СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

V

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ П'ЯТИЙ

Н—О

ВИДАВНИЦТВО „НАУКОВА ДУМКА“
КИЇВ — 1974

4У(03)
С48

V том містить **15625** слів, не рахуючи тих, що даються як посилання (під літерою **Н** 8327, під літерою **О** 7298)

Редакційна колегія:

академік І. К БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук А. А. БУРЯЧОК, В О. ВИННИК, Г. М. ГНАТЮК, П. Й. ГОРЕЦЬКИЙ, докт. філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, канд. філол. наук П. П. ДОЦЕНКО, докт. філол. наук М. А. ЖОВТОБРЮХ, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, кандидати філол. наук П. С. ЛИСЕНКО, Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), докт. філол. наук В. М. РУСАНІВСЬКИЙ, кандидати філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА, Л. А. ЮРЧУК (секретар)

Редактори тому:

В. О. ВИННИК, Л. А. ЮРЧУК

Редакція словників

$С\frac{70105-180}{М221(04)-74}512-74$

© Видавництво «Наукова думка», 1974 р.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

П'ятий том Словника уклали: В. М. Білоноженко (**невро́лог — ненаже́ра**), А. П. Білоштан (**оптимiза́тор — офакту́рюватися**), В. П. Градова (**однокварти́рний — омша́ник**), Л. П. Жаркова (**ну — ньюфаундле́нд**), Ш. Г. Кренцель (**офа́рбити — ою́н**), А. В. Лагутіна (**о — обійма́ння**), К. В. Ленець (**обру́б — обу́за; он — оптиме́тр**), П. С. Лисенко (**н — нада́ння́; нарум'я́нений — невідсту́пний**), І. С. Назарова (**нали́в — наоста́ннє**), О. П. Петровська (**обійма́ти — обро́шуватися**), Л. О. Симоненко (**напуча́ння — нарука́вник; ненаже́рливий — непе́вно**; словникові статті **нести́, нести́ся; нехапли́вий — но́ші**), М. М. Фещенко (**надаре́мне — налеті́ти; наоста́нок — напу́хнути; невідсту́пність — невро́з; неперебі́рливий — неха́й**). В. Ю. Франчук (**обумо́вити — однока́шниця**).

Том доопрацювали і відредагували: Л. А. Юрчук (**н — но́ші; о́чі — ою́н**); В. О. Винник (**ну — ньюфаундле́нд; о — очи́щувач**).

Науково-технічне оформлення рукопису п'ятого тому Словника здійснили Н. П. Дзятківська, Ш. Г. Кренцель.

Над технічною підготовкою рукопису тому в машинописі працювали: М. П. Богуцька, М. Д. Ворона, О. Л. Довбуш, В. В. Дятчук, М. М. Латанська, Н. Г. Лукашенко, Н. М. Неровня, О. І. Нечитайло, Л. О. Пустовіт, Т. О. Федоренко.

Коректуру прочитали М. П. Богуцька, Н. М. Неровня, В. Б. Фридрак.

Матеріали цього тому прорецензували кандидати філологічних наук Н. І. Тоцька та І. С. Олійник.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання на адресу: Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, або: Київ 4, вул. Рєпіна, 3, видавництво «Наукова думка».

Н

Н, *невідм., с.* Сімнадцята літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «н» (вимовляється «ен»).

НА^{1}, *прийм.* Уживається із знах. і місц. відмінками. Сполучення з прийм. на виражають:

Просторові відношення

1. *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні предмета: а) на який з метою розміщення спрямовується дія *(знах. в.). Еней на піч забрався спати, Зарився в просо, там і ліг* (Котл., I, 1952, 74); *Семен вийняв з-під поли око горілки і поставив на стіл* (Коцюб., I, 1955, 43); *Вона сіла на крісло* (Коцюба, Нові береги, 1959, 158); б) на якому розташовується, міститься хто-, що-небудь *(місц. в.). Сидить батько кінець стола,.. Коло його стара мати Сидить на ослоні* (Шевч., I, 1951, 32); *На тичках виноград висить Густесенько, аж тички нахиляє* (Гл., Вибр., 1951, 138); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, який служить опорою для кого-небудь. *Він підійшов до окопу і сперся на сухе ломаччя* (Коцюб., I, 1955, 42); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, на який спрямовується дія з іншого об'єкта. *Зграя акордів перлистих Із неба на землю поллється* (Л. Укр., I, 1951, 341); *Один за одним стали грякати в порту важкі снаряди, і не встигли люди опам'ятатися, як кілька темно-сірих сталевих акул уже мчали з моря на порт* (Гончар, II, 1959, 10); // *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні особи, предмета: а) на які щось надягається, накладається і т. ін. *(знах. в.). Плащем з клейонки обвернувся* [Латин], *Циновим гудзем застебнувся, На голову взяв капелюх* (Котл., I, 1952, 171); б) які одягнені у щось, покриті чим-небудь *(місц. в.). На їх* [панянках] *плаття пишні, збірочками унизані, складочками обвішані, немов рябесеньким пір'ям заквітчані* (Мирний, III, 1954, 261); *Жовтогаряча хустка на плечах* [у Зіньки], *а обличчя зеленаве й очі глибоко* (Головко, II, 1957, 177); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, який ніби є центром якої-небудь особливості, стану і на який спрямована дія. *Де вже та їжа піде на душу, як сльози заливають очі?..* (Мирний, III, 1954, 32); *На серце лягло щось страшне, урочисте...* (Л. Укр., I, 1951, 227).

2. *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні предмета, місця, простору: а) у межі яких спрямована дія *(знах. в.). Цілі юрми молодіжі* [молоді].. *простували на майдан* (Коцюб., I, 1955, 192); б) у межах яких відбувається дія (уживається паралельно з прийм. **в**, *діал.—* замість прийм. **в**) *(місц. в.). На господі у себе Чайченко такий самий небалакливий, як і в людях* (Вовчок, I, 1955, 194); *Про Андрія забули й думати на селі: порішили, що він загинув де-небудь у тюрмі, чи що...* (Коцюб., I, 1955, 449); *В тебе мати між старцями сконала на каховському лазареті!* (Гончар, II, 1959, 215); // *із знах. в.* Уживається при позначенні місця, простору, що є кінцевим пунктом руху. — *Ходім,— сказала* [Марія] *та й пішла На Ніл сороченята прати В дорогу синові* (Шевч., II, 1953, 317); *Він перший пішов з Микитою на степи засновувати комуну* (Ю. Янов., II, 1954, 158); *Боженко встав і підійшов до Щорса: — Ну, Миколо, благослови на Вінницю* (Довж., I, 1958, 173); // *із знах. в.* Уживається при позначенні напряму руху або якої-небудь іншої дії. *Встали сіромахи, Помолились на схід сонця, Пішли понад шляхом* (Шевч., I, 1963, 40); *Не дивлячись ні на кого, він пройшов повз хату і почимчикував прямо на місто* (Мирний, IV, 1955, 38); *Я підняв руку. Але крейсер не зупинився й швидко зник у напрямі на північ* (Ю. Янов., II, 1958, 74); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, що є орієнтиром при визначенні руху (з відтінком об'єктних відношень). [Явдоха:] *Послі собі побалакаєте, а тепер ідіть з богом з моєї хати, бо й другі на огонь почнуть сходиться* (К.-Карий, I, 1960, 269); *Чепурненька покоївка, що вийшла на дзвінок, упізнавши Павлушину матір, привітно всміхнулась і помогла роздягтись* (Головко, II, 1957, 373); // *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні місця, сфери діяльності або заняття: а) куди спрямована дія *(знах. в.). Броски.. збираються на ярмарок* (Коцюб., I, 1955, 264); *Мартосі впало на думку взяти й Дарку з собою до двора на роботу* (Л. Укр., III, 1952, 639); *Глядачів було вже повно, а маленьке віконце каси ще обліплювали охочі потрапити на спектакль* (Ткач, Плем'я.., 1961, 248); б) де відбувається дія *(місц. в.). На панщині вона не робила, як другі, а більше бавилась — заводила сміхи та реготи* (Мирний, IV, 1955, 33); *Князь Володимир за Дніпром на вловах запізнився. І сам незчувся, як в бору самотній опинився* (Л. Укр., I, 1951, 469); *Докія Петрівна сиділа спокійно-сувора, як бувало в школі на уроках* (Головко, II, 1957, 251); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, до якого обернений або на який спрямований інший предмет. *Хата наша — 2 кімнатки — нічого собі.. Кожна кімнатка має двері на балкон і одно вікно* (Коцюб., III, 1956, 145); *Вікно виходило на море* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 25); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, з яким стикаються або до якого наближаються під час руху. *Рука його злегенька посунулась по закутаному тілі, намацала лікоть, плече... і раптом наткнулась на шершаву колючу бороду* (Коцюб., I, 1955, 241); *Оленка пішла з двору, тинялась вулицею, щоб не попасти на очі матері* (Горд., II, 1959, 10).

3. *з місц. в.* Уживається при позначенні місця, на якому перебуває предмет, відбувається дія або на яке поширюється певний стан. *На улиці невесело, В хаті батько лає* (Шевч., II, 1963, 149); *Скільки всіляких ласощів росте на степу, яких можна попоїсти* (Ю. Янов., II, 1958, 180); *Гнат підійшов до печі, де на черені*

сушилося гарбузове насіння (Мур., Бук. повість, 1959, 105); *Марія жде доньку на воротях* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 78); // Уживається при позначенні географічних понять, де відбувається яка-небудь дія, поширюється певний стан. *На заході, під безхмарним небом, стояло здорове золоте сонце* (Коцюб., I, 1955, 57); *В темний вечір сиджу я в хатині, Буря грає на Чорному морі...* (Л. Укр., I, 1951, 67); *Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Вкраїні милій* (Шевч., I, 1951, 354); // Уживається при позначенні об'єкта, який змінює свій зовнішній вигляд. *Як нагадають про панів, то Прокіп Іванович і на виду зміниться, і насупиться* (Стор., I, 1957, 180); *Хлопець міниться на лиці. На ньому розпливаються червоні плями* (Речм., Твій побратим, 1962, 77); // Уживається при позначенні предмета, в межах якого ніби проявляється той чи інший душевний стан. *Гнат виявив перед Настею все, що так довго гнітило його серце, труїло його життя, і йому наче легше стало на серці* (Коцюб., I, 1955, 26); *На душі у Ван-Ліна неспокійно* (Довж., I, 1958, 113); // Уживається при іменниках, які уточнюють, конкретизують місце протікання дії. *Коло гаю, в чистім полі, На самій могилі, Дві тополі високії, Одна одну хилить* (Шевч., II, 1953, 114); *Над самим лиманом, на зеленій траві, між двома високими стінами молодого очерету, висіли чорні неводи* (Н.-Лев., II, 1956, 221); // Уживається при позначенні предмета, на якому є якесь зображення. *На фотографії (що на відкритці) Ви маєте такий здоровий вигляд!* (Коцюб., III, 1956, 257); *Я дивилась на малюнках Не на гордих переможців* (Л. Укр., I, 1951, 152); // Уживається при позначенні ситуації, середовища, де відбувається дія. *Почуваю себе так собі. Не застудився, сплю не дуже добре, але на людях забуваю свої слабості* (Коцюб., III, 1956, 138).

4. *з місц. в.* Уживається при вказівці на знаряддя дії. *Скіф-одиночка швидко.. ішов по застиглій важкій воді Матвіївської затоки.. Тоня Турбай сиділа на веслах* (Собко, Матв. затока, 1962, 97).

5. *з місц. в.* Уживається при позначенні місця покарання людини. *Для неї стало ясним, що.. її зараз поведуть топити або спалять на вогнищі, як відьму в давні часи* (Коцюб., I, 1955, 281); [Покликач:] *Названий Парвусом найгіршу кару зухвальством заробив — його живцем спечуть на дзиглику залізнім* (Л. Укр., II, 1951, 537).

6. *з місц. в.* Уживається при позначенні предмета, на якому щось тримається, який є опорою для чого-небудь. *У неї була й хата славна, ..і скрині такі на колесах, що було перехилишся та й дна рукою не достанеш* (Вовчок, I, 1955, 279); *Недалеко від храму між двома кипарисами статуя Артеміди на високому подвійному п'єдесталі* (Л. Укр., I, 1951, 157).

7. *з місц. в.* Уживається при позначенні фону, на якому хто-, що-небудь виділяється. *Очі в Остапа були заплющені, а на білому виду виразно зачорніли молоді вуса й густі брови* (Коцюб., I, 1955, 369); *На зоряному тлі побачив Давид її, Зіньчине, змучене й зраділе обличчя* (Головко, II, 1957, 180).

8. *з місц. в.* Уживається при позначенні меж поширення чиєї-небудь дії. *Віктор з'явився на дверях вже тоді, коли Аркадій Левчук відкрив збори* (Жур., Даша, 1961, 8); *Йоганна стає на порозі і мовчки низько вклоняється гостям* (Л. Укр., III, 1952, 177).

Часові відношення

9. *із знах. в.* Уживається при позначенні часу, коли відбувається якась дія. *І блідний місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав* (Шевч., I, 1963, 3); *На Наума потепліло* (Мирний, III, 1954, 8); *Юзі справили на роковини таку гарну-прегарну білу довгу сукню...* (Л. Укр., III, 1952, 663); // Уживається при позначенні строку, що на нього поширюється результат певної дії. *Прибіжить, було, Парася до мене на хвилиночку... Господи, яка весела, яка щаслива!* (Вовчок, I, 1955, 281); *Мотрі на осінь ніби легшає трохи: хатня робота — спочинок* (Мирний, II, 1954, 110); *У хаті на мент заніміло. Знадвору глухо ревла гарматами ніч* (Головко, I, 1957, 66); // Уживається при позначенні часу, строку, що наступає після чого-небудь. *Він прокинувся на другий день і осовілими очима побачив коло себе розпатлану жіночу постать* (Мирний, IV, 1955, 136); *На третю ніч урядник із соцькими робив трус у Цигулиній оселі* (Головко, II, 1957, 231); // *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні періоду чийого-небудь життя після зрілості. *А думала* [вдова] *жити... Хоч на старість у невістки В добрі одпочити. Не довелось* (Шевч., II, 1953, 122); *Образ доктора Фауста — вченого, що на старості літ, зневірившись у науках, зажадав повернути собі молодість і досяг цього за допомогою диявола,— цей образ створив справді народ* (Рильський, IX, 1962, 190); // *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні конкретно не визначеного відрізка часу (перев. у сталих словосполученнях). *Кинув Вінницю і осівсь на якийсь час в Лопатинцях* (Коцюб., III, 1956, 116); *На цей раз сержант був виголений, чистий, вдоволений* (Гончар, III, 1959, 127); *Раз у бабусі Шелестихи Я на тім тижні гостював І любим діткам для потіхи Химерну вигадку дістав* (Гл., Вибр., 1951, 195); // *з місц. в.* Уживається при позначенні відрізка часу, в межах якого щось відбувається. *Багато всякого лиха та горя довелося йому* [Т. Шевченкові] *пережити на своєму віку* (Мирний, V, 1955, 309); *Правду кажу, піонери? Хай на своїм віку Кожен посадить дерево В полі чи у садку!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 117).

10. *з місц. в., розм.* Уживається при позначенні відрізка часу, протягом якого відбувається дія (уживається паралельно з прийм. в). *Кожному бажалося подивитися на цю людину — може, чужої, поганської, немусульманської віри. Адже на життю своїм тільки мулла Гасан бачив чужинців* (Досв., Гюлле, 1961, 22); *Невдовзі батьки померли на однім році, а згодом і чоловіка не стало* (Головко, II, 1957, 191).

Обставинні відношення

11. *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні способу дії, особливостей її перебігу. *То ляже* [Цуцик] *на бочок, то догори на спинку* (Гл., Вибр., 1951, 115); *Небо сіє дрібненький дощик на густе сито* (Коцюб., II, 1955, 53); *Побачивши Муху, дівчина зупинилась і на мигах кликала його до себе* (Панч, II, 1956, 93); // *з місц. в.* Уживається при позначенні засобу пересування. *Нині ми не поїхали, бо море бурхливе. Поїдемо вже завтра і не морем, а на підводі* (Коцюб., III, 1956, 142); *Покритий пилом і наче висхлий від довгої дороги, Щорс промчав крізь натовп на змиленому коні* (Довж., I, 1958, 195); // *з місц. в.* Уживається при позначенні мови як засобу спілкування між людьми. *Пролетареві ніколи вчити європейських мов, бодай би свою знати добре і на ній принести до своєї хати світло знання* (Хотк., I, 1966, 179); *Ось ідуть Кавказ і Україна, Білорусь і спереду — Москва, і від молдаванина до фінна на усіх язиках все співа* (Перв., Нова лірика, 1937, 5).

12. *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні умов, обставин: а) що викликають якусь дію *(знах. в.)*. *—Лунко,—каже капітан Чумаченко.—На хорошу погоду. Отак заводські гудки у нас над Дніпром: на дощ — хриплять, а на добру погоду — співають лунко* (Гончар, III, 1959, 284); *На вітер — п'явка непокоїться і дуже*

швидко плаває (Хлібороб Укр., 12, 1967, 47); б) що супроводжують дію, пов'язані з нею *(місц. в.)*. *— Я.. буду тільки на перешкоді... покиньте мене* (Стар., Облога.., 1961, 55); *— Передай, що пилки потрібні мені для каштанів, бо вони нам на заваді* (Гончар, III, 1959, 244).

13. *із знах. і місц. в.* Уживається для увиразнення характеру, способу дії предмета (перев. у порівняльних словосполученнях). *Вчора зробив собі операцію — вирвав зуба — почуваю себе добре, мов на світ народився* (Коцюб., III, 1956, 133); *Хлопець ріс крикливий і запальний. Як приходив час годування — кричав, як на пуп* (Тют., Вир, 1964, 524); *У ранковій тиші, мов солдати на чатах, мовчазно стоять дерева* (Рад. Укр., 24. I, 1964, 3).

14. *з місц. в.* Уживається при позначенні стану або становища, у якому хтось перебуває. *Батько, мати не сплять, На сторожі стоять, Не пускають саму мене У садочок гулять* (Шевч., II, 1953, 117); *З дочками хліборобові легше. Христя хоч і на порі, але Кирило не дуже гризеться нею* (Іщук, Вербівчани, 1961, 6); *Кожен у пам'яті на самоті перебирав усе бачене сьогодні та чуте* (Головко, II, 1957, 329).

15. *з місц. в.* Уживається в прислівникових словосполученнях при вказівці на супровідні обставини дії. *Гурт розсипався, розбився, і, на ходу прощаючись, розійшлася кожна купка своєю дорогою* (Мирний, III, 1954, 44); *Іній осипався іскорками, які гасли на льоту* (Донч., V, 1957, 454); *Впав другар мій вірний на бігу — Куля в серце* (Воронько, Драгі.., 1959, 94).

16. *з місц. в.* Уживається при вказівці на обмеження асортименту вживаної їжі. *Давно це було, а тепер згадалося, живучи на картоплі* (Коцюб., II, 1955, 13); *Михайло здебільшого жив на салі, яке купив у м'ясника* (Томч., Жменяки, 1964, 124).

17. *з місц. в.* Уживається при назві ознаки, за допомогою якої визначається якість якого-небудь предмета (уживається паралельно до синтаксичних конструкцій з «на + знах. в.»). *Я такий обтяжений службовою працею, що не маю навіть часу пройтися на свіжім повітрі, через що часто занепадаю на здоров'ї* (Коцюб., III, 1956, 257); [Леся:] *Не вірю, щоб сонячний наш баян ослаб на голосі...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 88).

18. *із знах. в.* Уживається при позначенні оцінки якоїсь дії, стану. *Жито вродило на чудо, вище хлопа, а колос як праник* (Фр., III, 1950, 206); *— От-то голо-ва! Таких голів мало. Техніку знає на зубок* (Рад. Укр., 5.IV 1959, 4).

Відношення мети

19. *із знах. в.* Уживається при позначенні мети, з якою відбувається дія. *Ми йдем на штурм рядами молодими* (Сос., I, 1957, 479); *Про свій намір сказав* [Тарас] *Іванові в забої, коли хлопці стали на перекур* (Ткач, Плем'я.., 1961, 183); // Уживається при вказівці на емоційну оцінку якоїсь дії, явища. *Парубки оступили хату: — Нехай вільна козачка не закріпощається, людям на сміх, а своєму селу на сором!* (Вовчок, I, 1955, 23); *Героїчний подвиг перших радянських космонавтів ще вище підняв звання члена Комуністичної партії, запалив у серцях мільйонів благородний вогонь дерзань на славу Батьківщини* (Ком. Укр., 9, 1961, 50); // Уживається при вказівці на призначення особи або предмета. *Цієї весни я скінчив учительську семінарію і тепер день у день дожидаю призначення в народну школу на вчителювання* (Вас., II, 1959, 292); *Зовсім зелені помідори на соління непридатні* (Колг. Укр., 8, 1956, 36); // Уживається при вказівці на конкретне призначення якоїсь дії. [Поет:] *От працювати мушу, щоб підживити душу, на вбраннячко дружині, на забавки дитині, собі ж хоч би на хліб...* (Л. Укр., I, 1951, 298); // Уживається при вказівці на виявлення глибокої пошани до кого-небудь, відданості якійсь справі (значення прийменника на близьке до значення прийменника **в**). [Мелхола:] *Твій батько звався Хусою, і сина на честь йому я нарекла так само!* (Л. Укр., III, 1952, 153); // Уживається при позначенні заперечення чого-небудь перед сл. чорт, біс, дідько і т. ін. (у знач. навіщо, для чого).*— Скидай своє пальто, я повішу. — На чорта його вішати?— скинувши і жужма кидаючи на стулець, одказав Власов* (Мирний, IV, 1955, 126); *— Помовч... що, теж в Америку закортіло? — Та на біса вона мені, ваша Америка. Самі не поїхали, от тепер злоститесь на всіх* (Довж., I, 1958, 410); // Уживається при позначенні предмета, для якого щось призначається. *Муки на хліб теж довелось позичати, бо після похорон жінки Петро не мав і гроша в гамані* (Коцюб., I, 1955, 67); *В Заріччі Антон напитав лісу на хату* (Чорн., Потік.., 1956, 4).

Причинні відношення

20. *із знах. в.* Уживається при вказівці на причину дії чи підставу для неї. *Хоч їхать жаль,— їхать треба: На те панська воля!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 161); *— Мій лицарю, любий пане, не боюсь я поговору,— все чиню по власній волі, бо на те я королівна* (Л. Укр., I, 1951, 435); // Уживається при вказівці на привід до чого-небудь. *Тут я купив собі «Житіє Кузьми і Дем'яна», а тобі, голубко, ложку і виделку дерев'яні.. на пам'ятку подорожі в монастир* (Коцюб., III, 1956, 143).

Об'єктні відношення

21. *із знах. в.* Уживається при позначенні особи чи предмета, які зумовлюють якусь дію (стан) або стосовно до яких ця дія (стан) виявляється. *Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку Гострить ніж на брата* (Шевч., I, 1951, 239); *Роман, орючи свою нивку, скоса поглядає на брата лихим оком* (Коцюб., I, 1955, 112); *— Розстріляю!!! — крикнув Боженко на Савку і, вдаючи гнівного начальника, люто гупнув ногою* (Довж., I, 1958, 171).

22. *із знах. в.* Уживається при позначенні осіб, предметів, явищ, з якими пов'язані якісь сподівання. *Я оце заходився жениться, то мені, бач, і тут треба гроші; а вся надія на Основу та на Кобзаря* (Шевч., VI, 1957, 216); *— Не один день ви знаєте мене, і не один день я думав, що нам далі робити. На Петлюру вже надій нема* (Стельмах, II, 1962, 88).

23. *із знах. в.* Уживається при позначенні подібності суб'єкта й об'єкта між собою або відсутності ознак подібності в одного з них (перев. з сл. походити, скидатися, похожий, схожий). *Такий він був тихий, звичайний, до кожного привітний, — і на панича не походив!..* (Вовчок, I, 1955, 112); *Іван ніс на плечах весла і скидався на рибалку, що спокійно починає робочу днину* (Коцюб., I, 1955, 385); *В руці любовно зважив* [Миронич] *кристалик апатиту, Похожий на засохлий, брудний, несвіжий сніг* (Бажан, Вибр., 1940, 133).

24. *із знах. в.* Уживається при позначенні об'єкта, на який спрямована дія для оволодіння ним. [Орфей:] *І знову на місто безборонне вдарить ворог, оберне підмурівок у руїну* (Л. Укр., I, 1951, 449); *—Збирався куций іти на ведмедя, та з переляку подох,— сказав Берник* (Мур., Бук. повість, 1959, 121).

25. *із знах. і місц. в.* Уживається при позначенні предмета, за допомогою якого відбувається дія. *На барабан буду грати, Буду дітей забавляти* (Чуб., V,

1874, 737); *Марічка любила, коли він грав на флояру* (Коцюб., II, 1955, 313); // *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, що є засобом для здійснення чого-небудь. — *Ми обоє вчились на народні гроші* (Довж., I, 1958, 172).

26. *з місц. в.* Уживається при позначенні особи, предмета, за якими хто-, що-небудь лічиться або які несуть певну відповідальність за когось, щось. *Батько помер і на моїх руках опинилася вся сім’я* (Коцюб., III, 1956, 233); [Груїчева:] *Ви труїли його щодня, щогодини, потім кинули його отруєного на моїх руках, а самі пішли собі геть, просто рішили справу!* (Л. Укр., II, 1951, 80).

27. *з місц. в.* Уживається при позначенні особи, предмета, на які хтось спрямовує свій гнів, своє роздратування. *Йому хотілось зігнати ту злість на чім-небудь* (Коцюб., I, 1955, 99); *Антонове серце стискала злість, яку він завжди зганяв на Катерині* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 9).

28. *з місц. в.* Уживається при позначенні предмета, що становить інтерес для кого-небудь. *Хоч на історії дід і не знався, та все ж із ним цікаво було побалакати* (Хотк., I, 1966, 80); *Голова артілі імені Калініна Дмитро Григорович Чабан належить до категорії тих хліборобів, які не тільки добре розуміються на землі, але й по-справжньому люблять, плекають її* (Рад. Укр., 20.II 1964, 2).

29. *з місц. в.* Уживається при назві особи, з якою хто-небудь вступає в певні стосунки.— *Хведір полаявся з матір’ю і оженивсь на дочці нашого сусіди* (Стор., I, 1957, 91); — *Куди йому уже до Риму? Хіба як здохне чорт в рові! Як вернеться пан Хан до Криму, Як жениться сич на сові* (Котл., I, 1952, 69).

30. *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, особи, колективу і т. ін., в інтересах яких щось відбувається. *Діди наші, батьки й самі ми життя ціле робили на пана* (Коцюб., II, 1955, 72); *Був би в неї* [Вутаньки] *зараз хоч який-небудь лишок* [хліба] — *все б віддала на республіку* (Гончар, II, 1959, 160).

31. *із знах. в.* Уживається при позначенні професії, посади, звання, що їх хто-небудь здобуває, дістає і т. ін. — *Хлопець менше у війську буде, коли вивчиться в школі, хлопець може на писаря вийти, на вчителя...* (Л. Укр., III, 1952, 642); *Коли старого приятеля призначили на міністра, Воронов міг тільки привітати його* (Собко, Біле полум’я, 1952, 54).

32. *із знах. в.* Уживається при позначенні предмета, на який що-небудь обмінюється, змінюється чи переходить. — *Жінок там на тютюн міняють* (Котл., I, 1952, 243); *Галя дивувалася, що всі* [родичі] *зразу гнів свій перемінили на милость та ласку* (Мирний, IV, 1955, 137); *Змінявся шелест марок в їх руці На шелестіння стерлінгів і франків* (Бажан, Вибр., 1940, 159).

Означальні відношення

33. *із знах. в.* Уживається при вказівці на якісну характеристику суб’єкта або об’єкта. *І гарна б жінка була Хвеська, усім гарна, та тільки на язик швидка* (Україна.., I, 1960, 221); *На бригові є сліди ремонту на швидку руку* (Ю. Янов., II, 1958, 68); *Бакенщик був скупий на ніжні слова, проте дбав про хлопця, як про рідного сина* (Мокр., Острів.., 1961, 14); // Уживається при вказівці на стан чийого-небудь здоров’я (перев. після прикм. слабий, хворий). *Вже другий місяць лежу в клініці, слабий на серце і навіть сидіти ще не можу* (Коцюб., III, 1956, 446).

34. *з місц. в.* Уживається при позначенні предмета, за допомогою якого виготовляється чи виробляється що-небудь. — *Витягай, кажу!— гукає Параска. Килина витягла кашник... Пшоняна каша на молоці так і поpоснула по долівці* (Мирний, IV, 1955, 64); — *Недавно в мене були земляки, то оце передали... Сливовиця на меду* (М. Ол., Леся, 1960, 167).

35. *з місц. в.* Уживається при позначенні речовини або матеріалу, з якого виготовлено предмет або його частину. — *А в вас, бачу, пальтечко на риб’ячому хутрі* (Головко, II, 1957, 304).

36. *із знах. в.* Уживається при вставних словах, що виражають ставлення до висловленого в реченні (на жаль, на гріх, на щастя, на лихо і т. ін.) або вказують, кому належить висловлена думка. [Марція:] *Жінки на сході, може, й непогані, але, на жаль, вони збавляють вроду надмірним малюванням* (Л. Укр., III, 1952, 178); — *Доповідайте, як ви там у млині порядкували.—Мусив, товаришу гвардії майор,— чесно доповідав Хома,. зрадівши, що найголовніша, на його думку, небезпека минула* (Гончар, III, 1959, 325).

Кількісно-означальні відношення

37. *із знах. в.* Уживається при вказівці на міру, кількість, що визначають межі чого-небудь. *Олександра подалась на два ступені наперед і вклонилась старшині, бгаючи в рукав червону хусточку* (Коцюб., I, 1955, 38); *Села наді Пслом запалили вогнища височенні, і їх видно стало на багато верст* (Ю. Янов., II, 1958, 208); // Уживається при позначенні частотності якої-небудь дії. *Двічі на рік пишні квіти Та не процвітають; В життю літа найкращії Двічі не бувають* (Л. Укр., I, 1951, 12); // Уживається при позначенні кількості складових частин предмета. *Сірий на два поверхи дім стоїть як мрець серед чорного парку* (Коцюб., III, 1956, 350); *В майстерні старанно завішані невеликі, на чотири шибки, віконця* (Стельмах, II, 1962, 60); // Уживається при позначенні повноти виявлення дії або властивості певного предмета (у спол. із сл. весь, цілий і т. ін.). *Не дві ночі карі очі Любо цілувала* [Катерина], *Поки слава на все село Недобрая стала* (Шевч., I, 1963, 22); *Я їду на фронт! Мені хотілось крикнути про це на весь голос, але я тільки міцніше стиснув гвинтівку* (Багмут, Записки.., 1961, 7); *На ціле Поділля, подейкували вівчарі, не було такого стрижія, як Сергій Майборода* (Стельмах, I, 1962, 43).

38. *з місц. в.* Уживається при вказівці на кількість, рівень, віддалення, в межах яких відбувається що-небудь. *Хата наша — 2 кімнатки — нічого собі. На другому поверсі* (Коцюб., III, 1956, 145); *Микола йде.. довгим підземним тунелем на глибині п’ятисот метрів під землею* (Ткач, Плем’я.., 1961, 209).

39. *із знах. в.* Уживається при вказівці на кількісну зміну чого-небудь в результаті певної дії. *Чи може так бути, як йому уявилося? Що земля поділяється на шматочки, що людей усе більшає, а землі не прибуває* (Коцюб., I, 1955, 118); *Відсвіт зір коловся у снігах На синю, жовту та зелену риску* (Бажан, Вибр., 1940, 117); // Уживається при вказівці на кількісну різницю (з відтінком порівняння, зіставлення). *Фаня була на два класи старша за неї, але вона добре пам’ятає її* (Коцюб., I, 1955, 318).

40. *з місц. в., розм.* Уживається при вказівці на численну кількість, множинність кого-, чого-небудь. *І стане купою на купі Смердячий гній* (Шевч., II, 1953, 367); *А в містечку хатка на хатці!* (Н.-Лев., I, 1956, 49).

НА ^{2}, *част., розм.* Уживається в значенні, близькому до бери, візьми. — *Ось на, заграй! — тиче Івась Грицькові дудку* (Мирний, IV, 1955, 23); — *Василю Назаровичу, не плачте, — утішав старого Черняк.— Не* *треба плакати. На, випий води* (Довж., I, 1958, 195); [Ковшик:] *На портфель, іди зараз у сільраду, я там з тобою поговорю* (Корн., Калин. гай, 1950, 27); *Оце ж то тев: на, небоже, Те, що мені не гоже* (Гл., Вибр., 1951, 12); *Мефодій тут же скинув свою напівоблізлу баранячу шапку і десь із дна її добув зaяложену, складену вчетверо депешу. — На, розбирай, Дмитре* (Гончар, II, 1959, 55); //Даю. [Нартал:] *Меча! Меча! [Вояк (кидає йому меча):] Ось, на тобі, воюй* (Л. Укр., II, 1951, 542).

НА ³, *виг.* Уживається при вираженні подиву; ну, ого. *Бува у службі чоловік Все стогне, каже: жити важко! ..А потім бачиш — той бідняк — Хто його зна, коли і як — Землі накупить, хазяйнує; А далі так собі панує, Що на!..* (Гл., Вибр., 1951, 9); *Впізнають у нас здаля Партизана-коваля. Молодий, худий, кирпатий, Ще безусий — але ж на: З Ковпаком ходив в Карпати, Бо війна — то вже війна* (Шпорта, Вибр., 1958, 87).

НА ⁴, *виг.* Уживається для підкликання собаки. *Діти помітили на судні собаку й висунулись з васага.— Мамо... мамо! а гляньте, який гарний песик! На, цю-цю! на!* (Коцюб., I, 1955, 188).

НАБА́ВИТИ *див.* **набавля́ти.**

НАБА́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* наба́вляться; *док.* Досхочу побавитися. *Щасливий то час, коли встигаєш і навчитись, і набавитись досхочу, а дневі все ще кінцякраю не видно...* (Гжицький, У світ.., 1960, 91).

НАБА́ВКА, и, *ж.* Те, що набавляють, додають.

НАБАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набавля́ти.**

НАБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **НАБА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* наба́влять; *док., перех. і без додатка.* Збільшувати що-небудь за рахунок прибавки (перев. про ціну, плату і т. ін.). *Полупенко наобіцяв багато речей, і від того, що полковник не спиняв його й не торгувався,— вирішив, що дає мало, і все набавляв та набавляв* (Ю. Янов., Мир, 1956, 123); *З того часу йому й набавили десять карбованців у місяць* (Коцюб., II, 1955, 243); *Весняна забастовка мало що дала селянам. Перелякані пани й орендарі спочатку набавили ціну, а коли зерно лягло в грунт, зірвали надбавку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 517); // Збільшувати силу, ступінь, інтенсивність і т. ін. чого-небудь. *Він знав, що отець Ісидор був дуже скупий і що тії слова* [нагодувати голодних] *набавили йому не малого страху* (Фр., VIII, 1952, 211); *Ярина не оглянулась на майдан, завернула за ріг і набавила ходи* (Десняк, Десну.., 1949, 200).

НАБАВНИ́Й, а́, е́. Який є набавкою; додатковий.

НАБА́ВНИК, а, *ч.* Той, хто набавляє ціну.

НАБА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **наба́вник.**

НАБА́ВОЧНИЙ, а, е. Те саме, що **набавни́й.**

НАБАГА́ТО, *присл.* 1. Значною мірою; дуже. [Кравченко:] *Виходить, що я хоч і запізнилася набагато, а поговорити було про що* (Мороз, П'єси, 1959, 220).

2. *з порівняльним ступенем присл. і прикм.* Значно, багато. *Повітря в горах дуже прозоре, отже, і видимість тут стала набагато краща, ніж на рівнині* (Гончар, III, 1959, 114).

НАБА́ЗГРАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Написати невміло і погано (перев. щось нісенітне). *Віршомазів стільки наплодилось, що якби кождий ховав те на десять рік, що за годину набазгра, то б нігде чоловікові й хати нанять за паперами!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 195).

НАБАЗІ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Наговорити багато чогось безглуздого, нісенітного.— *Може, де переборщу, а де не дотну, може, такого набазікаю, що і в шапку не забрати..— дарма!* (Вовчок, VI, 1956, 273).

НАБАКИ́Р, *присл., розм.* З нахи́лом набік, зсунувши на одне вухо (перев. про головний убір). *Браво сидів він на рулі, закинувши набакир високу смушеву шапку* (Стор., I, 1957, 250); *Я став носить шахтарський чуб і набакир кашкет дешевий* (Сос., II, 1958, 380).

НАБАКИ́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Одягнений набакир, на один бік голови. *Тяжкі грузовики проривались.. крізь хвилі плечей і голів, крізь набакирені кепі й розстебнуті куртки* (Мик., II, 1957, 237); *Анрі-Жак ішов, і йому здавалося, що збоку любо глянути на його хвацьку ходу, набакирений берет* (Ю. Янов., II, 1954, 51).

НАБАЛА́КАТИ *див.* **набала́кувати.**

НАБАЛА́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Поговорити досхочу; наговоритися. [Пилип:] *Та ну, йдіть вже, пане хазяїне, в хату, там набалакаємося* (Кроп., II, 1958, 57); *Найбільша насолода для Гаркуші за столом — щоб дали йому змогу всмак набалакатись* (Гончар, Таврія, 1952, 45).

НАБАЛА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАБАЛА́КАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех. і неперех.* Багато говорити (перев. зайвого, непотрібного, неправдоподібного). *Щоб не набалакав Вадик у запалі зайвого, Друзь перебив його* (Шовк., Людина.., 1962, 200).

◇ **Набала́кати сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** — те саме, що **Наговори́ти сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** *(див.* **во́вна***). Тільки що сів за писання, прибіг Кравченко й накричав мені повну хату і набалакав сім мішків гречаної вовни* (Коцюб., III, 1956, 169); **Набала́кати, що на вербі гру́ші росту́ть** — те саме, що **Наговори́ти, що на вербі гру́ші росту́ть** *(див.* **гру́ша***). Він набалакає, що на вербі груші ростуть* (Укр.. присл.., 1955, 183).

2. *неперех., на кого—що.* Говорити неправду про кого-, що-небудь. — *Не набалакуйте на себе, Левку Івановичу,— всміхнулася Ліна* (Гончар, Тронка, 1963, 271).

НАБАЛАМУ́ТИТИ, у́чу, у́тиш, *док., перех.* 1. *рідко.* Зробити неспокійним, каламутити (воду і т. ін.).

2. Викликати неспокій, хвилювання у кого-небудь, серед чого-небудь.

НАБАЛДА́ШНИК, а, *ч.* Округла надставка або потовщення на верхньому кінці палиці. *Гергардт Пешке зодягнутий у старосвітську чорну пару, з бутоньєркою в петельці, в котелку, палиця із срібним набалдашником* (Ю. Янов., I, 1954, 202); // Оправа або потовщення на кінці деяких предметів. *Урядник.. глянув на старосту, якого він весь час легенько ляскав по плечу нагаєм з кістяним набалдашником* (Юхвід, Оля, 1959, 126).

НАБАЛЬЗАМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набальзамува́ти;** // *у знач. прикм. В ній* [домовині] *спочивало сповите в золотій матерії і набальзамоване мале, немов дитяче, тіло святого* (Коб., I, 1956, 400); *Набальзамовані трупи — мумії — можуть зберігатися дуже довгий час — багато сотень і тисяч років* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 175).

НАБАЛЬЗАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Док. до **бальзамува́ти.** *Набальзамувати тіло.*

НАБА́Т, у, *ч., ритор.* Сигнал тривоги у випадку якого-небудь нещастя (пожежі, нападу ворогів і т. ін.), що подається ударами дзвона. *У порівн. *Як набат, звучав їх* [краснодонців] *юний голос* (Бичко, Вогнище, 1959, 98); *Ніби скрикнули вмить дружним набатом паровози на станції* (Козл., Ю. Крук, 1957, 505).

НАБАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Нарізати багато чого-небудь великими шматками.

НАБА́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм.* 1. Звернути увагу на кого-, що-небудь; помітити, побачити. *Одного разу, прибираючи дякову «світлицю», Тарас набачив у дяка грубий зшиток синього паперу* (Вас., II, 1959, 362); *Лаврик ще спить.., а Даринка, набачивши якось за соняшниками торішню стерню, вирішила піти* *колосків пошукати* (Вирган, В розп. літа, 1959, 266).

2. Те саме, що **наба́читися.** [Д е в і:] *Якби ви коли почули, як стане дядько правити про бали, комедії та всякі маскаради, що він набачив по світах. Ото є що послухать!* (Л. Укр., III, 1952, 19).

НАБА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Багато побачити; надивитися. *Степан за п'ять років свого слугування у Варшаві за денщика.. набачився і людей, і світу, наслухався і правди, і брехні* (Л. Янов., I, 1959, 207); // *перен.* Зазнати, пережити. *Від нього віє мудрістю людини, що багато набачилась і натерпілась на своєму віку* (Минуле укр. театру, 1953, 134); *Очі в Клави східні, мигдалевидні, в них повно смутку, повно ще не прочахлого горя — видно, набачилась страхіть* (Гончар, Людина.., 1960, 59).

НАБГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Нам'яти, наробити жмутків із чого-небудь.

2. Жужмом напхати, наскладати чогось у що-небудь. *Набгали мішок конопель набгом* (Сл. Гр.).

3. Поступово зібрати, надбати. — *І навіщо ви отаку силу книжок набгали? — звернувся до мене пан становий* (Мирний, IV, 1955, 371); — *Антоніно Павлівно! Я не стану вам говорити компліментів, бо скільки б я їх не набгав, усі будуть непридатні* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 56).

НА́БГОМ, *присл., діал.* Щільно; повно-повнісінько.

НАБЕ́ДРЕНИК, а, *ч.* 1. *церк.* Парчевий прямокутник із зображенням хреста, який священики одержують як першу нагороду і носять з правого боку нижче пояса. — *Чи ви чули, що о. Аркадія переведено на другу парафію, а о. Феогност дістав набедреника?* (Коцюб., I, 1955, 322).

2. *військ.* Частина металевої збруї середньовічного рицаря, яка накладалася на стегно. *Боярин був у повній рицарській збруї: в панцирі з залізної, блискучої бляхи, в таких же набедрениках* (Фр., VI, 1951, 456).

НАБЕНКЕТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Побенкетувати досхочу.

НА́БЕРЕЖНИЙ, а, е. 1. Який міститься на березі, біля берега. *Море часом досить тихе.., а часом усю набережну вулицю як дощем заливає до самих магазинів* (Л. Укр., V, 1956, 203); *До набережних контор підходили все нові й нові люди* (Баш, Вибр., 1948, 81).

2. *у знач. ім.* **на́бережна,** ної, *ж.* Берег, укріплений похилою чи стрімкою стіною з каменю, дерева і т. ін. *Ледве помітні хвилі дзвеніли, розбиваючись об важке сіре каміння набережної* (Собко, Вогонь.., 1947, 4); // Вулиця на березі ріки, моря. *Ось його улюблена набережна, де стоять ті будинки, на які він завжди дивиться з тугою і заздрістю* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 85).

НАБЕ́ХКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **набе́хкати.** *Кишені набехкані тютюном* (Тют., Вир, 1964, 331).

НАБЕ́ХКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Щільно втискуючи, вкладаючи, наповнити що-небудь. — *О, людино! — загримів він до Романа. — Сирицею мішок набехкав! Тьху!..* (Гончар, III, 1959, 313).

НАБЕШКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Бешкетуючи, натворити чого-небудь. *Дарина сама вкладає Гната і щось йому вичитує: набешкетував, мабуть* (Стельмах, Хліб.., 1959, 326); *Обмежений культурою, він інколи візьме та й набешкетує* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 490).

НАБИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для набивання.

НАБИВА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Те саме, що **набива́ч.** *Набивальник цигарок.*

НАБИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **набива́льник.**

НАБИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набива́ти.** *При боці у нього* [боярина] *теліпався в піхві тяжкий бойовий меч, ..а за поясом стримів топір, блискучий широким сталевим вістрям і бронзою набиваним обухом* (Фр., VI, 1951, 45).

НАБИ́ВАНКА, и, *ж., рідко.* Тканина з набивним кольоровим узором. *Мавка виходить з хати перебрана: на їй сорочка з десятки, скупо пошита і латана на плечах, вузька спідничка з набиванки і полиняла хвартушина з димки* (Л. Укр., III, 1952, 227).

НАБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набива́ти.** *Парники перед набиванням очищають від снігу* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 37); *Набивання дощок.*

НАБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАБИ́ТИ,** б'ю, б'єш, *док.* 1. *перех.* Наповнювати чимось, щільно втискуючи, вкладаючи всередину. *Кирило.. витяг люльку і почав набивати* (Мирний, III, 1954, 68); *Давид заклопотано вбирав борошно: покладе совик, наб'є тугенько мішок і знов за совик береться* (Головко, II, 1957, 40); *Їдучи на цілину, я набив чемодан книжками й зошитами* (Хор., Ковила, 1960, 16).

◇ **Набива́ти (наби́ти) го́лову** *чим* — заставляти сприймати що-небудь, запам'ятовувати щось у великій кількості (перев. непотрібне, зайве). [Л і з а:] *Я хочу стати знаменитою, щоб бути вартою мого Амедея, а ви набиваєте мені голову вашими стаккато, легато, модерато!* (Коч., II, 1956, 159); *Він умисно хотів набити собі голову цифрами та рахунками, щоби прогнати другі, погані думки* (Фр., V, 1951, 219); **Набива́ти (наби́ти) кише́ні** *див.* **кише́ня; Набива́ти (наби́ти) рото́к (шлу́нок** *і т. ін.*) — їсти (перев. багато). *Рання пташка роток набиває, а пізня очиці жмурить* (Номис, 1864, № 11309); — *То первісна людина мусила зранку й до ночі полювати, щоб чим-небудь набити свій неандертальський живіт, а для сучасної людини потрібен інший режим...* (Гончар, Тронка, 1963, 113).

2. *перех.* Ударами, тертям об що-небудь і т. ін. робити якесь болісне пошкодження. *Гарцюють* [сини] *та синці один одному набивають* (Головко, II, 1957, 86); *Учора середульший* [син] *узяв та з водовозки полетів сторчака додолу і набив чималу гулю на коліні* (Мирний, V, 1955, 404); [Я ц ь к о:] *Стовкла, бачу, Химка просо, Коли б не набити носа!* (Кроп., II, 1958, 95).

Набива́ти (наби́ти) но́ги — натруджувати ноги, багато ходячи. *Неблизький світ Гетьманське. Набив* [Чіпка] *добре ноги* (Мирний, I, 1949, 273).

3. *перех.* Ударами надівати, насаджувати на що-небудь. *Бондар набиває обруч, Коваль насаджує шину* (Горд., Дівчина.., 1954, 11); *Солдати набили коси, розчистили перед кулеметами сектори обстрілу* (Мушк., Серце.., 1962, 307); // Насаджуючи обручі і т. ін., робити або лагодити що-небудь. *Старий, сивий Бондар набиває діжку, наспівує* (Вас., III, 1960, 378).

4. *перех.* Те саме, що **заряджа́ти** 1. *Увесь у червоному хлопець Рушницю свою набива* (Л. Укр., IV, 1954, 94); — *Набивайте пістолі й мушкети!* — *крикнула вона старому* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 108); *Ще дві стрічки вистріляв Кравцов, але третю набити не встиг* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 321).

5. *перех.* Забивати, вганяти що-небудь у великій кількості. *Хтось набив у землю прикорнів та ще серед них і залізяку завтовшки в руку встромив* (Мирний, IV, 1955, 247).

6. *перех.* Прибивати що-небудь до чогось. — *На науку* [швець], *правда, тугий був.. Показав, як каблук набивати, — ото й молоти рік по каблукові* (Збан., Єдина, 1959, 139); *На одну підметку матеріалу невистачило, і швець косячок набив* (Трубл., I, 1955, 111).

7. *тільки док., перех.* Ударами, побоями завдати

болю. — *Я вже тут чекаю, чекаю, аж мені нудно, а додому йти боюся, мати знов наб'ють* (Л. Укр., III, 1952, 632); // *перев. із сл.* морда, пика, фізіономія і т. ін. Б'ючи по чому-небудь, спричинити біль. *Вона сказала, що дуже сердиться і що коли-небудь вона мені наб'є фізіономію, якщо я не облишу її собаку* (Сміл., Сашко, 1957, 182).

8. *неперех., рідко.* Проникати куди-небудь (про дощ, пил і т. ін.). *У вікна вагона набивав дощ, навкруги було сіро — і в мене настрій був сірий* (Десняк, II, 1955, 409); // *безос.* — *Іди сюди, на сей бік: сюди не так дощем набиває* (Мирний, III, 1954, 391).

9. *перех.* Убивати, знищувати велику кількість (людей, звірів, птахів і т. ін.). *Пішов солдат на охоту, набив дичини, насилу довіз* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 218); — *Що ви думаєте про смерть на війні?* — *Ми про неї не думаєм.. Ми думаєм про одне — як би побільше набити ворогів* (Довж., III, 1960, 352).

10. *перех.* Розбивати, роздрібнювати велику кількість чого-небудь. *Потому набив* [Альоша] *старого лампачу.. і замісив глину* (Мик.. II, 1957, 248); *Набити скла; Набити каменю.*

11. *перех., текст.* Вибивати на тканині певним способом якийсь узор.

◇ **Набива́ти (наби́ти) оско́му** *див.* **оско́ма**; **Набива́ти (наби́ти) пи́ху** — підносити чиюсь зарозумілість, гордовитість, пихатість. [Галя:] *Не гукай* [Печерицю], *Дуню, а то ще, справді, подума, що такий нужний* [потрібний]. *Не набивай пихи бурсакові — у його її й так чимало* (Мирний, V, 1955, 156); **Набива́ти (наби́ти) ру́ку** *на (в) чому* — набувати вправності, уміння, досвіду в чому-небудь. *Кріпкі дід були, руку на житті набили* (Вишня, I, 1956, 426); *Набив руку в господарюванні;* **Набива́ти (наби́ти) собі ці́ну** — підносити себе в очах інших, намагатися показати себе з кращого боку, ніж ти є в дійсності. *Він малював страшні жахи.., ще більше набивав собі ціну, видаючи себе мало чи не рятівником радянських людей* (Хижняк, Тамара, 1959, 153); **Набива́ти (наби́ти) ці́ну** — великим попитом піднімати ціну на що-небудь. *Дачники в селі і на овочі, і на фрукти ціну набивають.*

НАБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАБИ́ТИСЯ**, б'ю́ся, б'є́шся, *док.* 1. Проникаючи, заповнювати що-небудь, залазити куди-небудь. *Під нігті часто набивалася земля, шкіра* [рук] *загоріла й порепалась* (Ів., Вел. очі, 1956, 83); *Пил набився їй у ніс, у вуха і навіть у рот* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *П'яту ось пробив* [Гнат], *бруду набилося* (Горд., II, 1959, 205).

2. Збиратися, скупчуватися у великій кількості. *Під час перерви зразу в піонерську кімнату набивається повно піонерів* (Коп., Подарунок, 1956, 5); *Сяк-так витерши ноги об рейку,.. один по одному набиваються сюди чоловіки* (Логв., Літа.., 1960, 11); *Вмить набилося стільки народу, що стало тісно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 375).

3. *розм.* Докучливо приставати з чим-небудь; пропонувати щось і т. ін.; нав'язуватися, напрошуватися. *Не люблю я набиватись навіть з роботою, бо вже по праву чи ні, а я більше звикла, щоб мене запрошувано, а не я напрошувалась* (Л. Укр., V, 1956, 379); *Явдоха розповіла, що.. Олімпіада сама набилася, щоб за косовицю сіна заплатити мірою ярого жита і позичити який міх на насіння* (Чорн., Потік.., 1956, 243).

4. *тільки недок.* Пас. до **набива́ти**. *Цілу ніч у пригороді.. насипались землею лантухи, плелися тури з верболозу і набивалися глиною* (Стар., Облога.., 1961, 29).

НАБИ́ВАЧ, а, *ч.*, *діал.* 1. Палиця, якою в млинах набивають борошно в мішки.

2. Бондарський інструмент для набивання обручів на діжку.

НАБИВА́Ч, а́, *ч.*, *спец.* Той, хто займається набиванням чого-небудь. *Набивач патронів.*

НАБИ́ВАЧКА, и, *ж.*, *діал.* Те саме, що **наби́вач** 1. *Коли це виходить мірошник, вона* [баба] *до нього:* — *Висповідайте мене, батюшко. Той як візьме набивачку, давай її сповідати, виманіжив добре та й пустив* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 488).

НАБИВА́ЧКА, и, *ж.*, *спец.* Жін. до **набива́ч.**

НАБИ́ВКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **набива́ти** 1, 3: // Створення чогось щільним стисканням, збиванням. *Для набивки* [глинобитних] *стін готують напівсуху суміш з суглинку і солом'яної січки завдовжки 3—5 сантиметрів* (Колг. Укр., 4, 1958, 14).

2. Те, чим набивають що-небудь. *З лавсану роблять пухку набивку для подушок* (Наука.., 2, 1967, 46).

НАБИВНИ́Й, а́, е́. 1. На якому відбиті певним способом узори. *Споживачі одержать такі товари, як.. ковдри бавовняні набивні* (Наука.., 1, 1957, 5).

2. Який здійснює набивання (про фабрику, машину і т. ін.). *Набивна машина.*

3. Який набивають (у 3 знач.) на що-небудь. *Набивний обруч; Набивна шина.*

НАБИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набира́ти.** *Набирання соків клітинами.*

НАБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАБРА́ТИ**, беру́, бере́ш, *док.*, *перех.* 1. *що і чого.* Брати, збирати яку-небудь кількість чого-небудь. *Хтось сіяв. Набирав золотого зерна повну жменю й кидав поперед себе в чорну пухку постіль* (Головко, I, 1957, 68); *І цей ліс і ця липа, що стілько меду з її бджола набрала,— все це пропаде* (Мирний, I, 1954, 279); *Юрко кинувсь насипати червінці в кишені, набрав повну хустку* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Зінька набрала з діжки дощової води, налила в ночви* (Шиян, Баланда, 1957, 76); * Образно. *Ранок за городом Набирає воду, В різьбленій веселці Сонцю подає* (Шпак, Вибр., 1952, 111).

2. Убирати в себе певну кількість чого-небудь. *Набираю в груди повітря і випалюю раптом:* — *Я викрав вас з дому й везу до вінця* (Коцюб., II, 1955, 255); *Поїзд стояв довго — паровоз набирав воду* (Головко, II, 1957, 439); *Горбатюк набрав повні груди густого цигаркового диму* (Руд., Остання шабля, 1959, 121).

3. Погоджуватися виконувати, приймати багато чого-небудь. *Я не думаю говорити Вам, щоб Ви більше набирали на себе роботи, бо се вже було б вище сил людських* (Л. Укр., V, 1956, 129); *Окрім своєї науки, набирав* [Павло Діденко] *іще «уроків» заради заробітку* (Головко, II, 1957, 409); — *Набрала я додому роботи, сиджу та шию* (Н.-Лев., III, 1956, 271).

4. *розм.* Поступово нагромаджуючи, досягати певної кількості чого-небудь. *Росте буряк, росте буйно, П'ятсот набирає. Ой, чи чули старі люди Про такі врожаї?* (Укр.. думи.., 1955, 400); *На зимовій сесії він не набрав потрібної кількості балів і з нього було знято стипендію* (Тют., Вир, 1964, 63).

5. Наймати, вербувати велику кількість кого-небудь. *Пан звелів набирати селян у свій двір* (Н.-Лев., I, 1956, 130); *Ясно й сліпому, що коли підприємство набирає нових робітників, то це говорить не про занепад, а навпаки — про його процвітання* (Вільде, Сестри.., 1958, 149).

6. Складати що-небудь з різних або однакових частин. *Набирати мозаїку.*

7. Складати з друкарських літер який-небудь текст для надрукування. *Наборщики* [складачі] *все забирали з-під рук, тут же набирали вручну й давали потім.. відбитки* (Козл., Сонце.., 1957, 112); *Тут* [на комбінаті

преси видавництва «Радянська Україна»] *набиратимуть і друкуватимуть 13 республіканських газет і 19 журналів* (Наука.., 7, 1958, 35); — *Фашистську газету друкувати я не бачу, а свою листівку завжди наберу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 198).

8. Складати із цифр необхідний для розмови по телефону сигнал. *Жінка, протерши очі, невдоволено взялася за телефонну трубку, набираючи якийсь номер* (Руд., Вітер.., 1958, 112); *Мабуть, кожному відомо, що коли набрати на круглому диску телефонного апарата дві цифри «07», можна замовити розмову з будь-яким містом Радянського Союзу* (Наука.., 7, 1962, 38).

9. *що і чого, перен.* Поступово збільшуючи, досягати потрібного ступеня чого-небудь. *Потяг набирав ходи, прискорюючи ритми до перебоїв* (Мик., II, 1957, 212); *Зрушення в хлібозаготівлях, що сталося в перші дні його приїзду, не набрало відповідного розмаху, а, навпаки, щодня поволі вщухало* (Кир., Вибр., 1960, 360).

Набира́ти (набра́ти) висоту́ — піднімаючись над землею, досягати певної відстані. *Зробивши коло над аеродромом, аероплан почав набирати висоту* (Донч., VI, 1957, 94).

◇ **Набира́ти (набра́ти) си́лу (си́ли)**: а) зміцнюватися, укріплюватися. *Все спить, поморене денною працею, все набирає силу на ранок* (Мирний, IV, 1955, 136); *Набирають сили добрі коні В теплій стайні після посівної...* (Мур., Трибуна, 1950, 33); * Образно. *На Полтавщині народився і виріс, змужнів і набрав сили чудовий талант Панаса Мирного* (Корн., Разом із життям, 1950, 81); б) ставати законним, діючим. *Питання про прийом у партію обговорюється і вирішується загальними зборами первинної партійної організації; її рішення ..набирає сили після затвердження райкомом, а в містах, де немає районного поділу,— міськкомом партії* (Статут КПРС, 1971, 14); **Набира́ти розголо́су** *див.* **розголо́с**; **Набра́ти пересві́дчення** *див.* **пересві́дчення.**

10. *без додатка, розм.* Купувати тканину. *Марина Карпівна гризла голову Івану Федоровичу, щоб їхав у місто і набирав їй на плаття, бо соромно тепер уже їй ходити у запасках* (Мирний, I, 1954, 156); *Катерина зібралася їхати купувати собі корову. З нею за компанію поїхала і Глафіра — набрати дітям на одяг* (Чорн., Потік.., 1956, 390).

11. Набувати якого-небудь вигляду, якої-небудь особливості і т. ін. *Тоді тільки ідея набирає вартості, коли поростає тілом, переводиться в життя* (Коцюб., I, 1955, 170); *Саме після скинення буржуазії класова боротьба набирає найрізкіших форм* (Ленін, 29, 1951, 314); *Очі Черниша засвітились і поглибшали, а обличчя набрало такого виразу, наче він стояв оце в строю і перед ним прапороносці проносили стяг училища* (Гончар, III, 1959, 12); *Над головою небо набрало кольору бузку, що розквітає* (Чорн., Потік.., 1956, 285).

12. Називати образливими, грубими словами; лаяти кого-небудь.— *Чи ти забув, як тебе на буряках при всьому мирі набирали та кляли?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 537).

◇ **Як (мов** *і т. ін.*) **воді́ в рот набра́ти** *див.* **вода́.**

НАБИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАБРА́ТИСЯ**, беру́ся, бере́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Збиратися, скупчуватися в якій-небудь кількості. *Все бігла й бігла* [**княгиня**] *до невеличкої западини під скелястою стіною, в яку набиралася з джерельця вода* (Гжицький, Опришки, 1962, 74); // *безос. У неділю перед богами горіла маленька синенька лампадка, в яку завжди набиралось повно мух* (Довж., Зач. Десна, 1957, 462); *У сад уже набралося чимало людей, а дедалі, то народ усе прибував та прибував* (Мирний, III, 1954, 262).

2. *тільки 3 ос.* Досягати якої-небудь кількості. *Дрібних оповідань набереться аркушів на 10* (Мирний, V, 1955, 399); — *Кажуть, двадцять тисяч* [верстов] *в обидва кінці? — Так, багато. Може, й двадцять набереться* (Довж., Зач. Десна, 1957, 45).

3. Знаходити в собі які-небудь внутрішні сили, якості. *Далі набирається* [Наталя] *сміливості, боязко простягає худеньку ручину і легесенько жартує, торкаючи хлопця по .. голові* (Вас., II, 1959, 55); — *Хочу я, Голдо, в цирк поступити, акробатом стати, а от рішучості ніяк не наберусь...* (Ткач, Арена, 1960, 8).

4. *тільки недок.* Найматися, вербуватися. *Латинь к війні як знаряжалась, Як армія їх набиралась, Який порядок в війську був* (Котл., I, 1952, 187); *Набиралися нові полки. Озброювалися* (Кач., II, 1958, 426).

5. *чого, розм.* Діставати, одержувати що-небудь (перев. небажане, неприємне). *Досить вам* [брати] *уже стояти коло печі, ще катару наберетесь!* (Фр., VI, 1951, 174); *Боялись* [чужоземці] *набратися бліх у гомінливій юрбі гречкосіїв, рудокопів, козацької голоти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 170); *Затовк би на смерть дужий Тихін Марка, так Сень одборонив, хоч і набрався стусанів* (Горд., Дівчина.., 1954, 188).

6. *розм.* Переймати, запозичуючи щось, навчатися чомусь у кого-небудь. — *Так се ти приїхав у Київ премудрості набиратись? — питає Жук Петра* (Мирний, I, 1954, 350); *До колгоспу приїздили і ближні, і дальні сусіди набиратись досвіду* (Колг. Укр., 4, 1956, 45); *Вона довго терлась коло панів і набралась од їх трохи панства* (Н.-Лев., II, 1956, 267);— *Да!.. Пожив і я... Світу побачив. Між знатними людьми культури набрався* (Шиян, Баланда, 1957, 86).

7. *тільки 3 ос., рідко.* Приставати, прилипати і т. ін. до чого-небудь. *Липка глина набиралась на чоботи і стало важко йти* (Гончар, III, 1959, 12).

8. *розм.* Напиватися доп'яна.— *Та й кум набрався — ледве ноги волоче!* (Мирний, IV, 1955, 228); *Василь Іванович Мороз набрався до краю, вийшов надвір* (Мик., Кадильниця, 1959, 60).

9. *тільки 3 ос.* Поступово збільшуватися, посилюватися. — *Розгін узято, набиралася інерція* (Ле, Міжгір'я, 1953, 36); *Забубонів* [Іван] *щось незрозуміле, звернув на погоду.— А на ніч, видно, мороз таки набереться...* (Збан., Сеспель, 1961, 297).

10. *тільки 3 ос.* З'являтися, виникати. *Як життя почало ширитись, то з ним і мова людська ширилася, набиралися нові слова задля виразу нових вражень, нових потреб* (Мирний, V, 1955, 306); *Звідкілясь наберуться кучеряві сріблясто-рожеві хмарки, пливуть і пливуть вільно кудись в дальню далечінь...* (Крот., Сини.., 1948, 26); *Згодом, коли і пані Софія кілька разів по-жіночому пригубила питво з келиха, в кімнаті неначе попросторішало для підстарости, де й набралися слова* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 169).

11. *чого і чим.* Насичуватися чим-небудь, убирати в себе що-небудь. *В Софії тепле пальто висіло у мене даремне і тільки пороху набиралось* (Л. Укр., V, 1956, 201); *Земля так набралася води, що вже і в себе не приймала* (Мирний, III, 1954, 7); *Зерно набралося водою, обважнів колос, приліг до землі* (Горд., Дівчина.., 1954, 151).

12. *тільки недок.* Пас. до **набира́ти** 1, 2, 5—8.

◆ **Набира́тися (набра́тися) го́ря** — неодноразово терпіти, переживати щось тяжке, неприємне. *Всім відомо, куди він звик ходить І де він лиха набирався* (Гл., Вибр., 1951, 7); *Під час тимчасової окупації міста обоє* [учитель з дружиною] *зазнали лиха, набралися горя по вуха* (Ю. Янов., I, 1954, 110); **Набира́тися (набра́тися) ду́ху** *див.* **дух**; **Набира́тися (набра́тися) здоро́в'я** — позбуватися хвороб, ставати здоровим. *Мелашка ніби* *набиралася здоров'я на волі* (Н.-Лев., II, 1956, 332); **Набира́тися (набра́тися) краси́** — ставати красивішим. *Поки Явтух ріс та краси набирався, Фрузина ледачіла, старілася* (Свидн., Люборацькі, 1955, 46); **Набира́тися (набра́тися) кро́ві** — ставати повнокровнішим. *Стрівала я тут* [в Ялті] *багато людей, що прожили рік-два і поправились навіть при туберкульозі в легких, то може ж і я, коли не поправлюсь, так хоч крові трохи наберусь* (Л. Укр., V, 1956, 197); **Набира́тися (набра́тися) ро́зуму (уму́-ро́зуму)** — поповнювати знання, ставати розумнішим. *Гриць не читав, а жер ті книжки; хапав на лету все, що розносилося широкою течією друкованого слова, набирався розуму* (Мирний, III, 1954, 186); — *Нам треба хати-читальні, щоб попівський дурман розвіювати, уму-розуму набиратися* (Речм., Весн. грози, 1961, 201); *З розумним розуму наберешся, а з дурнем і останній згубиш* (Укр.. присл.., 1955, 248); **Набира́тися (набра́тися) си́ли (сил)** — ставати сильним. *Підростав Сандер, сили набирався* (Шиян, Переможці, 1950, 10); *Насправді лікарів кінь не набрався нових сил, а повільно розтрушував біля.. озерця й останні* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 192); * Образно. *Почала Ростово-Суздальська земля набиратися сил, хоч і підрізало їй крила татаро-монгольське нашестя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 560); **Набира́тися (набра́тися) со́рому (ганьби́)** — роблячи що-небудь осудливе, осоромлюватися. [Одарка:] *Стійте! Не ходіте... Не набирайтеся більшого сорому* (Мирний, V, 1955, 252); *Тьху, недотепний дідуган! Не знать, чого перелякався, Сховався здуру у бур'ян І тільки сорому набрався!* (Гл., Вибр., 1951, 188); *Такої ганьби набрався Савка, що ані на місто показатися* (Мак., Вибр., 1954, 112); **Набира́тися (набра́тися) тіла** — гладшати, товстіти. *На добрім хазяйстві Палагна набралась тіла, стала повна й червона* (Коцюб., II, 1955, 334); **Набра́тися пересві́дчення** *див.* **пересві́дчення.**

НАБИ́ТИ *див.* **набива́ти.**

НАБИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наби́ти.** *Набитий соломою матрац відгукувався на кожен його порух сухим шурхотом* (Загреб., Спека, 1961, 14); *Вранці пішов свіжий, а за день змарнів, в набитих вітром очах застигла сльоза* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 197); *Недалеко його висить револьвер. Він набитий* (Коб., I, 1956, 341); *Його молодший товариш теж одклав кайло.. підсунувся на купу набитої породи* (Досв., Вибр., 1959, 345); // **наби́то,** *безос. присудк. сл. На тапчані не було нікого, та зате на помості набито, мов оселедців у бочці, якихось людських істот* (Фр., I, 1955, 79); *Очі ховають ніяковість під густими сірими бровами, в яких повно набито пилюки* (Гончар, Тронка, 1963, 279).

◇ **Битко́м наби́тий** *див.* **битко́м; Битко́м наби́то** *див.* **битко́м; Наби́та рука́** — добре натренована рука. *У мене, старика, На всяке майстерство набита, бач, рука* (Рильський, Сад.., 1955, 57); **Наби́тий гамане́ць** *див.* **гамане́ць; Наби́тий ду́рень** *див.* **ду́рень; Як наби́то** — дуже багато. *Сонце почало вже хилитися на західну половину неба, а в грушатицькій коршмі* [корчмі] *народу як набито* (Фр., VIII, 1952, 9).

НАБИ́ТИСЯ *див.* **набива́тися.**

НАБИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **наби́ти, набива́ти 1,** 3—6.

НАБІ́Г, у, *ч.* Раптовий напад, короткочасне вторгнення і спустошення певної території. *Більшість полонених, захоплених під час набігів, скіфи продавали грецьким работорговцям* (Іст. стар. світу, 1957, 95); *Отої ночі перед набігом козацьким на село.. майже всеньку ніч і гибіла* [Катря] *надворі, все прислухаючись* (Головко, II, 1957, 369).

НАБІ́ГАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **набі́гати.** *Цікаво, що зараз сниться хлоп'яті, яким своїм за день набіганим радощам так мрійливо усміхається воно?* (Гончар, II, 1959, 144).

2. *у знач. прикм.* Який набігався. *Валентин ще здаля впізнав у царині голову колгоспу. Спочатку навіть осміхнувся, сон таки зломив набіганого голову* (Ле, В снопі.., 1960, 51).

НАБІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набіга́ти.** *Набігання хвилі.*

НАБІ́ГАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Багато бігаючи, дістати що-небудь або зазнати чогось.— *Чи не набігала ти.. лихоманки?* (Кв.-Осн., II, 1956, 325); // Завагітніти (про неодружену жінку). *Солоха чим далі все товщала, це примітила й господиня й думала про себе: — ..Дивно мені тільки,— де така поганка набігала?* (Мирний, I, 1954, 68).

НАБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАБІ́ГТИ**, біжу́, біжи́ш; *мин. ч.* набіг, ла, ло; *док.* 1. Наскакувати, натикатися з розбігу, з розгону на кого-, що-небудь. *Вони набігали на нас, штовхали, намагалися забити памороки* (Ю. Янов., II, 1954, 25); *Раптом нарти набігли на камінь і так підскочили, що Тико не втримався і впав на сніг* (Трубл., I, 1955, 274); *Мені потім здавалось, що то не снаряд знайшов мене, а я сам набіг на нього* (Мушк., Серце.., 1962, 234); // Швидко насуваючись, покривати, закривати собою (про хвилі, хмари і т. ін.). *Котиться з Африки хвиля.. І, може, та хвиля, що мила ноги араба, набігає тепер на мої ноги, як символ єднання...* (Коцюб., II, 1955, 291); *Темні хмарки набігають на сонце* (Руд., Остання шабля, 1959, 397); *З моря набігла хвиля з білими густими гребенями* (Н.-Лев., II, 1956, 234); // Швидко виникати, починатися, налітати (про бурю, вітер і т. ін.). *Вдень тут тепло, часто громові бурі набігають* (Л. Укр., V, 1956, 201); *Коли набігає вітер, явори гнуться розгойданим верхів'ям* (Цюпа, Три явори, 1958, 3); *Набіжить вітерець, покотиться хвилею* (Стор., I, 1957, 333); // *перен.* Виявлятися назовні, ставати видимими (про душевні переживання, фізичні відчуття). *Тінь тривоги і турбот весь час набігає на його обличчя* (Коч., II, 1956, 120); *На лиця набігло занепокоєння* (Горд., II, 1959, 205); // *перен.* Появлятися раптово (про спомини, думки і т. ін.). *Макс Дальгов відчув, як у нього защеміло серце. Набігли давні спогади* (Собко, Запорука.., 1952, 129).

2. Виступати, появлятися (про зморшки, сльози, усмішку і т. ін.). *На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки* (Н.-Лев., II, 1956, 264); *Сльози набігають на очі, пекучі, непрошені* (Зар., Світло, 1961, 16); *Серп випав з рук Хариті, лице скривилось від болю, на очі набігли сльози* (Коцюб., I, 1955, 17); *На вуста набігла звична — привітна і трохи іронічна посмішка* (Мас., Життя.., 1960, 29).

3. Скупчуватися, збиратися в одному місці (про людей). *Поки в'яжуть Василя, з двору через хвіртку набігають черниці і між ними Кнуриха* (Мирний, V, 1955, 115); *Набігають діти, разом з матір'ю обліплюють Мирона* (Стельмах, Хліб.., 1959, 232); *Набігла повна хата людей, як почули, що старий Дрот та просватав свою дочку* (Кв.-Осн., II, 1956, 76); *Тося ховалася за спини подруг, що вже набігли невідомо звідки* (Смолич, Мир.., 1958, 21).

4. *розм.* Біжучи, збиратися (про рідину). *Ніхто ніколи не боронив рибу ту ловити. Звісно, вода... набігла собі... ставок став... Риба завелася...* (Мирний, III, 1954, 308); *Він повісив рушника на галузку сосонки, нахилився й поглянув на себе в люстерко води, яка набігла в низину* (Ю. Янов., II, 1954, 49); // *перен.* Діставатися, перепадати (про гроші, проценти). *Повесні квочку*

підсипати, підростуть курчата, можна буде продати... Глянь — якийсь карбованець чи два й набіжить за рік (Донч., III, 1956, 93).

5. Учиняти набіг (набіги); нападати, наскакувати. *Стали козаки до города Козлова назад прибувати, Стали на турків, на сонних, набігати, Стали їх рубати* (Укр.. думи.., 1955, 54); *Мокрина з матір'ю продавала на базарі рибу.. і прочула, що становий готується тієї ночі набігти з десяцькими на батькову ватагу* (Н.-Лев., I, 1956, 233); *Спати ніхто не клався. Ждали все, що набіжать* [козаки] (Головко, II, 1957, 327).

6. *розм.* Несподівано натрапляти на когось, щось, виявляти, зустрічати кого-, що-небудь. *В кінці толоки вони набігли на загублений кимсь кашкет із зіркою* (Панч, II, 1956, 159).

7. *тільки док., перех.* Захопити кого-, що-небудь, наскочити на когось, щось. *Креши вогонь! Хай буде міць далекобійна, щоб сонного тебе десь ворог не набіг* (Тич., II, 1947, 202).

8. Щільно підходити до чого-небудь, досягати чогось. *Набігає аж на кручі Зеленая нива* (Ус., Дорогами... 1951, 241); *Там далі набігли над річку високі коноплі й залили берег своїм гострим важким духом* (Н.-Лев., II, 1956, 168); // Сповнюватися, наступати (про роки). *Дорка потроху ставала Федорою, ходила до школи і до початку війни саме скінчила семирічку, їй набігало шістнадцять років* (Ю. Янов., Мир, 1956, 70); *Сорок літ набіжить незабаром, Наче молот на груди паде: — Де юнацтво поділося з жаром; Де завзяття твоє молоде?* (Граб., I, 1959, 441).

9. *розм.* Вискакувати, появлятися, сідати (про болячки, гулі і т. ін.). *Сонце пече, дорога тверда, мов камінь, аж водянки на ногах набігають* (Тют., Вир, 1964, 30); *Пряжка вдарила Грицуня по вусі, а там зараз набіг червоний гудз* (Март., Тв., 1954, 148); *Рукою вона гладила велику круглу гулю, що набігла на голові* (Мик., II, 1957, 297).

10. *розм.* Надходити, наставати (про свята, дні і т. ін.). — *А тепер же ніхто часом не сидить у тій холодній? — Ні,.. люди відпрошуються, щоб уже як мають саджати, то пізніше, аж коли нагальна робота скінчиться або як свята довші набіжать...* (Л. Укр., III, 1952, 573).

◇ **Набіга́ти (набі́гти) кро́в'ю** — наливатися кров'ю. *Обличчя ключника набігло кров'ю, зуби заскреготали* (Фр., VI, 1951, 172); **Набіга́ти (набі́гти) на ду́мку** — починати думати про що-небудь.— *Та я, бач, тільки спитала,— так набігло на думку. чи наймити гній вивозитимуть, чи повезуть мливо до млина* (Н.-Лев., III, 1956, 89); **Набіга́ти на о́чі** — пропливати, проноситись мимо. — *Сіла й я між своїми синами, їду. Шлях мигтить, гаї та поля на очі набігають...* (Вовчок, I, 1955, 276); **Се́рце набіга́** *на кого* — хто-небудь сердиться. *Він чоловік нічого, а так на його іноді серце набіга* (Сл. Гр.); **Що набіга́є (набіжи́ть) на язи́к** — без обмеження, що попало. *Повибігали надвір і челядь, і своя сім'я; всі раді, кожне щебече, що на язик набіжить* (Свидн., Люборацькі. 1955, 63); **Як набіжи́ть:** а) *(на кого)* кого-небудь охопить злість, лють, роздратування і т. ін. *На нього як набіжить — то чоловік як чоловік, а то й не підступайся* (Сл. Гр.); б) як доведеться, як трапиться. *Досить жить, як набіжить* (Укр.. присл.., 1955, 336).

НАБІ́ГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Побігати досхочу, багато. *В літню куряву та спеку вволю не нагулявшся, не набігавшся,— восени ж.. можна бігати* (Вас., I, 1959, 155); // Побігати до втоми.— *Набігавшся, наганявшся за цілий день — а ввечері спать хочеться* (Мирний, I. 1954, 216); *Набігавшись за день, вони зараз спали* (Скл., Святослав, 1959, 299); * Образно. *Моє серце набігалось за життя й тепер помалу стискується й випростується* (Ю. Янов., II, 1958, 13).

НАБІ́ГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **набі́гти** 1, 2, 4, 8—10. *З стежки він звернув — усі рушили слідом за ним.., ступаючи інколи в воду і замокаючи до колін у набіглій хвилі прибою* (Смолич, Світанок.., 1953, 28); *Стара Ганна, випроставшись та глибоко зітхнувши, .. посміхнулася крізь набіглі на очі сльози...* (Коз., Гарячі руки, 1960, 128).

Набі́глий кро́в'ю — налитий кров'ю. *Ті, що йшли .. виглядали, як виняті з окропу, з набіглими кров'ю очима і осмаленими та червоними лицями* (Фр., III, 1950, 187).

НАБІ́ГТИ *див.* **набіга́ти.**

НА́БІГЦІ, *присл., розм.* На бігу, під час руху. — *А чого се ми втікаємо, дядьку? — пита Хапко.— Хто втікає? — відпитує набігці дядько* (Вовчок, VI, 1956, 283).

НАБІДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док., діал.* Набідуватися. *Наробилася* [мати] *коло мене, набідилася* (Стеф., III, 1954, 201); — *Ех, оце ж і я набідився так й жінка з дітьми дома нагорювалися та набідилися без хліба* (Козл., На переломі, 1947, 14).

НАБІ́ДКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Досхочу поговорити про своє лихо, горе, нужду; нажалітися. *Не встиг Кайдаш набідкаться, як задній віз нагнався на передній і перекинувся* (Н.-Лев., II, 1956, 276); *Вернувшись од Чіпки, набідкавшись перед ним досхочу, Грицько заводив.. розмову з Христею* (Мирний, I, 1949, 365).

НАБІДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Зазнати багато горя, нужди, лиха; нагорюватися. [Стара Бавмертиха:] *Ой, господи, вже так набідувались за тих чотири роки* (Л. Укр., IV, 1954, 216); — *Подумай, Антоне,— все благала вона.— Хіба мало ми набідувалися, поки почали жити по-людськи* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 124).

НАБІ́Й, бо́ю, *ч.* 1. Кількість вибухової речовини, необхідної для пострілу; заряд.— *Гармаші, пильнуй!— командував Шрам...— Наводь усі* [гармати] *влучно на он ту площину, підготуй на зміну набої, і як махну люлькою — шквар!* (Стар., Облога.., 1961, 35); *Тарас їде вулицею Умані. Спис і шабля, дорожня баклага при сідлі, похідний горщик з саламахою, порохові набої, пута на коні та інший риштунок і сам його вигляд свідчили про довгу і важку путь* (Довж., I, 1958, 266).

2. Бойовий снаряд, патрон з необхідною для пострілу кількістю вибухової речовини, а також куля, дріб або картеч. *Тут рвалися тридюймові набої, а недалеко робітники в шаленім наступі висадили в повітря цілий артилерійський склад* (Мик., II, 1957, 87); *Гарматні набої розривалися вже коло кузні, на площі і біля млина* (Кучер, Дорога.., 1958, 129); *У порівн. *Той же бік розкішної крони* [дуба], *що був обернений на схід, зеленів, кучерявився і рясно плодоносив смугляві жолуді, тугі, мов набої, якими ще будуть стріляти колись майбутні стрільці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 7).

НАБІ́ЙКА, и, *ж.* Пластинка, що прибивається до каблука.

НА́БІК, *присл.* 1. На правий чи лівий бік чого-небудь. *Іван вирвав буряк і.. влучив її просто в хустку, аж очіпок з'їхав трохи набік* (Коцюб., I, 1955, 61); *Гнат.. зайшов до кімнати в чистому вбранні з зачесаним набік темно-русим чубом* (Чорн., Визвол. земля, 1959. 38); // Відхиляючись від нормального (прямого) положення. *Минули літа, а село Не перемінилось. Тілько пустка на край села Набік похилилась* (Шевч., I, 1951, 391).

2. На відстань від кого-, чого-небудь. *Всі три простягли руки, але Петрусь найдужчий,.. схопив кварту сам і відбіг набік* (Март., Тв., 1954, 150); *Ант теплими очима подивився на онуку, одіклав набік комишину.. й погладив дівчину по голові* (Скл., Святослав, 1959, 9).

3. Залишаючи поза увагою; не звертаючи уваги. [Вареник:] *Я готов усі свої діла набік, щоб тільки Вам, Дементій Васильович, догодить* (Кроп., II, 1958, 220); *Відкидаючи набік ганебно-ліберальні поради ліквідаторів, відкидаючи набік легковажне базікання народників, передові робітники твердо йшли своїм шляхом* (Ленін, 20, 1950, 188).

НАБІ́Л, у, *ч., діал.* Молоко; молочні продукти. — *Адже це ті самі хлопи, яких щодня бачимо на торгах, які нам носять набіл* (Фр., VI, 1951, 272); *Старший вівчар попрощався зі своїм депутатом* [власником полонини], *і той побажав йому щастя в дорозі та на полонині. Дав йому кілька порад, як пасти худобу, як збирати набіл* (Гжицький, Опришки, 1962, 18).

НАБІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набіли́ти.** *Ні, каже Дарка, вона не буде пудритися, бо вона провалилася б крізь землю, якби, боронь боже, дізналися, що вона набілена* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 15).

НАБІЛИ́ТИ, білю́, бі́лиш, *док., перех.* 1. Покрити обличчя білилами, пудрою.

2. Зробити побілку. *Набілити стелю.*

3. Вибілюючи, приготувати в якій-небудь кількості. *Набілити полотна.*

НАБІЛИ́ТИСЯ *див.* **набі́люватися.**

НА́БІЛО, *присл.* Начисто, остаточно. *Сам управляющий* [управитель] *поспіхом переписував конторські книги набіло та, знаючи добре, чия кішка сало з'їла, заздалегідь збирався тікати* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 65); *Волокно* [льону] *на колесах Санталова обробляється начорно і набіло* [при тіпанні] (Техн. культ., 1956, 119).

НАБІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАБІЛИ́ТИСЯ**, білю́ся, бі́лишся, *док.* Покривати своє обличчя білилом, пудрою. *Вона почала й себе прикрашувати, накрашуватись та набілюватись* (Н.-Лев., III, 1956, 211).

НА́БІР, *присл., розм.* У борг, без грошей. *Лихий та збентежений вертався Хома з порожньою пляшкою з корчми: шинкар не дав набір* (Коцюб., I, 1955, 91); *Крамарі.. давали їй крам завжди гарний, бо вона ніколи не брала набір* (Л. Янов., I, 1959, 235); *Часто він віддавав свій немудрий товар в набір і тоді доводилося переживати скрутні безхлібні дні* (Стельмах, I, 1962, 126).

НАБІ́Р, бо́ру, *ч.* 1. Дія за знач. **набира́ти** 5, 7. *Уже першого дня мобілізації кілька десятків чоловік пішло з села. А через місяць-два — другий набір* (Головко, II, 1957, 515); — *Коли буде набір робітників на пилорами, я протегуватиму* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 20); // Наймані, завербовані для чого-небудь люди. *Гаркуша був вдоволений новим набором* (Гончар, Таврія, 1952, 217).

2. Сукупність однорідних предметів, які разом становлять щось ціле. *Осторонь, так, щоб усім було видно, червоніла атласна коробка набору «Червона Москва»* (Собко, Звич. життя, 1957, 85); *За дорученням райкому вони мали вручити переможцеві місячника лісу першу премію — патефон з набором пластинок* (Логв., Літа.., 1960, 106).

3. *друк.* Сукупність набраних літер, що відтворюють який-небудь текст.

4. *діал.* Кладь; вантаж, вага. *Тяглися* [вози] *болотною дорогою з тяжким набором* (Фр., VIII, 1952, 379).

◆ **Набі́р слів** — позбавлені смислу сполучення слів, фраз або слова фрази, якими прикривають істинні думки. *Але ж і Мухтаров, нервуючись, так спрямував його думку, що годі було викручуватись, ховатись за набором слів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 347).

НАБІРНИ́Й, а́, е́, *друк.* Те саме, що **склада́льний.** *Стала* [Оксана] *до своєї колишньої роботи в набірному цеху* (Кучер, Голод, 1961, 58); *Всесоюзний науково-дослідний інститут поліграфічного машинобудування.. працює тепер над створенням автоматичної набірної машини* (Наука.., 5, 1956, 40).

НАБЛИЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наближа́ти** і **наближа́тися.**

НАБЛИЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідше* **НАБЛИ́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАБЛИ́ЗИТИ**, и́жу, и́зиш, *док.* 1. *перех.* Присувати, переміщати на ближчу віддаль до кого-, чого-небудь. *Святослав підводиться на лікті,— наближає голову до Асмуса* (Скл., Святослав, 1959, 46); *Герман ще раз похилився до стіни, з якої йшов той газ, ще раз наблизив до неї лампу* (Фр., VIII, 1952, 409); *Доронін, глянувши спідлоба на Сотника, помітив, як той кліпнув очима, неначе йому до самих зіниць хтось наблизив два гострих вістря* (Руд., Вітер.., 1958, 130); // Розташовувати, розміщувати близько або ближче до чого-небудь. *Бавовник — культура трудомістка, а тому посіви його бажано наближати до населених пунктів* (Техн. культ., 1956, 230); *Наблизити науково-дослідні заклади до виробничої бази* (Директ. XX з.., 1956, 59); // *перен.* Робити відповідним інтересам, потребам кого-, чого-небудь. *Партійні комітети допомогли культосвітнім працівникам наблизити діяльність закладів культури до колгоспного виробництва, поліпшити виховну роботу* (Ком. Укр., 4, 1961, 64).

2. *перех., перен.* Прискорювати настання чого-небудь. *Треба дбати за народну справу, Швидше всім прокинутись від сну, Одігнать минувшину криваву, Наближать годиноньку ясну!* (Граб., I, 1959, 120); *Слався од краю до краю, Вітчизно, Квітни садами, піснями лунай, Стій на кордонах одважно і грізно, День комунізму в трудах наближай!* (Рильський, III, 1961, 305); *В земних пластах шахтар, учений в кабінеті, наближуйте прихід прекрасної пори* (Сос., Поезії, 1950, 310); *Народи СРСР.. з величезним творчим піднесенням працюють над втіленням в життя грандіозних накреслень семирічного плану, який наблизить здійснення світлої мрії людства,— побудову комунізму в нашій країні* (Наука.., 1, 1959, 2).

3. *перех., перен.* Робити подібним до когось, чогось, схожим з ким-, чим-небудь. *Василь Опанасович і своїх зусиль докладав, щоб наблизити Машу до вимріяного ним образу своєї коханої* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 58); *Кращими кормами, що дають можливість наблизити годівлю корів узимку до літньої годівлі, є силос, коренебульбоплоди і плоди баштанних культур* (Колг. Укр., 1, 1957, 20).

4. *неперех., рідко.* Те саме, що **наближа́тися** 1. *Марко к дому наближає — Встала курява над шляхом* (Тич., III, 1947, 148).

НАБЛИЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідше* **НАБЛИ́ЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **НАБЛИ́ЗИТИСЯ**, и́жуся, и́зишся, *док.* 1. Переміщатися на ближчу віддаль до кого-, чого-небудь. *Здалеку йшла на село хмара куряви. Вона все наближалась, росла, здіймалась до неба* (Коцюб., II, 1955, 16); *Лукія побачила у вікно цю сцену в той час, коли четверо запінених і охриплих від люті цепних псів вовчими стрибками наближались до парубка* (Донч., III, 1956, 51); *Гомін наближувався: стали виразно доноситись слова* (Мирний, I, 1954, 349); *Як тільки вони* [лісоруби] *наблизилися до мосту, один із них аж сплеснув руками від подиву, а інший, певне, від зворушення, зняв капелюха* (Турч., Зорі.., 1950, 14).

2. Ставати близьким у часі; наставати. *Наближався вечір* (Коцюб., II, 1955, 175); *Завжди їй отак спиться, коли наближається час приїзду сина у відпустку* (Гончар, Тронка, 1963, 48); *Наближувалася зима з морозами — усе здавалося якось нудно, якоєь докучливо...* (Вовчок, I, 1955, 251); *Аж наблизивсь для всіх нас відродження час, і життя знов поплинуло спільно* (Л. Укр., I, 1951, 248).

3. Ставати подібним до кого-, чого-небудь, набувати схожості з кимсь, чимсь. *Слони.. наближаються до них* [людей], *бо можуть, наприклад, на літаврах грати, на колесі їздити, на задніх лапах стояти і на голові, можуть тарілки подавати, вино пити і грошей не платити* (Л. Укр., V, 1956, 48); *На рубежі 20-х років минулого століття декабристи, зокрема Бестужев і Рилєєв, створили багато агітаційних віршів, які своєю мовою і поетичною формою наближалися до народної пісні* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 24); *Я дав собі тоді слово працювати з усіх сил, щоб хоч трохи наблизитись до Дальського* (Минуле укр. театру, 1953, 102).

НАБЛИ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **набли́зити**. *Навчання в навчальних майстернях, як би воно не було наближене до умов виробництва, все ж замінити його не може* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 282).

2. *у знач. прикм., розм.* Який близько стоїть до якоїсь (звичайно високопоставленої) особи, користується її довір'ям. *Тільки імператора Никифора.. і ще небагатьох наближених до нього осіб ця звістка* [про війну русів з болгарами] *не здивувала* (Скл., Святослав, 1959, 351); // *у знач. ім.* **набли́жені**, них, *мн.* (*одн.* **набли́жений**, ного, *ч.*). Ті, що близько стоять до високопоставлених осіб, користуються їх довір'ям. *Друзі полкові і література відкрили йому очі на життя монархів, зокрема, на життя дому Романових та наближених* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 33); *Король Фіо бере подану йому.. пальмову гілку і передає своєму головному наближеному* (Довж., Зач. Десна, 1957, 444).

3. *у знач. прикм., мат.* Не зовсім точний, приблизний. *Щоб добути наближений квадратний корінь з точністю до 1, треба добути найбільший цілий корінь з цілої частини даного числа* (Алг., I, 1956, 120); *Найпростішими штриховими вимірювальними інструментами є вимірювальні лінійки, рулетки, складані метри, які застосовуються при грубих, наближених вимірюваннях* (Допуски.., 1958, 315).

НАБЛИ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж., мат.* Абстр. ім. до **набли́жений** 3. *Наближеність значення.*

НАБЛИ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набли́зити**, **наближа́ти** і **набли́зитися**, **наближа́тися**. *Наближення ворога; Перебудова вищої школи передбачає наближення її до промислового і сільськогосподарського виробництва* (Рад. Укр., 17.I 1959, 5); *В оцих перших квітах відчувався.. подих і нестримне наближення весни* (Шиян, Баланда, 1957, 60).

НАБЛИ́ЖЕНО, *мат.* Присл. до **набли́жений** 3. *Приклад наближено еквівалентного перетворення.*

НАБЛИ́ЖУВАТИ *див.* **наближа́ти**.

НАБЛИ́ЖУВАТИСЯ *див.* **наближа́тися**.

НАБЛИ́ЗИТИ *див.* **наближа́ти**.

НАБЛИ́ЗИТИСЯ *див.* **наближа́тися**.

НАБЛУКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Досхочу, багато поблукати. *Наблукавшися поміж рундуків з баклажанами, сухими ковбасами, насінням та іншими неприступними ласощами, він уже вирішив повертатися до будинку* (Мик., II, 1957, 202); [Лисенко:] *Значить, з морем вже покінчено?* [Андрій:] *Так, наблукався по світу. Годі!* (Мокр., П'єси, 1959, 307).

НАБО́Б, а, *ч.* Титул мусульманських аристократів (князьків) в Індії, а також особа, що носить цей титул.

НАБО́ВТАТИ *див.* **набо́втувати**.

НАБО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБО́ВТАТИ**, бо́втаю, бо́втаєш, *док., перех.* Збовтуючи, змішувати що-небудь з чимось.

НАБОЖЕ́НСТВО, а, *с., діал.* Церковна відправа. *То й любо було в церкві постояти, набоженства послухати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 7).

НАБО́ЖНИЙ, а, е. Який вірить у бога і старанно виконує всі релігійні обряди. *Вже думали, чи не налагодилась княгівна* [князівна] *до кляштору, бо дуже була набожна* (Стор., I, 1957, 368); *Матері Левко не любив. Була вона якась безпомічна, боязлива, тиха і дуже набожна* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 61); // Власт. релігійній людині. *Він з набожною обережністю тримав папірець за самий кутик, наче боявся стерти написані на ньому літери* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 131).

НАБО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **набо́жний**. *— Нехай же пан не тривожить моєї набожності* (Н.-Лев., I, 1956, 187); *Гетьман Однокрил, душа православна, завше відомий був своєю показною набожністю* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 119).

НАБО́ЖНО. Присл. до **набо́жний**. [В'язень:] *Дозволь мені хоч глянути на тебе! Дозволь мені поцілувать набожно край одіжі твоєї!* (Л. Укр., II, 1951, 188); *Вона* [сестра-жалібниця] *ще набожно похитала над хворим головою, тяжко зітхнула, підіймаючи вгору очі, і тихо вийшла* (Ірчан, II, 1958, 176).

НАБО́КУВАТИЙ, а, е, *розм.* 1. Нахилений на один бік.— *Я й бачила, як вона спиняла якусь машину, тоді з шофером щось на неї стягала.. Ген-ген аж під отим набокуватим кущиком* (Вирган, В розп. літа, 1959, 271).

2. Опуклий з одного боку. *Набокувате яблуко.*

НАБО́КУВАТО, *розм.* Присл. до **набо́куватий**. *Набокувато зроблений віз* (Сл. Гр.).

НАБОЛІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **наболі́ти**. *Максим мовчки пішов за водою, а вона, стогнучи, силувалася лягти вигідніше на твердій постелі, що давила до кості наболіле тіло* (Фр., I, 1955, 185); *Замість відповіді, Тетяна в останній раз зітхнула, і вилетіла душа легенькою парою з наболілих грудей* (Л. Янов., I, 1959, 61).

2. *у знач. прикм., перев. з сл.* серце, душа *і т. ін.* Який багато пережив, зазнав горя. *На лоні матері нашої природи відпочинемо ми наболілим серцем...* (Мирний, IV, 1955, 315); *Страшне, гарячкове рішення визрівало в її наболілій душі* (Дмит., Розлука, 1957, 121).

3. *у знач. прикм., перен.* Давно назрілий, який вимагає невідкладного розв'язання.— *Ви надзвичайно просто розв'язуєте наболіле питання експлуатаційного цеху* (Донч., II, 1956, 335); // Який давно турбує, хвилює, вражає. *Всі раптом заговорили, захвилювались, кожен висловлював своє наболіле горе* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 100); *Хведь викладає свої наболілі думки* (Горд., II, 1959, 168); // *у знач. ім.* **наболі́ле**, лого, *с.* Те, що найбільше турбує, хвилює, вражає. *Токарі Дмитро Снігур, Карпо Пересада і старший майстер вели розмову про наболіле* (Автом., Щастя.., 1959, 41); *У Ганни було своє наболіле. Рідний брат її захряс у пияцтві* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179).

НАБОЛІ́ТИ, іє, *док.* 1. Стати болісним від тривалих болів, незручного положення і т. ін. *Від тривалого похнюплення Іванові вже наболіли шийні м'язи* (Рудь, Гомін.., 1959, 45); // *перен.* Стати дуже вразливим, чутливим від тривалих переживань, страждань (про душу, серце). *Ах, той Йон!.. У неї серце так наболіло через нього, в неї голова така намучена від думок про* *нього...* (Коцюб., I, 1955, 246); [Оксана:] *Андрійку мій! То ти, живий?! Ой, як наболіло по тобі серце!..* (Мороз, П'єси, 1959, 19).

2. *перен.* Постійно тривожачи, хвилюючи кого-небудь, стати надто тяжким, нестерпним. *От якби мати вірну дружину, тиху, сумирну, щоб перед нею можна було розкрити своє серце, показати, що там наболіло, запеклося, що труїть чоловіка* (Коцюб., I, 1955, 22); *Те, що пропонував Мурашко, всім наболіло, кожного, видно, зачіпало за живе* (Гончар, Таврія, 1952, 256); *Вона говорила про все, що наболіло їй, над чим вона багато думала в довгі самотні вечори і безсонні ночі* (Гур., Життя, 1954, 174).

НА́БОРГ, *присл., діал.* Набір. *Довкола шниряє* [пан], *глядить, де б грошиків позичить можна, і думка в кожного тривожна, що наборг їсть і наборг спить* (Фр., X, 1954, 267); [Шрамек:] *Візьми в крамниці хліба наборг, недобра дитино* (Галан, I, 1960, 528).

НА́БОРЗІ, *присл., діал.* Наспіх, квапливо. *Потім Пета велів відвести її до окремого шатра, котре наборзі приготовано для її батька* (Фр., VI, 1951, 68); *Обринський, поглянувши наборзі на адресу, сховав його* [листа] (Коб., III, 1956, 19).

НАБРА́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* Випити багато спиртних напоїв. *Скинулись гуртом, купили горілки; набражились, як квачі* (Мирний, I, 1949, 226).

НА́БРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набра́ти** 1, 2, 5—10. *Пити йому, власне, не хотілося, але він теж став дудлити цю теплу вже воду, набрану сьогодні на Центральній з артезіана* (Гончар, Тронка, 1963, 35); *Мав* [Спориш] *особливий дар до вивчування свіжо набраних рекрутів військової муштри* (Фр., II, 1950, 273); *Мозаїка «Врожай» набрана легко з тонким смаком* (Рад. Укр., 13.IV 1958, 3); *Стаття була вже набрана і навіть зверстана, коли ми одержали листа з Петербурга про скасування пресловутої резолюції* (Ленін, 16, 1949, 51); *Вона глянула на матерію, набрану на спідницю* (Н.-Лев., II, 1956, 293).

НАБРА́ТИ *див.* **набира́ти.**

НАБРА́ТИСЯ *див.* **набира́тися.**

НАБРЕ́ЗКЛИЙ, НАБРЕ́СКЛИЙ, а, е, *діал.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **набре́зкнути, набре́скнути.**

2. *у знач. прикм.* Опухлий, набряклий, з в'ялою, обвислою шкірою. *Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому лицю* (Черемш., Тв., 1960, 39).

НАБРЕ́ЗКНУТИ, НАБРЕ́СКНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* набре́зк, набре́ск, ла, ло; *док., діал.* Стати набряклим, опухлим (про тіло або обличчя).

НАБРЕ́СКЛИЙ *див.* **набре́зклий.**

НАБРЕ́СКНУТИ *див.* **набре́зкнути.**

НАБРЕСТИ, еду́, еде́ш; *мин. ч.* набрі́в, набрела́, ло́; *док., неперех., на кого—що, рідко перех., кого, що, розм.* Бродячи, ходячи, наткнутися на кого-, що-небудь, опинитися перед ким-, чим-небудь.— *Ішов я полями чистими та широкими — далі набрів діброву густу та красну* (Вовчок, VI, 1956, 229); *Зійшов* [Грицько] *на став, набрів на ковзалку й почав ковзатися* (Вас., I, 1959, 162); *Одного разу Улянка набрела в лісі на щербатий глечик, який стояв під березою* (Донч., Вибр., 1948, 262).

НАБРЕХА́ТИ *див.* **набрі́хувати.**

НАБРЕХА́ТИСЯ, ешу́ся, е́шешся, *док.* 1. *розм.* Досхочу, багато побрехати (про людей). *Оттак зависливії* [заздрісні] *люди (вони є всюди!): Якщо завидно їм — куди! Брехати, мов собаки стануть... А ти собі іди та йди: Набрешуться та й перестануть* (Гл., Вибр., 1957, 47).

2. Досхочу, багато погавкати (про собак).

НАБРИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набрида́ти.**

НАБРИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАБРИ́ДНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* набри́д, ла, ло; *док.* Ставати неприємним, нудним через одноманітність, часту повторюваність; надокучати. *Нам набридає стояти на місці* (Ю. Янов., II, 1958, 45); *Боюся тільки, як би не набриднути Ліді за це літо, все ж таки я певне завдаю їй клопоту* (Л. Укр., V, 1956, 149); *Миколі вкрай набридла розмова* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 56); // *безос. Набридло сидіти в душній і тісній похмурій школі у той саме час, як ліс гучав од пташиних співів* (Гр., I, 1963, 292); [Фрося:] *Що ви там шепочетесь, як змовниці? Набридло, нарешті* (Мик., I, 1957, 244).

НАБРИ́ДЛИВИЙ, а, е. Який набридає. *Сіявся дрібний набридливий дощик* (Жур., Вечір.., 1958, 135); *Макар весь час поривався вийти з приміщення, щоб як-небудь відкараскатись від набридливого співбесідника* (Добр., Тече річка.., 1961, 39).

НАБРИ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **набри́дливий.** *Як тільки поїзд минав приміські висілки та виповзав у степ, де швидко все ставало до набридливості одноманітним і нудним, пасажири цього незвичайного ешелону починали знайомства та розмови* (Збан., Сеспель, 1961, 9).

НАБРИ́ДЛИВО. Присл. до **набри́дливий.** *З бляшаної покрівлі стікали краплі в дубовий дзбан, стукали рівномірно, набридливо і безконечно* (Тют., Вир, 1960, 104).

НАБРИ́ДЛИЙ, а, е. Який набрид. *Марія змахнула хвартухом набридлу сльозу і боязко озирнулася до вікна* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 9); *Над морем шугає пронизливий вітер і висвистує набридлу пісню* (Хижняк, Килимок, 1961, 3).

НАБРИ́ДНУТИ *див.* **набрида́ти.**

НАБРИ́ЗКАТИ *див.* **набри́зкувати.**

НАБРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБРИ́ЗКАТИ**, аю, аєш, *док., перех. і неперех.* Розлітатися, розсипатися бризками, дрібними частинками. *Він показав йому закровавлену палку і кроваві кропки по стіні, що набризкали з неї* (Фр., IV, 1950, 231).

НА́БРІД, роду, *ч., збірн., зневажл.* Нікчемні, шкідливі для суспільства люди, які випадково зібралися разом. *З усього цього різношерстого, безпринципного наброду Троцький почав збивати проти більшовиків, проти Леніна антипартійний блок* (Біогр. Леніна, 1955, 113); *Раніш мовби й не помічала, скільки серед тих, хто її оточує, всякого наброду — то невдоволених розверсткою хутірських синків, то колишніх стражників та тюремних наглядачів* (Гончар, II, 1959, 263).

НАБРІ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБРЕХА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док., розм.* 1. *перех., що і чого, з спол.* що. Наговорювати неправди, нісенітниць. *Такого набрешуть* [люди], *такого наплетуть, що хоч з світа втікай!* (Кв.-Осн., II, 1956, 441); — *Оцього я вже ніяк не знесу: набрехала Параска, що в мене голова лиса* (Н.-Лев., II, 1956, 18); *Марко набрехав Денисові, що коли виходив надвір за картоплею, то бачив біля багаття лисицю, яка хрумала курячі кісточки* (Тют., Вир, 1964, 19).

2. *неперех.* Зводити наклеп на кого-небудь. [Недоросток:] *Ти на кого ото славу пускаєш? На кого набріхуєш?* (Вас., III, 1960, 90);— *Здуріла Ладуриха! Отаке паскудне на чесну молодицю набріхує* (Ковінька, Кутя.., 1960, 58).

3. *неперех.* Допускати помилку, неточність при виконанні чого-небудь. *Набрехати в підрахунках.*

НАБРОДИ́ТИСЯ, броджу́ся, бро́дишся, *док., розм.* Побродити досхочу, до втоми. *Проблукали наші новобранці цілісінький день по городу; набродилися й надивилися до утоми* (Мирний, II, 1954, 121); *Син з дороги* *натомився, набродився, виголодався, а вони йому голову затуркали!* (Горд., II, 1959, 188).

НАБРО́ЇТИ, о́ю, о́їш, *док., розм.* Наробити чогось неприємного, шкоди; нашкодити. *Як залицявся* [Хапко] *до Пушкаренкової Мотрі, то у два тижні такого наброїв, набрехав, наремствував, налихословив, нашкодив, що доброму чоловіку на цілий би довгий вік удостачу* (Вовчок, Вибр., 1937, 297); *Дощ таки наброїв нам: ціла верства снопів підмокла* (Кач., II, 1958, 133).

НАБРОНЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБРОНЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Натирати бронзовим порошком, забарвлювати під бронзу.

НАБРОНЗУВА́ТИ *див.* **набронзо́вувати.**

НАБРОСТИ́ТИСЯ *див.* **набро́щуватися.**

НАБРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАБРОСТИ́ТИСЯ**, бро́ститься, *док.* 1. Те саме, що **набрунько́вуватися.** *Саджанці ворушаться, ростуть... Вже по шию, вже закрили небо. Набростились, дихають, цвітуть* (Вирган, В розп. літа, 1959, 69).

2. Наповнюватися соками, доспівати, достигати (про колоски, плоди). *Наброщується яблуко; Набростився колос.*

НАБРУДНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* Нанести бруду.

НАБРУ́НИ́ТИСЯ, ру́ни́ться, *док.* Те саме, що **набрунькува́тися.** *Хоч тепла ще Певного немає, А в садочках стало краще — Верба розпускає, Вже набрунились черешні, Агрус і порічки* (Стар., Вибр., 1959, 25); *Птицю вабить рідний берег,— І лишає вирій птиця, Лиш дихне весна із півдня, Лиш набруняться сади* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 164).

НАБРУНЬКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАБРУНЬКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Покриватися бруньками (про дерева, кущі).

НАБРУНЬКУВА́ТИСЯ *див.* **набрунько́вуватися.**

НА́БРЯК, у, *ч.* 1. Пухлина, яка виникає через скупчення рідини (випоту) в тканинах. *Кухонну сіль обмежують при захворюваннях серця і нирок, що супроводяться набряками* (Заг. догляд за хворими, 1957, 56).

2. Темно-червона або синювата припухлість на тілі від незначного підшкірного крововиливу, удару та інших причин. *В результаті тривалості застою венозної крові розвиваються набряки* (Курс патології, 1956, 97).

НАБРЯКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набряка́ти.** *Набрякання насіння відбувається тим швидше, чим вища температура грунту* (Техн. культ., 1956, 167); *Обприскувати виноградну лозу треба тільки навесні (в період набрякання бруньок) розчином № 1* (Колг. Укр., 11, 1961, 33).

НАБРЯКА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАБРЯ́КНУТИ**, не; *мин. ч.* набря́к, ла, ло; *док.* 1. Збільшуватися в об'ємі, розпухати (від приливу крові, молока і т. ін.). *В екстазі дикого ритму спітнілі обличчя танцюючих набрякали кров'ю* (Галан, Гори.., 1956, 25); *На крутому чолі* [Карпа] *набрякла жила, виявляючи велику напруженість* (Коцюб., I, 1955, 305); *Відерне вим'я рекордистки набрякло, з дійок засочилася біла роса* (Вол., Місячне срібло, 1961, 260); // Опухати через скупчення рідини (випоту) в тканинах. *Ввечері все тіло у неї розламувалося, а ноги так набрякали, що ледве віддиралися від долівки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 440); *Руки мої набрякли і взялись пухирями* (Сенч., Опов., 1959, 256).

2. Розширюватися, роздаватися, збільшуватися в об'ємі від вологи, сирості і т. ін. *Льотчик думає про те, що аеростат набрякає під дощем, важчає і, мабуть, знижується* (Трубл., III, 1956, 145); *Вікна понамерзали, двері набрякли* (Тесл., Вибр., 1950, 76); *Земля набрякла, блистіла, як масло* (Горд., Дівчина.., 1954, 95); // Наливатися соками. *Брості росли, набрякали і розпускались* (Дмит., Наречена, 1959, 24); *Набрякли бруньки, Вдяглись в зелені мундири дерева...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 354); * Образно. *Набрякають там щастям вже зерна оті, Що зібрали ми влітку, в жнива золоті* (Нагн., Пісня.., 1949, 13).

НАБРЯ́КЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **набря́кнути.** *З притиском витирає* [Дем'ян Кізка] *полами нового кожушка набряклі від застарілого ревматизму руки* (Крот., Сини.., 1948, 40); *Гриць витер рукавом набряклі від сліз очі й поринув у безрадісну задуму...* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 35); *Над степом стояла темна, набрякла від вологи, важка хмара* (Коп., Сусіди, 1955, 13).

2. *у знач. прикм.* Збільшений в об'ємі, розпухлий. *На її шиї, на руках, неначе жаби, порозпинались чорні плями; набряклі жили кидалися — бились* (Мирний, III, 1954, 118); *Ольга побачила набрякле і синє обличчя* (Галан, Гори.., 1956, 25); *Він відчинив важкі набряклі двері і опинився в хижі* (Скл., Святослав, 1959, 7).

НАБРЯ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **набря́клий.** *У доярок, які вже значний час доять корів, найбільш неприємні і навіть хворобливі відчуття набряклості рук* (Колг. Укр., 3, 1958, 31); *Поширена набряклість всього тіла, яка не зникає після відпочинку, свідчить про глибокі порушення кровообігу* (Заг. догляд за хворими, 1957, 87).

НАБРЯ́КНУТИ *див.* **набряка́ти.**

НАБРЯКО́ВИЙ, а, е. Стос. до набряку. *В розпалі променевої хвороби найбільш чітко видно зменшення не тільки набрякової рідини, а й кількості проміжної речовини* (Фізіол. ж., VI, 1, 1960, 122).

НАБУБНЯ́ВІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **набубня́віти.** *Озима пшениця, густа та листата, стеблина в стеблину, з набубнявілими вже стрілками* (Коцюба, Нові береги, 1959, 385); *Набубнявіла від вогкості стежка снується стернею, ораним полем, чіпляється за розмиті дощами рівчаки* (Логв., Літа.., 1960, 22).

2. *у знач. прикм.* Збільшений в об'ємі, розпухлий. *Набубнявілі мокрі гіллячки верб злегка курились, немов дихали на холоді* (Коцюб., I, 1955, 385); *Латориця легко зламала посинілу, набубнявілу крижану товщу і вийшла з берегів* (Коз., Вісімсот.., 1953, 90).

НАБУБНЯ́ВІННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набубня́віти.** *Набубнявіння насіння; Набубнявіння бруньок.*

НАБУБНЯ́ВІТИ, іє, *док.* 1. Збільшитися, наповнившись у процесі росту соками, поживними речовинами. *Забриніли в веснянім повітрі мухи та набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листям замаїти гаї та діброви...* (Коцюб., I, 1955, 75); *Катерина стоїть на причілку проти сонця, взяла в руку галузку яблуні, що набубнявіла, почувши весну* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8).

2. Розширитися, збільшитися обсягом від насичення вологою. *Для яровизації насіння намочують у воді.. Коли насіння набубнявіє і почне кільчитись, його розстеляють тонким шаром у ящиках* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 78).

3. Набрякнути, опухнути. *Він не помітив, як у неї по-дитячому набубнявіли губи, боляче ворухнувся куточок рота* (Рудь, Гомін.., 1959, 48); *Клинцювате, старанно виголене обличчя неначе набубнявіло і було ніздрювате, як почорнілий весінній сніг* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 688).

НАБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набува́ти**^{1} 1, 2. *Здібності людини формуються в процесі її розвитку, набування нею знань, умінь і навичок* (Рад. психол. наука.., 1958, 347).

НАБУВА́ТИ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАБУ́ТИ**, у́ду, у́деш, *док., перех.* 1. Ставати власником кого-, чого-небудь, діставати, здобувати кого-, що-небудь. *Облу-*

таний з усіх боків кабалою [селянин] *неспроможний набувати і тримати хоч трохи доброї якості худоби* (Ленін, 15, 1949, 89); *На те, щоб набути шматок шпалеру* [шпалери] *з червоними рожами під образи — пішли усі яйця, які збирались одно до одного* (Коцюб., II, 1955, 30); *Набуваючи акції промислових підприємств, банки ставали, таким чином, їх співучасниками — співвласниками* (Нова іст., 1957, 125); // Купувати. *Товариство наше* [гурток «Хрестоматія»] *мало невеличкий склад книжок, із якого можна було їх набувати або брати дурно для роздачі при нагоді в селі* (Сам., II, 1958, 393); *На власні гроші набув сотню примірників* [творів Рябоклячки], *щоб послати на село* (Коцюб., I, 1955, 162); // Збирати, наживати, нагромаджувати протягом якогось часу. *Що ж до золота, яке набувала імперія, не кажучи вже про те, як вона його набувала,— те золото давно вже розтринькали Родзянки, Керенські та всілякі отамани Дутови тощо* (Ле, Міжгір’я, 1953, 31); *Не набув їм* [синам] *батько ні майна, ні грошей про запас, хоч як роздиравсь у роботі* (Мур., Бук. повість, 1959, 258).

2. Набирати чого-небудь, здобувати щось (про ознаку, якість і т. ін.). *А Ви, Панасе Карповичу, своїм яскравим таланом показали нам ті одмінні ознаки, якими одрізняється одна людина від другої, які набуває вона то своїм довгим життям, то своїми стосунками поміж людьми* (Мирний, V, 1955, 388); *За півстоліття існування радянського ладу наш народ набув нових якостей* (Мал., Думки.., 1959, 10).

3. Ставати, робитися яким-небудь. *В соковитому виконанні Г. П. Затиркевич цей образ* [Риндички] *набував глибокого ідейного значення і звучав як протест проти соціального ладу* (Минуле укр. театру, 1953, 64); *Руками, що враз зміцніли й набули гнучкості, вона перебирала й перебирала мотузки* (Скл., Святослав, 1959, 515).

4. *діал.* Відслужувати, відробляти де-небудь певний час.— *Набула я два тижні, узяла свої гроші, зв’язала збіжжя, клунок на одну руку, дитину на другу, та й пішла...* (Мирний, I, 1954, 89).

◆ **Набува́ти (набу́ти) ваги́**: а) ставати важчим. *А тепер я почуваюся добре, і нічого мені останніми часами не робиться, знов почала ваги набувати, стала добре спати і в грудях ніде не болить* (Л. Укр., V, 1956, 409); б) мати значення, ставати важливим. *Італійська прогресивна кінематографія набуває тепер великої ваги як у розвитку реалістичного кіномистецтва, так і в розвитку італійського мистецтва взагалі* (Довж., III, 1960, 146); **Набува́ти (набу́ти) жир** *див.* **жир** ^{1}; **Набува́ти по́зи (поз)** — робити якісь пози; позувати. *Обершарфюрер глибокодумно робить вправи перед великим дзеркалом, набуває різних поз* (Ю. Янов., I, 1954, 201); **Набува́ти розголо́су** *див.* **розголо́с**.

НАБУВА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАБУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Взувати. *Хапається* [Чіпка], *чоботи набуває, рядном напинається...* (Мирний, II, 1954, 60); *Еней в сю путь якраз зібрався, Шкапові чоботи набув* (Котл., I, 1952, 126).

НАБУВА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАБУ́ТИСЯ**, у́дуся, у́дешся, *док.* 1. Бути довго, досхочу з ким-небудь або де-небудь. *Дід дуже любили з гостями набуватися та й хоть розповідати, та хоть слухати оповідань про давнину* (Черемш., Тв., 1960, 378); *Він чекатиме в Вижниці, поки я набудуся в Чернівцях* (Л. Укр., V, 1956, 368); *Вони обходили всі алеї, побували в старовинній вежі.. і ніяк не могли набутися разом* (Бурл., О. Вересай, 1959, 101).

2. Проводити час. *Іван обіймав молодиці, Палагну цілували чужі чоловіки .. і вдоволені, що набулись так файно, вони верталися знову до щоденних турбот* (Коцюб., II, 1955, 335).

НАБУВА́ТИСЯ ^{2}, а́ється, *недок.* Виховуватися, вироблятися, здобуватися. *Вся його оця особиста підтягнутість, тактовність, культурність — це, певне, теж набувалося передусім ради неї* [Вітчизни] (Гончар, Тронка, 1963, 153); *В процесі тренування набуваються потрібні навики, удосконалюється виконання вправ* (Худ. гімнаст., 1958, 6).

НАБУВА́ТИСЯ ^{3}, а́ється, *недок.*, **НАБУ́ТИСЯ**, у́ється, *док.*, *діал.* Взуватися. *Чобіт легко набувається.*

НАБУВА́Ч, а́, *ч.* Той, хто набуває, купує що-небудь. *Процес нагромадження глитаями грошей і землі як капіталу, процес перетворення куркуля на великого хижака-набувача, а далі і на землевласника-капіталіста найкраще відтворений у комедіях* [І. Карпенка-Карого] *«Сто тисяч» і «Хазяїн»* (Іст. укр. літ., I, 1954, 455); *Державні установи і підприємства можуть витребувати від усякого набувача належне їм майно, незаконно відчужене будь-яким способом* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 14).

НАБУВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **набува́ч**.

НАБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набудува́ти**; // **набудо́вано**, *безос. присудк. сл.* *Що вже набудовано фабрик та домів!* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 27).

НАБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Будувати у великій кількості. — *Доводилось мені і скарби знаходить: багацько набудував я церков, монастирів* (Стор., I, 1957, 345); *Багато набудував колгосп «Перемога»! Після війни прийшли майже на голе місце* (Коп., Подарунок, 1956, 8).

2. Те саме, що **надбудо́вувати**. *Набудувати один поверх над будинком.*

НАБУДУВА́ТИ *див.* **набудо́вувати**.

НАБУНДЮ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **набундю́чити**; // *у знач. прикм.* Надутий, з розпущеними крилами. *На стежках парку походжають, як дома, набундючені фазани* (Гончар, Таврія, 1952, 125).

2. *перен.* Зарозумілий, гордовитий. *По вулицях* [міста] *обшарпані поліцаї проторюють серед людей дорогу мандаринові, який сповнений до себе пошани, набундючений, сидить в шовком критому паланкіні* (Досв., Гюлле, 1961, 159); *Ніхто в місті не знав, що робиться за тією огорожею, що стережуть там набундючені, з когутячими перами на капелюхах жандарми* (Скл., Карпати, II, 1954, 6).

НАБУНДЮ́ЧИТИ *див.* **набундю́чувати**.

НАБУНДЮ́ЧИТИСЯ *див.* **набундю́чуватися**.

НАБУНДЮ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАБУНДЮ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Незграбно розпускати, розставляти, розсувати щось. *Набундючити крила; Набундючити спідницю.*

НАБУНДЮ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАБУНДЮЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.*, *розм.* 1. Надуватися, розпускати крила.

2. *перен.* Пишаючись, надимаючись, прибирати зарозумілого, гордовитого вигляду. *Парубок аж набундючився, пишаючись собою, і з гордою усмішкою на устах повертає з вулиці на вулицю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 550); *Мелітару, побачивши у дверях Ранеску, набундючився* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 104).

НАБУРА́ВИТИ *див.* **набура́влювати**.

НАБУРА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАБУРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* набура́влять; *док.*, *перех.* Робити яку-небудь кількість дірок свердлом. *Столяр набуравив дірок у дереві.*

НАБУ́РИТИ *див.* **набу́рювати**.

НАБУРМО́СЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **насу́плений** 2. *Сержант Кравцов був сердитий і набурмосений*

(Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 93); *Лукія зупиняється біля набурмосених переселенок, виходить до них, намагаючись розгадати, чим вони на цей раз розлючені* (Гончар, Тронка, 1963, 89); * Образно. *Коли опритомнів* [Василь], *то побачив над головою ранкове набурмосене небо* (Чаб., Катюша, 1960, 84).

НАБУРМО́СЕНО, *розм.* Присл. до **набурмо́сений.** — *То він ще від спирту лабораторного п'яний,— набурмосено кидає Гриня* (Гончар, Тронка, 1963, 127).

НАБУРМО́СИТИСЯ, о́шуся, о́сишся, *док., розм.* Те саме, що **насу́питися.** *Дід іще дужче набурмосився, а стара стала його сварити* (Ю. Янов., I, 1954, 110); *Хлопець зразу ж насуплюється, і губи його недобре здригаються.— Ти чого набурмосився?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 261).

НАБУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАБУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* Наливати багато чогось. *Замислившись, цідила* [Одарка] *молоко в глечик і не помітила, як пролила додолу...— Та що ж бо ти робиш?.. Глянь-но, яку калюжу набурила! — озвався батько з призьби* (Воскр., Весна.., 1939, 29).

НАБУ́ТИ^1 *див.* **набува́ти**^{1}.

НАБУ́ТИ^2 *див.* **набува́ти**^{2}.

НАБУ́ТИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набу́ти**^{1}. — *О царю, твій гонець жорстокий був і строгий! Не дав мені добро набутеє продать* (Фр., XIII, 1954, 353); *Всі знання, набуті за двадцять років роботи, знайшли в цьому фільмі* [«Щорс»] *своє повне відображення* (Довж., I, 1958, 26).

НАБУ́ТИЙ^2, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **набу́ти**^{2}.

НАБУ́ТИСЯ^1 *див.* **набува́тися**^{1}.

НАБУ́ТИСЯ^2 *див.* **набува́тися**^{3}.

НАБУТНИ́Й, а́, е́, *розм.* Який можна нажити, набути. *Господарство — річ набутна* (Фр., VII, 1951, 304).

НАБУ́ТОК, тку, *ч.* Те, що набувають працею, затрачаючи силу й енергію. *Не віддасть він* [солдат] *нікому набутку свого — що узято в бою, те здобуто навіки!* (Голов., Поезії, 1955, 13); *Для селян, які провозили десь на західний торг звичайний набуток своєї праці, такі придорожні села, за панським чи його дозорного посіпаки замочком, ставали страховищем* (Ле, Наливайко, 1957, 6); // Те, що неподільно належить кому-небудь. *Література, музика, образотворче мистецтво, театр і кіно, всі скарбниці культури стали набутком широких мас трудящих* (Літ. газ., 26.IX 1961, 4).

НАБУТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **набу́ти, набува́ти**^{1} 1, 2. *Крім набуття спеціальних знань, я мусила швидко пройти так звану «господарську» підготовку* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 76); *Широке впровадження комплексної механізації ферм і набуття тваринниками високої кваліфікації сприятиме підвищенню продуктивності праці* (Рад. Укр., 30.I 1962, 2).

НАБУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **набуха́ти.** *Якщо намащений клейстером папір зразу наклеїти на картон, то внаслідок набухання і подовження на папері появляються зморшки і складки, які не можуть не псувати зовнішнього вигляду виробу* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 24); *Набухання мозку.*

НАБУ́ХАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Накласти, накидати, налити і т. ін. багато чого-небудь. *Набухали дров у піч.*

2. Набити кого-небудь, нанести удари комусь. *Набухали кулаками по спині.*

НАБУХА́ТИ, а́є, *недок.,* **НАБУ́ХНУТИ,** не; *мин. ч.* набу́х, ла, ло; *док.* 1. Збільшуватися в об'ємі, розпухати (від припливу крові, молока і т. ін.). — *Говори! — наказує дід, і Максим бачить, що на його шиї набухають грубі, покривлені жили* (Стельмах, I, 1962, 241).

2. Збільшуватися від наповнення у процесі росту соками, поживними речовинами. *Лагідно пригрівало сонце, набухали, починали зеленіти бруньки на деревах* (Ряб., Жайворонки, 1957, 214); *Вже в полі чорніли бугри, набух чорнолоз* (Горд., II, 1959, 25).

3. Насичуючись вологою, розширюватися, збільшуватися в об'ємі. *При насиченні водою глина дуже набухає, стає пластичною і липкою, при висиханні дає усадку, а поверхня її розтріскується* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 31); *При запарюванні солома набухає й добре розм'якшується* (Рад. Укр., 12.II 1964, 1).

4. *перен.* Переповнюватися чим-небудь. *Вузькі очі Хвоста набухли гнівом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 341); *Річка уже набухає по-весняному, талі води плесами розіллялися поверх криги* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 119).

НАБУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., вульг.* Те саме, що **наї́стися.** *Возьми собі, наймиточку, рака, набухайся та молоти* (Номис, 1864, № 921).

НАБУ́ХЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **набу́хнути.** *Бульвар Шевченка гомонить Про ту уже не дальню мить, Коли набухла соком зав'язь Плодами світ обагрянить* (Воронько, Коли я.., 1962, 3); *Земля.. лежала чорна, набухла водою, оголена і непривітна* (Коз., Сальвія, 1959, 131).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **набубня́вілий** 2. *Сніг розтав, дерева гуділи чорні, з набухлими бруньками* (Донч., II, 1956, 109).

НАБУ́ХЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **набу́хлий** 2.

НАБУ́ХНУТИ *див.* **набуха́ти.**

НАБУЧА́ВІЛИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. акт. мин. ч. до **набуча́віти.** *З поля тягло весняним вітерцем і духом набучавілої ріллі* (Панч, Синів.., 1959, 67); *Низько занурювалися у воду набучавілі колоди* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 230).

НАБУЧА́ВІТИ, іє, *док., перех., діал.* Набухнути. *Але як перебратися через Дніпро? Крига була крихка, набучавіла водою* (Вітч., 9, 1970, 164); * Образно. *По небу кілька білих хмарок снігових набучавіло* (Вовчок, I, 1955, 165).

НАВА́ГА, и, *ж.* Невелика морська риба родини тріскових. *Це він, Асуар, стоїть серед снігового моря в шкіряних штанях і лисячому башлику і цілими годинами чекає з батьком біля прорубу, доки зловиться навага* (Ірчан, II, 1958, 93); *За способом кулінарної обробки рибу поділяють на три групи: лускаті, осетрові і нелускаті. До останньої групи належать також риби, які мають дуже дрібну луску (миньок, навага)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 32).

НАВАЖА́ТИСЯ *див.* **нава́жуватися.**

НАВА́ЖАЧИЙ, а, е. Стос. до наваги; // Пригот. із наваги.

НАВА́ЖИЙ, а, е. Те саме, що **нава́жачий.**

НАВА́ЖИТИ *див.* **нава́жувати.**

НАВА́ЖИТИСЯ *див.* **нава́жуватися.**

НА́ВА́ЖКА, и, *ж., хім.* Точно зважена для хімічної реакції або аналізу кількість речовини. *Через кілька хвилин після внутрівенного введення кролику наважки туші деякі з зазначених клітин уже містять велику кількість зерен цієї речовини* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 16).

НАВА́ЖЛИВИЙ, а, е, *заст.* Рішучий; наполегливий.

НАВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж., заст.* Властивість за знач. **нава́жливий.** — *Ти забула вже модну мову символістики,— промовив Павлусь, прочитавши на її божевільних очах, на її виду справдішню наважливість викраять серце з грудей* (Н.-Лев., V, 1956, 245).

НАВА́ЖЛИВО, *заст.* Присл. до **нава́жливий.**

НАВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАВА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. *розм., рідко.* Зважувати, відважувати велику кількість чого-небудь.

2. *діал.* Накладати, навантажувати велику кількість чого-небудь. *Наважили чумаченьки та три вози солі* (Чуб., V, 1874, 1037).

3. *діал.* Навалюючись, лягаючи на кого-, що-небудь, тиснути своєю вагою. *Не наважуй дуже на цей бік, а то перекинеш* (Сл. Гр.).

4. *заст., розм.* Після розмірковування, роздумування вирішувати що-небудь. *Після празника то і то наважував робить — от і наробивсь* (Мирний, V, 1955, 347); *Поїхав* [Іван] *через ліс. Ніщо інше, як тільки мав гадку забити в лісі панотця. Видко, діло наважив іще дома* (Март., Тв., 1954, 222); *Злодії й наважили тих коней випрягти та вкрасти* (Україна.., II, 1960, 168).

НАВА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **НАВАЖА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.,* **НАВА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Відважуватися, осмілюватися на якийсь вчинок, на якусь дію. *До самого вечора не наважувалися Ярошенки вийти зі свого сховища* (Мак., Вибр., 1956, 582); [Трохим:] *То я вас упереджаю: не наважайтесь того робить, бо я можу забуть, що ви мені батько* (Кроп., IV, 1959, 227); *Я бачу, що Вольф чимсь дуже схвильований, але чіпати його не наважуюсь* (Кол., На фронті.., 1959, 121); *Марія й сама не пам'ятає, як вона наважилась вигукнути оті слова, що йшли з глибини її серця* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 153).

2. *рідко.* Мати намір, збиратися. *Гашіца сідає під кущем і, обнявши коліна руками, наважується чекати парубка* (Коцюб., I, 1955, 247); *Сахно повернула й наважилася була плисти назад, коли це побачила за берегом озерця якісь мережані залізні споруди* (Смолич, I, 1958, 78).

3. *діал.* Замірятися, зазіхати на кого-, що-небудь; робити замах. — *Короп наважився на моє життя!* (Март., Тв., 1954, 71).

НАВАКСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наваксува́ти.** — *Як були ви в нашій Ковалівці, то з грязі ніколи й не вилазили. А тут і підстрижені, й побриті... Чоботи он як наваксовані* (Кучер, Трудна любов, 1960, 253); *Чоботи у Василя Шатохи були свіжо наваксовані* (Коп., Лейтенанти, 1947, 72); // *у знач. прикм. Її* [розмову] *перебив Джмелик, що нагло зайшов у хату в коротенькій кавалерійській куртці, .. наваксованих чобітках і шапці-кубанці* (Тют., Вир, 1960, 164).

НАВАКСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАВАКСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Покривати, намазувати ваксою. *Стара Марта.. вийшла з кухні і вздріла Максима, що докінчував наваксовувати чоботи до сліпучого лиску* (Смолич, Мир.., 1958, 507); *Яхонтов наваксував чоботи, передав щітку Прохорові* (Шиян, Баланда, 1957, 75).

НАВАКСУВА́ТИ *див.* **наваксо́вувати.**

НАВА́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **навали́ти, нава́лювати** 1, 2, 4. *Грубі камінні брили стирчать серед водопаду, покриті білою піною, і видержують сотні літ навал фаль* [хвиль] (Фр., VIII, 1952, 194).

2. Нагромадження чого-небудь у великій кількості; купа, куча. *О, він проб'є навали крижані, Обійде льодові пливучі гори!..* (Руд., Ленінградці, 1948, 6); * Образно. *Звучали трембіти в небеса, горіли свічі, голосили жінки, а серед навалу всіх тих звуків, мов труба, гримів дикий голос Юраша* (Хотк., II, 1966, 262).

НАВА́ЛА, и, *ж.* 1. Вторгнення ворожих військ у якусь країну, на якусь територію. *Страждання українського народу, викликані зрадливою навалою німецьких фашистів, ще більше укріпили у чесних людей почуття патріотизму* (Панч, В дорозі, 1959, 248); *Не раз лихі навали Наші предки зазнавали* (Уп., Про Донбас, 1950, 6); * Образно. *Це був справжній бій: навала довгоносиків не вщухала ні на мить* (Руд., Остання шабля, 1959, 394).

2. Полчища озвірілих ворожих військ. *В XIII віці на руські землі вдерлася страшна монголо-татарська навала* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 11); *Я згадую тяжкі воєнні дні, Коли на нас фашистська йшла навала...* (Нех., Під.. зорею, 1950, 3); *Велика армія сунула до старовинного міста, яке не вперше бачило під своїми стінами ворожі навали* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 134).

3. *розм.* Велика кількість людей; ватага, натовп. *Купатися вп'ятьох хлопчача йшла навала* (Бажан, Батьки й сини.., 1940, 61); *На похорон припливла така навала людей, утворилася така тіснява, що Орест, якому здавалося, що він стоїть осторонь, опинився серед самої гущі* (Вільде, Сестри.., 1958, 172); *Образно. *З усієї безладної навали думок, настроїв, фактів Обушний вибирав найзначніше, і в його уяві вимальовувалася безрадісна картина* (Кир., Вибр., 1960, 353).

4. *у знач. присл.* **нава́лою.** Швидко й у великій кількості. *Уночі схлюпнулось море темне, тумани навалою пливуть* (Забіла, У.. світ, 1960, 175); *Хіба могли ми тоді думати-гадати, що такою страшною навалою на нас насунеться лихо* (Ів., Таємниця, 1959, 106).

НАВА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навали́ти** 1, 2, 4. *Я мусив обминати цілі гори різнородного грузу, балок, вапна і каміння, що навалені тут серед вулиць* (Коцюб., II, 1955, 402); *Траншея являла жахливе видовище. Це була якась суміш глини, кривавого лахміття і навалених в різних позах людських трупів* (Гончар, III, 1959, 61); // *у знач. прикм. Обійшов* [Курбала] *бурт наваленої руди і, оглядаючи місцевість, попростував до гори* (Досв., Вибр., 1959, 201); // **нава́лено,** *безос. присудк. сл. В кожнім льоху навалено було стільки бочок і барил, що трудно було й повернутися* (Стар., Облога.., 1961, 78); *На канапі купою навалено мерзлої білизни* (Головко, II, 1957, 563).

НАВА́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навали́ти 1,** 2, 4.

НАВАЛИ́ТИ *див.* **нава́лювати.**

НАВАЛИ́ТИСЯ *див.* **нава́люватися.**

НАВА́ЛКА, и, *ж.* Те саме, що **нава́лення.** *У вугільній промисловості здійснено значний обсяг робіт по механізації і автоматизації процесів виймання і навалки вугілля* (Ком. Укр., 6, 1960, 17); *В такій же мірі повинна приділятися увага механізації інших процесів — відбою і навалці вугілля на конвейєр* (Вісник АН, 9, 1957, 57).

НАВАЛОВІДБІ́Й, бо́ю, *ч.* Відбивання вугілля і навалювання його на конвейєр у забої.

НАВАЛОВІДБІ́ЙКА, и, *ж.* Те саме, що **наваловідбі́й.** *Застосування комбайна «Донбас-1» забезпечує підвищення продуктивності праці робітників по вийманню вугілля в 2,5—3,5 рази в порівнянні з продуктивністю при зарубуванні врубовою машиною і ручній наваловідбійці* (Техн. нормув.., 1958, 41).

НАВАЛОВІДБІ́ЙНИК, а, *ч.* Гірник, що займається наваловідбоєм. *Застосування комбайна «Донбас» дало можливість.. усунути важку фізичну працю наваловідбійника* (Гірн. пром.., 1957, 29); *Молодий наваловідбійник оглянув свій пай* (Донч., Шахта.., 1949, 34).

НАВА́ЛОМ, *присл.* 1. Безладною купою. *Зберігати покришки* [шин] *у штабелях або навалом заборонено* (Підручник шофера.., 1960, 246); // Насипане купою, без упаковки; насипом. *В багато колгоспів не завезено тару для перевозки овочів; помідори та огірки транспортують навалом, через що значна їх частина псується* (Рад. Укр., 27.VII 1959, 1); *Такі автомобілі* [з відкритою вантажною платформою] *в основному* *використовуються для перевезення різних вантажів навалом або в тарі* (Підручник шофера.., 1960, 288).

2. Всією вагою. *Заплющила* [Наталія] *очі, розкинула руки, навалом похилилась на його* (Вас., Вибр., 1944, 125).

3. Те саме, що **навáльно.** *Гнали Врангеля навалом, Вбрід форсуючи Сиваш* (Нех., Чудесний сад, 1962, 72).

НАВÁЛОЧНИЙ, а, е. Стос. до навалки. *Навалочна машина.*

НАВÁЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **навáлочний.**

НАВÁЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навáлювати** 1, 2, 4. *З 1931 р. почали створювати багато комбінованих машин, які давали можливість комплексно механізувати підрубування, відбивання і навалювання вугілля* (Гірн. пром.., 1957, 29).

НАВÁЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАВАЛИ́ТИ**, валю́, вáлиш, *док.*, *перех.* 1. Накладати, звалювати на кого-, що-небудь. *Ви біжіть по підводу, під'їздіть, навалюйте ведмедя на гарбу, урочисто везіть додому* (Вишня, II, 1956, 154); *На санчата дрова навалили, Поховали вбитих — та й у путь* (Воронько, Коли я.., 1962, 9); // *перен.* Покладати на кого-небудь щось обтяжливе. [Наталя:] *У мене до вас маленька справа.* [Ярчук:] *Наваліть на мене хоч цілу гору...* (Мик., I, 1957, 383).

2. Нагромаджувати, насипати що-небудь у великій кількості. *Вже майже біля шкільного городу рилися в землі екскаватори, навалювали гори піску, чаділи їдким перегаром* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 195); *Цілі гори дров навалили* [селяни] *коло кождої хати* (Фр., VIII, 1952, 83); // *безос. Снігу навалило вище колін* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 9).

3. *тільки док., безос., розм.* Скупчитися, зібратися у великій кількості. *Навалило багато народу; Навалило молодиць стільки, що трохи дяка не задавили* (Мирний, I, 1949, 300).

4. *розм.* Безладно, недбало кидати, накладати багато чого-небудь. [Шалімов:] *Послухайте, товаришу Васильєв. Які це речі в моїй кімнаті?.. Навалили повну кімнату якихось ящиків* (Коч., II, 1956, 9).

◆ **Навали́ти вáлу** — виготовити товсті нитки з клоччя.

НАВÁЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАВАЛИ́ТИСЯ**, валю́ся, вáлишся, *док.* 1. Налягаючи, тиснути своєю вагою. *Ті, що стояли далі, витягали шиї та навалювались на других, щоб було видніше* (Коцюб., I, 1955, 276); [Орлюк:] *Коли мене ранили, я навалювався на тебе всією вагою, і ти тягла мене з поля бою* (Довж., I, 1958, 373); *Усією вагою Друзь навалився на кийок* (Шовк., Людина.., 1962, 210); *Кінь навалився на одну оглоблю та й переломив її* (Україна.., I, 1960, 96); * Образно. *Нічого вже не можна зрозуміти,— сон навалюється, м'який, волохатий* (Собко, Стадіон, 1954, 209); *Засмученим поглядом стежив* [Гриць] *за Улькою, на яку навалилось тяжке, непоправне лихо* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 130).

2. *розм.* Швидко і несамовито нападати. *Валківські козаки охороняли межу від нашестя хижих тварин. Татари навалювалися з півдня, пробираючись муравським шляхом* (Минко, Моя Минківка, 1962, 5); *Два полки Косінського з гетьманом на чолі вихопилися з-за горба і навалилися на черкасців з флангу* (Ле, Наливайко, 1957, 93); * Образно. *Фашизм навалився на нашу країну з страшенною силою і жорстокістю, анітрохи не приховуючи своїх планів* (Довж., III, 1960, 50).

3. *розм.* Падати, сипати у великій кількості. *Навалившись важкими, вологими пластами, прим'яв* [сніг] *до землі кущі і пригнув, розкошлатив гілля дерев* (Коз., Сальвія, 1959, 149).

НАВАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех.* Валяючи, виготовити в якій-небудь кількості. *Наваляти валянків.*

НАВАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., фам.* Довго, досхочу повалятися; належатися.

НАВÁЛЬНИЙ, а, е. 1. Який відбувається дуже швидко й напружено. *Після битв і походів навальних .. на спокійних станках арсенальних спочивають багнети в чохлах* (Уп., Вітч. миру, 1951, 79); *Партизанська атака була навальною. Я бачив, як ішли партизани на ворога* (Збан., Над Десною, 1951, 21); // Який відзначається силою і швидкістю руху. *Після навального дощу стояли в дворі, на стежках, калюжі забрудненої води, під ногами розбризкувалася розквашена земля* (Ле, Наливайко, 1957, 144); *Навальний вітер рве полу накидки,— Ні затишку, ні проблиску ніде* (Бажан, Роки, 1957, 285); // Дуже великий, значний. *Час плинув далі, плинув без упину, з навальною швидкістю* (Загреб., Спека, 1961, 83); *Мусив* [санбат] *переїздити в інше місце.. До цього готувалося все з навальною поквапністю* (Ле, В снопі.., 1960, 290).

2. Настирливий і сильний. *Серед ночі Юрко прокинувся від навального гуркоту в двері* (Коз., Вибр., 1947, 32).

3. Невідкладний, терміновий і у великій кількості. *Праця, швидка, навальна, подобалась їй* (Коз., Сальвія, 1959, 27); *Зо дня на день складалася якась навальна праця* (Ле, Міжгір'я, 1953, 158).

◇ **Навáльна зимá** — сніговита зима; **Навáльні хлібá** — буйні хліба. *Цього* [1961] *року ще заздалегідь було відомо, що хліба будуть високорослі і навальні* (Рад. Укр., 4. VIII 1961, 3); **Навáльні хмáри** — густі дощові хмари. *Знявся раптовий буряний вітер. Він ніс із собою навальні хмари* (Шиян, Партиз. край, 1946, 6).

НАВÁЛЬНИК, а, *ч.* Шахтар, який навантажує вагонетки вугіллям, рудою і т. ін. *Працював* [Гарасько] *за навальника біля самої пічки.. Ліворуч, між подом і стелею, тяглася покришена гранчаста стінка вугілля* (Панч, I, 1956, 390); *Чорне золото із лави Полилося як вода. І навальники сказали: — Добрі нині наші справи* (Воскр., Цілком.., 1947, 75).

НАВÁЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **навáльник.**

НАВÁЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **навáльний.** *Іще згадають воріженьки Навальність щорсівських атак І обхідний удар Боженка* (Шер., Дорога.., 1957, 129).

НАВÁЛЬНО. Присл. до **навáльний** 1. *Навально увірвавшись у Новозибків, відважні бійці Щорса захопили там багато зброї, два паровози, кілька вагонів з військовим майном* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 53); *Дністер навально мчав свої води, розбухлі від карпатських дощів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 504).

НАВАНТÁГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **навантáження.**— *Я маю навантаги по комсомольській лінії, виконую їх акуратно* (Шиян, Магістраль, 1934, 327); *Яка велика навантага випадає в наші часи на душу людини...* (Гончар, М. Братусь, 1951, 78).

НАВАНТÁЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навантáжити.** *По дворах, навантажені всяким збіжжям, стоять вози, готові в дорогу* (Вас., I, 1959, 111); *З настанням ночі ринули до висоти підводи, навантажені боєприпасами* (Гончар, III, 1959, 47); // *у знач. прикм. В нас раз у раз під вікнами брязкіт навантажених возів, овечі та коров'ячі голоси* (Л. Укр., V, 1956, 343); *Химерним якимсь караваном ішли навантажені люди і десь зникали в туманних обіймах Кампир-Равату* (Ле, Міжгір'я, 1953, 149); // **навантáжено**, *безос. присудк. сл. Незабаром уже машину навантажено вщерть* (Гуц., Скупана.., 1965, 258).

НАВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **наванта́жити, наванта́жувати** 1. *Навантаження гною, торфу, компостів у кузов гноєрозкидувачів провадиться тракторним універсальним гноєнавантажувачем* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 124).

2. Те, чим хто-, що-небудь навантажується. *При виконанні нової програми основне навантаження падало на плечовий пояс* (В ім'я Вітч., 1954, 24); *Колони перекриття дали тріщину ще до прийняття навантажень* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 2); * Образно. *Кожне слово несе смислове і емоційне навантаження* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 66).

3. Кількість роботи, ступінь зайнятості якою-небудь роботою. *Двадцять п'ять років попрацювати на друкарській роботі — то не двадцять п'ять разів сплюнути. Не кожний організм витримає таке навантаження* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); *У багатьох колгоспах і радгоспах впроваджується система машин, що дає змогу довести навантаження на одного механізатора до 100—150 гектарів кукурудзи* (Колг. Укр., 4, 1959, 16); // Завантаженість роботою якого-небудь підприємства, машини, апарата і т. ін.— *Їдальні не зможуть витягти потрібне навантаження. Отже, треба мати похідні кухні* (Донч., II, 1959, 297); *Навесні треба було пересіяти близько трьох тисяч гектарів яриною. Навантаження на тракторний парк збільшилось вдвоє* (Колг. Укр., 3, 1961, 7).

4. Добровільно взяте на себе доручення, зв'язане з громадською роботою. *Каргат, обтяжений іншими заняттями, виробничою практикою та громадськими навантаженнями, працював над нею* [дисертацією] *майже до закінчення інституту* (Шовк., Інженери, 1956, 284); — *Ніяких цехкомів у робочий час! Громадські навантаження після роботи* (Панч, II, 1956, 455); —*Знаєте скільки в мене навантажень?—вже роздратовано говорив Марат.— Бюро. Комсомольський клуб* (Жур., Нам тоді.., 1968, 42).

5. *спец.* Сукупність сил, що діють на яке-небудь тіло (споруду, механізм, деталь машини і т. ін.). *При спорудженні нового будинку несучі конструкції завантажуються поступово, а при пересуванні все навантаження одночасно передається на несучі конструкції* (Інж. геод., 1959, 448); *Щоб провести дослідження, на вузол машини прикріплюється датчик, в якому величина навантаження, що зазнає деталь, перетворюється на електричні сигнали* (Наука.., 8, 1963, 6); *Високі каблуки змінюють.. розподіл навантаження на стопу, переносять центр ваги вперед* (Шк. гігієна, 1954, 70).

НАВАНТА́ЖИТИ *див.* **наванта́жувати.**

НАВАНТА́ЖИТИСЯ *див.* **наванта́жуватися.**

НАВАНТА́ЖНИК, а, *ч.* 1. Людина, яка займається вантаженням.

2. Пристрій для навантаження чого-небудь.

НАВАНТА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до навантажування. *Транспортні, навантажувальні і розвантажувальні роботи в сільському господарстві мають велику питому вагу* (Наука.., 6, 1959, 51); // Який служить, признач. для навантаження. *Механізація видобутку вугілля обумовила виникнення нових професій. Серед них — машиністи комбайнів, врубових і навантажувальних машин, електровозів, мотористи, електрослюсарі та інші* (Гірн. пром., 1957, 53).

НАВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наванта́жувати** 1. *Навантажування автомашин.*

НАВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВАНТА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Наповнювати що-небудь вантажем; завантажувати. *В Ільнику на причалі робітники сплаву навантажували платформи лісом* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 56); *Навантажили* [Чіпка з товаришами] *обидва вози* [снопами], *придавили рублем, ушнурували як слід, по-хазяйськи* (Мирний, II, 1954, 175); *За кілька хвилин вантажники навантажили машину* (Сміл., Сашко, 1957, 128); // Поміщати, класти вантаж на кого-, що-небудь, у що-небудь. *Іван Антонович пильно вдивлявся у вагу, а колгоспники швидко навантажували вже зважений хліб на машини* (Збан., Старший брат, 1952, 73); *Хлопці дружним зусиллям навантажили водохід на човен* (Донч., VI, 1957, 68).

2. *перен., розм.* Доручати кому-небудь якусь роботу, покладати якісь обов'язки і т. ін. — *Забув вам сказати, що мене, як молодого, навантажили всією тяжкою роботою* (Ю. Янов., II, 1958, 103).

НАВАНТА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАВАНТА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Приймати вантаж у якій-небудь кількості; завантажуватися. *На залізницях України у травні 1920 р. щодоби навантажувалось 982 вагони* (Іст. УРСР, II, 1957, 183).

2. *перен.* Брати на себе якісь обов'язки, доручення.

3. *тільки недок.* Пас. до **наванта́жувати** 1. *В кузов гноєрозкидача тракторною лопатою за 2—3 хвилини навантажується 25—30 центнерів гною* (Колг. Укр., 2, 1959, 21).

НАВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* 1. Людина, яка займається вантаженням; вантажник. *Вчорашній вантажник нині став висококваліфікованим механізатором, що володіє професіями крановщика, водія, навантажувача* (Ком. Укр., 7, 1966, 60).

2. *спец.* Пристрій для вантаження чого-небудь. *Молоді гірники побачили, що за допомогою навантажувача можна полегшити працю і більше видати руди* (Чорн., Красиві люди, 1961, 77); *Промисловість успішно освоює виробництво десятків типів сільськогосподарських навантажувачів і розвантажувачів* (Наука.., 6, 1959, 51).

НАВА́Р, у, *ч.* 1. Рідина, насичена соком тієї речовини, того продукту, що в ній вариться, заварюється і т. ін. — *А зараз рекомендую прополоскати зуби наваром дубової кори* (Збан., Єдина, 1959, 200); *В темнику стоїть дев'ятиденний навар із вовчого лика* (Стельмах, Хліб.., 1959, 554); // Жир, що спливає на поверхні рідкої їжі при варінні в ній тваринних продуктів.

2. *рідко.* Твердий осадок на стінках посудини, у якій що-небудь кипить, випаровується; накип. — *Оскардами не лише зрубують навар в котлах,— дізнався Оверко,— а також тешуть дикий камінь* (Горд., II, 1959, 113).

3. *техн., рідко.* Те саме, що **нава́рка.**— *У нас поліпшилася справа зі свердлами. Ось уже два тижні ми працюємо долотами твердого навару* (Донч., II, 1956, 168).

НАВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навари́ти.** *Не треба тепер витрачати час на заточування робочих органів культиваторів. І долота, і лапи, і бритви наварені сормайтом — чудодійним сплавом, який не тільки подовжує строк служби цих робочих органів у десять раз, а й робить їх самозаточувальними* (Рад. Укр., 7.VI 1962, 2); // *у знач. прикм. Наварений метал луснув, і саме цю тріщину на місці зварки і постарався зафарбувати Кирило Сидорович* (Собко, Звич. життя, 1957, 99); // **нава́рено,** *безос. присудк. сл. Посадили молодих за стіл; страви ж було усякої наварено, була ж і горілка, була й варена* (Кв.-Осн., II, 1956, 218); *На ньому* [тракторі] *немає живого місця — ту деталь зварено електрикою, ту припасовано з іншої системи, ту знято з танка, ту розточено, наварено вищерблені зубці* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

НАВА́РИСТИЙ, а, е. З густим наваром. *Мати, поставивши перед Василем тарілку наваристого борщу, була не менш здивована з його байдужості до любимої страви* (Ю. Янов., II, 1954, 98); *Як смачно тут* [в ресторані] *пахло! Які борщі кипіли, танцювали над вогнищами, стікаючи наваристими червоними патьоками по казанах!..* (Гончар, Таврія, 1952, 73).

НАВАРИ́ТИ *див.* **нава́рювати.**

НАВАРИ́ТИСЯ *див.* **нава́рюватися.**

НАВА́РКА, и, *ж.* Дія за знач. **нава́рювати, навари́ти** 3. *Наварку і напайку застосовують для приєднання окремих різальних пластинок до тіла державок інструмента* (Технол. різального інстр., 1959, 101).

НАВА́РНИЙ, а, е. Те саме, що **нава́ристий.**

НАВАРНИ́Й, а́, е́, *техн.* Прироблений за допомогою наварювання.

НАВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нава́рювати** 3. *В майстерні ремонтно-технічної станції проведено наварювання лемешів до плугів спеціальним сплавом* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 2); *Сьогодні вранці йому доповіли, що обидва мартени починають наварювання подів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 461).

НАВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАВАРИ́ТИ**, варю́, ва́риш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Варячи, готувати яку-небудь кількість їжі. — *Ти мені* [жінко] *там не дуже напікай та наварюй! Я тобі на це й грошей не дам* (Н.-Лев., I, 1956, 140); — *Навариш завтра мамалиги? Я кукурузи принесу* (Шевч., I, 1951, 369); — *За здоров'я мого брата коваля, що пригрів мене, і за його милу дружину, що наварила нам оцих страв!* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 35).

2. Виготовляти варінням яку-небудь кількість сталі. *Наварити сталі.*

3. Подовжувати який-небудь металевий виріб, приварюючи до нього шматок металу. *Робочі органи культиваторів наварюють сормайтом* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 2); *Туди до нього чи то підкувати коня, чи наварити леміш.. ішли й ішли люди* (Скл., Святослав, 1959, 95); // Приробляти зварюванням; приварювати. *Цим шлангом під тисненням шести атмосфер піде повітря, розбризкає, видме геть залишки металу і шлаку, і тільки тоді можна буде наварити свіжий магнезит на під і залатати цю прокляту вибоїну* (Собко, Біле полум'я, 1952, 11).

◇ **Навари́ти гу́лю (пру́га** *і т. ін.*) — ударами викликати якісь хворобливі явища у кого-небудь. *У нього був такий вигляд, ніби йому щойно у кабінеті* [директора заводу] *наварили гулю* (Баш, Надія, 1960, 98); *Його рана в плече була дуже незначною: так собі вшкрябнуло, пруга наварило та й усе* (Ле, Вибр., 1939, 69); **Навари́ти ка́ші (пи́ва)** — наробити, натворити чого-небудь небажаного, неприємного. — *Ти чого тут? — призро глянувши на Василя, спитав він. — А твоє яке діло? — Наварив, кажеш, каші!* (Мирний, IV, 1955, 198); *Одні лише співчували йому пошепки, озираючись, щоб ніхто їх не почув. Другі уникали розмови з ним. Мовляв, сам наварив каші, сам і їж* (Ткач, Арена, 1960, 170); — *Ми тепер самі дамо з верховодами раду. Та й люди наші наварили спочатку пива, а тепер і від шуму відмовляються* (Стельмах, Хліб.., 1959, 650).

НАВА́РЮВАТИСЯ, юється *недок.*, **НАВАРИ́ТИСЯ**, ва́риться, *док.* 1. Подовжуватися за допомогою наварки (про металеві вироби). *Раніше спрацьовані катки* [частини трактора] *йшли в брухт. Тепер вони наварюються, працюють довше і після спрацювання знову можуть наварюватись* (Рад. Укр., 6.IX 1963, 3); // Приварюватися, прироблятися за допомогою зварювання. *Пластинки швидкорізальної сталі наварюються на стержень різця.*

2. *тільки недок.* Пас. до **нава́рювати.**

НАВА́ХА, и, *ж.* Іспанський довгий складний ніж. *На монахів вийшли хлопці. Всі з навахами й дрючками* (Сам., I, 1958, 255);* У порівн. *Де тривога і відвага — там людина, як наваха!* (Ю. Янов., V, 1959, 38).

НАВБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *діал.* Настраждатися.

НАВБИ́ТКИ: Гра́тися (гуля́ти, би́тися) навби́тки, *діал.* — випробовувати міцність крашанок у великодні свята. *Діти.. грались навбитки крашанками* (Н.-Лев., III, 1956, 104); *Хлопці навбитки б'ються червоними яйцями* (Кв.-Осн., II, 1956, 250).

НАВВИ́МАШКИ, *присл.* Поперемінно викидаючи вперед то одну, то другу витягнуту руку (про спосіб плавання). *Хлопці дивились і сміялись, а Карпо, як гуска, плавав і по-баб'ячи, і голічерева, і наввимашки* (Мирний, I, 1954, 249); *Василь швидко підвівся, пішов до озера, кинувся з розгону в воду і поплив наввимашки, лунко виляскуючи долонями* (Коп., Як вони.., 1961, 147).

НАВВИ́ПЕРЕДКИ, *присл.* Намагаючись перегнати один одного в бігу, плаванні і т. ін. *Коні, почувши волю, .. помчались стрілою наввипередки* (Коцюб., I, 1955, 188); *Хлопці.. перепливали річку наввипередки* (Головко, I, 1957, 189); // Намагаючись перемогти, перевершити один одного в чому-небудь. *Захлинаючись від захоплення, вони* [кореспонденти] *наввипередки описували розкішні степові пікніки* (Гончар, Таврія, 1952, 143); *Вони наввипередки розповідали матері про свою нову фортецю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 105); *Образно. *Думки налітали одна на одну, мчали наввипередки* (Кир., Вибр., 1960, 366); * У порівн. *Тільки що віз почав спускатись, з-під воза обірвався гарбуз і покотився рядом з возом з гори, неначе наввипередки* (Н.-Лев., III, 1956, 28).

НАВВИ́ПИНКИ: Стоя́ти навви́пинки, *розм.* — стояти струнко, витягнувши руки по швах. *Іван одчахнувсь од мене, стоїть наввипинки перед командиром і на батька не дивиться...* (Стор., I, 1957, 218).

НАВВИ́ШКИ, *присл.*, *діал.* Заввишки. *У тій печері наввишки буде так, що тільки стати схиливши голову чоловіку невеликого зросту* (Вовчок, I, 1955, 230).

НАВГА́Д *див.* **науга́д.**

НАВГЛИ́БШКИ, *присл.*, *діал.* Завглибшки.

НАВДАЛУ́, *присл.*, *розм.* Те саме, що **навмання́.** *Пустившись навдалу, Котився світом я* (Рильський, Поеми, 1957, 268); *Альоша підвівся, побрів байдуже за Чорним* [собакою], *що навдалу ішов шукати якогось пожитку* (Мик., II, 1957, 246).

НАВДИ́БКИ, *присл.*, *розм.* 1. На задні ноги (лапи), піднімаючи передні. *Коні звились навдибки і стали.*

2. На кінчики пальців; навшпиньки. *Коло нього зводиться навдибки Степан Княжевич, боїться й слова пропустить* (Кучер, Трудна любов, 1960, 452); *Качка стала навдибки, розправила крила, тріпонула ними і знову спокійно присіла* (Досв., Гюлле, 1961, 63).

НАВДИВОВИ́ЖУ, *присл.* 1. Напрочуд; надзвичайно. *Годинник ішов навдивовижу справно* (Дмит., Розлука, 1957, 44); *В весняному небі снувались навдивовижу ніжні хмарки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 278).

2. Дуже добре, чудово. [Семен Мельниченко:] *І свячена верба.. розрослась навдивовижу: мабуть, часто поливана* (Кроп., I, 1958, 59); *Пшениця розрослась і заколосилась навдивовижу* (Стор., I, 1957, 33); *Люди.. вимуштровані навдивовижу* (Смолич, I, 1958, 80).

3. *розм., у знач. присудк. сл.* Викликати подив, здаватися дивним. *Навдивовижу всім турецький огірок* (Гл., Вибр., 1951, 79); *Якщо з тих дрібних квіточок та зв'язати букета, то всім буде навдивовижу* (Мирний, V, 1955, 380); *Навдивовижу всьому селу, другого дня на добрих конях приїжджає агітатор* (Стельмах, Хліб.., 1959, 377).

НАВДОГА́Д, *присл.*, *розм.* Те саме, що **наздога́д 1.** *З Марусею вона про се не заходила у розмову, хіба так,* *навдогад що, скаже Катря: «Нащо те кохання у світі?»* (Вовчок, I, 1955, 229).

НАВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навести́**. *Великі жерла гармат наведені в море* (Кучер, Трудна любов, 1960, 301); — *Щоб мені сю мить була наведена* [справка]! (Мирний, I, 1954, 288); *Наведені через Стрину два мости застановлені возами* (Кач., II, 1958, 460); *Половина пожовклого листу на шовковицях блищала, ніби наведена золотом* (Н.-Лев., III, 1956, 74); // *у знач. прикм. Багато хто в своїх плюшових кріслах буквально зігнувся, повертаючи й задираючи голови на гальорку, ніби саме там можна було побачити наведені жерла гармат* (Довж., I, 1958, 49); *Наведений вірш розкриває нам тайну авторової творчості* (Еллан, II, 1958, 181); // **наве́дено,** *безос. присудк. сл. Коли додому повернувся старий Рубан і побачив, який наведено порядок та чистоту, він мимоволі посміхнувся в довгі вуса* (Шиян, Баланда, 1957, 82).

НАВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навести́, наво́дити.** *Дівчата, особливо Маруся, проявили себе досить тямущими в господарстві, і їх невсипущі руки придалися в наведенні отих передзимових порядків* (Вільде, Сестри.., 1958, 460); *Частина, де служив Максим, готувалася до наведення понтонів* (Рибак, Час.., 1960, 48).

НАВЕЗТИ́ *див.* **наво́зити.**

НАВЕРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навербува́ти.** *До Донбасу їхала група молоді, навербованої для відбудови всесоюзної кочегарки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 97).

НАВЕРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВЕРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Набирати, наймати людей у певній кількості на роботу або для участі в чому-небудь. *Пан Пулявський навербував полк шляхти* (Стор., I, 1957, 163); *Потрібні йому були різні люди: і лікарі, і цирульники, і теслярі, і ливарники.. Сам цар московський Іван просив його навербувати таких людей* (Ів., Таємниця, 1959, 172).

НАВЕРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **навербо́вувати.**

НАВЕРБУВА́ТИ *див.* **навербо́вувати.**

НАВЕ́РГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наве́рга́ти.** *Вітер ущух, спинилась злива.., і на путі, прокладеній бурею, лишилось тільки грубо наверган*е *каміння* (Кол., Терен.., 1959, 31).

НАВЕ́РГА́ТИ, ве́рга́ю, ве́рга́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **наки́дати.** *Хоч побити ми можем тебе, каміняччя навергавши силу, але ж тим тільки вищу тобі і міцнішу насиплем могилу* (Л. Укр., I, 1951, 390); * Образно. *То ж і хата його осміхається вікнами до сонця. І хлів, і повітка — його. Диви, навергав Василь однією рукою!* (Мушк., Серце.., 1962, 8).

НАВЕ́РГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато вергаючи, стомитися. *Володимир, добре навергавшись відбійкою, до смачного борщу допався, як Мартин до мила* (Чорн., Красиві люди, 1961, 19).

НАВЕРЕЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док., перех., розм.* Наговорити, накричати чого-небудь верескливим голосом. *Приїхав чоловік: налаяв, накричав, Наверещав* (Бор., Тв., 1957, 167); // *перех.* Співаючи або розмовляючи верескливим голосом, негативно вплинути на що-небудь. — *Коли б уже, Ганю, ти швидше йшла собі заміж! — сказав батько, сміючись.— Так накричали, наверещали мені вуха своїми піснями, аж в голові гуде* (Н.-Лев., I, 1956, 138).

НАВЕРЕЩА́ТИСЯ, щу́ся, щи́шся, *док., розм.* Досхочу, довго верещати.

НАВЕ́РЗТИ́, зу́, зе́ш, *док., перех., фам.* Наговорити багато нісенітниць, дурниць. *І чого не наверзе баба! Діти все дивуються* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 27).

НАВЕРЗТИ́СЯ, зе́ться, *док., безос., розм.* 1. Багато наснитися чогось неприємного або дивного. *Оце заснула була, та й такого мені наверзлося, що й купи не держиться* (Сл. Гр.); — *Як лягали спати, то не так голову положили: або дуже високо, або низько. Ото кров і прилила та й наверзлося такого* (Мирний, III, 1954, 307).

2. Виникнути в думці, в уяві. [Терпелиха:] *Коли тобі що і наверзеться на ум, то подумай, для кого і для чого виходиш.. замуж* [заміж] (Котл., II, 1953, 23).

НАВЕ́РНЕНИЙ, НАВЕ́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наверну́ти;** // *у знач. прикм. Навернений грішник, блудний син, загублений баран, лежав тихо, недвижно на помості* (Фр., I, 1955, 183); [Петерсон:] *Буде значно краще, коли він повернеться.. живий, цілий, непошкоджений і .. навернений* (Галан, I, 1960, 438); // *у знач. ім.* **наве́рнений,** ного, *ч.* Той, хто змінив віросповідання. *До всякого наверненого треба ставитися поблажливо* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 103).

НАВЕ́РНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наверну́ти, наверта́ти.** *Лозки багаті, і навернення їх єдиного сина рано чи пізно принесе свою користь* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 153); *Одним із засобів підкорення слов'ян було насильне навернення їх у християнство* (Іст. середніх віків, 1955, 110).

НАВЕРНУ́ТИ ^{1} *див.* **наверта́ти.**

НАВЕРНУ́ТИ ^{2} *див.* **наві́рчувати** ^{1}.

НАВЕРНУ́ТИ ^{3} *див.* **наві́рчувати** ^{3}.

НАВЕ́РНУТИЙ *див.* **наве́рнений.**

НАВЕРНУ́ТИСЯ ^{1} *див.* **наверта́тися.**

НАВЕРНУ́ТИСЯ ^{2} *див.* **наві́рчуватися** ^{1}.

НАВЕРСТА́ТИ *див.* **наве́рстувати.**

НАВЕ́РСТУВАННЯ, я, *с., друк.* Дія за знач. **наве́рстувати.**

НАВЕ́РСТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВЕРСТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., друк.* Верстаючи, виготовляти в якій-небудь кількості. *Наверстати кілька аркушів книги.*

НАВЕ́РСТУВАТИСЯ, ується, *недок., друк.* Пас. до **наве́рстувати.**

НАВЕРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наверта́ти.** *Може подумаєте, що з того навертання невелике пуття, то се.. тільки слова* (Л. Укр., V, 1956, 59).

НАВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш, *док.* 1. *перех., розм.* Повертати в якому-небудь напрямку, розташовувати, спрямовуючи в той чи інший бік. *Сонце байдуже світило, знімалося вгору і навертало на нас з конем холодок з розлогої верби...* (Ле, Мої листи, 1945, 116); *Заметушився з підручним Шрам, навернув жерлами до греблі гармати.. й двигонув першим набоєм* (Стар., Облога.., 1961, 49); *Бувало, засипе дід звечора повен ківш зерна, наверне млин на вітер і йде спати* (Минко, Моя Минківка, 1962, 14).

2. *перех., перен., розм.* Надавати чому-небудь іншого спрямування, іншого значення; міняти хід, перебіг чого-небудь. [Ромодан:] *Згадувала* [дочка] *мене?* [Варвара:] *Ні. Я навертала розмову, а вона — ні пари з уст* (Корн., II, 1955, 302); *Наливайко зрозумів ці сильні настрої серед повсталих, навертав на своє, але навертав дипломатично* (Ле, Наливайко, 1957, 194); [Писар:] *Це діло* [сватання] *трудне. В душу не залізеш і туди її не навернеш, куди сама не схоче* (К.-Карий, I, 1960, 41).

3. *перех., перен.* Переконуючи, умовляючи, спрямовувати, залучати до чого-небудь. *Багато порад, побажань і напучувань наслухалась тоді дівчина. Ще з початкової школи навертали її на заманливу стежку — в балет* (Баш, Надія, 1960, 139); [Рущак:] *Ми хочемо, щоб ти в своїм селі на нашу справу молодь наверта-*

ла, щоб понесла гаряче наше слово у молоді серця (Турч., Милана, 1950, 28); *Припускаючи, що Наливайко.. побував серед козаків, говорив з ними і міг навернути на свій бік реєстровців, полковник у своїй промові ставав ніби на бік козаків* (Ле, Наливайко, 1957, 417); *Звичайно, вона, Софія, не шкодувала сил, щоб якось навернути своїх упертих тубільців до культури* (Гончар, Таврія, 1952, 140); // Спонукати, заохочувати до прийняття якої-небудь віри, до зміни віросповідання. [Люцій:] *Я навертав його на нашу віру і мав от-от в громаду нашу ввести...* (Л. Укр., II, 1951, 427); *— По закінченні школи декількох повезли назад в Аляску навертати ескімосів на християнську віру* (Ірчан, II, 1958, 99); *Вона навернула його до своєї віри* (Н.-Лев., II, 1956, 405); *Папи хотіли, щоб німці насильно навернули слов'ян у християнство* (Іст. середніх віків, 1955, 110).

◇ **На ро́зум наверта́ти** — заставляти розумно, обдумано діяти. — *Чому не видно ніде Євшан-зілля, яке навертає людину на розум..?* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 6).

4. *перех., розм.* Накидати, навалювати багато чого-небудь. *А там уже й зима — замети навертає...* (Мирний, II, 1954, 110); *Внизу на плисковатому зеленому березі було розкидане каміння, неначе хто зумисне навернув на зелену траву* (Н.-Лев., III, 1956, 127); *— Візьмемо трактор і сніжок той увесь сюди перетягнемо. За два дні — гори навернемо...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 49); // *безос. Замість сіней Пилип зробив .. примостку, обкидавши докола* [навколо] *гноєм. Тепер у той захист навернуло повно снігу!* (Мирний, III, 1954, 10); *Було тепло, хоч снігу навернуло багато* (Кол., Терен.., 1959, 117).

5. *перех.* Щільно притуляти або навалювати що-небудь важке. *Її покійний чоловік, тікаючи від неї, вискакував на горище швидше кота й іноді заночовував там, навернувши на всяк випадок ляду* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 61); *— Мовчіть, не говоріть про старе!.. І так наче хто камінь на душу навернув* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 190).

6. *неперех., розм.* Те саме, що **наверта́тися** 2. *Коли б хоч з чоловіком словечко перемовити, так не вирве й годинки вільної: то те він робить, то те, то йде, то їде, як гість додому навертає* (Вовчок, I, 1955, 27); *Як настали буденні дні, то Загнибіда хіба обідати та на ніч наверне додому, а то все на базарі, у крамниці* (Мирний, III, 1954, 100).

7. *перех., діал.* Відшкодовувати; надолужувати. *Стара хоче те у хазяйстві навернути, що дочка витратила* (Вовчок, I, 1955, 17).

8. *неперех., рідко.* Те саме, що **зверта́ти** 1. *Вона* [дебра] *бігла просто, потім навертала вбік, уступаючись перед горбами й пригорбками, оббігала їх довкола та й знов приставала до дороги* (Март., Тв., 1954, 244).

9. *перех., рідко.* Те саме, що **заверта́ти** 4. *Птруа́... птруа́!.. Горляний поклик все навертає крайніх* [овець] *в отару* (Коцюб., II, 1955, 321); *— То — не дитячого розуму справа.., — якось заклопотано, але досить лагідно відказував батько, навертаючи коня від корита* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 8).

10. *перех. і неперех., розм.* Перекладати, звертати провину і т. ін. на іншого. *На другого навертати не годиться: це не я, а він зробив* (Сл. Гр.).

11. *перех., розм.* Швидко завдавати удару; бити. *— Хай тільки порушник сплигне додолу, я його відразу наверну києм по голові, оглушу і примушу здатись* (Збан., Мор. чайка, 1959, 201).

12. *перех., рідко.* Викликати, збуджувати що-небудь. *Ти* [весна] *журавлиним ключем навертаєш нестерпну тугу, Мрії про вольний простір, щастя далеке моє* (Фр., XIII, 1954, 304); *Стелився синій тютюновий дим і навертав обох* [друзів] *на кращий настрій* (Кач., II, 1958, 343).

13. *перех., діал.* Посилати. *— Коби лиш яку гідну та роботящу* [невістку] *бог навернув, — говорить* [Максимиха] *спроквола* (Кобр., Вибр., 1954, 191).

◇ **Наверну́ла лиха́ годи́на** *кого* — прибув, з'явився той, з ким зв'язане якесь нещастя, щось неприємне. *Вона була козачкою вільного роду, і навернула лиха година цього Федора до їх у село* (Мирний, I, 1954, 300); **Не мо́жна (не мо́жу, не міг** і *т. ін.*) **наверну́ти** *до чого, на що* — що-небудь противне комусь. *— Вже 6 годин хочу води, — а проклятої води дрогобицької до писка не можу навернути* (Стеф., III, 1954, 23); *— А я від того часу не міг і лиця свого навернути на горівку* (Фр., IV, 1950, 391); **Не наверта́ти (не наверну́ти) о́чі (но́са)**: а) не з'являтися, не показуватися де-, куди-небудь. [Одарка]: *Заходь в хату, сестричко! Від самого весілля ти й очей в хату не навернула* (Кроп., I, 1958, 103); [Грива:] *Сюди ніхто і носа не наверне! Одно — далеко від двора, та ще й в яру глибокім, а друге — пустка, то побояться, щоб часом, бува, не здибав тут їх Сава Чалий* (К.-Карий, II, 1960, 233); б) не братися за що-небудь, не приступати до якої-небудь роботи. *— Зовсім відбилась від рук моя Сова. Певно, вже ви з неї виучите вчительку, бо все читає та й читає. А то раніше до книги й носа бувало не навертала* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 234).

НАВЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАВЕРНУ́ТИСЯ**, верну́ся, ве́рнешся, *док.* 1. З'являтися, виступати (про сльози). [Зося:] *Говорив* [Завада] *зо мною довго, а так сердечно, так сумно, що мені аж сльози на очі наверталися* (Фр., IX, 1952, 353); *Всі помітили в нього на очах сльози. Він ковтав їх, як сливи, а вони все навертались на очі, все навертались...* (Донч., VI, 1957, 18); *Жаль знову обхопив її, сльози навернулися на очі* (Мирний, IV, 1955, 106); *На глибоких очах його навернулась одна сльоза* (Довж., III, 1960, 423).

2. З'являтися, навідуватися куди-небудь. *Уже шістнадцятий годок Олесі, вже й свати почали в хату навертатись* (Вовчок, I, 1955, 21); *Орли й яструби покинули свої гнізда й наверталися лиш рідко сюди* (Коб., I, 1956, 463); *— Підождім трохи, може, хто навернеться, може, ще хтось трапиться* (Н.-Лев., I, 1956, 135); *Ільчиха знає, що коли він тепер вирветься з її рук, то, можливо, й тиждень, а то й більше до хати не навернеться* (Вільде, Сестри.., 1958, 83).

◇ **Ду́мка наверта́ється (наверну́лася)** *кому* — хто-небудь починає думати про когось, про щось. *— Слово честі, ця думка навернулася мені тільки біля рівчака, — лагідним голосом відповів він* (Досв., Вибр., 1959, 436); **Наверта́тися (наверну́тися) на ду́мку** *див.* **ду́мка; Наверта́тися (наверну́тися) на о́чі** *див.* **о́ко; Наверта́тися (наверну́тися) на язи́к** *кому:* а) вимовляти, говорити що-небудь. *— Оце диво! — аж крикнула стара Марта. — Чого тобі це слово перше навернулось на язик?* (Н.-Лев., IV, 1956, 172); *Він хотів порадити їй іти працювати в тиловий госпіталь, але ці слова не наверталися на язик* (Трип., Дорога.., 1944, 62); б) раптово придумувати що-небудь. *Вона нібито відповідає на його питання, дає йому раду — першу-ліпшу, яка їй навернулася на язик* (Фр., XVI, 1955, 76).

3. *рідко.* Те саме, що **поверта́тися**. *Застопорений на мілині катер ворухнувся, як хворий, навертався задертою половиною до острова* (Ле, Клен. лист, 1960, 228).

4. Ідучи, наближатися до кого-, чого-небудь; підходити. *— Ось навернись сюди! навернись! — піднімаючи здоровенну хворостину, сказав Грицько. — Я тобі дам* (Мирний, IV, 1955, 98).

5. *перен.* Визнаючи що-небудь, переконуючись у чомусь, змінювати свої дії, погляди і т. ін. *Надто ж мене тішить те, що зачали навертатись на «праву путь» деякі з товаришів* (Л. Укр., V, 1956, 58); *Отак собі міркуючи, сей чоловік дійшов до сильної постанови навернутися й самому на віру своєї жінки* (Фр., IV, 1950, 151).

6. *тільки недок.* Пас. до **наверта́ти** 1, 3, 4, 5, 12.

НАВЕРТІ́ТИ ^{1} *див.* **наві́рчувати** ^{1}.

НАВЕРТІ́ТИ ^{2} *див.* **наві́рчувати** ^{2}.

НАВЕРТІ́ТИ ^{3} *див.* **наві́рчувати** ^{3}.

НАВЕРТІ́ТИСЯ *див.* **наві́рчуватися** ^{1}.

НАВЕ́РХ, *присл.* 1. На верхню частину чого-небудь, у бік до верхньої частини чого-небудь; протилежне **назо**. *Од Дніпра бік Шевченкової гори не рівний, а трохи увігнутий, і такий крутий, що по йому не можна вийти наверх* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Шуміли колеса, лящотіли ремінні паси, передаючи свою енергію наверх, до жорен* (Шиян, Баланда, 1957, 20); // На поверхню чого-небудь. *А човник Доброcті.. Як селезень, на дно за качкою пірнає Та .. звідтіль наверх без шкоди виринає* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 42); [Самосад:] *Перед грозою не клює, тільки старі соми наверх вилазять* (Корн., II, 1955, 345); // На верхній (зовнішній) бік чого-небудь. [Ганна:] *А кожух, кумо, де? Не забудьте вивернути вовною наверх, як зустрічатимете зятя!..* (Кроп., II, 1958, 70); // На верхній поверх будинку. *Коливаючись на своїх кривих ногах, поліз* [Мемет] *по східцях наверх* (Коцюб., I, 1955, 398); *Глуха сила, що стрясала весь величезний будинок, підняла й старого графа, і він, взявши свічку, повільно поплентався наверх* (Гончар, III, 1959, 159).

◇ **Вила́зити (ви́лізти, ви́дряпатись** *і т. ін*) **наве́рх**: а) докладаючи зусиль, забезпечувати собі помітне становище в суспільстві. *Чимало потратив* [парубок] *сили і кошту, щоби видряпатись наверх* (Фр., II, 1950, 340); б) наближатися до влади. — *Не думав, що такий сумирний чоловік захоче вилазити наверх при непевній власті* (Стельмах, II, 1962, 37); **Виступа́ти (ви́ступити, вихо́дити, ви́йти, сплива́ти, спливти́** *і т. ін.*) **наве́рх** — ставати відомим для інших, для багатьох. *Незгоди між революційними соціал-демократами Росії і польськими соціал-демократами в питанні про самовизначення виступили наверх ще в 1903 р.* (Ленін, 22, 1950, 138).

2. У протилежному напрямку від землі; угору. *Він кидав їй наверх порожні мішки або щось наказував різким скрипучим голосом* (Коцюб., I, 1955, 394).

НАВЕРХА́, *присл., діал.* Наверху, зверху. — *Пізнаєш, де ми? Пізнаю,— кажу.— Ми вже наверха, не в ямі* (Фр., I, 1955, 123); *Жовті вушка од рудих черевиків теліпалися наверха, як свинячі вуха* (Коцюб., I, 1955, 319); *Куди оберни, то все діра наверха* (Номис, 1864, № 11141).

НАВЕРХУ́, *присл.* 1. У верхній частині чого-небудь. *Сидить* [син] *аж наверху, біліє чубчиком і щось клепає* (Гончар, Тронка, 1963, 90); // На поверхні чого-небудь. *Він розуміє, без прози трудно прожити. Нехай буде наверху піна, але під нею мусить в келиху грати чисте вино* (Коцюб., II, 1955, 304); // На верхньому поверсі будинку. *Наверху в залі ще було видно, а чим нижче він спускався плутаними східцями, тим більше темніло* (Гончар, III, 1959, 144); // *перен., розм.* В організації, що стоїть вище в адміністративному відношенні. *Про це знають наверху.*

2. *розм.* Вгорі, у височині. *Наверху чути рев мотора.*

НАВЕ́РЧЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наверті́ти**^{2}. *Біля сухої, складеної неподалік від хмизу трави заздалегідь приготовано товсту з наверченими дірками колоду* (Міщ., Сіверяни, 1961, 27).

НАВЕ́РЧЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наверті́ти** ^{3}. *На голові у неї наверчене жмутом якесь ганчір'я* (Вас., I, 1959, 131); — *Хоч гуляти? — питає підбігаючи дівчина в здоровенній хустці, що наверчена на шию, як ярмо* (Григ., Вибр., 1959, 439).

НАВЕ́РЧЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **наві́рчування.**

НАВЕСЕЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док., розм.* Досхочу повеселитися. *Навеселившись досить у корчмі, потеліпався* [сержант] *до своєї брички* (Турч., Зорі.., 1950, 214).

НАВЕСНІ́, *присл.* 1. У весняний час. *Як навесні починає Крига розтавати, Збираються русалоньки До моря гуляти* (Л. Укр., I, 1951, 326); *Червоній Армії — любов і слава! Залізна в неї дужая рука! Ми розлились, як навесні ріка...* (Тич., II, 1957, 160).

2. *перен., поет.* У час розквіту фізичних і духовних сил. *Тішся, дитино, поки ще маленька, Ти ж бо живеш навесні, Ще твоя думка літає легенько, Ще твої мрії ясні* (Л. Укр., I, 1951, 61).

НАВЕСТИ́ *див.* **наво́дити.**

НАВЕЧЕ́РЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док., розм.* Вечеряючи, наїстися досхочу; наїстися під час вечері. *Навечерявшись, Штепа роздягнувся, ліг і швидко захропів* (Гончар, Людина.., 1960, 24); *Вечеряти він не хоче, там навечерявся* (Вирган, В розп. літа, 1959, 281).

НАВЕ́ШТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., фам.* Рухаючись багато, довго, стомитися.

НАВЗА́ВОДИ, *присл.* 1. З максимальною швидкістю; дуже швидко. *Він пройняв до крові острогами коня і полетів навзаводи до польного гетьмана* (Стар., Облога.., 1961, 39); *Текін на доброму коні Гаса навзаводи по полю* (Граб., II, 1959, 250).

2. Те саме, що **навви́передки**. *В останньому куплеті він* [поет] *відкриває нам свої секрети, перескакує на такі стежки, на яких маляр не може бігти з ним навзаводи* (Фр., XVI, 1955, 285); *Хлопець він був розвинений не гірше за Романа, дужий і плавав добре, причому завжди з Любкою Запорожець навзаводи* (Ле, Клен. лист, 1960, 20); * Образно. *Хлібороби виходять у поле з сонцем навзаводи, і пісня праці лине раніш, ніж жайворонкова* (Літ. Укр., 29.V 1962, 2); *Танки мчали легко, навзаводи з вітром* (Кач., Вибр., 1953, 325).

НАВЗА́ЄМ, *присл., діал.* Взаємно. *Знов регіт розлігся, знов жарти навзаєм* (Перв., II, 1958, 318); *Зустрічаючись, іноки цілують навзаєм руки* (Загреб., Диво, 1968, 255).

НАВЗАКЛА́Д, *присл., діал.* Об заклад. *Битися навзаклад.*

НАВЗАМІ́Н, *присл., діал.* На заміну. *Хто за життя труждався і скорбив, Той знає ціну радості своєї, Той щедре серце людям віддає І навзамін собі добра не просить* (Перв., I, 1958, 560).

НАВЗА́ХОДІ, *присл., діал.* На заході. — *Поки дійду, то й сонце навзаході буде* (Мирний, I, 1954, 334); *Сонечко навзаході, дерева й тини попускали на вулицю довгі тіні* (Вирган, В розп. літа, 1959, 278).

НА́ВЗБІЧ, *присл., діал.* Стороною. *Поїхав не навпростець, а навзбіч.*

НАВЗДОГА́Д *див.* **наздога́д.**

НАВЗДОГІ́Н, НАЗДОГІ́Н, *присл.* Вслід за тим, що віддаляється. *Козацька сторожа прискочила навздогін до Сагайдачного і познімала шапки* (Мак., Вибр., 1956, 462); *Деякі з-за воріт показували кулаки, посилаючи наздогін невиразні лайки* (Коцюб., I, 1955, 205); *Вона вскочила в човен і поплила навздогін за лебедем* (Донч., Секрет, 1947, 78); *Вже третій день, не сходячи з машини, за ворогом ми мчали наздогін* (Перв., II, 1958, 197).

НАВЗДОГІ́НЦІ, НАЗДОГІ́НЦІ, *присл., розм.* Те саме, що **навздогі́н**. *Собаки знов загавкали, побігли навздогінці за кіньми* (Н.-Лев., II, 1956, 31); *Вхопивши* *коромисло, вона кинулась наздогінці за дітьми* (Коцюб., I, 1955, 223); * Образно. *Гроза відійшла за місто. Вслід за чорною дощовою завісою промчались навздогінці.. шматки розідраних хмар* (Збан., Переджнив'я, 1960, 62).

НÁВЗНАК, *присл.* Обличчям догори, на спині; на спину. *Марко лежав навзнак, страшно було на його і глянути* (Стор., I, 1957, 344); *Він ліг навзнак і, ледве дихаючи, здався на волю хвиль* (Дмит., Наречена, 1959, 19); *Вітер галопом стрибає, а Василь повід пустить і перехилиться навзнак на спину коневі* (Донч., VI, 1957, 153); // *перев. з сл.* упасти, простягтися і т. ін. Пластом, як пласт. *Генерал фон дер Крок спершу витріщив очі, потім хотів розсердитись і посміхнутися разом, але тут же раптом брязнув навзнак* (Панч, I, 1956, 105); *Перед вашими очима здіймається вгору водяний смерч, ви падаєте з переляку навзнак* (Вишня, II, 1956, 269); * Образно. *Могильна тиша навзнак упала на площі* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 10).

НÁВЗНАКИ, *присл.* Те саме, що **нáвзнак.** *Наніс* [Потап] *сюди сіна, зробив для мами ложе і поклав стару навзнаки* (Коцюб., II, 1955, 279).

НАВЗРИ́Д: Плáкати (проплáкати, заплáкати, голоси́ти, заголоси́ти *і т. ін.*) **навзри́д** — голосно плакати, плакати-ридати. *Стеха з дочками, зібравшись у сіни, навзрид плачуть і мов.. по мертвому голосять* (Кв.-Осн., II, 1956, 129); *Цілу ніч він проблукав по двору, а Галя цілу ніч навзрид проплакала* (Мирний, II, 1954, 293); *Андріїха з дітьми та Гайдучкова невістка заголосили навзрид* (Козл., Ю. Крук, 1950, 155).

НАВИБИВÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* Вибити багато чого-небудь.

НАВИБИРÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* Вибрати багато чого-небудь. *На картоплищі обом жінкам пощастило; до полудня вони навибирали по доброму клунку картоплі* (Сенч., Опов., 1959, 297).

НАВИВÁЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який служить для навивання. *Навивальний верстат.*

НАВИВÁЛЬНИК, а, *ч., спец.* Той, хто займається навиванням.

НАВИВÁЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **навивáльник.**

НАВИВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навивáти.**

НАВИВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **НАВИ́ТИ,** в'ю, в'єш *і* **НАВИНУ́ТИ,** нý, нéш, *док., перех.* 1. Намотувати, накручувати на що-небудь. *А я, брате, рано устаю, Великі кужелі навиваю, Великі кужелі навиваю Та чужую скриню наповняю!* (Укр. лір. пісні, 1958, 435); *Від часу до часу панночка відділяла пасмо свого чудового чорного волосся, навивала його на щипці і тоді воно тріщало* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Мендель приніс із магазину свіжу линву, її навинули на вал* (Фр., I, 1955, 110).

2. Наготовляти за допомогою сукання яку-небудь кількість чогось.

НАВИВÁТИСЯ, áється, *недок.,* **НАВИ́ТИСЯ,** в'ється, *док.* 1. Намотуватися, накручуватися на що-небудь. *Колоски шелестіли, Навивались на осі* [возів] (Мисик, Біля криниці, 1967, 23).

2. *тільки недок.* Пас. до **навивáти.**

НАВИ́ВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **навивáння.** *Під час навивки дротові надається попереднє натягнення* (Наука.., 2, 1955, 10).

2. Предмет, навитий на що-небудь. *З рояльного дроту в механічному цеху виготовляють струни — від дискантових до басових, частина яких має навивку двох рядів канителі з найтоншої міді* (Наука.., 4, 1961, 26).

НАВИ́ВОРІТ, *присл.* Лицьовим боком всередину, а внутрішнім назовні. *Хороший, як Микитина свита навиворіт* (Укр.. присл., 1955, 113); — *Чи це воно на лице, чи, мабуть, навиворіт?* — *питала Онися, придивляючись до матерії* (Н.-Лев., III, 1956, 170); * Образно. *Що одзовізм є меншовизмом навиворіт, що він неминуче веде теж до ліквідаторства, тільки трохи іншого виду, в цьому не може бути сумніву* (Ленін, 15, 1949, 404); // *розм.* Те саме, що **навпакú.** *Ані одна мрія молодості не справдилася, все сталось якраз навиворіт* (Март., Тв., 1954, 322); — *У людей усе як треба, А у нас навиворіт?* (Воскр., З перцем!, 1957, 105).

НАВИГÁДУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Вигадати багато чого-небудь. — *Такого навигадують, чого зроду й на думці не було* (Кв.-Осн., II, 1956, 298); *Коли б я хотів написати неправду, я міг би навигадувати найрізноманітніших страхіть* (Донч., VI, 1957, 24).

НАВИГЛЯДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм.* Виглядати довго і напружено. *Ти мене накличешся ночами, Несучи розлуку за плечами, І навиглядаєшся одна* (Мал., Запов. джерело, 1959, 117); *Ти іще наплачешся в тривозі І навиглядаєшся вночі...* (Коз., Сальвія, 1959, 191).

НАВИДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм., рідко.* 1. Побачити багато чого-небудь. *Попросив* [Демко] *посідати.. та послухати, що скаже син його, що навидався світу і від людей наслухався усього розумного* (Кв.-Осн., II, 1956, 485); *Багато світа сходив Михайло Подолян і багато чого в тих мандрах навидався* (Жур., Вечір.., 1958, 330).

2. Подивитися багато, досхочу. *З ким люблюся — не наговорюся. З ким кохаюсь — не навидаюсь* (Чуб., V, 1874, 150).

НÁВИДІТИ, джу, диш, *недок., перех., діал.* 1. Любити. *Як лишився Славко сам у світлиці, то зважився на думку, що Краньцовська його навидить* (Март., Тв., 1954, 301); *Він навидить цю дівчину* (Сл. Гр.).

2. Поважати, шанувати. *Саїнів усі в селі любили й навиділи* (Черемш., Тв., 1960, 347).

НАВИДІТИ, джу, диш, *недок., перех., діал.* Помічати, примічати. *А в печі пироги кипіли, А його очі навиділи* (Чуб., III, 1872, 425).

НÁВИДІТИСЯ, джуся, дишся, *недок., діал.* Любитися.

НАВИДІТИСЯ, джуся, дишся, *док., діал.* Надивитися. *Що я тоді навидівся, аж серце пукало!* (Фр., V, 1951, 345).

НАВИДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Видумати багато чого-небудь. — *Навидумували всього: танків, гармат, літаків — і все на людину. А хіба їй багато треба? Камінчиком у висок удар — і нема чоловіка* (Тют., Вир, 1964, 292).

НАВИЗБИ́РУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Зібрати старанно, ретельно певну кількість чого-небудь. — *Обтруси скороспілку і падалиці навизбируй,* — *загадав* [батько] *роботу Прохорові* (Шиян, Баланда, 1957, 217); — *А рядові ланки, наче ті сироти. І гною їм нема, і коней не допросишся, щоб хоч той гній вивезти, який з трудом навизбируєш у себе* (Кучер, Трудна любов, 1960, 56).

НÁВИК, у, *ч.* Уміння, набуте досвідом, звичкою, вправами. *Поступово вона набувала навиків* [роботи горнового], *почала працювати краще* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 167); *Під час занять гімнасток старших розрядів відновлюються технічні навики з основних вправ* (Худ. гімнаст., 1958, 9); // *перев. мн.* Практичні знання, досвід у якій-небудь галузі. *Багато кадрових робітників передавали молоді свої знання, трудові навики* (Ком. Укр., 2, 1966, 14).

НАВИКÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **НАВИ́КНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* нави́к, ла, ло; *док., розм.* 1. Засвоювати, набувати звичку до чого-небудь; привчатися що-небудь робити, якось діяти. *Чого бик навик, того і вночі реве* (Чуб., I, 1872, 286); *Кати навикли поливати Країну кров'ю і слізьми, Але як прийде день одплати,— Судити будемо їх ми!* (Пісні та романси.., II, 1956, 274).

2. Набувати навику, досвіду в чому-небудь. *Хоч окулірувать я так і не навик, Проте копав, садив, підв'язував щосили* (Рильський, II, 1946, 185).

НАВИКИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Викидати багато чого-небудь. *Збираються чабани, .. спускаються у вогку колодязну глибінь, щоб вибирати звідти різну нечисть, мул, залізяччя... Цілу купу, чорну, смердючу, навикидають, наллють осторонь від колодязя* (Гончар, Тронка, 1963, 53).

НАВИ́КЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **нави́кнути**. *Бояри ж, не навиклі до таких неприступних і карколомних доріг, пішли здовж валу* (Фр., VI, 1951, 17); *Всі три висотні споруди викладають муляри спеціальної виучки, навиклі до сміливої праці* (Вол., Озеро.., 1959, 3).

2. *рідко.* Який увійшов у звичку, став звичним. *Навиклим рухом Іван хапа вівцю за хребет і тягне до себе* (Коцюб., II, 1955, 324); // Який звик до чого-небудь. *Я волю панову іще раніше знав, Ніж він торкав мене дзвінкою острогою, Чи стишував ходу навиклою рукою* (Рильський, II, 1956, 15).

НАВИ́КНУТИ *див.* **навика́ти**.

НАВИ́ЛІТ, *присл.* Наскрізь, так, щоб куля вийшла назовні. *Куля роздробила начальнику штабу кістку і вийшла навиліт, розшматувавши при виході литку* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 795); *Кашкет солдатський, знаменитий, Навиліт кулями пробитий* (Шер., Дорога.., 1957, 121).

НА́ВИЛОК, лка, *ч., діал.* Те саме, що **нави́льник** 2. *Навилок отави; Навилок сіна.*

НАВИ́ЛЬНИК, а, *ч., діал.* 1. Держак вил. *Десь на горищі Юхим знайшов суху деревину, вистругав навильник, біля стіни поставив справні вила* (Чорн., Потік.., 1956, 293); *—Я торік оцією рукою за день три навильники поламав у возовицю* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 34).

2. Кількість сіна, соломи і т. ін., підібрана на вила за один раз. *Орудує* [Настя] *вилами незгірш парубка. Набере сухої отави добрий навильник і — одним махом на копицю* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 209); *Кинувши останній навильник гною, він хотів зрушити з місця тачку* (Добр., Тече річка.., 1961, 27).

НАВИ́НОС, *присл., розм.* Без права пити на місці продажу (в торгівлі напоями).

НАВИНУ́ТИ *див.* **навива́ти**.

НАВИНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Випадково з'явитися де-небудь, перед ким-небудь; навернутися. *Колись я із тяжкої туги На лаві дубовій лежав.. А ж тут навинулась дівчина, І я свою тугу забув* (Рудан., Тв., 1956, 57); *Дороги розвезло так, що годі було й думати, що хтось навинеться до Горнилівки* (Речм., Весн. грози, 1961, 82).

НАВИПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Виписати багато чого-небудь. — *А казали, нібито панич ваш машин з Америки навиписував, на машини хоче переходити...* (Гончар, Таврія, 1952, 42).

НАВИ́ПУСК, *присл.* Не заправляючи в штани, в спідницю, в чоботи і т. ін. *Ходить* [Андрій Маркович] *у свиті в бобриковій, а штани носить навипуск* (Вас., II, 1959, 78); *Без картуза, в самій сорочці навипуск поверх штанів, як навіжений, гнав він полем, сам не знаючи куди* (Довж., I, 1958, 94).

НА́ВИС, у, *ч.*, **НА́ВИСЬ**, і, *ж., діал.* Навислий на гілках сніг. *Як великий навис на лісі, то врожай буде* (Сл. Гр.); *Помчали стежкою санки. Над ними темний ліс дрімав Під сніговою нависсю* (Фр., XIII, 1954, 39).

НАВИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* нави́с *і* нави́снув, ла, ло; *док.* 1. Спускатися, звішуватися на що-небудь, над чим-небудь. *Чуб з-під кашкета аж на очі нависає* (Гончар, II, 1959, 353); *З високої стріхи нависала велика льодова буруля і з неї дрібно падали перші весняні краплі* (Кучер, Прощай.., 1957, 291); *З густими.. бровами, що нависнули над блискучими похмурими очима, з чорним, як той чобіт, лицем..* [Шакула] *наводив своєю силою й хижістю страх на самих навіть одважних* (Коцюб., I, 1955, 438); *Очі її потемніли, і брови нижче нависли над очима* (Сміл., Сашко, 1957, 172).

2. Висіти, розміщатися низько над чим-небудь. *Накрапав дощ, небо нависало над самою землею* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 246); *Низька ребриста стеля, як і в Ларивона, нависала над самою її головою* (Руд., Остання шабля, 1959, 297); *З одного боку нависла гора кам'яна над хатою, поросла лісом* (Вовчок, I, 1955, 288); *Галя помітила велику скелю, що нависла над стежкою, кинулася туди і там сиділа й тремтіла цілу ніч* (Ів., Вел. очі, 1956, 67); * Образно. *В кутку блимає лампка, а над нею нависла сіра і вогка ворожа тиша* (Коцюб., II, 1955, 183); *Над селом нависла страхітлива окупантська ніч* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 89).

3. *перен.* Виникаючи, з'являючись, загрожувати кому-, чому-небудь. *Підійметься з річок вода на поливні городи й поля, і посуха не нависатиме над головою* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 97); *Бійці з усією гостротою відчули, як близько нависає небезпека — небезпека бути повністю відрізаними від своїх* (Гончар, II, 1959, 106); *Коли Анатолій проходив селом, люди проводжали його недобрими поглядами, мовби саме він був винуватцем посухи, що страшною примарою нависала над ланами* (Руд., Остання шабля, 1959, 414).

4. Чіпляючись за що-небудь, повисати. *Піт струмками збігав по обличчю, нависав у вусах росинками* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 285); *І сльози у мене нависли на вії, І з темних могил повставали думки* (Олесь, Вибр., 1958, 60).

5. *перен., розм.* Збиратися у великій кількості. [Руфін:] *Я не терплю, як зайві люди в хаті.. нависають* (Л. Укр., II, 1951, 394).

◆ **Нависа́ти (нави́снути) на о́чі** — те саме, що **Впада́ти (впа́сти) в о́ко (в о́чі, у ві́чі)** (*див.* **впада́ти** ^{1}). [Виборний:] *Так чом же ви не одружитеся? Уже ж, здається, пора. Хіба в ченці постригтись хочете? Чи ще, може, суженa на очі не нависла?* (Котл., II, 1953, 11); — *Любив я досі білявих, а тепер чорнява чогось нависла на очі,— промовив Улас і нахабно подивився Лукині просто в очі* (Н.-Лев., III, 1956, 341); [Горпина:] *Мені здається, що тобі нависло на очі моє хазяйство та худоба...* (Кроп., I, 1958, 150).

НАВИСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нависа́ти**. *На полях незмірних Сибіри всемогуча панує зима, понад нею.. без кінця і без міри нависаюча хмара дріма* (Фр., XIII, 1954, 403).

НАВИ́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **нави́снути**. *Високі скелі, гордо навислі над морем, піддались нарешті: море вигризло в них високі й глибокі гроти* (Коцюб., II, 1955, 300); *Заплющила* [Тамара] *очі, щоб не бачити оцей противний, навислий над нею брудний дах* (Хижняк, Тамара, 1959, 179); // *у знач. прикм.* *Фургони насилу сунулись по вузькій дорозі під навислим гіллям* (Н.-Лев., II, 1956, 31); *Дорога помалу повзе вгору, ніби впирається в низьке, нависле небо, а потім круто спадає вниз* (Кол., Терен.., 1959, 198).

НАВИ́СНУТИ *див.* **нависа́ти**.

НÁВИСЬ *див.* **нáвис.**

НАВИ́ТИ *див.* **навивáти.**

НАВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нави́ти.**

НАВИ́ТИСЯ *див.* **навивáтися.**

НАВИТЯГÁТИ, áю, áєш, *док., перех., розм.* Витягти багато чого-небудь. *Всі люди на лану бачили, як я показувала панові свої синяки, як скидала очіпок і навитягала з кіс дві добрі жмені волосся* (Н.-Лев., II, 1956, 19); *Біля прорубу вони просиділи з годину й навитягали з десяток рибин, а серед них кілька штук і форелі* (Чорн., Потік.., 1956, 116).

НАВИ́ТЯЖКУ, *присл.* Прямо, витягнувши руки по швах. *Ввіходить* [жандарм] *і стає навитяжку* (Л. Укр., IV, 1954, 237); *Сполоханий вартовий прокинувся, став навитяжку, жмурячись від світла* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 194); *Ауер рівно, навитяжку, сидів у кріслі, неначе виструнчився перед начальством* (Хижняк, Тамара, 1959, 106).

НÁВИЧКА, и, *ж.* Схильність чи потреба діяти, вести себе певним чином; звичка. *Мав* [Гриць] *навичку щонеділі впитися* (Март., Тв., 1954, 58); *Початкуючі диригенти вправляються в тактуванні перед дзеркалом, щоб вчасно збутися лихих навичок та негарних манір* (Осн.. диригув., 1960, 191); // Уміння, набуте вправами, досвідом; навик. *На ударних комсомольських будовах десятки тисяч юнаків і дівчат проходять хорошу школу виховання, вчаться переборювати труднощі, набувають навички господарювання* (Ком. Укр., 5, 1963, 19); *Робота на фрезерному верстаті вимагала не лише практичних навичок, але й певних теоретичних знань* (Ткач, Арена, 1960, 208).

НАВІВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навівáти.**

НАВІВÁТИ, áю, áєш *і* **НАВІ́ЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НАВІ́ЯТИ**, íю, íєш, *док.* 1. *тільки недок.* **навівáти,** *неперех.* Слабо, злегка віяти (у 1 знач.).

2. *перех.* Приносити вітром, потоком повітря. *Вітер прозорий мене вогким торкає крилом.. І навіва з островів дух невідомих рослин* (Рильський, I, 1956, 57); *Шумить* [верба] *і навіває прохолоду, Немовби кличе у вечірню тінь* (Перв., II, 1958, 101); *Знов піднявся бурей від схід сонця, самий сухий вітер, що ніколи не навіє дощу* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); *У гори вітер з заходу навіяв синіх непроглядних хмар і заліг* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 77); // *безос. У пані Розумової геть вирвало двері з одвірків і в хату так навіяло, що Льоня зовсім простудився* (Л. Укр., V, 1956, 218).

3. *перех., перен.* Викликати в когось який-небудь настрій, стан; впливати на кого-небудь якимось способом. *Наша чудова українська врода, нагріта гарячим полуденним сонцем, навіва на думи насіння поезії та чар* (Стор., I, 1957, 99); *На душу Юркові така погода завжди навівала нудьгу* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 90); *На Черниша ці смагляві румунські хлопці в беретах навіяли інші думки* (Гончар, III, 1959, 129); *Ці тихі незабруковані вулички з лагідними будиночками серед дерев і квітів навіювали зажуру* (Ткач, Арена, 1960, 211).

4. *перех., рідко.* Примушувати засвоїти чиї-небудь думки, переконання; прищеплювати якісь почуття і т. ін. *Досліджувані протягом ряду сеансів впадали в гіпнотичний сон, під час якого їм навіювали швидко і чітко виконувати наші інструкції* (Фізіол. ж., VI, 6, 1960, 715).

5. *перех.* Віючи, очищати певну кількість чого-небудь. *Навіяли центнер пшениці.*

НАВІВÁТИСЯ, áється *і* **НАВІ́ЮВАТИСЯ**, юється, *недок.* Пас. до **навівáти і наві́ювати.** *Цілоденний шум, сповнюючи голову, не залишив у ній місця ніяким іншим думкам, крім тих, які навіювались ділом* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 92).

НАВІГÁТОР, а, *ч.* Фахівець з навігації. *Командир відклав довідник навігатора, який знав напам'ять, але чомусь тримав при собі* (Логв., Давні рани, 1961, 35).

НАВІГАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до навігації. *Судно оснащене сучасними навігаційними приладами — локатором і гірокомпасом* (Наука.., 2, 1957, 17); *Восени приступив* [Лужин] *до вивчення геодезичних і навігаційних предметів* (Видатні вітч. географи.., 1954, 20).

НАВІГÁЦІЯ, ї, *ж.* 1. Плавання кораблів по морях, річках і т. ін.; судноплавство. *Сама ж заступниця стоїть на площі і слухає розповідь капітана далекого плавання Данила Реви про арктичну навігацію* (Довж., II, 1959, 95).

2. Пора, протягом якої залежно від місцевих кліматичних умов можливе судноплавство. *Треба було поспішити, щоб переплисти сердите й примхливе восени Каспійське море, поки не припинилась навігація* (Ів., Таємниця.., 1959, 211).

НÁВІД, воду, *ч., заст.* Вказівка, порада.

◇ **Дáти нáвід** — дати вказівку, порадити, навчити, як треба зробити що-небудь.

НАВІ́ДАТИ *див.* **наві́дувати.**

НАВІ́ДАТИСЯ *див.* **наві́дуватися.**

НАВІДИ́ТИСЯ, віджу́ся, ві́дишся, *док., діал.* Збожеволіти, здуріти. [К л ю ч а р:] *Чи ви тут попилися? Що за галас? Ви навідились? Годі!* (Л. Укр., II, 1951, 502).

НАВІДКЛАДÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* Відкласти значну кількість чого-небудь. *Жінка стала одбирати книжки.. Чималеньку вже навідкладала купку і ще відбирала* (Головко, II, 1957, 452).

НАВІ́ДЛІ, *присл., діал.* 1. Навідліг. [П а н а с:] *Якби ж я його побив абощо... А то так тільки, мазнув його навідлі...* (Кроп., I, 1958, 131); *Щосили розмахнувши своїм довгим батогом, вартовий хльоснув хижака навідлі, і шуліка каменем звалився на суху землю* (Досв., Гюлле, 1961, 61).

Наві́длі ки́дати *і т. ін.* — розмахнувшись, з силою кидати що-небудь від себе. *Коли штани були готові, Вустя навідлі кинула їх братові* (Гончар, Таврія, 1952, 234).

2. На певній відстані. *Три сосни стоять — одна навідлі, інші двоє близенько в парі* (Перв., Нова лірика, 1937, 208).

НАВІ́ДЛІГ, *присл.* Розмахнувшись з силою; з розмаху. *Він розмахнувся і навідліг вдарив кулаком в сите обличчя Юрася* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 76); *Він навідліг, різко і недбало черконув великим гострим нігтем, навхрест перекреслюючи на картині обличчя дівчини* (Коз., Сальвія, 1959, 55).

Наві́дліг би́ти руко́ю — розмахнувшись, бити не долонею, а щиколотками. *Сільвестр лівою рукою тримав його за горлянку, правою бив навідліг по голові* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 49).

НАВІ́ДЛІТ, *присл.* Те саме, що **наві́дліг.** *І за віщо він її вдарив? Не згада вже тепер, тільки зна, що вдарив просто навідліт кулаком* (Гр., I, 1963, 276); *Потім звівся* [Шарапа] *на полудрабок і що було сили навідліт стьобнув вороного складеними віжками впоперек кряжа* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 82).

Наві́дліт удáрити (би́ти) руко́ю — те саме, що **Наві́дліг би́ти руко́ю** (*див.* **наві́дліг**). *Навідліт ударив* [офіцер] *молодицю лівою рукою в груди, і вона зів'яло сіла біля печі* (Ле, Мої листи, 1945, 32); **Наві́дліт ки́дати** — те саме, що **Наві́длі ки́дати** (*див.* **наві́длі**). *Одним рухом переломлює* [Шмалій] *надвоє Романову дранку, оглядається й навідліт кидає її на припічок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 125).

НАВІ́ДМАХ, *присл.*, *рідко*. Те саме, що **наві́дліг.** *Навідмах ударити кулаком.*

НАВІ́ДМАШ, *присл.* Те саме, що **наві́дліг.** *Коропов зміряв поглядом Замримуху з ніг до голови, навідмаш відчинив двері й показав на мішок* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 152); *Не схибить в ударі Навідмаш рука. Діждалися кари — Рубай біляка!* (Ус., І сьогодні.., 1957, 99).

НАВІДНИ́Й, á, é. 1. Який наштовхує, наводить на потрібну думку, допомагає зрозуміти що-небудь. *Підходжу до них* [режисерів], *вітаюся, починаю ставити навідні запитання* (Довж., III, 1960, 297).

2. *спец.* Тимчасово наведений для переправи. *Навідний міст.*

НАВІДНИ́К, á, *ч.* 1. Боєць, який наводить гармату, кулемет і т. ін. на ціль. *Навідник гармати Яков Кольчак одбив атаку десяти танків* (Скл., Орл. крила, 1948, 23): *Черниш, залишивши біля мінометів самих тільки навідників, повів свою роту на підмогу піхотинцям* (Гончар, III, 1959, 451).

2. Робітник, який займається наведенням чого-небудь.

НАВІДНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **навідни́к.**

НАВІДРІ́З, НАОДРІ́З, *присл.* Рішуче, категорично, зовсім. *Вона навідріз каже Якимові: Забий жінку перше!* (Фр., XVI, 1955, 76); *Хотілося швидше встати і йти, йти, але тіло навідріз відмовлялось служити* (Гончар, II, 1959, 131).

НАВІДРУ́Б, *присл.*, *рідко*. Те саме, що **навідрі́з.** *Закінчивши медінститут, він навідруб одмовився від усього, що пропонував йому батько, і поїхав у Донбас* (Шовк., Людина.., 1962, 58); *У сорок першому році Дунай навідруб одмовився їхати в евакуацію зі своїм ФЗУ* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 4).

НАВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наві́дувати.** *Нежданe Івжине навідування на який час перервало веселу бесіду* (Мирний, III, 1954, 331).

НАВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВІ́ДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Відвідувати, провідувати кого-, що-небудь. *Часто Христя під свято приходить до Мотрі побалакати, розважитись. Мотря й собі навідувала не вряди-годи Христю* (Мирний, II, 1954, 217); *В коло обов'язків вихователя входило: ..бути присутнім на обіді й на вечері, навідувати спальні, влаштовувати бесіди й робити перевірку* (Мик., II, 1957, 549); *Старий Перегуда вважав своїм обов'язком навідувати осиротілу Кухтину сім'ю, що без господаря лишилась* (Іщук, Вербівчани, 1961, 55); [Михайло:] *А через те я повинен зараз вас покинуть, бо у мене є молода, і треба її навідать* (К.-Карий, III, 1961, 30); *Він приймав у себе старого листоношу Федора Буренкіна, що навідав його з цілою юрбою внуків та внучок* (Довж., Зач. Десна, 1957, 221); * Образно. *Там, далеко, на Вкраїні, Сяє сонечко ясне, Світить людям, та в чужині Не навідає мене* (Граб., I, 1959, 90).

2. *заст.* Відшукувати, знаходити що-небудь. *Навідала* [дівчина] *кубелечко, де утка несеться* (Чуб., V, 1874, 185).

НАВІ́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАВІ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Заходити до кого-небудь, куди-небудь; навідувати, відвідувати когось. *Семен частенько навідувався на пошту, розпитував, чи немає до нього листа з столиці* (Коцюб., I, 1955, 117); *Старий Ключман, звісний на всю околицю лихвар, почав щораз частіше навідуватися до панів* (Кобр., Вибр., 1954, 120); *Терентій не сумнівався, що Мар'ян знову навідається до оселі, щоб пом'янути в ній Фросину* (Стельмах, I, 1962, 183); * Образно. *Вже кілька днів перестав навідуватися передранковий приморозок* (Ле, Міжгір'я, 1953, 7).

2. *рідко.* Дізнаватися, довідуватися про кого-, що-небудь. *Учора надвечір проходив Толя із своїми друзями повз двір Мармази, і каже Толя хлопцям, щоб вони почекали, а він забіжить до діда, навідається, може сьогодні той дасть йому перепела в клітці* (Коп., Сон. ранок, 1951, 103).

НАВІЖЕ́НИЙ, а, е. 1. Психічнохворий; божевільний.— *Хіба ж ти не помітив по ній, що вона й здавну навіжена була?* (Вовчок, I, 1955, 130); *Народи не бажають, щоб їхніх синів убивали в ім'я інтересів купки реакціонерів і навіжених політиків* (Вісник АН, 5, 1949, 4); // *у знач. ім.* **навіже́ний**, ного, *ч.*; **навіже́на**, ної, *ж.* Психічнохвора людина; божевільний, божевільна. * У порівн. *Сотник та десятник, як навіжені, бігали по хатах, шукаючи квартир,— і не могли ніде знайти* (Коцюб., I, 1955, 199); *Вітер шугав, як навіжений* (Ткач, Жди.., 1959, 31); // Уживається як лайливе слово.— *Навіжена, безглузда, непомірковaна, схаменись! — говорив Клим, приступаючи до Лукини* (Н.-Лев., III, 1956, 359).

2. Неврівноважений, нестриманий. *Завела мене сюди моя навіжена весела вдача* (Н.-Лев., IV, 1956, 299); *Познайомлю тебе з таким же навіженим мрійником, як і ти* (Чаб., Тече вода.., 1961, 50).

3. Позбавлений розумного змісту. *Піди тільки проти їх* [людей], *зроби що таке, що не в'яжеться з їх навіженими звичаями, так і загукають: не можна! не годиться!* (Мирний, III, 1954, 247).

4. *перен.* Який виходить за межі нормального щодо сили, величини, напруженості і т. ін. *Рев сурем, дзвін броні, брех панських хортів, І гвалт навіжений мов з пекла злетів* (Стар., Поет. тв., 1958, 215); *Багрич відчуває, як недобра, навіжена лють насувається на нього* (Дмит., Обпалені.., 1962, 9); *За весь час своєї служби в обласному управлінні у Ріти не було такого навіженого дня, як сьогодні* (Збан., Переджнив'я, 1955, 216).

НАВІЖЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **навіже́ний** 2, 3. *Я говорив до нього як до хворого, боячись чимсь не догодити й викликати новий напад навіженості* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 378).

НАВІЖЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Втрачати розум, божеволіти.

НАВІЖЕ́НО. Присл. до **навіже́ний** 4.— *А ти думаєш, що я не люблю тебе так гаряче, так навіжено, як ти любиш мене? — сказав Павлусь* (Н.-Лев., IV, 1956, 233); *Петров стояв уже без піджака, тримав когось обома руками за петельки й навіжено кричав* (Шовк., Інженери, 1956, 373).

НАВІЖЕ́НСТВО, а, *с.* Те саме, що **навіже́ність.** *Людиновбивче навіженство оунівців.. не мало меж. Їх не можна було розчулити ні сльозами дітей, ні сльозами стариків, вони були глухі на будь-які вмовляння і переконування* (Мельн., Коли кров.., 1960, 123).

НА́ВІЗ, возу, *ч.*, *діал.* Підвіз, привіз. *На ярмарку не купив кавунів, бо навозу не було* (Сл. Гр.); *Не було великого навозу у сей ярмарок* (Сл. Гр.).

НАВІ́Й, во́ю, *ч.* Вал у ткацькому верстаті, на який навивають основу. *Ткацький навій.*

НАВІ́К, *присл.* Те саме, що **наві́ки.** *Минають місяці,— село Навік замовкло, Оніміло* (Шевч., II, 1953, 151); *Хай буде той навік проклятий, Хто батька й край свій забува!* (Сос., II, 1958, 390); [Голос:] *Ой, де мій коханий юнак-оборонець? .. Навік зажурився і втратив надію до мене дістатись* (Л. Укр., II, 1951, 185); // Завжди, вічно. *По землях отих наша слава ходила, Вона не зів'яне навік по війні* (Нагн., Вибр., 1950, 62).

НАВІ́К-ВІ́КИ, *присл.* Те саме, що **наві́ки** 1. *Уживайтесь, бенкетуйте — Я вже не почую, Один собі навік-*

віки В снігу заночую (Шевч., I, 1951, 244); *З шахтарями у копальні Я здружився навік-віки* (Мал., За.. морем, 1950, 108).

НАВІ́К-ВІКІ́В, *присл.* Те саме, що **наві́ки** 1. *Благословен навік-віків, У далі прosланий безкраї, Той шлях, що Ленін заповів, Той шлях, що всесвіту сіяє!* (Рильський, I, 1956, 339).

НАВІ́КИ, *присл.* 1. Назавжди. *Тепер сняться мені ті гострі милі очі, але що було, те навіки минуло* (Н.-Лев., II, 1956, 108); *Нещодавно ми з Волоковим відвідали оте навіки пам'ятне нам з сорок другого року містечко* (Коз., Гарячі руки, 1960, 108).

Замо́вкнути наві́ки (наві́к) *див.* **замо́вкнути.**

2. У значній мірі, надзвичайно, дуже. *Він був чоловік поважний і ходив усе понурою, а серцем був палкий навіки* (Вовчок, I, 1955, 144); *Василина перелякалась навіки, хапала все з стола і ховала під лавку* (Н.-Лев., II, 1956, 56); *Найбільше за всіх жалкує* [Настя], *що він їде з села. Навіть її навіки злющі очі беруться якоюсь тінню* (Стельмах, II, 1962, 169); // Повністю, цілком. *Погоріли ми навіки І нічого не зісталось!* (Щог., Поезії, 1958, 136); — *Ой, який же бо ти дужий! Коли б ще трохи дужче — задушив би мене навіки!* (Вовчок, I, 1955, 158).

НАВІ́КИ-ВІКІ́В, *присл.* Те саме, що **наві́ки** 1. *Живи, Україно, радянська державо, Возз'єднаний краю навіки-віків!* (Рад. Укр., 22.XI 1949, 1).

НАВІКО́ННИЙ, а, е. Розміщений на вікнах, над вікнами. *Навіконна ваза для квітів.*

НАВІКО́ННИК, а, *ч.* Віконний наличник. *Навіконники і наличники на дверях з вирізками і зарубками,— неначе мережки на рушнику* (Стор., I, 1957, 226).

НАВІ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.*, *діал.* Набриднути. *Скажи мені, мій милий, чому не буваєш: чи навірилась тобі я, чи вже іншу маєш?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 126).

НАВІ́РЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наві́рчувати**^{1}.

НАВІ́РЧУВАТИ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш *і* **НАВЕРТІ́ТИ**, рчу́, рти́ш, *док.*, *перех.* Обертаючи по гвинтовій лінії, надівати на що-небудь; нагвинчувати. *Навірчувати гайку на вісь.*

НАВІ́РЧУВАТИ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАВЕРТІ́ТИ**, рчу́, рти́ш *док.*, *перех.* 1. Крутячи, виготовляти що-небудь. *Навертіти цигарок.*

2. Свердлячи, робити заглибини, отвори. — *Ми вам ще раз навертимо дірок, а вибух робіть собі самі* (Фр., VIII, 1952, 414).

НАВІ́РЧУВАТИ^{3}, ую, уєш, *недок.*, **НАВЕРТІ́ТИ**, рчу́, рти́ш *і* **НАВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш, *док.*, *перех.* Намотувати, накручувати на що-небудь. *Він десь роздобув зручного кілка і тепер, навертівши штани й сорочку на голову.., сміливо всівся в розкаряці* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 74).

◇ **Наверті́ти в голові́** *кому* — запаморочити, закрутити голову кому-небудь. — *Ви так навертіли мені в голові своїми докорами, що я не бачу іншого виходу позбутися вас* (Фр., VIII, 1952, 84).

НАВІ́РЧУВАТИСЯ^{1}, ується, *недок.*, **НАВЕРНУ́ТИСЯ**, ве́рнеться *і* **НАВЕРТІ́ТИСЯ**, ве́ртиться, *док.* 1. Обертаючись по гвинтовій лінії, надіватися на що-небудь; нагвинчуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **наві́рчувати**^{1}.

НАВІ́РЧУВАТИСЯ^{2}, ується, *недок.* Пас. до **наві́рчувати**^{2}.

НАВІ́РЧУВАТИСЯ^{3}, ується, *недок.* 1. Намотуватися, накручуватися на що-небудь.

2. Пас. до **наві́рчувати**^{3}.

НАВІ́С, у, *ч.* 1. Покрівля на стовпах або інших опорах для захисту кого-, чого-небудь від сонця, негоди і т. ін. *Вже через день усі хворі мали місця під просторими навісами на березі моря* (Збан., Сеспель, 1961, 54); *Під навісом Антон утворив цілий склад з возів, плугів та борін* (Чорн., Потік.., 1956, 295).

2. Те, що нависає зверху над чим-небудь. *Садок був невеличкий, але в ньому було кілька старих дерев, що стояли, сумно схиливши віти під тяжким навісом снігу* (Л. Укр., III, 1952, 518); *В гірських районах, наприклад в Криму, як житла використовувались природні печери і навіси* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 32).

НАВІ́СИТИ *див.* **наві́шувати**^{1}.

НА́ВІСКА, и, *ж.* Шматок тканини для завішування вікон чи дверей, для відгородження чого-небудь. *Та й у тій кімнаті, де обідають пани, теж нелад: сюди знесені деякі стільці, старі навіски та різні дріб'язки* (Л. Укр., III, 1952, 496); *Тріпочуть із простинь навіски...* (Тич., II, 1957, 212).

НАВІ́СНИЙ, а, е. При якому кулі, снаряди і т. ін., описуючи в повітрі круту дугу, падають зверху (про стрільбу). *Ми ніде під кулями не гнулись, Під вогнем прямим і навісним* (Мал., Звенигора, 1959, 298).

НАВІСНИ́Й^{1}, а́, е́. 1. Який нависає над чим-небудь. *Інколи доводиться користуватись навісною переправою* (В дорогу, 1953, 60); *Збудували* [колгоспники] *великий цегляний свинарник, обладнали його навісною дорогою, провели туди водопровід* (Колг. Укр., 2, 1957, 28); *Грубе коріння вп'ялося в закам'янілий грунт навісної стіни* (Мур., Бук. повість, 1959, 304).

2. Побудований так, що при потребі може підніматися і підвішуватися. *Тепер уже багато навісних машин успішно конкурують з причіпними* (Наука.., 5, 1958, 26); *Засніженим полем валка тракторів знов тягнула цілий поїзд навісних плугів, борін, культиваторів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 401).

НАВІСНИ́Й^{2}, а́, е́. 1. Те саме, що **наві́жений** 1. *То близнята народились, А навісна мати Регочеться, що Йванами Обох буде звати!* (Шевч., I, 1951, 303); *Сахно подалася б шукати дорогу до гаражів, коли це до її кімнати з'явилися чорні окуляри навісного лакея* (Смолич, I, 1958, 87); * У порівн. *Я блукав, мов навісний, Без крихти хліба та оселі* (Граб., I, 1959, 206); // Уживається, як лайливе слово. — *Я не піду, мамо,* — *говорила дівчина,* — *я його не люблю.* — *Навісна!* — *скрикнула стара.* — *Що ти говориш мені?* (Вовчок, Вибр., 1937, 179); — *А дурна, а навісна,* — *шепочуть її губи* (Вас., I, 1959, 274).

2. Який виходить за межі чого-небудь, дуже сильний, несамовитий, шалений. *Юрба з навісним лементом жене Тірцу, аж поки та зникає* (Л. Укр., II, 1951, 162); *Старі дуби на косогорі Шумлять під вітром навісним* (Мал., Любов, 1946, 44).

3. Противний; ненависний. *Склич до нас тих навісних панів, Що воду із своїх виварюють Рябків* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 157); *Уткнула* [Люба] *голову в подушку, Ховалася від думок тих навісних* (Ле, Міжгір'я, 1953, 50).

НАВІСНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Втрачати розум, божеволіти. — *Мені дух забиває. Я скаженію, я навіснію од кохання,* — *сказала вона* (Н.-Лев., IV, 1956, 243).

2. Шаленіти, біснуватися від злості. *Хай собі навісніють і по-вовчому виють пани рокфеллери, а нам своє робить* (Ком. Укр., 2, 1963, 5); * Образно. *А хвиля бушувала й навісніла* (Кучер, Голод, 1961, 431).

НАВІСТИ́ТИ *див.* **навіща́ти.**

НАВІ́ТРЯНИЙ, а, е. Обернений туди, звідки віє вітер. *Почалося з того, що бійця, який сидів з навітряного боку, зненацька обдало з ніг до голови водою* (Гончар, Південь, 1951, 39); *Навітряний схил барханів завжди положистий* (Курс заг. геол., 1947, 90).

НА́ВІТЬ, *част.* Уживається для виділення і підсилення значення того слова або словосполучення, якого стосується. *Мовчки йдуть чумаки біля возів, не гомонять поміж собою, не погукують на волів навіть* (Коцюб., I, 1955, 181); *Навіть не закінчивши середньої школи, Вася нетерпляче, з буйним азартом молодості, кинувся у білий світ* (Гончар, III, 1959, 186); // *у знач. спол.* Приєднує члени речення або речення і, крім підсилювального відтінку, часто вносить ще відтінок несподіваності. *Марина не слухала батька, навіть не глянула на нього, а ще дужче заголосила* (Мирний, IV, 1955, 229); *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 159).

НА́ВІЧ, *присл.* 1. Своїми очима, особисто. — *Ви ж так злякалися колись перспективи злиднів, а тут же побачили їх навіч...* (Л. Укр., III, 1952, 708); *Гарматки гримнули ще раз, і тепер вже й Данило загукав «ура», бо побачив навіч, як ганок П'ятої гімназії раптом наче вдарило молотом* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 431); // Наочно. *Війна принесла ту користь, що відкинула всі умовності, зірвала всі покрови, показала народові навіч повну правду* (Ленін, 21, 1950, 230).

2. Перед очима, на очах, в очах; на очі. *Бачили Орисю з якимсь паном, і якась дівчина навіть підгледіла, що то був Гордій; нарешті всім навіч прибігала Орися до Гордія в Радівку* (Гр., II, 1963, 149); [Фамусов:] *Де іншого шукать тобі взірця, як навіч приклад є отця?* (Гриб., Лихо з розуму, перекл. Рильського, 1947, 17).

3. Явно, очевидно; цілком. [Командор:] *Я зумію одважно боронити прав лицарських, та тільки треба, щоб вони були всім навіч безперечні* (Л. Укр., III, 1952, 380); // Зовні. *Завше певна в собі, тверда, навіч спокійна, — людина ся була чужа й незрозуміла для всіх, між ким доводилось їй жити* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 47).

НАВІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **ві́чний** 1. *Настирлива політика насильного окатоличення українського населення була також одним із засобів навічного закріплення цих* [західноукраїнських] *народів у колоніальному ярмі, засобом протидіяння орієнтаціям на Східну Україну і Росію* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 133).

НАВІ́ЧНО, *присл.* На весь час, назавжди. *Мій народ немов воскрес — Устав, аж брязнули кайдани! Навічно вже розбито прес — О, так підводяться титани!* (Ус., Листя.., 1956, 120); *За колгоспами Української РСР відповідно до Конституції і Статуту сільськогосподарської артілі було закріплено у безплатне і безстрокове користування, тобто навічно, 35 млн. га землі* (Іст. УРСР, II, 1957, 416).

НАВІ́ШАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наві́шати.** *Кругом навішані портрети;* // **наві́шано,** *безос. присудк. сл. Наче навішано гирі, Вся зайнялась голова... Думка об іншому мирі Тільки осталась жива!* (Граб., I, 1959, 53).

НАВІ́ШАТИ *див.* **наві́шувати** ^{2}.

НАВІ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наві́сити.** *У печі палає, як у гуті. Одсвічують весело білі стіни і божничок, вишиваним рушником навішений* (Вовчок, I, 1955, 124); *Шалапут* [кінь] *стояв біля воза й мотав головою з навішеною торбою* (Донч., Пісня.., 1947, 27).

НАВІ́ШЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. **наві́сити, наві́шувати** ^{1} і **наві́шуватися.**

НАВІ́ШУВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **наві́шувати** ^{1} і **наві́шуватися.** *Трактори нових конструкцій пристосовані для навішування на них с.-г. знарядь.*

НАВІ́ШУВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **наві́шувати** ^{2}.

НАВІ́ШУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАВІ́СИТИ**, і́шу, і́сиш, *док., перех.* Вішати, надівати, прикріплюючи до чого-небудь. *Якщо ж буде потрібно збільшити глибину загортання насіння, то на сошник навішують по два тягарці* (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 54); *За хвилину вона вже гуркотіла по підвіконню, навішуючи обмерзлі комишеві мати, що були їм взимку замість віконниць* (Гончар, II, 1959, 143); *За кілька днів радянські вояки встигли полагодити паркан, біля конюшні навісити двері* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 180).

НАВІ́ШУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАВІ́ШАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Вішати у якій-небудь кількості. *Зверху на гілках подекуди теліпаються кетяхи, неначе хто навішав пучків усяких сережок* (Н.-Лев., III, 1956, 266).

НАВІ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **наві́шувати** ^{1}. *Дверні полотна навішуються до дверних коробок за допомогою спеціальних шарнірних завіс* (Стол.-буд. справа, 1957, 198).

НАВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВІСТИ́ТИ**, іщу́, істи́ш, *док., перех.* Те саме, що **наві́дувати** 1. *Через день навіщає* [свекор] *сватів* (Мирний, I, 1954, 230); — *Я навіщатиму вас, коли буде змога* (Шиян, Партиз. край, 1946, 72); *Був гарний осінній день, коли Гава знову навістив хату Староміського* (Фр., III, 1950, 66); *От і відпочили* [Степан з товаришами], *Друга навістили У селі Кривому* (Шпак, Вибр., 1952, 157); * Образно. *Як вона тремтіла.., як побоювалася, щоб його яке лихо не навістило* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 23).

НАВІ́ЩО, *присл.* 1. З якою метою, для чого. *Навіщо ж, весно, ти так пишно розцвіла, На зорі серденько без жалю розтяла?* (Граб., I, 1959, 208); *Навіщо, навіщо це сталося? Навіщо він вистрелив їй у спину двома розривними підряд?* (Гончар, III, 1959, 455); // З якої причини, чому. *Навшпиньки стаючи, витягуючи шию, Навіщо дивишся так пильно, Єреміє, Як юна Лідія у юному танку І гроші, і серця у пригорщу дзвінку Збирає..?* (Рильський, I, 1960, 252).

2. Уживається як сполучне слово в підрядних реченнях. *Вона тепер знала, навіщо батько шукав хреста в неї на грудях* (Коцюб., I, 1955, 273); *Він почекає, поки Галя не скаже, навіщо вона його кличе* (Багмут, Опов., 1959, 10).

НАВІ́ЩОСЬ, *присл.* З якоюсь метою, для чогось. *Балабуха навіщось нюхав їх* [айстри], *хоч вони зовсім не пахли* (Н.-Лев., III, 1956, 53); — *Оце, Мелашко, наш шановний гість, товариш скульптор,— ще раз навіщось пояснив голова* (Гончар, Новели, 1954, 91); // З якоїсь причини, чомусь. *Хшановський та Мошицький виглядали молодими панами, у котрих повиростали навіщось ріденькі бороди* (Н.-Лев., II, 1956, 72).

НАВІЩУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Наперед сказати про те, що буде, що трапиться і т. ін. або, віщуючи, накликати щось. *Вона мені навіщувала мою недолю!* (Вовчок, I, 1955, 54); * Образно. *В цей день весь ярмарок стежив, як заходило сонце. Може, «за стіну»? Може-таки, навіщує дощу оцій спраглій.. землі?..* (Гончар, Таврія, 1952, 83).

НАВІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наві́ювати** 3, 4. *Дуже важливе значення має його* [хворого] *нормальний психічний стан, навіювання йому твердої впевненості у видужанні* (Наука.., 2, 1960, 42).

НАВІ́ЮВАТИ *див.* **навіва́ти.**

НАВІ́ЮВАТИСЯ *див.* **навіва́тися.**

НАВІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наві́яти** 2—5. *Ломаччя, каміння і навіяне від давніх-давен листя загороджувало, бачилось, усякий приступ до природної твердині* (Фр., VI, 1951, 17); *Перед очима ще жили й змінювались картини, навіяні піснею* (Кучер, Трудна любов, 1960, 353).

НАВІ́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наві́яти** 3, 4. *Так само шляхом навіяння, тобто впливом на центральну нервову систему, без подразнення нервів шкіри, можна досягти змін у хімічному складі тканин шкіри* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 18); // Те, що хтось засвоїв, перейняв і т. ін. під впливом кого-, чого-небудь. [Яніна:] *От звідки те навіяння в Сергія, про яке ви говорите* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 31).

НАВІ́ЯТИ *див.* **навіва́ти.**

НАВКАРА́ЧКИ *див.* **накаря́чки.**

НАВКИДЯ́, *присл., діал.* Кидаючи з силою; кидькома. *Дала один вареничок, Ще й дві вареницi, А третьою навкидя Вдарила по пиці* (Україна.., I, 1960, 346); *Стала* [Ганна] *поруч з колгоспником, щоб, як і він, навкидя вантажити дрібніше каміння, стоячи на одному місці* (Ле, В снопі.., 1960, 183).

НАВКИ́ДЬ, *присл., діал.* Кидаючи з силою; кидькома. *Трах! — кілком, мабуть, навкидь у ворота* (Головко, II, 1957, 22).

НАВКІ́Л, *присл., рідко.* Те саме, що **навко́ло** 1. *Гори стояли навкіл, німі, похмурі, вкриті шапками снігів та предковічними лісами* (Перв., Невигадане життя, 1958, 261); *Досвітній туман все навкіл заволік...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 228).

НА́ВКІС, *присл.* Те саме, що **на́вскіс.** *Батіг на короткій ручці висів, обвившись навкіс через плечі* (Томч., Готель.., 1960, 22); *Оглянулась* [Христина], *її обличчя навкіс прорізали тінь і місячне сяйво* (Стельмах, Хліб.., 1959, 157).

НА́ВКІСНИЙ, а, е. Те саме, що **навскі́сний.** *Варава.. високо підніс чарку з оковитою, хитрющо зміряв усіх навкісними очима* (Стельмах, Хліб.., 1959, 341); *Усі лінії проводки повинні йти тільки у вертикальному або горизонтальному напрямах і перетинатись під прямим кутом. Ніяких похилих, навкісних напрямів допускати не можна* (Монтаж і ремонт.., 1956, 93).

НАВКО́ЛИШНІЙ, я, є. Який оточує кого-, що-небудь, розташований навколо або поблизу когось, чогось. *З навколишніх сіл вузькими польовими дорогами тягнуться і тягнуться до шосе селяни* (Гончар, III, 1959, 443); *Арсен байдужим і втомленим поглядом дивився на навколишній світ* (Дмит., Розлука, 1957, 6); // *у знач. ім.* **навко́лишнє**, нього, *с.* Те, що оточує кого-небудь, розміщене навколо. *Тепер, наче заспокоївшись, він обвів очима навколишнє* (Рибак, Зброя.., 1943, 47); *Мов крізь сон доходило до мене навколишнє* (Збан., Любов, 1957, 82).

НАВКОЛІ́НКИ, *присл., діал.* Навколішки. [Бичок:] *Опам'ятайся, від кого нам ховатись. Краще стала б навколінки та помолилась богу* (Кроп., I, 1958, 489).

НАВКОЛІ́НЦІ, *присл., діал.* Навколішки. *Гордій упав навколінці, натиснув на двері* (Коп., Вибр., 1948, 248).

НАВКО́ЛІШКАХ, *розм.* **НАВКО́ЛЮШКАХ**, *присл.* На колінах. *Парасківа стояла навколішках і молилась* (Коцюб., I, 1955, 276); *Перед нею* [пічкою] *навколішках стояла плечиста жінка і підкидала в вогонь дрібні березові дрова* (Мур., Бук. повість, 1959, 237); *Малий Андрійко лазив навколюшках і вищипував біля стовбурів бур'янець* (Донч., Дочка, 1950, 27).

НАВКО́ЛІШКИ, *розм.* **НАВКО́ЛЮШКИ**, *присл.* 1. *з дієсл.* опускатися, падати, ставати і т. ін. На коліна. *Наум кинувсь навколішки, підняв руки догори та й молиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 97); *Усі козаки і старшини скинули шапки й стали навколішки* (Довж., I, 1958, 273); *Вона впала навколюшки й, обливаючись гарячими сльозами, звела свої немічні руки до образів* (Л. Янов., I, 1959, 365).

2. *з дієсл.* лазити, стояти і т. ін. На колінах. *Параска плеще громаді, що я буцімто відьмила, кругом криниці лазила навколішки* (Н.-Лев., II, 1956, 17); *Женя неначе завмерла, стоячи навколішки, припавши головою до землі* (Сміл., Сашко, 1957, 164); — *Опам'яталась — стою навколюшки на землі, де танки пройшли, і буквально — цілувала їх слід...* (Головко, I, 1957, 449).

НАВКО́ЛО. 1. *присл.* Кругом, навкруги. *За хатою буде зелений садочок, Навколо із квітів рясненький віночок* (Коцюб., I, 1955, 426); *Навколо було тихо, тільки тріщало гілля від сильного морозу* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 56).

◇ **Ходи́ти круго́м та навко́ло** — не доходити до суті справи. — *І давайте не ухилятися вбік, а то все ходимо кругом та навколо* (Головко, II, 1957, 545).

2. *прийм., з род. в.* Уживається при назві предметів, живих істот, біля яких з усіх боків щось відбувається, здійснюється і т. ін. *Софія почала раптово збирати та складати різні дріб'язки, що порозкидала баронеса навколо себе* (Л. Укр., III, 1952, 522); *Забіліли сніги навколо Києва, загуляли хуртовини* (Довж., I, 1958, 56).

НАВКОЛОЗЕ́МНИЙ, а, е. Який оточує Землю, розміщений навколо неї. *Ми освоюємо навколоземний простір для того, щоб знання, здобуті в космосі, поставити на службу людям* (Рад. Укр., 17.VI 1963, 3); *Умови рейсів до Місяця і в міжпланетний простір значно складніші від умов польоту по навколоземній орбіті* (Наука.., 9, 1962, 5).

НАВКОЛОМІ́СЯЧНИЙ, а, е. Який оточує Місяць, розміщений навколо нього. *Навколомісячний простір; Навколомісячна орбіта.*

НАВКОЛОПЛАНЕ́ТНИЙ, а, е. Який оточує планету, розміщений навколо неї. *Міжпланетний і навколопланетний космічний простір заповнений електромагнітним випромінюванням* (Рад. Укр., 22.V 1962, 3).

НАВКОЛОПЛІ́ДНИЙ, а, е, *фізл., анат.* Який оточує плід. *Навколоплідні води.*

НАВКОЛОСВІ́ТНІЙ, я, є. Який здійснюється навколо земної кулі.

НАВКОЛОСЕРЦЕ́ВИЙ, а, е, *анат.* Який оточує серце, розміщений навколо нього. *Навколосерцева сумка.*

НАВКОЛОСО́НЯЧНИЙ, а, е. Який оточує Сонце, розміщений навколо нього. *Мине небагато часу, і, як мріяв Костянтин Едуардович Ціолковський, «влада людини пошириться на весь навколосонячний простір»* (Наука.., 7, 1961, 14).

НАВКО́ЛЮШКАХ *див.* **навко́лішках.**

НАВКО́ЛЮШКИ *див.* **навко́лішки.**

НАВКОСИ́, *присл., розм.* Те саме, що **на́вскіс.** *Люди прокопали спуск навкоси, так, як колись радив старий покійний Кайдаш* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Блиснула сокира в руках у Мусія,— він насікав навкоси дерево* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 183).

НАВКОСЯ́, *присл., розм.* Те саме, що **на́вскіс.** *Уперед мужиків він стоїть і кладе аж до землі поклони, роздивляючись навкося, хто з кріпаків за ним молиться* (Мирний, IV, 1955, 160).

НАВКОСЯКА́, *присл., розм.* Те саме, що **на́вскіс.** *Сонце навкосяка обдає все те* [долину, гори, луки] *своїм золотим світом* (Мирний, IV, 1955, 321).

НАВКРУ́Г, *присл., прийм.* Те саме, що **навко́ло.** *В лице сталевий вітер віє, лунає залпами навкруг* (Сос., II, 1958, 404); *Давид посовістився толочити цвіт, хоча й ніде нікого не було навкруг* (Стельмах, Хліб.., 1959, 105); *Пірнав* [Прокіп] *у гущу осінньої ночі і прислухався, як калатав стукач навкруг подвір'я* (Коцюб., II, 1955, 83); *Мама влаштовує танок навкруг ялинки* (Ів., Опов., 1949, 100).

НАВКРУГИ́, *присл., прийм.* Те саме, що **навко́ло.** *Пахощі з липи і квіток носилися в повітрі і розвівалися широкими хвилями далеко навкруги* (Мирний, I, 1954, 164); *Була тільки п'ята година, а навкруги вже зовсім сутеніло* (Гончар, I, 1954, 197); *Хо сидить посеред галяви, а навкруги його панує мертва, прикра тиша* (Коцюб., I, 1955, 149); *На перехрестях вулиць ми зупинялись, бо вітер наче танцював навкруги нас* (Ю. Янов., II, 1958, 56).

НАВКРУ́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **навко́лишній.** *А ці турбіни нам дають електрику потужну. Дроти блискучі струм несуть у просторінь навкружну* (Забіла, Промені, 1951, 35).

НАВКУЛА́ЧКИ, *присл., розм.* Кулаками, за допомогою кулаків. *Вони подерли на собі сорочки, бились навкулачки, потім міцно зчепились і почали кидать один одного на землю* (Н.-Лев., I, 1956, 418); — *Ну, давай навкулачки,— сказав Тарас, засукавши рукави.— Подивлюся я, що за митець у кулаці* (Довж., I, 1958, 218); *Образно. *Б'ється навкулачки зима з весною* (Літ. Укр., 19.III 1963, 2).

◇ **Ще [й] чорти́ навкула́чки не би́лися (не б'ються)** *див.* **би́тися.**

НАВКУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВКУ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., діал.* Надокучати. *Забави навкучили йому, товариство було йому не до душі* (Фр., III, 1950, 180).

НАВКУ́ЧИТИ *див.* **навкуча́ти.**

НАВКУ́ЧИТИСЯ, читься, *док., безос., діал.* Надокучити, набриднути. *Як то буває між людьми: один світа звидить, аж йому навкучиться, а другий сидить та й сидить у своїм гнізді* (Мак., Вибр., 1954, 98); *Іде* [Стефан] *та йде, аж йому навкучилось* (Ков., Світ.., 1960, 137).

НАВЛЕ́ЖАЧКИ, *присл., розм.* Лежачи, у лежачому положенні. *Викохувала, вигодовувала* [Катерина] *оті рожеві створіння, які навіть їли навлежачки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 302).

НАВЛЕ́ЖКИ, *присл., розм.* Те саме, що **навле́жачки.**— *Ну й мчалися ж ми,— хвалився тим часом Яшко, навлежки снідаючи поблизу, в товаристві своїх колег* (Гончар, Новели, 1954, 147); *Дулькевич не злякався. Він перевернувся горілиць і так, навлежки, пальнув кілька разів по чотириногих супротивниках* (Загреб., Європа 45, 1959, 32).

НАВМАННЯ́, *присл.* Не маючи точних даних про щось, упевненості в чомусь; як вийде, як доведеться. *Вона одна-однісінька йшла густим лісом, ішла без стежки, навмання* (Гр., I, 1963, 273); *Імлистими ранками, коли ворог обстрілював навмання, піхотинці вилізали з своїх глеюватих окопів, як ховрахи* (Гончар, III, 1959, 208); // Будь-куди, без жодної мети. *Прудкою ходою пройшла я через сад і подалась вулицею навмання, сама не знаючи, куди я йду* (Л. Укр., III, 1952, 620); *Він вийшов на тиху надвечірню вулицю й побрів по ній навмання* (Дмит., Розлука, 1957, 263); *Було приємно бродити просто так, навмання* (Гур., Новели, 1951, 116); // Без попереднього обдумування. *Старий інженер навмання не покине в гарячий час роботи* (Скл., Помилка, 1933, 90); // Не знаючи твердо чого-небудь. *Підполковник Бережний найбільше не любив, коли хтось говорив навмання, пробував угадати* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 54); // У будь-якому місці, без вибору, наздогад. *Максим навмання розгорнув один із блоківських томів і прочитав* (Рибак, Час.., 1960, 312).

НАВМАНЦІ́, *присл., діал.* Навмання. *Ішов* [Ловач] *хутко. Спочатку — вулицею, потім городами, садами — навманці* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 364).

НАВМИ́СНЕ, НАУМИ́СНЕ, *присл.* Те саме, що **навми́сно, науми́сно.** *Навмисне ми ніколи не шукали собі веселощів, ми їх одкладали надалі* (Вас., II, 1959, 85); [Василь:] *А Степанида хитра! Як тільки зустрінеться, то, мов наумисне, моргає на мене* (Кроп., II, 1958, 116); *Ішла* [Олена] *побіч нього, навмисне мовчазна, з похнюпленою головою* (Вільде, Сестри.., 1958, 11); *Мама, як навмисне, повільно одягається і, здається Галі, надто повільно йде* (Ів., Таємниця, 1959, 10).

НАВМИ́СНИЙ, НАУМИ́СНИЙ, а, е. Зробл., вчинений з наміром, свідомо; умисний. *Все це надзвичайне, таємниче і немов навмисне* (Смолич, II, 1958, 13); *За зовнішньою стриманістю, навмисною суворістю тону у віршах М. Бажана відчувається палкий романтичний пафос* (Іст. укр. літ., II, 1956, 87).

НАВМИ́СНІСТЬ, НАУМИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **навми́сний, науми́сний.**

НАВМИ́СНО, НАУМИ́СНО, *присл.* З певною метою, з певним наміром. *Генрись навмисно не хотів наперед говорити таткові нічого* (Фр., IV, 1950, 367); *Йому здалось, що дерева навмисно заступають дорогу* (Донч., V, 1957, 74).

НАВО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наво́дити** 2,9. — *Ми будемо знімати з сіткою,— вирішує режисер,— воно буде красиво, нерізке наводження на фокус дасть пригніченість* (Ю. Янов., II, 1953, 29).

НАВО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **НАВЕСТИ́**, еду́, еде́ш; *мин. ч.* наві́в, навела́, ло́; *док., перех.* 1. Указувати шлях, приводити когось куди-небудь. *Ой ти, Ярославе, І всі Всеславові внуки!.. Стали ви своїми незгодами поганців на Руську землю наво́дити* (Мирний, V, 1955, 273); *Нерозумно, що Олекса, замість замести сліди за собою, наводить поліцію просто на хату Завадків* (Вільде, Сестри.., 1958, 89); — *А ти ж не наведеш на мене десяцьких?..— з острахом спитав Микола* (Н.-Лев., II, 1956, 236).

◇ **Наво́дити (навести́) на слід** — підказувати напрямок для розкриття таємниці.— *До райкому раджу поки що не звертатися, щоб не навести шукачів на слід* (Ю. Янов., I, 1954, 200).

2. Націлюючись, спрямовувати щось на кого-, що-небудь. *Танки наводили хоботи гармат прямо на автостраду* (Гончар, III, 1959, 450); *Літні дами наводили лорнети, здалека оглядаючи молодих гвардійців* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 194); *Вийняв я з брички апарат, .. і тільки нап'явся чорним сукном, аби навести на танцююче коло об'єктив, як серед танцюючих зробивсь якийсь рух, якесь сум'яття* (Коцюб., I, 1955, 256); * Образно. *Знову сплинув мовчазний місяць, крізь галуззя навів проміння на Настині ворота* (Вас., I, 1959, 291).

Наво́дити (навести́) о́ком — подивитися на кого-, що-небудь. *Як тільки оком наведу, То й вгадаю, де співака* (Греб., I, 1957, 77); **Наво́дити (навести́) о́чі (о́ко, по́гляд** *і т. ін.*) *на кого—що*—пильно стежити за ким-, чим-небудь. *Фріци тут є. Не може такого бути, щоб хто-небудь з них не вийшов надвір. Тимко щільніше тулиться до стіни і наводить очі на двері* (Тют., Вир, 1964, 495).

◇ **Наво́дити (навести́) кри́тику** *на кого—що* — критикувати кого-, що-небудь. [Вакуленко:] *А що в ній хорошого? Вчителька, а на рідного батька при людях критику наводить, як малограмотна* (Корн., II, 1955, 193); [Писар:] *Покажіть вірші, я зараз наведу критику* (Сам., II, 1958, 146).

3. Повідомляти, подавати щось (цитати, слова, **цифри** і т. ін.) для підкріплення своєї думки. *В своїх численних працях.. Ленін наводить багатий матеріал, який переконливо показує, що процес формування робітничого класу на Україні відбувався в органічній єдності з формуванням пролетаріату в Росії* (Ком. Укр., 4, 1960,

46); *Наводив* [Давид] *цифри, щоб порівняти з довоєнним рівнем та з двадцять першим роком* (Головко, II, 1957, 130); *Дозволь уривки навести, дозволь мені процитувати сердечні милого слова* (Гонч., Вибр., 1959, 355).

4. *перен.* Спрямовувати, скеровувати кого-небудь на щось. [Одарка:] *А люди хіба бачуть* [бачать], *хіба розбирають,— чи по своїй волі вона те зробила, чи мати на те наводила?* (Мирний, V, 1955, 237); *Ніщо так не вражало заробітчан, як розповідь бувалого коваля, що простим дохідливим словом розкривав людям очі, наводив на непокору* (Горд., II, 1959, 87); *Не плачеш ти і не співаєш, Гадаєш, думаєш-гадаєш, Як його вчити, навести На путь святий святого сина* (Шевч., II, 1953, 316).

◇ **Наво́дити (навести́) на гріх** — спонука́ти кого-небудь на недобрі вчинки; **Наво́дити (навести́) на ум (ро́зум)** — учити кого-небудь розумно діяти.— *Це дяка така матері, що тебе на розум наводила* (Мирний, III, 1954, 115); — *А вже що вигадати і як яке діло до кінця звести, то, Макухо, спитай Ївги: вона тебе на розум наведе і совіт добрий дасть* (Кв.-Осн., II, 1956, 254).

5. *перен.* Наштовхувати, навертати на здогад, думку, розмову і т. ін.; сприяти виникненню у кого-небудь думки, ідеї, мрії і т. ін. *Ватя наводила його на яке-небудь натякання про любов* (Н.-Лев., IV, 1956, 120); *Всякий страйк наводить робітників з величезною силою на думку про соціалізм — про боротьбу всього робітничого класу за своє визволення від гніту капіталу* (Ленін, 4, 1948, 283); *Ех, на які тільки думки не наведуть розбурхані почуття* (Логв., Давні рани, 1961, 19).

6. *перен.* Виклика́ти якісь почуття (журбу, страх і т. ін.). *Він наводив своєю силою й хижістю страх на самих навіть одважних* (Коцюб., I, 1955, 438); *Журбу наводить На тебе спокій, мучить тишина!* (Рильський, II, 1960, 281); *Іван Андрійович Душа від щирого серця робив усе, що міг, і не його вина, що своїм незвичайним прізвищем навів пізньої ночі переполох* (Рудь, Гомін.., 1959, 109).

7. *розм.* Народжувати в якій-небудь кількості.

8. *розм.* Приводити у великій кількості. *Громада.. рушила на ведмедів дивитись, що цигани навели в село* (Кв.-Осн., II, 1956, 262); *Вона прибіжить до мене, ще й наведе повну хату кумів* (Н.-Лев., III, 1956, 254).

9. Нано́сити туш, чорнило, фарбу і т. ін. на поверхню чого-небудь. *Щодня садовив* [волосний писар] *сина за вправи «чистописанія»... Перед цим сам сторінок зо три олівцем списував, а потім змушував хлопця наводити чорнилом* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 176); *Прямі лінії рисунка, виконаного олівцем, наводять тушшю за допомогою спеціального пера — рейсфедера* (Кресл., 1956, 14).

Наво́дити (навести́) бро́ви (рум'я́нець)— нафарбовувати брови (щоки).

◇ **Наво́дити (навести́) тінь** — наговорювати на кого-небудь, ганьбити, ославляти когось.— *Ти діло конфузиш, ти на мене тінь наводиш* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 130); *Противники роззброєння намагаються навести тінь на радянські пропозиції* (Ком. Укр., 12, 1959, 55).

10. Приводити що-небудь до певного стану, надавати чомусь певного вигляду, певної якості і т. ін.— *Ви ж мою думку знаєте. Треба і в селі культуру наводити* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 202); *Вскочила* [Христина] *в благенькі чоботята і веретеном закружляла по хаті, скрізь наводячи лад* (Стельмах, I, 1962, 155); *Зібралися старі й молоді і пішли в ті болота порядок навести* (Ковінька, Кутя.., 1960, 66); [Марія:] *Нехай тільки спробують. Я їм наведу дисципліну* (Корн., II, 1955, 183); *В одній перукарні, куди Анрі-Жак зайшов, щоб навести красу, перукар запропонував йому свого велосипеда* (Ю. Янов., II, 1954, 58).

11. Споруджувати, устатковувати (міст, переправу і т. ін.). *Вночі вони наводили міст через річку і пропускали ним частини Червоної Армії* (Скл., Орл. крила, 1948, 16); *Запаливши смолоскипи, дубіючи в крижаній воді, роти наводили переправу* (Гончар, III, 1959, 308).

12. *діал.* Наколочувати у великій кількості.

НАВОДИТИ, воджу́, во́диш, *док.*, *розм.* Народити в якій-небудь кількості. *Вже вона й замужем, .. вже і діточок наводила, а в людей усе вона козир-дівка!* (Кв.-Осн., II, 1956, 305); [Відьма *(приспівує)*:] *Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти. Наплодила, наводила, Та нема де діти* (Шевч., I, 1951, 365).

НАВО́ДИТИСЯ, диться, *недок.* 1. Націлюватися, направлятися на кого-, що-небудь.

2. Наноситися на поверхню чого-небудь (про туш, чорнило, фарбу і т. ін.).

3. Споруджуватися, устатковуватися (про міст, переправу і т. ін.). *У той час, коли на очах у петлюрівців під Вінницею наводився міст, Богунський полк за наказом Щорса обходив місто з півночі* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 64).

4. Поміщатися; повідомлятися.

НАВО́ДКА, и, *ж.*, *спец.* Спрямування осі каналу ствола гармати в певному напрямі. *Косінський керував першою наводкою гармат і велів випустити на ворога по чавунному ядру* (Ле, Наливайко, 1957, 90).

Пряма́ наво́дка; Прямо́ю наво́дкою; З прямо́ї наво́дки — про стрільбу по видимій цілі. *Замовкли й батареї, переорієнтовуючись на пряму наводку, щоб розстрілювати ворога* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 381); *Гармати били прямою наводкою, стволи вже стояли горизонтально, навіть були похилені до землі і такі гарячі, що рукою не доторкнешся* (Кучер, Голод, 1961, 140); *Вогневі позиції зайняли на узліссі, біля яру, щоб можна було бити з прямої наводки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 533).

НАВО́ДНЕНИЙ, а, е. Переповнений водою. *Хлопцеві довелося повернутися з Доманинець, бо човняр відмовився перевезти його через наводнену річку* (Томч., Жменяки, 1964, 237).

НАВО́ДНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наво́днений.**

НАВО́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наводни́ти** і **наводни́тися.** *Прагнучи відвернути увагу глядача від громадсько-політичних питань, царизм всебічно сприяє наводненню російської сцени водевілями і мелодрамами* (Мист., 2, 1956, 35).

НАВОДНИ́ТИ *див.* **наво́днювати.**

НАВОДНИ́ТИСЯ *див.* **наво́днюватися.**

НАВОДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наво́днювати** і **наво́днюватися.**

НАВО́ДНЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАВОДНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАВОДНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Затоплювати, заповняти водою якийсь простір.

2. *перен.* Заповнювати що-небудь надто великою кількістю кого-, чого-небудь. *Я розповів про статського радника Херсонського, який не без підстав твердить, що японські рибопромисловці, наводнюючи Петропавловський, Анадирський, Гиженський і Охотський повіти, почали прибирати до своїх рук багатства всієї Камчатки* (Стельмах, I, 1962, 16); *Економічний стан* [сільського населення] *з часом навіть щораз погіршувався внаслідок здирств численної і ненаситної німецької бюрократії, яка разом з австрійською окупацією наводнила країну* (Фр., XVI, 1955, 144); *Вони* [жителі] *наводнили всі вулиці й провулочки маленького міста* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

НАВО́ДНЮВАТИСЯ, юється *і* **НАВОДНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **НАВОДНИ́ТИСЯ**, ни́ться, *док.* 1. Затоплюватися водою.

2. *перен.* Заповнюватися надто великою кількістю кого-, чого-небудь.

3. *тільки недок.* Пас. до **наво́днювати, наводня́ти.** *Восени 1609 р. польський уряд почав відкриту війну проти Росії. Російські землі наводнялись польськими загонами* (Іст. УРСР, I, 1953, 184).

НАВОДНЯ́ТИ *див.* **наво́днювати.**

НАВОДНЯ́ТИСЯ *див.* **наво́днюватися.**

НАВО́ДЧИК, а, *ч.* 1. Боєць, який наводить гармату і т. ін. на ціль. *Чудовий-таки наводчик був Семен Гончаренко! — рідко який снаряд не попадав у ціль* (Головко, I, 1957, 288); *Наводчики розуміють мене; беруть прямий приціл* (Сміл., Сад, 1952, 90).

2. Той, хто займається наведенням чого-небудь. *Наводчик переправ; Наводчик прожекторів.*

3. *рідко.* Той, хто наводить (у 1 знач.) кого-небудь на щось. *Ота бідняцька голота добровільно зголошувалась у наводчики російським солдатам. Показувала їм таємні схови, де багаті газди переховували вгодованих.. свиней* (Вільде, Сестри.., 1958, 19).

НАВО́ДЧИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **наво́дчик.**

НАВОЖДЕ́ННЯ, я, *с.* Те, що в повір'ях ніби навіяне «злою силою» з метою спокусити; обман почуттів, привид, сон. *Пристав підскочив, як опарений: — Що це мені за навождення? Та тут, здається, все кує крамолу, все отрує одним духом* (Вас., I, 1959, 296); [Шевченко:] *Маріє! Ви! Це навождення... чари! В цю саму мить мій дух до вас летів* (Коч., III, 1956, 183).

Дия́вольське (satани́нське *і т. ін.*) **навожде́ння** — привид, який ніби навіяний дияволом (сатаною і т. ін.). *Прокіп Тетеря.. дивиться на хлопців такими виряченими очима, ніби перед ним не сільські парубки, а сатанинське навождення* (Тют., Вир, 1960, 96).

НАВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **НАВЕЗТИ́**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* наві́з, навезла́, ло́; *док., перех.* Привозити кого-, що-небудь у великій кількості. *Зо всього світу навозили у замок найдорожчих напитків* (Стор., I, 1957, 367); *Хоч був тато грізний, а проте дуже нас жалував. Було як поїде в Київ, то й навезе нам гостинців хороших* (Вовчок, I, 1955, 57).

НАВОЗИ́ТИ, ожу́, о́зиш, *док., перех.* За кілька захо́дів привезти що-небудь у великій кількості.— *Якого хліба навозив!..— подумав він із заздрістю, мало не з ненавистю до брата* (Коцюб., I, 1955, 120); *Бразд подивився навкруг, погладив свою бороду.— Це ж лісу скільки треба. Навозити й пустити за вітром?* (Скл., Святослав, 1959, 21);— *А в кого є чим, понавозили дерева, двори позавалювали. Твій батько, Грицьку, теж на цілу хату вже навозив* (Головко, II, 1957, 497).

НАВОЗИ́ТИСЯ, ожу́ся, о́зишся, *док., розм.* Повозитися багато, досхочу; навовтузитися. *Видно, Кесар вже навозився біля мотора, до керма пересів* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 44).

НАВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВОЛОКТИ́**, лочу́, ло́че́ш; *мин. ч.* наволі́к, наволокла́, ло́; *док., перех., розм.* 1. Волочачи, приносити велику кількість чого-небудь. *Наволік багато дерева.*

2. Натягуючи, покривати кого-, що-небудь. *Наволік на себе теплу ковдру.*

3. *перен.* Наклика́ти, зводити щось неприємне на кого-, що-небудь. — *Ну, ну, нема чого лиху славу на наш рід наволікати* (Л. Укр., III, 1952, 747); — *Що в тебе за чоловік?.. Ось і на Уласа напав ні за що. Наволіка небилиці* (Горд., II, 1959, 252).

◇ **Наволокти́ пеню́** *на кого, діал.*— обвинуватити кого-небудь даремно.

НА́ВОЛОКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **на́волочка.**

НАВОЛО́КОМ: Сіяти (посіяти) наволо́ком. *заст., розм.*— сіяти по стерні, розпушуючи землю бороною або ралом. *Як посієш наволоком, то і вродить ненароком, а як посієш густо, то не буде пусто* (Укр.. присл.., 1955, 103); *Посіяла* [баба Катря] *наволоком, як у всіх уже зеленіло* (Головко, I, 1957, 262).

НАВОЛОКТИ́ *див.* **наволіка́ти.**

НА́ВОЛОЧ, і, *ж.* 1. *збірн., зневажл.* Підлі, нікчемні, шкідливі для суспільства люди; набрід.— *Ой, боюся я за свою дочку. Там же збирається всякий народ, уська наволоч* (Н.-Лев., II, 1956, 37); *Жовто-блакитна наволоч мусить сконати, згнити до останку* (Еллан, II, 1958, 262); *Матрос-чорноморець.. творив подвиг, очищаючи палубу від білогвардійської наволочі* (Цюпа, Україна.., 1960, 47).

2. *зневажл., лайл.* Нікчемна, підла людина; негідник. [Стась:] *Мамо, я не маю жодного бажання говорити з цею наволоччю* (Вас., III, 1960, 208); *Рубанюк посміхнувся куточками губ, потім рішуче ступив два кроки і з насолодою плюнув провокаторові в лице.— Одержуй і від мене, наволоч* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 59); — *Ти? — скрипнувши зубами, процідив Круглов.— Ти, «ідейний рівень»?! Наволоч!* (Руд., Вітер.., 1958, 359).

НАВОЛОЧИ́ТИСЯ, лочу́ся, ло́чишся, *док., розм.* Поволочитися багато, досхочу.

НА́ВОЛОЧКА, и, *ж.* Чохол з тканини, який надівають на подушку. *Простирадла на постелях, наволочки не міняються по шість неділь* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Ольга Петрівна сама постелила свіжі простирадла, наділа на подушки чисті наволочки* (М. Ол., Леся, 1960, 185).

НАВОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., чим і без додатка, розм.* Те саме, що **насмерді́ти.**

НАВОРОЖИ́ТИ, рожу́, ро́жиш, *док., перех. і без додатка.* Ворожачи, напророкувати чого-небудь комусь.— *Це тобі ворожка наворожила?.. Такої правди в тім ворожінні, як світла в льоху* (Руд., Остання шабля, 1959, 197); * Образно. *Я слухаю зозулю й вірю, що вона мені не бреше. Років п'ятнадцять уже наворожила!* (Ю. Янов., I, 1954, 229).

НА́ВОРОТ, у, *ч., діал.* Повернення. *За кожним наворотом додому каявся* [Краньцовський] *й приобіцював, що вже поправиться* (Март., Тв., 1954, 335).

Двома́ (трьома́) на́воротами — двома (трьома) заходами, прийомами. *Ярослав зустрів їх* [печенігів] *на Альті,.. і була страшна битва трьома наворотами* (Загреб., Диво, 1968, 522).

НАВОРСИ́ТИ *див.* **наворсува́ти.**

НАВОРСУВА́ТИ, у́ю, у́єш *і* **НАВОРСИ́ТИ**, ршу́, рси́ш, *док., перех.* Зробити ворсу на поверхні тканини за допомогою спеціальної машини.

НАВОСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навоскува́ти.** *Навосковані руками таблиці;* // *у знач. прикм. Блискуча, навощена підлога віддзеркалювала його нечищені похідні чоботи* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 10); *Зверху на полотно кладуть навоскований папір і обмотують сухим бинтом* (Лікар. рослини.., 1958, 244).

НАВОСКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НОВОСКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **наво́щувати.**

НАВОСКО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **навоско́вувати.** *Підлога в будинку навосковується.*

НАВОСКУВА́ТИ *див.* **новоско́вувати.**

НАВО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навощи́ти;** // *у знач. прикм. Береста на Русі до винайдення паперу займала таке саме місце, як папірус у стародавньому Єгипті, навощені таблички у стародавньому Римі і т. ін.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 501); *Після остигання повидла банки закривають папером: спочатку пергаментним, навощеним або целофаном, а* *потім чистим обгортковим* (Укр. страви, 1957, 420).

НАВОЩИ́ТИ *див.* **наво́щувати.**

НАВО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наво́щувати** і **наво́щуватися.** *Для навощування на рамки штучної вощини на пасіці треба мати луджений дріт* (Бджільн., 1956, 20).

НАВО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВОЩИ́ТИ**, щу́, щи́ш, *док.*, *перех.* Натирати воском що-небудь. *Дід знай правився коло свого улика, то окурював його смирною, то навощував вощанкою* [вощиною] (Мирний, I, 1954, 192); *— Отой галстук зніми, надіватимеш лише по неділях та й то тільки після того, як навощиш на завтра дратви* (Чаб., Катюша, 1960, 72); // Закріплювати вощину на рамку.

НАВО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **наво́щувати.**

НАВОЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*, *розм.* Повоювати деякий час. [Богун:] *Шкіру зашивати не доведеться. Сама заживе. А вчити їх треба, бо косою багато не навоюєш* (Корн., I, 1955, 212).

НАВОЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.*, *розм.* Повоювати довго, багато. *Артилеристи випускали приділену норму снарядів, але піхота.. тепер вже не виходила з шанців. Виставляли дозори та облягалися спати.. Навоювалися вже!* (Смолич, Мир.., 1958, 146).

НАВПАКИ́, *присл.* 1. Зовсім інакше, протилежно чому-небудь. *Ви скоріш одважуєтесь писати, ніж говорити, а я навпаки* (Л. Укр., III, 1952, 682); *Матеріалізм бере природу за первинне, дух — за вторинне, на перше місце ставить буття, на друге — мислення. Ідеалізм робить навпаки* (Ленін, 14, 1949, 83).

2. Всупереч кому-, чому-небудь; наперекір. *Колісник уражений пішов від неї, не сказавши ні слова навпаки* (Мирний, III, 1954, 358); // *у знач. прийм.*, *з дав. в.* Уживається для вираження того, всупереч чому відбувається дія в реченні. *Контральто Антоніни Павлівни і слабенький, але в саму душу проникаючий Костів тенор — сплелися в чудному, може, й навпаки всяким музичним законам, дуеті, де партію козака вела контральто, а дівчини тенор* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 55).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається для підсилення того, що виражається всупереч сказаному, очікуваному. *Голос його був зовсім не рокований, а, навпаки, бадьорий та глузливий* (Ю. Янов., II, 1954, 137); *Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх* (Гончар, III, 1959, 173).

4. *у знач. част.* Уживається на початку речення для підсилення в ньому того, що виражається всупереч очікуваному зі змісту попереднього речення. *Я не тікав; навпаки, ми навіть почали розмову, наче давні знайомі* (Коцюб., II, 1955, 232); *Проте нарікання в тоні не почувалось. Навпаки, майже з кожного рядка було відчуття великого вдоволення* (Головко, II, 1957, 413).

5. *розм.* Назад, у зворотному напрямі. *Кинути що-небудь навпаки*; // *у знач. прийм.*, *з род. в.* Уживається при позначенні напрямку, зворотного до чого-небудь. *Панночка.. йшла по воду, як бабуся її навчила: не прямо до криниці, а вулицями обходила навпаки сонця* (Кв.-Осн., II, 1956, 198).

НАВПЕРЕБИ́ВКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **наперебі́й.** *До брудної одежі тислися діти, обіймаючи батька, навперебивки розповідали йому про всі новини свого життя* (Шиян, Магістраль, 1934, 130).

НАВПЕРЕБІ́Й *див.* **наперебі́й.**

НАВПЕРЕВА́ГИ *див.* **наперева́ги.**

НАВПЕРЕГІ́Н, *присл.*, *розм.* Те саме, що **наперего́ни.** *Зеленими долинами, Лугами і лісами, Мов ластівки, ми линемо, Навперегін з вітрами* (Бичко, Богнище, 1959, 265).

НАВПЕРЕГО́НИ *див.* **наперего́ни.**

НАВПЕРЕ́ЙМИ, *присл.* 1. Перетинаючи що-небудь (дорогу, стежку і т. ін.), виходячи назустріч. *Михалчевський вхопив шапку, кинувся на бокові двері.. і протовпився надвір, щоб зайти навперейми і подивитись на ту гарну молодицю* (Н.-Лев., II, 1956, 128); *На крик з депо вибігли люди в чорній засмальцьованій одежі і подались навперейми* (Юхвід, Оля, 1959, 285); // *у знач. прийм.*, *з дав. в.* Уживається при позначенні напрямку, що перетинає що-небудь, чийсь шлях. *Грицько присів, знайшов крижину й кинувся зразу навперейми собаці* (Вас., I, 1959, 163); *Кармелюк схопив дерев'яні відра і пішов навперейми Діброві* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 56).

2. *розм.* Те саме, що **наперебі́й.** *Усі навперейми кликали його до себе в гості* (Кач., Вибр., 1953, 184); *Здивувалися всі, замилувалися роботою і навперейми вихваляли винахідника* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 364).

3. *розм.* Те саме, що **наперего́ни.** *Тяглися з землі молоді парості, тонкі та гнучкі, чекаючи простору та сонячного світу, щоб і собі убратися в силу і буйнути навперейми з своїми дідами* (Мирний, III, 1954, 293); *Почувалося, що він романтично закоханий у швидку їзду, ладен мчати з вітрами навперейми* (Минко, Повна чаша, 1950, 6).

НАВПЕРЕМІ́Н, *присл.*, *розм.* Те саме, що **наперемі́нку.** *Маяк навперемін кладе на море то червону, то зелену смугу* (Ю. Янов., II, 1958, 22); *Метелиця й відлига, Сльота й туман ішли навперемін* (Бажан, I, 1946, 154).

НАВПЕРЕМІ́НКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **наперемі́нку.** *Сердюки, чатуючи біля кулемета, дрімали навперемінки* (Гончар, II, 1959, 268).

НАВПЕРЕМІ́НКУ *див.* **наперемі́нку.**

НАВПЕРЕМІ́ННИЙ, а, е. Який по черзі замінює один одного.

НАВПЕРЕМІ́ННО. Присл. до **навперемі́нний.** *Навперемінно носили* [небоги] *щодня дядькові.. передачі* (Збан., Єдина, 1959, 258); *Студенти навперемінно сідали верхи, під'їжджали* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 134).

НАВПЕРЕМІ́НУ *див.* **наперемі́ну.**

НАВПЕРЕХРЕ́СТ, *присл.*, *розм.* Хрестоподібно пересікаючи лінію руху чого-небудь. *День і ніч тривав між ними бій. Наші сидять по хатах, навперехрест б'ють* (Ю. Янов., I, 1954, 29); *Так один одному навстріч, навперехрест і поруч ідуть вони* [поїзди] *і день і ніч в зимову й літню пору* (Забіла, Промені, 1951, 37).

НА́ВПІЛ, *присл.* 1. На дві приблизно рівні частини; пополам. *Тарас вийняв свіжий огірочок, розломив навпіл, пригостив і Льошку* (Мокр., Острів.., 1961, 58); *Місто лежало більше внизу між двома похилими горами, поділене навпіл вузенькою річкою* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 131); // Порівну, в однаковій кількості. *Вони ділили й ділять все навпіл, Все, що буває на солдатській службі* (Дмит., Вітчизна, 1948, 116).

◇ **Згина́тися (зігну́тися) на́впіл** — дуже згинатися (про поставу людини); **Се́рце рве́ться (розрива́ється) на́впіл** *у кого* — хто-небудь дуже переживає, тяжко страждає. *І серце в нього рветься навпіл, І мислі його — полова* (Перв., З глибини, 1956, 331).

2. *з чим.* Пополам з чим-небудь; з домішкою чогось; наполовину. *На бурому, навпіл з пашею, снопі полуднує Мокрина Карпець* (Стельмах, На .. землі, 1949, 55); *Хліб! Який це хліб? Тамара вкусила і виплюнула. Сухий, колючий він, в'їдається в ясна. Придивилася — якесь борошно.. навпіл з тирсою* (Хижняк, Тамара, 1959, 181).

НАВПІ́СЛЯ, *присл.*, *діал.* Після, потім. *Навпісля почали проходити в Печери прочани з приїжджих панів* (Н.-Лев., IV, 1956, 291).

НАВПО́МАЦКИ, *присл.* За допомогою дотику, не бачачи нічого; обмацуючи. *Онися.. встала, навпомацки дійшла до скрині, полапки вийняла з скрині стару сорочку й подала Мельхиседекові* (Н.-Лев., III, 1956, 118); *Маруся навпомацки перев'язувала йому білою полотниною ногу* (Панч, I, 1956, 530); // *перен.* Не маючи точних знань, даних; наосліп, навмання. [Кіндрат Антонович:] *Ми, як ті сліпі оводи, живемо навпомацки* (Кроп., II, 1958, 249); — *Без широкої освіти в житті доводиться йти навпомацки, як тому, що грає в піжмурки з зав'язаними очима* (Добр., Тече річка.., 1961, 99).

НАВПО́МІРКИ: Нести́ (носи́ти *і т. ін.*) **навпо́мірки**, *розм.*— нести що-небудь на коромислі, підтримуючи його з двох кінців. *Мабуть, уся дітвора дитячого будинку зараз отут — збирають урожай. Корзинами, цеберками навпомірки носять із саду* (Головко, I, 1957, 383).

НАВПО́ПЕРЕ́К *див.* **напо́пере́к.**

НАВПО́ЧІПКИ, НАПО́ЧІПКИ, *присл.* Зігнувши ноги в колінах і тримаючись на пальцях ніг. *Жандарми сіли по обидва боки вагона навпочіпки і мовчазно дивились на підлогу* (Досв., Вибр., 1959, 179); *Мусій аж засичав, коли вчитель, присівши навпочіпки, стягав з пораненої ноги чобіт* (Речм., Весн. грози, 1961, 25); *Він в тій хвилі побачив Панталаху, що сидів напочіпки на краєчку даху* (Фр., II, 1950, 260).

НАВПРАВЦІ́, *присл.*, *діал.* Навпростець. *Я йшов навправці через гори, через села та ліси* (Фр., III, 1950, 409); *На самий святий вечір по заході сонця йшов молодий жовнір навправці через широкі пусті простори* (Ков., Світ.., 1960, 71).

НАВПРИ́СІДКИ, НАВПРИ́СЯДКИ *і* **НАПРИ́СІДКИ, НАПРИ́СЯДКИ**, *присл.*, *перев. з дієсл.* піти, пуститися, вдарити і т. ін. Присівши, викидати то одну, то другу ногу (у танці). *І знову ліри заревли, І знов дівчата, мов сороки, А парубки, узявшись в боки, Навприсідки пішли* (Шевч., II, 1953, 77); *Василь, не припиняючи гри, пустився навприсядки* (Бойч., Молодість, 1949, 77); *Біля столу Максим хвацько вдарив навприсядки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 221).

НАВПРИ́СЯДКИ *див.* **навпри́сідки.**

НА́ВПРОСТ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **навпросте́ць.** *Не впізнати Снов-ріки весною, Ручаями розлилась вода, Та навпрост прийшла, не стороною, Вчителька із школи молода* (Шер., Щастя.., 1951, 132); *В мріях я летів на Україну, міряючи простори — навпрост* (Криж., Гори.., 1946, 36).

НАВПРОСТЕ́ЦЬ, НАПРОСТЕ́ЦЬ, *присл.* 1. По прямій лінії, найкоротшим шляхом, не по дорозі. *Остап ішов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром і пастухами* (Коцюб., I, 1955, 338); *Двоє червоних партизанів брели полем напростець до битого шляху* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 30).

2. *перен.* Без натяків, відверто, прямо. *Деякі сміліші, так ті так, напростець, стануть казати:— Оксано! Я тебе полюбив..!* (Кв.-Осн., II, 1956, 427); *Я не витримала і запитала* [Маню] *навпростець: — А куди і чому ви збираєтесь виїжджати?* (Вільде, Троянди.., 1961, 125); *Дорош не витримав і вирішив повести із Сергієм розмову, як то кажуть, навпростець* (Тют., Вир, 1960, 161).

НАВПРО́ТИ *див.* **напро́ти.**

НАВПРОШКИ́, *присл.*, *розм.* Те саме, що **навпросте́ць.** *Навпрошки через потік Петруня прибігла до дівчат* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 176); *Іра запізнювалась на вечір у школу, а тому вирішила поспішити — йти через парк — навпрошки* (Логв., Літа.., 1960, 109); *Кузь у розмові з Ладимком пішов навпрошки, що траплялось з ним не часто. Видно, дійняло до живого* (Руд., Остання шабля, 1959, 543).

НАВПРЯМКИ́ *див.* **напрямки́.**

НАВПРЯМЦІ́, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **навпросте́ць.** *Через поле мчаться танки Навпрямці* (Воронько, Три щастя, 1948, 23); *Угледів я.. дорогу, Що стелеться в Комуну навпрямці...* (Підс., Поеми, 1954, 68).

НАВРА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док.*, *розм.* 1. Пристати до кого-небудь, вимагаючи чи добиваючись чогось. *Навративсь, як собака.*

2. Задумати, вирішити що-небудь зробити. [Настя:] *І люблю ж я тебе* [Хомо] *за твій характер... Вже як навратишся на що, ніхто тебе не зіб'є на своє* (К.-Карий, II, 1960, 182); *Гриць навратився не доторкатись до страви* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 75).

НАВРА́ТЛИВИЙ, а, е, *розм.* Нав'язливий, набридливий. *І Мокрієвська чогось неначе одразу покращала, і сам Цап став не такий поганий та навратливий* (Н.-Лев., IV, 1956, 337); *Не збили з ніг її вітри Люті і навратливі, як горе* (Турч., Земле моя.., 1961, 75).

НАВРА́ТЛИВО, *розм.* Присл. до **навра́тливий.** *Мрії ворушились серед мертвої тиші завзятущо, настирливо, навратливо* (Н.-Лев., IV, 1956, 256); *Він увійшов під арку* [моста], *де не так навратливо рвав вітер* (Мик., II, 1957, 86).

НАВРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навро́чити.** *У порівн. *Зашкрябало щось, видно, їжака в носі, бо став нараз, мов навrочений, і сердечно чхнув собі, аж луна пішла лісом* (Козл., Мандрівники, 1946, 12); // **навро́чено**, *безос. присудк. сл.* [Настя:] *От горе, от лихо з таким чоловіком!.. Чи тобі що починено, чи тобі наврочено?* (К.-Карий, II, 1960, 206); *Найважче було встановити причину хвороби. Це не пристріт і не соняшниці, тут швидше вже переполох чи просто наврочено...* (Донч., III, 1956, 132).

НАВРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **навро́чити.** *Прийшла* [Ярослава] *так само, в тій самій тонкій сорочці, тільки на шиї мала разок зелених перлів — од наврочення і пошесті* (Загреб., Диво, 1968, 690).

НАВРО́ЧИТИ, НАУРО́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.* Принести горе, заподіяти нещастя, пошкодити кому-небудь поглядом, словами чи діями (за забобонними уявленнями). *Онися все прикривала їх* [глечики] *сіном, щоб часом люди або, й борони боже, відьми не вгляділи та не наврочили корови* (Н.-Лев., III, 1956, 204); [Гелен:] *Чи певна ти, що ти її очима своїми не наврочила?* (Л. Укр., II, 1951, 294); *Ольгу як би хто наврочив: вона й слова не зронила, і з місця не рушила* (Вільде, Сестри.., 1958, 376); *Коли б хто знав, як він.. оберігав його від кожного злого ока, як ночей не спав, боячись, щоб хтось не наурочив його* (Скл., Святослав, 1959, 482); // *безос.*— *Та чи тебе наврочило?* (Чаб., Катюша, 1960, 49).

Щоб не навро́чити, *у знач. вставн. сл.*— уживається, щоб застрахуватися від того, що ніби може загрожувати.— *Здоров'я моє краще, таки справді, і ходить я стала ліпше, щоб не наврочити* (Л. Укр., V, 1956, 203); *Нам в останні часи щастить (тьфу! щоб не наврочити!) на товсті й гарні книжки* (Сам., II, 1958, 471).

НАВРЯ́Д, *присл.* Мало достовірно, сумнівно. *Петро Федорович закрив очі. Чи то сон був, чи мана його? Навряд чи сон,— бо Петро Федорович кинувся, мов опечений* (Мирний, I, 1954, 342); *Навряд чи десь по інших країнах співають так гарно й голосисто, як у нас на Україні* (Довж., I, 1958, 69).

НАВСИ́ДЯЧКИ, *присл., розм.* У сидячому положенні; сидячи. *Візьме Олександра дійницю, піде вдосвіта доїти корову, та й засне над дійницею навсидячки* (Коцюб., I, 1955, 64); *Здавалося, він дрімав навсидячки, зануривши своє широке підборіддя в кучеряві вилоги кожушка* (Гончар, III, 1959, 249).

НАВСИ́ДЬКИ, *присл., розм.* Те саме, що **навси́дячки.** *Господиня, вклавши дітей, сіла над ними і куняла навсидьки цілу ніч, не гасячи світла* (Гончар, III, 1959, 16); — *Спробував заснути — не вдалося. Якось і шум заважає, і незручно навсидьки* (Головко, I, 1957, 169).

НАВСІБІ́Ч, *присл.* У всі боки; увсебіч, урізнобіч. *Оченята* [дівчинки] *доброзичливо позирали навсібіч* (Смолич, Мир.., 1958, 112).

НА́ВСКА́Ч, *присл.* Роблячи стрибки, дуже швидким бігом. *Іванко сіпнув коня за поводи, вперся в стремена, і кінь з ходу пустився навскач* (Хижняк, Д. Галицький, 1953, 139); *Фашист займав із череди корову, Вона ж від нього кидалась навскач* (Підс., Загули.., 1960, 45).

НА́ВСКІС, *присл.* Не прямо, а під кутом до чого-небудь; по діагоналі. *Щоб вода якого не звалила з ніг, козаки чіплялися за руки і йшли навскіс до другого берега* (Мак., Вибр., 1956, 437); *Черкашин.. розгорнув* [папірець] *і ще раз прочитав кілька похапливих слів, написаних навскіс олівцем* (Дмит., Розлука, 1957, 8); *Матвій підіймає голову і швидко знаходить в небі трьох лебедів, які, не махаючи крильми, навскіс опускаються на плесо* (Стельмах, Хліб.., 1959, 465).

НАВСКІ́СНИЙ, а, е. Який іде похило, під кутом до чого-небудь. *Море було, як і вчора, синє, зеленкувате, лише подекуди здіймались на ньому якісь анемічні навскісні баранці...* (Збан., Сеспель, 1961, 39); *Його навскісні брови, як два ріжки, високо виповзають на лоб* (Стельмах, I, 1962, 254).

НАВСКІ́СНО. Присл. до **навскі́сний.** *Сніг наче ждав, коли загорнуть яму, і навскісно почав падати на землю, притрушувати білим цвітом свіже глинясте груддя* (Стельмах, I, 1962, 176).

НАВСКО́КИ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **на́вска́ч.**

НАВСКОСИ́, *присл.* Те саме, що **на́вскіс.** *Сонце било в ту гущавину навскоси, освічувало її наскрізь* (Н.-Лев., II, 1956, 159); *Краплі дощу навскоси падали за віконцем* (Тич., III, 1957, 423).

НАВСКОСЯКА́, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **на́вскіс.** *Раптом поплавець у глиб навскосяка Пішов* (Рильський, II, 1946, 152).

НАВСПА́К, *присл., діал.* Назад, у зворотному напрямі. [Служебка:] *Чи світ навспак поверне? Шкляна гора розтане? Схаменись! Вона ж не з льоду,— з чистого кришталю!* (Л. Укр., II, 1951, 200); *Життя — дивовижна ріка, що котить хвилі навспак, від гирла до істоку* [до початку] (Перв., Невигадане життя, 1958, 41).

НАВСПИ́НЯЧКИ, *присл., діал.* Навшпиньках. *Старшина, високий, гладкий чоловік, виходить з гурту, тихо, навспинячки, щоб не грюкати великими чобітьми* (Л. Укр., III, 1952, 557); *Манюня тепер уже мовчки навспинячки побігла до матері* (Григ., Вибр., 1959, 454).

НАВСПРА́ВЖКИ, *присл.* 1. По-справжньому; як слід. *До роботи ще навсправжки не бралась, була втомлена з дороги і листів мала багато писати* (Л. Укр., V, 1956, 421); *Зажурилася тоді Горпина, навсправжки занепокоїлася* (Л. Янов., I, 1959, 338).

2. *розм.* Серйозно, не в жарт. [Андрій:] *Слухай! Ти навсправжки чи аби бовкати язиком? Кажеш щось про дочку!..* (Кроп., III, 1959, 144); *Хлопчик стояв і соромливо осміхався, угадуючи, чи навсправжки, чи в жарт говорить до нього суворий Журба* (Вас., II, 1959, 197).

3. *розм.* Насправді, дійсно. *Стіни, стеля, долівка закрутилися, заходили ходором, мов хто навсправжки крутив їх* (Мирний, I, 1954, 325); *Все, що накреслить* [тато], *потім будується навсправжки* (Донч., V, 1957, 88).

НА́ВСТІЖ, *розм.* **НА́СТІЖ**, *присл.* До кінця, на всю широчінь. *Наша мати перед нами Відчинила навстіж брами* (Щог., Поезії, 1958, 331); *В кімнаті всі вікна були поодчинені настіж* (Н.-Лев., I, 1956, 200); *Ворота були розчинені навстіж, а стежка од воріт до порога добре прометена* (Л. Янов., I, 1959, 316); *Край веранди, у відчинених навстіж дверях стайні тупцювали коні, хрумкаючи корм* (Гончар, III, 1959, 191); *Піднявшись східцями, Ольга увійшла в широкі, довгі, відчинені настіж сіни* (Вільде, Сестри.., 1958, 110); // Широко відчинений. *Ворота до Бондарихи у двір одчинені, двері в хату — теж навстіж* (Вас., II, 1959, 206); *На ганку, де звечора невідлучно стояли вартові, зараз не було вже нікого, двері стояли навстіж* (Гончар, Таврія, 1957, 388).

◇ **Душа́ на́встіж** *у кого* — хто-небудь відвертий, щирий. *Добре, мабуть, оцьому Тимошеві — душа навстіж...* (Жур., Даша, 1961, 53).

НАВСТО́ЯЧКИ, *присл.* У стоячому, вертикальному положенні; стоячи. — *Вибачайте.., але ні вам, ні мені не випадає говорити навстоячки!* (Н.-Лев., I, 1956, 126); *Один олень підгорнув ноги й ліг. Троє.. продовжували навстоячки жувати жуйку* (Трубл., II, 1950, 25).

НА́ВСТРІЧ, *присл., розм.* Те саме, що **назу́стріч.** *Далекий партизанський ліс швидко-прешвидко наближався, наче й сам він тепер ішов навстріч* (Ю. Янов., I, 1954, 105); *І ждав когось я, вибігши навстріч, І старші з мене трошки кепкували* (Рильський, II, 1960, 134); *Іду шляхом,— боюсь так, що й сказати не можна! Раденька вже, як хто навстріч мені береться* (Вовчок, I, 1955, 8); *Василик біг якраз навстріч Орлюкові* (Довж., I, 1958, 391).

НАВТИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Втикнути велику кількість чого-небудь.

НАВТІКАЧА́, *присл., розм.* Те саме, що **навті́ки.** *Оришка підвелась, напнула на голову рядно, прожогом кинулась навтікача* (Н.-Лев., IV, 1956, 198); *Малий злякано драпонув навтікача в садок* (Гавр., Вибр., 1949, 155).

Дремену́ти навтікача́ *див.* **дремену́ти.**

НАВТІ́КИ, НАВТЬО́КИ, *присл., розм.* Бігом від кого-, чого-небудь, швидко тікаючи.— *Як же я довідавсь од матері, що мені така ласка та шаноба простелена, то я, не довго думавши, зараз навтіки, куди очі зирнули, а ноги понесли* (Вовчок, VI, 1956, 222); *Видерши хустину, Йон пустивсь навтьоки, утираючи нею на бігу впріле обличчя* (Коцюб., I, 1955, 234); *Вишневецький не зупинявся, за ним пустилась навтіки і шляхта* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 369).

Дремену́ти навті́ки (навтьо́ки) *див.* **дремену́ти.**

НАВТІША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся. 1. *док., з кого — чого і ким, чим, перев. з запереч.* не. Задовольнити бажання радуватися, гордитися ким-небудь. *Росте той синок та й росте,— і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього* (Укр.. казки, 1951, 148); *Не налюбується* [Мотря], *не навтішається невісткою* (Мирний, I, 1949, 361); // Потішитися досхочу. *Брате мій воїне, ненавидь ворога! ..Вороги* [фашисти] *не дали тобі навтішатися мирною працею твоєю — не дай же їм побачити їх дім, не дай їм жити!* (Довж., III, 1960, 47).

2. *док.* Знайти почуття задоволення у чужому горі. *Любилися, кохалися, Та й не побралися, Тільки на-*

ші воріженьки Та й навтішалися (Укр.. лір. пісні, 1958, 213); [Христина:] *Буде вже! Досить назнущалися з мене! Досить навтішались! Виволочили в багні, як ганчіркою, та іще вам мало?* (Вас., III, 1960, 462).

3. *недок., заст.* Радуватися; тішитися. *Недовго Жаби навтішались, Бо виявилось те, чого не сподівались* (Гл., Вибр., 1957, 160); *Та недовго навтішалась Конвалія біла,— І їй рука чоловіча Віку вкоротила* (Л. Укр., I, 1951, 6).

НАВТЯКИ́, НАВТЯМКИ́, *присл., розм.* За допомогою натяків, недомовок; натякаючи. *Навтяки буряки, щоб капусти дали* (Чуб., I, 1872, 269); [Палажка:] *Не балакай навтямки; кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу?* (К.-Карий, I, 1960, 334).

НАВТЯМКИ́ *див.* **навтяки́.**

НАВТЬО́КИ *див.* **навті́ки.**

НАВУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВУ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* Наловлювати вудочкою яку-небудь кількість чогось. *Риба клювала погано, і ми на юшку не навудили* (Коп., Подарунок, 1956, 92).

НАВУ́ДИТИ *див.* **наву́джувати.**

НАВУ́ШНИК, а, *ч.* 1. *перев. мн.* Частина головного убору, яка закриває вуха. *Підійшов невисокий кремезний чоловік у шапці з навушниками* (Коз., Зол. грамота, 1939, 72); // Спеціальне пристосування, що прикриває вуха від морозу, вітру. *За автоматом з-за колони виволікся й німець. Здоровенний, вищий за Хому, в чорних навушниках, з блукаючими дикими очима* (Гончар, III, 1959, 287).

2. *перев. мн.* Пристрій для слухання звукопередач, що прикладається до вух або надівається на них. *Вечорами, на дозвіллі, одягши навушники, слухав* [Володя] *співи та музику* (Трубл., I, 1955, 223); *Іван Лога одягнув на голову навушники, ще одні дав Михайлові і включив рацію* (Скл., Карпати, 1954, 91).

3. Частина вуздечки, що міститься поза вухами коня. *«Дончак»* [кінь] *став на диби, перервав навушник і зринув з вуздечки* (Чорн., Потік.., 1956, 289).

4. *розм.* Той, хто доносить або любить доносити. *На цю мову встає Антось та й каже: ..— Доки вам тих навушників слухати, а нам терпіти через них?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 201).

НА́ВХИЛЬЦІ *див.* **на́хильці.**

НА́ВХРЕСТ, *присл.* Хрестоподібно, хрест-навхрест. *Вони* [двері] *були чорні від вогкості і перековані навхрест двома залізними грубими штабами* (Фр., I, 1955, 273); *Дівчинка несла книжки й зошити, перев'язані навхрест мотузком* (Донч., Вибр., 1948, 210).

НАВЧА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до навчання, пов'язаний з ним. *У процесі навчання учні усвідомлюють не лише навчальні предмети, а й свою власну навчальну діяльність* (Рад. психол. наука.., 1958, 382); *Навчальна програма;* // Який займається питаннями освіти, навчання. *Прийом справ.. не затягнувся. В передбачливого завідувача навчальної частини вже були заготовлені належні документи* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 25).

Ви́щий навча́льний за́клад *див.* **ви́щий; Навча́льний рік** — період від початку занять до літніх канікул у навчальних закладах. *Скоро закінчується навчальний рік, і більшість студентства роз'їдеться по селах* (Сміл., Сад, 1952, 67).

2. Признач. для навчання. *У вечірній і заочній системі треба ширше застосовувати сучасні технічні засоби..— навчальне кіно, радіо, телебачення, магнітофон* (Рад. Укр., 5.VII 1961, 3); // Метою якого є навчання, тренування, підготовка до чого-небудь. *Потім Емма стрибнула з літака в навчальному польоті* (Ле, Мої листи, 1945, 68); *Навчальна стрільба;* // Пристосований для навчання, тренування. *У бухті внизу стоїть кілька навчальних кораблів* (Ю. Янов., II, 1958, 80); *Навчальна гвинтівка; При всіх школах будуть створені навчальні майстерні, хімічні, фізичні та інші кабінети й лабораторії* (Програма КПРС, 1961, 109).

НАВЧА́ЛЬНО, *присл.* Повчально, напутливо.

НАВЧА́ННЯ, *рідко* **НАУЧА́ННЯ,** я, *с.* Дія за знач. **навча́ти, науча́ти** і **навча́тися, науча́тися.** *Більша частина кімнати зайнята шкільними лавами, кафедрою, дошкою тощо.., тут же стоїть і кістяк для навчання анатомії та для скульпторських студій* (Л. Укр., III, 1952, 86); *Все розповідане вище доповнити нині гадаю Тим, що є доказ найкращий мого научання* (Зеров, Вибр., 1966, 172); *Ми ще юні, малозначні — нас навчання ж піднесе* (Тич., II, 1957, 238); *Наступного дня старшокласники в години виробничого навчання уже готували біля майстерень водопійні коритця для чайок* (Гончар, Тронка, 1963, 26); *Загальне керівництво партійним навчанням доручили лікарю Біляєву* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 77).

НАВЧА́ТИ *і* **НАУЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **НАВЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш *і* **НАУЧИ́ТИ,** учу́, у́чиш, *док., перех.* 1. Передавати кому-небудь знання, уміння, досвід. *Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає* (Шевч., II, 1963, 15); *Дивувалися громадяни його знанню в садівництві, тим більше дивувалися, що він не крився з тим знанням, але радо навчав кождого* (Фр., VI, 1951, 34); *Він сидить з блокнотом та олівцем в руках і дивиться на свою роту, яку плекав, навчав, ростив, як мати своїх дітей* (Гончар, I, 1954, 103); *Дарма, що малий, а й старого научить* (Номис, 1864, № 5710); *Оленчук навчив офіцера, як обрізати кущі, як обкопувати* (Гончар, II, 1959, 58); // Виховувати, прищеплювати, виробляти які-небудь якості, навики і т. ін. *Хто хоче пасти і берегти свою отару, нехай її боронить, .. а не навчає тих ягнят покори* (Л. Укр., I, 1951, 169); *Хай кожен* [солдат] *пам'ятає Суворова: він навчав переносити голод і холод* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 386); *Бібліотека навчила нас любити книгу* (Літ. газ., 9.X 1948, 3); // *чого або з інфін., рідко чому.* Збагачувати досвідом, знаннями, розумінням чого-небудь. *Революція навчила пролетаріат масової боротьби* (Ленін, 13, 1949, 99); *Давнє лихо не різнило людей, не розводило їх у різні сторони, не примушувало забувати своїх, навчало держатися купи* (Мирний, IV, 1955, 258); *Злішать, злішать мене ця смерть навчає* (Тич., II, 1957, 146); *Життя навчило... Яке не тяжке чоловікові горе, не мусить він покидати батьківщину* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 256); *Для Кузьки мати вибирала в кооперативі найдебеліший крам. Цьому навчив її глибокий життєвий досвід* (Донч., VI, 1957, 13); // Учити, привчати до чого-небудь тварин, птахів і т. ін.; дресирувати. *Терпеливо, ласкаво навчив* [Вася] *дикувате пташеня усяким штуковинам* (Ковінька, Кутя.., 1960, 28).

2. Давати поради, вказівки; наставляти. *Що ж діяти? Навчіть мене, люде. Іти хіба до вас в найми? Чи до ладу буде?* (Шевч., II, 1953, 182); *Він підійшов до ліжка й почав навчати її, до кого звернутись у Києві і як знайти нас* (Досв., Вибр., 1959, 178); *Лука Остапович навчив, що переказати Тесленкові* (Головко, II, 1957, 598); // *розм.* Навчаючи, вдаватися до покарання; карати. *Доведеться йому трохи нагадати ті часи, коли Лук'янові хлопці отаких замудрих дрючками навчали* (Мур., Бук. повість, 1959, 64); *Я її навчу, як поважати брата; як заводити бенкети з бахурами... як з ними прилюдно обніматися, цілуватися!* (Мирний, IV, 1955, 60).

Навча́ти (навчи́ти) добру́ [і ро́зуму] *див.* **добро́.**

НАВЧА́ТИСЯ *і* **НАУЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАВЧИ́ТИСЯ,** чу́ся, чи́шся *і* **НАУЧИ́ТИСЯ,** учу́ся, у́чишся, *док., без додатка, чого, рідко чому або з інфін.* Набувати яких-небудь знань, вивчати, опановувати щось. — *Ми, грішні люди, вік свій навчаємось, а проте і ми не до краю розумні кладемось у домовину* (Вовчок, VI, 1956, 278); *Не дуріте самі себе, Учітесь, читайте, І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь* (Шевч., I, 1963, 334); *Я розповідала йому.. про те, як я навчалась співати циганські романси і танцювати на столі* (Л. Укр., III, 1952, 707); *Навчається добре бабусина внучка. Погано лише, що росте білоручка* (С. Ол., Вибр., 1959, 154); *Хлопець.. швидко навчився всьому тому, що знав і його учитель* (Мирний, V, 1955, 309); *Ми не забули нічого, але багато чого навчились* (Гончар, III, 1959, 7); // Бути учнем, студентом і т. ін. *Більше 36 мільйонів дітей навчаються в школах Радянського Союзу* (Рад. Укр., 8.VIII 1951, 1); // *чого, з інфін., з спол. сл.* Набувати навиків, досвіду, уміння що-небудь робити. *Добре, ведіть, показуйте, Нехай стара мати Навчається, як дітей тих Нових доглядати* (Шевч., I, 1951, 335); — *Живу,— нахмурився Леонід.— Запальнички навчився робити, а Власівна продає* (Гончар, IV, 1960, 59); *Від старих людей, а також і від Анта навчився* [Сварг] *варити крицю* (Скл., Святослав, 1959, 13); // *на чому.* Оволодівати знаннями, досвідом з урахуванням досягнень і недоліків минулого. *Сила наша була і буде в тому, щоб цілком тверезо враховувати найтяжчі поразки, навчаючись на їх досвіді того, що слід змінити в нашій діяльності* (Ленін, 33, 1951, 67); *Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія, навчаючись на великих традиціях і зразках минулого, ввібрала в себе.. все краще, цінне, дороге людському серцю* (Мал., Думки.., 1959, 3); // Виховувати, виробляти в собі які-небудь якості, риси, уміння і т. ін. [Сербин:] *Чарівниці не родяться, а навчаються, живучи на світі* (Вас., III, 1960, 34); [Антоніо:] *Я бачу, ви навчилися покори, як справжній пуританин* (Л. Укр., III, 1952, 113); *Важко дихаючи, Данило кидав гнівні слова.— Перекажи.., нехай він навчиться чемності...* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 596).

НАВЧА́ЮЧИЙ, НАУЧА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **навча́ти, науча́ти.** — *Хто видав так говорить матері! — сказала Кайдашиха навчаючим голосом* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *Для програмованого навчання використовуються навчаючі машини* (Наука.., 9, 1964, 20).

НА́ВЧЕНИЙ, НАУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **навчи́ти, научи́ти.** *Вона від дитини була навчена дбати про свою зверхність* (Кобр., Вибр., 1954, 90); *Кілька пар гармат з навченими самим Наливайком пушкарями завершили похід десь аж на ранок* (Ле, Наливайко, 1957, 195); *Він боявся посіяти в її душі підозру, боявся зійти за одного з тих благодійників, яких, навчені життям люди, обходять десятою дорогою* (Руд., Остання шабля, 1959, 71); *Еней научений був добре,— Розвідник справжній був Еней* (Воскр., Подивись.., 1962, 97); // **на́вчено,** *безос. присудк. сл. Чого там панночки нашої не навчено! а найбільш, бачця, людей туманити!* (Вовчок, I, 1955, 105); — *Коли ми по тюрмах гинемо, на ешафот ідемо..,— вона нам поміч дає. Птиця оця — наша робітнича мрія.. Її горем нашим навчено* (Ю. Янов., I, 1954, 7).

На́вчений до́свідом *чого* — який набув знань, навиків у житті, на практиці. *Навчені досвідом минулої осені, німці прикладуть усіх сил, щоб не допустити до саботажу весняної кампанії* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 80); **На́вчений гірки́м до́свідом** — який набув знань, навиків і т. ін. на основі пережитого. *Навчена гірким досвідом, вона, чітко вимовляючи німецькі слова, спитала, де можна бачити начальника* (Хижняк, Тамара, 1959, 71).

НАВЧИ́ТЕЛЬ, я, *ч., заст.* Учитель. *Я встиг розпитати у чоловіка, що їх навчитель молодий іще чоловік, живе сам* (Фр., IV, 1950, 281); *Він* [Сковорода] *був на свій час широкоосвіченою, енциклопедичною людиною: філософом, ліриком, перекладачем, музикою, навчителем, проповідником на майданах* (Тич., III, 1957, 110).

НАВЧИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., заст.* Учителька. *Батькові ж сказав* [Славко], *що це навчителька французької мови* (Март., Тв., 1954, 299).

НАВЧИ́ТИ *див.* **навча́ти.**

НАВЧИ́ТИСЯ *див.* **навча́тися.**

НАВШПИ́НЯЧКИ, *присл., розм.* Те саме, що **навшпи́ньки.** *Рідкодуб піднявся навшпинячки, щоб угледіти причину такої незрозумілої веселості* (Кир., Вибр., 1960, 207); *Вони пройшли повз сплячих навшпинячки одно за другим* (Коцюб., I, 1955, 242); *Увесь дім був обважнений смутком, наймички ходили навшпинячки, балакали пошепки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64).

НАВШПИ́НЬКАХ, *присл.* На кінчиках пальців ніг. *Засміявся* [Семен], *підстрибнув і тихенько, навшпиньках почав витанцьовувати* (Вас., I, 1959, 327); *Затамувавши подих, Леся злізла з полу, навшпиньках підійшла до дверей* (М. Ол., Леся, 1960, 79); * Образно. *Вітер навшпиньках, вітер з Дніпра Крадеться повз вартового* (Нех., Під.. зорею, 1950, 79).

НАВШПИ́НЬКИ, *присл.* 1. *з дієсл.* стати, підвестися, звестися і т. ін. На кінчики пальців ніг. *Ватя підвелася навшпиньки, нарвала яблук і покидала їх на траву* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); *Бармаш обірвав себе на півслові, одірвав руку від кашкета і замість пристукнути каблуком став навшпиньки* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146).

2. *з дієсл.* стояти *та дієсл. на означення руху.* Те саме, що **навшпи́ньках.** *Листоноша мовчки, навшпиньки підійшов до Терентія* (Довж., I, 1958, 417); *Озувшись, Давид навшпиньки, щоб не почула тітка, виходить з хатини* (Стельмах, I, 1962, 141).

НАВ'Ю́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нав'ю́чити.** *Зворушливим було прощання Івана з солдатами, кожний з яких був нав'ючений салом, хлібом чи бочечкою вина* (Галан, Гори.., 1956, 104); *Дмитрик був йому* [сторожеві] *по плечі, а Коропов проти нього, та ще нав'ючений двома чемоданами, здавався просто велетнем* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 113).

НАВ'Ю́ЧИТИ *див.* **нав'ю́чувати.**

НАВ'Ю́ЧИТИСЯ *див.* **нав'ю́чуватися.**

НАВ'Ю́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нав'ю́чувати** і **нав'ю́чуватися.** *Для правильного використання і зберігання коня потрібно строго додержувати порядку нав'ючування* (Конярство, 1957, 167); *Із складу групи начальник призначає окремих осіб, яким доручає такі господарські обов'язки: заготівлю похідного спорядження, нагляд за.. вивантаженням, нав'ючуванням, станом в'юків у дорозі* (В дорогу, 1953, 18).

НАВ'Ю́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВ'Ю́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Навантажувати кого-, що-небудь поклажею, в'юками. *Нав'ючують* [інженер-механік і мічман] *на спину Рязанова два свинцеві вантажі, чіпляють балони з киснем, закріплюють кисневий мішок* (Логв., Давні рани, 1961, 43); *Галя призналась, що справді недавно плакала, бо в неї вийшла незлагода із свекрухою, яка сьогодні нав'ючила її корзинами та посилала торгувати, а їй соромно було...* (Гончар, Тронка, 1963, 295).

НАВ'Ю́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАВ'Ю́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Навантажуватися поклажею, в'юками.

2. *тільки недок.* Пас. до **нав’ю́чувати.**

НАВ’Я́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нав’яза́ти**^{1}. *Білі обшивані рукава випадали з темної корсетки, мов пучок квіток, нав’язаний на руки* (Мирний, III, 1954, 179); *Таким чином, війна, нав’язана нам білогвардійцями і імперіалістами, була ліквідована* (Ленін, 31, 1951, 437); // *у знач. прикм. Хлопці жнуть жито.. Озираються, все лічать нав’язані снопи* (Вас., II, 1959, 165); *Рубай мечем потвору капіталу! Стрічай вогнем нав’язану війну!* (Гончар, Вибр., 1959, 106).

НАВ’ЯЗА́ТИ^1 *див.* **нав’я́зувати.**

НАВ’ЯЗА́ТИ^2, а́є, *недок.*, **НАВ’Я́ЗНУТИ** *і* **НАВ’Я́ЗТИ**, зне; *мин. ч.* нав’я́з, ла, ло; *док.* 1. Прилипати, застрявати в якійсь кількості.

2. *перен., розм.* Приставати, чіплятися до кого-небудь. *Лазар загорнув поли халата і весь підібрався, як перед нападом.— Чого нав’яз? — говорила вся його постать* (Коцюб., II, 1955, 191).

НАВ’ЯЗА́ТИСЯ *див.* **нав’я́зуватися.**

НАВ’Я́ЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який набридливо, надокучливо пристає з чим-небудь, пропонує щось; настирливий. *З різних боків на неї* [Ясногорську] *повели наступ нав’язливі поклонники з числа зовсім юних офіцерів* (Гончар, III, 1959, 194); *Віталій розумів, що треба іти, щоб не бути нав’язливим* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 6).

2. Який мимоволі зберігається в свідомості. *Збентеження, страх, гостра цікавість, неясна, проте нав’язлива думка, що треба щось робити, кудись іти, когось кликати — все це змішалося в голові Марії* (Вільде, Опов., 1954, 16); *Адже це стало вже частиною його життя, оці нав’язливі мрії про Людмилу* (Головко, II, 1957, 487).

НАВ’Я́ЗЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нав’я́зливий.** — *Ми якось про це зовсім нічого не знаємо... Розкажіть, ..— цікавились уже всі, товплячись коло двох товаришів, соромливо посміхаючись з своєї несвідомості та нав’язливості* (Григ., Вибр., 1959, 363).

НАВ’Я́ЗЛИВО. Присл. до **нав’я́зливий.** *Не нав’язливо, але досить переконливо автори фільму стверджують думку, що вороги.. неминуче зазнають поразки* (Мист., 1, 1959, 19).

НАВ’Я́ЗНУТИ *див.* **нав’яза́ти**^{2}.

НАВ’Я́ЗТИ *див.* **нав’яза́ти**^{2}.

НАВ’Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нав’я́зувати** 1, 3. *Щось було привабливе і в його манері розмовляти з людьми — спокійно, без нав’язування власної думки* (М. Ол., Леся, 1960, 194); *Соціалізм, як найсправедливіший у світі лад, несумісний з насильственим нав’язуванням його іззовні* (Ком. Укр., 9, 1963, 13).

НАВ’Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАВ’ЯЗА́ТИ**, в’яжу́, в’я́жеш, *док., перех.* 1. Прикріплюючи до чого-небудь, обмотуючи навколо чогось, зав’язувати. *Нав’язавши одної ночі на гвинтівку білу хустку, він* [угорський солдат] *пішов у гори* (Гончар, III, 1959, 109); *І сюди шатнеться* [Зубиха], *і туди мотнеться: і намисто Олені нав’язує на шию, і голову квітча* (Кв.-Осн., II, 1956, 211).

2. В’язати (у 1, 3 знач.) певну кількість чого-небудь. *Вона вирвала стиглий біб і нав’язала тридцять снопів* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 114); *Павлик приніс довгу вірьовку, нав’язав на ній вузлів* (Донч., IV, 1957, 323); *Поля викроювала час для в’язання шарфів.. Але багато не нав’яжеш, навчаючись в політехнічному вузі* (Автом., Щастя.., 1959, 8).

3. *перен.* Змушувати кого-небудь приймати, робити що-небудь всупереч бажанню. *Лозовий ніколи не нав’язував комуністам готових рішень, любив кожне рішення проводити в такий спосіб, щоб воно було виявом волі широких партійних мас* (Руд., Остання шабля, 1959, 547); *Він нав’язав Синявіну заступати себе* (Ле, Міжгір’я, 1953, 108); *Революція не відбувається на замовлення. Її не можна нав’язати народові ззовні* (Програма КПРС, 1961, 34).

4. *розм.* Накладаючи, наповнюючи що-небудь, зав’язувати. *Стала* [Ївга] *збиратись, нав’язала у торбу, чого їй треба було...* (Кв.-Осн., II, 1956, 272); — *Там я тобі вузлик харчів нав’язала* (Коп., Земля.., 1957, 192).

НАВ’Я́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАВ’ЯЗА́ТИСЯ**, в’яжу́ся, в’я́жешся, *док.* 1. *розм.* Настирливо напрошуватися на що-небудь, приставати з чимсь. *З дня на день відкладав я розмову з Семенком. Не хотілося мені першому до нього в гості нав’язуватись* (Мур., Бук. повість, 1959, 292); *Дав* [Юрко] *дідові закурити і той нав’язався допомогти* (Коз., Вибр., 1947, 47).

2. *тільки недок.* Пас. до **нав’я́зувати.**

НАВ’ЯЛИ́ТИ *див.* **нав’я́лювати.**

НАВ’Я́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нав’я́лювати.**

НАВ’Я́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАВ’ЯЛИ́ТИ**, в’ялю́, в’я́лиш, *док., перех.* В’ялити певну кількість чого-небудь.

НАВ’Я́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас до **нав’я́лювати.**

НАГА́ВКАТИ, ає, *док., розм.* Зустріти гавканням; погавкати при наближенні кого-, чого-небудь. — *Ой-ой-ой! — жалібно заскиглив він* [собака], *коли старечий ватаг Богдан Холод оперезав його посохом по спині. Оце так нагавкав!* (Довж., Зач. Десна, 1957, 481).

НАГАДА́ТИ *див.* **нага́дувати.**

НАГАДА́ТИСЯ *див.* **нага́дуватися.**

НАГА́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нага́дувати** 1, 2. *Нічим іншим не можна було болючіше вразити його зараз, як саме нагадуванням про батька* (Гончар, Людина.., 1960, 21).

НАГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГАДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Примушувати згадати про кого-, що-небудь. *Надворі ніби ще стояло літо й тільки половина пожовклого листу на шовковицях блищала, ніби наведена золотом, і нагадувала, що вже минуло літо* (Н.-Лев., III, 1956, 74); *Кілька червоноармійців у пом’ятому одязі, на свіжих милицях нагадують, що рани трудового народу ще не загоїлись* (Довж., I, 1958, 458); *Матросова пісня нагадала йому* [Кобзареві] *рідну пісню про сірому-сироту* (Мирний, V, 1955, 305); *Казарма нагадала йому його власну службу в армії* (Сміл., Зустрічі, 1936, 201).

2. *тільки недок., перех.* Бути, здаватися схожим на кого-, що-небудь. *В довгому піджаці, в мужичих чоботях.. він дуже нагадував якого-небудь діда-пасічника* (Вас., I, 1959, 141); *Все похмуре подвір’я нагадувало вороняче гніздо* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 28).

3. *перех. і неперех., розм.* Відновляти в пам’яті минулі події, явища, образи і т. ін.; згадувати. *Немає гірше, як в неволі Про волю згадувать. А я Про тебе, воленько моя, Оце нагадую* (Шевч., II, 1953, 90); *Харитя.. знов нагадала недужу, бідну маму* (Коцюб., I, 1955, 18); *Баба сперлася обома руками на землю та й нагадала давні часи* (Стеф., I, 1949, 43).

НАГА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАГАДА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *розм.* Відновлятися у пам’яті; пригадуватися. *Знов мені нагадалася небіжка неня* (Март., Тв., 1954, 203); *Йому нагадалася Катруся з сльозами в очах* (Кобр., Вибр., 1954, 131).

2. *тільки док., розм.* Прийняти рішення після деякого роздуму, вагання; надуматися. *Нагадався за сім миль, Назад подивився, А у коня, як на сміх, Лиш перед лишився* (Рудан., Переслів’я, 1958, 7); [Панько:] *Е,*

моя дитино, а що, як Гнат за ті два роки інакше нагадасться і іншу візьме? (Фр., IX, 1952, 349).

3. *тільки док., діал.* Розміркувати, поміркувати. — *Олександре, добре нагадайся, Щоб не було каяття запізно!* (Фр., XII, 1953, 334).

НАГАЄ́ВИЙ, а, е. Стос. до нагая.

НАГА́ЄЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **нага́йка.** *Що нагаєчка та дротяночка Із кілочка не спада, Гей, тонка біла моя сорочечка Щодня кров'ю окіпа* [обкипає] (Нар. лірика, 1956, 299); [Явдоким:] *На оченьках муравочка, На личеньку китаєчка, На рученьках нагаєчка, Нагаєчка-дротяночка...* (Кроп., V, 1959, 164).

НАГА́Й, я́, *ч.* Батіг із сплетених ремінців з коротким пужалном. *У неділю пораненьку У всі дзвони дзвонять, Економи з нагаями На панщину гонять* (Укр.. думи.., 1955, 226); *Він вихопив з-за пояса нагай і розмахнувся, щоб ударити Баранину по обличчю* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 31); * Образно. *Панська конституція — нагаї і податки. Радянська Конституція — радість і достатки* (Укр.. присл.., 1955, 396); * У порівн. *Його слова, мов нагаєм, ошпарили довготелесого Кнобельсдорфа* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 70).

◇ **Бра́ти (взя́ти) в нагаї́** — сильно бити нагаями. *Митрофана Лизю теж узяли в нагаї. Та старий чоловік тільки до шостого удару витримав* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 9).

НАГА́ЙКА, и, *ж.* Те саме, що **нага́й.** *Зараз Юруш взяв нагайку в руки й погнав слуг, наймитів та чорних невільників на роботу в поле* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Вася передав йому свою польову сумку з ротними списками, коня і товсту плетену нагайку* (Гончар, III, 1959, 307).

НАГАЙКО́ВИЙ, а, е. Стос. до нагайки.

НАГАЛАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Галасливо, безладно наговорити чого-небудь.

НАГА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Якого не можна відкласти; терміновий, негайний. [Руфін:] *Дивно, невже й ся справа теж така нагальна?* (Л. Укр., II, 1951, 414); *На пилорамі.. тривала нагальна робота* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 134).

2. Життєво необхідний, дуже потрібний; настійний, пекучий. *Несподівано маю нагальну потребу доступитися до якогось київського банку за кредитом і хочу Вас прохати допомогти в цій справі* (Сам., II, 1958, 473); *Зеленський справді не любив сидіти в своєму «кабінеті» і заходив туди тільки в разі нагальної потреби* (Собко, Біле полум'я, 1952, 257).

3. *заст.* Раптовий, несподіваний. *Патер став направду побоюватись сонячного удару або якої-небудь нагальної слабості* (Фр., II, 1950, 197); *Нагальна смерть.*

4. *діал.* Бурхливий, поривчастий, стрімкий. *Нехай зачепить* [Максима Гримача] *хто чужий, то й не збудеться лиха: налетить, як той вихор нагальний; дощенту викорчує* (Вовчок, I, 1955, 89).

НАГА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нага́льний.** *Нагальність роботи.*

НАГА́ЛЬНО. Присл. до **нага́льний.** — *Так ви таки по правді не догадуєтесь, навіщо я вас так нагально закликав до себе?* — *питав він, не зводячи з Малинки очей* (Вас., I, 1959, 138); *Трохи мінорні звуки останніх рядків* [пісні] *зараз нагально обривалися* (Літ. Укр., 4.I 1963, 3).

НАГА́Н, а, *ч.* Револьвер особливої системи з обертовим барабаном. *Муся сонно блимнув великими чорними очима, підсмикнув пояска, що на ньому теліпалась кобура нагана* (Кир., Вибр., 1960, 29); *До гурту підійшов дільничний міліціонер Кукса з розстебнутою кобурою й наганом у руці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 71).

НАГА́НА, и, *ж., діал.* 1. Догана. *Староста не допустив його до слова, а вичитав йому.. нагану* (Фр., VIII, 1952, 93); *Хоч він був слухняний і робив все, що хто не казав би, все-таки не обійшлося без нагани й кари* (Кобр., Вибр., 1954, 201).

2. Докір, осуд.

◇ **Нага́ну дава́ти (да́ти)** *кому* — засуджувати чиї-небудь дії, вчинки. *Тобі нагани не дадуть, ти сам багатий* (Вовчок, I, 1955, 191).

НАГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наганя́ти** 1—4, 8.

НАГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **НАГО́НИТИ**, ню, ниш, *недок.*, **НАГНА́ТИ**, нажену́, наженéш, *док., перех.* 1. Досягати однакового рівня з тим, хто (що) рухається спереду; наздоганяти кого-, що-небудь. *Гайдамаки понад яром З шляху повернули. Наганяють півпаробка* [півпарубка] (Шевч., I, 1951, 121); *Іван наліг тоді на весла, і його човен почав наганяти передній* (Коцюб., I, 1955, 385); *Малий качаном покотився, за ним Василь,— от-от нажене, от-от зцапа!* (Мирний, IV, 1955, 81); *Гутман хвилин з двадцять ганяв по двору за невеличким поросям, поки таки не нагнав його* (Кол., На фронті.., 1959, 68).

2. Зганяючи, зосереджувати де-небудь, збирати в одно місце. *За вікнами вітер наганяє на вигорілий обрій неповороткі плоти білих хмарин* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 555); *З слобід і хуторів нагнали народу тисячами; рівняли дороги, підгачували греблі* (Стор., I, 1957, 370); *Хоча і машин нагнали з Новоселиці, а й людям роботи вистачає* (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); // *тільки док.* Пригнати, донести і т. ін. велику кількість чого-небудь (рухом вітру, води тощо). *Знали* [матроси] *добре, що коли з півночі вітер нагонить багато криги, то не проб'ється крізь ту кригу до острова «Сміливий звіробій»* (Трубл., I, 1955, 159); *Вдень був низовий вітер і нагнав з моря багато камки* (Н.-Лев., II, 1956, 228); * Образно. *Чорних хмар та непогоди Осінь пізня нажене* (Граб., I, 1959, 273).

3. Женучи, спрямовувати куди-небудь, на кого-, що-небудь. *Пригадав* [Андрись] *панські полювання.., коли ото з'їжджались пани-нероби з усієї околиці, а голодні, обшарпані діти кріпаків наганяли на них звіра* (Гжицький, Опришки, 1962, 190).

◇ **Наганя́ти (нагна́ти) на слизькé** — те саме, що **Заганя́ти (загна́ти) на слизькé** (*див.* **заганя́ти** ¹). *Раптові запитання наганяли Масла на слизьке. Прокурор умів захопити його зненацька* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 314).

4. *перен., розм.* Виклика́ти яке-небудь почуття, переживання, якийсь стан і т. ін. *Дощ шумів і наганяв нудьгу* (Вас., I, 1959, 100); *Поле квилило, наганяючи на Хому тужливі думи* (Гончар, III, 1959, 377); *Грім вогнестрільної зброї нагонив жах на військо Ружинського* (Ле, Наливайко, 1957, 313); *Нагнали дрімоту на неї оті кілометри, що холодної осінньої години виходила їх із самісінького ранку* (Сміл., Сад, 1952, 96).

◇ **Наганя́ти (нагна́ти) апети́т (апети́ту)** — викликати або посилювати відчуття голоду. *Вигляд розкладеної на тарілці шинки нагнав Олі апетиту* (Вільде, Сестри.., 1958, 536); **Наганя́ти (нагна́ти) дрижакі́в** *див.* **дрижаки́; Наганя́ти (наго́нити, нагна́ти) хо́лоду** — завдавати неприємностей, лякати. *Недовго Жаби навтішались, Бо виявилось те, чого не сподівались, Лелека зразу холоду нагнав* (Гл., Вибр., 1951, 123); [Олізар:] *Сам великий князь, намісник краю, взявся за справу. Нагнав холоду губернаторові, що аж захворів, неборак* (Вас., III, 1960, 443); **Наганя́ти (наго́нити, нагна́ти) чо́рну хма́ру** *на кого* — виклика́ти смуток, псувати настрій кому-небудь. *Було видно, що старий Коваль не в настрої.., оцей виїзд молодих нагнав на нього чорну хмару* (Кучер, Трудна любов, 1960, 313).

5. Надолужувати пропущене. *Трудно спершу доводиться — треба наганяти пропущений цілий місяць* (Головко, II, 1957, 214); *Овечата, бички щиро прийнялися щипати вогку траву,.. надвечір прийшлося нагонити утеряне за день, і вони ген порозтікались понад усім озером* (Мирний, IV, 1955, 24).

6. *розм.* Спонукати до активнішої дії, примушувати щось робити; підганяти. *Директор заводу став наганяти всіх, щоб не гаючись їхали до його* (Вас., I, 1959, 89); *Тетяна приневолювала їх* [дітей] *до науки, наганяла до книжки* (Кобр., Вибр., 1954, 148).

7. *розм.* Змушувати піти; виганяти, проганяти. *Чоловік тітки.. жінку шанував, у поле рідко наганяв* (Кобр., Вибр., 1954, 192); *Не приходило йому ніколи на думку нагнати Івана, хоч ненавидів його* (Март., Тв., 1954, 227); *Тосю.. нагнали до хати збирати плече́ві рушники для сватів, білі хусточки для свекра та дружок* (Смолич, Мир.., 1958, 25).

8. *розм.* Штучно збільшувати, підвищувати (ціну, плату і т. ін.). — *Мені потрібна земля, бо своєї немає, й тобі потрібна... А пан те бачить і наганяє ціну...* (Коцюб., II, 1955, 71); *Батюшка у Вербівці був молодий і вже нагнав плату за треби вдвоє* (Н.-Лев., II, 1956, 180).

9. Добувати що-небудь за допомогою перегонки в якійсь кількості. *Наганяти горілки; Нагнати дьогтю.*

10. *безос., розм.* Робити здутим, розпухлим хвору або пошкоджену частину тіла. *Вона впускала собі морфій в ліве плече; на тому місці в неї завсіди наганяло болячки* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Помацав рукою голову — ціла, тільки гулю таку нагнало, як яблуко* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 253).

НАГАНЯ́ТИСЯ^1, я́юся, я́єшся *і рідко розм.* **НАГО́НИТИСЯ**, нююся, нюєшся, *недок.*, **НАГНА́ТИСЯ**, нажену́ся, наже́нешся, *док.* 1. З розгону наштовхуватися, наскакувати на кого-, що-небудь. *А щоб возик не нагонився на Лиску, як де з гори доведеться їхати, то Даринка ще й наритники.. приправила* (Вирган, В розп. літа, 1959, 260); *Не встиг Кайдаш набідкаться, як задній віз нагнався на передній і перекинувся* (Н.-Лев., II, 1956, 276); *Лисиця від Мисливця утіка. Нагналася на Лісника І почала благати Урятувати* (Год., Заяча математ., 1961, 141).

2. *тільки недок.* Пас. до **наганя́ти** 2—4, 8, 9.

НАГАНЯ́ТИСЯ^2, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу побігати. *Набігавшися, наганявшся за цілий день — а ввечері спать хочеться* (Мирний, I, 1954, 216).

НАГА́Р, у, *ч.* Те, що утворюється від неповного згоряння палива, масла і т. ін. *Біля каганця сидів сивий дід, очеретиною підтягав ганчір'яного гнота, коли-не-коли знімаючи рукою масний нагар* (Ле, Наливайко, 1957, 230); *Знявши із свічки нагар, низько схилившись, дружині пише листа комісар* (Гонч., Вибр., 1959, 166); *При роботі двигуна на днищі поршнів, внутрішній поверхні камер згоряння, а також на клапанах утворюється нагар, який є результатом неповного згоряння палива і масла* (Автомоб., 1957, 42).

НАГА́РБАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нага́рбати.** *Він був тепер бідний: увесь кількатисячний маєток, нагарбаний за кілька літ, пішов з димом або з злодіями* (Фр., III, 1950, 44); *Ранком Юзеф Крапивницький обходив свої конюшні, корівники та вівчарні і ласим оком оглядав нагарбане в людей добро* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 25).

НАГА́РБАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Грабуючи, захоплюючи чуже, привласнити багато чого-небудь. [Іван:] *У однім селі та жив собі заможний чоловік, ще за кріпацтва він отаманував, так грошей нагарбав стільки, що, може, його і в дві тисячі не вбереш* (Кроп., I, 1958, 83); *Нагарбав* [Матюха] *за революцію: ліс даром, робочі даром, суботники якісь установляв* (Головко, II, 1957, 22).

2. Брати, захоплювати з собою в якій-небудь кількості. *Хто йде,— горох скубне: гребець скубне у жменю; Іде косар і жнець — нагарбають в кишеню* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60).

НАГАРИ́КАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **гари́кати.**

НАГАРИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, досхочу погарикати. *За день так наговоришся та нагарикаєшся, що увечері тільки й тягне на самоту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 7).

НАГА́РНИЙ, а, е. Стос. до нагару.

НАГАРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагартува́ти.** *Успішно освоюється технологія нагартованої нержавіючої листової сталі з мінімальним короблениям* (Наука.., 5, 1956, 22).

НАГАРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Нагріваючи до високої температури, а потім швидко охолоджуючи, робити твердішим, міцнішим. *Нагартувати метал.*

НАГАРЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу погарцювати.

НАГАРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., розм.* Бурчачи, сердито вилаяти кого-небудь, висловити незадоволення кимсь.

НАГАРЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* Багато, досхочу погарчати.

НАГАСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу побігати, походити. *Коли надворі стемніло, а двоє молодших хлоп'ят, що за довгий серпневий день добре нагасалися по вулиці, вже заснули, мати покликала до себе Гната* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 224); *Як любив Віталик.. ждати її* [матір] *увечері, поки вона, нагасавшись по степових відділках, повернеться* (Гончар, Тронка, 1963, 101).

НАГАТИ́ТИ *див.* **нага́чувати.**

НАГА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГАТИ́ТИ**, гачу́, га́тиш, *док., перех.* 1. Робити гатки в багатьох місцях.

◇ **Хоч гре́блю нагати́** *див.* **гре́бля.**

2. *тільки док., розм.* Накласти, налити і т. ін. у великій кількості. *Нагатити пшона в куліш.*

НАГВИНТИ́ТИ *див.* **нагви́нчувати.**

НАГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **нагви́нчуватися.**

НАГВИ́НЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагвинти́ти.** * У порівн. *Його кругла, мов кавун, голова, вертілася, як нагвинчена* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 26).

НАГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагви́нчувати.** *Для прискорення нагвинчування гайок застосовують спеціальний торцевий ключ з магазином для гайок* (Слюс. інстр.., 1959, 94).

НАГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГВИНТИ́ТИ**, нчу́, нти́ш, *док., перех.* Гвинтячи, надівати на що-небудь. *Для вимірювання великих розмірів на штихмас нагвинчують подовжувач і встановлюють в нього вимірювальний стержень* (Практ. з машинозн., 1957, 16); — *Так ти ж, голубчику, молотком її* [гайку] *насадив, а не нагвинтив* (Панч, II, 1956, 455).

НАГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАГВИНТИ́ТИСЯ**, ти́ться, *док.* 1. Повертаючись, надіватися на що-небудь. *Гайки, виготовлені на одному заводі, нагвинчуються на болти, виготовлені на іншому заводі* (Фрез. справа, 1957, 106); *При з'єднанні болта з гайкою необхідно, щоб будь-яка гайка без помітних зусиль нагвинчувалась на болт* (Допуски.., 1958, 215).

2. *тільки недок.* Пас. до **нагви́нчувати.**

НА́ГЕЛЬ, я, *ч., спец.* Великий дерев'яний або металевий стержень, уживаний для тимчасового чи постійного скріплення частин дерев'яних конструкцій. *Бруси* *скріплюють дерев'яними нагелями завдовжки 65—70 сантиметрів* (Колг. Укр., 10, 1958, 13).

НАГИ́БАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Знайти. *Знайшов* [Архип] *ключа, одімкнув комору, нагибав у скрині глечик із медом і впорав його мало не ввесь* (Вас., II, 1959, 467); *Сторожа могла тут нагибати його в першу-ліпшу хвилину* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 346).

НАГИ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **напаску́дити.**

НАГИ́Й, а́, е́, *заст.* Голий. *Не подобає ж воїну довго під ложем згинатися, та ще й нагому* (Баш, На землі.., 1957, 64); *Тут лежала безліч нагих пнів, освітлених лагідним світлом місячним* (Коб., I, 1956, 462).

НАГИЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех., розм.* Набрати, накласти велику кількість кого-, чого-небудь. *За пустирищем бовваніли довгі, похмурі пакгаузи.— Склади,— майнуло Хомі. — Може, з вівсом? Добре було б, якби з вівсом!.. Нагилив би для коней!..* (Гончар, I, 1954, 346).

НАГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагина́ти** і **нагина́тися.**

НАГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Згинаючи, нахиляти. *Вітер в гаї нагинає Лозу і тополю* (Шевч., I, 1951, 153); *У садку достигала соковита шпанка. Віра нагинала віти, вибираючи найспіліші* (Шиян, Баланда, 1957, 142); *Леонід Семенович підняв руки вгору, підскочив, як заєць, вхопив гілку яблуні, нагнув її* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); * Образно. *Від самого малечку по сей час воно* [життя] *його кидало.. з боку на бік, гнуло, нагинало* (Мирний, IV. 1955, 173).

2. *перен.* Спрямовувати, навертати до чого-небудь. [Р у ф і н:] *Люцій умів себе примусити до того, до чого я себе не міг нагнути* (Л. Укр., II, 1951, 507); *Яке ж лихо чи розпука нагнули його до журливих струн?* (Стельмах, Правда.., 1961, 55).

НАГИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАГНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* Згинаючись, нахилятися. *Замфір ходив по винограднику, нагинався, зазирав під кущі* (Коцюб., I, 1955, 212); *Вже нагинаються дерева під хмарним вітром, як лоза* (Сос., Зел. світ, 1949, 113); *Кайдашиха нагнулась і тільки що хотіла гордо підняти голову, та з усієї сили лусь тім'ям об одвірок!* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Стежка йшла круто вгору. Рубін нагнувся і поліз рачки* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 21).

НАГИ́РКАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **ги́ркати.**

НАГИ́РКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, досхочу погиркати.

НАГІ́ДКИ, нагідо́к, *мн.* (*одн.* **нагі́дка**, и, *ж.*) (*Calendula* L.). Рід трав'янистих та півкущових рослин родини складноцвітих з оранжево-жовтими квітками, зібраними в кошики. *У садочку зелено; цвітуть там гвоздики та нагідки* (Н.-Лев., I, 1956, 115); *На городі під чинарами Я угледів нагідки...* (Олесь, Вибр., 1958, 167).

НАГІ́Н, го́ну, *ч.* Час, нагнаний у дорозі (при русі поїздів, машин і т. ін.). *Поїзд прийшов з нагоном 20 хвилин.*

◇ **Їхати з наго́ном** — їхати, випереджаючи графік.

НА́ГІНКА, и, *ж., розм.* 1. Вираження незадоволення чиєюсь поведінкою, чиїмись учинками в різкій формі. *Похнюпивши голову, він* [голова] *побрів на свої Косогори, де на нього чекала ще одна нагінка, вже від баби Уляни* (Добр., Тече річка.., 1961, 245); *Передчуваючи нагінку від Ласточкіна, Жанна трохи засумувала* (Смолич, Світанок.., 1953, 406).

Дава́ти (да́ти, задава́ти, зада́ти *і т. ін.*) **[до́бру] на́гінку** — виражати незадоволення чиїмись діями, вчинками в різкій формі. — *Якщо ж ми вчора, скажімо, були з директором на третій фермі і Пахом Хрисантович давав там комусь нагінку, то треба ж його везти туди й сьогодні: хай перевірить, чи виконано його розпорядження* (Гончар, Тронка, 1963, 82).

2. Переслідування, утиск кого-, чого-небудь, вороже ставлення до когось, чогось. [Р у ф і н:] *А знаєш, люба, мене таки не тішить ся пригода з дитиною. Почнуться знов нагінки за християнином* (Л. Укр., II, 1951, 375); *Всю країну охопила лихоманка поліцейських нагінок, попереджень і трусів* (Кол., Терен.., 1959, 254).

НАГІ́РНИЙ, а, е. 1. Розташований на горі, в горах. *На нагірній рівнині навкруги могили зеленів молодий садок* (Коцюб., III, 1956, 45); *Нагірним шляхом рушило кілька возів з човнами та іншим збіжжям* (Ле, Наливайко, 1957, 365); *Вересай переночував у челядницькій, а другого дня його одвели в нагірну частину села Сокиринець у призначену йому хату* (Бурл., О. Вересай, 1959, 104).

2. Гористий, високий (про берег ріки, озера і т. ін.). *Нагірний берег Дніпра.*

НАГІРЧИ́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех., розм.* Зробити гірким.

НАГІ́Р'Я, я, *с.* Гірська територія, для якої характерне поєднання плоскогір'їв з гірськими хребтами. *На крайньому півдні і сході нашої країни проходять високі нагір'я* (Фіз. геогр., 7, 1957, 22); *Головні елементи геологічної структури країни* [Іспанії] *становлять нагір'я Месета і гірські кряжі, що її оточують* (Наука.., 5, 1958, 50).

НАГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГЛА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Робити гладеньким, вирівнювати складки за допомогою гарячої праски (про білизну, одяг і т. ін.); // Старанно гладити що-небудь.

2. Гладити (у 2 знач.) у якій-небудь кількості.

НАГЛА́ДИТИ *див.* **нагла́джувати.**

НАГЛЕ́ДІТИ *див.* **наглyда́ти.**

НА́ГЛИЙ, а, е, 1. Який наступає чи відбувається раптово, несподівано, непередбачено. *Садівник і Маланка стояли хвилю мов остовпілі, не розуміючи, що має значити сей наглий викрик* (Фр., VII, 1951, 174); *Не любив він носить телеграм, як не люблять їх одержувати прості люди, боячись наглого нещастя* (Довж., I, 1958, 418).

На́гла смерть — раптова, несподівана смерть. *Нагла смерть Лебеденка зробила на Миколу тяжке враження* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 302).

2. *розм.* Який відбувається надто швидко, несподівано і напружено. *На валах стояли гармати і гаківниці, щоб відбивати наглі напади ворогів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 402); *На двохсотому кілометрі чимале з'єднання подільських і бессарабських партизанів у взаємодії з місцевими повстанцями.. наглим ударом захопили станцію Вапнярку* (Смолич, V, 1959, 618).

3. *діал.* Невідкладний, негайний; терміновий. [М а р т і а н:] *Я не вечеряю. А ще до того роботу наглу маю* (Л. Укр., III, 1952, 311); *Мотря випростовується на весь зріст і каже тремтливим, хоч таким непевним голосом: — Справа нагла, пане докторе...* (Вільде, На порозі, 1955, 27).

На́гла потре́ба — життєво необхідна, нагальна потреба. *Якби не така нагла потреба, то ні за що б не сіла я тепер до писання* (Л. Укр., V, 1956, 150); *Поясненням таким розчарував я вас, ласкавий мій читачу, Тож пояснити все потребу наглу бачу* (Рильський, II, 1946, 181).

НАГЛИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Проковтнути велику кількість чого-небудь; багато, досхочу поглитати чогось. *Мав би він* [журавель] *розум хоча б, А то побреде болотом, Там наглитається жаб І не повернеться потім...* (Нех., Казки.., 1958, 61).

НА́ГЛИТИ, лю, лиш, *недок., перех., діал.* Квапити; підганяти. *Не наглю Вас, не прошу негайної одповіді, але коли будете мати час і охоту перекинутись словом, пишіть* (Коцюб., III, 1956, 369); — *Ну, ну, давайте. Ближче до діла!* — *..удаючи з себе невдоволеного, наглив його голова* (Головко, II, 1957, 522).

НА́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **на́глий**. — *Мене вразила ваша нахабність і наглість,* — *сказала Саня* (Н.-Лев., V, 1966, 208).

НА́ГЛО. Присл. до **на́глий** 1, 2. *Максим успокоювався, не кричав уже та нагло задержав коні* (Стеф., I, 1949, 204); *З морських просторів нагло налетів поривистий вітер* (Збан., Сеспель, 1961, 5); *Грицько Вересай помер нагло* (Бурл., О. Вересай, 1959, 8); — *Скажи, коню, до кого це Ви так нагло гнались?* (Шевч., II, 1953, 331).

НАГЛУЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу поглузувати. *Це було перше хвилююче відчуття перемоги, що зазнали дівчата за все літо. Все ж і наспівалися, налящалися, наглузувалися з пригінчого!* (Горд., II, 1959, 78).

НАГЛУМИ́ТИСЯ *див.* **наглумля́тися.**

НАГЛУМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАГЛУМИ́ТИСЯ**, млю́ся, ми́шся; *мн.* наглумля́ться; *док., з кого — чого, над ким — чим.* Кепкуючи, насміхаючись, виражати неповагу, презирство до кого-небудь; знущатися з когось. — *Що вона в житті без батька? Перший дурисвіт її одурить, наглумиться, насміється* (Гончар, Тронка, 1963, 205); *Іде фашист. Не промахнись. Вже близько ворог твій. Він над сестрою наглумивсь* (Гонч., Вибр., 1959, 180).

НА́ГЛУХО, *присл.* Дуже щільно, не лишаючи отворів. *Віконниці в будиночку зачинені наглухо* (Донч., II, 1956, 104); *Павло забув, що їхні ворота вже давно забиті наглухо* (Кучер, Трудна любов, 1960, 33); *Полісовщики мовчки доїжджають до наглухо огородженого дощаним парканом будинку* (Стельмах, I, 1962, 89); * Образно. *Він мріяв про гімназію, але двері школи перед ним були наглухо зачинені* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 21); // Дуже міцно, сильно; так, що не можна роз'єднати, перемістити. *Лавка наглухо прикріплена до стіни.*

НАГЛУШИ́ТИ, глушу́, глу́шиш, *док., перех.* Вибухами або ударами по льоду оглушити яку-небудь кількість [риби]. *Наглушити коропів.*

НА́ГЛЯД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **нагляда́ти** 1, 2. *Гурти робітників працюють коло будови: хто робить цеглу, хто носить мул та воду.., інші, під наглядом будівничого, вивершують колони* (Л. Укр., II, 1951, 242); [Нечай:] *Я певен, що за вашою квартирою стежить охранка, адже ви під суворим наглядом* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 89); *Під наглядом поліції Шевченко був до кінця свого життя* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 486); *Нагляд за проведенням закону про землю на місцях, крім волосних виконкомів та земельних відділів, доручено ще комнезамам* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 109).

Негла́сний (та́ємний) на́гляд — таємне спостереження поліції за ким-небудь. *Поліція, знявши з нього* [І. Карпенка-Карого] *гласний нагляд, установила за ним пильний нагляд негласний* (Життя К.-Карого, 1957, 52).

2. *збірн.* Група осіб чи органи влади, що наглядають за ким-, чим-небудь. *Міліцейський нагляд.*

НАГЛЯДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагляда́ти** 1, 2, 5. *Наглядання за околицями.*

НАГЛЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГЛЯ́НУТИ**, ну, неш *і* **НАГЛЯ́ДІТИ**, *рідко* **НАГЛЕ́ДІТИ**, джу, диш, *док.* 1. (*док. тільки* **нагля́нути**) *неперех., за ким—чим, з спол. сл.* Пильнувати, слідкувати за ким-, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку і т. ін. *Лукина почала тривожитись і наглядати за Уласом* (Н.-Лев., III, 1956, 340); *Чорнобривець почав уважно наглядати за його роботою* (Гур., Новели, 1951, 71); *Мати просила бабусю, щоб та наглядала за мною, стежила, скільки я їм, коли лягаю спати* (Сміл., Сашко, 1957, 67); [Психіатр:] *Так ви наглянете, щоб ваша небога брала купелі регулярно і щоб увечері пізно не засиджувалась* (Л. Укр., II, 1951, 66); // Стежити, спостерігати з метою нагляду. — *Треба нам дуже стерегтися, бо тепер за нами будуть наглядати* (Мирний, IV, 1955, 344); *З часу навчання в гімназії і до останніх днів життя за ним* [Л. Мартовичем] *наглядала австро-угорська поліція* (Жовт., 2, 1956, 97).

2. *тільки недок., неперех., за ким — чим.* Остерігаючись, слідкувати очима за ким-, чим-небудь. *Зразу й подалися з хати: Остап до корови навідатись, а Артем наглядати за вулицею* (Головко, II, 1957, 290); *Хлопець тільки назирці наглядав за батьком, чекаючи на його від'їзд* (Руд., Остання шабля, 1959, 173).

3. *перех.* Уважно розглядаючи, вибирати, відшукувати кого-, що-небудь. *Наглядав* [Вова] *собі по кутках безпечне місце* (Вас., I, 1959, 87); *Та й славну жінку наглянув собі* [Семен Кароташ]! (Коцюб., I, 1955, 41); *Сам старий їздив на хутори наглядіти собі невістку, а синові — жінку* (Мирний, IV, 1955, 38); [Зарудний:] *Може, й хазяїна собі вже нагледіла? Що ж, діло непогане, Олю* (Мокр., П'єси, 1959, 116).

4. *тільки док., перех.* Поглянувши, звернути увагу на кого-, що-небудь, помітити, виявити когось, щось. *Він ще здалеку наглянув братові стіжки* (Коцюб., I, 1955, 120); *Він пішов в гори та в скелі й наглядів орлине гніздо* (Н.-Лев., III, 1956, 299); *Між гуртом Андрій наглядів свою жінку і дочку* (Ю. Янов., IV, 1959, 10); *Кравцов першим нагледів машину, що їхала від села* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 190).

5. *тільки недок., неперех., розм.* Те саме, що **погляда́ти.** *Соломії, очевидячки, сподобалось, що Роман наглядає на неї з садка* (Н.-Лев., II, 1937, 61); *Кола виходив, наглядав на шлях, наслухав* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 52).

6. *неперех., розм.* Мимохідь або ненадовго заходити, прибувати кудись, навідувати кого-, що-небудь (перев. для контролю, забезпечення порядку і т. ін.). *Вона вчилась аж у столиці, в патріотичному інституті, де їх частенько наглядала сама цариця* (Мирний, IV, 1955, 335); *Раніш у хату було* [дід] *не нагляне,* — *тепер прийшов* (Вас., Вибр., 1954, 15); *Тільки оце прийшов Скиба на зміну.. Наглянув до молотарки* (Головко, I, 1957, 345).

НАГЛЯДА́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до наглядача.

НАГЛЯ́ДА́Ч, нагля́дача́, *ч.* 1. Службовець, що займається наглядом, спостереженням за ким-, чим-небудь. *Його батько, наглядач маяка, з дитинства ні в чому не перешкоджав своєму сину* (Ткач, Моряки, 1948, 80); *Посередині ходить наглядач з жмутами таволги та безжалісно ляскає хворого чи знесиленого* [невільника] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 219).

2. *тільки* **нагля́дач.** Особа, яка таємно стежить за ким-, чим-небудь, вистежує когось. — *Я знаю, що писар.. якийсь пройдисвіт і для мене навіть ворожий, бо заздріває* [вбачає] *в мені свого критика й наглядача* (Н.-Лев., IV, 1956, 44); * Образно. *Не дивися на місяць весною, Ясний місяць наглядач цікавий, Ясний місяць підслухач лукавий* (Л. Укр., I, 1951, 143).

НАГЛЯ́ДА́ЧКА, нагля́да́чки, *ж.* Жін. до **нагля́да́ч.** *Настуся.. ніби їла очима ту капосну наглядачку*

(Н.-Лев., IV, 1956, 237); *В окулярах і в чорному платті, трохи манірна, Ліда нагадувала класну наглядачку старих часів* (Донч., V, 1957, 232).

НАГЛЯ́ДІТИ *див.* **нагляда́ти.**

НАГЛЯДІ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док.* Багато, досхочу подивитися; надивитися. *З рук наробитись, з ніг находитись, з очей наглядітись* (Номис, 1864, № 4560); — *І якого тільки дива Між людьми я наглядівсь!* (Фр., X, 1954, 235).

НА́ГЛЯДНИЙ, а, е, *юр.* Пов'язаний з діяльністю судового, прокурорського нагляду. *Наглядні органи прокуратури.*

НАГЛЯДО́ВИЙ, а, е, *юр.* Те саме, що **на́глядний.**

НА́ГЛЯДОМ, *присл., діал.* Слідом; назирці. *Чоловік за нею пішов наглядом.*

НА́ГЛЯДЦІ, *присл., діал.* Слідом; назирці. *Наглядці ходив* [Явтухів батько] *за батюшкою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 49).

НАГЛЯНСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наглянсува́ти.** *Кринолін пастушки підмітає До блиску наглянсований паркет* (Перв., II, 1958, 68); // *у знач. прикм. Все дивилася* [Любка] *вниз, не інакше, як видивлялася у хром своїх наглянсованих чобіток* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 120).

НАГЛЯНСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГЛЯНСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Начищати до блиску. *Жінка.. на приступцях ганку наглянсовувала хромові чобітки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 118); *Батько наділи нову шапку, наглянсували свою медаль і мерщій з хати* (Юхвід, Оля, 1959, 125).

НАГЛЯНСУВА́ТИ *див.* **наглянсо́вувати.**

НАГЛЯ́НУТИ *див.* **нагляда́ти.**

НА́ГНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагна́ти.** *Роєм вилися попід деревом чужі люди.., нагнані бог зна звідкіль* (Н.-Лев., I, 1956, 338); *До кімнати не ввійшов, а вскочив, як псами нагнаний, інженер Преображенський* (Ле, Міжгір'я, 1953, 164); // **на́гнано**, *безос. присудк. сл. Повне місто козаків та війська нагнано* (Головко, II, 1957, 280).

НАГНА́ТИ *див.* **наганя́ти.**

НАГНА́ТИСЯ *див.* **наганя́тися^1.**

НАГНИВА́ННЯ, я, *с.* Запалення, при якому утворюється і виділяється гній. *Запобігти нагниванню.*

НАГНИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАГНИ́ТИ**, иє́, *док., розм.* 1. Загниватися, нагноюватися.

2. Згнивати в якій-небудь кількості.

НАГНИ́ТИ *див.* **нагнива́ти.**

НАГНІ́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який сердиться, гнівається; розгніваний. *Він бачив, що жінка тільки вдає з себе нагнівану, бо надворі спокійно гукнула до шофера* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 65).

НАГНІ́ВАНО, *розм.* Присл. до **нагні́ваний.** — *Глядіть, тату, з цього пива не буде й квасу,— нагнівано одказав парубок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 548).

НАГНІ́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Образитися, розсердитися на кого-небудь з якихось причин. — *Якби я був такий, як ти, то мав би право нагніватися на тебе* (Фр., III, 1950, 10); *Здається, Ви трошки нагнівались на мене за мій безладний лист* (Л. Укр., V, 1956, 64).

НА́ГНІТ, у, *ч., діал.* Гноблення. *В часах пониження й неволі, І нагніту, і темноти.. Родився, ріс і виріс ти* (Фр., X, 1954, 265); *Середняки, збуваючись глитайського нагніту, стали поводитися вільніше* (Епік, Тв., 1958, 235).

НАГНІ́Т, у, *ч.* Патологічні процеси переважно на холці коней, що виникають від погано припасованої збруї або неправильної посадки при їзді.

НАГНІТА́ЛЬНИЙ, а, е. Який служить для нагнітання. *Він* [компресор холодильної установки] *працює як всмоктуючий і нагнітальний насос* (Технол. інструкція.., 1954, 74).

НАГНІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагніта́ти.** *Для накачування повітря, або, як кажуть, для нагнітання повітря, користуються спеціальними насосами* (Фізика, I, 1957, 63); *Методи площинного нагнітання води, повітря або газу у виснажені поклади називаються вторинними методами видобутку нафти* (Гірн. пром.., 1959, 92); * Образно. *Рильський володіє умінням.. находити такі стилістичні засоби, як, наприклад, нагнітання риторичних запитань, які особливо виразно дають відчути думку і тему* (Криж., М. Рильський, 1960, 126).

НАГНІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГНІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док., перех.* Натискаючи, переміщати і зосереджувати в обмеженому просторі (повітря, рідину і т. ін.). *Відцентровий насос, встановлений біля ріки, водоймища чи резервуару, по металевих трубах нагнітає воду до гідромонітора* (Наука.., 9, 1959, 13); *Замість повітря компресори нагнітатимуть у свердловину газ* (Донч., II, 1956, 192); * Образно. *Тур очима свердлив темряву. Здавалось, поїзд, нагнітаючи шум, ішов прямо на нього* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 711).

НАГНІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Під тиском переміщатися і зосереджуватися в обмеженому просторі (про повітря, рідину і т. ін.). *Повітря, яке нагрівається при згорянні гасу, а разом з ним і продукти згоряння нагнітаються у циліндри двигуна* (Автомоб., 1957, 233).

2. Пас. до **нагніта́ти.**

НАГНІТА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нагніта́ти.** *Тонко подзвонювали поршні нагнітаючих смоків* (Рибак, Час.., 1960, 435).

НАГНІТИ́ТИ^1 *див.* **нагніта́ти.**

НАГНІТИ́ТИ^2 *див.* **нагні́чувати.**

НАГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГНІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док., перех.* Давити, тиснути чим-небудь. *У хаті зробилось душно, важко, мов стеля вниз опустилася й нагнічувала дівчатам голови* (Мирний, II, 1954, 103); *Щось ніби дуже важке та завальне нагнітило його, душило безперестанку й не давало ніякого просвітку думкам* (Н.-Лев., I, 1956, 567).

НАГНІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **нагні́чувати.**

НАГНО́ЄННЯ, я, *с.* Те саме, що **нагнива́ння.** *Екзема з нагноєнням.*

НАГНОЇ́ТИ *див.* **нагно́ювати.**

НАГНОЇ́ТИСЯ *див.* **нагно́юватися.**

НАГНО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАГНОЇ́ТИ**, ою́, ої́ш, *док., перех.* 1. Викликати нагнивання чого-небудь, доводити до гниття. *Нагноювати рану.*

2. Занехаювати що-небудь; забруднювати гноєм. [Проня:] *Добрі родичі, що не знаю, як і відкадитися! Нагноїть у хаті, розговори заведе такі!* (Стар., Вибр., 1959, 603); *В дворі коло хати сіна натрушено, коні нагноїли* (Мирний, III, 1954, 303).

3. *розм.* Те саме, що **угно́ювати.** *Треба поле нагноїти.*

4. Гноїти в якій-небудь кількості. *Нагноїти багато картоплі.*

НАГНО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАГНОЇ́ТИСЯ**, ої́ться, *док.* Набиратися гноєм. *Рана нагноюється.*

НАГНУ́ТИ *див.* **нагина́ти.**

НАГНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагну́ти.** *Придорожні, нагнуті в один бік верби зеленими руками припадали до Василя, востаннє струшували на його обличчя осінній шум і гіркуваті сльози* (Стельмах, II, 1962, 9); *Круглі, трошки опущені плечі, нагнута вперед лебедина шия надавали їй стільки жіночої ніжності,* *що чоловіки в присутності Тамари Розумовської почували себе підкореними* (Томч., Готель.., 1960, 265).

НАГНУ́ТИСЯ *див.* **нагина́тися.**

НАГОВІ́Р, во́ру, *ч.* 1. Неправдиве звинувачення; наклеп, обмова. *Гірко було слухати Яковові такі наговори від свого* (Мирний, IV, 1955, 54); *Вже на нас чигала розлука І лихі наговори чорні...* (Забашта, Пісня.., 1961, 87).

2. У забобонних людей — заклинання, яке має магічну силу. [Явдоха:] *І як би то він зміг мене з ума звести, як я того не схочу? Може, зна такого наговору чи приговору або підкурює чим?* (Кроп., II, 1958, 347); — *Перехрестився б ти, Семене, від наговору це тобі* (Ле, Побратими, 1954, 8).

НАГОВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагово́рити**; // *у знач. прикм.* Який після наговору (у 2 знач.) дістав магічну силу. *Знайшла відьма ножа й пірце якесь наговорене* (Вовчок, I, 1955, 53).

НАГОВОРИ́ТИ *див.* **нагово́рювати.**

НАГОВОРИ́ТИСЯ *див.* **нагово́рюватися.**

НАГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАГОВОРИ́ТИ**, ворю́, во́риш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Розповідати, повідомляти, говорити багато чого-небудь. *Пасинок твій моєму Іллі дурниці наговорює* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 78); *Чорновусий полковник підсів до нього і, випиваючи чару за чарою, почав наговорювати всячини* (Ле, Україна, 1940, 214); *Кайдашиха взяла чарку і наговорила приказок живим і мертвим повнісіньку хату* (Н.-Лев., II, 1956, 280); — *Моя Олена була особливо привітна та балакуча. За сніданком наговорила стільки всякої всячини, що іншій на тиждень вистачило б* (Грим., Подробиці листом, 1956, 73); — *Наговорив, набалакав і швиденько втік, а ти думай, чоловіче, що робити,— торкнувся* [Мірошниченко] *рукою до потилиці* (Стельмах, II, 1962, 101).

◇ **Нагово́рити [, що] на вербі гру́ші [росту́ть]** *див.* **гру́ша; Нагово́рити по́вну ха́ту (по́вні ву́ха)** — дуже багато сказати, розповісти. [Андрій:] *Незабаром он мати з дачі повернеться, то зразу наговорить повну хату* (Мороз, П'єси, 1959, 247); — *Наговорив ти мені, Іоне, повні вуха,— засміявся Петру* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 413); **Нагово́рити сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** *див.* **во́вна.**

2. *неперех., на кого—що, розм.* Зводити наклеп, безпідставно обвинувачувати кого-небудь у чомусь. *Всі знали Боруха, навіть годили йому, щоб часом він не наговорював чого на дочок* (Н.-Лев., I, 1956, 141); — *Чого дарма наговорювати на людей,— підводить вгору райдужні повіки Матвій і повертає голову до Октава* (Стельмах, I, 1962, 92); *Чого то вже вони* [вороги] *на Бруса не наговорили? Хоч голову йому зараз знімай* (Кв.-Осн., II, 1956, 140).

3. *перех., розм.* Спонукати до якого-небудь вчинку; підбурювати, підбивати. — *Він* [писар].. *підпоює мужиків, наговорює їх проти мене* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); *Цар прийшов подивитись і наговорює млинаря продати коня* (Калин, Закарп. казки, 1955, 64).

4. *перех. і неперех., розм.* У забобонних людей — нашіптуючи заклинання, наклика́ти на кого-, що-небудь якесь лихо. [Жінка:] *Бачили її* [відьму] *перед тим, як вона ходила при місяці кругом хати, чимсь кропила її та наговорювала.. от і пожар від того* (Вас., III, 1960, 51).

5. *перех., розм.* Говорити для записування іншою особою; диктувати. [Ольга:] *Дорогий синочку, цього листа пише тобі наша вчителька, а я наговорюю* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 13).

НАГОВО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАГОВОРИ́ТИСЯ**, ворю́ся, во́ришся, *док., розм.* 1. Досхочу поговорити. *Вона серед ночі встає, І стереже добро своє, І дожидає того світу, Щоб знов на його надивитись, Наговоритись* (Шевч., II, 1953, 194); // *перев. із запереч.* не. Задовольняти бажання поговорити з ким-небудь. *Повні прихильності одна до одної, жінки не могли наговоритися* (Горд., II, 1959, 285).

2. *тільки недок.* Пас. до **нагово́рювати.**

НАГОГО́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* З піднятим, скуйовдженим пір'ям та витягнутою головою. *Вони стояли один проти одного, як молоді нагогошені півні* (Збан., Старший брат, 1952, 18).

НАГОГО́ШИТИСЯ *див.* **нагого́шуватися.**

НАГОГО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАГОГО́ШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док., розм.* 1. Надуватися, скуйовджуючи пір'я і витягаючи голову (про птахів). — *Чуєте, добрі люди вже ніч по шматках розібрали, а півні нагогошуються, щоб ранок проспівати* (Стельмах, I, 1962, 159).

2. *перен.* Надуватися, нахмурюватися. — *Тітко Докіє, чого це Дмитро як сич нагогошився?* (Стельмах, На.. землі, 1949, 199).

НАГО́ДА, и, *ж.* Зручні для здійснення чого-небудь обставини, підхожий для чого-небудь момент. *Олексій дав оправити портрет у рамки за скло і послав при нагоді до матері* (П. Куліш, Вибр., 1969, 298); *Ольга мала деякі дані підозрівати, що Завадка шукає нагоди заговорити до неї* (Вільде, Сестри.., 1958, 513); *В колгоспі «Серп і Молот» ми мали нагоду багато розмовляти з старими хліборобами* (Вол., Сади.., 1950, 54).

З наго́ди *чого* — у зв'язку з певними обставинами. *Бульба з нагоди приїзду синів запросив усіх сотників і всю полкову старшину* (Довж., I, 1958, 219).

НАГОДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док.* 1. Прийти куди-небудь, появитися кудись, десь. *Раз якось хазяїн нагодився ненароком в поле* (Н.-Лев., III, 1956, 290); *До цеху нагодився начальник депо Васильченко* (Гур., Через замети, 1961, 93); *Тетяна, що нагодилась поблизу, кинулася розшукувати зоотехніка* (Добр., Тече річка.., 1961, 71).

2. *розм.* Випадково виникнути, з'явитися, трапитися. *Демида не тягнуло нікуди звідси.. А надто, що нова цікава праця нагодилася йому* (Гр., II, 1963, 67); *Тут нагодилася йому термінова робота* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 120).

3. *розм., рідко.* Зібратися куди-небудь, наміритися на що-небудь. *Антон нагодився було зайти до Хомашихи по заробіток і думав, що з холоду дадуть хоч чарку погріти нутро* (Чорн., Потік.., 1956, 8).

НАГОДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагодува́ти.** *Він заводив знайомства, менжував і хитрував, аби тільки його бійці були добре нагодовані, зразково споряджені* (Гончар, III, 1959, 187); *Переночувавши на м'якій соломі та в теплій хаті, нагодований синім од буряка борщем, Терешко на ранок трохи оклигав* (Епік, Тв., 1958, 393).

НАГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГОДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Задовольняти чиї-небудь потреби в їжі; годувати вволю. [Тірца:] *Не напувай слізьми малого сина, не нагодовуй молоком недолі* (Л. Укр., II, 1951, 147); *Хутенько зварила* [Харитя] *куліш, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок* (Коцюб., I, 1955, 16); *Коли настала пора підкріпитися, Оленчук нагодував офіцера із власного вузлика* (Гончар, II, 1959, 37); // *чим.* Давати поїсти що-небудь. — *Заколеш підсвинка та м'ясом нагодуєш Калік, сиріток і старців* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 126); *Згадалась сусідка Вівдя, яка нагодувала хвору дитину гречаником* (Донч., III, 1956, 7).

НАГОДУВА́ТИ *див.* **нагодо́вувати.**

НАГОЙДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Погойдатися багато, досхочу.

НАГОЛІ́В'Я, я, *с., розм.* Місце на постелі, куди лягають головою. *Заснув раптово.. Всю ніч сиділа в наголів'ї мати І погляду не зводила сестра* (Мал., Звенигора, 1959, 47).

НАГОЛІ́ННИК, а, *ч.* Частина металевої збруї, що накладалась на голінку. *Боярин був у повній рицарській збруї: в панцирі з залізної, блискучої бляхи, в таких же набедрениках і наголінниках* (Фр., VI, 1951, 45); // Все, що накладалось, одягалось на голінку. *Був на ньому Драний, нужденний хітон, на голінках із бичої шкури Латані мав наголінники* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 401).

НА́ГОЛО́, *присл.* 1. Вийнятий з піхов, в оголеному вигляді (про холодну зброю). *Піхви були залишені коноводові, і друзі виїхали на вихідні позиції з шаблями наголо* (Руд., Остання шабля, 1959, 166); *Не встигли ми дійти до одної з скирт, як із-за другої вискочило кілька кінних з шаблюками наголо* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 8).

2. Не залишаючи волосся, до шкіри (про стрижку, гоління). *Він.. видобув лезо безпечної бритви.. і наголо зняв бороду* (Ю. Янов., II, 1954, 49); *Ганжа-Ганженко неквапом, з почуттям самоповаги вийшов на трибуну, пригладив рукою свою лобату, наголо вибриту голову* (Гончар, II, 1959, 187).

3. *перен.* Цілком, зовсім; поголовно. *В городі не як у селі, що тільки й є мужики; ні, там усе пан наголо* (Кв.-Осн., II, 1956, 282).

Го́лий наголо́ — зовсім голий. *Марина гола наголо́ Перед будинком танцьовала* [танцювала] *У парі з матір'ю!* (Шевч., II, 1953, 98).

НАГОЛО́ВАЧ, а, *ч.* 1. Круговий ремінь вуздечки, що йде від вудил поза вуха. [Семен *(зняв з одвірка наголовач і віжки)*:] *Я піду осідлаю вам коня* (Галан, I, 1960, 508).

2. *діал.* Наголовок (у 1 знач.). *Целя в літнім бронзовім пальті і в білім солом'янім капелюсі з широкими крисами і червоно-жовтою кокардою на наголовачі спішила на пошту* (Фр., II, 1950, 306); *Витягнув.. Гаврило невеличку крисаню з круглим стіжкуватим наголовачем* (Ков., Світ.., 1960, 130).

НАГОЛО́ВНИК, а, *ч.* Те саме, що **на́головок** 1. *Пишно вбраний, в крисані з високим наголовником, обвитим кованою бляхою, він ішов, як цар, гордо несучи голову* (Хотк., II, 1966, 54).

НА́ГОЛОВОК, вка, *ч.* 1. Верхня частина капелюха, картуза, шапки.

2. *діал.* Заголовок. *Я переконався, що найулесливіші похвали доходили до мене від тих, що знають мої твори лише з наголовків і ніколи не читали їх* (Ірчан, II, 1958, 459).

НАГО́ЛОВУ, *присл.:* **Розгроми́ти (розби́ти) наго́лову** — розгромити, розбити повністю, ущент. *Назва гірського міста Турка і пішла від того, що в глибокій долині ріки Стрий руське військо наголову розгромило турка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); *І тільки пролетаріат міг розбити її* [буржуазію] *наголову. І тільки розбивши її наголову, пролетаріат міг завоювати остаточно, використовуючи таке знаряддя, як державна влада, співчуття і підтримку дрібнобуржуазних верств населення* (Ленін, 30, 1951, 242).

НАГОЛОДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Натерпітися від голоду; довго і багато поголодувати. [Федора:] *Тут ось і по тютюнах і по буряках бігаєш, і намерзнешся, і наголодуєшся* (Вас., III, 1960, 144); — *Якої холери тільки на нас не було, якого мору не насилалося, а що наголодувалася хоч би і я в дитинстві* (Збан., Мор. чайка, 1959, 154).

НА́ГОЛОС, у, *ч.* 1. Виділення складу в слові посиленням голосу або підвищенням тону. *Роль наголосу в фонетичній системі кожної мови, в усій звуковій організації її, винятково велика* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 150); *В українській мові, як і в російській, наголос не має сталого місця у слові* (Худ. чит.., 1955, 85); // Виділення голосом слова в реченні для підкреслення його логічного значення. *На цьому слові він одверто зробив наголос і цинічно всміхнувся* (Головко, II, 1957, 164); // Виділення, висунення чого-небудь на перший план як найголовнішого. *Горький ставив наголос на величезному значенні для зростання людської свідомості, для розквіту культури таких створених народом образів, як Прометей, доктор Фауст, Василиса Премудра тощо* (Рильський, III, 1955, 149).

△ **Висхідни́й на́голос** — наголос з поступовим підвищенням тону; **Відтяга́ти (відтягти́, відтягну́ти) на́голос** *див.* **відтяга́ти; Логі́чний (смислови́й) на́голос** — виділення підсилювальною інтонацією найважливішого щодо смислу слова в реченні; **Музи́чний (тоні́чний) на́голос** — виділення одного із складів слова висотою тону; **Рухо́мий на́голос** — наголос, що міняє місце в межах одного і того самого слова залежно від його граматичної форми; **Силови́й (динамі́чний) на́голос** — виділення одного із складів слова більшою силою артикуляції; **Спадни́й на́голос** — наголос з поступовим зниженням тону або сили звука наприкінці складу.

2. Значок над літерою, який указує на виділення звука в слові посиленням голосу або підвищенням тону. *Поставити наголос.*

НАГО́ЛОС, *присл., діал.* Голосно, гучно. *Далі ставали вони* [панічі] *сміливішими та реготались уже наголос, незважаючи на Гната* (Коцюб., I, 1955, 39); *Небагато хибувало до того, щоб наголос був не розплакався* [Петрик] (Черемш., Тв., 1960, 36); // Уголос. — *Знаєте що,— мовить Лисичка,— сповідаймося одні одним наголос і відбудьмо покуту кождий за свої гріхи* (Фр., IV, 1950, 78).

НАГОЛОСИ́ТИ *див.* **наголо́шувати.**

НАГОЛО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наголоси́ти;** // **наголо́шено,** *безос. присудк. сл. Треба давати рішучу відсіч проявам буржуазної ідеології, усім тим, хто стоїть на заваді її* [української культури] *розвитку.. А разом з тим, як це і в доповіді наголошено, рішучу відсіч давати повинні ми й націоналізмові* (Вітч., 5, 1956, 12).

2. *у знач. прикм., лінгв.* На який падає наголос. *Найбільшою чіткістю та виразністю відзначається вимова наголошених голосних* (Худ. чит.., 1955, 74).

НАГОЛО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наголо́шений** 2.

НАГОЛО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наголоси́ти, наголо́шувати.** *Одним з важливих питань культури нашої усної літературної мови є її нормативність, зокрема нормативність у наголошенні слів* (Мовозн., XVIII, 1963, 56); *Новий роман Стельмаха «Правда і кривда».. завоював прихильність критики насамперед сміливим наголошенням на гострих питаннях сучасності* (Вітч., 3, 1962, 165).

НАГОЛО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наголо́шувати.** *Подвійне наголошування; Наголошування дієслівних основ.*

НАГОЛО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАГОЛОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док.* 1. *перех.* Силою голосу чи підвищенням тону виділяти склад у слові або слово в реченні. *Безсуфіксні слова жіночого роду на -а (-я) наголошують переважно голосний.. кореня* (Курс сучасної укр. літ.

мови, I, 1951, 485); *Говорячи, Андрій Петрович без притиску, але якось чудно наголошував то те, то те слово, буцімто в мові його був ще й інший сенс* (Шовк., Людина.., 1962, 275); — *Я принаймні завжди був проти всякого втручання в мої особисті,— він наголосив це слово,— особисті справи* (Смолич, I, 1958, 59).

2. *перех. і неперех., що, на чому, на що, з спол.* що, *перен.* Виділяти, підкреслювати, ставити на перший план якусь думку, якесь положення і т. ін. *Вони* [молоді новелісти] *наголошують відважність, наполегливість.. в характері радянської людини* (Смолич, VI, 1959, 215); *Соціалістичний реалізм не тільки розкриває нові пізнавальні можливості літератури, а й особливо наголошує на її дійовій організуючій, перетворюючій ролі в суспільстві* (Іст. укр. літ., II, 1956, 24); *Необхідно наголосити, що любов до землі неможлива без любові до праці, важкої, кропіткої праці в ім'я життя* (Вітч., 6, 1961, 183).

НАГОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Виділятися силою голосу чи підвищенням тону (про склади, слова). *Залежно від змісту можуть наголошуватись і такі повнозначні частини мови, як займенники, прислівники, числівники* (Худ. чит.., 1955, 106).

2. *перен.* Виділятися, підкреслюватися, ставитися на перший план. *Надзвичайно важливим дороговказом для наших творчих працівників є Постанова квітневого пленуму ЦК КПРС, в якій наголошується на необхідності вести наступальну боротьбу проти буржуазної ідеології* (Мист., 3, 1968, 2).

НАГОМОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., розм.* 1. *перех.* Розповісти, повідомити багато чого-небудь.

◇ **Нагомоні́ти по́вну ха́ту** — те саме, що **Наговори́ти по́вну ха́ту (по́вні ву́ха)** (*див.* **наговорювати**). [Кость:] *Приведе* [мати] *в школу, роздіне, нагріє, піде учителю нагомонить повну хату* (Вас., III, 1960, 171).

2. *неперех., на кого.* Накричати на кого-небудь, вилаяти когось. *Дід Танасій не без того, щоб коли не нагомонів на його, часом і за чуба скубне, а за очі хвалить хлопця* (Вас., I, 1959, 268).

НАГОМОНІ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док., розм.* Досхочу поговорити. — *Чого я там не бачила? Об чім ми там ще не нагомонілися? — одказала Параска і не пішла* (Мирний, IV, 1955, 54); * Образно. *Опівночі дощ збив бурю. До світанку й сам, нагомонівшись з громовицями, втихомирився* (Баш, Надія, 1960, 137).

НАГО́НИТИ *див.* **наганя́ти.**

НАГО́НИТИСЯ *див.* **наганя́тися^1.**

НАГО́НИЧ, а, *ч.* Учасник облави, який гонить звіра чи птаха на мисливця; гучок. *Коли нагоничі розсипалися цепом і вигуками почали підіймати дичину, Гасан наблизився до падишаха і застиг у шанобливому поклоні* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 360).

НА-ГОРА́, *присл., гірн.* Нагору, на поверхню землі. *А вийдеш на-гора,— який красивий тутешній край* (Ю. Янов., II, 1954, 150); *І сяяли зірки.., як вугіль на-гора давали вперше ми* (Тер., Серце.., 1962, 9).

НАГОРА́ТИ *див.* **нагоря́ти.**

НАГО́РБЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **згорблений** 2. *Тремтіла і здригалася його* [джмеля] *засмалена голова, і світла шийка, і нагорблена, як у трудівника, спина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 540).

НАГОРІ́, *присл.* 1. У верхній або на верхній частині чого-небудь. *Чижики звили собі гніздо на найвищій гілці найвищої ялини в лісі зовсім не тому, що вони були такі горді і хотіли жити найвище від усіх.. Просто їм здавалося, що там, нагорі, їм буде і безпечніше, і веселіше* (Ів., Ліс. казки, 1954, 14); // На верхньому поверсі будинку. *Ми зупинилися в недорогому, але чепурненькому готелі. Михайло із Ляським у дешевенькому номері нагорі, а ми з дружиною — в розкішній кімнаті внизу* (Досв., Вибр., 1959, 105); // На поверхні, зверху чого-небудь. *Там, нагорі, вже напевне почалася робота, там напевне вживають усіх заходів, щоб врятувати шахту і людей, які лишилися під землею* (Донч., Шахта.., 1949, 148).

2. *перен., розм.* В організації, що стоїть вище в адміністративному відношенні. — *Знаєте, чиїм ад'ютантом Білограй був у війну? Знаєте! Отож. Генерала армії. От що за рука в нього там, нагорі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 166).

НАГОРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **нагорі́ти;** // *у знач. прикм. Нагорілий гніт блиснув, зашкварчав, сиза іскорка стрільнула вгору і згасла...* (Мирний, IV, 1955, 298).

НАГОРІ́ТИ *див.* **нагоря́ти.**

НАГОРЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **накрича́ти.**

НАГОРНУ́ТИ *див.* **нагорта́ти.**

НАГО́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагорну́ти.** *Петро мчав вулицею не оглядаючись, ступав по затужавілих.. калюжах, обминав біля парканів нагорнуті старанними господарями кучугури останнього снігу* (Хижняк, Килимок, 1961, 66); // *у знач. прикм. Багатії-казахи нацьковували своїх наймитів на зіп'яті серед степу, схожі на купи нагорнутої землі, переселенські хутори* (Хор., Ковила, 1960, 60).

НАГОРО́ДА, и, *ж.* Відзначення заслуг, достоїнств і т. ін. *Три Зорі у нагороду За геройство за твоє* [Кожедуба]... (Нех., Ми живемо.., 1960, 114); // Те, що дається для відзначення заслуг, достоїнств і т. ін. *Коли мене викликали першого, щоб одержати нагороду* [книжку], *то я почув, що він* [батько] *голосно заплакав* (Фр., I, 1955, 12); *Коли вручають нагороду Тобі чи області твоїй,— Подумай, що ти для народу В майбутнім зробиш, друже мій!* (С. Ол., Вибр., 1959, 99).

НАГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагороди́ти^1.** *Ми зараз вилітаємо до нашої столиці. Ви всі нагороджені цією поїздкою за прекрасну роботу* (Ів., Вел. очі, 1956, 116); *За заслуги перед народом О. М. Бойченко був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора та «Знак пошани»* (Літ. газ., 31.V 1951, 3); *Відповіді лектора були ще раз нагороджені щедрими оплесками* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 183); // *у знач. прикм. Коли голова екзаменаційної комісії назвав його ім'я першим у списку нагороджених учнів, він раптом почув голосний плач свого батька* (Кол., Терен.., 1959, 18); // **нагоро́джено,** *безос. присудк. сл. Торік республіку* [УРСР] *нагороджено другим орденом Леніна* (Колг. Укр., 4, 1959, 1).

НАГОРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагороди́ти^1.** *Наш кур'єр з ранковою поштою приніс повідомлення про нагородження мене бойовим орденом Червоного Прапора* (Мушк., Серце.., 1962, 230); *На багатьох підприємствах столиці України відбулися мітинги, присвячені нагородженню міста-героя Києва орденом Леніна...* (Рад. Укр., 22.VI 1961, 4).

НАГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагоро́джувати^1.**

НАГОРО́ДЖУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **НАГОРОДИ́ТИ**, роджу́, ро́диш, *док., перех.* 1. Давати нагороду кому-небудь. *Пан давно хвалився Остапові, що він його нагородить як слід за вірну службу* (Мирний, IV, 1955, 29); *Сорок одного голову найкращих колгоспів уряд нагородив вищою ознакою честі, слави і геройства — орденом Леніна* (Ле, Історія радості, 1947, 302); // Висловлювати подяку, виражати задоволення, схвалення, виявляти прихильність у нагороду за що-небудь. *Дружними оплесками нагороджують лектора вдячні слухачі*

(Шиян, Партиз. край, 1946, 89); *Уже він їй муж! Такою довірою, таким неймовірним щастям нагородила вона його ось тут під вітряні шуми* (Гончар, II, 1959, 91).

2. *перен.* Віддячувати, відплачувати комусь за що-небудь. *Степи переродяться, вони стануть родючими, вони щедро нагороджуватимуть труд хлібороба* (Літ. газ., 26.IX 1950, 9); *Природа, немов бажаючи нагородити нас за цілий день смертельних небезпек і втоми, посилала нам тиху красу липневого вечора* (Кач., Вибр., 1953, 302).

3. *перен., розм.* Наділяти кого-небудь чимось небажаним, неприємним. *Всю дорогу мати нарікала на свою нещасливу долю, що з усіх боків ошукала її: спочатку нагородила чоловіком-невдахою, а потім підкинула оцього опришка, оцього неслухняного Миколу* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 87); // Давати певну назву (перев. негативну). *Ідіот, незграба, робот, ледащо дурне — такими та іншими прозвиськами в цьому дусі тільки й нагороджує Брага свій бульдозер* (Гончар, Тронка, 1963, 266); *Епітети «сонне», «тихе», якими письменники нагородили чимало міст, не підходять до Одеси* (Літ. Укр., 10.IV 1964, 1).

НАГОРО́ДЖУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАГОРОДИ́ТИ**, роджу́, ро́диш, *док., перех., розм.* 1. Будувати, ставити що-небудь у великій кількості. [Одарка:] *Які були старі тини — все за зиму попалила, а нагородити було нічим — хіба своїми пальцями!..* (Мирний, V, 1955, 233).

2. *тільки док., перен.* Наговорити або написати багато беззмістовного, нерозумного і т. ін. — *Ти, Дарино, не малу задачу задала мені і стільки в ній різного нагородила,.. що й самий найрозумніший навряд чи розгородить його* (Стельмах, Хліб.., 1959, 506).

Нагороди́ти дурни́ць — наговорити або написати багато беззмістовного, нерозумного і т. ін. *Він тільки зрозумів.., що сповідь його була непотрібна, що він сьогодні нагородив чимало дурниць* (Гур., Наша молодість, 1949, 82).

НАГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. Одержувати в нагороду що-небудь. *Українська РСР вдруге нагороджується орденом Леніна.*

2. Пас. до **нагоро́джувати** ^{1}. *Труд його нагороджувався. Ніхто не мав ніколи ліпших від його свідоцтв* (Кобр., Вибр., 1954, 30).

НАГОРОДИ́ТИ ^{1} *див.* **нагоро́джувати** ^{1}.

НАГОРОДИ́ТИ ^{2} *див.* **нагоро́джувати** ^{2}.

НАГОРО́ДНИ́Й, нагоро́дна́, нагоро́дне́. Стос. до нагороди. *В Бородінському музеї під склом зберігаються пожовклі від часу нагородні листи учасників бою, які особливо відзначилися* (Рад. Укр., 28.IX 1962, 3).

НАГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагорта́ти.** *Іван Леонтійович пропонував підрахувати, де вигідніше для колгоспу затримувати сніг щитами, а де нагортанням сніговим плугом* (Колг. Укр., 4, 1957, 30).

НАГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГОРНУ́ТИ**, горну́, го́рнеш, *док., перех.* Горнучи, збирати в якій-небудь кількості. *Він не міг бачити того пенька, того місця, де за хвилину перед цим стояла його ялинка, і почав нагортати снігу на пеньок* (Коцюб., I, 1955, 79);— *В нас не люди, а кроти, котрі сидять у норах та нагортають купки землі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 47); *Настуся нагорнула піску собі на ноги до самих колін* (Коп., Подарунок, 1956, 40); // *безос. Перед тими, хто ставав навколішки, за мить нагортало кучугури-бархани пилюки* (Гончар, I, 1959, 3).

НАГОРТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **нагорта́ти.**

НАГО́РУ, *присл.* На верхню частину чого-небудь, у напрямі до верхньої частини чого-небудь. *Дід припинив коня, устав, одпустив черезсідельник і, сівши, помалу поїхав нагору* (Мирний, I, 1954, 282); *Під стіною накладено мішків, Фелікс виліз нагору, відхилив кришку* [витяжної труби] (Ю. Янов., II, 1954, 40); // На верхній поверх будинку. *Аврелія мовчки метнула на батька погляд, повний ненависті, і швидко подалась по сходах нагору* (Л. Укр., III, 1952, 286); // На поверхню. *Де-не-де щось чорне швидко пливло по воді, то зринаючи нагору, то знову потопаючи* (Гр., I, 1963, 420); *Потім вода знову забила в ключ, і незабаром вареники почали випливати нагору* (Сенч., Опов., 1959, 44).

НАГОРЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Доволі погорювати; зазнати багато горя. [Олена:] *Колись, може, і згадати буде нічим своє життя у батька. І не сходила гарно і не згуляла вільно, тільки наробилась та нагорювалася...* (Вас., III, 1960, 66); — *Нагорювалася, натомилася, дружино моя, на цім світі — порозкошуй же та заспокойся після смерті! — мимоволі вирвалося з уст Макара* (Л. Янов., I, 1959, 71).

НАГОРЯ́ТИ, я́є *і* **НАГОРА́ТИ**, а́є, *недок.*, **НАГОРІ́ТИ**, ри́ть, *док.* 1. Давати нагар. *Свічка почала нагорати, меркнути* (Мирний, I, 1954, 211); *Каганець почав нагоряти, гаснути, і мати відщипнула пальцями кінчик гнотика* (Гур., Наша молодість, 1949, 212); *Маленька лойова свічка.. коптіла, нагорівши* (Фр., VII, 1951, 345).

2. *безос.* Витрачатися в якій-небудь кількості (про електроенергію, пальне).

3. *безос., перех., розм.* Перепадати за що-небудь (про покарання, догану і т. ін.). — *Може, й нагорить мені, коли суну свого носа в чужі горшки...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 335); — *Як ви думаєте?.. до начальства ще може полізти. — Еге,— той йому. — То й нам нагорить* (Тесл., З книги життя, 1918, 183).

НАГОРЬО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який зазнав багато горя. [Катря:] *Та я ж тебе, бідну дівчину, натруджену та нагорьовану, винесу з цієї неволі на коні золотому* (Вас., III, 1960, 122); *Вони* [коломийки] *були такі милі серцю.. нагорьованого люду, бо вселяли надію на визволення, кликали братів зі сходу на допомогу* (Колг. Укр., 11, 1962, 18).

НАГОСПОДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., розм.* Господарюючи, домогтися чого-небудь або накоїти чогось. *Хати помазала* [Ївга], *столи, лавки позмивала; птицю купує, бо своєї вже дасть бог: Тимоха нагосподарював!* (Кв.-Осн., II, 1956, 301).

НАГО́СТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагостри́ти**; // *у знач. прикм. Старі слова говорить Гудзь, а вони крають сьогодні, як нагострений ніж* (Коцюб., II, 1955, 55); *В обід Тимко приїхав у село за нагостреними косами для косарки* (Тют., Вир, 1960, 271); * Образно. *Тут жив колгоспний комірник. Він знав, звичайно, хто я, Бо вже нагострений язик Був у цього «героя»...* (Воскр., З перцем!, 1957, 329).

НАГО́СТРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагостри́ти.**

НАГОСТРИ́ТИ *див.* **наго́стрювати.**

НАГОСТРИ́ТИСЯ *див.* **наго́стрюватися.**

НАГО́СТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наго́стрювати.**

НАГО́СТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАГОСТРИ́ТИ**, гострю́, го́стриш, *док., перех.* Робити що-небудь гострим за допомогою точіння, клепання. *Клепала* [мати] *косу, нагострювала її* (Минко, Моя Минківка, 1962, 78); *Дехто, сподіваючись, що на завтра прийдеться на жнива ставати, і серп позубив, косу нагострив* (Мирний, IV, 1955, 246); *Вона випила молока, нагострила сапку й пішла обгортати картоплю* (Донч., Секрет, 1947, 95); * Образно. *В слово думи уложи, Нагостри їх, мов ножі, І тоді пускай їх сміло,— Стане слово те за діло* (Черн., Поезії, 1959, 140).

◇ **Нагострúти вýхо (вýха)** *див.* **вýхо; Нагóстрювати (нагострúти) сокúру (меч)** — готуватися до збройного нападу, до війни. *Дарма палій війни нагострює сокиру і атомом своїм погрожує дарма* (Гонч., Вибр., 1959, 242).

НАГÓСТРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАГОСТРИ́ТИСЯ**, гóстриться, *док.* 1. Ставати гострим після точіння, клепання. * Образно. *Тепер Глущук і Хомаха один перед одним оголили своє нутро, нагострилися як ножі* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 174).

2. *тільки недок.* Пас. до **нагóстрювати.**

НАГОСТЮВÁТИСЯ, ююся, юєшся, *док., розм.* Досхочу, довго погостювати. [Конаш:] *Ну, жінко, і справді вже ми нагостювались у свата, пора й додому* (Кроп., II, 1958, 213); *Ольгу Юліанівну попросила* [Леся] *прийти одразу ж, як тільки насидиться та нагостюється* (М. Ол., Леся, 1960, 232).

НАГОТÁ, и́, *ж.* Вигляд, стан голого тіла; голизна. *Наготи Старої нічим одягти І витопить зимою хату* (Шевч., II, 1953, 195); *Понурив голову в землю отаман, соромлячись наготи своєї перед своїми ж козаками* (Довж., I, 1958, 250); * Образно. *У своїй чорній наготі простерлася вона* [земля] *на сонці широко-далеко* (Коб., I, 1956, 540).

◇ **У всій** [**своїй** *і т. ін.*] **наготі́** — без прикрас, у справжньому вигляді. *Факт бунту* [селян].. *став перед уявою слухачів у всій наготі й пластиці* (Фр., VI, 1951, 272); *Художник стикається з дійсністю у всій її наготі* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 24).

НАГОТÓВАНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **наготóвлений.** *Параска зовсім до хазяйства не придалася: для неї байдуже, чи виметена хата, чи ні, чи наготована страва, чи ще треба готувати* (Мирний, IV, 1955, 94); *Черниш стояв з планшеткою Брянського через плече, стискаючи в руці пістолет, наготований для салюту* (Гончар, III, 1959, 124); // **наготóвано,** *безос. присудк. сл. Розпечений диск сонця осідав на його* [ліска] *хребет, наче там, в самісінькій гущавині, було наготовано йому місце для нічлігу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 173).

НАГОТÓВИТИ *див.* **наготóвлювати.**

НАГОТÓВИТИСЯ *див.* **наготóвлюватися.**

НАГОТÓВІ, *присл.* У стані готовності. [Монтаньяр:] *В той самий день я й шнур оцей купив, і пилочку, щоб бути наготові* (Л. Укр., II, 1951, 176); *Гей, товаришу, вставай.. Коні наготові ждуть, Сурма кличе до походу!..* (Шер., Дорога.., 1957, 36).

НАГОТÓВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наготóвити.** *Кілок напасника, наготовлений до удару, влучив не лікаря, а коня, і той ще швидше помчав уперед* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 222); *Руки її лежали на наготовлених для роботи паперах* (Смолич, Світанок.., 1953, 327); // *у знач. прикм. Верталися* [люди] *в хати, блукали з кутка в куток і ще раз обдивлялись наготовлену зброю* (Коцюб., II, 1955, 86); // **наготóвлено,** *безос. присудк. сл. Вже все було наготовлено, а хлопця не було!* (Н.-Лев., I, 1956, 175).

НАГОТÓВЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАГОТОВЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАГОТУВÁТИ**, ýю, ýєш *і* **НАГОТÓВИТИ**, влю, виш; *мн.* наготóвлять; *док., перех.* 1. Готувати, запасати щось у якій-небудь кількості. *Констанцій.. сідає до стола, наготовляє таблички* (Л. Укр., III, 1952, 326); *Дивно мені, братове! Коли ж ви встигли стільки прапорів наготувати та ще й вивісити?* (Гончар, III, 1959, 423); // Завчасно підготовляти що-небудь для вжитку. *Він помився холодною водою, що вже давно наготувала мати* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 343); *Маруся.. ще звечора наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); *Старша дружка вже наготовила і кетяг червоної калини — подати батькам вранці* (Смолич, Мир.., 1958, 68).

2. Варячи, смажачи і т. ін., готувати багато їжі. *Господині не було — певне, десь поралась на куховарні, щоб наготувати їжі на таку сімейку* (Досв., Вибр., 1959, 55); *Зібралися ми гуртом у клуб.. Наготували печеного й вареного...* (Ковінька, Кутя.., 1960, 106).

3. Приводити у придатний до вживання, використання і т. ін. стан. — *Ой, Марку ж мій, Марку, не дрімай зо мною, Наготуй шабельку та й воюй зо мною* (Чуб., V, 1874, 425); *Шовкун наготував фаустпатрон для пострілу* (Гончар, III, 1959, 266); *Він зняв стрільбу, наготовив її до вистрілу і почав підходити пташку* (Фр., III, 1950, 9); — *Показуй, які горниці наготовила ти сій панянці* (Мирний, III, 1954, 299).

НАГОТÓВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **НАГОТОВЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАГОТУВÁТИСЯ**, ýюся, ýєшся *і* **НАГОТÓВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* наготóвляться; *док.* 1. Готувати, запасати щось у якій-небудь кількості.

2. *тільки док., до чого, з інфін.* Привести себе в стан цілковитої готовності до чого-небудь. *Люди, котрих Гітлер вважав уже.. підкореними, знову озброїлись, наготувались до затяжної війни і не похитнулися б, не кинули б зброї навіть тоді, коли б війна затяглася на ціле століття* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 28); *Воронцов дістав аркуш паперу, самописну ручку і наготувався писати* (Гончар, III, 1959, 131); *Юхим сплигнув із сходів і підбіг до огорожі. Тут біля воріт за стовпом став і, звівши рушницю, наготовивсь* (Головко, II, 1957, 354); *Схвильований Юрко і собі ж було наготовився йти за Ільком-побратимом* (Козл., Ю. Крук, 1957, 347).

3. *тільки недок.* Пас. до **наготóвлювати, наготовля́ти.**

НАГОТОВЛЯ́ТИ *див.* **наготóвлювати.**

НАГОТОВЛЯ́ТИСЯ *див.* **наготóвлюватися.**

НАГОТУВÁТИ *див.* **наготóвлювати.**

НАГОТУВÁТИСЯ *див.* **наготóвлюватися.**

НАГОФРÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагофрувáти.**

НАГОФРУВÁТИ, ýю, ýєш, *док., перех.* Зробити на чому-небудь гофрування (у 2 знач.).

НАГРАБÁСТАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* З жадібністю набрати багато чого-небудь. *Награбаставши в обидві жмені мідяків, срібняків і золота, всипав* [Михайлик] *теє багатство в новісіньку смушеву шапку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 242).

НАГРАБÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **награбувáти.** *В той час, коли тиф нещадно косив петлюрівців.., коли розкладався фронт, а міністри знімали з нього воїнів для евакуації за кордон награбованого ними майна, в Кам'янці-Подільському точилася запекла боротьба і йшов торг за владу* (Стельмах, II, 1962, 49); // *у знач. прикм. Раз на північ ішов караван, щоб одправить за море Награбовані скарби з руїн фараонів забутих* (Л. Укр., I, 1951, 424); *Посідали на коні татарські вояки, завантажили вози награбованим добром* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 486); // *у знач. ім.* **награбóване,** ного, *с.* Те, що хтось награбував. *Будь він проклятий віднині, кат, злодійськая рука! Он він полем на машині з награбованим тіка...* (Тич., II, 1957, 134); *Ніколи буржуй з власної волі не віддасть награбоване* (Вільде, Сестри.., 1958, 155).

НАГРАБУВÁТИ, ýю, ýєш, *док., перех.* Грабуючи, привласнити багато чого-небудь. *Щастя не можна награбувати, його треба створювати самим!* (Гончар, III, 1959, 130); *Кривавий кат Куби, диктатор генерал Батіста був акціонером 40 різних компаній і за корот-*

кий час награбував більше як 400 мільйонів доларів (Ком. Укр., 5, 1963, 75).

НАГРАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **награва́ти.** *Вокальні мелодії поступово перетворюються в інструментальні награвання до танців* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 41).

НАГРАВА́ТИ, граю́, грає́ш, *недок.*, **НАГРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *тільки недок., перех. і неперех.* Грати тихо, одноманітно або недбало. *Ватя одчинила піаніно, сіла й почала награвати українські думки Завадського* (Н.-Лев., IV, 1956, 114); *На вигоні все ще награє баян, дівочі голоси виводять якусь незнайому пісню* (Руд., Остання шабля, 1959, 143); *Вересай попробував струни і почав награвати* (Бурл., О. Вересай, 1959, 199); * Образно. *Самовар награвав сумну-журливу пісню і болісно одкликався у Христиному серці* (Мирний, III, 1954, 152).

2. *перех.* Передавати основну мелодію. *Награвати мотив.*

3. *перех.* Грати для фонографічного запису. *Награвати пісню на пластинку;* // Граючи для фонографічного запису, заповнювати що-небудь. *Награвати пластинку.*

НАГРАВА́ТИСЯ, грає́ться, *недок.* 1. Виконуватися (на музичному інструменті) тихо, одноманітно або недбало. *Награвалися народні пісні;* // *безос. На далекій Шулявці.. аж луна з виляском йшла від веселих музик із присвистом та притоптуванням закаблуків у танцю. Награвалося «Сім сорок»* (Смолич, Мир.., 1958, 71).

2. Заповнюватися фонографічним записом. *Тут награються пластинки.*

3. Пас. до **награва́ти.**

НАГРАВІРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **награвірува́ти.** *Награвірування орнаменту.*

НАГРАВІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **гравірува́ти;** // Зробити гравірування на якій-небудь кількості чогось.

НА́ГРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **награ́ти.**

2. *у знач. прикм.* Удаваний, нещирий. *Елеонора Степанівна, легко повернувшись у мій бік, примружила палкі очі, осяяла мене такою награною любов'ю, такою ніжністю, що я весь спалахнув, мов на вогні* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 23); — *Коротше кажучи, матінко, вирішили ми будуватися,— якимось награним тоном.. сповістив Крамаренко* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 151).

НА́ГРАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **на́граний** 2. *Господарі плескали своєму чемпіонові, та від уваги Соколова не приховалася награність цих овацій* (Ле, В снопі.., 1960, 274).

НА́ГРАНО. Присл. до **на́граний** 2. *Заблудовський з розгону ще й пхнув Лободу, повалив уже мертвого на землю, а сам награно навколішки впав перед Наливайком* (Ле, Наливайко, 1957, 421).

НАГРА́ТИ *див.* **награва́ти.**

НАГРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу погратися. *Ягнятко більше не озвалось... На світі нажилось, награлось... Затихло... спить...* (Гл., Вибр., 1951, 61); *В* [дитячому] *садочку сміх та галас, гуляє дітвора. Набігались, награлись,— обідати пора* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 64); * Образно. *Зривав* [вітер] *з дерева останній лист і котив його по землі, аж доки, награвшись, не жбурляв під тин* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 338).

НАГРЕБТИ́ *див.* **нагріба́ти.**

НАГРИ́ЖНИК, а, *ч.* Пов'язка для підтримання і стягнення уражених грижею місць.

НАГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГРИ́ЗТИ**, зу́, зе́ш, *док.*, *перех.* Розгризати або прогризати яку-небудь кількість чогось. *Миші нагризли багато зерна.*

НАГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагри́зти.** * Образно. *Під танками кресались іскри, нагризений залізом щебінь стріляв від машин, б'ючи в дерева і в мерзлу землю* (Гончар, Земля.., 1947, 61).

НАГРИ́ЗТИ *див.* **нагриза́ти.**

НАГРИ́ЗТИСЯ, зу́ся, зе́шся, *док.*, *розм.* 1. Багато, досхочу погризти.

2. *перен.* Удосталь полаятися з ким-небудь. — *Що я за тими нашильниками не наплакалася, що ми обоє з Іваном не нагризлися* (Март., Тв., 1954, 142).

3. *діал.* Турбуючись про кого-небудь, багато пережити, перехвилюватися. — *Нагризся я, нагризся за тобою, нагризлася мати, але все-таки світ навчив тебе розуму* (Ков., Світ.., 1960, 31).

НАГРИ́МАТИ, аю, аєш. Док. до **гри́мати** 2. *Наумиху жаль взяв, що нагримала на свого пестунчика* (Коцюб., I, 1955, 103); *Добре нагримав батько на Оверка, що надумав приховать заробіток* (Горд., Заробітчани, 1949, 14).

НАГРИ́МАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу погримати. — *Будете старі,.. нагримаєтесь з мужиками, налаєтесь з дітворою* (Кв.-Осн., II, 1956, 425).

НАГРИМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагримува́ти.**

НАГРИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **гримува́ти.**

НАГРИМУВА́ТИСЯ, му́юся, му́єшся. Док. до **гримува́тися.**

НАГРІБА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що займається нагрібанням чого-небудь.

НАГРІБА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нагріба́льник.**

НАГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАГРЕБТИ́**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* нагрі́б, нагребла́, ло́; *док.*, *перех.* Гребучи, збирати в якій-небудь кількості. *Упала* [Оксана] *навколюшки на землю і стала нагрібати зерно в мішок* (Головко, I, 1957, 414); *Коли Оксен підійшов ближче, то побачив низенького чоловіка, що нагрібав у носилки солому* (Тют., Вир, 1964, 28); *Нагребли* [заробітчани] *сухого листя, хмизу, розклали в яру огнище* (Горд., II, 1959, 165); * Образно. *У демократа Бараболі й справді були власні чималенькі і ставки, і млинки, і вишневі сади. І земельки підходященько нагріб* (Ковінька, Кутя.., 1960, 92).

НАГРІБА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **нагріба́ти.**

НАГРІ́В, у, *ч.* 1. Дія і стан за знач. **нагріва́ти** і **нагріва́тися.** *Дослідами встановлена можливість зварювати без нагріву майже всі кольорові метали* (Наука.., 3, 1956, 35).

2. *розм.* Ступінь, до якого що-небудь нагріто. *Цього невеличкого нагріву було цілком досить, щоб стрілка в мікроскопі стала на нуль* (Собко, Любов, 1935, 92).

3. *спец.* Поверхня чого-небудь, площа, яку нагрівають.

НАГРІВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для нагрівання чого-небудь. *Нагрівальна піч.*

2. *спец.* Який нагрівають. *Нагрівальна поверхня.*

НАГРІВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який займається нагріванням чого-небудь. — *Кантуй, кантуй, хлопче,— гукає старший зварник-нагрівальник* (Руд., Вітер.., 1958, 245).

НАГРІВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нагріва́льник.**

НАГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагріва́ти** і **нагріва́тися.** — *Бачте, діти,— казала вчителька,— від нагрівання тіла розширюються, збільшуються, а від холоду стискаються* (Ів., Таємниця, 1959, 12); — *Що таке? Що ти сказала?* — *склала зошит Лань, куди вона записувала почуте від Лесі про нагрівання металу* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 133).

НАГРІВÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАГРÍТИ**, íю, íєш, *док.*, *перех.* 1. Віддаючи своє тепло, робити що-небудь гарячим або теплим. *Хай нам горницю потроху Грубка нагріва* (Щог., Поезії, 1958, 371); *Сонячне проміння нагріває спочатку поверхню суші або води, а вже від неї тепло передається повітрю* (Фіз. геогр., 5, 1956, 81); * Образно. *Зайнялася Смілянщина, Хмара червоніє. А найперша Медведівка Небо нагріває* (Шевч., I, 1951, 114); // Використовуючи нагрівальні прилади і т. ін., робити щось гарячим або теплим. *Молодиці нагріли окропу, налили ванни* (Н.-Лев., II, 1956, 73); *Коли пластично деформований метал нагріти, то в ньому відбуваються деякі структурні зміни* (Рентгеногр. мет., 1959, 316); // Зігрівати кого-, що-небудь теплом свого тіла. *Уляна коло його — як нянька: прийдуть у школу — роздіне його, розмотає, руки йому нагріє* (Вас., II, 1959, 315); *Ацетон для склеювання шматків плівки треба трохи-трохи нагріти в руці* (Ю. Янов., II, 1958, 116); * Образно. *Змогли б ми гарячим коханням, Зуміли б ми серцем і світ весь нагріти* (Коцюб., I, 1955, 423).

2. *перен.*, *розм.* Хитрістю, обдурюванням і т. ін. завдавати збитків кому-небудь. *Баришники.. часто нагрівали княгиню на каліках та на підмальованих конях* (Збірник про Кроп., 1955, 12).

3. *тільки док.*, *розм.* Завдати поразки, розгромити кого-небудь.—*Ми знали, що після того, як Червона Армія нагріла фашистів під Сталінградом, вона тепер іде визволяти нас* (Сміл., Сашко, 1957, 130).

◇ **Нагрівáти (нагрíти) рýки** — нечесно, незаконно наживатися. *Дехто легкого життя забажав, є людці, які руки нагрівають на труднощах* (Рибак, Час.., 1960, 191); *Він* [староста] *добре нагрів руки в сільській кооперації і за це мусив відсидіти п'ять довгих років за гратами* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 52); **Нагрівáти (нагрíти) [собі] місце** — затримуватися довгий час на одному місці роботи або проживання; приживатися. — *Думаю: знову починати, знову привикать, нагрівати собі місце в цьому сумному закутку?..* (Вас., II, 1959, 74); *Добра половина цих переселенців, не нагрівши місця в холодному Сибіру, повернеться назад* (Стельмах, I, 1962, 14); [Домаха:] *Ходім, дитино моя, з таткової хати! Не нагріли ми тут місця. пошукаємо деінде!..* (Кроп., II, 1958, 172); **Нагрíти чýба (чубú, чупрúну)** — витратити багато сил і енергії, виконуючи тяжку роботу. *Скриня була важка, неповоротка, і чоловіки добре нагріли чуби, поки установили її на місце* (Л. Янов., I, 1959, 141); — *Ох, і понамітало ж! Це нам завтра доведеться чуба нагріти* (Головко, II, 1957. 598).

НАГРІВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **НАГРÍТИСЯ**, íюся, íєшся, *док.* 1. Ставати гарячим або теплим. *Коли одна половинка ножа нагрівалася, він перевертав його на другу* (Мирний, I, 1954, 179); *Повітря від близького пожарища нагрівалось, і бійцям ставало тепліше* (Гончар, III, 1959, 137); * У порівн. *Голос Маланчин ставав теплішим, немов нагрівався од сонця, що тихо сідало перед самою хатою* (Коцюб., II, 1955, 38); // *розм.* Те саме, що **зігрівáтися** 2. *Як їсть, так нагріється, а як робить, так ізмерзне* (Номис, 1864, № 10839); *Гаїнка пішла швидше, щоб нагрітися* (Гр., II, 1963, 438).

2. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Зазнати невдачі в чомусь, мати від чогось збитки.

3. *тільки недок.* Пас. до **нагрівáти** 1.

НАГРІВНИ́Й, á, é. Те саме, що **нагрівáльний.** *Саїд свідомо пішов з підземки навскоси до нагрівних печей* (Ле, Міжгір'я, 1953, 455); *Нагрівні прилади.*

НАГРІВНИ́К, á, *ч.* Пристрій, апарат для нагрівання. *У ній* [кузні] *для нагрівання заготовок, для кування і штампування використовуються струми високої частоти. Для цього сконструйовано спеціальний нагрівник, робота якого повністю автоматизована* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 119).

НАГРÍТИ *див.* **нагрівáти.**

НАГРÍТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагрíти** 1. *Жінки порались в городі, вив'язували з вузликів насіння й висаджували з пристрасним запалом в нагріту весняним сонцем землю* (Довж., I, 1958, 368); *Вечірні сутінки огортали ріку. Нагріта за день вода злегка парувала* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 93); * Образно. *Раз добром нагріте серце Вік не прохолоне!* (Шевч., I, 1951, 245); // *у знач. прикм. Світились вікна в мечетях, пашів нагрітий камінь* (Коцюб., II, 1955, 125); *На сонячних лісових горбках солодко пахло нагрітою стиглою полуницею* (Донч., IV, 1957, 115).

НАГРÍТИСЯ *див.* **НАГРІВÁТИСЯ.**

НАГРІШИ́ТИ, шý, ши́ш, *док.*, *розм.* Наробити гріхів, провинитися. [Горпина:] *І цур йому! Нагрішила повнісіньку хату, хоч зараз іди.. та й сповідайся* (Н.-Лев., II, 1956, 480); [Орися:] *То я маю весь вік покутувати за те, що ви.. нагрішили?* (Фр., IX, 1952, 76).

НАГРÓБНИЙ, а, е. Який міститься на могилі, признач. для могили; надгробний. *Донна Анна в глибокій жалобі повагом іде, несучи в руках срібний нагробний вінець* (Л. Укр., III, 1952, 390); *Нагробний пам'ятник.*

НАГРÓБОК, бка, *ч.* 1. Нагробний камінь у вигляді пам'ятника, плити і т. ін.; надгробок.

2. *заст.* Намогильний напис; епітафія.

НАГРÓЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *діал.* Погрожувати. *Комісар Курцвайль, завзятий ворог шляхти, кілька разів нагрожувався арештувати його сина* (Фр., III, 1950, 262).

НАГРОМÁДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагромáдити.** *Попід стінами до самої стелі стояли нагромаджені одна на одну селянські скрині* (Кол., Терен.., 1959, 25); *..нагромаджене спільною працею багатство буде служити масі народу, а не гнобити її..* (Ленін, 11, 1949, 262); *Досвід, нагромаджений клініцистами, показує. що електросон у багатьох випадках є дуже зручним і корисним засобом лікування* (Наука.., 11, 1956, 21); // *у знач. прикм. Стояли* [монголи] *на нагромаджених купах каміння, щасливі, що хоч на хвилю були забезпечені від напору води* (Фр., VI, 1951, 130); // **нагромáджено,** *безос. присудк. сл. Агрономічною наукою і сільськогосподарською практикою нагромаджено багато даних про вплив строків сівби на врожай* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 14).

НАГРОМÁДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **нагромáдити, нагромáджувати** і **нагромáдитися, нагромáджуватися.** *Досвід передових господарств переконливо свідчить, що там, де приділяють достатню увагу нагромадженню і зберіганню органічних добрив, .. рік у рік одержують високі врожаї* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 8).

2. *тільки мн.* Те, що поступово зібране, збережене, не витрачене; заощадження. *Нагромадження у колгоспах здійснюються і за рахунок засобів виробництва, створених у кожному з них* (Ком. Укр., 1, 1965, 25).

3. Безладна купа або скупчення чого-небудь. *Над басейном піднімалося нагромадження кам'яних брил, на самому вершечку якого стояв, розпростерши крила, залізний орел* (Юхвід, Оля, 1959, 223); *За мисиком.. почалися нагромадження каменю, диких, замшілих скель* (Смолич, V, 1959, 34).

НАГРОМÁДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **нагромáджувати.** *Ідея одержання мартенівської сталі, як відомо, була викликана потребою переплавляти нагромаджуваний металевий лом* (Наука.., 1, 1957, 8); *Лук, тетива і стріла становлять уже дуже складну зброю, винайдення якої має за передумову довго нагромаджуваний досвід..* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 22).

НАГРОМА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нагрома́джувати** і **нагрома́джуватися.**

НАГРОМА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГРОМА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Насипа́ти, накладати, навалювати і т. ін. купою. *Він* [самум] *нагромаджує несподівані гори-пересипи навпереймн.. морю* (Л. Укр., III, 1952, 695); *Вітер постійно переносить пісок на великі віддалі, нагромаджуючи його в горби різної величини і форми* (Фіз. геогр., 5, 1956, 110); *Йому було важко долати перешкоди, що їх нагромадила природа йому на дорозі* (Гжицький, Опришки, 1962, 188).

2. Згрібаючи, збирати в якій-небудь кількості. — *Бери он мішок і граблі та біжи на майдан, трохи паші нагромадиш корові...* (Козл., Ю. Крук, 1950, 187).

3. Поступово збирати, відкладати що-небудь. *Розвиток грошей як засобу платежу викликає необхідність нагромаджувати гроші перед строками сплати* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 145); *Як бобова рослина, вона* [квасоля] *має здатність нагромаджувати в грунті азот* (Зерн. боб. культ., 1956, 120); *Грошей Гаврило Клумак нагромадив мільйони* (Скл., Карпати, II, 1954, 95); // Поступово набувати (досвіду, знань, сили і т. ін.). *Кожен молодий літератор має день у день підвищувати вимогливість до себе, оволодівати майстерністю, нагромаджувати літературний досвід* (Літ. Укр., 27.III 1964, 2); *Під керівництвом Леніна партія нагромадила великий досвід роботи в нелегальних умовах* (Біогр. Леніна, 1955, 137).

НАГРОМА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАГРОМА́ДИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Насипа́тися, накладатися, навалюватися і т. ін. купою. *Блискавично вилітали гільзи і падали, нагромаджуючись купою біля курсантів* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 68); * Образно. *Думки снували, нагромаджувались одна на одну, і важко було добрати, про що міркував* [Семен Трохимович] (Грим., Син.., 1950, 81).

2. Поступово збиратися, відкладатися, скупчуватися в якій-небудь кількості. *В ящику стола нагромаджувалися списані аркуші* (Полт., Повість.., 1960, 429); *Під впливом температури близької до нуля в бульбах* [картоплі] *нагромаджується цукор, що зумовлює неприємний солодкуватий смак* (Овоч., 1956, 260); *У мене за час писання нагромадилась маса всякого матеріалу, що конче слід було перечитати* (Л. Укр., V, 1956, 424).

3. Збиратися докупи, в одно місце. *На безмежній блакиті неба почали нагромаджуватися білокрилі хмарки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); *Не минуло й півгодини, як довкола майдану нагромадилося звірів і птахів видимо-невидимо* (Фр., IV, 1950, 94).

4. *тільки недок.* Пас. до **нагрома́джувати.**

НАГРОМА́ДИТИ *див.* **нагрома́джувати.**

НАГРОМА́ДИТИСЯ *див.* **нагрома́джуватися.**

НАГРУБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* нагрубля́ть; *док.* Наговорити кому-небудь грубощів. *Лейтенант знав Олейченка як хлопця нестриманого і був майже певен, що нагрубив таки він* (Багмут, Записки.., 1961, 84).

НАГРУБІЯ́НИТИ, ню, ниш, *док.* Те саме, що **нагруби́ти.** — *Як ходили ви з візитом до попечительки — нічого такого не траплялось тоді?.. Не нагрубіянили ви їй?..* (Вас., I, 1959, 138); *Цей чоловік, якому вона, зустрівшись перший раз, стільки нагрубіянила, став їй найдорожчим на світі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 190).

НАГРУ́ДНИЙ, а, е. 1. Признач. для носіння на грудях. *Особам, яким присуджено премію імені Т. Г. Шевченка, присвоюється звання «Лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка», вручається премія, диплом і нагрудна золота медаль лауреата премії ім. Т. Г. Шевченка* (Літ. газ., 23.V 1961, 1).

2. Який міститься на грудях. *Офіцер витяг з нагрудної кишені маленький пакуночок, акуратно загорнутий у промаслений папір* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 64).

НАГРУ́ДНИК, а, *ч.* 1. Фартух або частина фартуха, яка надягається на груди для захисту їх від чого-небудь. *На листках* [альбома] *манячили групи інститутів, товаришок Ольги, в білих хвартушках і нагрудниках* (Н.-Лев., I, 1956, 558).

2. Частина збруї, яка накладається на груди коневі. *Нагрудник.. повинен бути зачеплений одночасно за посторонки і за гумові мочки хомута* (Конярство, 1957, 184).

3. У давні часи і середньовіччі — частина військової зброї у вигляді щитка або панцира для захисту грудей. *Довго рубалися вони! І наплічники і нагрудники погнулися в обох від ударів* (Довж., I, 1958, 260); *Схований під одежею нагрудник твердої дамаської сталі надійно захищав* [Богуна] *від куль* (Кач., II, 1958, 510).

НАГРУНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **грунтува́ти** 2.

НАГРЮ́КАТИ, аю, аєш. Док. до **грю́кати.**

НАГРЮ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Довго, багато погрюкати. *Йшли знайомою дорогою, повз глинище, на якому замовк, нагрюкавшись за день, екскаватор* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 144).

НАГРЯ́НУТИ, ну, неш, *док.* 1. Несподівано, раптово з'явитися. *Марксистський гурток кілька разів збирався в училищі, але тут завжди була небезпека, що нагряне адміністрація* (Бурл., Напередодні, 1956, 15); *Вночі він нагрянув до неї з дядьками додому* (Гончар, II, 1959, 266); // Напасти. *Траплялось, що увесь город по цілих ночах був у тривозі, прислухаючись, як вили собаки, і сподіваючись, що ось-ось нагряне ворог і всіх переб'є або полонить...* (Збірник про Кроп., 1955, 49).

2. З великою силою, раптово розпочатися. *А коли нагрянула війна — чашу лиха випив він сповна* (Гонч., Вибр., 1959, 270).

НАГУДІ́ТИ *і* **НАГУСТИ́**, уду́, уде́ш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Довго, надокучливо погусти.

2. *перех.*, *із сл.* голова, вуха *і т. ін.* Багато розмовляючи, гудучи і т. ін., стомити кого-небудь. — *Ідіть собі, йдіть! Іще мало голову нагули* (Вас., I, 1959, 100).

НАГУКА́ТИ *див.* **нагу́кувати.**

НАГУКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **нагу́кувати** 2. — *Ага, заждіть, заждіть, я зараз нагукну його* (Голов., Поезії, 1955, 372).

НАГУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАГУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Час від часу кричати. *Двірник у білому фартусі з мітлою нагукує: — Проходь звідсіль* (Кучер, У. Кармалюк, 1954, 171).

2. *перех. і без додатка.* Кликати, запрошувати когось куди-небудь, до кого-небудь. — *Хтів тікати з того видовиська. Коли це нагукує пан професор. Пішов. А вони вже папірчики на вогні палять* (Ю. Янов., I, 1954, 36); — *Я знаю, ти зараз можеш нагукати солдата, але не клопочися даремно,— вони мене не впіймають* (Кучер, У. Кармалюк, 1954, 197).

3. *тільки док.*, *неперех.*, *на кого.* Вилаяти кого-небудь з криком, у різкому тоні; накричати на кого-небудь. *Коли батько нагукає на його, він .. піде з двору* (Мирний, IV, 1955, 35); *Чого це я, справді, так-о на Оксану нагукав? Чим вона винувата, що той чортяка її до мене підослав?* (Григ., Вибр., 1959, 249).

НАГУ́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **нагуля́ти, нагу́лювати** 1, 2. *Треба.. докорінно поліпшити дорощування, відгодівлю і нагул великої рогатої худоби* (Колг. Укр., 5, 1959, 11); *Нагул курей випасанням провадять в основному на полях після збирання зернових культур та соняшника* (Птахівн., 1955, 207).

2. Ступінь угодованості худоби. *Після дорожньої перетряски жива вага товару дещо знизилась, але нагул після останнього контрольного переважування вийшов такий високий, якого ще ні разу не було* (Добр., Тече річка.., 1961, 139); *Підвищення якості лучних трав і продуктивності пасовищ дало можливість збільшити нагул худоби* (Колг. Укр., 7, 1957, 36).

НАГУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАГУЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Споживаючи який-небудь корм, набувати жиру, збільшувати вагу (про тварин, птахів). *На їх* [кукурудзяних] *зернах нагулюють жир гуси, індики та качки* (Рудь, Гомін.., 1959, 53); *Молодняк на цих випасах перебуває все літо і нагулює за добу.. до 1 кілограма живого приросту* (Колг. Укр., 7, 1957, 3).

2. Дорощувати і відгодовувати худобу на пасовиськах. *Велику рогату худобу нагулюють на природних кормових угіддях або на штучних пасовищах* (Колг. енц., II, 1956, 96).

3. *розм.* Гуляючи, одержувати, набувати що-небудь. *Сини відпочивали, сили нагулювали на наступний рік трудовий* (Коз., Серце матері, 1947, 102); — *Чи в тебе вже й так синець під оком,— помітив Давид підбите око в братухи. — Де це ти нагуляв собі?* (Головко, II, 1957, 86); *Що було в батьковій волі — він усе зробив: давав синові нагуляти здоров'я, не будив його рано.., не морив важкою роботою* (Мирний, IV, 1955, 35); // Вагітніти (позашлюбно). *Нагуляла* [дівчина] *собі та до знахарки за порятунком. А потім.. не один місяць провалялася в ліжку* (Головко, II, 1957, 556).

НАГУ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАГУЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Багато, досхочу гуляти (у 1—5 знач.). — *Ідіть, нагулюйтесь на все літо!.. Завтра на світанку вирушаємо* (Гончар, Таврія, 1952, 105); *Місяченьку! Наш голубоньку!.. Світи довше в чистім полі, Щоб нагулятись доволі* (Шевч., I, 1951, 5); — *Зайдеш до мене після, як нагуляєшся з дівчатами* (Ле, В снопі.., 1960, 36); *В чого тільки за день не нагуляються вони: і в високого дуба, і в квача* (Кол., Терен.., 1959, 9).

2. *тільки недок.* Збільшувати свою вагу, ставати гладким, жирним (про тварин, птахів). *Телят тримали в окремій загороді, й вони добре нагулювались в тілі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 89).

3. *тільки недок.* Пас. до **нагу́лювати** 2.

НАГУ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нагуля́ти.** *Хор свіжих, нагуляних за літо голосів співає бадьоро, шумко* (Вас., II, 1959, 106); *Куди ж було нести їм силу, за зиму нагуляну, молоду?* (Головко, II, 1957, 96); *Кажуть, нібито вона дівоцька дитина, нагуляна матір'ю з лісниками...* (Гончар, Таврія, 1952, 28).

НАГУЛЯ́ТИ *див.* **нагу́лювати.**

НАГУЛЯ́ТИСЯ *див.* **нагу́люватися.**

НАГУ́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для відгодівлі. *Нагульні групи індиків найкраще комплектувати по 500—600 голів* (Птахівн., 1955, 328); *Влітку нагульна худоба п'є багато води, особливо в спеку* (Колг. Укр., 1, 1962, 3); // Одержаний унаслідок відгодівлі. *Нагульний жир.*

НАГУ́РКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Довго погуркати. — *Прибігла, нагуркала, налепетала, ніби в корчмі!* (Н.-Лев., I, 1956, 165).

НАГУРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **нагу́ркати.**

НАГУСТИ́ *див.* **нагуді́ти.**

НАГУСТИ́СЯ, уду́ся, уде́шся, *док.* Досхочу погусти. *Тепер моя молода дівчина, Як голубка гуде. Нехай гуде, та нехай гуде — Вона нагудеться* (Чуб., V, 1874, 263).

НАГУ́ТОРИТИ, рю, риш, *док., перех., розм.* Наговорити багато чого-небудь.

НАД, *рідко* **НА́ДІ, НА́ДО**, *прийм., з оруд. і знах. в.* Сполучення з **над** виражають:

Просторові відношення

1. *з оруд. в.* Уживається при позначенні предметів, осіб, вище яких відбувається дія. *В чужу землю, чужі люде Мене заховають; А своєї ся крихотка Надо мною ляже* (Шевч., I, 1951, 34); *Над хатою щось свистало і дзижчало* (Вас., II, 1959, 9); *Вийся, жайворонку, вийся Над полями* (Рильський, I, 1960, 107); *Над городами безшумно пролетів пугач* (Стельмах, II, 1962, 40); *Кричать журавлі наді мною* (Сос., I, 1957, 99); // Уживається при позначенні предметів, осіб, до яких хто-небудь нахиляється, схиляється і т. ін. *Стурбоване чоло сивої жінки схилялось над столиком* (Коцюб., II, 1955, 247); *Мати спить, над колискою сина схилившись* (Л. Укр., I, 1951, 341); // Уживається при позначенні місця, біля якого на вищому рівні щось розміщене. *Над річкою, в чистім полі, Могила чорніє* (Шевч., I, 1951, 66); *Над дорогою часом попадалась вся в цвіту дика груша або кущ черемухи* (Коцюб., I, 1955, 308); *В госпіталь, що стояв над самим Єнісеєм, часто приходили шефи* (Гончар, III, 1959, 180).

2. *із знах. в.* Уживається при позначенні місця, куди спрямована дія. *Цікавіші подались навіть горою над Прут, звідки можна було бачити все* (Коцюб., I, 1955, 226); *Вітер поніс звуки голосу над воду* (Ільч., Серце жде, 1939, 159).

Об'єктні відношення

3. *з оруд. в.* Уживається при позначенні предметів чи осіб, з якими пов'язана, на які спрямована дія. *Як день той настане, Ідуть править панахиду Над нашим гетьманом* (Шевч., II, 1953, 162); *Він всеньке літо сидів над книжками, писав диктанти* (Тют., Вир, 1964, 52); *Робота над сценарієм про Щорса і над фільмом була найвизначнішою, найзмістовнішою подією мого життя* (Довж., I, 1958, 26); // Уживається при позначенні осіб, предметів, стосовно яких виявляється якесь ставлення, почуття і т. ін. *Кати знущаються над нами, А правда наша п'яна спить* (Шевч., I, 1951, 325); *Судові сміялись над Іваном Трохимовичем* (Мирний, IV, 1955, 61); [Груїчева:] *Оресте, зглянься наді мною!* (Л. Укр., II, 1951, 87); *І довго, довго в смертній муці над сином плакала вона* (Сос., II, 1958, 379); *Він усміхався, кепкуючи над собою* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 41); // Уживається при позначенні осіб, предметів і явищ, стосовно яких хто-, що-небудь займає керівне, панівне становище, виражає зверхність і т. ін. — *Буде в тебе всього. Ти в мене будеш царівна над панночками!* (Вовчок, I, 1955, 105); [Нартал:] *Тоді-то й почалася повна влада, безмежне панування надо мною* (Л. Укр., II, 1951, 431); — *Революція — це якраз над усіма беззаконностями закон!* (Гончар, II, 1959, 67).

Часові відношення

4. *із знах., рідко з оруд. в.* Уживається при позначенні часу виявлення або завершення дії. [Віталій:] *Зберу всіх* [дітей] *над захід сонця і по одному у сіни заганяю, як овечат* (К.-Карий, II, 1960, 181); *Вже над світом, змучена, змерзла й зневірена — повернула Гашіца додому* (Коцюб., I, 1955, 248); *Нарешті заснув* [Данкевич] *над ранок* (Мак., Вибр., 1954, 283); *А над осінь прилітає птиця Із північних сивих чагарів* (Рильський, III, 1961, 311).

Кількісні відношення

5. *із знах., рідко з оруд. в.* Уживається при позначенні вищої міри, ступеня порівняння, більшої кіль-

кості і т. ін. [Любов:] *Я люблю тебе, давно люблю, над життя, над щастя, над усе на світі* (Л. Укр., II, 1951, 45); *Тихо брязнуло намисто — та дешевенька окраса, яка на грудях української жінки завжди сяяла дужче над усі діаманти* (Речм., Весн. грози, 1961, 315); // Уживається при позначенні предметів, осіб, яким надається перевага над ким-, чим-небудь. *Краще в полі нашому над мене немає, Аж до моря славонька про мене літає* (Гл., Вибр., 1951, 233); *Що в світі любіше Над зоряні ночі, Що в світі ясніше Над милого очі?..* (Кроп., V, 1959, 586); *Нема зв'язку, святішого над товариство* (Довж., I, 1958, 259); // Уживається при позначенні перевищення якої-небудь міри, ступеня і т. ін. *Над силу і кінь не потягне* (Номис, 1864, № 5252); *Над силу стримуючи ворожий натиск, Бармаш.. і весь гарнізон.. жив і боровся для перемоги* (Коз., Гарячі руки, 1960, 141); *Давати продукцію над план.*

Над усе́ — дуже сильно; більше за все. *Пахли* [квіти] *над усе і запаморочливо — землею, прілим торішнім листям і сонячним теплом* (Смолич, II, 1958, 11); *Несміливо поглядав* [Шовкун] *на старшого лейтенанта, якого, видно, любив над усе* (Гончар, III, 1959, 28).

НАДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надава́ти** ^{2} 1—4.

НАДАВА́ТИ ^{1}, даю́, дає́ш, *док., розм.* 1. *перех.* Дати що-небудь в якійсь кількості або у кілька заходів. *Полюби мене, дівчино, То-то срібла надаю!* (Рудан., Тв., 1956, 58); *Дядина — добра людина, надає йому й хліба, й ковбаси* (Мирний, IV, 1955, 289); *Німецьке командування швидко переконалось, що Центральна рада неспроможна виконати обіцянки, які вона надавала окупантам* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 31);— *У мого старшого кашовара уже є тридцять сім складаних ножиків і півтонни цукру. Солдати надавали* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 34).

2. *неперех.* Побити кого-небудь. *Видерка йшов проти волі й на знак протесту все хникав, аж Олекса пригрозив, що йому надає — тоді замовчав* (Хотк., Довбуш, 1965, 66); — *Ну, та й ми ж із хлопцями їм надавали. Оце після уроків аж за млин гнали кілками* (Головко, II, 1957, 86).

Надава́ти духопе́лів (духопе́ликів) — сильно побити кого-небудь. *Біжить Зінько завертати* [телят]... *Побачить сторож або хазяїн, таких духопелів йому надає...* (Гр., II, 1963, 326); *Коли Парасочка не хотіла їсти і вередувала, то Оришка і духопеликів надає* (Мирний, IV, 1955, 32); **Надава́ти ля́пасів** — побити кого-небудь долонею. — *Купатись! — одно репетує Івась, поки не вскочила червона, як огонь, Пистина Іванівна і не надавала ляпасів* (Мирний, III, 1954, 155); **Надава́ти прочуха́на (прочуха́нки)** — побити кого-небудь; **Надава́ти стусані́в** — побити кого-небудь кулаком. *Після такої твердої науки в школі у дяка, котрий надавав ще до того добрих стусанів Якимкові, його посадили за гражданську граматику* (Н.-Лев., I, 1956, 175); **Надава́ти чорті́в:** а) сильно побити кого-небудь; б) суворо засуджуючи поведінку, добре вилаяти кого-небудь. *Ми вчора на відкритих піонерських зборах таких чортів надавали всім прогульникам та порушникам дисципліни, що до нових віників пам'ятатимуть* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 169); *Не раз за той рік доводилось мені чути: «Приїздив сам Кисіль... Ну й чортів надавав!»* (Мур., Бук. повість, 1959, 210).

3. *неперех.* Завдати поразки кому-небудь, перемогти когось. — *Теж мені святого знайшли, отця Симона! Та він же в січовиках ходив, а коли їм добре надавали, инув кріса і взявся до хреста* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 58).

4. *перех., діал.* Відправляти, надсилати щось кому-ебудь. *Вранці він купив у листоноші конверт і, заадресувавши з тремтінням.., пішов сам на станцію надавати листа* (Козл., Ю. Крук, 1957, 447).

НАДАВА́ТИ ^{2}, даю́, дає́ш, *недок.*, **НАДА́ТИ**, да́м, даси́, *док.* 1. *перех.* Давати можливість мати щось, користуватися чимсь і т. ін. *Понад ту* [громадську] *раду нема вже нічого вищого ані старшого; вона надає всі права, вона й суд і весь уряд* (Март., Тв., 1954, 183); *Дерманський монастир надав бандерівським лиходіям теплий і надійний притулок* (Мельн., Коли кров.., 1960, 42); *Вирішено було також надати допомогу бідноті Чаплинки, Каланчака та інших сіл* (Гончар, II, 1959, 54).

◇ **Надава́ти (нада́ти) званн́я (вче́ний сту́пінь** *і т. ін.*) — присвоювати, присуджувати звання (вчений ступінь і т. ін.). *Мурашкові не лише надали звання художника, а й призначили довгочасне закордонне відрядження* (Вітч., 2, 1964, 183); **Надава́ти (нада́ти) зна́чення (вагу́)** — розглядати щось як важливе, цінне, потрібне і т. ін. *Семен Васильович завжди надавав величезного значення розвідці* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 37); *Джіафер надав йому* [спектаклеві] *велику вагу* (Коцюб., II, 1955, 136); **Надава́ти (нада́ти) ім'я́ (іме́ння)** — називати. *Піп був сердитий на її неслухняного батька й надавав його дітям таких іменнів* [імень], *що всі люди на селі ніяк не могли убгати їх собі в голову* (Н.-Лев., II, 1956, 174); **Надава́ти (нада́ти) сло́во** — дозволяти виголосити промову, висловитися (на зборах, мітингу і т. ін.). *Надавав спокійно диктор слово Коментаторові Галану* (Павл., Бистрина, 1959, 43); *Надамо їм слово, хай вони скажуть про свої почуття і враження, які справило на них наше місто* (Цюпа, Україна.., 1960, 139).

2. *перех.* Додавати, добавляти яку-небудь якість, властивість і т. ін. *Правдою слово багате Мені надавало наснаги* (Нагн., Вибр., 1957, 53); *Гарячі промови товаришів надавали упевненості в силах* (Донч., V, 1957, 483); *Марко уважно вслухувався в зауваження колгоспників, нікого не перебивав, і це надавало сміливості присутнім* (Кир., Вибр., 1960, 352); *Близькість людського житла відкинула геть безнадійні думки Каленика, надала сили* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 294).

3. *перех.* Наділяти якими-небудь рисами, робити якимсь на вигляд. *Та чалма, вкупі з білою довгою бородою, надавала йому вигляд старозаконного патріарха* (Коцюб., I, 1955, 287); *Низько поставлені брови і тонко окреслений рот надавали її обличчю виразу зосередженості і навіть суворості* (Головко, II, 1957, 443); *Чорне убрання і гладко причесане волосся, чорне, з чималою сивиною, надають жінці черничий вигляд* (Л. Укр., III, 1952, 591); *Грюнвальд подумав і усміхнувся, але зразу ж поспішив надати своєму сухому, зморщеному обличчю звичайного суворого виразу* (Собко, Серце, 1952, 6).

4. *перех.* Примушувати кого-, що-небудь здійснювати якийсь рух чи переходити до якогось стану. *Вилітав* [вітер] *із-за гори — зачепив три флюгери. За дитсадом на шпилі обертався на щоглі — руху крилам надавав, дім до ранку осявав...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 18); *Надати тілу рівноваги.*

5. *тільки док., неперех., часто безос. або в сполуч. із сл.* лихий, нечиста мати *і т. ін., розм.* Напоумити або змусити робити що-небудь. *Надала мені нечиста мати встрять у се діло!* (Номис, 1864, № 1846); *Та надало батюшці пожалітись кудись — учитель читає мужицькі газети й книжки* (Вас., I, 1959, 19); [Мальванов:] *І надало ж людині оженитись та ще в такий час!* (Коч., II, 1956, 44).

6. *перех., заст.* Поставити. *І праведно господь великий.. Вомісто* [замість] *кроткого пророка... Царя вам*

повелів надать! (Шевч., II, 1953, 102); *Он у Опеньківцях та піп, як тополя, такий високий... А нам надали якесь!* (Март., Тв., 1954, 234).

Надава́ти (нада́ти) газ (га́зу) *див.* **газ.**

НАДАВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надава́ти**^{2} 1—4. *Гудзій.. оголосив: — Слово надається від фракції більшовиків Кузнецову* (Головко, II, 1957, 545).

НАДАВИ́ТИ *див.* **нада́влювати.**

НАДА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надави́ти.** *Кітель його був розстебнутий, на шиї, надавлений тугим коміром, горіли рожеві плями* (Тют., Вир, 1960, 152); // **нада́влено**, *безос. присудк. сл.* * Образно. *Лиш те жиє, лиш те живе, Чим від дитячих днів Надавлено життя моє, Чим мучивсь я й болів* (Фр., XIII, 1954, 145).

НАДА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нада́влювати.**

НАДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДАВИ́ТИ**, давлю́, да́виш; *мн.* нада́влять; *док.* 1. *перех. і неперех.* Натискувати на що-небудь. *Дерев'яне рідке склепіння* [штреку].. *все ще тримало мільйоннотонний тягар породи, що непереборно все нижче надавлював кріплення* (Досв., Вибр., 1959, 344); *Глибоко всадив* [Демид] *лопату в землю, надавивши її ногою* (Гр., II, 1963, 84); *Дід Остап посміхнувся і, як дитина, знову надавив грушу сирени* (Епік, Тв., 1958, 583); * Образно. *Лихо знову так надавило на її душу — мов недавньої радості і не було* (Мирний, III, 1954, 54); // Стискаючи руками або налягаючи тілом, заподіювати фізичну незручність, біль. — *Батько матір б'ють! Усю на їх одежу порвали, звалили додолу, надавили і за горло давлять* (Мирний, I, 1954, 157); *Тоня, впіймавши його, надавила, стала нагинати у воду* (Гончар, Тронка, 1963, 231); // *перех.* Торкаючись чого-небудь, заподіювати біль; намулювати. *Стали на ніч в Ярославі, Лежить русин десь на лаві, Всю ніч ока не стулив, Костомахи надавив* (Фр., X, 1954, 122); *Мав мороку він велику, Бо п'ятак у черевику Відіграв одну лиш роль —Надавив йому мозоль!* (С. Ол., Вибр., 1959, 147).

2. *перех.* Видавлювати яку-небудь кількість рідини з чогось. — *Оце їду в Сінеу олійки трохи надавити...— пояснює візник* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 87).

3. *перех., розм.* Давлячи, знищувати якусь кількість кого-, чого-небудь. *Надавити жуків.*

НАДА́ЛІ, *присл.* У майбутньому; на майбутній час. *І вас — Споборники святої волі — Із тьми, із смрада і з неволі Царям і людям на показ На світ вас виведу надалі Рядами довгими в кайданах...* (Шевч., II, 1953, 282); *Гюлле для ока й надалі була замкнена у своїй кімнаті* (Досв., Гюлле, 1961, 90); *Марат Нилович охоче консультував хлопців, радив, що і як робити, дозволив і надалі працювати у майстерні* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 217).

НА́ДА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нада́ти** ^{1} 1. *Для інформації слово було надане Лодиженкові, й засідання набрало потрібної солідності* (Ле, Міжгір'я, 1953, 45); // **на́дано**, *безос. присудк. сл. Колгоспам і радгоспам надано право самим планувати своє виробництво* (Рад. Укр., 22.I 1965, 1); *Тривалим спробам одержання нових культур рослин було надано величезного державного значення* (Довж., I, 1958, 469).

НАДА́ННЯ, а́ння́, *с.* Дія за знач. **нада́ти** ^{1} 1—4. *Відмовлення від анексій є надання кожному народові права утворити окрему державу, або жити в союзі з ким він хоче* (Ленін, 24, 1950, 365); *Питання стояло про надання імені нашому університетові* (Бурл., М. Гонта, 1959, 43); *Для надання штучному хутру водостійкості його обробляють* (Наука.., 1, 1964, 28).

НАДАРЕ́МНЕ, *присл., розм.* Те саме, що **надаре́мно.** *Сьогодні Зоя, мов оса, з'являлася то тут, то там і все чогось бриніла, надаремне шукаючи відповідного предмета, щоб його вколоти* (Коб., III, 1956, 485); *Курибіда надаремне заплющував очі, заснути він не міг* (Панч, I, 1956, 572).

НАДАРЕ́МНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який не дає наслідків; марний. *Хтось пирхає зо сміху, і я відчуваю, що хвальба моя надаремна, що хлопці мають важливіші доручення* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 79); // Який не має успіху, не досягає мети; безуспішний. *Надаремна спроба.*

2. Який не має серйозних причин; непотрібний. *Підняття народного добробуття* [добробуту], *народна просвіта, — були б багато вищими завданнями для польських панів, ніж надаремна й непотрібна іграшка в полонізацію галицьких українців* (Н.-Лев., II, 1956, 393).

НАДАРЕ́МНО, *розм.* Присл. до **надаре́мний.** *Поїзда треба було довго ждати і гаяти надаремно час* (Н.-Лев., IV, 1956, 110); [Чирва:] *Товариш із города не дурно говорив вам про диктатуру. Так що громадянин Малоштан надаремно протестує* (Мик., I, 1957, 64); *Тут він, рибалка з-над Бугу, мабуть, закінчить свій шлях. Нема чого тішити себе надаремно, він не дитина* (Гончар, III, 1959, 152); // *у знач. присудк. сл.* Марно, безрезультатно. *Як тільки зачую чиюсь ходу, зараз колотиться серце. Але се надаремно: чай пили без панни Анелі* (Коцюб., II, 1955, 261); *Забили знадвору вікно. Але все це тепер надаремно. Засвітало, а в хаті у них все одно, Як в могилі тій, зимно і темно* (Перв., II, 1958, 243).

НАДАРИ́ТИ *див.* **надаря́ти.**

НАДА́РМА, *присл., розм.* Те саме, що **надаре́мно.** [Ярчук:] *Ви одкрили тільки краєчок свого серця, і я вже починаю втрачати розум.* [Наталя:] *Це надарма* (Мик., I, 1957, 407); *Надарма Майя відмовилась відвідувати курси* [бетонників] (Гур., Друзі.., 1959, 137).

НАДА́РМО, *присл., розм.* Те саме, що **надаре́мно.** *Махнув хлопець долонею, щоб його спіймати,— фуркнув Дрозд. Сів удруге, знов хлопець на нього намірився рукою — знов надармо* (Фр., IV, 1950, 62).

НАДАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надарува́ти.** *Міцно притискував* [Сивоок] *схрещені руки до грудей, так ніби там зібралися в нього всі барви, щедро надаровані колись малому дідом Родимом* (Загреб., Диво, 1968, 108).

НАДАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Подарувати кому-небудь щось; подарувати багато, у великій кількості. — *А покажи мені, доню, ті дарунки, що тобі надарував.. москаль* (Стеф., I, 1949, 236); *У мене на руках неоціненні скарби — «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка і твори Миколи Васильовича Гоголя. Надарувала хороша, незабутня Ніна Андріївна* (Ковінька, Кутя.., 1960, 91); // Віддячити подарунком за послугу.— *За те, що ви вчинили мені послугу, я вас надарую* (Н.-Лев., III, 1956, 295).

2. *перен.* Наділити кого-небудь певними якостями, властивостями і т. ін. *Чимало смішних рис надарував Карпенко-Карий своєму Мартинові Борулі* (Рильський, III, 1956, 342).

НАДАРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАДАРИ́ТИ**, дарю́, да́риш, *док., перех., розм.* 1. Наділяти чим-небудь, давати щось як подарунок, нагороду. * Образно. *Іще хлоп'ятком бувши, чарував* [Б. Сметана] *Пражан вибагливих своєю грою, А виріс — і почав їх надаряти, Одважний учень сміливих майстрів, Натхнення невсипущого дарами* (Рильський, II, 1960, 289).

2. *перен.* Давати кому-небудь добрі поради, побажання і т. ін. *Балабуха не спромігся дати за Настю приданого ні мідного шага й тільки надарив своїм благословенням на дорогу* (Н.-Лев., III, 1956, 251).

НАДА́ТИ ^{1} *див.* **надава́ти** ^{2}.

НАДА́ТИ^2, да́м, даси́, *док., перех., розм.* Дати в достатній кількості, задовольнити чим-небудь. *Дома ж то не надасть Тихон ніяк хліба. Народу, народу! один за одним як плав пливуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 146); *На кожную стеблиночку Пошлеш* [хмаро] *одну росиночку — А віку додаси,— А морю широченному, Глибокому, силенному Води не надаси!* (Гл., Вибр., 1951, 70).

НАДБА́ВИТИ *див.* **надбавля́ти.**

НАДБА́ВКА, и, *ж.* Додана до чого-небудь частина, сума. *Колгоспникам, які працювали в громадському господарстві не менш як 30 років, передбачена надбавка в розмірі 10 процентів пенсії* (Колг. Укр., 8, 1959, 3); *Митрофан Юхимович подав.. пропозицію про процентні надбавки на тарифну ставку* (Панч, II, 1956, 458); // Усе, що одержують над план, усталену норму і т. ін. *Завферми не дала йому скінчити. Знову посипалися скарги. Можна було подумати, що надбавка молока завдає цій жінці прикрості* (Жур., Звич. турботи, 1960, 103); *Надбавки врожаю від внесення бактеріальних добрив, як правило, тим більші, чим вища агротехніка вирощування буряків* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 114).

НАДБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАДБА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* надба́влять; *док., перех. і без додатка.* Додавати що-небудь зверх того, що є, що усталилось і т. ін. *Уже чимала купа лушпайок лежала перед нею на столі, а вона одно знає — надбавляє ще* (Мирний, III, 1954, 235); — *Дитбудинок запросив Ванюшу погостювати. Так ось і я прошу вас, товаришу військовий начальник, надбавте йому якийсь деньок, аби він зміг побути і в нашій сім'ї* (Логв., Давні рани, 1961, 57); // Збільшувати ціну, суму, плату і т. ін. *Я поступово надбавляв, а вони знижували, аж поки різниця склала півтисячі карбованців* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 59); — *Ти не думай, Христе, що ми тобою робитимемо за стару плату: ми тобі плати надбавимо* (Мирний, III, 1954, 241); *Генерал Батіс дав Себастьяну аудієнцію.. Після цієї зустрічі Себастьянові надбавили жалування й пообіцяли згодом перевести в одну із центральних округ* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 107).

НАДБАВНИ́Й, а́, е́. Стос. до надбавки.

НАДБА́ВОЧНИЙ, а, е. Стос. до надбавки; // З надбавкою. *Надбавочна ціна.*

НА́ДБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надба́ти.** *Кожний думав зараз про себе, як би то заховати перед ворогами надбане добро* (Мак., Вибр., 1956, 410); *Це не значить, що вона* [культура] *одкидає все надбане за часи панування інших класів* (Еллан, II, 1958, 83); // **на́дбано,** *безос. присудк. сл.* [Настя:] *Набере добра Данило від Платона, що з діда-прадіда в льохах, та у коморах, та у степах наховано і надбано!* (К.-Карий, II, 1960, 59); *Осінь всім багата, Досить є на дворі, Не пустує хата, Надбано в коморі* (Граб., I, 1959, 374).

НАДБА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **надба́ти.** *Нам кумир заступив ідеали, Дух надбання нам жить не дає* (Граб., I, 1959, 534).

2. Те, що хто-небудь здобув, що йому неподільно належить; здобуток. *Надаючи величезного значення силі прикладу, передовому досвідові організації виробництва, В. І. Ленін вимагав, щоб цей досвід ставав надбанням мас* (Ком. Укр., 5, 1961, 4); — *Ви пробачте мені, але я дивуюся, чому ви не опублікуєте своїх досягнень, чому ви не зробите їх надбанням людства і науки?* (Смолич, I, 1958, 70); *Радянський народ, вихований в дусі пролетарського інтернаціоналізму, ділиться своїми надбаннями з усіма країнами народної демократії* (Рад. Укр., 6.XI 1956, 1); // Результат роботи (перев. позитивний). *Можна з певністю сказати, що лише та техніка буде передовою, яка зуміє використати надбання вчених* (Наука.., 5, 1960, 45); // Те нове, що має важливе значення для кого-, чого-небудь. — *Ви знаєте його? — Бальзаку не терпілося почути відповідь. —Знаю дуже мало, але досить, щоб мати право сказати вам, що це знайомство не найліпше надбання для вас, Оноре* (Рибак, Помилка.., 1956, 137).

3. Те, що придбано, нажито.— *Не одна молодиця та дівка на селі тобі завидує: Клим надбав усякого надбання* (Н.-Лев., III, 1956, 349); *Вона з радісним запалом почала демонструвати свої надбання, вихваляючи їх з таким захопленням, мовби це справді були якісь унікальні речі* (Добр., Тече річка.., 1961, 81); *Я опустив руку із дорогоцінним надбанням у кишеню, але випустити щипців із рук не мав сили* (Збан., Єдина, 1959, 207).

НАДБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Придбати, нажити що-небудь. *Ще змалечку удвох ягнята пасли, А потім побралися, Худоби діждалися,— Придбали хутір, став і млин, Садок у гаї розвели І пасіку чималу,— Всього надбали* (Шевч., I, 1951, 311); *Увесь наш прадідівський спадок, Усе, що встигнемо надбать, Одержить з наших рук нащадок, Щоб далі й далі передать* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 19); // Завести кого-небудь. — *Ціла боса команда в хаті. Одне менше другого!..— В літах дядько, а потомків, бач, надбав* (Гончар, Таврія.., 1957, 346).

2. Здобути, набути що-небудь.— *Мабуть, не погано жилось на віку, коли надбали од безклопіття такого зайвого здоров'я!* (Н.-Лев., I, 1956, 133); *Партійні організації Закарпаття вже надбали певний досвід інтернаціонального виховання трудящих* (Ком. Укр., 10, 1962, 66).

НАДБЕРЕ́ЖЖЯ, я, *с.* Смуга землі вздовж берега. *Зелений ряст вкривав усе надбережжя, ліз на кручі* (Донч., Вибр., 1948, 124); *Чим далі вони в море* [пливуть], *тим ширше відкривається їм надбережжя своїми безлюдними кучугурами* (Гончар, Тронка, 1963, 233).

НАДБЕРЕ́ЖНИЙ, а, е. Який міститься, розташований на березі, біля берега, понад берегом. *Попадались маленькі озера, що грали лускою і тріпотіли, як срібна риба, кинута з річки на надбережну траву* (Коцюб., II, 1955, 211); *Виблискувала у лузі річка і, звиваючись, губилася в зелених шатах надбережного гаю...* (Шиян, Баланда, 1957, 193).

НАДБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надбива́ти.**

НАДБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДБИ́ТИ**, надіб'ю́, надіб'є́ш; *наказ. сп.* надби́й; *док., перех.* Ударяючи, пошкоджувати — робити тріщини, щербини і т. ін. на чому-небудь; // Відбивати шматочок чого-небудь.

НАДБИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **НАДБИ́ТИСЯ**, надіб'є́ться, *док.* 1. Робитися, ставати надбитим.

2. *тільки недок.* Пас. до **надбива́ти.**

НАДБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДІБРА́ТИ**, надберу́, надбере́ш, *док., перех.* Відбирати від загальної кількості чого-небудь якусь частину.

НАДБИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надбира́ти.**

НАДБИ́ТИ *див.* **надбива́ти.**

НАДБИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надби́ти.** *Сторож Юхим із якимось сусідом.. сидять за столом, читають до кухонної гаснички із завжди надбитим склом* (Вас., I, 1959, 360); // *у знач. прикм. У краєчок надбитої шибки тоскно й протяжно завиває холодний вітер* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

НАДБИ́ТИСЯ *див.* **надбива́тися.**

НАДБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДБІ́ГТИ**, іжу́, іжи́ш, *док.* 1. Біжучи, досягати чого-небудь, наближатися до якогось місця. *Надбігає* [русалка] *до болота, бризкає водою з пальців* (Л. Укр., III, 1952, 219); *Надбіг* [Лис Микита] *до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з фарби* (Фр., IV, 1950, 93); // Швидко, поспішно приходити, прибігати. *Я хапаю його за руки і тягну в глиб* *хати, коли надбігає пан Адам і все розуміє* (Коцюб., II, 1955, 258); *Невідомо, чим би кінчилася ця бійка, коли б не надбігли млинарські робітники* (Смолич, II, 1958, 55); *Образно. *Надбіг і майже відбігає вже, не оглядаючись, кучерявий червень* (Крот., Сини.., 1948, 263); // Швидко приїжджати, прибувати. *Машини то надбігають, то відходять, а мені й не рушитися без білета* (Кобр., Вибр., 1954, 26).

2. Швидко насуваючись, покривати собою. *Валом надбігла вода і заплюскотіла при ногах монголів* (Фр., VI, 1951, 124); *З моря надбігла прибійна хвиля і залила Тико* (Трубл., Вовки.., 1936, 18).

НАДБІ́ГТИ *див.* **надбіга́ти.**

НАДБРІ́ВНИЙ, а, е. Який міститься над бровами. **Надбрі́вні ду́ги** — випуклості у нижній частині лоба над очима, що мають форму дуги. *Він.. проникливо зиркнув маленькими очицями з-під крутих надбрівних дуг* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 5).

НАДБРІ́В'Я, я, *с.* Частина лоба над бровами. *Зблідла, з великими карими очима під мармуровим точеним надбрів'ям, у коштовному хутрі, на оксамитовому сидінні карети, вона скидалась на царівну* (Рибак, Помилка.., 1956, 176); *Примружить старий очі від сонця, поставить долоню біля надбрів'я і, позираючи на сині Карпати, тихо веде далі: — Радується моє серце, коли я читаю листи від своїх синів* (Кучер, Дорога.., 1958, 13).

НАДБУДО́ВА, и, *ж.* 1. Надбудована частина чого-небудь; те, що надбудоване над чим-небудь. *Дерев'яна надбудова;* // *мор.* Приміщення закритого типу, розташоване на палубі судна. *В суднобудуванні складний поліефір використовуватимуть для вантажних люків, палубних надбудов, поперечних балок, щогл та інших складних частин кораблів* (Наука.., 6, 1959, 60); *Білі стіни палубних надбудов злегка рожевіли в сонячних променях* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 21).

2. Категорія історичного матеріалізму, що означає сукупність політичних, юридичних, релігійних, філософських, художніх та ін. поглядів суспільства і відповідних їм установ і організацій, породжених базисом суспільства певної епохи. *Матеріальне виробництво становить основу життя суспільства, визначає його соціальну структуру і всю складну суспільну надбудову* (Ком. Укр., 1, 1963, 27); *Перемігший пролетаріат замість ліквідованої старої надбудови створює нову, соціалістичну надбудову, яка докорінно відрізняється від усіх попередніх надбудов* (Рад. Укр., 20.VI 1951, 3).

НАДБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надбудува́ти.**

НАДБУДО́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **надбудо́ва** 2. *Суспільним наукам, як надбудовному явищу, зокрема історичній науці, партія відводить винятково важливу роль* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 21).

НАДБУДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надбудо́вувати.** *Надбудовування будинку.*

НАДБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДБУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Прибудовувати зверху чого-небудь. *До східного фасаду.. надбудували сходову вежу* (Наука.., 7, 1969, 24).

НАДБУДО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надбудо́вувати.** *Надбудовується другий поверх.*

НАДБУДУВА́ТИ *див.* **надбудо́вувати.**

НАДВА́РТІСТЬ, тості, *ж., ек.* Вартість, створювана працею найманого робітника зверх вартості його робочої сили і привласнювана капіталістом.

НАДВЕЗТИ́ *див.* **надво́зити.**

НАДВЕЛИ́КИЙ, а, е, *спец.* Який значно перевищує межу, норму чого-небудь. *Під час створення великих прискорювачів уперше довелося враховувати закони механіки надвеликих швидкостей — механіки теорії відносності Ейнштейна* (Наука.., 5, 1960, 11).

НАДВЕРЕДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДВЕРЕДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док., перех., розм.* 1. Знесилювати, виснажувати фізично. *Надвередити коня.*

2. *перен.* Справляти сильне враження; вражати.

НАДВЕРЕДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАДВЕРЕДИ́ТИСЯ**, джу́ся, ди́шся, *док., розм.* Знесилюватися, виснажуватися фізично.

НАДВЕРЕДИ́ТИ *див.* **надвереджа́ти.**

НАДВЕРЕДИ́ТИСЯ *див.* **надвереджа́тися.**

НАДВЕСТИ́ *див.* **надво́дити.**

НА́ДВЕ́ЧІР, *присл.* У надвечірній час; перед вечором. *Повернувши надвечір з виноградника, Маріора почула, що її тіпає пропасниця* (Коцюб., I, 1955, 228); *Інколи надвечір, коли тиша і сутінь заповнюють садок і входять у будинок, на веранді чути тиху музику скрипки* (Собко, Скеля.., 1961, 31).

НАДВЕЧІ́РНІЙ, я, є. Який буває перед вечором. *Година була надвечірня, закутана в сумерк* (Коб., III, 1956, 263); *В саду ще тремтливо догоряли останні промені, а вже в кутку поміж вишнями синіли надвечірні сутінки* (Кочура, Родина.., 1962, 7).

НАДВЕЧІ́РОК, рка, *ч., розм.* Те саме, що **надвечі́р'я.** *Стояв свіжий осінній надвечірок* (Сенч., Опов., 1959, 51); *Весна пробивалася з землі, линула з неба, пломеніла в барвистих загравах світань і надвечірків...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204).

НАДВЕЧІ́Р'Я, я, *с.* Час перед вечором; початок вечора. *Тихе надвечір'я... Червоним багрянцем відсвічують на шибках останні спалахи призахідного сонця* (Мист., 1, 1958, 35); *Гірські надвечір'я на мальовничих схилах Ала-Тау завжди лагідні і тихі* (Мас., Життя.., 1960, 58).

НАДВЕЧОРИ́, *присл., розм.* Те саме, що **на́две́чір.** — *Чи не вас то я бачив колись влітку на скелі над водою в цій самій сукні? Ви стояли навколішки так надвечори і молились богу* (Н.-Лев., I, 1956, 186).

НАДВИРОБНИ́ЦТВО, а, *с., ек.* Виробництво товарів, що перевищує попит на них і можливості збуту. *Сполучені Штати — найбагатша капіталістична країна, вона має надвиробництво сільськогосподарських продуктів* (Рад. Укр., 19.III 1963, 1); *Надвиробництво товарного хліба в Північній Америці, Аргентіні, Австралії, Канаді, звідки надходила велика кількість дешевого зерна, викликало світову аграрну кризу* (Іст. УРСР, I, 1953, 495).

НАДВИСА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАДВИ́СНУТИ**, не, *док., розм.* Спускаючись низько, простягатися над ким-, чим-небудь. *Сумно, сумно кругом нього* [Івася] *Хмара надвисає, І у хмарі ясне сонце Гасне, погасає* (Рудан., Тв., 1956, 85).

НАДВИ́СНУТИ *див.* **надвиса́ти.**

НАДВИСО́КИЙ, а, е, *спец.* Який значно перевищує звичайний ступінь якої-небудь якості, якого-небудь стану і т. ін. *Фізики досліджують стан матерії, стиснутої до надвисоких тисків, нагрітої до надвисоких температур і вміщеної в надпотужні магнітні поля* (Наука.., 8, 1962, 22); *Зростання виробництва кольорових і рідкісних металів, а також металів і сплавів надвисокої чистоти дає можливість випускати дедалі зростаючу кількість нових досконалих машин і приладів* (Ком. Укр., 5, 1967, 14).

НАДВИСО́ТНИЙ, а, е, *ав.* Який відбувається на висоті, що перевищує звичайну. *Сонячне випромінювання і космічні промені, властивості «верхньої атмосфери», поведінка живого організму в умовах надвисотного польоту і невагомості під час руху по орбіті — такою* *була програма спостережень, виконана до кінця* (Наука.., 1, 1958, 4).

НАДВИ́ШКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **надба́вка.** *Протягом року колгосп третину худоби здає вгодованістю вище середньої, одержуючи за це велику грошову надвишку* (Хлібороб Укр., 9, 1963, 7); *За надвишку понад норму належала додаткова оплата цукром і грішми* (Кучер, Трудна любов, 1960, 60); *Найбільша надвишка врожаю сіна була від внесення вапняного борошна на гірських заболочених сіножатях, найменша — на сухих* (Колг. Укр., 11, 1961, 38).

НАДВІКО́ННИЙ, а, е. Який міститься над вікном. *Надвіконний карниз.*

НАДВІ́Р, *присл.* За межі чого-небудь, у напрямку назовні. *Я стояв край вікна та дивився надвір* (Граб., I, 1959, 163); *Двері їдальні раз у раз рипали, і люди заходили й виходили, випускаючи надвір пахучі клубки пари* (Досв., Вибр., 1959, 302); // За межі приміщення; на подвір'я, на вулицю. *Раз, після великодня, чудового весняного ранку, вся Паляникова сім'я висипала з хати надвір* (Н.-Лев., II, 1956, 28); — *Коли мені треба було вийти надвір, я брав мамині черевики* (Багмут, Опов., 1959, 4).

НАДВІ́РНИЙ, а, е. 1. Розміщений у межах двору, садиби. *На подвір'ї стояли рядами надвірні хати для челяді* (Н.-Лев., II, 1956, 38); *Данило підхопив Тосю за стан і скочив на горбок надвірного погреба* (Смолич, Мир.., 1958, 9).

2. Який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні. *Надвірний термометр показував 5 градусів вище нуля* (Минко, Повна чаша, 1950, 81); *Рипнули надвірні двері, і слідом за хмарою морозного пару ввійшли доярки* (Рад. Укр., 15.II 1961, 2); // Який виходить у двір. *У невеличке надвірне віконечко заглядав світ рожевим поглядом* (Мирний, I, 1954, 324); *Нарешті вони ввійшли до великої кімнати з скляною надвірною стіною* (Смолич, I, 1958, 58); // Який міститься, існує поза приміщенням. *Він приніс з собою.. вогкість і свіжість літнього дощу, і надвірне повітря трохи очутило Раїсу* (Коцюб., I, 1955, 316); *Клекіт надвірний набирав свого вечірнього апогею* (Ле, Міжгір'я, 1953, 150).

3. Який службою, перебуванням зв'язаний з двором (у 3 знач.), має стосунок до нього. *Польська шляхта* [у 2-й половині XVIII ст.] *для охорони своїх маєтків формувала наймані загони так званих надвірних козаків* (Іст. УРСР, I, 1953, 360); — *Ми, значить, вільні були козаки, а то надвірні — панські. Ті у пана на всьому його жили й годувалися, й одягалися від його, а ми собі на волі* (Мирний, I, 1954, 182); *Біля воріт була сторожка, в якій вартувала надвірна служба* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 111); // *у знач. ім.* **надві́рні**, них, *мн.* Ті, хто службою, перебуванням зв'язані з двором (у 3 знач.), мають стосунок до нього. — *А от, пам'ятай, що покійну матір твою один пан, що наїздом мій хутір спалив, хотів був до себе узяти... Так вона йому сокирою голову провалила; побоялися приступити до неї надвірні та й спалили з хатою разом* (Стар., Облога.., 1961, 13).

◇ **Надві́рний ра́дник** — у дореволюційній Росії — особа, що мала цивільний чин 7-го класу. *Опівдні до Мартинівщини прибув карний загін з п'ятдесяти чоловік. Разом з військовими приїхав надвірний радник Липський* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 498).

НАДВІ́Р'Я, я, *с.* Обгороджена ділянка землі біля будинку; подвір'я. *А у будень, то він тобі Не посидить в хаті, Все нишпорить по надвір'ю* (Шевч., II, 1953, 256); *Вантажні машини та підводи одна по одній вирушають з надвір'я* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 371).

НАДВЛУ́ЧНИЙ, а, е, *військ.* Який значно перевищує звичайний ступінь попадання. *Надвлучний вогонь; Надвлучна стрільба.*

НАДВО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **НАДВЕСТИ́**, еду́, еде́ш; *мин. ч.* надві́в, надвела́, ло́; *док.*, *перех.*, *розм.* Проводити, доводити до якого-небудь місця. *Поцілувала* [Мартоха] *пані в руку за лікарство* [ліки] *і відпровадила її за ворота, ще й надвела трохи вулицею, для пошани* (Л. Укр., III, 1952, 636).

НАДВО́ДНИЙ, а, е. 1. Який міститься над поверхнею води. *Підводна частина їх* [айсбергів] *у 7—8 раз більша за надводну* (Фіз. геогр., 5, 1956, 119); *Надводні гостряки каменюк вмить щезли під шумним і каламутним потоком* (Вол., Озеро.., 1959, 25).

2. Який плаває на поверхні води. *Надводний флот; Надводний човен;* // *мор.* Стос. до плавання на поверхні води. *Для того щоб підняти човен у надводне положення, вода з баластних камер виганяється стисненим повітрям* (Фізика, I, 1957, 73).

НА́ДВОЄ, *присл.* 1. На дві частини; пополам. [Василь:] *Домахо! Бачиш оцю соломинку? От взяв у зуби, перекусив надвоє...* (Кроп., II, 1958, 130); *В лісі ворог, а до лісу зостається з кілька гін. Командир надвоє ділить, розділяє свій загін* (Перв., I, 1958, 266); // *рідко.* У два рази; удвічі, удвоє. *Стежка від озерця до хати неначе надвоє покоротшала* (Вовчок, VI, 1956, 305).

2. *перен.*, *розм.* Двозначно, непевно. *Стеха б то йшла, та надвоє думала, зачим її з дітьми ведуть до губернатора?* (Кв.-Осн., II, 1956, 149).

◇ **На́дво́є ба́ба (ба́бка) ворожи́ла (гада́ла)** *див.* **ворожи́ти; Хоч на́дво́є перерви́ся (розірви́ся)** — так багато роботи, що важко виконати одній людині. [Килина:] *Ой, тітко, вдовиці — хоч надвоє розірвися!..* (Л. Укр., III, 1952, 234).

НАДВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **НАДВЕЗТИ́**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* надві́з, надвезла́, ло́; *док.*, *перех.*, *розм.* Доставляти, підвозити до якого-небудь місця. *Жолкевський видав наказ, яким забороняв під страхом смерті надвозити або продавати запорозькому війську будь-яку живність чи харч* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 407).

НАДВОЗИ́ТИ, вожу́, везе́ш; *мин. ч.* надві́з, надвезла́, ло́; *док.*, *перех.*, *розм.* Привезти, звезти частину чого-небудь. *Уже надвозили трохи жита з лану* (Сл. Гр.).

НАДВО́РІ, *присл.* Поза приміщенням, на повітрі. — *Авжеж! оце встану вам відчиняти! ..Досиділи до ночі, то про мене ночуйте й надворі* (Н.-Лев., II, 1956, 327); — *Та тепер надворі краще,* — *мовила вчителька і сіла на призьбі* (Головко, II, 1957, 248); // У природі. *Уже й літо минулося, Зима вже надворі* (Шевч., II, 1953, 97).

[Білий] день надво́рі; Надво́рі вже день *див.* **день.**

НАДВ'ЯЗА́ТИ *див.* **надв'я́зувати.**

НАДВ'Я́ЗКА, и, *ж.* Дія за знач. **надв'яза́ти, надв'я́зувати.**

НАДВ'Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надв'я́зувати.**

НАДВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДВ'ЯЗА́ТИ**, в'яжу́, в'я́жеш, *док.*, *перех.* Прив'язувати один відрізок чого-небудь до іншого для збільшення довжини.

НАДВ'Я́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надв'я́зувати.**

НАДГА́НКОВИЙ, а, е. Який міститься над ганком.

НАДГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДІГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Трохи згинаючи, нахиляти. *Надгинати гілку дерева; Надігнути голову.*

НАДГЛИБО́КИЙ, а, е, *спец.* Який значно перевищує звичайну глибину. *Зараз в різних країнах, в тому числі і в Радянському Союзі, проводиться надглибоке буріння* (Наука.., 9, 1964, 11).

НАДГЛО́ТКОВИЙ, гло́ткова́, гло́ткове́, *анат.* Який міститься вище глотки, гортані й стравоходу. *Найбіль-*

ший нервовий вузол лежить над глоткою і називається надглотковим (Зоол., 1957, 22).

НАДГЛЯДА́ТИ, áю, áєш, *недок., перех., діал.* Уважно стежити, підглядати за ким-, чим-небудь.

НАДГНИВА́ТИ, áє, *недок.*, **НАДГНИ́ТИ**, иé, *док.* Починати гнити.

НАДГНИ́ЛИЙ, а, е. Який трохи надгнив. *Спіткнулася* [Ольга] *об щось тверде — підняла: торішня кислиця, що під листям перезимувала, кисла і терпка, трохи надгнила* (Кач., II, 1958, 72).

НАДГНИ́ТИ *див.* **надгнивáти.**

НА́ДГОЛОДЬ, *присл.* Без достатньої кількості їжі, не наїдаючись, відчуваючи голод. *З малих літ не знав Миронців Семен достатків, жив надголодь і лише при колективізації міг вволю наїстися хліба* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 62); *Він не звик до ситого життя, скільки пам'ятає — жив завжди надголодь* (Збан., Сеспель, 1961, 104).

НАДГО́НИТИ, ню, ниш, *недок.*, **НАДІГНА́ТИ**, надженý, надженéш, *док., перех.* Женучи, досягати якого-небудь місця. *Погнав він уже сам козу, пас увесь день, а ввечері погнав додому і тільки надігнав на дорогу, а сам навпростець пішов* (Укр.. казки, 1951, 38).

НАДГОРА́ТИ *див.* **надгоря́ти.**

НАДГОРІ́ТИ *див.* **надгоря́ти.**

НАДГОРО́ДА, и, *ж., діал.* Нагорода. *Коли співи мої жалібнії Знову викличуть сльози чиї, То над скарби усі дорогії Надгорода то буде мені* (Л. Укр., I, 1951, 349); [Іван:] *А яка ж, Галю, буде надгорода Петрові за його працю?* (Сам., II, 1958, 125).

НАДГОРОДЖА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАДГОРОДИ́ТИ**, джý, ди́ш, *док., діал.* Нагороджувати.— *За мої заслуги князь надгородив мене землями й лісами в Тухольщині* (Фр., VI, 1951, 41); *Спів скінчився. Молоде товариство надгородило співця плесканням* (Л. Укр., III, 1952, 585).

НАДГОРОДИ́ТИ *див.* **надгороджáти.**

НАДГОРТА́ННИЙ, а, е, *анат.* Розміщений над гортанню.

НАДГОРТА́ННИК, а, *ч., анат.* Хрящ над входом у гортань, що закриває її при ковтанні. *До складу гортані входять кілька хрящів. Найбільший з них, що називається щитовидним, легко прощупується на передній поверхні шиї. Над ним є інший великий хрящ — надгортанник* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 71).

НАДГОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НАДГОРА́ТИ**, áю, áєш, *недок.*, **НАДГОРІ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док.* Починати горіти; загорятися. *Не встигла одна цигарка надгоріти з краєчку, як він байдуже жбурляв її і запалював іншу* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 7).

НАДГРИЗА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАДГРИ́ЗТИ**, зý, зéш, *док., перех.* Відгризати частину чого-небудь. *Помітив* [Грицуньо], *що в однім місці надгризли пси трохи плота сподом* (Март., Тв., 1954, 146).

НАДГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надгри́зти.** *Дідусь витяг із жилетної кишені величезний зубок часнику, надгризеного!* (Вишня, II, 1956, 41).

НАДГРИ́ЗТИ *див.* **надгризáти.**

НАДГРО́БНИЙ, а, е. 1. Який міститься на могилі, признач. для могили. *Ані хреста, ані надгробного каменя на своїй могилі не веліла* [Кинецька] *класти* (Фр., IV, 1950, 302); *Надгробні кам'яні плити блищали золотом висічених імен загиблих* (Ле, В снопі.., 1960, 196).

2. Зробл. на могильній плиті, пам'ятнику. *Про значний розвиток старогрецької писемності свідчить велика кількість знайдених декретів,.. посвят і надгробних текстів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 258); // Стос. до уболівань за померлим над труною, могилою. [Поет:] *Тепер виходить щось зовсім сумне І жалібне, неначе плач надгробний* (Сам., I, 1958, 243); *Чи ти чуєш людський гомін, Надгробнії речі?* (Пісні та романси.., II, 1956, 135).

НАДГРО́БНИК, а, *ч.* Те саме, що **надгрóбок.** *Я спорудив собі надгробник вікопомний; До нього шлях людський не заросте зелом* (Стар., Вибр., 1959, 85); *І над надгробником Франковим, І над Міцкевича вінком Народ гримить щасливим словом І вольним розцвіта трудом* (Рильський, II, 1960, 161).

НАДГРО́БОК, бка, *ч.* Пам'ятник, камінь, плита і т. ін., встановлені на могилі. *Чернігівські земляки, вкупі з сином поета* [Глібова], *становлять над його могилою невеличкий монумент — надгробок* (Коцюб., III, 1956, 202); *По високому узгір'ю розсипались кам'яні надгробки тюркського цвинтаря* (Донч., II, 1956, 281).

НАДГРУНТОВИ́Й, á, é, *геол.* Розміщений над грунтом, поверх грунту.

НАДГУСТИ́Й, á, é. Який значно перевищує звичайну густину. *Існують зірки-карлики, в яких речовина перебуває в надгустому стані* (Знання.., 5, 1966, 9).

НАДДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наддавáти.**

НАДДАВА́ТИ, даю, даєш, *недок.*, **НАДДА́ТИ**, дáм, даси́, *док., перех.* 1. Набавляти, додавати що-небудь до того, що було раніше. *Гарно мені, що він* [чай] *і в руки гріє.. і бадьорить мене, неначе сили наддає* (Мирний, IV, 1955, 356); *Сонце немовби наддало рішучості людям, що скупчились перед ворітьми. Гомін піднісся, зміцнів* (Крот., Сини.., 1948, 204); // Придавати якої-небудь якості, властивості. *Червоний убір на голові.. наддавав їй вид сільської дівчини в квітках* (Н.-Лев., I, 1956, 197).

2. *розм.* Прискорювати, збільшувати швидкість руху. *Мусій крутив над головою кінцем віжок, від чого розпалений жеребець наддавав бігу* (Сміл., Зустрічі, 1936, 37); *Гнідко наддав ходи, а все проти гори не заскоче* (Мирний, IV, 1955, 312); *І розійшлись ми хто куди, Наддавши кожен кроку* (Ус., Листя.., 1956, 166).

НАДДАЛЕ́КИЙ, а, е, *спец.* Який значно перевищує звичайний радіус дії чого-небудь. *За допомогою штучних супутників було відкрито явище наддалекого поширення радіохвиль* (Наука.., 10, 1962, 7); *Створення наддалекої балістичної ракети є величезним вкладом в науку і обороноздатність нашої Батьківщини* (Колг. Укр., 11, 1957, 24).

НАДДАЛЕКОБІ́ЙНИЙ, а, е, *військ.* Який має далекобійність, що значно перевищує звичайну. *Наддалекобійна артилерія.*

НАДДА́ТИ *див.* **наддавáти.**

НАДДА́ТОК, тка, *ч.*: **У наддáток**, *розм.*— на додаток до чого-небудь. *Зозуля* [відповідає]: — *Замісто горобця я з'їм жуків десяток Да гусені, черви десятків три в наддаток* (Греб., I, 1957, 46).

НАДДА́ЧА, і, *ж.* Дія за знач. **наддáти, наддавáти.**

НАДДВЕ́РНИЙ, а, е. Розміщений над дверима.

НАДДЕ́РТИ *див.* **наддирáти.**

НАДДЕ́РТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наддéрти.**

НАДДЗЮ́БУВАТИ, ує, *недок.*, **НАДДЗЮБА́ТИ**, áє, *док., перех., розм.* Дзюбаючи, відривати шматочки чого-небудь в одному або кількох місцях.

НАДДИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАДДЕ́РТИ**, рý, рéш, *док., перех., розм.* 1. Трохи розривати що-небудь зверху, скраю; надривати.

2. *діал.* Здирати частину шкури з тварини. *Їдну* [одну] *козу наддер, та вона вирвалася та побігла* (Сл. Гр.).

НАДДИРА́ТИСЯ, áється, *недок., розм.* Пас. до **наддирáти.**

НАДДОВБА́ТИ *див.* **наддóвбувати.**

НАДДО́ВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДДОВБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Довбаючи, робити невеликі поглиблення в одному або кількох місцях чого-небудь.

НАДДО́ВГИЙ, а, е. 1. Довший від звичайного. *Наддовгі колонки грунту дозволять судити про історію тваринного світу морів* (Наука.., 4, 1963, 40).

2. *лінгв.* Стос. до голосних, дифтонгів або складів, подовжених з певною метою. *Наддовгий звук.*

НАДДРЕДНО́УТ, а, *ч.* Надвеликих розмірів дредноут. *Дредноути та наддредноути підходили з моря до цих узбереж, палили з гармат багатодюймових, висаджували десанти* (Гончар, Таврія.., 1957, 667).

НАДЕ́РЖАТИ *див.* **наде́ржувати.**

НАДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДЕ́РЖАТИ**, жу, жиш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **притри́мувати.** *Яким.. мерщій кинувся до триніжка, зверпув казанок набік і надержує, поки той перестане клекотіти* (Мирний, IV, 1955, 319); *Ладко згріб кількох парубчаків у обійми, стулив докупи й притис до стіни. Притис — і надержує* (Григір Тют., Зав'язь, 1966, 152).

НАДЕ́РТИ *див.* **надира́ти.**

НАДЖИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДІЖДА́ТИ**, діжду́, ді́ждеш, *док.*, *перех.*, *розм.* Перебувати десь деякий час з метою побачити, зустріти кого-, що-небудь; піджидати. *Аж зрадів* [Перехрест] *цій несподіваній появі Нечая, який, очевидячки, наджидав його* (Ле, В снопі.., 1960, 25); *Брате мій рідненький, Як соколе ясненький! Станьмо ми, брате, надождімо.. Брата свого найменшого* (Укр.. думи.., 1955, 62).

НАДЗАПЛА́ВНИЙ, а, е, *спец.* Який міститься над заплавою, вище заплави. *Піщані землі, що розвіюються, розташовані на надзаплавних терасах Дніпра* (Наука.., 8, 1959, 28); *Найбільш поширені у донецьких річок висока заплава і друга, або надзаплавна, тераса* (Геол. Укр., 1959, 554).

НАДЗВИ́ЧАЙ, *присл.*, *діал.* Надзвичайно. [Х у с а:] *Моя жона здоров'ям занепала і їздила до батька у Сарон, на купелі з квіток, бо їй ті ліки надзвичай помічні* (Л. Укр., III, 1952, 172).

НАДЗВИЧА́ЙНИЙ, а, е. 1. Дуже сильний ступенем свого виявлення та не схожий на інші; виняткoвий. *Якась надзвичайна туга лилася слізьми з тих давніх лаврських пісень, складених сотні літ* (Н.-Лев., II, 1956, 333); *Десь із безвісті простягається рука, від якої тхне лікарським запахом. Я бачу тонкі пальці надзвичайної краси* (Ю. Янов., II, 1958, 128); *Російський народ — це народ, що протягом усього свого життя.. проявив надзвичайну стійкість духу* (Рильський, III, 1956, 9); // Не такий, як звичайно, як завжди, чимось відмінний; особливий. [А р к а д і й:] *У тебе сьогодні надзвичайний пацієнт. Павло Семенович Берест — хазяїн нашого міста* (Корн., I, 1955, 93).

2. Який рідко зустрічається, викликає почуття захоплення; незвичайний, чудовий. [А н т е й:] *Який прекрасний, надзвичайний голос! Дай ліру, хлопче!* (Л. Укр., III, 1952, 461).

3. Який має особливе значення, заслуговує на виняткову увагу. *Це питання тепер хвилює всіх металургів.*:*Питання надзвичайної ваги* (Руд., Вітер.., 1958.131).

4. Непередбачений, викликаний певною необхідністю, спеціально призначений для чого-небудь; екстрений, позачерговий. *Позачергові (надзвичайні) з'їзди скликаються Центральним Комітетом партії з власної ініціативи або на вимогу не менш як третини загального числа членів партії* (Статут КПРС, 1961, 15).

НАДЗВИЧА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **надзвича́йний.** *Неначе пробуджені від сну надзвичайністю того, що сподіялось, люди набули раптом немовби нового бачення світу, і.. все постало перед ними у величезній небуденній єдності* (Довж., I, 1958, 93).

НАДЗВИЧА́ЙНО. Присл. до **надзвича́йний** 1, 2. *Море — надзвичайно гарного кольору, далеко краще тут, ніж в Криму* (Коцюб., III, 1956, 325); *Шерстюк був блідий і схвильований надзвичайно* (Довж., I, 1958, 203); *Костомаров, хоч і мало знав музику, розумів, що Аліна грає щось надзвичайно складне з технічного боку* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 390).

НАДЗВУКОВИ́Й, а́, е́, *спец.* Який перевищує швидкість поширення звуку. *Одержання надзвукових коливань грунтується на властивості пластинок, певним способом вирізаних з кристала кварцу, при стисканні електризуватися на своїх поверхнях* (Цікава фізика.., 1950, 328); *Важкий двомоторний бомбардувальник минулої війни, незграбний і повільний, коли рівняти до сучасних надзвукових швидкостей, по розлогій спіралі неквапливо поліз угору* (Собко, Срібний корабель, 1961, 27).

НА́ДЗЕЛЕНЬ, *присл.* Не зовсім дозрілим, достиглим. *Для споживання на місці і технічної переробки плоди суниць збирають стиглими, а для перевезення на значну віддаль — надзелень, враховуючи, що вони достигнуть у дорозі* (Сад. і ягідн., 1957, 255).

НАДЗЕ́МНИЙ, а, е. 1. Розміщений над поверхнею землі. *Коли озимі культури посіяні дуже рано, у рослин розвивається велика надземна маса, вони старіють* (Колг. Укр., 7, 1956, 14); *Мій рідний край — чорнозем невичерпний І попідземні надра, і надземні Будови ті, що гордий з них народ* (Рильський, I, 1956, 424); // Який відбувається на землі. *Тебе просив я в ночі темні оповідать мені казки про фей і про бої надземні, коли, як блискавки, клинки в руках богатирів сіяли* (Сос., II, 1958, 354).

2. Який міститься поза землею, у просторі; небесний. *Я б віддав отой надземний, Твій таємний світ надхмарний За наземне справжнє графство, За підхмарний замок гарний* (Л. Укр., I, 1951, 368).

3. *перен.* Надприродний, потойбічний, загробний. *Спориш не смів уже сумніватися, що чув надземний голос* (Фр., II, 1950, 280); // Який перевищує звичайну міру чого-небудь. *По її серці розплилося таке щастя, така надземна розкіш, таке внутрішнє вдоволення, якого не зазнала вже віддавна* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 90).

НАДЗИЖЧА́ТИ, чи́ть, *док.* Продзижчати, прогудіти деякий час. *Стільки зробив, як комар надзижчав* (Укр.. присл.., 1955, 197).

НАДЗИРА́ТЕЛЬ, я, *ч.* У дореволюційній Росії — службова особа, що наглядала за ким-, чим-небудь. *Він уже поспішався до карцеру. Слідком за ним ішов надзиратель і брязкав ключами* (Вас., I, 1959, 71); *Нарешті двері гімназії розчинилися, і з гімназії вибіг надзиратель* (Смолич, II, 1958, 59).

НАДЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *розм.* Уважно стежити, слідкувати за ким-, чим-небудь, пильнувати кого-, що-небудь; наглядати. *Гамза вірно служить своєму дворянству: як орел той надзира над своїм гніздом, так Гамза над повітовим дворянством* (Мирний, IV, 1955, 160); *Побігла мама... А білоголове — вже семилітнє дівча.. з двору надзирає* (Вишня, II, 1956, 22).

НАДЗИ́СК, у, *ч.*, *заст.* Надприбуток. *Капіталісти, які ганяються за надзисками, не дбали про охорону здоров'я шахтарів і не робили ніяких заходів, щоб запобігти аваріям у копальнях* (Вітч., 11, 1962, 169).

НАДЗІ́Р, надзо́ру, *ч.*, *діал.* Нагляд. — *Тут* [у селі] *у нас надзір дуже острий* (Фр., II, 1950, 153); — *Я тебе не віддам з-під свого надзору так легко, як думаєш. Будь ти собі і який повнолітній мужчина* (Коб., III, 1956, 33).

НАДЗО́РЕЦЬ, рця, *ч.*, *діал.* Наглядач. — *Лишіть їх, панно Маріє! — перебила тітка скоро,— лишіть їх! Не знаєте? Молодіж чується свобіднішою, коли не бачить надзорців над собою* (Коб., I, 1956, 151).

НАДЗО́РЯНИЙ, а, е, *поет.* Який міститься вище зірок, за межами земної атмосфери. *Я не літав в надзоряні країни, А все державсь бездольної землі* (Граб., I, 1959, 595); *Інші* [партизани] *похилили голови за борт і бачили зірки далеко внизу під собою, й здавалося їм в останню смертну мить, що пливуть вони в надзоряну сяючу далину* (Довж., I, 1958, 331).

НАДИ́БАТИ *див.* **надиба́ти.**

НАДИБА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАДИ́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАДИ́БАТИ**, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Зустрічати на шляху, по дорозі кого-, що-небудь. *Іде козак дорогою, Дівку надибає* (Рудан., Тв., 1956, 131); *Він оглядався по дорозі, чи не можна б до когось прилучитися, але нікого такого не надибував* (Кобр., Вибр., 1954, 62); *А вона все йде та йде. Нарешті, надибала якусь високу-високу хату без вікон і без дверей* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 259); * Образно. *Ходив собі Вовчик-братик по лісі, ходив, та й надибала його тяжкая пригода* (Фр., IV, 1950, 54).

2. *перех.* Знаходити, виявляти кого-, що-небудь; відшукувати. *На стіні надибую портрет господаря, мальований олівцем* (Ле, В снопі.., 1960, 326); *Обійшов* [Грицько] *горище, надибав сушені груші, взяв скілько штук і почав гризти* (Вас., I, 1959, 176); *Лишався єдиний вихід: прямувати навпростець, надибати перше-ліпше село і там розпитати про дорогу на станцію* (Гур., Друзі.., 1959, 20); // *неперех., на кого — що.* Випадково натикатися на щось: натрапляти. *Тоня, заглибившись в ті простори далеко, надибує часом лише на міцні укриття у землі та на сліди клумб біля командного пункту* (Гончар, Тронка, 1963, 317); *На купу хмизу десь надибали* [дівчата], *розклали вогнище мерщій* (Забіла, Промені, 1951, 152).

НАДИ́БУВАТИ *див.* **надиба́ти.**

НАДИВИ́ТИСЯ *див.* **надивля́тися.**

НАДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАДИВИ́ТИСЯ**, дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* нади́вляться; *док.* 1. Довго, досхочу дивитися на кого-, що-небудь. — *Оце дивіться, діти, на вашого дядька, надивляйтеся, бо вже, мабуть, більше не побачите ніколи* (Вас., II, 1959, 468); *Востаннє надивлялись присмучені заробітчани на рідне село* (Гончар, Таврія, 1952, 18); *Вона* [мати] *серед ночі встає. І стереже добро своє, І дожидає того світу, Щоб знов на нього* [Івана] *надивитись, Наговоритись* (Шевч., II, 1953, 194); *Надивившись досхочу на електрозварниць, вона пішла вздовж кам'яного паркана, все ще несучи в грудях несподівану радість* (Ткач, Арена, 1960, 59); // Уважно спостерігаючи, пізнавати, вивчати кого-, що-небудь. — *Надивилась я на Прісю за ті два тижні влітку. У неї тільки кавалери в голові* (Головко, II, 1957, 591).

2. Багато бачити чогось, часто зустрічатися в житті з ким-, чим-небудь. *Світове горе велике. Він надивився на нього. І вдома і по світах* (Коцюб., II, 1955, 41); *Кінь цей — як вітер. Надивився на них Корж за життя. Знається він на конях* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 387).

3. *перев. із запереч.* не. Досхочу, до повного задоволення намилуватися ким-, чим-небудь. — *Ну й чого воно із дітьми отак-о носяться та не надивляться? Нічого в них нема* (Григ., Вибр., 1959, 277); *Василина несла в руках шматок нової свіжої матерії і не могла надивитись на неї* (Н.-Лев., II, 1956, 47).

НАДИВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Багато, досхочу дивуватися. [**Варка:**] *Дивлюсь на свого чоловіка і не надивуюся, зовсім неначе не Демко, а якийсь підпанок або купець!* (Кроп., II, 1958, 208); *Пріська надивувалася вволю, дивлячись, як пані спокійно, з легким серцем, натягала на чорні сорочки своїм дітям новомодні сукні* (Л. Янов., I, 1959, 226); // Намилуватися вволю, до повного задоволення. *Та не бери її весною В свій рай небесний, не бери, А дай твоєю красотою Надивуватись на землі* (Шевч., II, 1953, 293).

НАДИМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надима́ти** і **надима́тися.**

НАДИМА́ТИ *див.* **надува́ти 1.**

НАДИМА́ТИСЯ *див.* **надува́тися.**

НАДИМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* надимля́ть; *док.* Напустити диму. *Крізь позеленілі шибки ледве пробивається світ у хату, окриваючи її мороком; здавалося мов хто надимив, і спертий дим снував по хаті* (Мирний, III, 1954, 367); // Курячи, наповнити що-небудь тютюновим димом. — *Давайте цигарки запалимо. Це врівноважує нерви. — Я не палю. — Тоді пробачте, що надимлю, але, не закуривши, не можу говорити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 39).

НАДИ́МЛЕНИЙ, а, е. Наповнений димом. *Легке замішання запанувало в надимленій кімнаті засідань* (Рибак, Час.., 1960, 652).

НАДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДЕ́РТИ** *і* **НАДРА́ТИ**, деру́, дере́ш; *мин. ч.* наде́р, ла, ло *і* надра́в, надра́ла, надра́ло; *док.*, *перех.* 1. Відриваючи, відокремлюючи невеликими частинами, збирати що-небудь у якій-небудь кількості. *У лісі Олекса наказав розкласти великі вогнища і послав легенів надрати смоли* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 444); — *Ще не заклеєний* [конверт]. *А чим би його...—Як чим? А глеєм! Там на 'дній вишні, як кулаки, понагонило. Ось я побіжу надеру...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 291); // Руйнуючи гнізда, забирати яйця, пташенят. *Незабаром Грицько вернувся з повною пазухою горобенят. — А я, діду, ось скільки горобенят надрав!* (Мирний, II, 1954, 57); *Так я надрав там* [на дзвіниці] *яєць, гав'ячих і горобиних, повну пазуху* (Мик., Кадильниця, 1959, 32).

2. Подрібнювати очищене від лушпиння зерно на крупу. *Довелося робити жорна, щоб надерти з неї* [кукурудзи] *якоїсь крупи* (Логв., Давні рани, 1961, 93).

3. *перен.*, *розм.* Беручи з кого-небудь більш ніж належить, назбирати яку-небудь кількість чогось. — *Якби сюди горілки.. — Де б же ти взяв? — питає Пацюк. — Голова б приніс... він з людей надрав* (Мирний, II, 1954, 187).

◇ **Надира́ти (наде́рти, надра́ти) чу́ба** — карати кого-небудь, тягаючи, сильно смикаючи за чуба. *А для Зайця річ нелюба, Що надрав учитель чуба? Ніби нас не драли всіх?* (Фр., XII, 1953, 12); **Надира́ти (наде́рти, надра́ти) го́рло (гло́тку)** — дуже голосно говорячи, сильно кричачи, лаючи, стомлювати горло. *Хоч Ворона, стоячи при вході до Гадючиної нори, надирала собі горло, лаючи та проклинаючи погану розбійницю, Гадюка в норі хрупала її дитинятко* (Фр., IV, 1950, 74); **Надра́ти ву́ха (ву́ші)** *див.* **ву́хо.**

НА́ДИТИ, джу, диш; *наказ. сп.* надь; *недок.*, *перех.* 1. Приваблювати до себе, манити. *Все, що бачив, надило його, але й пересичувало по короткім часі* (Фр., III, 1950, 145); — *Живеш тут, а надить тебе нетутешнє, краї далекі і як люди далекі живуть...* (Гончар, Тронка, 1963, 60).

На́дити зір (о́чі) — приваблювати очі. *Цвіла у серці квітка й надив очі знайомий погляд* (Коцюб., II, 1955, 189).

2. Ловити рибу, приманюючи на що-небудь. *Не надь, Рибалко молоденький. На зрадний гак ні щуки, ні лина!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 77); *Пробивши луночку між льодових полявин, На блешню надимо було ми окунів* (Рильський, Поеми, 1957, 255).

НА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок., на кого — що.* 1. Захоплюватися ким-, чим-небудь; спокушатися. *Син Яця-коваля, Іван рудоволосий, Рибалка і мудрець, поет і каменяр, Не надився на блиск і на позверхній чар, На Чайльд-Гарольдів плащ, на Лорелеї коси* (Рильський, I, 1960, 324).

2. *розм.* Мати намір, намірятися на кого-, що-небудь; зазіхати.

НАДИ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нади́хати.** *Кращі музичні твори це ті, що надихані історичною практикою нашого народу в боротьбі за зміцнення радянського ладу, за торжество комунізму* (Мист., 2, 1956, 34); // **нади́хано,** *безос. присудк. сл. Лився спирт, накурено, надихано в вагоні* (Скл., Шлях.., 1937, 13).

НАДИ́ХАТИ *див.* **нади́хувати**^{1}.

НАДИХА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАДИ́ХУВАТИ**, ую, уєш, *недок.,* **НАТХНУ́ТИ** *і* **НАДИХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Збуджувати, викликати душевне піднесення, натхнення; надавати душевної сили. *Читання надихало Лесю, голос її з кожним рядком міцнів, виразнішав* (М. Ол., Леся, 1960, 160); *Раз над Києвом стояла чудова весняна ніч, що так надихувала духом поезії Гоголя і Пушкіна* (Н.-Лев., I, 1956, 343); *Нас натхнуло благо спільне; Геть змести поклали ми Бідування підневільне Та нерівність між людьми* (Граб., I, 1959, 397); *Ідуть брати твої на бій — не тисячі, а мільйони... Ти надихнути їх зумій, створи пісень залізні тони!* (Тич., II, 1957, 106); // Виклика́ти що-небудь у когось. *Я знаю: нечестиве те кохання, ..його ж мені вона сама натхнула* (Крим., Вибр., 1965, 45); *Ти загинув, але твоя кров Натхнула до брата любов* (Стар., Вибр., 1959, 32).

2. *на що.* Спонука́ти до яких-небудь учинків, дій (перев. благородних, високих). *Комунізм надихає радянських людей на героїчну працю на благо Батьківщини* (Ком. Укр., 11, 1964, 33); *Чисте і невичерпне джерело мудрих і всеперемагаючих ленінських ідей завжди надихуватиме нас на вірне і віддане служіння науці, радянському народові* (Мовозн., XVI, 1961, 11); *Якщо в музиці у яскравій художній формі втілені високі прагнення і почуття людей — вона знайде гарячий відгук в серцях наших сучасників, надихне їх на нові подвиги* (Літ. Укр., 30.III 1962, 1).

НАДИ́ХАТИСЯ *див.* **нади́хуватися**^{1}.

НАДИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **НАДИ́ХУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.,* **НАТХНУ́ТИСЯ** *і* **НАДИХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* Відчувати приплив сил, бадьорості, душевного піднесення під впливом чого-небудь. *Я ніби чую, як над цими велетнями витає дух Байрона, Гете, Руссо, Вольтера, цих велетнів людського духа, котрі.. надихались в цих дивних горах духом поезії* (Н.-Лев., II, 1956, 399); *Надихнувшись чарівної сили, на баского скочив він коня* (Забіла, У.. світ, 1960, 173); * Образно. *Нова українська література з самого початку надихалася прикладом Шевченка та йшла його шляхом* (Рад. літ-во, 2, 1964, 8).

НАДИХА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **надиха́ти.** *Надихаючим і основним чинником новаторства у мистецтві соціалістичного реалізму є сама прекрасна дійсність* (Ком. Укр., 12, 1963, 45); *Надихаючий приклад Радянського Союзу вказує народам світу шлях до щастя і свободи* (Літ. газ., 19.VII 1960, 1).

НАДИХНУ́ТИ *див.* **надиха́ти.**

НАДИХНУ́ТИСЯ *див.* **надиха́тися.**

НАДИ́ХУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.,* **НАДИ́ХАТИ**, нади́хаю, нади́хаєш *і* нади́шу, нади́шеш, *док., перех. і без додатка.* 1. Дихаючи, нагрівати повітря, робити його теплим, душним. — *На, не мерзни! — взяв своє пальто Дратва і накрив ним Юрка. — Затягни на голову і надихай собі тепла, а то застудишся* (Томч., Готель.., 1960, 136); — *А ви сідайте, сідайте — припрошувала вона, змахнувши з лавки якесь сміттячко. — Хоч надихаєте трохи* (Речм., Весн. грози, 1961, 47).

2. *док., тільки* нади́шу, нади́шеш, *перен.* Ви́кликати в кого-небудь душевне піднесення, вплинути на когось яким-небудь чином. *Привіт тобі, мій друже вірний, гаю, повірнику моїх найкращих дум! Все чисте, ясне, що лиш в серці маю, надихав свіжий запах твій і шум* (Фр., XI, 1952, 162).

НАДИ́ХУВАТИ^2 *див.* **надиха́ти.**

НАДИ́ХУВАТИСЯ^1, уюся, уєшся, *недок.,* **НАДИ́ХАТИСЯ**, нади́хаюся, нади́хаєшся *і* нади́шуся, нади́шешся, *док.* Багато, досхочу дихати. *Їй хотілося, як тому вітрові, по степу ганяти, надихатися польового повітря, щоб аж у грудях займалось* (Мирний, IV, 1955, 294); *Після підвалу це повітря здавалося таким цілющим, що вона не могла надихатися* (Хижняк, Тамара, 1959, 132); // Дихаючи, вбирати в себе що-небудь. *Вона надихалась у церкві ладану, і їй тепер здається, що його запах стоїть і тут, на вулиці* (Донч., III, 1956, 27); — *Коли надихаєшся голубого диму, голова закрутиться, сп'янієш і не встоїш на ногах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 164); * Образно. *Борис сидів, впивався тим чудовим видом, надихувався якимсь дивним, чистим супокоєм* (Фр., III, 1950, 400).

НАДИ́ХУВАТИСЯ^2 *див.* **надиха́тися.**

НА́ДІ *див.* **над.**

НА́ДІБОК, бка, *ч., діал.* 1. Кусок деревини, пня. *Взимку надолужував* [Карпо], *корчовані надібки стягав геть* (Ле, Наливайко, 1957, 296).

2. *збірн.* Господарські речі. *Далі маленька господиня знайшла десь капусти, сала й увесь хазяйчин надібок і почала поратися, як справжня хазяйка* (Гр., Без хліба, 1958, 74).

НАДІБРА́ТИ *див.* **надбира́ти.**

НАДІ́БРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надібра́ти.** *Біля надібраної скирти стояли.. підводи* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 177).

НАДІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **наді́вати.** *Горпина сама не пішла* [до церкви], *а невістку пустила, ще й дала їй свою новісіньку, ні разу не надівану коленкорову сорочку надіти* (Л. Янов., I, 1959, 336).

НАДІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надіва́ти.** *Обидва боки мав до надівання пас: Ясний для празника, а темний — в будній час* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 55); *Надівання шин на колеса.*

НАДІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАДІ́ТИ**, і́ну, і́неш, *док., перех.* 1. Одягати на себе або на когось одяг, взуття. *А в неділеньку святую Мундир надіває* [Максим] (Шевч., II, 1953, 254); *Надівав батькові чоботи, мати підперізувала якимсь обривком, і я човгав собі* (Ковінька, Кутя.., 1960, 53); *Кайдашиха наділа тонку сорочку, зав'язалась гарною новою хусткою* (Н.-Лев., II, 1956, 316); *Зовсім не квапливими рухами він скинув піжаму, надів шкарпетки, черевики, штани* (Шовк., Інженери, 1956, 4); // Натягувати, насувати щось на який-небудь предмет. *На постіль надівають од москітів велику сітку і добре спиться, бо не душно і ніщо не кусає* (Коцюб., III, 1956, 327).

2. Приладжувати, прикріплювати щось на кому-, чому-небудь, до кого-, чого-небудь. *Надіває* [Храпко] *окуляри, бере перо, папір, примощується писати* (Мирний, V, 1955, 175); *Офіцер з полігона.. посміхнувся до своїх товаришів, що оточували Віталика, але, видно, зовсім не збиралися надівати на хлопця наручники* (Гончар, Тронка, 1963, 107); — *Дівчинонько-рибчинонько! Виводь мені коня мого, Коня мого, козацького. Надінь збрую із цвяхами, Із цвяхами, із бляхами* (Щог., Поезії, 1958, 57); *Я знайшов щось подібне до рятуваль-*

ного пояса й надів його на дівчину. Вона плигнула за борт (Ю. Янов., II, 1958, 73).

3. Щільно вставляти, закріплювати, насаджувати на що-небудь.— *Треба двоє звичайних коліс.. надіти на довгу вісь з двох боків* (Ле, Право.., 1957, 20).

НАДІВА́ТИСЯ^1, а́ється, *недок.*, **НАДІ́ТИСЯ**, і́неться, *док.* 1. Одягатися на кого-, що-небудь; // Натягуватися на який-небудь предмет.

2. Приладжуватися, прикріплюватися на кому-, чому-небудь.

3. *тільки недок.* Пас. до **надіва́ти.**

НАДІВА́ТИСЯ^2, а́юся, а́єшся, *недок.*, *діал.* Сподіватися. *А ти б на чуже не надівалась, а коло свого дбала* (Сл. Гр.); *Бо я тужу, бо я плачу, Сльозами вмиваюсь, Веселої годиноньки Вже не надіваюсь* (Пісні та романси.., II, 1956, 56).

НАДІВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Багато, досхочу погуляти, будучи дівчиною. — *Не без діла ж тинятись! — стукаючи в піхвах шаблюкою, лементувала якась білява* [дівчина].. — *Надівувалися! — репетувала інша* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 277).

2. Довгий час залишатися незаміжньою.

НАДІГНА́ТИ *див.* **надго́нити.**

НАДІГНУ́ТИ *див.* **надгина́ти.**

НАДІЖДА́ТИ *див.* **наджида́ти.**

НАДІ́Й, до́ю, *ч.*, *с.-г.* Кількість надоєного молока. *Славні жінки-трудівниці наполегливо борються за дострокове виконання взятих зобов'язань по надою молока* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 2); *Голова* [колгоспу] *показує корів, розповідає про надої молока* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 131).

НАДІ́ЙНИЙ, а, е. Який викликає повне довір'я, на якого цілком можна покластися. *На посту зараз — Слава Лагутін, надійний комсомолець, якому Спартак не має підстав не довіряти* (Гончар, Людина.., 1960, 16); // Який відповідає своєму призначенню. *Далека, небезпечна путь,— Гей, не зважай, матросе! Та ж хвилі приязно гудуть, Міцні, надійні троси* (Рильський, I, 1956, 108); // Який забезпечує досягнення мети; перевірений. *Вже вона раз мирила Ткачуків з їхніми сусідами Кухтіями.. і наче ж після того було вжито надійних запобіжних заходів: курей, щоб не плутати (вони були причиною сварки), старанно пофарбовано* (Гончар, Тронка, 1963, 89).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) в наді́йні ру́ки** *див.* **рука́.**

НАДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наді́йний.** *Від його кремезної постаті, неспішних рухів і повільної мови віяло солідністю, надійністю, здоровим розумом* (Собко, Запорука.., 1952, 36); *На сучасному етапі розвитку машинобудування особливо важливо далі поліпшувати якість, підвищувати довговічність і надійність машин* (Ком. Укр., 11, 1964, 10).

НАДІ́ЙНО. Присл. до **наді́йний.** *Об'єднані сили соціалістичного табору надійно гарантують кожній соціалістичній країні захист від посягань з боку імперіалістичної реакції* (Програма КПРС, 1961, 17); *Було прохолодно, подихало північним вітерцем, але весна вже надійно взяла все під свою владу* (Збан., Переджнив'я, 1960, 101); // *у знач. присудк. сл.* Без хвилювань; спокійно, впевнено. *Він роздягся.. І якось аж надійніше стало: шинель на ключці й шапка — дома вже буде* (Головко, II, 1957, 21); *З ним завжди надійно, навіть затишно, бо для нього не може існувати нічого непередбаченого...* (Руд., Остання шабля, 1959, 175).

НАДІ́ЙСЬ *див.* **наді́сь.**

НАДІЙТИ́ *див.* **надхо́дити.**

НАДІ́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **наділи́ти, наділя́ти** 1. *Між людьми із давніх-давен ідуть чутки про наділ землі* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 32).

2. Ділянка землі, яку отримувала селянська сім'я для користування. *Вийшовши з дворових на волю, не маючи наділу, він сяк-так справився на хату, приписався до Мар'янівської громади* (Мирний, III, 1954, 67); *Гнат ще здалеку побачив свій наділ. Він чорнів, як і всі наділи, що були по цей бік шляху* (Панч, В дорозі, 1959, 46); * Образно. *Ти* [мати] *пустила мене сиротою у світ, Та дала ще мені три недолі в наділ, Три недолі важкі, невідступні* (Фр., XI, 1952, 47); — *І тебе запитають колись, Як літа дорогі пронеслись? Чи зробив щось корисне в житті, Чи згубив свій наділ в маятті?* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 150).

НАДІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наділи́ти.** *Батько* [І. Тобілевича] *— людина завзята, енергійна, запальна, виняткової фізичної сили — був наділений почуттям гумору, мав добрий голос* (Життя К.-Карого, 1957, 8); // **наді́лено,** *безос. присудк. сл. Наділено Мотруну, Ярину, аж ось і Дарчина русява голова з непокритою короною кіс похилилась до білої ручки панни Юзі* (Л. Укр., III, 1952, 676).

НАДІ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наділи́ти, наділя́ти.** *Важливою економічною гарантією здійснення науково-технічного прогресу в промисловості є наділення підприємств власними ресурсами для удосконалення своєї виробничо-технічної бази* (Ком. Укр., 8, 1969, 52).

НАДІЛИ́ТИ *див.* **наділя́ти.**

НАДІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наділя́ти.** *Скінчивши наділяння* [стрічками].., *вернулась* [Юзя] *до ясного гурту панночок* (Л. Укр., III, 1952, 677).

НАДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАДІЛИ́ТИ**, ділю́, ді́лиш, *док.*, *перех.* 1. Виділяти комусь частину чого-небудь для користування. — *Як же воно буде тепер? Наділятиме революція селян* [землею] *чи не наділятиме?* (Смолич, Мир.., 1958, 63); *Дворових теж задобрив* [Гамзенко]: *наділив їх даремно огородами, аби проживали два роки у нього, аби доглядали худоби* (Мирний, IV, 1955, 204); *Поруч з Недомірковою нивою наділили Насті Гірчак, а ще далі — Михайлині* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 133); // Давати що-небудь у подарунок: обдаровувати. *І вдвох з Марисею Юзя почала обходити дівчат, наділяючи кожну урізком стрічки* (Л. Укр., III, 1952, 676); *Отож як умирала стара, то благословила наймита з наймичкою побратись, наділила їх худобою і аж руки їм цілувала та просила, щоб вони не обижали її Павлуся* (Стор., I, 1957, 58).

2. *перен.* Виражати прихильність, вдячність і т. ін. у нагороду за що-небудь. *Слухачі наділили співачок цілим забоєм ляскання в долошки* (Мирний, III, 1954, 272); *Хіба тільки його особисті рекорди мали на увазі товариші, наділивши партійною довірою?* (Ю. Янов., II, 1954, 99).

3. *перен.* Надавати яких-небудь властивостей, якостей і т. ін.— *Жаль, що бог, призначаючи в королі, не завжди наділяє людину благородством і державним розумом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 258); [Гострохвостий:] *От уже наділив мене бог своїми дарами: окрім розуму доброго, маю до того і доброго носа* (Н.-Лев., II, 1956, 496); *А тілом не поскупилася наділити її мати: така і повненька, і біла, і рум'яна, і чорноока, чорнобрива, як мати* (Мирний, IV, 1955, 32).

НАДІЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **наділя́ти.**

НАДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до наділу (у 2 знач.). *Земля в поміщицьких маєтках ділилась на дві частини: поміщицькі орні землі і селянський наділ. Селяни обробляли і поміщицьку і надільну землю своїм дрібним реманентом* (Іст. УРСР, I, 1953, 344).

НАДІ́РВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **надірва́ти.** *Остання картка була надірвана внизу* (Л. Укр., III, 1952, 741); *Ось старий пухнатий заєць,— років п'ятнадцять тому Вовка надірвав йому вухо, і воно так і залишилося надірваним* (Собко, Стадіон, 1954, 236); *Стан здоров'я поета був надірваний десятирічним засланням* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 435).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений сили; змучений, ослаблений. *На щоках моїх блідих, запалих, Мов та пляма червона горить, А в надірваних грудях помалу Щось стиска і нудливо щемить* (Стар., Вибр., 1959, 16).

3. *у знач. прикм.* Охриплий, різкий, пронизливий, з надривом. *Спочатку мовчав* [Андрій], *а далі й собі почав верещати тонким і надірваним голосом* (Коцюб., II, 1955, 11); *Хором керував церковний дячок — згорблений старенький чоловічок з надірваним тенорком* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 53).

НАДІ́РВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **надíрваний.** *Надірваність голосу.*

НАДІРВА́ТИ *див.* **надривáти.**

НАДІРВА́ТИСЯ *див.* **надривáтися.**

НАДІ́СЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надіслáти.** *Спасибі велике за надісланий матеріал* (Коцюб., III, 1956, 244); *Я нагодився якось у той час, коли панна роздивлялася саме надіслані їй нові моделі* (Л. Янов., I, 1959, 329); // **надíслано,** *безос. присудк. сл.* *Вертаючись з поля, люди гомоніли, що з Києва надіслано на допомогу незаможним людям гурток молоді* (Вас., III, 1960, 324).

НАДІСЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надіслáти.** *Подорож до комуни довелося відкласти на жовтень, проте надіслання нової партії вихованців відкладати було неможливо* (Мик., II, 1957, 557).

НАДІСЛА́ТИ *див.* **надсилáти.**

НАДІ́СЬ, НАДІ́ЙСЬ, *вставн. сл., розм., заст.* Уживається для підсилення достовірності висловленого у знач. мабуть, певно, можливо.— *Йди сам додому цею стежкою, а я піду іншою, бо вже наші стежки, надісь, розійшлись навіки, як туман по лісі* (Н.-Лев., III, 1956, 341); — *Випий, Мотре, для порядку.— Залий мужицьку біду,— обізвався Якубенко.— Її, надійсь, і морем-океаном не заллєш,— махнув рукою Волошин* (Стельмах, Хліб.., 1959, 34).

НАДІ́ТИ *див.* **надівáти.**

НАДІ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надíти.** *Сива шапка так пристала до його чорного, як галка, волосся.., немов вона не надіта на його голову, а так він і родився з нею* (Мирний, I, 1954, 77).

НАДІ́ТИСЯ *див.* **надівáтися.**

НАДІ́Я, ї, *ж.* 1. Впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання. *Як же його у неволі Жити без надії?* (Шевч., II, 1953, 67); *Одно тільки скрашало його життя невеселе: надія на краще, що жевріла в його серці* (Коцюб., I, 1955, 104); *Найбільше в нього надії було на те, що він зустрінеться з кимось із сільських хлопців* (Тют., Вир, 1964, 39).

2. Те (той), на що (на кого) можна надіятися, покладатися, що (хто) є відрадою, опорою для кого-небудь. *А он розпинають Вдову за подушне, а сина кують, Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в військо оддають!* (Шевч., I, 1951, 242); *Слова найкращі — замалі тебе достойно оспівати, надіє нашої землі і всіх земель, Росіє-мати* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 58); *Ось як вчинив з нею він, її надія, її опора* (Гончар, Тронка, 1963, 244).

Жи́ти надíєю — дуже бажати здійснення того, про що мріють, чого сподіваються. *Арсен слав телеграми на ім'я Тасі щодня. Хоч відповіді не було, він жив надією* (Дмит., Розлука, 1957, 84); **Малá надíя; Мáло надíї; Немá надíї** — немає впевненості у можливості здійснення бажаного, потрібного і т. ін. *Нема дощу та й нема. Ярина показує погано, на озимину мала надія* (Коцюб., I, 1955, 43); **Плекáти надíю** — сподіватися, вірити у можливість чого-небудь. *Одарка все ще плекала надію, що її Данилко буде не такий, як інші діти* (Панч, Синів.., 1959, 36); **Подавáти (подáти) надíю (надíї)** *див.* **подавáти; Покладáти [всю] надíю ([всі] [свої] надíї)** *на кого—що* — розраховувати на кого-, що-небудь, чекати чогось від кого-, чого-небудь. *Як і російські революційні демократи, Шевченко всі свої надії покладав на народ, на велику силу, що таїлася в ньому* (Ком. Укр., 1, 1964, 73); **[Не] утрачáти (утрáтити) [остáнню] надíю** —(не) переставати вірити в здійснення чого-небудь. *Хома не втрачає надії знайти отак коли-небудь закопану бочку добрячого столітнього вина* (Гончар, III, 1959, 128); *Лукина перечула через людей, що Улас уже заручився, і втратила останню надію на своє щастя* (Н.-Лев., III, 1956, 348); **Уся́ надíя** *на кого* — дуже вірити, що хтось здійснить щось бажане, потрібне і т. ін.— *На вас уся надія, товариші. Заради цього і прибув сюди до вас. Неодмінно треба звільнити* [заарештованого] (Головко, II, 1957, 530).

◇ **Бу́ти при надíї,** *діал.*— чекати родів (про вагітну жінку). —*Як я була при надії, а він напитий прийшов, то й за волоси мене водив, і ще й кулакував* (Март., Тв., 1954, 123).

НАДІ́ЯТИСЯ, іюся, ієшся, *недок.* 1. *на що, без додатка, з інфін., з спол.* що. Мати надію, розраховувати на що-небудь; сподіватися. *Завдала тільки жалю собі Ганна, надіючись на поміч* (Н.-Лев., I, 1956, 104); *Я все надіявся, що Ви таки надумаєтеся і зважитесь приїхати до нас разом з Панею Вашою* (Коцюб., III, 1956, 399); *Полюбив* [Тур] *Малушу, думав про неї й власну свою долю, надіявся...* (Скл., Святослав, 1959, 80); *Механік-водій давав повний вперед, збиваючи полум'я зустрічним вітром і надіючись випорснути з вогняного мішка* (Гончар, III, 1959, 279); // *розм.* Чекати появи, прибуття кого-, чого-небудь, вірити у настання чогось. *Не ждав я добра, як уходив до своєї хати, але й не надіявся такої біди, на яку наскочив* (Март., Тв., 1954, 206).

2. *на кого — що.* Покладатися на кого-, що-небудь, бути впевненим у комусь, чомусь. [Крицький:] *Бачте, Любов Олександрівно, тут така справа, що треба врядити вечірку чи лотерею, тільки якнайскоріше. Наші комітетські дами тільки на вас надіються* (Л. Укр., II, 1951, 16); *На свої лікті Павло надіявся* (Головко, II, 1957, 410); *Козаков не доручив цієї справи нікому з своїх бійців, а вирішив усе зробити сам. Це не тому, що він не надіявся на своїх хлопців* (Гончар, III, 1959, 105).

◇ **Надíятися, як на кам'яну́ гóру** *див.* **горá.**

НАД'ЇДА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАД'Ї́СТИ,** над'їм, над'їси́; *наказ. сп.* над'їж; *док., перех.* Відкушувати, з'їдати частину чого-небудь. *Над'їсти яблуко.*

НАД'ЇЖДЖА́ТИ, áю, áєш *і* **НАД'ЇЗДИ́ТИ,** ди́ш, ди́ть, *недок.*, **НАД'Ї́ХАТИ,** над'їду, над'їдеш, *док.* Їдучи, прибувати куди-небудь (незабаром або на короткий відрізок часу). *Сонце вже заходило. Ніхто не над'їжджав* (Н.-Лев., III, 1956, 210); *Одні ридвани від'їздили від високого ганку, а другі — над'їздили* (Мирний, III, 1954, 256); *Я перейшов сад, покликав свою велику собаку й пустився в сторону.., звідки мав над'їхати батько-мужик* (Коб., III, 1956, 78); *Місяців два «керував» наш Король колгоспом. Ото над'їде, накричить на когось. Посвариться з агрономом — і до міста* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 134); // Їдучи, наближатися до кого-, чого-небудь. *Він жде: от Ленський над'їжджає На чалій троєчці своїй* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 111); [Килина:] *Чую, щось гуркотить, придивилась: їде щось на повозці... Далі ви над'їхали ближче і привітались* (Кроп., II, 1958, 497); *Не помітив* [Гриць], *коли дорогою із Вовчка над'їхали сани, переповнені людьми* (Збан., Сеспель, 1961, 305).

НАД'ЇЖДЖА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **над'їжджа́ти.** *Він побачив над'їжджаючий візок, але не звернув на нього ніякої уваги і байдуже проходжувався, поцмокуючи люльку* (Кобр., Вибр., 1954, 112).

НАД'ЇЗДИ́ТИ *див.* **над'їжджа́ти.**

НАД'Ї́СТИ *див.* **над'їда́ти.**

НАД'Ї́ХАТИ *див.* **над'їжджа́ти.**

НАДКІ́СНИЦЯ, і, *ж., анат.* Щільна, білувата, волокниста оболонка із сполучної тканини, яка покриває зовнішню поверхню кісток у людей та хребетних тварин. *Внутрішньом'язові ін'єкції роблять у м'яз стегна, при цьому голку направляють трохи навскіс, щоб не пошкодити надкісницю* (Заг. догляд за хворими, 1957, 176).

НАДКІ́СНИЧНИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **надкі́сниця.**

НАДКІСТКОВИ́Й, а́, е́. Розміщений над кісткою.

НАДКЛА́СОВИЙ, а, е. Який стоїть поза класовими групами та класовими інтересами суспільства. *Свідомий робітник завжди боротиметься проти всяких ідей про надкласові партії, проти всякого затушовування класової прірви між найманими робітниками і дрібним хазяйчиком* (Ленін, 21, 1971, 231).

НАДКЛА́СОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **надкла́совий.** *Відстоюючи принцип партійності літератури й мистецтва, О. Гаврилюк заперечує їх аполітичність і надкласовість, що так запально пропагувалися буржуазними естетами* (Іст. укр. літ., II, 1956, 621).

НАДКЛЕ́ЇТИ *див.* **надкле́ювати.**

НАДКЛЕ́ЇТИСЯ *див.* **надкле́юватися.**

НАДКЛЕПА́ТИ *див.* **надкле́пувати.**

НАДКЛЕ́ПКА, и, *ж., техн.*, 1. Дія за знач. **надклепа́ти, надкле́пувати.** *Надклепка труб.*

2. Частина чого-небудь, яку надклепали. *Залізна надклепка.*

НАДКЛЕ́ПУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **надкле́пувати.**

НАДКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДКЛЕПА́ТИ**, надклепа́ю, надклепа́єш *і* надклеплю́, надкле́плеш; *мн.* надкле́плють; *док., техн., перех.* Приклепуючи, подовжувати; збільшувати що-небудь.

НАДКЛЕ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надкле́пувати.**

НАДКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДКЛЕ́ЇТИ**, е́ю, е́їш, *док., перех.* Приклеюючи, подовжувати що-небудь.

НАДКЛЕ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАДКЛЕ́ЇТИСЯ**, е́їться, *док.* 1. Подовжуватися шляхом додаткового приклеювання чого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **надкле́ювати.**

НАДКЛЮВА́ТИ *див.* **надкльо́вувати.**

НАДКЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДКЛЮВА́ТИ**, юю́, ює́ш, *док., перех.* Клюючи, відривати шматочки чого-небудь в одному або кількох місцях. *Цвірінькали горобці, надкльовуючи смачну м'якоть плодів, і там, де наклььовано, сік був ще густіший та смачніший* (Шиян, Баланда, 1957, 143);— *Я люблю, щоб сливу притиснув перший мороз, тоді вона солодша. А як вишня, то треба, щоб її надклював горобець* (Донч., IV, 1957, 86).

НАДКО́Л, у, *ч.* Те саме, що **надко́лина.**

НАДКО́ЛЕНИЙ, НАДКО́ЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надколо́ти.** *Мружачись, Софія взяла зі столу маленький срібний дзвоник, теж десь трохи надколений, і подзвонила* (Гончар, Таврія, 1952, 137); *Сашко міг завжди тримати в них* [кишенях] *рогатку з бойовим припасом череп'яного дріб'язку до неї та ще знайдений десь на шляху.. складаний ножик з одним-однісіньким, ба й надколотим лезом* (Юхвід, Оля, 1959, 13).

НАДКО́ЛИНА, и, *ж.* Щілина, тріщина, утворена надколюванням.

НАДКОЛІ́ННИЙ, а, е. Який міститься вище коліна. *Надколінна кістка; Надколінні м'язи.*

Δ **Надколі́нна ча́шка**, *анат.*— те саме, що **надколі́нок.**

НАДКОЛІ́НОК, нка, *ч., анат.* Плоска округла кістка, розміщена спереду нижнього кінця стегна.

НАДКОЛО́ТИ *див.* **надко́лювати.**

НАДКО́ЛОТИЙ *див.* **надко́лений.**

НАДКОЛО́ТИСЯ *див.* **надко́люватися.**

НАДКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надко́лювати** і **надко́люватися.** *Надколювання і вимочування плодів.*

НАДКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДКОЛО́ТИ**, колю́, ко́леш, *док., перех.* 1. Трохи, не до кінця розколювати.

2. Проколювати чим-небудь гострим, робити уколи зверху.

НАДКО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАДКОЛО́ТИСЯ**, ко́леться, *док.* 1. Трохи, не до кінця розколюватися; * У порівн. *Якось чудно затремтів йому голос, немов десь надколовся* (Мик., Повісті.., 1956, 80).

2. *тільки недок.* Пас. до **надко́лювати.**

НАДКОМПЛЕ́КТНИЙ, а, е. Який не входить до комплекту, є зайвим, додатковим.

НАДКОСИ́ТИ *див.* **надко́шувати.**

НАДКОТИ́ТИ, очу́, о́тиш, *док., діал.* Підкотити. *Кілька молодших панів пішло на вулицю, де саме надкотило кілька бричок з дамами* (Фр., V, 1951, 260).

НАДКОШТО́РИСНИЙ, а, е. Який перевищує передбачені кошторисом витрати, виходить за його межі.

НАДКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДКОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех.* Скошувати невелику частину чого-небудь скраю.

НАДКРИ́ЛА, кри́л, *мн.* (*одн.* **надкрило́**, а́, *с.*), *ент.* Тверді передні крила жуків і перетинчастокрилих комах, які захищають м'які літальні крила. *У жука-кузьки голова, ..ноги й черевце знизу чорні з зеленуватим відтінком, а надкрила — темно-каштанові* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 117).

НАДКРИЛО́ *див.* **надкри́ла.**

НАДКУ́С, у, *ч.* Виїмка, залишена на чомусь після надкушування. *Надкус на груші.*

НАДКУСИ́ТИ *див.* **надку́шувати.**

НАДКУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надкуси́ти;** // *у знач. прикм. Перед ним стояла недокінчена вечеря: картопля з гуляшем і надкушеним огірком* (Вільде, Сестри.., 1958, 290).

НАДКУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надку́шувати.**

НАДКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДКУСИ́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док., перех.* Відкушувати частину чого-небудь. *Дівчата брали по тістечку, намагаючись узяти найменше, надкушували його несміливо, немов мишка гризнула, і клали поштиво на тарілочку біля склянки з чаєм* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 227); *Покуштує* [Валя] *малини, надкусить кислу сливу і лусне нею об дерево* (Вас., II, 1959, 183); *Вийняв інженер портсигар, дістав папіросу. Раз надкусив мундштучок, другий раз* (Жур., Вел. розмова, 1955, 83).

НАДЛА́М, у, *ч.* Те саме, що **надло́м.** *Найгостріші суперечності, глибокі психологічні конфлікти Шевченко розв'язував дуже просто, природно, без романтичного нагнітання, без душевного надламу* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 337).

НАДЛА́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **надлама́ти.** *На купинах стирчать буйні, надламані стебла ситнягу і татарського зілля* (Стельмах, I, 1962, 218); *Царське самодержавство було надламане революцією 1905-го року* (Ленін, 20, 1971, 134).

2. *у знач. прикм.* Охриплий, із зміненим тембром. *Він лише міцно потис материну руку, проказавши надламаним голосом одне тільки слово: — Мамо...* (Рибак, Час.., 1960, 140).

НАДЛАМА́ТИ *див.* **надла́мувати.**

НАДЛАМА́ТИСЯ *див.* **надла́муватися.**

НАДЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДЛАМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Те саме, що **надло́млювати.**

НАДЛА́МУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАДЛАМА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* Те саме, що **надло́млюватися.** [Орися:] *Надламались мої сили, знемоглась я.. Де ж сил візьму для боротьби з тим, що попереду мене чека?..* (Кроп., III, 1959, 80).

НАДЛЕГКИ́Й, а́, е́, *спец.* Легший від звичайного. *Будинки з легких і надлегких матеріалів зможуть досить легко змінювати свою адресу в міру потреби* (Наука.., 11, 1964, 29); *Надлегкий сплав.*

НАДЛЕТІ́ТИ *див.* **надліта́ти.**

НАДЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДЛИ́ТИ**, наділлю́, наділле́ш, *док.*, *перех.* Відливати незначну частину рідини з чого-небудь. *Надлити воду з відра.*

НАДЛИ́ТИ *див.* **надлива́ти.**

НАДЛИ́ШКОВИЙ, а, е. Який перевищує загальноприйняту норму чи потребу в чому-небудь. *Кількість надлишкового тепла, що виробляє організм, залежить від багатьох причин: від якості і кількості їжі, від якості і кількості одягу* (Шк. гігієна, 1954, 106); *Надлишкова енергія; Надлишкова вода.*

НАДЛИ́ШОК, шку, *ч.* 1. Кількість чого-небудь, що виходить за межі потреб, перевищує їх. *Страшним лихом польського довоєнного села був надлишок робочої сили* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 41); *На селі на початку 1918 р. розгорнулась масова організована конфіскація поміщицьких маєтків, відбирання надлишків землі у куркулів* (Іст. УРСР, II, 1957, 94); // Та кількість, яка залишається після задоволення всіх потреб. *Завдяки землеробству і скотарству, люди рідше переходили з місця на місце, вони почали будувати постійні житла, відкладати надлишки продуктів про запас* (Іст. стар. світу, 1957, 12).

2. *перен.* Дуже велика міра, ступінь чого-небудь. *Надлишок сміливості.*

НАДЛІКТЬОВИ́Й, а́, е́. Який міститься вище ліктя.

НАДЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДЛЕТІ́ТИ**, лечу́, лети́ш, *док.*, *розм.* Летючи, прибувати куди-небудь, з'являтися десь. *Дід, плетучи кошик, наче духом вгадає, що рій надлітає, і йде його накривати...* (Вовчок, I, 1956, 340); *З бурого неба починають ліниво надлітати пухнасті пластинки снігу* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 132); *Надлетіли гуси з броду, Сколотили мені воду* (Чуб., V, 1874, 90); *Із-за лісу надлетіла біла хмара снігу* (Коб., I, 1956, 552); *Наче моря дух солоний, Жагучий вітер надлетів* (Рильський, II, 1956, 12); // Швидко підбігати, підходити або під'їжджати до кого-, чого-небудь. *Нарешті й король Казимир надлетів Побачить лицарське буяння, Так поле криваве яснішому гнів Змінило на тяжке зітхання* (Стар., Поет. тв., 1958, 223); // Поширюючись, доноситися до кого-небудь. *Сидить Микула на землі з козаками, думає свої думки та слухає, чи не надлетить з темного поля крик такий, що мертвих збудить* (Мик., Вибр., 1956, 536).

НАДЛО́БНИЙ, а, е. Який міститься вище лоба, над лобом.

НАДЛО́Б'Я, я, *с.* Частина головної коробки, черепа яка міститься над лобом. *Це був невисокий, світло-русий чоловік з клиноподібною борідкою і зарано лисіючим надлоб'ям* (Бурл., Напередодні, 1956, 167).

НАДЛО́М, у, *ч.* 1. Надломлене місце, тріщина в чому-небудь. *Молоток не повинен мати тріщин, раковин, надломів та інших дефектів, а ручка молотка повинна бути чистою, гладенькою* (Практ. з машинозн., 1957, 43).

2. *перен.* Різке послаблення душевних і фізичних сил; пригнічений стан. *Надлом здоров'я.*

НАДЛОМИ́ТИ *див.* **надло́млювати.**

НАДЛОМИ́ТИСЯ *див.* **надло́млюватися.**

НАДЛО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **надломи́ти.** *Вітерець дихнув, і жовта комишина, надломлена на самій середині, так жалібно, так сумно заспівала* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 187); *Стояли вони коло воріт — батько й син. Один сивий, згорблений важкою працею, як дуб, надломлений грозою, другий високий, чорнявий* (Кол., Терен.., 1959, 147); *Бідою надломлена мати Не жартом у ліжко злягла* (Перв., II, 1958, 250).

2. *у знач. прикм.* Який має форму чогось перегнутого, заломленого. *Тонкий, ледь-ледь надломлений у плечах стан Марії ще легкий, мов у дівчини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 141); *Тонкі надломлені брови надавали їй вигляду чимось гостро враженої людини* (Грим., Подробиці.., 1956, 12).

3. *у знач. прикм.* Охриплий, із зміненим тембром. — *Я радянський воїн! — поклявся Василь і додав сумним, надломленим голосом.— Один залишився...* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 226).

НАДЛО́МЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **надло́м** 2.

НАДЛО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДЛОМИ́ТИ**, ломлю́, ло́миш; *мн.* надло́млять; *док.*, *перех.* 1. Зламувати не зовсім, не до кінця. *Вона було пиріжком у неділю наділить, а надломиш у садку вишню, то за чуприну посмиче* (Вовчок, VI, 1956, 226); // Відломлювати трохи, частину від чого-небудь. *Хтось із партизанів узяв кочергу, надломив — вийшов костур* (Мик., I, 1957, 324).

2. *перен.* Ослаблювати, підривати душевні й фізичні сили. *Глибокі морщини на чолі свідчили ясно, що нещастя надломило того колись сильного і сміливого чоловіка* (Фр., I, 1955, 147); *Кілька місяців переховування по очеретах і нетрях надломили вже його молоде здоров'я* (Ле, Мої листи, 1945, 223); *Отаман вже й рушити з місця не міг — Його надломила чарчина остання* (Перв., II, 1958, 387).

НАДЛО́МЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАДЛОМИ́ТИСЯ**, ло́миться; *мн.* надло́мляться; *док.* 1. Не зовсім, не до кінця відломлюватися. *На пшеницях іржасті захворювання дуже поширені і завдають посівам значної шкоди. Уражене листя швидко відмирає, а стебла надломлюються і полягають* (Колг. Укр., 8, 1961, 26); * Образно. *Руки його надломлюються в ліктях, і обважніле тіло незручно, через ліве плече, падає на спину* (Кол., Терен.., 1959, 50).

2. *перен.* Виснажуватися, втрачаючи душевні й фізичні сили. *В недолях сила надломилась; А я забуть того не зміг, Як мати тріпотно молилась* (Щог., Поезії, 1958, 261).

НАДЛОПА́ТКОВИЙ, а, е. Який міститься над лопаткою.

НАДЛУ́БАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Колупаючи, діставати, добувати що-небудь.

НАДЛУПИ́ТИ *див.* **надлу́плювати.**

НАДЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДЛУПИ́ТИ**, луплю́, лу́пиш; *мн.* надлу́плять; *док.*, *перех.* Очищати, оббирати якусь частину чого-небудь від шкаралупи, лушпиння, кори і т. ін.

НАДЛЮДИ́НА, и, *ж*. 1. За уявленням реакційної буржуазної філософії — людина сильної волі; індивідуаліст, який ставить себе над суспільством, поза його правовими й моральними нормами. *Одурманений фашистською пропагандою, може, й справді уявляв* [німець] *себе надлюдиною, був певен, що дійде до Уралу, стане володарем світу* (Гончар, Людина.., 1960, 128); *— Ніцше ніколи не імпонував мені яко філософ. Його ідеал надлюдини і натовпу.. викликає протест своєю відкритою проповіддю людиноненависництва* (М. Ол., Леся, 1960, 225).

2. Про видатну, велику людину. *Про артистів, яких Тася бачила в кіно або слухала по радіо, які здавались їй мало не надлюдьми, Семен Григорович говорив панібратськи, як про близьких приятелів* (Дмит., Розлука, 1957, 29); *В школі вона вважала, що справжніми героями є люди лише ті, про яких писали в газетах, книгах. Люба вважала їх надлюдьми* (Автом., Щастя.., 1959, 126).

НАДЛЮ́ДСЬКИЙ, а, е. Який перевищує звичайні людські якості, властивості, можливості і т. ін. — *У мами надлюдська сила, надлюдський розум! — з подивом шептав Адась* (Фр., VII, 1951, 182); *Всіх, хто мав нагоду близько спостерігати роботу В. І. Леніна, вражала його надлюдська працездатність* (Ком. Укр., 4, 1961, 60).

НА́ДМІР, у, *ч*. 1. Кількість чого-небудь, що перевершує потребу в ньому; надлишок. *Злакові трави найбільш чутливі до надміру вологи в грунті* (Колг. Укр., 9, 1956, 30); *Саме від надміру води криничани терпіли часом справжнє лихо* (Гончар, Таврія, 1952, 16).

2. Дуже велика кількість, вищий ступінь чого-небудь. — *Бачиш,— додала вона, всміхаючись і підводячи на нього очі,— стаю забобонною з надміру щастя* (Фр., VI, 1951, 315); *Надмір сил у кожнім русі. Кров жива в ударі кожнім* (Рильський, II, 1960, 75); *Обличчя кругле, розповніле, але в поворотах голови відчувається надмір вольової енергії, внутрішньої зібраності* (Руд., Остання шабля, 1959, 165).

НАДМІ́Р, *присл., рідко*. Те саме, що **надмі́ру.** [Публій:] *Здоров, Хузане!* [Хуса:] *Щасливий надмір, що тебе вітаю!* (Л. Укр., III, 1952, 170); *Він побачив людей трохи запізно, надмір захоплений своєю їздою* (Рибак, Новий день, 1937, 51).

НАДМІ́РНИЙ, а, е. 1. Який перевершує міру, звичайну норму чого-небудь. *Надмірна діловитість Плетенецького дратувала його* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 126); *Він говорив скоромовкою, задихаючись від надмірної роботи власного язика* (Вільде, Сестри.., 1958, 471).

2. Який перевищує звичайний ступінь виявлення чого-небудь. *На хвилю нерви його отупіли з надмірного болю* (Фр., II, 1950, 230); [Хмара:] *А адмірал помер, до речі, не в бою, а від надмірного апетиту* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 78); — *Мені здається, що саме від надмірного хвилювання й нервозності починаються майже всі прикрості в організмі людини...* (Кучер, Голод, 1961, 457).

3. Який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь. *Ремствуючи на професора за надмірні запаси продовольства, Тумаяуа сам узяв собі найважчу ношу* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 158); *Збільшення випадків інфаркту серця пов'язане з надмірним споживанням цукру* (Наука.., 12, 1964, 32).

4. Значний щодо розміру, величини, кількості і т. ін. *Коло моїх скляних.. дверей виростають кущі рож і бозу, і сеї ночі, обливані надмірним дощем і похилювані вітром, угинались* (Коб., III, 1956, 183); *Несміливий хлопчисько, який соромився навіть свого надмірного росту і тому в юності трохи сутулився, перетворився у гладкого рожевощокого мужчину з статечним голосом і поважною ходою* (Вільде, Сестри.., 1958, 122); *Прикарпаття — зона надмірного зволоження. Тут випадає багато опадів* (Колг. Укр., 12, 1958, 37).

НАДМІ́РНІСТЬ, ності, *ж*. Абстр. ім. до **надмі́рний;** // Те, що перевершує звичайний ступінь, норму чого-небудь. *В ряді колгоспів.. не ліквідовані надмірності в чисельності адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу* (Рад. Укр., 3.VIII 1958, 1); *Великі надмірності були допущені при проектуванні і спорудженні висотних будинків* (Архіт. і буд., 6, 1955, 1).

НАДМІ́РНО. Присл. до **надмі́рний.** *Велика кількість дешевих робочих рук давала можливість капіталістам зменшувати заробітну плату робітникам і надмірно експлуатувати їх* (Укр. літ., 9, 1957, 96); *Остап Антонович сів до скрині, підпер однією рукою свою надмірно велику голову і швидко почав писати* (Епік, Тв., 1958, 476); *Обоє вони міцно затиснули вуста, надмірно широко порозкривали очі, наче з переляку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 24).

НАДМІ́РУ, *присл.* Надзвичайно, дуже, занадто. *В мене почав псуватися характер. Я зробився нервовим і надміру вразливим* (Довж., I, 1958, 24); *Воронцов сидів на стільці, а вродлива, надміру серйозна фельдшерка з санітарної роти робила йому перев'язку* (Гончар, I, 1954, 117); // Понад міру. *Юра ніколи не пив надміру, навіть загалом рідко вживав горілки* (Фр., IV, 1950, 403).

НАДМІЦНИ́Й, á, é, *спец.* Який має дуже велику міцність. *Радянські архітектори пропонують створювати будинки, підвішені на прикріплених до опор надміцних тросах* (Наука.., 5, 1964, 61); *Високочастотне нагрівання широко застосовуватиметься при виготовленні виробів.. з нових надміцних сплавів* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 123).

НАДМОГИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який міститься над могилою. *Село спало.. Щось нагадувало кладовище з його тишею, таємничістю, надмогильними хрестами* (Коцюб., I, 1955, 240); *Кілька невеликих груп* [солдатів] *засіло на кладовищі між могилами і з-за надмогильних пам'ятників вели безперервний вогонь* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 154).

НАДМОКА́ТИ, áє, *недок.*, **НАДМО́КНУТИ**, не, *док., розм.* Починати мокнути; трохи промокати. *Надмокає борошно.*

НАДМО́КНУТИ *див.* **надмокáти.**

НАДМО́РСЬКИЙ, а, е. Стос. до надмор'я. *Була надморська зима, зимовий туман, за його запоною гримів уже серед моря шторм* (Ю. Янов., I, 1954, 264); // Який міститься на березі моря, біля моря. *Фейлетон розповідав про невеличке південне надморське містечко Яцків Рів* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 96); // Який проживає поблизу моря. *Чайкою надморською тужила По співцеві вся земля болгарська, По співцеві, що поліг за неї* (Рильський, III, 1961, 241).

НАДМО́Р'Я, я, *с*. Місцевість біля моря. *Година й негода часто міняються в надмор'ї* (Дмит., Наречена, 1959, 66).

НАДМОЧИ́ТИ *див.* **надмóчувати.**

НАДМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДМОЧИ́ТИ**, мочу́, мóчиш, *док., перех., розм.* Трохи, злегка намочувати.

НАДНАПРУ́ЖЕННЯ, я, *с., техн.* Напруження, яке значно перевищує звичайне.

НАДНЕСТИ́ *див.* **наднóсити.**

НАДНИЗЬКИ́Й, á, é, *спец.* Нижчий від звичайного. *Нові методи одержання наднизьких температур; Наднизький тиск.*

НАДНИРКО́ВИЙ, кóвá, кóвé, *анат.* Який міститься над ниркою.

△ **Надниркові́ за́лози,** *анат.*— парні органи внутрішньої секреції у хребетних тварин і людини, що містяться над ниркою. *При недостатній діяльності надниркових залоз шкіра набирає бронзового кольору* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 6).

НАДНОВІ́ ЗІРКИ́ (ЗО́РІ), *астр.* Вибухові змінні зорі, світність яких у момент максимуму в мільярди разів більша за світність Сонця. *Крім звичайних нових зірок, блиск яких в десятки тисяч раз перевищує блиск Сонця, можуть спалахувати і так звані наднові — яскравіші за Сонце в кілька мільярдів разів* (Наука.., 6, 1963, 18).

НАДНО́СИТИ, но́шу, но́сиш, *недок.*, **НАДНЕСТИ́,** су́, се́ш; *мин. ч.* надні́с, наднесла́, ло́; *док., перех., розм.* Те саме, що **прино́сити.** — *Дам вам тепер муки, візьміть із собою, а все, що злагоджу, наднесу завтра до вас сама!* (Коб., II, 1956, 127); *Вітер надніс урваний крик, але зараз же розірвав на тисячу частин, завив зловісно і помчався в безвість* (Ірчан, II, 1958, 221).

НА́ДО *див.* **над.**

НА́ДОБА, и, *ж., діал.* Потреба, необхідність.— *Двері одімкни, нехай так і будуть, можу тебе по надобі і вночі покликати* (Скл., Святослав, 1959, 104).

НАДОБІ́ДДЯ, я, *с., діал.* Час перед обідом, передобідній час.

НА́ДОВБА, и, *ж.* Протитанкова перешкода із рейок, дерева, залізобетонних стовпчиків, тумб і т. ін., укопаних у землю. *Попереду стриміли дротяні загорожі й надовби* (Кач., Вибр., 1953, 386); *Сповзли униз по сипучім піску протитанкові гармати. І лишались, по пояс загрузши в пісок, мертві солдати, мов кам'яні надовби на шляху танків* (Мушк., Серце.., 1962, 236).

НАДОВБА́ТИ *див.* **надо́вбувати.**

НА́ДОВБЕНЬ, бня, *ч.* Те саме, що **на́довба.** *По дну міжгір'я, між тисячотонними камінними надовбнями, крізь колючий чагарник продиралися бійці* (Гончар, III, 1959, 104).

НАДО́ВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДОВБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Довбаючи, наробити певну кількість дірок, отворів і т. ін.; // Довбаючи, дістати, добути певну кількість чого-небудь. — *Пішла ось глини надовбати, щоб припічок підмазати...* (Тют., Вир, 1964, 264).

НАДО́ВГО, *присл.* На тривалий, довгий час, на великий строк. *Їй було жалко, що надовго перервуться їхні стрічі в тихому лісі* (Коцюб., II, 1955, 316); *Іноді він надовго поринав у такий глибокий роздум, що його будили, як сонного, і тоді він прокидався* (Довж., I, 1958, 430).

НАДОВКО́ЛА *див.* **надоко́ла.**

НАДО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надої́ти.** *Коли Меланка з надоєним молоком пішла до Марії, Юрко раптом відчув себе змореним і кволим* (Жур., Опов., 1956, 97); // **надо́єно,** *безос. присудк. сл. В цьому році ми взяли добрий розгін. За станом на 1 червня від кожної корови надоєно по 1913 кілограмів молока* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 18).

НАДОЗО́ЛИТИ *див.* **надозо́лювати.**

НАДОЗО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДОЗО́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., діал.* Дошкуляти, набридати. — *А що далі, то гірш та гірш надозолює мені те придбане добро* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Однак дуже-таки надозолила Кабарда січовикам* (Стор., I, 1957, 346); — *Не вередуй мені, мов панська болячка! Як ти вже надозолив мені* (Стельмах, Хліб.., 1959, 530).

НАДОЇ́ДА, и, *ч. і ж., розм.* Набридлива істота. *Коли б хто відігнав цю надоїду-сороку. Зустріла в ліску і до самого узлісся, мов собака, скрекотом своїм провела* (Збан., Над Десною, 1951, 42).

НАДОЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДОЇ́СТИ,** ї́м, їси́, *док., розм.* Те саме, що **надокуча́ти.** — *Ого!* — *сказав Павло і тихо свиснув.* — *Ну, жінко, це мені починає надоїдати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 363); *Та Хмара надулась і річ таку гуде:* — *Що вже мені се Сонце надоїло!* (Греб., I, 1957, 50); *Катруся мала приходити тоді, коли Ядзя захоче з нею побавитись та надоїсть їй французька бонна* (Кобр., Вибр., 1954, 87).

НАДОЇ́ДЛИВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **надоку́чливий.** *Були хвилі, коли він почував тиху симпатію до сеї дівчини, мовчазливої, розумної і зовсім не так надоїдливої, як Маня* (Фр., I, 1955, 343); *Спроквола ступають коні, махають головами, відганяючи надоїдливих мух* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 517).

НАДОЇ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Абстр. ім. до **надоїдливий.**

НАДОЇ́ДЛИВО, *розм.* Присл. до **надоїдливий.** *Під дверима надоїдливо нявчав кіт* (Вільде, Опов., 1954,17).

НАДОЇ́СТИ *див.* **надоїда́ти.**

НАДОЇ́ТИ *див.* **надо́ювати.**

НАДОКО́ЛА, НАДОВКО́ЛА, *присл., діал.* Навколо. *Налетів з скиготом другий вибух, посипалась і розметалась геть-геть надокола з окопів земля* (Стар., Облога.., 1961, 50); *Тисячі людей юрмилися надовкола* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 91).

НАДО́КОЛО, *присл., діал.* Те саме, що **надоко́ла.**

НАДОКУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надокуча́ти.**

НАДОКУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДОКУ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док.* Ставати неприємним, нестерпним від повторення, одноманітності і т. ін. *Такі думки все ворушились в Мотузовій голові, надокучали йому, як мухи в спасівку* (Н.-Лев., IV, 1956, 194); *На кілька хвилин забувала* [Іринка] *про прикрість, але тоді починав надокучати стукіт годинника* (Томч., Закарп. опов., 1953, 23); *Дмитрові надокучило стояти, і він присідає на призьбі біля матері* (Вільде, Опов., 1954, 32); *Хлопчик надокучив матері запитаннями, коли приїде татко* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 545).

НАДОКУ́ЧИТИ *див.* **надокуча́ти.**

НАДОКУ́ЧЛИВИЙ, а, е. Який надокучає, набридає своїми діями, вчинками і т. ін. *Накрапав той надокучливий дрібненький дощик, який у нас на Україні звуть мрякою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 157); *Терезка сиділа біля сина, який трохи придрімнув на ліжку, й відганяла надокучливих мух* (Томч., Готель.., 1960, 253); // Який не залишає в спокої; невідступний, настирливий. — *Намагався відігнати від себе надокучливу думку, а вона лізла в голову* (Збан., Мор. чайка, 1959, 191).

НАДОКУ́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **надоку́чливий.** *У класі стало тихо, як у вусі, і кроки отця Данила лунали з дражливою надокучливістю* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 114).

НАДОКУ́ЧЛИВО. Присл. до **надоку́чливий.** *Надокучливо минав час* (Шиян, Баланда, 1957, 252).

НАДОКУ́ЧНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **надоку́чливий.** *Під призьбою лежить замислений собака І вухом одганяє мух надокучних* (Рильський, I, 1960, 131).

НАДОКУ́ЧНО, *рідко.* Присл. до **надоку́чний.** *Лежачи з бабусею на полу, я надокучно повторяв їй усе, що пам'ятав із книг* (Горький, Дитинство, 1947, 136).

НАДОЛИ́НУ, *присл., діал.* Вниз. *Стрімка обривиста скала, по котрій він з великим трудом виліз вгору, не оставляла можності злізти надолину* (Фр., VIII, 1952, 225); *Дід заводив такої жалібної, що всі гості надолину голову спускали* (Черемш., Вибр., 1952, 46).

НАДО́ЛІ, *присл., діал.* Внизу. *Зала бібліотечна була надолі* (Фр., VIII, 1952, 138).

НА́ДОЛОБЕНЬ, бня, *ч.* 1. Те саме, що **на́довба.**

2. *перен., лайл.* Про нерозумну, безтолкову людину; бовдур, телепень. — *Це я, діду! — обізвалась Ліда. — Га, га? Це ти? А я думав, знову той Шульженків надолобень ходить...* (Кач., Вибр., 1958, 260); — *Цікаво...— проронив фельдшер, щоб не стояти надолобнем, коли людина йому розповідає з таким натхненням* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 333).

НАДОЛУЖА́ТИ *див.* **надолу́жувати.**

НАДОЛУ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надолу́жити, надолу́жувати** 1. *Тепер* [після війни] *на всьому лежала лихоманкова печатка надолуження прогаяного часу. Всі наче пройняті були одним бажанням — зробити так, щоб швидше переступити через страшну межу руїн* (Рибак, Час.., 1960, 177).

НАДОЛУ́ЖИТИ *див.* **надолу́жувати.**

НАДОЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надолу́жувати.**

НАДОЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш *і рідше* **НАДОЛУЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДОЛУ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.* 1. *перех.* Наздоганяти, заповнювати, замінювати втрачене, пропущене, згаяне, те, чого не вистачає. *Оля збиралася йти вчитися, надолужувати пропущене, як зненацька шаленим вихором налетіла війна* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 52); *Шофер сидів у «Победі» й куняв. Йому довелося сьогодні рано прокинутися, щоб приготувати машину, і він тепер надолужував прогаяне* (Загреб., Спека, 1961, 256); *Бідність умеблювання* [кімнати] *надолужували старанно, певне, власноручно вишиті килимки* (Коз., Сальвія, 1959, 203); *Відпочивав Семен Денисович, надолужав своє за ті довгі роки тяжкої роботи, що й думати про відпочинок ніколи було* (Гр., I, 1963, 545); *Хто не вчився за панів з дитинства, той надолужив тепер у вечірніх школах* (Мас., Під небом.., 1961, 183); *Учорашній день пішов для газдівства марно,— треба було те надолужити* (Кобр., Вибр., 1954, 67).

2. *неперех., перен.* Енергійно, посилено займатися чим-небудь. *Усі мовчали, надолужали над сніданням* (Мирний, II, 1954, 228); — *Я вже і ранніми ранками, й пізніми нічками надолужала й очі добре потрудила* (Л. Янов., I, 1959, 118).

3. *неперех., перен., діал.* Надокучати. *Солоха аж упріла, ганяючись за собакою.. Надолужило вже їй бігати, досада й зло стали її проймати* (Мирний, I, 1954, 68).

4. *перех., перен., діал.* Уживати що-небудь у великій кількості. *Він горілку дуже надолужа* (Сл. Гр.).

НАДОЛУ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надолу́жувати.** *Трапилась була затримка з обробітком буряків. Тепер прогаяне надолужується* (Рад. Укр., 30.IV 1946, 1).

НАДО́МНИК, а, *ч.* Робітник, що виконує доручену йому роботу вдома. *Праця надомників.*

НАДО́МНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **надо́мник.** *Понад 700 членів налічує тепер артіль. Більшість з вишивальниць — надомниці* (Рад. Укр., 13.IV 1958, 4).

НАДОРБІТА́ЛЬНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься над орбітами. *Надорбітальний щиток.*

НАДОСПІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Прибувати вчасно, у потрібний момент. *Ми надоспіли якраз на кур'єрський поїзд до Відня* (Фр., IV, 1950, 297).

НАДО́ЧНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься над очима. *Надочний валик.*

НАДОЧНОЯ́МКО́ВИЙ, а, е, *анат.* Який міститься над очними ямками, орбітами.

НАДО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надо́ювати.** *В республіці розгорнулося змагання за обслуговування доярками великих груп корів і надоювання кожною 100—150 тонн молока на рік* (Хлібороб Укр., 9, 1963, 4).

НАДО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДОЇ́ТИ**, ою́, о́їш; *наказ. сп.* наді́й; *док., перех.* Доячи, одержувати яку-небудь кількість молока. *Як зачнуть ото мене випитувати, як я сім тисяч літрів молока надоюю!* (Ю. Янов., II, 1954, 205); — *Свирид погнав у череду* [корів],— *одказала Христя.— Чотири глечечки молока надоїла* (Мирний, I, 1954, 238).

НАДО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **надо́ювати.**

НАДПА́ЛУБНИЙ, а, е. Який міститься над палубою судна. *Це ж ви* [корабельниці] *підводили не раз Понад блакитною рікою Міцний надпалубний каркас* (Забашта, Нові береги, 1950, 95).

НАДПЕРЕНІ́ССЯ, я, *с.* Місце над переніссям між бровами.

НАДПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДПИ́ТИ**, наді́п'ю, наді́п'єш, *док., перех.* Випивати трохи, части́ну чого-небудь. *На ньому* [дивані] *напівлежить Ральф Крауфорд і помалу надпиває з пляшки* (Собко, П'єси, 1958, 98); *Христя надпила трохи* [тернівки] *і поставила* (Мирний, III, 1954, 330); *Заруба надпив з кухлика води, витер хусточкою рота* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

НАДПИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надпива́ти.**

НАДПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надпи́лювати.**

НАДПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Розпилювати зверху, неглибоко, не до кінця. *Надпилювати дошку.*

НАДПИЛЯ́ТИ *див.* **надпи́лювати.**

НА́ДПИС, у, *ч.* Те саме, що **на́пис.** *Мармурові скрині над значними покійниками, з пишними арабськими надписами.. пообсипались та завалились від часу* (Коцюб., II, 1955, 121); *На стіні естради і ще в двох-трьох місцях розліплені свіжі афіші з надписом великими червоними літерами: «Підеш — не вернешся»* (Коч., II, 1956, 65).

НАДПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надписа́ти.** *Він побачив свіжо надписаний конверт і мимоволі прочитав прізвище адресата* (Сміл., Сад, 1952, 249).

НАДПИСА́ТИ *див.* **надпи́сувати.**

НАДПИ́СКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **надписа́ти, надпи́сувати.**

2. Слово, поправка, надписані зверху чого-небудь.

НАДПИСНИ́Й, а́, е́. Який має надпис. *Надписна книжка.*

НАДПИ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надпи́сувати.**

НАДПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док., перех.* 1. Писати зверху над раніше написаним. *«Доб'єм фашистського звіра!» Доб'єм... Хтось уже доклав до гасла руку, закресливши перше слово і розмашно надписавши зверху: «Добили!»* (Гончар, III, 1959, 442).

2. Робити напис на чому-небудь (перев. на зовнішній стороні). *Оксана Сергіївна знала її ім'я й прізвище, бо грошові перекази од чоловіка стала надписувати жіноча рука* (Ю. Янов., II, 1954, 67); *Я завжди власноручно шила і надписувала йому зошити* (Ів., Таємниця, 1959, 157); *Іван дістав конверт, вклав туди листа, кілька аркушиків з віршами, заклеїв і надписав адресу* (Кол., Терен.., 1959, 46).

НАДПИ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надпи́сувати.**

НАДПИ́ТИ *див.* **надпива́ти.**

НАДПИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надпи́ти.** *Перед кожним стояла склянка пива, до половини надпита* (Фр., I, 1955, 229); // *у знач. прикм. На кріслі біля неї надпита склянка води й папірець від порошку проти болю голови* (Вільде, Винен.., 1959, 13).

НАДПЛА́НОВИЙ, а, е. Який перевищує передбачене планом. *Наше підприємство відправило в колгоспи* *і радгоспи країни велику кількість надпланових добрив* (Ком. Укр., 12, 1963, 60); — *Додаткову оплату нараховували.. усім тим, хто виробляв додаткову, надпланову продукцію* (Кучер, Трудна любов, 1960, 461).

НАДПЛЕСТИ́ *див.* **надпліта́ти.**

НАДПЛЕ́ТЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **надпліта́ння.**

НАДПЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАДПЛИВТИ́** *і* **НАДПЛИСТИ́,** иву́, иве́ш, *док., розм.* 1. Пливучи, досягати якого-небудь місця; припливати. *Ріка та сама, але її хвилі, кожна краплина вічно інша надпливає...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 259); *Коли надплила* [дараба] *ближче, Євгеній міг розпізнати те товариство, яке плило на дарабі* (Фр., VII, 1951, 263); // *перен.* Легко і плавно наближатися. *Маленька хмарка виринає і звільна, стиха надпливає* (Фр., X, 1954, 14).

2. *перен.* Мимовільно виникати, з'являтися. *Немов з глибини свідомості раптово і навально надплила болюча думка* (Чаб., Катюша, 1960, 293).

НАДПЛІТА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **надпліта́ти.**

2. Те, що надплетене; надплетена частина чого-небудь; надв'язування.

НАДПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАДПЛЕСТИ́,** ету́, сте́ш, *док., перех.* 1. Приєднувати, додавати при в'язанні до чого-небудь нові петлі.

2. Надв'язуючи, збільшувати, подовжувати що-небудь.

НАДПЛІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надпліта́ти.**

НАДПЛІ́ЧЧЯ, я, *с.* Частина тіла, що міститься вище плечей, між плечима і шиєю. *Від плечового суглоба* [Орлюка] *гангрена поплазувала вже через надпліччя до шиї* (Довж., I, 1958, 319).

НАДПОРИ́В, у, *ч., розм.* Бурхливий вияв якого-небудь почуття; сильний порив.— *Ми сьогодні разом приїхали... з Огеєм! — З Огеєм? — мало не скрикнула Аксель, і її очі взялися вогниками. Та вона одразу опанувала свій надпорив і, байдуже кахикнувши в долоню, звернулася до музик* (Досв., Вибр., 1959, 368).

НАДПОРО́ТИ *див.* **надпо́рювати.**

НАДПОРО́ТИСЯ *див.* **надпо́рюватися.**

НАДПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАДПОРО́ТИ,** порю́, по́реш, *док., перех.* Небагато, трохи розпорювати. — *Надпороти підкладку приставного коміра, і на бортовці зеленою ниткою нашито цифру двадцять п'ять...* (Кучер, Прощай.., 1957, 216).

НАДПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **НАДПОРО́ТИСЯ,** по́реться, *док.* 1. Небагато, трохи розпорюватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **надпо́рювати.**

НАДПОТУ́ЖНИЙ, а, е, *техн.* Який має дуже велику потужність. *На службу зварникам незабаром стануть квантово-механічні генератори. Вони дають надпотужні пучки світлової енергії* (Наука.., 9, 1963, 16); *На четвертий день на колгоспному току загула нова надпотужна молотарка — її випустив завод як експериментальну* (Минко, Ясні зорі, 1951, 202).

НАДПРИБУ́ТОК, тку, *ч., ек.* Прибуток, що значно перевершує середню норму прибутку в капіталістичному суспільстві. *Створивши потужний промисловий апарат, капіталізм разом з тим не може дати роботи людям, якщо вони не забезпечують йому надприбутки* (Ком. Укр., 4, 1960, 89).

НАДПРИРО́ДНИЙ, а, е. 1. Якого, за містичними уявленнями, не можна пояснити природним шляхом; не підлеглий законам природи. *Івась був тендітне створіння, що трималося на ногах тільки завдяки якійсь надприродній силі* (Досв., Вибр., 1959, 222); *Всі явища природи слов'яни пояснювали існуванням особливих надприродних істот — богів* (Іст. СРСР, I, 1956, 35).

2. Який перевищує звичайну міру, норму, звичайний ступінь вияву чого-небудь; незвичайний. *Очі з ям глибоких Блищали острим надприродним блиском, Раз в раз десь гублячись в далечині* (Фр., XIII, 1954, 197); *З усіх існуючих у природі звуків бомба увібрала все найстрашніше, найтрагічніше, щоб на цілі покоління отруїти слух людини диким надприродним виттям жаху та смерті...* (Ле, Право.., 1957, 106).

НАДПРИРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **надприро́дний.** *А знання всіх тайн природи Доведе без перешкоди, Що всіх мудрих скаже гурт: Надприродність — це абсурд!* (Фр., XIII, 1954, 397).

НАДПРОВІ́ДНИЙ, а, е, *фіз.* Якому властиве зникнення електричного опору. *Вчені почали виготовляти обмотки електромагніту із спеціальних надпровідних сплавів* (Наука.., 7, 1964, 16).

НАДПРОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Зникнення електричного опору деяких металів. *Близько двадцяти різних металів здатні проявляти надпровідність. Їх опір електричному струмові може дорівнювати нулю* (Наука.., 2, 1962, 26).

НАДПРОГРА́МНИЙ, а, е. Який не входить до програми; який виходить за межі передбаченого програмою.

НА́ДРА, надр, *мн.* 1. Глибини землі і все те, що міститься під земною поверхнею. *Державною власністю в СРСР є земля, її надра, води, ліси, заводи, фабрики, шахти, рудники* (Ком. Укр., 3, 1962, 32); *Уперше розвідники надр мали пустити в дію надшвидкісні бурові верстати* (Жур., Звич. турботи, 1960, 161); *В надрах землі залягають величезні запаси вугілля і залізної руди* (Панч, В дорозі, 1959, 245).

2. *перен.* Внутрішній простір, внутрішня частина чого-небудь. *Нас вже не дивує, наприклад, що в надрах крихітного атома народжуються гігантські, ні з чим не зрівнянні за могутністю сили* (Наука.., 8, 1963, 15); *Весь пополовілий у місячному сяйві парк аж пахтів ароматом південної ночі і таємничо вабив у свої надра* (Смолич, I, 1958, 77).

3. *перен.* Про широкі верстви суспільства, народу. *В надрах капіталістичного суспільства складаються, множаться і гартуються соціальні сили, покликані забезпечити перемогу соціалізму* (Програма КПРС, 1961, 30); *Шевченко є взірцем самовідданого, несхибного служіння народові, з надр якого він вийшов* (Рад. Укр., 12.VI 1963, 2).

НАДРА́ЄНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **надра́їти.** *Повновиде обличчя його сяяло, як добре надраєна мідна каструля* (Ткач, Моряки, 1948, 52).

НАДРА́ЇТИ *див.* **надра́ювати.**

НАДРА́ННІЙ, я, є. 1. Який буває перед ранком. *І в морозяних полях, У надранній тиші, Заєць, вийшовши гулять, Стежку-слід залишить* (Шпак, Вибр., 1952, 49).

2. Який достигає набагато раніше, ніж звичайно. *Зеленіють у теплі кілька мільйонів саджанців надранньої капусти, помідорів, перцю* (Літ. Укр., 24.III 1964, 1); *Копистку застав він з лопатою в руках у траншеї, яку закінчували обладнувати для вирощування надранньої бараболі* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 165); // Який провадиться, здійснюється значно раніше звичайного строку. *Замковий вважав, що нагорнуті загати довше затримають під собою замерзлий грунт і можуть зірвати надранню посадку лісосмуги* (Ле, Право.., 1957, 234).

НАДРА́ТИ *див.* **надира́ти.**

НАДРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАДРА́ЇТИ,** а́ю, а́їш, *док., перех., розм.* Начищати, натирати до яскравого блиску. *Черевики так надраїв* [Савка], *Що ніби хромові були* (Воскр., І всерйоз.., 1960, 61).

НАДРЕСИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.*

1. Дресируючи, навчити чого-небудь. *Надресирувати собаку.*

2. *перен.* Навчити за допомогою муштри; вишколити, вимуштрувати. *Однією з корінних хиб постановки освіти і навчання в капіталістичному суспільстві було те, що вони були відірвані від основного завдання організації праці остільки, оскільки капіталістові треба було намуштрувати й надресирувати покірних і дресированих робітників* (Ленін, 30, 1951, 341).

НАДРИ́В, у, *ч.* 1. Надірване місце. *Надрив на конверті.*

2. *перен.* Надмірне фізичне напруження, зусилля. *Робота* [на гідростанції] *не дуже тяжка, скоріше вона легка. В основному це керування машинами. Так звані різноробочі теж працюють без надриву* (Довж., III, 1960, 510); *Він важко дихав, кашляв з надривом* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 132); // Неприродність, хворобливість у виявленні якого-небудь почуття. — *Не любить він мене,— промовила Зінька з якимсь надривом, і очі її раптом наповнились слізьми* (Шиян, Баланда, 1957, 157).

НАДРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДІРВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех.* 1. Розривати трохи, не зовсім, не до кінця. — *Від Софочки! — скрикує дружина, .. зразу ж нетерпляче надриває його* [листа] (Стельмах, Хліб.., 1959, 295); *Він схопив листа, надірвав обгортку* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 13); // Відривати частину чого-небудь. *І раптом, взявши з печі газету, з якої мав надірвати шматок для цигарки, згадав щось* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 16).

2. *перен.* Пошкоджувати що-небудь через перенапруження, перевантаження. *Нашим господиням не доводиться тепер надривати руки, носячи від криниць воду. Артезіанські колодязі гонять її по водопроводу* (Рад. Укр., 3.IX 1962, 3); [Мирон:] *Слухайте, Грустний, ви краще заспівайте, а то надірвете голос промовою* (Корн., II, 1955, 32); // Завдавати шкоди здоров'ю фізичним або моральним напруженням. [Хома:] *Скільки-то я надривав і катував себе, щоб перебороти ворогів* (Стар., Вибр., 1959, 294); *Та мов хто в лісі заблукає, Даремно груди надриває, Даремно кличе і кричить* (Фр., X, 1954, 269).

◇ **Надрива́ти (надірва́ти) го́рло (гло́тку)** — дуже голосно кричачи, говорячи, стомлювати горло. *Пісня затихла. Винувато я підійшов до Івана Марковича.— Не виходить у нас, Іване Марковичу. І роти розкриваємо, і глотки надриваємо, а віз і досі там...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 229); **Надрива́ти (надірва́ти) ду́шу (се́рце)** — виклика́ти душевні страждання, муки. *Туга і горе Глібовому синові серце надриває* (Мирний, V, 1955, 271); *Гуркотіла музика, звучали пісні, то — сумні, що до сліз надривали душу, то хвацькі, з шаленими танками* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 124); **Надрива́ти (надірва́ти) си́ли** — перевтомлюватися, знесилюватися від надмірного фізичного чи морального напруження. *І Глущуки, надриваючи сили, тягли на гору візок гною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 47).

НАДРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАДІРВА́ТИСЯ**, дірву́ся, ді́рвешся, *док.* 1. Розриватися трохи, не до кінця. *Пакет надірвався.*

2. *перен.* Робити що-небудь з надмірним зусиллям, напруженням, старанням з усієї сили. *Марко аж надривався, із силою кидав тяжкі навильники, захекався, змокрів* (Горд., Дівчина.., 1954, 205); *Надриваючись, Даша виволокла на перон два важких чемодани, допомогла жінці вийти з вагона* (Жур., Даша, 1961, 23); // Дуже голосно кричати, говорити. *П'ять-шість дужих чоловічих голосів надривалися, щоб перекричати один одного* (Л. Янов., I, 1959, 360); *Даремно надривався фашистський диктор, закликаючи захисників застави здатись* (Збан., Між .. людьми, 1955, 59); * Образно. *Окаянний вітер надривався в димарі, гудів і лютував* (Донч., III, 1956, 129).

3. *перен., розм.* Надмірним напруженням, зусиллям завдавати шкоди здоров'ю; підриватися. *Ставить* [Гоша] *їх* [дітей] *на важкі роботи, а вони потім хникають, надриваються* (Гончар, Таврія, 1952, 138).

4. *тільки недок.* Пас. до **надрива́ти.**

◇ **Се́рце (душа́) надрива́ється** — хто-небудь тяжко мучиться, страждає. *Все я бачив; од усього Серце надривалось,— І тоді журливе слово На папір прохалось* (Щог., Поезії, 1958, 56).

НАДРИ́ВИСТИЙ, а, е. Те саме, що **надри́вний.** *Надривистий крик.*

НАДРИ́ВНИЙ, а, е. Надмірно різкий, з великим напруженням. *З Одеського рейду долинули протяжні надривні гудки* (Логв., Давні рани, 1961, 120); *Три доби Галинка страхала всіх своїм надривним кашлем* (Жур., Звич. турботи, 1960, 220); *Нахилився* [Іван Ярош] *над дружиною та й вийшов, лишаючи позад себе розпачливий надривний плач* (Стельмах, Хліб.., 1959, 438).

НАДРИ́ВНО. Присл. до **надри́вний.** *Ніколи Таня не бачила його таким. Губи бліді, надривно дихає, щось хоче сказати й не може* (Гончар, Людина.., 1960, 8); *Надривно і люто гарчали танки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 5); *Десь над річкою надривно кричали сичі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 70).

НАДРІБНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Подрібнити певну кількість чого-небудь. *Надрібнити цегли.*

НАДРІ́З, у, *ч.* Надрізане місце. *Сік* [берези] *збирають рано навесні, роблячи у стовбурі надрізи, в які вставляють трубки або інші пристосування для стікання соку* (Лікар. рослини.., 1959, 154); *Професор зробив короткий і неглибокий надріз* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 201).

НАДРІ́ЗАТИ *див.* **надрі́зувати.**

НАДРІЗА́ТИ *див.* **надрі́зувати.**

НАДРІЗА́ТИСЯ *див.* **надрі́зуватися.**

НАДРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надрі́зувати.** *Часто при згинанні під кутом тонкого картону або цупкого паперу, замість надрізування матеріалу по лініях згину, обмежуються продавленням цих ліній* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 21).

НАДРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш *і* **НАДРІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДРІ́ЗАТИ**, і́жу, і́жеш, *док., перех.* Розрізувати трохи, не повністю, не до кінця. *Лукаш хоче надрізати ножем березу, щоб сточити сік, Мавка кидається і хапає його за руку* (Л. Укр., III, 1952, 198).

НАДРІ́ЗУВАТИСЯ, ується *і* **НАДРІЗА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.* 1. Розрізуватися трохи, не повністю, не до кінця.

2. Пас. до **надрі́зувати, надріза́ти.**

НАДРІЧКОВИ́Й, а́, е́. Який буває, міститься біля річки, на березі річки. *Тепер він* [водоспад] *був оточений сліпучим надрічковим повітрям* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 38).

НАДРІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **надрічкови́й.** *Хлопець крихітку здригнувся, коли його обвіяв надрічний вітерець* (Фр., III, 1950, 11); *Крізь марево міського пилу виткнувся одинокий димар, блиснула поруч золота баня, і надрічний вітерець жбурнув ще якісь невиразні відгомони далекого міста* (Смолич, I, 1958, 43).

НАДРІ́ЧЧЯ, я, *с.* Місцевість біля річки, на березі річки. *Теплий вересень гнав надріччям легкі туманці* (Рад. Укр., 15.XI 1962, 2).

НА́ДРО, а, *с., рідко.* Те саме, що **на́дра** 2. — *Мамо!.. Тату!.. рідні мої та любі!.. — Нехай господь її прийме,* *мою голубоньку, на своє надро! Так-то вже я попоплакала* (Вовчок, I, 1955, 48); *Прийняв чумака вільний степ у своє надро* (Коцюб., I, 1955, 182).

НАДРОБИ́ТИ, дроблю́, дро́биш; *мн.* надро́блять; *док., перех.* Дроблячи, виготовити певну кількість чого-небудь. *Надробити щебеню.*

НА́ДРОВИЙ, а, е. Прикм. до **на́дра.** *Йому пригадались.. рудні, шахти, кривулясті надрові нашарування* (Досв., Вибр., 1959, 369).

НАДРОСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДРОСТИ́**, ту́, те́ш, *док.* Трохи виростати, збільшувати свій ріст. *Надростає трава.*

НАДРОСТИ́ *див.* **надроста́ти.**

НАДРОЧИ́ТИ, рочу́, ро́чиш, *док., перех., розм.* Підбурити, нацькувати проти кого-небудь. — *Ох, не згадуй мені, Власе, про того спекулянта.* — *Це тебе син так надрочив проти нього?* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 45).

НАДРУ́Б, у, *ч.* Надрубане місце. *При спилюванні дерева треба робити попередній надруб з того боку, куди має впасти дерево* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 135).

НАДРУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надруба́ти.** *Ольга вперше побачила на очах механіка сльози. Вони збігали по щоках, як біжить сік з-під кори надрубаної берези* (Шиян, Баланда, 1957, 248).

НАДРУБА́ТИ *див.* **надру́бувати.**

НАДРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надру́бувати.** *М'які метали потребують більш глибокого надрубування, а крихкі — меншого* (Практ. з машинозн., 1957, 48).

НАДРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДРУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Розрубувати або підрубувати трохи, не до кінця.

НАДРУ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надру́бувати.** *У кожного на плечі рушниця, при боці — сокира, якою надрубуються дерева для збирання соку* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 162).

НАДРУКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надрукува́ти.** *Хоч почав я писати з дитячих літ, але перша моя українська робота надрукована була лише 15 квітня 1890 року* (Коцюб., III, 1956, 281); *Ще було досить видно від вечора, і я прочитав два слова, надруковані машинкою* (Ю. Янов., I, 1958, 86); *Кожній жінці дали надрукований на шматочку матерії номер, той самий номер, що його було вишпиговано на руці* (Хижняк, Тамара, 1959, 171); // *у знач. прикм. Чим більше працювала Ніна над рукописом, тим усе виразнішим ставало бажання побачити свій твір надрукованим* (Донч., V, 1957, 425); // **надруко́вано,** *безос. присудк. сл.* — *Було як напишу що, то так чудово, неначе воно надруковано* (Н.-Лев., IV, 1956, 311); [Настя:] *В обласній газеті про наше будівництво надруковано* (Корн., II, 1955, 113).

НАДРУКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надрукува́ти.** *В лютому місяці 1574 року, через десять років після надрукування першої книги в Москві, вийшла у Львові перша друкована книжка на Україні* (Ів., Таємниця, 1959, 186).

НАДРУКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **друкува́ти.** *В цій* [острозькій] *друкарні Іван Федоров надрукував у 1580—1581 рр. церковнослов'янською мовою біблію, яка є видатним зразком друкарської справи того часу* (Іст. УРСР, I, 1953, 173); *Оповідання Ваші мені дуже подобаються і мені здається, що їх варт надрукувати* (Мирний, V, 1955, 387); — *Писав я в тяжкі і гарні хвилі цей щоденник. Думав колись надрукувати* (Ірчан, II, 1958, 139); — *Будь ласка, напишіть автору рецензію. Було б бажано надрукувати на машинці і в кількох примірниках* (Томч., Готель.., 1960, 279).

НАДРЯДКО́ВИЙ, а, е. Який розміщений над рядком. *Надрядковий надпис; Надрядкові знаки.*

НАДРЯ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надря́пати.** *Написав* [Семіон Стоколоса] *до неї перший лист, несмілий, надряпаний, очевидно, тремтячою рукою* (Фр., II, 1950, 298); // **надря́пано,** *безос. присудк. сл. Невправною малограмотною Ваньчиною ж рукою там* [на паперовій кульці] *було надряпано: «Рівно о дванадцятій»* (Смолич, II, 1958, 102).

НАДРЯ́ПАТИ *див.* **надря́пувати.**

НАДРЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДРЯ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех. і без додатка.* 1. Зачіплюючи чи натискуючи чимось гострим, твердим і т. ін., робити подряпини. — *Хіба так ш'ється чобіт? Я швець на все село; так я вже знаю, що халява ось як бува (та й став пальцем.. надряпувати)* (Кв.-Осн., II, 1956, 20).

2. *тільки док., розм.* Написати що-небудь нерозбірливо, некрасиво, недбало. *Він був не дуже грамотний: ходив колись (дві зими) у школу, та писати зовсім не навчився (тільки імення своє міг так-сяк надряпати)* (Григ., Вибр., 1959, 349); *Огризком олівця.. Тамара надряпала на шматкові газети записку і зашила її в кінчик поли Тетяниного піджака* (Хижняк, Тамара, 1959, 154); // *зневажл.* Те саме, що **писа́ти.** — *Що твої метрики? Мало чого не можна надряпати на папері* (Л. Янов., I, 1959, 475).

3. *тільки док., розм.* Недбало, мілко виорати що-небудь. *Він ходив із сажнем по полю, заміряв виоране.* — *Надряпали, як ворона пазурами. Дві пари волів греблося, а толк який?* (Тют., Вир, 1960, 14).

НАДСА́ДА, и, *ж., розм.* 1. Надмірне напруження сил; натуга. — *І ніч і день, і ніч і день на панщині. Чорт їх зна, як вони не виздихали від такої надсади* (Кв.-Осн., II, 1956, 244); *Там, далеко внизу, хтось гукав довго, з надсадою:* — *Давай поро-он!* (Донч., Дочка, 1950, 106).

2. Пошкодження, хвороба від великого напруження сил. — *Нехай прилетить* [Дем'ян] *до мене... та чи не буде йому якої від того надсади?* (Кв.-Осн., II, 1956, 197).

НАДСА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дуже напружений, з надсадою. *В його хрипкому, надсадженому голосі відчула Шура затаєну тоску* (Собко, Шлях.., 1948, 28).

НАДСА́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **надса́джений.**

НАДСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш, *док., перех., розм.* Ушкоджувати що-небудь надмірним зусиллям, перевантаженням і т. ін. *Запалі груди ще дужче западали; сухий і болізний кашель надсаджував їх* (Мирний, I, 1954, 50).

◇ **Бе́бехи відби́ти (надсади́ти)** *див.* **бе́бехи; Надса́джувати (надсади́ти) ду́шу (се́рце)** — те саме, що **Надрива́ти (надірва́ти) ду́шу (се́рце)** (*див.* **надрива́ти**); **Надса́джувати (надсади́ти) си́ли** — те саме, що **Надрива́ти (надірва́ти) си́ли** (*див.* **надрива́ти**). *Два вільні дні, замість відпочити, надсаджували* [кріпаки] *останні сили, будуючи собі злиденні хатинки або нашвидку обробляючи городи та клаптики поля* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48); **Надсади́ти печі́нки** *див.* **печі́нка.**

НАДСА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАДСАДИ́ТИСЯ**, саджу́ся, са́дишся, *док., розм.* Робити що-небудь з надмірним зусиллям, напруженням. *Надсаджуючись, підіймає Шафік.. могильний камінь і встановлює йому в головах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 153); // Виснажуватися фізично, втрачати сили; слабнути, знесилюватися. *Навіть надсаджувалася* [Пазя] *роботою, лиш аби не допустити до того, щоби взяли яку наймичку їй до помочі* (Март., Тв., 1954, 319); *Машини за кілька кроків знову зупинялися у липкому, жирному багні,* *і люди знову надсаджувались, витягаючи їх* (Собко, Шлях.., 1948, 69); // Надмірним напруженням зусиль пошкоджувати здоров'я; підриватися. — *Та що,— кажу я,— будете самі мучитися? Віз страмний, ще надсадитеся абощо. От погодіть, я покличу людей* (Фр., I, 1955, 50); // Дуже голосно кричати, говорити, співати. *Співці надсаджувалися в пісенних змаганнях, де почувалися вже й нові мотиви про Голодний Степ* (Ле, Міжгір'я, 1953, 124); — *Брехня! — надсаджувався Балика, силкуючись перекричати гамір. — Безсоромна брехня!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 32).

НАДСАДИ́ТИ *див.* **надса́джувати.**

НАДСАДИ́ТИСЯ *див.* **надса́джуватися.**

НАДСА́ДНИЙ, а, е. Напружений, з надсадою. *Микола лежав. Ледве стримував надсадний кашель і дивився на німців з особливою цікавістю* (Ле, Мої листи, 1945, 57); *Після вибухів почулися дрібні рушничні постріли, швидке надсадне татакання кулеметів* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 101).

НАДСА́ДНО. Присл. до **надса́дний.** *Маковейчик хотів сам себе ошукати і ще деякий час надсадно кричав у трубку, лаючи свого напарника, що сидів десь на НП* (Гончар, III, 1959, 56); *За чорними шибками хлюпотів дощ, якось тужно, надсадно шуміли на вітрі мокрі, обважнілі сосни* (Коз., Сальвія, 1959, 121).

НАДСВЕРДЛИ́ТИ *див.* **надсве́рдлювати.**

НАДСВЕ́РДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДСВЕРДЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* Просвердлювати трохи; // Свердлячи, робити в чому-небудь діру, отвір і т. ін. *Якщо свердло трохи збочило, треба зупинити свердління і виправити помилку. Для цього.. набивають кернером новий центр, а потім знову надсвердлюють отвір* (Практ. з машинозн., 1957, 87).

НАДСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **надсве́рдлювати.**

НАДСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надсила́ти.**

НАДСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДІСЛА́ТИ**, надішлю́, надішле́ш, *док.*, *перех.* 1. Доставляти, посилати що-небудь поштою або через когось; присилати. *Будьте ласкаві* [до Франка] — *прийміть участь у нашому Збірнику своєю працею і надсилайте матеріал* (Коцюб., III, 1956, 239); *Колишній товариш по засланню, польський революціонер Броніслав Залеський, розпродував у Польщі й Литві Шевченкові малюнки і надсилав йому виручені гроші* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 56); — *Мамо, а посилку ми татові швидко надішлемо?* — *якось не витримує і питає Серьожа* (Ів., Таємниця, 1959, 73); *Вже скоро місяць, як я одержав батькового листа, а відповіді ще не надіслав* (Кол., На фронті.., 1959, 17); * Образно. *Несподівано фашист почав надсилати снаряди на цей берег, на переправу* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 196).

2. Направляти кого-небудь кудись з певною метою. — *От нам привели дівчинку, вона загубилася, ми її до вас надсилаємо* (Ів., Таємниця, 1959, 80); [Пан Стась:] *І ото не спромоглися, щоб надіслати сюди сотню-другу жовнірів?* (Вас., III, 1960, 226); *Надіслали до Центральної ради своїх послів і українські губернії та Ради депутатів великих міст* (Смолич, Мир.., 1958, 84).

НАДСИЛА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надсила́ти.** *Матеріали про досягнення радянських льотчиків надсилаються в авіаційну спортивну комісію Центрального аероклубу СРСР* (Рад. Укр., 6.VIII 1959, 1).

НАДСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який перевищує сили, можливості кого-, чого-небудь. *Він і справді був дуже втомлений; ноги під ним тряслися від довгого і надсильного ходу* (Фр., V, 1951, 306); *Тільки Любов Прохорівна зрозуміла надсильну борню волі цього мужчини і полегшено зітхнула* (Ле, Міжгір'я, 1953, 120); // Дуже важкий, непосильний. *В антагоністичному суспільстві долею експлуатованої більшості є надсильна підневільна праця, яка спотворює людину* (Ком. Укр., 11, 1960, 80); *Надія на якусь мить засмикалась на гарбі з надсильним для неї снопом* (Логв., Літа.., 1960, 20).

НАДСИ́ЛЬНО. Присл. до **надси́льний.** *Лячно озирнувся* [Роман], *надсильно виборсавшись із чергового запіненого гребеня важкої хвилі* (Ле, Клен. лист, 1960, 83); // Дуже сильно. *Серце надсильно билося в моїх грудях* (Фр., II, 1950, 92).

НАДСИ́ПАТИ *див.* **надсипа́ти.**

НАДСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* надси́плють; *док.*, *перех.* Сиплючи, відокремлювати певну кількість чого-небудь. *Потім «лікарка» надсипала корінців Василеві, сказала настояти на горілці, поїти Ніколаєва натщесерце протягом шести місяців* (Ю. Янов., II, 1954, 104).

НАДСИПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Висипа́тися в якій-небудь кількості (про сипку речовину).

2. Пас. до **надсипа́ти.**

НАДСИХА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАДСО́ХНУТИ**, не, *док.* Висихати трохи, у деяких місцях; ставати сухішим.

НАДСІДА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАДСІ́СТИ**, ся́де, *док.*, *розм.* Опускатися вниз, осідати під дією власної ваги. *Гора надсіла і завалила хату* (Сл. Гр.).

НАДСІДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАДСІ́СТИСЯ**, ся́дуся, ся́дешся, *док.*, *розм.* Те саме, що **надса́джуватися.** *Як збрешеш, то хоча надсядься, На ласку послі не понадься* (Котл., I, 1952, 67).

НАДСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надсіка́ти.**

НАДСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДСІ́КТИ**, ічу́, іче́ш, *док.*, *перех.* 1. Січучи, подрібнювати частину чого-небудь.

2. Розсікати трохи, небагато, не до кінця.

3. Збивати, ушкоджувати, зранювати що-небудь. *Кінь надсік собі ногу* (Сл. Гр.).

НАДСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надсіка́ти** 1, 2.

НАДСІ́КТИ *див.* **надсіка́ти.**

НАДСІ́СТИ *див.* **надсіда́ти.**

НАДСІ́СТИСЯ *див.* **надсіда́тися.**

НА́ДСІ́ЧКА, и, *ж.*

1. *тільки* **надсі́чка.** Дія за знач. **надсі́кти, надсіка́ти.**

2. Надсічене місце; зарубка.

НАДСКА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДСКО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *розм.* 1. Швидко наближатися, підбігати. — *Зараз мені забирайся відси! — кричав запінений підмайстер, чимраз ближче надскакуючи до робітника* (Фр., I, 1955, 227); *Покотився* [ніж] *з брязком вниз, Коли козак пахолка стис. Надскочив другий. В тишині хрипіння й грюк глухий борні* (Бажан, Роки, 1957, 233).

2. *коло кого, перен.* Добиваючись чиєїсь прихильності, догоджати, лестити кому-небудь, увиватися коло когось. *Коли* [Онуфрій] *мав у себе гостем когось із панського дому, надскакував коло нього.., раз по раз промовляючи: — Прошу їсти* (Коб., II, 1956, 46).

НАДСКО́ЧИТИ *див.* **надска́кувати.**

НАДСЛУХА́ТИ *див.* **надслу́хувати.**

НАДСЛУ́ХУВАТИ, ую, уєш *і* **НАДСЛУХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех. і без додатка, діал.* Прислухатися. *Читаючи, вона від часу до часу надслухувала, чи не наближається хто до зали* (Коб., III, 1956, 314); — *До двора йдемо всі разом і будемо надслухувати, де свищуть вартівники* (Ірчан, II, 1958, 86); *За тими шанцями неприятель зарився в землю і надслухає* (Черемш., Вибр., 1952, 178).

НАДСО́ХНУТИ *див.* **надсиха́ти.**

НАДСТА́ВИТИ *див.* **надставля́ти.**

НАДСТА́ВКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **надста́вити, надставля́ти.** *Надставка рукавів.*

2. Те, що надставлене на що-небудь.

НАДСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАДСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* надста́влять; *док., перех.* 1. Пришивати, приєднувати що-небудь для подовження; приставляти.

2. *діал.* Наставляти, простягувати. *Василь.. сів на припічок і, не кажучи й слова, надставив руки над полумінь* (Фр., I, 1955, 142).

Надставля́ти (надста́вити) ву́хо (ву́ха, у́ха, у́ші), *діал.* — прислухатися. *В тій хвилі дивно щось забряжчало і зашелепотіло..,— всі надставили уха* (Фр., VIII, 1952, 214).

НАДСТАВНИ́Й, а́, е́. 1. Який має надставку; подовжений.

2. Який надставляється; прироблений як надставка.

НАДСТРОКО́ВИ́Й, ко́ва́, ко́ве́. Який триває довше від обов'язкового, установленого строку. *На Волгу Повернувся старшина. На Ельбі ніс він службу надстрокову* (Гонч., Вибр., 1959, 249); // *у знач. ім.* **надстроко́ва́**, ко́во́ї, *ж.* Військова служба, яка триває довше від обов'язкового, установленого строку.— *Я туляк,— пояснив шофер,— але живу тут після війни. Вже чималенько. На надстрокову залишився* (Дмит., Обпалені.., 1962, 162).

НАДСТРОКОВИ́К, а́, *ч.* Військовослужбовець, який добровільно залишився на військовій службі після відбуття обов'язкового строку. *На поміч солдатові-перукареві став сам помкомвзвод першої роти студбату надстроковик Гладун* (Гончар, Людина.., 1960, 62).

НАДСТРОКО́ВО. Присл. до **надстроко́вий.** *Він був в армії, два роки служив надстроково* (Баш, Надія, 1960, 174).

НАДСТРУГА́ТИ *див.* **надстру́гувати.**

НАДСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДСТРУГА́ТИ**, струга́ю, струга́єш *і* стружу́, стру́жеш, *док., перех.* Стругувати трохи зверху і з боків. *Надстругати дошку.*

НАДСТРУ́ГУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надстру́гувати.**

НАДТВЕРДИ́Й, а́, е́, *спец.* Який має дуже велику твердість. *Кристали алмазу вживаються при визначенні твердості загартованих сталей, бурінні твердих гірських порід, для обробки надтвердих сплавів* (Наука.., 10, 1956, 14).

НАДТЕРМІНО́ВИЙ, а, е. Дуже терміновий, негайний; невідкладний.

НАДТЕРМІНО́ВО. Присл. до **надтерміно́вий.** *Його попереджено, що комісія РСІ має надтерміново перевірити виробничі плани будівництва Сільмашу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 440).

НАДТЕСА́ТИ *див.* **надті́сувати.**

НАДТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДТЯ́ТИ**, надітну́, надітне́ш, *док., перех.* Надрубувати, надрізувати зверху, трохи, не до кінця.

НАДТИ́СК, у, *спец.* Дуже великий тиск. *Щодня ми дізнаємось про нові рекорди техніки — про надшвидкості, надтиски* (Наука.., 4, 1964, 24).

НАДТИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДТИ́ХНУТИ**, ну, неш, *док., розм.* Трохи притихати, вщухати; зменшувати свою силу. *Може, надтихне трохи вітер* (Сл. Гр.).

НАДТИ́ХНУТИ *див.* **надтиха́ти.**

НАДТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДТЕСА́ТИ**, тешу́, те́шеш, *док., перех.* Стісувати трохи, частину чого-небудь.

НАДТІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **надті́сувати.**

НА́ДТО, *присл.* 1. Більше від звичайної норми, міри, межі; занадто, надмірно. *Не гріє сонце на чужині, А дома надто вже пекло* (Шевч., II, 1953, 23); *Коли моя білява донька виросте, я буду надто старий* (Досв., Вибр., 1959, 14); *— Він загинув, мабуть, від власної гранати,— похмуро говорив Сагайда, схиляючись над Брянським і шукаючи рани.— Вона розірвалася надто близько* (Гончар, III, 1959, 121); *Хвороба моя була надто занедбана, операція пройшла важко* (Смолич, VI, 1959, 24); // Ще більше. *Я його прошу: мовчи; а він надто голосить* (Сл. Гр.).

2. Особливо, насамперед, передусім. *Побачивши мене, вона зараз вдалася до мене з фамільярністю, властивою старим слугам, надто московським* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Новаки нетерпляче чекали звільнення до міста, надто ті, що мали тут батьків або родичів* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 61); // Крім того, до того. *А надто вам розказать би, Як козак чорнявий Під вербою, над водою, Обнявшись, сумує* (Шевч., I, 1951, 95).

НАДТО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надточи́ти**^{1}. *Катруся.. споглядала на запинані гудзиками рукавці сорочки, котрі на неї були закороткі, та на надточену майже від колін спідничку* (Кобр., Вибр., 1954, 87).

НАДТОЧИ́ТИ^1 *див.* **надто́чувати.**

НАДТОЧИ́ТИ^2, точу́, то́чиш, *док., перех., розм.* Націдити яку-небудь кількість рідини.

НАДТО́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Який має дуже велику точність. *Представники цілого ряду галузей науки і техніки зацікавлені в надточному вимірюванні часу* (Наука.., 6, 1963, 25); *Радянський Союз — країна передової техніки, надпотужних верстатів і надточних приладів* (Ком. Укр., 12, 1961, 12).

НАДТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех., розм.* Додавати для подовження, збільшення; доточувати частину до чого-небудь; приточувати. — *Спідниця ще добра, але я з неї виросла.. — То нічого, панно! Я надточу* (Л. Укр., III, 1952, 652); *Що вгорі собі урву* [мотуз], *То внизу надточу* (Рудан., Переслів'я, 1958, 10).

НАДТРІ́СНУТИ, не, *док.* Злегка, трохи тріснути.

НАДТРІ́СНУТИЙ, а, е. 1. З невеликою, неглибокою тріщиною. *Терентій нагнувся, підняв з землі надтріснутий з відбитою шийкою монопольський шкалик* (Стельмах, Хліб.., 1959, 517); *Вона вихоплює з рефлектора велику надтріснуту лінзу й, притиснувши її до грудей, збігає вниз* (Кучер, Голод, 1961, 210).

2. *перен.* Дрижачий, тремтливий (про голос, звук). *Дід обняв оскаженілу Орисю й надтріснутим від здавлених сліз голосом сказав: — Вище від цієї любові до своєї вітчизни, дитино моя, немає на світі* (Стар., Облога.., 1961, 61); *Незрозумілий звук повторився. Здавалося, що він виходить звідкілясь з-під землі. І ось знову — стогін чи зойк, але слабкий, надтріснутий, болісний...* (Донч., IV, 1957, 118); * У порівн. *Згодом узяв* [Арсен] *до рук скрипку й обережно заграв. Звук був глухий, наче надтріснутий* (Дмит., Розлука, 1957, 281).

НАДТЯ́ТИ *див.* **надтина́ти.**

НАДУБА́СИТИ, а́шу, а́сиш, *док., перех., розм.* Набити, побити кого-небудь.

НАДУБИ́ТИ, дублю́, ду́биш; *мн.* наду́блять; *док., перех.* Дублячи, приготувати певну кількість чого-небудь.

НАДУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для надування.

НАДУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто надуває що-небудь.

НАДУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **надува́льник.**

НАДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надува́ти.** *Багато реготу викликало надування поплавців Полянського, з яких дуже швидко й легко можна зробити хисткий місток через річку* (Донч., I, 1956, 71).

НАДУВА́ТИ *і* **НАДИМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДУ́ТИ**, надму́, надме́ш *і* наду́ю, наду́єш, *док.* 1. *перех.* Наповнювати що-небудь повітрям, газом і т. ін.; роздувати. *Туго шини надуваєм!.. Гей, сідайте, пасажири, В ряд по два і по чотири* (Нех., Ми живемо.., 1960, 27); *Тішиться дитина — Забавка чудна: Надимає з мила Пухирці вона* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 305); // Натягувати, розпрямляти що-небудь; робити пружним. *Вітер надував їх* [вітрила], *і вони виривались з рук* (Коцюб., I, 1955, 389); *Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надимав його і рвав з рук* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4); *Вітер надимає поли моєї шинелі, люто шарпає їх, свистить в ушах* (Кол., На фронті.., 1959, 156); *Налетів дужий порив вітру,.. надув за спинами хлопців сорочки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 66); // Напружуючись, збільшувати об'єм, розмір. *Погордливо розправляє* [куховар] *вуса і надимає груди* (Ю. Янов., IV, 1959, 46); *Всі* [хлопці] *розгойдувалися в ритмі, надимали жили, стараючись перекричати один одного* (Мик., II, 1957, 196).

◇ **Надува́ти (надима́ти, наду́ти) гу́би** — гніватися, сердитися, виражати незадоволення; пишатися, зазнаватися. *Він морщить лоб, надимає губи, поглядає скоса на княжого двірського* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 570);—*А як я з Левадихою трохи покропила її водою, то вона вже і губи надула* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

2. *тільки* **надува́ти, наду́ти**, *перех.* Дуючи, приносити, приганяти що-небудь кудись або наносити, створювати щось. *Надворі не по-зимньому гуляв вітер. Він кидався з гори на село, надував хмари* (Панч, II, 1956, 94); *У полі гуляв вітер. Крутив поземкою, гнав снігові гриви чортзна-куди, надував замети та перевали* (Збан., Сеспель, 1961, 247); *Дивись: де не взявся вітер, надув-нагнав з усіх боків чорні хмари* (Мирний, II, 1954, 138).

3. *тільки док., неперех., безос., розм.* Продуваючи певний час (про вітер, протяг і т. ін.), ви́кликати захворювання. — *Чого сіла біля вікна? Гляди — надме в бік, ще захворієш!..* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 306).

НАДУВА́ТИСЯ *і* **НАДИМА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАДУ́ТИСЯ**, надму́ся, надме́шся *і* наду́юся, наду́єшся, *док.* 1. Наповнюючись повітрям, газом, збільшувати величину, розмір; роздуватися. *Піхтір хапає себе за носа; щоки його надуваються, як пузирі, червоніють* (Вас., I, 1959, 167); // Розпрямлятися, натягуватися від вітру, від заповнення повітрям. *Кидалась* [молодиця] *в танець так прудко, що синій плащ її надувався й лопотів на вітрі* (Коцюб., I, 1955, 375); *Тугий вітер б'є в груди, розхристана сорочка Гната, мов парашут, надимається йому за плечима* (Грим., Подробиці.., 1956, 63); *Вітрило надулось, хвиля загомоніла, і човен помчав прудко, мов чайка морська* (Л. Укр., III, 1952, 622); // Набравши в рот повітря і стиснувши губи, роздувати щоки. *Позуючи, повнощокий булькатий Хома надимався ще більше, «аби бути страшнішим»* (Гончар, I, 1954, 209); *Дме патлатий у трубу, надувся, топчеться ногами.. й веселим оком підморгує танцюрам* (Вас., I, 1959, 242).

2. Напружуючись, збільшувати об'єм, розмір. *Заруба й досі уявляв свого прадіда великим і сильним, що стоїть біля палаючого горна,.. рукава закачав по лікті, сині жили надимаються* (Кучер, Трудна любов, 1960, 227); *А в пастуха надулись жили, і він зубами заскрипів* (Сос., I, 1957, 353); // Збільшувати об'єм, розмір від переповнення чим-небудь. *Павло глянув на сумку й спитав: — Від чого вона у тебе так надулася?..* (Томч., Готель.., 1960, 38); // Набухати, підніматися. *Не сьогодні-завтра зашумлять, загуторять мутноокі струмки в ярах, і Дніпро посиніє, надметься* (Донч., Секрет, 1947, 52); *Заклекотала хвиля в Псьолі, Клубками піна надулась* (Бор., Тв., 1957, 57).

3. *перен., розм.* Набирати гордовитого, поважного вигляду. *Ясь надимався, взявшись у бік рукою, супив брови, морщив своє молоде лице* (Н.-Лев., I, 1956, 161); *На воротях, пихато надувшись, стояли два поліцаї* (Збан., Єдина, 1959, 289).

4. *тільки док., перен., розм.* Розгніватися, насупитися, стати незадоволеним. *Нюся роздратовано знизала плечима і, надувшись, сіла перед дзеркалом кінчати свій туалет* (Головко, I, 1957, 420); *Віра схопилася з крісла і, ображено надувшись, відійшла до вікна* (Руд., Вітер.., 1958, 60).

Наду́вся (наду́лася), як (мов, на́че *і т. ін.)* **сич (інди́к** *і т. ін.)* — хто-небудь дуже розгнівався, має ображений, надутий вигляд. — *Вам права старшини відомі? Хома надувся в темноті, як сич: — Відомі* (Гончар, III, 1959, 309); *Розсердився старий, гримнув дверима, пішов. А Карпо й собі надувся, мов індик* (Коцюб., I, 1955, 302); [Горпина:] *Чого це ти, Явдохо, надулась, наче той індик перед смертю?* (Н.-Лев., II, 1956, 476).

5. *перен.* Робити що-небудь з великим напруженням сил. *Сидить, надувається, три дні в чоботи взувається* (Укр.. присл.., 1955, 238); *Огієнко тільки сопів та надувався, по-волячому ступаючи за лантухом через поріг* (Гончар, II, 1959, 152); *Хаєцький, надимаючись, відвалював лантухи з піском, пробивався до дверей* (Гончар, III, 1959, 260).

НАДУВНИ́Й, а́, е́. Який надувається; надутий повітрям. *Шофер сів на надувного гумового човника, почав лаштувати свої вудки* (Чаб., Тече вода.., 1961, 46); *Хлопчик і дівчинка зосереджено жували бутерброди, а молода мати діставала для них з чемодана надувні резинові подушки* (Руд., Остання шабля, 1959, 66).

НАДУДА́РНИЙ, а, е. Який перевершує ударні норми виконання чого-небудь. *З кисневої станції нікуди носа облупленого не показував. Справа йшла про надударні темпи, і Льонька хотів їх довести* (Трубл., I, 1955, 131).

НАДУ́ДЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., вульг.* 1. *перех.* Випити дуже багато чого-небудь; напитися. *Надудливсь чаю Та й сам не знаю, Як злізти з драбинки У панські будинки!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 143); — *Допадеться зопалу до холодної* [води], *надудлиться, а потім — який з нього робітник?* (Гончар, I, 1959, 95).

2. *неперех.* Напитися доп'яну. *Горілка лилась з бутлів, неначе в лотоки.. Левко вже зовсім надудлився* (Н.-Лев., IV, 1956, 155); *Кореспондент випив сто грамів, попоїв і поїхав. А Сиволап не встав із-за столу, поки не надудлився* (Ткач, Плем'я.., 1961, 56).

НАДУЖИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надужива́ти**. *Без галасу і крику, без надуживання окликами, а спокійно і вдумливо, по-філософському поет* [В. Мисик] *порівнює і зважує життя народу минуле, яке йому добре відоме, і сучасне* (Вітч., 12, 1963, 191); *Його обличчя з підпухлими очима, невиспане й одутле, свідчило про безсонні ночі та надуживання міцними напоями* (Дмит., Розлука, 1957, 140).

НАДУЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. Надмірно користуватися чим-небудь; уживати що-небудь у більшій кількості, ніж потрібно; зловживати. *Згодом художник став надуживати як вишуканістю кольорів, так і витонченістю форм* (Дмит., Розлука, 1957, 255); *Лариса питала в нього, чи він не хворий, і радила не надуживати нічними годинами праці* (Гур., Друзі.., 1959, 124); // Неправильно користуватися чим-небудь; використовувати на зло, на шкоду. — *Одного лише боюся,* *щоб ви* [школярі] *.. не надуживали його доброти* (Фр., IV, 1950, 215).

НАДУЖИТТЯ́, я́, *с.* 1. Надмірне використання, надмірна витрата чого-небудь. *Вони* [плани] *і не могли бути здійснені на тому етапі, коли комуна з надужиттям всіх своїх сил пробивалась до своєї першої річниці крізь море матеріальних і моральних труднощів* (Мик., II, 1957, 554); // Неправильне вживання. *Кожний шукає шляху, який йому найдогідніший для його цілей. Називати це жертвою — то, на мою думку, надужиття великого слова* (Фр., VI, 1951, 206).

2. *перев. мн.* Незаконні дії, вчинки; зловживання. *Стали* [січовики] *мені розповідати, які надужиття робляться при сільських виборах, як ведеться агітація* (Л. Укр., V, 1956, 42); *Яким слухав і своїм вухам не вірив, які то там діялися надужиття; та все те побороли чесні виборці* (Кобр., Вибр., 1954, 68); *Під час кампанії треба за всяку ціну остерігатися провокацій, а про всякі надужиття.. повідомляти тов. старосту* (Козл., Сонце.., 1957, 151).

НАДУ́МАНИЙ, а, е. Позбавлений чогось реального, природного; навмисно придуманий. *Надумані сюжетні схеми згубно впливають на будь-який жанр, а особливо на байку* (Літ. газ., 1.VIII 1958, 3); *В ньому не було й тіні чогось удаваного чи надуманого. І в житті Янка Купала був щирий і простий,.. як сам його народ* (Мас., Життя.., 1960, 14).

НАДУ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наду́маний**. *Несподіваність і сміливість.. поетичного образу Е. Межелайтіса іде не від надуманості і намагання будь-щобудь сказати по-новому, а від глибокого заглиблення в саму соціальну природу людини* (Вітч., 5, 1963, 131).

НАДУ́МАНО. Присл. до **наду́маний**.

НАДУ́МАТИ *див.* **наду́мувати**.

НАДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко*, **НАДУ́МАТИ**, аю, аєш, *док., перех. і без додатка*. 1. *з інфін.* Міркуючи, приходити до якоїсь думки; задумувати. *Сумувала Олеся, сумувала, та надумала до панії йти* (Вовчок, I, 1955, 30); *Батько з сином думав, думав, де б то взяти грошей, і надумав продати кабана* (Н.-Лев., II, 1956, 187); *Тепер цілком ясно, що дружина надумала порадувати його* (Коп., Вибр., 1953, 359); *Я надумав сказати директорові, що матері немає часу* (Сміл., Сашко, 1957, 14).

2. Придумувати що-небудь. *Артем помовчить трохи, мовби надумує, а потім: — Скажи мені, хто твої друзі, і я скажу тобі — хто ти* (Головко, II, 1957, 420); *— Ввечері заходьте до мене і весла захопіть. Тільки обов'язково. Я щось таке надумав, що вам і не приснилось!* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18); *Юрієві добре була відома ця посмішка друга з малоліття: так посміхався Віталій, коли надумував якусь каверзу* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 624).

3. Багато думати про що-небудь. *Яких-то снів наснила* [мати] *за війну, Яких думок надумала за літа!* (Мал., Звенигора, 1959, 322).

4. *тільки док.* Нагадати, пригадати що-небудь, відновити в пам'яті; згадати. *Не встигла Катя надумати* [пісню], *як інша з дівчат почала: — Чорноморець, матінко, чорноморець,— і кілька голосів підхопили: — Вивів мене, босую, на морозець* (Головко, I, 1957, 395).

НАДУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАДУ́МАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Те саме, що **наду́мувати** 1. *Фактор ніби надумується і боком кидає свій вдоволений погляд на Білинського* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 72); *Кайдашиха надумалась піти до священика й просити його, щоб він освятив хати* (Н.-Лев., II, 1956, 365); *Мучився той хлопець, мучився та й надумався признатись керівникові їхнього революційного гуртка* (Цюпа, Три явори, 1958, 13); *Тож учора ввечері надумався* [Семен] *було написати їй листа* (Сміл., Зустрічі, 1936, 104).

2. *тільки недок.* Роздумувати над чим-небудь; замислюватися, задумуватися. *Пан був голодний, то й, не надумуючися, почав гризти той твердий хліб* (Фр., II, 1950, 114); *Мартоха саме надумувалась над тим, як би його обійтися з чоловіком* (Л. Укр., III, 1952, 638); *Привели стару ключницю. Вона була на диво спокійна і відповідала на все, не надумуючись* (Ірчан, II, 1958, 43).

НАДУРИ́ТИ, дурю́, ду́риш, *док., розм.* 1. *перех.* Ввести кого-небудь в оману; обдурити, обманути.

2. *неперех., з кого.* Обдурюючи, діючи нечесно, відбирати в кого-небудь щось.

◇ **Надури́ти го́лову** *кому* — позбавити кого-небудь здатності розсудливо міркувати. *За цілий день надурять діти голову* (Сл. Гр.).

НАДУРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Багато, досхочу попустувати, подуріти.

НАДУРО́ЧНИЙ, а, е. Який відбувається, здійснюється в години понад установлений, призначений нормою робочий час. *В США дуже широко практикується надурочна робота, яка є засобом додаткової експлуатації робітників* (Ком. Укр., 5, 1960, 7); // Який виходить за межі установленого, призначеного нормою. *Комсомольці в надурочний час відремонтували верстати* (Бойч., Молодість, 1949, 212).

НАДУРО́ЧНО. Присл. до **надуро́чний**. *Нову гуту заклали поруч із старою, працювали хоч більше надурочно, але залюбки, і через рік вивели вже під дах* (Панч, II, 1956, 78); *Микола розповів, що працював надурочно* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 21).

НАДУ́ТИ *див.* **надува́ти**.

НАДУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наду́ти** 1, 2. *Сидів він за столом, ніби надутий насосом, круглий, витрішкуватий, схожий на сову* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 383); *Величезна біла сигара, надута воднем, здіймалась над аеродромом* (Трубл., Хатина.., 1934, 10).

2. *у знач. прикм.* Збільшений щодо величини, об'єму і т. ін. *Глянула* [мати] *й ледве не кинеться в плач: Ясно! Потрібна примочка! — Сильно розпухла, надута, як м'яч, Ліва щока у синочка!* (С. Ол., Вибр., 1959, 150); *Діти з неприродно надутими черевами, в довгих сорочках з грубого полотна.. з великим недовір'ям приймають .. від чужої людини шматок хліба* (Ірчан, II, 1958, 210).

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Гордовитий, чванливий, бундючний, пихатий. *З'явились дами, гарно повбирані, надуті, вдаючи з себе значних, навіть великих паній* (Н.-Лев., I, 1956, 184).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Який має ображений, сердитий вигляд, незадоволене обличчя. *Олеся никала мовчки по залі й цілий день ходила надута й насуплена* (Н.-Лев., III, 1956, 153); *Сашко почервонів від роздратування, але змовк. Він сидів надутий хвилину, другу* (Донч., II, 1956, 462).

5. *у знач. прикм., перен., розм., рідко.* Надмірно урочистий, пишномовний (про стиль, мову, слова і т. ін.). *В противенстві до тяжкої, надутої та риторичної мови духовних драм інтермедії кипіли життям і акцією* (Фр., XVI, 1955, 218).

НАДУ́ТИСЯ *див.* **надува́тися**.

НАДУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **наду́тий** 3—5. *Бундючно, з неприродною надутістю, засіли на своїх місцях по боках судді* (Ірчан, II, 1958, 96); *— Тепер я трохи починаю розуміти, що таке прусський стиль. Сумішка хвальковитості, самовдоволення і надутості — ось що воно таке* (Собко, Запорука.., 1952, 73).

НАДУ́ТО. Присл. до **наду́тий** 3, 4. *Настуся ледве підвелась і холодно й надуто привіталась з дядиною Ніною* (Н.-Лев., IV, 1956, 236); *Проходячи мимо Колосовського, .. Павлущенко щоразу надуто відводив погляд убік* (Гончар, Людина.., 1960, 27).

НАДУ́ШЕНИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надуши́ти**^{1}.

НАДУ́ШЕНИЙ^2, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **надуши́ти**^{2}. *Далеко за південь. Саме та пора, коли сонце вже не пече, а розливає приємне, надушене соковитими пахощами літепло* (Коз., Зол. грамота, 1939, 56); // *у знач. прикм. Ніхто не впізнавав його — не було вже дисциплінованого, прилизаного й надушеного чиновника* (Вас., I, 1959, 317).

НАДУШИ́ТИ^1 *див.* **наду́шувати.**

НАДУШИ́ТИ^2, душу́, ду́шиш, *док., перех.* Обприскати, змочити, натерти кого-, що-небудь духами або чим-небудь пахучим. [Конон:] *Який від вас гарний пах іде?* [Женя:] *Хочеш, я й тебе надушу?* (Кроп., II, 1958, 419); *Інтересно: чи дорогі ж таки духи, чи так собі? Завтра навмисне зайду. Не я буду, коли не змушу її надушити мене* (Ряб., Жайворонки, 1957, 51).

НАДУШИ́ТИСЯ, душу́ся, ду́шишся, *док.* Обприскати, змочити, натерти себе духами або чим-небудь пахучим. *Повернувся Горбенко наприкінці робочого дня, і хоч густо надушився міцним одеколоном,— дух коньячку однак давався взнаки* (Грим., Подробиці.., 1956, 134).

НАДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАДУШИ́ТИ**, душу́, ду́шиш, *док., перех.* 1. Натискувати, надавлювати на що-небудь. — *Хіба взяти рушницю, надушити пружину — і — прощай навіки думки, милі надії!..* (Мирний, V, 1955, 180); *Він, як вихор, скочив у вагон і надушив кнопку дзвінка два рази* (Ю. Янов., I. 1958, 114); // *тільки док.* Натискаючи, придавлюючи, завдати кому-небудь фізичного болю. *Потім один надушив другого, сів на грудях, набрав пороху з дороги в жменю й почав забивать порохом рот, ніс, очі* (Н.-Лев., I, 1956, 418).

2. *тільки док., розм.* Душачи, знищити велику кількість чогось живого.

НА́ДФІЛЬ, я, *ч., техн.* Невеликий напилок з дрібною насічкою для точних робіт. *Недавно Львівський машинобудівний завод почав випускати напівкруглі і тригранні бруски (надфілі) з синтетичних алмазів* (Наука.., 9, 1964, 26).

НАДХВІ́СТЯ, я, *с.* Частина оперення птаха біля хвоста. *Підбій крила* [качура] *і пахові пера білі, надхвістя і підхвістя чорне* (Птахівн., 1955, 37).

НАДХМА́РНИЙ, а, е. Який міститься, здійснюється над хмарами, вище хмар. *Покинувши землю, Зірниця вернулась у свою небесну надхмарну палату* (Н.-Лев., IV, 1956, 38); *В надхмарній синяві, в глибокому забої, На ниві, де прославсь єдваб озимини, В лабораторії, серед імли морської Лунає поклик цей: геть паліїв війни!* (Рильський, Сад.., 1955, 12); *Надхмарний гуркіт їх* [голубів] *притьмом сполохав* (Дмит., Київські кручі, 1962, 96); // *поет.* Потойбічний, неземний, небесний. *Все, чого душа запрагне, Я створю в одну хвилину. В таємні світи надхмарні Я на крилах думки лину* (Л. Укр., I, 1951, 368); *Він* [орел] *дихав повітрям надхмарних країв, На сонце дивився і в світлі купався* (Сам., I, 1958, 107); // *перен.* Відірваний від дійсності; далекий, недосяжний. *Вона, певно, розв'язує космічну проблему і весь час витає в надхмарних висотах* (Донч., V, 1957, 229).

НАДХМА́Р'Я, я, *с., поет.* Надхмарний простір, надхмарна височінь. *Ти* [народ] *завойовуєш надхмар'я, Вогонь ти крешеш із води, Викохуєш у Заполяр'ї Землі південної плоди* (Рильський, III, 1961, 244); *Есмінці на морі, В надхмар'ї мотори — Усе це твої, комсомоле, труди* (Дор., Єдність, 1950, 9).

НАДХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **надхо́дити.** *Фрідріх Шакерт тримав телефонну трубку і хотів слухати звіт коменданта збірного пункту про надходження робочих колон* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 139).

2. Все те, що куди-небудь надходить і потрапляє в чиєсь розпорядження. *Грошові надходження колгоспів за останні три роки збільшилися в два рази* (Колг. Укр., 4, 1958, 7).

НАДХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **НАДІЙТИ́**, дійду́, ді́йдеш, *док.* 1. Ідучи, прибувати кудись або наближатися до кого-, чого-небудь, часто трохи пізніше, ніж інші; підходити, приходити. *Хата усе наповнялася людьми, що надходили* (Вовчок, I, 1955, 165); *Семен побачив, що надходить Панько й буде попри нього проходити* (Март., Тв., 1954, 113); *Людей було вже чимало, і ще надходили. Більше молодь: хлопці, дівчата...* (Головко, I, 1957, 165); — *Сип, дочко, обідати.— казала мати.— Нехай, мамо, Василь надійде,— одказала Ганна* (Н.-Лев., I. 1956. 85); — *Мені треба до Олесі забігти. А ви собі йдіть. Я, можливо, надійду пізніше* (Руд., Вітер.., 1959, 394); // Пливучи, їдучи, наближатися, прибувати. *Надходить пароплав. Зигзагами хисткими Огні відбилися у чорній глибині* (Рильський, I, 1960, 327); *З поля одна за одною надходять гарби і автомашини, навантажені зеленою кукурудзяною масою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 84); *Перші плоти мали надійти в понеділок уранці* (Мур., Бук. повість, 1959, 177); // *розм.* Прибувати куди-небудь з певним завданням. *На зустрічних машинах надходили резерви* (Довж., I, 1958, 290); *Вже на сході зайнялась ранкова заграва, коли раптом з лісу надійшла підмога і вдарила на фашистів* (Збан., Крил. гонець. 1953, 7).

2. Наступати, наставати, наближатися в часі (про пори року, частини дня і т. ін.). *Надходить осінь. Одробились у полі; справили обжинки* (Вовчок, I, 1955, 61); *Надходив весняний ранок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22); *Непомітно надійшов вечір* (Вас., II, 1959, 168); *І червень настає новий, І липень надійде Такий заквітчаний, такий, Яких нема ніде!* (Рильський, II, 1960, 265); // Починатися, наставати (про суспільні явища). *Не змовкає на робітничих мітингах ім'я Леніна. Надходять великі події — все говорить про це* (Довж., I, 1958, 51); *А ви* [батьки] *хіба стояли на розпутті, Коли погибель надійшла панам* (Павл., Бистрина, 1959, 99).

3. Приходити на місце призначення, доставлятися куди-небудь (про щось відправлене, послане і т. ін.). *Щоб скласти зведення погоди, Центральний інститут прогнозів у Москві опрацьовує тисячі телеграм, що надходять з різних кінців земної кулі* (Рад. Укр., 6.II 1965, 3); *Про розмах раціоналізаторської думки на* [Костянтинівському] *заводі свідчить той факт, що лише за півроку надійшло 368 пропозицій* (Наука.., 6, 1959, 24); *Серед купи різних листів, що надійшли за цей час, я знайшов другу відповідь полковника Коркишка* (Логв., Давні рани, 1961, 17); // Поширюватися, досягати чого-небудь, доходити до кого-небудь (про чутки, відомості і т. ін.). *Щоразу надходять чутки про падіння то того, то іншого дота, хоч і бійці-штурмовики часом гинуть разом із ним* (Гончар, III, 1959, 54); *Сумні вісті надходили одна за одною — татари поруйнували Рязань, Владимир, Москву* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 450).

4. Оволодівати кимось, охоплювати кого-небудь (про настрій, почуття, стан і т. ін.). *Збагнув, що до його дружини надходить важка байдужість. Він розуміє, що ця байдужість страшніша за стогони й сльози*

(Стельмах, I, 1962, 164); *А коли надійде втома, Сон в обійми забере, Чи не ляжеш спати вдома* (Олесь, Вибр., 1958, 340); *Знову й знову надходив давній, знайомий біль від непоправної втрати* (Донч., V, 1957, 537).

5. Виникати, з'являтися (про думки, спогади і т. ін.). *Любо йому, і на дитиняче чоло знов немов хмарка набігає — се думка надходить* (Фр., I, 1955, 234).

НАДЦІЛКИЙ, а́, е́, *розм.* Те саме, що **надвлу́чний.**

НАДЧЕРЕВНИЙ, а́, е́. Який міститься над животом; стос. до верхньої частини живота.

НАДЧЕРЕПНИЙ, а́, е́. Який міститься над черепом; стос. до верхньої частини черепа.

НАДЧИСТИЙ, а, е, *спец.* Який значно перевершує звичайну чистоту, цілком позбавлений якихось домішок (про метал, матеріал і т. ін.). *На багатьох провідних заводах якісної металургії способом електрошлакового переплаву електродів.. одержують багато тисяч тонн надчистої сталі* (Роб. газ., 11.I 1963, 2).

НАДЧУТЛИВИЙ, а, е. Який має чутливість, більшу від звичайної. *За допомогою надчутливого органу, розташованого у гримучої змії між очима і ніздрями, вона уловлює різницю в температурі навколишнього середовища до однієї тисячної частки градуса* (Наука.., 6, 1967, 43).

НАДЧУТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **надчутли́вий.** *У всій своїй надчутливості в естетичних і філософічних речах, справах протиставив і протиставлю я — прасилу землі. Я впрост розхоруюся, мов птах у клітці, коли не можу бути з природою, з землею в контакті* (Коб., III, 1956, 380).

НАДЧУТТЄВИЙ, а, е. Який, за твердженням ідеалістичної філософії, міститься по той бік матеріального світу і неприступний для чуттєвого сприймання.

НАДША́ХТНИЙ, а, е. Який міститься над шахтою. *Автобус зупинився недалеко від надшахтної будови* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 167); *Часто, виїжджаючи на-гора, Андрій оглядав переповнені надшахтні склади, і йому було радісно, що руди так багато* (Гур., Наша молодість, 1949, 169).

НАДШВИДКІСНИЙ, а, е. Який набагато перевищує звичайну швидкість. *Уперше розвідники надр мали пустити в дію надшвидкісні бурові верстати* (Жур., Звич. турботи, 1960, 161); *Надшвидкісні реактивні літаки; Надшвидкісний рух дельфінів.*

НАДШВИДКІСТЬ, кості, *ж.* Дуже велика швидкість. *Щодня ми дізнаємося про нові рекорди техніки — про надшвидкості, надтиски, надтемператури* (Наука.., 4, 1964, 24).

НАДШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надшива́ти і надшива́тися.**

НАДШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДШИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* Пришиваючи, подовжувати, доточувати що-небудь; // Пришивати що-небудь до чогось.

НАДШИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **надшива́ти.**

НАДШИТИ *див.* **надшива́ти.**

НАДШИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надши́ти.**

НАДШКІР'Я, я, *с.* Зовнішній, або верхній шар шкіри. *Загар і стовщення надшкір'я — це захисні реакції організму, спричинені діянням сонця* (Метод. викл. анат.., 1955, 167); *Піт і виділення сальних залоз, змішані з лусочками надшкір'я і пилом, постійно відкладаються на поверхні шкіри* (Заг. догляд за хворими, 1957, 45).

НАДЩЕ́ЛЕПНИЙ, а, е. Який міститься вище щелепи, над щелепою.

НАДЩЕРБИТИ *див.* **надще́рблювати.**

НАДЩЕРБИТИСЯ *див.* **надще́рблюватися.**

НАДЩЕ́РБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **надщерби́ти.** *Надщерблені кулями роги будинків.*

2. *у знач. прикм.* З зазублинами, щербинами. *Дівчина стояла розгублена, тримаючи в правій руці надщерблений кухонний ніж* (Дмит., Наречена, 1959, 237); *Вона* [шабля] *була важка для дитячої руки. Блискуча, гостра і посередині надщерблена...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 79).

3. *у знач. прикм.* На ущербі (про Місяць). *Блимали ліхтарі, а надщерблений місяць розтрушував над снігами прозорий ромашковий пилок* (Стельмах, I, 1962, 173); *Пізній надщерблений місяць ніби поспішав заховатися за ближчі високі будинки* (Сміл., Крила, 1954, 26).

НАДЩЕ́РБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАДЩЕРБИ́ТИ**, щерблю́, ще́рби́ш; *мн.* надще́рблять; *док., перех.* Робити щербини, зазублини, вибоїни на чому-небудь; вищерблювати, зазублювати. — *От і вчора напав якийсь поганець-кріт на наше житло... Надщербив нам стіну, пошкодив башню, але таки ми доконали його...* (Козл., Мандрівники, 1946, 25).

НАДЩЕ́РБЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАДЩЕРБИ́ТИСЯ**, ще́рби́ться; *мн.* надще́рбляться; *док.* 1. Покриватися щербинами, зазублинами, вибоїнами; вищерблюватися, зазублюватися. * Образно. *І офіцери, і Річинські уникали дискусій на політичні теми, інтуїтивно відчуваючи, що це — підводні скелі, об які могла б надщербитись їхня приязнь* (Вільде, Сестри.., 1958, 18).

2. Зменшуватися, іти на ущерб, на зменшення (про Місяць). *Вже й місяць надщербився наполовину, а ми все зустрічаємося* (Речм., Твій побратим, 1962, 106).

НАДЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **надяга́ти і надяга́тися.** *Надягання піджака.*

НАДЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАДЯГНУ́ТИ** *і* **НАДЯГТИ́**, дягну́, дя́гнеш, *док., перех.* 1. Натягувати, насувати, накладати і т. ін. одяг на кого-, що-небудь. *Раз став він Свиту надягать, Аж дивиться — рукава вже продрались* (Гл., Вибр., 1957, 62); *Надяга Нечай кашкета І виходить з двору* (Шпак, Вибр., 1952, 115); *Батько пройшов до себе, скинув сюртук, надяг хатній піджак, тоді сів до піаніно* (Смолич, II, 1958, 17); *Несміло взяв козак сорочку і надягнув* (Стеф., I, 1949, 197); *А твій* [генерале] *мундир із залізним хрестом мої партизани надягли на опудало в городі* (Ю. Янов., I, 1954, 66); // Використовувати, носити який-небудь одяг. *Назносили Марині одежі — той те дає, другий друге тиче.— Мою, Марино, надягай! Нехай хоч моя одежа панича побачить* (Мирний, IV, 1955, 252); *Правда, я мав намір вступити в монастир на деякий час,.. надягти на себе підрясник, ходити до церкви, їсти й спати разом із братією* (Коцюб., III, 1956, 292); * Образно. *Надягнула вона маску доброти й жалю.., щоб їм сподобатись!* (Фр., VI, 1951, 263).

2. Приладновувати, прикріплювати на чому-небудь. *Роман Блаженко теж надягає на міни додаткові заряди, і рана йому не заважає в цій роботі* (Гончар, III, 1959, 55).

◇ **Надяга́ти (надягну́ти, надягти́) ове́чу шку́ру** — лицемірно приховувати під маскою доброзичливості свої погані наміри, дії. *Вмів* [дипломат] *точити кігті гострі й хижі, Вмів овечу шкуру надягать, П'ять років підряд брехав в Парижі,— Він, мовляв, за мир і благодать* (Мал., Запов. джерело, 1959, 157); **Надяга́ти (надягти́) личи́ну** *див.* **личи́на.**

НАДЯГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Натягуватися, насуватися, накладатися і т. ін. на кого-, що-небудь (про одяг). *Гроші зараз же пропивалися, проїдалися, а одежинка надягалася на старе рам'я* (Мирний, II, 1954, 133).

НАДЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **надягти́**, **надягну́ти**. *Позад чоловіка пливла задумана Плачиндиха, розгойдуючи барвисту драбинку з п'яти.. спідниць, надягнених одна вище другої* (Стельмах, I, 1962, 216).

НАДЯГНУ́ТИ *див.* **надяга́ти**.

НАДЯГТИ́ *див.* **надяга́ти**.

НАДЯ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *із запереч.* не. Виразити в достатній мірі подяку. *Баби.. просять мене на могорич, бо я їх супроводив аж на ринок. Не можуть мені надякуватися* (Март., Тв., 1954, 208); *Громський почуває себе куди краще, зовсім не кашляє по ночах і не надякується Парасі за її турботи* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 356).

НАЕЛЕКТРИЗО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наелектризува́ти**. *Щоб наелектризувати тіло, необов'язково натирати його іншим тілом, можна, наприклад, доторкнутися до нього яким-небудь раніше наелектризованим предметом* (Курс фізики, III, 1956, 5); *Вкрай переповнені щастям, наелектризовані його хмільною окриляючою силою, розвідники знову сіли на коней* (Гончар, III, 1959, 438); *Віра була наелектризована присутністю Круглова, якого вона давно кохала* (Руд., Вітер.., 1958, 221); * Упорівн. *І сам* [Микола] *весь тремтів, мов наелектризований, і серце мало не вискочить з грудей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 440); // *у знач. прикм.* Із зарядами електрики. *Шановний доктор має в собі щось подібне до наелектризованої палички лаку* (Фр., III, 1950, 256); *Грім — то лише звук, що виникає від удару наелектризованих хмар* (Юхвід, Оля, 1959, 60).

2. *у знач. прикм.*, *перен.* Надзвичайно збуджений, зацікавлений чимось. *Параскіца ревно молилась, а навкруги її хвилювалась зацікавлена та наелектризована юрма* (Коцюб., I, 1955, 276); *Меланія стала на порозі, вся наелектризована, і не зводила з нього очей* (Вільде, Сестри.., 1958, 197).

НАЕЛЕКТРИЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЕЛЕКТРИЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Заряджати електрикою. *Щоб наелектризувати електроскоп позитивно, до кульки його наближають негативно наелектризовану паличку* (Курс фізики, III, 1956, 22).

2. *перен.* Приводити в надзвичайно збуджений стан. *Проста й коротенька промова Криги наелектризувала моряків* (Трубл., Хатина.., 1934, 51); *Зараз ми пройдемо на відстані чотирьох кілометрів від лінії фронту. Ця звістка враз наелектризувала всіх* (Багмут, Записки.., 1961, 13).

НАЕЛЕКТРИЗО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЕЛЕКТРИЗУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Заряджатися електрикою. *Коли командир дав наказ збільшити швидкість понад максимальну, можливу досі, всі мов наелектризувалися і з гарячковою поспішністю виконували покладену на них роботу* (Трубл., II, 1955, 456).

2. *перен.* Ставати надзвичайно збудженим.

3. *тільки недок.* Пас. до **наелектризо́вувати**.

НАЕЛЕКТРИЗУВА́ТИ *див.* **наелектризо́вувати**.

НАЕЛЕКТРИЗУВА́ТИСЯ *див.* **наелектризо́вуватися**.

НАЄ́МНИК, а, *ч.*, *заст.* 1. Найманий робітник, який працював у приватного власника, підприємця. *З глухими, рівночасно видаваними окликами, що мали додавати відваги,.. сповняли наємники сю працю* (Коб., I, 1956, 456).

2. Той, хто служив у найманій армії за старих часів. *Безповоротно канули у вічність ті часи, коли війни велися наємниками або представниками напіввідірваної від народу касти* (Ленін, 9, 1970, 146); *Литовські солдати і німецькі наємники, що становили значну частину дванадцятитисячної армії Радзівілла* [1651 р.], *займались грабежем і мародерством* (Іст. УРСР, I, 1953, 247).

НАЄ́МНИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **нає́мник**.

НАЖА́БИТИСЯ *див.* **нажа́блюватися**.

НАЖА́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАЖА́БИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* нажа́бляться; *док.*, *зневажл.* Ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися. — *Кажи: сам палив панські стоги чи хтось ще в кумпанії був?* — *нажаблюється полісовщик* (Стельмах, Хліб.., 1959, 474); *Нажабиться кожен, напиндючиться; навіть той, що за годинку булки просив* (Свидн., Люборацькі, 1955, 198); [Мати:] *А ти проти неї нащо нажабилась? Мирненько треба, мирненько, гарно* (Тич., II, 1947, 87).

НАЖА́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нажа́лити**. *Тоні, нажаленій медузами, ще далеко було добуватись до берега* (Гончар, Тронка, 1963, 225).

НАЖА́ЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сильно, у багатьох місцях ужалити чим-небудь. *Гуртом нападають на Вітю, намагаючись.. нажалити кропивою* (Вас., III, 1960, 326).

НАЖАЛІ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся *і рідко* **НАЖА́ЛУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* Звернутися до кого-небудь із скаргами про когось, щось; пожалітися, поскаржитися. [Пріська:] *Ото вже нажаліється матері, скаже: й такі й отакі* (Вас., III, 1960, 98); *Тимоха нажалується батькові, а старий попоб'є.. Левка* (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

НАЖА́ЛУВАТИСЯ *див.* **нажалі́тися**.

НАЖА́РИТИ *див.* **нажа́рювати**.

НАЖА́РИТИСЯ *див.* **нажа́рюватися**.

НАЖАРТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Багато, досхочу пожартувати; повеселитися, пожартувати деякий час. — *Ану лишень, Галю: почастуй нас вареною за таку вигадку!* — *нажартувавшись.., каже Чіпка* (Мирний, II, 1954, 255); — *Коли ви вже нажартувались доволі, то час вам і приступить до діла* (Н.-Лев., III, 1956, 395).

НАЖА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **нажа́рювати** і **нажа́рюватися**.

НАЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЖА́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Жарячи, приготовляти яку-небудь кількість чогось. [Дремлюга:] *Ходім краще обідати. Моя Надія таких коропів нажарила...* (Корн., II, 1955, 297); *Нажарила Катерина яєшні, достала з погреба солоних огірків та баклажанів* (Шиян, Переможці, 1950, 36).

2. Нагрівати що-небудь до дуже високої температури; сильно нагрівати, розжарювати. *В його* [О. М. Лодигіна] *лампі струм нажарював тонкий стержень.., який містився під скляним ковпаком* (Наука.., 2, 1958, 63).

НАЖА́РЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **НАЖА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *розм.* 1. Довго зазнавати впливу високої температури повітря; бувати довгий час під гарячим сонячним промінням. *Їй хотілося, як тому вітрові, по степу ганяти, надихатись польового повітря, щоб аж у грудях займалось, нажаритись на сонці палючому* (Мирний, IV, 1955, 294).

2. *тільки недок.* Пас. до **нажа́рювати**.

НАЖА́ТИ *див.* **нажина́ти**.

НАЖА́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нажа́ти**. *Якось обернулась Харитя назад, щоб покласти нажату жменьку, глянула навкруги і страх обхопив її* (Коцюб., I, 1955, 18).

НАЖА́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нажаха́ти**. *Нажахана ще здому, Галина нервово сприймала найменше непорозуміння в нашому бездомному житті* (Ле, Вибр., 1939, 330); *Стороняться їх* [танків] *чабани* *в степу. Нажахані їхнім гуркотом, чабанські собаки люто гавкають на них* (Гончар, II, 1959, 374); // *у знач. прикм.* Який виражає переляк, переполох. *Вона скинула до нього очима, великими, нажаханими* (Гончар, II, 1959, 370).

НАЖАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех., розм.* Док. до **жаха́ти**^{1}. — *А таки добре зробили* [галицькі втікачі] — *і угорських баронів нажахали, і галицьких бояр прикрутили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 131); — *Молодця, Керзон,— сказав Павло, сміючись і ляскаючи собаку по шиї. — Хоч ім'я в тебе й не наше, але куркульню нажахав добре* (Кир., Вибр., 1960, 328).

НАЖАХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *розм.* Док. до **жаха́тися** 1.— *Ой Прохоре, коли б ти знав, як я сьогодні нажахалася. — Та й кого? — А твого батька* (Шиян, Баланда, 1957, 224).

НАЖДА́К, у́, *ч.* Гірська порода високої твердості, яка складається з зерен корунду і багатьох домішок інших матеріалів. *З непрозорих кристалів корунду, які містять велику кількість домішок, складається звичайний наждак* (Заг. хімія, 1955, 566); // Порошок з цього мінералу, який застосовується для шліфування, полірування скла, металевих виробів і т. ін. *Вичистив* [Турбай] *до блиску* [шаблю], *пройшовся по кінчику леза спершу наждаком, потім брусом,— аж горить!* (Руд., Остання шабля, 1959, 511); * У порівн. *Берестовський не закричав, коли шорстка, як наждак, рука стисла йому ногу вище рани* (Перв., Дикий мед, 1963, 382).

НАЖДАКО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **нажда́чний**.

НАЖДА́ЧНИЙ, а, е. Стос. до наждаку; зробл., виготовлений з наждаку або з домішками наждаку. *Їй здалося, що свердло тупе. Вона стала гострити його на наждачному верстаті* (Донч., VI, 1957, 162); *Шліфування металу на грубозернистому наждачному полотні.*

△ **Нажда́чний папі́р** — папір, покритий порошком із наждаку. *Перед опусканням у розчин солі цинкову фігурку треба почистити наждачним папером* (Цікава хімія, 1954, 19).

НАЖЕ́БРАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наже́брати**. — *А я, певно, цим нажебраним в бідноти добром не здобрію; мабуть, воно не піде мені на користь...* (Н.-Лев., IV, 1956, 311).

НАЖЕ́БРАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Жебраючи, випросити певну кількість чого-небудь. *Зачав* [Книш] *жебрати тоді, як хата йому погоріла. Нажебрав стільки, що й побудувався й сина оженив* (Март., Тв., 1954, 374); *Варфоломей Копистка висипав.. усю свою калитку, все, що нажебрав протягом життя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 376).

НАЖЕ́РТИ *див.* **нажира́ти**.

НАЖЕ́РТИСЯ *див.* **нажира́тися**.

НА́ЖИВ, у, *ч.* Те саме, що **нажи́вка**.

НАЖИ́ВА^{1}, и, *ж.* Те саме, що **нажи́вка**. *Смагляве личко сяяло від щастя, Округлими ставали оченята, Коли хапав наживу окунець Чи лящик хитрий* (Рильський, II, 1960, 303).

НАЖИ́ВА^{2}, и, *ж.* Легке нетрудове збагачення; поступове збирання, нагромаджування, набування матеріальних цінностей, майна, грошей і т. ін. *Грабовський викриває реакційність духівництва, показує, як у погоні за наживою та владою воно продавало інтереси народу* (Ком. Укр., 8, 1964, 76); *Не ради власної наживи Я зодчим виходив краї. Я — син Вітчизни, Я щасливий, Багатий розквітом її* (Нагн., Вибр., 1957, 135).

НАЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЖИ́ТИ**, иву́, иве́ш, *док., перех.* 1. Поступово збирати, нагромаджувати, набувати матеріальні цінності, майно, гроші і т. ін. *Приніс гроші, аби їх у руках подержати, побачити, які вони є, щоб після знов оддати — процент на процент наживати* (Григ., Вибр., 1959, 162); [Петро:] *Що я нажив — все твоє: на, возьми!.. Щоб пан возний ніколи не попрікнув тебе, що взяв бідну* (Котл., II, 1953, 41); *В капіталістичних державах шанують над усе людей, які зуміли нажити капітал. А як — то байдуже* (Панч, В дорозі, 1959, 256); // Мати, одержувати від чого-небудь прибуток, матеріальну вигоду. *Англійські купці скуповували рис, головний продукт харчування індусів, і наживали величезні прибутки на голоді і смерті мільйонів селян* (Нова іст., 8, 1956, 21); [Денис:] *Дорохвей млином нажив чимало грошей і віддав у позику* (Кроп., II, 1958, 458); // Здобувати що-небудь у власність; ставати власником чогось. *Антон думав.. нажити собі фургона з коляскою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 43).

◇ **Нажива́ти (нажи́ти) ворогі́в (во́рога)** — словами або діями виклика́ти вороже ставлення з боку кого-небудь. *Своїми розмовами Марко наживав собі тільки ворогів* (Горд., Дівчина.., 1954, 15); *Чимало пану досолив він, Та й в пану ж ворога нажив він* (Фр., X, 1954, 289); **Нажива́ти (нажи́ти) діте́й** — народжувати дітей. *Нехай живуть пароньками, Діток наживають* (Манж., Тв., 1955, 63); **[Своїм] горбо́м нажива́ти** *див.* **горб**.

2. *перен., розм.* Діставати, набувати що-небудь (про стан, властивості, якості і т. ін.). [Кирило:] *І оце на все літечко до нас? Силу витрачену набувати, здоров'я наживати?* (Мирний, V, 1955, 143); *Високий, широкоплечий, з сивими, довгими вусами.., він* [сотник] *подібен до могучого дуба, що нажив собі силу* (Стар., Облога.., 1961, 6); *Але не догледіла вона, як її син нажив моральні вади* (Мельн., Коли кров.., 1960, 104); // Доводити себе до чогось неприємного (про нещастя, хворобу і т. ін.). *Проценко нажив страшенний нежить і цілими днями не виходив з хати* (Мирний, III, 1954, 254); — *Слухай, Потапов, хочеш горя собі нажити? — сказала вона таким грайливим тоном* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 40).

НАЖИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЖИ́ТИСЯ**, иву́ся, иве́шся, *док.* 1. Збагачуватися легким, нетрудовим шляхом; одержувати прибуток; багатіти. — *Усе життя батько його* [куркуля], *як павук, кров із нас пив. А зараз син його на нашому горі наживається* (Головко, II, 1957, 495); *Місто заростало бур'яном, в ньому наживався якийсь американець Гоуен* (Кучер, Дорога.., 1958, 114); *Кравченко розповідав про всякі плутні, хто кого обдурив, хто нажився* (Мирний, III, 1954, 330); *Карпо Адамович улаштував сина на квартиру до якоїсь сварливої, скупої хазяйки, яка брала учнів до себе з єдиною метою нажитися за їх рахунок* (Життя К.-Карого, 1957, 10).

2. *тільки док., розм.* Багато, довго прожити; досхочу, добре пожити. — *Ти нажилася з милим, Ганно! А я пішла заміж за нелюба і не зазнаю такого щастя, як тобі судилося...* (Н.-Лев., I, 1956, 96); — *Чого ви налякались? Що про смерть нагадали? Ну, то що? Вже ж нам з вами й час: нажились уже!* (Григ., Вибр., 1959, 314).

3. *тільки недок.* Пас. до **нажива́ти**. *Василь пригадав слова Кабанцеві і пойняв йому віри, .. що хазяйство не зразу приходе* [приходить], *а наживається довгими роками* (Мирний, IV, 1955, 212).

НАЖИВИ́ТИ *див.* **наживля́ти**.

НАЖИ́ВКА, и, *ж.* Принада для ловіння риби, птахів, звірів. *Ми порозмотували вудки, поначіпляли наживку на гачки* (Сміл., Сашко, 1957, 74); *Дядя Льоня сказав, що тато поспішив смикати — треба було дати* *риբі як слід взятися за наживку* (Забіла, Катруся.., 1955, 112).

НАЖИ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нажи́вити**; // *у знач. прикм. І полетів човен вздовж на веслах, і забулькали в море один за одним наживлені гаки!* (Вишня, I, 1956, 187).

НАЖИ́ВЛЮВАТИ *див.* **наживля́ти**.

НАЖИ́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **наживля́тися**.

НАЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НАЖИ́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НАЖИВИ́ТИ**, живлю́, жи́виш; *мн.* нажи́влять; *док., перех.* Прилаштовувати, прикріплювати принаду до пристрою, призначеного для ловіння риби, птахів, звірів. *Чим наживляти гаки на сома? Черв'яками, живцями, жабами, можна чіпляти шматки м'яса* (Вишня, II, 1956, 254); *Заклопотаний Коська, граючи блакитними очима, наживлював гачок* (Збан., Мор. чайка, 1959, 67); *Марко зручніше примостився за коноплями, розмотав свою копійчану вудочку, наживив гачок, поплював на нього, майже в безнадії закинув його* (Стельмах, Правда.., 1961, 257).

НАЖИВЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **НАЖИ́ВЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.* Пас. до **наживля́ти, нажи́влювати**.

НАЖИВНИ́Й ^{1}, а́, е́. Якого можна нажити; придбаний, набутий, нажитий ким-небудь. *У його земля наживна, а не батьківщина або дідівщина* (Сл. Гр.).

Ді́ло наживне́; Спра́ва наживна́ — що-небудь можна нажити, набути, придбати. [Г а й д а р:] *Ясно, знання діла, вміння воювати — справа наживна* (Корн., II, 1955, 68).

НАЖИВНИ́Й ^{2}, а́, е́. Який застосовується як наживка. *Наживна риба;* // На який прикріплюють наживку; з наживкою. *Наживний гачок.*

НАЖИ́Н, у, *ч.* Те, що хтось нажав. *І жінка раз по раз нахиляє жмути стеблин, зрізує колоски, складає в хустку гіркий нажин* (Цюпа, Три явори, 1958, 65).

НАЖИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЖА́ТИ**, жну́, жне́ш, *док., перех.* Зжинати що-небудь в якійсь кількості. *Була Мар'яна працьовита, невтомна. Ніхто не нажинав більше за неї жита* (Кочура, Родина.., 1962, 131); *Адже ж вона багато б нажала, коли б мати не сварила за скалічений палець* (Коцюб., I, 1955, 15), *Перед вечором Орися нажала біля Ташані осоки, потрусила в сінях і в світлиці — всюди запахло* (Тют., Вир, 1960, 264).

НАЖИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЖЕ́РТИ**, ру́, ре́ш, *док., перех., вульг.* Те саме, що **наїда́ти**.

НАЖИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЖЕ́РТИСЯ**, ру́ся, ре́шся, *док., вульг.* 1. Те саме, що **наїда́тися**. *Ніяк не нажереться* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Повністю задовольняти потреби, бажання і т. ін. — *І таки треба видирати землю в тих, хто нажертися нею не може...* (Стельмах, I, 1962, 143).

НАЖИРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Добре, досхочу пожирувати; вволю пожити, погуляти. *По степу серед білого дня кіньми так і ганяються* [пани]. *І отак тиждень-другий побенкетують, нажируються вволю та й як вітром здмухне їх* (Головко, II, 1957, 236); *А це ще кажуть, що Крутьчиха передала комусь крамницю, спакувалась і має виїхати кудись. Нагулялася, нажирувалася* (Мушк., Серце.., 1962, 252).

НАЖИ́ТИ *див.* **нажива́ти**.

НАЖИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нажи́ти**. *Кому він ту славу передасть? Кому добро, віками нажите, перейде?* (Мирний, IV, 1955, 221); *Думав отець ваш і волив тоді Порівну вас* [дітей] *наділити землею, Гірко нажитою нами в біді* (Павл., Бистрина, 1959, 108).

НАЖИ́ТИСЯ *див.* **нажива́тися**.

НАЖИТНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **наживни́й** ^{1}.

НАЖЛУ́КТАТИСЯ *див.* **нажлу́ктитися**.

НАЖЛУ́КТИТИСЯ *і рідше* **НАЖЛУ́КТАТИСЯ**, кчуся, кчешся, *док., вульг.* 1. *перех.* Випити пожадливо і дуже багато чого-небудь; напитися. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Чабан як нажлуктиться цього чаю, як розіпре йому живіт, то йому й горюшка мало* (Кроп., II, 1958, 309); *Рурка так нажлуктився Явдошчиного самогону, що й заснув біля дверей* (Збан., Єдина, 1959, 377).

2. *неперех.* Випивши надміру спиртних напоїв, сп'яніти; напитися доп'яна. — *Нажлуктався вже,— докірливо констатували дядьки.— Ще й, глядіть, знамено поцупив із волості!* (Смолич, Мир.., 1958, 184); — *Ви коли нажлуктились, Якиме Федосійовичу, по саму зав'язку, то йдіть та лягайте спати...* (Логв., Літа.., 1960, 237).

НАЖУ́ЖМИТИ, млю, миш; *мн.* нажу́жмлять; *док., перех., розм.* Наробити нам'яти із чого-небудь жмутів, клубків і т. ін.; скласти що-небудь жужмом.

НАЖУРИ́ТИСЯ, журю́ся, жу́ришся, *док.* Багато, вволю пожуритися. *Начиталися ми «Гайдамаків», Нажурилися од Галайди...* (Мал., Звенигора, 1959, 149); *Батько поверстав степові дороги, нажурився по селах, од яких тільки-тільки одійшов голод* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 19).

НАЗА́ВЖДИ, *присл.* На все життя; навіки, навічно. *Треба попрощатися з Капрі, з морем і з скелями. Може, назавжди* (Коцюб., III, 1956, 431); [Л і д а:] *Прошу не згадувати минуле. Його нема... Я викреслила назавжди* (Корн., I, 1955, 141); // *розм.* На всякий випадок; завжди. *За те довге парубкування в його назавжди були готові всякі балачки* (Вас., II, 1959, 47).

◇ **Раз [і] наза́вжди** *див.* **раз**.

НАЗАВСІГДИ́, НАЗА́ВСІДИ́, *присл., діал.* Назавжди. *Близенько біля її виска пролетів він* [молоток] *і упав Олені перед ноги. Наче розлючена вовчиця, кинулась вона на нього і потрясла його сильними руками. — Кара божа! Відчепися, коли не хочеш почути оцього молотка, щоб раз назавсігди успокоїлась!* (Коб., I, 1956, 98); *Стара Маруся Качуриха оженила свого Захарка, а сама перейшла назавсіди жити до Лукини* (Н.-Лев., III, 1956, 359).

НАЗА́ВСІДИ́ *див.* **назавсігди́**.

НАЗА́ВТРА, *присл., розм.* На другий день; наступного дня. *Ледве я дійшла до хати, На порозі впала. А назавтра, як цар вийшов, Мене поховала Та бабуся* (Шевч., I, 1951, 296); *Назавтра, як тільки Телесик устав, почали його вчити читати* (Тич., I, 1957, 156).

НАЗА́ВШЕ, *присл., розм.* Те саме, що **наза́вжди**. *Ніколи, ніколи не хочу я вдруге такої хвилини пережити, як того ранку, коли ми розсталися назавше* (Коб., II, 1956, 368); *Наче моторошний сон, врізалась йому в серце назавше ота перша його дитяча зустріч із степовим крилатим розбійником* [орлом] (Гончар, II, 1959, 32).

НАЗА́Д, *присл.* 1. У напрямку, протилежному до напрямку попереднього руху кого-, чого-небудь; протилежне в п е р е д. *Вона була тиха, поважно проходжувалася то вперед, то назад, мов справді велика пані* (Мирний, III, 1954, 277); *Серце її неспокійно калатало, коли вона бігла назад, одшукуючи свої сліди* (Коцюб., I, 1955, 361); *Хтось пробіг по сінцях, ляпаючи босими ногами, швидко вернувся назад, гримнув дверима* (Тют., Вир, 1964, 19); — *Правда, що ви могли б через океан — туди й назад — без заправки?* (Гончар, Тронка, 1963, 73).

◇ **Іти́ (ру́хатися, поступа́тися) наза́д** — повертатися до старого, віджилого, попереднього становища. *А коли* *боятися іти вперед, це значить іти назад* (Ленін, 25, 1951, 323); *Хто не йде вперед, той поступається назад!* (Мирний, III, 1954, 259); **Крок наза́д** *див.* **крок; Ні наза́д, ні впере́д** — нікуди; немає виходу. — *За ці коні можна попастися, мов жаба в тенет: ні назад, ні вперед* (Стельмах, I, 1962, 497); **Огляда́тися (огля́нутися) наза́д** — пригадувати те, що відійшло; відтворювати в пам'яті прожите, минуле. *Сей день* [роковини] *завжди якось неприємний, бо мимоволі оглядаюсь назад* (Л. Укр., V, 1956, 397); **Одсува́тися (одсу́нутися) наза́д** — відходити в минуле, забуватися; ставати неістотним, другорядним. *Їй було якось особливо весело і легко сьогодні на душі: так здорово дихалось морозним повітрям, все погане, що було в житті, одсувалося назад, блідло* (Коцюб., I, 1955, 377).

2. У напрямку до заднього, тилового боку кого-, чого-небудь. *Вийшла* [Катерина] *з села — серце мліє; Назад подивилась, Покивала головою Та й заголосила* (Шевч., I, 1951, 34); *Тим часом вбігає схвильована Настуня, хустка збилась назад, сама спотикається* (Вас., III, 1960, 166); *Проїхавши трохи, вони оглянулись назад* (Довж., I, 1958, 226).

3. На те саме місце. — *Я шпурнув зневажливо рукопись назад на стіл* (Л. Укр., III, 1952, 691); *Лейтенант хотів звестися на ноги й з протяжним стогоном упав назад на солому* (Панч, В дорозі, 1959, 122); // Зворотно. *Візьміть назад свої гостинці, Одправте їх к багатирю* (Котл., I, 1952, 275); — *Віднеси* [гроші] *назад! Чуєш? Зараз же!* (Довж., I, 1958, 457).

4. *після сл., що вказують на кількість часу, і сл.* **тому**. До цього часу, у минулому; раніше. *9 літ тому назад, коли святкували 25-літній ювілей літературної праці Франка, список його творів займав цілу книжку на 127 сторінок* (Коцюб., III, 1956, 35); *Два тижні тому назад ми два рази були в театрі* (Л. Укр., V, 1956, 134); *Ректор перебував у хорошому настрої, бо ще годину назад одержав дуже втішного листа від свого сина* (Тют., Вир, 1964, 61).

НАЗАДГУ́ЗЬ, *присл., діал.* Зігнувшись. *Панько сам не зчувся, коли нахилився, коли зняв руку понад голову й коли борзенько, назадгузь, висунувся з сіней* (Март., Тв., 1954, 161); *Кифір заточився і разом з мішком гримнув назадгузь на землю* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 370).

НАЗА́ДІ, *присл., розм.* Те саме, що **зза́ду**. *Ба, дивлюся Назаді, коло моєї керми, Хлопчик скулився...* (Фр., XIII, 1954, 336).

НАЗА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Який діє в інтересах реакції, підтримує старе, віджиле, ворожий суспільному прогресу; реакційний. *В українській літературі, як і в усякому іншому письменстві, в умовах класової боротьби між собою змагалися дві тенденції: поступова, прогресивна і назадницька* (Рад. літ-во, 2, 1961, 75).

НАЗА́ДНІЙ, я, є. Спрямований назад; зворотний. *Після стояння почнеться назадній рух Венери, який триватиме до початку травня 1961 року, а потім зміниться прямим рухом* (Рад. Укр., 28.II 1961, 3).

НАЗАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Вимова звуків мови з носовим відтінком, призвуком. *Назалізація..— додаткова носова артикуляція звука, переважно голосного* (Сл. лінгв. терм., 1957, 99).

НАЗАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е, *лінгв.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **назалізува́ти**.

2. *у знач. прикм.* З носовим відтінком, призвуком. *При вимовлянні назалізованого звука м'яке піднебіння опускається, і частина видихуваного повітря проходить у носову порожнину* (Сл. лінгв. терм., 1957, 99).

НАЗАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., лінгв.* Надавати звукові носового відтінку.

НАЗАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док., лінгв.* Набувати носового відтінку (про звуки мови).

НАЗА́ЛЬНИЙ, а, е, *лінгв.* З носовим відтінком.

НАЗАПА́СИТИ, а́шу, а́сиш, *док., перех., розм.* Зробити запаси чого-небудь, зібрати, заготовити щось. *Сокориниха взяла щось з полиці, загорнула в хусточку і побігла до баби Оксенихи. певна, що та.. різного зілля та коріння назапасила...* (Кочура, Родина.., 1962, 250).

НАЗА́ХВАТ, *присл., розм.* Те саме, що **нарозхва́т**. *Хазяїни назахват беруть Остапа. Невтомний орач, косар* (Горд., II, 1959, 205).

НАЗБИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **назбива́ти** 1. *Над нами пишно зеленіла густа ялинка, і ми тільки тепер помітили, що навколо скрізь лежали гілячки, назбивані кулями за ніч* (Гончар, Новели, 1954, 41).

НАЗБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Збити в якій-небудь кількості.

2. *перен., розм.* Зібрати, нагромадити, набути певну кількість чого-небудь (про гроші, майно і т. ін.). — *Та й де він тілько маєства* [майна] *назбивав?* (Март., Тв., 1954, 73).

НАЗБИ́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **назбира́ти**. *З усміхом щастя на обличчі підбігає* [хлопчак] *до борців на барикаді і подає їм свою шапку, повну карабінових куль, назбираних на вулиці* (Фр., VI, 1951, 157); *А у дубі дупло — В ньому затишне кубельце було. Злотні горішки, назбирані влітку* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 53).

НАЗБИРА́ТИ *див.* **назби́рувати**.

НАЗБИРА́ТИСЯ, а́ється, *док.* Поступово зібратися, нагромадитися в якій-небудь кількості. *Тих ляльок та цяцьок назбиралась ціла.. шафа* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Назбиралося в його шкільних грошей, що платили школярі з інших сіл за навчання в школі* (Вас., I, 1959, 143); *Був вихідний день, і кожен поспішав зробити багато справ, що назбиралися за тиждень* (Кучер, Прощай.., 1957, 246); // Поступово зійтися, зосередитися в якому-небудь місці. *Незабаром прибігли волосні, назбиралось народу повнісінький двір* (Мирний, II, 1954, 299); *Біля санвзводів уже назбиралося кілька десятків поранених: вони сиділи й лежали на самім дні яру* (Гончар, III, 1959, 53); // З'явитися, виникнути (про важкі переживання, неприємні справи). *За тих кілька днів назбиралося* [у Славка] *тої журби багато-багато* (Март., Тв., 1954, 332); *З яким завзяттям вона поринула в щоденні клопоти! А їх одразу назбиралося чимало* (Юхвід, Оля, 1959, 104).

НАЗБИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЗБИРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Збирати яку-небудь кількість чогось. *Вулик за день назбирує двісті грамів меду. А в добру весну — кілограм* (Горд., Дівчина.., 1954, 41); *Щоб запалити в печі, треба було перше назбирати сухого ломаччя, бо готового палива не було* (Коцюб., I, 1955, 67); *Хлопчик назбирав піврешета яблук, приніс і подав бабусі* (Н.-Лев., III, 1956, 349); *Я тобі сьогодні назбирав конвалій* (Сос., I, 1957, 65).

2. *перев. док.* Поступово зібрати, нагромадити, набути необхідну кількість чого-небудь (про майно, гроші і т. ін.). *По копійці заробляла, Копу назбирала. Та до сина лист писала, У військо послала* (Шевч., I, 1951, 234); — *Заробити можна тут добре, а витрачуєм на себе ми не багато,— то й можна назбирати хоч на поганеньке хазяйствечко* (Гр., Без хліба, 1958, 156); *Улас задумав поступати в Харківський університет. Лук'ян назбирав двісті карбованців грошей на дорогу* (Тют., Вир, 1964, 49).

НАЗБИТКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Назнущатися. [Баюрак:] *П'ять літ служив я. Що вже клятий німець Назбиткувався наді мною!* (Фр., IX, 1952, 316); — *Вже досить над нами напанувалися чужі та й назбиткувалися!..* (Кобр., Вибр., 1954, 56).

НАЗБІГА́ТИСЯ, а́ється, *док.* Швидко прибігти з різних сторін, зібратися в одне місце. *Як назбігалося людей!.. Хто з сокирою, хто з вилами, з ціпами* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 32); *Мишей до біса назбігалось* (Гл., Вибр., 1951, 54).

НАЗБРО́ЇТИСЯ, о́юся, о́їшся, *док., діал.* Озброїтися. *Незабаром два брати, назброївшись, потягли степом на страшного ворога* (Мирний, IV, 1955, 12); // *перен.* Набути, здобути які-небудь знання, навики і т. ін.— *Ви молоді, це звертаюся до вас! Перше, ніж виступити на шлях життя, перше, ніж назброїтися усяким знаттям, нахиліться до самого дна душі, витягніть те маленьке залякане і затоптане я, придивіться до його оригінальних сил та й розвивайте тільки їх* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 61).

НА́ЗВА, и, *ж.* 1. Словесне найменування, позначення кого-, чого-небудь. *Ніяк не можу пригадать її назви, але саму поему читала і дуже вподобала* (Л. Укр., V, 1956, 23); *Вона уявляла його* [терема] *високі світлиці, княгиню Ольгу й різних князів у білих одежах, у золоті, сріблі, малювала багато речей, назви яким не знала* (Скл., Святослав, 1959, 76); *В центрі села тече річка з дивною, мабуть татарською, назвою — Ташань* (Тют., Вир, 1964, 5); // Прізвисько, кличка. *Її допікали гіркими назвами, уїдливими докорами, вибивали паничем очі, звали латаною...* (Мирний, IV, 1955, 37).

2. *діал.* Прізвище. *На конверті написане було тільки її ім'я і назва, та проте Целя знов запаленілася, скинувши оком на адресу* (Фр., II, 1950, 296).

Одна́ на́зва; Тільки на́зва — про який-небудь предмет, явище і т. ін., найменування якого не відповідає його суті, а лише приблизно нагадує його.

НА́ЗВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **назва́ти.** *Особа, названа панею Кошицькою, тихенько, на пальцях підійшла до Софії* (Л. Укр., III, 1952, 543); *Аж вухо різали його сміливі слова, голосно названі імена: Матюха, Гнида, що їх обухівці вимовляли пошепки* (Головко, II, 1957, 90); // **на́звано,** *безос. присудк. сл. Іменем Шевченка названо в нас МТС, окремі цехи на заводах, села, школи, майдани, театри* (Тич., III, 1957, 82); *Історичний XXI з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу, який справедливо названо з'їздом будівників комунізму, залишив глибокий, незгладимий слід в історії КПРС* (Колг. Укр., 4, 1959, 1).

НАЗВА́НИЙ, а, е. Який не перебуває в кровних, родинних зв'язках; нерідний. [Василь:] *Батьку! тату! хоч не рідний, то названий! Я не знаю, як вам і дякувати за вашу раду* (Мирний, V, 1955, 29).

Назва́на дочка́ (до́ня) — взята на виховання, прийнята ким-небудь за свою дочка. *Весело переглянула накуплені речі — книжки й подарунки своїй названій доні Любці* (Крот., Сини.., 1948, 9); **Назва́на ма́ти** — жінка, яка взяла на виховання, прийняла за свою чужу дитину. *Жила вона з названою матір'ю у Явтушенків* (Морд., I, 1958, 51); **Назва́на сестра́** — та, з якою хто-небудь побратався; **Назва́ний ба́тько** — чоловік, який узяв на виховання, прийняв за свою чужу дитину.— *Семене Ларивоновичу,— сказав Мишуня твердо й саме так, як чекав од нього названий батько,— я зрозумів, нащо ви показали мені листа* (Ю. Янов., II, 1954, 141); **Назва́ний брат** — той, з яким хто-небудь побратався. *Один тільки брат названий Оставсь на всім світі* (Шевч., I, 1951, 145); **Назва́ний син** — той, кого взяли на виховання, усиновили. *Не показуючи на люди своєї радості, пишався Мирослав названим сином* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 158).

НАЗВА́ТИ *див.* **назива́ти.**

НАЗВА́ТИСЯ *див.* **назива́тися.**

НАЗВЕ́РХ, *присл., діал.* Назовні, зовні. *Дім невеликий, але з однаковими вікнами, одностайною краскою на надвірних стінах, з цілим дахом, цілими коминами, одним словом: назверх порядний* (Мак., Вибр., 1954, 150).

НА́ЗВИСЬКО, а, *с.* Назва, яка дається людині, крім її власного імені, і відбиває яку-небудь властиву їй рису характеру, діяльності, зовнішності; прізвисько. *В школі мені дали назвисько — зоолог, бо природничі науки найбільше цікавили мене* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 54); // *розм.* Ім'я людини. *Маю труднощі при перевірці, як котра дитина називається. Інші бачу назвиська в метриці, а зовсім інші жінки дають* (У. Кравч., Вибр., 1958, 395); // *розм., рідко.* Те саме, що **на́зва** 1. *Я зразу побачив, що в її* [сумці] *найбільше було друкованого паперу, один аркуш з наштемпельованим назвиськом палати* (Сам., II, 1958, 313); — *Родом ми з Підгарського району з хутора «Америка». А так, «Америка». Таке назвисько давно закріпилось за нами...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 421).

Одне́ на́звисько — те саме, що **Одна́ на́зва** (*див.* **на́зва**). *Глянеш на той капелюх — сміх і горе. Одне назвисько. Засмальцьований від поту, облізлий, одним словом — ганчірка* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 351).

НА́ЗВИЩЕ, а, *с.* 1. *розм.* Те саме, що **на́зва 1.** *Я списав усі назвища хатні, господарські, назвища одежі, посуду, страви і знайшов мало слів, не схожих з українськими* (Н.-Лев., II, 1956, 410); *На проталинах такі гостюють зграї* [птахів], *що навіть Родіон.. їм назвища не знає...* (Рильський, Поеми, 1957, 257).

2. *діал.* Прізвище. *Занотувавши назвище хазяїна, Тихович каже циганові копати абиякий кущ* (Коцюб., I, 1955, 210); *Хлопці запримітили, що на згадку цього назвища* [Рібенгольц] *його обличчя поблідло* (Фр., VI, 1951, 187).

НАЗВО́ДИТИ, джу, диш, *док., перех.* Привести в одне місце велику кількість кого-небудь. *У маєтку, біля загонів цілий натовп. Назводили люди худоби: корівки, вівці. Дехто з конякою* (Головко, I, 1957, 359).

НАЗВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Доставити, притягнути, привести в якій-небудь кількості. *Розвідка назволікала «язиків».*

НАЗВОРО́Т, *присл., діал.* Навпаки. *І все робили назворот; Що строїть треба, те ламали, Що треба кинуть, те ховали* (Котл., I, 1952, 193).

НА́ЗВОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **на́зва.**

НАЗГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НАЗГО́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Зганяючи, зібрати в одно місце, зосередити де-небудь велику кількість кого-небудь. *Тисячі назганяли* [інтервенти] *— і старих, і жінок, і дітей — набили людьми повні амбари, ті самі амбари, з яких перед цим повимітали хліб* (Гончар, II, 1959, 35).

НАЗГО́НИТИ *див.* **назганя́ти.**

НАЗГРЕБТИ́ *див.* **назгріба́ти.**

НАЗГРІБА́ТИ а́ю, а́єш *і* **НАЗГРЕБТИ́,** бу́, бе́ш; *мин. ч.* назгрі́б, назгребла́, ло́; *док., перех.* Згрібаючи, зібрати в одно місце в якій-небудь кількості. *Микола назгрібав торішнього сухого очерету, сухої осоки і розпалив багаття* (Н.-Лев., II, 1956, 215); *Бачура присів на купі плавіння, що його, видно, назгрібав оцей дід для відпочинку, витяг цигарки* (Чаб., Тече вода.., 1961, 134); // *перен., розм.* Поступово зібрати, нагромадити, набути що-небудь у великій кількості (про гроші, майно і т. ін.).— *Оця надто практична людина не загине на селі! Кажуть, вона назгрібала незліченну силу грошей то з хліба, то з сього, то з того* (Н.-Лев., I, 1956, 588).

НАЗДАВА́ТИ, даю́, дає́ш, *док., перех.* Здати велику кількість чого-небудь. *Всі вони* [кучугури] *у вирвах,* *у ямах, пориті, потолугані, живого місця нема. Пісок начинений металом, бухту тонни можна було б наздавати* (Гончар, Тронка, 1963, 293).

НАЗДИРÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* 1. Відриваючи або віддираючи, одержувати яку-небудь кількість чогось. *Тоді я з старих меблів наздирав повсті, морської трави, якою підбивають дивани, ..і ми тепер мали місце, де можна було добре лежати й відпочивати* (Сміл., Сашко, 1957, 195).

2. *перен., розм.* Захопити силою, привласнити багато чого-небудь. — *Їм* [дукачам] *добре — грошей наздирали з нашого брата, багатіють* (Мирний, III, 1954, 37).

НАЗДІЙМÁТИ, áю, áєш, *док., перех., розм.* Зняти в якій-небудь кількості.

НАЗДОГÁД, НАВЗДОГÁД, *присл.* 1. Без точного знання, без певності; догадуючись про що-небудь; навугад. — *Це якась панія,— сказала одна дівка наздогад* (Н.-Лев., II, 1956, 100); *Дорогою проїхала підвода. Якийсь незнайомий селянин заговорив до нього. Роман навздогад кивнув йому головою* (Стельмах, I, 1962, 467).

◇ **Наздогáд (навздогáд) бурякíв [,щоб далí капýсти]**—говорячи про одне, робити натяк на щось інше або мати на увазі щось інше. — *Ти що ж думаєш, я ото про гроші завів, щоб, значиться, наздогад буряків?* (Чаб., Катюша, 1960, 170).

2. Надіючись на сприятливу, добру нагоду; як пощастить, як удасться; навмання, як прийдеться. *Балабуха трохи постояв, подумав, ще раз пригладив волосся, розтяг вуса, одчинив наздогад двері направо* (Н.-Лев., III, 1956, 38); *Збилися куми з ліку, коли несли найменшого хрестити, нарекли наздогад Степаном, і лише потім виявилось, що інший Степан уже лежить у колисці* (Гончар, Таврія.., 1957, 11).

НАЗДОГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАЗДОГНÁТИ**, доженý, доженéш, *док., перех.* 1. Настигати кого-, що-небудь, наближатися до того, хто (що) йде, їде, рухається спереду; доганяти. *Марійка, наздоганяючи сани, посковзнулась і шубовснула прямо в калюжу* (Коцюб., I, 1955, 131); *На переправі стали прикордонники, перевіряючи документи бійців і окремих команд, що наздоганяли фронт* (Гончар, III, 1959, 7); *Наздогнав Павло дівчину коло двору вже панського* (Вовчок, I, 1955, 159); *Ось він наздогнав стомлену Марію. Підійшов, узяв у неї з рук два снопи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 77); // Поширюючись, доходити, доноситися до кого-, чого-небудь, охоплювати когось, щось. *Ще мить одна, і нас в путі гроза Наздоганяє, мов нещадна кара* (Дмит., Вітчизна, 1948, 137); *Дідова пісня наздоганяла мене. «Вулиця гуде, де козак іде!..»* (Ю. Янов., I, 1954, 73); * Образно. *Війна наздогнала її у Вуглярах* (Вол., Місячне срібло, 1961, 326); *Він почуває легку втому після погано спаної ночі — старість його вже наздоганяє* (Ю. Янов., II, 1958, 108).

2. *перен.* Добиватися таких же успіхів, досягнень і т. ін., як хто-небудь інший. *Якщо ти прагнеш.., щоб виростали на землі багаті врожаї,— наздоганяй людину ту, що має Зірку Золоту* (Уп., Вірші.., 1957, 76); *Ленін вказував, що Радянська країна ще значно бідніша від капіталістичних країн, але наздожене їх з такою швидкістю, про яку трудно навіть мріяти* (Біогр. Леніна, 1955, 263); — *Дуже ти відстав, Шевчук. Треба тобі до іспитів наздогнати товаришів* (Донч., VI, 1957, 125).

НАЗДОГÍН *див.* **навздогíн.**

НАЗДОГÍНЦІ *див.* **навздогíнці.**

НАЗДÓГНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наздогнáти.**

НАЗДОГНАТИ *див.* **наздоганя́ти.**

НАЗДОРÓВКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Привітатися з ким-небудь достатню кількість разів; привітатися з багатьма.

НАЗÉМНИЙ, а, е. 1. Який міститься на земній поверхні. *Наземну станцію «Дніпро» увінчують білі статуї, що символізують мир і працю* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 9); *Є два типи гноєсховищ — наземні й поглиблені* (Добрива.., 1956, 51); *Крім напівземлянок, характерних для ранньотрипільського часу, будували і глинобитні наземні споруди* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 55); // Який існує, живе, росте на землі. *Земноводні є першими наземними хребетними тваринами* (Визначник земноводних.., 1955, 8); *Характерним для цих степів є наявність.. розвинених наземних лишайників та водоростей* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 37).

2. Який діє, відбувається, здійснюється на земній поверхні. *Гул ескадрилій цілком перекривався гулом наземної артилерії* (Гончар, III, 1959, 415); *Вартість аеромагнітної зйомки в 30 разів менша за вартість наземної магнітної зйомки* (Наука.., 12, 1960, 24); *Силосуємо кукурудзу в основному наземним способом, що є найбільш вигідним* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 10); // За релігійними уявленнями — земний; протилежне загробний, потойбічний. [Диякон:] *З нас кожен певен, що ціни не має в твоїх очах життя наземне марне, що дух твій поривається на волю в горішні високості* (Л. Укр., II, 1951, 493).

НАЗИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **називáти.** *За машину відповідали дід Петро, називаний так за бороду, і колишній танкіст Гаврилов* (Ю. Янов., II, 1954, 134); // **нази́вано**, *безос. присудк. сл. Титуловано його* [Григорія Сковороду] *і українським Сократом, і українським Платоном, ..називано і деїстом, і пантеїстом* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 3).

НАЗИВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **називáти.** *Слова служать для називання предметів і явищ дійсності, але самі назви ще не становлять мовлення* (Рад. психол. наука.., 1958, 232).

НАЗИВÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАЗВÁТИ**, вý, вéш, *док., перех.* 1. *перев. док.* Давати кому-, чому-небудь назву, ім'я. *Його* [вітер] *називають за тією стороною горизонту, звідки він дме* (Фіз. геогр., 5, 1956, 86); *Громадою при долині Його поховали І долину і криницю На пам'ять назвали Москалевою* (Шевч., II, 1953, 56); *Сьогодні скінчив невелику річ для «Вісника», назвав її «Intermezzo»* (Коцюб., III, 1956, 311); — *Назвіть мого внука Павлом* (Довж., I, 1958, 112); // Давати прізвисько, кличку кому-небудь. — *Називає вона моїх лобурями... а у неї нестеменний лобур! — і дивиться усе спідлоба* (Мирний, IV, 1955, 95); *Зараз-таки назвала мене жінка кримінальником: через те, що обстрижений* (Март., Тв., 1954, 206); *Коли слова для тебе — грище, Звукосполучення нове,— Тебе народ, суддя найвищий, Марнописателем назве* (Рильський, III, 1961, 85); // Звати, іменувати кого-, що-небудь. *За що вони тепер мене В палатах вітають, Царівною називають, Очей не спускають З мого цвіту?* (Шевч., I, 1951, 355); *Данило жодного разу не називав себе королем і всім наказав, щоб не вживали цього слова* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 577); — *Сідайте, будьте ласкаві!* — *сказала Любка і хотіла назвать Джерю татом* (Н.-Лев., II, 1956, 257); *Мальовничий Крим — чудовий куточок нашої Батьківщини — по праву називають в народі перлиною країни* (Наука.., 11, 1956, 12).

2. Визначати, характеризувати кого-, що-небудь якимось словом, позначенням і т. ін., виявляючи своє ставлення. *Зять називав тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі* (Коцюб., III, 1956, 10); — *Куди вигідніше для них* [есерів], *коли гвинтівки попадуть в руки куркульським синкам.. І саме їх ви,*

Гудзю, тільки що називали справжніми хазяями нашої зброї (Головко, II, 1957, 548); [Гарасим:] *Ну, навряд назвав би я того добрим чоловіком, хто б мені очі повиймав* (Мирний, V, 1955, 88); *Він почував, як росте в ньому те, що Андріяка назвав би класовою ненавистю до ворогів* (Гончар, II, 1959, 230); // Розцінювати яким-небудь чином. — *Їздових стереже! Коней їм годує! А вони* [їздові] *собі сплять сном праведників... Ну, як це назвати, Хасцький?* (Гончар, III, 1959, 310).

◇ **Назива́ти (назва́ти) ре́чі своїми (їх, вла́сними, спра́вжніми) імена́ми** — говорити прямо, відверто про кого-, що-небудь. — *А я вважаю, що ви звичайнісінький мракобіс...— Ви ображаєте мене, молодий чоловіче! — Зовсім ні. Я називаю речі своїми іменами* (Речм., Весн. грози, 1961, 38); [Назар:] *А зобов'язання треба брати не в кабінеті, а з нами, тут...* [Скарбун:] *Ви відповідаєте за свої слова?* [Назар:] *Я називаю речі їх іменами* (Зар., Антеї, 1961, 15).

3. Вимовляти назву, ім'я кого-, чого-небудь. *Листоноша роздає листи, називаючи прізвища* (Головко, I, 1957, 490); *Як просто, з якою ласкою в голосі називають його хлопці: Ілліч! Наш Ілліч!* (Гончар, II, 1959, 314); *На дверях знову появилася гарненька секретарка і тихим, іменно секретарським голосом ..назвала прізвище: Хомутенко* (Тют., Вир, 1964, 60); *Коли головуючий назвав Федора Голованя, він спершу навіть не повірив, що це стосується його* (Ткач, Арена, 1960, 124); // Повідомляти, сповіщати кому-небудь, доводити до відома. *Позаписував їхймення й прізвища. Микола назвав себе Іваном Гриценком. Кавун назвав себе Панасенком* (Н.-Лев., II, 1956, 200); *Я ніколи не називав свого прізвища, коли не знав точно, нащо про нього питають* (Сміл., Сашко, 1957, 6); // Визначати, призначати (ціну, плату). *І хоч не такі вже великі гроші за щастя назвав агент, але чимало строкарів не могли стягнутися на них, навіть продавши до цурки все своє майно* (Стельмах, I, 1962, 197).

4. *тільки док., розм.* Скли́кати, запросити кого-небудь у якійсь кількості. *Напекла блинців* [млинців], *назвала кравців, а кравець за блинець та й побіг у танець* (Номис, 1864, № 14146).

НАЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЗВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док.* 1. *перев. недок.* Мати, носити яку-небудь назву, ім'я і т. ін. *Завтра починаю нове оповідання, яке буде називатися «Подарунок на іменини»* (Коцюб., III, 1956, 415); *В кожному курені містилися козаки, переважно з одної місцевості, по якій він і називався* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 226); *По-різному говорили люди, чому Іван Ярош, син Петрів, став називатися спочатку Дунаєм, а потім дідом Дунаєм* (Стельмах, I, 1962, 234); *Я мріяв стільки юних літ, Щоб членом партії назваться* (Брат., Пісня.., 1953, 3); // Приймати яку-небудь назву, ім'я і т. ін. *Донбас цвіте, Донбас росте. Цвіте, росте, пишається: І ще один Шахтарський син Героєм називається!* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 13); *Хай уся земля назветься: Молода Країна Рад* (Рильський, I, 1960, 323).

2. Характеризуватися яким-небудь словом, позначенням і т. ін. — *А знаєш, Люсю, як це називається?* *Людмила, не розуміючи, глянула на неї. Тамара мовила з наголосом: — Це називається: сам не гам і другому не дам!* (Головко, I, 1957, 485); *І в час, як наважились чоботом стати фашисти на горло свободі, назвались криваві Сполучені Штати катівнею в кожнім народі* (Уп., Вірші.., 1957, 135).

Як назива́ється, *у знач. вставн. сл.*— як потрібно, необхідно в даному випадку. *Марина.. дала мені виговоритись, а потім спокійно і логічно, як називається, виклала свої думки переді мною* (Вільде, На порозі, 1955, 155).

3. *тільки док.* Повідомити своє прізвище, ім'я і т. ін. [Ад'ютант:] *До вас приїхав ваш брат, назвався Мироном Івановичем Горловим* (Корн., II, 1955, 14); *Грек назвався Олексою, а дружина його — Галиною* (Руд., Остання шабля, 1959, 68).

4. *з інфін., розм.* Заявляти про готовність або бажання до чого-небудь. *Коли Сергій назвався провести її, вона не перечила, в серці ще жевріла маленька надія на зближення* (Гур., Через замети, 1961, 88).

5. *тільки недок.* Пас. до **назива́ти** 1—3. *Ім'я Олександра Довженка називається з величезною повагою як режисера-вчителя, що збагатив образотворчі засоби кіномистецтва* (Вітч., 2, 1965, 181).

НАЗИВНИ́Й, а́, е́. 1. *грам.* Який служить для називання, позначення предметів, явищ, дій і т. ін.

△ **Називне́ ре́чення**—односкладове речення, в якому предмет лише називається і більше нічого про нього не говориться. *Називні речення стали широко вживатися з останньої чверті XIX сторіччя, але хибно думати, що вони доти не існували* (Курс сучасної укр. літ. мови, II, 1951, 70); **Називни́й відмі́нок** — відмінок, який відповідає на питання: хто? що? *Розрізняють шість відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 306).

2. Який уживається як типове узагальнення, втілення певних властивостей, якостей і т. ін. *Називним став образ Платона Кречета, в якому втілилися кращі риси радянського інтелігента* (Рад. літ-во, 5, 1965, 36).

НА́ЗИМОК, мка, *ч.* Однорічне теля; бузимок. *Яке там теля — таки добрий назимок був* (Коцюб., I, 1955, 31).

НАЗИРА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЗИРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* 1. *перев. недок., перех. і неперех., за ким — чим, із спол.* що. Уважно, пильно дивлячись, спостерігати за ким-, чим-небудь, оглядати, розглядати когось, щось. *Вчителька була з тих, що в гостях сидять і мовчать.., але все чисто назирають* (Н.-Лев., IV, 1956, 76); *Хлопці.. сиділи недалеко од їх* [дівчат] *і, критикуючи, назирали за ними* (Вас., I, 1959, 154); *Заходилися люди полуднувати, поліз кожен до своєї торбинки по молоко та хліб, а я за другим штабелем ліг і назираю: що буде?* (Мур., Бук. повість, 1959, 172); // Поглядати час від часу; позирати. *Сказавши один раз Зарубі, щоб той записував запитання, більше не нагадував* [Захар Максимович] *про це, тільки назирав, чи той записує* (Кучер, Трудна любов, 1960, 467).

2. *неперех., за ким—чим, із спол. сл.* Здійснювати нагляд, стежити за ким-, чим-небудь з метою контролю і т. ін.; наглядати. *Слюсарі ремонтують, а він ходить і назирає за ними, як начальник* (Гур., Друзі.., 1959, 79); *Сам по собі було і обідати варю, і коня напуваю, і.. скрізь оббігаю та назирну, де і як хлопці мої справляються* (Кв.-Осн., II, 1956, 244).

3. *тільки недок., неперех., за ким — чим, розм.* Дивитися за ким-, чим-небудь, піклуватися про когось, щось; доглядати. *Недорогий і дуже простий такий годинник, але й з ним чимало мороки,— раз у раз треба назирати за ним* (Коцюб., III, 1956, 7); — *Годі тобі все на толоці за худобою назирати, іди.. на село та війтуватимеш* (Март., Тв., 1954, 177); *У приміщеннях порядок, чистота. Почувалося, що за всім назирає дбайливе господарське око* (Добр., Тече річка.., 1961, 45).

4. *неперех., розм.* Заходити, заїжджати куди-небудь на короткий відрізок часу; навідуватися. — *Чому не*

провести,— каже батько,— мені треба назирнути в Велику Яругу (Вовчок, VI, 1956, 308).

НАЗИРА́ТИ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЗИ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* 1. *неперех.* Уважно дивитися, придивлятися, щоб краще побачити, виявити кого-, що-небудь. *Все назирав, чи не побачу похилого стовбура або вигідної гілки* (Коцюб., II, 1955, 264); — *Що ж ти, тут ночувати будеш? Чи, може, назираєш, де можна краще перескочити через тин. Га?* (Сенч., Опов., 1959, 33); * Образно. *Щастя миром пролітало В Василеву оце ніч, Прислухалось, назирало,— Де яка велася річ* (Манж., Тв., 1955, 100).

2. *тільки док., перех., з спол.* як. Побачити кого-, що-небудь. *Славко перехилився далі через двері й назирив дві баби в червоних хустках* (Март., Тв., 1954, 259); — *Уже перед світанком комсомолець Петро Майборода назирив, як Колодій крадькома простував на «Дуби»* (Десняк, II, 1955, 354); *Ви йдете до озера,— може ж, де назирите якусь на озері дичину* (Вишня, II, 1956, 177).

НАЗИ́РИТИ *див.* **назира́ти**^{2}.

НА́ЗИРКОМ, *присл., діал.* Назирці. *Та й пішов* [Гриць]; *а я за ним назирком: до яких се знакомих людей він ходить?* (Вовчок, I, 1955, 38); *З Пріською Солоха ні разочку не балакала, ніколи не чула її голосу, раз разочком тільки бачила, та й то назирком, у церкві* (Л. Янов., I, 1959, 164).

НАЗИРНУ́ТИ *див.* **назира́ти**^{1}.

НА́ЗИРЦЕМ, *присл.* Те саме, що **на́зирці.** *Пішов* [Микула] *подивитися, що діється з його конем. За ним назирцем пішли два опришки* (Мак., Вибр., 1956, 430); *Мокрина, що ходила назирцем за комісією, вголос виявляла свій подив* (Горд., II, 1959, 358); *Горішки, що узяла у Василя, усе у жмені перемина* [Маруся] *та назирцем за Василем погляда* (Кв.-Осн., II, 1956, 32).

НА́ЗИРЦІ, *присл.* 1. Слідом, услід за ким-, чим-небудь, не відстаючи. *Ходить Дувид, зблід. За ним назирці — мати, суха й біла, як мармур* (Вас., I, 1959, 260); *Гуртками по кілька чоловік рушили* [хлопці], *назирці один за одним, в глиб лісу* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 21); // Не випускати з уваги, не спускати з очей. *Кайдаші таки потягли бабу Палажку в волость. Параска пішла за ними назирці оддалеки* (Н.-Лев., II, 1956, 339); *Яремчук назирці, але здалеку йшов за Когутом і не знав, як йому бути* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 18).

2. Потай, непомітно для інших; крадькома. *Йосип назирці слідив, куди вона піде, Параска сховалася у ратієвському садку* (Мирний, IV, 1955, 35); *Ці думки завдали Панькові такого страху, що він не важився заходити до сіней, тільки назирці заглядав туди* (Март., Тв., 1954, 163); *Хлопець тільки назирці наглядав за батьком, чекаючи на його від'їзд* (Руд., Остання шабля, 1959, 173).

НАЗИ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм.* Висловити багато побажань.

НАЗЛІТА́ТИСЯ, а́ється, *док.* 1. Прилетіти звідусіль в одне місце (про велику кількість птахів). *От висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів. Назліталось їх сила, і все один в один* (Укр.. казки, 1951, 238); — *То якийсь недобрий знак, що того птаства тільки тут назліталося,— сказав візник* (Фр., II, 1950, 361).

2. *перен., розм.* З'їжджатися, сходитися, збиратися звідусіль в одне місце. *З різних кінців, з різних сторін назліталося юнацтво набиратися розуму, слухати правди-слова...* (Мирний, I, 1954, 347).

НАЗМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **насперечá́тися.** *Одначе, налаявшись, назмагавшись та накричавшись досхочу, вернулися* [кріпаки] *знову на роботу* (Мирний, II, 1954, 193).

НАЗМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Змітаючи що-небудь, зібрати в якійсь кількості. *Послухалась баба, пішла в хижку, назмітала в засіку борошенця* (Укр.. казки, 1951, 47); [Репа:] *Що це? До млина зібралась?* [Катерина:] *Думаю змолоти...* [Репа:] *Назмітала чи украла?* (Голов., Драми, 1958, 349).

НАЗНАВА́ТИ, наю́, нає́ш, *недок.*, **НАЗНА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Узнавати, вивідувати про існування, наявність чого-небудь.— *Сьогодні оце, напившись чаю, побіжу по місті напитувать та назнавати квартиру для себе* (Н.-Лев., I, 1956, 583); [Химка:] *Хату хотів купувати. Назнав, каже, двір, що продається* (Мирний, V, 1955, 252); // Знаходити, помічати, виявляти що-небудь. *Назнав десь-то селянин В лісі шпаченята* (Манж., Тв., 1955, 235); — *Я назнав у одному місці свіжу сметану. У старої Прокопихи повна макітра назбирана* (Тют., Вир, 1964, 44).

2. *перев. док.* Познайомившись, сподобати. *Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину...* (Шевч., I, 1951, 396); *Раніше, бувало, назнає парубок дівчину, то зараз же й скаже батькові та матері, а ті підуть на розглядини, роздивляться* (Тют., Вир, 1960, 126).

3. *тільки док.* Зазнати, перенести багато неприємностей, горя і т. ін. *Я кинулася до інших Олесевих знайомих, до котрих мала листи, але назнала стілько прикростей і сорому, що плюнула на все* (Фр., III, 1950, 112).

НАЗНА́ТИ *див.* **назнава́ти.**

НАЗНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., перех., розм.* 1. Дістати детальні відомості про багатьох. *Варка все ще не знала, що він жонатий. Чи то ж село маленьке, чи то ж усіх назнаться?* (Вовчок, I, 1955, 151); // Багато пізнати, узнати чого-небудь. *Змалку кохайтесь в освіті, Змалку розширюйте ум, Бо доведеться у світі Всяких назнатися дум* (Граб., I, 1959, 150).

2. Зазнати, перенести багато неприємностей, горя і т. ін.; натерпітися. — *Ледво* [ледве] *мені дванадцять літ минуло, мусив я йти на панщину. Ой, назнався я за три роки всякого знущання!* (Фр., III, 1950, 202).

НАЗНАЧА́ТИ^{1}, а́ю, а́єш *і* **НАЗНА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАЗНАЧИ́ТИ**, чу́, чи́ш, *док., перех.* Ставити позначки, помітки на чому-небудь; значи́ти, мітити. *Отець Харитін назначав нігтем, доки прочитав, і дивився через книжку в вікно* (Н.-Лев., III, 1956, 88); *Одібрав пробні картки від Попова. Знов мене не задовольняють. Надішлю тобі завтра рекомендованим листом — вибери, яка краще.. Одну я назначу № 1, а другу № 2* (Коцюб., III, 1956, 182).

НАЗНАЧА́ТИ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЗНА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., розм.* Намічати строк, час чого-небудь; призначати. — *Коли ж, батьки, назначите весілля?* — *спитав один староста з урядників* (Н.-Лев., I, 1956, 218); // Установлювати, визначати що-небудь. *У неї лічитись не дорого, бо вона ціни не назначає, а всякий дає їй скільки може* (Л. Укр., V, 1956, 163).

НАЗНАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм.* 1. Бути призначеним, відводитися для чого-небудь; призначатися. *Треба перше всього усі гроші докупи зібрати та тоді їх і заслати в громаду «Учитель», куди вони і спершу назначалися* (Мирний, V, 1955, 425).

2. Заздалегідь намічатися. *Там же, в кафе, назначаються різні rendez vous* [побачення], *так що людина не потребує бігати по різних кутках міста, аби побачитись на скілька хвилин з яким знайомим* (Л. Укр., V, 1956, 39).

НАЗНА́ЧЕНИЙ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **назначи́ти.** *Він назначений.. Ти.. носиш п'ятно* [пляму] *на своїй одежі. Твоя ноша кричить кождому, що ти мужик* (Март., Тв., 1954, 205).

НАЗНА́ЧЕНИЙ ^{2}, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **назна́чити.** *Де тільки назначені були перепочинки, побудували двірці* (Стор., І, 1957, 241).

НАЗНА́ЧИТИ *див.* **назнача́ти** ^{2}.

НАЗНАЧИ́ТИ *див.* **назнача́ти** ^{1}.

НАЗНА́ЧУВАТИ *див.* **назнача́ти** ^{1}.

НАЗНО́СИТИ *див.* **назно́шувати.**

НАЗНО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЗНО́СИТИ**, но́шу, но́сиш, *док.*, *перех.* Приносити що-небудь у великій кількості; наносити. *Газди.. назношували сіна та нарублювали дров на цілі сєтки* [свята] (Хотк., II, 1966, 36); *Назносили Марині одежі — той те дає, другий друге тиче* (Мирний, IV, 1955, 252); *З однієї кімнати зробив* [Іван Кіндратович] *справжню майстерню. Назносив сюди всякого інструменту, завалив стіл хитромудрими кресленнями* (Ткач, Арена, 1960, 204); *Дівчата назносили хворосту й сухої трави* (Морд., І, 1958, 110).

НАЗНУЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *з кого — чого, рідше над ким — чим.* Багато, досхочу познущатися. *Віддали його до пана в економію товар пасти. Що вже тоді назнущалися з його досхочу, що наштовхалися!* (Коцюб., І, 1955, 21); [Христина:] *Буде вже! Досить назнущалися з мене!* (Вас., III, 1960, 462); *Назнущалися* [пани] *вже як хотіли з Харитоненка!* (Горд., Заробітчани, 1949, 97).

НАЗО́ВНІ, *присл.* 1. На зовнішній бік, за межі чого-небудь; протилежне всередину. *Соковита, рясна листва крізь гарячу від сонця сітку непокірно лізла назовні* (Гончар, Таврія, 1952, 167); *Приклепувати нові накладки треба так, щоб головки заклепок не виступали назовні і накладка щільно прилягала до поверхні колодки* (Підручник шофера.., 1960, 277).

2. *перен.* На загальний огляд, не прикриваючись від усіх. *В історії революцій спливають назовні десятиліттями і віками зріючі суперечності* (Ленін, 9, 1970, 198); *Надвечір полетів підшипник на третьому тракторі, вилізли назовні інші дефекти* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

3. Із зовнішнього боку; на зовнішній вигляд; зовнішньо. *По залі ходили наглядачі, перевіряли: не лише як зодягнені учні, який назовні вигляд мають, але і те, в якому настрої учень зайшов до зали* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 117); *Диригент старається бути якнайбільш ощадливим щодо величини чи обсягу жестів: чим менше виявляється назовні його майстерність, тим вона вища* (Осн.. диригув., 1960, 191).

НАЗО́ВСІМ, *присл.*, *розм.* На весь час; назавжди. — *Оце ж, діточки, наша земля. Дивіться, надивляйтеся на свою матір. — Назовсім наша? — перепитало якесь дитя* (Стельмах, Хліб.., 1959, 641); — *Я назовсім приїхав! — трохи бадьоріше одказав Павло* (Кучер, Прощай.., 1957, 67).

НАЗОЛИ́ТИ ^{1} *див.* **назо́лювати.**

НАЗОЛИ́ТИ ^{2}, лю́, ли́ш, *док.*, *розм.* 1. Набриднути, надокучити кому-небудь. *Ти меніназолив* (Сл. Гр.).

2. Зробити неприємність кому-небудь. — *Треба мені було дуже Назолити одному... І Кузьму собі за мужа Взять на зло таки ж тому* (Воскр., Подивись.., 1962, 21).

НАЗО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЗОЛИ́ТИ**, золю́, зо́лиш, *док.*, *перех.* Парити велику кількість білизни, заливши її спеціально для цього приготовленим розчином золи (у 2 знач.).

НАЗОРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Наглядіти, помітити кого-, що-небудь. *Він її очима назорить між дівчатами і вмисне тоді до неї горнеться* (Вовчок, І, 1955, 206); *Офіцер звелів обшукати дуби, і як не ховався Корній за листям, його назорили і звеліли злазити* (Бурл., О. Вересай, 1959, 185).

НАЗРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Зірвати в якій-небудь кількості що-небудь. *Квіток було назриваєм та позаквітчуємось, як молоді, та до самого двору тими вінками величаємось* (Вовчок, І, 1955, 103).

НАЗРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **назріва́ти.** *Конфлікт між ними був неминучий. І Васюта останнім часом зовсім не пасивно спостерігав назрівання цього конфлікту* (Шовк., Інженери, 1956, 92).

НАЗРІВА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАЗРІ́ТИ**, і́є, *док.* 1. Наближатися, ставати неминучим. *Назрівала суперечка, і до розмови втрутилась мати* (Гур., Життя.., 1954, 116); *Садовський виголосив промову про те, що.. тепер назріло питання про утворення постійного українського театру в Києві* (Бурл., Напередодні, 1956, 19); // Зростати, доходити до повного ступеня виявлення. *О, як люблю я ці хвилини, І ці пісні, і ці слова, Коли в живій душі людини Чуття високе назріва* (Воронько, Славен мир, 1950, 43).

2. *перен.* Виникати, зароджуватися. *Під високим лобом, прикрашеним чорнявим волоссям, зразу ж назріває гостра винахідницька думка...* (Вишня, І, 1956, 337); *В маленькій Ясиній голівці назрівали найрізноманітніші плани* (Ів., Таємниця, 1959, 130).

НАЗРІВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **назріва́ти.** *Сутички буржуазії з урядом не випадковість, а показник глибокої, з усіх боків назріваючої кризи* (Ленін, 23, 1972, 299).

НАЗРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **назрі́ти.** *Створення І Інтернаціоналу відповідало назрілим потребам розвитку міжнародного робітничого руху* (Ком. Укр., 9, 1964, 12); *Неодмінною умовою розвитку науки є вільні товариські дискусії, що сприяють творчому розв'язуванню назрілих проблем* (Програма КПРС, 1961, 113).

НАЗРІ́ТИ *див.* **назріва́ти.**

НАЗУБИ́ТИ *див.* **назу́блювати.**

НАЗУБИ́ТИСЯ *див.* **назу́блюватися** ^{2}.

НАЗУ́БЛЮВАННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **назу́блюватися** ^{2}. *Жолуді засипані змоченим піском для назублювання* (Ле, Право.., 1957, 302).

НАЗУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЗУБИ́ТИ**, зублю́, зу́биш; *мн.* назу́блять; *док.*, *перех.* Робити зубці, зазублини на чому-небудь; покривати насічкою, зарубками щось. *Зварювали і натягали* [Лаврін із сином] *на обіддя коліс шини, назублювали серпи, ремонтували всяку всячину* (Іщук, Вербівчани, 1961, 5).

НАЗУ́БЛЮВАТИСЯ ^{1}, юється, *недок.* Пас. до **назу́блювати.**

НАЗУ́БЛЮВАТИСЯ ^{2}, юється, *недок.*, **НАЗУБИ́ТИСЯ**, зу́биться; *мн.* назу́бляться; *док.*, *діал.* Пароститися, проростати. *Уже котре зерно на мокрій землі, те назубилося* (Сл. Гр.).

НАЗУ́БОК, бка, *ч.* Напилок, яким випилюють зубці, роблять насічку, зазублини і т. ін.

НАЗУБО́К, *присл.*, *розм.* Дуже добре, грунтовно. *Северко.. ходив по сцені спокійний, бо всі «репліки Степана» знав «назубок»* (Іщук, Вербівчани, 1961, 421).

НАЗУ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **назува́ти.** *На голові в неї старенька хустина..; на ногах черевики нові, козлові, ще не назувані* (Свидн., Люборацькі, 1955, 52).

НАЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **назува́ти.**

НАЗУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЗУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Надівати на ноги взуття; взувати. — *Настали жнива — давай нашу ціну; незгода,— назувай сам постоли та й гайда з серпом на поле* (Коцюб., II, 1955, 45); *Похапки назула вона на дівчинку старі.. чоботи,* *накинула юпку, платок* (Мирний, II, 1954, 299); *Назув* [Терешко] *великі шкарбани, знайшов облізлу ..батькову шапку й пішов з хати* (Епік, Тв., 1958, 392).

НАЗУВА́ТИСЯ, а́сться, *недок.* Надіватися на кого-небудь (про взуття); взуватися.

НАЗУ́СТРІЧ. 1. *присл.* У напрямку, протилежному до того, в якому хто-, що-небудь рухається, наближається. *Стрів* [Антін] *несподівано Марту. Ішла назустріч* (Коцюб., II, 1955, 298); *Колона машин саме спускалась в угорські рівнини. Назустріч котились широкі, як море, степи* (Гончар, III, 1959, 173).

2. *у знач. прийм., з дав. в.* Уживається при позначенні напрямку, протилежного до того, в якому хто-, що-небудь рухається, розвивається і т. ін. *Боса стала* [Катерина] *серед шляху, Втерлась рукавами. А москалі їй назустріч, Як один, верхами* (Шевч., I, 1963, 36); *Карпо вирвав із кільця кавалок ковбаси, пішов назустріч Микиті* (Тют., Вир, 1964, 386); *Цибулини лілій бубнявіли від весняної життєдайної сили, й стебла випикалися з землі назустріч сонцю* (Довж., I, 1958, 437); // Уживається при позначенні напрямку, що веде до зближення з ким-, чим-небудь. *Вона підійшла і схилилася над Юрою. Юра потягся назустріч їй, весь затремтівши й завмерши від щастя* (Смолич, II, 1958, 7).

◇ **Іти́ (піти́) назу́стріч:** а) *(кому, чому)* виявляти співчутливе, дружнє ставлення до кого-, чого-небудь; сприяти, допомагати. *Наші індійські друзі завжди йшли нам назустріч. Хочете подивитися фабрику? Будь ласка. Хочете заїхати в село? Просимо...* (Минко, Намасте.., 1957, 92); б) *(чому)* сприяти здійсненню чого-небудь, прискорювати те, що має статися. *Російський народ прокидається до нової боротьби, іде назустріч новій революції* (Ленін, 16, 1949, 315).

НАЗУ́ТИ *див.* **назува́ти.**

НАЇБ, а, *ч.* Заступник, помічник начальника або духовної особи в деяких країнах Близького і Середнього Сходу. *Усю підвладну йому територію Шаміль поділив на області.., на чолі яких поставив своїх близьких помічників — наїбів, які походили з середовища заможної верхівки* (Іст. СРСР, II, 1957, 162).

НАЇВНИЙ, а, е. Простодушно-довірливий, який не має життєвого досвіду; безпосередній, недосвідчений. *Вона розсміялась. Не знала, що Славко такий наївний* (Март., Тв., 1954, 268); *Хоч вона була наївна, але все ж розуміла, що не для праці куплено її на вагу золота* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 254); // Який виражає, виявляє недосвідченість, простодушність і т. ін. [Сабіна *(з явною насмішкою в голосі, але з наївним виразом обличчя):*] *Сабіна розуміє все, що треба* (Л. Укр., III, 1952, 158); *Валентина Миколаївна посміхнулась. Але не наївною, дитячою усмішкою, як можна було сподіватись* (Коп., Лейтенанти, 1947, 169); // Викликаний життєвою недосвідченістю, необізнаністю. *Юзя тепер вже багато чого догадувалась без наївних і настирливих питань* (Л. Укр., III, 1952, 662); *Буде цікаво прочитати мої наївні, неохайні, але щирі й правдиві міркування* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 94); // Безпосередньо-простий, без хитрощів. *Вона розповіла наївну й зворушливу казку* (Донч., VI, 1957, 435); // *у знач. ім.* **наївне**, ного, *с.* Щось безпосередньо-просте, викликане життєвою недосвідченістю. *Філософські концепції Гречкуна частенько віддавали туманом, було в них немало і дивацтва, і казкових мрій, було багато й наївного* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 107).

△ **Наївний реалі́зм** *див.* **реалі́зм.**

НАЇВНИЧАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Удавати з себе наївного, виявляти наївність.

НАЇВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **наївний.** *Вона була дуже цікава дівчина. Але, мабуть, моя юнацька наївність була їй не зовсім до вподоби* (Кол., На фронті.., 1959, 53); — *Може, згодом, перечитуючи ці рядки, я сама посміюся з їх наївності, а може, й ні* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 95).

НАЇВНО. Присл. до **наївний.** *Сашко раптом в захваті шпурнув на підлогу кепку й наївно почервонів* (Коп., Лейтенанти, 1947, 83); *Йому здавалося, що все він говорить наївно* (Гончар, IV, 1960, 66).

НАЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЇ́СТИ**, ї́м, їси́; *наказ. сп.* **наї́ж;** *док., розм.* 1. *неперех.* З'їдати в якій-небудь кількості. — *А нащо ж ви радите оддати Гафійку в найми? — Раджу. Однаково пропаде дівка. Наїсть, нап'є вдома, тобі ж гірше буде... А їй одна доля: у наймах* (Коцюб., II, 1955, 17); — *Ось, багато напили, наїли, один втік, а цей неплатоспроможний! — швидко затараторила офіціантка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 140).

2. *перех.* З'їдаючи багато доброї їжі, набувати великий живіт, товсте обличчя і т. ін. — *Мій чоловік за вас кров проливав, а ви тут пики наїдаєте!* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 60); *Благально склав* [чоловік] *руки: — Я бідний хлоп! — Брешеш, таке пузо наїв!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 56); *Розчинились двері, і до нашої камери не зайшов, а поточившись, влетів якийсь чоловік.— Наволоч! Наїв морду!* (Збан., Єдина, 1959, 89).

НАЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЇ́СТИСЯ**, ї́мся, їси́ся; *наказ. сп.* наї́жся; *док.* Досхочу їсти, задовольняти потребу в їжі; насичатися. *Обідом так наїдався* [Славко], *що аж робилось йому гидко, не міг на страву подивитись* (Март., Тв., 1954, 239); — *Може, ти не наїдаєшся? Може, добавки тобі? Ти не соромся!* (Гончар, Тронка, 1963, 277); — *Коли ти, Попенко, наїсися? — спитав його Шестірний, закриваючи книжку* (Мирний, I, 1954, 331); — *Насипай ще, Миколко,— припрошує дядина. — Дякую,— кажу,— дядино, я вже наївся* (Багмут, Опов., 1959, 7); * Образно. *Кати! кати! людоїди! Наїлись обоє. Накралися; а що взяли На той світ з собою?* (Шевч., I, 1963, 246).

◇ **Блекоти́ наїстися** *див.* **блекота́; Наїстися бухані́в** *див.* **буха́н.**

НАЇДОК, дку, *ч.* 1. *перев. мн.* Все те, що їдять, що вживають для харчування; їжа. *В пічурках майнули пляшки, бутлі й повні всяких наїдків тарілки, прикриті рушником* (Н.-Лев., III, 1956, 370); — *Немає на світі кращого наїдку, як вареники! — каже він* (Мирний, IV, 1955, 365); *На столах все, що хоч: різні наїдки, шампан, пиво, води* (Гончар, I, 1954, 492); *Господиня накрила стіл убрусом і почала ставити наїдки на стіл* (Бурл., М. Гонта, 1959, 262).

2. *розм.* Ситість, насичення. [Зінько:] *Становий звелів дати мені аж два стакани* [чаю]: *таке солодке та гаряче, тільки що наїдку ніякого* (Кроп., II, 1958, 210).

НАЇЖА́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наїжа́чити.** * Образно. *Повз двері* [вагона] *почали пропливати наїжачені злинялою стернею поля* (Панч, Синів.., 1959, 13); *Куди податися з цього наїжаченого заводськими трубами міста?* (Ткач, Арена, 1960, 15).

2. *у знач. прикм.* Піднятий догори, який стоїть сторч (про волосся, щетину, вуса і т. ін.); настовбурчений. *З-під стрижених наїжачених вусів випинались товсті губи, які завжди щось шепотіли* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 52); *Наїжачене волосся.*

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Сердитий, роздратований. *Якщо він не був у роз'їздах, то по кілька разів заникував у контору: лютий, наїжачений, не підступись* (Гончар, I, 1954, 526); *Грізний, наїжачений, він підводиться на покуті, наступає на Смаранду* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 395).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Внутрішньо напружений, настороженний. *Данько, відкотивши комір шинелі, наїжачений сидить коло матері, жадібно поблискує з-під папахи на рідні місця* (Гончар, II, 1959, 137).

НАЇЖА́ЧИТИ *див.* **наїжа́чувати.**

НАЇЖА́ЧИТИСЯ *див.* **наїжа́чуватися.**

НАЇЖА́ЧУВАТИ, ує, *недок.*, **НАЇЖА́ЧИТИ**, чить, *док., перех.* Піднімати догори, ставити сторч (шерсть, волосся, щетину і т. ін.); настовбурчувати. *Пес злий, аж моторошно стає, коли він вишкірить свої зуби, наїжачить темно-сіру шерсть і загарчить* (Грим., Син.., 1950, 68); *Запишався півень мій, Наїжачив гребінь свій* (Пех., Казки.., 1958, 27).

НАЇЖА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЇЖА́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. Піднімати догори шерсть, щетину і т. ін. від страху, зла. *Підійшовши до загороди, Сагайдак якусь мить озирав кнура, що наїжачившись стояв у кутку станка, кліпаючи малесенькими білобрисими оченятами* (Добр., Тече річка.., 1961, 37); *Він* [собака] *вибіг наперед, наїжачився і сердито загавкав* (Панч, В дорозі, 1959, 95); // Підніматися догори, ставати сторч (про вуса, волосся, щетину і т. ін.); настовбурчуватися. *При посмішці вуса його ворушилися, наїжачувалися ще більше, ніж звичайно* (Собко, Скеля.., 1961, 70); *Чорні довгі вуса піднялись вгору і наїжачились* (Н.-Лев., IV, 1956, 331); *На голові в нього наїжачився чуб, густий, темно-русий* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); * Образно. *А з того боку вже наїжачився ятаганами загін яничарів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 110).

2. *перен., розм.* Внутрішньо напружуватися, бути готовим до чого-небудь. *Сиволап увесь наїжачився, готовий витримати найгарячішу бійку* (Ткач, Плем'я.., 1961, 30); *Він весь наїжачився і стояв у такій позі, наче лагодився негайно піти геть* (Гур., Через замети, 1961, 46).

3. *перен., розм.* Ставати злим, роздратованим; сердитися, гніватися.— *Кинь, Андрію, ти свої смішки,— наїжачився на цей раз голова* [артілі] (Гончар, I, 1954, 510); — *Хто ж ці потрібні люди? — вже зовсім наїжачився Андрій* (Собко, Срібний корабель, 1961, 113); // Виражати, виявляти незадоволення, обурення, протест проти кого-, чого-небудь. *Її обличчя, вся постать і навіть одежа наїжачились проти непевного нахлібника* (Стельмах, Правда.., 1961, 192); *Заарештовані вже не буянили, а тільки криво посміхались, дивуючись, мабуть, що проти них враз наїжачився майже увесь дивізіон* (Панч, I, 1956, 231).

НАЇЖДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наїжджа́ти.** *Щоб запобігти нещасним випадкам і наїжджанню на працюючих, в автомобільних господарствах установлюється строго визначений порядок руху автомобілів* (Підручник шофера.., 1960, 322).

НАЇЖДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАЇЗДИ́ТИ**, їжджу́, їзди́ш, *недок.*, **НАЇ́ХАТИ**, ї́ду, ї́деш, *док.* 1. Приїжджати в якій-небудь кількості. *До нашого пана Гості наїжджали* (Щог., Поезії, 1958, 118); *Наїжджають* [стражники] *на ярмарок в числі перших* (Гончар, Таврія, 1952, 33); *А пани наїздять та наїздять.. та все радяться, як тих гайдамаків запопасти* (Вовчок, VI, 1956, 333); *Андрій не покидав надії, що ось-ось не видко як наїдуть пани, усе полагодять і пустять фабрику* (Коцюб., II, 1955, 8); *Наїхали гості з воєводських земель, сусіди, далекі й близькі* (Ле, Наливайко, 1957, 133).

2. *розм.* Приїжджати іноді, на якийсь час; бувати наїздом. *Почали вони наїжджать у гості й частенько* (Вовчок, I, 1955, 44); — *Який же панич тепер наїжджає до Ваті? — випитував Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 175); *Він знов робити в МТС почав.. В Черкаси їздив, в Київ наїжджав* (Перв., II, 1958, 194); *До нас наїздив і довгенько проживав М. Л. Кропивницький* (Думки про театр, 1955, 30); // Приїжджати несподівано, раптово. *Під час сівби молодий пан часто наїздив у степ* (Юхвід, Оля, 1959, 74); *Цього ж ранку, як неждано наїхав був князь, так несподівано й виїхав* (Головко, II, 1957, 240); *Вранці наїхав із Гадяча суд* (Гончар, Таврія, 1952, 197).

3. Їдучи, наштовхуватися, натикатися, натрапляти на кого-, що-небудь. — *Який жаль,— тихо, з почуттям говорить Яків і торкає коня, наїжджаючи на тінь стрункої гордовитої дівчини* (Стельмах, I, 1962, 326); [Матушка гуменя:] *То чутно кінь тупа. Ще сюди як поверне, то чого доброго наїде* (Мирний, V, 1955, 111); — *Він* [паровик] *свистить, щоб на путі не стояли, щоб ні на кого не наїхати* (Вишня, I, 1956, 324).

НАЇЖДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наїздити.** *Біжить дорога до обрію. Наїжджена і збита копитами дорога* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 590); *Прокладена в переметах, наїжджена багатьма саньми дорога й обабіч неї високі кучугури* (Полт., Повість.., 1960, 258).

2. *у знач. прикм.* Утрамбований, укочений тривалою їздою (про дорогу, поверхню чого-небудь і т. ін.). *Було чути, як на дворі по наїжджeній дорозі свистіли і скрипіли, від'їжджаючи, сани* (Вас., I, 1959, 89); *Оксана незчулася, як перейшла селище біля станції і опинилась на грейдерному наїжджeному шляху* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 109).

НАЇЖДЖИЙ, а, е, *розм.* Який приїхав, прибув куди-небудь; приїжджий. *Отак розмовляли поміж собою наїжджі пани, гуляючи невеличкими гуртами по місту* (Мирний, III, 1954, 260); *Наїжджих пожильців уникала* [Лукина], *і вони обминали її* (Вол., Місячне срібло, 1961, 328); // *у знач. ім.* **наїжджі,** джих, *мн.* Люди, що приїхали, прибули куди-небудь. *Он з улиць показалися і наїжджі* (Мирний, I, 1954, 236); *Скільки видно, таборяться по пісках наїжджі, біліють ятки та намети* (Гончар, Таврія, 1952, 33).

НАЇЖДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наїжджувати.**

НАЇЖДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЇЗДИТИ**, ї́жджу, ї́здиш, *док., перех.* 1. Тривалою їздою утрамбовувати, укочувати дорогу або яку-небудь ділянку поверхні.

2. Привчати коня до їзди в упряжі, під сідлом, до рівного і швидкого бігу; виїжджувати.

3. *тільки док., розм.* Проїхати яку-небудь відстань. *На машині наїздили понад 17 тисяч кілометрів.*

НАЇЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наїжити.** * Образно. *Дно* [ставка] *наїжене було великими й малими обломами скал* (Фр., VI, 1951, 24); *Пароплав спинився проти красивого міста, серед ріки, тісно заставленої суднами, наїженої сотнями гострих щогл* (Горький, Дитинство, 1947, 13).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **наїжа́чений** 2—4. *З-під пахи* [кожушини] *стриміли йому три космики чорної вовни, як грубі наїжені вуси* (Март., Тв., 1954, 119); *Мусій мовчки вийняв з кишені банкнот з наїженими.. бровами пана Пілсудського* (Козл., Ю. Крук, 1957, 372); — *Ти чому така наїжена, Нінко, що сталося?* (Донч., V, 1957, 426); *Люди, що кілька хвилин тому веселились тут гучно та буйно, стояли німою стіною, насуплені та наїжені* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 193).

НАЇЖИТИ *див.* **наїжувати.**

НАЇЖИТИСЯ *див.* **наї́жуватися.**

НАЇЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЇЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Те саме, що **наїжа́чувати.** *Дивились* [вівчарки] *задумливо в гори, готові в одну хвилину* *скочить на ноги, показать зуби та наїжити шерсть* (Коцюб., II, 1955, 319); *Ціла хмара чорних ворон злетіла звідкись і позасідала на гіллі довкола хатини, наїживши скучно дрібне пір'я* (Коб., I, 1956, 551); *Зморщив* [Дем'ян] *від напруги круто піднесений догори невеличкий свій ніс, наїжив ріденькі вусики* (Крот., Сини.., 1948, 40).

НАЇЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЇЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* Те саме, що **наїжа́чуватися**. *Горобці цвірінькали, сварилися, піднімали бійку на каштанах, ..падали на тротуар, наїжившись, лементували, захлиналися, кусалися* (Томч., Готель.., 1960, 285); *Неголена борода, наїжившись, мов їжак голками, сивою щетиною, здавалось, поділяла обурення свого хазяїна* (Коцюб., I, 1955, 237); *Данилові здавалося, що серце йому з переляку луснуло, а під шапкою наїжилося волосся* (Трубл., I, 1955, 157); *Відцвів будяк, наїжившись сухими колючками* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 235); *Як вовчиця, оберігаючи дітей, уся наїжилася* [Галя], *жде тільки одного замаху, щоб разом кинутись на свого ворога* (Мирний, I, 1949, 409); *Гуральський наїжується, як хижий звір, сичить крізь зуби* (Ірчан, I, 1958, 165); * Образно. *Бомбить* [авіація] *гірські шляхи, бомбить села. Тоді дороги й садки наїжуються стволами зеніток* (Гончар, III, 1959, 84).

НАЇЗД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **наїзди́ти, наїжджа́ти**. *Перевантажені шини легко руйнуються при наїзді на виступаючі предмети* (Підручник шофера.., 1960, 244); *Подавати звуковий сигнал в населеній місцевості водій має право лише для попередження наїзду або зіткнення* (Автомоб., 1957, 264).

2. Приїзд, прибуття кого-небудь у великій кількості. *Літом ми зробимо знов наїзд на Вас* (Л. Укр., V, 1956, 134); *Завдяки третьому наїзду тих гостей, панує в Тарнові скрута* (Еллан, II, 1958, 259); — *Кажуть, злякалася пані чабанського наїзду, гайнула десь аж в Преображенку на весь день...* (Гончар, Таврія, 1952, 207); // Приїзд кого-небудь на нетривалий час або несподівано. *Серед пригод, які вносили різноманітність у наш побут, були наїзди Рабиновичевого батька* (Еллан, II, 1958, 33); *Ні один з таких наїздів князівських селянам не обходився без сліз* (Головко, II, 1957, 236).

3. *заст.* Раптовий, короткочасний напад. *Оце батько розкаже про наїзди на Туреччину* (Мирний, II, 1954, 84); *Магнати вели міжусобні війни, робили напади, або, як їх називали, «наїзди» на міста й села, грабували й розоряли їх* (Іст. СРСР, I, 1957, 156); *Втікачі на свій розум робили наїзди на ближчі хутори, забивали пана і знову ховалися у хащах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 51).

4. *заст.* Скупчення, зосередження в одному місці великої кількості людей. *Саме великий наїзд... Ціле чорне подвір'я каретами, колясами та повозками заставлено* (Мирний, II, 1954, 99); *Чи коли й був отакий наїзд у Щербанівці, як під оцей ярмарок. Весь вигін — ярмарковище — був запруджений возами* (Головко, II, 1957, 183).

НАЇЗДИТИ *див.* **наїжджувати**.

НАЇЗДИ́ТИ *див.* **наїжджа́ти**.

НАЇЗДИТИСЯ, їжджуся, їздишся, *док.* Багато, досхочу поїздити. *Учора я так наїздився по Хоролу на човні, що аж спина пальта мого була мокра од поту* (Мирний, V, 1955, 349); *Наїздивсь я в Парижі тім, Ще більше находивсь* (Воскр., Подивись.., 1962, 38).

НА́ЇЗДОМ, *присл.* Приїжджаючи на короткий час або зрідка. — *Вже ж ми і ворожок питали, так кажуть, наїздом був* [москаль] (Кв.-Осн., II, 1956, 397).

НАЇЗНИК, а, *ч.* 1. Той, хто їде верхи на коні. *Відбирав я тоді від наїзника Лебедя* [коня] *і вів його у партизанську стайню* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9); *Лоша необхідно підкорити волі людини, виробити в ньому слухняність, яка має виявлятися в готовності виконувати всі вимоги наїзника* (Конярство, 1957, 111).

2. Цирковий артист, який виконує різноманітні вправи на коні. *Матрос Шурка з Молдаванки був неабиякий їздець: змалку він навіть мріяв стати наїзником у цирку* (Смолич, V, 1959, 790).

3. Фахівець, який тренує рисистих коней на іподромах, кінних заводах і т. ін. [Степан:] *Чорт мій знамениту на весь Союз Стрілу обставив на цілих дві з чвертю секунди. Тоді мою особу з кращим наїзником московського іподрому в усіх газетах помістили* (Корн., II, 1955, 87).

4. *заст.* Вершник, який здійснює збройний напад; нападник. *Громада приняла його в свої члени, живила його і зодягала за чергою, загально люблячи і поважаючи його за рани, понесені в війні з наїзником* (Фр., VI, 1951, 53); — *Руське плем'я не терпить чужого наїзника і проганяє його при першій нагоді* (Оп., Іду.., 1958, 565).

5. Те саме, що **їзде́ць**³. *Майже нічого не дають як запилювачі і численні мухи, а також такі комахи, як горіхотворки, трачі, наїзники* (Бджоли, 1955, 109).

НАЇЗНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **наїзник** 1—4. *Тут ще наїзниця скакала І військо немале вела* (Котл., I, 1952, 197).

НАЇЗНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до наїзника (у 1—4 знач.).

НАЇСТИ *див.* **наїда́ти**.

НАЇСТИСЯ *див.* **наїда́тися**.

НАЇХАТИ *див.* **наїжджа́ти**.

НАЙ¹, *част.*, *діал.* 1. Хай, нехай. [Маня:] *Хто обвинитель* [обвинувач]? *Най виступить і говорить!* (Фр., IX, 1952, 8); *Най уже на тім скінчиться, що вони не могли побратися. Най уже так буде* (Коб., II, 1956, 21).

2. *у знач. спол.* Уживається у знач. щоб.— *Ходім зараз до матері, най вона втішиться, що має таку добру дитину...* (Коцюб., I, 1955, 18); — *Дай та дай мені того борщу, най хоч похлептаю* [похлебчу] (Март., Тв., 1954, 36); — *Співай, хлопче. Най серце за неправду болить змалечку* (Головко, II, 1957, 11).

НАЙ², на́ю, *ч.* Духовий дерев'яний музичний інструмент; флейта з кількох трубок. *Серце завмерло, не стука, Піснею сповнене вкрай. Грає Феніке Лука, Чари розсипав най* (Дор., Літа... 1957, 98); *Через Карпати і Дунай Прислали подарунок — най. А давню має він прикмету: То сім сопілок з очерету* (Мал., III, 1957, 319).

НА́ЙДА, и, *ч. і ж.*, *розм.* Те саме, що **зна́йда**. *А що ти подієш.., що Найдою його* [сироту] *прозвали і інше, як Найда, не хочуть і звати, і честь йому завше, як найді* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 155); *Як трохи піднявся на ноги «найда», то дідові свині пас, а вже парубком узяли його до замку і перше приставили до панських собак* (Морд., I, 1958, 140).

НА́ЙМАНЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Той, хто найнявся на роботу до приватного власника, підприємця; найманий робітник. *Син дрібного орендаря, найманця в панських маєтках, ..Янка народився 1882 р. в глухому фільварку* (Рильський, III, 1956, 392).

2. Солдат або офіцер найманої армії; наємник. *Хвацько дзенькаючи срібними острогами, Прудивус, перевернувшись нараз на бравого найманця, підійшов до столу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 433); *Десятитисячний загін німецьких найманців, що служили у польському війську, був притиснутий до Бугу і знищений* (Визначні місця Укр., 1958, 127).

3. *перен.*, *зневажл.* Той, хто захищає чужі інтереси не з переконання, а з корисливих мотивів. *Вчені най-*

манці капіталу з особливою запопадливістю взялися за перекручення історичного досвіду розвитку народів (Ком. Укр., 1, 1961, 55); *Письменник* [Ярослав Галан] *читав черговий свій памфлет чи фейлетон, в якому таврував фашизм та його найманців із смітника українських буржуазних націоналістів* (Мист., 4, 1962, 27).

НА́ЙМАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **найма́ти.**

2. *у знач. прикм.* Стос. до найму. *Наймана плата; Наймана ціна;* // Який провадиться, здійснюється на основі найму. *Батьки в його були селяни, самі на себе працювали, самі їли... Найманої праці не експлуатували* (Вишня, I, 1956, 247); *Умовою існування капіталу є наймана праця* (Комун. маніф., 1947, 26).

3. *у знач. прикм.* Який найнявся на роботу, службу і т. ін. і виконує її за плату. *Наймані робітники становлять певний клас в сучасному* [капіталістичному] *суспільстві* (Ленін, 21, 1971, 254); *Найманий шофер ладить машину* (Ю. Янов., II, 1958, 60); *Проти найманої, проти чужої армії іде зараз оця народна озброєна сила, оця улюблена кіннота республіки* (Гончар, II, 1959, 384).

4. Узятий у найми, не власний. — *Коли ми найманою хурою їхали пристанційним присілком — здавалось, все вимерло* (Досв., Вибр., 1959, 38); — *У Мар'янівці ми тяжко бідували, жили в найманій хаті* (Минуле укр. театру, 1953, 11).

НА́ЙМАНКА, и, *ж.* 1. Жін. до **на́йманець.**

2. *розм.* Потреба в найманій робочій силі. *Якщо є найманка де, а в тебе й шкапа є, то заробиш* (Сл. Гр.).

НАЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **найма́ти** і **найма́тися.** *В. І. Ленін у книзі «Розвиток капіталізму в Росії» писав: «Містечко Кривий Ріг — великий ринок наймання на землеробські і на гірничі роботи»* (Визначні місця Укр., 1958, 170); *За договором про наймання майна одна сторона* [наймодавець] *зобов'язується надати іншій* [наймачеві] *майно за певну винагороду для тимчасового користування* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 28).

НА́ЙМАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **на́йманець.**

НАЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЙНЯ́ТИ**, найму́, на́ймеш, *док., перех. і без додатка.* 1. Брати, приймати на роботу, службу і т. ін. кого-небудь на певних умовах. *Надвечір у село прийшов прикажчик до машини хлопців наймати* (Мирний, IV, 1955, 242); *Подивився-подивився* [хазяїн] *і каже: — Наймаю до осені. Харчі мої, а за гроші й не балакайте* (Тют., Вир, 1964, 30); *Ну, панич як панич, пожартував трохи з старої, але Андрія найняв. До прикажчика в поміч* (Коцюб., II, 1955, 39); — *Ще будеш мені в ноги падати, будеш чоботи лизати, щоб найняв у економію* (Стельмах, I, 1962, 393).

2. Брати для користування що-небудь за плату на певний час. *З осені він безпремінно наймає десятин з п'ятнадцять, а то і всі двадцять поля* (Мирний, IV, 1955, 212); *Мати наймала щороку грядку на городину* (Вас., IV, 1960, 10); — *Оце я тут живу,— сказала Нонна.— Кімнату наймаю в однієї вдови-офіцерші* (Гончар, II, 1959, 245); *Крижицький.. у заможнішого господаря наймав збиту з дощок комірку з віконцем поверх дверей* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 158); *Галя раніш жила у свекрухи, тепер же найняла собі домівку* (Л. Укр., V, 1956, 125); *Я пройшов по мокрому пероні, Дихаючи повними грудьми, І найняв підводу* (Рильський, II, 1960, 15).

3. Влаштовувати кого-небудь на роботу, службу і т. ін.; віддавати у найми, у розпорядження кого-небудь.— *А з вольними козаками Що я виробляла? Кому я їх не наймала, Не запродавала?* (Шевч., I, 1963, 298); — *От коли я повів тебе наймати до Варчуків, там обдивилися, обмацали очима з усіх боків і питають: — Скільки ж років синові?* (Стельмах, II, 1962, 30); — *Вчора батько на ярмарку найняли мене* (Гр., Без хліба, 1958, 68).

4. Здавати кому-небудь на тимчасове користування, віддавати в найми, в оренду. *От я й надумала собі: «Піду я поденно робити!» Порадились із Прокопом та й вдались до хазяйки, що хату наймала. Своє лихо оповістили, питаємо, чи буде її рада на те, щоб ми поденно за хату їй сплачували* (Вовчок, I, 1955, 139).

НАЙМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЙНЯ́ТИСЯ**, найму́ся, на́ймешся, *док.* 1. *куди, до кого, у кого, з інфін. і без додатка.* Поступати на роботу, службу по найму.— *Казала ж — наймайся до панського двору, я на кухні служила б...* (Вас., I, 1959, 113); *Дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися* (Ів., Укр.. казки, 1950, 67); — *Ми.. не могли б у вас, мамко, найнятися служити?* (Калин, Закарп. казки, 1955, 68); *Найду долю, одружуся, Не найду, втоплюся, Та не продамся нікому, В найми не наймуся* (Шевч., II, 1963, 204); *Перед тим, як найнятися в економію, Мар'ян Поляруш пішов на сповідь* (Стельмах, I, 1962, 187).

◇ **Як (мов, ні́би, нена́че** *і т. ін.)* **найня́вся (найняла́ся** *і т. ін.)* — хто-, що-небудь активно, інтенсивно діє і т. ін. *А дощ періщить, як найнявся* (Кучер, Голод, 1961, 279); *Вийшов з хати і почав рубати дрова. Рубав до самого вечора, мов найнявся* (Л. Укр., III, 1952, 640); *Сонце неначе найнялось, так немилосердно пече* (Хижняк, Килимок, 1961, 46).

2. *тільки недок.* Пас. до **найма́ти** 4. — *Набрела я й хатку таку, що наймалась, а грошей нема* (Вовчок, I, 1955, 138);— *В нас на шибці наліплена записка, що одна кімната наймається,— тихо обізвалась Уляся* (Н.-Лев., IV, 1956, 320).

НАЙМА́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до наймача. *Грізний подих заробітчанського берега поступово докочувався й на гору, до наймацьких контор* (Гончар, Таврія, 1952, 87).

НАЙМА́Ч, а́, *ч.* Той, хто наймає кого-, що-небудь. — *Може б, трапився якийсь наймач та взяв мене на службу до себе* (Н.-Лев., IV, 1956, 284); *Виникають у степу батраки. Ось їх величезні юрби біля берега Дніпра.. Чекають наймача* (Довж., Зач. Десна, 1957, 517).

НАЙМА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **найма́ч.**

НАЙМЕ́ННЯ, я, *с.* Ім'я людини або її прізвище. — *Її наймення Ісідора, А вродлива!.. не списати!..* (Л. Укр., I, 1951, 371); *Наймення йому було Думенко, а по-вуличному його дражнили: «невдачливий»* (Григ., Вибр., 1959, 109); // Назва чого-небудь. *Вона* [газета] *грунтовно відрізняється від річки з тим же найменням. Тоді як у річці Десні занадто багато води, в газеті «Десні» її надто мало* (Сам., II, 1958, 337); *І над озером з найменням Ленін Силою і славою доби Неспокійні, молоді, зелені Виросли незігнуті дуби* (Нагн., Вибр., 1957, 289); // Друга назва кого-, чого-небудь. *Вони* [літаки] *колись бомбили фриців у курських та українських кукурудзах і там дістали від бійців жартівливе наймення «кукурудзників»* (Гончар, III, 1959, 283); *Наймення це до неї міцно пристало, але вона за нього не ображалася* (Руд., Вітер.., 1958, 33).

НАЙМЕНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **найменува́ти.** *Тут, в містечку робітничім, найменованім Лисичим, нами знайдено було і проміння, і тепло* (Уп., Вірші.., 1957, 171).

НАЙМЕНУВА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **на́зва.** *Коли прикордонник, читаючи документи Черниша, перепитав найменування частини, сержант раптом урвав* *свою розповідь* (Гончар, III, 1959, 8); *Сполучники не виступають безпосередніми виразниками понять або найменувань предметів* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 332).

НАЙМЕНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Дати кому-, чому-небудь назву, найменування; назвати.— *Пана Стьопу наші партизани найменували поміж себе старшим, хоча літами він був, кажуть, юнак юнаком* (Гончар, III, 1959, 321); *Стару бувальщину прознали Дівчата тої сторони, І хмурий пам'ятник вони Фонтаном сліз найменували* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 226).

НА́ЙМИ, ів, *мн.* Робота або служба, на яку хто-небудь найнявся. *Співа матрос, як той козак, Що в наймах виріс сиротою* (Шевч., II, 1963, 105); — *Не пущу я тебе в найми до панів,— сказав батько, — коли хоч, то наймайся в мужика* (Н.-Лев., II, 1956, 47);— *Було нас у сім'ї четверо, старші ходили по наймах, а я при батьках перебував* (Тют., Вир, 1964, 29);— *Як живеться? У наймах усяк буває, а доброго нема* (Стельмах, I, 1962, 307).

Віддава́ти (відда́ти, здава́ти, зда́ти *і т. ін.*) **в на́йми**: а) здавати кому-небудь на тимчасове користування, в оренду. *Господарство у Мошка було мізерне, поля Гершкового не оброблював, а віддавав його в найми за другий сніп* (Фр., III, 1950, 47);— *Кімната, яку ми вирішили здати в найми,— одна з найкращих* (Вільде, Сестри.., 1958, 296); б) наймати до кого-небудь на службу, роботу. *Віддали його у найми до попа* (Мирний, V, 1955, 310); **Іти́ (піти́) в на́йми** — найматися на роботу, службу до кого-небудь. *Та знемігся неборака — Хоч продавай хату Та йди в найми* (Шевч., II, 1963, 127); *Пожила півроку у свекра та свекрухи, та й знову у найми пішла* (Мирний, IV, 1955, 355).

НА́ЙМИТ, а, *ч.* 1. Робітник, що працює по найму у приватного власника, підприємця; батрак. *Він згадав, як служив колись у лихих людей наймитом* (Вовчок, I, 1955, 150); *В кінці чумацького стоїща засліплений злістю Плачинда налітає на споконвічного наймита Мар'яна Поляруша* (Стельмах, I, 1962, 26); * У порівн. *Чула* [Явдоха], *що він ходив по роботах; він — хазяйський син, як простий наймит, робить на чужих людей...* (Мирний, IV, 1955, 42).

2. *перен., зневажл.* Той, хто захищає чужі інтереси не з переконання, а з корисливих мотивів. *Ваші господарі — Наймити татарам, Турецьким султанам* (Шевч., I, 1963, 97); *Хіба треба шукати імперіалістам кращого, вірнішого наймита, ніж римська церква, яка є втіленням всього косного, агресивного і кровожерливого?!* (Мельн., Обличчя.., 1960, 11).

НАЙМИТІ́ВСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **на́ймитський**. *Звістка про наймитівський бунт блискавично облетіла шляхту і військо князя* (Ле, Наливайко, 1940, 91).

НА́ЙМИТСТВО, а, *с.* Збірн. до **на́ймит** 1. *Спочатку, коли революція поставила руба питання — або з біднотою, або проти, Садвокас вагався, але потім рішуче став на бік бідноти й наймитства* (Донч., I, 1956, 170).

НА́ЙМИТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **на́ймит** 1. *Порішили вони* [діти] *такеньки усі, щоб іти у наймити; а поки наймитська служба, поки що, то було їм страх як нудно сидіти на печі* (Вовчок, I, 1955, 293); *Наймитська комісія переходить з хати в хату, все перевіряє, оформлює* (Ірчан, II, 1958, 406); *Гриця майже щоліта наймали пастушком чи погоничем до заможних дядьків. Горьоване наймитське життя!* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 34).

НАЙМИТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наймитува́ти**. *І враз на мить згадалися довгі роки наймитування в Мухамедова, довгі роки безпросвітної роботи* (Донч., I, 1956, 123); *Наймитування у глитаїв, повсякденна боротьба за шматок хліба виховали з неї людину, що вміла постояти за себе* (Кир., Вибр., 1960, 350).

НАЙМИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Працювати наймитом у кого-небудь, служити по найму. *Чоловік наймитував, гірко бідив, на чужих робив* (Фр., IV, 1950, 25); *Він вивчився читати якимсь дивним способом, наймитуючи ще замолоду в дяка* (Гр., II, 1963, 67); *Свир учився в сільській школі тільки дві зими, а підрісши, наймитував по панських економіях* (Панч, II, 1956, 71).

НАЙМИТЧА́, а́ти, *с.* Малолітній хлопець, що наймитує в кого-небудь.— *А в минулому я не тинявся б наймитчам обшарпаним по чужих стернях, ріллях... Не було б цього, — не був би я Яшком, комсомольцем завзятим* (Головко, I, 1957, 142).

НАЙМИТЧУ́К, а́, *ч.* 1. Хлопець-наймит. *Попівський наймитчук.*

2. *перен., зневажл.* Те саме, що **на́ймит** 2. *Вчорашні фашистські наймитчуки товпляться на американських та інших імперіалістичних задвірках* (Мельн., Обличчя.., 1960, 9).

НАЙМИТЮ́ГА, и, *ч., зневажл.* Те саме, що **на́ймит** 1. *Доорався та наймитюга Та до темного луга, Випрягає та наймитюга Та сірі воли з плуга* (Нар. лірика, 1956, 142).

НА́ЙМИЧКА, и, *ж.* Жін. до **на́ймит** 1. *Вранці Марко до наймички Ручки простягає І мамою невсипущу Ганну величає...* (Шевч., I, 1963, 314); *Пішла я на заробітки в город; стала в одних панів за наймичку* (Вовчок, I, 1955, 86); *Недалечко жив козак Соломко. Була у нього в наймичках уже літня жінка* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 366).

НАЙМИЧКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Працювати наймичкою; бути служницею, найманою робітницею в кого-небудь. *На старості літ прийшлося наймичкувати в людей* (Мирний, II, 1954, 177).

НАЙНЯ́ТИ *див.* **найма́ти.**

НА́ЙНЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **найня́ти.** *Закладається фундамент корівника. Там працюють найняті за готівку муляри* (Руд., Остання шабля, 1959, 367); *Щасливий той, у кого нива Своя, не найнята на рік* (Сам., I, 1958, 77); *Серед двору стоїть великий, запряжений четвериком фаетон, найнятий Петром Антоновичем для переїзду* (М. Ол., Леся, 1960, 27); // *у знач. прикм. Найняті робітники пішли на обід в казарми* (Н.-Лев., II, 1956, 208);— *Наскидають мені в торбу хліба та бубликів, а в жменю шажків, а я тим оплачу свою злиденну найняту кімнатку* (Н.-Лев., IV, 1956, 297); // **на́йнято**, *безос. присудк. сл.*— *Навіщо вам економія? — До машини найнято — хліб жати* (Мирний, IV, 1955, 243).

НАЙНЯ́ТИСЯ *див.* **найма́тися.**

НАЙО́М, на́йму, *ч.* Дія за знач. **найма́ти, найня́ти** і **найма́тися, найня́тися.** *Спеціальною постановою ЦВК і Раднаркому, що вийшла в липні 1922 р., були визнані недійсними всі кабальні умови на оренду землі, найом батраків* (Іст. УРСР, II, 1957, 238); // Робота або служба, на яку можна найнятися. *Цієї весни валка підбиралася переважно з молоді, свіжої, міцноногої, настроєної іти хоч до моря в пошуках кращого найму* (Гончар, Таврія, 1952, 8).

По ві́льному на́йму — на цивільну службу в військових установах.— *Вас, звичайно, демобілізують, але ж ви можете залишитися в редакції по вільному найму* (Кучер, Голод, 1961, 200).

НАЙО́МНИЙ, а, е. Стос. до найму. *Найомна плата; Найомна ціна.*

НАЙТИ́^{1} *див.* **нахо́дити**^{1}.

НАЙТИ́^{2} *див.* **нахо́дити**^{2}.

НАЙТИ́СЯ *див.* **нахо́дитися.**

НАЙТО́В, а, *ч.*, *мор.* Мотузка, трос, який використовується для зв'язування кінців двох або кількох канатів, а також для кріплення шлюпок, рухомих предметів на судні і т. ін.

НАЙТО́ВИТИ, влю, виш; *мн.* найто́влять; *недок.*, *перех.*, *мор.* Скріплювати, з'єднувати найтовом.

НАКАДИ́ТИ, каджу́, ка́диш, *док.* 1. Кадячи, напустити багато диму; надимити, накурити. *Всі до одного поскручували цигарки.— Оце ж накадите повну хату,— забідкалася Уляна* (Тют., Вир, 1964, 212); *— Ти чого ж не спиш, Даниле? Це вже, мабуть, той бусурман збудив. Ото — розкашляється, розшвендяється, накадить своєю люлькою* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31).

2. Здійняти куряву; напилити. *Василь помовчав, косо поглядаючи на сестру, потім почав бурчати:— От накадила! Як чорт дорогою... Хоч би віник помочила!* (Мирний, IV, 1955, 28).

НАКА́З, у, *ч.* Офіційний документ, в якому викладається розпорядження, постанова і т. ін. військового начальника, керівника установи, підприємства, організації і т. ін. *Щорс швидко пробіг очима пункти наказу, які не стосувалися безпосередньо його полку* (Довж., І, 1958, 143); *Вожата вивісила в школі наказ, в якому.. висловлювалась нам, кращим розвідникам, подяка* (Донч., V, 1957, 202); *Повернувся він наляканий, сердитий і відразу ж написав наказ про звільнення Щербицької з роботи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 45); // Розпорядження, настанова, вказівка і т. ін. *Тільки що пан почав повертатися, як Остап уже стояв, вирівнявшись, наче верства, і, покірливо опустивши руки, дожидав панського наказу* (Мирний, IV, 1955, 30); *Сергійко, як тільки зринав із дому, забував про материні накази і запотиличники, робив своє* (Тют., Вир, 1964, 26).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) нака́з** *див.* **віддава́ти.**

НАКАЗА́ТИ^1 *див.* **нака́зувати.**

НАКАЗА́ТИ^2, ажу́, а́жеш, *док.*, *перех.* 1. Говорячи, повідомити, висловити багато чого-небудь; наговорити.— *Отам уже я наслухаюся і її чудових казок, і її веселих приповісток! Чого, чого тільки вона не накаже, поки не поснемо обидві?* (Мирний, IV, 1955, 337); [Василина:] *Старі люди, дочко, багато дечого накажуть, та хіба всьому тому і віри йняти?* (Вас., III, 1960, 59).

2. *розм.* Звести наклеп або просто наговорити неправди, обманути.— *Чи підемо, дівчата, до Супруненка колядувати, чи минемо?..— Ти ж, кажуть, його Хведора причарувала,— плеще Ївга.— Чого не накажуть. Он і про тебе кажуть.— Що ж про мене кажуть? — Казаному кінця нема,— одказала Христя* (Мирний, III, 1954, 40); *Входить він, а біля ковадла батько кує.. А в голові думка перша — про матір: — Що ж то вони наказали? Ну й мати ж — отак піддурили. Он воно що — батько кують, а не вмерли* (Головко, II, 1957, 390).

НАКАЗНИ́Й, а́, е́, *іст.* 1. Який містить у собі наказ, розпорядження. *У так званій наказній пам'ятці (інструкції), виданій якутським воєводою Головіним, Пояркову наказувалось «итти на Зею и Шилку реку для государева ясашного сбору»* (Видатні вітч. географи.., 1954, 12).

2. *у знач. ім.* **наказни́й**, но́го, *ч.* Особа, тимчасово призначена урядом на керівну посаду в козацькому війську.— *З весел! — віддав наказ Жмайло.. Хвилі, немов з тої команди наказного, показилися, рвонули, загули пекельним гулом, якого аж від самої Кафи не чули козаки в човнах* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 402).

Наказни́й ге́тьман (ота́ман, війт *і т. ін.)* — на Україні в XVII—XVIII ст.— особа, що тимчасово обіймала посаду гетьмана (отамана, війта і т. ін.), на яку призначалась урядом або обиралась козацькою старшиною. *А мене послали На столицю з козаками Наказним гетьманом!* (Шевч., I, 1963, 248); *Про життя талановитого українського письменника, наказного отамана Війська Чорноморського Якова Герасимовича Кухаренка, маємо дуже мало звісток* (Коцюб., III, 1956, 49).

НАКАЗО́ВИЙ, а, е. Який містить у собі наказ; стос. до наказу.— *Леонід! Щоб це було востаннє,— в голосі дівчини прохопились наказові нотки.— Навіщо форсити? Ти чуєш?* (Гончар, IV, 1960, 60); *Звучить наказова, коротка, як постріл, команда: — Старт!* (Рад. Укр., 26.IX 1962, 3).

△ **Наказо́вий спо́сіб**, *грам.*— форма дієслова, яка виражає наказ, спонукання, прохання, побажання і т. ін. *У сучасних слов'янських мовах розрізняють дійсний, умовний і наказовий способи* (Сл. лінгв. терм., 1957, 179).

НАКАЗО́ВО. Присл. до **наказо́вий.**— *Залишіться,— спробував затримати батька..— Залишіться! — вже наказово, але безнадійно гукнув услід батькові* (Логв., Літа.., 1960, 14).

НАКА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нака́зувати.**

НАКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКАЗА́ТИ**, кажу́, ка́жеш, *док.* 1. *з інфін.* Віддавати наказ, розпорядження кому-небудь. *Наполеон наказував посилати в бій свіжі сили, дивуючись хоробрості і стійкості росіян* (Коч., Зол. грамота, 1960, 105); *Дід-провідник зупинився, наказав усім залазити в комиші, скласти свої клунки й бути напоготові* (Коцюб., I, 1955, 348); *Черниш наказав розвантажити коней і відправити їх назад з двома бійцями* (Гончар, III, 1959, 99); // *що, з спол.* щоб. Давати вказівки, поради; повчати. *Знов мені нагадалася небіжка неня. Бувало наказувала мені, щоби я шанувався, бо не буде з мене господаря* (Март., Тв., 1954, 203); *Ми розпрощалися з батьком, але він ніяк не міг відірватися від нас. Він щось наказував, щось говорив і мені, і бабусі, й матері* (Томч., Готель.., 1960, 76); // *перен.* Вимагати що-небудь. *Справи свої на землі так рихтуй, як наказує серце* (Л. Укр., IV, 1954, 278); *Коли Уельський принц зійшов на батьків трон, Він, як наказує традиції закон, Перед підданцями промову мав поважну* (Рильський, I, 1960, 233).

Як нака́жете — як хочете, як вам завгодно. [Паламар:] *Коли б у вас настрій до весілля не змінився.* [Римар:] *Як накажете це розуміти?* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 9).

2. *заст.* Передавати, переказувати про когось, щось кому-небудь через кого-небудь.— *Наказували з міста — будете учора. Цілий день ждали, а вас немає* (Мирний, III, 1954, 299); *Ой, недалеко Мій милий від мене, Та ніким наказати* (Укр.. лір. пісні, 1958, 329);— *Брати-товариші! Коли хто вернеться додому, накажіть моїй жінці, нехай не журиться, не плаче* (Н.-Лев., II, 1956, 213).

3. *тільки недок.* Говорити, вимовляти що-небудь при одночасному виконанні якої-небудь дії; примовляти. *Чули либонь* [люди], *як напустився Йосип на Параску за ту дитину, як Параска, коли не було Йосипа дома, гойдала його, наказуючи: «моє ти паненятко!»* (Мирний, IV, 1955, 43).

НАКА́ЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нака́зувати.** *Зробив* [Меценат] *рукою рух, не то наказуючий, не то запрошуючий, щоб хористи зайняли місця на бенкеті* (Л. Укр., III, 1952, 447).

НАКАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Забруднити, замазати що-небудь. *Накаляла білі ручки,* *Кватирочку одсуваючи; Заплакала карі очі, Чумаченька виглядаючи* (Чуб., V, 1874, 685).

НАКАНІФО́ЛИТИ *див.* **наканіфо́лювати.**

НАКАНІФО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКАНІФО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Натирати що-небудь каніфоллю. *Наканіфолювати смичок.*

НАКА́ПАТИ *див.* **нака́пувати.**

НАКА́ПОСТИТИ, ощу, остиш, *док.*, *розм.* Наробити пакості, нашкодити. *З самого початку Марія Африканівна помітила, як почервонів, зайшовши до кабінету, учень, і зрозуміла, що він таки накапостив* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 11).

НАКА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКА́ПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Капаючи, попадати куди-небудь або наповняти, наливати що-небудь.— *Оце розридалась, неначе мала дитина: ще в чай накапають сльози* (Н.-Лев., VI, 1966, 57); *Лиш сочить, сльозить* [потік] *із каменя. Підставиш руку — накапає повно тобі сцілющого* [зцілющого] *нектару* (Хотк., II, 1966, 301); * Образно. *Се він, проклятий, В душу молоду Накапав трути, дикої розпуки* (Фр., XIII, 1954, 284).

2. Капаючи чим-небудь на щось, заливати, забруднювати його. *Накапати на скатерку води.*

3. *перен.*, *розм.* Доносити, обвинувачувати кого-небудь у чомусь.— *Навіщо ти бунтуєш чесних колгоспників? — Сергій накапав? — Не твоє діло* (Тют., Вир, 1964, 87).

НАКАРА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех.* Док. до **кара́ти.** *Накарав міх, що й торби страшно* (Номис, 1864, № 5794); — *Бажав би я, що б ти, Миколо, узяв з собою сього вітрогона та по дорозі беріг його... А молодого завсіди напутити, а деколи й накарати треба!* (Оп., Іду.., 1958, 401).

НАКАРА́ЧКАХ *див.* **накаря́чках.**

НАКАРА́ЧКИ *див.* **накаря́чки.**

НАКАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накарбува́ти.**

НАКАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКАРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Робити різальним інструментом або гострим предметом зарубки, позначки, нарізи і т. ін. на чому-небудь.

2. Вирізьблювати що-небудь на металі, камені і т. ін. *Думаю про творчість: Про дикуна, .. що гострим камінцем Накарбував серед стіни в печері Якогось мамонта або ведмедя Всім людям на велике дивування* (Рильський, II, 1960, 60).

НАКАРБУВА́ТИ *див.* **накарбо́вувати.**

НАКА́РКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. За народними повір'ями — каркаючи, накликати лихо, неприємність і т. ін. (про ворону). *Вона* [ворона] *повернулася з дуба тільки ввечері і накаркала такого дощу й грому, що погноїла все сіно* (Довж., Зач. Десна, 1957, 495).

2. *перен.* Багато сказати про що-небудь неприємне, недобре. *Клава взяла чемодан в другу руку, кинула весело: — Наговорила, накаркала — тьху! Не будемо гадати та загадувати* (Ряб., Жайворонки, 1957, 122).

НАКАРЯ́ЧКАХ, НАКАРА́ЧКАХ, *присл.* На долонях рук і на колінах. *Через поріг Юра перелазить накарачках і потім так і зостається — на чотирьох ногах якось зручніше* (Смолич, II, 1958, 80).

НАКАРЯ́ЧКИ, НАКАРА́ЧКИ, НАВКАРА́ЧКИ, *присл.*, *з дієсл.* поповзти, вилізти *і т. ін.* На долонях рук і на колінах. *Не озираючись, він накарячки поповз у кущі* (Донч., VI, 1957, 25); *Примружившись, Яків навкарачки виліз з канави* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 172); * Образно. *Лихо до нас біжить бігом, а від нас навкарачки лізе* (Укр.. присл.., 1955, 34); // *з дієсл.* підвестися, стати *і т. ін.* На долоні рук і на коліна. *Остап ледве підвівся, ставши навкарачки* (Бурл., О. Вересай, 1959, 21); *Гаряча суха хвиля газів забила Чернишеві дихання, кинула геть, і він незчувся сам, як опинився в траншеї, приглушений ударом, поставлений майже навкарачки* (Гончар, III, 1959, 42).

НАКА́Т, у, *ч.* 1. Дія за знач. **наката́ти, нака́тувати** 1—3.

2. Фарба, клей і т. ін., нанесені на поверхню чого-небудь спеціальними пристроями. *У кожного господаря свій смак. В одного стіни кімнати тільки побілені, другий любить накат, третій оббиває їх шпалерами...* (Знання.., 12, 1965, 13).

3. Шар настелених поверх чого-небудь або під чим-небудь колод, дощок і т. ін. *Глибокі траншеї, ескарпи, дроти, Міцні бліндажі — в шість, у вісім накатів,— Це був бастіон!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 161); *Його землянка на горбочку, у три накати, просторіша за нашу і за всі інші* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 35).

4. Добре утрамбована, виїжджена, укочена дорога, колія і т. ін. *Протікають асфальти з міста — сизі стрічки в широкім полі, По шосейних важких накатах, в смарагдовій густій траві* (Мал., Листи.., 1961, 12).

5. Будівля, споруда для накриття, захисту від чого-небудь; навіс. *Та ж повітка, сани під накатом, засохла вишня біля порога* (Скл., М. Щорс, 1938, 41); *На протилежному пагорбі, — конюшні, корівники, пташники, кузня, майстерні, зерносклепи, накати з реманентом, словом, уся маєтність великого господарства* (Вол., Місячне срібло, 1961, 173).

НАКА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наката́ти** 1—3. *Вдяглася кригою ріка, лягла через неї дорога, накатана саньми* (Літ. газ., 20.I 1939, 1); // *у знач. прикм.* Утрамбований, укочений, утоптаний (про дорогу, колію і т. ін.). *Машина рушила і, зразу набравши швидкості, помчала по м'якій, накатаній дорозі* (Коп., Земля.., 1957, 37).

НАКАТА́ТИ *див.* **нака́тувати.**

НАКАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Покататися багато, досхочу. *Не встигнеш якийсь оберемок дров нарубати, на санках накататися, схопитися з хлопчаками, а тут і вечір додому кличе* (Стельмах, I, 1962, 215); — *Оце так намело! — дивувався хлопець. І тішив себе тим, що тепер накатається він досхочу ось з цих величезних кучугур* (Цюпа, Грози.., 1961, 78).

НАКА́ТКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **наката́ти, нака́тувати** 1—3. *На цьому заводі* [«Червоний металіст»] *в минулому році методом накатки зубів виготовлено 80 процентів усієї програми шестерень* (Ком. Укр., 8, 1960, 14).

2. Пристрій, яким накатують на поверхню чого-небудь фарбу, клей, малюнок, різьблення і т. ін. *Заправку профілю на кругах провадять накатуванням профільною накаткою або алмазом у спеціальних пристроях* (Технол. різального інстр., 1959, 157).

НАКА́ТНИЙ, а, е, 1. Покритий, устелений накатом (у 2, 3 знач.).

2. *спец.* Який служить, призначений для накатки (у 1 знач.). *Накатна машина.*

3. *спец.* Виготовлений способом накатки (у 1 знач.). *Впровадження досвіду Мінського тракторного заводу по фрезеруванню шліців накатними головками дасть можливість річну програму з цієї операції виконати за три-чотири місяці* (Роб. газ., 28.VIII 1962, 2).

НАКА́ТНИК, а, *ч.* 1. Пристрій, яким накатують на поверхню чого-небудь фарбу, клей, малюнок, різьблення і т. ін.

2. Робітник, який займається накатуванням чого-небудь.

НАКА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нака́тник** 2.

НАКА́ТУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **нака́тувати** 2, 3. *На конотопському заводі «Червоний металіст» введені в експлуатацію стани для накатування і поперечно-гвинтового прокатування шестерень* (Роб. газ., 4.I 1961, 2); *Накатування — спосіб обробки рифлених поверхонь. Такі поверхні виконуються на деяких деталях.. для зручнішого користування ними* (Токарна справа.., 1957, 154).

НАКА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКАТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Довго їздячи, утрамбовувати (дорогу, колію і т. ін.).

2. *спец.* Катаючи, виготовляти в якій-небудь кількості. *Накатувати шестірні; Накатати шурупи.*

3. *спец.* Наносити на яку-небудь поверхню фарбу, клей, малюнок, різьблення і т. ін. певним пристроєм.

4. *тільки док.*, *розм.* Зробити багато чого-небудь.

НАКА́ЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накача́ти**^{1}. *Камери, накачані повітрям до нормальних розмірів, можуть бути укладені в покришках або підвішені на дерев'яних вішалках* (Підручник шофера.., 1960, 246); * У порівн. *Жеребило хекав, надував свою й без того надуту, мов накачану насосом, мордяку, хихикав* (Загреб., День.., 1964, 108).

НАКАЧА́ТИ^1 *див.* **нака́чувати**^{1}.

НАКАЧА́ТИ^2 *див.* **нака́чувати**^{2}.

НАКАЧА́ТИ^3, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Випрасувати що-небудь в якійсь кількості; напрасувати. *Накачати катком білизни.*

НАКА́ЧКА, и, *ж.*, *розм.* Дія за знач. **накача́ти**^{1}, **нака́чувати**^{1} 3.— *Я ж вам говорив, у нас немає книг. Усе зачитане й перечитане.— То й що ж. Все одно за зборами, накачками та нагінками не буде коли читати* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 170).

НАКА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нака́чувати**^{1} 1. *Накачування шин повітрям у гаражі провадиться компресором або від магістралі із стисненим повітрям* (Підручник шофера.., 1960, 243); *Завдяки накачуванню води в надра морським нафтовикам вдалося одержати найдешевшу фонтанну нафту* (Рад. Укр., 30.IV 1958, 1).

НАКА́ЧУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **НАКАЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Наповнювати що-небудь рідиною, повітрям і т. ін. за допомогою насоса або іншого приладу. *Шофер накачував нову камеру, час від часу постукуючи по скату металевою палицею* (Збан., Переджнив'я, 1955, 50); *На кухні жарко горіла плитка, шумів примус, проте спітніла Луківна накачувала ще й другий, позичений у сусідки* (Баш, Надія, 1960, 25); *Дівчина похапцем накачала в котел води* (Донч., VI, 1957, 170); *То була кров, яку мали накачати в жили знекровленому і тим повернути йому життя* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 200).

2. Добувати мед із щільників у великій кількості. — *Де ти був, Вітю? Глянь, скільки ми вже меду накачали!— весело казали хлопці* (Вас., II, 1959, 200); [К р я ж:] *Вродять вишні, накачаю меду* (Зар., Антеї, 1962, 212).

3. *перен.*, *розм.* Посилено прищеплювати кому-небудь певні думки, переконання і т. ін. *Стражник, що до них* [чеченців] *приставлений, і близько не підпускає до них. А сам як тільки їх не накачує, що й вирізати нібито хочемо їх* (Головко, II, 1957, 260).

НАКА́ЧУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **НАКАЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Качаючи що-небудь, згрібати, збирати в одне місце. *Ми повибігаємо, Снігу накачаємо Купу за садком* (Гл., Вибр., 1951, 237); *Усі гуртом враз накачали величезну снігову бабу* (Юхвід, Оля, 1959, 97).

НАКА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **нака́чувати**^{1} 1. *В підвалі встановлено насос з шлангами, яким відстояне пальне накачується з резервуарів у бочки* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 97).

НАКВА́СИТИ *див.* **наква́шувати.**

НАКВАЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Багато, добре намазати, намочити що-небудь. *Антон пішов у свою кімнату, потім мовчки повечеряв, наквацювавши йодом глибоку дряпину на обличчі* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 92).

НАКВАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наквацюва́ти.** *З юрби протиснувся наперед присадкуватий чоловік у наквацьованих дьогтем чоботях* (Донч., III, 1956, 14); *Чорне волосся, густо наквацьоване олією, щільно прилягало до круглої голови* (Кир., Вибр., 1960, 305); // *у знач. прикм. В Будинку колгоспника молоденьке дівчатко з наквацьованими губами визирнуло у віконце* (Тют., Вир, 1964, 53); // **наквацьо́вано,** *безос. присудк. сл. Картярі звертались до головного арбітра, діда Кияшка.— Ану, глянь, старий, що воно тут у тебе наквацьовано?* (Збан., Єдина, 1959, 118).

НАКВА́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наква́шувати.**

НАКВА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКВА́СИТИ**, а́шу, а́сиш, *док.*, *перех.* Квасячи, наготовляти, заготовляти що-небудь в якій-небудь кількості. *Він обговорював з нею докладно, що нову діжку треба вимочить добре, щоб огірки не пахли, що капусти сей рік треба наквасить менше* (Коцюб., II, 1955, 285); *З городу діжечку огірків наквасить* [Варвара Яківна], *буде картопля і буряки* (Гур., Осок. друзі, 1946, 6).

НАКВА́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **наква́шувати.**

НАКИВА́ТИ, а́ю, а́єш. Док. до **кива́ти.** *Він підняв палець в важкому персні і накивав* (Коцюб., II, 1955, 368); *Те мовивши, чернець ще й пальцем накивав, Поправив каптура і далі почвалав* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 76); *Був собі такий дурний чоловік та була у його і жінка. От під який-то там празник накивала жінка дякові, щоб прийшов* (Україна.., I, 1960, 253).

◇ **Накива́ти п'я́тами** — швидко, поспішно втекти; кинутися навтіки. *Забравши деяких Троянців, Осмалених, як гиря, ланців,* [Еней] *П'ятами з Трої накивав* (Котл., I, 1952, 65); *У дев'ятнадцятому році не один пан п'ятами накивав, коли почали наші люди маєтки палити...* (Мур., Бук. повість, 1959, 106).

НАКИ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* 1. Кивати злегенька або час від часу. *Злегенька накивували* [попівські жінки] *пальчиками на Зельмана і цікавилися, де він примістив нового війта* (Черемш., Тв., 1960, 247).

2. Те саме, що **підмо́ргувати.**— *Ну, которого ж, Оксано, будеш зятем звати? .. Чи не отого кучерявого?— накивує Кирило оком на Вітю* (Вас., II, 1959, 166); *Молода, ставна тітка стріляла в нього очима-тернинами, накивуючи бровою* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 105); * Образно. *Далеко на обрії сонно накивує вогняною бровою мигавиця* (Мушк., Серце.., 1962, 136).

НАКИ́ДАНИЙ, а, е, Дієпр. пас. мин. ч. до **наки́дати.** *Серед Росі неначе лежав невеличкий острівець з прездорового каміння, без ладу накиданого купами* (Н.-Лев., III, 1956, 38); *«Аукціон».. є мальовничий нарис, накиданий невимушено рукою недбалою, але твердою й досвідченою* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 114); // **наки́дано,** *безос. присудк. сл.— А ти, Василю, і не вимостив там, де сидіти? — зиркнувши на віз, де сяк-так накидано було гнилої соломи.., сказала Оришка* (Мирний, III, 1954, 316); *У сутінках здавалось, що на підлогу купами накидано брудного шмаття* (Кол., Терен.., 1959, 61).

НАКИДА́ННЯ^1, я, *с.* Дія за знач. **накида́ти**^{1}.

НАКИДА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **накида́ти** ^{2}. — *Поділім між собою усі науки та й понаписуємо коротенькі книжечки про кожну науку для народа ..Почалось змагання, кому що брать, почалось навіть силування і накидання декому такої роботи* (Н.-Лев., I, 1956, 625).

НАКИ́ДАТИ *див.* **накида́ти** ^{1}.

НАКИДА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАКИ́ДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Кидати що-небудь у якійсь кількості. *В хатинці зробилося тихо. Чути тільки, як Олена шарудить хмизом, накидаючи його в піч* (Тют., Вир, 1964, 104); *У себе в дворі біля повітки на сани накидає Скиба гній* (Головко, I, 1957, 330); *Вже перед світом він наламав очерету, накидав у човен, напився води, повечеряв і ліг спати* (Н.-Лев., II, 1956, 237); *Підняла Січкариха пелену, а він схопив лопату і накидав з кадуба з півмірки вугілля* (Стельмах, II, 1962, 306); // Кидаючи, наповняти, заповняти що-небудь чимось. *Накидали йому повну шапку золота й серебра* (Вовчок, I, 1955, 307); // Класти для їжі в якій-небудь кількості. *Бабуся накидала повну миску макаронів з сиром та маслом* (Збан., Мор. чайка, 1959, 170).

2. Складати, зображати, малювати і т. ін. що-небудь нашвидку, у загальних рисах.—*А ви все працюєте? Щось малюєте? — Накидаю план Медвина* (Стельмах, I, 1962, 275); *Гурій Степанович швидко накидав формули на папір* (Собко, Срібний корабель, 1961, 120); *Сергій і Павло швидко накидали проект листа Русову і прочитали його товаришам* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 58); *До вечора скульптор встиг і відпочити і накидати кілька ескізів з хлопчаків* (Гончар, Новели, 1954, 94).

3. *тільки док.* Залишити в якій-небудь кількості. *Він розійшовся з своєю жінкою, накидавши низку малих дітей* (Мирний, V, 1955, 334).

НАКИДА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАКИ́НУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Кидаючи що-небудь, обхоплювати, зачіплювати ним когось, щось.— *Накидайте на його арканом! — кричить голова, штовхаючи соцьких...* (Мирний, II, 1954, 185); *Десяток рук накидали йому на шию зашморг* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 456); *Їй затулили рота, потім поставили на ящик, накинули на шию петлю* (Хижняк, Тамара, 1959, 199); *Не раз забував* [Іван Іванович] *не те що замкнути, а навіть накинути ланцюга свого човна хоч на якогось пеньочка* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 42); // Накладати, начіплювати що-небудь на щось для закріплювання. *Він мерщій, накинувши клямку на залізний прибой, вийшов з двору* (Мирний, IV, 1955, 168); *Ремо накинув на двері защіпку* (Досв., Гюлле, 1961, 126); // Нашвидку, похапцем, недбало або просто надівати, накладати що-небудь. *Хотина пішла, Степан накида на неї кожуха* (Кроп., II, 1958, 70); *Ніна швидко взуває високі боти, накидає на плечі пальто і виходить* (Донч., V, 1957, 328); *Вона прихапцем накинула на себе одежу і, мов загіпнотизована, вибігла зі школи* (Коцюб., I, 1955, 328); *Ляля, накинувши халат, вийшла вслід за батьком* (Гончар, IV, 1960, 36).

◇ **Накида́ти (наки́нути) ярмо́ (петлю́** *і т. ін.*) *на кого — що* — поневолювати, підкоряти своїй владі або своєму впливові кого-небудь.— *А це ж усе люди, яких власть на ноги землею поставила, то що за інтерес тепер їм на шию накидати петлю?* (Стельмах, II, 1962, 284);— *Люди дурні. Дали на себе ярмо накинути, а скинути нема кебети* (Мирний, IV, 1955, 177).

2. *розм.* Збільшувати, набавляти що-небудь (гроші, час, міру чогось і т. ін.).— *Коли накидати плату, то треба накидати всім та ще й однаково* (Н.-Лев., III, 1956, 166);— *Як ти хтів більше грошей, ніж я тобі плачу, то чому ж ти мені не сказав? Я б тобі накинув ще кілька карбованців* (Коцюб., I, 1955, 446); *Гайчуру взяли на стайню і тому, що він затявся, жодного разу не крикнув, ще накинули двадцять п'ять ударів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 62).

3. *перен.* Примушувати проти волі, бажання прийняти що-небудь; нав'язувати.— *В буржуазних країнах селянству силою накидають закон, який бідняцьку масу фактично робить рабами поміщиків і куркулів* (Тич., III, 1957, 73); *Всі прості і чесні люди в світі проти нової війни, яку так вперто і підло намагаються накинути народам вороги роду людського — імперіалісти* (Смолич, VI, 1959, 552); *Ішла* [Олена] *побіч нього, навмисне мовчазна, з похнюпленою головою, сердита на Максимовичку, що накинула їй це товариство* (Вільде, Сестри.., 1958, 11); // Зобов'язувати що-небудь робити; накладати. *Гордій не бачив мети в сімейному житті, але бачив, що се життя накидає на його деякі обов'язки, і воно йому огидло* (Гр., II, 1963, 107).

4. *розм., рідко.* Пришивати, нашивати що-небудь. — *Візьмеш у тітки голку з суровою ниткою, може, щось треба підтягти чи латку де накинути* (Рудь, Гомін.., 1959, 76).

5. *розм., рідко.* Те саме, що **наділя́ти.** *А через тиждень в Одраду москалі найшли, різками накидати панські наділи. Та не такі одрадяни стали, щоб послухатись: ..від наділів все-таки одкинулися* (Мирний, IV, 1955, 239); *Кожній молодиці, дівчині, навіть дівчинці пани накидали прясти на зиму по два півмітки* (Н.-Лев., II, 1956, 185).

◇ **Накида́ти (наки́нути) о́ком** *на кого, кого* — помічати кого-небудь, звертати увагу на когось, щось. *Вона вже не раз примічала, що Степан накидає оком на Пріську, але тільки тепер впевнилася, що парубок не жартує* (Л. Янов., I, 1959, 209); [Хома:] *Молодець Грицько, тільки накинув оком дівчину, вже й його!* (Стар., Вибр., 1959, 258); **Накида́ти (наки́нути) тінь** *на кого — що* — навмисне ганьбити, порочити кого-небудь; наговорювати на когось. *Він не хотів і припускати, що за всім цим стоять люди, які навмисне, з брудною метою, воліють накинути на його ім'я зловісну тінь* (Рибак, Час.., 1960, 824).

НАКИ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу покидати. — *Стомився, Сашко?..— Не стомився, а накидався добре. Мама восьмеро саней одвезли на своє поле. По обіді знов будемо возити* (Коп., Вибр., 1953, 216).

НАКИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАКИ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. *на кого—що.* Кидатися, нападати на кого-, що-небудь. *Свинячий гурт, уїдливий і пажерливий, зразу накидався на неї, рвав з рук, глушив її криком і мало не валив з ніг* (Коцюб., II, 1955, 51); *Йонька встав і накинувся з кулаками на жінку і таки побив би її, якби не Гаврило* (Тют., Вир, 1964, 93); *Панські полигачі накинулись на чоловіка, скрутили, зв'язали йому руки* (Стельмах, I, 1962, 430); * Образно. *Весняний вітер, залетівши з двору, накинувся на купу легенького пір'я* (Донч., III, 1956, 34).

2. З охотою, завзяттям, запалом братися за що-небудь; зосереджувати увагу на чому-небудь. *Накидаюсь на роботу, горю, а здоров'я тріщить і сили вичерпуються* (Коцюб., III, 1956, 369); *А з якою жадобою накидаємось ми на свіжі номери російських журналів* (Рильський, III, 1956, 14); *До голубців подали пиво. Воно не було найкращим, але гості хапливо накинулись на нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 194).

3. *розм.* Раптово починати лаяти, сварити, докоряти кого-небудь.— *Ти чого регочеш? — накидається ще*

більш розлючений батько.— Ач, який! Ану сідай за уроки! (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 176); *Братова на мене й накинулась: — Се,— каже,— як усі господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто!* (Вовчок, I, 1955, 5); *На кухні самовар збіг — господиня накинулася з лайкою на наймичку* (Головко, II, 1957, 71); // Раптово звертатися до кого-небудь з питанням, проханням і т. ін. *Він і за столом тільки те й робить, що на кожного тут накидається з незмінним своїм запитанням: — Як мужики? Як мужики до нас* [біляків] *ставляться?* (Гончар, II, 1959, 347).

◇ **Мо́крим рядно́м наки́нутися** *див.* **рядно́.**

4. *розм.* Невідчепно добиватися, приставати з чим-небудь; настирливо напрошуватися, нав'язуватися. —*Здирають* [попи] *з мужиків послідне* [останнє], *та ще накидаються їм на опікунів, ніби вони так за них дбають!..* (Кобр., Вибр., 1954, 58);— *Ваш Юхим не накидався з тим привітом, але раз ми його побачили, то й вирішили самі передати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 271); [Мавка:] *Ну, що се значить «накинулась»? Що я тебе кохаю? Що перша се сказала?* (Л. Укр., III, 1952, 231).

5. *тільки недок.* Пас. до **накида́ти**^{2}.

НАКИ́ДАЧ, а, *ч. і ж.*, *розм.* Нав'язлива, причеплива людина; причепа. [Лукаш *(оглядається)*:] *Цить! почують мати! Вони вже й так тебе все називають накидачем...* (Л. Укр., III, 1953, 231).

НА́КИДКА, и, *ж.*, *розм.* Дія за знач. **накида́ти**^{2}, **наки́нути**. *Старіші і простіші* [батюшки].. *були проти накидки плати* (Н.-Лев., III, 1956, 166).

НАКИ́ДКА, и, *ж.* 1. Верхній одяг без рукавів, на зразок плаща. *Мокра, спітніла за день спина тепер замерзла: накидку він тільки-но передав Брянському* (Гончар, III, 1959, 75); *Бабуся побігла по накидку для мами, бо мама була тільки в домашній сукенці* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 28); *Лакеї несли вже оберемками жіночі накидки, мантильї* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 30).

2. Покривало для подушки, ліжка і т. ін. *Надя окинула швидким поглядом стіни, диван з білою накидкою, накрохмалені фіранки і салфеточки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 190); *З простих котушкових ниток можна вив'язати скатерть, доріжки, занавіски, накидки на подушки* (В'язання.., 1957, 89).

НАКИДНИ́Й, а́, е́. 1. Який накидається на кого-, що-небудь. *Накидні петлі.*

2. Який носиться наопашки. *Накидний плащ.*

НАКИ́НУТИ *див.* **накида́ти**^{2}.

НАКИ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наки́нути**. *На плечах у його наопашки була накинута сіра московська шинель* (Мирний, I, 1949, 243); *На постіль накинуте покривало, прямо на подушку* (Коп., Земля.., 1957, 183); *Нагадаємо, що накид — це нитка, накинута на крючок після того, як на ньому вже є ведуча петля* (В'язання.., 1957, 14); // **наки́нуто**, *безос. присудк. сл.* *Рукою ката їй на шию уже накинуто петлю* (Сос., II, 1958, 275).

НА́КИП, у, *ч.* 1. Твердий осадок на внутрішніх стінках посудини з нерозчинних солей, який утворюється під час кипіння і випаровування рідини. *Чайник був давно вичищений. Рубін поздирав долотом увесь накип всередині* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 28); *Після тривалого користування кип'ятильником на його спіралі утворюється накип* (Монтаж і ремонт.., 1956, 182); // Піна, яка утворюється на поверхні киплячої рідини. *Зібрати накип з юшки.*

2. *перен.* Важке, неприємне почуття, що залишається після якої-небудь розмови, події і т. ін.— *Ми хочемо вірити, що це хороші сльози, які змивають накип з серця* (Донч., V, 1957, 317); *А накип образи.. озвався таким гострим болем, що Надія, знесилено опустившись біля тополі, вже не плакала, а ридала* (Баш, Надія, 1960, 159).

НАКИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накипа́ти.**

НАКИПА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАКИПІ́ТИ**, пи́ть, *док.* 1. Покриватися осадком під час кипіння, нагрівання і т. ін. *Чим горщик накипів, тим буде смердіти* (Номис, 1864, № 6000); * Образно. *В потомлених коней темна від поту шерсть накипає крихітним бісером* (Стельмах, I,1962, 85).

2. *перев. у сполуч. із сл.* на (у) душі, серці, *перен.* Збиратися, нагромаджуватися (про неприємні почуття, переживання і т. ін.). *В серці у Гната накипала ненависть до нелюбої жінки* (Коцюб., I, 1955, 26); *Злість, що накипала останніми часами в його душі, шукала виходу* (Кол., Терен.., 1959, 353); *Тепер він виливав з душі те, що в ній давно вже було накипіло* (Фр., VII, 1951, 61); *Коли всі висловили те, що накипіло в кожного на серці, попросив слова Силантьєв* (Донч., II, 1956, 118).

НАКИПІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **накипі́ти** 2. *Він шукав за що-небудь причепитися, вилаятись, зірвати на кому-небудь своє накипіле зло* (Мирний, III, 1954, 54).

НАКИПІ́ТИ *див.* **накипа́ти.**

НАКИПНИ́Й, а́, е́. Стос. до накипу (у 1 знач.).

НАКИП'ЯТИ́ТИ, ячу́, яти́ш, *док.*, *перех.* Скип'ятити в якій-небудь кількості.

НАКИСА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАКИ́СНУТИ**, не, *док.* Насичуватися чим-небудь кислим.

НАКИ́СНУТИ *див.* **накиса́ти.**

НАКІ́ЛЬЧИТИСЯ *див.* **накі́льчуватися.**

НАКІ́ЛЬЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАКІ́ЛЬЧИТИСЯ**, читься, *док.* Давати, пускати кільчики, паростки; проростати, пароститися. *Як тільки 3—4% насіння накільчиться, яровизацію можна вважати закінченою* (Ол. та ефір. культ., 1956, 125).

НА́КІСТЕНЬ, сня, *ч.* Болісне кісткове утворення на нозі коня.

НАКІСТКОВИ́Й, а́, е́. Який міститьсяі на кістці. *Накісткова пухлина.*

НА́КІСТНИК, а, *ч.* Те саме, що **на́кістень**. *На п'ястковій* [коня] *можуть бути такі вади: накістники — кісткові утворення (бугорки) внаслідок травм* (Конярство, 1957, 16).

НА́КЛАД^1, у, *ч.*, *розм.* Те саме, що **збиток**. [Храпко:] *Узявся за Перепадю се діло вести.. А тільки мені шкода, що от ви, може, люди й небагаті, та в накладі зостанетесь! От мені й хотілося б вам чим-небудь допомогти...* (Мирний, V, 1955, 167).

НА́КЛАД^2, у, *ч.*, *діал.* Видання; тираж.— *Власне був тут поліційний комісар. Весь наклад простісінько з друкарні поволік до прокураторії* [прокуратури] (Фр., IV, 1950, 169); // Утримання, кошти. *Він мав заїхати в ваші краї і казав, що завезе Вам книжки, що в останньому часі вийшли його накладом* (Сам., II, 1958, 439); *Олександр Маркуш під час іноземного панування на Закарпатті провадив серед трудящих велику освітню роботу. Своїм накладом він видавав журнал «Наш рідний край»* (Літ. Укр., 25.VI 1965, 1).

НАКЛАДА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Робітник, який накладає що-небудь. *Відгрібальники та накладальники забезпечують безперервну подачу соломи на скирту* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 334); // Той, хто вкладає аркуші паперу в друкарську машину.

НАКЛАДА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *спец.* Жін. до **наклада́льник.**

НАКЛАДÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накладáти** і **накладáтися**. *Олексій з гордістю оповідав про те, що руські хитреці* [хитруни] *винайшли спосіб накладання емалі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 188); *Техніка вишивання дуже різноманітна. Назви окремих видів її походять від способу накладання стібків на тканину* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 5).

НАКЛАДÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАКЛÁСТИ**, адý, адéш, *док.* 1. *перех.* Покривати зверху чим-небудь; класти що-небудь зверху. *Боян віщий свої десять пальців на струни накладає* (Мирний, V, 1955, 261); *Настил накладають — з колод покриття* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 199); // *розм.* Те саме, що **надівáти.** *Він підводиться й мовчки накладає на голову капелюх* (Досв., Вибр., 1959, 277); *Ляля накладає вінок на її чоло* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24); *Він ще не встиг накласти окуляри, погано бачив* (Коцюб., II, 1955, 165); // Прикладати що-небудь до чогось при порівнянні, вимірюванні і т. ін. *Усяку частину площини можна накласти всіма її точками на інше місце цієї або іншої площини* (Геом., I, 1956, 3); // Ставити, установлювати для роботи, дії. *Радист накладає пластинку, накручує* (Гончар, I, 1954, 250); // Кладучи зверху, прикладаючи, прикріпляти до чого-небудь. *Суворовці виймають індивідуальні пакети, скидають з Олеся чоботи, накладають перев'язку* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 143); *Дружинники швидко наклали по другій стрілі й метнули знову* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 294).

Накладáти (наклáсти) резолю́цію (резолю́ції) — надписувати на чому-небудь свій висновок. *Часом і якісь людські заяви Перегуді підсовував* [Кузьма], *і Перегуда накладав на них резолюції* (Кучер, Прощай.., 1957, 264); **Накладáти (наклáсти) шви** — зшивати краї рани. *Заброда швидко і вправно витяг великого осколка, обробив рану, наклав шви* (Кучер, Голод, 1961, 117).

2. *перех.* Наносити на яку-небудь поверхню тонкий шар чого-небудь (про фарбу, лак, клей і т. ін.). *Якби я всіми барвами владала, то я б на барву барву накладала і малювала б щирим самоцвітом* (Л. Укр., I, 1951, 258); *Малювали* [учні] *мовчки, прикусивши язики, старанно виводили лінії, накладали тони й півтони* (Збан., Сеспель, 1961, 199); *Вона облила руки Вікторії марганцевим розчином, а потім почала накладати мазь* (Хижняк, Тамара, 1959, 221).

3. *перех., перен.* Робити певний вплив, залишати слід і т. ін. *Кожний зрубаний Тиховичем виноградник накладав вагу на його сумління* (Коцюб., I, 1955, 224); [Л і д а:] *Їх* [хірургів] *професія накладає печать бездушності, сірості і скуки* (Корн., I, 1955, 92); *Досвід жовтня — грудня 1905 року наклав невитравні сліди на сучасний революційний рух* (Ленін, 13, 1971, 301); *Важке дитинство наклало відбиток на Арсенів характер* (Дмит., Розлука, 1957, 8).

4. *перех.* Зобов'язувати що-небудь робити, піддавати чому-небудь, приписувати додержання чогось. *Накладали* [пани] *велику пеню на того, хто пропускав у жнива дні* (Н.-Лев., II, 1956, 261);— *Звання комсомольця накладає на тебе велику відповідальність* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 33); *Клас капіталістів наклав на всі народи на довгі десятиріччя данину у вигляді високих процентів на мільярдні позики на війну* (Ленін, 31, 1973, 283); — *Накладіть на мене яке завгодно стягнення, я заслужив його* (Ткач, Арена, 1960, 170).

Накладáти (наклáсти) обо́в'язок (обо́в'язки) — зобов'язувати діяти в певному напрямку.— *Але ця праця говорить про Ватині почування... накладає на мене якісь обов'язки..,— подумав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 118); *Дуже Вам дякую за ту віру, яку маєте до мене, бажаючи накласти на мене високий обов'язок стежити за Вашими виданнями* (Коцюб., III, 1956, 261).

5. *перех.* Класти щось у якій-небудь кількості. *З побільшеним апетитом накладав* [Аркадій Петрович] *на тарілку цілу купу салати* (Коцюб., II, 1955, 388); *Біля довгих на колесах кормушок для коней вештається двоє хлопців: сіна в кормушки накладають* (Головко, I, 1957, 334); *Получили* [переселенці] *квитки, найняли до города підводи, наклали на них гори всякого добра.. і рушили в далеку дорогу* (Григ., Вибр., 1959, 299); *Наклавши на плече гору прання, пішла* [Орися] *розвішувати його на тину* (Тют., Вир, 1964, 130); // Кладучи, наповняти, навантажувати щось чим-небудь. *Стара циганка накладала червону люльку свіжим тютюном* (Коцюб., I, 1955, 375).

6. *тільки недок., неперех., розм.* Мати стосунки з кимось; діяти заодно, у згоді з ким-небудь.— *А все-таки треба б нам другого голову обрать, бо цей нам не сподобний: вже дуже з шинкарями накладає* (Н.-Лев., I, 1956, 470); — *Я не вірю, ніби полковник війська реєстрового, пан Кричовський, накладає з цим сотником Богданом...* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 43).

7. *перех. і неперех., без додатка, розм.* Бити кого-небудь у щось, по чому-небудь. *Демонстранти змішались і тікали. Їх наздоганяли, накладали в потилицю, накручували вуха* (Смолич, Мир.., 1958, 209); *То кийок мережаний поламає* [Василь], *то пужално цяцьковане закине, то м'яч украде.., а часом і боки накладе Грицькові* (Мирний, IV, 1955, 21);— *Треба змовчувати, а то ще накладе по гамалику отут серед степу. Здоровий же* (Тют., Вир, 1964, 76); // Убивати в якій-небудь кількості.— *А до першого батальйону дорога прямо. Туди, де найбільше стріляють. Там нашого брата наклали!* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 22).

8. *перех.* Розпалювати, розводити багаття, вогнище; розкладати. *На пасовиську над Дністром конюхи наклали огонь і, сидячи біля нього, курили люльки* (Фр., V, 1951, 145).

◇ **Головóю наклáсти** *див.* **головá**; **Душéю наклáсти** *див.* **душá**; **Накладáти (наклáсти) життя́м** — умирати, віддавати життя; гинути. *Семен життям наклав за цюю правду* (Ле, Побратими, 1954, 42); **Накладáти (наклáсти) здорóв'ям** — підривати, втрачати здоров'я. — *Не одну я нічку не спала, не один день гірко працювала, здоров'ям накладала* (Коцюб., I, 1955, 123); *Такий уже характер у старого й молодого Завадків, що скоріше здоров'ям своїм накладуть, ніж дане слово зламають* (Вільде, Сестри.., 1958, 547); **Накладáти (наклáсти) на сéбе рýки (рýку)** — кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть.— *Мене дванадцять літ у слідстві мучили.. А накладати на себе руку,— борони мене боже* (Фр., IV, 1950, 180); *Іноді вона була близька до того, щоб накласти на себе руки* (Руд., Остання шабля, 1959, 244); **Накладáти (наклáсти) рýки (рýку):** а) *(на кого)* намагатися вдарити або вбити кого-небудь; посягати на когось.— *Батько мій не скривдить тебе, не накладе на тебе свої руки* (Н.-Лев., IV, 1956, 34); — *Хай буде по-твоєму! — стукнув кулаком по столі Яків Данько. — Я з Денисенком накладу руки на Горицвіта* (Стельмах, II, 1962, 111); б) *(тільки з* **рýку,** *на що)* привласнювати що-небудь, заволодівати чим-небудь. *На виручені за бринзу гроші Стефан купив.. халат Євці, як вимагав ветлікар, а на решту вона наклала руку* (Чорн., Пісні.., 1958, 40).

НАКЛАДÁТИСЯ, áється, *недок.* 1. Лягаючи зверху, покривати собою що-небудь. * Образно. *На гомін, навіть — на галас людський наклався такий зойк, якого хлопець уперше почув у житті* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 5); // Надіватися на що-небудь. — *Треба на-*

персток собі купити. Тільки на який палець його накладається? (Мак., Вибр., 1954, 180).

2. *розм.* Наїдатися досхочу. *З-під гарби долітав один і той же звук, який дражнив усіх: то Охрім вишкрібав ложкою казанок.— А ніяк не накладешся! — виляяв його Латочка* (Тют., Вир, 1964, 83).

3. Пас. до **наклада́ти** 1—5, 8.

НАКЛА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накла́сти.** *Серед образа був намальований амвон, неначе дві перекинуті сковороди, накладені одна на другу* (Н.-Лев., III, 1956, 24); *У першому ряду йшли лучники з накладеними стрілами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 443); *На дрібних недорозвинених губах густо накладена помада* (Вільде, Сестри.., 1958, 278); *Городянин, сміючись, везе перекособочену, криво накладену гарбу* (Гончар, II, 1959, 366); // **накла́дено,** *безос. присудк. сл. Під стіною накладено мішків* (Ю. Янов., II, 1954, 40).

НАКЛА́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накла́сти** 1, 4, 5. *Відновлення покришок методом накладення нового протектора; Накладення стягнень.*

НА́КЛА́ДКА, и, *ж.* 1. *тільки* **накла́дка.** Дія за знач. **накла́сти, наклада́ти.**

2. Предмет, який застосовується для накладання на що-небудь, прикривання, з'єднання і т. ін. чого-небудь. *Він мало вірив, що оті гіпсові накладки, оте лежання в твердих лещатах дасть хворим якусь користь* (Збан., Сеспель, 1961, 119); *Щоб запобігти витіканню мастила і не допустити потрапляння бруду в шарніри, вони закриті захисними накладками* (Підручник шофера.., 1960, 254).

3. Помилка, недогляд, промах у роботі акторів, музикантів, співців і т. ін. *Спектакль повинен був іти «колесом», без жодної накладки. Ролі треба було знати, суфльора треба було слухати* (Смолич, Театр.., 1940, 203); *Кропітка і нервова робота* [на телестудії].. *Найменшу накладку зразу видно телеглядачеві і виправити її вже неможливо* (Літ. Укр., 8.V 1962, 4).

НАКЛАДНИ́Й, а́, е́. 1. Накладений, прикріплений поверх чого-небудь. *Кептарі можуть мати невеликі кишені (накладні або прорізні) різноманітної форми* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60); *За допомогою накладних головок на верстаті можна нарізувати зубці циліндричних коліс* (Верстати-гіганти, 1958, 59).

2. *у знач. ім.* **накладна́,** ної, *ж.* Супровідний документ при перевезенні, передаванні вантажу, різних товарів і т. ін. *Парубок бере з рук Яремчука підписану накладну і біжить до машини* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 371); *Зерно з-під комбайнів перевозять на тік обов'язково з накладною* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 6).

△ **Накладна́ пла́та** — спосіб грошового розрахунку між відправником і одержувачем, при якому з одержувача стягується вартість товару або кореспонденції для передачі її відправнику. *Вислати книжку накладною платою;* **Накладні́ ви́трати (вида́тки)** — додаткові витрати, призначені для господарсько-організаційних потреб виробництва і для розподілу товарів. *При зміні тривалості робіт змінюються накладні витрати на тимчасові будинки і споруди* (Наука.., 10, 1963, 4); *Зал лишався незаповнений, нічим було покривати накладні видатки* (Минуле укр. театру, 1953, 165).

НАКЛА́НЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док.* 1. Багато, досхочу покланятися кому-небудь; // *розм.* Багато разів згинатися, виконуючи певну роботу. — *Скільки ми з серпом за свій вік накланялись,— доказала таки свою думку Мокрина* (Головко, I, 1957, 433).

2. *перен.* Принижено попросити про кого-, що-небудь багато разів. — *Доки навіть я випрошу коней, то накланяюсь,— скривилась Серафима Марківна* (Коп., Вибр., 1953, 230).

НАКЛА́СТИ *див.* **наклада́ти.**

НАКЛЕ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накле́їти.** *Перед очима в мене встала його хата, закидана ванночками, кліше, об'єктивами, фотографіями, наклеєними і в рурках...* (Коцюб., I, 1955, 253); *За спиною у вартового знайшли наклеєну кимсь... партизанську листівку!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 212); // **накле́єно,** *безос. присудк. сл. Він швидким рухом схопив картонний аркуш, на якому було наклеєно засушене листя лісових дерев* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 80).

НАКЛЕ́ЇТИ *див.* **накле́ювати.**

НАКЛЕ́ЇТИСЯ *див.* **накле́юватися.**

НА́КЛЕ́ЙКА, и, *ж.* 1. *тільки* **накле́йка.** Дія за знач. **накле́їти, накле́ювати.**

2. Ярлик, етикетка і т. ін., наклеєні на що-небудь. *В руках плащ та старий чемодан з наклейками іноземних готелів* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 90); *Кирило Гнатович поставив на стіл пляшку горілки, а Іван Костьович — червоного вина з красивою наклейкою* (Сенч., Опов., 1959, 36).

НА́КЛЕП, у, *ч.* Неправда, поширювана з метою зневажити, зганьбити, заплямувати кого-, що-небудь; поширення неправдивих відомостей. [Катря:] *Через мої наклепи тобі буде лихо!..* (Кроп., II, 1958, 393); [Гібсон:] *Це вже наклеп на цього генерала. Він цілком порядний чоловік* (Собко, П'єси, 1958, 88); *Наші перемоги розбивають вщент наклепи ворогів, що намагаються опорочити радянський лад* (Рад. Укр., 4.I 1959, 2).

◇ **Зво́дити (звести́) на́клеп** *на кого — що* — поширювати про кого-, що-небудь неправду, брехню. *Лукавий Доброслав і тут хотів відігратися на іншому, хотів обдурити Данила, гадав звести наклеп на Григорія, щоб на нього впала вся кара* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 499).

НАКЛЕ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наклепа́ти**^{1}; // *у знач. прикм. Дай.. швидше наклепані коси, Жниво покірне клади у покоси* (Щог., Поезії, 1958, 220).

НАКЛЕПА́ТИ^1 *див.* **накле́пувати**^{1}.

НАКЛЕПА́ТИ^2 *див.* **накле́пувати**^{2}.

НА́КЛЕ́ПКА, и, *ж.* 1. *тільки* **накле́пка.** Дія за знач. **наклепа́ти**^{1}, **накле́пувати**^{1}. *Поверхневе ущільнення металу залежно від деформації його у холодному стані називається наклепкою* (Слюс. справа, 1957, 35).

2. Те, що наклепане; наклепана частина чого-небудь.

НАКЛЕ́ПНИК, а, *ч.* Той, хто поширює наклеп на кого-, що-небудь. *Народна душа плакала над своїм тяжким горем, плакала на наклепників, що жили його* [народу] *потом і кров'ю й завдали йому стільки муки* (Кобр., Вибр., 1954, 188); — *Навіщо ви говорите це?— Він був переляканий і злий, ліва щока його сіпалась. — Це все брехня. Ви... ви наклепник* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 88).

НАКЛЕ́ПНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **накле́пник.**

НАКЛЕ́ПНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до наклепу; який містить у собі наклеп. *Сторінки європейської реформістської преси були гостинно надані для всіляких наклепницьких вихваток проти більшовиків* (Біогр. Леніна, 1955, 113); *Ліда, нарешті, зрозуміла наклепницький характер інтриг Аркадія проти Платона* (Укр. літ., 10, 1957, 139).

НАКЛЕ́ПУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **НАКЛЕПА́ТИ**, наклепа́ю, наклепа́єш *і* наклеплю́, накле́плеш; *мн.* наклепа́ють *і* накле́плють; *док., перех.* 1. Клепаючи, виготовляти в якій-небудь кількості.

2. *тільки док.* Зробити гострим; відточити. *Згодом Сашко вже їздив на жатці, правив сівалкою, вмів наклепати косу* (Рад. Укр., 30.XI 1962, 3).

НАКЛЕ́ПУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **НАКЛЕПА́ТИ**, наклепа́ю, наклепа́єш *і* наклеплю́, накле́плеш; *мн.* наклепа́ють *і* накле́плють; *док., розм.* 1. *перех. і неперех.*, *що, кому, на кого.* Наговорювати на кого-небудь неправду; зводити наклеп на когось, щось. *Нема бридкіших людей, як отакі боягузи, що.. наклепують всякий бруд на того,кого ще так недавно боялись* (Л. Укр., IV, 1954, 271); *Рідна дочка — і та йому ворогом стала... Он щось таке панові наклепала...* (Мирний, IV, 1955, 234); *Вона могла б нацькувати на мене когось із поліції чи й комендатури. Хіба там стануть розбиратися, чи вона наклепала на мене, чи сказала правду* (Сміл., Сашко, 1957, 114).

2. *перех., перен., розм.* Бити кого-небудь по чомусь. — *Якби моя дочка Оленка так коверзувала, то я б їй.. так наклепала потилицю отим кошиком, що вона пам'ятала б до нових віників* (Н.-Лев., II, 1956, 477); *Він вийшов і зовсім сповнений самоповаги,— і вже ніхто б не сказав, що десять хвилин тому йому наклепали потилишників* (Смолич, Мир.., 1958, 256).

НАКЛÉЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **наклéювати.** *Сіра стіна, покрита різнобарвними шматами паперу, наклеюваними день у день, здираними безладно, виглядала як паяц* (Фр., II, 1950, 310).

НАКЛÉЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наклéювати.** *Після закупорювання, до наклеювання етикеток, усі пляшки піддають старанному переглядові і бракеражу* (Технол. інструкція.., 1954, 37).

НАКЛÉЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКЛÉЇТИ**, éю, éїш, *док., перех.* Прикріпляти що-небудь до чогось за допомогою клейкої речовини; приклеювати. *Всі люди, які виходили на вулиці, голосно читали гасла і об'яви, що наклеювали хлопчик і дівчинка* (Ів., Вел. очі, 1956, 21); *Для кращого шліфування на циліндри ..наклеюють товсте сукно* (Стол.-буд. справа, 1957, 160); *Замазав* [Василько] *фашистський напис на стовпі і наклеїв свій* (Турч., Зорі.., 1950, 14).

НАКЛÉЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАКЛÉЇТИСЯ**, їться, *док.* Прикріплятися, прилипати до чого-небудь; приклеюватися.

НАКЛÉЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто займається наклеюванням чого-небудь.

НАКЛÉЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **наклéювач.** *Наклеювачка газет.*

НАКЛИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накли́кати.** — *Ви, Заверталюк? Верховод? Чилий?— Допитливо позирав на кождого директор. Накликані осміхалися. — Ні, — коротко одповідали стиха* (Вас., I, 1959, 245); // **накли́кано,** *безос. присудк. сл.*— *Може, тебе наврочено або напуст накликано? Тоді піди до Килини-шептухи в Княжу Слободу, вона тебе відшепче* (Тют., Вир, 1964, 23).

НАКЛИ́КАТИ *див.* **накликáти.**

НАКЛИКÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАКЛИ́КАТИ**, и́чу, и́чеш, *док., перех.* 1. Запрошувати, скликати кого-, що-небудь у якій-небудь кількості. *Гей, як крикне козаченько до гаю, до гаю: «Наїжджайте, воріженьки, сам вас накликаю!»* (Укр.. лір. пісні, 1958, 470); *Накликавши гостей, поштує* [господар] *їх чаєм* (Кв.-Осн., II, 1956, 406); — *Параско! схаменися! Що се ти робиш? Кого се ти накликала, кому це все наготувала?* (Мирний, IV, 1955, 59); * Образно. *Журбою Не накличу собі долі, Коли так не маю* (Шевч., I, 1963, 50).

2. *на кого — що і без додатка.* Виклика́ти що-небудь неприємне, небажане. [Г е л е н а:] *Геть іди! Чого ти смерть на мене накликаєш?* (Л. Укр., II, 1951, 250); — *Я не хочу ганьби і вам не раджу на себе її накликати...* (Кучер, Прощай.., 1957, 322); *Коли в бою гинуть наші рідні чи друзі, ми повертаємось думками до тих, хто накликав цю біду* (Панч, I, 1956, 613); *Іліє загадково посміхнувся і цим знову накликав гнів на себе* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 445).

3. *тільки недок.* Голосом запрошувати кого-небудь підійти або відгукнутися; окликати. *Коли невістка побігла в хату, дід став за нею накликати* (Черемш., Тв., 1960, 236); — *Я тут! — озвалася Оленка, накликаючи Галю, і та проштовхалась до неї* (Кучер, Трудна любов, 1960, 476).

НАКЛИ́КАТИСЯ, и́чуся, и́чешся, *док., розм.* Багато разів покликати кого-небудь. *Ти мене накличешся ночами, Несучи розлуку за плечами, І навиглядаєшся одна* (Мал., Звенигора, 1959, 119).

НАКЛИКÁТИСЯ, áється, *недок.* 1. Добровільно виражати бажання діяти в певному напрямку, добиватися чого-небудь; напрошуватися. *Параска, котра було проходить ні з ким не поздоровкаючись, одходить — не прощаючись, гордує людьми, тепер Параска сама накликається, сама йде побалакати між людьми* (Мирний, IV, 1955, 102).

2. Пас. до **накликáти.**

НАКЛИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., діал.* 1. Накрикувати, покрикувати. *А відходячи накликував* [Тодорика] *ще, сміючися: «Парасинко, я навчу тебе всього, чого ти не вмієш! Чуєш? Усього, аби ти знала!..»* (Коб., II, 1956, 15); *Бурмотів* [Прокіпчук] *щось крізь сон, як би накликував на коні* (Ірчан, II, 1958, 89).

2. Закликати. *Священик накликував народ до тверезості та просвітної праці...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 382).

НАКЛОНИ́ТИ *див.* **наклóнювати.**

НАКЛÓНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКЛОНИ́ТИ**, клоню́, клóниш, *док., перех., діал.* Направляти, спрямовувати. *Хоч обоє любилися, але жінка не могла його наклонити на християнство* (Фр., IV, 1950, 150); // Переконувати. — *Вони* [сини] *носили йому їжу,.. та ніхто навіть не пробував наклонити старого перейти жити в їх хату* (Оп., Іду..,1958, 15).

НАКЛОПОТÁТИСЯ, очу́ся, óчешся, *док.* Багато, довго поклопотатися. [К а т р я:] *Ви все ж з тими книжками та школярами морочитесь, насердитесь, наклопочетесь раз у раз, отака голова завжди* (Вас., III, 1960, 119); *Ну, звичайно, жінка як жінка — наклопочеться по хазяйству, наслухається сусідів — хочеться поговорити* (Еллан, II, 1958, 14).

НАКЛЮВÁТИ *див.* **накльóвувати**^{1}.

НАКЛЮВÁТИСЯ *див.* **накльóвуватися**^{1}.

НАКЛЮ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., вульг.* Напитися доп'яну. *Щоб позбутись досади, вона за обідом наклюкалася і лягла спати* (Мирний, III, 1954, 383); — *Йди, йди!.. Наклюкався! — не спускає суворої зморшки з чола голова сільради* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 108).

НАКЛЮ́НУТИ *див.* **накльóвувати**^{2}.

НАКЛЮ́НУТИСЯ *див.* **накльóвуватися**^{2}.

НАКЛЮЧИ́ТИСЯ, чи́ться, *док., діал.* Пустити паростки. *Вже наключилося зерно* (Сл. Гр.).

НАКЛЬÓВУВАТИ^1, ує, *недок.*, **НАКЛЮВÁТИ**, юé, *док., перех.* 1. Клюючи, з'їдати, скльовувати в якій-небудь кількості.

2. Клюючи, пошкоджувати що-небудь. *Воловий птах, житель Америки, підкинувши яйце в чуже гніздо, накльовує яйця, які вже там є* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 47); *Наклювати яблуко.*

НАКЛЬÓВУВАТИ^2, ує, *недок.*, **НАКЛЮ́НУТИ**, не, *док., перех.* Продовбувати дзьобом (перев. шкаралупу яйця, з якого виводиться пташеня).

НАКЛЬÓВУВАТИСЯ^1, ується, *недок.*, **НАКЛЮВÁТИСЯ**, юється, *док.* Клюючи багато, вдосталь наїдатися (про птахів). *Тільки птахи не робили запасів навіть на завтрашній день. Вони просто досхочу накльовувалися смачних пшеничних зерен* (Ів., Ліс. казки, 1954, 134); — *Ой не клюйте,гайворони, Чумацького трупу, Наклю-*

вавшись, подохнете Коло мене вкупі (Шевч., II, 1963, 148); [К н у р:] *Курка наклюється латаття та здохне* (Мирний, V, 1955, 90).

НАКЛЬО́ВУВАТИСЯ ^{2}, усться, *недок.*, **НАКЛЮ́НУТИСЯ**, неться, *док.* 1. Клюючи, пробивати, продовбувати собі вихід (про пташеня, яке виводиться з яйця). *Коли наклюнулось, то й вилупиться* (Номис, 1864, № 4890).

2. Трохи проростати, розкриватися (про зерно, бруньки і т. ін.). *Через 2—3 доби після зволоження у 5—10% насіння починають з'являтися корінці (насіння наклюється)* (Зерн. боб. культ., 1956, 64); *Листя на деревах ще тільки наклюнулось, але воно вже зеленіло* (Гур., Життя.., 1954, 176); *При висіві горіхів, які наклюнулись, застосовують прищипування кінчиків корінців* (Лісівництво.., 1956, 223).

3. *перен.*, *розм.* Неясно виникати, починатися. *Він вже давненько любив Настусю, і в його вже накльовувалась думка її сватати* (Н.-Лев., IV, 1966, 333); — *А це правда, що в нього з Ясногорською щось накльовується? — Факт. Потайки молиться на її фотографію* (Гончар, III, 1959, 336); *В літературі нашій наклюнулась суперечка про принципіальне питання: як розуміти націоналізм?* (Фр., XVI, 1955, 132); *В мене наклюнулись такі хороші стосунки з Яриною* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 319); // Зароджуватися, виникати, з'являтися. *В серці Кованька наклюнулось недобре почування помсти* (Н.-Лев., I, 1956, 629); *У нього наклюнулась ідея: нанести нашому голові новорічний візит* (Ряб., Жайворонки, 1957, 147).

НАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накува́ти.**

НАКО́ВЗАНИЙ, а, е. Виїжджений, утрамбований тривалою їздою (про дорогу, шлях і т. ін.). *Машина м'яко слалась по шелесткому бруку. По восьмигранних шашках наковзаних торців* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 116).

НАКО́ВЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Багато, досхочу поковзатися. — *Спить Павлик? — Спить без задніх ніг. Наковзається за цілий день — ледве додому чапає* (Стельмах, II, 1962, 399).

НАКО́ВКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **накува́ти, нако́вувати.**

2. Те, що наковане на чому-небудь. *Парубок не знав, на чому зупинитися, на віщо подивуватись: чи.. дверима, над котрими висіла або стояла по боках здоровенна червона або блакитна дошка з золотою наковкою.., чи дзеркальними, в чоловічий зріст, вікнами* (Мирний, II, 1954, 73).

НАКОВТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Ковтаючи багато разів, наповнити шлунок чим-небудь. *Згребе* [орел] *її* [вівцю], *за мить порве, розшматує залізними пазурами і, наковтавшись гарячого м'яса, сидить, забризканий кров'ю, на вершині могили* (Гончар, II, 1959, 31); *Довго я пірнав, аж поки води наковтався* (Збан., Мор. чайка, 1959, 14); // Дихаючи, увібрати, втягнути в себе велику кількість чого-небудь. *Кашлянув* [Дорош] *тим характерним кашлем, коли людина наковтається пилюки і в неї дере в горлі* (Тют., Вир, 1964, 104); *У день пекучий, наковтавшись пилу, Ми спраглими устами припадали До краю дерев'яного відра* (Рильський, III, 1961, 105).

◇ **Наковта́тися сліз** — багато поплакати. *Сама Яресьчиха сліз наковталася вволю на доччиному весіллі — пекуче воно було: замість справжнього батька порядкував за столом одноденний «батько», званий, весільний...* (Гончар, I, 1959, 9).

НАКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нако́вувати** 1.

НАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКУВА́ТИ**, ую́, ує́ш, *док.*, *перех.* 1. Куючи, прикріплювати, приробляти що-небудь до чогось.

Нако́вувати (накува́ти) жо́рна (ка́мінь) — робити насічки, зарубки на жорнах (камені). *Якщо нарощування зроблено добре, жорна наковують і пускають в роботу* (Колг. Укр., 9, 1958, 43); [Д і д:] *Піду ж я до млина. Ще треба камінь накувать* (К.-Карий, I, 1960, 243).

2. Куючи, виготовляти металеві речі в якій-небудь кількості. — *А мати де? — З татом, — відповіли ковалята. — Нав'ючили на коні все, що накували за ці дні...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 386).

НА́КОЖНІ, ів, *мн.* Шкіряні рукавиці.

НАКО́ЇТИ, о́ю, о́їш, *док.*, *перех.* Зробити, заподіяти що-небудь (перев. погане, варте осуду). *Коли б Карпові воля, немало б він шкоди накоїв...* (Мирний, I, 1954, 270); *Багато лиха накоїли татари, потрощили, поруйнували все* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 495).

НАКОКСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накоксува́ти.**

НАКОКСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Наготовити коксуванням яку-небудь кількість вугілля.

НАКО́ЛЕНИЙ, НАКО́ЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наколо́ти.** *Біля нього* [будинку] *лежала колода, дрова дрібно наколені* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 82); — *Підігрійте, Лесю, чайку. Он якраз і дрова наколоті* (Гур., Осок. друзі, 1946, 55); *Дужче заболів той пальчик, що втяла* [Харитя] *серпом, заболіли ноги, наколені стернею* (Коцюб., I, 1955, 18).

НАКОЛИ́, *спол.*, *діал.* Коли, якщо. *Наколи ж дотлівали останні надії, радісно увечері гармати забабахкали...* (Сос., I, 1957, 267); *Наколи б близько з'явився хтось з гімназичного начальства, він повинен був одягти на костур кашкет і, здійнявши високо над головою, махати* (Смолич, Дитинство, 1937, 167).

НАКОЛИХА́ТИСЯ, лишу́ся, ли́шешся, *док.* Багато, досхочу поколихатися.

НАКОЛІ́ННИЙ, а, е. Який надівається, накладається на коліно. *Наколінна пов'язка.*

НАКОЛІ́ННИК, а, *ч.* Пов'язка, накладка, що носиться на коліні. *Дружно зійшли наші буряки. Я вже їм годила, я вже їх плекала.. Аж мені родима шкіра на колінах пооблазила, мусила пошити наколінники з полотна* (Гончар, I, 1954, 493); // Частина старовинного бойового спорядження, що прикривала коліно. *Кольчуга з тоненьких срібних платівок лежала на ньому, немов влита, до неї пасували світлі штани з мідними наколінниками* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 97).

НА́КО́ЛКА, и, *ж.* 1. *тільки* **нако́лка.** Дія за знач. **наколо́ти, нако́лювати** 3, 4.

2. Прикраса з матерії або мережива, яка наколюється на жіночу зачіску. — *Слухай-но, Софійко: як тобі здається моя наколка?* (Л. Укр., III, 1952, 500); *Коло буфета перешіптувались офіціантки в білих фартушках і.. наколках* (Кучер, Трудна любов, 1960, 250).

НАКОЛОБРО́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *розм.* Зробити що-небудь погане, варте осуду; натворити, накоїти. *За цей час можна такого наколобродити, що потім в очі людям не поглянеш* (Стельмах, II, 1962, 31); *Агронома з нього не вийшло. Призначили завгоспом — наколобродив. У коморах попсував насіння конюшини...* (Рад. Укр., 5. IV 1959, 3).

НАКОЛО́ТИ *див.* **нако́лювати.**

НАКО́ЛОТИЙ *див.* **нако́лений.**

НАКОЛО́ТИСЯ *див.* **нако́люватися.**

НАКОЛОТИ́ТИ *див.* **наколо́чувати.**

НАКОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наколоти́ти** 1. *Зверху Тоня ще й рогачиком придавить* [вівцю], *щоб з головою пірнула в ту наколочену теплу бурду, щоб вся короста з овечки зійшла* (Гончар, Тронка, 1963, 318); *Перегній з міндобривом стояли наколочені в старих кадубах* (Кучер, Трудна любов, 1960, 560).

НАКОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОЛОТИ́ТИ**, лочу́, ло́тиш, *док.*, *перех.* 1. Змішуючи, приготовляти щось у якій-небудь кількості. — *З такою жінкою не пропадеш.. Бач, якої ряжанки наколотила?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 9).

2. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Наговорити багато чого-небудь зайвого, непотрібного; звести наклеп.

◇ **Наколоти́ти горо́ху з капу́стою** — наговорити або наробити чогось непотрібного, нерозумного. [Петро:] *Сю штуку написав москаль по-нашому і дуже поперевертав слова.* [Виборний:] *Москаль? Нічого ж і говорити? Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою* (Котл., II, 1953, 33).

НАКОЛОШМА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Побити кого-небудь. — *Пику їй наколошматити добре, щоб не лізла! — кілька разів думав Вовка* (Коп., Дуже добре, 1937, 32).

НАКОЛУПА́ТИ *див.* **наколу́пувати.**

НАКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОЛУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Колупаючи, добувати щось у якій-небудь кількості. *Піди, старий, старесенький, та наколупай меду* (Чуб., V, 1874, 650); *Він опинився на горі,.. де можна трохи наколупати глини* (Мик., II, 1957, 180); *Луківна кваплива наколупала з-під квітів землі жменьку* (Баш, Надія, 1960, 286).

НАКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нако́лювати** 3, 4. *Наколювання музейної шкурки летючої миші відрізняється тим, що.. розправляється лише одна передня кінцівка* (Вигот. чучел.., 1956, 44).

НАКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКОЛО́ТИ**, колю́, ко́леш, *док.*, *перех.* 1. Колючи, приготовляти в якій-небудь кількості. [Гільде:] *Поклади ти тую сокиру.* [Готліб:] *А хто ж скалок наколе?* (Л. Укр., IV, 1954, 257); *Порубав* [Явтух] *м'ясо, наносив води, наколов дровець* (Ю. Янов., II, 1954, 211).

2. Ушкоджувати, ранити щось, наткнувшись на що-небудь гостре. *Оповів* [Йон] *їй, як наколов собі руку батьковою бородою* (Коцюб., I, 1955, 241); *Юрасик ганявся за зеленим коником, наколов ногу і заплакав* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 6).

3. Натика́ти, настромлювати на що-небудь. *Він рекомендує.. зрізати вручну кошики* [соняшника] *і наколювати їх на стебла донизу насінням для просушування* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 14); *Наколов* [Федоров] *спичкою галушку у відрі, покуштував* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 75).

4. Прикріплювати що-небудь до чогось.

5. *тільки док.* Колючи, убити в якій-небудь кількості. — *Навозив* [Панько] *жита й пшениці, і кабанів наколов колгоспних, і телят нарізав* (Збан., Єдина, 1959, 33).

НАКО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, **НАКОЛО́ТИСЯ**, колю́ся, ко́лешся, *док.* 1. Натикатися на що-небудь гостре. *Одводив* [Іван] *руками гіллячки і жмурив очі, щоб не наколотись на фою* (Коцюб., II, 1955, 350); *Солдат довго нишпорив по кутках, нічого не знайшов. Потім простяг руку на сволок і ніби на щось наколовся* (Панч, В дорозі, 1959, 99).

2. Давати тріщину; тріскатися, розколюватися. *Лід наколовся; Горщик наколовся.*

НАКОЛЯДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Заробити колядуванням. *Вирішили* [дівчата] *зайти до Василькової хати і там поділити все, що наколядували* (Турч., Зорі.., 1950, 164).

НАКОНЕ́ЧНИЙ, а, е. Який міститься, прикріплений на кінці чого-небудь.

НАКОНЕ́ЧНИК, а, *ч.* Кінцева частина якогось предмета, що надівається на нього або приробляється до нього. *У юнака в руках олівець, на ньому замість наконечника стріляний патрон* (Петльов., Хотинці, 1949, 81); *Олександра по-чоловічому хльоснула борозенного вола батогом, зачепивши наконечником по синьому, як визріла слива, оці* (Логв., Літа.., 1960, 112); *Давид виймає з кишені обкусаний кремінний наконечник стріли, що колись людей убивала* (Стельмах, I, 1962, 127); * У порівн. *З-під нього* [дикого винограду] *пробивалися гострі, мов наконечники стріл, листочки перших конвалій* (Руд., Остання шабля, 1959, 379).

НАКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накопа́ти;** // *у знач. прикм. На буряках вона застала Христю Кавунову, що дочищала останні накопані корені* (Кучер, Трудна любов, 1960, 53); // **нако́пано,** *безос. присудк. сл. По 300—344 центнери буряків з гектара накопано* (Колг. Укр., 4, 1959, 9).

НАКОПА́ТИ *див.* **нако́пувати.**

НАКОПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Багато, досхочу покопати. — *Накопаємось ми з тобою, як ті колодники, що золото добувають. Але ж тоді ми зможемо все, що заманеться, посадити і посіяти* (Стельмах, I, 1962, 145).

НАКОПИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Поздовжній брусок саней, який накладається на копили для скріплення і зв'язку їх.

НАКОПИРСА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Копирсаючи, добути щось у якій-небудь кількості.

НАКОПИ́ТИ *див.* **накопля́ти.**

НАКОПИ́ТИСЯ *див.* **накопля́тися.**

НАКОПИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накопи́чити.** *Назустріч сунули жінки, .. поранені солдати. Щасливіші самотужки на возику везли накопичене збіжжя, клунки* (Ле, Право.., 1957, 131); // **накопи́чено,** *безос. присудк. сл. Гриб і Печериця аж за голови взялися, скільки тут усякого добра накопичено* (Козл., Мандрівники, 1946, 28).

НАКОПИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накопи́чити** 1. *Найбільше дбав* [Іваненко] *про накопичення знань і прийомів практичної ремісницької хімії* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 407).

НАКОПИ́ЧИТИ *див.* **накопи́чувати.**

НАКОПИ́ЧИТИСЯ *див.* **накопи́чуватися.**

НАКОПИ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **накопи́чувати** 1. *Дослідження ядерних реакцій, які проводив Шульга.., увійшли у загальну скарбницю, накопичувану на протязі наступних років фізиками* (Рибак, Час.., 1960, 666).

НАКОПИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накопи́чувати** 1. *Поки йшло накопичування живої сили, Максим наказав висунути наперед з двох флангів по два кулемети* (Рибак, Час.., 1960, 51).

НАКОПИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОПИ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. *перех.* Поступово збирати, накопляти в якій-небудь кількості. — *Буду накопичувати запаси хліба,— посміхнувся хлопець* (Руд., Остання шабля, 1959, 357); *Водорості мають чудову здатність накопичувати в собі мікроелементи, які містяться в морській воді* (Знання.., 2, 1966, 3); // *перен.* Збільшувати, додавати що-небудь. *Ленін вчив, що, коли виступ передчасний, треба відступити, щоб зберегти сили і накопичити їх в час перепочинку* (Смолич, Світанок.., 1953, 213).

2. *неперех.*, *рідко.* Накладати, навалювати в якій-небудь кількості або купою. — *Ви тут* [на столі] *навалили, накопичили, ні ладу ні складу,— а тепер о! Все в порядку..!* (Фр., II, 1950, 367).

НАКОПИ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАКОПИ́ЧИТИСЯ**, читься, *док.* 1. Поступово збиратися, накоплятися в якій-небудь кількості. *Силосорізки щозмінно очищають від бруду, який накопичується* (Орг. і технол.

тракт. робіт, 1956, 268); // *перен.* Збільшуватися, додаватися. *Неусвідомлена огидливість накопичувалась у Катерини до цієї незрілої, до смішного наївної людини* (Вільде, Сестри.., 1958, 445); *Змив* [Андрій] *у воді разом з пилом і втому, що накопичилася у тілі за довгий робочий день* (Минко, Вибр., 1952, 93).

2. Нагромаджуватися, навалюватися в якій-небудь кількості або купою.

3. *тільки недок.* Пас. до **накопи́чувати.**

НАКО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накопи́ти.**

НАКО́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накопи́ти** і **накопи́тися.** *Накоплення знань; Накоплення багатства.*

НАКОПЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накопля́ти** і **накопля́тися.**

НАКОПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАКОПИ́ТИ,** коплю́, ко́пиш; *мн.* нако́плять; *док.*, *перех.* Те саме, що **накопи́чувати** 1. *Те, що предки потом збили, Скарб, худобу накопили — Все козак прогайнував* (Бор., Тв., 1957, 80); *І, забуваючи про втому, що накопив* [Єгор] *за три дні вряд, не завітавши і додому, пішов до шахти, у наряд* (Уп., Вірші.., 1957, 196).

НАКОПЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **НАКОПИ́ТИСЯ,** ко́питься; *мн.* нако́пляться; *док.* Те саме, що **накопи́чуватися.**

НАКОПТИ́ТИ *див.* **нако́пчувати.**

НАКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Копаючи, робити щось у якій-небудь кількості. *Мар'яна спочатку накопує рядок ямок, а потім кидає в них картоплю* (Стельмах, II, 1962, 301); *Накопали* [люди] *колодязів, таких глибоких, що в їхніх чорних прірвах навіть удень світилися зорі* (Тют., Вир, 1964, 173).

2. Копаючи, добувати, діставати щось із землі (перев. у якій-небудь кількості). *Задубіла земля. Не витягнеш ніяк буряка. Земля мокра була, змерзлася, хоч кайлом бий. Ящика втрьох не накопували* (Горд., Заробітчани, 1949, 128); *Найшли* [сестри] *зілля, накопали і стали варити* (Шевч., II, 1963, 135); *В газеті.. було.. зведення, скільки вчора накопали й вивезли буряків, посіяли пшениці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 90).

НАКО́ПЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОПТИ́ТИ,** пчу́, пти́ш, *док.* 1. *перех.* Коптячи, приготовляти щось у якій-небудь кількості. *Накоптити риби.*

2. *тільки док.*, *неперех.* Начадити кіптявою. *Лампа накоптила.*

НА́КОРЕ́НОК, нка, *ч.*, *діал.* 1. Потомок. [Анзорге:] *З'їдять нас хутко злидні.., що й накоренка не зостанеться* (Л. Укр., IV, 1954, 218).

2. *перен.*, *лайл.* Поріддя, виродок (про чию-небудь дитину). *Бодай його кодло з накоренком перевелось!* (Номис, 1864, № 3788).

◇ **У на́коре́нку,** *діал.* — на пні. *Запродував* [чоловік] *лихварям збіжжя ще в накоренку* (Л. Укр., III, 1952, 636); — *Посуха прилучилася. Збіжжячко наше пропало в накоренку...* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 7).

НАКОРМИ́ТИ, кормлю́, ко́рмиш; *мн.* нако́рмлять; *док.*, *перех.*, *рідко.* Нагодувати вдосталь, досхочу; задовольнити чию-небудь потребу в їжі. *Лишу тії дитинята, ой, самих їх лишу, не накормлю, не огрію, ані поколишу* (У. Кравч., Вибр., 1958, 124); — *Баба-яга накормила їх, напоїла* (Оп., Іду.., 1958, 391).

НАКОРЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОРЧУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Корчуючи, добувати із землі щось у якій-небудь кількості. — *Там пеньків накорчував, то привезти хочу...* (Зар., На.. світі, 1967, 143).

НАКОРЧУВА́ТИ *див.* **накорчо́вувати.**

НАКОСИ́ТИ *див.* **нако́шувати.**

НАКОСИ́ТИСЯ, ошу́ся, о́сишся, *док.* Багато, вдосталь покосити. *Вдень накосився він досхочу, увечері погнав Плачиндині воли на переліг* (Стельмах, I, 1962, 478).

НАКОТИ́ТИ *див.* **нако́чувати.**

НАКОТИ́ТИСЯ *див.* **нако́чуватися.**

НА́КО́ТОМ, *присл.* Котячи, пересовуючи. *Вантажити бочки накотом.*

НАКОХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Виростити, вигодувати, виглядіти яку-небудь кількість когось, чогось. — *Навіщо ж ти накохав того скоту, коли не хочеш сам глядіти?..* (Мирний, II, 1954, 243); *Синів накохаєм немало, Поставим ворота і хату* (Мал., Звенигора, 1959, 146).

НАКОХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Задовольнитися коханням. — *Другий покохав мене, та й сам умер. А я, молода, не накохалась і не навтішалась на своєму віку* (Н.-Лев., II, 1956, 111); — *Не шкода мені того молодого княженка — накохалася я з ним* (Вас., II, 1959, 445).

НАКО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **накоти́ти.** *Володя жив у глибокій землянці, на якій у чотири ряди були накочені колоди* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 37); *Дорога ця недавно накочена. Обабіч неї лежать гори битого граніту* (Минко, Повна чаша, 1950, 29).

2. *у знач. прикм.* Наїжджений, утрамбований, укочений тривалою їздою (про шлях і т. ін.). *Вони їхали в темряві м'якою накоченою дорогою* (Гр., I, 1963, 495); *Місяць з високого неба сріблив накочений шлях* (Кир., Вибр., 1960, 373).

НАКО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накоти́ти** і **накоти́тися.** *Накочення асфальту; Накочення грунту.*

НАКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нако́чувати** 1, 2. *Накочування бочки на платформу.*

НАКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док.* 1. *перех.* Котячи, переміщати, накладати що-небудь на щось. *Чути було коротку команду, на пором накочували гармати, вантажили ящики* (Коп., Вибр., 1953, 401); *Над напівпідвалом влаштовані накати, по яких накочують на дах бочки з дизельним пальним* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 97); *Троянці так і учинили; На вал колоддя накотили* (Котл., I, 1952, 215); // *тільки док.* Привалити, обкласти, покрити щось чим-небудь. *Високу могилу висипали, Дорогим камінням накотили* (Чуб., V, 1874, 779); // Котячи, збільшувати. *Накотивши велику грудку вогкого снігу, старанно притулила* [Ганна] *її до стовбура берези і, немов пластиром, прикрила рану...* (Коз., Сальвія, 1956, 301).

2. *перех.* Багато і довго їздячи, утрамбовувати, укочувати (шлях і т. ін.). — *Де там ті вибої? Дорогу таку накотили, так уїздили, що тверда, як лоб* (Збан., Мор. чайка, 1959, 6); // Утрамбовувати, укочувати шлях котком.

3. *перех.*, *спец.* Покривати чим-небудь (клеєм, фарбою і т. ін.) поверхню чогось за допомогою накатки; наносити. *Текст сторінки вирізували зворотним шрифтом на дерев'яній дошці, накочували фарбою дошку і з неї друкували на папері* (Іст. середніх віків, 1955, 143).

4. *неперех.* Швидко насуваючись на кого-, що-небудь, покривати, закривати собою; набігати. *Накочують хвилі на коси, Підводяться тіні з води...* (Ус., На.. берегах, 1951, 32); * Образно. *Покупці хапали в Жданова український барвистий посуд, і Шумило бачив, яке щастя накотило до хати* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 524).

НАКО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАКОТИ́ТИСЯ,** очу́ся, о́тишся, *док.* 1. Котячись, наштовхуватися на кого-, що-небудь. *Машина спинилась раптом — товариші знову накотились один на одного* (Смолич, Світанок.., 1953, 533); // Насуваючись, покривати собою кого-, що-небудь. *На Шембеківські луки серпанком накочувався з очеретів туманець* (Смолич, Мир.., 1958, 189); *Із-за обрію стали накочуватися хмари* (Тют., Вир, 1964, 83); *Остання хвиля накотилась на берег* (Ткач, Жди.., 1959, 27); // *перен.* Наближатися. *З темряви, з вітряниці накочується обурений протестуючий гвалт* (Гончар, II, 1959, 433).

2. *перен., розм.* Оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про стан, настрій і т. ін.). *Комбайнер відчуває, як сміливість хвилями накочується на його серце* (Ю. Янов., II, 1954, 189); *На Геннадія теж накотилася непоборна сонливість* (Вол., Місячне срібло, 1961, 105).

3. *перен., розм.* Накидатися на кого-небудь з докорами, лайкою і т. ін.; напада́ти. *Увіходить Ліза.. Вона в кепському гуморі, сердита і зараз же накочується на Джимі* (Коч., II, 1956, 156); *Як вернувся додому без грошей Семен, як накотиться на його жінка: ти пішов між чужі люде з грішми та почав пиячити!..* (Сл. Гр.).

4. *тільки недок.* Пас. до **нако́чувати** 1—3.

НАКО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накоси́ти.** *Купив Захарій сінця, тільки що накошеного* (Кв.-Осн., II, 1956, 366); // *у знач. прикм. На возі з накошеною осокою стоїть сивобородий дід* (Літ. газ., 19.XI 1953, 2); // **нако́шено,** *безос. присудк. сл. Закінчено жнива, Останній сніп накошено пшениці* (Мал., III, 1957, 299).

НАКО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нако́шувати.**

НАКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех.* Косити щось у якій-небудь кількості. *Приклепаємо косу та поїдемо на сінокіс на Десну, та накосимо сіна* (Довж., Зач. Десна, 1957, 475); *Забродівчани орендують біля Дніпра ділянку лугу, що належить лісництву, і щороку накошують там чимало добрячого сіна* (Мокр., Слід.., 1969, 110).

НАКРАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАКРА́СТИ**, а́ду, а́деш, *док., перех.* Красти щось у якій-небудь кількості. *Крав Богдан крам, Та повіз у Київ, Та продав злодіям Той крам, що накрав* (Шевч., I, 1963, 296); *Про Колісника пішла по городу недобра чутка: накрав земських грошей* (Мирний, III, 1954, 282); *Картоплі ми накрали за Ліляківськими ярами вдосталь* (Смолич, Театр.., 1940, 16).

НАКРА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накра́сти.** *Навантаживши свої пазухи, кишені та шапки накраденою яриною, невважаючи на близькість господаря, виповзли* [хлопці] *ровом до поблизького яру* (Фр., VI, 1951, 147).

НАКРАПА́ТИ, а́є *і рідше* **НАКРА́ПУВАТИ**, ує, *недок.* 1. Падати рідкими краплями (про дощ). *Почалася вже осінь, накрапали часом дощі* (Гр., II, 1963, 270); *Година була вітряна, накрапав дрібний дощ, небо заволокли густі хмари* (Скл., Карпати, II, 1954, 385); *Небо захмарилось, і почав накрапувати дощ* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 125).

2. *рідко.* Те саме, що **ка́пати** 1. *Березовий сік, уже без ласкавого «тьоп-тьоп», накрапає в старенький, без вуха глечик* (Стельмах, I, 1962, 467).

НАКРАПА́ТИСЯ, а́ється, *недок., розм.* Те саме, що **накрапа́ти** 1. *Ой, щось хмариться, туманиться, Дрібен дощик іде, накрапається* (Чуб., V, 1874, 565).

НАКРАПИ́ТИ *див.* **накрапля́ти.**

НАКРА́ПЛЮВАТИ *див.* **накрапля́ти.**

НАКРАПЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накрапля́ти.**

НАКРАПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НАКРА́ПЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НАКРАПИ́ТИ**, плю́, пи́ш; *мн.* накрапля́ть; *док., перех.* Покривати що-небудь крапками, бризками.

НАКРА́ПУВАТИ *див.* **накрапа́ти.**

НАКРА́СИ́ТИ *див.* **накра́шувати.**

НАКРА́СИ́ТИСЯ *див.* **накра́шуватися.**

НАКРА́СТИ *див.* **накрада́ти.**

НАКРА́СТИСЯ, а́дуся, а́дешся, *док., розм.* Багато, вдосталь покрасти. *Кати! кати! людоїди! Наїлись обоє, Накралися; а що взяли На той світ з собою?* (Шевч., I, 1963, 246); [Громада:] *Мало ще ти накрався нашої праці, мало напився?* (Фр., IX, 1952, 394).

НАКРАСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Багато, досхочу покрасуватися.

НАКРА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКРА́СИ́ТИ**, а́шу́, а́сиш, *док., перех.* 1. Покривати що-небудь фарбою; нафарбовувати.

2. Фарбувати, розфарбовувати щось у якій-небудь кількості. *Накрасити крашанок.*

НАКРА́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАКРА́СИ́ТИСЯ**, а́шу́ся, а́сишся, *док.* Підфарбовувати губи, брови і т. ін.; нафарбовуватися. — *Ой, твоя мила у лузі над водою Умивається зіллячком купиною, Утирається шитою хустиною, Накрашується червоною калиною* (Чуб., V, 1874, 518); *Вона почала й себе прикрашувати, накрашуватись та набілюватись* (Н.-Лев., III, 1956, 211).

НАКРА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накра́ювати.**

НАКРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКРА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Різати щось на частини в якій-небудь кількості. *Сама хазяйка накраяла хліба, а хазяїн вніс з хижки бокату пляшку горілки* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *Насипала* [Марина] *цукру в цукерничку, накраяла булки* (Вільде, Сестри.., 1958, 209).

НАКРА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накра́яти.** *У мисці лежав накраяний грубими шматками хліб* (Скл., Карпати, II, 1954, 388).

НАКРА́ЯТИ *див.* **накра́ювати.**

НАКРЕКТА́ТИСЯ, рекчу́ся, ре́кчешся, *док., розм.* Довго, багато покректати. *Трудно було малому.. Борона важка, а нива пиріювата — не раз на гони треба підчищати борону — накрекчеться за день!* (Головко, II, 1957, 209).

НАКРЕ́МСАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Кремсаючи, нарізати щось великими шматками в якій-небудь кількості. *Накремсати хліба.*

НАКРЕНИ́ТИ *див.* **накреня́ти.**

НАКРЕНИ́ТИСЯ *див.* **накреня́тися.**

НАКРЕНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАКРЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Нахиляти що-небудь набік. *Накренити судно.*

НАКРЕНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **НАКРЕНИ́ТИСЯ**, ни́ться, *док.* Нахилятися набік. *Танк весь здригнувся, шарпнувся на одній гусениці вбік і, незграбно накренившись, закляк* (Гончар, III, 1959, 372); *Накренившись на лівий борт, корабель робив крутий поворот* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 96).

НАКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накре́слити.** *Десь далеко за обрій тяглися ніби накреслені по лінійці рядки кукурудзи* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 27); *Я бачу в накресленому п'ятирічному плані здійснення віковічних сподівань, прагнень нашого народу* (Довж., III, 1960, 318); *На фронтоні музею накреслені польською мовою слова: «Справа Леніна безсмертна»* (Рильський, III, 1956, 56); *Рельєфно накреслені постаті головних персонажів* (Мист., 1, 1966, 19); // **накре́слено,** *безос. присудк. сл. На невисоких столах лежать карти. Там все накреслено, все розраховано* (Собко, Кавказ, 1946, 107); *Образ садівника в цьому творі* [«Черешні цвітуть» О. Гончара] *лише накреслено* (Рад. літ-во, 3, 1957, 24).

НАКРЕ́СЛЕННЯ, я, *с.* Завчасно намічений план діяльності; що-небудь незакінчене, намічене лише в загальних рисах. *Боротьба радянського народу за втілення в життя величних накреслень Комуністичної партії дає чудові плоди* (Ком. Укр., 4, 1960, 5); *Кілька молодих інженерів.. з головою пірнули у вивчення проектних накреслень цеху* (Ле, В снопі.., 1960, 158); *Я не зробив іще й третини Того, що слід зробить мені, Мої накреслення, картини Ще в думах, не на полотні* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 65).

НАКРЕ́СЛИТИ *див.* **накре́слювати.**

НАКРЕ́СЛИТИСЯ *див.* **накре́слюватися.**

НАКРЕ́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накре́слювати.**

НАКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Робити креслення, рисунок і т. ін. чого-небудь. *Вона накреслила паличкою на землі коло* (Головко, II, 1957, 268); — *Він накреслить нам схему каховських укріплень* (Гончар, II, 1959, 349); // Креслячи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Карл Павлович накреслював ескізи костюмів, деяких декорацій* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 178).

2. *перен.* Наперед намічати, визначати, планувати що-небудь. *Йдучи з подвір'я, він накреслював план — кинути в бій усі полки, піти на риск і добитися перемоги* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 362); *Профорганізації повинні.. аналізувати всебічно роботу підприємств, накреслювати заходи до усунення виявлених хиб* (Ком. Укр., 6, 1960, 3); *Мрійник Ціолковський накреслив шлях у космос...* (Рибак, Час.., 1960, 477).

3. Писати, зображати що-небудь. *Гарячих рук стискання. Адрес накреслюєм рядки в пошарпані блокноти* (Гонч., Вибр., 1959, 282); — *Ось наше «Л»,— сказав Чернишеві Козаков на велику літеру, що її хтось розгонисто накреслив вуглиною* (Гончар, III, 1959, 10); // Описувати, викладати що-небудь. *Манжура зіставляє картини природи з людським життям, з переживаннями героя, накреслюючи в такий спосіб його психологічну характеристику* (Рад. літ-во, 7, 1965, 40).

4. Давати, робити що-небудь у незакінченому вигляді, розробляти в загальному плані.

НАКРЕ́СЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАКРЕ́СЛИТИСЯ**, литься, *док.* 1. Позначатися, виділятися своїми обрисами. *Вже третій день над степом вдалині накреслювалася на небі легка смуга напівпрозорих хмар* (Тулуб, В степу.., 1964, 113); *Розвіялась непомітно сива завіса, ледь помітною лінією накреслився далекий обрій* (Збан., Сеспель, 1961, 112).

2. *тільки недок.* Пас. до **накре́слювати.**

НАКРИВА́ЛО, а, *с.*, *рідко.* Шматок тканини, яким покривають що-небудь; покривало. *Лиця ченців зсохлись на корінець, потемніли, такими ж були й руки, виставлені з-під накривала* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 143); *Накривало опустилось на землю, перед громадою виринула на гранітному п'єдесталі.. бронзова постать Кобзаря* (Вітч., 3, 1961, 154); * Образно. *Прокинешся одного ранку — надворі вже біло, і сніжок сіється й сіється. На стріхах — накривала, на городах — полотна, на кущах — шматки марлі* (Гуц., З горіха.., 1967, 153).

НАКРИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, зайнятий накриванням чого-небудь.

НАКРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накрива́ти** 1. *Радгоспні раціоналізатори багато зробили для.. вивантаження машин, утрамбування й накривання зеленої маси* (Рад. Укр., 1.VIII 1958, 1).

НАКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАКРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док.*, *перех.* 1. Покривати, закривати кого-, що-небудь тим, що кладеться зверху. *Поцілував* [Гонта] *мертвих в очі, Христить, накриває Червоною китайкою Голови козачі* (Шевч., I, 1963, 137); *Марія накривала матір кожухом* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 31); *Вона полізла з рогачем у піч, засунула горщик, обгорнула жаром, накрила покришкою* (Мирний, I, 1949, 318); *Накривши ношу хусткою, вона хутко пішла за хату* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194); // Робити покрівлю над якою-небудь будівлею; покривати. *Коли Антон від'їжджав на заробітки, то обіцяв Катерині.. цинковою бляхою накрити дах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 8); // *перен.* Оповивати, обволікати що-небудь. *В полонині, де небо накриває безлюдні простори, .. вікує тиша* (Коцюб., II, 1955, 324); *Вже вечір темною габою накрив всю землю з краю в край* (Сос., I, 1957, 352).

◇ **Накрива́ти (накри́ти) [на] стіл** — ставити на стіл їжу. *Потім, як у печі витопили,— треба на стіл накривати* (Мирний, III, 1954, 156); — *Мариню,— гукнула* [Катерина] *через коридор,— прошу накрити стіл до сніданку!* (Вільде, Сестри.., 1958, 211).

2. *військ.* Попадаючи у ціль, руйнувати, пошкоджувати, знищувати і т. ін. її; поражати. — *Огонь трьох мінометних рот полку обов'язково накриває траншею противника* (Гончар, III, 1959, 85); *Піднімається пекло снарядів, Накриває фашистські полки* (Гірник, Стартують.., 1963, 58); *Важка артилерія накрила ворожі позиції одним залпом* (Смолич, Мир.., 1958, 400); // *безос.* — *Лейтенанта Чорноволенка накрило міною. На смерть...* (Коз., Гарячі руки, 1960, 139).

3. *перен.*, *розм.* Ловити, захоплювати кого-небудь зненацька (перев. на місці злочину). — *Он на одній чехоні рублів двісті убитку* [збитків] *буде.. Прийдеться у рів вивернути, та коли б ще і поліція не накрила* (Мирний, III, 1954, 79); — *Брешуть розбійники, не тепер, так в четвер, а ми їх накриємо* (Цюпа, Три явори, 1958, 17).

4. *тільки док.*, *перен.* Знеславити кого-небудь. *Пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили. Незчулася, та й байдуже, Що коса покрита* (Шевч., I, 1963, 22).

5. *перев. док.*, *перен.*, *розм.* Напасти, накинутися на кого-небудь з лайкою, погрозами і т. ін. — *Наш шановний зоотехнік забув і дорогу на ферму. А коли й загляне, то тільки лайкою й погрозами накриє* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 11).

◇ **Мо́крим рядно́м накри́ти** *див.* **рядно́; Накри́ти ша́пкою** — остаточно, безповоротно вирішити що-небудь. [Т и м і ш:] *Але я, свате, як сказав, то все рівно, що шапкою накрив. Назад я не подамсь* (Кроп., IV, 1959, 245).

НАКРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАКРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. Прикриватися, закриватися чим-небудь зверху. *Зриває скатертину зі столу, накривається і тікає* (Олесь, Вибр., 1958, 495); *Він скидає піджак, накривається ним* (Шиян, Баланда, 1957, 110); *Я ліг на ліжко, накрився з головою* (Ю. Янов., II, 1954, 79); *Долі, на брезентових носилках, спав санітар, накрившись шапкою* (Гончар, III, 1959, 195); * Образно. *Оминаючи людей, Терентій .. опускається в яруги, що накриваються на ніч м'якою рядниною туману* (Стельмах, Хліб.., 1959, 513).

2. *перен.*, *розм.* Те саме, що **ги́нути** 1. — *Ми як форсували Дунай взимку, по тонкій кризі, то доводилось за руки братися, чоловік по двадцять.. А якби поодинці рушили, кожен сам по собі, то багато хто з нас накрився б ...* (Гончар, III, 1959, 347).

НА́КРИВКА, и, *ж.* Предмет, що служить для закривання. *Ось вона* [машинка] *вже на столі. Катря.. зняла накривку* (Кач., II, 1958, 83); *Самовар стояв на ящику поруч з Льонькою, бешкетливий струмок пари, вириваючись з-під погнутої накривки, торкався його плеча* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 292); // Тканина, якою покривають що-небудь. *Над головами па-*

сажирів висіла брезентова накривка (Трубл., Мандр., 1938, 39).

НАКРИВНИ́Й, а́, е́. Який служить для накривання чого-небудь. *Краплю сім'я наносять на чисте предметне скло, накривають накривним скельцем і кладуть на столик мікроскопа* (Наука.., 10, 1958, 39).

НА́КРИ́ВО, *присл., розм.* 1. Нерівно, криво.

2. *перен.* Всупереч кому-, чому-небудь, проти когось, чогось; наперекір. *Ніхто не зважиться накриво слово сказати Олексію Івановичу* (Мирний, IV, 1955, 221); *— Роби все краще, швидше, легше за інших, і тоді тобі ніхто слова накриво не скаже* (Рудь, Гомін.., 1959, 152).

НАКРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Особливо виділяти звук, слово і т. ін.; наголошувати, підкреслювати. — *Я змерзла, я, я! — та так уже на те я накрикує* [пані]! (Вовчок, I, 1955, 119).

НАКРИ́ТИ *див.* **накрива́ти.**

НАКРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накри́ти** 1, 2, 4. *Видко було великий стіл, накритий червоним сукном* (Л. Укр., III, 1952, 557); *Чи то їх кульками хата вшита, Чи, може, дереном земляночка накрита* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 46); *Старший лейтенант пильно стежив за кожним вибухом. — Ціль накрита...* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 282); *Знав би ти, панебрате, Як їх називати, Отих твоїх безталанних Дівчаток накритих* (Шевч., II, 1963, 209); // **накри́то,** *безос. присудк. сл. Колодязь накрито віком* (Гр., I, 1963, 439); *— Бачиш,— говорив він, не спускаючи очей з траншей,— накрито! Ціль накрито!* (Гончар, III, 1959, 52).

НАКРИ́ТИСЯ *див.* **накрива́тися.**

НАКРИТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **накри́ти** 1. *Підвечірки або вечері у Річинських супроводила особлива атмосфера, майже урочистий ритуал «накриття столу»* (Вільде, Сестри.., 1958, 286).

2. Покрівля на стовпах або інших опорах для захисту від сонця, дощу і т. ін. [Юда:] *Налинув дощ і перервав промову. Я сів під накриття і думу думав* (Л. Укр., III, 1952, 134); *Вийшли з-під накриття, і Козаков став крутити цигарку* (Гончар, I, 1954, 8).

3. Те, що накриває собою або приховує під собою що-небудь. *Поскидали* [погоничі] *з возів хвартухи та накриття й почали вивертать* [вантаж] *з хур* (Н.-Лев., I, 1956, 574); *Очі не побачили неба — лише чорне накриття, що вгортало чоловіка, налягло на неї* (Стельмах, II, 1962, 207); // Те, що нависає зверху над ким-, чим-небудь. *Під низьким накриттям смерекових гілок у кутку окопу лежав обличчям до землі бородатий вояк* (Ірчан, II, 1958, 224).

НАКРИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех., на кого.* Різким, підвищеним голосом вилаяти кого-небудь. *Настя накричала на нього, щоб він не встрявав у бабську роботу* (Коцюб., I, 1955, 53); *— Заснеш ти сьогодні чи ні, бісова дитино? — накричала на неї Олена* (Тют., Вир, 1964, 104).

2. *перех., перев. із сл.* вуха, голова *і т. ін.* Довго і сильно кричачи, стомити кого-небудь. — *Так накричали, наверещали мені вуха своїми піснями, аж в голові гуде* (Н.-Лев., I, 1956, 138); *Прибігла якась цокотуха-перекупка, заверещала, накричала Прісьці повну голову* (Л. Янов., I, 1959, 291).

НАКРИЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док.* Багато, досхочу покричати. *Налаявшись, назмагавшись та накричавшись досхочу, вернулися* [кріпаки] *знову на роботу* (Мирний, I, 1949, 298); *За день так накрутиться* [Надя], *накричиться, нанервується, що на вечір, здається, уже й сили не лишилось* (Ткач, Плем'я.., 1961, 188).

НАКРИ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накриши́ти** 1; // *у знач. прикм. Посеред хати сидів Семенко і сестри.. Коло них миска з зеленими, накришеними огірками* (Стеф., I, 1949, 143).

НАКРИШИ́ТИ *див.* **накри́шувати.**

НАКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **НАКРИШИ́ТИ**, ришу́, ри́шиш, *док.* 1. *перех.* Подрібнювати щось у якій-небудь кількості. — *В борщ треба цибулі та часнику багато накришувати, щоб затхлість усю перебити...* (Гончар, Таврія, 1952, 29); *Мати загадала їй зібрати з глечика сметану та накришити сала* (Н.-Лев., II, 1956, 279); *— Трохи не так накришив* [махорку], *— сказав Сопілка* (Донч., VI, 1957, 226); *Старий дід за старим морським звичаєм налив у велику раковину вина, накришив туди білої паляниці і підніс старому дельфінові* (Ів., Вел. очі, 1956, 132).

2. *неперех., чим.* Насмітити кришками чого-небудь. *Тільки хто накришить хлібом на столі або розіллє борщ з ложки,— Василько так і гукне: «А нащо так накришувати та наляпувати!»* (Вас., I, 1959, 206).

НАКРОХМА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накрохма́лити.** *Спідничка вся наче з білих пелюсток, вони густо накрохмалені і трошки закручуються вгору* (Ів., Таємниця, 1959, 35); // *у знач. прикм. На його опуклому животі туго напнувся накрохмалений сліпучо-білий халат* (Рибак, Час.., 1960, 133).

НАКРОХМА́ЛИТИ *див.* **накрохма́лювати.**

НАКРОХМА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накрохма́лювати.**

НАКРОХМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАКРОХМА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Намочувати що-небудь у крохмальній воді для надання жорсткості. *Хазяйка накрохмалила йому перед сорочки* (Вільде, Сестри.., 1958, 51).

НАКРУТИ́ТИ *див.* **накру́чувати.**

НАКРУТИ́ТИСЯ *див.* **накру́чуватися.**

НАКРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накрути́ти** 1, 3, 4. *Говорить до товаришів на тротуарі якийсь тонконогий літній піхотинець в обмотках, накручених туго до самих колін* (Гончар, III, 1959, 288); *— Дивимось: виходить* [губернатор] *із прольотки — на мундирі хрести, вуса накручені* (Тют., Вир, 1964, 50); *Капітан якийсь час ішов просто перед себе, машинально, без свідомості, мов накручений автомат* (Фр., VI, 1951, 425).

НАКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **накру́чувати.**

НАКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКРУТИ́ТИ**, учу́, у́тиш, *док.* 1. *перех.* Намотувати що-небудь навколо чогось. *Вона була — немов несповна розуму. Накручувала на руку косу, дивилася осклянілими очима в куток* (Мушк., Серце.., 1962, 227); *Він накручує на вудлище ліску* (Донч., V, 1957, 9); // Намотувати на що-небудь, щоб зробити кучерявим, хвилястим (про волосся). *Ірма тут же, біля дзеркала, накручувала волосся на бігуді* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 15); // Крутячи, закладати, прикріплювати певним способом (волосся). *Волосся вже накрутила* [Тоня] *на голові по-модному* (Гончар, Тронка, 1963, 8); // *тільки недок.* Час від часу крутячи, щільно, туго звивати що-небудь; закручувати. *Забіяка вийшов з хвіртки, грізно накручуючи вуса* (Мирний, I, 1954, 262); *Він зупинився на середині двору і, накручуючи руді вуса, ..поманив батрака до себе* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 26).

2. *перех.* Крутячи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Треба накрутити перевесел тоненьких із сіна* (Фр., II, 1950, 24); *Ганна не пропускала нагоди вдосвіта побігти на поле, .. накрутити перевесел* (Ю. Янов., Мир, 1956, 33).

3. *перех.* Розмелюючи, приготовляти яку-небудь кількість чогось; намелювати. — *Що могла передати*

мені ненька? Сухариків. З того борошна, що накрутила на важких жорнах (Збан., Єдина, 1959, 156); *Накрутили ми, значить, тими жорнами кукурудзяної муки* (Логв., Давні рани, 1961, 93).

4. *перех.* Приводити в дію мотор, механізм і т. ін.; заводити. *Поволі накручує товариш годинника* (Довж., I, 1958, 60); *Шелемеха урочисто накрутив грамофон* (Трубл., Лахтак, 1953, 110); *Варя підійшла до будильника, накрутила його* (Донч., V, 1957, 541).

5. *перех., розм.* Повертаючи диск телефонного апарата, складати із букв і цифр потрібний для переговорів номер; набирати. *Накрутив* [Петро] *номер і став ждати, прислухаючись до розмаїтих шерехів, якими жили телефонні проводи* (Загреб., Спека, 1961, 81).

6. *перех. і неперех., перен., розм.* Посилено прищеплювати певні думки, переконання і т. ін.; заставляти діяти краще, швидше, енергійніше; підохочувати, підмовляти. — *Комсомольці.. просять дозволу перевірити рудоуправу.. — Здорово! — промурмотів Титан.— Їй-бо, молодця! Це все Чемерис їх накручує* (Досв., Вибр., 1959, 326); — *Коли б міг* [голова] *накрутить так, як нашим бригадирам, то і наш би комбайн не стояв поламаний* (Кучер, Трудна любов, 1960, 55).

7. *перех., перен., розм.* Зробити, написати неохайно, нерозбірливо або нерозумно, безглуздо. — *Оце накрутив, — промовив Килигей упівголоса, прочитавши Куликів меморандум* (Гончар, II, 1959, 55).

8. *тільки док., перех., перен., розм.* Наговорити чого-небудь безглуздого, нісенітного і т. ін. [Олена:] *Такого накрутила язиком, що й не розбереш ізразу* (Мик., I, 1957, 155).

◇ **Накрути́ти** [**собі**] **на вус** *див.* **ву́са**; **Накру́чувати (накрути́ти) ву́ха** *кому* — смикати за вуха з метою покарання. *Демонстранти змішались і тікали. Їх наздоганяли, накладали в потилицю, накручували вуха* (Смолич, Мир.., 1958, 209); — *Треба накрутити мені вуха за те, що ви досі не в ліжку* (Шовк., Інженери, 1956, 122); **Накру́чувати (накрути́ти) хвоста́** *кому, чому* — лаяти когось за що-небудь. — *Бухгалтерії накручував* [Мина Минович] *хвоста в широкому масштабі, щоб не грали в робочий час у шахи* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 136); [Берест:] *Я вже накрутив хвоста головному архітектору* (Корн., I, 1955, 113).

НАКРУ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАКРУТИ́ТИСЯ**, кру́титься, *док.* 1. Намотуватися на що-небудь. *Крутились.. парові барабани, неначе барила, а на тих барабанах накручувалось мокре сукно* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *На барабан накручується кодола, а до кінця кодоли прив'язаний цебер* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 263).

2. *тільки док., розм.* Багато побігати, поклопотатися. *За день так накрутиться* [Надя], *накричиться, нанервується, що на вечір, здається, уже й сили не лишилось* (Ткач, Плем'я.., 1961, 188); — *Приліг би та задрімав трохи, .. біля тих корів накрутився, що й ніженьки мліють* (Тют., Вир, 1964, 132).

НАКРЯ́КАТИ, накря́каю, накря́каєш *і* накря́чу, накря́чеш, *док., перех., розм.* Те саме, що **нака́ркати.** *Батько, розсердившись за дощ, що вона* [ворона] *накрякала, попросив Тихона.. застрілити її* (Довж., Зач. Десна, 1957, 495); — *А ти не кряч зараз галкою! — сказав Гриб хмарно.— А то, чого доброго, й дійсно накрячеш біду* (Козл., Мандрівники, 1946, 24).

НАКУВА́ТИ^1 *див.* **нако́вувати.**

НАКУВА́ТИ^2, ує́ *і* **НАКУКУВА́ТИ**, у́є, *док., перех.* За народними повір'ями — напророчити кількість років життя (про зозулю). *Ой зузуле, зузуленько, Нащо ти кувала, Нащо ти їй довгі літа, Сто літ накувала?* (Шевч., I, 1963, 227); *Кукувала перша зозуля, і Василько зразу порахував, скільки йому накукує* (Турч., Зорі.., 1950, 169); *Вдень накувала зозуля — Жити чотирнадцять літ* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 52).

НАКУКУВА́ТИ *див.* **накува́ти**^{2}.

НАКУ́ЛЬГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наку́льгувати.**

НАКУ́ЛЬГУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Трохи кульгати. *Він запустив бороду, вуса і навіть став накульгувати* (Стельмах, Правда.., 1961, 187); *Максим накульгував на ногу помітніше, ніж звичайно* (Коз., Блискавка, 1962, 243).

НАКУПА́ТИ *див.* **накупо́вувати.**

НАКУПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу покупатися. — *Тільки й зазнав я того щастя, як був малим хлопцем. Що було набігаєшся, ..що було накупаєшся в Росі* (Н.-Лев., I, 1956, 55); *За день Юрко набігався, накупався та напікся на сонці* (Чорн., Красиві люди, 1961, 85).

НАКУПИ́ТИ *див.* **накупо́вувати.**

НАКУПИ́ТИСЯ, куплю́ся, ку́пишся, *док., розм., перев. з запереч.* не. Закупити що-небудь у достатній кількості. *Чи скоро ви накупитеся? Увесь базар хочете закупити* (Сл. Гр.); *Морозива не було. Та й добре, що не було, бо все одно за п'ять карбованців на всіх не накупишся* (Збан., Мор. чайка, 1959, 180).

◇ **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **накупи́вся (накупи́лася** *і т. ін.*) — те саме, що **Як (мов, ніби, на́че** *і т. ін.*) **найня́вся (найняла́ся** *і т. ін.*) (*див.* **найма́тися**). *А море ревло й стогнало, наче накупилося. Почався шторм* (Кучер, Голод, 1961, 430).

НАКУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накупи́ти.** *Під дзеркалом лежали тільки що накуплені нові книжки* (Н.-Лев., I, 1956, 605); *Весело переглянула* [Галина] *накуплені речі* (Крот., Сини.., 1948, 9).

НАКУПЛЯ́ТИ *див.* **накупо́вувати.**

НАКУПО́ВУВАТИ, ую, уєш *і* **НАКУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАКУПИ́ТИ**, куплю́, ку́пиш; *мн.* наку́плять; **НАКУПУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *розм.*, **НАКУПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Купувати щось у якій-небудь кількості. *Накупали* [люди] *хліба, щоб було чим.. посіяти* (Кв.-Осн., II, 1956, 138); *Накупили І краму й пива наварили, Не довелося тільки пить* (Шевч., II, 1963, 82); — *Зараз усього накупуємо та й заходимося варити* [пиво] (Вовчок, VI, 1956, 289); *Чоловік накупував досить хліба і всього, що йому душа забагла* (Казки Буковини.., 1968, 162).

НАКУПУВА́ТИ *див.* **накупо́вувати.**

НАКУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **накури́ти**^{1}; // **наку́рено,** *безос. присудк. сл. Накурено* [у хаті] *так, що дихати важко було; страшенно смерділо горілкою...* (Мирний, I, 1949, 410); *Повна хата людей, накурено дуже* (Головко, II, 1957, 227).

2. *у знач. прикм.* Наповнений тютюновим димом. *У малесенькій накуреній кімнаті читав* [Улас] *уголос про хороброго капітана Гранта* (Тют., Вир, 1964, 49).

НАКУРИ́ТИ^1 *див.* **наку́рювати**^{1}.

НАКУРИ́ТИ^2 *див.* **наку́рювати**^{2}.

НАКУРИ́ТИСЯ *див.* **наку́рюватися.**

НАКУ́РЮВАТИ^1, юю, юєш, *недок.*, **НАКУРИ́ТИ**, курю́, ку́риш, *док.* 1. *неперех.* Курячи, наповнювати приміщення тютюновим димом. *Кричали* [товариші], *сміялись, накурювали в хаті* (Коцюб., II, 1955, 155); *Вони посідали біля відчинених дверцят грубки, щоб не накурювати в тісній кімнаті* (Головко, II, 1957, 575); // Спалюючи певні речовини, наповнювати приміщення яким-небудь ароматним димом, запахом. *Накурила* [Галя] *ладаном кріпко і заперла хату, щоб не видихалося* (Кв.-Осн., II, 1956, 320).

2. *перех.* Курінням, перегонкою приготовляти щось у якій-небудь кількості. — *Щоб ніхто з вас більше ні горілки не курив, ні шинкував! Ви мої — й шинок буде мій. Ось вам Лейба й горілки накурить* (Мирний, I, 1949, 192).

НАКУ́РЮВАТИ ², юю, юєш, *недок.*, **НАКУРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док.* Піднімати, збивати пил; пилити.

НАКУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАКУРИ́ТИСЯ**, курю́ся, ку́ришся, *док.* Багато, досхочу курити. *Накурювалися* [курці] *про запас, бо до обіду навряд чи вирвеш вільну хвилину* (Шовк., Людина.., 1962, 293); *Вишивала, дарувала Візерунчатий кисет. Щоб пригадував* [боєць] *щоранку, Накурившись табаку, Красну дівку-подолянку* (Шпак, Вибр., 1952, 34).

НАКУ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **накуса́ти.**

НАКУСАТИ *див.* **наку́шувати.**

НАКУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наку́шувати.**

НАКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАКУСА́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док.*, *перех.* Робити укуси в багатьох місцях, покривати укусами. *Вона й малою була така спесива, що до крові накушувала їй руки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 36).

НАКУ́ЩИТИСЯ, щиться, *док.* Прорости кущем. *Перезимували вони* [пшениця і ячмінь] *добре. Бо вчасно були посіяні, добре накущилися з осені* (Літ. Укр., 10. IV 1964, 1).

НАЛА́ВНИК, а, *ч.* Вузька, перев. килимова, тканина, якою покривають лави. — *Меду внеси, тільки не з горлового горщика, а з липівки і налавник на покуті постели* (Стельмах, Правда.., 1961, 202).

НАЛА́ГОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нала́годити** 1, 3, 4—6. *Життя в дзоті було налагоджене, як на бойовому кораблі* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 114); *Він упав без сили на призьбу, розсипаючи налагоджену про запас мамалигу* (Коцюб., I, 1955, 215); *Литка поводив приятеля по оборі і знову повернувся з ним до налагодженого, готового виїхати воза* (Епік, Тв., 1958, 62); // **нала́годжено**, *безос. присудк. сл. На нашій свинофермі добре налагоджено водопостачання* (Колг. Укр., 3, 1954, 28).

НАЛА́ГОДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Злагодженість, погодженість дій, взаємовідношень і т. ін. *Налагодженість роботи.*

НАЛА́ГОДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нала́годити, нала́годжувати** 1. *Вікторія розповіла, як їхню групу скинули в ворожий тил для налагодження зв'язку з партизанами* (Хижняк, Тамара, 1959, 228).

НАЛА́ГОДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нала́годжувати.** *Поряд з процесами відокремлення, роздрібнення за доби феодалізму відбувалися і процеси з'єднування, налагоджування зв'язків на порівняно значних територіях* (Нариси з діалектології.., 1955, 12); *Налагоджування верстатів з програмним управлінням вимагає високої кваліфікації від обслуговуючого персоналу* (Наука.., 1, 1960, 9).

НАЛА́ГОДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛА́ГОДИТИ**, джу, диш, *док.* 1. *перех.* Приводити що-небудь до нормального стану; створювати, організовувати, здійснювати що-небудь. *Танкісту випала честь налагоджувати нове громадське життя у новому, зовсім не відомому краю* (Мас., Під небом.., 1961, 12); *Шевченко налагоджує широкі зв'язки з нелегальними політичними гуртками* (Слово про Кобзаря, 1961, 153); *Незважаючи на свою слабість, Ви налагодили стільки робіт!* (Коцюб., III, 1956, 316); *Щорс.. налагодив стосунки з місцевою організацією комуністів* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 24).

2. *перех.* Виправляти що-небудь зіпсоване, пошкоджене; усувати, ліквідовувати неполадки. *Петро Петрович засмутився; справді, як же йому налагодити човен?* (Мокр., Сто.., 1961, 26).

3. *перех.*, *розм.* Готувати, приготовляти що-небудь. —*Пошили* [па́ни] *мені свитку, дали й нові чоботи, і шапку і звеліли налагодить візок і пару коней* (Стор., I, 1957, 106); *Хотів* [Семен] *налагодити жінці дров і подавсь у ліс* (Коцюб., I, 1955, 120).

4. *перех.* Надавати певної висоти звуку, строїти лад (музичного інструмента, співу і т. ін.); настроювати. *Сотник налагожує* [налагоджує] *скрипку* (Шевч., II, 1963, 191); *Налагодь струни золоті: Бенкет весна справляє* (Олесь, Вибр., 1958, 42); *Щоб пісні мої стали новими, як налагодить струни мої?..* (Сос., I, 1957, 209).

5. *неперех.*, *розм.* Приводити когось у який-небудь настрій; настроювати. *Гуркотнява рухомого поїзда зовсім налагодила до інтимної розмови* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 19).

6. *перех.* Починати що-небудь робити, приступати до чогось. *Вечеряли також під грушею, до місяця. Пробували налагодити якусь розмову, не в'язалася* (Вас., II, 1959, 171).

НАЛА́ГОДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛА́ГОДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Набирати нормального стану; організовуватися, іти на лад. *Життя агронома Шульженка потроху налагоджувалося* (Кач., Вибр., 1953, 215); *Школа двокласова, гарна,.. співробітники — учителі — хороші. Робота налагодилась* (Вас., IV, 1960, 37); *Налагодився регулярний поштовий зв'язок, але листів від Ярослави не було* (Дмит., Розлука, 1957, 192).

2. Ставати придатним для роботи, використання. *Апарат, лиш на мить знизивши силу прийому, знов налагодився* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 237).

3. *з інфін.*, *без додатка.* Приготовлятися до чого-небудь; збиратися робити щось. — *Ти мені, Дарко, не говори за це, — промовила* [Ярина], *налагоджуючись додому йти* (Л. Укр., III, 1952, 739); [Олекса:] *А ви, дядьку, що це, в дорогу наче налагодилися?* (К.-Карий, I, 1960, 81); *Мишуня налагодився слухати про механізацію, він любив ці розмови* (Ю. Янов., II, 1954, 136).

НАЛА́ГОДИТИ *див.* **нала́годжувати.**

НАЛА́ГОДИТИСЯ *див.* **нала́годжуватися.**

НАЛА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нала́дити.** *В детерміністів світ наладжений так стало, Що там для бога місця вже не стало* (Л. Укр., I, 1951, 98); *Йду поміж люди. Душа готова, струни тугі, наладжені, вона вже грає* (Коцюб., II, 1955, 233).

НАЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **нала́годжувати** 1—5. *От взялась наладжувати свою кореспонденцію* (Л. Укр., V, 1956, 99); *Не барився Володя і скоро наладив свій приймач* (Трубл., I, 1955, 223); *Розложив* [Іван] *огонь у печі і наладив миску бульби, щоби пекти її* (Фр., I. 1955, 142); *Ти б наладив, лірник, струни Та заграв нам хоч одну Пісню весни* (Щог., Поезії, 1958, 351); *О. Хведор, по своїй удачі, був незугарний наладити мову на тон дуже поважний* (Н.-Лев., I, 1956, 137).

2. *розм.* Намагатися співати правильно мотив; наводити на мотив. *Дід знов почав наладжувати козацьку пісню: Як були ми, козаки, на морі* (Вовчок, I, 1955, 343); [Панас:] *Сидимо отакечки поруч з Лахтійоном, а він все затина пісень, та ніяк не наладить* (Кроп., I, 1958, 130).

3. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Відправити, прогнати кого-небудь. — *Комбат сказали, як тільки Ясногорська заявиться на горизонті, знову будуть вимагати її до нас. — А Нюра? — Наладимо геть* (Гончар, III, 1959, 329); *Серед публіки зареготали. Мабуть, вони*

сміялися з того хлопця, що я його так швидко наладив від машини (Сміл., Сашко, 1957, 57).

НАЛА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛА́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* Те саме, що **нала́годжуватися** 1, 3. *Пані Турховська не була в претензії на князя.— Справа наладжується добре! — думала вона* (Л. Укр., III, 1952, 503); *Лукія тішила сестру. Говорила, що життя їхнє ще наладиться* (Головко, II, 1957, 147); *— Відки я маю знати, хто до тебе в гості наладився?* (Фр., I, 1955, 77).

НАЛА́ДИТИ *див.* **нала́джувати.**

НАЛА́ДИТИСЯ *див.* **нала́джуватися.**

НАЛА́ДКА, и, *ж.* Підготовка машини, станка, механізму і т. ін. до роботи, дії. *Внесли* [будівники] *багато пропозицій, спрямованих на підвищення темпів будівництва, монтажу і наладки устаткування* (Рад. Укр., 3.VII 1959, 1).

НАЛАДНА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Те саме, що **нала́годити** 3, 4. *Ланкова звечора наладнала воза, сама простежила, щоб.. добре нагодували її молодих бичків* (Вол., Самоцвіти, 1952, 35); *Тож струни наладнав, хоча й не без зусиль, Митець відслужений* (Рильський, II, 1946, 188).

НАЛАДНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Те саме, що **нала́годитися** 1, 3.— *Все буде,— з достойністю відповіла Катерина,— все наладнається, лише трохи терпеливості* (Вільде, Сестри.., 1958, 212); *Вже наладнався* [Сидорчук] *розгорнути її* [записку], *але враз механічно засунув у кишеню* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 21).

НАЛАДНО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наладнува́ти.** *Настрічу нам попадаються хури, наладновані діжечками, горшками* (Коцюб., II, 1955, 237).

НАЛАДНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Навантажити.

НАЛА́ДЧИК, а, *ч.* Робітник, що налагоджує машини, станки, механізми і т. ін. *На автоматизованому виробництві основною фігурою є наладчик* (Ком. Укр., 9, 1963, 31); *Молодь освоїть тут* [в училищах] *нові професії — наладчиків автоматів і автоматичних ліній* (Рад. Укр., 2.VIII 1959, 4).

НАЛА́ДЧИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нала́дчик.** *Наладчиця інструментального цеху.*

НАЛА́ЗИТИ, а́жу, а́зиш *і* **НАЛІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЛІ́ЗТИ**, зу, зеш, *док., розм.* 1. Приходити, прибувати кудись у якій-небудь кількості. *А дім все сповнявся новими* [людьми] *.., вони налазили з сіней, як оси з гнізд, і накидались осліп на все, що попадало під руки* (Коцюб., II, 1955, 88); [Ганна:] *Гостей налізло, мов до причастя: повозок та хургонів повне подвір'я...* (Кроп., II, 1958, 75); *— Пани налізли сюди і хочуть панувати не тільки над черню, а й над козаками* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 253); // Проникати куди-небудь (про пил, дим і т. ін.). *Мокрий сніг бив у лице Василька, заліплював очі, налазив за комір...* (Коцюб., I, 1955, 80); *Курява.. різала очі, налазила в ніс, хрускотіла на зубах* (Вас., II, 1959, 150).

2. Приходитися на кого-, що-небудь (про одяг, взуття і т. ін.). *Михайло Сулима вовтузився з шльопанцями* [пантофлями], *що не налазили на ноги* (Чорн., Красиві люди, 1961, 128); *— Ти вже щось занадто мале викроїла, ще, гляди, не налізе* (Л. Укр., III, 1952, 746).

3. *розм.* Насовуватися, навалюватися впритул на кого-, що-небудь. *Із серця скреготав* [Ентелл] *зубами, Об землю тупотав ногами, І на Дареса налізав* (Котл., I, 1952, 95); *— Ну, бий! бий! — Олександра присунулась до Насті, аж налізла на неї* (Коцюб., I, 1955, 72).

4. Звисаючи, закривати собою що-небудь. *Порухом руки підібрав* [Чемериця] *пасмо волосся, що в'їдливо налазило йому на лоб* (Коцюба, Нові береги, 1959, 424); *Шапку йому видали не по розміру, і вона весь час налізала на очі* (Тют., Вир, 1964, 488).

5. *розм.* Набридливо звертатися до кого-небудь, настирливо просити, умовляти когось. *З сестрами він.. не товаришував, хоч ті завжди налазили на його навчити і їх грамоти* (Мирний, I, 1954, 153).

◇ **Говори́ти (каза́ти, плести́** *і т. ін.*) **таке́, що й на го́лову (на ву́ха) не налі́зе** — говорити дурниці, нісенітниці, що-небудь несерйозне, необдумане. — *Верзе таке, що й на голову не налізе, — сказала вона збентежено* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 93); [Кость:] *Стара якась не при умі: плела таке, що й на вуха не налізе* (Мороз, П'єси, 1959, 121).

НАЛА́ЗИТИСЯ, а́жуся, а́зишся, *док., розм.* Багато, досхочу полазити. — *Тільки й зазнав я того щастя, як був малим хлопцем. Що було набігаєшся, .. що було накупаєшся в Росі, налазишся по тих високих скелях* (Н.-Лев., I, 1956, 55); *Цілий день вона носила цеглу і так налазилася по риштуваннях, що не могла триматися на ногах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 73).

НАЛА́ЗЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який надокучає, набридає чим-небудь; нав'язливий. *Зося поморочила йому голову тільки своїм кокетством, дуже налазливим, а не красою* (Н.-Лев., I, 1956, 316); *В полі, замість лагідних цвіркунів, цвіркали налазливі кулі й вищали шрапнелі* (Кач., Вибр., 1947, 100).

НАЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Покрити що-небудь лаком. *Налакувати меблі.*

НАЛА́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налама́ти;** // *у знач. прикм. Данько, оточений товаришами, мовчки викладає невеличке вогнище з кізяків та наламаного бур'яну* (Гончар, II, 1959, 421).

НАЛАМА́ТИ *див.* **нала́мувати.**

НАЛАМА́ТИСЯ *див.* **нала́муватися.**

НАЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛАМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Ламати щось у якій-небудь кількості. [Мавка:] *Я з калини цвіту наламаю* (Л. Укр., III, 1952, 218); *Мирон десь стрілок у житі наламав — бриля плете* (Головко, I, 1957, 136); *Віста налила з горнця у миску юшку, поклала ложки, наламала коржів* (Скл., Святослав, 1959, 9).

◇ **Налама́ти дров** *див.* **дро́ва; Налама́ти хвоста́** *кому* — суворо покарати за що-небудь; вилаяти, побити кого-небудь. — *Давай, давай, а то прийде дядько Прокіп, він нам за таку оранку наламає хвоста* (Тют., Вир, 1964, 11); **Налама́ти хребта́** — попрацювати багато або тяжко. — *Любить* [пан професор] *цивілізацію,— подумав Гуменний,— то хай же хоч раз наламає хребта заради неї. Хіба мішок з снарядами такий уже важкий ради цієї високої мети?* (Гончар, I, 1954, 436); **Нала́мувати (налама́ти) ру́ку (ру́ки)** — те саме, що **Набива́ти (наби́ти) ру́ку** (*див.* **набива́ти**). *По очах Марко знав, чому скотина нудиться, доглядав, годив, наламав руки, вміло роздоював* (Горд., Дівчина.., 1954, 13).

НАЛА́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛАМА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Звикати, призвичаюватися до чого-небудь. *Має він.. кінчати цього року семінарію, то й треба йому наламуватись уже до паннів* (Вас., I, 1959, 229).

2. Змінюватися щодо тембру і діапазону, ставати іншим (про чоловічий голос). *Голос* [юнака] *уже наламується на баритон* (Мик., I, 1957, 436).

НАЛА́ПАТИ *див.* **нала́пувати.**

НАЛА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛА́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Обмацуючи, знаходити, виявляти кого-, що-небудь. *Налапала* [Оксана] *поночі засув* (Кв.-Осн., II, 1956, 453); *Юра перестрибнув через невисокий паркан. Механічно він налапав по стіні кінчик мотузка* (Смолич, Дитинство, 1937, 152).

2. *перен., розм.* Виявляти в результаті розшуків. — *Теперечки, спасибі їм, понасилали тих томів: що треба, хоч не скоро, а налапаєш* (Стор., I, 1957, 124); *Налапавши білих,— раптово кидались* [червоноармійці] *на них, і тоді в степах довго квоктали кулемети* (Епік, Тв., 1958, 377).

3. *тільки док., розм.* Лапаючи, наловити в якій-небудь кількості. *Пошли дурня по раки, а він жаб налапа* (Номис, 1864, № 6577); *Наймити швиденько побігли й налапали під камінням п’ять раків* (Н.-Лев., III, 1956, 115).

НАЛА́СУВА́ТИСЯ, ла́су́юся, ла́су́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу поласувати.

НАЛАТА́ТИ *див.* **нала́тувати.**

НАЛА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛАТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Ставити латку на чому-небудь; латати щось. — *О, вже й подався* [Артем]. *Хоч би ж був латку дав налатати* (Головко, II, 1957, 209); * Образно. *Міниться обличчя панотця, але він якось таки налатує його клаптями побожності* (Стельмах, Хліб.., 1959, 509).

НАЛАШТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налаштува́ти.** *Входили в лінію вже налаштовані ланки. І витягся міст на понтонах, як на биках* (Драч, Поезії, 1967, 27).

НАЛАШТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **налашто́вувати.**

НАЛАШТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛАШТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Готувати що-небудь; приводити в стан готовності. — *Не знаєте, чи хазяїн уже устали? — спитався він. — Казали, сьогодні кудись їхати, так щоб віз налаштувати* (Мирний, I, 1954, 242); *Уляна висипала з пелени квасолю і вже хотіла йти до хати, щоб налаштувати їжу кабанцеві* (Тют., Вир, 1964, 454).

2. Робити що-небудь придатним для роботи, використання і т. ін. — *Під час вечері Мишуня налаштовував радіоприймача* (Ю. Янов., II, 1954, 139).

НАЛАШТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛАШТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док., з інфін., без додатка.* Приготовлятися до чого-небудь; збиратися робити щось. *Розставивши триніжок, налаштувавшись варити кашу, з відром побіг* [Яким] *до річки* (Мирний, IV, 1955, 316); *Ще звечора Онисько налаштувався в поле* (Цюпа, Три явори, 1958, 30).

НАЛАШТУВА́ТИ *див.* **налашто́вувати.**

НАЛАШТУВА́ТИСЯ *див.* **налашто́вуватися.**

НАЛА́ЯНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас мин. ч. до **нала́яти.** *Тепер він сидить смутний і винуватий, зігнувся, як налаяна сирітка...* (Вас., Незібр. тв., 1941, 227).

НАЛА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка, розм.* 1. Виражаючи незадоволення ким-небудь, вжити лайливі, грубі слова; вилаяти. — *Ніхто мене не налає, ні від кого не почую докірливого слова,— говорила Мотря* (Коцюб., I, 1955, 45); *Піп усе просить бабусю, щоб як-небудь налаяла свого злодія* (Україна.., I, 1960, 147); — *Чого іноді не трапляється у наймах? І насваряться, і налають...* (Л. Янов., I, 1959, 234).

2. *ким, чим.* Лаючи, обізвати якимсь словом; вилаяти. [Лучицька:] *Кого це ви, няню, допіру виганяли та ще й брехунцем налаяли?* (Стар., Вибр., 1959, 414); — *Мама сердиться на Франка за те, що він налаяв ліберальним міщанином і обивателем її брата* (Бурл., Напередодні, 1956, 22).

НАЛА́ЯТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Багато, досхочу полаятися. *Будете старі, тоді ще належитеся.., налаєтесь з дітворою* (Кв.-Осн., II, 1956, 425); *Налаявшись.. та накричавшись досхочу, вернулися* [кріпаки] *знову на роботу* (Мирний, II, 1954, 193).

2. Те саме, що **нала́яти** 1. *Мати, пораючись, не стерпіла і налаялася, а Одарка таки стояла* (Ле, Вибр., 1939, 18).

НАЛЕ́ДВЕ, *присл., розм.* Те саме, що **ле́две.** *Лука довго дивився на сина, а потім тихо, що Федір наледве й розчув, мовив: — Нагнися, синку* (Мушк., Серце.., 1962, 49).

НАЛЕ́ЖАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нале́жати** ^{2}.

2. *у знач. прикм.* На якому хто-, що-небудь довго лежав, лежало. *Вечоре, вечоре, де ти барився?.. Ти ось заходиш мовчазний і непривітний.. Щільно запираєш будинки й вікна. Виганяєш псів з належаних місць на вулицю* (Ю. Янов., I, 1958, 187).

НАЛЕ́ЖАТИ^{1}, жу, жиш, *недок.* 1. *кому, чому і рідше до кого — чого.* Бути чиєю-небудь власністю, перебувати в чиємусь розпорядженні, володінні. — *Закон такий справді є, щоб землі козачі тільки до козаків належали* (Мирний, IV, 1955, 365); *Над ставом, що колись належав економії, як проходив Давид, шуміли верби* (Головко, II, 1957, 13); *Був Щепкін уже жонатою, сімейною людиною, відомим актором, а все ще належав графам Волкенштейнам* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 227).

2. *до кого — чого.* Відноситися до якого-небудь розряду, виду і т. ін.; входити до складу чогось, бути членом чогось. [Дівчина:] *Вона належала до того товариства?* (Л. Укр., II, 1951, 99); *Один із родів полянського племені, до якого належав Ант, споконвіку жив над Дніпром* (Скл., Святослав, 1959, 11); // Відноситися до якої-небудь галузі, часу, періоду і т. ін. *Література наша (з причин, вияснення яких належить до історії) живилась переважно селом, сільським побутом* (Коцюб., III, 1956, 238); — *Хлопець досить успішно склав екзамени.. з української мови. Остання, як мені здається, теж належить до царства філології* (Тют., Вир, 1964, 62).

3. *кому, чому.* Бути виконуваним, здійснюваним, створеним, досягненим, здобутим ким-небудь. *У створенні нашої держави провідна роль належала Володимиру Іллічу Леніну* (Тич., III, 1957, 503); *Ідея створення цього містечка належала Макару Сидоровичу* (Руд., Вітер.., 1958, 120); *Радгоспам України належить важливе місце в сільськогосподарському виробництві* (Рад. Укр., 23.I 1959, 2).

4. *кому, чому, перев. безос.* Необхідно одержати; призначатися кому-небудь. — *Романе Григоровичу, належить тобі ще від мене два рублі шістдесят три копійки* (Стельмах, I, 1962, 120);— *Зрештою, нам на культроботу гроші належать,— виходив із становища Микола Васильович* (Трубл., I, 1955, 95); [Леся:] *Ось, прошу, і гроші за вашу роботу...* [Тарас:] *Не давайте, панно Лесю! Не візьму!* [Леся:] *Вам належить* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 22).

5. *безос.* Потрібно, слід. *Старшині, звичайно, зовсім не належало стояти на посту* (Гончар, III, 1959, 309); *Безшумно належало їм* [бійцям] *проповзти Болото і мінні поля* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 259).

Як [і] нале́жить (нале́жало) — як потрібно, заведено, прийнято. [Павло:] *Почали працювати* [шахтарі] *як належить* (Корн., II, 1955, 173); *Місто росло гомінливе і галасливе, як і належить столиці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6); *На стіл, як і належало в такому випадку, подали чай з лимоном* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 93).

6. Бути властивим, притаманним кому-, чому-небудь (про певну якість, особливість і т. ін.). *Вдивлявся довго я У ці рядки, аж поки пригадав, Кому належить цей.. почерк...* (Рильський, Мости, 1948, 15); — *Справедливість у цьому місті, наскільки я пам’ятаю, належала вам і попові Христофору* (Довж., I, 1958, 462).

НАЛЕ́ЖАТИ^2 *див.* **нале́жувати**^{2}.

НАЛЕ́ЖАТИСЯ^1, жуся, жишся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу полежати. *Уже ти в садочку та й належався* (Чуб., V, 1874, 802);—*Будете старі, тогді ще належитеся* (Кв.-Осн., II, 1956, 425).

НАЛЕ́ЖАТИСЯ^2, жуся, жишся, *док.*, *діал.* Належати (*див.* **нале́жати**^{1} 1, 2, 4—6). *Ми самі боронити потрапим Ті права, що належаться нам* (Л. Укр., I, 1951, 361); — *Ти ж належишся до категорії людей вчених. Ти ж професор!* (Н.-Лев., I, 1956, 402); — *Прошу не забувати, що й з мене належиться частка на вінок...* (Коцюб., I, 1955, 166).

Як (на́че, ніби) [і] нале́житься (нале́жалося) — те саме, що **Як [і] нале́жить (нале́жало)** (*див.* **нале́жати**^{1}). *Швейцарка, як їй і належиться, сиділа за своїм столиком коло входу* (Шовк., Людина.., 1962, 239); *Хлопці дружно закивали головами, і юні обличчя їхні були дуже сміливі та рішучі, наче їм і належалося покінчити з усією буржуазією світу* (Дім., Ідол, 1961, 67).

НАЛЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який є чиєю-небудь власністю, перебуває в чиємусь розпорядженні. *Я тепер день крізь день в роботі.. Я не знаю, де час, належний мені, а де — колективу* (Хор., Ковила, 1960, 71); *Рабовласник вважав раба такою ж своєю власністю, як і всяку іншу належну йому річ* (Іст. СРСР, I, 1956, 10).

2. Який має зв'язок із ким-, чим-небудь, стосунок до когось, чогось. *Я заїхав у відлюдне, належне до того повіту гірське село* (Фр., III, 1950, 232); *Брат Ізоген — значний християнин, належний до кліру* (Л. Укр., III, 1952, 270).

3. Який належить, призначений кому-небудь. *Посилаю Вам належні гроші* (Л. Укр., V, 1956, 153); *Юра притиснув носовичком в кишені двадцять три карбованці тридцять дві копійки, належні бабі* (Смолич, II, 1958, 99).

4. Який потрібний, необхідний; відповідний. *Кирило приїхав на дачу. Гість дістав вже належну честь* (Коцюб., II, 1955, 220); *Всіх належних заходів було вжито. Палуба й надбудови були ретельно промиті* (Гончар, Тронка, 1963, 199); // *у знач. ім.* **нале́жне**, ного, *с.*: **Як нале́жне** — як те, що треба, повинно бути. *Красу природи і її спокій пив* [Кирило] *хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумніву, як щось належне* (Коцюб., II, 1955, 213); *Зачарування Мухтарова помітила* [Люба] *й сприйняла як належне, як ренту молодості* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) нале́жне** *див.* **віддава́ти.**

НАЛЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан за знач. **нале́жний** 2. *Почав* [начміліції] *питати й записувати: ім'я, літа, соцстан, партійну належність* (Головко, II, 1957, 163); *Соціалістичне суспільство створило реальні умови для всебічного розвитку людини, незалежно від її національної чи расової належності* (Ком. Укр., 1, 1964, 62).

2. Те, що є складовою частиною чогось, органічно властиве кому-, чому-небудь. *Посередині ж города, на.. площі був торг — неодмінна належність кожного города того часу* (Скл., Святослав, 1959, 577); *Обов'язковою належністю костюма всіх південних слов'ян була коротка безрукавка* (Нар. тв. та етн., 3, 1963, 62).

НАЛЕ́ЖНО. Присл. до **нале́жний** 4. *Він замовк на хвилину, щоб дати всім належно почути весь жах свого біблійного віщування* (Фр., VI, 1951, 272); *Основоположники марксизму-ленінізму належно оцінили наукове значення праць визначних учених минулого* (Ком. Укр., 6, 1965, 22).

НАЛЕ́ЖУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, *розм.* Довго, досхочу лежати; відпочивати, відлежуватися. *Вона виспалась зарані, належувати — обридло, іти — нікуди* (Мирний, III, 1954, 235).

НАЛЕ́ЖУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **НАЛЕ́ЖАТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Довго лежачи, викликати застій крові, оніміння якоїсь частини тіла. — *Лягав би ти, Матвію, відпочивати. — Ніч довга, встигну боки належати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 389).

НАЛЕМЕНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Довго, багато полементувати. *Налементувалися наші баби, аж похрипли* (Сл. Гр.).

НАЛЕПЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.* Багато, досхочу поговорити, полепетати. — *Нехай наймички не насмілюються з тобою отак балакати.. Прибігла, нагуркала, налепетала, ніби в корчмі* (Н.-Лев., I, 1956, 165).

НАЛЕТІ́ТИ *див.* **наліта́ти**^{1}.

НАЛИ́В, у, *ч.* 1. Дія за знач. **налива́ти, нали́ти** 1. *Пляшки для наливу готової продукції.*

2. Набухання від припливу соків (про плоди, зерно і т. ін.). *Жито спідсподу жовте, не стає сили для наливу* (Горд., II, 1959, 322); *Гречка.. дуже чутлива до високих температур і посухи в період цвітіння і наливу зерна* (Колг. Укр., 2, 1962, 15); // *поет.* Сік, яким наповнилися плоди чи зерно. *Сизий налив плоду стоїть під тонкою шкіркою, що не має жодної зморшки* (Ю. Янов., I, 1958, 179); *Металевим наливом Колос жита зважнів* (Дор., Літа.., 1957, 34).

△ **Бі́лий нали́в** — сорт яблуні та її плоди. *Білий налив. Російський сорт, походить з Прибалтики* (Сад. і ягідн., 1957, 58).

3. *вет.* Пухлина на нозі у коня.

НАЛИВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Той, хто займається наливанням чого-небудь. *Наливальник цистерн.*

НАЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *спец.* Жін. до **налива́льник.**

НАЛИ́ВАНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **нали́тий.** *Ой, візьмемо, панібрате, Старі кухлі полив'яні, Горілкою наливані* (Щог., Поезії, 1958, 57); *Хоч на виставку — наливані жита!* (Мур., Весілля.., 1949, 32).

НАЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **налива́ти** і **налива́тися** 1—4. *Розмова стихла, чутно було тільки, як працювали молоді щелепи та булькало вино при наливанні у склянки* (Коцюб., I, 1955, 200); *Помірно тепла і похмурна погода подовжує фази наливання та достигання* [льону] (Ол. та ефір. культ., 1956, 83).

НАЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЛИ́ТИ**, ллю́, лле́ш *і рідко* **НАЛЛЯ́ТИ**, наллю́, налле́ш *і іноді* налля́ю, налля́єш, *док.* 1. *перех.* Вливаючи рідину, наповнювати що-небудь. *В неї так трусилися руки, як вона наливала зілля, що пляшка цокотіла об велику чарку* (Гр., II, 1963, 490); *Хома наливає склянку білого вина і випиває одним духом* (Гончар, III, 1959, 221); *Олександра Василівна почала наливати чай з самовара* (Довж., I, 1958, 410); [Батура:] *Ми бачили,— діти наливали в бочку воду* (Корн., II, 1955, 200); *Бездонної бочки не наллєш* (Номис, 1864, № 11643); *Налляла* [Харитя] *горщик водою і приставила його до вогню* (Коцюб., I, 1955, 14); *Михайло в мисочку налив олії і сіллю потрусив* (Головко, I, 1957, 146); // *безос. Коли переводив* [Оленчук] *останніх, Сиваш уже наливало водою* (Гончар, II, 1959, 428); * Образно. *Ранок наливає В прозору чашу, що країв не має, Рожевого цілющого вина* (Рильський, II, 1960, 121).

◇ **Налива́ти (нали́ти, налля́ти) по [са́мі] ві́нця** — наповнювати ущерть. *Ніколаєв.. налив* [горілки] *по вінця, випив* (Ю. Янов., II, 1954, 103); **Налива́ти (нали́ти, налля́ти) са́ла за шку́ру** — те саме, що **Залива́ти (зали́ти, залля́ти) за шку́ру са́ла** (*див.* **залива́ти**). — *А біс їх знає...— здвигнув Гриб плечима. — Видно, хтось налив їм сала за шкуру, чи що...* (Козл., Мандрівники, 1946, 50).

2. *перех., перев. із сл.* серце, душа, груди *і т. ін., перен.* Сповнювати якимись почуттями, властивостями і т. ін. *Дашкович приглядавсь до неї, і якась радість все більше та більше наливала його серце* (Н.-Лев., I, 1956, 358); — *Весна наливає в душу кожної людини сил і надій* (Чаб., Тече вода.., 1961, 130); [М а р у с я:] *Сі новини, ся неповна слава Мені ще більш наллє кохання в серце* (Сам., II, 1958, 26); *Уже одно, що поруч із ним сидять підпільники, кращі сини партії, правофлангові Батьківщини, наливало його невимовною вдячністю і гордістю* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 707).

3. *перех. і без додатка, розм., рідко.* Розливати, розхлюпувати рідину по поверхні чого-небудь. — *Бач, й налила на столі! — тихо сказала хазяйка* (Мирний, III, 1954, 76).

4. *неперех.* Те саме, що **налива́тися** 4. *В народі кажуть: два тижні жито колоситься, два наливає і два — дозріває* (Рад. Укр., 12.VI 1946, 1); // *перех., перен.* Наповнювати соком. *Сонце влітку ростить в лісі дерева, на полі наливає зерна жита* (Чорн., Пісні.., 1958, 48); *В котиках срібних рясніє верба, бузина і собі наливає свої кострубаті бруньки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 189).

5. *перех.* Заливати спиртом, горілкою для приготування наливки. — *Послужи,— кажуть,— громаді, годі тобі сливи сушить та солить, та наливать* (Стор., I, 1957, 116).

НАЛИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЛИ́ТИСЯ**, ллю́ся, ллє́шся *і рідко* **НАЛЛЯ́ТИСЯ**, наллю́ся, наллє́шся *і іноді* налля́юся, налля́єшся, *док.* 1. *у що.* Вливаючись, натікаючи, наповнювати що-небудь. *Собака не навчиться плавати, поки не наллється вода в уха* (Номис, 1864, № 5786); * Образно. *Сонячне проміння тугими струменями наливалося в бункер* (Гончар, III, 1959, 268); *Темрява охопила її всю, обкутала її, налилась в очі, в легені, зайшла за комір* (Мик., II, 1957, 388).

2. Наповнюватися рідиною. *Рось вище греблі налилася.. і підтопила довгий рядок зеленої лози понад берегом* (Н.-Лев., IV, 1956, 98); *На полях ще лежить сніг, але видолинки вже налилися зеленою водою* (Збан., Сеспель, 1961, 356).

◇ **Налива́тися (нали́тися, налля́тися) жа́ром (вогне́м, фа́рбою, кра́скою)** — червоніти. *Оторопіло помітив* [Лісовський], *як мінився, наливаючись жаром, тонкий вид молодиці* (Стельмах, I, 1962, 11); — *Я думала, ти хотів мені щось сказати. Так поспішав ... з висоти на землю... — І скажу,— наливається фарбою Омелько* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 130); **Налива́тися (нали́тися, налля́тися) кро́в'ю** — червоніти від злості, напруження і т. ін. *Лице її мінилося: раз наливалося кров'ю, мов буряк, то знов блідло, мов полотно* (Фр., V, 1951, 396); *Очі в провідника наллялися кров'ю і вилізли наверх, як у барана* (Коцюб., I, 1955, 295); **Налива́тися (нали́тися) слізьми́ (сльоза́ми)** — наповнюватися слізьми (про очі). *Очі в жінки відразу налилися сльозами, не здержалася, од плачу затремтіла* (Вас., II, 1959, 101).

3. *чим, рідко чого, перен.* Сповнюватися якимись почуттями, властивостями і т. ін. *Смішно їм обом, наливаються радістю їх невеличкі душі* (Мирний, I, 1954, 207); *Вона вся наливалася щастям, світліючи, розквітаючи на очах* (Гончар, III, 1959, 170); *На щоках з'явився рум'янець, наливалося силою і здоров'ям тіло* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 261); *Наллявся* [куркуль] *весь люттю, вихопив залізного шворня* (Крот., Сини.., 1948, 188); *Дід Влас в одну мить налився холодною рішучістю* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 47); *За цей час Баклагов.. роздався у плечах, налився силою* (Гончар, Таврія, 1952, 114).

4. *чим і без додатка.* Наповнюватися соком (про плоди, зерно і т. ін.); спіти. *Виноград по садах жовтів, наливався* (Коцюб., I, 1955, 246); *Наливалось високе жито, хвилювалось на вітрі, наче озеро* (Минко, Ясні зорі, 1951, 84); *На деревах повільно наливалися соком маленькі плоди* (Донч, IV, 1957, 115); *Налились уже вишні* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 276); // *перен., розм.* Повніти, здоровіти. *Соломія наливалася салом, ставала пишною* (Кучер, Трудна любов, 1960, 136); *За тиждень Тишко налився, як червоне яблучко* (Вовчок, I, 1955, 35); *Постать її струнка, пружна. Засмагле тіло округлилося, налилося* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 103).

5. *без додатка, розм.* Напиватися доп'яну. [П а л а ж к а:] *Та проїжджий же не стане наливатися у вашому трахтирі!* (Мирний, V, 1955, 227); — *Дай, боже, гостя, то й наллюся* (Чуб., I, 1872, 243); // *чим.* Пити або їсти багато чого-небудь рідкого. *Чим більше він наливався супом, тим дальше все бліднішав та білішав* (Мирний, I, 1954, 283).

6. *тільки недок.* Пас. до **налива́ти** 1, 2, 5.

НАЛИ́ВКА, и, *ж.* Солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах. *Копронідос наливав чарки наперемінку то вином, то наливкою, то горілкою* (Н.-Лев., III, 1956, 378); *Всі південні вікна зайняті пляшками, бутлями з наливкою* (Головко, Літа.., 1956, 158).

НАЛИ́ВКОВИЙ, а, е. Прикм. до **нали́вка**.

НАЛИВНИ́Й, а́, е́. 1. Спілий, соковитий (про плоди, зерно і т. ін.). *В садах рясніють пізні яблука і груші, жовтіє наливний виноград* (Кучер, Дорога.., 1958, 80); *Із стежок — виросли дороги, З доби одної — сотні діб, З зерна одного наливного Вже на столі у мене хліб* (Мал., Запов. джерело, 1959, 220).

2. *спец.* Пристосований для перевезення рідких вантажів. *Наливне судно; Наливний флот;* // Який наливається в що-небудь для перевезення. *Безтарні вантажі поділяються на насипні (картопля, зерно), навалочні (вугілля, торф), наливні (молоко, нафтопродукти)* (Підручник шофера.., 1960, 304).

3. Який приводиться у рух водою. *Наливне колесо.*

НАЛИ́ВОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **нали́вка**. [М а р т а:] *Буде й вино, й мед, і настоєчка, й наливочка* (Вас., III, 1960, 101).

НАЛИ́ВЧАТИЙ, а, е. Те саме, що **наливни́й** 1. *Сонячна пригара зійшла з її повного обличчя — біле воно в неї та рум'яне, мов те яблучко наливчате* (Мирний, IV, 1955, 231).

НАЛИ́ГАНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налига́ти**; // *у знач. прикм.* *Погонич повиймав занози з ярем, і налигані воли пішли пастися* (Гр., II, 1963, 61); *Візок, запряжений однією конякою, стрибав по баюрах, а позаду розкидала ратицями налигана теличка* (Панч, I, 1956, 266).

НАЛИ́ГАНИЙ ^{2}, а, е, *вульг.* Який напився доп'яну; п'яний. *В цій церкві колись-то був за дяка Волоський, любив бога хвалити, та любив і в горло лити. Так і вмер налиганий* (Свидн., Люборацькі, 1955, 20); — *Випив, то й помовч, коли, ти є людина... не смій співать налиганий* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 568).

НАЛИГА́ТИ *див.* **нали́гувати.**

НАЛИГА́ТИСЯ *див.* **нали́гуватися.**

НАЛИ́ГАЧ, а, *ч.* Мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби. *Не доглянув* [Михайло], *що налигач якось обкрутився круг шиї* [вола], *та й задавилася товаряка* (Гр., II, 1963, 457); *Катерина.. взяла корову за налигач і повела до саней* (Чорн., Потік.., 1956, 394); * Упорівн. *Ішов* [Храпков], *як на налигачі, з Ельясбергом і не спускав очей з Саїда* (Ле, Міжгір'я, 1953, 359).

НАЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛИГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Добре закріплюючи, прив'язувати мотузку або ремінь до рогів худоби. *Моталися люди з вірьовками в руках,— хто налигував корову і тяг уже з двору, виловлювали овець, з конюшні виводили коні* (Головко, II, 1957, 285); *Іван Нещасний налигав цапа за роги і пішов з ним у Київ* (Укр.. казки, 1951, 360); *Я так собі, не плачу, тільки серденько в мене болить, як у молодесенького телятка-сосунчика, якого налигали й ведуть продавать на ярмарок* (Тют., Вир, 1964, 29); * Образно. *Він посадив коло себе онука з букварем, начепив на носа окуляри і за півроку, як колись колгоспних круторогих, налигав мудру грамоту* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15); // Зв'язувати кого-небудь. *Василько скинув з себе шнурок і налигав ним Микиту. Всі разом потягли його за налигач до гілляки* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 76).

НАЛИ́ГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛИГА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.*, *вульг.* 1. *неперех.* Напиватися доп'яну. — *Повіз пшеницю у город, та дала морока земляків побачить. Ну, звісно, у погріб... Ну, звісно... поналигувались, як... бодай їх чорт батька налигувавсь!..* (Тесл., Вибр., 1950, 24); *Вітя був справді п'яний і п'яний люто.. Кость суворо: — Та й де це ти так налигався, Вітю?* (Вас., II, 1959, 178).

2. *перех.* Багато випити або з'їсти чого-небудь. *Буржуа, налигавшись рому та портеру, підняли такий гвалт, неначе в хаті стало пекло* (Н.-Лев., III, 1956, 234).

НАЛИЗА́ТИСЯ *див.* **нали́зуватися.**

НАЛИ́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЛИЗА́ТИСЯ**, лижу́ся, ли́жешся, *док.* 1. *тільки док., перех., розм.* Досхочу полизати чого-небудь; // Лижучи, наїдатися чого-небудь. *Якось підмовив він його залізти в хижу, коли мати забулася замкнути її, securityнализатися меду, що стояв на полиці в глечику* (Григ., Вибр., 1959, 151).

2. *неперех., вульг.* Напиватися доп'яну. [Явтух:] *Ти, Гавриле, дивись, не нализуйся зразу. А то почнеш таке брехати* (Корн., II, 1955, 104); *На заручинах Максим так нализався, що трохи-трохи не побив свого.. тестя* (Мирний, II, 1954, 114); — *Ти сам себе компрометуєш, Якове, — сумно промовив Чумак. — Де це ти так нализався?* (Речм., Весн. грози, 1961, 363).

НАЛИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **нализа́тися.** [Матрона:] *Он як! Податки відбирав і так наликався?* (Фр., IX, 1952, 404).

НАЛИ́НУТИ, не, *док.* 1. *поет.* Прилетіти у великій кількості; налетіти. *Налинули голуби із чужої сторони* (Чуб., V, 1874, 451); // Швидко з'явитися, виникнути. *Враз хмара налине і тіні змішає, і сутінь поплине, мов сивий серпанок...* (Л. Укр., I, 1951, 286).

2. Приїхати, прийти, з'явитися у великій кількості. *До благочинного вже налинули батюшки, диякони, дяки, паламарі..— з 18 парафій* (Н.-Лев., III, 1956, 166); *У брацлавські землі налинули жовніри Жолкєвського і відчували себе, як у завойованім краю* (Ле, Наливайко, 1957, 316).

3. *перен.* З'являючись, виникаючи, охоплювати кого-небудь (про думки, мрії, почуття). [Таня:] *Буває іноді, Катре, що як налинуть ті думоньки та як підхоплять на крилоньки, та й занесуть-занесу-уть...* (Вас., III, 1960, 120); *Дивився на зелені лани, на сиву вдалині смугу лісу поза Пслом, і спогади налинули...* (Головко, II, 1957, 138); *Сум налине на хвилинку й полинний трунок в серці розіллє* (Забіла, Поезії, 1963, 99).

НАЛИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **налипа́ти.** *Однією з головних причин уповільнення руху таких* [грунтообробних] *машин і підвищення їх тягового опору є налипання землі на робочі поверхні плужних відвалів і лемешів* (Наука.., 8, 1960, 26).

НАЛИПА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАЛИ́ПНУТИ**, не, *док.* Прилипати до чогось у якій-небудь кількості. *Надворі завивала метелиця, мокрий сніг налипав на шибки* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 31); *Земля пудами глею Налипла їй на чоботи нові* (Мур., Лірика, 1954, 126); *На обличчя й на губи їй, видно, налипло просякнуте пилом павутиння* (Руд., Остання шабля, 1959, 56).

НАЛИ́ПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **нали́пнути.** *Матвій позирав на свої.. постоли й струшував ногою з них налиплу грязюку* (Ле, Наливайко, 1957, 144).

НАЛИ́ПНУТИ *див.* **налипа́ти.**

НАЛИ́СНИК, а, *ч.* Тонкий млинець, в який загортається якась начинка, найчастіше з сиру.— *Сьогодні замісто налисника з сиром будете на третю страву їсти пироги з черницями* (Фр., II, 1950, 81).

НАЛИ́ТИ *див.* **налива́ти.**

НАЛИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нали́ти** 1—4. *Буксир вів три величезні баржі, налиті нафтою та гасом* (Епік, Тв., 1958, 301); *Любувався* [Чіпка] *веселим голосом Галі, налитими радістю очима* (Мирний, II, 1954, 242); *Ще раз пройшовся* [Малахов] *по кімнаті, легко несучи своє налите силою і здоров'ям тіло* (Собко, Справа.., 1959, 23); *Ганна Сильвестрівна виколупувала шпилькою кісточки з вишень і підсувала Рубінові найбільші, налиті соком ягоди* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 29); * У порівн. *Хома навіть погладшав, щоки мав, як налиті* (Гончар, III, 1959, 201); // **нали́то**, *безос. присудк. сл.* — *Прозору шклянку вщерть налито Вином, червоним і хмільним!* (Рильський, I, 1960, 156).

2. *у знач. прикм.* Спілий, соковитий (про плоди, зерно і т. ін.). *Налиті ягідки* [винограду].. *звисали з віт, низько згинаючи їх* (Досв., Вибр., 1959, 422); *Колос уже тужавіє й дзвенить налитим зерном, похитуючись на гнучкому стеблі* (Мик., II, 1957, 396); *Хилився налитий колос* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 18).

НАЛИ́ТИСЯ *див.* **налива́тися.**

НАЛИХОСЛО́ВИТИ, влю, виш; *мн.* налихосло́влять; *док.* Наговорити багато недоброзичливого, лихого про кого-, що-небудь. *У два тижні такого наброїв* [Хапко], *набрехав, наремствував, налихословив, нашкодив, що доброму чоловіку на цілий би довгий вік удостачу* (Вовчок, VI, 1956, 276).

НАЛИ́ЧНИК, а, *ч.* Накладна планка, що обрамляє вікна або двері. *Тут, де тепер стоїть будинок під шиферним дахом, стояв колись будиночок під білим залізом з голубими різьбленими наличниками на вікнах* (Руд., Вітер.., 1958, 21); *Двоє вікон розмальовані червоною фарбою, а над наличниками майстри вирізьбили з дерева якісь загадкові візерунки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12).

НАЛІ́ВО, *присл.* 1. У лівий бік; протилежне направо. — *Ти йди направо, я — наліво* (Сос., II, 1958, 387); // З лівого боку; зліва. *У праву руку їживсь дахами та коминами фабрик задимлений город, наліво стелились зелені луки і вигинались фестони лісу* (Коцюб., II, 1955, 210).

◇ **Напра́во, [й] налі́во** *див.* **напра́во.**

2. *розм.* Незаконно. [Галушка:] *А що це калим?* [Довгоносик:] *Підвезе* [шофер] *кого-небудь, щоб ніхто не знав, наліво значить* (Корн., I, 1955, 293).

НАЛІЗА́ТИ *див.* **нала́зити.**

НАЛІ́ЗТИ *див.* **нала́зити.**

НАЛІНІЙО́ВАНИЙ, НАЛІНІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налініюва́ти, наліні́яти.** *Налінійований зошит.*

НАЛІНІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЛІНІЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш *і* **НАЛІНІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Проводити прямі паралельні лінії на чому-небудь; розлініювати.

2. Лініюючи, приготувати в якій-небудь кількості.

НАЛІНІЮВА́ТИ *див.* **наліні́ювати.**

НАЛІНІ́ЯНИЙ *див.* **налінійо́ваний.**

НАЛІНІ́ЯТИ *див.* **наліні́ювати.**

НАЛІПИ́ТИ *див.* **налі́плювати.**

НАЛІПИ́ТИСЯ *див.* **налі́плюватися.**

НА́ЛІПКА, и, *ж.* Етикетка, ярлик або просто папірець, що наклеюється на що-небудь. *Позирнув* [старий Птаха] *на пляшки. — А наліпки які чудернацькі, та все золоті!* (Смолич, V, 1959, 746).

НАЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налі́пити.** *Раптом побачила* [Тамара] *листівку, наліплену на дверях колишньої хлібної крамниці* (Хижняк, Тамара, 1959, 19); *Через увесь* [коровай] *положили великий хрест, а поверх усього все уточки, уточки, з тіста мудро наліплені* (Кв.-Осн., II, 1956, 301); // **налі́плено,** *безос. присудк. сл. На стіні було наліплено якусь барвисту картинку* (Кол., Терен.., 1959, 60).

НАЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **налі́плювати** 1.

НАЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **НАЛІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАЛІПИ́ТИ**, ліплю́, лі́пиш; *мн.* наліплять; *док., перех.* 1. Прикріплювати що-небудь до чогось, перев. клеєм або іншою липкою речовиною. *Замість того, щоб щодня наліплювати марки на 2 коп., я заплатив в конторі за місяць 60 коп.* (Коцюб., III, 1956, 172); *Їм тяжко в пеклі докоряли, Смоли на щоки наліпляли, Щоб не дурили так людей* (Котл., I, 1952, 140); *Не вірячи собі, Параска Федорівна нахилилася ближче і, придивившись, легко впізнала, що вуса Остап Антонович наліпив собі* (Епік, Тв., 1958, 483).

2. Ліплячи, виготовляти що-небудь у якій-небудь кількості. *Пазька наліпила.. вареників* (Кв.-Осн., II, 1956, 200); *Наліпили* [дівчата] *бубликів, жайворонків, із жартами, співами виложили все на траві, як на ярмарку* (Горд., Заробітчани, 1949, 63).

НАЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАЛІПИ́ТИСЯ**, ліпиться; *мн.* наліпляться; *док.* 1. *рідко.* Прикріплюватися, приставати до чого-небудь (про щось липке, мокре і т. ін.). *Сніг.. наліплювався на лиця і на одежу арештантів* (Фр., IV, 1950, 479).

2. *тільки недок.* Пас. до **налі́плювати** 1.

НАЛІ́ПЛЯТИ *див.* **налі́плювати.**

НАЛІ́Т, льо́ту, *ч.* 1. Дія за знач. **налітáти^{1}.**

◇ **З нальо́ту:** а) не зупиняючись, на повному ходу, з розгону. — *Чого задумався, земляче? — Хтось з нальоту оперіщив ззаду Хоминого коня.— Гони* (Гончар, III, 1959, 430); *Сашко з нальоту підхопив свій ящичок з щітками та гуталіном — і хащі тамариску при вході до парку поглинули його щуплу постать* (Смолич, Світанок.., 1953, 19); б) дуже швидко; без труднощів, ускладнень. *А вона, дружба, не народжується з нальоту, за завданням комсомольського комітету* (Донч., V, 1957, 373); *Щоб пізнати село, треба довше пожити селянській гущі, а так, з нальоту, нічого не вийде* Гжицький, Вел. надії, 1963, 50).

2. Раптовий напад (авіації, артилерії і т. ін.). *Мати Орчика під час нальоту фашистських літаків була поанена* (Сміл., Сашко, 1954, 96); *По дорозі він потрапив ід огневий наліт німецької артилерії* (Дмит., Нареена, 1959, 120); // Напад з метою пограбування, обшуку і т. ін. *Поліція зробила вночі наліт на ковбасю, але.. нічого там не знайшла* (Скл., Легенд. начив, 1957, 15).

3. Тонкий шар якої-небудь речовини, що осіла, явилась на поверхні чого-небудь. *Махорка вже виигла, стояла буйнолиста, покривалась сірим нальоом* (Десняк, Десну.., 1949, 308); *Срібна ложка, опуена у відвар з отруйних грибів, покривається бурим льотом* (Укр. страви, 1957, 219); *Вода зійшла, Гниле море оголилося дном, сивіє, покрите соляним льотом* (Гончар, II, 1959, 410).

4. *перен., чого, з означенням.* Слабо виражена риса, ознака чого-небудь або незначний вияв чого-небудь. *Наліт чогось показного був і в мові його: бойові слівця, різкий тон, а то й просто окрик* (Ряб., Золототисячник, 1948, 10); *Певний романтичний наліт лишився і на цих працях* (Від давнини.., I, 1960, 24).

НАЛІ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налі́тати^{2}.** *Налітаних годин у мене виявилось набагато менше, ніж у молодих льотчиків полку* (Рад. Укр., 17.VIII 1962, 3).

НАЛІТА́ТИ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЛЕТІ́ТИ**, лечу́, лети́ш, *док., неперех.* 1. Летячи, наштовхуватися, натикатися на кого-, що-небудь або наближатися до когось, чогось; // Наштовхуватися на кого-, що-небудь або наближатися до когось, чогось при швидкому русі. *Тоня з розгону налітає на брата, кидається йому на шию* (Гончар, Тронка, 1963, 8); *Пароплав міг налетіти на шлюпку і зім'яти її, а разом ударити по шхуні* (Трубл., II, 1955, 459); *Розігнавшись, мчав* [бугай] *двором, як вітер, як злий дух, і раптом, налетівши на людську стіну, зупинявся, ніби вростав у землю* (Тют., Вир, 1964, 114); // *розм.* Несподівано зустрічати кого-небудь. *Хутором Левко їде обережніше. Ось він минає будинок пана Варави, бере в долинку і неждано біля самої греблі налітає на двох людей* (Стельмах, I, 1962, 76).

2. Нападати, накидатися на кого, що-небудь під час польоту. *Дві дрібних пташини в'ються над дятлом, сміливо налітаючи на нього* (Шиян, Баланда, 1957, 126); *На дорозі галасували горобці, налітаючи на зелені м'ячики кінського гною* (Руд., Остання шабля, 1959, 48); // Атакувати з повітря, вчиняти повітряний напад. *П'ятсот літаків налетіло на Рим! Тікає населення в паніці з Рима...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 290).

3. Учиняти напад, атакувати. *Був у Києві князь переяславський Добислав, скаржився, що налітають і налітають печеніги на його землю* (Скл., Святослав, 1959, 37); *Кінний полк червоних із-за горба вихором налетів, порвав їх цеп, заплутав і степом покотив* (Головко, I, 1957, 103); // Учиняти напад з метою пограбування. [Незнайомий:] *Краще було б з ним у злагоді жити. Налетить, пограбує, а то ще спалить...* (Вас., III, 1960, 199).

4. *перен., розм.* Раптово нападати, накидатися на кого-небудь з докорами, звинуваченнями, лайкою. *Він* [адміністратор] *налітає на режисера: — Ви мене зарізати хочете! Призначено зняти сьогодні двадцять кадрів, а ви ще й не починали?* (Ю. Янов., II, 1958, 29); *Вона, темнолиця, розлючена, з'явилась тут з дітьми і налетіла на нього з лайкою, що не виїхав зустрічати* (Гончар, Тронка, 1963, 276); [Ольга:] *Він як налетів на мене: — Сидите в білих халатах в кабінетах, у забой би вас погнати* (Корн., II, 1955, 133).

5. Раптово з'являтися, виникати, починатися (про хмари, вітер і т. ін.). *Важкі хмари висіли над Ростоком, з моря налітав пронизливий холодний вітер* (Собко, Справа.., 1959, 148); *Незабаром налетіла сиза хмара і вкрила блискуче сонце* (Мирний, I, 1954, 363); *Позавчора налетів було такий шквал дощовий, що море з небом змішалося* (Л. Укр., V, 1956, 53); // *перен.* Раптово охоплювати кого-небудь (про думки, почуття і т. ін.). *Веселощі ніби дражнилися з нами. Вони налітали до нас разом із Тетяною* (Вас., II, 1959, 85); *Незчулися батько-мати, як з літами й думи про синів до них налетіли* (Головко, II, 1957, 209).

6. Прилітати в якій-небудь кількості. *Був вогкий день.., Коли, прорвавши млу тонку, Чирки і крижні налітали На грізний Каспій під Баку* (Рильський, III, 1961, 255); *Налетіли птахи з теплих країн, заспівали й защебетали* (Вовчок, I, 1955, 316); // *перен.* Прибувати кудись у якій-небудь кількості. *Поміж возами*

нігде стать: Неначе в ірій, налетіло З Смілянщини, з Чигирина Просте козацтво, старшина, На певне діло налетіли (Шевч., I, 1951, 100); // Залітаючи куди-небудь, осідати в якій-небудь кількості. *У великі світлі вікна завжди налітала тонка пилюга* (Собко, Справа.., 1959, 4).

НАЛІТА́ТИ ^{2} *див.* **налíтувати.**

НАЛІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Досхочу, багато політати. *Наліталося по світі, Натомилось павутиння — Почіплялося на вітті, Пообсновувало тиння...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 115).

НАЛІТОГРАФО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налітографува́ти.**

НАЛІТОГРАФУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Літографуючи, виготовити в якій-небудь кількості.

НАЛІ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛІТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Літаючи, проходити яку-небудь відстань або перебувати в повітрі якийсь час. *Капітан налітав сотні годин у складних метеорологічних умовах* (Веч. Київ, 16.IX 1957, 3).

НАЛІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налічи́ти** 1.

НАЛІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **налічи́ти.**

НАЛІЧИ́ТИ *див.* **налíчувати.**

НАЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛІЧИ́ТИ**, лічу́, лі́чиш, *док., перех.* 1. Рахуючи, визначати число, кількість кого-, чого-небудь; нараховувати. *Я налічила 6 великих яхт і 18 менших* (Л. Укр., V, 1956, 402); *Сорок дві могили налічив Прокопенко* (Довж., I, 1958, 174).

2. *тільки недок.* Мати в собі, в своєму складі яке-небудь число, якусь кількість кого-, чого-небудь. *Українська РСР.. налічує понад 40 млн. чоловік населення* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 23).

НАЛІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., безос.* Бути, існувати в якій-небудь кількості; нараховуватися. *Біля двадцяти опублікованих — повних і часткових — перекладів і переспівів «Слова» налічується в українській літературі* (Рильський, III, 1956, 29).

НАЛЛЯ́ТИ *див.* **налива́ти.**

НАЛЛЯ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наллят́и** 1—4.

2. Наповнений чим-небудь. *Коні зупинилися, дико поводячи наллятими кров'ю очима* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 122); *Пшениці стояли повноколосі, налляті молоком* (Донч., VI, 1957, 54); * Образно. *Ківш життя, поверх наллятий, Випив він у повній мірі* (Шер., Щастя.., 1951, 75).

НАЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **налива́тися.**

НАЛО́БНИЙ, а, е. Який надівається на лоб. *Жовтуватий промінь налобного ліхтаря освітлює лише дві павутинки тросів* (Наука.., 12, 1964, 43).

НАЛО́БНИК, а, *ч.* 1. Металеве покриття, яке захищало лоб воїна від ушкодження; начільник. *Мідний налобник.*

2. Ремінь кінської вуздечки, що проходить поперек лоба коня. *Фігурний налобник для коня.*

НАЛОВИ́ТИ, ловлю́, ло́виш; *мн.* нало́влять; *док., перех.* Ловлячи, піймати, здобути в якій-небудь кількості. *Та ось і наша пливе шаланда. Її хазяїн уже давно виїхав у море й наловив скумбрії* (Ю. Янов., II, 1958, 49); *Приклепаємо косу та поїдемо на сінокіс на Десну, та накосимо сіна, та наловимо риби* (Довж., Зач. Десна, 1957, 475).

НАЛОВИ́ТИСЯ, ло́виться; *мн.* нало́вляться; *док.* Пійматися в якій-небудь кількості. *Рибка сама не наловиться* (Сл. Гр.).

НАЛО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налови́ти.** — *Половина наловленої риби буде моя, а половина ваша* (Н.-Лев., II, 1956, 222).

НАЛОВЧИ́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* Набути вправності, уміння, навику в чому-небудь. *Навіть у маленькі спостережні віконця заборол наловчилися* [галичани] *втикати стріли* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 120); *Було мені з ним* [теодолітом] *мороки,.. поки випросив у землевпорядників, а поки наловчився* [користуватися], *то й штани на колінах протер* (Кучер, Трудна любов, 1960, 554).

НАЛОЖИ́ТИ, ложу́, ло́жиш, *док.* Те саме, що **накла́сти.** *Він* [Іван-царенко] *наложив мідну стрілу на срібний лучок, хотів стріляти* (Укр.. казки, 1951, 177); *Прийшла* [Катря] *над воду і зняла свого вінка, що сплела ранком.., і наложила той вінок собі на голівку* (Вовчок, I, 1955, 93); *Суддя наложив люльку, отворив дверці і вдивився в палаюче полум'я* (Кобр., Вибр., 1954, 28); *Наложила й вона всього у клунок задля його у дорогу* (Н.-Лев., I, 1956, 91).

◆ **Голово́ю наложи́ти** *див.* **голова́; Душе́ю наложи́ти** *див.* **душа́; Наложи́ти життя́м** — те саме, що **Накла́сти життя́м** (*див.* **наклада́ти**). — *Тут дитячий будинок для сиріт воїнів, які наложили життям у боях Вітчизняної війни* (Смолич, День.., 1950, 102); **Наложи́ти [на се́бе] ру́ки** — те саме, що **Накла́сти [на се́бе] ру́ки** (*див.* **наклада́ти**). *Головбуха знайшли нещодавно мертвим в Бухарі — ніби сам на себе наложив руки перед процесом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 469); **Наложи́ти обо́в'язок** — те саме, що **Накла́сти обо́в'язок** (*див.* **наклада́ти**). *Хто наложив на мене обов'язок будити мертвих, тішити живих калейдоскопом радощів і горя?* (Л. Укр., I, 1951, 195).

НАЛО́ЖНИЦЯ, і, *ж., заст.* Коханка. *Став* [Левицький] *грати роль польського шляхтича, утримував наложницю, на яку витрачав великі гроші і для якої закупив село Збору* (Фр., XVI, 1955, 151).

НАЛО́Й, я, *ч., розм.* Те саме, що **анало́й.** *У кутку, з книжкою в руках — ксьондз; перед ним — налой; на налої — розп'яття* (Вас., III, 1960, 223).

НАЛОКІ́ТНИК, а, *ч.* Металеве покриття, яке захищало лікті воїна від ушкодження.

НАЛОМИ́ТИ *див.* **нало́млювати.**

НАЛОМИ́ТИСЯ *див.* **нало́млюватися.**

НАЛО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЛОМИ́ТИ**, ломлю́, ло́миш; *мн.* нало́млять; *док.* Те саме, що **нала́мувати.**

НАЛО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАЛОМИ́ТИСЯ**, ломлю́ся, ло́мишся; *мн.* нало́мляться; *док.* Набувати вправності, уміння, навику в чому-небудь. *Коли вже обвикнувся* [Янош] *і трохи наломився мови, скупо розповідав літніми вечорами біля вогнища про свої далекі краї* (Гончар, II, 1959, 30).

НАЛО́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., вульг.* Те саме, що **наї́стися.** — *Луципір! — зиркнула Галька: — сам напився, налопався, а дітям — то й нема?!.* (Мирний, II, 1954, 149).

НАЛО́ПОМ, *присл., діал.* Раптом, несподівано. *Як сніг на голову, налопом приїхала до генерала його сестра* (Збірник про Кроп., 1955, 21).

НАЛОСКОТА́ТИ, очу́, о́чеш, *док., перех.* Довго полоскотати кого-, що-небудь. — *Татку,— раптом гаряче задихала мені у вухо доня, — ти бачиш, хто попереду нас сидить?.. — Стривай, Наталко,— кажу їй,— ти мені налоскотала вухо!* (Ю. Янов., I, 1954, 22).

НАЛО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налощи́ти.** *У великому залі з налощеною паркетною підлогою.. сиділи два вихователі і кілька лікарів* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 21).

НАЛОЩИ́ТИ, щу́, щи́ш, *док., перех.* Натерти до блиску.

НАЛУ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **налуза́ти.**

НАЛУЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех.* Лузаючи, очистити від шкаралупи яку-небудь кількість чогось.

2. *неперех.* Накидати лузги на підлогу. *А це хто тут налузав?* (Сл. Гр.).

НАЛУЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Досхочу, багато полузати.

НАЛУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Лупаючи, набити, наколоти, надробити в якій-небудь кількості (каміння і т. ін.).

НАЛУПИ́ТИ, луплю́, лу́пиш; *мн.* налу́плять; *док., перех., розм.* 1. Знімаючи шкаралупу, кірку і т. ін., очистити в якій-небудь кількості.

2. Висидіти (про птахів); // *вульг.* Народити (про людей).— *Помрете, й сліду по вас не зостанеться. Налупили дітей, та що з того?* (Л. Янов., І, 1959, 347).

3. *розм.* Сильно побити кого-небудь. *Хотів* [Микита] *вискочити з рову та й скільки духу гнати, не озираючись. Побоявся тільки, щоб панич не наздогнав та не налупив* (Вас., І, 1959, 269).

НАЛУПИ́ТИСЯ, луплю́ся, лу́пишся; *мн.* налу́пляться; *док., розм.* 1. Дзьобом пробити шкаралупу; наклюнутися. *Вже як налупилось, то й вилупиться* (Номис, 1864, № 1341).

2. Вивестися, вилупитися (про пташенят); // *вульг.* Народитися (про дітей).

3. *вульг.* Те саме, що **наї́стися.** *Налупивсь, як рябко дерті* (Сл. Гр.).

НАЛУПЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Сильно побити кого-небудь.

НАЛУ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Лускаючи, очистити від шкаралупи яку-небудь кількість чогось.

2. *неперех.* Накидати лузги на підлогу.

НАЛУ́СКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Досхочу, багато полускати.

2. *вульг.* Те саме, що **наї́стися.**

НАЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЛУ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Спрямовувати зброю в ціль; націлювати. *Як налучив, Так.. забив голуба з голубкою* (Пісні та романси.., І, 1956, 199).

2. *неперех., у що, на що.* Опинятися де-небудь, попадати кудись. *Пам'ятаєш мудру раду — Не пускатись в згубний мир? Ти ж подався без огляду І налучив просто в вир* (Граб., І, 1959, 337); *От там, край очерету, яма, коли б на неї не налучить* (Мирний, І, 1954, 310); *Не налучу ніяк ниткою у вушко* (Сл. Гр.).

3. *перех., рідко.* Зустрічати кого-, що-небудь. *Цибулину десь налучив Гнучкий Хміль зелений; — Ой, здорова будь, смердюча! — Здоров був, шалений!* (Манж., Тв., 1955, 261).

НАЛУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЛУ́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док., розм.* 1. Випадково з'являтися, приходити, заходити і т. ін. *Обступили* [собаки] *її кругом і, не налучись на той час дід Улас, певно, розірвали б* (Мирний, IV, 1955, 238).

2. Націлюватись на кого-, що-небудь. *Ото він прикравсь та рушницею налучається на качки* (Сл. Гр.).

НАЛУ́ЧИТИ *див.* **налуча́ти.**

НАЛУ́ЧИТИСЯ *див.* **налуча́тися.**

НАЛУ́ЩИТИ, щу, щиш, *док., перех.* Лущачи, очистити від шкаралупи, шкуринки і т. ін. певну кількість чого-небудь. *Улянка налущила курям кукурудзи* (Донч., IV, 1957, 82).

НАЛЮБИ́ТИСЯ, люблю́ся, лю́бишся; *мн.* налю́бляться; *док.,розм.* Любити протягом довгого часу. *Може, і він, з яким не налюбилася, десь хоч серцем почує тебе, хоч у думці побачить* (Гончар, II, 1959, 163).

НАЛЮБУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., ким, чим, на кого — що, часто з запереч.* не, ні. Досхочу, вволю помилуватися, порадуватися ким-, чим-небудь. *Хто втерпів би не зостановиться, щоб налюбуватися тією чарівною красою?* (Мирний, IV, 1955, 305); *Ждав* [Олег], *поки князь налюбується донею, поки сам не згадає про її рятівника* (Міщ., Сіверяни, 1961, 109); // Любуючись, задовольнятися. *Надворі така краса весняна, що ні надивитися на неї, ні налюбуватися* (Мак., Вибр., 1954, 37); *Не налюбуються дівчата на білу, затишну в зелені хату* (Головко, II, 1957, 104); *Мало не щодня він виходив у поле. Не міг ніяк налюбуватися своїм хлібом* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 178).

НАЛЮ́ШНИК, а, *ч.* Кільце, яким прив'язується люшня до полудрабка. *Северко назавжди запам'ятав, що гужівками зветься та лоза, з якої крутять налюшники* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7).

НАЛЮ́ШНЯ, і, *ж.* Те саме, що **налю́шник.** *Другі їздять на Пегасі, Правлять на конюшні, Я ж глядю* [гляджу] — *були б в запасі Налюшні та люшні* (Манж., Тв., 1955, 217).

НАЛЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наляга́ти** 1, 6, 8. *Налягання гілок одна на одну; Діти посходилися.., але не вирушали, невважаючи на налягання деяких надто нетерпеливих* (Фр., VI, 1951, 140).

НАЛЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЛЯГТИ́**, ля́жу, ля́жеш; *мин. ч.* налі́г, налягла́, ло́; *док.* 1. *на кого—що.* Навалюючись, лягаючи, давити на кого-, що-небудь. *Люди все йшли і одні другим налягали грудьми на плечі* (Коцюб., II, 1955, 76); *Я підходжу до дверей і налягаю на них плечем. Двері відчиняються* (Мик., II, 1957, 55); *Боєць Петро Скидан просто наліг животом на жерло німецької гармати, залив її своєю кров'ю і дав товаришам вдертися до німців* (Довж., III, 1960, 42); *Коли б отут їх* [танкістів] *не було, то вже б сто тонн цегляних глиб на тебе б налягло* (Гонч., Вибр., 1959, 316); *Образно. *Я не дам своєму серденьку спати, .. Хоч я буду сама почувати, Що на груди вже смерть налягла* (Пісні та романси.., II, 1956, 193); // *рідко.* Спиратися на що-небудь. *Прочанин важко дише і налягає на ціпок, ідучи* (Л. Укр., III, 1952, 124).

◇ **Наляга́ти на но́гу** — шкутильгати. *Часом серед найбільшого розгону, на самій середині гори Іван починав налягати на ногу* (Стеф., І, 1949, 61).

2. *на кого — що, перен.* Охоплювати кого-небудь (про почуття, думки, сон і т. ін.). *Тривога кам'яною горою налягає на її груди!* (Фр., VII, 1951, 123); *На Чіпку налягла ще гірша журба, ще міцніше оповив його смуток* (Мирний, І, 1949, 161); *Важка втома владно налягає на повіки, зрадливий сон хилить донизу голову* (Збан., Єдина, 1959, 33); *Невідомо звідки наліг на нього важкий сон* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 254).

3. *на що.* Напружуючись, докладаючи зусиль, працювати чим-небудь. *Зняв* [Павло] *з пліч вила і приступив до праці: так налягав на них, що вони заганялися в гній по самий держак* (Тют., Вир, 1964, 116); *Іван наліг тоді на весла, і його човен почав наганяти передній* (Коцюб., І, 1955, 385).

◇ **Наляга́ти (налягти́) на но́ги** — прискорювати ходу. *Христя все дужче та дужче налягає на ноги* (Мирний, III, 1954, 115); *Йти було ще далеченько, а час був дуже пізній.. й він немилосердно наліг на ноги* (Епік, Тв., 1958, 403).

4. *на що, перен., розм.* Завзято, наполегливо братися за що-небудь, займатися чим-небудь. *З того часу він не злюбив свого батька й наліг на науку...* (Мирний, І, 1954, 153); *Дівка засоромлено тільки ложку пригублювала, а Короп налягає на їжу* (Кос., Новели, 1962, 108); *Максим наліг на підготовку до екзаменів* (Рибак, Час.., 1960, 173); *Подає Климиха, наливає, Налягають гості на драглі* (Перв., II, 1958, 257).

5. *на кого — що і без додатка.* Наступати, насуватися, натискати на кого-, що-небудь (про військо і т. ін.). *Стали ляхи дуже вже налягати на козаків* (Укр.. казки,

легенди.., 1957, 238); *Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог — стіною-муром налягає, щоб розбить селянські ряди...* (Кос., Новели, 1962, 10).

6. *тільки недок., перен., розм.* Наполегливо вимагати виконати, зробити що-небудь. *Тугар Вовк, а особливо Мирослава й Максим, налягали конче, аби кінчити розпочате діло* (Фр., VI, 1951, 16); *Будьте ж ласкаві, звістіть мене про результати Карпенкової критики, бо автор налягає на мене* (Коцюб., III, 1956, 159).

7. *тільки недок., на що, перен., розм.* Підкреслювати, виділяти що-небудь. *«Хо» мені менше усього вподобався: дуже вже Ви в ньому налягаєте на все те, що так любо Вашому серцеві* [серцю] (Мирний, V, 1955, 383); — *Віддихай, моє лисеньке сонечко, коли стомився,— казала й Роксолана чоловікові, налягаючи на найсолодші низи свого.. контральто* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 18).

8. *на що.* Розташовуватися шаром на чому-небудь. *Земна кора складається з окремих верств, які налягають одна на одну* (Курс заг. геол., 1947, 5); // Оповиваючи, заповнюючи, поширюватися (про мряку, туман, темряву і т. ін.). *Мряка зачала налягати на луки* (Фр., I, 1955, 63); *На гори налягали тумани* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 131); *На землю важко налягла осіння ніч* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 136); *Тиша налягла на весь світ, м'яка і тепла* (Собко, Звич. життя, 1957, 91).

НАЛЯГТИ́ *див.* **наляга́ти.**

НАЛЯ́КАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наляка́ти.** *Щуренко захропів і тут же, наляканий власним хропінням, прокинувся* (Томч., Готель.., 1960, 27); *Діти зовсім притихли, налякані її словами, молитвою, а найбільше тим, що баба візьме та й все розкаже батькові* (Стельмах, I, 1962, 210).

2. *у знач. прикм.* Який виражає переляк. *Один маленький хлопчик заліз у куток і наляканими очицями поглядає навкруги* (Гр., I, 1963, 242); *Панас не знає, куди діти налякані очі, водить ними по долівці* (Ю. Янов., IV, 1959, 32).

НАЛЯ́КАНО. Присл. до **наля́каний** 2. *Налякано глянув* [економ] *на юрму і хрипло крикнув: — Мусію! запрягай бричку!* (Коцюб., II, 1955, 82); *Дрижить від жаху вражий стан, налякано тремтить* (Гонч., Вибр., 1959, 180).

НАЛЯКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Ви́кликати переляк, страх; злякати.— *Ви мене, Онисіє Степанівно, таки добре налякали. Мені здалось, що в сінях пораються злодії* (Н.-Лев., III, 1956, 86); *Чому ж у цю пізню годину.. не спить княгиня Ольга?.. Може, налякали слова купців про нову фортецю на Дону* (Скл., Святослав, 1959, 51); *Вони* [козаки] *пограбували околиці Стамбула і налякали самого султана* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 29).

НАЛЯКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Відчути переляк, страх; злякатися. *Мати й налякалася, і зраділа, і заплакала* (Вовчок, I, 1955, 232); — *Я нічого не боюся,— засміялася Марійка.— А ти хіба налякався?* (Мур., Бук. повість, 1959, 11).

НАЛЯ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наля́пати** 1. * У порівн. *По темному блакитному небу, немов велетенським пензлем, наляпані були широкі смуги з рожевого золота* (Довж., I, 1958, 226); // **наля́пано,** *безос. присудк. сл. Хата часто не заметена в неї, на лаві наляпано* (Тесл., Вибр., 1950, 94).

НАЛЯ́ПАТИ *див.* **наля́пувати.**

НАЛЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЛЯ́ПАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Розбризкувати, розливати рідину по поверхні чого-небудь. *За обідом нехай тільки хто накришить хлібом на столі або розілле борщ з ложки,— Василько так і гукне.. : — А нащо так накришувати та наляпувати!* (Вас., I, 1959, 206); // Бруднити чим-небудь мокрим.— *Нащо ти наляпуєш зайвий раз у хаті? — сказала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 302).

2. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Наговорити багато непотрібного, пустого, зайвого. *Гжехоткова налазиться весь день, наляпає тим язиком, як помелом,.. та й аби до ліжка* (Фр., IV, 1950, 256).

НАЛЯ́СКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Надавати ляпасів.

НАЛЯЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док., перех. і неперех., розм.* Багато наговорити чого-небудь (перев. у швидкому темпі, голосно й пронизливо). *Так жіночки йому у вуха налящали* (Кв.-Осн., II, 1956, 129).

НАЛЬО́ТЧИК, а, *ч., розм.* Той, хто бере участь у нальотах з метою пограбування і т. ін.; грабіжник. *Вантажник Григорій задумався. Сваритися з Мишкою Япончиком — королем одеських бандитів, нальотчиків і контрабандистів — поки що не годилося* (Смолич, V, 1959, 37).

НАМАГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намага́тися.** *Спробував був зазирнути туди* [у стодолу], *але невдале намагання: двері були міцно зачинені на замок* (Донч., I, 1956, 57); *Її дратує ота його впевненість у власній безгрішності, намагання всіх на свій лад перевиховувати* (Гончар, Тронка, 1963, 147); *В такій невикінченій формі.. віддаю я його* [«Атта Троль»] *тепер публіці, покоряючись намаганням, що справді не від мене походять* (Л. Укр., IV, 1954, 132).

НАМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* 1. Намагатися. *Іван намагає міркувати за снопи, кілько зажав* (Март., Тв., 1954, 35).

2. Надолужувати.— *Роздобув, хвалити бога, старий трохи грошей.. Та що з тих грошей? Не надовго й вистачить, треба картоплею намагати...* (Коцюб., I, 1955, 94); *Хвалився* [Краньцовський] *також тим, що дуже мало їв, а найбільше намагав напитками* (Март., Тв., 1954, 341).

НАМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., рідко* **НАМОГТИ́СЯ**, можу́ся, мо́жешся; *мин. ч.* намі́гся, намогла́ся, ло́ся; *док.* 1. *з інфін.* Пробувати робити що-небудь; докладати зусиль до чого-небудь. *Він намагався удавати, що все це його не бентежить, а навіть бавить* (Л. Укр., III, 1952, 706); *Мічурін ухопився за гвинтівку й намагався вирвати її в козака* (Довж., I, 1958, 450); *Мстислав намагався бути спокійним, але його хвилювання помітили всі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 366); [Ксенія Михайлівна:] *Коли б тепер котрий з хазяїнів намігся платить своїм наймитам вдвоє, то його сусіди-хазяїни заїли б...* (Кроп., IV, 1959, 95).

2. *розм.* Вимагати зробити що-небудь неодмінно; настоювати на чому-небудь. *Чоловік якийсь кабана смалив, а циган тут нагодивсь і намагається: дай та дай йому сала* (Україна.., I, 1960, 279); *Мотря намагалась, щоб Карпо нагородив такий тин, щоб і птиця через його не перелітала* (Н.-Лев., II, 1956, 366); *Пріська мала була додому йти, та Одарка намоглася. — Посидьте, тітко. Погомонимо ще* (Мирний, III, 1954, 35).

◇ **Намогти́ся в одне́ (в одну́ ду́шу)** — дуже наполягти на чому-небудь. [Морозиха:] *Намоглась в одну душу: ворожи їй та й ворожи!..* (Кроп., I, 1958, 75); —*Про кого це вона?..*—*насторожився Марчевський, пильно дивлячись в обличчя Сидорчука. — Е-е! Слухайте теревені!.. Намоглася в одне та й годі: ірод, ірод...* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 143).

НАМАГНІ́ТИТИ *див.* **намагні́чувати.**

НАМАГНІ́ТИТИСЯ *див.* **намагні́чуватися.**

НАМАГНІ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **намагні́тити.**

2. *у знач. прикм.* Який дістав властивості магніту.

Основною його [компаса] *частиною є намагнічена стрілка, яка вільно обертається на вістрі голки* (Фіз. геогр., 5, 1956, 10).

НАМАГНІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **намагні́чений** 2. *Ліпарити часто мають обернений напрямок намагніченості і можуть створювати від'ємні магнітні аномалії* (Допов. АН УРСР, 2, 1961, 176); *Намагніченість годинників.*

НАМАГНІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **намагні́чувати** і **намагні́чуватися.** *Сплави легко піддаються намагнічуванню.*

НАМАГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМАГНІ́ТИТИ**, і́чу, і́тиш, *док.*, *перех.* Надавати якому-небудь тілу властивостей магніту. *Натисненням на кнопку замикається коло сигналу, і струм, проходячи по обмотці, намагнічує сердечник, який притягає якірець* (Підручник шофера.., 1960, 166); *Щоб намагнітити стальну в'язальну спицю або перо, досить провести по них кілька разів в одному напрямі одним з полюсів магніту* (Фізика, II, 1957, 131); *Образно. *Вони дивились на зорі.. Зорі кликали їх, намагнічували їм серця* (Мик., Повісті.., 1956, 157).

НАМАГНІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАМАГНІ́ТИТИСЯ**, і́титься, *док.* 1. Набувати властивостей магніту. *Магнітні властивості визначають здатність металів намагнічуватись та притягуватись магнітами* (Токарна справа.., 1957, 42); *Коли всередину котушки, по якій тече електричний струм, вставити залізний стержень, то він набуде властивості притягувати залізні предмети і взаємодіяти з струмами та іншими магнітами, тобто намагнітиться* (Курс фізики, III, 1956, 155).

2. *тільки недок.* Пас. до **намагні́чувати.**

НАМА́З, у, *ч.* Мусульманський релігійний обряд, при якому молитва супроводжується певними установленими рухами і ритуальним обмиванням. *Килим, кав'ярня, паша, Реве голодний ішак, Шумить майдан. Мулла творить намаз* (Еллан, I, 1958, 91); *Карач-мурза опустився навколішки, затулив обличчя руками і став чинити намаз* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 189).

НАМА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нама́зати.** *Він.. найменше всього був схожий на героя — низенький, миршавий, з волоссям наче намазаним на голові* (Григ., Вибр., 1959, 401); *Губи її були щедро намазані густою помадою з голубуватим відливом* (Руд., Вітер.., 1958, 128).

НАМА́ЗАТИ *див.* **нама́зувати.**

НАМА́ЗАТИСЯ *див.* **нама́зуватися.**

НАМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМА́ЗАТИ**, а́жу, а́жеш; *наказ. сп.* нама́ж; *док.* 1. *перех.* Покривати шаром чогось рідкого, липкого, густого, жирного і т. ін. *Оленка рішуче бере печатку.. і починає намазувати її* (Собко, Любов, 1935, 15); *Батько намазав медом пампушку* (Донч., IV, 1957, 470); // *на що.* Класти шар чогось рідкого, липкого, густого, жирного на що-небудь. *Сало таке, що хоч ножиком на паляницю намазуй, само в роті тане* (Вишня, II, 1956, 37); // *чим, розм.* Підмальовувати обличчя гримом, фарбою.— *Обголив я вуса й бороду, намазав щоки рум'янцями* (Н.-Лев., III, 1956, 41).

◇ **Нама́зувати (нама́зати) п'я́ти (п'я́тки) са́лом** *див.* **са́ло.**

2. *тільки док., перех. і неперех.* Мажучи чим-небудь, набруднити.

3. *тільки док., перех., що і без додатка, розм.* Погано, недбало або невміло намалювати, написати і т. ін. *Хіба ж це стаття оте, що Лукіянович намазав?* (Л. Укр., V, 1956, 176).

НАМА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАМА́ЗАТИСЯ**, а́жуся, а́жешся; *наказ. сп.* нама́жся; *док.* 1. *чим.* Намазувати себе чим-небудь рідким, липким, густим, жирним і т. ін.; // *розм.* Підмальовувати обличчя гримом, фарбою; гримуватися, фарбуватися. *Актори почали мазатися, як кому подобалось. Публіка стала була вимагати, щоб учителька дозволила й їм намазатися хоч однією сажею* (Вас., I, 1959, 119).

2. *тільки недок.* Пас. до **нама́зувати** 1.

НАМАЗЮ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **намазю́кати;** // **намазю́кано,** *безос. присудк. сл. Найбільше винуватий у всьому той, хто дозволив вивісити цей нісенітний плакат. Це ж курям на сміх — те, що тут намазюкано!* (Шовк., Інженери, 1956, 169).

НАМАЗЮ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Те саме, що **нама́зати** 3.

НАМАЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **малюва́ти.** *Випросивши в когось шматочок сірого .. паперу, розірвав* [дід Кияшко] *його на рівні мініатюрні шматочки й намалював справжні картини* (Збан., Єдина, 1959, 119); *Просто, але яскраво намалювала* [жінка-делегатка] *картину хвороб, недоїдання, холоду, злиднів, з якими воно* [місто] *веде боротьбу* (Еллан, II, 1958, 9); *Ждеш та ждеш бувало звісточки від Семенка. Поки поштаря виглядаєш, чого не передумаєш, яких страхіть не намалюєш собі!* (Мур., Бук. повість, 1959, 187); *Образно. *Мороз намалював узори на вікні* (Донч., V, 1957, 359); *У порівн. *Всього надбала стара мати. Саму тебе мов намалювала, Хоч молись перед тобою* (Шевч., II, 1953, 10).

НАМАЛЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *розм.* Док. до **малюва́тися.** *Шміло й собі ж вліпив котячий, хитрий погляд в парубка. Зразу на його лиці намалювався якийсь неспокій* (Фр., I, 1955, 160).

НАМАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намалюва́ти.** *Михась поставив на порозі стола, виліз на нього і взявся прибивати щойно намальовану вивіску* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 166); *Мальовничі образи хуторянської «ідилії», так соковито намальовані ним, уже Павла і вабили і хвилювали* (Головко, II, 1957, 414); *Образно. *Ти — як срібна лілія, на шибі Вранці намальована морозом!* (Рильський, II, 1960, 74); * У порівн. *Все її життя майнуло перед її очима, неначе намальоване на полотні* (Н.-Лев., II, 1956, 93); // **намальо́вано,** *безос. присудк. сл. Італійським олівцем там* [на папері] *було намальовано дівчину безмірної краси* (Ю. Янов., I, 1958, 231).

◇ **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **намальо́ваний:** а) дуже красивий. *А кінь.., як намальований: шерсть на йому блищить, як броня, шия, як у лебедя, із очей іскри сиплються* (Стор., I, 1957, 94); *Одягне* [Оксен] *латану чумарочку, смушеву шапку, міллю побиту, чоботи юхтові — пришви, незавидна одежа, бідна, а йде він у ній, бісів парубок, як намальований* (Тют., Вир, 1964, 21); б) дуже яскраво, чітко. *Наче намальовані, встають переді мною всі картини, всі місця* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Перед очима, мов намальовані, встають і обриси хати, і дерев'яний віз* (Стельмах, I, 1962, 339).

НАМАНИ́ТИ *див.* **нама́нювати.**

НАМАНТА́ЧИТИ *див.* **наманта́чувати.**

НАМАНТА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМАНТА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Наточувати косу мантачкою. *Косарям одне лиш дбай — Намантачуй коси!* (Бичко, Простота, 1963, 122); — *Та це я, товаришу бригадир, косу намантачив, грабки припасував* (Вишня, II, 1956, 42).

НАМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАМАНИ́ТИ**, маню́, ма́ниш, *док., перех., розм.* Приваблюючи чим-небудь, запрошувати, зазивати когось у великій кількості. *Давай до себе наманювати людей* (Сл. Гр.);

— *Я закличу до себе троїсті музики та наманю хлопців повну хату і кімнату, ще й подвір’ячко!* (Н.-Лев., I, 1956, 96).

НАМАРИНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намаринува́ти.**

НАМАРИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **маринува́ти.**

НАМА́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу помріяти. — *Набалакавсь та намаривсь з Павлом Антоновичем так, що аж у горлі посохло, аж чаю знов забажалось,— сказав гість* (Н.-Лев., I, 1956, 590).

НАМА́РНЕ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **нама́рно.** *Ще діточки сповиті спали, Ще купіль гріли матері, Намарне гріли: не купали Маленьких діточок своїх!* (Шевч., II, 1953, 314); *Він же стільки проектів наробив, стільки наобіцяв. Невже намарне?* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 343).

НАМА́РНО, *присл.*, *розм.* Марно, даремно. *Став* [бездолець] *аж до знемоги Борюкатись за життя: Помозолив руки й ноги, А намарно, без пуття...* (Стар., Поет. тв., 1958, 138); *Я подививсь в її великі очі.. Вони такі самі, такі, як в тої, Що я намарно стільки літ кохав* (Павл., Бистрина, 1959, 215).

НАМАСТИ́ТИ *див.* **нама́щувати.**

НАМАСТИ́ТИСЯ *див.* **нама́щуватися.**

НАМАХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *чим*, *розм.* Багато, довго помахати чим-небудь. *Таки немало аршином намахався* (Л. Укр., V, 1956, 388); *Микола так намахається за день молотом, що повертається додому, мов напідпитку* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 45).

НАМА́ЦАТИ *див.* **нама́цувати.**

НАМА́ЦУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нама́цувати.**

НАМА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМА́ЦАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мацаючи, шукати, знаходити кого-, що-небудь. *Він довго намацував засув, поки відчинив двері* (Чорн., Потік.., 1956, 320); *Він намацав під стіною в сінях грубий дрюк* (Фр., VIII, 1952, 266); *Він узяв Лукійчину руку й намацав пульс* (Донч., III, 1956, 86).

2. *перен.* Виявляти, знаходити в результаті пошуків. *Поповз прожектор берегом поволі, Намацуючи в хащах темноти Понтони, дерева, човни, плоти...* (Перв., II, 1958, 215); *Вислана вперед розвідка намацала ворога в селі Петрівці* (Панч, II, 1956, 335); *Він покликав цього хлопчину, щоб трохи покопирсатися в його душі наодинці. Щоб намацати в ній найвразливіше місце* (Кол., Терен.., 1959, 174).

НАМА́ЦУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Неясно визначатися, виявлятися під час шукання, дослідження. *Намацуються основні лінії розвитку театральної справи* (Еллан, II, 1958, 177).

2. Пас. до **нама́цувати.**

НАМА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намасти́ти.** *Чоботи на ньому ті ж самі: керзові, густо намащені чорною ваксою* (Руд., Остання шабля, 1959, 397); *Пані Тереза в щілину висунула своє кругловиде намащене мастилами та пудрами лице* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 35); // **нама́щено,** *безос. присудк. сл.* *Сорочка вишивана, жилеточка, чобітки юхтові, волосся оливою намащено,—як до церкви зібрався* [Яким] (Тют., Вир, 1964, 372).

НАМА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нама́щувати.** *Намащування паперу клейстером.*

НАМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМАСТИ́ТИ**, мащу́, ма́стиш, *док.*, *перех.* Покривати що-небудь шаром жирної, густої і т. ін. речовини. *Набирає* [Данило] *прозорого тягучого меду, намащує скибку* (Коз., Зол. грамота, 1939, 56); // *чим.* Мазати що-небудь чимось жирним, густим і т. ін. *Він.. намащував запалі груди матері тюленячим салом* (Ірчан, II, 1959, 94); *Одягла* [володарка ферм] *розкішне модне пальто, хтось аж надто дбайливо намастив її щоки косметикою* (Хижняк, Килимок, 1961, 95); *Дістав* [Валерик] *у комірчині лижі, намастив їх мастилом, перевірив кріплення* (Збан., Старший брат, 1952, 9).

◇ **Нама́щувати (намасти́ти) п’я́ти (п’я́тки) са́лом** *див.* **са́ло.**

НАМА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАМАСТИ́ТИСЯ**, мащу́ся, ма́стишся, *док.* 1. Мазати себе чим-небудь жирним, густим і т. ін. [Сашко:] *Діду, комарі уже кусають. Треба дьогтем намаститись* (Корн., П’єси, 1947, 318).

2. *розм.* Просякати жиром. *Так мало масла, що й не намастилися млинці* (Сл. Гр.).

3. *тільки недок.* Пас. до **нама́щувати.**

НАМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАМОЛО́ТИ**, мелю́, ме́леш, *док.*, *перех.* 1. Мелючи, готувати у якій-небудь кількості. *Встигли наші люди і скосити, й зібрати, і зерна намолоти, а все ще було тепло, як влітку* (Мур., Бук. повість, 1959, 133).

2. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Наговорити чогось зайвого, пустого, непотрібного. [Гапка:] *Що ти мені й слова не даєш вимовити?* [Захарко:] *Багато вже й так намолола!* (Кроп., II, 1958, 136).

◇ **Намоло́ти сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** — те саме, що **Наговори́ти сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** (*див.* **во́вна).** *Повернеться* [Паламарчик] *в повіт і намеле Олексієві Федотовичу сім мішків гречаної вовни, очорнить, опаплюжить, що потім і не обмиєшся...* (Речм., Весн. грози, 1961, 117).

НАМЕНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *діал.* Згадати. *Він розказав, де його хата стоїть, пойменував сусід своїх — не наменув тільки про Галю* (Вовчок, I, 1955, 150).

НАМЕНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.*, *діал.* Почати, спробувати. — *Мені слова промовити не вільно при батьку: тільки наменусь, усі моргають і кивають, що треба мені за язик вкуситися!* (Вовчок, I, 1955, 187).

НАМЕРЕ́ЖАТИ, аю, аєш *і* **НАМЕРЕ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Мережачи, виготовити у великій кількості. *Христя за всю осінь з хати не виходила: сиділа та від нудьги вишивала сорочки. Намережила та нацяцькувала і собі, і Колісникові* (Мирний, III, 1954, 295).

НАМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **намере́жати.**

НА́МЕРЗ, у, *ч.*, *діал.* Іній; паморозь. *Він іде — увесь як біль білий: геть намерзом намерз* (Сл. Гр.); *Лежала* [Шура] *без берета, коса сповзла їй на груди і взялася сивим намерзом* (Гончар, III, 1959, 233); // Бурулька. *На оздоблених барвистою керамікою фасадах.. виноград поміж крижаними намерзами, немов справжній, зеленіє* (Гончар, II, 1959, 175).

НАМЕРЗА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАМЕ́РЗНУТИ** *і* **НАМЕ́РЗТИ**, зне; *мин. ч.* наме́рз, ла, ло; *док.* 1. Замерзаючи, вкривати поверхню чого-небудь або нагромаджуватися на чому-небудь (про лід, сніг і т. ін.). — *Борода* [Морозенка] *сплетена з довгих-предовгих вістряків, що намерзають у ясний день під стріхами* (Мирний, IV, 1955, 291); *Ось і будинок. Темні сходи, затоптані снігом, на дверях намерзла крига* (Ю. Янов., II, 1954, 39); // Покриватися льодом. *Шаліє вітер, рве, мете, намерзли шибки* (Горд., Дівчина.., 1954, 126); *Від ставу до двору намерзала горбата дорога, якою возили воду* (Кучер, Прощай.., 1957, 165).

2. *тільки док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **наме́рзнутися.**

НАМЕ́РЗЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **наме́рзнути.** *Він* [лось] *поворушив спідньою губою з намерзлими* *на ній льодяними бурульками* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 50).

2. *у знач. прикм.* Покритий льодом. *Он уже й світ бовваніє надворі, білуваті смуги пробиваються крізь намерзлі шибки в хату* (Мирний, IV, 1955, 299); *Стоять намерзлі дерева, Тремтить береза, віти клонячи* (Ю. Янов., V, 1959, 84).

3. *у знач. прикм.* Який довго мерз на морозі, холоді. *Намерзла та наморена, вона лягала на вогке ліжко.. і вставала, наче після якої хвороби* (Л. Янов., I, 1959, 283).

НАМЕ́РЗНУТИ *див.* **намерза́ти.**

НАМЕ́РЗНУТИСЯ *і* **НАМЕ́РЗТИСЯ,** знуся, знешся; *мин. ч.* наме́рзся, лася, лося; *док., розм.* Перебуваючи довго на холоді, морозі і т. ін., сильно змерзнути. *Для Гави, що намерзся в воді, .. була се таки дуже далека дорога* (Фр., III, 1950, 52); — *Приліг би ти, синку, відпочив трохи, ще ж час є. То ж, певно, находився, то ж, видати, намерзся* (Збан., Єдина, 1959, 34).

НАМЕ́РЗТИ *див.* **намерза́ти.**

НАМЕ́РЗТИСЯ *див.* **наме́рзнутися.**

НАМЕРКА́ТИ, а́є, *недок.,* **НАМЕ́РКНУТИ,** не, *док., безос., розм., рідко.* Те саме, що **смерка́ти.** *Тілько стало намеркати* (Сл. Гр.); *Дід і навсправжки став Горпининої хати не минати: як намеркне — так він і шкандиба* (Л. Янов., I, 1959, 342).

НАМЕ́РКНУТИ *див.* **намерка́ти.**

НА́МЕРТВО, *присл., розм.* 1. Так, що наступає смерть; до смерті. *Коли пальці Отелло вже намертво схопили горло Дездемони, в двері постукали* (Ільч., Серце жде, 1939, 232); *Я стріляв* [у зайця] *так просто, щоб наполохати, а він намертво* (Вишня, II, 1956, 202); [Орел:] *Моє крило б'є намертво* (Корн., Над Дніпром, 1960, 74).

2. *перен.* Так, що не можна роз'єднати; дуже міцно. *Капкан намертво стиснув у своїх сталевих обіймах задню лапу барса* (Рад. Укр., 11.II 1964, 4); — *Перемога або смерть! — кричить усе в Яреськові крізь намертво стиснуті зуби* (Гончар, II, 1959, 375); *Катер.. спинився тепер уже намертво прип'ятий на здовженім ланцюзі якоря* (Ле, Клен. лист, 1960, 171).

НАМЕСТИ́ *див.* **наміта́ти.**

НАМЕ́Т, у, *ч.* 1. Тимчасове приміщення із тканини, шкіри, рідше з гілля, що напинається на каркас; шатро. *В сквері виднілися військові намети з червоними хрестами* (Панч, В дорозі, 1959, 161); *За двадцять кроків од дівчачого намету стояв намет хлопців* (Трубл., II, 1955, 127); *На мить Бальзак затримався перед наметом циган* (Рибак, Помилка.., 1956, 151); *Просторий гетьманський намет не вміщував усієї генеральної старшини* (Кач., Вибр., 1953, 88); // Навіс із дерева або тканини. *До маленького ліжечка з серпанковим наметом присунула вона маленьке бюрко* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66); — *Їх* [коней] *би можна поставить на ніч під намет коло стайні,— обізвався Антоша* (Коцюб., II, 1955, 399); // Навіс, що утворюється переплетінням гілля і листя дерев. *Я блукаю під наметом Вербиць рясних* (Граб., I, 1959, 427); *Коло одного двору.. під широким наметом із гілля сиділо пар зо дві молоді* (Вас., II, 1959, 47); *Образно. *Над покрівлями будинків осінні.. хмари нап'яли сизий намет* (Коп., Дуже добре, 1937, 12); *У порівн. *Ідем лісом; нас ліс, Мов намет, осяга* (Граб., I, 1959, 205).

Наме́т не́ба; Небе́сний наме́т, *поет.*— небо, небозвід. *Вітер стих, чистий свіжий сніг сріблом сяв під блакитним наметом неба* (Коцюб., I, 1955, 83); *Під небесним золотим наметом Із тобою побратались ми* (Мал., I, 1956, 364).

2. Наметена вітром купа снігу; замет. *За садком видко було чиюсь хатину стареньку, снігові намети підходили їй аж попід віконечка* (Л. Укр., III, 1952, 518); *Кінна розвідка неслася вздовж вулиці і топтала ворогів, що грузли під тинами в сніжних наметах* (Довж., I, 1958, 153); // *рідко.* Купа чого-небудь. *Між деревами, в наметах рудого листу, щось пахло непевне* (Коцюб., II, 1955, 282).

3. Хода коня галопом. *Жеребець поволі осідає на задні ноги, робить стрибок і стелеться в наметі, збиваючи копитами хмару куряви* (Тют., Вир, 1964, 65

НАМЕ́ТАНИЙ ^{1}, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наметáти** ^{1}. *Як ваблять зір — вечірня даль, Стоги наметані, високі!* (Шер., Дорога.., 1957, 96).

2. *у знач. прикм.* Досвідчений, добре натренований (про руки, очі і т. ін.). *Наметаним оком Теодосій швидко оглядає табір* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 565).

НАМЕ́ТАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намета́ти** ^{2}.

НАМЕТА́ТИ ^{1}, намета́ю, намета́єш *і* намечу́, наме́чеш, *док., перех.* 1. Накидати в одне місце у певній кількості чого-небудь. — *Ферапонте, зараз мені перекидати гній поза стайню! Наметав купу перед дверима* (Коцюб., II, 1955, 396).

2. Народити у певній кількості (про тварин). *А Львиця так Свині сказала: — Ти наметала Десяток поросят, а я одно — львеня* (Бор., Тв., 1957, 163).

НАМЕТА́ТИ ^{2} *див.* **наме́тувати.**

НАМЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намести́.** *Вона спритно вивернулася, схопила мене за комір і пхнула головою в сніг, наметений вітром під парканом* (Сміл., Сашко, 1954, 12).

НАМЕ́ТНИЙ, а, е. Який складається з наметів (у 1 знач.). *Створюється для любителів відпочивати на свіжому повітрі наметний табір* (Рад. Укр., 19.II 1964, 4).

НАМЕ́ТОВИЙ, а, е. Те саме, що **наме́тний.** *Догоряють яскраві піонерські ватри. Юні мешканці наметових містечок вже готуються до нових мандрівок* (Літ. Укр., 22.VIII 1969, 1).

НАМЕ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наме́тувати.**

НАМЕ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАМЕТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Прошиваючи великими стібками, намічати лінію шва; // Підготовляти що-небудь до примірки.

НАМЕ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **наме́тувати.**

НАМЕТУШИ́ТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док., розм.* Багато, досхочу пометушитися.

НАМИ́В, у, *ч.* 1. Дія за знач. **намива́ти, нами́ти** 3. *Завершено намив дамби вздовж низького лівого берега Дніпра* (Рад. Укр., 29.VII 1962, 1).

2. Частина берега, яку нанесла вода.

НАМИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намива́ти** 1, 3. *Грунти глинисті погано віддають воду, довгий час перебувають у розрідженому стані, що затримує темпи намивання і призводить до сповзання намитих мас грунту* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 154); *Почалось намивання котлована для шлюзу* (Дмит., Наречена, 1959, 190).

НАМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАМИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Мити що-небудь у якій-небудь кількості.

2. Наносити течією води, хвилями.

3. *спец.* Створювати земляні споруди земснарядами. *По межиріччю Дніпра і Десни простягнеться 50-кілометрова гребля, зараз її намивають земснаряди* (Наука.., 9, 1963, 10); *Щоб роботу не змели весняні води річки, в стіну шпунтів їх узяли, намили перемички* (Шер., Дружбою.., 1954, 88); // Укладати грунт за

допомогою водяного струменя земснаряда. *Земснаряди намили до двох мільйонів кубометрів грунту.*

НАМИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **намива́ти.**

НАМИВНИ́Й, а́, е́. 1. Нанесений течією. *Намивний пісок.*

2. Зробл. за допомогою намиву (у 1 знач.). *Намивна гребля.*

НАМИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нами́кати.** *Панотець напхав намиканою морквою повні кишені* (Март., Тв., 1954, 383).

НАМИ́КАТИ, нами́каю, нами́каєш *і* нами́чу, нами́чеш, *док., перех.* 1. Начесати вовни для прядіння.

2. *діал.* Висмикуючи, нарвати яку-небудь кількість чогось. — *Ти б пішла в кукурудзу, Сандо, та й намикала бур'яну пацятам, — сказала* [мати] (Коб., III, 1956, 472); *Дівчата з огородньої бригади намикали й пов'язали в пучки молодої цибулі* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 44).

НАМИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нами́ли́ти.** *Штик та намилені вірьовки для всіх, хто не згоден, щоб вождь* [Врангель] *сам за них думав!* (Гончар, II, 1959, 359); // *у знач. прикм. Вона підійшла до нього збоку і намиленим.. віхтем стала натирати спину* (Тют., Вир, 1964, 476).

НАМИ́ЛИ́ТИ *див.* **нами́лювати.**

НАМИ́ЛИ́ТИСЯ *див.* **нами́люватися.**

НАМИЛУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *ким і без додатка, розм.* Досхочу помилуватися, поголубитися. *Намилувавшись собі, як є меж молодими парубком і дівкою, що хотять собі побратися, Семен Іванович посадив Галочку біля себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 336); *Улас намилувався Лукиною, натішився й покинув її, як зірвану квітку* (Н.-Лев., III, 1956, 348).

2. *часто з запереч.* не, *ким, чим, рідше на кого — що, з кого — чого і без додатка.* Досхочу помилуватися, полюбуватися ким-, чим-небудь. *Намилувавшись сплячим, Бульба пробирався далі тісною вулицею* (Довж., I, 1958, 228); *Хмельницький.. глянув на Кривоноса захопленими очима. — Не намилуюсь я з тебе, пане полковнику!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 352); *Скільки сонця, праці, втіхи! Не надивишся, не наслухаєшся, не намилуєшся!* (Горд., Дівчина.., 1954, 136); *Не надивлюсь, не намилуюсь, Як гай зимовий занімів* (Мур., Осінні сурми, 1964, 12).

НАМИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нами́лювати.** *Іван заніс руку, щоб розпочати намилювання другої щоки, як раптом почув шкрябання за дверима* (Загреб., День.., 1964, 185).

НАМИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАМИ́ЛИ́ТИ**, ми́лю́, ми́ли́ш, *док., перех.* Натирати милом, змоченим у воді, або покривати мильною піною. *Леся довго стояла біля умивальника, намилювала руки, споліскувала водою і знову намилювала* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 250); *Береговенко намилив свого пацієнта так, що в того лише поблискували задоволено прищурені очі та кінчик червоного кирпатого носа* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 33).

◇ **Нами́ли́ти ши́ю (го́лову, в'я́зи):** а) покарати кого-небудь за якусь провину. — *Погано! — зітхнув Бракватіста..— Якщо дізнається генерал, тобі намилять шию* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 118); б) побити кого-небудь за щось. [Конон:] *Я прийду, як смеркне. А ніхто мені тут шиї не намилить?* (Кроп., II, 1958, 414); — *Ну-ну, не займай, а то намилимо в'язи!* (Шиян, Баланда, 1957, 22).

НАМИ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАМИ́ЛИ́ТИСЯ**, ми́лю́ся, ми́ли́шся, *док.* 1. Натиратися милом, змоченим у воді, або покривати себе мильною піною. *Він довго намилюється, обличчя в нього, вуха і шия в білій піні* (Донч., V, 1957, 15); *Достав з шкатулки бритву, намиливсь, черк... так мої вуси, неначе скошена трава, і впали на рушник* (Стор., I, 1957, 121).

2. *тільки недок.* Пас. до **нами́лювати.**

НАМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАМ'Я́ТИ**, мну́, мне́ш, *док., перех.* 1. Розминаючи, готувати яку-небудь кількість чогось. *Сидів* [Артем] *зосереджений, прислухаючись до шереху в хаті біля припічка, де саме батько наминав тютюну* (Головко, II, 1957, 252).

2. Натискаючи, натираючи чим-небудь, викликати біль, робити рану і т. ін. *Сідло наминає спину коневі.*

3. *розм.* Бити кого-небудь. — *Там один в нас... Дорка Сосновський...— Віцегубернаторський син? — Ми його добре сьогодні нам'яли* (Коцюб., II, 1955, 368).

◇ **Намина́ти (нам'я́ти) бо́ки** *кому* — бити кого-небудь. *Сократова жінка не раз наминала йому боки* (Н.-Лев., I, 1956, 403); [Петро:] *Я йому як намну один раз боки, так навіки забуде, як до чужих дівчат свататися* (Собко, П'єси, 1958, 15); **Нам'я́ти ву́ха (у́ші)** *кому* — потягати за вуха когось за провину. — *Гарненько намніть йому, шибеникові, уші: хай не лазить по чужих городах* (Вас., I, 1959, 118); **Нам'я́ти чу́ба (чупри́ну)** *кому:* а) потягати за волосся когось; побити кого-небудь. *Сподівався* [Вовка], *що Горка їм враз намне чуприни, а він розмовляє, мов з кращими приятелями* (Збан., Старший брат, 1952, 45); б) винести догану за яку-небудь провину, невиконання чого-небудь. *В райкомі мені чуба нам'яли, але я свого добився, все поле засіяв у строк* (Кучер, Трудна любов, 1960, 109).

4. *тільки недок., розм.* З апетитом їсти. *Усі кинулись на холодну ковбасу, і вона щезла в одну мить; потім почали наминать качку* (Н.-Лев., I, 1956, 580); *Здоровило в одному чоботі стояв позад шевця, смачно наминав хліб з салом* (Стельмах, II, 1962, 155).

НАМИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм.* Затримуватися, возячись із чим-небудь. *Мокеїч уже зібрався йти і чекав тільки Нестора, а Нестір усе ще наминався* (Гончар, Таврія, 1952, 88).

НАМИНА́ЧКА, и, *ж.:* **Да́ти намина́чки** *кому* — сильно побити кого-небудь. *Аж насторожились собаки, А потім кинулись на вовчика гуртом, Дали йому такої наминачки, Що аж шматки посипались кругом* (Гл., Вибр., 1957, 157).

НА́МИСЕЛ, слу, *ч., діал.* Роздум, роздумування. *Він попросив Мендля дати йому пару день* [днів] *до намислу* (Фр., VIII, 1952, 386); — *Ти,— сказала Рахіра по хвилині бистрого намислу, — як довго він ще там буде?* (Коб., II, 1956, 132).

Без на́мислу — не роздумуючи. *Без намислу пішов він.., щоб допомогти братові* (Фр., III, 1950, 12); [Люцій *(поспішно, без намислу):*] *Ти казав про Теофіла що-небудь Крусті?* (Л. Укр., II, 1951, 438).

НАМИ́СЛЕ́НИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нами́слити;** // **нами́слено,** *безос. присудк. сл.— Добре намислено, — каже старий доменщик, — кошти зберемо у народу* (Ю. Янов., I, 1954, 176).

НАМИ́СЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., з інфін., із спол.* що, *розм.* Те саме, що **наду́мати** (*див.* **наду́мувати** 1, 2). *У Василька було своє на думці. Він уже собі намислив, що мусить найти Юру* (Турч., Зорі.., 1950, 295); — *Якби ти знав, що зараз намислила робити Тамара...* (Хижняк, Тамара, 1959, 54); *Яку нову пекельну справу затіяв тут Анч, які нові злочини він намислив?* (Трубл., Шхуна.., 1940, 126); — *Я збагнула по його очах, що він намислив щось, він чимось допоможе вам* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 164).

НАМИ́СТЕЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **нами́сто.** *А жіночка Мов цього й не знає, У доброму намистечку В садочку гуляє* (Шевч., II, 1953, 106); *Образно. *Вздовж* *гатки тягнулось намистечко вогнів* (Скл., Хазяїни, 1948, 310).

НАМИСТИ́НА, и, *ж.* Одне зерно намиста. *Всі дівчата кинулись збирати розсипані намистини* (Н.-Лев., I, 1956, 417); *У порівн. *Сльози перлинисті, як ті намистини, .. котилися по її змарнілому обличчю* (Речм., Весн. грози, 1961, 186).

НАМИСТИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **намисти́на.** *Кептарик на ньому такий чудовий! Багато намистинок жовтих, білих, синіх, нашивки з різних клаптиків хутра* (Мас., Під небом.., 1961, 32); *Образно. *Вона* [миша] *понюхала повітря, блиснули на мить дві намистинки її оченят, і звірючка сховалась* (Донч., IV, 1957, 52); *У порівн. *Сонячний промінь розсипався золотими намистинками на паперовій троянді* (Кочура, Родина.., 1962, 130).

НАМИ́СТО, а, *с.* Прикраса з перлів, коралів, різнокольорових камінців і т. ін., яку жінки носять на шиї. *Ой надіну я сережки І добре намисто, Та піду я на ярмарок В неділю на місто* (Шевч., II, 1953, 128); *Дощ по-французьки жіночого роду, і французький поет малює його як дівчину в перловому намисті* (Рильський, III, 1956, 131); *Образно. *На вулицях блідне огнів намисто, і ранок злітає, як спів, на місто* (Сос., II, 1958, 71); *У порівн. *Роси чисті На топольках, як намисто, Самоцвітами горять* (Вирган, В розп. літа, 1959, 25).

НАМИ́ТИ *див.* **намива́ти.**

НАМИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нами́ти** 1, 3. *Під ногами, як пружна гума, вгинається намитий земснарядами пісок* (Жур., Вечір.., 1958, 138); *За рахунок нових ділянок* [узбережжя], *намитих тут Янцзи за останні кілька років, площа придатної для обробки землі збільшилася* (Наука.., 8, 1963, 24).

НАМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАМІНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* Обмінюючи, діставати, одержувати яку-небудь кількість чогось. — *Ніщо не витримує* [тут], *одна сіль тільки й родить. А вже як і вона не вродить та хліба не наміняєш, тоді зуби на полицю* (Гончар, II, 1959, 414).

НАМІНЯ́ТИ *див.* **намі́нювати.**

НА́МІР, у, *ч.* Задум, бажання зробити що-небудь. *Своїх намірів він не сповіряв дома нікому* (Мирний, III, 1954, 55); *Антон.. вперто здійснював свій намір добратися до міста* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 133).

НАМІ́РИТИСЯ *див.* **наміря́тися.**

НАМІРКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *діал.* Надуматися.

НАМІ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАМІРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАМІ́РЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перех.* Відмірювати яку-небудь кількість чогось. *Тимофій уміло починає витесувати.. ніжки і поперечку для кроковки, якою завтра буде наміряти землю* (Стельмах, II, 1962, 34); — *Засіяла лани свої? Багато тобі наміряли?* (Коцюб., II, 1955, 29).

НАМІ́РЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намі́ряти.**

НАМІ́РЯТИ *див.* **намі́рювати.**

НАМІРЯ́ТИ *див.* **намі́рювати.**

НАМІРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАМІ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. *з інфін.* Мати намір робити що-небудь. *А тепер уже, он бачиш, Доходить до чого, Що я стратить наміряюсь Максима святого* (Шевч., II, 1953, 257); *Саїд Алі.. намірявся повідомити й Лодиженка про повернення Любові Прохорівни* (Ле, Міжгір'я, 1953, 471); *Щось мені здається, що він ніби намірився сватати мою дочку* (Н.-Лев., IV, 1956, 127); *Мар'ян.. намірився як-небудь відкараскатися від надокучливого свата* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 187).

2. *на кого — що, в кого — що і без додатка.* Націлюватися в кого-, що-небудь, замахуватися на когось, щось. *Левіт береться за камінь і наміряється в пророка самарійського* (Л. Укр., II, 1951, 159); *У шинелях зелених кати. Наміряються із автомата* (Сос., II, 1958, 447); *Уже намірився* [стрілець], *вже курок відвів, щоби вбити Селезня* (Фр., IV, 1950, 81); *Побачивши, як бугай на мого хлопця рогами намірився, кинув я все та й лізу прожогом із даху* (Мур., Бук. повість, 1959, 11).

НАМІСИ́ТИ *див.* **намі́шувати** ¹.

НАМІ́СНИК, а, *ч.* 1. Службова особа, яка від імені глави держави здійснює державну владу на якійсь території. *Усі, сміючись, навперебій розповіли Іванові, як намісник краю наказав зібрати по Галичині всі примірники його першої збірочки віршів* (Кол., Терен.., 1959, 288).

2. *заст.* Помічник ігумена або довірена особа митрополита. *В неї в кишені вітер свище, і вона таки зараз піде циганити.. до багатеньких намісників по монастирях* (Н.-Лев., IV, 1956, 293).

3. *заст.* Заступник кого-небудь. [Єпископ:] *Поручаю, брате, тобі сю душу. Ти ж бо в сій громаді зостанешся намісником моїм* (Л. Укр., II, 1951, 499).

НАМІ́СНИЦТВО, а, *с.* 1. Адміністративний орган правління, очолюваний намісником (у 1 знач.). «*Руська бесіда*» *подала до намісництва львівського просьбу про дозвіл основання* [заснування] *у Львові постійного руського театру* (Фр., XVI, 1955, 97).

2. *іст.* Територіальна одиниця, якою керував намісник (у 1 знач.). *З лівобережних і південних українських земель було згодом утворено п'ять намісництв: Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське, пізніше — Харківське і Катеринославське* (Іст. УРСР, I, 1953, 352); *Високайшим указом справу цю* [турбаївців] *було доручено вести правителеві Катеринославського намісництва генерал-майору Каховському* (Гончар, Таврія.., 1957, 134).

НАМІ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **намі́сник** 1.

НАМІ́СНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **намі́сник** 1.

НАМІСТИ́ТИ, іщу́, і́стиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Помістити. — *А не знати, кумо,— кажуть мої провідники, — де би тут його* [злодія] *намістити?* (Фр., II, 1950, 17).

НАМІСТИ́ТИСЯ, іщу́ся, і́стишся, *док.*, *діал.* Поміститися. *Другий* [чоловік] *намістився.. коло дверей* (Фр., V, 1951, 307).

НА́МІСТЬ, *прийм.*, *діал.* Замість. *Надворі так гарно, а я маю мучитися над якоюсь промовою, намість вийти де на прохід* (Март., Тв., 1954, 192).

НАМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАМЕСТИ́**, ету́, ете́ш; *мин. ч.* намів, намела́, ло́; *док.*, *перех.* Метучи, утворювати що-небудь. *Стугонів вітер у верховітті дерев, .. намітав високі кучугури снігу* (Кочура, Родина.., 1962, 106); // Наносити, навівати яку-небудь кількість чогось. *Намела Снігу білого зима* (Бойко, Ростіть.., 1959, 43); // *безос.* *Пішли чорні бурі.. Намете, нагорне і в колодязь, не один день потім мине, доки.. вибереш весь той намул* (Гончар, Тронка, 1963, 55); *Снігу намело так багато, що й тинів не видно* (Коп., Як вони.., 1961, 122).

НАМІ́ТИТИ *див.* **наміча́ти.**

НАМІ́ТИТИСЯ *див.* **наміча́тися.**

НАМІ́ТКА, и, *ж.* 1. Покривало з тонкого серпанку, яким зав'язують поверх очіпка голову заміжні жінки. *Хима завилась гарною наміткою, заколола її здоровими шпильками з червоними головками* (Коцюб., I, 1955, 87); // Покривало, яке накладають поверх клобука православні монахи. *Він.. так швидко шугнув у двері, що намітка од клобука заколивалась, майнула* (Н.-Лев., III, 1956, 367); *Входять Олексія та Ольга у високих* *чорних клобуках з довгими намітками* (Мик., I, 1957, 289); // *рідко.* Покривало з тонкої матерії на голову й на обличчя. *Легка, біла газова намітка вкривала її голову з темно-русявим волоссям* (Коб., III, 1956, 110); *Саму Галину Андріївну я бачив усього двічі і бачив обидва рази на вулиці — під наміткою, в манті, капелюсі* (Л. Янов., I, 1959, 437); *У порівн. *Сіяв дрібний, вогкий сніжок, білою наміткою оплітав геть-геть кругом зелене поле* (Вас., II, 1959, 39).

2. *заст.* Тонка прозора тканина (вид серпанку). [Парубок:] *Коли буду живий, вернусь, добуду слави і всякого добра, золота, дукачів, шовку, намітки привезу стілько, що хватить од самого верху дзвіниці додолу* (Вас., III, 1960, 22); *У порівн. *Де оком гляну, сумно та темно, Ніби намітка на очах* (Рудан., Тв., 1956, 45).

3. *перен.* Те, що вкриває, застеляє що-небудь; пелена. *Над гіллям миготіло блискуче марево сонця, слалась тонесенька намітка сизого туману* (Н.-Лев., I, 1956, 195); *За густою наміткою дощів сірі хатки застигли* (Кучер, Зол. руки, 1948, 5); *Плач цей проймав йому серце, застилав якоюсь сірою наміткою очі* (Воскр., Весна.., 1939, 60).

НАМІЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **НАМІ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАМІ́ТИТИ**, і́чу, і́тиш, *док.*, *перех.* 1. Робити позначку на чому-небудь; відмічати, помічати. *Шворкою треба розбити площу шахматним порядком, а за допомогою дошки — намічати розмір ямок під дерева* (Збан., Старший брат, 1952, 15); *Роби, рубай, розрубуй зруб! Тягни, рівняй, намічуй шруб!* (Тич., I, 1957, 176); — *Отут ми її й примантачимо,.. — сказав він, приставляючи до стіни полицю, щоб намітити, де заганяти цвяхи* (Коп., Земля.., 1957, 191).

2. Тонкими лініями, штрихами визначати контури чого-небудь.

3. Передбачати робити що-небудь; планувати. *Вечірка, яку намічали після концерту, не відбулася* (М. Ол., Леся, 1960, 98); *Колгоспи і радгоспи південних областей намітили значно більше, ніж торік, посіяти озимих на парах* (Рад. Укр., 4.VIII 1957, 1); *В останню хвилину мені хочеться говорити інакше, ніж я намітив собі* (Донч., V, 1957, 479); // Попередньо розробляти що-небудь у загальних рисах. *Наука лише намічала шлях до пізнання цієї хвороби* [пухирчатки] (Донч., V, 1957, 489); *Приступаючи до роботи, хімік звичайно спочатку намічає на папері замисел реакцій — шлях до бажаного продукту* (Наука.., 8, 1963, 37); // Наперед визначати кого-, що-небудь. *Генеральний секретаріат.. зараз орієнтовно намічає склад дипломатичного корпусу* (Головко, II, 1957, 473); *Кумою Антон Петрович давно вже намітив товсту купчиху* (Мирний, III, 1954, 191); *Лейтенант ще заздалегідь намітив грань, на якій мав зустріти вогнем першу машину* (Панч, Іду, 1946, 36).

НАМІЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **НАМІ́ТИТИСЯ**, і́титься, *док.* 1. Ставати видимим, помітним. *На них* [гілочках] *іще тільки намічалось крихітне сім'я веснянок, які потім аж накипають на кожному молоденькому паростку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 225); *Ледь-ледь намітився ранок* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 300); *Хоч його* [міста] *ще й не було, але воно вже намітилось, його контури були нанесені пунктирами неповоротких кранів, цих символів будівництва* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 194); // З'являтися в перспективі. *Другий етап — будівничий — тільки намітився* (Еллан, II, 1958, 106); *Викликали* [однокашники] *свого отамана, бо десь намітилось пильне діло* (Тют., Вир, 1964, 26); // Визначатися в загальних рисах. — *Вже намітився глибокий конфлікт між нею і всім класом* (Донч., V, 1957, 480); *На початку 60-х років уже явно намітився перехід* [Л. М.] *Толстого на позиції патріархального селянства* (Рад. літ-во, 2, 1957, 120).

2. *тільки недок.* Передбачатися, плануватися. *На Дніпрі.. намічається збудувати 14 гідроелектростанцій* (Наука.., 12, 1957, 4).

НАМІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намі́тити.** *Дійшовши до наміченої оком плями на підлозі, .. Проць зупинився* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 219); *Панас Петрович підвів голову і зразу ж констатував, що намічений полковником Безруком план почав обертатися в жорстоку дійсність* (Епік, Тв., 1958, 444); *Він підходив до кожного з намічених на тризну гостей* (Вільде, Сестри.., 1958, 176); // **намі́чено,** *безос. присудк. сл. Операція вже почалась. Уже намічено на операційному місці зигзаг розтину* (Шовк., Людина.., 1962, 365); *Штольню намічено у схилі.. товстої рудної жили* (Досв., Вибр., 1959, 328).

НАМІ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **намі́чувати.** *В результаті виконання завдань, намічуваних партією щодо піднесення матеріального добробуту народу, Радянський Союз значно просунеться по шляху практичного здійснення комуністичного принципу розподілу по потребах* (Програма КПРС, 1961, 8).

НАМІ́ЧУВАТИ *див.* **намічáти.**

НАМІ́ШАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намішáти.**

НАМІША́ТИ *див.* **намі́шувати** ².

НАМІ́ШУВАТИ ¹, ую, уєш, *недок.*, **НАМІСИ́ТИ**, ішу́, і́сиш, *док.*, *перех.* Місячи, готувати певну кількість чого-небудь.

НАМІ́ШУВАТИ ², ую, уєш, *недок.*, **НАМІША́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Додаючи, примішувати певну кількість чогось до чого-небудь. — *Напечемо коржів, зомнемо маку та намішаємо з медом, та й посідаємо, та й їстимемо* (Вишня, I, 1956, 269).

НАМЛИНКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Навіяти (про очищення зерна).

2. Накачувати, нагнітати повітря куди-небудь. — *Чому ж ти млинка де не роздобув та свіжого воздуху* [повітря] *не намлинкував до ями?* (Фр., I, 1955, 135).

НАМЛІ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся, *док.*: **Намлі́тися го́лодом,** *діал.* — наголодуватися. [Предслава:] *Мої дітусі сплять. Мої біднятка! Набідувались, голодом намлілись* (Фр., IX, 1952, 290).

НАМНО́ЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Збільшити кількісно. *Намножити добра;* // Розплодити, розвести у великій кількості. — *Господи! і хто намножив таку нечисть! — спитав, знову зітхнувши, Івась* (Мирний, I, 1954, 271).

НАМНО́ЖИТИСЯ, житься, *док.*, *розм.* Народитися у великій кількості. *Народу намножилося стільки, що вже йому не ставало тієї землі* (Гр., II, 1963, 325); — *І як ми ген туди далі, років за десять, у світі й житимемо! Народу ж намножиться* (Головко, II, 1957, 54).

НАМО́ВА, и, *ж.* 1. Підбурювання, підмовляння до яких-небудь учинків, дій і т. ін. *Все допитувався* [панотець], *з чиєї намови хотів війт йому картки помішати?* (Март., Тв., 1954, 254); *Одного вечора, коли старого впоїли жовтою оковитою, за намовою сусідів і синів, Юра продав своїх чотири морги й хатину* (Ірчан, II, 1958, 185); [Микита:] *Не вадило б їй також помолитись За тисячу мужів тих іменитих, Що за її намовою убито* (Коч., III, 1956, 17).

2. *перев. мн.* Те саме, що **на́клеп.** *Земвідділівська молодь не боялася ніяких чисток, отож або нічого не чула про «чужі вуха», або не звертала на ті намови ніякісінької уваги* (Збан., Сеспель, 1961, 417).

3. *перев. мн.* Те саме, що **умовля́ння.** — *Дай спокій! Не згадуй мені про неї* [Фрузю]! — *мовив він і, піддаючись*

її [Ганки] *намовам, пішов.. до її комірки* (Фр., I, 1955, 91).

4. *розм.* Домовленість, умова про що-небудь. *У нас з ним була намова спалить того за те, що обіжав* (Сл. Гр.); *Без слів, без намови, очі їх стрілись.. і уста простяглися до уст* (Коцюб., II, 1955, 215).

НАМО́ВИТИ *див.* **намовля́ти.**

НАМО́ВИТИСЯ *див.* **намовля́тися.**

НАМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намо́вити;** // **намо́влено,** *безос. присудк. сл.* — *І що сталося з чоловіком..! Чи його намовлено, чи зіллям напоєно!* (Кучер, Трудна любов, 1960, 131).

НАМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намо́вити.**

НАМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намовля́ти.** *Стара Кукурбиха.. наказувала дочці.. не слухати нічиїх злих намовлянь, не читати «непотрібних» книжок та газет* (Вільде, Сестри.., 1958, 390); *Знущався* [Василь] *з неї теж по Масловому намовлянню, не бачив у ній ні друга, ні любимої дівчини* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 182).

НАМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* намо́влять; *док.* 1. *перех., з інфін.* Переконувати кого-небудь у чомусь, умовляти кого-небудь робити щось. *З тим вернулись вірні слуги До Бертольда і сказали: — Так, і так, поет відмовив, Ми даремне намовляли* [його]... (Л. Укр., I, 1951, 384); *Гринько проводжав Варвару і безперестанку намовляв її, аби ішла за нього заміж* (Март., Тв., 1954, 316); *Мелащі не давали й слова мовити, не встигла скінчити Христя, як почав намовляти вдову Петро Рудик* (Кос., Новели, 1962, 147); *Жалкую, що не намовив тебе їхати зо мною* (Коцюб., III, 1956, 268); // *кого до чого.* Схиляти до чого-небудь. [Гільзе:] *То се ти чоловіка свого до гріха та до нечесті намовляєш?!* (Л. Укр., IV, 1954, 251); — *Так, він намовляє його до всього злого!* — *відповів Івоніка зажурено* (Коб., II, 1956, 39); — *Не слід мені було кидати тебе.. Слід було.. знайти щось спільне у нашому житті, намовити до чогось гарного* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 57); // Підмовляти кого-небудь робити щось. *Отець Мефодій намовляв шкільного сторожа підслухувати, про що вчитель розповідає школярам* (Донч., V, 1957, 225); — *І чого старий Богуславський збирається виїжджати кудись аж в Америку, та ще дядька і тітку намовляє з собою!* (Дім., Ідол, 1961, 66); *Микола замість панського лану вийшов на своє поле; він стрівся з людьми і тих намовив жати своє жито* (Н.-Лев., II, 1956, 185); *Вінцусиха, як в'юн, так і крутилася біля Марії, щоб вивідати, де ми лісу на хату взяли, може, з цікавості, а може, й Худик намовив...* (Мур., Бук. повість, 1959, 40).

◇ **[Не] дава́тися (да́тися) намо́вити** — [не] піддаватися вмовлянню. *Хотів батько сина оженити, але сей ніяк не дається намовити* (Україна.., I, 1960, 291); *Каже жінка Юркові, аби вбрав чисту сорочку.. Юрко дався намовити* (Март., Тв., 1954, 108).

2. *неперех., на кого і без додатка.* Наговорювати чогось, зводити наклеп на кого-, що-небудь. *Тракторист Сень бачить нікчемні витівки недругів, що із заздрості намовляють на Марка* (Горд., Дівчина.., 1954, 32); — *Не намовляй, тату,* — *заперечила дівчина,* — *адже ти сам вибирав яблука й печиво* (Ткач, Жди.., 1959, 17).

3. *перех., що на кого — що, розм.* Нашіптуючи заклинання, накликати на когось що-небудь. *Ой, я не з тим прийшла сюда, Щоб намовлять з води на парубка невзгоду* [лихо]! (Г.-Арт., Байки.., 1958, 77).

НАМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАМО́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* намо́вляться; *док., з ким і без додатка, розм.* Домовлятися між собою, з ким-небудь про щось. *Не втаїв він нічого:.. розказав, як пани намовлялись не пустити мужиків у земство* (Мирний, II, 1955, 275); — *Віддам* [стрілу] *тому, хто мене за дружину візьме.* — *Я,* — *каже царенко,* — *тебе візьму.* — *Намовились* (Укр.. казки, 1951, 171).

◇ **Да́ти намо́витися** — піддатися вмовлянням. *Одного разу дала* [Анна] *намовитися Докії* (Коб., II, 1956, 230).

НАМО́ВНИК, а, *ч.* Той, хто підмовляє, підбурює когось робити що-небудь. — *Ти, Миколо, бунтуєш мені усіх забродчиків, бо їх намовляєш. Для таких намовників.. в мене нема місця* (Н.-Лев., II, 1956, 250).

НАМОВЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* Довгий час мовчати, не розмовляти. *Він уже видужував, за час хвороби намовчався; тепер хотілось наговоритись* (Гжицький, У світ.., 1960, 116); *Намовчавшись у степу, він зараз хоче балакати, розповідає про те, як.. був у кругосвітніх мандрах* (Гончар, Тронка, 1963, 143).

НАМОГИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який міститься на могилі або признач. для неї. *З-під грубої верстви жовтого листя вихиляються декуди почорнілі верхи намогильних плит* (У. Кравч., Вибр., 1958, 389); *Вони.. почали писати намогильну табличку* (Сенч., Опов., 1959, 50).

НАМОГОРИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Випити могорич (у великій кількості). *Намогоричився до самого підборіддя!* (Укр.. присл.., 1955, 211).

НАМОГТИ́СЯ *див.* **намага́тися.**

НАМОЗО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **намозо́лити.**

2. *у знач. прикм.* Який багато, довго працював; натруджений; // *рідко.* Важкий, виснажливий. *Ніхто поганого слова про них не скаже.. Чесною намозоленою працею набули все* (Горд., II, 1959, 206).

НАМОЗО́ЛИТИ *див.* **намозо́лювати.**

НАМОЗО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАМОЗО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Натирати мозолі.

◇ **Намозо́лювати (намозо́лити) о́чі** (*з запереч.* **не оче́й**) *кому* — набридати своєю присутністю або показуванням чого-небудь багато разів. — *Не слід намозолювати очей людям* (Руд., Вітер.., 1958, 310); [Горніг:] *Нехай би вони до мене прийшли, ті панки з уряду, коли вони не вірять, що тут голод. Я б їм очі намозолив отими всіма голодними пустками* (Л. Укр., IV, 1954, 227).

НАМОКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намока́ти.** *Пластмасові плівки використовують.. для захисту силосу від намокання* (Рад. Укр., 1.VIII 1953, 3).

НАМОКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАМО́КНУТИ** *і* **НАМО́КТИ**, ну, неш; *мин. ч.* намо́к *і* намо́кнув, ла, ло; *док.* Просочуючись, покриваючись водою, вологістю і т. ін., ставати мокрим, вологим, просякнутим чим-небудь. *Часто ішли обложні дощі, від них усе намокало, і на пні гнив недорідний овес* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 116); *Пальто на ній намокло, набрякло, замерзло* (Н.-Лев., IV, 1956, 261); *Його жупан намокнув кров'ю, і у чоботях хлюпа кров* (Сос., I, 1957, 393).

НАМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **намо́кнути, намо́кти.** *Повиходили* [рибалки] *на берег, Човни пов'язали, А одежу намоклую Сушитись поклали* (Гр., I, 1963, 29); *Повітря було повне запаху золи, вапна, .. намоклого дерева, гнилих трісок* (Томч., Готель.., 1960, 56).

НАМО́КНУТИ *див.* **намока́ти.**

НАМО́КТИ *див.* **намока́ти.**

НАМОЛИ́ТИСЯ, молю́ся, мо́лишся, *док., розм.* Багато, довго помолитися. *Боже! боже! ..Не даєш на рай веселий, На світ твій великий Надивитись, намолитись І заснуть навіки* (Шевч., II, 1963, 27).

НАМОЛО́Т, у, *ч.* Кількість намолоченого зерна.

Господар на тоці.. Із сином промахав ціпами, Провіяв намолот (Фр., X, 1954, 185); *Весь намолот* [зерна] *щодня вивозять на приймальний пункт* (Рад. Укр., 28.VII 1962, 2).

НАМОЛО́ТИ *див.* **наме́лювати.**

НАМОЛОТИ́ТИ *див.* **намоло́чувати.**

НАМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намолоти́ти** 1. *При двофазному збиранні зернових культур не тільки зменшуються витрати, а й намолочене з валків зерно буває більш високої якості* (Колг. Укр., 1, 1957, 6); // *у знач. прикм. Закуріли киптягою токи, де перевівали купи намолоченої пашні* (Мирний, IV, 1955, 248).

НАМОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намоло́чувати** 1.

НАМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док.* 1. *перех.* Молотячи, наготовляти яку-небудь кількість зерна. *Вдвох з батьком вони намолочували гори збіжжя* (Бойч., Молодість, 1949, 146); *Підраховуємо, .. чого ми накосили, чого намолотили та в засіки зсипали...* (Вишня, I, 1956, 129).

2. *тільки док., перех. і без додатка, розм.* Знищити певну кількість кого-, чого-небудь. *Підходив* [Прудивус] *до них з дубовою голоблею в руках, що нею він намолотив сьогодні не так уже й мало ворогів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 398); [Прохор:] *Товаришу командуючий, обслуга протитанкової гармати...* [Ватутін:] *Відставить! Бачу, добре намолотили* (Дмит., Драм. тв., 1958, 168).

НАМОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **намоло́чувати** 1.

НАМО́РДНИК, а, *ч.* 1. Дротяна, ремінна і т. ін. сітка, яку надівають на морду собаки або іншої тварини. *Котра й на волі ходить* [собака], *То намордник має кожна* (Сам., I, 1958, 160); *Щоб запобігти порушенню рефлексу ссання в телят, використовують різні пристосування: намордники, прив'язі та ін.* (Соц. твар., 3, 1956, 60).

2. Поперечний ремінь у вуздечці.

НАМОРДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Багато, довго помучитися. *Скільки людей кістьми полягло, висушуючи ці болота, скільки намордувалося на цих казкових спорудах, що зводилися во славу всевладного імператора* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 63); // Те саме, що **натоми́тися.** *За день так людина наштовхається та намордується, що тільки схилиться до подушки, .. засинає* (Збан., Сеспель, 1961, 211).

НАМО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намори́ти** 2. *Вона, наморена ходою трохи не цілого дня.., зразу закрила натомлені очі* (Мирний, III, 1954, 80); *Наморений спекою, .. добувся я до ріки* (Мушк., Серце.., 1962, 209); // *у знач. прикм. Б'є гармата лунко й тяжко, Сплять наморені бійці* (Мал., Звенигора, 1959, 168).

НАМОРИ́ТИ, морю́, мо́риш, *док., перех.* 1. Морючи, знищити якусь кількість кого-, чого-небудь.

2. Сильно втомити, зморити кого-небудь.

НАМОРИ́ТИСЯ, морю́ся, мо́ришся, *док., розм.* Сильно втомитися, зморитися. *Іноді так наморишся — рук, ніг не чуєш, спини не розігнеш...* (Мирний, I, 1954, 91); *Євген Вікторович наморився за цей рік* (Ле, Міжгір'я, 1953, 193).

НА́МОРОЗЬ, і, *ж.* 1. Схожий на іній шар снігу, що утворюється на гілках дерев, дротах і т. ін. під час туману й морозу. *Вночі сильний вітер порозкидав курені, в яких спали люди,— «постелі» до ранку вкрилися сивиною наморозі* (Вол., Самоцвіти, 1952, 154); *Стара не раз бачила, як вони* [бруньки вишні].. *волохатились наморozзю* (Стельмах, I, 1962, 206).

2. Тонкий шар льоду, що утворюється на поверхні землі і т. ін. в холодну сиру погоду. *Костури наосліп невпевнено промацують землю, чавлять крихку наморозь* (Стельмах, Правда.., 1961, 28); // Намерзлий на вікні лід. *Мороз розмалював віконця в лісниковій хатині мережками. Улянка любила розглядати їх,особливо під час заходу сонця, коли наморозь на склі пройметься бувало теплим рожевим світлом і ніжно затріпоче* (Донч., IV, 1957, 85).

НАМОРО́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Багато, довго поморочитися.

НАМО́РЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **намо́рщити.** *Максим розгублено підіймає голову. На гілляці крислатої груші-дички сидить наморщений усміхом дід Дунай і погойдує ногами* (Стельмах, I, 1962, 219); *Образно. *Звідти наморщене хвилями море мені здавалося ще величнішим* (Логв., Давні рани, 1961, 74).

2. *у знач. прикм.* Укритий зморшками; зморщений. *Мову людську і пісні він потай Слухає з наморщеним чолом* (Рильський, I, 1956, 346).

НАМО́РЩИТИ *див.* **намо́рщувати.**

НАМО́РЩИТИСЯ *див.* **намо́рщуватися.**

НАМО́РЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМО́РЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Збирати зморшками шкіру обличчя або якоїсь його частини. *Сердито наморщував* [Лазар] *сіре у цеглястих плямах обличчя* (Коцюб., II, 1955, 200); *Вона замислюється, наморщує невисокий лоб* (Стельмах, Хліб.., 1959, 534); // Нахмурювати, насуплювати (брови). *Часами болізно у сні наморщить* [велет] *густі брови* (Л. Укр., I, 1951, 459); *Люба взяла газету, кумедно наморщила брівки* (Собко, Справа.., 1959, 19); * Образно. *Здавалося, що земля тут в хвилину гніву наморщила свою кору, як дикий звір шкуру, та й так і захолола* (Коцюб., I, 1955, 252).

НАМО́РЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАМО́РЩИТИСЯ**, щуся, щишся, *док.* 1. Збиратися, вкриватися зморшками (про шкіру обличчя і його частин). *Чоло його наморщилось і уста міцно стиснулися* (Фр., III, 1950, 404).

2. Морщачись, робити гримасу невдоволення і т. ін. *Од сієї він мокрухи скрививсь, наморщивсь* (Котл., I, 1952, 94); *Хтось вийшов надвір.. — Куди ж його понесло? І хто це? — наморщився гідролог і, позіхаючи, перевернувся на другий бік* (Трубл., I, 1955, 82).

НАМОСТИ́ТИ *див.* **намо́щувати.**

НАМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намота́ти.** *Сидить чоловік у хорошому жупані, ..червоним платком підперезаний, другий на шиї намотаний* (Кв.-Осн., II, 1956, 290); *Парубок здивовано ворухнув рукою з намотаними віжками* (Стельмах, I, 1962, 93); // **намо́тано,** *безос. присудк. сл. Дідусь узяв до рук вудку, на якій було намотано цілий клубок волосіні* (Збан., Мор. чайка, 1959, 66).

НАМОТА́ТИ *див.* **намо́тувати.**

НАМОТА́ТИСЯ ¹ *див.* **намо́туватися.**

НАМОТА́ТИСЯ ², а́юся, а́єшся, *док., розм.* Багато їздячи, ходячи, стомитися. — *З дороги, либонь, натомився товариш Заруба, та й ви, Миколо Івановичу, вже встигли намотатися по району* (Кучер, Прощай.., 1957, 283).

НАМО́ТУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для намотування. *Намотувальний верстат.*

НАМО́ТУВАЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що здійснює намотування чого-небудь. *У приміщенні, залитому яскравим світлом.., зосереджено працюють намотувальники, складальники* (Веч. Київ, 17.XI 1967, 1).

НАМО́ТУВАЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **намо́тувальник.** *Досвідчена намотувальниця.*

НАМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намо́тувати.** *Перед намотуванням на лебідку дріт випробовують на розрив і визначають величину розривного вантажу* (Інж.

геод., 1959, 392); *Намотування дроту; Намотування ниток.*

НАМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., що і що на що.* Навивати, накручувати що-небудь на щось. *Монтажниця хутко клеїла шматки плівки,.. намотувала плівку на рулон* (Ю. Янов., II, 1958, 119); — *Признавайся, хлопці, хто онуч не вміє намотувати, то зараз покажу* (Трубл., I, 1955, 62); — *Треба вам прибратися добре, йдучи на сватання. А то, бач, що намотав ти собі на шию!* (Н.-Лев., I, 1956, 336); *Намацав* [Скоряк] *вірьовку й намотав собі на руку* (Головко, II, 1957, 352); *Образно. *Колеса намотували шершаве полотно асфальту* (Збан., Любов, 1957, 79).

◇ **Намота́ти [собі] на вус (ву́са)** *див.* **вус.**

НАМО́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАМОТА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* Навиватися, накручуватися на що-небудь. *Електромотор внизу.. почав діяти, сталевий трос намотувався, відтягував струга назад* (Ю. Янов., II, 1954, 148); *Образно. *Наче сірий клубок намотувалася асфальтова дорога на балони машини* (Рибак, Час.., 1960, 375).

НАМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намочи́ти.** *Місцями гори слизять, неначе губка, намочена в воді* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Перше, що впало їй в очі в кімнаті тоді,— намочена в ночвах білизна* (Головко, II, 1957, 505); *Щоб намочене насіння краще висівалось сівалками, ми його перед висівом трохи підсушуємо* (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 124).

◇ **Мов (як) у во́ду (у воді́) намо́чений** — засмучений, зажурений. [Д о м к а:] *Що це ти сьогодні якась, мов у воду намочена?* (Кроп., III, 1959, 7); *Мирон був сердитий сам на себе: цілий тиждень ходив, як у воді намочений* (Григ., Вибр., 1959, 250).

НАМОЧИ́ТИ *див.* **намо́чувати.**

НАМОЧИ́ТИСЯ *див.* **намо́чуватися.**

НАМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **намо́чувати.** *В практиці широко застосовується передпосівне намочування і яровизація насіння* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 207).

НАМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМОЧИ́ТИ**, мочу́, мо́чиш, *док., перех.* Робити мокрим, вологим; змочувати чим-небудь або у чому-небудь. *Бабуня намочує рушник в оцті, і мама добре натирає ним Дарчині скроні* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 171); *Щоб не намочити волосся, Терезка підібрала його під голубу гумову шапочку* (Томч., Готель.., 1960, 242); *Як захоче кого полаяти* [Підситочок], *говорить: — ..А щоб його дощик намочив* (Тют., Вир, 1960, 80); // Уміщати що-небудь на деякий час у рідину. *При весняному садінні корені саджанців рекомендується намочувати протягом 6—8 годин в воді* (Сад. і ягідн., 1957, 184); *Мотря позбирала свої й Карпові сорочки й намочила в лузі* (Н.-Лев., II, 1956, 301); — *Ти б її* [баранину] *порізав на шматочки та гарненько намочив у ночовках* (Стор., I, 1957, 36).

НАМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАМОЧИ́ТИСЯ**, очу́ся, о́чишся, *док., розм.* Ставати мокрим від обливання рідиною або занурення в неї. [Л е в к о:] *Ач як намочився, хоч викрути!..* (Кроп., III, 1959, 211); *Підходите ви до моря, умочуєте ліву ногу й, вигукнувши — ох! — витягуєте назад. Досить! Намочилися!..* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 7).

НАМО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАМОСТИ́ТИ**, ощу́, о́стиш, *док., перех. і рідко без додатка.* 1. Мостячи, накладати певну кількість чого-небудь. *Любив він пахощі — і всякої трави Намощує було в тім курені надводнім* (Рильський, Поеми, 1957, 229); *Загадала* [Кайдашиха] *Лаврінові намостити на возі високо сіно, ще й заслати килимом* (Н.-Лев., II, 1956, 316); *Саїд відійшов від килимів та подушок, що мати намостила* (Ле, Міжгір'я, 1953, 129); // Мостячи, влаштовувати, виготовляти що-небудь. *Одарка кинулася і витягла усяке дрантя, намостила кубельце на полу, куди баба й положила дитину* (Мирний, I, 1954, 53); *Петро Карпович попросив намостити йому високу постіль, покласти кілька подушок під голову* (Збан., Переджнив'я, 1955, 340); *Гуси намостили поблизу гніздо і через кілька днів у ньому з'явилося велике зеленкувате яйце* (Багмут, Опов., 1959, 53).

2. Те саме, що **настила́ти** 2. *Довелося намощувати ще один настил* (Шиян, Партиз. край, 1946, 126).

НАМО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **намо́щувати.**

НАМРІ́ЯНИЙ, а, е, *поет.* Про якого мріяли, який поставав у мріях; вимріяний. *Де ж ті білі, легкі бригантини? Це намріяний сон* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 125); // *у знач. ім.* **намрі́яне**, ного, *с.* Те, про що мріяли. *Є майбутнє, збуджене думками, І віра, мов перила під руками, Коли спішиш над виром глибокості До дальнього, намріяного в гості* (Воронько, Коли я.., 1962, 141).

НАМРІ́ЯТИСЯ, і́юся, і́єшся, *док.* 1. Багато, досхочу помріяти. *Досить намріявшись і понавтішавшись своїми думками, Ничипір пішов на стайню, щоб забрати інструмент* (Добр., Тече річка.., 1961, 255).

2. Уявитися в мріях, примаритися. *Люди хочуть іншої волі. І десь вона мусить бути багато разів краща за те, що намріялося йому в тюрмі,— раз вони такі муки приймають за неї* (Турч., Зорі.., 1950, 250).

НАМУДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Зробити, сказати що-небудь, без потреби ускладнивши, заплутавши.

НАМУ́Л, у, *ч.* 1. Осадки на дні водоймищ із найдрібніших часток мінеральних та органічних речовин. *Дівчина стала над ковбанею й дивилась, як поволі осідав намул і вода очищалась* (Коцюб., I, 1955, 285); — *Що він там бачить? — Окунів бачить. Карасів, які риються в намулі* (Донч., V, 1957, 19); *У порівн. *Мої знайомі збурили в мені дитячі роки, які трохи призабулися і наче намулом осіли на дно пам'яті* (Томч., Готель.., 1960, 44).

2. Шар піску, землі, нанесений течією річки і т. ін. *Брила сиділа міцно і досить глибоко в піщаному намулі берега* (Ле, Клен. лист, 1960, 228); *Нога вгрузала в піщаний намул* (Донч., III, 1957, 363).

3. *перен.* Неприємне почуття, що залишається після якоїсь розмови, події і т. ін. *Він раптом відчув себе зовсім тверезим і навіть міцним фізично, наче вчора й не пив. Тільки на серці лежав якийсь гіркий намул* (Ткач, Плем'я.., 1961, 58); *Хотів* [Дорошенко] *заговорити, але неприємний якийсь намул від недавньої розмови.. не давав цього зробити* (Головко, II, 1957, 197).

НАМУ́ЛЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наму́лити** ^{1}. *Земля була гарна, намулена, затишна* (Фр., III, 1950, 439).

НАМУ́ЛЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наму́лити** ^{2}. *Прокинулася* [Пріська] *на світанку. Болять намулені боки, болять груди, кашель душить* (Л. Янов., I, 1959, 291).

НАМУ́ЛИСТИЙ, а, е. Який містить у собі багато намулу. *Життя текло, мов річка плитка і намулиста* (Фр., V, 1951, 412); *Дніпровські плавні — це цілий край з низовими лісами, з намулистими лугами* (Гончар, II, 1959, 372).

НАМУ́ЛИТИ ^{1} *див.* **наму́лювати** ^{1}.

НАМУ́ЛИТИ ^{2} *див.* **наму́лювати** ^{2}.

НАМУ́ЛЮВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **наму́лювати** ^{1}.

НАМУ́ЛЮВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **наму́лювати** ^{2}.

НАМУ́ЛЮВАТИ ^{1}, ює, *недок.*, **НАМУ́ЛИТИ**, лить, *док.* Наносити що-небудь течією води, хвилями і т. ін.

НАМУ́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **НАМУ́ЛЯТИ**, яю, яєш *і* **НАМУ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Тертям об що-небудь пошкоджувати тіло (перев. ноги). *На першій же екскурсії Тіма намуляв ноги, і ввечері довелося йому ходити босому* (Ів., Таємниця, 1959, 43); // Натирати чим-небудь до болю, до пошкодження якусь частину тіла. *Йому плече намуляла рушниця* (Голов., Близьке.., 1948, 86); — *А мені, серденько, так паляниці намулили спину, так намулили* (Тесл., З книги життя, 1949, 11).

◇ **Наму́лювати (наму́ляти, наму́лити) о́чі** — набридати, надоїдати кому-небудь. *Вузлики з зерном так довго висіли під образами в хаті, аж намулили очі* (Коцюб., II, 1955, 37).

НАМУ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наму́ляти**; // *у знач. прикм.* [Незнайомий:] *Подивися там, чи не намуляна шия у карого, бо чогось він увесь час мотав головою* (Вас., III, 1960, 203); *В поході за намуляну ногу неодмінно покарають* (Трубл., I, 1955, 62).

НАМУ́ЛЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наму́ляти.** *Найкраще від намуляння ніг — частіше мити ноги* (Вишня, II, 1956, 234).

НАМУ́ЛЯТИ *див.* **наму́лювати** ^{2}.

НАМУРМО́СИТИСЯ, о́шуся, о́сишся, *док.*, *діал.* Насупитися. — *Де ж вона тепер?* — *спитав Сагайдак приятеля.* — *Де ж їй бути? Сидить вдома, намурмосилась, мовчить...* (Добр., Тече річка.., 1961, 9).

НАМУРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех. і без додатка.* Муруючи, зробити багато. *Намурував я в Києві після війни, ніде правди діти, чимало* (Кучер, Дорога.., 1958, 50).

НАМУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наму́чити.** *Ах, той Йон!.. У неї серце так наболіло через нього, в неї голова така намучена від думок про нього...* (Коцюб., I, 1955, 246); // *у знач. прикм. Намучене серце бажало спочину* (Гр., I, 1963, 62).

НАМУ́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех. і без додатка.* Багато, довго помучити; завдати багато мук, страждань. *Вставати на цей раз Данило не поспішав. Чудернацький сон намучив* (Коп., Вибр., 1953, 172).

НАМУ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *з ким — чим і без додатка.* Багато, довго помучитися. *Він з приємністю згадує, скільки намучився з будовою* (Стельмах, I, 1962, 413); — *Натрудився, намучився* [батько] *на своєму віку, нехай хоч у могилі вже спокій має* (Головко, II, 1957, 390).

НАМУШТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **намуштрува́ти.**

НАМУШТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Муштруючи, навчити когось чого-небудь.

НАМ'ЯКА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАМ'Я́КНУТИ**, не; *мин. ч.* нам'я́к і нам'я́кнув, ла, ло; *док.* Ставати м'яким від вологи.

НАМ'Я́КНУТИ *див.* **нам'яка́ти.**

НАМ'Я́ТИ *див.* **намина́ти.**

НАНА́ЄЦЬ *див.* **нана́йці.**

НАНА́ЙКА *див.* **нана́йці.**

НАНА́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **нана́єць**, йця, *ч.*; **нана́йка**, и, *ж.*). Народність, яка живе в басейні нижньої течії ріки Амуру. *Нанайці — чудові мисливці* (Веч. Київ, 12.I 1957, 4).

НАНА́ШКА, и, *ж.*, *діал.* Хрещена мати. *Коли.. Юркові хочеться молока, він мовчки бере тоді кварту й біжить до нанашки — Григорчихи* (Козл., Ю. Крук, 1957, 29).

НАНА́ШКО, а, *ч.*, *діал.* Хрещений батько. *Кождий старший чоловік був для нього нанашком, себто хресним батьком* (Фр., II, 1950, 247).

НАНДУ́, *невідм.*, *ч.* Трипалий південноамериканський страус.

НАНЕРВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Багато, довго понервуватися. *Любить Надя Волошко таку гарячу роботу. За день так накрутиться, накричиться, нанервується, що на вечір, здається, уже й сили не лишилось* (Ткач, Плем'я.., 1961, 188).

НАНЕ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нанести́.** *Долівка встелена сивашським мулом, нанесеним з чобітьми штабників* (Гончар, II, 1959, 426); *У передгір'ях поширені тераси з уламкового матеріалу, нанесеного сюди талою водою льодовиків* (Наука.., 5, 1958, 51); *Кому вже, як не йому, Оленчукові, було краще знати потайні сивашські ходи, ніким не досліджені, не нанесені на жодній карті* (Гончар, II, 1959, 397); *Сік, вижатий з листя деревію і нанесений на свіжу рану, спиняє кровотечу і сприяє загоюванню* (Лікар. рослини, 1959, 20); *Індонезія — слабо розвинута країна — надто глибокі рани, нанесені їй колонізаторами, що панували тут 350 років* (Наука.., 4, 1963, 7); // **нане́сено,** *безос. присудк. сл. Поверхню місяця з усім багатством його ландшафтів досить докладно нанесено на різні карти* (Наука.., 9, 1965, 14).

НАНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нанести́** 3—5. *Її* [Тетяни Пати] *творам притаманні сміливість в нанесенні малюнка, надзвичайна лаконічність та простота композиційного рішення* (Мист., 5, 1960, 21); *Орест Білинський не поспішав з нанесенням свого візиту Річинським* (Вільде, Сестри.., 1958, 169).

НАНЕСТИ́ *див.* **нано́сити.**

НАНИ́З, *присл.* У напрямку до нижньої частини чого-небудь; униз; протилежне наверх. *Фургони виїхали на гору і з крутої гори покотились наниз* (Н.-Лев., II, 1956, 31); *Плуг спустився наниз, і Данило угледів жінку* (Л. Янов., I, 1959, 189); // На нижній поверх. *Як ти виїхала, перебрався наниз, а сьогодні знов наверх* (Коцюб., III, 1956, 163); // У напрямку до гирла річки. *Над Волгою лягав молодий весняний вечір. Пароплав ішов наниз* (Епік, Тв., 1958, 268).

НАНИ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нaниза́ти.** *Чернець у довгій сутані з каптуром на голові перебирає нанизані на нитку крем'яшки* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 126); *Ці листи, списані дрібними й чіткими літерами, нанизаними на рівні й густі рядки,.. були адресовані до Антоніни Семенівни* (Смолич, VI, 1959, 127); *У порівн. *Наче рідко нанизані чотки, чорніли журавлі в лускатих хмаринках* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

НАНИЗА́ТИ *див.* **нани́зувати.**

НАНИЗА́ТИСЯ *див.* **нани́зуватися.**

НАНИЗУ́, *присл.*, *розм.* У нижній частині чого-небудь; внизу; протилежне наверху. *За житами нанизу почався луг* (Н.-Лев., III, 1956, 341); *Далеко збоку, нанизу, впізнав* [Саїд] *зелений, мов величезний кущ бузини, кишлак Алмаз* (Ле, Міжгір'я, 1953, 54).

НАНИ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нани́зувати.** *Під час нанизування рослин* [махорки] *на глиці їх.. сортують за розміром, що забезпечує рівномірне сушіння* (Техн. культ., 1956, 345).

НАНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАНИЗА́ТИ**, нижу́, ни́жеш, *док.*, *перех.*, *що і що на що.* 1. Проколюючи, протикаючи, насаджувати, настромлювати що-небудь на щось (перев. певну кількість). *У неї в покоях працюють дівки, все шати гаптують, мережать хустки, нанизують перли дрібненькі* (Л. Укр., I, 1951, 439); *Марія ножем розрізає яблука-падалицю, нанизує ті кружальця на сирову нитку* (Шиян, Баланда, 1957, 180); *Він вправно нанизував на вила цілі оберемки сіна і легко жбурляв* *їх у драбини* (Добр., Тече річка.., 1961, 275); *Юрій нанизав черв'яка на гачок і, замахнувшись, кинув волосінь на воду* (Автом., Щастя.., 1959, 13); *Образно. *Серце, немов на штики, шалена журоа нанизала* (Сос., II, 1958, 469); *У порівн. *Подія за подією, рік за роком ішли спокійно, послідовно, немов хтось невидимий нанизував їх на рівну сталеву нитку* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 35); // Нижучи, виготовляти що-небудь. *Схоже було на те, що хтось навмисне нанизав оці червоногарячі разки* (Чаб., Тече вода.., 1961, 69).

2. *перен.* Легко, вільно, без затримок приєднувати одне до одного (слова, думки і т. ін.). *Пакришень нанизував і нанизував рядок на рядок, читав з глибоким почуттям* (Збан., Сеспель, 1961, 75); *Погойдуючись у сідлі, нанизував* [Довбуш] *думи, мов перли* (Гжицький, Опришки, 1962, 65); // Поступово збирати щось однорідне. *Я їх* [пісні] *почав визбирувати та нанизувати, і вийшли з цього нанизування пісні про кохання* (Мирний, V, 1955, 413); *Писар нанизав таких перлин поезії цілу низку* (Н.-Лев., IV, 1956, 189).

НАНИ́ЗУВАТИСЯ, устьcя, *недок.*, **НАНИЗА́ТИСЯ**, и́жеться, *док.* 1. Проколюючись, протикаючись, насаджуватися, настромлюватися на що-небудь. *Образно. *Біля села вона* [річка] *виписувала примхливі петлі, на які нанизувались крихітні левадки, ставочки і копанки* (Стельмах, I, 1962, 224); *На паркані ж, як, мабуть, ніколи — дітей, дітей тих нанизалось разками* (Головко, I, 1957, 194).

2. *перен.* Легко, вільно, без затримок приєднуватися одне до одного (про слова, думки і т. ін.). *Отак вони довго балакали. Слово за слово чіплялося; одна думка нанизувалась на другу* (Мирний, II, 1954, 246); *Слова наче мимоволі самі нанизувались на пружний стрижень одвертості* (Рибак, Час.., 1960, 22).

3. *тільки недок.* Пас. до **нани́зувати.**

НАНІВЕ́ЦЬ, *присл.* 1. У сполуках: **Зво́дити (звести́, оберта́ти, оберну́ти) наніве́ць:** а) знищувати або набагато послаблювати результати чого-небудь; позбавляти що-небудь значення. *Царські блюдолизи намагалися паралізувати чи звести нанівець роботу таких геніальних умів, як Ползунов, Попов, Мічурін* (Рильський, III, 1956, 11); *Безводні донецькі степи завжди відчували нестачу вологи. Часто посуха нанівець зводила самовіддану працю хліборобів* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 12); *Сьогоднішня їхня сварка геть зводила нанівець ту теплу робочу дружбу* (Ле, Право.., 1957, 37); б) зменшувати до повного зникнення. *Щоб звести нанівець втрати бульб картоплі під час зберігання, треба широко впровадити у виробництво контейнерну систему транспортування її у межах господарства* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 24); **Зво́дитися (звести́ся, оберта́тися, оберну́тися) наніве́ць** — зовсім зникати, втрачати значення, силу. *Нехай зведеться нанівець Та формула напівзабута, Що чарувала, як отрута, Моїх ровесників колись* (Рильський, Поеми, 1957, 150); **Пішло́ все наніве́ць** — усе пропало, зникло. *Хвилина розгубленості надто дорого обійшлася козацькій старшині! Адже ж все пішло нанівець...* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 587); *Невже пішло все нанівець: бесіди, розмови, читання, робота в гуртках, піонерські збори?* (Донч., V, 1957, 448); **Схо́дити (зійти́) наніве́ць:** а) поступово зникати зовсім. — *Як видобули вже лівий клин* [руди] — *він уперся у лупак або граніт; правий, де ви, мабуть, тепер робите, сходить нанівець. Від розвилки діаметр руди вужчає* (Досв., Вибр., 1959, 190); *Авторитет отця ігумена катастрофічно з кожним днем сходив нанівець* (Донч., II, 1956, 9); б) втрачати значення. *Коли до вечора переправа не буде захоплена, то задумана операція зійде нанівець* (Трубл., I, 1955, 76).

2. *заст.* Зовсім. — *Огидне бидлисько покалічило нанівець мого родича* (Стар., Облога.., 1961, 28).

НАНІ́ЗМ, у, *ч.*, *антр.* Ненормально низький, карликовий зріст (нижче за 130 см для чоловіків і 121 см для жінок), що є наслідком порушення функції залоз внутрішньої секреції.

НА́НКА, и, *ж.* Груба бавовняна тканина, перев. жовтого кольору, яка зараз вийшла з ужитку. *Одежа йому була з жовтої нанки, довга, чернеча ряса, і підперезана широким, як у попа, поясом* (Морд., I, 1958, 204).

НА́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **на́нка;** // Зробл. з нанки. *З-під ряси визирали нанкові.. зелені штани з чобітьми некрашеної юхти* (Морд., I, 1958, 204).

НА́НОВО, *присл.* 1. Знову, ще раз. *Духом вихилив* [маршалок] *свою чарку вишняку і порожню підставив Теофанові, щоб наповнив її наново* (Фр., II, 1950, 369); *Через кілька хвилин Ганна Іванівна повернулась до їдальні, щоб наново накрити на стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 201); // Із самого початку. *Ніяк не вилізуть із хати! Прийшлося ясла розібрати, У клуню однести І наново плести* (Гл., Вибр., 1957, 220); *З дворів виходили заклопотані жінки, і Сашкова мати перед кожною починала наново свою тужливу розповідь* (Юхвід, Оля, 1959, 91).

2. По-новому, інакше; не так, як раніше. *Зажив Ревун наново в тітки Рипці, їв здорово* (Мак., Вибр., 1954, 434);— *Потрібно наново переділити землю,— сказав Гнат Карпович* (Ю. Янов., I, 1958, 99).

НАНО́С, у, *ч.* Земля, пісок, мул, нанесені водою, вітром і т. ін. *Швидко стікаючи в річкові русла, вона* [атмосферна вода] *зносить багато мулу, піску і гравію, вкриває цими наносами не тільки долини рік, а й прилеглі поля* (Наука.., 8, 1958, 2).

НАНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок.*, **НАНЕСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* нані́с, нанесла́, ло́; *док.*, *перех.* 1. Приносити велику кількість чого-небудь. *Отець Вікентій стрічає селян на подвір'ї, запрошує до хати, але вони, оточивши його, не хочуть наносити грязі в чисту оселю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 400); *Орли та Яструби наловили Курей, Вовки та Ведмеді нарізали Овець, Телят і нанесли цілу купу перед нового царя* (Фр., IV, 1950, 95); *Другого дня надвечір трибуна була готова. Дівчата нанесли квітів, трави, прикрасили її* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 117).

2. Рухаючись, захоплювати з собою й нагромаджувати куди-небудь певну кількість чогось. *Річки розмивають глиняні гори і наносять глину в морські води* (Коцюб., III, 1956, 349); // *безос.* — *Цієї весни курявна буря ішла якась масляниста, липка, наче з нафтою — чи не з Каспію аж десь нанесло?* (Гончар, Тронка, 1963, 280); *В одному місці* [струмка] *нанесло намулу й трісочок, утворилась маленька загата* (Донч., IV, 1957, 40); *Образно. *Ріки історії багато піску нанесли в його* [Фірдоусі] *біографію, і сам він, перехилившися, стояв наполовину замулений в легендах* (Тич., III, 1957, 43); // Приносити, доносити звуки, запах і т. ін. *Іноді в тиші нестерпній нагло ніби вітер наносив далекі приглушені дзвони* (Головко, II, 1957, 284); [Марта:] *А я ж тебе ждатиму — дожидатиму.. Прислухатимусь до буйного вітру — чи не нанесе твого голосочку?..* (Кроп., V, 1959, 190); // *безос.* *На заході, звідки наносило двигтюче гупання і дими згарищ, починали то там, то інде загорятися дозрілі хліба в степах* (Ле, Право.., 1957, 131).

◇ **Чорт** *і т. ін.* **нані́с (нанесе́)** *кого* — хто-небудь з'явився небажаний. [Храпко:] *А чорт їх* [дітей] *наніс сюди!* (Мирний, V, 1955, 158).

3. Позначати, відбивати що-небудь на карті, схемі і т. ін. *Креслярі вже знімали копію з топографічної кар-*

ти і наносили позначку на висоті 805 (Гончар, III, 1959, 125); *Треба було нанести на карту невідомі береги Північної землі* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 7); // Робити малюнок, узор і т. ін. на чому-небудь. *Його* [камінь-самоцвіт] *на гранувальній фабриці шліфують, грані наносять, щоб заблищав він, як веселка* (Донч., III, 1956, 105); *На срібний предмет спеціальним різцем наносять малюнок.*

4. Покривати шаром чого-небудь. *За допомогою механізмів можна швидко приготувати потрібну кількість штукатурного розчину і нанести його на.. поверхню* (Таємн. вапна, 1957, 82).

5. *розм.* У сполученні з деякими іменниками означає: заподіювати, чинити, робити те, на що вказує іменник. *Уже більшого сорому вона не в силі приспособити над той, який наносить їй її муж* (Март., Тв., 1954, 267); *Вона все знає. Приміром.., що він має брата чи родича, котрий йому багато прикростей.. наніс* (Коб., III, 1956, 335).

◇ **Нано́сити (нанести́) візи́т** — відвідувати кого-небудь. *Скінчилася його військова перепідготовка, і він, від'їжджаючи додому, пообіцяв Ельвірі нанести їй візит разом зі своєю дружиною* (Вільде, Винен.., 1959, 49).

6. *тільки док.* Знести якусь кількість яєць (про птахів). *Нанесла яєць, висиділа, а коли повиклювувалися Воронєнята, стара Ворона полетіла шукати для них поживи* (Фр., IV, 1950, 74).

НАНОСИ́ТИ, ошу́, о́сиш, *док., перех.* Кількома заходами принести велику кількість чого-небудь. *Кайдашиха наносила повнісіньку діжку води* (Н.-Лев., II, 1956, 270); *Гриць наносив цегли і збирався мурувати піч* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 183).

НАНОСИ́ТИСЯ, ошу́ся, о́сишся, *док., розм.* Багато, довго поносити що-небудь. *В артільному дворі Іван за день стільки попобігав, наносився плугів та борін, насперечався з людьми, що не можна було собі й уявити* (Чорн., Потік.., 1956, 300).

НАНОСНИ́Й, а́, е́. 1. Нанесений водою, вітром і т. ін. *Під пластами наносного піску тут родюча земля похована* (Гончар, Таврія.., 1957, 78); *Наносні землі обробляють, як і інші мінеральні грунти* (Картопля, 1957, 101).

2. *перен.* Не властивий кому-, чому-небудь, запозичений у когось, внесений звідкись. *Буржуазно-націоналістичні письменники намагались зобразити процес розвитку капіталізму на Україні як явище наносне, в якому нібито брали участь тільки капіталісти інших національностей* (Укр. літ., 9, 1957, 85); *В ній* [збірці поезій «Мости»] *проявились кращі якості обдарування поета, звільнені від наносних тенденцій* (Криж., М. Рильський, 1960, 106).

НАНО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нано́сити** 4.

НАНЮ́ХАТИ *див.* **наню́хувати.**

НАНЮ́ХАТИСЯ *див.* **наню́хуватися.**

НАНЮ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАНЮ́ХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Нюхаючи, знаходити кого-, що-небудь. *Кадошка* [собака] *потихеньку відійшов і ліг під лісу.. Потім він.. почав нанюхувати щось крізь лісу й часом помахував хвостом* (Ю. Янов., II, 1954, 121); *Бик нанюхав на покуті сіно, на якому стояли горшки з кутею й узваром. Смикнув — і торохнули череп'я по підлозі* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 60).

НАНЮ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАНЮ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, довго понюхати що-небудь. *Тут так пахне рибою, що, коли нанюхаєшся того повітря, і самої риби їсти не схочеш* (Збан., Мор. чайка, 1959, 45); *В ботанічний сад Софія заходить лише, щоб розігнати меланхолію та нанюхатись бузку* (Гончар, Таврія, 1952, 259).

НАНЯ́НЬЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Багато, довго поняньчити кого-небудь.

НАНЯ́ТИ, найму́, на́ймеш, *док., перех., розм.* Те саме, що **найня́ти.** *Він наняв собі маленьке кавалерське помешкання, дешеве, з вікном на подвір'я* (Фр., VII, 1951, 240).

НАНЯ́ТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наня́ти.**

НАНЯ́ТИСЯ, найму́ся, на́ймешся, *док., розм.* Те саме, що **найня́тися.** *Тихович поспитав цигана, чи не нанявся б він вартувати вночі виноградник* (Коцюб., I, 1955, 210).

НАОБІ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Добре пообідати.

НАОБІЙМА́ТИСЯ, а́ємося, а́єтеся, *док., розм.* Багато, досхочу пообійматися. *Поки там жінку знайшов* [заєць], *поки всю свою сім'ю скликав, поки попрощалися, та наплакалися, та наобіймалися, то вже сонце геть з полудня звернуло* (Фр., IV, 1950, 72).

НАОБІЦЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Багато пообіцяти. — *Я вже їй і так багато дечого наобіцяла.. та все нічим віддати* (Мирний, I, 1954, 52); *Оцей відставний полковник наобіцяв усім добра, забив баки своєю дурною казочкою* (Чаб., Тече.., 1961, 27).

◇ **Золоті́ го́ри наобіця́ти** — те саме, що **Золоті́ го́ри обіця́ти** (*див.* **гора́**). — *Ти відірвав людей від їхньої домівки, від їхньої рідні. Ти наобіцяв їм золоті гори* (Руд., Вітер.., 1958, 177).

НАОДИ́НЦІ, *присл.* 1. Сам на сам, удвох без свідків. *Другого дня Дмитро покликав Катю до себе й про щось довго говорив наодинці* (Коз., Вибр., 1947, 35); *Наталка.. більше мовчала і навіть наодинці з Даркою не згадувала про Циганюка* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 250); *Там — наодинці з дубами і кленами — він заспокоївся* (Смолич, II, 1958, 19).

2. На самоті, самітно, без інших. *Наодинці Дмитро відчував своє горе значно гостріше, аніж на людях* (Збан., Переджнив'я, 1960, 118); *Вона могла наодинці виплакати все, чим наболіло її серце* (Гончар, I, 1954, 160); *Він любив полювати наодинці* (Коп., Як вони.., 1948, 84).

НАО́ДМАШ, *присл., рідко.* Те саме, що **наві́дліг.** *Він б'є хлопця по зубах — дзвінко, наодмаш* (Кос., Новели, 1962, 205); *Париж, Париж.. Ти з рук фашиста ніж Наодмаш виб'єш* (Шер., У день.., 1962, 62).

НАОДРІ́З *див.* **наві́дріз.**

НАОКІ́Л *див.* **наоко́ло.**

НАОКО́ЛО, *розм.* **НАОКІ́Л**, *присл., рідко.* Те саме, що **навко́ло** 1. *Страшно розносився той галас по гаю і одкликався наоколо луною* (Стор., I, 1957, 399); *Все тут* [на Дніпрогесі] *реве лев'ячим ревом, шум могутній стоїть наокіл* (Гончар, Людина.., 1960, 245); *Дитячий гомін іздаля летить і лине наоколо* (Гонч., Вибр., 1959, 348).

НАОКО́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **навко́лишній.** *Не міг я за густою млою До наокольних приглядатись див* (Рильський, Братерство, 1950, 62).

НАО́КРУГ, *присл., рідко.* Те саме, що **навкруги́.** *Не засну я в оцій глухомані, Що пітьмою злягла наокруг* (Перв., I, 1958, 412); *Нічна зміна сторожі закінчувала свою варту, приходили сторожі денні, на вежах і наокруг стін Гори.. лунали звуки бил* (Скл., Святослав, 1959, 28).

НАОКРУГИ́, *присл., рідко.* Те саме, що **навкруги́.** *Наокруги по сусідству і чужі його поважали* (Стор., I, 1957, 195).

НАОЛІ́ЄНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наолі́їти.**

НАОЛІЇТИ *див.* **наолі́ювати.**

НАОЛІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАОЛІЇТИ**, їю, їєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Мазати, мастити олією що-небудь.

НАО́ПАШ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **нао́пашки.** *Данилко хутко озувся, наопаш накинув піджак і шмигнув за двері* (Панч, Синів.., 1959, 62).

НАО́ПАШКИ, *присл.* Накинувши на плечі, не всовуючи рук у рукава. *Оникій накинув свиту наопашки і почвалав за Грицаєм* (Н.-Лев., IV, 1956, 201); *Щорс тихо увійшов до кімнати.. На ньому була чиста біла сорочка і шинель наопашки* (Довж., I, 1958, 186).

НАО́ПАШКУ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **нао́пашки.** *Із-за хати виходить Савка в кожусі наопашку* (Вас., Вибр., 1954, 292).

НАОПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Багато розповісти чого-небудь.

НАО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наора́ти.** *Повільно, надто повільно чорнів шмат землі, наораної кіньми* (Скл., Хазяїни, 1948, 99).

НАОРА́ТИ *див.* **нао́рювати.**

НАОРА́ТИСЯ, орю́ся, о́решся, *док.*, *розм.* Багато, довго поорати. *Чимало Грицько наорався чужого поля, немало гибнув у хурманці* (Стельмах, На.. землі, 1949, 128).

НАО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАОРА́ТИ**, орю́, о́реш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Орати велику кількість. *Скільки хліба за життя наорали вони, скільки сіна накосили, скількох людей нагодували!* (Довж., III, 1960, 47).

2. *тільки док.*, *розм.* Те саме, що **зора́ти.** *Наори мілко та посій рідко, то й уродить дідько* (Номис, 1864, № 7170); *Поки він* [царевич] *будувавсь, кабан наорав зубом, насіяв вухом і заскородив хвостом* (Стор., I, 1967, 66).

НАО́СЛІП, *присл.* 1. Не бачачи нічого, не дивлячись куди-небудь. *Козак.. бахнув наосліп з рушниці* (Коцюб., I, 1955, 356); *До трапа Ганя йшла наосліп, навіть руку тримала поперед себе* (Жур., Вечір.., 1958, 112); *Не треба на карту дивитись — він міг би наосліп Знайти оцю стежку в дитинство* (Перв., I, 1958, 345).

2. *перен.* Не маючи впевненості, точних, конкретних даних. *Мені доводилось наосліп шукати істини* (Довж., III, 1960, 177); *Нікому було допомогти йому, він діяв самотужки, наосліп* (Кол., Терен.., 1959, 198); // Точно не знаючи обставин. *Я не можу кидати решти дивізії наосліп, у прірву, не знаючи, що там мене жде* (Кучер, Голод, 1961, 406).

НАОСТА́НКУ, *присл.* Під кінець, укінці, на завершення всього. *Після всіх наостанку прийшли офіцери* (Н.-Лев., III, 1956, 138); *Наостанку велика, майстерно виведена літера F давала на здогад, що либонь то був кінець книжці* (Л. Укр., III, 1952, 741); *Коротенька нарада, як видно, відбулась. Наостанку Нагнибіда ще кілька слів,— до кожного конкретно якесь зауваження* (Головко, I, 1957, 345); // В останній раз, востаннє. *Востаннє гляньте, рицарі скупі, На золото.., Уста фарбованих своїх коханок Цілуйте наостанку* (Рильський, I, 1956, 65); *Здригнулися наостанку губи, безпорадно ловлячи повітря* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 384).

НАОСТА́ННЄ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **воста́ннє.** *Певно, задрімав і господар корчми, бо каганець почадів, кілька разів наостаннє блимнув і погас* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 487).

НАОСТА́НОК, *присл.* Те саме, що **наоста́нку.** — *Хапуга окаянний! — вигукнула Наталка наостанок і пішла до дверей* (Коп., Земля.., 1957, 76).

НАОСТА́НЦІ, *присл.* Те саме, що **наоста́нку.** — *Прощай, Марусю, та поговори з Лукиною..,— сказав наостанці Клим* (Н.-Лев., III, 1956, 333); *Наостанці зроблю вам ще одне зауваження..: уникайте, якомога уникайте загальних міркувань, загального філософування* (Тич., Магістралями життя, 1941, 137).

НАО́ХРЕСТ, *присл.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **на́вхрест.** *На складі лежали тисячі дощок, .. зложених наохрест* (Коб., Вибр., 1949, 313).

НАО́ЧНИЙ, а, е. 1. Якого можна безпосередньо бачити, цілком очевидний при спогляданні. *Іван Довгий став тепер чи не найцікавішою людиною в Яругах. Він.. став наочним прикладом солдатської доблесті й колгоспної хазяйновитості* (Коп., Вибр., 1953, 228); *Як зайду до Утегенова — обов'язково затримає в наметі: то лозунга напиши, то стенд наочної агітації оформ* (Хор., Ковила, 1960, 72).

2. Заснований на показі предметів, моделей під час вивчення їх. *К. Д. Ушинський вказує на безпосередній зв'язок між краєзнавством і наочним навчанням* (Видатні вітч. географи.., 1954, 84); // Який використовується для такого показу під час навчання. *Тяжко було працювати учителеві в глухі царські часи, коли міністерство освіти дуже й дуже мало відпускало коштів на книжки та на карти, і особливо, на наочне приладдя* (Тич., III, 1957, 131); *Різні види наочних посібників успішно застосовуються на заняттях семінарів і шкіл основ марксизму-ленінізму* (Ком. Укр., 2, 1966, 56).

Нао́чний сві́док — той, хто безпосередньо спостерігав що-небудь; очевидець. *Детально тепер про своє здоров'я писати не буду, бо Ліля мала тобі про нього розказати, яко наочний свідок* (Л. Укр., V, 1956, 238).

НАО́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **нао́чний** 1. *Наводив* [Давид] *цифри, щоб порівняти з довоєнним рівнем та з двадцять першим роком. Дуже великі числа, як мільйони, задля наочності перетворював на живі образи* (Головко, II, 1957, 130); *В інтимній ліриці з особливою наочністю виявився вплив шотландського фольклору на поезію Роберта Бернса* (Рад. літ-во, 5, 1958, 72).

2. Предмети, які використовують для показу під час навчання, а також метод навчання, що грунтується на використанні таких предметів. *При проведенні уроків з фрезерної справи важливого значення набуває наочність* (Метод. викл. фрез. справи, 1958, 8); *Використання наочності в процесі навчання Я. А. Коменський називав золотим правилом для вчителя* (Наука.., 4, 1957, 28); *В результаті досліджень, в яких брали участь і учителі шкіл, виявлено різні психологічні форми поєднання наочності і слова* (Рад. психол. наука.., 1958, 152); // Забезпечення наочними приладами. *Для наочності уроків тов. Дубовик використовує різні фізичні прилади, креслення, малюнки* (Наука.., 12, 1958, 8).

НАО́ЧНО. 1. Присл. до **нао́чний** 1. *На передмісті осінь відчувалась більш наочно. Попід стріхами майже кожної хати висіли пов'язані.. качани кукурудзи* (Вільде, Сестри.., 1958, 371); *Марія Василівна не повірила у переміни. Щоб переконатись наочно, одягла своє святкове вбрання і пошкандибала в місто* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 26).

2. Відверто, неприховано. *Ніколи Ляхович наочно не виявляв стану тривоги чи радості* (Ле, Історія радості, 1947, 237).

НА́ПАД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **напа́сти, напада́ти.** *В селі неначе ждали татарського нападу* (Н.-Лев., III, 1956, 151); *З двох боків одночасно на фільварок вчинили напад два партизанські загони* (Кол., На фронті.., 1959, 71).

2. Момент загострення, посилення чого-небудь; приступ. *Дома дівчинку зараз роздягли і поклали в ліжко,*

бо в неї почався напад пропасниці (Л. Укр., III, 1952, 635); *Його опанував напад гнітючої туги й терпкої гіркоти* (Довж., I, 1958, 409); *Рана гоїлася, він уже почував себе краще, напади слабкості і запаморочення вже минули* (Собко, Справа.., 1959, 190).

3. Група гравців футбольної, хокейної та інших спортивних команд, яка атакує противника, щоб забити м'яч, шайбу в його ворота. *Ну, як же ж ви можете його не взяти* [на футбол], *коли він, може,— «центр нападу» якого-небудь майданчика* (Вишня, I, 1956, 403).

4. *розм.* Спосіб здійснення чого-небудь; прийом. *Еге-е,— регоче Яким з того берега, шаруючи руки піском.— Ви всіма нападами* [плаваєте]? *А нуте, ще по-жіночому!* (Мирний, IV, 1955, 318).

5. *у знач. присл.* **на́падами,** *розм.* Нерівномірно, окремими періодами, захо́дами. *Добре все-таки, що тут зима буває тільки нападами, я не знаю, як я терпітиму наші.. зими* (Л. Укр.,V, 1956, 219); *Шумів вітер нападами, тривожно цвірінчали пташки* (Ю. Янов., II, 1954, 79).

◇ **[За] кількома́ на́падами** — кількома захо́дами. [П е т р о:] *Мої ліки, може, не поможуть одразу, а за кількома нападами* (Сам., II, 1958, 125); *Хоч прекрасні блакитні очі молодої жінки були сухі, мокра, зіжмакана хустка в руках свідчила про те, що вона плакала ще до розмови і, мабуть, кількома нападами* (Ле, Клен. лист, 1960, 7).

НАПА́ДАТИ, ає, *док.* Падаючи, збиратися в якій-небудь кількості. — *Як по-вашому, коли отак багато снігу нападало, на врожай це чи не на врожай?* (Вишня, I, 1956, 376); *Забравши лопати, пішли* [чоловіки] *відкидати сніг, що нападав за день* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 9).

НАПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАПА́СТИ,** аду́, аде́ш, *док.* 1. Накидатися на кого-, що-небудь, щоб захопити, пограбувати, знищити і т. ін.— *Чи на батька теж розбійники нападали, мамо? — спитав менший брат* (Вовчок, I, 1955, 307); *Загін повстанців не лише боронився, але й сам нападав, і незабаром йому вдалося вибити противника* (Гончар, II, 1959, 92); *Сірі зайчики з лісу нападали на садок і обгризали молоду кору на яблунях* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 45); *Медведиця знов шукала очима, куди б напасти на ворога* (Фр., VI, 1951, 18); *За кілька днів до мого одужання партизани вночі напали на село* (Сміл., Сашко, 1954, 85); // Накидатися у великій кількості на кого-, що-небудь (про комах, черв'яків і т. ін.). — *На пшеницю ковалики напали!.. Колосків не видно!* (Донч., VI, 1957, 57); *Дядько почав просити в Мар'яни зілля від вошей, що напали на овець* (Стельмах, II, 1962, 401); // З'являтися у великій кількості. *На Дору якісь чиряки нападають* (Л. Укр., V, 1955, 289).

2. Докоряючи, обвинувачувати кого-небудь у чомусь, сильно лаяти. *Ті книжки, на які у Вас нападають клерикали, найбільше вподобались мені* (Коцюб., III, 1956, 206); *Тремтіла* [Жанна] *від тяжкої образи на людей, які чомусь так несправедливо нападали на батька* (Руд., Остання шабля, 1959, 550); *Напала була* [Варвара] *раз серед поля на Василину, бо Василина десь її по селі обсуджувала* (Март., Тв., 1954, 61); *Жінка розсердилася, розпалилася, напала на чоловіка, вищала на всю хату* (Горд., Дівчина.., 1954, 105).

◇ **Напа́сти мо́крим рядно́м** *див.* **рядно́.**

3. Випадково натрапляти на кого-, що-небудь; несподівано знаходити, виявляти когось, щось. *Напала* [Маруся] *на рижики, та так же їх багацько було* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Люблю напасти на лісове джерело і дивитись, як воно коловертнем викручується з глибини* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 33); // Раптово захоплювати, заставати кого-небудь. *Як напав мене ще з Флоренції дощ, то не давав спочити цілу дорогу* (Коцюб., III, 1956, 338).

◇ **Напада́ти (напа́сти) на слід** *див.* **слід; Напа́ла коса́ на ка́мінь** *див.* **коса́; Не на то́го (тако́го, таку́** *і т. ін.)* **напа́в! (напа́ла!)** — хто-небудь недооцінює того, з ким має справу. [Х в е н ь к а:] *Нахвалялася* [жінка] *коси обірвати... Може б і обірвала, да не на таку напала!* (Мирний, V, 1955, 243).

4. Раптово оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про почуття, настрій, стан і т. ін.). *Якась втома вечорами нападає і часто голова болить* (Л. Укр., V, 1956, 329); *На Василька нападав кашель* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 128); *В такі хвилини нападала на Олену тривога, гіркі сумніви закрадалися в душу* (Тют., Вир, 1964, 23); *Василина й справді збентежилась. Якийсь страх напав на неї, наче облив її холодною водою* (Н.-Лев., II, 1956, 53).

НАПАДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **НАПА́СТИСЯ,** аду́ся, аде́шся, *док.* 1. Накидатися, наскакувати на кого-, що-небудь. *Їй все здається, що вовки.. нападуться й на шматки Розірвуть вмить її, небогу* (Щог., Поезії, 1958, 361).

2. Те саме, що **напада́ти** 2. [Л е н а:] *Я не розумію, чого се і ти, і мама, і Ганька вічно нападаєтесь на мене* (Л. Укр., III, 1952, 721); *Мені стало жаль дідуся — даремно на нього нападається бабуся* (Збан., Мор. чайка, 1959, 90); *Тільки що Оксана з водою у двері — мати на неї і напалася: і де вона була, і чого так довго ходила* (Кв.-Осн., II, 1956, 437); *Він, не знаючи, куди подіти зло, що поволі заливає його, напався на Марка, що той буцімто погано ганяє волів* (Тют., Вир, 1964, 12).

◇ **Напа́стися мо́крим рядно́м** *див.* **рядно́.**

3. Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимось (про настрій, хворобу і т. ін.). — *Бач, трясця його матері!— желіпнув Грицько. — І землю їй дай, ще й податки за неї плати. — Не тряси лишень, бо трясця не розбирає, на кого напастись* (Мирний, III, 1954, 50).

4. Жадібно накидатися на що-небудь їстівне. *Горобці налетіли з садка й напались на пшеницю, як вовки на свиню* (Н.-Лев., IV, 1956, 206).

НАПАДА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **напада́ти.** *Чи міг князь Данило Галицький свою власну силу протиставити незчисленній і постійно нападаючій силі татар, силі Золотої Орди? Ні, не міг* (Тич., III, 1957, 258).

2. *у знач. ім.* **напада́ючий,** чого, *ч.* Те саме, що **напа́дник** 2. *Коли нападаючі з військових раптом прорвалися на штрафний майданчик противника, Ігор на весь голос крикнув: — Бий!* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 132); *Тепер нападаючі влучніше б'ють по воротах* (Веч. Київ, 27.III 1966, 3).

НАПА́ДКИ, док, *мн.* Докори, обвинувачення, перев. без достатніх підстав. *Уже невмоготу йому стало нападки терпіти од старого Макухи* (Кв.-Осн., II, 1956, 258); *Чуплак мовчки вислухав нападки дочки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17); *Комуністи не можуть бути байдужими до нападок ревізіоністів на марксизм-ленінізм як єдине, цілісне інтернаціональне вчення* (Ком. Укр., 8, 1968, 7).

НАПАДЛЮЧИТИ, чу, чиш, *док., розм.* Зробити підлоту, наробити підлот.

НАПА́ДНИК, а, *ч.* 1. Той, хто нападає з метою агресії, пограбування, поневолення; загарбник. *Нападники по-варварському руйнували все на своєму шляху, нищили посіви, спалювали цілі села* (Наука.., 3, 1965, 10); *Перший бій з нападниками стався, вже коли запалали оселі хуторів* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 324); // Той, хто нападає, пристає до кого-небудь, щоб скривдити; кривдник. *Кого поцілувала? Хулігана, нападника*

(Донч., VI, 1957, 57); *Дівчата з несамовитим вереском завзято оборонялися, пирскаючи нападникам у вічі бризки води* (Юхвід, Оля, 1959, 12).

2. Гравець футбольної, хокейної та інших спортивних команд, який атакує противника, щоб забити м'яч, шайбу в його ворота. *В футбольній команді мене поставили нападником* (Хор., Ковила, 1960, 71); *В першому таймі на 23-й хвилині нападник.. відкриває рахунок* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 4).

НАПА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **напа́дник** 1. *Леся зіщулилася, інстинктивно захищаючись від дорослої нападниці* (Кочура, Родина.., 1962, 87).

НАПА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **напа́дник.** *Хвала народові, що мужніми грудьми Від орд нападницьких Країну Рад відстояв* (Рильський, I, 1956, 165).

НАПА́ЙКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **напая́ти, напа́ювати.** *Перед напайкою твердосплавні пластинки очищаються.. від грязі і фарби* (Технол. різального інстр., 1959, 107).

2. Напаяний на чомусь шматок металу. *Швидкорізальна сталь буде економитись за рахунок впровадження зубил з напайками з твердих сплавів* (Роб. газ., 20.I 1966, 1).

НАПАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напакува́ти.** *Шість осіб і тяжко напакований віз був аж надто тяжкий на.. коні Мортка* (Кобр., Вибр., 1954, 78); *Біля мене аж перехитується од сміху Люба, у її руці погойдується чимсь напакована торбинка* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 51); // **напако́вано,** *безос. присудк. сл. Лист! Що в ньому може бути так багато напаковано?* (Фр., IV, 1950, 349).

НАПАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПАКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Щільно кладучи, наповнювати що-небудь чимось. *Хоча Іванова хата не була багатою, але жінка Анця доклала всіх старань, щоб напакувати чемодан усякою всячиною* (Томч., Закарп. опов., 1953, 50); *Дід Євмен.. напакував біля переддвір'я люльку їдучою кореневою кришанкою і заходився вибивати огонь з кремінця* (Стельмах, Правда.., 1961, 47); *Образно. — *Ну, та й напакували ж нас у сей вагон, нема де й голкою штрикнути* (Л. Укр., III, 1952, 569).

НАПАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **напако́вувати.**

НАПА́КОСТИТИ, ощу, остиш, *док.*, *розм.* 1. Напаскудити, набруднити де-небудь. — *Так ти кажеш — ременем?* — *повторював крізь сльози Максим-коваль.* — *Атож!* — *Як кота, що напакостив у хаті?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 54).

2. Заподіяти шкоду кому-небудь; нашкодити. *Напакостить панові.. стало утіхою для його* (Мирний, II, 1954, 272).

НАПАКУВА́ТИ *див.* **напако́вувати.**

НАПА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напали́ти.** *Взимку можна було іноді погрітися біля гаряче напаленої груби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 89); *Артур відчув, як він упрів, стоячи в кабінеті біля самої грубки, надто напаленої газом* (Хор., Місто.., 1962, 120); // **напа́лено,** *безос. присудк. сл. У кімнаті було напалено й душно* (Бойч., Молодість, 1949, 186).

НАПАЛИ́ТИ *див.* **напа́лювати.**

НАПАЛИ́ТИСЯ *див.* **напа́люватися.**

НАПА́ЛМ, у, *ч.* Спеціальна суміш, яку використовують у запалювальних авіабомбах, ракетах, мінах і т. ін. *Американські агресори піддають варварським бомбардуванням мирні міста й села Демократичної Республіки В'єтнам, застосовують напалм, отруйні гази* (Резол. XXIII з.., 1966, 8).

НАПА́ЛМОВИЙ, а, е. Який містить у собі напалм. *Напалмова бомба.*

НАПА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПАЛИ́ТИ**, палю́, па́лиш, *док.*, *перех.* 1. *що і без додатка.* Спалюючи дрова, вугілля і т. ін., нагрівати що-небудь. — *А як же буде сьогодні? Гості теж будуть мерзнути, чи що?* — *Ну, вже ж для гостей напалять!* (Л. Укр., III, 1952, 497); *Вона напалила піч, виробила хлібини, посадила їх на гарячу черінь і закрила заслінкою* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 193).

2. Перепалюванням виготовляти яку-небудь кількість чогось. — *Піч лише одну треба підремонтувати. Другу ми цього року чіпати не будемо, доки не напалимо вогнетривкої цегли* (Коп., Вибр., 1953, 327); *Разом з людьми він звалив чимало дубів,. напалив вугілля* (Скл., Святослав, 1959, 96); // Спалювати яку-небудь кількість чогось. — *В Троянівці пастухи картоплю печуть,* — *мріяв уголос Марко.* — *Напалять сухого картоплиння, а тоді понаносять картузами картоплі* (Тют., Вир, 1964, 340).

3. Випалювати на поверхні чого-небудь якусь мітку, позначку і т. ін. *Марині кинувсь в вічі хрест, що батько напалив на сволоці, як із страсті вернулися* (Мирний, IV, 1955, 223).

4. *тільки док.* Курячи, наповнити приміщення тютюновим димом.

НАПА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАПАЛИ́ТИСЯ**, па́литься, *док.* 1. Ставати теплим або гарячим; нагріватися. *Напалилася груба добре* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **напа́лювати.**

НАПА́М'ЯТЬ, *присл.* Із пам'яті, не дивлячись у текст. *Марта напам'ять витвердила «Плавай, плавай, лебедоньку»* (Мирний, IV, 1955, 344); *Тарас Шевченко знав і любив твори Пушкіна, він охоче читав їх напам'ять своїм друзям* (Рильський, III, 1955, 186).

Напа́м'ять зна́ти (ви́вчити) *кого, що* — дуже добре, до найменших дрібниць знати, вивчити кого-, що-небудь. *Хаїма я незмінно заставав над книжкою, хоч він ту книжку знав уже напам'ять* (Хотк., I, 1966, 156); *Дідок був єдиний із працівників апарату* [райкому партії], *хто напам'ять знав усіх людей в районі* (Збан., Переджнив'я, 1955, 233); [Heріса:] *Певне вже й сусіди напам'ять вивчили оту промову про викуп мій* (Л. Укр., III, 1952, 425).

НАПАНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* 1. Багато, досхочу попанувати. *Що ж, напанувались* [пани], *попили заморських вин.., пора й честь знати* (Стельмах, I, 1962, 608).

2. Довго поволодарювати над ким-небудь. — *Вже досить над нами напанувалися чужі та й назбиткувалися!..* (Кобр., Вибр., 1954, 56).

НАПА́НЬКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу попанькатися. — *Коли б ви знали, Олександре Петровичу, як ми з ними напанькалися. І так, і так, і доводили, і пояснювали, і просили, і погрожували — нічого не діє* (Довж., III, 1960, 511).

НАПА́РИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Парячи, приготувати яку-небудь кількість чогось; // Настояти на окропі. *Окріп стояв у печі, кинула* [Ганна] *в нього сухої материнки, підклала трісок, напарила добре* (Ю. Янов., Мир, 1956, 63).

2. *розм.* Надмірно нагріваючи, ви́кликати випаровування та утворення чого-небудь. *Надвечір сонце напарило гори білих хмар, вони помалу попливли над краєм землі на схід, згущуючи духоту* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 143).

НАПА́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу попаритися.

НАПА́РНИК, а, *ч.* Той, з ким у парі хто-небудь щось робить, виконує і т. ін. *Пораненого Гаркавенка відразу ж замінив його напарник Грачов* (Довж., I, 1958, 286); *Маковей, передавши апарат напарникові, плигнув з насипу вниз* (Гончар, III, 1959, 373).

НАПА́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **напа́рник.** — *Мені в кіоск ще треба зайти, у мене там напарниця працює* (Собко, Звич. життя, 1957, 121); *Марійка з своєю напарницею Лізою подавала щити, а Мишко міцно припасовував їх до кілків* (Хижняк, Килимок, 1961, 15).

НАПАРТА́ЧИТИ, чу, чиш, *зневажл.* Док. до **парта́чити.** *Він побачив, що восени, готуючи грунт до сівби, трактористи добре напартачили: то тут, то там на поверхню виходили огріхи* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 102).

НАПАРТО́ЛИТИ, лю, лиш, *перех., зневажл.* Док. до **парто́лити.** — *Оце як сама не догляну, то напартолить* [невістка] *такого борщу, що й собаки не їдять* (Н.-Лев., II, 1956, 288).

НАПАСА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідше* **НАПА́СУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **НАПА́СТИ,** су́, се́ш, *док., перех.* Пасучи худобу, давати їй можливість наїстися. *Правда ж вівці в нас красиві?.. А пасуть їх чабани; Цілий день із ними в полі, Напасають їх доволі* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 79); *За садком біля ставу в отаві помукують воли (Лука напасує)* (Головко, Мати, 1940, 238); — *Наші коні голодні, з ніг падають. Півсвіту проїхали — травиночки не бачили. Треба ж напасти?* (Тют., Вир, 1960, 70).

◇ **Напа́сти о́чі** *див.* **о́ко.**

НАПАСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **НАПА́СТИСЯ,** се́ться, *док.* Пасучись, наїдатися. *Корова вискочила на волю й напасається на молодій траві* (Стельмах, II, 1962, 352); *Коні після зими пооживали, їх пасли вночі, бо вдень не напасалися — дошкуляли мухи* (Руд., Остання шабля, 1959, 393); *Вискочила* [корова] *з подвір'я, вскочила у панську конюшину, напаслася її з росою* (Фр., IV, 1950, 29); *Ніби між іншим, поки там гуси напасуться, запросив* [дід] *Дениса посидіти з ним* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 203).

НАПАСКУ́ДИТИ, джу, диш, *док., розм.* Набруднити де-небудь. — *Ану, бери вила та чисть, що напаскудив за зиму! Кузь злякано метнувся в куток, ..потім вийшов з вилами в руках і мовчки заходився вичищати* (Тют., Вир, 1964, 113).

НАПА́СЛИВИЙ, а, е. Нав'язливий, надокучливий, набридливий. *Серпом черкнула її по серцю згадка про напасливого парубка* (Мирний, IV, 1955, 152); *І сказав Богдан на Раді в місті Переяславі: — І султан, і хан, і шляхта — вороги напасливі* (Тич., II, 1957, 310).

НАПАСНИ́Й, а́, е́, *діал.* 1. Уїдливий, причіпливий, задирливий. *Думає він, як то мати тепера сама з немилими пасинками зостанеться, хто її бідну тепер порятує від напасного вітчима* (Л. Укр., III, 1952, 560).

2. Нав'язливий. *Хоче* [Ольга] *відігнати напасні думки, а вони кружляють в голові* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 35).

НАПА́СНИК, а, *ч., розм.* 1. Той, хто нападав, нападає або збирається нападати на кого-, що-небудь. *Спочатку хотіла* [Параскіца] *оборонятися, але, коли її стрів град камінців та грудок, побачила, що не дасть собі ради з отарою напасників, і пустилась навтьоки* (Коцюб., I, 1955, 272); *Собака скаче і гавкає на індика, а індик дується і пересварюється з напасником* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 46).

2. *рідко.* Те саме, що **зага́рбник.** *Почесну справу моральної підготовки народу до можливої війни з фашистськими напасниками день у день робили і українські поети* (Про багатство л-ри, 1959, 131).

НАПА́СНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **напа́сник.** * Образно. *Ні слава, ні заможність — ніщо не захищало його від тієї напасниці-туги, що, не розбираючи, гризе людське серце і в багатого, і в убогого* (Мирний, IV, 1955, 221).

НАПА́СНИЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **напа́сник.** *Стогнав він* [храм] *під напасницьким бичем, тиранам груди пробивав мечем, укупі з бранцями ридав він у полоні* (Л. Укр., I, 1951, 288); *Напасницька орда Точила і рвала Русь безкраю* (Павл., Бистрина, 1959, 36).

НАПА́СТИ ^{1} *див.* **напада́ти.**

НАПА́СТИ ^{2} *див.* **напаса́ти.**

НАПА́СТИСЯ ^{1} *див.* **напада́тися.**

НАПА́СТИСЯ ^{2} *див.* **напаса́тися.**

НАПАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Зачіпати, нападати. — *Що за нелюд сміє Напастувати жінку беззахисну..?* (Фр., X, 1954, 406); — *А люди так мене вже напастують, що вчора ледве мене не побили* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 266).

НА́ПАСТЬ, і, *ж.* Біда, нещастя, неприємність. — *А знаєте що? Щоб не було напасті якої, краще розійтись. Чого ми будемо дивитися, як пани дуріють* (Мирний, III, 1954, 287); — *І, лишенько,— об поли вдарила жінка: — ну, дня того нема, щоб не було якої напасті* (Головко, I, 1957, 89); *У порівн. *Нечистий обплутав мене, неначе яка напасть* (Н.-Лев., III, 1956, 274); *Боєць боявся Сагайди, як напасті* (Гончар, III, 1959, 31); // Усе те, що приносить біду, нещастя, неприємність. — *Раз війна, то вже і всякі інші напасті — і голод, і сипняк...* (Головко, II, 1957, 441); — *Ми буряним, розгніваним ударом фашистську напасть знищили лиху* (Гонч., Вибр., 1959, 216); *Віки люди не могли збавитись пирію, вивести з ланів страшну напасть, а тепер рілля як сонце, на очах збулось неосяжне диво...* (Горд., Дівчина.., 1954, 27).

Що за на́пасть! — уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь. — *За вами скоро нікуди не встигнеш. Ну, що за напасть!* (Довж., I, 1958, 177).

НАПА́СУВАТИ *див.* **напаса́ти.**

НАПАТЯ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Наговорити багато зайвого, пісенітного і т. ін. *Василь одвернувся і відстав, наче й не чув нічого, а сам подумав: — І звідки вона, ліліпутик, знає все? Мабуть, Ванька напатякав?* (Коп., Вибр., 1953, 75); *Чого й справді.. сунутися було* [хазяйці] *до штабу? Ще напатякає чого зайвого* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 139).

НАПА́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напаха́ти.** *Олеся сіла на канапі й затулила носа напаханою пахощами хусточкою* (Н.-Лев., III, 1956, 148); *Він наблизився до матері, поцілував у холодне, напахане парфумами чоло* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 171).

НАПАХА́ТИ *див.* **напа́хувати.**

НАПАХА́ТИСЯ *див.* **напа́хуватися.**

НАПА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАПАХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Обприскувати, змочувати, натирати кого-, що-небудь чимось запашним. *Напахувати обличчя одеколоном.*

2. Насичувати яким-небудь запахом. *Букет напахав кімнату ароматом.*

НАПА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАПАХА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Обприскувати, змочувати, натирати себе чим-небудь запашним.

2. Вбирати в себе, вдихати разом з повітрям запах чого-небудь. *Не одну таку ніч провела Параска з паничем у Ратієвщині, напахуючись пахощів з зеленого листу, квітучих квіток* (Мирний, IV, 1955, 57); *Дивлюся на цвіт* [вишень] *— і надивитись не можу, Пахаю — і не напахаюсь* (Вирган, В розп. літа, 1959, 191); // Насичуватися, наповнюватися яким-небудь запахом. *Усе небо, і повітря, й усі алеї напахались і пропахались наскрізь тим солодким духом* (Н.-Лев., IV, 1956, 343).

НАПА́ХЧЕНИЙ, а, е. Те саме, що **напа́ханий.** *Легке жіноче вбрання шелестить, напахчене спокусливою «Джіокондою»* (Кач., II, 1958, 339); *Над ланами гуляв вітерець, напахчений весняними трунками* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 213).

НАПА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напа́ювати** і **напа́юватися.** *Розроблено новий метод напаювання керамічних пластинок* (Різальні інстр.., 1959, 84); *Виробництво пер для авторучок дещо складніше. Тут провадяться дві відповідальні операції: напаювання кульки з твердих сплавів і потім розрізування її* (Наука.., 10, 1963, 35).

НАПА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПАЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* 1. Паяючи, прикріплювати, приєднувати що-небудь до чогось. *Напаювати пластинку.*

2. Паяючи, виготовляти яку-небудь кількість чогось.

НАПА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* 1. Прикріплюватися, приєднуватися до чого-небудь за допомогою паяння. *Пластинка добре напаюється.*

2. Пас. до **напа́ювати.**

НАПА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напая́ти.** *На тій дро́тині, приблизно на відстані півметра одне від одного, були напаяні невеличкі металеві кульки* (Руд., Остання шабля, 1959, 365); *При розгляді твердих сплавів учням показують.. зуби фрез з напаяними на них твердосплавними пластинками* (Метод. викл. фрез. справи, 1958, 43).

НАПАЯ́ТИ *див.* **напа́ювати.**

НАПЕ́ВНЕ, *присл.* Те саме, що **напе́вно.** [Прочанин:] *Стривай-но, хлопче! Та я ж таки тебе напевне бачив! От навіть пригадав і як зовуть* (Л. Укр., III, 1952, 128); *Здумав Артем, що десь отак і його мати зараз жде не діждеться. І знає напевне він, що до самого ранку не склепить очі в тривозі* (Головко, II, 1957, 572); *Напевне побив би земський пришелепуватого старосту, та в цей час.. надійшов становий пристав* (Стельмах, I, 1962, 367); *Він беріг патрони, стріляв тільки напевне і рахував забитих німців* (Собко, Кавказ, 1946, 158); *Сагайда дізнався, що полк вийшов у другий ешелон і стоятиме тут, напевне, до завтра* (Гончар, III, 1959, 127).

НАПЕ́ВНО, *присл.* 1. Точно, безперечно, безсумнівно. — *Ну, моя матінко! Ізнайшла вже я чоловіка, що мене визволить... Напевно вам говорю, що визволить...* (Вовчок, I, 1955, 267); *Однак новина впала, як грім з ясного неба. Тепер вже напевно* (Коцюб., II, 1955, 95); *Павлина, хоч і напевно знала, що отримає свої вісім злотих, вийшла дуже незадоволена з дому Річинських* (Вільде, Сестри.., 1958, 344); // Неодмінно, обов'язково. *Танки в ліс не пройдуть, втрати в живій силі будуть незначні, плацдарм буде втримано напевно* (Гончар, III, 1959, 367).

2. З упевненістю, не боячись помилитися. *Вона сміливо робить новий ривок. Якщо кіт біля комори, значить, немає поблизу людей і діяти можна напевно* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 193).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження ймовірності чого-небудь. *Не знаю, що писати Вам далі. Звісно, я міг би написати цілу повість життя, але цей шлях дуже далеко завів би,— я і так боюся, що подав вам багато зайвого і вже, напевно, нецікавого* (Коцюб., III, 1956, 234); *Йому, напевно, важко, цьому худорлявому кельнерові, але він все ж говорить* (Кол., На фронті.., 1959, 8).

НАПЕКТИ́ *див.* **напіка́ти.**

НАПЕКТИ́СЯ *див.* **напіка́тися.**

НАПЕЛЕХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Набрати. — *Глянь, дівка майже на відданні, а цілий тобі день грається: то з зайченятами, то курічат або перепеленят повну пазуху напелехає* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 91).

НАПЕРЕБІ́Й, НАВПЕРЕБІ́Й, *присл.* Перебиваючи один одного, намагаючись зробити щось першим. *Коли Турбай вийшов, хлопці, зачаровано провівши його поглядами, заторохтіли наперебій: — Бачив?* (Руд., Остання шабля, 1959, 537); *У дворі вже було повно людей, і всі навперебій гучно вітали молодого* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 302); *Варя і Клава наперебій обнімають та міцно цілують Надю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 266).

НАПЕРЕ́ВАГИ, НАВПЕРЕ́ВАГИ, *присл.* Тримаючи перед собою, з нахилом уперед (про гвинтівку, піку і т. ін.). *Бійці з автоматами напереваги мчали через перехрестя на будинок, що клекотів з низу до верху* (Гончар, III, 1959, 260); *З шипінням піднялися три ракети і, опускаючись, вирвали з темряви шматок обвислої кручі і людську постать з гвинтівкою навпереваги* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 830).

◇ **Гра́тися напере́ваги (навпере́ваги)** — змагатися з ким-небудь, щоб узяти верх, здобути перемогу в чому-небудь.

НАПЕРЕ́ВЕРТ, *присл.*, *діал.* Навпаки. *Тепер стало діло напереверт: на людському полі стояли полукіпки, а панський хліб стояв незжатий* (Н.-Лев., II, 1956, 261).

НАПЕРЕВІ́С, *присл.* Те саме, що **напере́ваги.** *Німець з криком кудись падає, а Дорош із гвинтівкою наперевіс біжить далі* (Тют., Вир, 1964, 318); *Він перший кинувся в атаку на горбок із заступом наперевіс* (Донч., V, 1957, 200).

НАПЕРЕГО́НИ, НАВПЕРЕГО́НИ, *присл.* Намагаючись перегнати, випередити один одного, кого-, що-небудь у бігу, в їзді і т. ін. *По кам'яній вулиці міста наперегони мчали повні пасажирів одутлі автобуси й легкові машини* (Панч, II, 1956, 76); — *Як хочете, хазяїне, а бігати навперегони я не стану* (Шиян, Баланда, 1957, 136); *Образно. *Крізь далі прямовисні Летить локомотив. За ним — ланцюг вагонів, Мов журавлиний ключ. І дим наперегони* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 28); // *перен.* Намагаючись перевершити, перемогти один одного в чому-небудь. *Ось і почали вони* [багачі] *потаємно наперегони шапкувати перед Іваном, частувати його* (Фр., III, 1950, 142).

НАПЕРЕ́Д, *присл.* 1. У напрямку перед собою; уперед; протилежне назад. *Іван йшов далі, простягнувши наперед руки, неначе сліпець* (Коцюб., II, 1955, 350); *Козаков також виступив наперед, звертаючись до Сагайди з якоюсь підкресленою офіціальною шанобливістю* (Гончар, III, 1959, 143).

2. За якийсь час до чого-небудь; заздалегідь. — *Я ж наперед вам казала, що буду сьогодні жорстокою, бо ви примусили мене...* (Хотк., I, 1966, 57); *Свирид Якович наперед знає, яка очікує його розмова з Григорієм Михайловичем* (Стельмах, II, 1962, 100); // *рідко.* Спочатку, передусім. *Коли ж ви будете бенкет справляти, Згадайте мертвих словом жалібним... І наперед, ніж келих сповнений підняти, Ударте в дзвін по ним!* (Олесь, Вибр., 1958, 66).

3. *у знач. прийм.*, *з род. в.* Уживається при позначенні предметів, осіб, попереду яких відбувається дія. *Кинь хліб назад себе, а він стане наперед тебе* (Номис, 1864, № 4426); *Алла Михайлівна поблідла і глянула наперед себе широко розкритими очима* (Л. Укр., III, 1952, 614).

За́дом напере́д *див.* **за́дом.**

НАПЕ́РЕДІ, *присл.* На передньому плані, у передній частині чого-небудь; спереду. *Світлиця Сави, гарно убрана килимами. На стінах зброя. Під стінами турецькі канапи; напереді стіл. В глибині колиска* (К.-Карий, II, 1960, 290); *Адась сидів напереді і сам поганяв кіньми* (Фр., VII, 1951, 77); // Попереду інших. *Хто напереді ставник несе, як ідуть весною святити парубоцьку криницю? Максим несе* (Мирний, I, 1949, 213); // На деякій відстані перед ким-, чим-небудь. *Ішло три чоловіки з того села шляхом, аж зирк — напереді знялась курява* (Україна.., I, 1960, 80).

НАПЕРЕДО́ДНІ, *присл.* 1. У попередній день або взагалі у попередній час. *Напередодні всю ніч падав сніг* (Донч., V, 1957, 285); *Напередодні, коли Романенко повернувся додому, Надія Кирилівна з розчаруванням дізналася, що він був у Михайлівці* (Жур., Звич. турботи, 1960, 67).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при позначенні подій, процесів і т. ін., незадовго перед якими відбувалася дія. *Напередодні шлюбу з'їхалися в аул сусіди допомагати готуватися до весілля* (Тулуб, В степу.., 1964, 382); *Напередодні визвольного походу Марко Артьомов прийняв укомплектовану військову частину* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 159); *Напередодні Вітчизняної війни Аліна поїхала з батьком на екскурсію до Ленінграда* (Ю. Янов., II, 1954, 87).

НАПЕРЕКІ́Р, *присл.* 1. Протилежно до того, чого можна було б сподіватися або бажати. *А Грицько, як нарочито — не тільки не слухає, а ще і наперекір робить* (Мирний, IV, 1955, 78); *Він* [мул] *тяг сани, хоч на них сідало десятеро, і тяг з упертістю.., щоб тільки зробити наперекір, на зло* (Багмут, Опов., 1959, 63); *У порівн. *Наче наперекір, виринало в пам'яті напівзабуте, про що чув* [Потап] *од мами або од баби своєї* (Коцюб., II, 1955, 275).

2. *у знач. прийм., з дав. в.* Уживається при назві осіб, предметів, явищ, процесів, усупереч яким що-небудь здійснюється, відбувається. *Я тільки твердо вирішила наперекір усім багатіям і собі таки бути щасливою!* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 7); *Наперекір суховіям та чорним бурям повсюди йде вона* [біла акація] *за людиною, заходячи аж сюди, до самого мертвого моря, де, крім солі, вже ніщо не росте...* (Гончар, II, 1959, 278).

НАПЕРЕМІ́НКУ, НАВПЕРЕМІ́НКУ, *присл., розм.* По черзі, заміняючи одного одним; навперемінно. *Наперемінку: то дощ, то вискалиться* (Номис, 1864, № 568); *Копронідос наливав чарки наперемінку то вином, то наливкою, то горілкою* (Н.-Лев., III, 1956, 378).

НАПЕРЕМІ́НУ, НАВПЕРЕМІ́НУ, *присл., розм.* Те саме, що **наперемі́нку, навпереме́нку.** *То зима, то літо чергувалися наперемін у, а з ними чимраз нові утіхи* (Кобр., Вибр., 1954, 29); *Біля грубки навперемін у працював Іван Пісня з Сашком Ковалем* (Збан., Єдина, 1959, 218).

НАПЕРЕРІ́З, *присл.* 1. Намагаючись перерізати що-небудь під час руху. *Гуменний гріб наперерізі, беззвучно розколюючи веслом тонку блакить чистого неба, відображеного у воді* (Гончар, I, 1954, 436); *Зрозумівши Лесин маневр, Юрій пішов наперерізі. За якусь хвилину їхні яхти пройшли близько одна одної* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 114).

2. *у знач. прийм., з дав. в.* Уживається при назві осіб, предметів, шлях яких намагається пересікти суб'єкт дії. *Червоноармійці побачили, як наперерізі утікачам кинувся Ковецький* (Ле, Мої листи, 1945, 107); *Машина помчала наперерізі німецькій колоні, одна — проти цілої колони* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 12).

НАПЕ́РСНИЙ, а, е: **Напе́рсний хрест** —нагрудний хрест. *Піп поправляв наперсний хрест та гладив свої шовкові вилоги* (Коцюб., II, 1955, 379); *Побачивши гостя, матушка.. віддала поясний поклін, а ще нижче, до самої землі, поклонився її золотий наперсний хрест* (Стельмах, I, 1962, 638).

НАПЕ́РСНИК ¹, а, *ч., заст.* Улюбленець, що користується особливим довір'ям, прихильністю кого-небудь. *На порозі вже став прездоровий гайдук, охоронець і наперсник пані Роксолани* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 261); *Ні разу не замислився* [Русевич] *над тим, чому саме завідувач відділу капітального будівництва став його наперсником* (Шовк., Інженери, 1956, 397).

НАПЕ́РСНИК ², а, *ч.* Те саме, що **наперстя́нка.** *Листя наперсників.. й тепер широко застосовуються при лікуванні хвороб серця* (Знання.., 11, 1965, 23).

НАПЕ́РСНИЦЯ, і, *ж., заст.* 1. Жін. до **напе́рсник**¹.

2. Те саме, що **нало́жниця.** *Вона самому да-муллі мазару Дихана в наперсниці за гріх батьків віддана* (Ле, Міжгір'я, 1953, 97).

НАПЕ́РСТКО́ВИЙ, а, е. Стос. до наперстка; // Який робить наперстки. *Наперстковий майстер.*

НАПЕ́РСТОК, тка, *ч.* 1. Ковпачок, який накладають на палець, щоб не вколотися голкою під час шиття. — *Треба наперсток собі купити. Тільки на який палець його накладається?* (Мак., Вибр., 1954, 180); *У кухні на столі стояла мамина робоча корзиночка — гачки до в'язання, наперсток, нитки, голки і ножиці* (Смолич, II, 1958, 77).

◇ **Як напе́рсток; З напе́рсток** — дуже малий величиною, розміром, на зріст.— *Коли б же добра чарка, не така, як наперсток,— подумав Балабуха* (Н.-Лев., III, 1956, 45); *Єпташка був завбільшки з наперсток, хоч йому йшов сімнадцятий рік* (Мик., II, 1957, 454).

2. *розм.*Металеве кільце, яким прикріплюють косу до кісся. *Швидко й обережно йшов Левко. Проти місяця, над його головою, до самого наперстка світилась холодним сяйвом коса* (Стельмах, I, 1962, 555); *Сергій захапався, набиваючи косу, забув підкласти під наперсток трави* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 9).

НАПЕРСТЯ́НКА, и, *ж.* (*Digitalis* L.). Трав'яниста лікарська рослина з квітками, схожими на наперсток; настій з її листків використовують при хворобах серця. *Наперстянка в дикому стані росте в гірських районах південно-західної Європи* (Колг. енц., I, 1956, 696); // Препарат, виготовлений з цієї рослини. *Вплив лікарських речовин різноманітний, наприклад, кофеїн, атропін, адреналін, алкоголь пульс прискорюють, наперстянка сповільнює* (Заг. догляд за хворими, 1957, 78).

НАПЕ́РТИ *див.* **напира́ти** ².

НАПЕ́РТИСЯ *див.* **напира́тися.**

НАПЕ́РЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наперчи́ти;** // *у знач. прикм.* — *Сконаєш, Ложечко! — відмовив песикові хазяїн, але все-таки жбурнув йому під стіл шматок наперченої баранини* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 430); // **напе́рчено,** *безос. присудк. сл.* * У порівн. *Ліжко теж було до пари Кухні тій. Блощиць в нім сила, Мов наперчено* (Л. Укр., IV, 1954, 156).

НАПЕРЧИ́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех.* Покласти в щось їстівне яку-небудь кількість перцю або посипати перцем. *Пироги добрі, та начинку дуже наперчили* (Сл. Гр.); *Образно. — *Та й бриклива ж ти, Мотре, хоч я тебе колись любив за той перець. Вже дуже наперчила!* (Н.-Лев., II, 1956, 371).

НАПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напекти́.** *Вже хліб напечений і на шматки покраяний...* (Кв.-Осн., II, 1956, 135); *Вона мить роздумувала, потім міцно вхопилась рукою за гарячий, напечений сонцем ілюмінатор* (Гончар, Тронка, 1963, 236).

НАПЕЧЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Дістаючи з печер, наловити в якій-небудь кількості. *Покликавши наймитів, він звелів їм мерщій піти на річку.. й напечерувати раків* (Н.-Лев., III, 1956, 115).

НАПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПИ́ТИ**, п'ю́, п'є́ш, *док.*, *розм.* Випивати яку-небудь кількість чогось. — *Що він зробив? — допитував Яць.. — Продав* [грунт], *і не знаю за кілько. Вже другий тиждень напиває десь* (Фр., II, 1950, 211); — *А нащо ж ви радите оддати Гафійку в найми? — Раджу. Однаково пропаде дівка. Наїсть, нап'є вдома, тобі ж гірше буде... А їй одна доля — у наймах* (Коцюб., II, 1955, 17); — *Ось, багато напили, наїли, один втік, а цей неплатоспроможний! — швидко тараторила офіціантка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 140).

НАПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПИ́ТИСЯ**, п'ю́ся, п'є́шся; *наказ. сп.* напи́йся; *док.* 1. Досхочу пити що-небудь, угамовувати спрагу. *Іде святий Петро Та, йдучи в Рим благовістити, Зайшов у гай води напитись І одпочити* (Шевч., II, 1963, 283); *Нахилившись, Ганна зачерпнула пригорщею води, напилася всмак* (Гончар, II, 1959, 265); *Образно. — *Ох, і сьорбнув же я тоді горенька, і напився ж біди!* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 7).

◇ **Хоч води́ напи́йся** — те саме, що **Хоч з лиця́ во́ду пи́ти (пий)** (*див.* **вода́**). *От Петро — багатир, хазяйська дитина, не тинявся по наймах... Ще до того веселий, моторний і з лиця гарний, хоч води напийся* (Коцюб., I, 1955, 25); **Як води́ напи́тись** — дуже швидко, дуже просто. *Позбувся Микита, як води напитись, батьківщини та й не знав довго про свою пригоду* (Л. Янов., I, 1959, 303).

2. Уживаючи спиртні напої, ставати п'яним. *Ой, у полі билинонька колихається, А в шиночку вдовин син напивається* (Укр.. лір. пісні, 1958, 283); *Він напивався, а потім п'яний вештався по слобідських вулицях* (Шиян, Баланда, 1957, 40); *А прийде ввечері товариство.. Наїдяться, нап'ються, погуляють,— та й з двору, й Чіпка з ними!* (Мирний, I, 1949, 403); [Гаврило:] *Напитися не міг ніколи я і тверезим себе не пам'ятаю* (Корн., I, 1955, 230).

◇ **Напи́тися до самі́сіньких риз** *див.* **ри́за.**

3. *перен.* Убирати в себе вологу. — *Як прийде велика вода, то змінить весь край. Уволю нап'ється дніпрової степ і зазеленіє...* (Гончар, Тронка, 1963, 313); // Жадібно вбирати в себе, поглинати що-небудь. *Напивались* [ми з Стасиком] *різким осіннім повітрям, яке грало на сонці, наче шампан* (Коцюб., II, 1955, 248).

НАПИЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док.* Підняти пил, нанести пилу.

НАПИ́ЛОК, лка, *ч.* Стальний різальний інструмент у формі бруска з насічкою, що вживається для обточування металевих та деяких інших виробів. *Не може Іван Кіндратович жити без цього. Все щось мудрує. Все щось тре напилком, пиляє ножівкою* (Ткач, Арена, 1960, 204); *Яворський дав Іванові напилок та мідну трубку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 56).

НАПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* Пиляючи, наготовляти яку-небудь кількість лісу, дров і т. ін. — *За стос — десять злотих, як льоду. На нашому лісі за тиждень, граючись, напиляєш* (Стельмах, I, 1962, 257).

НАПИЛЯ́ТИ *див.* **напи́лювати.**

НАПИНА́ЛО, а, *с.* 1. Покрівля на стовпах або інших опорах для захисту від чого-небудь; навіс. *Гембля свого під напиналом в саду знайшовши, він ясенові дошки струже* (Тич., II, 1947, 75).

2. Жіночий одяг, яким покривають голову й плечі. *Але Назіра-хон не зрушила з останньої лави. Тільки щільніше загорнулася в своє шовкове напинало* (Ле, Міжгір'я, 1953, 254).

НАПИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напина́ти** і **напина́тися.**

НАПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПНУ́ТИ** *і* **НАП'ЯСТИ́**, пну́, пне́ш, *док.*, *перех.* 1. Натягуючи або розтягуючи що-небудь, робити тугим, пружним. *Вітер напинав на Павловій спині висмикану сорочку* (Тют., Вир, 1964, 134); *Вечір в хмарах золотих напнув паруси* (Шпак, Вибр., 1952, 24); *В повній зброї всі дружинники стали в ряд перед боярським домом, піднявши списи, нап'явши луки, мов до битви* (Фр., VI, 1951, 75); *Повіяв вітер морський, дужий, нап'яв барвисті вітрила* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 81); // Натягуючи, закріплювати або прикріплювати до чого-небудь. *Молодь напинала в парку від дерева до дерева волейбольні сітки* (Гончар, Земля.., 1947, 3); *Вбив* [Юра] *кілька гвіздків і напнув на них тоненький дріт* (Смолич, II, 1958, 16); [Співець:] *Були покручені* [струни], *страшенно ржаві, я виправив, почистив їх, як міг, нап'яв на арфу та й, як бачиш, граю* (Л. Укр., II, 1951, 154); // Докладаючи зусиль, напружувати що-небудь. — *Ану! — крикнув він, напинаючи на шиї жили, і лице його зробилося блідим і рішучим* (Тют., Вир, 1964, 178); *Коні напинають блискучі шиї, м'язи так і грають на їх грудях* (Цюпа, На крилах.., 1961, 21); // Розтягуючи, накриваючи, ставити, зводити, розкидати що-небудь (про шатро, намет, палатку і т. ін.). *Служники закінчували вже напинати князівський намет* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 325); [Микита:] *Напну халабудку* (Сам., II, 1958, 162); *Спочатку ми з Галею та її дівчатами нап'яли курінь для них, а потім для нас* (Сенч., Опов., 1959, 252); // Розтягаючи, розставляючи, приладновувати що-небудь. *Ось кухар напина тагани, повісив казан і, червоно осяяний палаючим огнем, нагнувся над чумацьким сніданням...* (Коцюб., I, 1955, 179); // Тягти до себе, у свій бік, натягувати (поводи, віжки і т. ін.). *Кінь був гарячий і нервово напинав повідки* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 25); *І видно: над кіньми, віжки напнувши, підвідчик* [підводчик], *що звуть його Тенча, далеко весь одхилився назад* (Тич., I, 1957, 236); *Ілько нап'яв поводи й ще дужче одкинувся на коні* (Головко, II, 1957, 141).

2. *розм.* Надягати, накладати на себе який-небудь одяг (перев. недбало, наспіх). *Хазяйка, хоч було тепло, напинала на плечі кожух і теж приставала до гурту* (Коцюб., II, 1955, 52); *Валя напинала на плечі хустку і бігла до бакалійки* (Смолич, I, 1947, 88); *Напнув* [Юрко] *на голову братову ватянку й уважно вдивляється в темінь* (Коз., Вибр., 1947, 14); *Кость нап'яв на себе водолазне спорядження* (Ю. Янов., II, 1954, 93); // Приладжувати, прикріплювати що-небудь до чогось. *Бабуся сиділа за маленьким столиком, нап'явши окуляри на круглого зморщеного носа* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 231).

◇ **Напина́ти (нап'ясти́) личи́ну** *див.* **личи́на; Напну́ти мо́крим рядно́м** *див.* **рядно́.**

3. *рідко.* Робити покриття на чому-небудь, накривати щось. *У новому будинку Головатих, над яким ще тільки напинали дах, панувала метушня і біганина* (Добр., Очак. розмир, 1965, 285).

4. *перен.*, *розм.* Нападати на кого-небудь з докорами, обвинуваченнями; лаяти. *Лисавета її часто напинала за те, що чотири десятини й город через неї втеряла* [утратила] (Григ., Вибр., 1959, 107).

НАПИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПНУ́ТИСЯ** *і* **НАП'ЯСТИ́СЯ**, пну́ся, пне́шся, *док.* 1. Натягуючись або розтягуючись, ставати тугим, пружним. *Шкіра на його щелепах напнулася, як на барабані* (Загреб., Європа 45, 1959, 180); *Примчався вихор-брат... Вітрила нап'ялись. Вперед! Завжди вперед несіть мене, вітрила* (Еллан, I, 1958, 71); // Випинатися, здуватися, збільшуватися в об'ємі від напруження. *Марія гребла силь-*

но, і м'язи на її руках напинались кульками (Смолич, Ми разом.., 1950, 20); *Раптом погляд його впав на Грицька. Жили йому напнулися. Шия стала червоно-синя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 207); *Видко було, як мускули на руках нап'ялись, мов пружини* (Л. Укр., III, 1952, 660); // Підійматися від вітру. *Вона* [річка] *ще не звільнилась від криги, але по ній вже розливається вода, грають, напинаються від вітру тоненькі хвилі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 164).

2. Роблячи що-небудь, прикладати зусилля, напружуватися. *Курені стояли од печі таки далеченько. Дідові й мені треба було таки добре напинатись, щоб перегукуватись* (Н.-Лев., V, 1966, 169); *Брели мовчки, разом витримуючи удар хвилі, разом напинаючись тілами вперед* (Гончар, Новели, 1954, 60); *Он жук напнувсь — травинку тягне В одну мільйонну кінських сил* (Нех., Під.. зорею, 1950, 144); *Конячка дідова, постоявши в задумі кілька хвилин, з власної ініціативи справді нап'ялась і рушила* (Вас., II, 1959, 161).

3. Покривати голову чим-небудь або взагалі покриватися чимось замість одягу. *Горпина напнулася хусткою й пішла* (Гр., I, 1963, 386); *Сагайда, напнувшись плащ-палаткою, сидів, не втручаючись у розмову* (Гончар, III, 1959, 383); *Текля під деревом стояла, нап'ялася хусткою, змарніла, засмучена* (Горд., Дівчина.., 1954, 245).

4. *тільки недок.* Пас. до **напина́ти** 1. *Щоб не пекло сонце, на лопаті чи просто на кілку напиналася ганчірка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 217); *Напинається через річку сітка, а рибалки заїздять човнами..— наганяють рибу...* (Вишня, I, 1956, 156).

НАПИНДЮ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Надмірно пихатий, зарозумілий, чваливий. *Билися й на весіллях, особливо з напиндюченими багачиками, коли ті вже занадто задирали носи та насміхалися з бідноти* (Козл., Ю. Крук, 1957, 366); *За Оксентієм з одного боку цибав Софрон — напиндючений, неначе то його самого на делегата обрано; з другого — дріботіла Меланя* (Смолич, Мир.., 1958, 195); // Який виражає пихатість, зарозумілість і т. ін. *Пані, тримаючи на шворці песика, здивовано зиркнула на залізничника, перевела напиндючений погляд на переселенців* (Стельмах, I, 1962, 161).

НАПИНДЮ́ЧЕНО, *розм.* Присл. до **напиндю́чений.** *Сидять молодиці пишні, як пави, нерухомо і напиндючено* (Речм., Весн. грози, 1961, 315).

НАПИНДЮ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* 1. Набрати пихатого, бундючного вигляду. — *Я накинув свою скуфію, надів найновішу, найпросторнішу рясу, трохи напиндючивсь та й пішов* (Н.-Лев., I, 1956, 126); — *Я не хочу, щоб мною командували боягузи! — напиндючився Дулькевич* (Загреб., Європа 45, 1959, 104).

2. Те саме, що **наду́тися** 4. *Він примітив, що його не слухають, розсердився, напиндючився, вийняв з кишені газету й почав нишком читати* (Н.-Лев., V, 1966, 161).

НАПИРА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **напира́ти** ^{1}.

НАПИРА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **напира́ти** ^{2}.

НАПИРА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПРА́ТИ,** перу́, пере́ш, *док., перех.* Прати певну кількість чого-небудь. *Напрати сорочок.*

НАПИРА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПЕ́РТИ,** пру́, пре́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Навалюючись, давити, натискати на кого-, що-небудь. *Перед дверима зробився тиск, а знизу все напирали. Двері були замкнені* (Коцюб., II, 1955, 87); *Внизу несе свої весняні води Дніпро. Могутня течія його напирає кригою на правий берег* (Кол., На фронті.., 1959, 39); *Тремтить млинок од хвилі. Вода напре, дивись, то вискочить гвіздок, То паля тріснула* (Греб., I, 1957, 70).

2. *неперех.* Наступаючи, тіснити (ворога). *Виступили з-за лиману З турками татари. Із Полісся шляхта лізе, А гетьман-попович Із-за Дніпра напирає* (Шевч., II, 1963, 181); *У них поставлено в громаді, Коли на їх пан Турн напре, То всім сидіть в своїй ограді, Нехай же штурмом вал бере* (Котл., I, 1952, 215); // Наполегливо вимагати, добиватися чого-небудь від когось. *Мати напирала на дочку доконче виходити заміж* (Март., Тв., 1954, 334); [Брахманець:] *Швидко Вона напре на мене, щоб пішов Невольника купить їй молодого!* (Фр., X, 1954, 421).

3. *тільки недок.* Наголошувати на чому-небудь, звертати особливу увагу на щось. *Він чув, що Чіпка натякнув, що його бито: щоб уже зовсім розжалобити товариша, він давай напирати на це* (Мирний, I, 1949, 313); *Терентій.. напирає на.. те, що в гурті наймит стає стійкішим і дорожчим* (Стельмах, I, 1962, 326).

4. *неперех.* Збиратися, скупчуватися у великій кількості. — *Оце тільки чутка пройшла, що князь приїде, а й то, подивись, скільки наперло сюди ..москалів* (Хотк., I, 1966, 95); // *перех.* Примушувати кого-небудь прийти, прибути кудись (або присилати кого-небудь кудись) у великій кількості. — *Ти думаєш, навіщо Гітлер повну Фінляндію німців напер? Думаєш, задаром вони біля нашого кордону крутяться?* (Тют., Вир, 1964, 206).

НАПИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПЕ́РТИСЯ,** пру́ся, пре́шся, *док.* 1. *розм.* Приходити куди-небудь або збиратися десь у великій кількості. *Наперлося багато народу* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Наполягати на чому-небудь. — *А чого ви так напиралися, аби жінки вписувалися до читальні? — запитався Славко* (Март., Тв., 1954, 289); [Панько:] *Пішли обі* [жінка її дочка] *жати до Завади. Наперся старий рано: конче та й конче ходіть!* (Фр., IX, 1952, 342); *Чоловік її не пускав із хати, а вона таки наперлась і пішла* (Сл. Гр.).

3. *перев. док., вульг.* Багато з'їсти, наїстися. *Наперся каші, аж дихати важко* (Сл. Гр.).

НАПИ́РСКАТИ *див.* **напи́рскувати.**

НАПИ́РСКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПИ́РСКАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* Пирскаючи, покривати що-небудь бризками, обприскувати щось; наприскувати. *Напирскати в кімнаті водою.*

НА́ПИС, у, *ч.* Короткий текст, уміщений на чому-небудь. *На полуденній стіні церкви була залізна дошка з написом над могилою гетьмана* (Н.-Лев., I, 1956, 338); *Юрко запримітив умить якісь написи, видряпані, мабуть, нігтем на сірих стінах* (Козл., Ю. Крук, 1957, 406); // Стародавній текст, вирізьблений, висічений і т. ін. на твердому матеріалі. *Часом з'являвся несподівано у фрамузі стіни фонтан, весь покарбований написами з корану* (Коцюб., II, 1955, 123); *Розпечене азербайджанське сонце сліпучо виграє на сірих надгробках з тюркськими написами, зазирає у темні западини печер* (Донч., II, 1956, 80).

НАПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **написа́ти.** *Понад шляхом стоять стовпи, на котрих були написані верстви* (Н.-Лев., III, 1956, 289); *Тиха така вона, нехитра ся мелодія, і видко відразу, що написана тим великим композитором* (Хотк., I, 1966, 53); *Мої рома́ни вже написані, лежать по бібліотеках* (Ю. Янов., II, 1958, 30); *Проміння призахідного сонця по-іншому освітлює весь пейзаж. І вода не написана на першому плані* (Довж., III, 1960, 105); *У порівн. [Прісцілла:] *В пам'яті моїй усі розмови, які я мала з чоловіком, стали, немов написані...* (Л. Укр., II, 1951, 449); // *у знач. ім.* **напи́сане,** ного, *с.* Те, що зображене на чому-небудь графічними знаками. *Ліда сіла за стіл, пише листа, спинилась, перечитує, розірвала написане, встала*

(Корн., I, 1955, 140); // **напи́сано**, *безос. присудк. сл.* [Дівчина:] *Се я бачу, тут написано: «Другові дитячих літ на добрий спомин»* (Л. Укр., II, 1951, 97); *Треба надіслати нові вірші. Але які? Написано їх безліч* (Кол., Терен.., 1959, 45).

◇ **На ло́бі напи́сано** *див.* **лоб; На роду́ напи́сано** *кому* — кому-небудь призначено, судилося щось від народження. [Наталка:] *Так йому* [батькові] *на роду написано, щоб жити багатим до старості, а умерти бідним* (Котл., II, 1953, 16); — *Мені так на роду написано, від народження до смерті меча з рук не випускати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425); **Чо́рним по бі́лому напи́сано** *див.* **чо́рний.**

НАПИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **написа́ти.** *Олексій Братов вирішив почати своє життя на кораблі з написання листа* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 245); *При написанні твору письменник думає про свого читача, про його смаки, нахили, духовні запити* (Рад. літ-во, 1, 1961, 15).

НАПИСА́ТИ, ишу́, и́шеш, *перех.* Док. до **писа́ти.** *Юрко вистругав маленьку дощечку, написав кілька слів* (Н.-Лев., III, 1956, 294); *Напишіть про себе, що поробляєте, чим заняті* (Коцюб., III, 1956, 393); — *Якби знаття, я б.. заяву написав до вищого командування, щоб мене ні в льотчики, ні в моряки не брали* (Тют., Вир, 1964, 344); *Сценарій «Аероград» я написав у Москві за два з половиною місяці* (Довж., I, 1958, 26); [Тихон:] *Коли б я був маляром, я так би малював того чорта: написав би очі синенько, а брови чорненько* (Вас., III, 1960, 157).

НАПИСА́ТИСЯ, ишу́ся, и́шешся, *док.* 1. *розм.* Багато, довго пописати. [Текля:] *Вже вволю начиталися і написалися?* (Кроп., I, 1958, 400).

2. *тільки 3 ос.* Вийти, удатися (про що-небудь написане). *Маю тепер настрій до балачки на зачеплені у Вас теми, от і писатиму «згарячу» — як напишеться, так нехай і буде* (Л. Укр., V, 1956, 431); // Створитися (про який-небудь літературний твір, текст і т. ін.). *Багато напишеться книг про цю дивовижну весну, багато складуть пісень, наукових праць та спогадів* (Довж., I, 1958, 355).

НАПИТА́ТИ *див.* **напи́тувати.**

НАПИ́ТИ *див.* **напива́ти.**

НАПИ́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Який багато, досхочу напився, випив чого-небудь; напосний. — *Кажеш, Кузьмо, не пропадемо?* — *Ніколи в світі!* — *весело одгукнувся Кузьма.* — *Ситі-напиті будемо і ніс у табаці* (Головко, II, 1957, 479).

2. П'яний, нетверезий. *Незабаром Іван побачив стрічу ворожих родів. Вони вже вертали з храму, тато був трохи напитий* (Коцюб., II, 1955, 310).

НАПИ́ТИСЯ *див.* **напива́тися.**

НАПИТЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Питлюючи, наготовити яку-небудь кількість (про борошно). *Тобі муки намелю й йому напитлюю!* (Рудан., Співомовки.., 1957, 6).

НАПИ́ТОК, тку, *ч., розм.* Те саме, що **напі́й.** *На столі білий як сніг обрус, добірні страви й напитки* (Л. Укр., III, 1952, 472); *В домі було все приготовлене для гостя: в найбільшій кімнаті стояв стіл з наїдками й напитками* (Хор., Ковила, 1960, 27).

НАПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Розпитуючи, шукати, знаходити кого-, що-небудь. *Заходили* [брати] *в села, напитували собі служби* (Н.-Лев., III, 1956, 289); *Зупинився Запорожець в готелі, але, оформившись на бурді, почав напитувати собі приватну квартиру* (Бурл., Напередодні, 1956, 213); *В Заріччі Антон напитав лісу на хату* (Чорн., Потік.., 1956, 4); — *Напитав я, значить, собі до хати господарку. Вона і зараз у мене живе* (Логв., Давні рани, 1961, 106).

Напита́ти ли́ха (бі́ди, го́ря, кло́поту *і т. ін.)* — діючи у який-небудь спосіб, зазнати чогось небажаного, неприємного. — *Коли б ще лиха собі не напитав, бо на кордоні не вільно стріляти* (Коцюб., I, 1955, 220); — *Брат був жонатий,* — *каже він.* — *Дітей було у нього троє; Гадав добро зробити їм, Та напитав біди лихої* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 301).

НАПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Пхаючи, накладати яку-небудь кількість чогось. *Дівчина напхала повнісіньку піч соломи* (Н.-Лев., IV, 1956, 206); *Напхали* [Сеспель і Гурій] *в торбину цибулі, трохи хліба, подалися на станцію* (Збан., Сеспель, 1961, 241); *Петро схопив Марусю й напхав їй за комір мокрого снігу* (Юхвід, Оля, 1959, 97); *Образно. *У машині ми сиділи й лежали один на одному, бо напхали нас туди стільки, що аж мотор стугонів од надмірної ваги* (Мур., Бук. повість, 1959, 76); // Пхаючи, наповнювати, набивати що-небудь. *Шелест мовчки напихає й закриває чемодан* (Коч., II, 1956, 297).

2. *чим.* Наповнювати (їжею). *Літом день у день напихали* [хлопчики] *собі животики недозрілими овочами* (Фр., IV, 1950, 303); // Надмірно годувати. *Не можна напихати корову одним силосом, який обумовлює.. підвищену кислотність* (Рад. Укр., 1.I 1965, 1); *Образно. — *Ці люди мають перебудувати цілий світ. А ви їх напихаєте песимістичними процесіями, мертвеччиною* (Досв., Вибр., 1959, 209).

НАПИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Приходити куди-небудь, збиратися, скупчуватися десь у великій кількості. *В гірські села напхалося стільки жандармів, що на собаку кинь дрючок, а на жандарма влучиш* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 59).

2. Наповнювати шлунок їжею; наїдатися. — *Ану, хлопче, спробуй і ти щастя. Я оце трохи напхався, може, й тобі дадуть* [поїсти]. *Я з кухарем запанібрата* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 28).

3. *тільки недок.* Пас. до **напиха́ти.**

НАПІВ ^{1}, *присл., рідко.* Те саме, що **наполови́ну.** *Машиніст ще подавав свистки, вимагав ще більшого спіху, бо молотилка йшла напів у порожні* (Л. Янов., I, 1959, 98); *Я дивлюсь у скло блакитне напів у профіль на ходу, і усміхається привітно до мене дівчина* (Сос., II, 1958, 405).

НАПІВ ^{2}... Перша **частина складних слів, що** відповідає слову **наполови́ну** у 2 знач., напр.: напівалегори́чний, напіванекдоти́чний, напівафористи́чний, напівбуржуа́зний, напівво́вня́ний, напівволося́ни́й, напівгумористи́чний, напівжебра́цький, напівжи́рний, напівжурли́вий, напівзаводськи́й, напівкристалі́чний, напівлегенда́рний, напівсамості́йний і т. ін.; у 3 знач., напр.: напівви́конаний, напіввіді́рваний, напіввідко́паний, напівглухи́й, напівзава́лений, напівзако́ханий, напівзаме́рзлий, напівзів'я́лий, напівзни́щений, напівкваліфіко́ваний, напіврозту́лений і т. ін.

НАПІВАВТОМА́Т, а, *ч.* Пристрій (верстат, механізм і т. ін.), що самостійно виконує один робочий цикл, але потребує втручання людини для його повторення. *У нашій країні майже половину всіх зварювальних робіт виконують машини — автомати і напівавтомати* (Наука.., 4, 1963, 10); *Впровадження у виробництво високо-*

продуктивних спеціальних верстатів, автоматів і напівавтоматів значно підвищило рівень механізації і автоматизації виробництва (Ком. Укр., 3, 1967, 42).

НАПІВАВТОМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до напівавтомата; не повністю автоматичний. *Радянські інженери розробили нову напівавтоматичну систему далекого зв'язку* (Наука.., 7, 1962, 38); *На київському заводі «Точелектроприлад» впроваджено напівавтоматичну лінію для виготовлення пластмасових виробів* (Ком. Укр., 8, 1960, 11).

НАПІВБЕЗРОБІ́ТНИЙ, а, е. Який не завжди має роботу, майже безробітний; // *у знач. ім.* **напівбезробітні**, них, *мн. (одн.* **напівбезробітний**, ного, *ч.;* **напівбезробітна**, ної, *ж.).* Ті, хто не завжди має роботу. *У 1921 р. в капіталістичних країнах було 10 млн. безробітних і майже 30 млн. напівбезробітних* (Іст. УРСР, II, 1957, 215); *За даними Генради профспілок Японії, в країні нараховується більше 10 млн. безробітних і напівбезробітних* (Рад. право, 6, 1960, 5).

НАПІВБО́Г, а, *ч.* В античній міфології — божество нижчого розряду. *Боги й напівбоги;* // Незвичайна, особлива людина, яка виділяється чим-небудь серед інших. *Дайте їй* [людині] *на стіл добрий, мов сонце, хліб, та милу працю в руки, та любов у груди — і вона не зігнутою тінню, а напівбогом піде по землі* (Стельмах, I, 1962, 470).

НАПІВБОЖЕВІ́ЛЬНИЙ, а, е. Не зовсім нормальний, з ознаками божевілля. *Хури й худоба летіли у воду, і передсмертне іржання коней не зворушувало напівбожевільних людей* (Стельмах, II, 1962, 244); // Який виражає, свідчить про чийсь не зовсім нормальний стан. *Підняв він* [дід] *угору кігтистий палець і обвів усіх напівбожевільними очима* (Тют., Вир, 1964, 259).

НАПІВБО́СИЙ, а, е. У поганому, подертому, сильно зношеному взутті. *Дивно було чути сміх оцих напівбосих, погорблених холодом людей, що, пригортаючи до тіла гвинтівки, приклацуючи зубами, шукають один біля одного затишку...* (Гончар, II, 1959, 425).

НАПІВВІДКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Трохи, не зовсім, наполовину відкритий. *Крізь щілини й верхнє напіввідкрите віконце ранкове сіре світло пробивалося до вагона* (Досв., Вибр., 1959, 179); *Суліман з-під напіввідкритих повік спокійно стежить за процесом, що відбувається в Катерині* (Вільде, Сестри.., 1958, 160).

2. Не зовсім, наполовину покритий (про голову). *Не впізнати сьогодні й Наталку: красується.. у квітчастім платку — голова напіввідкрита — лускає насіння* (Гончар, II, 1959, 40).

НАПІВВІДТУ́ЛЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім, наполовину відтулений. *Її світле хвилясте волосся лежало на широких міцних плечах, а невеликі повні губи були напіввідтулені* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 13).

НАПІВВІДЧИ́НЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім, наполовину відчинений. *Через напіввідчинені двері з другої кімнати ледь доносився тихий голос слабої матері* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 13); *Перед ними мелькали незнайомі обличчя, що виглядали з напіввідчинених вікон* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 60).

НАПІВВІЙСЬКО́ВИЙ, а, е. Який не має всіх ознак військового. *Постать зодягнена була в напіввійськовий мундир із офіцерськими еполетами та шпагою при боці* (Фр., VI, 1951, 172); *Тонкий, як смичок, він ходив у напіввійськовій формі* (Чорн., Пісні.., 1958, 74); *Швидко він повернувся, бадьоро козирнув і попросив напіввійськового відвідувача зайти позачергово* (Дмит., Розлука, 1957, 292); // у знач. ім. **напіввійсько́ві**, вих, *мн.* Ті, що не є повністю військовими. *На тротуарах впадало в очі — серед вирядженої публіки безліч офіцерні, просто військових, напіввійськових* (Головко, II, 1957, 430).

НАПІВГНИЛИ́Й, а́, е́. Не повністю гнилий; який майже згнив. *Пообідали. Бридке щось, бридке їли: з напівгнилою картопелькою* (Тесл., З книги життя, 1949, 95).

НАПІВГО́ЛИЙ, а, е. Майже без одежі; не повністю прикритий одежею. *Тільки-но ви до хати, як напівгола дітвора шарахнулась на піч, і з-за комина на вас визирають злякані бліді обличчя дітей* (Кос., Новели, 1962, 23); *На нарах, просто на брудних матрацах, лежали й сиділи солдати — хто в самій сорочці, хто в розхристаному мундирі, а хто й напівголий* (Тулуб, В степу.., 1964, 103); * Образно. *Небо тремтіло зірками, вже дихало по-зимньому. Від того дихання, здавалось, замерзала напівгола осика* (Логв., Літа.., 1960, 68).

НАПІВГОЛО́ДНИЙ, а, е. Майже голодний; який лише частково задовольнив потребу в їжі. *Діти ходили обірвані й напівголодні* (Донч., II, 1956, 107); *Напівголодна дивізія все ж таки рухалася до свого місця призначення* (Тют., Вир, 1964, 485).

НАПІВГО́ЛОСА, *присл.* Те саме, що **напівго́лосно.** *Починає* [Леся] *співати напівголоса улюблену пісню* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 187); *Він.. повів Ївгу до літака. Щось напівголоса сказав льотчику* (Рибак, Зброя.., 1943, 43).

НАПІВГО́ЛОСНО, *присл.* Не голосно, не на повен голос; притишено. — *Прощай, Трохимчику, моє дитяточко! — гукала напівголосно Горпина* (Л. Янов., I, 1959, 50); *Намагаючись не привертати на себе уваги, козаки розмовляли напівголосно* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 100).

НАПІВГРА́МОТНИЙ, а, е. Не зовсім грамотний; малограмотний. *Напівграмотна людина;* // Відсталий у культурному відношенні; малоосвічений, малокультурний. — *Страшна небезпека для надбань техніки літературної форми, небезпека для культурних здобутків від напівграмотних варварів* (Еллан, II, 1958, 160).

НАПІВДЕРЖА́ВА, и, *ж.* Форма організації суспільства, що наближається до державної, але не має усіх ознак, властивих державі. *Буржуазна держава не «відмирає», за Енгельсом, а «знищується» пролетаріатом в революції. Відмирає після цієї революції пролетарська держава або напівдержава* (Ленін, 25, 1951, 358); *Древньоруська держава роздробилася на ряд великих самостійних феодальних земель-напівдержав* (Іст. УРСР, I, 1953, 89).

НАПІВДИ́КИЙ, а, е. 1. Не зовсім дикий; з ознаками дикості. *За вікнами обкому воркували напівдикі голуби* (Логв., Літа.., 1960, 154); *Напівдикі степові коні не одразу скорялися людині* (Тулуб, В степу.., 1964, 319).

2. *перен.* Недостатньо культурний, цивілізований; відсталий. *Ремо відчував свою безсилість у цім середовищі напівдикого суспільства, де.. ніхто не вміє одрізнити місяця від сонця* (Досв., Гюлле, 1961, 102).

НАПІВДИКУ́Н, а́, *ч.* Людина, що своїм розвитком і способом життя наближається до первісної людини, дикуна.

НАПІВДИТЯ́ЧИЙ, а, е. Майже дитячий, такий, як у дитини. *Вона не гордувала увіходити у всі ще напівдитячі інтереси Юзині* (Л. Укр., III, 1952, 647); *Вона білява, середнього зросту, з цікавими і ясними очима, з напівдитячою радісною усмішкою* (Стельмах, II, 1962, 410).

НАПІВДОСТИ́ГЛИЙ, а, е. Не зовсім достиглий; напівстиглий. *Капають від часу до часу напівдостиглі жолуді з дубів* (Фр., VI, 1951, 149).

НАПІВДРІМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* Бути в стані напівдрімоти. *Моя мати спала спокійно, пані Міллер сиділа напівдрімаючи непорушно в фотелі коло неї* (Коб., III, 1956, 207); *Янек напівдрімав, напівмріяв про своє майбутнє* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

НАПІВДРІМÓТА, и, *ж.* Стан, близький до дрімоти. *Він увесь дрижить, голова палає від жару. Якась напівдрімота охоплює його* (Коз., Гарячі руки, 1960, 167); *Бондар лежав у напівдрімоті* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 122).

НАПІВЖАРТІВЛИ́ВИЙ, а, е. Не зовсім серйозний, з відтінком жарту. — *Бідна хата й не знає, яку велику честь роблять їй,— сказав син тоном напівжартівливим* (Н.-Лев., I, 1956, 543);— *Ви, здається, хочете втекти? — промовив невідомий спокійно, навіть з напівжартівливими нотками в голосі* (Донч., II, 1956, 96).

НАПІВЖАРТІВЛИ́ВО. Присл. до **напівжартівли́вий.** *Скиба повернув голову до Левченка, примружив око і теж напівжартівливо подивився на того* (Головко, I, 1957, 335); — *Ой Романе, Романе, що з тебе буде, як ти виростеш? — напівжартівливо говорить вчитель* (Стельмах, I, 1962, 252).

НАПІВЖАРТЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **напівжартівли́вий.**

НАПІВЖАРТЛИ́ВО, *рідко.* Присл. до **напівжартли́вий.** *Джема шепче щось напівжартливо до Саніна* (Рильський, I, 1960, 152).

НАПІВЖА́РТОМ, *присл.* Те саме, що **напівжартомá.** *Стоїть отаман та напівжартом наказує чумакам зібрати побитих розбійників та скласти на вози* (Коцюб., I, 1955, 185).

НАПІВЖАРТОМÁ, *присл.* Не зовсім серйозно, з відтінком жарту. *За столом утворились гуртки й напівжартома, напівсерйозно виривали пляшки з рук* (Вільде, Сестри.., 1958, 193);— *Тепер за діло, Володимире Михайловичу,— напівжартома звелів собі хлопець* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 17).

НАПІВЖИВИ́Й, á, é. 1. Близький до смерті, з ледь помітними ознаками життя. *Експедиція не загинула. Напівживих людей відшукав у сипучих пісках літак* (Донч., III, 1956, 205); *За колючим дротом серед багнюки і нечистот лежать виснажені напівживі люди* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 149).

2. *перен.* Який утратив сили, дуже ослаб від яких-небудь переживань, випробувань і т. ін. *Олена, яка чекала Ольгу напівжива, побачивши її «цілою», зайшлась нервовим риданням* (Вільде, Сестри.., 1958, 477).

НАПІВЗАБУ́ТИЙ, а, е. Майже, наполовину забутий. *Очі в Маланки стали налякані, круглі. Щось промайнуло на мить перед ними, давнє, напівзабуте* (Коцюб., II, 1955, 38); *Оживають, наче справді воскресають з мертвих, давно напівзабуті таткові слова* (Вільде, Сестри.., 1958, 293); // *у знач. ім.* **напівзабу́те**, того, *с.* Те, про що майже забули. *Цвітуть бузки, садок біліє І тихо ронить пелюстки, Напівзабуте знову мріє, Як помах милої руки* (Рильський, I, 1960, 128).

НАПІВЗАБУТТЯ́, я́, *с.* Стан, близький до забуття. *Іноді він* [хлопчик] *легенько ворушив пальцями, але більше був у напівзабутті* (Коп., Земля.., 1957, 96); *З напівзабуття її вивели стривожені голоси пасажирів* (Збан., Між.. людьми, 1955, 56).

НАПІВЗАКРИ́ТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім закритий; наполовину закритий. *Я бачу скляний уже погляд напівзакритих очей* (Коцюб., I, 1955, 418); *Свиней..* [треба] *розмістити в добре утеплених таборах або краще побудувати свинарники-відгодівельники напівзакритого типу* (Соц. твар., 1, 1956, 15).

НАПІВЗАПЛЮ́ЩЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім заплющений (про очі). *На веранді лежить Кость. Очі напівзаплющені* (Вас., III, 1960, 313); *Із води, випереджаючи ятір, з'явилося спокійне, з напівзаплющеними очима обличчя Тимофія* (Стельмах, II, 1962, 206).

НАПІВЗАПЛЮ́ЩИТИ *див.* **напівзаплю́щувати.**

НАПІВЗАПЛЮ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПІВЗАПЛЮ́ЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Не зовсім заплющувати (очі). *Проголошуючи з кафедри пишні й громіздкі гекзаметри, .. очі напівзаплющував* [Парфеній Іванович] (Полт., Повість.., 1960, 203); *Мовчки сиділа* [Ганна], *не доторкуючись до їжі, підперши голову долонею, напівзаплющивши очі* (Шовк., Інженери, 1956, 13).

НАПІВЗАСИ́ПАНИЙ, а, е. Трохи, не повністю засипаний; наполовину засипаний. *Низенькі, напівзасипані снігом хатки стояли віддалік одна від одної* (М. Ол., Леся, 1960, 49).

НАПІВЗАСО́ХЛИЙ, а, е. Трохи, не повністю засохлий; засохлий у значній мірі. *Зліва на напівзасохлій березі без угаву скреготала.. жовта пишна птиця* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 170).

НАПІВЗАТЕ́МНЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім затемнений. *Федя виходить на сцену. Море людей в напівзатемненій залі* (Ткач, Жди.., 1959, 56).

НАПІВЗАТО́ПЛЕНИЙ, а, е. Не зовсім, не повністю затоплений; наполовину затоплений. *Військова шлюпка знайшла серед бухти напівзатоплений каюк* (Трубл.-Шхуна.., 1940, 110); *Він устиг побувати в кількох напівзатоплених приміщеннях і каютах катера* (Ле, Клен. лист, 1960, 222).

НАПІВЗАТУ́ЛЕНИЙ, а, е. Не зовсім, не повністю затулений; наполовину затулений. *Олена не могла добре бачити його обличчя, бо єдине віконце було напівзатулене* (Вільде, Сестри.., 1958, 10).

НАПІВЗГНИ́ЛИЙ, НАПІВЗОГНИ́ЛИЙ, а, е. Який наполовину або майже зогнив. *В лісі веретільниця знаходить собі сховище під опалим листям, під корою напівзгнилих корчів* (Визначник земноводних.., 1955, 96); *Омелько перший схопив цебро і кинувся до невеличкого затону між камінням, де було повно напівзогнилих коричневих водоростей* (Донч., IV, 1957, 274).

НАПІВЗЕМЛЯ́НКА, и, *ж.* Будівля, нижня частина якої заглиблена в землю, а верхня міститься над землею. *Аж коли добре почало смеркати, Захар прибув до крайніх хат-напівземлянок якогось населеного пункту* (Ле, Право.., 1957, 251); *Спершу людина використовувала для житла природні печери, потім навчилася влаштовувати криті ями, землянки та напівземлянки* (Знання.., 9, 1966, 30).

НАПІВЗІГНУ́ТИЙ, а, е. Трохи, наполовину зігнутий. *Щось привабливе й красиве було в напівзігнутій дужій постаті косаря* (Стельмах, I, 1962, 520); *Розведені і напівзігнуті ноги* [Геннадія] *з напнутим сухожиллям витончилися* (Вол., Місячне срібло, 1961, 8).

НАПІВЗОГНИ́ЛИЙ *див.* **напівзгни́лий.**

НАПІВЗОТЛІ́ЛИЙ, а, е. Який наполовину або майже зотлів. *Купки босих дітей порпались в теплій землі, знаходячи всякі уламки та дрібні речі, напівзотлілі* (Коцюб., II, 1955, 93); *Марко розгорнув руками ямку, витяг із неї вогку, напівзотлілу торбу* (Мик., II, 1957, 541).

НАПІВЗРУЙНО́ВАНИЙ, а, е. Трохи, наполовину зруйнований. *Хата була стара, напівзруйнована* (Вас., IV, 1960, 10); *Збиралися* [діти] *у дворі старого замка, що бовванів над містом своїми напівзруйнованими мурами* (М. Ол., Леся, 1960, 35).

НАПІВІМЛÁ, и́, *ж.* Негуста імла. *Підбившись трохи, місяць ясніє, світло його лягає на протилежний схил яру, минаючи дно в прозорій напівімлі* (Ю. Янов., I, 1958, 596).

НАПІВКОЛОНІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **напівколо́нія.** *Все більше розгорається полум'я національно-*

визвольної боротьби народів колоніальних і напівколоніальних країн (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 6).

НАПІВКОЛО́НІЯ, ї, *ж.* Формально незалежна, самостійна країна, що фактично перебуває в економічній і політичній залежності від імперіалістичних держав. *Не тільки імовірні, але неминучі в епоху імперіалізму національні війни з боку колоній та напівколоній* (Ленін, 30, 1972, 6).

НАПІВКОЧІВНИ́К, а́, *ч.* Людина, що веде частково кочовий, а частково осілий спосіб життя. *Позаду степ і напівкочівники-казахи, позаду баї, що де-не-де ще лишилися, хоч з підрізаними крилами, в аулах, а попереду країна металу, країна машин, та країна, де вперше на землі будують пролетарі соціалізм* (Донч., I, 1956, 157).

НАПІВКОЧОВИ́Й, а́, е́. Перехідний між кочовим і осілим. *Лівобережні племена кочових або напівкочових скотарів рушили на Правобережжя, перетворюючи ниви в пасовища* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 84); // Власт., характерний для напівкочівників. *Хозари належали до тюркських племен. Вони вели напівкочове, напівземлеробське життя* (Іст. УРСР, I, 1953, 42).

НАПІВКРІПОСНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **напівкріпосни́цький**. *Буржуазія, через своє економічне становище у відсталій і напівкріпосній країні, не може не прагнути до свободи* (Ленін, 23, 1972, 76).

НАПІВКРІПОСНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Для якого характерні ознаки кріпосництва. *В Росії аграрна криза посилювалась внаслідок.. кабальної, напівкріпосницької експлуатації селян* (Іст. УРСР, I, 1953, 495); *Галичина була сільськогосподарською країною, в якій переважало напівкріпосницьке поміщицьке землеволодіння* (Нова іст., 1957, 79).

НАПІВКРО́ВНИЙ, а, е. Який походить від схрещування тварини чистокровної породи з твариною простої породи; змішаний, не чистокровний. *За 1961—1962 роки вирощено 20 помісних напівкровних корів* (Хлібороб Укр., 9, 1963, 17).

НАПІВКРУ́ГЛИЙ, а, е. Який має форму половини круга. *Зразу повернули всі три мужі ліворуч, де у напівкруглому виступі здіймалася церква* (Оп., Іду.., 1958, 231); *У деяких місцях на Україні вареники роблять напівкруглої форми* (Укр. страви, 1957, 246).

НАПІВКУСТА́РНИЙ, а, е. Наполовину, не зовсім кустарний. *Далеко вперед пішла промисловість Грузії. До революції майже всі її підприємства були дрібними, напівкустарними* (Ком. Укр., 11, 1965, 57); *В 1900 році при Кронштадтському порту були організовані напівкустарні радіоремонтні майстерні* (Наука.., 3, 1959, 17).

НАПІВЛЕГА́ЛЬНИЙ, а, е. Частково, не зовсім легальний. *Більше половини комуністичних партій капіталістичних країн існує на нелегальних або напівлегальних умовах* (Ком. Укр., 5, 1960, 33); *У вересні 1934 р. на Західній Україні почала виходити напівлегальна газета «Наш голос», яку видавало комуністичне підпілля* (Рад. літ-во, 2, 1963, 123).

НАПІВЛЕГА́ЛЬНО. Присл. до **напівлега́льний.** *Більшовики на нараді, що відбулась напівлегально в будинку профспілок, домовлялися,— що далі робити* (Головко, II, 1957, 432).

НАПІВЛЕЖА́ТИ, жу́, жи́ш, *недок.* Лежати, трохи підвівши верхню частину тулуба. *На канапі з пов’язкою на голові напівлежить пані Люба* (Вас., III, 1960, 193); *Галат, поранений у щоку, напівлежав на тачанці* (Ю. Янов., I, 1958, 167).

НАПІВЛЕЖА́ЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **напівлежа́ти.** *Напівлежачого дукача Мар’ян без жалю і злоби, як непотріб, одсунув ногою від порога і вийшов з хатини* (Стельмах, I, 1962, 180).

НАПІВМЕ́РТВИЙ, а, е. 1. Близький до смерті. *Той чоловік був уже напівмертвий, і його можна було брати, але Джмелик вистрелив ще раз* (Тют., Вир, 1964, 537); *Палала хата, мачуха скривавлена лежала.. напівмертва* (Іщук, Вербівчани, 1961, 277); // Який не виявляє майже ніяких ознак життя. *У чорної матушки смертельно бліде обличчя й напівмертві уста* (Коцюб., I, 1955, 328).

2. *перен.* Який ослаб, утратив силу, енергію від яких-небудь переживань, перевтоми і т. ін. *Як і завжди, напівмертві від утоми, вимучені, заснули ми того вечора рано* (Коз., Гарячі руки, 1960, 44); *До того гра дійшла, що лисиця напівмертва впала й ноги простягла* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 196).

3. *перен.* Дуже міцний, непробудний (про сон). *Мій хорий спить важким, напівмертвим сном* (Фр., IV, 1950, 359).

НАПІВМЕХАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Наполовину, не повністю механізований. *Можливий.. напівмеханізований спосіб збирання* [кукурудзи] — *ручне виламування качанів і скошування стебел силосними комбайнами* (Колг. Укр., 7, 1957, 20).

НАПІВМО́РОК, у, *ч.* Дуже погане освітлення, крізь яке майже нічого не видно. *В напівмороці за дверима вона помітила метушливу постать Голосарського* (Руд., Остання шабля, 1959, 64).

НАПІВМ’ЯКИ́Й, а́, е́. 1. Трохи, не зовсім м’який. *Напівм’які крісла в залі розміщено так, що звідусіль добре видно екран* (Веч. Київ, 29.XII 1966, 1).

2. *лінгв.* Середній між м’яким і твердим (про вимову приголосних звуків). *Можлива в певних випадках і нем’яка або напівм’яка лише вимова* ***ді, ті, ні, лі, зі, сі*** (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 181).

НАПІВНЕПРИТО́МНИЙ, а, е. Майже непритомний; який майже втратив свідомість; напівпритомний. *Вона довго не могла прийти до себе, оперлася руками об стіну і зсунулася напівнепритомна на землю* (Кобр., Вибр., 1954, 210); *Він напівнепритомний лежав у кутку якогось льоху* (Турч., Зорі.., 1950, 249).

НАПІВНЕПРИТО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **напівнеприто́мний.**

НАПІВНЕПРИТО́МНО. Присл. до **напівнеприто́мний.** *Дівчина сиділа і напівнепритомно вдивлювалася в нього своїми великими, чорними очима* (Фр., VI, 1951, 163).

НАПІВОБЕРНУ́ТИСЯ *див.* **напівоберта́тися.**

НАПІВОБЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПІВОБЕРНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* Наполовину обертатися до кого-, чого-небудь.— *А він здорово б’ється! — сказав Бульба, напівобертаючись до жінки і оправляючись після ударів* (Довж., I, 1958, 218); *Ніяково повела* [дівчина] *очима, напівобернулася і непомітним рухом вихопила з пазухи щойно покладене зілля* (Стельмах, II, 1962, 223); *Василенко напівобернувся до своїх супутників, певно, щось їм сказав* (Збан., Сеспель, 1961, 394).

НАПІВОБЛІ́ЗЛИЙ, а, е. Трохи або значною мірою облізлий. *Мефодій тут же скинув свою напівоблізлу баранячу шапку* (Гончар, II, 1959, 55); *Зняла* [невістка] *з жердки і розстелила напівоблізлого кожуха, поклала подушку* (М. Ол., Леся, 1960, 52).

НАПІВОДЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Частково, не зовсім одягнений; напівроздягнений. *Там стояв напіводягнений чоловік її і жмурив посліпуваті очі* (Коцюб., II, 1955, 165); *Двоє малих напіводягнених хлопців дивилися на мене недовірливо* (Ірчан, II, 1958, 20).

НАПІВОСВІ́ТЛЕНИЙ, а, е. Недостатньо, не повністю освітлений. *На часок стало тихо в напівосвітленій хаті* (Коб., III, 1956, 496); *Не кваплячись, йшов імператор* *анфіладами напівосвітлених кімнат і думав про своє* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 196).

НАПІВОФІЦІ́ЙНИЙ, а, е. Не зовсім офіційний; офіційний до деякої міри. *Минуло ще півтора року, і знову Микола I не дав дозволу на малювання. Але напівофіційний дозвіл від місцевого начальства Шевченко одержав* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 267).

НАПІВОФІЦІ́ЙНО. Присл. до **напівофіці́йний.**

НАПІВПА́Р, у, *ч.* Поле, виоране під озимі або ярові зразу ж після збирання попередньої культури. *Перший обробіток напівпару починається при появі сходів бур'янів* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 7).

НАПІВПАРОВИ́Й, а, е. Стос. до напівпару. *Напівпаровий обробіток грунту.. сприяє нагромадженню вологи в грунті, підвищенню його родючості, знищенню бур'янів* (Колг. Укр., 2, 1962, 9).

НАПІВПАТРІАРХА́ЛЬНИЙ, а, е. Перехідний між первіснообщинним і феодальним ладом. *Напівпатріархальний період.*

НАПІВПЕРЕМО́ГА, и, *ж.* Неостаточна, часткова перемога. *Великі перемоги пролетаріату виявились напівперемогами, тому що царська влада не була повалена* (Ленін, 16, 1949, 260).

НАПІВПЕРЕПРІ́ЛИЙ, а, е. Трохи або значною мірою перепрілий. *Велике значення має внесення* [під час садіння суниць].. *органічних добрив — перепрілого або напівперепрілого гною* (Сад. і ягідн., 1956, 245); *Напівперепрілий гній слід вносити під кукурудзу* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 4).

НАПІВПИСЬМЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **напівгра́мотний.** *Почали* [репетицію] *з напівписьменними й неписьменними, що вчили роль прямо з чужого голосу* (Вас., Незібр. тв., 1941, 175).

НАПІВПІДВА́ЛЬНИЙ, а, е. У якому лише частина розміщена нижче рівня землі; наполовину підвальний. *Раніше Грінчак жив на Ровені у напівпідвальній кімнаті, що в ній ніколи не висихали стіни* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 156); *У напівпідвальне приміщення вповзли сутінки, поступово переходячи в морок* (Дмит., Розлука, 1957, 267).

НАПІВПОРО́ЖНІЙ, я, є. Наполовину зайнятий, заповнений ким-, чим-небудь; у якому наявна незначна кількість кого-, чого-небудь. *Сиділи куми біля столу.. Коло їх стояла четверть монопольки вже напівпорожня* (Григ., Вибр., 1959, 375); *Провора тихо оглядав напівпорожній цех* (Донч., III, 1956, 444).

НАПІВПО́ШЕПКИ, *присл.* Неголосно, майже пошепки. *Слухаючи майора, хлопці.. дають напівпошепки колективну клятву, що житимуть правильно* (Гончар, Тронка, 1963, 144); *Низенький, мовчазний чоловічок, який ступав завжди скрадливою ходою і розмовляв напівпошепки, справлявся в друкарні за всіх* (Коз., Блискавка, 1962, 44).

НАПІВПРИКРИ́ТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім прикритий. *Минаючи купи битої цегли, білі плями вапна, напівприкриті молодими бур'янами, .. Андрій згадував колишнє* (Коцюб., II, 1955, 7); *Модний осінній капелюшок, напівприкритий чорним вуалем, невиразно прикрашував і без того вродливу головку* (Хотк., I, 1966, 36).

НАПІВПРИТО́МНИЙ, а, е. Майже без свідомості; напівнепритомний. *Сонна, напівпритомна, Маланка розкладає в печі вогонь і приставляє окріп, щоб зготувати Андрієві вечерю* (Коцюб., II, 1955, 27); *Везли* [Килигея] *в командирській тачанці напівпритомного* (Гончар, II, 1959, 85); // Який виражає такий стан. *Мотря, вагаючись хвильку, пише з напівпритомними очима одне лаконічне речення* (Вільде, Винен.., 1959, 36).

НАПІВПРИТО́МНО. Присл. до **напівприто́мний.** *Стояла* [Марія].. *і дивилась напівпритомно...* (Тудор, Народження, 1941, 12).

НАПІВПРИЧИ́НЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім причинений. *Пішов* [парубок] *до стайні з напівпричиненим.. віконечком* (Стельмах, I, 1962, 69); *Валерій та Нюрка спустились до базару, тихцем підійшли до напівпричинених дверей морозівської крамниці* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 59).

НАПІВПРИЧІ́П, че́па, *ч.* Причіп на двох колесах, що передньою частиною прикріплюють до трактора, автомашини і т. ін. *Вантажопідйомність напівпричепа — дев'ять тонн. Він пристосований для перевезення сипких матеріалів* (Рад. Укр., 23.I 1965, 1).

НАПІВПРОВІДНИ́К, а́, *ч.*, *фіз.* Речовина, що здатністю проводити електрику при звичайних температурах займає проміжне місце між металами та ізоляторами. *Напівпровідники з кожним роком набувають все більшого значення в сучасній фізиці і техніці* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 134).

НАПІВПРОВІДНИКО́ВИЙ, а, е, *фіз.* Прикм. до **напівпровідни́к.** *Серед органічних сполук є речовини, що мають напівпровідникові властивості* (Знання.., 7, 1965, 1); // Який грунтується на застосуванні напівпровідників. *Напівпровідникові прилади, які дедалі ширше застосовуються в народному господарстві, відкривають блискучі перспективи дальшого технічного прогресу* (Наука.., 12, 1956, 34).

НАПІВПРОЗО́РИЙ, а, е. Не зовсім або майже прозорий. *Напівпрозорий блакитнуватий туман стелеться над містом* (Фр., VI, 1951, 151); *Напівпрозора сніжинка задрижала на верхній вії і одразу ж розтанула* (Руд., Остання шабля, 1959, 53).

НАПІВПРОЗО́РІСТЬ, рості, *ж.* Властивість за знач. **напівпрозо́рий.** *Онікс, завдяки своїм зеленувато-жовтим тонам, красивим розцвіткам і напівпрозорості, користується широкою славою* (Рад. Укр., 14.VII 1967, 4).

НАПІВПРОЛЕТА́Р, я́, *ч.* У капіталістичному суспільстві — той, хто працює у власному господарстві і частину року по найму на капіталістичному підприємстві. *Ми ніколи не сумнівалися в тому, що тільки союз робітників і бідніших селян, напівпролетарів.. може охопити в Росії більшість населення і забезпечити міцну підтримку владі* (Ленін, 26, 1951, 408); *Напівпролетарі за злиденну плату від темна до темна орали, сіяли, збирали хліба, працювали в кузні і на інших роботах у маєтку* (Колг. Укр., 1, 1958, 4).

НАПІВПРОЛЕТАРІА́Т, у, *ч.* У капіталістичному суспільстві — близький до пролетаріату клас найманих робітників, що майже позбавлений власності й засобів виробництва.— *Велика частина нашої сільської людності — це цілковитий пролетаріат, а друга частина — напівпролетаріат* (Кол., Терен.., 1959, 326).

НАПІВПРОЛЕТА́РСЬКИЙ, а, е. Який складається з напівпролетарів. *Із захоплених запасів було виділено зерно напівпролетарському населенню* (Гончар, II, 1959, 54).

НАПІВПРОЧИ́НЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім прочинений. *Клацнула клямка, і в голубому просвіті, між напівпрочиненою хвірткою і тесаним стовпом, застигла, вся в червоному, здивована Марта* (Стельмах, II, 1962, 367).

НАПІВПУСТЕ́ЛЯ, і, *ж.* Географічна зона, природні умови якої є перехідними від суміжної зони степу до пустелі. *В дикому степу, в сухій напівпустелі, де недавно ще блукали кочівники-казахи, виросте незабаром робітниче місто* (Донч., I, 1956, 162).

НАПІВПУСТЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **напівпусте́ля.** *Напівпустельні ящірки.*

НАПІВПУСТИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **напівпусти́ня.** *Напівпустинні райони та солончаки, поширені на пів-*

дні, збільшують різноманітність екологічних умов (Розв. науки в УРСР.., 1957, 371).

НАПІВПУСТИ́НЯ, і, *ж.* Те саме, що **напівпусте́ля.** *У напівпустині немає суцільного рослинного покриву і між рослинами скрізь видно голу землю* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 42).

НАПІВП'Я́НИЙ, а, е. Трохи, не зовсім п'яний. *Це був вгодований справник, ..завжди чи то напівп'яний, чи напівтверезий* (Довж., I, 1958, 422).

НАПІВРІДКИ́Й, á, é. Середній між рідким і твердим, не зовсім рідкий. *Для нормального ходу біохімічних реакцій потрібне рідке або напіврідке середовище* (Наука.., 10, 1956, 18).

НАПІВРОЗБИ́ТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім розбитий. *Горіло світло — блимала з напіврозбитим склом, заклеєним газетою, трьохлінійна лампа* (Хижняк, Тамара, 1959, 79); *Край тротуару лишився напіврозбитий ящик* (Жур., Звич. турботи, 1960, 82).

НАПІВРОЗВА́ЛЕНИЙ, а, е. Майже або наполовину розвалений. *Серце забилося.., коли побачив здалека свою напіврозвалену хату* (Фр., I, 1955, 365); *Колишуться грона бузкового цвіту на тлі задимленої, напіврозваленої стіни* (Вол., Сади.., 1950, 4).

НАПІВРОЗДЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Частково, не зовсім роздягнений; напіводягнений. *Напівроздягнена Зоня сіла коло Юзі на постіль* (Л. Укр., III, 1952, 659); *З Таниної кімнати вибігає Любуша. Вона напівроздягнена, з накинутою на плечі великою хусткою* (Коч., II, 1956, 36).

НАПІВРОЗДЯ́ГНУТИЙ, а, е. Те саме, що **напіврозaltдя́гнений.** *Тільки торкнулася Устина сінешніх дверей, як з хати вискочила напівроздягнута Люба* (Стельмах, I, 1962, 360).

НАПІВРОЗІ́БРАНИЙ, а, е. Не повністю, не до кінця розібраний. *Ось невеличкий гайок, .. хатинка з підсліпуватим віконцем, напіврозібраний парканець* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 120); *На ремонтній площадці стояли ряди напіврозібраних комбайнів* (Рад. Укр., 14.VII 1962, 3).

НАПІВРОЗКВІ́ТЛИЙ, а, е. Частково, не повністю розквітлий. *Стояли* [на столику] *два прибори і навіть у невеличкім вазоні бузок з напіврозквітлими квітами* (Крот., Сини.., 1948, 54).

НАПІВРОЗКРИ́ТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім, наполовину розкритий. *Нас повели полем до довгої, напіврозкритої будови — корівника чи свинарника* (Збан., Єдина, 1959, 345); *Люба сиділа, бліда, напіврозкриті уста жалісно кривились* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 49).

НАПІВРОЗПЛЮ́ЩЕНИЙ, а, е. Трохи, не зовсім розплющений (про очі). *Наче прикувала партизанка мене нерухомим поглядом напіврозплющеного ока* (Сміл., Сашко, 1957, 139).

НАПІВСВІДО́МИЙ, а, е. 1. Який майже втратив свідомість. *Повели* [Василька] *на другий тюремний двір, потім напівсвідомого виштовхнули в якийсь вузенький коритар* (Турч., Зорі.., 1950, 286).

2. Не зовсім, не повністю усвідомлений. *Якісь думки снуються в голові, Напівжурливі і напівсвідомі...* (Рильський, II, 1956, 98).

НАПІВСВІДО́МО. Присл. до **напівсвідо́мий.** *Всі пани перелякані на смерть, напівсвідомо підходять до канапи і безвладно сідають рядом* (Ірчан, I, 1958, 66).

НАПІВСЕРЙО́ЗНИЙ, а, е. Не зовсім серйозний. *Напівсерйозна розмова.*

НАПІВСЕРЙО́ЗНО. Присл. до **напівсерйо́зний.** *Увечері, проводжаючи, спитав* [Тарас] *напівжартівливо, напівсерйозно..: — Тодосю, підеш за мене, коли сватів зашлю?* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 355).

НАПІВСИ́ВИЙ, а, е. Майже сивий, із значною сивиною. *Напівсиве волосся.*

НАПІВСИДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *недок.* Сидіти, трохи відхиливши назад верхню частину тулуба. *Він напівсидів, напівлежав на своїй постелі* (Мак., Вибр., 1956, 548); *Командуючого поклали на сани, обмостили ногу і.. влаштували так, що він міг напівсидіти* (Тют., Вир, 1964, 502).

НАПІВСИРОТА́, и́, *ч. і ж.* Той, у кого немає батька або матері. *Напівсирота, замкнутий і мовчазний, юнак, якому судилося замолоду зазнати того лиха скільки, пройнявся до Бачури синовньою* [синівською] *любов'ю* (Чаб., Тече вода.., 1961, 178).

НАПІВСЛІПИ́Й, á, é. Який дуже погано бачить, майже сліпий. *Напівсліпа людина.*

НАПІВСО́Н, сну́, *ч.* Стан, близький до сну. *Арматій, прокидаючись від напівсну, підтягнув обвислу нижню губу і перелякано зашамкав до Якова* (Стельмах, I, 1962, 333); *Довго сиділа, схиливши голову, Ольга Дмитрівна. Була немов у якомусь важкому напівсні, з якого важко вирватись* (Збан., Між.. людьми, 1955, 93).

НАПІВСО́ННИЙ, а, е. 1. Який ще не зовсім проснувся; охоплений напівсном. *Хлопці зірвалися з постелі і, напівсонні, взяли кибель за залізні вуха й винесли його на коридор* (Фр., VI, 1951, 197); *Ще напівсонний схоплюється Кость з ліжка й продирає очі* (Донч., I, 1956, 49); // Який виражає такий стан.— *Ой боже мій! Що там таке? — говорив він якимсь задавленим, напівсонним голосом* (Н.-Лев., IV, 1956, 111);— *Води б оце холодненької,— забажав Денис, націлившись напівсонними очима на пусту пляшку* (Тют., Вир, 1964, 244).

2. *перен.* Млявий, бездіяльний, байдужий до всього; // Тихий, безлюдний. *Автобус рушає напівсонними вулицями* (Літ. Укр., 2.VI 1967, 4).

НАПІВСПА́ЛЕНИЙ, а, е. Значною мірою, наполовину спалений. *Хата була напівспалена й ще не відбудована* (Ю. Янов., Мир, 1956, 45); *Анатолій Галактіонович одірвав од коробки з-під цигарок кришку, взяв напівспаленого сірничка* (Вишня, II, 1956, 362).

НАПІВСПІ́ЛИЙ, а, е. Те саме, що **напівдости́глий.**

НАПІВСТЕ́РТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім стертий або майже стертий. *На дошці ще лишився напівстертий дитячий малюнок крейдою: кумедний чоловічок біля кривобокої хатки...* (Донч., IV, 1957, 315).

НАПІВСТИ́ГЛИЙ, а, е. Те саме, що **напівдости́глий.** *Перед настанням приморозків треба зібрати з рослин всі зелені і напівстиглі плоди* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 179).

НАПІВСУХИ́Й, á, é. Не зовсім сухий або майже сухий. *Я притулився з одного боку біля стовбура напівсухої черешні* (Збан., Мор. чайка, 1959, 59); // З невеликою кількістю дощів, опадів. *Напівсухий клімат дає можливість існувати найбільш посухостійким рослинам* (Курс заг. геол., 1947, 83).

△ **Напівсухе́ вино́** — вино, яке містить до 3—4% цукру. *Більшість плодових і ягідних вин значно кращі на смак, коли їх роблять напівсухими або, ще ліпше, солодкими* (Колг. Укр., 7, 1956, 41).

НАПІВТВЕРДИ́Й, á, é. Середній між твердим і м'яким. *Сичужні сири за технологією приготування і консистенцією м'якуша бувають тверді, напівтверді і м'які* (Укр. страви, 1957, 72).

НАПІВТЕ́МНИЙ, а, е. Погано, недостатньо освітлений. *Вутанька з тривогою оглянулась у сутінь напівтемного, переповненого людьми приміщення* (Гончар, II, 1959, 177); *Застебнувши комір шинелі, я мандрую напівтемними провулочками* (Кол., На фронті.., 1959, 21).

НАПІВТЕ́МНО, *присудк. сл.* Погано, недостатньо освітлено. *В його вузенькій, голій кімнатці.. було вже* *напівтемно* (Фр., II, 1950, 272); *В спальні було напівтемно: не горіла лампа* (Головко, II, 1957, 584).

НАПІВТЕ́МРЯВА, и, *ж.* Погане, недостатнє освітлення; неповна темрява. *Призвичаївшись до напівтемряви, що затопляла кузню, Тимко розглядів ще одну людину* (Тют., Вир, 1964, 36); *В напівтемряві нахмурене обличчя воїна здавалось незвичайно білим* (Стельмах, II, 1962, 201).

НАПІВТОНКИ́Й, а́, е́. Середній між тонким і товстим, грубим. — *А оця* [вовна] — *напівтонка. Раніше у нас тільки грубошерстих овець розводили* (Багмут, Опов., 1959, 101).

НАПІВТРУ́П, а, *ч.* Слаба, виснажена, знесилена хворобами людина, схожа на труп. — *Але нащо в такому разі вам сотня напівтрупів? — Е, ні. Напівтрупів я не беру! У мене правило: або цілковиті трупи, або зовсім здорові індивідууми!* (Ю. Янов., I, 1954, 203).

НАПІВТРУ́ХЛИЙ, а, е. Трохи або значною мірою трухлий. *Старий любовно і ніжно погладив шершавий бік човна, немов це було не напівтрухле дерево, а жива істота* (Збан., Над Десною, 1951, 81).

НАПІВУСО́ХЛИЙ, а, е. Не зовсім усохлий або майже усохлий. *Ідуть вони, ідуть, аж при дорозі стоїть лісниця* [лісова яблунька], *така колюча, напівусохла* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 366).

НАПІВФАБРИКА́Т, у, *ч.* Первинно оброблений продукт, виріб, що потребує ще дальшої остаточної обробки. *З кукурудзи виготовляють понад 200 різноманітних фабрикатів і напівфабрикатів* (Рад. Укр., 4.VII 1958, 3); *Образно. *Вони* [радянські люди] *не терплять напівфабрикатів, підробок, фальшу, а вимагають повноцінних полотен про наше чудове життя* (Мист., 1, 1959, 6).

НАПІВФЕОДА́ЛЬНИЙ, а, е. Феодальний не повною мірою; з елементами феодалізму. *Чернишевський був соціалістом-утопістом, який мріяв про перехід до соціалізму через стару, напівфеодальну, селянську общину* (Ленін, 20, 1971, 165); *В економіці дореволюційної Куби потворно переплітались капіталістичні і напівфеодальні форми експлуатації трудящих* (Ком. Укр., 5, 1963, 75).

НАПІВХВО́РИЙ, а, е. Який трохи нездужає; не зовсім здоровий. *Напівхворий Погиба тупо прислухався до.. чуток* (Стельмах, II, 1962, 255).

НАПІВЦУКРО́ВИЙ, а, е. Який містить невелику кількість цукру, використовується на корм і для технічних потреб (про буряки). *Кращими коренеплодами є кормові, напівцукрові і цукрові буряки, морква* (Свинар., 1956, 290); *Слід повернутися до вирощування в Лісостепу і Поліссі кормових і напівцукрових буряків* (Ком. Укр., 1, 1966, 26).

НАПІВЧАГАРНИ́К, а́, *ч.* Рослина, стебло якої знизу деревоподібне, а зверху трав'янисте. *Тут* [у пустелі] *зустрічаються жалюгідні поодинокі чагарники та напівчагарники, здебільшого без листя, з самими лише колючками* (Наука.., 5, 1958, 47).

НАПІВШЕ́ПІТ, поту, *ч.* Тиха, неголосна мова; майже шепіт. — *Товаришу начдив, — сказав Петро Чиж здивованим напівшепотом. — Іду в розвідку* (Довж., I, 1958, 187); — *В живіт його* [командира] *поранено,— стривоженим напівшепотом розповідав один із бійців* (Гончар, II, 1959, 270); // *у знач. присл.* **напівше́потом**. Дуже тихо, майже беззвучно. *Грициха на такі тверді слова* [війта].. *притихла, але журу свою виливала далі перед Семенихою напівшепотом* (Март., Тв., 1954, 70); — *Вікторе, забирай спорядження, їдьмо! — напівшепотом гукнув сапер* (Ле, Клен. лист, 1960, 145).

НАПІВШЕРСТЯНИ́Й, а́, е́. Шерстяний з домішкою інших волокон (шовкових, бавовняних і т. ін.). *Напівшерстяне плаття; Напівшерстяні вироби.*

НАПІВШКІРЯНИ́Й, а́, е́. Не повністю шкіряний, не весь із шкіри. *За столом, схилившись над синім папером, симетрично почерканим білими рисками, стояли Огей, Титан і вчорашній знайомий — білявий чоловічок у напівшкірянім кашкеті* (Досв., Вибр., 1959, 327).

НАПІВШОВКО́ВИЙ, а, е. Шовковий з домішкою інших волокон (вовняних, бавовняних і т. ін.).

НАПІВ'Я́ВА, и, *ж.* Стан, середній між сном і неспанням. *З цього стану напів'яви, напівсну Артамонова вихопило прикре відчуття голоду* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 201).

НАПІДПИ́ТКУ, *присл., розм.* У стані незначного сп'яніння. *Свекруха пішла до шинку та напідпитку судила свою невістку на все село* (Н.-Лев., II, 1956, 296); *З ярмарку старі повернулися веселі, напідпитку* (Стельмах, I, 1962, 531); // *у знач. присудк. сл. Семен був веселий, трохи напідпитку* (Коцюб., I, 1955, 46); *Хома був трохи напідпитку* (Довж., I, 1958, 83).

НАПІДСКО́КИ, *присл., рідко.* Роблячи на бігу стрибки, підскоки. *Образно. *Тріснє лампадка, захвилює на всі боки полум'я — і пішли* [тіні] *навприсядки, напідскоки, вихиляються, руками вимахують — усі разом, як одно* (Вас., I, 1959, 304).

НАПІ́Й, по́ю, *ч.* Спеціально приготовлена рідина, признач. для пиття. *На столах понаставляли багато тарілок, багато стаканів та чарок, а наїдків та напоїв було трохи* (Н.-Лев., III, 1956, 61); *Раптом він спиняється під зеленими деревами, де багато людей сидять на килимах і п'ють з великих піал чудовий напій з маринованих черешень* (Гончар, III, 1959, 157); *Образно. *Радій же, серце! До останку пий Життя людського пінистий напій* (Рильський, I, 1956, 370); *У порівн. *Прохолодне повітря, наче ароматний напій, сповнювало легені* (Трубл., Шхуна.., 1940, 14).

Спи́ртні (алкого́льні) напо́ї — напої, приготовлені на спирті, із спиртом. *Спиртні напої вживали ще в сиву давнину* (Наука.., 10, 1958, 31); *Більше половини спортсменів не палять і зовсім не вживають алкогольних напоїв* (Ком. Укр., 8, 1967, 67).

НАПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПЕКТИ́**, ечу́, ече́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Випікаючи, наготовлювати яку-небудь кількість чогось.— *Я не знаю, чи багато його напікати* [пасок]? (Мирний, III, 1954, 78); *В переддень Нового року з досвітку закучерявилися над коминами веселі дими. Колгоспниці напікали, наварювали на три дні* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 104);— *А де ж ти діла паляницю? Чи, може, в лісі хто одняв? Чи попросту — забула взяти?.. Чи, може, ще й не напекла?* (Шевч., I, 1963, 318); *Галина одразу метнулась до діжечки з мукою, щоб напекти якихось коржиків* (Стельмах, II, 1962, 251).

◇ **Напекти́ ра́ків** *див.* **рак.**

2. Сильно перегрівати сонячними променями. *Сонце напекло йому лисину* (Коцюб., II, 1955, 392); — *Де це ти картуза посіяв? — питає Явтух. — Сонце голову напекло* (Ю. Янов., II, 1954, 191).

НАПІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПЕКТИ́СЯ**, ечу́ся, ече́шся, *док.* 1. Сильно нагріватися, перегріватися під сонячним промінням. *Нога трохи стухла, але ще була червона на місці зарубцьованої рани й пашіла вогнем. Наказав* [лікар] *матросові покласти її проти сонця. Хай напікається* (Кучер, Голод, 1961, 238); [Дід Северин:] *Наробиться* [молодь], *на сонці напечеться, насилу ноги додому приволоче* (Вас., III, 1960, 62); *За день Юрко набігався, накупався та напікся на сонці й стомився* (Чорн., Красиві люди, 1961, 85).

2. *тільки недок.* Пас. до **напіка́ти.**

НАПІ́ЛЬНИЙ, а, е: **Напі́льне вікно́** — вікно, розміщене в стіні, до якої примикає піч і піл. *В напільне вікно почало видніти* (Вас., I, 1959, 124); *Ліворуч, коло напільного вікна, стоїть пишне ліжко* (Стельмах, II, 1962, 317); **Напі́льна стіна́** — стіна в хаті, до якої примикає піч і піл. *Смакуючи, жер* [вогонь] *комору і вже облизував напільну стіну хати* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 268); *Жилий будинок часто розташовували на присадибній ділянці так, щоб він був звернений в бік вулиці глухою, напільною стіною* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 7).

НАПІ́Р, по́ру, *ч.* Дія за знач. **напира́ти**^{2} 1, 2. *Під напором підземних нафтових джерел ями часто валилися, засипаючи робітників* (Фр., VIII, 1952, 393); *Гниле дерево не тримало цвяхів, і мої латки одлітали під напором води* (Ю. Янов., II, 1958, 69); *Тягне* [молодиця] *воду з колодязя... Скрипить і гуде журавель, підіймаючи угору своє півколесо та чималу довбню під напором дебелої руки* (Мирний, III, 1954, 402); *Ворог, я впевнений, доти не знав ще за люті бої такого напору піхоти і гніву такого її* (Уп., Вірші.., 1957, 49); *За столом журі в складі 3—4 професорів. Біля дверей швейцар ледве стримує напір кандидатів, що бажають виступить перед журі* (Коч., II, 1956, 191).

НАПІ́РНИЙ, напі́рна́, напі́рне́, *спец.* 1. Признач. для утворення напору рідини. *Спорудили* [робітники] *механізований водогін з напірною баштою, проклали сітку труб, змонтували автопоїлки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 187); *В напірному басейні регулюється подавання води до турбін* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 188).

2. Який діє з великим напором. *Доцільніше використовувати тепло надр лише в окремих районах, де воно ближче до земної поверхні, і особливо в тих випадках, коли є напірні підземні води* (Знання.., 7, 1965, 18).

НАПІРНИ́К, а, *ч.* Мішок із щільної тканини, куди насипають пір'я для подушки або перини; насипка. *Замість пуху напірник можна соломою або сінцем набити* (Мирний, IV, 1955, 297); *Вона поклала для мене свіже рядно і подушку в червоному напірнику на вузьку лаву* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 14).

НАПІ́ЧНИЙ, а, е. Розміщений над піччю. *Сонячною, ласкавою та щедрою малювалась йому Таврія крізь напічне, розмережане білими морозними квітами віконце!* (Гончар, Таврія, 1952, 205).

НАПЛА́ВАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Плаваючи, подолати яку-небудь відстань. *Наплавав десять тисяч кілометрів.*

НАПЛА́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, досхочу поплавати.— *Гиля, гиля, та сірії гуси, та вже ж ви наплавались* (Чуб., V, 1874, 274); *А вже мої лебеді та й наплавалися* (Укр.. лір. пісні, 1958, 306).

НАПЛА́ВИТИ *див.* **наплавля́ти.**

НАПЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напла́вити.** *Розповідаючи про тверді сплави, доцільно показати учням зразки інструментів, наплавлених сталінітами* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 49).

НАПЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напла́вити, наплавля́ти.** *Тверді сплави застосовують для наплавлення на різальні інструменти.. деталей* (Автомоб., 1957, 321); *На підприємстві впроваджено досконалий стенд для напівавтоматичного наплавлення деталей* (Рад. Укр., 10. V 1957, 3).

НАПЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАПЛА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* напла́влять; *док., перех.* Паяючи, приробляти, приєднувати що-небудь до чогось. *Він* [метод наплавлення] *універсальний, і ним можна наплавляти сплави більш тугоплавкі, ніж основний метал* (Знання.., 6, 1965, 27); *Коли наплавити спрацьоване місце, можна повністю повернути деталь до життя* (Рад. Укр., 19.III 1962, 3).

НАПЛАВНИЙ, а́, е́. Який тримається на плавучих опорах (понтонах, човнах, плотах і т. ін.). *Берег запруджений людьми, худобою, возами. Вузька смужка наплавного мосту не встигає пропускати всіх, що підходять сюди* (Гончар, II, 1959, 284); *У Києві і Черкасах були наведені наплавні військові мости через Дніпро* (Іст. УРСР, I, 1963, 443).

НАПЛА́ВОЧНИЙ, а, е. Стос. до наплавлення. *Значний крок уперед зроблено по шляху розвитку і впровадження наплавочних робіт* (Наука.., 9, 1963, 15).

НАПЛА́КАНИЙ, а, е, *розм.* Заплаканий, змочений сльозами. *Ридала наймичка Христя, утираючи наплакані очі рукавом* (Вас., I, 1959, 262).

НАПЛА́КАТИ, а́чу, а́чеш, *док., перех.* 1. *розм.* Плачучи, пролити певну кількість сліз. *Та плач, хоч і цілий океан-море наплач, а лиха не обійдеш, не об'їдеш* (Свидн., Люборацькі, 1955, 26); *Царевич посадив.. невірну сестру на кам'яний стовп та поклав з одної сторони скирту сіна, з другої цебро і каже: — З'їж те сіно та наплач повен цебер сліз, тоді прощу тобі!* (Оп., Іду.., 1958, 393).

2. Спричинити плачем припухлість, почервоніння очей. *Не раз гірко й плакала* [Мар'я]. *Та що сльозами поможеш? Тільки очі наплачеш та себе засушиш* (Мирний, III, 1954, 198).

3. *розм.* Плачучи, накликати горе, нещастя і т. ін. *Може, справді се йому мої сльози одливаються. Нехай же мати божа прощає мене, грішну, що я своєму братику лихо наплакала!* (Вовчок, I, 1955, 18).

◇ **Як (мов** *і т. ін.)* **кіт напла́кав** *див.* **кіт.**

НАПЛА́КАТИСЯ *див.* **напла́куватися.**

НАПЛА́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., рідко*, **НАПЛА́КАТИСЯ**, а́чуся, а́чешся, *док.* 1. Багато, досхочу плакати. *Хто сиротою не бував, той не наплакувався* (Укр.. присл.., 1955, 136); *Наплакався* [кобзар]. *Струни рвані Три перебирає* (Шевч., I, 1963, 155); *На кладовищі що вже наплакались, що вже натужилися. Надвечір, як додому вернулись, кожна не в силі вже була ні плакати, ні на ногах устояти* (Головко, II, 1957, 361).

2. *перен., розм.* Переживати, переносити багато горя, неприємностей. *Нащо його мати на світ породила? Хіба щоб наплакавсь та взяла могила?* (Граб., I, 1959, 594); *Скільки наплакалась* [Надія] *потім, набідувалась* (Баш, На.. дорозі, 1967, 84).

НАПЛАСТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напластува́ти.** *Степан підійшов до ліжка і сів на м'які ковдри, напластовані одна на другу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 279).

НАПЛАСТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПЛАСТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Розміщати, накладати що-небудь пластами, шарами. *Напластовувати землю.*

НАПЛАСТО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **НАПЛАСТУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Розміщатися пластами, шарами. *Образно. *Сценічні розуміння Саксаганського напластовувалися як внаслідок творчих взаємин з Кропивницьким-артистом, так і під впливом Кропивницького-режисера і драматурга* (Життя Саксаганського, 1957, 36).

2. *тільки недок.* Пас. до **напласто́вувати.**

НАПЛАСТУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **напластува́ти** і **напластува́тися.**

2. *геол.* Ущільнені осадові утворення у вигляді кількох шарів грунту, що налягають один на одний. *Знайшли вони* [комсомольці] *родовища залізняку і сланцю. Все уважно нанесли на карту. Наступні геологічні експедиції мають оконтурити ці райони, з'ясувати багатство напластувань* (Донч., II, 1956, 44).

3. *перен.* Певна риса, особливість пізнішого походження в свідомості, характері і т. ін., що приєднується до основного, первісного. *Древньоруська міфологія, що відображає їх вірування напередодні християнізації Русі, являла собою напластування різних епох* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 495).

НАПЛАСТУВА́ТИ *див.* **напласто́вувати.**

НАПЛАСТУВА́ТИСЯ *див.* **напласто́вуватися.**

НАПЛЕСКА́ТИ ^{1} *див.* **наплі́скувати.**

НАПЛЕСКА́ТИ ^{2}, плещу́, пле́щеш, *док.*, *перен.*, *розм.* Наговорити багато зайвого, неправдивого; набрехати. *Якщо Леон не пустодзвін, не хвалько і підприємство його справді так розвивається, як він тут наплескав, то йому, мабуть, скоро доведеться поширити виробництво* (Вільде, Сестри.., 1958, 124).

Наплеска́ти язико́м (язика́ми) *див.* **язи́к.**

НАПЛЕСТИ́ *див.* **напліта́ти.**

НАПЛИ́В, у, *ч.* 1. Те, що напливло, натекло на поверхню чого-небудь; шар якоїсь речовини, що розпливлася по поверхні іншої. *Вузький лаз вивів до величезних підземних палаців, оздоблених білосніжними вапняковими напливами, яких ніколи не торкався навіть погляд людини* (Знання.., 5, 1965, 10); *Будівельники витрачають чимало часу на механічну обробку деталей перед зварюванням. Потрібно прибрати окалину, напливи, бо шов вийде неміцний* (Веч. Київ, 13.I 1966, 2).

2. Скупчення, прибуття кого-небудь у великій кількості. *Голод в Росії.. побільшив наплив переселенців до Сибіру* (Л. Укр., V, 1956, 70); *Від напливу людей у читальні не зачинялися двері* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 239).

3. *пере́н.* Охоплення кого-небудь певним настроєм, почуттям і т. ін. *Наступа несподіваний наплив ніжності* (Григ., Вибр., 1959, 431); *Не спалося. Тривога за очі мішалася з іншими напливами неспокою* (Вол., Озеро.., 1959, 66).

4. Хворобливий наріст на стовбурі, гілках і корінні дерева. *Рано посаджені хвойні рослини до зими встигають утворити напливи на порізах коріння* (Озелен. колг. села, 1955, 106); *Під дією різних подразнень або пошкоджень частин стовбура на деревах іноді виростають напливи* (Стол.-буд. справа, 1957, 50).

5. Поєднання двох кінозображень, одне з яких поступово замінює інше. *З болем я думаю про те, як ми збіднили свої фільми, коли почали уникати в кіно напливу роздумів і спогадів* (Довж., III, 1960, 252); *У порівн. *Спливають і проходять, як напливи, спогади останніх дивних і незабутніх днів* (Головко, II, 1957, 365).

НАПЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПЛИСТИ́** *і* **НАПЛИВТИ́**, иву́, иве́ш, *док.* 1. Пливучи, наштовхуватися, натикатися на кого, що-небудь. *Напливати на камінь.*

2. Припливаючи, збиратися в якій-небудь кількості. *Крячки стрілами падали на воду і хапали рибу: то був знак, що риби наплило до берега доволі* (Н.-Лев., II, 1956, 227).

3. Набігати, натікати на що-небудь (про сльози). *Дівчина чує, як їй на повіки Чомусь напливає гаряча сльоза* (Перв., II, 1958, 326); — *Я зро́ду не ходила до жандармів,— сказала Санда.., втираючи сльози, що нараз наплили на очі* (Коб., III, 1956, 504).

4. Плавно наближатися, насуватися (про дим, хмару, туман і т. ін.). *Улянка зупинилась. Їй здалося, що дим напливає зовсім з іншого боку* (Донч., IV, 1957, 69); *Чорна хмара, як ніч, наплила, сліпучі спалахи залили небо* (Горд., Дівчина.., 1954, 151); // Насуваючись, закривати, заслоняти собою що-небудь. *Ген-ген чорніє ліс зубчастим муром, а туман на нього.. тихим морем напливає* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Круча поглянув на червону вихрясту хмарку, що напливала на сонце* (Баш, Вибр., 1948, 147); *Дві хмаринки наплили одна на одну* (Вільде, На порозі, 1955, 9); // Поширюючись, доходити, доноситися (про запахи, звуки). *Пахощі квіток напливали тихими хвилями* (Л. Укр., Неопубл. тв., 1947, 127); *Напливає з далини пісня* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 279); // Повільно наставати, наступати. *Сонце вже сіло, почав напливати присмерк* (Досв., Гюлле, 1961, 63); *Напливає синій вечір* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 166); // *перен.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимось (про настрій, почуття і т. ін.). *У серце пливуть-напливають забуті Чуття молодії* (Фр., XIII, 1954, 430); *Спогади, мов привиди, напливали й напливали, ятрили серце* (Збан., Переджнив’я, 1960, 113); *Завжди, коли він пригадував сестру, щось тепле й світле напливало на душу* (Руд., Вітер.., 1958, 100); *Європейська просвіта, європейські ідеї,— все те заразом наплило в його голову, зачепило всі його думки* (Н.-Лев., I, 1956, 448); *То дума напливе, то сміх на бронзові обличчя* (Дор., Три богатирі, 1959, 83); // *перен.* Виникати, поставати в уяві. *Його вражає, що обличчя, які напливають зараз на нього, .. не похмурі і не злі, а якось по-справжньому, по-людському добрі* (Гончар, Новели, 1954, 21).

5. Сходитися в одне місце, збиратися, скупчуватися у великій кількості де-небудь. *Пожар! І де взялися Ті люде в бога! мов з землі Родилися і тут росли; Неначе хвилі, напливали Та на пожар той дивувались* (Шевч., II, 1963, 118); *Буфети і пивні наспіх організували румунські комерсанти, яких вже до біса напливло в Хотин* (Петльов., Хотинці, 1949, 15); // Стікаючи або проникаючи куди-небудь, нагромаджуватися, скупчуватися в якомусь місці (про рідину й повітря). *Віконце дрожало* [дрижало], *тряслося і щораз більше тої крові у хатчину напливало* (Стеф., I, 1949, 136); *Через відчинене вікно напливав з городів росистий холодок* (Вільде, Сестри.., 1958, 203).

6. *перен.* Плавно рухатися, переміщатися; іти плавною ходою. *У порівн. *Не йшла* [Меланія], *а ніби напливала із золотого духмяного моря, гордо випроставшись* (Гончар, Новели, 1954, 101); // Показуватися, з’являтися звідки-небудь, ставати видимим. *Льошка скеровував човен.. на шахтарське селище, що напливало, ближчало, мигтіло першими вогниками* (Мокр., Острів.., 1961, 27); *Семафор. Водогінна башта. І раптом вирвалась, напливла з сіряви така рідна станція* (Крот., Сини.., 1948, 40).

НАПЛИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **наплива́ти.** *Напливаючий потік не міг у ній* [протоці] *зміститися і залляв майже цілу половину подвір’я* (Фр., II, 1950, 13); *Довго не може впоратися* [Всеволод] *з напливаючими на нього думками* (Міщ., Сіверяни, 1961, 226).

НАПЛИВТИ́ *див.* **наплива́ти.**

НАПЛИГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу поплигати; настрибатися.

НАПЛИ́НУТИ, не, *док.* 1. Те саме, що **напливти́** (*див.* **наплива́ти** 4). *Ледве на місяць наплине прозорая хмара, Коло на ній засіяє, мов одсвіт далекий веселки* (Л. Укр., I, 1951, 163); *Гордій пізнав своє рідне місто. Тисячі спогадів наплинули враз* (Гур., Осок. друзі, 1946, 108).

2. Раптово, швидко набігти у великій кількості; нахлинути. *Здавалося — в темну камеру наплинуло багато весняної неспокійної води* (Вас., Вибр., 1944, 166).

НАПЛИСТИ́ *див.* **наплива́ти.**

НАПЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПЛЕСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Плескаючи, наливати, нахлюпувати на що-небудь. *Наплескати води.*

НАПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПЛЕСТИ́**, ету́, ете́ш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Плетучи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. — *Кумові давно б слід вив'язати скатертину.. Вона* [пані] *ще гостріше подивилася, мов казала очима: для тебе? Знаємо ми вас! Є у вас ті, що наплетуть і нав'яжуть* (Мирний, III, 1954, 159).

2. *тільки док., перех., з спол.* що, *перен., розм.* Наговорити багато неправди, брехні, чого-небудь безглуздого. [Влас:] *Зовсім я не хворий. І хто це наплів матері, що я хворий?* (Кроп., II, 1958, 320); — *Я відчуваю, що знов, мабуть, у захопленні дурниць наплів, але пробачте, товариші* (Ле, Міжгір'я, 1953, 352).

◇ **Наплести́ сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни** *див.* **во́вна.**

НАПЛІ́ЧНИЙ, а, е. Признач. для носіння на плечі (плечах); нашитий на плечову частину одягу. *Наплічний ремінь.*

НАПЛІ́ЧНИК, а, *ч.* 1. Наплічна прикраса або частина одягу у вигляді вузької смужки на плечах. *Дерева давно пожовкли і сипали вже золотим листям. Здається, це єдине, що було тоді в місті золотого. Бо тих, що носили золоті наплічники, вже не було* (Мик., II, 1957, 52); *Мундир на ньому з отакенними гудзиками, тільки куций, мов собаки обгризли, і наплічники з сукна* (Донч., VI, 1957, 287).

2. Металеве покриття, яке захищало плечі воїна від ушкодження. *Шило кинувся на пана. Довго рубалися вони! І наплічники і нагрудники погнулися в обох від ударів* (Довж., I, 1958, 260).

НАПЛОДИ́ТИ, плоджу́, пло́диш, *док., перех., розм.* 1. Вивести, привести яку-небудь кількість (птахів, тварин, комах). — *Он яку череду за кілька років* [свиня] *наплодила* (Морд., I, 1958, 108); // Народити яку-небудь кількість. [Відьма:] *Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти. Наплодила, наводила, Та нема де діти* (Шевч., II, 1963, 308); — *Дай боже, вам на світі пожити, діток наплодити, а там і попарувати* (Смолич, Мир.., 1958, 55).

2. Розвести, виростити велику кількість когось, чогось. *Породичавшись між собою, вони* [Фальц і Фейн] *стали Фальцфейнами, а наплодивши хмари овець, стали благородними* (Гончар, Таврія, 1952, 141); // Дати можливість розмножитися, з'явитися кому-, чому-небудь у великій кількості (перев. шкідливому, небажаному). [Василь:] *А то пак наплодили панства, намножили дуків, що не дають просвітку бідному чоловікові* (Мирний, V, 1955, 98); — *Наплодили пани економій і на свою, і на хазяйську голову* (Стельмах, I, 1962, 48).

НАПЛОДИ́ТИСЯ, пло́диться, *док., розм.* 1. Народитися, з'явитися на світ у якій-небудь кількості. *Чом тісно так в світі, нелюдяно жить? Чи люду замного* [забагато] *наплодилось нам, Чи більш до життя потребує він сам?* (Фр., X, 1954, 178); *Родове кубло Шамраїв стало множитися і обживати степовий край віддавна. Шамраїв наплодилося чимало* (Тют., Вир, 1964, 414).

2. З'явитися, виникнути у великій кількості. — *Достається і писачкам. Наплодилося до ката у вас таких, що пишуть повісті .. і усякі теревені* (Кв.-Осн., II, 1956, 249); — *В місті наплодилася тьма всяких ворожок і ворожбитів,— невесело говорив Серьожка* (Гончар, IV, 1960, 74).

НАПЛУ́ТАТИ *див.* **наплу́тувати.**

НАПЛУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наплу́тати**; // **наплу́тано**, *безос. присудк. сл.* — *Тут щось таки добре наплутано. Цей клятий дідок мастак крутити гудзики* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74).

НАПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПЛУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Намотуючи або розмотуючи, переплутувати, заплутувати яку-небудь кількість чогось. *Наплутала ниток та й пішла, а мені треба розплутувати* (Сл. Гр.).

2. *тільки док., неперех.* Наробити плутанини, помилок у чому-небудь. *В своїм оповіданні вона багато наплутала* (Коцюб., I, 1955, 456); [Артур:] *Я дуже боюся збитись, щось наплутати, нарешті я можу зіпсувати всю справу якимсь недоречним словом* (Собко, П'єси, 1958, 117).

НАПЛЮВА́ТИ, юю́, ює́ш; *наказ. сп.* наплю́й; *док.* 1. Зробити один або декілька плювків куди-небудь, на щось. — *Був тут Медвідь і назвав нас потерчатами, ще й наплював у наше гніздо* (Фр., IV, 1950, 67).

2. *перен., розм.* Виявити до кого-, чого-небудь зневагу, презирство, байдужість; не порахуватися з кимось. *Нічого, друже, не журися! В дуле́вину себе закуй, Гарненько богу помолися, А на громаду хоч наплюй!* (Шевч., II, 1963, 225); *Йому вже давно хотілося наплювати на все — на школу, на рідний дім, на книжки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 19).

3. *тільки інфін.* Уживається для вираження цілковитої байдужості. — *Це, знаєте, зовсім не входить в наші плани. Будь інший час — тоді що! Наплювать* (Хотк., I, 1966, 171).

◇ **Наплюва́ти в ду́шу** *див.* **душа́; Не дава́ти (не да́ти) наплюва́ти собі в ка́шу** *див.* **ка́ша; У ха́ту наплюва́ти**— зайти, навідатися до кого-небудь. — *До мене! до мене! хоч у хату наплюйте! — кричала Параска і на Івана Трохимовича і на Зіньку* (Мирний, IV, 1955, 56).

НАПЛЮВА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Недобросовісний, зневажливий, байдужий. *Радянська ідеологія несумісна з аполітичністю, байдужим, наплювацьким ставленням до громадсько-політичного життя народу* (Рад. Укр., 20.IX 1946, 1).

НАПЛЮ́СКАТИ *див.* **наплю́скувати.**

НАПЛЮ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПЛЮ́СКАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **наплі́скувати.**

НАПНУ́ТИ *див.* **напина́ти.**

НАПНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напну́ти** 1—3. *Проти вікон стояли рядками п'яльця, на них було міцно напнуте біле, тонке, як шовк, сукно* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *Ця пісня в душі моїй, знаю, Бринить, наче напнута туго струна* (Перв., II, 1958, 74); *Рипів сніг під колесами напнутих халабудами возів* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 3); *У руках Шовкун тримав туго напнуті віжки* (Гончар, III, 1959, 233); *Наумиха, напнута чорною хусткою, з складеними на грудях руками, стояла, спершись на ріг безверхої хати* (Коцюб., I, 1955, 123); // **напну́то**, *безос. присудк. сл.* *Коли напнуто було дах і поставлено на місце вікна без шибок, дітлахи вже нізащо не хотіли вертатися й на одну ніч до землянки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 277).

НАПНУ́ТИСЯ *див.* **напина́тися.**

НАПОВА́Л, *присл.* Відразу на смерть. *Рутульці кинулись на вал, Троянці, як чорти, озлились. Рутульців били наповал* (Котл., I, 1952, 236); *Цей* [боєць] *був убитий наповал: куля пройшла крізь горло і вийшла на потилиці* (Гончар, III, 1959, 51).

НАПОВЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПОВЗТИ́**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* напо́вз, ла́, ло́; *док.* 1. Рухаючись, наштовхуватися, насуватися на кого-, що-небудь. *Величезні крижини нестримно наповзали одна на одну* (Гончар, Новели, 1954, 158); // Рухаючись, наближатися до кого-, чого-небудь. *Другий танк наповзає збоку* (Рибак, Зброя.., 1943, 199).

2. Повзучи, збиратися в якій-небудь кількості (про комах, плазунів і т. ін.). *На буряки п'ятої бригади довгоносик напав навалою. Від нього обкопувалися, .. а він наповзав хмарами і пожирав молоді сходи* (Минко,

Повна чаша, 1950, 91); // *перен., розм.* Находити, прибувати куди-небудь у якійсь кількості (про людей). *Колись там* [понад Волгою] *вовками ганяли сибірські козаки, лісовими гадами наповзали чехи* (Ю. Янов., I, 1958, 59); *Наповзала шляхта на майдани, А за нею хмари та тумани* (Мал., Звенигора, 1959, 229).

3. Насуватися, находити на що-небудь, покриваючи, заслоняючи його собою (про дим, хмару, туман і т. ін.). *Було вогко, теплий туман серпанком наповзав на галявину* (Донч., V, 1957, 257); *На баркас легенько наповзають дрібненькі хвилі* (Збан., Мор. чайка, 1959, 102); *Зорі ще де-не-де блискотіли на небі.. Та от наповзло хмаровиння і заховало їх* (Турч., Зорі.., 1950, 12).

4. Насуваючись, закривати собою що-небудь. *Найстарший* [хлопчик] *був одягнений у батьківську заячу вушанку, яку йому часто доводилося підбивати знизу засніженим рукавом, бо вона наповзала на очі* (Руд., Остання шабля, 1959, 48).

5. *перен., розм.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимось (про настрій, почуття і т. ін.). *Лежить і думає Тамара. Темною хмарою наповзають важкі думи* (Хижняк, Тамара, 1959, 179).

НАПОВЗТИ́ *див.* **наповза́ти.**

НАПО́ВНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напо́внити.** *У склянці, .. наповненій аж по сам край свіжою водою, стояли вони* [рожі]... (Коб., I, 1956, 465); *Все навкруг було наповнене дивними звуками звірів* (Скл., Святослав, 1959, 99); *Марина готує стіл, когось чекає, вся наповнена радістю* (Епік, Тв., 1958, 584); *Пахнуть черешні, наповнені соком і глеєм* (Гер., Поезії, 1950, 43); *Трамваїв проходило багато, і кожен з них поспішав, доверху наповнений людськими душами* (Ю. Янов., I, 1958, 191).

НАПО́ВНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Повнота, цілком достатня кількість чого-небудь. *Тут помітна величезна скромність людини, глибоке усвідомлення свого обов'язку, політична наповненість, відданість своїй великій справі* [про образ Боженка в кінофільмі «Щорс»] (Довж., III, 1960, 307); *Строфіка П. Тичини, починаючи з його ранніх віршів, сягає нових висот художньої досконалості, ідейної наповненості* (Рад. літ-во, 7, 1967, 44).

НАПО́ВНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напо́внити, наповня́ти і напо́внитися, наповня́тися.** *Величина шлунка пристосовується до його наповнення, тобто в шлунку ніколи нема порожнього простору, він завжди скорочений* (Наука.., 8, 1959, 27).

НАПО́ВНИТИ *див.* **наповня́ти.**

НАПО́ВНИТИСЯ *див.* **наповня́тися.**

НАПО́ВНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **напо́внювати;** // **напо́внювано,** *безос. присудк. сл.* *Кілька разів на день порожню бочку наповнювано свіжим напитком* (Оп., Іду.., 1958, 525).

НАПО́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напо́внювати.**

НАПО́ВНЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАПОВНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **НАПО́ВНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Накладаючи, насипаючи, наливаючи що-небудь, заповнювати ним якийсь простір, місце. *Одно* [відро] *йде вгору, друге рівночасно вдолину, і поки тут одно випорожнять, друге внизу наповняють* (Фр., VIII, 1952, 400); *Багато жінок і дівчат з гарячковою поспішністю наповнювали піском мішки* (Літ. газ., 27.III 1959, 2); *Лакеї знов наповнили чарки* (Мирний, I, 1949, 389); *Пані Баличина дістала шкіряну торбинку, наповнила її золотими дукатами й міцно зав'язала ремінцем* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 107); // Поширюючись, охоплювати, насичувати повітря, приміщення і т. ін. чим-небудь. *Дим наповняє площу, вона вся в огнях, дихати нічим* (Коцюб., III, 1956, 412); *Пахощі наповняли свіже повітря весняного ранку* (Оп., Іду.., 1958, 22); *Паровоз.. наповнював чадом усе депо* (Панч, II, 1956, 456); *І крики, і рев, і жалібне мукання наповнили тиху світло-зелену поляну* (Хотк., I, 1966, 137); *Величний рев органа наповнив усю церкву* (Довж., I, 1958, 244); // *перен.* Охоплювати, заповнювати чим-небудь (про думки, ідеї, почуття і т. ін.). *Думав* [Герман] *про торгівлю худобою, хоча свіжі згадки про ярмарок у Лютовиськах наповняли його страхом* (Фр., VIII, 1952, 382); *Наповнює* [Роберт Бернс] *свої пісні про кохання гострим, злободенним змістом, відображаючи в них життя своїх сучасників* (Рад. літ-во, 5, 1958, 72); *Люди увійшли до хати, наповнили її мовчанням та роздумом* (Мик., II, 1957, 367).

2. Заповнювати, переповнювати собою що-небудь. *Скрізь шуміли каламутні потоки снігової води. Вони наповняли всі заглибини* (Оп., Іду.., 1958, 522); *На початкових дільницях каналу вода вже наповнила русло* (Гончар, Тронка, 1963, 262).

3. Займати, заповнювати приміщення, простір і т. ін. (про людей, тварин). *Коридор швидко порожніє. Суворовці і гості наповнюють зал* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 108); *Поранені наповнили все місто* (Довж., I, 1958, 15).

НАПО́ВНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **НАПОВНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАПО́ВНИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Ставати зайнятим, насиченим, заповненим ким-, чим-небудь. *Хата усе наповнялася людьми, що надходили* (Вовчок, I, 1955, 165); *Щосьріднило душу Гафійки з сею легендою, і старі очі наповнялися сльозами* (Хотк., II, 1966, 18); *Площа наповнювалась людьми, що йшли сюди слухати голос рідної Москви* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 276); *Весь кабінет наповнився приємним запахом лимона* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 87); *Раптом повітря наповнилося нерівним виючим гудінням літаків* (Багмут, Записки.., 1961, 19); // *перен.* Пройматися, бути охопленим чим-небудь (думками, ідеями, почуттями і т. ін.). *Чим ближче під'їздив Андрій до села, тим серце його билось скоріше і сильніше й наповнялось то смутком, то радістю* (Коцюб., I, 1955, 449); *Кукулик перейшов на крик. Стриманість покинула його. Він наповнився гнівом* (Загреб., День.., 1964, 328).

2. *тільки недок.* Пас. до **напо́внювати і наповня́ти.**

НАПО́ВНЮВАЧ, а, *ч., спец.* Речовина, яку додають до іншої для поліпшення її технічних властивостей. *Будь-яка пластмаса складається з двох основних компонентів — синтетичної смоли і наповнювача* (Наука.., 4, 1962, 35); *В цеглі наших будинків, і в черепиці, і в папері, на якому ми пишемо,— глина як наповнювач, і в гумі — теж наповнювач, і мило з глини, і пудра з глини* (Загреб., День.., 1964, 196).

НАПОВНЯ́ТИ *див.* **напо́внювати.**

НАПОВНЯ́ТИСЯ *див.* **напо́внюватися.**

НАПОВРА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док., діал.* Упертися, наполягти. *Зоя тримала місце для своєї подруги, а він наповратився і самовільно зайняв його* (Гур., Новели, 1951, 111); *Він як наповратиться, то живцем в могилу чоловіка зажене...* (Іщук, Вербівчани, 1961, 62); *Як не збивав* [бабу — не їхати до сестри] — *нічого не вийшло. Наповратилась, і хоч ти їй що* (С. Ол., З книги життя, 1968, 145).

НАПОГОТІ́В, *присл.* 1. У положенні готовності до стрільби. *Андрій і Арон, тримаючи гвинтівки напоготів, попрямували до вершників* (Бойч., Молодість, 1949, 95); *Підійшов, взяв рушницю напоготів, ступнув кроків три — зірвався перепел. Олекса Іванович вистрілив* (Вишня, II, 1956, 262).

2. Те саме, що **напо́хваті** 1. *Та завжди в пам'яті своїй Часів колишніх анекдоти Від Ромула до наших днів*

Держав [Онєгін] *для всіх напоготів* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 14).

НАПОГОТО́ВІ, *присл.* У стані готовності. *Остап зібрав собі гарне військо козацьке потроху і вже був напоготові йти на турка* (Вовчок, I, 1955, 331); *Бійці, причаївшись з боку вікон, стояли напоготові, але не стріляли* (Гончар, III, 1959, 146); // У положенні готовності до чого-небудь. *Тітка стояла біля неї і тримала напоготові рушник* (Томч., Готель.., 1960, 204); *На всякий випадок я зібрав у торбу всі свої книжки, познаходив онучі і все поклав біля себе напоготові* (Мик., Повісті.., 1956, 63).

◇ **Ма́тися напогото́ві** *див.* **ма́тися.**

НАПО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напої́ти.** *Як вийдуть гості з хати, то хлопці зараз і підводять їм коней, напоєних, нагодованих і осідланих* (Стор., I, 1957, 267); *Тепле повітря навкруги було напоєне густими пахощами степових квітів* (Гончар, III, 1959, 23); *Анатолієві хочеться відчути зблизька, як дихає поле, напоєне дощем* (Руд., Остання шабля, 1959, 437); // **напо́єно,** *безос. присудк. сл.*— *І що сталося з чоловіком.. Чи його намовлено, чи зіллям напоєно?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 131); *Весняні сутінки було напоєно запахом конвалій* (Ю. Янов., V, 1959, 143).

НАПОЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., чого і без додатка.* 1. *у кого.* Набрати чого-небудь у борг, у позику; заборгуватися. *Правити через суд довг із Семена — так мало ще напозичав, ще не час...* (Коцюб., I, 1955, 119).

2. *кому.* Дати багато чого-небудь у борг, у позику. * Образно. *Вернувши додому, почав* [чоловік] *нарікати на жінку: — Що ти говорила мені про свого бога! Чи бач, я кілько свого добра напозичав йому, а він мені от що дав!* (Фр., IV, 1950, 151).

НАПОЗИЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., чого і без додатка, розм.* Те саме, що **напозича́ти** 1. — *Батько напозичався в пана грошей на одробіток, насилу настачає хліба на сім'ю* (Н.-Лев., IV, 1956, 216); *За п'ять років напозичалась моя Марія, з двома дітьми бідуючи по наймах без чоловіка,— дай боже, щоб за десять ми розплатилися* (Мур., Бук. повість, 1959, 97).

НАПОЇ́ТИ *див.* **напува́ти.**

НАПОКА́З, *присл.* Щоб побачили, звернули увагу, оглянули інші; для створення враження. *Кайдашиха виставила навмисне напоказ громаді жовті нові сап'янці* (Н.-Лев., II, 1956, 316); *Дами охали та пищали, кривлячи уста та виставляючи напоказ, які-то вони чулі та м'якого серця* (Фр., V, 1951, 264); *Я нишком оглянув стіни. Сільській хаті властиво виставляти напоказ своє сімейство. Але тут не було жодної фотокартки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 17); * У порівн. *В селі Іван Січкар зупинявся біля дворів своїх родичів, як напоказ, таскав поперед себе сулію* (Стельмах, II, 1962, 170).

НАПОЛЕ́ГЛИВИЙ, а, е. 1. Завзятий, стійкий, непохитний у здійсненні, досягненні певної мети. — *Я знаю, ти — впертий... Наполегливий. Що задумав — не відступиш...* (Донч., V, 1957, 477); *Семен Ларивонович — ентузіаст механізації, а Мишуня вважався за його здібного й наполегливого учня* (Ю. Янов., II, 1954, 130).

2. Який виражає, містить у собі завзяття, стійкість, непохитність. *Дорош добре знав, що наполегливою вимогою від зама нічого добитися не вдасться* (Тют., Вир, 1964, 147); // Який здійснюється з виявленням завзяття, стійкості, непохитності. *Здати роботу недбалу або недороблену він не міг — це означало б самому закреслити всю наукову цінність дворічної наполегливої праці* (Тулуб, В степу.., 1964, 431); *Трудящі нашої великої Батьківщини розгортають наполегливу боротьбу за якнайшвидше перетворення в життя історичних накреслень Програми партії* (Літ. газ., 26.XII 1961, 1).

НАПОЛЕ́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **наполе́гливий.** *Він знав, що таке наполегливість, впертість, прагнення до перемоги, і добре уявляв, якою ціною дається цирковому артистові кожен його новий трюк* (Ткач, Арена, 1960, 127).

НАПОЛЕ́ГЛИВО. Присл. до **наполе́гливий.** *Частини героїчної Червоної Армії наполегливо громили фашистських окупантів* (Ле, Мої листи, 1945, 39); — *Все одно я з вами йду,— наполегливо заявив Єгор, і всі троє вони вийшли з приміщення* (Шиян, Баланда, 1957, 101).

НАПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПОЛОСКА́ТИ**, лощу́, ло́щеш, *док., перех.* Полоскати велику кількість чого-небудь.

НАПОЛОВИ́НУ, *присл.* 1. У розмірі або обсязі, що охоплює половину кого-, чого-небудь. *Нудить.. і через те не можу їсти, навіть молока випиваю наполовину менше* (Коцюб., III, 1956, 443); *Дагаров озирнувся навколо і, пригнувшись, пірнув у майстерню. Слідом зайшов Баглам, але вліз тільки наполовину, бо більше вже не було місця* (Панч, I, 1956, 58); *Він.. з кишені дістав наполовину вівсяного, наполовину картопляного коржа, що спекла дбайлива Катерина* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 41).

2. Пополам з чим-небудь; з домішкою, з ознакою, з елементами чогось. *Чай, наполовину з вином, мов цілюща вода, гасив ту страшенну печію, що піднялася і в роті, і в грудях від однієї ложечки рому* (Мирний, III, 1954, 278).

3. Частково, не зовсім, не повністю або значною мірою. *Великий гурт людей стоїть коло похилої хати, наполовину розваленої* (Л. Укр., III, 1952, 730); *Голова цього досить ще молодого чоловіка була наполовину сива, аж біла!* (Ле, В снопі.., 1960, 195).

НАПОЛОСКА́ТИ *див.* **наполі́скувати.**

НАПОЛО́ТИ *див.* **напо́лювати.**

НАПОЛО́ХАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наполо́хати.** [Пан Стась:] *Ви собі не можете уявити, до чого наполоханий цим розбійником дурний мужик* (Вас., III, 1960, 215); *Неживого Людомира боялися загарбники, наполохані смердівською твердістю* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 130); *Кимсь наполохані, з-під даху Злетіли кажани* (Бойко, Ростіть.., 1959, 73).

2. *у знач. прикм.* Охоплений страхом; наляканий. *Владко зручний, сміливий, рішучий, вродливий, а його брат якийсь ніби наполоханий, заїкуватий* (Фр., VI, 1951, 241); *На постелі посхоплювалися, туляться одне до одного наполохані діти* (Головко, II, 1957, 356); // Який виражає страх, переляк. *Я глянула на нього.. наполоханими очима* (Коб., I, 1956, 267); *Поруч відважних людей окублилися боягузи. Наполохана думка їх весь час потрапляє у безвихідне коло і вертить і крутить його, як білка своє колесо* (Вол., Дні.., 1958, 164).

НАПОЛО́ХАНО. Присл. до **наполо́ханий** 2. *Чоловік наполохано обертається і у віконному одвірку.. бачить голову й плечі Терентія Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 178); *Ніхто не спав. Приймали шифровки, наполохано перешіптувалися* (Коз., Гарячі руки, 1960, 113).

НАПОЛО́ХАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Ви́кликати страх, переляк; налякати, настрашити. [Павло:] *Катря кликала мене до цієї криниці, а й досі її нема? Чого їй хочеться від мене? Чимсь мене наполохать хоче...* (Кроп., II, 1958, 378); *Він боявся наполохати Катрю, бо могла захлинутися ненароком, і тому виплив біля неї зовсім тихо* (Кучер, Прощай.., 1957, 482); // Ви́кликати неспокій, тривогу, побоювання і т. ін. *Трапилося таке незвичайне і таке страшне, що наполохало в районі навіть найповажніших і найвідповідальніших* *товаришів* (Вишня, II, 1956, 49); // Налякавши, примусити кого-небудь насторожитися або й зовсім залишити своє місце. *Над скелями закружляло кілька риболовів та чайок. Видко, хтось наполохав їх при воді* (Оп., Іду.., 1958, 190); *Обережно, ніби боячись когось злякати чи наполохати, підійшов* [Мирослав] *до своєї хати, прочинив двері* (Собко, Нам спокій.., 1959, 83).

НАПОЛО́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Відчувши страх, насторожитися, занепокоїтися. *І Славкова, і Людина мами.. їм говорили, щоб вони* [діти] *не видирали яєчок і не ходили до кубелець, бо пташки можуть наполохатись і покинути свої гніздечка* (Вишня, II, 1956, 330); *З обличчя не видно було, що він дуже наполохався* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 270).

НАПО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПОЛО́ТИ**, полю́, по́леш, *док.*, *перех.* Полючи, очищати від бур'янів яку-небудь кількість зайнятої під посівами землі. *Наполоти багато грядок.*

НАПОЛЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наполяга́ти** 1. *Граф Адольф під наполяганням сім'ї покинув на довгі літа Львів і Галичину* (Фр., VI, 1951, 238); *Малахов замислився. Було щось дуже переконливе в настійливих, безперервних наполяганнях Боровика* (Собко, Справа.., 1959, 212).

НАПОЛЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПОЛЯГТИ́**, я́жу, я́жеш, *док.* 1. Наполегливо вимагати, добиватися від кого-небудь виконання чогось. — *Скажи зразу,— наполягав Цимбал, та Сергій усміхаючись мовчав* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 38); *Якийсь осавул з міліції старого князя гаряче наполягав негайно ж напасти на табір Косінського* (Ле, Наливайко, 1957, 55); *Роман, пам'ятаючи наказ Сагайди, наполіг, щоб у першу чергу взяли* [до санітарного візка] *його офіцера* (Гончар, III, 1959, 165); *Без начальства починати незручно, але Олексій наполіг відкрити збори* (Логв., Літа.., 1960, 63).

2. *розм.* Насуваючись, натискати, давити на що-небудь; // Оволодівати ким-, чим-небудь, охоплювати когось, щось (про почуття, настрій і т. ін.). *Наполягає було на мене добра нудьга, і сон якийсь змагає* (Вовчок, VI, 1956, 223); *Туга й сум наполіг на мою душу* (Н.-Лев., III, 1956, 310); *В кімнатах наполягла на все тиша, якась отруйна, сонлива* (Вас., I, 1959, 259).

3. *розм.* Енергійно діяти, займаючись чим-небудь, роблячи щось. *Ковбаси не переводились на столі, і, хоч як наполягали на них майстри з підмайстрами,— здавалося, що нічого не зменшується* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 174); *Серед темної ночі довгим ключем пливли лодії, і на всіх них одноманітно гриміли весла, наполягали гребці* (Скл., Святослав, 1959, 128);—*Веслуйте, бо знов захоплять нас людолови,— вигукнув він і міцно наполіг на стерно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 241); // *тільки недок.*, *на що.* Приділяти особливу увагу чому-небудь. *Пан член особливо на рахунки.. наполягав на екзаменах* (Гр., I, 1963, 244); *Зайшов Павлуша попрощатись і знову завів мову про те, чи справді ж таки на російську мову не дуже наполягати?* (Головко, II, 1957, 267).

НАПОЛЯГТИ́ *див.* **наполяга́ти.**

НАПОЛЯГТИ́СЯ, я́жуся, я́жешся, *док.* Твердо вирішити добиватися від кого-небудь виконання чогось. *Усе ж наполігся Яцько-партизан — завжди твердий був на своєму — переконав Махтеїху, що «до мислі, до любові» йому тільки вона* (Крот., Сини.., 1948, 47); *Наполігся пан одібрати у мене землю* (Сл. Гр.).

НАПОМА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напома́дити.** *Він був напомаджений, і на всю світлицю розливались од його пахощі* (Н.-Лев., III, 1956, 221);— *Я ніколи його не бачив, а уявляю напомаджений чуб, акуратненький проділ, манікюр* (Донч., V, 1957, 297).

НАПОМА́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех. і без додатка.* Намазати, натерти помадою. *Напомадять помадами тими, Що не всяк вже тебе й пізнає* (Ус., Листя.., 1956, 183).

НАПОМА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.* Намазатися, натертися помадою.

НАПО́МАЦКИ, *присл.* За допомогою дотику, без участі зору. — *Ах, перша година, а я такий змучений, ледве живий! — прошептав він і напомацки почав шукати місця на ліжку* (Фр., I, 1955, 296); *Тадей Станіславович, одягнувшись, відчиняє широку кватирку, напомацки шукає сірники* (Стельмах, I, 1962, 9); * Образно. *Ми знаємо, що, перші часи особливо, в деяких галузях доведеться іти трохи не напомацки* (Еллан, II, 1958, 189).

НАПОМПО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПОМПУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* За допомогою тиску накачувати, наповнювати що-небудь рідиною або газом. *Напомповуючи шину, товариш Н. конфіденціально повідомляє нас: — Тільки — ша!.. А чи знаєте ви найцікавіше: де саме цього Будду Богдо-Геген замовляв? — У варшавських золотарів!* (Полт., На.. меридіанах, 1933, 96); *Напомпують* [робітники] *повітря в понтони, щоб підіймання було повільне й рівномірне* (Ю. Янов., II, 1954, 93).

НАПОМПО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАПОМПУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Пройматися, охоплюватися чим-небудь (думками, ідеями, почуттями і т. ін.). *Юрма дедалі напомповувалась власними вигадками, дедалі розпалювалась* (Коцюб., I, 1955, 258).

2. *тільки недок.* Пас. до **напомпо́вувати.**

НАПОМПУВА́ТИ *див.* **напомпо́вувати.**

НАПОМПУВА́ТИСЯ *див.* **напомпо́вуватися.**

НАПОНЕВІРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док.*, *розм.* Зазнати багато горя, нестатків, злигоднів.

НАПО́ПЕРЕК, НАВПО́ПЕРЕК, *присл.*, *діал.* Упоперек, поперек. *Опинились ми всі над потоком. Хто конем доктора, хто просто через воду, а дехто по великій сосні, що лежала напоперек у потоці,— мали ми через воду переходити на другий бік* (Коб., III, 1956, 253); *Від Косова вже не йшли* [опришки] *дорогою, а навпоперек, через ліси й на Краснопільський потік* (Хотк., Довбуш, 1965, 319).

НАПОПОЛА́М, *присл.*, *розм.* Те саме, що **попола́м.** *Павло кілька разів зряду жадібно затягся цигаркою. — Брехня! Напополам перервусь, а таки доб'юся свого* (Головко, II, 1957, 474); *Вовки виють в степах, буран рве землю, мете за вікном сніговицею напополам з піском* (Гончар, II, 1959, 96).

НАПО́РАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Запасти, заготовити яку-небудь кількість чогось. — *Цить, Сашко, не плач.. Напораєм сіна та наваримо каші. Не плач, хлопчику* (Довж., Зач. Десна, 1957, 475).

2. Наготувати багато їжі, страв. — *А ти, Горпино, давай нам борщу, каші... Всього давай, що напорала* (Мирний, III, 1954, 331).

3. Заподіяти, натворити чого-небудь (перев. поганого, неприємного). *Пронюхала Мишва, що вже нема Котів, Та швидше до мішків — І почала хазяйнувати, —Не стільки їсти, як псувати. Напорала Мишва купцеві баришів, Аж плаче він біля своїх мішків* (Гл., Вибр., 1951, 51).

НАПО́РИСТИЙ, а, е. Настирливий, рішучий, завзятий у досягненні чого-небудь. *Спитався* [Павлуша], *чи зразу б не можна яку-небудь книжку. Сава посміхнувся задоволений. — О, та ти гарячий, напористий!* (Головко, II, 1957, 267); — *Він такий напористий у ро-*

боті, що голову може свою закрутити (Ю. Янов., V, 1959, 127); // Який виражає, містить у собі настирливість, рішучість, завзяття. *Слова у Савченка завжди були молоді, напористі і міцні, як весняні води* (Стельмах, На.. землі, 1949, 134).

НАПО́РИСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **напо́ристий.** *Він уперше зустрів Леваду, і його дратувала напористість цього чорнявого стрункого хлопця* (Кир., Вибр., 1960, 118); *Напористістю і упертістю Масло старався завоювати перед Подзигуном авторитет* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 34).

НАПО́РИСТО. Присл. до **напо́ристий.** *Всі члени бригади працювали захоплено, напористо* (Літ. газ., 10.VIII 1950, 2).

НАПОРО́ТИ *див.* **напо́рювати.**

НАПОРО́ТИСЯ *див.* **напо́рюватися.**

НАПОРОШИ́ТИ, рошу́, ро́шиш, *док.* 1. *неперех.* Нападати в якій-небудь кількості (про сніг). *Напорошив сніг.*

2. *перех., розм.* Насипати чого-небудь кудись; посипати зверху. — *Чогось мені в скриню напорошила* [свекруха]... *і золоті очіпки мої потемніли, і пояси червоні полиняли...* (Вовчок, I, 1955, 81).

НАПО́РСКЛИВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **напо́ристий.** *Напорскливий і під льодом не прохолоне* (Укр.. присл.., 1955, 259).

НАПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПОРО́ТИ**, порю́, по́реш, *док., перех.* Пороти велику кількість чого-небудь.

НАПО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАПОРО́ТИСЯ**, порю́ся, по́решся, *док., розм.* 1. Наскакуючи, натикаючись на що-небудь гостре, ушкоджувати, ранити собі щось. *За кілька кроків з-під моїх ніг виповзає вузенька стежечка, і я напорююсь грудьми просто на якийсь колючий кущ* (Кол., На фронті.., 1959, 69); *Ксенька напоролась ногою на залізні граблі* (Коцюб., II, 1955, 386); — *Якщо один з цих негідників уже напоровся на мою шаблю, то й інші мусять* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 100).

2. Несподівано наштовхуватися, натикатися на що-небудь (перев. на якусь перешкоду). — *Айсберги навколо, не напоротись би* (Довж., Зач. Десна, 1957, 450); *Вночі капітан Сперанський, обходячи бойові порядки, напоровся на міну* (Гончар, III, 1959, 234); // Рухаючись, несподівано зустрічатися з ким-, чим-небудь, натрапляти на когось, щось. — *Справа ясна, Миколо,— ми напоролися на снайпера* (Ю. Янов., I, 1954, 97); *Вони йшли цілу ніч, а на світанку напоролися на засаду* (Кочура, Родина.., 1962, 30).

НАПОРЯДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Порядкуючи, наробити, натворити чого-небудь (перев. небажаного, поганого). *Радивон Ржа .. повів гнівну річ: хто тут хазяїн? Порядкує хто? Я веду господарство чи Павлюк? Буде вже, напорядкував!* (Горд., Дівчина.., 1954, 101).

НАПОСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напосіда́ти.** *Відкрили вогонь з гармат по танках, відстрілюючись з гвинтівок від напосідання автоматників* (Трип., Дорога.., 1945, 47).

НАПОСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПОСІ́СТИ**, ся́ду, ся́деш, *док.* 1. Сідати, навалюватися на кого-, що-небудь у великій кількості. *На Ромку напосіло кілька хлопчаків* (Сміл., Сашко, 1957, 23); * Образно. [Дід:] *Іди, Маріє, та вирішуйте швидше. Бо мені довго ждати все-таки не випадає: літа, вони, знаєш, таки напосідають, га?* (Лев., Драми.., 1967, 271); // Накидатися на кого-, що-небудь у великій кількості (про комах, черв'яків і т. ін.). — *У мене в цукроварні Були б наслідки з роботи гарні, Коли б на буряки Не напосіли шкідники* (Еллан, I, 1958, 185).

2. *розм.* Натискати, давити своєю вагою на що-небудь. *Завзято напосідав* [Канушевич] *ломом на скелю, відриваючи від неї великі, ледве порушені вибухом брили* (Коцюба, Нові береги, 1959, 86); *Рибалки напосідали на опачини, але що могли вони вдіяти проти стихії!..* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 261).

3. *тільки недок.* Наступаючи, тіснити кого-небудь; вести наступ. *Канонада, як і раніше, була недалеко. Тиснуть, напосідають червоні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 109); *Потрібно було почекати підходу головних сил. Ворог, зваживши на це, напосідав* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 46).

4. *перен., розм.* Наполегливо вимагати, добиватися чого-небудь від когось; настоювати, наполягати. — *Що ж там таке привіз ти? Чого мовчиш? Хвалися вже!* — *напосідає мама* (Мирний, IV, 1955, 339); *Затялась* [Катря], *мов окаянна, нічого не сказала. А почав напосідати* [Павло], *гірко заридала* (Кучер, Трудна любов, 1960, 423); *Повісив* [Карпо] *голову, мовчить. А тут біда: .. той чоловік, що позичав гроші, теж напосів, у суд хоче позивати* (Коцюб., I, 1955, 304); — *Ще більше напосів* [Макар] *на трактористів: — Дітки, дітки, рушайте в добру годину!* (Панч, II, 1956, 108).

5. *перен., розм.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимось (про хворобу, настрій, почуття і т. ін.). [Камілла:] *Ти не знаєш, яке тяжке, яке страшне моє життя! Не знаєш, які думки не раз напосідають...* (Фр., IV, 1950, 446); *Непереможна дрімота напосідала все міцніше й міцніше* (Донч., II, 1956, 65); *Чи не напосіла на мене ота пропасниця, що голову приском пече, а по тілу морозом сипле, аж зуби цокотять?..* (Мирний, IV, 1955, 353).

6. *перен., розм.* Наближатися, наступати (про неживі предмети, явища природи). *Міг піти дощ, осінь напосідала* (Ле, Вибр., 1939, 304).

НАПОСІДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПОСІ́СТИСЯ**, ся́дуся, ся́дешся, *док., розм.* 1. Насідати, накидатися на кого-, що-небудь у великій кількості. *Стручисі не спалося. То думки всякі розганяли сон, то блохи напосідалися. Вона крутилася по полу* (Гр., II, 1963, 299); *Напосідалися такі лихі та в'їдливі комарі, що не можна було втриматися* (Збан., Сеспель, 1961, 110).

2. *перен.* Те саме, що **напосіда́ти** 4, 5. [Ганна:] *Знов напосідався* [Льолик], *щоб перевезти його до його домівки* (Л. Укр., III, 1952, 719); — *Слухай, ти не лайся,— ще з більшим запалом напосідалась Марійка* (Донч., V, 1957, 366); — *Я було почав відговорювать, але товариш напосівся — ходім та й ходім, в одну душу* (Хотк., I, 1966, 165); *Страшна нудьга знов напосілась на неї, неначе лихий ворог* (Н.-Лев., IV, 1956, 254); *Глухов сидів у машині зосереджений і неговіркий. Невеселі, тривожні думи напосілися на нього* (Ряб., Жайворонки, 1957, 19).

3. Приставати до кого-небудь з докорами, обвинуваченнями і т. ін.; робити нападки на кого-, що-небудь. [Олекса:] *Що вам завадила наша бідна читальня, що ви так на неї ні за що ні про що напосілися?* (Фр., IX, 1952, 39); *Бабуся якусь мить помовчала, а тоді знову напосілася на дідуся. — Отож іще звичка в людини! Як вітер, влетів, і готуй йому торбу* (Збан., Мор. чайка, 1959, 115).

4. *на кого — що.* Невідступно переслідувати кого-, що-небудь, чіплятися до когось, чогось. *Напосілися злодії Раз на мужика І, чи з поля, чи із стайні, Вкрали лошака* (Рудан., Тв., 1956, 110); *«Яструбок».. короткою кулеметною чергою про всякий випадок підпалив «Мессершмітт». Потім він ще лютіше напосівся на бомбардувальників* (Ю. Янов., I, 1954, 47).

5. *без додатка, з інфін., тільки док.* Твердо вирішити що-небудь зробити. *Вона мене напосілась З світу ізігнати* (Рудан., Тв., 1959, 54); — *Правду каже дівчина! Така зубами вирве того акордеона, раз напосілася!* (Кучер, Прощай.., 1957, 229).

6. *діал.* Посягати. *Розгарячкована уява царівни наповняла тепер все те убивцями, які напосідалися на життя її героя* (Оп., Іду.., 1958, 260); *Всі зрозуміли, що се.. й є той ворог* [про боярську дружину], *який напосівся на їх свободу й незалежність* (Фр., VI, 1951, 45).

НАПОСІ́ДЛИВИЙ, а, е, *розм.* 1. Те саме, що **насти́рливий.** — *Годі вже, годі...— відмахнувся од напосідливої плетухи Бровко, а в самого аж губи тряслися* (Добр., Тече річка.., 1961, 246).

2. Який напосідається (у 1, 2, 5 знач.). *Потім обліпили* [комунари] *його з усіх боків, мов та напосідлива комашня* (Мик., II, 1957, 566); *Байда навіть не оглянувся. Напосідлива думка за всяку ціну стати знову на роботу підганяла його на шахту* (Панч, I, 1956, 436); *Змучений бентежними думками, тільки-но задрімає* [гетьман Косінський] *тривожно, як одразу схоплюється від напосідливих і страшних кошмарів* (Ле, Наливайко, 1957, 83).

НАПОСІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Абстр. ім. до **напосі́дливий.** *Скрізь свого досягне* [Віганд] *хитрощами, звинністю або й просто напосідливістю* (Л. Укр., IV, 1954, 220); *Вона.. була в захопленні від тієї енергії та напосідливості, з якою Горбенко відроджував досліди Березіна* (Грим., Подробиці.., 1956, 171).

НАПОСІ́ДЛИВО, *розм.* Присл. до **напосі́дливий.** *Собака напосідливо кидався до воріт, потім почулося декілька сполоханих голосів* (Панч, В дорозі, 1959, 44); *Думка про втечу напосідливо свердлила йому мозок* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 49).

НАПОСІ́СТИ *див.* **напосіда́ти.**

НАПОСІ́СТИСЯ *див.* **напосіда́тися.**

НАПОСЛІ́ДКУ, *присл., розм.* Те саме, що **напослі́док.** *Напалась мати на його; лаяла-лаяла, а він і губи не роззявив. Аж напослідку каже: — Ото треба було справити мені сіртук* (Свидн., Люборацькі, 1955, 127); // У кінці, позаду. *За повозами оддалік купа селян, господарів, баб і молоді, а напослідку, мов вівці, .. шкільна дітвора під проводом учителя* (Фр., II, 1950, 366).

НАПОСЛІ́ДОК, *присл., розм.* Під кінець, після всього. — *Та що, може би ми вже спати пішли? — сказав напослідок Іван* (Фр., I, 1955, 161); *Поблискує* [«Москвич»] *біля радгоспних майстерень, де батько ще щось виточує та підпилює напослідок* (Гончар, Тронка, 1963, 179).

НАПО́ТЕМКИ, *присл., рідко.* У потемках, в темноті. *Заграничний політик, вернувши опівночі додому, напотемки.. помилився дверми* (Фр., IV, 1950, 38).

НАПОУ́МИТИ *див.* **напоумля́ти.**

НАПОУ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напоу́мити.** — *Ти так захопився напоумленням того... як його?— Він показав очима на Черевика* (Шовк., Інженери, 1956, 247).

НАПОУМЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напоумля́ти.**

НАПОУМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАПОУ́МИТИ**, млю, миш; *мн.* напоу́млять; *док., перех.* Навчати кого-небудь діяти розумно, розсудливо; давати пораду. *Мар'яна пошепки напоумляла знавіснілого пана Роздобудька* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 347); — *А проте напоумте.. Скажіть, будь ласка, як би ви моєму лиху запобігли?* (Вовчок, VI, 1956, 267); *Чому в свою пору не стрівся йому старший роками і досвідом друг, розумний і щирий, який напоумив би і остеріг проти помилок, проти хибної стежки?!* (Вол., Озеро.., 1959, 77); // *безос.* — *З речей тільки й лишилося те, в чому була,— добре, що хоч кожушка та чоботи напоумило вдягти!* (Збан., Єдина, 1959, 37).

НАПО́ХВАТІ, *присл.* 1. Під рукою. *Не маючи напохваті ніякої іншої зброї, він ухопив зі столу ножиці й хотів перетнути собі ними горлянку* (Сам., II, 1958, 293); *Спали запорожці в мальовничих позах зі зброєю напохваті* (Довж., I, 1958, 242); * Образно. *Він мав завжди напохваті кілька веселих анекдотів* (Голов., Тополя.., 1965, 84); // На незначній відстані, дуже близько. *Осавулину жінку давно дражнили на селі злодійкою, і хазяйки нічого не клали напохваті, де вертілась осавулиха* (Н.-Лев., II, 1956, 191).

2. У стані або положенні готовності; напоготові. *Павло зірвав маску, прозорі гумові рукавиці і вибіг у коридор. Прокіп Журба вже тримав йому напохваті скручену з махорки цигарку* (Кучер, Голод, 1961, 176); — *Омельку! — гукнув він до наймита, що тримався поблизу, сказати б — напохваті, коли б господареві виникла якась потреба* (Смолич, Мир.., 1958, 180).

НАПО́ЧІПКИ *див.* **навпо́чіпки.**

НАПО́ШЕПКИ, *присл., діал.* Пошепки. *Перша жінка промовила до нього напошепки: — Йой, чоловіче! А се що таке?* (Фр., VII, 1951, 57).

НАПО́ЮВАТИ *див.* **напува́ти.**

НАПРА́ВА, и, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **намо́ва** 1. — *Цей отаман, певно, з направи чиєїсь.. має зле на нього серце за Рокитну і руйнує маєтності князя* (Ле, Наливайко, 1957, 24).

2. *діал.* Лагодження, ремонт. *Треба хліб молотити, а машина і досі стоїть без направи* (Коцюб., II, 1955, 83); *Збудована була* [школа] *з дуже доброго матеріалу, бо хоч дуже стара, то не вимагала навіть ніякої направи* (Март., Тв., 1954, 454).

3. *заст.* Напрям. *Лепетливий товариш своїми жартами та вигадками дав направу його думкам, дуже поетичну та мрійну* (Н.-Лев., IV, 1956, 332).

НАПРА́ВДУ, *присл., діал.* Насправді. *Легінь таки й направду був дуже красний: суті рум'янці грали на здорових, темного кольору лицях* (Хотк., II, 1966, 52); *Направду, то додому кваплються хіба тільки ті жінки, що кинули малих дітей без опіки* (Вільде, Сестри.., 1958, 320).

НАПРА́ВИТИ *див.* **направля́ти.**

НАПРА́ВИТИСЯ *див.* **направля́тися.**

НАПРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напра́вити** 1, 2. *Відсуваються двері теплушки — в теплушці кулемети, направлені на гайдамаків* (Довж., I, 1958, 39); *Ціла сотня кріпаків з сокирами, заступами, лопатами була направлена на Зелену горку* [гірку] (Мирний, IV, 1955, 159); *Дивізія була відкликана з резерву і направлена на Північно-Західний фронт* (Тют., Вир, 1964, 485); *Направлена машина давно прийшла з Англії* (Фр., II, 1950, 379); // **напра́влено**, *безос. присудк. сл. В наш бік було направлено, очевидячки, не менше чотирьох гвинтівок* (Ю. Янов., II, 1958, 72); *В Буду було направлено другого парламентера з перекладачем* (Гончар, III, 1959, 236).

НАПРА́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Спрямованість, зосередженість (думок, поглядів і т. ін.). *В образотворчій спадщині Т. Г. Шевченка велике місце займає портрет. Саме в ньому реалістична направленість, гуманізм творчості художника знайшли особливо глибоке і багатогранне втілення* (Мист., 2, 1961, 11).

НАПРА́ВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **напра́вити.** *Направлення капітальних вкладень в окремі галузі народного господарства.*

2. Документ про призначення на роботу. *Випускна комісія погодилася з проханням Надії і дала їй направ-*

лення на завод «Запоріжсталь» (Баш, Надія, 1960, 36).

НАПРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **направля́ти.**

НАПРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАПРА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* напра́влять; *док., перех.* 1. Спрямовувати, скеровувати кого-, що-небудь у певному напрямку. *Керманичі направляють дарабу на берег, і вона тикається носом у каміння* (Хотк., II, 1966, 393); — *На коліях є така стрілка, що за її допомогою переводять колію і направляють поїзд туди, куди йому треба* (Юхвід, Оля, 1959, 106); *Не додому справив він коня, котрий було повертав у знайому улицю, а круто направив його до поліції* (Мирний, I, 1954, 282); — *Я натиснув контакти кулеметів і мчав до землі, стріляючи в ешелон, на який я направив свій винищувач* (Ю. Янов., II, 1954, 75); // *перен.* Давати напрям чому-небудь. [Воронюк:] *По-вашому виходить, що людина не може направляти розвиток рослин і тварин у корисному для себе напрямі* (Мороз, П'єси, 1959, 200); [Любов:] *Се добре, що я все це знаю, бо я знатиму, як направити своє життя* (Л. Укр., II, 1951, 12); // *перен.* Зосереджувати на чому-небудь, спрямовувати на щось (думки, здібності, зусилля і т. ін.). *Мокроусов впадав у романтизацію минулого.. Кириенко все посилав к чорту і найперше круторогих.. Місто — ось та архімедівська точка опори, що потрібна, щоб виважити країну на рівень інших.. Сюди й треба направляти всі зусилля народу, а не туманити голову романтизацією історичного минулого та сучасного села* (Головко, II, 1957, 277).

Направля́ти (напра́вити) ву́хо — уважно прислуховуватися. *Як тільки приїхали на майдан, Гаркуша одразу.. направив своє хрящувате вухо до волосного ганку, на той новий закон, що його вичитував студентик* (Гончар, II, 1959, 213).

2. Посилати, відправляти кого-небудь з якоюсь метою. — *Ну, змотуй вудки,— сказав Штукаренко телефоністу.— А ти, Петренко, станеш внизу біля входу і всіх направлятимеш на берег* (Голов., Тополя.., 1965, 342); *Якось улітку направили нас, студентів, допомогти колгоспникам зібрати врожай* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 11); // Давати призначення. — *Прямо не знаю, чого вас оцей робітземліс направляє сюди? — здвигає плечима лісник* (Стельмах, II, 1962, 278); *Мобілізовані ведуть між собою тихі розмови: — Куди ж то нас направлять?* (Тют., Вир, 1964, 293); // Виділяти, призначати що-небудь для чогось. *Затрачаючи працю, гроші і матеріали, слід наперед знати, який доход дадуть вони господарству, куди найрозумніше направляти кошти* (Ком. Укр., 5, 1960, 63).

3. Робити що-небудь гострим; гострити. *Його кипуча енергія часом била через край, і тоді зупинити її міг лише широкий батьків, з мідною пряжкою ремінь, який однаково добре направляв бритву і, як засіб чисто педагогічний, спрямовував синову енергію у відповідне русло* (Коз., Блискавка, 1962, 63); *Ще звечора Євген дістав з горища стару над'їдену косу — ще батько нею косив, направив її* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 236).

4. Надавати музичному інструментові певної висоти звука; настроювати. *Іван Микитович зняв скрипку. Довго-довго він її направляв, рвучи часто струни* (Мирний, I, 1954, 136); *Микола направив струни, повів смичком,— і жалібна пісня розляглася по хаті* (Н.-Лев., II, 1956, 172).

5. *розм.* Лагодити, виправляти що-небудь зіпсоване, пошкоджене і т. ін.; поправляти. *Клопоталися чоловіки у тому саду: пісок возили, східці по згір'ю направляли та місточки через рівчаки ладили* (Вовчок, I, 1955, 145); *Здалося б направити черевики, та грошей нема* (Мак., Вибр., 1954, 57); — *Копати починаєм завтра, вранці-рано. А сьогодні хай кожен направить свої рискалі, лопати, заступи... коновки — носити накопану землю* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 318); // *перен.* Змінювати на краще або повертати до попереднього становища (життя, умови і т. ін.). *Усюди, де око лиш гляне, Де звернеться ухо, все чути одну Відвічную пісню: Ой життя погане! А як би направить, ніяк не збагну!* (Фр., XIII, 1954, 27); *Почував* [Вова], *що його діло прогорає, а як його направити — він не міг добрати способу* (Вас., I, 1959, 87).

6. *розм.* Спонукати, схиляти до якої-небудь дії, вчинку; примушувати щось робити (перев. недозволене, злочинне). — *Ви б ще повинні навчати людей, а не направляти їх супроти закону!..* (Л. Янов., I, 1959, 48); *Земський загрожував ковалеві Сибіром за те, що направляє заробітчан проти Харитоненка, щоб домагалися своїх прав* (Горд., Заробітчани, 1949, 84); *Але й ті, що набралися, як почули оце про козаків — не згірше бідкаються й галасують. Підбурили, направили, а тепер що робити?* (Головко, I, 1957, 293).

7. *розм.* Учити, наставляти, давати поради кому-небудь. — *Михайло — спритний, діловий комсомолець, багатьох старих ще й он як навчить. А все ж, звісно, направляти треба...* (Крот., Сини.., 1948, 55); — *Радянська влада за нас, на краще нас направляє* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 158); *Пріська направила мужика! Вже не то, щоб він не пив: не проливав козак, як де лучалася чарка* (Кв.-Осн., II, 1956, 104).

◇ **Направля́ти (напра́вити) на путь і́стини (на до́бру, пра́ведну путь, ві́рну доро́гу** *і т. ін.) кого* — давати корисні поради, вказівки комусь; повчати кого-небудь. — *Лаяв* [панотець] *мене, їй-бо, славно, все направляв на путь істини і, головне, злості не таїв* (Стельмах, I, 1962, 87); *Тітки та дядини силкувались направляти її на добру путь* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Старі Гарбузи дякували невісточці, що зуміла прибрати до рук їхнього сина та направити його на вірну дорогу* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 222).

8. *діал.* Виправляти. [Камб:] *І наша рада батьківська тобі направить каяттям свою нечемність* (Л. Укр., III, 1952, 69); *Щоби свою помилку направити, грізно подивився* [суддя] *кругом себе (це мала бути повага) і сказав до Олени: — Іди* (Март., Тв., 1954, 125).

НАПРАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАПРА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* напра́вляться; *док.* 1. Іти, рухатися в який-небудь бік, у якомусь напрямку, куди-небудь. *Вона побачила, що дід направляється в її сторону* (Хотк., II, 1966, 136); *Почув, десь грають музики. Направляюсь туди* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 94); *Горпина здригнула, підвелася і направилася в кухню* (Мирний, I, 1954, 289); *Ігор залишив товариша і направився до Миколи Леонідовича* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 13).

2. Виділятися, призначатися для якої-небудь потреби. *Основна частина видатків державного бюджету направляється на фінансування народного господарства і соціально-культурні заходи* (Рад. Укр., 11.III 1949, 2).

3. *розм.* Іти на лад, налагоджуватися. *Погано теж, що матеріальний стан ваших справ такий непевний, але сподіваюсь, що помалу все направиться* (Л. Укр., V 1956, 65).

4. *тільки недок.* Пас. до **направля́ти.**

НАПРАВЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **направля́ти.**

2. *у знач. ім.* **направля́ючий,** чого, *ч.* Військовослужбовець, підрозділ і т. ін., який міститься або рухається попереду (загону військ, окремої групи і т. ін.).

НАПРА́ВНИК, а, *ч.* 1. Фахівець, майстер, який лагодить, направляє що-небудь.

2. *розм.* Той, хто направляє (у 6, 7 знач.). *То такий порадник, тільки на зле направник* (Сл. Гр.); *Радивон.. не розгубився з хвали. Із властивою йому доброю звичкою відзначив своїх направників, радників* (Горд., Дівчина.., 1954, 89).

НАПРА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **напра́вник.**

НАПРА́ВО, *присл.* У правий бік; праворуч; протилежне наліво. *Чорною марою тиняється вона по тому сліду, хиляє то направо, то наліво, куди він поверне* (Мирний, IV, 1955, 305); *Колона звернула направо і хутко почала відходити* (Панч, Іду, 1946, 77); // З правого боку; справа; протилежне зліва. *В одчинені двері наліво кричала Мотря, в двері направо репетувала стара мати* (Н.-Лев., II, 1956, 328); *Двері з двору ведуть у кухню, направо.. і наліво є кімнати* (Матеріали з етногр.., 1956, 100).

◇ **Напра́во, [й] налі́во** — без розбору, не розбираючись. *Всі скоса поглядали, мимоволі стежачи за кожним його рухом: чи не хапається уже за стіл, чи не почне валити направо, наліво* (Хотк., II, 1966, 151); — *Люди, які.. розмінюють свої почуття направо й наліво, по-моєму, зрештою, мусять відчувати себе злидарями* (Гончар, III, 1959, 80).

НАПРАВЦІ́, *присл., діал.* Навпростець. *Юрко вхопив наопашки сердак, перескочив пліт і пішов направці до двору* (Кобр., Вибр., 1954, 107); *Не йшов* [Марусяк] *плаєм коло ріки, а пішов упоперек, через верх, без дороги, направці* (Хотк., II, 1966, 250).

НАПРАКТИКО́ВАНИЙ, а, е. Який добре напрактикувався. *Мабуть, у хлоп'ят був більш напрактикований зір, ніж у мене* (Сміл., Сашко, 1957, 85).

НАПРАКТИКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Практикуючись, здобути навики, уміння і т. ін. — *Хай він перш у мене заступником побуде, напрактикується,— відповів Перегуда* (Кучер, Прощай.., 1957, 90); *Красномовство його було невичерпне. Він, видно, добре напрактикувався* (Рибак, Час.., 1960, 387).

НАПРА́СНА, и, *ж., розм., рідко.* Несправедливе обвинувачення; наклеп. — *Люди... пани... Вони сказали, що він убив Грицька..— Де ж це видано, щоб на Зінька таку напрасну вигадувати?* (Гр., II, 1963, 431).

НА́ПРА́СНИЙ, а, е. 1. *тільки* **напра́сний,** *розм., рідко.* Те саме, що **несправедли́вий.** *Боляче відчував Юріштан, що напрасну велику кривду чинить батькові й матері, що піддався злобній хвилі* (Хотк., II, 1966, 192).

2. *діал.* Раптовий, несподіваний. *Тиху задуму вечірнюю на́прасна буря розвіяла* (Л. Укр., I, 1951, 281); *На́прасний дощ захопив мене серед вулиці, і я змушений був схоронитися* (Фр., I, 1955, 229).

НАПРА́СНИК, а, *ч., діал.* Задирака; кривдник. *Відчепися, напраснику, я не була на празнику* (Номис, 1864, № 2805).

НАПРА́СНИЦЯ, і, *ж., діал.* Жін. до **напра́сник.** *Напрасниця, обійди около!* (Номис, 1864, № 4038).

НАПРА́СНО, *розм., рідко, діал.* Присл. до **на́пра́сний.** — *Ой на тобі, дівчинонько, ще й діжечку масла, Та не кажи на мене напрасно* (Чуб., V, 1874, 866); *Хтось застукав, і напрасно отворилися* [відчинилися] *двері; в порозі з'явився — хто? Тарас зі своїми сестричками* (Ков., Світ.., 1960, 45).

НАПРАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напрасува́ти.** *Новенькі солдатські штани з ледь помітними залишками напрасованого рубчика, пом'яті й забруднені* (Загреб., Європа 45, 1959, 48).

НАПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАПРАСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Вирівнювати гарячою праскою складки на чому-небудь (про білизну, одяг і т. ін.); нагладжувати. *Поламані погони, що горбились і тримались на плечах, як перебиті крильця, він радив розмочити і трошки напрасувати* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 36); // Прасувати яку-небудь кількість білизни, одягу і т. ін. *Напрасувати багато білизни.*

НАПРАСУВА́ТИ *див.* **напрасо́вувати.**

НАПРА́ТИ *див.* **напира́ти** [1].

НАПРАЦЮВА́ТИ *див.* **напрацьо́вувати.**

НАПРАЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.* Багато, досхочу попрацювати. — *Хіба я мало на тих панів напрацювався? Хіба я вже давно не заробив собі того кожуха?..* (Крим., Вибр., 1965, 413); *Жаль тільки, що влітку ночі короткі — ні тобі виспатись, ні напрацюватись для себе* (Стельмах, I, 1962, 481); // Утомитися, багато працюючи. *Пішов він мовчки з хати, а я вже так напрацювалась, що й заснула* (Н.-Лев., III, 1956, 281); *Напрацювавшись за день, Киян незчувся, як заснув у майстерні* (Вол., Озеро.., 1959, 166).

НАПРАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напрацюва́ти.** *Просувалися ними* [шляхами] *на торг і вантажені сіллю чи воском, а чи іншим напрацьованим крамом мажі, запряжені круторогими волами* (Ле, Наливайко, 1957, 6).

Напрацьо́вані ру́ки — згрубілі й стомлені щоденною важкою працею руки. *Сяде* [Тимофій] *біля перелазу, що відділяє садок від городу, покладе важкі напрацьовані руки на коліна, зустріне її темними сумовитими очима* (Стельмах, II, 1962, 407).

НАПРАЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАПРАЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док.* Працюючи, виробляти яку-небудь кількість чогось.— *По-сусідськи з такими цесарками* [про дівчат] *небагато напрацюєш,— говорив Марко. — Будеш крутитися сюди та туди, як бляшаний півень на хаті* (Тют., Вир, 1964, 11); // Працювати яку-небудь кількість годин; відпрацьовувати. — *Думав у той колектив вступити, що взялися будинки будувати своїми силами. Завод помагає, цеглу дає, дошки. Тільки нікому у нас працювати, .. я сам не напрацюю стільки годин, бо ще й у вечірню школу треба ходити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 73).

НАПРИЗВОЛЯ́ЩЕ, *присл.* Без догляду, без нагляду, без допомоги, без будь-яких засобів і т. ін. *Явдоха, як неприкаяна, йде на роботу, покинувши своїх малят напризволяще вдома* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 48); *До саду прилягає виноградник. Ніхто про нього не дбає, урожай кинуто напризволяще* (Гончар, III, 1959, 128).

НАПРИЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Прийняти велику кількість чого-небудь. *Як гукнула сестра убогая — Обізвалась доля недобрая: — Чи ти всі мички вже попряла, Бо я тобі других наприймала!* (Укр.. думи.., 1955, 281); [Хома:] *Ще тілько від оцих двох запишете гроші, зготуєте їм квитки — й край, більш грошей приймать не буду.* [Настя:] *Наприймав і так багато, мабуть, і не злічиш сам* (К.-Карий, II, 1960, 171).

НАПРИ́КІНЦІ, *присл.* У кінці, під кінець. *Наприкінці капітан поскаржився Воронцову, що ось цей сержант.. змушував його, капітана, всю дорогу грати на губній гармошці* (Гончар, III, 1959, 211); // *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при позначенні процесу, дії, часу і т. ін., на останньому етапі яких щось відбувається. *Наприкінці концерту виступив Лисенків хор, і пішли українські народні пісні* (Н.-Лев., III, 1956, 314); *Наприкінці XVI століття спалахнуло на Україні селянсько-козацьке повстання проти пансько-шляхетської Польщі* (Рильський, III, 1956, 17).

НАПРИ́КЛАД, *вставн. сл.* Уживається при переліку, уточненні, при поясненні слова в реченні, для ілюстрації попереднього викладу. [Любов:] *Ви забуваєте ще другу любов поетів, наприклад, любов Данте до Беатріче, а я власне таку мала на думці* (Л. Укр., II, 1951, 24); — *Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад, зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте* (Тют., Вир, 1964, 42); *Слів таких, наприклад, Як «не можна», як «нема», Доня змалку не сприймала Взагалі і зокрема* (Воскр., З перцем!, 1957, 98).

НАПРИ́КРИТИСЯ *див.* **наприкря́тися.**

НАПРИКРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАПРИ́КРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *діал.* Набридати, надокучати. — *Бог з вами! Я не приходжу до вас.., щоби вам чим-небудь наприкрятися!* (Фр., VIII, 1852, 246); *Постараюся не наприкрятись довгими листами, хоча й я не зарікаюсь* (Л. Укр., V, 1956, 79); *Жінкою почав* [Квасюк] *поштурхувати. Вона йому вже наприкрилася, бо була стара й негарна* (Гр., II, 1963, 262).

НАПРИ́НДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Пихатий, гордовитий, бундючний. *Він уже йшов, як завжди, поперед себе несучи свою пиху, напринджений та набундючений* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 226).

НАПРИ́НДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАПРИ́НДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.* Набувати гордовитого, бундючного вигляду; пишатися. *Пан Демид, причепурившись, вийшов на середину дороги і, випнувши черево, почав.. надиматись, напринджуватись* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25); *Ходить* [Добробит] *було.. по нашім краю, наприндиться і через губу не плюне* (Фр., II, 1950, 356); *Ротмістр, який знітився перед дулом мушкета, знову наприндився, відкинув назад голову й блиснув шаблею* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 31).

НАПРИ́НДИТИСЯ *див.* **напри́нджуватися.**

НАПРИ́СІДКИ *див.* **навпри́сідки.**

НАПРИ́СКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **напри́скати.** *Наприскана найкращими духами, вона сиділа в тій же таки хаті сама* (Шиян, Вибр., 1947, 75).

НАПРИ́СКАТИ *див.* **напри́скувати.**

НАПРИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПРИ́СКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *розм.* Прискаючи, змочувати що-небудь дрібними бризками рідини.

НАПРИ́СЯДКИ *див.* **навпри́сідки.**

НАПРОВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПРОВА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Наштовхувати, спрямовувати кого-небудь на щось (на думку, розмову і т. ін.). *Деякі з тих формулювань правного цивільного кодексу викликали гомеричний сміх в аудиторії, інші натомість напроваджували на глибоку задуму навіть панів правників* (Фр., VI, 1951, 268); *Брат напровадив її на думку стати на тому місці, де Сусанна Уласівна завсігди ставала в церкві* (Н.-Лев., IV, 1956, 177).

НАПРОВА́ДИТИ *див.* **напрова́джувати.**

НАПРО́ВЕСНІ, *присл.* На початку весни, ранньою весною. *Чули ви, як напровесні рано Жайворонкова пісня бриніла* (Л. Укр., I, 1951, 26); *Це було напровесні, саме в дні, коли на вулицях Липок тільки почали продавати пучечки голубих пролісків* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 105); * У порівн. *На вербах листя порідшало, поблідло, і здавалось здалеку, що вони тепер лише розвиваються, як напровесні* (Коцюб., I, 1955, 57).

НАПРОКА́Т, *присл.* У (на) тимчасове користування за плату. *Всі поспішають на парад, І фрак узяти напрокат Біжить щодуху дипломат* (Олесь, Вибр., 1958, 302); *Ми брали напрокат ковзани і вчилися ковзатися* (Сміл., Сашко, 1957, 8).

НАПРОКУ́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Наробити, натворити чого-небудь поганого, неприємного, непорядного. — *А правда була така, що хто б ти не був, що б ти не напрокудив,—сміло йди до князя* (Хотк., I, 1966, 98).

НАПРОЛО́М, *присл.*, *розм.* 1. Незважаючи на перешкоди або енергійно їх переборюючи (під час руху вперед). *Ось він уже й бачить болгарина, що напролом біжить через кущі, низько пригнувши голову* (Кучер, Голод, 1961, 366); *З відчаю ведмідь кидається напролом уперед, бо назад нема вороття* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 76).

2. *перен.* Незважаючи на умови, обставини (при досягненні мети). *Коли Катерина щось вирішувала — ніщо вже не могло її зупинити. Вона не визнавала ніяких перешкод, йшла напролом і добивалася свого* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 131); *Він піде напролом, і побачимо, як цей старий інтелігент Болер зможе йому заперечувати* (Собко, Запорука.., 1952, 238); // Відверто, не криючись. *За своєю наївністю він звик діяти прямо, напролом, говорити в очі те, що думав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 60).

НАПРОПА́ЛЕ, *присл.*, *розм.* Ні про що не думаючи; не думаючи про наслідки. *Лукина почала бігать до корчми та напропале пити за чоловікове добро* (Н.-Лев., III, 1956, 361); // Дуже сильно. [В с і:] *Грайте, скрипки і цимбали, Гудіть, баси, напропале!* (Кроп., II, 1958, 110); *Іваненко напропале закохався.. у куплі та в продажі* (Вовчок, I, 1955, 217).

НАПРОРОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш *і* **НАПРОРО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Передректи, провістити що-небудь. *Помилився Пакришень, коли напророкував отому крислатому комнезамівському дубові.. довгого віку* (Збан., Сеспель, 1961, 446); — *Однаково збудеться все, що я отут напророчила* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 87); // Пророкуючи, накли́кати, зробити дійсністю що-небудь. — *Вража дівчино!* — *каже* [Тиміш],— *напророкувала мені лихо!* (Вовчок, I, 1955, 54); — *Бодай тебе, чоловіче! Напророчив нам дочку!* — *Ми молили собі у господа хлопчика* (Стор., I, 1957, 138).

НАПРОРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напроро́чити.**

НАПРОРО́ЧИТИ *див.* **напророкува́ти.**

НАПРОСИ́ТИ *див.* **напро́шувати.**

НАПРОСИ́ТИСЯ *див.* **напро́шуватися.**

НАПРОСТЕ́ЦЬ *див.* **навпросте́ць.**

НАПРО́ТИ, НАВПРО́ТИ. 1. *присл.* Прямо перед ким-, чим-небудь; з протилежного боку до когось, чогось. *Панна Анеля сидить у куточку канапи.. Підходжу і сідаю напроти* (Коцюб., II, 1955, 260); *Із дверей навпроти пробивається тонснька смуга світу* (Вас., I, 1959, 360); *Говорилось не про його кооператив, а взагалі за якийсь, що стоїть на майдані, а через вулицю, напроти, приватна крамниця з зеленими дверима* (Головко, II, 1957, 131); *Будинки, в яких мешкали хлопці, стояли навпроти, через вулицю* (Гончар, IV, 1960, 77).

2. *у знач. прийм.*, *з род. в.* Уживається при позначенні особи, предмета, прямо перед якими або з протилежного боку до яких щось відбувається. *Христя.. стояла напроти дверей* (Мирний, III, 1954, 234); *Напроти цих гір.. стояв панський двір* (Кобр., Вибр., 1954, 84); *Шестикласники припали до металевої загорожі навпроти будинку учителів* (Збан., Між.. людьми, 1955, 120).

3. *у знач. прийм.*, *з род. в.*, *заст.* Відносно, щодо. [Ю д а:] *Напроти мене він байку склав про гостя, що понурий та нечупарний втисся на весілля і з соромом був вигнаний* (Л. Укр., III, 1952, 140).

НАПРОХА́ТИ *див.* **напро́хувати.**

НАПРОХА́ТИСЯ *див.* **напро́хуватися.**

НАПРО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПРОХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **напро́шувати.** *Всім стало відомо, що о. Хведор не звелів справляти весілля, напрохувати гостей,— всі знали, що й музик не буде* (Н.-Лев., I, 1956, 140); *Старий.. каже, що се він навчив і напрохав людей* (Кв.-Осн., II, 1956, 258).

НАПРÓХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАПРОХÁТИСЯ**, áюся, áєшся, *док.* Те саме, що **напрóшуватися.**

НАПРÓЧУД, *присл.* 1. Надзвичайно, дуже; навдивовижу. *Погода була напрочуд гарна* (Фр., V, 1951, 8); *Мій супутник виявився напрочуд говірким і товариським дідом* (Збан.; Малин. дзвін, 1958, 5).

2. Дуже добре, чудово. *Напрочуд грають кобзарі, Кипить шпарке весілля* (Граб., I, 1959, 413).

НАПРÓШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАПРОСИ́ТИ**, ошý, óсиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Випрошувати яку-небудь кількість чогось. *А рядові ланки, наче ті сироти. І гною їм нема, і коней не допросишся, щоб хоч той гній вивезти, який з трудом навизбируєш у себе та напросиш у людських подвір'ях* (Кучер, Трудна любов, 1960, 56); // *перев. док.* Просячи про що-небудь, добитися згоди. *Оце було напросить мати священика, щоб .. написав та спитав про здоров'я й життя, то й одпише Катря на три листи одним* (Вовчок, I, 1955, 242); *Напросив свого дружка — теж був відчайдушний, чортяка! Та й засіли в городі серед порічок* (Збан., Єдина, 1959, 131).

2. Запрошувати кого-небудь у якійсь кількості. *Напросила* [Ївга] *свашок, світилок, батьків.. і всякого народу, якого треба на весілля* (Кв.-Осн., II, 1956, 301); — *Коли напросив* [Балабуха] *гостей, то нехай сам панькається коло їх, а я не встану,— думала Олеся* (Н.-Лев., III, 1956, 122).

НАПРÓШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАПРОСИ́ТИСЯ**, ошýся, óсишся, *док.* 1. *тільки док.*, *розм.* Багато, довго просити. — *А я то скілько наплакалася, скілько їх напросилася!* (Фр., VIII, 1952, 44).

2. Просячи або натякаючи, добиватися, домагатися чого-небудь. [Горпина:] *В мене швидко будуть гості, бо я в четвер іменинниця; обіцялись і напрошувались таки самі мої куми* (Н.-Лев., II, 1956, 495); *До привітної господині хлопці один з-перед одного напрошувалися в зяті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 180); *Одпровадила* [Ївга] *Левка і до поліції, та таки.. напросилась і сама тут сидіти з Левком* (Кв.-Осн., II, 1956, 297); *Федір уже пожалкував, що напросився на розмову з Кузьмичем* (Руд., Вітер.., 1958, 140); *Щоб заробити якусь копійчину, Марко напросився чистити конюшню* (Ткач, Арена, 1960, 66).

3. *на що* Своєю поведінкою виклика́ти яке-небудь ставлення до себе. *Мені здавалось, що вона напрошується на компліменти, але тон у неї був щирий* (Л. Укр., III, 1952, 605); — *Та чого ж ти мовчиш?! Сам на образу напрошуєшся!.. — скрикнув Бородавка* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 440).

4. *тільки недок.* З'являтися, виникати в свідомості. *Якось сама собою напрошувалась думка, що книги в цьому кабінеті є лише окрасою* (Руд., Остання шабля, 1959, 252); *Мимоволі напрошується неправильний висновок* (Довж., III, 1960, 156).

НАПРЎГА, и, *ж.* 1. Дія і стан за знач. **напрýжувати, напрýжити** і **напрýжуватися, напрýжитися.** *Балабуха з великою напругою підвівся з стільця й пішов слідком за Олесею в садок* (Н.-Лев., III, 1956, 52); — *Ти б нам, батьку, трошечки підсобив,— захекано відповідали нетяги,— бо з нас вже кишки лізуть від напруги* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 184); *Від напруги руки мені зовсім затерпли, а поперек так болів, наче його буками бито* (Мур., Бук. повість, 1959, 32); *Аж гуде вірьовка від напруги* (Гонч., Вибр., 1959, 248).

2. Те саме, що **напрýження** 2. *Внутрішня непоборна напруга щосекунди зростала й зростала. Все тіло було як струна* (Донч., III, 1956, 129); *Листівки, диверсії, вбивства — все це тримало німців у нервовій напрузі, примушувало бути насторожі* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 44); *В трудовому чабанському сезоні стрижіння — це робота найвищої напруги* (Гончар, Тронка, 1963, 57); *Стояв червень невиданої спеки, дні й ночі були сповнені великої напруги й нелюдських зусиль* (Кучер, Голод, 1961, 165).

3. *спец.* Те саме, що **напрýження** 4. *За Уралом дні і ночі заграв виснули підпруги, сталь засліплювала очі, сталь найвищої напруги!* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 82).

4. *спец.* Фізичний стан електрики, яким визначають силу струму. *Усю гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5); *У виселок нещодавно провели електрику, але напруга була дуже слабка* (Дмит., Наречена, 1959, 181).

НАПРЎГИЙ, а, е, *поет.* 1. Те саме, що **напрýжений** 2, 3. *Поет-революціонер, як завжди, між нас — високий і напругий* (Тич., III, 1957, 18); *Дні ішли.., Напругі і важкі, гарячим потом вмиті* (Мал., Полудень.., 1960, 87).

2. Твердий, міцний, тугий. *Наче яблука спілі, у мене вони* [щоки] *і округлі, й напругі, й рум'яні* (Перв., З глибини, 1956, 259); *Прокатники прокатали напругі, тверді листи* (Шпорта, Запоріжці, 1959, 32); *Там кожен дуб за мене відповість Шумним гіллям напругим проти бурі* (Мал., Серце.., 1959, 120).

НАПРЎГО, *присл.*, *діал.* 1. Наполегливо, рішуче. *Він казав мені так напруго йти спати в дідівській хаті!* (Фр., I, 1955, 73).

2. Раптово, несподівано. *На другий тиждень заслаб щось напруго й професор* (Фр., I, 1955, 247).

НАПРУЖÁТИ *див.* **напрýжувати.**

НАПРЎЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **напрýжити.** *Ми ростемо, одною волею напружені, Комуністичною партією керовані* (Тич., III, 1957, 18).

2. *у знач. прикм.* Який виражає напруження, перебуває в стані напруження. *Бідний канцелярист, крізь усі зусилля й напружену увагу, якої вимагала його праця, спостеріг незвичайний рух довкола себе* (Фр., VI, 1951, 154); *Напружені нерви не видержали того гуркоту струн, тієї веселості мелодій* (Н.-Лев., IV, 1956, 255); *Як приємно відчути напружені м'язи, що враз ожили й покотилися під шкірою рухливими м'ячиками* (Донч., II, 1956, 137); *Данько, як завжди перед босм, був помітно збуджений, напружений* (Гончар, Таврія.., 1957, 386); *На Олю дивиться Мотря уважними, напруженими очима* (Вільде, Винен.., 1959, 23).

3. *у знач. прикм.* Який відбувається, здійснюється не ослаблюючись; який потребує напруження сил, енергії і т. ін. *Кілька секунд тривав гострий, гранично напружений поєдинок поглядів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 126); *Вже кілька днів молодий ревком кипів у напруженій роботі* (Дмит., Наречена, 1959, 54); *Вона спинила на ньому уважний погляд, за яким він відчув напружене внутрішнє життя* (Жур., Звич. турботи, 1960, 14); // Сповнений напруження (у 2 знач.). *З Кавказу в ті напружені дні було перевезено тисячі офіцерів, козаків* (Гончар, II, 1959, 378).

4. *у знач. прикм.* Нервово збуджений; натягнутий. *Сій статті не годилось придавати характер самооборони, бо при напружених відносинах.. се могло ще більше пошкодити* (Л. Укр., V, 1956, 173); *Та напружена зловісна мовчанка тривала зовсім недовго* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 19); — *Приготуйсь! — різко гукнув Козаков сусідові і сам завмер у напруженому гострому чеканні* (Гончар, III, 1959, 163).

НАПРЎЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **напрýжений** 2—4. *На крутому чолі* [Карпа] *набрякла жила, виявляючи велику напруженість* (Коцюб., I, 1955, 305);

Радянський уряд веде невтомну боротьбу за зміцнення миру, ослаблення міжнародної напруженості (Ком. Укр., 5, 1960, 22); *Напруженість у взаєминах хлопця та дівчини поволі зникала, зароджувалась дружба* (Головко, II, 1957, 512).

2. *спец.* Характеристика електромагнітного поля, пропорційна густині зарядів тіл. *В районі Курської аномалії виявлені величезні запаси залізних руд, що створюють напруженість магнітного поля, в п'ять разів більшу за середню на Землі* (Наука.., 7, 1960, 48).

НАПРУ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **напру́жити і напру́житися.** *Від напруження у Тамари зашуміло в голові, замиготіло в очах* (Хижняк, Тамара, 1959, 199).

2. Стан піднесення, збудження, зосередження сил при здійсненні чого-небудь. *Вона жила у вічному напруженні, її рухи зробились жвавими, нервовими, а малі чорні очі неспокійно поблискували* (Коцюб., II, 1955, 30); *Втомлена від надлюдського душевного напруження, Катерина, стуливши повіки, припала головою до паперів* (Вільде, Сестри.., 1958, 102); *Всі слухачі перебувають у дуже нервовому напруженні, ніби чекаючи наближення чогось надзвичайного* (Довж., I, 1958, 106); // Крайня межа, вищий ступінь у здійсненні чого-небудь. *В момент крайнього напруження боротьби, коли немає жалю і милосердя,— його нерви не витримують* (Еллан, II, 1958, 79); *Треба було знову пережити смертельне напруження бою* (Собко, Кавказ, 1946, 137).

3. *перен.* Скрутне, важке становище де-небудь, з чим-небудь. *Науковці прагнуть вивести нові культури різного строку дозрівання, щоб полегшити у жнива напруження робіт* (Оров., Зел. повінь, 1961, 21); *У роки, коли буває великий урожай, створюється.. напруження з робочою силою і транспортом* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 32).

4. *спец.* Величина тиску або розтягання, що виникає в твердому тілі внаслідок зовнішніх впливів (сили, температури і т. ін.). *Майстер не може відзначити, з'явилося напруження чи ні* (Собко, Біле полум'я, 1952, 313); *Щоб полегшити обробку металу, його треба пом'якшити після зварювання та механічної обробки — зняти внутрішні напруження* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 170).

НАПРУ́ЖЕНО. Присл. до **напру́жений** 2—4. *Вночі прокидаюсь, сідаю на ліжко й напружено слухаю* (Коцюб., II, 1955, 231); *Корж увесь час мовчав, але напружено працював його мозок, обмірковуючи втечу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 159); *Кожний напружено чекав різкого й гострого: — До зброї!..* (Сос., I, 1957, 265).

НАПРУ́ЖИТИ *див.* **напру́жувати.**

НАПРУ́ЖИТИСЯ *див.* **напру́жуватися.**

НАПРУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напру́жувати і напру́жуватися.**

НАПРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **НАПРУЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПРУ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Натягуючи, робити пружним, тугим. *Вам стає гарно, несказанно гарно серед тієї рідкої прохолоди; вас обіймає якась міць, напружує ваші жили* (Мирний, IV, 1955, 317); *Напружали* [козаки] *тятиву на луках дужче і гостряки до стріл, розжаривши на багаттях.., вкидали в коновки* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 458); *Лошата підняли голови до хазяїна свого й чекали, напруживши жили на міцних шиях* (Коцюб., II, 1955, 393); *Напружив* [Альоша] *м'язи і стрибнув на другий припічок* (Мик., Повісті.., 1956, 74).

2. Докладаючи зусиль, посилювати діяльність, ступінь вияву чого-небудь (про пам'ять, зір, увагу і т. ін.). *Ще уважніше вглядаються* [люди] *в тьму ночі, ще сильніше напружують слух* (Хотк., II, 1966, 240); *Щосили напружуючи пам'ять, перебирав* [Грицько] *усі балачки, де згадувалось будь-що про Орину* (Головко, II, 1957, 556); *Вилізли* [Яким і Олекса] *з коша, стали напружати зір, розглядатися* (Ков., Тв., 1958, 93); *Миколка почервонів, спідлоба озирнув усіх, напружив увагу* (Вас., II, 1959, 228); // Надмірно підвищувати, підсилювати (голос). *Баритон Богдана Петровича став зразу дзвінкий, хрипота зникла, голос не треба напружувати* (Коп., Тв., 1955, 308); *У великому залі доводилось напружувати голос, і тоді зникали нюанси і та .. теплота й емоціональна забарвленість, що були характерні для його читання в кімнаті* (Донч., VI, 1957, 616).

Напру́жувати (напру́жити) [**усі, оста́нні**] **си́ли** — зосереджувати всю енергію на здійсненні чого-небудь. *І трудно ж було тоді! Щоб подолати розруху, доводилось напружувати всі свої сили* (Шовк., Інженери, 1956, 160); *Вони* [арештанти] .. *прискорили кроки, а деякі навіть напружили останні сили й побігли* (Мушк., Серце.., 1962, 312).

НАПРУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАПРУ́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Натягуючись, ставати пружним, тугим. *Ухопляться разом із братиком за кінець* [крисанчини] *і тягнуть, тягнуть, кілько сили. Вітер розвиває біле волоссячко, малі тільця напружуються* (Хотк., II, 1966, 325); *При сильному жесті* [руки] *м'язи напружуються, скорочуються, при слабкому — розслаблюються* (Осн.. диригув., 1960, 13); *Риплять наші щогли.., Вітрила напружились білі!* (Стар., Вибр., 1959, 125); *Мускули його* [бугая] *напружилися і застигли непорушно, виразно вимальовуючись під шкірою* (Тют., Вир, 1964, 115).

2. Роблячи що-небудь, докладати великих зусиль, старатися з усіх сил, зосереджувати всю енергію. *Горпиниха, .. з усієї сили напружуючись, тягла стражника за собою* (Мирний, IV, 1955, 376); *Вершомет був певний, що прийде до фінішу першим. Він не дуже напружувався* (Трубл., Лахтак, 1953, 69); *Решетняк знов напружився, попхав, покотив з товаришами гармату далі* (Гончар, Людина.., 1960, 157); *Він хотів ще потягнути мотуза, напружився і таки потягнув* (Стельмах, I, 1962, 642); *В один стрибок кінь перелетів його* [струмочок], *напружившись, поніс вершника на крутий схил* (Тют., Вир, 1964, 188).

3. Нервово збуджуватися, сильно хвилюватися. *Раптом я чую ліворуч тупотіння. Я весь напружуюся, роблю два кроки від хати, щоб розлога вишня не заважала бачити вулицю, і жду* (Багмут, Записки.., 1961, 70); *Ярина добре розуміла, що розмова має бути дуже важлива, і вся напружилася, як струна* (Собко, Стадіон, 1954, 127); *Надійка внутрішньо аж здригнулася, вся напружилась, але навіть і знаку не подала, що вражена тим чи здивована* (Коз., Листи.., 1967, 180).

4. Підсилювати свою діяльність, ступінь свого вияву і т. ін. *Коли він позирав на Саїда та на техніків одним здоровим оком, воно напружувалося за двоє* (Ле, Міжгір'я, 1953, 76); // Ставати неприродним, звучати напружено, з особливим відтінком (про голос). *Меланка квапливою, не своєю ходою йшла до корови, щось примовляючи. Голос у неї все напружувався, ось-ось зірветься на сльози* (Жур., Вечір.., 1958, 13).

НАПРЯГТИ́, яжу́, яже́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **нажа́рити** 1. *Мотря напрягла яєчні й подала на стіл* (П.-Лев., II, 1956, 282).

НАПРЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПРЯ́СТИ**, яду́, яде́ш, *док., перех. і без додатка.* Прядучи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *День у день вона вставала вдосвіта, сідала з наймичками за гребінь прясти, напрядала більше за наймичок* (Н.-Лев., III, 1956, 86); *Дівчата цілу зиму пряли.., як баби чи матері при каганцях із притугою нужденну сорочку собі напрядали*

(Горд., Дівчина.., 1954, 24); *Душа убога встала рано, Напряла мало та й лягла Одпочивать собі, небога* (Шевч., II, 1963, 410); *Є тільки два сувої полотна, які напряла й виткала* [Ярина] *власними руками* (Скл., Святослав, 1959, 50).

НАПРЯДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **НАПРЯ́СТИСЯ**, яду́ся, яде́шся, *док.* 1. *перев. док., розм.* Багато, довго попрясти. — *Мабуть, уже вдосвіта засвітили: прядуть жіночки, тільки я лежу. — Напрялась на своєму віку — буде з тебе! — обізвався Макар* (Л. Янов., I, 1959, 56); // Багато прядучи, стомитися. *Поки багатая проспалась, Убога-небога напрялась* (Чуб., V, 1874, 916).

2. *тільки недок.* Пас. до **напряда́ти.**

НАПРЯ́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напря́сти.** *В скрині в Кайдашихи лежало полотно, в котрому, може, третя нитка була напрядена Кайдашихою* (Н.-Лев., II, 1956, 294).

НА́ПРЯМ, у, *ч.* 1. Лінія руху або лінія розміщення кого-, чого-небудь. *Євгеній ішов із Регіною вулицею в напрямі її помешкання* (Фр., VII, 1951, 249); *Вчитель почекав, доки вона* [бджола] *полетіла, і простежив очима за напрямом її льоту* (Ю. Янов., II, 1954, 117); *На четвертий день вітер змінив напрям* (Тулуб, В степу.., 1964, 265); *Він пізнавав вулиці тільки по їх.. напряму* (Руд., Вітер.., 1958, 112).

2. Шлях діяльності, розвитку кого-, чого-небудь; спрямованість якоїсь дії, явища. *Я знаю, що ти і всі наші дивуєтесь моїй психології в сьому напрямі, але вже така вона — що робить* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Основним напрямом розвитку гірничорудної промисловості є широке застосування відкритих гірничих робіт* (Ком. Укр., 6, 1960, 25); // Спрямованість думок, інтересів. *Тихович бігає по хаті в нервовому роздратуванні.. Але помалу-малу думки його приймають інший напрям* (Коцюб., I, 1955, 222).

3. Суспільна, наукова, літературна і т. ін. школа, течія, угруповання. *Всіляко підтримуючи демократичний напрям в українській літературі, він* [М. Чернишевський] *дуже високо оцінював творчість Шевченка* (Цюпа, Україна.., 1960, 25); *Мічурінське вчення являє собою новий напрям у біологічній науці* (Юним мічур.., 1955, 4).

4. Ділянка фронту, що розгортає воєнні дії в який-небудь бік. *Червона кіннота на Київському напрямі прорвала фронт польських армій* (Гончар, II, 1959, 297); *Наші війська розгорнули наступальні дії на Курському, Харківському, Луганському і Ростовському напрямах* (Ком. Укр., 10, 1964, 21).

НАПРЯМЕ́ЦЬ, *присл., розм.* Те саме, що **напрямки́.** *Ні доріг, ні стежок дід ніколи не визнавав — завжди йшов напрямець* (Хотк., I, 1966, 81); *Він* [вітер] *біжить напрямець, Добіга до алеї І затих, і — кінець* (Криж., Срібне весілля, 1957, 308); *Не дати говорити зараз — тільки народ збаламутити: такого самі вигадають, що гірш за всяку правду. Отож і вирішив Цигуля йти напрямець. — Кажи, Гордію. Що вже не є, гарні чи недобрі вісті — розповідай* (Головко, II, 1957, 325).

НАПРЯМИ́ТИ *див.* **напрямля́ти.**

НАПРЯМИ́ТИСЯ *див.* **напрямля́тися.**

НАПРЯМКИ́, *розм.* **НАВПРЯМКИ́**, *присл.* 1. По прямій лінії, найкоротшим шляхом; навпростець. *Уралов повіз її* [Галю] *напрямки, там, де раніше й не їздив* (Гончар, Тронка, 1963, 296); *Він помчав палубою навпрямки до капітанського містка, бо ведмідь перетяв шлях до трюму* (Трубл., Лахтак, 1953, 62); *На гору Олімпіада піднімалася напрямки й заросила халяви чобіт* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194).

2. *перен.* Щиро, відверто; прямо. — *Критися перед тобою не буду. Скажу напрямки. Мені Кіндрат Дорофійович пообіцяв зразу виписати твою додаткову оплату* (Логв., Літа.., 1960, 73); [Приблуда:] *Не вмію я багацько балакати, а скажу вам навпрямки, що ви мені дуже вподобались...* (Кроп., I, 1958, 161).

НАПРЯ́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напрями́ти.** *Якщо сила напрямлена паралельно основі похилої площини, то для піднімання вантажу треба прикласти більшу силу* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 19); *У Чіпці справді було багато чогось доброго, чого Грицько своїм, на прибуток напрямленим, розумом не зміг зрозуміти* (Мирний, II, 1954, 255).

НАПРЯ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напрями́ти.**

НАПРЯМЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напрямля́ти.**

НАПРЯМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАПРЯМИ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* напря́млять; *док., перех.* 1. Спрямовувати що-небудь кудись, надавати напряму чомусь. [Марко: *(витягає револьвера й напрямляє в інженера):*] *Підходь сюди!* (Ірчан, I, 1958, 128).

2. *перен.* Скеровувати на що-небудь (думки, розум, інтереси). *Він глянув на зоране поле і сливе силоміць напрямив свої думки на щоденну роботу* (Коцюб., I, 1955, 97); // *розм.* Повчати, давати вказівки, поради; навчати, наставляти. *Не було у них учителів, що напрямляли б, як іти і куди іти, не було перед собою стежки, ніхто ще її ні разу не прокладав* (Мирний, III, 1954, 187).

НАПРЯМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАПРЯМИ́ТИСЯ**, млю́ся, ми́шся; *мн.* напря́мляться; *док.* Іти, рухатися в якому-небудь напрямі. — *А що вам? — спитався він, напрямляючись до прохожих* (Мирний, IV, 1955, 206); // *розм.* Спрямовуватися куди-небудь. *Пилипко не спав, лежав тихо; широко розкриті очі напрямилися в куток печі* (Мирний, IV, 1955, 292).

НАПРЯМНИ́Й, а́, е́, *спец.* 1. Який надає розміщенню або рухові чого-небудь певного напряму. *Забивання шпунтових рядів провадять за допомогою напрямних рам. Напрямна рама складається з маячних паль і укріплених на них напрямних брусів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 162); *Вальці для обривання качанів своїми зубцями захоплюють стебла кукурудзи, обламують качани, які потім через напрямний ківш подають на стрічку транспортера* (Колг. село, 2.VII 1954, 3); *Напрямні канавки.*

2. *у знач. ім.* **напрямна́**, но́ї, *ж.* Частина станини верстата, обладнання, яка визначає рух деталей під час роботи. *Під час експлуатації верстата необхідно дбати про чистоту і збереження напрямних станини, тобто оберігати їх від забоїн, подряпин* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 140).

НА́ПРЯМОК, мку, *ч.* Те саме, що **на́прям.** *Тепер Соломія вагалась, в якому напрямку йти* (Коцюб., I, 1955, 362); *Юнак пішов далі, намагаючися весь час триматися вірного напрямку — на північ* (Донч., III, 1956, 363); *Виховання комсомольців і молоді в праці завжди було і лишається основним напрямком роботи комсомолу* (Ком. Укр., 11, 1965, 31); *Жоден напрямок у мистецтві не відкриває такого неосяжного простору для всебічного розвитку обдарування, як соціалістичний реалізм* (Мист., 2, 1963, 12); *Вся техніка зосереджувалась десь північніше: напрямок головного удару проходив там* (Гончар, III, 1959, 342).

НАПРЯ́СТИ *див.* **напряда́ти.**

НАПРЯ́СТИСЯ *див.* **напряда́тися.**

НАПСУВА́ТИ, ую́, ує́ш, *док.* 1. *перех.* Зіпсувати яку-небудь кількість чогось. *Я напсував багато паперу, пишучи драми, поезії, перекладаючи всяку всячину* (Фр., I, 1955, 23).

2. *неперех., розм.* Заподіяти неприємність, нашкодити кому-небудь. *Зрозумів* [батько], *що він може напсувати*

Данилові своєю лячною метушнею (Ле, Ю. Кудря, 1956, 167); *Він нічого не говорить про свою розмову з прокурором, але видно було, що його мучить совість. Невже він чимсь напсував Іванові?* (Кол., Терен.., 1959, 277).

НАПУВА́ЛКА, и, *ж.* Посудина, з якої напувають худобу, птицю; поїлка. *В курнику встановлюють годівниці й напувалки* (Зоол., 1957, 128); *Напувають корів з індивідуальних напувалок* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 17).

НАПУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напува́ти.** *Своєчасне напування тварин водою має велике значення для підвищення їх продуктивності* (Соц. твар., 3, 1956, 46); *Впоравшися з годівлею та напуванням птиці, Ольга Іванівна починає прибирати курник* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 2).

НАПУВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАПО́ЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НАПОЇ́ТИ**, ою́, о́їш, *док.*, *перех.* 1. Давати комусь пити, напитися чого-небудь. *Малі хлопці стовпились біля криниці, коней напувають* (Л. Укр., III, 1952, 476); *В тім потоці напоювали пастухи худобу* (Март., Тв., 1954, 454); *Мирослава напувала Лукерку Василівну чаєм* (Сенч., Опов., 1959, 116); *На берег поведе* [наймичка] *Козу з козяточком сердешним І попасти і напоїть* (Шевч., II, 1963, 354); — *Ти, дівко, той, піди, мабуть, напій коня...* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 418); * Образно. *Лягло костьми* [кістьми] *Людей муштрованих чимало. А сльоз* [сліз], *а крові? напоїть Всіх імператорів би стало* (Шевч., I, 1963, 324); // Частуючи, давати пити спиртні напої. *Давидів кривдник напував сільських суддів горілкою, давав, де треба, хабарів* (Гр., II, 1963, 450); *Побавився Іван в місті добре. Трактував і напоював знайомих ще ліпше* (Стеф., I, 1949, 251); — *До того дійшов був, що всякий непотріб напував, загощав, щоб тільки слави добути* (Гончар, Тронка, 1963, 337); *Напоїв* [Грицько] *Андрія самогоном* (Сос., I, 1957, 346).

2. *перен.* Наповнювати, насичувати чим-небудь (звуками, запахами і т. ін.). *На луці розстилались* [квітки] *чудовим цвітним килимом, напували пахощами повітря* (Мирний, I, 1949, 164); *Змішалися клени з ясенами, калина з ліщиною, дуби з соснами, напоюючи повітря ароматом* (Досв., Вибр., 1959, 47); *Думає поле глибокую думу, Спокоєм душу свою напуває* (Олесь, Вибр., 1958, 224); — *Я був наче п'яний од духу дикого полину, що залляв скелі і напоїв повітря своїм диханням* (Коцюб., II, 1955, 288).

3. *перен.* Зрошувати, насичувати вологою. *Хмари мусять землю напувати, Зволожувати ниву для сівби* (Перв., I, 1958, 240); *Крутить турбіни дніпрова вода, й.. скрізь напуває зелені лани* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 77); *Пішов такий дощ, що напоїв усю землю* (Стельмах, I, 1962, 577).

НАПУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Втішатися чим-небудь, зазнавати насолоди, втіхи від чогось. *Довго він стояв над нею, дивився, напувався чарами її красної вроди* (Мирний, III, 1954, 80); *Хвилю стояли наші пішоходи, напуваючись тою безсмертною і живущою красою природи* (Фр., VI, 1951, 30).

НАПУ́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.*, *діал.* Налякати. *З'їдливо сказав Авірон: — ..Мойсею, Страх загрів і напудив ти нас Приповісткою сею!* (Фр., XII, 1953, 496).

НАПУ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.*, *діал.* Налякатися. *Андрій поглянув на нього і напудився того неситого виразу лиця* (Фр., I, 1955, 301); *Гей, газди,— як я напудився! Не годен я з такою силою змагати. Сиджу, не озиваюся, браму не одмикаю* (Ю. Янов., I, 1954, 37).

НАПУ́ДРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напу́дрити.** *Прийшов у ложу.. братанець баронеси, біленький, тоненький і либонь напудрений* (Л. Укр., III, 1952, 542); *Казимир та ще два напудрених та розкішно вдягнених лакеї прибирають у кімнаті й запалюють усі свічки* (Коч., I, 1956, 68).

НАПУ́ДРИТИ *див.* **напу́дрювати.**

НАПУ́ДРИТИСЯ *див.* **напу́дрюватися.**

НАПУ́ДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАПУ́ДРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Покривати пудрою що-небудь (про обличчя, волосся). *Напудрити обличчя.*

НАПУ́ДРЮВАТИСЯ, innюся, юєшся, *недок.*, **НАПУ́ДРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* Покривати своє обличчя, волосся і т. ін. пудрою. *Ще одна дзеркальна вітрина. Дівчина схотіла напудритись* (Ю. Янов., I, 1954, 188).

НАПУ́ЖИТИСЯ *див.* **напу́жуватися.**

НАПУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАПУ́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.*, *розм.* 1. Натягуючись або розтягуючись, ставати пружним, тугим; напинатися. *Летить* [сотник] *попід небесами: ..черкеска йому роздувається, ногами дрига, шаровари напужились* (Кв.-Осн., II, 1956, 201).

2. Набирати гордовитого, поважного вигляду; пишатися. *Пан Демид, причепурившись, вийшов на середину дороги і, випнувши черево, почав.. набундючуватись, напужуватись* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25).

НАПУ́ЛЬСНИК, а, *ч.* Пов'язка на руці, яку накладають у тому місці, де прощупується пульс. *Щільно затискую напульсник, щоб не боліло зап'ястя* (Вітч., 2, 1968, 174).

НА́ПУСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **напуска́ти, напусти́ти 1.** *Поливання* [суниць] *здійснюють шляхом напуску води у борозни, зроблені кінним плужком уздовж рядків* (Сад. і ягідн., 1957, 252).

2. *заст.* Напасть, наслання; напуст. [Храпко:] *Що се? Напуск на мене? наговір? Усі проти мене, всі!..* (Мирний, V, 1955, 200); — *Я вправо поперся. Отут і кажи, що не напущено на чоловіка. Напущено, то вже й дурному зрозуміло. — Ніякого напуску. Ти з дороги збився,— заперечив Тимко* (Тют., Вир, 1964, 17).

3. Частина одягу, яка нависає, виступає над чим-небудь. *Вдягнений був* [Потопальський] *по-святковому,.. у люстринові штани з напуском на, видно, ще довоєнні чоботи* (Збан., Сеспель, 1961, 82).

НАПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напуска́ти.**

НАПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПУСТИ́ТИ**, ущу́, у́стиш, *док.*, *перех.* 1. Давати можливість чомусь проникати куди-небудь, заповнювати, займати собою що-небудь у якійсь кількості. *Бабина онука, дівчина, знай снувала з хати в сіни, а з сіней в хату, та напускала холоду* (Мирний, I, 1949, 317); *Уже поблискувало* [на дні водойми] *дзеркало води, що її тільки почали напускати* (Гончар, Тронка, 1963, 208); *Кожний раз такого диму з тютюну напустить* [майор] *на всю хату, що я аж млію* (Л. Укр., III, 1952, 519); — *Насипали ми височенну греблю, збудували млин. А в став напустили різної риби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 74); // Дозволяти, давати можливість комусь увійти, в'їхати і т. ін. куди-небудь у якійсь кількості; впускати. *Ворота в баштах запирали* [троянці], *Своїх ховатись не пускали, Бо напустили б і чужих* (Котл., I, 1952, 279).

◇ **Напуска́ти дурману́** *див.* **дурма́н; Напуска́ти (напусти́ти) туману́** *див.* **тума́н.**

2. *на кого, розм.* Направляти, посилати когось проти кого-небудь (з метою нападу і т. ін.). *Заводив він у думках свого товариша в темні лісові нетрі, напускав на його розбійників, ..тоді сам вибігав з-за кущів з рушницею, розгонив розбіяк* (Вас., I, 1959, 164); // Намовляти, підбурювати, підбивати когось проти кого-небудь; нацьковувати. — *Тебе так і шпигає щось зайняти, розгнівати матір, напустити її, розгнівану, на мене* (Мирний, IV, 1955, 82).

3. *розм.* За марновірними уявленнями — з участю надприродних сил насилати на кого-небудь (біду, страждання, горе і т. ін.). [Мекдугел *(до робітників):*] *Хіба я навмисне напускаю на вас недугу, чи, може, отрую вас чим-небудь?* (Ірчан, I, 1958, 224); — *Може, це він пошесть нам напускає?* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 108).

◇ **Напуска́ти (напусти́ти) ману́** *див.* **мана́.**

4. *у сполуч. із сл.* на себе, *розм.* Надавати своїй поведінці, зовнішності неприродного вигляду, характеру і т. ін. *Розповідає біду свою Щур, зітхає, журно головою похитує, та й сам собі вже дивується, чи це справді йому така туга, чи більше напускає на себе* (Вас., I, 1959, 234); *Він навмисне напускає на себе начальницьку стриманість і навіть суворість* (Перв., Дикий мед, 1963, 22); *Я напустила на себе поважний вид* (Фр., IV, 1950, 362); *Він розкланявся, поусміхався туди й сюди, намагаючись напустити на себе недбалу жартівливість* (Загреб., Шепіт, 1966, 355); // Виражаючи невдоволення, хмурити, зсувати брови, морщити лоба. *Андрій Коваль напускав брови* (Кач., II, 1958, 21); *Продає тут маківники якась огрядна молодиця.. Непривітна, Напустила брови, як пущик* (Вовчок, VI, 1956, 290).

5. Насовувати, спускати на що-небудь (про волосся, одяг і т. ін.). *Дівчата, навпаки, передусім помічають молодого сержанта. Спотикаючись на рівному, вони напускають свої барвисті шалі на самі брови і проходять, зашарівшись* (Гончар, Новели, 1954, 25); *Почав* [Вітя] *визиратись: зіб'є кучері на голові, напустить їх хмарою на чоло, тряхне головою — одірватись не може* (Вас., II, 1959, 180).

НАПУСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАПУСТИ́ТИСЯ,** ущу́ся, у́стишся, *док.*, *розм.* 1. Напада́ти на кого-, що-небудь. *Натиснули і напустились, Рутульці кинулись на вал, Троянці, як чорти, озлились. Рутульців били наповал* (Котл., I, 1952, 236); // Накида́тися на кого-небудь з докорами, лайкою і т. ін. — *Відбиватися* [від собак] *треба, а не ховатися одна за одну,— напускався на дівчат Данько* (Гончар, Таврія, 1952, 22); *Через хвилину убіг Василь у хату і напустився на Галю, чого вона лягла на його місці* (Мирний, IV, 1955, 85); *Уляна, побачивши конячину в хліві, напустилася на Йоньку з лайкою та погрозами, просила, щоб відвів із двору* (Тют., Вир, 1964, 395).

2. Раптово посилюватися (про дощ). *Дощ напускається. Ніхто й не думає ховатись від нього* (Гончар, III, 1959, 393); *Напустився густий дощ* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30).

3. Нахмурюватися, насуплюватися (про обличчя, брови і т. ін.). *Янсон сів на керівному місці, витяг з-під поли маленьку замусолену брошурку, брови йому напустилися, бо міркував* (Кач., II, 1958, 43).

НАПУСКНИ́Й, а́, е́. Удаваний, штучний, неприродний. [Королівна:] *Декотрі й справді можуть плакать; але той жаль, ті сльози напускні* (Кроп., IV, 1959, 161); *Напускна серйозність надавала її обличчю ще більшої принади* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 142).

НА́ПУСТ, у, *ч.*, *заст.* Напасть, наслання; напуск. — *Що ти все мовчиш і до мене, старої, й словом не обізвешся? Може, тебе наврочено або напуст накликано?* (Тют., Вир, 1964, 23).

НАПУСТИ́ТИ *див.* **напуска́ти.**

НАПУСТИ́ТИСЯ *див.* **напуска́тися.**

НАПУСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* Наробити витівок, пустощів.

НАПУСТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Багато, досхочу попустувати.

НАПУТИ́ТИ *див.* **напу́чувати.**

НАПУТІ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* Дія за знач. **напути́ти.** *Вона давно звикла слухати.. напутіння од своєї мачухи і вже не огризалась* (Н.-Лев., V, 1966, 233).

НАПУ́ТЛИВИЙ, а, е. Який містить у собі повчання; повчальний. *Буркотливо-напутливий тон старого Повчанського дратував Сагайдачного* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58); *З вікна сипалися сухенькі, напутливі слова Мирона* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 182).

НАПУ́ТЛИВО. Присл. до **напу́тливий.** — *Не може бути правовірний невільником.— Продати його* [правовірного] *за гроші не можна, але віддати в неволю, як данину,— скільки завгодно,— напутливо виправив старий козак* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 454).

НАПУ́ТНИК, а, *ч.*, *заст.* Наставник. *Саїб був дуже розумний хлопець і вчився так добре, що незабаром став трохи не розумнішим за свого напутника і вчителя* (Н.-Лев., IV, 1956, 15); — *Мамо, ви знаєте, хто це до нас завітав? .. Це дочка мого найкращого напутника* (Крот., Сини.., 1948, 169).

НАПУ́ТНИЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Жін. до **напу́тник.**

НАПУ́ТНІЙ, я, є. Який містить у собі напуття. *Далі міністр висловив Андрію кілька напутніх настанов* (Гур., Життя.., 1954, 6); *Боженко, як і завжди, закінчив свою промову напутнім словом* (Довж., I, 1958, 197); *Старий хвилювався і напутня промова про користь птахів явно не клеїлась* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 194); // Стос. до напуття. *Всі чекали коронного гетьмана, а в палацовій капелі двірський капелан правив напутній молебень* (Тулуб, Людолови, II, 1957. 398); *Ще далеко чули вони напутню пісню, що співала її Ганнуся* (Ів., Вел. очі, 1956, 126).

НАПУ́ТТЯ, я, *с.* Поради, побажання кому-небудь (перев. перед відправленням у дорогу або початком якоїсь справи); напучення. *Відразу після Артемового напуття вчорашні курсанти шикувались і з повною викладкою рушали до вокзалу* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 153); — *При зустрічі з населенням пам'ятайте, що ви — радянські люди,— давав напуття Капустін* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 435); *Один з робітників-ремонтників, які допомагали Яцубі, давав господареві вже прикінцеві напуття* (Гончар, Тронка, 1963, 192).

НАПУ́ТТЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **напу́ття.** — *Гей, рідненький, милий батечку! Дай мені своє ти.напуттячко* (Граб., II, 1959, 365).

НАПУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напуха́ти** і **напу́хнути.**

НАПУХА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАПУ́ХНУТИ,** не, *док.* Збільшуватися в об'ємі через скупчення рідини (випоту) в тканинах тіла; набрякати, опухати. *Здоров'я моє все поправляється, скоріш, ніж я думала, внизу ноги вже менше болять і не так напухають* (Л. Укр., V, 1956, 190); *Лице напухло, але болю не чую ніякого* (Фр., II, 1950, 18); — *Щоб тобі язик у роті напух,— замахнувся на неї Хорбут* (Мур., Бук. повість, 1959, 268); * Образно. [Мартин *(до Бичка):*] *Але й процентик напух: півтораста без двох? Дерете ви, вибачайте у цім слові, як з рідного батька!* (Кроп., I, 1958, 443).

НАПУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **напу́хнути.** *Поралась* [Іваниха] *помалу, немов без тямку, та раз у раз втирала рукавом очі, вже й так червоні та напухлі від сліз* (Л. Укр., III, 1952, 554); *Тканина присохла до напухлих рубців, завдаючи йому нестерпного болю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 54).

НАПУ́ХНУТИ *див.* **напуха́ти.**

НАПУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напуча́ти.**

НАПУЧА́ТИ *див.* **напу́чувати.**

НАПУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напу́тити.**

НАПУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напути́ти, напу́чувати.** *Після напучення Замрауша широко відчинились ворота.., і новаки влилися до гурту* (Збан., Єдина, 1959, 340); // Добрі побажання, повчальні слова, поради. *Затамувавши дух, льотчики слухають чіткі, ясні напучення* (Трип., Дорога.., 1945, 8); *Раз у раз долинають оплески: то ще комусь вручають атестат зрілості. А коли втихнуть там оплески, відлунають слова напучень та поздоровлень, ..всі учасники вечора висипають на подвір’я* (Гончар, Тропка, 1963, 135).

НАПУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **напу́чувати.** — *Для чого ви покликали мене сюди? Щоб напутити мене? Але я напучувань не потребую...* (Кол., Терен.., 1959, 119); // Добрі побажання, повчальні слова, поради. *Пригадалися* [Ганні] *також материні напучування — триматися дядьків, слухатися їх в усьому...* (Гончар, Таврія, 1952, 334); — *Щасливого плавання!* — *Шурка був матрос, і найкращим напучуванням йому було, певна річ, моряцьке побажання* (Смолич, Світанок.., 1953, 672).

НАПУ́ЧУВАТИ, ую, уєш *і* **НАПУЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАПУТИ́ТИ**, учу́, ути́ш, *док.*, *перех.* Давати комусь поради, настанови і т. ін.; навчати чого-небудь; повчати, радити. — *Якби він був твій жених, то ти й тоді не повинна ховатись з ним по закутках,— напучувала далі Навроцька* (Н.-Лев., V, 1966, 232); [Жураківський:] *Люди в селі напучали його: чого це ти дурнем ростеш.., кажи, нехай* [дядько] *дає вчитись* (Вас., III, 1960, 299); *Пригадав* [Любчик] *материні слова. Вона напучувала його за́вжди, казала, щоб не брав на себе зайвого* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 155); — *Данило, дарма що гультяй, .. взявся б за розум, коли б йому трапилася підхожа дружина та напутила як слід* (Л. Янов., I, 1959, 168); // Давати вказівки, поради, висловлювати побажання кому-небудь (перев. перед відправленням у дорогу або початком якої-небудь справи). *Дорогою вона напучувала Ніну: — Плани уроків неодмінно зберігай, вони тобі придадуться* (Коп., Земля.., 1957, 217); *Устим Сидорович неквапливо і нудно напучував механізаторів: — Значить, по порядку так: приїдете на станцію — зайдіть до начальника або завідувача відділу перевозок...* (Збан., Переджнив’я, 1955, 307); *Він* [директор] *вважав своїм обов’язком як слід напутити від’їжджаючих, бо ж не по дитячі іграшки їдуть — за машинами!* (Збан., Переджнив’я, 1955, 308).

Напу́чувати (напуча́ти, напути́ти) на до́бру путь — навчати чого-небудь, виховувати добрі навики. [Печариця:] *Батько — велике слово, велика річ! Він тебе годував, ростив... на добру путь напучував...* (Мирний, V, 1955, 163).

НАПУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напусти́ти** 5. *Спереду їх стояв кремезний хлопець в розірваному піджаці, з напущеним на лоб русявим скуйовдженим чубом* (Вас., IV, 1960, 29); *На ній був сірий просторий плащ, з-під якого визирали широкі ногавиці білих полотняних штанів, напущені на червоні сап’янці* (Добр., Очак. розмир, 1965, 310).

НА́ПХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **напха́ти.** *Матраци тверді, напхані соломою* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Сплять покійним сном хатини, Напхані людьми...* (Граб., I, 1959, 284); *Під стіною канцелярії стояла шафа, туго напхана папками* (Сміл., Сашко, 1954, 206); // **на́пхано**, *безос. присудк. сл. Хома, перш ніж кинути ..торбу, ради цікавості зазирнув-таки, що там у ній напхано* (Гончар, III, 1959, 313).

НАПХА́ТИ *див.* **напиха́ти.**

НАПХА́ТИСЯ *див.* **напиха́тися.**

НА́ПХОМ, *присл.*, *розм.* Дуже щільно, густо; повно-повнісінько. — *Ти-то ладен напхом напхати мою гостинну міщанками та й молодицями. А я цього не зроблю! — аж крикнула Сусанна Уласівна* (Н.-Лев., IV, 1956, 43); *Замкнули нас напхом у теплушки та й повезли в рабство* (Ю. Янов., I, 1954, 81).

НАП’Я́СТИ́ *див.* **напина́ти.**

НАП’ЯСТИ́СЯ *див.* **напина́тися.**

НАП’Я́ТИЙ *див.* **напну́тий.**

НАП’ЯТНО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нап’ятнува́ти.** [Таня:] *Я хіба.. Не нап’ятнована знаком погорди Від всіх, що чесними себе вважають?* (Фр., IX, 1952, 23).

НАП’ЯТНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Заврувати. — *Нап’ятнуймо його! щоб і діти його знали, що за цяця був їх татуньо* (Свидн., Люборацькі, 1955, 152).

НАРА́ДА, и, *ж.* Спільне обговорення, вирішення певних питань; засідання. *Після мітингу в комуні відбулася перша в її історії виробнича нарада* (Мик., II, 1957, 534); *На педагогічній нараді він домігся, що Стукача виключили з школи* (Донч., V, 1957, 294); *Велику роль у розвитку вітчизняної біологічної науки відіграють наукові наради і конференції* (Ком. Укр., 9, 1962, 45); // *з ким.* Обмін думками, обговорення чогось з ким-небудь. *Аніка мусила вкласти її на печі, а по довгій нараді з чоловіком, яка відбулася пошепки під образами, загасила світло й собі лягла поруч з Гашіцею...* (Коцюб., I, 1955, 251); *По довгих нарадах з невісткою рішилась* [Гінда], *врешті, на білий* [капелюх] *з червоним маком* (Кобр., Вибр., 1954, 76).

НАРА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *рідко*, **НАРА́ДИТИ**, джу, диш, *док.* 1. *неперех.*, *з спол.* як, що, щоб. Давати пораду, радити, як зробити що-небудь. *Нарадила мати, Як пшениченьку пожати* (Шевч., II, 1963, 46); *Попадя нарадила йому* [попові], *щоби заклав у селі читальню* (Март., Тв., 1954, 45); // *перех.*, *кого, що.* Радячи, пропонувати кому-небудь когось, щось. *Йому нарадили одну гарну дівчину, щоб він її брав* (Укр.. казки, 1951, 223); — *Ось я тобі службу нараджу. Йди до нашого отця Івана служити* (Вовчок, I, 1955, 9).

2. *перех.*, *кого*, *розм.*, *рідко.* Підмовляти, підбурювати когось на що-небудь.

НАРА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАРА́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *діал.* 1. Радитися. *Забули хлопці про дерев’яну дубову шаблю, стали тепер нараджуватися, що робити з тим сліпим патроном* (Ков., Світ.., 1960, 160); *Люди вислухали сеї промови і попросили пана зачекати хвилечку. Вони вийдуть на гумно, нарадяться і дадуть відповідь* (Фр., III, 1950, 295).

2. Змовлятися. *В одного багатого було два наймити. Роблять ото вони, як воли, а їсти — хліб сухий та вода.. От і нарадилися наймити: темної ночі провчити багатія* (Україна.., I, 1960, 51); *Всі* [школярі] *співали так, немов заздалегідь нарадились когось передражнювати* (Вас., I, 1959, 101).

НАРА́ДИТИ *див.* **нара́джувати.**

НАРА́ДИТИСЯ *див.* **нара́джуватися.**

НАРА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Досхочу порадувати. *За гріх, За тяжкий, мабуть, гріх великий Не дав мені святий владика Очей нарадувать старих Моїх дитятком!..* (Шевч., II, 1963, 257).

НАРА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *перев. із запереч.* не. Досхочу, вволю порадуватися. *Гомоніли одрадяни про несподіване Федорове щастя, жалкували, що безталанній Хіврі не довелося й нарадуватися тим несподіваним щастям* (Мирний, IV, 1955, 229); // Радуючись, задовольнитися. *Дождала стара невістки, не нарадується: яка ж то до неї щира та покірна!* (Вовчок, I, 1955, 54); *Яринка не нарадується своїми дівчатами* (Кучер, Прощай.., 1957, 237).

НАРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і розм.* **НАРА́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАРАЗИ́ТИ**, ажу́, ази́ш, *док.*, *перех.*, *на що.* Ставити когось під загрозу чого-небудь. *Сам воєвода вмовляв його не наражувати себе на небезпеки боїв* (Оп., Іду.., 1958, 598); *Давати бій за Новозибків і тим самим наражати убоге населення міста на загибель Щорс не хотів* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 31); *Іваненко власним життям рятує дівчинку. Щоб не наражати товаришів на небезпеку, він сам виносить її з кірхи, сам підставляє своє життя під кулі німецького патруля* (Літ. Укр., 18.XII 1962, 4); // Примушувати кого-небудь переживати, відчувати щось, перев. неприємне.— *Я.. не говорила про них* [гроші] *паннам, міркуючи, що непотрібно наражувати їх на покусу, а себе на неприємність* (Фр., III, 1950, 99); *Але й тої, другої, що зносила кривду роками, мовчала, здавлюючи її гордо в своїй молодій душі, не хотів я наражати на бурхливі й болісні моменти* (Коб., III, 1956, 234); // Поставити в якесь, перев. неприємне, становище. *Зайти ж у подвір'я цього розбійника — значить, наразити себе на можливу образу не тільки своєї персони, але й дати тому антихристові нагоду підняти на глум церковний обряд* (Вільде, Сестри.., 1958, 37).

НАРАЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і розм.* **НАРА́ЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **НАРАЗИ́ТИСЯ**, ажу́ся, ази́шся, *док.*, *на що.* 1. Наштовхуватися на що-небудь гостре. *Перед барикадою колючо стирчали іржаві залізні «їжаки», на які мали наразитись фашистські танки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 173); // Стикатися з ким-небудь, наштовхуватися на когось, щось, потрапляти під що-небудь. *Щоб не бути в хаті, де ми щохвилини наражались на господаря, ми скористувались з його пропозиції прогулятись в його гаю-садочку* (Досв., Вибр., 1959, 60); *Минули вже ті часи, коли з підпільної наради більшовики розходились поодинці, озираючись, щоб не наразитись на шпика* (Смолич, Мир.., 1958, 284); *На всіх напрямках ворог наражався на стійкий опір радянських патріотів* (Іст. УРСР, II, 1957, 405); *«Победа» припускає хід, сподіваючись проскочити під хмарою, не наразившись на зливу* (Ю. Янов., II, 1954, 199).

2. Учинками, діями ставити себе під загрозу чого-небудь, у небезпечне, скрутне і т. ін. становище. *Прагнучи служити народові, Тихович* [герой твору М. Коцюбинського] *наражається на ненависть з боку селян* (Іст. укр. літ., I, 1954, 612); *Юрій потрапив під обстріл: били з гармати і рушниць. Він зрозумів, що безглуздо наражатися на небезпеку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 157); *Сташка іноді поза північ вичікувала Бронка в чужих брамах поблизу друкарні. Наражувалась на те, що чоловіки зачіпали її непристойними словами* (Вільде, Сестри.., 1958, 564); *Нова несподіванка! Андрій аж прикусив губу. Щойно з'явився в полк і вже встиг наразитись на сварку з бійцями свого ж взводу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 55).

НАРА́ЖУВАТИ *див.* **наража́ти**.

НАРА́ЖУВАТИСЯ *див.* **наража́тися**.

НАРА́З, *присл.* 1. Раптом, враз, несподівано, зненацька. *Нараз із-за частоколу з гиканням вилетіло півсотні козаків з піднятими догори шаблюками* (Досв., Гюлле, 1961, 181); *Нараз спалахнула блискавка* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 76); *Надія поверталася із заводу наче на крилах. Перед нею мовби нараз освітилось багато темного у її власному задумі* (Баш, На.. дорозі, 1967, 211).

2. Разом, одночасно. *В Яреми теж зашуміло у голові, перед очима пливли барвисті кола, і наче сто чоловік нараз гукали над його вухом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 10); — *Погана це людина, цей твій тесть, препогана. Як та лисиця в казці, що дибає нараз за двома зайцями* (Оп., Іду.., 1958, 285).

3. Зараз же, відразу. *Як довідався* [Юрішко] *в додаток, що у нього в хаті Марусяк гостив,— нараз дивно якось посмирнів і затих* (Хотк., II, 1966, 255); *Кров шугнула до голови й нараз відхлинула* (Коз., Нові Потоки, 1948, 6).

НАРАЗИ́ТИ *див.* **наража́ти**.

НАРАЗИ́ТИСЯ *див.* **наража́тися**.

НАРА́ЗІ, *присл.*, *діал.* Поки що, зараз. *Всміхнувся* [Леон] *силуваним сміхом, не знаючи наразі, на яку відповідь здобутися* (Фр., V, 1951, 330); — *Наразі пані мусить ще якийсь час відпочивати,— мовив він, запинаючись* (Галан, Гори.., 1956, 19); — *Наразі піду до міста* (Жур., Бук. повість, 1959, 70).

НАРА́ЛЬНИК, а, *ч.* Змінна частина робочого органа грунтообробних знарядь. *Сень трактора веде, наральники рихлять землю* (Горд., Дівчина.., 1954, 145); *Поля свої анти обробляли плугом із залізним наральником, сіяли просо, ячмінь, пшеницю, коноплі* (Літ. Укр., 21.I 1964, 4).

НАРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарахува́ти**. *Усі нараховані трудодні повинні бути обов'язково затверджені загальними зборами колгоспників* (Рад. Укр., 4.III 1949, 2); // **нарахо́вано**, *безос. присудк. сл.* — *От мені нараховано сім тисяч карбованців додаткової оплати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

НАРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАРАХУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Рахуючи, визначати число, кількість кого-, чого-небудь. *Ходили нині до Кучук-Узеню.. Хати без дахів скупчені, приліплені одна до другої, одна над другою. Я нарахував 11 поверхів* (Коцюб., III, 1956, 146); [Свічка:] *Виявлено скупчення танків, нарахували сто п'ятдесят машин* (Корн., II, 1955, 42).

2. *тільки недок.* Мати в собі, в своєму складі яку-небудь кількість кого-, чого-небудь. *Наше село нараховує п'ятдесят одну хату* (Ю. Янов., I, 1958, 307); *Партизанський загін Руднєва нараховував два десятки людей* (Шер., Молоді месники, 1949, 20).

3. *бухг.* Записувати на чий-небудь рахунок. *На бухгалтері по штату Ці обов'язки лежать — Нараховувать зарплату Й на листи відповідать* (Біл., Зигзаг, 1956, 38); *В колгоспі вирішили нараховувати дояркам диференційовані надбавки до заробітку в залежності від стажу роботи* (Хлібороб Укр., 7, 1968, 21).

НАРАХО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. *безос.* Бути, існувати в якій-небудь кількості. *Тільки в партизанських загонах, підпільних організаціях і групах нараховувалось понад 440 тисяч патріотів* (Ком. Укр., 12, 1968, 15).

2. *бухг.* Пас. до **нарахо́вувати** 3. *Нічним вартовим трудодні нараховуються в залежності від затраченого часу* (Колг. село, 21.III 1956, 2).

НАРАХУВА́ННЯ, я, *с.*, *бухг.* Дія за знач. **нарахува́ти** 3. *Багато передових колгоспів уже перейшло на грошову оплату праці колгоспників без нарахування трудоднів* (Ком. Укр., 7, 1961, 41); *Облік праці та нарахування зарплати членам ланки провадиться двічі на місяць за фактично виконаний обсяг роботи* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 13).

НАРАХУВА́ТИ *див.* **нарахо́вувати**.

НАРА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *розм.* Те саме, що **пора́дити**. — *Ви бідні зовсім, а я вам, коли хочете, нараю, як розбагатіти* (Україна.., I, 1960, 175); *Молодиці.. нараяли матері повезти Нимидору в монастир, до одного ченця* (Н.-Лев., II, 1956, 243); [Мар'яна:] *Слухай, Сербине, може, ти чарівник? Нарай мені таких* *чар, щоб можна було привертати людей!* (Вас., III, 1960, 34).

НАРА́ЯТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Порадившись, вирішити. *Щасливі* [старі] *— зараз нараялись відібрати свиту, а на решту купити кукурудзяної муки* (Коцюб., I, 1955, 93); [Омелько:] *Нараялись ми прохати вас, щоб знов прийняли нас на цю зиму у вашу господу* (Кроп., I, 1958, 80).

НАРВА́Л, а, *ч.* Те саме, що **єдиноріг** 1.

НА́РВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарва́ти.** *Довго ще вони щебетали, забавляючись нарваними квітками* (Н.-Лев., I, 1956, 151).

НАРВА́ТИ^1 *див.* **нарива́ти**^{1}.

НАРВА́ТИ^2 *див.* **нарива́ти**^{2}.

НАРВА́ТИ^3 *див.* **нарива́ти**^{3}.

НАРВА́ТИСЯ *див.* **нарива́тися.**

НАРГІЛЕ́, *невідм., ч. і с.* У східних народів — курильний прилад, у якому дим очищається, проходячи через довгий рукав з водою.

НАРД, у, *ч.* 1. Багаторічна трав'яниста рослина родини валеріанових з м'ясистим запашним кореневищем і червонуватими квіточками.

2. Ароматична речовина, яку добувають із коріння цієї рослини. *Один* [хлопець] *подавав гостям воду та рушники, другий обносив на золотій таці всякі пахощі: фіалки, амбру, нард та пижмо* (Оп., Іду.., 1958, 244).

НАРДЕ́К, у, *ч.* Мед, зварений з кавунового соку. *М'якоть кавунів переробляють на мед-нардек і кавуно́ву патоку* (Овоч., 1956, 320).

НА́РДОВИЙ, а, е. Прикм. до **нард.** *Нардовий запах;* // Вигот. з нарду (у 1 знач.). *Нардова олія.*

НАРЕБЕ́РНИЙ, а, е. Який міститься на ребрах.

НАРЕГОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док.* Багато, досхочу пореготати. *Коло неї хлопці, як хміль коло тичини, в'ються... хочеться їй з ними погуляти, уволю нареготатися, досхочу подуріти* (Мирний, IV, 1955, 33); *Сміявся* [Остап] *аж заходився, аж тіпався. Нареготався досхочу* (Горд., II, 1959, 297).

НАРЕКТИ́ *див.* **наріка́ти.**

НАРЕКТИ́СЯ *див.* **наріка́тися.**

НАРЕ́ЧЕ́НИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **наректи́** 3. *Вітаю Вас, Остапе милий, В миру наречений Павлом! Я тисну руку Вам щосили І перед Вами б'ю чолом* (Рильський, III, 1961, 92).

НАРЕЧЕ́НИЙ, а, е. 1. Те саме, що **на́званий.**

Нарече́на дочка́ — те саме, що **На́звана дочка́ (до́ня)** (*див.* **на́званий**); **Нарече́на ма́ти** — те саме, що **На́звана ма́ти** (*див.* **на́званий**); **Нарече́на сестра́** — те саме, що **На́звана сестра́** (*див.* **на́званий**); **Нарече́ний ба́тько** — те саме, що **На́званий ба́тько** (*див.* **на́званий**). — *Мамо, ви знаєте, хто це до нас завітав? ..Це дочка.. мого нареченого батька* (Крот., Сини.., 1948, 169); **Нарече́ний брат** — те саме, що **На́званий брат** (*див.* **на́званий**). *Невеличка хата сторожа побудована заходом В. Г. Шевченка, нареченого брата поета* (Коцюб., III, 1956, 45); **Нарече́ний син** — те саме, що **На́званий син** (*див.* **на́званий**).

2. *у знач. ім.* **нарече́ний**, ного, *ч.*; **нарече́на**, ної, *ж.* Чоловік (жінка) стосовно до того, з ким має одружитися. [Анна:] *Хто він такий, сей прехороший лицар?* [Долорес:] *Мій наречений* (Л. Укр., III, 1952, 330); — *Батько мій працював у депо, а наречений їздив машиністом* (Ю. Янов., II, 1954, 76); *Наречена мала прийти просто до панотця* (Фр., VIII, 1952, 53); * У порівн. *Осяяні місячним світлом дерева стояли в цвіту, як наречені в чеканні женихів* (Довж., I, 1958, 488).

3. *у знач. ім.* **нарече́ні**, них, *мн.* Чоловік і жінка, які збираються одружуватися. *Віталій і Надя вирішили, що вони наречені* (Смолич, II, 1958, 116); *Він привітався, підійшов до наречених, поздоровив їх* (Собко, Біле полум'я, 1952, 89).

НАРЕ́ШТІ. 1. *присл.* Після чого-небудь, у кінці чогось. *Бжозовський ждав тиждень, ждав другий, а суду не було.. Нарешті його покликали в суд* (Н.-Лев., II, 1956, 251); *Нарешті Василькові пощастило вхопитись за гілку* (Донч., V, 1957, 77); *Сьогодні нарешті дійшли до згоди, що зажинки будуть першим днем страйку* (Стельмах, I, 1962, 503).

2. *у знач. єднального спол. (перев. із спол.* **і**). Уживається при переліку для приєднання останнього слова, останніх слів або речення. [Андрій:] *Важно, що ми вкупі зросли, маємо спільні спогади, багато спільних звичок, ну, і нарешті спільний бюджет...* (Л. Укр., III, 1952, 719); *Матроси знов узялися за лопати. Під першим шаром спочатку пішла солонцювата сіра глина, потім жирна глина з різким запахом нафти і нарешті вугільний шар* (Тулуб, В степу.., 1964, 275).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається при виділенні того, що відбувається, з'являється і т. ін. після всього, у кінці чого-небудь, на завершення чого-небудь, як наслідок чогось. *Уже аж під горбом Артем, нарешті, умовив-таки матір вернутися* (Головко, II, 1957, 425); *Минають села, наче сни. І от, нарешті, засиніли Дніпропетровщини лани* (Сос., II, 1958, 439); *Капітан, схиливши голову набік, довго вивчав їх* [Гната і Оксена], *обличчя світлішало, нарешті, посміхнувся* (Тют., Вир, 1964, 334); // Уживається при вираженні нетерпіння, незадоволення і т. ін., що стосується висловленого в реченні. *Німим криком кричу до себе: — Ти! Чи ти скінчиш, нарешті, нещасний комедіанте! Коли перестанеш брехати бодай собі самому?* (Коцюб., II, 1955, 266); *Нарешті, далеко праворуч, як легкі, рожеві птахи, злетіли в повітря три ракети* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 363); *Проїхали так з кілометр до наступного повороту, і тут Козаков, нарешті, дав команду зупинитись* (Гончар, III, 1959, 435).

4. *у знач. виг.* Уживається при вираженні радості, захоплення, задоволення і т. ін. *Нарешті! Не тямлячи себе від радості, Шевченко обняв жаданого гостя* (Тулуб, В степу.., 1964, 184); *Побачивши на возі отця Вікентія, вона від несподіванки сплеснула руками.. — Отець Вікентій?!? Нарешті, нарешті! Це просто празник для нас!* (Стельмах, I, 1962, 413).

НАРЗА́Н, у, *ч.* Вуглекисла мінеральна лікувальна вода. *Черниш зупинив коня і пішов до струмка напитись. — Юрій! — гукнув він, лежачи над струмком.— Справжній тобі нарзан!.. Покуштуй!..* (Гончар, III, 1959, 90); [Мальванов *(до офіціанта)*:] *Дайте нам нарзану, тістечок і чаю* (Коч., II, 1956, 44).

НАРЗА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **нарза́н.** *Узяв* [Петро] *нарзанну пляшку, що стояла на столику. Глянув — порожня* (Головко, I, 1957, 495); // Пригот. з нарзану. *Лікування ревматиків провадиться головним чином на курортах із застосуванням вуглекислих (нарзанних), сульфідних, радонових ванн і грязелікування* (Наука.., 2, 1958, 27); *Годинник міряв час лише для того, щоб нагадувати: підйом, зарядка,.. сніданок, нарзанна ванна, прийом у лікаря* (Дмит., Обпалені.., 1962, 6).

НА́РИ, нар, *мн.* Настил, поміст або якийсь пристрій для спання (перев. з дерев'яних дощок), що міститься на певній відстані від підлоги. *Після прогулянки Остап Тур сідав на краю нар, на долівку спускав довгі ноги, а руки клав на сухі коліна* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 98); *По обох боках коридора тягнулися триповерхові дерев'яні нари, розділені вузькими проходами* (Хижняк, Тамара, 1959, 174); *Він іде під охороною до своєї камери і падає на полотняні нари* (Стельмах, II, 1962, 227).

НАРИ́В, у, *ч.* Запальна пухлина в тканині організму, що переходить або перейшла в нагноєння; гнійник, абсцес. *Денис Ісакович ушкодив свій нарив, І на нозі йому прикинулась гангрена* (Рильський, Поеми, 1957, 258); *У викладача румунської мови Мігалаке зробився нарив у горлі, і під час вступних іспитів* [в гімназії] *його заступив хтось інший* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 7).

НАРИВА́ТИ^1, áю, áєш, *недок.*, **НАРВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех.* 1. Рвучи, збирати яку-небудь кількість чогось. *Я нариваю цілі пучки цвіту яблуні* (Коцюб., I, 1955, 420); *На доброму житі нажинала* [Катерина Чумак] *півтори копи, наривала по двісті снопів кучерявого гороху* (Стельмах, II, 1962, 209); [Настуся:] *Не буду танцювать, Поки барвінку не нарву Та не заквітчаюсь* (Шевч., II, 1963, 191); *Він нарвав тоді інжиру з дерева* (Крим., Вибр., 1965, 52); *Уже Оленка гороб'ячого щавлю нарвала на борщ* (Горд., II, 1959, 11); // Зриваючи, складати, робити що-небудь. *Мати.. нарвала букет квітів на своїй клумбі* (Донч., IV, 1957, 22).

2. Рвучи, подрібнювати на маленькі частинки.

НАРИВА́ТИ^2, áє, *недок.*, **НАРВА́ТИ**, вé, *док.* Запалюючись, утворювати нарив. *Минуло багато часу, а рана на руці Данила Ковача ятрилась і наривала, він весь горів, ходив, як у тумані* (Скл., Карпати, II, 1954, 378); *— Дома ж було, чирячок нарве, то я вже й цибульки смажу й ганчірочку тру та й зав'язую* (Тесл., З книги життя, 1949, 26); // *безос.— Та тут дівчина розрізала ногу. В лікарню зразу не принесли, воно й нарвало так, що ходити вже їй не можна* (Коп., Земля.., 1957, 49).

НАРИВА́ТИ^3, áю, áєш, *недок.*, **НАРВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех., діал.* Готуючи до запрягання, прикріплювати ярмо до дишля. *— Ой ви, хлопці, ви, добрі молодці, Уставайте, вози мажте, ярма наривайте, Сірі воли запрягайте!* (Чуб., V, 1874, 1049); *Чумак ярма наривае Та в Крим по сіль виїжджає* (Укр.. думи.., 1955, 207); // Запрягати волів. *Кость наривае волів. Чоловік стоїть коло його, навчає* (Вас., III, 1960, 326).

НАРИВА́ТИ^4, áю, áєш, *недок.*, **НАРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* Риючи, робити в землі заглибини, ями. *Клята свиня нарила на городі такого, що хоч плач!* (Сл. Гр.); // Риючи, навибирати яку-небудь кількість чогось. *Партизанська піхота.. нарила землі й лежала вже в шанцях, готуючись до відсічі* (Ю. Янов., I, 1958, 152).

НАРИВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **НАРВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док., на кого — що, розм.* 1. Несподівано, випадково зустрічатися, стикатися з ким-, чим-небудь (перев. небажаним). [Г е с я:] *Будь, Соню, дуже, дуже обережна. В квартиру й на хвилину не заходь, бо можна знов на засідку нарватись* (Голов., Драми, 1958, 249); *— Ой, хлопче, нарвемось на патрулів, — застережливо мовив єфрейтор, притиснувшись до паркана* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 193).

◇ **Не на то́го (таки́х, таку́** *і т. ін.*) **нарва́вся** — не такий хто-небудь наївний і некмітливий, як це здасться. *— Мовчить? — усміхнувся Сагайдак.— А ви хочете, щоб він одразу свої карти виклав на столі? Дзуськи! Не на такого нарвалися* (Кучер, Трудна любов, 1960, 551).

2. Те саме, що **наража́тися** 2. *Подія зі смертю коронного полковника від рук сліпого кобзаря не обіцяла нічого хорошого, і нариватися в місті на лихо ніхто не мав наміру* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 37); *Ще не раз в той день наривався Микола на різні неприємності* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 111).

3. *перев. док.* Несподівано наскочити. *Лучилося на його біду, що якраз на той час нарвався інспектор: риючись у шкільних паперах, він побачив записані гроші й став питати Райка, де вони* (Вас., I, 1959, 143).

НАРИ́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **нари́в.**

НАРИВНИ́Й, á, é. Який використовують при лікуванні наривів. *Наривний пластир.*

НАРИ́ВНИК, а, *ч.* Жук, у крові якого є отруйна речовина, що, потрапляючи на шкіру людини, спричиняє чиряки, нариви. *Серед них* [жуків] *для бобових культур найбільш шкідливі: ковалики.., деякі види наривників* (Шкідн.. рослин, 1949, 39).

НАРИДА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *док.* Багато, досхочу поридати. *Наридатись Мар'яні не дав Павлик* (Стельмах, II, 1962, 294).

НАРИНА́ТИ, áє, *недок.*, **НАРИ́НУТИ**, не, *док.* 1. Поширюватися, прибувати, набігати великою масою, швидко, у стрімкому русі (про вітер, воду, гази, запахи і т. ін.). *В долину наринав теплими хвилями вітер і сповнював загадковим шумом ліс* (Рибак, Час.., 1960, 664); *Розливався веснами широкою повінню старий Дніпро. Наринали води з верхів'я, бистрі, холодні, могучі* (Цюпа, На крилах.., 1961, 237); *Хоч би ще наринула буря* (Стар., Вибр., 1959, 98); // *безос. Як наринуло води з моря, весь день не спадає* (Сл. Гр.); // *перен.* Приходити, з'являтися у великій кількості (про людей). [К а т р и ч:] *Покупців туди наринуло багато...* (Мороз, П'єси, 1959, 294).

2. *перен.* Охоплювати кого-небудь, з'являтися у великій кількості (про думки, спогади і т. ін.). *Вони* [спогади] *самі наринули на мене, наче хтось невидимий розмотував великий клубок ниток* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 5); *Несподівано наринули* [на Довбуша] *спомини. Згадав своє безрадісне дитинство* (Гжицький, Опришки, 1962, 143).

НАРИ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, довго походити туди-сюди, відкриваючи раз у раз двері. *І коли ти вже нарипаєшся? То з хати, то в хату!* (Сл. Гр.).

НА́РИС, у, *ч.* 1. Те, що написане, намічене, складене і т. ін. попередньо, в загальних рисах; проект.— *Мій син уже нарис такого контракту зробив!* (Фр., III, 1950, 399); // *рідко.* Контури чого-небудь. *Химерні, довгасті тіні маревними нарисами лежать на білій сосновій підлозі, .. сповнюють кімнату якимсь таємничим присмерком* (Стар., Облога.., 1961, 15).

2. Оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому автор зображує підмічені ним у житті дійсні факти, події, конкретних людей. *Ми починали разом: він — свою льотну службу, а я — писати нариси* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 34); *Валентина перебігла очима невеликий нарис про інтенсифікацію мартенівських процесів на одному з англійських металургійних заводів* (Руд., Вітер.., 1958, 71).

3. *мн.* Назва спеціальної наукової праці, до складу якої входять дослідження з ряду взаємозв'язаних питань. *Нариси з діалектології; Нариси з історії стародавнього світу.*

НАРИСНА́ ГЕОМЕ́ТРІЯ. Розділ геометрії, який вивчає способи зображення просторових фігур на площині. *Метод Монжа тепер є одним з основних методів тієї галузі геометрії, яка розробляє методи зображення геометричних тіл на площині, що має назву нарисної геометрії* (Геом., II, 1954. 35).

НАРИСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарисува́ти.**

НАРИСО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Письменник або журналіст, що пише нариси. *Українські нарисовці знайомлять широкі кола читачів з мирною працею радянських людей, з будівництвом нового життя в країнах народної демо-*

кратії, боротьбою народів світу за мир (Іст. укр. літ., II, 1956, 292).

НА́РИСО́ВИЙ, а, е Прикм. до **на́рис** 2. *Помітне місце в післявоєнній прозі займають нарисові твори* (Іст. укр. літ., II, 1956, 292); *Нарисова література;* // Який нагадує або має особливості нарису (у 2 знач.). *Вірші цікаві, колоритні, але трохи нарисові* (Вітч., 2, 1966, 177).

НАРИСО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **на́рисо́вий.** *В наступних оповіданнях «Цілюща вода» та «Черешні цвітуть» О. Гончар прагне позбутись нарисовості і створити художні образи через побудову сюжету за принципом «новела в новелі»* (Рад. літ-во, 3, 1957, 23).

НАРИСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Док. до **рисува́ти.** *Варя, наш колгоспний художник, мене й розмалювала. Принципіальна дівчина, не подивилася на дружбу — нарисувала* (Ковінька, Кутя.., 1960, 68).

НАРИ́ТИ *див.* **нарива́ти** ⁴.

НАРИ́ТНИК *див.* **нари́тники.**

НАРИ́ТНИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **нари́тник**, а, *ч.*). Частина кінської збруї, що утримує хомут або шлею від сповзання на шию (під час спуску з гори і т. ін.). *Пристало, як свині наритники* (Укр.. присл.., 1955, 303); *Явтух Каленикович обходить упряжку, поправляє перекрученого посторонка, вуздечку, пересуває наритника* (Ю. Янов., II, 1954, 217); *Кінь, провалившись у яму, поламав голоблю і порвав наритники* (Панч, I, 1956, 249); *— Ламп гасових тепер уже небагато треба, бо скрізь електрика пішла, от промкооперація й пустила гноти на шлеї, на наритники, на гужі!..* (Вишня, II, 1956, 57); * Образно. — *Хай нам скажуть* [угорці] *спасибі, Хомо! Чи їм самим вискочити б з німецьких наритників? Та нізащо* (Гончар, III, 1959, 191).

НАРИХТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАРИХТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Приготовляти що-небудь. *Тимофій обережно виніс з горниці.. великого грамофона і коробку пластинок, одімкнув, став нарихтовувати* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 119); *Ізбіглось військо; поки вшикувались, Нарихтували самопали і гармати, — Обвидніло. І почалася валка!* (Кост., I, 1967, 207).

2. Націлювати, наводити на що-небудь. *Велів гармати нарихтувати, на Вирвин город стріли пускати* (Сл. Гр.).

НАРИХТУВА́ТИ *див.* **нарихто́вувати.**

НАРИХТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Зібратися щось робити. *В сім'ї — смертельно хвора мати. Син нарихтувався їхати в сусіднє село по лікаря* (Літ. Укр., 1.III 1963, 3).

НА́РІВНІ, *присл.* 1. На одному рівні, на одній лінії з ким-, чим-небудь і т. ін. *Тінь Попенкова.. колишеться нарівні з тінню Петровою* (Мирний, I, 1954, 339); *Нарівні з вікном тьмяно біліли припорошені пилом розквітлі акації* (Гончар, Дорога.., 1953, 19).

2. Так само, однаково, на рівних правах і т. ін. з ким-небудь. *Ра-Менаїс панувала і в храмах нарівні з богами* (Л. Укр., I, 1951, 423); *Пишаючись, нарівні з панами пив* [Терентій] *запіканку, зварену на перці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 54); *Ми з татком в усьому ідем нарівні — Я в школі, а він за верстатом* (Мур., Піонер. слово, 1951, 80); // На рівні частини, порівну. *Йому хотілося в війні зразу ж поділяти з союзниками все нарівні — і кров, і піт, і злигодні* (Довж., I, 1958, 299).

НА́РІВНО, *присл.* 1. На рівні частини, в однаковій кількості; порівну. *Умовились* [звірі] *гуртом робити Облаву потайну, І хто добуде що — все нарівно ділити* (Гл., Вибр., 1951, 110); *Вона нагнулася й повну жменю вирвала рослих стебел льону. Розділила нарівно в обидві руки* (Ле, Мої листи, 1945, 24).

2. Так само, однаково. *Про любов і розлуку нарівно Просить серце солдата в бою* (Мал., Чотири літа, 1946, 10).

НАРІ́ЖНИЙ, а, е. 1. Розміщений, розташований на розі. *Панас обійшов наріжну вежу і наблизився до брами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 446); *Просуватись далі заважав наріжний будинок протилежного кварталу, що виходив фасадом на саме перехрестя* (Гончар, III, 1959, 247); *В наріжному вікні дому біліла нерухома постать дівчини* (Кол., Терен.., 1959, 115); // Який міститься, розташований у кутку чого-небудь. *У невеликій наріжній кімнатці замку, який здіймався серед озера, сиділо.. двоє мужів* (Оп., Іду.., 1958, 441).

2. *перен., книжн.* Надзвичайно важливий, істотний, основний. *Цінність творів мистецтва вимірюється достоїнством тих ідей, які воно пропагує, — такий один з наріжних принципів наукової естетики* (Ком. Укр., 2, 1963, 55).

◇ **Нарі́жний ка́мінь** *чого* — основа, найважливіша частина чого-небудь. *Учення про додаткову вартість є наріжний камінь економічної теорії Маркса* (Ленін, 23, 1972, 44); *КПРС розглядає братерський союз з народами, що скинули колоніальне і напівколоніальне ярмо, як один з наріжних каменів своєї міжнародної політики* (Програма КПРС, 1961, 44).

НАРІ́ЖНИК, а, *ч.* 1. На дахові — верхня частина krокви, де з'єднуються під кутом два бруси.

2. *діал.* Ріг (будинку). *Мусила* [Целя] *спочити, і мимоволі очі її зупинилися на афішах, якими обліплений був наріжник камениці* (Фр., II, 1950, 310).

НАРІ́З, у, *ч.* 1. Заглибина на чому-небудь, зроблена різальним інструментом. *Для більш-менш тривалого збереження числових знаків користувалися* [у XVIII—XIX ст.] *зарубками, нарізами, клеймами.., які в різних місцевостях України мали свою назву* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 58).

2. *заст.* Ділянка землі, виділена кому-небудь для тимчасового або постійного користування.

НАРІ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарі́зати** 1—7. *Баба.. попід рукою ткнула йому тарілку з нарізаними тоненько шматочками пирога* (Григ., Вибр., 1959, 441); *У руських купців.. є золото й срібло..— шматочки дорогоцінного металу, нарізані з прута* (Скл., Святослав, 1959, 121); *Протягом вегетаційного періоду проводили чотири поливи по борознах, нарізаних з обох боків ряду* (Хлібороб Укр., 12, 1964, 22); *Оксен сів біля дуба.., загорнувшись в кожушок, закрив нарізані вітром очі* (Тют., Вир, 1964, 530); // *у знач. прикм. На столі з'явилась ціла купа нарізаної паляниці та пирогів, пляшки та чарки* (Н.-Лев., III, 1956, 71); *Наприкінці дня нарізані дрова почали переносити з лісу на перегін* (Бойч., Молодість, 1949, 127).

НАРІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наріза́ти** 1, 4—6. *Нарізання різьб великої довжини.. провадять дисковими фрезами, профіль яких відповідає профілю нарізуваної різьби* (Технол. різального інстр., 1959, 160); *При вирощуванні кукурудзи застосовуються такі прогресивні агрозаходи, як осіннє боронування і культивація зябу, нарізання борозен для затримання талих вод* (Колг. Укр., 11, 1960, 4).

НАРІ́ЗАТИ *див.* **нарі́зувати.**

НАРІЗА́ТИ *див.* **нарі́зувати.**

НАРІ́ЗАТИСЯ *див.* **нарі́зуватися.**

НАРІ́ЗКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **наріза́ти, нарі́зати** 1, 4—6. *Для фігурної нарізки* [буряків] *використовують спеціальні ножі* (Укр. страви, 1957, 44); *Виготовляється ця деталь* [піпель для мотоциклів] *на автоматах, а свердління — нарізку внутрішньої різьби — доводиться робити на інших верстатах* (Роб. газ., 24.II 1965, 1);

Навіть старі хвалили Гущу. Вони ходили розпитать в нього, чи скоро буде нарізка (Коцюб., II, 1955, 66); *На зрошувальній системі закінчено будівництво трьох насосних станцій підкачки, провадиться нарізка дрібних каналів внутрігосподарської сітки* (Наука.., 12, 1958, 37).

2. Те саме, що **наріз.** *Особливу увагу було приділено забезпеченню плану випуску труб з нарізкою* (Роб. газ., 12.I 1965, 2); — *На оцих нарізках не життя нам* (Ірчан, II, 1958, 395).

НА́РІЗНИЙ, а, е. Окремий, поодинокий, не зв'язаний з іншими. *Тихович не знав уже, як покласти кінець тій прикрій сцені, коли враз почув, що в юрмі починає притихати, а серед нарізних покликів молдуван співучий голос пана писаря бере гору над затихаючою бурею* (Коцюб., I, 1955, 204); // Інший, не один і той самий. *Кожному упала нарізна дорога,— Смілому багата, смирному убога* (Щог., Поезії, 1958, 273); *Отож нарізними підемо ми шляхами, І тінь ненависті, що впала поміж нами, Хай упаде тепер на наших ворогів* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 296).

НАРІЗНИ́Й, а́, е́, *спец.* 1. Який має на своїй поверхні нарізи. *У Волгограді вчені і новатори розробили і освоїли випуск азбоцементних труб з нарізкою і нарізними муфтами* (Роб. газ., 25.II 1966, 2); *Хай токарний верстат у бригаді дівчат В новім ритмі шумить, Хай розмотує нить Із болванок стальних, Із болтів нарізних* (Забашта, Нові береги, 1950, 13).

2. Який використовують для нарізування. *Нарізні комбайни.*

НА́РІЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **на́різний.**

НА́РІЗНО, *присл.* Окремо, порізно. *Погляд його* [Чіпки] *впав на одного чоловіка. Нарізно стояв він під парканом, зажурений, похнюплений* (Мирний, I, 1949, 252); *Повертаючись додому, Тоня й Віталій сиділи в кузові нарізно, в протилежних кутках* (Гончар, Тронка, 1963, 38); // Неодночасно, у різний час. *Стали навіть обідати нарізно: мати з Палазею рано.., а зять з Надезею пізно, опівдні* (Н.-Лев., III, 1956, 200).

НАРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нарі́зувати** 1, 2, 4—6. *Призматичні різці застосовуються для нарізування трикутних різьб* (Різальні інстр.., 1959, 66); *Внесення добрив у грунт можна механізувати, поєднуючи цю роботу з нарізуванням і розпушуванням міжрядь після поливу* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 15).

НАРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш *і* **НАРІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **НАРІ́ЗАТИ,** і́жу, і́жеш, *док.* 1. *перех.* Поділяти що-небудь на частини, шматки або відділяти яку-небудь кількість частин, шматків від чогось різальним інструментом. *Не рекомендується зразу нарізувати в себе на тарілці на дрібні кусочки м'ясо, рибу та інші страви, бо від цього страва швидко холоне і стає несмачною* (Укр. страви, 1957, 402); *Льотчик.. почав неквапом нарізати на сковороді яєчню* (Гончар, Тронка, 1963, 68).

2. *перех.* Зрізуючи або розрізуючи, заготовляти, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Князь махнув на садовника і звелів нарізати великий пучок пахучих троянд* (Н.-Лев., I, 1956, 163); *Антон із сином відрізав дишло, нарізав на ящик дощок, відкинув убік пилку* (Чорн., Потік.., 1956, 73).

3. *перев. док., перех.* Ріжучи, убити на м'ясо яку-небудь кількість птахів, тварин. *Вони звеліли нарізати курей, зварити суп, спекти печеню* (Н.-Лев., II, 1956, 72); *І кабанів наколов* [Панько].., *і телят нарізав* (Збан., Єдина, 1959, 33).

4. *перех.* Робити різьбу, наріз і т. ін. на чому-небудь. *Цей матеріал* [поліефір] *можна кувати, свердлити, фрезерувати і нарізувати на ньому різьбу* (Наука.., 6, 1959, 60); *Він зібрав інструменти, постояв трохи, слідкуючи, як Манченко нарізає ранти* (Петльов., Хотинці, 1949, 64); *Умів він викувати і леміш, і сокиру, умів нарізати шруб, змайструвати замок* (Іщук, Вербівчани, 1961, 56); * Образно. *Старість підкралася несподівано, мов осінь; вона якось одразу підсушила дорідного Дорохтея Плачинду, нарізала на обличчі і шиї вузьких зморщок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 324).

5. *перех.* Виділяти ділянку землі. — *Ваші помічники нарізують садиби понад грунтом заводу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 238); — *Кажуть, у Проскурівському повіті вже козачня нарізає дядькам свої наділи* (Стельмах, I, 1962, 632); *Незадоволена залишилась* [Вінцусиха]: *чому їй тільки на трьох душ нарізали землю* (Мур., Бук. повість, 1959, 127).

6. *перех.* Робити борозну, канавку для садіння рослин або для інших потреб. *При садінні м'яти розсадою вручну борозни нарізують теж тракторними борозно-нарізувачами* (Ол. та ефір. культ., 1956, 296).

7. *перех.* Залишати на тілі болючий слід або спричиняти біль натиранням, надавлюванням і т. ін.

8. *тільки недок., неперех., перен., розм.* З захопленням, енергійно грати на музичних інструментах. *За поставцем горілки В шинку нарізують тобі Цимбали, кобзи і сопілки* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 82); // *перех.* Енергійно, з захопленням виконувати на музичному інструменті що-небудь. *Молодий парубок, зсунувши набік картуза, нарізував на гармонії гопака* (Коцюба, Нові береги, 1959, 120).

НАРІ́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАРІ́ЗАТИСЯ,** і́жуся, і́жешся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **наража́тися.** — *Цієї ночі непогано впіймали. Тільки десь на корч нарізались, і тепер хлопці дірку в неводі латають,— відповів рибалка* (Коп., Подарунок, 1956, 101); [Остап:] *Прокрадався я в наше село, щоб побачитись з жінкою та дітьми, та нарізався на самого пана* (Кроп., III, 1959, 91); *Дійшовши до станції, ми не зважились завидна потикатися туди,— хто зна, яка там охорона, можна нарізатися на небезпеку* (Кол., На фронті.., 1959, 96).

2. Пас. до **нарі́зувати** 4—6. *Подовжні і поперечні стержні автоматично нарізаються і зварюються* (Роб. газ., 18.IX 1965, 1).

3. *перев. док., вульг.* Випивши багато спиртного, оп'яніти.— *Бач, як нарізався* [Ничипір], *що й слова не промовить!* (Кв.-Осн., II, 1956, 105).

НА́РІК, *присл., діал.* Наступного року.— *Це треба, щоб завтра мати прийшли — яблука позбирали під старими деревами. А нárік, певне, зацвіте молодий садок* (Стельмах, II, 1962, 360).

НАРІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наріка́ти.** *Місяць, другий вже ведеться Нескінченна та облога, Серед війська почалися Нарікання та тривога* (Л. Укр., I, 1951, 376); *Тоді пішли нарікання. За що всім гинуть? Хіба не Хома підмовляв? ..Хома і Андрій* (Коцюб., II, 1955, 96); *У Груні виступили на очах сльози. Чим вона лише покривдила свекруху? Чому вона мусить терпіти ці несправедливі нарікання* (Горд., II, 1959, 334).

НАРІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **НАРЕКТИ́,** ечу́, ече́ш, *док.* 1. *тільки недок., неперех., на кого — що, без додатка, із спол. сл.* Висловлювати незадоволення ким-, чим-небудь, прикрість з приводу чогось; ремствувати, скаржитися. *Христя почала плакати і нарікати на свою долю* (Мирний, III, 1954, 240); *Жінка не поділяла чоловікових поглядів і нарікала, сварилась* (Коцюб., II, 1955, 135); *Невістка нарікала на дорожнечу, що зростає з дня на день* (Мак., Вибр., 1956, 381); *Цього разу Антонович не міг навіть нарікати, що його, мовляв, грабують, що в нього забирають кращих людей* (Гончар, III, 1959, 307).

2. *тільки недок., неперех., рідко.* Те саме, що **докоря́ти.** *Не вспів отець і мати за молодого сина подружжя поняти,— а зараз стане* [син] *хлібом-сіллю нарікати* (Сл. Гр.).

3. *перех., заст.* Називати (у 1, 2 знач.). [Мелхола:] *Твій батько звався Хусою і сина на честь йому я нарекла так само!* (Л. Укр., III, 1952, 153); — *Село своє нарекли* [турбаївці] *Чаплинкою на пам'ять про тих чаплів, що першими зустрілися їм у степу* (Гончар, Таврія, 1952, 199); *А ме*[ні] *ще й завидують, Гордою і злою Злії люди нарікають* (Шевч., I, 1963, 235); — *Я сердивсь, нарікав себе мазуном, лемішкою* (Коцюб., I, 1955, 259); *Вони* [типографи] *вже в Запоріжжі, В Каховці вже були, Розвідниками щастя Їх люди нарекли* (Нагн., Вибр., 1957, 127).

НАРІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **НАРЕКТИ́СЯ,** ечу́ся, ече́шся, *док., заст.* Називатися. *Навчились ми перемагать. До зброї! І нареклись героями Дніпра червоні воїни-герої* (Тич., II, 1957, 182).

НАРІ́ПИТИСЯ, плюся, пишся; *мн.* нарі́пляться; *док., діал.* Накинутися. *Колишній майор наріпився на Михайла: чому той терпить блюзнірство француза?* (Загреб., Європа 45, 1959, 244).

НА́РІСТ, на́росту, *ч.* 1. Хвороблива пухлина, непормальне потовщення якої-небудь частини організму людини, тварини, рослини. *Батько витирає об ковальський фартух порепані, в крем'янистих наростах мозолів руки* (Руд., Остання шабля, 1959, 17); *Загуділи дуплаві липи. Їхня потріскана, з наростами кора схожа на старі соти* (Стельмах, I, 1962, 259); *Наприкінці літа на листках дуба з'являються кулясті нарости* (Лікар. рослини, 1958, 100); * Образно. *Монополістична буржуазія є непотрібним наростом на суспільному організмі, зайвою для процесу виробництва* (Програма КПРС, 1961, 26); * У порівн. *Хочеться скоріше завершить Все розпочате, що болить, як наріст, В чуткій душі* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 90).

2. Те, що наросло, нашарувалося, утворилося на поверхні чого-небудь. *Вони обоє минають розкішну чашу басейну, посеред якої на снігу замерзає скільцьована чавунна змія. Влітку з її пащі високо підіймається водограй, а тепер її забили нарости криги* (Стельмах, I, 1962, 296); *Розглядаючи поверхню металевих електродів.., можна виявити, що на аноді утворюється заглибина, а на катоді — наріст* (Курс фізики, III, 1956, 133).

НАРІ́ЧЧЯ, я, *с., лінгв.* Угрупування діалектів якоїнебудь мови на основі спільних діалектних рис. *Михальчук уперше опрацював докладну класифікацію українських діалектів, поділивши їх на три наріччя* (Мовозн., VI, 1948, 78); *Південно-східне наріччя української мови.. в його нинішньому вигляді склалось на основі, близькій до говірок Київщини* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 21).

НАРКО́З, у, *ч.* 1. Стан штучного сну або просто запаморочення, нечутливість, викликані діянням певних хімічних речовин або фізичних чинників на організм людини й тварини. — *Щоб запобігти зрушенню мозку, мені довелося тримати вас чотири доби під наркозом* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 88); *Наркоз, як і сон, є наслідком гальмування в центральній нервовій системі, але гальмування значно глибшого* (Знання.., 2, 1969, 10); * У порівн. *Все, що їй пропонували, вона виконувала слухняно, безвільно, мов під якимось страшним наркозом* (Гончар, III, 1959, 190).

2. Те саме, що **нарко́тик** 1. *Її неабияк порізали, поки повиймали осколки з ніг. Вона кілька днів видихала наркоз* (Гончар, III, 1959, 180); *Він потрапляє в лікарню, нюхає наркоз* (Тют., Вир, 1964, 417).

НАРКО́ЗНИЙ, а, е. Стос. до наркозу. *Тепер можна було розглянути операційний стіл.. Наркозна маска лежала знята поруч* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 58); *Сон* [хворої] *підтримувався з допомогою нового універсального вітчизняного наркозного апарата — УНА* (Наука.., 12, 1960, 46).

НАРКО́М, а, *ч., іст.* Скорочення: народний комісар. *Нарком освіти вжив заходів до забезпечення його харчами* (Еллан, II, 1958, 77); *Нарком Серго під вечір заїжджає до Мазаїв* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 79).

НАРКОМА́Н, а, *ч.* Той, хто має хворобливий потяг до вживання наркотиків. *Миколу охопила лють до цього миршавого з пітливими руками наркомана* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 74).

НАРКОМА́НІЯ, ї, *ж.* Хворобливий потяг до вживання наркотиків.

НАРКОМА́НКА, и, *ж.* Жін. до **наркома́н.**

НАРКОМА́Т, у, *ч., іст.* Скорочення: Народний комісаріат. — *Надсилай оці свої міркування прямо в наркомат,— радить Черниш Брянському* (Гончар, III, 1959, 84).

НАРКОТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **наркотизува́ти.** * Образно. *Буржуазне кіно завжди було засобом духовної наркотизації мас* (Ком. Укр., 4, 1968, 85).

НАРКОТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наркотизува́ти.** *Люди були немов наркотизовані,— вони ходили від ятки до ятки, брали білети, вибирали премії, .. але все якось мляво* (Л. Укр., III, 1952, 621).

НАРКОТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Діяти наркотиками.

НАРКО́ТИК, у, *ч.* 1. Речовина, що збуджує або пригнічує центральну нервову систему людини й тварини. *Доктор Темір нервово тре гарячого лоба. Уже кілька ночей не спить. Не допомагають наркотики, що він їх вживає щодня* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 261); *Серед багатьох відомих людству наркотиків одним з найшкідливіших є нікотин, що потрапляє в організм під час куріння тютюну* (Наука.., 7, 1957, 26); *Корову поклали на тюки з соломою, ввели наркотики* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 26); * У порівн. *Всюди його переслідував усе той клацаючий, дурманливий, ніби наркотик, звук* (Гончар, Тронка, 1963, 216).

2. *розм.* Те саме, що **наркома́н.**

НАРКОТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **нарко́тик** 1. *Лікування сном звичайно здійснюється з допомогою різних снотворних і наркотичних речовин* (Наука.., 11, 1956, 17); // Який містить у собі наркотик. *Блідий широколистий тютюн насичує повітря наркотичною парою* (Коцюб., I, 1955, 285).

2. *перен.* Який сильно діє на органи відчуття, п'янить, збуджує (про запахи). *По покоях пішли наркотичні пахощі свіжої рожі, змішані з духом рому* (Н.-Лев., III, 1956, 112); *Пахнуть рожі й.. наркотичні гвоздики* (Крим., Вибр., 1965, 37).

НАРКОТИ́ЧНО. Присл. до **наркоти́чний** 2. *Зелена цибуля дражнила наркотично нерви й апетит* (Н.-Лев., III, 1956, 106).

НАРОБИ́ТИ *див.* **наро́блювати.**

НАРОБИ́ТИСЯ, роблю́ся, ро́бишся; *мн.* наро́бляться; *док., розм.* Багато, досхочу попрацювати. — *Як тихо..— думав собі Зінько.. — І добре жити під тими тихими вербами, усмак наробившись, усмак і відпочивши!* (Гр., II, 1963, 372); *Веселіше на душі стає, як наробишся!* (Горд., Дівчина.., 1954, 206); // Багато попрацювавши, стомитися. [Дід Северин:] *Наробиться, на сонці напечеться, насилу ноги додому приволоче; тільки ж вулиця загомонить, то де тая в його й сила візьметься: так немов і не ходило й не робило* (Вас., III, 1960, 62); *Де він не робить, як він не наробиться,* *а увечері таки прийде до неї* (Стельмах, I, 1962, 526).

НАРО́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАРОБЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок., рідко,* **НАРОБИ́ТИ**, роблю́, ро́биш; *мн.* наро́блять; *док., перех.* 1. Робити, створювати велику кількість чого-небудь. *Од споконвіку і донині Ховалась од людей пустиня, А ми таки її найшли. Уже й твердині поробили.. Всього наробимо колись!* (Шевч., II, 1963, 65); *Нароблять* [кріпаки] *човнів; в темну-темну ніч спустять їх у рів на воду ще й позв'язують* (Мирний, IV, 1955, 15); *Буковинець-перекладач запевняв, що вони тепер нароблять багато малих підків спеціально для руських коней* (Гончар, III, 1959, 93); // Виготовляти що-небудь у великій кількості. *Ой, виорю нивку широкую Та посію хмелю високого, Та наробшю пива солодкого* (Укр.. лір. пісні, 1958, 434); *Люди.. позбирали виноград, наробили вина* (Н.-Лев., III, 1956, 255).

2. *тільки док.* Зробити щось погане, неприємне, варте осуду; накоїти, натворити чого-небудь. — *Доню моя, Що ти наробила?.. Оддячила!..* (Шевч., I, 1951, 33); —*Ой, що ж я, проклята, наробила,— я ж тебе, Зінечку, струїла!..* (Гр., II, 1963, 491); *Не встиг ще й ложки вмочити, як батько: — То що ви там наробили в степу? Які там копи порозтягали?* (Головко, II, 1957, 250).

3. *у спол. із сл.* клопіт, лихо, сором, зло, шкода, неприємність *і т. ін.* Заподіяти те або спричинитися до того, що назване відзначеним іменником. — *А щоб ти не діждав вже довіку меду й покуштувати, лихий патлачу! — проклинав дід* [ведмедя]..,— *бач якого наробив клопоту та шкоди!* (Вовчок, I, 1956, 343); *Невеликії три літа Марно пролетіли... А багато в моїй хаті Лиха наробили* (Шевч., I, 1951, 351); — *Пам'ятайте про нашу умову і не підходьте близько до муру, не наробіть собі неприємностей* (Смолич, I, 1958, 86).

◇ **Наро́би́ти кри́ку (га́ласу, ре́пету** *і т. ін.*) — почати лементувати, зчинити гамір, гвалт. *Кайдашиха наробила крику на всю хату, на все подвір'я* (Н.-Лев., II, 1956, 303); **Наро́би́ти сла́ви** — ославити кого-небудь. *Та що ж Синиця?.. Та мовчить! І запалить—не запалила* [море], *А тільки слави наробила Та з сорому й сховалася кудись* (Гл., Вибр., 1951, 37); **Наро́би́ти ше́лесту** — зчинити метушню, гамір. *Макара обійняв неспокій. Чого доброго, Мусій Гичка може з свого спостережного пункту примітити постать, що тиняється навколо загороди, і ще наробить шелесту* (Добр., Тече річка.., 1961, 262).

НАРОБЛЯ́ТИ *див.* **наро́блювати.**

НАРО́Д, у, *ч.* 1. Населення держави, жителі країни. *Я одержав нагороду. Що скажу своєму народу? Тільки те, що я із ним буду жить життям одним* (Тич., II, 1957, 7); *Уклін народові, землі, містам, і селам, Де гостем я не раз бував, як друг і брат!* (Рильський, III, 1961, 151).

Радя́нський наро́д — нова, інтернаціональна спільність людей, що виникла в СРСР за роки соціалістичного будівництва. *За роки соціалістичного будівництва в нашій країні виникла історична спільність людей — радянський народ* (Матер. XXIV з.., 1971, 87).

2. Форма національної та етнічної єдності (нація, народність, іноді плем'я). *Кожна цегла, статуя, колона, мережечка, різьба і малювання незримими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ»* (Л. Укр., I, 1951, 253); *Народе польський! День новий Стрічаєш ти у славі .. Тож повні келихи налий На честь усій державі!* (Рильський, III, 1961, 131); *Український народ глибоко пишається тим, що він перший слідом за російським народом став на шлях соціалістичної революції* (Наука.., 12, 1956, 1); *Дальший розвиток усіх союзних республік зміцнить відносини взаємодопомоги і співробітництва між ними, ще більше зцементує монолітну дружбу народів СРСР* (Ком. Укр., 1, 1959, 37).

3. Трудящі маси експлуататорського суспільства — більшість населення країни. *Ні, силою, яка здатна здобути «рішучу перемогу над царизмом», може бути тільки* ***народ***, *тобто пролетаріат і селянство..* (Ленін, 11, 1970, 40); *Я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу* (Шевч., VI, 1957, 200); *Раніш страждав народ від самих аристократів, а тепер додерлися до влади й фінансові магнати та мануфактуристи* (Тулуб, В степу.., 1964, 156).

4. *тільки одн.* Взагалі люди, перев. у великій кількості. *Аж гуде, З усіх усюд народу йде* (Шевч., II, 1953, 225); *Народ гучно валив улицями* (Вовчок, I, 1955, 303); *Біля сільради вся вулиця запруджена народом* (Головко, II, 1957, 157); // Певна кількість людей, які мають що-небудь спільне (у поведінці або зовнішньому вигляді). *Коло плугів працює веселий народ* (Ю. Янов., II, 1958, 66).

У наро́ді — серед населення. ***Тим*** *часом в народі пішла чутка про волю* (Н.-Лев., II, 1956, 247); *В народі ця місцевість відома під назвою Вись* (Добр., Тече річка.., 1961, 11).

НАРОДЕ́ЦЬ, дця, *ч., зневажл.* Те саме, що **наро́д** 4. *Почіплявся дрібонький* [дрібненький] *народець за старого дуба, може, з двадцятеро, і теліпаються усі, що мають сили, а велетень ані* ***дуду*** (Ков., Світ.., 1960, 153).

НАРОДЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч., розм.* Те саме, що **наро́джений** 2. *От так ми народженця привітали — сумом та плачем!* (Вовчок, I, 1955, 268).

НАРО́ДЖЕНИЙ, а, е, 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **народи́ти** 1, 2. *Він скидався на народженого в клітці тигра, який уперше побачив кров* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); — *Народжений у степу в кибитці чабана, працюючи змалечку пастушком-верблюдником.., не мав я в серці левиної відваги* (Гончар, II, 1959, 55); *Народжена соціалістичною революцією диктатура пролетаріату відіграла всесвітньо-історичну роль, забезпечивши перемогу соціалізму в СРСР* (Програма КПРС, 1961, 88).

2. *у знач. ім.* **наро́джений**, ного, *ч.;* **наро́джена**, ної, *ж.* Людина, яка тільки що або недавно народилася; дитина. *Ступивши на долівку босими ногами, вона обіруч вхопила народженого, притисла до грудей і повернулась, щоб іти з хати* (Вас., II, 1959, 17); *Бажаючи побачити народжену, кинулася* [попадя] *в дитячу* (Мирний, III, 1954, 192).

3. *у знач. прикм., для чого, ким.* Признач., створений для чого-небудь, бути кимось. *Він належав до тієї категорії людей на селі, які вважають себе народженими для різних виборних посад* (Кир., Вибр., 1960, 342); *Лозовий іноді думав про те, що Дмитро Іванович народжений бути не практиком, а пропагандистом* (Руд., Остання шабля, 1959, 547).

НАРО́ДЖЕНИК, а, *ч., розм.* Людина в день її народження; іменинник.

НАРО́ДЖЕНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **наро́дженик.**

НАРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **народи́ти, наро́джувати** і **народи́тися, наро́джуватися.** *Вона була в батька одиначка, а до того ще зараз при народженню втратила матір* (Фр., VI, 1951, 9); *Історія розвитку флори цілих географічних районів нашої планети — це безперервна послідовність відмирання і народження окремих видів* (Наука.., 5, 1969, 35); *Ще на верхів'ях біліли сніги.., а навкруги в усьому відчувалося народження нової сили, яка незабаром мала заполонити собою все* (Петльов., Хотинці, 1949, 186); // Час появи на світ. *З самого свого народження Катя жила в квартирі, де* *поруч з їхньою кімнатою була кімната Варвари Іванівни* (Забіла, Катруся.., 1955, 133).

2. Рік, день, число, коли хто-небудь народився або що-небудь виникло, з'явилося. *Раптом Андрій Шовкопляс згадав: це ж сьогодні день його народження — двадцять дев'яте березня! Як міг він забути цю дату?* (Петльов., Хотинці, 1949, 213); *Той день* [7 травня 1895 року] *і вважається днем народження радіо* (Наука.., 3, 1959, 16).

НАРО́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **наро́джувати**. *Основна спрямованість кращих творів Тичини саме й полягає в тому, щоб готувати маси до сприйняття майбутнього, тобто утверджувати нове, народжуване в нашій дійсності, і боротися за нього з усією силою свого таланту* (Іст. укр. літ., II, 1956, 376).

НАРО́ДЖУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Відносна кількість народжень за певний відрізок часу. *По народжуваності, яка в 1961 році становила 23,9 дітей на тисячу чоловік населення, Радянський Союз посідає перше місце серед економічно розвинутих країн* (Рад. Укр., 1.VII 1962, 4).

НАРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАРОДИ́ТИ**, роджу́, ро́диш, *док.* 1. *перех.* Давати життя дитині [дітям] під час пологів (про жінку або самицю). *Половчиха складала все до скрині та боялася за Панаса. Вона його важко народжувала, і він їй став дорожчий* (Ю. Янов., II, 1958, 192); *— Пам'ятай, Уляно, що й вовчиця народжує дітей своїх, і зростають вони вовками на землі* (Довж., I, 1958, 335); *— Я любив, як насіння пахне. Я виріс у насінні. І мати мене народила в насінні — в жнива під копою* (Довж., I, 1958, 282); *За своє життя Лукерія народила більше десятка дітей* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 34); *Вона народила хлопчика і назвала його Віталієм* (Гончар, Тронка, 1963, 98).

2. *перех., перен.* Давати початок чому-небудь, створювати що-небудь, бути причиною появи когось, чогось. *У спеку, в сніг — не легко нам Нове народжувати місто* (Нех., Сонце.., 1947, 25); *Радянська дійсність щодня народжує героїв праці, людей нової комуністичної моралі* (Мист., 3, 1962, 13); *Народна українська мова народила шевченківську літературну мову* (Смолич, VI, 1959, 327); // Пробуджувати, виклика́ти що-небудь. *Це вона* [юність] *по-весняному гріє, бунтівливо запалює кров, родить помисли кращі і мрії і народжує ніжну любов* (Гонч., Вибр., 1959, 94); *Пісня відриває душу Терентія від щоденної колотнечі, народжує сум біля серця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 55).

3. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Дати багато плодів, принести великий урожай. *То мати наумисне такі товсті нитки виводили, бо у нас сього року дуже конопли були народили* (Номис, 1864, № 6418); *Квітне багряно садок молодий,— Гілка розпукла народить плоди* (Шпак, Вибр., 1952, 102).

НАРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАРОДИ́ТИСЯ**, роджу́ся, ро́дишся, *док.* 1. З'являтися на світ під час пологів. *Люди народжуються, щоб жити й працювати, творити щастя і зазнавати радість* (Літ. газ., 24.IX 1950, 1); *Тут, у Моринцях,.. народився на світ великий Кобзар України* (Мирний, V, 1955, 309); *Уляна.. повісила в сінях дубову гіллячку з торішнім листям і віночок з хмелю: щоб дитина народилася здорова, як дуб, і кучерява, як хміль* (Тют., Вир, 1964, 522); // *ким, для чого.* Бути призначеним, створеним для чого-небудь.— *Є латинське прислів'я: «Поетами народжуються, а ораторами робляться»* (Гур., Наша молодість, 1949, 133); *Уся-уся вина і її, і Василини, і його, і всіх людей тільки в тому, що вони народилися хліборобами, що вони хлібом годують світ, а самі не мають його...* (Стельмах, I, 1962, 645); — *Я не вмію думати про велике. Я народилась для звичайного життя* (Довж., I, 1958, 350).

2. *перен.* З'являтися, виникати, створюватися. *В степу народжувалось місто — Його назвали містом Слави* (Воронько, Поезії, 1950, 39); *Над селом у морозяному повітрі народжуються чарівні звуки* (Ю. Янов., II, 1954, 223); *В 1905-му році народився на Русі революційний клас— пролетаріат, який зумів підняти і селянську масу на революційний рух* (Ленін, 20, 1971, 162); *На Україні народилися перші радянські електронні лічильні машини, які провадять тисячу математичних операцій за одну секунду* (Наука.., 1, 1960, 9); // Пробуджуватися, охоплювати когось, щось (про думки, почуття і т. ін.). *Такі мудрі думки народжуються в її дівочій голові, наче їй не дванадцять років, а вдвоє більше* (Донч., III, 1956, 44); *Очі, здавалося, проникали Прохорові в саму душу, примушуючи його теж хвилюватися від незвіданого, але привабливого почуття, що народжувалося в ньому* (Шиян, Баланда, 1957, 5); // Наставати (про світанок, ранок і т. ін.). *За вікном народжувався прозорий осінній ранок* (Зар., Світло, 1961, 67); *Далеко за Дніпром на обрії народився світанок* (Собко, Вогонь.., 1947, 161).

◇ **Мов (як, на́че, ні́би** *і т. ін.*) [**удру́ге, знов**] **на світ народи́тися** — відчути полегкість, душевний спокій після страждань, переживань і т. ін. *Мов на світ народився, таким легким почув себе Максим, позбувшися тих залізних тягарів* (Фр., VI, 1951, 122); — *Я наче вдруге народивсь на світ!* (Крот., Вибр., 1959, 544); *І княгиня з дитиною Не тією стала. Ніби на світ народилась — Гралась, веселилась...* (Шевч., II, 1953, 11); **Народи́тися в соро́чці** — бути щасливим. *Він народився в сорочці. Він досяг геть усього, чого тільки може побажати собі найвигадливіший честолюбець* (Шовк., Людина.., 1962, 64).

НАРОДИ́ТИ *див.* **наро́джувати.**

НАРОДИ́ТИСЯ *див.* **наро́джуватися.**

НАРО́ДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **наро́д** 1, 3. *Ленін учив, що соціалізм створюється самими народними масами* (Біогр. Леніна, 1955, 189); — *Народне щастя і народне горе Я намагався в слово перелить, Ішов з народом через доли й гори* (Рильський, II, 1946, 140); // Який належить народові, країні, державі. *В руках у нього вічно біліла книжка. Він заводив у неї кожну народну копійку, кожне стебло* (Коцюб., II, 1955, 83); *Пройди, пройди по Україні, старого слід — як вітер стер: ліси, поля, озера сині — це все народне вже тепер* (Тич., II, 1957, 242); // Власт. або відповідний духові народу, його національним особливостям. *Бондарівна, молода, вродлива дівчина в пишному народному вбранні* (Вас., III, 1960, 375); *Хліб на рушнику — це народний символ радісної зустрічі* (Вол., Сади.., 1950, 10); // Створений народом. *В народних піснях натхненно оспівуються колгоспний рух, боротьба за високі врожаї, соціалістичне змагання* (Літ. газ., 21.IX 1950, 2); *Народні казки; Народні думи;* // З добровільною участю всього колективу. — *Нам потрібен Будинок культури. Будемо споруджувати методом народної будови* (Логв., Літа.., 1960, 107).

Наро́дна демокра́тія — нова форма політичної організації суспільства, яка виникла в ряді країн Східної й Центральної Європи та Азії після другої світової війни — одна з форм диктатури пролетаріату. *Величезними тиражами видаються твори Маркса, Енгельса, Леніна і в країнах народної демократії* (Наука.., 4, 1957, 6); **Наро́дна етимоло́гія** *див.* **етимоло́гія; Наро́дна медици́на** — народні засоби лікування хвороб. *Досвід лікування різних хвороб так званими «народними засо-*

бами», що передається з покоління в покоління, відомий під назвою народної медицини (Курс патології, 1956, 5); **Нарóдне веслувáння** — один із стилів веслування на човнах з нерухомим сидінням та прикріпленими на бортах кочетами. *Збірні команди республіки з народного й академічного веслування регулярно беруть участь у всесоюзних змаганнях* (Спорт.., 1958, 60); **Нарóдне гуля́ння** — масове святкування чого-небудь на відкритому повітрі. *Після мітингу до самого вечора в селі грали гармошки, лунали пісні, вирувало народне гуляння* (Гончар, II, 1959, 407); **Нарóдне ополчéння** — військо, створене на добровільних засадах для допомоги діючій армії. *Під материнським прізвищем вона вписалася в народне ополчення* (Бажан, Політ.., 1964, 12); **Нарóдний фронт** *див.* **фронт; Нарóдні мéсники** *див.* **мéсник.**

2. Який тісно пов'язаний з народом, відповідає його культурі, світоглядові і т. ін. *Наш театр став народним, його цікавлять насамперед ідеї і проблеми, якими живе великий радянський народ* (Корн., Разом із життям, 1950, 61); *Мистецька діяльність* [Ф. Г.] *Кричевського є прогресивною, соціалістичною і разом з тим народною, національною* (Вітч., 2, 1961, 171); // Складова частина почесного звання, що присвоюється урядами СРСР або союзних республік найвидатнішим діячам у галузі науки, мистецтва і т. ін. *Великій групі діячів культури вручені грамоти про присвоєння звання народного артиста УРСР* (Рад. Укр., 5.I 1961, 1); *Народний художник.*

Нарóдний засідáтель *див.* **засідáтель; Нарóдний суд** — у СРСР — судовий орган першої інстанції, який на території певного району (або міста, що не має районного поділу) розглядає всі цивільні й кримінальні справи. *Особливо важливе місце в усій судовій системі нашої країни займає народний суд* (Рад. суд, 1961, 60); *Другого ранку Грицай поспішив до першої дільниці народного суду* (Жур., Звич. турботи, 1960, 168); **Нарóдний суддя́** — у СРСР — суддя районного (міського) народного суду.

3. Який добровільно, на громадських засадах виконує певні функції в житті й роботі колективу. *Народні дружини і їх штаби в усій своїй діяльності керуються вимогами радянських законів* (Рад. Укр., 20.VI 1961, 3); *Десятки тисяч трудящих працюють зараз в органах народного контролю* (Ком. Укр., 12, 1966, 6); *Народна міліція.*

4. У дореволюційній Росії — признач. для широких або нижчих верств суспільства. *По обіді їздили в ліс, навкруги Чернівець, потому знов на вечерю до них, а потому в народний дім на танці* (Коцюб., III, 1956, 317); *Пана директора народної школи перенесли на іншу посаду, до іншого міста* (Март., Тв., 1954, 192); *Народні училища.*

Нарóдна бібліотéка — у дореволюційній Росії — безплатна бібліотека для широких або нижчих верств населення; **Нарóдний учи́тель** — у дореволюційній Росії — учитель сільської школи. — *Я так думаю з собою зробити: повчуся ще років зо два, та й у народні вчителі на село* (Коцюб., I, 1955, 448).

НАРÓДНИК, а, *ч.* Прихильник народництва. *Народники не розуміли законів суспільного розвитку і вважали капіталізм в Росії «випадковим» явищем* (Біогр. Леніна, 1955, 10); *Наприкінці 60-х років* [XIX ст.] *революційну боротьбу проти царизму повели народники, серед яких були дуже поширені дрібнобуржуазні теорії соціалізму і які були противниками марксизму* (Іст. УРСР, I, 1953, 506).

НАРÓДНИЦТВО, а, *с.* Суспільно-політичний рух дрібнобуржуазної інтелігенції Росії в пореформений період (друга половина XIX ст.), який ідеалізував селянську общину й заперечував керівну роль робітничого класу в революції. *Ідеалізація селянина та його общини — одна з неодмінних складових частин народництва..* (Ленін, 2, 1969, 499); *Пануючим напрямом суспільного руху, що відповідав ідейним поглядам різночинців, було народництво як суспільна течія, яка втягнула в своє русло все дійсно краще й передове, що було у народів Росії* (Ком. Укр., 12, 1966, 41).

НАРÓДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **нарóдництво** і **нарóдник.** *Всі народницькі партії, аж до с.-р., завжди були дрібнобуржуазні..* (Ленін, 31, 1973, 152); *Нелегальна народницька література 60—70-х років, як і безцензурна література попередніх років, відігравала величезну роль у боротьбі проти самодержавства* (Рад. літ-во, 4, 1963, 102).

НАРÓДНІСТЬ, ності, *ж.* Історична форма спільності людей, що утворюється з племен, передує нації і виникає в процесі розкладу первісно-общинного ладу й формування класового суспільства, грунтується на спільності мови, території, економічних зв'язків, культури. *Відомо, що питання виникнення української народності, перетворення її у націю, формування української буржуазної нації надзвичайно складні* (Ком. Укр., 3, 1969, 89); *Борис не знав, хто вона і до якої народності зачисляє себе* (Фр., III, 1950, 94).

2. Втілення в художніх образах ідей, почуттів і прагнень народних мас. *Ще на початку боротьби за нову соціалістичну культуру Ленін проголосив основою художньої творчості її партійність, високу ідейність і справжню народність* (Мист., 2, 1965, 1); *Рильський тихо сказав: — Я пісні Ваші знаю, сердечно хвалю. В них народність і пристрасть люблю* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 141).

НАРÓДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **нарóдний,** напр.: нарóдно-визвóльний, народногосподáрський, нарóдно-демократи́чний, народнодержáвний, народнообрядóвий, народнопісéнний, народнопоети́чний, народнорозмóвний і т. ін.

НАРОДÓВЕЦЬ, вця, *ч.* Учасник політичного руху української буржуазно-ліберальної націоналістичної інтелігенції Галичини (виник у 60-х роках XIX ст.), що відбивав інтереси буржуазії та уніатського духівництва, виступав проти революції. *М. Драгоманов, розповідаючи про свої стосунки з галицькими народовцями, показував їхню ретроградність, ідейну неміч, відірваність від народних інтересів та заскорузлість* (Рад. літ-во, 6, 1964, 47); *Радикали підтримували свого оратора, а народовці всіляко намагалися збити його з пантелику* (М. Ол., Леся, 1960, 179).

НАРОДÓВИЙ, а, е, *заст.* Народний (у 1 знач.).

НАРОДОВЛÁДДЯ, я, *с.* Форма державного управління, політичний лад, при якому верховна влада належить народові. *Народовладдя в нашій країні дістає свій вираз насамперед у Радах депутатів трудящих — органах народного представництва, які поєднують у собі риси державних і громадських організацій* (Ком. Укр., 3, 1969, 4).

НАРОДОВÓЛЕЦЬ, льця, *ч.* Член таємної організації народників «Народна воля». *Народовольці.. вважали, що їх організація може сама, без участі народу, повалити царизм, і стали на шлях індивідуального терору проти царя та високопоставлених чиновників* (Іст. УРСР, I, 1953, 507).

НАРОДОВÓЛКА, и, *ж.* Жін. до **народовóлець.** *Він читав мені вірші своєї матері українки, народоволки* (Вітч., 2, 1968, 163).

НАРОДОВО́ЛЬСТВО, а, *с.* Суспільно-політичний рух у Росії (80—90-х рр. XIX ст.), очолюваний таємною організацією народників «Народна воля», який масову політичну боротьбу з самодержавством підмінював індивідуальним терором.

НАРОДОВО́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **народово́лець** і **народово́льство.** *Народовольська організація.*

НАРОДОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Фахівець з народознавства. *Як художник слова Остап Вишня був одним з найкращих наших народознавців* (Літ. Укр., 27.IX 1966, 2).

НАРОДОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Те саме, що **етногра́фія** 1. *В XIX столітті фольклористика та етнографія становили одну галузь науки. Більшість праць Грінченка з народознавства належить саме фольклористиці в її сучасному розумінні* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 59).

НАРОДОЛЮ́БЕЦЬ, бця, *ч.* Той, хто любить народ. *Російські та українські революціонери-демократи бачили в ньому* [Т. Г. Шевченку] *те, чим він саме був: великого народолюбця, правдолюбця, непримиренного борця проти соціального та національного гніту* (Рильський, III, 1955, 258).

НАРОДОЛЮ́БНИЙ, а, е. Який любить народ, з любов'ю ставиться до нього.

НАРОДОЛЮ́БСТВО, а, *с.*, *заст.* Любов до народу. *Серед кращої частини української інтелігенції, до якої належав батько Рильського, були міцні традиції народолюбства, поваги до простого народу, до його праці і мистецтва, до народної пісні та музики* (Криж., М. Рильський, 1960, 16).

НАРОДОНАСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Сукупність людей, що проживають на певній території; населення країни, держави. *Питання народонаселення привертають до себе дедалі пильнішу увагу філософів, соціологів, істориків, географів, економістів* (Наука.., 2, 1967, 11).

НАРОДОПРА́ВСТВО, а, *с.*, *заст.* Народовладдя. *Київський комітет міської більшовицької організації звернувся з відозвою до солдатів: — Будьте пильні. Мало здобути свободу, треба її ще уберегти від усяких зазіхань ворогів народу, треба, щоб свобода йшла на користь народу, який повинен взяти у свої руки всю повноту влади і встановити справжнє народоправство* (Іст. УРСР, I, 1953, 776).

НАРО́ЗДРІБ, *присл.* Окремо один від одного; врозпріб, нарізно. *Він завше лаяв інородців, але нароздріб, а йому дуже хотілося лаяти їх оптом, як те робить Піхно* (Сам., II, 1958, 356).

НАРОЗКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розказати багато чого-небудь. *Він свою куплю так красно покаже.., такого їй новинок нарозказує* (Вовчок, I, 1955, 217).

НАРОЗМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док.* Багато, досхочу порозмовляти. [Кармелиха:] *Пригортай других, а я вже за ці роки напригорталася грудьми до мостини, нарозмовлялась із голими стінами* (Вас., III, 1960, 411).

НАРОЗПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розповісти багато чого-небудь. *Отаке Лисичка нарозповідала* (Фр., XIII, 1954, 263).

НАРО́ЗТВІР, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **на́встіж.** *Він злякано подивився на неї, прислухаючись до хати, двері якої були відчинені нарозтвір* (Стельмах, I, 1962, 559); *Нарозтвір стояли ворота в сараях та по загонах, в конюшнях та в кошарах. Худоба повиходила й бродила по подвір'ю* (Головко, II, 1957, 285).

НАРО́ЗТІЖ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **на́встіж.** *Двері у передпокій нарозтіж, в тіснім коридорі повно людей* (Коцюб., II, 1955, 258).

НАРО́ЗТЯГ, *присл.*, *рідко.* Розтягуючи слова подібно до співу. — *Не ск-а-ж-у! — одмовила вона нарозтяг, осміхаючись* (Мирний, II, 1954, 34).

НАРО́ЗХВАТ, *присл.*, *розм.* 1. Намагаючись перехопити, взяти кого-, що-небудь раніше іншого. *Нарозхват беруться газети, що пахнуть ще свіжою фарбою* (Шер., Перші загони, 1939, 8); *Його* [О. Вишні] *книжки розкуповувались одразу, нарозхват* (Вітч., 5, 1967, 211).

2. *у знач. присудк. сл.* Мати великий попит. *Давно вже минулися ті часи, коли заробітчани були тут* [у Каховці] *нарозхват* (Гончар, Таврія, 1952, 55).

НАРО́ЗХРИСТ, *присл.* З розстебнутими гудзиками або розхристаними полами. *Весь одяг на ньому завжди нарозхрист* (Баш, Надія, 1960, 144); *Літ йому було за п'ятдесят.. Сорочка нарозхрист, чуб скуйовджений — видно, щойно прокинувся* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 20).

НАРОЇ́ТИСЯ, ої́ться, *док.*, *розм.* Роїтися у якійнебудь кількості (про бджіл). *Чи багато в тебе сього літа роїв нароїлося?* (Сл. Гр.).

НАРО́КОМ, *присл.*, *розм.* 1. Навмисне, з певною метою. — *Чи ти вже мене узявсь нароком занапастити..?* (Вовчок, I, 1955, 174); *Лотоків я не заставлю, Ще й нароком так підправлю, Щоб вода з крутих коліс Кипнем рвалася, як біс* (Щог., Поезії, 1958, 195).

2. Жартома, жартуючи. *Ти, козаче-заволока, Любиш мене ти нароком* (Чуб., V, 1874, 58).

НАРОСВІ́ТА, и, *ж.* Скорочення: народна освіта; // Відділ народної освіти. *Завідував наросвітою прибулий десь із інших міст молодий ще вчитель Лаптєв* (Панч, На калин. мості, 1965, 157); *Олена.. побігла одразу в наросвіту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 199).

НАРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нароста́ти.** *Спостереження показують, що одна рослина капусти в період наростання маси головок може за добу витратити близько одного відра води* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 135); *Празька конференція* [1912 р.] *відзначила наростання революційного настрою мас, яке проявлялось у страйках, демонстраціях, мітингах* (Біогр. Леніна, 1955, 119); *Вони* [курсанти] *не звертали увагу на надто повільне наростання темпу* [маршу] (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 90).

НАРОСТА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАРОСТИ́**, те́; *мин. ч.* нарі́с, наросла́, ло́; *док.* 1. Виростати, з'являтися на поверхні чого-небудь. — *Добре було б прикупити роменських овець. На них шерсть хоч і груба, зате швидко наростає м'ясо* (Тют., Вир, 1960, 32); *На кінських гривах наростав дивовижними китицями іній* (Рибак, Помилка.., 1956, 177); *Його ліва рука.. була тяжко обпечена. Шкіра наросла шкарубкими рубцями* (Руд., Остання шабля, 1959, 89).

2. Виростати в якій-небудь кількості. *Зараз саме час підкопати грунт, позбивати бур'ян, що наріс попід деревами, але йому нема коли навіть за лопату взятися* (Чаб., Тече вода.., 1961, 41); // *безос. По тих купах наросло всякого бур'яну, трави, моху...* (Мирний, I, 1954, 255).

3. *перен.* Збільшувати свій об'єм, свою кількість, силу вияву і т. ін. *Хвиля все наростала й наростала. Вона вже сягала у височінь п'ятиповерхового будинку* (Кучер, Голод, 1961, 263); *В міру того, як радянський космонавт збільшував кількість обертів навколо земної кулі, наростав і потік телеграм* (Рад. Укр., 10.VIII 1961, 6); *Неподалеку щось ліниво обізвалось, потім той звук почав наростати, поширюватись* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 66); *Чим далі відходила* [Тася] *від афіші, тим більше наростали в її душі хвилювання й цікавість* (Дмит., Розлука, 1957, 201).

4. Нагромаджуватися в якій-небудь кількості (про проценти, гроші і т. ін.). — *Час би дещо і в банк*

покласти, щоб проценти наростали для дочки... (Н.-Лев., I, 1956, 391).

НАРОСТА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нароста́ти** 3. *Звідкілясь збоку долинув близький, наростаючий шум мотора* (Коз., Гарячі руки, 1960, 154); *Човни знову вийшли у відкритий лиман, і осоружне гойдання поновилося з наростаючою силою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 85).

НА́РОСТЕНЬ, сня, *ч.* Те саме, що **на́ріст.** *В селі тихо-тихо, тільки іноді сколихнеться тінь молодого деревця та між гіллям, розсипаючись, зашерехтить наростень паморозі* (Стельмах, I, 1962, 141); * У порівн. *На худому сірому обличчі.. буряковий ніс здіймався, мов потворний наростень* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 333).

НАРОСТИ́ *див.* **нароста́ти.**

НАРОСТИ́ТИ *див.* **наро́щувати.**

НА́РОСТОК, тка, *ч.* 1. *грам., заст.* Суфікс.

2. *діал.* Назимок.

НАРОЧИ́ТИЙ, а, е. 1. Те саме, що **навми́сний.** *Поводив* [Гордій] *себе так, ніби перший раз побачив* [Федота], *тому що знав, як то приємно для батька, коли його синові приділяють багато нарочитої уваги і дивуються його успіхам* (Тют., Вир, 1964, 233); *Окремі мізансцени* [п'єси] *здаються штучними, нарочитими, невиправданими* (Мист., 1, 1959, 16); *В їхніх відносинах не було тих нарочитих показних ніжностей, які можна спостерігати в деяких сім'ях* (Ткач, Плем'я.., 1961, 312).

2. *іст.* Спеціально обраний із знатних, іменитих. *Сюди* [в терем] *раннього ранку приходили тіуни, бояри, воєводи, мужі нарочиті* (Скл., Святослав, 1959, 33); *Переправившись через Десну, Олег вислав до надвірньої брами двох нарочитих мужів, повелівши їм домогтися особистого побачення з князем Чернігова* (Міщ., Сіверяни, 1961, 108).

НАРОЧИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **нарочи́тий** 1. *Прагнучи знайти власний стиль, співати по-своєму, поет* [Л. Первомайський] *часом вдавався до.. нарочитості форми* (Вітч., 4, 1961, 200).

НАРОЧИ́ТО, *присл.* Присл. до **нарочи́тий** 1. [Одарка:] *Що ж це ні тітки, ні Марусі? Це неначе нарочито нас звели...* (Кроп., I, 1958, 75); *Уникаючи жандармського ока, Франко нарочито нікого не повідомив про день свого приїзду* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 62).

НА́РОЧНИЙ, ного, *ч.* Посланець з терміновим дорученням, донесенням, повідомленням і т. ін.; гонець, кур'єр. *19 листопада* [1918 року] *Реввійськрада Українського фронту спеціальним нарочним надсилає частинам 1-ої дивізії наказ про початок наступу* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 52).

НАРО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарости́ти.** *При перевезенні легких вантажів (цукрові буряки, картопля) борти кузова* [автомобіля] *мають бути нарощені* (Підручник шофера.., 1960, 306); // *у знач. прикм. Нарощене жорно вкривають мішками або рогожами і так тримають, аж поки воно повністю висохне* (Колг. Укр., 9, 1958, 43).

НАРО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нарости́ти, наро́щувати** 2, 3. *У кожному господарстві треба подбати про обладнання автомашин скребками, про нарощення бортів, щоб не губити корені по дорогах* (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 1); *Щодня точаться розмови про нарощення темпів. А де ж ті темпи?.. І Наді раптом стало соромно за роботу своєї бригади* (Ткач, Плем'я.., 1961, 108).

НАРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наро́щувати.** *При підсівному способі вирощування, особливо жовтого люпину, рослини мають більший період для нарощування зеленої маси* (Колг. Укр., 3, 1958, 20); *Спрацьовані жорна здебільшого замінюють новими. Проте є нескладний спосіб відновлення таких жорен. Полягає він у нарощуванні товщини жорна до нормальної* (Колг. Укр., 9, 1958, 42); *Для зміцнення миру і його захисту необхідне постійне нарощування могутності миролюбних сил та їх активності, участь у боротьбі за мир широких народних мас* (Резол. XXIII з.., 1966, 9).

НАРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАРОСТИ́ТИ**, ощу́, ости́ш, *док., перех.* 1. Давати можливість рости, з'являтися чому-небудь. *Семен черевце наростив собі справжнє буржуйське* (Рибак, Час.., 1960, 129); *Наростити вуса.*

2. Приєднуючи, додаючи, добудовуючи до чого-небудь, збільшувати його в об'ємі, розмірі і т. ін. *Щоб скоротити простої комбайнів до мінімуму, ми наростили кузови автомашин і застосували сітки для механізованого розвантаження силосної маси* (Колг. Укр., 11, 1961, 19).

3. *перев. недок.* Підсилювати, збільшувати що-небудь. — *А ми ще міцніше стискаєм кулак, А ми, що не день, то нарощуєм силу* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 291); *Колгоспи і радгоспи області мають нині все для того, щоб далі невпинно підвищувати культуру землеробства, нарощувати виробництво продукції* (Ком. Укр., 4, 1967, 54); *Моряки промислового флоту, рибалки-колгоспники Далекого Сходу будуть всемірно нарощувати темпи вилову, переробки і транспортування риби* (Рад. Укр., 21.VI 1962, 1).

НАРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Виростати, з'являтися. *Щороку навколо всього стовбура дерева нарощується шар нової тканини* (Наука.., 2, 1963, 40).

2. Збільшуватися (про розмір, силу і т. ін.). *Особливо швидко нарощується північне й північно-західне узбережжя острова. Лише за рахунок нових ділянок, намитих тут Янцзи за останні кілька років, площа придатної для обробки землі збільшилась майже в півтора раза* (Наука.., 8, 1963, 24); *У той час, коли підтягувалися тили і вглибині нарощувався удар, передові частини продовжували розвідку боєм, а головне, діяли розвідницькі групи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 266).

3. Пас. до **наро́щувати.**

НАРСУ́Д, у, *ч.* Скорочення: народний суд. *Приміщення нарсуду.*

НА́РТИ, нарт, *мн.* Вузькі довгі сани, якими користуються для їзди на оленях та собаках. *Залишалося одне — .. чекати зимового шляху, коли берегом проїдуть перші собачі нарти* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 124); *По боках стада їхали на нартах пастухи з собаками* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93).

НАРУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наруба́ти;** // *у знач. прикм. Незабаром вони повернулися з двома оберемками нарубаних дров* (Донч., IV, 1957, 89); *В селі стояв запах.. соснової живиці з нарубаних дров* (Чорн., Потік.., 1956, 4).

НАРУБА́ТИ *див.* **нару́бувати.**

НАРУБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Багато, досхочу порубати; // Довго рубаючи, стомитися. *Вже й Пилип-з-Конопель настрілявся та нарубався до знесилля, а кінця бойовищу не було й не було* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 388).

НАРУБИ́, *присл., діал.* Навиворіт.* Образно. *Отаке було і життя Жменякове—навиворіт: і сам жив наруби, й одяг свій так носив, не показуючи людям лицевого боку* (Томч., Жменяки, 1964, 84).

НАРУ́БКА, и, *ж.* Спеціальна мітка на чому-небудь, зроблена сокирою, ножем чи іншим знаряддям.

НАРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нару́бувати.**

НАРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАРУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Зрубувати яку-небудь кількість чогось. *Нарубала* [лисичка] *дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й їде* (Укр.. казки, 1951, 28); *Хворосту вмить нарубавши, де берег стрімкий височів, Ми юнака поховали* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 211); // Рубаючи, заготовляти певну кількість чого-небудь. *Цілими днями сидів* [Павло] *на печі, іноді виходив з хати, щоб принести води або нарубати дров* (Тют., Вир, 1964, 371).

◇ **Наруба́ти дров** *див.* **дро́ва.**

2. *гірн.* Відколюючи від пласта, видобувати якунебудь кількість корисних копалин. *Вони вертали після зміни, нарубавши ешелон вугілля* (Ю. Янов., Мир, 1956, 268); *Не злічити, як багато нарубав вугілля тато* (Уп., Вірші.., 1957, 174).

НАРУ́ГА, и, *ж.* 1. Нестерпне знущання. *Скільки вона горя прийняла від тих самих панів, на котрих робить. Скільки наруги!* (Коцюб., I, 1955, 97); *За вдів, сиріт і за наругу ми смерть фашизмові несем* (Гонч., Вибр., 1959, 151); — *Всі присутні тут.. пам’ятають ті страшні дні, коли чесні люди нашого села переживали розгул страшного бандерівського терору, пам’ятають про грабунки і наругу над людьми* (Мельн., Коли кров.., 1960, 36).

2. Зле висміювання кого-, чого-небудь. *Мимоволі Жолкевський озирнувся на пані Барбару, шукаючи в ній спільника своєму обуренню за таку наругу над честю мундира* (Ле, Наливайко, 1957, 22); // Глузливе, зневажливе ставлення до кого-небудь. — *Твій Іван? Який твій Іван? — з наругою промовила Ганка* (Фр., I, 1955, 82); Ганьба, неслава. *Отакі батьки на світі, Нащо вони дітям? На наругу перед богом* (Шевч., II, 1963, 196); *Петро й Христя не дивилися в очі одне одному,— такий сором, така наруга їм... Перші дочкою набивалися!* (Кос., Новели, 1962, 148).

◇ **Зво́дити нару́гу** *на кого* — насміхаючись, глузуючи, даремно вигадувати щось неприємне про кого-небудь. — *Чи правда, що тая гординя та в тобі закохався? .. Чи ти його* [лікаря] *поважаєш, чи він тебе слухає? — Вважайте самі,— одказує панночка, всміхаючись. Та й почне перед панночками наругу на його зводити* (Вовчок, I, 1955, 115).

НАРУГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *з кого — чого, над ким — чим.* Те саме, **що наглуми́тися.** [Тетяна:] *Скажи ж мені: який ти окуп взяв від старости, щоб наругаться так над честю моєю?* (К.-Карий, I, 1960, 169).

НАРУ́ГОНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Те саме, що **нару́га.**— *Розваж, розвій, соловейку, Мою тугоньку; Чи забуду прикру людську Я наругоньку?* (Граб., I, 1959, 111).

НАРУКА́ВНИЙ, а, е. Який міститься на рукаві або прикріплений до рукава. *Все це «підпільне військо» було одягнене в чорні шинелі з німецького сукна з жовтими нарукавними пов’язками* (Рильський, III, 1956, 36); *На лівій руці регулювальника повинен бути нарукавний знак — червона пов’язка з буквою Р посередині* (Автомоб., 1957, 265).

НАРУКА́ВНИК, а, *ч.* 1. Чохол, який надягають поверх рукава, для захисту від чого-небудь. *Стоїть угорі, над усіма, дівчина-барабанщиця в захисних окулярах, в нарукавниках до ліктів* (Гончар, Новели, 1954, 140).

2. *заст.* Манжети, прикріплені до сорочки, блузи і т. ін. *Обскубли панотця так, що на йому зостався тільки комір та нарукавники* (Н.-Лев., III, 1956, 117).

НАРУМ’Я́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нарум’я́нити.** *Прачка обернулася до нього обвітреним, нарум’яненим працею і молодістю обличчям* (Логв., Літа.., 1960, 22); // *у знач. прикм.* Покритий, натертий рум’янами. *Видавлюючи на нарум’яненому обличчі усмішку, вона* [акробатка] *кланялась у відповідь на ріденькі аплодисменти* (Донч., VI, 1957, 433).

НАРУМ’Я́НИТИ *див.* **нарум’я́нювати.**

НАРУМ’Я́НИТИСЯ *див.* **нарум’я́нюватися.**

НАРУМ’Я́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАРУМ’Я́НИТИ,** ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. Покривати, натирати рум’янами. *Лишилося ще нарум’янити лице та звести докупи фарбою дуги брів* (Коцюб., I, 1955, 290).

2. Виклика́ти рум’янець, покривати рум’янцем. *Глядить Васюта, парубок гостинцем попід ліс іде. Здорове, привітне лице мороз ціпкий нарум’янив* (Фр., XIII, 1954, 38).

НАРУМ’Я́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАРУМ’Я́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Покриватися, натиратися рум’янами.

2. Ставати рум’яним, набувати рум’янцю.

НА́РУЧ, *присл.*, *розм.* Збігаючись з чиїмись інтересами, бажаннями і т. ін. *У натовпі де-не-де Гмирі наруч почулися вигуки невдоволення Цигулею* (Головко, II, 1957, 305).

НАРУ́ЧНИЙ, а, е. Який надівається на руку, признач. для носіння на руці. *Наручний годинник став відомим наприкінці XIX сторіччя* (Наука.., 12, 1960, 17).

НАРУ́ЧНИК *див.* **нару́чники.**

НАРУ́ЧНИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **нару́чник,** а, *ч.*). З’єднані ланцюжком металеві кільця, що їх надівають на руки заарештованим. *Солод.. заклав руки за спину, ніби відчував на них наручники* (Руд., Вітер.., 1958, 402); *В заарештованого перев’язана голова, руки його зчеплені наручниками* (Галан, I, 1960, 407); * У порівн. *Та не вирватись їй, бо руки, як залізні наручники, її руки здавили* (Головко, II, 1957, 175).

НА́РУЧНІ, ів, *мн.*, *рідко.* Те саме, що **нару́чники.** *Так рвонув* [Устим], *що бризнули наручні І тріснули закуті кайдани* (Мал., Книга.., 1954, 77).

НА́РУЧНО, *присл.*, *діал.* З руки, зручно.— *Нехай пан собі поміркують, де їм лишить на грядки, чи коло дому, чи в полі.— Звісно, що коло дому... ловкий погній... і наручно буде...— вирвався з радою рудий Панас* (Коцюб., II, 1947, 391).

НАРУ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. *заст.* Браслет. *Маріора перед дзеркалом обсмикнула рівні широкі рукави тонкої.. сорочки, що за кожним рухом відкривала її.. руки з мідяними та скляними наруччями* (Коцюб., I, 1955, 187).

2. *діал.* Оберемок. *Побігла* [Параска] *до дривітні,.. швидко набрала наруччя дров і побігла до кухні* (Фр., VII, 1951, 25).

НАРЦЕЇ́Н, у, *ч.*, *фарм.*, *хім.* Препарат опію, вживаний у медицині. *Вирощують його* [снотворний мак] *для одержання широко застосовуваних у медицині алкалоїдів: морфіну, кодеїну, нарцеїну* (Колг. енц., I, 1956, 697).

НАРЦИ́С, а, *ч.* 1. Трав’яниста цибулинна рослина з лінійними листками та білими або жовтими запашними квітками. *На його клумбах першими в місті з’являлись нарциси і останніми зникали айстри* (Собко, Скеля.., 1961, 31).

2. Квітка цієї рослини. *Копронідос держав у руці здоровий пучок півонії, нарцисів та тюльпанів* (Н.-Лев., III, 1956, 366); * У порівн. *Які тонкі й тривожні брови, а щоки, як сумний нарцис...* (Сос., I, 1957, 312).

НАРЦИ́СОВИЙ, а, е. Прикм. до **нарци́с.**

НАРЯ́Д [1], у, *ч.* 1. Те, у що наряджаються; одяг (перев. святковий, гарний). *А Василь ходить по вулиці, поблискуючи своїми гудзями, щоб люди бачили, який він у новому панському наряді* (Мирний, IV, 1955, 80);

— *І охота ж вам* [дівчатам] *було ото наряди в клунках перти,— дивувався Нестір* (Гончар, I, 1959, 40); // *перен.* Зовнішнє покриття тварин, неживих предметів. *Качури у весільному наряді мають голову чорного кольору з блискучим зеленуватим полиском* (Птахівн., 1955, 37); *Ось летить сніжок хрещатий, В'ється, крутиться й ляга, У наряд у волохатий Чорну землю одяга* (Черн., Поезії, 1959, 209).

2. *заст.* Збруя. *Товаришу, пане-брате, Вволи як мою волю; Веди коня у наряді Да за тілом за мною* (Чуб., V, 1874, 1045).

НАРЯ́Д ^{2}, у, *ч.* 1. Завдання, розпорядження про виконання якої-небудь роботи. *Увечері вчорашнього дня дав Оксен наряд — возити із.. лісу дерево на будівництво колгоспної конюшні* (Тют., Вир, 1960, 241); // Письмове розпорядження про виконання якої-небудь роботи. *Майстер, схилившись на рипучий стіл, підписував наряди* (Донч., VI, 1957, 161); // Розподіляння, роздавання завдань, розпоряджень про виконання якої-небудь роботи. *Коли Смоливус піднявся на відкатний двір, побачив, що наряд закінчився й почався спуск робітників у шахту* (Чорн., Красиві люди, 1961, 64).

2. Документ, розпорядження про видачу або відправку яких-небудь товарів, матеріалів і т. ін. *Оформивши наряд, сугаклїївці навантажили машину і незабаром виїхали з двору цукрозаводу* (Добр., Тече річка.., 1961, 125); *Вийшовши з райкому, одразу кинулися* [голова сільради і голова колгоспу] *до райспоживспілки і таки висварили.. наряд на бензин і автол* (Кучер, Трудна любов, 1960, 261).

3. Виконання певних обов'язків (перев. військових) за особливим дорученням. *Після добового наряду по гарнізону наш окремий взвод пішої полкової розвідки повернувся з міста* (Багмут, Записки.., 1961, 6); *Солдати, призначені в наряд для нічного патрулювання по місту, вишикувалися на плацу в дворі комендатури* (Собко, Запорука.., 1952, 29); *Не завітавши і додому, пішов* [Єгор] *до шахти, у наряд* (Ун., Вірші.., 1957, 196).

Наря́д поза че́ргою; Позачерго́вий наря́д — міра дисциплінарного покарання. *От коли б Микола Леонідович дав йому просто наряд поза чергою. Але ні!* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 10); *За ці «жарти» Льоня не раз діставав від конфліктної комісії* [комуни] *догани, позачергові наряди, сидів на гауптвахті* (Мик., II, 1957, 476).

4. Група військовослужбовців, підрозділ, який виконує військові обов'язки за особливим призначенням. *Наряд виїхав на конях, посилено озброєний, як це й завжди велося в частині* (Ле, С. Голубар, 1950, 35); *Під кущем біля кулемета чути приглушену розмову — саме, видно, міняється наряд. Здає пост Остапенко, приймають Сердюки* (Гончар, II, 1959, 265).

НАРЯ́ДДЯ, я, *с.*, *збірн.*, *заст.* Знаряддя. *Дає* [пан] *Іванові шість волів, плуг, віз, рало, все господарне наряддя* (Чуб., II, 1878, 523); // Домашнє начиння, посуд і т. ін. *Вони виходили й приходили, й знов вибігали: виносили стакани та наряддя до самовара* (Н.-Лев., III, 1956, 45).

НАРЯДЖА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАРЯДИ́ТИ**, ряджу́, ря́диш, *док.*, *перех.* Одягати кого-небудь (перев. у святковий, гарний одяг). *Наряджа* [баба] *мене, та все прихвалює: яка я красива та як я панові сподобалася* (Мирний, III, 1954, 163); *Наряджають Зміївни Олену, підводять то до одного, то до другого дзеркала* (Шиян, Іван—мужицький син, 1959, 61); *І намисто Олені нав'язує* [Явдоха] *на шию, і голову квітча; а як нарядила зовсім, то й вибігла мерщій надвір* (Кв.-Осн., II, 1956, 211); *Обмивши тіло батька власними руками та нарядивши його у найкращу одіж, став він перед вельми важливим питанням: чим оплатити видатки на похорон* (Оп., Іду.., 1958, 12); * Образно. *Його* [Т. Шевченка] *наряджали* [націоналісти] *в одежу мирного співця старих «устоїв», наївного любителя старовини і вишневих садочків* (Рильський, III, 1956, 241); // *ким.* Одягаючи, робити подібним до кого-, чого-небудь. *Ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна, підв'язана валом* (Номис, 1864, № 12551); [Кембль:] *Він збаламутив Дженні... Раз він зліпив тут з неї подобизну і нарядив принцесою* (Л. Укр., III, 1952, 65).

НАРЯДЖА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАРЯДИ́ТИ**, ряджу́, ря́ди́ш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Давати розпорядження про виконання якої-небудь роботи; посилати в наряд. — *Кожна бригада мусить стати на свою ділянку й не заважати іншій. Я буду наряджати, а ви записуйте* (Ле, Міжгір'я, 1953, 397); // Посилати, направляти куди-небудь. — *Ну що? Були ще там, крім тебе, люди, котрих я на тартак наряджав? — питає мене Косован* (Мур., Бук. повість, 1959, 170); *Громада знов нарядила посланців в Київ до владики просити за Харитона Моссаковського* (Н.-Лев., III, 1956, 63).

2. *розм.* Влаштовувати, організовувати який-небудь захід. *Ніби серед будня несподівано свято собі нарядили* [хлопці й дівчата]. *Були, як п'яні, пустували, як діти, без ладу співали, без потреби реготалися* (Вас., II, 1959, 95).

3. *розм.* Лаштувати, приготовляти що-небудь. *Нарядити новий серп.*

НАРЯДЖА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАРЯДИ́ТИСЯ**, ряджу́ся, ря́дишся, *док.* 1. *у що, без додатка.* Одягатися (перев. у святковий, гарний одяг). *І наряджається і чепуриться* [Оксана] *щодня* (Кв.-Осн., II, 1956, 444); *Їм* [бояриням] *легко у коштовні паволоки наряджатися та дорогі прикраси чіпляти* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 519); *А Франка щосуботи нарядиться, мов дівка, і біжить до клубу* (Чорн., Потік.., 1956, 71); * Образно. *В найкоштовніші обнови нарядилась Україна* (Гур., Друзі.., 1959, 10); // *розм.* Одягатися в будь-який одяг, надівати будь-яке взуття. *Зараз після обіду нарядилася Христя в стару одежинку, замісила глини й почала шпарувати* (Мирний, III, 1954, 101); *Господар ферми, закопавши на всяк випадок чоботи в землю і нарядившись у драні черевики, стояв біля воріт і прощався* (Гончар, III, 1959, 220); // *перев. ким.* Одягаючись, ставати подібним до кого-, чого-небудь. *Три дні так добре пили, що ніхто так і не затямить; і наряджались хто журавлем, хто ведмедем...* (Кв.-Осн., II, 1956, 304).

2. *тільки недок.* Пас. до **наряджа́ти** ^{1}.

НАРЯДЖА́ТИСЯ ^{2}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАРЯДИ́ТИСЯ**, ряджу́ся, ря́ди́шся, *док.* 1. Мати намір, збиратися що-небудь робити. *Зійшовся гурток тоді дітей, нарядились піти у місто в панський сад* (Вас., I, 1959, 290).

2. *розм.* З'являтися, утворюватися на тілі. [Химка:] *У дитини плісиявка нарядилася вже п'ятий день* (Кроп., III, 1959, 230); — *Сказать по правді, в мене от-от незабаром нарядяться пухирі або чиряки на підошвах* (Н.-Лев., I, 1956, 601).

3. *тільки недок.* Пас. до **наряджа́ти** ^{2} 1.

НАРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наряди́ти** ^{1}. *Невисокого росту, кругголиця, чорнява, наряджена у чорне оксамитне плаття.., вона, наче лілія серед пучка квіток, виділялася серед своїх товаришок* (Мирний, III, 1954, 272); // *у знач. прикм.* *Одна* [жінка] *схожа була на наряджену ляльку: така була нагладжена, крохмально-пишна, у ясних, таких невідповідних до віку, ситцевих спідницях* (Вільде, Сестри.., 1958, 361);

// **наря́джено**, *безос. присудк. сл.— Хіба ти голодна або холодна? Он як тебе наряджено* (Мирний, IV, 1955, 176).

НАРЯДИ́ТИ ^{1} *див.* **наряджа́ти** ^{1}.

НАРЯДИ́ТИ ^{2} *див.* **наряджа́ти** ^{2}.

НАРЯДИ́ТИСЯ ^{1} *див.* **наряджа́тися** ^{1}.

НАРЯДИ́ТИСЯ ^{2} *див.* **наряджа́тися** ^{2}.

НАРЯ́ДНИЙ ^{1}, а, е. 1. Святково, гарно одягнений. — *О, та який ви прийшли нарядний, урочистий!* (Донч., V, 1957, 478); // Гарно прибраний, оздоблений. *Він ткнув ногою у двері й увів Лошакова у невеличку пишно нарядну хату* (Мирний, III, 1954, 290); // З гарними барвами, формами, з красивим пір'ям, красивою шерстю (про природу, тварин, птахів). *У найвищому ярусі шуміли вершинами дуби,.. ледь ворушили довгими косами нарядні берези* (Шиян, Баланда, 1957, 125).

2. Гарний, пишний (про вбрання). *Згори збігає Ліза. Вона в нарядній сукні, готова їхати на бал* (Коч., II, 1956, 164); *З'їхались представники всіх братніх республік,.. старі, й молоді, й зовсім юні, чоловіки й дівчата-городниці, в яскравих нарядних костюмах, самі схожі на квіти й плоди* (Довж., I, 1958, 496).

НАРЯ́ДНИЙ ^{2}, а, е. Стос. до наряду (*див.* **наря́д** ^{2} 1, 2); // *у знач. ім.* **наря́дна**, ної, *ж.* Приміщення, де виписуються, даються наряди на роботу. *Біля нарядної валялась іржава вагонетка і височіла купа якихось старих труб* (Донч., Шахта.., 1949, 126); *У відчинене вікно нарядної з степового простору залетів пустун-вітер* (Чорн., Красиві люди, 1961, 100).

НАРЯ́ДНИК, а, *ч.* Особа, яка наряджає, визначає роботу кому-небудь. *Товпилися колгоспники, призначені нарядником на возовицю сіна* (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 169); *Цеховий комітет вирішує питання кращої організації праці майстрів, про звільнення від непотрібної роботи нормувальників і нарядників цеху* (Роб. газ., 24.V 1962, 2).

НАРЯ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **наря́дник.**

НАРЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **наря́дний** ^{1}. *Для більшої нарядності одягу тканину збагачували барвистим орнаментом* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 14).

НАРЯ́ДНО. Присл. до **наря́дний** ^{1}. *У нарядно прибраному залі зібралися робітники та інженери — представники всіх галузей промисловості* (Рад. Укр., 23.IV 1958, 3).

НАСА́Д, а, *ч.* 1. Основа, на якій тримається ящик воза. *Повозку вашу щось підняло трохи спереду й незабаром наче в рів спустило, колеса стукнулись, насад затріщав* (Мирний, IV, 1955, 322); *Попереду, впираючись рогами аж у насад воза, повагом виступав баран з рогами, закрученими в кілька кілець* (Коз., Нові потоки, 1948, 252).

2. *діал.* Перекладина між копилами, якою укріплюються полозки в санях.

НАСАДЖА́ТИ *див.* **наса́джувати** ^{1}.

НАСА́ДЖЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насади́ти** ^{1}. *Над крутими, як стіни, скелями зверху був насаджений дикий виноград* (Н.-Лев., II, 1956, 136); *Ліс, насаджений в степу, при наявності правильного підбору порід позитивно впливає на середовище* (Бот. ж., X, 4, 1953, 51); // **наса́джено**, *безос. присудк. сл.* — *Які там квітки! А скільки їх насаджено!* (Н.-Лев., IV, 1956, 234).

НАСА́ДЖЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насади́ти** ^{2}. *В руках тримав* [Василь] *топірець, насаджений на держак з бука* (Чорн., Потік.., 1956, 32); // **наса́джено**, *безос. присудк. сл. Самолов — це вудка з кількома гачками, на кожному з гачків насаджено рачка або дрібну рибу* (Ю. Янов., II, 1958, 46).

НАСА́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **насади́ти** ^{1}, **насаджа́ти** 1, 3. *Суниця та малина вже на другий рік після насадження дають урожай* (Рад. Укр., 4.VIII 1949, 2); *Імперіалісти уперто намагаються перекрутити ідею національного суверенітету, вихолостити її головний зміст, використати для розпалювання національного егоїзму, насадження духу національної виключності, для посилення національних антагонізмів* (Програма КПРС, 1963, 43).

2. *перев. мн.* Посаджені дерева, рослини. *До тисячі кілограмів меду збирають бджоли з одного гектара липових насаджень* (Наука.., 6, 1961, 54); *Зелені насадження прикрашають жилі і громадські будинки* (Озелен. колг. села, 1955, 3).

НАСА́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **наса́джувати** ^{1}. *Дерева в паркових дворядних алеях треба садити рівними рядами, на відстані 4—6 м, залежно від розмірів крони насаджуваних порід* (Озелен. колг. села, 1955, 63); *Насаджуваний експлуататорами.*

НАСА́ДЖУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш, **НАСАДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш *і розм.* **НАСАДОВИ́ТИ**, довлю́, до́виш; *мн.* насадо́влять; *док.*, *перех.* 1. Проводити посадку, садити певну кількість чого-небудь (про рослини). *Знесли хату Омелькову й Стецькову, насадили садок* (Мирний, I, 1949, 195); *Дід насадив і калину, і бузину, і рожу* (Вовчок, I, 1955, 382); // Садити у великій кількості. *Тепер йому теж здавалося, що немає в світі нічого вищого, ніж насаджувати ліси* (Жур., До них іде.., 1952, 94); *Лариса насаджувала квіти, посипала піском доріжки* (Руд., Остання шабля, 1959, 12); *В кінці греблі шумлять верби, Що я насадила...* (Укр.. лір. пісні, 1958, 256); *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (Н.-Лев., I, 1956, 82); — *А дерев маленьких скільки росло! То вона їх сама насадовила, сама доглядала* (Збан., Мор. чайка, 1959, 44).

2. *тільки док.* Помістити куди-небудь у певній кількості. *Він, швидко поробивши човни, На синє море поспускав, Троянців насаджавши повні* (Котл., I, 1952, 65).

3. *перен.* Насильно впроваджувати, поширювати, розвивати що-небудь (ідеї, погляди і т. ін.). *Приречені на загибель реакційні пануючі класи капіталізму бояться дійсності, і тому вони сіють ілюзії, насаджують антинаукову, наскрізь фальшиву ідеологію* (Ком. Укр., 5, 1961, 68); [Калинович:] *Трудно там правду насадить, де споконвіку у корені лежить неправда!* (К.-Карий, II, 1960, 334); *Поміркуй: тяжкі негоди насаджають в душах злобу* (Фр., XI, 1952, 208).

НАСА́ДЖУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш, *док.*, *перех.* 1. Насовуючи, накладаючи, міцно надівати на що-небудь. *Інші збились біля кузень, лагодили броню, гострили шаблі, насаджували на списи ратища і виливали кулі* (Стор., I, 1957, 397); *Заходився* [Ант], *готуючи стріли, стругати пруття; на один, тонкий, кінець кожного прутика насаджував жолобчасте залізце з вістрям, на другому робив вирізку або доточував костяний зуб* (Скл., Святослав, 1959, 8); *Софрон мусив швидким рухом насадити на балон конусну голівку* (Рибак, Час.., 1960, 93).

2. *розм.* Надівати, натягати що-небудь (на голову, палець і т. ін.). [Подорожній:] *То я так собі насадив його* [персня] *на палець, аби свою принадну особу від небезпечних заходів оборонити* (Л. Укр., IV, 1954, 222); *Гудзь щільніше підтягнув пояс, насадив на голову картуза і попрямував до вихователя* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 122); *Зуб насадив на носа великі рогові окуляри* (Собко, Справа.., 1959, 13).

3. Накладати, настромлювати на що-небудь. *На самому кінці тієї купи стримить високий, як стовп,*

камінь.., зверху товщий, неначе на стовп хтось насадив здорову голову (Н.-Лев., II, 1956, 199); *Глафіра та Явдоха з ганчірок звертіли відьму, схожу на горбату Хомашину, насадили її на кочергу і засунули під бовдур* (Чорн., Потік.., 1956, 41).

◆ **Насади́ти бо́ки** — те саме, що **Нам'я́ти бо́ки** (*див.* **намина́ти**). *Кулачки заведуть, граючись, і насадять боки Василеві* (Мирний, IV, 1955, 169); **Насади́ти боля́чо́к** — заподіяти лихо кому-небудь. — *Ми йому, сучому синові, зараз полічимо ребра,— підвелося вгору кілька важких кулаків.— Насадив людям болячок, болячками і відповість!* (Стельмах, I, 1962, 200); **Насади́ти гу́лю (гуль, синякі́в** *і т. ін.)* — залишити помітні сліди побоїв на тілі. *Поводив він себе в класі добре, зате на перерві тільки й чути було скарги, що на малого Дагіля: тому ногу підставив, тому гулю насадив* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 287).

НАСА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **наса́джувати**^{1} 1, 3. *У місті Лисогорську мало не щороку насаджується міський парк* (Вишня, I, 1956, 396); *Нове в звичаях не насаджується штучно, а народжується творчою ініціативою мас у процесі їх активної виробничої і громадської діяльності* (Ком. Укр., 11, 1963, 43); *В Академії художеств.. на догоду пануючому класу насаджувалася реакційна ідеологія* (Наука.., 3, 1961, 15).

НАСА́ДЖУВАЧ, а, *ч., книжн.* Особа, яка впроваджує, поширює якісь порядки, методи, ідеї і т. ін.

НАСА́ДЖУВАЧКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **наса́джувач.**

НАСАДИ́ТИ^1 *див.* **наса́джувати**^{1}.

НАСАДИ́ТИ^2 *див.* **наса́джувати**^{2}.

НА́СА́ДКА, и, *ж.* 1. *тільки* **наса́дка.** Дія за знач. **насади́ти**^{2}. *Насадка бандажів — виключно складний процес* (Баш, Вибр., 1948, 116).

2. Частина приладу або інструмента, насаджена на що-небудь. *Витяжні труби над зонтом сушарки мають заслінки, які над дахом приміщення закінчуються жалюзійними насадками* (Сад. і ягідн., 1957, 284).

НАСА́ДНИЙ, са́дна́, са́дне́. Якого насаджують, надівають на що-небудь. *За способом кріплення фрези бувають — суцільні і насадні* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 23).

НАСАДОВИ́ТИ *див.* **наса́джувати**^{1}.

НАСА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наса́лити.**

НАСА́ЛИТИ *див.* **наса́лювати.**

НАСА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех., розм.* Намазувати, натирати салом. *Губи насалить* (Номис, 1964, № 8791).

НАСА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* 1. Ставати насаленим.

2. Пас. до **наса́лювати.**

НАСА́МКІНЕЦЬ, *присл., розм.* Під кінець, на завершення всього. *Почав* [Дідушок] *оповідати все, що знав про Довбушеву коханку. Насамкінець розповів, що Довбуш повинен бути в неї десь цими днями* (Гжицький, Опришки, 1962, 80).

НАСА́МПЕРЕД, *присл.* Перш за все, передусім, найперше. *Насамперед скажу про своє здоров'я та про свою роботу* (Коцюб., III, 1956, 429); *Будемо, товариші, вчитися насамперед у Маркса, Енгельса, Леніна* (Тич., III, 1957, 42); *Насамперед кооператив мусить сплатити борги, що їх потягнув за собою ремонт приміщення та обладнання* (Вільде, Сестри.., 1958, 67).

НАСА́ХАРИ́ТИ *див.* **наса́харювати.**

НАСА́ХАРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСА́ХАРИ́ТИ**, са́харю́, са́хари́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **нацукро́вувати.**

НАСВАРИ́ТИ, сварю́, сва́риш, *док., перех. і неперех., кого, на кого і без додатка, розм.* Те саме, що **насвари́тися** 1, 2. — *На щастя, мама вийшла була до города, а то би, певно, були насварили на мене, нащо беру такий великий кусень хліба* (Фр., I, 1955, 263); *Їй самій ударити дитину, насварити — можна, але не дай-бо, щоб хто інший* (Вільде, На порозі, 1955, 190); *Дівчата з Катею зразу ж про щось схвильовано, таємниче зашепотіли. Катя навіть пальцем насварила — застерегла* (Головко, I, 1957, 397).

НАСВАРИ́ТИСЯ, сварю́ся, сва́ришся, *док., на кого і без додатка, розм.* 1. З погрозою виразити незадоволення чиєю-небудь поведінкою; полаяти. *Пан нічого не може порадить, та ще й насварився на неї і на служницю* (Л. Укр., III, 1952, 559); — *Весь день по бур'янах лазимо біля річки. Чого тільки не вигадуємо! Мати було й насваряться, так батько заступляться: нехай, кажуть, бігають, підростуть — не до забавок буде* (М. Ол., Чусш.., 1959, 6).

2. *чим.* Зробити погрозливий жест до кого-, чого-небудь. *Парубок насварився на служниць батогом, і вони зі сміхом ускочили в челядню* (Стельмах, Хліб.., 1959, 359); *Місяць видряпався на самий вершечок груші, заглядав до дівчат у кімнату. Яринка насварилась на нього пальцем* (Мушк., Серце.., 1962, 57).

3. *розм.* Багато, досхочу полаятися.

НАСВА́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Робити спробу посватати кого-небудь. *Насватувавсь якийсь київський, та вона, кажуть, такою чимерицею попоштувала* [почастувала], *що чхатиме, доки не вмре* (Свидн., Люборацькі, 1955, 92).

НАСВЕРДЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* Навертіти яку-небудь кількість заглибин, отворів свердлом. [Таня:] *Зарядчикам зараз ще нічого робити. Хай.. насвердлять* [бурильники] *шпурів* (Мокр., П'єси, 1959, 235).

НАСВИСТА́ТИ *див.* **насви́стувати.**

НАСВИСТА́ТИСЯ, ищу́ся, и́щешся *і* исти́шся, *док., розм.* Багато, досхочу посвистати. *На ледаче лоша не насвищешся* (Укр.. присл.., 1955, 199).

НАСВИ́СТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **насви́стувати** і звуки, утворювані цією дією.— *Татку! — тривожно обернулась Натела до батька, зачувши знайоме його насвистування десь угорі* (Гончар, I, 1954, 539).

НАСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСВИСТА́ТИ**, ищу́, и́щеш *і* исти́ш, *док.* 1. *перех.* Відтворювати свистом який-небудь мотив, мелодію і т. ін. *Чіпка.. якийсь веселий, радий. Знай, насвистує крізь зуби веселу пісню, попихкуючи люлькою* (Мирний, II, 1954, 221); *За бочками вже походжали два якісь матроси, весело насвистуючи мотив з опери* (Кучер, Голод, 1961, 147).

2. *тільки недок., неперех.* Створювати свистячі звуки, свистіти (перев. не на повну силу). *Тиміш сідає на призьбі, стиха насвистує, щось думає* (Вас., III, 1960, 69); *Тихо насвистуючи і пильно вглядаючись у вечірні сутінки, Павло йшов понад річкою* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 10); * Образно. *Поїхали. А візок наш скрипить і деренчить... І хлюпає, і насвистує. Ніби не візок, а фісгармонія* (Ковінька, Кутя.., 1960, 45).

НАСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **насели́ти.** *Країна, порівняно слабо населена, але з розвинутими засобами сполучення* (Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 355); * Образно. *Кожен твір — чи драматичний чи прозовий — мусить бути населений живими людьми з яскравими характерами* (Літ. газ., 3.XII 1952, 1).

2. *у знач. прикм.* На якому живуть люди. *Іноді населене місце бере свою назву від назви річки чи озера* (Мовозн., XIV, 1957, 30).

Насе́лений пункт — місце, заселене людьми (місто, село, селище і т. ін.). *Перед тим, як увійти в село чи будь-який населений пункт, Довбуш завжди висилав розвідку* (Гжицький, Опришки, 1962, 152); *В горах* *майже не було населених пунктів* (Гончар, III, 1959, 307).

НАСЕ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Густота населення. *За населеністю район дорівнює чималому обласному центрові — тут живе близько п'ятисот тисяч чоловік* (Літ. Укр., 22.IX 1967, 2).

НАСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **насели́ти, населя́ти.**

2. Сукупність людей, які проживають на земній кулі, в якій-небудь країні, області і т. ін. *У царській Росії переважна більшість населення була неписьменною* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 6); // Люди, які проживають в якомусь одному місці. *Населення Запорізької Січі.. складалося головним чином з українських козаків* (Рильський, III, 1956, 16); *Добра половина чоловічого населення села* [Жабове] *була десь по той бік ворожого фронту* (Коз., Гарячі руки, 1960, 125).

НАСЕЛИ́ТИ *див.* **населя́ти.**

НАСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **населя́тися.**

НАСЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **населя́ти.**

НАСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСЕЛИ́ТИ**, селю́, се́лиш, *док., перех.* 1. Займати поселеннями, жителями якусь місцевість, приміщення і т. ін.; заселяти.

2. *тільки недок.* Жити на якійсь території. *Двісті тисяч слов'ян, серед яких більше чверті українців, населяють Бразілію* (Рад. Укр., 9.I 1954, 4); *Слов'яни серед інших індоєвропейських народів з своєю мовою.. споконвіку населяли значну територію Середньої і Східної Європи* (Нариси з діалектології.., 1955, 33); // *перен.* Наповнювати собою що-небудь. *Найчастіше глисти населяють той чи інший відділ кишок, але можуть паразитувати в печінці, в жовчному міхурі і в інших органах* (Хвор. дит. віку, 1955, 149).

НАСЕЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **НАСЕЛИ́ТИСЯ**, се́литься, *док.* 1. Ставати, робитися заселеним.

2. *розм.* Поселятися у великій кількості.

НАСЕ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *рідко.* Житель якої-небудь місцевості, населеного пункту, приміщення; // *перен.* Всяка істота, що десь живе, існує. *Жуки-чорниші та їх личинки..— це типові насельники степових і напівпустинних ландшафтів* (Колг. Укр., 3, 1957, 39); *Вони* [стафілококи і стрептококи] *є постійними насельниками шкіри людини* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 31).

НАСЕ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *рідко.* Жін. до **насе́льник.**

НАСЕРЕ́Д, *прийм.*, *з род. в.* 1. Уживається при позначенні місця, куди спрямована дія. *Невеличкий хлопчик, з сонними зляканими очима.., вийшов насеред хати* (Мирний, I, 1954, 328); *В нестямі Параска схопила горщик, вийшла насеред двору, трахнула ним об землю* (Горд., II, 1959, 256).

2. Уживається при позначенні місця, де відбувається дія, що-небудь міститься, перебуває і т. ін. *Близ водопаду стояла насеред поля величезна липа* (Фр., VI, 1951, 33); *Ген аж на краю вигону, трохи насеред дороги, майоріли червоні та зелені хустки хутірських цокотух* (Л. Янов., I, 1959, 383).

НАСИ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **наси́діти.** *Кожний прохач мав своє власне давнє місце, з давніх-давен насиджене* (Н.-Лев., IV, 1956, 305); // *у знач. прикм. Вони схоплювалися з своїх насиджених снопів, обтрушували спідниці, притупували ногами, гріючи їх* (Кучер, Прощай.., 1957, 150).

◇ **Наси́джене гніздо́ (кубло́)** — житло, місце, де хтось прожив тривалий час. *Передавши справи новому лісничому, Архип Спиридонович покинув насиджене кубло* (Рибак, Час.., 1960, 124); **Наси́джене мі́сце (місте́чко)** — місце проживання або місце роботи, до якого звикли, посідаючи його протягом тривалого часу. *Багаті купці, лихварі покидали насиджені місця, переселялися з Покуття на Поділля* (Гжицький, Опришки, 1962, 235); *Іванові неохота кидати насиджене містечко, де перепадає фураж або жива копійка!* (Рудь, Гомін.., 1959, 40).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **пересі́джений.** *Євдокія Марківна звелася з призьби, потерла долонею насиджену ногу.., стомленою ходою пішла до хати* (Оров., Зел. повінь, 1961, 64).

НАСИ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наси́джувати** 1. *Під час насиджування яєць* [страуса] *було встановлено, що температура між верхнім боком і сподом яйця різниться на 4 градуси* (Наука.., 9, 1956, 31).

НАСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСИ́ДІТИ**, джу, диш, *док.* 1. *перех.* Зігрівати своїм тілом яйця, сидячи на них (про птахів). *Гуси насиджують і водять гусенят дуже добре* (Птахівн., 1955, 43); *Самичка* [синиці] *відкладає 6—7 білих довгастих яєчок і насиджує їх за два тижні* (Наука.., 9, 1969, обкл.).

2. *перех.* Ведучи сидячий спосіб життя, набувати що-небудь.

3. *неперех., розм., рідко.* Сидіти довго на чому-небудь, перебувати тривалий час на одному місці. — *А що ж ви самі?.. Хіба жінка недужа? — Та так... Вона більше дома насиджує* (Мирний, III, 1954, 267).

НАСИ́ДІТИ *див.* **наси́джувати.**

НАСИ́ДІТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* 1. Довго, досхочу посидіти. — *І не насиділась я з тобою, і не набалакалась, і не надивилась на тебе...— додала жалібно мати* (Мирний, III, 1954, 114); *Ольгу Юліанівну попросила* [Леся] *прийти одразу ж, як тільки насидиться та нагостюється* (М. Ол., Леся, 1960, 232).

2. Пробути тривалий час в ув'язненні. *Лишилася лишень слава, що мужики насиділися по арештах за образу церкви або обряду* (Стеф., II, 1953, 70); — *Це вони співали,— вказав на нас Ладя.— Ви за це мені насидитесь у холодній,— кричав Чапля* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 33).

НАСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСЛА́ТИ**, нашлю́, нашле́ш, *док., перех.* 1. *розм.* Посилати, присилати, направляти в якій-небудь кількості. *Розуміє княгиня.., яку згубу чинить Русі Візантія, розуміє, що обсідає вона Русь своїми фортецями, насилає на них то хозар, то печенігів* (Скл., Святослав, 1959, 51); *Може, то Людина, що керує вітрами, наслала теплих лагідних вітрів?* (Ів., Вел. очі, 1956, 70).

2. Виклика́ти що-небудь, охоплювати чим-небудь, заставляти пережити щось. *Вона є прирожденна* [природжена] *відьма, що і у воді з каменюками не тоне, і дощі з неба краде, і мару на людей насила́* (Кв.-Осн., II, 1956, 188); *Він почаркувався з усіма, не оминув і Левченка, навіть люб'язно щось сказав йому, хоча в думках.. насилав на нього усі болячки й нещастя* (Стельмах, I, 1962, 335); *Наслав Аллах на мою бідну голову думи* (Коцюб., II, 1955, 157); *Не інакше, як тільки чари хтось наслав на Івана* (Фр., I, 1955, 98);— *Нашли на мене* [боже] *хоч болість яку, щоб він розжалобився* (Л. Янов., I, 1959, 340).

НАСИ́ЛЛЯ, я, *с.* Те саме, що **наси́льство.** *На тілі його не було ніяких найменших слідів насилля* (Фр., V, 1951, 409); *Обурена совість народу не може мовчати! І проти насилля встають мільйони* (Нагн., Вибр., 1950, 182).

НАСИЛОСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Заготовити яку-небудь кількість силосу. *Літо настане — і піде на силос Вся, яка буде, трава! Років на два я вже.. насилосую!* (С. Ол., Вибр., 1959, 282).

НАСИ́ЛУ, *присл.* 1. З великими труднощами; ледве. *Насилу Проценко умовив Христю увійти до нього в хату*

(Мирний, III, 1954, 205); *Чоботи були дуже важкі, вже до чого він хлопець меткий, а й то насилу їх доніс* (Мик., II, 1957, 317).

2. Те саме, що **наре́шті**. — *Чи чуєш ти, Катерино? Біжи зустрічати! Уже прийшов! Біжи швидче* [швидше]! *Швидче веди в хату!.. Слава тобі, христе-боже! Насилу діждала!* (Шевч., I, 1963, 321); [Одарка:] *Насилу! І де ти вієшся?* (К.-Карий, I, 1960, 198).

3. *діал.* Насильно, силоміць. *Пані Олімпія посадила його майже насилу на кріслі коло себе* (Фр., VII, 1951, 94); *Від часу до часу утирала* [Марійка] *долонею сльози, що все насилу тиснулися їй до очей* (Коб., II, 1956, 40).

НАСИ́ЛУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наси́лувати**. — *Я виставлю тебе* [начальника] *напоказ усьому мирові, твої дурні привички, твоє насилування чоловічої совісті* (Мирний, V, 1955, 342).

НАСИ́ЛУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* 1. Насильно примушувати робити, змінювати що-небудь. *..саме буржуазія завжди лицемірила, називаючи «демократією» формальну рівність, а на ділі насилуючи бідноту, трудящих..* (Ленін, 30, 1951, 37);— *Я зовсім не хочу зловживати вашою гостинністю і насилувати звичаї вашого народу* (Смолич, I, 1958, 60).

2. Силою змушувати (жінку) до статевого акту; гвалтувати. *Челядинці* [князя].. *забирали у селян останню худобу, на очах батька й матері насилували дочок, у церквах бенкетували...* (Стор., I, 1957, 366).

НАСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який здійснюється всупереч чиїмось бажанням, чиїйсь волі. *Пролетаріат засновує своє панування шляхом насильного повалення буржуазії* (Комун. маніф., 1947, 25); *Розповідь Лашки про насильний шлюб і про ненависного мужа знов розхвилювали Барбару* (Ле, Наливайко, 1957, 246); // За допомогою якого здійснюється насильство. *Насильні заходи.*

Наси́льна смерть — смерть, заподіяна ким-, чим-небудь; не своя смерть. *Вже змалку ненавидів я насильну смерть, не любив зброї, ані війська* (Ірчан, II, 1958, 37).

НАСИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто насилує, експлуатує кого-небудь. *Варяги, які появлялися на Русі як загарбники, грабіжники і насильники, виганялися слов’янами* (Іст. УРСР, I, 1953, 50); *Кобзарю наш великий! Український народ святкує сьогодні Вашу дорогу пам’ять в умовах безпощадного смертного бою з лютим ворогом людства, з насильниками і гнобителями, що їх Ви так ненавиділи колись* (Довж., III, 1960, 20).

НАСИ́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Який здійснюється шляхом насильства, заснований на насильстві. *Викриваючи царизм, Коцюбинський, як гуманіст-революціонер, стверджує право на насильницьке знищення ворогів — катів народних, закликає до повалення самодержавства* (Іст. укр. літ., I, 1954, 621); *В Росії на нас насунувся голод, загострений тим, що насильницький мир відняв у Росії найбільш хлібні, найбільш родючі губернії* (Ленін, 27, 1951, 418).

НАСИ́ЛЬНИЧАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Здійснювати насильство; бути насильником.

НАСИ́ЛЬНО. Присл. до **наси́льний**. *Насильно колодязь копать, води не пить* (Номис, 1864, № 1088).

НАСИ́ЛЬСТВЕНИЙ, а, е, *книжн.* Те саме, що **наси́льний**. *Соціалізм, як найсправедливіший у світі лад, несумісний з насильственим нав’язуванням його іззовні* (Ком. Укр., 9, 1963, 13); *Ленін вичерпно роз’яснив, що імперіалістична війна є продовження імперіалістичної політики пануючих класів тільки іншими, а саме насильственими засобами* (Біогр. Леніна, 1955, 143).

НАСИ́ЛЬСТВЕНО, *книжн.* Присл. до **наси́льствений**. *Вождь Комуністичної партії, протягом багатьох років насильствено відірваний від своєї країни, повертався на Батьківщину, щоб безпосередньо очолити боротьбу робітників і селян за перемогу соціалістичної революції* (Біогр. Леніна, 1955, 153).

НАСИ́ЛЬСТВО, а, *с.* 1. Застосування фізичної сили до кого-небудь. [Командор:] *Не забудьте, що командорський плащ мені дістався не просьбами, не грішми, не насильством, але чеснотою* (Л. Укр., III, 1952, 378); — *Не кажіть, що виривання з чужих рук — то є насильство* (Хотк., I, 1966, 132).

2. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось. *Соціалізм взагалі проти насильства над людьми* (Ленін, 28, 1951, 256); *В дитячій душі Франка зародилась вічна вражда проти усякої неволі та тиранства, проти насильства людини над людиною* (Коцюб., III, 1956, 27); *Ідеться про братерство між народами, а не про те, щоб сильніший народ підкоряв собі слабші. Це не братерство, а насильство!* (Вільде, Сестри.., 1958, 15).

НАСИНИ́ТИ *див.* **наси́нювати**.

НАСИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСИНИ́ТИ**, синю́, си́ниш, *док., перех.* Робити синім, фарбувати в синій колір; // Підсинювати яку-небудь кількість чогось.

НАСИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **наси́нювати**.

НА́СИП, у, *ч.* 1. Штучне земляне підвищення. *Ліворуч видно було високий насип* (Ле, Право.., 1957, 115); *Іван в річковій воді вимив ноги, пройшовся по насипу вузькоколійки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 61).

2. Насипана купа чого-небудь. *Зберігаючи кукурудзу, треба встановити систематичний контроль за її станом, оглядаючи її і вимірюючи температуру в насипі качанів* (Наука.., 9, 1956, 22).

3. *діал.* Напірник. *У ванькирі поміж ліжками, на яких лежали гори перин і подушок у червоних насипах, при столику.. сиділо кілька грушатицьких селян* (Фр., VIII, 1952, 18).

НАСИПА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який займається насипанням чого-небудь. *Завантаження вугілля робиться механічним шляхом. Насипальник натиснув кнопку, і відразу ж відкрився люк і пересунувся состав порожняка* (Роб. газ., 8.VIII 1962, 1); *Насипальник навантажував вугілля у вагонетку* (Наука.., 11, 1964, 30).

НАСИПА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **насипа́льник**. — *Чого ви мовчите, дівчата?* — *звернулася Світлана до насипальниць коло вагонеток* (Ю. Янов., II, 1954, 117).

НАСИ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наси́пати**. *Подушка пекла його голову й лице, неначе вона була насипана жаром* (Н.-Лев., I, 1956, 456); *За селом, між толокою й лісом, височіла над кручами давня, не знати коли й ким насипана могила* (Юхвід, Оля, 1959, 116); // *у знач. прикм. За цифрами він яскраво бачив живе діло, бачив рівні шеренги струнких свердлових вишок, що мають вирости на новій насипаній території* (Донч., II, 1956, 93); // **наси́пано**, *безос. присудк. сл. Тільки в єпископа — повні комори,— Божого дару насипано гори* (Граб., I, 1959, 240); *Високі насипано могили над трупом нападника!* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 5).

НАСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **насипа́ти**^{1}. *Усі процеси роботи були механізовані: подача снопів у барабан, транспортування соломи й полови, насипання зерна в кузов автомашини* (Минко, Ясні зорі, 1951, 202); *У будівництві ставків колгоспникам допомагають механізатори МТС, які зобов’язались закінчити в цьому році насипання основної греблі* (Колг. Укр., 11, 1956, 11).

НАСИ́ПАТИ *див.* **насипа́ти**^{1}.

НАСИПА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* наси́плють; *док.* 1. *перех.* Зсипаючи, висипаючи, розміщати що-небудь. *Якось в нас солі не стало на страву, От і запріг я кобилу лукаву; Четверть ячменю насипав у віз, Сам примостився й у город повіз* (Щог., Поезії, 1958, 124); *Насипала в коробку жита Марія й стояла з нею в руках* (Головко, II, 1957, 40); // *перев. безос.* Сиплючи, нагромаджувати у великій кількості (про град, сніг і т. ін.). *Там насипало граду майже в коліно* (Фр., IV, 1950, 340); *Снігу насипало багато, і служники пораються, прочищають стежки* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 283).

2. *перех.* Наповнювати що-небудь чимось сипким. *Руйнують мури; срібло, злото Несуть шапками козаки І насипають байдаки* (Шевч., I, 1951, 202); *Насипали лантухи по саму зав'язку* [зерном], *нашвидкуруч надписували зверху, хто кому посилає* (Гончар, II, 1959, 56); * Образно. *Будем жити вкупі ми. Трудоднями золотими я насиплю закроми* [засіки] (Сос., II, 1958, 62).

3. *перех.* Розсипа́ти що-небудь по якійсь поверхні. *Хлопець насипає з банки перед Тонею мідій* (Гончар, Тронка, 1963, 231); *На дворі, якось опівдні, Заможний чоловік насипав на рядні Чимало Перлів просушити, Бо в скрині почали жовтіти* (Гл., Вибр., 1951, 151).

4. *перех.* Споруджувати що-небудь з сипкого матеріалу. *Прийшов приказ з волості рівняти шляхи, лагодить мости та насипать на багнах греблі* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Сумно-сумно гайдамаки Залізную силу Поховали; насипали Високу могилу* (Шевч., I, 1951, 146); *Колись, за панського ще права, пан ізвелів насипати добру греблю, щоб загородити річці дорогу в балку* (Гр., I, 1963, 402); // Намивати (про воду, хвилю). *Те озеро було колись затокою моря; морська хвиля насипала вузьку пересип і неначе греблею оддiлила.. озеро од моря та од лиману* (Н.-Лев., II, 1956, 225).

5. *перех., розм.* Наливати чи накладати в посудину для вживання (про страву). *Настя задоволено насипає сніданок у миску* (Вас., III, 1960, 322); *Бабуся насипала вареників у дві миски* (Головко, I, 1957, 249); *Ганна насипала миску гарячого борщу* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 37); // *розм.* Наливати в посудину (про рідину). *Раз Галі насипала Христя молока у тарілочку і постановила долі снідати* (Мирний, IV, 1955, 72); [Митродора:] *От і ще що: ти в чистий горщик воду насипала?* (Сам., II, 1958, 156).

6. *тільки док., перех. і неперех., перен., розм.* Побити кого-небудь; всипати. — *Ну, насипали ж ви йому* [панові]! — *сказав Яць Дум'якові* (Фр., VIII, 1952, 32); *Коли б.. без шапки був — голову б провалила. Ну, тут уже мене й розібрало.. Вихопив з рук ту кочергу я та так їй насипав, що до нових віників пам'ятатиме* (Збан., Єдина, 1959, 143).

◇ **Наси́пати по́роху на о́чі; Наси́пати землі́ на гру́ди** — закопати в землю після смерті; поховати. *Пам'ятатиме до нових віників і до судної дошки, покуль* [доки] *аж пороху на очі насиплють* (Номис, 1864, № 3640); *Не забуду я тобі смерті, хіба би мені на груди насипали землі* (Номис, 1864, № 13817); **Наси́пати со́лі на хвіст:** а) не мати змоги щось заподіяти кому-небудь. — *Зроблю! Вже я йому зроблю!* — *вимахував руками Шугалія.* — *А він мені хай солі на хвіст насипле* (Кучер, Трудна любов, 1960, 256); б) надто досадити кому-небудь. *Начальник розвідки сказав жартома «Тепер треба насипати їм солі на хвіст»* (Панч, Іду, 1946, 74).

НАСИПА́ТИ ², а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСПА́ТИ**, плю́, пи́ш; *мн.* насплять; *док., перех., розм.* Сплячи, набувати що-небудь (перев. небажане, неприємне і т. ін.).

НАСИПА́ТИСЯ ¹, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАСИ́ПАТИСЯ**, плюся, плешся; *мн.* наси́плються; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Зсипаючись, висипаючись, попадати куди-небудь, розміщатися десь. *Цукровий пісок насипається в котел* (Технол. інструкція.., 1954, 12).

2. *тільки 3 ос.* Сиплючись, покривати яку-небудь поверхню. *Зерно насипалось на підлогу.*

3. *перен., розм.* Нападати на кого-небудь з погрозами, докорами і т. ін.— *І чого ви так насипались на Безсмертного?.. Рідню захищаєте?* (Стельмах, Правда.., 1961, 292); — *Стариx зневажає ваша Леся. На мене сьогодні насипалася, ображала, базікою назвала* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 33).

4. *тільки 3 ос., недок.* Пас. до **насипа́ти** ¹ 4. *Навколо мазанки насипалася призьба, обмазана жовтою або червоною глиною* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 54); *В кількох місцях вже споруджували* [солдати] *укріплення, копались шанці, насипались вали* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 116).

НАСИПА́ТИСЯ ², а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАСПА́ТИСЯ**, плюся, пи́шся; *мн.* насплю́ться; *док., розм.* Спати багато, досхочу.

НА́СИПКА, и, *ж.* Нижня наволочка подушки, в яку насипається пух, пір'я і т. ін.; напірник. *Дід Свмен з розпореної насипки витягає жменю сіна і простягає Безсмертному* (Стельмах, Правда.., 1961, 214).

НАСИПНИ́Й, а́, е́. 1. Утворений за допомогою насипання. *Щоб клумби були виразніші, їх роблять насипними, трохи опуклими* (Озелен. колг. села, 1955, 167).

2. Який насипається куди-небудь. *Насипні ґрунти, як правило, вважаються непридатними для використання їх як природної основи* (Архіт. і буд., 3, 1955, 19); *Безтарні вантажі поділяються на насипні (картопля, зерно), навалочні (вугілля, торф), наливні (молоко, нафтопродукти)* (Підручник шофера.., 1960, 304).

НА́СИПОМ, *присл.* У насипаному вигляді, без тари. *І показав* [бурсак] *чорний та темний тютюн, та ще й потертий, бо насипом його в кишені носив* (Свидн., Люборацькі, 1955, 160); *Слідом за козаками рипіла гарба, на якій стояла куфа горілки, лежали насипом бублики* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 97).

НАСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАССА́ТИ**, ссу́, ссе́ш, *док., перех.* 1. Втягати, всмоктувати (рідину) ссанням. — *Якби воля та сила, угородилася б зубами у його горло; ..нассала б ротом крові й наплювала б нею у його очі!..* (Мирний, I, 1954, 84).

2. *розм.* Ссучи, завдавати болю.

НАСИСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАССА́ТИСЯ**, ссу́ся, ссе́шся, *док.* Ссати досхочу, до повного задоволення. *Вони* [істоти] *літали непроглядними хмарами.. і де тільки знаходили собі поживу, крихіточку слини, плину, клею, поту, там зараз прилипали, росли, насисалися, пучнявіли і розпадалися* (Фр., IV, 1950, 130); — *З людей кров ссе* [пан], *наче п'явка.*— *Гірше, бо п'явка нассеться та й відвалиться, а він як всмоктався, так і не відірвеш* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48).

◇ **Насиса́тися (насса́тися) кро́ві (по́ту, сліз)** — жорстоко експлуатувати кого-небудь. — *Досить воно* [панство] *нассалося сліз,— кричать* [селяни] *під канчуками* (Фр., VIII, 1952, 8).

НА́СИТ, у, *ч.* Те саме, що **наси́чення.**

НАСИТИ́ТИ *див.* **наси́чувати.**

НАСИТИ́ТИСЯ *див.* **наси́чуватися.**

НАСИХА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАСО́ХНУТИ**, не, *док.* 1. Засихаючи, приставати до чого-небудь, утворювати тверду шкірку на чомусь.

2. Висихати, засихати в якій-небудь кількості.

НАСИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., заст.* Насичувати. *Ряди стоптаних капцанів, полишених біля порога, насичали повітря їдким запахом поту* (Коцюб., II, 1955, 130).

НАСИ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **насити́ти**. *Чисте, свіже повітря насичене було пахощами липового цвіту та жасмину* (Фр., VII, 1951, 21); *Сніг був синій, насичений водою* (Донч., V, 1957, 425); *Повітря гуло, насичене радісними вигуками й привітаннями* (Кач., Вибр., 1953, 25); *Хотілося* [Ярославові] *працювати на великому, насиченому технікою підприємстві* (Вол., Місячне срібло, 1961, 195); // *у знач. прикм. Сонце ще тільки повертало на вечір, та насичені важкі хмари з заходу заволокли його давно* (Ле, Наливайко, 1957, 396).

2. *у знач. прикм., спец.* Який містить максимальну кількість якоїсь речовини. *Розчин, в якому взята речовина не може більше розчинятися при даній температурі, називається насиченим* (Хімія, 7, 1956, 74); *Якщо повітря не може поглинути більше пари, ніж воно вже містить, то його називають насиченим* (Фіз. геогр., 5, 1956, 88).

НАСИ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **наси́чений**. *Надмірна насиченість організму органічними кислотами порушує обмін речовин, функціональну діяльність печінки* (Колг. Укр., 8, 1962, 12); *Краса молодого сучасника — в духовній насиченості його життя, в інтелектуальному і емоційному багатстві* (Вітч., 9, 1963, 169); *Насиченість соціалістичного сільського господарства технікою дала можливість повністю механізувати багато процесів* (Іст. УРСР, II, 1957, 701).

2. Великий ступінь вмісту чого-небудь. *В народних килимах, як правило, вживається досить обмежена кількість кольорів, але завдяки їх насиченості, вдалому добору і поєднанню досягається яскраве і сильне колористичне звучання* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 62).

НАСИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **насити́ти** і **насити́тися**. *Насичення води вуглекислотою займає особливе місце в процесі приготування газованих напоїв* (Технол. інструкція.., 1954, 33); *Відмітною особливістю нових творів українських радянських поетів є активне насичення загально-естетичних тем лірики морально-етичними аспектами* (Рад. літ-во, 3, 1961, 6).

△ **Магні́тне наси́чення** — стан тіла, при якому збільшення зовнішнього магнітного поля не веде до збільшення намагніченості даного тіла. *Чим сильніше магнітне поле котушки, тим більше число молекулярних струмів встановлюється паралельно виткам котушки. Це відбувається доти, поки не настане стан магнітного насичення заліза* (Курс фізики, III, 1956, 157).

НАСИ́ЧУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність вбирати в себе рідину, пару, газ.

НАСИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **наси́чувати** і **наси́чуватися**.

НАСИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСИТИ́ТИ**, ичу́, ити́ш, *док.*, *перех.* 1. Наповняти, годувати вволю, досита; задовольняти їжею. *Герман обідав швидко, аби наситити живіт* (Фр., VIII, 1952, 381); // *перен.* Угамовувати, задовольняти якесь почуття, бажання і т. ін. *Мене палило пекельним вогнем, мені здавалось, що я не наситив би своєї помсти, коли б висмоктав з самого серця кров моєї суженої і її чоловіка!..* (Стор., I, 1957, 349); — *Ворогам життя своє не хочеться класти. Їм тільки — злобу наситити хлопською кров'ю* (Ю. Янов., I, 1954, 29); *Виснажені голодним пайком на Західному фронті, вони* [німецькі солдати] *прийшли сюди, ніяк не можучи наситити жадобу свого зіпсованого шлунка* (Кол., На фронті.., 1959, 37).

2. Просочувати, наповнювати що-небудь рідиною, парою, газом і т. ін. *Теплий відпар свіжої ріллі насичував повітря* (Кач., Вибр., 1953, 210); *Він ще сильніш відчув ці дні, Як зводиться й росте стеблина, Як дзвонить вітер вдалині, Як грунт насичує росина* (Шпак, Вибр., 1952, 133).

3. *перен.* Сповнювати, збагачувати чим-небудь (подіями, ідеями і т. ін.). *Мрія про майбутнє насичувала їх* [мандрівних артистів] *силою* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 75); *Він* [драматург] *насичує твір подіями, створює гострі ситуації* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 152); *Лисенко.. наситив українську професіональну музику досі невідомими їй образами героїки, гніву, одвертого заклику до боротьби* (Мист., 2, 1962, 12).

4. *перен.* Постачати у великій кількості що-небудь, забезпечувати чим-небудь. *Для повнішого обслуговування трудящих важливо наситити торговельні підприємства широким асортиментом високоякісних товарів* (Рад. Укр., 19.VI 1957, 1).

НАСИ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСИТИ́ТИСЯ**, ичу́ся, ити́шся, *док.* 1. Задовольняти потребу в їжі; наїдатися вволю, досита. *Двоє чи троє мовчазних чоловіків у напіввоєнній одежі повільно і грунтовно насичувались за столом* (Перв., Невигадане життя, 1958, 222); *Коли всі наситилися, дідусь зібрав усі дрібки і недоїдки і виніс перед хату* (Фр., IV, 1950, 158); // *перен.* Угамовувати, задовольняти якесь почуття, бажання і т. ін., вдовольнятися чим-небудь.— *Іди ж, Насичуйся весною, упивайся, Вбирай у себе голоси та барви* (Рильський, I, 1960, 250); *Не може одірвати очей* [Емене́] *від дивовижного видовиська, не може насититися ним...* (Коцюб., I, 1955, 288); *Він так поспішав, ніби не міг насититись роботою* (Томч., Закарп. опов., 1953, 64).

2. Просякати чим-небудь, убирати в себе щось, розчиняти в собі велику кількість чого-небудь. *Інколи* [вода] *настільки насичувалася йодом, що її не можна було пити* (Вільде, Сестри.., 1958, 516); *Ранками долину заволікали густі тумани з мрякою: земля насичувалася вологою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 197); *Оранжерейною теплінню наситилося вогке.. повітря* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 196).

НАСИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **насища́ти** і **насища́тися**.

НАСИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *заст.* Насичувати (у 1 знач.). — *Не подобає воїну, не учинивши подвигу, ..утробу свою насищати* (Баш, На землі.., 1957, 62).

НАСИЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *заст.* Насичуватися (у 1 знач.).

НАСИ́ЩЕНИЙ, а, е. Те саме, що **наси́чений**.

НАСИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **наси́чення**.

НАСІ́В, у, *ч.*, *с.г.* Те саме, що **насіва́ння**. *В ряді областей не справилися весною з пересівом і насівом озимих культур, одержали низькі врожаї кукурудзи* (Колг. Укр., 1, 1957, 2).

НАСІВА́ННЯ, я, *с.*, *с.г.* Дія за знач. **насіва́ти** 2.

НАСІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док.*, *перех.* 1. Сіяти в якій-небудь кількості (про насіння). *Навколо неї* [груші] *дівчина щовесни насівала кручених паничів та королевого цвіту* (Гончар, IV, 1960, 40); *Ми насіяли багацько квітів, котрі теж треба поливать* (Л. Укр., V, 1956, 6); * Образно. *Скільки їх, таких могил, одиноких і братніх, насіяв на нашій добрій, родючій землі ворог?* (Збан., Єдина, 1959, 43).

2. *с. г.* Додавати, добавляти посівного матеріалу до посіяного.

3. Просіювати в якій-небудь кількості (про борошно і т. ін.). *По обіді Кайдашиха загадала невістці насіяти борошна, а потім вчинить діжу* (Н.-Лев., II, 1956, 284).

4. Розсіваючи, наносити на поверхню (про фарбу). *Кожен творить щось своє..: той зварює шви, той пере-*

віряє їх.., той фарбує, високо зіп'явшись і ганяючи шариковою щіткою по випуклості борту або пульверизатором насіває фарбу (Гончар, Тронка, 1963, 341).

НАСІВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **НАСІ́ЯТИСЯ**, і́ється, *док.* 1. Стихійно попадати в землю (про насіння). *Де взявсь Бур'ян, насіявся кругом І квітку бідную понівечив він дуже* (Гл., Вибр., 1951, 140).

2. *тільки недок.* Пас. до **насіва́ти.**

НАСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок. і док.*, **НАСІ́СТИ**, ся́ду, ся́деш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Сідати, поміщатися де-небудь у великій кількості. *Насідало молодиць повнісінькі санчата, ще й зверху* (Мирний, II, 1954, 194); *Куди оце летять з оселі Горобці? Дивлюсь, у сад побрались молодці. На Вишенці їх геть-то насідало, І бенкет зараз підняли* (Греб., I, 1957, 51).

2. *тільки 3 ос.* Осідаючи, скупчуватися, покривати собою кого-, що-небудь. *Хмари сунуться все темніші й темніші, вони насідають на ліси, туманами опускаються до самісіньких коренів* (Собко, Срібний корабель, 1961, 177); *Курява дороги насіла на них* [жінок] *густою верствою, вгризлася в їх шкіру і вигризла з неї всякий колір, усякий полиск свіжості* (Фр., II, 1950, 331); *З правої і лівої сторони дороги знімались.. високі крилаті смереки.. На їх пишнім, тяжкім.. гіллі насів прозоро білим надихом іній* (Коб., III, 1956, 86).

3. *тільки 3 ос.* Напада́ти, накидатися на кого-, що-небудь у великій кількості (про комах, хробаків і т. ін.). *По загороді гайнула* [корова], *неначе рої оводів на неї насідають* (Ле, Мої листи, 1945, 73); *Стигнуть у вас у саду вишні... А птиця капосна насідає, викльовує...* (Вишня, I, 1956, 126); *Переїхали* [партизани] *Дніпро й попливли ериками, у плавнях комарі насіли цілою хмарою, низали, як хотіли* (Ю. Янов., I, 1954, 272).

4. *на кого — що, рідше кого, що, розм.* З силою натискаючи, придавлювати своєю вагою. *Намагались роздерти стільці за ноги, а коли не вдавалось, били ними об землю і насідали грудьми, як на живу істоту* (Коцюб., II, 1955, 88); *Як вскочить Лев — аж диба стала грива... На Вовка бідного насів — Давив його, крутив...* (Гл., Вибр., 1951, 30); *Василь, як змій, ..кинувся на Йосипенка і насів його, як кібець горобця* (Мирний, IV, 1955, 167); *Опецькуватий.. парубійко, певно, шести- чи семикласник, так насів на свого меншого співбрата, що той, сердешний, не міг і поворухнутись* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 45).

5. Наближаючись, доганяючи, підходити впритул. *Аж деколи Ілько вскач мав пускати свого коня, коли ззаду Матюшин вороний насідав* (Головко, II, 1957, 141); *Втікач наближався до нього, погоня теж насідала* (Загреб., Європа 45, 1959, 224); * Образно. *За шістнадцять років праці в умовах такого міста, як Київ, де гора насідає на гору, у нього не було жодної аварії, жодного порушення їзди* (Сенч., Опов., 1959, 157).

◇ **Насіда́ти на п'я́ти (ши́ю** *і т. ін.)* — наздоганяти кого-небудь.— *Звичайно, якби ми гналися за ним* [порушником], *насідали йому на п'яти, то він або відразу б утік назад, або заглибився.. на нашу територію* (Загреб., Шепіт, 1966, 380); *Вони* [нічліжани] *насідали на шию коноводам, ось-ось наздоганяли їх* (Гр., II, 1963, 295).

6. Наступаючи, тиснути з великою силою. *Бійці не знали страху, насідали на ворога* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 234); *Ворог тим часом насідає все дужче* (Гончар, II, 1959, 286).

7. *на кого, перен., розм.* Наполегливо добиватися, вимагати у когось що-небудь. *Розлючені солдати насідають на машиніста, притисли до паровоза.— В чому справа? Відправляй!* (Довж., I, 1958, 38); *Петушек, якщо дівчата знову насядуть на нього з своїми вимогами, лише широко посміхатиметься й одмовчуватиметься* (Шовк., Інженери, 1956, 40).

8. *перен., розм.* З лайкою, докором виражати незадоволення чиїмись діями, вчинками; накидатися, напускатися. *Парамон Пархомович насідав на сина, а той давав здачі й до кишені по відповідь не лазив* (Ю. Янов., II, 1954, 145); *Боярин почав насідати, лаяв, що Теодосій погано працює* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 147); *Як дізнавсь його батько, який зміст п'єси, так і насів на Османа* (Коцюб., II, 1955, 127).

9. *тільки 3 ос., перен., розм.* Оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про настрій, почуття і т. ін.). *Навіть на здорових душі Сум і туга насіда* (Фр., XIII, 1954, 371); *Думки, страшніші за війну, насідали* (Ле, Наливайко, 1957, 50); // *безос.* Находити на кого-небудь (про химери, надмірну впертість і т. ін.). [Тихон:] *Чи ти при собі, молодице? Що це насіло на тебе? Оддай сюди сопілку* (Вас., III, 1960, 150); *На Мар'ю знов насіло. Сумна, сердита, вона по десять раз приймалася за одно діло і, не доробивши, кидала його* (Мирний, III, 1954, 155).

10. *перен., розм.* Посилено діяти, займатися чим-небудь; наполягати, натискати. *Ловив* [Улас] *себе на тому, що такий-от розділ знає гірше, ніж інший. Він насідав на той розділ, вчив його до дурману в голові* (Тют., Вир, 1964, 52).

НАСІДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАСІ́СТИСЯ**, ся́дуся, ся́дешся, *док., розм.* Те саме, що **насіда́ти** 7,8. *Насівся* [чоловік] *далі на Потурайчина, щоби доконечне приїхав до їх села закладати нову читальню* (Март., Тв., 1954, 286); *— Ти б краще з жінкою бавився, а не баламутив людей,— насівся на нього Салоган* (Стельмах, Хліб.., 1961, 364).

НА́СІДОК, дка, *ч., діал.* Засиджене квочкою яйце.

НАСІКА́ЛЬНИЙ, а, е. У якому здійснюється насікання. *У завкомі вирішили послухати звіт начальника насікального цеху на засіданні загальнозаводської постійно діючої виробничої наради* (Роб. газ., 5.XII 1963, 2).

НАСІКА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який робить на чому-небудь насікання. *У завком завітали насікальники* (Рад. Укр., 5.XII 1962, 2).

НАСІКА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **насіка́льник.**

НАСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **насіка́ти** і **насіка́тися.** *Насікання дерева.*

НАСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСІ́КТИ**, ічу́, іче́ш, *док., перех.* 1. Покривати поверхню чого-небудь рядами нарізів, зазублин, насічок і т. ін. *Роблячи сокири або насікаючи серпи, оповідав* [батько].. *сусідам про сей пам'ятний празник* (Фр., XVI, 1955, 240); *Дід Сербиченко.. сів з оскардом насікати камінь до млина* (Ю. Янов., Мир, 1956, 230).

2. Нарубувати певну кількість чого-небудь. *Катря по вечері наносить води, насіче дров...* (Кач., II, 1958, 126).

3. *тільки док., розм.* Дуже побити, пошмагати. *Обличчя в нього червоне, пашить вогнем: так насічуть його вітер і сніг* (Трубл., I, 1955, 278).

НАСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **насіка́ти** 1. *Напилок — різальний інструмент у формі довгого бруска, на поверхні якого нанесено ряд дрібних зубців, що насікаються фрезеруванням або за допомогою особливого зубила* (Слюс. справа, 1957, 66).

НАСІ́КТИ *див.* **насіка́ти.**

НАСІНИ́НА, и, *ж., бот.* Окреме зерно плоду якої-небудь рослини. *У вівса всі насінини міцно з'єднані з гілочками волоті* (Бур'яни.., 1957, 27); *У плоді яблуні може бути десять і більше насінин* (Бот. ж., X, 3, 1953, 17); *В одному конверті Іван Володимирович знайшов кілька насінин* (Довж., I, 1958, 418).

2. Зерно гарбуза, соняшника і т. ін., вживане як ласощі. *Раз по раз насінину за насіниною вона одно*

кидала у рот і, як миша, трощила своїми дрібними зубами (Мирний, III, 1954, 235); *Зернятко з насінини вигризається, а лушпиння — плюх, плюх...* (Руд., Остання шабля, 1959, 536).

НАСІННЄ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **насі́ння**. *Ласкавими поглядами проводжали* [вовчегірці] *Федора Пакришня, який потупав до Остра за.. насіннєвою позичкою* (Збан., Сеспель, 1961, 379); *Насіннєві сходи; Насіннєвий аналіз;* // Який містить у собі насіння. *Насіннєвий стручок;* // Залишений на насіння або признач. для насіння. *Він поговорив з вагарем, який допомагав навантажувати лантухи з насіннєвим зерном* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 762); *В Дніпровській заплаві буде вирощуватись насіннєва картопля випробуваних сортів* (Шиян, Переможці, 1950, 247); // Признач. для продажу, зберігання і т. ін. насіння. *Насіннєвий магазин;* // Який вирощується з насіння. *Найбільш цінятьс дерева насіннєвого походження* (Стол.-буд. справа, 1957, 38).

2. Зв'язаний з вирощуванням, одержуванням насіння. *Біля насіннєвої ділянки стоїть гурт прибулих колгоспників* (Головко, I, 1957, 425); *Джаліл Урунов був завідувачем насіннєвого хутора великого бавовницького радгоспу* (Перв., Невигадане життя, 1958, 60).

НАСІННЄЇ́Д, а, *ч.* Жучок, який псує насіння рослин. *Щоб парам нафталіну проникнути в насіння і вбити личинку насіннєїда, потрібна температура повітря не нижче 12° тепла* (Ол. та ефір. культ., 1956, 274).

НАСІННЄОЧИ́СНИЙ, очи́сна́, очи́сне́. Признач. для очищення насіння. *Тепер на вирощуванні та обробітку посівів льону широко застосовуються.. льонообробні і насіннєочисні машини* (Техн. культ., 1956, 4).

НАСІННЄОЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **насіннєочи́сни́й.**

НАСІННЄПРОВІ́Д, во́ду, *ч.* Частина механізму сівалки, яка служить для подавання насіння із висівного апарата в сошники. *Насіння і добрива з висівних апаратів.. надходять через насіннєпроводи в сошники* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 13).

НАСІННЄСУША́РКА, и, *ж.* Приміщення, признач. для просушування насіння. *В кожному насінницькому господарстві треба мати стеблосушарки, насіннєсушарки.., бо без них неминучі великі втрати в насінництві* (Колг. Укр., 2, 1957, 38).

НАСІННЄСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Приміщення для зберігання насіння. *Якщо насіння не призначене для висіву у найближчу весну, його зберігають у звичайних насіннєсховищах в ящиках або в мішках* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 194); *Агрономи повинні.. подбати, щоб в кожному господарстві було побудовано потрібні насіннєсховища та сушарки для кукурудзи* (Колг. Укр., 7, 1956, 2).

НАСІ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **насіннє́вий.** *Тут зосереджено головний насінний фонд буряківництва* (Вол., Сади.., 1950, 97); *Для соління придатні помідори майже всіх сортів, але краще використовувати ті, що мають щільну м'якоть і невелику насінну камеру* (Колг. Укр., 8, 1956, 36); *Насінну і продовольчу картоплю треба вирощувати в літні строки* (Картопля, 1957, 45); *Насадження й окремі дерева можуть бути насінними.., коли вони походять від насіння* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 21); *На насінних ділянках не повинно бути.. карантинних бур'янів* (Бур'яни.., 1957, 122).

НАСІ́ННИК, а, *ч.* 1. Рослина, плід рослини, а також зерна, бульби і т. ін., залишені на насіння. *Жовтавими острівками-цятками плавали на зеленому фоні* [тютюнів] *вершечки насінників* (Десняк, Десну.., 1949, 256); *Насінники капусти зберігають у спеціально побудованих сховищах* (Колг. Укр., 2, 1957, 37); // Дерево, залишене при суцільному вирубуванні лісу для обсіменіння лісосік. *На полі піднялись угору жайворонки, заворкували на дубі-насіннику горлиці, закували зозулі* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 314).

2. Ділянка, відведена для вирощування рослин на насіння разом з такими рослинами. *В порівнянні з минулим роком площа насінників трав на Україні збільшилася на сотні тисяч гектарів* (Рад. Укр., 28.VI 1951, 2); *Насінники, як правило, виділяють із загальних посівів з кращим травостоєм, не уражених повитицею та іншими карантинними бур'янами* (Колг. енц., II, 1956, 98).

3. Фахівець з насінництва. *В кооперативах і народних маєтках* [Куби] *ще не вистачає бригадирів, нормувальників, садівників, рільників, пташників, насінників* (Рад. Укр., 20.V 1963, 3).

НАСІННИКО́ВИЙ, а, е. Стос. до насінника.

НАСІ́ННИЦТВО, а, *с.* Вирощування насіннєвих рослин для одержання сортового насіння. *Щоб збільшити посіви багаторічних трав і однорічних бобових культур, треба налагодити їх насінництво* (Колг. Укр., 4, 1957, 15); *Невід'ємною складовою частиною овочівництва є вирощування насіння овочевих культур, так зване овочеве насінництво* (Овоч., 1956, 3).

НАСІ́ННИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до насінництва, зв'язаний з ним. *Насінницькі посіви* [льону] *збирають у фазі жовтої стиглості* (Колг. енц., I, 1956, 742); *Важливим питанням дальшого піднесення землеробства є висококваліфіковане ведення насінницької справи* (Наука.., 7, 1961, 24); // Який займається вирощуванням насіння. *Кращі насінницькі господарства вже добилися значних успіхів у вирощуванні насіння овочевих культур* (Колг. Укр., 2, 1957, 37).

НАСІ́ННЯ, я, *с.* 1. Зачаток рослини, який складається із зародка та оболонки. *Більшість лісових дерев і кущів розмножується насінням* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 187); *Розмножується кизил насінням, щепами і відсадками* (Колг. Укр., 7, 1960, 31).

2. *збірн.* Зерна, дрібні плоди рослин, признач. для посіву, посадки і т. ін.— *Насіння на посів, спасибі, дав тесть* (Н.-Лев., III, 1956, 105); *Все легшає в Яреська при боці сівацький мішок, все меншає в ньому зерна, все більше насіння в родючій материній землі* (Гончар, II, 1959, 221); * Образно. [Петро:] *Воно, значить, і ваша гімназія не личком шита! Таки часом і вона засіва добре насіння...* (Мирний, V, 1955, 157); * У порівн. *Які мухи по столу лазили, то поскочувалися, як насіння од вітру* (Вовчок, I, 1955, 255).

△ **Абсолю́тна ва́га насі́ння** *див.* **абсолю́тний.**

◇ **Лиша́ти (лиши́ти, зберіга́ти, зберегти́, зоставля́ти, зоста́вити** *і т. ін.)* **на насі́ння**—не знищувати; кидати на розплід. —*Пан втік, а панича Льольо на насіння лишили* (Коцюб., II, 1955, 85);— *Отого сурмача* [півня] *збережи на насіння. Він, видно, породистий* (Логв., Літа.., 1960, 145); **Не лиши́ти (не зоста́вити) [і] на насі́ння** — знищити повністю. *Хома мав завжди готову одповідь: — Як що робити? Бити* [панів]. *Не лишити і на насіння* (Коцюб., II, 1955, 67);— *Що ж, ми так і дамо їм втекти? — вигукнув Яресько, який тут виявився єдиним із командирів.— По конях! Доженемо! Не зоставимо на насіння!* (Гончар, II, 1959, 251).

3. *збірн.* Зерна соняшника, гарбуза, вживані як ласощі. *Микита сидить за столом і луза насіння* (Кроп., I, 1958, 71); *Паранька дістає насіння, починає байдуже й самовпевнено лузати* (Мик., I, 1957, 40).

4. *перен.* Зародок, джерело чого-небудь. *Дочку сиротою тяжко покидати. Хто її від лиха Бідну оборонить, Доброго насіння В серденько заронить?* (Граб., I, 1959, 211).

5. *розм.* Те саме, що **наща́дки.**— *Це хтось двигонув собі* [хату], *так двигонув! Ніяк не вгадає Давид — хто ж саме. Хто-небудь із куркулів,— так не рішився б же в генеральшинім саду, хоч і нема її, хоч і насіння не зосталося* (Головко, II, 1957, 19); // *перев. у спол. з прикм.* Уживається як лайливе слово. *Показав* [Владко] *їй язик.— О, бачите, злодійське насіння! — заверещала Войцехова* (Фр., VI, 1951, 153); — *Рейтари, бачив, поскакали в долину.— Ти диви, чортове насіння, а я собі думав, під Говтвою їх вирубав до ноги!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 9).

НАСІ́ННЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **насі́ння.** *Визбируючи дрібне вільхове насіннячко, мелодійно попискувала зграйка червоних.. снігурів* (Коз., Сальвія, 1959, 194); — *Хто його зна, що це за люди? Той хропе в катразі, а ця насіннячко лузає* (Н.-Лев., III, 1956, 65); *Не трать віри в силу духа, Сій насіннячко добра* (Граб., I, 1959, 504); *Яке коріннячко, таке й насіннячко...* (Кач., Вибр., 1953, 437).

НАСІ́СТИ *див.* **насіда́ти.**

НАСІ́СТИСЯ *див.* **насіда́тися.**

НАСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насі́кти.** *Молодь всього світу перейшла Поле жнив, широке поле бою, Де зотліла бронзова стріла, Гострий спис, насічений хрестами* (Воронько, Три покоління, 1950, 85); *Обличчя бійців, блискучі, вмиті, насічені дощами, здавалось, були весь час злегка осяяні звідкись невидимим сонцем* (Гончар, III, 1959, 307).

НАСІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **на́січка 1.**

НА́СІЧКА, и, *ж.* 1. *тільки* **насі́чка.** Дія за знач. **насіка́ти, насі́кти.** *При виготовленні мініатюри насічка по металу робиться між двома ударами серця, щоб анітрохи не затремтіла рука* (Мист., 5, 1964, 24).

2. Зарубка, нарізка на чому-небудь.— *Завтра, Ван-Лін, ти підеш по слідах і на деревах рубай насічки* (Довж., I, 1958, 113); *Коли б на лезі серпа не було насічки, треба було б його часто гострити* (Зерн. комбайни, 1957, 7).

3. Висічений на металі, камені і т. ін. та оздоблений іншим металом рисунок для прикраси. *Шабля в нього теліпалася на архідияконськім поясі з насічкою з срібних ангелят та хрестів* (Ле, Наливайко, 1957, 165); *Серед буйної трави білий мармур-камінь горить на сонці золотою насічкою* (Гончар, Таврія, 1952, 338).

НАСІ́ЯТИ *див.* **насіва́ти.**

НАСІ́ЯТИСЯ *див.* **насіва́тися.**

НАСКАКА́ТИ *див.* **наска́кувати ^{1}.**

НАСКАКА́ТИСЯ, скачу́ся, ска́чешся, *док., розм.* Поскакати багато, досхочу.

НАСКА́КУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАСКАКА́ТИ**, скачу́, ска́чеш, *док.* 1. Скачучи, наїжджати на кого-, що-небудь, потрапляти куди-небудь. *Тут був намет Серрана, На нього Низ і наскакав* (Котл., I, 1952, 225).

2. *розм.* Скачучи, прибувати куди-небудь в якій-небудь кількості. *Аби болото, а чорти наскачуть* (Номис, 1864, № 5418).

НАСКА́КУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАСКО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. Раптово, несподівано накидатися, нападати на кого-небудь.— *На князівську охорону наскакують* [діти], *камінням її закидають, з самопалів навіть стріляють* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 5); *Розказували люди, що й на поміщика Адама наскакував Гриша з партизанами, і на графа Ерделі* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 49); *Наскочить* [Лев] *бувало на табун диких свиней і всіх подушить* (Укр.. казки, 1951, 55); *Поліцай наскочив на Карпа і вдарив по голові* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 202); // З розгону нападати на кого-небудь у двобої. *Вони* [драгун і козак] *сходились, розходились, знову наскакували, і дзвін шабель розносився по луках* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 343); // Рухаючись, охоплювати кого-, що-небудь, напливати, налітати на кого-, що-небудь (про вітер, хвилі і т. ін.). *Розгойдане море, вже брудне і темне, наскакувало на берег і покривало скелі* (Коцюб., I, 1955, 391); *Інколи наскакував шалений вітер, з силою гойдав тяжкі верховіття дерев і знову тікав невідомо куди* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 52); *Із ревищем вихор на ниву наскочив, Не шкода йому її вроди* (Манж., Тв., 1955, 56); // *перен., розм.* Напада́ти, накидатися на кого-небудь з погрозами, докорами і т. ін. — *Не крала я зроду-віку мого, пані,— одмовляє стара.. — Мовчи! — писнула пані, наскакуючи* (Вовчок, I, 1955, 136); — *Немає в мене жінки...— відповів* [Забейко] *уникливо.— А та дама...— наскочила вона зі злістю.. — а та дама... хто то була?* (Вільде, На порозі, 1955, 43).

2. Несподівано наштовхуватися на кого-, що-небудь. *Уявлялось, як він уже сам лежить на возі, вкритий шинелею, корчачись від болю щоразу, коли дерев'яне колесо каруци наскакує на камінь* (Гончар, III, 1959, 14); *Дорошенко, змішавшись з доменниками.., тягав іржаві труби, на когось наскакував, лаявся* (Загреб., Спека, 1961, 135); *Та ось врешті блимнуло світло... і Раїса грудьми наскочила на фіртку* (Коцюб., I, 1955, 328); *Кораблеві весь час загрожувала небезпека наскочити на підводне каміння* (Видатні вітч. географи.., 1954, 30); * У порівн. *Раптом Галя спинилася, мов на щось наскочила* (Баш, Вибр., 1948, 154); // *тільки док., перен., розм.* Раптово зустрітися з ким-небудь. *Йон не стямився, як із розгону наскочив на Гашіцу, обняв її за шию і міцно притис до себе* (Коцюб., I, 1955, 236); *Удень небезпечно нашому брату ходить у слободу: часом наскочиш на ярчука* [собаку] (Стор., I, 1957, 90); // *перен., розм.* Несподівано потрапляти в певні умови, обставини і т. ін. (перев. небажані, неприємні); нариватися. *Щоб не наскочити на лайку, Я розкажу вам байку* (Гл., Вибр., 1951, 100); — *Казав же — бережись. Бач, і наскочив. Тепер напасті не оберешся* (Головко, II, 1957, 36).

3. *тільки док.* Несподівано, раптово з'явитися; набігти. *Раптом наскочила хмара і упав такий дощ, що трудно й описати* (Коцюб., III, 1956, 321).

◇ **Наско́чила коса́ на ка́мінь** *див.* **коса́ ^{2}**; **Наска́кувати (наско́чити) чо́ртові на ро́ги** *див.* **чорт.**

НАСКАНДА́ЛИТИ, лю, лиш, *розм.* Док. до **сканда́лити.** *Ото як гості повтікали, Мишко побачив, що дарма В чужому домі наскандалив* (Воскр., З перцем!, 1957, 242).

НАСКА́РЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* Звернутися до кого-небудь із скаргами; поскаржитися кому-небудь на когось.— *Майстер наскаржився батькові, що високі гребінки залишаю* (Гончар, Тронка, 1963, 189);— *Один мешканець нашого дому наскаржився моїй матері, що я зіпсував йому бочку* (Сміл., Сашко, 1957, 14).

НАСКИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Накидати чого-небудь у якій-небудь кількості. *Молотники дали йому в руки ціпа й наскидали з засторонка купу снопів* (Н.-Лев., III, 1956, 189); // Назбирати чого-небудь у якій-небудь кількості. *Дядько Кузьма виплатив йому 150 карбованців, дід Омелько наскидав теж до сотні* (Л. Янов., I, 1959, 307).

НАСКИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Поскитатися довго, до втоми. *Я ж уже нагорювалась і наскиталась із тобою* (Сл. Гр.).

НАСКІ́ЛЬКИ, *присл.* Якою мірою, в якій мірі. *Наскільки він сам симпатичний, настільки жінка його не сподобалась мені* (Коцюб., III, 1956, 168); *Він хотів дати повністю відчути, наскільки Дорош від нього залежний* (Тют., Вир, 1964, 147); *Роман крадькома поглядав* *на притихлу дівчину і навіть не догадувався, наскільки зараз його серце було близьке до серця Христини* (Стельмах, I, 1962, 130); // Те саме, що **як.**— *Але ж ви, юначе, наскільки мені відомо, в Духовну академію брали курс?* (Гончар, Тронка, 1963, 331).

НАСКІНЧУ́, *присл.*, *діал.*: **Бу́ти наскінчу́** — закінчуватися, підходити до кінця. *Лютий був наскінчу* (Свидн., Люборацькі, 1955, 66).

НАСКІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Скіпаючи, наготувати певну кількість. *Як скінчить* [Олексій] *надвірну роботу, наносить у куховарню води, наскіпає підпалу, тоді вже йде до світлиці* (П. Куліш, Вибр., 1969, 289).

НАСКІ́ПАТИСЯ *див.* **наскі́пуватися.**

НАСКІПА́ТИСЯ *див.* **наскі́пуватися.**

НАСКІ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **НАСКІПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАСКІ́ПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *на кого*, *розм.* Чіплятися, приставати до кого-небудь.— *А ви не дали мені розглядіти його. Поки ви казна-чого наскіпувались на Валентина Модестовича, той бандит зник* (Шовк., Інженери, 1956, 384); — *Я не знаю, чого ти на мене наскіпався,— крізь сльози мовив Шестірний* (Мирний, I, 1954, 338).

НАСКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Скласти що-небудь у певному порядку; покласти разом у певне місце. *І нажала ж вона нам Та кіп наскладала* (Рудан., Переслів'я, 1958, 20); — *Ну, що ти туди наскладала? — схиляючись над чемоданом і розкриваючи його, запитала Ганна* (Собко, Справа.., 1959, 291).

2. Поступово зібрати в якій-небудь кількості. *Мотря так і впала на скриню! — Боже ж мій, боже! скільки я літ працювала.., поки сього добра наскладала!..* (Мирний, II, 1954, 162); // Поступово відкласти (перев. про гроші). [Марія Іванівна:] *Оце я грошей крадькома наскладала, і ми йому такий халат справимо, що він і сам ним любуватиметься!* (К.-Карий, II, 1960, 309); *Гріш до гроша Я наскладала чотириста злотих* (Павл., Бистрина, 1959, 109).

3. *розм.* Створити, написати в якій-небудь кількості (про вірші, пісні і т. ін.). *Він цілував.. оті її губи, що про них поети наскладали стоси мадригалів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 440).

НАСКЛИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Скли́кати кого-небудь в якій-небудь кількості. *От висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів* (Укр.. казки, 1951, 238); — *Коли так, то треба наскликати більше народу! — сказав згодом* [Коструба] (Оп., Іду.., 1958, 456).

НАСКОБЛИ́ТИ *див.* **наско́блювати.**

НАСКО́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСКОБЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* Зчищаючи, зшкрябуючи з поверхні, збирати певну кількість чого-небудь. *Гаврило вмився і втерся жмутком дерев'яних стружок, що їх перед тим наскоблила Віра з цурпалка топольника* (Багмут, Щасл. день.., 1953, 138).

НА́СКОК, у, *ч.*, *розм.* 1. Раптовий напад на кого-, що-небудь. *Зібралися бояри до Данила після нічного наскоку на ворога* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 316); *Спустошливими наскоками сармати розорили значну частину Скіфії і змусили скіфів стягнути свої головні сили в Крим* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 216); * Образно. *Нам зрозумілими стали вічні наскоки моря на острів* (Коцюб., II, 1955, 299); *Шумів ліс од раптового наскоку бурі, закректали дерева, і знов гудуть, гудуть* (Ю. Янов., I, 1954, 81).

З на́скоку — те саме, що **на́скоком.** *З наскоку тріснув* [Турн] *булавою По в'язах, великан упав, Об землю вдаривсь головою* (Котл., I, 1952, 239); [Спичаковський:] *Ви, товариші* [репортери], *звикли все з наскоку, наспіх. Мушу вам сказати, що нема нічого більш шкідливого, ніж хапливість* (Коч., II, 1956, 68).

2. *перен.* Грубе звинувачення когось у чому-небудь. *Буржуазні «теоретики» чимдалі посилюють наскоки на позитивного героя нашої літератури, вдаються до різних наклепів на радянську дійсність* (Рад. літ-во, 4, 1963, 137).

НА́СКОКОМ, *присл.*, *розм.* 1. На повному ходу, не зупиняючи руху, з розгону. *Назустріч ішов другий дівочий гурт. Половина бурсаків, мов по команді, наскоком побігла до другого гурту...* (Вас., I, 1959, 235).

2. *перен.* Раптово, не продумавши як слід; похапцем. *Треба, щоб питання художнього виховання дітей.. обмірковувались частіше, ..щоб наступні олімпіади готувати не наскоком, а заздалегідь* (Довж., III, 1960, 15).

НАСКО́ЧИТИ *див.* **наска́кувати** ^{2}.

НАСКРЕБТИ́ *див.* **наскріба́ти.**

НАСКРЕКОТА́ТИ, кочу́, ко́чеш, *док.*, *розм.* 1. Поскрекотати довго.

2. *перен.* Швидко наговорити чого-небудь. [Карпо:] *Цокотуха! Достоменна сорока білобока: наскрекотала, наскрекотала, що й в дві пригорщі не захопиш* (Кроп., II, 1958, 124); *Наскрекотала* [полільниця], *як сорока, та й далі* (Головко, II, 1957, 222).

НАСКРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСКРЕБТИ́**, бу́, бе́ш, *док.* 1. *перех.* Скребучи, збирати що-небудь у якій-небудь кількості. *Наскребти борошна в засіку.*

2. *перех.* Скребучи, приготовляти в подрібненому вигляді яку-небудь кількість чогось. *Дістала й Горпина шматочок черствої палянички з полиці, наскребла хріну, попоїла, запила водою та й лягла.. спати* (Л. Янов., I, 1959, 334); *З них* [камінчиків] *можна ножем наскребти білого порошку, і той порошок добре вигоює виразки* (Донч., VI, 1957, 36).

3. *перех.* Зчищаючи, зшкрябуючи що-небудь з поверхні, приготовляти певну кількість чогось. *Наскребти картоплі.*

4. *перех.*, *перен.*, *розм.* Насилу діставати, збирати, відкладати певну кількість чого-небудь. *В її голові складались різноманітні плани, як наскребти ще грошей* (Донч., III, 1956, 93).

5. *тільки док.*, *перех. і неперех.*, *перен.*, *розм.* Написати невміло, нерозбірливим почерком; надряпати. *Оце б я ще писала та й писала.., та нехай іще до другого разу, а то й так уже наскребла...* (Л. Укр., V, 1956, 10).

НА́СКРІЗНИЙ, а, е. 1. Який проходить наскрізь через що-небудь з виходом назовні. *У днищі вагона є щілина. Не широка, але наскрізна, видно шпали* (Хижняк, Тамара, 1959, 161); *Ржава каска лежала в полі, В свіжозораній борозні, Поржавіли страшні та голі Дві пробоїни наскрізні* (Мал., Звенигора, 1959, 201); // Який повністю охоплює предмет. *Наскрізне проковування металу.*

На́скрізний ві́тер — різкий струмінь повітря, який наскрізь продуває; повністю охоплює кого-, що-небудь. *Замість біленьких чепурних полтавських сіл пішли інші, рідкі степові селища, облуплені, .. незатишні, обшмуговані наскрізними вітрами* (Гончар, Таврія, 1952, 21); *На наскрізних вітрах Її мережана хустина біла Зривалася, мов голуб, у руках* (Перв., I, 1958, 355).

2. По якому пересування здійснюється від початкового до кінцевого пункту маршруту без перешкод, пересадок і т. ін. *Піднявши води Дніпра на тридцять сім метрів, загата затоплює пороги і таким чином зв'язує Верхній Дніпро з Нижнім наскрізним водним шляхом* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 90); *Внаслідок.. спрощеного планування села наскрізні вулиці лишилися неза-*

хищені від вітрів і зимових хуртовин (Довж., III, 1960, 89); // Стос. до пересування без перешкод, пересадок і т. ін. *На Придніпровській і Донецькій залізницях народилася ідея наскрізних маршрутів по перевезенню вугілля з Донбасу в Кривий Ріг* (Роб. газ., 2.III 1965, 2).

3. *перен.* Який зберігається на всьому протязі чого-небудь, від початку до кінця. *Один із наскрізних образів у творчості Шевченка — це образ матері* (Рильський, III, 1956, 245); *Перед режисурою і колективом постало завдання визначити наскрізну дію п'єси* (Мист., 4, 1956, 13).

4. *перен.* Який повністю охоплює всі моменти виробничої діяльності. *Василь Стеблянко — ініціатор впровадження у виробництво наскрізного добового комплексу в очисних вибоях* (Роб. газ., 18.II 1964, 1).

На́скрізна брига́да, *спец.*— бригада з працівників різних спеціальностей, які охоплюють своєю діяльністю всі моменти якого-небудь виробничого процесу від початку до кінця. *Вирішено створити наскрізні бригади нової техніки. Вони контролюватимуть хід виготовлення устаткування на всіх стадіях виробництва, починаючи від проектування і закінчуючи складальними роботами* (Рад. Укр., 15.XI 1961, 2).

НА́СКРІЗЬ, *присл.* 1. Через всю внутрішню частину чого-небудь. *Вона змарніла за цей час. Бліде обличчя ще побілішало, здавалося, аж світилося наскрізь під чорним волоссям* (Гр., II, 1963, 262); *Куля пройшла наскрізь, понад верхівками легенів* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 17); // З кінця в кінець, через усю відстань чого-небудь. *Гаряче проміння* [сонця] *вдарило в бік гори, розсипало золото по зеленому косогорі, пронизало сад наскрізь золотими нитками* (Н.-Лев., III, 1956, 20); *З широкого забрукованого тракту, що наскрізь проходить через село Моринці, ми завернули у вузеньку вуличку* (Вол., Сади.., 1950, 13).

2. *перен.* У великій мірі; дуже сильно. *Огненне слово його* [Шевченка] *наскрізь проймало серце не тільки тих, кому близьке було народне горе, а й тих, кому й байдуже було до того* (Мирний, V, 1955, 312); *Кожен був увесь наскрізь пройнятий тривогою* (Головко, II, 1957, 346); *Страх наскрізь проймає її: здогадується, на що натякає чоловік* (Стельмах, I, 1962, 136).

3. *перен., розм.* Повністю, цілком. *Наскрізь гуманний, чоловічний — Франко оддає своє серце і всі свої симпатії тим, хто «в поті чола» добуває хліб не тільки собі, але й другим, тим, що самі не роблять* (Коцюб., III, 1956, 37); *Наскрізь оригінальний майстер, новатор у повному розумінні цього слова, Коцюбинський виріс на грунті кращих традицій XIX віку* (Рад. літ-во, 4, 1964, 89).

◇ **Ба́чити на́скрізь** *див.* **ба́чити.**

НАСКУБА́ТИ *див.* **наску́бувати.**

НАСКУ́БТИ *див.* **наску́бувати.**

НАСКУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСКУ́БТИ**, бу́, бе́ш *і* **НАСКУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Скубучи, добувати, одержувати що-небудь у якій-небудь кількості. *Наскубти пір'я; Наскубти сіна з копиці.*

2. *розм.* Рвати що-небудь у якій-небудь кількості. *В полі наскубла* [Олеся] *величезний букет волошок і темно-лілових сокирок* (Донч., VI, 1957, 36).

3. *тільки док., розм.* Покарати за яку-небудь провину. *Маленький Стецько.. підмочив кам'яний підмурок дому; його за це наскубли старші* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 138).

◇ **Наску́бти ву́ха (чупри́ну)** — потягти багато разів за вуха (волосся). *Хто ж то йому наскуб* [вуха]? (Кроп., IV, 1960, 216); *Кілька разів таки піднімав* [Микита] *бучу, погрожував спіймати Сапуна і наскубти чуприну* (Ряб., Золототисячник, 1948, 63).

НАСКУ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., розм.* Те саме, що **надоку́чити.** *Скільки не пиши, всього не опишеш, а вже час скінчити, бо й самій наскучив такий довгий лист* (Л. Укр., V, 1951, 40).

НА́СЛАНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насла́ти** ^{1}. *Увечері танки входять у Чаплинку.., матері відхрещуються, як від нечистої сили, від насланих панами сюди сталевих оцих страхіть* (Гончар, II, 1959, 374); // **на́слано**, *безос. присудк. сл.*— *Вже й не знаю, чи на мене наслано, чи майстри оцю хату закладали на моє лихо* (Н.-Лев., III, 1956, 252); *Догадалась тоді баба, що то на нього нечисту силу наслано, покропила свяченою водою, і дід відійшов* (Тют., Вир, 1964, 16).

НА́СЛАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насла́ти** ^{2}. *Конюший.. підводиться на насланій неподалік від Всеволода постелі* (Міщ., Сіверяни, 1961, 138); *Вряди-годи скрипіли наслані на шпалах дошки від ритмічного крокування вартових* (Ле, Клен. лист, 1960, 156).

НАСЛА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **насла́ти** ^{1} 2. * У порівн. *Тихий степовий городок.. тепер виник на нашому шляху як наслання чогось недоброго й зловіщого* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 7).

2. Те, що, за забобонними уявленнями, ніби роблять «злі сили», щоб спокусити, обманути кого-небудь.— *Це якесь наслання. Це поро́блено* (Март., Тв., 1954, 37).

НАСЛА́ТИ ^{1} *див.* **насила́ти.**

НАСЛА́ТИ ^{2} *див.* **настила́ти.**

НАСЛИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насли́нити.** *Майстер навіть лягав і аж припадав вухом до землі.. високо вгору підносив наслинений палець: куди йде рух повітря* (Ю. Янов., Мир, 1956, 102).

НАСЛИ́НИТИ *див.* **насли́нювати.**

НАСЛИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСЛИ́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Змочувати слиною що-небудь, напустити слини в щось. *Бере* [Микола] *прядиво, вбиває в стіл шило, робить з прядива космики, наслинює їх і починає плести* [мотузок] (Фр., IX, 1952, 131).

НАСЛІ́ДИТИ *див.* **наслі́дувати.**

НАСЛІДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., розм.* Забруднюючи, залишити сліди на чому-небудь.— *А ти куди, проклятий? Агуш! бач — наслідив на книжці! Що мені Марко скаже, як побачить на ній півнячі сліди?* (Коцюб., II, 1955, 20); *Хто б це міг вигадати, крім графа Володимира Романовича, наслідити брудними чобітьми на паркеті?* (Донч., III, 1956, 17).

НАСЛІДКО́ВИЙ, а, е: **Підря́дне ре́чення наслідко́ве** *див.* **ре́чення.**

НАСЛІ́ДНИЙ, а, е. Який став наслідником престолу. *У березні 1848 р. в Берліні відбувалися грізні демонстрації. Наслідний принц Вільгельм віддав наказ стріляти в народні збори* (Нова іст., 1956, 151); // Який передається в спадщину. [Інгігерда:] *Ярослав Відняв у тебе Новгород! Відняв Уділ наслідний родичів моїх!* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 59).

НАСЛІ́ДНИК, а, *ч., розм.* 1. Особа, яка одержала спадщину або має право на одержання її. *Він.. знав також, що се його єдиний син, наслідник його маєтку* (Фр., V, 1951, 280); *Хотілось би наслідника, хазяїна у двір, бо дівчата, відомо, чужа користь* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 90).

Наслі́дник престо́лу — син монарха чи інша особа, до якої повинна перейти влада в монархічній державі. *Вона* [поема «Катерина»] *була присвячена В. А. Жуковському, відомій і високопоставленій особі, вихователю наслідника престолу, людині, близькій до царського двору* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 42).

2. *перен.* Продовжувач чиєї-небудь діяльності; наступник.— *Іван Франко поставив мене малим наслідником своїм* (Стеф., II, 1953, 30).

НАСЛІ́ДНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **наслі́дник.** — *Нехай знає рід увесь, що в Коваля Андрія народилася наслідниця!* (Кач., II, 1958, 8).

НА́СЛІДОК, дку, *ч.* 1. Те, що виходить, випливає з чого-небудь; результат. *Ся страшна хороба погана своїми наслідками, коли не доглянути всього як слід* (Л. Укр., V, 1956, 294); *Півдесятка німецьких підбитих машин тепер стояло в балці перед самою дамбою. Це був наслідок славної роботи батарейців* (Гончар, III, 1959, 362).

2. *у знач. прийм.*, *з род. в.*, *діал.* Уживається при зазначенні причини, що дала названі в реченні результати. *Хлопці дійсно були незвичайно втомлені й ослаблені наслідком попередньої безсонної ночі* (Фр., VI, 1951, 179).

НАСЛІ́ДУВАЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до наслідування. *Вчителі, продумано використовуючи наслідувальні психічні процеси, можуть досягнути великого виховного ефекту* (Рад. літ-во, 2, 1965, 64).

2. Який є результатом наслідування чужих зразків; позбавлений самостійності. *Попри учнівський і наслідувальний характер багатьох віршів, збірка «На білих островах»* [М. Рильського] *все ж засвідчила появу неабиякого таланту* (Криж., М. Рильський, 1960, 17).

НАСЛІ́ДУВАЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наслі́дувальний.** *До наслідувальності, невиправданих запозичень, втрати митцем свого власного творчого обличчя Ленін ставився несхвально* (Рад. літ-во, 12, 1967, 47).

НАСЛІ́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **наслі́дувати.** *Королева відчувала невічну стійкість наслідуваного нею престолу* (Ле, Право.., 1957, 194).

НАСЛІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наслі́дувати 1.** *У дитини є цікава властивість — наслідування, і саме це часто керує власною поведінкою дитини* (Донч., VI, 1957, 592); *Несподівано ловив себе Аркадій на наслідуванні полковника* (Коп., Тв., 1955, 335).

НАСЛІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.* *і док.*, *діал.*, **НАСЛІ́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Повторяти, відтворювати чиї-небудь дії, рухи і т. ін. або ознаки, особливості чого-небудь. *Пан маршалок дуже добре наслідував голос, і вимову, і жести селян* (Фр., VII, 1951, 273); *Кіндрат.. був закоханий у свого полковника і намагався у всьому його наслідувати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 366); *У своїх віршах поет* [П. Грабовський] *наслідував стислість, лаконічність фольклорних творів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 497); *Очей сих не наслідив він ані від тата, ані від мами (Коб., II, 1956, 34).*

2. Одержувати щось у спадщину від кого-, чого-небудь. *Він після Грицькової смерті наслідував його добро* (Мирний, III, 1954, 411).

НАСЛІ́ДУВАЧ, а, *ч.* 1. Той, хто наслідує кого-, що-небудь. *Шевченко знав, що справжній творець повинен бути самобутнім, оригінальним художником, а не наслідувачем* (Літ. газ., 2. VI 1949, 2).

2. *чого.* Той, хто наслідує чиї-небудь погляди, дотримується якогось учення; послідовник. *В нашій республіці є немало наслідувачів славного почину Валентини Гаганової* (Ком. Укр., 7, 1962, 56); *Йосип Яковлевич Магомет — один з славних наслідувачів геніального перетворювача природи* [І. В. Мічуріна] (Минко. Повна чаша, *1950, 69).*

НАСЛІ́ДУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **наслі́дувач.**

НА́СЛІДЦІ, *присл.*, *діал.* Слідом; вслід. *Селаброс.. рушив наслідці за нею* (Н.-Лев., V, 1966, 140); *Слава його козацькая, виявилось, ішла за ним наслідці і нічого доброго йому не обіцяла* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 246).

НА́СЛІПО, *присл.*, *діал.* Наосліп. *Кров заливала Матвійові очі, і він наслі́по шукав Антонаса* (Ірчан, II, 1958, 301); — *Моя довго здержувана жадоба.. прорвалася, мов ревуча хвиля прориває греблю... Я кинувся насліпо в вир* (Фр., I, 1955, 347).

НАСЛУЖИ́ТИ, служу́, слу́жиш, *док.*, *розм.* Послужити протягом певного часу. [Завада:] *Не багато й наслужила* [Оксана], *один тільки рік, а горя запобігла на цілий вік і собі й мені...* (Кроп., I, 1958, 434).

НАСЛУЖИ́ТИСЯ, служу́ся, слу́жишся, *док.*, *розм.* Послужити довго. *І ми наслужились, назнались біди! Мами повмирали!* (Фр., X, 1954, 180).

НА́СЛУХ, у, *ч.:* **З на́слуху,** *розм.*— з розповідей, розмов. — *І світ, і люди — всі перед тобов* [тобою] *Являтись будуть світлим боком: скверне, Погане, зле — лиш з наслуху, немов Крізь сито тільки будеш знать* (Фр., X, 1954, 160).

НАСЛУ́ХАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. Довідатися з розповідей, чуток про що-небудь; прочути.

2. Багато почути, довідатися. * Образно. *Повноводий Славуто! Немало наслу́хав І немало зазнав на віку* (Перв., I, 1958, 210).

НАСЛУХА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **НАСЛУ́ХУВАТИ,** ую, уєш, *недок.* 1. *неперех.* Напружуючи слух, старатися почути що-небудь; прислухатися. *Розкрив* [Семен] *широко заспані очі, наслухає: ..це парубки співають!* (Март., Тв., 1954, 100); *Він довго лежав з відкритими очима, наслухав, як десь далеко на лугу радісно виграє Петрів баян...* (Грим., Син.., 1950, 23); *Ходить* [Підпара] *страшний, високий, волочить тінь за собою.. і все наслухує* (Коцюб., II, 1955, 68); *Хворий підвів голову, наслухував хвилину* (Ірчан, II, 1958, 177).

2. *перех.* Те саме, що **слу́хати.** *В вишневім саду Ночувала, різних пташок Наслухала* (Нар. лірика, 1956, 312); *Любили наслухати Молодші про одважних гайдамак* (Рильський, II, 1957, 30); // Слухати, прислухатися потайки; підслухувати. *Розмову десь-то наслухала крізь вікно* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 26).

НАСЛУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *перех.* 1. Почути, послухати багато чого-небудь або про кого-, що-небудь. *Він тілько наслухався про неї* [гадюку] *всякої страховини, і як вона кусається, і як сичить, і яка страшна-страшна* (Мирний, IV, 1955, 12); *Наслухавшись від дорослих розмов про Каховку, Данько щедро оповивав її серпанком власних мрій* (Гончар, I, 1959, 6).

2. Повністю задовольнятися, слухаючи кого-, що-небудь. [Таня:] *Оце наслухалась щедрівок, то й здається мені, немов у селі стало диво* (Вас., III, 1960, 125); *Говорив* [Сеспель] *і не міг наговоритись, вслухався в звуки рідної мови і не міг наслухатись* (Збан., Сеспель, 1961, 441); *Панаса не годуй — тільки дай наслухатися пісень!* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 22).

НАСЛУХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *розм.* Напружуючись, старатися почути що-небудь; прислухатися. [Старшина:] *А ти, Гершку, все-таки наслухайся, що там горлата голота базіка* (К.-Карий, I, 1960, 38); *Батько підходить до дверей спальні, наставляє туди вуха, наслухається* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 5).

НАСЛУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наслу́хувати.** *Таке безнастанне наслухування так розривало його увагу, що не міг нічого з прочитаного розуміти* (Март., Тв., 1954, 242).

НАСЛУ́ХУВАТИ *див.* **наслуха́ти.**

НАСМА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насма́жити.** *Вона* [осінь] *йде для того, щоб змити бруд, за літо спекою насмажений* (Ле, Міжгір'я, 1953, 218); // *у знач. прикм.* [Кость:] *Сміється він, дивиться на мене: а я обірваний-обірваний та змарнілий, насмажений, як пень горілий* (Вас., III, 1960, 173).

НАСМА́ЖИТИ *див.* **насма́жувати.**

НАСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСМА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.*, *перех.* Смажачи, приготовляти в якій-небудь кількості (про їжу).— *Чи догадаються тільки насмажити на вечерю молодих печеричок, так, як він любить* (Коцюб., II, 1955, 395); *Тітка Катерина насмажила на салі якихось чудових, нечуваної смакоти, коржиків* (Коп., Земля.., 1957, 112).

НАСМАЛИ́ТИ *див.* **насма́лювати.**

НАСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСМАЛИ́ТИ,** смалю́, сма́лиш, *док.* 1. *перех.* Смалити в якій-небудь кількості. *Насмалили аж трьох кабанів* (Сл. Гр.).

2. *неперех.* Начадити, спалюючи шерсть, пір'я або палячи цигарки. *Поприходять, посядуть, насмалюють цигарками такого, що й темно в хаті стане,— не хочу я, щоб у мене зборня була* (Сл. Гр.).

НАСМАЛЬЦЮВА́ТИ *див.* **насмальцьо́вувати.**

НАСМАЛЬЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*,**НАСМАЛЬЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Намазувати, натирати чимось жирним, масним.

НАСМАЛЬЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Ставати, робитися жирним, масним.

2. Пас. до **насмальцьо́вувати.**

НАСМЕРДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док.*, *розм.* Створити неприємний запах.

НАСМИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насми́кати.** *У Троцького ж ніколи ніякої «фізіономії» не було і нема, а є тільки перельоти, перебігання від лібералів до марксистів і назад, уривки словечок і дзвінких фраз, насмиканих звідси й звідти* (Ленін, 25, 1972, 3); // *у знач. прикм. Коли Черниш підійшов до Ясногорської, вона саме перевзувалася, сидячи на купці насмиканої соломи* (Гончар, III, 1959, 215).

НАСМИ́КАТИ *див.* **насми́кувати.**

НАСМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСМИ́КАТИ,** насми́каю, насми́каєш *і* насми́чу, насми́чеш, *док.*, *перех.* 1. Смикаючи, добувати що-небудь у якій-небудь кількості. *Він обережно насмикав сіна і потрусив* (Коцюб., II, 1955, 63); *Поки Оля насмикала руками.. з скирти рядно соломи, віз підкотив до двору* (Юхвід, Оля, 1959, 143).

2. *перен.*, *розм.* Вибирати що-небудь невміло, непослідовно, на власний розсуд (з різних джерел, книг і т. ін.). *Окремі літератори, не знаючи життя, не маючи потрібного політичного досвіду, ..вишукують хиби і помилки, насмикують негативні факти, тенденційно згущують фарби* (Рад. Укр., 30.VIII 1957, 1).

НАСМІ́ЛИТИСЯ *див.* **насмі́люватися.**

НАСМІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСМІ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* Набиратися сміливості, зважуватися зробити що-небудь. *Добриловський все стояв і неначе не насмілювався сісти поруч з благочинним та ще в кріслі* (Н.-Лев., IV, 1956, 126); *Мовчанки комісара ніхто не насмілювався порушувати* (Ю. Янов., II, 1958, 108); *Навіть Бекір насмілився і сів на стілець* (Коцюб., II, 1955, 141); *Вдова Устина не насмілилася вийти на вулицю, де гуляла її дочка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 154).

НАСМІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Те саме, що **насмі́литися.** [М а р и н а:] *От бачиш, який він? Та як же я насмію розмовляти з ним одверто?* (Кроп., V, 1959, 495); *Вони* [вороги] *переступить насміли Землі тієї грань святу* (Рильський, II, 1960, 170).

НАСМІТИ́ТИ *див.* **насмі́чувати.**

НА́СМІХ, у, *ч.* Те саме, що **насмі́шка.** *Мов град, сипалися насміхи на Довбанюкову голову* (Фр., II, 1950, 89); *Не раз душа його — чиста і ніжна, як яблуневий цвіт,— щеміла від чужих глузливих насміхів* (Коз., Терен.., 1959, 8); *Лісорубів, видно, прикро вразив насміх кондуктора над старим* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 374).

НАСМІХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **насміха́ти** і **насміха́тися.** *Кирилко почув у голосі батьковому гірке насміхання і зразу осікся* (Мирний, I, 1954, 152).

НАСМІХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **насміха́тися.** *Козаки з отамана Матяша насміхали* (Укр.. думи.., 1955, 14); *Образно. *Летить* [Вітер], *гуде, свище, Снігом хати обкидає, З людей насміхає* (Тич., I, 1957, 49).

НАСМІХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *з кого — чого, рідше над ким — чим і без додатка.* Висміювати чиї-небудь дії, вчинки; глузувати. *Насміхався кулик з болота та й сам туди заліз* (Укр.. присл.., 1955, 207); *А на улиці дівчата Насміхаються, прокляті, Гусаркою звуть* (Шевч., II, 1953, 156); *Текля, збурена, бліда, мовчки слухала, як наволікали на неї поговір, ображали, насміхалися* (Горд., Дівчина.., 1954, 252); *Роман сторожко перевіряє, чи не насміхаються над ним* (Стельмах, I, 1962, 258).

НАСМІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСМІТИ́ТИ,** ічу́, і́тиш, *док.* Накидаючи, залишаючи що-небудь, смітити, забруднювати приміщення. *Не стало в хаті школяра.. Немає кому майструвати та насмічувати* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 200); *Вона крикнула на Мотрю: — Візьми ж віник та підмети, коли насмітила своїм борщем серед хати* (Н.-Лев., II, 1956, 305).

НАСМІШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док.*, *перех.* Діями або словами ви́кликати сміх у кого-небудь, змусити сміятися кого-небудь; розсмішити. *Насмішив* [Радюк] *старих своїми веселими оповіданнями і причарував серце молодої чорними очима й веселою розмовою* (Н.-Лев., I, 1956, 443); *Вона його насмішила своєю поведінкою* (Руд., Остання шабля, 1959, 55); // Ви́кликати насмішки у кого-небудь. [Н и ч и п і р:] *Не слід ніколи спішити, щоб людей не насмішити* (Кроп., I, 1958, 215).

НАСМІ́ШКА, и, *ж.* Глузливий жарт, висміювання кого-, чого-небудь. *Довбуш пригадав, скільки перетерпів він образ і насмішок через свою негарну вроду, і серце його знову защеміло* (Вас., II, 1959, 399); *Глибокі повеселілі очі його з любов'ю і легкою насмішкою дивляться на дівчину* (Стельмах, II, 1962, 343).

НАСМІ́ШКУВАТИЙ, а, е. 1. Який любить насміхатися, глузувати; схильний до насмішок. *Маруся.. була проворна, жвава, навіть весела й трохи насмішкувата* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *Від радості Сашко забув про насмішкуватих ланкових і про свій злощасний запис у щоденнику* (Багмут, Опов., 1959, 105).

2. Який містить у собі, виражає, виявляє насмішку. *Він у розмову не втручався, ..раз за разом поглядав на неї прищуреними насмішкуватими очима* (Вас., I, 1959, 152); *В очах у молодої жінки засвітились насмішкуваті вогники* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 17); *Старий явно глузував з дівчат, але вони вдали, ніби не помічають того насмішкуватого тону* (Ткач, Плем'я.., 1961, 52).

НАСМІ́ШКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **насмі́шкуватий** 2. *Ватя вийшла в прихожу і переглянулась з матір'ю. В її очах виявлялась насмішкуватість* (Н.-Лев., IV, 1956, 95); *В її дзвінкому молодому голосі чулася майже одверта насмішкуватість* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 115).

НАСМІ́ШКУВАТО. Присл. до **насмі́шкуватий.** *Економ з підозрінням, насмішкувато дивиться по черзі то на панну, то на Петруню* (Вас., III, 1960, 348); — *Вітаю, вітаю вас, товаришу Залужний! — ще здалеку заговорив він якось насмішкувато* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 17).

НАСМІ́ШНИК, а, *ч.* Той, хто любить насміхатися, глузувати з кого-, чого-небудь. *З насмішки люди бувають, а насмішникам очі вилазять* (Укр.. присл.., 1955, 217); *Мишко і Стьопа були найбільшими задирами в першому* *класі. А що вже насмішники — хтозна-які!* (Донч., VI, 1957, 427).

НАСМІ́ШНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **насмі́шник.** *Шпаківський зрозумів, що кмітлива насмішниця.. легко упереджує його наміри, не дожидаючи, поки він зважиться їх висловити* (Вол., Місячне срібло, 1961, 31).

НАСМІЯ́ТИСЯ, іюся, ієшся, *док.* 1. *з кого — чого, рідше над ким — чим і без додатка.* Поставитися до кого-, чого-небудь з насмішкою, глузливо. *Насміялась титарівна З бідного Микити* (Шевч., II, 1963, 99); *Нехай вибачить, я не хотіла його вразити, ні насміятися над його вірою, коли то вже віра* (Л. Укр., V, 1956, 396); *А ти... ти з пісні насміялась, Ти не повірила мені* (Рильський, I, 1960, 100); *— Василь? — Який же егоїст і мерзотник. Отак хотів насміятися над Лесею...* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 67); *Перший дурисвіт її одурить, наглумиться, насміється* (Гончар, Тронка, 1963, 205); // *на що, кому, чому, заст. А якби почули, що він, одинокий, Співа на могилі, З морем розмовля,— На боже слово вони б насміялись, Дурним би назвали, од себе б прогнали* (Шевч., I, 1963, 63); *Насміявсь голенький стриженому* (Номис, 1864, № 8003).

2. *без додатка.* Багато, досхочу посміятися. *Я сіла біля неї, і ми обоє досхочу насміялися* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 37); *Я захлинався від щастя і так насміявсь, що продовжувати письмо в такому жанрі вже не вистачає сил* (Довж., Зач. Десна, 1957, 480).

НАСМОКТА́ТИ *див.* **насмо́ктувати.**

НАСМОКТА́ТИСЯ *див.* **насмо́ктуватися.**

НАСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСМОКТА́ТИ,** мокчу́, мо́кчеш, *док., перех.* Смокчучи, нагнітати або витягувати що-небудь. *Без нього* [газгольдера] *не можна під тиском насмоктувати кисень у балони* (Трубл., I, 1955, 138).

НАСМО́КТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСМОКТА́ТИСЯ,** мокчу́ся, мо́кчешся, *док.* 1. *тільки док., перех. і без додатка.* Багато, досхочу посмоктати. *Вечорами він* [місяць] *висів низько на небі, лихий, червоний, неначе упир, що насмоктався крові* (Коцюб., II, 1955, 365); *Нарешті дитина насмокталася і почала куняти* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 416).

2. *неперех., перен., розм.* Напиватися доп'яна. *Коли дивимось — несе Сенька на блюді здоровенний кус м'яса, вже й насмоктався, як той чопок, диба мов не своїми ногами, сюди й туди його хилить* (Стор., I, 1957, 196); // *перех.* Багато випивати чого-небудь. *Він і Альфред Науйокс.. отут-таки в Кельні насмокталися в ресторані Гертвіча коньяку, змішаного з бенедиктином* (Загреб., Європа 45, 1959, 139).

3. *тільки недок.* Пас. до **насмо́ктувати.**

НАСМОЛИ́ТИ *див.* **насмо́лювати.**

НАСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСМОЛИ́ТИ,** молю́, мо́лиш, *док., перех.* Натирати, покривати смолою. *Насмоли́ти дно човна.*

НАСНА́ГА, и, *ж.* 1. Фізична енергія; сила. *Чисте морозне повітря немов наливає наснагою все тіло* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 109).

2. Стан душевного піднесення; запал. *Художник.. ніколи не повинен поривати зв'язок з тими джерелами народного життя, які дають йому творчу наснагу* (Мист., 1, 1958, 15); *Цвітіння рослин надавало мені особливої творчої наснаги* (Ле, Вибр., 1939, 311).

3. Творчий запал; душевна зарядка. *Робота в театрі для мене не випадок, не помилка, і це дало мені наснагу до дальшої боротьби за розвиток українського театру* (Минуле укр. театру, 1953, 172); *Водночас з утомою Ольга відчувала відрадну внутрішню наснагу, яка допомагала жінці справлятися з безліччю великих і малих справ* (Донч., III, 1956, 415).

4. Творче завзяття, бойовий настрій; піднесення. *Правдою слово багате Мені надавало наснаги* (Нагн., Слово.., 1954, 13); *Ми повертались на Україну, сповнені невичерпної наснаги до праці й боротьби* (Літ. Укр., 28.XII 1962, 1).

НАСНА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насна́жити.** *Вони* [підпільники] *наснажені єдиним бажанням — або перемогти, або вмерти за честь та незалежність вітчизни* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 27); *Вогке повітря наснажене прозорою парою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 595); *Ноги ступають легко, тіло наснажене бадьорою силою* (Гончар, III, 1959, 419).

НАСНА́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **насна́жений.** *Сучасні пісні народу характеризує висока ідейна наснаженість, широта поетичних узагальнень* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 18); *Літературознавця повинні цікавити передовсім естетичні якості поетичної мови — її образність, емоційна наснаженість і краса* (Рад. літ-во, 9, 1965, 71).

НАСНА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **насна́жити.** *Елементи резонерства ролі Ліницька переборювала глибоким ідейним наснаженням образу* (Минуле укр. театру, 1953, 66); *Філософське наснаження творів; Наснаження сюжету.*

НАСНА́ЖИТИ *див.* **насна́жувати.**

НАСНА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСНА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех. і без додатка.* Запалювати, викликáти душевне піднесення, творчий запал; спонукати, будити, кликати до чого-небудь. *Під час спільної роботи Заньковецька допомагала й мені, наснажувала мене в роботі над ролями* (Минуле укр. театру, 1953, 109); *Цілий вік віддав він слову, що наснажує в бою!* (Тер., Ужинок, 1946, 65); *Ця історична перемога* [розгром німців під Москвою] *наснажила всіх* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 65); // *чим.* Наповнювати, насичувати чим-небудь. *Листи підбадьорювали її, наснажували новою силою, і дівчина ще з більшою енергією бралась до діла* (Ткач, Плем'я.., 1961, 55); *Ідеї радянського патріотизму одухотворили його* [О. Вишні] *сатиру, наснажили її наступальним духом* (Рад. літ-во, 5, 1957, 99); *Я хочу вдосталь наснажити легені озоном, якого так бракує там, під водою* (Логв., Давні рани, 1961, 8).

НАСНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док., розм.* Уявитися, привидітися у сні. *Ти знов мені наснишся, як і вчора — В хустині красній* (Мал., Звенигора, 1959, 50); // *безос. Наснилось мені — прийшла подруга мого найпершого гуляння, промовила до мене слово* (Вас., II, 1959, 263); *А вночі його мучив тяжкий сон, наснилось, що Нечуйвітер передумав* (Стельмах, II, 1962, 231).

НАСНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСНУВА́ТИ,** ую́, ує́ш, *док., перех.* Намотувати нитки на що-небудь. *Бережно зняв з верстака я основу, Людям роботу розніс і роздав; ..теперечки знову Берди направив, нитки наснував* (Щог., Поезії, 1958, 104); * Образно. *Насновує вечір за думою думу* (Бичко, Сійся.., 1959, 264); *В нього нижче опускаються щоки і тільки тепер видно, як багато зморщок наснували на його обличчі роки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 250).

НАСНУВА́ТИ *див.* **насно́вувати.**

НАСОБА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., фам.* Навчитися вправно що-небудь робити, набути навику в чомусь. *Підводячись, примружив* [Карпо Кирилович] *на Сергія хитре око: — А ти таки на мотузках добре насобачився* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 36); *— Вона була чудесна лікарка, я від неї багато чого насобачилась...* (Збан., Єдина, 1959, 202).

НАСО́ВУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок., перех., розм.* Сунучи, класти у якій-небудь кількості.

НАСО́ВУВАТИ ^{2} *див.* **насува́ти.**

НАСО́ВУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.*, *розм.* Пас. до **насо́вувати** ^{1}.

НАСО́ВУВАТИСЯ ^{2} *див.* **насува́тися.**

НАСО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насоли́ти.**

НАСОЛИ́ТИ *див.* **насо́лювати.**

НАСОЛО́ДА, и, *ж.* Вищий ступінь задоволення. *Орест з насолодою і увагою письменника прислухався до спогадів, оповідань Титана й Огея* (Досв., Вибр., 1959, 333); *Перші хвилини я не думаю ні про віщо. Я відчуваю насолоду, милуючись чудесною жінкою* (Ю. Янов., II, 1958, 21); *Він був справді талановитим хіміком, і робота давала йому насолоду* (Собко, Справа.., 1959, 97).

НАСОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСОЛОДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Робити що-небудь солодким. *Насолодити кашу.*

НАСОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСОЛОДИ́ТИСЯ**, джу́ся, ди́шся, *док.*, *розм.* Почувати задоволення, зазнавати насолоди від кого-, чого-небудь. *—Для мене ж* [життя] *— азартна гра, .. бокал старого вина, яким я насолоджуюсь ковток за ковтком* (Вільде, Сестри.., 1958, 23); *Барабаш вів далі повільно, ритмічно, насолоджуючись сарказмом власного тону* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 275); *Анрі-Жак.. обмацав язиком середину рота, щоб уповні насолодитися неземним букетом російського напою* (Ю. Янов., II, 1954, 52).

НАСОЛОДИ́ТИ ^{1}, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.* 1. Проростити (зерно) для одержання солоду.

2. Довести (тісто) до легкого цукрового бродіння.

НАСОЛОДИ́ТИ ^{2} *див.* **насоло́джувати.**

НАСОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **насоло́джуватися.**

НАСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСОЛИ́ТИ**, солю́, со́лиш, *док.* 1. *перех.* Соління заготовляти якусь небудь кількість чогось. *Насолити бочку капусти; Насолити кілька тонн риби.*

2. *перех.* Класти сіль у що-небудь, посипати сіллю щось. *Галя густо насолила дітям хліб цупкою сірою сіллю* (Гр., I, 1963, 278); // Класти у що-небудь багато солі; пересолювати. *Насолила так, що й їсти не можна.*

3. *неперех.*, *перен.*, *розм.* Робити неприємності, шкодити кому-небудь. *Чим більше насолить сусіду, як не язиком?* (Укр.. присл.., 1955, 185); *Вмів Конопельський насолити учителям* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 126).

НАСО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **насо́лювати** 1, 2.

НАСО́С, а, *ч.* Механізм для накачування або викачування рідин, газів. *Працювали вакуумні насоси, висмоктуючи повітря з приладів* (Рибак, Час.., 1960, 501); *Через кілька годин, нарешті, пощастило зупинити воду. Її висмоктували потужні насоси* (Ткач, Плем'я.., 1961, 115); * У порівн. *Вогкий тюремний коридор, мов велетенський насос, втягує нас все далі й далі* (Кол., На фронті.., 1959, 115).

△ **Живи́льний насо́с** *див.* **живи́льний.**

НАСО́СНИЙ, а, е. Стос. до насоса. *Насосний двигун; Насосне господарство;* // *у знач. ім.* **насо́сна**, ної, *ж.*, *розм.* Насосна станція. *Насосна теплової електростанції стояла на самому березі* (Баш, Вибр., 1948, 90); *Олександр Сергійович вийшов з насосної, витираючи руки ганчіркою* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 28); // Який виробляє насоси. *Десятки робітників лопаткового цеху подали заяви в громадське бюро з проханням переглянути застарілі, занижені норми. Так само зробили в насосному, гідротурбінному та інших цехах* (Роб. газ., 6.I 1963, 2).

Насо́сна ста́нція — споруда, устаткована для подавання води з низького рівня на вищий. *Крім основних каналів зрошувальної сітки, збудовано головну насосну станцію* (Наука.., 2, 1957, 5); *Гребля, шлюзи, насосні станції, нове місто дніпровських енергетиків зростуть у районі Каховки* (Літ. газ., 27.IX 1950, 4).

НАСО́ХНУТИ *див.* **насиха́ти.**

НАСОЧИ́ТИСЯ *див.* **насо́чуватися.**

НАСО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАСОЧИ́ТИСЯ**, чи́ться, *док.* 1. Просочуючись, натікати кудись або в якій-небудь кількості. *У човен насочилась вода.*

2. Набиратися, просякати чим-небудь. *Його земля зазнавала наруги, насочувалась кров'ю, обпікалася слізьми, та смерть не була владна над цим містом* (Наука.., 10, 1956, 1).

НАСПА́ТИ *див.* **насипа́ти** ^{2}.

НАСПА́ТИСЯ *див.* **насипа́тися** ^{2}.

НАСПЕРЕЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Багато, довго посперечатися. *В артільному дворі Іван за день стільки попобігав, наносився плугів та борін, насперечався з людьми, що не можна було собі й уявити* (Чорн., Потік.., 1956, 300).

НАСПИ́ННИЙ, а, е. Який міститься на спині або накладається на спину. *Павло підвівся, тихо став узбіч,— мовчить, ладнає ремені наспинні* (Бажан, Політ.., 1964, 26).

НАСПИ́ННИК, а, *ч.* Металеве покриття, яке захищало спину воїна від ушкодження.

НАСПИРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наспиртува́ти.**

НАСПИРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСПИРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Насичувати спиртом.

НАСПИРТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСПИРТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Насичуватися спиртом.

2. *перен.*, *розм.* Напиватися доп'яна.— *А ти й сьогодні наспиртувався! — сказав робітник в окулярах* (Панч, Синів.., 1959, 77).

3. *тільки недок.* Пас. до **наспирто́вувати.**

НАСПИРТУВА́ТИ *див.* **наспирто́вувати.**

НАСПИРТУВА́ТИСЯ *див.* **наспирто́вуватися.**

НА́СПІВ, у, *ч.* Те саме, що **мело́дія** 2. *Зі сцени лунали рідні російські наспіви* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 99); * Образно. *Не спалося мені.. Може, тому, що десь тужив сумний наспів* (Головко, I, 1957, 54).

НАСПІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наспіва́ти** ^{2}. *Днів майбутніх рясноколосся, Наспіване нам ще вустами матусь, Щоб людям легше туди ішлося,— Серцем своїм простелюсь!* (Бичко, Простота, 1963, 28); // **наспі́вано**, *безос. присудк. сл.*— *Ой не хочу чаю, мамо рідна, Не розрадить серця патефон; Не наспівано пластинку, видно, Про дівочий, про щасливий сон* (Шер., Дорога.., 1957, 102).

НАСПІВА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСПІ́ТИ**, і́ю, і́єш *і діал.* **НАСПІ́НУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Ставати спілим, достиглим (про плоди, злаки і т. ін.). *Полуниці вже наспіли* (Сл. Гр.); *Оце наспінуть полуниці, Насуне миру — повен ліс.., За тим наспінуть — терен, груші* (Манж., Тв., 1955, 123).

2. *неперех.* Надходити, наближатися, розпочинатися, наступати (про час, пору і т. ін.). *Ганна брала лопату й копала годину чи дві, доки наспівав час бігти до телят* (Ю. Янов., Мир, 1956, 33); *Була весна, і саме наспіли релігійні свята* (Донч., VI, 1957, 610).

3. *неперех.*, *розм.* Приходити, прибувати куди-небудь, з'являтися десь (перев. своєчасно, в потрібний момент). *З першими водами стали наспівати у Київ дружини всуміш із човнами купців* (Оп., Іду.., 1958, 366); *Тяжка й незабутня була це хвилина, коли до них наспіла вістка, що їх син вже одружився* (Коб., II, 1956, 266); *Секретар партколективу будівництва наспів на цей час до гурту й почув останню фразу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 386).

4. *перех.* Те саме, що **доганя́ти.** *Один Барило браво йшов, і втома його не брала; неначе кішка, здиравсь він*

на дерева і оглядав, чи не наспіва погоня (Стор., I, 1957, 389).

НАСПІВА́ТИ ^{2} *див.* **наспíвувати.**

НАСПІВА́ТИСЯ *див.* **наспíвуватися.**

НАСПІВНИ́Й, á, é. 1. Протяжливий, схожий на спів. *Поетична віршована мова інтонаційно більш наспівна, ніж прозова* (Худ. чит.., 1955, 17).

2. Приємний для слуху, благозвучний; мелодійний. *У музиці І. Іващенка яскраво звучать широкі наспівні мотиви старовинних українських пісень* (Мист., 6, 1958, 18).

НАСПІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **наспівни́й.** *У наспівності її мови, у інтонаційних нюансах розкриваються думки, почуття, втрачені мрії* (Мист., 6, 1958, 35); *В музичній мові композитора* [К. Г. Стеценка] *переважає пісенність, наспівність* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57).

НАСПІ́ВНО. Присл. до **наспівни́й.** — *Михайлику, Михайлику, го-ов! — наспівно обізвався біля верб Любин голос* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 158).

НАСПІ́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наспíвувати.** — *Як же відбулася демонстрація? — обережно поцікавився він, уриваючи бадьоре наспівування* (Смолич, Мир.., 1958, 93); *Ще не відкриваючи дверей, почув* [Гаврило] *тихе пошаркування Юлиних ніг, наспівування півголосом* (Тют., Вир, 1964, 402).

НАСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСПІВА́ТИ,** áю, áєш, *док.* 1. *тільки недок., перех. і без додатка.* Співати тихо, напівголосно. *Вона бринькає на гітарі, наспівує словами і без слів мотив пісні «За тучами, за хмарами»* (Вас., III, 1960, 118); *Починає* [Жура] *наспівувати якусь мелодію без слів* (Коч., II, 1956, 111); *Дівчатка сидять собі на травиці та наспівують стиха* (М. Ол., Леся, 1960, 104); * Образно. *Тихо наспівував вітерець, шелестіло листя* (Кочура, Родина.., 1962, 92).

2. *перех., розм.* Співати багато (пісень, арій і т. ін.). *А скільки перетерпів ти неправди, Народе мій, в неволі живучи! Яких журливих співів наспівав ти, Яких плачів наплакав ідучи!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 22); *Мати моя, Марія, читати мене навчала, Сестра у моє дитинство гарних пісень наспівала* (Нагн., Гірські вершини, 1960, 26).

3. *перех.* Співати для запису на пластинку і т. ін. *Леся Українка наспівала М. В. Лисенкові для нотного запису весняні пісні з Волині* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 51).

4. *перех., розм.* Співаючи, виклика́ти щось, досягати чого-небудь. [Кость:] *То, мабуть, вражі півні крадуть ночі, щоб швидше наспівать день...* (Вас., III, 1960, 164).

5. *перех. і без додатка, перен., розм.* Наговорювати, настирливо переконувати в чому-небудь. — *От такі всі мужчини. Бігає, запобігає, улещує, наспівує, що той соловейко, а одружиться — тікає від дружини, як чорт од ладану* (Кол., Терен.., 1959, 118); *Антошу се розгнівило. Вічно та Ліда. Її наспівали ліберальні студенти, як грамофонний кружок, а вона повторює дурниці...* (Коцюб., II, 1955, 386).

НАСПІ́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСПІВА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док.* Співати багато, досхочу, до повного задоволення.— *Короткий той веселий вік дівочий! Я й не нагулялась і не наспівалась!* (Н.-Лев., I, 1956, 99); *Наспівавшись, Омелько нарешті замовк* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 321).

НАСПІ́Д, *присл.* У напрямі до низу, до чого-небудь, що міститься в нижній частині. *Я відчував, що позбавляюсь сил. Вага одежі й Жабі тягли мене наспід, під лід* (Досв., Вибр., 1959, 183); // На нижню частину, на дно. *Викопали хлопці яму чумакові; Наспід положили дошки ясенові* (Щог., Поезії, 1958, 103); *Макогон обвів червоним олівцем якусь цифру в своїх паперах, заклопотано перетасував їх: одні поклав наспід, інші зверху* (Гур., Через замети, 1961, 113); // Під що-небудь.— *Я швиденько спідню* [сорочку] — *наверх, а чорну — наспід і з чистим сумлінням пішов до церкви* (Мик., Кадильниця, 1959, 35).

НА́СПІЛ, *присл.* 1. Спільно, для спільного обробітку (про поле).— *Тепер люди беруть наспіл поле не з половини, а з третини* (Н.-Лев., IV, 1956, 223).

2. Те саме, що **сполови́ни.**— *Візьмеш усе моє поле наспіл: собі забереш половину хліба, а половину звезеш в мій тік* (Н.-Лев., IV, 1956, 193); — *Отож на жердці висять непопрані мішечки, попріють чисто від землі, а я ж на них наспіл коноплі брала...* (Л. Янов., I, 1959, 56).

НАСПІ́НУТИ *див.* **наспіва́ти** ^{1}.

НАСПІ́ТИ *див.* **наспіва́ти** ^{1}.

НА́СПІХ, *присл.* Поспіхом, похапцем, нашвидку. *Він наспіх допив каву, навіть не чекаючи, поки доп'є гість* (Головко, II, 1957, 476); *Наспіх збитий з соснових дощок стіл був завалений оперативними картами, польовими сумками* (Дмит., Наречена, 1959, 119).

НАСПО́ДІ. 1. *присл.* У нижній частині, у глибині чого-небудь, на дні. *Семен витяг із торбинки хліба, кілька яблук і намацав насподі шматок сала* (Коцюб., I, 1955, 97); — *Вугляний трюм я уявляю собі в пароплаві десь насподі, аж під машинами* (Ю. Янов., II, 1958, 133); // Під чим-небудь.— *На мені було дві сорочки: одна зверху, чорна й подрана, а друга насподі, біліша й не подрана* (Мик., Кадильниця, 1959, 35).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при вираженні місця дії у нижній частині, на дні чого-небудь. *Худоба робить різні звороти, ніби крізь каламутну воду бачить насподі ріки дорогу* (Досв., Гюлле, 1961, 154).

НАСПРА́ВДІ, *присл.* У дійсності; дійсно, справді. *Інспектор у нас людина молода, погарячився, а насправді він не зробить лиха* (Вас., I, 1959, 144); *На вигляд йому значно менше років, ніж є насправді* (Коп., Вибр., 1953, 478); *Наближаючись до Островни, Наполеон намагався зовні бути спокійним, але насправді спокою не було* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 106).

НАСПРА́ВЖКИ, *присл., розм.* Те саме, що **наспра́вді.** *Все здавалося якимсь важким.. сном, що допіру тільки снився Катерині, а зараз уже збувається насправжки* (Кучер, Прощай.., 1957, 97).

НАСПРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Придбати яку-небудь кількість чогось (про одежу, взуття і т. ін.). *На ті гроші.. насправляла* [Параска] *собі усякої одежі, накупила дорогих уборів* (Мирний, IV, 1955, 55); — *Скажи-бо, Василино, чи тобі якийсь панич насправляв такої гарної одежі, чи бурлаки?* (Н.-Лев., II, 1956, 105).

2. Організувати, влаштувати велику кількість чого-небудь (про обіди, весілля і т. ін.). *Насправляти багато обідів.*

НАССА́ТИ *див.* **насиса́ти.**

НАССА́ТИСЯ *див.* **насиса́тися.**

НАСТ, у, *ч.* Обледеніла кірка на поверхні снігу. *Сніг тільки-но почав танути, але надвечір брався знов скляним настом і сліпуче блищав під місяцем і під зорями* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 356); * У порівн. *Сухий, спресований, як сніговий наст, пісок твердим шаром лежав під ногами* (Смолич, Ми разом.., 1950, 162).

НАСТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **настава́ти.**

НАСТАВА́ТИ, стає́, *недок.*, **НАСТА́ТИ,** ста́не, *док.* 1. Надходити, наближатися, розпочинатися (про час, пору і т. ін.). *Мина сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий настає* (Шевч., II, 1953, 81); *Наставали страшні часи, яких навряд чи знала дотепер ця земля* (Вільде, Сестри.., 1958, 120); *Так минулася осінь, настала зима* (Мирний, I, 1954, 76); *Настав день, коли вперше відчинились двері нової школи* (Жур., Вечір.., 1958, 282); // Ставати стійким, незмінним (про погоду і т. ін.). *Якщо настає ясна погода, комарі, мошки в'ються високо в повітрі* (Наука.., 7, 1956, 24); *В Зеленому Гаю тільки за день до мого приїзду настала погода, а то все йшли дощі* (Л. Укр., V, 1956, 415).

2. *перен.* Замінюючи один стан іншим, поширюватися. *Тонесенька смужка світла зникає, настає повна тьма* (Л. Укр., II, 1951, 186); *Хмельницький підносить булаву вгору. Настає тиша* (Корн., I, 1955, 215); *Після денної спеки настала вечірня прохолода* (Мирний, I, 1954, 68).

3. *діал.* З'являтися, ставати (про людей).— *Який тепер поганий нарід настає на світі* (Март., Тв., 1954, 141); *Що день, то більше в Єрусалимі теслів настає, і з Сірії насунули, мов хмара* (Л. Укр., I, 1951, 442); *В той час в Акермані настав становий, родом з Київщини* (Н.-Лев., II, 1956, 251); *Арендар* [орендар] *старий Умер, настав якийсь новий, Та хитрий з біса* (Фр., X, 1954, 289).

4. *на чому — що, діал.* Наполягати. *Інші наставали на те, щоб Ворони перемогли себе і не спали вночі* (Фр., IV, 1950, 109); *Я.. не мав охоти остатись, одначе він наставав на своїм* (Коб., III, 1956, 36).

НАСТА́ВИТИ^1 *див.* **наставля́ти**^{1}.

НАСТА́ВИТИ^2 *див.* **наставля́ти**^{2}.

НАСТА́ВИТИСЯ *див.* **наставля́тися.**

НАСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наста́вити**^{1}. *Меблі зсунуто набік, і всю середину кімнати займає купа в безладді наставлених і навалених ящиків* (Коч., II, 1956, 9); *Він притримував рукою наставлений комір пальта* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 162); *Добре навчився* [Косован] *і в пояс кланятися і наставлену руку цілувати* (Мур., Бук. повість, 1959, 9); — *Яке йому діло до мене? Що він, наставлений дивитися за мною, як я живу?* (Мирний, IV, 1955, 61); // **наста́влено,** *безос. присудк. сл. Проти вікна, в гострім кутку, ..лагідно й ясно: багато наставлено там богів і в рамах, і в шатах коштовних* (Стар., Облога.., 1961, 14).

НАСТАВЛЯ́ТИ^1, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* наста́влять; *док., перех.* 1. Ставити яку-небудь кількість чогось. [Мавка:] *Я пасток на тебе не наставляла* (Л. Укр., III, 1952, 238); — *Твоя мати нав'яже снопів, як дзвонів, один в один, наставимо кіп, як стогів* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 68).

2. Наводити, направляти, націлювати і т. ін. у потрібному напрямку що-небудь. *Позаду блиснув вогонь, пролунав постріл. То вистрілив технік, наставляючи рушницю цівкою догори* (Трубл., I, 1955, 126); *Двоє кремезних пермяків помчали навздогін, наставивши на нього вила, як на ведмедя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 12); *Комендант стоїть посеред кімнати, наставивши в бік дверей револьвер* (Ю. Янов., IV, 1959, 231); // *розм.* Спрямовувати, скеровувати на кого-, що-небудь (очі, погляд). — *А що це чорне? — гукнув він і витяг з коряка. Усі наставили очі.— Картуз! — гукнув Пилип, виливаючи воду* (Мирний, I, 1954, 312); — *Боже, де ти його взяв, такого нещасного? — пошепки бідкалася жінка, сумно наставивши очі на Оксена, що зайшов у хатину* (Тют., Вир, 1964, 102).

◇ **Наставля́ти (наста́вити) ву́хо (у́хо, ву́ха):** а) насторожуючись, піднімати вверх вуха (про тварин). *Біляк на хвилину присів, кумедно наставив вуха і знову дременув далі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 122); б) уважно, з інтересом прислухаючись до чого-небудь, повертати вуха у відповідному напрямку (про людей). *Василько сидить на полу коло вікна, немов дивиться на місяць, як він срібні свої ріжки вистромив над вербами; а сам все ж ухо наставляє, щоб почути батькову мову* (Вас., I, 1959, 207); *Наставила* [Домаха] *вухо, вловила слово-друге, підняла навіть голову, щоб не пропустити жодного слова* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 26); *Оксана насторожилась, аж голову підвела і вухо до батьків наставила* (Головко, I, 1957, 117); **Наставля́ти (наста́вити) ніж на се́рце** — затаювати зло на кого-небудь. *Це трапляється меж нами, Що ніж на серце наставля, А сам цілує!..* (Шевч., II, 1953, 107); **Наставля́ти (наста́вити) ро́ги** *див.* **ріг.**

3. Витягаючи, висуваючи, підставляючи, наближати до кого-, чого-небудь. — *Ти лиш дай мені шматочок чого-небудь, а то я нічого не бачу,— сказав Яків, наставляючи руку* (Мирний, I, 1954, 199); *Стаха відразу перехилила голову, наставляючи йому губи до поцілунку* (Вільде, Сестри.., 1958, 397); *Вона наставила рожеві жменьки, і Денис налив туди холодної чистої джерельної води* (Тют., Вир, 1964, 246).

◇ **Наставля́й кише́ню** *див.* **кише́ня.**

4. *тільки док., кого, ким, на кого, рідко за кого, розм.* Призначати кого-небудь на якусь посаду, роботу, доручати кому-небудь щось робити. *Одного разу зібралися звірі докупи і почали радитися між собою, кого наставити царем* (Укр.. казки, 1951, 60); *В нас нового попа наставили,— він і досі править там* (Вовчок, VI, 1956, 251); — *До війни була дояркою, а тепер наставили завом* (Гончар, Новели, 1954, 80).

5. *заст.* Приготовляти (їжу). *Розібралась, роздяглась* [Маруся], *давай піч топити і вечерять наставляти* (Кв.-Осн., II, 1956, 27); — *А що ж ви зварили такого? — поцікавилась баба Яга. — Борщику! — пресмачно цмокнув дід Лісовик губами. — Чудового борщику я наставив з грибами!* (Козл., Мандрівники, 1946, 41); — *Сідайте ж отут,— сказала Любов Касянівна Луцькові й чоловікові,— а я чайочку наставлю* (Сенч., Опов., 1959, 73).

◆ **Наставля́ти (наста́вити) самова́р** — розпалювати вогонь у наповненому водою самоварі. *Марина вийшла в сіни наставляти самовар* (Мирний, III, 1954, 226); *Батько звелів наставить самовар і готувать закуску* (Н.-Лев., I, 1956, 356); **Наставля́ти (наста́вити) синякі́в** *і т. ін.*— побити когось до синяків. *От дяк і питає його* [попа]: — *А скажіть, святий отче, хто вам синяків таких наставив?* (Україна.., I, 1960, 141).

НАСТАВЛЯ́ТИ^2, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* наста́влять; *док., перех.* Даючи поради, навчати чогось; повчати. *Веде коня за поводи Та плаче Ярина. Старий батько іде рядом, Наставляє сина* (Шевч., I, 1951, 281); *Занепокоєна Варвара наставляла дочку, що завжди нехтувала давні звичаї* (Горд., II, 1959, 202); — *Мене змалку наставили говорити правду усюди,— промовив з погордою молодий лицар* (Стар., Облога.., 1961, 26).

Наставля́ти (наста́вити) на до́бру путь (на ві́рний шлях, на пуття́) — спрямовувати, скеровувати кого-небудь на вірний напрям у житті. *Може, коли не обійшлося без лайки, на хазяйстві не без того, хай простить, хотіла* [Груня] *наставити на добру путь* (Горд., II, 1959, 289); *Щирим другом і мудрим порадником входить у світ дитини книга. Вона вчить її жити, наставляє на вірний шлях, прищеплює любов до праці* (Рад. Укр., 10.I 1965, 4); **Наставля́ти (наста́вити) на [до́брий] ро́зум** — навчати кого-небудь дотримуватися певних норм, традицій у поведінці, діях та вчинках. *Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, господь його знає!* (Вовчок, I, 1955, 275); *Хто собою керувать не вміє, той і другого на розум не наставить* (Укр.. присл.., 1955, 244).

НАСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАСТА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* наста́вляться; *док.* 1. *розм.*

Звертати свою увагу на кого-, що-небудь з наміром оволодіти ним, захопити його. *Ні один із вас не поживиться м’ясом, на яке наставився лев* (Оп., Іду.., 1958, 451); *Здалека Струк здавався Василькові як якийсь хижий чорний птах, що наставився на нього* (Турч., Зорі.., 1950, 225); // Спрямовувати, скеровувати на кого-, що-небудь очі, погляд. — *Чого ти наставився на мене котячими очима? — охолодила його сестра* (Козл., Ю. Крук, 1957, 393).

2. *перен., розм.* Мати намір, збиратися робити що-небудь. *При цих словах затріпав о. Альойзій пальцями над правим вухом, бо завважив, що о. Василь наставився йому перечити* (Март., Тв., 1954, 167).

3. *заст.* Утворюватися, з’являтися. *Вона розуміла душу свого чоловіка. Він, бідний, журиться сьогодні, як полатати всі діри, що наставилися* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 76).

4. *тільки недок.* Пас. до **наставля́ти**^{1}.

НАСТА́ВНИК, а, *ч.* 1. Той, хто дає поради, навчає; порадник, учитель. *Назіра знала, що Юрському треба все говорити. Він же її перший наставник і вихователь* (Ле, Міжгір’я, 1953, 382); *Посіяне вчителем у дитячі душі зерно знань, добра й правди залишає назавжди пошану й любов до свого наставника в житті* (Літ. Укр., 6.IV 1962, 4).

2. *діал.* Наглядач. — *Не балакай один із другим, але роби! — гримав Петрусь* [на хлопців], *удаючи наставника* (Март., Тв., 1954, 150); *Після чотирьох тижнів непосильно важкої праці лісорубів наставники, що приймали виконану роботу, відкинули половину складеного у стоси дерева як такого, що нібито не відповідало вимогам фірми* (Галан, Гори.., 1956, 97).

НАСТА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **наста́вник** 1. *Вона з’явилася в домі військового писаря ще за життя господині як наставниця дітей* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 91); *Хоч не хотіла того Клара, але вона мимоволі стала його наставницею* (Руд., Остання шабля, 1959, 496).

НАСТА́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Який містить у собі вказівки або поради діяти певним чином. *Йому важливо було дотягти якось до кінця уроку, щоб Сашко, бува, ще не задав якогось закарлючистого запитання й не обернув його наставницьку проповідь на легковажну дискусію* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 115); // Власт. начальникові; повчальний. — *Ви розумієте мене? — звернувся* [Ауер] *до неї наставницьким тоном* (Хижняк, Тамара, 1959, 71).

НАСТА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насталити**. *По тій цілині якась таємна, незрима рука веде плуг — нехитрий, звичайний хлопський плуг, з добре насталеним, блискучим лемешем* (Фр., VII, 1951, 53); *Легко опустивши руку, він торкнувся ручки довгого, дбайливо насталеного кинджала* (Коп., Вибр., 1953, 418); * Образно. *Дівчина глянула твердим, насталеним поглядом прямо у вічі Василеві* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 20).

НАСТАЛИ́ТИ *див.* **наста́лювати**.

НАСТА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наста́лювати**.

НАСТА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСТАЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., перех.* Наварювати сталлю і нагострювати що-небудь у якійсь кількості. *Ковалі в кузні ладнали ще з весни жниварки, насталювали коси, ремонтували вози й безтарки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 446); *Витягає* [батько] *з-під міха різні скриньки з усяким заліззям. Тут повизублювані сокири, які треба насталити* (Фр., IV, 1950, 188); *Дід розсердився, пішов до коваля, насталив ніж і став козу різати* (Ів., Укр.. казки, 1950, 31); * Образно. *Це вона* [партія] *насталювала нашу волю, ставила нас на передній край життя й боротьби* (Тич., III, 1957, 435); *Революція — чудовий коваль. Вона вміє так насталити найчутливіше серце, що воно стає тверде, як камінь* (Ірчан, II, 1958, 37).

НАСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наста́ти** 1, 2. *З настанням ночі ринули до висоти підводи, навантажені боєприпасами* (Гончар, III, 1959, 47); *Посилення вітру надвечір є ознакою настання вітряної дощової погоди* (Колг. Укр., 8, 1956, 42).

НАСТАНО́ВА, и, *ж.* Вказівка або порада діяти певним чином. *Вона уважно вислуховувала перед відрядженням Олексійові настанови, обіцяла виконати їх пунктуально і послідовно* (Логв., Літа.., 1960, 175); // Директива керівних органів. *Настанова партії на будівництво соціалізму в нашій країні була прийнята на XIV партійній конференції як закон партії* (Рад. Укр., 19.I 1954, 4).

НАСТАНОВИ́ТИ^{1} *див.* **настановля́ти**^{1}.

НАСТАНОВИ́ТИ^{2} *див.* **настановля́ти**^{2}.

НАСТАНО́ВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **настанови́ти**^{1}. *Біля дівчат походжає найстарша робітниця, вона настановлена, щоб глядіти, аби хто чого не зіпсував чи не вкрав* (Л. Укр., III, 1952, 491); —*А озброїв їх* [грабіжників] *і підбурив Юрко Семенович, управитель Печерський, настановлений архімандритом Плетенецьким* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 142).

НАСТАНО́ВЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **настано́ва**. — *Надсилай оці свої міркування прямо в наркомат,— радить Черниш Брянському.— Там, я певен, їх обов’язково візьмуть до уваги при складанні нових настановлень* (Гончар, III, 1959, 84).

НАСТАНОВЛЯ́ТИ^{1}, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСТАНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* настано́влять; *док., перех.* 1. *розм.* Те саме, що **наставля́ти**^{1} 1, 3—5.— *І настановлять же, господи, оцих тарілок з самого краєчку!* (Н.-Лев., IV, 1956, 145); — *Вона така рада, така рада мені: настановила мені й пиріжків, і балабушок, пляшку горілки притаскала...* (Л. Янов., I, 1959, 85); [Омелько:] *Тепера в складчину та покропимо вечорниці. Семене, ти будеш за міхоношу: настановляй бриля (кида у бриль Семенові срібні гроші)* (Кроп., I, 1958, 69); *Всі курені загукали разом: — Хмельницького! Хмельницького! — Хай буде старшим! — На гетьмана настановляємо!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 257); — *Комісію по розподілу кормів уклали. Мене її головою настановили* (Мушк., Серце.., 1962, 188); *Їй було байдуже, що Клима настановили за волосного* (Н.-Лев., III, 1956, 351).

2. *заст.* Установлювати, запроваджувати.— *Що ми маємо для мужиків вигоду робити? Настановім собі таке право, що буде вигідне для нас* (Март., Тв., 1954, 184); — *Закон? — знову викрикує* [хтось] *зсередини: — то ви* [пани] *самі настановили такий закон!..* (Мирний, II, 1954, 196).

◆ **Настановля́ти (настанови́ти) самова́р** — те саме, що **Наставля́ти (наста́вити) самова́р** (*див.* **наставля́ти**^{1}). — *Ви, тітко, настановите завтра за мене самовар, як я відпрошуся до Марини? — запитала вона* (Мирний, III, 1954, 224).

НАСТАНОВЛЯ́ТИ^{2}, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСТАНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* настано́влять; *док., перех.* Те саме, що **наставля́ти**^{2}.— *Коли ти тут, великий хаджі, я, раб твій, простий мулла, негідний настановляти парафіян і правити службу...* (Досв., Гюлле, 1961, 116); [Храпко:] *Слухайтеся Петра; він старший від вас, на лихе вас не настанове* (Мирний, V, 1955, 205); *Найбільше журився він за Марусею; і як же він жалів її, як беріг та ховав од погляду людського, аби хоч якомога довше додержати біля себе та настановити до життя* (Л. Янов., I, 1959, 309).

Настановля́ти (настанови́ти) на [до́брий] ро́зум — те саме, що **Наставля́ти (наста́вити) на [до́брий] ро́зум** (*див.* **наставля́ти**^{2}). *Вони* [дочки] *ходили на роботу в колгосп, а мати поралася дома й на добрий розум їх настановляла* (Вирган, В розп. літа, 1959, 295).

НАСТАНО́ВНИЙ, а, е. Принципово важливий, який дає настанову. *Настановна лекція.*

НАСТАРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **надба́ти** 1.—*Все оте багатство, що ми з батьком настаралися, теж твоє* (Кучер, Трудна любов, 1960, 417).

НАСТАРЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСТА́РЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Настачати. *Кілька день уже жалувався о. Телесницький, що не може настарчити тростин на наш клас* (Фр., IV, 1950, 229); *Горе та каторжна робота висушили молодицю.., і працювала ж, не розгинаючись, бо п'ятеро ж у неї, і всім давай, і всім треба настарчити* (Речм., Весн. грози, 1961, 45).

НАСТА́РЧИТИ *див.* **настарча́ти.**

НАСТА́РЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *діал.* Настачитися.— *Жінко добра,— кажу,— побійся бога, коли чоловіка не боїшся, де ж я на тебе взуття настарчуся?* (Стельмах, II, 1962, 21).

НАСТА́ТИ *див.* **настава́ти.**

НАСТАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСТА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* Постачаючи, задовольняти чиї-небудь потреби в чомусь.— *Батько напозичався в пана грошей на одробіток, насилу настачає хліба на сім'ю..,— сказала баба Хівря* (Н.-Лев., IV, 1956, 216); [Настя:] *А лопає бісова дітвора так, що й харчів на них не настачиш* (К.-Карий, II, 1960, 171); — *Он бібліотекарка з клубу, Олександра Петрівна, скаржиться, що не настачить книжок нашим колгоспникам* (Крот., Сини.., 1948, 41).

НАСТА́ЧИТИ *див.* **настача́ти.**

НАСТА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *розм.* Те саме, що **наста́чити.** [Петро:] *На усіх чужих, правду кажучи, і не настачишся, а своїм можна б запомогти* (Мирний, V, 1955, 184); — *Вони* [коти] *такі жаднюги, що й чорта б з'їли. Бичків їм не настачишся* (Збан., Мор. чайка, 1959, 33).

НАСТЕЖЙ, *присл.*, *діал.* Навстіж. *Зоня помахала хусточкою в себе перед носом, далі відчинила настежи вікно і викинула в нього Дарчин вінок* (Л. Укр., III, 1952, 654).

НАСТЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настели́ти.** *Ударила* [щука] *хвостом об воду — став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, .. а поміст склом настелений* (Укр.. казки, 1951, 178); *Біля берега стояв пором — два великих човни з настеленими на них дошками* (Донч., V, 1957, 567); // **насте́лено,** *безос. присудк. сл. Панський каретний сарай було перетворено в клуб, настелено сцену* (Гончар, II, 1959, 28).

НАСТЕ́ЛЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **на́стил.**

НАСТЕЛИ́ТИ *див.* **настила́ти.**

НАСТЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **настеля́ти** і **настеля́тися.**

НАСТЕЛЯ́ТИ *див.* **настила́ти.**

НАСТЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **настила́тися.**

НАСТЕРЕГТИ́ *див.* **настеріга́ти.**

НАСТЕРІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСТЕРЕГТИ́**, ежу́, еже́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Таємно бачити, помічати. — *Був гай, такий густий, пущі такі за річкою — все вона туди ходить. Як я настерегла, що вона береться одного разу,— я й собі за нею назирцем побігла* (Вовчок, I, 1955, 194).

НАСТИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАСТИ́ГНУТИ** *і* **НАСТИ́ГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* насти́г, ла, ло; *док.* 1. *перех.* Наздоганяти кого-, що-небудь під час руху; переслідуючи, доганяти. *Коли чує Наталя — за нею женуться. Оглянулась — се Данило мчиться... Уже настигає* (Вовчок, I, 1955, 100); *Марко біг здорово.. Але Челканов біг не гірше за нього. Він настигав його* (Мик., II, 1957, 469); *Насунувши козирок, подався* [Павлушка] *навтьоки. Та Галя бігала добре — настигла скоро і стала стьобати його по шиї, по спині, по ушах* (Вас., I, 1959, 154); *Спробував він утекти знову кудись на слободи, але не зайшов і до другого хутора, як гайдуки Сенявського настигли і, закованого в заліза, привели назад* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 62); // Заставати, захоплювати зненацька кого-небудь. *Біда тому, кого Хуртовина в чистім полі Та настигне одного!* (Щог., Поезії, 1958, 112); *Не добігли вони й до кручі, як їх настигла навальна злива* (Юхвід, Оля, 1959, 51).

2. *неперех.* Приходити, прибувати куди-небудь, з'являтися десь (перев. вчасно, у потрібний момент). *Довго, довго човен біг, Все між безоднями хитався, Поки до пристані настиг* (Щог., Поезії, 1958, 439); *За піднесену грізну ногу німця благально вчепилася Любина мати, що миттю настигла рятувати дочку* (Ле, Мої листи, 1945, 54); *Без кінця довгим обозом тяглися підводи через Самовицю, везли піхоту та кулемети, що настигли з Лубен* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 240).

3. *неперех.* Наступати, наближатися (про час, подію, стан і т. ін.). *Час бою на смерть, лихий час настига, День визволу веде за собою* (Граб., I, 1959, 477); — *Ти у дорозі й незчуєшся, як і спасівка настигне, тоді вернешся сюди* (Кв.-Осн., II, 1956, 77); *Наливаються хліба, а там, і озирнутись не встигнеш, настигнуть жнива* (Донч., III, 1956, 72).

4. *неперех.*, *розм.* Ставати спілим, стиглим у якій-небудь кількості (про плоди, злаки і т. ін.); доспівати, достигати. *Настигли суниці, почали червоніть полуниці* (Вовчок, VI, 1956, 338); *Настигли груші, яблука, кавуни й дині* (Н.-Лев., I, 1956, 506).

5. *перех.* Траплятися з ким-небудь (про горе, нещастя і т. ін.). [Левко:] *А чого ж це, молодице, плачете? Мо', горе яке, мо', біда яка настигла* (Вас., III, 1960, 409).

НАСТИ́ГНУТИ *див.* **настига́ти.**

НАСТИ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насти́гнути** 1. *Страх бути настигнутим уже тяг з нього жили* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 241).

НАСТИ́ГТИ *див.* **настига́ти.**

НА́СТИЛ, у, *ч.* 1. Поверхня чого-небудь, утворена з настелених дощок або чогось іншого. *На дерев'яному настилі мосту .. тупотіли коні, лунали кроки багатьох людей* (Скл., Святослав, 1959, 29); *Троє жінок і двоє чоловіків, упираючись ногами в дерев'яний настил на поромі, налягали на весла* (Руд., Вітер.., 1958, 155); *Їхали підводи з пораненими, з військовим припасом, артилеристи котили дерев'яними настилами вулиці гармати* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 134).

2. *чого, який.* Те, що покриває що-небудь, настелене на чомусь. *Дорош приніс вила, став копирсатися ними у твердому настилі гною* (Тют., Вир, 1964, 113); *Пробиваючи густий настил почорнілих за зиму опалих голок, з'явились перші голубі проліски* (Збан., Над Десною, 1951, 33); // Шар снігу на чому-небудь. *Вітер посилювався, і вже чути було скреготання перших крижинок, які він зривав і котив по сніговому настилу* (Трубл., Лахтак, 1953, 75).

НАСТИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **настила́ти** і **настила́тися.** *Настилання паркету.*

НАСТИЛА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАСТЕЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАСЛА́ТИ**, стелю́, сте́леш *і* **НАСТЕЛИ́ТИ**, стелю́, сте́лиш, *док.*, *перех.* 1. Розкладати, розміщувати що-небудь на поверхні чогось рівномірним шаром. *За 15 днів до опоросу їх* [свиноматок] *переводять у* *заздалегідь вимиті, побілені і продезинфіковані окремі станки, на підлозі яких настилають шар сухої соломи* (Колг. Укр., 1, 1957, 23); *Чистила* [Мавра] *вранці хлів, чесала корів шкребницею, настеляла суху солому* (Горд., Дівчина.., 1954, 216); *Серед ночі Йванко пообрубував найнижче галуззя, настелив на землю і ліг спати* (Казки Буковини.., 1968, 51).

2. Щільно кладучи і закріплюючи що-небудь, робити настил; будувати, споруджувати що-небудь у такий спосіб. *Вставляли* [будівники] *у вікна рами, приганяли двері, робили східці, настилали підлоги...* (Коп., Сусіди, 1955, 83); *Навколо нас у тайзі кипіла величезна творча робота. Споруджували мости, настилали полотно залізниці* (Довж., III, 1960, 122); *Дмитро й Шалва по черзі настеляли, знімали й знову мостили на болоті.. дошки, по яких прокочувалися два колеса* (Автом., Щастя.., 1959, 154).

НАСТИЛА́ТИСЯ, а́ється *і* **НАСТЕЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.* Розкладатися, розміщуватися на поверхні чого-небудь рівномірним шаром. *На хрестиках віконних рам смугою настелялися білі шари* [снігу] (Ле, Україна, 1940, 34).

НАСТИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який рухається паралельно до поверхні землі на незначній висоті (про політ куль, мін, снарядів і т. ін.). *Настильний вогонь.*

НАСТИЛЬНИ́Й, а́, е́. Стос. до настилання. *Настильні роботи.*

НАСТИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Спеціаліст із настилання; той, хто займається настиланням чого-небудь.

НАСТИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **насти́льник.**

НАСТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Зрізати або зрубати яку-небудь кількість чогось. *Пораненого товариша поклали* [опришки] *на високе ложе із смерекових м'яких галузок, яких побратими настинали цілу купу* (Гжицький, Опришки, 1962, 148).

НАСТИ́РА, и, *ч. і ж., розм.* Набридлива, надокучлива людина.

НАСТИ́РИТИ *див.* **насти́рювати.**

НАСТИ́РИТИСЯ *див.* **насти́рюватися.**

НАСТИ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який набридає, надокучає своїми діями, вчинками і т. ін.; набридливий, надокучливий. *Ганушеві хотілось просто з каменя стрибнути через тин і втекти од настирливої, причепливої баби* (Н.-Лев., III, 1956, 225); *Марко вирішив позбавитись настирливих сусідів* (Трубл., Шхуна.., 1940, 174); *Над колоною.. густою завісою курилась пилюга і чорною хмарою роїлися настирливі мухи* (Збан., Між.. людьми, 1955, 76); // *перен.* Який часто повторюється, одноманітно діє, неприємно вражаючи. *Темне небо.. неприязно зустріло їх настирливим холодним дощем* (Хижняк, Тамара, 1959, 165); *Антон Іванович уже крізь сон почув настирливий стук у шибку* (Стельмах, Правда.., 1961, 200).

2. *перен.* Який довго, невідступно діє, виявляється (про думку, ідею і т. ін.); невідчепний, нав'язливий. *Він бажав зайнятись бодай фізичною працею, щоб не допускати собі до голови настирливих думок і згадок* (Фр., VI, 1951, 255); — *Ви віддали заводські лабораторії людині з настирливою ідеєю, яка ні собі, ні вам, ні лаборанткам.. не дасть спокою ані на мить* (Шовк., Інженери, 1956, 72); *Це бажання було таким настирливим, що ледве не примусило зробити небезпечний крок — схопитись на ноги* (Коз., Зол. грамота, 1939, 93).

3. Завзятий, наполегливий. *Вона була активна й наполеглива, настирлива й нещадна до тих, хто ставав їй на дорозі* (Ю. Янов., II, 1954, 66).

НАСТИ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **насти́рливий** 1, 3. — *Так він остогид мені своєю настирливістю, що я був ладен тікати.. хоч за тридев'ять земель* (Н.-Лев., IV, 1956, 313); *Його настирливість і точне розуміння справи легко перемагали всі труднощі й перешкоди до здійснення його плану* (Сміл., Зустрічі, 1936, 119).

НАСТИ́РЛИВО. Присл. до **насти́рливий.** — *Петрик, Петрик! — тихо, але настирливо казав Клим,— ось підожди, я щось тебе запитаю* (Вас., I, 1959, 98); *Настирливо кричав десь зовсім недалеко деркач* (Сміл., Сашко, 1954, 154); *Мрії ворушились серед мертвої тиші завзятущо, настирливо, навратливо* (Н.-Лев., IV, 1956, 256); *Біля самісіньких дверей канцелярії три жінки настирливо домагалися, щоб їх пустили до голови артілі* (Епік, Тв., 1958, 273).

НАСТИ́РНИЙ, а, е. Те саме, що **насти́рливий.** — *Цей безпритульний Томмі — Дуже настирний Томмі: Голову всім морочить, чорт його побери!* (Бажан, Роки, 1957, 195); *Зобгавшися на соломі, Корецький дивився в темряву, слухаючи одностайний плюскіт настирного осіннього дощу* (Гр., I, 1963, 515); *Старий ще говорив, але, за своїми настирними думками, Бош вже погано чула його* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 262); — *Він же у Чепіжки працює. Скоро вже сам хомути робитиме. — Там такий настирний хлопець,— додала від себе мати* (Юхвід, Оля, 1959, 255).

НАСТИ́РНО. Присл. до **насти́рний.** *В аудиторії номер десять було порожньо й тихо — тільки велика осіння муха настирно дзижчала, б'ючись у шибку вікна* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 408); *Намагалась* [Олена] *хоч на мить відігнати ті марення, а в серце щось стукало боляче, настирно* (Мушк., Серце.., 1952, 286).

НАСТИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСТИ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., діал.* Нав'язувати. *Як зручно вмів* [Герман] *підсунути кожному те, чого той хотів, або й настирити те, чого й зовсім не хотів* (Фр., VIII, 1952, 340).

НАСТИ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСТИ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* Ставати неприємним, противним (через одноманітність, утомлюючу повторюваність і т. ін.); набридати, надокучати. — *Так уже настирилась мені, що вже й не знаю, як од тебе одчепитися,— сказала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 295); *Їй так остобісіла служба в панів та безперестанна робота, так настирились пани* (Коцюб., I, 1955, 65).

НА́СТІЖ *див.* **НА́ВСТІЖ.**

НАСТІ́Й, то́ю, *ч.* 1. Витяжка з рослинної чи тваринної речовини, що утворилася в тій рідині, в яку ця речовина вміщена; водяний розчин спеціально приготовлених екстрактів. *Мати.. обережно ставить йому біля узголів'я склянку трав'яного настою — хай вип'є натщесерце, як прокинеться* (Гончар, Тронка, 1963, 196).

2. Те саме, що **насто́йка** 1. *Бруньки* [березові] *зриваються, зсипаються в пляшку і наливаються горілкою; тим настоєм треба заливать виразку* (Чуб., I, 1872, 130); *Катерина поворожила біля мисника, дістала карафку з настоєм і поставила перед гостем* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 149).

3. Стійкий запах чого-небудь. *В сухий настій лісових трав і квітів вплітається вологий повів нещодавно внесених з льоху яблук і ярого меду* (Стельмах, Хліб.., 1959, 246); *Вікно було відчинене, і кімната повнилася пахощами нагрітої на сонці глиці і змішаним, прохолодно-терпкуватим настоєм лугу й річки* (Коз., Сальвія, 1959, 23).

НАСТІ́ЙЛИВИЙ, а, е. 1. Завзятий, стійкий, непохитний при досягненні чого-небудь; наполегливий. *Командири й товариші вважали Уралова людиною впертою, вольовою, настійливою* (Гончар, Тронка, 1963, 309).

2. Який виражає завзяття, стійкість, непохитність; наполегливий. *Широкі, майже чорні брови робили її вродливе обличчя заздрісно мужнім і настійливим* (Ле, Право.., 1957, 11); // Який здійснюється з виявленням завзяття, стійкості, непохитності. *Товариш по службі таки привіз ноти з Ташкента на настійливі замовлення інженера* (Ле, Міжгір'я, 1953, 28); *Іван Семенович зрозумів, що своїми настійливими запитаннями зачепив неприємні, а може, навіть болючі спогади* (Собко, Справа.., 1959, 31).

НАСТІ́ЙЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **насті́йливий.** *Він любив у ній настійливість і радів з її успіхів* (Баш, Надія, 1960, 14); *Запобіглива усмішка Шпаківського змінилася на вибачливу, у бархатистому голосі його посилилася настійливість* (Вол., Місячне срібло, 1961, 159).

НАСТІ́ЙЛИВО. Присл. до **насті́йливий.** *Маєвський делікатно, але настійливо потяг Валентина Модестовича до прохідної* (Шовк., Інженери, 1948, 287); * Образно. *Весь час мені настійливо лізуть у голову чуті колись слова* (Жур., Вел. розмова, 1955, 102).

НАСТІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється з наполегливістю, завзяттям; сповнений наполегливістю, завзяттям. *Максим прожив у Чернігові тиждень і, незважаючи на настійні умовляння матері побути ще, став збиратися в дорогу* (Рибак, Час.., 1960, 138); *Я вважав, що найкращий спосіб виправлення вад — це настійний показ позитивного прикладу* (Довж., III, 1960, 208).

2. Дуже потрібний; невідкладний. *Широке впровадження громадських начал у діяльності культурно-освітніх закладів є настійною вимогою самого життя* (Ком. Укр., 5, 1962, 53); *Є настійна потреба в написанні великих монографій* (Мовозн., XVII, 1962, 30).

НАСТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **насті́йний.** *Обманна добропорядність Модеста Гарасимовича, вкрадливий баритон, .. зрештою, диявольська настійність його — все разом може привести недосвідчену дівчину в пастку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 37).

НАСТІ́ЙНО. Присл. до **насті́йний.** *Кучер довго й настійно стукав, доки вийшла стара горбата воротарка і брязнула ключами* (Мик., II, 1957, 270); *Життя настійно вимагає, щоб колгоспні і радгоспні кадри вміли рахувати, аналізувати господарську діяльність і заглядати вперед* (Ком. Укр., 3, 1966, 38).

НАСТІКА́ТИ, áє, *док.* Стікаючи або просочуючись, скупчитися десь у якій-небудь кількості. *Ми у глинищах старих Підвели загату. Настікало по весні Там води багато* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 36); * Образно. *Навколо все було як у казці: в долинах озерами під сонцем не туман стояв, а рожеве сяйво — наче воно з сонця настікало в низи* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 54).

НАСТІ́ЛЬКИ, *присл.* У такій мірі, до такого ступеня. *Наскільки вчорашній лист твій звеселив мене, настільки нинішній засмутив* (Коцюб., III, 1956, 191); *Увага до нього була настільки велика, що Дорош почував себе дуже незручно і ще нижче схиляв голову* (Тют., Вир, 1964, 118).

НАСТІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для столу. *Семен Полікарпович.. нервово забарабанив пальцем по настільному склу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 136); *Вона приготувала йому дорогий подарунок — настільний годинник французької роботи* (Руд., Остання шабля, 1959, 344); *Настільна лампа кидала яскраве світло на стіл, де стояв портрет дочки Олесі* (Ткач, Моряки, 1948, 11).

2. *перен.* Завжди потрібний і такий, що постійно використовується. *Пізніше, у Вільно, на зорі свого творчого шляху, білоруський поет* [Янка Купала] *познайомився безпосередньо і з «Кобзарем», який назавжди став його настільною книгою* (Вітч., 7, 1962, 195); *Українські письменники ще не спромоглися створити .. книги, яка б стала настільною для кожного піонера і школяра* (Донч., VI, 1957, 589).

НАСТІ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **ска́терка.** *Лазар побачив високу хату з одним вікном, доволі чисту, з ліжком, чепурно засланим, стіл під настільником* (Коцюб., II, 1955, 194); *На маленькій веранді.. під низенькою зеленою лампою виразно білів стіл, вкритий чистим настільником* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 44); *Вздовж усього ганку стояв стіл, засланий білим настільником* (Л. Янов., I, 1959, 360).

НАСТІ́ННИЙ, а, е. Признач. для розміщення, вивішування на стіні. *Простяг* [професор] *руку до настінного календаря і змахнув учорашній листочок* (Вол., Місячне срібло, 1961, 49); *Годинники настінні бувають двох видів: з тижневим заводом пружини.. та двотижневим* (Наука.., 12, 1960, 20); // Виконаний на стіні. *Одним з найпоширеніших видів українського мистецтва завжди були настінні розписи* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 131); *Тут* [у Софіївському соборі] *збереглися мозаїчні настінні зображення і фрескові розписи світового значення* (Іст. УРСР, I, 1953, 82).

НАСТОБІ́СІТИ, ію, іси, *док.*, *фам.* Дуже набриднути, надокучити. *Настобісіла йому Микитина сестра, білява Євгена — пухла і плаксива...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 66); *О! Як настобісіли ці «добрі люди», як часто згадує про них мати, а не скаже, хто вони...* (Хижняк, Килимок, 1961, 92); // *безос. Їхати настобісіло.*

НАСТОБУ́РЧЕНИЙ *див.* **настовбу́рчений.**

НАСТОБУ́РЧИТИ *див.* **настовбу́рчувати.**

НАСТОБУ́РЧИТИСЯ *див.* **настовбу́рчуватися.**

НАСТОБУ́РЧУВАТИ *див.* **настовбу́рчувати.**

НАСТОБУ́РЧУВАТИСЯ *див.* **настовбу́рчуватися.**

НАСТОВБУ́РЧЕНИЙ, *рідко* **НАСТОБУ́РЧЕНИЙ,** а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **настовбу́рчити, настобу́рчити.** *Такий він маленький і бідолашний, .. з настовбурченими вперед вусами та миршавою борідкою* (Головко, II, 1957, 346).

2. *у знач. прикм.* Піднятий вверх, поставлений сторч. *Був* [Васюта] *парубок увесь білявий .. і з цілою копицею настобурченого русявого волосся на голові* (Гр., II, 1963, 348); *Дід увесь затрусився, голова й борода ходором заходили, а очі з-під настовбурчених брів, як вугілля, запалали* (Мирний, IV, 1955, 257); *Коли підріс* [Федя], *то зрозумів, що він не тільки рудий, але ще й дуже некрасивий з своїми смішними настовбурченими вухами* (Ткач, Жди.., 1959, 42); // З піднятим вверх пір'ям, волоссям, шерстю і т. ін. *Зробився* [папуга] *сердитий і сидів на жердці, настовбурчений і мовчазний* (Сміл., Сашко, 1957, 125).

3. *у знач прикм., перен.* Збуджений неприємним хвилюванням; похмурий, незадоволений, насуплений. *Стоїть* [батько] *настовбурчений, насупивши брови і міцно зціпивши зуби* (Головко, II, 1957, 389); *У вагоні.. головний інженер знайшов настовбурченого вагоновода Шевченка і заплакану кондукторку Катерину* (Сенч., Опов., 1959, 150).

НАСТОВБУ́РЧИТИ *див.* **настовбу́рчувати.**

НАСТОВБУ́РЧИТИСЯ *див.* **настовбу́рчуватися.**

НАСТОВБУ́РЧУВАТИ *і рідко* **НАСТОБУ́РЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **НАСТОВБУ́РЧИТИ** *і рідко* **НАСТОБУ́РЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Розсувати в боки, наїжачувати (плавники, колючки і т. ін.). *Почепившись на гачок, .. сердиті йоржі настовбурчували колючки і сходили слизотою* (Донч., V, 1957, 8); *У молодому сосняку настовбурчують опалі голки оранжеві рижики* (Наука.., 10, 1962, 46); *А ось іде камбала. Вона розчепірилась наш нурі, настовбурчила всі свої плавники й огинається* (Вишня, I, 1956, 186); *— Ви —*

мов їжак, що настовбурчив усі свої голки... (Шовк., Інженери, 1956, 203).

2. Піднімати вверх, ставити сторч (пір'я, волосся, шерсть і т. ін.). *Ходить півень вздовж подвір'я, Настовбурчив грізно пір'я* (Нех., Казки.., 1958, 25); *Він* [Лев] *вийшов з своєї палати, настовбурчив свою гриву, вискалив зуби і закивав хвостом* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 43); *Навіть рука батькова опустилася хлопцеві на голову, але не погладив.., а навпаки — повів проти волосся, настовбурчив і так вихрястого чуба* (Головко, II, 1957, 252); // Піднімати, щоб не прилягало щільно, а стирчало. *Настовбурчив* [Безбородько] *шапку на голові і зібрався йти* (Стельмах, Правда.., 1961, 253); // Насуплювати. *З куреня виліз дід. Він зіперся на руки і настовбурчив кошлаті брови на дітей* (Ю. Янов., I, 1958, 351).

НАСТОВБУ́РЧУВАТИСЯ *і рідко* **НАСТОБУ́РЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСТОВБУ́РЧИТИСЯ** *і рідко* **НАСТОБУ́РЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. Розсуваючись, підніматися, ставати сторч (про волосся, шерсть і т. ін.). *Дрож проходить по тілу Петру, чуб настовбурчується* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 74); *Його темні очі погасли й ніби померкли, а волосся на голові настовбурчилось і стирчало* (Н.-Лев., II, 1956, 299); *Посипалася незчисленна сила іскор, тільки Киць-Киць не стала їх збирати, як перше,— шерсть на ній настовбурчилась і одразу почорніла, як сажа* (Григ., Вибр., 1959, 449); *Коли ж Гордієві подали аналіз, у шофера аж пшеничні вуса настовбурчилися від радості* (Руд., Остання шабля, 1959, 477); * Образно. *З обох боків вузенької долини настовбурчились дві височенні гори, вкриті аж до самого низу темними смерековими борами* (Фр., III, 1950, 428).

2. *розм.* Не прилягати щільно, а, піднімаючись, стирчати (про одяг). *Климова смушева шапка.. настобурчилась і з'їхала аж на потилицю* (Н.-Лев., III, 1956, 350); *Одежа намокла, настовбурчилась і стала наче бляшана* (Кучер, Голод, 1961, 263); *Берова куртка на грудях і на спині настовбурчилась, а поясок штанів з'їхав* (Кол., На фронті.., 1959, 51).

3. Розставляти, піднімати пір'я (про птахів). *На дворі зозуляста квочка, надувшись та настовбурчившись рябеньким пір'ячком, водила шестеро курчат* (Коцюб., I, 1955, 47).

4. *перен., розм.* Надуватися, нахмурюватися, насуплюватися (про людей). — *Візьміть когось із них — вони зразу впізнають,— звернувся один міліціонер до Таракана. Але хлопці стояли, настовбурчившись. Ніхто не виявив жодної охоти їхати кудись там, щоб пізнавати Матроса* (Мик., II, 1957, 206); *Не може Артем стриматися, споважніє одразу і, як півник, настовбурчиться* (Головко, II, 1957, 365).

НА́СТОВИЙ, а, е. Стос. до насту.

НАСТОГИ́ДНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Те саме, що **набри́днути**. — *Іди,— сказав той* [дід],— *хоч оленячого м'яса поїси, бо риба вже настогидла* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 173); // *безос.* — *Як би тільки ото так зробити.., щоб наші недоліки та ото зостались при нас, а наші досягнення засвоїли всі колгоспи? Бо так настогидло жити у відсталому районі...* (Ю. Янов., II, 1954, 172).

НАСТО́ЄЧКА, и, *ж.* Пестл. до **насто́йка**. — *Тут в моїй келії є пляшка настоєчки* (Н.-Лев., I, 1956, 128); [Марта:] *Буде й вино, й мед, і настоєчка, й наливочка* (Вас., III, 1960, 101).

НАСТО́ЙКА, и, *ж.* 1. Горілка або спирт, настояний на ягодах, плодах, травах. [Сотник:] *Наготуй нам снідання, та щоб більш було настойок, запіканок, наливок* (Стор., I, 1957, 291); *Писар вийняв з шаховки під мисником пляшку настойки і поставив на столі* (Н.-Лев., IV, 1956, 136).

2. Те саме, що **насті́й** 1. *Настойка з полиневого цвіту виганяє з тіла будь-яку лихоманку* (Ю. Янов., I, 1958, 104); *Для лікування хворих телят у господарстві застосовували.. настойку опію* (Соц. твар., 1, 1956, 51).

НАСТО́ЙКОВИЙ, а, е. Стос. до настойки, власт. їй.

НАСТОПТА́ТИ *див.* **насто́птувати**.

НАСТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТОПТА́ТИ**, топчу́, то́пчеш, *док., заст.* Наступати (у 1 знач.). *Турн злобно сильною п'ятою На труп Палланта настоптав* (Котл., I, 1952, 258); *Шабля заблищала, голова татарська покотилася; кінь настоптав копитом, голова луснула* (Мирний, I, 1949, 219); *Настоптав з переляку чернець Діві на волосся шовкове* (Вишня, I, 1956, 172); // Наступивши, розбивати що-небудь. *Зачепив* [Михайлик] *ногою якусь полив'яну гладишку й ненароком її настоптав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 181).

НАСТОРО́ГА, и, *ж.* Те саме, що **насторо́женість**. *Андрій повернувся додому майже перед світанком. Мати зустріла його з тривожною насторогою* (Гур., Наша молодість, 1949, 257); *До Славика ставиться* [батько].. *з якоюсь насторогою* (Гончар, Людина.., 1960, 48).

НАСТОРО́ЖЕНИЙ, а, е. Напружено-уважний, тривожний, зосереджений у чеканні чого-небудь. *Бійці, притихлі й насторожені, гостро стежили за кожним рухом Сагайди* (Гончар, III, 1959, 142); *Насторожений, весь внутрішньо мобілізований, вступив Аркадій у стіни хати безбожника* (Вільде, Сестри.., 1958, 37); * Образно. *Туляться до землі насторожені хати* (Коз., Вибр., 1947, 6); // Який виражає напружено-уважний, тривожний, зосереджений стан. *Антон стрельнув настороженим оком на Катерину* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150); *Марії сподобалось її обличчя, м'яка жіночність голосу, ясний, хоч і дещо насторожений, погляд* (Руд., Остання шабля, 1959, 320); *В них* [поглядах] *було стільки тепла, і тихого смутку, і настороженого чекання, і ще чогось невимовного, що примиряло їхні серця* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 39).

НАСТОРО́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **насторо́жений**. *Віктор насторожився. Але, щоб приховати від Людмили свою настороженість, продовжує мовби ще з більшим апетитом їсти* (Головко, I, 1957, 459); *В очах Сажнєва промайнула зацікавленість і настороженість* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 266).

НАСТОРО́ЖЕНО. Присл. до **насторо́жений**. *З самого початку знайомства вони ставились одне до одного насторожено* (Баш, Надія, 1960, 163); *Ще раз ударив грім, і ще раз насторожено запряли вухами пітні коні* (Стельмах, II, 1962, 267); *По снігу бредуть бійці. Мовчки, насторожено, тихо, безшумно* (Тют., Вир, 1964, 198).

НАСТОРОЖИ́ТИ *див.* **насторо́жувати**.

НАСТОРОЖИ́ТИСЯ *див.* **насторо́жуватися**.

НАСТОРО́ЖІ, *присл.*: **Бу́ти насторо́жі** — бути у настороженому стані. [Іван:] *Одначе Маруся, мабуть, щось знає... Треба сьогодня* [сьогодні] *бути насторожі!* (Кроп., I, 1958, 90); *Шахай зайшов помалу, як ходять люди сильної волі, що завжди є насторожі* (Ю. Янов., I, 1958, 155).

НАСТОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТОРОЖИ́ТИ**, жу́, жи́ш, *док., перех.* Виклика́ти напружену увагу, зосередженість, занепокоєння, тривогу. *Кожного брати під захист, за кожного заступатись — ця уперта звичка доньчина і дивує, і трохи насторожує Яцубу* (Гончар, Тронка, 1963, 164); *Така незвична тиша, що від неї дзвеніло у вухах. Вона мимоволі насторожувала, будила неясну тривогу, чекання* (Жур., Вечір.., 1958, 277); *Навальний кінський тупіт з лісу насторожив загін* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 321); *Забейко вловив якусь збудженість у голосі дівчини, яка, правду сказати, насторожила його* (Вільде, На порозі, 1955, 43).

◇ **Насторо́жувати (насторожи́ти) ву́ха** — прислухаючись, піднімати, напружувати вуха (про тварину). *Раптом коні зупинились, тривожно насторожуючи вуха* (Галан, Гори.., 1956, 13); *Чомусь тривожно насторожив вуха кінь, і Кіндрат Олійниченко злегка стьобнув його батогом* (Шиян, Баланда, 1957, 51); **Насторо́жувати (насторожи́ти) ву́ха (у́ші, ву́хо, слух, ува́гу)** — напружено, уважно прислухатися (про людину). *Заціплюють* [селяни] *зуби з холоду, .. вирячують очі і насторожують вуха, щоб хоч що трохи почути з того, що говориться в коршмі* [корчмі] (Фр., VIII, 1952, 9); *Ілько нап'яв поводи й ще дужче одкинувся на коні й вухо чуйніш насторожив* (Головко, II, 1957, 141); *Його роздуми обірвав скрип сінешніх дверей. Байда насторожив слух* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 14).

НАСТОРО́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСТОРОЖИ́ТИСЯ**, жу́ся, жи́шся, *док.* Ставати напружено-уважним, зосередженим; виявляти напружену увагу, занепокоєння, тривогу. *Коли знадвору долинали звуки — Олекса насторожувався* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 341); *Гервасій знає, як дражнять його заочі, тому між селянами він завжди недовірливо і допитливо насторожувався* (Стельмах, I, 1962, 22); *Коли ж прочувся Остапів голос й усі козацькі голови піднеслися, усі козаки насторожилися* (Вовчок, I, 1955, 333); *Саме в той час, коли мама принесла нам дуже смачну юшку, дідусь чогось насторожився* (Збан., Мор. чайка, 1959, 130); * Образно. *Збори насторожилися, з великою увагою слухали його вдумливе слово* (Горд., II, 1959, 315).

◇ **Ву́ха (у́ші) насторожи́лися** *у кого* — хто-небудь став напружено-уважним, зосередженим, почав прислухатися. *Одразу ліниве його обличчя ожило, уші насторожились, очі .. заграли веселим блиском* (Вас., I, 1959, 166); *Замовк* [Атта Троль] *на мить у тузі... Але раптом в нього вуха Насторожилися* (Л. Укр., IV, 1954, 195).

НАСТОРО́ЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **насторо́чити**; // *у знач. прикм. Над Оленкою схилялись дивовижні голови, пелехаті, з настороченим волоссям* (Горд., Заробітчани, 1949, 21).

НАСТОРО́ЧИТИ *див.* **насторо́чувати.**

НАСТОРО́ЧИТИСЯ *див.* **насторо́чуватися.**

НАСТОРО́ЧУВАТИ *і* **НАСТОРО́ШУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАСТОРО́ЧИТИ**, чу, чиш *і* **НАСТОРО́ШИТИ**, шу, шиш, *док., перех., діал.* 1. Настовбурчувати. *Хрюкаючи та насторочивши щетину на спині, як кинеться* [свиня] *на дитину* (Мирний, I, 1954, 52); // Наставляти. — *Беріть же мене під руки!.. — О. Хведор насторочив руки* (Н.-Лев., I, 1956, 146).

2. Спрямовувати. *Леско мав був погнатись* [за сухарем], *та, скочивши на ноги, став і насторочив прикрий погляд на шлях* (Мирний, I, 1954, 165).

◇ **Насторо́чувати (насторо́чити, насторо́шувати, насторо́шити) ву́ха**: а) прислухаючись, піднімати вуха (про тварину). *Запорожець.. виграє на бандурі, а біля його стоїть, насторочивши вуха, прив'язаний до дуба кінь* (Стор., I, 1957, 234); б) напружено, уважно прислухатися (про людину). *Боярин насторочує вуха, а потім крутить носом* (Н.-Лев., II, 1956, 427); *Семен розплющив очі, підвівся і насторошив вуха* (Коцюб., I, 1955, 98).

НАСТОРО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСТОРО́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док., діал.* 1. Насторожуватися. *Дітвора, дивлячись на незнайому панну, насторочилась якось* (Мирний, III, 1954, 323); * Образно. *Примеркло.. Згускли тіні між деревами, яскравіше запалав терновий огонь, насторочилось цікаве гілля* (Вас., II, 1959, 333).

2. Збиратися, готуватися.

НАСТОРО́ШИТИ *див.* **насторо́чувати.**

НАСТОРО́ШУВАТИ *див.* **насторо́чувати.**

НА́СТОРЧ, *присл.* 1. У вертикальному положенні; сторч, сторчма. *Перед самим проходом стояв насторч величезний кам'яний стовп* (Фр., VI, 1951, 29); *Стоять вози — насторч ярма, а межи возами під явором палає багаття* (Коцюб., I, 1955, 183).

2. *перен., розм.* Всупереч, наперекір кому-, чому-небудь. — *Вона така добра вдалася, що ніколи й слова насторч не скаже!* (Мирний, II, 1954, 245).

НАСТОЧОРТІ́ЛИЙ, а, е, *фам.* Дієпр. акт. мин. ч. до **насточортíти.** *Зв'язковий випускає насточортіле йому скельце й нахиляється його підняти* (Ю. Янов., IV, 1959, 224).

НАСТОЧОРТІ́ТИ, íю, íєш, *док., фам.* Дуже набриднути, надокучити. [Македон:] *Ой!.. І насточортіли ж мені ваші фізики!* (Корн., Над Дніпром, 1960, 50); // *безос. Дідок охоче продав Рябуху* [корову] *в артіль, бо вже й самому насточортіло марудитися з цебрами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 251); — *Годі бігати! Нам насточортіло за вами гнатись* (Довж., I, 1958, 153).

НАСТО́ЮВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **насто́ювати** [1]. *Дівчата неохоче переступали поріг салону. Видно було, що роблять це неохоче, просто, щоб спекатись маминих настоювань* (Вільде, Сестри.., 1958, 316).

НАСТО́ЮВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **насто́ювати** [2] і **насто́юватися.** *Для кращого настоювання* [чайної заварки] *чайник .. рекомендується накрити серветкою або рушником* (Укр. страви, 1957, 285); *В клітинах деяких дерев містяться барвники.. Люди здавна користувалися цими барвниками, добуваючи їх з дерев і кущів виварюванням і настоюванням* (Стол.-буд. справа, 1957, 30).

НАСТО́ЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **НАСТО́ЯТИ**, óю, óїш, *док., на чому, з інфін., з спол.* щоб. Посилено добиватися, вимагати виконання чого-небудь; наполягати. *Боюсь я того оглядання, бо як залізе він з дзеркалом в горло, то коли б ще.. не трапилася* [кровотеча]; *але Сергій Костянтинович сам настоює на тому огляданні* (Л. Укр., V, 1956, 322); *Він чув у телефонну трубку, що дочка.. говорила з ним уже плачучи. Вона настоювала кілька разів повторити слова Захара, які стосувалися її* (Ле, Право.., 1957, 263); — *Оддав* [парафію]. *Громада настояла на своєму* (Н.-Лев., III, 1956, 69); — *Я настояла, щоб Василь Іванович знову ліг* (Гур., Осок. друзі, 1946, 54); *Він умів, коли вимагали обставини, настояти на своєму, сказати тверде і владне слово* (Коцюба, Нові береги, 1959, 347).

НАСТО́ЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **НАСТО́ЯТИ**, óю, óїш, *док., перех.* Заливши що-небудь якоюсь рідиною або помістивши його в рідину, давати можливість постояти, щоб утворився настій. [Самрось:] *А вгадай: на чім кум горілку настоює? Не вгадаєш!* (Кроп., II, 1958, 27); *Знав* [дід Гостряк] *трав багато, настоював їх на водах різних, з медом переварював* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 438); *Настою вам, братці, горілки у пляшці* (Чуб., V, 1874, 473); *Потім «лікарка» надсипала корінців Василеві, сказала настояти на горілці* (Ю. Янов., II, 1954, 104).

НАСТО́ЮВАТИ [3], юю, юєш, *недок., рідко.* Стояти де-небудь протягом тривалого часу. *Співали вже й треті півні, а закохані все ще настоювали* (Панч, Синів.., 1959, 46).

НАСТО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАСТО́ЯТИСЯ**, óїться, *док.* Утворювати, давати настій, настойку. *Вже й чай настоявся. Ватя поналивала стакани* (Н.-Лев., IV, 1956, 46); * Образно. *Сиділи* [дід і баба] *врівноважено спокійні, заглиблені в тишу, яка роками настоювалася в них* (Гуц., Скупана.., 1965, 10).

НАСТÓЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **настóяти**^{2}. *Ром був настояний на рожевому листі* (Н.-Лев., III, 1956, 112); *Він нашвидку випив чарку горілки, настояної на деревії, закусив яєчнею* (Донч., Вибр., 1948, 273); * Образно. *Вечір був м'який, теплий, густо настояний на степових пахощах* (Гончар, Новели, 1954, 124).

2. *у знач. прикм.* Міцний від тривалого стояння (про вино і т. ін.). *Пані Оборська оступилася, сіла з другого краю стола. Потім підвелася, відсунула венецьку тикву з настояним угорським вином* (Ле, Наливайко, 1957, 212).

НАСТÓЯНКА, и, *ж.* Те саме, що **настóйка.** *Він зараз пришле їй настоянки на зіллі, півчарки якої прожене з лиця її блідоту* (Коцюб., I, 1955, 317); *Карпиха.. поставила перед чоловіком чималу пляшку настоянки з пахучими корінцями* (Ю. Янов., Мир, 1956, 235); *Тайфіде силоміць заливала їй у горло настоянку з лавровишні, змішану з огидним одваром ріжків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 377).

НАСТÓЯНКОВИЙ, а, е. Стос. до настоянки, власт. їй.

НАСТÓЯНОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **настóянка.** [Секлита:] *Ну, спочатку покушайте моєї настояночки на горіхових листях* (Стар., Вибр., 1959, 623).

НАСТОЯ́ТЕЛЬ, я, *ч.* 1. Начальник чоловічого монастиря; ігумен. *До Верхівні часто їздить настоятель монастиря* (Рибак, Помилка.., 1956, 53).

2. Старший священик православної церкви. *Після служби духовенство виходило на водосвященіє* [водосвяття]; *настоятель ішов попереду* (Стор., I, 1957, 259); *Прибули* [Гузь з обозом] *на Куренівку, прямо до обійстя настоятеля церкви* (Бурл., М. Гонта, 1959, 17).

3. *діал.* Спадкоємець. *Зять* [Миколи] *пам'ятав, що живе в тестя у приймах і що він настоятель на Джерине поле й грунт* (Н.-Лев., II, 1956, 258).

НАСТÓЯТИ^1 *див.* **настóювати**^{1}.

НАСТÓЯТИ^2 *див.* **настóювати**^{2}.

НАСТÓЯТИСЯ *див.* **настóюватися.**

НАСТОЯ́ТИСЯ, ою́ся,ої́шся, *док.*, *рогм.* Довго, досхочу постояти. [Одарка:] *Тепер у полі чорно: настоїться голодна там, .. бідна скотина!* (К.-Карий, II, 1960, 202); *На їхнє місце до танцювального кола входили ті, що вже настоялися в сінях, наворкотілися в темряві* (Кучер, Прощай.., 1957, 81).

НАСТРАЖДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док.* Зазнати багато страждань. *Як при царю настраждались народи! Що в бідняка було? Горе. Біда* (Тич., Зростай.., 1960, 8); *Ти мене накличешся ночами, .. Настраждавшся в своїй надії, Пригадаєш літа молодії* (Мал., Звенигора, 1959, 119).

НАСТРÁХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настрахáти.** *Прийшов* [Федір] *забрати чемодан, але, побачивши крізь затемнене вікно смужку світла, круто повернув і пішов у принишкле, настрахане і осліплене війною місто* (Мушк., Серце.., 1962, 15); // *у знач. прикм. Сам не свій, настраханий, пішов Микоша додому* (Полт., Повість.., 1960, 384); *Буквально з полум'я горілих хат гвардійці вихоплювали настраханих, скалічених і обгорілих дітей* (Ле, Мої листи, 1945, 203).

НАСТРАХÁТИ, áю, áєш *і* **НАСТРАШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док.*, *перех.* Ви́кликати, вселити страх; налякати. *Чи ж не диво, що .. прогнала* [Мелася] *й настрахала ведмедя страшного?* (Вовчок, I, 1955, 344); *Горює Дрозд, нудьгує Дрозд, як би йому Лиса настрашити* (Фр., IV, 1950, 62); *Його загадкові слова настрашили нас так, що ми не знали, що й думати* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 77); *Вдова з дітьми ходила до пана просити.. хліба, але економ її вигнав і настрахав, що посадить в буцегарню* (Кучер, Прощай.., 1957, 136).

НАСТРАХÁТИСЯ, áюся, áєшся *і* **НАСТРАШИ́ТИСЯ**, шу́ся, ши́шся, *док.* Зазнати багато страху, дуже злякатися. — *Вітер по-вовчому виє, ні живої душі кругом. А може, то справді вовки? Ось тоді я настрахалася...* (Жур., До них іде.., 1952, 6); — *Як я настрашилася, ще й досі тремчу, як згадаю ту ніч!* (Фр., IV, 1950, 235); *Остап мовчить. Він натомився й настрашився* (Ю. Янов., II, 1954, 207).

НАСТРÁШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настраши́ти.** *Над цим місцем кружляли неспокійно риболови, ворони та інша птиця, настрашена незвичайними гістьми* (Оп., Іду.., 1958, 57); *Ну, як же ти там, Тоню? Мабуть, настрашена батьком, сидиш та зубриш..!* (Гончар, Тронка, 1963, 106).

НАСТРАШИ́ТИ *див.* **настрахáти.**

НАСТРАШИ́ТИСЯ *див.* **настрахáтися.**

НАСТРÁШКА, и, *ж.* Дія і стан за знач. **настрахáти, настраши́ти** і **настрахáтися, настраши́тися.** *Батьків не слухають* [діти] ... *Живуть — без ніякої настрашки...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 92).

Роби́ти (зроби́ти) настрáшку *кому* — словами або дією, вчинками лякати кого-небудь. *Я б йому зробив настрашку, якби він був зостався з хлопцями, так утік-бо* (Сл. Гр.).

НАСТРЕ́ЛЯНИЙ *див.* **настрі́ляний.**

НАСТРЕЛЯ́ТИ *див.* **настрі́лювати.**

НАСТРЕ́НЧИТИ *див.* **настре́нчувати.**

НАСТРЕ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТРЕ́НЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *проти кого, розм.* Те саме, що **настрóювати** 4. *Він* [писар] *настренчує громаду проти духовенства* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); — *А тепер сидить наш чех з новим завом,— сумно закінчила* [Саня],—*і всякі гидоти про нас, мабуть, розповідає—проти нас його настренчує* (Шовк., Інженери, 1956, 42); — *Проклята Параска настренчила всіх дітей проти мене* (Н.-Лев., II, 1956, 21); *Той* [Роман] *і святого Миколая проти господарів настренчить* (Стельмах, I, 1962, 109).

НАСТРИБÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док.*, *розм.* Доволі, досхочу пострибати.

НÁСТРИГ, у, *ч.* Кількість вовни, настрижена з вівці за який-небудь час. *Українські вчені вивели нову асканійську породу овець, яка дає великий настриг вовни* (Цюпа, Україна.., 1960, 223).

НАСТРИГÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАСТРИ́ГТИ**, ижу́, иже́ш, *док.*, *перех.* Стрижучи (ножицями, спеціальною машинкою і т. ін.), заготовляти яку-небудь кількість чогось. *Він за день.. настригав по шістсот фунтів теплого, з пилом степових доріг золота* (Стельмах, I, 1962, 43); *Від 333 голів овець породи прекос в 1956 році настригли* [в колгоспі «Перемога»] *по 3,25 кілограма вовни* (Колг. Укр., 1, 1958, 27).

НАСТРИ́ГТИ *див.* **настригáти.**

НАСТРИ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настри́гти.**

НÁСТРІЙ, рою, *ч.* 1. Внутрішній, душевний стан. *О. Василь.. дивувався цій раптовій зміні в настрої вчительки, хоч ця зміна була йому приємна* (Коцюб., I, 1955, 317); *Настрій у нього був чудовий* (Тулуб, В степу.., 1964, 246); * Образно. *Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурився ліс* (Коцюб., II, 1955, 308).

2. Напрям думок, інтересів, почуттів і т. ін.; настроєність. *Рідкодуб намагався в окремих вигуках вловити настрій зборів* (Кир., Вибр., 1960, 254); *По настрою в залі він уже бачив, що затримувати увагу зборів на пропозиції Кузіна нема рації,— провалять* (Головко, II, 1957, 545).

3. Охота, бажання робити що-небудь, займатися чимсь. *Моя урядова праця забирає у мене весь час, та*

ще здоров'я не служить, настрою нема (Коцюб., III, 1956, 256); *Сиділа над нею* [повістю] *до 4-ї, а то й до 5-ї години ночі,— бо вдень нема часу і настрою* (Л. Укр., V, 1956, 131).

НАСТРІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСТРІЛЯ́ТИ** *і розм.*, *рідко* **НАСТРЕЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* Стріляючи, убивати яку-небудь кількість (звірів, птахів і т. ін.). *Пан Цибульський любив пополювать, було і слідство вчинить, і качок настріля* (Стор., I, 1957, 154).

НАСТРІ́ЛЯНИЙ, *розм.*, *рідко* **НАСТРЕ́ЛЯНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настріля́ти, настреля́ти.** *Сміх і горе було дивитись на те, що зажали Маланка з Гафійкою, а настреляних Андрієм качок та зайців пани поїли* (Коцюб., II, 1955, 28).

НАСТРІЛЯ́ТИ *див.* **настрі́лювати.**

НАСТРІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док.* Удосталь, досхочу постріляти. *Настрілявшися, вертались ми щасливі, Дарма, що промахів чимало в нас було* (Рильський, III, 1961, 186); — *Чому вони* [бійці] *стріляють?.. Коли вони вже настріляються!..* (Гончар, III, 1959, 147).

НАСТРІ́ЧУ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **назу́стріч.** *Що, якби вийти отак настрічу вітру* (Коцюб., II, 1955, 262); *Ідуть* [діти] *настрічу сонцю золотому* (Фр., X, 1954, 52); *Очутився* [Кметик] *на громадських сіножатях, дивується дуже, що старий бузьок* [бусол] *не вилетів йому настрічу* (Ков., Світ.., 1960, 122).

НАСТРОЄ́ВИЙ, а, е. Стос. до настрою. *Говорячи про точність, я маю на увазі внутрішню точність, точність мислі з усіма її настроєвими відтінками* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 26); *Поетичні картини у віршах П. Воронька майже завжди настроєві, емоційно забарвлені* (Вітч., 12, 1963, 137).

НАСТРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настро́їти.** *Інструменти повинні зберігатися у відповідних температурних умовах і продаватися тільки в розпакованому і настроєному вигляді* (Рад. Укр., 26.I 1963, 3); *Те, що сталося пізніше, не було тільки вибриком романтично настроєної панянки* (Вільде, Сестри.., 1958, 441); *Тимко був настроєний на думи і згадував тепер тільки те, що було близько його серцю* (Тют., Вир, 1964, 253).

НАСТРО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **на́стрій** 2. *Революційна діяльність Франка становить предмет окремого дослідження; революційна настроєність його поезії — безперечна* (Рильський, III, 1956, 273).

НАСТРО́ЇТИ *див.* **настро́ювати.**

НАСТРО́ЇТИСЯ *див.* **настро́юватися.**

НАСТРО́ЙКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **настро́їти** 1, 2. *Робота машин-автоматів потребує лише настройки і догляду* (Токарна справа.., 1957, 3).

2. Механізм, признач. для настроювання приладів. *Віоріка, вклавши дитину спати, сідала до радіоприймача й крутила, крутила ручку настройки...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 442); *Він повернув ручку настройки, і пролунав знайомий голос московського диктора* (Наука.., 8, 1960, 19).

НАСТРОМИ́ТИ *див.* **настро́млювати.**

НАСТРОМИ́ТИСЯ *див.* **настро́млюватися.**

НАСТРО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настроми́ти.** *Лижники підсмажували на вогні сало, настромлене на довгі шпички* (Донч., V, 1957, 474); — *Чудна в його* [турка] *люлька! — дивує Хапко,— настромлена на ломаку!* (Вовчок, VI, 1956, 278); // *у знач. прикм. Одного разу Юрій, наближаючись до лісу, побачив людей, озброєних вилами, киями і палицями з настромленими косами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 82).

НАСТРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСТРОМИ́ТИ**, ромлю́, ро́миш; *мн.* настро́млять; *док.*, *перех.* 1. Проткнувши, насаджувати на що-небудь.—*Вареники! Вареники з сиром, з м'ясом і сливами! — вигукували* вони [продавці], *спритно настромлюючи десяток вареників на довгий шпичак* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 134); *Зрізані кошики* [соняшника].. *настромлюють на стебло по одному навскоси насінням догори* (Ол. та ефір. культ., 1956, 65); *Довкола багаття сиділи гвардійці. Настромивши на шпички шматки червоної конини, смажили* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 392).

2. *розм.* Те саме, що **наклада́ти.** — *Адже ж се ти* [Селезень] *у короля корону вкрав і собі на голову настромив!* (Фр., IV, 1950, 81); *Він взяв до рук кашкета і поважно настромив його на маленьку голову з школярським їжачком* (Збан., Мор. чайка, 1959, 45).

НАСТРО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСТРОМИ́ТИСЯ**, ромлю́ся, ро́мишся; *мн.* настро́мляться; *док.* 1. Необережно наштовхуючись на що-небудь гостре, наколотися, поранитися. «*Вуйко*» [ведмідь] *роздер ще дві корови, але то було востаннє: добирався вночі до стаї та й настромився на кіл* (Коцюб., II, 1955, 327).

2. *тільки недок.* Пас. до **настро́млювати.** *Кошики* [соняшника] *після зрізування по-різному настромлюються на стебло для висушування* (Ол. та ефір. культ., 1956, 64).

НАСТРОЧИ́ТИ *див.* **настро́чувати.**

НАСТРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТРОЧИ́ТИ**, рочу́, ро́чиш, *док.*, *перех.* 1. Вистрочувати що-небудь на чомусь.

2. Нашивати, пришивати що-небудь за допомогою строчіння.

3. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Швидко написати що-небудь. [Храпко:] *Зараз же сяду та настрочу жалобу, хай припнуть тебе, бісова вовцюго!..* (Мирний, V, 1955, 200); *Чужоземець додумався враз Листа настрочить* (Криж., Срібне весілля, 1957, 278).

НАСТРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **настро́ювати.** *Подаю на скрипці ноту. Почалося настроювання інструментів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 178); *Точність обробки забезпечується настроюванням верстата і точністю самого інструмента* (Різальні інстр.., 1959, 78).

НАСТРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСТРО́ЇТИ**, о́ю, о́їш, *док.*, *перех.* 1. Надавати якому-небудь музичному інструментові певної висоти звуку, певного строю. *Довбня.. витяг скрипку, побринькав на струнах, повів раз смичком і почав настроювати* (Мирний, III, 1954, 202); *Оркестранти поставили перед собою списані нотами аркуші й почали настроювати інструменти* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 168); *Настрой свою ліру гучну, невидиму, Струна струні стиха нехай промовля* (Л. Укр., I, 1951, 155); *Вона взяла контрабас, настроїла його і заграла* (Чаб., Катюша, 1960, 62); * Образно. *Нижче, ховаючись десь у листві, настроював голос соловей* (Гончар, Таврія, 1952, 168).

2. Налагоджувати, регулювати, робити придатним для роботи (верстат, механізм і т. ін.). *Учні.. повинні навчитися керувати фрезерним верстатом, настроювати верстат для виконання різних робіт з фрезерування* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 223); *Досвідчені механізатори.. настроїли свої машини так, що ланкам доводиться доочищати не більше 10 процентів коренів* [буряків] (Колг. Укр., 11, 1958, 4); // Пристосовувати, установлювати для приймання хвиль (радіо, магнітних і т. ін.). *Часто, настроюючи приймач, чув* [Володька] *якісь дивні цокотливі звуки* (Трубл., I, 1955, 223); *Зв'язківці вже настроїли рацію. Почали викликати штаб* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 24); // *перен.*, *рідко.* Наводити порядок в чому-небудь. *З комсомолу послали Степана в Замисловицьку МТС, в політвідділ. Відтоді пройшов не одні гони: настроїть діло і далі...* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 242).

3. *як, на що і без додатка.* Викликáти у кого-небудь певний настрій, стан.— *Накрутив собі свій великий.. стінний годинник.. і слухаю його ніжну музику, що настроює мрійно й відволікає від усього голосного, болючого* (Коб., III, 1956, 8); *Це був кабінет вченого. Витриманий в темно-бордових тонах, він настроював, сприяв поглибленій, наполегливій роботі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 394); *Німецькі вірші, здається, Вас трошки засмутили і настроїли на поважний лад* (Л. Укр., V, 1956, 155); // Вселяти, прищеплювати кому-небудь якісь думки, ідеї, почуття і т. ін. *Попрохай од мене і наших, щоб не киснули, не охали та не настроювали тебе* (Коцюб., III, 1956, 152).

4. *проти кого.* Підбурювати проти кого-небудь, викликати вороже ставлення до когось, чогось. *Одного* [господаря] *за одним він пробував настроїти проти двора* (Фр., VIII, 1952, 93); *.. буржуазія намагається настроїти селянство проти робітників* (Ленін, 32, 1951, 156).

НАСТРÓЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСТРÓЇТИСЯ**, óюся, óїшся, *док.* 1. Ставати налагодженим, настроєним (про музичний інструмент, верстат, механізм і т. ін.).

2. *розм.* Підготовлятися до здійснення чого-небудь.

3. *як, на що.* Створювати в собі певний настрій, стан. [Лікар:] *Тут уже ніколи настроюватись на романтичний лад* (Л. Укр., II, 1951, 49); — *Ми ще побачимось,— сказав Михайло Михайлович.— Настроюйтесь на героїчний лад!* (Тич., III, 1957, 16); *Всі настроїлись на веселий лад* (Сам., II, 1958, 239); // Викликáти в собі бажання робити що-небудь. *Я вже так настроїлась, що в кінці сього тижня ждатиму з цікавістю прибування севастопольських пароходів* (Л. Укр., V, 1956, 231).

4. *тільки недок.* Пас. до **настрóювати.** *Верстати-автомати і напівавтомати настроюються один раз на обробку партії деталей, і їхній різець лише один раз проходить по виробу* (Наука.., 8, 1963, 18).

НАСТРÓЮВАЧ, а, *ч.* Фахівець з настроювання музичних інструментів, верстатів, механізмів і т. ін. *Тільки за роки восьмої п'ятирічки число наладчиків, настроювачів автоматів і верстатів в промисловості країни зросло на 25 процентів* (Ком. Укр., 1, 1971, 50).

НАСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настругáти.** *Страв було багато, починаючи від дрібно настругáної сирої риби з тертою редькою й гострою овочевою підливою і кінчаючи рисом, смаженим рябчиком* (Донч., III, 1956, 248).

НАСТРУГÁТИ *див.* **настру́гувати.**

НАСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТРУГÁТИ**, настружý, настру́жеш *і* настругáю, настругáєш, *док.*, *перех.* 1. Стружучи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Грицько наструже кописточок* (Мирний, IV, 1955, 71); // Стружучи, подрібнювати що-небудь. *Побігла Горпина до міста, взяла чвертку, напалила кочерги, настругала, настояла на горілці, сама першою квіткою та любистком умилася, почастувала чоловіка з власних рук* (Л. Янов., I, 1959, 338).

2. *перен., фам.* Без особливих зусиль збирати, набувати, заробляти. *Зажила* [Соломія] *великої слави — в торгу тямуща. Настругала сотню трудоднів, а баришів не злічити* (Горд., Дівчина.., 1954, 277).

НАСТРУ́НЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настру́нчити.** *Новаки приходили з батьками й з матерями.. Все народ бадьорий, цупкий, з дому наструнчений — і всі, як один,— казали батьки їх,— таланти* (Вас., Талант, 1955, 16); *Євгеній зміркував, що вони наструнчені проти нього, і постановив собі не відкривати перед ними всіх карт* (Фр., VII, 1951, 254).

НАСТРУ́НЧИТИ *див.* **настру́нчувати.**

НАСТРУ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТРУ́НЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **настрóювати** 1, 3, 4. *Довбня, наструнчивши скрипку, поцигикав-поцигикав і вийшов насеред хати* (Мирний, III, 1954, 202); — *Га, погана Вороно! — скрикнула Сова. — Я знаю, се ти наструнчила їх* [птахів] *против мене* (Фр., IV, 1950, 105); *Наструнчив* [українських зрадників] *Ватікан і підкупив собі для темної справи тих, хто давно вже спеціалізувався на ремеслі змії і скорпіона* (Тич., III, 1957, 514).

◇ **Настру́нчувати (настру́нчити) ву́ха** — те саме, що **Насторóжувати (насторожи́ти) ву́ха** (*див.* **насторóжувати).** *Вража птиця безперестанку так стрепехається у торбинці, що конячка наструнчує вуха* (Вовчок, VI, 1956, 294).

НАСТУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТУДИ́ТИ**, студжý, сту́диш, *док.*, *перех.* Робити холодним, позбавляти тепла; вистуджувати, охолоджувати. *Вітер без ножа ріже, без мила влізе й настудить хату...* (Григ., Вибр., 1959, 326).

НАСТУДИ́ТИ *див.* **насту́джувати.**

НАСТУ́КАТИ *див.* **насту́кувати.**

НАСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСТУ́КАТИ**, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Час від часу злегка стукати; постукувати. *Всьому тому надавав лад і такт чорний дятел, що раз у раз настукував у червивому галуззі: стук, стук, стук, стук!* (Оп., Іду.., 1958, 22).

2. *перех.* Постукуючи, виявляти що-небудь. *Настукати тріщину в горшку.*

3. *перех.* Друкувати на друкарській машинці. *Настукати кілька сторінок.*

4. *перех., перев. із сл.* голова, вуха. Багато стукаючи, неприємно впливати на кого-, що-небудь, стомлювати когось, щось. *Настукати голову; Настукати вуха.*

НÁСТУП, у, *ч.* Бойові дії військ проти противника, який обороняється, з метою просування вперед. *Богунці миттю розсипалися в степ і почали наступ бігом* (Довж., I, 1958, 176); *Наші танкісти від оборони перейшли в наступ* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 352); * Образно. *Не такий сом упіймався, щоб відразу його витягти! Чи не перейде він сам у наступ і чи не потягне на дно до себе рибалова?* (Донч., VI, 1957, 59); // Інтенсивні дії для досягнення бажаних наслідків. *Мільйони колгоспників Радянського Союзу, зокрема колгоспники України, розгорнули широкий наступ за високі — і що найважливіше — стійкі врожаї* (Тич., III, 1957, 199).

НАСТУПÁЛЬНИЙ, а, е. Стос. до наступу; який має характер наступу. *Страйки 1912 року мають характер наступальний, а не оборонний* (Ленін, 23, 1972, 192); *Бойову наступальну пропаганду проти релігійних пережитків ведуть лектори-атеїсти* (Ком. Укр., 2, 1965, 54); *Суддя повела обережну, але наступальну розмову* (Збан., Переджнив'я, 1960, 45); // Який служить для наступу. *Наступальна зброя.*

НАСТУПÁЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **наступáльний.** *Соціальна активність, бойова наступальність — невід'ємні риси його* [І. Микитенка] *п'єс* (Мист., 5, 1962, 22).

НАСТУПÁЛЬНО. Присл. до **наступáльний.** *У вирощування кукурудзи останнім часом внесено значні корективи. Активно, наступально впроваджується все нове, передове* (Літ. Укр., 10.IV 1964, 1).

НАСТУПÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАСТУПИ́ТИ**, ступлю́, сту́пиш; *мн.* насту́плять; *док.* 1. Ставати ногою, лапою і т. ін. на кого-, що-небудь. *Кидаюсь в натовп.. і наступаю комусь на ноги* (Коцюб., II, 1955, 418);

—Руками розгортайте колоски, не наступайте на стебла (Донч., VI, 1957, 57); *Івась устав, хотів іти на місце та наступив на ногу дідові* (Мирний, I, 1954, 173); *Оріховська під партою наступила Дарці на черевик* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 206); // *рідко*. Налягати вагою свого тіла на ногу, лапу і т. ін. *В саду на глухій алеї виявляються дві химерні тіні: одна, закутана, наступає на ногу,кульгає, друга, висока, запобігливо придержує під руку, вихиляється...* (Вас., II, 1959, 60).

◇ **Ведмі́дь на ву́хо наступи́в** *кому* — хто-небудь позбавлений музикального слуху. *Терезці стало соромно: адже вона іноді глумилася з Бучка, з його арій, нагадуючи майстрові, що йому на вухо ведмідь наступив* (Томч., Готель.., 1960, 153); **Наступа́ти (наступи́ти) на го́рло (на горля́нку)** — настирливо вимагати чогонебудь; змушувати до чогось. *Славка наступала батькові на горло — кинь торгівлю* (Чорн., Пісні.., 1958, 79); *Цей несподіваний обшук врятує його від сварки з отим.. чабаном, що просто наступає на горлянку, наче він господар у ковалівському колгоспі* (Кучер, Прощай.., 1957, 213); [Варка:] *А скільки нам винні?* [Демко:] *Ну що ж, як винні? На горлянку кожному не наступиш— віддадуть...* (Кроп., II, 1958, 186); **Наступа́ти (наступи́ти) на мозо́лю (на мозо́ля, на мозо́ль)** — торкатися того, що кого-небудь найбільш вражає, хвилює, турбує. [Палажка:] *Та що це ти, Іване, такий злючий сьогодні?* [Хвенька *(регоче)*:] *На мозолю наступили!* (Мирний, V, 1955, 216); [Сашко:] *Старого Кряжа ти знаєш. Йому на мозоля не наступай* (Зар., Антеї, 1962, 253); **Наступа́ти (наступи́ти) на па́льці (на хвіст** *і т. ін.)* — кривдити кого-небудь; ущемляти чиїсь інтереси. [Панько:] *В життю, як на ярмарку, не можна без того, щоб один одному на пальці не наступив* (Фр., IX, 1952, 347); *Два зайці вбив* [Ярошенко] — *і попові на хвіст наступив і хату-читальню для села відвоював* (Речм., Весн. грози, 1961, 202); **Наступа́ти (наступи́ти) на про́бку (на ко́рок, на ко́рка)** — напиватися доп'яну. — *Раз наступив на пробку, так нічого дурня корчити* (Руд., Остання шабля, 1959, 227); — *А ти, Гавриле, коли наступив на корка, то не ліз би, як свиня, на відповідальні збори* (Збан., Переджнив'я, 1960, 311); **Наступа́ти (наступи́ти) на п'я́ти** *кому:* а) наздоганяючи, переслідуючи, йти дуже близько від когось. — *За мною, трохи не наступаючи мені на п'яти, жандар цокає своїми острогами* (Мирний, IV, 1955, 370); *Австрійські війська з перших же днів* [1914 р.] *відходили під натиском російських військ, які буквально наступали їм на п'яти* (Гжицький, У світ.., 1960, 128); б) наздоганяти когось у чому-небудь. *Тепер Радянський Союз щодо рівня промислового виробництва наступає на п'яти наймогутнішій країні капіталізму — Сполученим Штатам Америки* (Ком. Укр., 2, 1963, 3); [Соха:] *Дайте мені тракторну бригаду — і я кращому трактористу на п'яти наступлю!..* (Корн., II, 1955, 326); **Чо́рний віл на но́гу наступи́в** *кому, заст.*— хто-небудь одружився і зазнав усіх неприємностей, зв'язаних з подружнім життям.

2. З боєм рухатися вперед, переслідуючи противника; здійснювати наступ. *Фашист тікає, бо Червона Армія наступає* (Укр.. присл.., 1955, 417); *Полк тоді саме наступав у горах північним берегом Дунаю* (Гончар, III, 1959, 306); // *на кого — що*. Атакувати кого-, що-небудь; нападати на когось, щось з метою захоплення, завоювання. *Вся наддніпрянська і наддністрянська контрреволюція наступала на Щорса пліч-о-пліч з білополяками* (Довж., I, 1958, 206); *На країну Італьянську сильне військо наступило* (Л. Укр., I, 1951, 395); // Інтенсивно діяти проти кого-, чого-небудь для досягнення бажаних наслідків. *Наступати на рак.*

3. *перев. недок., на кого — що*. Рухаючись вперед, тиснути кого-небудь. *Дубовик розлютовано замахнувся на Марину утюгом, але Марина рішуче наступає на нього, Дубовик задкує до порога* (Епік, Тв., 1958, 571); *Вона.. схопила себе за горло і стала давити, схвильовано сапаючи та наступаючи на Сергія* (Тют., Вир, 1964, 157); // Наполегливо вимагати, добиватися чого-небудь, доказувати щось. — *Хай і божевільна, хай і патлата, та все не така, як ти,— показала язик Машка. — Яка? Яка я? — наступала Варка* (Л. Янов., I, 1959, 249).

4. *перен*. Наближаючись, насуватися на що-небудь (про неживі предмети, явища природи). *Плавні горіли, вогняні гори наступали на них, несли усьому смерть* (Коцюб., I, 1955, 364); *Раз якось хмара наступила, Схопилась буря і зломила Деревце бідне з корінцем* (Гл., Вибр., 1951, 73); // Щільно оточувати, прилягати до чого-небудь. *Тайга з усіх боків наступала на скелі й неглибокі ущелини* (Донч., II, 1956, 29).

5. Те саме, що **настава́ти** 1, 2. *Надворі, бач, Наступає свято...* (Шевч., II, 1963, 184); *Тихо в полі, гай темніє, Наступає літній вечір* (Л. Укр., IV, 1954, 111); *Весна наступала швидко, нестримно, навально* (Коз., Сальвія, 1959, 199); *Серед тиші, яка наступила з приходом Семена, у веселій Ульчиній кімнаті було як на зеленім моріжку* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 19); *Опісля обіду, коли в камері наступило загальне пожвавлення, розвеселився і пан староста* (Збан., Єдина, 1959, 163); // Те саме, що **става́тися.** *Коли це* [щось страшне] *мало наступити, ніхто не знав, та все лише до того всі ладилися* (Кобр., Вибр., 1954, 201).

НАСТУПА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **наступа́ти** 2, 3, 5. *Незабаром партизанського війська зібралося стільки, що вирішено було, не чекаючи прибуття наступаючих з півночі регулярних червоних частин, об'єднаними повстанськими силами вдарити на Перекоп* (Гончар, II, 1959, 76); *Оборонявся наляканий Іван од наступаючої на нього Соломії* (Коцюб., I, 1955, 385); *Тепла, волога весняна ніч кволо бореться з наступаючим ранком* (Бабляк, Літопис.., 1961, 4); // *у знач. ім.* **наступа́ючі**, чих, *мн*. Ті, що наступають (у 2 знач.) на кого-, що-небудь. *Першу лінію ворожої оборони наступаючі буквально підм'яли під себе* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 364); *Воєводи метушилися ззаду наступаючих і підганяли їх* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 311).

НАСТУПИ́ТИ *див.* **наступа́ти.**

НАСТУ́ПНИЙ, а, е. Який наступає (у 5 знач.), розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь; найближчий після когось, чогось. *Наступного року Мічурін переніс свій сад у Донську Слободу* (Довж., I, 1958, 424); *Проїхали так з кілометр до наступного повороту* (Гончар, III, 1959, 435); // Який має відбутися. *Далі Герасим Петрович повів річ про наступні вибори до Верховної Ради СРСР* (Гур., Новели, 1951, 73); *Захоплений наступною зустріччю з батьками, він, здавалось, став приділяти менше уваги Оксані* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 72).

НАСТУ́ПНИК, а, *ч*. 1. Той, хто змінює кого-небудь на якомусь посту, займає місце або посаду свого попередника. *Наступником Чингіс-хана, «великим ханом», став третій його син Угедей* (Іст. СРСР, I, 1956, 76); — *І римський первосвященик, наступник святого Петра, підкорив своєму престолові всіх королів і всіх володарів землі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 150); // Продовжувач чиєї-небудь діяльності, чиїхось традицій. *Грабовський був вірним і гідним наступником і продовжувачем традицій Шевченка в українській революційній поезії* (Іст. УРСР, I, 1953, 562); * Образно. *Перша Програма партії, прийнята II з'їздом РСДРП, була прямим ідей-*

ним наступником основоположних документів марксизму (Ком. Укр., 7, 1963, 47).

2. *книжн., рідко.* Особа, яка одержала спадщину або яка має право на одержання її. *Йому вважалося найпростішим, найнатуральнішим — дочекатися з сина.. гідного наступника його капіталів* (Фр., VIII, 1952, 394).

НАСТУ́ПНИЦТВО, а, *с.* Те саме, що **насту́пність.** *І от я тверджу: ..ні один революційний рух не може бути міцний без стійкої і зберігаючої наступництво організації керівників* (Ленін, 5, 1969, 117).

НАСТУ́ПНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **насту́пник.** *Петро не наважувався призначити своєю наступницею дружину Катерину або одну з дочок* (Іст. СРСР, II, 1957, 37); *Вона* [радянська молодь] *стала гідною наступницею бойових традицій партії більшовиків* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 58); *П'ять років не мав Коваль Андрій дитини.., а тепер у нього є наступниця* (Кач., II, 1958, 11).

НАСТУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Перехід чого-небудь від попереднього до наступного. *Нова Програма КПРС зберігає повну наступність, продовжує і розвиває великі ідеї двох попередніх ленінських програм* (Колг. Укр., 11, 1961, 1); // Безперервне проходження предметів, явищ і т. ін. одного за другим. *Необхідно звернути серйозну увагу на послідовність, наступність у партійній освіті* (Рад. Укр., 18.VIII 1959, 2).

НАСТУ́РЦІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **красо́ля.** *Вона заквітчалась.. настурціями, убралась у нову спідницю й побігла з серпом на поле* (Н.-Лев., III, 1956, 340); *Перед хатинками, врослими від старості в землю, з'явилися мальви і настурції* (Вільде, На порозі, 1955, 85).

НАСТЯ́ГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **настяга́ти.** * Образно. *Перлини народної мудрості, настягані з усіх усюд, служили Шпаківському павиним хвостом, якого він розпускав на повну силу краси, хизуючись перед Марією* (Вол., Місячне срібло, 1961, 83).

НАСТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. Зібрати, знести яку-небудь кількість чогось в одно місце. *Він настягав у кузню й скидав у куток цілу гору заліза* (Коз., Вибр., 1947, 20); *До пізньої ночі кипіла на греблі робота. Боронами та ралами, що настягали з дворів, завалювали греблю з краю в край* (Головко, II, 1957, 347); // Зібравши, залучити яку-небудь кількість людей до чогось. — *Оце одну* [рибальську громаду] *якось настягав я* (Мирний, I, 1954, 351); *Кисіль прикинув в умі, звідки він може настягати таку кількість збройних людей, і схопився за голову* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 266).

2. Заощаджуючи, з труднощами нагромадити (гроші). *Настягала* [Мотря] *рублів на кілька грошей та к різдву справила Чіпці парубоцьку одежу* (Мирний, I, 1949, 164).

НАСТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., фам.* 1. *безос.* Зійтися, зібратися в одно місце (в якій-небудь кількості). *Був великий бенкет у предводителя. Настягалось гостей сила* (Мирний, II, 1954, 275); *Як де лучиться весілля, чи празник, чи що, то гостей настягається, що й голці не впасти* (Свидн., Люборацькі, 1955, 138).

2. Нагромадити, настачити чогось, забезпечити себе чим-небудь з деякими труднощами.—*Я одними руками що тут зароблю?... — додала вона журливо. — Ви тут з матір'ю то сим, то тим боком настягаєтесь на зиму...* (Мирний, I, 1949, 134).

НАСТЬО́БАНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настьоба́ти** ^{1}.

НАСТЬО́БАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **настьоба́ти** ^{2}. *Вона знову заходжується рюмсати, хоч давно уже переболіла спина, настьобана віником* (Дім., Ідол, 1961, 12).

НАСТЬОБА́ТИ ^{1} *див.* **настьо́бувати** ^{1}.

НАСТЬОБА́ТИ ^{2} *див.* **настьо́бувати** ^{2}.

НАСТЬО́БУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАСТЬОБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Стьобаючи, виготовляти в якій-небудь кількості.

НАСТЬО́БУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАСТЬОБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. *тільки недок.* Час від часу бити кого-небудь батогом, лозиною і т. ін. *Він настьобував коней і оглядався на всі боки* (Смолич, Світанок.., 1953, 228); *Вони скотилися в улоговину і ніби пропали там, але згодом вискочили знову і, настьобуючи коней, продовжували погоню* (Тют., Вир, 1960, 72).

2. Бити кого-небудь або що-небудь чимсь гнучким, дошкульним.

НАСУВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАСО́ВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАСУ́НУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *перех., розм.* Надівати, натягати що-небудь на голову (часом закриваючи якусь частину обличчя). *Роздає* [Сінон] *всім вінки, а 1-му, що порається коло печені, сам насуває вінка на голову* (Л. Укр., II, 1951, 320); *Збентежений Макота, вискочивши з-за столу, вже на ходу насував картуза* (Донч., VI, 1957, 56); *Мишко витер до сухого очі полою, насунув свою будьонівку на голову, важко зітхнув, мовчки пішов до дверей* (Вас., II, 1959, 134); * Образно. *Насунув вечір шапку волохату, Шумить осінній вітер у бору* (Нех., Під .. зорею, 1950, 73); // Зсовувати, спускати нижче. *Василина встала і насунула на лоба чудову хустку* (Н.-Лев., II, 1956, 116); *Він щось невиразно відповів їй, насунув шапку на очі й подався на вулицю* (Стельмах, II, 1962, 396); *Тимко глибше насунув шапку на голову* (Тют., Вир, 1964, 482).

2. *перев. недок., неперех.* Рухаючись уперед у великій кількості, тіснити кого-небудь, наступати на когось. *Солдати почали тихо насувати на громаду, держачи багнети проти людей* (Гр., II, 1963, 154); *Щоб жменьку героїв змести до останку, На них насували лавиною танки* (Криж., Срібне весілля, 1957, 284).

3. *неперех., перен.* Розпочинатися, виникати; наближатися, надходити. *Насувала осінь сумна з густими туманами, з темними непроглядними ночами* (Мирний, III, 1954, 198); *У полі ранком раннім Насували грози* (Мас., Сорок.., 1957, 442); [Карпо:] *Смуток не загається, прийде, хоч і не клич його, сам насуне* (Кроп., II, 1958, 119); *Дзвінка й глибока тиша поволі насунула з усіх боків* (Коз., Сальвія, 1959, 14).

4. *неперех., перен., розм.* Приходити, збиратися у великій кількості. *Все повітове місто насунуло у світлиці начальника з своїми сім'ями* (Н.-Лев., I, 1956, 184); // *безос. Оце поспінуть полуниці, Насуне миру — повен ліс* (Манж., Тв., 1955, 123); *Та і в місто, на заводи, насунуло таких бідаків.. видимо-невидимо* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 42).

5. *неперех.* Рухаючись, наближатися. *Свічка почала нагорати, меркнути, насувала якась велика тінь над хатою* (Мирний, I, 1954, 211); *Із заходу насувають темно-сині хмари, їх шматують вітри* (Кол., На фронті.., 1959, 13); *В долину з гір насунув туман* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 176); // *безос.* — *Боже мій, яке насунуло,— глянула вона на хмару, що стояла над горою* (Тют., Вир, 1964, 330).

НАСУВА́ТИСЯ а́юся, а́єшся *і* **НАСО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Рухаючись, наближатися. *З темряви насувались примари все нові й нові* (Вас., I, 1959, 310); *Просто з поля насувались машини з громіздкими понтонами* (Гончар, III, 1959, 407); *Чорні хмари насувались, слали тіні навкруги* (Олесь, Вибр., 1958, 223); // *на що.* Рухаючись, заступати, закривати собою що-небудь. *Грозова хмара насувалась на світ* (Чорн., Красиві люди, 1961, 13); // *розм.* Наближаючись упритул, різко напирати, навалюватися на кого-, що-небудь. *Він все дужче й дужче підвищував голос, і сам, немов хмара, насувався всім ті-*

лом на Сидорчука (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 87); // *перен.* Щільно оточувати, прилягати до чого-небудь. *Біле все, як папір — біла земля, білі сади насуваються звідусіль* (Вас., I, 1959, 230); *Темні гори, увінчані густим лісом, насувались на село могутнім громаддям* (Донч., IV, 1957, 172).

2. Рухатися вперед. *З шляху, де насувався Косінський, прибігало кілька поселян* (Ле, Наливайко, 1957, 49); *Хмарою з моря насуваються* [вороги], *лізуть у степ, як сарана* (Гончар, Таврія.., 1957, 312).

3. *перен.* Надходити, наближатися в часі. *Весна насувалась з поспішною похапливістю* (Досв., Вибр., 1959, 382); *Смерть насувалася грізно й невблаганно* (Кучер, Голод, 1961, 307); *Вечір насувався над землею* (Коцюб., I, 1955, 69).

4. *на що.* Зсовуючись, спускаючись нижче, закривати собою що-небудь. *Брови йому то насувалися на очі, то вибиралися високо на лоб* (Шовк., Людина.., 1962, 353); *Підборіддя її дуже виткнулося вперед, і ніс насунувся на самі губи* (Мирний, III, 1954, 305); *Велика батьківська шапка насунулась йому аж на ніс і заважала бачити* (Довж., I, 1958, 391).

5. *перен., діал.* Виникати, з'являтися, охоплювати (про думки, мрії і т. ін.). *Задивлюся на чудову далину, й якісь мрії насуваються одна за другою* (Коцюб., I, 1955, 466); *Коли зближався* [Лукин] *до свого села, то стали насуватися знову чимраз більше сумні думки* (Кобр., Вибр., 1954, 205).

НАСУВНИ́Й, а́, е́. Пристосований для насування.

НАСУДИ́ТИСЯ, суджу́ся, су́дишся, *док.* Багато, досхочу поговорити, обмірковуючи, засуджуючи чиї-небудь вчинки. *Насудяться воріженьки, — Дівка заміж піде* (Укр.. лір. пісні, 1958, 173); *— О, напади Параска на Мокрину,— до вечора б не наговорилися, не насудилися...* (Горд., II, 1959, 491).

НАСУКА́ТИ *див.* **насу́кувати.**

НАСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСУКА́ТИ,** насучу́, насу́чиш *і* насука́ю, насука́єш, *док., перех.* Сукаючи, виготовляти що-небудь. *Рак і щука добули воза, насукали з трави посторонок і чекають лебедя* (Укр.. казки, 1951, 54); // Сукати певну кількість чого-небудь. *Сам було виріже нам удлища довгі та гнучкі, із бруслини, насуче кожному білої волосні, щоб риба в воді удочку не бачила* (Морд., I, 1958, 56); *— Що, цівок немає? Ану, Докійко, кинь свою кужелицю, насучи* (Головко, II, 1957, 83).

НАСУ́МРЕНИЙ, а, е. Те саме, що **насу́плений** 2, 4. *Кость Григорович приплівся з роботи сердитий і насумрений* (Гончар, Земля.., 1947, 37); *Насумрений Павлюк сповістив правління про загрозливе явище на фермі* (Горд., Дівчина.., 1954, 139); *Ясночолий коваль водив лагідними очима по насумрених лицях* (Горд., II, 1959, 59); *Насумрений ранок.*

НАСУ́МРЕНО. Присл. до **насу́мрений.** *Улас, що насумрено слухав ті суперечки, в рішучу хвилину.. подавав і від себе слово* (Горд., II, 1959, 249).

НАСУ́МРИТИСЯ, рюся, ришся, *док.* Те саме, що **насу́питися** 1. *— А ми вашу обіцянку до протоколу запишемо,—сказав Островерх.— Пишіть! Пишіть! — насумрився Кузьма Харитонович* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 11); *Заробітчани притихли, насумрилися, придавлені вісткою* (Горд., II, 1959, 172).

НАСУ́НЕНИЙ, НАСУ́НУТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **насу́нути** 1. *Він був у.. шапці, насуненій аж на брови* (Март., Тв., 1954, 435); *На ньому довга сіра шинель наопашки, каска з козирком, низько насуненим на чоло* (Полт., Повість.., 1960, 576); *Насунута наперед хустка ледве давала бачити худе змучене обличчя* (Гр., II, 1963, 307); // *у знач. прикм. Цікаво було бачити обличчя й очі* [шпіона] *в той час. Але туманний вечір, насунена шапка й настовбурчений ковнір заважали* (Ірчан, II, 1958, 16); *Розвідник, сердито блимаючи на полоненого з-під насунутої вушанки, пояснив, що хотів знати, як в угорській армії вітаються* (Гончар, III, 1959, 212).

НАСУ́НУТИ *див.* **насува́ти.**

НАСУ́НУТИЙ *див.* **насу́нений.**

НАСУ́НУТИСЯ *див.* **насува́тися.**

НАСУ́ПИТИ *див.* **насу́плювати.**

НАСУ́ПИТИСЯ *див.* **насу́плюватися.**

НАСУ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **насу́пити** 2. *Помалу.. із хат повиповзали сірі фігури. З насупленими на очі шапками, з загорнутими хустками обличчями* (Головко, I, 1957, 64).

2. *у знач. прикм.* Похмурий, незадоволений, надутий. *Христя, провівши Марину до воріт, вернулася сумна, насуплена* (Мирний, III, 1954, 184); *Катря кинула оком по хаті, побачила насупленого батька, грізну матір* (Кучер, Прощай.., 1957, 349); *Насуплене й застигле, наче вилите з воску, обличчя Сашка потроху мінилось* (Донч., Вибр., 1948, 123).

3. *у знач. прикм.* Низько опущений над очима, перев. при вираженні незадоволення, задумливості (про брови). *Біле.. волосся прикривало його високе чоло, з-під насуплених брів гостро поглядували карі очі* (Стор., I, 1957, 226); *З-під сивих насуплених брів дивляться на нас голубі й лагідні очі* (Шиян, Переможці, 1950, 172); * Образно. *З-під насупленої обшарпаної стріхи сліпо дивилося на схід одне вікно-шибка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 5).

4. *у знач. прикм., перен.* Хмурий, темний (про предмети і явища природи). *День був насуплений, сірий. Накрапав дощик* (Коцюб., II, 1955, 298); *А море, грізне, насуплене, підіймало воду* (Трубл., I, 1955, 151).

НАСУ́ПЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **насу́плений.** *Романова насупленість та мовчання дуже не подобались Соломії* (Н.-Лев., VI, 1966, 378).

НАСУ́ПЛЕНО. Присл. до **насу́плений** 2. *Андрійко слухав насуплено, уважно* (Собко, Звич. життя, 1957, 81).

НАСУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАСУ́ПИТИ,** плю, пиш; *мн.* насу́плять; *док., перех., розм.* 1. Виражаючи незадоволення, гнів і т. ін., зсуваючи брови, морщити лоба. *Грицько насуплює брови, сміливо прочиняє двері й увіходить у залу* (Вас., I, 1959, 159); *Він насуплює брови, люто блимає маленькими сірими очима* (Козл., Сонце.., 1957, 13); *Званов насупив своє широке обличчя з гострими вилицями* (Донч., II, 1956, 89).

2. *рідко.* Те саме, що **насува́ти** 1. *Млявий сумнів пробіг по юрбі. Кому кашкет на очі насупив, в кого вихватив і кинув гвинтівку додолу* (Головко, I, 1957, 75).

НАСУ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСУ́ПИТИСЯ,** плюся, пишся; *мн.* насу́пляться; *док.* 1. Ставати похмурим, незадоволеним, надутим. *Теофіл нічого не каже, тільки ще гірше насуплюється* (Л. Укр., II, 1951, 396); *Хлопець зразу ж насуплюється, і губи його недобре здригаються* (Стельмах, I, 1962, 252); *Женя надула губки й пестливо насупилась* (Вас., I, 1959, 194); *Дід насупився, простягнув Орисі свою останню цукерку і погладив по голові* (Ів., Таємниця, 1959, 79).

2. Зсуватися (про брови), морщитися (про лоб) при вираженні незадоволення, гніву і т. ін. *Густі брови Яцуби мимоволі насуплюються, а погляд стає тягучим, важким* (Гончар, Тронка, 1963, 136); *Глянув я, а пан становий все червоніє та червоніє на виду, брови насупились, очі вирячились* (Мирний, IV, 1955, 374); *— Настане розплата, панове, тепер... — І в князя насупилось чоло* (Стар., Поет. тв., 1958, 213).

3. *перен.* Робитися хмурним, темним. *Сірий день поволеньки насуплювався, заволікуючи* [заволікаючи] ..

темні бурти і житла в вечірній сутінок (Досв., Вибр., 1959, 323); *Насупилось грізнеє море, Бурун за буруном іде* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 272); *Увечері небо затяглося хмарами, насупилось* (Баш, Вибр., 1948, 80).

НАСУПО́НИТИСЯ *див.* **насупо́нюватися.**

НАСУПО́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАСУПО́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.*, *розм.* Те саме, що **насу́плюватися** 1. *Насупонивсь, як той сич* (Номис, 1864, № 3370).

НАСУ́ПРОТИ́, *рідко* **НАСУ́ПРОТИ́В,** *присл.*, *розм.* 1. Прямо перед ким-, чим-небудь; на протилежному боці. *Захід сонця зайнявся полум'ям і насупроти обдав яркім світом гребінь гори з могилами* (Стор., I, 1957, 334); *Звернувся* [Давид] *до якогось громадянина, що лежав на лавці насупроти, і попрохав його сісти* (Головко, II, 1957, 7); // *у знач. прийм.*, *з род. в.* Уживається при вираженні розміщення кого-, чого-небудь перед ким-, чим-небудь; на протилежному боці від когось, чогось. *Олекса присунув собі стілець і сів насупроти мене* (Фр., I, 1955, 223); *Насупроти водокачки розрісся Сонячний парк* (Перв., Невигадане життя, 1958, 43).

2. Всупереч, наперекір кому-, чому-небудь. *Катам насупроти ставай За визволення чоловіка* (Граб., I, 1959, 557); *Він не шукав зустрічей з дівчиною, бо боявся сам собі признатися, що хоче їх, але сама доля розсудила інакше, і він не міг піти насупроти* (Чаб., Тече вода.., 1961, 20).

3. Те саме, що **назу́стріч.** — *Що там таке? — заговорила стара, йдучи насупроти* (Свидн., Люборацькі, 1955, 135); *Літаки у димовій імлі летять один одному насупроти* (Руд., Ленінградці, 1948, 48); *Вона вхопила обома руками ратище і.. поставила його насупротив медведиці* (Фр., VI, 1951, 18).

НАСУ́ПРОТИ́В *див.* **насу́проти́.**

НАСУРМА́ЧИТИСЯ *див.* **насурма́чуватися.**

НАСУРМА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАСУРМА́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.*, *розм.* Те саме, що **насу́плюватися** 1. — *А у вас тут одна ватага.. — Яка ватага? — насурмачився Бовдюг* (Тют., Вир, 1964, 82).

НАСУ́РМИТИ, млю, миш; *мн.* насу́рмлять; *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **насу́пити** 1. *Кузьмін мовчить, мов води в рот набрав, або читає книгу.., або думає щось, похмуро насурмивши свої густі аж кошлаті брови* (Збан., Сеспель, 1961, 38).

НАСУРМИ́ТИ^{1}, млю, ми́ш; *мн.* насурмля́ть; *док.*, *розм.* Багато посурмити.

НАСУРМИ́ТИ^{2}, млю, ми́ш; *мн.* насурмля́ть; *док.*, *перех.* Нафарбувати, начорнити. — *Вибирай, дівчино, персик, А хоч стьожку чи корали.. Та хоч трішки купервасу В свято брови насурмити* (Щог., Поезії, 1958, 325).

НАСУ́РМИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* насу́рмляться; *док.*, *розм.* Те саме, що **насу́питися.** *Запальна Варя Кочубей насурмилась, ладна вже була кольнути Сою якимсь гострим слівцем* (Ткач, Плем'я.., 1961, 52); *Десь після опівночі, коли партизани заходили в це майже залишене людьми село, зимовий спокій насурмився важкими хмарами* (Ле, Право.., 1957, 203).

НАСУ́РМЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **насу́плений** 2, 4. *Цілий тиждень Гриньо, насурмлений, як осінній день, ходив на працю* (Чорн., Пісні.., 1958, 71); *На низьких лавах сидять насурмлені чорні постаті* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 309).

НАСУ́РМЛЕНО, *розм.* Присл. до **насу́рмлений.** — *А своєму командуванню передайте,— насурмлено каже батько,— що ми тут теж не трава* (Гончар, Тропка, 1963, 69).

НА́СУХО, *присл.* 1. До повної сухості; досуха. *Місяць був ясний і блискучий, як золотий турецький ятаган, на якого хукнули парою і насухо протерли оксамитом* (Тют., Вир, 1964, 433); *Кожна з них* [доярок] *перед тим як доїти корову, погладить її, потім змиє вим'я і витре насухо чистим рушником* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 2).

2. *перен.*, *розм.* Без уживання спиртних напоїв. — *Е! це вже негарно,— каже Антосьо,— люди добрі зійшлись та насухо повинні виходити, чи що?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 161); — *Мої хлопці не сіють, не жнуть, а до гурту зберуться,— не обходиться насухо* (Мур., Бук. повість, 1959, 239).

3. *спец.* Без застосування в'яжучого розчину. *Спочатку кладка стін з тесаних каменів робилася насухо* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 282).

НАСУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **насуши́ти.**

НАСУШИ́ТИ *див.* **насу́шувати.**

НАСУ́ШНИЙ *див.* **насу́щний.**

НАСУ́ШНИК *див.* **насу́щник.**

НАСУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАСУШИ́ТИ,** сушу́, су́шиш, *док.*, *перех.* Сушити певну кількість чого-небудь. — *Напечеш мені, Степанидко, пшеничних паляниць, насушиш сухарців, бо я з неділі в Київ піду* (Л. Янов., I, 1959, 334); — *Насушили б собі фрукти на кисіль та й не купували на базарах* (Тют., Вир, 1964, 225).

НАСУ́ЩНИЙ, *розм.* **НАСУ́ШНИЙ,** а, е. Який має важливе життєве значення, украй необхідний. *Небагато у нас у давнину було людей, котрі посміли б і зуміли б так близько доторкатися до насущних духовних потреб нашого народу* (Фр., XVI, 1955, 429); *Свої вірші й поеми, повісті й оповідання наші літератори присвячують насущним проблемам сучасності* (Літ. Укр., 26. I 1955, 3); // *у знач. ім.* **насу́щний,** *розм.* **насу́шний,** ного, *ч.* Те, що необхідне для прожитку, існування. *А я стою, похилившись, Думаю, гадаю. Як то тяжко той насушний Люди заробляють* (Шевч., I, 1951, 251).

◇ **Хліб насу́щний (насу́шний)** — необхідне для прожитку, існування. *Натрудився, видно, за день чоловік, дошукуючись хліба насущного, ломом довбаючи мерзлу землю по хуторах у багачів* (Гончар, II, 1959, 159); *Раніш селянина давили межі, панські володіння, вічні турботи про хліб насушний* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 31).

НАСУ́ЩНИК, НАСУ́ШНИК, а, *ч.*, *розм.* Хліб як продукт харчування. *Жив* [чоловік] *собі, хвалити бога, Не багато, не убого, Усе ж рідний мав куток І насушника шматок* (Манж., Тв., 1955, 150); *Ти духом літаєш в край щастя, братерства, ладу і добра! За волю воюєш, про волю співаєш, а тут тебе гне за насущник жура!..* (У. Кравч., Вибр., 1958, 191); *Був білий той хліб не у нас, а для нас — Черствого насущника скиба* (Перв., II, 1958, 146).

НАСУ́ЩНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **насу́щний.** *Таким чином, саме історичні конкретні особливості національного питання в Росії надають у нас особливої насущності визнанню права націй на самовизначення в теперішню епоху* (Ленін, 25, 1972, 258).

НАСХО́ДИТИСЯ, диться, *док.*, *перев. безос.*, *розм.* Прийти, зібратися з різних кінців в одне місце у великій кількості. *Там коло льоху Базар люду насходилось* (Шевч., I, 1963, 303); *Петро раз ходив аж у Лебединський ліс, там ще більше насходилось людей* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 282).

НА́СЬКИЙ, а, е, *займ. присв.*, *розм.* Те саме, що **наш.** *По наському звичаю треба пить горілку до чаю* (Номис, 1864, № 11540); *Юдун ляп себе по другій кишені та й вийняв ковбасу та тільки не наську, а німецьку* (Кв.-Осн., II, 1956, 234); — *Бачимо, на шевському стільчику стоїть собі чоловік, з наських, видать, агітатором назвали його* (Стельмах, I, 1962, 361).

НАСЬО́РБАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Посьорбати багато чого-небудь; сьорбаючи, наїстися або напитися. — *Насьорбаєшся бурди з прілого вівса і цюкаєш сокирою з ранку до вечора* (Юхвід, Оля, 1959, 203); *Поблизу була калюжа, він насьорбався холодної з гнилим запахом води* (Тют., Вир, 1964, 394).

2. *перен.* Зазнати багато чого-небудь неприємного. *Вони насьорбалися горя і злоби* (Перв., II, 1958, 309).

НАТАВА́ТИ, тає́, *недок.*, **НАТА́НУТИ,** не, *док.* Розтавати в якій-небудь кількості (про лід, сніг і т. ін.).

НАТА́НУТИ *див.* **натава́ти.**

НАТАНЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.*, *розм.* Потанцювати багато, досхочу. [Дружка:] *Нум, дружечки, нум, сестрички, Паруймося, у Галини на весіллі Натанцюймося* (Кроп., II, 1958, 110); *Учора ми добре натанцювалися* (Кол., На фронті.., 1959, 37); * Образно. — *І куди вже мені до танців! Натанцююсь я і так цілий день коло дітей* (Н.-Лев., IV, 1956, 61).

НАТА́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натаска́ти** ^{1}. *Полюють дикого кабана з собаками-гончаками чи спеціально на таку охоту натасканими псами* (Вишня, II, 1956, 162).

НАТАСКА́ТИ ^{1} *див.* **ната́скувати** ^{1}.

НАТАСКА́ТИ ^{2} *див.* **ната́скувати** ^{2}.

НАТА́СКУВАННЯ ^{1}. я, *с.* Дія за знач. **ната́скувати** ^{1}. *Натаскування мисливських собак.*

НАТА́СКУВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **ната́скувати** ^{2}.

НАТА́СКУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАТАСКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Кількома заходами приносити, доставляти що-небудь у великій кількості. [Тихоня:] *А сюди дровець натаскайте. Будемо юшку варити* (Баш, П'єси, 1958, 160); *«Катюш» натаскали — землі не знати! Як заграють—німців глухих витягають з окопів* (Тют., Вир, 1964, 489).

2. *мисл.* Навчати полюванню (перев. про собак). *Хто терпляче, крок за кроком, привчає, муштрує, «натаскує» молодого гарячого пса, як добрий і строгий учитель..,— справжній мисливець* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 214).

НАТА́СКУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАТАСКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Натягати, надягаючи що-небудь або укриваючись чим-небудь.

НАТАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТАСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Тасуючи, перемішувати що-небудь.

2. *тільки док.* Побити боки кому-небудь. *Мене Амата ублагала І так боки натасовала* [натасувала], *Що я Енею одказав* (Котл., I, 1952, 281).

НАТАСУВА́ТИ *див.* **натасо́вувати.**

НАТАТУЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.* Зробити татуювання (на шкірі). *Ні міста, ні природи не бачила* [Дорка]. *Бараки, паркан, колючий дріт, .. Лікарська кімната, де нататуювали на руку номер* (Ю. Янов., Мир, 1956, 76).

НАТАЧА́НКА, и, *ж.*, *діал.* Тачанка. [Мартин:] *Запрягай же свіжих* [коней] *у нашу натачанку та поїдемо зо мною у стан* (К.-Карий, I, 1960, 336).

НАТВОРИ́ТИ, ворю́, во́риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Наробити чого-небудь (найчастіше поганого, непередбачливого і т. ін.). *Добра Таки чимало натворили, Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра* (Шевч., II, 1963, 296); — *Та ви тільки зайдіть, гляньте, що вони там натворили,— дихав у вухо Черевик. — Ну, погром та й годі* (Шовк., Інженери, 1956, 366).

НА́ТЕ, *част. спонук.*, *розм.* Уживається у знач. беріть, візьміть, одержуйте. *Нате і мій глек на сироватку, щоб і моя була маслиця* (Номис, 1864, № 6441);—*Нате вам це зілля, киньте пушку* [пучку] *до окропу та й дайте* [Іванові] *на ніч напитися* (Март., Тв., 1954, 46).

НАТЕКТИ́ *див.* **натіка́ти.**

НАТЕПЕ́Р, *присл.*, *діал.* Тепер. — *Ну, досить натепер..,— сказала пані,— буде ще час і по обіді. Ходім до хати, там десь татко нас дожидає* (Фр., III, 1950, 441).

НАТЕ́РПІТИСЯ, те́рплю́ся, те́рпишся; *мн.* нате́рпля́ться; *док.*, *чого і без додатка*, *розм.* Зазнати, перенести багато тяжкого, неприємного; настраждатися. — *Прийду було її* [панночку] *вбирати, то вже якої наруги я од неї не натерплюся!..* (Вовчок, I, 1955, 109); *Кожний з них* [ткачів] *якийсь прибитий, мов той старець, що вже натерпівся без краю* (Л. Укр., IV, 1954, 211); *Хто боровся, горів і натерпівся горя, Той по праву достаток і щастя укосить* (Мал., Любов, 1946, 17); *Натерпівся старий у синовій хаті, тож йому хочеться душу перед молодими одвести* (Горд., II, 1959, 232).

НАТЕ́РТИ *див.* **натира́ти.**

НАТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нате́рти.** *Клим сьорбав борщ з м'яким запашним хлібом, натертим часником* (Горд., II, 1959, 276); *В коридорах шкільного будинку відгонить натертими пастою підлогами й сирим вапном* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 33); *Іван знову спробував підвестися, але схопився за шию, на якій запеклися натерті зашморгом синяки* (Юхвід, Оля, 1959, 211); // *у знач. прикм. Натертий паркет відбивав перехрестя вікон* (Ткач, Арена, 1960, 29); // **нате́рто,** *безос. присудк. сл. Петро сів, у кімнаті все було натерто й начищено так, ніби тут порядкувала досвідчена господиня* (Собко, Звич. життя, 1957, 154).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **утрамбо́ваний.** *Він досить швидко видибав за село й повернув праворуч натертим шляхом на Полтавщину* (Епік, Тв., 1958, 393); *Михайло Сеспель, грузнучи й ковзаючись по натертій відлиглій дорозі, важко шкутильгав селом* (Збан., Сеспель, 1961,307).

НАТЕ́РТИСЯ *див.* **натира́тися.**

НАТЕРТЯ́, я́, *с.* Те саме, що **натира́ння.**

НАТЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натеса́ти.**

НАТЕСА́ТИ *див.* **наті́сувати.**

НАТИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нати́кати.** *Берестовський бачив перед собою тільки густо натикане в бруствер траншеї мертве кукурудзяне бадилля та сухе гілля* (Перв., Дикий мед, 1963, 427).

НАТИ́КАТИ *див.* **натика́ти** ^{1}.

НАТИКА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАТИ́КАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Втикати певну кількість чогось у що-небудь. *Посадили* [Марину] *на набиту сміттям підрешітку, почали стригти довгу косу, мазати голову дьогтем, натикати пір'ям* (Мирний, IV, 1955, 235); *Захотіла вража баба молодою бути, Натикала на намітку зеленої рути* (Україна.., I, 1960, 343).

НАТИКА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАТКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Насаджувати на щось гостре. *Рибалка удочку закинув, Наткнувши на гачок Чималий черв'ячок* (Бор., Тв., 1957, 132); *Здеру по шматочку три шкури, А далі на палю наткну сатану* (Стар., Поет. тв., 1958, 223); // *розм.* Надівати, поміщати на що-небудь. *Прийшов Старий, і той над Косим реготавсь, На ніс наткнувши окуляри* (Бор., Тв., 1957, 178).

2. *розм.* Наштовхувати, направляти на що-небудь. *Брак добрих акторів був слабою стороною вистав 1848—1850 років, на що натикає також вищенаведений допис Качковського з Коломиї* (Фр., XVI, 1955, 245); *Він* [наймит] *і йде до діда і каже: — Здрастуйте! Люди казали мені, що вам треба робітника, так мене наткнули, і я прийшов* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 327).

НАТИКА́ТИ ^{3}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАТКА́ТИ,** тчу́, тче́ш, *док.*, *перех.* 1. Тчучи, виготовляти яку-небудь кількість чого-небудь. *Баба наткала та нашила тілько,* що грядки [жердки] *під полотнами та коверцями вгиналися. Дід не раз аж говорив зі злості, кому вона тілько.. нашиває та натикає* (Стеф., I, 1949, 144); *Дівчата натчуть білосніжні полотна* (Мал., Любов, 1946, 17).

2. Робити узори на тканинах за допомогою ткання. *Натикати квітки* (Сл. Гр.).

НАТИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАТКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Рухаючись, наштовхуватися, наражатися на що-небудь гостре. *Добігши до плетива колючих дротів, кидає* [Яресько] *на них шинелю і по ній перескакує далі, і знову натикається на дроти* (Гончар, II, 1959, 436); *Він забіг в той куток, де.. стояли високі олеандри, .. і наткнувся лицем на гострий лист* (Н.-Лев., IV, 1956, 129); // Несподівано наскакувати, наштовхуватися на кого-, що-небудь. *Петруня біжить, натикається на кухаря, б'є його в груди* (Вас., III, 1960, 350); *Часом наш човен натикавсь на рибацький* (Коцюб., II, 1955, 302); *З вулиці Антонові стало темно в очах і він наткнувся на ткацький верстат* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 16).

2. *розм.* Рухаючись, несподівано, випадково зустрічатися з ким-, чим-небудь або знаходити, виявляти когось, щось. *Він ішов під гору полем і скрізь натикався на криваві сліди війни* (Кучер, Голод, 1961, 440); *Розказуючи сам до себе, чоловік пішов далі і якраз наткнувся на Івася* (Мирний, I, 1954, 272); *Гамаюнов повертався до нас і наткнувся на тяжко пораненого командира* (Ле, Мої листи, 1945, 125); *Михайло пройшов кілька кроків понад берегом і наткнувся на купу каміння* (Загреб., Європа 45, 1959, 20).

3. *перен.* Стикатися з ким-, чим-небудь у своїй діяльності, наштовхуватися на якісь перешкоди. *Часом, накидаючи для пам'яті якусь сценку, натикався* [М. Гоголь] *на порожнечу, на незнання якогось слова чи назви пісні або звичаю* (Полт., Повість.., 1960, 429); — *Ми теж натикаємося мало не щодня на різні складні перепони, але долаємо, не опускаємо рук* (Кучер, Трудна любов, 1960, 484); *Хотілось Згадать хоть що-небудь! Та оце й наткнувсь На таке погане, що так і заснув, Богу не молившись!..* (Шевч., II, 1963, 255).

4. *тільки док., розм.* Раптово з'явитися де-небудь на досить короткий час. *Якби наткнувсь хто невзначай* [випадково], *То, певно, вмер би з переляку, Одним він* [Лев] *махом .. Бувало вб'є скотину всяку* (Гл., Вибр., 1951, 112).

5. *рідко.* Наближатися до чого-небудь. *Як почну ж я ті горішки Долі підбирати, То наткнусь йому до личка — Треба цілувати* (Щог., Поезії, 1958, 133).

НА́ТИНА, и, *ж., діал.* Дика лобода. *На протилежнім кінці картопляної нивки з-посеред високих рядків і напіввисохлої натини мигнула йому чорна, обстрижена голова одного з братів* (Фр., VI, 1951, 144); *Настя пригадала, що їй треба ж нарвати на городі натини корові, і вона разом із Сонею одразу зникла* (Вас., II, 1959, 194).

НАТИРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **натира́ти**. *Зовнішньо дудник лісовий вживається в суміші з запашними травами.. у вигляді спиртової настойки для натирання при подагрі, ревматизмі* (Лікар. рослини.., 1958, 29); *Він* [Фалес] *вперше описав здатність янтарю при натиранні шматком шерсті притягати до себе легкі предмети* (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 5).

2. *розм.* Мазь або рідина, призначена для втирання в шкіру. *Вона вилася на постелі, як навіжена з болю.. Не помогли ні баньки, ні натирання всякі* (Козл., Ю. Крук, 1950, 103).

НАТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАТЕ́РТИ**, тру́, тре́ш, *док., перех.* 1. *чим і без додатка.* Намазуючи, покриваючи чим-небудь, розтирати або, тручи, намазувати, покривати чимось. *Вони зовсім вибилися зо сну і почали водою натирати йому* [дідові] *ноги й груди* (Фр., VI, 1951, 195); *Старий козак у благенькій киреї набрав повні жмені сипучого снігу й почав ним натирати вуха* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 8); *Він зараз дістав іорданської води та й звелів Насті, щоб нею натерла Марусі бік* (Кв.-Осн., II, 1956, 82); *Втретє натерши шию й обличчя милом, він наливає до вмивальника останню воду з відра* (Трубл., I, 1955, 94); // Натискаючи чим-небудь, терти.

2. *чим і без додатка.* Начищати до блиску, тручи чим-небудь або втираючи що-небудь. *Дід Григорій і не виходив з церкви. Натирав ставники самоварною мастю, щоб аж горіли* (Мик., Кадильниця, 1959, 56); [Сухарик:] *Якщо у вас хороша квартира, її треба фарбувати, білити, натирати паркет* (Коч., II, 1956, 328); *Крім Марисі, прислуговує ще старша жінка Янова, до обов'язків якої входить наносити дрова з підвалу, витріпати килим та доріжки, натерти підлоги* (Вільде, На порозі, 1955, 131).

До бли́ску натира́ти *див.* **блиск.**

3. Тручи, завдавати болю, пошкоджувати шкіру і т. ін. *Тендітне біле тіло* [Параски] *не тонкого льону сорочка прикриває, а матірка з десятки натирає його до розчосу* (Мирний, IV, 1955, 33); *Десь з-під фронту колгоспники.. женуть худобу в евакуацію, і корови тужно ревуть.., спотикаються, натираючи ногами давно недоєні, порозбухалі вим'я* (Гончар, Людина.., 1960, 89); — *Клятий черевик ногу натер на п'яті, то не можу спішити* (Томч., Готель.., 1960, 97).

◇ **Натира́ти (нате́рти) мозолі́ (мозоля́):** а) довго тручи чим-небудь шкіру, призводити до виникнення рогового шару в певних місцях. *На полі й перші мозолі натер, а з ними то вже й у забій спустився* (Головко, Мати, 1940, 45); б) багато і наполегливо працювати. *Такого таланту, як у Павла, ще не було в нашім роду. Проте нехай він не задається. Йому ще — натерти не одного мозоля, доки видряпається на ту свою поетичну гору* (Мушк., Серце.., 1962, 217).

4. Подрібнювати тертушкою або розтирати чим-небудь. *Вона знайшла ріпу, натерла на тертушку і обліпила Христі червоні пальці* (Мирний, III, 1954, 77); // Подрібнюючи тертушкою або розтираючи чим-небудь, виготовляти певну кількість чогось. *Ми натерли з свіжого березового віника «тютюнового» порошку* (Сміл., Сашко, 1957, 225).

5. *с. г.* Звільняючи стебло конопель від костриці, виготовляти певну кількість волокна. *Пряжі теж чимало наготовили — натерли, начесали* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 137).

◇ **Нате́рти пе́рцю в ніс** — завдати клопоту, неприємностей, досадити кому-небудь чимось. *Натер йому перцю в ніс* (Номис, 1864, № 3970).

НАТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАТЕ́РТИСЯ**, тру́ся, тре́шся, *док.* 1. Натерти себе чим-небудь. *Дівки їхнього роду пахли любистком, натиралися ним під пахвами, затикали за пояс* (Вільде, Сестри.., 1958, 7); *Слуга вийшов, а пан директор умився, натерся холодною водою і зараз ліг на ліжко* (Мак., Вибр., 1954, 37); *Натертися снігом іскристим надворі, Немов народитися — збурити кров...* (Перв., II, 1958, 317).

2. *перен., розм.* Набувати навику в чому-небудь; ставати досвідченим, бувалим. *Говорив* [Яким] *швидко, кивав часом головою догори, вимахував рукою. Що й казати, таки добре натерся у Києві на вокзалі* (Кучер, Прощай.., 1957, 399).

3. *тільки недок.* Пас. до **натира́ти** 1, 3. *З кімнат на подвір'я виносили отамани, матраци, ліжка, які «про всяк випадок» натиралися гасом* (Вільде, Сестри.., 1958, 456).

НАТИРА́Ч, а́, *ч.*: **Натира́ч підло́ги (підло́г)** — робітник, який натирає підлоги (звичайно паркетні). *У домі готувалися до прийому гостей. Натирачі підлоги потіли над паркетом* (Мокр., Сто.., 1961, 93).

НА́ТИСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **натиска́ти, нати́снути** 1—4. *Старенькі двері відскочили під натиском Олександриних плечей* (Коцюб., I, 1955, 72); *Берег тут не раз укріплювали камінням, але він не витримав шаленого натиску бурунів* (Донч., IV, 1957, 32); *Молода Червона Армія героїчно відбивала натиск німецьких військ і 23 лютого 1918 року завдала рішучого удару німецьким окупантам під Псковом і Нарвою* (Біогр. Леніна, 1955, 194); *Дві учениці, добрі співачки, що перестали ходити на спів.., тепер під натиском товаришок повинні були знову записатися до хору* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 107).

2. *друк.* Тиснення набору або кліше на папір при друкуванні; // Потовщення штриха при писанні пером. *Юрко старанно виводив кожний рядок. Літери шикувались чіткі, рівні, з красивим натиском* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 176).

3. *діал.* Наголошення, виділення. — *Громада мусить його* [злодія] *доставити до суду живого.. — сказав він* [війт], *усміхаючись і кладучи натиск на те слово «живий»* (Фр., II, 1950, 18); *Що у нього не могло вилитися в слова, лише боліло, розпирало груди в німім жалю, друг його виповідав з натиском і жаром, ясно і певно* (Кобр., Вибр., 1954, 31).

4. *діал.* Тиснява. *Натиск такий, що й пройти не можна* (Сл. Гр.).

НАТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **натиска́ти** 1—4, 6. *Всі процеси, зв'язані з доїнням корів, обліком одержаного молока, прибиранням залу, тут здійснюються натисканням кнопок на пульті управління* (Рад. Укр., 15.IX 1961, 2).

НАТИ́СКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Втискукуючи, напихаючи, помістити яку-небудь кількість чогось.

2. *спец.* Надрукувати відбитки в якій-небудь кількості.

НАТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **НАТИ́СКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **НАТИ́СНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *перех. і неперех.* З силою давити, налягати на що-небудь. *Я натискав ногою на планку, колесо оберталось, і прядка хурчала* (Сміл., Сашко, 1954, 260); *Нарешті вони* [рибалки] *тут, натискають на двері, і двері піддаються їхній силі* (Ів., Вел. очі, 1956, 142); *Машина мчить, і тремтячими руками він натискує на гашетку автомата* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 298); *Безбородько натиснув клямку і опинився у сінях* (Вільде, Сестри.., 1958, 419); * Образно. [Начальник сторожі:] *А ти надумайся, натисни пам'ять, а то як візьмем завтра на тортури, то вже не випустим живим* (Л. Укр., II, 1951, 435).

◇ **Натиска́ти (нати́скувати, нати́снути) на всі педа́лі** — докладати всіх зусиль для швидкого виконання чого-небудь. *Вони поїхали додому. Ліза натискала на всі педалі* (Руд., Вітер.., 1958, 163); *Він рішуче гукав синові над самим вухом: — Давай, давай газу! Натискуй на всі педалі!* (Гончар, Новели, 1954, 112); — *Ми тут без вас часу не марнували. На всі педалі натиснули, щоб розконсервувати будівництво* (Шовк., Інженери, 1956, 163); **Натиска́ти (нати́скувати, нати́снути) [на] кно́пку (на всі кно́пки)** — уживати необхідних заходів для досягнення своєї мети. *Куцевич досконало знав, коли і де саме треба натиснути потрібну кнопку, щоб злагоджено зарухались всі великі і малі механізми складного господарства інституту, який він очолював* (Рибак, Час.., 1960, 488).

2. *неперех.* Наступаючи, наполегливо тіснити, знищувати кого-небудь. *Німець натискає, набили його там, а він лізе, лізе...* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 19); *Руські почали натискувати, знищили перші ряди найкращих Бенедиктових вояків і рвуться вперед* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 242).

3. *неперех.* Вимовляючи, особливо виділяти, підкреслювати голосом (слово, звук). — *Які ви тепер горді стали,— презирливо бурмоче Никанор, натискаючи на слово «тепер»* (Стельмах, I, 1962, 296); *Читає* [Годвінсон], *роблячи пропуски та натискуючи на особливо важні слова* (Л. Укр., III, 1952, 76); — *Юра сьогодні не піде в ліс,— твердо натискуючи на кожне слово, проказала Наталя* (Вол., Озеро.., 1959, 145).

4. *неперех., перен., розм.* Посилено вимагати чогось, спонукати кого-небудь до чогось. *Під впливом статей І. Кулика широкі кола організованих українських робітників в США почали натискати на газету «Робітник», щоб вона виступила проти буржуазної Центральної ради і заявила про свою підтримку більшовиків* (Рад. літ-во, 5, 1958, 12); [Гуральський:] *Слухайте, пане Микитюк, ви мусите прискорити свою роботу. На мене натискають з воєводства* (Ірчан, I, 1958, 193); [Берест:] *У нас єсть деякі заводи. Натиснеш на профспілку, культробітники бігають, метушаться* (Корн., I, 1955, 115).

5. *неперех., перен., розм.* Докладаючи зусиль, напружуючись, збільшувати, пришвидшувати що-небудь. *Починає бити злива. Гуркіт грому. — Натискай, хлопче,— каже офіцер шоферові,— природа на нашому боці!..* (Ю. Янов., I, 1954, 214); *Він басить своїм густим, важким.. голосом: — Натискуй, натискуй хлопці! Відстаємо* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 60); *Шофер так натиснув, що ми, як ошпарені, вискочили за місто* (Збан., Мор. чайка, 1959, 7).

Натиска́ти (нати́снути) на газ *див.* **газ** ^{1}.

6. *перех., діал.* Надівати; насувати. *Я кинув телеграму на стіл, .. натиснув шапку на вуха.. і побіг вулицями* (Фр., IV, 1950, 288); — *Благаю вас почекати,— просив він уривчасто і, натиснувши на голову шапку, збіг по сходах на вулицю* (Галан, Гори.., 1956, 57).

НАТИСКА́ТИСЯ, а́ється *і* **НАТИ́СКУВАТИСЯ**, ується, *недок.* Пас. до **натиска́ти** і **нати́скувати** 1. *Неначе не змерзлими руками бійців натискалися спускові механізми зброї, а тим гучним голосом їхнього молодого командира* (Ле, Право.., 1959, 191).

НАТИСКА́Ч, а́, *ч., спец.* Прилад, за допомогою якого натискають на що-небудь.

НАТИСКНИ́Й, а́, е́, *спец.* Признач. для натискування. *Порушення контакту щіток з колектором може виникнути від забруднення.., від псування натискних пружин щіток* (Підручник шофера.., 1960, 139); *Натискне устаткування; Натискний гвинт.*

НАТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нати́скувати.** *Ні в якому разі не дозволяється гальмувати верстат натискуванням руки на шків, патрон або пас* (Практ. з машинозн., 1957, 159); [Гармаш:] *Ліквідуйте свої хвости, нарешті. У декого по два, по три хвости. Буду нещадно натискувати.* [Терень:] *Без натискування ліквідуємо* (Мик., I, 1957, 145).

НАТИ́СКУВАТИ *див.* **натиска́ти.**

НАТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **натиска́тися.**

НАТИ́СНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нати́снути** 1. — *Болить? — запитував після кожного натиснення хірург* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 9); *Інформація від людини в машину може надходити в основному шляхом натиснення кнопок, клавішів, переміщення педалей* (Ком. Укр., 11, 1964, 51).

НАТИ́СНУТИ *див.* **натиска́ти.**

НАТИ́СНУТИСЯ, неться, *док.*, *розм.* Зійтися, з'явитися у великій кількості. *Більше робітників, вони* [пани] *менше платять. Натиснеться люду багато,— ну, вони платню знижають* [знижують] (Фр., I, 1955, 125).

НА́ТІК, теку, *ч.* 1. Шар якої-небудь речовини, що натекла куди-небудь, розтеклася по чомусь.

2. *розм.* Те саме, що **на́бряк.**

НАТІКА́ТИ, а́є, *недок.*, **НАТЕКТИ́**, тече́, *док.* Стікаючи або просочуючись, збиратися де-небудь у певній кількості. *На пахучу, воском натерту підлогу починають натікати з чобіт-жовтанців брудні патьоки* (Стельмах, I, 1962, 81); *В Кайдаша натекло повний рот слини* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *Дівчата виставляють ночви попід стріхи, щоб натекло в них м'якої шовковистої води* (Руд., Остання шабля, 1959, 439).

НАТІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який надівається безпосередньо на тіло. *Біля колиски стоїть у натільній сорочці хазяйка* (Шиян, Переможці, 1950, 77); *Цю смолу тут-таки варили в казанах два запорожці, яких сміливо можна було вважати за чортів, коли б не срібні натільні хрестики, що миготіли на їх чорних голих грудях* (Довж., I, 1958, 227).

НАТІПА́ТИ *див.* **наті́пувати.**

НАТІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТІПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Тіпаючи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Співу в цей день не було, але й суперечки теж тривали недовго — всякому хотілося натіпати побільше волокна* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 383).

2. *тільки док.*, *розм.* Те саме, що **наби́ти** 7. — *Ваню!.. губи натіпаю! — лупнувши зо сну очима, сердито посварилася пані* (Вас., I, 1959, 188).

НАТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наті́сувати.**

НАТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТЕСА́ТИ**, тешу́, те́шеш, *док.*, *перех.* Тешучи, виготовляти яку-небудь кількість чогось. *Семко та Горіх завчасно натесали стовпів і закопували їх на нових межах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 200).

НАТІЧНИ́Й, а́, е́. Стос. до натеку. *Розчинений, він* [гіпс] *знову може осідати з розчинів у вигляді натічних форм* (Курс заг. геол., 1947, 73).

НАТІ́ШИТИ, шу, шиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Потішити багато, досхочу. — *Осе чоловік, так чоловік! — хвалилась вона. — З ним і побалакаєш як слід, і натішить він тебе своєю розмовою* (Мирний, IV, 1955, 361); *Напоїло* [літо] *школярів сонцем, натішило водою в піонерських та трудових таборах* (Знання.., 9, 1965, 1).

НАТІ́ШИТИСЯ, шуся, шишся, *док.*, *ким*, *чим*, *з кого — чого і рідко над ким — чим*, *без додатка*, *розм.* Потішитися багато, досхочу. *Почнуться й докажчику муки: Тоді на дозвіллі натішуся я З тортур і дратівлі змії-гультяя!* (Стар., Поет. тв., 1958, 227); [Кожух:] *Говори, шляхтичу. Інакше сотник Горобець натішиться над тобою так, що сам диявол гопака ударить* (Корн., I, 1955, 218); // *перев. з запереч.* и е. Радуючись, вдовольнитися повністю. *Я не могла доволі натішитися сонцем, воно так жарко гріло* (У. Кравч., Вибр., 1958, 308); *Швидко одужував Данько.. Мати натішитись не могла: на очах оживає син!* (Гончар, II, 1959, 198); // Зазнати насолоди досхочу. *Улас намилувався Лукиною, натішився й покинув її, як зірвану кітку* (Н.-Лев., III, 1956, 348).

НАТКА́ТИ *див.* **натика́ти** ³.

НАТКНУ́ТИ *див.* **натика́ти** ².

НАТКНУ́ТИСЯ *див.* **натика́тися.**

НАТОВКМА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **натовкма́чити.** *Шульга і Богомолець присіли на краю лавки, на другому кінці котрої розмістилося двоє молодиків, тримаючи перед собою на колінах натовкмачені книжками і зошитами шкіряні польові сумки* (Рибак, Час.., 1960, 108).

НАТОВКМА́ЧИТИ *див.* **натовкма́чувати.**

НАТОВКМА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТОВКМА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Щільно наповнювати чимось; набивати, напихати. *Ними* [трупами] *завантажували цілі ешелони, натовкмачували, аби більше влізло* (Кач., II, 1958, 359); * Образно. *Натовкмачать якихсь індивідуалізмів тощо, так що аж язик отерпне, поки вимовиш* (Шевч., I, 1951, 374).

НАТОВКТИ́, вчу́, вче́ш, *док.*, *перех.* 1. Товчучи, виготовити що-небудь.—*Вгощайтеся і ви. Свіжий кріпак. Допіру жінка натовкла,— спокійно говорив.. Барило* (Кучер, Прощай.., 1957, 384); // Стовкти яку-небудь кількість чогось.

2. *розм.* Щільно наповнити чим-небудь. — *То я книжками так натовк свої валізи* (Мас., Під небом.., 1961, 7); * Образно. *Природа не дуже багато натовкла розуму в голову пристава четвертого стану* (Стельмах, I, 1962, 581).

3. *розм.* Побити кого-небудь. — *Ви не знаєте, скільки я з тими бахурами день у день нагризуся, намучуся, скільки їх натовчу* (Фр., VI, 1951, 153).

◇ **Натовкти́ мо́рду (пи́ку)** *кому*, *вульг.*— побити кого-небудь по обличчю. — *Пику натовчу, хоч ти мені й батько* (Вас., I, 1959, 148); *Двом американцям просто серед білого дня на Графській пристані* [в Севастопольському порту] *якісь матроси натовкли морду* (Гончар, II, 1959, 347); **Натовкти́ [під] бо́ки ([в] поти́лицю)** *кому або кого* — побити кому-небудь боки (потилицю); побити кого-небудь. [Юхим:] *А я собі думаю: лежи ти й зверху, а я тобі зісподу натовчу мовчки боки* (Вас., III, 1960, 80); — *Всього доводиться терпіти.. А як не в лад загавкаєш на пана, То ще й під боки натовчуть* (Гл., Байки, 1959, 185); — *Та піди та побий їй морду, та натовчи добре потилицю* (Н.-Лев., II, 1956, 336); *Зіпхнув* [будівничий] *чоловіка з муру, і налаяв щонайпоганшими словами, ще й в потилицю натовк* (Фр., V, 1951, 302).

НАТОВКТИ́СЯ, вчу́ся, вче́шся, *док.*, *розм.* Багато, до втоми попрацювати, походити. *Натовклася за день так, що вже й ноги не ходять* (Сл. Гр.).

НА́ТОВП, у, *ч.* 1. *без додатка і кого, чого.* Велике неорганізоване скупчення людей; стовпище. *Якась розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп* (Коцюб., II, 1955, 178); *В невеликих кімнатах було тісно й душно од великого натовпу гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *Біля церкви помітили партизани великий натовп людей, переважно жінок* (Шиян, Партиз. край, 1946, 55); *Біля турбіни навколо діда Цигая хвилювався натовп* (Баш, Вибр., 1948, 152).

2. *розм.* Тиснява, штовханина серед великого скупчення людей. — *За тим натовпом, клопотом та трусою, то я не урвала й годинки з людьми попрощатись* (Вовчок, I, 1955, 118); *Дід Улас, старий, не видержав натовпу, упав...* (Мирний, I, 1949, 305); *При виході з концерту натовпу не було* (Л. Укр., V, 1956, 117); // *у знач. присл.* **на́товпом.** Неорганізовано і у великій кількості. *Народ натовпом заливає вулиці, майдани* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Першим виїхав на своєму баскому коні.. староста Вишневецький.. За ним натовпом посунуло все військо* (Ле, Наливайко, 1957, 49).

3. *перен.*, *розм.* Велика кількість чого-небудь. *В тій хвилі пані Грозицька, незважаючи на натовп праці, встала зі свого крісла, підійшла до Целі* (Фр., II, 1950, 315); *Личко од натовпу почуття та від сліз горіло* (Мирний, II, 1954, 233); *В голові вже роїлися натовпи різних планів* (Кир., Вибр., 1960, 373).

НАТО́ВПИТИСЯ *див.* **нато́впл̀юватися.**

НАТО́ВПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НАТО́ВПИ́ТИСЯ**, то́впиться; *мн.* нато́впляться; *док.* Збираючись де-небудь великою кількістю, створювати тісноту. *В селі завше до судової зали натовплюється повнісінько людей* (Мушк., Серце.., 1962, 303); *Підійшовши до титаря, вона стала збоку, бо біля його багато народу натовпилося* (Мирний, III, 1954, 319); *Хлопців та дівчат натовпилось повнісінькі хати* (Н.-Лев., II, 1956, 123); *До сіней натовпилось повно людей, що збіглися на крики старости* (Кач., Вибр., 1953, 433).

НАТО́ВЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натовкти́** 1, 2. *Кисет натовчений махоркою;* // **нато́вчено,** *безос. присудк. сл.* * Образно. — *Дурний ти, мов колода, а не журишся. Гадаєш, розуму випитую? Не так багато його натовчено в тебе* (Стельмах, I, 1962, 94).

НАТОМИ́ТИ *див.* **нато́млювати.**

НАТОМИ́ТИСЯ *див.* **нато́млюватися.**

НАТО́МІСТЬ. 1. *присл.* Замість чого-небудь. *Онися Степанівна одвезла в Богуслав на ярмарок трохи не повний віз мішків з борошном, а натомість привезла додому одну голову сахару та один фунт чаю* (Н.-Лев., III, 1956, 188); *Чернишеві вже вдалося подавити кілька вогневих точок, але натомість оживають інші* (Гончар, III, 1959, 239).

2. *у знач. протиставного спол., розм.* Уживається у знач. зате, однак. *Валєнс його не викликав. Натомість він прийшов сам у кабінет Крайнєва* (Собко, Граніт, 1937, 39); *Собака підповз щільно до Фелікса і не вкусив його. Натомість він лизав хлопцеві ноги й тоненько скавучав знайомим голосом* (Ю. Янов., II, 1954, 44).

НАТО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **натоми́ти.** *Обидва товариші, вже без зайвих турбот, натомлені нічницями, твердо поснули сном молодості* (Коцюб., I, 1955, 343); *Натомлений безсонням, Юрко благально дивився на брата* (Коз., Вибр., 1947, 24); * Образно. *Натомлене штормом море здається безсилим і ледве вихлюпує на човен слабі брижини* (Логв., Давні рани, 1961, 8).

2. *у знач. прикм.* Який відчуває втому; знесилений роботою, діяльністю і т. ін. *Гордій вернувся натомлений додому* (Гр., II, 1963, 46); *Хочеться знайти холодок і бодай на кілька хвилин дати спокій своїм натомленим ногам* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 133); *На повітці для дров, прив'язаній до хати антеною, спочивала пара натомлених птахів* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 199).

НАТО́МЛЕНО. Присл. до **нато́млений** 2. * Образно. *У вікні бухгалтерії натомлено блимав вогник* (Мушк., Серце.., 1962, 254).

НАТО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАТОМИ́ТИ**, томлю́, то́миш; *мн.* нато́млять; *док., перех.* Доводити до втоми; стомлювати. *Сам, як читав, то трохи не над кожним словом добре натомив очі, поки розібрав* (Мирний, V, 1956, 386); *На чужому полі ніжки натомила, На чужій роботі ручки натрудила* (Л. Укр., III, 1952, 494); *До самого півдня, натомивши коня, блукає хлопець ярами та болотами* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 660).

НАТО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАТОМИ́ТИСЯ**, томлю́ся, то́мишся; *мн.* нато́мляться; *док.* Зазнавати втоми; стомлюватися. *Олександра натомилась за день і з злістю жбурнула панську посуду на стіл* (Коцюб., I, 1955, 65); *Остап мовчить. Він натомився й настрашився, йому б тільки спати* (Ю. Янов., II, 1954, 207).

НАТОПИ́ТИ [1] *див.* **нато́плювати** [1].

НАТОПИ́ТИ [2] *див.* **нато́плювати** [2].

НАТОПИ́ТИ [3], топлю́, то́пиш; *мн.* нато́плять; *док., перех.* Занурювати у воду кого-небудь багато разів. *Він, випручавшись, намагався побороти її, натопити, але тут було ще мілко* (Гончар, Тронка, 1963, 231); // Утопити багатьох.

НАТОПИ́ТИСЯ [1] *див.* **нато́плюватися** [1].

НАТОПИ́ТИСЯ [2] *див.* **нато́плюватися** [2].

НАТО́ПЛЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натопи́ти** [1]. *Від жарко натопленої пічки пашіло теплом* (Скл., Карпати, II, 1954, 88); // *у знач. прикм. Майор Петерсон сидить біля натопленої грубки й читає біблію* (Галан, I, 1960, 428); // **нато́плено,** *безос. присудк. сл. В хаті було жарко натоплено.*

НАТО́ПЛЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натопи́ти** [2].

НАТО́ПЛЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **НАТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш; *мн.* нато́плять; *док., перех. і без додатка.* Розпаливши вогонь, нагрівати що-небудь. *Піч треба дуже натоплювати, щоб у хаті було дуже тепло та душно* (Кв.-Осн., II, 1956, 226); *Хоч як натопи лежанку звечора, а однаково до ранку вихолоне* (Кучер, Трудна любов, 1960, 364); — *Ну й холодно ж у нашому бліндажі, хоч собак гони. Давай оцю сосонку звалимо та натопимо* (Тют., Вир, 1964, 291).

НАТО́ПЛЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **НАТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш; *мн.* нато́плять; *док., перех.* 1. Жарячи або підігріваючи, розтоплювати яку-небудь кількість чогось (про лій, віск і т. ін.). — *Ну й ситенний* [заєць].. *Гарців далебі із троє Я тоді із нього, може, Натопив самого лою* (Манж., Тв., 1955, 243); *Закололи, значить, того кабана.., натопили смальцю, наробили ковбас* (Вишня, II, 1956, 37); // *тільки док.* Довгим кип'ятінням наготовляти (про молоко). *Натопити молока.*

2. *рідко.* Те саме, що **виплавля́ти.** *Історія йде не помалу. І мужніх сердець вогнепад В же завтра натопить металу На тисячу тисяч гармат* (Воронько, Коли я.., 1963, 68).

НАТО́ПЛЮВАТИСЯ [1], юється, *недок.*, **НАТОПИ́ТИСЯ**, то́питься; *мн.* нато́пляться; *док.* Нагріватися від розпаленого вогню. *Грубка натоплюється.*

НАТО́ПЛЮВАТИСЯ [2], юється, *недок.*, **НАТОПИ́ТИСЯ**, то́питься; *мн.* нато́пляться; *док.* Розтоплюватися в якій-небудь кількості (про лій, віск і т. ін.).

НАТО́ПТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **натопта́ти.** *Натоптаний нами ешелон скажено нісся на захід* (Головко, I, 1957, 59); *Образно. *Аж до левади тягнеться її садок, густо натоптаний спіднизу кущами смородини, калини* (Вас., I, 1959, 270); *Сміх і гріх було дивитися на цю недоладну постать, натоптану злобою і болем* (Стельмах, II, 1962, 89); // *у знач. прикм. Катерина від стіжка принесла натоптаний фартух сіна і поклала в жолоб* (Чорн., Потік.., 1956, 14).

2. *у знач. прикм., розм.* Міцної будови, повний, гладкий (про людину). *Це був молодий ще, але натоптаний чоловік, кругловидий і вгодований* (Мик., II, 1957, 284); *Він слухав якісь гарячі доводи присадкуватого, натоптаного дядька* (Логв., Давні рани, 1961, 134).

3. *діал.* Уторований. *Та ось він покинув натоптані стежки* (Фр., VIII, 1952, 33).

НАТОПТА́ТИ *див.* **нато́птувати.**

НАТОПТА́ТИСЯ *див.* **нато́птуватися.**

НАТО́ПТУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **нато́птувати.**

2. *у знач. прикм., розм.* Те саме, що **нато́птаний** 2. *У дверях стояв низенький, натоптуваний чоловік, з лисиною на голові, з круглим, гладко виголеним лицем* (Мирний, I, 1954, 322); *Мати встигла вже добре засмагнути, була кругленька, натоптувана* (Донч., VI, 1957, 341).

НАТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТОПТА́ТИ**, топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Багато ходячи, залишати сліди бруду на чому-небудь.

2. *розм.* Щільно втискуючи, вкладаючи всередину,

наповнювати чим-небудь. *Дядько.. почав поважно длубатись у кисетині, добуваючи звідти тютюн та натоптуючи його в люльку* (Гр., I, 1963, 467); *Дід натоптував у ящик сіна, щоб краще було лежати пораненому* (Тют., Вир, 1964, 324); *Мужики натоптали тютюном люльки і запалили* (Чорн., Потік.., 1956, 242).

НАТÓПТУВАТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **натóптаний** 2. *Ось уже легко крокує Сава з натоптуватим Наливодою по ріллі* (Гончар, Новели, 1954, 169); *Просто огидно, огидно бути такою низенькою, натоптуватою* (Донч., V, 1957, 260).

НАТÓПТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАТОПТÁТИСЯ**, топчу́ся, тóпчешся, *док.*, *розм.* 1. *тільки док.* Те саме, що **находи́тися.** [Астахов:] *Зовсім ніг позбувся.* [Корінь:] *Та, видать, натопталися* (Баш, П'єси, 1958, 162).

2. Їсти багато, досхочу. *Горпина утішалася перед Христею своїми дітьми, котрі на полу натоптувались пирогами* (Мирний, III, 1954, 330); *В буфеті, одинаком, жадібно натоптувався смаженою домашньою ковбасою та білим хлібом товстий.. громадянин, видно, теж з приїжджих* (Логв., Давні рани, 1961, 135).

НАТОРГÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТОРГУВÁТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Торгуючи, набувати щось в якій-небудь кількості. *Тоді та жінка давай сповідатись. Отак і так каже, продавала молоко, розведене водою, і грошей наторгувала* (Мирний, V, 1955, 349).

НАТОРГУВÁТИ *див.* **наторгóвувати.**

НАТОРОХТÍТИ, хчу́, хти́ш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Багато торохтячи, негативно вплинути на кого-, що-небудь.

2. *перех. і неперех.*, *перен.* Наговорити швидко і багато (перев. всякої нісенітниці, чогось зайвого).

НАТОРÓЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Насмикати яку-небудь кількість ниток з чогось.

2. *перен.* Наговорити багато чого-небудь незрозумілого, безглуздого. [Горпина:] *Тебе тільки послухай, то ти такого наторочиш, що й за день не переслухаєш* (Кроп., I, 1958, 149); — *Розкажіть же, що там вам наторочили? — допитувалась Ликера* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 18).

НАТÓЧЕНИЙ ^{1}. а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наточи́ти** ^{1}. *Він був босий, голова розпатлана. Короткі штани галіфе, наточені в литках, гостро підкреслювали його худі ноги* (Кучер, Трудна любов, 1960, 133); *Гостро наточене лезо партизанової сокири виблискувало на сонці сріблястим промінчиком* (Кир., Вибр., 1960. 322); * Образно. *Тепер Маковеєві все зрозуміло.. Вигостреним зором, наточеним власною пристрастю, хлопець окмітовував* [помічав] *найтонші нюанси поведінки Ясногорської і Черниша* (Гончар, III, 1959, 409); *Юхим.. заглянув за двері, побачив наточений мишами ворох землі і підсунув до нори мишоловку* (Чорн., Потік.., 1956, 357); *Дмитро, минаючи верзунами химерно наточені черв'яком купинки землі, іде до катраги* (Стельмах, II, 1962, 273).

НАТÓЧЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наточи́ти** ^{2}.

НАТОЧИ́ТИ ^{1} *див.* **натóчувати** ^{1}.

НАТОЧИ́ТИ ^{2} *див.* **натóчувати** ^{2}.

НАТÓЧУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **НАТОЧИ́ТИ**, точу́, тóчиш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **дотóчувати** ^{1} 1. *Коропов обіцяв підсобити Дзюбі, кидався з бригади в бригаду, і кругом, як у тій примовці, — що зверху собі ввірву, то знизу наточу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 135).

2. Точачи, робити що-небудь гострим. *Доря візьме тихенько ножа, наточить...* (Коцюб., II, 1955, 381); *І шелестіли сумно маки, й синіли квіти на межі: — Вже наточили гайдамаки на тебе куплені ножі* (Сос., II, 1958, 383).

3. Гризучи, виїдаючи, подрібнювати певну кількість чого-небудь.

НАТÓЧУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **НАТОЧИ́ТИ**, точу́, тóчиш, *док.*, *перех.* Цідячи, наливати яку-небудь кількість чогось. — *Чую — посудом цокотить* [Параска], *воду з самовара наточує* (Мирний, IV, 1955, 355); *Вона стояла віддалік коло крана за буфетом і наточувала пиво* (Тудор, Вибр., 1949, 307); — *А побіжи лишень, стара, та наточи з барильця горілки* (Н.-Лев., IV, 1956, 195); *Вона наточила повну миску води і поставила її на огонь* (Смолич, I, 1947, 267); * Образно. *О, скільки крові наточили в Дніпро пістолі і клинки!..* (Сос., I, 1957, 358).

НАТОЩÁК, *присл.*, *розм.* Те саме, що **на́тщé.**

НАТОЩАКÁ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **на́тщé.** *Не вечерявши, та натощака ж і по селу блукав* [Хома] (Кв.-Осн., II, 1956, 235).

НАТР, у, *ч.*, *заст.* Назва окису натрію. *Кухонна сіль служить сировиною для виробництва хлору, соляної кислоти, їдкого натру і соди* (Заг. хімія, 1955, 289); *В неї просто від жари болить голова, але вона все сторонніх причин шукала і.. напилася касторки і саліцилового натру* (Л. Укр., V, 1956, 193).

НАТРÁПИТИ *див.* **натрапля́ти.**

НАТРАПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАТРÁПИТИ**, плю, пиш; *мн.* натра́плять; *док.* 1. *неперех.* Рухаючись, наскакувати, наштовхуватися на кого-, що-небудь. *Човник натрапляв на бистрину в шумі; вода гойдала його, неначе трісочку* (Н.-Лев., III, 1956, 225); *Часто мотика натрапляла на каміння й так скреготала, що нило в зубах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); *Натрапила коса на камінь* (Номис, 1864, № 1440).

2. *перех. і неперех.* Випадково, несподівано знаходити, виявляти кого-, що-небудь, натикатися на когось, щось, зустрічатися з ким-, чим-небудь. *Іноді хлопчик натрапляв на ховрахову нору* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 18); *Натрапляю на фото, яке змушує мене взятися за блокнот* (Чаб., Катюша, 1960, 225); *Гортаючи старі свої папери, Що дивом вижили у дні війни, Натрапив я на книжку записну* (Рильський, Мости, 1948, 12); *З'їв* [Фелікс] *кілька грудочок цукру, за цукром натрапив на ящик з шоколадом* (Ю. Янов., II, 1954, 40); *Тетяна поспішала на поле. Натрапила на Карпа в копах із хлопцями, що пасли коней* (Ле, Історія радості, 1947, 209); *Раз він* [Ант] *натрапив на цілий табун вепрів, що спали в яру над потоком* (Скл., Святослав, 1959, 14); // *перен.* Зустрічатися з ким-небудь у житті. — *Скаржитись? Він, брат, думає на ляккливих натрапив? Ні, брат, дзуськи!* (Збан., Єдина, 1959, 25); — *Не бійсь, коли вирушав на нас, то не думав про такий амінь! Думав, що на слабких натрапив, адже війни не хочуть!* (Гончар, III, 1959, 452).

◇ **Натра́пити на слід** *див.* **слід; Не на таки́х (такóго, таку́, тóго) натра́пив (натра́пила, натра́пило)** — уживається у випадку, коли треба сказати, що хтось недооцінює того, з ким має справу. — *Думав, тут дурні сидять і не розшолопають? Дзуськи! Не на таких натрапив* (Кучер, Прощай.., 1957, 203); **Що язикóм натра́пить** — без обдумування, що спаде на думку. *І починає Щур молоти, що тільки язиком натрапить* (Вас., I, 1959, 229).

3. *перех.* Відшукувати, знаходити кого-, що-небудь. — *А добуду року, то, може, дасть мені господь, що добре місце натраплю собі* (Вовчок, I, 1955, 20); [Журейко:] *Не владен князь вперед пізнати ходи, Куди і як вони його ведуть, Але як вірний буде він народу, То зрештою натрапить вірну путь* (Коч., III, 1956, 71); * Образно. *Навіть коли кого, заритого в соломі, натрапляла гостра піка чи шашка — мусив терпіти,*

мусив мовчати, .. щоб не видати себе й товаришів (Гончар, II, 1959, 329); // *на що.* Проникати, проходити куди-небудь, опинятися де-небудь. — *А може, воно* [хлоп'я] *далі й на шлях натрапило? Піду по сліду,— подумала Катря* (Мирний, IV, 1955, 305).

4. *неперех., перен.* Зустрічати перешкоди в чому-небудь. *У власне мануфактурний період, тобто в період, коли мануфактура є панукочою формою капіталістичного способу виробництва, повне здійснення властивих їй тенденцій натрапляє на різноманітні перешкоди* (Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 370); *Наукова розробка проблеми самосвідомості в радянській психології з самого початку натрапила на серйозні труднощі* (Рад. психол. наука.., 1958, 372).

НАТРЕМТІ́ТИСЯ, мчу́ся, мти́шся, *док., розм.* Потремтіти довго, багато. *Погано, як боїться: лиха не мине, а ще й натремтиться* (Укр.. присл.., 1955, 216); *А скільки страху набратися, скільки натремтітися, скільки обережності треба, щоб не зрадитися перед ворогами!* (Коцюб., I, 1955, 163).

НАТРЕНО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **натренува́ти.** — *В мене пам'ять натренована на дітях. Адже я мати двохсот дітей* (Томч., Готель.., 1960, 305); — *Якщо наші м'язи натреновані так само, як і нерви, то все це ви проробите* [перестрибнете паркан] *легко і з задоволенням* (Мик., I, 1957, 346).

2. *у знач. прикм.* Який пройшов відповідне тренування і має певні навики. *На березі Мате* [Залка] *усілякі спортивні фігури чинив і мене вчив. Ох, і натренований! І так, і сяк, і пригинається, і нагинається* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 120); // Який повторенням однакових дій дістав певні навики. *З-посеред неї* [стрільби] *натреноване Хомине вухо вирізняло знайоме чахкання батальйонних мінометів — там, і там, і там...* (Гончар, III, 1959, 358); *Тільки натреноване око дослідника могло відрізнити павутиння вікових тріщин від ліній, надряпаних людською рукою* (Знання.., 9, 1965, 16).

НАТРЕНО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **натрено́ваний** 2. *Влучання кулі в певне місце залежить від багатьох випадкових факторів (складу пороху, справності зброї, натренованості стрільця тощо)* (Наука.., 12, 1958, 42); *Льотчики за своєю натренованістю, знаннями, здоров'ям, витривалістю.. найбільше підходять для виконання перших польотів на космічних кораблях* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 2).

НАТРЕНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАТРЕНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Систематичним тренуванням навчати чого-небудь, привчати до чогось. *Працівники Науково-дослідного інституту геології у Віртасалмі* [Фінляндія] *натренували собаку Ларі відшукувати сірку* (Наука.., 12, 1965, 44); // Діючи в якомусь плані тривалий час, набувати досвіду, уміння і т. ін. *Тут* [у сільськогосподарській авіації] *льотчик теж мусить бути класу не тюхтійського. Тут у тебе ні штурмана, ні радиста, сам за всіх — і швець, і жнець. Зате ж натреновуєш око в орієнтації, налягаєш на техніку пілотування* (Гончар, Тронка, 1963, 72).

НАТРЕНУВА́ТИ *див.* **натрено́вувати.**

НАТРЕНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Навчитися чого-небудь; набути навиків у чому-небудь за допомогою тренування. *Натренувався таки добре. Тіло в нього стало гнучке, руки сильні* (Шиян, Баланда, 1957, 145).

НА́ТРІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **на́трій;** // Який містить у собі натрій. *Давно відомо, що кращим азотним добривом для цукрових буряків справедливо вважається натрієва селітра* (Колг. Укр., 10, 1958, 20); *Якщо пропускати сірководень у розчин їдкого натру, то утворюється розчинна у воді натрієва сіль сірководневої кислоти* (Заг. хімія, 1955, 318).

НА́ТРІЙ, ю, *ч.* М'який, блискучий білого кольору лужний метал, який швидко окислюється на повітрі. *Тіло мікроба містить метали: калій, натрій, магній, кальцій, залізо та ін.* (Підручник дезинф., 1953, 28); *Потреба тварин у мінеральних речовинах.. поповнюється додаванням мінеральних кормів, які містять кальцій, фосфор, натрій* (Соц. твар., 2, 1956, 31).

△ **Хло́ристий на́трій** — натрієва сіль хлористоводневої кислоти; кухонна сіль. *Хлористий натрій являє собою цінну хімічну речовину, без якої не може відбуватися багато фізіологічних процесів в організмі, наприклад, перетравлювання їжі в шлунку* (Наука.., 8, 1959, 26).

НАТРІ́СКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., вульг.* Те саме, що **наї́стися.** — *Ліпше було б зїстатись на обід в сестри. Натріскався б борщу, каші та й не мучився б так, як тепер* (Н.-Лев., IV, 1956, 23); — *Демиде, чого спішиш, мов на пожежу!? Ніяк не встигнеш натріскатися!?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 529).

НА́ТРОВИЙ, а, е. Прикм. до **натр;** // Який містить у собі натр.

НА́ТРОЄ, *присл.* На три частини. *Там такі* [німецькі замки́]..! *і назад відмикається, і натроє розпадається* (Кв.-Осн., II, 1956, 403); *Олекса теж сів на воза. Їхали мовчки, ділили натроє важку мовчанку* (Мушк., Серце.., 1962, 68).

НАТРОЩИ́ТИ, рощу́, ро́щиш, *док., перех., розм.* Наламати яку-небудь кількість чогось.

НАТРУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **натруди́ти.** *Натруджене болістю серце забажало спочинку* (Мирний, IV, 1955, 298); * Образно. *Місто спало, натруджене буденними справами* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 246); // *у знач. прикм. Любо впасти на зелену тінь Натрудженим і наболілим тілом* (Рильський, I, 1956, 62); * Образно. *Навколо майже водночас заскрипіло натруджене дерево саней* (Стельмах, Хліб.., 1959, 35).

2. *у знач. прикм.* Який багато потрудився. *Семен помолився до неба, загорнувсь у свиту і заснув твердим сном натрудженого робітника* (Коцюб., I, 1955, 105).

НАТРУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАТРУДИ́ТИ,** труджу́, тру́диш, *док., перех., розм.* Багато працюючи, діючи певним органом тіла, стомлювати його, доводити до болісного стану. *Боюсь натруджувати ногу сидінням при столі* (Л. Укр., V, 1956, 53); *Облітав журавель Сто морів, сто земель, Облітав, обходив, Крила, ноги натрудив* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 11).

НАТРУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАТРУДИ́ТИСЯ,** труджу́ся, тру́дишся, *док., розм.* 1. Набувати болісного стану від тривалої або тяжкої праці, різних дій і т. ін.; стомлюватися. *Ти б уже менше натруджувався* (Рад. Укр., 10. XII 1947, 2); — *Спочинь. Бачиш, пальці твої натрудились* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 200); *Він багато ходив, нога натрудилася і тепер боліла* (Тют., Вир, 1964, 380).

2. *тільки док.* Потрудитися багато, до втоми. [Савка:] *Я натрудився за день — дайте мені хоч раз у тиждень доспати!* (Вас., III, 1960, 73); *Натрудився, видно, за день чоловік, дошукуючись хліба насущного* (Гончар, II, 1959, 159); * Образно. *За літо натрудилася земля, притихла, зажадала відпочинку* (Рад. Укр., 3.I 1954, 3).

НАТРУДИ́ТИ *див.* **натру́джувати.**

НАТРУДИ́ТИСЯ *див.* **натру́джуватися.**

НАТРУЇ́ТИ *див.* **натру́ювати.**

НАТРУСИ́ТИ *див.* **натру́шувати.**

НАТРУСИ́ТИСЯ *див.* **натру́шуватися.**

НА́ТРУСКА, и, *ж., іст.* Посудина (ріг), з якої насипали порох на поличку стародавньої гвинтівки; ріг-порохівниця.

НАТРУ́СКА, и, *ж., розм.* 1. Дія за знач. **натруси́ти.**

2. *перен.* Суворе покарання; нагінка, прочуханка. *Щоб часом не було натруски від старших* (Кв.-Осн., II, 1956, 160).

НАТРУ́ШЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **натруси́ти.**

НАТРУ́ШУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **натру́шувати.**

НАТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАТРУСИ́ТИ,** трушу́, тру́сиш, *док., перех., розм.* 1. Трусячи, насипати яку-небудь кількість чогось. *Дід із свого ріжка натрусить чортові табаки, а чорт йому натрушує своєї* (Стор., I, 1957, 87); *Він вивернув кишені, натрусив хлібних крихт і вкинув у воду* (Донч., VI, 1957, 261); * Образно. *Життя немало натрусило смутку в душу старого* (Стельмах, I, 1962, 339).

2. Трусячи дерево, збивати з нього яку-небудь кількість плодів. *З кошиком у руках ходила Віра в саду, визбируючи між травою червиву падалицю, що її за ніч натрусив з яблунь вітер* (Шиян, Баланда, 1957, 157).

◇ **Натруси́ти кулі́в** — заготовити за допомогою трусіння певну кількість снопів нем'ятої відбірної соломи для покриття будівель. — *Збудували ми хліва, навіть обмастили без толоки, за гроші, своїх кулів натрусили, сніпків з них накрутили і ними вшили* (Кучер, Прощай.., 1957, 193).

НАТРУ́ШУВАТИСЯ, усться, *недок.,* **НАТРУСИ́ТИСЯ,** тру́ситься, *док., розм.* 1. Насипа́тися від трусіння. *Гуси бродять по всьому колгоспному подвір'ю, видзьобують кукурудзу, що натрусилася з возів* (Мушк., Серце.., 1962, 112).

2. *тільки док.* Потруситися довго.

3. *тільки недок.* Пас. до **натру́шувати.**

НАТРУ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАТРУЇ́ТИ,** тру́ю, тру́їш, *док., перех.* Знищувати отрутою яку-небудь кількість когось, чогось. *Натруїти ховрахів; Натруїти мух; Натруїти тарганів.*

НАТРЯСТИ́, су́, се́ш, *док., перех.* 1. Те саме, що **натруси́ти.**

2. Багато, довго потрясти. *Нога розболілася. Натрудив її* [Микола], .. *натряс у проклятій бідарці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 3).

НАТРЯСТИ́СЯ, су́ся, се́шся, *док., розм.* Багато, довго потрястися. *Я теж деколи їжджу* [у вагончиках]: *натрясешся за дорогу, сидиш, зігнешся — коліна вище вух!* (Гончар, Тронка, 1963, 192); // Довго потремтіти, подрижати. *Натрястися від холоду.*

НАТУ́ГА, и, *ж.* 1. Фізичне напруження. *Тягне він здорову, важку баддю, повну води, а в очах аж позеленіє від великої натуги...* (Коцюб., I, 1955, 22); *Данилко почервонів з натуги, але ніс вазу до другого столу* (Панч, Ерік.., 1950, 91).

2. Велика затрата фізичних, духовних сил, енергії і т. ін. *Вчився* [Павлуша] *добре; перший рік без всякої натуги ішов у навчанні попереду всіх* (Головко, II, 1957, 262).

НАТУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нату́жити;** // *у знач. прикм. Голос старого Ремби, хриплий і натужений, різав його слух, а слова шпигали його в серце* (Фр., III, 1950, 441); *Зігнуті в'язи починають трохи боліти, натужений зір та скупчена увага женуть всякі думки* (Коцюб., I, 1955, 207).

НАТУ́ЖИТИ *див.* **нату́жувати.**

НАТУ́ЖИТИСЯ *див.* **нату́жуватися.**

НАТУЖИ́ТИСЯ, тужу́ся, ту́жишся, *док., розм.* Багато, довго, вдосталь потужити. *На кладовищі що вже наплакались, що вже натужилися* (Головко, II, 1957, 361); [Христя:] *Годі тобі, моя дитино, так тяжко сумовати* [сумувати], *— хіба ще за рік не натужилася?* (Кроп., IV, 1959, 32).

НАТУ́ЖНИЙ, а, е. Який вимагає напруження сил. *Натужна робота;* // Який виявляється, твориться з напруженням фізичних сил. *Голос у Вані хрипкий, тихий, натужний* (Коз., Гарячі руки, 1960, 212); *Хриплий, натужний кашель корчив тіло хлопчика* (Жур., Даша, 1961, 23); * Образно. *Почувся натужний скрегіт заліза, тріск вагонів* (Кол., На фронті.., 1959, 98).

НАТУ́ЖНО. Присл. до **нату́жний.** *З останніх сил везуть коні сани і натужно стогнуть, розриваючи пружне повітря* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 395); * Образно. *Натужно чахкає паровик, викидаючи в боки свистячі гейзери пари* (Кол., Терен.., 1959, 148).

НАТУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАТУ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* З великим напруженням діяти чим-небудь, посилювати ступінь виявлення чогось. *Сильно натужував* [Темера] *свої .. очі, поки розглядів усі ті предмети* (Фр., I, 1955, 273); *Роман натужує всі свої сили, усю волю і, зрошений холодним потом, непевним кроком сливе біжить далі...* (Коцюб., I, 1955, 120); *Натуживши всі свої сили, він підняв важкий хрест на руках* (Юхвід, Оля, 1959, 69).

НАТУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАТУ́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* Працювати, діяти з великим напруженням, зібравши всі свої сили. *Бджола піднялася вище угору, дід підскакував та натужувався, щоб досягти туди* (Мирний, I, 1954, 192); *Робітники знов натужилися. Знов захрустів шутер, заскрипіли вали під тягарем* (Фр., V, 1951, 263); *Натужились коні; з долини вивезли знов на горбок* (Тич., I, 1957, 237).

НАТУ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Багато ходивши (тупавши), залишити сліди бруду на чому-небудь; натоптати.

2. *неперех.* Тупаючи ногами, пригрозити кому-небудь.

НАТУ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Багато, довго ходячи або стоячи, стомити ноги або взагалі стомитися. *Дружина Максима Опанасовича.., натупавшись за цілий день, сідає до столу відпочити* (Вол., Самоцвіти, 1952, 174).

НАТУПОТА́ТИСЯ, почу́ся, по́чешся *і* **НАТУПОТІ́ТИСЯ,** почу́ся, поти́шся, *док., розм.* Підсил. до **нату́патися.**

НАТУПОТІ́ТИСЯ *див.* **натупота́тися.**

НАТУПЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Те саме, що **нату́патися.**

НАТУ́РА, и, *ж.* 1. *тільки одн., заст.* Природа. *Вдарив страшний грім.. Наставало одно з тих явищ натури, перед котрими в Індії леви та тигри стають смирніші од ягнят* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Ти грації сама ще додала До чарів, що дала тобі натура* (Сам., I, 1958, 101).

2. Те, що реально існує; дійсність. *Користуючись топографічним планом, проект інженерної споруди переносять у натуру* (Інж. геод., 1959, 71).

◇ **У (в) нату́рі** — у справжньому вигляді, в дійсності. *Мама дивиться на хмарку, віддзеркалену в застиглій поверхні води, потім скидає очима вгору і дивиться на хмарку в натурі* (Смолич, II, 1958, 12).

3. Сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці; вдача, характер. *У нього натура, як у тура* (Номис, 1864, № 13328); *Що ж з нею вже зробиш, коли вона таку натуру має!* (Л. Укр., V, 1956, 136); *Від натури все. Яка в кого натура, така й совість* (Тют., Вир, 1960, 82); *Овеча натура; Вовча натура; Груба натура; Весела натура; Звіряча натура; Вразлива натура; Глибока натура; Широка натура.*

4. *тільки одн.* Товари, продукти і т. ін. як платіжний засіб замість грошей. *Податки* [князеві] *в великій мір*

платили тухольці натурою (Фр., VI, 1951, 37); *Колгоспники почали одержувати на трудодні набагато більше натурою і грішми* (Наука.., 9, 1957, 2).

5. Живі істоти, предмети і явища як безпосередній об'єкт зображення. *Я ніколи не забуду однієї своєї поїздки для вибору натури до кінофільму «Щорс»* (Довж., III, 1960, 288); *За допомогою Сошенка він* [Т. Шевченко] *вивчав анатомію, перемальовував з натури класичні гіпсові фігури* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 21); // Людина, яка позує перед художником. — *Де ви взяли натуру? — питає жінка. — Це моя дочка! — відповідає художник* (Донч., VI, 1957, 627).

НАТУРАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., політ., юр.* Надання прав громадянства даної країни особам, що не мають громадянства або мають громадянство іншої країни.

△ **Натураліза́ція господа́рства (господа́рських проце́сів)**, *ек.*— господарські заходи, спрямовані на вироблення продуктів тільки для задоволення власних потреб, а не для обміну на ринку. *Результатом скорочення зовнішньої і внутрішньої торгівлі було збільшення натуралізації всього господарства, зменшення доходів, фінансові утруднення* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 290); *Практика комуністичного будівництва показує, що в нашій економіці відбувається не натуралізація господарських процесів, а, навпаки, розвиток товарно-грошових відносин* (Ком. Укр., 10, 1960, 75).

НАТУРАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Реакційна ідеалістична філософська теорія, яка намагається пояснити розвиток суспільства законами природи.

2. Напрям і творчий метод у буржуазному мистецтві і літературі, який з фотографічною точністю відображає поодинокі явища життя, заради зовнішньої правдоподібності ігнорує художнє узагальнення, типізацію, показ суттєвого в суспільному житті. *Як і Чернишевський, Шевченко виступає проти відступів від життєвої правди і разом з тим — проти натуралізму в мистецтві* (Про мист. театру, 1954, 58); *Мистецтво соціалістичного реалізму виховувалось у боротьбі з формалізмом і натуралізмом, з потворними проявами буржуазної ідеології* (Рад. Укр., 10. III 1957, 1).

НАТУРАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натуралізува́ти.**

НАТУРАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., політ., юр.* Надавати права громадянства даної країни особам, що їх не мають, або іноземцям.

НАТУРАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док., політ., юр.* Приймати підданство чужої країни, зазнавати натуралізації.

НАТУРАЛІ́СТ, а, *ч.* 1. Людина, яка займається дослідженням природи; природознавець. *За спостереженнями американського натураліста А. Вудкука, дельфін, граючись, випереджає корабель, що йде із швидкістю 10 вузлів і протягом багатьох годин «лідирує», тобто пливе поперед нього* (Знання.., 1, 1966, 6); *Тут же — школа з дослідним сільськогосподарським полем, з садком і городом, де юні мічурінці, юні натуралісти природу вивчають...* (Вишня, II, 1956, 8).

2. Послідовник натуралізму (у 2 знач.). *Кропивницький умів відбирати типові явища в житті і вносив їх у свої п'єси не копіюючи, як це робили натуралісти, а художньо осмисливши* (Збірник про Кроп., 1955, 127); *Дійсність подавалась натуралістами не в її істотних проявах,.. а в зображенні малохарактерних, поодиноких явищ* (Укр.. кіномист., II, 1959, 71).

НАТУРАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до натуралізму (у 2 знач.). — *Ніколи я до натуралістичної школи і не належав* (Головко, Мати, 1940, 10).

2. Який фотографічно копіює дійсність без узагальнення зображуваного. *Натуралістична описовість, стилізація, сентиментальність, погоня за гострим сюжетом, формалістичні виверти знижували художню цінність нарисів і оповідань окремих українських письменників* (Іст. укр. літ., II, 1956, 249); *Відстоюючи принципи реалістичного відображення життя, Шевченко виступав водночас і проти проявів натуралістичних тенденцій, проти рабського копіювання природи* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 416); // Власт. натуралізмові (у 2 знач.). *Втрачаючи прикмети документальної точності і натуралістичної достовірності, твори наших митців, безпосередньо звернені до сучасності, набувають поетичної узагальненості, масштабності художнього образу, більшої емоційності* (Літ. Укр., 9. III 1966, 3).

НАТУРАЛІСТИ́ЧНО. Присл. до **натуралісти́чний** 2.

НАТУРАЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **натураліст.**

НАТУРА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. *заст.* Природознавчий. — *Я дуже люблю натуральну історію,— говорила Катерина* (Н.-Лев., I, 1956, 550); [Агафія:] *Записався* [син] *на натуральні науки, на якусь фізику та хімію* (Фр., IX, 1952, 365).

2. Природного походження; протилежне штучний. *Тут єсть натуральна залізна шипуча вода, досить добра на смак, але я ще не дуже її п'ю, бо не знаю, як і скільки її пити* (Л. Укр., V, 1956, 359); *При ослабленні організму варто вживати натуральну каву по півчашки тричі на день* (Наука.., 3, 1959, 33).

3. Який існує в дійсності; справжній. *Річард ліпить з неї* [індіанки] *статую натуральної величини* (Л. Укр., III, 1952, 44); *Тиша навколо, така натуральна тиша!* (Забашта, Квіт.., 1960, 25).

4. Непідроблений, звичайний, природний; протилежне роблений, надуманий. *В голосі Дарчиному забриніла вже натуральна цікавість* (Л. Укр., III, 1952, 642); *Панч добре відчуває і вміє передати ритмомелодику розмовної мови. Діалоги у нього живі, репліки персонажів натуральні, немовби підслухані у народі* (Рад. літ-во, 1, 1963, 20); // Невдаваний, щирий (про риси характеру). *Професор був натуральний з людьми, і саме такої натуральності чекав і до себе* (Смолич, Світанок.., 1953, 455).

5. Який виражається натурою (у 4 знач.). *На основі зростання колгоспного виробництва значно збільшилися грошові і натуральні доходи колгоспників* (Рад. Укр., 11. II 1955, 1).

△ **Натура́льна шко́ла** — первісна назва реалістичного напряму російської літератури 30—40-х рр. XIX ст. *В ілюстраціях Шевченка.. виявились спільні риси з творами художників натуральної школи* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 41); **Натура́льне господа́рство** — господарство, яке виробляє продукти для власного споживання, а не для обміну на ринку. *Господарство у феодальних вотчинах залишалося натуральним* (Іст. СРСР, I, 1956, 118); *Щоб підтримати своє натуральне господарство, батько ще наймався в підводчики та смолярував* (Довж., I, 1958, 11); **Натура́льний пода́ток** — податок, що сплачується натурою (у 4 знач.). *Селянин вправі, після виконання натурального податку, вільно вимінювати остачу свого хліба* (Ленін, 32, 1951, 453).

НАТУРА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **натура́льний** 3, 4. *Натуральність і простота Саксаганського — наслідок величезної напруженої роботи, вицвіт акторської майстерності, поєднаної з колосальним обдаруванням* (Рильський, III, 1955, 344).

НАТУРА́ЛЬНО. 1. Присл. до **натура́льний** 3, 4.— *А щоб вони* [нейлонові ялинки] *пахтіли натурально, Екстрактом їх оббризкують сосновим* (Мур., Осінні сурми, 1964, 95); *Вона сама не знала, на яку ногу ступити: чи поводитись тоном аристократичним, чи держати себе просто і натурально* (Н.-Лев., IV, 1956, 84).

2. *у знач. присудк. сл.* Як і повинно бути. *Якщо в ньому збудилася гордість, то се натурально* (Л. Укр., V, 1956, 366); *Вона.. погорджує ним.. Ну, що ж, воно й зовсім натурально, бо він хлопський син* (Фр., III, 1950, 446).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається для підтвердження схвалення висловленого. *Надворі 11 градусів тепла. Натурально, що тут все зелене, дико ростуть нарциси і троянди* (Коцюб., III, 1956, 404); — *Може, вам, тату, допомогти чим-небудь?.. То я, натурально, допоможу* (Тют., Вир, 1964, 75).

4. *у знач. ствердж. част.* Уживається на початку речення для ствердження, схвалення висловленого раніше; звичайно, авжеж. [Марія:] *Так, я в перший раз його почула, і те, що він казав, мені подобалося далеко більше, ніж те, що казали ви.* [Марк:] *Ха! натурально! Хіба ж така мацапура, як я, може подобатися прекрасним паннам?* (Мам., Тв., 1962, 106).

НАТУ́РИСТИЙ, а, е, *розм.* Який намагається все робити по-своєму, капризний, свавільний, упертий. *Палазя була й краща за Надезю й не така натуриста, як Надезя* (Н.-Лев., III, 1956, 203); *Такий хлопець натуристий. Чи ми його малим так спотворили? А тепер як чого схотів, так щоб по його було* (Сл. Гр.).

НАТУ́РКАТИ *див.* **нату́ркувати.**

НАТУ́РКУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **нату́ркувати.**

НАТУ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАТУ́РКАТИ**, аю, аєш *і* **НАТУРЧА́ТИ**, чу́, чи́ш, *розм.* 1. *перех.* Спонукати, підбурювати до чого-небудь. *Бач, чого захотілося: військо червоне поділити.. Ще й її* [Вутаньку] *натуркують, щоб вона від імені своїх криничан вимагала цього* (Гончар, II, 1959, 179).

2. *тільки недок.*, *неперех.* Потай наговорювати, нашіптувати комусь про кого-небудь. *Став* [письмоводитель] *справникові натуркувати, що, каже, у такім-то селі є великий мошенник* (Кв.-Осн., II, 1956, 139); — *Всі ж знають,— натуркувала людям Княжевичиха,— що Павло сам увірвався того вечора до чумакової хати на заручини та вилаяв, ще й прокляв Княжевичів з Чумаченками* (Кучер, Прощай.., 1957, 224).

◇ **Нату́ркати (натурча́ти) го́лову** *кому* — стомити розмовою кого-небудь. *Іди собі додому: оттаку мені голову натуркала!* (Кв.-Осн., II, 1956, 278); **Нату́ркати (натурча́ти) [по́вні] ву́ха (у ву́ха, у го́лову)** *кому* — наговорити комусь багато про кого-, що-небудь. — *Це ти про Голуба? — різко повернувся до Кайдашенка Бачура. — Так і знав, що тобі натурчали у вуха про нього* (Чаб., Тече вода.., 1961, 183); — *Що се за дурниці натуркав вам хтось у голову?* (Фр., VII, 1951, 302).

НАТУ́РНИЙ, а, е. 1. Який виконується, робиться з натури (у 5 знач.). *Свої натурні зарисовки художники робили в гущі життя — на Кременчуцькій ГЕС, на газопромислах Шебелинки* (Літ. газ., 15.VII 1960, 1); //Пов'язаний з малюванням, ліпкою з натури (у 5 знач.). *Тарас працював у натурному класі до вечора* (Ільч., Серце жде, 1959, 245).

2. *кін.* Який знімається не в павільйоні, а на фоні справжньої природи, її предметів і явищ. *Я почав відвідувати натурні зйомки одеського режисера недалеко від фабрики* (Довж., I, 1958, 20).

НАТУ́РНИК, а, *ч.* Те саме, що **нату́рщик.** *За натурників Шевченкові правили герої його творів — кріпаки* (Мист., 2, 1955, 14).

НАТУ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нату́рник.** [Якимаха:] *Мені казала щойно Мадам Кржисевич, що сьогодні ви Прегарную натурницю знайшли Для тих русалок* (Коч., III, 1956, 151).

НАТУРОПЛА́ТА, и, *ж.* Оплата, здійснювана товарами, продуктами і т. ін. *Твій чоловік тракторист, і за це йому хвала від народу, від банку жалування, а від нас хліб, натуроплата, значить* (Кучер, Прощай.., 1957, 339); *Колгоспи здають зерно понад план в рахунок натуроплати за роботи в наступному році* (Рад. Укр., 17.XII 1946, 1).

НАТУРФІЛО́СОФ, а, *ч.* Послідовник натурфілософії.

НАТУРФІЛОСО́ФІЯ, ї, *ж.* Учення, що намагалось дати систему знань про природу, побудовану не на дослідних даних, а на абстрактних, відірваних від практики умовиводах; філософія природи. *Уже в натурфілософії стародавніх греків внутрішня суперечливість тіл природи пов'язується з їх будовою і якісними перетвореннями* (Знання.., 11, 1965, 10).

НАТУРФІЛОСО́ФСЬКИЙ, а, е. Стос. до натурфілософії і натурфілософа; власт. їм. *Критичною для філософії виявилась середина XIX століття, коли остаточно було доведено неспроможність натурфілософського підходу до створення наукової картини світу* (Ком. Укр., 10, 1966, 35).

НАТУРЧА́ТИ *див.* **нату́ркувати.**

НАТУ́РЩИК, а, *ч.* Людина, яка позує перед художником, скульптором. *Другий полковник виглядав так, ніби скульптор, що його ліпив, дивився на свого натурщика крізь лупу* (Ю. Янов., I, 1958, 201); *Натурщиками були селяни, пастухи з угорського степу* (Мист., 1, 1959, 44).

НАТУ́РЩИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нату́рщик.** *Тася стала працювати в Кандиби натурщицею* (Дмит., Розлука, 1957, 143).

НАТУШКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натушкува́ти**; // **натушко́вано,** *безос. присудк. сл.*, *діал.* *Руки йому вірьовками до ніг поскручувано; натушковано на його зверху кожухів, подушок* (Мирний, II, 1954, 189).

НАТУШКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Тушкуючи, наготувати яку-небудь кількість чогось. *Натушкувати м'яса.*

2. *діал.* Накласти велику кількість чого-небудь, закривши ним щось інше.

НА́ТХНЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натхну́ти.** *Натхнені історичними рішеннями Комуністичної партії, наші вчені з честю виконають свій обов'язок перед народом* (Наука.., 2, 1959, 45); *Натхнений чарівною поезією Т. Г. Шевченка, прекрасні романси й хори створив основоположник української класичної музики Микола Віталійович Лисенко* (Мист., 1, 1961, 22); // *у знач. прикм. Ми — партії воля натхнена, нам світу старого не жаль* (Сос., Близька далина, 1960, 164).

НАТХНЕ́ННИЙ, а, е. Сповнений, пройнятий натхненням; пристрасний. *Серед тих чорних хмар* [проповіді], *як білий невинний голуб, здіймалась у височінь огрядна постать натхненного проповідника* (Коцюб., I, 1955, 324); *Колгоспний лад підняв трудове селянство до небаченої натхненної творчості* (Літ. газ., 10.XII 1953, 1); // Сповнений благородства, душевної краси. *Обличчя дівчини стало таким же променистим і натхненним, як і в хвилини змагання* (Собко, Шлях.., 1948, 9); * Образно. *Звелася Полтава велична, натхненна, Шумує над морем ланів* (Нагн., Вибр., 1950, 220).

НАТХНЕ́ННИК, а, *ч.* Той, хто надихає, запалює до чого-небудь. *Ленін був організатором, ідейним натхненником і безпосереднім керівником «Искры»* (Біогр. Леніна, 1955, 47); *Хвала народові, що мужніми грудьми Від орд нападницьких Країну Рад відстояв, За все, за все йому скажім спасибі ми, Героєві труда, натхненнику героїв!* (Рильський, I, 1956, 165).

НАТХНЕ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **натхне́нник.** *Полтавщино мила, Гоголева натхненнице! Війна переступила через твій поріг* (Ю. Янов., I, 1954, 72); *Хвала тобі, Партіє більшовиків — Натхненнице слави Вітчизни моєї!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 64).

НАТХНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **натхне́нний.** *Полум'яна патетична натхненність лишається однією з найважливіших ознак поетичного стилю Лермонтова в усій його творчості* (Рад. літ-во, 5, 1964, 102).

НАТХНЕ́ННО. Присл. до **натхне́нний.** *Марко заговорив ізнов палко та натхненно про майбутню революцію* (Головко, II, 1957, 230); *Радянське село натхненно працює і творить, зростає і вчиться* (Літ. газ., 12.II 1953, 1).

НАТХНЕ́ННЯ, я, *с.* Стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів. *Романик знову ковтнув води, ніби цілющого трунку, від якого на нього повинно зійти натхнення* (Вільде, Сестри.., 1958, 465); *На співбесідника дивилися глибокі, карі, допитливі очі, сповнені внутрішнього вогню й натхнення* (Десн., Десну.., 1949, 236).

НАТХНУ́ТИ *див.* **надиха́ти.**

НАТХНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натхну́ти.** *Її чорні брови, темні очі, натхнуті коханням, дуже виразно малювались при білій сукні й робили великий ефект* (Н.-Лев., III, 1956, 136); *Довічний духу, ретязем не скутий, Свята свободо, сяюча крізь тьму! Хто весь, як ти, любовію натхнутий, Там притул твій, у серденьку тому* (Граб., I. 1959, 399).

НАТХНУ́ТИСЯ *див.* **надиха́тися.**

НА́ТЩЕ́, *присл.* Не поївши, на порожній шлунок. *Бувало цілими тижнями ходив* [Демидів] *натще до школи* (Мак., Вибр., 1954, 50); *Досліджувані речовини давали тваринам натще, тому годування тварин припинялося за 18 годин до початку досліду* (Фізіол. ж., II, 1, 1956, 89).

НАТЩЕ́СЕРЦЕ, *присл., розм.* Те саме, що **на́тще́.** — *Не диво було б, якби я впилася, а то, їй-богу, кумо, тільки трохи натщесерце покуштувала* (Н.-Лев., III, 1956, 265); — *Напередодні нам веліли приходити до школи рано і натщесерце* (Минко, Моя Минківка, 1962, 88).

НАТЮРМО́РТ, у, *ч.* Картина, на якій зображені предмети побуту, квіти, фрукти, забита дичина і т. ін. *На стіні висіло два старих, побляклих натюрморти* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 21); *Тут* [у кабінеті] *було багато книжок на полицях.., кілька натюрмортів та пейзажів* (Рибак, Час.., 1960, 639); // Предмети, які можуть бути зображені на такій картині. — *Ми ці квіти на піаніно поставимо, щоб мама зразу побачила,— сказала вона, вмощуючи глечики на піаніно.* — *Дивіться, який красивий натюрморт...* (Собко, Справа.., 1959, 27).

НАТЮРМО́РТНИЙ, а, е. Стос. до натюрморту.

НА́ТЯГ, у, *ч.* Дія і стан за знач. **натяга́ти** ^{1}, **натягти́** 1 і **натяга́тися** ^{1}, **натягти́ся** 1. *Втулки і воронки захищають кінець трубки від розривання при випадковому натягу проводу* (Монтаж і ремонт.., 1956, 20).

НАТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **натяга́ти** ^{1} і **натяга́тися** ^{1} 1—4. *На всьому обсягові діапазону голос звучить не зовсім однаково — змінюється напруженість, характер змикання та натягання голосових зв'язок* (Худ. чит., 1955, 61).

НАТЯГА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш *і* **НАТЯ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **НАТЯГТИ́** *і* **НАТЯГНУ́ТИ,** тягну́, тя́гнеш, *док.* 1. *перех.* Тягнучи або розтягаючи, робити тугим, пружним. *Микола зняв з полиці скрипку і почав натягати струни* (Н.-Лев., II, 1956, 172); *Нарешті бачать хлопця Печенізькі вояки.. Туго луки натягають, Стріли кидають вперед* (Олесь, Вибр., 1958, 350); *Стає Іван на кручі, натягує тятиву, пускає стрілу золоту...* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 6); *Професор звичною рукою натягнув струни і провів смичком* (Собко, Скеля.., 1961, 102); * Образно. *Було б найкраще, якби я могла, поки зовсім поправлюсь, жити спокійно, врівноважено і щоб ніщо мені не натягало нервів* (Л. Укр., V, 1956, 289); // Напинати, зводити що-небудь над чимось. *Шофер заходився, з допомогою пасажирів, натягати над їх головами брезентову халабуду, щоб захиститись від дощу* (Трубл., Мандр., 1938, 123); // Розправляючи і розтягаючи, закріплювати, прикріплювати до чого-небудь. *Була там і краса білих літніх ночей, коли хлопці-вояки, позмінявшись з постів, серед ночі натягували сітку і грали у волейбол!* (Гончар, Тронка, 1963, 264); *Пан Підпальський натягнув вірьовку і став зав'язувать* (Стор., I, 1957, 388); // Розтягаючи і напинаючи, прикривати, затуляти що-небудь. *Два чоловіки натягували блідо-зелений брезент на обідране місце* [церкви] (Тич., III, 1957, 37); // Розтягаючи, накладати на що-небудь. *Волько вхопив аршина й так швидко махав ним та натягував матерію на аршин, що матерія аж лущала в його руках* (Н.-Лев., III, 1956, 213); *Обидві вони* [Аврельця і Маруся], *привітавшись з тіткою і сестрами, стали збоку і, не маючи що робити, натягували на долоні носові хусточки, м'яли їх і знову натягували, як швець шкіру* (Вільде, Сестри.., 1958, 457); // Тягнути до себе (про віжки, поводи і т. ін.). *Завалюючись на спину коневі і натягаючи з усіх сил повіддя, хлопчик зупинив коня* (Тют., Вир, 1964, 272); *Мар'ян натяг віжки. Коні смикнули з місця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 172); * У порівн. *Стасик тримає в руках довгу солому, немов натягає золоті віжки і здержує ними огненних коней* (Коцюб., II, 1955, 254); // Витягати в якому-небудь напрямку, випрямляти (про шию). *Натягнув* [навчитель] *свою довгу й без того шию* (Март., Тв., 1954, 214); *Старий вийшов надвір. Воли, натягуючи шиї, з теплим зітханням подались до нього* (Стельмах, I, 1962, 425).

2. *перех., розм.* Одягати, надівати, накладати що-небудь з деяким зусиллям. *Натягає* [пан] *спішно штани і вибіга на подвір'я* (Коцюб., II, 1955, 58); *Він натягав на себе сорочку, підперізувався ремінякою та все шамкотів беззубим ротом* (Чаб., Тече вода.., 1961, 20); *Якщо намокне обіддя, шини натягувати не можна: висохнуть колеса — позлітають...* (Руд., Остання шабля, 1959, 21); *Порицька поправилась у кріслі і натягла на себе шаль* (Л. Укр., III, 1952, 747); *Павло всміхнувся, натяг кашкета і стиснув Маркові руку* (Кир., Вибр., 1960, 81); *Повагом піднявшись, Оленчук надів кожушок, натягнув шапку, взяв у кочергах костур* (Гончар, II, 1959, 412); // Надівати на ноги взуття; взувати. *Одягає* [Тоня] *на себе батькову ватянку, запинається сукняною хусткою, чоботи гумові натягає і йде порядкувати біля кошари* (Гончар, Тронка, 1963, 318); *Мати обмотала мені ноги замість онучі лантухом і натягла чоботи* (Багмут, Опов., 1959, 5); // Тягнучи, розправляти і поміщати зверху чого-небудь. *Сержант хвилину стоїть коло нього, потім дбайливо натягає йому до шиї ковдру, підтикає її з боків і повертається на місце* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 89); *Вона опустила голову на подушку, повернулась лицем до стіни і натягнула на себе ковдру* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 27); * Образно. *Та яку б шкуру не натягував на свої обскубані боки бандерівський вовкулака — не приховати йому свого нутра фашистсько-бандитського!* (Брат., Крапка.., 1959, 54).

3. *перех., перен., розм.* Робити в чому-небудь натяжки. *Можна собі уявити, який радий був директор, коли випхнув, нарешті, з школи Риловську, бо школярі ж бачили, що їй «натягають» оцінки* (Коп., Земля.., 1957, 27).

4. *перех.* Вбирати, всмоктувати в себе (рідину, вологу і т. ін.). *В просторій хаті Побережного пахне водяним зіллям, рибою і відволоженим прядивом: видко, для торгу ставили його натягувати вільгість* (Стельмах, II, 1962, 236).

5. *неперех.* Насуваючись, скупчуватися, збиратися де-небудь. *Надвечір натягли сірі хмари і почало ліпити широкими пластами снігу* (Фр., V, 1951, 202).

6. *перех., перен., розм.* Несправедливо приписувати що-небудь. *Якби влітку на панщину не ходила, так сказали б, що на себе недуг натягала* (Номис, 1864, № 13476).

7. *перех., безос., перен.* Викликати, спричиняти що-небудь небажане. *Граф увечері покликав битись пана Тадеуша. Отак знічев'я і пішло,— Та щоб знічев'я нам біди не натягло* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 239).

8. *перев. док., перех., перен., розм.* Добре побити кого-небудь. *Ні слова йому й не сказали, тільки вибили. Як цього тут натягали, Ковинський приходив до його стації* (Свидн., Люборацькі, 1955, 106).

◆ **Натягáти (натягтú) нóгу (рýку)** — ставити на місце, направляти вивихнуту ногу або руку. *Казав* [панотець Павлові] *ногу натягати. Хотів переконати жінку наглядно, що не прикидався лиш хорим, а був ним направду* (Март., Тв., 1954, 236); **Натягáти (натягтú) шкýрку на кисíль** — силкуватися довести що-небудь малопереконливими аргументами.

НАТЯГÁТИ [2] *див.* **натя́гувати** [2].

НАТЯГÁТИСЯ [1], áюся, áєшся *і* **НАТЯ́ГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **НАТЯГТИ́СЯ** *і* **НАТЯГНÝТИСЯ**, тягнýся, тя́гнешся, *док.* 1. Витягаючись або розтягаючись, робитися тугим, пружним. *Метр за метром вилазив з води* [трос], *а натягатися не натягався* (Трубл., I, 1955, 98); *Приводні паси до верстатів то слабнули, як пущені віжки, то натягувалися до відказу* (Бойч., Молодість, 1949, 282); *Натяглися троси, загули на крані мотори* (Собко, Біле полум'я, 1952, 298); *Бицик злегенька сіпнув за шнур.. Шнур натягнувся, як струна на балалайці* (Донч., VI, 1957, 58); * Образно. *На хвилинку залягла тиша і натяглася, наче струна* (Коцюб., II, 1955, 100); *Струною натягся і бринів голос її молодий, металевий* (Головко, I, 1957, 156).

2. Натужуватися, напружуватися фізично. *Натягається, як пес до роботи* (Номис, 1864, № 13730); *До хвилюючого дрижання натягується тіло* (Стельмах, II, 1962, 395); *Бідолашна* [конякa] *намагалася вимкнутися із трясовини. Вона зігнулась і так натяглась, що, здавалось, ноги їй аж тріскали* (Досв., Вибр., 1959, 64).

3. *перен., розм.* Напиватися чого-небудь досхочу. — *Я за Ентелла сам вступлюся, Як більш сивухи натягнуся* (Котл., I, 1952, 97).

НАТЯГÁТИСЯ [2], áюся, áєшся, *док., розм.* 1. Втомитися, довго тягаючи що-небудь (перев. важке).

2. Доволі потягати один одного за що-небудь. *Натягалися за чуба* (Сл. Гр.).

НАТЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **натягнýти** 1—4. — *Ви, певно, не гадали ніколи над тим, що струна, натягнена над міру, вривається* (Коб., I, 1956, 174); *Вся площа була розбита на малюсінькі дворики, розгороджені один від одного колючим дротом, натягненим на стовпчики* (Сенч., Опов., 1959, 71); *На березі працювали вантажники в мішках, згорнутих, натягнених на голови, як шоломи* (Собко, Скеля.., 1961, 4); // *у знач. прикм. У дверях за Станком з'явився Грач із натягненим луком* (Оп., Іду.., 1958, 341); // **натя́гнено**, *безос. присудк. сл. В грудях у парубка немов теж натягнено струну одиноку, і бриніла вона тоскно й боляче* (Головко, II, 1957, 82).

НАТЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **натягтú** [1], **натягнýти**. *Полотно ножівки треба досить туго натягнути в рамці, бо при слабкому натягненні воно може лопнути* (Практ. з машинозн., 1957, 52).

НАТЯГНÝТИ *див.* **натягáти** [1].

НАТЯ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **натягнýти** 1—4. *Бренькнула десь туго натягнута струна* (Вас., I, 1959, 220); *Вона випадково зазирнула за шафу і побачила там великий підрамник з натягнутим на ньому полотном* (Коз., Сальвія, 1959, 187); *З-під його темного кашкета, глибоко натягнутого на лоб, поблискували чорні .. розумні очі* (Досв., Вибр., 1959, 85); // **натя́гнуто**, *безос. присудк. сл. Ходив* [підводчик], *похмуро притупував чобітьми, поверх яких було натягнуто нові, з валу виплетені домашнього виробу личаки* (Гончар, II, 1959, 135).

2. *у знач. прикм., перен.* Позбавлений дружньої близькості, натуральності; недружелюбний. *Вже давно, майже рік тому, відбулася дуже натягнута розмова* (Собко, Звич. життя, 1957, 206).

3. *у знач. прикм., перен.* Те саме, що **напрýжений** 4. — *Хто там?* — *тремтить її натягнутий голос* (Стельмах, II, 1962, 399).

НАТЯГНÝТИСЯ *див.* **натягáтися** [1].

НАТЯ́ГНУТІСТЬ, тості, *ж.* 1. Властивість і стан за знач. **натя́гнутий** 2. *Натягнутість політичних відносин.*

2. Відсутність природності, натуральності. *Читаються байки* [Івана Сварника] *легко, бо мова їхня барвиста, соковита, народна. Читаючи їх, не відчуваєш ніякої штучності чи натягнутості* (Вітч., 10, 1963, 208).

НАТЯГТИ́ [1] *див.* **натягáти** [1].

НАТЯГТИ́ [2] *див.* **натя́гувати** [2].

НАТЯГТИ́СЯ *див.* **натягáтися** [1].

НАТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **натя́гувати** [1] 1—4 і **натя́гуватися** 1. *Цукор, оцтова кислота і сіль майже не впливають на поверхневе натягування олії* (Технол. пригот. їжі, 1957, 121).

НАТЯ́ГУВАТИ [1] *див.* **натягáти** [1].

НАТЯ́ГУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **НАТЯГÁТИ** *і* **НАТЯГТИ́**, тягнý, тя́гнеш, *док., перех., розм.* Тягаючи, приносити в якій-небудь кількості (за кілька разів). *Понад окопами жовтіли розсипи соломи, яку солдати натягували собі для ночівлі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 39); — *А дивіться, скілько я гілля натягала!* (Григ., Вибр., 1959, 305); *Доки гості вмивалися, Гаврило з Йонькою натягли півкомори мішків та чемоданів* (Тют., Вир, 1964, 212); // Діставати з колодязя в якій-небудь кількості (про воду). — *Привів я до колодязя напувать коней, дивлюсь, нема цебра, нічим в корито натягать води* (Стор., I, 1957, 114); // Ловити в якій-небудь кількості (про рибу). — *Нічого, хлоп'ята, ось післязавтра неділя. Виїдемо з вами в море, порибалимо. Бичків, камбали.. натягаємо* (Збан., Мор. чайка, 1959, 51).

НАТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **натягáтися** [1].

НÁТЯ́ЖКА, и, *ж.* Неправомірне допущення чого-небудь, штучність. *Думка про «Слово о полку Ігоревім» як про попередника дум XVI—XVII ст. спокуслива.. Аналогії з радянською поезією в даному випадку, звичайно, можуть здатися натяжкою* (Від давнини.., I, 1960, 118); *Читач суворий: він ніколи не простить письменникові натяжки, фальші, брехні* (Смолич, Перша книга, 1951, 39).

НАТЯ́ЖКА, и, *ж.* Дія і стан за знач. **натягáти** [1], **натягтú** [1] 1 і **натягáтися** [1], **натягтúся** 1. *Екіпажі повискакували з люків, зосереджено, без команди, ще раз почали оглядати машини: перевіряли ходові частини, натяжку гусениць, пальці ведучих коліс* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 647).

НАТЯЖНИ́Й, á, é. 1. Який надівається за допомогою натягання. *Натяжна шина.*

2. Який використовується для натягання чого-небудь. *До комплексу картоплесаджалки входять також мірний дріт, фіксатор дроту і дві натяжні лебідки* (Картопля, 1957, 113).

НА́ТЯК, у, *ч.* 1. Слово або вислів, що не повністю щось розкриває, а лише створює умови для догадування. *Данило мов не чув або не розумів його* [учня] *натяків, а на виразні питання відповідав якось нерадо* (Фр., IV, 1950, 158); *Павлуша зрозумів натяк і зразу ж попрощався з дядьком* (Головко, II, 1957, 268).

2. *перен.* Те, що нагадує собою про кого, що-небудь або подібне до когось, чогось. *Одну морську свинку Івасик довго й пильно оглядав, проте не знайшов у неї не тільки плавців, але взагалі ніяких натяків на будь-які пристрої для швидкої плавби* (Донч., II, 1956, 369); *Кожного ранку пробуджувалася* [Дарка] *з надією, що побачить на небі бодай натяк на дощ* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 7).

3. *у знач. присл.* **на́тяками** (*рідше* **на́тяком**). Не до кінця розкриваючи думку. *Гнат хитрою мовою і натяками швидко збивав ціну* (Стельмах, Хліб.., 1959, 74); *Тася звикла говорити натяками* (Дмит., Розлука, 1957, 222); *З Глобою він мав уже кілька розмов, і жодного разу викладач навіть натяком не згадав про той давній неприємний епізод* (Гончар, Південь, 1951, 78).

НАТЯКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **натяка́ти.** *Синявіну здалося іронічним оте натякання на сполучення* [з конторою] (Ле, Міжгір'я, 1953, 174); // Те саме, що **на́тяк** 1. *Тепер їй здалося, що в Гордієвих словах ховаються якісь натякання* (Гр., II, 1963, 123).

НАТЯКА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **НАТЯ́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.* Говорити натяками; натяками наводити на що-небудь. *Христя не знала, що казати матері, про що це вона натякає їй* (Мирний, III, 1954, 121); — *Не знаю, що вже вона своїм казала, тільки після того старий давай натякувати мені: .. — Якби нам бог приймака такого до Марушки послав!..* (Тесл., Вибр., 1950, 24); *Зачала* [молодичка] *примилюватися до Славка, натякаючи йому, що любила його ще дівчиною* (Март., Тв., 1954, 291);— *Чого ж ти, небого, сиди́ш, мов засватана? — безцеремонно натякав Григорко* (Козл., Ю. Крук, 1957, 355); * Образно. *Тоді весна ще тільки натякала про себе, висилаючи вперед своїх зухвалих розвідників — гомінливі буйні ручаї по південних схилах гір* (Гончар, III, 1959, 317); // *на кого — що.* Говорячи натяками, мати на увазі кого-, що-небудь. *Сам Котляревський у Енеїді натякає на те, що навіть лівобережні багаті козаки гонили волів до Шльонська* (Фр., XVI, 1955, 299); *Вона все весело усміхалась. — Я знаю, ви натякаєте на Анатоля...* (Л. Укр., III, 1952, 606);—*Гляди, Тимку, не дай дулю,— застерігав Павло, натякаючи на те, що при необережному рухові мантачки по косі можна врізати пальці* (Тют., Вир, 1964, 249); // *перен.* Згадувати, починати говорити про що-небудь. *Йосип Васильович навіть не натякав про організацію і на Тамарине запитання ухильно відповів, що йому нічого не відомо* (Хижняк, Тамара, 1959, 36)

НАТЯКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **натяка́ти, натя́кувати.** [Семен:] *Щось таке натякнула* [Одарка] *про Микиту, ніби боїться його...* (Кроп., I, 1958, 91); *Катерина натякнула Устині про її колишній гонор* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 170); *Бачура слухав, придивляючись, як би йому натякнути про своє* (Чаб., Тече вода.., 1961, 48); *Хлопець і слівцем не натякнув про свою пригоду* (Донч., Вибр., 1948, 18).

НАТЯ́КУВАТИ *див.* **натяка́ти.**

НАУГА́Д, *присл., розм.* Як завгодно, як доведеться; навмання. *Соломія, не розуміючи, чого та* [циганка] *хоче, кивала наугад головою* (Коцюб., I, 1955, 371); // Не маючи певності в чому-небудь. — *Не споминала,— пояснив я наугад,— бо в тому помешканні помер її батько, а через те воно їй, може, тепер прикрий спомин* (Коб., III, 1956, 157).

НАУ́КА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу; система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на оточуючий світ. *Тепер Франко, 50-літній сильний мужчина, всі сили свої оддає українській літературі й науці* (Коцюб., III, 1956, 35); *Радянська наука і техніка займають передові позиції у світовому науково-технічному прогресі* (Ком. Укр., 5, 1966, 21).

◇ **Прино́сити (принести́, покла́сти** *і т. ін.*) **на вівта́р нау́ки** *див.* **вівта́р.**

2. Окрема галузь цих знань. *Однією з наук, яка перебуває на передньому краї боротьби за створення матеріально-технічної бази комунізму, є кібернетика* (Ком. Укр., 7, 1962, 44); // *тільки одн.* Напрям у якій-небудь галузі знань, названий ім'ям його засновника. *Ленінська наука; Мічурінська наука.*

Акаде́мія нау́к *див.* **акаде́мія.**

3. *тільки одн.* Освіта, навики, знання, набуті людиною в процесі навчання, життєвого досвіду. *Науки не носить за плечима* (Номис, 1864, № 6012); *Що тільки могло б вийти з такого комсомольця! Вкажіть йому дорогу, дайте науку, дайте техніку і тоді посилайте куди завгодно* (Довж., I, 1958, 88).

4. *тільки одн.* Те, що повчає, дає життєвий досвід; порада, урок, напучення. *Подякував* [сирота] *за хліб і сіль І за науку добрим людям* (Шевч., II, 1963, 269); *Приїздив справник і дивився на нас — грозив, що буде нам добра наука — нехай-но вечора дождемо!* (Вовчок, VI, 1956, 234); *Вона зручніше вмощується на своїх ногах і тихенько, мов побоюючись, щоб хтось не підслухав її науки, починає говорити* (Стельмах, II, 1962, 79).

◇ **Да́ти нау́ку** *кому* — провчити кого-небудь. *Якби зломилося колесо, то пан-отець уже би дав добру науку Іванові, як шанувати прикази господаря!* (Март., Тв., 1954, 221);— *Я покладу кінець Його патяканню! Я дам йому науку!..* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 179); **Для нау́ки; У (на) нау́ку** — для застереження від прикрих помилок. — *Я таки вже комусь, для науки, поставлю язика навсторч рота!* (Стельмах, I, 1962, 53); — *Продовжуйте правильні ваші думки, Ця критика вам у науку!* (С. Ол., Вибр., 1959, 241); *А бог людям на науку Поставив їх в полі На могилі тополями* (Шевч., II, 1963, 136).

5. *тільки одн., заст.* Навчання. *Після трилітньої науки він так читав, що й дяка заткне за пояс* (Мирний, IV, 1955, 35); *Перший семестр науки для нових студентів почався не в вересні, а в січні* (Сам., II, 1958, 390); — *Юрій Підіпригора на деньок з науки приїхав* (Стельмах, II, 1962, 396).

Віддава́ти у нау́ку — посилати, віддавати вчитися куди-небудь, до когось. *Тарасів батько, ще за життя свого, віддав був Тараса до дяка у науку* (Мирний, V, 1955, 309); — *Значить, у науку сина хочете віддати? — спитала гостя тітка Ликера* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 12).

НАУКО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто займається розробкою питань науки. *Вона злякано відвела очі, намагаючись зникнути в натовпі науковців і студентів* (Руд., Остання шабля, 1959, 76); — *Я двічі радий вашому призначенню. Зоотехнік з вищою освітою та ще й науковець* (Добр., Тече річка.., 1961, 18).

НАУКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **нау́ка** 1, 2. *В приміщенні монастирської трапезної було відкрито генетичну лабораторію Мічуріна, а рядом у саду — велику виставку його наукових досягнень* (Довж., I, 1958, 464); *Науковий центр;* // Стос. до науки, власт. їй. *Розмова йшла більш вчена, наукова* (Н.-Лев., II, 1956, 407); *Оперуючи науковою термінологією, він* [рецензент] *твердив, що* *лісосмуги нераціонально займають частину посівних площ* (Жур., Звич. турботи, 1960, 11); *Наукова робота;* // Який займається розробкою питань науки. *Євгенія Григорівна працювала науковим співробітником в інституті генетики* (Донч., V, 1957, 237); *Науковий заклад; Наукова експедиція.*

△ **Науко́вий комуні́зм** *див.* **комуні́зм.**

2. Який базується на принципах науки. *..для всякої політичної діяльності потрібна найсерйозніша наукова підготовка..* (Ленін, 8, 1970, 330).

НАУКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **науко́вий** 2. *Марксистська наука відкрито і нерозривно зв'язана з робітничим класом, служить справі революційного перетворення суспільства, тому її партійність тотожна з справжньою науковістю* (Біогр. Леніна, 1955, 23).

НАУКО́ВО. Присл. до **науко́вий** 2. *Науково з ним* [професором] *споритися вона не годна. Вона чує, що на тій точці він її переможе* (Коб., III, 1956, 323); *На кожному історичному етапі партія, керуючись вченням Маркса — Енгельса — Леніна, розв'язувала завдання, науково сформульовані в її Програмі* (Програма КПРС, 1961, 4).

НАУКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Подібний до наукового (у 1 знач.); який має ознаки науковості. *Не оборона, а наступ, не лайка, а викриття, не сіра, наукоподібна мова, а яскраве публіцистичне слово— от що нам потрібне сьогодні в боротьбі з ревізіонізмом* (Літ. газ., 17.III 1959, 1).

НАУМИ́СНЕ *див.* **навми́сне.**

НАУМИ́СНО *див.* **навми́сно.**

НАУРО́ЧИТИ *див.* **навро́чити.**

НАУСТИ́ТИ *див.* **наущáти.**

НАУЧА́ТИ *див.* **навчáти.**

НАУЧА́ТИСЯ *див.* **навчáтися.**

НАУ́ЧЕНИЙ *див.* **навче́ний.**

НАУЧИ́ТИ *див.* **навчáти.**

НАУЧИ́ТИСЯ *див.* **навчáтися.**

НАУЩА́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **наущáти.**

НАУЩА́ТИ, áю, áєш, *недок.,* **НАУСТИ́ТИ,** ущý, усти́ш, *док., перех., заст.* 1. Наставляти, навчати. — *Бувай же,— каже,— здоров, панотче і пане полковнику! Чули й ми, як господь наустив тебе взятись знов за козаковання* [козакування] (П. Куліш, Вибр., 1969, 55).

2. Підмовляти, підбурювати проти кого-, чого-небудь. *Вельможі царство збунтовали* [збунтували], *Против царя всіх наущали* (Котл., I, 1952, 186); *Сидимо та читаємо, інші сміються, другі мовчать та слухають,— мене нечистий і наустив. — Господи! Якби я,— кажу,— вмів такі вірші складати, я б і в протопопи не пішов...* (Морд., I, 1958, 59).

НАФА́БРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нафáбрити;** // *у знач. прикм. Вихизовувалась* [Тоня] *безтурботно перед сержантами, а вони перед нею козирились нафабрені, як до параду* (Гончар, Тронка, 1963, 45).

НАФАБРИКУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех., розм.* Фабрикуючи, виготовити в якій-небудь кількості.

НАФА́БРИТИ *див.* **нафáбрювати.**

НАФА́БРИТИСЯ *див.* **нафáбрюватися.**

НАФА́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАФА́БРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Покривати, намазувати косметичною фарбою (фаброю) вуса, бороду.

2. *розм.* Те саме, що **начищáти** 2.

НАФА́БРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **НАФА́БРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Покривати, намазувати собі косметичною фарбою (фаброю) вуса, бороду.

2. *розм.* Те саме, що **начищáтися.** — *Тепер можна й потанцювати. Виходь, Варю. — Диви як нафабрився,— відповіла та, зауваживши нові блискучі чоботи на парубкові* (Кир., Вибр., 1960, 371).

НАФАНТАЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех., розм.* Фантазуючи, придумати, вигадати багато чого-небудь. — *Ви мені не вірте. Я, коли нап'юсь, ще й не такого нафантазувати можу* (Собко, Стадіон, 1954, 194).

НАФАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нафарбувáти.** *З пухнатого сріблясто-чорного коміра визирало біляве, з виразними смарагдовими очима і акуратно нафарбованими устами, обличчя, що сяяло свіжістю і безтурботною веселістю* (Добр., Тече річка.., 1961, 4); // *у знач. прикм. Дівчина увесь час навіщось мружила свої оченята з довгими нафарбованими віями* (Ткач, Арена, 1960, 41).

НАФАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАФАРБУВА́ТИ,** ýю, ýєш, *док., перех.* 1. Покривати, намазувати фарбою. — *Ви подивіться на нашу татарку: нігті нафарбувала* (Коцюб., II, 1955, 138).

2. Фарбувати яку-небудь кількість чогось. *Нафарбувати полотна.*

НАФАРБО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАФАРБУВА́ТИСЯ,** ýюся, ýєшся, *док.* Фарбувати собі губи, обличчя, брови і т. ін.

НАФАРБУВА́ТИ *див.* **нафарбо́вувати.**

НАФАРБУВА́ТИСЯ *див.* **нафарбо́вуватися.**

НАФІКСАТУА́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нафіксатуáрити;** // *у знач. прикм. На його поклик вискочив бравий молодий чоловік з нафіксатуареними вусами* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 192).

НАФІКСАТУА́РИТИ *див.* **нафіксатуáрювати.**

НАФІКСАТУА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАФІКСАТУА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* Намазувати волосся, вуса, бороду і т. ін. фіксатуаром. *Полковник .. нафіксатуарив свої вуса, брови, почепив на груди всі регалії* (Скл., Карпати, II, 1954, 268).

НАФІЛОСО́ФСТВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* Багато, вволю пофілософствувати.

НА́ФТА, и, *ж.* 1. Мінеральна рідка масляниста горюча речовина, темно-бурого або чорного кольору, що залягає в надрах землі й уживається як паливо, а також як сировина для одержання ряду цінних продуктів (гасу, бензину і т. ін.). *Борислав — це село в Галичині, де добувають нафту* (Коцюб., III, 1956, 38); *Йдуть комбайни із Ростова, Нафта пливе із Баку* (Воскр., Взагалі.., 1948, 6); *Нафта утворилася від розкладу в надрах землі решток живих істот, що населяли давні моря* (Хімія, 9, 1956, 125).

2. *діал.* Гас. *Її лютило те, що нафта вийде сьогодні-завтра, а тоді світи очима* (Март., Тв., 1954, 228).

НАФТАЛА́Н, у, *ч.* Лікувальна нафта, що добувається в Азербайджанській РСР. *У нафталані, на відміну від звичайної нафти, немає метанових вуглеводнів* (Рад. Укр., 24.I 1965, 3); // Ліки, виготовлені з цієї нафти. *Для зганяння глистів застосовують екстракт папороті, сантонін, атимол, нафталан, фенотіазин* (Хвор. дит. віку, 1955, 151).

НАФТАЛА́НОВИЙ, а, е. Який має в своєму складі нафталан. *Нафталанові ванни допомогли тисячам людей, протягом довгих років прикутих до ліжка, повернути здатність пересуватися* (Рад. Укр., 24.I 1965, 3).

НАФТАЛІ́Н, у, *ч.* Біла кристалічна речовина з різким запахом, вживана для боротьби з кімнатними кліщами, довгоносиками і т. ін., для охорони вовняних виробів і хутра від молі, а також у техніці й медицині. *Тьотя Варя пересипала нафталіном Лялину червону беретку і теж сунула в ящик* (Гончар, IV, 1960, 46); *Меблевого точильника знищують розчином нафталіну в бензині* (Стол.-буд. справа, 1951, 52).

НАФТАЛІ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **нафталі́новий.**

Морська сіль і досі виступала на одязі, він увесь побілів, наче був пересипаний нафталінним порохом (Кучер, Голод, 1961, 374).

НАФТАЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нафталі́н.** *Від нафталінового запаху зробилося млосно, схотілося спати* (Мур., Бук. повість, 1959, 105); // Який виробляє нафталін. *У 1925 р. були пущені єдині в той час у Радянському Союзі Кадіївський нафталіновий і Костянтинівський скляний заводи* (Іст. УРСР, II, 1957, 259).

НАФТА́РНЯ, і, *ж., заст.* Нафтопереробний завод. *Понад дахами де-не-де виднілися червоні, тонкі і високі комини нафтарень* (Фр., V, 1951, 303).

НАФТЕ́Н, у, *ч., хім.* Вуглеводень, який є складовою частиною нафти. *В молекулах нафтенів атоми вуглецю сполучені між собою простими зв'язками* (Заг. хімія, 1955, 424).

НАФТЕ́НОВИЙ, а, е, *хім.* Стос. до нафтену; який містить у собі нафтен. *При виготовленні мил використовують також нафтенові кислоти — побічний продукт, що одержується при обробці нафти. Такі мила називаються нафтеновими* (Підручник дезинф., 1953, 116).

НАФТІ́ВКА, и, *ж., діал.* Гасова лампа. *Вона вдивлялася в нафтівку, що вже ось-ось догоряла і не світила, а димилася і наповнювала всю хатину чадом* (Фр., I, 1955, 81).

НАФТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **на́фта** у 1 знач., напр.: нафтоба́за, нафтодобува́ння, нафтодобува́ч, нафтозбі́рний, нафтоочи́сни́й, нафтосвердлови́на, нафтоскла́д, нафтота́ра, нафтохімі́чний, нафтохі́мія і т. ін.

НАФТОВИДОБУВНИ́Й, á, é. Стос. до видобування нафти. *Проблема створення на Україні власної значної нафтовидобувної бази має величезне народногосподарське значення* (Гірн. пром.., 1957, 95); *У проекті Директив XXIII з'їзду КПРС по плану нової п'ятирічки ставиться завдання прискорено розвивати нафтовидобувну промисловість* (Роб. газ., 12.III 1966, 1).

НАФТОВИ́ДОБУТОК, тку, *ч.* Видобуток нафти. *Міцно входить в технологію нафтовидобутку електроенергія* (Рад. Укр., 22.IV 1951, 1).

НА́ФТО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **на́фта.** *В тій ямі, що була в долинці, показалася ропа, себто рідкий чорний плин з нафтовим запахом* (Фр., IV, 1950, 12); // Який виготовляється з нафти. *Слід завжди дбати про заміну охолоджуючих рідин (наприклад, нафтового масла) емульсією* (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 49).

2. Признач. для видобування, обробки нафти. *На сірих узгір'ях зводились нафтові вишки* (Кучер, Зол. руки, 1948, 40); *Вони працювали неподалік звідси на нафтових промислах* (Гончар, III, 1959, 381).

3. Який працює, діє на нафті. *Повністю використати на молотьбі хлібів усі нафтові, гасові, бензинові та дизельні двигуни* (Рад. Укр., 29. VI 1947, 2); *До чорного сволока була прибита нафтова лямпка* [лампа], *що неясно блискотіла через закопчене скло* (Кобр., Вибр., 1954, 124).

4. Стос. до нафти, її добування й переробки. *Вона вчиться в нафтовому інституті, до того працювала на заводі* (Донч., II, 1956, 17); *Нафтова індустрія; Нафтова промисловість.*

НАФТОВИ́К, á, *ч.* Фахівець нафтової промисловості; той, хто працює у цій галузі. *Молодь йде за папороттю в ліс,— Олекса був уже з нафтовиками* (Забашта, Вибр., 1958, 213); *Нафтовики Радченкова безперервно нарощують темпи видобутку нафти* (Гірн. пром.., 1957, 95).

НАФТОВО́З, а, *ч.* Самохідне судно для перевезення нафти наливом (без тари). *Будівництво нафтовоза.*

НАФТОГАЗОНО́СНИЙ, а, е. Який містить у собі нафту і газ. *Нафтогазоносним басейном називають великі замкнуті ділянки вигинання земної кори, де відбувалося нагромадження газу й нафти* (Гірн. пром.., 1957, 89).

НАФТОДВИГУ́Н, á, *ч.* Двигун, який працює на нафті. *В одних колгоспах воду женуть нафтодвигунами, в інших електромоторами* (Рад. Укр., 23.VIII 1949, 3).

НАФТОНАЛИВНИ́Й, á, é. Устаткований для перевезення нафти нали́вом (без тари). *Нафтоналивне судно; Нафтоналивна цистерна.*

НАФТОНО́СНИЙ, а, е. Який містить у собі нафту. *Після кількох днів важкого наступу Самієвський полк опинився у нафтоносному Цістердорфському районі Австрії* (Гончар, III, 1959, 376); *Головним нафтоносним горизонтом Бориславського родовища нафти є так званий бориславський пісковик* (Нафта.., 1957, 18).

НАФТОНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нафтоно́сний.** *Нафтоносність надр Східного Сибіру не раз передрікали визначні радянські геологи* (Рад. Укр., 27. III 1962, 1).

НАФТОПЕРЕГІ́ННИЙ, а, е. Який здійснює перегонку нафти. *З блискучими очима розповідала вона про свердлові вишки, про нафтоперегінні заводи* (Донч., II, 1956, 20); // Який утворюється після перегонки нафти. *Як розчинник, крім води, використовують часто спирт, ефір, скипидар, нафтоперегінні продукти* (Цікава хімія, 1954, 122).

НАФТОПЕРЕРО́БНИЙ, а, е. Який здійснює переробку нафти. *Випускати продукцію тільки відмінної якості — такий девіз трудівників Херсонського нафтопереробного заводу* (Роб. газ., 27.IX 1962, 2); // Стос. до переробки нафти. *Протягом семирічки на Україні буде створено потужну нафтопереробну промисловість* (Наука.., 8, 1959, 6).

НАФТОПРОВІ́Д, во́ду, *ч.* Трубопровід для перекачування нафти на певну відстань. *Нафтопровід «Дружба».*

НАФТОПРОДУ́КТ, у, *ч.* Речовина, яку одержують після переробки нафти. *З нафти при складній переробці одержують бензин, гас, мазут, машинні масла та багато інших нафтопродуктів* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 25); *Аргентіна змушена щороку ввозити майже 8 мільйонів тонн нафти.., щоб не тільки задовольнити нафтопродуктами свої внутрішні потреби, а й експортувати їх* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 59).

НАФТОПРО́МИСЕЛ, слу, *ч.* Промислове підприємство, яке займається видобутком нафти і газу. *У цьому творі* [«Борислав сміється»] .. *І. Франко накреслив широку картину невимовно тяжкого життя робітників бориславських нафтопромислів сімдесятих років минулого століття* (Мист., 5, 1956, 28).

НАФТОПРОМИСЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Власник нафтових промислів. —*Я — Петросов,— може чули? Син нафтопромисловця Михайла Еміновича Петросова* (Донч., II, 1956, 76).

НАФТОПРОМИСЛО́ВИЙ, а, е. Стос. до нафтопромисловості. *Незбагненним залишився тільки факт банкротства нафтопромислової кампанії Лінде* (Вільде, Сестри.., 1958, 55).

НАФТОПРОМИСЛО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Нафтова промисловість.

НАФТОРОЗРО́БКА, и, *ж.* Розробка, видобуток нафти і нафтопродуктів. *Геолог повідомив, що колгоспники..— великі патріоти нафторозробок* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 117); *Бурова вишка вже багато років є традиційною прикметою нафторозробок* (Наука.., 5, 1964, 22).

НАФТОСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Споруда з резервуарами для зберігання нафти або продуктів її переробки.

Напередодні з нової свердловини вдарив фонтан. Нафтові струмки впіймали, скерували рівчаками до нафтосховища (Донч., II, 1956, 71); *Нафтосховище повинно мати тижневий запас нафтопродуктів для роботи машинно-тракторного парку бригади* (Архіт. і буд., 4, 1955, 22).

НАХА́БА^1, и, *ч. і ж.* Людина, яка діє зухвало, безцеремонно, порушуючи моральні норми, і не зважає на ставлення до цього інших. *Ні рак, ні жаба, а просто п'яна нахаба!* (Укр.. присл.., 1955, 211); *Не в такому стані був Валентин Модестович, щоб дати цьому нахабі належну відсіч* (Шовк., Інженери, 1956, 396); *Своїм владним тоном він, здається, таки осадив цю нахабу* [фельдшерицю] (Гончар, Тронка, 1963, 212).

НАХА́БА^2, и, *ж., розм.* Нещастя, біда, напасть. *Частенько* [люди] *дурощі снують, А доснуються до нахаби, — Тоді вже лихо тчуть* (Гл., Вибр., 1951, 124); *— Чи вони* [лікарі] *подуріли, чи що, щоб в оцих здорових родючих кущах* [винограду] *добачати слабість?.. Це якась нахаба, ні що інше...* (Коцюб., I, 1955, 212).

НАХА́БНИЙ, а, е. Який діє зухвало, безцеремонно, порушуючи моральні норми і незважаючи на ставлення до цього інших. *— Я думав, що маю діло з чесним, правдивим купцем, а не з нахабним, облесливим чоловіком* (Н.-Лев., III, 1956, 393); *Але тепер, коли один вночі Нахабний, лютий кат панує І матір і дочку гвалтує, Хай струни сплять, живуть мечі!* (Олесь, Вибр., 1958, 276); // Який виражає зухвалість, безцеремонність. *Вилицювате, розбійницьке, з нахабними очима, лице його було розімліле від спеки і ліниве* (Тют., Вир, 1964, 233); *Йому здавалося, що збоку любо глянути на його хвацьку ходу, набакирений берет, послухати його нахабні співи* (Ю. Янов., II, 1954, 51).

НАХА́БНИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **наха́ба**^{1}. *Пані Олімпія, хоч в душі клене нахабників, все-таки.. відчиняє «салон»* (Фр., VII, 1951, 20).

НАХА́БНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **наха́бник.**

НАХА́БНИЧАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Діяти, поводитися нахабно.

НАХА́БНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **наха́бний.** *Захлинаючись словами, вони* [агенти] *з нахабністю ярмаркового фокусника пропонували товари своєї фірми* (Вільде, Сестри.., 1958, 120); *Зухвальство й нахабність цього добродія були надмірні* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 91).

2. Нахабний вчинок, нахабна поведінка. *— Шановний пане! Хто вам дав право поводитись так? Чи тямите ви, що се з вашого боку нахабність?..* (Коцюб., II, 1955, 420).

НАХАБНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Ставати нахабним. *Підводила голову контрреволюція по містах, нахабніло в степах куркульство* (Гончар, II, 1959, 85).

НАХАБНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати нахабнішим (*див.* **наха́бний).**

НАХА́БНО. Присл. до **наха́бний.** *— Любив я досі білявих, а тепер чорнява чогось нависла на очі,— промовив Улас і нахабно подивився Лукині просто в очі* (Н.-Лев., III, 1956, 341); *Оповідач вів себе нахабно* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 18); // Докучливо, уїдливо, сміливо (про тварин, комах і т. ін.). *Задерикуваті горобці пурхають під самою церковною банею, голосно і нахабно цвірінькають* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 107); *Йому й байдуже, що на носі Рудий комар нахабно сів* (Воскр., З перцем!, 1957, 23); * Образно. *Гуральня нахабно сміялась рядом червоних вікон і гордо пахкала димом* (Коцюб., II, 1955, 86).

НАХА́БСТВО, а, *с.* Те саме, що **наха́бність.** *Смугле лице його незалежне дихає завзяттям і нахабством* (Тют., Вир, 1964, 96); [Стась *(спалахуючи):*] *Яке, по суті, нечуване нахабство. Прийшли, як до себе в хату, поводяться, як із підданими* (Вас., III, 1960, 211).

НАХАЗЯЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш *і* **НАХАЗЯЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Хазяйнуючи, добитися чого-небудь або наробити, натворити чогось. [Михайло:] *Небагато, тату, нахазяйнуємо, коли я один буду глядіть хазяйство* (К.-Карий, I, 1960, 183); *— Уже он скоро сонце в загривок припече, а вони сни видивляються. Такі нахазяйнують чортів пляшку! — лаявся Йонька, плескаючи молотком по косі* (Тют., Вир, 1964, 223).

НАХАЗЯЮВА́ТИ *див.* **нахазяйнува́ти.**

НАХА́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нахапа́ти.** *Більше я не міг нагадати собі моїх персонажів, тому що, мабуть, вони нахапані зі всіх усюдів, а я вже забув про них* (Стеф., II, 1953, 85); *Вони* [селяни] *були, видно, нахапані десь просто з поля, від роботи* (Гончар, II, 1959, 290).

НАХАПА́ТИ *див.* **наха́пувати.**

НАХАПА́ТИСЯ *див.* **наха́пуватися.**

НАХА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок. (рідко),* **НАХАПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Хапаючи, брати яку-небудь кількість когось, чогось. [Огнєв:] *Пости знімати без шуму. Щоб було зовсім делікатно, одягнемо їх в німецьку форму, якраз полонених нахапали немало* (Корн., II, 1955, 44); [Костя:] *Я, може, сьогодні аж п'ять гребінців нахапав у чудачок* (Мик., I, 1957, 118).

2. *перен.* З жадобою набувати, одержувати, діставати що-небудь у певній кількості. *Нахапати лекцій.*

НАХА́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **НАХАПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. *тільки док.* З жадністю з'їсти, проковтнути яку-небудь кількість чогось. *Якщо пустити овець на осінню росу, вони нахапаються холодної трави, застудять шлунки* (Рад. Укр., 16. V 1961, 2).

◇ **Нахапа́тися нагаї́в (стусані́в, товче́ників)** — зазнати побоїв від кого-небудь (нагаями, кулаками і т. ін.). *Коли б лановий був людиною, а не панським псом, Євдоким кинувся б до нього, але краще було перечекати якийсь час, щоб не нахапатися нагаїв* (Стельмах, I, 1962, 568).

2. *перен.* Засвоювати від кого-небудь щось (про погляди, думки, ідеї, пісні і т. ін.). *— Дав я тебе в школу, та й жалкую. Між панськими дітьми і ти, бачу, нахапався панського духу* (Н.-Лев., I, 1956, 179); [Прокіп:] *Побувала наша Ярина в Румунії, там і нахапалась таких пісень...* (Корн., II, 1955, 85).

НАХА́РКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Харкаючи, наплювати. *Як уставили* [люди] *шість відер води рядком перед Стрибогом, то він нахаркав у ту воду* (Март., Тв., 1954, 138).

НАХВАЛИ́ТИ *див.* **нахва́лювати.**

НАХВАЛИ́ТИСЯ, хвалю́ся, хва́лишся, *док.* 1. Хвалячись, розповісти багато. [Хоменко:] *Нахвалилася* [голова колгоспу] *кореспондентові, а він і розписав* (Мороз, П'єси, 1959, 223).

2. *із запереч.* не *і перев. з дієсл.* могти. Хвалити кого-, що-небудь багато, до повного задоволення. *Моє оповідання.. так подобалось моїм хазяям, що вони нахвалитись не можуть* (Коцюб., III, 1956, 431); *Мати не могла нахвалитися сином* (Бойч., Молодість, 1949, 18); *— Знає ж мале, що він не нахвалиться суницями з козячим молоком, от і старається чимось догодити* (Стельмах, I, 1962, 569).

НА́ХВАЛКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **погро́за.** *Повний гнівних слів і всяких нахвалок, Вітя грузне по коліна в болоті, спотикався* (Вас., II, 1959, 192); *Серед грізних вигуків та нахвалок на козаків почулися раптом веселі жарти та круті дотепи* (Головко, II, 1957, 314).

НАХВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАХВАЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАХВАЛИ́ТИ,** хвалю́, хва́лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Говорити про кого-, що-небудь з похвалою; розхвалювати. *Він все так як і перше нахваляє свою математику* (Л. Укр., V, 1956, 26).

2. *тільки док.* Те саме, що **нахвали́тися.** *Чорноброві кашовари Не нахвалять свій обід* (Стельмах, Жито.., 1954, 151).

НАХВАЛЯ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **нахваля́тися.** — *Я ж вас, тату, поборю..* — *Денис нічого не сказав на таке нахваляння, а тільки мовчки став готуватися до поєдинку* (Тют., Вир, 1964, 234); *Лец-Отаманів, борсаючись у думках, згадав, нарешті, базікання Богині про нахваляння селян* (Панч, I, 1956, 219).

НАХВАЛЯ́ТИ *див.* **нахва́лювати.**

НАХВАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, *розм.* 1. *без додатка, чим, з інфін., з спол. сл.* Погрожувати заподіяти, зробити комусь яке-небудь лихо, неприємність і т. ін. *Як тільки траплялась Онисі яка недогода, вона все репетувала та нахвалялась, що покине зятя й поїде до сина* (Н.-Лев., III, 1956, 209); *Висока постать свариться на їх* [дітей] *головою й нахваляється батогом* (Вас., I, 1959, 210); *Жмудь невгавав, усе кричав та нахвалявся* (Головко, II, 1957, 297); *Ото всякі буржуї там, в Америці та Англії, нахваляються атомними бомбами, але не посміють, побояться народу...* (Шиян, Переможці, 1950, 268); *Карпо не раз нахвалявся її вибити, але якось і не вибив за все життя...* (Стельмах, II, 1962, 209).

2. Хвастовито обіцяти щось зробити. *Починаючий письменник нахваляється щиро взятись за працю, за поважні студії* (Коцюб., I, 1955, 172); — *Я батькові до ніг упаду,* — *нахваляється Катря, послухавши мого слова розумного* (Вовчок, I, 1955, 205); — *Е, і погуляємо ж, молодиці, на тому весіллі!* — *нахвалялася Настя Гірчак, гупаючи ногами об землю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 442).

НАХВА́СТАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Хвастаючи, наговорити багато неправдоподібного.

НАХВА́СТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Похвастати багато, досхочу; // Багато хвастаючись, зазнати повного задоволення. *На чужому коні не наїздишся, у чужому доброму не нахвастаєшся* (Номис, 1864, № 9660).

НАХВАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **нахапа́ти.** *Нахватав* [писар] *понятих, .. сторожів! Набігли хмарою до Макухи* (Кв.-Осн., II, 1956, 301); — *У земській школі зі мною вчився .. А в його батька книг повна хижка. Казали, у Полтаві на пожежі нахватав* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 69).

НАХВАТИ́ТИСЯ, хвачу́ся, хва́тишся, *док.*, *діал.* Швидко з'явитися, підоспіти. *Сонечко вже запало за зелений гай і от нахватиться перва зірочка* (Вовчок, I, 1955, 354).

НА́ХИЛ, у, *ч.* 1. Потяг до чого-небудь; бажання чогось. *Не завжди удається мені задовольнити мій нахил до самотності, бо маю тут близьких людей, які шукають мого товариства* (Коцюб., III, 1956, 358); *В дитинстві у мене був певний нахил до споглядальності* (Довж., I, 1958, 13); *Я лише слухаю, бо в мене немає нахилу до бесіди* (Ю. Янов., II, 1958, 42); // Природні здібності, хист до чого-небудь. *Сам він хлопець славний, сумирний, з нахилом до музики* (Гончар, Тронка, 1963, 91); // Схильність, задаток до розвитку чого-небудь. *Любовицька літня, але ще гарна жінка років 45, з гордою поставою, з нахилом до повноти, але експансивна і жвава* (Коч., II, 1956, 369); // Інтерес, любов до чого-небудь. *Щоб розвивати в учнів художні нахили і здібності, треба створити в кожній школі хори для учнів різного віку, гуртки масових танців, гуртки дитячої художньої самодіяльності* (Ком. Укр., 10, 1959, 41).

2. *перев. мн.* Властивості характеру. *Люди на війні втрачають звичні уявлення і набувають нових нахилів* (Голов., Тополя.., 1965, 14); *Оглянула* [Ляля] *товаришів. Які різні люди сиділи перед нею! З різними нахилами, з різними уподобаннями...* (Гончар, IV, 1960, 66).

3. Положення тіла під кутом між горизонтальною і вертикальною площинами. *Ілюзорному підвищенню приміщення сприяє невеликий нахил стін усередину приміщень* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 84).

4. Дія за знач. **нахили́ти, нахиля́ти.** *Робити нахили і повороти тулуба праворуч і ліворуч* (Фіз. вихов.., 1954, 38).

НАХИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нахили́ти** 1. *Одчинились двері в хату, а звідтіль висовується чорна голова, нахилена вниз* (Н.-Лев., III, 1956, 268); *Під'їхала вантажна автомашина, в кузові якої лежало велике дерево, нахилене гілками до кабіни* (Жур., Вечір.., 1958, 177); // *у знач. прикм. Дід Дунай задумано перебирає дрібні зернятка нахиленого, сивого, як і старий, колоска* (Стельмах, I, 1962, 239).

НАХИ́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **нахили́ти, нахиля́ти** і **нахили́тися, нахиля́тися.**

2. Те саме, що **на́хил** 3. *Нахилення магнітної стрілки компаса.*

НАХИЛИ́ТИ *див.* **нахиля́ти.**

НАХИЛИ́ТИСЯ *див.* **нахиля́тися.**

НА́ХИЛКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **на́хильці.** *П'ють горілку не з чарки, а прямо нахилки* (Номис, 1864, № 11566); *Молодиця назустріч Артемові простягла глечика. Він зупинився. Пив нахилки, як часто робив, гостюючи в матері* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 176).

НАХИЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нахиля́ти** і **нахиля́тися.** *Зоня не завважила того змішання, думаючи, що Юзя просто задихалась від нахиляння та від спеки* (Л. Укр., III, 1952, 650).

НАХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАХИЛИ́ТИ,** хилю́, хи́лиш, *док.*, *перех.* 1. Змінювати пряме положення кого-, чого-небудь на похиле. *Ходить вітер, ходить буйний, По полю гуляє; Тонку вербу край дороги Хилить, нахиляє* (Граб., I, 1959, 197); *Шквал крутить корабель, нахиляє його і от-от перекине в безодню* (Ів., Вел. очі, 1956, 141); *Ухопив* [Тупий] *відро, що стояло на цямрині, нахилив і зачав пити воду* (Март., Тв., 1954, 274); *Нахиливши голову, Максим пильно дивиться в глибінь, мов читає книгу* (Стельмах, I, 1962, 434); // Змінюючи положення, наближати до кого-, чого-небудь. [Хвора:] *Сядь ближче біля мене, нахили Лагідне личенько до мене ближче* (Л. Укр., I, 1951, 118).

2. *перен.*, *заст.* Навертати, спрямовувати до кого-, чого-небудь. *Скільки батько не нахиляв мене до хазяйства, але мене те не цікавило* (Збірник про Кроп., 1955, 50); — *А може, й не від того так полюбила Іванка, що мати його похвалила, що до нього серце її нахиляла?* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 93).

НАХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАХИЛИ́ТИСЯ,** хилю́ся, хи́лишся, *док.* 1. Змінювати своє пряме положення на похиле. *Тонкий залізний стовп ліхтаря неприродно нахилявся над ними* (Коцюб., II, 1955, 401); *Враз Софійка завмерла: вона побачила, як піч почала нахилятись набік* (Донч., VI, 1957, 398); *Нахилились густі лози* (Укр.. лір. пісні, 1958, 255); *Один камінь висунувся з скелі.. й нахилився вниз* (Н.-Лев., II, 1956, 89); // *до кого — чого.* Змінюючи пряме положення, наближатися до кого-, чого-небудь. *Мати з Маринею, нахиляючись до вікна, лічила срібні гроші* (Вас., I, 1959, 199); *Віталій нахилився до водія, торкнув його за плече* (Гончар, Тронка, 1963, 333); // Згинати верхню частину тулуба. *Принцеса нахиляється, бере папірець і читає* (Л. Укр., II, 1951, 193); *Кулина цитькнула на матір, засоромилася і ще нижче нахилилася над шитвом*

(Чорн., Визвол. земля, 1959, 16); * Образно. *За вікном з вишини хмари слізоньки ллють, нахилилася ніч край вікна* (Сос., Близька далина, 1960, 223).

2. *перен.* Виявляти, мати схильність до кого-, чого-небудь. *Старшина й судді дуже нахилялися, щоб у Грицька землю відібрати* (Гр., II, 1963, 385); — *Я бажаю добра всім людям, але моє серце нахиляється до вбогих та безщасних* (Н.-Лев., IV, 1956, 18); *Його думка все більше й більше нахиляється до поєдинку* (Коцюб., I, 1955, 409); *Плачинда, придивляючись до своїх наймитів, раніше дівчини збагнув, куди має нахилитися парубоче серце* (Стельмах, I, 1952, 109).

3. *рідко.* Опускатися, схилятися до горизонту (про сонце, місяць). *Високо-високо в блакиті пливло сонце, ледве помітно нахиляючись на захід* (Собко, Біле полум'я, 1952, 186); *Місяць нижче нахилився, воду п'є...* (Сос., I, 1957, 76).

4. *тільки недок.* Пас. до **нахиля́ти** 1.

НАХИ́ЛЬНИЙ, а, е, *розм.* Який має нахил до чого-небудь. — *Моя жінка нахильна до сільської ідилії* (Н.-Лев., V, 1966, 240).

НАХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.*, *розм.* Те саме, що **на́хил** 1. — *В мене зроду нахильність до якоїсь грудяної* [грудної] *слабості* (Н.-Лев., I, 1956, 119).

НА́ХИЛЬЦЕМ, *присл.* Те саме, що **на́хильці** 1. *Що було.. у пляшці, вижлуктав* [Демко] *без чарки, нахильцем* (Вовчок, VI, 1956, 264).

НА́ХИЛЬЦІ, *розм.* **НА́ВХИЛЬЦІ**, *присл.* 1. Просто з посудини, без склянки і т. ін. (пити). *Полилася горілка, як вода. Він дудлив її нахильці* (Мирний, II, 1954, 200); *Колодязь. Люди воду п'ють Навхильці із цеберка* (Бичко, Вогнище, 1959, 213); *Хлопці стали по черзі пити з відра нахильці* (Гончар, Людина.., 1960, 237); * Образно. *Хотілося* [Вусті] *виплакатись-виспіватись комусь, впитися піснею нахильці...* (Гончар, Таврія, 1952, 237).

2. Зігнувши верхню частину тіла, нахилившись. *Переконавшись, що на подвір'ї нікого немає, нахильці вийшов* [Американ] *з хліва і швидко подався городами* (Галан, Гори.., 1956, 29); *Він ліз рачки, йшов нахильці, пробирався ровами й ярками, знесилений, .. нещасний* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 35); *Роман Кудрейко поклав рушницю і незграбно, навхильці подався з свого місця* (Донч., II, 1956, 315).

НАХИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Довго, багато похитатися. *Спав* [Данило].., *як трава, що нахиталася за день* (Ю. Янов., I, 1954, 257).

НА́ХІДКА, и, *ж.* Те, що знайдене, або те, що вдало виявлене, що підходить для кого-, чого-небудь. [Мар'яна:] *Антоне Федоровичу! Ставте могорича за щасливу нахідку* (Мам., Тв., 1962, 401); *Юрій Макарович ще раз оглянув подарунок.— Чудесна люлька,— проговорив, розчулений. — Чудесна нахідка* (Коцюба, Нові береги, 1959, 158).

◇ **Як на́хідка** — як те, що знайдене, як непередбачене придбання чого-небудь. *Учись — на старість буде як нахідка* (Номис, 1864, № 6004); *Ще невідомо, які там гори підуть за переправою. Добре, як добре, а коли бездоріжжя, бескеття? Заріз! Тоді додаткова сотня мін дула б як нахідка* (Гончар, III, 1959, 312).

НАХІ́МОВЕЦЬ, вця, *ч.* Вихованець Нахімовського училища. *По алеї ішов.. зовсім юний нахімовець* (Гончар, Дорога.., 1953, 32); *Стоїть він* [крейсер] *в панцирі стальному; Тепер нахімовці на ньому проходять практику морську* (Нех., Ми живемо.., 1960, 129).

НАХІ́МОВСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з іменем російського флотоводця П. С. Нахімова.

◇ **Нахі́мовське учи́лище** — назва спеціального військово-морського закритого середнього навчального закладу, що готує вихованців до вступу у вище військово-морське училище.

НАХЛЕБТА́ТИСЯ, хлебчу́ся, хле́бчешся, *док.* 1. *розм.* Похлебтати чого-небудь багато, досхочу (перев. про тварин).

2. *вульг.* Напитися до сп'яніння. *Нахлебчеться* [Псякревський] *горілки, як качка води, та й засне там, де сидить* (Казки Буковини.., 1968, 41).

НАХЛИ́НУТИ, не, *док.* 1. Раптово, швидко з'явитися, набігти, поширитися і т. ін. у великій кількості (про туман, воду, дим і т. ін.). *Нахлинув туман; Нахлинула вода; Нахлинула тужна, широка, мов повінь, мелодія, вся душа натягнулась, мов струна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 401).

2. *перен.* Набігти, з'явитися у великій кількості (про людей). *Коли нова сила противника нахлинула на перше забороло вежі та з свіжими силами стала спинатися на ослизлі від крові та мозку драбини, Юрша відступив з заборола в глибину прибрамної вежі* (Оп., Іду.., 1958, 629); *Недовго й шматка хліба позбутися: нахлинуть* [гості хозарські], *як саранча, і приберуть до рук усю торгівлю* (Міщ., Сіверяни, 1961, 8).

3. *перен.* Виникнути, появитися у кого-небудь, охопити когось (про спогади, почуття, думки і т. ін.). *Нахлинула згадка чорна Про далекий кривавий ранок* (Забашта, Нові береги, 1950, 49); *Спогади раптом широкою хвилею нахлинули на Крайнєва* (Собко, Зор. крила, 1950, 264); *Голова йому шуміла від думок і переживань, що раптом нахлинули, як повінь* (Ткач, Плем'я.., 1961, 104).

4. *перен.* Раптово прийти, настати. *Нахлинули жнива.*

НАХЛИСТА́ТИСЯ *див.* **нахли́стуватися.**

НАХЛИ́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАХЛИСТА́ТИСЯ**, хлищу́ся, хли́щешся, *док.*, *вульг.* 1. Хлебтати що-небудь багато, досхочу; хлебчучи, наїдатися.

2. Напиватися до сп'яніння. *Еней з дороги налигався І пінної так нахлистався, Трохи не виперсь з його дух* (Котл., I, 1952, 89); [Кузьма:] *Де ж це він так нахлистався?* (Мороз, П'єси, 1959, 132).

НАХЛІ́БНИК, а, *ч.* Той, хто живе за чужий рахунок. [Казидорога:] *Засвідчився* [Рябина] *своїми нахлібниками і виграв* [у суді поле] (Фр., IX, 1952, 389); [Петро:] *Отаке чудне склалося: я — в чужій господі, чужий нахлібник!* (Мирний, V, 1955, 179); *Становище нахлібника не влаштовувало мене, і я чесно наймитував на родича рівно рік* (З глибин душі, 1959, 6).

НАХЛІ́БНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нахлі́бник.** — *Спасибі й за те, що притулок дав. А нахлібницею не була й не буду* (Руд., Остання шабля, 1959, 20).

НАХЛІ́БНИЦЬКИЙ, а, е. Власт. нахлібникові. *Звикши підбирати крихти з панського столу, вилизувати тарілки після смачних панських страв, вона* [шляхта] *передала й потомкам нахлібницькі звичаї* (Мирний, I, 1949, 207).

НАХЛЮ́ПАТИ *див.* **нахлю́пувати.**

НАХЛЮ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАХЛЮ́ПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех. і неперех.* Хлюпаючи або хлюпаючись, наливати, набризкувати.

НАХЛЬО́СТАТИ *див.* **нахльо́стувати.**

НАХЛЬО́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАХЛЬО́СТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Стьобати, шмагати кого-небудь чимось гнучким. *У вербну суботу.. можна було безборонно нахльостувати дівчат лозиною, приказуючи «не я б'ю, верба б'є»* (Смолич, Мир.., 1958, 32).

НАХМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нахма́рити**; // *у знач. прикм. Не спи, солдат... В нічному небі блиски Прорізують нахмарену блакить* (Перв., I, 1958, 388).

2. Те саме, що **нахму́рений** 1. *Сумний, нахмарений,*

вийшов Білинський із величавого будинку, у якому рішається доля тисяч (Круш., Буденний хліб.., 1960, 91).

НАХМА́РИТИ, рить, *док., безос.* Те саме, що **нахма́ритися** 1. [Д і д:] *Нахмарило, мабуть, дощ буде* (К.-Карий, I, 1960, 258); *В долину з гір насунув туман. Відразу нахмарило* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 176); *Іноді ще буває нахмарить, наче ось-ось закрутить сніг* (Донч., V, 1957, 206).

НАХМА́РИТИСЯ, риться, *док.* 1. *безос.* Покритися, заволоктися хмарами. *У дворі гавкнуло цуценя; хтось одсунув віконце; да, мабуть, нічого не побачив, бо таки нахмарилось і зовсім темно було* (Вовчок, I, 1955, 72).

2. *перен.* Те саме, що **нахму́ритися** 1. — *Вони* [сини] *для мене і здоров'я, і мета в житті. Хоч, відверто кажучи, — і знову, немов на дощ, нахмарився Єгорич,— такої... прямої мети у мене якраз і нема* (Логв., Давні рани, 1961, 101).

НАХМУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Який нахмурився, має понурий, незадоволений вигляд. *Мишко стояв, схилившись на одвірок, нахмурений* (Вас., II, 1959, 133); *Нахмурений, грізний Кравцов з хвацьким виглядом вояки стояв у розвалькуватій позі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 94); // Який виражає стан суворості, незадоволення, задумливості. *З-під широких нахмурених брів хижо вовчим поглядом визирали його сірі, як полуда, очі* (Стор., I, 1957, 371); *Цигуля.. повів очима по німих нахмурених обличчях селян* (Головко, II, 1957, 307).

2. *перен.* Похмурий, темний (про предмети і явища природи). *Скувала озеро зима, ..вбілила простори снігами, темніє лиш над берегами лісів нахмурених кайма* (Гонч., Вибр., 1959, 275).

НАХМУ́РЕНО. Присл. до **нахму́рений** 1. *Вартовий нахмурено крокує далі по коридору* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 123); *Він нахмурено поглядав на паперові гроші, що лежали перед ним на столі* (Коцюба, Нові береги, 1959, 81).

НАХМУ́РИТИ *див.* **нахму́рювати.**

НАХМУ́РИТИСЯ *див.* **нахму́рюватися.**

НАХМУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАХМУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Виражаючи незадоволення, задумливість, гнів і т. ін., морщити лоба, зсувати брови або змінювати вираз обличчя. *Він зосереджено нахмурював високий, трохи випнутий лоб, проводив рукою по м'яких хвильках темного чуба* (Мик., II, 1957, 507); *Як тільки музика підхлипує басом,— Нахмурює Маша обличчя тупе* (С. Ол., Вибр., 1957, 313); *Нахмурив брови дід, блимає сердито очима, щось бубонить...* (Вас., II, 1959, 221); *Побачивши Данила, Катерина здивовано нахмурила брови* (Коп., Лейтенанти, 1947, 180); * Образно. *Шумно. Будинки нахмурили брови. Вулиця в'юном в'ється* (Шпак, Вибр., 1952, 19); // Зробити суворим, понурим; засмутити. *Натяк на смерть дружини ще більше окривдив і нахмурив Мар'яна* (Стельмах, I, 1962, 193).

НАХМУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАХМУ́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Ставати похмурим, незадоволеним, надутим. *Махає* [хлопець] *рукою, нахмурюється, далі підходить і поправляє квіти на портреті* (Л. Укр., II, 1951, 107); — *Та ти заспокойся,— нахмурюється Бараболя і вибиває пальцями по столу «морзянку»* (Стельмах, II, 1962, 281); *Майор Подсєкайлов подивився в той бік, де під осінніми вітрами нуртували дніпрові хвилі, й грізно нахмурився* (Довж., I, 1958, 317).

2. Зсовуватися, опускатися над очима при вираженні незадоволення, задумливості, гніву і т. ін. (про брови, лоб). *Біле волосся було скуйовджене.., брови нахмурились, незакриті очі грізно дивились, рот розкрився, страшно було глянути на вид старої* (Стор., I, 1957, 337); *А коли піп.. простягнув срібне розп'яття для поцілунку, брови хворого суворо нахмурились* (Шиян,. Баланда, 1957, 72).

3. *перен.* Ставати похмурим, темним (про предмети і явища природи). *Небо нахмурилося, темніє* (Мирний, IV, 1955, 322); *Нахмурились сумні будинки, темними вікнами позирають на безлюдні улиці* (Вас., I, 1959, 343); *Гори нахмурились* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 24).

НАХНЮ́ПИТИ *див.* **нахню́плювати.**

НАХНЮ́ПИТИСЯ *див.* **нахню́плюватися.**

НАХНЮ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нахню́пити.**

2. *у знач. прикм.* Похмурий, незадоволений, з опущеною головою, із зсунутими бровами. *Гладун іде поблизу Степури нахнюплений, весь час гнітить його думка, що дав маху* (Гончар, Людина.., 1960, 118).

НАХНЮ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАХНЮ́ПИТИ,** плю, пиш; *мн.* нахню́плять; *док., перех.* Виражаючи незадоволення, зсувати брови, опускати нижче голову.— *Старий уже нахнюпив брови,— сміялись сьогодні в ливарному* (Мик., II, 1957, 84).

НАХНЮ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАХНЮ́ПИТИСЯ,** плюся, пишся; *мн.* нахню́пляться; *док.* Схиляючи голову, змінюючи вираз обличчя, набирати похмурого, незадоволеного вигляду. *Мов підстрелена, стояла* [Галя] *коло груби, нахнюпившись, і слухала рвачку братову річ* (Мирний, IV, 1955, 149); *Бабенко нахнюпився, перекинув волосся з потилиці на лоб, відвернувся* (Руд., Остання шабля, 1959, 419).

НАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нахова́ти;** // **нахо́вано,** *безос. присудк. сл.* [Н а с т я:] *Набере добра Данило від Платона, що з діда-прадіда в льохах, та у коморах, та у степах наховано і надбано!* (К.-Карий, II, 1960, 59).

НАХОВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Сховати певну кількість чого-небудь. — *А грошей стара собака* [про свекра] *мало наховала? — скрикнула, визвірившись, Оришка* (Мирний, III, 1954, 324).

НАХО́ДИТИ ^{1}, джу, диш, *недок.*, **НАЙТИ́,** найду́, на́йдеш, *док., перех.* 1. Відшукувати, виявляти, помічати кого-, що-небудь. *Приїхали; ножі беруть, І генерала розчиняють, І яд находять в животі* (Шевч., II, 1953, 225); *Дивлюся в зіниці прозорі і в них не находжу я дна* (Сос., II, 1958, 32); *Василько вмів з одного погляду находити завіяну снігами стежину на гору* (Турч., Зорі.., 1950, 182); [О с т р о ж и н:] *Ах, Оресте Михайловичу! Здумайте собі тільки — насилу вас найшов!* (Л. Укр., II, 1951, 82); *Підполковник нетерпляче вирвав більшовицьку газету, розгорнув її, найшов потрібне місце і вголос почав читати* (Стельмах, II, 1962, 53).

2. Підшукувати, підбирати кого-, що-небудь. *Її не спустошена ні роками ні злиднями уява находить і тонкі барви, і світанкову щедрість на розлогих нивах* (Стельмах, I, 1962, 226); *Тамара, мовби наперекір Мамайчуковим пророкуванням, якось швидко й несподівано найшла собі пару* (Гончар, Тронка, 1963, 120).

◇ **Нахо́дити (найти́) спі́льну мо́ву** *з ким* — те саме, що **Знахо́дити (знайти́) спі́льну мо́ву** (*див.* **знахо́дити**); **Не нахо́дити (не найти́) [собі] мі́сця** — те саме, що **Не знахо́дити (не знайти́) [собі] мі́сця** (*див.* **знахо́дити**). *Хома цілий день ходив, мов зварений, не находив собі місця...* (Коцюб., I, 1955, 89).

НАХО́ДИТИ ^{2}, дить, *недок.*, **НАЙТИ́,** на́йде́, *док.* 1. *на кого.* Оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про настрій, почуття, стан і т. ін.). *Траплялося, нараз находив на нього інший настрій, і він мало не на коліна падав перед сином* (Хотк., I, 1966, 159); *Раптом почала находити на них якась неміч* (Кобр., Вибр., 1954, 171); *Часом находила на неї меланхолійна злість* (Ле, Міжгір'я, 1953, 33); *На неї найшла .. дівоцька жартівливість* (Мирний, III, 1954, 40); // *безос. Іноді Д*[убровинський].. *бував в добрім настрою, на нього, як кажуть, находило!..* (Збірник про Кроп., 1955, 11); — *На нього час від часу находить. Мов кінь норовистий, брикається* (Руд., Остання шабля, 1959, 257).

2. Сходитися, збиратися в одному місці у великій кількості. *Як задзвонили у всі дзвони.., стали миряни находить* (Стор., I, 1957, 109); *Прийдуть* [Горпина з Яковом] *з церкви, пообідають, потім спочинуть трохи, у гості йдуть або до їх гості находять* (Мирний, I, 1954, 228); *Зразу не міг найнятися* [Прокіп], *бо народу найшло більше, ніж треба* (Коцюб., II, 1955, 29).

3. Насуватися, наближатися; наступати, наставати (про явища природи, частини доби). *От хмари усе находять, усе находять...* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); — *Ану, дівчата, ану, швиденько. Гей, припильнуйте, бо дощ находить* (Вас., III, 1960, 137); *Находив ранок* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 18); * У порівн. *По селу, неначе хмара найшла,— зашуміло* (Вовчок, I, 1955, 87).

НАХОДИ́ТИ, ходжу́, хо́диш, *док., перех., розм.* 1. Ходячи, пройти яку-небудь віддаль.

2. Багато ходячи, пошкодити собі що-небудь.

НАХО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **НАЙТИ́СЯ**, найду́ся, на́йдешся, *док.* 1. Бути в наявності. *Не находилось ні одної* [дівчини], *котра б пригорнула його, як старша сестра* (Мирний, IV, 1955, 169); *Вона не повертала й голови і все тремтіла, хоч на ній було все, що найшлось теплого в кімнаті* (Хотк., I, 1966, 61); // Виявлятися, траплятися. *Яків дожидав якогось чоловіка до себе,— якісь воли на спродаж находяться...* (Вовчок, I, 1955, 208); *І, може, де кобза найдеться, Що гучно на співи озветься, На співи, на струни мої негучні* (Л. Укр., I, 1951, 51).

2. *тільки док., розм.* Те саме, що **народи́тися.** *Найшлася в Насті дитинка... таке-то малесеньке* (Вовчок, I, 1955, 268); — *На петра найшлося* [лоша]... (Вишня, I, 1956, 221).

НАХОДИ́ТИСЯ, ходжу́ся, хо́дишся, *док., розм.* Походити багато, досхочу. — *По світлоньці ходжу, Та й не находжуся* (Нар. лірика, 1956, 180); — *Находивсь я по білому світу. Бачив багате і бідне життя* (Довж., III, 1960, 415); // Походивши багато, стомитися. *Вже так находився Іванко по Новгороду, що й ноги не носили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 197).

НАХО́ЖИЙ, а, е, *розм.* Який тимчасово приходить куди-небудь для здійснення чогось. *Молодички нахожі його.. вітають* (Вовчок, I, 1955, 157).

НАХОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАХОЛОДИ́ТИ**, лоджу́, ло́диш, *док., перех., розм.* Робити холодним; прохолоджувати. *Їй було душно,.. і вона прикладала руку до шибки, щоб, нахолодивши, приложити до лиця* (Мирний, IV, 1955, 133); *Ожеледиця не нахолодила її гарячих уст* (Н.-Лев., IV, 1956, 260).

НАХОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАХОЛОДИ́ТИСЯ**, лоджу́ся, ло́дишся, *док., розм.* Робитися, ставати холодним.

НАХОЛОДИ́ТИ *див.* **нахоло́джувати.**

НАХОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **нахоло́джуватися.**

НАХОЛО́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **нахоло́нути.** *За непокритими, нахололими за ніч столами.. сиділи люди* (Стельмах, I, 1962, 3); *Земля підставляла сонцеві нахололі за зиму чорні ріллі* (Цюпа, Грози.., 1961, 211).

НАХОЛО́НУТИ, ну, неш, *док.* Зробитися, стати холодним. *Каміння нахолонуло за ніч, і бійці промерзли* (Гончар, III, 1959, 125).

НАХОПИ́ТИСЯ *див.* **нахопля́тися.**

НАХОПЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАХОПИ́ТИСЯ**, хоплю́ся, хо́пишся; *мн.* нахо́пляться; *док., розм.* 1. Наставати, наближатися (в часі). *День уже нахопляється, треба на панщину йти* (Вовчок, I, 1955, 67); — *Увечері отак вийшли з вагона. Дощ періщить, ніч от-от нахопиться, а ми стоїмо під якоюсь повіткою* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 9); // Приходити, прибувати своєчасно, тоді, коли потрібно. *Галя сумувала... На той саме час нахопився Чіпка* (Мирний, I, 1949, 350); *На той час нахопився заступник голови* (Мушк., Серце.., 1962, 59).

2. Рухаючись, несподівано натрапляти на кого-, що-небудь, зустрічатися з ким-, чим-небудь. *Еней як відсіль відступився І далі трохи одійшов, То на другеє нахопився, Жіночу муку тут найшов* (Котл., I, 1952, 139); *Раз, як ховався він* [чорт] *по закамарках, нахопився на його якийсь чоловік, трохи з ніг не звалив* (Стор., I, 1957, 52); *Згодом приповз Роман з іншого боку. Нахопився на Роздольського, зіткнулися голови докупи* (Ле, Мої листи, 1945, 98).

НАХРА́ПИСТИЙ, а, е, *розм.* Який діє нахрапом. — *А Кульницький — це в'юн. Розумний, жорстокий, нахрапистий. З ходу ловить чужі думки й піднімає їх на всю губернію* (Стельмах, II, 1962, 214).

НАХРА́ПИСТО, *розм.* Присл. до **нахра́пистий.** *Нібито й щиро говорив* [Онопрій з Кіндратом] *і де в чому таки говорив правду, але все це якось воно так раптово, нахраписто вийшло у нього* (Іщук, Вербівчани, 1961, 66).

НАХРА́ПНИК, а, *ч.* Ремінь уздечки, що тягнеться вздовж перенісся до лоба (коня). *Уздечка з нахрапником.*

НА́ХРА́ПОМ, *присл., розм.* Нахабно, безцеремонно. [Галушка:] *Він.. не лізе нахрапом, а чекає, щоб запросили* (Корн., П'єси, 1947, 287); // Силою, насильно. — *Нахрапом можна буде пробитись. Тільки не зівати, зразу в двері, першого збити з ніг, хто стоятиме коло вагона* (Мик., II, 1957, 425).

НАХРОМИ́ТИСЯ *див.* **нахро́млюватися.**

НАХРО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАХРОМИ́ТИСЯ**, ромлю́ся, ро́мишся; *мн.* нахро́мляться; *док., діал.* Наскакувати, напорюватися на що-небудь гостре. *Чоловік із скирди упав та на вила й нахромився* (Сл. Гр.).

НАХУ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Хукаючи, напустити тепла. *В хаті було холодненько.. Хукав я, хукав, ніякого тепла не нахукав* (Вишня, II, 1956, 365).

НАЦИ́ЗМ, у, *ч.* Німецький фашизм. *Службу свою* [гітлерівець-штурман] *знав добре, добросовісно її виконував, але вважав, що тим приносить неабияку жертву на олтар нацизму* (Ле, Клен. лист, 1960, 53).

НАЦИ́СТ, а, *ч.* Прихильник нацизму, член гітлерівської фашистської партії. *Місяця стало потрібно, щоб викласти лише частину злочинств нацизму і нацистів* (Смолич, Після війни, 1947, 30); *Його* [Франца] *власне життя, розтоптане, зганьблене нацистами, не здатна порятувати жодна сила в світі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 65).

НАЦИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **наци́ст.** *Фанатична нацистка.*

НАЦИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **наци́зм** і **наци́ст.** *Найкраща військова техніка нічого не вдіяла б проти нацистської сарани, коли б ця техніка не була в руках наших, радянських людей* (Донч., VI, 1957, 587); *Нацистські бандити вбили Ернста Тельмана* (Рад. Укр., 18. VIII 1959, 4).

НА́ЦІ, *невідм., ч. і ж.* Скорочена назва німецьких націонал-соціалістів (фашистів). *Він* [фашист] — *вимуштруваний наці, і ніяка жива думка неможлива в муштрованому німецькому мозку* (Смолич, Після війни, 1945, 9).

НАЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЦІДИ́ТИ**, ціджу́, ці́диш, *док., перех.* Цідячи, наливати яку-небудь кількість чогось. *Іван кинувся до бочонка з водою.. Взяв кухоль, націдив собі води* (Головко, Літа.., 1956, 123); *Знайшли* [розвідники] *розбиту автомашину, націдили бензину й помчалися* (Автом., Щастя.., 1959, 153); // Цідячи, наповнювати що-небудь якоюсь рідиною. [Хорошунка:] *Націди мені, доню, чарочку, вона мені од грудей дуже-дуже помагає* (Вас., III, 1960, 250); *Арсень занурив каску у воду, пополоскав.. Потім націдив повну свіжої води...* (Ле, Мої листи, 1945, 153).

НАЦІ́ДЖУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **НАЦІДИ́ТИСЯ**, ці́диться, *док.*, *розм.* Цідячись, наливатися.

НАЦІДИ́ТИ *див.* **наці́джувати.**

НАЦІДИ́ТИСЯ *див.* **наці́джуватися.**

НАЦІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наці́лити.** *Зенітники стояли на мосту біля своїх націлених у небо гармат* (Перв., Дикий мед, 1963, 155); *Націлений Гавриченком на прорив загін єдиним духом покрив віддаль на зближення* (Кач., Вибр., 1953, 316); *Він волів би не потрапляти в місто Дорнау, але туди вели його власні, далеко націлені плани* (Собко, Запорука.., 1952, 21); // **наці́лено,** *безос. присудк. сл.* — *Не будемо вдаватись в побутові подробиці фактів, бо самі факти виглядають так чи інакше залежно від того, куди їх націлено* (Довж., I, 1958, 82).

НАЦІ́ЛИТИ *див.* **наці́лювати.**

НАЦІ́ЛИТИСЯ *див.* **наці́люватися.**

НАЦІЛУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Натішитися поцілунками досхочу. — *Сідай, націлуватися ми ще встигнемо. Я мушу тобі сказати дуже важливу річ* (Собко, Стадіон, 1954, 395); *І досі навіть націлуватися не може Давид, і досі іноді не віриться, що Уляна зовсім, ну зовсім уже його* (Стельмах, I, 1962, 481).

НАЦІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наці́лювати.**

НАЦІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **НАЦІЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НАЦІ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Цілячись, направляти що-небудь на когось, щось, на якусь ціль. *Михайло, помагаючи дідові, радив рушницю придбати добру.. і в думці вже націлював у ведмедя страшного з великою втіхою* (Вовчок, I, 1955, 343); *Все нові й нові таємниці космічних глибин розкриває людина, націлюючи в небо об'єктиви астрономічних приладів...* (Наука.., 9, 1961, 11); *Вони* [палії війни] *несуть снаряди й жар вогню, ..Гарматні жерла націляють в світ* (Мал., Звенигора, 1959, 217); *З гір отих, націливши гармати, ворог бив по острову, по нас...* (Гонч., Вибр., 1959, 213); * Образно. *Так тільки він* [В. Ленін] *умів в одну мету націлити своє разюче слово, немов стрілець, що б'є безпомилково* (Голов., Поезія, 1955, 226).

Наці́лювати (наці́лити) о́чі (зір) — спрямовувати погляд, пильно дивитися на кого-, що-небудь; пильнувати когось, щось. *Блідfestive хлопчик років десяти.. підбіг до Оксена, зупинився, захеканий, і націлив на Оксена чорні, як смородина, очі* (Тют., Вир, 1964, 175); *На захист станеш сонячній годині, На ворога націлиш пильний зір* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 11).

2. *перех., на що, перен.* Спрямовувати, скеровувати до чого-небудь. *Обком партії націлює парткоми і первинні парторганізації на рішуче поліпшення роботи з кадрами* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 8); *Комуністична партія націлює наших сатириків на те, щоб з позицій партійності і народності вони висміювали негативні явища в житті* (Літ. газ., 29.VII 1958, 3); [Марина:] *Націляй людей на те, щоб багатство зростало в колгоспі, у кожного в хлівах та оборах* (Корн., II, 1955, 82); *З'їзд націлив партію на збройне повстання* (Рад. Укр., 7.VIII 1946, 2); *Орест Білинський схаменувся, що перебрав міру, націливши синів на надто однобічні інтереси* (Вільде, Сестри.., 1958, 172).

3. *неперех., перен., розм., рідко.* Мати намір, збиратися зайняти якусь посаду. *Вони мали надію на більше, бо Олійниченко сам націляв сісти замість Галушківського* (Гр., II, 1963, 99).

НАЦІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **НАЦІЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **НАЦІ́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Наводити на ціль; прицілюватися. *Вершомет став на коліно і почав націлюватись* (Трубл., Лахтак, 1953, 88); *Жвавий хлопчик якийсь із луком та із стрілою націлявся з-за рожевих кущів* (Вовчок, I, 1955, 145); *Відхиляє* [Чирва] *двері, всовує цівку рушниці і націляється* (Мик., I, 1957, 92); *Вартовий націлився автоматом, і люди, боячись кулі, розбігалися по хатах* (Турч., Зорі.., 1950, 16); // Спрямовувати що-небудь кудись. *Без потреби він вистрелив в нього і націлявся важким чоботищем вдарить під груди* (Коцюб., II, 1955, 100); *О, ця прекрасна мить рибальська! Ти випростуєш вудлище, націлюєшся на найглибше місце, .. де за кущами латаття сидить вона, ота найбільша щука* (Чаб., Тече вода.., 1961, 45); *Хомиха націлилась ниткою до вушка та й не потрапила* (Н.-Лев., I, 1956, 72).

Наці́люватися (наці́литися) очи́ма — спрямовувати погляд, пильно дивитися на кого-, що-небудь; пильнувати когось, щось. *Обважнілий чолов'яга пильно націлився очима в двері* (Стельмах, II, 1962, 370).

2. *перен., розм.* Збиратися, намагатися, мати намір що-небудь робити. *Вона* [тривога] *загострила увагу всіх на одному: хто націлявся забити Логвина* (Епік, Тв., 1958, 170); *В які дурні він, Панас, пошився, націлившися забрати жито вночі під вівторок* (Гр., II, 1963, 404); *Він швидко дістав з кишені піджака записну книжку, відкрив авторучку і націлився писати* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 171).

3. *перен., розм.* Прагнути посісти, зайняти певне становище, посаду і т. ін. *Чепур, певно, на посаду директора націляється, що ж! Хай спробує* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 155); *Борис сидить і трохи презирливо поглядає на Бранда. Уся його постать наче говорить: — Що ти мені розказуєш про Рауcліта? Сам на чемпіона націляєшся?* (Собко, Любов, 1935, 22).

НАЦІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **націля́ти.**

НАЦІЛЯ́ТИ *див.* **наці́лювати.**

НАЦІЛЯ́ТИСЯ *див.* **наці́люватися.**

НАЦІНИ́ТИ *див.* **наці́нювати.**

НА́ЦІНКА, и, *ж.* Сума, на яку підвищена ціна чого-небудь.

НАЦІ́НКА, и, *ж.* Дія за знач. **націнити.**

НАЦІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **наці́нювати.**

НАЦІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЦІНИ́ТИ**, ціню́, ці́ниш, *док.*, *перех.* Робити підвищення ціни (цін) на що-небудь.

НАЦІОНА́Л [1], а, *ч.*, *розм.* Неправильна назва, що вживалася стосовно до осіб корінного населення національних республік і областей.

НАЦІОНА́Л-[2]... Перша частина складних слів—назв буржуазних партій і партійних угруповань, що відповідає слову **націоналісти́чний,** напр.: націона́л-демокра́т, націона́л-лібералі́зм, націона́л-соціалі́ст, націона́л-ухи́льник, націона́л-ухи́льництво і т. ін.

НАЦІОНАЛІЗА́ТОР, а, *ч.* Той, хто здійснює націоналізацію чого-небудь. *Змішування приватної власності на землю з пануванням капіталу в землеробстві є характерна помилка буржуазних націоналізаторів землі..* (Ленін, 16, 1971, 356).

НАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Примусове відчуження приватної власності (землі, її надр, фабрик, заводів, шахт і т. ін.) у власність держави. *28 червня 1918 року Ленін підписав декрет про націоналізацію всієї великої промисловості* (Біогр. Леніна, 1955, 199); *Націоналізація* *землі вимагала безплатного відібрання (конфіскації) всієї поміщицької землі на користь селян* (Іст. УРСР, I, 1953, 619).

2. Організація чого-небудь на національній основі, силами даної нації.

НАЦІОНАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями. *Імперіалістська епоха і війна 1914—1916 рр. особливо висунула завдання боротьби проти шовінізму і націоналізму в передових країнах* (Ленін, 27, 1972, 245); *Основна політична й ідеологічна зброя, яку використовують міжнародна реакція і рештки внутрішніх реакційних сил проти єдності соціалістичних країн,— націоналізм* (Програма КПРС, 1961, 21).

2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів.

НАЦІОНАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **націоналізува́ти.** *Декретом Ради Народних Комісарів.. усі великі підприємства, у тому числі і гірничі, були націоналізовані* (Гірн. пром.., 1957, 8); // **націоналізо́вано,** *безос. присудк. сл. З перших же днів встановлення Радянської влади було ліквідовано поміщицьке землеволодіння і землю передано селянам, націоналізовано велику промисловість, залізниці, банки* (Ком. Укр., 2, 1967, 55).

НАЦІОНАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Здійснювати націоналізацію чого-небудь. *Радянська влада націоналізувала промисловість, залізниці, банки, землю* (Програма КПРС, 1961, 10).

НАЦІОНАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Ставати національним, набувати національного характеру.

2. *тільки недок.* Пас. до **націоналізува́ти.**

НАЦІОНАЛІСТ, а, *ч.* 1. Прихильник націоналізму (у 1 знач.). *Галицькі націоналісти й петлюрівські недобитки служили контррозвідкам усіх буржуазних держав, а найретельніше німецьким фашистам* (Панч, В дорозі, 1959, 314); *Мирне життя і дружба між народами — це гірше смерті для всіх злісних сил, в тому числі й українських націоналістів* (Матер. XXI з. КПУ, 1960, 76).

2. Прихильник, учасник національно-визвольного руху.

3. Представник вузьконаціонального напрямку в науці, мистецтві і т. ін.

НАЦІОНАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **націоналі́зм** і **націоналі́ст.** *Гарасим збагнув, що, очевидно, Федором Пилиповичем оволоділа націоналістична ідея самостійництва* (Іщук, Вербівчани, 1961, 217); *В місті була націоналістична група, що складалася з трьох чоловік* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 65).

НАЦІОНАЛІ́СТИ́ЧНО, *присл.* У дусі націоналізму (у 1 знач.). *Виступаючи з питань сучасної літератури, націоналістично настроєні критики твердили, нібито національний характер українців не змінився, орієнтували письменників на культивування архаїчних елементів в мові і стилі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 170).

НАЦІОНАЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **націоналі́ст.**

НАЦІОНАЛІ́СТСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **націоналісти́чний.**

НАЦІОНА́ЛКА, и, *ж., розм.* Жін. до **націона́л**^{1}.

НАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до нації, національності, пов'язаний з їх суспільно-політичною діяльністю. *Мудра ленінська національна політика возз'єднала нас у державу, про яку мріяли віками, і за це йшли на смерть кращі сини України* (Па́нч, В дорозі, 1959, 244); — *Коріння національного гноблення таїться в пануванні поміщиків та імперіалістичної буржуазії* (Головко, II, 1957, 524).

2. Власт. певній нації, національності; який відображає їх характер, особливості. *Віктор був у національному грузинському одязі, який дуже йому личив* (Донч., V, 1957, 460); *Кожна національна культура* [народів СРСР] *вбирає в себе надбання інших братніх культур і насамперед багатої російської культури* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 11); // *у знач. ім.* **націона́льне,** ного, *с.* Те, що виражає характерні особливості якої-небудь нації. *Інтернаціональне виражається лише в національному і через національне, бо безнаціональної культури не існує* (Рад. літ-во, 1, 1961, 26).

Націона́льна мо́ва — мова нації, що склалася на грунті мови тієї народності, з якої розвинулася дана нація, сформувавшись, закріпилася в літературі і стала літературною мовою нації. *На відміну від мов народностей, національні мови мають порівняно меншу розпорошеність, більшу інтеграцію діалектів* (Нариси з діалектології.., 1955, 13).

3. Державний, який належить даній країні або стосується її народу. *Національною гордістю радянського народу є те, що він перший у світі відкрив славетну епоху в історії людства — епоху переходу від капіталізму до комунізму* (Наука.., 8, 1959, 1); — *Здається, він* [Гальванеску] *почесний член національної сільськогосподарської академії у Бухаресті* (Смолич, I, 1958, 50).

Націона́льний дохо́д — частина сукупного, створеного працею населення країни за певний період суспільного продукту, яка залишається після заміщення спожитих засобів виробництва. *Найбільш узагальнюючим показником підвищення добробуту народів є зростання національного доходу* (Наука.., 4, 1961, 14).

4. Стос. до окремої, нечисленної національності. *З'їзд* [IX з'їзд КП(б)У] *цілком схвалює роботу ЦК серед нацменшостей, зокрема утворення національних районів і сільрад (польських, єврейських, німецьких, болгарських та ін.)* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 259); *Національна область.*

Націона́льна ме́ншість — національність, яка за чисельністю становить меншість порівняно з основною масою населення країни. *Етнографи були членами різних урядових комісій у справах національного районування, .. працювали у відділах національних меншостей при Виконавчих Комітетах Рад і т. д.* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 3).

НАЦІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Те саме, що **на́ція** 1. *Справа пролетаріату — тісніше згуртовувати якнайширші маси робітників усіх і всяких національностей..* (Ленін, 7, 1970, 100); *Понад 100 національностей і народностей живе у нашій країні* (Ком. Укр., 5, 1967, 74).

2. Належність до якої-небудь нації. — *Не голіть,— просить Остап,— вуса запорозького, бо потім,— каже,— тяжко буде національність визначити* (Вишня, I, 1956, 285).

НАЦІОНА́ЛЬНО^{1}. Присл. до **націона́льний** 1, 2. *Клієнти-мужики ставали чим рік свідоміші національно* (Март., Тв., 1954, 265); *Справжній талант завжди національно неповторний* (Літ. Укр., 18.XII 1962, 3).

НАЦІОНА́ЛЬНО-^{2}... Перша частина складних слів, що відповідає слову **націона́льний** у 1 знач., напр.: націона́льно-буржуа́зний, націона́льно-ви́зво́льний, націона́льно-демократи́чний, націона́льно-колонія́льний, націона́льно-патріоти́чний, націона́льно-самобу́тній і т. ін.

НА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру. *Соціалізм проти насильства над націями* (Ленін, 28, 1956, 256); *Українська нація.. будує свою культуру, національну формою, соціалістичну змістом* (Рильський, III, 1956, 81).

2. Держава, країна. *Найважливіше завдання Організації Об'єднаних Націй — забезпечити мир і безпеку для народів* (Рад. Укр., 10. XII 1946, 3).

Генера́льна Асамбле́я Організа́ції Об'є́днаних На́цій *див.* **асамбле́я; Об'є́днані На́ції** *див.* **об'є́днаний.**

3. *перен., ірон.* Про яку-небудь групу людей. *Він* [міліціонер] *повів невідомого громадянина ковальської нації, який шарпав на собі шкіряну фартушину, лаявся задьористо й вигадливо* (Ю. Янов., V, 1959, 140); *Попів і тих, хто вірить в вас, Візьміть собі в небесну націю* (Еллан, I, 1958, 144).

НАЦМЕ́Н, а, *ч., розм.* Особа, яка належить до національної меншості.

НАЦМЕ́НІВСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **нацме́н.**

НАЦМЕ́НКА, и, *ж., розм.* Жін. до **нацме́н.**

НАЦМЕ́НШІСТЬ, шості, *ж.* Скорочення: національна меншість. *Робота серед нацменшостей вимагає особливої витриманості, а тому працівників нацсекцій треба пильно добирати з відповідальних товаришів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 200).

НАЦОКОТА́ТИ, кочу́, ко́чеш *і* **НАЦОКОТІ́ТИ**, кочу́, коти́ш, *док., перех. і неперех., розм.* Швидко й весело наговорити чого-небудь. — *Моя дитино, нацокотали тії верхоумки, .. а ти віри пойняла...* (Вовчок, I, 1955, 112); *Обидві* [Наталя і Настя] *посміялися самі з себе. Нацокотіли одна одній про всякі дрібниці* (Собко, Шлях.., 1948, 40).

НАЦОКОТІ́ТИ *див.* **нацокота́ти.**

НАЦРАЙО́Н, у, *ч.* Скорочення: національний район. *В галузі роботи серед національних меншостей необхідно найближчим часом закінчити виділення національних Рад у селах, містечках, містах з величезною більшістю нацменшостей, організацію нацрайонів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 306).

НАЦРЕСПУ́БЛІКА, и, *ж.* Скорочення: національна республіка.

НАЦУКРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нацукрува́ти;** // *у знач. прикм. На вечірці Крамаренко пив коньяк замість звичної для нього московської горілки, заїдав його нацукрованим лимоном* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 20).

НАЦУКРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЦУКРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Робити солодким, кладучи цукор; посипати цукром що-небудь їстівне.

НАЦУКРУВА́ТИ *див.* **нацукро́вувати.**

НАЦУ́ПИТИ *див.* **нацу́плювати.**

НАЦУ́ПЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **нацу́пити.**

НАЦУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЦУ́ПИТИ**, плю, пиш; *мн.* нацу́плять; *док., перех., розм.* Надівати що-небудь, перев. з труднощами натягуючи. *Декотрі* [есесівці], *не кидаючи зброї, похапцем нацуплювали на себе в кущах цивільне, зривали з себе нагороди та відзнаки* (Гончар, III, 1959, 451); *Він зупинився і з важким сопінням почав нацуплювати на лисину руду шапку* (Речм., Весн. грози, 1961, 96); *Нацупив* [Йонька] *на себе сто раз латаний кожух і, не сказавши нікому слова, вийшов надвір* (Тют., Вир, 1964, 88); *Лисий лейтенант нацупив каску, затяг пояс* (Загреб.; Шепіт, 1966, 83).

НАЦЬКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нацькува́ти.** * Образно. *Нацьковані доларом, зграї неситі ламали пригнобленим спини* (Уп., Вірші.., 1957, 136).

НАЦЬКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нацько́вувати.** *Кращі сини російського народу.. боролись проти ганебної політики нацьковування народів Росії один на одного* (Цюпа, Україна.., 1960, 25).

НАЦЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЦЬКУВА́ТИ**, ую́, уе́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. *кого, ким.* Спонукати до нападу на кого-небудь (про собаку). *Жінки стояли навколішки вже другу годину.. Як тільки хто похитнеться — нацьковують* [есесівці] *собаку* (Хижняк, Тамара, 1959, 197); — *Хіба і ти* [Федір] *такий, як твій батько? Прийшли до нього заколядувати, а він собакою нацькував...* (Мирний, III, 1954, 43); *Ледве розчепили сватів. А Ломака репетує: — Музики, грайте марша оцим злидням! Павле, нацькуй собаками!* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 92).

2. *кого на кого, кого, перен., розм.* Викликаючи вороже ставлення, підбурювати проти кого-небудь. *Буржуазія нацьковує робітників однієї нації на робітників іншої, стараючись роз'єднати їх* (Ленін, 19, 1950, 403); — *Розумна* [бариня] *яка — люди третій рік як орють, а вона нацьковує дурнів...* (Панч, II, 1956, 392); *Гітлер був тим лютим псом, якого світова буржуазія нацьковувала на Країну Рад, щоб стерти її з лиця землі* (Цюпа, Україна.., 1960, 69); *Я кляну за катом ката В моїй невольницькій глуші, Що нацькував на брата — брата, Відкинув душу від душі* (Граб., I, 1959, 347); — *Я розумів, що мені зовсім не слід з нею* [Вовчихою] *сваритися, бо вона могла б нацькувати на мене когось із поліції* (Сміл., Сашко, 1954, 115).

НАЦЬКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **нацько́вувати.**

НАЦЬКУВА́ТИ *див.* **нацько́вувати.**

НАЧ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **нача́льник**, напр.: начди́в, начмілі̀ції, начполітві̀дділу, начпо́шти, начро́ти, начшта́бу і т. ін.

НАЧАВИ́ТИ *див.* **нача́влювати.**

НАЧА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **начави́ти.** *Коли влітку приїздили з міста у степ паничі, тоді вони, розгулявшись, наливали ці басейни* [для купання] *не водою, а справжнісіньким вином, начавленим з винограду* (Гончар, Тронка, 1963, 48).

НАЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЧАВИ́ТИ**, влю́, виш; *мн.* нача́влять; *док., перех.* Видушувати якунебудь кількість рідини з чогось.

НАЧАДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *док.* 1. Напустити чаду. [Конон:] *Гляди, Килино, як горітимеш — не начади!..* (Кроп., II, 1958, 409).

2. Курячи, наповнити приміщення тютюновим димом. [Старшина:] *Знов начадив махрою?* (Кроп., I, 1958, 499); *Свирид Яковлевич відчинив вікно: — Ну й начадили, задихнутися можна* (Стельмах, II, 1962, 143); // Напускаючи чого-небудь, забруднити повітря. *Мотоцикліст через хвилину вискочив з школи і помчав далі на своєму мотоциклі, начадивши на подвір'ї бензиновим димом* (Сміл., Сашко, 1957, 200).

НАЧА́ЛО, а, *с.* 1. *рідко.* Вихідна точка, початок (про все, що має протяжність); протилежне кінець. *Я знаю доріг цих кінці і начала* (Мал., Звенигора, 1959, 117).

2. *рідко.* Початок у процесі, розвитку чого-небудь, а також сам відрізок часу, пов'язаний з цим початком. *Добре начало — половина діла* (Номис, 1864, № 10004); *Добре багатому: він, коли схоче, Знайде роботі начало й кінець* (Щог., Поезії, 1958, 104); *Слово наше рідне! Ти сьогодні зазвучало як початок, як начало* (Тич., II, 1957, 177).

3. Основа, суть, джерело чого-небудь. *Співець героїчного, вольового начала в людині, Леся Українка одною з найвищих людських чеснот уважала почуття обов'язку,*

вірність обов'язкові, незламну твердість у його виконанні (Рад. літ-во, 1, 1964, 64); *Ми всі добре знаємо, що єдиним творчим началом є праця* (Наука..; 12, 1957, 14).

4. *тільки мн.* Основні положення, принципи. *Начала діалектичного матеріалізму.*

5. Способи, методи здійснення чого-небудь. *Партія, для того щоб успішно керувати масами, повинна бути організована на началах централізму* (Біогр. Леніна, 1955, 65); *Дружба між ними в'язалася на дивовижних началах: Павло увесь час мовчить, мов камінь, а Хома говорить і говорить* (Тют., Вир, 1964, 371).

6. *тільки одн., заст.* Начальник, глава. *Верховне начало.*

Під нача́ло — під чиєсь керівництво, у підлеглість до кого-небудь. *Вступив* [Гордій] *учнем на завод під начало й науку свого ж дядька* (Крот., Сини.., 1948, 232).

НАЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Старший. *Іул.. Як війська ватажок начальний Про все дрібненько розказав* (Котл., I, 1952, 261); *Висока і свіжа гостинна зала могла вмістити мало не всіх начальних дружинників землі Сіверянської* (Міщ., Сіверяни, 1961, 123); // Головний. *У дверях начальної вежі, що виходила на перший поверх, з'явився воєвода* (Оп., Іду.., 1958, 498).

НАЧА́ЛЬНИК, а, *ч.* Особа, що очолює що-небудь, керує кимось, завідує чим-небудь. *Прийшов начальник, чоловічок низенький, товстенький* (Фр., II, 1950, 18); *Начальник станції.. дав телеграму, щоб наші речі скинули на одній станції по дорозі* (Коцюб., III, 1956, 338); *Начальник варти в доброму гуморі зараз* (Головко, Літа.., 1956, 16); *Начальник штабу водив олівцем по карті* (Перв., Дикий мед, 1963, 425); *Хоробрий начальник донців, що на нараді перший висловився за штурм* [фортеці], *першим же кинувся і в бій* (Добр., Очак. розмир, 1965, 351).

НАЧАЛЬНИКУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **начальникува́ти.** — *Начальникування — воно легке, а ти попрацюй* (Ле, Міжгір'я, 1953, 240).

НАЧАЛЬНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути начальником; керувати. — *Третій рік начальникую на фермі,— жінка стримано посміхнулась* (Гончар, I, 1954, 471).

НАЧА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нача́льник.** [Прокопенко:] *Я приїхав аж у вашу Грабарівку. І оце розшукую вашу начальницю* (Мороз, П'єси, 1959, 151); *Комдив сидів у кабінеті начальниці жіночої гімназії* (Смолич, Театр.., 1940, 108).

НАЧА́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **нача́льник;** належний йому. *Де-не-де варта зупиняла їх — приходилось показувати начальницькі знаки, щоб пропустила* (Фр., VI, 1951, 107); *Чомусь завжди виходило так, що в першу чергу в начальницький кабінет заходили люди, які, напевне, могли б і почекати* (Донч., VI, 1957, 520).

2. Самовпевнено-суворий, сповнений владності, пихи. —*Чи не спромоглися б ви привезти мені кілька хур битого каміння своїми волами та кіньми?.. — говорив писар вже не начальницьким, а благаючим солоденьким голосом* (Н.-Лев., IV, 1956, 158); *Його басистий начальницький голос лунав зухвало і самовпевнено то в одній, то в іншій кімнаті* (Грим., Подробиці.., 1956, 17); // Власт. начальникові (самовпевненому, суворому, владному). *Хочу говорити спокійно, навіть з деякою байдужістю й начальницькою суворістю* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 175); *Сідає* [Захар Лукич], *приміряється. Прибирає начальницьку позу* (Підс., Жарти... 1968, 23).

НАЧА́ЛЬСТВО, а, *с.* 1. Збірн. до **нача́льник.** *Вона любила школу, любила свою роботу, при якій.. вела безперестанну війну з школярами, з їх батьками і начальством* (Коцюб., I, 1955, 312); — *А гляньте лишень, що воно тюпає лугом? Чи косар якийсь, чи, може, з колгоспного начальства хто?* (Тют., Вир, 1964, 235).

2. Те саме, що **нача́льник.** — *А давно ти* [Колісник] *рибою та дохлим м'ясом торгував? — Піди ж ти. Забулося. Начальство, бач* (Мирний, III, 1954, 287); *Савочка.. думав і собі. Хто такий оцей чоловік? Начальство з району чи з області?* (Мушк., Серце.., 1962, 6).

3. *розм., рідко.* Влада, управління начальника; начальникування.— *Моє начальство до першого приморозку: розділю землю по правді — і піду за чепігами* (Стельмах, II, 1962, 30).

Під нача́льством — під чиїм-небудь командуванням, керівництвом. *В 1559 р. російське військо під начальством Данила Адашева спустилось на човнах по Дніпру в Чорне море, повоювало татарські улуси на узбережжі Криму і визволило полонених, захоплених татарами під час наскоків на російські і українські землі* (Іст. УРСР, I, 1953, 153).

НАЧА́ЛЬСТВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нача́льствувати.**

НАЧА́ЛЬСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Бути начальником; керувати.— *Невгодно, що буду начальствувати до перших приморозків* (Стельмах, II, 1962, 31).

НАЧАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* За забобонними уявленнями — чаруючи, добитися чого-небудь, викликати щось і т. ін. *Научай, бідна вдова, та свойого сина; Як не будеш научати, буду чарувати; Начарую руки, ноги і чорнії очі* (Чуб., V, 1874, 256).

НАЧАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Частуючи, нагодувати досхочу; добре пригостити. *Начастували мене добре* (Сл. Гр.).

НАЧАСТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Досхочу поїсти й попити чого-небудь, перев. у гостях.— *Де ж це він начастувався?* (Коцюб., I, 1955, 304).

НАЧА́ТИ *див.* **начина́ти.**

НАЧА́ТИСЯ *див.* **начина́тися.**

НА́ЧЕ, *спол., част.* Те саме, що **нена́че.** *Вона була для нього, наче сонце* (Л. Укр., I, 1951, 174); *Містечкова площа шуміла, наче морський прибій* (Довж., I, 1958, 195); *В небі чистім і прозорім Сонце сяє, Наче в морі* (Рильський, I, 1946, 63); *Кузьма робить вигляд, наче він мудрує* (Стельмах, II, 1962, 299); *Під вербами вода була наче зеленаста* (Коцюб., I, 1955, 40); *Маковеєві наче щось обірвалося всередині* (Гончар, III, 1959. 364).

НА́ЧЕБ, *спол., част.* Те саме, що **нена́че.** *Мина* [Кармель] *село Лани вже так потихеньку, начеб недужого віз* (Вовчок, I, 1955, 353); *Лише від однієї згадки про це* [що скоро матиме свіжу копійку] *його мляво-сумирні очі спалахують розбійницькими вогниками, а всередині чується така теплінь, начеб туди покотились цілющі струмочки горілки* (Стельмах, II, 1962, 297); [Калеб:] *Ознак, то правда, начеб і немає...* (Л. Укр., III, 1952, 78); *А вкрали* [коней].. *проїжджі якісь, начеб цигани* (Головко, II, 1957, 138).

НА́ЧЕБТО, *спол., част.* Те саме, що **нена́че.** *По обличчю Олексія промайнуло, начебто тінь, незадоволення* (Логв., Літа.., 1960, 89); *Кількох прізвищ зовсім не назвали, начебто їх і не існувало* (Кол., На фронті.., 1959, 29); *Кажуть, начебто араби перші вміли робити дзигарі* (Коцюб., III, 1956, 7); *Тарас дивився на Остапа такий здивований, начебто це був і не Остап зовсім* (Довж., I, 1958, 218); *Все начебто зроблено вже* (Головко, II, 1957, 507); *Мар'яна хотіла начебто сказати щось ущипливе, та, видно, стрималася* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 31).

НАЧЕПИ́ТИ *див.* **начі́плювати.**

НАЧЕПИ́ТИСЯ *див.* **начі́плюватися.**

НАЧЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **начепи́ти.** *Їх* [грона винограду] *стережуть від лихого ока та всяких пригод начеплені на кілки овечі, коров'ячі та кін-*

ські черепи (Коцюб., I, 1955, 278); // **начéплено,** *безос. присудк. сл. На шапці в Петьки начеплено навскоси червону стрічку* (Ю. Янов., II, 1954, 42).

НАЧЕРÉВНИЙ, а, е. Який міститься на животі; // Який пов'язується на живіт.

НАЧЕРÉВНИК, а, *ч.* Накладка на живіт для тепла або для захисту від пошкоджень. *Пересунув* [Склір] *ручкою меча по золотистих гудзах начеревника так, що аж почувся брязк, наче від добуваного меча* (Оп., Іду.., 1958, 108).

НÁЧЕРК, у, *ч.* Малюнок, що намічає лише найважливіші, загальні риси того, що повинно бути зображене. *У 1843 р. Шевченко відвідав Україну, зробив багато зарисовок, етюдів, начерків, а також композицій до майбутніх картин* (Мист., 2, 1963, 19); // Щось незакінчене, намічене лише в загальних рисах (про літературний твір, доповідь і т. ін.). *Численними переробками Панас Мирний досягав життєвості та яскравості образів, лишаючи в архіві чорнові начерки, плани, різні редакції — сліди наполегливої праці* (Рад. літ-во, 18, 1955, 227).

2. Те саме, що **нáрис** 2. *На смерть Тихонравова Франко відгукнувся грунтовним начерком, присвяченим його біографії і науковій діяльності* (Рад. літ-во, 3, 1957, 51).

НАЧÉРКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **начеркáти.** *На кінці* [листа] *стояв невиразно начерканий початок прізвища* (Л. Укр., III, 1952, 583); * Образно. *Йому стало шкода, що перший план в житті, задуманий ним і начерканий хоч неясними фарбами, неясними лініями, порвався несподівано й нагло* (Н.-Лев., IV, 1956, 148).

НАЧЕРКÁТИ, áю, áєш, *док., перех., розм.* 1. Швидко, спішно, як-небудь написати щось. *От брат його, Чванько, слабкий уже на се! Що начеркав, то так в друкарню і несе!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 65); — *Нашукала я собі знов писаку, начеркав він мені прошенне* (Крим., Вибр., 1965, 386).

2. Черкаючи, провести багато ліній.

НАЧЕРПÁТИ *див.* **начéрпувати.**

НАЧÉРПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЧЕРПÁТИ,** áю, áєш, *док., перех.* Черпаючи, набирати в певній кількості. *Йона наняв нових робітників, почали черпати, начерпали щось п'ять бочок кип'ячки та й годі* (Фр., IV, 1956, 22).

НАЧЕРТÁЛЬНА ГЕОМÉТРІЯ, *заст.* Те саме, що **Нариснá геомéтрія.**

НАЧÉРТАНИЙ, а, е, *заст., уроч.* Дієпр. пас. мин. ч. до **начертáти.** *Маркс і Енгельс першими проголосили бойовий лозунг: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», який і понині начертаний на прапорах революційного руху* (Ком. Укр., 4, 1969, 19); //**начéртано,** *безос. присудк. сл. У нашій Радянській Конституції, як і в першій декларації Паризької комуни, начертано високі благородні слова про рівність усіх громадян перед законом* (Літ. Укр., 5. XII 1968, 1).

НАЧЕРТÁННЯ, я, *с.* 1. *заст., уроч.* Дія за знач. **начертáти.**

2. Зовнішня форма, зображення чого-небудь. *Теорія алфавіту вивчає склад букв, їх начертання, загальний стиль і т. п.* (Сл. лінгв. терм., 1957, 11).

НАЧЕРТÁТИ, áю, áєш, *док., перех., заст., уроч.* Написати, намалювати, зобразити. *На прапорі своєму замолоду начертав він* [Пушкін] *слово вільність* (Рильський, III, 1956, 9); *Народ, що з глибин її* [нафту] *знову дістав І трудящим навіки на щастя віддав — Вишку в гербі своїм начертав* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 34).

НАЧÉСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **начесáти;** // *у знач. прикм. Ходить Митяга, як і раніше, з начесаним чубом, ні за холодну воду не береться* (Тют., Вир, 1964, 112).

НАЧЕСÁТИ *див.* **начíсувати.**

НАЧÉТВЕРО, *присл.* На чотири частини. *Начетверо розкопана, Розрита могила* (Шевч., I, 1963, 222); *Вітер рвучкий натрос, начетверо рвав нам вітрила* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 157).

НАЧИНÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **НАЧÁТИ,** чнý, чнéш, *док., перех., з інфін., розм., рідко.* Те саме, що **починáти.** *Розкажеш мені, щоб я знав, як наше діло начинати* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); — *Молітесь, братія, молітесь! Так благочинний начина* (Шевч., I, 1963, 103); *Уже він* [Еней] *начинав боятись, На всі чотири озиравсь* (Котл., I, 1952, 123); *Наташа начала чай розливати* (Мирний, III, 1954, 278).

НАЧИНÁТИСЯ, áється, *недок.*, **НАЧÁТИСЯ,** чнéться, *док., розм., рідко.* Те саме, що **починáтися.** *Бійці аж за животи брались від реготу. — Оце начинається, ха-ха-ха!* (Гончар, II, 1959, 52); *Тільки начинався світ, Еней уздрів свій стан в осаді* (Котл., I, 1952, 254); *Тут началось гуляння, І чарочка пішла кругом* (Котл., I, 1952, 271).

НАЧИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **начини́ти** ^{1}. *Страва була чудово приготована: котлети вийшли пухкі, курчата, начинені й засмажені на свіжому маслі, були м'які й не засушені* (Н.-Лев., IV, 1956, 123); *Господар* [корчми] *запобігливо пригощав запорожців смаженими чабаками та свіжим кендюхом, начиненим салом* (Добр., Очак. розмир, 1965, 48); // *у знач. прикм. Христя запросила гостей до столу. На ньому.. парувала гречана каша з вишкварками, ковбаса з часником, начинений кендюх і коржі з маком* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 22).

НАЧИНИ́ТИ ^{1} *див.* **начиня́ти.**

НАЧИНИ́ТИ ^{2}, чиню́, чи́ниш, *док., перех., заст.* 1. Наробити, натворити чого-небудь (перев. недоброго). *Наварив пива — начинив дива* (Номис, 1864, № 7572); *Дитина одвернулася і начинила репету* (Мирний, IV, 1955, 49).

2. Зробити ким-, чим-небудь. *Як же.. громада зібралася на пораду, кого начинити сотником, то всі ув один голос і гукнули: — А кому ж буть? Уласовичу, Забрьощенку* (Кв.-Осн., II, 1956, 153).

НÁЧИНКА, и, *ж.* Те, чим начиняють що-небудь, готуючи їстівне. *Онися вийшла в кімнату й винесла здорову пляшку горілки й миску пирогів з начинкою* (Н.-Лев., III, 1956, 150); *Роздав* [юнак] *нам усе, що мав, залишивши при собі порожню торбу та купку начинки з вареної квасолі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 16); * Образно. *У війну він добрався і до снарядів — вибирав з них начинку, а з сталі варив лемеші* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 133).

НÁЧИНКÓВИЙ, а, е. Признач. для начинки.

НАЧИ́ННЯ, я, *с.* 1. Знаряддя праці, що необхідні для виконання якої-небудь роботи, здійснення чого-небудь. *Муляр.. взяв під паху свій мішок з начинням і пішов* (Фр., I, 1955, 229); *Біля куреня сушилось розвішане на кущах різне рибальське начиння* (Збан.., Переджнив'я, 1960, 143); * Образно. *Поїзди на той бік Рейну не йшли — ешелони приходили лише звідти, везли й везли якесь начиння для фронту* (Загреб., Європа 45, 1959, 347).

2. Господарські речі, які служать для приготування, подачі, зберігання їжі, напоїв і т. ін.; посуд. *В пекарні було неохайно... На ослонах, на столі та припічку скрізь понаставлено немитого начиння — горщиків, мисок, ложок* (Коцюб., I, 1955, 64); *Жінки начиння миють у потоці, бряжчать миски та кухлі* (Л. Укр., I, 1951, 441); *До столу.. підбігла шинкарка і почала збирати на стіл начиння* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 72).

3. Частина ткацького верстата у вигляді нитяних рукавів, натягнутих на дві паралельно розміщені дерев'яні пластинки. — *То це, певно, вони й мене посадять га верстат, щоб я день і ніч торкала руками підніжки.. та клацала лядою об начиння* (Н.-Лев., IV, 1956, 266); *Вона копошиться руками в начинні, зв'язуючи обірвані нитки* (Цюпа, Три явори, 1958, 12).

НАЧИ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **начи́нювати.** *Готуючи ковбаси, треба звертати особливу увагу на підготовку кишок, обробку фаршу і начинювання ним кишок* (Укр. страви, 1957, 75).

НАЧИ́НЮВАТИ *див.* **начиня́ти.**

НАЧИНЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до начинювання; який служить для начинювання.

НАЧИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НАЧИ́НЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НАЧИНИ́ТИ**, чиню́, чи́ниш, *док.*, *перех.* 1. Наповняти, набивати чим-небудь внутрішність чогось (про щось їстівне). — *А чоловік чистить, крає та береже його* [свиняче м'ясо], *одно варить, інше в димах коптить, начиняє ним ковбаси* (Фр., IV, 1950, 124); // Виготовляти таким способом яку-небудь кількість чогось. — *От якби можна було ковбас начинить, то-то б добре було,— поралась коло кендюхів та кишок стара Шумиха* (Морд., I, 1958, 110); * Образно. *Радянські люди про життя дбають — заокеанські іуди бомби начиняють* (Укр.. присл.., 1955, 432).

2. *перен.*, *розм.* Постачати у великій кількості (які-небудь думки, ідеї і т. ін.). — *Облиш мої нерви! — закричав Гейнц. — Мені остогидло все на світі: і оці безконечні відступи, і оцей танок смерті, і брехня, якою нас начиняють, як сосиски фаршем* (Загреб., Європа 45, 1959, 83).

НАЧИНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **начиня́ти.**

НАЧИ́СТИТИ *див.* **начища́ти.**

НАЧИ́СТИТИСЯ *див.* **начища́тися.**

НА́ЧИСТО, *присл.* 1. Без помарок, виправлень, недоробок; набіло, остаточно. *Марійка ще раз переглянула чернетку, переписала твір начисто* (Допч., V, 1957, 546); *Учитель вказує також, що фрезерувати контур деталі за один прохід начисто не можна* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 61); // Дуже чисто. *Вона.. була розчесана, начисто вимита, і біле тіло її ще виразніше відтінялося чорним крепом* (Тют., Вир, 1964, 424).

2. *розм.* Зовсім, повністю; нічого не залишаючи. *Всі п'ять пальців правої Дмитрової руки були начисто відрубані* (Коз., Гарячі руки, 1960, 104); *Кому ж невідомо, що довгоносик стриже сходи начисто?..* (Руд., Остання шабля, 1959, 404).

3. *розм.* Відверто, щиро, ні з чим не криючись. — *Що, видно, погані діла? — усміхнувся Щуров. — Ну, говори начисто — де батькові гроші розсипав?* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 418).

НАЧИСТОТУ́, *присл.*, *розм.* Те саме, що **на́чисто** 3. [Зінченко:] *Ну, розказуй все начистоту* (Корн., II, 1955, 181); — *Я люблю чесно, начистоту, а він крутить, як циган сонцем, якийсь комерсант, все щось комбінує* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 306).

НАЧИ́ТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **начита́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який прочитав багато книжок і набув всебічних знань. *Платон Петрович був освічений і начитаний, як і його батько* (Н.-Лев., I, 1956, 619); *Якось після роботи за склянкою пива поділився Завадка своїми невеселими думками з одним пайовиком, молодим, але на той час дуже начитаним парубком* (Вільде, Сестри.., 1958, 117).

НАЧИ́ТАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **начи́таний** 2. *Шевченко читав усе, що виходило з-під пера Пушкіна. Взагалі начитаність його і хіть до читання були величезні* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 21); *Його шанували за велику начитаність, любили за юнацьку щирість* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 276).

НАЧИТА́ТИ *див.* **начи́тувати.**

НАЧИТА́ТИСЯ *див.* **начи́туватися.**

НАЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЧИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Прочитувати в якій-небудь кількості. — *Агуш! бач — наслідив на книжці. Що мені Марко скаже, як побачить на ній півнячі сліди? Скаже: півень більше начитав, ніж ти...* (Коцюб., II, 1955, 20).

2. Читаючи за списком, називати прізвища. *Сьогодні начитуватимуть їх* [Василину й Сашка] *у списках заслужених людей на всю Ковалівку* (Кучер, Прощай.., 1957, 317); *На засіданнях суду він хвилювався. Особливо в часи всіляких формальностей, доки начитують по списку обвинувачених і, нарешті, свідків* (Ле, Міжгір'я, 1953, 475).

3. *розм.* Читати що-небудь вголос для когось, часто для загального відома. — *Цитьте ж усі, слухайте; кого начитаю над вами сотником, так зараз покланяйтесь йому* (Кв.-Осн., II, 1956, 220); *Він* [М. Л. Кропивницький] *блискуче «начитував» окремі місця і навіть цілі ролі до найдрібніших деталей* (Збірник про Кроп., 1955, 244).

4. *розм.* Читаючи, довідуватися про що-небудь, одержувати якісь відомості; вичитувати. — *Чи не буде полегкості на податі, на хліб? — Про це я не відаю, навіть у книжках нічого про те не начитував* (Н.-Лев., I, 1956, 194); *Пишіть мені, що там в Києві робиться, ми дещо начитували в газетах, але в листах воно живіше виходить* (Л. Укр., V, 1956, 324); *А я начитала, Що, як виросте той Гонта, Все наше пропало!* (Шевч., I, 1951, 302); // Читаючи, повідомляти про що-небудь. — *Та тут же нема, хлопче, і того, що ти нам начитав,— обізвався дід Ничипір* (Л. Янов., I, 1959, 466); — *Хай ревізійна комісія начитує їх* [досягнення]. *У мене тепер новий клопіт,— похитав головою Перегуда* (Кучер, Прощай.., 1957, 271).

5. Докоряти кому-небудь чимсь. [Кнур:] *Ти ж з тією правдою, як циган з писаною торбою, носилась! Тільки й знала, що малому начитувала за правду!* (Мирний, V, 1955, 91); // Давати розпорядження, нагадувати кому-небудь про щось. *Крихточка все начитувала своєму Тихонові, як за домом глядіти, як їсти варити, де що лежить* (Баш, Надія, 1960, 257).

НАЧИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАЧИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* Багато, досхочу читати. *Міг* [Йоганес, пасучи кози] *досхочу начитуватися, бо вдома забирали йому книжки і пхали лише шкільні* (Коб., III, 1956, 346); *Один чоловік, начитавшись.. книг, зарізав свого брата* (Л. Укр., V, 1956, 165); *Односельчани тут помітили, що пастух, видимо, начитався газет* (Горд., Дівчина.., 1954, 300).

НАЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАЧИ́СТИТИ**, чи́щу, чи́стиш, *док.*, *перех.* 1. Чистячи, готувати в якій-небудь кількості. *На власноручно сконструйованій машині Пантелій Іванович начищає кілька склянок насіння* (Веч. Київ, 27.IV 1957, 3); — *Візьми ж, моє серце, начисть картоплі на борщ та накриши буряків* (Н.-Лев., II, 1956, 283); *Домна Кирилівна начистила картоплі і взялася за тертку* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 62).

2. *розм.* Добре, старанно чистити що-небудь. *Після бою, після січі начищає* [боєць] *ордени* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 102); *Трактористи, щоб не сидіти без діла, в який уже раз оглядали свої машини, начищали їх. Колгоспниці жартували: — Наскрізь не попротирайте!* (Колг. Укр., 2, 1961, 13); *Щоранку схопиться* [Сергій Сергійович], *охайно одягнеться, начистить до блиску черевики* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 17).

НАЧИЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАЧИ́СТИ-**

ТИСЯ, чи́щуся, чи́стишся, *док.* 1. Добре, старанно чистити себе, свій одяг.

2. *тільки недок.* Пас. до **начища́ти.**

НАЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **начи́стити.** *Робота проходила весело й дружно. Начищені об землю та каміння лопати виблискували проти сонця* (Ткач, Плем'я.., 1961, 133); *Начищена до блиску паркетна підлога викликала в школярів нестримні веселощі* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 21); *Ранком рушив* [Василь] *на завод у начищених, як дзеркало, черевиках* (Ю. Янов., II, 1954, 98); * У порівн. *На самому чільному місці — дядько Андрій. Здоровий, обличчя червоне, ніби начищене* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 40); // **начи́щено,** *безос. присудк. сл. Хлопці.. потягли носом повітря, наче хотіли перевірити, чи справді черевички нові, чи то їх начищено так ваксою?* (Юхвід, Оля, 1959, 13).

НАЧІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який міститься спереду. *Романові припало зайти й стати між двома начільними вікнами* (Ле, Право.., 1957, 152).

НАЧІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Те саме, що **нало́бник** 1.

НАЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАЧЕПИ́ТИ**, чеплю́, че́пиш; *мн.* наче́плять; *(тільки велику кількість)* **НАЧІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Чіпляючи, навішувати на що-небудь; прикріплювати до чогось і т. ін. *Кармелюк тільки ласкаво посміхнувся в русяві вуса і вже начіплював до журавля друге відро* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 56); * Образно. *Ніч випала зоряна, вітер звечора хмари розкидав: котру пір'ям по небу пустив, котру.. начепив на соснові шпилі* (Мур., Бук. повість, 1959, 201).

2. *розм.* Надягати на себе що-небудь. — *Лягай, мабуть, Христе, спати. А я начеплю спідницю та стану коло печі,— жартував Свирид* (Мирний, I, 1954, 243); — *Я розхвилювалася.. Досі ноги трусяться. Зайшла до квартири. Переодяглась, начепила капелюха. Пішла* (Ю. Янов., I, 1954, 189); // *розм.* Чіпляючи, закріплюючи, привішувати, накладати, приколювати і т. ін. *Настя знов ускочила в залу й муштрувалась перед дзеркалом: притулювала до лиця накуплені стрічки, начіплювала їх на голову* (Н.-Лев., III, 1956, 215); *Каже він* [Будяк] *Троянді так: — Нащо це ти колючок начіпляла?* (Гл., Вибр., 1951, 161); *Чорна коса.. не вміщалась під очіпком, і здавалося, що то дитяча невміла рука, жартуючи, начіпляла грубі прикраси* (Вас., I, 1959, 300); *Вона начепила на шию своє багатство — рясне намисто з золотих дукачів* (Коцюб., I, 1955, 290); *Він посадив коло себе онука з букварем, начепив на носа окуляри* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15).

НАЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАЧІПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся *і* **НАЧЕПИ́ТИСЯ**, чеплю́ся, че́пишся; *мн.* наче́пляться; *док.* 1. Чіпляючись, навішуватися на що-небудь, прикріплюватися до чогось і т. ін. *Женя й собі почав постукувати ногами, бо.. до його черевиків начіплялась глина* (Гуц., Скупана.., 1965, 31); *Вона.. вибирала соломинки, що начіплялись їй у косу* (Григ., Вибр., 1959, 35).

2. *тільки док., перен., розм.* Настирливо вимагати чого-небудь; причепитися. — *Нащо ти брав* [червінці]? — *спитав дід. — Та я, каже, й не хотів, так начепилися,— бери та й бери. Силоміць у кишеню накидали* (Мирний, I, 1954, 188); [Приблуда:] *Така бенеря як начепиться, то гірш пропасниці* (Кроп., I, 1958, 161).

3. *тільки док., перен., розм.* Набиваючись, пристати до кого-небудь. *Христя дуже голінна до хлопців, начепилася на Хведора* (Мирний, III, 1954, 59); // Накинутися на кого-небудь (із лайкою, докорами і т. ін.). *Почала Лисавета, начепилась на Мотрю: — Трясця й розтрясця твоїй матері, ти така й сяка!* (Григ., Вибр., 1959, 97).

НАЧІПЛЯ́ТИ *див.* **начі́плювати.**

НАЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **начі́плюватися.**

НА́ЧІС, начо́су, *ч.* 1. Волосся в зачісці, начесане на лоб, скроні і т. ін. *На голові* [купчихи] *чорний парик з начосами, а на парику копиця жовтих та червоних рож* (Н.-Лев., V, 1966, 136); — *Піди ж ти! — додала його жінка, широковида, зубата молодиця, з начосами на висках* (Мирний, IV, 1955, 163); *Сестра оглянулася, повела плечем, ще й начосами над лобом тріпнула!* (Кос., Новели, 1962, 218).

2. Довгий ворс на тканинах і трикотажних виробах. *Будуть виготовлятись вироби напівшерстяні з двобічним начосом* (Наука.., 1, 1957, 6); *Ліжники — це килими з грубої вовни, волохаті, з начосом* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 39).

3. Начесане волокно, вовна. * Образно. *Далеко над степом бродили кошлаті начоси хмар* (Тют., Вир, 1964, 201); * У порівн. — *Я вся неначе згоріла од кохання, як лляні начоси на полум'ї* (Н.-Лев., II, 1956, 106).

НАЧІСНИ́Й, а́, е́. З начосом. *Начісний трикотаж.*

НАЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЧЕСА́ТИ**, чешу́, че́шеш, *док., перех.* 1. Чесати яку-небудь кількість чогось. *Пряжі теж чимало наготовили* [дівчата] — *натерли, начесали* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 137).

2. *розм.* Вичісувати в якій-небудь кількості (волосся, вовну і т. ін.). *Дівча косу чеше. Що начеше, то на тихий Дунай несе* (Чуб., V, 1874, 275); *З ангорського кролика можна начесати 400 г пуху.*

3. *розм.* Причісувати, зачісувати (про волосся). *Митько начеше.. чуприну та й дражнить дівчат по селу* (Тют., Вир, 1964, 112).

НАЧО́ВГАТИ *див.* **начо́вгувати.**

НАЧО́ВГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **находи́тися.** *Начовгавшись отак та наслухавшись літургій і проповідей, Денис геть охляв* (Козл., Ю. Крук, 1957, 439); *За день начовгається* [Сеспель], *наслухається отого крику та лементу — і в сні немає спокою* (Збан., Сеспель, 1961, 222).

НАЧО́ВГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЧО́ВГАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Човгаючи, лишати сліди на чому-небудь, бруднити щось.

НАЧОРНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Пофарбувати яку-небудь кількість чогось у чорний колір. * Образно. *Надвечірнє сонце, вихопившись з хмари, одразу начорнило під пнями обрубки тіней* (Стельмах, Хліб.., 1959, 455).

НА́ЧОРНО, *присл.* 1. Попередньо, не викінчуючи остаточно; протилежне набіло. *Накидаючи її* [доповідну записку] *начорно, він вже бачив, як її читають на бюро райкому і схвалюють його діяльність* (Рибак, Час.., 1960, 503); *Час у роботі збігав швидко, і Олекса навіть не отямився, як закінчив начорно всі доправки* [виправлення] (Мушк., Серце.., 1962, 29).

2. До чорноти, до темного кольору. *Вугляна шахта фарбує все округ себе начорно, тут же — червоний пил присипав дахи й паркани, листя на деревах* (Ю. Янов., II, 1954, 235); *Шкіра на руках ледь пошерхла, спечена сонцем, і була засмалена начорно* (Смолич, День.., 1950, 94).

НАЧО́ТНИЦТВО, а, *с.* Знання, які базуються на механічному, некритичному засвоєнні прочитаного; формальне наслідування якогось вчення без глибокого проникнення в його суть, без творчого розвитку його положень. *За останній час науковці республіки значно активізували теоретичне розроблення корінних проблем сучасності, посилили боротьбу з елементами догматизму і начотництва* (Ком. Укр., 7, 1960, 15); *Наше завдання — вчити мудрості і краси, а не начотництва й уміння запам'ятовувати* (Знання.., 10, 1965, 19).

НАЧО́ТНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **начо́тництво.** *Протягом ряду років філософська література носила* *переважно коментаторський і начотницький характер* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 22).

2. Власт. начотчикам. *Ленін рішуче виступив проти начотницького, догматичного підходу до теорії, він безустанно підкреслював, що марксизм — не догма, а керівництво до дії* (Біогр. Леніна, 1955, 284).

НАЧÓТЧИК, а, *ч.* Людина, яка багато читає, але поверхово, механічно засвоює прочитане. *Начотчики і талмудисти тим небезпечні і шкідливі, що наукові положення марксизму вони перетворюють у догми, в абстрактні формули і тим самим перекручують марксистсько-ленінську науку* (Рад. Укр., 20.VI 1951, 3); *Якщо комуніст тільки визубрив положення марксистсько-ленінської науки, а не проводить їх у життя,— він просто начотчик* (Ком. Укр., 9, 1966, 9).

НАЧÓТЧИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **начóтчик.**

НАЧУВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.* Чекати розплати, помсти. *Уже, кажуть, пішов Кривоніс до Хмельницького. Тепер нехай начуваються пани-ляхи!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 346); — *А може, шибеники, деруть пташині гнізда? Хай тільки узнаю про це — начувайтесь!* (Мокр., Острів.., 1961, 27); — *Уже не пустимо німця через село, хай начувається. Біля Кулішівки йому й капець* [кінець] *буде...* (Гуц., З горіха.., 1967, 29); // *чого.* Чекати чого-небудь неприємного. [Петро:] *Серце моє замирає, начувається для себе великого горя* (Котл., II, 1953, 30); — *Начувайтесь лиха,— сказав старий* (Л. Укр., III, 1952, 728); *Збирався* [Григорій Сидорович] *подзвонити з заводу, щоб не шукали їх з онуком, і не подзвонив. Начувайся, старий, прочухана* (Ю. Янов., II, 1954, 112).

НАЧУДИ́ТИ, ди́ш, ди́ть, *док., розм.* Зробити дивний вчинок, накоїти, натворити чогось. — *Ти начудив.. Сопілку дістав... Граєш на весь ліс... Того й* [дивись].., *що ворога накличеш* (Скл., Карпати, II, 1954, 22).

НАЧУДУВÁТИ, ýю, ýєш, *док., розм.* Те саме, що **начуди́ти.**

НАЧУДУВÁТИСЯ, ýюся, ýєшся, *док.* Надивуватися, захоплюючись, милуючись ким-, чим-небудь. *Начудувавшись, вже став я й засипати, коли заграла труба по лісі* (Вовчок, VI, 1956, 320); *Юра, як дикий звір, любив простір і небезпеку. Ми всі не могли начудуватися його відвазі і вправності* (Вільде, Троянди.., 1961, 13); *Протанцював* [бусел] *Один танець і другий так успішно, Так весело, що в чайній простий люд Не міг на чудо те начудуватись* (Перв., II, 1958, 128).

НАЧÝТИСЯ, ýюся, ýєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **наслýхатися** 1. *Вона-бо змалу начулася, що вона красива* (Кв.-Осн., II, 1956, 435).

2. Багато довідатися про кого-, що-небудь. *Від Берника та від Гапія багато я начувся про Радянський Союз такого, що в душу запало* (Мур., Бук. повість, 1959, 111); *Багато начулася Маргіт про тих* [радянських] *лікарів та про їхнє рідкісне вміння рятувати людей* (Гончар, Новели, 1954, 48).

НАЧÝХАТИ *див.* **начýхувати.**

НАЧУХРÁТИ, áю, áєш, *док., перех., розм.* 1. Наобривати, наобдирати листя з гілок; // Нарвати велику кількість чого-небудь (перев. як попало, не вибираючи). *Бешкетні хлопчаки начухрали у Василишиному садку.. шафранок* [шафрану] *та й частують щедро ними на околиці села демобілізованого солдата* (Літ. Укр., 2.VI 1970, 2).

2. Очищаючи стовбур дерева, наламати, нарубати тонких гілок. *Хата його зовсім валилась, він же замість того, щоб заплести її хворостом, що міг начухрати з верб своїх на болоті, .. тільки дивився на неї та бідкався* (Григ., Вибр., 1959, 58).

3. Чухраючи, обробити, одержати яку-небудь кількість (вовни).

НАЧÝХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЧÝХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Довго чухаючи, ушкоджувати що-небудь. *Не можна, далебі, злічити, Які народи тут плелись.. Виргилій, бач, не нам був рівня, А видно, що начухав тім'я, Поки дрібненько описав* (Котл., I, 1952, 196).

◇ **Начýхати язики́** — досхочу поговорити про кого-, що-небудь. *Всі скоро вгомонилися, бо начухали язики* (Тют., Вир, 1964, 158).

НАЧХÁТИ, áю, áєш, *док., вульг.* Виразити байдужість, зневагу до кого-, чого-небудь; наплювати. — *Нас вона* [куркульська зграя] *ненавидить ще дужче, та ми начхать на це хотіли* (Мик., II, 1957, 490); // *безос.* [Кіндрат Антонович:] *Хто ж Павлові повіре? Мені на двадцять Павлів начхать* (Кроп., II, 1958, 241).

НАЧХÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм.* Багато, досхочу почхати. *Справник понюхав табаки і, начхавшись вволю, звелів принести лаву* (Добр., Очак. розмир, 1965, 57).

НАШ, а, е, *займ. присв.* 1. Який належить нам, яким ми користуємося. — *Чи ти ж, коню, будеш пити З нашої криниці?* (Шевч., II, 1953, 331); *Пальта наші роздуває вітер і намагається повалити нас на землю* (Ю. Янов., II, 1958, 50); // Який перебуває в родинних, дружніх, близьких стосунках з нами. — *Се наша сестра Галя! — каже їм менший брат* (Вовчок, I, 1955, 325); *Осиротів наш рід, то не хочу, щоб моя сім'я сиротіла* (Стельмах, II, 1962, 22); // *у знач. ім.* **нáші**, ших, *мн., розм.* Близькі нам люди (родичі, друзі). *Тішуся, що скоро буду вдома і побачу тебе і всіх наших* (Коцюб., III, 1956, 338); [Катря:] *Ех, не поїхав би ти сьогодні, зійшлися б усі наші, підняли б тости...* (Мороз, П'єси, 1959, 54); // Який належить до одного з нами колективу, товариства; який складається з нас. — *А чого ти, парубче, до наших дівчат доріжку топчеш?* (Тют., Вир, 1964, 21); — *Ти ж, мабуть, не знаєш, що наша дивізія носить ім'я мого рідного міста,— з гонором каже Сагайда* (Гончар, III, 1959, 29); // Який належить до однієї з нами держави, армії і т. ін.; радянський. *Сюди ж принесли й кілька свіжих поранених, наших і румунів, підібраних тільки що на полі бою* (Гончар, III, 1959, 164); // *у знач. ім.* **нáші**, ших, *мн.* Ті, що належать до однієї з нами держави, армії і т. ін. — *На лівому фланзі наші прорвали фронт і женуть німця,— обізвався з других саней молодий, веселий голос* (Тют., Вир, 1964, 492); // Який належить до того ж середовища, що й ми, близький до нас своїми поглядами, переконаннями, уподобаннями. — *Ну, нічого, Панасе, ми тобі віримо, ти наш,— додав* [Чемериця], *заспокоюючи схвильованого Канушевича* (Коцюба, Нові береги, 1959, 175); // Стос. до нас. [Любов:] *Наше бідне століття стільки вже ганьби прийняло за необачність, бездушність, егоїзм своїх дітей* (Л. Укр., II, 1951, 13); *Яка страшна відповідальність поетом буть у наші дні!* (Сос., I, 1957, 414);// Уживається в авторській мові —мій і моїх читачів, слухачів. *Та й закрутив же носом наш Кузьма Трохимович, неначе тертого хріну понюхав!* (Кв.-Осн., II, 1956, 20); *Іде собі наш Ярема, Нічого не бачить* (Шевч., I, 1951, 113); // Власт. нам. — *Душа в тебе, видать, кріпка, наша, вихорівська,— .. подумав Тимко* (Тют., Вир, 1964, 349); // Здійснюваний, виконуваний і т. ін. нами. *Я забула їх. Не пригадаю й слова з тих наших довгих, запальних розмов* (Л. Укр., I, 1951, 186); // Уживається в узагальнено-особовому значенні. *Не вмирає душа наша, Не вмирає воля* (Шевч., I, 1951, 325); *Радість лоскотно бентежить наші груди...* (Сос., I, 1957, 260).

◇ **І на́шим і ва́шим** *див.* **ваш; Знай на́ших!** *див.* **зна́ти; На на́ше безголо́в'я (безголі́в'я)** *див.* **безголо́в'я; На́ша бере́** *див.* **бра́ти; Наш брат** *див.* **брат; На́шого по́лку прибува́є (прибуло́)** *див.* **прибува́ти; Пішли́ на́ші вго́ру** *див.* **пітѝ.**

2. *у знач. ім.* **на́ше**, шого, *с.*, *розм.* Те, що належить нам або стос. до нас. — *Гуляймо, хлопці, поки час, поки наше* (Фр., IV, 1950, 8); *Наше з бою вміємо брати, Ми в труді і в битві дужі* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 28).

◇ **Де на́ше не пропада́ло** *див.* **пропада́ти; Куди́ [на́ше] не йшло** *див.* **іти́; На́ше зве́рху** — уживається при потребі відзначити, що хто-небудь дістав перемогу над кимось. — *В війні ми, бач, гору взяли, наше таки зверху* (Довж., I, 1958, 344).

НАШАРМАКА́, *присл.*, *розм.* Не платячи грошей, на чужі кошти.

НАШАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нашарува́ти.**

НАШАРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нашаро́вувати** і **нашаро́вуватися.**

НАШАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Накладати що-небудь одне на одне шарами; розташовувати шарами. *Свіжі листки гречки, нашаровуючи один на одного, прикладають до гнійних.. ран і до наривів* (Лікар. рослини.., 1958, 179).

2. Готувати що-небудь, накладаючи шарами. *Щоб тісто краще розпушити, його нашаровують додатково* (Технол. пригот. їжі, 1957, 233).

НАШАРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **НАШАРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Накладатися одне на одне шарами; розташовуватися шарами. * Образно. *На страждання.. Івана Болотникова нашаровувалися страждання турецького народу, які він бачив власними очима і переживав їх* (Ле, Наливайко, 1957, 449).

2. *тільки недок.* Пас. до **нашаро́вувати.**

НАШАРУВА́ННЯ я, *с.* 1. Дія за знач. **нашарува́ти** і **нашарува́тися.**

2. Те, що нашарувалося на що-небудь. *Реставратори зондують окремі частини споруди, знімають штукатурку, нашарування пізнішої кладки, які виникають у процесі добудов і перебудов* (Наука.., 12, 1964, 13); // Осадове утворення у вигляді шарів грунту, що налягають один на одний. *Під величезною товщею геологічних нашарувань виявлено гігантські пласти кам'яного вугілля* (Цюпа, Україна.., 1960, 191).

3. *перен.* Особливість, риса чого-небудь, що утворилася пізніше і приєдналася до першооснови. *У багатьох танцях, наприклад, у.. «Метелиці», «Козачку» та ін., спостерігаються елементи хореографічної поліфонії, тобто нашарування одного хореографічного малюнка на інший* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 72).

НАШАРУВА́ТИ *див.* **нашаро́вувати.**

НАШАРУВА́ТИСЯ *див.* **нашаро́вуватися.**

НАШАТИ́Р, ю, *ч.* 1. Амонієва сіль соляної кислоти у вигляді білого порошку, що використовується в техніці і медицині; хлористий амоній. *У лабораторії аміак звичайно добувають, нагріваючи суміш нашатирю* NH_4Cl *з гашеним вапном*(Заг. хімія, 1955, 342).

2. Те саме, що **Нашати́рний спирт** (*див.* **нашати́рний).** *Катря лежала на дивані розхристана й бліда. Уляна тулила їй до носа пляшечку з нашатирем* (Кучер, Трудна любов, 1960, 366).

НАШАТИ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **нашати́р;** // Який містить у собі нашатир.

△ **Нашати́рний спирт** — безбарвна прозора летка рідина з різким запахом, яка використовується в медицині (назва 10-процентного водного розчину аміаку). *Одна з жінок дістала нашатирного спирту й дала Жені понюхати* (Сміл., Сашко, 1957, 163).

НАШАТКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нашаткува́ти.**

НАШАТКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Шаткуючи, приготувати яку-небудь кількість чогось. *Треба було.. оплатити подушне, нашаткувати другу діжку капусти* (Н.-Лев., II, 1956, 182); * Образно. — *Скільки вони* [гармати] *за війну нашаткували людського м'яса!* (Головко, II, 1957, 535).

НАШАХРАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш і **НАШАХРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Роблячи, діючи як шахрай, обдурити.

2. *перех.* Шахраюючи, добути яку-небудь кількість чогось.

НАШАХРУВА́ТИ *див.* **нашахраюва́ти.**

НАШВЕ́НДЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док.*, *розм.* Довго, досхочу пошвендяти.

НАШВИДКУ́, *присл.* Квапливо, поспіхом, похапки. — *В путь Марія нашвидку збиралась* (Шевч., II, 1953, 310); *Тихович нашвидку їв яйця, запиваючи їх каламутним чаєм* (Коцюб., I, 1955, 205); *Віра нашвидку витерла вологою ганчіркою підлогу* (Руд., Вітер.., 1958, 417).

НАШВИДКУ́РУ́Ч, *присл.*, *розм.* Те саме, що **нашвидку́.** *Гордій нашвидкуруч одягся й вибіг* (Гр., II, 1963, 132); *Галечко нашвидкуруч зробила стенографічний запис.. вказівки професора* (Смолич, Мир.., 1958, 95).

НАШЕ́ВКАТИСЯ, кається, *док.*, *діал.* Прийти, прибути у великій кількості. *Після вечері в хату нашевкалось повно односельчан* (Тют., Вир, 1964, 212); *Людей нашевкалося стільки — миші між ними пробігти ніде* (Ряб., Жайворонки, 1957, 48).

НАШЕПТА́ТИ *див.* **наші́птувати.**

НАШЕПТА́ТИСЯ *див.* **наші́птуватися.**

НАШЕ́СТЯ, я, *с.* Вторгнення ворожих військ у яку-небудь країну, на якусь територію. *Великі заслуги перед Батьківщиною має Москва в справі визволення всіх народів Росії від французького нашестя* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 28); *Валківські козаки охороняли межу від нашестя хижих татар* (Минко, Моя Минківка, 1962, 5); * Образно. — *Чайкам? Пам'ятник? ..За що така честь?* — *За те, що врятували людям поля від нашестя сарани* (Гончар, Тронка, 1963, 29).

НАШИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **нашива́ти.**

НАШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нашива́ти.** *Машина для нашивання гудзиків.*

НАШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НАШИ́ТИ**, шию́, шиє́ш, *док.*, *перех.* 1. Шити яку-небудь кількість чогось. *Здавалось* [Докії]: *сніги — то полотен сувоїща, Скільки б з них штаненят та біленьких сорочок.. Нашивала б синам, готувала для дочок* (Мал., Звенигора, 1959, 350); *Обізвалась доля добрая: — Чи ти ті жупани поносила, Бо я тобі вже других нашила!* (Нар. лірика, 1956, 322); *Куркулі ніби змагалися один з одним: хто більше нашиє витяжок* (Чаб., Катюша, 1960, 78).

2. Пришивати поверх чого-небудь. *Дівчата на знак своєї вірності нашивали на головні вбрання моряків стрічки з своїми іменами* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 91); * Образно. *Мов лату на латі, На серце печалі нашили літа* (Шевч., I, 1951, 282); // Вишиваючи, виконувати який-небудь узор або його частину. *Перші чотири стовпчики шиють зверху вниз справа наліво, а потім нашивають три стовпчики знизу вверх і теж справа наліво* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 25).

3. *спец.* Добавляти, доточувати до чого-небудь, збільшувати в розмірах; подовжувати. *Щоб повністю використати вантажопідйомність автомашин, ми нашиваємо на них борти висотою 70—80 сантиметрів* (Наука.., 2, 1962, 41).

НАШИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **нашива́ти.**

НАШИ́ВКА, и, *ж.* 1. Смуга або шматок тканини, шкіри і т. ін., нашитий поверх чого-небудь. *На покуті сиділа Килина в білому кожусі з червоними й зеленими нашивками* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 259); *Блискучі ремінні нашивки на плечах і на ліктях чорної куртки робили його схожим на якогось королевича* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 16).

2. Один із знаків розрізнення військових звань. *Він був дуже гарний у цьому військовому одязі, з усіма нашивками й шевронами* (Собко, Стадіон, 1954, 158); *Харкевич не розбирався в моряцьких нашивках і не знав, яке у нього* [моряка] *звання* (Голов., Тополя.., 1965, 12).

3. Почесний знак, що видається військовим за поранення чи за надстрокову службу. *Ордени Вітчизняної війни першого і другого ступеня та два ордени Червоної Зірки прикрашали праву сторону кітеля* [Нерчина], *а на лівій дві нашивки свідчили про два важких поранення* (Рибак, Час.., 1960, 26).

НАШИВНИ́Й, а́, е́. Який пришивається поверх чого-небудь. *Вдягнений він був у довгий сірий піджак з саморобного вовняного матеріалу з великими нашивними кишенями* (Збан., Сеспель, 1961, 273).

НАШИ́ЙНИК, а, *ч.* 1. Ремінець або металеве кільце з застібкою, що надівається на шию тварини. *Схопивши за нашийник сірого пса, він відтяг його від парубка...* (Донч., III, 1956, 52); — *Ну, ходімо вже,— і потягла* [дівчина] *телятко за нашийник* (Тют., Вир, 1964, 310); * У порівн. *Твердий комірець давив, муляв горло, як вузький нашийник* (Коп., Десятикласники, 1938, 280).

2. У дишельній упряжі без хомута — широкий ремінь, один кінець якого надівається на шию коня, а другий закріплюється на передньому кінці дишла. *За одним махом зробив* [Панталаха] *порядок: повідпинав нашийники від дишля* (Фр., II, 1950, 240).

НАШИ́ЛЬНИК, а, *ч.* У дишельній упряжі з хомутом — широкий ремінь або ланцюг, що йде від хомута до переднього кінця дишла. *Дівчина закинула на бричку шлеї і нашильники та й пішла до хати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 4); *Нашильники роблять з ременя або ланцюга* (Конярство, 1957, 182).

НАШИ́ТИ *див.* **нашива́ти.**

НАШИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наши́ти.** *До кімнати ввійшов військовий у зеленому френчі, з нашитими на плечах відзначками полковника* (Петльов., Хотинці, 1949, 159); *Появився Гнат: шкірянка розстебнута, чоботи забризкані багнюкою, на галіфе на колінах і ззаду блищить нашита і вичовгана, мов бубон, шкіра* (Тют., Вир, 1964, 32); // **наши́то,** *безос. присудк. сл. Всю дорогу реготали хлопці: багато, видно, було в дядьків-хуторян нашито нових шликів у запасі* (Гончар, II, 1959, 252).

НАШИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **наши́ти.**

НАШІ́ПТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нашіптувати;** // Те, що хто-небудь нашіптує комусь. *Він був глибоко чесним, простим і щиросердим, тому сприйняв за правду нашіптування свого начштабу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 103); — *Тепер мені ще болючіше, бо я бачу, що, мабуть, помилився, послухав нашіптування...* (Донч., Шахта.., 1949, 113).

НАШІ́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШЕПТА́ТИ**, шепчу́, ше́пчеш, *док., перех. і неперех.* 1. Пошепки говорити, розповідати щось. *Знов шайтан нашіптує їй грішні думки, каламутить спокій* (Коцюб., I, 1955, 288); *Він мені почав нашіптувати, що ніби пролазив учора на самий берег Дніпра* (Сміл., Сашко, 1957, 190); *Своїм пестливим голосом нашепче* [мати] *дитині про любов до всього живого* (Мирний, I, 1949, 181); *Коли б міг, обняв би руками цю заквітчану землю і нашептав би їй безліч любовних слів* (Бабляк, Літопис.., 1961, 16); * Образно. *А вітер кохання нашіптує травам, Бентежність вкладає у душу мою* (Забашта, Вибр., 1958, 151).

2. Таємно наговорювати. *Він часто і густо тихенько нашіптував учителям на вухо, що школярі іноді затівали зробити* (Мирний, I, 1954, 153); [Назар:] *Я нашіптувати не буду, я все в очі скажу* (Зар., Антеї, 1961, 41); — *Здогадувався, що неспроста запрошували,— відповів похмуро Макар, вставши з-за столу і прямуючи до умивальника.— Вже, мабуть, зоотехнік щось нашептав...* (Добр., Тече річка.., 1961, 56).

3. *заст.* Проказувати заклинання; чаклувати. *Параска бреше, що я коло криниці набираю землі, нашіптую та роблю чари* (Н.-Лев., II, 1956, 17); *От як коржик спікся, вона й дала його з'їсти Олені за три рази, запиваючи.. водою, що нашептала бабуся* (Кв.-Осн., II, 1956, 198); [Гапка:] *Вона* [баба-шептуха] *від усього помагає — .. і від уроків, і переполох виллє, і соняшниці заварить, і нашепче, і злиже* (Сам., II,1958, 127).

НАШІ́ПТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАШЕПТА́ТИСЯ**, шепчу́ся, ше́пчешся, *док., розм.* Довго, багато говорити пошепки. — *Що з нею сталося? Була милісінька-здоровісінька, а тут, як нашепталися удвох з Зінькою — зразу таке її і схопило* (Мирний, IV, 1955, 65).

НАШІ́ПТУВАЧ, а, *ч., розм.* Той, хто нашіптує (у 2 знач.) кому-небудь щось. *Ми не хочемо, щоб за зрадників, нашіптувачів, шпигунів одповідала обивательська маса* (Еллан, II, 1958, 223); *Миколу Ковиля вони* [керівний актив] *до своєї компанії приймали, вважаючи його за нашіптувача.. і того, що пише в усі газети* (Кучер, Прощай.., 1957, 85).

НАШКВА́РИТИ *див.* **нашква́рювати.**

НАШКВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАШКВА́РИТИ**, рю, риш, *док.* 1. *перех.* Шкварячи, приготувати яку-небудь кількість чогось. [Гапка:] *Степане Демидовичу, а я не спиталася, чи треба вам нашкварити сала?* (Сам., II, 1958, 123).

2. *тільки недок., перех. і неперех., розм.* З захопленням, енергійно робити що-небудь. *Нашкварювати на гармонії.*

НАШКІ́РНИЙ, а, е. Який виявляється на шкірі; який уражає шкіру. *Марійка пішла до батька Вови Мороза, який працював головним лікарем у клініці нашкірних хвороб* (Донч., V, 1957, 432).

НАШКІ́РНИК, а, *ч.* Вид коростяного кліща, що паразитує на шкірі тварин.

НАШКО́ДИТИ, джу, диш, *док.* Заподіяти шкоду кому-, чому-небудь. *Град багато нашкодив, бо пооббивав цвіт на деревах, дуже поприбивав огороди і збіжжя* (Л. Укр., V, 1956, 9); — *Щоб ми* [брати].. *сьогодні не нашкодили дідові! — повторював раз у раз засмучений Начко* (Фр., VI, 1951, 186); — *Ой, лис ти, Григорію, лис. Нашкодив тихцем, а тепер піддобрюєшся?* (Стельмах, I, 1962, 231).

НАШКРЯ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нашкря́бати.** *Життя, життя! Чого ти варте? У тьмі минають день за днем, мов білі літери на парті, чиїмсь нашкрябані ножем* (Сос., I, 1957, 407); // **нашкря́бано,** *безос. присудк. сл.* — *Дивись, Каширін, щось нашкрябано...* (Гончар, III, 1959, 164).

НАШКРЯ́БАТИ *див.* **нашкря́бувати.**

НАШКРЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШКРЯ́БАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Шкрябаючи, набирати, збирати яку-небудь кількість чогось. *Для того, щоб завантажити тачанку, її зупиняють і.. нашкрябують торф з валка в кузов* (Більше торфу.., 1948, 49); *Хтось нашкрябав з вікна паморозі і запхнув йому за комір* (Юхвід, Оля, 1959, 236).

2. *розм.* Те саме, що **надря́пувати** 1.

3. *перен., розм.* З труднощами набирати, збирати,

нагромаджувати що-небудь. — *Уже ж і я більш як п'ять* [карбованців] *не нашкрябаю* (Гр., II, 1963, 352); *Нашкрябали якось вісімсот п'ятдесят карбованців. Вирішили.. швидко лаштуватися до експедиції* (Донч., II, 1956, 22).

4. *тільки док., перен., розм.* Написати, перев. нерозбірливо, поганим почерком. [Писар:] *Ні, мабуть, треба пропустить, бо такого тут нашкрябаю, що й сам опісля не розберу* (К.-Карий, I, 1960, 66); — *А ви, хлопці, нашкрябайте на дощечці, що ви знайшли князеві гроші та князівнине намисто* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Кемпер швиденько нашкрябав кілька слів* (Загреб., Шепіт, 1966, 253).

НАШЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., фам.* Багато, досхочу пошлятися.

НАШЛЬО́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Надавати шльопанців, побити кого-небудь. *Досі вона все метушилась — Данилові змила кров з лиця, Тосю приголубила, дітей нашльопала* (Смолич, Мир.., 1958, 20); — *Хочеться задерти спідничку* [дитині] *та нашльопати так, як вас колись, в дитинстві, мамуся шльопала* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 213).

2. *неперех., розм.* Шльопаючи, залишати сліди ніг, бруд.

НАШМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Шмагаючи, сильно побити. — *Де вже там іграшки! Так і запорозькими киями не нашмагаєш спини й потилиці* (Морд., I 1958, 129); — *Як вихор, налетів* [Наливайко], *ганебно л*[illegible]*ші*] *щокою шашки боки й спину нашмагав* (Ле, Наливайко, 1957, 70).

НАШМАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нашмарува́ти.** *Високий, статечний, у сукняній чумарці, .. важких, нашмарованих дьогтем чоботах, неповороткою брилою сунувся Архип Дейнека серед вертких городян* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 7).

НАШМАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШМАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех.* Покривати що-небудь шаром чогось липкого, рідкого, густого.

2. *перех. і неперех., розм.* Бруднити, мазати.

НАШМАРУВА́ТИ *див.* **нашмаро́вувати.**

НАШОРО́ШЕНИЙ, а, е. Те саме, що **насторо́жений.** *Люди нашорошені, і то тут, то там збирається гурт* (Шиян, Вибр., 1947, 267); *Тримаючи нашорошених коней за поводи, розвідники вп'ялися очима в дорогу* (Гончар, III, 1959, 437); *Це був здоровенний вовк, відгодований, круглоголовий, з короткими нашорошеними вухами* (Збан., Крил. гонець, 1953, 27); * Образно. *Звуки* [дятла] *ще більше підкреслювали нашорошену тайгову тишу* (Донч., II, 1956, 35).

НАШОРО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нашоро́шений.** *Гризуча турбота і напружена нашорошеність відчувалися в його погляді* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 7); *Світяться радістю очі бригадирові.. Ранкова нашорошеність зникла* (Кир., Вибр., 1960, 379).

НАШОРО́ШЕНО. Присл. до **нашоро́шений.** *Їдучи один попереду серединою шляху, Баржак нашорошено прислухався, що діється в колоні за ним* (Гончар, II, 1959, 87); *Коні нашорошено водять вухами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 409).

НАШОРО́ШИТИ *див.* **нашоро́шувати.**

НАШОРО́ШИТИСЯ *див.* **нашоро́шуватися.**

НАШОРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШОРО́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех.* Те саме, що **насторо́жувати.** *Він марив полюванням, далекий постріл нашорошував і кидав його в дріж* (Гончар, Тронка, 1963, 307).

◇ **Нашоро́шувати (нашоро́шити) ву́ха** — те саме, що **Насторо́жувати (насторожи́ти) ву́ха** (*див.* **насторо́жувати).** *Пес нашорошує вуха, хоче збагнути людську мову, а потім знову кидається на хлопчака* (Стельмах, I, 1962, 219); *Зачувши людей, лисиця високо підняла голову, нашорошила вуха* (Збан., Переджнив'я, 1955, 51); **Нашоро́шувати (нашоро́шити) ву́ха (у́ші, ву́хо, слух, ува́гу)** — те саме, що **Насторо́жувати (насторожи́ти) ву́ха (у́ші, ву́хо, слух, ува́гу)** (*див.* **насторо́жувати).** — *Молодице, нашорошуйте вуха, бо новина буде: є з чим по селу побігти!* — *гукнув Васюта на Катрю* (Гр., II, 1963, 349); *Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага.. Хто балака, Хто кобзаря слуха. А Залізняк попереду Нашорошив уха* (Шевч., I, 1951, 116).

НАШОРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАШОРО́ШИТИСЯ,** шуся, шишся, *док.* Те саме, що **насторо́жуватися.** *Білі велетні* [ведмеді] *зачіпались лапами за борт і лізли на палубу. Тут вони нашорошувались, витягали морди й нюхали повітря* (Трубл., I, 1955, 171); *Хтось ішов. Орися вся так і нашорошилась* (Гр., II, 1963, 114); *Відчув* [Саїд] *якесь нещастя, нашорошився* (Ле, Міжгір'я, 1953, 322); *Кигикне* [чайка] *спросоння, нашорошиться, помружиться і знову поринає у дрімоту* (Логв., Давні роки, 1961, 74).

НАШПА́РИТИ *див.* **нашпа́рювати.**

НАШПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАШПА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Обливаючи окропом, знищувати яку-небудь кількість чогось. *Нашпарити тарганів.*

2. Обливаючи окропом, готувати яку-небудь кількість чогось. *Нашпарити багато курей.*

НАШПИГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нашпигува́ти.** *Поснідавши зайчатиною, нашпигованою салом і часником, Коропов вийшов на подвір'я* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 143).

НАШПИГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШПИГУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Наколюючи що-небудь, втикати, закладати шматочки сала, часник, прянощі в нього. *Вона.. зсмажила м'яса й нашпигувала часником та перцем* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 148); * Образно. *Війна густо нашпигувала землю металом* (Рад. Укр., 11. VI 1967, 4); // Шпигуючи, готувати яку-небудь кількість чогось. *Нашпигувати багато гусей.*

2. *перен., розм.* Підбурювати, підбивати до чогонебудь. — *Чи то баби її нашпигували у полі, чи, може, сам Заруба дав директиву, але життя мені не стало коло неї* (Кучер, Прощай.., 1957, 411).

НАШПИГУВА́ТИ *див.* **нашпиго́вувати.**

НАШПИЛИ́ТИ *див.* **нашпи́лювати.**

НАШПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нашпи́лювати.**

НАШПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НАШПИЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. Приколювати шпилькою.

2. Настромлювати, натикати на що-небудь гостре або проколювати чим-небудь гострим. *Як налетів* [Бова Королевич] *на мене, то так і нашпилив списом* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 53).

НАШПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **нашпи́лювати.**

НАШПУРЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Шпурляючи, накидати яку-небудь кількість чогось.

НАШТИ́РИТИ *див.* **наштирувати.**

НАШТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШТИ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., діал.* 1. *тільки док.* Швидко погнати. *Наштирили Зайку злиденні хорти* (Манж., Тв., 1955, 256).

2. Підбурювати, підбивати до певного (перев. негативного) вчинку, дії. *А баби все під'юджують, все наштирують* [чоловіків] (Коцюб., I, 1955, 257); *Я його наштирю, хай приїде, щоб купив півкварти* (Сл. Гр.).

НАШТОВХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Штовхаючи, завдати болю кому-, чому-небудь. — *Наштовхали й мені боки оті бузувіри та п'янюги* (Н.-Лев., IV, 1956, 301).

НАШТОВХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Поштовхавшись довго й багато, утомитися. *За день так людина наштовхається та намордується, що, тільки схилиться до подушки, .. засинає, мов загіпнотизована* (Збан., Сеспель, 1961, 211).

НАШТОВХНУ́ТИ *див.* **наштóвхувати.**

НАШТОВХНУ́ТИСЯ *див.* **наштóвхуватися.**

НАШТÓВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШТОВХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Штовхаючи, змушувати натикатися, наскакувати на кого-, що-небудь.

2. *перен.*, *розм.* Наводити на яку-небудь думку, ідею, спонукати на якийсь учинок і т. ін.; допомагати зрозуміти що-небудь. *Ніщо не наштовхувало на думку Голубаря, що його посилають в наряд* (Ле, С. Голубар, 1950, 35); *Кулик своїми статтями наштовхував канадських українців на шлях підтримки більшовиків у боротьбі за робітничо-селянську владу в Росії і на Україні* (Рад. літ-во, 5, 1958, 12); *Вона* [вчителька] *багато чого в житті нас навчила, багато на що наштовхнула* (Тич., III, 1957, 133); *Російський театр наштовхнув поета* [Т. Шевченка] *спробувати й свої сили в драматургії* (Мист., 2, 1956, 36).

НАШТÓВХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НАШТОВХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Рухаючись, натикатися, наскакувати на якусь перешкоду. *Бігти навпростець чимдалі було важче: дерева густішали, і в пітьмі Сахно раз у раз наштовхувалася на стовбури* (Смолич, I, 1958, 94); *Знадвору Антонові було зовсім темно, він наштовхнувся на ткацький верстат* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 13); // Несподівано натрапляти на кого-, що-небудь, зустрічатися з кимсь, чимсь. *Промені прожекторів сягали далеко в море, але й там вони наштовхувались на десантні судна, які йшли до Керченського півострова* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 161); — *Разів п'ять на нас наштовхувались* [фашисти], *але кожного разу нам удавалось відстрілятись і відступити* (Збан., Крил. гонець, 1953, 22).

2. *перен.* Натрапляти на перешкоди в чому-небудь. *Кілька разів Іван Юхимович їздив до МТС, щоб одержати бульдозер, але кожного разу наштовхувався на відмову* (Руд., Остання шабля, 1959, 292); *Араби захопили також Азербайджан і Середню Азію. Але й тут вони наштовхнулись на уперте небажання народу підкоритись чужоземному пануванню* (Іст. середніх віків, 1955, 47).

НАШТÓПАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* Заштопати певну кількість чого-небудь.

НАШТРИКА́ТИСЯ *див.* **наштри́куватися.**

НАШТРИКНУ́ТИ *див.* **наштри́кувати.**

НАШТРИКНУ́ТИСЯ *див.* **наштри́куватися.**

НАШТРИ́КНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **наштрикну́ти.** * У порівн. *Дорош б'є німця в живіт і знімає з багнета, як наштрикнуту картоплину* (Тют., Вир, 1964, 318).

НАШТРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШТРИКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Простромлюючи що-небудь, надівати, насаджувати на щось, перев. гостре; натикати. *Наштрикнув* [Ларивон] *кусочок сала на спичку* (Коз., Зол. грамота, 1939, 78); *Аптекар, прочитавши записку, наштрикнув її на гачок, як звичайний рецепт* (Петльов., Хотинці, 1949, 46).

НАШТРИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **НАШТРИКА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **НАШТРИКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.* Рухаючись, наражатися, наштовхуватися на що-небудь, перев. гостре; натикатися. *Квітки ще танцювали та й танцювали, і було дуже весело, покіль гайстри не наштрикнулися на колючу троянду* (Григ., Вибр., 1959, 295); * Образно. *У дверях Федір Васильович наштрикнувся на допитливий Левченків погляд* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 83).

НАШТУ́РХА́ТИ, нашту́рха́ю, нашту́рха́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Штовхаючи, завдати болю. *На базарі наштурхали мені боки* (Сл. Гр.).

НАШУКА́ТИ *див.* **нашу́кувати.**

НАШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАШУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Шукати, розшукувати кого-, що-небудь. *Дехто з офіцерів нашукував біля клубу свою знайому* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 94); *Він, розгорнувши свого задачника і нашукавши.. завдання, почав ними мучити хлопця* (Гр., Без хліба, 1958, 14); // Знаходити яку-небудь кількість чогось. *Зітхнула* [дівчина] *і сказала, усміхнувшись.* — *Бери* [ягоди]. *Я собі ще нашукаю* (Тют., Вир, 1964, 473).

НАШУМІ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* нашумля́ть; *док.* 1. Зчинити шум; наробити лементу. *Бувало в темну найтемнішу ніч.. увійдуть* [учні] *в школу: книжки набік,— гомін, сміх, співи. З'явиться скрипка,— танки... Нашумлять, нагомонять і знову в темряву одлинуть* (Вас., Талант, 1955, 17); * Образно. *Скрізь вітер нашумів, Що Дуб сякий-такий: «Упертий дуже він І зовсім не гнучкий.»* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 111).

2. *перен.* Набрати широкого розголосу.

НАЩА́ДОК, дка, *ч.* 1. Людина стос. до своїх предків. *Швиденько потім пан вибрав собі до двору двох хлопців, нащадків давніх козаків* (Н.-Лев., I, 1956, 130); *Не вінок поета, а корону українського королівства мріяв надіти на свою голову нащадок ерцгерцога* (Стельмах, II, 1962, 47); * Образно. *З величним спокоєм випливають із-за обрію, ніби з глибини віків, круторогі сірі воли — одомашнені нащадки могутніх степових турів* (Гончар, Таврія, 1952, 34).

2. *тільки мн.* Люди майбутніх поколінь. *По наших поемах і віршах через п'ятдесят, сто років нащадки будуть судити про людину нашої епохи* (Мал., Думки.., 1959, 52); *Далечінь стара У пам'яті нащадків не вмира, Новою розцвітаючи весною* (Рильський, III, 1961, 214).

3. *розм.* Про сина, спадкоємця. *Час од часу він* [батько] *вкривав то одного, то другого свого нащадка, що, притулившись один до одного, завмерли в солодких обіймах юнацького сну* (Досв., Вибр., 1959, 92); *Молодята з священним трепетом чекали нащадка* (Дмитр., Наречена, 1959, 240).

4. *розм.* Майно, яке переходить після смерті його власника іншій особі; спадщина. [Демко:] *Один змалку працює, у праці і помира, і дітям в нащадок зоставля одну тільки гірку працю...* (Кроп., II, 1958, 191).

НАЩЕБЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Багато, досхочу пощебетати. *Вона була прудкенька, немов пташка, та жодна пташка, мабуть, не нащебече у годину такого, як вона* (Вовчок, I, 1955, 352).

2. Наговорити багато (перев. дзвінко й весело). *Нащебетала* [Одарка] *повну хату і, як та пташка, умчалася* (Мирний, III, 1954, 33); *Нащебетала* [Бася] *їй повні вуха новин* (Коп., Дуже добре, 1937, 296).

НАЩЕБЕТА́ТИСЯ, ечу́ся, е́чешся, *док.*, *розм.* 1. Те саме, що **нащебета́ти** 1. [Хор:] *Цілував, цілував — Не націлувався, А в саду соловей Не нащебетався* (Коч., П'єси, 1951, 201).

2. Наговоритися досхочу (про веселу жіночу мову). *Приходили раз по раз люди одвідати нас, а найбільш тих молодиць-жалібниць убігало, що вони було в нас і нащебечуться і наплачуться* (Вовчок, I, 1955, 232); *Лише коли роздягла* [Надія], *обігріла Юрасика, нащебеталася, згадала про іноземця* (Баш, На.. дорозі, 1967, 130).

НАЩЕТИ́НИТИСЯ *див.* **нащети́нюватися.**

НАЩЕТИ́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **НАЩЕТИ́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.*, *розм.* 1. Піднімати догори щетину, захищаючись або нападаючи (про тварин).

2. *чим, перен.* Виставляти багнети, піки і т. ін., захищаючись або нападаючи. — *Зразу ходімо! — Чого ми сидимо? З наших батьків шкуру деруть! Товпа нащетинилась багнетами й грізно завила* (Головко, I, 1957, 75); *Юрба в погрозі нащетинилася безліччю рук* (Головко, I, 1957, 63).

НАЩИ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нащипа́ти.** *Від червоних набряклих рук хлопця, від рум'янців, нащипаних морозом, струмує свіже повітря* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 28).

НАЩИПА́ТИ *див.* **нащи́пувати.**

НАЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАЩИПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Щипаючи, рвати, насмикувати яку-небудь кількість чогось.

2. Щипаючи, причиняти біль; // *перен.* Щипаючи, робити шкіру червоною (про мороз).

НА́ЩО, *присл.* 1. Те саме, що **наві́що.** *О люди! люди небораки! Нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псарі? Ви ж таки люди, не собаки!* (Шевч., II, 1963, 411); — *І нащо тільки той Левко до лісу поїхав? Зовсім не стережеться* (Стельмах, I, 1962, 605); — *Мене не пустили обідати, та ще й кажуть, що не заплатять за сей день нічого. Нащо, мовляв, спізнюєшся!* (Л. Укр., III, 1952, 492); *Як ти стомивсь, мій тату, орле... Чого стоїш? Нащо мовчиш?..* (Сос., I, 1957, 233); *Вона знає, нащо ховає ті гроші* (Коцюб., I, 1955, 88); *Він усе думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми* (Н.-Лев., II, 1956, 189).

2. Уживається як сполучне слово в підрядному допустовому реченні. *Нащо Рубець несмілий, тихий, — і той за обідом, цокнувшись з Колісником, випив за здоров'я земляка-упорядчика* (Мирний, III, 1954, 288); *Нащо вже Килина Скибівна — стоїть скраю чорнява, хороша-прехороша, вогонь-дівка, а й та зараз тиха стоїть, задумана* (Головко, I, 1957, 299).

НА́ЩОСЬ, *присл.* Те саме, що **наві́щось.** *Жінка нащось розв'язала косинку, спустила її на плечі* (Коцюб., II, 1955, 379); *Віконце те було нащось густо переплетене гратами* (Коз., Блискавка, 1962, 22); *Він раптом аж перехилився на стіл і заговорив нащось пошепки* (Головко, II, 1957, 165).

НАЩУ́ЛИТИ *див.* **нащу́лювати.**

НАЩУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАЩУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.:* ◇ **Нащу́лювати (нащу́лити) ву́ха:** а) прислухаючись, піднімати, напружувати вуха (про тварину). *Нащуливши вуха, ловлять коні степову тривогу* (Рибак, Помилка.., 1956, 13); б) напружено, уважно прислухатися (про людину). *Гайдамацький старшина окремої чоти допитливо нащулив вуха* (Кач., II, 1958, 368).

НАЩУ́ПАТИ *див.* **нащу́пувати.**

НАЩУ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нащу́пувати.** *Змарнувавши казна-скільки часу на розв'язування свого завдання простим нащупуванням, він.. почав вивчати неорганічну хімію й фізику, в них розшукуючи потрібні відомості* (Шовк., Інженери, 1956, 283).

НАЩУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НАЩУ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Щупаючи, виявляти, знаходити кого-, що-небудь. *З противного боку входить князь, списом нащупуючи дорогу* (Фр., IX, 1952, 228); *Дід Остап нащупує ногою край драбини* (Епік, Тв., 1958, 594); *Вона нащупала своє серце і приставила вже холодну цівку нагана* (Панч, В дорозі, 1959, 194).

2. *перен.* Виявляти, знаходити кого-, що-небудь в результаті шукання. *Ехолоти багатьох суден нащупують гори і западини, відмічають всі нерівності на величезних просторах, схованих від ока водою* (Наука.., 4, 1963, 39); *Наука атомно-космічної епохи.. поступово нащупує взаємозв'язки між законами руху елементарних частинок і законами еволюції космічної матерії* (Знання.., 2, 1965, 7); *Цей мерзотник доти провокував Загайчика, доти щупав його з усіх боків, поки не нащупав слабкого місця* (Вільде, Сестри.., 1958, 479).

НАЩУ́РИТИ *див.* **нащу́рювати.**

НАЩУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НАЩУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.:* ◇ **Нащу́рювати (нащу́рити) ву́ха** — те саме, що **Нащу́лювати (нащу́лити) ву́ха** (*див.* **нащу́лювати**). *Зайчик із дива стає на задні лапки, нащурює вуха й приглядається* (Март., Тв., 1954, 317); *Дівчата й Частієві товариші нащурили вуха. В повітрі-бо гостро запахло романтикою таємної змови* (Шовк., Інженери, 1935, 284); — *Слухайте,— сказав він... Парубки нащурили вуха* (Кобр., Вибр., 1954, 165).

НАЯ́БЕДНИЧАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Донести кому-небудь про чиїсь, перев. погані, вчинки або й звести наклеп з бажанням нашкодити, зробити неприємність. — *Як би ви почували себе,— продовжував капітан,— коли б я зараз сказав перед усім відділенням, що ви наябедничали на товариша. Га?* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 38); *Леся зміряла його презирливим поглядом: — Уже встигли ви наябедничати?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 65).

НАЯ́ВНИЙ, а, е. Який є в наявності. *Вранці, перед тим, як рушити на переправу, Хаєцький зробив ревізію на возах і доповів командирові роти про наявну кількість мін* (Гончар, III, 1959, 312); — *Партія більшовиків у всіх своїх діях повинна виходити з наявних сил і завдань пролетаріату* (Рибак, На світанку, 1940, 156); *Основним у догляді за худобою є повне використання наявних кормів* (Хлібороб Укр., 11, 1965, 13).

НАЯ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Існування, присутність. *Наявність у російському селянстві революційних елементів, мабуть, не стане заперечувати ніхто* (Ленін, 4, 1969, 219); *Наявність сосни в Агінському степу свідчить про те, що вона з успіхом може там культивуватися* (Бот. ж., 1, X, 1953, 42); *В атмосфері Марса твердо встановлено існування води і вуглекислого газу, під сумнівом залишається наявність окису азоту* (Знання.., 9, 1965, 8); *Лише лабораторним хімічним аналізом можна встановити наявність олова у гірській породі* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 46).

2. Фактична кількість кого-, чого-небудь у даний момент. *В партійних організаціях колгоспів партійні комітети можуть створюватися при наявності 50 комуністів* (Статут КПРС, 1961, 23).

НАЯВУ́, *присл.* Насправді, у дійсності, не у сні, не в мріях. — *Не спи, не спи, тебе я очарую і наяву побачиш дивний сон* (Л. Укр., I, 1951, 135); *Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну* (Сос., II, 1958, 313); *Тепер Сагайда зрозумів, що це не сон, а все наяву* (Гончар, III, 1959, 78).

◇ **Сон наяву́** — що-небудь незвичайне. * У порівн. *Перед очима* [Ганни], *наче сон наяву, зовсім несподівано випливла широка піщана вулиця села* (Коз., Сальвія, 1959, 6).

НАЯ́ДА, и, *ж.* У грецькій міфології — водяна німфа, богиня текучих вод. *Край узбережжя затоки стоїть довголиста олива, А біля неї чудова тіниста печера, священний Захисток німф чарівних, що наядами їх називають* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 227); *Оркестрові та диригенту пощастило талановито передати пасторальні образи, нестримний танець тритонів та наяд, урочистий рух колісниці Нептуна* (Літ. Укр., 29.V 1962, 4).

НАЯ́КІРНИК, а, *ч.* Поперечний дерев'яний або металевий стержень у верхній частині якоря.

НАЯЛО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НАЯЛО́ЗИТИ**, о́жу, о́зиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Густо намазувати кого-, що-небудь чимось жирним, липким, рідким і т. ін. *Батько взяв сина за руку, нахилився, понюхав. — Фу-у-у! аж у ніс б'є!.. Хто ж це тебе так наялозив?* (Мирний, I, 1954, 322); [Михайло:] *От коли б тільки вона не мастила голови оливою чи смальцем; а то з щирості так наялозить для мене, що аж відгонить* (Стар., Вибр., 1959, 178).

НАЯЛО́ЗИТИ *див.* **наяло́жувати.**

НАЯРМАРКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Багато, довго поярмаркувати. *Наярмаркувались, надивились, наслухались селяни* (Головко, II, 1957, 255).

НЕ, *част. запереч.* 1. Уживається перед присудком для повного заперечення змісту висловленого. *Не плач, Катерино, Не показуй людям сльози* (Шевч., I, 1951, 39); *Соломія не одривала очей од берега* (Коцюб., I, 1955, 385); *Не встиг старшина проскакати десятка метрів, як земля вибухнула під ним* (Гончар, III, 1959, 223); // Уживається перед підметом або другорядним членом речення для повного заперечення їх змісту. *Ні, не моря вона* [Фатьма] *шукає* (Коцюб., I, 1955, 396); *Дід поник головою. Мабуть, не один приїзд князів він бачив за свого життя* (Хотк., I, 1966, 95); *Хлопець знітився, загорлав не своїм голосом* (Довж., I, 1958, 411); // Уживається для повного заперечення чого-небудь після заперечних прислівників, займенників та деяких часток («навіть», «ще», «й» і т. ін.), що підсилюють заперечення. [Елеазар:] *Я пісень кохання ніколи не співав між ворогами* (Л. Укр., II, 1951, 139); *Ми нічого ще не знаєм, кого й яка чекає путь...* (Сос., I, 1957, 143); *Попіл вітром рознесло, Билини навіть не осталось* (Шевч., II, 1953, 60); — *Ти, може, серденько, того й не знаєш, Як гарно, любо як співаєш* (Гл., Вибр., 1951, 90); // Уживається для повного заперечення чого-небудь при протиставленні. — *Не для слави,— для вас, мої браття, Я свій скарб найдорожчий ховав* (Л. Укр., I, 1951, 348); *Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх* (Гончар, III, 1959, 173); *Війна* [з фашистами] *йде не на життя, а на смерть* (Довж., III, 1960, 57); // Уживається для підсилення заперечення у поєднанні з повторюваним словом. *Ярема гнувся, бо не знав, Не знав сіромаха, що виросли крила, Що неба достане, коли полетить* (Шевч., I, 1951, 84); *Не все ж нам, братику, не все парубкувать..!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 125); — *Не моя це дитина, не моя! — казала стара собі, стежачи очима за Романом* (Коцюб., I, 1955, 108); [Олімпіада Іванівна:] *Не треба, не треба вашої музики, тільки сього бракує!* (Л. Укр., II, 1951, 20).

2. Уживається при вираженні неповного заперечення, неповноти дії, невизначеності: а) між двома повторюваними іменниками, займенниками та іншими частинами мови. *От я повертаюсь — Аж кінь летить, копитами Скелю розбиває! А на коні сидить* [Петро I] *охляп, У свиті — не свиті, І без шапки* (Шевч., I, 1951, 249); *Якби ви вчились так, як треба, То й мудрость* [мудрість] *би була своя. А то залізете на небо: — І ми не ми, і я не я, І все те бачив, і все знаю* (Шевч., I, 1951, 332); б) у поєднанні з сл. так, такий, дуже і т. ін. *Гори мої високії, Не так і високі, Як хороші, хорошії* (Шевч., II, 1953, 24); *Поки не дуже холодно, сидітиму вдома* (Коцюб., III, 1956, 400); *Я не такий уже безпорадний* (Довж., I, 1958, 20).

3. Уживається для вираження стверджувального значення: а) у сполученні з деякими прислівниками та займенниками. *Як же тебе не проклинать, Лукавая доле?* (Шевч., II, 1953, 58); *Кожна кімнатка має двері на балкон і одно вікно; стіни грубі, білені, ще й грубка є, значить, холодно не буде* (Коцюб., III, 1956, 145); *Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися* (Л. Укр., I, 1951, 251); *Як не загуркотить* [кіт], *як не заторохтить на полиці* (Вас., III, 1960, 168); б) у сполученні з часткою чи при вираженні припущення, передбачення чого-небудь або при звертанні з відтінком нерішучості, запобігливості та ввічливості. *Чи не той це Микита, Що з вильотами свита?* (Шевч., II, 1953, 80); *Чи не написали б Ви словечка до мене у Відень на адресу Сембратовича?* (Коцюб., III, 1956, 273); *Ходить* [русалонька] *по бережку, Тихенько співає, Чи не вийде милий з хати,— Усе виглядає* (Л. Укр., I, 1951, 326); — *Чи не тут* [у сім'ї] *наші діти починають проходити свою першу допризовну підготовку?* (Гончар, III, 1959, 179).

4. Уживається при вираженні ствердження з деяким обмеженням: а) у позиції перед прийменником без. *Сьогодні, певне, буде у Корсуні і Наталка Шулячівна, то ти, яко чоловік не без розуму, поклонися їй од мене* (Шевч., VI, 1957, 212); *Незнайомий рвучко, не без шику козирнув.., піднісши кулак і випростовуючи пальці біля самої скроні* (Гончар, III, 1959, 185); б) у спол. з сл. мало, щось, мабуть, уже. — *Чоловіка мого прострелено, він ледве живий, мало не загинули ми в плавнях...* (Коцюб., I, 1955, 369); *Тепер вона, мабуть, не втекла б від нього в своїх керзових* (Гончар, III, 1959, 175); *Вона уже не комсомолка* (Сос., I, 1957, 148).

5. Уживається при вираженні неможливості, небажання завершити, закінчити названу дію перед дієсловами з префіксом **на-** та часткою **-ся** (часто разом з допоміжним дієсловом могти). *Шрейдерс не нахвалиться тобою і Семеном* (Шевч., VI, 1957, 174); — *П'ятдесят літ нашої дружби прошуміли в тайзі як один день. Щодня дивлюсь і не надивлюсь і все питаю себе: чи є ще на світі така краса і такі багатства?* (Довж., I, 1958, 105); *Шура слухала і не могла наслухатися цієї грізної музики* (Гончар, III, 1959, 178).

НЕАБИ́ЯК, *присл.*, *заст.* 1. Надто, дуже. *О, це вже чорт його зна, що таке! Се вже баба неабияк зноровилася!* (Коцюб., I, 1955, 29); *Повідомлення Тетяни про те, що Висоцький з редакції, неабияк вплинуло на дівчат* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 30).

2. Непогано, добре. *Пріська стрічає його* [свято] *неабияк: і страви уволю, і пирогів, ще й осьмушку горілки купила* (Мирний, III, 1954, 32); *Син її вміє не тільки мугикати, а й співати неабияк* (Стельмах, II, 1962, 333).

НЕАБИ́ЯКИЙ, а, е. 1. Великий, немалий, значний. *Швендяючи по надвір'ю, він бачив неабияку біганину в невістчиному дворі* (Мирний, IV, 1955, 58); *Досвід у Григора був у цьому неабиякий, було чого повчитися* (Головко, II, 1957, 304); *Для плодотворних результатів роботи неабияке значення мають затишок і зручність робочої кімнати, робочого місця* (Наука.., 10, 1956, 16).

2. Видатний, який виділяється з-поміж інших. — *Я казав, що мій Іван майстер неабиякий* (Фр., IV, 1950, 499); *На кораблі поговорювали, що в молодості він* [командир корабля] *був неабияким боксером* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 91).

3. Не такий, як усі, як у всіх, не такий, як завжди; незвичайний. *Та й клямка ж то була неабияка: гладкий дерев'яний кілок з прикріпленим до нього дерев'яним зазубцем* (Фр., II, 1950, 150); *До того млин був як млин,— а роздивились на його пани, то й довідались зараз, що то млин неабиякий, бо в йому мелються для панів чари* (Вас., I, 1959, 190); *Вістка була неабияка, щоб не насторожитись* (Турч., Зорі.., 1950, 88).

4. Не який-небудь, не якийсь там. — *Панич здоровий, поставний, огрядний, вчений і таки чисто й по-модному*

вбраний, неабиякий простак (Н.-Лев., III, 1956, 48); *— От і поворуши мозком. Тобі потрібна жінка неабияка, а з освітою, перш за все* (Головко, II, 1957, 559).

НЕАВТОРИТÉТНИЙ, а, е. Який не користується авторитетом. *Про якусь надзвичайну музику почули* [учні] *від такої неавторитетної особи, як Петро Ковалець* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 171).

НЕАВТОРИТÉТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неавторитéтний.**

НЕАВТОРИТÉТНО. Присл. до **неавторитéтний.**

НЕАКТИ́ВНИЙ, а, е. Який не виявляє енергійної діяльності, не бере активної участі в чому-небудь; пасивний. [Мая:] *Видно, що ви не були в піонерах. Ви неактивний* (Корн., I, 1955, 111).

НЕАКТИ́ВНО. Присл. до **неакти́вний.**

НЕАКТУÁЛЬНИЙ, а, е. Який не має важливого значення для даного часу. *Неактуальна проблема; Неактуальне завдання.*

НЕАКТУÁЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неактуáльний.**

НЕАКУРÁТНИЙ, а, е. 1. Який не додержується порядку, точності в роботі, у виконанні своїх обов'язків (про людину). *Не турбуйся, коли я буду неакуратним, в дорозі трудніше писати* (Коцюб., III, 1956, 364); [Карл:] *Знову спізнюється твій батько.* [Магда:] *Так.* [Карл:] *Він стає дуже неакуратним* (Собко, П'єси, 1958, 383).

2. Неохайний, нечепурний (про людину).

3. Недбало зроблений; який має неохайний вигляд (про предмет).

НЕАКУРÁТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неакурáтний.** *Коли його картали за неакуратність, він дивувався, як то можна жити на світі, щоб весь час не спускати ока з годинникової стрілки* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 48); [Батько:] *Інваліди, сину, різні, як і все на світі. Одні від геройства, .. інші від неакуратності* (Довж., I, 1958, 346).

НЕАКУРÁТНО. Присл. до **неакурáтний.**

НЕАНДЕРТÁЛЕЦЬ, льця, *ч.* Давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту в деяких районах земної кулі (безпосередній предок сучасної людини); палеоантроп. *Перші стоянки палеоантропів-неандертальців, — людей середнього давньокам'яного віку, знайдені в межах лісостепу та на півдні лісових зон* (Наука.., 9, 1963, 47); *У хвилини розпачу Степура думав, що мусить здаватися їй* [Мар'яні] *просто печерним неандертальцем з доісторичною важкою щелепою, і тоді ненавидів свою зовнішність* (Гончар, Людина.., 1960, 50).

НЕАНДЕРТÁЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **неандертáлець.** *Людська мова виникла в епоху переходу від мавпи до людини, тобто тоді, коли неандертальський тип досяг певного розвитку* (Наука.., 3, 1965, 60); *Він* [Врангель] *був і є переконаний..: вожді родились і родитимуться, щоб управляти,— це від племен первісних, і від тих же племен первісних, від людей неандертальських, існує матеріал для творчості вождів — людська маса* (Гончар, II, 1959, 294).

НЕАНТАГОНІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Позбавлений антагонізму. *Після перемоги соціалістичних взаємовідносин у суспільному житті нашої країни змінюється характер життєвих конфліктів, вони стають неантагоністичними, переростаючи в боротьбу нового проти старого* (Рад. літ-во, 4, 1964, 129).

НЕАПЕТИ́ТНИЙ, а, е. Який не збуджує апетиту; несмачний.

НЕАПЕТИ́ТНО. Присл. до **НЕАПЕТИ́ТНИЙ.**

НЕБÁВОМ, *присл., діал.* Незабаром, скоро. [Олеся:] *Зараз після великодня померли батько, а за ними небавом і мати* (Кроп., II, 1958, 300); *До них наспіла вістка, що їх син вже одружився і небавом обійме якусь цивільну службу далеко від рідні* (Коб., II, 1956, 266); *Небавом ми кількох Дівчат нагнали, що ішли з базару Співаючи* (Рильський, III, 1961, 172).

НЕБАГÁТЕЧКО, *присл.* Зменш. до **небагáто.** *Небагатечко угризнув я «Макбета» та й кинув* (Мирний, V, 1955, 362); *— Небагатечко є дома травички, та й та ще там, мабуть, нескошена сохне* (Тесл., З книги життя, 1949, 98).

НЕБАГÁТИЙ, а, е. 1. Який не має багатства, не володіє великими матеріальними засобами, зі скромними достатками; бідний. *І стане купою на купі Смердячий гній — і все те, все Потроху вітер рознесе, А* [ми] *помолимося богу І небагатії, невбогі* (Шевч., II, 1963, 416); *— Де сини? — спитав Борковський,— увійшовши в двір до небагатого селянина Чижа* (Довж., Зач. Десна, 1957, 95); // В якому багато бідних людей. *З далеких небагатих сіл поприходили на роботу дівчата та хлопці на цілий тиждень* (Н.-Лев., II, 1956, 36).

2. З бідним опорядженням, обладнанням і т. ін.; нерозкішний. *За тартаком небагата панська оселя, а проти неї костьол убогий, старий, без бані* (Н.-Лев., II, 1956, 392).

◇ **На рóзум небагáтий** *хто* — хто-небудь розумово обмежений, нерозумний. *— Ой,— каже* [Голота]. *— татарине, ой, .. бородатий! Либонь же ти на розум небагатий: Ще ти козака у руки не взяв, А вже за його й гроші пощитав* [порахував] (Укр.. думи.., 1955, 6).

НЕБАГÁТО. 1. *присл.* Мало, не дуже багато. *Я так мало, небагато Благав у бога* (Шевч., II, 1953, 218); *Небагато пройшли вони селом, як почули позад себе кінський тупіт* (Стельмах, I, 1962, 459); *До початку учбового року часу лишилось небагато* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 1); // *у знач. присудк. сл. Небагато треба, щоб уражене дитяче серце переболіло, замовкло* (Мирний, IV, 1955, 11); *Того дня мрячило, і роботи на перевозі було небагато* (Гуц., Скупана.., 1965, 15).

2. Присл. до **небагáтий** 2. *Небагато й ординарно вбрана світлиця в оселі Бажаєвих* (Л. Укр., III, 1952, 719).

3. *числ. неозначено-кількісний* **небагáто,** небагатьóх, *мн.* Точно не визначена невелика кількість чого-небудь. *Він розірвав конверт і забігав очима по небагатьох рядках листа* (Смолич, I, 1958, 59); *Те, що Роман вичитав у небагатьох книжках,— не підходило йому, розмови ж парубків про кохання майже завжди були грубими* (Стельмах, I, 1962, 400); // *у знач. ім.* **небагáто,** небагатьóх, *мн.* Точно не визначена невелика кількість людей. *Ось на борту на брудно-сірому тлі видніє білий знак, якісь літери і цифра 18... І це як шифр, як таємниця нерозгадана, відома небагатьом* (Гончар, Тронка, 1963, 236).

НЕБАГАТОДÍТНИЙ, а, е. Який має небагато дітей. *По Радянському Союзу на кожну сім'ю в середньому припадає 3,7 чол., тобто сім'ї у своїй масі небагатодітні* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 24).

НЕБАГАТОСЛÍВНИЙ, а, е. 1. Висловлений, переданий невеликою кількістю слів; короткий, лаконічний. *Я уважно слухаю його скупу, небагатослівну розповідь* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 140); *Вірші Д. Павличка взагалі небагатослівні — і це, безперечно, добра ознака* (Літ., газ., 10. XII 1953, 3).

2. Який висловлює свої думки коротко, лаконічно або який не любить багато говорити. *Максимів батько — Павло Нерчин — був людиною небагатослівною, суворою* (Рибак, Час.., 1960, 136); *Гладун був щиро здивований, що Колосовський.. небагатослівний і сповнений більше, ніж інші, поваги до військової науки курсант* (Гончар, Людина.., 1960, 65).

НЕБАГАТОСЛІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **небагатослі́вний.** *Головко іде.. від селянських оповідачів та «філософів», і звідси оте його дивне поєднання небагатослівності й ощадності з грунтовністю й неквапливою докладністю* (Вітч., 11, 1964, 166).

НЕБАГАТОСЛІ́ВНО. Присл. до **небагатослі́вний** 1. *Він відповідав небагатослівно.*

НЕБАГА́ЦЬКО, *присл., розм.* Те саме, що **небага́то.** *Небагацько живу в світі, А вже знаю горе* (Граб., I, 1959, 610); *— Іди до їх, молодичко. Роботи буде небагацько* (Вовчок, I, 1955, 9); *Коли небагацько закладок, утне* [Павло] *на усю церкву голосно* (Кв.-Осн., II, 1956, 158).

НЕБА́ЖАНИЙ, а, е. Якого не бажають; не відповідний чиїм-небудь бажанням, інтересам і т. ін. *— Як Анна Михайлівна, дітки? — заговорила до Гордійчука Євгенія Калістратівна, намагаючись затерти небажану розмову* (Вас., I, 1959, 380); *— Збираєшся, Всеволоде? — запитав* [Осмомисл] *аж з ганку, аби швидше почати розмову, аби зашкодити небажаному наміру* (Міщ., Сіверяни, 1961, 148); // Неприємний, недобрий. [Тарасов:] *Зважте на помилки, які можуть трапитись у повітрі під час виконання цих завдань і призвести до небажаних наслідків* (Мик., I, 1957, 499).

НЕБАЖА́ННЯ, я, *с., перев. з інфін.* Відсутність бажання, прагнення здійснити що-небудь. *Річ тут не йде про бажання чи небажання* (Еллан, II, 1958, 115); *Ох, і сікли ж його, справді, не раз — не даром йому далося його небажання підкоритись бундючним панам!* (Крот., Сини.., 1948, 44); *Фанатиків Сокорина не любив за їхню упертість і небажання глянути на життя зрячими очима* (Кочура, Родина.., 1962, 269).

НЕБА́ЖАНО, *присудк. сл.* Не відповідає чиїм-небудь бажанням, інтересам і т. ін.

НЕБА́ЙДУ́ЖЕ. Присл. до **небайду́жий.** *— А бояться нас, гадюки! — небайдуже виголосив кремезний парубок, зіпершись плечем у розкритих дверях вантажного вагона* (Ле, Право.., 1957, 143).

НЕБАЙДУ́ЖИЙ, а, е. Який виявляє деякий інтерес, приділяє увагу і т. ін. кому-, чому-небудь. *Невже правда те, про що мені натякнула якось тітка Христя, ніби Андрій Семенович небайдужий до моєї матері?* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 160); *Небайдужий до малярства, Уралов і сам деколи потроху малював* (Гончар, Тронка, 1963, 293); // Не позбавлений цікавості до кого-, чого-небудь. *Павло Іванович розгладив бороду, крадькома окинув себе небайдужим поглядом. Його, очевидно, щось непокоїло* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 9).

НЕБАЛАКЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **небалаку́чий.** *На господі у себе Чайченко такий самий небалакливий, як і в людях* (Вовчок, I, 1955, 194).

НЕБАЛАКУ́ЧИЙ, а, е. Який не любить багато розмовляти, неохоче вступає в розмову, не розмовляє в даний момент; мовчазний. *Новий товариш був, як видно, небалакучий, дивився спідлоба* (Донч., V, 1957, 166); *Як обідати сіли, були вже всі трохи засмучені та небалакучі* (Головко, II, 1957, 424).

НЕБАЛАКУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **небалаку́чий.** *Небалакучість Романа Денисовича вчитель фізики взяв під сумнів* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 27).

НЕБАРВИ́СТИЙ, а, е. Який не має кольору або не має виразних барв; безбарвний. *Навіть муза боїться вступити сюди, В сей осінній туман небарвистий* (Л. Укр., I, 1951, 139).

НЕБА́РНО, *присл., діал.* Негайно. *В кінці* [листа] *— суворий наказ, щоб небарно вертались* [хлопці] *до Києва* (Вас., Вибр., 1954, 279).

НЕБА́ЧЕНИЙ, а, е. Досі невідомий, незнаний; невиданий. *З'явилась якась проява, нечувана й небачена в Комарівці* (Н.-Лев., II, 1956, 30); *Ми знайдемо в лузі небачені трави, Незнанії квіти в полях* (Воронько, Три покоління, 1950, 116); // Незвичайний, винятковий; гідний подиву, чудовий. *Встанеш вранці і підеш по воду, І дівчата-ягоди в лісу — Не надивляться на твою вроду, На твою небачену красу* (Шер., Дорога.., 1957, 101); *За роки Радянської влади небаченого розквіту досягла українська радянська культура* (Ком. Укр., 8, 1967, 21).

НЕБА́ЧЕНО. Присл. до **неба́чений.** *За небачено короткий строк наша Батьківщина подолала колишню відсталість і перетворилася на могутню державу з найпередовішим суспільним ладом* (Ком. Укр., 7, 1965, 27); *Відколи світ стоїть, не була Україна такою багатою і пишною, такою небачено прекрасною, як в те літо* [1941 р.] (Довж., III, 1960, 25).

НЕБЕЗГРІ́ШНИЙ, а, е. Який має провини; не позбавлений гріхів.

НЕБЕЗДОГА́ННИЙ, а, е. Який має недоліки; гідний осуду, докору, заслуговує догани.

НЕБЕЗДОГА́ННО. Присл. до **небездога́нний.**

НЕБЕЗІНТЕРЕ́СНИЙ, а, е. Не позбавлений певного інтересу, досить цікавий; інтересний. *А в селянських оселях, коли зустрічавшся з символами, бачиш сонце, чи його проміння, чи соняшник — небезінтересна паралель!* (Стельмах, I, 1962, 12).

НЕБЕЗІНТЕРЕ́СНО, *присудк. сл.* Цікаво; інтересно.

НЕБЕЗКОРИ́СЛИВИЙ, а, е. Який дбає про користь, шукає вигоди, не позбавлений зацікавленості, якихось розрахунків; корисливий.

НЕБЕЗКОРИ́СЛИВО. Присл. до **небезкори́сливий.**

НЕБЕЗКОРИ́СНИЙ, а, е. Який дає деяку користь; корисний.

НЕБЕЗКОРИ́СНО. Присл. до **небезкори́сний.**

НЕБЕЗНАДІ́ЙНИЙ, а, е. Який подає деяку надію на що-небудь.

НЕБЕЗНАДІ́ЙНО. Присл. до **небезнаді́йний.**

НЕБЕЗПЕ́КА, и, *ж.* Можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін. *У хвилини великої небезпеки людей завжди тягне до гурту* (Собко, Шлях.., 1948, 12); *Воно* [орля], *певно, почуло небезпеку, бо раз у раз підводилося, лопотячи напівголими крильми, і сичало, і крутило на всі боки головою* (Тулуб, В степу.., 1964, 122); * Образно. *— Я подумав: чи не підкрадається ласий чотириногий хижак? Але ні — не чотиринога — двонога небезпека підповзала* (Ковінька, Кутя.., 1960, 28); // Стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує. *Враховуючи небезпеку нападу імперіалістів на Радянську республіку, Ленін весь час нагадував партії і трудящим масам про необхідність зміцнення оборонної могутності нашої держави* (Біогр. Леніна, 1955, 256).

НЕБЕЗПЕ́ЧНИЙ, а, е. Який може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якесь нещастя. *Василина важко дихала, як птиця, що попалась в небезпечні руки* (Н.-Лев., II, 1956, 50); [Пані Люба:] *Пан Олізар у нас — небезпечна людина, кажуть, таємний прихильник Кармелюка* (Вас., III, 1960, 205); // Який містить у собі небезпеку для кого-небудь або здатний створити її. *Місце було небезпечне — тут раз у раз вешталась кордонна сторожа і кожної хвилини могла заскочити* (Коцюб., I, 1955, 350); *Важке і небезпечне було це плавання* (Тулуб, В степу.., 1964, 391); *В дощовій воді було виявлено небезпечні ознаки...* (Гончар, Тронка, 1963, 199); // Який загрожує чиєму-небудь життю, здоров'ю. *Тутешній лікар каже, що літо в Полтавщині не може бути небезпечним для мене* (Л. Укр., V, 1956, 409).

НЕБЕЗПЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **небезпе́чний.** *Хоча вона, може, краще за інших розуміла всю небезпечність обраного шляху,— проте це її не лише* *не пригнічувало, а, навпаки, зміцнювало* (Гончар, IV, 1960, 70).

2. *рідко.* Те саме, що **небезпе́ка.** *Остап знов побачив себе серед поля, почувся втікачем, недалеко від пана і всякої небезпечності* (Коцюб., I, 1955, 341); [Рішар:] *Держава в небезпечності, і, як адміністратор, я повинен боронити її* (Мам., Тв., 1962, 79).

НЕБЕЗПЕ́ЧНО. Присл. до **небезпе́чний.** *Вони пірнали небезпечно глибоко, і тільки бульбашки, що лопалися нагорі, свідчили про те, що десь там знаходиться жива істота* (Тют., Вир, 1964, 403); // *у знач. присудк. сл. Іван.. здивувався і сказав Панькові, що в таку студінь небезпечно босому ходити* (Март., Тв., 1954, 164); — *Озеро дуже малярійне і ближче під'їжджати небезпечно* (Смолич, I, 1958, 74).

НЕБЕЗПІДСТА́ВНИЙ, а, е. Який має підстави. — *По всій нашій країні висихають степові річки.. В народі тривога за долю малих річок — глибока і небезпідставна* (Чаб., Тече вода.., 1961, 61).

НЕБЕЗПІДСТА́ВНО. Присл. до **небезпідста́вний.** *Хтось із поетів небезпідставно назвав Словакію «країною пісень»* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 24).

НЕБЕЗПРЕМІ́ННО, *присл., заст.* Обов'язково. *Чи ви його посилаєте сю зиму до школи? Пошліть небезпремінно* (Кос., Новели, 1962, 75); — *От чує моя душе, що скоро Григорій або сам заскочить, або небезпремінно обізветься* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 809).

НЕБЕЗРЕЗУЛЬТА́ТНИЙ, а, е. Який дає бажаний результат, має певний успіх.

НЕБЕЗРЕЗУЛЬТА́ТНО. Присл. до **небезрезульта́тний.**

НЕБЕЗСПІ́РНИЙ, а, е. Який викликає заперечення, сумнів; суперечливий.

НЕБЕЗСТОРО́ННІЙ, я, є. Який виявляє деяку упередженість; упереджений. *Василина Матвіївна завжди має свої гострі небезсторонні думки* (Горд., Буян, 1938, 55).

НЕБЕЗСТОРО́ННЬО. Присл. до **небезсторо́нній.**

НЕБЕЗСУПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **небезспі́рний.**

НЕБЕЗУСПІ́ШНИЙ, а, е. Який має певний успіх, дає бажані наслідки.

НЕБЕЗУСПІ́ШНО. Присл. до **небезуспі́шний.** *Говорячи про Гулака-Артемовського як композитора, оперного співака, драматичного актора, не можна не згадати, що він небезуспішно займався живописом* (Мист., 1, 1963, 37).

НЕБЕСА́, небе́с, *мн., поет.* Те саме, що **не́бо.** *Сіяють злотом небеса, Витьохкують пташки...* (Граб., I, 1959, 327); [Кобзар *(співає)*:] *Літа орел, літа сизий Попід небесами* (Шевч., I, 1951, 103); *Минулася буря — і сонце засяло, Веселка всміхнулась в ясних небесах* (Рильський, I, 1960, 86); *Тільки що зірочки засяли у бога милосердного на небесах, тільки що розсвітились* (Кв.-Осн., II, 1956, 40); *Раптом стихло усе... і з небес залунала Пісня та чарівна янголина* (Л. Укр., I, 1951, 341); * У порівн. *Дитячий сміх такий дзвінкий, як небеса осінні* (Сос., I, 1957, 118).

◇ **Підно́сити (піднести́, підійма́ти, підня́ти** *і т. ін.*) **до небе́с** — надмірно хвалити, розхвалювати. *Самі звеличували, підносили до небес, самі ж і в тінь відіпхнули при першій нагоді* (Гончар, II, 1959, 261); *Через кілька тижнів після перших вистав мене, як організатора й режисера, згідні були піднести до небес* (Вас., IV, 1960, 24).

НЕБЕ́СНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **не́бо** 1. *Сонце грає промінням, весняний легіт жене по небесній блакиті як пух легенькі білі хмаринки* (Коцюб., I, 1955, 111); *Панас мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір* (Ю. Янов., II, 1958, 178); // Стос. до неба (у 1 знач.). *Водить льотчик небесну машину, Прославляє мою Батьківщину* (Гойда, Сонце.., 1951, 30); // Який міститься в міжзоряному і міжпланетному просторі або пов'язаний з ними. *Вона* [астрономія] *вивчає рух, будову і розвиток небесних тіл та їх систем і застосовує встановлені нею закони для практичних потреб людства* (Астр., 1956, 3); *Творчою працею радянських людей створено нове небесне тіло* (Рад. Укр., 13. I 1959, 3); *Як не пишатися і як не радіти нашому народові, що породив таких героїв, як Юрій Гагарін і Герман Титов — двох небесних братів* (Літ. газ., 11. VIII 1961, 2); * У порівн. *Є почуття такі прозорі, Що коли б з них відлити зорі, Вони б світились, як небесні* (Воронько, Тепло.., 1959, 110).

△ **Небе́сний еква́тор** *див.* **еква́тор; Небе́сний меридіа́н** *див.* **меридіа́н.**

2. Який, за релігійними уявленнями, перебуває на небі, з'являється з неба як місця перебування богів. — *Ми не достойні бути твоїми* [панночки] *рабами. Тільки небесні ангели можуть слугувати тобі* (Довж., I, 1958, 245); *Не лякає її* [жінку] *ні хурделиця, ні темрява — не присідаючи, йтиме всю ніч. Тільки б не збитися з дороги. Сило небесна, дай їй дійти!* (Гончар, II, 1959, 129).

◇ **Ма́нна небе́сна** *див.* **ма́нна; Проспа́ти ца́рство небе́сне** — не скористатися якою-небудь можливістю; втратити щось важливе. — *Бачите, проспали царство небесне,— сміється чоловік з рушницею. — І сотню свою проспали, і вістових, і коні* (Гжицький, У світ.., 1960, 264); **Цар (оте́ць, влади́ка) небе́сний** — бог. *Так і тут же бачимо, що наш отець, цар небесний, не до кінця прогнівляється на нас, а усе жде, щоб ми схаменулися, покаялися* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Меж царями-судіями На раді великій Став земних владик судити Небесний владика* (Шевч., I, 1951, 343); **Цари́ця небе́сна** — богородиця. [Марина:] *Господи, царице небесна! ..Скілько жила — не чула і не бачила такого, як оце довелося побачити* (Вас., III, 1960, 253); **Ца́рство (ца́рствіє) [йому́, їй, їм** *і т. ін.*] **небе́сне** — побажання померлому загробного життя в раю. — *Покійниця, царство небесне, любила плахтами та платками менжувати* (Мирний, I, 1954, 168); — *Випиймо ж, Насте, за душу мого покійного дядька, вічний покій, царство йому небесне! — каже Хаброня* (Н.-Лев., III, 1956, 258); — *Гетьмана спекли в мідному бику в Варшаві, а полковників, царство їм небесне, порубано начетверо і розвезено шматками по ярмарках* (Довж., I, 1958, 236); **Як ма́нни небе́сної чека́ти (жда́ти, бажа́ти** *і т. ін.*) *див.* **ма́нна.**

3. Який вивчається чи застосовується в астрономії; астрономічний.

△ **Небе́сна меха́ніка** *див.* **меха́ніка.**

4. Кольору неба; блакитний, голубий. *Вечорами все вона дивиться на небо, на зорі, було. Цвіт небесний любила, голубі плаття носила* (Тесл., З книги життя, 1949, 109); *Семен був у циліндрі, у важкому модному пальті, в рукавичках небесного кольору* (Ільч., Серце жде, 1939, 165).

5. Чудовий, чарівний, незвичайний. *Мені себе не жаль, коли б же ти мені не помарніла, моя небесна квітко, зоре ясна* (Л. Укр., I, 1951, 242); *Молода, небесної краси черниця у пустелі десь замолює свої гріхи* (Кач., II, 1958, 22); // Високий, чистий; протилежне низький, земний. *Коли лежиш в полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне* (Коцюб., II, 1955, 230); *То щастя небесне — сидіти з тобою!* (Крим., Вибр., 1965, 62).

НЕБИЛИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Те, чого немає в дійсності; неправда, вигадка. [О м е л я н:] *Ви скажіть мені, пане війте, відки ви смієте розпускати про мене і про мою сестру якісь небилиці?* (Фр., IX, 1952, 174); *Останнім часом деякі знайомі Вершиніна почали відверто сторонитись його, певне, повіривши небилицям* (Гур., Життя.., 1954, 351); // Нісенітниця, дурниця. — *Ви біля гадюки сиділи? — нічого не розуміючи, подивився* [Яків] *на попа, чи він сповна розуму верзе таку небилицю* (Стельмах, I, 1962, 486).

◇ **Городи́ти небили́ці** *див.* **городи́ти.**

2. Невеликий фольклорний твір з сатиричним або гумористичним змістом, побудований на каламбурі. *Оригінальним видом фольклору є небилиці — своєрідні каламбури, пройняті іронією* (Веч. Київ, 23.VII 1957, 4).

НЕБИ́ТИЙ, а, е. 1. Якого не били: який не зазнав побоїв. — *Хай, думаю, хоч мої діти небитими ростуть, коли вже мені перепадало* (Тют., Вир, 1964, 160); // Непошкоджений, цілий. *Бита посуда дві небитих переживе* [переживе] (Номис, 1864, № 3896).

2. *перен., розм.* Недосвідчений, не навчений життям; // *у знач. ім.* **неби́тий,** того, *ч.* Недосвідчена, не навчена життям людина. [М а т в і й:] *Їм* [суддям] *що, їх били, так і вони б'ють; за битого, кажуть, дають два небитих, та й то не беруть* (К.-Карий, II, 1960, 138).

3. Не вторований, не втертий (про шлях, дорогу). *Небитий шлях перетинали заячі сліди на свіжому снігу* (Ле, Наливайко, 1957, 65).

НЕБИТКИ́Й, á, é. Який не розбивається при падінні чи ударі (про посуд, скло і т. ін.). *Квартири майбутнього — це пластмаса, небитке скло, що можуть стояти віками* (Рад. Укр., 11.V 1963, 2); *Небиткий посуд.*

НЕБІ́ДНИЙ, а, е. Який має певний достаток.

НЕБІ́ДНО. Присл. до **небідний.** *Жили Нюргустанині хазяї дружно й небідно* (Вітч., 12, 1962, 198).

НЕ́БІЖ, нéбóжа, *ч.* 1. Син брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінник. *З лісу на прогалину виходять дядько Лев і небіж його Лукаш* (Л. Укр., III, 1952, 193); *Як і першого разу, Сава Петрович зустрів небожа привітно* (Головко, II, 1957, 272).

2. *пестл.* Звертання до чоловіка, молодшого віком. *Хто не вміє заробить, То той не вмітиме й пожить. А ти як думаєш, небоже?* (Шевч., II, 1963, 331); *Ой казав же мені батько: — Женися, небоже* (Коломийки, 1969, 250).

3. *заст.* Бідолаха. — *Проспівав ти літо боже, — Вдача вже твоя така, — А тепер танцюй, небоже, На морозі гопака!* (Гл., Вибр., 1951, 82).

НЕБІ́ЖЕЧКА, и, *ж.* Пестл. до **небіжка.** [Ш р а м е к:] *Коли б жила твоя небіжечка матуся, вона б напевно зуміла промовити тобі до серця, а я що ж... мої слова для тебе небагато важать* (Галан, I, 1960, 526).

НЕБІ́ЖКА, и, *ж.* 1. Дочка брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінниця.— *Настя.., як рідну, любила свою хрещеницю небіжку Галю* (Мирний, IV, 1955, 95); 2. Жін. до **небіжчик.** *Як упився* [Гриць], *то забува зовсім, що жонатий: все мав себе за вдівця та й згадував першу небіжку* (Март., Тв., 1954, 58).

НЕБІ́ЖЧИК, а, *ч.* 1. Померла людина; покійник. *Панталаха впав лицем до помоста і, розтріскавши собі голову, відразу став небіжчиком* (Фр., II, 1950, 263); *Кумиш, як жінка, не могла бути присутньою при обмиванні небіжчика* (Тулуб, В степу.., 1964, 20); // *перев. у прикладці, розм.* Про померлу людину. — *Юхим мій, небіжчик, перед тим, як погнали у город в тюрму, ніч лежав.. поранений, неперев'язаний* (Головко, II, 1957, 496); — *Ще мій батько небіжчик говорив, що Ярило.. їде по землі на білому коні* (Стельмах, I, 1962, 407).

2. *заст.* Бідолаха. *Його* [Енея] *мутило І коло серденька крутило, Небіжчик часто щось вздихав* (Котл., I, 1952, 112).

НЕБІ́ЖЧИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **небіжчик.** *Ще нижче він похилився, і як при небіжчиці на пальцях ходив та говорив шептом.., та вже й до смерті своєї крався і шептав* (Вовчок, VI, 1956, 224); *На ліжку лежала дівоча сорочка й спідниця, коралі й намисто його небіжчиці* (Ю. Янов., Вершники, 1939, 92).

НЕБІ́Й, бóя, *ч., діал.* Безстрашна людина. *Ніхто не мов: — Не боюся! Що там по тривозі! Бо й небоя вовки з'їдять на битій дорозі* (Фр., XI, 1952, 434).

НЕБІ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Не помазаний білою глиною. *Ряди небілених хат з пласкими землянимп покрівлями стояли один над другим так, що покрівля одного дому служила подвір'ям для другого* (Коцюб., I, 1955, 290); *На вулиці, проти єдиної небіленої хати, стояв гурт жінок і дітей* (С. Кравч., Квіти.., 1959, 50).

2. Якого не білили (у 2 знач.) (про тканину, нитки і т. ін.). *Стіни* [клуні] *позавішували килимами, ряднами, простирадлами, обтягли шматками небіленого полотна* (Н.-Лев., III, 1956, 74); *Крушина був у літньому костюмі з небіленого полотна* (Жур., Нам тоді.., 1968, 143); // Виготов. з полотна, якого не білили. *Висока, худа молодиця в небіленій сорочці й спідниці цупкими пальцями вчепилася в грубий сувій, який тримав перед себе розлючений бандит* (Стельмах, II, 1962, 185).

НЕБЛАГОЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Позбавлений благозвучності; негармонійний.

НЕБЛАГОЗВУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неблагозву́чний.**

НЕБЛАГОЗВУ́ЧНО. Присл. до **неблагозву́чний.**

НЕБЛАГОНАДІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Якому не можна довіряти, на якого не можна надіятися.

2. Який з політичного погляду викликає недовіру у влади. — *Мене.. звільнили з роботи як неблагонадійного* (Вільде, Сестри.., 1958, 496); *З тюрми випустили* [Артема], *але на завод уже не прийняли як політично неблагонадійного* (Головко, II, 1957, 438).

НЕБЛАГОНАДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неблагонаді́йний.** *За неблагонадійність царський уряд позбавив його* [К. А. Тімірязєва] *права займатися професорською діяльністю, не дозволяв читати лекції у вищих учбових закладах* (Наука.., 5, 1958, 63).

НЕБЛАГОНАМІ́РЕНИЙ, а, е, *заст.* Який має погані наміри; недоброзичливий. *Неблагонамірені люди.*

НЕБЛАГОНАМІ́РЕНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Абстр. ім. до **неблагонамі́рений.**

НЕБЛАГОНАМІ́РЕНО, *заст.* Присл. до **неблагонамі́рений.**

НЕБЛАГОПОЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який перебуває в поганому стані, супроводжується неприємностями або закінчується нещасливо. *Неблагополучний стан справ.*

НЕБЛАГОПОЛУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неблагополу́чний.**

НЕБЛАГОПОЛУ́ЧНО. Присл. до **неблагополу́чний;** // *у знач. присудк. сл.* — *Ох, мені лишенько,— думаю,— чого се він такий? Щось неблагополучно!* (Стор., I, 1957, 23); — *Із ним неблагополучно. Одвезли в лікарню* (Мик., Повісті.., 1956, 116).

НЕБЛАГОПОЛУ́ЧЧЯ, я, *с.* Те саме, що **неблагополу́чність.**

НЕБЛАГОПРИСТÓЙНИЙ, а, е, *заст.* Який не відповідає вимогам пристойності; непристойний.

НЕБЛАГОПРИСТÓЙНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Абстр. ім. до **неблагопристóйний.**

НЕБЛАГОПРИСТÓЙНО, *заст.* Присл. до **неблагопристóйний.**

НЕБЛАГОРО́ДНИЙ, а, е. Позбавлений благородства. *Неблагородна людина.*

НЕБЛАГОРО́ДНО. Присл. до **неблагоро́дний.**

НЕБЛАГОРО́ДСТВО, а, *с.* Абстр. ім. до **неблагоро́дний.**

НЕБЛИЗЬКИЙ, а́, е́. Який міститься або відбувається далеко від чого-небудь. *Лети і ти, лети і ти* [орлице] *На ті неблизькі землі* (Ус., Листя.., 1956, 72); // Який має велику довжину; довгий. *Зараз Грині дорога стелеться неблизька, треба їхати в радгосп «Приморський чабан»* (Гончар, Тронка, 1963, 117); *Він був з далекої Хенані, куди від нас неблизький шлях* (Сос., II, 1958, 386).

НЕБЛИ́ЗЬКО. Присл. до **неблизьки́й;** // *у знач. присудк. сл.* На великій відстані; далеко. *Від війта до двора було неблизько* (Фр., VII, 1951, 175).

НЕБЛИСКУ́ЧЕ. Присл. до **неблиску́чий** 2; // *у знач. присудк. сл.* Не зовсім добре; посередньо. — *А як у вас справа з іншими видами підготовки?..— Неблискуче,— признався Цимбал* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 57).

НЕБЛИСКУ́ЧИЙ, а, е. Який не блищить, без блиску. *Невеличке огнище неблискучого, але міцного огню освічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі* (Фр., IV, 1950, 187); *Порепані чоботи й порепані ноги обтрушували ще сіру неблискучу росу, приминали ранкові тіні і зупинялися на тих урочищах, де лежало їхнє щастя* (Стельмах, II, 1962, 131).

2. *перен.* Не зовсім добрий; посередній. *Фінанси мої в неблискучому стані* (Л. Укр., V, 1956, 334); *Приємне тепло вогнища повертало хлопцеві добрий настрій, і він намагався відганяти уїдливу і гірку думку про батька, маму і про свої неблискучі перспективи* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 120).

НЕ́БО, а, *с.* 1. Видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола. *Уже зірниця На небі ясно зайнялась* (Шевч., II, 1953, 310); *Високо-високо на темному небі сіяла велика ясна зоря* (Л. Укр., III, 1952, 731); *В провулках, поміж тинами, клубочилася темрява, але небо було світле і зоряне* (Тют., Вир, 1964, 8); * У порівн. *Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво* (Н.-Лев., II, 1956, 264).

◇ **Ви́сіти між не́бом і земле́ю** *див.* **ви́сіти; Зво́дити (звести́, зніма́ти** *і т. ін.*) **о́чі до не́ба** — спрямовувати свій погляд уверх. *Вона знов зняла очі до неба, проказуючи молитву* (Коцюб., I, 1955, 279); **Зірки́ з не́ба хапа́ти (зніма́ти, здійма́ти, дістава́ти** *і т. ін.*) *див.* **зірка; Ма́нна з не́ба** *див.* **ма́нна; На сьо́мому не́бі [перебува́ти, бу́ти** *і т. ін.*] — хто-небудь дуже задоволений, безмежно щасливий. *По всьому видно було, що він зараз перебував на сьомому небі* (Речм., Весн. грози, 1961, 156); — *Приїхав додому, місця не знаходжу, мама, правда, радіє, щаслива, на сьомому небі..!* (Гончар, Тронка, 1963, 72); **[На́че (мов, як** *і т. ін.*)**] з не́ба впа́сти (звали́тися):** а) несподівано, раптово з'явитися. [Любов:] *Звідки се ви, Сергію Петровичу, наче з неба впали!* (Л. Укр., II, 1951, 72); — *Даньку! Звідки ж ти?* — *з радісним переляком у голосі вигукнула вона, вражена його несподіваною появою. — З неба звалився, пожартував Данько і, сплигнувши з коня, наблизився до дівчини* (Гончар, II, 1959, 88); б) легко дістатися кому-небудь. — *У вас світла хата? — Світла, світла,— втрутилася Вінцусиха, — їм нова хата як з неба впала* (Мур., Бук. повість, 1959, 44); в) хто-небудь не може зрозуміти, осмислити чого-небудь. [Горлов:] *Ти що, з неба впав? Командир танкового корпусу хто у нас? Балда, дурень. Тому його й побили* (Корн., II, 1955, 64); **Не́бо копти́ти** *див.* **копти́ти; (Не́бу, не́бові, на не́бі) жа́рко бу́де (ста́не, ста́ло** *і т. ін.*) *див.* **жа́рко; Під відкри́тим (одкри́тим, го́лим** *і т. ін.*) **не́бом** *див.* **відкри́тий, го́лий; Попа́сти па́льцем у не́бо** — зробити або сказати що-небудь невлад, помилитися у поясненні чи визначенні чогось. [Любов:] *От уже попали, вибачайте, пальцем у небо!* (Л. Укр., II, 1951, 17); *Коваль слухав уважний і врешті, саме як дійшла* [Катря] *до того, що Дорошенко про заробітчан казав, крекнув і перепинив мову. — Еге ж, якраз попав пальцем у небо! — аж сплюнув Юхим* (Головко, II, 1957, 201); **Про́сто не́ба** *див.* **про́сто; Хай (хоч) камі́ння з не́ба [па́дає]** — за будь-яких обставин; що б там не було. *Хай каміння з неба, а на весняного Миколи треба бути там* [у Каховці]*!* (Гончар, Таврія, 1952, 5); *Весна була несприятлива, капризна, посушлива і викликала тривогу.. Тоді Макар Онисимович* [Посмітний] *спокійно сказав: — Хай каміння з неба падає, а в колгоспі врожай буде!* (Вишня, II, 1956, 16); **Як (мов, немо́в** *і т. ін.*) **грім з [ясно́го] не́ба** *див.* **грім; Як ма́нни з не́ба чека́ти (жда́ти, бажа́ти** *і т. ін.*) *див.* **ма́нна.**

2. За релігійними уявленнями — місце перебування богів, ангелів, святих; потойбічний світ, рай. — *Не покину тебе ніколи і другої не свататиму.. — Забожись, заприсягнись перед небом,— сказала Лукина* (Н.-Лев., III, 1956, 338); [Єпископ:] *Не треба плакати, хоч би померла дитина ваша,— їй велике щастя на небі приготоване* (Л. Укр., II, 1951, 226); — *Коли навіть пан бог з святого неба не хоче зглянутись над мужиком, то ні від кого рятунку не жди* (Стельмах, I, 1962, 182).

НЕБОВИ́Д, у, *ч., поет.* Те саме, що **небозві́д.** *За горами на сході ховалося сонце. Воно вже поспішало на запорошений небовид* (Перв., Невигадане життя, 1958, 77); *Їм* [пілотам] *укорились небовиди, І час, і просторінь, і мла* (Ус., Дорогами.., 1951, 81).

НЕБОВИЙ КЛЮЧ, *діал.* Проліски. *Маковей вступив на вогневу, як молодий королевич, в боковій складці його зблякло́ї пілотки зухвало синів кущик небового ключа* (Гончар, III, 1959, 333).

НЕБО́ГА, и, *ж.* 1. Дочка брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінниця. — *Княгиня видає заміж.. свою троюрідну небогу* (Н.-Лев., IV, 1956, 113); *В залі на Коцюбинського чекали дві дорослі панночки: Чикаленкова небога і її подруга* (Смілл., Пов. і опов., 1949, 17).

2. *пестл.* Звертання до жінки, молодшої віком. *Чи не покинуть нам, небого, Моя сусідонько убога, Вірші нікчемні віршувать* (Шевч., II, 1953, 372); — *Гандзю, Гандзуню! Сиди мені, небого, дома, бо я піду в ліс!..* (Фр., I, 1955, 253); *Глянув Матвій по людях і пізнав жінку. — Ой Маріє, — подумав собі, — і ти, небого, постаріласся* (Ірчан, II, 1958, 309).

3. *заст.* Бідолаха, сердега. *Сіла* [Дидона] *на порозі, Аж занудило їй, небозі, І не встояла на ногах* (Котл., I, 1952, 84); *Ой, покинув Петро хатку І жінку небогу* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 150); *Не схаменулась небога, як лихо затуркотіло у віконце* (Стор., I, 1957, 22); * Образно. — *А ти, моя Україно, ..Удово небого, Годуй діток; жива правда У господа бога!* (Шевч., I, 1951, 241).

НЕБОЄЗДА́ТНИЙ, а, е. Не здатний вести бойові дії.

НЕБОЖА́, а́ти, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **не́біж** і **небо́га.** *Грицько так і покинув своїх* [дітей] *на ніч у сестри, бо другого дня треба було їхати рано, то тітка й зоставила в себе небожат* (Гр., II, 1963, 406); *В Яготині Шевченко зробив.. оригінальні портрети В. Репніної, дітей— небожат княжни* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 125).

2. *тільки мн., пестл.* Звертання старшого до молодших. *Веселі небожата!.. Я байку розкажу — послухайте, хлоп'ята!* (Бор., Тв., 1957, 129); *Для вас, небожата, відси така наука: ніколи не підіймай на сміх бідного чоловіка* (Фр., IV, 1950, 66).

НЕБОЖА́ТКО, а, *с.* Пестл. до **небожа́** 1. *Ізгубили ми зятя милого, Небожатко в воду кинули* (Перв., Слов. балади, 1946, 34).

НЕБОЖИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* За релігійними уявленнями — житель неба (перев. про богів греко-римської міфології). — *Ех, Іване Петровичу, і я так .. думала, що він* [цар] *не людина, а небожитель, що він і живе не на землі, а десь в повітрі має свій кришталевий палац* (Стельмах, I, 1962, 405); *В «Енеїді» Котляревський змалював сонм олімпійських небожителів та галерею земних владик, поданих від початку до кінця твору в зниженому плані* (Рад. літ-во, 5, 1964, 121).

НЕБОЗВІ́Д, во́ду, *ч.* Весь видимий простір неба; те саме, що **не́бо** 1. *Олов'яні сірі хмари небозвід весь залягли* (Фр., XI. 1952, 145); *Зорі котились небозводом і падали в море* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 57); *Тріпотять вони* [знамена], *торкаючись численними крилами тонкої блакиті небозводу* (Гончар, III, 1959, 459).

НЕБОКРА́Й, ю, *ч.* 1. Частина неба над лінією горизонту; обрій. *За темним лісом червоною загравою спалахнув небокрай* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 63); *Уже сонце до небокраю хилиться* (С. Ол., З книги життя, 1968, 101).

2. *поет.* Те саме, що **не́бо** 1. *Гірські вершини білі Підводяться й черкають небокрай* (Мур., Повість.., 1948, 45); *Зоря зійшла на небокраї, сіяє тихо з висоти...* (Гонч., Вибр., 1959, 356); *Сонце пливло по небокраю, ховаючись за непривітні, сірі хмари* (Хижняк, Тамара, 1959, 26); * Образно. *Микола їде на Алтай, Як член одної з експедицій, Що розширяють небокрай, Неначе перелітні птиці* (Рильський, Поеми, 1957, 185).

НЕБОРА́К, а, *ч., розм.* Людина, становище або вчинки, дії якої викликають співчуття. *Насилу сотника збудили Та розказали: так і так! Перехрестився неборак, Коня найкращого сідлає І скаче в Київ* (Шевч., II, 1963, 200); *Ось шляхом проходять два чоловіки, на заробітки, видно, сунуть, небораки, бо великі торби у їх за спиною, коси на плечах* (Мирний, IV, 1955, 206); *Проходили весни, літа, а ходак В село не вертався. Пропав неборак* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 8).

НЕБОРА́КА, и, *ч.* Те саме, що **небора́к.** *Удалось колись вороні піймати рака,— та й возилась цілий рік З ним, неборака* (Укр.. присл.., 1955, 236); *О люди! люди небораки! Нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псарі?* (Шевч., II, 1963, 411); *Схопило* [директора] *біля силосу так, що літаком довелося відправляти небораку в область — того ж дня й прооперували...* (Гончар, Тронка, 1963, 200).

НЕБОРА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **небора́к.**

НЕБОСХИ́Л, у, *ч.* Те саме, що **небокра́й.** *Ось поминув він останню хату, ось розкинулось, аж до самого небосхилу розляглося засипане снігом поле...* (Коцюб., I, 1955, 110); *Сонце вже зовсім сіло за небосхилом* (Ткач, Моряки, 1948, 37); *Високо над лісом, на небосхилі між зорями, виринув місяць уповні* (Коб., III, 1956, 86); *Сонце високо підбилося і на сірому небосхилі блищало великою срібною монетою* (Хижняк, Тамара, 1959, 193).

НЕБОСЯ́Г, а, *ч.* Дуже високий багатоповерховий будинок (перев. в американських містах); хмарочос.

НЕБОСЯ́ЖНИЙ, а, е. Який досягає неба. *Поза табором, наче тло, стояла небосяжна чорна, мов пекло, стіна димів пожарища Луцька* (Оп., Іду.., 1958, 602); *На небосяжні дахи, Я бачив, білі.. хмарки, Неначе свійські голуби, сідають* (Вирган, В розп. літа, 1959, 201).

НЕБОЯЗКИ́Й, á, é. Який нічого не боїться; досить сміливий. *Зграйка невеличких рибок, неквапливих і небоязких, пропливла зовсім близько від Васиних очей* (Собко, Скеля.., 1961, 119); *Петрусь був хлопець небоязкий* (Григ., Вибр., 1959, 130).

НЕБО́ЯЗКО. Присл. до **небоязки́й.** — *Де тинялася до півночі?* — *надавав собі злості Антип.* — *На комсомольських зборах,— небоязко відповіла Наталка* (Логв., Літа.., 1960, 71).

НЕБОЯЗЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **небоязки́й.** *Кожен раз Мартинко остережував* [остерігав] *не говорити голосно, але й сам сміявся з того, заохочуваний небоязливим Богданом* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 192).

НЕБРИ́ТИЙ, а, е. З зарослою бородою. — *Піди скажи йому: Небритого такого не прийму...* (Годов., Заяча математ., 1961, 17); // Якого не побрили. *Заріст на небритих щоках робить його зовсім старцем* (Вільде, На порозі, 1955, 203).

НЕБРУКО́ВАНИЙ, а, е. Не викладений камінням. — *Ну й швидка!* — *з подивом і повагою признав Данило, коли за Мариною закурили небруковані печерські дороги* (Смолич, Мир.., 1958, 45); *Степовим небрукованим провулком піднімались хмари пилюки* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 92).

НЕБУВА́ЛИЙ, а, е. 1. Якого досі не було; невиданий, небачений. *Тут і старе, й мале, бо кожному ж кортіло подивитися на небувале досі у слободі видовище* (Шиян, Баланда, 1957, 129); — *Перед нами розкриваються можливості одержання рослин з небувалими властивостями* (Довж., I, 1958, 474); *Ти вийди на вулицю зрання, Пройди через луки й городи, І от ти увійдеш неждано У сад небувалої вроди* (Бичко, Вогнище, 1959, 54); // *у знач. ім.* **небува́ле,** лого́, *с.* Те, чого досі не було. *В думках снується дійсне й небувале...* (Рильський, II, 1960, 121).

2. *розм.* Який ніде не бував; який не має життєвого досвіду, мало бачив, мало зазнав. *Їй, молодій та небувалій, близько все те доходило до серця, будило нерозгадані думки у її голові* (Мирний, III, 1954, 232); *Спершу дуже трудно було: молодий-таки, небувалий, не вчений як слід* (Головко, II, 1957, 404).

НЕБУВА́ЛО. Присл. до **небува́лий** 1. *Цього літа напрочуд заколосились вони* [поля] *ще небувало буйним врожаєм* (Баш, Надія, 1960, 235); *Незмірно зросла людина, мистецтво небувало заглибилось у людські душі* (Рад. літ-во, 9, 1966, 6).

НЕБУВА́ЛЬЩИНА, и, *ж.* Те, чого не було. *Він зводить на бідну жінку всяку небувальщину* (Фр., XVI, 1955, 72); — *У скруті чоловік в усяку небувальщину повірить* (Мур., Бук. повість, 1959, 66).

НЕБУДЕ́ННИЙ, а, е. Який чимось виділяється серед інших; незвичайний, особливий. *Маня інтелігентна та небуденна й готова побороти всі перепони* (Коб., III, 1956, 24); *Музика* [Г. Майбороди] *владно захопила присутніх щирістю, свіжістю небуденного таланту автора* (Мист., 6, 1963, 30); *Все було сьогодні разюче новим, незвичним, небуденним* (Гончар, III, 1959, 442).

НЕБУДЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **небуде́нний.** *Барвистість і небуденність мистецького вислову залежать значною мірою від особливостей інструментовки* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 20); *Виявилось, що ця небуденність йшла від того, що маклер був охайно одягнений* (Вільде, Сестри.., 1958, 400).

НЕБУДЕ́ННО. Присл. до **небуде́нний.** *Степ лежить тихий, повитий млою, і силует вітродвигуна на далекім відділку маячить якось небуденно* (Гончар, Тронка, 1963, 121); *Наша сучасна молодь по-своєму красива. Їй хочеться мислити високо, романтично, небуденно* (Літ. Укр., 18. XII 1962, 2).

НЕБУДІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Непридатний для будівництва.

НЕБУТТЯ́, я́, *с.* Стан, коли припиняється існування.

життя, буття. *Мені здавалось, що я перестаю бути. Просто розтаю у небутті — і все* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 42); *З подякою.. згадує сьогодні Шевченка радянський народ, який повалив трони з царями і одвіяв їх з половою у небуття* (Тич., III, 1957, 325); — *Яка дивна сила — життя, її особливо відчуваєш в критичну хвилину, коли стоїш на порозі між буттям і небуттям* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 410).

Піти́ (одійти́) в небуття́ — перестати існувати, закінчитися. *Він не помре, не має права піти в небуття раніше, ніж побуде вдома, на рідній землі* (Збан., Сеспель, 1961, 421); *Прошуміли, одшуміли грози, Одійшла у небуття війна* (Криж., Під зорями.., 1950, 63).

НЕВАГО́МИЙ, а, е. 1. Який не має ваги або має незначну вагу. *Сніг падав з темряви безшелесний і невагомий* (Загреб., Спека, 1961, 219); *Тіло якесь невагоме, наче його зовсім немає* (Кол., Терен.., 1959, 83).

2. *перен.* Який не має великого значення; незначний.

НЕВАГО́МІСТЬ, мості, *ж.* 1. Абстр. ім. до **невагомий.** *Почуття крилатої легкості й невагомості опанувало веселих пасажирів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 188).

2. Фізичний стан тіла, що є складовою частиною рухомої системи, якого воно набуває, коли прискорення системи дорівнює прискоренню сили тяжіння. *Після подолання сили земного тяжіння і припинення роботи двигунів ракети виникне стан динамічної невагомості: астронавти не відчуватимуть своєї ваги* (Наука.., 2, 1958, 13); *К. Е. Ціолковський багато роздумував над станом організму в умовах невагомості* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 3).

НЕВАЖКИ́Й, а́, е́. 1. Який не має великої ваги; з вантажем невеликої ваги. *Неважке.. збіжжя зложене було у невеличкий чемодан* (Мирний, I, 1949, 389).

2. Який не вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення; легкий для виконання. — *Робота моя неважка,— витоплю піч, зварю їсти, віддам — і вільна на увесь день і на всю ніч...* (Мирний, III, 1954, 74); *Робота в проскурниці була неважка після важкої роботи в свекрухи* (Н.-Лев., II, 1956, 341).

НЕВА́ЖКО. Присл. до **неважки́й** 2; // *у знач. присудк. сл.* Не становить труднощів. *Неважко уявити собі окрему кінокартину на дві серії про подорож діда Григорія на Далекий Схід в пошуках тиші й назад* (Довж., I, 1958, 76); *Коли серця одним горять гарячим почуттям, то спільну мову відшукать неважко тим серцям* (Гонч., Вибр., 1959, 307).

НЕВАЖЛИ́ВИЙ, а, е. Який не має великого, особливого значення; дрібний, другорядний. *Все було другорядним, неважливим порівняно з тим, що він здобув, що він має у житті* (Гончар, Тронка, 1963, 104); *Дівчина почервоніла і говорила щось неважливе, беззмістовне* (Ю. Янов., I, 1958, 139).

НЕВА́ЖНИЙ, а, е, *розм.* Який не має доброї якості; поганий. *Була в театрі на новій п'єсі з артистичного життя (гарно грали, а п'єса неважна)* (Л. Укр., V, 1956, 420); *Хоч і неважна берданка, а все ж я з неї власноручно одинадцять фашистів поклав* (Мокр., Сто.., 1961, 148).

НЕВА́ЖНО. Присл. до **нева́жний.** *Справи його в Тіфлісі пішли дуже неважно* (Л. Укр., V, 1956, 426); *Проба пройшла неважно* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 55).

НЕВА́РТИЙ, а, е. Який не заслуговує кого-, чого-небудь. *Все це не більше, як шкідливі .. панські витребеньки, неварті доброго слова* (Н.-Лев., II, 1956, 393).

НЕВБЛАГА́ННИЙ, а, е. 1. Якого не можна вблагати, упросити; непохитний, незламний. *Вона благала усіх родичів навколішках.., аби Зоню не відправляли з двора. Але родичі були невблаганні* (Л. Укр., III, 1952, 661); *Хвилина замішання минула, і Іван Порфирович був уже невблаганний* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 136); // Який виражає стійкість, непохитність, незламність. *Очі її горіли, в грудях булькало і стогнало, лице зробилося лютим і невблаганним* (Тют., Вир, 1964, 156).

2. Якого не можна змінити, пом'якшити і т. ін. *В глибокому підпіллі, вірний клятві бойовій, тут виносив* [штаб гвардійців] *чорній силі невблаганний вирок свій* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 31); *Невблаганна спека ллється з неба* (Ю. Янов., I, 1954, 18); // Якого не можна відвернути; невідворотний, неминучий. *Я вдихаю не радість весняную, А холодную смерть невблаганную* (Крим., Вибр., 1965, 76); *Сумує гуцул тільки в полонині, як виграє на тужній трембіті, та ще хіба.., коли в його хатину заглядає невблаганне марево голоду* (Ірчан, II, 1958, 210); // *у знач. ім.* **невблага́нне,** ного, *с.* Те, чого не можна змінити, відвернути. *Неминуче й невблаганне ходило вже близько біля княжича Святослава й Малуші, тільки вони цього не знали й не відчували* (Скл., Святослав, 1959, 189).

НЕВБЛАГА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невблага́нний.** *Систематичне вживання машин у сільському господарстві з такою ж невблаганністю витісняє патріархального «середнього» селянина, з якою паровий ткацький верстат витісняє ручного ткача-кустаря* (Ленін, 3, 1970, 215); *Чорні дні чернецького кубла підкрадалися повільно, але їхню невблаганність ігумен відчув уже давно* (Донч., II, 1956, 9).

НЕВБЛАГА́ННО. Присл. до **невблага́нний.** *Він.. невблаганно ненавидів тих, хто так чи так живе з чужої праці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 432); *Чути шум зливи, що невблаганно насувається на слободу* (Шиян, Баланда, 1957, 187).

НЕВБРА́НИЙ, а, е. 1. Який не має на собі одягу. * Образно. [Гелен:] *Адже тая правда — цнотлива дуже і поважна жінка і сором їй ходити без одежі...* [Кассандра:] *Але й сама я жінка, отже правду я можу бачити й невбрану* (Л. Укр., II, 1951, 294).

2. Який одягнений не так, як потрібно у цій обстановці.

НЕВВАЖА́ЮЧИ, *прийм., із знах. в., у спол. з прийм.* на. Те саме, що **незважа́ючи.** *Лице його, невважаючи на признаки великої втоми і тільки що відбутої далекої подорожі, дихало здоров'ям* (Фр., VI, 1951, 367); *Дуже, дуже тобі дякую, що, невважаючи на клопоти всякі, ти не забуваєш мене і пишеш часто* (Коцюб., III, 1956, 308); *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, невважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 62).

НЕВВА́ЖЛИВИЙ *див.* **неува́жливий.**

НЕВВА́ЖЛИВІСТЬ *див.* **неува́жливість.**

НЕВВА́ЖЛИВО *див.* **неува́жливо.**

НЕВВІ́ЧЛИВИЙ, а, е. Який нехтує правилами пристойності, не виявляє уважності, люб'язності; нечемний. *Іван був і досі неввічливий, а тепер ще гірший став* (Федьк., Буковина, 1950, 63); — *Про вас говорять, панно Маню, що внаслідок вашої, як ви самі сказали «емансипації», дуже неввічливі проти мужчин* (Коб., III, 1956, 15).

НЕВВІ́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неввічливий;** // Неввічливий вчинок, неввічлива поведінка. — *Я думав, ти мені її* [книгу] *подаруєш.* — *Ні,— відказав Шартен.* — *Ходімо! Барні не став наполягати, хоча така неввічливість була для нього трохи несподіваною* (Собко, Стадіон, 1954, 296).

НЕВВІ́ЧЛИВО. Присл. до **неввічливий.** [Романюк:] *Надіє, що з тобою? Представляєш інтелігенцію нашого села, а так неввічливо розмовляєш з керівництвом* (Корн., II, 1955, 202).

НЕВГАВА́ЮЧЕ. Присл. до **невгава́ючий.**

НЕВГАВА́ЮЧИЙ, а, е. Який не припиняється, не умовкає. *Заклопотане війною місто вирувало своїм невгаваючим життям* (Ле, Мої листи, 1945, 164); *Бачить вона ясно і зримо повиті прозорим серпанком гори, чує, як внизу шумить невгаваюче море* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 163).

НЕВГА́ВНИЙ *див.* **неуга́вний.**

НЕВГА́ВНО *див.* **неуга́вно.**

НЕВГАВУ́ЧЕ. Присл. до **невгаву́чий.** *Вітер почина грати на далекім воринні.. Тонко заводить ворипня, як муха в тенетах, скиглить біль нестерпучий, плаче самотній сум... Дзз... дз-и-и... Невгавуче, безперестанку* (Коцюб., II, 1955, 321).

НЕВГАВУ́ЧИЙ, а, е. Який не вгамовується, якого не можна втримати, заспокоїти. *Тільки Жучка невгавуча У покосах порина* (Граб., I, 1959, 299); // Який не стихає, не припиняється протягом тривалого часу (про пісні, звуки, шуми і т. ін.). *Гніт в каганчику тихенько Стане мріти й притухати; Цвіркуни покинуть пісню Невгавучу цвіріньчати* (Щог., Поезії, 1958, 254); *Ой, та який же сьогодні вітер! Він висвистує свою невгавучу пісеньку* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 3).

НЕВГАВУ́ЩИЙ, а, е. Те саме, що **невгаву́чий.** *Дід витягає з кишені довгу, мов свічечку, цукерку, хлопчак вихоплює її з рук і з вереском біжить до ліжка. — Яке ж галасливе та невгавуще! — сміється і зітхає старий* (Стельмах, I, 1962, 317); *Напала на мене туга ревная, невсипуща, невгавуща* (Вовчок, VI, 1956, 252).

НЕВГАМО́ВАНИЙ, а, е. Якого не вгамували, не стримали; якого не можна вгамувати, припинити. *Невгамовані бджоли хмарами вились над бабою Оришкою, неначе стерегли її* (Н.-Лев., IV, 1956, 198); *Квітне день за вікном голубий, .. а над полем звитяжного бою невгамований спів солов'я* (Гонч., Вибр., 1959, 98).

НЕВГАМО́ВНИЙ, а, е. 1. Який не може вгамуватися, заспокоїтися, перестати діяти; надто рухливий. *Одного бракувало в веселій господі невсипущої господарки: русявих головок невгамовних щебетунчиків* (Л. Янов., I, 1959, 53); *Скільки знає його Надія, він весь час на комсомольській роботі і завжди невгамовний, беручкий, винахідливий* (Баш, Надія, 1960, 53); *Діловито перестрибували з жердинки на жердинку невгамовні синиці* (Донч., IV, 1957, 461); // Сповнений хвилювань, тривог; неспокійний. *Про вас, дівчата.., Про трудові буденні дні І вашу вдачу невгамовну Сказать хотілося б мені* (Забашта, Нові береги, 1950, 85).

2. Який не стихає, не замовкає, не припиняється протягом тривалого часу. *В лісі, під невгамовні співи й щебетання пташок.., наша розмова почалась якось раптово, щиро* (Тич., III, 1957, 278); *Люблю я.. невгамовне гуркотіння Швидких маршрутних поїздів* (Уп., Укр. поема, 1950, 115).

НЕВГАМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **невгамо́вний.** *Своєрідний талант Довженка, тісний його зв'язок з дійсністю, його творча невгамовність — усе це розкривається в щоденниках на кожній сторінці* (Мист., 5, 1964, 13); *На самоті дивувалась* [Леся] *своїй невгамовності* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 268).

НЕВГАМО́ВНО. Присл. до **невгамо́вний.** *Його уява працює невгамовно, розвертає перед ним усе нові образи* (Фр., IV, 1950, 28); *Софія ридала тяжко, невгамовно... аж тут раптом замовкла, мов голос їй порвався* (Л. Укр., III, 1952, 542); *Слухає* [Ївга], *як виє зле і безнадійно вітер, як шумить невгамовно дощ* (Рибак, Зброя.., 1943, 183).

НЕВГАРА́ЗД, *присл., розм.* Не так, як треба; не до речі; не до ладу. *Розмовляючи, Валентин за кожним словом червонів до вух, немов йому здавалося, що все він говорить наївно і невгаразд* (Гончар, IV, 1960, 68).

НЕВГАСА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не гасне; невгасимий, незгасний.

2. *перен.* Який не зменшується, не зникає. *Крізь боїв невгасаючі гули поспішаю до тебе і я, любе місто моє* (Уп., Вірші.., 1957, 23); *Народна невгасаюча любов, Що йшла дорогами і стежечками, Якої й царський кат не поборов,— По світу йде широкими шляхами!* (Турч., Земле моя.., 1961, 3).

НЕВГАСИ́МИЙ, а, е. 1. Якого не можна погасити; який постійно горить. *Опустіли кошари. Тиша і пустка.. Лиш в стаї тріщить невгасимий вогонь* (Коцюб., II, 1955, 324); *Столітні липи палали у невгасимому вогні* (Рибак, Помилка.., 1940, 11); * У порівн. *Тільки те переконання* [про можливість добра], *котре, мов невгасимий огонь, горіло в їх крові, додало їм такої великої сили* (Фр., XVI, 1955, 44).

2. *перен.* Який ніколи не послабиться, не зникне. *Дивна своєю силою, невгасима жива віра в зустріч з улюбленою дочкою не залишала його* (Донч., III, 1956, 500); *Вона мовчки стояла на березі — висока й строга, їй здавалося, що вона — маяк невгасимої сили* (Ю. Янов., II, 1958, 189).

НЕВГАСИ́МО. Присл. до **невгаси́мий.** [Чоловік:] *Єрусалиме мій, Єрусалиме! Ти, вічна рано рідної країни! Гориш ти в мене в серці невгасимо!..* (Л. Укр., II, 1951, 150); [Коваленко:] *Я жива людина, і кохання невгасимо палає в моєму серці* (Собко, П'єси, 1958, 188).

НЕВГА́СНИЙ, а, е, *заст., поет.* Невгасимий. *Пломенів на захід, схід Невгасний вир пожеж* (Ус., Дорогами.., 1951, 189); *Невгасна дружба наша, Мов самоцвіт, сія, Подруженько Наташа, Уралочко моя!* (Мур., Широка дорога, 1950, 66).

НЕВГА́СНО. Присл. до **невга́сний.** *Невгасно горить Наш великий іскристий костер* (Бичко, Вогнище, 1959, 39); *У нашім серці Леніна ім'я Вогнем зорі невгасно сяє — І де б не йшли ми по чужих краях, Нам світло ленінське палає* (Ус., На.. берегах, 1951, 75).

НЕВГІ́ДДЯ, я, *с., збірн.* Непридатні для обробітку землі. *Одним з актуальних питань сільськогосподарського виробництва в* [Тернопільській] *області є боротьба з ерозією грунтів, введення в господарський оборот так званих невгідь (переважно крутих схилів і частково заболочених низин)* (Рад. Укр., 29.I 1963, 2); *Пригнали на околицю бульдозер, розрівняли невгіддя, посіяли горох* (Хлібороб Укр., 9, 1968, 26).

НЕВГО́ДНИЙ *див.* **неуго́дний.**

НЕВГОМО́ННИЙ, а, е. 1. Який не може вгамуватися, заспокоїтися, перестати діяти; надто рухливий. *Кури різнопері по всьому дворищу розбрелися, а півні невгомонні кукурікають* (Вовчок, I, 1955, 216); [Василина Макарівна:] *Я вже йому і наказую, і в листах пишу: бережи себе, сину, а він... Такий, як і покійний батько був,— невгомонний* (Зар., Антеї, 1961, 31); *— Ох, ця мені молодь, невгомонна молодь* (Стельмах, I, 1962, 265); *Співають невгомонні солов'ї* (Шиян, Переможці, 1950, 87); // Завжди сповнений хвилювань, тривог; неспокійний. *Кипуча, невгомонна натура Франкова не могла вміститися в рамки самої літературної роботи* (Коцюб., III, 1956, 35).

2. Який не стихає, не замовкає, не припиняється протягом тривалого часу. *Десь Берлін захлинається в невгомонному клекоті подій* (Кол., На фронті.., 1959, 166); *Дзвеніла пісня срібнотонна — Жива, рухлива, невгомонна* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 199).

НЕВГОМО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **невгомо́нний.** *Для кожного комуніста має бути властивою невгомонність, невпинне прагнення до удоско-*

налення виробництва, на якому працюєш (Рад. Укр., 29. V 1968, 2).

НЕВГОМО́ННО. Присл. до **невгомо́нний.** *Соком молочним годоване і невгомонно грайливе Скаче* [нове породження] *по луках зелених* (Зеров, Вибр., 1966, 130).

НЕВДА́ВАНИЙ, НЕУДА́ВАНИЙ, а, е. Справжній, не штучний, не роблений. — *З'їм його* [зілля] *й трісну?— мовив Прокіп з виразом невдаваної тривоги на своїм дитячім лиці* (Фр., II, 1950, 252); *«Кияночкою» він називав Ларису не часто.., але в тому прізвиську завжди пробивалася щира, неудавана ласка* (Гур., Друзі.., 1959, 139).

НЕВДА́ВАНО, НЕУДА́ВАНО. Присл. до **невда́ваний, неуда́ваний.** *Був* [Суліман] *невдавано пригнічений смертю Аркадія* (Вільде, Сестри.., 1958, 158); *Покрокував* [Юрко] *собі на вулицю .. І все такий же удавано веселий. І все такий же неудавано нашорошений* (Ряб., Жайворонки, 1957, 4).

НЕВДА́ЛИЙ, а, е. 1. Який закінчився, завершився не так, як хтось бажав. *Через два дні після невдалого сватання з Тимком сталася пригода, яка трохи не коштувала йому життя* (Тют., Вир, 1964, 121); *Молодий граф Володимир Романович Скаржинський повертався з невдалого полювання* (Донч., III, 1956, 14).

2. Не такий, як повинен бути; який не задовольняє потрібних вимог. *Не лихо журить і чужа сторона, а невдала жона* (Укр.. присл.., 1955, 123); *Її дзвінкий сміх лунав образливо для невдалого поета* (Дмит., Розлука, 1957, 89); *Сестри нема. Так і пропала, немов од сонця ковилі... А батько, кашовар невдалий, зварився якось у котлі...* (Сос., I, 1957, 358); // Погано виконаний, зроблений; незадовільний. *Деякі* [малюнки] *вийшли не зовсім ясні, а деякі — і зовсім невдалі: обличчя замурзані, неясно виглядають з чорних медальйонів* (Мирний, V, 1955, 429); // *розм.* Який не вдався красою; некрасивий. [Векла:] *Що ж то ти: чи обличчям така невдала, чи нетямуща до роботи, чи безприданниця яка, що ні жоден хлопець на тебе й досі не скинув оком?* (Кроп., II, 1958, 349).

НЕВДА́ЛО. Присл. до **невда́лий** 1. *Водовозов читав реферат.. невдало і дуже довго* (Л. Укр., V, 1955, 286); *Протягом дня вони* [штурмові групи] *кілька разів поривалися перескочити через мур, і все невдало* (Гончар, III, 1959, 242).

НЕВДА́ТНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **невда́лий.** — *Ось цитьте-бо! — Мартин гукає, — Почин невдатний іноді буває!* (Гл., Вибр., 1957, 112); *Поки боярин вернувся зі свойого* [свого] *невдатного посольства, Максим сидів у його шатрі* (Фр., VI, 1951, 118); *Ні, це не з невдатного інженера сміявся капітан!* (Собко, Срібний корабель, 1961, 121); *Та фотографія, що у Вас, дуже невдатна, мене там трудно пізнати* (Коцюб., III, 1956, 229); [Кнуриха:] *І лучився, правду кажучи, таки чоловік, хоч і з себе невдатний, зате заможний* (Мирний, V, 1955, 92).

2. Якого супроводжують невдачі; нещасливий у житті. *Мені вже трохи жалко стало, Що буде горювать сама* [веселочка]: *— Де ж,— думав я,— невдатній дітьcя?* (Гл., Вибр., 1957, 328).

НЕВДА́ТНО. Присл. до **невда́тний.** *Так мало і так невдатно робив* (Коцюб., III, 1956, 393).

НЕВДА́ТНИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **невда́ха.** *Гоп, мої гречаники, Гоп, мої невдатники* (Чуб., V, 1874, 1173).

НЕВДА́ТНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **невда́тник.**

НЕВДА́ХА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Людина, якій не щастить у чому-небудь або яка робить щось не так, як треба. *Він сміявся над невдахою Ковалем, який не зміг у зарозумілості своїй помітити цієї простої помилки* (Собко, Срібний корабель, 1961, 121); *Хтось із зорянських жартунів вкрав Василеві штани, і довелося невдасі-солдату повертатися у табір у трусах та чоботях* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 176); *Йонька був якийсь невдаха, і все йому не в руки потрапляло, а ковзало поміж пальцями* (Тют., Вир, 1964, 88); // Уживається як лайливе слово. *Груня мовчала, не перечила, коли свекруха називала її невдахою* (Горд., II, 1959, 236); *Не раз накидалася Ольга Власівна на Артема Петровича з образливою лайкою, обзивала його невдахою* (Хижняк, Килимок, 1961, 23).

2. Щось погано, невдало виготовлене, зроблене і т. ін. (про предмети). — *Оборони, боже, як паска не вдасться! ..Він* [свекор] *хоч і не лаятиме, та .. сердитиметься, що паска невдаха і що йому стидно її нести меж люди до церкви* (Кв.-Осн., II, 1956, 227).

НЕВДА́ЧА, і, *ж.* Невдале, безуспішне, не таке, як хтось бажав, закінчення, завершення чого-небудь. *Перш було, за що не візьметься* [Гнат] *— у всьому невдача, мов заворожено; а тепер і на корову спромігся, і коненята купив* (Коцюб., I, 1955, 70); *Роман терпіти не міг тих людей, які, гублячи гідність, вивертали напоказ кожну свою невдачу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 131).

НЕВДА́ЧЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **невда́тний** 2. *Жила Хівря в заміжжю ні погано, ні добре, так собі. Чоловік у неї був.. невдачливий* (Григ., Вибр., 1959, 111).

НЕВДЕРЖИ́МИЙ, а, е, *рідко.* Якого не можна стримати. *Невдержимим потоком плили слова з уст пані Олімпії* (Фр., VII, 1951, 90); *Не вірші, а якась гарячка невдержима, вогонь, що спалював молоду душу, до сліз хвилював серце* (Кол., Терен.., 1959, 34).

НЕВДЕРЖИ́МО, *рідко.* Присл. до **невдержи́мий.** *Пріор реготався невдержимо* (Фр., II, 1950, 182).

НЕВДЕ́РЖКА, и, *ж., розм.* Неможливість витримати що-небудь, утриматися десь. *Вони давай на мене кричать; я бачу, що вже невдержка, та й давай тікать* (Сл. Гр.).

НЕВДЕ́РЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **невдержи́мий.** *Кукурудзяним качаном-затичкою все бавилася та бавилася Тимофієва невдержна нервова рука* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 88); *Кінь.. рвонув щосили й помчав легкою пір'їною, підхопленою невдержним вітром* (Сміл., Зустрічі, 1936, 8).

НЕВДЕ́РЖНО, *рідко.* Присл. до **невде́ржний.** [Королівна:] *Так і сміх. Де зовсім не сподіваєшся вбачити його.., раптом розсмієшся невдержно, незупинно...* (Кроп., IV, 1960, 161).

НЕВДИВОВИ́ЖУ, *присудк. сл.* Бути звичайним, не дивувати. *Невдивовижу, що попи багаті,— вони готові й кожух з людей здирати* (Укр.. присл.., 1955, 23); *Матушці було невдивовижу, що о. Артемій так раптово забажав побігти на вокзал* (Н.-Лев., IV, 1956, 47).

НЕВДО́ВЗІ, *присл.* Те саме, що **незаба́ром.** *Невдовзі після того, як спалили* [гітлерівці] *Олечку, дуже простудилася і померла Віра Сукноваленко* (Хижняк, Тамара, 1959, 194); *Невдовзі Ольга вже знала, що Завадка не має нормального дня. Йшов на роботу о восьмій, а виходив як коли* (Вільде, Сестри.., 1958, 370); *Дуже прохав би, коли ласка, одповісти мені невдовзі* (Коцюб., III, 1956, 224).

НЕВДОВО́ЛЕНИЙ, а, е, *без додатка, ким, чим, з кого — чого, на кого — що.* Який відчуває невдоволення. *Писар з писаршею та Леонідом Семеновичем вернулись додому, дуже невдоволені і навіть сердиті* (Н.-Лев., IV, 1956, 135); *Василько побачив, що батько чимсь дуже невдоволений* (Донч., V, 1957, 119); *Юхим, невдоволений з Мухи, важко одвів погляд від нього* (Головко, II, 1957, 303); *— Грицько? Ти що, не поїхав, виходить? — Як бачиш,— знизав плечима Саранчук, невдоволений на Павла, що так нагло розвіяв його мрії* (Головко, II, 1957, 517); // *у знач. ім.* **невдово́лений,** ного, *ч.* Той, хто відчуває невдоволення. *Люта розправа з усіма невдоволеними стала лозунгом уряду після 9-го січня* (Ленін, 8, 1949, 108); // Який виражає невдоволення. *Нептун сидів поважно і мружив невдоволені очі* (Коцюб., II, 1955, 387); *З-під ковдри прозвучало невдоволене бурчання* (Шовк., Інженери, 1948, 29).

НЕВДОВО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невдово́лений.** *У грудях* [Івана] *повзла невиразна, безформна невдоволеність* (Коцюб., I, 1955, 407); *Миронцеві згадався приїзд Пухальського, і це ніби навіяло на нього спокій. Але водночас в душі з'явилася і якась незрозуміла невдоволеність* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 77).

НЕВДОВО́ЛЕННЯ, я, *с.* Почуття і стан, при якому людина не відчуває задоволення. *В положенні Ядзі нічого не змінилося, лише збільшилося.. невдоволення з самої себе* (Кобр., Вибр., 1954, 97); *В нього з'явилося дивне почуття невдоволення чи ревнощів до людей, що ремонтували паровоз* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 108); // Вияв такого почуття і стану. *В міру того, як зростають і розвиваються суперечності, властиві буржуазному суспільству, зростає також і невдоволення трудящої і експлуатованої маси капіталістичним ладом* (Програма КПРС, 1961, 7).

НЕВДОВО́ЛЕНО. Присл. до **невдово́лений.** — *Ну, ти його тільки торкни, котигорошка, то він зараз і розсиплеться,— невдоволено промовив Остап* (Коцюб., I, 1955, 349); *Дівчина невдоволено зиркнула на брата і розповідала далі* (Ірчан, II, 1958, 22).

НЕВДОГА́Д, *присудк. сл., розм.* Не догадується хтонебудь, не спадає на думку кому-небудь. — *О, цей молочай! Нам і невдогад, а Василько добре знає, для чого він росте на світі* (Донч., V, 1957, 70); — *Чом це, бабо, — внук пита, — Ви така огрядна? (Невдогад, що баба та «Каса» вже «ощадна»* [гроші при собі носить]*!)* (С. Ол., Вибр., 1959, 232).

НЕВДЯ́КА, и, *ж., діал.* Невдячність. *Приймім достойно вдяку чи невдяку, працюючи, в майбутнє зір звертаймо!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 167).

НЕВДЯ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який не відчуває і не виявляє вдячності. *Той мені невдячний, котрого кохаю* (Чуб., V, 1874, 321); — *Кажуть про нас, дорогі мому* [моєму] *серцю брати, що ви невдячні і неретельні; взяти гроші знаєте, а віддати і не мислите* (Мак., Вибр., 1956, 229); — *А чому ж ми, діти, стаємо такими невдячними до матерів за їх безсонні ночі, за важку тривогу материнства, за все, все, що вони вкладають у своїх дітей?* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 9).

2. Який не виправдовує затрачених на нього зусиль, покладених надій і т. ін. *Взагалі це дуже клопітна і невдячна справа — давати лікарські поради боягузам* (Донч., VI, 1957, 78); *Невдячним.. було це заняття, тяжко було читати, але він читав* (Гончар, Людина.., 1960, 70).

НЕВДЯ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невдя́чний.** *Ще довго горіло світло і велася бесіда про недбальство, лінивство, пиятство, зухвальство й невдячність простого люду* (Кобр., Вибр., 1954, 145); *Петру був настільки обурений невдячністю дочки, що навіть хміль вивітрився з його голови* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 12); // Вияв недружелюбності до того, хто зробив добро. *Він бажав Дорі добра, а замість того дістав невдячність* (Коцюб., II, 1955, 381).

◇ **Чо́рна невдя́чність** — зло замість вдячності за зроблене добро. — *Невже ти відповіси на мою одвертість такою чорною невдячністю?* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 166).

НЕВДЯ́ЧНО. Присл. до **невдя́чний;** // *у знач. присудк. сл.* [Річард:] *Ні, власне я сього не хтів* [хотів] *сказати, було б се і негречно і невдячно* (Л. Укр., III, 1952, 41).

НЕВЕЗІ́ННЯ, я, *с., розм.* Нещасливий збіг обставин; невдача. *Можна було Передерієві ще поскаржитись Максимові на невезіння, але треба було братися за підготовку до іспитів* (Рибак, Час.., 1960, 279).

НЕВЕЛЕМО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **небагатослі́вний.** *Літопису невелемовний звіт Вкриває порох семи сотень літ* (Бажан, I, 1946, 296).

НЕВЕЛИ́КИЙ, а, е. 1. Незначний розміром, величиною; малий. *В невеликих кімнатах було тісно й душно од великого натовпу гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *Антон попросив у кума невеликого, на одного коня, возика й почав накладати гній* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 46); *В тиші час од часу чути, як зі стріхи падають на землю і відскакують до дровітні невеликі тугі плоди* (Стельмах, II, 1962, 33); // Невисокий (про зріст). *Перед вами портрет Франка.. Невеликий, хоч сильний мужчина* (Коцюб., III, 1956, 26); *Ростом невеликий, але такий прудкий, жвавий, що навряд чи й двоє з ним справились би* (Гончар, II, 1959, 307); // Незначний кількістю. *Невеликі то були гроші* (Фр., IV, 1950, 9); *На вулиці там недалечко стояла Громадка людей невелика* (Л. Укр., I, 1951, 345); *Стежечка біжить до того місця, де влітку стоїть невелика пасіка* (Стельмах, I, 1962, 232); // Який триває недовго; нетривалий. *Невеликії три літа Марно пролетіли...* (Шевч., I, 1963, 351); *Невеликі, видно, були збори, коли він на другий день пішов* (Мирний, III, 1954, 197); *Уляна зробила невелику паузу, тамуючи хвилювання* (Довж., I, 1958, 294).

2. *розм.* Дитячого віку; малолітній. *Сини мої невеликі, Нерозумні діти, Хто вас щиро без матері Привітає в світі??* (Шевч., I, 1963, 72); *Жила колись у нашому селі вдова Орлиха. Я ще була невелика дівчинка, не дужето що пам'ятаю, а чула се од покійної матері* (Вовчок, I, 1955, 80).

3. Незначний щодо сили, глибини вияву, інтенсивності і т. ін. *Тепер, коли в його малому сердечку невелике горе виводило свою журливу пісню,— йому очі зразу відкрилися* (Мирний, I, 1954, 275); *Налітав спроквола невеликий вітер* (Ю. Янов., II, 1958, 47); *Вона одержала вже ряд блискучих перемог у невеликих сутичках з супротивником* (Довж., I, 1958, 497); — *Невелика, скажу, радість від цього,— поправляє берданку Матвій* (Стельмах, I, 1962, 87).

НЕВЕЛИ́ЧКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **невели́кий.** *Дивлюсь.. Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом* (Шевч., II, 1953, 24); *За ним ввійшов невеличкий парубок із скрипкою* (Н.-Лев., II, 1956, 111); *Христина, одриваючись від невеличкого гурту дівчат, знайшла очима Романа* (Стельмах, I, 1962, 159); — *Ну, а на хуторах же, що там? — по невеличкій паузі спитав Давид* (Головко, II, 1957, 124); *Дощик невеличкий, так тільки грязюку розмазало по шосе* (Загреб., День.., 1964, 41); *А Марійка невеличка все стоїть на бережку: страшно йти на той бік річки через кладочку хитку* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 70).

НЕВЕСЕ́ЛИЙ, а, е. 1. Якого охопив смуток; якому сумно, безрадісно; сумний, безрадісний. *Іде* [козак] *смутний, невеселий, Ледве несуть ноги. Може, дівчина не любить За те, що убогий?* (Шевч., I, 1963, 107); *Схуд* [Карпо], *пожовк, очі позападали, а сам невеселий* (Коцюб., I, 1955, 300); *Сумні та невеселі, розходилися хлопці по хатах* (Тют., Вир, 1964, 47); // Який виражає смуток. *Василина мовчала й думала. Її лице було невеселе* (Н.-Лев., II, 1956, 60); *Парубок, наче скам'янілий, стоїть з батогом у руці і дивиться вслід дівчині невеселим задумливим поглядом* (Стельмах, I, 1962, 349).

2. Сповнений смутку. *Невеселі думки турбували*

Прісьчину голову (Мирний, III, 1954, 11); *Матвій навіть не подивився вслід Октаву, скочив на коня і поволі, в невеселих роздумах поїхав до лісу* (Стельмах, I, 1962, 93).

3. Який викликає смуток; похмурий, безрадісний. *Минаючи убогі села Понаддніпрянські невеселі, Я думав: — Де ж я прихилюсь?* (Шевч., II, 1963, 347); *Донбаська природа невесела* (Ю. Янов., II, 1958, 245); // Який минає, відбувається у смутку, безрадісно. *А серце плаче, як згадаю Хоч невеселії случаї I невеселії ті дні, Що пронеслися надо мною В моїй Україні колись...* (Шевч., II, 1953, 152); *Сьогодні після невеселої вечері Созоненко замкнув зсередини і знадвору свою простору крамницю* (Стельмах, II, 1962, 92).

НЕВЕ́СЕЛО. Присл. до **невесе́лий.** *Тужлива пісня зринає з сопілки та не розважа сумного серця, невесело якось говорить...* (Коцюб., I, 1955, 181); *Капітан посміхнувся невесело* (Гончар, Тронка, 1963, 153); // *у знач. присудк. сл. На улиці невесело, В хаті батько лає* (Шевч., II, 1963, 149); *Якось невесело йому стало від дідових балачок* (Хотк., I, 1966, 101).

НЕВЖЕ́, *част.* 1. Уживається як допоміжний засіб при оформленні питального речення з відтінком сумніву, здивування, недовір'я і т. ін. *Невже люди говорять правду? Невже вона... відьма?..* (Коцюб., I, 1955, 278); *— Невже це ранок? — прислухається Юрій до шелесту пташиних крил і недовірливо поглядає на небо* (Стельмах, I, 1962, 529).

2. Уживається як еквівалент питального речення з відтінком сумніву, здивування, недовір'я і т. ін. [Милевський:] *Вродлива панночка скрізь може бути певна, що виграє.* [Саня *(ніби наївно)*:] *Невже?* (Л. Укр., II, 1951, 32); *— На дівчат він дуже ласий. — Невже? А з вигляду такий непоказний...* (Тют., Вир, 1964, 239).

НЕВЖИ́ВАНИЙ, НЕУЖИ́ВАНИЙ, а, е. Який не використовувався, не був у вжитку. *Данко виймає з нагрудної кишені злежану невживану шовкову хустину й м'яко виловлює нею Дарчині сльози* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 102); *Мати заслала нову кровать ще невживаною білою ковдрою* (Сенч., Опов., 1959, 93).

НЕВЖИ́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невжи́ваний.**

НЕВЖИВА́ННЯ, я, *с.* Невикористання чого-небудь.

НЕВЖИ́ВЧИВИЙ, а, е. Який погано уживається з іншими людьми. [Трохим:] *Він довго дививсь на мене з недовір'ям, вважаючи мене за невживчивого та сварливого* (Кроп., IV, 1960, 214); *Відлюдькуватому, невживчивому Сагайді взагалі важко було когось вподобати* (Гончар, III, 1959, 331).

НЕВЖИ́ТОК, тку, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **невжива́ння.** [Амфіон:] *На лірі струни зсохлись від невжитку* (Л. Укр., I, 1951, 445).

НЕВЖИ́ТОЧНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **невжи́вчивий.** *В суді його знали всі як зовсім невжиточного суддю* (Фр., VII, 1951, 308); *Санька гарно вдає невжиточних, пихатих сусідок* (Горд., Дівчина.., 1954, 28).

НЕВЗАБА́РІ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **незаба́ром.** *Невзабарі вона похватилась додому і пішла* (Вовчок, I, 1955, 208).

НЕВЗГОДИ́НА, и, *ж.*, *рідко.* Нещастя, лихо. *Через те, що вважав себе так, якби переможцем над дотеперішніми життєвими невзгодинами, та брався Славко перехитрити свій забобон* (Март., Тв., 1954, 453); *Серед усіх невзгодин, що ждали мене, я не могла плакати* (У. Кравч., Вибр., 1958, 381).

НЕВЗУ́ТИЙ, а, е. Без взуття; босий.

НЕВИБА́ГЛИВИЙ, а, е. 1. *без додатка, до чого, на що, в чому.* Який задовольняється найнеобхіднішим; з надто скромними вимогами до чого-небудь. *Він був дуже невибагливим і дбав, головним чином, лише про те, щоб йому не заважали* (Коз., Сальвія, 1956, 55); *Реактивні двигуни невибагливі до пального — вони працюють на простому гасі* (Наука.., 1, 1959, 25); *Низькорослі кошлаті алтайські коники, невибагливі на корм, легкі і невтомні* (Гончар, III, 1959, 89); *Він був з тих, хто невибагливий в їжі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 200); // Який не потребує, не вимагає особливих умов. *Кизил садовий — цінна і невибаглива плодова, технічна, лікарська та декоративна культура* (Хлібороб Укр., 5, 1964, 30); // Який свідчить про чиїсь надто скромні вимоги до чого-небудь. *Треба мати добре тренований шлунок і невибагливий смак, щоб з'їсти цей борщ* (Руд., Остання шабля, 1959, 529).

2. *рідко.* Те саме, що **невига́дливий** 2. *Його бухгалтерія була невибаглива, вся в його голові* (Фр., VIII, 1952, 353).

НЕВИБА́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **невиба́гливий.** *Невибагливість та ще якийсь потяг до колективу також свідчили за цього спеціаліста* (Кундзич, Пов. і опов., 1938, 14); *Невибагливість до кормів, чимала плодючість і красиве хутро обумовили розведення норок на звірофермах* (Наука.., 5, 1958, 30).

НЕВИБА́ГЛИВО. Присл. до **невиба́гливий** 1. *Його кабінет було обставлено надзвичайно просто і невибагливо* (Собко, Граніт, 1937, 36).

НЕВИ́БОРНИЙ, а, е. Який не обирається голосуванням, а призначається. *Самодержавство є верховна, безконтрольна, безвідповідальна, невиборна влада однієї особи* (Ленін, 8, 1970, 334).

НЕВИ́БРАНИЙ, а, е. 1. Залишений на стеблі якої-небудь рослини; незірваний. *Забуті, невибрані помідори.. горять на затоптаній огудині, мов холодні жарини* (Руд., Остання шабля, 1959, 196); // Залишений у землі (про картоплю).

2. Невирваний, невисмиканий з-поміж чого-небудь (про плоскінь, льон). *Невибрана плоскінь швидко засихає і до часу збирання матірки ламається, утворюючи так звану потолоч* (Техн. культ., 1956, 198).

НЕВИ́БУХЛИЙ, а, е. Який не вибухнув, не розірвався на частини. *Сходячи з могили, ступали обережно, після вчителевого попередження кожен почував себе так, мовби він справді ступає по іржавих, невибухлих мінах* (Гончар, Тронка, 1963, 38).

НЕВИ́ВЕЗЕНИЙ, а, е. Якого не вивезли. *Так стало, що невивезене* [добро] *палилось і нищилось, і стогнали нестримно цілі села* (Ю. Янов., I, 1958, 60).

НЕВИ́ВЕРШЕНИЙ, а, е. Не доведений до завершення; незакінчений.

НЕВИ́ВЕРШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **неви́вершений.**

НЕВИВО́ДНИЙ, а, е, *розм.* Який не виводиться, завжди є. *Живуть* [сестри] *нічого собі.. І кабана проти Нового року щораз колють. Сало й смалець невиводні* (Вирган, В розп. літа, 1959, 295).

НЕВИВО́ДНО, *розм.* Присл. до **невиво́дний.** *В гіллі й під гіллям* [рокити] *жили невиводно І тінь заспокійна, і вогкість холодна* (Щог., Поезії, 1958, 443); *Треба було, щоб каганці горіли невиводно, щоб і вдень, і вночі чоловік доглядав їх та засвічував новий* (Коцюб., III, 1956, 7).

НЕВИ́ВЧЕНИЙ, а, е. 1. Якого ніхто не вивчив, не дослідив. *Кар не одважився заходити в цю невивчену і невиміряну бухту* (Трубл., Лахтак, 1953, 195); *Дарувати* [зорі] *буду дівчині, Щирим друзям без жалю, У слова нові, невивчені Світлий промінь переллю* (Мал., Звенигора, 1959, 40).

2. Який не набув знань, навиків.

НЕВИ́ВЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **неви́вчений** 1. *Саме в невивченості практичного досвіду вбачав, як* *відомо, В. І. Ленін коріння всього лиха і всього бюрократизму* (Рад. Укр., 29. IV 1964, 1).

НЕВИГА́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Нездатний вигадувати, винаходити.

2. Який не потребує великої мудрості; звичайний формою, змістом; простий, нескладний.

НЕВИГА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **невига́дливий.**

НЕВИГА́ДЛИВО. Присл. до **невига́дливий.** *На ній було новеньке блакитне плаття, пошите невигадливо, але зі смаком* (Баш, На.. дорозі, 1967, 164).

НЕВИ́ГАСЛИЙ, а, е. Те саме, що **незга́слий.** *Із серцем, повним туги до людей, Невигаслої теплої любові, Прямує* [Каїн] *до села* (Фр., X, 1954, 387); *Приїздить він все такий же стрункий, як і в молодості, підтягнутий, з невигаслою привітністю в очах* (Гончар, Тронка, 1963, 195).

НЕВИ́ГІДНИЙ, а, е. 1. Який не дає вигоди, прибутку кому-небудь; втратний. *Через низьку врожайність і недостатній рівень механізації виробничих процесів спеціальні фуражні посіви картоплі невигідні* (Хлібороб Укр., 11, 1968, 20).

2. Який не йде на користь, не надає переваг кому-, чому-небудь; несприятливий. *Якийсь час панувала вкрай невигідна для Чорного тиша* (Міщ., Сіверяни, 1961, 125); *Росія була обплутана рядом невигідних договорів і угод, які ставили її не тільки в економічну, але й у політичну залежність від іноземних імперіалістів* (Ком. Укр., 4, 1969, 20).

НЕВИГІ́ДНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **незру́чний.** *Стежка, зразу доволі невигідна, потому пішла по рівному, а далі скотилася вниз* (Фр., III, 1950, 133); *З невигідного сидіння боліли його м'язи на спині* (Март., Тв., 1954, 269); [Мати:] *І що се за манаття на тобі? Воно ж і невигідне при роботі* (Л. Укр., III, 1952, 226).

НЕВИ́ГІДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́гідний.** *Набагато зросла трудова активність колгоспників, які все наочніше переконуються у невигідності витрачати час на роботу у власному городі і більше працюють у громадському господарстві* (Колг. Укр., 10, 1960, 9); *До середини XIX ст. цілком виявилась економічна невигідність підневільної кріпацької праці* (Іст. СРСР, II, 1957, 203).

НЕВИГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **невигі́дний.**

НЕВИ́ГІДНО. 1. Присл. до **неви́гідний.** *Їй невтямки було, що ця поза невигідно випинає її перезрілі форми і на гармошку збирає в'ялу шкіру на шиї* (Кулик, Записки консула, 1958, 176).

2. *у знач. присудк. сл.* Не дає вигоди, прибутку кому-небудь. *Далі експлуатувати мідний скарб було їм* [царським підприємцям] *невигідно — машини дорого коштували* (Донч., II, 1956, 11).

3. *у знач. присудк. сл.* Не йде на користь, не надає переваг кому-, чому-небудь. — *Кричати, щоб хто-небудь перевіз, невигідно: зараз же люди на сміх піднімуть. І Йонька вирішив ночувати на острові* (Тют., Вир, 1964, 257).

НЕВИГІ́ДНО, *розм.* 1. Присл. до **невигі́дний.** *Покірно стоїть вівця, невигідно розчепіривши ноги,.. і слуха, як дзюрчить з неї молоко у дійницю* (Коцюб., II, 1955, 324); *Грицю заболіли в'язи, бо дуже невигідно лежав: плечі на подушці, а голова скривлена під стіною* (Март., Тв., 1954, 77).

2. *у знач. присудк. сл.* Незручно, неприємно. [Прісцілла:] *Скажи, де б нам узяти глини або якої фарби, тільки швидше. Нам невигідно кликати рабів* (Л. Укр., II, 1951, 421).

НЕВИ́ГОДА, и, *ж.* Матеріальні збитки. *Молодий поміщик до копієчки обчислив, яка йому невигода тримати селян у лісах* (Стельмах, Хліб.., 1959, 241).

НЕВИГО́ДА, и, *ж.* Те саме, що **незру́чність.** *Від Радивилова до Ковеля.. їхати вже недовго, .. тільки одна невигода — пересадка в Здолбунові* (Л. Укр., V, 1956, 50); *Одна з невигод — те, що товариство займає у мене багато часу* (Коцюб., III, 1956, 414); *Хоч і як погано було йому сидіти в ямі, але страх перемагає невигоду* (Фр., VIII, 1952, 375).

НЕВИГО́ЙНИЙ, а, е. 1. Якого не можна вигоїти, вилікувати; невиліковний. *Михайло тихо промовив: — Цей матрос не епілептик, але віднині він буде вже невигойним епілептиком* (Досв., Вибр., 1959, 111).

2. Який не піддається лікуванню (про хворобу, рану і т. ін.). *Сюди з усіх усюд стікаються прочани, стікаються хворі на невигойні й погані хвороби* (Стельмах, II, 1962, 311).

3. *перен.* Якого не можна позбутися. *Ніякими ярликами не можна приховати невигойних болячок капіталізму* (Ком. Укр., 4, 1960, 9); *Вона кохала Арсена якимсь притупленим, але незмінним і невигойним.. почуттям* (Дмит., Розлука, 1957, 172).

НЕВИГО́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невиго́йний.** *Метод тканинної терапії в корені ламає погляди про невигойність ряду тяжких очних хвороб* (Наука.., 2, 1955, 27).

НЕВИГО́ЙНО. Присл. до **невиго́йний.** *Жаль за сином, за Оксаною невигойно ятрив серце* (Кач., Вибр., 1953, 145).

НЕВИГУ́БНИЙ, а, е. Який не зникає, не піддається винищенню. *Повітря в Римі було пропахчене чадом від американських машин і танків, але камені вічного міста, здавалося, ще й досі зберігають у собі невигубний запах благородного лавра* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 30); *Народжене великим почуттям, великим прагненням, горінням, слово це* [Т. Шевченка] *і понині несе в собі невигубний вогонь і клекіт поетової душі* (Літ. Укр., 30.V 1964, 2).

НЕВИ́ДАНИЙ^1, а, е. Якого не надрукували, не опублікували.

НЕВИ́ДАНИЙ^2, а, е. Досі невідомий; небачений. *Ті сизі далекі гори, та синя далеч чогось тягне до себе душу, як щось невідоме, невидане* (Н.-Лев., II, 1956, 397); *Рябий пес нашорошив вуха і.. задивився на невиданого звіра* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 273); // Незвичайний, винятковий за силою виявлення; гідний подиву. *Серед безкрайніх луків, у морі червоних квітів іде, наче лебідка, дівчина невиданої краси* (Кол., Терен.., 1959, 22); *Полки вже за Дінцем.. На Харків лине грім невиданих боїв...* (Сос., II, 1958, 466); // *у знач. ім.* **неви́дане**, ного, *с.* Те, що досі було невідоме, чого досі не бачили. *Ішли* [селяни], *щоб подивитися на невидане, щоб неодмінно бути присутніми.., коли голова зборів оголосить відкриття пам'ятника* (Епік, Тв., 1958, 513).

НЕВИ́ДАНО. Присл. до **неви́даний**^{2}. *Червона Армія створила невидано тверду дисципліну, не з-під палки, а на основі свідомості, відданості, самопожертви самих робітників і селян* (Ленін, 29, 1951, 218); *Це, може, сни невидано промінні Таким прекрасним маревом звелись?* (Бажан, Роки, 1957, 254).

НЕВИДАТНИ́Й, а́, е́. Який нічим не виділяється серед інших; непоказний. *Образ твій, схвильовано і прямо Пізнавши, кожен скаже: це вона!.. І ти приємно усміхнулась, мамо, Маленька, стомлена, невидатна* (Гер., Вибр., 1946, 59).

НЕВИ́ДАЧА, і, *ж.* Становище, коли що-небудь не видається. *Приводом до повстання робітників і селян на Уралі* [в 1820 р.] *була невидача заробітної плати* *і дорожнеча хліба в заводських магазинах* (Іст. СРСР, II, 1957, 137).

НЕВИ́ДЕРЖАНИЙ, а, е. Те саме, що **неви́триманий.**

НЕВИ́ДЕРЖАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́держаний.**

НЕВИ́ДЕРЖКА, и, *ж.* Стан, коли хто-небудь не дотримується чогось. *Я довго потім лаяла себе за невидержку об'єктивного тону того вечора* (Л. Укр., V, 1956, 434); // *у знач. присудк. сл.* Не можна переносити, витримувати кого-, чого-небудь. — *Її теперішня господиня жалілась мені, що в хаті од неї невидержка нікому* (Н.-Лев., IV, 1956, 321); *Вже мені й жити з ним невидержка!* (Крим., Вибр., 1965, 373); *Ворог рушив уперед. Його артилерія намацувала партизанські гармати. Не раз і не два падали партизани. Але була вже невидержка* (Ю. Янов., I, 1958, 152).

НЕВИ́ДИМИЙ, а, е. 1. Неприступний зорові; прихований від очей. *Стою, замираю... А тим часом — тихо, тихо Та сумно співає Щось такеє невидиме* (Шевч., I, 1963, 248); *Невидимі кажани шурхали над головою* (М. Ол., Леся, 1960, 36); *Місце було хоч і невидиме для ворога, але дуже погане* (Голов., Тополя.., 1965, 63); // *перен.* Непомітний, прихований. *Між цими сопками для Черниша встановлювався якийсь невидимий таємний зв'язок* (Гончар, III, 1959, 124); *Надходила та драматична пора, коли в невидимім поєдинку літо схоплювалося із осінню* (Стельмах, I, 1962, 603).

Неви́дима си́ла (рука́ *і т. ін.*) — таємнича сила. *Листя дерев нараз зашелестіло-затремтіло, ніби до нього доторкнулась якась пекельна невидима сила...* (Досв., Вибр., 1959, 65); *В душі його не було спокою: чиясь невидима рука раз од разу стискала й стискала розтривожене серце* (Стельмах, I, 1962, 418).

2. *рідко.* Незвичайний, небувалий, винятковий. [Пан Маркел:] *Сміливий* [Кармелюк], *удачливий, співець, поет, можна сказати... До того — красень невидимий!* (Вас., III, 1960, 231).

НЕВИ́ДИМІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **неви́димий.**

НЕВИДИ́МКА, и, *ж. і ч.* 1. Те, що неприступне зорові, чого не можна побачити. *Шапка зветься тая — невидимка* (Чуб., I, 1872, 87); *Я своєю одежею.. колю панам очі. Я рад би був, щоби моя одежа сталася на той час невидимкою* (Март.. Тв., 1954, 200); * У порівн. *Що вже за варту виставляв пан, і з рушниць палили, ..а їй* [жар-птиці] *хоч би й що: як та невидимка прилетить* (Юхвід, Оля, 1959, 42).

2. Маленька тонка шпилька для жіночої зачіски.

3. *у знач. присл.* **невиди́мкою.** Непомітно, приховано. *Не хотілось би, щоб на моїй книжці стояв невидимкою епіграф* (Л. Укр., V, 1956, 161); *Ось тут десь недалеко невидимкою стежить за тобою страшна сусіда* (Вас., II, 1959, 31).

НЕВИ́ДИМО. Присл. до **неви́димий.** *Вода біжить швидко, хоч і невидимо, лиш пальцями можна відчути її силу і бистрінь* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 101); *Мої очі невідступні від панни Анелі, вони нас невидимо єднають* (Коцюб., II, 1955, 264).

НЕВИ́ДНИЙ, а, е. 1. Неприступний зорові; непомітний. *Зашуміли вже крила червоні, і невидний кричить паротяг...* (Сос., I, 1957, 80).

2. Дуже темний, непроглядний. *Темна нічка, невидна, Гей, осіння, холодна* (Укр.. лір. пісні, 1958, 160); *Була тоді ніч темна та невидна* (Мирний, IV, 1955, 238); // Крізь який нічого не видно. *Методично підлітали в небо ракети, віддзеркалюючись внизу білими нитками в невидній нічній воді* (Ю. Янов., I, 1954, 71).

3. Який нічим не виділяється серед інших; непоказний. *Їх двоє зійшлося... Невидні і бідні, Обійдені щастям зрадливим,— вони Жили на цім світі холоднім, мов рідні* (Черн., Поезії, 1959, 241); *У сінях привітався хазяїн хати, не знаючи, хто він є, оцей невеличкий і невидний чоловік, що їде з таким виглядом, наче всі двері світу мусять перед ним відчинитися навстіж* (Ю. Янов., I, 1958, 156).

4. Який не виправдовує затрачених на нього зусиль; невдячний. *Душею я завжди з тими, що так щиро виявляють свою прихильність до моєї невидної та незначної праці* (Л. Укр., V, 1956, 368).

НЕВИДУ́ЖНИЙ, а, е. Якого не можна вилікувати; невиліковний. *Тяжко хвора, невидужна мати.*

НЕВИДУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невиду́жний.**

НЕВИДЮ́ЩИЙ, а, е. 1. Який нічого не бачить; позбавлений зору; сліпий. *Невидющий і убогий, З бідним гралом за плечем, Він* [кобзар] *чвалає полохливо За малим поводирем* (Щог., Поезії, 1958, 389); *Гаряче повітря зі степу обвіяло Дьяконова, і сонце засліпило його, зробило на мить зовсім невидющим* (Гончар, II, 1959, 293); // *у знач. ім.* **невидю́щі**, щих, *мн.* (*одн.* **невидю́щий**, щого, *ч.*; **невидю́ща**, щої, *ж.*). Людина, яка не бачить; сліпа людина. *Він обережно взяв невидющу під руку.. і допоміг їй зійти на асфальт* (Мушк., Серце.., 1962, 275); *Господар пильним поглядом мов бачить гори й пущі, Де з потом, з кров'ю, з ранами прозріли невидющі* (Мал., Листи.., 1961, 64).

2. Дуже темний, непроглядний. *У дорозі зустріла його ніч, темна, невидюща* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 508); // Крізь який нічого не видно. — *Прощай, дочко! Тепер в мене в покоях будуть без тебе й стіни німі, й вікна невидющі,— обізвалась мати* (Н.-Лев., I, 1956, 604).

Невидю́щі о́чі — очі, що нічого не бачать; сліпі очі. *Плаче старий та ридає, Й Степан сліпий плаче Невидющими очима, Мов сонце побачив* (Шевч., II, 1963, 341).

3. Який нічого не помічає, неуважний (про погляд, зір). *Він дивився замислено невидющим поглядом за Дніпро* (Сміл., Сашко, 1954, 276); *Юра сидів з напівнадягнутою панчохою і вдивлявся невидющим зором у непроглядну темінь ночі* (Смолич, II, 1958, 88).

НЕВИ́ЖАТИЙ, а, е. 1. Який стоїть на пні, якого не зрізали. *Хліб стоїть у полі невижатий, осипається...* (Коцюб., I, 1955, 14); *Місце було дуже вигідне: глибока яруга, поросла чагарем, прикрита з усіх боків дубовим лісом, з доброю, невижатою травою* (Тют., Вир, 1964, 433).

2. На якому залишені на пні злакові рослини. *Невижате поле.*

НЕВИ́ЗНАНИЙ, а, е. Який не дістав загального визнання, популярності. *І хто допустив? Слащов? Цей невизнаний геній, цей давній його суперник* (Гончар, II, 1959, 320).

НЕВИ́ЗНАННЯ, ви́знання́, *с.* Становище, коли кого-, що-небудь не визнають або не оцінюють по заслузі, належним чином. *Все своє життя був він* [І. В. Мічурін] *майже байдужий до визнання. Але невдачі, нерозуміння, невизнання й заперечення завжди жорстоко ранили й гнітили його* (Довж., Зач. Десна, 1957, 265).

НЕВИ́ЗНАЧЕНИЙ, а, е. 1. Точно не встановлений. *Мобілізація в Росії затягувалась на невизначений час, і Катеринославська армія мала на меті вирушити до берегів Чорного моря тільки навесні 1788 року* (Добр., Очак. розмир, 1965, 90); *Облога затяглась на невизначений час* (Кач., Вибр., 1953, 136).

2. Не зовсім виразний, ясний. *Якийсь невизначений жаль чи туга квилить у серці його, мов дитина, що сміятися не хоче, а до плачу занадто́ лінива* (Мак., Вибр., 1954, 23); *Думками він був зараз далеко від*

Харитона — біля Тосі, і ще далі — в невизначених обрисах свого майбутнього (Смолич, Мир.., 1958, 28).

НЕВИ́ЗНАЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **неви́значений.** *Саме ця невизначеність постаті Федора старшого позбавила фільм і національного колориту* (Мист., 1, 1959, 21); *Невизначеність вдачі; Невизначеність занять.*

2. Невизначене становище. *Його душить невизначеність і вимушена бездіяльність* (Коз., Зол. грамота, 1939, 22).

НЕВИ́ЗНАЧЕНО. Присл. до **неви́значений.** — *Чесне слово! — перебила Люба невизначено, але гаряче* (Кундзич, Пов. і опов., 1938, 112); — *Там, за річкою,— махнув* [дід] *невизначено рукою. — Хто хоче, той знайде...* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 12).

НЕВИЗНАЧНИЙ, а́, е́. Який не має великого, важливого значення.

НЕВИ́ЇЖДЖЕНИЙ, а, е. Не призвичаєний до їзди, до ходіння в упряжі або під сідлом (про коня). *Невиїжджений могутній кінь хоче скинути його з своєї благородної спини* (Смолич, II, 1958, 48).

НЕВИ́ЇЗД, у, *ч.* Постійне, безвідлучне проживання в одному місці. [Бей:] *Дайте місцевому префектові підпис про невиїзд з міста до розв'язання вашого питання* (Сам., II, 1958, 195); — *Накладіть арешт на домашні речі, зробіть їх опис. Підписки про невиїзд брати не треба* (Кучер, Трудна любов, 1960, 241).

НЕВИ́КІНЧЕНИЙ, а, е. Не доведений до кінця; недовершений, недосконалий. *Вітчизняна війна перервала роботу М. Траблаїні над романом «Глибинний шлях», і твір лишився невикінченим* (Іст. укр. літ., II, 1956, 225).

НЕВИ́КІНЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́кінчений.** *Він* [І. Франко] *натискав на зміст, на думку, а читав так, що жодне вразливе вухо не здолало б помітити невикінченість форми* (Кол., Терен.., 1959, 46).

НЕВИ́КОНАНИЙ, а, е. Якого не виконали, який залишився нездійсненим, нереалізованим.

НЕВИ́КОНА́ННЯ, я, *с.* Нездійснення чого-небудь. *Вища військова влада не вважала комісара Кригу зразком і всі його невиконання наказів записувала в книжку* (Ю. Янов., I, 1958, 105); *Гасан Саламов давав наказ захоплено, з таким виразом на своєму засмаглому обличчі, наче від невиконання його розпоряджень має звалитись у безодню вся бухта* (Донч., II, 1956, 115).

НЕВИКО́НУВАННЯ, я, *с.* Нездійснювання чого-небудь.

НЕВИКОРЕНИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **невикорі́нний.** *В нашому солдаті живе невикоренимий дух самопожертви і полум'яних дерзань* (Літ. газ., 20.II 1959, 1); *Потреба в творчій діяльності — не тільки одна з найблагородніших, але й одна з найперших, найглибших і невикоренимих потреб* (Наука.., 11, 1962, 9).

НЕВИКОРЕНИ́МО. Присл. до **невикорени́мий.**

НЕВИ́КОРИСТАНИЙ, а, е. Який залишився без використання, застосування. — *Цілі танкові армії загрясли в багнюці невикористані* (Довж., I, 1958, 359); *Найбільше невикористаних резервів щодо підвищення врожайності є у вирощуванні таких культур, як озима пшениця, кукурудза, а також просо* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 2).

НЕВИ́КОРИСТАННЯ, я, *с.* Залишення чого-небудь без використання, застосування.

НЕВИКОРИСТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Залишення чого-небудь без використовування, застосовування.

НЕВИКОРІ́ННИЙ, а, е. Який не піддається викоріненню; якого не можна позбутися. *Невикорінна ненависть до гнобителів; Невикорінні міжімперіалістичні суперечності.*

НЕВИКОРІ́ННО. Присл. до **невикорі́нний.**

НЕВИ́КРИТИЙ, а, е. Якого не викрили, не виявили, не розкрили. [Градов:] *Одна підлість неодмінно тягне за собою другу, один невикритий злочин призводить до нового злочину* (Собко, П'єси, 1958, 249); [Камо:] *Це ж не можна, щоб Камо замовк назавжди, щоб впивались тріумфом жандармські тхори, щоб, невикритий, знову пробрався в ряди провокатор мерзенний...* (Лев., Драми.., 1967 5).

НЕВИЛА́ЗНИЙ, а, е, *розм.* 1. По якому важко пройти, з якого не можна вибратися; непролазний. *З правого боку у нас непролазний ставок, з лівого — невилазне провалля* (Стар., Облога.., 1961, 11); *Дощ. Валки машин в невилазних калюжах* (Довж., I, 1958, 357).

2. *перен.* Якого важко позбутися. *Те все перенесе тільки гартована у лихій долі, у щоденній недостачі та невилазних злиднях людина...* (Мирний, I, 1954, 50); *Жінка твоя ось що каже, Танасію: нема їй чим жити, борги невилазні, хочуть Худик та Косован вашу хату за борги відсудити* (Мур., Бук. повість, 1959, 86).

НЕВИЛА́ЗНО, *присл., розм.* Не виходячи, не відлучаючись куди-небудь. *Взимку, коли доводилося* [Грицеві] *невилазно сидіти в хаті — доглядав своє господарство* (Збан., Сеспель, 1961, 302).

НЕВИЛИВА́ЙКА, и, *ж., розм.* Чорнильниця, з якої при перевертанні не виливається чорнило. *Сергій усе цокав пером по дну невиливайки. Хлопець писав у газету* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 120); *Макогон.. сів за стіл, присунув до себе чорнильницю-невиливайку* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 139).

НЕВИ́ЛИНЯЛИЙ, а, е. Який не втратив свіжості, яскравості первісного кольору. *Чоловіки доношували здебільшого військовий одяг, на плечах — невилинялі плями від погонів, на грудях — від орденів* (Ю. Янов., Мир, 1956, 46); *Поменшала* [мати], *зісохлася, ще дужче змарніла. Тільки чорні брови — невилинялі, майже дівочі! — нагадують про колишню вроду* (Гончар, II, 1959, 131).

НЕВИЛІКО́ВНИЙ, а, е. Якого не можна вилікувати; // Який не піддається лікуванню (про хворобу). *На табуреті, недалеко від столу, сидів блідолиций, напевне хворий на якусь невиліковну хворобу чоловік* (Збан., Сеспель, 1961, 321); // *перен.* Якого не можна позбутися. *На фоні швидкого і неухильного розвитку економіки соціалістичних країн.. особливо яскраво виступають невиліковні пороки капіталістичної економіки* (Ком. Укр., 4, 1968, 8).

НЕВИЛІКО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невиліко́вний.**

НЕВИЛЯГА́ЮЧИЙ, а, е. Який не вилягає від вітру, дощу і т. ін. (про хлібні рослини, трави). *Калійні і фосфорокислі добрива сприяють розвитку міцної невилягаючої соломи, підвищують зимостійкість рослин* (Колг. енц., II, 1956, 471).

НЕВИМІ́РНИЙ, а, е. Який не піддається вимірюванню; дуже великий; неосяжний, безмежний. *З невимірних космічних глибин дивились на неї спокійні зорі* (Гончар, Земля.., 1947, 96); *Україна, яку царизм та іноземні пригноблювачі намагалися перетворити у напівколоніальну провінцію, нині демонструє невимірне за своїми масштабами національне багатство* (Наука.., 12, 1967, 32).

НЕВИМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невимі́рний.**

НЕВИМІ́РНО. Присл. до **невимі́рний.** *Невимірно величезний.*

НЕВИ́МОВЛЕНИЙ, а, е. Не переданий голосом, не виражений словами; не виявлений тим чи іншим способом. *Тихо походжаючи по стежці, вона все думала невимовлені, ненаписані думки-гадки* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Він намагався говорити діловито і трохи суворим тоном, а в очах світилась невимовлена глибока добрість* (Донч., Шахта.., 1949, 164).

НЕВИМО́ВНИЙ, а, е. Який важко виразити, передати словами. *Настя схилила голову над розкішним поликом, а серце її сповнилось жалем невимовним, мов криниця водою* (Коцюб., I, 1955, 71); *Ми не всі повернулись з бою після димних пекучих ран, невимовною журбою на могилах цвіте катран...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 39); *Максим не може відірвати погляду від тої невимовної, дивовижної краси* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 105).

НЕВИМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невимо́вний.**

НЕВИМО́ВНО. Присл. до **невимо́вний.** *Їй невимовно хотілося пити, але вона не здужала встати й набрати в дворі води* (Гр., I, 1963, 270); *Було щось невимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі, і всі це відчули* (Довж., I, 1958, 95).

НЕВИМО́ГЛИВИЙ, а, е. 1. З надто скромними вимогами, запитами, який задовольняється будь-чим.

2. Який не потребує чого-небудь у значній мірі. *Виноград порівняно невимогливий і до вологи* (Наука.., 2, 1957, 21); *Кизил — досить посухостійка рослина, невимоглива до грунту* (Колг. Укр., 11, 1961, 34).

НЕВИМО́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **невимо́гливий.** *У лекційній пропаганді неприпустима безвідповідальність, невимогливість, яка призводить до низького ідейного і методологічного рівня лекцій* (Ком. Укр., 12, 1963, 26); *Вівці цигайської породи відзначаються невимогливістю і, витримуючи недостатню годівлю та перебуваючи взимку і влітку просто неба, мають порівняно задовільну вовнову і м'ясну продуктивність* (Колг. Укр., 8, 1961, 31).

НЕВИ́МОЛОЧЕНИЙ, а, е. У якому зерно, насіння не вимолотили, не відокремили, не вибили. *Шаблій борсається, мов у петлі, сіє по стерні невимолоченими колосками* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 155); // З невідокремленим, невибитим зерном, насінням. *Нам остогидли переднівки в байраках, темних, понурих, бездонних; в невимолочених скиртах, де весь день над самим вухом шарудять, трублять зерно миші...* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 8); // Який залишився невідокремленим, невибитим (про зерно, насіння). *Солому і полову використовують до настання весни, щоб не збереглося жучків у невимолоченому зерні* (Колг. Укр., 6, 1962, 27).

НЕВИ́МУШЕНИЙ, а, е. Який здійснюється відповідно до бажання, потреби, без будь-якої натягнутості; цілком природний, щирий. *Розмова полилась невимушена, весела* (Рибак, Помилка.., 1956, 123); *Дратувала сьогодні Мотору невимушена поведінка гостей* (Кир., Вибр., 1960, 388).

НЕВИ́МУШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́мушений.** *Він уважно слухав Наполеона, але на його обличчі не можна було нічого прочитати, крім світської невимушеності* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 65).

НЕВИ́МУШЕНО. Присл. до **неви́мушений.** *Ніна трохи знітилась, але він так невимушено почав з нею розмову, що ніяковість відразу й минула...* (Коп., Земля.., 1957, 20); *Трималася* [Галина] *просто, невимушено* (Руд., Остання шабля, 1959, 68).

НЕВИ́НЕН *див.* **неви́нний.**

НЕВИ́ННИЙ, НЕВИ́НЕН, неви́нна, неви́нне. 1. Який не має за собою вини; який не зробив нічого злочинного. [Прісцілла *(кидається до Руфіна)*:] *Мене в'яжіть! Мій чоловік невинен* (Л. Укр., II, 1951, 423); *Яке це божевілля на невинних людей нападати!* (Хижняк, Килимок, 1961, 91).

Неви́нна кров — кров людини або живої істоти, за якою немає ніякої вини. [Четвертий голос:] *Покарає Зевс за кров невинну* (Л. Укр., II, 1951, 306).

2. Морально чистий, непорочний. *Я не забуду щастя дотику до її шовкових кучерів, не забуду її душі, що дивилась крізь сині очі, — моєї душі, тільки далеко кращої, чистішої, невинної* (Коцюб., I, 1955, 420); *Вона справді любила його всім своїм щирим, невинним, дівочим серцем* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 355); // Який виражає моральну чистоту, непорочність. *Лице твоє, чудове і невинне, Отут раз в раз у серці моїм сяє* (Фр., XIII, 1954, 241); *За Тимофієм.. виступала гарна молодичка, поблискуючи не дуже невинними очима, й усміхалася* (Хотк., II, 1966, 382); // Пов'язаний з морально чистою, непорочною поведінкою. *В голосі Степана було стільки невинної радості, що старий Волох спершу на хвилину злагіднів* (Мак., Вибр., 1954, 294).

3. Наївний, простодушний, нехитрий. *Невинне мріяння народників не тільки по-дитячому наївне — воно прямо шкідливе тим, що відвертає думку бідноти від класової боротьби* (Ленін, 24, 1972, 6); *Дорош уважно слухав розповіді селян, але відчував, що вони приходять до нього не для того, щоб розповідати такі невинні історії, а що в них на умі є щось важливіше* (Тют., Вир, 1964, 160).

4. Який не завдає шкоди; нешкідливий, безневинний. *Пошліть йому* [князеві М. В. Шаховському] *разом з просьбою свої видання белетристичні, прохайте, щоб він звернув увагу на їх невинний зміст і дозволив їх продавати в Росії* (Коцюб., III, 1956, 211); *Уряд і польська шляхта цілком слушно вбачали навіть у невинній культурницькій роботі серед українського населення загрозу своєму безроздільному пануванню* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 138).

НЕВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́нний.** [Микола:] *У тебе чиста душа, невинна... Молись богу, щоб швидко й моя невинність виявилася* (Фр., IX, 1952, 117); *Всі, коли зроблять щось погане, повертаються до свого дитинства. В цьому є якась втіха, але нема захисту; невинність дитинства не в силі змити погань зрілих літ* (Стельмах, II, 1962, 57).

НЕВИ́ННО. 1. Присл. до **неви́нний** 1, 3. *Я бачу — з жил невинно кров тече* (Л. Укр., IV, 1954, 114); *— Карай мене, Романе. Мій злочин.. Тебе міг невинно занапастити* (Шиян, Баланда, 1957, 112); *Це Владкове оповідання, виголошене зовсім невинно.., від початку до кінця викликало ненастанні вибухи сміху в усій компанії* (Фр., VI, 1951, 142).

2. *діал.* Несправедливо; без причини. *Її жаль гризе, що він невинно гнівається* (Коб., III, 1956, 338).

НЕВИНУВА́ТИЙ, а, е. Який не має за собою вини, не зробив злочину, не провинився у чомусь. *— Правда,— каже* [голова], *— випустіть людей з холодної, вони невинуваті* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); // *у знач. ім.* **невинува́тий,** того, *ч.* Той, хто не має за собою вини, не зробив злочину, не провинився у чомусь. *Не можна було зрозуміти, чи він вдає невинуватого, чи справді наказ десь згубився* (Довж., I, 1958, 142).

НЕВИНУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **невинува́тий.** *Він подав своєчасно рапорт. Цього рятівного папірця підшили до справи як доказ його юридичної невинуватості* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 173).

НЕВИ́ПАЛЕНИЙ, а, е. Який при обробці не випалювався (про цеглу, глину і т. ін.). *Із звичайної невипаленої глини можна збудувати будинок сухий, теплий і довговічний, нічим не гірший від цегляного* (Колг. Укр., 4, 1958, 13).

НЕВИ́ПЕЧЕНИЙ, а, е. Не доведений до повної готовності, сируватий (про хлібні вироби). *Коли надія* *роздобути цукру уважалась всіма безнадійною, то буханець разового, кислого, невипеченого хліба можна б було дістати* (Коцюб., II, 1955, 435).

НЕВИ́ПИТИЙ, а, е. Неспожитий (про рідину). *Буде і для Романа стояти на столі повна по вінця чарка, проте залишиться вона невипитою* (Гончар, III, 1959, 153); // Наповнений рідиною. *В лівій його руці тремтіла невипита чарка, й прозорі краплини падали на землю* (Довж., I, 1958, 340); * Образно. *Візьми моє серце у руки, Тільки снами не муч і невипитим горем не муч* (Мал., Запов. джерело, 1959, 107).

НЕВИ́ПЛАКАНИЙ, а, е. 1. Який не вилився (про сльози). *Невиплакані сльози серце їй гнітили* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Обличчя в неї зовсім не суворе, а добре, очі ясні, ласкаві, і в глибині їх невиплакані сльози* (Жур., Опов., 1956, 237).

2. Який не полегшений плачем. *Ми вирішили з Адаменком.. поквитатися з паном гетьманом білогвардійської держави за наше невиплакане горе, на білий терор відповісти як слід* (Ю. Янов., II, 1958, 250); *Ти не дивуй мені, брате. Моє горе незміряне, туга моя невиплакана* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 32).

НЕВИ́ПЛАТ, у, *ч.* Несплата чого-небудь.

НЕВИ́ПЛАТА, и, *ж.* Те саме, що **неви́плат.**

НЕВИ́ПЛАЧЕНИЙ, а, е. За який частково або повністю не внесена плата.

НЕВИ́ПРАВДАНИЙ, а, е. Який не має виправдання, якого не можна виправдати; необгрунтований. *Солоха, здавалось, і справді загубила ритм роботи. В її руках почала з'являтись невиправдана поспішність, навіть метушня* (Донч., IV, 1957, 256); *Окремі мізансцени* [п'єси] *здаються штучними, нарочитими, невиправданими* (Мист., 1, 1959, 16).

НЕВИ́ПРАВДАНО. Присл. до **неви́правданий.** *В останні роки невиправдано були забуті такі.. корми, як кормові буряки, морква* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 21).

НЕВИПРА́ВНИЙ, а, е. Якого не можна виправити, поправити; стійкий у поглядах, звичках і т. ін. *Глузували й глумилися з них* [козаків] *шинкові завсідники, невиправні п'янюги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 401); *Дружина в нього.. закореніла міщанка і невиправна обивателька* (Вітч., 4, 1961, 173); *Тільки недругові або невиправному песимісту не видно, як багато зроблено у нашій країні в справі збереження природних багатств* (Колг. Укр., 1, 1969, 61).

НЕВИПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невипра́вний.**

НЕВИПРА́ВНО. Присл. до **невипра́вний.**

НЕВИ́ПРОБУВАНИЙ, а, е. Не перевірений на практиці, ненадійний. *Хіба довів він чимось своє право стати воїном? Та й комсомолець він ще невипробуваний, не встиг показати за ці три місяці, на що здатний* (Петльов., Хотинці, 1949, 8).

НЕВИРА́ЗНИЙ, а, е. Який не має яскравих, виразних ознак, особливостей; який не виділяється чітко, яскраво. *Невиразною чорною плямою лежало сонне село у видолинку* (Коцюб., I, 1955, 338); *Дівчина глянула пильно на нього, і невиразна тривога охопила її* (Головко, II, 1957, 539); *Крізь пелену туману проступали якісь невиразні силуети* (Панч, Синів.., 1959, 4); // Неясний, не зовсім зрозумілий, слабо розрізнюваний на слух. *В повітрі линули якісь невиразні нічні шуми* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 8); *За стіною в хижах приглушено загомоніли, між багатьма невиразними словами вона почула одне виразне слово: — Ключниця! Ключниця!* (Скл., Святослав, 1959, 107); // Який не виявляє яскравих індивідуальних рис (про людину). *Панасик справді був такий невиразний серед усього колективу, що навіть Кривохацькі в порівнянні з ним були яскравими індивідуумами* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 42); // Який не відображає внутрішніх якостей, переживань людини (про очі, обличчя і т. ін.). *Він зупинився над дорогою, почекав, поки Дмитро, скородячи, підійде до нього, посміхнувся блідими, невиразними очима* (Стельмах, II, 1962, 350).

НЕВИРА́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невира́зний.** *Партія закликає.. вести рішучу і непримиренну боротьбу проти всяких спроб протягти чужі нам буржуазні погляди, проти сірості і невиразності окремих творів* (Ком. Укр., 7, 1961, 7).

НЕВИРА́ЗНО. Присл. до **невира́зний.** *На кінці* [листа] *стояв невиразно начерканий початок прізвища* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Біля воріт невиразно чорніла постать Сергія* (Тют., Вир, 1964, 210); *Віта одвела очі і невиразно промовила: — У Івана Лук'яновича великі неприємності* (Грим., Подробиці.., 1956, 169); *З хати невиразно чути було ревне тужіння, наче по мертвому* (Головко, II, 1957, 319).

НЕВИ́РІШЕНИЙ, а, е. Який не дістав вирішення, розв'язання. *Так і кінчається день теж без сонця з невирішеними вранішніми мріями...* (Ле, В снопі.., 1960, 203); *Ще в перші роки Радянської влади В. І. Ленін зауважив, що кращий спосіб відзначити річницю Жовтневої революції — це зосередити увагу на невирішених питаннях* (Ком. Укр., 10, 1962, 18).

НЕВИ́РОБЛЕНИЙ, а, е. 1. Недосконало оброблений; // Який не дістав навиків, не вдосконалився. *Матвій не все зрозумів з розмов ткача. Це надто раптово впало на його невироблений, заспаний і заскорузлий мозок* (Ірчан, II, 1958, 289).

2. Який не витратився, не вичерпався; невичерпаний. *В кожному русі Карпа чулась невироблена сила, зла, напівдика завзятість* (Стельмах, II, 1962, 365); // Який зберіг сили, не виснажився. *Невироблені люди.*

НЕВИ́РОБЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́роблений.** *У мові художніх творів Нечуя-Левицького знаходимо значну кількість російських слів як стилістично нейтральних, що вводились в українську літературну мову в зв'язку з невиробленістю її норм на той час, так і російських запозичень, стилістично забарвлених* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 448).

НЕВИ́СВІТЛЕНИЙ, а, е. Який лишився неясним, незрозумілим.

НЕВИ́СВІТЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́світлений.**

НЕВИСИХА́ЮЧИЙ, а, е. Який не висихає. *В Криму відомо понад 50 невисихаючих.. озер* (Геол. Укр., 1959, 635).

НЕВИ́СЛОВЛЕНИЙ, а, е. Не виражений словами; не виявлений у будь-який спосіб. *Глаша, ніби вгадавши її невисловлене запитання, усміхнулася* (Бойч., Молодість, 1949, 71); *В обличчі його, в очах було щось невисловлене, глибоко приховане* (Донч., V, 1957, 533); *Валя густо почервоніла і з невисловленим докором глянула на Цимбала* (Жур., Звич. турботи, 1960, 103).

НЕВИСНА́ЖНИЙ, а, е. Який не може вичерпатися; невичерпний. *Вірші Грибоєдова перетворилися в прислів'я і приказки; комедія його стала невиснажним рудником епіграфів!* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 276).

НЕВИСНА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невисна́жний.**

НЕВИСО́КИЙ, а, е. 1. Який має невелику висоту; низький. *Палата була просторна, але невисока, без вікон* (Н.-Лев., III, 1956, 302); *До кімнати зайшла невисока на зріст молода жінка* (Головко, II, 1957, 443); *Степ заріс тирсою і, хоч була вона невисока, проте плуталася в колеса і дуже гальмувала біг* (Смолич, I, 1958, 98).

2. Який міститься на незначній висоті від землі або

якої-небудь поверхні (про сонце, хмари і т. ін.). *Проміння невисокого зимового сонця.*

3. Незначний, невеликий щодо кількості, інтенсивності і т. ін. *Тривале, надмірне застосування полину, навіть у невисоких дозах, може спричинитися до судорог і конвульсій, галюцинацій, а то й до явищ божевілля* (Лікар. рослини.., 1958, 32).

4. Невидатний, маловажний, малопомітний (про посаду). *Де б уже потім не бились богунці, .. які б високі й невисокі пости не займали після громадянської війни, нікому вже й ніколи не забути, яким був .. Микола Щорс* (Довж., I, 1958, 150).

5. Який не досягнув значного розвитку, довершеності. *У зв'язку з невисоким рівнем продуктивності праці в собівартості колгоспної продукції лишається ще високою питома вага затрат на оплату праці* (Ком. Укр., 5, 1960, 57).

6. Не зовсім прихильний; негативний. *Маючи про нього невисоку думку як про людину, вона вірила в нього як у вченого* (Руд., Остання шабля, 1959, 344).

НЕВИ́СОКО. Присл. до **невисо́кий** 1, 2, 6. *Жайворонок підлетів невисоко й повиснув, мов на ниточці* (Ю. Янов., II, 1954, 142); *Продираючись поміж густим молодняком акації, Нєдєлін натрапив на невисоко вимощене гніздо* (Логв., Давні рани, 1961, 138); *Коли сержант Коломієць привів цього присадкуватого, мирщавого «варяга» на зміну пораненому кулеметникові, Козаков оцінив його невисоко: тарган* (Гончар, III, 1959, 150).

НЕВИ́СОХЛИЙ, а, е. Який ще не висох, не втратив вологості. *Сонячне світло переломилось у невисохлих краплях сліз на віях...* (Л. Укр., III, 1952, 658).

НЕВИ́СПАНИЙ, а, е. Який не виспався, не задовольнив своїх потреб у сні. *Де-де буйні отари Товпи́лися з стаєнь на пасовисько,— За ними волоклись лінивим ходом Невиспані, обдерті вівчарі* (Фр., XIII, 1954, 205); *На ранок Маруся встала з важкою головою, невиспана, невдоволена* (Добр., Очак. розмир, 1965, 291); // Який виражає стан людини, що не виспалася. *Ішли* [женці] *в поле до схід сонця, спотикаючись, роздирали кулаками невиспані очі, згинались од холоду* (Вас., II, 1957, 169); *З приміщення вискочив лейтенант із жовтим невиспаним лицем і червоними очима* (Тют., Вир, 1964, 292); * Образно. *Ледь-ледь перебирає листя одинокої берези на околиці лісу невиспаний вітерець* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 265).

НЕВИ́СПІВАНИЙ, а, е. Якого хто-небудь ще не співав або не доспівав. *Ті невиспівані пісні окружають мене сумним хороводом* (У. Кравч., Вибр., 1958, 242); *Вона принесла з собою в хату свіжий запах ранньої осені, принесла в серці своєму невиспівані співанки, а на щоках палаючі рум'янці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 391).

НЕВИ́СТАЧКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **недоста́ча** 2. *Як невистачка дров, то я йому дам хуру там чи дві* (Сл. Гр.).

НЕВИТКИ́Й, а́, е́. Який не в'ється.

НЕВИТРАВНИ́Й, а́, е́. 1. Якого не можна витравити, знищити.

2. *перен.* Який не може зникнути, згладитися з пам'яті; незабутній. *Важко заснути, коли на серці лежить невитравний тягар, коли всю істоту твою проймає гірке почуття самотності, вимушеної бездіяльності* (Шовк., Інженери, 1956, 358); *Що за дивна сила та — вродлива дівчина! Обізвалася, подивилася в очі, доторкнулася рукою і залишила в душі невитравний слід* (Хор., Ковила, 1960, 47).

НЕВИ́ТРАЧЕНИЙ, а, е. Якого не витратили, не використали для чого-небудь. *Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилась по всіх жилах, запрохалась на волю* (Коцюб., I, 1955, 340); *Буйна, невитрачена енергія відчувалася в ній* (Вітч., 11, 1947, 67).

НЕВИ́ТРИМАНИЙ, а, е. 1. Який не вміє володіти собою, не має достатньої витримки, самовладання; нестриманий.

2. Який відступає від прийнятих правил, норм і т. ін. *Особлива увага повинна бути спрямована на.. поліпшення популярної масової, головним чином, селянської і робітничої літератури, на боротьбу з випадковими і ідеологічно невитриманими виданнями* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 308).

НЕВИ́ТРИМАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **неви́триманий.** *Я, з властивою мені невитриманістю, заперечався і почав розповідати Олесеві Васильовичу найпотаємніші свої спостереження й відкриття* (Донч., VI, 1957, 619); *Принципіальна невитриманість антиіскрівців і «центра» позначилася рельєфно і на дебатах про аграрну програму..* (Ленін, 8, 1970, 209).

НЕВИ́ХІД, ходу, *ч.*, *розм.* Нез'явлення когось куди-небудь. *Невихід на співанку трьох голосів вона, безсумнівно, сприйняла б як тяжку особисту образу* (Смолич, Мир.., 1958, 31).

НЕВИ́ХОВАНИЙ, а, е. Який не має потрібного виховання; який поводить себе нечемно, грубо. *Від його важкого сміху стискалось серце, в розмові не знаходила* [вдова] *слів для цієї невихованої, неосвіченої людини* (Ле, Наливайко, 1957, 211); *Невиховані люди.. кепкують з фізичної вади іншої людини* (Наука.., 4, 1966, 19).

НЕВИ́ХОВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неви́хований.** *Очі Потоцького потьмарилися. В них спалахнула блискавиця. Яка нахабність! Яка невихованість!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 283).

НЕВИ́ЧЕРПАНИЙ, а, е. Якого не витратили, не використали, який не може вичерпатися. *В невеликих чорних очах горіли іскорки великої, невичерпаної енергії* (Фр., II, 1950, 238); *Казкові рисунки килимів, вікові смереки чорні в тінях, невичерпане багатство всяких ягід, овочів, стручків, і все те червоніє, синіє, зеленіє, жовтіє* (Хотк., II, 1966, 143).

НЕВИЧЕ́РПНИЙ, а, е. Якого важко або неможливо вичерпати, витратити і т. ін. *У вікна щедро лилося сонце, на столі все вилискувало золотом і самоцвітами, ніби наочно підкреслюючи невичерпні багатства Росії* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 69); // Дуже великий, незмірний. *Енергія Леніна була справді невичерпна* (Біогр. Леніна, 1955, 163); *Ми повертались на Україну сповнені невичерпної наснаги до праці й боротьби* (Літ. Укр., 28. XII 1962, 1).

НЕВИЧЕ́РПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невиче́рпний.** — *Геній Леніна показав нам шлях до використання невичерпності матерії* (Рибак, Час.., 1960, 797); *Одне з основних відкрить, яке робить радянська література в художніх дослідженнях нового, і є відкриття безмежності і невичерпності .. можливостей вільної людини* (Рад. літ-во, 12, 1965, 7).

НЕВИЧЕ́РПНО. Присл. до **невиче́рпний.** *Невичерпно різноманітний був Франко і щодо форми* (Рильський, III, 1955, 276); — *Я їм* [білим] *буду мстити з могили, хлопці! — гукнув Боженко на весь голос.. В цьому останньому вигуку відбилася вся натура старого, благородного і невичерпно щедрого в своїй любові й ненависті* (Довж., I, 1958, 209).

НЕВИ́ЧИНЕНИЙ, а, е. Який не проходив спеціальної обробки (про шкіру).

НЕВИ́ШУКАНИЙ, а, е. Який не відзначається витонченістю, досконалістю, елегантністю. *Дослухався* [Сеспель] *до слів промовців, слів простих, невишуканих, а в голові ткалися рядки, хвилювали серце, зігрівали надією* (Збан., Сеспель, 1961, 307); *Одягнута вона була в темно-синю спідницю і такого ж кольору жакет* *звичайного крою. Цей невишуканий одяг дуже пасував до її ставної постаті* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 13).

НЕВИ́ШУКАНО. Присл. до **неви́шуканий.** *Так просто й невишукано, мабуть, ще жоден гімнаст чи акробат не одягався* (Ткач. Арена, 1960, 173).

НЕВИ́ЯСНЕНИЙ, а, е. Який лишився неясним, незрозумілим. *Він увесь тремтів від якоїсь невиясненої тривоги* (Фр., II, 1950, 255): *Вона.. плакала з смутку невиясненого...* (Коб., I, 1956, 427).

НЕВІ́ГЛАС, а, *ч.* Неосвічена, незнаюча людина; неук. *Ремо відчував свою безсилість у цім середовищі напівдикого суспільства, де від найосвіченішого до останнього невігласа ніхто не вміє одрізнити місяця від сонця* (Досв., Гюлле, 1961, 102); — *Я став нездарою і невігласом.. Далі уміння розв'язати звичайну задачу з підручника алгебри я не сягну* (Рибак, Час.., 1960, 42); * У порівн. *Йосифові відразу якось не сподобалося, як цей молокосос став повчати його, наче якогось невігласа* (Вільде, Сестри.., 1958, 137): // Уживається як лайливе слово. [Олімпіада:] *Іди ти та присмири отого невігласа Якова. З якої це причини він задумав святим хлібом у твар жбурляти?* (Кроп., III, 1959, 321); [Річард *(дужим голосом):*] *Мовчіть! Мовчіть, злиденне кодло! Невігласи! Я сам іду од вас!* (Л. Укр., III, 1952, 85); — *Щоб ти зів'яв був, невігласе, як ота морковочка зів'яла від твоїх .. рук!* (Довж., Зач. Десна, 1957, 465).

НЕВІ́ГЛАСТВО, а, *с.* Відсутність знань, неосвіченість у якій-небудь галузі. — *Якщо дозволите, панове, я відповім шановному своєму приятелеві, бо він геть зовсім спантеличив мене своїм невіглаством,— озвався несподівано Іван* (Кол., Терен.., 1959, 220); *Проти.. бюрократизму, демагогій, невігластва спрямовано роман «День для прийдешнього» Павла Загребельного* (Рад. літ-во, 5, 1966, 25).

НЕ́ВІД, вода, *ч.* Велика рибальська сітка. *Хлопці кинулись до річки. Одні побігли за човнами, другі розправляли невід* (Мирний, I, 1954, 312); *На душогубці плавав рибалка, закидаючи невід* (Шиян, Вибр., 1947, 154); *Які рухливі зірки! Їхнє мерехтіння чомусь пов'язалося в його уяві з рибою в неводі* (Вільде, Сестри.., 1958, 569).

НЕВІ́ДАНИЙ, а, е. Невідомий, таємничий; незнаний.

НЕВІ́ДАННЯ, я, с. Незнання, непоінформованість. *За час війни, за всі місяці болісного невідання про Василеву долю Надія багато наслухалась.. втішань* (Баш, На.. дорозі, 1967, 8).

НЕВІДБУ́ТНИЙ, а, е. Якого важко позбутися, від якого важко звільнитися; який не проходить.

НЕВІДВЕ́РТИЙ, а, е. Який має таємні думки, почуття, не виявляє їх щиро.

НЕВІДВОРО́ТНИЙ, а, е. Якого не можна відвернути, якому не можна перешкодити здійснитися. — *За невмолимими, невідворотними законами життя, на яких тримається світ, сонце переможе ніч* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 98); *Сам факт появи і розвитку світової соціалістичної системи говорить про невідворотне ослаблення позицій капіталізму* (Наука.., 2, 1960, 4); // *у знач. ім.* **невідворо́тне,** ного, *с.* Те, чого не можна відвернути, чому не можна перешкодити здійснитися. *Не можуть вони бути разом, бо сталося в їхньому житті невідворотне* (Загреб., Спека, 1961, 194).

НЕВІДВОРО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідворо́тний.** *Невідворотність кари за злочин — основа міцного правопорядку* (Рад. Укр.. 9. II 1966, 4).

НЕВІДВОРО́ТНО. Присл. до **невідворо́тний.** *Невідворотно, як гнаний вітром степовий пожар, насувалося лихо* (Гончар, II, 1959, 92); *Повернувши коней, ми самі побачили ту грізну небезпеку, що невідворотно насувалася на нас в зловісній хмарі куряви* (Кач., Вибр., 1953, 314).

НЕВІДВ'Я́ЗНИЙ, а, е. Те саме, що **невідче́пний.**

НЕВІДВ'Я́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідв'я́зний.**

НЕВІДВ'Я́ЗНО. Присл. до **невідв'я́зний.**

НЕВІДДІЛИ́МИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **невідді́льний.** *Великі письменники, класики літератури світової, ніколи не розминалися з народом, навпаки: їхня творчість завше була невіддільна від фольклору, від дум, від мудрості народної* (Тич., III, 1957, 353).

НЕВІДДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Якого не можна відділити, відокремити від чого-небудь. *Сьогодні думи Шевченка є невіддільні від дум нашого народу* (Тич., III, 1957, 128); *Червона Армія невіддільна від своєї плоті — радянського народу, який її породив* (Десняк, Опов., 1951, 93); *Любов до Батьківщини невіддільна від любові до рідного краю, рідної природи* (Ком. Укр., 2, 1966, 82).

НЕВІДДІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідді́льний.** *Ідея невіддільності людини від обставин має неабияке значення для розвитку нашої сатири* (Вітч., 10, 1963, 106).

НЕВІДДІ́ЛЬНО. Присл. до **невідді́льний.** *Формування Котляревського як письменника відбувалось невіддільно від російської суспільно-естетичної думки* (Рад. літ-во, 5, 1968, 56).

НЕВІД'Є́МНИЙ, а, е. Якого не можна відділити, відокремити від кого-, чого-небудь. *КПРС — невід'ємна складова частина міжнародного комуністичного і робітничого руху* (Програма КПРС, 1961, 123); *Українська РСР — складова і невід'ємна частина великого Радянського Союзу — зайняла гідне місце на міжнародній арені* (Ком. Укр., 1, 1966, 50); *Метод соціалістичного реалізму, яким живе і на основі якого розвивається вся наша література і поезія, невід'ємний від матеріального і духовного світу всього радянського ладу* (Мал., Думки.., 1959, 6).

НЕВІД'Є́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невід'є́мний.** *Український народ сильний своєю нерозривною єдністю з великим російським народом, і держава його — Українська Радянська Соціалістична Республіка — сильна своєю невід'ємністю від могутнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік* (Смолич, VI, 1959, 488).

НЕВІД'Є́МНО. Присл. до **невід'є́мний.** *Усі організми невід'ємно зв'язані з навколишнім середовищем.*

НЕВІДКЛА́ДНИЙ, а, е. Якого не можна відкладати; який треба здійснювати, розв'язувати негайно. *В Петербурзі Олександра чекало багато невідкладних справ* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 176); — *Ви до мене?* — *спитав у Берника товариш Кисіль і потиснув нам руки обом.— Коли щось невідкладне, то прошу* (Мур., Бук. повість, 1959, 210).

Невідкла́дна [меди́чна] допомо́га — сукупність медичних заходів при наданні допомоги пораненим або тим, хто раптово або тяжко захворів. *У роки Вітчизняної війни, коли фронтові була потрібна свіжа консервована кров для подання невідкладної допомоги пораненим, постало питання про кровозамінники* (Рад. Укр., 9.IV 1946, 3).

НЕВІДКЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідкла́дний.** *Усю невідкладність буржуазних перебудов у країні, необхідність рішучої ліквідації кріпосницьких відносин показала й Кримська війна* (Іст. СРСР, II, 1957, 203).

НЕВІДКЛА́ДНО. Присл. до **невідкла́дний.** *Капітан третього рангу різкий, підказок не терпить, і його команда невідкладно виконується* (Логв., Давні рани, 1961, 49).

НЕВІДКЛИ́ЧНИЙ, а, е, *діал.* Незмінний. — *Вже я* *повчав їх* [мужиків], *і толкував.., і поясняв, що цісарське слово невідкличне* (Фр., VIII, 1952, 38); *На її лиці стояв вираз поваги, і кожний, лише не Власт, замовк би був негайно, побачивши в її очах невідкличне рішення покінчити якнайскоріше розмову* (Оп., Іду.., 1958, 121).

НЕВІДКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Із закритим отвором; закоркований. — *Шампанського.. !— викрикнув один із офіцерів і простяг руку до невідкритої пляшки* (Тют., Вир, 1964, 446).

2. Прихований від кого-небудь; невідомий комусь. *Дьяконову.. іноли здається, що Оленчук не все йому договорює, що є в нього на думці щось своє, невідоме, невідкрите Дьяконову* (Гончар, II, 1959, 62); *Скільки невідомих таємниць, скільки невідкритих новин ще й сьогодні можна знайти на темних полицях старих, забутих архівів!* (Вітч., 12, 1964, 148).

НЕВІДЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який постійно перебуває коло кого-, чого-небудь; невідступний. *Та ось сокира готова.. Готова невідлучна товаришка селянина* (Фр., IV, 1950, 193).

НЕВІДЛУ́ЧНО. Присл. до **невідлу́чний.** *На ганку, де звечора невідлучно стояли вартові, зараз не було вже нікого* (Гончар, II, 1959, 99); *Доктор Темір сидів невідлучно два дні коло її ліжка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 369).

НЕВІДМІ́ННО, *присл., рідко.* Те саме, що **неодмінно.** — *Та хіба то важко паном зробитись? Треба тільки таку книжку вивчити.. Невідмінно вчитимусь* (Коцюб., I, 1955, 100).

НЕВІДМІ́НЮВАНИЙ, а, е, *грам.* Який не відмінюється, не має форм відмінювання.

НЕВІДМІ́НЮВАНІСТЬ, ності, *ж., грам.* Властивість за знач. **невідмі́нюваний.**

НЕ́ВІДНИК, не́відника, *ч.* Рибалка, який ловить рибу неводом.

НЕВІДО́МИЙ, а, е. 1. Який ще не став відомим; незнаний, небачений, незвіданий. *Де не взявся із-за лісу Невідомий птах, Довгохвостий, гостроносий, На восьми ногах* (Гл., Вибр., 1951, 197); *Стрункі дерева, мов живі, Скорившись невідомій силі, В вікно багряні віти хилять* (Фомін, Вибр., 1958, 156); *Павло, скрутивши цигарку, довго мовчав, пригадуючи ту невідому країну* (Тют., Вир, 1964, 248); *За допомогою методу мічених атомів вчені довели, що в рослині розкладається вода, кисень якої виділяється в повітря, а водень вступає в невідомі ще сполуки, що приєднують до себе вуглекислоту* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10); // *у знач. ім.* **невідо́ме,** мого, *с.* Те, що не стало ще відомим, щось досі незнане, небачене, незвідане. [Руфін:] *В таких мандрівках тільки невідоме нам може стати за мету* (Л. Укр., II, 1951, 353); *Невідоме — страшне саме через те, що воно невідоме* (Шовк., Інженери, 1935, 224); // *мат.* Шукана величина. *При складанні карт за даними геодезичного знімання місцевості доводиться розв'язувати систему алгебраїчних рівнянь з великим числом невідомих* (Наука.., 7, 1956, 6).

2. Який не є широко відомим, загальновизнаним, який не користується популярністю. *Там стояли: молитовник, .. арифметика та кілька тоненьких букварів, я забулаймення їх авторів — все якісь невідомі* (Л. Укр., III, 1952, 573).

3. Якого хтось не знає, з яким хтось незнайомий. *Таке співчутливе ставлення до неї невідомих їй досі людей особливо вразило Ольгу, розчулило її ще дужче* (Шиян, Баланда, 1957, 59); // *у знач. ім.* **невідо́мий,** мого, *ч.;* **невідо́ма,** мої, *ж.* Людина, якої хтось не знає, з якою хтось незнайомий. *Невідомий.. не вставав, а був здоровий, і вони вдвох ледве здужали поставити його* (Гр., II, 1963, 302); *Коли б за плечима невідомої не чорніла ноша, Роман спокійно обернувся і пішов би іншою дорогою, але, певне, треба пособити людині* (Стельмах, I, 1962, 128).

НЕВІДО́МІСТЬ, мості, *ж.* 1. Абстр. ім. до **невідо́мий** 1. *Вони* [думки] *вливають в душу неспокій, вони страшать невідомістю майбутнього* (Шиян, Баланда, 1957, 191); *Невідомість найближчих хвилин темною скелею нависала над ними* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 25).

2. Відсутність відомостей, знань про кого-, що-небудь. *Нема у світі гірше, як та невідомість, непевність: що ні заспокоїться, ні зажуритись добре не дасть* (Вовчок, I, 1955, 232); *Я вже так звик мати від тебе хоч кілька слів, хоч відкриточку, а тут нічого нема, пустка така, невідомість* (Коцюб., III, 1956, 179); *Зустрічі з смертю він уже давно перестав страшитися. Неприємна лише невідомість* (Коз., Вісімсот.., 1953, 31).

НЕВІДО́МО, *присудк. сл.* Нема відомостей про кого-, що-небудь.— *Та ще невідомо, винен він чи ні? Може, й справді даремно хлопця тягають?* — *роздумував Тимко* (Тют., Вир, 1964, 268); *Невідомо, скільки б говорив Павло на цю тему, але його перебив прихід Левченка* (Головко, II, 1957, 560).

Невідо́мо хто (які́й, куди́, зві́дки, чому́, де *і т. ін.*) — уживається в значенні відповідних неозначених займенників та займенникових прислівників. *Парубок обертається на стук і невідомо кому погрожує кулаком* (Стельмах, I, 1962, 100); *Уляна зникла невідомо куди* (Довж., I, 1958, 299); *Незабаром вони* [судна] *відчалять і підуть холодним осіннім морем невідомо куди* (Гончар, II, 1959, 439); *Невідомо звідки, уже під дощем, придибав сюди і дід Остап* (Головко, I, 1957, 428).

НЕВІДПЛА́ТНИЙ, а, е. Якого не можна відшкодувати; який перевищує всякі винагороди. — *Ви глядите мене, приносите мені невідплатні жертви.., але думаєте ви тільки про себе* (Л. Укр., III, 1952, 696); — *Я перед вами в такому невідплатному боргу! — За все прекрасне, що я передумав над вашим «Кобзарем»!* (Тулуб, В степу.., 1964, 34).

НЕВІДПЛА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідпла́тний.**

НЕВІДПОВІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який не відповідає кому-, чому-небудь. *Бувало й так, що дробовий набій* [з дідової рушниці] *мав наслідки цілком невідповідні.. призначенню* (Хотк., I, 1966, 85); *Пісня журлива, за серце хапає, а обличчя тих, що співають, зовсім не сумні, на устах у молодиці навіть блукає невідповідна до пісні усмішка* (Гончар, Тронка, 1963, 157).

2. Не такий, як треба, який повинен бути; неналежний. *Цілий будинок покладений кепсько і на невідповіднім грунті* (Фр., XVI, 1955, 296); *Заздрість була родинна, любовна, але це не зменшувало її гостроти, і вона часом набувала невідповідної форми* (Ю. Янов., II, 1954, 163).

НЕВІДПОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідпові́дний.** *Варвара Дормидонтівна.. з першого ж знайомства вразила Надійку невідповідністю усмішки та гострого виразу холодних очей* (Коз., Листи.., 1967, 102).

НЕВІДПОВІ́ДНО. Присл. до **невідпові́дний** 1. *Вона навдивовижу тонко розуміла характер людей,— талант, що прокинувся в ній невідповідно до її віку* (Ю. Янов., II, 1954, 9).

НЕВІДПО́РНИЙ, а, е. 1. Якого не можна відбити, примусити відступити. *Безмежно щасливим почуває себе Яресько за оці невідпорні лави людські, наче він сам їх зібрав, сам підняв і сам веде штурмувати ненависну твердиню горя, і глуму, й знущань* (Гончар, II, 1959, 435).

2. Діянню якого важко протистояти. *Невідпорна була сила впливу Леніна як оратора на маси* (Біогр. Леніна, 1955, 163); *Дівчині здавалось, що всі дивляться на механіка її очима, що всім він такий невідпорний, такий чарівний, як їй* (Гончар. I, 1954, 531).

НЕВІДПО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідпо́рний.** *Слова і жести в нього — прості і водночас сповнені гідності й невідпорності* (Мушк., День.., 1967, 79).

НЕВІДПО́РНО. Присл. до **невідпо́рний.** *Сумніву бути не могло: перемога йшла по Європі впевнено й невідпорно* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 95).

НЕВІДРА́ДНИЙ, НЕОДРА́ДНИЙ, а, е. Який не звеселяє, не дає відради, втіхи, задоволення; похмурий, безутішний. — *Бачите, мамо, хоча б яке тяжке й невідрадне було ваше життя, все ж таки були ви, мамо, щасливою матір'ю* (Коб., II, 1956, 309); — *Спогади, то приємні, хвилюючі, то важкі, невідрадні, сгортали душу* (Збан., Сеспель, 1961, 99).

НЕВІДРИ́ВНИЙ, НЕОДРИ́ВНИЙ, а, е. Якого не можна відривати від чого-небудь; тісно пов'язаний з чимсь; нерозривний. *Життя й діяльність Карпенка-Карого невідривні від театру* (Укр. літ., 9, 1957, 74): *Радість і щастя людини невідривні від щастя колективу, від процвітання Радянської держави* (Літ. газ., 7.VIII 1959, 1); // Який діє або здійснюється безперервно, не припиняючись (про погляд, увагу). *Медже мовчала і тільки дивилася на дитину невідривним, повним розпачу поглядом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 411); *Ладигін продовжував мовчати, але його очі з невідривною увагою дивилися на Буданова* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 146).

НЕВІДРИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідри́вний.** *Ленін вказав на невідривність соціалістичної естетики від економіки, політики, філософії та ідеології* (Літ. газ., 19.IV 1951, 3).

НЕВІДРИ́ВНО, НЕОДРИ́ВНО, *присл.* Безперервно, не відриваючись. *Люди стояли над урвищем на високому березі і невідривно дивились у море* (Смолич, Світанок.., 1953, 199); *Поки Чміль говорив, я невідривно стежив за кожним порухом його обличчя* (Гур., Новели, 1951, 178).

НЕВІДСТУ́ПНИЙ, а, е. Завзятий, упертий у досягненні чого-небудь; наполегливий, настійливий. *Вночі і вдень скрипить стара верба, При ній не раз точилась боротьба і падали прострелені у груди Якісь уперті, невідступні люди* (Воронько, Коли я.., 1962, 66); *Усі йшли.. за мовчазним сталеваром Чубенком, командиром червоного полку, завзятим, невідступним і непосидючим* (Ю. Янов., I, 1954, 283); // Якого важко позбутися. [О р:] *Чи й тут невідступне горе Віднайде мене й поборе..!* (Фр., XIII, 1954, 363); *Гелена Бачинська невідступною тінню ходила за П'єнтаком, так само заклопотана, як і він* (Жур., До них іде.., 1952, 79); // Який постійно перебуває разом з ким-небудь; нерозлучний. *Тієї самої днини опівдні зустрів Андрійко пані старостиху, яка вийшла на майдан з Мариною, Сташком та двома невідступними татарами* (Оп., Іду.., 1958, 491); // Який діє або здійснюється безперервно, не припиняючись. *День минув у невідступному чеканні нападу білої сили* (Ю. Янов., II, 1958, 202).

НЕВІДСТУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідсту́пний.** *Ленін — постійне джерело революційної енергії, мірило класової ненависті, твердості і невідступності перед ворогом* (Рад. літ-во, 6, 1967, 14).

НЕВІДСТУ́ПНО. Присл. до **невідсту́пний.** *Йду. Невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок* (Коцюб., II, 1955, 226); *Власна тінь, плутаючись поміж дерев, невідступно гналася за ним* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 345); *Його до останнього часу невідступно мучила думка, чи має він право виступити в пресі* (Стельмах, II, 1962, 280).

НЕВІДХИ́ЛЬНИЙ, а, е. Якого не можна відвернути, уникнути; невідворотний. — *Я тільки почував невідхильну потребу щодня бачити її* (Фр., IV, 1950, 287); *Життя з невідхильною переконливістю доводить, що тільки при соціалізмі можливий справжній розквіт вільної художньої творчості* (Мист., 2, 1962, 1).

НЕВІДХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідхи́льний.** *Невідхильність соціалістичної революції.*

НЕВІДХИ́ЛЬНО. Присл. до **невідхи́льний.** *В повітрі вже багато чайок, що .. летять гінко, розмашисто, поспішають невідхильно у степ* (Гончар, Тронка, 1963, 29).

НЕВІДЧЕ́ПЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **невідче́пний.**

НЕВІДЧЕ́ПЛИВІСТЬ, вості, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **невідче́пливий.**

НЕВІДЧЕ́ПНИЙ, а, е. Який докучливо вимагає чого-небудь, пристає з чим-небудь (про людину); настирливий, надокучливий. — *Тату, візьміть і мене в Щедрову! — прошуся... — Що там робити з ним? Може, візьмемо, бо воно ж таке невідчепне* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 219); // Якого важко позбутися, який проти волі зберігається у пам'яті, у свідомості. *В його втомленому мозку.. билася невідчепна думка: — Хай би вони пішли, хай би вони дали мені спокій!* (Перв., Дикий мед, 1963, 222); *Він не міг відігнати цього невідчепного видіння: перед його очима тягнулися сплутані й закручені зміїними петлями дроти* (Жур., До них іде.., 1952, 12).

НЕВІДЧЕ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невідче́пний.**

НЕВІДЧЕ́ПНО. Присл. до **невідче́пний.** [В с і:] *Давайте невідчепно проситись, щоб впустила. Ой, бабусенько, впусти* (Крол., V, 1959, 259); *Перед очима невідчепно стояв образ принадної киянки* (Баш, На .. дорозі, 1967, 155).

НЕВІДЧУ́ТНИЙ, а, е. Якого важко або зовсім неможливо відчути. *Повітря над Києвом, здавалось, було густе, аж тверде — хоч ріж його ножем, але прозоре, легке й невідчутне, неначе й не було зовсім* (Смолич, Мир.., 1958, 215); *Щось нове, зовсім непомітне і навіть невідчутне зародилось у камері* (Збан., Єдина, 1959, 155).

НЕВІДЧУ́ТНО. Присл. до **невідчу́тний.** *На сході бузковість крайнеба невідчутно оберталася на рудувату сивизну степової далечини* (Смолич, День.., 1950, 239).

НЕ́ВІДЬ, *присл.*, *розм.:* **Не́відь хто (яки́й, куди́, зві́дки, чому́, де** *і. т. ін.*) — те саме, що **Невідо́мо хто (яки́й, куди́, зві́дки, чому́, де** *і т. ін.*) (*див.* **невідо́мо).** *Кінчалась кладка — кінчався і цей невідь ким заведений звичай: хлопці виривалися на глибоке й знов пустували до нестями* (Юхвід, Оля, 1959, 4); *Четверо поліцаїв, невідь звідки з'явившись, оточили сердешного Андрія Івановича з чотирьох боків* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 138).

НЕВІЙСЬКО́ВИЙ, ко́ва́, ко́ве́. Який не належить до військовослужбовців; цивільний. *Люди на війні втрачають звичні уявлення і набувають нових нахилів і звичок, які сторонній, невійськовій людині здаються дивними* (Голов., Тополя.., 1965, 14); *Саме мирне пожиття, а не воєнну завірюху любить спокійний невійськовий громадянин* (Оп., Іду.., 1958, 320); // *у знач. ім.* **невійсько́вий**, вого, *ч.* Цивільна людина. *Всі, хто був при несподіваній появі генерала в цивільному,— військові, невійськові, молоді й старі,— всі зразу збагнули.. ставлення генерала до війни й миру* (Довж., I, 1958, 333); — *Не належить тут усяким невійськовим стояти* (Стельмах, II, 1962, 181).

НЕВІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Залежний від кого-небудь, гноблений, поневолюваний кимось; позбавлений волі, свободи. *Життя йшло, а було в житті тому і кайданів, і голоду, і холоду, і всього, що мусить зазнати співак невільного народу* (Коцюб., I, 1955, 175); *Малим невільним хлоп'ям, «козачком» вивіз його* [Тараса] *пан* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 181); // *у знач. ім.* **невільний**, ного, *ч.* Той, хто позбавлений волі, свободи. *Є ще в світі людожерство і в колоніях раби... Глянь, невільний: в нас братерство,— тож і в себе так зроби!* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 22).

2. У якого немає можливості, умов для здійснення чого-небудь. *Глухо скрізь, холодно, темно; Смерть повіває могильна... Щастя я прагнув даремно: Ти його дати невільна* (Граб., I, 1959, 358); *Невільна вона розпоряджатися собою як завгодно. Крім власних бажань, є ще й почуття обов'язку...* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 10).

3. Який здійснюється незалежно від чиєї-небудь волі й свідомості; мимовільний. *Замовк, нарешті, той, що сміявся. Востаннє оглядається на свої невільні діяння...* (Довж., Зач. Десна, 1957, 8).

НЕВІ́ЛЬНИК, *заст.* **НЕВО́ЛЬНИК**, а, *ч.* 1. Те саме, що **раб.** *Ходить* [віла] *скрізь по вулицях, майданах, де стоять невільники на продаж, та шукає свого побратима* (Л. Укр., I, 1951, 390); *Петро положив йому гаман грошей за пазуху на викуп невольника з неволі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 196); *На цьому судні везли негрів-невільників* (Видатні вітч. географи.., 1954, 61).

2. Той, кого взяли в полон або насильно поневолили. -- *Хто там у вагоні? — обережно запитує Панько.. — Невільники... Женуть до Німеччини...* (Ю. Янов., I, 1954, 184); *Багато невільників втікало ще по дорозі.., як тільки ешелони заходили в лісисті місця України* (Логв., Давні рани, 1961, 94); // *заст.* Ув'язнений, арештант. *Він сам порядкував переселенням до цих комірок і одразу зажив поваги серед невільників* (Досв., Вибр., 1959, 175); *Невольник кайданами дзвоне Та куряву шляхом зрива* (Граб., I, 1959, 306); * У порівн. *Тоскно, мов невільник із тюрми, дивлюся в сіру каламуть* (Речм., Твій побратим, 1962, 199).

3. Людина, яка перебуває під владою кого-, чого-небудь, позбавлена свободи. *Князі та їх бояри силуються ослабити і розірвати громадські вільні порядки по селах, щоб опісля роз'єднаних і розрізнених людей тим легше повернути в невольників і слуг* (Фр., VI, 1951, 36); — *Скрізь треба платити й мастити, щоб не бачити своїх дітей невільниками в багацьких та панських маєтках* (Козл., Ю. Крук, 1957, 345); * У порівн. *Гість — як невільник, де посадять, там і сидить* (Укр.. присл.., 1955, 142).

НЕВІ́ЛЬНИЦТВО, а, *с.* Стан підлеглості, залежності; становище невільника. *Згинь, невільництво, геть! Я не хочу ганьби..!* (Граб., I, 1959, 469); *До невільництва він, звичайно, звик, бачачи щодня тисячі бранців* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 264).

НЕВІ́ЛЬНИЦЯ, *заст.* **НЕВО́ЛЬНИЦЯ**, і, *ж.* Жін. до **неві́льник, нево́льник.** [Маруся:] *Я мусила потуречитись, бо я ж невольниця, бо я ж куплена на базарі за гроші* (Н.-Лев., II, 1956, 454); *Везуть їх, невільниць, на ринок рабинь* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 125); *Біля двох років.. її муж протримав на замку в Олеську молоду невільницю туркеню* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 171); [Русалка *(пручаючись)*:] *З якого часу тут русалки стали невільницями в озері?* (Л. Укр., III, 1952, 192); *Чому я така нещасна? Чому я така невольниця у твого тата?* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 107).

НЕВІ́ЛЬНИЦЬКИЙ, *заст.* **НЕВО́ЛЬНИЦЬКИЙ**, а, е. 1. Прикм. до **неві́льник, нево́льник.** *З вікон визирали, мов привиддя, якісь бліді, невільницькі обличчя* (Л. Укр., I, 1951, 236); *Шарпнувся крик із наболілої невільницької душі: Чом не йдете визволяти Нас з тяжкої неволі?* (Головко, I, 1957, 62).

2. Стос. до невільника, власт. йому. *Козаки вчинили ряд успішних походів на татарські й турецькі міста-фортеці, що були одночасно й головними невольницькими ринками* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 72); — *Вірно казав тут товариш доповідач, що як за ними* [самостійниками] *піти, то не минути нам невільницького життя* (Гончар, II, 1959, 190); — *Надивилися ми там* [в Сінопі] *на всячину: і на сади райські, і на палаци башів, і на муки невільницькі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 61).

НЕВІ́ЛЬНИЧИЙ, *заст.* **НЕВО́ЛЬНИЧИЙ**, а, е. Те саме, що **неві́льницький, нево́льницький.** *Встане Україна. І розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить, І помоляться на волі Невольничі діти!..* (Шевч., I, 1963, 307); *Одразу зажив* [Іван] *поваги серед невільників. Його навіть одразу обрали за невільничого коменданта* (Досв., Вибр., 1959, 175); *В Каховці відкривався знаменитий людський ярмарок — новітній невольничий ринок* (Гончар, I, 1959, 4); *Особливі обставини життя українського народу на тимчасово окупованій території і активний партизанський рух викликали розвиток бойової партизанської пісенності і патріотичної невільничої лірики* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 4).

НЕВІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність свободи. *Мистецтво модернізму позбавлене можливості дати вірну, суспільну характеристику сучасного суспільства, епохи, показати життєві основи невільності людини* '(Рад. літ-во, 3, 1965, 69).

НЕВІ́ЛЬНО, *присл.* 1. Мимоволі, несвідомо. *Своїм життям я невільно граю ролю в житті других людей, мені невідомих, так само як ті.. направляють течію мого життя* (Коцюб., II, 1955, 426); *А мати не прийшла на бій випроводжати,— і серце іноді невільно защемить...* (Сос., I, 1957, 260).

2. *у знач. присудк. сл., діал.* Не можна, заборонено.— *У залі агітувати невільно! — крикнув він* [староста] *зі злістю,— бо інакше скажу випровадити!* (Кобр., Вибр., 1954, 66); *Зайшла комендантська година, і цивільному населенню ходити по вулицях було вже невільно* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 96).

НЕВІ́НЧАНИЙ, а, е. Не з'єднаний шлюбом за церковним обрядом; // *у знач. ім.* **неві́нчані**, них, *мн.* Ті, що не вступили в шлюб за церковним обрядом. *Виростають нехрещені Козацькії діти; Кохаються невінчані; Без попа ховають* (Шевч., I, 1963, 42); // Який одружився без церковного обряду. *Тітка Домаха служила там у пана Безобразова робітницею, а потім стала його невінчаною дружиною* (Панч, На.. мості, 1965, 26).

НЕВІ́РА, и. 1. *ж.* Відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь. *Вона замовкла, бувши непевна, чи треба знову говорити про свою невіру в успіх* (Головко, II, 1957, 470); *Представники антинародних течій прагнули використати поетичне слово для проповіді індивідуалізму, занепадництва, невіри в перемогу соціалізму* (Іст. укр. літ., II, 1956, 77).

2. *ч.* і *ж., розм.* Недовірлива, маловірна людина. *Голодностепське будівництво.. стало реальною річчю навіть для найзапекліших невір* (Ле, Міжгір'я, 1953, 152); *Скільки в той час було невір, скептиків і просто ворогів, які твердили, що нічого не вийде у більшовиків* (Цюпа, Україна.., 1960, 207).

3. *ч., розм.* Нехристиянин або той, хто не вірує в бога; безбожник. «*Ріж! і бий! Мордуй невіру бусурмана!*»

Кричать [козаки] *за муром* (Шевч., I, 1963, 199); — *Іди мені геть! Іди, безбожнику, іди, невіро, з хати зовсім!* — *наказує йому* [Семенові] *мати* (Вас., I, 1959, 327); // Уживається як лайливе слово. *Йонька довго лежав нерухомо, боячись, що як тільки він заворушиться, то Тимко, що десь, невіра, притаївся в кущах, знову почне його чистити веслом* (Тют., Вир, 1964, 257).

НЕВІ́РНИЙ, а, е. 1. Непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь; який порушує вірність; зрадливий. *Важко стало на душі од одної чутки, що в його дружина невірна* (Стор., I, 1957, 24); *Шевченко обняв жаданого гостя. Все обурення, всі образи на невірних друзів, які забули його в біді, розтанули* (Тулуб, В степу.., 1964, 184); * Образно. *Ну ж бо повідай про долю невірную, З донькою все розділи* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 286).

2. Який викликає сумнів, недовір'я; обманливий, ненадійний. *Йде мисливець по заметах вбрід... Все видніше і усе чіткіше — Лисячий невірний, хижий слід* (Бичко, Вогнище, 1959, 83); // Небезпечний, непевний. *Опортуністи ведуть партію на невірний, буржуазний шлях..* (Ленін, 19, 1950, 125); // Нечесний. *Забрали радянські бійці Степана Гоплика за те, що видавав німцям наших людей та настягував собі невірним шляхом краденого добра* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 138).

3. Слабий, тьмяний, миготливий. *Дорога вита. Скелі й нетрі. Невірне світло жовтих фар. І от на висоті Ай-Петрі Ми опинились — вище хмар* (Рильський, III, 1961. 44); *Невірний вогник освітив низьку, в432 вросту в грунт хатину* (Стельмах, I, 1962, 139).

4. *розм.* Не такий, як потрібно; непідхожий, поганий. — *Від чужого невірне слово почуєш, то як то його переносити, а то ж, дочко, від свого?!* (Мирний, I, 1954, 222); // Непорядний (про людину). *Як скажуть вам, що я гіркий пияк, Що я невірний, що в гріхах закляк,— Це правда* (Мисик, Біля криниці, 1967, 317).

5. *розм.* Який не відповідає дійсності; помилковий. *Орлюк не дуже-то полюбляв військових кореспондентів. Їх фронтові нариси здавалися йому поспіль невірними* (Довж., I, 1958, 301); *Ленін завжди боровся як з дослівщиною, буквалізмом, так і з невірними, неточними перекладами* (Мовозн., VII, 1949, 27); // Неправильний. — *У тебе зовсім невірне уявлення про інтелігенцію. Ти дивишся на неї очима дореволюційного мужика* (Тют., Вир, 1964, 42).

6. *розм.* Який не довіряє іншим; схильний до недовір'я. *Є ж такі, що нині подружили. А були невірні, як Хома.* (Павл., Бистрина, 1959, 175); *Гнат цапає його* [сина] *за шиворот, відкидає у сніг і рипить хромовими чобітьми далі, вірний революційній правді і невірний сльозам ворога. Тадик рветься до батька, кричить, очі його паляться вовчим вогнем* (Тют., Вир, 1964, 415).

◇ **Хома́ неві́рний** — про людину, яка сумнівається, не вірить у що-небудь (за євангельською легендою про апостола Хому, який не повірив повідомленню про воскресіння Христа). — *А ти, дурню, й повірив? — перебила його Параска.— Казала ж тобі: не вір і не йди... А таки поліз, Хома невірний!* (Мирний, IV, 1955, 385).

7. *заст.* Який визнає іншу у порівнянні з ким-небудь релігію. — *Унадились ми, козаки, до невірного турка...* (Вовчок, I, 1955, 343); // *у знач. ім.* **неві́рні**, них, *мн.* Ті, хто визнає іншу у порівнянні з ким-небудь релігію. *Яскравими фарбами малював він колишню славу й велич татарського племені, його бої з невірними* (Коцюб., I, 1955, 292); *Буде на козакові хоч мала провина, панські лакузи такими його муками карають, що й невірних перевершують* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 32).

НЕВІ́РНИК, а, *ч.* Непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь чоловік. *У високій Шебелині білий сніжок тане, Не знаєш ти, невірнику, що з тобов ся стане* (Коломийки, 1969, 195); // *розм.* Той, хто не визнає існування бога, не вірує в нього; безбожник. *Біля столу стояв голова невірників, а з ним комсомолець Васько* (Панч, II, 1956, 91).

НЕВІ́РНИЦЯ, і, *ж.* Невірна, зрадлива жінка. *Серед свого горя нагадав* [Страхиня] *собі свого хорта Карамана,— свиснув на нього, а той, мов блискавка, кинувся на невірницю жінку* (Фр., XVI, 1955, 16).

НЕВІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неві́рний** 1, 5. *Страх втратити Філька був більший від болю ревнощів через його невірність* (Вільде, Сестри.., 1958, 355); *Розкриття невірності теорій паралізує й невірну практику* (Вітч., 8, 1958, 120).

НЕВІ́РНО, *присл.* 1. Присл. до **неві́рний** 1, 2. *Невірно він живе з жінкою* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Присл. до **неві́рний** 5. — *Вибачте, пане комісаре, вас невірно інформували відносно нашого села!* (Довж., I, 1958, 296); *Єгор глянув на Мічуріна і з виразу його обличчя збагнув раптом, що говорить невірно, нерозумно* (Довж., I, 1958, 460).

3. *у знач. присудк. сл.* Погано, недобре. — *Коли й голови не підведу, а в роті таки так невірно, неначе полиню наїлась* (Н.-Лев., II, 1956, 118); *І од людей сміх, і господь карає, і самим невірно* (Сл. Гр.).

НЕВІРОГІ́ДНИЙ, а, е. Позбавлений вірогідності; недостовірний. *Невірогідним здасться, але факт: відважні біляківці відстояли село* (Ле, Мої листи, 1945, 200); *Багато людей* [під час землетрусу] *стали свідками майже невірогідних змін грунту* (Знання.., 3, 1967, 11).

НЕВІРОГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невірогі́дний**.

НЕВІ́РСТВО, а, *с.* Те саме, що **неві́ра** 1. *Вкупі зо мною ти йти не схотів, На працю мою ти з невірством глядів, Мов бачив нещирі заміри* (Гр., I, 1963, 60); *В цю сумну добу невірства. Що касує всі догмати, Я вам казочку побожну Нині хочу розказати* (Сам., I, 1958, 251).

НЕВІ́РУЮЧИЙ, а, е. Який заперечує релігію, не визнає існування бога. *Невіруюча людина;* // *у знач. ім.* **неві́руючий**, чого, *ч.;* **неві́руюча**, чої, *ж.* Людина, яка не визнає існування бога; атеїст. *Комунізм.. зримо і реально відбиває справжні сподівання всіх чесних трудівників — як віруючих, так і невіруючих* (Ком. Укр., 1, 1968, 32).

НЕВІ́Р'Я, я, *с.* Те саме, що **неві́ра** 1. [Варвара Семенівна:] *От і дивлюсь на нього* [сина] *і все ще не вірю.* [Зорін:] *Щасливе невір'я* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 112); *Знайшлись нестійкі, опортуністичні елементи, які сіяли паніку, невір'я в правильність лінії більшовицької партії* (Іст. УРСР, II, 1957, 229).

НЕВІ́СТА, и, *ж.* 1. *розм.* Дівчина або жінка, яка одружується; наречена. *І серп я кинув, і пшеничний стіг, І батьків дім, невісту молодую, І відтоді не бачив більше їх* (Фр., XIII, 1954, 324); *Добре дійшли свати до невісти, І здорові повертали з нею* (Перв., З глибини, 1956, 127); // Дівчина, яка досягла шлюбного віку або дівчина стос. до того, з ким має одружуватися. *Як виріс царевич, і прийшла пора його женить, от цар і послав гонців по всьому царству пошукать царевичеві невісти* (Стор., I, 1957, 62); *Князь Володимир привіз собі з Корсуня нову жону, ромейську царівну Анну, перезрілу грекиню, яка пересиділася в невістах* (Загреб., Диво, 1968, 212).

Христо́ва неві́ста, *заст.*— про черницю, монахиню. [Матушка-гуменя:] *Я побачу, чи годна ти* *черницею бути, у Христові невісти постригтися* (Мирний, V, 1955, 72).

2. *діал.* Жінка. *Пошукала невіста в сусіці, виймила чисту сорочку* (Ков., Світ.., 1960, 27).

НЕВІ́СТКА, и, *ж.* 1. Заміжня жінка стос. до рідних її чоловіка (батька, матері, братів, сестер, дружин братів і чоловіків сестер). *Посадила стара мати Три ясени в полі. А невістка посадила Високу тополю* (Шевч., II, 1963, 13); *Левків батько навіть коні продав, щоб врятувати невістку, бо дуже полюбив її* (Стельмах, I, 1962, 647); * У порівн. *Берези самітні, заблукана верба, мов невістка в чужім краю серед людей чужих* (Хотк., II, 1966, 304).

2. Те саме, що **невісту́лька.** *В кімнатці вчителя пахне фарбою і нещодавно розмерзлою землею — це повів скромних лісових невісток, що білою піною вкривають гаї вслід за блакитним рястом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 427).

НЕВІ́СТОНЬКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **невістка** 1. — *Не встрявай у скандал. Свекор почув якось, обсміяв: — Хіба ж це скандал? Це, невістонько, творча дискусія* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 74).

2. *зневажл.* Те саме, що **невістка** 1. *Ну ж і невістонька! Ні повернутися, ні стати не вміє* (Горд., II, 1959, 239).

НЕВІ́СТОЧКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **невістка.** — *А ми Йвана оженимо, от і невісточка буде! — ще веселіше перечився Семен* (Л. Укр., III, 1952, 668); *Поміж зелених трав біліли соромливі невісточки в жовтих шапочках і білих віночках з пелюсточок навколо голівок* (Тют., Вир, 1964, 230).

2. *зневажл.* Те саме, що **невістка** 1. — *Ну, взяла собі невісточку! Взяла собі в хату біду!* (Н.-Лев., II, 1956, 291); *Побачили б її люди за такою роботою — засміяли б! От, сказали б, невісточку Уляна вибрала. Така ледаща, що одверни й оборони* (Тют., Вир, 1964, 238).

НЕВІСТУ́ЛЬКА *див.* **невісту́льки.**

НЕВІСТУ́ЛЬКИ, льок, *мн.* (*одн.* **невісту́лька**, и, *ж.*). Народна назва польових та лісових романок. *Іван брів серед них* [сіножатей], *як по озерах квіток, нагинаючись часом, щоб закосичить кресаню.. вінком невістульки* (Коцюб., II, 1955, 317).

НЕВІ́СТЧИН, а, е. Прикм. до **невістка** 1; належний невістці. *Він вийшов на двір проходитися, побачив невістчину хату і пригадав усе учорашнє...* (Мирний, IV, 1955, 61); *При перших же словах Олеся розплакалася,ввіткнулася обличчям у невістчине худеньке плече* (Дім., I будуть люди, 1964, 305).

НЕ́ВІСТЬ, НЕ́ВІТЬ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **не́відь.** *Онилька вже й не рада була, що з дурного розуму розпустила язика — все Явдосі розказала про діло,.. ще невість що наплете на їх, на неї* (Григ., Вибр., 1959, 51); — *Ну, чи не гріх, не стид невість чого кричать?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 93); *Кусали* [бджоли] *її і тим робили часом з любенького личенька невіть що* (Вовчок, I, 1955, 340); — *І досі його* [діда] *нема? — дивується Марко. — Нема, не приїхав. Може, заблудився у тій столиці й невіть куди заїхав?* (Стельмах, Правда.., 1961, 442).

НЕВІ́ТРЯНИЙ, а, е. Який не має вітру; затишний, безвітряний. *Дорош обкульгав згарище, сів з невітряної сторони на якийсь шурпак і зняв кашкет* (Тют., Вир, 1964, 378).

НЕВІ́ТРЯНО, *присудк. сл.* Без вітру; затишно, безвітряно.

НЕ́ВІТЬ *див.* **не́вість.**

НЕВІ́ЯНИЙ, а, е. Не очищений віянням від полови, сміття (про зерно). *Лейзор держав їх у таких казармах, харчував такими харчами, що безщасні литвини, звикши їсти невіяний та несіяний хліб, кидали заводи і тікали* (Н.-Лев., II, 1956, 95); *В людини велике завжди колишеться з дрібним, і думки її схожі на свіжий невіяний обмолот, де разом лежать зерно й полова* (Стельмах, II, 1962, 121); // *у знач. ім.* **неві́яне**, ного, *с.* Те, що не очистили віянням від полови, сміття. *Змолов батько невіяне — спекла мати несіяне* (Укр.. присл.., 1955, 242).

НЕВІ́ЯНКА, и, *ж.*, *діал.* Невіяне зерно.

НЕВ'Ї́ЖДЖЕНИЙ, а, е. Неукочений, неутрамбований тривалою їздою (про дорогу). *Візок усе котився вузькою, нев'їжджeною дорогою, що бігла кривулькою поміж озиминою до села* (Коцюб., I, 1955, 308); *Ось польова нев'їжджена дорога підбігає просто до глиняної кручі* (Донч., VI, 1957, 83).

НЕВКРИ́ТИЙ, НЕУКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Який не має на собі одягу, накриття. *Старчиха знеможена, Що вже не здужа й тужить, Посеред улиці, вся заморожена, Тілом невкритим дрижить* (Граб., I, 1959, 607); *Все тіло хворого було запнуте великим простирадлом.. Тільки голова була невкрита* (Смолич, I, 1958, 91); * Образно. *Моя ти сило молодая! Світи на мене, і огрій, І оживи моє побите Убоге серце, неукрите, Голоднеє* (Шевч., II, 1963, 323).

2. Який не має покрівлі, покриття; некритий. *Стояла собі осторонь чиясь сирітська пустка: необмазана, невкрита, город необгороджений* (Мирний, I, 1949, 133); *На сопілку грав той сивий старий дід, що пильнував каганчика у невкритій селянській хаті* (Ле, Наливайко, 1957, 236).

НЕВЛА́Д, *присл.* 1. Непослідовно, незв'язно (говорити, відповідати і т. ін.). *Орися стала приходити з роботи засмучена, на бабине запитання відповідала неохоче або невлад* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 42); *Дивлячись у землю, він невлад заговорив* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29).

2. Не так, як треба, не узгоджуючись із чим-небудь. *Найстарший дзвін теж бив невлад, бо смикала його язика за три десятки мотузів чверть сотні мужиків* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 521); *Знову лейтенант Березко диригував оркестром, правда, вже трохи невлад розмахуючи руками* (Жур., Вечір.., 1958, 270); // Незлагоджено, негармонійно. *Заспіває* [М. Островський] *перший про те, що легко на серці від пісні, ..і ми починаємо хором, хоча, пам'ятаю, невлад* (Уп., Вірші.., 1957, 226).

3. *у знач. присудк. сл.* Не підходить. *Ой привезли до прийому Чуприни голити; Усе дрібні, усе малі, Все багатих діти.. Усі невлад, усіх назад, В усіх доля мати. А у вдови один син, Та й той якраз під аршин* (Шевч., I, 1963, 229); — *Я чужого не брав, а як моє невлад, так я з своїм назад,— образився Гнида і повернувсь до дверей* (Епік, Тв., 1958, 104).

НЕВЛАСТИ́ВИЙ, а, е, *кому, чому.* Не характерний для кого-, чого-небудь, не притаманний кому-, чому-небудь. *Денис заговорив до Черниша з якоюсь, невластивою йому раніше, інтимністю в голосі* (Гончар, III, 1959, 131); *Сержант чомусь уже кілька годин зберігав невластиве йому мовчання* (Жур., Вечір.., 1958, 275).

НЕВЛАШТО́ВАНИЙ, а, е. Не забезпечений всім необхідним; погано влаштований. *Мати дівчинки, Марія Йосипівна, розповідала Приходькові про своє невлаштоване життя з двома дітьми* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 78).

НЕВЛАШТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **невлашто́ваний.** *Буденність, невлаштованість сільського життя пригнічуватимуть Наталку, яка всі роки прожила під материними крильцями* (Зар., На світі.., 1967, 260); *Сама згадка про тісноту, галас, домашню невлаштованість робила нас злими* (Хор., Ковила, 1960, 30).

НЕВЛАШТО́ВАНО. Присл. до **невлашто́ваний.** *Він говорив про те, що тепер це вже не надовго: і потреба Данилові перебути десь невлаштовано з молодою дружиною, і Харитонові поневірятися на шахті* (Смолич, Мир.., 1958, 37).

НЕВЛОВИ́МИЙ, а, е. 1. Якого не можна піймати, застати де-небудь. *Матрос малював собі велетенського командира невловимого крейсера* (Ю. Янов., II, 1958, 33); *Малий Тарас чув розповіді про невловимого героя селянського руху на Поділлі Устима Кармалюка* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 7).

2. Ледве помітний для ока. *Тільки тепер помітив Яресько якусь невловиму настороженість навкруги* (Гончар, II, 1959, 46); *Невловима посмішка прослизнула на устах Щербицького* (Жур., Звич. турботи, 1960, 50); // Якого не можна визначити. *Чулось невловиме дихання життя, рух земних соків* (Коцюб., II, 1955, 375); *Вигляд у чоловіка похмурий, обличчя видовжене, і чимось невловимим він нагадував Турбая* (Руд., Остання шабля, 1959, 241).

НЕВЛОВИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **невлови́мий.**

НЕВЛОВИ́МО. Присл. до **невлови́мий** 2. *Швидко, невловимо пливе година за годиною, день за днем* (Фр., I, 1955, 226); *Пругкий теплий вітер.. дихав свіжістю нив, запахом жнив'я і ще чимсь невловимо радісним і безтежним* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 373).

НЕВЛО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **невлови́мий** 2. *Повітря торкалося чола ледь чутними доторками, лишало на губах невловні пахощі...* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 10); *Вікно розчинене... Проміння тихо ллють Невловне світло, синь, і осявають гори* (Фомін, Вибр., 1958, 175).

НЕВЛО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невло́вний.**

НЕВЛО́ВНО. Присл. до **невло́вний.**

НЕВЛУЧА́ННЯ, я, *с.* Промах, непопадання (при стрільбі). *За місяць у Кудрейка не було вже жодного невлучання. Уперте тренування давало блискучі наслідки* (Донч., II, 1956, 289).

НЕВЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який не може безпомилково попадати в ціль.— *Еге, не дістанете! Еге, не влучите! Невлучна в вас рука* (Н.-Лев., III, 1956, 202).

НЕВЛУ́ЧНО. Присл. до **невлу́чний.**

НЕВМИВА́КА, и, *ч. і ж., розм.* Неохайна людина; нечепура.— *Я знаю, що цей невмивака сам неноситиме тієї сорочки, а тільки порубає на шматки* (Крим., Вибр., 1965, 381); — *Я тобі й голову змила б, і чуба оцього розчесала б, невмивака ти мій хороший!* (Гончар, II, 1959, 368).

НЕВМИ́ВАНИЙ, НЕУМИ́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **невми́тий, неуми́тий.** *Мерщій схопився він і нечесаний, невмиваний вибіг на улицю...* (Мирний, IV, 1955, 136); * Образно. *Там, де спиняють розгін водоспади, невмиване сонце вітають цикади* (Тер., Ужинок, 1946, 119).

НЕВМИРА́ЮЧИЙ, а, е. Те саме, що **невмиру́щий** 1, 2. *Всі гори були ніби зумисне заквітчані зеленими садками й букетами золотоверхих церков. Їх заквітчала давня невмираюча українська історія* (Н.-Лев., I, 1956, 336); *Потріскані стіни стояли, як раніш, непорушно і з несамовитою впертістю дивились у вічі ворогові колючими літерами невмираючого напису* (Жур., Вечір.., 1958, 375).

НЕВМИРУ́ЩИЙ, а, е. 1. Який вічно живе, ніколи не вмирає; безсмертний. *Живи, народе мій! — ти ж бо єсть невмирущий* (Тич., III, 1957, 158).

2. Який завжди зберігається в пам'яті людей, завжди зберігає своє значення; незабутній. *На траурних марах в хмелю забуття Лежать невмирущі герої* (Олесь, Вибр., 1958, 64); *Невмирущу славу придбав собі Шевченко не малюванням, а своїми віршами* (Мирний, V, 1955, 310); *Ще з юнацьких років Стародуб захоплювався невмирущим твором Лесі Українки «Лісова пісня»* (Дмит., Розлука, 1957, 180).

3. За релігійними уявленнями — вічно живий, який не вмирає (про міфічних богів та інших істот, наділених безсмертям). — *Ми не вмремо, бо ми невмирущі і вічні,— сказала Зірниця* (Н.-Лев., IV, 1956, 9).

НЕВМИРУ́ЩІСТЬ, щості, *ж.* Абстр. ім. до **невмиру́щий** 1, 2. *Він був вдячний дереву за те, що воно й досі стоїть тут, засвідчуючи невмирущість степу і його людей* (Загреб., Шепіт, 1966, 41); *Основоположники діалектичного матеріалізму визнавали невмирущість витворів художнього генія людей* (Рад. літ-во, 2, 1957, 3).

НЕВМИ́СНЕ, НЕУМИ́СНЕ. Те саме, що **невми́сно, неуми́сно.** *Відра виверну́ла* [Галя] *невмисне і усе сміялася сама із собою* (Вовчок, I, 1955, 318).

НЕВМИ́СНИЙ, НЕУМИ́СНИЙ, а, е. Зроблений ненароком, без наміру; ненавмисний. *Рубець розказував нешвидко, з примовками, з приказками, як завжди розказують повітові полупанки, і тим викликав невмисну усмішку то у Проценка, то у Книша* (Мирний, III, 1954, 268).

НЕВМИ́СНІСТЬ, НЕУМИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невми́сний, неуми́сний.** — *Добрий конспіратор!* — *одразу ж відзначив Ласточкін.* — *Місце зустрічі йому й так чудово відоме, але він дбає створити неумисність* (Смолич, V, 1959, 622).

НЕВМИ́СНО, НЕУМИ́СНО. Присл. до **невми́сний, неуми́сний.** *Зачепив* [Мишуня] *неумисно й перекинув відро з водою* (Ю. Янов., II, 1954, 139).

НЕВМИ́ТИЙ, НЕУМИ́ТИЙ, а, е. Який не вмився. *Чіпка встав, та невмитий, нерозчесаний, побрався прямо в Піски* (Мирний, I, 1949, 349); // Якого не вмивали. *На ній була сама тільки сорочина, підперезана мотузком, ноги босі, обличчя невмите, волосся розкуйовджене* (Скл., Святослав, 1959, 73); * Образно. *І небо невмите, і заспані хвилі; І понад берегом геть-геть Неначе п'яний очерет Без вітру гнеться* (Шевч., II, 1963, 130).

НЕВМІ́ЛИЙ, НЕУМІ́ЛИЙ, а, е. 1. Неповороткий, незграбний у рухах. *Перед очи́ма в Панаса невідступно стояла кумедна постать гладкого пана у постолах, сама серед поля, невміла і безпорадна* (Коцюб., II, 1955, 45); *Невмілий,.. з дияконськими патлами, він часто потрапляє серед повстанців у смішне становище* (Гончар, II, 1959, 70); // Який не має достатнього уміння, досвіду. *Галя була ще дуже молоденька, невміла, недосвідчена* (Вовчок, I, 1955, 314); // Який не дістав навиків, не вміє робити що-небудь. *Драбина була розхитана, збита з тонких жердинок невмілою жіночою рукою* (Руд., Остання шабля, 1959, 444); // *у знач. ім.* **невмі́лий,** лого, *ч.* Той, хто не вміє робити що-небудь. *В невмілого руки не болять* (Укр.. присл.., 1955, 233); *Він же ніколи не відмовлявся допомогти: молодого навчить скирту вершити так, щоб дощ не промочив, невмілому косу нагострить мантачкою* (Юхвід, Оля, 1959, 66).

2. Зроблений без уміння. *Через місяць Марія стала на ноги. Ходила, мов дитина, що робить невмілі перші кроки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 261); *Дорога матусю моя! ..Невже байдуже тобі сум мій, порання моє біля печі невміле, і борщ недокипілий..?* (Тесл., З книги життя, 1949, 71).

НЕВМІ́ЛІСТЬ, НЕУМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **невмі́лий, неумі́лий.**

НЕВМІ́ЛО, НЕУМІ́ЛО. Присл. до **невмі́лий, неумі́лий.** *Сама п'єса дуже.. скучна і невміло написана* (Л. Укр., V, 1956, 48); — *Заспокойтеся,— глибоко̀ зітхнув Сашко і якось невміло погладив Василину по голові* (Кучер, Трудна любов, 1960, 536); *Неуміло і боязко* *гладив Ярема її, намагаючись заспокоїти, втішити* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 52).

НЕВМІ́ННЯ, я, *с.*, *перев. з інфін.* Відсутність або недостача уміння, навиків у чому-небудь. *Ми, старші майстри літератури, безліч одержуємо листів від початківців.. Стрічається ж бо у них і безграмотність, і невміння поводитися з словом* (Тич., III, 1957, 146).

НЕВМІ́Ч, *присудк. сл.*, *діал.* Не під силу; несила. *Більше невміч Було хлопцям мовчать. І відразу Злинув гул голосів молодих...* (Бичко, Вогнище, 1959, 80).

НЕВМОВКА́ЮЧИЙ, а, е. Який не вмовкає, не затихає (про звуки, шум і т. ін.); нестихаючий. *Знизу, з території порту, долинав невмовкаючий гамір: вищали клаксони автомашин, торохтіли брички по брукові* (Смолич, V, 1959, 783).

НЕВМОЛИ́МИЙ, а, е. 1. Який виявляє стійкість, твердість, якого не можна умолити; невблаганний. *Просяться часом легіні, щоб пустив Олекса до села... Але Олекса невмолимий і не пускає нікого* (Хотк., Довбуш, 1965, 370); *Ніякі аргументи не переконували його, він був невмолимий* (Дмит., Розлука, 1957, 183); // Який виражає стійкість, непохитність. *Одне тільки виразно помітили мисливці — його невмолиму жорстокість: коли йому давали потрошити недобитого звіра, він.. з якимось вовчим оскалом наближався до живого лося* (Тют., Вир, 1964, 416).

2. Якого не можна змінити, порушити; непорушний. *За невмолимими законами війни, після небачених пожарів наших міст спалахнуть аж до неба ворожі міста* (Довж., I, 1958, 322); // Якого не можна відвернути, стримати; невідворотний; нестримний. *Напала на мене туга.. лихая і невмолимая* (Вовчок, VI, 1956, 252); *За допомогою насильства пануючі класи прагнуть стримати невмолиму ходу історії і тим самим продовжити своє панування* (Ком. Укр., 3, 1968, 42).

НЕВМОЛИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **невмоли́мий** 2. *Плин часу мав свою невмолимість* (Рибак, Час.., 1960, 630).

НЕВМОЛИ́МО. Присл. до **невмоли́мий.** *Чобіт невмолимо втоптував під себе свою нещасну жертву* (Ле, Мої листи, 1945, 68); *Тільки серце і годинник ведуть невмолимо свій одноманітний лік секундам* (Кучер, Трудна любов, 1960, 385).

НЕВМОЛО́Т, у, *ч.*, *розм.* Поганий умолот. *Коли нерод, так і невмолот* (Номис, 1864, № 7134).

НЕВМОТИВО́ВАНИЙ, НЕУМОТИВО́ВАНИЙ, а, е. Який не має доводів, обгрунтування. *Висновок експерта може бути відхилений судом.., коли він є голослівним, невмотивованим* (Рад. право, 2, 1960, 104); — *А щодо твого неумотивованого підозріння, що він говорить мені компліменти про мій вигляд, впевняю тебе, що він не говорив мені ані півсловечком чогось подібного* (Коб., II, 1956, 350).

НЕВМОТИВО́ВАНО, НЕУМОТИВО́ВАНО. Присл. до **невмотиво́ваний, неумотиво́ваний.** *Ганнусі закрутилися сльози в очах, а мене прошибло страхом, невмотивовано глибоким страхом!* (Коб., I, 1956, 534).

НЕВО́ДНИЙ, а, е, *спец.* До складу якого не входить вода. *З допомогою неводних розчинників тепер.. відділяють уран від різних домішок* (Наука.., 11, 1956, 15); *Робота по вивченню хімії неводних розчинів найширше була розгорнута в Києві В. О. Плотніковим та його школою* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 227).

НЕВО́ЄННИЙ, а, е. Який не стос. війни, не пов'язаний з нею, не признач. для неї. *Невоєнна продукція; Невоєнний вантаж.*

НЕВО́ЛЕННЯ, я, *с.*, *діал.* Насильство. *В серці хлопського сина він* [нелюдський вчинок учителя] *не пішов гладко, а стався першим насінням.. вічної ворожнечі проти усякого неволення та тиранства* (Фр., I, 1955, 252).

НЕВО́ЛЕНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Пестл. до **нево́ля.** *Де воно* [паненя] *знатиме, що то за доленька — Відшук черствого шматка, Як за роботою вільна неволенька Груди ураз дотика* (Граб., I, 1959, 52); *Ой у неділю рано-пораненьку Супрун із ордою стявся, А в понеділок, в обідню годину, Сам в неволеньку попався* (Нар. лірика, 1956, 38).

НЕВО́ЛЕЮ, *присл.*, *заст.* Незалежно від бажання чи небажання; вимушено. *Зуспіли її в наймах добрі люде, що в сьому городі неволею проживали і на Вкраїну на короткий час, мов у вирій, завітали* (Н. Куліш, Вибр., 1969, 278).

НЕВО́ЛИТИ, лю, лиш, *недок.*, *перех.* Примушувати робити що-небудь проти бажання, волі. — *Вдову ніхто не сміє ні в чім неволити ані кривдити* (Фр., XVI, 1955, 83); *Він іноді було зважиться запитати своєї жінки: — Навіщо збуватись так швидко своєї дитини та неволити її заміж?* (Л. Янов., I, 1959, 221).

НЕВО́ЛЯ, і, *ж.* Відсутність волі, свободи, повна залежність когось від кого-,чого-небудь. *У тій хатині, у раю, Я бачив пекло... Там неволя, Робота тяжкая, ніколи І помолитись не дають* (Шевч., II, 1963, 252); *Не витримав монастирської неволі Теодосій і задумав будь-що втекти звідси* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 147); // Полон, поневолення, рабство. *У хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у неволі турецькій, але визволивсь відтіля* (Гр., I, 1963, 344); *По темних дорогах тяглися з заходу визволені з неволі радянські люди* (Довж., I, 1958, 380); * У порівн. *Сусіди не бачилися одно з другим цілими тижнями; жили, як у неволі* (Мирний, III, 1954, 7); // *перен.* Життя, перебування (тварин, птахів, риб і т. ін.) не в природних умовах. *Затріпалось у неї серце, як пліточка в неволі...* (Мирний, I, 1949, 334); *На рамі, мов краплину крові, побачив* [дід] *сонечко, що.. попало в неволю* (Стельмах, I, 1962, 451); *Здорові дельфіни живуть у неволі 20—25 років* (Наука.., 1, 1967, 50).

◇ **По нево́лі** — через необхідність, всупереч бажанню. *Ми малими розійшлись Та вже й не сходились ніколи. Мене по волі і неволі Носило всюди* (Шевч., II, 1963, 229); [Старий рибак:] *Був же я, був та у батька один син, Ой мене батько по неволі одружив* (Рудан., Тв., 1959, 301); **Яко́ї нево́лі?** — уживається для вираження сильного незадоволення, роздратування. *Зітхнув* [дяк]: — *Ех, огидло все це мені до краю. — То ви б покинули, якої неволі сидіти в дяках?* (Вас., II, 1959, 76); — *Кого тут проти ночі колотить? — Це я, Никаноре.— Ах, це ви? Якої ще неволі вам? — сердито пізнає її панський попихач* (Стельмах, I, 1962, 295).

НЕВО́ЛЬНИК *див.* **неві́льник.**

НЕВО́ЛЬНИЦЯ *див.* **неві́льниця.**

НЕВО́ЛЬНИЦЬКИЙ *див.* **неві́льницький.**

НЕВО́ЛЬНИЧИЙ *див.* **неві́льничий.**

НЕВПА́М'ЯТКУ́, *присудк. сл.*, *розм.* Не пам'ятається, не пригадується. — *А груша моя,— круто лягає упертість на дядькові щелепи. — Ну, а коли вам це діло з грушею невпам'ятку, то, може, покликати свідків?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 15).

НЕВПЕ́ВНЕНИЙ, а, е. Який не має впевненості у чому-небудь, який сумнівається в істинності чого-небудь. *Початок тропаря він добре знав, що ж до кінця, то був трохи невпевнений, що скаже вірно* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 24); // Який виражає нерішучість або свідчить, що комусь бракує впевненості у чому-небудь. *Чуються невпевнені голоси старовірів* (Довж., I, 1958, 120); *Сивий волос, голене обличчя, вицвілі очі* *і якісь метушливі, невпевнені рухи наркомана* (Кулик, Записки консула, 1958, 46).

НЕВПЕ́ВНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпе́внений.** *Йому сором було за свою невпевненість* (Довж., I, 1958, 80); *Навіть у найбільш розвинутих країнах капіталу мільйони людей відчувають муки безробіття і злиднів, невпевненість у завтрашньому дні* (Ком. Укр., 7, 1969, 19).

НЕВПЕ́ВНЕНО. Присл. до **невпе́внений.** *Із хат невпевнено, з якоюсь тужливою провиною на обличчях виходили люди* (Стельмах, I, 1962, 31); *Голда почувала себе невпевнено перед цією сивою спокійною жінкою* (Ткач, Арена, 1960, 6).

НЕВПИ́ННИЙ, НЕУПИ́ННИЙ, а, е. 1. Який триває або здійснюється постійно, не послаблюючись, з однаковою силою. *Мертва мовчанка стояла в зборі,— тільки огонь тріщав та лунало невпинне цюкання сокир* (Фр., VI, 1951, 114); *Організацію бою він завжди сприймав як процес невпинної творчості* (Гончар, III, 1959, 52); *Принципи ленінської національної політики стали основою.. нашого неупинного руху до комунізму* (Рад. літ-во, 1, 1966, 53); // Який не проходить (про біль, кашель і т. ін.); постійний. *Не треба всіх тих згуків, що нагадують життя, хай буде тиша і невпинний, щемлячий біль одинокого безнадійного серця* (Коцюб., I, 1955, 331); // Який не припиняється, не перестає; безперервний. *Починалась весна, бездоріжжя, скрізь розмило шляхи, ішли невпинні дощі* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 64).

2. Якого не можна стримати, зупинити; нестримний. *Серед того невпинного людського плаву геть одсторонь собі походжали наїжджі пани невеличкими гуртами* (Мирний, III, 1954, 258); *Червоні війська все йшли і йшли невпинним, могутнім походом визволення* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 121).

3. Дуже швидкий, рухливий. *Удосвіта Кондров швиденько вийшов, Того нового воєводу кинув, Сів на коня невпинного, прудкого Та й полинув* (Крим., Вибр., 1965, 183); *Весна навколо гомінка! Спішать малята за городи Гатити, стримувати води, А потім в гай біжать, невпинні, Шукати гнізда голубині* (Шпак, Вибр., 1952, 97).

НЕВПИ́ННІСТЬ, НЕУПИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпи́нний, неупи́нний** 2.

НЕВПИ́ННО, НЕУПИ́ННО. Присл. до **невпи́нний, неупи́нний** 1, 2. *На велетенському току, що займав цілий майдан, невпинно гупали ціпи* (Бурл., О. Вересай, 1959, 80); *Лінія фронту наближалася невпинно і, як здавалось Федоренкові, занадто швидко* (Кач., Вибр., 1953, 389).

НЕВПІ́ЗНАНИЙ, а, е. Якого не можна пізнати. *Ні господар хати, Ні син його невпізнаний — не знали, Про що б розмову їм почать* (Рильський, II, 1956, 198).

НЕВПІЗНА́ННИЙ, а, е. Який настільки змінився, що його важко або зовсім неможливо пізнати. *Забуте світом темне село Джурів за два роки радянської влади стало невпізнанним* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 92); *Він з народженням дочки став просто невпізнанний, став говіркіший, привітніший, не такий категоричний в усьому, як досі* (Гончар, Тронка, 1963, 301).

НЕВПІЗНА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпізна́нний.** *Як все довкола змінилося до невпізнанності* (Кочура, Родина.., 1962, 178).

НЕВПІЗНА́ННО. Присл. до **невпізна́нний.** *В хаті, як ніколи, панували мир і злагода. Батько невпізнанно полагіднішав* (Речм., Весн. грози, 1961, 144); *Гречкун невпізнанно змінився. Його висока стареча постать немов випросталась* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959; 208).

НЕВПІЗНА́ННЯ, я, *с.:* **До невпізна́ння** — так, що не можна пізнати. *Під керівництвом Комуністичної партії радянські люди до невпізнання перетворили старі промислові райони* (Наука.., 4, 1957, 3); *Змінився Максим до невпізнання навіть зовні. Схуд, витягся вгору, роздався в плечах* (Коз., Блискавка, 1962, 76).

НЕВПО́КІЙ. по́ко́ю, *ч.*, *заст.* Неспокій, тривога. *Невпокій опановував Семеном. Він зробився уразливим, нетерплячим* (Коцюб., I, 1955, 117); *Чогось не вистачає дівчині. Якийсь невпокій сполохав її душу, і вона то поринає в спогади, то в далечінь неясних надій* (Стельмах, I, 1962, 344).

НЕВПОКІ́ЙЛИВИЙ, а, е, *заст.* Неспокійний, невгамовний. *Гомонять перед нічлігом, Опустившись, ніби хмарка, Невпокійливі шпаки* (Рильський, II, 1960, 79); *Невпокійливий хлопець... Позаторік — ще зовсім підлітком, підвозив влітку воду трактористам* (Гончар, Тронка, 1963, 86).

НЕВПОКІ́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Неспокійний, тривожний. *Катря стояла, дивилася і думала — невпокійна, тривожна* (Вовчок, I, 1955, 230); *Рядом з добрими думками в малому серці* [Чіпки] *ворушилося щось недобре, невпокійне...* (Мирний, I, 1949, 147); *— Далі починається моє.. невпокійне учителювання* (Вас., IV, 1960, 37).

НЕВПОКІ́ЙНО, *заст.* Присл. до **невпокі́йний.** *Хоч як було мені невпокійно, хоч як тужило моє серденько, а й я всміхнулась і ніби чогось раділа* (Вовчок, I, 1955, 138); *Петро помітив, як на льоду щось зачервоніло, і йому невпокійно стало, жарко* (Вас., II, 1959, 119).

НЕВПОКО́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непідко́рений.** *Рядки поета* [Т. Шевченка] *наснажують у борні невпокорений чорний люд Айри Олдріджа, їх клекотливий вогонь нуртує в серцях в'єтнамських повстанців* (Літ. Укр., 15.III 1968, 1).

НЕВПОПА́Д, *присл.* Те саме, що **невла́д** 1, 2. *Засмучене обличчя Максима і невпопад мовлені слова свідчили, що і у нього на душі не дуже-то спокійно...* (Рибак, Час.., 1960, 718); *Катеринка ніби ще більше захрипла, а бубон трахкотів невпопад...* (Чаб., Катюша, 1960, 11).

НЕВПО́РАНИЙ, а, е. 1. Залишений без нагляду, без піклування; недоглянутий. *Сухою задухою пашить південний степ, плачуть у будках невпорані діти* (Гончар, I, 1954, 521).

2. Нескошений, незжатий, не вивезений з поля; незібраний. *Лихо грізно насувалося, толочачи, спалюючи невпорані врожаї радянської землі* (Ле, Право.., 1957, 127).

НЕВПО́РУ, *присл.* У неслушний час; невчасно. *Важко ворушить губами Салоган і цим викликає трохи співчуття у Стадницького. — Як невпору ти захворів* (Стельмах, I, 1962, 288).

НЕВПОРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. Те саме, що **невпорядко́ваний** 1. *Невпоряджене приміщення.*

НЕВПОРЯ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпоря́джений.** *Композиційна невпорядженість.*

НЕВПОРЯДКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Позбавлений упорядкованості, необхідних зручностей. *До революції воно* [село] *мало жалюгідний вигляд: старі, похилі хати, невпорядковані вулиці* (Колг. Укр., 11, 1957, 14); // Не доведений до ладу. *Невпорядкований, відірваний від міста чималим вигоном, гай мало притягував «чисту» публіку* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 108).

2. Позбавлений порядку, системи. *Найперше прочитав Давид — «Як нам із землею бути?» — це коротенька спроба розв'язати найболючіше питання обухівське — невпорядковане землекористування* (Головко, II, 1957, 131).

НЕВПОРЯДКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпорядко́ваний.** *Одним з найбільш поширених недолі-*

ків у творах молодих авторів є розтягненість і невпорядкованість сюжету (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 138); *На всьому* [козацькому] *таборі лежала печать новосілля, невпорядкованості і метушні* (Добр., Очак. розмир, 1965, 62).

НЕВПРА́ВКА, НЕУПРА́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Неможливість встигнути зробити все, що потрібно. *Тепер, коли Ліна теж працювала, Павло сприймав домашні безпорядки і невправку дружини примирливо* (Хор., Місто.., 1962, 95); // *у знач. присудк. сл.* Не можна встигнути зробити все, що потрібно. *Їй уже самій і неуправка — треба наймички* (Мирний, IV, 1955, 55); *Тут і досвідченим жницям невправка, а вони ж* [дівчата] *гаразд і перевесла скрутити не вміють* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 52).

НЕВПРА́ВНИЙ, а, е. 1. Якому не властива вправність, спритність; незграбний. *З'їжджаючи з гори, він надто згинає коліна. Згинає їх не як сміливець.., а як невправний хлопчак, який боїться стрімкого спаду* (Вільде, Сестри.., 1958, 539); *Стадницький, повернувши на шлях, терпляче очікує невправного вершника* (Стельмах, I, 1962, 45).

2. Який погано, без уміння виконує що-небудь; невмілий. [Г о ф м а н:] *Пробачте, пане сенаторе. Нові ж робітниці й робітники невправні в тій роботі, і брати їх невигідно* (Ірчан, I, 1958, 237); *Хоч з нього був невправний промовець, але він зрозумів, що в ці хвилини мусить говорити вправно* (Скл., Карпати, II, 1954, 255); // У якого немає навиків робити що-небудь добре й швидко. *Страх паралізував невправні ще пальці учнів, і вони вимальовували такі дивовижні карлючки замість літер* (Кол., Терен.., 1952, 23); *Човен у його невправних руках кидався в різні боки* (Панч, На калин. мості, 1965, 203).

3. Зробл. без уміння, вправності, майстерності. *Ще твої невправні рими, і у віршах ти грішиш порівняннями старими* (Тич., II, 1957, 237); *Від невправного удару молотка цвях зігнувся* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 166).

НЕВПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невпра́вний.** *Товстий, мов натоптаний мішок, широколиций боєць тішив товаришів своєю невправністю* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 326); *Він відсунув свою писанину, трохи соромлячись своєї невправності в письмі* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 108); *Поетичні твори Шабленка при певній художній невправності, що пояснювалася відсутністю досвіду, відзначалися соціальною гостротою* (Іст. укр. літ., I, 1954, 705).

НЕВПРА́ВНО. Присл. до **невпра́вний** 2. *З кожним вечором все більше й більше молодих голосів.. вплітаються в єдину симфонію. Спочатку невправно, спочатку півголосом, а потім усе гучніше й гучніше* (Гончар, Новели, 1954, 69); *Жінки, раз по раз поглядаючи на дошку, переносять їх* [слова] *у свої зошити, невправно тримаючи загрубілими пальцями олівці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 301).

НЕВРАЗЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Неприступний для нападів, для ураження. *Наша валка просувалася за високим залізничним насипом і була невразлива для куль* (Панч, На калин. мості, 1965, 181); *Тепер він* [утікач] *був невразливим, а перед ним гостинно шумів листям молодий березнячок* (Збан., Єдина, 1959, 322).

2. Не здатний сприймати що-небудь, реагувати на образи; несприйнятливий. *Як вона не лаяла, не нападала, не докоряла невістку, що довго ходила, ..—невістка не сказала слова. Невразлива якась стала* (Горд., II, 1959, 242).

НЕВРАЗЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **невразли́вий** 1. *Мотив невразливості й безсмертя соціального героя широко розповсюджений у світовій народній поезії* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 56).

НЕВРАЗЛИ́ВО. Присл. до **невразли́вий.**

НЕВРАЛГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до невралгії, викликаний невралгією. *Ноги в нього погано згинались, у правій руці й на спині з'явилися невралгічні болі* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 154).

НЕВРАЛГІ́Я, ї, *ж.* Нервова хвороба, яка супроводжується болями, що виникають у тілі людини й тварини в місці проходження нерва. *Я думаю, що тут* [у Болгарії] *мусять згинути всякі невралгії та інші хвороби, хоч би від самого повітря й води* (Л. Укр., V, 1956, 148); *У льонарів переважають невралгії плечових сплетень, що може бути зв'язане з напруженням м'язів плечового пояса* (Лікар. експертиза.., 1958, 91).

НЕВРАСТЕ́НІК, а, *ч.* Людина, яка хворіє на неврастенію. *Вулиця зробила з них* [безпритульних] *мрійників і романтиків, вона ж довела багатьох із них до стану вразливих неврастеніків* (Мик., II, 1957, 422); *Іонізоване повітря показане також неврастенікам, особам, що хворіють на безсоння, підвищену втому, головні болі* (Наука.., 4, 1961, 50).

НЕВРАСТЕНІ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **неврасте́нік.**

НЕВРАСТЕНІ́ЧНИЙ, а, е. Який хворіє на неврастенію, стос. до неї. *Світло сліпило очі жінкам, вони йшли наче самі серед безлюдного поля, несли вогонь, що запалив його для всіх неврастенічний піп* (Ю. Янов., I, 1958, 180); // Власт. неврастеніку; такий, як у неврастеніка. *Неврастенічний характер. Головними рисами його є підвищена подразливість і знесилення* (Знання... 7, 1967, 19).

НЕВРАСТЕНІ́Я, ї, *ж.* Захворювання центральної нервової системи людини, яке супроводиться підвищеною подразливістю, головними болями, стомлюваністю і т. ін. *Я був слабий, лякався навіть, чи не неврастенія починається в мене!* (Крим., Вибр., 1965, 575); — *Перестаньте тріщати кістками. У мене неврастенія. —Зверніться до лікаря-психіатра* (Тют., Вир, 1964, 54).

НЕВРИЛЕ́МА, и, *ж.*, *анат.* Оболонка периферичних нервових волокон.

НЕВРИ́Т, у, *ч.*, *мед.* Запалення нерва у людини й тварини, яке розвивається при його ушкодженні, переохолодженні тіла, внаслідок інфекційного захворювання, отруєння і т. ін.

НЕВРІВНОВА́ЖЕНИЙ, а, е. Який не має душевної рівноваги, легко піддається чужим впливам; психічно нестійкий. *Петрик змалку звик до неврівноваженого, але доброго Кандиби, вважаючи його своїм батьком* (Дмит., Розлука, 1957, 150); *Мої сини, як зима і весна. Старший — меткий і проворний, як задерикуватий зимовий день. Молодший — неврівноважений, як весняна повінь* (Ю. Янов., II, 1958, 165).

НЕВРІВНОВА́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Власт. за знач. **неврівнова́жений.** *Барабашева неврівноваженість вабила її.., але про нього вона намагається тепер не думати* (Сміл., Зустрічі, 1936, 116).

НЕВРОДЛИ́ВИЙ, а, е. Який має непривабливу зовнішність, не відзначається вродою; негарний, некрасивий. *В її уяві мигнув образ Стоколоси з переляканою фізіономією, блискучими очима, згорблений і невродливий* (Фр., II, 1950, 331); — *А як невродлива буде* [жінка]? — *кидає Роман.* — *Невродлива? То й що з того? Не питайся вроди, а питайся роду!* (Стельмах, I, 1962, 64).

НЕВРОДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **невродли́вий.** *Про свою невродливість дізналась Катерина відносно пізно* (Вільде, Сестри.., 1958, 507).

НЕВРОЖА́Й, ю, *ч.* Поганий, низький урожай; недорід. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *А пам'ятаєте,* *як аж два літа підряд у нас був страшенний неврожай* (Кроп., II, 1958, 282); *Це були гамазеї, де переховувався недоторканий запас зерна на випадок неврожаю чи якогось стихійного лиха* (Донч., III, 1956, 9).

НЕВРОЖА́ЙНИЙ, а, е. Який дає низький урожай, не відзначається урожайністю. — *Розпочата в біжучім році з немалим коштом проба іригації сухих та неврожайних лук* (Фр., II, 1950, 380); *Якщо траплявся неврожайний рік, бувала посуха, повідь чи на поля налітала сарана, багато тисяч селян вмирало з голоду* (Іст. середніх віків, 1955, 58).

НЕВРОЖА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неврожа́йний.**

НЕВРО́З, у, *ч., мед.* Функціональне захворювання центральної нервової системи людини. [Бенермен:] *Чи й у нього* [сина] *та недуга?* [Ендерсон:] *Ні, ні. Борони боже! Забудьте про це. В нього просто невроз* (Ірчан, I, 1956, 233); *Найвірнішим лікувальним засобом проти неврозів.. виявився бром* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 171).

НЕВРО́ЛОГ, а, *ч., мед.* Фахівець з неврології.

НЕВРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до неврології. *У неврологічній клініці інституту успішно застосовують опромінювання кобальтом для лікування уражень периферичної нервової системи* (Наука.., 4, 1961, 45).

НЕВРОЛО́ГІЯ, ї, *ж., мед.* Наука, що вивчає будову, склад, діяльність і розвиток нервової системи людини й тварини, а також біохімічний склад нервової тканини.

НЕВРО́МА, и, *ж., мед.* Пухлинне або регенеративне розростання елементів нервової системи.

НЕВРОПА́Т, а, *ч.* Нервовохвора людина.

НЕВРОПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до невропатії. *Розрізняють кілька видів діатезу, але особливо поширені і найбільш виразно описані ексудативно-катаральний і невропатичний діатези* (Хвор. дит. віку, 1955, 136).

НЕВРОПА́ТІЯ, ї, *ж.* Захворювання, що характеризується загальною слабістю центральної нервової системи. *Особливо схильні до зригувань діти з невропатією* (Хвор. дит. віку, 1955, 61).

НЕВРОПА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **невропа́т.**

НЕВРОПАТО́ЛОГ, а, *ч., мед.* Лікар з нервових хвороб або фахівець з невропатології. *Віктор Павлович Протопопов, учень видатного вітчизняного психіатра і невропатолога В. М. Бехтерєва, .. довгий час провадив свою роботу в тісному безпосередньому контакті з великим російським фізіологом І. П. Павловим* (Фізіол. ж., II, 4, 1956, 3); [Юда:] *Адже до тебе не прийдуть з хворим оком, якщо ти невропатолог? Для цього є окуліст* (Голов., Драми, 1958, 200).

НЕВРОПАТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до невропатології.

НЕВРОПАТОЛО́ГІЯ, ї, *ж., мед.* Наука, що вивчає захворювання нервової системи і розробляє заходи для їх лікування.

НЕВРО́ТИК, а, *ч.* Людина або тварина, що хворіє неврозом. *Між тваринами кволого типу часто зустрічаються готові невротики* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 171).

НЕВРОТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **невро́з.** *Невротичний стан виявляється в тому, що тварина не відповідає як слід на умови, в яких вона перебуває* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 198).

НЕВРОТОМІ́Я, ї, *ж., мед.* Перерізування нерва.

НЕВСИ́ДЛИВИЙ, а, е. У якого відсутні витримка, терпіння, старанність у будь-якій роботі.

НЕВСИ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **невси́дливий.**

НЕВСИДЮ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **невси́дливий.**

НЕВСИ́ПНИЙ, НЕУСИ́ПНИЙ, а, е. Те саме, що **невсипу́щий** 1, 2. *Приморські ночі непроглядні в липні, Та пронизати вміють їх наскрізь Юнацькі очі, пильні і невсипні* (Бажан, Вибр., 1940, 174); *Хіба ж утечеш через оті товсті стіни, через вікна гратовані, через охорону невсипну?* (Збан., Єдина, 1959, 169); *Він в неусипнім чатував дозорі з темінню глухою віч-на-віч* (Бичко, Простота, 1963, 51); *Дуже піклувався за нашого брата невсипний Комар. Ні світ ні зоря, а він уже кахикає на подвір'ї. Переживає — чи ми не заснули навіки* (Ковінька, Кутя.., 1960, 27).

НЕВСИ́ПНІСТЬ, НЕУСИ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **невси́пний, неуси́пний.**

НЕВСИ́ПНО, НЕУСИ́ПНО. Присл. до **невси́пний, неуси́пний.** *Радянська Армія стоїть невсипно на сторожі* (Забіла, У.. світ, 1960, 124); *За нами невсипно наглядали поліцаї* (Минко, Намасте.., 1957, 6).

НЕВСИПУ́ЧЕ. Присл. до **невсипу́чий.** *Правда, що й сама вона невсипуче працює* (Мирний, IV, 1955, 213).

НЕВСИПУ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **невсипу́щий.** *Стоїмо на вахті ми в дорозі, Невсипучі хлопці моряки* (Забашта, Квіт.., 1960, 147); *Настя, невсипуча хазяйка, щира мати, тілько й знає, що клопочеться* (Мирний, IV, 1955, 69); *Складна, невсипуча робота кликала керівників області за Десну* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 8); [Олена:] *Знов невсипуче щоденне бідування з'ятриться в душі незгоєною болячкою.. Тяжко жити у світі з щирим коханням!* (Кроп., I, 1958, 451).

НЕВСИПУ́ЩЕ. Присл. до **невсипу́щий.** *Працював він, справді, невсипуще. Де у нього тільки та сила бралася!* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 313).

НЕВСИПУ́ЩИЙ, а, е. 1. Пильний, старанний, ретельний, неослабний, уважний. *Вона здавалася.. повною огородною маргариткою, що так щиро ходили коло неї невтомні дівочі руки, доглядали невсипущі очі* (Мирний, III, 1954, 179); *Через ворота й мостом, .. обабіч якого стояла невсипуща сторожа, князь Святослав вийшов з Гори й попрямував до Нового города* (Скл., Святослав, 1959, 298); *В наших дитбудинках діти ростуть під невсипущим доглядом досвідчених вихователів* (Панч, В дорозі, 1959, 273).

2. Який не знає втоми і виявляє наполегливість, настирливість у роботі; невтомний, роботящий. *Наймичка невсипуща Щовечір, небога, Свою долю проклинає* (Шевч., I, 1951, 315); *І мріялись мені далекі села: дівчата йдуть, співаючи, з ланів, клопочуться хазяйки невсипущі, стрічаючи отару та черідку* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Наша Україна — мати, Робітниця невсипуща* (Павл., Бистрина, 1959, 135); // Завзятий, невгамовний. *А то ж дівка, не то що на усе село, та вряд чи де й близько така була: богобоязлива, богомільна, до усякого діла невсипуща* (Кв.-Осн., II, 1956, 89); *Вони її з таким захватом співали, цю клечальну пісню, мирославські дівчата, невсипущі співухи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 115).

3. Який не перестає діяти, існувати; постійний, неослабний. *Розпочались дощі невсипущі, і я починаю тратити надію на погоду* (Л. Укр., V, 1956, 346); *В героїчні дні Вітчизняної війни, в дні невсипущих тривог і готовності — країна наша виявила стільки джерел життєвих сил, що кожен з нас не може не переповнитись радістю великою!* (Тич., III, 1957, 197); *Ніяка сила не могла витравити з його душі тієї невсипущої любові до людей, до рідної землі, яка жила в ньому* (Збан., Сеспель, 1961, 71); // Кипучий, бурхливий. *Тільки невсипуще море бухає десь здалеку, немов незримий велет видихає з себе денну спеку* (Коцюб., I, 1955, 291); *А там, на схід, .. будувалося теж невсипуще життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 86).

НЕВСИПУ́ЩІСТЬ, щості, *ж.* Абстр. ім. до **невсипу́щий.** [Я р ч у к:] *Люблю в тобі цю гарячу невсипущість думки* (Мик., I, 1957, 375); *Пережив ти* [Київ] *жах і муки, невсипущість у бою,— і тобі трудящих руки знов дали красу твою* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 49).

НЕВСИПУ́ЩО, *присл., рідко.* Те саме, що **невсипу́ще.** — *Як би я робив на тобі невсипущо, сходив би я тебе з краю в край, моя довгождана ниво* (Цюпа, На .. ниві, 1958, 33).

НЕВСИТИ́МИЙ, а, е. 1. Якого важко нагодувати, наситити.

2. *без додатка і в чому, перен.* Який не задовольняється існуючим, досягнутим. *А в хлопчини серце невситиме, Повен розум чистої жаги* (Рильський, III, 1961, 20); *Все, прочитане в книжках, сприймав* [Іван] *не тільки невситимим розумом своїм, а й чуттям* (Кол., Терен.., 1959, 95); *Хочеться сказати про Леонідзе, як про чудового, роботящого поета, невситимого в своїх бажаннях* (Вітч., 10, 1963, 137).

3. *перен.* Якого важко або неможливо заспокоїти, вгамувати, задовольнити (про переживання, почуття і т. ін.). *Щось гундосив Сева про засмаглі пальми та зелені острови, і невситимі бажання* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 82); *Очі його жадібно, з якоюсь невситимою жагою вбирали в себе і голубе чисте, привітне та лагідне небо, і пахучу.. зелень дерев* (Тют., Вир, 1964, 102); // Дуже сильний за своїм проявом. *Все не міг тоді втямити Данило, коли спить цей повільний в рухах, сповнений невситимим трудолюбством колгоспник* (Коп., Вибр., 1953, 196); *Чи не там ще збиралась гірка оця невситима помста, що й досі тобі всередині пече?* (Гончар, Таврія.., 1957, 617).

НЕВСИТИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **невсити́мий.** *Величезна начитаність і невситимість духовних інтересів Франка.. допомогли йому піднести українську поезію на верховини, яких ніхто після Шевченка не сягав* (Рильський, III, 1956, 261).

НЕВСИТИ́МО. Присл. до **невсити́мий.** *Вино янтарне в чашах закипає, і закипає невситимо кров* (Дмит., Книга боротьби, 1939, 42).

НЕВСТАНО́ВЛЕНИЙ, НЕУСТАНО́ВЛЕНИЙ, а, е. Який не відповідає зразкам, нормам і т. ін., встановленим, визначеним ким-небудь.

НЕВСТИГА́ЮЧИЙ, а, е. Який погано вчиться, відстає від інших. *Якщо в групі чи підгрупі є невстигаючі учні, то для навчання їх застосовують індивідуальну форму, додаткові інструктажі тощо* (Методи викл. фрез. спр., 1958, 213); // *у знач. ім.* **невстига́ючий**, чого, *ч.;* **невстига́юча**, чої, *ж.* Той (та), що погано вчиться.

НЕВСТИ́ДЛИ́ВИЙ, а, е, *заст.* Безсоромний. *Звідти, з баги магнатських, і вона* [графиня] *Випливла, вродлива.., Невстидливим чаром чарівна* (Бажан, Роки, 1957, 273).

НЕВТАЄМНИ́ЧЕНИЙ, а, е. Який не знає певних таємниць.

НЕВТАМО́ВАНИЙ, а, е. Якого не зменшив, не заглушив хто-небудь. *В її запитанні лунало невтамоване горе всіх матерів на всіх континентах, де вирував вогонь воєн* (Рибак. Час.., 1960, 871).

НЕВТЕ́РТИЙ, НЕУТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Якого не витер хто-небудь; мокрий. *Пика йому невмита, волосся розкудовчене, ніс невтертий, слина з рота так і б'є, аж запінився по усій бороді* (Кв.-Осн., II, 1956, 230).

2. Ще не наїжджений, не вторований ким-небудь (про дорогу, шлях). * Образно. *Ти —як зірочка зійшла над моєю задуреною головою — і освітила мені темну стежку, мій неутертий шлях!..* (Мирний, III, 1954, 252).

НЕВТИХА́ЮЧИЙ, а, е. Який постійно діє, проявляється і т. ін. *Розум стуманів Од невтихаючого горя* (Гр., I, 1963, 53); *Вітер. Невтихаючим потоком стрімко несеться при землі його незрима буйна сила* (Вол., Сади.., 1950, 3).

НЕВТИХОМИ́РНИЙ, а, е. Якого неможливо заспокоїти, стримати і т. ін. *Що наша дійсність? Ревіт гріз, Невтихомирне пекло смаги...* (Граб., I, 1959, 160).

НЕВТИШИ́МИЙ, а, е. Який не зменшується, не втихає; безконечний, постійний. *Се розпука моя, невтишима тоска, Се любов моя плаче так гірко* (Фр., XI, 1952, 34); *Що він мав тепер, крім невтишимої розпуки в серці?* (Загреб., Європа 45, 1959, 407); // Сильний своїм виявом. *Прибіг до нього брат і, доки промовив яке слово, вибухнув невтишимим риданням* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 162).

НЕВТИ́ШНИЙ, а, е. Те саме, що **невтиши́мий.** *Тільки червоні випіки рум'янцю на її смаглюватих щоках свідчили про невтишні бурі, які бушували в Лялинім серці* (Загреб., Спека, 1961, 276).

НЕВТІ́ШНИЙ, НЕУТІ́ШНИЙ, а, е. 1. Якого важко або неможливо втішити чим-небудь, заспокоїти. *А дервіш усе сидить на тому ж місці, сумний, невтішний* (Коцюб., II, 1955, 151); *Море! о море, море розкішне, Втіш моє серце, серце невтішне!* (Олесь, Вибр., 1958, 102); *Він* [джміль] .. *притулився до землі, повернув голову набік і, охопивши її двома лапками, занив, заплакав, мов неутішне дитя* (Стельмах, I, 1962, 525); // Надзвичайно сильний, великий своїм виявом. *Сповнюється хата несподіваним невтішним риданням* (Шиян, Баланда, 1957, 7); *В невтішному горі схилилась над нею* [могилою] *Ольга Дмитрівна* (Збан., Між .. людьми, 1955, 63).

2. Який не втішає, не радує, а засмучує; безрадісний, сумний. *Скільки розставань, невтішних розлук, марних, не здійснених чекань пішло з цієї хати з вогнем і димом?* (Довж., I, 1958, 325); [З о р і н *(проглядаючи зведення, проходить до кабінету):*] *Невтішний прогноз* (Баш, П'єси, 1958, 95).

НЕВТІ́ШНО, НЕУТІ́ШНО. Присл. до **невті́шний, неуті́шний.** *Од Дидони плив* [Еней] *поспішно, Та плакав гірко, неутішно* (Котл., I, 1952, 87); *Килина й Явдоха невтішно плакали та дожидали батька додому* (Мирний, I, 1954, 159); — *Як починати його* [життя] *заново? — невтішно думав Вершинін* (Гур., Життя, 1954, 390).

НЕВТОЛЕ́ННИЙ, НЕУТОЛЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **невтоли́мий.** *Стояв старий біля мартена, Немов на вахті при вогні, І сила праці невтоленна Кипіла в серці, в глибині* (Шпорта, Вибр., 1958, 211); *Лікуватимеш свої пекучі рани І втишуватимеш неутоленний біль Не день ти і не два, о краю мій коханий!* (Рильський, Поеми, 1957, 227).

НЕВТОЛИ́МИЙ, НЕУТОЛИ́МИЙ, а, е. Якого важко або неможливо задовольнити, стримати і т. ін. *Ідеш ти в життьовий похід, дитятко невтолиме. Ти вперше бачиш цілий світ жадібними очима* (Тер., Правда, 1952, 98); * Образно. *Він* [більшовик] *за полярний вийшов круг, Надхмарні він вершить польоти, Не ступлюється від роботи Його неутолимий плуг* (Рильський, III, 1961, 103).

НЕВТО́МА, и, *ж., поет.* Те саме, що **невто́мність.** *Хвала руці трудівника І розуму невтомі!* (Рильський, II, 1960, 308).

НЕВТОМИ́МИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **невто́мний.** *Під час революції вона билась там* [на Кавказі] *з військом.. Залягала в горах, робила трудні переходи, невтомима, як найкращий юнак, байдужна до смерті* (Коцюб., II, 1955, 295); *Люблю свого я милого, в роботі* *невтомимого* (Гонч., Вибр., 1959, 220); *Не покидає його одно: надія. Надія й сподівання. І це держить його в силі, дає йому завзяття до невтомимої праці* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 51).

НЕВТОМИ́МО, *рідко.* Присл. до **невтоми́мий.** *Він спішив ними* [полями] *невтомимо* (Коб., II, 1956, 109); *Крицький оповідав невтомимо* (Фр., III, 1950, 201).

НЕВТОМЛЕ́НИЙ, а, е. Який не втомлюється. *Вже сонце пішло за київські гори на захід, а невтомленні сестри все гомоніли, сперечались та все ділились* (Н.-Лев., I, 1956, 398); *І хліб лежить перед тобою, Що невтомленною рукою В змаганні з тугою-бідою Солдатка сіяла й пекла* (Рильський, II, 1960, 261).

НЕВТО́МНИЙ, НЕУТО́МНИЙ, а, е. 1. *без додатка і на що, у чому.* Який не знає, не відчуває втоми. *Та такий з його косар: такий жвавий, такий робочий — невтомний!* (Мирний, II, 1954, 39); *В труді неутомний і здатний до всього — Ведучий в районі Петро-тракторист!* (С. Ол., Вибр., 1959, 76); *І нема таких, як наші, Пасовищ, і нив, і лук, Як в Ангеліної Паші,— Золотих, невтомних рук* (Уп., Про Донбас, 1950, 22); // Пристрасний, завзятий. *Він був невтомним творцем театру для народу* (Збірник про Кроп., 1955, 80); *Серед усіх виділяється клоун-акробат Марко Баніт, артист багатожанровий, красивий у роботі, невтомний на веселі вига́дки* (Ткач, Арена, 1960, 101).

2. Який характеризується наполегливістю, завзяттям, ретельністю і т. ін. *Лиш одно не змінилося* [в житті Германа] *до остатніх днів — невтомна погоня за капіталом, за багатством* (Фр., VIII, 1952, 381); *Уся його* [М. Драгоманова] *діяльність була одною великою проповіддю невтомної праці для добра і розвитку нашого народу* (Коцюб., III, 1956, 31); *В невтомній творчості тривожній Верстаючи прекрасний шлях, Московський світиться Художній* [Академічний театр] *Алмазом у людських серцях* (Рильський, III, 1961, 16).

3. Який не послаблюється; невпинний, постійний. *Любили її всі за добре серце, за незлобивість, за сміх дзвінкий, невтомні жарти й веселу вдачу* (Шиян, Баланда, 1957, 9); *Ось дочка уже ходить — тупотить ноженятами, і прудкі очиці її сповнені невтомної цікавості до всього живого та неживого* (Дім., Ідол, 1961, 93).

НЕВТО́МНІСТЬ, НЕУТО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **невто́мний, неуто́мний.** *Ользі завжди було приємно, коли хтось похвалить її працьовитість, спритність її рук, її невтомність* (Вільде, На порозі, 1955, 191); *Благословенна пора молодих поривань, невтомності й дерзань!* (Ле, Мої листи, 1945, 5).

НЕВТО́МНО, НЕУТО́МНО. Присл. до **невто́мний, неуто́мний.** *Він* [Щепкін] *невтомно працював над новими ролями, повторював старі, відшукував усе нові й нові риси й образи для їхнього втілення* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 313); *Сніг падає густо, грубими латками, потрохи скісно, але невтомно* (Коб., III, 1956, 80); *Трудівниче і воїне! Діло Ти вершиш у віках святеє,— Неутомно, незборно, сміло До мети прямуй однієї* (Рильський, II, 1960, 232).

НЕВТО́ПТАНИЙ, а, е, *розм.* По якому ніхто не ходив, якого ніхто не втоптав (про дорогу, шлях і т. ін.). *Ідучи невтоптаними стежками, Марко відчув, що сніг поволі втрачає свою суху рипучість* (Кир., Вибр., 1960, 375); *Під білими з червоним розписом валянками скрипів, наче крохмаль, невтоптаний сніг* (Сміл., Зустрічі, 1936, 200).

НЕВТОРО́ВАНИЙ, НЕУТОРО́ВАНИЙ, а, е. По якому ніхто не ходив, не їздив, якого ніхто не втоптав, не вторував (про дорогу, шлях і т. ін.). *Єфрейтор уткнув у сніговий замет радянську гвинтівку, з якою йшов і ганяв за гускою по глибокому невторованому снігу* (Ле, Мої листи, 1945, 53); *По гірській невторованій дорозі.. поволі посувався фашистський лімузин* (Рад. Укр., 28.VII 1959, 4); * Образно. *Залюбки розповідав старець про своє життя, про людей, що стрівав на довгому, заплутаному і невторованому своєму шляху* (Ів., Таємниця, 1959, 171); *Прагне* [Г. Майборода] *йти в мистецтві неуторованими стежками* (Мист., 6, 1963, 31).

НЕВТРИ́МНИЙ, а, е. Якого не можна стримати, заспокоїти, примусити припинити діяти. *У Валі спалахнув у очах захоплений, невтримний азарт* (Вас., Вибр., 1954, 267); *Невтримний сміх – це її прикра вада* (Вол., Місячне срібло, 1961, 33); *Повноводий Славуто! Широкий Славуто! У невтримний весняний розлив Міг би ти свою хвилю на берег хлюпнути* (Перв., I, 1958, 210).

НЕВТРИ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **невтри́мний.**

НЕВТРИ́МНО. Присл. до **невтри́мний.** *Крайнюка невтримно тягло на фронт, до матросів* (Кучер, Голод, 1961, 162).

НЕВТРУЧА́ННЯ, я, *с.* Відмова від втручання у щонебудь. *Ленін був глибоко обурений позицією «невтручання», а по суті потурання, яку зайняв відносно філософського ревізіонізму Каутський* (Біогр. Леніна, 1955, 100); *Сказати б зараз Петушеку все, що думається про його невтручання в порядок роботи його підлеглих,— чи лишилась би на його обличчі оця гумова посмішка?..* (Шовк., Інженери, 1956, 20); // Відмова від втручання у справи інших держав (у міжнародних відносинах). *Наполеон хотів примусити Росію не втручатись в європейські справи. І за це невтручання пообіцяв Росії Туреччину та Фінляндію* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 60).

НЕВТЯМКИ́, *присудк. сл., розм.* Незрозуміло, неясно, невідомо. *Се так на мене закида* [Одарка] *гадючку, а я ... наче мені невтямки* (Вовчок, VI, 1956, 263); *Мені тоді невтямки, де я й хто я, і що діється зо мною* (Н.-Лев., IV, 1956, 300); *Йому й невтямки було, що дівоча вдача, як лоза напровесні: пригрій її променем душі — і вона на все життя прихилиться до тебе* (Стельмах, I, 1962, 130); // Не приходити в голову; все одно, не до того. *Про те, що жінка наказувала, щоб рот виполоскав* [Нечипір], *йому і невтямки було* (Кв.-Осн., II, 1956, 106); *Бідолаха* [княгиня], *їй невтямки було, що ця поза невигідно.. на гармошку збирає в'ялу шкіру на шиї* (Кулик, Записки консула, 1958, 176).

НЕВЧА́С, *присл., діал.* Невчасно.

НЕВЧА́СНИЙ, а, е. Який відбувається, здійснюється, прибуває і т. ін. не тоді, коли треба, не в потрібний момент. *Розгнівався пан на такий невчасний жарт* (Фр., II, 1950, 102); *Заруба вибіг на подвір'я, щоб затримати невчасного гостя і не дати йому одразу увійти до хати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 222); *З пожвавленням, яке видавалося дуже невчасним на фоні загальної ситуації, стала* [Маруська] *голосно розповідати* (Вільде, Сестри.., 1958, 477).

НЕВЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **невча́сний.** *Пані канцлерова зрозуміла невчасність своєї появи і знову зникла* (Ле, Наливайко, 1957, 29).

НЕВЧА́СНО. Присл. до **невча́сний.** — *А я тобі кажу, що ми щодня, щогодини втрачаємо дорогоцінні секунди життя. Ліг невчасно спати — прощай, секундо* (Чаб., Тече вода.., 1961, 107); *Денис Довгошия та Ліда Бондаренко вирішили одружитись зовсім невчасно — наприкінці весни, напередодні гарячих літніх робіт* (Дмит., Наречена, 1959, 197).

НЕВЧЕ́НИЙ, НЕУЧЕ́НИЙ, а, е. Який не вчився, не одержав освіти, неграмотний чи малограмотний.

Кричать [дяки] *на усю хату. А опрочі* [інші], *неучені, сидять та слухають* (Кв.-Осн., II, 1956, 484); *От простий, невчений чоловік, з доморощеним розумом, а як він міркує! Не один би письменний та друкований позавидував би!* (Коцюб., I, 1955, 466); — *Молодець-таки ти, Артеме. Дарма, що невчений і молодший за нього. А правдива твоя-таки мова* (Головко, II, 1957, 422); // *у знач. ім.* **невче́ний**, ного, *ч.* Той, хто не вчився. *Вченому світ, а невченому тьма* (Укр.. присл.., 1955, 91).

НЕВЧЕ́ННЯ, я, *с.* Відсутність знань, освіти. — *Зате сина вченого будеш мати. Учення — світ, а невчення — тьма* (Стельмах, I, 1962, 114).

НЕВЩУХА́ЮЧИЙ, а, е. Який не зменшується, не перестає діяти, звучати і т. ін. *Якої сповнені краси відродження ліси, і невщухаючі громи, і радісні дими!* (Уп., Вірші.., 1957, 39); *Навкруги суцільне ревище, стогін, передсмертні крики і невщухаючі заклики: «Вперед!»* (Гончар, II, 1959, 436).

НЕВ'Я́НУЧИЙ, а, е. 1. Який зберігає свою свіжість, не в'яне, не засихає. *Він подряпався на скелю за звіздочками. Бо як Оленці за таку красну співанку не нарвати того ясного, нев'янучого, високогірного цвіту!* (Турч., Зорі.., 1950, 373).

2. *перен.* Який з бігом часу не зникає. *Всюди наче витає нев'янучий Галин образ* (Гур., Осок. друзі, 1946, 5); *Красуйся нині, ясночолий Київ, в усій своїй нев'янучій красі!* (Тер., Серце.., 1962, 59).

НЕГА́ДАНИЙ, а, е, *розм.* Який виникає, з'являється несподівано, непередбачено. *Несподіване, негадане щастя вже підняло його голову на плечах* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Шлях завів нас у балку криву. І почався негаданий бій* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 126).

НЕГА́ДАНО, *розм., перев. з сл.* нежданo, несподівано. Присл. до **нега́даний.** *Заручилась вона з Яковом Поліщуком, а того негадано віддано у москалі* (Вовчок, VI, 1956, 335); *Він* [лист] *прийшов так неждано і негадано, мов грім з ясного неба впав* (Кучер, Голод, 1961, 17); — *Чи вже мені смерть прийшла так несподівано та негадано? — сумує недужа* (Л. Янов., I, 1959, 52).

НЕГА́ЙНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається зразу, без затримки; терміновий. *Я розумію вагу негайної висилки Вам поправленого матеріалу* (Коцюб., III, 1956, 205); *Низка вечорів пішла на товариські бесіди, родинні справи, негайні засідання і збори* (Кач., II, 1958, 27); *Командирам коштувало зусиль стримувати бійців від передчасного виступу, від негайної атаки на Перекоп* (Гончар, II, 1959, 406).

НЕГА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нега́йний.** *Негайність справ.*

НЕГА́ЙНО. Присл. до **нега́йний.** — *Може, маєш що йому переказати, зараз негайно... Перекажи через мене* (Вовчок, I, 1955, 211); — *Нам треба їх* [петлюрівців] *негайно догнати, обійти і розгромити частинами* (Довж., I, 1958, 158); *Суліман з'явився негайно* (Вільде, Сестри.., 1958, 158).

НЕГАРА́ЗД, *присл.* 1. Погано, не дуже добре, не так, як треба. *Мірошник той Хомою звався, І був він чоловік такий, Що негаразд за діло брався* (Гл., Вибр., 1951, 13); *Приголомшена несподіваним нагадуванням, не стала* [мати] *й сперечатися, хоча в душі була певна, що негаразд вони оце роблять, розлучаючи її з сином* (Гончар, II, 1959, 134); // *у знач. присудк. сл. Що се вже Ви, дядьку, здумали слабувати? Се негаразд* (Л. Укр., V, 1956, 61).

2. *у знач. присудк. сл.* Не все в порядку, не все йде щасливо, успішно. *Подумати б людям, що в Кармеля з жінкою щось негаразд, так ні ж бо* (Вовчок, I, 1955, 355); *Знову ллється на Обушного пекучий струмінь скарг на безладдя, .. натяків, що і в самій управі колгоспу негаразд* (Кир., Вибр., 1960, 354).

3. *у знач. присудк. сл.* Погано (про фізичний стан). — *Ану-но, кому там* [у котлі] *негаразд, хапайтеся мойого дрюка, я вас повитягаю!* (Фр., II, 1950, 124); *Саньці ще зранку було негаразд, боліла голова* (Донч., III, 1956, 28).

4. Незручно, ніяково.— *Без чарки не розбереш,— ніяково озвався ланковий, відчуваючи себе негаразд* (Ю. Янов., II, 1954, 117); // *у знач. присудк. сл.* [Леся:] *У всякому разі збирати недруковані твори без згоди автора, ваше превосходительство, здається, негаразд* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 60).

НЕГАРМОНІ́ЙНИЙ, а, е. Позбавлений гармонії. *Наближалася досить незвичайна група, зложена з п'ятьох молодих дівчат, повбираних у сукні крикливих і негармонійних кольорів* (Фр., VI, 1951, 461); *В регіт увіллялось щось грізне, негармонійне, немов далекий грім* (Коцюб., II, 1955, 153).

НЕГАРМОНІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негармоні́йний.**

НЕГАРМОНІ́ЙНО. Присл. до **негармоні́йний.**

НЕГА́РНИЙ, а, е. 1. Який не приваблює своїм зовнішнім виглядом; некрасивий. *Я раптом побачив.. дівчат у хмарі пилу, що вертають з чужої роботи, брудних, негарних* (Коцюб., II, 1955, 232); *Одне, що в батька було некрасиве,— одяг. Ну такий носив одяг негарний, такий безбарвний, убогий!* (Довж., II, 1959, 28).

2. Позбавлений позитивних якостей, властивостей; поганий, недоброякісний. [Орест:] *Ну, там далі цей вірш зовсім негарний, не варт і читати* (Л. Укр., II, 1951, 30); *Вихователька, крекчучи, ступила на ослінчик і почала ретельно обслідувати, чому ж таки погасла лампадка. Чи гнотик негарний, чи оливи треба долити?* (Донч., III, 1956, 22); // *рідко.* Поганий на смак; несмачний. — *Негарна* [ковбаса],— *одказала вона.. — От як я ..їла* [у пана] — *нігде вже такої не їстиму,— молочна та пухка — губами їж* (Мирний, IV, 1955, 50).

3. Наділений негативними моральними якостями, властивостями; непорядний. *Сьогодні написав до брата у Київ, а завтра думаю ще до того мовчазного приятеля Іващенка, негарний він друзяка* (Мирний, V, 1955, 328); // Який заслуговує на осуд, не відповідає певним нормам (про поведінку, манери людини). [Хлопець:] *Чого ти зараз все приміряєш до себе? Се, знаєш, негарна звичайка* (Л. Укр., II, 1951, 100); — *Носіть його* [червоний галстук] *з честю, не заплямуйте негарним вчинком* (Чаб., Катюша, 1960, 42); // Яким виражається негативне в поведінці, вчинках і т. ін. кого-небудь. — *Ти, Ганю, мабуть, дивилася на неї негарними очима* (Н.-Лев., I, 1956, 164); — *А, і баба вже тут. Злітала вже. — І знати по голосу було, що в усах у нього проповзала гадючкою негарна усмішка* (Головко, I, 1957, 263); — *Він каже негарні речі* (Довж., I, 1958, 303).

4. Який не провіщає доброго, не пов'язаний з радісним; безутішний, сумний. *Вона ще вчора надумала, що з нашого закохання нічого не буде — ні щастя, ні вжитку, бо позавчора негарний сон їй снився...* (Вовчок, VI, 1956, 276); *Матушка Раїса, наче відчувши, що трапилось щось негарне, швидко ввійшла в кімнату* (Донч., III, 1956, 34).

НЕГА́РНО. 1. Присл. до **нега́рний.** *Катеринине лице негарно видовжилось* (Вільде, Опов., 1954, 18); *Наталя жалілася йому далі, що вся челядь її не любить, зовуть приблудою; дражнять її негарно* (Вас., II, 1959, 57); —*Ти пам'ятаєш,— сам я мало думав про велике, й говорив я негарно й жартував часом нерозумно* (Довж., I, 1958, 350); // *у знач. присудк. сл.* — *Господи, як я ненавиджу ці зморшки! — подумав він уголос і важко зітхнув.— Як це негарно... Жахливо* (Довж., I, 1958, 495).

2. *у знач. присудк. сл.* Неприємно, прикро, соромно. *Не пожалував він її, а стало йому якось уразливо, негарно: вона чого плаче, дитина нерозумна?* (Вовчок, I, 1955, 148); *Негарно Мирону стало, що його зять такий: закручувати чужі гроші вміє, а оддавати не вміє* (Григ., Вибр., 1959, 231); // Непристойно, некрасиво, не годиться. [Маня:] *О, то негарно — так водити за ніс своїх приятелів!* (Фр., IX, 1952, 10); *Дратують мене оті «парочки», заздрісно стає хоч і чую, що це негарно, що недобре нарікати на свою долю* (Коцюб., III, 1956, 134); // Незручно. *Він кілька разів поривався встати й піти, але кожного разу згадував, що це негарно,— і продовжував сидіти* (Ткач, Плем'я.., 1961, 174).

НЕГАРЯ́ЧИЙ, а, е. Не дуже теплий. *Повітря сіре Ще негарячий промінь лоскотав* (Рильський, II, 1960, 77); // Який прохолов (про страву). [Явдоха:] *Батько прийшли учора пізно .. та як почали воювати: — Давай вечерять! Та чом того нема та іншого, та чому страва негаряча?* (Кроп., II, 1958, 425).

НЕГАСИ́МИЙ, а, е. Якого неможливо загасити. *До крові дійде, до кості Огонь той лютий, негасимий* (Шевч., II, 1953, 307); — *Та тебе ж за цеє* [невіру] *в пекло, в огонь негасимий завдадуть* (Вас., I, 1959, 324).

НЕГА́СНУЧИЙ, а, е. 1. Який постійно горить, світить, не гасне. *Негаснуча зірка;* * У порівн. *Очі засіяли в нього Молодим, негаснучим вогнем* (Шп., Ти в серці.., 1954, 144).

2. *перен.* Який весь час існує, діє, не втрачає свого значення, своєї сили. *Сагайда всю свою незграбну, ще не прочахлу закоханість в Юрія Брянського тепер переніс на ветеранів роти, на тих людей, що мовби несли на собі негаснучий відблиск загиблого друга-офіцера* (Гончар, III, 1959, 331); *Палай, наше вогнище, тепле і рідне — Зоря піонерських негаснучих літ!* (Бичко, Вогники, 1959, 11).

НЕГАТИ́В, а, *ч.*, *фот.* Зображення на світлочутливій плівці чи пластинці, в якому світлі місця знімка виходять темними, а темні — світлими. *При проявленні ми дістаємо негатив: світлі місця негатива відповідають темним місцям знімка і навпаки* (Курс фізики, III, 1956, 348); *Вчора я заходила у фотографію.., нашої другої карточки вони не робили, бо в тій позі погано вийшло, негатив поганий і поза негарна* (Л. Укр., V, 1956, 220); // Плівка чи пластинка з таким зображенням. *Друкував* [Корж] *фотокартки, промивав негативи* (Донч., V, 1957, 379); *На сушку негатива треба було дві години* (Ю. Янов., II, 1958, 111).

НЕГАТИВІ́ЗМ, у, *ч.* 1. *мед.* Один із симптомів розладу вищої нервової діяльності людини, що виражається в безглуздому опорі різним впливам. *Ми маємо вже і навіть виробляємо окремі симптоми і психотиків: стереотипію, негативізм та циркулярність* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 171).

2. *психол.* Невмотивоване бажання діяти наперекір кому-небудь. *Негативізм, так само як і навіюваність,— ознака слабкості, а не сили волі* (Психол., 1956, 174).

3. *книжн.* Необгрунтоване заперечення чого-небудь.

НЕГАТИ́ВНИЙ ^{1}, а, е. 1. Поганий щодо властивостей, якостей, призначення і т. ін., який не викликає схвалення, а заслуговує на осуд; протилежне позитивний. *Його* [селянина] *збудила до громадського життя революція, з усіма позитивними й негативними рисами його суспільної верстви* (Еллан, II, 1958, 88); *Сатира найчастіше використовується поетами для боротьби з негативними явищами* (Іст. укр. літ., II, 1956, 190); *Публіцистика в поезії може грати різну роль — і позитивну й негативну* (Рад. літ-во, 1, 1963, 10); // Який не виражає схвалення чи позитивного ставлення до кого-, чого-небудь. *Віра пригадала, що останнім часом читала якусь рецензію з негативною оцінкою творчості Достоєвського* (Руд., Вітер.., 1958, 59); // Несприятливий. *Любителям кімнатних співочих птахів треба пам'ятати про негативний вплив насіння конопель на колір пір'я птахів* (Веч. Київ, 21.III 1957, 4); // у знач. ім. **негати́вне**, ного, *с.* Те, що не викликає схвалення, а заслуговує на осуд. *Справжнє мистецтво показує старе, віджиле, негативне в типових образах* (Вітч., 8, 1958, 135).

△ **Негати́вний о́браз (персона́ж)**, *літ.*— герой твору, наділений поганими рисами, властивостями і т. ін. *Одним з найголовніших негативних образів* [у «Таврії» О. Гончара] *є образ Савки Гаркуші* (Іст. укр. літ., II, 1956, 655); *По інерції, що виробилась роками, в театрі міцно укоренився механічний поділ персонажів на позитивних і негативних* (З глибин душі, 1959, 71).

2. Який свідчить про відсутність чого-небудь; протилежний очікуваному. *Щеплення дітям віком до семи років відзначаються високою ефективністю і майже не дають негативних реакцій під час введення вакцини* (Наука.., 6, 1959, 25); *Негативні результати.*

3. *спец.* Протилежний звичайному. *Негативні каталізатори (тобто ті, що зменшують швидкість реакції) відомі для різноманітних процесів і, між іншим, для взаємодії між металами та кислотами* (Цікава хімія, 1954, 51); *Дистанція сидіння, тобто відстань між переднім краєм лави і краєм парти, зверненим до сидіння, буває трьох родів: позитивна, нульова і негативна* (Шк. гігієна, 1954, 230); *Якщо в будь-якій ділянці кори виникає збудження, то в зв'язаних з нею ділянках кори розвивається процес гальмування (негативна індукція)* (Психол., 1956, 8).

4. *фіз.* Стос. до того виду електрики, матеріальними частинками якого є електрони. *Найменша частинка речовини, яка має елементарний негативний заряд, називається електроном* (Курс фізики, III, 1956, 14); *Електричні заряди в атмосфері — це негативні і позитивні іони, що утворюються у висхідних і низхідних потоках повітря* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 17).

5. *мат.* Який становить величину із знаком мінус. *Негативне число.*

НЕГАТИ́ВНИЙ ^{2}, а, е, *фот.* Стос. до негатива. *Маска своїм розміром, звичайно, повністю відповідає розмірам і положенню негативного зображення актора, знятого на другій негативній плівці* (Мист. кіно, 1955, 70); *Суха негативна плівка йшла до друкувальної машини* (Ю. Янов., II, 1958, 111).

НЕГАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негати́вний** ^{1}.

НЕГАТИ́ВНО. Присл. до **негати́вний** ^{1}. *Недостатнє знання мови, відірваність від народного коріння не може не позначитись негативно на поетичному творі* (Рильський, III, 1956, 65); *Одні оцінювали образ Мартіана позитивно, другі — негативно* (Вітч., 2, 1961, 150); *Атом складається з позитивно і негативно заряджених частинок* (Наука.., 10, 1956, 11).

НЕГА́ШЕНИЙ, а, е: **Нега́шене вапно́** — вапно, не облите водою. *В техніці окис кальцію називається звичайно негашеним, або паленим вапном* (Заг. хімія, 1955, 547); *На основі негашеного вапна і тонкомолотих добавок можна дістати місцеві в'яжучі речовини* (Архіт. і буд., 5, 1955, 37).

НЕГІГІЄНІ́ЧНИЙ, а, е. Який не відповідає вимогам гігієни.

НЕГІГІЄНІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негігієні́чний**.

НЕГІГІЄНІ́ЧНО. Присл. до **негігієні́чний.**

НЕГІ́ДНИЙ, а, е. 1. *без додатка і рідко для кого — чого, на що.* Якого не можна використовувати; непридатний. *Немає ніякого криміналу, коли автор вдається до цензури, котра може негідний задля неї твір заборонити* (Мирний, V, 1955, 430); *От ще остатня надія,— може, буде негідний на службу. Та на лихо собі Корній вдався парубком гарним,— високий, дужий* (Л. Укр., III, 1952, 559).

2. *без додатка, кого, чого і з інфін.* Який не заслуговує на повагу, наслідування і т. ін., не вартий кого-, чого-небудь; недостойний. [Сінон:] *Пророчице! Ох, як благати маю негідний я пречистую тебе?* (Л. Укр., II, 1951, 309); — *Коли ти тут, великий хаджі, я, раб твій, простий мулла, негідний настановляти парафіян і правити службу...* (Досв., Гюлле, 1961, 116).

3. Підлий, нікчемний, мерзенний, безчесний (про людину та її поведінку). *Мамо! Закрий мені очі, нехай не дивлюся на того негідного ляха* (Номис, 1864, № 863); *Горе та ще й велике горе добрим батькам із негідними синами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 6); // Уживається як лайливе слово (перев. при звертанні). [Бовт:] *А ти, негідна та нечемна дитино! То так ти громадську волю робиш!* (Фр., IX, 1952, 403); *Вона прикусила кінчик язика і мовчала. — Щеня негідне! — враз змінивши тон, гримнув чоловік* (Ів., Вел. очі, 1956, 25); // *у знач. ім.* **негі́дний,** ного, *ч.* Те саме, що **негі́дник.** *Рутульців се возвеселило, І так їх серце ободрило, Що і негідний скрізь совавсь* (Котл., I, 1952, 236).

НЕГІ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто здійснює ганебні, підлі вчинки; мерзотник. *На другій дільниці якийсь бригадир шахрайські приписки в нарядах робив. Мерзотник — і все! Ну і що ж? Через оцих негідників я маю на весь світ дивитися крізь темне скельце?* (Жур., Онов., 1956, 113); *Чисті мислі у воїнів, та один негідник може хоробрих людей продати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 475); — *Тільки останній негідник міг підтримувати українських буржуазних націоналістів, які спекулювали інтересами українського народу* (Мельн., Коли кров.., 1960, 33); // Уживається як лайливе слово (перев. при звертанні). — *Негідники! — враз зарепетував він. — Мерзотники! — затупотів він ногами. — Обормоти! Хто дозволив ноги й руки мотузками перев'язувати?* (Смолич, II, 1958, 59); *Мічурін видобув з-за пазухи в Павлуші* [зелене] *яблуко.. — Ох, негідник! — не витримав Терентій.., люто глянувши на хлопця* (Довж., I, 1958, 410).

НЕГІ́ДНИЦТВО, а, *с., розм.* Поведінка або вчинок негідника; мерзотність, підлість.

НЕГІ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **негі́дник.** [Бабич:] *Ой куме, куме, зле ти робиш! Занадто собі до голови взяв таку дурницю та із-за такої негідниці добро своє .. марнуєш!* (Фр., IX, 1952, 139); — *Були ще справи,— продовжував молодий, — коли я знешкодив одну негідницю, яка, втершися до підпілля, видавала наших* (Ю. Янов., I, 1954, 115); — *Тобі, негіднице, тобі, безсоромнице, буде окрема подяка! — погрозив Жигай і швидко пішов геть* (Шиян, Баланда, 1957, 226).

НЕГІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Власт. негідникові.

НЕГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негі́дний** 3. *Почуття негідності.*

НЕГІ́ДНО. Присл. до **негі́дний** 2, 3. *Поводити себе негідно;* // *у знач. присудк. сл.* Непристойно, підло, ганебно для кого-небудь. [Андрій:] *А щодо спокою, я думаю, що негідно людини поводитись неспокійно, якщо тільки вона має фізичну силу затримувати хоча б тільки облуду спокою* (Л. Укр., III, 1952, 720); —*А що, по-твоєму, бути робітником — негідно?* (Донч., V, 1957, 462).

НЕ́ГІДЬ^1, годі, *ж., заст.* Негода (у 1 знач.). *Галецька осміхнулась, неначе блиснуло сонце з-за хмар в пилипівчану негідь та сльоту* (Н.-Лев., IV, 1956, 282); *Вітер гуляє полями змокрілими, Негідь, тумани несе* (Гр., I, 1963, 51); *Хоч яка негідь, аж горобці поховаються, аж всі люде дрижака справляють, .. а Опанас своє: —Ловка погодка-о* (Григ., Вибр., 1959, 159).

НЕ́ГІДЬ^2, годі, *ж., збірн.* 1. Що-небудь непридатне, непотрібне. *Я думаю, що тепер ти схочеш більше до «Дзвінка» писати, бо, сподіваюсь, у нас не буде того, щоб маринувати добрі праці по три роки, а всяку негідь друкувати* (Л. Укр., V, 1956, 114); [Чубенко:] *Чого це від тебе димом тягне? Завжди від вашого брата-хіміка якоюсь негіддю несе* (Коч., II, 1956, 267).

2. Люди, наділені негативними моральними якостями. — *Погубити нещасну дитину! Звести з такою негіддю, з таким деспотом. Це ж твоїх рук діло!.. — накинулася на мене Маруся* (Л. Янов., I, 1959, 460); —*Вибухни, на нещастя, війна — і така негідь* [прогульники] *може завдати величезної шкоди!* (Крот., Вибр., 1959, 143); // *лайл.* Уживається з метою образити кого-небудь, засудити чиюсь поведінку (при звертанні). —*Ти що робиш, негідь! — ображеним зойком верескнула панська душа* (Стельмах, I, 1962, 46).

НЕГЛА́СНИЙ, а, е. Невідомий для інших; прихований, таємний. *Матеріалом для агітації погромщикам і їх негласним покровителям служить кожна дрібниця* (Еллан, II, 1958, 218); — *Славного голову послав бог Кам'яному Броду,— насмішкувато каже Терешко, негласний старійшина серед їздових* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 126).

Негла́сний на́гляд *див.* **на́гляд.**

НЕГЛА́СНО. Присл. до **негла́сний.** *Негласно я був під таким доглядом, що не міг вільно кроку ступити* (Ю. Янов., II, 1954, 78).

НЕГЛИБО́КИЙ, а, е. 1. Який має невелику глибину; мілкий. *Все те він бачив, неначе десь у воді.. або десь на дні неглибокої прозорої річки* (Н.-Лев., II, 1956, 301); *З радісним криком та вереском поскакали* [мої товариші] *в чисту, неглибоку воду* (Фр., IV, 1950, 396); *В лісі трапляються іноді неглибокі рівчаки* (Донч., V, 1957, 70); // Який міститься на невеликій глибині від поверхні. *Ви раді, що добралися до неглибокого місця, де ви ногами черкнулися дна* (Мирний, IV, 1955, 318).

2. *перен.* Для якого характерне щось дуже загальне, несуттєве, малообгрунтоване і т. ін.; поверховий. [Батура:] *Що ви? Звичайна книга, і в ній є і схематичні образи і неглибокі місця* (Корн., II, 1955, 205); // Несерйозний (про людину). *Сташка не раз дивувалась, які ті хлопці неглибокі в своєму самолюбстві, які до смішного легковірні* (Вільде, Сестри.., 1958, 380).

3. *перен.* Який не досяг певної сили; не досить сильний. *Є чимало талановитих акторів, які мають в своєму розпорядженні дуже малу кількість нот в голосі. Вони не можуть модулювати своїм неглибоким голосом, і коло їх ролей не може бути широким* (Думки про театр, 1955, 128).

НЕГЛИБО́КО. Присл. до **неглибо́кий** 1. *Сахно неглибоко пірнала й відпливала під водою убік* (Смолич, I, 1958, 100); — *Лікар каже, що ніж заліз неглибоко* (Коцюб., II, 1955, 155).

НЕГЛІЖЕ́, *невідм., с.* Легке домашнє, перев. ранкове вбрання. *На другий день застаю вже тільки саму ученицю: в салоні на отоманці лежить у гарному негліже, в руках книжка* (У. Кравч., Вибр., 1958, 345).

НЕГЛІЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст., рідко.* Ставитися до кого-, чого-небудь без належної уваги.

НЕГНІВЛИ́ВИЙ, а, е. Якого важко розгнівати; несердитий. *Наш Михайлик, бездомний, безробітний* *коваль, хлопчина негнівливий та несміливий* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 232).

НЕГНІЙ-ДЕ́РЕВО, а, *с.* Хвойне дерево з міцною, пружною червоно-бурого кольору деревиною, дуже стійкою проти гниття, що використовується в столярній і токарній справі; тис. *Хай принесуть тиса, що негній-деревом називається в народі* (Ю. Янов., II, 1958, 125).

НЕГНУ́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **негнучки́й.** *Плинуть плотів каравани — Прип'яттю, Волгою, Доном — Сосни смолисті, ялиці, негнучі дуби* (Дор., Єдність, 1950, 5).

НЕГНУЧКИ́Й, á, é. 1. Який не має гнучкості, не може легко гнутися, не ламаючись. *Трос був сталевий, негнучкий і холодний, але Бучний гнув, м'яв і зв'язував його дуже легко* (Ткач, Моряки, 1948, 122); *Раптом вийдеш ти на площу нешироку, Де тліє мокрий кущ занедбаного дроку І тягне гостролист, важкий і негнучкий, Своїх гілок зелені колючки* (Бажан, Роки, 1957, 211); // Позбавлений здатності легко згинатися. *Роззявив* [Панас] *рота і тикав пальцем, грубим і негнучким, як цурпалок з корою, у чорну дірку* [вибитого зуба] *на блідих яснах* (Коцюб., II, 1955, 47); *Подав* [дід] *старій води, опустився на негнучкі коліна біля бабиних ніг* (Ю. Янов., I, 1958, 561).

2. *перен.* Який не може швидко пристосуватися до різних обставин. *Не судилося й дівчині десь під вечірніми зорями розкрити свою душу, уперту, негнучку* (Стельмах, II, 1962, 16).

НЕГНУ́ЧКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **негнучки́й.** *В голосі його чулася твердість. Не твердість, а якась дубова ваговитість і негнучкість* (Вол., Озеро.., 1959, 117).

НЕГОВІРКИ́Й, á, é. Який не любить поговорити, неохочий до розмов (про вдачу, характер); небалакучий, мовчазний. — *Геть батькова вдача! — думала Іваниха. — Як той було, небіжчик, усе такий неговіркий та сумний, так і Корній* (Л. Укр., III, 1952, 553); *Так і жив брат осторонь від людей із дружиною Павлиною.., жилавою, неговіркою жінкою* (Скл., Святослав, 1959, 20); // Який не бажає розмовляти в певний час, період, при певних обставинах. *Пішов панич, і Параска цілий вечір була неговірка, невесела* (Мирний, IV, 1955, 34); *Злиденні царани, що дуже гостинно зустрічали подорожніх.., проте робилися неговіркі й непривітні, щойно почувши про мету подорожі* (Смолич, I, 1958, 62).

НЕГОВІ́РКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **неговірки́й.**

НЕГОВОРЮ́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неговірки́й.** *Він був неговорючий, любив більше мовчати, ніж говорити* (Н.-Лев., IV, 1956, 148).

НЕГО́ДА, и, *ж.* 1. Погана погода. *Надворі негода страшенна, Сніг, дощ, лютий вітер гуде* (Л. Укр., IV, 1954, 100); *Надворі була негода: моква, туман, темрява* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 90); * Образно. *Тільки в серці, як перш, панувала зима, Не проходила хмура негода* (Граб., I, 1959, 163); * У порівн. *Чого ж я плачу? Мабуть, шкода, Що без пригоди, мов негода, Минула молодость моя* (Шевч., II, 1953, 238); // *рідко.* Те саме, що **дощ** 1. *Через поріг важко ввалився в хату Юхим-коваль.. Був од негоди мокрий увесь* (Головко, II, 1957, 206); *Земля була ще суха, але почувалося, що десь недалеко ідуть негоди, нудні і сірі* (Гур., Наша молодість, 1949, 391).

2. *перев. мн.* Нещастя, знегода; тяжка година; дні, сповнені невдачами, неприємностями. *На крайнім порозі життя оддав старий своє літами та негодами побите серце малій дитині* (Мирний, I, 1949, 186); *Довго думає Оксана весняної теплої, зоряної ночі про свої негоди* (Григ., Вибр., 1959, 335); *У найтяжчу, у лиху негоду, Потраплявши в коло вогняне, Відчувала братнього народу, Україно, ти плече міцне* (Рильський, III, 1961, 30).

НЕГО́ДЕН, дна, дне, *присудк. сл., рідко.* Не може, не вміє робити що-небудь. — *Падку мій, смутку мій! А я б що з таким чоловіком поділяла, що робити негоден?* (Коцюб., I, 1955, 160); — *А де ж їм* [дровам] *узятися? Старшенький, Пилипко, пішов з санчатами в запуст — може, нацюкає на раз витопити... Бо я вже негодна* (Речм., Весн. грози, 1961, 47).

НЕГОДО́ВАНИЙ, а, е. Якого не годували; голодний. *І серце жде чогось. Болить, болить, і плаче, і не спить, Мов негодована дитина* (Шевч., II, 1953, 288).

НЕГО́ДОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **него́да.** *Після зими й негодоньки зацвіли садки* (Бор., Тв., 1957, 86); *Реве, гуде негодонька* (Л. Укр., I, 1951, 48); *Минеться негодонька й доленька настане* (Щог., Поезії, 1958, 61).

НЕГО́ДЯНИЙ, а, е, *рідко.* Який супроводжується дощами, холодом і т. ін. [Пан Стась:] *А ніч яка! Негодяна, як ворон, темна!* (Вас., III, 1960, 228); *Йому здавалось, що це знову повертається негодяна осінь* (Гончар, III, 1959, 377).

НЕГОДЯ́ЩИЙ, а, е. Непридатний для використання, вжитку (про предмети, речі і т. ін.). — *Коли б же хоч долото яке нікчемне, хоч паля яка негодяща! Не було нічого* (Вовчок, I, 1955, 334); *Наш колгосп освоїв повністю передбачені угодою негодящі землі і засадив їх цитрусовими* (Ю. Янов., I, 1954, 69); // Худий (про живі істоти). — *Молодець ти в мене, Митько! Отаке теля виховав. Ой, хороше телятко! А було ж нікчемне та негодяще* (Донч., VI, 1957, 146); // Неспроможний фізично що-небудь робити; немічний. *Дорога мене втомлює, негодящий я тепер* (Коцюб., III, 1956, 365); — *Я, бачте, негодящий, коли правду вам сказати. Праву руку мені скалічено ще на першій* [війні] (Добр., Тече річка.., 1961, 14); // *у знач. ім.* **негодя́ще**, щого, *с.* Те, що непридатне для використання. *Тут перебрали годяще й негодяще, кидали знову на грузовики* (Мик., II, 1957, 95).

НЕГО́ЖЕ. Присл. до **него́жий** 1. *Та, мабуть, кінь невдячний був, А то й дурненький, може, Бо на ласкаві ці слова Він одповів негоже* (Сам., I, 1958, 235); // *у знач. присудк. сл.* Погано, неприємно. — *Гей же за мною, кому тут* [у пеклі] *негоже! — крикнув* [Русин] *до грішників і з дрюком у руках скочив крізь діру в долішній поверх* (Фр., II, 1950, 123); // *у знач. присудк. сл.* Не годиться, не слід, не личить. *Ніхто не знав, що ще буде, а кожному видко було, що так, як воно ведеться, негоже* (Мирний, III, 1954, 185); *Негоже зневажливо говорити про хліб. Народ цього не любить* (Вол., Дні.., 1958, 101).

НЕГО́ЖИЙ, а, е. 1. Поганий, нехороший. *Аби то гроші в нього.. Як би він статечно ішов святами у гості до своїх батьків: з хлібом і сіллю, а то й з гостинцем яким. Тоді б його мати не називала усякими негожими словами* (Стельмах, I, 1962, 239); // Який викликає осуд; ганебний. *По городах ходив пророк Віщати людям слово боже, Карав він сміливо порок, Життя осуджував негоже* (Граб., I, 1959, 140); // *на що, до чого.* Неспроможний фізично що-небудь робити. *Звісно, вони* [фашисти] *не помилують за подібні штучки, уб'ють на місці, та йому дарма. Все рівно він ні до чого негожий став* (Гур., Новели, 1951, 17); // Непотрібний. *На тобі, небоже, що мені негоже!* (Укр.. присл.., 1955, 163); // *у знач. ім.* **него́же**, жого, *с.* Щось погане, осудливе. *Раз поселилась у Босні у нас Тиха побожна бабуся. Чесна* *душа — гріх негоже плести: Все було молиться богу* (Граб., I, 1959, 538).

2. *рідко.* Те саме, що **непогóжий.** *Ледь-ледь хмільний від музики й думок, Ти вибігаєш з крісел, ти виходиш В негожу ніч, і обмокріла одіж Тебе проймає дрожем до кісток* (Бажан, Роки, 1957, 285).

НЕГÓЖІСТЬ, жості, *ж.* Абстр. ім. до **негóжий** 1.

НЕГÓЛЕНИЙ, а, е. Який не поголився або якого не поголив хто-небудь (про обличчя, бороду і т. ін.). *Одежи на ньому абияка, сорочка розхристана, чоботи порвані, .. борода неголена...* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); *Береза відчув, як спалахнули його неголені щоки* (Томч., Готель.., 1960, 265); // Із зарослою бородою. — *Заріс чоловік, неголений та й такий, як старець* (Март., Тв., 1954, 81); *Вони* [будьонівці] *йшли стомлені, неголені, у пошматованих боями шинелях* (Чаб., Катюша, 1960, 182).

НЕГОЛÓДНИЙ, а, е. 1. Який не відчуває, не зазнає голоду; ситий. *Чим люди жили? Важко сказати двома словами. Матеріально — як птахи піднебесні: день неголодний — от і гаразд, про завтрашню їжу думатиму завтра* (Ю. Янов., II, 1954, 21).

2. Багатий продуктами харчування (про час і т. ін.). — *Й роки зараз неголодні, а ти так довчилася, що й на себе не схожа. Поправляйся, дитино моя, одужуй...* (Автом., Щастя.., 1959, 10).

НЕГОЛОСНИ́Й, á, é. Який не дуже сильно звучить, якого не дуже добре чути; тихий. *Розмова йшла поважна, неголосна* (Н.-Лев., III, 1956, 11); *Ляскіт був неголосний, і в човні ніхто не міг догадатися, що це Глоба перший раз вистрілив у Васину біляву голівку* (Собко, Скеля.., 1961, 130).

НЕГÓЛОСНО. Присл. до **неголосни́й.** *Кобзар співає з повагою і неголосно* (Шевч., I, 1951, 102); *Мені хочеться тихо пливти, говорити неголосно й сміятися з того, що сонце світить й летять промені на сад* (Ю. Янов., II, 1958, 51).

НЕГОМІНКИ́Й, á, é, *рідко.* Який мало гомонить, не створює гомону, галасу і т. ін. *У нього інколи бували гості, вони приходили й зникали, такі ж негомінкі й непомітні, як і сам господар* (Собко, Нам спокій.., 1959, 143).

НЕГÓРДИЙ, а, е. Якому не властиві гордість (у 3 знач.), зарозумілість, пиха; простий.— *Це люди негорді, наші люди. З усім народом розмовляють* (Донч., VI, 1957, 232); // Який не виражає гордості, зарозумілості, пихи. *Хоча брати не забували, що вони сидять у самого пана, але і їхня недовіра починала осідати від огнистого напою і негордого слова* (Стельмах, Хліб.., 1959, 87).

НЕГОРДОВИ́ТИЙ, а, е. Якому не властиві гордовитість, зарозумілість, пиха; простий. *Познайомився із старою він, і такий балакучий, такий ввічливий, негордовитий* (Мирний, IV, 1955, 138).

НЕГОРЮ́ЧИЙ, а, е. Позбавлений здатності горіти. *Скільки сліз було там* [в ущелинах] *пролито, від яких і той ханський негорючий камінь горів!* (Гончар, Тронка, 1963, 177); *Негорюча частина палива складається з мінеральних речовин — золи.. (в тому числі і негорючої сірки) та води* (Сільн. тепл. електростанції, 1957, 20).

НЕГОСПОДÁРНИЙ, а, е. Те саме, що **негосподáрський.**

НЕГОСПОДÁРНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **негосподáрний.** — *Я знаю їх* [панів] *слабі сторони, їх привички, непрактичність, непорадність, негосподарність* (Фр., VII, 1951, 231).

НЕГОСПОДÁРСЬКИЙ, а, е. Власт. невмілому, поганому господареві; недбайливий. *Негосподарське, іноді варварське ставлення до техніки гальмує зростання сільськогосподарського виробництва* (Колг. Укр., 12, 1961, 2); // Неекономний. *Треба .. особливу увагу звернути на боротьбу з усілякими негосподарськими витратами* (Рад. Укр., 12.II 1957, 1).

НЕГОСТИ́ННИЙ, а, е. Який не любить приймати і частувати гостей. — *Дозвольте,— запротестувала Оксана Сергіївна..,— куди ж вам поспішати на ніч? Я зовсім не така вже негостинна господарка!* (Ю. Янов., II, 1954, 69); // Позбавлений привітності. *Він* [песик] *потерся об Кузьмин чобіт, мов вибачаючись за негостинну зустріч* (Збан., Крил. гонець, 1953, 12); // Непідходящий для прийому гостей. *Бровко ще раз глянув на зоотехніка, але вже з більшою цікавістю, намагаючись розгадати, кого господь бог послав на його голову в такий негостинний зимовий час* (Добр., Тече річка.., 1961, 15).

НЕГОСТИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **негости́нний.** *Вона хотіла напекти й наварить, щоб усе було, як у людей, щоб ніхто її не обсудив за скупість та негостинність* (Чорн., Потік.., 1956, 8).

НЕГОСТИ́ННО. Присл. до **негости́нний.** *Він зовсім не сподівався, що його бойових товаришів так негостинно буде прийнято на Чортомлиці* (Ле, Наливайко, 1957, 200).

НЕГОЦІÁНТ, а, *ч., заст.* Особа, що займається оптовою торгівлею (перев. з чужими країнами). *Дівчину вже мали намір вигідно продати, тобто віддати заміж за одного голландського негоціанта* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 481); *Негоціант тільки з того й жив, що шкуру дер з новоселів* (Мур., Бук. повість, 1959, 57).

НЕГОЦІÁНТКА, и, *ж., заст.* 1. Жін. до **негоціáнт.**

2. Дружина негоціанта.

НЕГÓЦІЯ, ї, *ж., заст.* Торгівля.

НЕГР *див.* **нéгри.**

НЕГРÁМОТНИЙ, а, е. 1. Який не вміє читати й писати. — *Марта украла* [книжку], — *відказала* [мама].. — *Нащо? Вона ж неграмотна!* — *здивувався папа* (Мирний, IV, 1955, 348);— *Повернеться твій Оксен із служби та візьме собі в подруги курсистку стрижену, а тебе покине. Навіщо ти йому здалася, неграмотна й темна?* (Тют., Вир, 1964, 23); // *у знач. ім.* **негра́мотний,** ного, *ч.;* **негра́мотна,** ної, *ж.* Людина, яка не вміє читати й писати. — *Неграмотному треба все в голові тримати, часом і забудеться, а грамотний записав — папір не голова — з нього не втече* (Коцюб., I, 1955, 451); // Який допускає граматичні, стилістичні і т. ін. помилки; малограмотний. *Неграмотний учень;* // *перен.* Недостатньо обізнаний у чому-небудь; недосвідчений, некмітливий. [Омелько:] *А справді, і я знав її* [загадку]. [Іван:] *Та справді ж, справді у решеті дірки! Ех, ви, неграмотні! А ну вгадайте другу!* (Кроп., I, 1958, 84).

2. Який містить у собі граматичні, стилістичні і т. ін. помилки; безграмотний. *Неграмотний твір.*

НЕГРÁМОТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негра́мотний.**

НЕГРÁМОТНО. Присл. до **негра́мотний.** *Неграмотно,.. мішаним правописом написані на клаптях брудного газетного чи обгорточного паперу рядки говорять нам про освіту й умови творчості автора* (Еллан, II, 1958, 88).

НЕГРЕНЯ́, я́ти, *с.* Дитина негра. — *Нам учителька розповідала про те, як продають на базарі маленьких негренят* (Збан., Мор. чайка, 1959, 62).

НЕГРЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **негреня́.** *Якось він розповів про те, як в Америці, на вулиці Нью-Йорка, він заступився за маленьке негренятко, якого бив ногами якийсь «містер»* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 270).

НЕГРЕ́ЧНИЙ, а, е. Який ставиться без поваги, неввічливо, грубо до кого-небудь; нечемний. [Євгеній:] *Перепрошаю вас, дідусю, за свого негречного гостя!* (Фр., IX, 1952, 14); — *Я ніколи не насмілився б бути таким негречним і зазирати в чужі родинні справи, але випадковість розкрила мені все* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 33); // У якому виражається неповага, неввічливість, грубість до кого-небудь. *Тільки-но котре з менших казало про богів щось негречне, як одразу ж діставало по губах од баби чи матері* (Ю. Янов., Мир, 1956, 276).

НЕГРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негре́чний.** *Дуже прошу, нехай п. Чернявський вибачить мені сю негречність, що й тепер не пишу до нього* (Л. Укр., V, 1956, 341); — *Я мушу все це вам сказати, щоб потім ви не скаржилися на мою негречність* (Ле, Міжгір'я, 1953, 422).

НЕГРЕ́ЧНО. Присл. до **негре́чний.** [Пані Люба:] *Отож бачите, до всього йому .. діло є: я грабую людей, панна Рома марнує людське добро, син із людьми поводиться негречно...* (Вас., III, 1960, 230); // *у знач. присудк. сл.* Нечемно, грубо, зневажливо. [Джонатан:] *Все ж признаєш ти, що вона — блудниця.* [Річард:] *Ні, власне, я сього не хтів сказати, було б се і негречно і невдячно* (Л. Укр., III, 1952, 41).

НЕ́ГРИ, ів, *мн.* (*одн.* **негр,** а, *ч.;* **негритя́нка,** и, *ж.*). Назва корінного населення тропічної Африки, яке має темний колір шкіри і належить до негроїдної раси, а також нащадків африканців-негроїдів, примусово переселених у XVI—XIX ст. в Америку. *Для роботи на тютюнових та бавовникових плантаціях великі землевласники купували негрів-рабів, яких работорговці привозили з Африки* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 246); *Прислужниці арабки, туркені, негритянки й українки розносять кофе, фрукти й шербети* (Н.-Лев., II, 1956, 446); *Негр порівнює улюблену дівчину зі стрункою пальмою* (Рильський, III, 1956, 133); * У порівн. *Обслуги біля мінометів стоять, вмиваючись потом, чорні, як негри* (Гончар, III, 1959, 54).

НЕГРИТО́С *див.* **негрито́си.**

НЕГРИТО́СИ, ів, *мн.* (*одн.* **негрито́с,** а. *ч.;* **негрито́ска,** и, *ж.*). Загальна назва декількох низькорослих етнічних груп Південно-Східної Азії. що належать до негроїдної раси. *У порівн. *Губи в нього були великі, як у негритоса* (Смолич, Мир.., 1958, 111).

НЕГРИТО́СКА *див.* **негрито́си.**

НЕГРИТЯ́НКА *див.* **не́гри.**

НЕГРИТЯ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **не́гри.** *Йому доводилось багато читати про знаменитих мандрівників, про цілі негритянські племена в тропічних лісах Африки...* (Гончар, Таврія, 1952, 170); *Пізніше пощастило* [І. К. Тобілевичу] *побачити також багатьох тогочасних відомих артистів і серед них — видатного негритянського трагіка Олдріджа в ролі Отелло* (Життя Саксаганського, 1957, 11); *Негритянські звичаї.*

НЕГРІ́ШНИЙ, а, е. Який не зробив нічого поганого, ні в чому не винний; безгрішний. *Тяжко їй! Душі негрішній, молодій!* (Шевч., II, 1953, 223); *Так втупився* [незнайомець] *в мене, немов одним поглядом хоче зазирнути в усі куточки моєї негрішної душі* (Логв., Давні рани, 1961, 94).

НЕГРО́ЇД *див.* **негро́їди.**

НЕГРО́ЇДИ, ів, *мн.* (*одн.* **негро́їд,** а, *ч.*). Люди, що належать до негроїдної раси.

НЕГРО́ЇДНИЙ, а, е. Стос. до негроїдів; // Власт. негроїдам. *Негроїдні риси.*

Негро́їдна ра́са — одна з основних рас людства, яка характеризується темним кольором шкіри, кучерявим волоссям, коротким широким носом і т. ін. *Південь Судану населяють народи негроїдної раси* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 299).

НЕГРОПОДІ́БНИЙ, а, е. Подібний до негра. — *Ре-во-лю-ція,— наостанку видушив із себе негроподібний посланець* (Еллан, II, 1958, 30).

НЕ́ГРСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **негритя́нський.** *Мов язик червоно-ярий, Що .. Негрський князь з досади люто Витріщає з чорних уст,— Вийшов місяць так із темних Хмар небесних* (Л. Укр., IV, 1954, 151).

НЕГРУНТО́ВНИЙ, а, е. Позбавлений повноти, глибини, вичерпності. *Негрунтовна підготовка.*

НЕГРУНТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **негрунто́вний.**

НЕГРУНТО́ВНО. Присл. до **негрунто́вний.**

НЕГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Нехтувати. *Вона любить одного, любить його, негуючи всякі звичаї, і не хоче ні на кого зміняти* (Мирний, V, 1955, 424); *Та й що значить слово «ренегат»? Значить чоловіка, котрий негує, відкидає те, що до нього вважалося як positum* [позитивне] (Фр., XVI, 1955, 136); // Зневажати. *За що ж мене негувать, за що ж волочити, коли стали панами уже й мої діти?* (Сл. Гр.).

НЕГУМА́ННИЙ, а, е. Позбавлений людяності у своїх діях і ставленні до інших людей.— *Хто з нас не пам'ятає, говорячи м'яко, вашу негуманну позицію під час справи Бейліса?* (Бурл., М. Гонта, 1959, 44).

НЕ́ГУРА, и, *ж., діал.* Туман. *Часто негура заставала вівці у полонині* (Коцюб., II, 1955, 326); *На полонини часто заходить туман, як там кажуть,— негура* (Гжицький, Опришки, 1962, 29).

НЕ́ГУС, а, *ч.* Титул імператора Ефіопії (Абіссінії); // Особа, що має цей титул. *Рудаков нагадує абіссінського негуса, а я його радника — такі ми обидва чорні* (Полт., На.. меридіанах, 1933, 81).

НЕГУСТИ́Й, а́, е́. 1. Розміщений на більшій від звичайної відстані один біля одного; рідкий. *Негусте волосся; Негустий ліс;* // Нечастий (перев. про постріли).

2. З невеликою концентрацією чого-небудь, ненасичений, розріджений (про газ, туман і т. ін.). *Туман уже вкрив морську далечінь, але тут, в бухті, він був негустий* (Смолич, Світанок.., 1953, 599); // Позбавлений яскравості (перев. про колір). *Уже при землі негуста рожевість проміння сплітався з голубим розмивчастим одсвітом надвечірнього снігу.., коли Марія підходила до комірчини* (Стельмах, I, 1962, 227).

3. Невеликий, незначний щодо кількості.— *З чим ще можна зрівняти таку дурість: поїхати на свої негусті гроші на Камчатку* (Стельмах, I, 1962, 42).

НЕГУ́СТО. Присл. до **негусти́й** 1. *Ворог ішов в лобову атаку на гармати, негусто стріляючи* (Ю. Янов.. I, 1958, 166); // *у знач. присудк. сл.* Мало, небагато. *Сьогодні пасажирів у прямому* [поїзді] *було негусто — всі верхні полиці виявились вільними* (Гончар, Новели, 1954, 130).

НЕГУЧНИ́Й, а́, е́. Який слабо звучить, якого далеко не чути; тихий, неголосний. *Десь за стіною чути негучні звуки рояля* (Коч., II, 1956, 487); *Чуйне вухо однаково могло розібрати навіть крізь подвійні рами та товсті мури — негучний, але дружний спів* (Смолич, Мир.., 1958, 72); // Без галасу, шуму; негомінкий. *У Гершка Мідника придбавши кавуна, Ми десь ховалися поміж гілля нависле, І йшла тоді у нас трапеза негучна* (Рильський, II, 1946, 164).

НЕГУ́ЧНО. Присл. до **негучни́й.** *Десь далеко торохтів на рейках поїзд. І негучно шумів завод* (Шовк., Інженери, 1956, 107); *У вікно знадвору хтось постукав. Спочатку негучно, за хвилинку,— гучніше. тривожно* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 262).

НЕДА́ВНЕНЬКО, *пестл., рідко.* Те саме, що **неда́вно.** *Оповістив* [козак] *про те, що він недавненько ще сюди приїхав з товаришами на дива усякі подивитися, розважитися і що дуже раденький з того, що приїхав...* (Вовчок, I, 1955, 319).

НЕДА́ВНЕЧКО, *пестл.* Те саме, що **неда́вно.** *Край села стояла хата поганенька, а в їй жив селянин із жінкою та з дитиною — хлопчик був невеличкий, недавнечко народився* (Гр., I, 1963, 249); — *Я ще не стара— п'ятдесят оце мені тільки недавнечко сповнилось* (Донч., VI, 1957, 334).

НЕДА́ВНІЙ, я, є. 1. Який відбувся, здійснився і т. ін. не дуже давно, у недалекому минулому. *Пам'ять уперто малювала недавню пригоду* (Коцюб., I, 1955, 259); *Зразу згадала* [мати] *оту недавню з сином розмову про заробітки* (Головко, II, 1957, 423); // Який безпосередньо передував чому-небудь; попередній. *Я пив цю воду, чисту і терпку, В недавній рік уперше на віку* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 26); // Який існує небагато часу; новий. *Широкі шрами, уже підживші, перетиналися недавніми, що мов серпом були порізані, червоніли і ятрилися* (Мирний, I, 1954, 348); *В нього друзі зовсім ще недавні, Між солдатів — газетяр-солдат* (Мас., Поезії, 1950, 291); *Стоїть над морем місто рибаків.. Воно таке недавнє, молоде, Що в ньому навіть цвинтаря нема ще* (Павл., Пальм. віть, 1962, 9); // *у знач. ім.* **неда́внє,** нього, *с.* Минуле життя, минулі події і т. ін., що відбувалися незадовго до сучасних. *За коротку мить промайнуло перед Данилом недавнє* (Коп., Лейтенанти, 1947, 169); *Той* [парторг] *розповів про все детально: про муляра, його дітей, недавнє шахти «Капітальна», її творців, її людей* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 56).

До неда́внього ча́су — у недалекому минулому. *До недавнього часу труд хлібороба був у тяжкій залежності від примхливої природи* (Рильський, III, 1956, 27); **Неда́вній час; Неда́внє мину́ле** — близьке минуле. *Солдат, солдат, згадай недавній час ...* (Нагн., Вибр., 1950, 3); **У неда́вньому [мину́лому]**— недавно. *Ще в недавньому блискучий гвардійський капітан,.. опинився він, Петро Петрович Шагін, у далекому Забайкаллі* (Мушк., Серце.., 1962, 311); *Цей товариш Курінний в недавньому минулому десь на Півночі на підводнім човні плавав* (Гончар, Тронка, 1963, 179).

2. Який був ким-небудь у недалекому минулому. *Пишався* [екзаменатор] *тим, що він, недавній студент, вирішує зараз долю цих хлопців і дівчат, які прийшли з наміром вчитися в стінах того університету, в якому провчився він п'ять років і тепер став аспірантом* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 110); *Недавнім гімназистам, польським паничам молодецьким, а теперішнім уланам, далебі, приємно було позирати на цих наляканих людей* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 19); // Якого зазнав хто-небудь у недалекому минулому (про почуття). *Їй так зразу гірко стало, так важко, лихо знову так надавило на її душу — мов недавньої радості і не було* (Мирний, III, 1954, 54); *Вже за хвилину брати весело розмовляли, і від недавнього суму на обличчі Валі не лишилося і сліду* (Збан., Старший брат, 1952, 58).

НЕДА́ВНО. Присл. до **неда́вній.** *В лиху годину. Якось недавно довелось Мені заїхать в Україну* (Шевч., II, 1953, 110); *Берези й клени, ще недавно голі, Стоять. зеленим маючи гіллям* (Рильський, III, 1961, 57).

НЕДАЛЕ́КИЙ, а, е. 1. Який міститься, відбувається на невеликій відстані від кого-, чого-небудь; близький. *Через рік пан Хоцінський вже сповнив своє слово, знайшов Ясеві краще місце в недалекому селі* (Н.-Лев., I. 1956, 156); *Несподівано брязнуло вікно.. Разом із тим стало чути шум і гострий гамір недалекої юрби* (Вас., II, 1959, 17); *Раптом все це: і недалеку розмову, й густі вечорові сутінки — прорізав голосний жіночий крик* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 67); // Невеликий за відстанню; короткий. *До города дорога й недалека, Не забариться б перейти* (Гл., Вибр., 1951, 79); *Отак би все життя їздив би* [хлопчик]. *Жаль, що тільки недалека дорога до дядька Тимофія* (Стельмах, II, 1962, 130).

2. Який відбувався, здійснювався і т. ін. недавно; недавній; // Який скоро відбудеться, здійсниться і т. ін. — *Я вже підготовив собі чимало однодумців, які згодяться нам у недалекій боротьбі* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 11); *По той бік берега.. раптом плеснуло щось серед нічної тиші, певно, безсонна щука грає у воді, відчуваючи недалекий світанок* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 42).

Недале́ка пора́; Недале́кий час — час, що недавно минув або скоро настане. *Пора та недалека, коли тупа загарбницька рука Останнього скосила там бика, телят закинувши до Гагенбека* (Рильський, III, 1961, 278); *Недалекий той час, коли внутрішнє тепло Землі широко стане на службу народному господарству* (Наука.., 1, 1957, 23).

3. *перен.* Розумово обмежений, відсталий; нерозумний. *Оцей проноза й підлиза.. держав тепер цілий повіт у своїх руках, заправляючи ним по своїй хіті, замість недалекого й ледачого «предводительського синка»* (Мирний, I, 1949, 373); [Благонравов:] *Він просто недалека людина, з обмеженими здібностями* (Корн., II, 1955, 26).

НЕДАЛЕ́КО. 1. Присл. до **недале́кий** 1, 2. *Недалеко стояла якась дівчинка на лижах і глузувала з мене* (Сміл., Сашко, 1954, 12); *Недалеко до півночі з його* [шинку] *вийшло два чоловіки* (Мирний, IV, 1955, 201); // На невелику віддаль. *Соломія міркувала, що, коли брати у ліву руку, плавні мусять швидко скінчитися, бо в той бік вони простяглись недалеко* (Коцюб., I, 1955, 361); // *у знач. присудк. сл.* На невеликій віддалі. [Олена:] *Мамо, не сумуйте, Андрій вже недалеко! Ось-ось незабаром він прийде!..* (Кроп., I, 1958, 463); // *у знач. присудк. сл.* Недовго, скоро. *Видно було, що недовго вже до сходу сонця, недалеко вже світло* (Фр., V, 1951, 39); *Ще ніч — а недалеко й до світання* (Тич., II, 1957, 181).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при назві предметів, живих істот, на невеликій відстані від яких щось міститься, відбувається і т. ін. *Засіли вони* [парубки] *недалеко панських будинків, .. а як смеркло, підібрались під самі вікна* (Вовчок, I, 1955, 87); *Недалеко доріжки, нагнувшись, нишпорила під деревом жінка.. Збирала гриби* (Досв., Вибр., 1959, 51).

◆ **Недале́ко втекти́ (піти́)** *від кого— чого—* не дуже відрізнятися. *Щодо Пазі, то він наче догадувався, що вона недалеко втекла від звичайної повії* (Март., Тв., 1954, 243); *Іноді дійсно можна знайти вибиті на стінах малюнки. Та вони часто непристойні. Видно — яванці недалеко пішли від індусів* (Ю. Янов., II, 1958, 65).

НЕДАЛЕКОБІ́ЙНИЙ, а, е, *військ.* Який б'є, стріляє на невелику віддаль (про зброю).

НЕДАЛЕКОГЛЯ́ДНИЙ, а, е. Нездатний правильно передбачити щось, урахувати перспективи розвитку чогось; непередбачливий. — *Досі недалекоглядні наші вожді не надавали цьому* [питанню про землю] *значення,— Врангель нахмурився — видно, ненависна тінь Денікіна промайнула в цю мить перед ним* (Гончар, II, 1959, 208); // Обмежений у своїх інтересах. *Тася стрімголов кинулась у примхливе й кипуче життя, яке стає основою існування багатьох недалекоглядних жінок* (Дмит., Розлука, 1957, 66).

НЕДАЛЕКОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **недалекогля́дний.** *Микола поспівчував недалеко-*

глядності цього великого здорового селюка (Гжицький, Вел. надії, 1963, 37).

НЕДАЛЕКОГЛЯ́ДНО. Присл. до **недалекогля́дний.**

НЕДАЛЕКОЗО́РИЙ, а, е. Те саме, що **недалекогля́дний.**

НЕДАЛЕКОЗО́РІСТЬ, рості, *ж.* Властивість за знач. **недалекозо́рий.**

НЕДАЛЕКОСЯ́ЖНИЙ, а, е. 1. Нездатний досягати великої відстані.

2. Те саме, що **недалекогля́дний.**

НЕДАЛЕКОСЯ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недалекося́жний.**

НЕДАЛЕКОСЯ́ЖНО. Присл. до **недалекося́жний** 1.

НЕДАЛЕ́ЧКИЙ, а, е, *розм.* Не дуже далекий (у 1 знач.). *Таки найнялась Варка в недалечку економію, а баба Кониниха зосталася вдома сама* (Григ., Вибр., 1959, 318).

НЕДАЛЕ́ЧКО, *розм.* Присл. до **недале́чкий.** *На вулиці там недалечко стояла Громадка людей невелика* (Л. Укр., I, 1951, 345); — *Ну, ось вже весілля недалечко,— побачимо,— гудуть дівчата* (Вовчок, I, 1955, 189); *На їхню* [друзів за океаном] *свободу вдягають вуздечку, А вже від свободи в тюрму недалечко* (Мал., Запов. джерело, 1959, 43); *Недалечко станції манячило село* (Досв., Вибр., 1959, 30).

НЕДА́ЛЬНІЙ, я, є. 1. *рідко.* Те саме, що **недале́кий** 1, 2. *З недальнього аеродрому Сріблясті ракети звились* (Бажан, Роки, 1957, 261); *Раби колишні в роки вже недальні Підіймуть комунізму прапори* (Воронько, Драгі.., 1959, 157).

2. Близький щодо спорідненості, стосунків і т. ін. (про родичів, друзів і т. ін.). *П'ють знайомі дальні і недальні, Привітальні кажучи слова* (Шпорта, Вибр., 1958, 487).

НЕДАРЕ́МНЕ. *присл.* Те саме, що **недаре́мно.** *Недаремне дитячий мозок працював над питанням, чого це одні мають що їсти, а другі плачуть з голоду?* (Коцюб., I, 1955, 99).

НЕДАРЕ́МНИЙ, а, е. Який має певні причини, підстави; невипадковий. *Мої турботи були недаремні: першою скотилася* [із снопа] *моя сестричка, я за нею* (Ковінька, Кутя.., 1960, 4); // Який дає певну користь, наслідки; немарний.

НЕДАРЕ́МНО. Присл. до **недаре́мний.** *Недаремно Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою* (Коцюб., II, 1955, 331); — *Ми здорові, загорілі, Нам в садочку весело. Недаремно літо ціле Сонечко нас пестило!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 61).

НЕДА́РМА́, *присл.* Не без причин, не без підстав; невипадково. *Який сам* [батько] *був — такі в його й очі; недарма кажуть: видно чоловіка по очах* (Мирний, III, 1954, 19); *Поїзд ішов швидко, і з Уласа, коли він визирав у вікно, зірвало картуз.. Йому здавалося, що це недарма, і він не відривав руки від кишені, в якій були пристебнуті шпилькою гроші* (Тют., Вир, 1964, 53); // Не без користі, з певними наслідками; немарно. *Недарма голови зложили брати мої серед полів,— червоний прапор зазорів, загартувались наші сили, щоб йти у бій на ворогів!* (Гонч., Вибр., 1959, 23); *Квітує сад. Це я його садив. І на душі у мене тепло й гарно, що недарма я по землі ходив* (Дмит., Київські кручі, 1962, 38); // Не просто так, а з певною метою, з певним наміром. *Серце її спочатку переляклалось, а потім в ньому прокинувся радісний здогад, що недарма сьогодні прийшов Дмитро до хутора* (Стельмах, II, 1962, 342).

НЕДА́РОМ, *присл.* Те саме, що **неда́рма́.** *Наш Київ матір'ю недаром Усі міста братерські звуть...* (Рильський, III, 1961, 98); *Я непокриту голову свою схиляю низько. — Спіть, мої герої, ви полягли в кривавому бою, зложили ви життя своє недаром* (Гонч., Вибр., 1959, 216).

НЕДБАЙЛИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто без старання, недбайливо ставиться до чого-небудь. *Пишаються нами Старі недарма, — Ні одного в нас Недбайливця нема* (Воскр., З перцем!, 1957, 83).

НЕДБАЙЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **недба́лий** 1. *От досі жаль, що я в окуліровці Був учнем недбайливим і тупим...* (Рильський, II, 1960, 70); *Слід показати учням пристрої, які через недбайливе і неправильне застосування вийшли з ладу* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 211); *Нема в світі нічого такого недбайливого, веселого, як ті дурні молоденькі дівчата* (Вовчок, I, 1955, 352).

НЕДБАЙЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **недбайли́вий.** [Він].. *часом міг і нагаєм оперіщити. За що? За боягузтво, за недбайливість в революційній бойовій справі* (Довж., I, 1958, 144); *Військову форму носить* [лейтенант Бентлі] *з підкресленою недбайливістю* (Галан, I, 1960, 367); *Недбайливість у застосуванні та зберіганні інструмента.. скорочує строк його стійкості* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 210).

НЕДБАЙЛИ́ВО. Присл. до **недбайли́вий.** *Фарбують пряжу в нашому цеху недбайливо: нитки бувають строкаті; а від того фарба наших светрів нерівна* (Томч., Закарп. опов., 1953, 24); *Ми* [лікарі] *буваємо суворими законниками для інших. За недбайливо заповнений температурний лист ладні віддати до суду* (Руд., Остання шабля, 1959, 75); *Наталя.. позирнула на Петруню, недбайливо, абияк вітається і більш не дивиться на його* (Вас., III, 1960, 348).

НЕДБА́ЙЛИЦЯ, і, *ч. і ж.*, *діал.* Безтурботна людина. *Та коли її чоловік такий недбайлиця, подбає про божу худібку вона* (Стельмах, II, 1962, 236).

НЕДБА́ЙЛИЧОК, чка, *ч.*, *діал.* Безтурботний чоловік. *Ой, оддав мене да мій батенько За п'яницю, за недбайличка* (Чуб., V, 1874, 591).

НЕДБА́ЙЛО, а, *с.*, *розм.* Те саме, що **недбайли́вець.** — *Ой, боже мій з цим недбайлом! — крикнула Кайдашиха, глянувши на Мелашку* (Н.-Лев., II, 1956, 324); — *Тільки б не попався який-небудь недбайло з запасом байдужості в сто тисяч кінських сил, такий, оком не моргнувши, зведе нанівець твою роботу* (Гончар, Тронка, 1963, 274).

НЕДБА́ЛЕЦЬ, льця, *ч.*, *діал.* Недбайливець. *Він пішов стежкою.., інколи підбирав щось з-під ніг: або загублену якимсь недбальцем гайку, або шматок заліза, що могло ще згодитися при ремонті комбайна* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 18).

НЕДБА́ЛИЙ, а, е. 1. Який ставиться до своїх обов'язків байдуже, без належної старанності, не піклується, не турбується про кого-, що-небудь. *Не минала кара і недбалого лісника* (Вовчок, VI, 1956, 301); *Сестра.. вийняла з скрині.. останні гроші, які вона про чорний день ховала від свого недбалого чоловіка, оддала братові* (Мирний, I, 1949, 372); // Який свідчить про байдужість, відсутність старанності, уваги до чого-небудь. *Недбале ставлення;* // *у знач. ім.* **недба́лі**, лих, *мн.* (**недба́лий**, лого, *ч.;* **недба́ла**, лої, *ж.*). Ті, що без старання ставляться до чого-небудь. *Дяка і шана робітникам щирим! Сором недбалим усім!* (Пісні та романси.., II, 1956, 201); *Комунівський голова.. картав недбалих, підтримував кволих, розвеселяв сумних* (Ю. Янов., II, 1954, 156).

2. Зроблений, здійснений і т. ін. без старання, неуважно, як-небудь, неохайно. *Книжка видана прекрасно, на дорогому папері, але дивним правописом.. Коректа доволі недбала* (Коцюб., III, 1956, 25); *Як він* [Онєгін] *томливо німував, Як пломенисто промовляв, Які*

листи писав недбалі! (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 15).

3. Який з неувагою, байдужістю ставиться до кого-небудь; неуважний. *Він був до неї привітний, як до інших, трохи смутний, недбалий...* (Вовчок, I, 1955, 236); // У якому виражається зневага, неповага до кого-небудь. *Пишна, вогкоока, Гордо увійшла* [графиня], *Натовп обдивилась поглядом недбалим* (Бажан, Роки, 1957, 273); *Коли б Тарас не був такий захоплений думками про наступну зустріч дома, то помітив би якийсь недбалий, зверхній тон у голосі цього пасажира* (Ткач, Плем'я.., 1961, 144); // Позбавлений напруженості; невимушений. *Кардаш відчув: усе це — і посмішка, і здивований погляд, і нарочито недбалий рух руки, в якій Тоня тримала рукавичку, все це — неправда* (Жур., Звич. турботи, 1960, 35); *Дмитро хоче круто повернути назад, але його вже побачили. Тоді парубок наче недбалою ходою підходить до Марти* (Стельмах, II, 1962, 340).

4. Неакуратний, неохайний. *Коли він проводив її додому.., високий, з невиразними рисами обличчя, у полотняному, трохи недбалому одязі, Олена зовсім освоїлася з ним* (Вільде, Сестри.., 1958, 10).

НЕДБА́ЛИТИ, лю, лиш, *недок., розм., рідко.* Проявляти неувагу, байдужість чи зневагу до кого-, чого-небудь.

НЕДБА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **недба́лий.** *Йому здавалося, що в хаті бракує світу, що всі куточки господи заволоклися павутинням, що на всьому, починаючи з доні і кінчаючи найменшою дрібницею, відбивається недбалість матері, господарки, жінки* (Л. Янов., I, 1959, 370); *Навіть в убранні Алли Михайлівни з'явилась недбалість, вона все більше ходила в пеньюарі і покинула завивати волосся* (Л. Укр., III, 1952, 618).

НЕДБА́ЛО. Присл. до **недба́лий.** *Недбало він своєю сокирою блискучою цюкав* (Вовчок, I, 1955, 203); *Тепер цей самий Санько Паскуда недбало розвалився в кріслі слідчого районної поліції* (Збан., Єдина, 1959, 66); *А тая жінка в фіалковій сукні,— Недбало вбрана, груди впалі, погляд Скляний* (Л. Укр., IV, 1954, 117).

НЕДБА́ЛЬСТВО, а, *ж.* Властивість за знач. **недба́лий.** *У дворі в гостинній кімнаті* [панів] *ще довго горіло світло й велася бесіда про недбальство,.. зухвальство й невдячність простого люду* (Кобр., Вибр., 1954, 145); // Погане, несумлінне ставлення до якої-небудь роботи, до чогось. *Мені так тоді стало сором при тобі* [матері] *за своє недбальство в заняттях з Пуцом* (Л. Укр., V, 1956, 119); *Так і маячать тепер ці купи* [добрива] *серед ріллі німими свідками недбальства* (Рад. Укр., 13.XI 1960, 2); // Відсутність уваги до кого-, чого-небудь; халатність, байдужість. — *Досить малого недогляду, недбальства, і може статися нещасний випадок* (Донч., II, 1956, 94); // Зневажливе ставлення до кого-небудь. — *Ви зовсім не повинні брати мові мовчанки за недбальство, бо тепер працюю з Ярославом більше і пильніше, ніж коли-небудь* (Кол., Терен.., 1959, 141).

НЕДБА́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **недба́лість.**

НЕДБА́ХА, и, *ч. і ж., діал.* Безтурботна, байдужа, невміла людина. *Там і мати недбаха, огірків насолить — не то їсти, в дворі держати не можна* (Горд., Дівчина.., 1954, 61).

НЕДВИ́ГА, и, *ч. і ж., діал.* Нерухома істота. *Тільки я одна недвига Проживаю, мов суціга, В самотині тут одна, Поки прийде смерть страшна* (Манж., Тв., 1955, 196).

НЕДВИЖИ́МИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **нерухо́мий.** *Мати, бліда й недвижима, Впившись темними очима В його очі, вся німа, Ручки й ніжки обійма* (Щог., Поезії, 1958, 192); *Зціплий, недвижимий, Посинілий, страшенний, він лежав, Мов труп* (Фр., XIII, 1954, 225).

НЕДВИЖИ́МІСТЬ, мості, *ж., поет.* Абстр. ім. до **недвижи́мий.**

НЕДВИЖИ́МО, *поет.* Присл. до **недвижи́мий.** *Недвижимо стоїть ліс, темний і сумний* (Рильський, I, 1960, 81).

НЕДВИ́ЖНИЙ, а, е, *діал.* Нерухомий. *Адась подав руку о. Нестерові, що, недвижний, блідий і немов остовпілий, сидів на кріслі* (Фр., VII, 1951, 68); *Павло не пам'ятає, скільки часу він так лежав, недвижний, німий, наче мертвий* (Кучер, Голод, 1961, 337).

НЕДВИ́ЖНІСТЬ, ності, *ж., діал.* Абстр. ім. до **недви́жний.** *Малярство різниться від дійсної природи своєю недвижністю* (Фр., XVI, 1955, 282); *Чорна серпнева ніч мигтіла незчисленними ясними осінніми зорями, силуети дерев закам'яніли в сторожкій недвижності* (Смолич, День.., 1950, 268).

НЕДВИ́ЖНО, *діал.* Присл. до **недви́жний.** *Мене обняло холодом, і я сиділа недвижно* (Коб., I, 1956, 182); *Степ лежав недвижно, порізаний рівчаками, залитий сонцем* (Десняк, Десну.., 1949, 386).

НЕДВОЗНА́ЧНИЙ, а, е. Який не допускає двоякого розуміння, змісту і т. ін., ясно виражений, чіткий, прямий. *Нам треба дати робітникам і всьому народові ясне і недвозначне поняття про те,* ***навіщо*** *ми хочемо утворення тимчасового революційного уряду?* (Ленін, 11, 1970, 64); *Помічник начальника станції .. приклав руку до козирка свого форменого кепі й виразив на своїй фізіономії зовсім недвозначну й цілком кислу міну* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 317).

НЕДВОЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недвозна́чний.** *Бальзак слухав уважно. Недвозначність слів Госселена навіть перелякала* (Рибак, Помилка.., 1940, 198).

НЕДВОЗНА́ЧНО. Присл. до **недвозна́чний.** *Дівчина недвозначно натякала, що Макарові час би вже женитися* (Добр., Тече річка.., 1961, 188); * Образно. *Жерла гармат недвозначно були наведені на дорогу* (Кач., Вибр., 1953, 327).

НЕДЕЛІКА́ТНИЙ, а, е. 1. Неввічливий, грубуватий у поведінці; нетактовний. *Саня не любила Селаброса за те, що він був трохи неделікатний в словах і говорив часом неприємне паннам* (Н.-Лев., V, 1966, 150).

2. Який свідчить про відсутність тактовності.

НЕДЕЛІКА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неделіка́тний.** *Даруйте за неделікатність, але це ж робиться для вашого добра* (Гончар, Тронка, 1963, 319).

НЕДЕЛІКА́ТНО. Присл. до **неделіка́тний.** *Товстий покупець.. обмацував гімнастьорку.. Хтозна, навіщо вона йому була потрібна, але він торгувався неделікатно* (Мушк., День.., 1967, 50); // *у знач. присудк. сл.* ***Не пишу до його тому, що не знаю, яке число «Зорі», а змусити його переглядати «Зорю» за рік — неделікатно*** (Коцюб., III, 1956, 184).

НЕДЕМОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Заснований, побудований і т. ін. не на принципах демократії; // Який не виходить з принципів демократії. *«Право на самовизначення» означає* ***такий*** *демократичний лад, в якому ..спеціально* ***не могло б бути*** *недемократичного розв'язання питання про відокремлення* (Ленін, 24, 1972, 217); *Погляд на народ як на «простолюд» має явно недемократичний характер* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 16).

2. Який не належить до широких верств трудящих. *Недемократичні елементи.*

НЕДЕРЖА́ВНИЙ, а, е. 1. Який не має прав державності. *Недержавні народності; Недержавні нації.*

2. Який не виходить з інтересів держави. *Треба викорінити у промисловості недержавний.. підхід до*

міжрайонного кооперування і поставок продукції в інші райони республіки (Матер.-техн. постач.., 1959, 18).

НЕДЕРЖÁННЯ, я, *с.* Відсутність здатності утримувати чи стримувати що-небудь.

△ **Недержáння сéчі,** *мед.*— мимовільне виділення сечі при відсутності позиву до сечовипускання. *У дітей.. старшого віку іноді спостерігають так зване нічне недержання сечі — енурез* (Шк. гігієна, 1954, 93).

НЕДЕШÉВИЙ, а, е. Який дорого коштує; дорогий. *Вибратися мені до Львова не так-то легко тепер, .. та й недешева така подорож* (Коцюб., III, 1956, 216); *— Здається, в пана сотника не тільки сорочка, а й жупан на плечах. І жупан недешевий,— глузливо кинув із місця Кособудський* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 31).

НЕДÉШЕВО. Присл. до **недешéвий.**

НЕДÉЯ, ї, *ж., діал.* Дика вершина гори. *Вище, по безводних далеких недеях, нявки розводять свої безконечні танки* (Коцюб., II, 1955, 307).

НЕДИСЦИПЛІНÓВАНИЙ, а, е. Який не дотримується вимог дисципліни, правил поведінки, порушує порядок. *Довкола запанувала така тиша, якої ще ніколи не було в нашому класі, що вважався найбільш галасливим і недисциплінованим у всій школі* (Смілн., Сашко, 1954, 10); *Матильда Георгіївна спинилася перед дверима, не бажаючи переступати поріг, за яким поселився підозрілий, недисциплінований, аморальний пожилець* (Дмит., Обпалені.., 1962, 48).

НЕДИСЦИПЛІНÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **недисциплінóваний.** *Педагоги часто заздрили математикові, який ніколи не скаржився на недисциплінованість і неслухняність класу* (Коп., Тв., 1955, 305).

НЕДИТЯ́ЧИЙ, а, е. Не властивий дитині. *Хлопчик з недитячою силою вчепився за матір* (Донч., VI, 1957, 324); *Я побачив, як його обличчя скривилося, наче від гострого болю, і в очах засвітилось глибоке, недитяче страждання* (Жур., Вечір.., 1958, 373).

НЕДИФЕРЕНЦІЙÓВАНИЙ, а, е. Не розчленований, не розділений на різнорідні елементи, частини і т. ін.; однорідний. *Грабовський рішуче виступав проти націоналістів, які розглядали українську націю як «безбуржуазну», суцільну, недиференційовану масу, всередині якої, мовляв, не було й немає ніяких суперечностей, ніякої класової боротьби* (Іст. укр. літ., I, 1954, 484).

НЕДИФЕРЕНЦІЙÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недиференційóваний.**

НЕДІАЛЕКТИ́ЧНИЙ, а, е. Який заснований чи базується не на законах діалектики. *Розрив змісту і форми, штучне відгородження їх з'являється внаслідок одностороннього підходу до твору, недіалектичного розуміння зв'язку змістових і формальних начал* (Рад. літ-во, 9, 1965, 68).

НЕДІАЛЕКТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недіалекти́чний.**

НЕДІБРÁТИ *див.* **недобирáти.**

НЕДІВÓЧИЙ, а, е. Не властивий дівчині. *І звідки виявилась в ній та недівоча сила, коли вона в пітьмі нічній ворожий штаб палила!* (Голов., Поезії, 1955, 195); *Щоб приборкати такого звіра* [коня], *примусити його слухатись повода й шенкеля, потрібна недівоча воля* (Руд., Остання шабля, 1959, 227).

НЕДІЄВІСТЬ, вості, *ж.* Відсутність активності у чому-небудь.

НЕДІЄЗДÁТНИЙ, а, е. 1. Нездатний до діяльності.

2. *юр.* Позбавлений здатності самостійно здійснювати дії юридичного характеру і нести відповідальність за них.

НЕДІЄЗДÁТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **недієздáтний.**

НЕДÍЙНА, *тільки ж.* Яка не доїться, не дає молока (перев. про корову). — *Хто має корови, той має молоко й телята; а у вас ніби корови недійні, ялівки, без молока й без телят ... — сказав Копронідос* (Н.-Лев., III, 1956, 381).

НЕДІЙОВИ́Й, á, é. 1. Нездатний діяти, який не виявляє належної дії.

2. Який не може діяти, існувати; видуманий. *Недійове щастя.*

НЕДÍЙСНИЙ, а, е. 1. Який не має законної сили. *Визнаються недійсними бюлетені, в яких при голосуванні залишено більше одного кандидата, а також бюлетені невстановленого зразка* (Полож. про вибори.., 1946, 13).

2. Який не існує; нереальний. *Думок з'являлася безліч і про таку безліч речей, що можна вважати їх за недійсні* (Ю. Янов., II, 1958, 123).

3. *рідко.* Те саме, що **недійови́й** 1. *Усяке умовне подразнення неодмінно при повторенні стає недійсним* (Фізіол. вищої нерв. діяльності, 1951, 28).

НЕДÍЙСНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недíйсний.** *Недодержання форми, що вимагається законом, веде до недійсності правочину лише в тому випадку, коли такий наслідок недодержання форми прямо в законі зазначений* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 9).

НЕДÍЙШЛИЙ, а, е, *заст.* Який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; недозрілий. *За останні ж, за Одарчину дівоцьку спідничину, купили на ярмарку недійшлу козу, бо чекалася в хаті нова душа* (Речм., Весн. грози, 1961, 5).

НЕДÍЛЕНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **неділя.** *У неділеньку та ранесенько Сурми-труби вигравали* (Шевч., II, 1953, 42); *Копав, копав криниченьку Неділеньку-дві* (Сто пісень.., 1946, 209); *Год минув — а все не чуть, Де, чи жив мій милий? Дні, неділеньки пливуть* (Бор., Тв., 1957, 61).

НЕДÍЛЕШНІЙ, я, є. Те саме, що **неді́льний.** *Після обід, хоч і був день неділешній, Павло Григорович, вільний од роботи в затоні, повів усю родину в садок* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 28); *Сяде* [батько] *з малими на призьбі в неділешній вечір, Попригортає до себе* (Мисик, Біля криниці, 1967, 21); *Серед лісу, серед гаю У неділешній обід Заснув мужик у чоботях, Прокинувся без чобіт* (Рудан., Тв., 1956, 135).

НЕДІЛИ́МИЙ, а, е. Який не ділиться; єдиний, цілий. *Єдину й неділиму Росію, мов шашлі, роз'їли дрібні правителі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 580).

НЕДІЛИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Властивість за знач. **неділи́мий.**

НЕДÍЛЯ, і, *ж.* 1. Назва сьомого дня тижня, загального дня відпочинку. *Отож, було, мов генерал, Максим сановито Прибереться у неділю, Та й пошкандибає У храм божий* (Шевч., II, 1963, 273); *Роман ходив у ліс часом зранку, часом надвечір, і не було неділі або якого свята, щоб він не пішов у той лісок* (Н.-Лев., VI, 1966, 383); *Була неділя, тихий час дозвілля* (Рильський, I, 1956, 421).

Від неділі до неділі — на протязі всього тижня. *Від неділі до неділі — все в одному ділі* (Укр.. присл.., 1955, 195); **З [святóю] неділею [бýдьте здорóві],** *заст.*— уживається для привітання з нагоди свята, неробочого дня. — *Здорова, сестро! З неділею!* (Мирний, IV, 1955, 123); — *Добридень вам, кумо! Здорові будьте з неділею,— гукнула Мотря від воріт* (Коцюб., I, 1955, 50); — *Тітко Маріє, ви дома? З святою неділею вас! — у воротях, увесь у білому стоїть десяцький Хома* (Стельмах, I, 1962, 510); **Під неді́лю; Прóти неділі** — напередодні неділі. *Оце в суботу під неділю або в свято завернуть до Чіпки старі товариші: Лушня, Пацюк і Матня* (Мирний, I, 1949, 399); [Маруся:] *Певно, прийшла*

[Сидориха] *прохати, щоб ви поворожили.* [Морозиха:] *Ну вже хай вибача: проти неділі я й карт у руки не візьму* (Кроп., I, 1958, 73).

△ **Крива́ва неді́ля,** *іст.*— день 9 січня (22 за новим стилем) 1905 р., коли царське військо розстріляло демонстрацію робітників, що йшли до царя з петицією. *Картеччю відповів цар-батюшка, коли прийшли до нього петербурзькі робітники з жінками, дітьми ... Вони тільки просили хоч трохи полегшити їх життя. А цар розстріляв їх. «Кривавою неділею» назвав народ отой день* (Головко, II, 1957, 310).

2. *розм.* Тиждень. *Гості роз'їхались вже, як дніло надворі, а Ганя потім цілих шість неділь не вставала з постелі* (Н.-Лев., I, 1956, 322); *Так прожив я дві чи три неділі Дома при роботі господарській* (Фр., XIII, 1954, 340); *Я ходжу на уроки англійські два рази в неділю, значить, час зостанеться і на рисування* (Л. Укр., V, 1956, 128).

Ве́рбна неді́ля *див.* **ве́рбний; Зеле́на неді́ля** *див.* **зеле́ний; З неді́лі** — на наступному тижні, починаючи з понеділка. — *Оддали мене молодим панам,— каже* [Одарка], — *з неділі повезуть* (Вовчок, I, 1955, 44); — *Ви вже ячмінь кінчили? — Який швидкий. З неділі почну — мій у долинці* (Стельмах, II, 1952, 409); **Провідна́ неді́ля** *див.* **провідни́й; Страсна́ неді́ля** *див.* **страсни́й.**

НЕДІ́ЛЬКА, и, *ж.* Пестл. до **неділя.** *Коси у неї, як смоль, чорнії та довгі-довгі, аж за коліно; у празник або хоч і в недільку так гарно їх повбира* (Кв.-Осн., II, 1956, 25).

НЕДІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **неділя** 1. *Недільного ранку долина ріки, потоки й лісові галявини наповнились теплом весняного сонця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 61); *Мати дуже любить у свята та в недільні дні гостювати у родичів* (Збан., Сеспель, 1961, 424).

2. Який провадиться, відбувається, здійснюється і т. ін. у неділю. — *Не полохайся, Катре,— вмовляю,— се сон недільний: як до обід не справдиться, то й не ждати нічого* (Вовчок, I, 1955, 192); *Особливо веселими були у них недільні обіди* (Коцюб., I, 1955, 320); *Розщебетались, розспівалися хлопці та дівчата, як на справжній недільній прогулянці* (Речм., Твій побратим, 1962, 18); // Приурочений до неділі; святковий. *Назустріч — пов'язане терновими недільними хустками чимале жіноче товариство* (Кач., II, 1958, 46); *Недільний номер газети;* // *у знач. ім.* **неді́льне,** ного, *с.* Святкове вбрання. *Дівчата тим часом причепурилися біля води, повиряджалися в недільне* (Гончар, I, 1959, 40).

Неді́льні шко́ли, *дорев.*— безкоштовні школи для навчання дорослих, організовані передовою інтелігенцією, що функціонували лише в неділю. [Омелян:] *Тепер мої перші школярі вже виходять з класів, то ми по вакаціях заведемо з ними недільну школу* (Фр., IX, 1952, 187); *В 1859 р. у Києві на Подолі почала працювати перша на Україні недільна школа* (Іст. УРСР, I, 1953, 539).

3. *рідко.* Стос. до неділі (у 2 знач.).

НЕДІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Добровільне колективне виконання якої-небудь роботи у неділю. *Багато людей тепер виходять на недільники на вулиці Києва* (Сміл., Сашко, 1954, 236); *Ввечері вона скликала комсомольські збори і запропонувала оголосити недільник по вивезенню місцевих добрив* (Логв., Літа.., 1960, 176).

НЕДІ́ЮЧИЙ, а, е. Який не діє, не працює в даний момент. *Леон зауважив, що Завадка приглядається до недіючого вентилятора, і поквапливо пояснив: — Він електричний* (Вільде, Сестри.., 1958, 122).

Неді́ючий вулка́н — вулкан, який не діє, не вивергається; згаслий вулкан. *В районі міста Владиславівки.. розміщений великий, складений з висохлої грязі, горб Туш-Оба, що являє собою вулканічну побудову недіючого вулкана* (Геол. Укр., 1959, 657).

НЕДІ́ЮЧИЙ, а, е. Позбавлений активності; пасивний. *Письменник.. підганяв ледачих, будив їх, щоб ніхто не спав, щоб всі прокинулись .. Блискавка і грім — це той постійний супровід до творчого голосу Коцюбинського, без якого голос його був би просто ненатуральний, недіючий, неповний* (Тич., III, 1957, 356).

НЕДІ́ЮЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **неді́ючий.**

НЕДІЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не виявляє активності, діяльності; бездіяльний.

НЕДІЯ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неді́яльний.**

НЕДОБАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОБА́ЧИТИ,** а́чу, а́чиш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Мати поганий зір, погано бачити. — *Ти вже й справді став старий та ще й недобачаєш* (Н.-Лев., IV, 1956, 218); *Знайшов* [Стефан] *голку, кинувся затягати нитку, але зрозумів, що очима вже недобачає* (Чорн., Пісні.., 1958, 38).

2. *перех.* Не помічати кого-, що-небудь через неуважність, зайнятість, небажання і т. ін. *Заздрісна та радісна, що знов сама з дочкою, вона багато дечого недобачала довго* (Вовчок, I, 1955, 238); [Кіндрат Антонович:] *Ми, як ті сліпі оводи, живемо навпомацки, мовляв, і того недобачаєш, що під носом коїться* (Кроп., II, 1958, 250); *Некрасов приніс у російську поезію цілком нові теми й мотиви, хоча даремно сучасники недобачали безпосередніх його зв'язків і з Пушкіним, і з Лермонтовим* (Рад. літ-во, 1, 1964, 61); // *тільки док.* Не роздивитися до кінця, не розгледіти повністю. *Катря аж лицем притулилась до скла, щоб розглянути, а може, й пізнати* [Федя]. *Та однак недобачила б: бо з перону звели їх раніш, не доводячи, навпроти дверей, перевели через першу й другу колію та й завернули за вагонами* (Головко, II, 1957, 386); *У присмерку, тягар великий несучи, Поважний Віл дороги недобачив, Загруз в болоті* (Год., Заяча математ., 1961, 151).

НЕДОБА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недоба́чити;** // *у знач. прикм. Замріявся я, задивився — І чийсь недобачений сон, Мов спомин тривожний, з'явився* (Воронько, Коли я.., 1962, 11).

НЕДОБА́ЧИТИ *див.* **недобача́ти.**

НЕДОБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДІБРА́ТИ** *і* **НЕДОБРА́ТИ,** доберу́, доберe̋ш, *док., перех.* Брати, збирати, набирати, мати і т. ін. менше, ніж потрібно. —*Великі втрати маємо. Пудів по шість, а то й по сім недобираємо з кожної десятини!* (Юхвід, Оля, 1959, 74); — *Через поранення я недобрав три ордени* (Довж., Зач. Десна, 1957, 538); — *Не пройшли по конкурсу, товаришко Кринична, два бали недобрали...* (Зар., Світло, 1961, 17).

НЕДОБИ́ТИЙ, а, е. 1. Не зовсім, не до смерті вбитий, уражений. — *Пане Пшесмицький, не здавайтесь! — захрипів, по землі качаючись, недобитий улан* (Тич., I, 1957, 268); // *у знач. ім.* **недоби́ті, тих,** *мн.* Ті, кого поранили; ті, що уражені не до смерті. *На бойовищі конали недобиті, але їх стогнання ніхто не слухав* (Мак., Вибр., 1956, 507); *Вершники гасали по полю, рубали недобитих* (Панч, В дорозі, 1959, 61).

2. Не переможений повністю, не знищений остаточно. *Глухо бухнули гранати, Задрижали береги, Хто куди звелись тікати Недобиті вороги* (Воронько, Три покоління, 1950, 20); *А засмучена Оксана Увійшла у хату: — Знову ворог недобитий Голову звів кляту!* (Шпак, Вибр., 1952, 115).

3. Не повністю розбитий, зламаний, зіпсований і т. ін. (про посуд, меблі і т. ін.). *Достала* [жінка] *недобитий полумисок; всипала в його галушок* (Мирний, I, 1949, 251); — *Як бити, то бити все. І далі трощив*

[Хома] *недобитий ослончик* (Коцюб., II, 1955, 89); *Кидав* [Кесар] *хлопцям під ноги недоношені штани та сорочки, спортивні піджаки, недобиті черевики* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 33).

4. *розм.* Недомолочений (про хліб). *До роботи мало хто брався, хіба в кого в дворі стояв стіжок недобитий— домолочував ціпом* (Головко, II, 1957, 253).

НЕДО́БИТОК, тка, *ч.* 1. Той, хто не добитий, не замучений остаточно. *Аж за Уралом, за Елеком, Старий недобиток варнак Мені розказував отак* (Шевч., II, 1963, 267); – *Ой лишечко! .. — кричав недобиток. — Ой рятуйте!..* (Мирний, II, 1954, 131).

2. *тільки мн.* Недобиті частини ворога, залишки війська після поразки. *Розбите польське військо утікало з поля. Недобитки знову замкнулися в таборі* (Кач., Вибр., 1953, 30); *Ніхто не знав, що імператор ромеїв з недобитками своїх легіонів хоче швидше пройти Болгарію* (Скл., Святослав, 1959, 644).

3. *перев. мн., зневажл.* Незнищені залишки ворожих угруповань, організацій, класів і т. ін. [Олена:] *Куркульські недобитки пробують піднести голову* (Мик., I, 1957, 173); *Буржуазно-націоналістичні недобитки.. всіляко намагалися гальмувати будівництво соціалізму в нашій країні* (Іст. укр. літ., II, 1956, 440); *— Може, годі нам всяких тут петлюрівських недобитків слухати? — Він метнув презирливим поглядом у бік Хлопешки* (Гончар, II, 1959, 18).

4. *рідко.* Уживається як лайливе слово.— *А ви, недобитки!.. Ще й вас тут неставало?!* (Мирний, I, 1949, 381); [Молодий хлопець:] *Так пропадай же сам! І нам тепер нема до тебе діла, недобитку мізерний!* (Л. Укр., II, 1951, 216).

НЕДОБІЛЕНИЙ, а, е. Недостатньо витриманий на сонці чи морозі з метою вибілювання (перев. про полотно). *Вона лежала на вузькій пілочці грубого, недобіленого полотна* (Стельмах, I, 1962, 183); // Пошитий з такого матеріалу. *Я.. бачу живого діда Чумака в недобіленій, сірій сорочці* (Кос., Новели, 1962, 36).

НЕДОБІ́Р, бо́ру, *ч., кого, чого і без додатка.* Не доведена до встановленої норми, межі, необхідного, очікуваного і т. ін. кількість кого-, чого-небудь. — *Кажуть, у юридичному недобір? Може, забрати документи і поїхати туди, доки не пізно?* (Тют., Вир, 1960, 59); *Недобір опадів у травні — червні знижує врожаї льону і зменшує ефективність внесених добрив* (Техн. культ., 1956, 39); // Неодержана, незібрана частина чого-небудь. *З бункера комбайна виходило на вісім центнерів пшениці менше, ніж зараз. — Вісім центнерів недобору з гектара! — захвилювався Іван Луціянович* (Оров., Зел. повінь, 1961, 22).

Місяць-недобі́р, *фольк.*— неповний місяць. *Ой місяцю-недобору, зайди за комору* (Чуб., V, 1874, 129).

НЕДОБРА́ТИ ¹ *див.* **недобира́ти.**

НЕДОБРА́ТИ ², беру́, бере́ш, *док., перех., розм.* Не зрозуміти що-небудь, не розібратись у чомусь; не збагнути. *Захарова мати, Катря Билина, з двома дочками недобрала гаразд, що діється навколо* (Ле, Право.., 1957, 131); *Оля, яка вже сиділа на тачанці між батьком і Орисею, збентежившись, недобрала зразу, що відповісти* (Юхвід, Оля, 1959, 203).

НЕДО́БРЕ. 1. Присл. до **недо́брий.** *Білограй несамохіть провів поглядом його* [пужална] *політ, потім недобре глянув на Джигуна* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 155); *Його спокійне обличчя стало злостивим, недобре засвітилися темні очі* (Стельмах, II, 1962, 411); *На його правій скроні недобре темнів рубець; певно, слід від поранення осколком* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 40).

2. *присл.* Погано, не так, як треба, гірше від звичайного. — *Чи йому недобре дома жилося? чи він у чому недостачу терпів?..* (Мирний, I, 1954, 345); *— Я й сама раніш, часом, недобре про неї думала* (Головко, I, 1957, 487); // *у знач. присудк. сл.—Бачу, що мені недобре тут буде!* (Вовчок, I, 1955, 15); // *присл.* Неправильно. *Він усе думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми: одним дав панство й степи, й лани, а другим дав важку працю, бідність* (Н.-Лев., II, 1956, 189); // Неприємно. *Щось підкотилось в Дорі під серцем і так недобре розлилось по руках і ногах* (Коцюб., II, 1955, 378).

3. *у знач. присудк. сл.* Негаразд, неблагополучно, не все в порядку. *Чекаю завжди твоїх листів нетерпляче, все мені здається, що вдома що-небудь недобре, що хтось слабий* (Коцюб., III, 1956, 356); // Не годиться, не слід, не варто. *Данило підіймає дівчинку на руки, притискає до грудей. А тій стає радісно і соромно: адже батько бачить, як пестять її, а це вже недобре* (Стельмах, II, 1962, 72); // Незручно, непристойно. *А Варка у дворі щовечора —..чи добре, чи недобре се було — вона того не питалася, вона й разу об тім не подумала, не помислила* (Вовчок, I, 1955, 171).

4. *у знач. присудк. сл.* Про поганий фізичний або душевний стан людини. *Питаю: — Що тобі? Що в тебе болить? — Недобре мені, каже, погано мені* (Н.-Лев., I, 1956, 62); *Дівчина побачила, що з Івановою матір'ю сталося недобре, підхопила її під руки й відвела вбік* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 74).

НЕДО́БРИЙ, а, е. 1. Який недоброзичливо, неприязно, нечуйно або вороже ставиться до інших (про риси вдачі людини). — *Недобра вона, кажуть, у його; ворочає ним на всі боки, а не жалує...* (Мирний, IV, 1955, 43); *Скільки турбот, сподіванок, скільки глибочезної, мов надра землі, і трудної любові батьківської може потрощити, обернути на пил, змішати з багном один недобрий син!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 6); // Який виражає недоброзичливість, неприязнь, погане ставлення і т. ін. до кого-небудь. *Параска сиділа на лавці, недобрими очима стежила за невісткою, як збиває вона подушки* (Горд., II, 1959, 221); *Гостроносе личко його скривлене недоброю, гидливою посмішкою* (Коз., Гарячі руки, 1960, 102).

2. Який не приносить радості, добра, віщує біду або щось неприємне. — *Та сни такі недобрі верзлися,— хвалиться* [Мотря] *бабі* (Мирний, I, 1949, 291); *При його появі мати відчула, як ноги їй терпнуть і душа холоне в недобрих передчуттях* (Гончар, II, 1959, 154); *Що не день, то все тривожніш ставало на слободі. Недобрі вісті приносили газети з Далекого Сходу, з війни* (Головко, II, 1957, 217); // Пов'язаний з чимсь неприємним, безрадісним; гнітючий. — *Там і ми накладемо своїми* [головами]! — *загомонів раптом весь клас і замовк. Запала недобра тиша* (Довж., I, 1958, 295); *Шкода! Хоч в око стрель—нічого не побачити.. Налягла на все холодна сірість, мовчазна й недобра* (Рильський, II, 1960, 198); // Важкий, несприятливий для кого-небудь (про час, годину). *Хто із хазяїнів оттут усіх добріший? Я хочу попрохать, щоб хто мене сховав На цей недобрий час* (Гл., Вибр., 1951, 5); // *у знач. ім.* **недо́бре,** рого, *с.* Горе, нещастя, неприємність і т. ін. *Катерина коло неї I днює й ночує. А тим часом сичі вночі Недобре віщують* (Шевч., I, 1963, 320); *Серце підшіптувало їй недобре* (Гжицький, Опришки, 1962, 46).

3. Який ганьбить, заплямовує кого-небудь. *Не дві ночі карі очі Любо цілувала, Поки слава на все село Недобрая стала* (Шевч., I, 1963, 22); [Калеб:] *Так от чутки недобрі йдуть про тебе: що з дикунами водишся на пущі, приводиш їх сюди...* (Л. Укр., III, 1952, 67); // *у знач. ім.* недо́бре, рого, *с.* Те, що ганьбить,

заплямовує кого-небудь. — *Що ж вони про мене кажуть? — граючи очима, спитала Марина. — Недобре кажуть, Марино!..* (Мирний, IV, 1955, 257).

Зга́дувати (згада́ти) недо́брою па́м'яттю (недо́брим сло́вом) — негативно відзиватися про що-небудь або про кого-небудь, не гідного шани, похвали. *Недоброю пам'яттю згадує він* [автор «Слова»] *діда князів Ігоря і Всеволода — Олега Святославича* (Іст. укр. літ., I, 1954, 45); *Хлоп'ята ще раз недобрим словом згадали Короткова і тільки після цього розійшлися по домівках* (Собко, Скеля.., 1961, 98); **Здобува́ти (здобу́ти) недо́бру сла́ву** — осоромлювати, знеславлювати себе. *Сунься, пане, то здобудеш Недоброї слави!* (Укр.. думи.., 1955, 411); **Пуска́ти (пусти́ти, сіяти) недо́бру сла́ву (недо́брі вісті)** — наговорювати що-небудь негативне про когось. *Пустили* [одрадяни] *про Марину з Килиною недобрі вісті* (Мирний, IV, 1955, 255).

4. Який робить іншим зло, неприємності, горе і т. ін. *Як дав* [Левко] *недоброму чоловікові, так тільки він і бачив і гроші, і чоловіка* (Кв.-Осн., II, 1956, 258); *Я чув від людей, мовби ти водишся з недоброю компанією* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 68); // Який приносить зло, неприємності, горе і т. ін. *Заховай* [вітре] *від нас сонечко ясне, захисти від його недоброго заміру — розпекти нас, розтопити!* (Мирний, IV, 1955, 314); *А тим часом вороженьки Чинять свою волю — Кують речі недобрії* (Шевч., I, 1963, 24); // *у знач. ім.* **недо́бре,** рого, *с.* Те, що приносить зло, неприємності, горе і т. ін. — *Хай я і дурна... А проте серцем чую, що він* [становий] *на вас недобре замишляє* (Мирний, IV, 1955, 356); [Максимов:] *Дивись, Степане. Недобре затіяв Худяков* (Довж., I, 1958, 115); // Який свідчить про погані, злі наміри. *Лице його було недобре, аж синє, зуби йому зціпило* (Фр., VI, 1951, 31); — *Режиму захотів, старий чорт,— не стримався рябий, з недобрим ротом хлопець* (Довж., I, 1958, 138); *Її очі в одну мить зайнялись недобрим вогником, звузилися* (Вільде, Троянда.., 1961, 283); // Заснований на неприязні до кого-небудь, на бажанні заподіяти комусь прикрість, зло, неприємність і т. ін. *Чимала відстань лежить між ними — між селянином та правителем* [Врангелем] — .. *і німа, недобра між ними зав'язується розмова* (Гончар, II, 1959, 356); // Який викликає осуд; несхвальний. *Почав розказувати* [Довбня] *Проценкові різні приповістки з своїх п'яних походеньок.. Недобрими, видко, здалися вони і Проценкові, бо він мерщій перебив Довбню* (Мирний, III, 1954, 201); — *Слухай, парубче,— сказав він Андрієві, як той прийшов,— ти займаєшся недобрим ділом* (Коцюб., I, 1955, 444); // *у знач. ім.* **недо́бра,** рої, *ж.* Таємнича зла сила. *Що там таке? От їх достобіса! Недобра їх розносила, Мов справді за ділом* (Шевч., I, 1963, 35).

Недо́брі лю́ди — люди, що порушують загальноприйняті норми співжиття. *То бачить вона його слабого, недужного в якійсь чужій хаті, між чужими людьми, то на битій дорозі, де на нього напали недобрі люди* (Н.-Лев., I, 1956, 72).

5. Поганий своїми якостями, властивостями, гірший від звичайного. *У доброму колгоспі і на недобрій землі родить* (Укр.. присл.., 1955, 360); *Добродій Білоус трохи сердився, вговорював старого й сказав, що якби руська віра була недобра, то й він покинув би її* (Н.-Лев., II, 1956, 407); *Сам себе втішав Оксен, але самопочуття в нього було недобрим — якийсь пекельний вогонь палив йому груди* (Тют., Вир, 1964, 106); // Поганий своїми моральними якостями. *Нащо було обдурювати всіх, просячи для слабої неньки? .. А все той Гаврилко: недобрий він хлопець, він мене на все підводив...* (Коцюб., I, 1955, 136); // Несмачний. — *Недобрий* [борщ], *дочко?* — *спитала мати. — Сама знаю, що недобрий...* (Мирний, III, 1954, 109); *Коли ж страва була недобра і наймит клав ложку, Підпара сердивсь* (Коцюб., II, 1955, 52).

Недо́бра до́ля — важкий життєвий шлях. *Ніхто ще такечки не нарікав на його долю недобру,.. як ся дівчина чужостороння* (Вовчок, I, 1955, 151); *Зозуля Горлиці жалілась, Що доля їй недобрая судилась: Мов сирота вона, тиняється сама* (Гл., Вибр., 1951, 134); **Недо́бра си́ла,** *заст.* — те, що приносить людям нещастя, горе. *Здається, вперш людська нога на мох оцей ступила, здається, скрізь підстеріга тебе недобра сила...* (Гонч., Вибр., 1959, 279); **Недо́бре ді́ло:** а) те, що приносить комусь неприємності, лихо, горе і т. ін. *Заздрість гадюкою в серце вповзає, І він замишляє діло недобре: Квітня квітчастого, меншого брата, Згубити він хоче з світу безвинно* (Коцюб., I, 1955, 427); б) *(з інфін.)* непристойно, не годиться. *Дуже недобре діло брехати!* (Кв.-Осн., II, 1956, 487).

◇ **Гля́нути недо́брим о́ком,** *заст.* — за забобонними уявленнями — таємною магічною силою погляду принести кому-небудь хворобу, нещастя, невдачу і т. ін.; наврочити. — *А чого така смутна? А що в тебе на думці? Оце, як води в рот набрала! Може, на тебе хто недобрим оком глянув?* (Вовчок, I, 1955, 59); **Ки́дати недо́брим о́ком** *на кого* — не схвалювати, засуджувати чиюсь поведінку. *Старі й правовірні кидали на неї* [молодь] *недобрим оком* (Коцюб., II, 1955, 142).

НЕДОБРОЗИ́ЧЛИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Людина, яка неприхильно, недружелюбно ставиться до кого-, чого-небудь. *На світі ще не перевелися всякі злодії, злочинці і просто недоброзичливці колгоспного ладу, що можуть заподіяти артільному господарству шкоду* (Добр., Тече річка.., 1961, 266).

НЕДОБРОЗИ́ЧЛИ́ВИЙ, а, е, *до кого і без додатка.* Який неприхильно, недружелюбно ставиться до кого-, чого-небудь. *Щоб прискорити зустріч, а головне — схилити на свій бік недоброзичливого до киян князя, вирішено було спокусити сторожу.. вістями про княжну Чорну* (Міщ., Сіверяни, 1961, 108); // Який виражає або містить в собі неприхильність, недружелюбність. *Він підбіг до вішалки, схопив капелюха і .. вискочив, метнувши на Лесю недоброзичливий погляд* (М. Ол., Леся, 1960, 162); *Пройнята глибоким почуттям людяності, теплою турботою за долю художника, ця постанова* [постанова ЦК КПРС від 26 травня 1958 р.] *високо підносить авторитет літераторів і митців, захищає їх від суб'єктивної, недоброзичливої критики* (Рад. літ-во, 5, 1958, 6).

НЕДОБРОЗИ́ЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **недобрози́члúвий.** *Він з перших днів свого перебування в районі відчув приховану недоброзичливість з боку Ситника* (Жур., Звич. турботи, 1960, 116); *Не дуже приємно, коли тебе випереджують, але ніякої недоброзичливості це не викликає* (Донч., V, 1957, 347).

НЕДОБРОЗИ́ЧЛИ́ВО. Присл. до **недобрози́члúвий.** — *Бач, як старається! — промовив старий Шумейко, недоброзичливо озираючи майстра* (Шиян, Баланда, 1957, 217); *Робітники явно недоброзичливо поставилися до вигуків Брілле* (Собко, Запорука.., 1952, 222).

НЕДОБРОПРИСТО́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Непристойний.

НЕДОБРОПРИСТО́ЙНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Властивість за знач. **недобропристо́йний.**

НЕДОБРОПРИСТО́ЙНО, *заст.* Присл. до **недобропристо́йний.**

НЕДОБРОСО́ВІСНИЙ, а, е. Який нечесно і несумлінно ставиться до кого-, чого-небудь; нечесний. *Трапляється, що в торговельні організації проникають окремі недобросовісні люди, які намагаються поживитися за* *рахунок народу* (Ком. Укр., 11, 1964, 21); // Виконаний без належного старання. *Недобросовісна робота.*

НЕДОБРОСО́ВІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **недобросо́вісний.**

НЕДОБРОСО́ВІСНО. Присл. до **недобросо́вісний.**

НЕДОБРОХІ́ТНИЙ, а, е, *заст.* Мимовільний.

НЕДОБРОХІ́ТЬ, *присл., заст.* Мимовільно. *В неї очі світились таким блиском, що аж кинулись Галицькій в вічі недоброхіть* (Н.-Лев., IV, 1956, 292).

НЕДОБРОЯ́КІСНИЙ, а, е. Якість якого не відповідає належним вимогам; низької якості. *Але ж це зовсім не означає, що вона* [продукція] *недоброякісна. В усякому разі споживачі її не гудять* (Шовк., Інженери, 1956, 187).

НЕДОБРОЯ́КІСНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **недоброя́кісний.** *Жовтуватий колір ядра свідчить про недоброякісність насіння* (Сад. і ягідн., 1957, 124).

НЕДОБРОЯ́КІСНО. Присл. до **недоброя́кісний.**

НЕДОБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недобудува́ти.** *А в містечку хатка на хатці! З хатами помішані якісь маленькі загороди з хворосту, повіточки недобудовані* (Н.-Лев., I, 1956, 49); *Товпилися* [заробітчани] *біля недобудованої ще камери сміху* (Гончар, Таврія, 1952, 42); // *у знач. прикм. Трохи вище, куди ми йшли, я помітив черепичний дах, світилися зруби нової недобудованої хати* (Томч., Готель.., 1960, 13).

НЕДОБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОБУДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Будувати не до кінця, не завершувати будівництво.

НЕДОБУДУВА́ТИ *див.* **недобудо́вувати.**

НЕДОВА́ГА, и, *ж., рідко.* Кількість чого-небудь, якої не вистачає до повної його ваги.

НЕДОВА́ЖЕНИЙ, а, е. Який не має повної ваги.

НЕДОВА́ЖИТИ *див.* **недова́жувати.**

НЕДО́ВА́ЖОК, жка, *ч., розм.* Те, що має неповну вагу; // Те саме, що **недова́га.**

НЕДОВА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недова́жувати.**

НЕДОВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОВА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех. і без додатка.* Важити неповною вагою, меншою від потрібної. *Недоважити хліба;* // Продаючи будь-який товар, важити його неповною вагою з метою наживи. *Купець той багато неправди робив: мірявши — недомірював, важивши — недоважував, дурив людей...* (Григ., Вибр., 1959, 450); *Купив* [дядько] *пуд борошна і спочатку подумав: обманув його купець — недоважив* (Стельмах, I, 1962, 129).

НЕДОВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Не повністю навантажений. *Недовантажена баржа;* // Який залишився внаслідок неповного завантаження. *Недовантажений хліб.*

2. *перен., розм.* Зайнятий роботою, діяльністю менше від належного чи можливого. *З практики експлуатації автомобілів відомо, що двигун переважно працює з частково прикритою дросельною заслінкою, тобто недовантаженим* (Автомоб., 1957, 80).

НЕДОВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недованта́жити.** *При перевезенні вантажів залізницею мають місце непоодинокі випадки виникнення нестач. Вони можуть виникати через недовантаження або неправильне визначення ваги при відправці* (Рад. право, 2, 1960, 116); *Капіталізм.. все частіше зазнає економічних потрясінь і криз, в результаті яких виробництво згортається, недовантаження промислового апарату збільшується* (Наука.., 4, 1961, 14).

НЕДОВАНТА́ЖИТИ *див.* **недованта́жувати.**

НЕДОВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недованта́жувати** і **недованта́жуватися.**

НЕДОВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОВАНТА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Завантажувати що-небудь не повністю, менше, ніж потрібно. *Недовантажувати машину.*

2. *перен., розм.* Давати навантаження менше від належного чи можливого.

НЕДОВАНТА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **недованта́жувати** 1. *При застосуванні здвоєних шин на задніх колесах* [автомобіля] *з різним зовнішнім діаметром.. недовантажується шина з меншим діаметром* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 22).

НЕДОВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недовари́ти.** *Кидає жінота і обід у надвірніх печах недоварений, .. аби тільки натішити голови й язики* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 114); // *у знач. прикм. Василина кинулась до печі, всипала в миску сирого борщу, колупнула грудку недовареної каші і сіла коло стола обідати* (Н.-Лев., II, 1956, 35).

НЕДОВАРИ́ТИ *див.* **недова́рювати.**

НЕДОВАРИ́ТИСЯ *див.* **недова́рюватися.**

НЕДОВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НЕДОВАРИ́ТИ,** варю́, ва́риш, *док., перех.* Варити не до повної готовності.

НЕДОВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **НЕДОВАРИ́ТИСЯ,** ва́риться, *док.* Варитися не до повної готовності.

НЕДО́ВГИЙ, а, е. 1. Який має невелику довжину, короткий, недалекий. *Недовгий шлях.*

2. Який триває невеликий відрізок часу; нетривалий. *Отак вона меж чужими в світі Вік недовгий доживала* (Шевч., I, 1951, 538); — *Обставини життя й смерті велять мені оголосити й вас неіснуючим,— тихо прогримів останні слова Опанас, слідом за чим, після недовгої тиші, жалісно рипнули двері* (Довж., I, 1958, 92).

3. Лаконічний у викладі; небагатослівний. *Любі мої дядино і Радочко! Простіть, що пишу обом разом і що лист буде недовгий* (Л. Укр., V, 1956, 187).

НЕДО́ВГО. 1. Присл. до **недо́вгий** 2. *Будеш щаслива. Та недовго* (Шевч., II, 1953, 196); *Та напружена зловісна мовчанка тривала зовсім недовго* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 19); // *у знач. присудк. сл.* На протязі невеликого відрізку часу. *Загравам недовго вже палать над лоном рідних міст* (Сос., II, 1958, 466).

2. *у знач. присудк. сл., розм.* Легко, неважко. [Д. Косенсьйон:] *Вам слід її хоч трохи розважати, бо так заслабнути недовго з туги* (Л. Укр., III, 1952, 398); — *Що вас носить, Власівно, у цю пекельну ніч?— гомонів лікар.. А як застрелять? Візьмуть і застрелять. Їм* [фашистам] *недовго* (Гончар, IV, 1960, 35).

3. *у знач. присудк. сл.* Незабаром, скоро. *Тягнирядно прямо ж, як гнали отам ще, хотів убити, та Филька одбив: — Нехай, ще потрібний. Недовго вже — до шелюгів тільки* (Головко, II, 1957, 162).

Недо́вго ду́маючи (ду́мавши) — без роздумувань, без вагань; зразу. *Батько, недовго думаючи, піймав за чуба Кирилка і таки добре одтіпав, вигнавши усіх дітей з хати* (Мирний, I, 1954, 153); *Десятник, недовго думавши, закинув свиту на плече і подався з соцьким з хати* (Коцюб., I, 1955, 92).

◇ **Недо́вго ряст топта́ти** *див.* **топта́ти.**

НЕДОВГОВІ́ЧНИЙ, а, е. Нездатний існувати, жити протягом тривалого часу. *Стан мого здоров'я такий, що я уважаю себе недовговічним* (Коцюб., III, 1956, 261); *Цю, так звану, добровольчу армію* [білих] *вважали неспроможною і недовговічною* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 70); //Який не може служити для чого-небудь протягом тривалого часу. *Каркасні стіни недовговічні, бо деревина в них швидко гниє* (Колг. Укр., 4, 1958, 14); // Який діє протягом короткого часу. *З-за хмар визирнуло недовговічне осіннє сонце* (Рибак, Що сталося.., 1947, 119).

НЕДОВГОВІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недовгові́чний.** *Перші періодичні видання на Україні, незважаючи на їх недовговічність.., становили все ж значну частину розумового і громадського життя краю* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 27).

НЕДОВГОТРИВА́ЛИЙ, а, е. Який триває, існує, діє і т. ін. недовго, небагато часу. *Головною причиною недовготривалого життя багатьох поетичних творів був схематизм, відсутність глибокої психологічної характеристики героїв* (Іст. укр. літ., II, 1956, 243).

НЕДОВГОТРИВА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **недовготрива́лий.**

НЕДОВГОЧА́СНИЙ, а, е. Те саме, що **недовготрива́лий.** *Недовгочасна відсутність.*

НЕДОВГОЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недовгоча́сний.** *Під час роботи двигуна* [супутника] *частота скорочень серцевих м'язів Лайки збільшилась майже втроє, однак цей небезпечний період через свою недовгочасність (кілька хвилин) не мав катастрофічних наслідків* (Наука.., 2, 1960, 16).

НЕДОВГОЧА́СНО. Присл. до **недовгоча́сний.**

НЕДОВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Не підтверджений фактами, незаперечними доказами.

НЕДОВЕ́ДЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недове́дений.**

НЕДОВЕ́РШЕНИЙ, а, е. Не остаточно закінчений; незавершений. *Одкрита полонина, де будується нове місто, подібне до руїни своїми недокінченими безверхими хатами, недовершеними храмами* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Андрій притримав коней, і віз зупинився біля недовершеної скирти* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 562); // *перен.* Недосконалий, невикінчений. *Хай ті переклади, на наш сьогоднішній погляд, недовершені, але велике їх культурно-громадське значення безперечне* (Рильський, III, 1956, 86).

НЕДОВЕ́РШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недове́ршений.** *Навколо ще почувалась похапливість і недовершеність, але три райони міста мали вже цілковито європейський вигляд* (Рибак, Помилка.., 1940, 118); *Я ліз у вигадану складність, Шукав того, чого нема. Знаходив лиш думок безладність, Та недовершеність ума* (Бичко, Простота, 1963, 31); *Недовершеність деяких оповідань.*

НЕДОВИ́КОНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недови́конати;** // **недови́конано,** *безос. присудк. сл.* — *По заготовках їздив.. З яйцями біда. Зривають план. У тебе теж, здається, недовиконано* (Тют., Вир, 1964, 33).

НЕДОВИКОНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недови́конати, недовико́нувати.** *На кінець першого тижня виявилось недовиконання плану* (Коцюба, Нові береги, 1959, 198); *Якщо зниження затрат праці відбувається за рахунок недовиконання необхідних робіт по підготовці грунту,.. то від такої «економії» суспільство і господарство не стають багатшими* (Колг. Укр., 3, 1956, 8); // Кількість, якої не вистачає до повного виконання чого-небудь. *Недовиконання становить 1% плану.*

НЕДОВИ́КОНАТИ *див.* **недовико́нувати.**

НЕДОВИКО́НУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недовико́нувати.**

НЕДОВИКО́НУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОВИ́КОНАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Виконувати, робити менше, ніж потрібно, передбачено і т. ін.

НЕДОВИ́МОЛОТ, у, *ч.* Неповне вимолочування зерна. *Найменша неуважність комбайнера призводить або до недовимолоту.., або до видування зерна та його подрібнення* (Наука.., 12, 1960, 30); // Частина зерна, що залишається невимолоченою. *Наявність бур'янів на плантації при збиранні комбайнами дуже зволожує обмолочувану масу, що.. збільшує недовимолот* (Ол. та ефір. культ., 1956, 280).

НЕДОВИ́РОБИТИ *див.* **недовиробля́ти.**

НЕДОВИ́РОБІТОК, тку, *ч.* Виробіток, кількісно менший від потрібного або наміченого; // Кількість чого-небудь, якої не вистачає до повного виробітку.

НЕДОВИ́РОБКА, и, *ж.* Те саме, що **недови́робіток.**

НЕДОВИРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **НЕДОВИ́РОБИТИ**, блю, биш; *мн.* недови́роблять; *док.*, *перех.* Виробляти менше, ніж потрібно, передбачено і т. ін.

НЕДОВИ́РУЧКА, и, *ж.* Неповна виручка; // Кількість чого-небудь, якої не вистачає до повної виручки.

НЕДОВИ́ТОРГ, у, *ч.* Неповний виторг; // Кількість грошей, якої не вистачає до повного виторгу.

НЕДОВІДНИ́Й, а́, е́. Який не має впевнених доводів; непереконливий; // Який важко або неможливо довести.

НЕДОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недовідни́й.**

НЕДОВІДО́МИЙ, а, е, *розм.* Який важко пояснити, зрозуміти; незрозумілий, підсвідомий. [Маруся:] *А все ж якийсь невідомий смуток На серці ще зіставсь* (Сам., II, 1958, 21); *Дрімав Донець в легкім тумані, А я блукав над ним вночі В недовідомому жаданні, Немов чудес яких ждучи* (Черн., Поезії, 1959, 201); // *рідко.* Невідомий. *Може, недовідомий ворог, уперджений його* [жандарма] *криком, чатує вже на нього* (Фр., II, 1950, 29).

НЕДОВІ́РА, и, *ж.* 1. *до кого—чого і без додатка.* Те саме, що **недові́р'я.** *Тепер осінні зорі наливали щастям очі Марійки, м'яко виділялося в темені її покрасивіле обличчя, з якого відразу зійшла задавнена недовіра і настороженість до людей* (Стельмах, II, 1962, 25); *Полковник оглянув Солода зі стриманою недовірою* (Руд., Вітер.., 1958, 404); *Товариство зацікавлене, заінтриговане, котрийсь із чабанів виказує навіть недовіру: — Та коли ж це ти був кругом світу?* (Гончар, Тронка, 1963, 143).

2. *у що.* Відсутність, втрата віри у що-небудь; зневіра. *Прокинулась у Чіпчинім серці недовіра в правду; обізвалась вона в душі його тяжким сумом...* (Мирний, I, 1949, 250).

НЕДОВІ́РКУВАТИЙ, а, е, *рідко.* 1. *до кого—чого і без додатка.* Те саме, що **недові́рливий.**

2. *заст.* Який недостатньо вірить у бога, духів і т. ін. — *Наш люд... недовіркуватий якийсь: ні польська, ані татарська віра до нього не пристає, навіть своєї цурається* (Ле, Наливайко, 1957, 401).

НЕДОВІ́РЛИВИЙ, а, е, *до кого—чого і без додатка.* Який мало довіряє людям, схильний до недовіри. *Поет, недовірливий до нових людей і вже обережний із старими приятелями, ввесь віддався несподіваній дружбі* (Ільч., Серце жде, 1939, 337); *Переживання останніх місяців зробили Ольгу недовірливою і обережною* (Вільде, Опов., 1954, 70); // Який виражає недовіру чи підозру. *Він подивився на Микулу недовірливими, хижими очима* (Скл., Святослав, 1959, 27).

НЕДОВІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **недові́рливий.** *Риса недовірливості у Стороженка була особливо розвинена* (Баш, Надія, 1960, 175).

НЕДОВІ́РЛИВО. Присл. до **недові́рливий.** *Тепер за Грінгелем підуть навіть ті робітники, які раніше недовірливо ставилися до його призначення* (Собко, Запорука.., 1952, 176); *Людмила Петрівна, його стара хатня робітниця, недовірливо похитала головою* (Дмит., Наречена, 1959, 123).

НЕДО́ВІРОК, рка, *ч.* 1. Той, хто недостатньо вірить у що-небудь, не остаточно переконаний у чомусь; // Той, хто зраджує своїм переконанням, принципам; ренегат. — *З тим Дум'яком, недовірком і анархістом, я ледви* [ледве] *чи договорюся до чого* (Фр., VIII, 1952, 54).

2. *заст.* Той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у бога, духів і т. ін. *Милували* [ляхи] *тільки тих, хто покинув батьківську віру і зробився католиком. Моя жінка, троє синів і дві дочки не схотіли жить недовірками і прийняли чесну смерть* (Стор., I, 1957, 160); *Був се* [директор в'язниці] *старий недовірок: в духи не вірив* (Фр., II, 1950, 285).

3. *зневажл.* Людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник. — *Не займай ти її. Господь з нею! — уговорювала Настя. — Коли заплодиться недовірок, то й умре вже недовірком!* (Мирний, IV, 1955, 58); [2-й запорожець:] *Мене найбільш в досаду вводить, що ми тих іродів тут не зуспіли! Приїдь хоч за годину раньше* [раніше], *то цього б не було, бо й молодиця була ще тепла, коли ввійшли у хату. Виходить недовірки успіли тілько зникнути, як ми у двір уїхали* (К.-Карий, I, 1960, 165).

◇ **Де ти в недо́вірка!**, *лайл.* — те саме, що **Де в біса!** (*див.* **біс**^{1}); **Яки́й [там] недо́вірок!**, *лайл.* — те саме, що **Яки́й біс!** (*див.* **біс**^{1}). — *Хіба ж ти не вчився в школах? — спитав о. Мойсей. — Який там недовірок його вчився б!* (Н.-Лев., I, 1956, 127); **Яко́го недо́вірка?**, *лайл.* — те саме, що **Яко́го біса?** (*див.* **біс**^{1}). — *Якого ви недовірка вдвох робите, що в вас і досі обід не готовий! — крикнув Кайдаш на всю хату* (Н.-Лев., II, 1956, 324).

НЕДОВІ́РЧИВИЙ, а, е, *діал.* Недовірливий. *В хаті і при світлі видався* [Орядин] *мені таким, як в перших днях свого приїзду.. Недовірчивий, холодний і уникав мого погляду* (Коб., I, 1956, 263); *Недовірчивим оком зачав Петрій глядіти на свого товариша* (Фр., VIII, 1952, 186).

НЕДОВІ́РЧИВО, *діал.* Присл. до **недові́рчивий.** *Оба хлопи гляділи на свого пана капрала недовірчиво* (Ков., Тв., 1958, 40).

НЕДОВІ́Р'Я, я, *с.*, *до кого—чого і без додатка.* Відсутність довір'я, підозріле ставлення до кого-, чого-небудь. *Вже двічі перевіряли* [патрулі] *мою синю печатку* [в документі], *але ще нікому не прийшло в голову недовір'я до моєї особи* (Ю. Янов., I, 1958, 86); *Іван з глибоким недовір'ям подивився на Гната й заперечливо покрутив головою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 20); // Сумнів у достовірності, правдивості і т. ін. чого-небудь. — *Земля наша з часів Стефана Баторія, — твердили обережні діди. Але дід Омелько з тоскним недовір'ям хитав головою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 46).

◇ **Посіяти недові́р'я** *див.* **посіяти.**

НЕДОВІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* Не виявляти довір'я, не мати довір'я до кого-небудь. *Він зачав всіх боятися, всім недовіряти* (Фр., VIII, 1952, 234).

НЕДОВЧЕ́НИЙ, НЕДОУ́ЧЕНИЙ, а, е. Який не пройшов повного курсу якої-небудь науки, не вивчився до кінця. *Нарксис Уведенський був попович з хутора Совки — недовчений семінарист, вигнаний з семінарії за участь у експропріації поштової контори на Деміївці* (Смолич, Мир.., 1958, 12); *Справді, він виглядав смішно, невдаха-мандрівник, що застряв у глухому містечку, наївний мрійник, недовчений ескулап* (Дмит., Наречена, 1959, 17); [Вікторія:] *Це ж тільки ти недоучений. Я у свій час закінчила повну середню* (Мур., Радісний берег, 1961, 29).

НЕДОВЧЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недовче́ний.**

НЕДОГА́ДЛИВИЙ, а, е. Нездатний догадуватися; некмітливий. [Мусій:] *Який же бо ти недогадливий! Хіба ти не бачиш, що в пляшці вже нічого нема?* (Гр., II, 1963, 566); *Він лютився, що вона така недогадлива, але не мав відваги сказати, чого від неї хоче* (Март., Тв., 1954, 328).

НЕДОГА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **недога́дливий.**

НЕДО́ГАРОК, рка, *ч.* 1. *тільки мн., чого і без додатка.* Те, що остаточно не згоріло, залишки після пожежі і т. ін. *За годину від комор зостався самий жар.. Вони заходились укупі з Гордієвими наймитами заливати недогарки, і ця робота тяглася аж до світу* (Гр., II, 1963, 133); *Інші* [робітники] *з недогарків кошари виносили трупи* (Фр., VIII, 1952, 406); // Частина чого-небудь, що з певних причин не може повністю згоріти, вигоріти. *При ручному зварюванні багато електродного металу марно втрачається на.. недогарки* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 89).

Іти́ в недо́гарок — не згоряти повністю. *Відомо, що на всіх сірчанокислотних підприємствах республіки велика кількість сірки іде в недогарок, і виробництво зазнає великих втрат* (Ком. Укр., 1, 1964, 28).

△ **Піри́тний (колчеда́новий) недо́гарок** — відходи хімічної промисловості, які утворюються при виробництві сірчаної кислоти після окислювального випалювання піриту (сірчаного колчедану) і використовуються як добриво. *Внесення піритного недогарку, який містить у собі мідь, значно підвищує врожай картоплі* (Картопля, 1957, 103).

2. Недогорілий шматок свічки. *Вигоріла свічка, Леон засвітив недогарок, але і той скоро кінчився* (Рибак, Помилка.., 1956, 67); *Томашиха мовчки перехрестилась, вийняла з його рук недогарок і дмухнула на вогонь* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 319).

3. Невикурена або недокурена цигарка; недокурок. *Кілька разів він затягся недогарком, потім кинув його на землю, розтер чоботом* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 251).

НЕДОГА́Р'Я, я, *збірн., діал.* Недогарки (*див.* **недо́гарок** 1). *Величезні стоги розлізлися, розпалися; замість них страшенні купи попелу й недогар'я чорніють* (Мирний, IV, 1955, 248).

НЕДОГІ́ДНИЙ, а, е, *заст.* Який не задовольняє кого-небудь; // Незручний. *Там берег вже був недогідний, і довелося тягти дарабу вгору* (Хотк., Довбуш, 1965, 383).

НЕДОГІ́ДНО, *заст.* Присл. до **недогі́дний.** [Сганарель:] *Мій пан.. має завтра ставитись на учту в ваш дім. Але як вам то недогідно, то пан мій здержиться від завітання* (Л. Укр., III, 1952, 401).

НЕДОГЛЕ́ДІТИ, НЕДОГЛЯ́ДІТИ, джу, диш *і* **НЕДОГЛЯ́НУТИ**, ну, неш, *док., кого, чого, що, за ким—чим і без додатка.* Допустити помилки, зробити упущення і т. ін. через неуважність, недосвідченість. — *Восени дощі були, ти знаєш, а потім морози вдарили. Пізно було, а я недоглядів* [картоплі в кагатах] (Кучер, Прощай.., 1957, 271); *Понадіялись ми на молодих наших водіїв і недогледіли.. Грудками пригортали ніжні паростки кукурудзи, збивали їх* (Рад. Укр., 16.III 1961, 2); // Не виявити належної турботи, піклування і т. ін. про кого-небудь.

НЕДО́ГЛЯД, у, *ч.* Недостатній догляд, недбайливе ставлення до чого-небудь. *Земельку позакладував* [Нечипір], *а грошики попропивав; а що було опріч того, то від недогляду попропадало само* (Кв.-Осн., II, 1956, 102); *Нерідко буває, що техніка зношується більше від недогляду, ніж від роботи. Від цього велика шкода колгоспові і державі* (Хлібороб Укр., 11, 1954, 2); // Відсутність піклування, турботи про кого-небудь. *Валеріан Миколайович дорікав дружину недоглядом за дітьми* (Коп., Вибр., 1948, 30); *За два тижні по народженні Галини померла мати її, схопивши в злиднях через недогляд породильну гарячку* (Крот., Сини.., 1948, 18); // Помилка, допущена через неуважність, недосвідченість і т. ін. *Не можна заперечувати того, що є в словнику і певні недогляди, і невдалі розв'язання* (Рильський, III, 1956, 66).

НЕДОГЛЯ́ДІТИ *див.* **недогле́діти.**

НЕДОГЛЯ́НУТИ *див.* **недогле́діти.**

НЕДОГЛЯ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недогля́нути.** *Сиротою ти* [земле] *зостанешся недоглянутою, а ми без хліба святого...* (Гр., II. 1963, 483).

НЕДОГНИ́ЛИЙ. а, е. Який остаточно не згнив. *Спадає осінь, як димчастий сніг, І гостро пахне листя недогниле* (Рильський, I, 1946, 101).

НЕДОГОВО́РЕНИЙ, а, е. Висловлений не до кінця; // Висловлений не зовсім зрозуміло; неясний. *Коли б хто, здається, ударив ножем у самий край серця — то їй не так було б боляче, як те тихе недоговорене питання* (Мирний, IV, 1955, 124); *Він зрозумів, що вона не хотіла чи не могла висловитись перед ним конкретніше. Так і залишилась недоговореною їх розмова* (Сміл., Сад, 1952, 206); // *у знач. ім.* **недогово́рене,** ного, *с.* Що-небудь неясне, не до кінця зрозуміле. *Багато зостається для мене темного, невиясненого, недоговореного і в науковій теорії* (Л. Укр., V, 1956, 197).

НЕДОГОВО́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Незакінченість висловлювання, замовчування чого-небудь. *Може, дядько навмисне, щоб не травмувати її, приховав це від неї? Адже що значить ота його недоговореність навіть матері?* (Баш, Надія, 1960, 183); *Досить часто використовує Тичина прийом натяку, недоговореності, невиразності, що надає його віршам відтінок таємничості, загадковості* (Рад. літ-во, 1, 1958, 33).

2. Відсутність договореності, погодженості між кимнебудь.

НЕДОГОВОРИ́ТИ *див.* **недогово́рювати.**

НЕДОГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **НЕДОГОВОРИ́ТИ,** ворю́, во́риш, *док., перех.* Не все висловлювати, говорити; таїти що-небудь. *Часом думаю, що занадто замовчувати і недоговорювати те, що можна зовсім просто і щиро сказати, теж не слід* (Л. Укр., V, 1956, 411); *Комбат і всі присутні бачили, що на цей раз Усман чогось недоговорює* (Гончар, Маша.., 1959, 7).

НЕДОГО́ДА, и, *ж.* 1. Незадоволення чим-небудь або вчинками, діями когось. [Вейнгольд:] *Все ж це голодні, темні люди. Вони так показують свою недогоду, як уміють* (Л. Укр., IV, 1954, 235); // *рідко.* Те, що є незручним, невигідним для кого-небудь; недолік. — *Ваш таточко.. почав мене день у день догризати тою службою.. та розмальовувати перед очима всі її недогоди* (Фр., II, 1950, 327); *Я взяв собі меншу хатинку, яка хоч і має ту недогоду, що з неї є двері до хазяйської пекарні* (Коцюб., III, 1956, 145); // *у знач. присудк. сл.* Не задовольняє кого-небудь, не подобається кому-небудь. *Все недогода бабиній дівці* (Укр., присл.., 1955, 229); — *Тим вченим скрізь недогода! Такі образи хіба в Лаврі знайдете,— сказав гордо отець Степан* (Н.-Лев., III. 1956, 25); — *Чого ж твоя жінка ще хоче? — насуплюється Мірошниченко.— То щодня бігала, щоб не забулися про вас* [і дали землю], *бо ви, мовляв, коло лісу живете, а тепер знову недогода?* (Стельмах, II, 1962, 21).

2. *заст.* Невдача. *Од того часу, як тільки траплялась Онисі яка недогода, вона все репетувала та нахвалялась, що покине зятя й поїде до сина* (Н.-Лев., III, 1956, 209); *Будьмо щасливі наперекір всім недогодам і неприємностям* (Коцюб., III, 1956, 184).

НЕДОГОДІ́ВЛЯ, і, *ж.* Недостатнє годування. *Молодняк при недогодівлі затримується в рості й розвитку і втрачає пропорціональність будови* (Свинар., 1956, 12).

НЕДОГОДО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **недогодува́ти.**

2. *у знач. прикм., зневажл.* Який має вигляд худої, замученої людини. *Помітив* [Хмельницький] *аж посинілого першокласника Стефана Чернецького, помітив і те, як по-вовчому озлившись, це миршаве, якесь недогодоване шляхтеня прицілилося і таки влучило Стасеві по обличчю* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 120).

НЕДОГОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недогодо́вувати.** *Під час годівлі треба нагодувати всіх курей, не допускати недогодовування і особливо часткового голодування* (Птахівн., 1955, 177).

НЕДОГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **НЕДОГОДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* Годувати недостатньо, погано, менше, ніж потрібно. *Як перегодовувати, так і недогодовувати тварин шкідливо* (Наука.., 10, 1963, 28).

НЕДОГОДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недогодува́ти.**

НЕДОГОДУВА́ТИ *див.* **недогодо́вувати.**

НЕДОГОРІ́ЛИЙ, а, е. Який не згорів повністю. *Мовчки підняв батько сина і поніс до воза. Ручка в його звисла, а в їй картузик недогорілий...* (Гр., I, 1963, 449); *Перед дзеркалом у напівзруйнованій недогорілій хаті з важкої сірої солдатської шинелі воїна.. виникла, як таїнство, дівчина-наречена* (Довж., I, 1958, 329).

НЕДОГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Якого не згризли повністю. *Вихованки знайшли за образом дуже зручне й затишне містечко, куди завжди ховали окрайці хліба і недогризені обсмоктані грудочки цукру* (Донч., III, 1956, 21).

НЕДО́ГРИЗОК, зка, *ч., розм.* 1. Недоїдений, недогризений шматок чого-небудь. [Марія:] *Та бач... голодно дуже у нас. Чи не можна... може, сухарів... може, недогризків якихось... бо діти плачуть* (Собко, П'єси, 1958, 34); — *Ти часом не можеш мені сказати, звідки походить слово Харків? — питає Огей, беручи з рук приятеля шматок ковбаси й недогризок хліба* (Досв., Вибр., 1959, 218).

2. *перен.* Невеликий шматочок якого-небудь предмета, малопридатний для використання. *Коло нефарбованого старого стола, на якому.. валявся недогризок олівця, сиділо двоє* (Шовк., Інженери, 1956, 51).

НЕДОДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недодава́ти.**

НЕДОДАВА́ТИ, даю́, дає́ш, *недок.,* **НЕДОДА́ТИ,** да́м, даси́, *док., перех.* Давати, видавати чого-небудь менше, ніж потрібно. — *Хіба ми не знаємо, як ви недодаєте грошей, годуєте нас собачим м'ясом або здохлятиною та пацюками?* (Н.-Лев., II, 1956, 214); *Він був неспокійний, думав увесь час, що хтось його хоче обдурити, чогось недодати, щось затаїти* (Скл., Святослав, 1959, 261); // Випускати, виготовляти продукції менше, ніж встановлено планом. — *У вас добре йде робота,— сказав* [начальник цеху],— *а от у Саніної погана справа. Недодамо сьогодні деталей, а є спішне завдання* (Донч., VI, 1957, 211).

НЕДО́ДАНИЙ, а, е. Виданий у меншій, ніж потрібно, кількості.

НЕДОДАННЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **недода́ти.**

НЕДОДА́ТИ *див.* **недодава́ти.**

НЕДОДЕ́РЖАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недоде́ржати** 1. — *Недодержання слова пошкодить тільки вам, а не мені* (Смолич, I, 1958, 87).

НЕДОДЕ́РЖАТИ *див.* **недоде́ржувати.**

НЕДОДЕ́РЖКА, и, *ж., фот.* 1. Дія за знач. **недоде́ржати** 2. *Слідураховувати, що передержка під час* [підводної] *зйомки через не досить контрастне освітлення предмета набагато погіршує якість зображення. Невелика недодержка вплине менше* (Наука.., 7, 1965, 56).

2. Плівка чи пластинка з неякісним зображенням через недостатнє опромінювання. *Проявні розчини для значних недодержок містять підвищену кількість проявних речовин і їдкий луг, що поліпшує проробку деталей у тінях* (Довідник фот., 1959, 131).

НЕДОДЕ́РЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недоде́ржувати** 1.

НЕДОДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОДЕ́РЖАТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Не виконувати, не дотримуватись певних вимог, правил і т. ін. *Недодержати умови.*

2. *фот.* Недостатньо опромінювати світлочутливий матеріал при фотографуванні, кінозйомках, фотодруку та ін. подібних процесах.

НЕДОДИВИ́ТИСЯ, дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* недоди́вляться; *док.* Допустити помилки, не помітити чого-небудь через неуважність, недбалість і т. ін. *В азіатській частині Орська існує найстаріша в краї бібліотека, яка ще з 1911 року носить ім'я Тараса Шевченка. Дивно, як то недодивилися царські сатрапи?* (Літ. газ., 1.IX 1959, 2).

НЕДОДУ́МАНИЙ, а, е. Недостатньо продуманий. *Соната вже не задовольняла його, здавалась недодуманою, недописаною, недовершеною* (Дмит., Розлука, 1957, 180).

НЕДО́ЄНА, е. Яку ніхто не видоїв; з молоком. *Так дівчина й кинулась: — Ой, лишенько ж! Та це ж вона* [корова] *недоєна й досі* (Головко, II, 1957, 290); *Корови тужно ревуть.., спотикаються, натираючи ногами давно недоєні, порозбухалі вим'я* (Гончар, Людина.., 1960, 89).

НЕДОЗАПИ́ЛЕННЯ, я, *с.*, *с. г.* Неповне запилення. *Недозапилення частин квіток на качанах* [кукурудзи] *материнської форми викликано, головним чином, збільшеним розривом між цвітінням материнської і батьківської форм* (Колг. Укр., 4, 1959, 21).

НЕДОЗВО́ЛЕНИЙ, а, е. Який не дозволяється, не рекомендується; заборонений. *Пишучи фельєтони* [фейлетони], *я ніколи не розмовляю голосно, щоб часом не вирвалося яке недозволене слово* (Сам., II, 1958, 258); *Я й сидів.. на уроках дуже тихо і з усієї сили намагався не робити нічого недозволеного* (Сміл., Сашко, 1957, 8).

НЕДОЗВОЛЕ́ННИЙ, а, е. Якого не можна дозволити, схвалити, який заслуговує на осуд; недопустимий. *Треба, щоб це було недозволенною річчю — хитати репутації тих, чиєю творчістю ми хочемо збагатити нашу духовну скарбницю* (Кундзич, Дієзн.., 1956, 46); *Розуміла* [Вутанька], *що відбувається щось недозволенне, і все ж не поспішала покласти цьому край* (Гончар, II, 1959, 172);//Якого не можна допустити; неможливий.

НЕДОЗВОЛЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недозволе́нний.**

НЕДОЗВОЛЕ́ННО. Присл. до **недозволе́нний.** *Питання про право націй на вільне відокремлення недозволенно змішувати з питанням про доцільність відокремлення тієї чи іншої нації в той чи інший момент* (Ленін, 31, 1973, 421—422).

НЕДОЗРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який не дозрів, не досяг повної стиглості (про насіння та плоди); неспілий. *Хоробро відкусила* [дівчина] *майже половину недозрілого лісового яблучка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 473); *Тепер, крім вареної риби, вони вже мали ожину, дику вишню і навіть недозрілі горіхи* (Ле, Клен. лист, 1960, 161); // *перен.* Який не досяг свого повного розвитку, розквіту. *Михайло задивився на Гаврилову наречену.. Таких дівчат забирають з батьківської хати ще недозрілими, як кажуть, сімнадцятками, бо їх легко, дуже легко проморгати* (Збан., Єсепель, 1961, 403).

2. *перен.* Не остаточно сформований, недосконалий, невикінчений і т. ін. *Ми повинні не забувати, що ворожа агітація завжди розраховує на найбільш нестійких з-поміж нашого середовища, на найбільш хистких і недозрілих у своїм світогляді* (Вітч., 5, 1956, 20).

НЕДОЗРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **недозрі́лий.**

НЕДОЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **недоїда́ти.** *Від частого недоїдання вуха в хлопця вже стали прозорими, аж світилися* (Гончар, IV, 1960, 73); *Лиця неголені, немиті, втомлені довгими переходами і недоїданням* (Тют., Вир, 1964, 359).

НЕДОЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОЇ́СТИ**, ї́м, їси́, *док.* 1. *неперех.* Погано харчуватися, систематично не наїдатися. *От вона поневіряється із своїм старим в убогій хатині, недоїдає й недосипає* (П.-Лев., III, 1956, 345); *Взимку Микулі з Вістою довелось дуже важко. Вони недоїдали, голодували* (Скл., Святослав, 1959, 259).

◇ **Недоїда́ти, недопива́ти** *див.* **недопива́ти; Недосипа́ти (недосипля́ти, недоспа́ти) [ноче́й], недоїда́ти (недої́сти) [шматка́ хлі́ба]** — наполегливо працюючи, відмовляти собі у всьому. [Кіндрат Антонович:] *Хіба то безсовісно, що я недосипав ночей, недоїдав шматка хліба та все працював, щоб себе і сім'ю свою зарятувати від злиднів?* (Кроп., II, 1958, 282); *Для кого ж я побиваюся? Хліба недоїдаю, ночей недосипляю?.. все ж для вас... для сім'ї* (Мирний, I, 1954, 197); *Чи варто було стільки років побиватися, недосипляти, недоїдати, щоб такого кінця діждати!* (Л. Янов., I, 1959, 52); *День і ніч Антон і Катерина не досипаючи та недоїдаючи, мов пекельні, товклися на своєму шматку поля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7).

2. *тільки док.*, *перех. і неперех.* Не все поївши, залишитись неситим. *Треба завжди пам'ятати, що в багатьох випадках, краще недоїсти, ніж переїсти* (Кучер, Голод, 1961, 249).

НЕДОЇ́ДЕНИЙ, а, е. Який не повністю з'їли. *Дивиться пан Забрьоха, що на столі недоїдені вареники* (Кв.-Осн., II, 1956, 205); *Цілий день я живився тільки щавлем і недоїденою вчора цибулиною* (Сміл., Сашко, 1957, 152); *Поклала* [Явдоха] *недоїдений шматок хліба і подумала про те, що за Якима, коли він пиячить, ніхто не вартує* (Донч., III, 1956, 9).

НЕДО́ЇДОК, дка, *ч.* 1. Недоїдений шматок чого-небудь. *І всі, хто чим багатий — хто недоїдок червивого яблука, хто об'їджений качан кукурудзи, хто кісточки з сливок — складали на вікно купками* (Свидн., Люборацькі, 1955, 150); *Обід закінчується дуже швидко. Ще пес не встиг поглинути недоїдків, а Майстри вже збираються кудись* (Збан., Єдина, 1959, 302).

2. *тільки мн.*, *перен.* Те, що непотрібне кому-небудь; покидьки. — *Він* [секретар] *усе* [з хабарів] *забира, а нам тільки недоїдки кида — ми ж і недоїдки беремо та діло робимо, а він і все забере та нічого не зробить* (Мирний, I, 1954, 160).

3. *перен.* Уживається як лайливе слово. — *Кидай, кидай, котячий недоїдок, коли прийшов на роботу!* — *накинувся він на Івана* (Л. Янов., I, 1959, 102).

НЕДО́ЇМКА, и, *ж.* Не сплачена вчасно частина податку чи якогось збору; заборгованість. *Василеві Стецюку не спиться... Є об чім думати, є в чім душу гноїти: подушне, недоїмки, чинші...* (Коцюб., I, 1955, 444); — *У дядька за недоїмку вчора ялівку забрано і розписку дано, що недоїмки сплатив...* (Сміл., Сад, 1952, 128).

НЕДОЇМКО́ВИЙ, а, е. Стос. до недоїмки.

НЕДОЇМКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Наявність недоїмки у платників податків, зборів і т. ін.

НЕДО́ЇМНИК, а, *ч.* Той, хто має недоїмку.

НЕДО́ЇМНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **недо́їмник.**

НЕДОЇ́СТИ *див.* **недоїда́ти.**

НЕДОКА́ЗАНИЙ, а, е. Висловлений не повністю, не до кінця. *Хмельницький помітив, що й дружина його раптово знітилася, перервавши якесь недоказане до гості слово* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 18); *Пізно ввечері Зимогорова приходить додому. В голові уривки розмов, недоказані речення, строкатий калейдоскоп облич* (Донч., II, 1956, 256); *Вуста були напіврозкриті, мов затрималося на них якесь незриме, недоказане слово* (Дмит., Наречена, 1959, 153); // *у знач. ім.* **недока́зане,** ного, *с.* Те, що залишилось невисловленим. *Іван Васильович уважно слухав Дмитра,.. намагаючись розібратись, що таїлось за недоказаним* (Стельмах, На.. землі, 1949, 480).

НЕДОКАЗО́ВИЙ, а, е. 1. Який не містить доказів; непереконливий.

2. Який важко або неможливо довести, обгрунтувати.

НЕДОКАЗО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **недоказо́вий.**

НЕДОКІ́НЧЕНИЙ, а, е. Не доведений до кінця; незавершений. *Вся хата має вигляд не то скульпторської студії, не то робітні гончара; багато недокінченої роботи* (Л. Укр., III, 1952, 44); *При світлі гасової лампи Ольга Ярош побачила молоду жінку, що стояла з недокінченим шитвом у руках* (Шиян, Баланда, 1957, 57).

НЕДОКІ́НЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недокі́нчений.**

НЕДОКО́НАНИЙ, а, е: △ **Недоко́наний вид** — граматична категорія, що виражає тривалість, незакінченість дії у дієсловах. *За поширеним у практичній роботі визначенням, дієслова недоконаного виду означають незакінченість, тривалість дії (їхати, нести, казати)* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 320).

НЕДОКО́ШЕНИЙ, а, е. Не повністю скошений. *Збившись стеблинами в густу лаву, подекуди стоять самотою клапті недокошеної пшениці* (Вас., I, 1959, 130); *За розімлілою кукурудзою.. вклоняється в пояс недокошене чорне просо, далі голубіє капуста* (Стельмах, II, 1962, 168).

НЕДОКРІ́ВНИЙ, а, е. Який хворіє на недокрів'я. *Володька Беркут був недокрівний, кволенький* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 54); // Який має хворобливий зовнішній вигляд через недокрів'я. *До кабінету зайшла молода жінка-хімік з блідим недокрівним лицем* (Вол., Дні.., 1958, 167).

НЕДОКРІ́В'Я, я, *с.* Хворобливий стан, який характеризується зменшенням у крові з різних причин кількості червоних кров'яних тілець і гемоглобіну; анемія. *Ілько, блідий від недокрів'я, з гострими плечима, забігав по маленькій кімнаті* (Панч, I, 1956, 361); *Полином не слід зловживати, особливо при недокрів'ї* (Лікар. рослини.., 1958, 32).

НЕДОКУ́РЕНИЙ, а, е. Не до кінця викурений. *— Легко зітхаю й викидаю сердито недокурену цигарку на шлях* (Вас., I, 1959, 188); *Недокурені цурпалки сигар валялися на столі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 168).

НЕДО́КУРОК, рка, *ч.* Залишок викуреної або недокуреної цигарки. *Він замислився, потім прокинувся від задуми, кинув недокурок на всипану гравієм землю і запалив другу цигарку* (Досв., Вибр., 1959, 395); *Він потяг востаннє недокурка, повернув його у жовтих пучках і кинув* (Кос., Новели, 1962, 70).

НЕДОЛА́ДНИЙ, а, е. 1. Який має некрасиві форми, непропорційну будову, неструнку фігуру і т. ін.; непоказний. *Ще зроду Василина не бачила такого недоладного лиця, яке мав молодий Хшановський* (Н.-Лев., II, 1956, 57); *Роман крадькома, пильно оглянувши ці недоладні постаті, ледь посміхнувся куточками уст* (Стельмах, I, 1962, 257); // Незграбний у рухах, неповороткий, невмілий. *Дівчатка у нас теж якісь недоладні. Вчаться вони, правда, добре, але ніякої роботи від них не діждешся* (Ів., Вел. очі, 1956, 93).

2. Позбавлений майстерності, стрункості, викінченості. *Вірші його вийшли насмішкуваті й ущипливі, але зовсім недоладні* (Н.-Лев., IV, 1956, 189); *Недоладне, недорікувате віршування, породжене безталанням чи з умисної примхи.., заперечує саме визнання та призначення поезії* (Рад. літ-во, 1, 1965, 32); // Зроблений грубо, невдало, без смаку. *Серед широкого майдану виринула з бур'янів недоладна довга будівля* (Вас., I, 1959, 210).

3. Нерозумний, безглуздий (про людину). *Були інші письменники ще більш недоладні, які над усе вихваляли доблесті войовничих феодалів* (Деякі пит. поет.майстерн., 1956, 56); // Який не відповідає певним вимогам; недостойний. [Євдокія Корніївна:] *Я оце все про свою дочку. Вже б, здається, і час заміж, та все якісь недоладні люди трапляються* (Н.-Лев., II, 1956, 478).

4. Який не відповідає своєму місцю, призначенню і т. ін.; недоречний, непідходящий. *Протягом десяти років я щодня зриваю* [у думках] *з цієї чудової, прямої, широкої вулиці всі п'ять недоладних рядів телеграфних.. стовпів, які роблять цю вулицю схожою на хмільник* (Довж., I, 1958, 25).

5. Не такий, як треба, як належить. *В народі все дужче та дужче почувалося нарікання на недоладне життя* (Мирний, III, 1954, 185); *Ломачевський догадувався, що панотець дещо підглядів: він примітив, що починається щось недоладне* (Н.-Лев., III, 1956, 130); *Справді з Михайликом коїться щось недоладне* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 143).

НЕДОЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **недола́дний.** *Мічурін раптом так розсердився на себе за недоладність початої промови, що навіть стукнув палицею об підлогу* (Довж., I, 1958, 453); *В ім'я щасливого майбутнього Нечуй-Левицький сатиричним пером викривав усю недоладність і нікчемність тогочасної дійсності* (Вітч., 1, 1964, 147).

2. Помилка, допущена ким-небудь через неуважність, невміння і т. ін.; недолік. *Нам треба врахувати всі недоладності, щоб виправити їх у наступних боях* (Шиян, Партиз. край, 1946, 194); *Джон відповідає, що робота йде добре, але недоладності ще є* (Собко, Любов, 1935, 127).

НЕДОЛА́ДНО. Присл. до **недола́дний.** *Далеко позаду лишився Лісовський, недоладно гуцикаючи на масивному «сируватому» коні* (Стельмах, I, 1962, 45); *Великий, у недоладно зшитім костюмі, він скидався на ведмедя* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 166); [Андромаха:] *Та як же й вірити, коли ти завжди не в пору й недоладно пророкуєш?* (Л. Укр., II, 1951, 260); // *у знач. присудк. сл.* Негарно, недоречно, необдумано. *— Пробачте..,— схаменувся Бжеський, схиляючи голову.— Але, зрозумійте, як воно недоладно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 25).

НЕДО́ЛЕНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **недо́ля.** *Недоленька знущалася над нею, як мачуха над нерідними дітьми...* (Коцюб., I, 1955, 68); *Любилася, кохалася, А серденько мліло: Воно чуло недоленьку, А сказать не вміло* (Шевч., I, 1953, 56).

НЕДО́ЛІК, у, *ч.* 1. *у чому і без додатка.* Недогляд, упущення, помилка і т. ін. у якій-небудь роботі. *Оксен знав, що, прийшовши до артільного двору, побачить ті ж самі недоліки, які були вчора, і що всі ті люди, яким він вказав на неполадки, замість того щоб виправити* *їх і не допускати надалі, будуть виправдовуватися* (Тют., Вир, 1964, 27); *Багато командирів відзначали, що вона* [п'єса Корнійчука] *допомогла їм усунути ряд недоліків у їхній роботі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 256).

2. Негативна риса, ознака і т. ін. кого-, чого-небудь. *Недоліки крейсера при цьому першому польоті на великій височині і швидкості відразу ж впадали в очі* (Собко, Зор. крила, 1950, 282); *Одночасно подумалось, чи не переборщили вони вади Кульницького: чужі недоліки завжди більшими здаються* (Стельмах, II, 1962, 214); // Відхилення від норми; дефект. *Для подання допомоги дітям з недоліками мови при дитячих поліклініках існують логопедичні кабінети* (Веч. Київ, 14.I 1963, 4).

3. Відсутність належної кількості чого-небудь. *На щоці* [Солохи] *огник; зубів недолік, горбатенька, курноса, тільки ямка замість носа* (Кв.-Осн., II, 1956, 212).

НЕДОЛІ́Т, льо́ту, *ч.* Падання летючого предмета ближче, ніж намічалось. *Снаряди вибухають, розносячи в клоччя сіро-зелених солдатів, посланих Гітлером на Ленінград.— Недоліт. Винос вправо!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 282); *У сквері діти бавляться «в війну», Штурмують ловко снігову фортецю. От сніжка пада...— Тьху ти! Недоліт!* (Бичко, Простота, 1963, 57).

НЕДОЛІ́ТНІЙ, *я*, *є*, *розм.* Те саме, що **малолі́тній.**

НЕДО́ЛІТОК, тка, *ч.* 1. Юнак чи дівчина, що не досягли повноліття; підліток. — *Була* [Орина] *нічого, а тепер, кажу вам, не знаю, а Текля ще недоліток* (Свидн., Люборацькі, 1955, 92); — *Якщо вже ти недоліткові дозволяєш любовні шури-мури, то хай на мотоцикл та й жене собі на побачення* (Гончар, Тронка, 1963, 107).

2. *перен.*, *зневажл.* Уживається як лайлива, презирлива назва недостойної, розбещеної, малорозвиненої і т. ін. людини. *Покритка попідтинню З байстрям шкандибає, Батько й мати одцурались.. А панич не знає, З двадцятою, недоліток, Душі пропиває!* (Шевч., I, 1963, 239).

НЕДОЛІ́ТСТВО, а, *с.* Те саме, що **недолі́ття.**

НЕДОЛІ́ТТЯ, я, *с.* Вік людини, що не досягла ще повноліття.

НЕДОЛІЧИ́ТИСЯ *див.* **недолі́чуватися.**

НЕДОЛІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НЕДОЛІЧИ́ТИСЯ**, лічу́ся, лічишся, *док.*, *кого*, *чого.* Виявляти у себе відсутність чи нестачу кого-, чого-небудь при переліку, підрахунку. *Весь полк недолічувався тільки одного січовика* (Ле, Наливайко, 1957, 59); *Натякала* [свекруха] *на якусь сотню рублів, що з мандрами сина недолічилися старі* (Мирний, IV, 1955, 93).

НЕДОЛУ́ГА, и, *ч. і ж.*, *діал.* Слабосила, квола людина. [Кармелюк:] *Хлопці, ану, хто сміливий та жвавий, перетанцює Кармелюка — шапку грошей тому! Куди вам, недолуги!* (Вас., III, 1960, 435).

НЕДОЛУ́ГИЙ, а, е. 1. Безсилий, слабий, кволий фізично (про людину і тварину). *Уляна ж, навпаки, швидше бігла з повним кошиком, згинаючи в три погибелі недолугу постать* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Щука справді була пудова. Недолугий шинкар ледве доволік її до стола* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 459); *Корова була у нас недолуга, молока давала мало* (Минко, Моя Минківка, 1962, 17).

2. Який не відповідає своєму місцю, призначенню і т. ін. *Іван Дума мав повну рацію, коли говорив про недолуге командування галицької армії* (Гжицький, У світ.., 1960, 274); *У творі* [«Місто над нами»] *згадується про недолугих профспілкових діячів* (Літ. Укр., 25.XII 1962, 3).

3. Слабкий щодо сили свого впливу. *Недолуге слово не дійде до серця людини* (Рад. літ-во, 1, 1965, 32); // Слабкий у художньому і змістовому відношенні. *В першу чергу Драгоманов.. звернув увагу на появу в українській літературі ряду недолугих і змістом і формою творів* (Укр. літ. критика.., 1959, 216); *Франко при редагуванні надісланих йому рукописів виправляв не лише цілі строфи, а й загострював у них думки. А те, що було недолуге, не мало права появитись друком* (Літ. Укр., 11.I 1963, 2).

4. Незначний щодо обсягу, розміру, значення і т. ін. *Він знімав стару порохняву стріху, вшивав хату новими сніпками і таке задоволення мав у тій недолугій роботі, що мимоволі наспівував* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 468).

НЕДОЛУ́ГІСТЬ, гості, *ж.* Абстр. ім. до **недолу́гий.** *Про колишню, ще недавню недолугість нагадував тільки надто тонкий стан* (Л. Укр., III, 1952, 664); — *Не будемо будувати роботу з розрахунком на недолугість ворога* (Ю. Янов., IV, 1959, 192); *Він* [О. Маковей] *порівняно швидко і досить тверезо розібрався в недолугості Центральної ради* (Жовтень, 2, 1956, 84).

НЕДОЛУ́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **недолу́гий** 1.

НЕДОЛУ́ЖНІСТЬ, ності, *рідко.* Абстр. ім. до **недолу́жний.** *Цей чубатий гордій признався-таки, нарешті, в звичайній людській недолужності* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 562).

НЕДОЛЮ́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **НЕДОЛЮБЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, *перех.* Відчувати неприязнь, неприхильність, несхильність до кого-, чого-небудь; не любити. *Меншої дочки генеральша недолюблювала* (Мирний, I, 1949, 198); [Олеся:] *А ма́ма гніваються на мене, що я городської одежі недолюблюю* (Кроп., II, 1958, 264); — *Не хоче, щоб Яків слухав його розмову,— догадується Марія, знаючи, що Терентій недолюбляє свого брата і найбільше за те, що треба ж буде не сьогодні-завтра ділитися господарством* (Стельмах, I, 1962, 309).

НЕДОЛЮБЛЯ́ТИ *див.* **недолю́блювати.**

НЕДО́ЛЮД, а, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **недо́людок.** [Василина:] *Пішла за цього недолюда і сама себе потоптала йому під ноги!* (Гр., II, 1963, 536); *В країнах зоологічного фашизму всі цінності нищать.., всю спадщину народу викидають. Звірі, вандали, недолюди — вони б раді були і нас як-небудь, хоча б кравчком, укусити* (Тич., III, 1957, 77).

НЕДО́ЛЮДОК, дка, *ч.*, *зневажл.* Той, хто не гідний звання людини через свої потворні дії та вчинки. — *Занапастили дитину нашу, занапастили... пішла в найми, як і людські діти... та недолюдок той, пан з Бобрика... звів її...* (Коцюб., I, 1955, 144); *Озирнувся я і бачу: Лука Безрукий. Хто у нас не знає цього п'яного недолюдка!* (Жур., Опов., 1956, 186); // Жорстока людина, кат. *Здавалось, караюча рука здіймалась над вигорілим степом, і мерзенні недолюдки в чорних мундирах лякливо поглядали на схід* (Багмут, Опов., 1959, 85); // Уживається у звертанні як лайливе слово. — *Ага, ви гадаєте, погані недолюдки, що ми вам скоримось, повіримо, що ви тут навіки?* (Ів., Таємниця, 1959, 119).

НЕДО́ЛЯ, і, *ж.* Гірка, лиха доля; нещасливе, важке життя. *Сич в лісі та на стрісі Недолю віщує* (Шевч., II, 1953, 8); *Мовчав* [батько] *добру хвилину, згадуючи свої літа і свою недолю* (Мак., Вибр., 1956, 508); // Нещастя, горе. — *Жить на світі також не солодко, все на щастя надієшся, а недоля по серцю б'є* (Тют., Вир, 1964, 121).

НЕДОМАГА́ННЯ, я, *с.* Хворобливий стан; слабість. *Зажурена недомаганням дочки, мати часто питалася лікаря, що він думає про стан її здоров'я* (Кобр., Вибр., 1954, 94).

НЕДОМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* Бути не зовсім здоровим; слабувати. *Вона була вже не молода, біля шістдесяти років жінка — очі вже недомагали* (Кобр., Вибр., 1954, 3).

НЕДО́МИСЕЛ, НЕДО́МИСЛ, слу, *ч.* Недостатнє обдумування, розуміння чого-небудь. *Коли це було, щоб Григор Лобода так безнадійно відступав від супротивника? Тут безперечно сталася якась помилка, якийсь фатальний недомисл у діях* (Ле, Наливайко, 1957, 392); // Неспроможність глибоко, грунтовно мислити. *Бувають і простачки, які через недомисел або через сліпу звичку захищають погляди, що панують у певному буржуазному середовищі* (Ленін, 23, 1972, 59).

З **недо́мислу** — недостатньо обдумавши що-небудь. *Хто з корисливих класових інтересів, хто з недомислу схильний був ухопитися за опудало булигінської і потім за опудало віттевської Думи* (Ленін, 16, 1971, 17).

НЕДО́МИСЛ *див.* **недо́мисел.**

НЕДОМИ́СЛЕНО, *присл.*, *рідко.* Не розуміючи; здивовано. — *Холодно? — з усмішкою на устах запитав капрал. — Ану побігайте! Чуйка й Мелуш поглянули на них недомислено* (Досв., Вибр., 1959, 173); *Його повнолиця дружина, що все ще стояла на лаві з стареньким образом у руках, недомислено глянула на свого чоловіка* (Панч, II, 1956, 91).

НЕДОМІ́РИТИ *див.* **недоміря́ти.**

НЕДО́МІРОК, рка, *ч.* Те, що має розмір, менший від необхідного або нормального. *Скло виявилось непридатним,— добра половина шибок виходить недоміркамн* (Рад. Укр., 17.VII 1962, 3).

НЕДОМІ́РЮВАТИ *див.* **недоміря́ти.**

НЕДОМІ́РЯТИ *див.* **недоміря́ти.**

НЕДОМІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **НЕДОМІ́РЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **НЕДОМІ́РЯТИ**, яю, яєш *і* **НЕДОМІ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех. і без додатка.* Відміряти чого-небудь менше, ніж необхідно, належить. *Ще раз поміряв кроками і, вже впевнений, що недоміряв собі, почав орати далі, хоч його і відмовляла жінка* (Стельмах, II, 1962, 136); // Продаючи, відміряти чого-небудь менше, ніж потрібно, з метою наживи. *Купець той багато неправди робив: мірявши — недомірював, важивши — недоважував, дурив людей...* (Григ., Вибр., 1959, 450).

НЕДОМО́ВКА, и, *ж.* Щось висловлене не до кінця або з натяком на те, що замовчується. [Олімпіада Іванівна:] *Що він тобі пише?* [Любов:] *А, як завжди, якісь недомовки* (Л. Укр., II, 1951, 77); *Він бачив, що в цю хвилину стриманість, завжди властива їй, бореться з іншою рисою характеру — прямотою.., яка не терпить половинчатості й недомовок* (Жур., Опов., 1956, 45).

НЕДОМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Висловлений не до кінця, не повністю. — *Не тямиш цих формул, Гордію? — співчутливо і водночас з якимось недомовленим докором спитав Ярош* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 8); // *у знач. ім.* **недомо́влене**, ного, *с.* Те, що не висловлюється до кінця або замовчується з певних причин. *Часу було багато для того, щоб з'ясувати все нез'ясоване, уточнити неуточнене, вимовити недомовлене* (Ю. Янов., II, 1954, 92).

НЕДОМО́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **недомо́влений.** *Підтекст, недомовленість, натяк у новелі покликані стимулювати читача до глибоких роздумів* (Рад. літ-во. 8. 1966, 6).

2. Відсутність згоди, домовленості чи погодженості у чому-небудь. *А у відносинах Полі з Дмитром так і лишилася недомовленість* (Автом., Щастя.., 1959, 104).

НЕДОМО́ВНИЙ, а, е. Якому властивий розлад мови; недорікуватий.

НЕДОМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **недомо́вний.**

НЕДОМОЛО́Т, у, *ч.* Неповне або погане вимолочування зерна. *Зазор* [у молотарці] *повинен бути таким, щоб не було недомолоту і дроблення зерна* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 335).

НЕДОМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Який не закінчили молотити або не вимолотили до кінця. *Дома безладдя, ще стіжок недомолочений* (Головко, II, 1957, 258); *Недомолочені колоски.*

НЕДО́НОСКИ, ів, *мн.* (*одн.* **недо́носок,** ска, *ч.*). Старий, недоношений кимсь одяг чи взуття. *У свято Василь як панич наряджений ходить, а вона у материніх недоносках, як старченя яке* (Мирний, IV, 1955, 74); *Аж захлиналась — ридала наймичка Христя, утираючи наплакані очі рукавом брудної.. кофточки — недоноска старої Сури* (Вас., I, 1959, 262); *Його вражало, що деякі з призовників були обшарпані й брудні, взуті в якісь недоноски, яким давно пора на смітник* (Сміл., Зустрічі, 1936, 131).

НЕДО́НОСОК *див.* **недо́носки.**

НЕДОНО́СОК, ска, *ч.* 1. Дитина, що передчасно народилася; недоношена дитина. *Викидала, викидала* [дружина] *недоносків і тільки одного сина виходила, та й той у журавлину породу пішов — худющий та блідий* (Стельмах, II, 1962, 93).

2. *перен.*, *зневажл.* Про нікчемну, негідну, нерозумну і т. ін. людину. — *Польський пан і німецький прислужник,— мовив Яць* [про Голуховського]. — *Польський недородок, а німецький недоносок,— додав Чапля* (Фр., VIII, 1952, 22); *Начальник штабу в розпачі схопився руками за голову, зіскочив зі стільця і вигукнув: — Батьку, оцей недоносок грязюю кидає на героя* (Стельмах, II, 1962, 86).

НЕДОНО́ШЕНИЙ ^{1}, а, е. Який уже був у користуванні, вжитку (про одяг, взуття); не новий, ношений. *Ганя дарувала бідним сестрам гостинці, давала їм свої дорогі недоношені сукні* (Н.-Лев., I, 1956, 166); *Кидає* [Кесар] *хлопцям під ноги недоношені штани та сорочки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 33).

НЕДОНО́ШЕНИЙ ^{2}, а, е. Який передчасно народився. *Нагляд за недоношеними гіпотрофіками.*

НЕДОНО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недоно́шений** ^{2}.

НЕДОО́БЛІК, у, *ч.* Недостатній, неповний облік чого-небудь.

НЕДООДЕ́РЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недооде́ржати.** *На чий же рахунок списати недоодержані 11—12 тисяч центнерів зерна?* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 17).

НЕДООДЕ́РЖАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недооде́ржати.**

НЕДООДЕ́РЖАТИ *див.* **недооде́ржувати.**

НЕДООДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДООДЕ́РЖАТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Одержувати чого-небудь менше, ніж потрібно чи можливо. *Продуктивність еродованих площ орної землі нижча, і колгоспи, які мають багато еродованих площ, недоодержують певну кількість продукції* (Хлібороб Укр., 12, 1965, 22).

НЕДООПЛА́ТА, и, *ж.* Те саме, що **недопла́та.** *Колгосп є відстаючим, якщо він не покриває витрат виробництва або покриває їх коштом недооплати праці колгоспників* (Ком. Укр., 5, 1960, 63).

НЕДООЦІ́НЕНИЙ, а, е. Якого оцінили неповною мірою, не врахувавши всіх заслуг. *Коли знову і знову перечитуєш п'єси І. Кочерги, явно недооціненого майстра драматичної літератури, щоразу подибуєш мотиви, які близько перегукуються з нашим часом* (Вітч., 12, 1962, 183).

НЕДООЦІНИ́ТИ *див.* **недооці́нювати.**

НЕДООЦІ́НКА, и, *ж.* Дія за знач. **недооціни́ти**, **недооці́нювати** і **недооці́нюватися.** *Всяка недооцінка* *значення фізико-хімічних, математичних та інших методів дослідження в біології може завдати серйозної шкоди розвиткові цієї науки* (Ком. Укр., 9, 1962, 50).

НЕДООЦІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недооці́нювати** і **недооці́нюватися.**

НЕДООЦІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НЕДООЦІНИ́ТИ**, ціню́, ці́ниш, *док., перех.* Неповною мірою оцінювати чи визнавати значення кого-, чого-небудь. *Дехто, захопившись тракторами, може, вже недооцінює коня?* (Вишня, II, 1956, 56); *Цього противника можна тільки недооцінити, але ніколи не переоцінити* (Вільде, Сестри.., 1958, 493); // Не повністю, не до кінця враховувати що-небудь. *В хаті не як було й повно ще. То дядько Гордій просто недооцінив її місткості* (Головко, II, 1957, 126).

НЕДООЦІ́НЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.* 1. Недостатньо, неповною мірою оцінюватися. *Жанровий ключ у методиці літератури поки що безпідставно недооцінюється* (Рад. літ-во, 2, 1965, 62).

2. Пас. до **недооці́нювати.**

НЕДО́ПА́Л, у, *ч.*, *техн.* 1. Неповне чи недостатнє випалювання чого-небудь. *Випалювачі прагнуть, щоб сирець перетворився в цеглу без перепалу чи недопалу* (Колг. Укр., 2, 1958, 8); *Від температури і способу випалення* [гончарних виробів] *залежить вигляд глазурі: недопал дає матовість поливи* (Гуцульська кераміка, 1956, 39).

2. Неповне згоряння чи спалювання чого-небудь. *Тепло в топці втрачається внаслідок механічного недопалу палива* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 391).

3. Що-небудь не до кінця випалене, спалене. *Якщо ж випалювана маса вапняку складається з неоднорідних кусків, то утворюватиметься не тільки недопал, а й перепал* (Таємн. ваша, 1957, 50).

НЕДОПА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **недопали́ти.** *Жінка.. вибирала з вугільної золи .. крихітки коксу, що утворився з недопаленого в пічці вугілля* (Руд., Остання шабля, 1959, 236); *Довго ще вітер розмітав попіл, ворушив недопаленим листям* (Дім., Ідол, 1961, 121); *Встав* [гість] *з-за столу, кинувши недопалену цигарку в попільничку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 31).

НЕДОПАЛИ́ТИ *див.* **недопа́лювати.**

НЕДО́ПАЛОК, лка, *ч.*, *розм.* 1. Те саме, що **недо́курок.** *Гірник докурив цигарку, але недопалок не кинув на підлогу* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 33).

2. *чого, від (од) чого.* Неспалена частина чого-небудь. *Підійшов вусатий сторож, підмів забутий Арсеном недопалок сірника* (Дмит., Розлука, 1957, 49); *Я враз побачив там* [у паламарці] *на якійсь жаровні силу недопалків од свічок* (Мик., II, 1957, 149).

НЕДОПА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НЕДОПАЛИ́ТИ**, палю́, па́лиш, *док.*, *перех.* 1. Спалювати що-небудь не повністю; // Не до кінця підтримувати вогонь. *При місяці білів холодний попілець,.. либонь отой, хто сей вогонь палив, недопаливши, кинув і залив* (Л. Укр., I, 1951, 282).

2. Викурювати не повністю (сигарету, цигарку і т. ін.). *Недопалити сигарету.*

НЕДОПЕКТИ́ *див.* **недопіка́ти.**

НЕДОПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Спечений не повністю; сируватий. *Він* [робітник] *згадує про важке життя вівчаря взимі,.. сварки із-за кусника хліба або недопеченої бульбиці* (Фр., IV, 1950, 27); *Микула дивився на товаришів та доїдав недопечену і непосолену баранину, бо справді був голодний* (Мак., Вибр., 1956, 540).

НЕДОПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОПИ́ТИ**, п'ю́, п'є́ш, *док.* Пити менше, ніж потрібно.

Недоїда́ти, недопива́ти — жити, погано харчуючись. [Кіндрат Антонович:] *Я.. увесь вік злидні годував, недоїдав, недопивав...* (Кроп., II, 1958, 328); *Оксана з дев'яти років навчилася недоїдати, недопивати* (Л. Янов., I, 1959, 32).

НЕДОПИЛЬНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* і *неперех.* Допустити помилку, недогляд і т. ін., спостерігаючи, стежачи за ким-, чим-небудь.

НЕДОПИ́САНИЙ, а, е. Написаний не до кінця. *Робочий стіл, як ніколи завалений рукописами — незакінчений роман, незавершена п'єса, недописаний сценарій* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 5); // Списаний не повністю (про папір). *Ах, я так стомився! Кинув перо на недописаний аркуш, а сам одхилився на спинку ослона й склепив очі...* (Головко, I, 1957, 180).

НЕДОПИ́ТИ *див.* **недопива́ти.**

НЕДОПИ́ТИЙ, а, е. Випитий не до кінця. *Вона знов покинула недопитий чай* (Н.-Лев., IV, 1956, 324); *Недопите вино дівчата виплескують високо вгору* (Гончар, Новели, 1954, 32); // *у знач. ім.* **недопи́те**, того, *с.* Те, що залишилось невипитим до кінця. *Одні бралися за свої чемодани, інші допивали недопите, нашвидку розплачувалися* (Томч., Готель.., 1960, 23); // З якого не все випито (про посуд). *Доярки лишають облуплені яєчка, пиріжки, недопиті пляшки молока і накидаються на свіжу пошту* (Вол., Місячне срібло, 1961, 222).

НЕДО́ПИТКИ, ів, *мн.* (*одн.* **недо́питок**, тка, *ч.*). Те, що залишилось невипитим до кінця. [Гришка:] *Він давав мені по стакану пива, і я пив, доки не постеріг, що він дає мені недопитки: позлива з кружок та й дає* (Кроп., IV, 1959, 325).

НЕДОПИ́ТЛИВИЙ, а, е. Який не виявляє допитливості, зацікавленості, інтересу до чого-небудь.

НЕДО́ПИТОК *див.* **недо́питки.**

НЕДОПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недопіка́ти.**

НЕДОПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОПЕКТИ́**, ечу́, ече́ш, *док.*, *перех.* 1. Погано, недостатньо випікати що-небудь.

2. Випускати печеної продукції менше від встановленої норми.

НЕДОПЛА́ТА, и, *ж.* Неповна або недостатня плата за що-небудь; // Сума грошей, що залишається до повної оплати; недодана частина до повної оплати. — *За тобою тут ще недоплати десять карбованців* (Україна.., I, 1960, 22).

НЕДОПЛАТИ́ТИ *див.* **недопла́чувати.**

НЕДОПЛА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недопла́чувати.**

НЕДОПЛА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **НЕДОПЛАТИ́ТИ**, ачу́, а́тиш, *док.*, *перех.* Платити не повністю, менше, ніж потрібно.

НЕДОПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Сплетений не повністю. — *Що це буде?* — *обізвався він перший, показуючи на недоплетений вінок* (Мирний, I, 1949, 165); *Недоплетений ятір висів у кутку на жердці* (Тют., Вир, 1964, 166).

НЕДОПУСКА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **недопу́щення.**

НЕДОПУСТИ́МИЙ, а, е. Якого не можна дозволити, допустити; з яким неможливо примиритися. *З'їзд* [IX з'їзд партії] *звертає увагу Радянської влади на зовсім недопустимий стан нашої паперової і друкарської промисловості* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 62).

НЕДОПУСТИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **недопусти́мий.** *З'їзд* [III з'їзд КП(б)У] *особливо відмічає недопустимість надання місць в уряді українським есерам* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 34).

НЕДОПУСТИ́МО. Присл. до **недопусти́мий.**

НЕДОПУ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Створення перешкоди, неможливості для здійснення, появи і т. ін. чого-небудь. *У практичній боротьбі з фракційністю необхідно, щоб кожна організація партії якнайсуворіше стежила за* *недопущенням ніяких фракційних виступів* (Ленін, 32, 1951, 211); // Уникнення чого-небудь. *При вирощуванні буряків колгоспники особливо дбали про виконання всіх робіт у стислі строки і недопущення втрат* (Колг. Укр., 5, 1956, 26).

2. Заборона брати участь у чомусь, займатися, користуватися і т. ін. чим-небудь. *Недопущення до викладання.*

НЕДОРАХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **НЕДОРАХУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Рахуючи, виявляти відсутність, нестачу кого-, чого-небудь. *Не всі витримували муку. Щоранку недораховувалися полковники по кільканадцять козаків* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 223); *Коли б старшина не зупинив їх.., то, напевно, зараз вони недорахувались би з-поміж себе багатьох* (Гончар, I, 1954, 439).

НЕДОРАХУВА́ТИСЯ *див.* **недорахо́вуватися.**

НЕДОРЕ́ЧНИЙ, а, е. Зроблений, сказаний, виявлений і т. ін. невчасно, невідповідно до обставин, умов, місця; який не відповідає ситуації. — *Що ж ви нічого не кажете? — Невже се недоречне питання?* (Л. Укр., III, 1952, 600); *Пафос, яким пройнято книжку, є недоречний і знижує науковий рівень праці* (Жур., Звич. турботи, 1960, 11); // Наявність, присутність якого небажана; зайвий, непотрібний. *Серед блискучого скла почував* [дід Мусій] *себе недоречним і зайвим* (Коз., Зол. грамота, 1939, 65); *Дзвінок був недоречним — Тамарі хотілось побути на самоті* (Хижняк, Тамара, 1959, 275); // Який не гармоніює з чимсь, не пасує до чого-небудь. *Вона і зараз вертілась, як на голках, поблискуючи великими козачими шпорами, які були досить-таки недоречні на її чобітках* (Гончар, III, 1959, 419); *Довгастий шрам на лівій щоці здавався недоречним і чужим на його обличчі, що дихало спокоєм і виказувало внутрішню рівновагу* (Голов., Тополя.., 1965, 100).

НЕДОРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недоре́чний.** *Він зразу збагнув недоречність свого запитання і зніяковів* (Смолич, VI, 1959, 77); // Те, що не відповідає певним вимогам, не пасує до чого-небудь і т. ін. *Він слушно відмітив різні недоречності в декорації, режисерській роботі і костюмах* (Фр., XVI, 1955, 202).

НЕДОРЕ́ЧНО. Присл. до **недоре́чний.** — *Згоріла моя хата,— каже баба,— разом із родом..— От і добре,— недоречно відгукується Явтух,— беріть зілля та й рушайте до мого двору...* (Ю. Янов., II, 1954, 188); *І жаль Катерині Антона, і сміх бере з нього, з себе, з усього цього світу, що так недоречно збудований* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44); // *у знач. присудк. сл. Семен Микитович.. терпляче слухав смішні вигуки обуреного діда. Сперечатися було недоречно* (Коп., Вибр., 1948, 170).

НЕДОРІ́Д, ро́ду, *ч., чого, на що і без додатка.* Невеликий або поганий врожай; неврожай. *Не все ж трапляється недорід на вгірки* [огірки] (Г.-Арт., Байки.., 1958, 129); *Кожному цього року сутужно, в кожного недорід поменшив хліба* (Коцюб., **I, 1955, 91**); *Довбуш пригадав, як колись випав страшний недорід трав* (Гжицький, Опришки, 1962, 216).

НЕДОРІ́ДНИЙ, а, е. Який характеризується невеликим або поганим врожаєм; неврожайний. *Рік удався недорідний, собі хліба ледве ставало* (Мирний, III, 1954, 22); // Який погано вродив. *Часто ішли обложні дощі, від них усе намокало, і на пні гнив недорідний овес* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 116); // Дрібний, сплющений (про зерно). *Зерна* [після віяння] *виходило обмаль — дрібне і морхле, недорідне, жменька-друга якась з сита, а то все полова* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 7).

НЕДОРІ́ЗАНИЙ, а, е. Не зовсім, не до кінця зарізаний. *Лі Юнк-по звивався на землі, бив ногами й руками, як недорізаний півень крилами* (Ірчан, II, 1958, 28).

◇ **Мов (як) недорі́заний**, *перев. з сл.* кричати, верещати, галасувати *і т. ін.*— дуже сильно. *Офіцер скочив на дорогу й став галасувати, мов недорізаний* (Ю. Янов., II, 1954, 60); *Вражений запорозькою тактикою, французький інженер Боплан верещав, як недорізаний, намагаючись налагодити артилерійський вогонь* (Довж., I, 1958, 259).

НЕДОРІ́КА, и, *ч. і ж.* 1. Людина з дефектом мови, що полягає у невмінні правильно й чітко вимовляти деякі звуки чи слова. *Ой привезли до прийому Чуприни голити; Усе дрібні, усе малі, Все багатих діти. Той каліка недоріка, Той не вміє стати* (Шевч., I, 1963, 229); // *перен.* Той, хто не вміє чітко, ясно висловлювати свої думки. — *А ти той... бідовий. Їй-бо, це мені до душі. А то пришлють недоріку, зайде до сільради — не директор, а прохач. Хамаркає щось під носа* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 53).

2. *перен., розм.* Ні на що не здатна людина; нікчема. — *Бога бійся, сину. Чи ти вже якась недоріка, що не можеш... дівчину знайти, та взявся од живого чоловіка жінку переманювати?* (Іщук, Вербівчани, 1961, 116); // Уживається як презирлива, зневажлива назва кого-небудь. *Дарма сподіванки свої Плекають недоріки. Ми утвердились на землі Не на роки, навіки!* (Воскр., Цілком.., 1947, 38); — *Проклинаю вас я, недоріки, Вашою не буду я вовіки!* (Шпорта, Вибр., 1958, 493).

НЕДОРІ́КИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **недорі́куватий.**

НЕДОРІ́КУВАТИЙ, а, е. 1. Який має дефект мови, що полягає у невмінні правильно й чітко вимовляти деякі звуки, слова, або який просто неправильно й нечітко вимовляє звуки, слова; // *у знач. ім.* **недорі́куватий**, того, *ч.* Те саме, що **недорі́ка** 1. *Я вмів вдало копіювати сліпих, глухих, гугнявих і недорікуватих* (Смолич, Театр.., 1940, 245); * У порівн. — *Слухай! — знову почав Данило, ще дужче ніяковіючи.— А воно якось не той...— Затойкав, як той недорікуватий! — глумливо гримнув* [на Данила] *Харитон* (Смолич, Мир.., 1958, 517).

2. *перен., розм.* Неспроможний справитися з чим-небудь своїми силами; безпорадний. — *Якого диявола! Закличте сюди всю вашу недорікувату медицину й зробіть так, щоб у мене не луснула голова й не плавали перед очима зелені кола* (Ю. Янов., IV, 1959, 179); — *Може б, якось попрацювала, Дунюшка? — несміливо поспитався директор радгоспу..— Ну, нема ж у нас трактористів, Дунюшка. Порятуй нас, недорікуватих* (Оров., Зел. повінь, 1961, 54).

НЕДОРІ́КУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **недорі́куватий** 1. *Корній Іванович ніби співчуває сектанту, який мучиться своєю недорікуватістю* (Вол., Місячне срібло, 1961, 176).

НЕДОРІ́КУВАТО. Присл. до **недорі́куватий.** *Голос у нього переривався, глухо хрипів, слова застрявали в пересохлому горлі...— Це твоє... все твоє...— белькотів Федір недорікувато* (Ткач, Арена, 1960, 241).

НЕДОРО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Не доведений до повної готовності, незавершений, незакінчений. *На станку очікував його недороблений горщик* (Кач., Вибр., 1947, 174).

2. Який має недоліки, хиби і т. ін. *Ми не сміємо давати низьку, недороблену продукцію!* (Тич., III, 1957, 50); // *у знач. ім.* **недоро́блене**, ного, *ч.* Те саме, що **недоро́бок** 2. *Поряд з тим новим, що міцно входить у практику восьмирічної школи, є ще багато недодуманого, недоробленого* (Літ. газ., 30.VIII 1960, 1).

НЕДОРО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **недоро́блений.** *Він не помічав недоробленість, кострубатість вірша* (Кол., Терен.., 1959, 46).

2. Те саме, що **недоро́бок** 2. *Тепер усі недоробленості, виявлені Петровим у підготовці до сівби, постали перед ним в іншому світлі* (Ряб., Золототисячник, 1948, 105).

НЕДОРО́БОК, бка, *ч.* 1. Те, що хтось недоробив, не завершив, не закінчив. — *Оце наша робота — прошу глянути. Тут ще маленькі недоробки лишилися, двері ось припасовую* (Жур., До них іде.., 1952, 37).

2. *у чому і без додатка.* Недоліки, хиби, упущення і т. ін. у якій-небудь роботі, справі і т. ін. *Сількорівські рейдові бригади повинні освітлювати прожектором громадського контролю всі недоробки в підготовці і проведенні жнив* (Рад. Укр., 27.VI 1962, 1); *Олесь завжди дуже старанно обробляв текст, та все ж інколи і в нього траплялися недоробки* (Донч., VI, 1957, 616).

НЕДОРОГИ́Й, а́, е́. Який коштує небагато грошей; порівняно дешевий. *Тепер він уже став музикою, купив собі недорогу скрипку* (Н.-Лев., II, 1956, 172); *Він вгору йде по сходах в пальті недорогому* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 98); // У якому послуги коштують дешево. *Ми зупинилися в недорогому, але чепурненькому готелі* (Досв., Вибр., 1959, 105); // Невеликий, невисокий (про ціну). *Недорога ціна.*

НЕДО́РОГО. Присл. до **недороги́й.** *Воно б можна рекомендованими листами пересилати* [новели], *коли книжечки невеликі й пересилка недорого коштуватиме* (Коцюб., III, 1956, 222); *Турецький купець на алжірськім базарі Недорого дав за звірятко худе* (Бажан, Роки, 1957, 278).

НЕДОРОЗВИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **НЕДОРОЗВИ́НУТИСЯ**, неться, *док.* Зупинятися або затримуватися в своєму розвиткові, рості; не досягати повного розвитку. *Колосся уражених* [стебловою сажкою] *рослин недорозвивається, нерідко вони зовсім не виколошуються і засихають* (Захист рослин.., 1952, 281).

НЕДОРОЗВИ́НЕНИЙ, а, е. Який зупинився або затримався в своєму розвиткові, рості; який не досягає повного розвитку, не має потрібних якостей; неповноцінний. *Походженням людини від тварин пояснюється наявність в її організмі недорозвинених і, як правило, непрацюючих органів* (Зоол., 1957, 198); *У хворих рослин знижується інтенсивність асиміляції, внаслідок чого рослина стає недорозвиненою і нерідко гине* (Зерн. боб. культ., 1956, 212); //Який характеризується недостатнім чи загальмованим розвитком розумових здібностей.

НЕДОРОЗВИ́НЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **недорозви́нений.**

НЕДОРОЗВИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недорозвива́тися, недорозви́нутися.** *Причиною хвороб новонароджених є недорозвинення у них нервової системи* (Хвор. дит. віку, 1955, 9).

НЕДОРОЗВИ́НУТИЙ, а, е. Те саме, що **недорозви́нений.** *При ранньому ураженні* [грибом] *качани бувають недорозвинуті, вкорочені* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 49).

НЕДОРОЗВИ́НУТИСЯ *див.* **недорозвива́тися.**

НЕДОРО́ЗВИТОК, тку, *ч.* Те саме, що **недорозви́нення.** *Від однобічного навантаження якої-небудь однієї групи м'язів вона надмірно розвивається коштом деякого недорозвитку інших м'язових груп* (Шк. гігієна, 1954, 77).

НЕДОРО́ЗУМ, у, *ч.* Відсутність, брак розуму, розсудливості; дурість; // Нездатність глибоко і грунтовно мислити, вірно розуміти що-небудь.

З (із) **недоро́зуму** — через нерозсудливість, через брак розуму.

НЕДОРО́СЛИЙ, а, е. 1. Який ще не виріс, перебуває в дитячому віці; малолітній. *Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат недорослих* (Шевч., I, 1951, 242); *Катерина сама ще недоросла, зв'язана з малим Тарасом* (Вас., II, 1959, 348); * У порівн. *Голова завкому Заяць, мерзлякуватий, маленький, наче недорослий, .. під оплески оддавав їх* [ключі] *новосельцям* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 160).

2. Який не досяг нормального зросту; низький. *Невжеж вона його причарувала так, тая недоросла Гаїнка?..* (Гр., II, 1963, 381); *Ой у моїм городчику та виросла сосна, Мій миленький горбатенький, а я недоросла* (Коломийки, 1969, 119).

НЕДОРО́СЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **недоро́слий.**

НЕДО́РОСТОК, тка, *ч.*, *розм.* 1. Людина, що не досягла повноліття. — *Переросток я чи як це по-вашому?* — *Скоріше недоросток,— грубо зауважує Мар'яна* (Гончар, Людина.., 1960, 36).

2. Невелика на зріст людина. *То не біда, що молода, не гріх, що в ластовинні, біда, що зверху погляда, мовляв, не ми* [хлопці] *в тім винні, що недоросток, а батьки* (Дор., Три богатирі, 1959, 31).

3. *перен.* Нерозумна, малоосвічена, нерозвинена людина. — *Недоросток і ледащо* [Хома] — *шукає виправдання своїм лінощам* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 525).

НЕДОРУЙНО́ВАНИЙ, а, е. Не остаточно зруйнований. *Хлопці кинулися на здоровенну кучугуру цегли, з котрої, схилившись набік, високо виходив угору стовп з недоруйнованої стіни* (Мирний, I, 1954, 256); *Де-не-де, мов усохлії й обгорілії руки, простягались до неба недоруйнованії димарі* (Морд., I, 1958, 89).

НЕДО́СВІД, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **недосві́дченість.** *Але чим більше заглиблююсь думками у званні* [вчительки], *що розгорнулося передо мною, ..тим ясніше бачу свій недосвід* (У. Кравч., Вибр., 1958, 313).

НЕДОСВІДНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **недосві́дчений.** *Юра був старий практик і вірно догадався, що якийсь недосвідний рибак мусив зранити сю рибу, та не зумів удержати її* (Фр., IV, 1950, 427).

НЕДОСВІ́ДЧЕНИЙ, а, е, *у чому і без додатка.* Який не має достатнього досвіду, знань, потрібних в якій-небудь справі, професії і т. ін. *Тася всі ці дні почувала себе, як недосвідчений канатоходець над прірвою* (Дмит., Розлука, 1957, 65); *Здригнув Київський полк. Не витримали молоді, недосвідчені в боях юнаки, .. почали відступати* (Довж., I, 1958, 181); // Непризвичаєний, нетренований (про зір, слух і т. ін.). *Недосвідчене око й не помітить, що поміж товстими ялинами і гіллястими дубами, під глибокими сніговими заметами живе добра тисяча людей* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 92).

НЕДОСВІ́ДЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недосві́дчений.** *Скільки сил їй довелося докласти, щоб подолати і власну недосвідченість і людську недовіру!* (Жур., До них іде.., 1952, 69); *Чи не мав він право підозрівати, що старші товариші мають упередження до його молодості й недосвідченості?* (Вільде, Сестри.., 1958, 223).

НЕДОСВІ́ДЧЕНО. Присл. до **недосві́дчений.** *Ти недосвідчено ступаєш по землі,— Дозволь благословить твої пружисті кроки!* (Рильський, Поеми, 1957, 226).

НЕДО́СВІТ, у, *ч.* Ранковий мороз, що буває весною і восени перед сходом сонця; приморозок. *Барвінок цвів і зеленів, Слався, розстилався; Та недосвіт перед світом В садочок укрався. Потоптав веселі квіти, Побив... Поморозив...* (Шевч., II, 1963, 399); *Знаю я, чого осмутнів ти, зелений гаю: б'ють тебе недосвіти, зоряниці в'ялять зимною росою* (Вас., I, 1959, 184).

НЕДОСИПА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **недосипа́ти** ^{1}.

НЕДОСИПА́ННЯ^2, я, *с.* Дія за знач. **недосипа́ти** ^{2}. *Вона трохи схудла від недосипання* (Сміл., Сад, 1952, 74); *Недоїдання, недосипання в учбових і творчих горіннях ще більше виснажували людину* (Ле, В снопі.., 1960, 372).

НЕДОСИ́ПАТИ *див.* **недосипа́ти** ^{1}.

НЕДОСИПА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* недоси́плють; *док., перех.* Насипа́ти чого-небудь менше, ніж потрібно.

НЕДОСИПА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш *і* **НЕДОСИПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **НЕДОСПА́ТИ**, плю́, пи́ш; *мн.* недосплять; *док.* Спати менше, ніж потрібно; не висиплятися. *Цілий вік отак жилося; Все життя недосипав* [батрак]: *Кожен рік його волосся Сивиною обсипав* (Гойда, Сонце.., 1951, 58); [Геннадій:] *А знаєте, по вас, нівроку, і не видно, що ви... трохи недоспали* (Мороз, П'єси, 1959, 286).

Недосипа́ти (недосипля́ти, недоспа́ти) ноче́й (ні́чок, ніч, ні́чку *і т. ін.*) — використовуючи не всю ніч для сну, не висиплятися. [Мар'яна:] *Дожидаючи тебе, недосипала я ночі* (Вас., III, 1960, 46); *Я вже не одну недосипляю ніч, щоб приструнчити і втихомирити його* (Стельмах, I, 1962, 605); *Я до ранніх зорей Недоспала ночей, Виглядаючи вас у віконце* (Бор., Тв., 1957, 125); **Недосипа́ти (недосипля́ти, недоспа́ти) [ноче́й], недоїда́ти (недоїсти) [шматка́ хлі́ба]** *див.* **недоїда́ти.**

НЕДОСИПЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **недосипля́ти.**

НЕДОСИПЛЯ́ТИ *див.* **недосипа́ти** ^{2}.

НЕДОСІ́Л, со́лу, *ч.* Недостатня солоність. *Недосіл на столі, пересіл на голові* (Номис, 1864, № 12381).

НЕДОСІ́ЯНИЙ, а, е. Засіяний не повністю, не до кінця. *Покинувши недосіяні поля, люди притьмом кинулись по домівках* (Гончар, II, 1959, 223).

НЕДОСКОНА́ЛИЙ, а, е. Який має недоліки, не є довершеним, не досяг досконалості. *Він пошепки лепетав уривки давно забутих дитячих молитов, впереміж з власними недосконалими віршами* (Довж., I, 1958, 498); // Те саме, що **відста́лий** 3. *Майже до середини XIX століття в усіх країнах світу вапно виробляли найбільш недосконалим способом випалювання — в ямах, вогнищах, купах* (Таємн. вапна, 1957, 34); // Який не розвинувся повністю (про органи людини, тварини і т. ін.); недорозвинений. *Очі комах є недосконалим органом відчуттів, вони бачать тільки на короткій відстані* (Захист рослин.., 1952, 33).

НЕДОСКОНА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **недоскона́лий.** *Мурашко.. насідає на пасічника, доводячи недосконалість вулика старого* (Гончар, Таврія, 1952, 242).

НЕДОСЛІ́ДЖЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не дослідив, не вивчив. — *Ну, а те, що наша експедиція нанесла на карту багато недосліджених тайгових куточків — хіба це не наше досягнення?* (Донч., II, 1956, 60).

НЕДОСО́ЛЕНИЙ, а, е. Недостатньо посолений. *Спече було донька Санда хліб, і хоч би як докладно, за приказом матері, то вже він.. або пересолений, або недосолений* (Коб., III, 1956, 467).

НЕДОСОЛИ́ТИ *див.* **недосо́лювати.**

НЕДОСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **НЕДОСОЛИ́ТИ**, солю́, со́лиш, *док., перех.* Солити що-небудь недостатньо, менше, ніж потрібно. *Кукурудза — все одно що сіль до страви. Пересолиш — зле, недосолиш — теж кепсько* (Рад. Укр., 1.I 1965, 1).

НЕДО́СПА́НИЙ, а, е, *розм.* Протягом якого хто-небудь не спав (про ніч, годину). *Лице в Онисі стемніло, зчорніло й зсохлось од роботи, од недоспаних ночей* (Н.-Лев., III, 1956, 177); *Я звелів тільки дітям, щоб не грюкали під дверима щасливого приятеля мого та дали.. доспати недоспані дві години* (Л. Янов., I, 1959, 447); // *рідко.* Який мало спав, не виспався. *Недоспана людина.*

НЕДОСПА́ТИ *див.* **недосипа́ти** ^{2}.

НЕДОСПІ́ВАНИЙ, а, е. Проспіваний не до кінця; якого не закінчили співати. *Десь обірвалася недоспівана пісня* (Кучер, Трудна любов, 1960, 602); *Співи, колись недоспівані, знову прокидалися в природі, хвилювали Шуру* (Гончар, I, 1954, 364).

НЕДОСПІ́ЛИЙ, а, е. Який не доспів, не досяг повної стиглості (про плоди, овочі і т. ін.); недозрілий. *Плоди мандрагори подібні до недоспілих помідорів* (Турч., Зорі.., 1950, 208).

НЕДОСПІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **недоспі́лий.**

НЕДОСТА́ТКИ, ів, *мн.* (*одн.* **недоста́ток,** тку, *ч.*). Матеріальна незабезпеченість; бідність; убогість. *Сушать мене, в'ялять мене Мої недостатки* (Нар. лірика, 1956, 294); *Ціле його життя пройшло в бідності й недостатку, в важкій боротьбі за прокормлення, за науку* (Фр., I, 1955, 292); [Денис:] *А через що я п'ю, як не через недостатки?* (Кроп., II, 1958, 429).

НЕДОСТА́ТНІЙ, я, є. 1. Менший, ніж вимагається, ніж потрібно; неналежний. *Вони з мамою позбавлені були можливості виїхати, і Рада жорстоко картала себе за недостатню наполегливість* (Ю. Янов., II, 1954, 85); *Позначається на врожайності.. недостатня кількість мінеральних добрив* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 28).

2. Який не відповідає певним вимогам; незадовільний, поганий. *Моя підготовка до інституту була недостатньою, і склав я іспити, мабуть, випадково* (Довж., I, 1958, 13); *Недостатнє знання мови.. не може не позначитись негативно на поетичному творі* (Рильський, III, 1956, 65); // Позбавлений переконливості, підстав, обгрунтованості. *Факт, який мав він на увазі, був явно непереконливий і недостатній* (Головко, II, 1957, 553).

НЕДОСТА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **недоста́тній.** *Особливо неприємно вражає недостатність архітектурно-декоративного оформлення парку* (Парк Олександрія.., 1949, 14).

2. *мед.* Порушена функція якого-небудь органу, що не відповідає фізіологічним потребам.— *У нього* [хворого] *гостра судинна недостатність* (Шовк., Людина.., 1962, 169); *Новонародженим тваринам властиві явища вікової функціональної недостатності травного апарату* (Соц. твар., 1, 1956, 52); // Відсутність належної кількості чого-небудь, необхідної для нормальної діяльності організму. *Різка білкова недостатність спричиняється до специфічних хвороб* (Наука.., 11, 1965, 27); *Киснева недостатність.*

НЕДОСТА́ТНЬО. 1. Присл. до **недоста́тній.** *Мало ми вчимося у класиків, недостатньо знаємо життя* (Мал., Думки.., 1959, 62).

2. *у знач. присудк. сл.* Не вистачить, не досить; мало. *Одної червоноармійської рішучості, готовності іти на трясовини та багнища Сиваша тут недостатньо* (Гончар, Таврія.., 1957, 692).

НЕДОСТА́ТОК *див.* **недоста́тки.**

НЕДОСТА́ЧА, і, *ж.* 1. *перев. мн., рідко.* Те саме, що **неста́ток** 1. *Гірко жилося Тарасові в рідній сім'ї через злидні та недостачі* (Мирний, V, 1955, 309).

2. *у чому, чого.* Відсутність, брак достатньої кількості чого-небудь; нестача. *Галат.. ловив тепер під кулями коней і поповняв ними недостачу в тачанках* (Ю. Янов., I, 1958, 164); *Грунти з підвищеною кислотністю і недостачею кальцію не мають міцної структури* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 16).

3. Відсутність належної кількості грошей, товарів і т. ін., виявлена при перевірці. *Чи в неї сьогодні ревізія?*

Так, ревізія. А він і забув.. Коли б хоч недостачі в неї не було (Кучер, Трудна любов, 1960, 441); // Частина, якої не вистачає до повної кількості. *Завод наш плану не давав — Бува ще й гірш на світі... І наш директор приписав Ту недостачу в звіті* (Воскр., З перцем!, 1957, 367).

4. *розм., рідко.* Негативна риса кого-небудь; недолік. — *Знаєш, Ганю, яка в тебе недостача?.. В тобі нема ні кришки гордощів* (Н.-Лев., I, 1956, 166).

НЕДОСТИ́ГЛИЙ, а, е. Те саме, що **недозрі́лий** 1. *Хліб недостиглий поліг на лану, Голод складає людей у труну* (Граб., I, 1959, 240); * Образно. *Слова мають свій смак. Є слова гіркі, як полин, є недостиглі слова, терпкі, як дикі кислиці, є слова незабутньо-солодкі* (Загреб., Спека, 1961, 208).

НЕДОСТИ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **недости́глий**.

НЕДОСТОВІ́РНИЙ, а, е. Який викликає сумнів щодо правдивості, правильності.

НЕДОСТОВІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недостові́рний**.

НЕДОСТО́ЙНИЙ, а, е. 1. *чого, з інфін.* Який не заслуговує на щось, не вартий чого-небудь. *Я недостойна жити на світі божому; мені не можна бути з людьми!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 451); *Марта не глузувала, й тіні кепкування не почулося в її словах. Навіть цього почуття був недостойний Гурій Комаренко* (Собко, Срібний корабель, 1961, 201); // Який принижує чию-небудь гідність, несумісний з чиїмось достоїнством. *Він пояснив Маслюку, що зазнайство і брутальність недостойні радянського громадянина* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 69).

2. Який не має потрібних позитивних якостей, не заслуговує на повагу; непорядний, безчесний. [Вася:] *Перед вами стоїть самий недостойний чоловік...* (Корн., I, 1955, 168); // *у знач. ім.* **недосто́йний**, ного, *ч.* Непорядна людина. *Поміч достойному — Силу дає. А недостойного — Поміч псує* (Мас., Побратими, 1950, 50); // Який виражає або свідчить про чиюсь непорядність. *Всі наймички кинулись за табунщиком, щоб покарати його за недостойну витівку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 188); // *заст.* Уживається для навмисного самоприниження, щоб тим самим виразити, підкреслити повагу, ввічливе ставлення до співбесідника. [Печариця:] *Василь Трохимович! ..Робіть зо мною що хочете, тільки не лишіть Ганну Васильовну* [Василівну] *своєю жоною назвати, себе, недостойного, вашим зятем мати!* (Мирний, V, 1955, 171).

3. Який не відповідає певному призначенню, певній ролі і т. ін.; непідходящий. — *Молоко ще на губах не висохло..! — кричав старий Бовдюг, явно незадоволений цією недостойною кандидатурою* (Довж., I, 1958, 233).

НЕДОСТО́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недосто́йний** 2, 3.

НЕДОСТО́ЙНО. Принижуючи гідність, достоїнство; не так, як годиться, як слід. — *Графові донесли, буцімто пані Барбара з паном сотником недостойно поводилася* (Ле, Наливайко, 1957, 73).

НЕДОСТУ́ПНИЙ, а, е. 1. До якого або по якому не можна пройти, підійти. *Море недоступне, берег взято в кам'яні стіни і доступитися до нього не можна* (Коцюб., III, 1956, 270); *Уявляла* [Дзвінка] *себе у веселій, світлій хатині, побудованій в недоступних скелях на Чорногорі* (Гжицький, Опришки, 1962, 166); // До якого немає доступу, не можна добратися. *Мов недоступні поміщицькі палати, стояла вона* [будівля] *самотою серед відкритого степу* (Гончар, Таврія, 1952, 122); *Органи грудної порожнини майже до останнього часу лишались недоступними для ножа хірурга* (Наука.., 3, 1957, 14).

2. *для кого, кому, перен.* Якого важко або неможливо досягти, добитися, здійснити і т. ін. через певні обставини, умови, специфіку і т. ін. [Любов:] *Що ж робити тому, для кого нормальне щастя недоступне?* (Л. Укр., II, 1951, 26); *Фільм має можливості пересування дії в просторі, в часі теперішньому, минулому, давноминулому, майбутньому і в масштабах, недоступних ні для якого іншого виду мистецтва* (Довж., III, 1960, 157); *Наша Батьківщина матиме.. недоступні капіталізмові продуктивні сили і матеріальні багатства* (Літ. газ., 1. VIII 1961, 1); // Який не відповідає чиїм-небудь силам, здібностям, можливостям; непосильний. *Здавалось би, що авторові грізної, понурої картини життя працюючих у «поті чола» недоступні ясні і ніжні образи* (Коцюб., III, 1956, 39); *Впровадження в біологію методів фізики, хімії, нової техніки дозволило детально вивчити багато властивостей вірусів, раніше недоступних експериментаторам* (Наука.., 12, 1963, 13).

3. *для кого.* Важкий для розуміння, сприйняття; незрозумілий, незбагненний. — *Світе широкий! Який ти для мене, молодої, недоступний, яким муром обведений!..* (Коб., I, 1956, 135); *Зненавиділа* [Павлина] *книги тільки через те, що вони в її понятті стали недоступними для сина* (Вільде, Сестри.., 1958, 335).

4. До якого важко звертатися через пихатість, гордовитість вдачі. *Не вподобала й Мотря Явдохи. Вона здалася їй гордою, бундючною, недоступною...* (Мирний, I, 1949, 357); *Якась така зробилася* [Маланка] *різка, недоступна* (Фр., VII, 1951, 58).

5. *для чого.* Який не допускає чого-небудь, не піддається чомусь. *Я ж не вважаю себе недоступною для всякої моральної критики* (Л. Укр., V, 1956, 411); *Вся вона була підтягнута, строга, недоступна ні для яких погроз* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 131).

НЕДОСТУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недосту́пний**. *Вже й Віталій, і Тоня не зводять з судна очей. Для Тоні воно повне таємничості. Все воно — недоступність і заборона* (Гончар, Тронка, 1963, 236); — *В чому справа? — запитав він у Прокопа, зберігаючи на лиці недоступність і холодним поглядом вимірюючи Прокопа з ніг до голови* (Тют., Вир, 1964, 236).

НЕДОСТУ́ПНО. 1. Присл. до **недосту́пний**.— *Любов мусила бути дуже глибоко і недоступно схована в його душі* (Фр., I, 1955, 345).

2. *у знач. присудк. сл.* Незрозуміло. *Нормальним людям багато чого недоступно такого, що зовсім ясно стоїть для таких ненормальних, як я* (Л. Укр., V, 1956, 345).

НЕДОСЯ́ГЛИЙ, а, е, *діал.* Недосяжний. *Целя не думала гніватися на метелика, котрий улетів у недосяглі простори* (Фр., II, 1950, 321).

НЕДОСЯ́ЖНИЙ, а, е. 1. До якого неможливо або важко дістатися, добратися через велику відстань. *Ворожі літаки десь понеслися далі в глиб країни. Тільки тепер Захар збагнув увесь жах такої раптової появи ворога, недосяжного в небі* (Ле, Право.., 1957, 110); *А мрії линули в простори, Туди, туди на сизі гори До недосяжних верховин* (Олесь, Вибр., 1958, 391); // Надзвичайно великий, високий; безмежний. *На небі світилися зірки, так само як і вчора, і позавчора. Десь, у недосяжній висоті мирно миготіли вони* (Хижняк, Тамара, 1959, 123).

2. Те саме, що **недосту́пний** 2—4. *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проектів!* (Коцюб., I, 1955, 222); *В її очах було щось глибоке, таємне і недосяжне* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 19);— *Властолюбна королева Луїза, недавно горда і недосяжна, тепер щасливо посміхається, ловлячи кожен мій погляд і кожне слово* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 60).

3. З яким ніщо не може зрівнятися; неперевершений. *Сонце стояло над степом мідноlike, значне у своїй недосяжній величності* (Рибак, Зброя.., 1943, 173).

НЕДОСЯ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недося́жний.** *Почуття безпечності й недосяжності тут, на верховітті височенного дерева, враз заспокоює його* (Смолич, II, 1958, 49).

НЕДОСЯ́ЖНО. 1. Присл. до **недося́жний.** *Висока зоряна ніч недосяжно розкинулась над головою* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 885); // Дуже, надзвичайно. — *Я був переконаний, що в ній, у цій дівчині.. було так багато прекрасного і недосяжно хвилюючого, що я думав про неї ночами* (Гур., Новели, 1951, 194).

2. *у знач. присудк. сл.* Неможливо. *Доктор же каже, що.. важно якнайбільше бути на свіжім повітрі, а се в нашу осінь і зиму недосяжно* (Л. Укр., V, 1956, 382).

НЕДОТЕ́ПА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Людина, яка не вміє зробити, виконати, здійснити і т. ін. що-небудь з належним умінням, як слід; невміла людина. — *Що ти таки, старий, думаєш з ним* [сином], *що він до зросту дійшов, а така недотепа — нічого робити не вміє?* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 101); *Виросте ж людям на сором отака недотепа, що й тарілки помити як слід незугарна* (Збан., Переджнив'я, 1960, 265); // Уживається як лайливе слово. — *Хотіла учительку вдарить, а стьобнула себе по очах, недотепа* (Кучер, Трудна любов, 1960, 418).

2. Розумово обмежена, тупа людина; дурень.

НЕДОТЕ́ПНИЙ, а, е. 1. *до чого, без додатка, з інфін.* Нездатний зробити, виконати, здійснити і т. ін. що-небудь з належним умінням, як слід; невмілий. — *Що нам з тобою, сину, робить, що ти ні до чого недотепний?* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 101); *Осел був чесний неборак... Одна біда — що недотепний вдався* (Гл., Вибр., 1951, 67); // Уживається як лайливе слово. *Тьху, недотепний дідуган! Не знать чого перелякався, Сховався здуру у бур'ян І тільки сорому набрався!* (Гл., Вибр., 1951, 188).

2. Зробл., сказаний і т. ін. без належного вміння; невдалий. *Недотепна імітація;* // Позбавлений розумного змісту. *Здебільшого йому траплялися недотепні, а часом і гидкі книжки* (Гр., II, 1963, 329); // Позбавлений дотепності, влучності, витонченості думки. *Мені аж сором, що Ви так гаряче приймаєте до серця мої недотепні листи, вони таки не варті того* (Л. Укр., V, 1956, 135); — *Хм, хм — хмикає той, замість відповіді на.. недотепний комплімент* (Досв., Вибр., 1959, 255); *Катерина може лише.. відповідати сміхом на недоречні, навіть недотепні жарти* (Коп., Лейтенанти, 1947, 135).

3. Розумово обмежений; тупий, дурний. *Як часом каже* [Миша] *про кого, що недотепний, дурнуватий, то каже, що «він математики ні в зуб не знає»* (Л. Укр., V, 1956, 11); // Який виражає розумову обмеженість, тупість. *Танюшкін зробив таке недотепне лице, що начальник охранки мимоволі розреготався* (Бурл., Напередодні, 1956, 84).

НЕДОТЕ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недоте́пний.** — *Своїм куцим розумом не можете збагнути сенсу. Яка недотепність* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 93).

НЕДОТЕ́ПНО. Присл. до **недоте́пний** 1, 2. *Він* [поет] *бачить, як грубо, недотепно та незграбно можуть виражатись.. ідеї у вузькодумних сучасників* (Л. Укр., IV, 1954, 134).

НЕДОТИ́КА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **недото́рка.** — *Старша* [сестра], *тепер пані графиня, та була вроджена пані, горда, недотика* (Фр., VIII, 1952, 57); *Ото, яка недотика! Не та рано встала, Що до світа упилася.. А та, що й проспалась!* (Шевч., I, 1963, 298).

НЕДОТЛІ́ЛИЙ, а, е. Який не зотлів повністю, до кінця. *Вона порпалася в ньому* [попелищі] *паличкою, витягаючи й перетрушуючи якийсь недотлілий мотлох* (Гончар, Південь, 1951, 13).

НЕДОТО́РКА, и, *ч. і ж., розм.* Образлива людина, яка не терпить стосовно до себе жартів, фамільярності у поведінці, критичних зауважень, заперечень і т. ін. [Олімпіада:] *Інший такий недоторка, що й слова йому упоперек не скажи...* (Кроп., III, 1959, 321); [Мар'яна:] *Не по душі мені, що ти до мене бридкі заміри завше маєш.* [Михайло:] *Ой, яка сердита! Недоторка!* (К.-Карий, I, 1960, 204); // Сором'язлива, скромна, боязлива людина. [Гнат:] *Вона така недоторка: раньше* [раніше] *всіх додому йде і все соромиться чогось.* [Дем'ян:] *Тим вона й недоторка така, що тебе любить* (К.-Карий, I, 1960, 268).

НЕДОТО́РКАНИЙ, а, е. 1. Якого ніхто не торкався, не чіпав і т. ін. *Був же ти чистим, як шовк, мій недоторканий листе! Як ти змінився, пожовк, впавши на поле кремнисте* (Швець, Кроки.., 1962, 8); // До якого ніхто не приступав, за який ніхто не брався (про роботу). [Кіра:] *Вся схема недоторканою залишилася!* (Собко, П'єси, 1958, 231); // *перен.* Непорочний, чистий, цнотливий. *Який він є важкий та дужий, який він.. недоторканий та цнотливий, і як та незайманість зводить її з ума* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 455).

2. Який не терпить стосовно до себе жартів, фамільярності у поведінці, критичних зауважень, заперечень і т. ін.; образливий. — *Яка ж ти недоторкана* (Н.-Лев., II, 1956, 112); *Надто за останній час через цю дитину вона стала така дражлива, недоторкана і дуже змарніла* (Гр., II, 1963, 51).

НЕДОТОРКА́ННИЙ, а, е. 1. Який охороняється законом від посягань з боку кого-небудь. — *Вартовий є особа недоторканна* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 21).

2. Якого не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість і т. ін. *Історія — це святая святих народу, недоторканна для злодійських рук* (Довж., III, 1960, 50).

НЕДОТОРКА́ННІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **недоторка́нний.**

2. Гарантія від усяких посягань з боку кого-небудь. *З давніх-давен у всіх війнах парламентери користалися правом недоторканності* (Гончар, III, 1959, 236).

НЕДОТОРКА́ННО. Присл. до **недоторка́нний.** *Це* [спогади про загиблих товаришів] *були святі традиції його роти, його честь, його слава, і старшина зберігав їх недоторканно чистими в своєму серці* (Гончар, III, 1959, 190).

НЕДОТО́РКЛИВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **недото́рканий.** *Така-то вже стала Катря недоторклива: ані поспитати, ані загомоніти до неї!* (Вовчок, I, 1955, 194).

НЕДО́УЗДОК, дка, *ч.* Вуздечка без вудил. *Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитами землю вибиває* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 105).

НЕДО́УК, а, *ч.* Недоучена, малоосвічена, погано обізнана з чим-небудь людина. — *Ондечки стоїть недоук попович, що тинявсь по монастирях* (Н.-Лев., IV, 1956, 294).

НЕДО́УМ, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **недо́умок.** *Старий промовив: — Недоуми! Занапастили божий рай!..* (Шевч., II, 1963, 43).

НЕДОУ́МКУВАТИЙ, а, е, *розм.* 1. Нерозумний, обмежений, нерозвинений. *Пригадав* [Етьєн] *старовинну казку — як одного місячного вечора при очах* *недоумкуватих жителів села Монтаструкіів віслюк заглитнув небесне світило, п'ючи воду у ставку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 345); *Недоумкувата Зісель тікала, побачивши Бодора, лаяла і проклинала його, завертала свою корову і гнала на іншу стерню чи толоку* (Томч., Жменяки, 1964, 45); // Не осмислений, тупий (про очі, погляд, вираз обличчя і т. ін.). — *А гречка? — спитав Верига, дивлячись на людей недоумкуватими погаслими очима* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 120); // Який не вміє глибоко і грунтовно мислити, правильно розуміти що-небудь. *Успіхи радянського народу не дають спокою недоумкуватим політикам за кордоном* (Тич., III, 1957, 308).

2. Розумово недорозвинений, слабоумний. *Законом заборонені.. шлюби між чоловіком і жінкою, якщо хоча б один з них є недоумкуватий* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 18).

НЕДОУ́МКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **недоу́мкуватий.** *В. Самійленко розкриває в сатирі ті беззаконня і насильства, які чинять ці «поважні» особи* [йдеться про царських сатрапів], *глузує з їхньої тупості, жорстокості, недоумкуватості* (Вітч., 2, 1964, 167).

НЕДОУ́МКУВАТО. Присл. до **недоу́мкуватий.** *Гнат недоумкувато кліпав очима* (Панч, Ерік.., 1950, 121); *Не знаючи, для чого їх викликано, вони недоумкувато тупцялись перед ганком управителевого дому* (Добр., Очак. розмир, 1965, 55).

НЕДО́УМОК, мка, *ч.*, *розм.* 1. Нерозумна, обмежена, нерозвинена людина. — *У нашому повіті немає жодної порядної людини. І розумних теж немає. Якісь недоумки, кретини* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 22).

2. Розумово недорозвинена, слабоумна людина. *А цей фотограф — або недоумок, або просто — негідник* (Донч., V, 1957, 284); // Уживається як лайливе слово.

НЕДОУ́МСТВО, а, *с.* 1. Розумова обмеженість; дурість; // Невміння глибоко і грунтовно мислити, правильно розуміти що-небудь. *Щоб прикрити свою повну поразку, своє недоумство, свою короткозорість, треба старатися залякати дрібних буржуа страхіттями громадянської війни. Це і робить Каутський, як політик* (Ленін, 30, 1951, 13).

2. Хвороба, яка полягає у недостатньому розумовому розвиткові. *Найчастіше хворобливість у дітей алкоголіків спостерігається у вигляді фізичної та психічної недорозвиненості, особливо у формі вродженого недоумства* (Наука.., 9, 1962, 53).

НЕДОУ́ЧЕНИЙ *див.* **недовче́ний.**

НЕДОУ́ЧКА, и, *ч. і ж.*, *розм.* Недоучена, малоосвічена, погано обізнана з чим-небудь людина. *Крім отого Завадки, тобто грубіяна,.. недоучки, в думках Олі з'являється і другий Завадка* (Вільде, Сестри.., 1958, 514).

НЕДО́ХВА́Т, у, *ч.*, *розм.* Те саме, що **недоста́ча** 2. [Костомаров:] *Та й стільців, до речі, з собою принеси. Бо недохват. Не вмістимось* (Тич., I, 1957, 317).

НЕДОХІ́ДЛИВИЙ, а, е. Який важко сприймається; незрозумілий. *Лекція була написана сухою, недохідливою мовою* (Рад. Укр., 3.VIII 1951, 3).

НЕДОЦІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не відповідає поставленій меті, практично не дає користі і т. ін. *Випадки недоцільного розподілу працівників. Центральний Комітет повинен усунути що б то не стало* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 70); — *Я вважаю за недоцільне приймати на філологічний факультет людину, яка не має жодного уявлення про філологію...* (Тют., Вир, 1964, 62).

НЕДОЦІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недоці́льний.** *Раз мистецтво засіб, раз творення його підпорядковане основним завданням загальної політики, то і вся мистецька політика зводиться до виясненння доцільності чи недоцільності конкретно таких чи інших творів* (Еллан, II, 1958, 149).

НЕДОЦІ́ЛЬНО. Присл. до **недоці́льний;** // *у знач. присудк. сл.* Безглуздо, нерозумно. *Нашій групі, знесиленій і перевтомленій, вступати в бій з чисельно невідомим нам гарнізоном було зовсім недоцільно* (Рибак, Зброя.., 1953, 150).

НЕДОЧИ́ТАНИЙ, а, е. Не прочитаний до кінця. *Вона сиділа .. серед запилених квітів та недочитаних книг* (Гончар, Дорога.., 1953, 17).

НЕДОЧУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **НЕДОЧУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Погано чути, бути глухуватим. — *Добрий день вам, отче! — сказала* [пані] *голосно, знаючи, що о. Нестор троха* [трохи] *недочуває* (Фр., VII, 1951, 36); — *Ти що, недочувати вже на старості літ почав?* (Смолич, Мир.., 1958, 65).

2. *перех. і без додатка.* Погано чути сказане, не чути всього. *Роман і зараз недочув дівочого слова* (Стельмах, Хліб.., 1959, 480); *Рипнули двері, увійшла Антоніна. — Місто якесь забрали, та недочула* (Довж., I, 1958, 330).

НЕДОЧУ́ТИ *див.* **недочува́ти.**

НЕДОШИ́ТИЙ, а, е. Не повністю, не до кінця дошитий, пошитий. *Сама* [дівчина] *незчується, коли й задубіє голка в недошитій мережці...* (Мирний, I, 1949, 327); *Згадала вона, що на вікні лежить недошитий попередник* (Л. Янов., I, 1959, 334).

НЕДРЕ́МНИЙ, а, е, *поет.* 1. Те саме, що **невсипу́щий.** *Та завжди недремними будемо ми — Солдатами будемо Армії Миру!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 195); *Під оком Партії недремним Щаслива, земле, ти єси!* (Рильський, III, 1961, 103).

2. Те саме, що **невто́мний** 1. *Ще пісню складатимуть Вдячні онуки.. Про наші недремні, Натруджені руки* (Нагн., Степ.., 1958, 5).

НЕДРЕ́МНІСТЬ, ності, *ж.*, *поет.* Абстр. ім. до **недре́мний.** *У них* [В. Маяковського й О. Радищева], *дійсно, дуже багато спільного: і ця вічна напруженість і недремність пророка; і ця звичка крокувати прямими дорогами життя* (Тич., III, 1957, 111).

НЕДРЕ́МНО, *поет.* Присл. до **недре́мний.** — *Недремно стійте на варті Перекопу* (Гончар, II, 1959, 208).

НЕДРІМА́ННИЙ, а, е, *поет.*, *рідко.* Те саме, що **недре́мний** 1. *Степами гомін ходить уночі, Горять огні над сонною травою, І ловлять недрімАнні приймачі Слова Москви — столиці світової* (Рильський, III, 1961, 69).

НЕ́ДРУГ, а, *ч.* 1. Той, хто неприязно, недоброзичливо, вороже ставиться до кого-небудь. *Іван поволі підвівся, не спускаючи погляду з свого давнього недруга* (Кол., Терен.., 1959, 356); // *чого.* Той, хто вороже ставиться до чого-небудь, заперечує, не визнає його, дотримуючись протилежних поглядів. *Недруги Радянської країни всіляко намагаються оббрехати зовнішню політику СРСР* (Ком. Укр., 3, 1960, 23); — *Єдине, що непокоїть мене,— мовив згодом Шульга,— щоб злі сили, всі недруги мирного життя не вчинили найстрашнішого злочину в історії...* (Рибак, Час.., 1960, 230).

2. *нар.-поет.* Противник у воєнних діях; ворог. *З тобою, Русь, не раз, не двічі В далекі й близькі грізні дні Дивились недругу у вічі, Не раз стояли поруч в січі, В революційному вогні* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 152).

НЕДРУЖЕЛЮ́БНИЙ, а, е. Який неприязно, недоброзичливо, вороже ставиться до кого-небудь. *Він* [Данило Галицький] *для оборони князівства змушений був вступити у переговори.. з недружелюбною Угорщиною* (Тич., III, 1957, 258); // Який виражає неприязнь, недоброзичливість, ворожість до кого-небудь. *А тим часом знов виникли недружелюбні вигуки* (Горд., Дівчина.., 1954, 7); *Наталя.. помітила недружелюбне* *ставлення до неї Романа* (Збан., Між.. людьми, 1955, 184).

НЕДРУЖЕЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недружелю́бний.** *Олег відчув у тих словах недружелюбність* (Міщ., Сіверяни, 1961, 223); *З явною недружелюбністю вона зустріла непроханих гостей* (Збан., Переджнив'я, 1955, 202).

НЕДРУЖЕЛЮ́БНО. Присл. до **недружелю́бний.** *Хлопчина все ще ставився до неї недружелюбно, з явною недовірою* (Донч., V, 1957, 527).

НЕДРУ́ЖНИЙ, а, е. 1. Не зв'язаний дружбою, взаємною прихильністю, довір'ям і т. ін. — *Арапником треба з нас вибивати оцю простоту! Вайлуваті, темні, недружні ми...* (Гончар, Таврія, 1952, 50).

2. Який проходить не одночасно, не погоджено, не злагоджено. *Недружна робота;* // Який виникає, з'являється, росте і т. ін. не одночасно, не швидко, не бурхливо, не буйно і т. ін. *В посушливі роки сходи озимої пшениці бувають недружні і гинуть через несприятливі умови зимівлі* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 10).

НЕДРУ́ЖНІЙ, я, є. Не заснований на дружбі, взаємній прихильності, доброзичливості, довір'ї і т. ін. *Недружні позиції;* // Який виражає недружелюбність, недоброзичливе ставлення, недовір'я і т. ін. *Недружній тон.*

НЕДРУ́ЖНІСТЬ ¹, ності, *ж.* Абстр. ім. до **недру́жний** 2. *В польових умовах бактеріоз* [насіння конопель].. *викликає недружність сходів* (Техн. культ., 1956, 176).

НЕДРУ́ЖНІСТЬ ², ності, *ж.* Абстр. ім. до **недру́жній.**

НЕДРУ́ЖНО. Присл. до **недру́жний** 2. *Досвітні півні якось недружно й сумно співали в навколишніх селах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 20); *Насіння.. недружно проростає* (Техн. культ., 1956, 160).

НЕДРУ́ЖНЬО. Присл. до **недру́жній.**

НЕДРУКО́ВАНИЙ, а, е. Якого не друкували; рукописний. *Ми маємо на меті.. видати нові, недруковані праці* (Коцюб., III, 1956, 243); *Немає сумніву, що Марко Вовчок знала не тільки друковані, але й недруковані твори Шевченка* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 628).

НЕДУ́Г, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **неду́га.** *Якби влітку на панщину не ходила, так сказали б, що на себе недуг натягала* (Номис, 1864, № 13476); *Люди* [звільненого села] *були обідрані, посірілі, із змученими, сумними поглядами глибоко запалих очей. Немов прокинулись після страшного недугу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 137).

НЕДУ́ГА, и, *ж.* Сильне нездужання, хвороба. *Не смерть страшна, а недуга* (Укр.. присл.., 1955, 145); *Дивилася стара Настя, мати її, лежачи на полу та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); *Багато людей приїздило до Морниці з надією вилікувати застарілі недуги* (Вільде. Сестри.., 1958, 45).

Лежа́ти в неду́зі — бути хворим, хворіти. *Трістан у недузі лежить, ослаб мов дитина* (Л. Укр., I, 1951, 414); **У неду́зі** — який хворіє; хворий. *Якось-то вирвалась Олеся, пішла до тітки одвідати стару в недузі* (Вовчок, I, 1955, 29).

НЕДУ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **неду́гувати.**

НЕДУ́ГУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **НЕДУ́ЖАТИ**, аю, аєш, *недок.* Бути хворим, хворіти. *Частіш ходила до нас Чайчиха, бо мати все недугувала* (Вовчок, I, 1955, 234): *Три тижня* [тижні] *недужав* [Хома] (Кв.-Осн., II, 1956, 251); // *чим, на що.* Страждати від якої-небудь хвороби. *А з осені почала моя жінка недугувати нервами* (Мирний, V, 1955, 410); [Хлопець:] *Тяжко я на пропасницю недугував* (Л. Укр., II, 1951, 484).

НЕДУ́Ж, а, е, *присудк. сл.*, *розм.* Те саме, що **неду́жий.** *Блажен муж до церкви недуж, а до корчми чимдуж* (Україна.., I, 1960, 125); — *Коли б він милосердний хоч нашого вікарого* [вікарія] *підняв, що лежить недуж* (Свидн., Люборацькі, 1955, 88); [Грицько:] *Та вже ж узявся за гуж, то не кажи, що недуж!..* (Мирний, V, 1955, 151).

НЕДУ́ЖАТИ *див.* **неду́гувати.**

НЕДУ́ЖИЙ, а, е. 1. Який хворіє; хворий. *Маруся сама була в хаті, сиділа на лаві, хитаючи в обіймах недужу свою дитинку* (Вовчок, I, 1955, 241); * У порівн. *Я все ще лежав, ніби недужий* (Фр., IV, 1950, 17); // *у знач. ім.* **неду́жий**, жого, *ч.;* **неду́жа**, жої, *ж.* Хвора людина. *Хіба треба у недужого питати, чи бажає він здоровля* [здоров'я] *мати* (Номис, 1864, № 13922); — *Що у вас болить? — ластівкою припадала вона коло недужої* (Коцюб., I, 1955, 14).

2. *рідко.* Який не має великої фізичної сили; слабкий, безсилий. *Та воли ж мої недужі, Та вивезіть мене з калюжі* (Укр.. думи.., 1955, 212); // Слабкий щодо сили вияву (про голос). — *Вже пора б і цибулю прополоти на городі, — сказала недужим голосом мати* (Коп., Хата хлопчика.., 1957, 7).

НЕДУ́ЖИТИСЯ, иться, *безос.*, *рідко.* Те саме, що **нездоро́витися.** — *Щось мені недужиться сьогодні* (Мирний, III, 1954, 245).

НЕДУ́ЖНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **неду́жий** 1. *Бачить вона його .. недужного в якійсь чужій хаті, між чужими людьми* (Н.-Лев., I, 1956, 72); // Який свідчить про наявність хвороби; хворобливий. *На другій кроваті.. лежить хлопчик. Личко його бліде, гостре, недужне* (Мирний, I, 1954, 331).

НЕДУ́ЖНО, *розм.* Присл. до **неду́жний.** *Горблячись недужно на міцний ціпок, .. йшов старий дідок* (Щог., Поезії, 1958, 394).

НЕДУРНИ́Й, а́, е́. Досить розумний. *Сильний, вродливий і недурний, він був одним з тих людей, яким завжди і в усьому щастить* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 299); // *у знач. ім.* **недурни́й**, но́го, *ч.* Розумна людина. *Недурний видумав, що всяка жаба своє болото хвалить.*

НЕДУ́РНО, *присл.* Те саме, що **нeда́рма́.** *Недурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив!* (Кв.-Осн., II, 1956, 24); [Василь:] *Одначе ви, добродію, недурно пожили на світі, ви всі тайни сценічності і драматичності знаєте* (Сам., II, 1958, 107); *Ганнуся знала, що недурно до них їздить цей статечний поміщик* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 233).

НЕЕКОНО́МНИЙ, а, е. Якому не властива ощадливість, бережливість; // Який свідчить про відсутність ощадливості, бережливого ставлення до чого-небудь, не сприяє економії (у 1 знач.). *У більшості колгоспів і радгоспів допускається неекономне витрачання грошово-матеріальних цінностей* (Рад. Укр., 3.VIII 1958, 1).

НЕЕКОНО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нееконо́мний.**

НЕЕКОНО́МНО. Присл. до **нееконо́мний.** * Образно. *Він* [соняшник] *дуже неекономно витрачає воду* (Ол. та ефір. культ., 1956, 24).

НЕЕСТЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не відповідає вимогам естетики; негарний, некрасивий. *Найбільше займає місця тепла кортова куртка, цупка і неестетична* (Коцюб., II, 1955, 245); *Повітні будинки мали стандартні, неестетичні залізні балкончики* (Вільде, Сестри.., 1958, 109).

НЕЕСТЕТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неестети́чний.**

НЕЕСТЕТИ́ЧНО. Присл. до **неестети́чний.**

НЕЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не відповідає правилам етики.

НЕЕТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нееті́чний.** *Нещадно треба таврувати найменші прояви неетичності* (З глибин душі, 1959, 142).

НЕЕТИ́ЧНО. Присл. до **неети́чний;** // *у знач. присудк. сл. Він подумав, що мирного часу* [у мирний час] *вона обов'язково носила б плаття з глибоким вирізом, і нікому б не спало на думку, що це неетично чи нескромно* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 50).

НЕЕФЕКТИ́ВНИЙ, а, е. Який не приводить до потрібних чи бажаних результатів, наслідків. *На солонцюватих чорноземах калійні добрива неефективні* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 26).

НЕЕФЕКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неефекти́вний.**

НЕЕФЕКТИ́ВНО. Присл. до **неефекти́вний.**

НЕЕФЕ́КТНИЙ, а, е. Який не справляє сильного враження.

НЕЕФЕ́КТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неефе́ктний.**

НЕЕФЕ́КТНО. Присл. до **неефе́ктний.** *Виступ Бови після невдалої і навіть образливої розмови з Максимом пройшов неефектно* (Ткач, Арена, 1960, 144).

НЕЖА́ЛІСЛИВИЙ, а, е. 1. Не схильний до жалості, співчуття і т. ін. *Пекучий жаль дитячий обгортає хлопців на таку привабну, а нежалісливу й погордливу маму* (Вас., I, 1959, 217); // Який свідчить про відсутність жалості, співчуття і т. ін. *Жінка поточилася, боляче вдарившись об стіл спиною, ледве не впала. Її знову підхопили ті ж нежалісливі руки і міцно затиснули біля столу* (Ле, Право.., 1957, 134).

2. Який не викликає жалю, співчуття і т. ін.

НЕЖА́ЛІСЛИВО. Присл. до **нежа́лісливий.**

НЕЖАРКИ́Й, á, é. Який не виділяє багато тепла (про сонце, вогонь і т. ін.). *Світле, нежарке сонце висіло над містом* (Собко, Нам спокій.., 1959, 5); *Ліси палали в сонці пишним і нежарким полум'ям* (Гончар, III, 1959, 171).

НЕЖА́ТИЙ, а, е. Якого ще не жали, який стоїть на пні (про хлібні та інші трав'янисті рослини). *Мартошине жито не раз висипалось нежате* (Л. Укр., III, 1952, 636); // Покритий рослинами, які ніхто не жав. *На вузькій лісовій галявині — нивка падалишнього жита, занедбана, нежата* (Ю. Янов., Мир, 1956, 144).

НЕЖДА́НИЙ, а, е. Який виникає, з'являється і т. ін. несподівано, непередбачено. *Бариня сердито та гостро подивилася на нежданих кумів* (Мирний, IV, 1955, 226); *Усіх нежданa поява старости на ганку і здивувала, і зацікавила* (Головко, II, 1957, 308); *Як блискавка, звістка нежданa прийшла* (Сос., I, 1957, 450).

НЕЖДА́НО, *часто з сл.* негадано. Присл. до **нежда́ний.** *Після довгої мовчанки неждано для всіх обізвався Мар'ян Поляруш* (Стельмах, I, 1962, 372); *Він* [лист] *прийшов так неждано і негадано, мов грім з ясного неба впав* (Кучер, Голод, 1961, 17).

НЕЖДА́НО-НЕГА́ДАНО, *присл.* Те саме, що **нежда́но.** *На третій день після обіду неждано-негадано убігла Христя у хату* (Мирний, IV, 1955, 66); *Неждано-негадано він став популярною людиною на селі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 267).

НЕ́ЖЕР, і, *ж., діал.* 1. Торішня трава, що залишилась на пні. *Мов стерня та, понавкруги Скрізь, де гляне око, Сива нежер* (Манж., Тв., 1955, 43).

2. Неїстівна трава. *У сьому сіні нежері багато* (Сл. Гр.).

НЕЖИВИ́Й, á, é. 1. У якому припинилося життя; мертвий. *А на друге літо Москаля вже неживого Найшли в балці діти* (Шевч., II, 1953, 56); *Долівка у крові... Лежить убита мати і діти — неживі* (Сос., II, 1958, 200); // *у знач. ім.* **неживи́й,** вóго, *ч.* Мертва людина; покійник. *На гульбищах так вивертається* [хлопець] *і трясе своїм лахміттям, що й неживий почне йому підгупувати ногою* (Стельмах, II, 1962, 167); * У порівн. *Витягли мене, і я відразу повалився на землю, мов неживий* (Фр., IV, 1950, 16); // Позбавлений життєздатності (про тіло та його частини). [Монтаньяр *(дивиться на голову Жірондиста):*] *А нежива* [голова] *стерпіти може й більше* (Л. Укр., II, 1951, 164); *Чорні пальці глибоко обрізались, але не бризнула кров — лише кілька запечених.. краплин витиснулися з неживого тіла* (Стельмах, II, 1962, 173); // Який засох, зів'яв (про насіння, рослини). *Неживе насіння кисню та інших окисневих сполук не поглинає* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 17); *— Я не люблю березового соку,— мовив Василь.— Од нього деревом неживим одгонить* (Гуц., З горіха.., 1967, 43).

◇ **Мо́в (як, ні́би** *і т. ін.*) **неживи́й:** а) дуже повільно, мляво. *Іваниха втерла очі рукавом, важко зітхнула і почала поратись коло сніданя, та все мов нежива* (Л. Укр., III, 1952, 552); б) нерухомо, тихо.— *Стійте, ..— кричить отаман на наших.— Ви, середні, ні з місця, а ви, бокові,— у об'їзд на Сокільні Байраки... Заляжете там, мов неживі, аніччирк...* (Мирний, I, 1949, 211); в) приголомшений чим-небудь, сам не свій. *Громада зібралась, як ніч, сумна; молодиці кричать, плачуть; а мати — як нежива ходить* (Вовчок, I, 1955, 87).

2. Такий, як у мерця (про обличчя, очі і т. ін.). *Стоять усі нерухомо, як статуї, з неживими очима* (Головко, II, 1957, 296).

3. Позбавлений життєвих сил, бадьорості, енергії і т. ін. — *Не всі тії сади цвітуть, що весною розвиваються,— тихим, низьким, неживим якимсь голосом промовила ти* (Л. Укр., III, 1952, 684); // *перен.* Який перебуває у стані заціпеніння, бездіяльності, знесилення і т. ін. через втому, нервове напруження, біль, переляк. *Бувало, вигляне* [Катруся] *із хижі, Як тая квіточка з роси, Як теє сонечко з-за хмари. Ввесь похолону, неживий Стою, бувало* (Шевч., II, 1963, 268).

4. Який не належить до тваринного чи рослинного світу; неорганічний. *Всі дані науки доводять, що живі істоти виникли з неживої матерії в результаті тривалого процесу розвитку* (Наука.., 7, 1958, 19); // *у знач. ім.* **неживé,** вóго, *с.* Все, що не належить до тваринного чи рослинного світу. *Все живе Й неживе, Що по Тисі пливе, Пригортає до дна Кам'яна глибина...* (Гойда, Сонце.., 1951, 48); // Який не належить до живої матерії; у якого немає ознак життя. [Річард *(до статуї):*] *Обізвись хоч ти до мене, глино нежива!* (Л. Укр., III, 1952, 89); *В сутінях хмарного досвітку сірі, невиспані обличчя солдатів визирали неживим камінням* (Вас., II, 1959, 39).

5. *перен.* Безлюдний, спустілий (про дім, вулицю і т. ін.). *Мовчать квартали неживі* (Сос., II, 1958, 189).

6. *перен.* Відірваний, далекий від життя, від дійсності (про твори, тематику); неактуальний. *Писати щось неживе;* // Невиразний, необразний, блідий (про слово, мову). *Кому потрібні неживі слова? Кого вони запалять перед боєм? Вогнем і кров'ю наливай ущерть Свої пісні* (Перв., I, 1958, 208).

7. *грам.* Який стосується різноманітних явищ, предметів, що не належать до живих істот.

НЕЖИЛИ́Й, á, é. 1. У якому ніхто не живе. *Але звідки ж у цій нежилій хаті візьметься вода!* (Юхвід, Оля, 1959, 273); // Власт. приміщенню, у якому ніхто не живе. *Нежилий дух.*

2. Не придатний, не пристосований, не признач. для життя людей. *Скоро вуличка кінчилась, і перед їхніми очима відкрився невеликий, оточений різними нежилими будівлями, кам'яний майдан* (Гончар, III, 1959, 92).

НЕЖИ́РНИЙ, а, е. З малою кількістю жиру; пісний. *Нежирне м'ясо.*

НЕЖИТТЄ́ВИЙ, а, е, **НЕЖИТТЬОВИ́Й,** á, é. 1. Якого не можна чи не варто запроваджувати в життя, позбавлений життєвої необхідності. *Організація сільськогосподарських комун, в яких усуспільнювалися б не тільки всі засоби виробництва, а й особисте господарство колгоспників, як масова форма була нежиттєвою, бо тоді ще мало була розвинена техніка і не вистачало продуктів для задоволення всіх побутових потреб колгоспників* (Іст. УРСР, II, 1957, 367).

2. Відірваний, далекий від життя, від дійсності. *У питаннях як внутрішньої, так і зовнішньої політики учасники антипартійної групи виступали як сектанти і догматики, проявляючи начотницький, нежиттєвий підхід до марксизму-ленінізму* (Рад. Укр., 5.VII 1957, 1).

НЕЖИТТЄ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нежиттє́вий.** *З розвитком соціалістичної промисловості, з технічним оснащенням сільського господарства все виразнішими ставали негативні особливості і нежиттєвість дрібноселянського виробництва* (Колг. Укр., 12, 1957, 4).

НЕЖИТТЄЗДА́ТНИЙ, а, е. Не здатний зберігати і підтримувати життя (про живі організми). *За походженням м'ята перечна є складним гібридом кількох різновидностей і дає дуже мало насіння, яке здебільшого нежиттєздатне* (Ол. та ефір. культ., 1956, 289).

НЕЖИТТЄЗДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нежиттєзда́тний.**

НЕЖИТТЬОВИ́Й *див.* **нежиттє́вий.**

НЕ́ЖИТЬ, ю, *ч.* Запалення слизової оболонки носа, що супроводжується слизисто-гнійними виділеннями, іноді чханням. *Проценко нажив страшенний нежить і цілими днями не виходив з хати* (Мирний, III, 1954, 254); — *Я боюсь нежитю.— з грайливою лукавинкою в очах відповіла Віра* (Руд., Вітер.., 1958, 197).

НЕЖОНА́ТИЙ, а, е. Який не одружився, не має дружини; неодружений. *Один* [двір] *у найми дає* [Грицько], *у другому сам з жінкою та нежонатим сином живе* (Мирний, III, 1954, 15): *Обидва брати були вже немолоді, але нежонаті* (Чаб., Катюша, 1960, 78); // *у знач. ім.* **нежона́тий,** того, *ч.* Неодружений чоловік; холостяк. *Поможи, боже, нежонатому, а жонатому й жінка поможе* (Номис, 1864, № 8864); *Оскільки в гуртожитку мешкали тільки нежонаті, на першому поверсі містилися їдальня та майстерня для лагодження одягу* (Руд., Вітер.., 1958, 107).

Молоди́й та нежона́тий — уживається для підкреслення вільного, незалежного стану. [Петро:] *А ти виспівуєш собі, не журишся, Василю?* [Василько *(весело):*] *А чого мені журитись — молодому та нежонатому?* (Вас., III, 1960, 288).

НЕЖУРБЛИ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нежурли́вий.** *Нащо вже веселий, нежурбливий, та й він заклопотався сим випадком* (Вовчок, I, 1955, 23).

НЕЖУРЛИ́ВИЙ, а, е. Який не сумує, не тужить, не журиться, має веселу вдачу. *Антін не журиться, бо він і на вдачу нежурливий* (Н.-Лев., V, 1966, 387).

НЕЗАБА́ВКИ, *присл., діал.* Незабаром. *Незабавки після того, як Гриць оженився вдруге, панотець закликав його до себе* (Март., Тв., 1954, 62).

НЕЗАБА́ВОМ, *присл., діал.* Незабаром.

НЕЗАБА́РВЛЕНИЙ, а, е. Який не має ніякого забарвлення; безбарвний. *Незабарвлені речі; Незабарвлена рідина.*

НЕЗАБА́РНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється, відбувається за короткий відрізок часу.

2. Який вміє швидко робити, здійснювати що-небудь.

НЕЗАБА́РОМ, *присл.* Через деякий час, невеликий період після чого-небудь. *Незабаром після того вийшла воля* (Мирний, IV, 1955, 295); *Знайомство Міцкевича з Пушкіним, як усім відомо, незабаром перейшло в дружбу* (Рильський, III, 1956, 304); // Через короткий відрізок часу; трохи згодом. *Дворак верхи кудись скочив і повернувся незабаром* (Вовчок, I, 1955, 175); *На ганку загупали чиїсь швидкі кроки, потім шалено задзвонив дзвоник, незабаром постукали в двері* (Стельмах, I, 1962, 448); // У найближчому майбутньому; скоро. *Схаменіться! будьте люде, Бо лихо вам буде. Розкуються незабаром Заковані люде* (Шевч., I, 1951, 331); — *А чи чував ти, Федосію Андрійовичу, що ось незабаром буде заведена для сільських учителів форма?* (Вас., I, 1959, 142); // *у знач. присудк. сл.* Скоро. *Ось уже різдво незабаром* (Головко, II, 1957, 506); *Рвався* [Черниш] *до нього* [берега] *очима, всією істотою. Ось уже незабаром, ось уже близько...* (Гончар, III, 1959, 352).

НЕЗАБЕЗПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Який не має достатніх засобів існування. — *Подумайте лиш, з ласки своєї: він має ще дві незабезпечені доньки дома, а той безсовісний.. так і накладає тягарі на карб родини* (Коб., I, 1956, 78); // Який характеризується відсутністю достатніх засобів існування. *Рік тяжкої праці, незабезпеченого життя не може промайнути блискучим метеором,— він тягнеться, на жаль, дуже довго* (Л. Янов., I, 1959, 282).

НЕЗАБЕЗПЕ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **незабезпе́чений.** *Картелі і трести, об'єднуючи виробництво, в той же час посилювали на очах у всіх.. незабезпеченість пролетаріату..* (Ленін, 17, 1971, 19).

НЕЗАБЕЗПЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Відсутність забезпечення чим-небудь.

НЕЗАБОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Не вкритий болотами. *Найбільш підходять для розстилання льону незаболочені суходільні луки* (Техн. культ., 1956, 83).

НЕЗАБОРОНО́ВАНИЙ, а, е. Не оброблений бороною. *Дослідженнями встановлено, що кожного сонячного дня з гектара незабороновано́го зябу випаровується близько 100 тонн води* (Наука.., 7, 1955, 30).

НЕЗАБРУКО́ВАНИЙ, а, е. Не вкритий бруком (про вулицю, дорогу і т. ін.). *Пройшовши останні будівлі по Пільній вулиці, вони крокували незабрукованою польовою дорогою* (Вільде, Сестри.., 1958, 529); *Ці тихі незабруковані вулички з лагідними будиночками серед дерев і квітів навіювали зажуру* (Ткач, Арена, 1960, 211).

НЕЗАБУ́ДКА, и, *ж.* 1. (*Myosotis* L.). Трав'яниста рослина з дрібними голубими квітками. *Росте на них* [могилах] *подорожник, біленькі «невісточки», .. лагідні незабудки* (Тют., Вир, 1964, 72).

2. Квітка цієї рослини. *Та завжди у холодку тернів і шипшини витикаються з трави голубі квіточки, що звуться незабудками* (Скл., Святослав, 1959, 452); * У порівн. *Старшенька — біленька, носик тупенький, .. очі — як ті незабудки* (Тич., I, 1957, 255).

НЕЗАБУДО́ВАНИЙ, а, е. Не зайнятий будівлями (про місце, ділянку і т. ін.). *На фоні незабудованого простору мізерна фігура Бжезіцького в порівнянні з кремезними постатями селян видалася ще більш миршавою* (Вільде, Сестри.., 1958, 259); *Незабудована територія.*

НЕ́ЗАБУДЬ, і, *ж.* 1.: **На не́забудь,** *заст.* — на згадку. *На незабудь Штернбергові* (Шевч., I, 1959, 69); *А пастушок на незабудь Дав голосну жалійку в путь, Оту, що сам різьбив на лузі* (Нагн., Вибр., 1957, 177).

2. *діал.* Незабудка. *Як двоє любляться, а ждуть Розлуки хоч би на часок, То одно одному дають На пам'ять незабудь-цвіток* (Фр., XIII, 1954, 143).

НЕЗАБУР'Я́НЕНИЙ, а, е. На якому нема бур'яну (про земельну ділянку і т. ін.). *На незабур'янених площах при достатніх запасах вологи в грунті сою сіють широкорядним способом* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 13); *Для безрозсадної культури помідорів дуже важливо мати незабур'янені грунти* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 167); // Серед якого не росте бур'ян (про сільськогосподарські культури). *Коли комбайнами збирають незабур'янений і сухий хліб і одержують чисте й сухе зерно, його можна відразу.. перевозити в зерносховища* (Зерн. комбайни, 1957, 310).

НЕЗАБУ́ТИЙ, а, е. Який добре зберігся в пам'яті, про якого пам'ятають. *О друже мій добрий! друже незабутий! Живою душею в Украйні витай* (Шевч., I, 1963, 328); *Як сотні літ, летять вони* [чорногузи] *По давньому маршруту, Летять, летять із далини На землю незабуту* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 85); // *у знач. ім.* **незабу́ті**, тих, *мн.* Ті, кого пам'ятають. *А ми вже в селі споминали забутих І всіх незабутих, повішених рядом* (Мал., Звенигора, 1957. 117).

НЕЗАБУ́ТНІЙ, я, є. Якого не можна забути через його важливість, значимість і т. ін.; пам'ятний. *Енгельс говорив, що тактика Маркса в 1848 році була* ***правильна,*** *що вона і тільки вона дійсно дала правильні, тривкі, незабутні уроки пролетаріатові* (Ленін, 17, 1971, 31); *Мабуть, із часу незабутніх Жовтневих штурмів не знала країна вибуху такого бурхливого революційного піднесення, як у ці дні літа двадцятого року* (Гончар, II, 1959, 302); // Гідний довгої пам'яті. *У грізні години воєнні Пішли вони* [діти] *в військо могутнє. І кликав до бою їх Ленін Іменням своїм незабутнім* (Бичко, Сійся.., 1959, 59); // Який назавжди збережеться в пам'яті. *Ті страшні і незабутні для мене часи, що ми вкупі з ним пережили в Мінську, зробили його мені щеріднішим* (Л. Укр., V, 1956, 345); // Який надовго, глибоко запам'ятався. *Що то за сон був, чарівний, незабутній!* (Гончар, Таврія, 1952, 30); *Ми малими співали бувало незабутні, любимі пісні* (Гонч., Вибр., 1959, 92); *Скільки незабутніх спогадів зв'язано з рудником!* (Ткач, Плем'я.., 1961, 266); // *у знач. ім.* **незабу́тнє**, нього, *с.* Те, що не забувається, що надовго, глибоко запам'яталося. *Ти кажеш про згадки, ти говориш про те незабутнє, що є в кожного з нас зокрема і в усіх разом* (Збан., Незабутнє, 1953, 12).

НЕЗАБУ́ТНЬО. Присл. до **незабу́тній.** *Так славно, так незабутньо усміхнулась* [дівчина] *йому!* (Гончар, Тронка, 1963, 292).

НЕЗАВЕ́РШЕНИЙ, а, е. Не доведений до кінця; незакінчений. *Робочий стіл, як ніколи завалений рукописами — незакінчений роман, незавершена п'єса, недописаний сценарій* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 5); *Цимбал відчував, як навздогін за ним тягнеться довгий хвіст незавершених справ* (Жур., Звич. турботи, 1960, 103).

НЕЗАВЕ́РШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **незаве́ршений.**

НЕЗАВИ́ДНИЙ, а, е. Який нікого не приваблює зовнішніми рисами, внутрішніми особливостями, діловими якостями і т. ін. *Розповідали, як він, оцей незавидний собою Старков, під час одного тяжкого бою в сибірських болотах виручив цілий батальон* (Гончар, Таврія.., 1957, 592); *Така собі деревинка незавидна, а вона ж дає так званий бальзам для оптичної промисловості* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 102); *Недалеко паслась незавидна конячка* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 22); *А незавидні керівники на місцях тільки й дбали про те, щоб у них завжди цифра була справна* (Кучер, Трудна любов, 1960, 123); // Якому не можна позаздрити; поганий. — *Незавидна була доля українського письменника в Галичині до 1939 року* (Козл., Відродження.., 1950, 79): — *Да, — сказав слідчий,— справи ваші незавидні... Факт злочину й махінацій на долоні* (Кучер, Трудна любов, 1960, 237).

НЕЗАВИ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незави́дний.** *Хоч виявилась вона, степова ця річечка, такою, що й горобцю по коліна..,— все ж, незважаючи на всю її оцю незавидність, бійці криком «ура» зустріли перший поблиск води* (Гончар, II, 1959, 125).

НЕЗАГА́СНИЙ, а, е, *поет.* 1. Який постійно горить, ніколи не загасає.

2. *перен.* Який не ослаблюється, не проходить, не втрачає з часом своєї сили; вічний. *Це зоря з-поміж зір найясніша, Незагасна це юність моя* (Ус., Листя... 1956, 82).

НЕЗАГА́СНІСТЬ, ності, *ж., поет.* Абстр. ім. до **незага́сний.** *Твір О. Гончара* [«Щоб світився вогник»] *підносив.. незагасність моральних цінностей трудового народу* (Рад. літ-во, 12, 1965, 12).

НЕЗАГНУ́ЗДАНИЙ, а, е. 1. Який не має вудил в роті (про коня). *Хвацько, немовби справжній вершник, сидів Сашко на незагнузданому коні* (Юхвід, Оля, 1959, 16).

2. *перен.* Якого не можна нічим стримати, приборкати. *В хаті трапилось те, що завжди трапляється, коли в гості приходять незагнуздані ревнощі. В Любку полетів посуд* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 124).

НЕЗАГО́ЄНИЙ, а, е. 1. Який ще не загоївся, не зарубцювався (про рану). *Мій мозок і тіло ще душать кайдани, І палять огнем незагоєні рани* (Олесь, Вибр., 1958, 283).

2. *перен.* Який ще не пройшов, не зменшився (про переживання, щось тяжке, неприємне і т. ін.). *Незагоєний біль в її слові почувсь* (Шер., Дружбою.., 1954, 6).

Незаго́єна ра́на — те, що вже давно турбує людину, змушує переживати. *Коли Юлічка запитала його про сестру, він не міг відповісти одразу. Це запитання влучило прямо в його живу, незагоєну рану* (Гончар, III, 1959, 328).

НЕЗАГО́ЙНИЙ, а, е. 1. Який не загоюється, не піддається лікуванню (про рану). *І невблаганна ти з'являєшся до мене — поважна мати багатьох мужів достойних,..— і ставиш боротьбу — над рани незагойні* (Ю. Янов., V, 1959, 40); * У порівн. *Іскра тліла в попелі важкім і ятрилась, мов незагойна рана* (Л. Укр., I, 1951, 282).

2. *перен.* Який не може пройти, зменшитися (про горе, щось тяжке, неприємне і т. ін.); постійний. *Незагойне горе.*

Незаго́йна ра́на — те, що, не зникаючи, турбує людину, змушує переживати. *Йому було прикро, що необережною розмовою роз'ятрив незагойну рану в серці старенького* (Збан., Між.. людьми, 1955, 194).

НЕЗАГОРІЛИЙ, а, е. Не покритий загаром; білий. *Тільки головка його чорніє та блищить біле, незагоріле тіло крізь гостроверхий лист* (Н.-Лев., I, 1956, 104); *Ось оця молодиця з немовлям на руках — білолиця, незагоріла* (Головко, II, 1957, 454).

НЕЗАГРО́ЗЛИВИЙ, а, е. Який не становить загрози для кого-, чого-небудь. — *Що таке допінг взагалі? Це отрута, яка вводиться в організм в незагрозливій кількості* (Собко, Стадіон, 1954, 78); // Який не викликає серйозних побоювань. *Незагрозливий хворий.*

НЕЗАГРО́ЗЛИВО. Присл. до **незагро́зливий.** *Навіть вибухи снарядів, що їх зрідка наосліп посилали німці з Хортиці, звучали глухо і незагрозливо* (Голов.. Тополя.., 1965, 103).

НЕЗАДО́ВГО, *присл.* 1. *перед чим, до чого.* За короткий відрізок часу перед чим-небудь. *Незадовго перед тим, як було поранено Тимка, на командному пункті дивізії був поранений ще один воїн* (Тют., Вир, 1964, 501); *Незадовго до початку останньої чверті Євгенію Григорівну виписали з лікарні* (Донч., V, 1957, 489).

2. *діал.* Скоро. *Поклоніться їй від мене і кажіть, що незадовго верну* (Фр., I, 1955, 366); *Дуже він боязкий був, а проте виїхав, і жінка аж зраділа було. Та неза-*

довго відчиняються ворота, і у двір знову заїжджає її чоловік (Україна.., I, 1960, 246).

НЕЗАДОВІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не відповідає певним вимогам; поганий. *Весь комітет одноголосно визнав її роботу незадовільною* (Донч., V, 1957, 497); — *В пресі були сигнали про незадовільний стан вирубки бука у ваших лісах* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 200).

НЕЗАДОВІ́ЛЬНО. Присл. до **незадові́льний.** *Незадовільно організована робота по збиранню овочів.*

НЕЗАДОВО́ЛЕНИЙ, а, е. Який відчуває незадоволення ким-, чим-небудь. — *Вже пізній час,— промовила Ватя, незадоволена прогулянням на човні* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); [Л ю б а:] *Можливо, я помиляюсь, але мені здалось ... ніби ти незадоволений, що зустрів тут Ваню* (Мик., I, 1957, 476); *Особливо похмурий та незадоволений ходив Григір у жнива* (Тют., Вир, 1964, 34); // Який виражає незадоволення. — *Ти знаєш, Борисе,— чувся молодий незадоволений бас,— нічого не можу зробити ...* (Гончар, IV, 1960, 61); — *Що це ти, Жайсак, наче ховаєшся? — з незадоволеною усмішкою, але все ж грайливо спитала Шаукен, вітаючись* (Тулуб, В степу.., 1964, 148).

НЕЗАДОВО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **незадово́лений.**

НЕЗАДОВО́ЛЕННЯ, я, *с.* Почуття і стан невдоволення ким-, чим-небудь. *Сусанна надулась. Завжди отак. Про неї не дбають. Однак її незадоволення скоро погасло в турботах про Дорку* (Коцюб., II, 1955, 372); *Улас із почуттям подиву, навіть незадоволення, що йому перебили поїздку додому, пішов до головного корпусу* (Тют., Вир, 1964, 59).

НЕЗАДОВО́ЛЕНО. Присл. до **незадово́лений.** *Незадоволено розходились слухачі з-під вікна, переконавшись, що музика стихла надовго* (Дмит., Розлука, 1957, 86); — *Ет, завели якоїсь поминальної,— незадоволено скривився Марко* (Тют., Вир, 1964, 283).

НЕЗА́ЗДРИЙ, а, е. Те саме, що **неза́здрісний.**

НЕЗА́ЗДРІСНИЙ, а, е. Який не заздрить, не схильний до заздрощів. *Чистою була кімната ця, Немов людей незаздрісних серця* (Бажан, II, 1947, 201).

НЕЗАЗЕ́МЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Не з'єднаний з землею.

НЕЗА́ЙВИЙ, а, е. Який може бути корисним, потрібним, використаним. *Всі зустрічали її привітно і охоче здавали зайвий і незайвий інструмент* (Ткач, Плем'я.., 1961, 74).

НЕЗА́ЙМАНИЙ, а, е. 1. Якого ніхто не брав, не використовував, не торкався, до якого ніхто не приступав і т. ін. *Під горбком лежало п'ятеро яблук, незайманий буханець хліба, непочата банка консервів* (Кучер, Дорога.., 1958, 84); *Цератяний зошит так і лишався поки що незайманий* (Ю. Янов., II, 1954, 86); *Незаймана постіль;* // Який залишився незруйнованим, непошкодженим. — *Одне гніздо осине розворушили, а друге ще стоїть ось незаймане,— сказав Єгор* (Шиян, Баланда, 1957, 101); // Якого ніхто не поранив, не скалічив. *Бронкові стало до сорому ніяково за своє незаймане обличчя й руки* (Вільде, Сестри.., 1958, 271); *Котовський з'являвся невідь звідки у панських хоромах — і пани падали ниць.. Після того Котовський виходив незайманий, бо ні лезо, ні куля не брали його* (Смолич, V, 1959, 28).

2. Який зберігається у первісному вигляді, не змінений втручанням людини (про ліси, поля і т. ін.); дикий. *Степ квітував. Незайманий, звіку неораний, високотравний...* (Гончар, Таврія, 1952, 183); *Живе тут в тьмі незайманих дібров Відлюдний смолокур і звіролов* (Бажан, I, 1946, 303); // По якому ніхто не ходив, не їздив і т. ін. (про сніг, пісок і т. ін.). *По незайманих снігах, По роздоллю лісовому Йшла дівчина...* (Нагн., Вибр., 1957, 196); *В скверах перед заводом золотавий пісок на стежках лежить незайманий* (Рибак, Зброя.., 1943, 17); // Який не втратив своєї принадності (про красу, вроду і т. ін.); свіжий. *Важко було відмовитися від утіхи помилуватися ще з незайманої краси ночі, і Сахно вирішила випалити біля вікна сигаретку* (Смолич, I, 1958, 67); *Від спокус земних я панцир маю,— Любов твою, незайману красу* (Нагн., Вибр., 1950, 146).

3. Який не мав статевих зносин; цнотливий. *Пишно справляв у той час він в численному родичів колі Разом і сину своєму весілля, й незайманій доньці* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 73); *Старша дружка вже наготовила і кетяг червоної калини — подати батькам вранці на ознаку, що молода — чесна, незаймана ...* (Смолич, Мир.., 1958, 68).

4. *перен.* Якому не властиві нечесні наміри і вчинки, чистий у моральному відношенні; правдивий, непорочний. *Незважаючи на свої сорок чотири роки та п'ятеро дорослих дочок, була вона ще зовсім не вижитою, такою незайманою, такою сповненою чекання чогось...* (Вільде, Сестри.., 1958, 4); *На молоду, незайману душу потрапляли ті скарги, як вода на розпечену крицю* (Ле, Наливайко, 1957, 49); // Пройнятий чистотою, чесністю і т. ін. *Як перший сніг, його любов, Така незаймана і чиста* (Шер., Дорога.., 1957, 132).

5. *рідко.* Якого не можна похитнути, порушити і т. ін. *Молячись щиро За прикладом рідного краю, Незайману віру У серці дитячім плекає* (Зеров, Вибр., 1966, 410); *На березі — життя: і гавкання, і крики. А в серці тишина незаймана живе* (Рильський, I, 1960, 153).

НЕЗА́ЙМАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неза́йманий.** *Стопи паперу, привезені з Парижа, біліли на столі, лякаючи своєю незайманістю* (Рибак, Помилка.., 1956, 116); *Від лісу віяло чимсь мирним з його пташиним світом, з його зайцями, з тишею та незайманістю* (Шиян, Переможці, 1950, 188); *Треба зберігати свіжість і незайманість почуттів дитини* (Загреб., Спека, 1961, 80).

НЕЗА́ЙМАНО. Присл. до **неза́йманий.** *Небо і небо над ними* [пораненими]. *В зеніті незаймано чисте, а нижче по обріях — буре, сухе, тривожно скаламучене* (Гончар, II, 1959, 128).

НЕЗАЙМА́НЩИНА, и, *ж.* Земля, якої ще ніхто не обробляв. *Він рубає ліс, корчує поле, ставить доми — і в диких хащах на незайманщині постає нова оселя!* (Смолич, Ми разом.., 1950, 74).

НЕЗАЙМИ́СТИЙ, а, е. Який не має здатності загорятися. *Добирати треба такі типові проекти будівель і споруд, якими передбачаються найпростіші незаймисті конструкції з місцевих будівельних матеріалів* (Колг. енц., II, 1956, 294).

НЕЗА́ЙНЯТИЙ, *рідко* **НЕЗА́НЯТИЙ,** а, е. 1. Який пустує, не використовується (про приміщення, місце і т. ін.). *А ти ж біля печі цілий день... Так втомишся, що як одбереш де пізньої доби незаняте місце, як припадеш, то, як убита, до самого білого світа не прокидаєшся* (Мирний, I, 1954, 76); *Тепер, .. коли я ночувала в незайнятій ніші її квартири, придивилася я ближче до її життя* (Вільде, На порозі, 1955, 159); *Сперся* [слідчий] *ліктями на високу спинку незайнятого крісла* (Кол., Терен.., 1959, 268); *Незайнята машина.*

2. *розм.* Не завантажений роботою (про людину); вільний.

НЕЗАКІ́НЧЕНИЙ, а, е. Не доведений до кінця; незавершений. *Так і залишилась незакінченою хата, на яку поволі почав був стягатися столяр* (Крот., Сини.., 1948, 22); *На дверях з'явився .. з незакінченим туалетом, з сивими бакенбардами полковник* (Панч, II, 1956, 439).

НЕЗАКІ́НЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незакі́нчений.** *Закінченість чи незакінченість думки* *передається не тільки паузою, а й відповідною мелодією: зниженням або підвищенням голосу* (Худ. чит..,1955, 115).

НЕЗАКО́ННИЙ, а, е. Який забороняється законом, порушує закон. — *Треба і можна боротися проти кожного незаконного вчинку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 398); *Необхідно берегти ліс, не допускати незаконних вирубок* (Колг. Укр., 8, 1958, 40); // Який суперечить законові, йде врозріз з ним. *Та й люди нічого незаконного, коли подумати, не вимагали від пана: тільки хотіли за свою роботу мати більший заробіток* (Стельмах, I, 1962, 580); // Не оформлений юридично; позашлюбний. *Звісно, гріх тратити своє добро на незаконних жінок* (Стельмах, II, 1962, 94).

НЕЗАКО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незако́нний**. *Почуття незаконності, недозволеності свого вчинку весь час не покидало їх* (Гончар, Тронка, 1963, 236).

НЕЗАКО́ННО. Присл. до **незако́нний**. — *Я ж одразу зрозуміла, що Меметку взято незаконно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 398); *Знав* [Карпо Петрович], *що зробив незаконно, взявши з собою хлопця, і потерпав* (Коцюб., II, 1955, 379).

НЕЗАКОННОНАРО́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Народжений від батьків, що не перебувають у юридично оформленому шлюбі; позашлюбний. *В листі повідомлялося, що безпритульна Марія Йосипівна Кленова незаконнонароджена і має прізвище своєї матері* (Ле, Клен. лист, 1960, 12).

НЕЗАКОНОМІ́РНИЙ, а, е. Не обумовлений законом; який здійснюється випадково.

НЕЗАКОНОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незакономі́рний**.

НЕЗАКОНОМІ́РНО. Присл. до **незакономі́рний**.

НЕЗАЛЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. *від кого—чого і без додатка.* Який не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь. *Після Володимира Мономаха князі перестали коритися київському князю і стали зовсім незалежними* (Іст. СРСР, I, 1956, 54); *Давно відомо, що художник, як і кожна людина, не може бути незалежним від суспільства, в якому живе* (Талант.., 1958, 150); *Космічні польоти зроблять людину незалежною від таких явищ природи, як дощ, град, посуха, вітер* (Наука.., 10, 1962, 7); // Самостійний, рішучий у поведінці, діях і т. ін. (про вдачу, характер людини). *Завжди дратував Вільсона загадковий Кутузов. Ввічливий, упертий і незалежний* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 352); // Який виражає або свідчить про самостійність у поведінці, вчинках і т. ін. *Жолкевський ладен був зникнути, так ображали його незалежні манери цього хлопа* (Ле, Наливайко, 1957, 21); *Смугле лице його незалежне, дихає завзяттям і нахабством* (Тют., Вир, 1964, 96).

2. Самостійний у міжнародних відносинах та у внутрішніх справах; суверенний. *Ся* [радикальна] *партія має ідеалом незалежне становище Венгрії* [Угорщини] (Л. Укр., V, 1956, 36); *Десятки нових незалежних країн з’явилось за останній час на політичній карті світу* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 1).

НЕЗАЛЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незале́жний**. — *У даному разі я — за повну незалежність Лукашевич від так званої її тітки!* (Донч., V, 1957, 486); *На єдність і дружбу наших народів, як на свою основу, спирається свобода, незалежність і могутність радянської держави* (Тич., III, 1957, 502).

НЕЗАЛЕ́ЖНО. Присл. до **незале́жний**. *Дід прийняв листа гордо й незалежно* (Донч., VI, 1957, 12); *Хлопець був худий, виснажений, але тримався незалежно* (Мик., II, 1957, 416).

Незале́жно від, *прийм., з род. в.*— уживається при позначенні предметів, явищ, понять, які не беруться до уваги при розгортанні дії. *Чим далі, тим все ясніше стає, що події розгортаються незалежно від його бажань і прагнень* (Гончар, II, 1959, 380).

НЕЗАЛИВНИ́Й, а́, е́, *с. г.* Який не заливається водою під час повені. *Конюшина червона є добрим компонентом у травосумішах для незаливних лук* (Колг. Укр., 8, 1956, 32).

НЕЗАМАСКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Без маскування.

2. *перен.* Неприхований; явний. *Особливо вражає те, що Силантій болів за завод, і цей біль одвертий, незамаскований вплинув на Корольова* (Шиян, Магістраль, 1934, 255).

НЕЗАМЕРЗА́ЮЧИЙ, а, е. Який не замерзає взимку, не покривається льодом (про поверхню водоймища, ріки і т. ін.). *Гарячі джерела* [в Ісландії] *живлять незамерзаючі озера* (Літ. газ., 28. I 1958, 4).

НЕЗАМЕ́РЗЛИЙ, а, е. Який не замерз, не покрився шаром льоду (про поверхню водоймищ, віконних шибок і т. ін.). *Над морем, незамерзлим і ясним, люди їздять по набережній на санках* (Л. Укр., V, 1956, 214); *Стежив* [дід Михей] *за людьми, що дивилися крізь краєчок незамерзлої шибки на вулицю* (Шиян, Вибр., 1947, 219); // Який не перетворився в лід (про рідину) *По вінця були вони* [банки] *налиті прозорою, трохи мутнуватою, незамерзлою .. рідиною* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 182); // Який не затвердів від морозу. *Для боротьби з випріванням сніг, що випав на незамерзлу землю, ущільнюють важкими гладенькими котками* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 21).

НЕЗАМІ́ЖНЯ, НЕЗАМУ́ЖНЯ, *тільки ж.* Яка не виходила заміж, не перебуває в шлюбі. *Дівчина була ще зовсім молоденька, мабуть, сама незаміжня* (Собко, Біле полум’я, 1952, 90); *Поруч з молодим сідають світилки — незаміжні сестри молодого* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 64); *При ньому* [Менделєві] *лишилася жінка й незамужня дочка Рифка* (Фр., VIII, 1952, 385).

НЕЗАМІ́ННИЙ, а, е. 1. Дуже потрібний, підходящий. — *А щодо роботи, то ми маємо якраз таку, що .. будеш ти на ній незамінним чоловіком* (Гур., Новели, 1951, 115); // *у чому і без додатка.* Який має велике значення; дуже важливий. *Сучасна обчислювальна техніка стає незамінною в багатьох галузях народного господарства* (Наука.., 2, 1963, 2); *Яра пшениця є незамінною страховою культурою на випадок пересіву загиблої озимини* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 12).

2. Якого не можна замінити, відновити, поповнити і т. ін., рівноцінного якому не можна знайти. *Діди, ..ніби зговорившись, доказували не раз на колгоспних зборах, що незамінних комірників нема і треба їх міняти кожен рік* (Тют., Вир, 1964, 403).

НЕЗАМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незамі́нний**.

НЕЗА́МКНЕНИЙ, НЕЗАМКНУТИЙ, а, е. 1. Не зачинений на замок, ключ, засув і т. ін. (про двері, шухляду і т. ін.). *Двері були незамкнені, лише взяті на клямку* (Воскр., Весна.., 1939, 62); *Жукова штовхнула незамкнену хвіртку, ввійшла, озираючись* (Донч., V, 1957, 287); // Двері якого не зачинені на замок, ключ, засув і т. ін. *У клуні хліба вже не було, вона була незамкнена, але Денис добре пам’ятав, що він замісто замка заложив кілочок* (Гр., II, 1963, 301); * Образно. *Боже милий! Чи довго буде ще мені В оцій незамкнутій тюрмі, Понад оцим нікчемним морем Нудити світом?* (Шевч., II, 1963, 130).

2. У якого не з’єднані кінці, крайні частини (про коло, ланцюг і т. ін.); розірваний. *Вони вибігли на середину сцени і стали незамкненим колом, підковою, обнявши один одного за плечі* (Жур., Вечір.., 1958, 401); *Багато таких злитків* [міді], *що мали форму брусків, незамкнутих кілець та дисків, знайдено в Закарпатті* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 86).

НЕЗА́МКНУТИЙ *див.* **неза́мкнений.**

НЕЗАМО́ЖНИЙ, а, е. Який має невеликі достатки; матеріально погано забезпечений; бідний. *Грицько, син залізничного сторожа, чоловіка незаможного і дуже сімейного, ще змалечку зазнав нужди та бідування* (Вас., І, 1959, 158); *Я і мій Терентій давно вже порвали і з церквою, і з попами. Ще тоді, як він був головою комітету незаможних селян* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 67); // *у знач. ім.* **незамо́жні**, них, *мн.* Ті, що мають невеликі достатки. *Тримаються міцно в селі незаможні За землю й за владу Радянську свою* (Перв., II, 1958, 384); // Який характеризується невеликими достатками. *Незаможне життя.*

НЕЗАМО́ЖНИК, а, *ч.* Незаможний селянин, бідняк у період до колективізації села. *Місцеві незаможники всіляко сприяли загонові, допомагаючи виявити, де перебуває банда* (Цюпа, Три явори, 1958, 17).

НЕЗАМО́ЖНИЦТВО, а, *с.*, *збірн.* Незаможні селяни, бідняки. *Приїжджі з повіту організатори пояснили, що полк буде гостро класовий, створюється він самим незаможництвом повіту з найвідданіших революції людей* (Гончар, II, 1959, 227).

НЕЗАМО́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **незамо́жник.** [Дудар:] *Це — незаможниця Настя, що напевне буде колись головою окрвиконкому...* (Мик., I, 1957, 95).

НЕЗАМО́ЖНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **незамо́жник.** *Рух за створення незаможницьких загонів перевершив усі сподівання: тисячами пішли* (Гончар, Таврія.., 1957, 518); // Належний незаможникові, незаможникам. — *А млин паровий наш же, незаможницький, компанією в оренду собі взяв* [Матюха] (Головко, II, 1957, 74).

НЕЗАМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Погана матеріальна забезпеченість.

НЕЗАМУ́ЖНЯ *див.* **незаміжня́.**

НЕЗА́НЯТИЙ *див.* **неза́йнятий.**

НЕЗАПА́М'ЯТНИЙ, а, е. Дуже́ давній (про час). *У колишні давні днини, в незапам'ятні години, .. склалась казка чи билиця* (Заб., У .. світ, 1960, 129); *Недаремно ще з незапам'ятних часів говориться: лихо йде та й біду за собою веде* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 116).

НЕЗАПЕРЕ́ЧЛИВИЙ, а, е. Якого не можна заперечити, який не допускає ніякого сумніву, заперечення. *Романтична скерованість* [письменника] *у майбутнє тісно пов'язана з незаперечливою вірою в силу вітчизняної науки й техніки* (Тич., III, 1957, 375).

НЕЗАПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. Який не викликає сумніву, заперечення; явний; очевидний. *Його резюме, хоч сказане з незаперечним талантом і великою виразністю, мало одну велику хибу,— було задовге* (Фр., VI, 1951, 277); // *у знач. присудк. сл. Незаперечний глибокий зв'язок драматичних поем Лесі Українки з «маленькими трагедіями» Пушкіна* (Рильський, III, 1956, 186); *Успіхи нашої країни в розвитку економіки й культури незаперечні* (Ком. Укр., 4, 1966, 10); // Який не допускає ніякого сумніву, заперечення. *Максим став для Хоми незаперечним авторитетом* (Рибак, Час.., 1960, 279); *Однак мав Нестір і незаперечні, як для ватажка валки, достоїнства* (Гончар, I, 1959, 10); *Всі його зусилля, образи, доводи, прохання і навіть хитрощі розбивались об незаперечне рішення: — Не пошлемо* (Стельмах, II, 1962, 190).

НЕЗАПЕРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незапере́чний.** *Нова сила справ постала з революційного ладу з такою незаперечністю, як світ постає з світу* (Довж., I, 1958, 70); *Логіка Лесі Українки відгострена, як бритва, і це надає її висновкам незаперечність переконань* (Рильський, III, 1956, 113).

НЕЗАПЕРЕ́ЧНО. Присл. до **незапере́чний.** *Історія вже незаперечно довела, що розквіт мистецтва в сучасну епоху можливий лише в умовах соціалізму* (Ком. Укр., 9, 1963, 45).

НЕЗАПЕ́РТИЙ, а, е. Не зачинений на замок, засув і т. ін. (про двері, приміщення і т. ін.).

НЕЗАПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Не скріплений печаткою; // *розм.* Якого хто-небудь не заклеїв (про конверт). *Гість витяг з кишені маленький синій незапечатаний конверт* (Собко, Скеля.., 1961, 50).

НЕЗАПЛА́КАНИЙ, а, е. На якому нема слідів сліз (про обличчя, очі); // На очах якого нема сліз (про людину). *Нема сім'ї, немає хати, Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі* (Шевч., II, 1963, 285).

НЕЗАПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не заплів (про волосся). *Прохор схопив Віру за довге, незаплетене волосся й поцупив до себе* (Шиян, Баланда, 1957, 153); *Незаплетені коси;* // З розплетеним волоссям (про людину). *Раптом Віра, дико скрикнувши, схопилася з місця й нерозчесана, незаплетена побігла від річки* (Шиян, Баланда, 1957, 155).

НЕЗАПЛЯ́МЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **незаплямо́ваний.** *Ми завжди вибирали шлях одвертого бою, бо наше діло чисте і незаплямлене* (Еллан, II, 1958, 220).

НЕЗАПЛЯ́МЛЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **незапля́млений.**

НЕЗАПЛЯМО́ВАНИЙ, а, е. Якого ніхто нічим не зганьбив, не ославив; чистий. [Леся:] *Заспокойся. Зрештою, твоє ім'я незаплямоване* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 80); *Варто було знести горя вдвоє і втроє більше, щоб тільки дожити до цієї хвилини їхньої зустрічі, дожити, ніде не спіткнувшись, відкидаючи спокуси, дійти до нього незаплямованою, чесною, вірною* (Гончар, III, 1959, 175).

НЕЗАПЛЯМО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незаплямо́ваний.**

НЕЗАПРИМІ́ТНИЙ, а, е, *діал.* Непомітний. — *Ось туди, синашу, ось туди! — сказав Дід, показуючи Іванові зарослу, майже незапримітну лісову стежечку* (Фр., III, 1950, 133).

НЕЗАРА́ЗНИЙ, а, е. Який не має здатності передаватися іншому (про хворобу). *Заразні хвороби відрізняються від незаразних тим, що вони передаються від однієї людини до іншої* (Підручник дезинф., 1953, 23); // Уражений хворобою, що не передається іншому (про людину, тварину).

НЕЗАРО́БЛЕНИЙ, а, е. Якого не придбав хто-небудь працею (про гроші, речі і т. ін.). *То, бувало, не раз доводилося правити зароблене біля чужого порога, а це незароблена плата сама приходить у двір* (Стельмах, II, 1962, 38).

НЕЗАРО́СЛИЙ, а, е. 1. Не вкритий якою-небудь рослинністю (про місцевість і т. ін.). *Чисте, незаросле місце то зужувалось* [звужувалось], *то місцями розходилось* (Н.-Лев., II, 1956, 236); *Ми .. скочили на грузьке і, тримаючись за руки, обходили незарослі місця* [трясовини] (Досв., Вибр., 1959, 64).

2. Який не заріс волоссям.

НЕЗАРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. У який не вклали заряду, який не має заряду (про вогнепальну зброю). *Якби піонери знали, що в руках у Глоби синьою сталлю поблискує незаряджений револьвер, вони б ніколи в житті не послухалися зухвалого наказу Глоби* (Собко, Скеля.., 1961, 140).

2. Не готовий до дії (про який-небудь апарат).

3. Який не має електричного заряду. *Нейтральні (незаряджені) тіла є такими лише тому, що в них містяться рівні кількості зарядів протилежних знаків* (Курс фізики, III, 1956, 120).

НЕЗАСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Не зайнятий поселеннями, людьми (про країну, місцевість і т. ін.). *Незаселена долина;* // У якому ніхто не живе (про приміщення); нежилий.

НЕЗАСІ́ДЛАНИЙ, а, е. Без сідла (про коня, мула і т. ін.). *Малуші це була не первина, на незасідланого коня в Любячі стрибала* (Скл., Святослав, 1959, 65).

НЕЗАСІ́ЯНИЙ, а, е. На якому нічого не посіяли, нема посівів (про землі). *Своє поле цікавило* [людей] *мало. Воно здавалось таким маленьким .. і лежало облогом неоране, незасіяне навіть* (Коцюб., II, 1955, 69); *Земля незасіяна не вродить від самих сліз Ількових* (Л. Янов., I, 1959, 403).

НЕЗАСКИРТО́ВАНИЙ, а, е. Який не склали в скирту (про снопи, сіно, солому і т. ін.). *Гниє в полі незаскиртована солома* (Мушк., Серце.., 1962, 116).

НЕЗА́СКЛЕНИЙ, а, е. Без скла (про вікна і т. ін.). *Через незасклені вікна .. вливалось холодне повітря* (Збан., Єдина, 1959, 121).

НЕЗАСЛУ́ЖЕНИЙ, а, е. Який не відповідає чиїм-небудь заслугам, особливостям, учинкам, поведінці і т. ін.; несправедливий. *Сором приймати незаслужені компліменти* (Л. Укр., V, 1956, 68); *Сльози від незаслуженої образи здавили йому горло* (Вільде, Сестри.., 1958, 151).

НЕЗАСЛУ́ЖЕНО. Присл. до **незаслу́жений.** — *Якщо почуває* [верблюд] *себе винним, то хоч і вдар — не розсердиться. А ось як вдариш задарма, незаслужено — то він тобі цього вік не простить* (Гончар, II, 1959, 126).

НЕЗАСТЕ́БНУТИЙ, а, е. З розхристаними полами (про одяг). *Яєтух Каленикович іде вулицею у незастебнутому кожусі* (Ю. Янов., I, 1958, 606); // Не з'єднаний, не скріплений чим-небудь. *Через незастебнуті поли біліла біла, як папір, сорочка* (Мирний, I, 1954, 354); *Незастебнутий комірчик світлої ..сорочки вибивався з-під піджака* (Собко, Справа.., 1959, 48).

НЕЗАСТЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Якого нічим не накрито (про стіл, постіль і т. ін.). *Поміж довгими незастеленими столами вертиться й Настя Денисенко* (Стельмах, II, 1962, 316); *Павло вже побачив через двері і незастелену постіль, і холодну плиту* (Хор., Місто.., 1962, 99).

НЕЗАСТРАХО́ВАНИЙ, а, е. Якого не застрахував хто-небудь. *Незастраховане майно.*

НЕЗАТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Який не зник, не стерся, залишився помітним (про сліди); свіжий. *Твоїх важких і певних кроків Лишився незатертий слід* (Зеров. Вибр., 1966, 418).

2. *перен.* Який завжди зберігатиметься в пам'яті; незабутній. *Та кузня, і та компанія в ній, і той її дружній, радісний настрій лишаться живими та незатертими в душі маленького, рудоволосого хлопчини* (Фр., IV, 1950, 197); *Імення ваші в пам'яті людей Зістануться навіки незатерті* (Сам., I, 1958, 83); // Про який ще не забули. *Він почув, що, незважаючи на всі страждання, незважаючи на незатертий сором, яким окрила* [Анеля] *його ім'я, він усе-таки любить її* (Фр., VI, 1951, 461).

3. *перен.* Який залишився своєрідним, оригінальним (про мову, думки і т. ін.). *Часто звертається він* [І. Вирган] *до народних джерел, підбирає слова незатерті, свіжі* (Вітч., 7, 1965, 203).

НЕЗАТИ́ШНИЙ, незати́шна́, незати́шне́. 1. Не захищений від вітру, течії і т. ін. *Незрівнянно краще, вільготніше дихалось їй навіть там, в отім.. незатишнім полі, ніж в остогидлій Гандзиній хаті* (Крот., Сини.., 1948, 26); *Вітри позмітали сніг, чорніли голі. незатишні скелі* (Донч., IV, 1957, 482).

2. *перен.* Сповнений неспокою, тривоги і т. ін. *Ця лунка тиша, ..ці порожні коридори завжди викликали в Юрія Юрійовича почуття незатишне і неспокійне* (Донч., V, 1957, 478); *Якась.. незатишна ця ніч* (Коп., Вибр., 1948, 49).

3. Незручний, невпорядкований для життя чи перебування в ньому. *В незатишному, напівтемному клубі .. густо чаділа гасова лампа* (Руд., Остання шабля, 1959, 208); *Казарма була на п'ятдесят чоловік, незатишна, брудна, велика і напівтемна* (Тулуб, В степу.., 1964, 103).

НЕЗА́ТИ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незати́шни́й.** *Павло вже побачив через двері і незастелену постіль, і холодну плиту. На нього повіяло дразливою незатишністю* (Хор., Місто.., 1962, 99).

НЕЗА́ТИ́ШНО. Присл. до **незати́шни́й** 2, 3. *Серед веселого гурту жильців будинку жила* [Лукина] *невесело і незатишно, доживала віку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 327); *Тьмяно освітлена кімната виглядала незатишно й похмуро* (Дмит., Наречена, 1959, 181); // *у знач. присудк. сл. Ярославові раптом стало вітряно й незатишно на душі* (Мушк., День.., 1967, 154); *В кімнаті з необклеєними дерев'яними стінами було якось незатишно, темно* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 109).

НЕЗАТО́ПЛЕНИЙ, а, е. Якого не залила вода (про місцевість). *Коли траплялась незатоплена місцина, Гуменний давав кілька хвилин перепочинку* (Гончар, I, 1954, 437).

НЕЗАТРЕ́БУВАНИЙ, а, е. Якого не вимагав адресат (про вантаж, лист і т. ін.).

НЕЗАТУХА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не перестає горіти.

2. *фіз.* Який має постійну амплітуду (про коливання). *У сучасній радіотехніці використовуються головним чином незатухаючі електромагнітні коливання* (Курс фізики, III, 1956, 229).

НЕЗАТЬМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Який не затьмарився, не став темним; ясний, чистий. *Ось вона* [війна] *летить на нього з чистого, незатьмареного неба, і він навіть не знатиме, звідки взялася його смерть* (Загреб., Європа 45, 1959, 62).

2. *перен.* Нічим не засмучений; безтурботний. *Куточки вуст* [у Гриця] *закінчуються.. двома усміхненими ямками. Поглянеш на таку юність незатьмарену — і сам в душі усміхнешся* (Стельмах, II, 1962, 388).

НЕЗАХИ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Не готовий до оборони, захисту від нападу, удару, ворожих дій і т. ін. *Німці вчинили на незахищений Лондон жахливий наліт* (Загреб., Європа 45, 1959, 172); *Незахищений тил;* // Який не охороняється, не оберігається і т. ін. від чогось небезпечного, небажаного. *Ще б лише одну мить недогледів Наливайко, і незахищену голову гетьмана повстанців розрубала б та люта рука дозорця* (Ле. Наливайко, 1957, 103).

2. Який не має прикриття, захисту і т. ін. від несприятливих, шкідливих дій, впливів чого-небудь. *Хорошко знав, як небезпечно хоч кілька хвилин дивитися незахищеним оком на світло зварювання* (Собко, Біле полум'я, 1952, 245); *Під метеорологічний майданчик треба відводити відкриту, незахищену від вітрів і характерну для довколишньої місцевості ділянку* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 33); // *техн.* Який не має оболонки чи спеціального пристосування і т. ін., що гарантувало б безпеку при зіткненні або дотику. *Доторкатись до незахищеного або погано ізольованого електропроводу небезпечно* (Токарна справа.., 1957, 34).

НЕЗАЦІКА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Який не виявляє зацікавленості до кого-, чого-небудь. *І я забудуся, і, може, лиш припадком Хтось, розглядаючи старих книжок сміття, Незацікавленим напом'яне нащадкам Мале моє життя* (Рильський, I, 1960, 272).

2. Не пов'язаний з матеріальними вигодами в якій-небудь справі.

НЕЗАЦІКА́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **незаціка́влений.**

НЕЗАЦІКА́ВЛЕНО. Присл. до **незаціка́влений** 1.

НЕЗАЧЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Якого ніхто не чіпав, до якого ніхто не торкався. *Снаряди і бомби проржавіли, і витягання їх із землі зв'язане з великим риском. Але залишити їх на місці незачепленими — означало б піти на ще більший риск* (Ком. Укр., 4, 1960, 10).

2. *перен.* На який ніхто не звернув уваги, не торкнувся побіжно у розмові, викладі і т. ін. *Вона розповіла свою коротку історію, якою хотіла освітити незачеплений ще бік нашого питання* (Ю. Янов., II, 1958, 104).

НЕЗАЧЕ́САНИЙ, а, е. Якого ніхто не зачесав (про волосся). *Вона стояла перед ним бліда, з яскраво-блискучими очима і незачесаним волоссям* (Собко, Граніт, 1937, 206); // Який не зачесав волосся (про людину). *Ніколи не ходила* [Катерина] *незачесана! Навпаки! Завжди любила мати на собі .. гладенько причесані кісочки* (Вільде, Сестри.., 1958, 507).

НЕЗАЧИ́НЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не зачинив (про двері, шухляду, вікно і т. ін.); відчинений. *Сергій Голубенко згадав, що шухляди стола лишилися незачинені* (Епік, Тв., 1958, 101).

НЕЗБАГНЕ́ННИЙ, а, е. Якого не можна збагнути, зрозуміти, осягнути; незрозумілий. *Колись Семенові ці прості істини були незбагненною мудрістю* (Смілл., Зустрічі, 1936, 79); — *Дивні істоти, ці дівчата. Хто їх в силі зрозуміти? І вже зовсім незбагненними здаються вони людині, якій минає двадцятий рік...* (Жур., Опов., 1956, 127): *З голови не виходив Василь. Якесь незбагненне передчуття спонукувало її сьогодні поспішати до нього* (Баш, Надія, 1960, 6); // *у знач. ім.* **незбагне́нне,** ного, *с.* Те, чого не можна збагнути, зрозуміти, осягнути. *Незчувся* [Бальзак], *як скоїлось незбагненне* (Рибак, Помилка.., 1956, 125); // Сильний, великий і т. ін. щодо свого вияву, прояву; надзвичайний. *Був він чоловік лагідний, ввічливий, веселий, нікому не сказав жодного грубого слова, і тим дивнішою мала бути незбагненна впертість, з якою він ставився до тої чи іншої пропозиції* (Загреб., Спека, 1961, 53).

НЕЗБАГНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незбагне́нний.** *Споконвіку природа була для людини джерелом захвату.. Водночас природа вражала незбагненністю, могутністю* (Вітч., 9, 1970, 169).

НЕЗБАГНЕ́ННО. Присл. до **незбагне́нний.** *Незбагненно велика могутність людської мислі* (Рад. Укр., 21.IV 1963, 1); // *у знач. присудк. сл.* — *Це просто незбагненно,— не вгамовувався Браницький* (Добр., Очак. розмир, 1965, 160).

НЕЗБИ́РАНИЙ, а, е. У якому не відділено вершки (про молоко). — *Сьогодні молоко на сепараторі не переганяйте,— каже голова старшій доярці,— відправляйте до міста незбиране* (Наука.., 11, 1960, 31).

НЕЗБІ́Г, у, *ч.* Невідповідність між чим-небудь. *Отже, можливість кількісного незбігу між ціною і величиною вартості, або можливість відхилення ціни від величини вартості, міститься уже в самій формі ціни* (Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 106).

НЕЗБІ́ЖНИЙ, а, е. Який не збігається з чим-небудь.

НЕЗБІ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незбі́жний.**

НЕЗБО́РЕНИЙ, а, е. Якого не зміг перемогти, скорити, збороти хто-небудь; непереможений. *Ми брали з кривавого бою, не знавши вагань у бою, оспівану, друже, тобою незборену землю свою* (Уп., Вірші.., 1957, 38); *Попереду був важкий марш тисячі людей, які героїчно вирвались з ворожого оточення і незборені, невловимі, йшли далі мстити і нищити ворогів...* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 74).

НЕЗБОРИ́МИЙ, а, е. Якого не можна перемогти, скорити, збороти; міцний, нездоланний. — *Ти і багата, ти і неозора, ти і могуча, ти й незборима, моя прекрасна Радянська Вітчизно!* (Цюпа, Три явори, 1958, 109); *Як символ невмирущого й незборимого народного духу є поемі «Кавказ»* [Т. Шевченка] *виростає могутній образ Прометея* (Слово про Кобзаря, 1961, 55); // Якого не можна подолати, перебороти, угамувати і т. ін.; дуже сильний. *Було приємно відчувати тепло, знаючи, що за вікнами лютий, незборимий холод* (Рибак, Помилка.., 1940, 175); *В ньому прокинувся голод, дикий, ..незборимий голод, від якого темніє в очах, туманіє в голові* (Загреб., Європа 45, 1959, 37).

НЕЗБОРИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **незбори́мий.** *Сила й незборимість соціалізму, безперспективність і приреченість капіталізму доведені в гігантських битвах між новим і старим світом* (Ком. Укр., 4, 1961, 19).

НЕЗБОРИ́МО. Присл. до **незбори́мий.** *Незборимо сильне враження справляли на всіх її дивні променисті очі* (Ряб., Золототисячник, 1948, 29).

НЕЗБО́РНИЙ, а, е, *ритор.* Те саме, що **незбори́мий.** — *Велика руська земля, дужа, незборна* (Скл., Святослав, 1959, 55); *У голосах мужиків звучало незборне завзяття та жадоба помсти* (Оп., Іду.., 1958, 600).

НЕЗБО́РНО, *ритор.* Присл. до **незбо́рний.** *Трудівниче і воїне! Діло Ти вершиш у віках святеє,— Неутомно, незборно, сміло До мети прямуй однієї* (Рильський, II, 1960, 232).

НЕЗБУ́ТНІЙ, я, є. 1. Який не може здійснитися, збутися; нездійснений. [Борис *(упав на коліна біля ліжка, тихо промовляє):*] *Ніколи я не благав нічого незбутнього* (Кроп., I, 1958, 437).

2. Який не минає, від якого важко звільнитися, якого важко позбутися. *Зненависть одверта й незбутня струмилася з очей гуцула і панича-улана* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 44); *Учитель, сивий, згорблений, з пожовклим лицем і очима, повними незбутньої туги, лише зрідка вимовляв якесь слово* (Жур., Опов., 1956, 235).

НЕЗБУ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незбу́тній.**

НЕЗВАЖА́ЮЧИ, *прийм., із знах. в., у спол. з прийм.* на. Уживається при позначенні предметів, явищ, понять, всупереч яким відбувається дія. *Вибори нової Думи показали, що незважаючи на всі переслідування і заборони зростає й міцніє революційна свідомість у широких народних масах* (Ленін, 15, 1971, 25); *Аліна, незважаючи на свій жвавий, веселий характер, читала серйозні книжки* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 404); *Хоч нікому Тоня не потурає, .. всякого вміє приструнчити, і все ж, незважаючи на це, малюки чомусь линуть до неї найбільше* (Гончар, Тронка, 1963, 221).

НЕЗВА́НИЙ, а, е. Який з'являється, приходить і т. ін. без запрошення; непроханий. *Незваному гостю місце за дверима* (Укр.. присл.., 1955, 224); *Тепер рідний поріг батьківської хати Іван переступав, як гість, і то — як гість незваний* (Кол., Терен.., 1959, 32); // На якого не чекає, не сподівається хто-небудь; небажаний. — *Чув я, багато в твій дім женихів учащає незваних, Задля твоєї матусі, і кривду тобі учиняють* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 63); // Який несподівано вторгається куди-небудь (про ворогів). *Кусень хліба, тепла хата та спокій були дорожчі від будь-яких скарбів. Але якраз цього і не вистачало для великої армії Бонапарта. Росія виявилася скупою для незваних галлів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 389).

НЕЗВА́НО. Присл. до **незва́ний.** — *Не хочу, щоб чужинець незвано, безцеремонно, не питаючи, заходив до моєї хати, зазирав, куди йому заманеться, робив, що захоче ...* (Коз., Гарячі руки, 1960, 174).

НЕЗВИ́КЛИЙ, а, е. 1. *до чого і без додатка.* Який не звик до чого-небудь. *Незвиклі молдувани, що сидять по горах, придивляючись до труїння, крутять носами та спльовують* (Коцюб., I, 1955, 227); *Незвиклий до слави, Михайло Лукич був розгублений і наче засоромлений* (Дмит., Розлука, 1957, 153).

Незви́кле ву́хо (о́ко) — вухо (око), що не призвичаїлось до сприймання чого-небудь. *В крамниці було повно люду; високі й кремезні руснаки гомоніли прудко, з особливим акцентом, так що незвикле вухо не могло зразу вхопити суть розмови* (Коцюб., I, 1955, 253).

2. Не такий, як завжди; до якого не звик хто-небудь; незвичний, незвичайний. *На ганку сидів новий пан.. Побачивши незвиклий похід, вийшов* (Фр., II, 1950, 116); *Не помічав* [Перехрест], *як стурбовано спостерігала молодиця його незвиклу ходу* (Ле, В снопі.., 1960, 53).

НЕЗВИ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **незви́клий.**

НЕЗВИ́КЛО. Присл. до **незви́клий.** *Та як не часто доводилось бувати, завжди вступала* [Катря] *в місто незвикло і завжди.. дивне й незвичайне змішане почуття охоплювало її всю* (Головко, II, 1957, 367); *Пілот Заярний тримав себе в кабіні дещо незвикло* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 4).

НЕЗВИТЯ́ЖНИЙ, а, е, *уроч.* Якого не можна перемогти; відважний, доблесний, непереможний. *Огонь засичав, причаївся, дихнув чадом і чорним димом, а далі вискочив і сам, ще потужніший, ще могутніший, як незвитяжний переможець...* (Коцюб., I, 1955, 121).

НЕЗВИЧА́ЙНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від інших; не такий, як усі, як в усіх; особливий. — *Годі думати про якусь незвичайну красу.— давай.. женихатися з Христею...* (Мирний, I, 1949, 176); *Ті руки були взагалі якісь незвичайні. Пальці на них якісь занадто грубі, гудзуваті, страшно покривлені, так, що заскакували один на одного* (Март., Тв., 1954, 281); *І погляд, і голос — все в ньому незвичайне* (Довж., I, 1958, 107); // Не такий, як завжди. *Це були незвичайні збори.. Не обирали голови й секретаря, не писали протоколів* (Гончар, III, 1959, 96); *Золота палата київських князів мала цього ранку незвичайний вигляд. Тут горіли всі світильники й свічада, але на помості не сиділи князі, на лавах не було воєвод і бояр* (Скл., Святослав, 1959, 123); // *у знач. ім.* **незвича́йне,** ного, *с.* Те, що є не таким, як завжди. *Придивляючись до життя тої оселі, Остап помічав багато незвичайного, тривожного навіть* (Коцюб., I, 1955, 375); // Дуже великий, сильний щодо ступеня вияву, прояву; надзвичайний. — *Товариші,— сказав він спокійно, і тільки незвичайна блідість обличчя показувала, якого зусилля волі коштує йому той спокій і стриманість* (Гончар, III, 1959, 117); *Хірург працював з незвичайним натхненням* (Довж., I, 1958, 321); // Який виділяється серед інших здібностями, талантом, розумом і т. ін.; видатний. *Стали згадувати давніх своїх співців і всіх незвичайних людей, що колись жили між ними* (Вас., I, 1959, 133); *Тарас Григорович погляду не зводив з незвичайного актора* (Ільч., Серце жде, 1939, 233); // Важливий своїм значенням; знаменний. *Минали роки. І що не рік, то все глибше осідав у минуле отой весняний каламут отого незвичайного року* (Головко, II, 1957, 395); // Нехарактерний для кого-, чого-небудь, невластивий комусь, чомусь; дивний. *Мене здивував сей незвичайний у неї приступ економності* (Л. Укр., III, 1952, 605); *Вона застала його за незвичайним заняттям: Серьожка займався спортом, виважуючи однією рукою стілець* (Гончар, IV, 1960, 73).

2. *розм.* Який не дотримується звичаю, порушує правила ввічливості, чемності і т. ін. *Баба завжди виявляла до неї свою прихильність. Та на цей раз.. минула її, не привітавшись навіть.. Що це нині сталося з людьми, що якісь такі незвичайні з нею?* (Коцюб., I, 1955, 269); [Хома *(ніжно)*:] *А, моя чарочка! (Бере й мовчки ковтає, біля нього сміються).* [Жінка:] *Який же ти, Хомо, незвичайний. Так мовчки й вихилив. Хоч би поздоровкався до людей* (Вас., III, 1960, 104); // Який виражає грубість, неввічливість, непристойність або свідчить про них. *Почав розказувати* [Довбня] *Проценкові різні приповістки з своїх п'яних походеньок. То були незвичайні приповістки, безпутні речі безпутнього п'яного бажання та жаги* (Мирний, III, 1954, 201); — *Подаруй моїй жінці яке там незвичайне слово, зроби мені таку велику ласку, сестро моя рідненька! — Братіку мій, голубчику! ..— кажу.— Що твоя жінка мене обідила, я їй те дарую* (Вовчок, I, 1955, 6).

НЕЗВИЧА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незвича́йний** 1. *Можливо, на нього вплинула і незвичайність обстановки, але Володимир справді співав чудово* (Руд., Вітер.., 1958, 111); *У незвичайності своєї особи він був певен давно* (Гончар, II, 1959, 294).

НЕЗВИЧА́ЙНО. Присл. до **незвича́йний.** *Незвичайно вітер свище серед потоптаних могил* (Уп., Вірші.., 1957, 14); *Бійці заніміли, вражені: так незвичайно, моторошно, дико вирвалася та пісня серед цієї крові, вогню й загального напруження* (Гончар, III, 1959, 147); *Все на цій постаті свідчило про незвичайно скромний її спосіб життя* (Фр., VI, 1951, 162); — *Я вже сьогодні йому й руки не подала,— каже раз мати,— вирядивши Саєнка.— Незвичайно зробили... Саєнко — чоловік як слід* (Мирний, I, 1949, 199); // *у знач. присудк. сл.* Не прийнято. *Якби її воля, привчилася б і письма: так тогді-бо незвичайно було, щоб дівка та вміла читати* (Кв.-Осн., II, 1956, 312); — *Зміркуй лише сама: дізнатись можуть люди... Неслава, поговір — і що з тобою буде? Отак любитися — це ж незвичайно, гріх!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 245).

НЕЗВИ́ЧКА, и, *ж.* Відсутність звички до чого-небудь. *Жере* [піп] *без пам'яті, воно йому з незвички й вадить* (Коцюб., I, 1955, 300); — *Дивись, аж упрів ніби трохи,— посміхнувся він.— Що то значить незвичка!* (Вишня, II, 1956, 76); *Від незвички курити він закашлявся і відкинув цигарку геть* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 70).

НЕЗВИ́ЧНИЙ, а, е. 1. До якого не звик хто-небудь, який не ввійшов у звичку. *Осліплений незвичним світлом, в'язень закриває очі руками* (Л. Укр., II, 1951, 187); *Дорош сплигнув із сідла, розминаючи замлілі від незвичної їзди ноги* (Тют., Вир, 1964, 197).

2. *з інфін., до чого.* Який не звик до чого-небудь, який не має навику у чому-небудь. *Незвична сидіти без діла, вона й зараз домоглась від Марусі роботи собі* (Головко, II, 1957, 575); *Невправна, незвична до писання рука не встигала викласти їх* [думки] *на папері* (Ткач, Арена, 1960, 188).

3. *розм.* Те саме, що **незвича́йний** 1. *Вероніка теж була незвична — в новій коричневій шубці* (Загреб., День.., 1964, 263); *Тимофій з незвичною спритністю влетів у Буг* (Стельмах, II, 1962, 203).

НЕЗВИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незви́чний.** *Білизна снігів Від сонця, що підводилось з-за гір, З незвичності засліплювала зір* (Підс., Поеми, 1954, 7); *Катюша сказала, що приїхала організувати нас* [дітей], *і це лякало всіх незвичністю і новизною* (Чаб., Катюша, 1960, 16).

НЕЗВИ́ЧНО. 1. Присл. до **незви́чний.** *На тумбочці незвично чорнів телефон, але свинцева сірість поглинала навіть його* (Загреб., День.., 1964, 224); *Олег у військовому виглядав незвично високим і худорлявим* (Голов., Тополя.., 1965, 144); // *у знач. присудк. сл. Йому було і тісно і незвично У трюмі, в корабельній кочегарні*

(Воронько, Тепло.., 1959, 166); *Видно, й батькові було незвично їхати на бричці, бо примостився він на краєчку сидіння* (Томч., Готель.., 1960, 103).

2. *у знач. присудк. сл.* Дивно. — *Знаю, товаришко Убийвовк, що незвично було тобі слухати про зв'язківців, про явки та конспірацію, коли навкруги ще вільно ходять наші люди* (Гончар, IV, 1960, 33).

НЕЗВІ́ДАНИЙ, а, е. Який не підлягав вивченню, дослідженню; невідомий. *Радянські вчені розширяють дослідження космічного простору і верхніх шарів атмосфери. Незвідані процеси явищ природи, які відбуваються в космосі, ставатимуть тепер доступнішими людині* (Рад. Укр., 5. XI 1957, 1); // *у знач. ім.* **незві́дане,** ного, *с.* Те, що не підлягало вивченню, дослідженню. *Юрій Гагарін та Герман Титов першими проклали шлях у незвідане* (Наука.., 6, 1962, 30); // Про якого ніхто не знає; незнаний. *Ліс для мене був якимсь незвіданим казковим царством лисиць, ведмедів, вовків, оленів та різного птаства* (Томч., Готель.., 1960, 66); // Якого не зазнав, не пережив хто-небудь. *Їй було тривожно і страшно, якісь незвідані почування гнітили дитяче серце* (Донч., III, 1956, 47); *Якась нова, незвідана досі радість клубочилась в її грудях* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 38); // *у знач. ім.* **незві́дане,** ного, *с.* Те, чого не зазнав, не пережив хто-небудь. *Молода і вродлива дівчина ще нікого не любила, хоч її серце вже шумувало гарячою кров'ю і штовхало до незвіданого і звабного* (Чаб., Тече вода.., 1961, 119).

НЕЗВОРУ́ШНИЙ, а, е. 1. Якого не можна зрушити з місця. *Страшно було від однієї думки про те, що.. запалені гноти диміли в руках у незворушних воїнів, закутих у залізні лати* (Загреб., Європа 45, 1959, 239).

2. Який не може бути порушений; абсолютний, цілковитий. *Невважаючи на незворушний спокій.., Целя кілька разів вибухала сміхом* (Фр., II, 1950, 309); *Варку дратував незворушний і якийсь зухвалий спокій Момота* (Кучер, Голод, 1961, 293).

3. Якого не можна похитнути; непохитний. *Він увіходить, простуючи в царство грізного владики, Де незворушні серця, неподатні на людські благання* (Зеров, Вибр., 1966, 219).

НЕЗВОРУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незвору́шний.**

НЕЗВОРУ́ШНО. Присл. до **незвору́шний.** *Мимоволі озирається* [Кузьма] *в той бік, де на валу блищить ножем незворушно на місці його новий сталевий гігант* [про бульдозер] (Гончар, Тронка, 1963, 272); *В руїнах давній храм на гострому шпилі, Там незворушно сплять у мертвому спокої Богині з мармуру і бронзові герої* (Зеров, Вибр., 1966, 467).

НЕЗВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. 1. У якого не з'єднані, не стягнуті чим-небудь руки, ноги. *Позад ішло кілька чоловіка* [чоловік] *незв'язаних і за ними шляхтянка.. з дитинкою на руках* (Стор., I, 1957, 402); * Образно. [Голос з гурту:] *Се ж останній вечір дівочої незв'язаної волі!* (Л. Укр., III, 1952, 351).

2. Позбавлений зв'язку; роз'єднаний, окремий. *В якійсь чудній мішанині неслись перед ним обривки гадок, незв'язані, роз'єднані* (Хотк., I, 1966, 56); *Незв'язані слова.*

НЕЗВ'Я́ЗНИЙ, а, е. Позбавлений послідовності, логічного зв'язку (про думки, мову і т. ін.); безладний. *Ухтіщев дивився, як рветься з уст його супутника незв'язна мова, бачив, як сіпаються мускули його обличчя від зусилля висловити думку* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 431).

НЕЗВ'Я́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незв'я́зний.**

НЕЗВ'Я́ЗНО. Присл. до **незв'я́зний.** *Уляна скинула з голови хустку, втерла нею від хвилювання спітніле чоло, заговорила незв'язно, на кожному кроці підшукуючи слово...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 135).

НЕЗГА́НЬБЛЕНИЙ, а, е. Якого своїми вчинками, поведінкою не зганьбив, не зneславив хто-небудь. *Я жив би двічі і помер би двічі, Якби було нам два життя дано, Щоб людству чесно глянути у вічі, Незганьбленим зберігши знамено* (Бажан, Вибр., 1940, 119); *Крізь злигодні і небезпеки життя пронесла вона незганьбленою свою чистоту* (Рад. літ-во, 7, 1966, 65).

НЕЗГАСА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не згасає, завжди горить, світить або світиться. *Незгасаючий вогонь.*

2. *перен.* Який не послаблюється, не зникає, не проходить (про почуття, вияв чого-небудь і т. ін.); постійний. *Це перший його твір — твір, в який вкладено найкращі почуття молодого митця, глибока, незгасаюча любов до людини* (Коз., Зол. грамота, 1939, 35); [Нечай:] *Дозволю собі короткий тост: підіймемо бокали за незгасаючу мужність нашої Лесі!* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 78).

НЕЗГАСИ́МИЙ, а, е. 1. Який не може згаснути, перестати горіти, світити або світитися. *Незгасимий вогонь.*

2. *перен.* Який не може послабитися, зникнути, пройти (про почуття, вияв чого-небудь і т. ін.); дуже сильний. *Героїзм — це насамперед незгасима любов до Батьківщини* (Літ. Укр., 8. V 1964, 1); // Який не може втратити значення, цінності для кого-, чого-небудь. *Хай над нашою землею Прапор волі має — Променисту, незгасиму Конституцію ми маєм!* (Укр.. думи.., 1955, 461); *Книгу складе* [поет] *незгасиму, як Горький* (Уп., Вірші.., 1957, 141).

НЕЗГАСИ́МО. Присл. до **незгаси́мий.** *Сонце те, що Ленін засвітив, На цілий світ палає незгасимо* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 8); *Усе нагадує про них* [молодогвардійців] *і незгасимо дише ними — світанки буднів осяйних бринять гудками голосними* (Уп., Вірші.., 1957, 93).

НЕЗГА́СЛИЙ, а, е. 1. Який не згас; який горить, світить або світиться. *Всі вони* [циганки] *кричать щось і з рішучістю старих вовчиць стають на чатах біля незгаслих табірних вогнищ* (Тют., Вир, 1964, 69); *Зберегти життя Свічки воєвода згоден лише при умові, щоб Меланка донесла незгаслою свою весільну свічку до тюрми через буряну ніч* (Іст. укр. літ., II, 1956, 526).

2. *перен.* Який не послаблюється, не зникає, не проходить (про почуття, вияв чого-небудь і т. ін.). *Вона була немолода.. Тільки очі — карі й водночас темно-зелені — були сповнені незгаслих почуттів* (Жур., Вечір.., 1958, 386); *З незгаслою посмішкою сиділа Ольга і стежила поглядом за Данилом* (Коп., Лейтенанти, 1947, 107).

НЕЗГА́СНИЙ, а, е. 1. Який не згасне, завжди буде горіти, світити або світитися. *Поет! Люби усе нове, як сонце те незгасне, хай у піснях твоїх живе все молоде й прекрасне* (Сос., Так ніхто.., 1960, 30); *Прапор Леніна над нами, він окрилює в путі. Чи у битві з ворогами, чи у мирному труді. він незгасними огнями світить ясно у житті!* (Тер., Правда, 1952, 11).

2. *перен.* Який ніколи не послабиться, не зникне, не пройде (про почуття, вияв чого-небудь і т. ін.). *Як зірка далека, в душі моїй сяє Невтрачена віра, незгасна надія* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 103); *Слова його прозвучали сухо, в них крилися незгасний гнів і рішучість* (Ле, Наливайко, 1957, 440); // Який ніколи не втратить свого значення. *Він* [Т. Шевченко] *любив усе прекрасне, Все ненавидів потворне, — І його ім'я — незгасне, Світлий образ — неповторний* (Рильський, 300 літ. 1954. 83).

3. Який не згасає або не згас; який горить, світить або світиться. — *Так хай тепер Григорій Юхимович доглядає у нас за незгасними лампадками* (Стельмах, Хліб..,

1959, 633); — *А чоловік? — Як же з ним бути?* — *з'являлася в такі хвилини думка, що обпікала їй серце, мов незгасна жарина* (Шиян, Баланда, 1957, 75).

НЕЗГА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незга́сний.** *Рік 1919. Розруха... Із 63 доменних печей Півдня діє лише одна — Єнакіївська домна № 6. Вона немов уособлювала незгасність духу наших металургів* (Рад. Укр., 3. VIII 1961, 1).

НЕЗГА́СНО. Присл. до **незга́сний.** *В серцях людей вони* [ленінські ідеї] *живуть незгасно, безсмертя їх у партії живе* (Сос., Солов. далі, 1957, 15); *Вночі вікна інституту, особливо другого поверху, де містилися наукові апартаменти, світилися яскраво і, здебільшого, незгасно аж до ранку* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 235).

НЕЗГИ́ННИЙ, а, е. Який не згинається, не гнеться.

НЕЗГІ́ДЛИВИЙ, а, е. З яким важко домовитися, дійти згоди; впертий. — *Це нарід* [народ] *незгідливий: вони отак і до суду-віку на одно не згодяться* (Март., Тв., 1954, 128); — *Зоньки я не хотіла,* — *продовжувала базікати Олена.* — *Молилася, грішна, щоб не було дитини.. І може, тому Зонька така незгідлива, така швидка до суперечки* (Вільде, Сестри.., 1958, 317).

НЕЗГІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **незгі́дливий.** *Славився він впертістю і незгідливістю свого характеру* (Тют., Вир, 1964, 45).

НЕЗГІ́ДНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **незгі́дливий.** *Один молодий, що терпів таку кару, Старому жалівсь на незгідную пару: — Од жінки така тягота на мені, Неначе я камінь-спідняк у млині!* (Крим., Вибр., 1965, 247).

2. *з чим.* Який не відповідає чому-небудь, іде врозріз з чимсь; несумісний. *Ось.. інтелігенція, що в сліпій гордості і гордій сліпоті відкидає від себе все незгідне з її привидами та забобонами* (Фр., XVI, 1955, 42); *Багато книг було знищено через те, що духовенство вважало їх зміст незгідним із вченням християнської церкви* (Іст. середніх віків, 1955, 40).

3. Позбавлений гармонійності, злагодженості (про голоси, звуки, музику і т. ін.). *Найгірше незгідні голоси зливаються в далечині в гармонійні тони* (Март., Тв., 1954, 304); *Лиш два такі чоловіки стояли серед коршми* [корчми] *та хриплими, надірваними і незгідними голосами співали якусь.. думку* (Фр., I, 1955, 171).

НЕЗГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незгі́дний;** //Незлагодженість. *Оці листи* [нареченої].. *вказують на цілковиту незгідність їх характерів* (Фр., II, 1950, 308).

НЕЗГІ́ДНО. Присл. до **незгі́дний.** *Старики жили незгідно, в якійсь явній, але німій ворожнечі* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 180).

НЕЗГІ́РШ, *присл., розм.* Те саме, що **незгі́рше.** *Захопилась роботою Настя. Орудує вилами незгірш парубка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 209).

НЕЗГІ́РШЕ, *розм.* Присл. до **незгі́рший.** — *Над нетягою збиткуються свої пани незгірше від чужих* (Добр., Очак. розмир, 1965, 217); [Джонатан:] *Хотів би він в Голландію поїхать з товаришами, трохи підучитись, та грошей брак. А шкода, бо малює таки незгірше* (Л. Укр., III, 1952, 107).

НЕЗГІ́РШИЙ, а, е, *розм.* 1. Такий, як хто-, що-небудь, подібний до когось, чогось (перев. у порівнянні). — *Котячий розум незгірший Курячого!* — *буркнув .. Слон* (Фр., IV, 1950, 126); *Чим нагадатися тобі, Щоб ти не забував мене? .. Чи до ворожки через сніг Піти вночі на край села, Щоб до колишніх чар моїх Нових, незгірших додала?* (Перв., I, 1958, 433).

2. Який підходить кому-, чому-небудь, задовольняє чиїсь вимоги; непоганий, хороший. [Мартіан:] *Мій син одважної, твердої вдачі,— незгірший був би з нього проповідник* (Л. Укр., III, 1952, 296).

НЕЗГЛАДИ́МИЙ, а, е. 1. Який не може зникнути, пройти, стертися і т. ін. *Замилування до природи поклало незгладиму печать на всю Тоньову вдачу* (Фр., III, 1950, 342); *Віспа лишила незгладимий слід на її личку* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 211).

2. *перен.* Який не може стертися з пам'яті; незабутній. *В серці дитини правдивий художній образ лишає глибокий незгладимий слід* (Донч., VI, 1957, 592); *Бувають у житті зустрічі, які залишають незгладимий, теплий і світлий спогад у наших серцях надовго, вірніше, назавжди — на все життя* (Мист., 3, 1955, 35).

НЕЗГЛА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **незглади́мий.** *Поява князя, його гарне, спокійне та благородне лице, його первісна сила.. залишила на дівчині незгладне враження* (Оп., Іду.., 1958, 259); *Незгладні зарубки залишила в пам'яті тайга* (Знання.., 3, 1970, 18).

НЕЗГЛИБИ́МИЙ, а, е. Який не має меж; якого важко або неможливо вичерпати; дуже великий, безмежний, безмірний; невичерпний. *Пригадували* [ми з Василем] *собі безконечність просторів, Чорногори вершини і глухий шум одвічних незглибимих лісів гуцульських...* (Хотк., II, 1966, 326); *В дожовтневій літературі українській М. Коцюбинському належить одне з найпочесніших місць.. На таке місце заслужив він.. через незглибимий гуманізм глибокий* (Тич., III, 1957, 353).

НЕЗГОВІ́РЛИВИЙ, а, е. З яким важко домовитися про що-небудь; упертий.

НЕЗГОВІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **незгові́рливий.** *Розпочаті ще Потьомкіним у Яссах мирні переговори затягувались через уперту незговірливість турків* (Добр., Очак. розмир, 1965, 397).

НЕЗГО́ДА, и, *ж.* 1. Відсутність взаєморозуміння, мирних стосунків, злагоди між ким-небудь; чвари, розлад. — *Чуєш, зараз мені погодись з жінкою,* — *обернувсь старшина до Гната,* — *щоб мені не було межи вами незгоди!* (Коцюб., I, 1955, 38); — *Згода, діти, будує, а незгода руйнує,* — *повчала нас мати* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 8).

2. Розбіжність у поглядах, думках, світогляді і т. ін. *Незгоди всередині політичних партій і між політичними партіями розв'язуються звичайно не тільки принциповою полемікою, а й розвитком самого політичного життя..* (Ленін, 11, 1970, 125); *Під час обговорення проекту програми, поданого Плехановим, між ним і Леніним виникли серйозні незгоди* (Ком. Укр., 5, 1961, 10); // Відсутність погодженості в чому-небудь. *Незгода була, чи німку зараз відправити, чи затримати її* (Л. Укр., III, 1952, 645).

3. Негативна відповідь на що-небудь, заперечення чого-небудь, непогодженість з чимсь; відмова. *Коли Тихович, бажаючи щось відповісти, на знак незгоди потряс головою, Замфір.. стогнав придушеним голосом: — Голову мені рубайте, не виноград!..* (Коцюб., I, 1955, 216); // *у знач. присудк. сл.* Відмовлятися, не погоджуватися.— *Настали жнива — давай нашу ціну; незгода,— назувай сам* [про пана] *постоли та й гайда з серпом на поле* (Коцюб., II, 1955, 45); *Там товариші зразу охоче прийняли наказ, тут — незгода, протест і обурення* (Смолич, V, 1959, 466).

4. Нещастя, біда, труднощі в чому-небудь. *У їх свої нужди, свої незгоди, котрі ближче доходили до серця, ніж чуже лихо* (Мирний, IV, 1955, 209); — *Тих, хто їде в Сибір, ждуть великі незгоди, тяжкі випробування* (Ряб., Жайворонки, 1957, 129).

НЕЗГО́ДЕН *див.* **незго́дний.**

НЕЗГО́ДИНА, и, *ж., діал.* Нещастя, біда, труднощі у чому-небудь. *Для оптимістів.. щезають дрібниці, незгодини та труднощі, невдачі...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 269); *Мужик удень робить, мов чорний віл, а на ніч жене скотину.. Та навіть і при такій незгодині мужик хоче обдурити і ніч, і хазяїна, і скотину, тільки не себе* (Стельмах, I, 1962, 478).

НЕЗГО́ДНИЙ, НЕЗГО́ДЕН, дна, дне. 1. Який не поділяє думок, поглядів кого-небудь, не погоджується з кимсь, чимсь. *Батюшечка, ..незгодний з промовою директора, переглядається з Нікольським* (Полт., Повість.., 1960, 348); — *«Ура» комісарові.— Ура-а! Лише Дерзкий та кілька його прибічників стояли між возами злі, незгодні* (Гончар, II, 1959, 113).

2. *на що і без додатка.* Який не дає, не виявляє згоди на що-небудь, не погоджується зробити, прийняти щось. — *Зараз виходимо на роботу,— диктує Грім. — Хто згодний іти зі мною — ставай ліворуч. Хто не піде — ставай праворуч.. Потроху переходять люди ліворуч, на бік отамана — їх більшість.. Залишається лише купка незгодних* (Ю. Янов., IV, 1959, 115); *Кажуть, гетьмана в Києві настановили, німецький цар медалі висилає за наших волів та корів. Незгодний народ на таке діло* (Перв., Невигадане життя, 1958, 147).

3. Який свідчить про відсутність мирних стосунків, злагоди, погодженості між ким-небудь. *От сусіди заздрять: не те, що сварки,— незгодної балачки ніхто між ними не чув* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 22).

НЕЗГО́ДОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **незго́да** 4. *Де незгодоньку подіти? Давить козака* (Граб., I, 1959, 334); *Стояв явір над водою, в воду похилився,— На козака незгодонька—козак зажурився* (Вас., III, 1960, 47).

НЕЗГО́ЙНИЙ, а, е. Який не може загоїтися, зникнути і т. ін. *У бідні́м серці, як незгойна рана, ..Моя кохана* (Сос., Близька далина, 1960, 226); *Відчаєм та незгойним болем обіймалася Юхимова засмикана в нерозумному клопоті душа* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 272).

НЕЗГРА́БА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Незграбна людина. *На чільному місці.. зручно вмостився здоровенний незграба. Кудлатий, без шиї, голова на плечах, як двопудова гиря лежить* (Мур., Бук. повість, 1959, 238); [О л е н а:] *Ні, це таки не Кость. Не може бути, щоб він був таким незграбою* (Мороз, П'єси, 1959, 118); // Уживається як лайливе слово. *Він погнався за крейдою, зачепився, незграба, за стіл, звалив ручку, аж перо в підлогу встромилося* (Ряб., Жайворонки, 1957, 179); *Ідіот, незграба, робот, ледащо дурне, — такими та іншими прозвиськами в цьому дусі тільки й нагороджує Брага свій бульдозер* (Гончар, Тронка, 1963, 266).

2. Те, що зроблене грубо, без смаку. — *Напевне, у найщасливіші для нашої планети часи геть зникнуть багатоповерхові незграби і люди житимуть у затишних віллах* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 78).

НЕЗГРА́БНИЙ, а, е. 1. Який має непропорційну, недоладну будову, неструнку фігуру і т. ін. *Його довгі незграбні руки як би відвисали від плечей, а ще більше незграбно виглядали великі, в повикривлюваних чоботях ноги* (Кобр., Вибр., 1954, 77); *Він узяв її за руку, як маленьку дівчинку, і пішов з нею, великий і незграбний, уздовж алеї* (Донч., III, 1956, 401); // Який не має спритності й легкості у рухах; неповороткий, вайлуватий. — *Яка незграбна, на кліці наступила. Треба дивитись під ноги* (Хижняк, Тамара, 1959, 250); *Не хотілось показувати себе незграбним, вайлуватим. І він поспішав, а виходило ще гірше* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 185); // Який свідчить про чиюсь неспритність, неповороткість. *На сцену з-за лаштунків повільним незграбним кроком вийшов Семен Барабаш з гармонією* (Сміл., Зустрічі, 1936, 118); *Його рухи спочатку були навіть незграбні, жести трохи дикі, без усякої грації...* (Ільч., Серце жде, 1939, 231); // Нездатний швидко рухатися, повертатися і т. ін. (про судно, машину і т. ін.). *Яресько знenацька помітив ліворуч якесь інше судно, незграбне, пузате* (Гончар, II, 1959, 48); *Заскреготала стріла екскаватора, і незграбний ківш зачерпнув свою порцію розтолоченого грунту* (Хижняк, Килимок, 1961, 16).

2. Позбавлений легкості, витонченості; зробл. грубо, без смаку (про предмети); грубий. *Тільки дві речі стояли в хаті чужі і навіть наче ворожі: біла дубова шафа, наглухо закрита, і довга незграбна скриня* (Коцюб., II, 1955, 246); *Валя мешкала на Сніговій вулиці в похмурому, незграбному будинку* (Вільде, Сестри.., 1958, 217); // Зробл. неакуратно, невміло. *Сиджу в окопі. Окопи -- мізерні, незграбні ямки, затулені зверху соломою* (Вас., Незібр. тв., 1941, 227); *З цього ділового паперу так і випирало шляхетське презирство і витончена наруга над тими, хто мав прикласти до листка незграбний підпис, хрестик чи відтиск пальця* (Стельмах, I, 1962, 186); // Який погано приходиться, завеликий на кого-небудь, невдало пошитий (про одяг, взуття). *Вони проходили по вулицях групками в незграбних шинелях* (Довж., I, 1958, 15); *Я вже ходила так з блокнотом у руках, Ще дівчинкою, в рваних черевиках, Незграбних надто, трохи завеликих* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 62).

3. Позбавлений майстерності, влучності, дотепності і т. ін. (про мову, твір і т. ін.). *Засилаю до Ювілейного Комітету свій може й незграбний.. вірш на вшанування дорогої усім нам ювілянтки* (Мирний, V, 1955, 422); — *Та мова, що я чув від поручика, ..була.. незграбною й безбарвною* (Досв., Вибр., 1959, 124); // Який не має логічного зв'язку, послідовності і т. ін.; безладний. *Одвик я вже думати вдень, і, певне, через те мої денні думки такі важкі, сірі, незграбні* (Л. Укр., III, 1952, 678); — *Їхня незграбна програма погубила нас* (Гончар, II, 1959, 208).

4. Невміло, невдало виявлений. *Та гріло серце батькові не раз Людське, хай і незграбне, співчуття* (Рильський, III, 1961, 39); *Кузь уявляв його пітне обличчя й незграбні спроби виправдатись* (Руд., Остання шабля, 1959, 544).

НЕЗГРА́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **незгра́бний.** *Хвиля сорому за себе, за свою ведмежу незграбність, залила Федоренкові обличчя гарячим рум'янцем* (Кач., Вибр., 1947, 143); — *Як мені, мамо? — скрипнувши чобітьми, легко пройшовсь* [Дмитро] *по хаті — де та й незграбність поділась, коли й встиг парубочу гордовиту ходу перейняти...* (Стельмах, II, 1962, 328); *Тут є певні недоліки — сухість, іноді незграбність розповіді* (Рад. літ-во, 5, 1958, 128).

НЕЗГРА́БНО. Присл. до **незгра́бний.** *Замість відповіді, я незграбно поцілувала її в очі* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 76); *На шостому поверсі Мединська тричі постукала у двері, незграбно оббиті драною клейонкою* (Руд., Остання шабля, 1959, 34); *Він* [поет] *бачить, як грубо, недотепно та незграбно можуть виражатись .. ідеї у вузькодумних сучасників* (Л. Укр., IV, 1954, 134).

НЕЗГРА́ЙНИЙ, а, е. Який відбувається, здійснюється, проходить і т. ін. недружно, неорганізовано, незлагоджено. *Всі одразу заметушились, миттю підхопили чемодани, сакви, рушили за юнаком незграйною валкою* (Гур., Друзі.., 1959, 63).

НЕЗГРА́ЙНО. Присл. до **незгра́йний.** [А в т о р:] *Ні, музо, ся пісня незграйно лунає!* (Л. Укр., I, 1951, 155).

НЕЗГУ́БНИЙ, а, е. Якого неможливо знищити. *Незгубне життя.*

НЕЗДА́ЛИЙ, а, е, *діал.* Нездатний, невмілий. *Корови не злюбили нездалої доярки, що із штурханами, лайкою коло корів ходить* (Горд., Дівчина.., 1954, 204); // Бездарний, невдалий. *Крикуни.. в світ кричали: — Вірш,* *слізьми що наповний, Є негарний і нездалий...* (Фр., XIII, 1954, 436); *Зачали панотці хвалитися, що нічого не читають. — І ця газета нездала, і та нездала, шкода часу!* (Март., Тв., 1954, 215).

НЕЗДА́ЛО, *діал.* Присл. до **незда́лий.** *Чи Радивон Ржа нездало поведеться з дарунками?* (Горд., Дівчина.., 1954, 109).

НЕЗДА́РА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка не має таланту, здібностей до чого-небудь. *Не розуміючи того, що це втома і що ця втома ослабила пам'ять, він нарікав на себе, обзивав себе тупицею, нездарою* (Тют., Вир, 1964, 52); *Діжа відразу зрозумів: Кошарний нездара, випадкова людина в мистецтві, безталанна й примітивна* (Загреб., День.., 1964, 332); // Неповоротка, незграбна людина. *Стояв* [Петро] *такий високий, кривий нездара, крутив головою на всі боки та й щось мимрив під носом* (Март., Тв., 1954, 250); // Уживається як лайливе слово. — *Ах ти, драбе якийсь, непотрібе, нездаро* (Фр., I, 1955, 245); *Клара підвела очі на Вадима, і йому здалося, що нездарою вона назвала його* (Руд., Остання шабля, 1959, 346).

НЕЗДА́ТНИЙ, а, е. 1. *на що, до чого, з інфін.* Який не має якостей, властивостей, необхідних для чого-небудь, неспроможний робити щось і т. ін. *До збройного повстання в грудні 1905 р. народ в Росії виявлявся нездатним на масову, збройну боротьбу з експлуататорами* (Ленін, 31, 1951, 478); — *Нездатний вже я дороботи, та й моя стара вже підтопталась..,— сказав дід Грицай* (Н.-Лев., IV, 1956, 201); *Почуває сама* [Катька], *що нездатна тепер думати над чимось так же ясно й просто, як раніше* (Сміл., Зустрічі, 1936, 113); // *до чого.* Який не має здібностей, нахилу до чого-небудь. *Нездатний був Тарас до кухарства* (Мирний, V, 1955, 310).

2. *розм., рідко.* Який не підходить для чого-небудь, не відповідає певним вимогам; непридатний. [Джонс:] *Не знаю, чи путня глина..* [Річард:] *Для скульптури вона нездатна* (Л. Укр., III, 1952, 94); *Він знав.. всі літери, але по-старому: бе, ве, ге... Демид почав йому вияснити, через віщо його знання нездатне* (Гр., II, 1963, 76).

НЕЗДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незда́тний^{1}.** *Груні здавило у грудях від сорому, вона відчула свою нездатність порядкувати на хазяйстві* (Горд., II, 1959, 235).

НЕЗДВИ́ЖНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **нерухо́мий^{1}.** *Південний край, безлюдний край, Нездвижне море, вмерзле в небокрай* (Бажан, Роки, 1957, 270).

НЕЗДВИ́ЖНО, *поет.* Присл. до **нездви́жний.** *Дикою темною скелею стояв* [крейсер] *серед сліпучості, нездвижно вкарбований в просторінь моря і неба* (Гончар, Тронка, 1963, 36).

НЕЗДЕ́РЖЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який не може чи не вміє стримати, здержати себе від чого-небудь, надмірний у чомусь. *Не помітивши.. Химки Цвіркунихи, заспокоїлась* [Тетяна]. *Найважливіше — щоб не бачила ця нездержлива лепетуха, а то зараз рознесе по всій слободі* (Добр., Тече річка.., 1961, 275).

НЕЗДЕ́РЖЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Властивість за знач. **незде́ржливий.**

НЕЗДЕ́РЖНИЙ, а, е. Якого не можна або важко здержати, спинити і т. ін. *Весела голосна розмова, веселий нездержний регіт аж розлягавсь по старому садку* (Н.-Лев., I, 1956, 618); // Те саме, що **незде́ржливий.** *Цей нездержний чоловік схоплювався з місця, в забутті ляскав по плечах того, хто сидів у кріслах перед ним* (Ільч., Серце жде, 1939, 261).

НЕЗДЕ́РЖУВАНИЙ, а, е, *розм.* Якого не здержує, не спиняє і т. ін. хто-небудь. *За ним гнали вслід жалі товаришів праці, нездержувані насміхи над його долею, що так болюче собі з нього зажартувала* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 66).

НЕЗДІ́БНИЙ, а, е. 1. Який не має здібностей, природного обдарування. — *Він дуже нездібний, він ніяк не міг вивчитися* [грати], *навіть знаючи, що ця скрипка чарівна* (Ів., Вел. очі, 1956, 47).

2. *до чого, з інфін.* Який не має якостей, властивостей, необхідних для чого-небудь. *Хоч нездібний до публічної служби, він проте не був зовсім сліпий* (Фр., IV, 1950, 236); // Неспроможний робити, виконувати що-небудь. *Усвідомлення, що такий... такий... шмаркач навіть говорити з ним не хоче, так приголомшило Йосифа, що він став.. нездібний ні рухатись, ні думати* (Вільде, Сестри.., 1958, 153).

НЕЗДІ́ЙСНЕНИЙ, а, е. Який не здійснився, не збувся. *Настрій зневіри в собі, образи за нездійснені надії не покидав його* (Головко, II, 1957, 411); *Вважалося, що цей похід вартий багатьох нездійснених походів на кримського хана* (Ле, Україна, 1940, 37).

НЕЗДІЙСНЕ́ННИЙ, а, е. Який не може здійснитися, збутися, виконатися. *Знав Жолкєвський, що справа ця важка, майже нездійсненна* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 202); *Пропозиції* [Сагайдака] *вражали новизною, своєю, так би мовити, масштабністю, і декому здавались нездійсненними* (Добр., Тече річка.., 1961, 111).

НЕЗДІЙСНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нездійсне́нний.** *Автор мав на меті показати нездійсненність розв'язання багатьох наукових проблем в умовах капіталістичного світу* (Смолич, Розмова.., 1953, 40).

НЕЗДІЙСНИ́МИЙ, а, е. Якого не можна здійснити, виконати і т. ін. ***Без великих банків соціалізм був би нездійснимий*** (Ленін, 26, 1951, 79); *Довго він плекав ту мрію і тільки в останню подорожню ніч.. зрозумів, що мрія його нездійснима* (Збан., Сеспель, 1961, 155).

НЕЗДІЙСНИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **нездійсни́мий.**

НЕЗДОГА́ДЛИВИЙ, а, е. Який не здогадується про що-небудь; некмітливий. *Справді-бо, яка вона нездогадлива* (Смолич, I, 1958, 80).

НЕЗДОГА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нездога́дливий.** — *Я дивуюся з вашої нездогадливості,— вів далі Гальванеску, зручно влаштувавшись у кріслі* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 96).

НЕЗДОЛА́ННИЙ, а, е. Якого не можна здолати, знищити, підкорити, побороти і т. ін.; непереможний. *Нездоланну силу продемонстрував соціалістичний лад в час Великої Вітчизняної війни* (Ком. Укр., 10, 1966, 29); *Корчмар без жодної потреби, приголомшений нездоланним горем, спинився біля залізної брами* (Рибак, Помилка.., 1956, 170); *Дружби нашої святої єдність нездоланну не порушити нікому ні тепер, ні потім* (Гонч., Вибр., 1959, 325).

НЕЗДОЛА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нездола́нний.** *Треба розбудити у душі народу почуття гордої свідомості нездоланності своєї, своєї непереможності!* (Тич., III, 1957, 251); *В свої вісімнадцять років він зберіг у найглибших закутках серця віру в батька, в його всесилля і нездоланність* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 16).

НЕЗДОЛА́ННО. Присл. до **нездола́нний.** *Похід гримить нездоланно* (Ус., Лави.., 1948, 66).

НЕЗДОЛЯ́ЩИЙ, а, е, *діал.* Слабосилий. *Їй матері жаль кидати, що така вона дуже нездоляща* (Сл. Гр.).

НЕЗДО́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Безсилий. [Чіп:] *Слабе дівча, — а пальчика її Одного розігнути я нездольний!* (Коч., I, 1956, 515).

НЕЗДОРО́ВИЙ, а, е. 1. *чим і без додатка.* Який страждає якою-небудь хворобою або має погане здоров'я; хворий. *Оксана нездорова нервами* (Л. Укр., V, 1956, 399); [Параска:] *Ти, знать, нездорова, в тебе голівка болить. Кажи, доню, болить?* (Вас., III, 1960, 39);// Який свідчить про наявність якої-небудь хвороби, відсутність здоров'я. *Голова у нього була важка, лиса і квадратна, руки маленькі, нервові, очі олов'яні; обличчя брюзкле, нездорового картопляного кольору* (Тют., Вир, 1964, 343); — *Чого цей корінець має такий нездоровий вигляд?* (Коцюб., I, 1955, 208).

2. Шкідливий для здоров'я. *Гнила та нездорова зима зовсім оголила дахи* (Ільч., Серце жде, 1939, 397); *В цілому клімат Мадагаскарської області нездоровий. Всюди, навіть на узгір'ях, лютує пропасниця* (Посібник з зоогеогр., 1956, 49).

3. *перен.* Не такий, як треба; ненормальний. *Іван Антонович, розлютившись, кричав, що, доки командує ротою, нікому не дозволить створювати в ній нездорові взаємини* (Гончар, III, 1959, 331); *Комедія — один з видів драматичних творів, в якому викриваються нездорові суспільні або побутові явища, висміюються людські пороки, негативні риси характеру* (Укр. літ., 9, 1957, 93).

НЕЗДОРО́ВИТИСЯ, иться, *безос.* Погано себе почувати, бути хворим; нездужатися. *Хоч мені трохи і нездоровиться, але я працюю* (Коцюб., III, 1956, 418); [Прокопенко:] *Мені теж нездоровиться, але я приїхав аж у вашу Грабарівку* (Мороз, П'єси, 1959, 151).

НЕЗДО́РОВО. 1. Присл. до **нездоро́вий.** — *Почуваєш себе нездорово? — спитав я, окинувши оком молодого товариша* (Коб., III, 1956, 151); // *у знач. присудк. сл.* — *Не хочу люльки,— каже Василь,— трохи не вона мені завадила. Так щось нездорово!* (Кв.-Осн., II, 1956, 31).

2. *у знач. присудк. сл.* Шкідливо для здоров'я. *В хаті душно, нездорово, краще одчинити вікна...* (Коцюб., I, 1955, 317).

НЕЗДОРО́В'Я, я, *с.*, *розм.* Хворобливий стан, нездужання. *Питає він — чого сумно? — вона зверне.. на нездоров'я* (Мирний, III, 1954, 345); *Смикнула* [господиня] *його за рукав, прохаючи, очевидно, пояснити, в чім криється причина нездоров'я гостя* (Тют., Вир, 1964, 156).

НЕЗДУЖА́ЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який нездужає; хворий. *Хата. Мати нездужала. Хліб зацвілий на столі* (Рильський, Поеми, 1957, 286).

2. Який не має фізичних сил, міцного здоров'я; кволий, безсилий. *Оришка — стара вже, нездужала,— тільки й того, що доглядає дитину...* (Мирний, I, 1949, 140); *Співав* [кобзар Остап Вересай] *похилий, нездужалий, Співав — і серцем молодів, Співав — і люди оживали, Співав — і ріс народний гнів* (Рильський, III, 1961, 137).

НЕЗДУ́ЖАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **незду́жати.** *Вона схопилася за перше, що спало їй на думку, щоб відвернути його увагу від свого нездужання* (Шовк., Інженери, 1956, 14); *В народі чай з материнки п'ють.. при душевних нездужаннях, тузі та при конвульсіях* (Лікар. рослини.., 1958, 86).

НЕЗДУ́ЖАТИ, аю, аєш, *недок.* Бути хворим, хворіти. *Нездужає Катерина, Ледве-ледве дише...* (Шевч., I, 1963, 23); — *У вас жар, товаришу лейтенант. Ви нездужаєте,— вгамовував Чохов, вкладаючи Дороша на траву* (Тют., Вир, 1964, 319).

НЕЗДУ́ЖАТИСЯ, ається, *безос.* Те саме, що **нездоро́витися.** *Перед виїздом Прісьці щось усе нездужалося* (Мирний, III, 1954, 20); *Нездужається їй — з усього видно — і зі змученого лиця, з повільних рухів* (Головко, I, 1957, 305).

НЕЗЕМНИЙ, а́, е́. 1. Який міститься поза Землею (у 1 знач.). *Неземне тіло;* // Не характерний, не властивий Землі. *Вони* [водорості] *ростуть по дну якісь мережані, гіллясті — фантастична, неземна рослинність* (Гончар, Тронка, 1963, 224); * У порівн. *Мов зачаровані, мов неземні, стояли непорушні, сонні, одягнуті в іскристий іній дерева ...* (Ряб., Жайворонки.., 1957, 150).

2. За релігійним уявленням — потойбічний, загробний. *Характерною рисою релігійного світогляду є віра в існування цього неземного, «потойбічного» світу, який нібито існує поруч із звичайним, відомим кожній людині світом* (Наука.., 8, 1959, 43); — *Підіймаю я голову, дивлюсь, а на скелі знов стояла та ж сама неземна постать* (Н.-Лев., I, 1956, 180); // Який обумовлюється дією надприродних сил. *Мовби сила неземна підкидає їх обох — зскакують на сідла один з другим* (Хотк., II, 1966, 41); // Нереально існуючий. *Для Івана.. дівчина була чимсь несказанно прекрасним, але неземним і далеким* (Кол., Терен.., 1959, 109).

3. *перен.* Позбавлений усього буденного, грубого; незвичайний. *Все — і ліс, і моріжок, і річка — мені здавались чарівними й повними несказанної краси, чогось неземного* (Досв., Вибр., 1959, 50); *Колись і він чекав своєї неземної любові, співав про неї* (Стельмах, II, 1962, 222); // Який викликає почуття захоплення; чарівний. *Анрі-Жак із вдячністю обмацав язиком середину рота, щоб уповні насолодитися неземним букетом російського напою* (Ю. Янов., II, 1954, 52); *На людей лився і лився неземний спів* (Стельмах, I, 1962, 637).

4. *перен.*, *розм.* Який перевищує звичайний ступінь, міру і т. ін. чого-небудь; надзвичайний, великий. *Дівчина стрілась — краса неземна* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 97); *Якби я невірним був тобі таємно, — .. Я б украв у себе щастя своє — долю, Я б зазнав страшного неземного болю!* (Бичко. Простота, 1963, 160).

НЕЗЖА́ТИЙ, а, е. 1. Який стоїть на пні, якого не зрізали. — *Хліб незжатий покинула* [Палажка] *на полі* (Н.-Лев., II, 1956, 25); *Панський хліб майже увесь уже стояв у копах, а на маленьких хлопських нивках і досі було незжате жито* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 107).

2. На якому залишилися на пні злакові рослини (про поле, ділянку). *Незжате поле.*

НЕЗИМОСТІЙКИЙ, а́, е́, *с. г.* Не здатний протистояти морозам та іншим несприятливим умовам зими (про рослини). *Бульби чуфи в умовах України виявили себе незимостійкими* (Ол. та ефір. культ., 1956, 338).

НЕЗИЧЛИ́ВИЙ, а, е, *до кого і без додатка.* Те саме, що **недобрози́чли́вий.** *Шульга ніколи не зважав на лестощі, але не звертав уваги і на пліткарів та незичливих людей* (Рибак, Час.., 1960, 132); *Незичлива доля.*

НЕЗИЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нези́чли́вий.**

НЕЗИЧЛИ́ВО. Присл. до **нези́чли́вий.** *Похиливши голову, дивився на нього митрополит суворо і незичливо* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 436).

НЕЗІ́БРАНИЙ, а, е. 1. Який залишився незірваним, нескошеним, невивезеним з поля і т. ін. під час збирання врожаю. *Незібраний виноград на корені перестигав, лопався і гинув* (Гончар, Тронка, 1963, 146); *Незібрані стебла плосконі згодом ламаються і перетворюються у потолоч, яка дуже затримує роботу машин при збиранні матірки* (Техн. культ., 1956, 183).

2. *перен.* Який не вміє зосереджувати свої думки, увагу, почуття і т. ін. на чому-небудь. — *А ти міг би вчитися краще.. Та не хочеш. Ти хлопець незібраний...— Як незібраний? — А так, захопишся чимось одним, про все інше забуваєш* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 44).

НЕЗІВ'Я́ЛИЙ, а, е. 1. Який не втратив свіжості, зеленого кольору (про рослини). *Ще незів'ялі чебреці Лягають нам під ноги, А в тебе втома на лиці Із дальньої дороги* (Шпорта, Вибр., 1958, 443).

2. *перен.* Який зберіг свіжість, попередній вигляд. *Якби знав я, що побачу вроду пишную твою в незів'ялім, повнім блиску,— я побіг би, як стою* (Фр., XI, 1952, 149).

НЕЗІПСÓВАНИЙ, а, е. 1. Який не зіпсувався; придатний для користування.

2. Який не піддався поганим впливам; морально чистий. — *Незіпсована, здорова натура, не вміє маскувати своїх симпатій, ні антипатій* (Фр., VI, 1951, 243); — *Ви всі молоді, щирі, незіпсовані душі! Не слухайте голосу глухих, не йдіть за проводом сліпих, бо й самі вони не знають, куди йдуть* (Кол., Терен.., 1959, 239).

НЕЗІПСÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **незіпсóваний.** *Час від часу злодійкувато зиркала* [Лариса] *на Марію і знову ховала очі. Та господиня розцінювала це як сором'язність, душевну незіпсованість* (Руд., Остання шабля, 1959, 321).

НЕЗІПСÝТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **незіпсóваний** 2. *Молода і незіпсута душа Андрія одверта була* (Фр., VIII, 1952, 229); *Думка, як блискавка, різнула в свідомості, щось найблагородніше зачепила в сумлінні незіпсутої дівчини* (Ле, В снопі.., 1960, 211).

НЕЗЛÁГІДНИЙ, а, е. Який важко уживається з іншими людьми. *Прогулянка.. гнітила його, як примха незлагідної старої людини* (Довж., I, 1958, 496).

НЕЗЛÁГІДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **незлáгідний.**

НЕЗЛÁГОДА, и, *ж.* 1. Відсутність взаєморозуміння, мирних стосунків, злагоди між ким-небудь; незгода. *Він міг зовсім одібрати в його* [сина] *хазяйство і знову почати самому хазяйнувати, .. тоді повстала б у сім'ї сварка та незлагода, а дід Дорош цього не любив* (Гр., II, 1963, 334); [Недобитий *(підспівує):*] *Ой ти старий, я молода, Тим між нами незлагода* (Кроп., V, 1959, 31); *Мій приятель болюче переживав тривалу родинну незлагоду* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 119).

2. *з ким.* Відсутність погодженості, порозуміння з ким-небудь, розбіжність у чомусь. *На захист князів Острозьких примчав* [Вишневецький], *як на свято. То більше, що з реєстровцями Косінського мав свої незлагоди* (Ле, Наливайко, 1957, 49); *Горпищенко думає.. про свої вічні чабанські незлагоди з дирекцією* (Гончар, Тронка, 1963, 57).

3. Тривога, хвилювання; неспокій. — *Ой, калино моя, гірка ягода, Чом на серці моїм та незлагода?* (Манж., Тв., 1955, 131); *Богдан не хотів при Штепі признаватись Степурі у своїх незлагодах душевних та гризотах* (Гончар, Людина.., 1960, 24).

4. Відсутність злагодженості, гармонії в чому-небудь; різнобій. *Маятники заважали один одному відмінністю своїх ритмів, і час спотикався в тривозі, хитаючись від впертої незлагоди маятників* (Довж., I, 1958, 440); *Та ж мелодія долинає і з далекого репродуктора, що висить десь в глибині темного лісу. Тільки звуки, долітаючи сюди, запізнюються на якісь секунди. Можливо, ця незлагода і непокоїть граків* (Вол., Місячне срібло, 1961, 20).

НЕЗЛÁГОДЖЕНИЙ, а, е. Який не відзначається погодженістю дій, звуків, думок і т. ін. *Це подружжя, так різко незлагоджене, було свого часу предметом численних розмов у львівських салонах* (Фр., VI, 1951, 235); *Під одноманітне читання дячка й незлагоджений спів хору в домі Головатих стукотіли ножі, готувалися страви для поминального обіду* (Добр., Очак. розмир, 1965, 302).

НЕЗЛÁГОДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незлáгоджений.** *Слова, мов крига, а голос, наче літня купіль, — все разом своєю незлагодженістю бентежить душу старо-молодого чоловіка* (Вол., Місячне срібло, 1961, 138).

НЕЗЛÁГОДЖЕНО. Присл. до **незлáгоджений.**

НЕЗЛÁМНИЙ, НЕЗЛÓМНИЙ, а, е. 1. Якого не можна розбити, зігнути, зруйнувати і т. ін.; дуже міцний. *Пута незламні; Залізні панцирі незломні.*

2. *у чому і без додатка.* Якого не можна побороти, скорити, зламати і т. ін.; непереможний. *Незламні в горі і в біді, невтомні в славному труді, дівчата з Краснодона* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 17); *Князь стоїть такий, як і завжди, стрункий, дужий, незламний* (Скл., Святослав, 1959, 604); *Зразок непереборення,— незломний Сталінград* (Тич., II, 1947, 226); *Є серце в народу невтомне, На все в нього сили стає. В труді і у битві тверде і незломне, Снагу нам і мудрість дає* (Бичко, Вогнище, 1959, 20); // Який свідчить про що-небудь непереможність, нескореність, незламність. *По ній* [постаті] *знати вперту, незламну силу* (Л. Укр., II, 1951, 243); // Якого не можна послабити, придушити, зменшити і т. ін.; наполегливий, завзятий. [Шевченко:] *В незламній боротьбі прославлений народ!* (Тич., I, 1957, 327); *Незламна рішучість.*

3. Який виявляє стійкість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; непохитний. *Руку Мені стискає, гріючи очима, Спокійний, простий, лагідний, твердий Десняк Олекса, більшовик незламний...* (Рильський, II, 1960, 327); *Грабовський багато зазнав тортур, але залишився до кінця незламним, хоча й передчасно ліг у могилу!* (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 62); // Який свідчить про чию-небудь стійкість, твердість, непохитність у чомусь. *Батько тільки махнув на неї рукою, як і на її матір, бо добре знав незламну, цупку вдачу їх обох...* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Вже в ранньому дитинстві Леся* [Українка] *відзначалася рішучим, незламним характером* (Укр. літ., 9, 1957, 238); *Вона бачила, що він зараз стиснутий залізною незламною волею Крутояра* (Собко, Біле полум'я, 1952, 169); // Якого не можна похитнути, зменшити, послабити (про віру, надію і т. ін.); твердий. *Бачив я, як радісно ступав він На сей важкий, безповоротний шлях, Яку незламну в серці віру мав він* (Фр., XIII, 1954, 289); *О, скільки в їх* [очах] *незломної надії, О, скільки в їх на щастя любих мрій!* (Гр., I, 1963, 68); *Оддавало вірою од його слів незламною, як гора кам'яная* (Вас., II, 1959, 103).

4. Якого не можна порушити, розбити, зламати; непорушний. *Возз'єднання всіх українських земель в єдиній Радянській Українській республіці могло відбутися тільки завдяки незламній дружбі народів Радянського Союзу* (Рильський, III, 1956, 24); *Як і тоді, твоє незламне слово, товариш мій, учитель бойовий!* (Сос., I, 1957, 477).

5. Якого ніхто не може змінити; незмінний. *Мабуть, з сивої давнини віків пройшли через століття оці дикунські звичаї, незламними й живучими лишилися в побуті слободян* (Шиян, Баланда, 1957, 7).

НЕЗЛÁМНІСТЬ, НЕЗЛÓМНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незлáмний, незлóмний.** *Йому подобалась його рицарська твердість і незломність* (Фр., VI, 1951, 119); *Сила Радянського Союзу, незламність його полягає в нерозривному єднанні вільних республік, у тій дружбі народів, що стала законом нашого життя* (Рильський, III, 1956, 49); *Віра в непохибність короля і незламність його слова тане в сумнівах, їдких, як смертельна отрута* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 588).

НЕЗЛÁМНО, НЕЗЛÓМНО. Присл. до **незлáмний, незлóмний.** *Я зрозумів дорогу правди й дав велику клятву незламно йти по ній* (Хотк., I, 1966, 162).

НЕЗЛÉ. Присл. до **незлúй.** — *Хай вам щастить! Старий не сказав і слова.— От відлюдькувата тетеря,— незле посміхнувся Анатолій* (Гуц., Скупана.., 1965, 124).

НЕЗЛИ́Й, а́, е́. 1. Який не заподіює зла іншим і не схильний до цього; добрий. [Е д і т а:] *Для щирої душі, незлого серця не треба красномовства, тільки правди* (Л. Укр., III, 1952, 9); // Який виражає доброзичливість, прихильність до кого-небудь. *Помолюся господеві Серцем одиноким І на злих моїх погляну Незлим моїм оком* (Шевч., I, 1963, 342).

2. Хороший, непоганий. *Все забула* [відьма], *І злеє й незлеє, Всіх простила, всіх любила* (Шевч., I, 1951, 537); *Русявий гармоніст лади настроїв, Шукав мотивів тихих і незлих* (Мал., Звенигора, 1959, 48).

НЕЗЛІЧЕ́ННИЙ, а, е. Який складається з великої кількості або має, становить велику кількість; незчисленний. *Пасли* [люди] *незліченні череди товару та отари овець* (Н.-Лев., III, 1956, 290); *Хоч забудеш ти за мене, Я за тебе не забуду; Незліченними гадками Все тобі являться буду* (Фр., XI, 1952, 316); *Тут маляткoм я вперше сміявся, тут живе незліченна рідня, тут змужнів я і вгору піднявся незабутнього, світлого дня* (Уп., Вірші.., 1957, 23); // Дуже великий. *Партія розбудила в народі незліченні творчі сили* (Ком. Укр., 1, 1959, 7).

НЕЗЛІЧЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незліче́нний.**

НЕЗЛІЧЕ́ННО. Присл. до **незліче́нний.** *Незліченно зросло коло наших читачів* (Вітч., 11, 1967, 161); // *у знач. присудк. сл. Засміявся — зубів у його незліченно, а білі ті зуби, білі, як сметана* (Вовчок, I, 1955, 118).

НЕЗЛІЧИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **незліче́нний.** *На Голуба війнуло скаженим вітром незлічимих походів, дихнуло димом згарищ і боїв* (Рибак, Гармати.., 1934, 72); *А ворогів тих — незлічима сила* (Л. Янов., I, 1959, 302).

НЕЗЛОБИ́ВИЙ, а, е. Який не має, не виявляє злоби; добродушний, лагідний. [С і м о н:] *Були ми ще чисті, невинні і незлобиві малі хлопці* (Фр., IX. 1952, 8); *Влучний на слово, щирий і незлобивий у товаристві, він усім подобався* (Чаб., За півгодини.., 1963, 64); // Який не містить у собі злоби, не виражає її. *Хлопці зустріли Нухима радо, з жартами і незлобивими дотепами* (Іщук, Вербівчани, 1961, 24); *Він посміхавсь увесь свій вік — у радощах і в горі, в веселощах і в праці, і в незлобивому глузуванні з людей і з самого себе* (Довж., I, 1958, 308).

НЕЗЛОБИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **незлоби́вий.** *Любили її всі за добре серце, за незлобивість, за сміх дзвінкий, невтомні жарти й веселу вдачу* (Шиян, Баланда, 1957, 9).

НЕЗЛОБИ́ВО. Присл. до **незлоби́вий.** *Вона незлобиво стукала мене в спину своїм маленьким напівдитячим кулачком* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 153); *Дехто з подруг і товаришів незлобиво жартував над її любов'ю до стенографії* (Донч., V, 1957, 228).

НЕЗЛОБЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **незлоби́вий.** *В прозорій ясності вересневого дня приглушене бубоніння бою здавалося Андрієві незлобливим і мирним* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 47).

НЕЗЛОБЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **незлобли́вий.**

НЕЗЛОБЛИ́ВО. Присл. до **незлобли́вий.**

НЕЗЛО́БНИЙ, а, е. Те саме, що **незлоби́вий.** — *Яка сама* [Маруся] *добра і незлобна, так і про усіх дума* (Кв.-Осн., II, 1956, 62); *Патер виглядав таким простодушним, одвертим і незлобним, що годі було навіть уявити собі, щоб він міг писати доноси на своїх собратів* (Фр., II, 1950, 171).

НЕЗЛО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **незло́бний.**

НЕЗЛО́БНО. Присл. до **незло́бний.** *На подвір'ї управитель саме сідлає жереба і незлобно пересварюється зі своєю не в міру ревнивою дружиною* (Стельмах, Хліб.., 1959, 94).

НЕЗЛО́МНИЙ *див.* **незла́мний.**

НЕЗЛО́МНІСТЬ *див.* **незла́мність.**

НЕЗЛО́МНО *див.* **незла́мно.**

НЕЗЛОПА́М'ЯТНИЙ, а, е. Який не довго пам'ятає заподіяні ким-небудь зло, образу.

НЕЗЛОПА́М'ЯТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **незлопа́м'ятний.**

НЕЗЛОСТИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **незлоби́вий.** *Так і розійшлися вони, незлостиві, але й не примирені* (Тют., Вир, 1964, 510); *Про нього ходив добродушний, незлостивий жарт, що він, мовляв, і народився в окулярах* (Руд., Вітер.., 1958, 308).

НЕЗЛОСТИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **незлости́вий.**

НЕЗЛОСТИ́ВО. Присл. до **незлости́вий.** *Тимко, журливо посміхаючись, з любов'ю дивився на свого веселого товариша, підганяв його незлостиво* (Тют., Вир, 1964, 11); *— Засидівся я тут з вами, чортами,— незлостиво скаржився він* (Збан., Єдина, 1959, 366).

НЕЗМИ́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **незми́вний.** *Ось вона полоще батькову сорочку, покраплену де-не-де незмиваними плямами мазуту* (Шиян, Баланда, 1957, 19); *Духовна консисторія поклала на всю родину специфічне й незмиване тавро спархіальної моралі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

НЕЗМИ́ВНИЙ, а, е. 1. Якого важко або неможливо змити. *На обличчі в нього глибоко в'їлися в шкіру сині порошинки, очі обведено темним,— вугілля поклало на шахтаря незмивні знаки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 133): *Незмивна пляма.*

2. *перен.* Якого не можна позбутися, забути, спокутувати. *Незмивна ганьба.*

НЕЗМИ́ВНО. Присл. до **незми́вний.** *Дощі шліфують вимитий граніт, Та кіптява незмивно в'їлась в стіни* (Шер., У день.., 1962, 31); *Полинна гіркота лягла незмивно на пересохлі уста* (Рибак, Час.., 1960, 48).

НЕЗМИ́ГНО, *присл.* Не мигаючи, не кліпаючи. *Сухі, бездумні очі* [Вериги] *дивилися незмигно в куток, де стояв пучок жита* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 116); *Вона чомусь не пішла до танцю, сидить і незмигно дивиться на капітана* (Гончар, Тронка, 1963, 158).

НЕЗМІ́НЕНИЙ, а, е. Який не змінився, такий самий. [«Ч о р н е д о м і н о» *(незміненим голосом, так, що можна пізнати голос Долорес)*:] *Немає честі нападати ззаду!* (Л. Укр., III, 1952, 364); *Перед Іваном степ жовтів За сотні літ незмінений* (Шер., Дружбою.., 1954, 82).

НЕЗМІ́НЕНО, *рідко.* Присл. до **незмі́нений.** *Я поглядав у те симпатичне личко, бачив ті незмінено милі очі* (Коб., III, 1956, 163).

НЕЗМІ́ННИЙ, а, е. 1. Який не змінюється або не може змінюватись; такий самий. *Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими люди стають, і вітри, і трави, зостається незмінною тільки оця безмірна широчінь степова та високий Чумацький Шлях* (Гончар, Тронка, 1963, 281); *Ми побачили, як родить жінка.. Ось що в нас є ще незмінного з перших років людського розвитку — його ніколи ніхто не перейде й не полегшить* (Ю. Янов., II, 1958, 12); [М е л е ш к о:] *Адже ж не можна прожити п'яти років та ще на війні і лишитись зовсім незмінним. Починаєш глибше розуміти і цінити життя* (Коч., II, 1956, 499).

2. Який є постійним атрибутом кого-, чого-небудь, завжди наявний, звичний для когось; обов'язковий, неодмінний. *З трикутничком русявої борідки і в своєму незмінному пенсне він був схожий на Чехова* (Донч., V, 1957, 227); *Завіса підіймається, в залі віє холодом сцени,*

старими фарбами й тим особливим запахом куліс, що завше є незмінний у кожному театрі (Ю. Янов., II, 1958, 19).

3. Який не підмінюється, не замінюється і т. ін. ким-, чим-небудь. *Спіть, брати! В житті не спали ви, Бо були в незміннім караулі* (Павл., Бистрина, 1959, 176); *Не менше дивувався й Іван Митрофанович, незмінний голова з сорок третього* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 12); // Який не проходить, не покидає кого-небудь; постійний. *Світ одягти в нову сорочку — було давнім, незмінним бажанням Мажита Гафурі* (Тич., III, 1957, 228); *Усюди, скрізь одно бажання, Одно незмінне поривання* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 53).

4. Завжди вірний кому-небудь, своїм принципам, переконанням і т. ін.; відданий. *Працюй до знемоги незмінним борцем* (Граб., I, 1959, 314); *Згадай про них, товаришів незмінних — Степовиків, поморів, шахтарів,— .. в одвазі й вірності єдиних* (Рильський, II, 1960, 250); // Який свідчить про вірність, відданість кому-, чому-небудь. *Глянути на їх, то й сліпі ж зобачать, яке вірне, незмінне тут кохання* (Вовчок, I, 1955, 355).

5. *грам.* Який не має форм словозміни. *В слов'янських мовах незмінними частинами мови є прислівник, прийменник, сполучник, частка і вигук* (Сл. лінгв. терм., 1957, 101).

НЕЗМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незмі́нний.** *Точність і незмінність режиму була найвищим законом його життя, запорукою довголіття* (Собко, Справа.., 1959, 91).

НЕЗМІ́ННО. Присл. до **незмі́нний.** *Вночі не спала* [Малуша], *вдень не їла, зблідла, змарніла, тільки очі незмінно блищали* (Скл., Святослав, 1959, 189); *Одягався* [Григорій] *охайно, був незмінно пристойний і зосереджений* (Довж., I, 1958, 66); *Великий Жовтень розчинив нам брами, надійний шлях під сонцем нас веде. І хто цим шляхом йде незмінно з нами, той сам до щастя й розквіту іде* (Забіла, Промені, 1951, 6).

НЕЗМІ́НЮВАНИЙ, а, е. 1. Який не може змінюватися.

2. *грам.* Який не має форм словозміни. *Незмінювані частини мови.*

НЕЗМІ́НЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незмі́нюваний.**

НЕЗМІ́РЕНИЙ, а, е. Те саме, що **незмі́рний.** *В його піснях до України живе незмірена любов* (Сос., II, 1958, 430); *Незмірені простори; Незмірені облоги.*

НЕЗМІРЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **незмі́рний.** *Мільйони людей! Їх зненависть — неначе розгніване море, а любов — незміренний, дзвінкий океан...* (Лев., Драми.., 1967, 16); *Господарка приноситиме йому незміренні прибутки* (Март., Тв., 1954, 308).

НЕЗМІ́РЕНО. Присл. до **незмі́рений.** *Стали ми, мов шмат із сталі, в борні незмірено тяжкій...* (Сос., I, 1958, 395).

НЕЗМІ́РНИЙ, а, е. Якого не можна зміряти, виміряти і т. ін. *Небо без жодної хмаринки відбивається в плесі, і від того річка здається незмірної глибини* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 76); // Дуже великий щодо сили вияву. *Сила партії незмірна, бо народу вона вірна* (Укр.. присл.., 1955, 334); *Серця людські рвались із грудей від незмірної радості, від того, що віднині вони стали громадянами великого Радянського Союзу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 147).

НЕЗМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незмі́рний.**

НЕЗМІ́РНО. 1. Присл. до **незмі́рний.** *Правда, добро, краса, воля, братерство, рівність — це все тільки частини, дрібненькі складові частини з одного великого, незмірно великого... Се велике — щастя* (Гр., II, 1963, 53); *Незмірно виріс культурний рівень радянського глядача й читача* (Літ. газ., 3. XII 1953, 1); // Набагато, у декілька разів. [Єгиптянин:] *Не раз, мені здається, я робив би незмірно краще, якби я був вільним* (Л. Укр., II, 1951, 245); *Ми перетворюємо світ На світ незмірно кращий* (Рильський, II, 1960, 309).

НЕЗМІ́РЯНИЙ, а, е. Те саме, що **незмі́рний.** *Небо незміряне всипане зорями, — Що то за божа краса!* (Стар., Поет. тв., 1958, 31); *Летять у незміряну далеч, Час підкоривши в путі, Ті, Кому стало замало Земного життя у житті!* (Брат., Грудка.., 1962, 56); *Ти не дивуй мені, брате, Моє горе незміряне, туга моя невиплакана* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 32).

НЕЗМІ́РЯНО. Присл. до **незмі́ряний.** — *Ростуть синки — незміряно, як кажуть, мов з води* (Гірник, Сонце.., 1958, 36); *Казкове авто вилітає на брук, розсипає сліпуче срібло, стеле дорогу — фантастичну, незміряно прекрасну* (Мик., II, 1957, 66).

НЕЗМІЦНІ́ЛИЙ, а, е. Який ще не зміцнів; слабкий. *Проспівали в повітці молоді півні ще незміцнілими голосами* (Смілг., Крила, 1954, 12); *Оце дівчисько ще не взнало до ладу, що то воно за дівування, ще з подружками не наспівалося, не натішилось, а вже його відлучили.., назавжди відібрали найбільші радощі юного життя, поклали ще на слабенькі, незміцнілі плечі тягар, який мусиш нести аж до могили...* (Збан., Сеспель, 1961, 404).

НЕЗМОГА, *присудк. сл.* Неможливо, не можна; нема сил. *Голоси мішаються. — Незмога нам терпіти! Праці! Хліба нам!* (Фр., XIII, 1954, 311); *Іноки виносили стільки скорботи й печалі, що людськими устами навіть і висловити незмога* (Загреб., Диво, 1968, 376).

НЕЗМО́РЕНИЙ, а, е. Який не зморився, не відчув фізичної втоми; невтомлений. *Його кінь вже стомлений дорогою і не зможе втекти від їхніх ситих, незморених коней* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 223).

НЕЗМУ́ШЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неви́мушений.** *Рясно лунали незлобиві, радісні вигуки, лагідно-бадьорі розмови та вільний, незмушений сміх* (Вас., II, 1959, 10); *Я сипав дотепи, махав кашкетом, Я був незмушений, я червонів, Не певен був, яких воно поетам В таких випадках уживати слів* (Рильський, II, 1960, 127).

НЕЗМУ́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **незму́шений.**

НЕЗМУ́ШЕНО, *рідко.* Присл. до **незму́шений.** *Ганна обидва рази почувала себе в його товаристві зовсім незмушено, легко й приємно* (Коз., Сальвія, 1959, 38); *Вона незмушено про себе Михасеві розповіла* (Воскр., I всерйоз.., 1960, 69).

НЕЗНА́ЄМИЙ, а, е, *заст.*, *поет.* Невідомий. *Не із Литви йде князь сподіваний, Ще незнаємий, давно жаданий* (Шевч., II, 1963, 95); *Розкривали вони* [гуцульські оповідання] *перед нею нові світи в туманах невідомості, квітли квіти незнаємі* (Хотк., II, 1966, 35).

НЕЗНА́ЙДЕНИЙ, а, е. Якого не знайшов хто-небудь. *Йому захотілося розповісти все цьому хлопцеві, який так влучно сказав про незнайдене щастя* (Рибак, Час.., 1960, 378); *Скільки незнайдених знахідок, скільки невідомих таємниць, скільки невідкритих новин ще й сьогодні можна знайти на темних полицях старих, забутих архівів!* (Вітч., 12, 1964, 148).

НЕЗНА́ЙКО, а, *ч. і ж.*, *розм.* Людина, яка нічого не знає або не знає чого-небудь. *Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить* (Укр.. присл.., 1955, 91); *Гордій уже давно знав, що Федот приїхав, ..але зараз навмисне удавав із себе незнайка і поводив себе так, ніби перший раз побачив* (Тют., Вир, 1964, 233).

НЕЗНАЙО́МЕЦЬ, мця, *ч.* Незнайомий чоловік. *Незнайомець, проходячи, зупинився біля Христі, витріщивши на неї здивовані очі* (Мирний, III, 1954, 199);

Високий незнайомець, широко та енергійно ступаючи, зайшов до вагона (Коз., Сальвія, 1959, 13).

НЕЗНАЙОМИЙ, а, е. 1. Якого раніше не зустрічав, не знав, не бачив, не чув і т. ін. хто-небудь; невідомий. *Коли хазяїн забалакувався з покупцями, він* [Алі] *позирав на незнайоме село* (Коцюб., І, 1955, 392); *Дівчатко, побачивши незнайомого пана на коні, злякано уткнулося обличчям у бабину вибійчану спідницю й голосно заплакало* (Донч., III, 1956, 15); — *Скажи, що ти хоч ото мугикав? Де ти пісню таку видер? Зовсім якась незнайома...* (Гончар, Тронка, 1963, 21); // Якого не зазнавав, не відчував хто-небудь. *Пахощі з липи, теплий холод, котрий, мов літня вода, обдавав Свирида кругом,— розбудили у його голові якісь незнайомі йому ще думки* (Мирний, І, 1954, 281); *Незнайома туга Де взялася,— не збагну і сам!..* (Шер., Дорога.., 1957, 16).

2. *кому, з ким і без додатка.* Який не належить до знайомих кому-небудь людей. [Альбіна:] *Куди ж я тут піду? Кого сховаю? Я ж незнайома тут ні з ким* (Л. Укр., III, 1952, 309); [Люба:] *Знаєш, коли я дивлюсь на людей, на наших героїв, мені хочеться кожному сказати -- здрастуй, хоч і незнайомий* (Мик., І, 1957, 451); *Двоє незнайомих Сагайді бійців, сидячи під деревом, мирно бесідували* (Гончар, III, 1959, 318); // *у знач. ім.* **незнайомий**, мого, *ч.*; **незнайома**, мої, *ж.* Людина, з якою хто-небудь не підтримує знайомства, не спілкується. *Незнайомий болісно мружився — певне, його очі не звикли до такого яскравого освітлення* (Руд., Остання шабля, 1959, 167); — *То не скажеш, дівчино, як тебе звати? — перегинається* [Яків] *з сідла до незнайомої* (Стельмах, Хліб.., 1959, 335).

3. *розм., рідко.* До якої не звик хто-небудь; незвичний. *Прорвали фронт... Позаду — громи... І ми — у ворогів в тилу. Такі картини незнайомі: немає верб, немає клунь* (Сос., І, 1957, 306); *Для Михайла це все не так просто: сісти до чужого столу, взяти в руку незнайому ложку і їсти обід, якого ти ще не заробив* (Томч., Жменяки, 1964, 123).

НЕЗНАЙОМІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **незнайомий** 1. *Коли ж огорнули їх гори.., дихнуло все незнайомістю -- щось похоже на страх заповзло в молоді серця* (Хотк., Довбуш, 1965, 65).

НЕЗНАЙОМКА, и, *ж.* Жін. до **незнайомець.** *Бачив я колись її, незнайомку цю вродливу* (Тер., Щедра земля, 1956, 41); *Незнайомка сиділа до Романа спиною, і він бачив її обличчя лише тоді, коли вона поверталася до вікна, та й то в профіль* (Минко, Ясні Зорі, 1951, 53).

НЕЗНАНИЙ, а, е. 1. Якого або про якого не знає хто-небудь; невідомий. *По світі широкому буде та пісня літати, А з нею надія кохана, Скрізь буде по світі шукати, між людьми питати, Де схована доля незнана?* (Л. Укр., І, 1951, 47); *Діти над книжкою в школі Бачать незнані світи...* (Рильський, Урожай, 1950, 33); // *у знач. ім.* **незнане**, ного, *с.* Те, чого або про що не знає хто-небудь. *Не було ще такої весни в Юрковому житті. Хотілося чогось незбагненного, манило кудись в незнане* (Коз., Вибр., 1947, 59); *Думи не вперше, не вдруге Приходять і просять розмов, Незнане — стає вже за друга, Забуте—хвилюється знов* (Мал., Звенигора, 1959, 244); // *поет.* Невластивий кому-, чому-небудь, нехарактерний для когось, чогось. [Річард:] *Постаті співців були мов з бронзи чорної одлиті, суворі, тверді, повні сили.., і стільки в них було краси нової, незнаної в тім світі* (Л. Укр., III, 1952, 43); — *Там будуть, Максиме, Лютіші в сто раз Буранові зими, Незнані у нас* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 38); // *поет.* Якого не можна збагнути, зрозуміти, пояснити; таємничий. *Подивись, яка незнана сила У ясному погляді горить* (Нагн., Вибр., 1950, 224).

2. Якого раніше не зазнавав, не відчував хто-небудь. *Дух перехопило Даньковi від незнаного повного щастя...* (Гончар, Таврія, 1952, 83); *Оця міська дівчина зуміла викликати в нас незнане досі почуття гідності, потрібності в житті* (Чаб., Катюша, 1960, 42).

3. Дуже великий силою свого вияву і т. ін.; небувалий. *Зібрали досі незнаний урожай сіна* (Хлібороб Укр., 6, 1968, 17); *Дослідження діалектів мов народів Радянського Союзу набуло незнаного ще в історії розмаху* (Нариси з діалектології.., 1955, 191).

НЕЗНАННЯ, я́, *с.* 1. *чого і без додатка.* Відсутність знань, відомостей і т. ін. про кого-, що-небудь, необізнаність у чомусь. *В теорії пізнання, як і в усіх інших галузях науки, слід міркувати діалектично, тобто не припускати готовим і незмінним наше пізнання, а розбирати, яким чином з* ***незнання*** *являється* ***знання***.. (Ленін, 14, 1949, 87); — *Тепер треба людей грамотних, а в мене тільки й науки, що в шкільному курникові сидів за незнання закону божого* (Тют., Вир, 1964, 25).

2. *чого.* Відсутність якого-небудь почуття. *Під час війни з небувалою силою проявились кращі риси характеру радянської людини — відвага, незнання страху в боротьбі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 234).

НЕЗНАЧНИЙ, á, é. 1. Невеликий щодо кількості, розміру, сили вияву т. ін. *Він* [крамар] *заломив таку суму, що вся моя подорожня каса зникала в ній незначною часткою* (Л. Укр., III, 1952, 742); *Хтось із бійців ненароком торкнув у сутінках руку Брянського, і його пістолет вистрілив від того незначного руху* (Гончар, III, 1959, 121); *Там* [у колоні] *були такі, що підбилися і відстали, особливо один, уже літня людина, якого Зот знав як доброго трудягу, що потрапив у трудову армію за незначний злочин* (Тют., Вир, 1964, 465).

2. Який не має великого значення, не заслуговує на особливу увагу; неважливий. *Через кілька днів було якесь незначне церковне свято, якого від початку революції не святкувала добра половина села* (Довж., І, 1958, 84); *Нагадав йому Оленчук один незначний випадок фронтовий* (Гончар, Таврія, 1957, 351); // Який не становить суті чого-небудь; неістотний, другорядний. *Вони помічали тільки якісь незначні, нехарактерні подробиці* (Рильський, III, 1956, 412); *Нерідко митці зображають незначні, дріб'язкові явища, випадкові події* (Мист., 1, 1959, 4).

3. Нічим не визначний; не видатний. *Артист, який являтиме людству незначну ділову персону, повинен, проте, мати ряд особистих гідностей* (Довж., І, 1958, 67).

НЕЗНАЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незначний.**

НЕЗНАЧНО. 1. Присл. до **незначний** 1. *Живці і саджанці, що дуже пошкоджені некрозом, гинуть у рік садіння, а пошкоджені незначно інколи дають добрий приріст* (Колг. Укр., 10, 1960, 32).

2. *присл., діал.* Непомітно. *Ніч чимраз більше налягала на землю, вірна її товаришка тишина йшла за нею вслід рівно й незначно* (Кобр., Вибр., 1954, 35).

НЕЗНАЧУЩИЙ, а, е. Який не має істотного значення; неважливий, несуттєвий. *Він постояв у дверях, щось незначуще спитав, потім знову вклонився, ще щось спитав. Нарешті вийшов* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 337); *Зав'язалася якась незначуща розмова* (Руд., Вітер... 1958, 284).

НЕЗНАЮЧИЙ, а, е. Який не має достатніх знань, досвіду у чому-небудь; // *у знач. ім.* **незнаючий**, чого, *ч.*; **незнаюча**, чої, *ж.* Людина, яка не має достатніх знань, досвіду у чому-небудь. [Передерій:] *Та що вам клопіт* [вести діло Перепаді]? *То клопіт нетямучому та незнаючому, а вам...* (Мирний, V, 1955, 125).

НЕЗНИЩЕННИЙ, а, е, *книжн.* Якого не можна знищити. *Незнищенна душа.*

НЕЗНИЩЕ́ННО, *книжн.* Присл. до **незнище́нний.**

НЕЗНО́СНИЙ, а, е. Якого важко або неможливо перенести, витерпіти і т. ін.; нестерпний. *Годі вам шуміти, зеленії луги! Годі мліти серцю моєму з незносної туги!* (Пісні та романси.., I, 1956, 287); — *Якою ненависною, якою незносною бувала для мене його присутність!* (Коб., I, 1956, 86).

НЕЗНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незно́сний.**

НЕЗНО́СНО. Присл. до **незно́сний.** *Вона посміхалася незносно й погордливо, він ненавидів її за ту посмішку* (Загреб., Диво, 1968, 421); // *у знач. присудк. сл. Спершу вона було сиділа біля віконця й дожидала, а там уже незносно стало їй сидіти спокійненько* (Вовчок, I, 1955, 320).

НЕЗО́РАНИЙ, а, е. Якого не зорав хто-небудь (про ниву, поле і т. ін.). *З острахом бідний орач позира на незорану ниву, На коненята свої* (Фр., XIII, 1954, 305); *Кілометрів за десять до нього* [мастку] *з обох боків дороги, якою ми йшли, лежали незорані, зарослі колючим кураєм поля* (Кол., На фронті.., 1959, 67).

НЕЗРА́ДЖЕНИЙ, а, е, *поет.* Якого не зрадив хто-небудь. *Де він, незраджений, твій, На якій переправі сьогодні Рядовий кулеметник Микола Баглій..?* (Перв., II, 1958, 241); // Який виражає чию-небудь вірність або свідчить про неї. *Обсипле вишня пелюстками Мою незраджену любов* (Забашта, Квіт.., 1960, 141).

НЕЗРАДЛИ́ВИЙ, а, е. Нездатний на зраду; вірний. [Руфін:] *Так, батьку, вір мені,— немає сили, що змусила б до зради християнку, душею щиру, серцем незрадливу* (Л. Укр., II, 1951, 457); *Люблю свого я милого, в коханні незрадливого — за душу молоду* (Гонч., Вибр., 1959, 220); * Образно. *Мене більш цікавить краса природи, вічна і незрадлива* (Коцюб., II, 1955, 420); // Який виражає чию-небудь вірність або свідчить про неї. *Хай на ньому* [рушникові] *цвіте росяниста доріжка, І зелені луги, й солов'їні гаї, І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка* (Мал., Серце.., 1959, 109); *Наша дружба незрадлива Почалася в цім саду* (Вирган, В розп. літа, 1959, 31).

НЕЗРАДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **незрадли́вий.** *Пісня розповідає про кохання, яке буває тільки раз у житті, про незрадливість і вірність, яка робить людину могутньою і по-справжньому красивою...* (Ткач, Жди.., 1959, 58).

НЕЗРАДЛИ́ВО. Присл. до **незрадли́вий.** *Він все своє життя Віддав мистецтву щиро й незрадливо* (Мур., Повість.., 1948, 51).

НЕЗРА́ДНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **незрадли́вий.** *Сусіда застольний, увічливий, щирий. Товариш правдивий, незрадний* (Крим., Вибр., 1965, 268); * Образно. *Хай проносяться розкати грому, Скелі рушить грізний камнепад, — В тебе є надійна охорона І незрадний, звірений канат* (Шер., Дорога.., 1957, 16).

НЕЗРА́ДНО, *поет.* Присл. до **незра́дний.** *В битвах за мир меч і орало Служать незрадно трудящим рукам* (Рильський, I, 1956, 449); *Я вірила незрадно, що сонцем із-за темних хмар прилинеш ти, коханий* (Шер., Дружбою.., 1954, 41).

НЕЗРИ́МИЙ, а, е. Якого не можна побачити, неприступний для зору при певних умовах, у певний момент; невидимий. *Зробився Я знову незримий Та й пропхався у палати* (Шевч., I, 1963, 244); *Незримі і недосяжні для вас, вони* [бактерії] *дні й ночі, кождої хвилини облягають, точать, заповнюють вас* (Фр., IV, 1950, 131); *Між чорних віт незримих вистукує* [дятел] *до рими на сосні* (Гонч., Вибр., 1959, 222); // *у знач. ім.* **незри́ме,** мого, *с.* Те, чого не можна побачити, що неприступне для зору. *Їм* [декабристам], *віщим, видиться незриме Крізь даль засніжених долин* (Рильський, III, 1961, 33); // Зовні непомітний, але дія, вплив і т. ін. якого відчувається; прихований. *Розповідав про своє життя Недокус, мов сплітав мою душу зі своєю незримими нитками* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 138); *От те ж саме чоло, ті ж самі очі, рідеські вуса, гостре підборіддя, — але дух смерті поклав уже свою незриму печать на це обличчя* (Хотк., I, 1966, 132); // Якого не можна осягнути, пояснити; таємничий, невідомий. *Я йшов стривожений, безтямний, німий. Буцім якась незрима сила гнала мене наперед* (Фр., II, 1950, 92); // Який проходить, відбувається, діє і т. ін. непомітно. *Гудків вечірні звуки, хвилин незримий біг, твої покірні руки, огонь очей твоїх* (Сос., II, 1958, 29).

НЕЗРИ́МО. Присл. до **незри́мий.** *Десь високо і незримо незвичайним гулом гули літаки* (Баш, Надія, 1960, 82); *Федю ще довго не залишало таке відчуття, нібито Борис Усик незримо стоїть між ним і Маринкою* (Ткач, Жди.., 1959, 53).

НЕЗРІВНЯ́ННИЙ, а, е. Якого не можна ні з ким, ні з чим порівняти, якого не можна перевершити; неперевершений. *Коло коней він умів ходити добре, і стрілець з нього був незрівнянний* (Фр., III, 1950, 267); *Щоразу гримлять оплески, якими слухачі дякують артистові за його незрівнянне мистецтво* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 9); // Дуже великий. *Повернувшись додому, Андрій знову цілком віддався своїй роботі, знаходячи в ній незрівнянну радість творчості* (Гур., Наша молодість, 1949, 180); *Соціалізм кожного дня демонструє незрівнянну перевагу над капіталістичною системою* (Ком. Укр., 5, 1960, 32); // *із сл.* ні з ким, ні з чим. Винятковий, особливий, незвичайний. *Тоня, оця вертуха, оця смаглявка, це вона.. виповнила його новим, ні з чим незрівнянним почуттям* (Гончар, Тронка, 1963, 39); *Психологічна сила зображення людини, простої і великої, у Довженка ні з ким незрівнянна* (Рад. літ-во, 4, 1968, 30).

НЕЗРІВНЯ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незрівня́нний.** *Ідея унікальності, незрівнянності особи є в сучасних умовах аналогом ідеї нерухомості суспільства і небажаності руху* (Ком. Укр., 3, 1965, 56).

НЕЗРІВНЯ́ННО. 1. Присл. до **незрівня́нний.** *Співала ж* [О. Петрусенко] *дзвінко, дужо, незрівнянно! А голос був — із щирого срібла!* (Тич., II, 1957, 42); *Одночасно із зростанням виробництва зерна і кормів незрівнянно збільшиться і вихід тваринницької продукції* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 5).

2. *у сполуч. з вищ. ст. прикм. та присл.* Набагато, значно. *Відчував* [Бронко], *що міг би дати незрівнянно більше,— та що тут балакати!* (Вільде, Сестри.., 1958, 223); *Він ішов немов побитий, але на цей раз подоланий Береза був незрівнянно щасливішим від того переможця, що здобув колись свою перемогу на виноградниках* (Томч., Готель.., 1960, 313).

НЕЗРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який не дозрів, не досяг повної стиглості (про фрукти, овочі, насіння); неспілий. *Яцьо сів коло тата.. й почав вибирати з-за пазухи незрілі ще лісові горіхи* (Коб., III, 1956, 483); *На ній* [лозі виноградній] *незрілий плід висів* (Шер., Дружбою.., 1954, 41).

2. Який не досяг повного розвитку, зрілості, повноліття (про людину); // Характерний для людини, що не досягла зрілості. *Незрілий розум.*

3. *перен.* Позбавлений достатньої майстерності, викінченості; недосконалий. *Незрілий твір; Незрілі малюнки.*

НЕЗРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **незрі́лий.** * Образно. *Відомо, що «економісти» безперервно твердили про незрілість робітничого класу Росії, заперечували необхідність політичної боротьби пролетаріату* (Ком. Укр., 7, 1966, 32).

НЕЗРОЗУМІ́ЛИЙ, а, е. 1. Якого не можна зрозуміти, осмислити. *Все, що воно* [хлоп'ятко] *бачило, здавалось йому таким прекрасним, чудним і незрозумілим* (Коцюб., III, 1956, 26); *Ярина не кінчила своєї думки, бо раптом сталось щось незрозуміле й дивне* (Скл., Святослав, 1959, 85); // Якого не знає, не розуміє хтонебудь. *Каміння пожовкло.., і виписалися на нім якісь незрозумілі письмена* (Хотк., II, 1966, 317); *Жабі не спала й читала польську газету. Власне, не читала, бо читати вона не вміла, а намагалася розібрати слова й літери незрозумілої для неї мови* (Досв., Вибр., 1959, 107); // Який важко розібрати; позбавлений чіткості, виразності; нечіткий, неясний. *Черкашин промимрив щось незрозуміле, мабуть, це була подяка, й вийшов на вулицю* (Дмит., Розлука, 1957, 62); *Ліс був повний неясних, незрозумілих шелехів* (Донч., VI, 1957, 23); // Який своїми діями, вчинками, поведінкою викликає подив, здивування (про людину); дивний. *Вона* [Анеля] *робилася для нього чимраз більше загадковою і незрозумілою* (Фр., VI, 1951, 404); *Женя був по вуха закоханий, ходив незрозумілий, дивний і все зітхав* (Сенч., Опов., 1959, 40); // Якого не можна пояснити. *Якась незрозуміла сила штовхала його на нові розмови з Ларисою* (Руд., Остання шабля, 1959, 106).

2. Для якого нема причин, підстав; безпідставний. *Прокидаюсь в незрозумілій тривозі і сідаю на ліжку* (Коцюб., II, 1955, 407); *Покоївка швидко глянула на Лукію, в її блакитних очах майнув незрозумілий страх* (Донч., III, 1956, 45).

НЕЗРОЗУМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **незрозумі́лий.** *Він прокинувся ще вдосвіта. Зі сну глипнув з дикуватою незрозумілістю в темряву і спочатку не збагнув, де він* (Речм., Весн. грози, 1961, 33).

НЕЗРОЗУМІ́ЛО. Присл. до **незрозумі́лий.** *Вона незрозуміло переводила очі з обличчя на обличчя і раптом спитала: — А що таке? Нічого не розумію. Чому це ви запитали, де я живу?* (Головко, II, 1957, 580); *Кабінет цей своєю охайністю якось незрозуміло гнітив* (Руд., Остання шабля, 1959, 252); *Як не б'ються офіцерські його* [Врангеля] *полки, яку зброю не пускають у хід, досі нічого не можуть вдіяти з тією незрозумілою живучою масою сірих та босих армій* (Гончар, II, 1959, 380); // *у знач. присудк. сл. Не пам'ятаючи себе, Ольга метнулася до Жигая, заступивши собою Єгора. Це було так несподівано і незрозуміло для Матюші, що він дурнувато заклipав віями* (Шиян, Баланда, 1957, 99).

НЕЗРОШУВАНИЙ, а, е. У якому не запроваджене зрошення або який не зрошується. *При вирощуванні арахісу на поливних землях вимоги його до основного обробітку грунту такі самі, як і в незрошуваних районах* (Ол. та ефір. культ., 1956, 208); *Незрошувані землі;* // Який може рости на землях, що не зрошуються. *Незрошуваний бавовник сіють на півдні України, Молдавської РСР та РРФСР* (Техн. культ., 1956, 218); *Незрошувані дерева.*

НЕЗРУ́ЧНИЙ, а, е. 1. Погано пристосований для користування ним, перебування в ньому і т. ін.; позбавлений зручності. [Федон:] *Антею! Заспівай епіталаму! (Антей спиняється, спускає руки і схиляє голову. Пауза).* [Меценат:] *Антею, що тобі? Чи ти недужий? Чи, може, ліра ся тобі незручна?* (Л. Укр., III, 1952, 461); *Стахурський швидко вмився під незручною крапельницею* (Смолич, Ми разом.., 1950, 74); *Всі ці комодики, етажерки, тумбочки, крісельця, диванчики.. чомусь нагадують мені поперелякуваних овець, загнаних вовчим переслідуванням у тісну й незручну кошару* (Кол., На фронті.., 1959, 167); // Позбавлений звичності, природності (про позу, положення і т. ін.). *Потім став* [Сава] *малювати. Але робота не дуже клеїлася. Катря у незручній незвичній позі.. стояла надто напружено* (Головко, II, 1957, 197).

2. Який робиться не тоді, коли треба, не відповідає обстановці. *Настоював* [о. Василь], *щоб хлопця не записували* [до школи]. *Це сердило Раїсу, та при людях вона уважала незручним нагадувати попові свої права* (Коцюб., I, 1955, 322); *Щоб чимось заповнити незручну мовчанку,.. розповідала* [Докія Петрівна] (Головко, II, 1957, 249).

3. Позбавлений вправності, спритності і т. ін.; незграбний. — *Для недотепного, незручного, для такого, що не має щастя, то воно добре* [ділитися з компаньйонами своїм заробітком] (Фр., VIII, 1952, 357); *Незручна дівчина;* // Який свідчить про чию-небудь невправність, неспритність. *Циган порається під кущем, незручними рухами обтрушуючи з нього росу* (Коцюб., I, 1955, 206).

4. Який не підходить для чого-небудь, не задовольняє когось. *Обминаючи в коридорі групу чоловіків, Ольга почула, як один з них обурювався, що вибрано саме такий незручний час, до того ще й будній день* (Вільде, Сестри.., 1958, 463).

НЕЗРУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незру́чний.** *Тоненька гілочка під пташкою коливалася, але вона не почувала від цього ніякої незручності й продовжувала коротким дзьобом розправляти пір'ячко* (Перв., Дикий мед, 1963, 269); *Неначе збагнувши незручність своєї поведінки, пустив* [Захар Билина] *спинку крісла, рвучко підвівся* (Ле, Право.., 1957, 11); *Совала* [Наумиха] *горщики в піч так енергічно* [енергійно], *що не раз борщ, хлюпнувши на вогонь, бухав та сичав, мов гадина, гніваючись на незручність господинину* (Коцюб., I, 1955, 102).

НЕЗРУ́ЧНО. 1. Присл. до **незру́чний.** *Люди відчували себе незручно у військовій формі* (Тют., Вир, 1964, 307); *Тамара незручно сіла на кінчику стільця* (Хижняк, Тамара, 1959, 71); *Помітивши, як незручно почуває себе приїжджий, Вутанька кинулась до нього, задзвеніла привітно: — Роздягайтесь, будь ласка!* (Гончар, II, 1959, 158); *Василина витерла незручно руками стакани і ненароком повернулась до дзеркала* (Н.-Лев., II, 1956, 49).

2. *у знач. присудк. сл.* Немає зручності; не задовольняє. *Спробував заснути — не вдалося. Якось і шум заважає, і незручно навсидьки* (Головко, I, 1957, 169).

3. *у знач. присудк. сл.* Непристойно, соромно. [Лизогуб:] *Таке приснилось, що незручно розказувати* (Корн., I, 1955, 238).

НЕЗРУ́ШЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не зрушив.

НЕЗРУ́ШНИЙ, а, е. Який залишається на тому самому місці, не рухається; нерухомий. *Гірські вітри колихали тільки їхні могутні верхівки, а стовбури стояли величні, незрушні* (Гжицький, Опришки, 1962, 116); // *рідко.* Який не може рухатися (про людину). *На постелі Чоловік лежить її незрушний* (Перв., Слов. балади, 1946, 105).

НЕЗРУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незру́шний.**

НЕЗРУ́ШНО. Присл. до **незру́шний.** *Вони ще стоять якусь мить незрушно, мовби не чують команди* (Гончар, II, 1959, 354).

НЕЗРЯ́ЧИЙ, а, е. 1. Позбавлений здатності бачити; сліпий. [Передерій *(намацуючи ціпком дорогу, йде праворуч):*] *О, доле, доле! Для чого ж мені Незрячому ти серце розпалила?..* (Коч., П'єси, 1951, 156); *Дід підвів незрячі очі, пожував губами і вдарив по струнах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47); *Провідниця посадила незрячу жінку біля вікна* (Роб. газ., 13. XI 1964, 2); // Який свідчить про те, що хтось не бачить. *Сидів* [Іван] *і поглядом своїм незрячим упирався в курний шлях* (Кол., Терен.., 1959, 66); // *у знач. ім.* **незря́чий**, чого, *ч.;* **незря́ча**, чої, *ж.* Сліпа людина. — *А ти, дівчино,* *посидь краще коло незрячого...* (Ю. Янов., I, 1954, 183).

2. *перен.* Який не розуміє, не помічає того, що відбувається. *Горе з вами, Раби незрячії! Кого? Кого благаєте, благії, Раби незрячії, сліпії! Чи ж кат помилує кого?* (Шевч., II, 1963, 287); *Життя гуде навкруг, як дзвін, серця людські гарячі живуть, хвилюються, а він якийсь глухий, незрячий...* (Шер., Дружбою.., 1954, 91).

НЕЗУГА́РНИЙ, а, е. 1. *до чого і з інфін.* Який не має навиків до чого-небудь, не вміє робити чогось; нездатний, неспроможний. *Мелашка була молода, незугарна до важкої роботи* (Н.-Лев., II, 1956, 323); — *Як заспіває* [Варя], *то аж за серце вхопить. А плаття пошити до пуття сама незугарна* (Донч., V, 1957, 288).

2. Який має неприємну зовнішність, непропорційну, недоладну будову і т. ін. (про людину); некрасивий. *В кімнату зайшов ще один мешканець.. Це був цибатий, незугарний хлопчина з довгими руками* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 95); *Царський* [син] *серцем був, як звір, А з лиця, мов бузувір, Незугарний, низькочолий І на розум вельми кволий* (Перв., Райдуга.., 1960, 89); *Андрій оглянув незугарну Вірчину постать* (Дмит., Наречена, 1959, 207).

3. Непоказний, непривабливий зовні (про предмети); негарний. *Дзвін, споруджений з незугарних кам'яних брил, покарбованих старовинними написами, а подекуди й малюнками, був свого роду метрикою міста* (Вільде, Сестри.., 1958, 516); *Ромашки вже одцвіли, і тепер на тоненьких ніжках похитувалися не білі, мереживні квіти з жовтою серцевиною, а сама ця серцевина, незу́гарна, гола, жовтувата* (Руд., Вітер.., 1958, 412).

4. Невміло, без майстерності зробл., виконаний, пошитий і т. ін.; невдалий. *Маляр із поетового малюнка може передати тільки незугарну копію, мертве тіло* (Фр., XVI, 1955, 286); *Палила* [Тетяна Василівна] *міцні цигарки, носила якісь майже чоловічі черевики, незугарні костюми мишачого кольору* (Загреб., День.., 1964, 21).

5. Не такий, як треба; поганий. — *Я міг би розповісти вам ще багато, прошу вас, фактів незугарного поводження отця Федора,— тихим голосом вів Гербера* (Скл., Карпати, II, 1954, 165).

НЕЗУГА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незуга́рний** 4. *Для прози та драматургії так само, як і для кіно, найбільшим лихом є підміна реалізму натуралізмом, незугарність композицій, слабкість мотивації вчинків дійових осіб* (Літ. газ., 15.III 1959, 4).

НЕЗУГА́РНО. 1. Присл. до **незуга́рний** 4, 5. *У сумраці другого поранку спішилася незугарно одягнена постать* (Коб., II, 1956, 92); *Волосся їй* [ляльці] *якось незугарно загорнулось над головою вгору* (Л. Укр., III, 1952, 649).

2. *у знач. присудк. сл.* Не так, як треба; погано. *Лишивши трохи горілки на дні, підкинула* [Мартоха] *бризки вгору, при тому вона не вимовила вголос, як то звичайно, бажання «вибрикувати» панні, тямлячи, що то було б якось незугарно* (Л. Укр., III, 1952, 673).

НЕЗЦІЛЕ́ННИЙ, а, е. Якого не можна вилікувати, зцілити; // *у знач. ім.* **незціле́нний**, ного, *ч.* Той, кого не можна вилікувати, зцілити. *Сповідали, причащали* [товариша] *Й ворожки питали, — Не помогло... з незціленним В дорогу рушали* (Шевч., I, 1963, 253).

НЕЗЦІЛЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незціле́нний.**

НЕЗЦІЛИ́МИЙ, а, е. 1. Те саме, що **незціле́нний.** *Незцілимий хворий.*

2. *перен.* Якого не можна позбутися. *Убрана була* [молода] — *як цариця.. Сяла вся, як сонце, а в очах світилася незцілима мука* (Хотк., II, 1966, 97).

НЕЗЦІЛИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **незціли́мий.**

НЕЗЧИСЛЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **незліче́нний.** *Ситцева спідниця червоніла незчисленними квіточками, мов поляна серед лісу, густо вкрита трав'янками* (Мирний, III, 1954, 179); *Чорна серпнева ніч мигтіла незчисленними ясними осінніми зорями* (Смолич, День.., 1950, 268); *Передбачав* [агроном] *незчисленні труднощі, які неминуче поставали перед радгоспом на шляху до втілення омріяного* (Оров., Зел. повінь, 1961, 8).

НЕЗЧИСЛЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **незчисле́нний.** *Лави наближалися, і збита передніми комонниками пилюка застилала вже задніх, створювала враження незчисленності* (Міщ., Сіверяни. 1961, 210).

НЕЗЧИСЛЕ́ННО. Присл. до **незчисле́нний.**

НЕЗЧУ́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., перев. із сл.* як, коли. Не помітити, не відчути чого-небудь. *Незчулася* [вдовиця], *як минули Літа молодії...* (Шевч., I, 1963, 159); *Федір незчувся, коли.. клунок вислизнув з рук і посунувся по спині додолу* (Мирний, IV, 1955, 224): *Сьогодні день здався Ігорю таким довгим! Навіть дві великі перерви, які завжди проходять так швидко, що і незчуєшся, сьогодні тяглися страшенно повільно* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 30); // Не усвідомити, не збагнути своїх дій, поведінки і т. ін. *Сама незчулася вона, як простягла руку, взяла, що їй подобалось, що спокушало, та й запхнула в свій пакунок чуже добро* (Л. Янов., I, 1959, 46); *Гаряча суха хвиля газів забила Чернишеві дихання, кинула геть, і він незчувся сам, як опинився в траншеї, приглушений ударом* (Гончар, III, 1959, 42).

НЕЗ'ЯСО́ВАНИЙ, а, е. 1. Якого не з'ясував хто-небудь, який залишається незрозумілим; неясний. *Підходжу до вікна... Обгортає зелена, п'яна лінь, а десь у грудях колькою стало щось нез'ясоване: чи то кудись треба піти, чи щось зробити* (Вас., II, 1959, 87); *Селезінка відіграє велику роль у протираковій резистантності, проте механізм гальмуючого впливу селезінки на ріст пухлин ще залишається нез'ясованим* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 64).

2. Для якого нема причин, підстав; безпричинний, безпідставний. *Ніяких думок не було,— лиш темнота і якась нез'ясована тривога* (Фр., VI, 1951, 316); *Йду. У грудях нез'ясована тривога й хвилювання* (Кач., II, 1958, 44).

НЕЗ'ЯСО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нез'ясо́ваний.**

НЕЗ'ЯСО́ВНИЙ, а, е. Якого не можна з'ясувати, пояснити. *Йому здавалося, що він чує голоси за червоними дверима, вгадує людські постаті. Це було дивне, зовсім незрозуміле й нез'ясовне почуття* (Загреб., Європа 45, 1959, 442).

НЕЗ'ЯСО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нез'ясо́вний.**

НЕЗ'ЯСО́ВНО. Присл. до **нез'ясо́вний.**

НЕІЗОЛЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Не відокремлений від чого-небудь; спільний. *Телефонний зв'язок між станцією і абонентом здійснювався за допомогою ліній, які мали неізольований провід* (Наука.., 8, 1961, 53).

2. *техн.* Який не має ізоляції. *Неізольовані проводи зовнішньої проводки і ізольовані проводи у вологих приміщеннях прокладають на ізоляторах* (Монтаж і ремонт.., 1956, 19).

НЕІЗОЛЬО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неізольо́ваний** 1.

НЕІЗОЛЬО́ВАНО. Присл. до **неізольо́ваний** 1. *Розвиток окремих органів і систем відбувається неізольовано один від одного, він взаємно зв'язаний і обумовлений* (Шк. гігієна, 1954, 37).

НЕІМУ́ЩИЙ, а, е. Який не має достатніх засобів для існування, терпить нужду; бідний, нужденний. *Ні одна з легалізованих партій в Росії, ні одна з ліберальних і демократичних партій.. не дала того, що дала партія робітничого класу, партія загнаних у підпілля неімущих* *пролетарів..* (Ленін, 20, 1950, 498); // *у знач. ім.* **неіму́щий,** щого, *ч.* Людина, яка не має достатніх засобів для існування; бідняк. *Тільки збере* [Наум] *хоч трохи чого, так і роздає бідним та неімущим* (Кв.-Осн., II, 1956, 98).

НЕІНТЕЛІГЕ́НТНИЙ, а, е. Якому бракує інтелігентності; неосвічений, некультурний. *Жінка його не сподобалась мені: неінтелігентна, нецікава* (Коцюб., III, 1956, 168).

НЕІНТЕЛІГЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неінтеліге́нтний.**

НЕІНТЕЛІГЕ́НТНО. Присл. до **неінтеліге́нтний.** *Неінтелігентно поводитися.*

НЕІНТЕРЕ́СНИЙ, а, е. Який не викликає інтересу у кого-небудь; нецікавий. *Книжка перестала бути новинкою. Через що ж се? Очевидячки, книжка видалась неінтересною, непотрібною* (Коцюб., III, 1956, 389); *— Ганно! — на все горло гукає Арсен. Вона дивиться в його бік, стримано усміхається, ніби бачить якогось хорошого, але неінтересного знайомого, і проходить далі* (Собко, Нам спокій.., 1959, 60).

НЕІНТЕРЕ́СНО. Присл. до **неінтере́сний.**

НЕІСНУ́ЮЧИЙ, а, е. Який не існує, якого немає. *Старий* [хірург] .. *механічним рухом шукав на рукаві хатнього халата неіснуючі зав'язки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 62); *Підробивши документи, Геннадій Курай помандрував по світу, виступаючи то в ролі адміністратора неіснуючого гастрольбюро, то видавав себе за фінагента* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 141).

НЕІСТО́ТНИЙ, а, е. Який не має істотного, суттєвого значення; другорядний, несуттєвий. *Можна з певністю сказати, що статистика всякої капіталістичної країни дасть цілком однорідну картину. Відмінність може бути лише в неістотних деталях* (Ленін, 22, 1950, 49); *Образи Довженка немовби висічені з суцільної гранітної брили,— настільки вони вагомі змістом, вільні від всього легкого, поверхового, неістотного* (Мал., Думки.., 1959, 46).

НЕІСТО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неісто́тний.**

НЕІ́СТО́ТНО. Присл. до **неісто́тний.**

НЕЇ́ЖДЖЕНИЙ, а, е. 1. Якого не привчили до їзди, на якому ще не їздили (про коня). *На конях цілий день ганяє* [Василь]. *Вивчився так на їх їздити, що на неїжденому поїде* (Мирний, IV, 1955, 169).

2. По якому ще не їздили або мало їздили (про дорогу, шлях і т. ін.); ненаїжджений, невторований. *Темними ночами, неїжденими дорогами просувались грізні народні месники ...* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 114); *Лежать по всьому світі вздовж і вшир дороги биті і неїжджені шляхи* (Забіла, У.. світ, 1960, 133).

НЕЇ́СТІВНИЙ. а́, е́. Непридатний для споживання. *Одні* [гриби] *він* [ведмідь] *підбирав і їв, інші, неїстівні, топтав, злобно фукаючи* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 67).

НЕЙЗИ́ЛЬБЕР, у, *ч.* Сплав міді, нікелю та цинку, що використовується у машинобудуванні, для виготовлення побутових предметів і т. ін.

НЕЙЛО́Н, у, *ч.* Синтетичне штучне волокно, що виготовляється з поліамідних смол. *Канати з нейлону міцніші за сталеві троси і дуже еластичні* (Колг. Укр., 8, 1958, 6); // Вироби з цього волокна. *Петя встав. Йдучи пероном, Підморгнув* [дамі] *на згадку: — Приїжджайте за нейлоном! Буде все в порядку!* (С. Ол., Вибр., 1959, 244).

НЕЙЛО́НОВИЙ, а, е. Зробл., вигот. з нейлону. *Вперше у житті він привіз Фросині подарунок — нейлонову кофтинку* (Зар., На.. світі, 1967, 112); *Є в продажу нейлонові ялинки. Вони стоять зелені й не жовтіють* (Мур., Осінні сурми, 1964, 95).

НЕЙМОВІ́РА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **недові́р'я.** *Вона міцно держала в замазаних свіжою землею пальцях ключ, з неймовірою поглядаючи на Раїсу* (Коцюб., I, 1955, 310).

НЕЙМОВІ́РНИЙ, а, е. 1. Який важко або неможливо собі уявити; у здійснення якого важко або неможливо повірити; неможливий, неправдоподібний. *Так само, як завжди, охайно лежала на ньому одежа, так само поважні були його рухи і неймовірним здавалось, що ся людина іде на смерть* (Коцюб., II, 1955, 102); *Хто незнайомий глянув би збоку на них, аж неймовірним йому здалося б, що цей щуплявий, до чорноти просмалений сонцем чоловічок та дав життя цьому білявому ставному юнакові, який, виструнчившись, стоїть перед ним* (Гончар, Тронка, 1963, 4); *Орині здавалося неймовірним, щоб Яків Калитка одружився* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 34); // Який не існує насправді; нереальний, неіснуючий. *Найбільш поширеною була думка, нібито Рембрандт створив за власним бажанням своє освітлення,— переконливе, але неймовірне, таке, якому нема прикладу у реальному житті* (Мист., 4, 1956, 41).

2. Який значно перевищує звичайний ступінь вияву, звичайну силу і т. ін. чого-небудь; надзвичайно великий. *Про неймовірну силу, розум, хитрощі Кармалюка складалися пісні* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 303); *Він стояв, широко розставивши ноги, і дивився на Оленку з неймовірним подивом* (Жур., Опов., 1956, 169); *Вантажне автошляховиків з неймовірною швидкістю пронеслося лісом* (Ле, Клен. лист, 1960, 14).

3. Який відрізняється від інших, не такий, як усі, як у всіх, як завжди; особливий, незвичайний. *Деякі дами були в діамантах, ..з неймовірними куафюрами і капелюшами* (Л. Укр., III, 1952, 621); *Дніпро був неймовірний від бездоганного неба, що впало в його глибінь* (Ю. Янов., II, 1954, 95); // *у знач. ім.* **неймові́рне,** ного, *с.* Те, що виходить за межі звичайного. *Богун робив неймовірне — старі досвідчені козаки не пам'ятали таких блискавичних маршів* (Кач., Вибр., 1953, 143); *Раптом сталось неймовірне. Коли Микула прокладав ще одну борозну понад лісом, ..кінь його раптом зупинився, важко дихнув, а потім впав на теплу, свіжу, пахучу землю* (Скл., Святослав, 1959, 260).

4. *заст.* Недовірливий. [Олеся:] *Як ти похмуро почав на все дивитись... якийсь неймовірний став?..* (Кроп., II, 1958, 323); *— Шкода тільки, що ти неймовірна... я зараз бачу, почуваю, що ти не ймеш мені віри ... Правда, ні? — допитувався Олексій, пильно глядячи у вічі Оксані* (Л. Янов., I, 1959, 34); *— А відкіля ти? — спитав господар, позираючи на неї неймовірними очима з-під кудлатих брів* (Гр., II, 1963, 259).

НЕЙМОВІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неймові́рний.** *Вражений неймовірністю того, що сталось, хірург застиг* (Довж., I, 1958, 320); *Бійці.. поглядали на ряди хат, з димарів яких подекуди привітно здіймався димок, збуджуючи в пам'яті далекі картини і, здається, до неймовірності далекі часи* (Багмут, Опов., 1959, 68); [Йоганна:] *Я думала: «повірить, зрозуміє!» А ти для мене маєш тільки глум, зневагу, неймовірність...* (Л. Укр., III, 1952, 164).

НЕЙМОВІ́РНО. 1. Присл. до **неймові́рний.** *Між галузок ховалось таке неймовірно блакитне небо, що ми переводили очі на чисті простори й рівняли* [простір з небом] (Коцюб., II, 1955, 248); *Стомилась Галя неймовірно, а пройшла дуже мало* (Збан., Між.. людьми, 1955, 57); *— Ти говорив промову? — неймовірно й іронічно перепитала Лія* (Вас., II, 1959, 11).

2. *у знач. присудк. сл.* Не віриться. *Неймовірно, але саме так було. Сидів він на явочній квартирі в Києві, ..глянув з балкона — аж у під'їзд входить Гаша Макарова з гестапівцями* (Хижняк, Тамара, 1959, 129).

НЕЙРО́Н, а, *ч.* Нервова клітина з усіма відростками, що відходять від її тіла. *Надзвичайно складний витвір живої природи — людський мозок — складається принаймні з 10 мільярдів клітин — нейронів* (Наука.., 9, 1969, 10).

НЕЙРОХІРУ́РГ, а, *ч.* Фахівець з нейрохірургії. *Як нейрохірургові, мені часто доводиться оперувати на головному і спинному мозку. Це дуже важка, напружена.., навіть ювелірна робота* (Наука.., 9, 1961, 48).

НЕЙРОХІРУРГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до нейрохірургії. *Нейрохірургічна клініка.*

НЕЙРОХІРУРГІ́Я, ї, *ж.* Галузь хірургії, що займається лікуванням захворювань центральної та периферичної нервової системи людини, а також хірургічні методи їх лікування. *З досягнень медицини, основаних на успіхах фізіології і анатомії, можна відзначити переливання крові, операції на серці, нейрохірургію, пластичні операції* (Метод. викл. анат.., 1955, 8); *Радянські хірурги внесли великий вклад у розвиток нейрохірургії* (Рад. Укр., 3.IX 1961, 3).

НЕЙТРА́Л, а, *ч.* 1. *політ.* Нейтральна держава.

2. *розм.* Людина, що займає позицію невтручання у що-небудь. — *Бач, і нейтрал.. у пригоді став,— глузливо кинула Ганна. — Воювати не хоче, так хай хлопцям хоч самогон жене* (Гончар, II, 1959, 255).

НЕЙТРАЛІЗА́ТОР, а, *ч.* Речовина, яка нейтралізує що-небудь. *Напар* [звіробою] *вважається хорошим натуральним нейтралізатором підвищеної кислотності шлунка* (Лікар. рослини.., 1958, 46); * Образно. *Петрусь відігравав між ними роль не лише зв'язкового, а й нейтралізатора, що жартом, кинутим ніби між іншим, але дуже вчасно, припиняв іноді суперечку* (Дор., Не повтори.., 1968, 213).

НЕЙТРАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **нейтралізува́ти.** *Революційний пролетаріат добився нейтралізації війська, паралізувавши його у великі дні загального страйку* (Ленін, 12, 1970, 30); *Визначив* [VIII з'їзд РКП(б)] *курс партії на перехід від політики нейтралізації середняка до міцного союзу з ним* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 30); *Рухаючись, іони газу іноді стикаються один з одним, і при зіткненні двох різнойменно заряджених іонів відбувається їх нейтралізація* (Курс фізики, III, 1956, 126).

2. Хімічна реакція, при якій розчин втрачає кислотні властивості за допомогою лугів, а лужні властивості — за допомогою кислот. *Взаємодія кислоти з основою, в результаті якої утворюється сіль і вода, називається нейтралізацією* (Хімія, 7, 1956, 91).

НЕЙТРАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Дотримування нейтралітету. *Немає і не може бути нейтралізму в боротьбі з буржуазною ідеологією, антикомунізмом* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 46).

НЕЙТРАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Робити (зробити) нейтральним (у 1—3, 5, 6 знач.). *Вапно нейтралізує шкідливу форму кислотності ґрунту* (Фізика і с. г., 1948, 15); *Заряджене тіло, перебуваючи в іонізованому газі, притягає до себе вільні заряди протилежного знака, які і нейтралізують заряди на тілі, внаслідок чого це тіло розряджається* (Курс фізики, III, 1956, 61); *Нейтралізувати країну; Нейтралізувати військо.*

2. *перен.* Послаблювати чи припиняти дію, вплив і т. ін. чого-небудь. *Річку вдруге переходив* [Біда] *сміливо.. Напружене нервове почуття небезпеки й відповідальності нейтралізувало й холод і втому* (Трубл., I, 1955, 51); *То була така самокритика, таке самобичування, що воно приглушувало, нейтралізувало всі насмішки, які сипались на нього з усіх боків* (Збан., Сеспель, 1961, 222).

НЕЙТРАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Робитися, ставати (зробитися, стати) нейтральним (у 1—3, 5, 6 знач.).

2. *тільки недок.* Пас. до **нейтралізува́ти.**

НЕЙТРАЛІЗУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нейтралізува́ти.** *Щоб поліпшити розсіюваність* [суперфосфату], *його треба змішувати з нейтралізуючими речовинами (вапнистими матеріалами, фосфоритним борошном тощо)* (Добрива.., 1956, 108).

НЕЙТРАЛІТЕ́Т, у, *ч.* 1. У міжнародному праві — політичне і правове становище держави, яка не бере участі у війні, зберігає мирні стосунки з воюючими країнами і не подає жодній з них воєнної допомоги. *1 серпня 1914 р. Німеччина оголосила війну Росії, вслід за цим вона оголосила війну Франції, німецькі війська порушили бельгійський нейтралітет і вторглись у Бельгію* (Нова іст., 1957, 144); *Втішало* [царя Олександра I] *також, що Швеція обіцяла зберігати нейтралітет і не втручатись у конфлікт між Росією і Францією* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 68).

△ **Пості́йний нейтраліте́т** — становище держави, на яку, згідно з міжнародною угодою, накладається зобов'язання не брати участі у війні, але зберігати право самооборони. *Завдяки тому, що Швейцарія зберігає постійний нейтралітет (неучасть у війнах та воєнних блоках), її територія стала місцем перебування міжнародних банків та органів міжнародних об'єднань* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 104).

2. Невтручання у чужі справи, будь-яку боротьбу, суперечку і т. ін. *Навіть у тому разі, коли ясно, на чиєму боці правда, Касій вважав за краще зберігати нейтралітет, аніж підставляти свою голову* (Мик., II, 1957, 503); *Сестра Надя проти відвідин дяка Прокопія. Бабуся і мамуся — за. Батько тримався нейтралітету, а останнім часом почав здавати, почав і собі на смиренного дяка наступати* (Ковінька, Кутя.., 1960, 142).

НЕЙТРА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який дотримується нейтралітету (у 1 знач.). *У місті не відчувалося спокою мирного життя нейтральної країни. Напружений темп руху на вулиці мимоволі вселяв тривогу* (Ле, Клен. лист, 1960, 196); *Ленін добився дозволу на виїзд у нейтральну Швейцарію* (Біогр. Леніна, 1955, 132).

2. Який не належить, не стосується до жодної із сторін, країн і т. ін. (про територію). *Кораблі йшли понад межею нейтральних вод* (Кучер, Чорноморці, 1948, 42); *Тихо так* [у приярках], *що чути навіть, як передзвонюються жайворонки, зависнувши високими дзвониками над нейтральною смугою* (Гончар, III, 1959, 413).

3. Який не приєднується до жодної із сторін (у боротьбі, дискусії, суперечці і т. ін.), а зберігає нейтралітет (у 2 знач.). — *Ми люди нейтральні,— відповів за молодого дружно Ткач. — Нас, так би мовити. хто завоює, того й будемо* (Довж., I, 1958, 155); — *Це медик Михайлов, нейтральний. Він є посередником між усіма течіями...* (Бурл., Напередодні, 1956, 28); // *у знач. ім.* **нейтра́льні**, них, *мн.* Люди, які не приєднуються до жодної із сторін (у боротьбі, дискусії, суперечці і т. ін.), а зберігають нейтралітет (у 2 знач.). *Революція не визнає нейтральних* (Ленін, 11, 1970, 182); *Демонстранти поспішили геть.. Залишилися тільки нейтральні* (Кач., II, 1958, 47); // Який не бере участі в будь-якій справі, роботі і т. ін., байдужий до них. *Іван Петрович ніколи не був нейтральним спостерігачем чи свідком досліду; він щодня, щогодини пропонував щось нове* (Вісник АН, 9, 1949, 44); // Який не стосується чого-небудь, не пов'язаний з чимсь. *Не важко було здогадатися, що привело сусіда такої пізньої пори, і саме тому Таран квапиться почати розмову з нейтральної теми* (Жур., До них іде.., 1952, 132); *У фільмі* [«Земля»

О. Довженка] *немає байдужих або нейтральних фонів. Відтворення природи підпорядковано розкриттю почуттів героїв* (Укр.. кіномист., II, 1959, 27).

4. Який не має яскраво виражених ознак. *Нейтральний стиль.*

5. *хім.* Який не дає ні лужної, ні кислої реакції. *Обов'язковою умовою розчинювальної дії спирту є присутність в розчині нейтральної солі також у високій концентрації* (Укр. біох. ж., XXI, 1, 1949, 35); // При якій у результаті обміну між кислотою та основою утворюються сіль і вода. *Реакція грунтового розчину може бути кисла, лужна або нейтральна* (Добрива.., 1956, 23).

6. *спец.* Який не несе ні негативного, ні позитивного заряду. *Електрично заряджені частинки входять до складу атомів і молекул усіх речовин, так що нейтральні (незаряджені) тіла є такими лише тому, що в них містяться рівні кількості зарядів протилежних знаків* (Курс фізики, III, 1956, 120); *При досить великій температурі і при довгій дії газ перестає бути нейтральним і складатиметься з позитивних іонів і негативних вільних електронів, що відірвалися від атомів* (Знання.., 5, 1966, 9).

НЕЙТРА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нейтра́льний.** *Уряд Швейцарії відверто проголошував три пункти своєї програми: нейтральність, незалежність, аполітичність* (Загреб., Європа 45, 1959, 498); *Ходив* [вартовий] *далі з перебільшеною нейтральністю* (Хотк., I, 1966, 174).

НЕЙТРА́ЛЬНО. Присл до **нейтра́льний.**

НЕЙТРИ́НО, *невідм., с., фіз.* Стабільна електрично нейтральна елементарна частинка. *Нейтрино, як відомо, не має ні електричного заряду, ні маси спокою. Саме тому воно дуже мало взаємодіє з матерією і здатне пронизувати її з швидкістю світла* (Знання.., 4, 1966, 5).

НЕЙТРО́Н, а, *ч., фіз.* Нестабільна електрично нейтральна елементарна частинка, що разом із протоном входить до складу атомного ядра. *Загальновідомий тепер нейтрон не є стійкою частинкою і розпадається за 12 хвилин на протон, електрон і нейтрино* (Наука.., 8, 1962, 10); *Тепер вже нікому не треба доводити, що основними цеглинками, з яких побудовані ядра атомів,* .. [є] *протони і нейтрони* (Рибак, Час.., 1960, 217).

НЕЙТРО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **нейтро́н.** *Ця оболонка* [біля атомного реактора] *повинна була захистити людей від ураження їх нейтронним і радіоактивним випромінюванням* (Рибак, Час.., 1960, 669).

△ **Нейтро́нна фі́зика** — розділ ядерної фізики, в якому вивчається взаємодія нейтронів з атомними ядрами і речовиною. *У відділі ядерної фізики Узбецького інституту проводяться дослідження з ядерної спектроскопії та нейтронної фізики, вивчаються процеси взаємодії нейтронів і заряджених частинок з ядрами* (Знання.., 7, 1966, 4); **Нейтро́нний генера́тор** — установка для утворення пучків нейтронів. *Тут* [в Інституті фізики АН УРСР] *установлено.. низьковольтні нейтронні генератори для одержання нейтронів* (Рад. Укр., 9.IV 1957, 1).

НЕКАПІТАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Невластивий капіталізмові. *Народи, що завоювали політичний суверенітет, тепер добиваються економічної самостійності, борються проти неоколоніалізму, багато з них стають на шлях некапіталістичного розвитку* (Ком. Укр., 9, 1965, 60).

НЕКВАЛІФІКО́ВАНИЙ, а, е. Який не має кваліфікації. [Г а л я:] *Аварії машин бувають тільки в ледарів, розтяп, нехлюїв або в некваліфікованих людей* (Корн., I, 1955, 289); // Який не вимагає, не потребує спеціальних знань, підготовки, кваліфікації. *Розвиток технічного прогресу докорінно поліпшує умови праці радянської людини, веде до ліквідації важкої фізичної, а потім і всякої некваліфікованої праці* (Ком. Укр., 4, 1963, 28).

НЕКВАЛІФІКО́ВАНО. Присл. до **некваліфіко́ваний.**

НЕКВАПЛИ́ВИЙ, а, е. Який не квапиться або якому не властива квапливість. *Батько сількора Василя, середняк Опанас Трубенко, був людиною неквапливою* (Довж., I, 1958, 71); *Морозов і цього разу був неквапливий, спокійний* (Баш, Надія, 1960, 102); *Зграйка невеличких рибок, неквапливих і небоязких, пропливла зовсім близько від Васиних очей* (Собко, Скеля.., 1961, 119); // Непоспішливий, повільний. *Стомлено, неквапливим рухом він скинув з голови шапку* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 138); *Він ішов неквапливим кроком* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 23); // Який відбувається, проходить, здійснюється і т. ін. повільно. *Цілу ніч сіявся неквапливий, впереміж з мокрим снігом, осінній дощ* (Коз., Гарячі руки, 1960, 115); *Осінні світанки — тривалі, неквапливі* (Руд., Остання шабля, 1959, 7); *Розповідав Оленчук, а Фрунзе більше слухав, лише зрідка перепитуючи то про те, то про інше з неквапливої Оленчукової сповіді* (Гончар, II, 1959, 407); // Який відзначається повільністю. — *Спокійніше, Женю, спокійніше ... Цей неквапливий, розсудливий голос належав, хоч як це дивно, так само Вадикові* (Шовк., Людина.., 1962, 167).

НЕКВАПЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **некваплйвий.** *Кобеняками та поважною неквапливістю бійці нагадували дівчині землемірів* (Гончар, III, 1959, 219); *З такою ж неквапливістю, прикривши обличчя полою спецівки, щоб не обпектись, підважив* [каталь] *рейкою зливок* (Баш, Надія, 1960, 201).

НЕКВАПЛИ́ВО. Присл. до **некваплйвий.** *Надія неквапливо складала у кошик посуд* (Чорн., Красиві люди, 1961, 50); *Тихими літніми вечорами у затишному садку неквапливо оповідав він про свою молодість* (Хижняк, Тамара, 1959, 16); *Дуби ростуть поволі, неквапливо* (Рильський, III, 1961, 208).

НЕКВАПНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **некваплйвий.** *Ішов* [Кукулик] *з Печерська неквапний, могутньоплечий, мов староруський князь* (Загреб., День.., 1964, 44); — *Що ж, дівчатка, пішли і ми на покоси, робота не стоїть,— тихо сказала Соломія і рушила неквапною ходою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 55); *Григорій прислухається до неквапних розмов* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 528).

НЕКВА́ПНО. Присл. до **неквапни́й.** *Тонкий і високий Омелян Овсійович неквапно підійшов до двигуна* (Логв., Давні рани, 1961, 141); *Василь неквапно виклав історію хвороби* (Ю. Янов., II, 1954, 104).

НЕКВА́ПОМ, *присл., розм.* Повільно, не поспішаючи. *Крізь бамбукові хащі неквапом просуваються якісь величезні сірі громади* (Смолич, II, 1958, 45); *Він підводився неквапом, довго струшував з себе пісок і якісь невидимі смітинки* (Загреб., Європа 45, 1959, 410).

НЕКЕРО́ВАНИЙ, а, е. Яким ніхто не керує. *Некерований вибух кінець кінцем призведе до того, що вся речовина квазізірок стиснеться у нескінченно малу крапку з дуже великою масою* (Знання.., 7, 1965, 5); // Яким не можна керувати. *Бурити і випробувати глибокі свердловини без арматури високого тиску дуже небезпечно, можуть статися несподівані газові викиди, а то й некеровані фонтани, при яких марно згоряють мільярди кубометрів голубого палива* (Роб. газ., 30.IV 1966, 1); *Переходу природного сну у гіпнотичний під час експериментів може не відбуватися — це процес некерований* (Наука.., 9, 1967, 16).

НЕКЛИ́КАНИЙ, а, е. Який прибув без запрошення; непроханий. [Р у ф і н:] *Прийшов ось Галлій Круста, рідкий гість, прийшов некликаний...* (Л. Укр., II, 1951, 339); — *Так, значить, Христе, заміж ідеш.*

Що ж, чи й мені калача ждати, чи так прийти — некликаному? (Головко, II, 1957, 399); *— Некликаний гість — гірше злодія,— буркнула Кисачиха* (Збан., Переджнив'я, 1955, 209).

НЕКЛІПАЮЧИЙ, а, е. Пильний, нерухомий (про погляд, очі); немигаючий. *Дівчина проводжала літака некліпаючим поглядом* (Гончар, Земля.., 1947, 92); *Скляні, некліпаючі очі дивилися кудись у куток* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 151).

НЕКЛІТИ́ННИЙ, а, е, *біол.* Який не має клітинної будови. *Визначаючи тканини, потрібно підкреслити, що вони являють собою групи клітин разом з неклітинною речовиною, яка звичайно міститься в проміжках між окремими клітинами* (Метод. викл. анат.., 1955, 44); *За складністю організації вони* [водорості] *бувають одноклітинними, нитчастими, неклітинними* (Наука.., 1, 1960, 24).

НЕКМІТЛИ́ВИЙ, а, е. Який не може добре і швидко міркувати; нетямущий. *— Ех, ти... м'яко назвати тебе — некмітливий! — сказав машиніст Крукові з докором* (Козл., Ю. Крук, 1957, 480).

НЕКМІТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **некмітли́вий.** *Дід ворушився на печі, бо все ніяк не міг заспокоїтись, що Свирид не привіз додому сибірської пшениці, все гнівався на синову некмітливість* (Дім., I будуть люди, 1964, 98).

НЕКО́ВАНИЙ, а, е. Якого не підкували; без підков. *Буланий, улюбленець колгоспу, якось чудно намагався піднятися — спочатку задом, а не передом, і його задні нековані копита сковзалися по дерев'яному мосту* (Сміл., Зустрічі, 1936, 39); *Вдарив кінь нekованим копитом, аж іскри засліпили очі всім* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 108).

НЕКОВКИЙ, а́, е́, *техн.* Який не піддається куванню. *Чавун — нековкий сплав, характеризується добрими ливарними властивостями* (Фрез. справа.., 1957, 49).

НЕКОМПЕТЕ́НТНИЙ, а, е, *у чому і без додатка.* Який не має достатніх знань, недостатньо обізнаний з чим-небудь. [Ліда:] *Я працювала рік, я віддала проектові стільки енергії.. А зараз досить одного зауваження людини, некомпетентної в цій справі,—.. і все летить...* (Корн., I, 1955, 101); // Який свідчить про відсутність достатніх знань, певної обізнаності кого-небудь у чомусь. *Життя переконливо показало, що будь-яке некомпетентне втручання в економічні і соціальні процеси, яке ігнорує їх об'єктивну сторону, здатне завдати лише величезної шкоди справі* (Ком. Укр., 12, 1965, 54).

НЕКОМПЕТЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **некомпете́нтний.** *Інженер Преображенський, усміхаючись у свої рижі щетинясті вуса і поблискуючи модним, без оправи, пенсне, вважав, що мовчання Мухтарова пояснюється його некомпетентністю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 110).

НЕКОМПЛЕ́КТНИЙ, а, е. Який не створює повного комплекту чого-небудь, який робиться, створюється і т. ін. у неповному комплекті. *Багато машин у хапанині зняли з конвейєра некомплектними, із значними дефектами* (Рад. Укр., 11. IX 1962, 2); // Який відбувається, здійснюється і т. ін. без добору повного комплекту чого-небудь. *На деяких об'єктах монтаж збірного залізобетону затримується через некомплектну поставку генеральним підрядчиком стінових панелей і відсутність фундаментів* (Роб. газ., 3.II 1965, 1).

НЕКОНДИЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Який не відповідає кондиції (у 1 знач.), не задовольняє потрібних вимог, норм, стандартів і т. ін. *Для сушіння придатні майже всі плоди — як сортові, так і некондиційні* (Сад. і ягідн., 1957, 275); *Некондиційні сорти бурого вугілля; Некондиційний чавун.*

НЕКОНТРОЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Якого не контролює або яким не керує хто-, що-небудь. *Радзівілл уже не ображався на шуряка. Людина в такому стані може собі дозволити й ці неконтрольовані вислови* (Ле, Наливайко, 1957, 71); *Одна з найновіших теорій твердить, що рак — це неконтрольований ріст клітин* (Наука.., 6, 1967, 29).

НЕКООПЕРО́ВАНИЙ, а, е. Який не об'єднався з ким-небудь на засадах кооперації (у 1, 2 знач.). *Частка приватної власності дрібних селянських господарств і некооперованих кустарів становила 0,2% усіх виробничих фондів республіки* (Іст. УРСР, II, 1957, 420).

НЕКООРДИНО́ВАНИЙ, а, е. Позбавлений координації. *Ніна помітила, що рухи в Софи були дивно некоординовані, вона змахувала руками так, ніби, пливучи, горнула під себе воду* (Коп., Земля.., 1957, 172).

НЕКОРЕКТНИЙ, а, е. Який нетактовно, неввічливо поводиться з людьми; нетактовний, неввічливий. *Некоректна людина;* // Який є свідченням чиєсь нетактовної поведінки; грубий. *Мати любила.. найстаршу дочку своєї сестри, мов рідну дитину, і прощала їй усі примхи і вади.., простила й цей некоректний учинок дівчини* (Коб., III, 1956, 61); *— Культурна людина завжди стежить за собою, ніколи не втрачає почуття міри й не дозволяє собі некоректних виразів...* (Шовк., Інженери, 1948, 112).

НЕКОРЕ́КТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **некоре́ктний.**

НЕКОРЕ́КТНО. Присл. до **некоре́ктний.**

НЕКОРИ́СЛИВИЙ, а, е. Який не прагне до наживи, власної вигоди і т. ін. (про людину). *Наташа, Вадим були щирими некорисливими людьми, багато працювали для інших, часто зовсім забуваючи про себе* (Бойч., Молодість, 1949, 151); // Власт. такій людині. *Її некорислива любов до світу збагатила мене, наситивши міцно силою для тяжкого життя* (Горький, Дитинство, 1947, 12).

НЕКОРИ́СЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **некори́сливий.** *Про його* [Г. Сковороди] *життя, простоту, некорисливість, гарячу любов до народу, а разом з тим і ненависть до попів і гнобителів народ складав легенди* (Іст. укр. літ., I, 1954, 114).

НЕКОРИ́СЛИВО. Присл. до **некори́сливий.**

НЕКОРИ́СНИЙ, а, е. Який не приносить, не дає користі. *В першу хвилину Оля ладна втекти, але миттю зміркове, що такий вчинок був би нерозсудливим і некорисним для неї* (Вільде, Сестри.., 1958, 531); *Раніше її* [золу] *вважали некорисними відходами.. Тепер же золу широко використовують для виробництва цементу* (Таємн. ванна, 1957, 66).

НЕКОРИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **некори́сний.** *Він потішався надією, що так не може довго тягтися, що уряд зрозуміє, врешті, сам некорисність такої боротьби* (Коцюб., I, 1955, 224).

НЕКОРИ́СНО. Присл. до **некори́сний;** // *у знач. присудк. сл.* [Кассандра:] *Воліла б я себе мечем убити!* [Гелен:] *І тим роздратувала б Ономая, а слово все-таки своє зламала б. І некорисно й непочесно, сестро* (Л. Укр., II, 1951, 300).

НЕКОРОНО́ВАНИЙ, а, е. Який офіційно не наділений владою, але фактично має її. *Короновані і некороновані особи ладні були піти на.. приниження й підлість, аби тільки догодити Бонапартові* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 367).

Некороно́ваний коро́ль (мона́рх *і т. ін.)* — особа, що офіційно не наділена владою, але фактично має її. *Фітельберг не знав, як закінчувалися аудієнції у некоронованих королів* (Рибак, Час.., 1960, 264); * У порівн. *Лілі командувала усім господарством Шартена, як некоронований монарх* (Собко, Стадіон, 1954, 163).

НЕКО́ШЕНИЙ, а, е. Якого не косили, який стоїть на пні. *Сахно втратила притомність. На щастя, тіло падало.. на м'який грунт у високу некошену траву* (Смолич, I, 1958, 92); *Дощі... Хліб у полі некошений мок...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 51); // На якому ніхто не косив (про луг, поле і т. ін.). *Легко так іти некошеним лужком* (Гонч., Вибр., 1959, 198).

НЕКРАСИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **нега́рний** 1. *Оця Марта така некрасива, що, здається, кожного б повинна одвертати від себе, а проте вона не то що одвертала, а завжди кожному кидалася в очі* (Мирний, IV, 1955, 337); *Та була неповоротка, інша зухвала, ще одна некрасива з лиця, а таких князі не любили* (Скл., Святослав, 1959, 71); *Чорнява борідка пробивалася на щелепах, обличчя приємне, хоч і некрасиве* (Ю. Янов., II, 1958, 54).

НЕКРАСИ́ВО. Присл. до **некраси́вий.** *Управитель поспішає до коня, стромляє ногу в стремено і некрасиво, по-бабськи, падає на сідло* (Стельмах, I, 1962, 90).

НЕКРА́СНИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **нега́рний** 1. [Мавка *(смутно):*] *Некрасні квітки вночі... тепер поснули барви...* (Л. Укр., III, 1952, 217).

НЕКРЕДИТОСПРОМО́ЖНИЙ, а, е, *фін.* Неспроможний погасити кредит, повернути борг.

НЕКРЕДИТОСПРОМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.*, *фін.* Абстр. ім. до **некредитоспромо́жний.**

НЕКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Який не має даху, покрівлі. *Відкладував Хома під осінь хату вкрити, Та на зиму ввійшов в некриту хату жити* (Бор., Тв., 1957, 183).

2. Пошитий із шкури, не покритої ніякою тканиною (про одяг). *Кирило Самсонович Дубов'яз — важкий, кремезний, неквапливий, в некритому кожушку, добрих юхтових чоботях і шапці-ушанці — стояв серед бригадного двору* (Ряб., Жайворонки, 1957, 69).

НЕКРИТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не містить у собі критики, не заснований на критиці, критичному ставленні до кого-, чого-небудь. *Ця відповідь занадто некритична, Й на неї мушу я зробить поправку* (Еллан, I, 1958, 182); *В практиці типового проектування жилих будинків є ще приклади некритичного використання елементів старої хати, які віджили свій вік і не відповідають сучасним вимогам колгоспників* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 131).

НЕКРИТИ́ЧНО. Присл. до **некрити́чний.** *Людей, які займаються господарством поверхово, ..некритично оцінюють результати своєї роботи, ..не можна допускати до керівництва* (Рад. Укр., 16.XII 1962, 1).

НЕКРОБІО́З, у, *ч.*, *біол.* Процес відмирання клітин або тканин у живому організмі.

НЕКРО́З, у, *ч.*, *біол.* Змертвіння тканини, органу або частини тіла в живому організмі. *Місця ураженої тканини протягом певного часу залишаються без ознак некрозу і здаються зовсім нормальними* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 17).

НЕКРОЛО́Г, а, *ч.* Стаття з приводу чиєїсь смерті, у якій подаються відомості про життя і діяльність померлого. — *Ви жартуєте! — Добрі мені,— кажу,— жарти, коли сам про себе оце некролога читав?!* (Вишня, I, 1956, 289); — *Ім'я Панаса Карповича Саксаганського завжди житиме в пам'яті народу,— писали у некролозі видатні артисти, письменники і композитори Радянської України* (Життя Саксаганського, 1957, 289).

НЕКРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **некроло́г.** *Некрологічна стаття.*

НЕКРО́ПОЛЬ, я, *ч.* У країнах Давнього Сходу та античного світу — кладовище, могильник. *Проведено розкопки в ольвійському некрополі та в кількох стародавніх поселеннях, що входили до складу ольвійської держави* (Наука.., 12, 1965, 9); // Кладовище, де поховані знамениті люди. *Тут, у революційному некрополі, поруч з Мавзолеєм В. І. Леніна, спочивають його найближчі соратники, безстрашні солдати Жовтня* (Веч. Київ, 8.XI 1967, 2).

НЕКРОТИ́ЧНИЙ, а, е, *біол.* Прикм. до **некро́з.** *Некротичний процес;* // Який зазнав дії некрозу. *Некротичні тканини.*

НЕ́КРУТ, а, *ч.*, *іст.*, *розм.* Те саме, що **ре́крут.** *Олексієві пішов двадцятий, стояв він на черзі у некрути* (П. Куліш, Вибр., 1969, 293); *То не глибока річка клекоче, прорвавши греблю, то гудуть селяни, прощаючись з некрутами...* (Мирний, I, 1949, 216).

НЕКРУТИ́Й, а́, е́. 1. Який знижується поступово, непомітно, не стрімко, не різко; пологий. *Мотор завив і на некрутім підйомі зовсім заглух* (Мушк., Серце.., 1962, 150); *Хутір Головатого стояв над річкою, трохи вище слободи, на некрутому косогорі, і нагадував невеличку фортецю* (Добр., Очак. розмир, 1965, 28).

2. Не доведений варінням або змішуванням до високого ступеня густоти чи твердості (про яйце, тісто, кашу і т. ін.).

НЕКРУ́ТО. Присл. до **некрути́й.** *Мати кладе в батьків польовий кошик меду в скляночці з-під консервів, некруто зварені яйця, білий хліб* (Рудь, Гомін.., 1959, 63).

НЕКРУ́ТСТВО, а, *с.*, *іст.*, *розм.* Те саме, що **рекру́тство.** *Став він мене втішать, заспокоювать: — Не журіться, тату,— каже,— некрутства, як смерті, не минуть* (Стор., I, 1957, 216).

НЕКРУ́ТСЬКИЙ, а, е, *іст.*, *розм.* Прикм. до **не́крут.** *Підійшов я до столу і кажу: — Здорові були! А чого вам треба? — Некрутський набір, Сидоре,— одказав голова,— твій Іван на черзі* (Стор., I, 1957, 215); // *у знач. ім.* **некру́тська**, кої, *ж.* Приміщення, в якому тримають рекрутів. *Максим, як тільки випустили з некрутської, зараз потяг з москалями до шинку...* (Мирний, I, 1949, 216).

НЕКРУ́ТЧИНА, и, *ж.*, *іст.*, *розм.* Те саме, що **рекру́тчина.** *Пройшла в нас чутка — некрутчина сього року буде* (Вовчок, I, 1955, 275).

НЕКТА́Р, у, *ч.* 1. В античній міфології — напій богів, що зберігав їм вічну молодість, безсмертя. *Богиня поставила стіл перед гостем, ..червоний нектар із водою змішала* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 99); // Надзвичайно приємний, чудовий на смак напій. *Їжа була смачна, добірна й сита, запивали її якимось чудовим нектаром, що пах медом і зіллям* (Козл., Мандрівники, 1946, 27); [Геннадій:] *Дружок один, з Кавказу, такого винця привіз, що куди там! Нектар! Просто нектар!* (Мороз, П'єси, 1959, 263); // *перен.* Щось життєво необхідне для кого-небудь. *Тужив* [Дмитро]. *Смертельно тужив. По тім нектарі полонинськім, на котрім зріс, міське повітря давило йому груди* (Хотк., II, 1966, 103); *Ви-бо єдині були мені нектаром, медом поживним; З вами на світі, книжки, солодко жити було* (Зеров, Вибр., 1966, 377); // *перен.* Що-небудь дуже приємне. *Ще стоїть передо мною Те бліде лице твоє, Із котрого я так жадно.. Ссав любові нектар божий* (Фр., XIII, 1954, 166).

2. *бот.* Солодка, цукриста рідина, яку виділяють нектарники рослин. *Хлопчик бачив, як він* [метелик]. *згорнувши крильця, витяг довгий хоботок і почав смоктати з квітки нектар* (Донч., VI, 1957, 476); *Застосування добрив значно підвищує виділення нектару в квітках гречки* (Добрива.., 1956, 203).

НЕКТА́РКА, и, *ж.* Птах родини горобцеподібних, який харчується комахами та нектаром квітів.

НЕКТА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **некта́р** 2. *Нагасавшись по степових відділках, повернеться* [Лукія], *напалена сонцем, гаряча, і від неї всієї пахне пилом, тока-*

ми, бензином, нектарним духом соняшників (Гончар, Тропка, 1963, 102); // *бот.* Стос. до нектару (у 2 знач.). *Кожна маточка* [квітки верби] *сидить на невеликій ніжці, довжина якої у різних видів верб різна — довша або коротша, ніж нектарна залоза, або ж дорівнює їй* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 177).

НЕКТА́РНИК, а, *ч., бот.* Орган рослин, що виділяє нектар. *Спостереження показують, що значне зменшення освітлення рослин, їх затінення негативно впливає на роботу нектарників і вони виділяють нектару менше, ніж при повному денному освітленні* (Бджільн., 1956, 24); *Бражник швидко опускає в нектарник свій хоботок і починає з великою швидкістю махати крильцями. Так, немовби повиснувши в повітрі, п’є метелик солодкий сік* (Наука.., 6, 1961, 54).

НЕКТАРОНО́С, а, *ч., бот.* Квіткова рослина, що виділяє нектар. *Слід більше приділити уваги поширенню багатолітніх нектароносів, особливо липи* (Рад. Укр., 28.VII 1962, 3).

НЕКТО́Н, у, *ч.* Сукупність водяних організмів (китів, риб, головоногих молюсків і т. ін.), здатних до активного плавання на значні відстані у відкритих частинах водойм. *Нектон — організми, що вільно плавають у морі* (Курс заг. геол., 1947, 164).

НЕКУКІБНИЦЯ, і, *ж., діал.* Недбала, лінива жінка. [М а т и:] *Якби ж я знала, що вона така нехлюя, некукібниця!..* (Л. Укр., III, 1952, 260).

НЕКУЛЬТУ́РНИЙ, а, е. 1. З низьким рівнем культури; відсталий. *Боже, які ми ще некультурні* (Коцюб., III, 1956, 306); *Некультурна країна;* // Який свідчить про чию-небудь темноту, відсталість. *Їде він* [агроном] *повнісінький бажання, повнісінький пориву, енергії допомогти темному селянинові в його некультурній праці* (Вишня, I, 1956, 135).

2. Який не має культурних навиків; грубий. *Грубий, некультурний гуцул голосно називав такі часті* [частини] *тіла, про які станіславівська дячиха навіть сумнівалася, чи взагалі вони можуть у неї існувати* (Хотк., II, 1966, 363); *Мама сердиться моя, Некультурний, каже, я. — Це чому? — питаю в мами. Каже: — Лишенько моє! Цукор ти береш руками, А для цього ложка є* (Перв., Райдуга.., 1960, 22).

НЕКУЛЬТУ́РНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **некульту́рний.** [У б и й б а т ь к о:] *Ну, це дійсно некультурність з твого боку, ботанік. Людину звалити* (Мик., I, 1957, 353).

2. Низький рівень культури; відсталість. *Магнітобуд, фортеця нових віків, поведе.. наступ на дикий степ, на некультурність, злидні, одвічну темряву* (Донч., I, 1956, 157).

НЕКУЛЬТУ́РНО. Присл. до **некульту́рний.** *Так, я повелася необачно, некультурно й грубо* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 124); // *у знач. присудк. сл. — Ви не кричіть на мене. Це непристойно. Це некультурно* (Шиян, Баланда, 1957, 123).

НЕКУРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* Людина, яка не має звички палити. *Курці зразу ж повалили на площадку сходів. У кімнаті лишилися некурці, обступили Федора Івановича* (Головко, А. Гармаш, 1954, 62); *Смертність від рака легенів у курців вдесятеро більша, ніж у некурців* (Наука.., 1, 1960, 35).

НЕ́ЛАД, у, *ч.* 1. Відсутність, порушення порядку; безладдя, безпорядок. *В світлиці був такий нелад, що вона не знала, за що хапатись* (Н.-Лев., III, 1956, 147); *— У вас, дівчата, все в неладі,— каже одного разу Тарас сестрам, — ..а речі ваші, де хто схоче, там їх побачить...* (Ков., Світ.., 1960, 59).

2. Недружні стосунки, чвари між ким-небудь; непорозуміння. [Ю р к о:] *Де ж це вони?* [П а в л о:] *Може, до батьків пішли?* [Ю р к о:] *З батьками у них нелад* (Кроп., III, 1959, 240); *У папері було написано, що Зінько баламутний чоловік, що він чинить у громаді всякий нелад.. і раз у раз бунтує народ* (Гр., II, 1963, 378); *— Знайте, що всякий нелад і чвари починаються по людях від бідності й злиднів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 45).

3. Відсутність злагодженості у чому-небудь; розлад. *Поміж співаками почалася якась руханина, нелад в голосах* (Вас., Талант, 1955, 40).

4. Порушення нормального функціонування якого-небудь органа, системи і т. ін. *Обидві тітки.. примічали в неї деякі прикмети психічного неладу* (Н.-Лев., IV, 1956, 252); [М и л е в с ь к и й:] *Оце був я у нього перед виїздом, застав його зовсім у поганому стані, ходить не може, ..з серцем нелад* (Л. Укр., II, 1951, 74).

НЕЛА́ДНИЙ, а, е. 1. Не такий, як треба, як належить; недобрий, непідходящий. *Сниться будуть тобі кислички (як женишся на такій, що неладна)* (Номис, 1864, № 8929); *Ільчисі соромно перед сином. Воліла б під землю запастися, вогнем згоріти, ніж син її мав би про неї щось неладне подумати* (Вільде, Сестри.., 1958, 83); // *у знач. ім.* **нела́дне,** ного, *с.* Те, що приносить нещастя, неприємності і т. ін. або свідчить про чий-небудь ненормальний стан. *З хати димом, з двора вітром! Неси все зле, лихе за собою (баби примовляють). — Нехай іде з чадом та з димом! — З димом, з чадом з нашої хати (вийшло неладне)* (Номис, 1864, № 8380).

◇ **Будь (бу́дьте) ти (він, вона́, воно́, ви, вони́) нела́дний (нела́ден, нела́дна, нела́дне, нела́дні)** — уживається для вираження великого незадоволення кимчим-небудь або несхвалення чогось. *— Як наскіпався* [Грицько] *на мене — так куди тобі!.. Будь ти, думаю, неладний!.. Взяв шапку — та з шинку, та се прямісінько додому* (Мирний, III, 1954, 37); *Хай ще одна душа виривається із цього пекла, будь воно неладне* (Стельмах, I, 1962, 595); *— Красиво тоді вийшло, будьте ви неладні! Цілий гуртожиток купався, як то кажуть, у романтиці, а мені ніхто й не натякнув* (Ю. Янов., II, 1954, 82).

2. *рідко.* Те саме, що **безла́дний.** *Тут же вештається похмура згорблена баба. Сиве засмоктане волосся вибивається неладними космами з-під брудної хустки* (Хотк., II, 1966, 413).

НЕЛА́ДНО. Присл. до **нела́дний.** *— Послухайте, як воно, моє життє* [життя], *неладно склалося* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 6); // *у знач. присудк. сл. Якщо в нас неладно щось або чогось немає, то й ми охоче повчимось у тих, хто діло знає* (Забіла, У.. світ, 1960, 125).

НЕЛА́СКА, и, *ж.* Неприхильне, неприязне, непривітне ставлення до кого-небудь; неприхильність, неприязнь. *Горпина висидить цілу.. ніч, плачучись то на чоловічу неласку, то на його нещирість* (Мирний, I, 1954, 233); *Роками, довгими десятиліттями знімали куряву почаївськими шляхами богомоли-прочани, але доля їх.. щораз погіршувалась. Почаївська богоматір була чомусь непохитною у своїй бездушності, в своїй неласці до бідних людей* (Мельн., Коли кров.., 1960, 73).

◇ **Бу́ти в нела́сці** — відчувати на собі чиюсь неприхильність, неприязнь. *— Сьогодні він у неласці, але завтра обставини можуть раптом змінитися, і він знов з’явиться у столиці, у вищому світі* (Тулуб, В степу.., 1964, 109); **Понада́ти (попа́сти) в нела́ску** — втрачати чиюсь прихильність, любов.— *Через свою прихильність до тебе, через свою раду я попав у неласку, потерпів ганьбу і побої* (Фр., IV, 1950, 108).

НЕЛАСКА́ВИЙ, а, е. Який не виявляє ласки, ніжності, лагідності, привітності у ставленні до кого-небудь; суворий, непривітний. — *Хоч і увивається* [Улас] *коло роботи добре, але якийсь неласкавий вдався:*

не поклониться, не подякує; все поглядає на людей або скоса, або спідлоба (Н.-Лев., III, 1956, 288); *Він був неласкавий, суворий; вічна турбота ховалась у нього під волохаті брови* (Коцюб., II, 1955, 51); * Образно. — *Треба гартуватись, бо життя, що йде назустріч, кострубате й неласкаве* (Вільде, Сестри.., 1958, 213); // *до кого.* Який неприхильно, непривітно ставиться до кого-небудь. — *Чому ж се така до мене неласкава? Чом не заговориш до мене?* (Вовчок, I, 1955, 254); // Який виражає або в якому виявляється чиясь суворість, непривітність, неприхильність, немилість до кого-небудь. *Не вважаючи на неласкаве вітання, Раїса зразу почула симпатію до цеї старосвітської фігури в чорній міщанській одежі* (Коцюб., I, 1955, 319); *Вона кидає неласкавий погляд на Майку* (Ю. Янов., I, 1954, 189); *Він приносив попу якийсь лісовий подарунок, зосереджено вислухував про себе неласкаві слова.. і знову прямував у ліси* (Стельмах, Хліб.., 1959, 91).

НЕЛАСКА́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неласка́вий.**

НЕЛАСКА́ВО. Присл. до **неласка́вий.** — *Чого ви лізете до мене на самоті? Чого вам від мене треба? — неласкаво обернулася вона до його* (Мирний, III, 1954, 296); — *Чого, бабо, притарабанилася? — неласкаво запитав писар Чайчиху* (Стельмах, I, 1962, 211).

НЕЛЕГА́ЛЬНИЙ, а, е. Заборонений законом; підпільний, незаконний. *Син Григор, ще студентом, вступив у соціал-демократичну партію, в той час нелегальну* (Головко, II, 1957, 585); *Приїжджі із Цюріха привезли чимало нелегальної літератури* (Кол., Терен.., 1959, 238); *Шевченко налагоджує широкі зв'язки з нелегальними політичними гуртками в столиці і на Україні* (Слово про Кобзаря, 1961, 153).

На нелега́льному стано́вищі — таємно, без законного дозволу. *Вузенькими вулицями він обминув центр міста і підходив до будинку, в якому тимчасово мешкав на нелегальному становищі, під чужим прізвищем* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 55).

НЕЛЕГА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нелега́льний.**

НЕЛЕГА́ЛЬНО. Присл. до **нелега́льний.** *Тут, в Софії, зберігався нелегально виданий в Женеві в 1881 році «Кобзар» Тараса Шевченка* (Тич., III, 1957, 430); — *Таких книжок, пане Казимире, що виходять за кордоном, а до Галичини потрапляють нелегально, прошу до мого дому не носити* (Кол., Терен.., 1959, 121).

НЕЛЕГА́ЛЬЩИНА, и, *ж., розм.* Нелегальна література. *Він виснив:.. Франко возить з собою книжки, серед яких є нелегальщина* (Кол., Терен.., 1959, 270); // Нелегальна діяльність. *Часи нелегальщини.*

НЕЛЕГКИ́Й, а́, е́. 1. Який має значну вагу; досить важкий. *Лежав там камінь нелегкий, Віками в землю вріс* (Граб., I, 1959, 598); *Нелегка ноша.*

2. Який вимагає великих зусиль (фізичних чи розумових), напруження, затрати енергії для здійснення, розв'язання, з'ясування і т. ін. чого-небудь. *Робота в експедиції була нелегка* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 83); *Тільки, коли розв'язує* [Віталій] *задачу якусь нелегку, тоді враз стає серйозним, нахмуреним* (Гончар, Тронка, 1963, 87); // Сповнений труднощів, нестатків, горя, переживань і т. ін. *Настали нелегкі часи* (Н.-Лев., II, 1956, 40); *Брага їсть мовчки, серйозно, а біля примружених очей уже променяться зморшки — свідки нелегкого, видно, життя* (Гончар, Тронка, 1963, 270).

3. Позбавлений радості (про роздуми, переживання і т. ін.). *Нелегкі роздуми не раз тривожили душу Погиби, і найбільше лякало те, що з кожним днем він все більше віддалявся від золотих долин свого життя і від своєї України* (Стельмах, II, 1962, 50).

◇ **З нелегки́м се́рцем** — з тривогою, у поганому, пригніченому настрої. *Він махнув їй рукою і з нелегким, стривоженим серцем попрямував до села* (Стельмах, I, 1962, 130).

НЕЛЕ́ГКО. 1. Присл. до **нелегки́й** 2. [Валент:] *Та й їй далась нелегко та розмова* (Л. Укр., III, 1952, 287); *Все її життя склалося нелегко, але так важко, як зараз, ще не було* (Дор., Не повтори.., 1968, 3).

2. *у знач. присудк. сл.* Важко через велике напруження, втому і т. ін. *Голову трохи нахилив* [Михайло] *уперед, ніби йому було нести її нелегко* (Гуц., Скупана.., 1965, 104); *Лежали в обороні ми в кущах тут, У сорок другому було нелегко нам* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 78); *Були такі* [некрути], *що плакали, згадавши про домівку... Нелегко було й Максимові* (Мирний, I, 1949, 221).

НЕЛЕТКИ́Й, а́, е́, *хім.* Який не має властивості швидко випаровуватися. *Майже всі природні сирі білки не мають смаку й запаху.. Інакше й не може бути — це високомолекулярні, а отже, нелеткі речовини* (Наука.., 11, 1965, 19).

НЕЛИНЮ́ЧИЙ, а, е. Який не линяє. *Красиву скатерть можна зв'язати прямою кліточкою з тонких темно-синіх нелинючих ниток* (В'язання.., 1957, 90); *Нелинюча тканина.*

НЕ́ЛИНЬ, я, *ч.* Дуб, з якого не опадає листя. *Між молодої зелені Дуби зимові — нелині. Із міді, мабуть, листя їх, Що в хуртовину вистоїть!* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 64); *Дуб не хилить віти, Старого листя не кладе в траві, Суворим нелинем ще довго буде мріти* (Мал., Серце.., 1959, 78).

НЕЛІКВІ́Д, у, *ч., спец.* Матеріали, обладнання і т. ін., які не можуть бути використані де-небудь і які необхідно комусь продати, передати.

НЕЛІКВІ́ДНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до неліквіду. *Управління матеріально-технічного постачання і збуту раднаргоспу зобов'язане здійснювати систематичний контроль за додержанням встановленого порядку перерозподілу і реалізації понаднормативних і неліквідних матеріалів* (Рад. право, 6, 1960, 89).

НЕЛІТНИ́Й, а́, е́, **НЕЛЬО́ТНИЙ**, а, е. Несприятливий для літання. *Нелітна погода; Нельотний день.*

НЕЛІ́ЧЕНИЙ, а, е. Який існує у великій кількості. [Петро:] *То добро — неміряне, то добро — нелічене... за гроші його не купиш, куплею його не добудеш...* (Мирний, V, 1955, 182); *На думку спадають дитячі загадки: «поле незміряне, вівці нелічені, пастух рогатий...»* (Вас., I, 1959, 184).

НЕЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Позбавлений логіки; непослідовний; // Який суперечить логіці у своїх поглядах, міркуваннях і т. ін. [Андрій:] *Ти невиспана, знервована доглядом хворого і маєш право бути нелогічною* (Л. Укр., III, 1952, 719).

НЕЛОГІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нелогі́чний.** [Ганна:] *Яка ж тут нелогічність? Все-таки, я і він, ми діти різних батьків, і се почувається...* (Л. Укр., III, 1952, 719); *В ньому починав закипати протест проти дивної нелогічності висновків шановного вченого* (Кол., Терен.., 1959, 158).

НЕЛОГІ́ЧНО. Присл. до **нелогі́чний;** // *у знач. присудк. сл.* [Сусанна:] *Забирайтесь геть, поки не прийшов Юрій Михайлович.* [Тарталюк:] *А це вже й зовсім нелогічно. Я.. хочу, щоб він прийшов* (Коч., II, 1956, 478).

НЕЛОЯ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який порушує прийняті положення, закони, правила і т. ін.

2. Який неприхильно, недоброзичливо ставиться до кого-небудь; // Який виражає неприхильне, недоброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь. *За свої надто нелояльні щодо фюрера висловлювання йому .. довелося постраждати* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 129).

НЕЛОЯ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нелоя́льний.** — *На державній посаді не можна сидіти з плямою нелояльності, отже, ви мусите відректися комуни* (Козл., Ю. Крук, 1957, 509); *Його обвинувачували в нелояльності до фюрера* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 180).

НЕЛОЯ́ЛЬНО. Присл. до **нелоя́льний.** — *З першої ж хвилини нашого знайомства ви поставились до мене... Як би це сказати? Нелояльно. Навіть неприязно* (Жур., Вечір.., 1958, 167).

НЕЛУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Не вкритий полудою. *Нелуджений котел; Нелуджений посуд.*

НЕЛУКА́ВИЙ, а, е. Нездатний на хитрощі, брехню, прикидання і т. ін.; прямодушний, щирий, правдивий. *Еней Сивиллі говорив: — ..До мене будь лиш ти ласкава, Услужлива і нелукава* (Котл., I, 1952, 121); *Ходімо ж, доленько моя! Мій друже вбогий, нелукавий! Ходімо дальше, дальше слава* (Шевч., II, 1963, 299); *Хвала тій матері, яка змогла Дітей прекрасних виховать державі, Яка своє життя їм віддала, Щоб виростали чесні й нелукаві...* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 40); // Який свідчить про чию-небудь щирість, правдивість. [Н і н а:] *З дитинства Наша завжди в нас все знала — З кутка в куток шмигає по селу — Та в неї серце добре, нелукаве, І зайвого вона не розповість* (Дмит., Драм. тв., 1958, 40); // Який правдиво відображає дійсність. *Правда і сила поетичної думки можуть бути виражені тільки правдивим, чесним, нелукавим словом* (Рад. літ-во, 5, 1964, 4).

НЕЛУКА́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нелука́вий.**

НЕЛУКА́ВО. Присл. до **нелука́вий.** *Приїздив* [Філько] *додому завжди в гарному убранні, навіть чепурний, злегка чванькуватий, але до матері, коли залишались удвох, був нелукаво ніжним і добрим* (Вільде, Сестри.., 1958, 49).

НЕ́ЛЮБ, а, *ч.* Чоловік, якого не кохає жінка. *Молода, весела, жартлива, вона і не гадала об тім, як важко з нелюбом цілий вік жити* (Н.-Лев., I, 1956, 88); *Побажавши молодим щастя та дрібних діточок, ще й приказавши притому Тосі — «краще полин їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти»..,— Боженко поспішив до гурту поважних людей* (Смолич, Мир.., 1958, 62).

НЕЛЮ́БИЙ, а, е. 1. Якого хто-небудь не кохає. *Обняв* [Данило] *її кріпко й щиро: — Горе моє, Наталю! Нелюбий я тобі! Загубив я й тебе й себе!* (Вовчок, Вибр., 1937, 56); *Ой чим же я завинила, Що нелюба стала?* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 21); // *у знач. ім.* **нелю́бий**, бого, *ч.;* **нелю́ба**, бої, *ж.* Людина, яку хто-небудь не кохає. — *Ой чого ти, тополенько, Не цвітеш, .. А засмучена-засмучена, Мов з нелюбим заручена, Все мовчиш?* (Олесь, Вибр., 1958, 142); *Ні, він не хоче жити з нею, він не може жити з нелюбою!* (Коцюб., I, 1955, 31).

2. До якого хто-небудь відчуває нелюбов, неприязнь, неприхильність *Кляне мати Той час і годину, Коли на світ породила Нелюбу дитину* (Шевч., I, 1963, 160); *Хтось зі зла шарпонув, здавалося, темну завісу, ніби зачинив двері за нелюбими гостями* (Вас., Вибр., 1944, 116); *Старшокласники.. улаштовували італійські страйки нелюбим педагогам* (Смолич, II, 1958, 113); // В якому виражається неприязнь, неприхильне ставлення до кого-, чого-небудь. *Ходить* [дівер] *по хаті та все бистрим нелюбим оком на стіну, де той портрет висить, позирає* (Вас., Вибр., 1954, 16); // Який не відповідає чиїмсь уподобанням, смакам, нахилам і т. ін. *Життя його роздвоїлося, розкололося надвоє: з одного боку — нелюба служба, що годувала його хлібом, гасила дух; з другого — книжки, розумова розмова з молодим товариством піднімала його вгору* (Мирний, III, 1954, 186).

3. Який викликає незадоволення; неприємний. *Дзюба зам'явся-затерся, видно було, що згадка про Мар'яну у той час була нелюба для його* (Мирний, I, 1954, 296); *Слава та, очевидно, дуже нелюба була патерові* (Фр., II, 1950, 170).

НЕЛЮБИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **нелю́бий** 1, 2. *Незлюбило її життя з самого початку.. І мужа нелюбимого дало і самітність бездітну...* (Хотк., II, 1966, 252); *Наскільки Йон чудувався, що Маріца обороняла нелюбиму пасербицю, настільки пригнітило його те, що люди оповідають про Параскіцу* (Коцюб., I, 1955, 271); *В училищі Мічурін учився добре. У нього не було нелюбимих наук* (Юним мічур.., 1955, 9).

НЕЛЮБО. 1. Присл. до **нелю́бий** 2, 3. *Всі нелюбо спідлоба позирали на Латку* (Вас., II, 1959, 239); *Похнюпились і посумніли Хлопи, нелюбо, знать, дзвеніли Слова ті* (Фр., X, 1954, 300).

2. *у знач. присудк. сл.* Неприємно, не подобається. — *Я тебе не держу! Якщо служиш, то роби все, що звелять хазяї, а нелюбо тобі в нас, то й не треба* (Крим., Вибр., 1965, 415); [А д а:] *Хоч як нелюбо мені, а мушу признати, що ти вмієш читати і з моєї замкненої душі* (Ірчан, I, 1958, 106).

НЕЛЮБО́В, і, *ж.* Почуття неприязні, неприхильності до кого-небудь. *Більше всього не пойме* [не зрозуміє] *Настя нелюбові Парасчиної до дітей. Яка вона мати, чи вона прибере, попестить коли дитину* (Мирний, IV, 1955, 70); *Серед січовиків почувалася прихована нелюбов до цього гетьмана* (Ле, Наливайко, 1957, 47); // *до чого, розм.* Відсутність бажання що-небудь робити, виконувати і т. ін. *Мовчки рушив* [Григорій] *на Схід.. у супроводі жінки Харитини й собаки Султана, якого шанував за тактовність і нелюбов до гавкання* (Довж., I, 1958, 76).

НЕЛЮБ'Я́ЗНИЙ, а, е. Який не виявляє привітності, люб'язності до кого-небудь.

НЕЛЮБ'Я́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нелюб'я́зний.**

НЕЛЮБ'Я́ЗНО. Присл. до **нелюб'я́зний.**

НЕ́ЛЮД, а, *ч.* Жорстока, зла, бездушна людина. *Я пішла до сього нелюда задля шматка хліба, але ж сей хліб мені в горлі став!* (Л. Укр., III, 1952, 547); *Прекрасні слова були сказані Максимом Рильським в суворі дні війни, коли фашистські нелюди хотіли знищити культурні надбання нашого народу* (Цюпа, Україна.., 1960, 114); — *Що ви робите?! Чи ви люди чи нелюди?! — заголосила дівчина, коли побачила, як проходжався по парубочому тілі Октав Пігловський* (Стельмах, I, 1962, 466).

НЕЛЮДИ́М, а, *ч.* Той, хто уникає спілкування з людьми, любить самітність; відлюдник. — *Другим бог і квартиранта пошле такого як слід,— одказав Рубець. — А в мене нелюдим якийсь: все сидить у своїй хаті* (Мирний, III, 1954, 145).

НЕЛЮДИ́МИЙ, а, е. 1. Який уникає спілкування з людьми, любить самітність; відлюдкуватий. *Чудна вона, нелюдима* (Коцюб., I, 1955, 271); — *Які ж ви богатирі? Богатирі такі нелюдимі та непривітні не бувають* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 161).

2. На якому чи в якому немає людей (про місцевість, край і т. ін.); безлюдний. *Тільки б швидше звідси, з цих нелюдимих степів* (Ле, Україна, 1940, 387); *Вночі над краєм нелюдимим піднявся дужий сніговій* (Уп., Вірші.., 1957, 9).

НЕЛЮДИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Властивість за знач. **нелюди́мий** 1. *Йому найважче було сходитися з новими людьми, він немало страждав від того, розуміючи і засуджуючи власну нелюдимість* (Збан., Сеспель, 1961, 260).

НЕЛЮДИ́МКА, и, *ж.* Жін. до **нелюди́м.**

НЕЛЮДИ́МО. Присл. до **нелюди́мий.**

НЕЛЮ́ДНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **безлю́дний.** *Коли б хто балакливий ходив тими глухими, нелюдними шлях-*

ками, то б розказував, як частенько він стрічав молодицю в дівчинкою невеличкою (Вовчок, I, 1955, 366).

2. *діал.* Нелюдимий (у 1 знач.). — *Якийсь нелюдний* [Чіпка], *неговіркий* (Мирний, I, 1949, 147).

НЕЛЮ́ДСЬКИ, *присл.* 1. Не по-людському; надзвичайно. *Пушкін віддавався владі свого нелюдськи могутнього розуму, який перемагав усе — і розрахунок, і обережність* (Полт., Повість.., 1960, 466); *Перший крок виявився нелюдськи важкий і такий невдалий* (Загреб., День.., 1964, 224).

2. Жорстоко, люто. *Нелюдськи експлуатувати.*

НЕЛЮ́ДСЬКИЙ, а, е. 1. Не властивий людині, не характерний для людини, не такий, як у людей. *Смерть його, як і життя, нелюдська була* (Мирний, I, 1954, 48); *Дівчина скрикнула страшним нелюдським криком та й упала, як мертва, додолу біля мертвої матері* (Гр., I, 1963, 262); *Більше за інших крутився* [Фред] *під баян з своєю тоненькою партнеркою, яку він називав нелюдським ім'ям — Муха* (Ткач, Арена, 1960, 42).

2. Який виходить за межі людських можливостей, дуже великий силою свого вияву, прояву; незвичайний. *Чорні очі горять нелюдською тугою* (Л. Укр., III, 1952, 576); *Зі страшенними, нелюдськими зусиллями став* [Василь] *на ноги* (Хотк., I, 1966, 116); *В країні тій великій, де було кругом без ліку і багатства, і красот,— у тяжких, нелюдських злиднях жив пригнічений народ* (Забіла, У.. світ, 1960, 148).

3. Дуже жорстокий, немилосердний, деспотичний. *Нелюдський розбишака зловив малу дитину за ногу, як замахнувся, полетіла дитина на воду* (Мак., Вибр., 1956, 510); *Широкою полосою в прифронтовій смузі пройшла хвиля нелюдських погромів* (Еллан, II, 1958, 218); // Недостойний людини; ганебний. *Нелюдські вчинки білих рабовласників, їх могутність і жорстокість спричинялись до запустіння цілих океанських архіпелагів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 440).

НЕЛЮ́ДСЬКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **нелю́дський** 3. *Написав* [Т. Шевченко] *невеличкий автобіографічний нарис, в якому на прикладі власного життя розкрив нелюдськість, жорстокість і мерзенність самодержавно-кріпосницького ладу* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 166).

НЕЛЮ́ДЯНИЙ, а, е. Позбавлений людяності, гуманності. *Робота їм тяжка, їда не смачна, і час довгий, і господар нелюдяний, і плата мала* (Фр., III, 1950, 127); *Оце вперше жорстокі Юхимові слова наче одкрили їй очі на всю ту жахливу суть і її так само нелюдяного, як оце Юхимове зараз, ставлення до хворої* (Головко, II, 1957, 205).

НЕЛЮ́ДЯНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нелю́дяний.** *Великий художник-реаліст показує потворну нелюдяність, жорстокість кріпосників* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 295); // Вчинок, позбавлений людяності. *Віра її зміцніла, стала ще глибшою і більшою через ту нелюдяність, якої вона щойно зазнала* (Перв., Дикий мед, 1963, 102).

НЕЛЮ́ДЯНО. Присл. до **нелю́дяний.** *Чом тісно так в світі, нелюдяно жить?* (Фр., X, 1954, 178).

НЕЛЯ́КАНИЙ, а, е. Якого ніхто не лякав, не переслідував. *З високого берега .. було видно плеса, де вечорами влітку грає тиха, нелякана риба* (Собко, Кавказ, 1946, 171); *Нелякана дичина.*

НЕЛЯКЛИ́ВИЙ, а, е. Який не боїться нічого, якого важко або неможливо злякати; неполохливий. *Він витягає його* [полтинник], *щоб ще раз подивитися і згадати сутінки морського дна, вусатих неполохливих риб і сонце* (Собко, Скеля.., 1961, 22).

НЕ́ЛЬМА, и, *ж.* Цінна промислова риба родини лососевих, що водиться в північних річках і морях.

НЕЛЬО́ТНИЙ *див.* **нелітні́й.**

НЕМА́, НЕМА́Є, *присудк. сл., з род. в.* 1. Бути відсутнім, бракувати, не вистачати, виходити з ужитку. *Де нема святої волі, Не буде там добра ніколи* (Шевч., II, 1963, 96); — *Ти б одружився, сину: ..— Шкода, мамо! Нема по мені дівчат на селі* (Мирний, I, 1949, 338); *Немає там* [у раю] *ні горя, ні зітхання* (Л. Укр., I, 1951, 98); — *Я йому зроблю шаблю і навмисне надколю ножиком, зафарбую ожиною, щоб не було видно, він махне раз, а вона — трісь — і нема шаблі* (Тют., Вир, 1964, 228); // Бути відсутнім у якомусь місці. — *Що тут діять? Батька нема, А він* [брат] *занедужав* (Шевч., II, 1963, 333); *Як нема його* [чоловіка], *то все жінка жаліється людям* (Вовчок, I, 1955, 217); — *А де ж Марія,— наважився я,— що її в хаті немає?..* (Коцюб., I, 1955, 144); // Проходити, минатися. *Ще так недавно було літо. Ще так недавно надійно-весело червоніла ягода під корчем, ще так недавно говорилося — о, літо ще велике! І от нема його...* (Хотк., II, 1966, 266); // Не властивий, не притаманний кому-, чому-небудь, позбавлений чогось. [О р е с т:] *В ній* [приязні між чоловіком і жінкою] *нема фамільярності і разом з тим вона ніжніша, сердечніша* (Л. Укр., II, 1951, 26); — *А в синка, бачу, нема любові до лісу, око в нього сліпе до дерева* (Стельмах, I, 1962, 255).

◇ **Де нема́ (нема́є)** *чого* — скрізь є. — *Де наших могил немає, Романе... Наші люди скрізь бували* (Гончар, III, 1959, 76); **Лиця́ нема́ (нема́є)** *див.* **лице́; Нема́ (нема́є) живо́ї душі́** *див.* **живи́й; Нема́ (нема́є) кра́ю (кінця́-кра́ю, ні кінця́, ні кра́ю)** *див.* **край; Нема́ (нема́є) лі́ку (числа́** *і т. ін.*) *кому, чому* — уживається на означення чого-небудь численного, безмежного. — *Їх землям та грошам і ліку нема* (Н.-Лев., VII, 1966, 61); *Летять* [павучки] *бездумно, мовчазливо, .. Нема їм ліку і кінця* (Рильський, III, 1961, 197); *Нема числа прекрасним сценам і почуттям* (Довж., I, 1958, 43); **Нема́, нема́ та й...** — час від часу, іноді, зрідка. *Все-таки в найглибших потайниках душі старого за останні дні нема, нема та й проскочить іскорка надії* (Стельмах, I, 1962, 382); **Нема́ (нема́є) [та] й нема́ (нема́є)** — не приходить, не з'являється досі. [О д а р к а:] *Отаке, як бач, наше життя: зо дня на день перебиваємося, смерті дожидаючи... а її нема та й нема!* (Мирний, V, 1955, 236); *Буває, скрізь все літо ходить* [хмара], *А іноді нема й нема* (Гл., Вибр., 1951, 204); *Петруся немає та й немає, мов крізь землю провалився* (Тют., Вир, 1964, 337); **Нема́ (нема́є) того́ в (на) сві́ті, чого́ [б] не...**— абсолютно все. — *Діти, нема того в світі, Чого б мені не зробити Для цієї Катерини* (Шевч., II, 1953, 129); *Нема того на світі, чого не було на тому ярмарку* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); **Нема́ (нема́є) [того́], щоб,** *перев. з інфін.:* а) уживається для наголошення дії, ознаки і т. ін., протилежної до бажаного.— *Руки пообриваєш, носячи! Нема того, щоб хурку найняти; як на того коня валять — носи!* (Мирний, III, 1954, 152); — *Пан Стадницький знову позивається з лісовиками. Ще мало йому землі.. Син* [його] *хоче зовсім старцями поробити людей. Нема, щоб по правді* (Стельмах, I, 1962, 272); б) уживається для наголошення відсутності кмітливості, розуміння того, що треба робити. *А нема, щоб піти до сусіди* (Сл. Гр.); **Нема́ (нема́є) того́, щоб не...**— абсолютно всі, всі без винятку. *Нема того дерева, щоб на йому яка птиця не сиділа — нема того чоловіка, щоб хоч трохи не збрехав* (Номис, 1864, № 6819); **Нема́ як,** *з інфін.*— неможливо, не можна. *Зв'язані руки й ноги, нема як рухнутися* (Хотк., II, 1966, 268); **Чого́ (кого́) [там, ті́льки] нема́ (нема́є)** — є багато різноманітних предметів, людей і т. ін.; є все або всі. *Кликнули нас до покоїв. Увійшли. Аж в очах нам замиготіло: і зеленіє,* *і червоніє, і біліє, і синіє... чого там нема!* (Вовчок, I, 1955, 75); *Кого тільки нема на історичній площі! Офіцери і навіть генерали, .. чиновники, звичайні й відставні, студенти в формі* (Довж., I, 1958, 43); **Як нема́, так (то) [і] нема́** — уживається для виразності і підсилення значення відсутності кого-, чого-небудь; зовсім нема. *Хоч роби і розсядься, а як нема талану, то нема* (Номис, 1864, № 1750); *Соломії як нема, так нема... Десь заблудилась у плавнях,або вовки роздерли її* (Коцюб., I, 1955, 367).

2. Не існує, не буває зовсім. *Нема щастя без заздрості* (Номис, 1864, № 1713); *Нема такої сили, Щоб нашу правоту перемогти, Щоб наш огонь згасить мільйонокрилий!* (Рильський, II, 1960, 331); — *Дурному гори немає, а все низ* (Тют., Вир, 1964, 331); // Не може бути. *Плавні горіли.. Це ж видима смерть здоганяє її* [Соломію]! *Тут нема вже порятунку. Ніхто й ніщо не поможе* (Коцюб., I, 1955, 364); *Тікають цезаря вовки, пощади їм немає* (Сос., I, 1957, 316); // Не водиться, не заведено, не призвичаїлось що-небудь. *У нас нема се моє, а се твоє* (Номис, 1864, № 9505); — *То, може, там у вас, у панів, такий звичай, щоб дитина матері не слухала, а в нас такого нема* (Л. Укр., III, 1952, 635).

Мо́ви нема́ *про що, з спол. сл.* щоб — уживається на означення чогось неможливого.

3. Не бути в живих, бути мертвим. — *Василечку, синочку мій! А Андрійко де?.. — Нема вже, мамо, Андрія! Ліг Андрій, мамо, та й не встане вже!..* (Вовчок, I, 1955, 277); *Деякий час троянівці їхали в тихій жалобі. Усі думали про те, що жив чоловік і — нема* (Тют., Вир, 1964, 337);— *Е! — зажурилась Оксанка,— нема вже телятка, немає; нащо було його різать?* (Тич., I, 1957, 260).

Нема́ (нема́є) на сві́ті *кого* — хто-небудь мертвий. — *Біжи, біжи, королевичу, не жалуй коня, Вже твоєї Галютоньки на світі нема* (Чуб., V, 1874, 771).

4. Не мати чого-небудь. *Попідтинню сіромаха I днює й ночує; Нема йому в світі хати* (Шевч., I, 1963, 52); *Став* [Дмитро] *серед лісу. Обдумати хотілося. Але нема часу, нема часу. Треба гнати, гнати, гнати* (Хотк., II, 1966, 107); // Не дотримуватися чого-небудь. — *Господи! нема вам* [бурлакам] *ні празника, ні неділі! — гукнула богобоязна молодиця з другого кутка* (Н.-Лев., II, 1956, 201); *Багатьом уже немає свята* (Зеров, Вибр., 1966, 54).

І вго́ру гля́нути нема́ (нема́є) ча́су *див.* **гля́нути.**

5. *у сполуч. з прикм. чи присл. вищ. ст. та сл.* над, ніж, як. Уживається на означення найбільшої кількості якої-небудь ознаки. *Нема у світі цвіту цвітнішого над маківочки; нема ж і роду ріднішого над матіночки* (Номис, 1864, № 9361); *Немає Мудріших, ніж народ, учителів* (Рильський, III, 1961, 211); — *Нема кращого краю, як Україна, тільки бути та жити на ній* (Стельмах, II, 1962, 63); // *заст., у сполуч. з прийм.* над *та ін.* Уживається у знач. найкращий. *Нема над рибу линину, м'ясо свинину* (Номис, 1864, № 7523); — *Нема в світі, як вольна воля на степах або в лісі* (Н.-Лев., III, 1956, 274).

6. Уживається у знач. частки ні *(див.* **ні** ^{2}*)*. *Тяжко-важко в світі жити Сироті без роду: Нема куди прихилиться,— Хоч з гори та в воду!* (Шевч., I, 1963, 12); *Семен просив вибачити, що немає чим приймати гостей* (Коцюб., I, 1955, 47); — *Сідайте,— сказала дівчина, коли вони познайомились. Черниш почервонів: бідна, вона забулась, що сідати йому нема де* (Гончар, III, 1959, 215); — *Мар'яно, ти, може, засмажиш гриби? — киває* [Денис] *головою на багаття, яке ще куриться волоконцями диму. — Нема на чому,— жалісно відповідає* [Мар'яна] (Стельмах, II, 1962, 223).

Нема́ (нема́є) за́ що — уживається як ввічливий вираз у відповідь на висловлену ким-небудь подяку за щось у знач. не варто. — *От спасибі вам, Катре, що прийшли.. — Немає за що* (Головко, II, 1957, 193); **Нема́ (нема́є) куди́ діва́тися (ді́тися)** *див.* **діва́тися.**

7. Уживається у питальних конструкціях у знач. є. — *А чи нема тут такої молодиці, щоб помісячно згодилась?* (Вовчок, I, 1955, 15); — *Та й у тебе в хаті, хоч вовків гони!..— привітався Лушня. — Чи немає хоч горілки погрітися?* (Мирний, I, 1949, 314).

8. Уживається на означення неповного числа, неповної кількості чого-небудь. — *Дітей малих за що посадив?.. — Та з п'яних очей і не бачив, кажеш, що хлопцям немає по десяти літ* (Мирний, I, 1954, 284); *Маруся сплескувала руками. — Ти?! Та що ти говориш! Таже тобі, мабуть, ще й тринадцяти нема!* (Хотк., II, 1966, 60).

9. Уживається в сполуках, що висловлюють побажання чого-небудь поганого, неприємного. [Дядько Лев *(сідає під дубом на грубу коренину і пробує викресати вогню, щоб запалити люльку)*:] *Аякже! викрешеш! і губка змокла... і трут згубився... А, нема на тебе лихої трясці!..* (Л. Укр., III, 1952, 210); *Він гукає пронизливо, мов у рейку видзвонює. — А-киш, щоб тобі подохли, погибелі на вас немає!* (Збан., Переджнив'я, 1960, 366).

◇ **Диви́тися нема́ (нема́є) на що́** *див.* **диви́тися; Ви́лазу нема́ (нема́є)** *див.* **ви́лаз; Життя́ нема́ (нема́є)** *див.* **життя́; І (й) ду́ху нема́ (нема́є)** *див.* **дух; І (й) слі́ду нема́ (нема́є)** *див.* **слід; Ка́ри (суда́** *і т. ін.*) **нема́ (нема́є)** *на кого* — уживається для вираження осуду обурливої поведінки кого-небудь. — *Нащо ви дитину мою мучите?! — крикнула Горпина..— Боже мій, боже! і суда на вас нема, прокляті!* (Мирний, I, 1954, 266); **Мі́ри нема́ (нема́є)** *чому* — що-небудь має великий ступінь вияву, прояву і т. ін. чогось. *Доброcті і милосердію його і міри нема* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); **Мі́сця живо́го нема́ (нема́є)** *див.* **живи́й; Нема́ (нема́є) берегі́в** *див.* **бе́рег; Нема́ (нема́є) ви́ходу** — не можна вийти з скрутного становища. *Соломія знесилилась і впала.. Значить нема виходу; вона мусить тут погибати, а Остап через неї десь у другому місці* (Коцюб., I, 1955, 363); — *А що, як поїхати в «Зорю»?— прийшла йому в голову раптова думка.— Так. Так. Тільки в «Зорю». Інакшого виходу немає* (Тют., Вир, 1964, 99); **Нема́ (нема́є) відбо́ю** *див.* **відбі́й; Нема́ (нема́є) впи́ну (упи́ну)** *кому* — не можна спинити, стримати кого-,що-небудь. *Нема впину вдовиному сину* (Номис, 1864, № 9308); *Я тиха, спокійна. А ти* [пісне]? — *наче вітер! Нема тобі впину* (Л. Укр., I, 1951, 193); *Летять огні у чорну путь, немає тим огням упину...* (Сос., I, 1957, 423); **Нема́ (нема́є) ді́ла** *див.* **ді́ло; Нема́ (нема́є) дурни́х** *див.* **дурни́й; Нема́ (нема́є) ду́рнів** *див.* **ду́рень; Нема́ (нема́є) за що́** — кому-небудь бракує матеріальних засобів на щось. *Треба рятуватися, спочити, полежать у шпиталі або в санаторії, а нема за що. Доведеться пропадати* (Коцюб., III, 1956, 305); **Нема́ (нема́є) потре́би** — не потрібно що-небудь робити. *На чім тоді ми стали, Ти знаєш сам здоров. Отож нема потреби Про те казати знов* (Л. Укр., I, 1951, 37); **Нема́ (нема́є) ра́ди** — не можна зарадити чому-небудь. *З переляку Вмерла Катерина. А Максим на пожарище, Та на попелище Подивився. Нема ради! Тілько вітер свище У димарі та в комині. Що на світі діять? І що тепер йому почати?* (Шевч., II, 1963, 271); **Нема́ (нема́є) спа́су** — уживається на означення надзвичайно сильного вияву, прояву чого-небудь. *Він щосили почав ляскати себе долонями по стегнах і по грудях. — Цс-с-с! Цс-с-с! Здуріли! — зашипів на нього Кравцов. — Та нема спасу, синку! — горьованим голосом поскаржився єфрейтор..— Усі вже кістки, видать, перемерзли* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 189); *Різали* [на екзамені] — *спасу нема!* (Збан., Переджнив'я, 1960, 369); **Нема́ (нема́є) чу́тки** *про кого* — хто-небудь зник, пропав безслідно; про когось нічого невідомо. *Бабуся живе, терпить, а про Назара нема й чутки* (Вовчок, I, 1955, 143); **Ніко́му нема́ (нема́є) розбо́ру** — не розбираючи хто, байдуже хто, всі підряд. *Вже не попадайсь їм* [парубкам] *на дорозі ніхто: чи перекупки з коробками, .. чи баба стара, чи дівка молода їм назустріч,— нікому нема розбору* (Кв.-Осн., II, 1956, 19).

НЕМА́Є *див.* **нема́.**

НЕМА́ЗАНИЙ, а, е. 1. Не побілений, не покритий шаром глини, крейди і т. ін. (про стіни, хату і т. ін.). *У великій, непривітній кухні, освіченій жовтим сонячним заходом, неметеній і немазаній, застала вона Марину одним одну* (Мирний, III, 1954, 225); *Мазанка світила своїми рудими, немазаними стінами* (Смолич, Світанок.., 1953, 13).

2. Не змазаний чим-небудь рідким або жирним (про віз, колесо і т. ін.). *Немазаний віз скрипить, а мазаний сам біжить* (Укр.. присл.., 1955, 106); *Потяг смикнувся і рушив, заскигливши знову своїми немазаними колесами* (Досв., Вибр., 1959, 36); *Немазані чоботи порепались* (Гончар, III, 1959, 107).

НЕМАЛИ́Й, а́, е́. 1. Досить великий розміром, кількістю і т. ін. *Тут ще наїзниця скакала І військо немале вела* (Котл., I, 1952, 197); [Б и ч о к:] *Суддя свій чоловік, я ж йому немалу суму дав у позику!..* (Кроп., I, 1958, 455); *Шепче вітер на валу, Гонить хвилю немалу* (Мал., Звенигора, 1959, 39).

2. Який набагато перевищує звичайний рівень, звичайну міру чого-небудь. *По городах теж була немала клопотнеча: мазались, білились, чепурились та прибиралися, збираючись уже на зиму* (Мирний, III, 1954, 255); *Його розповідь, прикрашену в немалій мірі власними вигадками, Панас і Юрко слухали, як казку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 205); // Досить значний силою, глибиною вияву (про почуття, переживання). *Мені буде жаль немалий, що не чутиму довго ніякої музики і сама не гратиму* (Л. Укр., V, 1956, 33).

3. *розм.* Який перестав бути дитиною; дорослий. — *Ти вже немалий... Другі твоїх літ дітей мають...* (Мирний, I, 1949, 163); — *Що ти мені мораль читаєш?— спалахнувши, вигукує Маковей..— Шануйся, дивись, бережись! .. Сам уже немалий, розумію дещо!* (Гончар, III, 1959, 300).

НЕМА́ЛО. 1. *присл.* Багато; у значній мірі. *Учені люди.. немало попрацювали над вивчуванням старих мов* (Мирний, V, 1955, 306); *Немало проскакали вони по дорогах та бездоріжжю* (Стельмах, I, 1962, 606); *Порівнявшись з Саливоном, голова чемно зняв.. кашкета. чим немало здивував конюха* (Збан., Переджнив'я, 1960, 227).

2. *числ. неознач.-кільк.* Точно не визначена велика кількість. *За своє літування у полонині зазнав Іван немало пригод* (Коцюб., II, 1955, 326); *Куля засіла в плечі, і лікарям довелося докласти немало зусиль, щоб її звідти витягти* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 247): *Людей немало в тій війні лягло* (Рильський, III, 1961, 295); // *у знач. присудк. сл. Дітей було у неї теж немало — аж четверо* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 7); *Звісно, свинства в управі багато, мабуть, його скрізь немало* (Коцюб., III, 1956, 187).

НЕМАЛОВА́ЖНИЙ, а, е. Досить важливий, значний. *Пан Густав Трацький.. був зовсім своєрідна і немаловажна фігура в тій.. родині* (Фр., III, 1950, 72); *Немаловажна проблема; Немаловажна справа.*

НЕМА́РНИЙ, а, е. Який дає, приносить певну користь, залишає позитивні наслідки; // Який має певні підстави, причини.

НЕМА́РНО. Присл. до **нема́рний.** *Щоб недаром жити, немарно тратити час, вона взялась то сим, то тим перепродувати* (Мирний, II. 1954. 135); *На душі у мене тепло й гарно, Що недарма я по землі ходив, Що народився я на світ немарно!* (Дмит., Київські кручі, 1962, 38): *А квіти, квіти! .. Солов'я немарно вабить пишна рожа* (Сос., Щастя.., 1962, 150).

НЕМАТЕРІА́ЛЬНИЙ, а, е. Не заснований на матерії, який не є матерією і не зводиться до матерії; духовний, абстрактний. *Нематеріальні сили; Нематеріальні простори.*

НЕМАТЕРІА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нематеріа́льний.**

НЕМАТО́ДА, и, *ж.* Ниткоподібний черв'як типу первиннопорожнинних, що є шкідником сільськогосподарських рослин. *Нематоди належать до круглих червів. Тіло їх несегментоване, видовжене, в поперечному розрізі кругле* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 9); *Стеблова нематода* [картоплі] *має вигляд дуже рухливих, тоненьких, прозорих черв'яків до 1 мм завдовжки* (Картопля, 1957, 205).

НЕМАЮ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **незамо́жний.** *Батюшка в церкві каже: «Всякому маючому дасться, а від немаючого й що має — відбереться...»* (Коцюб., I, 1955, 119).

НЕМЕ́РКНУЧИЙ, а, е. 1. Який не втрачає яскравості, який постійно горить, світить. *Снопи у широкому полі, Як золота злитки, лежать. Над ними у небі поволі Немеркнучі зорі біжать* (Мал., Звенигора, 1959, 274).

2. *перен.* Який ніколи не послабиться, не пройде, не зникне, значення якого ніколи не втратиться. *Прекрасні і невмирущі пісні склав наш народ на вічну пам'ять і немеркнучу славу про свою багатовікову боротьбу* (Смолич, День.., 1950, 101); *Шлях у космос відкрито.. У цій події — немеркнучий подвиг радянських учених, усього радянського народу* (Ком. Укр., 5, 1961, 20); *Російська класична література і в цьому жанрі* [у сатирі] *дала немеркнучі зразки* (Рильський, III, 1955, 227).

НЕМЕТАЛЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **немета́ли.** *У машинобудуванні знаходять широке застосування неметалеві матеріали* (Фрез. справа.., 1957, 60); *Неметалеві домішки;* // Зробл. з неметалів. *Гальванотехнікою називається техніка осадження металів на поверхні металевих і неметалевих виробів за допомогою електролізу* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 124).

НЕМЕТА́ЛИ, ів, *мн.* Хімічні елементи, що своїми фізичними та хімічними властивостями відрізняються від металів. *Неметали можуть бути газоподібними, рідкими і твердими речовинами* (Підручник дезинф., 1953, 19); *Неметали погано проводять електричний струм і тепло і, як правило, не мають металічного блиску* (Хімія, 9, 1956, 5).

НЕМЕТАЛІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **неметале́вий.** *Дуже ефективне використання алмазів і при втручанні в неметалічні матеріали — скло, кераміку, фарфор* (Наука.., 10, 1967, 40).

НЕМЕ́ТЕНИЙ, а, е. Не очищений від сміття підмітанням. *Невісток багато, а хата неметена* (Номис, 1864, № 13805); *То в неметеній хаті сиділа* [Лисавета], *то нападе на неї таке, що вона всю хату переверне, прибираючи* (Григ., Вибр., 1959, 291); *Неметені вулиці; Неметена долівка.*

НЕМЕТКИ́Й, а́, е́. Який працює, рухається, осмислює що-небудь повільно; непроворний. *Городовики бігли навздогін, хапали неметких за коміри* (Смолич, Дитинство, 1937, 188).

НЕМЕХАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Не заснований на механізації. *Комунізм не усуває фізичну працю, але немеханізована, важка праця зникне в процесі запровадження комплексної механізації і автоматизації* (Ком. Укр.. 9, 1963, 30).

НЕМИГА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не міняє свого виразу (про око, погляд); застиглий, нерухомий. *Михайлина немигаючим поглядом дивиться на блідо-рожевий вогник* *лампи* (Збан., Між.. людьми, 1955, 168); *Бармаш лежить на спині й дивиться в далеке,. байдуже небо немигаючими підпухлими очима* (Коз., Серце матері, 1947, 61).

2. Який не коливається, не блимає під час горіння (про вогонь, світло). *Крізь сивий цигарковий дим погляди юнаків горіли далекими немигаючими вогнями* (Гончар, Земля.., 1947, 40).

НЕМИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який не подобається кому-небудь. *Його вдача хутко забувати те, що йому немиле, стала йому й тепер у пригоді* (Март., Тв., 1954, 424); *— То йди — обнімайся, цілуйся з ними, коли тобі мій хліб немилий* (Стельмах, I, 1962, 313); // Який стає байдужим кому-небудь, не радує, не втішає когось. *Еней один не веселився, Йому немиле все було* (Котл., II, 1952, 115); *Не до фільму було їй, все стало немилим, коли він не з'явивсь* (Гончар, Тронка, 1963, 49).

◇ **Світ (бо́жий) неми́лий; Життя́ неми́ле** *кому* — кому-небудь все байдуже, ніщо не приносить задоволення, не хочеться жити. [Оленка:] *Вже мені так осточортіло бігати по городу з тими кошиками, так гризе мене мати, що мені й світ немилий* (Н.-Лев., II, 1956, 501); *Видно Устим Сидорович за ним, за Степанком, сумує, от йому й світ немилий...* (Збан., Переджнив'я, 1960, 384); *— Вже мені тепер життя немиле, чи в темниці, чи на вільній волі* (Л. Укр., I, 1951, 391).

2. Якого не кохає, не любить хто-небудь; нелюбий. *Мало не хлопцем мене одружили; немила та жінка Дуже недовго жила шлюбним зо мною життям* (Зеров, Вибр., 1966, 334); // *у знач. ім.* **неми́лий,** лого, *ч.*; **неми́ла,** лої, *ж.* Людина, яку не кохають, не люблять. *У тому лібретто він розповідав, як за немилого видавали заміж дівчину* (Мирний, III, 1954, 202); *— Нехай краще кипить моє серце на ножі, як у тебе, немилого, у дворі,— промовила Лимерівна* (Вовчок, Вибр., 1946, 183).

3. Пов'язаний з чимось поганим, прикрим, небажаним; неприємний. *Нічого теплого з собою не мав, отже була передо мною немила перспектива мокнути і застудитися* (Коцюб., III, 1956, 339); *Сплюнувши тричі в той бік, де вчора була йому така немила пригода, він* [Лис Микита] *обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори* (Фр., IV, 1950, 93); *Тут чекала її ще немила несподіванка, бо хоч знала, що кошичок коштує десять крейцерів, то купчиха зацінила п'ятнадцять* (Кобр., Вибр., 1954, 72); // Який не викликає симпатії, нелагідний у стосунках з людьми. *Кругом неї чужі-чужісінькі та неприємні для неї, немилі люди...* (Н.-Лев., III, 1956, 349); *Громада старалась.. позбутися немилого урядового гостя: через день або два він виїздив* (Фр., VI, 1951, 37).

НЕМИ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Недоброзичливе, непривітне, неприхильне ставлення до кого-, чого-небудь. *— Не по правді! — Не годиться! — залунали звідусіль веселі чоловічі голоси. — За що їй така немилість?* (Гончар, II, 1959, 166).

Впада́ти (впа́сти, потрапля́ти, потра́пити) в неми́лість — втрачати чию-небудь прихильність, перебувати в опалі. *В немилість потрапив і Согімонов, якого було засуджено до покарання батогами* (Видатні вітч. географи.., 1954, 37); **Наклика́ти (накли́кати) на се́бе неми́лість** — своєю поведінкою, вчинками викликати у кого-небудь гнів, недоброзичливе, неприхильне ставлення. *Бійці його дуже любили, бо він ними дорожив і відстоював їх перед вищим командуванням так гостро і принципово, що іноді накликав на себе немилість* (Тют., Вир, 1964, 491); *Він чимсь дуже розгніваний, хоча гості поки що нічим не могли накликати на себе його немилість* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 20).

НЕМИ́ЛО. Присл. до **неми́лий** 3. *Відозва.. вразила мене дуже немило: більшого браку такту і навіть несправедливості — трудно допуститися* (Коцюб., III, 1956, 293); *Я почув.. за собою голос Дори. Немило вражений, мов на лихім учинку спійманий, я став і оглянувся* (Коб., III, 1956, 63); // *у знач. присудк. сл. Було* [Енею] *на світі все немило* (Котл., I, 1952, 92); *Ой попід гай зелененький там оре Гаврило, Кажуть мені їсти нести, а мені немило* (Коломийки, 1969, 279).

НЕМИЛОЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Неприємний для слуху. *Немилозвучний збіг звуків.*

НЕМИЛОЗВУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **немилозву́чний.**

НЕМИЛОЗВУ́ЧНО. Присл. до **немилозву́чний.**

НЕМИЛОСЕ́РДНИЙ, а, е, *до кого і без додатка.* 1. Який не виявляє милосердя, жалю до кого-небудь; безжалісний, безсердечний. [Кіндрат Антонович:] *Який то немилосердний був чоловік! Як розгнівається, то чим попало лупить* (Кроп., II, 1958, 301); *Ніколи не був* [Варчук] *таким немилосердним до худоби, як тепер* (Стельмах, II, 1962, 216); * Образно. *Той розкинувся — спить, похропує вже, а той.. просто лежить, розморено спочиває, виставивши себе немилосердному сонцю* (Гончар, Тронка, 1963, 78); // Який виражає безсердечність, жорстокість кого-небудь (про погляд, очі і т. ін.). *Він, чавлячи ягоди терну, ..закладає руку з наганом за спину, обмацує немилосердними очима дітей* (Стельмах, II, 1962, 198).

2. *перен., розм.* Дуже великий, значний силою свого вияву, прояву; надзвичайний. *Злість така нараз напала на Семена — прямо немилосердна злість* (Хотк., I, 1966, 129); *З сіней вона почула бадьорий перестук ложок об миску, немилосердне сьорбання й посміхнулася* (Стельмах, I, 1962, 514).

НЕМИЛОСЕ́РДНО. Присл. до **немилосе́рдний.** *Погонич од злості передавав ті стусани коням, лупцював їх немилосердно гарапником попід черево* (Н.-Лев., II, 1956, 204); *У повітрі стало душно, немилосердно пекло сонце* (Досв., Гюлле, 1961, 189); *Оксана.. прикривала долонею рота, що його немилосердно роздирало недоречне позіхання* (Іщук, Вербівчани, 1961, 199).

НЕМИЛОСЕ́РДЯ, я, *с.* Жорстоке, безсердечне ставлення до кого-небудь.

НЕМИ́ЛОСТИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **немилосе́рдний.** *Вийде* [Варка] *між люди — здається, .. що от оступлять її осудливі, немилостиві й правії душі, й нікуди їй вже бігти буде...* (Вовчок, I, 1955, 169); *Билося дерево громом немилостивим в люту осінню ніч, валилося в пропасть бездонну* (Хотк., II, 1966, 155).

НЕМИ́ЛОСТИ́ВО. Присл. до **неми́лости́вий.** *А що вже наймита маленького, то він* [хазяїн] *поїдав немилостиво* (Вовчок, I, 1955, 296); *Марусяк не мав уже жадного авторитету. При нім критиковано і його самого, і його діяльність, і критиковано різко, немилостиво* (Хотк., II, 1966, 279).

НЕМИНУ́ЧЕ. Присл. до **немину́чий.** *Зінька уявляє собі всю ту ганьбу, яка неминуче впаде на її голову, коли Прохор на ній не одружиться* (Шиян, Баланда, 1957, 191); *— Пам'ятайте, хто не йде вперед, той неминуче залишається позаду* (Довж., I, 1958, 499); // *у знач. присудк. сл. Слухав* [дід], *як Зінько кахикає, дивився, як він дибає по хаті, і бачив, що неминуче коли не до Семенюка, то ще до якого.. знахаря вдаритися* (Гр., II, 1963, 487).

НЕМИНУ́ЧИЙ, а, е. 1. Якого не можна уникнути, обійти, обминути і т. ін., який обов'язково має наступити, відбутися і т. ін. *Все ж ти хоч бігай — не бігай неволі, А не втечеш неминучої долі!* (Щог., Поезії, 1958, 340); *Як вчепилась* [Таня] *в аудиторії своїм рученям за нього, так уже й не відпускає, тримається інстинктивно, мовби передчуваючи недалеке й неминуче розставання* (Гончар, Людина.., 1960, 9); *Монополістич-*

на буржуазія не може відстрілятися навіть ядерною зброєю від неминучого ходу історичного розвитку (Програма КПРС, 1961, 30); // *у знач. ім.* **немину́че,** чого, *с.* Те, що обов'язково має наступити, відбутися і т. ін. [Кассандра:] *Бачте, воно завчасу краще привикати до неминучого* (Л. Укр., II, 1951, 279); *Неминуче й невблаганне ходило вже близько біля княжича Святослава й Малуші, тільки вони цього не знали й не відчували* (Скл., Святослав, 1959, 189); // Який не викликає ніякого сумніву; явний, очевидний. *Які б не були труднощі революції і можливі тимчасові неуспіхи її, або хвилі контрреволюції, остаточна перемога пролетаріату неминуча* (Ленін, 24, 1950, 414); // Який обов'язково витікає з певних обставин, умов, зумовлений ними. *Звістку* [про прибуття козаків] *приймали, як сподіване щось, як щось неминуче* (Коцюб., II, 1955, 95); *В другій половині ночі шторм досяг такої сили, що катастрофа здавалась декому неминучою* (Гончар, Тронка, 1963, 201).

2. Який не проходить, не минає, не зникає; постійний. *Кожне знає, що не любощі їм у голові, що не пусте що зводить їх докупи, а неминуча потреба* (Коцюб., I, 1955, 43).

3. Без якого не обійтися; обов'язковий, неодмінний. — *Ти на пчіл поглянь: Є робучії, Але й трутні є Неминучії* (Рудан., Тв., 1956, 67); *Визнаючи за великими витворами мистецтва безсмертність, неминучу художню красу, Франко трактував це не абстрактно, а в конкретних виявах* (Рад. літ-во, 5, 1966, 73); // Потрібний кому-небудь; необхідний. *Обоє вже розуміли, що відтепер вони будуть завжди разом, що вони необхідні і неминучі одне для одного в житті* (Гончар, IV, 1960, 37).

НЕМИНУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **немину́чий.** *Ленін розвинув і поглибив вчення Маркса і Енгельса про неминучість загибелі капіталізму і перемоги соціалізму* (Наука.., 4, 1960, 10); [Стьопа:] *Він* [Платон] *одводить її* [смерті] *холодну руку, розриває кордони жорстокої неминучості* (Корн., I, 1955, 87); *Бульба стоїть вражений почутим.. Страшна дійсність постала перед його духовним поглядом у всій своїй суворій неминучості...* (Довж., I, 1958, 237).

НЕМИНУ́ЩИЙ, а, е. Який ніколи не минає, не втрачається, не забувається і т. ін.; вічний, постійний. *Є одначе в минулому щось таке, що хочеться назвати неминущим, вічним, берегти як святиню і заповісти майбутньому, як нетлінний знак доблесті своїх предків, як дар їх нащадкам* (Довж., III, 1960, 74); *Без наявності найширшого синтезу годі створити образ великої узагальнюючої сили і неминущого, невичерпного змісту* (Мал., Думки.., 1959, 45); *В цьому могутньому пристрасному викривальному пафосі величезна сила художнього слова Шевченка, його неминуще світове значення й для своєї і для наступної епохи* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 242).

НЕМИ́СЛИМИЙ, а, е. Який не може бути, відбутися; якого важко собі уявити; неможливий. *Соціалістична дійсність не тільки не стирає, не нівелює індивідуальності, а навпаки,— дає такі можливості для її розвитку, які зовсім немислимі в буржуазному суспільстві* (Рильський, III, 1956, 157); — *Повернення до попереднього порядку вже, очевидно, буде немислимим* (Стельмах, Хліб.., 1959, 632).

НЕМИ́СЛИМО. Присл. до **неми́слимий;** // *у знач. присудк. сл. Вона не знала, хто такий Загорулько, а спитати про це було немислимо* (Жур., Вечір.., 1958, 182).

НЕМИ́ТИЙ, а, е. Якого ніхто не мив; брудний. *В пекарні було неохайно.. На ослонах, на столі та припічку скрізь понаставлено немитого начиння — горщиків, мисок, ложок* (Коцюб., I, 1955, 64); *Враз на крайнебі з'явилася хмарка: така невеличка, мізерна, немовби клубок або жмут немитої білої вовни* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 172); *Нещадно ганяла* [Шура] *неохайних за немиті руки, за нестрижені чуби, за брудні казанки* (Гончар, III, 1959, 194); // Який не вмивався або не мився. — *Ми всі ходимо вже по тижневі немиті, а наші діти в'януть та гинуть зо спраги* (Фр., IV, 1950, 100).

НЕМІ́РЯНИЙ, а, е. Який не піддається вимірюванню; дуже великий; неосяжний, безмежний. *Небо неміряне, зорями сіяне, Всюди безмежна краса...* (Пісні та романси.., II, 1956, 174); *Синьо-рожева хмарка вгорі пливла самотньо над неміряним степом* (Ю. Янов., I, 1958, 145); *А бажалося неміряного щастя, того, про яке мріяли вечорами довірливо розквітлі очі дівчат* (Стельмах, I, 1962, 400).

НЕМІЦНИ́Й, а́, е́. 1. Якого легко можна розбити, зламати, зруйнувати, порвати і т. ін.; позбавлений міцності. *Грудьми й обличчям він приліг до костьольного муру, ноги розставив широко, щоб мати тривку опору на неміцній барикаді* (Фр., VI, 1951, 157); *Шкіра зайців тоненька і неміцна, але густе ніжне хутро їх являє собою цінний продукт* (Наука.., 1, 1955, 21).

2. Недостатньо сильний, здоровий (про людину, здоров'я і т. ін.); слабий. *Сон хоч зміг неміцну стареньку, та спокою їй не дав* (Вовчок, I, 1955, 360); *Я й так боюсь, мамочко, що моє лихо відіб'ється на твоїх і без того неміцних нервах* (Л. Укр., V, 1956, 322); *Здоров'я моє доволі неміцне, от ледве-ледве пишу до Вас кілька слів* (Коцюб., III, 1956, 456).

3. *перен.* Якого легко можна порушити; нестійкий. *Перемога буржуазії* [про Тимчасовий уряд] *виявилася неміцною і нетривкою* (Ком. Укр., 12, 1966, 55).

4. Невеликий силою вияву (про мороз, сон і т. ін.).

5. Який діє не сильно (про горілку, тютюн і т. ін.).

НЕМІ́ЦНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неміцни́й.** *Недовговічність і неміцність ліберального збудження з того чи іншого приводу, звичайно, не можуть змусити нас забути про неусувну суперечність між самодержавством і потребами буржуазного суспільства, що розвивається* (Ленін, 9, 1970, 124).

НЕМІ́ЦНО. Присл. до **неміцни́й.** *Як часто пальчик в шумі трав собі порізував манюній, але не плакав, лиш питав: — Чому це бог, моя мамуню, нас так неміцно збудував?* (Сос., II, 1958, 344).

НЕ́МІЧ, мочі, *ж.* 1. Недостатність фізичних сил; слабість. *Дід Улас.. хотів плюнути Марині в вічі та від немочі тільки на землю плюнув* (Мирний, IV, 1955, 258); *В літаку сильно смерділо.. і від цього трошки паморочилось у голові і відчувалася неміч в усьому тілі* (Голов., Тополя.., 1965, 8).

2. Неспроможність, невміння, нездатність зробити що-небудь, протистояти чомусь; безсилля. *Бурунда трохи не сказився в своїй немочі, видячи гордість, чуючи насміхи тухольців* (Фр., VI, 1951, 128); *М. Драгоманов, розповідаючи про свої стосунки з галицькими народовцями, показував їхню ретроградність, ідейну неміч, відірваність від народних інтересів* (Рад. літ-во, 6, 1964, 47).

3. *розм.* Те саме, що **хворо́ба.** *Того та валка та не йде в дорогу, Що зломила неміч чумака-небогу* (Щог., Поезії, 1958, 102); *Неосудного вдарив параліч. Він упав, охоплений тваринним жахом і скутий неміччю* (Мик., II, 1957, 377); *Було тепер ясно: напала на деревце страшна невідома неміч* (Донч., VI, 1957, 140).

НЕ́МІЧНИЙ, а, е. 1. Недостатньо сильний (про людину, частини її тіла, тварину); слабий, безсилий. *Як став* [дід Улас] *старий, немічний, та ще й захорував до того, — так його й одпустили з двору, щоб не переводив даремно панського хліба...* (Мирний, I, 1949, 148); — *Побудь хоч трохи зі мною,— в благанні простягнула* *немічні руки* [Ганна]. — *Ще ж рано...* (Стельмах, I, 1962, 428); *Шкапина була така немічна, що не витримала довгих торгів* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 79); * Образно. *Італія вчинила злодійський напад на немічну, неозброєну Абіссінію* (Рибак, Зброя.., 1943, 60); // Який ослаб, втратив силу через хворобу, втому і т. ін.; знесилений. *Марія.. зібралася з силою, ввійшла в хату і, немічна, лягла біля сина* (Чорн., Пісні.., 1958, 33); // *у знач. ім.* **не́мічний**, ного, *ч.* Слаба, безсила людина. *Запальна штука — спорт. Вона захоплює і малого, і старого, і немічного* (Вишня, I, 1956, 401); // Те саме, що **хво́рий.** *Лежить вона, висохла й немічна, у ліжку і слабим старечим голосом просить: — Дай мені води, дочко. Води...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 46); *— Я не могла прийти раніше, Інно,— відповідала Марія якимсь винуватим голосом. — Ти ж знаєш, що в мене мама немічна...* (Ткач, Жди.., 1959, 62); // *у знач. ім.* **не́мічні**, них, *мн.* Хворі люди. *Незабаром до приватного лікаря чергами потяглися на візках і на милицях немічні і каліки* (Баш, Проф. Буйко, 1946, 25); // Який свідчить про безсилість, слабість кого-небудь. *Вигляд у неї був розгублений, немічний, лиця раптом покрилися наче вапном і губи посиніли, як у мертвяка* (Епік, Тв., 1958, 167); *Вранці, після таких ночей, він мав зовсім хворий, немічний вигляд* (Рибак, Зброя.., 1943, 97); // Який погано росте, малого розміру, не наповнений соками (про рослину); чахлий. *На лану ліворуч.. витикається де-не-де сухорляве, немічне кукурудзиння...* (Вишня, I, 1956, 433); *Вибирати ні з чого. Що не буряк, то немічний корінець, багатий лише на гичку* (Руд., Остання шабля, 1959, 478).

2. Неспроможний, нездатний зробити що-небудь, справитися своїми силами з чимсь; безпорадний. *Скільки разів мені потім в житті доводилось спостерігати, як юнаки з очевидною ерудицією.. виявлялися безпорадними і немічними, коли режисерська паличка переходила до їхніх рук* (Довж., I, 1958, 20); — *Доки ми будемо отаке терпіти? ..що ми, як сліпі кошенята, нічого не можемо вдіяти проти них. Чи, може, ми такі кволі та немічні?* (Шиян, Баланда, 1957, 94).

3. *перен.* Незначний, слабий силою свого вияву. *З неї* [хмари] *неохоче вивертався немічний грім* (Стельмах, I, 1962, 553); *Місяць вже ховався по той бік муру парку й немічним скісним промінням освітлював просіку й палац* (Смолич, I, 1958, 80); *Немічного голосу його не чути за басами, але по скривленому ротові видно, що він також співає* (Тют., Вир, 1964, 282); // Ледь помітний. *Журба на мить розгубився, але швидко переміг розгубленість, видавив немічну посмішку* (Епік, Тв., 1958, 565); // Тьмяний (про світло і т. ін.) *Максим слово в слово повторював у пам'яті слова тієї листівки, написаної на клаптику паперу при немічному світлі каганця* (Рибак, Час.., 1960, 53).

4. *перен.* Незадовільний у художньому відношенні, позбавлений майстерності; недосконалий. *Галицька дофранківська белетристика, за винятком окремих творів, була немічна* (Рад. літ-во, 3, 1966, 87); *Активний наступ повела критика проти сірих, інертних, художньо немічних творів, ремісницьких підробок під літературу* (Літ. Укр., 5.III 1963, 2).

НЕ́МІЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **не́мічний.** *Сила і немічність, — Все тут* [на кладовищі] *уляглося, Все пішло у вічність* (Щог., Поезії, 1958, 162); *Хотіли настановити Гаркушу волосним старостою — відмовився, зіславшись на немічність, вже ноги, мовляв, не носять* (Гончар, II, 1959, 344).

НЕ́МІЧНО. Присл. до **не́мічний.** [Панса *(немічно спираючись на Люцієву руку):*] *Мій сину, нехай тебе благословлять боги...* (Л. Укр., II, 1951, 465); *Цюкає сапою Федорка. А самій здається — немічно, мляво якось цюкає...* (Головко, I, 1957, 216); *Немічно блимала під стелею лампочка* (Донч., VI, 1957, 422); *Розмову, яку намагалися вести уповноважений з Романом, тягли вони нудно й немічно* (Панч, II, 1956, 408).

НЕМО́В. 1. *спол. порівняльний.* Уживається для приєднання порівняльних зворотів і порівняльних підрядних речень у знач. наче, неначе, нібн, мов. *Хлопці билися із собою, немов півні* (Вовчок, I, 1955, 348); *Кострубаті й присадкуваті верби.. чіплялися оголеним корінням за землю, немов хижий птах загнав пазури у здобич* (Коцюб., I, 1955, 308); *Дівчина, обсипана квітками, Іде, немов пливе лебедонька в воді* (Рильський, I, 1960, 160); *На економовому обличчі, немов чорні жучки, сердито ворушаться бородавки* (Стельмах, I, 1962, 562).

2. *спол. з'ясувальний.* Уживається для приєднання підрядних речень способу дії, додаткових, означальних та для вираження неповної достовірності, сумніву, непевності і т. ін. щодо висловленого в них. *Дарка всміхнулась не так, як перший раз, а немов розцвіла* (Л. Укр., III, 1952, 652); *Здалось, немов отут передо мною висіло чорне довге щось* (Тич., II, 1957, 105); *Серед солдатів чутка розійшлась, Немов по радіо учора відкілясь Передали, що кінчилась війна* (Підс., Героїка, 1951, 36).

3. *част.* Уживається для вираження неповної достовірності, сумніву, непевності і т. ін. щодо висловленого в реченні. *Дим став немов густішим, до нього примішалося ще щось* (Хотк., II, 1966, 197); *Коли маєток серед численних спалахів засяяв своїми білими колонами, Денис немов і справді побачив свого брата, що звівся серед темряви степу вже не простим рибалкою з-над Бугу, а могутнім нездоланним воїном* (Гончар, III, 1956, 156).

НЕМО́ВБИ, *спол., част.* Те саме, що **немо́в.** *Пан-отець вертівся на лаві, немовби сидів на грані* (Март., Тв., 1954, 420); *Іду я шляхом — сумно позираю, Немовби сфінкс, у темну далечінь* (Зеров, Вибр., 1966, 389); *Воно* [серце] *погасло з останнім стуком, немовби іскра в воді, в снігу...* (Сос., I, 1957, 317); — *Щось мені приверзлося чудне — бог знає, проти чого. Причулося, немовби десь мої хрещеники голосять: «Тату, укрийте нас!»* (Вас., I, 1959, 304); *Він немовби глумився з мене* (Сміл., Сашко, 1954, 184).

НЕМО́ВБИТО, *спол., част.* Те саме, що **немо́в.** [Пряха:] *Король узяв* [дівчину] *як панну до палат, за царедворку до своєї жінки, і шанував і працею не мучив, і винайшов забутий герб якийсь, немовбито вона таки шляхетна* (Л. Укр., II, 1951, 191); — *Зараз, зараз, сватоньку,— скрикнула Лисичка, немовбито її кликано* (Фр., IV, 1950, 84).

НЕМОВЛЯ́, я́ти, *с.* Дитина, яка ще не вміє говорити; грудна дитина. *Від'їжджаючи, він покинув їх* [дітей] *майже немовлятами* (Фр., VI, 1951, 375); *Пригорнувши до себе двомісячне немовля, раптом заквапилася* [Горпина] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16); *Якась дівчина провезла повз них немовля в колясці. І звичайно, в ротику немовляти соска* (Руд., Остання шабля, 1959, 469); * У порівн. *Я відчув, що я безпомічний, як немовля* (Ю. Янов., II, 1958, 163).

НЕМОВЛЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **немовля́.** *Немовлятко кавчало од нестямної болі* (Мирний, I, 1954, 53); — *Даниле! Чуєш, Даниле, їдьмо додому!* — *смикала Горпина Коржа, пригортаючи до себе немовлятко* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); * У порівн. *Стає* [Маланка] *на коліна, розгортає стебло і збирає червоні зерна так обережно, ніжно, любовно, наче немовлятко виймає з купелі* (Коцюб., II, 1955, 62).

НЕМОВЛЯ́ТОЧКО, а, *с.* Пестл. до **немовля́тко.** *Ох, якби ж хоч одно, хоч найменше зо мною зосталось,* *те дитяточко любе, моє немовляточко рідне!* (Л. Укр., I, 1951, 231); * У порівн. *Сідає* [Маруся] *коло неї.., пестить, як хоре* [хворе] *немовляточко* (Хотк., II, 1966, 46).

НЕМОВЛЯ́ЩИЙ, а, е, *книжн.* Який не вміє говорити. *Хоч дитина немовляща, І воно вгадає Твої думи веселії...* (Шевч., II, 1963, 234).

НЕМО́ВЧНИЙ, а, е. Який не замовкає, не вщухає, який звучить безперервно, постійно. *Немовчна канонада гула, наче грім у тропічну зливу* (Смолич, Світанок.., 1953, 634); *Гомін вулиць многооких, Як плеск немовчної води, І ратних подвигів високих Та болю смертного сліди* (Рильський, III, 1961, 225).

НЕМО́ВЧНО. Присл. до **немо́вчний.** *На лівому флангу все ще гуркотіли немовчно кулемети* (Смолич, Ми разом.., 1950, 186); *Немовчно тікали маленькі хвилі пересохлого потоку* (Хотк., II, 1966, 120).

НЕМО́ГА, и, *ж.* 1. Стан остаточної втоми, повного безсилля.

2. *у знач. присудк. сл.* Те саме, що **незмо́га.** *Обійнять навік немога, — Обійму на час... Доки світ, тяжка дорога Не розлучить нас* (Граб., I, 1959, 84); *Несила, немога, коханий, Минуле вернути назад* (Стар., Поет. тв., 1958, 58).

НЕМО́ДНИЙ, а, е. 1. Який не відповідає моді. *Баронеса любила його* [несесер] *і не могла обійтись без нього, дарма, що він немодного фасону і злинялої барви* (Л. Укр., III, 1952, 524); *Малий, круглий, в немодних черевичках на гудзиках, послухав* [професор] *у Аркадія пульс* (Вільде, На порозі, 1955, 312).

2. Який не має загального визнання, неактуальний у певний період. — *Я геолог. Хтось мені днями казав: немодна галузь науки* (Рибак, Час.., 1960, 796).

НЕМОЖЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Якого не можна здійснити, виконати, дістати, добитися і т. ін.; нездійсненний. *Вона благала усіх родичів навколішках, цілуючи руки, обіцяючи все можливе і неможливе, аби Зоню не відправляли з двора* (Л. Укр., III, 1952, 661); *Всяка легальна робота між народом та серед несвідомої інтелігенції нашої поки що неможлива, бо ще не маємо права зборів, спілок і т. ін.* (Коцюб., III, 1956, 278); *Щасливо, друзі, вам у казку долетіти, До неможливої дістатися мети!* (Рильський, III, 1961, 251); // *у знач. ім.* **неможли́ве**, вого, *с.* Те, чого не можна здійснити, виконати, дістати, добитися і т. ін. *Вперті Білорусії сини Сказали: неможливого немає — І камінь перед плугом відступає* (Рильський III, 1961, 284); — *Не обіцяйте необачно неможливого, — Кажуть обережні* (Брат., Грудка.., 1962, 106); // Який не може бути, існувати, відбуватися. *Ради депутатів є тип держави, коли поліція неможлива* (Ленін, 13, 1973, 235); — *Ти ніяк не можеш зрозуміти, що без інтелігенції, без науки неможливий розвиток суспільства* (Тют., Вир, 1964, 42); // Якого важко уявити; немислимий. *Князь почував, що життя без Софії стало для нього неможливим, і думка одружитися з нею запанувала над ним безповоротно* (Л. Укр., III, 1952, 504); — *Він мені такий дорогий і такий необхідний в житті, що страх за нього — це, по суті, страх за саму себе, за своє життя, просто неможливе без нього* (Головко, II, 1957, 587).

◇ **До неможли́вого** — надзвичайно, дуже. *Нарешті ми досягли берегів Пао.. Зелені до неможливого дерева й зовсім червона земля...* (Ю. Янов., II, 1958, 85); *Це була стара дівка, до неможливого кістлява* (Тулуб, В степу.., 1964, 315); **Річ неможли́ва** — немислимо, не можна здійснити. *Настя непомітно звикла до думки, що йти за Гнатом в далекий Сибір — річ неможлива* (Коцюб., I, 1955, 77); *Пройти в двері — немислима річ; проламати муровані стіни — ще більше неможлива річ* (Хотк., I, 1966, 116).

2. Дуже поганий, неприємний; жахливий. *Веду дуже одноманітне життя, бо тут неможлива погода, щодня дощі такі сильні, що Черемош розлився, і я одрізаний од цілого світу, од пошти і од людей* (Коцюб., III, 1956, 398); *Розмотують онучі, і дух стає неможливий* (Хотк., II, 1966, 423); — *Коли я чую його неможливий жаргон,* — *сердито сказала Аліна,* — *я готова тікати безвісти!* (Ю. Янов., II, 1954, 88); // Надзвичайно сильний, великий силою свого вияву, прояву. *У цій неможливій тісноті проскакував часом, занявши* [зайнявши] *всю вулицю, новий фаетон під білим парасолем* (Коцюб., II, 1955, 125); // У яких не можна працювати, здійснювати що-небудь; надзвичайно несприятливий (про умови, обставини і т. ін.). *Поставлений в неможливі для літературної праці умови, мушу закинути перо на ціле літо* (Коцюб., III, 1956, 120); *Неможливі економічні обставини;* // З якого не можна або дуже важко вийти, надзвичайно скрутний (про становище). *Що нам робити? Я просто не знаю, як вийти з неможливого становища* (Коцюб., III, 1956, 385).

3. *розм.* Який викликає велике незадоволення у кого-небудь, якого важко витримати (про людину); нестерпний. — *Ну, от — тепер сльози! — А чого — хто його зна! — Того, що ти сьогодні неможливий! — відмовила плачучи молодиця* (Гр., II, 1963, 51); *Іван Ілліч, директор МТС, Людина хоч куди, та неможлива в праці* (Рильський, Мости, 1948, 99).

НЕМОЖЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неможли́вий** 1. *Але трудність не є неможливість* (Ленін, 22, 1950, 52); *Найбільша драма мого життя — це неможливість присвятити себе цілком літературі* (Коцюб., III, 1956, 282); *Неможливість якось виправдатися, розуміння того, що Оксана сказала правду, найбільше злостили його* (Собко, Шлях.., 1948, 11).

◇ **До неможли́вості** — надзвичайно, дуже сильно. *Коли вже є клуб, можна створити і театр. А цього театру хотілося Лялі до неможливості* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 291); *Страшне, схудле до неможливості обличчя* [сина] *побачила вона в ту одну мить* (Хотк., I, 1966, 174).

НЕМОЖЛИ́ВО. 1. Присл. до **неможли́вий.** *Її нерви за літо не дуже-то поправились і нам всім неможливо тяжко було витримати з її нервовими капризами* (Л. Укр., V, 1956, 416); *У нещасної дівчини сухоти, виглядає неможливо, але симпатична* (Коцюб., III, 1956, 430).

2. *у знач. присудк. сл.* Не можна здійснити, виконати. *Тепер лиш помста! Помста, помста! Кривава, безпощадна, жорстока! І біг би сю хвилю, аби нагнати, аби зубами в серце в'їстися, але ж це неможливо!* (Хотк., II, 1966, 287).

3. *у знач. присудк. сл.* Не можна, немислимо. — *Нелегко знайти, неможливо знищити того, кому симпатизує народ!* (Гончар, III, 1959, 229); *Вся вона була така радісна, юна, що не замилуватися нею було неможливо* (Собко, Справа.., 1959, 15); // Не може бути. *Неможливо, одначе, щоб речі в ніщо обернулись* (Зеров, Вибр., 1966, 149).

НЕМО́ЖНИЙ, а, е, *заст.* Безсилий, безправний; // *у знач. ім.* **немо́жний**, ного, *ч.* Безсила, безправна людина. *Гнилий Тікич Кров'ю червоніє ..А над ним палають І хатина, і будинок; Мов доля карає Вельможного й неможного* (Шевч., I, 1963, 117); [Василь:] *Закипіло тоді моє серце, запеклося; ..пішов боронити малосилих та неможних від дуків могучих, від панства лихого...* (Мирний, V, 1955, 107).

НЕМОЛОДИ́Й, а́, е́. Який досяг середнього віку; літній. *Харитон Шакула був чоловік вже немолодий — літ під сорок* (Коцюб., I, 1955, 438); *Проживав у нас* *довго собака Пірат. Це був великий на зріст, немолодий вже, поважний і серйозний пес* (Довж., Зач. Десна, 1957, 499); *Незабаром в передпокій увійшла рішучою ходою немолода лікарка* (Стельмах, II, 1962, 252); // Який є невід'ємною ознакою такої людини. *Злість, переляк разом струснули немолоді кості вельможного пана, положили його на ліжко, з ліжка на стіл, а з столу в домовину...* (Мирний, I, 1949, 369); *Повз Романа на легких санчатах проїжджає закутаний башликом судовий пристав. Його немолоде грубе обличчя байдуже, мов у кам'яної баби* (Стельмах, I, 1962, 125); — *Максиме,— почувся з хати вже немолодий жіночий голос,— з ким ти розмовляєш?* (Ткач, Арена, 1960, 6); // Характерний для такої людини (про вік, роки і т. ін.). *Невважаючи на свій немолодий вік, він був ще зовсім свіжий на виду чоловік* (Н.-Лев., II, 1956, 399); *Він співчував їм* [комсомольцям] *всім серцем і сам радо пішов би в дружину, коли б не його немолоді вже літа* (Довж., I, 1958, 291).

НЕМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Якого ще не молотили. *В Змія на току пшениця, Немолочена пашниця, Всю її, покіль він спить, Мушу я обмолотить* (Перв., Казка.., 1958, 45): *На широченних ланах поміщика Клопотовського бовваніли в тумані довжелезні скирти немолоченого хліба* (Іщук, Вербівчани, 1961, 75).

НЕМОРА́ЛЬНИЙ, а, е. Який порушує, не вкладається в правила, вимоги, норми прийнятої моралі, суперечить їй; аморальний. *Неморальне життя; Неморальні думки; Неморальний твір.*

НЕМОРА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **немора́льний.** *О. Альойзій аж почервонів зі зворушення. Ще з більшим завзяттям доказував Миколі про неморальність перекупства* [при виборах] (Март., Тв., 1954, 171); — *Наш реалізм осяяний комуністичним ідеалом, що є тією ідейно-мистецькою вершиною, з якої художник оцінює явища життя і дії своїх героїв, судить про моральність чи неморальність дій і вчинків людей* (Літ. газ., 18. I 1957, 1).

НЕМОРА́ЛЬНО. Присл. до **немора́льний;** // *у знач. присудк. сл.* Всупереч існуючій моралі. — *Без любові я не хочу женитися.. Це неморально* (Коб., III, 1956, 112); — *На її гроші я закладу собі грунт для кар'єри... гм... Правда, воно якось неморально. Але тепер світ не такий, щоб дуже церемонитись з моральністю* (Н.-Лев., V, 1966, 256).

НЕ́МОЩІ, ів, *мн.* Те саме, що **не́міч.** — *На кого ж ми тепер зостанемось? і хто нас у старості та немощах догляне? — питала ще таки Настя* (Кв.-Осн., II, 1956, 90); *Їхні* [палаців] *господарі.. пускались у трахомний відсвіт ресторацій і вертепів, де проживали останні банкноти і наживали розтління духу та немощі тіла* (Стельмах, I, 1962, 282).

НЕМУ́ДРИЙ, а, е. 1. Із звичайними розумовими здібностями та невеликим життєвим досвідом; нерозумний. *Ми* [ученики] *привикли до немудрих учителів* (Фр., IV, 1950, 219); *Верига боязко зирнув на Кривоноса; за козацьку честь він міг і шаблею повчити немудрих гречкосіїв* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 28); // *у знач. ім.* **нему́дрі**, рих, *мн.* Люди із звичайними розумовими здібностями. *Дознаються небожата, Чия на вас шкура, Та й засядуть, і премудрих Немудрі одурять!* (Шевч., I, 1963, 331).

2. Позбавлений складності. *Дудник квапився хутчій скінчити свій перерваний розмовою немудрий туалет* (Кач., Вибр., 1947, 34); *Спасибі, милі пташенята, ..За те, що ваш немудрий, чесний спів Дає нам стільки втіхи й насолоди!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 64); // Простий своєю будовою, своїм обладнанням, складом і т. ін. *Чи пташину яку спіймає котрий* [хлопець], *чи змайструє яку немудру іграшку, та ще як нема в своїй сім'ї малечі, — ото й несе в школу Павлуші* (Головко, II, 1957, 261); *Дідусь робив людям вулики і лагодив немудру сільську машинерію* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 179); // Який легко можна зрозуміти, сприйняти, засвоїти; нескладний. *Ярина була добріша за Одарку і показала Василині немудру справу коло самовара* (Н.-Лев., II, 1956, 49); *Так іноді поеми всі віддав би За кілька слів нерівних, гарячкових, Повитих гнівом, радістю, любов'ю, Немудрих слів, сильніших за премудрі!* (Рильський, I, 1960, 248); // Позбавлений будь-якої розкоші, багатства; досить скромний. *Вуйко встиг давно вже пообідати свій немудрий обід, відпочив трохи й косу підклепав...* (Кос., Новели, 1962, 120); *Невеличкий похідний чемоданчик Борового було вже зібрано. Лежало там усе немудре майно студента* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 191); // Простий формою та змістом. *Не раз було зверталися до мене солдатки, щоб прочитати немудрого листа з фронту* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 86); // Який не потребує великих зусиль, уміння, хисту і т. ін. *Наступного дня взялася Савета за немудрі свої обов'язки: випрала перепріле від бруду й поту шмаття трьох чоловіків, навела сякий-такий лад* (Бабляк... Вишн. сад, 1960, 280).

НЕМУ́ДРО. Присл. до **нему́дрий.** — *Я просто, немудро говорю, тільки слухайте мене* (Ів., Вел. очі, 1956, 101); // *у знач. присудк. сл. Се вже було б занадто, немудро* (Л. Укр., V, 1956, 366).

НЕМУДРЯ́ЧИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нему́дрий.**

НЕМУДРЯ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нему́дрий.** *Миня на якійсь немудрящій машинці обрізáв фотографії й недбало кидав їх на стіл* (Перв., Дикий мед, 1963, 132); *Написали* [робітники] *в газету московську.. Все, що тут сказано мною, словом моїм немудрящим...* (Еллан, I, 1958, 217).

НЕНА́ВИДІТИ, джу, диш, *недок., перех. і без додатка.* Відчувати ненависть до кого-, чого-небудь. — *Не печи мені очей Уласом. Я його нанавиджу* (Н.-Лев., III, 1956, 358); *Я ненавиджу рабства кайдани* (Граб., I, 1959, 468); *Він* [В. Маяковський] *ненавидів, бо умів любити, Як мало хто уміє з нас любить* (Рильський, III, 1961, 62); *Тільки людина, яка вміє ненавидіти, здатна мати свою власну позицію, свій погляд на світ* (Ком. Укр., 9, 1969, 83).

НЕНА́ВИДНИЙ, а, е, *діал.* Ненависний. [Уляна:] *І чого воно у світі так коїться! Що котрі вірно любляться — розрізняються, котрі ж ненавидні один одному — вінчаються?* (Кроп., III, 1959, 334).

НЕНА́ВИДНИК, а, *ч., діал.* Ненависник.

НЕНА́ВИСНИЙ, а, е. 1. До якого відчуває хто-небудь ненависть, огиду. *За кожну краплю крові слав він кулі у ненависні спини ворогів* (Сос., Солов. далі, 1957, 34); *Блідий Прохор кілька секунд примруженими очима дивився в ненависне обличчя зятя, а потім мовчки, без єдиного слова, з усієї сили ударив свого супротивника* (Шиян, Баланда, 1957, 46); *Любов Степанівна не прислухалася, вона відчувала тільки ненависний запах паленої сірки* (Голов., Тополя.., 1965, 6); // *кому.* Який викликає ненависть, огиду у кого-небудь. [Жандарм:] *Анно, серце моє! Невже ж я такий ненависний тобі?* (Фр., IX, 1952, 107); *Йти до хати.. не хотілося, щоб не бачити ненависного йому Карпа* (Шиян, Баланда, 1957, 69).

2. Сповнений ненависті до кого-небудь. — *Чого ви такі ненависні до його* [Василя]? — *допитувалась у братів Галя* (Мирний, IV, 1955, 118); — *А нарід дуже ненависний: ворогує одно на другого* (Март., Тв., 1954, 138); // Який виражає ненависть, огиду до кого-, чого-небудь. *Староста якусь хвилину дивився на Івана ненависним оком, потім враз посміхнувся недоброю посмішкою* (Збан., Єдина, 1959, 164); *Той погляд був такий*

ненависний, що коли він ковзнув по Дорошеві, то йому зробилося моторошно (Тют., Вир, 1964, 162).

НЕНА́ВИСНИК, а, *ч.* 1. *кого, чого і без додатка.* Людина, яка ненавидить кого-, що-небудь. *Григорій Петрович ще захопив старих порядків на службі: старший був у них великий хапун, а ще більший ненависник волі* (Мирний, III, 1954, 186); *В образах куркуля Власа Волоса, його синів Артема і Левка автор* [П. Панч] *показав ненависників трудящих, хижих ворогів Радянської влади* (Іст. укр. літ., II, 1956, 450).

2. *рідко.* Той, кого ненавидить хто-небудь. *На порозі кімнати вона обернула до нього гнівне обличчя і півголосом кинула: — У, ненависник!..* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 518).

НЕНАВИ́СНИЦТВО, а, *с.* Ставлення до кого-, чого-небудь, сповнене ненависті, огиди.

НЕНА́ВИСНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нена́висник.**

НЕНАВИ́СНИЦЬКИЙ, а, е. Який виражає ненависть.

НЕНА́ВИСНО. Присл. до **нена́висний** 2. *З огидою і майже ненависно поглянула* [дівчина] *на безтурботного Тихона* (Горд., Дівчина.., 1954, 211); *Йому захотілося крикнути по-звірячому, ненависно. Та звуку не вийшло* (Тют., Вир, 1964, 459).

НЕНА́ВИСТЬ, і, *ж., до кого—чого і без додатка.* Почуття великої неприхильності, ворожості до кого-, чого-небудь. *В серці у Гната накипала ненависть до нелюбої жінки, нехіть до своєї хати* (Коцюб., I, 1955, 26); *Данило збагнув, що в ньому закипає ненависть* (Коп., Лейтенанти, 1947, 102); // Вороже ставлення до кого-небудь. *Класова ненависть визискувачів і звірячий шовінізм імперіалістів сполучилися в одне* (Еллан, II, 1958, 103); — *Тільки ненависть, тільки помсту, тільки смерть мусить зустріти ворог на радянській землі!* (Панч, Іду, 1946, 7).

НЕНАВМИ́СНЕ. Присл. до **ненавми́сний.** *Воля ненавмисне розбив термометра, коли струшував* (Ю. Янов., II, 1954, 33); *Дівчина ненавмисне торкнулась зірчастої дірочки на носку* [сандалика] (Ів., Вел. очі, 1956, 16).

НЕНАВМИ́СНИЙ, а, е. 1. Здійснюваний, зроблений, сказаний і т. ін. без наперед продуманого наміру; невмисний.

2. Який стався несподівано, непередбачено; випадковий.

НЕНАВМИ́СНО. Те саме, що **ненавми́сне.** *Коли не дивиться* [гість] *на їх* [дітей] — *здається, такий, як і всі, коли ж часом ненавмисно погляне на їх тими льодовими очима,— так і пориває шугнути на піч* (Вас., II, 1959, 145).

НЕНА́ВЧЕНИЙ, а, е. Який не одержав необхідних знань у якій-небудь галузі, не дістав навиків у чомусь; непідготовлений. *Ненавчений робітник.*

НЕНАГЛЯ́ДНИЙ, а, е. 1. *нар.-поет.* Дуже дорогий, любий, милий. *Кума Глафіра в дерев'яних ночвах купала свого ненаглядного сина* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 146).

2. На якого не можна надивитися, яким не можна намилуватися; надзвичайно гарний. *Околиця за околицею, а край все один, краса все одна,— вічна, ненаглядна, супокійна краса.. Підгір'я...* (Фр., V, 1951, 200); *Тут такий гарний вид на велику ріку, на села внизу, ..над водою панорама ненаглядна* (Мак., Вибр., 1954, 301).

НЕНАГОДО́ВАНИЙ, а, е. Якого ніхто не нагодував; голодний. *Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе, Сорочечку до зносу носить* (Шевч., II, 1963, 29); *Ненагодовані лягли На голу землю ми з тобою...* (Граб., I, 1959, 194).

НЕНАГОЛО́ШЕНИЙ, а, е, *лінгв.* Який не має наголосу. *Ненаголошене о в більшій частині північних говорів не наближається до у* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 9).

НЕНАДІ́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який не був у вжитку (про одяг, взуття і т. ін.); новий.

НЕНАДІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Якому не можна вірити або довіряти, на якого не можна покластися. — *Серед тих півтисячі солдатів запасного полку хіба що сотня набереться таких, котрим можна без риску довірити зброю. А решта — дуже ненадійний народ* (Головко, II, 1957, 548); [Лісницький:] *Я прийшов сказати, Що ненадійний, темний чоловік — Іван Виговський, лжець та інтриган* (Дмит., Навіки.., 1950, 33); // *у знач. ім.* **ненаді́йні,** них, *мн.* Ті, кому не можна вірити або довіряти в чомусь. *Іван умів завчасно віддалити ненадійних* (Кол., Терен.., 1959, 44); // На якого не можна покладати які-небудь надії. — *А чого це не чути веселих пісень та дзенькоту чарок? — На вас чекали,— одказала Варя. — А для чого ж на мене чекати? Я гість ненадійний, непосидючий* (Ткач, Плем'я.., 1961, 172).

2. Який викликає сумнів, побоювання щодо своєї міцності, якості і т. ін.; неміцний. *Не можуть такі ненадійні турбіни стояти на наших.. станціях* (Собко, Біле полум'я, 1952, 164); *Вештався* [Юрко] *навколо машини, перевіряючи стан своїх ненадійних скатів* (Добр., Тече річка.., 1961, 121); *Почалася відлига, крига на Сир-Дар'ї стала ненадійною і до Раїма можна було добратися лише удосвіта, коли за ніч підмерзало* (Тулуб, В степу.., 1964, 364); // Який не може забезпечити, гарантувати успіх, досягнення певної мети і т. ін. *Повір мені, що для цих ран дуже ненадійні ліки — дзвіночки конвалій* (Донч., VI, 1957, 588); *Ненадійний захист.*

НЕНАДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ненаді́йний.** *Всі троє знали ненадійність свого становища. Загибель відстрочувалась ненадовго. Незабаром втома візьме своє* (Трубл., II, 1950, 80).

НЕНАДІ́ЙНО. Присл. до **ненаді́йний.** *Випав перший сніг. Він ще був не певний у собі, лежав ненадійно, наче побоюючись, що потрапив не туди, де його ждали* (Руд., Остання шабля, 1959, 28).

НЕНАДО́ВГО, *присл.* На короткий, нетривалий час, на невеликий строк. *Ненадовго зійшлися ми, Серденько, з тобою; Ненадовго скохалися, Як риба з водою* (Щог., Поезії, 1958, 64); *Прощайте, любі друзі, ненадовго — Ми стрінемось в найближчих днях* (Шпак, Вибр., 1952, 14); // Протягом короткого, нетривалого часу. *Іноді ночами таки й справді горіло десь. Щоправда, зрідка й ненадовго — спалахне та й погасне скоро* (Головко, II, 1957, 362); *Ненадовго зазнала дівка щастя, бо не більше як місяць відвідував Олексій* (Л. Янов., I, 1959, 35).

НЕНАЖЕ́РА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Той, хто багато їсть, кого важко нагодувати; прожера. *Щоразу до нього* [стола] *підходить цікавий ненажера і після пристрасного погляду на закуски й наливки відходить убік, тугіше підтягаючи пояска* (Голов., Поезії, 1955, 276); — *Ого, вона* [чайка] *така ненажера, скільки не давай — їстиме,— сказав Коська* (Збан., Мор. чайка, 1959, 36).

2. *перен., зневажл.* Людина, яка не задовольняється тим, що має, чого досягла; ненаситна людина. — *Без освіти років за двадцять-тридцять від нас лишиться один спогад та, мабуть, руїни кількох хуторів. Все захоплять ненажери-пани* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 126).

НЕНАЖЕ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який багато їсть, якого важко нагодувати; прожерливий. *Готуйтесь, хазяї! А гості ті з великими апетитами, ненажерливі гості... Все поїдять ...* (Вишня, I, 1956, 100); *У червні місяці стільки клопоту птахам і тваринам! Підросли діти і стали такими ненажерливими. Все пищать і їсти просять* (Коп., Подарунок, 1956, 85); * Образно. *Закуре-*

ний, в окулярах від пилу, він рвучко пхає в зуби ненажерливої машини шершаву колючу пшеницю (Донч., I, 1956, 82).

2. *перен.* Який не задовольняється досягнутим, тим, що має; ненаситний. [Захарко:] *Іншу людину хоч по вуха засип розкошами, а вона таки белькоче: — Мало, мало!.. Така вже вона вилупиться заздрісна та ненажерлива!..* (Кроп., II, 1958, 135); — *Старого Кавуна приловили на крадіжці. Вкрав ненажерливий куркуль довбню в колгоспі* (Козл., На переломі, 1947, 139).

НЕНАЖЕ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **ненаже́рливий.** *Небезпечність колорадського жука обумовлюється його надзвичайною плодючістю і ненажерливістю* (Колг. Укр., 7, 1960, 21); *Через те, що мірою життя є добро, а не зло, щезнуть безумство, ненажерливість, зарозумілість, злочинність.., якими ви* [американські імперіалісти] *отруєте людство* (Довж., III, 1960, 71); *Ненажерливість, неймовірна заздрість були тітчиними богами* (Минко, Моя Минківка, 1962, 122).

НЕНАЖЕ́РЛИВО. Присл. до **ненаже́рливий.** *Образно. *Білими гарячими вогнями ненажерливо лиже воно* [сонце].. *бляшані покрівлі нових хат, зелене листя густих садів* (Бабляк, Літопис.., 1961, 42).

НЕНАЖЕ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ненаже́рливий.** *Ненажерний довгоносик поїда молодий буряк* (Горд., II, 1959, 14); *Біда простим родинам: на землі чудовій тій був господарем єдиним ненажерний багатій* (Уп., Вірші.., 1957, 173); *Заходьте в світ, відстояний людьми Від ненажерних зграй, від замахів лукавих!* (Рильський, III, 1961, 152).

НЕНАЖЕ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ненаже́рний.** *Спочатку йшло у нас про ненажерність щуки, Про різні хитрощі рибальської науки* (Рильський, Сад.., 1955, 56).

НЕНАЇЖДЖЕНИЙ, а, е. 1. По якому мало їздили (про дорогу, шлях і т. ін.); невторований. *Віз заскрипів, повертаючись, і поторохтів по сухій ненаїжджeній дорозі* (Вас., I, 1959, 291); *Мабуть, недавно прошуміла тут сніговиця. Дорога ще ненаїжджена* (Коп., Лейтенанти, 1947, 3).

2. Який мало використовувався при їзді; новий. *Під ненаїжджeними полозками потужно рипить сніг* (Кир., Вибр., 1960, 26).

НЕНАЛЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який не має зв’язку з ким-, чим-небудь, стосунку до когось, чогось. — *Ти не можеш бути нашим громадянином, а неналежного до громади громада й терпіти у себе не схоче!* (Фр., VI, 1951, 52).

2. Не такий, який повинен бути; який не личить кому-небудь. *Неналежна поведінка.*

НЕНАЛЕ́ЖНО. Присл. до **ненале́жний.**

НЕНА́ПАД, у, *ч.* Відмова договірних сторін від ворожих дій одна проти одної. *Радянський Союз послідовно й наполегливо боровся за укладення пактів про ненапад, здійснення програми загального роззброєння, створення системи колективної безпеки* (Ком. Укр., 5, 1970, 55).

НЕНАПИСАНИЙ, а, е. Якого ще не написали. *Ненаписаний вірш; Ненаписана книга.*

НЕНАРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Який ще не народився. [Мохаммед *(глянув на Айшу)*:] *Найкраща ти з усіх жінок на світі, живих і мертвих і ненароджених!* (Л. Укр., II, 1951, 338); *За кожну латочку землі він платить грішми, потом і кривавицею, своєю і своїх дітей, народжених, ненароджених і навіть тих, що не народяться* (Стельмах, I, 1962, 478).

НЕНАРОКОМ, *присл.* 1. Без певної мети, без певного наміру; ненавмисне. *Василина витерла незручно руками стакани і н нароком повернулась до дзеркала* (Н.-Лев., II, 1956, 49); *Дівчину ніби ненароком зустріли майже біля порога капітанової квартири Омельчук та Махотка* (Збан., Між.. людьми, 1955, 12); *Передаючи йому бідон, ненароком чи навмисне торкнулась* [Тоня] *рукою його руки* (Гончар, Тронка, 1963, 35); // Випадково, непередбачено, несподівано. *Може, й мене ненароком Діточки згадають* (Шевч., II, 1963, 111); *Біля книжкового кіоска Андрій ненароком зустрівся з Катею* (Гур., Наша молодість, 1949, 367); *Щоб не наразитися ненароком на управителя, Мотронка вернулася додому* (Бурл., О. Вересай, 1959, 38).

2. Необережно, необачно, не бажаючи заподіяти щось неприємне. *Хворий почав оповідати йому цілу легенду, як йому вилами ненароком пробив хтось руку* (Баш, Проф. Буйко, 1946, 30); *Хтось із бійців ненароком торкнув у сутінках руку Брянського, і його пістолет вистрелив від того незначного руху* (Гончар, III, 1959, 121).

НЕНАСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Не освоєний, не заселений людьми. *У південній півкулі тундри майже немає. Вона з'являється тільки на небагатьох, розкиданих серед океану, ненаселених островах* (Фіз. геогр., 5, 1956, 124).

НЕНА́СИ́ТНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Те саме, що **ненаже́рливий** 1. *До всього, здавалося, він втратив інтерес. Одне, що цікавило його, це їжа. На неї він накидався пожадливо і був ненаситний* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 293); *Я був малий і рідко докидав своє слівце про очерет, про став, Про хитру пліть, про ненаситну щуку* (Рильський, II, 1960, 117).

2. *перен.* Який виявляє велику жадобу до чого-небудь, не задовольняється досягнутим; жадібний. *Тільки тепер по-справжньому стало видно, чим була Каховка.. для ненаситних володарів рабовласницького Півдня* (Гончар, Таврія, 1952, 120); *Яків через якусь годину опиняється біля старого кладовища, з буйної зелені якого ледве маячить прадавня церква. Тут уже по своєму порядкує ненаситний отець Миколай* (Стельмах, I, 1962, 485); // *у знач. ім.* **нена́си́тний**, ного, *ч.* Людина, яка виявляє велику жадобу до чого-небудь, не задовольняється досягнутим. *Не хижа злоба, не злорадство хитрого, не жадібність ненаситного світилася в його очах, а радість перемоги* (Кол., Терен.., 1959, 41); // Який виражає велику жадобу до чого-небудь. *Від цього погляду, якогось ненаситного й звіриного, Тасі ставало моторошно* (Дмит., Розлука, 1957, 146); // Який має великий інтерес і т. ін. до чого-небудь, надмірно цікавиться чимсь. *Іван Маркович був ненаситний у музиці. Він весь час шукав нового* (Збан., Малин дзвін, 1958, 365); // Надзвичайно великий щодо свого виявлення. *На його змарнілім лиці знати було ненаситну цікавість* (Мак., Вибр., 1954, 48); *Його* [кошового] *вояцька душа, його ненаситна зненависть до ворога змушували бути в найнебезпечніших місцях* (Добр., Очак. розмир, 1965, 240).

НЕНА́СИ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нена́си́тний.** *Все то ненаситність панська: і зорй, і засій, і збери, ще й половину віддай йому* [панові] (Мирний, IV, 1955, 208).

НЕНА́СИ́ТНО. Присл. до **нена́си́тний** 2. — *Ми набирались знань жадібно, ненаситно; ми завжди налітали на нову бібліотеку-пересувку, наче голодні оси на мед* (Вол., Дні.., 1958, 87) ; * Образно. *Сніп за снопом лізе до барабана, а звір-машина все ненаситно реве й клацає стальними зубами* (Донч., I, 1956, 82).

НЕНА́СИ́ТЬ, і, *ж., рідко.* Велика жадоба, потяг, прагнення до чого-небудь. *Допалася вона* [француженка] *до мови, як ужака до молока... Світе мій, яка ненасить!* (Вовчок, I, 1955, 374); *У вас до праці ненасить, — І праця кличе вас, як мати, Орати, сіяти, косить, Тесать, копати, будувати!..* (Рильський, I, 1956, 305).

НЕНАСТА́ННИЙ, а, е. Який ніколи не припиняється, існує, діє постійно, безперервно; безнастанний. *В класі.. стояла ненастанна тривога, лунав крик, і плач, і лемент* (Фр., IV, 1950, 224); *Помалу, непомітно, з незначних на вигляд, але гірких в своїх наслідках дрібниць, виробилося між матір'ю і дочкою ненастанне непорозуміння* (Кобр., Вибр., 1954, 12); — *Чого сумуєш всяк час? Глянь: сивина од журби ненастанної В чорній косі повилась?* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 286).

НЕНАСТА́ННО. Присл. до **ненаста́нний.** *Надворі падав сніг, тихо, ненастанно* (Фр., VII, 1951, 407); *Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно Політь бур'ян. Чистіша від сльози Вона хай буде* (Рильський, III, 1961, 211).

НЕНА́ТЛИЙ, а, е, *діал.* Ненаситний. — *Так ось вона, та неймовірна казка Про змія лютого, що мав ненатлу, Вогненну пащу!..* (Вирган, В розп. літа, 1959, 102); *Співає Карлос Пуебла! Ви чуєте голос Куби? Ваша душа затерпла, Ненатлі доларолюби* (Павл., Пальм. віть, 1962, 88).

НЕНА́ТЛЯ, і, *ж., діал.* Жадібність, ненаситність. *Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі І ненатля голодная* (Шевч., II, 1953, 51).

НЕНАТУРА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Зробл. на зразок натурального; штучний. *Ненатуральне хутро.*

2. Якого в дійсності не буває; несправжній. *Вона лежить, простягши голі ручки, витягнена і ненатуральна, як воскова лялька* (Коцюб., I, 1955, 420).

3. Удаваний, нещирий. *Рухи її якісь вимушені, голос ненатуральний* (Фр., VI, 1951, 379).

НЕНАТУРА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ненатура́льний.** *Мене вразила надмірність, з якою він виявляв свою радість. В його вигуках та обіймах чулась якась ненатуральність, награність...* (Перв., Дикий мед, 1963, 140).

НЕНАТУРА́ЛЬНО. Присл. до **ненатура́льний.** *На хустці була кров — піниста, ненатурально рожева, з густо-червоними прожилками* (Кол., Терен.., 1959, 344).

НЕНАУКО́ВИЙ, а, е. Який суперечить науці, не відповідає її вимогам. *Ненаукова ідеалістична філософія.*

НЕНАУКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **ненауко́вий.**

НЕНАУКО́ВО. Присл. до **ненауко́вий.**

НЕНА́ЧЕ. 1. *спол. порівняльний.* Уживається для приєднання порівняльних зворотів і порівняльних підрядних речень у знач. наче, ніби, мов, немов. *В садах кохалися, цвіли, Неначе лілії, дівчата* (Шевч., II, 1953, 33); *Двір заріс споришем та зеленів, неначе лука повесні* (Коцюб., I, 1955, 43); *З дитячого садка, неначе горобці, Пурхнули дошкільнята* (Рильський, II, 1960, 40).

2. *спол. з'ясувальний.* Уживається для приєднання підрядних речень додаткових, способу дії, означальних та для вираження неповної достовірності, сумніву, непевності і т. ін. щодо висловленого в них. *Тихі, тихі й спокійні в ту нічку були ліс і поле на цілім просторі, і здавалось, неначе ми чути могли, як спадали летючії зорі* (Л. Укр., I, 1951, 199); — *Він мене так розглядає, неначе приміряє, яким я буду в бою! — подумав Черниш* (Гончар, III, 1959, 39); *Тріпонувся* [Тимофій] *так, неначе із каменю виходив* (Стельмах, II, 1962, 204).

3. *част.* Уживається для вираження неповної достовірності, сумніву, непевності і т. ін. щодо висловленого в реченні. *Село неначе погоріло, Неначе люди подуріли, Німі на панщину ідуть* (Шевч., II, 1953, 110); *В лісі цім неначе на протязі років ніхто з людей не бачив ведмедів та вовків* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 86).

НЕНА́ЧЕБТО, *спол., част.* Те саме, що **нена́че.** *Регочуться, плигають і кричать* [ягнята], *Неначебто бояться вовкулаки* (Гл., Вибр., 1951, 121); *Зі мною тінь ходила, Неначебто водила По свіжому сліду* (Воронько, Коли я.., 1962, 123); *Вибух, яким спалахнув цей чорнявий хлопець.., провіщав, що за цією неначебто одноманітністю ховаються різні вдачі й темпераменти* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

НЕ́НЕЦЬ *див.* **не́нці.**

НЕ́НЕЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **не́нці.**

НЕ́НЕЧКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **не́ня** 1. *Ненечка її Амата В душі своїй була строката, Не всякий їй любився зять* (Котл., I, 1952, 165); [Русалка:] *Дивіться, он той, що там блукає, такий як батько ваш, що вас покинув, що вашу ненечку занапастив* (Л. Укр., III, 1952, 218); * Образно. *Заридав.. На могилі дух: — Україно, ненечко, Доки ж твоїх мук?* (Фр., XIII, 1954, 163).

2. *у знач. виг.* Уживається для вираження переляку, здивування, радості і т. ін. *На ввесь гай гукать зачав* [Вовк]: *— Ой, ненечко! Рятуйте! Поможіте! Ловіте злодія, держіте! Добро моє покрав!* (Гл., Вибр., 1951, 23).

НЕ́НИН, а, е. Прикм. до **не́ня** 1; належний нені.

НЕ́НКА *див.* **не́нці.**

НЕНОРМА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який відхиляється від норми; не такий, як треба, як повинен бути. *Моє незадоволення, мої турботи — все це таке натуральне, таке звичайне. Це наслідок того ненормального життя, яким я тепер живу* (Коцюб., III, 1956, 182); *Тюремний лікар справді потвердив ненормальний стан Спориша, велів йому держати дієту* (Фр., II, 1950, 283); *Всі попередні дані свідчили лише про їх ненормальні взаємини* (Трубл., I, 1955, 92).

2. Психічно хворий. — *Оголосити вас ненормальним — це була ідея директорова* (Крим., Вибр., 1965, 332); * У порівн. [Андрій:] *Принесла* [теща] *виноград і — ховається з ним! Просто як ненормальна якась!* (Мороз, П'єси, 1959, 339); // *у знач. ім.* **ненорма́льний,** ного, *ч.;* **ненорма́льна,** ної, *ж.* Психічно хвора людина.

НЕНОРМА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ненорма́льний.** *В деяких райкомах партії люди втрачають багато часу для того, щоб попасти на прийом до секретаря або іншого відповідального працівника райкому. Навряд чи є потреба доводити ненормальність цього* (Ком. Укр., 5, 1960, 53); *Ма* [дівчина] *була унікум, а Рубан був трижди* [тричі] *унікум у своїй ненормальності* (Ю. Янов., I, 1958, 110); // Ненормальне явище. [Ярчук:] *Найменша дрібниця, що стосується вас, мене цікавить більше, ніж все, що залишається поза вами.* [Наталя:] *Чим же пояснити таку ненормальність?* (Мик., I, 1957, 382).

НЕНОРМА́ЛЬНО. Присл. до **ненорма́льний.** *Широкий рот, вилицювате лице і ненормально худа довга шия робили її зовнішність неприємною для ока* (Вільде, Сестри.., 1958, 39).

НЕНОРМО́ВАНИЙ, а, е. Який не має встановленої норми, не визначається нормою. *Ненормований робочий день; Ненормовані оборотні кошти.*

НЕ́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **не́нець,** нця, *ч.;* **не́нка,** и, *ж.*). Народність, що живе в Ненецькому, Ямало-Ненецькому і Таймирському національних округах, які входять до складу РРФСР. *Крім руського населення, під владою Новгорода перебували і предки багатьох неслов'янських народів Прибалтики і Півночі, зокрема, карелів, ненців, комі* (Іст. СРСР, I, 1957, 58).

НЕ́НЯ, і, *ж.* 1. *пестл.* Жінка стосовно до народжених нею дітей. *Все б вона дала, що тільки має, аби бути тепер коло неї, коло нені старої...* (Мирний, III, 1954, 78); *Хочеться спати... голова хилиться. А неня вже* *постіль постелила* (Хотк., II, 1966, 104); *Хіба ж нам розлюбить і нені усміх милий, І усміх любої, і шелести дібров?* (Рильський, Поеми, 1957, 222); // Уживається як звертання до матері. *Дітки маленькі кликали маму: — Вставай, голубко, нене кохана* (Граб., I, 1959, 332); *— Люба нене, прости, не клени* [кляни] *наймолодшого рідного сина* (Гонч., Вибр., 1959, 42); * Образно. *А ти, моя Україно, Безталанна вдово, Я до тебе літатиму З хмари на розмову.. Прощай же ти, моя нене, Удово небого, Годуй діток* (Шевч., I, 1963, 238).

2. *у знач. виг.* Уживається для вираження переляку, здивування, радості і т. ін. [Голоски Потерчат:] *Ми ж бо не знали, що тута гості, ми б не зринали з глибокості... Ой, нене, сум! Нум плакать, нум!* (Л. Укр., III, 1952, 222).

НЕ́НЬКА, и, *ж.* 1. *пестл.* Те саме, що **неня**. *В кого нenька, в того й голівка гладенька* (Укр.. присл.., 1955, 125); *Дмитрикові на хвилинку жаль стало неньки, що.. цілий день мусить носити воду, заробляти на хліб* (Коцюб., I, 1955, 129); *Це вона — моя ненька. Я впізнав би її завжди і всюди* (Збан., Єдина, 1959, 13); *Він її заспокоїв: — Ні, ненько, я здужаю* (Вовчок, I, 1955, 355); * Образно. *Привітай же, моя ненько, Моя Україно, Моїх діток нерозумних, Як свою дитину* (Шевч., I, 1963, 51).

2. Ласкаве звертання до жінки, перев. старої. — *Бабусенько, голубонько. Серце моє, ненько! Скажи мені щиру правду — Де милий-серденько?* (Шевч., I, 1951, 51); *Побачила* [Муха] *Бджолу близенько, — Добридень! — каже їй, — Оддиш хоч трохи, моя ненько* (Гл., Вибр., 1951, 65).

3. *у знач. виг.* Уживається для вираження переляку, здивування, радості і т. ін. — *Ненько моя! Боже мій!.. Микола стає вогнем, піднімається й летить угору!* (Н.-Лев., II, 1956, 198).

НЕ́НЬО, я, *ч.*, *діал.* Батько. — *Не було кому дати тобі стрим, Миколо, бо твій ненько вже не жив, а неня була стара та податлива* (Фр., IV, 1950, 397); *Він з печі дивиться на свого неня, Як той не спить, майструє по ночах* (Перв., II, 1958, 99).

НЕ́НЬЧИН, а, е. Прикм. до **не́нька** 1; належний неньці. *Усі брати вибігли з хатки проводити старшого брата, що, вбраний у чоботи та у велику хустку неньчину, йшов у місто* (Вовчок, I, 1955, 292); *Йому так хотілося кинутись їй в обійми, заплакати, поцілувати натруджені неньчині руки, що так часто голубили його* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 5); *Неньчин голос; Неньчина мова.*

НЕОА́НТРОП *див.* **неоа́нтропи.**

НЕОА́НТРОПИ, ів, *мн.* (*одн.* **неоа́нтроп**, а, *ч*). Люди раннього і середнього віків голоценової епохи, що є безпосередніми предками сучасних людей. *Серед численних груп неоантропів найбільш відомими є кроманьйонці — люди, що досягли 180 сантиметрів зросту* (Наука.., 3, 1965, 60).

НЕОБА́ЧЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **необа́чний.**

НЕОБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **необа́чливий.** *Князь.. лаяв себе в думці за необачливість* (Загреб., Диво, 1968, 672).

НЕОБА́ЧЛИВО. Присл. до **необа́чливий.**

НЕОБА́ЧНИЙ, а, е. Який діє нерозсудливо, виявляє необережність у своїх діях, не думає про наслідки. *А позаду Сагайдачний, Що проміняв жінку На тютюн да люльку, Необачний!* (Укр.. думи.., 1955, 82); — *Я думав, що необачний хлопчище зараз винирне, почне плисти.., боротися з водою, і я зможу врятувати його* (Фр., IV, 1950, 389); *Цей кіт вистежив необачну горобчиху і, стрибнувши з купи цегли, накрив її передніми лапами* (Коп., Сон. ранок, 1951, 177); // Викликаний діями нерозсудливої, необережної людини або який свідчить про чиюсь нерозсудливість, необережність. — *Прости, Рустеме, за ті необачні слова, що я досі писала й говорила* (Коцюб., II, 1955, 157); *Арсен згадував необачне вторгнення в брудний барліг Сачка* (Дмит., Розлука, 1957, 241); *Він не любив необачних вчинків* (Рибак, Час.., 1960, 725).

НЕОБА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необа́чний.** *За необачність цього генерала дорогою ціною заплатили солдати. Тисячі були винищені зброєю, а тисячі потонули в річці* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 61); *До болю було досадно за таку дитвацьку* [дитячу] *необачність.., такий ганебний полон* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 237).

НЕОБА́ЧНО. Присл. до **необа́чний.** [Теофіл:] *Сивизна ж та мені не дозволяє словами розкидати необачно* (Л. Укр., II, 1951, 437); *Заєць неначе розумів настрій мисливця і не тільки не квапився, а прямо-таки навмисне вів себе необачно* (Ряб., Жайворонки, 1957, 22); // *у знач. присудк. сл. Як це необачно, що вона наважилася порушити професорову заборону* (Смолич, I, 1958, 80).

НЕОБГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Який не має огорожі. *Всюди ями непонакривані, необгороджені* (Ков., Тв., 1958, 64); *Вулиця несподівано закінчилася, впершись двома необгородженими дворами у картопляне поле* (Перв., Дикий мед, 1963, 21).

НЕОБҐРУНТО́ВАНИЙ, а, е. Позбавлений достатньої кількості фактів, доказів; бездоказовий. *Голослівні, необґрунтовані судження нікого не переконують і терплять крах при першій же перевірці їх практикою* (Логіка, 1953, 133); *Ранній, вінницький період життя і творчості М. Коцюбинського вивчений.. недостатньо: тут мають місце необґрунтовані твердження, неточності, перекручення фактів* (Рад. літ-во, 3, 1962, 46).

НЕОБҐРУНТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необґрунто́ваний.** *Стьопа вирішив довести Котоваєві необґрунтованість його твердження* (Трубл., Лахтак, 1953, 24); *Необґрунтованість суджень свідчить про нелогічність мислення* (Логіка, 1953, 88).

НЕОБҐРУНТО́ВАНО. Присл. до **необґрунто́ваний.** *Необґрунтовано високі роздрібні ціни на окремі види виробів уповільнюють їх реалізацію* (Ком. Укр., 2, 1965, 21).

НЕОБДУ́МАНИЙ, а, е. Зробл. поспішно, без достатнього обдумування, обмірковування; необачний, нерозсудливий. *В. І. Ленін завжди різко засуджував прожектерство.., суб'єктивізм у політиці і «вольові» рішення в практичній діяльності. Він застерігав від необдуманих, поспішних реорганізацій* (Ком. Укр., 10, 1965, 14).

НЕОБДУ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необду́маний.**

НЕОБДУ́МАНО. Присл. до **необду́маний.**

НЕОБЕРЕ́ЖНИЙ, а, е. Який діє необдумано, непередбачливо, наражаючись на можливу небезпеку, неприємність; необачний. *Чи він не встерігся, чи тим, що зайве випив,— вхопила вода човен з необережним дідом, та й поперла в шум на саму бистрину* (Н.-Лев., I, 1956, 70); *Я зривавсь, необережний, в прірву, Тіло ти моє втримав важке* (Шер., Дорога.., 1957, 17); // Який робиться, здійснюється необдумано, необачно, без урахування можливої небезпеки, неприємності. *Він ніс дитину незвично й урочисто, боячись найменшого необережного руху* (Томч., Готель.., 1960, 151); *Та не хвилюйся! В серці збережу, Не заплямовану необережним вчинком, Тебе, як друга вірного* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 134); // Який свідчить про чиюсь необдуманість, необачність. *Ставши агітатором, Катерина знайшла своє місце в житті, дарма що довкола панував терор і за* *кожне необережне слово можна було заробити собі мотузку на шию* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 22).

НЕОБЕРЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необере́жний.** *Копач погиб через власну необережність — чом не сигналізував швидше?* (Фр., VIII, 1952, 401); *Він пригадав на мить зустріч у княжій вітальні, пригадав нічні роздуми, побоювання і застогнав з досади, нарікаючи на себе і свою необережність* (Мінц., Сіверяни, 1961, 55).

НЕОБЕРЕ́ЖНО. Присл. до **необере́жний.** *Романик зовсім охляв. Був подібний до накрохмаленої ляльки, яку необережно залишили під дощем* (Вільде, Сестри.., 1958, 470); *Ігор необережно наступив на сухий сучок, і він голосно хруснув* (Донч., V, 1957, 77).

НЕОБЖИ́ТИЙ, а, е. Не заселений, не освоєний і не пристосований до життя. *Місцевість була дика, необжита* (Собко, Шлях.., 1948, 109); *Молодь готувалась в далеку дорогу, в дикі необжиті краї — на цілину* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 401); // Не обладнаний, не пристосований для нормального життя в ньому. *Стояла* [хата] *серед лісу пусткою, холодна, необжита* (Гжицький, Опришки, 1962, 192); *Люба поралася в новій, необжитій хаті, де ще віяло пусткою* (Чаб., Тече вода.., 1961, 41).

НЕО́БЗИР, *присл., діал.* Не оглядаючись. *Помчавсь* [Шрам] *од них необзир* (П. Куліш, Вибр., 1969, 152).

НЕОБІ́ЗНАНИЙ, а, е. Який не знає чого-небудь, незнайомий з чимсь. *Його цікавило життя козацького табору, і він побрів понад берегом, до всього придивляючись очима необізнаного новака* (Добр., Очак. розмир, 1965, 67); *Необізнаній з гільзовим виробництвом людині може здатися дивним, що ця непоказна на вигляд деталь забирає стільки уваги та коштів* (Ком. Укр., 1, 1966, 67).

НЕОБІ́ЗНАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необі́знаний.** *Необізнаність Слави з станом домашнього господарства викликала в Ольги усмішку крізь сльози* (Вільде, Сестри.., 1958, 346).

НЕОБ'Ї́ЖДЖЕНИЙ, а, е. Не привчений до їзди (про коня). *Усміхнувся* [Дорошенко], *згадавши, як одного разу.. доставили з Канади партію закуплених коней, диких, необ'їжджених* (Гончар, Тронка, 1963, 152).

НЕОБМА́ЗАНИЙ, а, е. Те саме, що **нема́заний** 1. *Корчма була збудована з сірого піскуватого каменю і стояла необмазана* (Н.-Лев., II, 1956, 217).

НЕОБМЕ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Який не має видимих меж; безмежний. *Загегали дикі гуси, простуючи кудись високо під необмеженим небом* (Коцюб., I, 1955, 112); // Який не має обмежень, не поставлений ні в які рамки. *Необмеженої власті* [у звірячім царстві] *ніхто не мав, а кождий їв тілько того, кого міг зловити* (Фр., III, 1950, 228); *Усі члени партії при виборах мають необмежене право відводу кандидатів і критики останніх* (Статут КПРС, 1961, 12).

2. Дуже великий щодо кількості, ступеня вияву. *Запаси вапняку в Криму необмежені* (Наука.., 11, 1956, 13); *Степан Онуфрійович і справді вважав себе за людину незвичайних здібностей і необмежених можливостей* (Збан., Переджнив'я, 1960, 215).

НЕОБМЕ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необме́жений.** *Недслін.. вперше побачив таку необмеженість землі і таке достатнє для цієї землі сонце* (Логв., Давні рани, 1961, 130).

НЕОБМЕ́ЖЕНО. Присл. до **необме́жений.**

НЕОБМЕ́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **необме́жений.** *Уявляється мені степ. Широкий, необмежний, незайманий степ* (Коцюб., I, 1955, 178).

НЕОБМІРКО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **необду́маний.** *На ці слова Пруссак Озвався: — Братики! Чи вже ж то можна так — Необмірковані робити постанови?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 223).

НЕОБМІРКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необмірко́ваний.**

НЕОБМІРКО́ВАНО. Присл. до **необмірко́ваний.**

НЕОБМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. З невідділеним зерном. *Необмолочені колоски;* // Якого не молотили, у якому міститься невідділене зерно. *На обрії з'явився.. яскравий вогник — може, то пастухи розвели ватру, а може, й загорілася скирта торішньої соломи або необмолочений стіжок* (Голов., Тополя.., 1965, 86).

НЕОБНАРО́ДУВАНИЙ, а, е. Не розголошений широко, не доведений до загального відома.

НЕОБОВ'ЯЗКО́ВИЙ, а, е. Який не є обов'язковим, необхідним. *Поезія.. самою своєю природою конденсованого, ваговитого слова не терпить нічого випадкового, пустопорожнього, необов'язкового* (Вітч., 4, 1964, 155).

НЕОБОВ'ЯЗКО́ВО. Присл. до **необов'язко́вий.**

НЕОБО́РНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **непобо́рний.** *Розлягайся, скибо чорна, Сійся, зерно, і рости! Наша сила необорна В далечінь кладе мости* (Рильський, I, 1960, 323); *Дев'ятий грізний вал! У глибині якісь печери позіхали чорні, та високо здіймались гребені і, тремтячи огнем, здавались необорні* (Л. Укр., I, 1951, 184).

НЕОБОРОТНИЙ, а́, е́. Який не може розвиватися в зворотному напрямку. *Боротьба народів колоніальних і залежних країн за визволення від колоніального рабства зростає і розвивається всупереч усім зусиллям імперіалістів перегородити шлях цьому великому необоротному рухові сучасності* (Ком. Укр., 4, 1961, 21); // Який не може відбутися, повторитися знову. *Необоротні біохімічні зміни; Необоротне порушення життєвих функцій.*

НЕОБОРО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необоротни́й.** *Розвиток подій повністю підтвердив висновок марксистсько-ленінської теорії про загальність і необоротність процесу, розпочатого Жовтневою революцією* (Ком. Укр., 4, 1968, 6).

НЕОБРО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Не підготовлений для вирощування рослин (про землю, грунт і т. ін.). *Необроблена земля їжилась торішнім бадиллям, і на чорних руїнах завжди сиділо вороння* (Коцюб., II, 1955, 10); *За необробленим, забур'янілим городом ховався берег невеличкої річки* (Дмит., Обпалені.., 1962, 22); // Якого ніхто не обробляв. *Необроблена деревина.*

2. Який не має викінченої форми. *Бажаючи побачити п'єсу на сцені та вважаючи надрукований варіант лише чорновим, необробленим, Квітка доробляє комедію* [«Дворянские выборы»] (Вітч., 4, 1964, 174).

НЕОБРО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **необро́блений.**

НЕОБРО́БЛЮВАНИЙ, а, е. Який не використовується під посіви сільськогосподарських культур. *Необроблювані землі.*

НЕОБСТРІ́ЛЮВАНИЙ, а, е. Який не піддається обстрілу. *З ними на передньому краю, у самому серці бою, він відчував себе певніше й безпечніше, ніж у справді-таки безпечнім, необстрілюванім вибалку, але без них, без своїх вогневиків* (Гончар, III, 1959, 377).

НЕОБСТРІ́ЛЯНИЙ, а, е. Який не був у боях, не звик до бойової обстановки, до стрільби. *Він згодився забрати собі весь оцей необстріляний молодняк. Надіється, що має кращі, ніж у Сагайди, командирські дані* (Гончар, III, 1959, 332); // *перен.* Який не має досвіду в чому-небудь; молодий, недосвідчений. *Згодом в літературні лави щедро хлюпнуло необстріляною молоддю з молодих ще тоді робітфаків* (Вітч., 11, 1967, 165).

НЕОБТЕ́САНИЙ, а, е. 1. Якого не обтесали (у 1,2 знач.). *Перші кам'яні споруди, збудовані в стародавні часи, складалися з великих необтесаних кам'яних брил*

(Таємн. вапна, 1957, 9); *Трохи осторонь сяяла біла церковця, збудована багато років тому з необтесаних білокорих березових колод* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 116).

2. *перен., розм.* Некультурний, неосвічений. [Хемп:] *Вона дуже необтесана* (Корн., П'єси, 1947, 412).

НЕОБТЯ́ЖЛИВИЙ, а, е. Який не вимагає великих зусиль, не створює труднощів, незручностей, не завдає клопоту кому-небудь. *Коли Ярослава обрали секретарем комсомольської організації, одразу ж автоматично визначили йому і необтяжливу посаду, щоб на дозвіллі збирав комсомольські внески* (Вол., Місячне срібло, 1961, 191); *Стала дівчина посильною при сільраді. Робота необтяжлива, і часу було вдосталь для.. захоплення малюванням* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 47); *Вони знову помовчали, проте їхня мовчанка була якоюсь природною, необтяжливою* (Гончар, Таврія, 1952, 111).

НЕОБТЯ́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **необтя́жливий.**

НЕОБХІ́ДНИЙ, а, е. 1. Без якого неможливо обійтися; конче потрібний. — *Він мені такий дорогий і такий необхідний в житті, що страх за нього — це, по суті, страх за саму себе* (Головко, II, 1957, 587); *Необхідною умовою перемоги соціалістичної революції і побудови соціалізму є диктатура пролетаріату і керівництво марксистсько-ленінської партії* (Програма КПРС, 1961, 8).

2. *у знач. ім.* **необхі́дне**, ного, *с.* Те, що обов'язково потрібне для забезпечення нормальних умов життя, праці і т. ін. *Тепер підрозділам постачали все необхідне безпосередньо з полку* (Гончар, III, 1959, 237); *Біля порога стояв візок, і туди вмощувалося все необхідне* [для косовиці]: *оберемочок сухих дров, відерний казаночок, пшоно в торбинці, цибуля на приправу, сіль, паляниця, загорнута в лопушину* (Тют., Вир, 1964, 226).

3. *філос.* Закономірний, невипадковий; // *у знач. ім.* **необхі́дне**, ного, *с.* Закономірність, що випливає з самої природи речей. *Реалістична комедія будується на поєднанні випадкового і необхідного* (Вітч., 8, 1958, 161).

НЕОБХІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Потреба в чому-небудь. *Йонька говорив, що треба зробити курник із глини, Уляна не заперечувала, хоч робила своє, тобто й пальцем не ворушила для того, щоб будувати той курник, бо знала, що в тому немає необхідності* (Тют., Вир, 1964, 88); *Необхідність створення Комуністичної партії України, а також компартій інших національних республік випливала з ленінських принципів партійного і державного будівництва в радянській багатонаціональній державі* (Ком. Укр., 4, 1960, 55).

Ре́чі (предме́ти, това́ри) пе́ршої необхі́дності — продукти харчування, одяг і предмети домашнього вжитку, без яких не можна обійтися. *Сільська крамниця завжди вдосталь забезпечена товарами першої необхідності* (Мельн., Коли кров.., 1960, 50).

2. *філос.* Об'єктивний закономірний зв'язок між явищами матеріального світу, який випливає з самої природи речей, розкриває їх суттєві риси. *Необхідність — це і є той процес розвитку природи, суспільства, мислення, розвитку окремих предметів і явищ, в основі якого лежить єдність і боротьба внутрішніх протиріч* (Наука.., 4, 1965, 41); *Випадковість — це тільки один полюс взаємозалежності, другий полюс якої називається необхідністю* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 136).

НЕОБХІ́ДНО, *присудк. сл.* Конче потрібно, є потреба. *Терпляче роз'яснюють* [комісари], *що відступати необхідно, що такий наказ штабарму* (Гончар, II, 1959, 110); *Молодих літераторів необхідно вчити на найкращих прикладах творців вітчизняної класичної і сучасної літератури* (Літ. газ., 7. VIII 1952, 1).

НЕОВІТАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Ідеалістична, реакційна течія в біології, основні положення якої не відрізняються від основних положень віталізму.

НЕОГЕГЕЛЬЯ́НСТВО, а, *с.* Течія буржуазної філософії XIX—XX ст., представники якої використовують реакційні сторони вчення Гегеля для боротьби проти діалектичного матеріалізму та для виправдання політики імперіалістичної буржуазії.

НЕОГЕ́Н, у, *ч., архл.* Друга половина третинного періоду історії розвитку Землі. *У Закарпатті горотворення супроводилось вулканічними виверженнями, які відбувалися протягом всього неогену* (Наука.., 2, 1964, 46).

НЕОГЕ́НОВИЙ, а, е, *архл.* Прикм. до **неоге́н.** *Неогеновий вік; Неогеновий період.*

НЕО́ГЛЯДКИ, *присл., заст.* Не оглядаючись. *Всі вони, відчуваючи, що Пантелеймон Гаврилович заохочує їх до чесної, принципової критики, говорили щиро, неоглядки* (Руд., Остання шабля, 1959, 550).

НЕО́ГЛЯДКОМ, *присл., заст.* Те саме, що **нео́гля́дки.**

НЕОГЛЯ́ДНИЙ, а, е. Який не має видимих меж, дуже великий щодо розміру; неосяжний, неозорий. *Неоглядне поле за селом прослалося* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 227); *Перед очима простиралося неоглядне море* (Жур., Звич. турботи, 1960, 39).

НЕОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неогля́дний.** *Перед очима плив одноманітний, випалений сонцем, рудий степ, жалюгідний у своїй убогості, величний своєю неоглядністю* (Збан., Сеспель, 1961, 152).

НЕОГЛЯ́ДНО. Присл. до **неогля́дний.** *Образно. *Одна Прісьчина доля не складалася по-людськи. Горя того — за нею і поперед нею — неозорно, неоглядно...* (Мирний, III, 1954, 23).

НЕОГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **необгоро́джений.** *Вона* [хатина] *стояла край села, неогороджена, без тину* (Сос., Солов. далі, 1957, 87).

НЕОДАРВІНІЗМ, у, *ч.* Те саме, що **вейсмані́зм.** *Невтомними захисниками неодарвінізму були німецький зоолог Август Вейсман, австрійський монах Іоганн Мендель та американський генетик Томас Морган* (Наука.., 2, 1959, 38).

НЕОДИ́М, у, *ч., хім.* Сріблястий метал з жовтуватим відтінком, який повільно окислюється на повітрі, реагує з водою, кислотами і т. ін.; використовується при виробництві скла.

НЕОДМІ́ННИЙ, а, е. 1. Яким не можна знехтувати, якого потрібно дотримуватись, який потрібно виконувати; обов'язковий. *Правильні сівозміни є неодмінною умовою розумного використання землі* (Хлібороб Укр., 2, 1968, 4); // Якого не можна уникнути. — *Я хочу, щоб мені доповідали не про вади і неув'язки, завжди неодмінні при швидкому пересуванні полків, а щоб ті неув'язки були усунені і наведено порядок в полках* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 89); // Без якого неможливо обійтися; необхідний. *Профспілки повинні бути найближчим і неодмінним співробітником держвлади, якою керує в усій її політичній і господарській роботі свідомий авангард робітничого класу — компартія* (Ленін, 33, 1951, 157); // Постійний, незмінний. *Місто, село, завод, шахта — неодмінні елементи нашого життя, вони повинні бути й неодмінними компонентами сучасного роману* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 210); *Неодмінною темою кожної розмови було материне запитання: — Ну, скажи мені, ради бога, для чого собі голову забиваєш? Для чого воно тобі?* (Хижняк, Тамара, 1959, 53).

2. Характерний для кого-, чого-небудь. *Схвильовано оглядає Петро кімнату. Звичайна міщанська обстановка.. На вікнах — неодмінні калачики* (Головко, I, 1957, 461).

НЕОДМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неодмі́нний.**

НЕОДМІ́ННО. Присл. до **неодмі́нний.** *Бачура грає очима, бо не може людина приховати своєї радості навіть тоді, коли треба це зробити неодмінно* (Чаб., Тече вода.., 1961, 60); — *Неодмінно буде гроза! — з жахом думала вона* (Коцюб., I, 1955, 314); *Визначні події в житті народу.. неодмінно відбиваються в народній творчості* (Рильський, III, 1956, 157); *Василь Йосипович неодмінно носив шинель, піхотинський кашкет, офіцерський кітель і офіцерські штани* (Ряб., Золототисячник, 1948, 10).

НЕОДНА́КОВИЙ, а, е. Відмінний від іншого (інших), який не збігається з іншим (іншими); різний. *Неоднакову вдачу мали* [брати]. *Щирий та щедрий Семен ніяк не міг погодитися з лукавим та заздрим на чуже добро Романком* (Коцюб., I, 1955, 103); *Через неоднаковий вміст поживних речовин у грунті встановлено різні оптимальні дози добрив* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 14).

НЕОДНА́КОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неодна́ковий.** *Неоднаковість дії зміїної отрути на людину у різних випадках отруєння залежить від багатьох причин* (Визначник земноводних.., 1955, 77).

НЕОДНА́КОВО. Присл. до **неодна́ковий.** *Пропускаючи роти через лазню, Шура ловила себе на тому, що неоднаково ставиться до всіх* (Гончар, III, 1959, 200).

НЕОДНОРАЗО́ВИЙ, а, е. Який повторюється декілька разів; багаторазовий. *Оскільки неодноразові спроби взяти Каховку в лоб не увінчалися успіхом, Врангель вирішив знищити Каховський плацдарм іншим способом* (Гончар, II, 1959, 372).

НЕОДНОРАЗО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неодноразо́вий.**

НЕОДНОРАЗО́ВО. Присл. до **неодноразо́вий.** *«Швидкий» ішов у Геленджик. Вся команда добре знала про це, але Кирдяга неодноразово нагадував: — Знаєте, куди йдемо?* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 298).

НЕОДНОРІ́ДНИЙ, а, е. 1. Різний щодо свого складу, розміру і т. ін. *В капіталістичному суспільстві робітничий клас неоднорідний. Ряди його постійно поповнюються вихідцями з середовища дрібної буржуазії* (Ком. Укр., 9, 1964, 43); *При використанні неоднорідного за розміром насіння поява сходів розтягується на кілька днів* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 6); // Який становить суміш двох або більше компонентів. *Неоднорідна речовина.*

2. *грам.* Функціонально нерівноправний з іншим і який не може об'єднуватися з ним сурядним зв'язком. *Неоднорідні члени речення.*

НЕОДНОРІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неоднорі́дний.** *Вапняки не лише різних родовищ, але навіть одного і того ж родовища часто відрізняються неоднорідністю будови* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 107); *Категорії однорідності і неоднорідності не вичерпують усіх типів сполучення кількох означень з одним іменником* (Мовозн., VII, 1949, 47).

НЕОДНОЧА́СНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається і т. ін. не в один і той самий час з чим-небудь іншим. *У зв'язку з неодночасним достиганням ягід збирання їх розтягується.. на місяць* (Колг. енц., II, 1956, 9).

НЕОДНОЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неодноча́сний.** *Неодночасність початку; Неодночасність гальмування.*

НЕОДНОЧА́СНО. Присл. до **неодноча́сний.** *Неоднаково й неодночасно приходить до людей свідомість, не швидко вивітрюється з душ дрібновласницька стихія* (Ю. Янов., II, 1954, 165).

НЕОДРА́ДНИЙ. *див.* **невідра́дний.**

НЕОДРИ́ВНИЙ *див.* **невідри́вний.**

НЕОДРИ́ВНО *див.* **невідри́вно.**

НЕОДРУ́ЖЕНИЙ, а, е. Який не перебуває в шлюбі. *Поет і драматург були неодружені* (Ю. Янов., I, 1954, 95).

НЕОДУКО́ВАНИЙ, а, е, *заст.* Неосвічений. *Сказали б.., Що на панів, бачиш, сердитий, То все такеє і пишу Про їх собачії звичаї... — Сказали б просто — дурень лає За те, що сам крепак* [кріпак], *Неодукований сіряк* (Шевч., II, 1963, 113); — *Вона ж і не гляне на такого безхатнього й неодукованого вахлака, як ось ти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 352).

НЕОДЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Який не має на собі ніякого або верхнього одягу. *Молодий чоловік з гримасою, повною презирства, хитав головою, дивлячись на неодягненого Данила* (Коп., Лейтенанти, 1947, 168); — *Куди ти, розхристаний та неодягнений? Мороз надворі лютий! — крикнула вона йому наздогінці* (Мирний, IV, 1955, 288); // Який не має відповідного вигляду для певних обставин. *Ну, звісно, вона налякалась; прибирала, була неодягнена і не сподівалась, що хтось одчинить двері* (Коцюб., II, 1955, 210).

НЕОЗБРО́ЄНИЙ, а, е. Який не має при собі зброї. [Шапіга:] *О, які ви всі грізні. Неозброєній людині увійти страшно* (Мик., I, 1957, 215).

◇ **Неозбро́єним о́ком** — без допомоги оптичних приладів. *Вже неозброєним оком можна було розрізнити людей у шлюпці* (Трубл., Лахтак, 1953, 7); *Спостерігаючи зоряне небо, ми можемо налічити кілька тисяч зірок, які можна бачити неозброєним оком* (Наука.., 2, 1958, 37).

НЕОЗБРО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неозбро́єний.**

НЕОЗНА́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Точно не встановлений; невизначений. *Неозначений час.*

2. Нечіткий, неясний, невиразний. *Він чув ще якусь хвилину нелюдські крики, зойки, стогін,.. а потім усе перемішалося між собою у якесь неозначене гудіння* (Оп., Іду.., 1958, 466); *У його голові було багато ..думок, невирішених питань, неозначених бажань* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 125).

△ **Неозна́чена фо́рма дієсло́ва**, *грам.* — форма дієслова, що називає дію або стан без вказівки на особу, час та спосіб протікання; **Неозна́чене рівня́ння**, *мат.* — рівняння, яке має більше одного невідомого; **Неозна́чені займе́нники**, *грам.* — розряд займенників, що дають неясне, невідоме, точно не визначене загальне уявлення про предмет, істоту, якість, властивість і т. ін.

НЕОЗНА́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неозна́чений.**

НЕОЗО́РИЙ, а, е. Якого не можна осягнути поглядом, дуже великий щодо розміру; неоглядний, неосяжний. *Неозора плантація зеленим соковитим листом виблискує на сонці* (Горд., Цвіти.., 1951, 25); *Вітчизно неозора, Ти всім нам дорога!* (Шпорта, Твої літа, 1950, 168); *Неозорий краєвид розкинувся ген-ген до обрію* (Донч., V, 1957, 82); // *перен.* Великий, необмежений щодо можливостей. *Кібернетика — наука молода. Перед нею неозорі перспективи розвитку* (Знання.., 1, 1966, 2).

НЕОЗО́РІСТЬ, рості, *ж.* Абстр. ім. до **неозо́рий.** *Будинки.. стриміли у високу неозорість* (Ю. Янов., I, 1954, 291).

НЕОЗО́РНИЙ, а, е. Те саме, що **неозо́рий.** *Скільки найяскравіших барв, скільки найтонших пахощів родив цей дикий неозорний степ, якого ще ніколи не торкалося жодне хліборобське знаряддя...* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279).

НЕОЗО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неозо́рний.**

НЕОЗО́РНО. Присл. до **неозо́рний.** *Зайвої землі лежало неозорно перед тобою й за тобою...* (Мирний, II, 1954, 82).

НЕОЗО́РО. Присл. до **неозо́рий.** *Долина борами лине неозоро* (Сос., Солов. далі, 1957, 27); *Неозоро стелилася рідна земля* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 590).

НЕОІМПРЕСІОНІ́ЗМ, у, *ч.* Течія в живописі кінця XIX — початку XX ст., представники якої, розвиваючи суб'єктивістські тенденції імпресіонізму, намагалися науково обгрунтувати, надати системного характеру імпресіоністичним прийомам розкладання складних тонів на чисті кольори.

НЕОКАНТІА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Прихильник, послідовник неокантіанства. *З позицій цільного філософського матеріалізму Чернишевський боровся з неокантіанцями, позитивістами та іншими представниками ідеалістичних течій* (Ком. Укр., 12, 1966, 42).

НЕОКАНТІА́НСТВО, а, *с.* Реакційний напрям в ідеалістичній філософії, характерною особливістю якого є відродження і розвиток суб'єктивно-ідеалістичних принципів учення І. Канта.

НЕОКЛАДНИ́Й, а́, е́, *фін.* Який не обкладається податками.

НЕОКЛА́СИК, а, *ч.* Прихильник, послідовник неокласицизму. *До створення в 1925 р. буржуазно-націоналістичної організації «Вапліте» неокласики були найправішою групою літераторів, які виражали ідейно-класові і літературно-естетичні позиції української буржуазної, переважно націоналістичної, інтелігенції* (Криж., М. Рильський, 1960, 25).

НЕОКЛАСИЦИ́ЗМ, у, *ч.* Течія в літературі та мистецтві другої половини XIX — початку XX ст., що базувалася на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва, італійського Відродження і частково класицизму. *Творчість Рильського мало не всього періоду 20-х років позначена впливом неокласицизму* (Криж., М. Рильський, 1960, 27).

НЕОКОВИ́РНИЙ, а, е. 1. Зробл. грубо, невміло, недбало (про предмети). *У правій руці він тримав бандуру, а в лівій саморобну, неоковирну скрипку* (Рибак, Помилка.., 1940, 107); *Приходили* [чоловіки] *в незугарному одязі, в неоковирному взутті* (Стельмах, Правда.., 1961, 39).

2. Вайлуватий, неповороткий, незграбний у рухах, часто з непропорційною будовою тіла (про людину). *Проти тендітної і стрункої, як береза, Ярини її сестра Текля, що була ровесницею, видавалася і опецькуватою, і неоковирною, як сніп гречаної соломи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 6); *Учорашній неоковирний, ніби з одних кутів і кісток складений хлопчак, стає гнучким, міцним, як сталевий клинок, юнаком* (Собко, Звич. життя, 1957, 82); // Який свідчить про чиюсь неповороткість, незграбність. *Шофер якось по-ведмежому повертався всім тулубом, і було смішно дивитися на ті неоковирні зусилля* (Ле, Клен. лист, 1960, 32).

3. Який невдало висловлює думку; незграбний. *Неоковирний виклад може практично знецінити найціннішу ідею* (Наука.., 12, 1969, 41).

НЕОКОВИ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неокови́рний.**

НЕОКОВИ́РНО. Присл. до **неокови́рний.** *Знов похитав Синявін головою, неоковирно сповзаючи з гори, як мішок з половою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 171).

НЕОКОЛОНІАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Політика імперіалістичних держав в умовах краху колоніальної системи імперіалізму, спрямована на збереження колоніальної експлуатації колишніх колоній та напівколоній. *Мужню боротьбу народів колишнього колоніального і напівколоніального світу проти імперіалізму, колоніалізму і неоколоніалізму активно підтримує світова соціалістична система* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 53).

НЕОКОЛОНІА́ЛЬНИЙ, а, е. В основі якого лежить неоколоніалізм. *Неоколоніальне гноблення.*

НЕОКОЛОНІЗА́ТОР, а, *ч.* Прихильник, послідовник неоколоніалізму. *Розуміючи, що в наші дні не можна нав'язати своє панування народам грубою силою, американські неоколонізатори розраховують зробити це іншими, більш витонченими засобами* (Ком. Укр., 7, 1961, 79).

НЕОКРА́ЇЙ, я, є, *поет.* Те саме, що **безкра́їй** 1. *Знов я на землю дивлюсь неокраю* (Мал., Серце.., 1959, 61); *О, наш професоре! Не знаю, Які слова мені знайти, Щоб труд ваш, славу неокраю В пісні, як в бронзу, возвести* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 43).

НЕОЛІ́Т, у, *ч.*, *архл.* Новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби. *Перехідний період від палеоліту до неоліту.. ще до недавнього часу лишався найменш дослідженим* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 112).

НЕОЛІТИ́ЧНИЙ, а, е, *архл.* Прикм. до **неолі́т.** *На території Української РСР неолітичний період почався приблизно в VI — V тисячолітті і закінчився більш ніж за дві тисячі років до нашого літочислення* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 36).

НЕОЛОГІ́ЗМ, у, *ч.*, *лінгв.* Нове слово або вислів, що з'являється у мові. *Неологізми, новотвори родяться щодня* (Рильський, III, 1956, 75); *Поет у своєму доробку дуже широко практикує творення неологізмів* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 26).

НЕОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *лінгв.* Прикм. до **неологі́зм.**

НЕОМАЛЬТУЗІА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Прихильник, послідовник неомальтузіанства. *Сучасні неомальтузіанці воліють йти в ногу з мілітаристами, виступають за знищувальні війни із застосуванням ракетно-ядерної зброї* (Ком. Укр., 8, 1965, 55).

НЕОМАЛЬТУЗІА́НСТВО, а, *с.* Реакційний напрям сучасної буржуазної філософії, що виправдовує загарбницькі війни, безробіття і т. ін. *Боротьба з неомальтузіанством як різновидністю реакційної буржуазної ідеології набуває в сучасних умовах особливої гостроти і актуальності* (Ком. Укр., 8, 1965, 55).

НЕОМАЛЬТУЗІА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **неомальтузіа́нець** і **неомальтузіа́нство.** *Практика соціалістичної системи господарства повністю спростовує мальтузіанські і неомальтузіанські вигадки про неможливість забезпечення.. зростаючого населення продовольством* (Ком. Укр., 12, 1967, 51).

НЕО́Н, у, *ч.* Газ без кольору й запаху, що в незначній кількості входить до складу повітря й не бере участі в звичайних хімічних реакціях. *Назву інертного газу неону.. дав двадцятирічний син відомого англійського хіміка Рамзая в 1898 році* (Цікава хімія, 1954, 77); *На вивісці палають срібно-білі неоном окантовані рядки* (Голов., Поезії, 1955, 198).

НЕОНАЦИ́ЗМ, у, *ч.* Відроджений і пристосований до сучасних політичних умов нацизм. *Сіонізм, неонацизм та інші форми расизму активно сприяють розв'язуванню воєн, створюють ситуації серйозної загрози загальному мирові й безпеці народів* (Рад. Укр., 9.XII 1971, 3).

НЕО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нео́н.** *Вже в темнім небі загорілись разки неонових вогнів* (Перв., II, 1958, 28); // Зробл. із застосуванням неону. *Неонові літери реклам світилися крізь снігову каламуть тьмяно і химерно* (Донч., V, 1957, 434).

△ **Нео́нова ла́мпа** — джерело оранжево-червоного світла, що випромінюється внаслідок електричного розряду між електродами в неоні, яким заповнено лампу. *Вони.. спускаються на широку, залиту світлом неонових ламп, площу* (Собко, Матв. затока, 1962, 359).

НЕОПАЛИ́МИЙ, а, е, *заст.*, *поет.* Який горить і не згоряє. *Водою скроплена живою, Неопалима у вогні, Незламна в праці й серед бою, Єднаючи труди й пісні, Іде родиною одною Країна Рад в незгасні дні* (Рильський, III, 1961, 94); // *перен.* Який не зникає, постійно зберігається. *Моя любов не одцвіта, любов неопалима. І що для неї ці літа, що пролітають мимо!..* (Сос., Близька далина, 1960, 234).

◇ **Неопали́ма купина́:** а) у біблійній міфології — терновий кущ, який горить і якимось чудом не згоряє. * У порівн. *Мов неопалима купина, встала з вогню, руїн, попелу наша рідна Україна* (Цюпа, Україна.., 1960, 77); б) у церковному вжитку — назва ікони із зображенням богородиці, яка ніби рятує від пожежі.

НЕОПА́ЛЮВАНИЙ, а, е. Який не обігрівається штучним теплом. *В неопалюваних коридорах поліклініки.. товпляться люди, тупочуть ногами, гріються* (Хижняк, Тамара, 1959, 38).

НЕОПЕ́РЕНИЙ, а, е. 1. Який ще не покрився пір'ям (про пташенят); безперий. *При наближенні дощу неоперених гусенят треба заганяти в приміщення* (Птахівн., 1955, 297); // Який не має на собі пір'я. *Від інших курей вони* [голошийки] *відрізняються насамперед довгою неопереною шиєю* (Наука.., 3, 1960, 36).

2. *перен.* Який не має досвіду, навиків у чому-небудь. *Ніхто з присутніх тут членів бригади не догадувався, яких зусиль коштував йому цей спокій і як нелегко було йому, недавньому неопереному школяреві, дивитися в вирячені на нього темні очі* [комбайнера] (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 107).

НЕОПИ́САНИЙ, а, е. 1. Який не підлягав опису, якого не описали. *Неописане майно.*

2. Якого важко виразити, описати словами. — *Я з неописаною тривогою поклонився і став, неначе вкопаний* (Фр., IV, 1950, 293); — *Дівчата, красуні ви наші неописані, чи не вирішили ви гуртом вийти за наших хлопців заміж?* (Збан., Переджнив'я, 1955, 275).

НЕОПИСА́ННИЙ, а, е. Якого не можна, важко виразити, описати словами; надзвичайної сили, краси і т. ін. *Неописанна тривога; Неописанна краса.*

НЕОПЛА́ТНИЙ, а, е. 1. Який не може бути сплачений. *Письменник завжди в неоплатному боргу перед читачем* (Смолич, VI, 1959, 19).

2. Не спроможний сплатити борг. *Неоплатний боржник.*

НЕОПЛА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неопла́тний.**

НЕОПЛАТОНІ́ЗМ, у, *ч.* Реакційна філософія періоду занепаду античного світу, в якій ідеалістичні ідеї Платона набрали форми вчення про містичне випромінювання матеріального світу з духовного першоначала. *У своїх ліричних відступах Руставелі знов і знов виявляє себе як людина, що стояла на висоті ідей свого часу,— він негативно ставиться до релігії, заявляє про свою прихильність до поглядів неоплатонізму* (Наука.., 9, 1966, 31).

НЕОПЛАТО́НІК, а, *ч.* Прихильник, послідовник неоплатонізму.

НЕОПЛАТОНІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **неоплато́нік** і **неоплатоні́зм.** *Іджі був не тільки філософом неоплатонічного напряму, але ще й філологом, дуже добрим арабським філологом* (Крим., Вибр., 1965, 255).

НЕОПЛА́ЧЕНИЙ, а, е. Який не оплатили або який не може бути оплачений. *Розв'язання таємниці самозростання капіталу полягає в тому, що капітал має в своєму розпорядженні певну кількість неоплаченої чужої праці* (Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 531); — *Охотськ, Приморської області, заснувала та бідна голота, яку вислали за неоплачені борги* (Стельмах, Хліб.., 1959, 21).

НЕОПОДАТКО́ВУВАНИЙ, а, е. Який не підлягає оподаткуванню. *Неоподатковуваний мінімум заробітної плати.*

НЕОПОЗИТИВІ́ЗМ, у, *ч.* Суб'єктивно-ідеалістичний напрям буржуазної філософії XX ст., що зводить філософію до логіки і виходить з суб'єктивістського тлумачення мислення й мови як сукупності знаків, зміст яких залежить лише від людини. *Всі ці* [ідеалістичні] *вчення тісно змикаються з сучасним неопозитивізмом, що переспівує ідеї Маха, Авенаріуса та інших носіїв реакційних, ідеалістичних течій у філософії, давно викритих Леніним* (Наука.., 4, 1958, 3).

НЕОПОЗИТИВІ́СТ, а, *ч.* Прихильник, послідовник неопозитивізму. *Проголосивши свої погляди «єдиною в світі науковою філософією», неопозитивісти протиставлять їх «традиційній» (ненауковій, з їх точки зору) філософії* (Ком. Укр., 4, 1968, 54).

НЕОПРА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Який не має оправи, палітурки. *У мене до тебе велике прохання: розшукай поміж неоправленими книжками Грінченкові етнографічні матеріали (дублікати)* (Коцюб., III, 1956, 323).

2. Якого не обклали чим-небудь для закріплення (про коштовне каміння, перли і т. ін.). *Неоправлений самоцвіт.*

НЕОПРАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Якого не опрацювали.

2. Який не має викінченої форми.

НЕОПРАЦЬО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неопрацьо́ваний.**

НЕОПУБЛІКО́ВАНИЙ, а, е. Не вміщений у друкованому органі. *У державних архівосховищах і рукописних відділах наукових бібліотек зберігається чимало неопублікованих праць українських істориків* (Ком. Укр., 6, 1965, 26).

НЕО́РАНИЙ, а, е. Не оброблений плугом. *Хто мав який-небудь шматочок свого поля, сяк-так його шкрябав, засівав, ..панська ж земля зоставалася неорана, несіяна* (Мирний, IV, 1955, 240); *В Катерини .. боліло серце за своє неоране поле* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); // Який ніколи не оброблявся плугом; цілинний. *Я збагнув, що ступаю по незайманій з правіків неораній землі* (Хор., Ковила, 1960, 56).

НЕОРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. 1. Позбавлений організованості; стихійний. *Маючи на меті організацію збройного повстання у всеукраїнському масштабі, виступаючи проти розпорошення повстання в часткових, неорганізованих вибухах, партія повинна враховувати і назрівання міжнародної пролетарської революції* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 15).

2. Який не вміє раціонально, планомірно використовувати, організовувати свій час. *Неорганізований учень.*

НЕОРГАНІЗО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім до **неорганізо́ваний.** *Ленін підкреслював, що слабістю соціал-демократичного руху в Росії є його неорганізованість* (Біогр. Леніна, 1955, 41).

НЕОРГАНІЗО́ВАНО. Присл. до **неорганізо́ваний.**

НЕОРГАНІ́ЧНИЙ, а, е. Який не належить до живої природи; у якому відсутні життєві процеси. *Хімікам відомо зараз більше ніж 50 тисяч неорганічних речовин і близько 3 мільйонів органічних* (Наука.., 8. 1963, 13); // Який складається з речовин, що не належать до живої природи. *Особливого значення набувають досліди по одержанню неорганічних пластмас, які обіцяють дуже багато* (Наука.., 11, 1962, 42).

△ **Неоргані́чна хі́мія** — розділ хімії, що вивчає хімічні елементи та утворювані ними прості й складні хімічні речовини, які не мають у своєму складі білка.

Теоретичні питання неорганічної та аналітичної хімії близькі до питань фізичної хімії та інших суміжних галузей науки (Розв. науки в УРСР.., 1957, 227).

НЕОРЕАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Прогресивний напрям у італійському мистецтві та літературі 40-х рр. XX ст., визначальними рисами якого є демократизм, гуманізм і прагнення показати життя без прикрас. *Неореалізм виник в конкретних історичних умовах післявоєнної буржуазно-капіталістичної Італії* (Літ. газ., 13. III 1959, 4).

2. Реакційна ідеалістична течія в сучасній буржуазній філософії, яка робить спроби сполучити суб'єктивний ідеалізм з об'єктивним, зводить фізичні об'єкти до ідей.

НЕОРЕАЛІ́СТ, а, *ч.* Прихильник, послідовник неореалізму. *Італійські неореалісти, безперечно, зробили великий вклад у розвиток прогресивного світового кіномистецтва* (Вітч., 4, 1961, 183).

НЕОРЕАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **неореалі́ст** і **неореалі́зм.** *Новий напрям у кіно завоював широке визнання. Характерна риса неореалістичних творів — поезія правди, вільна від штучного пафосу* (Мист., 3, 1961, 34).

НЕОСВІ́ТЛЕНИЙ, а, е. Який не має освітлення; на який не падає світло. *Ми сиділи в неосвітленій кімнаті, віддаючися кожна своїм думкам* (Коб., Вибр., 1949, 394); *Вдома в нетопленій і неосвітленій хаті Антін та Іван чекали Катерину* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 34); *Надворі вже посутеніло, але вікна будинків навпроти лишались неосвітленими* (Смолич, V, 1959, 215).

НЕОСВІ́ЧЕНИЙ, а, е. Який не має освіти; неграмотний. *Воно якось не пристало навіть людині з вищою освітою, з поважним становищем значного урядовця вірити в сни, як вірить у них темна, неосвічена баба на селі...* (Коцюб., I, 1955, 163); *Він також був неосвічений* (Фр., VIII, 1952, 396); // Який мало знає; малодосвідчений. *Залякана сільська дитина, нечесана, погано одягнена, стає жертвою школярів і грубих, неосвічених учителів* (Коцюб., III, 1956, 27).

НЕОСВІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неосві́чений.** *В далеке минуле відійшли темрява і неосвіченість людей праці* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 33).

НЕОСІ́ЛИЙ, а, е. Який не має постійного місця проживання (про народи, племена і т. ін.); кочовий.

НЕОСЛА́БНИЙ, а, е. Який не зменшує сили свого вияву, проходить, відбувається з однаковою силою, без послаблення. *Заруба бачив і почував, що люди слухають його з неослабною увагою* (Кучер, Трудна любов, 1960, 437); *Щоб справа миру перемогла, потрібні неослабні спільні зусилля всіх держав і народів, потрібне їх згуртування* (Ком. Укр., 3, 1960, 10).

НЕОСЛА́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неосла́бний.**

НЕОСЛА́БНО. Присл. до **неосла́бний.** *Нам треба неослабно боротися проти будь-яких проявів ворожої ідеології* (Тич., III, 1957, 328).

НЕОСУ́ДНИЙ, а, е, *юр.* Який не підлягає кримінальній відповідальності за суспільно небезпечні вчинки через душевну хворобу, розумові вади і т. ін.

НЕОСУ́ДНІСТЬ, ності, *ж., юр.* Абстр. ім. до **неосу́дний.** *Шість адвокатів Рубі продовжують чіплятись за фальшиву версію про його неосудність для того, щоб добитися звільнення або хоча б винесення йому умовного вироку* (Веч. Київ, 4.II 1964, 3).

НЕОСЯ́ЖНИЙ, а, е. Який не має видимих меж, дуже великий щодо розміру; неоглядний, неозорий. *Їде неосяжним степом селянська підвода* (Ю. Янов., IV, 1959, 239); *Всі народи нашої неосяжної Батьківщини безмежно люблять свою прекрасну столицю* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 3); *Синіло неосяжне море* (Трубл., Мандр., 1938, 116).

НЕОСЯ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неося́жний.** *Коли людина опиняється на лоні природи, вона стає мрійливою, вона задумується про великі відстані та інші планети, про неосяжність світу і короткочасність життя людини...* (Чаб., Тече вода.., 1961, 193); *Зораний і засіяний, увесь в перших сходах, степ вражає своєю неосяжністю* (Хор., Ковила, 1960, 3).

НЕОСЯ́ЖНО. Присл. до **неося́жний.** *Степ під небом розкинувся неосяжно великий* (Тулуб, В степу.., 1964, 23).

НЕОТЕ́СА, и, *ч. і ж., розм.* Некультурна, неосвічена, невихована людина. — *І слава богові, що пішов у москалі, а то б вона його і так покинула... Мужик! неотеса!..* (Мирний, IV, 1955, 57).

НЕОТЕ́САНИЙ, а, е. 1. Якого не обробляли тесанням. *Майстри на місці мусили занадто грубе та неотесане дерево обробляти наново* (Фр., VIII, 1952, 384); *Вони проминули фруктовий сад, і за огорожею, кладеною з неотесаного каменю, відкрилось дворище* (Смолич, Ми разом.., 1950, 117).

2. *перен., розм.* Некультурний, неосвічений, невихований. — *Що за жалібна, тужна пісня?* — *подумала Ядзя.* — *Відки беруться у того простого неотесаного люду такі глибоко зворушливі й високопоетичні пісні* (Кобр., Вибр., 1954, 99); — *Я добре знаю, що тобі зі мною буде нудно. Я хлопець похмурий, більше мовчу, одним словом — селюк неотесаний...* (Кучер, Прощай.., 1957, 479).

НЕОТЕ́САНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **неоте́саний** 2. *Грубість його натури і неотесаність його поведінки збуджувала в мені обридження* (Фр., IV, 1950, 376).

НЕОТРУ́ЙНИЙ, а, е. Який не містить у собі отрути, не виробляє її. *У степових районах і в Криму зустрічаються неотруйні змії — двометрові жовтобрюхі полози* (Наука.., 10, 1965, 43); *Нео́труйні гриби.*

НЕОТРУ́ТНИЙ, а, е. Який не є отрутою, не здатний отруїти.

НЕОФАШИ́ЗМ, у, *ч.* Відроджений фашизм, що пристосувався до нових історичних умов, які виникли після другої світової війни.

НЕОФАШИ́СТ, а, *ч.* Прихильник, послідовник неофашизму. *Неофашисти зухвало вимагають перегляду підсумків другої світової війни, тягнуться до атомної зброї, посилюють напруженість міжнародної обстановки і загрозу нової світової війни* (Ком. Укр., 5, 1970, 58).

НЕОФІ́Т, а, *ч.* 1. *церк.* Новий прихильник якоїсь релігії. *На галері Везуть твого сина З неофітами в кайданах* (Шевч., II, 1963, 289); [Присцілла:] *Сього не вільно знати й неофітам, поки вони не введені у хрест* (Л. Укр., II, 1951, 413).

2. *перен.* Новий прихильник якого-небудь учення, суспільного руху або новак у чому-небудь. *Вона справжній неофіт в національному питанні* (Кач., II, 1958, 43); *У виноградарськім радгоспі бригадир Зустрів суворо нас: це що такі за люди?.. І лекцію читав* [агроном] *нам, неофітам трьом, Ледь кокетуючи ученими словами* (Рильський, III, 1961, 202); *Вони* [глядачі] *приходили щодня; серед них були завсідники театру й неофіти* (Дмит., Наречена, 1959, 125).

НЕОФІЦІА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **неофіці́йний.** *Сагайді доводилось не раз мати з Антоновичем різні справи, офіціальні й неофіціальні, і стосунки між ними в цілому залишались добросусідськими* (Гончар, III, 1959, 331).

НЕОФІЦІА́ЛЬНО. Присл. до **неофіціа́льний.** *Тяжка слабість змусила мене перемінити службу, і я став газетярем, видавав і редагував (неофіціально) щоденний часопис* (Коцюб., III, 1956, 281).

НЕОФІЦІ́ЙНИЙ, а, е. Який не має офіційного значення; позбавлений офіційності. *Повертаючись від Ляща, в якого відбулася неофіційна нарада будівельників електростанції, Сагайдак на Косогорах зустрів Химку Цвіркуниху* (Добр., Тече річка.., 1961, 264); *Така* [на командному пункті] *служба, що не часто лунає тут сміх, не часто почуєш привітний неофіційний голос. Безконечні цифри, закодовані команди, рапорти — їх тільки й чуєш* (Гончар, Тронка, 1963, 294); // Не визначений, не закріплений офіційно. *Хазяїн трамбака — неофіційний помічник Професора* (Ю. Янов., II, 1958, 141).

НЕОХА́ЙНИЙ, а, е. Який не дотримується чистоти, порядку або має неакуратний, брудний вигляд. *З натури нечепурна, неохайна, Олександра зовсім опустила руки* (Коцюб., I, 1955, 26); *Завжди* [Саня] *неохайний, невмитий, з чорними, як вугляний пил, руками* (Коп., Сон. ранок, 1951, 105); *Княгиня Ольга побачила бідність Константинополя, гидоту й бруд, які звичайно заводяться у пихатого, але неохайного господаря* (Скл., Святослав, 1959, 169); // *у знач. ім.* **неоха́йні,** них, *мн.* Люди, що не дотримуються чистоти, порядку. *Нещадно ганяла* [Шура] *неохайних за немиті руки, за нестрижені чуби, за брудні казанки* (Гончар, III, 1959, 194); // Наспіх, недбало зроблений, виконаний. *Неохайна робота.*

НЕОХА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неоха́йний.** *Нужда, недостача, неохайність глибоко уразили серце матері; ще вона мов і не бачила ніколи нічого біднішого, злиденнішого* (Мирний, IV, 1955, 43); *Зовнішня неохайність призводить до занепаду дисципліни* (Шиян, Партиз. край, 1946, 192).

НЕОХА́ЙНО. Присл. до **неоха́йний.** *Він почав їсти хтиво й неохайно* (Коцюб., II, 1955, 368); *Було* [на олімпіаді] *багато неохайно вдягнених дітей* (Довж., III, 1960, 13); *Парову машину було полагоджено так неохайно, що через два дні довелося зробити повторний ремонт* (Донч., II, 1956, 82).

НЕОХОЛО́ЛИЙ, а, е. Який не охолов. *Небо миготіло ясними зірками, неохолола за ніч земля дихала парою — легкий туманець виповнював луки* (Дім., I будуть люди, 1964, 144); * Образно. *Своє чуття неохололе Несла захованим, святим, Гарячим серцем* (Мал., Любов, 1946, 45).

НЕОХО́ТА, и, *ж.*, *розм.* 1. Те саме, що **небажа́ння.** *Вони тепер не показували надто виразно своєї неохоти і виповнювали розпорядження молодого провідника* (Фр., VI, 1951, 11); *Повгрівалися* [заробітчани] *за ніч у соломі, вранці з неохотою підводилися* (Горд., II, 1959, 176).

2. *у знач. присудк. сл., з інфін.* Немає бажання робити що-небудь. *Гарно ти граєш, та танцювати неохота!* (Укр.. присл.., 1955, 231); — *Видно, що тобі неохота розказувати, то й не треба* (Чаб., Тече вода.., 1961, 146).

НЕОХО́ЧЕ, *присл.* Без бажання, мляво, повільно; нехотя. — *Я Іван Посмітюх, — промовив Джеря неохоче низьким голосом, ніби з домовини* (Н.-Лев., II, 1956, 252); *Дівчата неохоче переступали поріг салону. Видно було, що роблять це неохоче, просто щоб спекатись маминих настоювань* (Вільде, Сестри.., 1958, 316); *Вечеряв він неохоче, без апетиту* (Тют., Вир, 1964, 103).

НЕОХО́ЧИЙ, а, е, *до чого.* Який не має бажання робити що-небудь або не має охоти до чогось. *То був звичайний офіцер-стройовик, незвичний і неохочий до поліцейської служби* (Смолич, V, 1959, 612); *Лише коли-не-коли виходив* [Дмитро] *на гулянки, був невеселий, неохочий до розмов* (Стельмах, II, 1962, 403).

НЕОЦІНЕ́ННИЙ, а, е. Якому не можна скласти ціни; дуже цінний. *Слонова кістка була неоціненною у давнину, не поступалася перед золотом і сріблом* (Веч. Київ, 20.I 1969, 4); // Надзвичайно важливий своїм значенням; дуже великий. *Я гаряче потиснув руку Марії Кіндратівни, мовчазливо дякуючи старій за неоціненне повідомлення* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 147); *Неоціненним вкладом у духовну скарбницю людства, її найвищим досягненням є марксизм-ленінізм — законний спадкоємець всього найкращого, що було створено людською думкою* (Ком. Укр., 6, 1965, 13).

НЕОЦІНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неоціне́нний.** *Неоціненність героїзму рядових трудівників.*

НЕОЦІНЕ́ННО. Присл. до **неоціне́нний.**

НЕОЦІНИ́МИЙ, а, е. Надзвичайно важливий своїм значенням; дуже великий. *Там, де не змогла пробитись людина, неоцінниму послугу зробив голуб, урятувавши червоноармійський загін* (Донч., I, 1956, 54); *Самодіяльне мистецтво вносить неоцінимий вклад у культурну скарбницю нашого народу* (Ком. Укр., 8, 1967, 24).

НЕОЦІНИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **неоціни́мий.**

НЕОЦІНИ́МО. Присл. до **неоціни́мий.**

НЕОЦІ́ННИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неоціне́нний.** *Той дарунок неоцінний В білий аркуш він вложив І від втрати довгі роки І стеріг, і боронив* (Щог., Поезії, 1958, 327); [Меланка:] *Ти ж бачиш, він горить. Не згаснув він, мій огник неоцінний* (Коч., I, 1956, 562).

НЕОЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Якого не очистили, в якому є різні домішки. *Неочищений мед; Неочищені стічні води; Неочищене насіння.*

НЕОЩА́ДЛИВИЙ, а, е. Якому не властива ощадливість, бережливість; // Який свідчить про відсутність ощадливості, бережливості у ставленні до чого-небудь.

НЕОЩА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неоща́дливий.**

НЕОЩА́ДЛИВО. Присл. до **неоща́дливий.**

НЕОЩА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **неоща́дливий.**

НЕОЩА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неоща́дний.**

НЕОЩА́ДНО. Присл. до **неоща́дний.**

НЕП, у, *ч.* Скорочення: нова економічна політика. *В доповіді Леніна на X з'їзді партії «Про натуральний податок» була обгрунтована необхідність переходу до непу* (Біогр. Леніна, 1955, 243); *Хай пливуть карбовано хвилини і життя одмірює мотор, ми по непу до комуни линем, і не спинить нас уже ніхто* (Сос., I, 1957, 339).

НЕПАМ'ЯТЛИ́ВИЙ, а, е, *розм.* Який швидко забуває про що-небудь, не пам'ятає чогось. [Кандзюба:] *А мій же Стецько та не зовсім і дурний; він, собі на лихо, трошки непам'ятливий та нерозсудливий* (Кв.-Осн., Вибр., 1937, 387); // Який не тримає у пам'яті зла проти кого-небудь. *Тепер вона добра, непам'ятлива, тепер у неї немає серця проти Андрія* (Коцюб., II, 1955, 77).

НЕПА́М'ЯТНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **незапа́м'ятний.** *Народ наш.. від непам'ятних часів мав у своїх обрядах і звичаях багаті зароди драми* (Фр., XVI, 1955, 209); *Федь від непам'ятних часів працював у діда поденно* (Гжицький, У світ.., 1960, 63).

НЕПА́М'ЯТЬ, і, *ж.* 1. Втрата пам'яті про кого-, що-небудь; забуття. *Вік злагідніє тоді і війни в непам'яті згинуть* (Зеров, Вибр., 1966, 229); *Виринає з непам'яті це ім'я.*

◇ **Іти́ (піти́, спада́ти, спа́сти, зника́ти, зни́кнути) в непа́м'ять**—забуватися, не згадуватися. [Співець:] *Мессія не з'явився, пісні його нехай ідуть в непам'ять* (Л. Укр., II, 1951, 154); *Про тую жалобу за продану Денисові землю ніхто тепер і не згадував,— вона вже пішла в непам'ять* (Гр., II, 1963, 423); *Він спинявся проти розчиненого вікна в сад, і все, про що думав, зникало у непам'ять* (Кол., Терен.., 1959, 116); **Пусти́ти в непа́м'ять**—забути кого-, що-небудь, не згадувати про когось, щось.

Коли царський уряд вживав усіх заходів, щоб пустити в непам'ять українського поета, його слава й популярність в народі зростала, ім'я Кобзаря України переростало в символ незламного борця за народну славу (Рад. літ-во, 2, 1961, 82).

2. Втрата свідомості, непритомність. *Десь у підхмарній Струмиці в тяжкій непам'яті лежав старий болгарський цар* (Загреб., Диво, 1968, 275).

◇ **Впада́ти (впа́сти) в непа́м'ять** — втрачати свідомість, непритомніти. *Мені здалось, що се вона почала впадати в непам'ять, але вона була притомна* (Л. Укр., III, 1952, 616); *Йому так стало прикро, що хотілося впасти знов у непам'ять, ..до болю заплющив очі, але свідомість уже не покидала його* (Козл., Ю. Крук, 1957, 500).

НЕПА́РНИЙ, а, е. 1. Який не створює разом з іншим пари.

△ **Непа́рний шовкопря́д** — метелик родини хвилянкових, який пошкоджує плодові і дикорослі листяні породи дерев. *До найбільш небезпечних первинних шкідників належать: сосновий і непарний шовкопряд* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 132).

2. Який не ділиться на два без остачі. *Кожного непарного року в гарячі дні літа збираються в столиці нашої Батьківщини кінорежисери і сценаристи, кіноактори і оператори, кінокритики і продюсери, численні гості* (Мист., 5, 1965, 22).

НЕПАРНОКОПИ́ТІ, тих, *мн.* Ряд ссавців, характерною рисою яких є непарна кількість пальців з найрозвиненішим третім (середнім). *Кінь належить до ряду непарнокопитих, бо в нього добре розвинений тільки один палець* (Зоол., 1957, 162).

НЕПАРОВИ́Й, á, é, *с.-г.* Який не залишався під пар. *Під озимину на непарових полях грунт обробляють як півпар* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 7).

НЕПАРТІ́ЙНИЙ, а, е. Який не належить до якої-небудь політичної партії, не є членом партії; безпартійний. — *Мені, як непартійному, все дозволяється*, — *пояснив* [Горобець] *з кривою посмішкою* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 10); // Який не відбиває поглядів жодної партії. *Непартійна газета.*

НЕПАРТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непарті́йний.**

НЕПЕ́ВНИЙ, а, е. 1. Який має сумнів щодо достовірності чого-небудь; позбавлений віри, впевненості в комусь, чомусь. *Пересумує* [Олеся] *день у роботі, увечері біжить — що там мої діточки, як? А серце мре, непевна вона, чи діток застане живих і здорових* (Вовчок, I, 1955, 28); [Кассандра:] *Гелене, я непевна, може, справді невинен цей чужинець?* (Л. Укр., II, 1951, 311); *Славко потягся поволі до хати, непевний, чи має вважати Пазину бійку за її згоду, чи за відмову* (Март., Тв., 1954, 273); *Тяжко бути непевним завтрашнього дня* (Сміл., Сад, 1952, 308).

2. Який свідчить про відсутність упевненості, рішучості, твердості в кого-небудь, у чиїхось діях. *Непевним голосом став Павло на питання розказувати* (Вовчок, I, 1955, 174); *Молодий муляр, відчуваючи за своєю спиною пильне око начальника, губився, перекладав кельму з руки в руку. Рухи його були непевні, метушливі* (Руд., Остання шабля, 1959, 23); // Нестійкий, нетривкий, хисткий. *На сонці грілись золоті корови, а лошата у кобил були ще мокрі, ..вони ще хиталися біля матерів на розчепірених непевних ніжках* (Довж., I, 1958, 173); *Непевні старечі ноги.*

3. Якому не можна вірити, довіряти, на якого не можна покладатися; ненадійний, сумнівний. *Кому власна батьківщина З малих літ не дорога, — Той непевна є людина* (Граб., I, 1959, 316); *Тепер уже виразно було видко, що новий учитель — чоловік непевний* (Гр., I, 1963, 321); *Репліка Годунова була непевна, двозначна, вона вивела з рівноваги царя* (Дмит., Наречена, 1959, 127); // Підозрілий. *Непевного чоловіка, який назвав себе інженером Преображенським, Синявський зустрічає з недовір'ям* (Іст. укр. літ., II, 1956, 544); *Пішов-таки навколо розголос про якісь непевні (пов'язані з її ім'ям) справи* (Коз., Листи.., 1967, 216).

4. Який погано сприймається зором чи слухом; невиразний. *Низина, що приймала вночі фантастичні, непевні форми, видавалась удень дуже гарною* (Коцюб., I, 1955, 352); *І почув, нарешті, ворог Шум непевний, тупіт, гук, І у ріг заграв тривожно, І схопивсь за меч і лук* (Олесь, Вибр., 1958, 354); *Гострий зір чоловіка і в осінні ночі вловлював непевні тіні, що сновигали біля колишнього панського палацу* (Стельмах, II, 1962, 8); // Який важко визначити (про колір, вік і т. ін.). *Волосся* [у Ганни] *посічене, якогось непевного кольору* (Руд., Остання шабля, 1959, 170); *Це був середній на зріст, непевного віку, якийсь ніби весь збляклий суб'єкт* (Довж., I, 1958, 292);

5. Нещирий у ставленні до кого-небудь. *При всій своїй гостинності і увазі до Надії було щось непевне у ній* [старій]. *Щось хиже, злодійкувате* (Баш, На.. дорозі, 1967, 222); *Баба Анастасія зустріла хлопця, наче рідна мати. Чай і вечеря, все вже чекало на столі, і за цією уважністю знову відчулося Кирилові щось непевне* (Собко, Звич. життя, 1957, 187); // *рідко.* Який зрадив кого-небудь; невірний. — *Гуляй, гуляй, коничeньку, по терну. Та й рознеси Немерівну непевну!* (Чуб., V, 1874, 626).

6. Який загрожує небезпекою. *Благослови ж, матусю, чумаків На їх непевну і тяжку дорогу* (Рильський, II, 1946, 14); *Ввечері, коли сутінки виповнили простір, і поля, і гаї, і байраки.., залишили Гайдуки свій тимчасовий непевний притулок та й рушили в далеку дорогу на захід* (Дім., І будуть люди, 1964, 298); // Неспокійний, тривожний. *Час був непевний, заносилося на велику війну, мов на бурю* (Мак., Вибр., 1956, 409).

7. Побудований на чутках; недостовірний. *Деякі поспішали додому принести непевну звістку, що на замчищі щось лихе завелося* (Мирний, I, 1954, 251); — *І я чув якісь непевні чутки про маєток доктора Гальванеску* (Смолич, I, 1958, 48).

8. Дивний, незрозумілий. *В останній час на кордоні робилось щось непевне* (Збан., Між.. людьми, 1955, 11); *Маланка несподівано заскочила його, і він осміхався непевним, придуркуватим усміхом* (Коцюб., II, 1955, 21); — *Непевний він якийсь придався: усе б йому пити та гуляти, над усіма верховодити* (Мирний, III, 1954, 236); // *у знач. ім.* **непе́вне,** ного, *с.* Щось дивне, незрозуміле. *Непевне діється тойді* [тоді]*: Мов степ до бога заговорить* (Шевч., II, 1953, 60).

9. Віроломний, підступний. *Нехай би вже були непевні Які вельможі просвіщенні: То і не жаль було б; чи так? А то сірісінький сіряк Отак лютує* (Шевч., II, 1953, 51).

10. *заст.* Який володіє таємничою силою, знається з надприродними силами. *Правда, що зловили десь у лісі чоловіка непевного* (Вовчок, I, 1955, 361); *Люди бояться вночі кладовища жаских казок і непевних примар* (Л. Укр., I, 1951, 249); // *у знач. ім.* **непе́вний,** ного, *ч.* Той, хто володіє таємничою силою, знається з надприродними силами. *Упир і непевний усім відьмам родич кревний* (Номис, 1864, № 240).

НЕПЕ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непе́вний** 1, 2, 4—6. *Він відчув у її голосі приховану тривогу й непевність* (Руд., Вітер.., 1958, 148); *Подорож по німецьких просторах спротивилась мені через таку непевність шляхів* (Л. Укр., IV, 1954, 132).

НЕПЕ́ВНО. Присл. до **непе́вний** 2, 4. *Вона справді помітно схудла і переступала непевно, не поспішаючи* (Коп., Лейтенанти, 1947, 133); *Надія непевно відчинила м'які, оббиті дерматином двері* (Баш, На.. дорозі, 1967, 105); *Скупий ліхтарик.. блимав непевно й тоскно* (Мик., II, 1957, 223).

НЕПЕРЕБІ́РЛИВИЙ, а, е. Який не перебирає, всім задовольняється; невимогливий. *Неперебірливий чоловік; Взимку всі* [пташки] *були неперебірливі: адже в такі короткі дні.. треба було встигнути наїстися* (Ів., Ліс. казки, 1954, 23).

НЕПЕРЕБІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неперебі́рливий.** *Для нього не було неможливого. Неперебірливість у засобах поєднувалася в ньому з відвагою, винахідливість з упертістю* (Загреб., Європа 45, 1959, 208).

НЕПЕРЕБІ́РЛИВО. Присл. до **неперебі́рливий.**

НЕПЕРЕБО́РЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **неперебо́рність.** *Зразок непереборення,— незломний Сталінград* (Тич., II, 1947, 226).

НЕПЕРЕБО́РНИЙ, а, е. Якого не можна подолати, перебороти, якому не можна протистояти. *На Таню.. раптом напав глибокий непереборний смуток* (Ряб., Жайворонки, 1957, 134); *Сила народу — непереборна. Буде так, як хочуть мільйони* (Тич., III, 1957, 392).

НЕПЕРЕБО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неперебо́рний.**

НЕПЕРЕБО́РНО. Присл. до **неперебо́рний.** *Він раптом.. усміхнувся своєю м'якою, милою усмішкою, що завжди так непереборно вабила до нього* (Горький, Про л-ру, 1949, 98).

НЕПЕРЕБУТНІ́Й, á, é, *заст.* Надмірно довгий, тривалий; нескінченний.

НЕПЕРЕВЕ́РШЕНИЙ, а, е. Якого не можна перевершити в чому-небудь. *Сьогодні ми згадуємо Володимира Маяковського як неперевершеного співця братерської дружби народів* (Тич., III, 1957, 457); *Чудова, неперевершена своєю красою старовинна Софіївка в Умані* (Літ. Укр., 30. XI 1962, 4).

НЕПЕРЕВЕ́РШЕНО. Присл. до **неперевершений.** *Яке воно* [сонце] *красиве, неперевершено красиве!* (Логв., Давні рани, 1961, 46); *Цю штуку Ольга вміла робити неперевершено* (Собко, Стадіон, 1954, 109).

НЕПЕРЕВІ́РЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не перевіряв. *Неперевірені факти.*

НЕПЕРЕДА́ВАНИЙ, а, е. Якого не можна передати словами або важко розповісти, висловити і т. ін. *Метелик сів на стовбур дерева, розкриває і стулює барвисті, непередаваних кольорів крильця* (Коп., Земля.., 1957, 202); *Невимовне, словами непередаване відчуття: на цілому світі ти зовсім один, сам у пустелі* (Смолич, Мир.., 1958, 155).

НЕПЕРЕДА́ВАНО. Присл. до **непереда́ваний.** *Півнебозводу палає непередавано багряними кольорами. Зараз зійде сонце* (Собко, Зор. крила, 1950, 259).

НЕПЕРЕДБА́ЧЕНИЙ, а, е. Якого не передбачали, не чекали, не сподівалися; несподіваний. *Прикре чуття мучило її так довго, аж доки непередбачений випадок не обернув її думок в інший бік* (Кобр., Вибр., 1954, 73); *Олена Петрівна розгублено прислухалася до мови непередбаченого гостя* (Рибак, Час.., 1960, 420); // *у знач. ім.* **непередба́чене,** ного, *с.* Те, чого не передбачали, не чекали, не сподівалися. *Тут і трапилось непередбачене. Шофер звернув убік і заглушив мотор* (Збан., Мор. чайка, 1959, 9).

НЕПЕРЕДБА́ЧЕНО. Присл. до **непередба́чений.** *Наган непередбачено вистрілив* (Ю. Янов., I, 1958, 120).

НЕПЕРЕДБА́ЧЛИВИЙ, а, е. Який не може передбачити можливих наслідків чого-небудь або свідчить про це. *Непередбачлива діяльність людей призвела до спустошення.. раніше квітучих територій у Малій Азії, Греції та інших країнах* (Наука.., 8, 1958, 1).

НЕПЕРЕДБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непередба́чливий.** — *Яка непередбачливість! Ні, ви тільки подумайте, яка необережність!* (Літ. газ., 4. X 1939, 4).

НЕПЕРЕДБА́ЧЛИВО. Присл. до **непередба́чливий.**

НЕПЕРЕ́ЙДЕНИЙ, а, е. 1. По якому не йшли, якого не пройшли. *До водокачки лежали ще довгі неперейдені кілометри* (Гончар, III, 1959, 362); *Я йду запліденими нивами по неперейденій землі* (Забіла, Поезії, 1963, 97).

2. Те саме, що **неперeве́ршений.** *Телефоніст намагався й собі встряти в розмову, підкинути й собі слівце про неперейдені з погляду рибальства якості Іловлі, маленької річки* (Перв., Атака.., 1946, 70).

НЕПЕРЕКЛАДНИ́Й, á, é. 1. Який є оригіналом, а не перекладом чого-небудь.

2. Якого неможливо або важко точно перекласти на іншу мову.

НЕПЕРЕКО́НЛИВИЙ, а, е. Який не містить доказів, не переконує кого-небудь у чомусь; недоказовий. *Факт, який мав він на увазі, був явно непереконливий і недостатній, щоб посіяти сумнів у Грицьковому серці* (Головко, II, 1957, 553); *Слова лягали на папір довгі, і думки були непереконливі* (Рибак, Помилка.., 1956, 268).

НЕПЕРЕКО́НЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непереко́нливий.** *Непереконливість доказів.*

НЕПЕРЕКО́НЛИВО. Присл. до **непереко́нливий.** *Останні Іванові слова прозвучали, як здалось Ользі, непереконливо* (Кол., Терен.., 1959, 114).

НЕПЕРЕ́ЛИВКИ, *присудк. сл., розм.* Важко, скрутно приходиться комусь. *Бачить Максим, що непереливки, скликає своїх товаришів докупи* (Фр., VI, 1951, 83); *Килина — добра душа. Коли в когось непереливки — останнім поділиться* (Руд., Вітер.., 1958, 159): *Водій таксі, забачивши, що непереливки, увімкнув газ* (Рудь, Гомін.., 1959, 20).

НЕПЕРЕМО́ЖНИЙ, а, е. Якого не можна перемогти, подолати. *Якась непереможна сила тягла Деменюка до дверей офіцини, що вели до покою* (Фр., VII, 1951, 92); *Комунізму вироста Непереможне покоління* (Рильський, III, 1961, 102); *Нині соціалізм виріс у непереможну світову систему* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 6); // Дуже сильний, якому не можна протистояти; непереборний. *Його* [Кандзюбу] *захопило непереможне бажання зробить йому* [Семенові] *шкоду* (Коцюб., II, 1955, 100); *Костя мучили здогадки й непереможна цікавість* (Донч., I, 1956, 58).

НЕПЕРЕМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непермо́жний.** *В непорушній ідейній і організаційній згуртованості партії — найважливіше джерело її непереможності* (Програма КПРС. 1961, 122).

НЕПЕРЕМО́ЖНО. Присл. до **непереможний.** *Горизонт починав мене вабити непереможно* (Л. Укр., III, 1952, 611); *Далеке тупотіння повільно, але непереможно наближалося* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 138).

НЕПЕРЕ́РВНИЙ, а, е. Який триває безперестанно, постійно, без перерви; безперервний. *Поет може бути сильним тільки при тій умові, якщо весь час буде в своєму серці відчувати неперервний зв'язок з джерелами землі, життя джерелами* (Тич., III, 1957, 218).

НЕПЕРЕ́РВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непере́рвний.** *Неперервність руху матерії.*

НЕПЕРЕРИ́ВНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **непере́рвний.** *Туркіт фіакрів долітав сюди .. здалека, мов глухе, неперивне клекотання* (Фр., VI, 1951, 426).

2. Який не має переривів, проміжків, тягнеться суцільно. *Згадував* [Спориш] .. *літа своєї тюремної служби: ніби неперервна сіра та холодна хмара, перелітали понад ним усі ті літа* (Фр., II, 1950, 274).

НЕПЕРЕРИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неперери́вний.**

НЕПЕРЕТРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Не засвоєний у процесі травлення. — *Білка їсть.. кедрові горішки, і її шлунок повен зерна цих горіхів. У шлунку вони зовсім свіжі, неперетравлені* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 160).

НЕПЕРЕХІ́ДНИЙ, а, е. Якого важко, неможливо перейти.— *Військо зараз стоїть біля Ісакчі. Позаду нього Балканські гори, майже неперехідні навіть улітку* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 500).

НЕПЕРЕХІДНИ́Й, á, é, *грам.* Який позначає дію, що не переходить на об'єкт (про дієслово). *До неперехідних належать дієслова, що означають рух і положення в просторі.., фізичний і духовний стан* (Сл. лінгв. терм., 1957, 103).

НЕПИ́САНИЙ, а, е. Який існує за звичаєм, за традицією; не установлений, не прийнятий офіційно. *Тася вже знала найменші подробиці внутрішнього життя ринку, його правила й розпорядки, його неписані закони* (Дмит., Розлука, 1957, 176); *Кожен сквер у цьому місті мав свій неписаний статут* (Руд., Остання шабля, 1959, 105).

НЕПИСЬМЕ́ННИЙ, а, е. Який не вміє читати й писати. *Ми люди темні, неписьменні!* (Л. Укр., II, 1951, 489); *Ягідка зовсім неписьменний. Не вмів навіть розписатись* (Гончар, III, 1959, 343); // *у знач. ім.* **неписьме́нні,** них, *мн.* (*одн.* **неписьме́нний,** ного, *ч.;* **неписьме́нна,** ної, *ж.*). Ті, що не вміють читати й писати. *Газету, як дістаєте на селі, так уголос читайте, бо багацько на селі неписьменних* (Вишня, I, 1956, 106); // Який не знає чого-небудь, необізнаний з чимсь. *Інститут* [Глухівський учительський інститут до революції] *виховував добронравних, політично неписьменних, наївних учителів для вищих початкових шкіл* (Довж., I, 1958, 14).

НЕПИСЬМЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неписьме́нний.** *У західній частині Радянської України, частині, яка ще так недавно була краєм нечуваної народної темноти й неписьменності, пишно розцвітає культура* (Рильський, III, 1956, 52).

НЕПИТУ́ЩИЙ, а, е. Який не вживає спиртних напоїв. *Він був непитущий, працьовитий господар* (Гр., I, 1963, 402); — *Я непитущий, в карти не гуляю* (Мур., Бук. повість, 1959, 75); // *у знач. ім.* **непиту́щі,** щих, *мн.* Ті, що не вживають спиртних напоїв. *Непитущі зосталися і розмовляли* (Мирний, IV, 1955, 191); *Для непитущих в його пивній знайдеться куточок* (Шиян, Баланда, 1957, 83).

НЕПИ́ШНИЙ, а, е, *діал.* 1. Скромний. [Аврелія:] *Навіть ту непишну одіж, що я ношу, віддав би* [Мартіан] *на убогих, якби я вмерла...* (Л. Укр., III, 1952, 279).

2. Негордий, простий. *Нігде нема таких дівчат красивих, моторних.., непишних, як на Гончарівці* (Кв.-Осн., II, 1956, 310).

3. *у сполуч.* з як. Засоромлений, сконфужений. *Вийшов я й відси* [від адвоката], *як непишний. Але тепер уже підступає мені злість під серце* (Март., Тв., 1954, 205).

НЕ́ПІВСЬКИЙ, а, е. У якому запроваджений неп. *Володимир Ілліч закінчив свою промову висловленням твердої впевненості, що «з Росії непівської буде Росія соціалістична»* (Рад. Укр., 21. XI 1962, 3).

НЕПІДВЛА́ДНИЙ, а, е. Який не перебуває під владою в кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь. [Неофіт-раб:] *Я.. здолаю жити не рабом злиденним, а вільним, непідвладним* (Л. Укр., II, 1951, 240); *Дальшою ставала* [Вутанька] *для нього* [Левченка] *самого, недосяжною, непідвладною йому* (Гончар, II, 1959, 192); // *перен.* Який не залежить від волі, свідомості і т. ін. *Хвороба здатна штовхнути Жанну на який завгодно непідвладний розумові вчинок* (Руд., Остання шабля, 1959, 555).

НЕПІДГОТО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **непідгото́влений.**

НЕПІДГОТО́ВЛЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не підготував. *Непідготовлене повстання; Непідготовлений урок;* // Який не має відповідної підготовки. — *Для такої діяльності я вважаю себе непідготовленим* (Стельмах, I, 1962, 621).

НЕПІДГОТО́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непідгото́влений.** *Непідготовленість царської армії.*

НЕПІДДА́ТЛИВИЙ, а, е. 1. Який не піддається або погано піддається якій-небудь дії, якомусь впливові. *Якими важкими здаються весла! Немов штовхаєш уперед.. кілька тонн чогось важкого і непіддатливого* (В ім'я Вітч., 1954, 63); *Трохи непіддатливим був ватман, зате метал слухався його, як владного господаря* (Рад. Укр., 14. V 1961, 2).

2. *перен.* Стійкий, непохитний у своїх діях, учинках (про людину). *Ось такою чіпкою та цупкою, міцною та непіддатливою видається.. Тоня Горпищенко* (Гончар, Тронка, 1963, 171); *Він вирішив було пошукати інших шляхів до зближення з непіддатливою циганкою* (Ткач, Арена, 1960, 144).

НЕПІДДА́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непідда́тливий.**

НЕПІДКО́ВАНИЙ, а, е. Якого не підкували. *Чвалають до ковальні дядьки.., ведучи непідкованих коней* (Гр., I, 1963, 283); *Конячка тюпа помаленьку, залишаючи на вогкій землі слід непідкованих копитів* [копит] (Л. Янов., I, 1959, 293); * Образно. *Непідкований ідеологічно.*

НЕПІДКО́РЕНИЙ, а, е. Якого не підкорили. *Заграй, сивий Дніпре, вітрами подми, Щоб бачили ми твої хвилі ревучі, Батьків непідкорених, доли і кручі, Стежки й дороги, де виросли ми!* (Мал., Битва, 1943, 141); * Образно. *Це ж вкраїнська земля з верховин промовля Непідкореним духом могучим* (Забашта, Вибр., 1958, 183).

НЕПІДКО́РЕННЯ, я, *с.* Відмова або небажання підкоритися кому-небудь; непокора. — *Все для них* [партизанів] *зроблю бувало, а вже коли з села йдуть, прошу: дайте мені шомполів, ніби за непідкорення* (Збан., Єдина, 1959, 237).

НЕПІДКУ́ПНИЙ, а, е. Якого не можна підкупити; який не зрадить своєму обов'язку. [Д. Жуан:] *Всі слуги — суворі, збройні, непідкупні* (Л. Укр., III, 1952, 393); *Серед учителів школи підібралось немало чесних, непідкупних людей* (Гончар, Таврія, 1952, 76); // Власт. такій людині. *Дав ти синам свою душу.., Правду свою непідкупну і совість* (Забашта, Квіт., 1960, 38).

НЕПІДКУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непідку́пний.** *За його правдомовність, непідкупність та популярність його не любили* [повітові власті] (Фр., IV, 1950, 317).

НЕПІДЛЕ́ГЛИЙ, а, е. Який не залежить від кого-, чого-небудь, не підпорядковується комусь, чомусь. *Він не мав ще ніякої посади, та дуже й не дбав про неї, бо йому кращою здавалася непідлегла адвокатура* (Гр., II, 1963, 38).

НЕПІДЛЕ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **непідле́глий.** *Бачимо у молодої невістки різке заявлення* [виявлення] *своєї особистої непідлеглості: вона зуб за зуб відгризається від докорів старої свекрухи* (Фр., XVI, 1955, 65).

НЕПІДМА́ЗАНИЙ, а, е. Якого не підмазали відповідним мастилом. *Жниварок не було. Не готові до праці, попсовані, непідмазані.. стояли вони довгою шеренгою* (Донч., I, 1956, 76).

НЕПІДПЕРЕ́ЗАНИЙ, а, е. Не стягнутий поясом. *Стояв той чоловік спиною до дверей, вдягнений був у простору непідперезану блузу* (Шовк., Інженери, 1956, 114); // Без пояса. *Розхристаний, непідперезаний, у своїй широкій і довгій, аж до колін, червоній сорочці, він плентався вулицею* (Юхвід, Оля, 1959, 122).

НЕПІДРІ́ЗАНИЙ, а, е. Якого не підрізали. *Сліпо кліпав на столі непідрізаний язичок гнота гасової лампи* (Іщук, Вербівчани, 1961, 47).

НЕПІДРО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Якого ніхто не підробив.

2. Те саме, що **непідро́бний.** — *Ах, мамочко, — з непідробленою радістю вигукнула Ірина* (Бойч., Молодість, 1949, 227).

НЕПІДРО́БНИЙ, а, е. Природний, неудаваний, нефальшивий; справжній. *На лиці Сагайдака відобразилось почуття непідробного здивування* (Добр., Тече річка.., 1961, 6); *Лариса розповідала про свій завод із справжнім, непідробним захопленням* (Руд., Остання шабля, 1959, 469).

НЕПІДРО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непідро́бний.** *Щирість, тобто відвертість і непідробність думки та почуття, .. Володимир Ілліч вважав високою і благородною рисою людського характеру* (Вітч., 11, 1964, 162).

НЕПІДРУ́БЛЕНИЙ, а, е. Якого не підшили, не підрубили. *Непідрублену крайку завіси тріпало стрічним вітром* (Смолич, Театр.., 1946, 74).

НЕПІДСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **непоси́льний.** *Швидко спустився* [Карно] *до малого, що тихо кректав, вовтузячись із непідсильним йому камінням* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 36).

НЕПІДСТУ́ПНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непристу́пний.** *Сокіл увійшов своєю добре всім знайомою ходою: як завжди, в новенькій уніформі, непідступний і суворий* (Кач., II, 1958, 38).

НЕПІДХОДЯ́ЩИЙ, а, е. Те саме, що **непідхо́жий.** *Церкву так чи так, а доведеться закривати, в комуні для неї місце непідходяще* (Мик., II, 1957, 533).

НЕПІДХО́ЖИЙ, а, е. Який не підходить, не відповідає кому-, чому-небудь. *Обласне управління водного господарства розмістилося на гомінкій вулиці з ніжною і зовсім непідхожою назвою — Каштанна* (Чаб., Тече вода.., 1961, 33).

НЕПІДХО́ЖЕ, *присудк. сл.* Не підходить, не личить, не відповідає кому-небудь. *Та не підхоже бурлаці Збуджувать маріння красні... Ми народились для праці, — Геть же всі пориви власні!* (Граб., I, 1959, 358).

НЕПІЗНА́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **непізнава́нний.**

НЕПІЗНА́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непізна́ваний.**

НЕПІЗНАВА́ННИЙ, а, е. Недоступний для пізнання. *Вейсманізм-морганізм.. не визнає успадковування набутих організмами ознак у поколіннях, вважаючи вічною, постійною, непізнаванною речовину спадковості* (Наука.., 9, 1956, 29); // *у знач. ім.* **непізнава́нне,** ного, *с.* Те, чого не можна пізнати. *Який світ ми бачимо в них* [баладах А. Міцкевича]? *Це світ загадковий, ..світ хистких видінь, світ чудного й непізнаванного* (Рильський, III, 1956, 300).

НЕПІЗНАВА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непізнава́нний.**

НЕПІ́ЗНАНИЙ, а, е. Якого ще не пізнали, не вивчили. *Релігійні уявлення і вірування первісних людей.. відбивали їх безсилля в боротьбі з непізнаними і страшними для них силами навколишньої природи* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 21); *Далека подорож всміхалася їй.. привабною романтикою міста і новим непізнаним життям* (Кач., II, 1958, 25).

НЕПІЗНА́ННИЙ, а, е. Якого не можна пізнати, недоступний для пізнання. *Нема речей непізнанних, а є лише досі ще непізнані* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 95).

НЕПІЗНА́ННО. Присл. до **непізна́нний.**

НЕПІЗНА́ННЯ, я, *с.*: **До непізна́ння** — так, що не можна пізнати. *Довго вдивлявся* [Спориш] *в кроваве, до непізнання розтрощене лице Панталахи* (Фр., II, 1950, 264).

НЕПЛАВКИ́Й, а́, е́. Нездатний плавитися при низькій температурі; нетопкий.

НЕПЛАНОМІ́РНИЙ, а, е. Який здійснюється або відбувається не за планом.

НЕПЛАНОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непланомі́рний.**

НЕПЛАНОМІ́РНО. Присл. до **непланомі́рний.**

НЕПЛАТІ́Ж, тежу́, *ч.* Невнесення належної плати за що-небудь; несплата.

НЕПЛАТІ́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **неплаті́ж.**

НЕПЛА́ТНИК, а, *ч.* Той, хто не вносить належної з нього плати, має заборгованість. *Гомонів тисячний натовп.. Нісся стогін катованих неплатників* (Досв., Гюлле, 1961, 188).

НЕПЛА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **непла́тник.**

НЕПЛАТОСПРОМО́ЖНИЙ, а, е. Який не має можливості сплатити те, що він зобов'язаний платити. — *Ось, багато напили, наїли, один втік, а цей неплатоспроможний! — швидко тараторила офіціантка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 140).

НЕПЛАТОСПРОМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **неплатоспромо́жний.**

НЕПЛІ́ДДЯ, я, *с.* Нездатність приносити, давати плоди.

НЕПЛІ́ДНИЙ, а, е. 1. На якому рослини не плодоносять або дають поганий урожай; неродючий. *Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння Скрізь понад шляхом нависло, неплідне та голе* (Л. Укр., I, 1951, 151); // Який не плодоносить або дає поганий урожай. *Був* [гібрид вишні і черешні] *цілком нормальний. Не то що неплідний, а .. високоурожайний* (Юним мічур... 1955, 33).

2. Нездатний давати потомство (про людей). *Отець Хуан побожний Мав найбільший заробіток Від таких жінок неплідних, Що просили в бога діток* (Сам., I, 1958, 255).

3. *перен.* Який не дає наслідків.

НЕПЛІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **неплі́дний.**

НЕПЛІ́ДНО. Присл. до **неплі́дний 3.**

НЕПЛОДОНО́СНИЙ, а, е. Те саме, що **неплі́дний 1.** *Сливу обрізують менше, ніж яблуню чи грушу, видаляючи неплодоносні гілки* (Колг. Укр., 2, 1961, 36).

НЕ́ПМАН, а, *ч.*, *розм.* Приватний підприємець, торговець періоду непу. *В зв'язку з переходом до непу в країні виник новий буржуазний прошарок — так звані непмани* (Іст. УРСР, II, 1957, 236); *Огей протискується поміж.. зосереджених робітників, веселих школярів і ситих, безпечних непманів* (Досв., Вибр., 1959, 239).

НЕ́ПМАНКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **не́пман.** *Непманки піаніно крізь стіни чую я* (Сос., I, 1957, 134).

НЕ́ПМАНСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **не́пман.** *Все пускали в хід непманські елементи, прагнучи до збагачення й підриву радянської економіки* (Іст. УРСР, II, 1957, 236); *Іван примруженими очима проводжав отих набундючених, самовдоволених непманських годованиць* [годованок] (Збан., Сеспель, 1961, 296).

НЕПОБОРИ́МИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непобо́рний.** *Заклекотів могутній вал Непоборимих сил* (Дор., Єдність, 1950, 18); *Непоборима охота заволоділа мною записати нині одну.. ідею* (Коб., Покора, 1899, 7).

НЕПОБО́РНИЙ, а, е. Якого не можна побороти; нездоланний, непереможний. — *Дав мені господь силу непоборну, щоб кайдани рвати, топтати неволю* (Вас., III, 1960, 488); *Непоборний дух вічного революціонера жив у серці великого вождя пролетаріату Леніна* (Цюпа, Україна.., 1960, 6); *Як гранітна скеля, підноситься над світом непоборний Радянський Союз* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 69); // Якого не можна подолати, перебороти, якому не можна протистояти; дуже сильний, великий. *Внутрішня непоборна напруга щосекунди зростала й зростала. Все тіло було як струна* (Донч., III, 1956, 129); *Шарудіння лісу викликало непоборне бажання жити* (Руд., Вітер.., 1958, 101).

НЕПОБО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непобо́рний.** *П. Тичина оспівує непоборність українського народу, його одвічний союз з великим російським народом* (Укр. літ., 10, 1957, 37).

НЕПОВА́ГА, и, *ж.* Зневажливе, нечемне ставлення до кого-, чого-небудь. *Чарка пішла навкруги стола. Яким не випив і тим показав очевидячки неповагу до гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 191); *Він зроду ні в чому не міг терпіти неправди й неповаги до старших* (Стельмах, II, 1962, 361).

НЕПОВАЖА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **непова́га.** *Не знаю, як прийнята вона* [стаття] *у Харкові, а в Києві нею незадоволені за «неповажання старших», виражене в ній* (Л. Укр., V, 1956, 94).

НЕПОВА́ЖЛИВИЙ, а, е. Який ставиться до інших без поваги, чемності; який не виявляє поваги, чемності до кого-, чого-небудь.

НЕПОВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непова́жливий.**

НЕПОВА́ЖЛИВО. Присл. до **непова́жливий.**

НЕПОВА́ЖНИЙ, а, е. Який не може бути взятий до уваги; недостатньо обгрунтований.

НЕПОВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непова́жний.**

НЕПОВИ́ННИЙ, а, е. Який не має за собою якої-небудь вини; непричетний до злочину і т. ін.; невинний. *Не здогадався* [Славко] *сказати матері, що він, довідавшися від Броні про ті інтимні гріхи, простив їй, бо переконався, що вона неповинна* (Март., Тв., 1954, 448); [Хмельницький:] *А хто забув з вас неповинних дітей, яких шляхтичі палили на згарищах домів наших?* (Корн., I, 1955, 236); * Образно. *Вкраїно! Мій любий краю неповинний! За що тебе господь кара, Карає тяжко?* (Шевч., II, 1963, 378); // Щирий, чистий; невинний. *Горпина полюбила його, полюбила усім своїм неповинним серцем* (Мирний, I, 1954, 218).

НЕПОВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непови́нний.** *З усіма його доказами неповинності Григорія погоджувалась* [Надія], *але вигляд її від того не веселішав* (Сміл., Сад, 1952, 206).

НЕПОВИ́ННО. Присл. до **непови́нний.** *Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що конає Гетьманщина, Неповинно гине* (Шевч., II, 1963, 48); [Трохим:] *Батько на моїх очах зневажив людину, неповинно образив* (Кроп., IV, 1959, 223).

НЕПО́ВНИЙ, а, е. 1. Не зовсім наповнений чим-небудь. *Хома дрібулить* [дрібцює] *додому з неповним мішком за плечима* (Тют., Вир, 1964, 368); *Біля її ніг стояла на землі полив’яна ще неповна миска, а треба нарвати* [вишні] *доверху* (Шиян, Баланда, 1957, 142).

2. Не доведений до необхідної норми, межі, розміру і т. ін. *Американська статистика показала, що* ***близько половини*** *всіх робітників зайняті* ***неповний*** *робочий час* (Ленін, 24, 1972, 259); *Колись це був знаменитий баритон, та ще й зараз він може заспівати для друзів у неповний голос з великим почуттям* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 27);// Який не містить у собі повного набору, комплекту, складу чого-небудь. — *А це — волошки й сокирки. Давай я віднесу в хату-лабораторію. Там у нас ще неповна колекція бур’янів* (Донч., VI, 1957, 36); // Не зовсім закінчений, завершений. *Сватання налетіло, мов завірюха, а весілля вирвало її з хутора в неповних шістнадцять років* (Стельмах, I, 1962, 320).

△ **Непо́вне ре́чення** — речення, в якому опущений один чи обидва головні члени. *Неповні речення.. характеризуються відсутністю якого-небудь члена, що потреба в ньому випливає з граматичної структури даного речення* (Курс сучасної укр. літ. мови, II, 1951, 73); **Непо́вний мі́сяць** — фаза Місяця, коли видно лише частину його диску. *Неповний місяць плавав над лісом* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 136).

НЕПО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **неповнота́.** *У прикметників і утворених від них прислівників наголос стоїть на* ***по-****, коли префікс означає неповність якості: поблизький, полегкий, помалий* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 486).

НЕПОВНОЗУ́БІ, бих, *мн.* Ряд ссавців із зубами спрощеного типу або без зубів. *Лише в цій* [неотропічній] *області поширені такі представники ряду неповнозубих.., як панцирники, мурахоїди та лінивці* (Посібник з зоогеогр., 1956, 33).

НЕПОВНОЛІ́ТНІЙ, я, є. Який не досяг повноліття. — *Вона ще неповнолітня, тітка є її опікункою* (Фр., VI, 1951, 293); — *Ну, Крук ще, на щастя, неповнолітній, тому і вдалося мені вирвати хлопця.. від трибуналу* (Козл., Ю. Крук, 1957, 418); // *у знач. ім.* **неповнолі́тні,** ніх, *мн.* (*одн.* **неповнолі́тній,** нього, *ч.;* **неповнолі́тня,** ньої, *ж.*). Ті, хто не досяг повноліття. *Найскладнішим і найвідповідальнішим завданням адміністративних органів є попередження рецидивної злочинності і злочинності неповнолітніх* (Ком. Укр., 9, 1966, 22); * У порівн. — *Тоді на тобі один рядок, бо ти два не годна гнати...— і дав* [Андрій] *Химі один рядок, на сміх усім заробітчанам, мов неповнолітній* (Кач., II, 1958, 9).

НЕПОВНОЛІ́ТТЯ, я, *с.* Вік людини, що не досягла повноліття. [Тарталюк:] *Тихше, тихше, я з вами не розмовляю. У вас за неповноліттям навіть паспорта немає* (Коч., II, 1956, 422); *Сашко мріяв бути дорослим, вирости якнайшвидше — і гірко катувався своїм неповноліттям* (Смолич, Світанок.., 1953, 36).

НЕПОВНОПРА́ВНИЙ, а, е. Який не володіє всіма правами, має неоднакові права з іншими. *Робітниця й селянка пригноблені капіталом і зверх того вони навіть у найдемократичніших з буржуазних республік лишаються, по-перше, неповноправними, бо рівності з чоловіком закон їм не дає; по друге,— і це головне — вони лишаються в «домашньому рабстві», «домашніми рабинями»...* (Ленін, 32, 1951, 133).

НЕПОВНОПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неповнопра́вний.** *Форми й ступені цього примусу можуть бути найрізноманітніші, починаючи від кріпацького стану і кінчаючи становою неповноправністю селянина* (Ленін, 3, 1970, 177).

НЕПОВНОТА, и́, *ж.* Відсутність потрібної повноти в чому-небудь.

НЕПОВНОЦІ́ННИЙ, а, е. Який не має потрібних якостей; позбавлений багатьох позитивних ознак. *Все це говорило Дорошеві, що люди здорові і фізично сильні мучаться духовно за поранених і покалічених, не вважаючи їх, проте, неповноцінними людьми, і за це треба їх поважати* (Тют., Вир, 1964, 200); *Якщо господарство висіває неповноцінне насіння, то добрих результатів воно ніколи не одержить* (Рад. Укр., 31.I 1963, 1).

НЕПОВНОЦІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непов-**

ноцінний. *Часто доводилося йому.. відчувати свою неповноцінність* (Головко, II, 1957, 410).

НЕПОВОРОТКИЙ, á, é. Повільний, незграбний у рухах. *Вона й трохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем, високих, іноді дуже неповоротких дівчат* (Мирний, I, 1949, 127); *Величай посміхнувся, уявивши, як крутитиметься Самійло Заводій — вайлуватий і неповороткий* (Коп., Земля.., 1957, 68); * Образно. *Далеко на обрії маячив якийсь великий пароплав. Неповороткі шхуни розкинули в повітрі білі вітрила* (Донч., II, 1956, 84).

НЕПОВОРО́ТКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **неповороткий.** * Образно. *Він гнівався тепер на свою забудькуватість, на свою відсталість, на негнучкість і неповороткість своєї думки* (Загреб., Спека, 1961, 206).

НЕПОВОРО́ТНИЙ, а, е. Який не повернеться, не повториться. *Знищення великої земельної власності на Західній Україні, передача землі в руки народу,— це другий, величний, неповоротний крок нашої землі в переможний Жовтень* (Тудор, Вибр., 1949, 347); *Смерть Михайла Івановича* [Калініна] *діячі радянської культури, як і весь наш народ, сприйняли як тяжку неповоротну втрату* (Рад. Укр., 5. VI 1946, 1); // *у знач. ім.* **неповоро́тне,** ного, *с.* Те, що не повернеться, не повториться. *Сколихнулось у ньому глибоке бажання рушити кудись за сином, наздоганяти неповоротне* (Довж., I, 1958, 85).

НЕПОВОРОТНИЙ, á, é. Те саме, що **неповороткий.** *Матня одрізнявся од усього товариства.. Який завтовшки, такий завбільшки; неповоротний, неохайний* (Мирний, II, 1954, 158).

НЕПОВОРО́ТНО. Присл. до **неповоро́тний.**

НЕПОВОРУ́ШНИЙ, а, е, *діал.* Нерухомий, непорушний. *Ідеш отак рано.. і купаєшся в чистім неповорушнім воздусі* [повітрі] (Коб., III, 1956, 25).

НЕПОВОРУ́ШНО, *діал.* Присл. до **неповору́шний.** *Стояла* [Курилиха] *неповорушно в чорній сорочці* (Черемш., Тв., 1960, 57).

НЕПОВТОРИ́МИЙ, а, е. Який має особливі якості, ознаки, риси; винятковий, надзвичайний. *Це була якась неповторима ніч, яку потім засуджений проніс у своїй пам'яті через усе життя* (Рибак, На світанку, 1940, 182); *Прощайте, вечори багряні, Річок неповторимий плин* (Мал., Звенигора, 1959, 25).

НЕПОВТОРИ́МО. Присл. до **неповтори́мий.** *День одсіяв неповторимо, в степах розлив зорі вино* (Сос., Щастя.., 1962, 160).

НЕПОВТО́РНИЙ, а, е. Який не може повторитися. *Ти* [школо] *живеш і житимеш завжди в серці як свідок моєї неповторної юності* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 3); // Те саме, що **неповтори́мий.** *Сьогодні все навкруги було іншим, неповторним, фантастично прекрасним...* (Гончар, III, 1959, 439); *Неповторна краса червневих полів хвилюванням наповнила єство, сльозою зволожила очі* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 213).

НЕПОВТО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неповто́рний.** *Міркування Франка про неповторність індивідуального стилю наштовхують нас на питання про роль стилізації* (Рад. літ-во, 1, 1961, 41); *В юнакову свідомість врився зовнішній світ з його запахами, барвами, звуками, неповторністю* (Дмит., Наречена, 1959, 190).

НЕПОВТО́РНО. Присл. до **неповто́рний.** *Коленкур згадував Париж, різні дрібниці з минулого, що здавалися зараз неповторно дорогими* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 391); *У багатоголосому хорі нашої поезії спів Павла Тичини лунає юно, дзвінко, неповторно* (Літ. газ., 28.X 1960, 1).

НЕПОГАМО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непогамо́вний.** *Я кидаюсь по хаті, як зранений звір, і в непогамованій злобі розпихаю меблі й хочу все знищити* (Коцюб., I, 1955, 417); *З білими плямами на вилицях, рясним потом на лобі, воно* [обличчя] *видавало непогамоване хвилювання* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 48).

НЕПОГАМО́ВАНО, *рідко.* Присл. до **непогамо́ваний.** — *Я піду геть, я хочу назад додому! — вирвалося вже дико й непогамовано з його грудей* (Коб., II, 1956, 104).

НЕПОГАМО́ВНИЙ, а, е. 1. Якого не можна стримати, угамувати, заспокоїти. *Ось такою чіпкою та цупкою, міцною та непіддатливою видається їй і ця непогамовна Тоня Горпищенко* (Гончар, Тронка, 1963, 171); *До хати їх* [дітей] *запрошує* [Т. Шевченко] *й за стіл Садовить ту юрбу непогамовну* (Мал., Віщий голос, 1961, 42); // Який не знає втоми; невтомний. *Непогамовний збирач чого-небудь; Непогамовний борець проти чого-небудь.*

2. *перен.* Дуже сильний ступенем свого вияву. *Якась дика, непогамовна енергія керувала його рухами* (Коцюб., I, 1955, 305); *В ньому прокинувся голод, дикий, непогамовний, незборимий голод, від якого темніє в очах* (Загреб., Європа 45, 1959, 37).

3. *перен.* Який не припиняється, триває безперестанно; безперервний. *Твої слова, не вмиті потом Непогамовного труда, Пролинуть непотрібним льотом, Не залишаючи сліда* (Рильський, III, 1961, 85).

НЕПОГАМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непогамо́вний.**

НЕПОГАМО́ВНО. Присл. до **непогамо́вний.**

НЕПОГА́НИЙ, а, е. 1. Досить добрий. *Побачив Марко, що хлопець здоровий, красивий і робітник непоганий, і вирішив узяти його за старшого погонича* (Укр.. казки, 1951, 286); *Викохали вони* [колгоспники] *врожай непоганий* (Вишня, I, 1956, 365).

2. Те саме, що **га́рний.** *Балабуха був зовсім таки непоганий з лиця, тільки трохи товстий* (Н.-Лев., III, 1956, 15).

НЕПОГА́НО. 1. Присл. до **непога́ний** 1. *Я почуваю себе непогано, серце болить рідко* (Коцюб., III, 1956, 429); *Федько вчився непогано* (Донч., V, 1957, 357); *Живе* [Артем] *непогано і матір таки не забуває — хоч зрідка, а приїздить* (Головко, II, 1957, 233).

2. *у знач. присудк. сл.* Усе гаразд, усе задовольняє; добре. — *Дасть біг лучче* [краще], — *буде лучче; але й тепер непогано* (Н.-Лев., I, 1956, 153); — *Мені непогано,— каже Сев,— та мене вдома чекає вже, певно, помічник, з яким я розробляю сценарії* (Ю. Янов., II, 1958, 44).

НЕПОГАСИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **непога́сний.** *Шляхами правди із тобою разом іде народів здружена сім'я, і сяє їй ясним дороговказом непогасиме Леніна ім'я* (Гонч., Вибр., 1959, 103).

НЕПОГА́СНИЙ, а, е. 1. Який не гасне, якого не можна погасити; невгасимий. *Живе, як зоря непогасна, образ Леніна в мужніх серцях* (Сос., Так ніхто.., 1960, 8); *Куди не глянь — квіти і квіти. Неначе то й не квіти, а живі, непогасні смолоскипи палають вогнем* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 113).

2. *перен.* Який з часом не втрачає своєї сили; неослабний. *Великий гнів і непогасний пал Тобі* [воїнові] *левину навівали силу. Бо всі боролись за Отчизну милу* (Рильський, II, 1960, 251); *Є багато любовій, та найдужча й найвища з усіх, непогасна, як вічність, до тебе — моя Україно* (Сос., II, 1958, 306); // Якого не можна стримати, угамувати. *Погляд дружини був повний розпуки і непогасного болю* (Збан., Між.. людьми, 1955, 61).

НЕПОГА́СНО. Присл. до **непога́сний.** *Світить сонце ясно-ясно, Непогасно на весь край* (Ус., Листя.., 1956, 28).

НЕПОГІ́ДНИЙ, НЕПОГО́ДНИЙ, а, е. Хмарний і дощовий; непогожий. *Непогідного дня і хмарно́го Я із* *города йшов вечорóм* (Фр., XIII, 1954, 134); *Я поринула у свою власну, розлючену, зневолену душу, мов у яку непогідну бурливу ніч* (Коб., I, 1956, 193); *Увесь день дув холодний вітер, ішов дрібний дощ. Ніч була темна і непогодна* (Вол., Самоцвіти, 1952, 154).

НЕПОГО́ДА, и, *ж.* Погана (холодна, дощова, вітряна) погода; негода. *Неначе ворон той летячи Про непогоду людям кряче, Так я про сльози та печаль* (Шевч., II, 1963, 116); *Надворі непогода, дощ, а в хаті учителя тепло й привітно* (Тесл., Вибр., 1950, 44); *Поривами дув вітер, віщуючи холод та непогоду...* (Ткач, Арена, 1960, 49).

НЕПОГО́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. У якому немає погодженості.

2. Якого ніхто не погоджував з ким-, чим-небудь.

НЕПОГО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непого́джений.** *Непогодженість у роботі.*

НЕПОГО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Відсутність погодженості в чому-небудь.

НЕПОГО́ДНИЙ *див.* **непогі́дний.**

НЕПОГО́ЖИЙ, а, е. Хмарний і дощовий; непогідний. *День як день, хмурий, непогожий, яких багато проминуло вже* (Вас., II, 1959, 40); *Стояли літні, але непогожі дні* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 102).

НЕПОГО́ЛЕНИЙ, а, е. Який не поголився або якого не поголили; неголений, небритий. *Він непоголений, на вигляд старіший, ніж на фотокарточці* (Ю. Янов., IV, 1959, 169); // Зарослий бородою, вусами, укритий волоссям. *Обличчя боцмана, що, мабуть, уперше за його службу на флоті було непоголене, спалахнуло вогнем* (Ткач, Жди.., 1959, 16).

НЕПОГРІШИ́МИЙ, а, е. Який ніколи не помиляється, не робить помилок, не має помилок. *Я висловив свою думку тоном непогрішимого судді* (Еллан, II, 1958, 32); *Головний інженер не такий уже й непогрішимий, яким він здавався йому в перші дні директорування* (Шовк., Інженери, 1956, 59).

НЕПОГРІШИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **непогріши́мий.** *Формули були байдужі до всього. В них не пульсували гарячі струни пристрастей, вони обплітали.. людську думку холодним мереживом своєї непогрішимості* (Загреб., Спека, 1961, 201).

НЕПОГРІШИ́МО. Присл. до **непогріши́мий.**

НЕПОГРІ́ШНИЙ, а, е. Те саме, що **непогріши́мий.**

НЕПОГРІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непогрі́шний.** *Була* [Ніна] *добре розвинена і могла говорити на яку завгодно тему, не претендуючи, однак, на мудрість і непогрішність свого мислення* (Добр., Тече річка.., 1961, 6).

НЕПОГРІ́ШНО. Присл. до **непогрі́шний.**

НЕПОДАЛЕКУ́, *присл., розм.* Те саме, що **неподалі́к.** *Нарізно од піщан, неподалеку, стояли прикажчики у червоних сорочках, у широких бородах..* (Мирний, I, 1949, 195); *Десь зовсім неподалеку, за два-три квартали, вибухнув постріл* (Головко, II, 1957, 575).

НЕПОДАЛЕ́ЧКУ, *присл., розм.* Те саме, що **неподалі́к.** *Блисне проміннячко вечірнє Між хвиль ясних. Хатина тут неподалечку* (Граб., I, 1959, 427); *Неподалечку від села жила собі над річкою хороша дівчинка* (Забіла, У.. світ, 1960, 90).

НЕПОДАЛІ́К. 1. *присл.* На невеликій відстані; поблизу. *Він примружено глянув на дівчат, що саме проходили неподалік* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 244); *Велика бомба розірвалась неподалік* (Довж., I, 1958, 291).

2. *у знач. прийм., з род. в., у сполуч. з прийм.* від *і без нього.* Уживається при позначенні тих предметів, на невеликій відстані від яких щось міститься, відбувається і т. ін. *Соломія сиділа неподалік від Оксани* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 35); *Хутір, на якому зупинився Арнульф, лежав неподалік станції* (Загреб., Європа 45, 1959, 80).

НЕПОДА́ТЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **непідда́тливий.** — *Дурненька, — ніби лаяла опісля бабуня, розчісуючи довге, неподатливе її волосся* (Коб., I, 1956, 339); *Ось уже близько двох місяців тіпає його ця виснажлива, неподатлива хвороба* (Добр., Очак. розмир, 1965, 388); *Вона була горда та неподатлива, ніякої ганьби, ніякого згірдного слова не могла стерпіти!..* (Фр., V, 1951, 319); *Гаркуша незабаром повертався знову, люто умовляючи неподатливих отаманів* (Гончар, Таврія, 1952, 105).

НЕПОДА́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **непода́тливий.** *Порадила* [Лариса], *щоб Надя не довіряла зрадливому теплу ранньої провесни і не бравірувала своєю неподатливістю до простуди* (Гур., Друзі.., 1959, 103).

НЕПОДАТНИЙ, á, é. У царській Росії — якого не зобов'язували платити податі; неоподатковуваний.

НЕПОДІ́БНИЙ, а, е. Який не має подібності до кого-, чого-небудь; несхожий на когось, щось. *Всі* [звірі] *були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя* [лиса Микиту], *а надто так неподібного до всіх інших звірів* (Фр., IV, 1950, 95); *Помітили вони один одного не відразу й, навіть побачивши, не зразу кинулись назустріч, таким неподібним було все на ту давно минулу дійсність* (Довж., I, 1958, 327).

НЕПОДІ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неподі́бний.**

НЕПОДІ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Якого не поділили на частини. *Бачив* [куркуль] *усю свою землю, непорізану, неподілену* (Стельмах, II, 1962, 183).

2. *перен.* Який не зустрів співчуття, підтримки, схвалення. *Ось так стрівся Анрі-Жак із дужим почуттям і поніс його з собою неподіленим, розуміючи, як йому повинні всі заздрити* (Ю. Янов., II, 1954, 57).

НЕПОДІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не ділиться, не розпадається на частини. *Це ж вони* [греки] *назвали найдрібнішу часточку речовини «атомос», тобто неподільний, вважаючи її остаточно неподільною* (Рибак, Час.., 1960, 171); // Який не підлягає поділу, перебуває у спільному володінні, користуванні і т. ін. *І. І. Срезневський зазначає, що мова є неподільною власністю всього народу* (Мовозн., XIII, 1955, 18); *У кожного своя мова — рідна, колискова; та у всіх Вітчизна спільна, вічна, неподільна* (Тер., Правда, 1952, 29).

Неподі́льний фонд — грошовий фонд сільськогосподарської артілі, який не підлягає розподілові між колгоспниками, а служить для розширеного відтворення громадського господарства та поліпшення культурно-побутового обслуговування колгоспників. *Колгоспи значну частину коштів неподільних фондів можуть використати на купівлю машин* (Колг. Укр., 4, 1958, 5).

2. Який становить собою нерозривно зв'язане єдине ціле. *Ботев-революціонер і Ботев-поет — неподільні* (Рильський, III, 1956, 321); *У своїх ліричних віршах В. Сосюра виражає почуття неподільної злитості людини з світом прекрасної природи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 410).

3. Який повністю охоплює що-небудь; повний. *Велика Жовтнева соціалістична революція поклала край неподільному пануванню капіталізму на земній кулі* (Ком. Укр., 10, 1965, 45).

НЕПОДІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неподі́льний** 1, 2. — *Греки помилилися, назвавши найдрібнішу частку речовини.. атом, маючи на увазі його неподільність* (Рибак, Час.., 1960, 172); *Неподільність історичної долі.. народів Росії була зумовлена спільністю їх суспільно-економічного і соціально-політичного розвитку* (Ком. Укр., 10, 1965, 16).

НЕПОДІ́ЛЬНО. Присл. до **неподі́льний.** *І журба* *і радість жили в людях поряд, неподільно майже, заміняючи одна одну* (Горький, Дитинство, 1947, 37); *Марта ревнувала Антона... Їй хотілось мати його тільки для себе, неподільно, цілком* (Коцюб., II, 1955, 305); *Там, де ще зовсім недавно неподільно панував колоніалізм, виникли вільні, незалежні країни* (Ком. Укр., 5, 1960, 31).

НЕПОДІ́ЛЬЧИВИЙ, а, е, *розм.* Який не любить ділитися чим-небудь з іншими. [М о й с і й:] *Батько такий, що й не підступай: сердитий та неподільчивий* (К.-Карий, II, 1960, 121); *Вона не ходила до сусідів, була неподільчивою, хитрою і мстивою* (Тют., Вир, 1964, 155).

НЕПОДО́БНИЙ, а, е. 1. Який не відповідає певній обстановці, виходить за норми прийнятої моралі, не підходить до певного випадку. *Він, бідний сирота, козарлюга запеклий, там між панством тим пишним, тільки в якійсь химерній неподобній одежі...* (Стар., Облога.., 1961, 43); *В штабі французького гарнізону зразу ж переполошились. Адже мав місце неподобний акт громадської непокори* (Смолич, V, 1959, 611); // Позбавлений здорового розуму; безглуздий, нерозумний. *Коли люди дуже роз'їздяться, то з листами завжди виходять неподобні річі* [речі] (Л. Укр., V, 1956, 102); // *у знач. ім.* **неподо́бне**, ного, *с.* Щось позбавлене здорового розуму. [Н а р т а л:] *Пожар пустив би в Римі!..* [Л ю ц і й:] *Ти плещеш неподобне. Се неправда. Ти б не одваживсь на таке ніколи* (Л. Укр., II, 1951, 433).

2. Який діє всупереч нормам прийнятої моралі. *Наврочили неподобні люди: схопили діда німці* (Ю. Янов., II, 1954, 162); // Непристойний, безсоромний. *Досадно дівчині, що до неї приступає шайтан і нашіптує неподобні думки* (Коцюб., I, 1955, 286); *Леся сама не раз чула, як Федоська взивала чоловіка неподобними словами* (М. Ол., Леся, 1960, 82).

НЕПОДО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неподо́бний.**

НЕПОДОБНО. Присл. до **неподо́бний.** [М а р ц і я:] *І що за дикий звичай — виявляти так неподобно тугу?* (Л. Укр., III, 1952, 179).

НЕПОДО́БСТВО, а, *с.* Порушення встановлених правил, норм поведінки, порядку; безчинство. *В кишені Ладимка лежала заява про неподобства у заводській їдальні* (Руд., Остання шабля, 1959, 527); *Треба Гната прикрутити так, щоб він визнав свої помилки і припинив чинити неподобства!* (Тют., Вир, 1964, 162); // *у знач. присудк. сл.* Не личить так робити; не повинно так бути.— *Ось полюбуйся роботою наших ремонтників,— майже з порога заговорив він.— Це ж просто неподобство та й годі* (Гур., Новели, 1951, 69).

НЕПОДО́ВЗІ, *присл., діал.* Незабаром. *Неподовзі надійшов і Василь і став позаду криласа* (Фр., I, 1955, 147).

НЕПОДО́ЛАНИЙ, а, е. Якого не подолали. *Я, неподоланий, загляну смерті в очі* (Бажан, Вибр., 1940, 167); *В портах чужодальних морів, наче вимпел надій і привіту, неподоланий стяг майорів* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 41).

НЕПОДОЛА́ННИЙ, а, е. Якого не можна подолати, якому не можна протистояти; дуже сильний; непереборний, непереможний. *Стебла* [рослин] *витикалися з землі назустріч сонцю, випростувались, множились, обіймалися й сплітались в таємничому неподоланному русі росту* (Довж., I, 1958, 437); *Наша партія — народу неподоланний авангард* (Уп., Вірші.., 1957, 67).

НЕПОДОЛА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неподола́нний.** *Гірники — найближча нам рідня, в нас одне і діло і путі: серп і молот куємо щодня — знак неподоланності в житті...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 115).

НЕПОЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Не пройнятий поезією, позбавлений поезії. *Зовсім несправедливо дали цьому містечку таке непоетичне прізвище — Свиняча Гребля* (Вас., I, 1959, 375); *Кость уже стояв на порозі навстіж розчинених дверей і, о боже! який непоетичний, який нещасний вигляд мав він у цю хвилину!* (Л. Янов., I, 1959, 447).

НЕПО́ЄНИЙ, а, е. Якого не поїли, який не напився води (про тварин). *Натужно ревуть непоєні воли, розморено плентаючись понад залізницею в хвості колони* (Гончар, II, 1959, 110); — *Правильно Крили в районі, Що в мене бувають непоєні коні!..* (С. Ол., Вибр., 1959, 260).

НЕПОЖИ́ВНИЙ, а, е. Який містить мало поживних речовин.

НЕПОЗБУ́ТНІЙ, я, є, *розм.* Від якого важко звільнитися. *В непозбутньому горі плакала жінка під хатою* (Довж., I, 1958, 283); *На його* [казаха] *виснаженому обличчі лежала печать непозбутньої журби* (Жур., Опов., 1956, 259).

НЕПОІНФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Який не має відомостей про що-небудь, не знає чогось. *Неминучий виступ робітників на вулицю, хоч би для оповіщення непоінформованих ще про страйк товаришів, перетворюється в політичну демонстрацію з революційними піснями та промовами* (Ленін, 11, 1970, 329).

НЕПОІНФОРМО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоінформо́ваний.** — *Учора трапилось таке непорозуміння, таке непорозуміння. А все це, знаєте, моя непоінформованість* (Кол., На фронті.., 1959, 137).

НЕПОКАЗНИ́Й, á, é. 1. Який нічим не виділяється серед інших, не приваблює своїми зовнішніми рисами; непривабливий. — *А що вона на вид непоказна — на те не дивіться: вам треба робітниці — а вона у нас звикла усе робити* (Мирний, I, 1954, 64); *Будинок на вулиці Куліша був сірий, одноповерховий, зовсім непоказний* (Вільде, Сестри.., 1958, 312); *Може здатися дивним, що ця непоказна на вигляд деталь забирає стільки уваги та коштів* (Ком. Укр., 1, 1966, 67).

2. *перен.* Який не заслуговує схвалення; незавидний. *Життя його — черстве, непоказне, немов якась страшна покута* (Кол., На фронті.., 1959, 193).

НЕПОКА́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоказни́й.**

НЕПОКА́ЗНО. Присл. до **непоказни́й.**

НЕПОКА́РАНИЙ, а, е. Якого не покарали. *Значить, мовчання непокараних злочинців було ще однією спробою замилити всім очі?* (Шовк., Інженери, 1956, 33).

НЕПОКВА́ПЛИВИЙ, а, е. Який не квапиться; якому не властива поквапливість. *Софрон — завжди спокійний, врівноважений та непоквапливий, що й не ходив, а величаво цибав,— на цей раз біг, наче якийсь шустрий хлопчик* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 94); // Власт. тому, хто не квапиться. *У всій його постаті, в непоквапливих рухах не було нічого войовничого* (Шиян, Партиз. край, 1946, 60).

НЕПОКВА́ПЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непоква́пливий.** *Їхали* [Терешко і Меджє] *назад тихо, наче подих смерті вимагає спокійної і урочистої непоквапливості* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 410).

НЕПОКВА́ПНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непоква́пливий.**

НЕПОКВА́ПНО, *рідко.* Присл. до **непоква́пний.** — *Писати палички, думаєте, не подія в житті? Непоквапно, рівно — теж уміти треба* (Горд., Буян, 1938, 11); *Дзигарі на першому поверсі у вестибюлі непоквапно відбили вісім ударів* (Смолич, День.., 1950, 269).

НЕПОКІ́Й, ко́ю, *ч.* Те саме, що **неспо́кій.** *З боязню й непокоєм у серці слідкувала мати за кожним словом і рухом сина* (Кобр., Вибр., 1954, 13); *З душею, повною* *переживань і непокою, ходив Цзі по шляху, збираючи паливо* (Досв., Гюлле, 1961, 166).

НЕПОКІ́ЙНИЙ, а, е. Те саме, що **неспокі́йний.** *Він такий блідий, такий непокійний вийшов тоді з хати й напрямився прямо з двору* (Мирний, IV, 1955, 40); *В очах* [Тетяни] *заяскрилася непокійна давня туга, горда, палюча тоска* (Вас., II, 1959, 105).

НЕПОКІ́ЙНО. Присл. до **непокі́йний.** *Христя слухає таємну розмову подруги — і серце її непокійно б'ється* (Мирний, III, 1954, 112).

НЕПОКІ́РЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **непокі́рний.** — *Я, мамо, примітила, що Герман трохи непокірливий і навіть палкий, сердитий* (Н.-Лев., III, 1956, 235); *Вона отруїла його життя, розлучивши з милою, вона отруїла його цілий вік непокірливою вдачею* (Коцюб., I, 1955, 31); * Образно. *Сагайдак вряди-годи підіймав голову з опуклим високим чолом, відкидаючи назад довге русяве волосся непокірливої зачіски* (Добр., Тече річка.., 1961, 3).

НЕПОКІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непокі́рливий.** *Швидко з безвідрадного та сумного чуття виродилося грізне завзяття, мимовільна дружність і непокірливість своїм кривдникам* (Фр., V, 1951, 373).

НЕПОКІ́РЛИВО. Присл. до **непокі́рливий.** *Образно. *Рудувате волосся непокірливо пнеться, вуси стирчать* (Коцюб., III, 1956, 26).

НЕПОКІ́РНИЙ, а, е. Який не хоче підкорятися, бути підвладним кому-небудь; неслухняний. *Пан продав непокірного кріпака другому* [панові] *у село* (Мирний, I, 1954, 300); *Низенький, опецькуватий, але рухливий, Костя Цалюк був непокірний і неслухняний* (Коз., Вибр., 1947, 63); * Образно. *Коло вух і на шиї* [молодички] *вилося, вибившись з-під очіпка, непокірне русяве волосся* (Гр., II, 1963, 330); // *у знач. ім.* **непокі́рні,** них, *мн.* (*одн.* **непокі́рний,** ного, *ч.;* **непокі́рна,** ної, *ж.*). Ті, що не хочуть підкорятися, бути підвладними кому-небудь. *Окупанти почали розстрілювати непокірних, а заодно палити їхні хати* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 9); *Мати захлинулася новою хвилею гніву і тому не могла звести голосу, щоб ще раз пробрати непокірну...* (Речм., Весн. грози, 1961, 83); // Власт. такій людині. *Орися знала непокірний і дещо грубуватий характер свого милого* (Тют., Вир, 1964, 264); *Непокірна вдача* [Тараса], *ненаситне прагнення знань.. викликали в тупих п'яниць-дяків сліпу неприязнь* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 12); // Який виражає непокору. *Ви поховані в землянках, звідки навіть Не чутно брязкоту кайданів, ні стогнання, Ні непокірних слів* (Л. Укр., I, 1951, 125); *Не могла* [Ганна] *дати ради ні своїм думкам, ні почуттям. А думки й почуття були якісь розхристані й непокірні* (Коз., Сальвія, 1959, 115).

НЕПОКІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непокі́рний.** [Хуса:] *А знаєш ти, що я тобі закон? Що я тебе скарати смертю можу за непокірність?* (Л. Укр., III, 1952, 157); *Я люблю тебе, Львове, без тями.. За столітню твою непокірність* (Павл., Бистрина, 1959, 34).

НЕПОКІ́РНО. Присл. до **непокі́рний.** * Образно. *Над спокійним чолом непокірно настовбурчувались милі кучерики* (Кол., Терен.., 1959, 337).

НЕПОКО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **непоко́їти** і **непоко́їтися.** *Лікування телят 30% розчином соляної кислоти супроводилося сильним непокоєнням хворих* (Соц. твар., 2, 1956, 55).

НЕПОКО́ЇТИ, о́ю, о́їш, *недок., перех.* 1. Порушувати чий-небудь спокій; завдавати турботи, клопоту; турбувати. *Човник повернувся трохи боком, але Гапка не хотіла непокоїти діда і вже не обзивалася* (Л. Янов., I, 1959, 319); *Мирослава вбігла в кімнату і припала до колін княгині. — Прости, милостива, прости, що в таку страшну хвилину непокою тебе* (Оп., Іду.., 1958, 347); * Образно. *Вітерець з берега непокоїв море* (Донч., II, 1956, 115).

2. Викликати хвилювання, тривогу, побоювання; приводити у стан неспокою, занепокоєння; хвилювати. *Гостей все більше та більше прибува, а князя як нема, так нема. Се почало непокоїти навіть і пані Турковську* (Л. Укр., III, 1952, 501); *Тривожне почуття зростало в серцях батьків, непокоїло їх день у день.., коли вони думали про старшого сина* (Полт., Повість.., 1960, 50).

3. Завдавати фізичний біль; турбувати. *Найбільш непокоїли* [Дмитра] *ноги — не міг стати* (Стельмах, II, 1962, 387); *Від тієї ночі носить Рубанюк у тілі кулю, яка часто непокоїть* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 167).

НЕПОКО́ЇТИСЯ, о́юся, о́їшся, *недок.* Відчувати хвилювання, тривогу, побоювання, занепокоєння; хвилюватися. *Бабуся непокоїлася, бо вже давно не бачила внуків від доньки* (Мак., Вибр., 1954, 276); *В душі Оксен непокоївся: весна видалася засушливою* (Тют., Вир, 1964, 73); * Образно. *Глухо зітхали хвилі, білі чайки непокоїлись над озером* (Гончар, Новели, 1954, 47).

НЕПОКО́РА, и, *ж.* Небажання або відмова підкорятися кому-небудь, слухатися когось і т. ін. *Від неї пахло духами і жіночою звабою, віяло гордістю і непокорою* (Тют., Вир, 1964, 424); *Вічний дух непокори проти гнобителів жив у серцях знедолених* (Цюпа, Україна.., 1960, 6).

НЕПОКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Не застелений зверху чим-небудь. *За непокритими, нахололими за ніч столами.. сиділи люди* (Стельмах, I, 1962, 3).

2. Який не має покрівлі, накриття. *Кругом тих палаців — непокриті халупи, обідраний, голодний і холодний люд* (Стор., I, 1957, 127); *Вийшов* [Левко] *на подвір'я до коней, що стояли в свіжозведеній, ще непокритій стаєньці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 618).

3. Без головного убору. *Долі, в тіні руїни, сиділа жінка в жалобі, з чорним непокритим волоссям* (Коцюб., II, 1955, 403); *Дід ішов з непокритою головою* (Донч., VI, 1957, 60); *На кручі з'явився хлопець верхи на коні, з вигорілим від сонця білим непокритим чубом* (Юхвід, Оля, 1959, 16).

4. Який не має на собі одягу або якогось іншого покриття. *Падає* [світло] *дівчатам на біляві простоволосі голови, на худі непокриті плечі* (Л. Укр., IV, 1954, 212); *Рубались предки в давнину з непокритими грудьми* (Довж., I, 1958, 325).

НЕПОЛА́ДКА *див.* **непола́дки.**

НЕПОЛА́ДКИ, *док., мн.* (*одн.* **непола́дка,** и, *ж.*). Недоліки, несправності, розлади в чому-небудь. *Піонери не відставали від дорослих, вони не раз подавали свої пропозиції по усуненню десятків хиб та неполадок, що траплялись у комуні* (Донч., I, 1956, 64); *Усувають* [слюсарі] *різні дрібні неполадки, що виникають у процесі роботи тракторного парку* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 10).

НЕПОЛИВНИ́Й, а́, е́. Який не має штучного зрошення. *Один гектар поливної землі дає стільки врожаю, як чотири гектари неполивної землі* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 97); *Інститут виноградарства.. вивчає засоби підвищення врожайності виноградників на зрошуваних і неполивних площах* (Рад. Укр., 14.VI 1961, 2).

НЕПОЛО́ХАНИЙ, а, е. Якого не лякали, не полохали. *Деякий час ми захоплено розглядаємо озеро з його багатством, з його неполоханим життям* (Гончар, Маша.., 1959, 38); *В краю неполоханих птиць Таєжні ішли партизани Стежками вовків і лисиць* (Нагн., Слово.., 1954, 241).

НЕПОЛОХЛИ́ВИЙ, а, е. Який не боїться, не полохається кого-небудь, досить сміливий. — *А твій* [батько] *хто, що ти варнякаєш, сороченя? — Я — не сороченя, пане старосто,— трохи подумавши, одповів неполохливий Свиридон,— мій тато трудящий елемент на будівництві* (Ю. Янов., Мир, 1956, 142).

НЕПОЛЮБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., перех.* Відчувати неприхильність, неприязнь до кого-, чого-небудь. *Юлія Андріївна здавна неполюбляє старшу медсестру* (Дмит., Обпалені.., 1962, 38).

НЕПОМА́ЛУ, *присл., розм.* Сильно, добре, надто. [2-й козак:] *Вони мене дивують непомалу: Як можна так прожити, як вони — Серед степів, без хати, без родини* (Сам., II, 1958, 34); *Ой з-за гори, ой да з-за лиману Та віє вітер непомалу* (Стельмах, II, 1962, 337).

НЕПОМИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не містить, не має в собі помилок; безпомилковий. *Як і завсігди у Галушківського, рахунки були цілком непомильні,— причепитися в їх не було до чого* (Гр., II, 1963, 92); *Нехай водити буде вас* [нащадків] *Прадавня думка непомильна: Всього себе, увесь свій час Віддай отчизні неподільно* (Черн., Поезії, 1959, 403).

НЕПОМИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоми́льний.**

НЕПОМИ́ЛЬНО. Присл. до **непоми́льний.** *Тимофій Іванович мовчки йшов попереду свого коня, непомильно вибираючи дорогу в темряві* (Перв., Атака.., 1946, 115).

НЕПОМІРКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Який не знає міри у своїх бажаннях, вимогах; нездержливий. *Його жінка була непоміркована, розтратлива, любила розкіш та шикарне гойне життя й сипала грішми, як половою* (Н.-Лев., IV, 1956, 229).

2. Який діє без обдумування; нерозсудливий.— *А ти, вража дочко, така непоміркована, що ставиш горщик на самому кравчику!* (Н.-Лев., III, 1956, 209); // Уживається як лайливе слово. — *Навіжена, безглузда, непоміркована, схаменись! — говорив Клим, приступаючи до Лукини* (Н.-Лев., III, 1956, 359).

НЕПОМІРКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непомірко́ваний.**

НЕПОМІРКО́ВАНО. Присл. до **непомірко́ваний.**

НЕПОМІ́РНИЙ, а, е. Який перевершує звичайну міру; надмірний. *Цілі купи розкішних кетяг* [кетягів] *так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під непомірною вагою* (Коцюб., I, 1955, 190); [Надія:] *А чого у нас тепер так багато гіпертоніків?* [Катерина:] *Найчастіше — від непомірного апетиту* (Корн., II, 1955, 286); *Вона* [Килина Макарівна] *була такої непомірної висоти, що мало не торкалася стелі* (Баш, Надія, 1960, 27); // Позбавлений розмірності, пропорційного співвідношення. *Малі ноженята байдуже про непомірні чоботи своє робили: він ними швидко чекрижив* [ішов] *все вперед та вперед* (Мирний, IV, 1955, 299); *Він голосно пошморгував носом, поблискував очима, підсував на лоба непомірного кашкета* (Збан., Мор. чайка, 1959, 51).

НЕПОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непомі́рний.**

НЕПОМІ́РНО. Присл. до **непомі́рний.** *Максим відзначив, що в його житті книги займали непомірно велике місце* (Рибак, Час.., 1960, 690); *Руки у нього були непомірно довгі, але надзвичайно міцні* (Голов., Тополя.., 1965, 52).

НЕПОМІ́ТНИЙ, а, е, 1. Якого важко, неможливо помітити; погано видимий. *Зникла* [ящірка] *у непомітній шпарці, наче влізла просто у камінь* (Коцюб., II, 1955, 290); *Радісно подивилися* [офіцери] *в небо. Високі хмарки були майже непомітні в ньому* (Гончар, III, 1959, 393); // Який не впадає у вічі. *Глянули* [товариші] *один на одного мигцем з якоюсь лихою, майже непомітною усмішкою* (Довж., I, 1958, 283); *Притримує* [Орина] *коней, непомітним рухом поправляє одежу* (Стельмах, I, 1962, 131).

2. Який нічим не виділяється серед інших; непоказний, непримітний. *В Ічні школа була п'ятирічка. Записався я до неї боязким, сором'язливим, непомітним хлопчиком* (Вас., Незібр. тв., 1941, 160); *З непомітного синьоокого фельдшера із Сосниці Миколи Щорса виростав прославлений легендарний комдив* (Цюпа, Україна.., 1960, 47).

НЕПОМІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непомі́тний.** *Те, що кілька років тому вражало його, було тепер знайомим до непомітності* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 57).

НЕПОМІ́ТНО. Присл. до **непомі́тний 1.** *Дівчата непомітно зглянулись і осміхнулись* (Вас., II, 1959, 48); *В блакитній високості непомітно почали виникати хмарки* (Довж., I, 1958, 95); // *у знач. присудк. сл.* Не можна помітити. — *Вам непомітно, що ми пливемо* (Коцюб., II, 1955, 289).

НЕПОМІ́ЧЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не помітив. *Дітвора нишпорить попід кущами, вишукує непомічені грона* (Коцюб., I, 1955, 191); *Заходить Іван Аніканов, непомічений спиняється біля куща і дивиться на Ольгу* (Собко, П'єси, 1958, 376).

НЕПООДИНО́КИЙ, а, е. Який нерідко повторюється, трапляється і т. ін. *Є непоодинокі випадки, коли через непідготовленість машин значна частина зерна розсипається по дорозі* (Рад. Укр., 14.VII 1962, 3).

НЕПОПРА́ВНИЙ, а, е. 1. Який важко або неможливо поправити, виправити. *Непоправним злочинством здавалось лежання, коли стільки роботи ждало його* (Стельмах, II, 1962, 387); *Доринка збагнула, що зробила непоправну помилку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 330); // Якого не можна вже уникнути, позбутися. *Його слова, збентеження підказали Мерфі, що сталося непоправне лихо* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 134); *Смерть Анта завдала великої й непоправної шкоди роду* (Скл., Святослав, 1959, 97); // *у знач. ім.* **непопра́вне,** ного, *с.* Лихо, нещастя, якого не можна вже уникнути, позбутися. *Ще не в силі збагнути те непоправне, що зараз сталося, він тільки дивився круглими від жаху очима на розвалену.. батькову голову* (Багмут, Опов., 1959, 27).

2. Нездатний виправитися; упертий у своїх переконаннях, звичках і т. ін. — *Я думав, що маю діло з чесним, правдивим купцем, а не з .. непоправним шарлатаном* (Н.-Лев., III, 1956, 393); [Ада:] *Ви, Івасю, все ще непоправний фантаст* (Ірчан, I, 1958, 102); *Згодом Назара, як непоправного, виключили з школи* (Збан., Переджнив'я, 1955, 207).

НЕПОПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непопра́вний 1.** *Замість правої ноги в нього висіла порожня холоша, ніяк не підгорнута — свідоцтво свіжого нещастя, непоправність і жорстокість якого били в вічі* (Ю. Янов., I, 1954, 11).

НЕПОПРА́ВНО. Присл. до **непопра́вний 1.** *Щоки* [шинкарки] *вже.. обвисли. Колись бездоганний овал їх був непоправно попсований* (Вільде, Сестри.., 1958, 125).

НЕПОПУЛЯ́РНИЙ, а, е. Який не користується популярністю, визнанням і т. ін.

НЕПОРА́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безпора́дний.** *Жінка все говорила більше для себе, аніж для нього, бо була певна, що чоловік непорадний і непрактичний* (Коцюб., II, 1955, 286); *Часом лиш приходила їй сумна думка до голови, що Славко такий сам непорадний, як панотець* (Март., Тв., 1954, 356).

НЕПОРА́ДНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Стан за знач. **непора́дний.** *Вона знов сміялася. Веселила її та його дитиняча непорадність* (Март., Тв., 1954, 305).

НЕПОРА́ДНО, *рідко.* Присл. до **непора́дний.** *Стояв* [молодий] *он тут непорадно й обертався все цілим тілом до кождого, хто говорив до нього* (Коб., II, 1956, 18).

НЕПОРІВНЯ́ННИЙ, а, е. Якого не можна порівняти з кимось, чимось; який не має нічого спільного з ким-, чим-небудь іншим. *Місто виростало перед самими очима — грандіозне і сліпуче, непорівнянне ні з чим іншим, раніше баченим у житті* (Полт., Повість.., 1960, 370).

НЕПОРІВНЯ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непорівня́нний.**

НЕПОРОЗУМІ́ЛО, *присл.* Нічого не розуміючи. *Всі* [постояльці], *примовкнувши, шанобливо й непорозуміло стежили за господарем* (Гончар, II, 1959, 412); *Шевченко здригнувся, ніби прокинувшись від важкого марення, з хвилину дивився на Бутакова непорозуміло, потім підвівся й подав гостеві стілець* (Тулуб, В степу.., 1964, 370).

НЕПОРОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* 1. Недостатнє, неправильне розуміння чого-небудь. — *Товариші! Явне непорозуміння... Не так мене зрозуміли...* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 18); *Він* [незнайомець] *говорив про дружбу Фінляндії з Радянським Союзом, про те, що дехто побоюється цієї дружби, а дехто, через непорозуміння та відсталість, недолюблює і недооцінює її* (Збан., Любов, 1957, 128); // Яка-небудь плутанина, неясність; випадкова помилка. *Скільки непорозумінь.. виникає у перекладачів, які беруться за справу без достатнього знання мови* (Рильський, III, 1956, 131); [Благонравов:] *Я знаю, що думає про вас командуючий. А те, що ви орденоносець — це просто непорозуміння* (Корн., II, 1955, 62).

2. Взаємне нерозуміння; незгода, суперечка. *У його з мужиками не було сварок ніколи, а коли й були непорозуміння, то вони кінчалися ладом* (Гр., II, 1963, 19); *В дружній сім'ї непорозуміння тривають недовго* (Коп., Десятикласники, 1938, 118).

НЕПОРО́ЧНИЙ, а, е. 1. Морально чистий, ні в чому не винний; безгрішний. [Роман:] *Я мушу розказати Хведоні все, все... Нехай вона своєю чистою душею зважить і зміркує! Вона непорочна, як дитя* (Кроп., II, 1958, 42); // Власт., притаманний морально чистій людині. *Вже якісь перші знаки записуються на плівці її* [доньки] *свідомості, чистої і непорочної* (Гончар, Тронка, 1963, 302).

2. Незайманий, невинний. [Корж:] *Не подоба тепер тобі в вінку ходити, вінок носять непорочні дівчата, а ти навіки честь свою згубила* (Вас., III, 1960, 55); // *перен.* Який має природний вигляд: ніким не змінений, не порушений. *Весняне сонечко попсувало вже довгу працю зими: білий непорочний сніг не витримав його пекучого погляду — розтав* (Л. Янов., I, 1959, 293); *Дерева за вікном у тиші непорочній Стояли, інеєм запушені рясним* (Рильський, Поеми, 1957, 228).

НЕПОРО́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоро́чний.** *Дівчата принесли з лісу квітів і сплели для неї* [покійниці] *барвистий вінок — знак непорочності дівочої честі* (Міщ., Сіверяни, 1961, 212).

НЕПОРО́ЧНО. Присл. до **непоро́чний.** — *Ані сліду втоми, перепою, невиспаної ночі не було видно на її непорочно чистім, дитячо-невиннім лиці* (Фр., IV, 1950, 287).

НЕПОРУХО́МИЙ, а, е, *діал.* Нерухомий. *Стояла* [Маруся] *і дивилася на Катрю, Катря непорухома сиділа* (Вовчок, I, 1955, 256).

НЕПОРУ́ШЕНИЙ, а, е. Те саме, що **незачі́плений.** *Він.. сумує, що ми не вміли зберегти тих могил непорушеними для своїх нащадків* (Коцюб., III, 1956, 24): *Склад він* [комірник] *замикає і пломбує. І вікна в порядку, і пломба непорушена* (Томч., Готель.., 1960, 266).

НЕПОРУ́ШНИЙ, а, е. 1. Який не перебуває в русі, а залишається в нерухомому стані. *Вона просиділа ввесь цей день німа й непорушна* (Гр., I, 1963, 385); *Промінь ліхтарика ковзав по машині і освітлював непорушні постаті солдат у касках* (Тют., Вир, 1964, 432); *В гущині заростей, де повітря стояло непорушне, було жарко* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 21).

2. *перен.* Який не змінює свого виразу (про обличчя, погляд і т. ін.); нерухомий. *Спочатку мученик мовчав, і тільки сльози текли по непорушному лиці* (Л. Укр., I, 1951, 240); *Валентина закинула за голову руки й зупинила на вікні непорушний погляд* (Досв., Вибр., 1959, 177).

3. Який не може бути порушений, змінений; міцний, нерушимий. *Непорушний союз робітничого класу й селянства є основою морально-політичної єдності радянського суспільства* (Тич., III, 1957, 480); *Ми живемо в країні, де.. найбільше шанується священний і непорушний закон дружби народів* (Донч., VI, 1957, 596); // Який ніким і нічим не порушується, не переривається. *Здавалось, нічна тиша була непорушна* (Трубл., I, 1955, 125); *У непорушному спокої святогорських лісів стояла задушна липнева спека* (Собко, Звич. життя, 1957, 131); *Було кругом незвично тихо. Стояла непорушна тьма* (Шер., Дорога.., 1957, 153).

4. Якого не можна похитнути, подолати; дуже стійкий. *Розбивались одна за одною білогвардійські атаки об непорушний Каховський плацдарм* (Гончар, II, 1959, 350); *Імперія кайзера Вільгельма завжди поставала в уяві моїй якоюсь фортецею непорушною* (Кол., На фронті.., 1959, 40); // *перен.* Який твердо встановився; незмінний, постійний. *Життя, що за кілька хвилин здавалося їй таким тривким і непорушним, виявлялося повним непередбачених небезпек* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 352); *Авторитет Синявіна, набутий довголітньою чесною працею, лишився непорушним* (Ле, Міжгір'я, 1953, 28); *Він розкрив мені очі на багато таких речей, які мені до того здавалися непорушними істинами* (Кол., На фронті.., 1959, 107).

НЕПОРУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непору́шний.** *Очі його наче милувались надзвичайною непорушністю води* (Рибак, Помилка.., 1956, 118); *Обличчя в Олянки не по літах суворе і наче скам'яніле в непорушності* (Головко, I, 1957, 375); *Через два роки вмер* [Марковський], *підточений сумнівами в непорушності й правоті старої житейської мудрості* (Ле, Міжгір'я, 1953, 24); // Стан, що характеризується відсутністю руху. *Якось незвично серед цього безгоміння та непорушності* (Гончар, Тронка, 1963, 289).

НЕПОРУ́ШНО. Присл. до **непору́шний.** *Настя сиділа непорушно на лаві* (Коцюб., I, 1955, 72); *Погляд, яким він непорушно уставився в одну точку, на мить ніби погас* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 350); *Сам* [ленінградський друг] *глибоко й непорушно вірив, Що йде із ним у полум'я боїв Палкий трибун — Сергій Миронич Кіров* (Рильський, II, 1960, 331).

НЕПОРЯ́ДНИЙ, а, е. Якому не властива порядність; здатний на низькі, негідні вчинки.

НЕПОРЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоря́дний.**

НЕПОРЯ́ДНО. Присл. до **непоря́дний.**

НЕПОРЯ́ДОК, дку, *ч.* Відсутність або недодержання порядку.— *Скрізь непорядок, нелад. І наймити десь порозходились* (Н.-Лев., IV, 1956, 146); *Настя одчинила двері, зазирнула в клас: може, там який непорядок* (Вас., I, 1959, 219); *Метушня у дворі все посилювалася, і чим більше було цієї метушні, тим більше непорядку* (Тют., Вир, 1964, 115).

НЕПОСВЯ́ЧЕНИЙ, а, е. Який не знає чого-небудь, не обізнаний з чимсь. *Щодня в операційних залах.. вони робили операції, в можливість яких звичайній* *непосвяченій людині важко й повірити* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 191).

НЕПОСИ́ДА, и, *ч. і ж., розм.* Рухлива, енергійна людина, що не любить довго бути, сидіти на одному місці і без певного заняття. *Тут усі привітні до мене, люблять, надії якісь покладають; навіть ось ця непосида — і та примовкла: сорочку мені дошиває* (Вас., Вибр., 1954, 28); // Уживається як лайливе слово. *Мама розсердилася на мене, бо відразу накинулась: — І де ти тільки бігаєш, непосидо?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 75).

НЕПОСИ́ДЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **непосидю́чий.** *— Давайте, хлопці, заспіваємо абощо, а то ще поснемо тут,— сказав жвавий і непосидливий Марченко* (Вас., I, 1959, 101); *Юхимчик зростав — щебетливе, Непосидливе щире дитя* (Гірник, Сонце.., 1958, 181).

НЕПОСИ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **непоси́дливий.** *Ми, товариші Михайла Кириловича, дивувались його невтомності і непосидливості* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 141).

НЕПОСИДЮ́ЧЕ. Присл. до **непосидю́чий.** *В сіренькому піджачку, в сірих штанцях на тонких ногах з гострими колінями, він* [актор] *непосидюче метушився* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 304).

НЕПОСИДЮЧИЙ, а, е. Який не любить довго бути на одному місці і без певного заняття; дуже рухливий, енергійний. *Був Матвій непосидючий і працьовитий, завжди собі якусь роботу знайде* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 387); *Непосидючий він. Посадить мати за стіл домашні завдання виконувати, а Валерію не сидиться* (Збан., Старший брат, 1952, 3); // Власт. такій людині. *Він набрався сил, і давня жвава й непосидюча вдача повернулась до нього* (Коз., Гарячі руки, 1960, 240).

НЕПОСИДЮ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **непосидю́чий.** *Довше року-півтора він не жив ніде: метушлива непосидючість гнала тихого учителя математики з міста до міста* (Смолич, II, 1958, 8).

НЕПОСИДЮЩЕ. Присл. до **непосидю́щий.**

НЕПОСИДЮ́ЩИЙ, а, е. Те саме, що **непосидю́чий.** *То був хлопчик на вигляд років дванадцяти, бідовий, непосидющий* (Вас., I, 1959, 72); *Наталочка, біленька дівчинка, дуже така непосидюща, рухлива та прудка* (Вишня, II, 1956, 333); *Жваві, непосидющі рухи робили її зовсім молодою* (Март., Тв., 1954, 346).

НЕПОСИДЯ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **непосидю́чий.** *— Непосидяча дівчина: то в хату, то з хати* (Л. Янов., I, 1959, 145); *Був батько дуже непосидячий і в будні нудився без роботи* (Минко, Моя Минківка, 1962, 47); *Для його непосидячої натури, це* [крадіжка] *була робота, з котрої одному виходила користь, другому шкода...* (Мирний, I, 1949, 230).

НЕПОСИДЯ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **непосидя́чий.**

НЕПОСИДЯ́ЧКА, и, *ж.*: **Бере́ непосидя́чка** *кого, розм.*— не сидиться кому-небудь. *Мотрю в бабиній хаті непосидячка брала, щодня вона заходила в свою хату* (Мирний, I, 1949, 323).

НЕПОСИДЯ́ЩИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **непосидю́чий.** *Мокрієвська вешталась, крутилась по кімнатах, непосидяща та жвава, як живе срібло* (Н.-Лев., IV, 1956, 324).

НЕПОСИ́ДЬКО, а, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **непоси́да.** *Боляче, що часом, хоч і рідко, .. Якийсь із нас вертлявий непосидько Йому* [учителеві] *гіркоти раптом завдавав* (Бичко, Простота, 1963, 112).

НЕПОСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який перевищує чиї-небудь сили, можливості; надмірно важкий. *Старим людям не спиться.., болять у них старі кості, натруджені замолоду непосильною працею* (Мирний, II, 1954, 251); *Клавдія Григорівна зіщулилася, наче на її плечі навалили непосильний тягар* (Кочура, Родина.., 1962, 114); // Дуже великий силою, ступенем вияву. *Марія тремтіла не від холоду, хоч і лежала на іржавому залізі. Вона тремтіла від непосильного напруження волі* (Ле, Клен. лист, 1960, 38).

НЕПОСИ́ЛЬНО. Присл. до **непоси́льний.** *Ген скільки підлітків в економії буряк возять, копають, орють, непосильно роблять на пана за півціни* (Горд., II, 1959, 176).

НЕПОСЛА́БНИЙ, а, е. Який відбувається або здійснюється з однаковою силою, не ослаблюючись. *— Вашу розповідь я вислухав з непослабним інтересом* (Смолич, Світанок.., 1953, 369); *Партія весь час з непослабною увагою стежила за роботою великих і малих партизанських з'єднань* (Шер., Молоді месники, 1949, 84).

НЕПОСЛА́БНО. Присл. до **непосла́бний.**

НЕПОСЛІДО́ВНИЙ, а, е. Позбавлений послідовності. *Тактика меншовиків суперечлива і непослідовна..* (Ленін, 12, 1970, 148); *З уривчастої, непослідовної розповіді схвильованого П'ятки Іван зрозумів, що події розгортаються швидко* (Кол., Терен.., 1959, 65).

НЕПОСЛІДО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непослідо́вний.** *Коли б я придивився пильніше, мені б стала ясною непослідовність у характері Оксена* (Тют., Вир, 1964, 162); *Одного разу, коли Іван закинув Лімбахові непослідовність думки, той похмуро знітився* (Кол., Терен.., 1959, 48); *Для героїв.. повістей* [А. Головка] *характерні душевна роздвоєність, непослідовність дій* (Іст. укр. літ., II, 1956, 433).

НЕПОСЛІДО́ВНО. Присл. до **непослідо́вний.** *Так звана селянська реформа 1861-го року була проведена.. непослідовно і недемократично..* (Ленін, 12, 1949, 400); *Я почувала велику втому, в думках непослідовно зринали події дня* (Гур., Осок. друзі, 1946, 20).

НЕПОСЛУ́ЖЛИВИЙ, а, е. Який не робить послуг кому-небудь, не відзначається послужливістю.

НЕПОСЛУ́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непослу́жливий.**

НЕ́ПОСЛУХ, у, *ч.* Небажання або відмовлення підкорятися кому-небудь, слухатися когось; неслухняність. *За непослух і лінивство він бив товаришів без милосердя* (Мак., Вибр., 1954, 354); *Судді виносили свої вироки над гуцулами за непослух владі* (Кучер, Дорога.., 1958, 144).

НЕПОСПІ́ШЛИВИЙ, а, е. Якому не властива поспішливість, не схильний поспішати; неквапливий, повільний. *Якби котромусь з лужинців-старожилів сказали раніше, що в Луцьку продукуватимуть автомашини, непоспішливий волиняк, напевне, гірко посміхнувся б* (Літ. Укр., 15.III 1966, 2); // Який відбувається, здійснюється неквапливо, повільно. *Жодна зі згадок, які так буйно вихорилися цілий вечір, не повернулася, не порушила непоспішливого плину думок нічних* (Шовк., Людина.., 1962, 106).

НЕПОСПІ́ШЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непоспі́шливий.**

НЕПОСПІ́ШЛИВО. Присл. до **непоспі́шливий.** *Він* [І. Нечуй-Левицький] *прагне докладно і непоспішливо описати також матеріальне оточення персонажів* (Рад. літ-во, 1, 1957, 91).

НЕПОСПІ́ШНИЙ, а, е. Те саме, що **непоспі́шливий.**

НЕПОСПІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непоспі́шний.**

НЕПОСПІ́ШНО. Присл. до **непоспі́шний.**

НЕПОСТІ́ЙНИЙ, а, е. Який часто змінює свої погляди, звички, своє ставлення до кого-, чого-небудь. *Страх як не любить Пилип Олексійович людей непостійних* (Рад. Укр., 10.I 1961, 2); // Власт. такій людині. *Непостійна була натура в Яші Дерези. У нього що не* *день, то й нове якесь захоплення* (Донч., II, 1956, 441).

НЕПОСТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непості́йний.** — *Одного тільки жаль,— говорив він, сідаючи на крісло і підпираючи ліктем голову..,— що так скоро в'яне краса, немов здружена вона з непостійністю* (Фр., I, 1955, 320).

НЕПОСТУ́ПЛИВИЙ, а, е. Який уперто настоює на своєму, не йде на поступки; упертий. *Непоступливі, непримиренні ми повинні бути до всього того, що стосується основних інтересів праці в боротьбі за її визволення з-під ярма капіталу* (Ленін, 30, 1951, 264).

НЕПОСТУ́ПЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **непосту́пливий.** *Кадети пристосовуються до поміщиків тим, що громлять трудовиків за революційність та непоступливість* (Ленін, 16, 1971, 58); *Антоніна Іванівна відчувала, що саме ця її непоступливість не влаштовувала декого на руднику* (Рад. Укр., 29.V 1962, 3).

НЕПОТАЙНИ́Й, а́, е́. Який виражає, містить щирі думки, почуття; відвертий. *Полилась їх розмова — щира, непотайна* (Н.-Лев., I, 1956, 120).

НЕПОТРЕ́БНИЙ, а, е. *заст., зневажл.* Дуже поганий, нікчемний, мерзенний. *Знайшлися такі пастирі, які вже почали вірою і правдою служити новому богові, перейшли на православ'я, яко непотребні лицедії від однієї ролі до другої* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 276).

НЕПОТРЕ́БСТВО, а, *с., збірн., заст., розм.* Те саме, що **непо́тріб.** *Краще було б, щоб їх* [ворогів народу] *зовсім не бачила земля наша.. Вони умруть в Німеччині, там, куди збігається зараз все людське непотребство* (Довж., III, 1960, 368).

НЕПО́ТРІБ, *ч.* 1. *род.* непо́требу, *збірн.* Непотрібні речі. *Він скуповував .. цей зужитий хатній непотріб, лагодив його, мастив гасом і продавав з прибутком* (Мик., II, 1957, 320); *Запнута старою хусткою, перебирала* [Дора Устимівна] *взуття, хапала старі речі, всілякий дріб'язок і в такі хвилини чомусь намагалась викинути якомога більше непотребу у сміттєвивід* (Хор., Місто.., 1962, 60); * У порівн. *Кинув Бульба червінці, мов якийсь непотріб* (Довж., I, 1958, 267).

2. *род.* непо́треба, *перен.* Нікчемна людина. — *Ні, волю вже лишатись тим, чим є, ніж в'язати свою долю з таким непотребом* (Фр., II, 1950, 309); — *Я вже більше не непотріб, якого викинули за борт життя, а старший бригадир на одній із залізниць* (Вільде, Троянди.., 1961, 249).

НЕПОТРІ́БНИЙ, а, е. 1. У якому немає потреби, необхідності. [Принцеса:] *Обридла ся робота непотрібна! Навіщо прясти!* (Л. Укр., II, 1951, 191); *В нас немає непотрібних, некорисних професій* (Донч., V, 1957, 236).

2. *розм.* Те саме, що **непристо́йний.** *Дяк потріпує навіть старих і благочестивих дідів, не то що чоловіків та молодиць усякими непотрібними словами* (Н.-Лев., IV, 1956, 168); *Левко обкидає Христину в думках непотрібними словами* (Стельмах, I, 1962, 152).

НЕПОТРІ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непотрі́бний** 1. *.. тільки комунізм створює повну непотрібність держави..* (Ленін, 25, 1951, 421); *Незнайоме досі почуття непотрібності, жалюгідності навалюються на мене, душить* (Речм., Твій побратим, 1962, 45).

НЕПОТРІ́БНО, *присудк. сл.* Немає потреби, необхідності. — *От завжди так,— не слухаєшся, бігаєш, куди непотрібно* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Я хутко відігнав від себе думку теж дременути в ті темні суточки, бо тепер це було майже непотрібно* (Досв., Вибр., 1959, 140); *Розмовляти так було непотрібно й чудно* (Ю. Янов., II, 1958, 91).

НЕПОТЬМА́РЕНИЙ, а, е. Не затемнений, не покритий мороком. * Образно. *Батьківщино радянська прекрасна — Рідні шахти, поля, ручаї, Небеса твої чисті і ясні, Непотьмарені далі твої!* (Гірник, Друзі.., 1953, 48); // *перен.* Який не втратив ясності. *Пустили потім ясу, що звихнулась умом Чабаниха, але цьому мало хто вірив, бо в очах у неї видно було непотьмарений розум* (Гончар, Тронка, 1963, 196).

НЕПОХВА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **несхва́льний.** *Боцман Смола позирає на чепурунів непохвальним оком* (Ткач, Моряки, 1948, 4); *Хто попробує ту воду випадково, Той скривиться і скаже Непохвальне слово* (Іванович, Перебендя.., 1960, 16).

НЕПОХВА́ЛЬНО. Присл. до **непохва́льний.** *Коля сміявся, розповідаючи батькові, але старий непохвально хитав головою* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 260).

НЕПОХИ́БНИЙ, а, е, *рідко.* Який не робить помилок, не помиляється; безпомилковий, вірний. *Сонце, той ясний і непохибний небесний мандрівник, давно вже перестало бути керманичем моєї земної мандрівки* (Фр., II, 1950, 92); *О, молодість! ..Непохибні шляхи твої тепер* (Тич., II, 1947, 223); // Твердий, непохитний. — *Учора ми добули язика; се його* [воєводи] *непохибне жадання* (Стар., Облога.., 1961, 9).

НЕПОХИ́БНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **непохи́бний.** *Віра в непохибність короля і незламність його слова тане в сумнівах, їдких, як смертельна отрута* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 588).

НЕПОХИ́БНО, *рідко.* Присл. до **непохи́бний.** *Навчать* [машини] *за ледь вловимими прикметами швидко й непохибно відшукувати потрібну фотографію серед сотень тисяч різних зображень* (Вітч., 4, 1964, 166).

НЕПОХИ́ТНИЙ, а, е. 1. Якого не можна похитнути; стійкий. *До непохитної Радянської Країни Людей всіх погляди прикуті з далини* (Рильський, Сад.., 1955, 13); *Військові кораблі стояли непохитні на хвилях, байдужі до осіннього шторму* (Кучер, Прощай.., 1957, 17).

2. Який проявляє стійкість, твердість у чому-небудь (про людей). *Він не був непохитний, міцний, як той дуб. Душа його була мов у пропасниці* (Довж., I, 1958, 269); *Марія Іванівна була непохитна у своїй рішучості* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 117); // Який виражає твердість, незламність; власт. такій людині. *Мати гордовито дивилась на неї зверху, ніби давала дочці своїм видом взірець непохитної завзятості* (Н.-Лев., IV, 1956, 250); *Скрушно махав* [босць] *рукою. Непохитна зверхність відчувалася в цьому його рухові* (Гончар, III, 1959, 222).

3. Те саме, що **непору́шний** 3. *Турботи товариської і непохитної дружби ні з чим зрівняти не можна* (Ткач, Моряки, 1948, 51); *Комунізм будується на непохитній науковій основі* (Рад. Укр., 13.VI 1961, 1).

4. Який твердо встановився; незмінний. *Непохитним законом життя радянської молоді стали заповіти Леніна: вчитися, вчитися і ще раз вчитися* (Літ. газ., 12.XII 1946, 2); *Авторитет дівчини став такий непохитний, що й словам Марії Степанівни вірили беззастережно* (Ткач, Плем'я.., 1961, 54).

НЕПОХИ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непохи́тний.** *Керівництво Комуністичної партії — вирішальна умова міцності й непохитності радянського ладу* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 27); *Чи оці сльози, чи вперта Прохорова непохитність вкрай розлютили Шумейка* (Шиян, Баланда, 1957, 166); *Голови у всіх* [більшовиків] *гордо піднесені, і в очах вираз непохитності* (Бурл., М. Гонта, 1959, 201); *Онохрій Литка повернувся з міста налитий живим соком непохитності Голубенкової директиви* (Епік, Тв., 1958, 193).

НЕПОХИ́ТНО. Присл. до **непохи́тний** 1, 2. *Наша соціалістична держава непохитно стоїть на варті миру* (Літ. газ., 23. VI 1949, 1); *Ленін був непохитно* *переконаний у перемозі соціалістичної революції* (Біогр. Леніна, 1955, 170); *Оля непохитно вірила у свою здогадку* (Юхвід, Оля, 1959, 81).

НЕПОХО́ВАНИЙ, а, е. Якого не поховали.

НЕПОХО́ЖИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **несхо́жий.** *З того дня тітка Саша змінилася і стала непохожою на людину, якою була до війни* (Ю. Янов., II, 1954, 36); *Такий же він ласкавий та хороший і такий-то він на інших непохожий* (Забіла, У.. світ, 1960, 87).

НЕПОЧА́ТИЙ, а, е. 1. Якого не починали, до якого не доторкувалися, не бралися. *Осторонь на столі стоїть на декілька персон непочата вечеря* (Вас., III, 1960, 222); *Працю непочату Не можна більш не починать* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 42).

2. *перен.* Морально чистий, непорочний. *Охолонувши трохи з першого враження, до якого здатні лише такі вразливі, чисті й непочаті натури, якою була Пачкова, він придивлявся до неї уважніше* (Фр., VI, 1951, 228).

3. *перен.* Якого є надміру, у великій кількості. — *Пасіка, вівці і плодовий сад, то, я думаю, ще непочаті наші резерви* (Кучер, Трудна любов, 1960, 25); *Ой вставай же, сило рідная, Непоборна, непочатая* (Черн., Поезії, 1959, 150).

Непоча́тий край *(рідко* **куто́к)** *чого* — дуже багато, велика кількість чого-небудь. *На селі праці для партійця — непочатий край* (Головко, II, 1957, 82); *Непочатий куток Тих пісень, тих казок Непоявлених ще зостається* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 281).

НЕПОША́НА, и, *ж.* Неввічливе ставлення до кого-небудь; відсутність належної пошани. *Постановлено зробити так: ..щоб скарати вчителя за його зневажливість і непошану до свого начальства, то не давати йому більше дров* (Гр., I, 1963, 324); — *Як же так! Земляків зустріли і по чарці не випити? Та нас грім поб'є за таку непошану* (Тют., Вир, 1964, 336).

НЕПОШКО́ДЖЕНИЙ, а, е. Який залишився цілим, справним; неушкоджений, незруйнований. *Небезпека для танків була велика, але ж і виграш міг бути путній, коли захопити непошкоджений міст* (Ю. Янов., II, 1954, 99): *Оглянув* [Денис] *німецький міномет і, виявивши, що він непошкоджений, наказав братові: — Зривай плиту* (Гончар, III, 1959, 261); // Який не зазнав ушкодження, залишився цілим, здоровим (про людину, тварину і т. ін.). *Щасливий повертається Кость зі стайні. Вітер* [кінь] *живий! Вітер непошкоджений!* (Донч., I, 1956, 100): *Одержавши листа від живого і навіть непошкодженого Олексія, Ольга заридала з радості* (Сенч., Опов., 1959, 84).

НЕПОШКО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непошко́джений.**

НЕПОЯСНЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **непоясни́мий.** *Деякі розмови з ним* [Федором Кузьмичем], *записані сучасниками, свідчать про його непояснениу обізнаність з життям вищого петербурзького світу* (Наука.., 10, 1965, 16); // *у знач. ім.* **непояснéнне**, ного, *с.* Те, чого не можна пояснити, що не піддається поясненню. *Вона* [література] *пояснює непояснenне і плекає закономірне* (Літ. Укр., 21.XI 1962, 1).

НЕПОЯСНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непояснéнний.**

НЕПОЯСНИ́МИЙ, а, е. Якого не можна пояснити, який не піддається поясненню. *Йому затяло дух, і він щосили боровся з цим непояснимим для нього жахним чуттям* (Досв., Вибр., 1959, 344); *Дивлячись на програші та виграші інших, хлопець поступово проймався дивною, непояснимою певністю, що йому поталанить* (Гончар, I, 1959, 46).

НЕПОЯСНИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **непоясни́мий.**

НЕПРА́ВДА, и, *ж.* 1. Те, що суперечить правді, істині; брехня; протилежне правда. [Прісцілла:] *Неправди я казать тобі не хочу, а правду перемовчать не здолаю* (Л. Укр., II, 1951, 342); *Василько й сам незчувся, як сказав неправду* (Донч., V, 1957, 22); // *у знач. присудк. сл. Доря почув холодок в тілі. — Неправда... ти все жартуєш...* (Коцюб., II, 1955, 378); — *Тут всі комсомольці,— сказав молодий учитель Сергій Гомон, коли поліцаї виводили вчительку. — Неправда, я не комсомолець* (Довж., I, 1958, 295).

2. Несправедливі, нечесні, шахрайські вчинки; обман. [Марина:] *Багато татко людям чинив неправди* (Кроп., V, 1959, 552); *Пан знову хоче її* [землю] *відібрати, почав судитися і, видко, неправдою та брехнею відсудить її* (Стельмах, I, 1962, 247); // Несправедливість у людських стосунках. *Кругом неправда і неволя, Народ замучений мовчить* (Шевч., I, 1963, 262); *Йде він війною на саму неправду людську. На батрацтво своє гірке* (Гончар, II, 1954, 435).

[**Уся́кими** *і т. ін.]* **пра́вдами й непра́вдами** — будь-якими засобами. *Не ждав* [інженер], *поки міністерство пришле йому гарних працівників: він сам їх.. шукав і правдами й неправдами перетягав на свій завод* (Загреб., Спека, 1961, 53); *Дехто з підліщан усякими правдами й неправдами видряпувавсь із злиднів* (Крот., Сини.., 1948, 14).

НЕПРАВДИ́ВИЙ, а, е. 1. Який діє всупереч правді, істині, який не любить правди; брехливий. *Неправдива людина;* // В основі якого лежить неправда, обман.— *Ні, неправдива твоя рада, кошовий! — промовив Бульба* (Довж., I, 1958, 254); *На підставі цих неправдивих відомостей про силу річки неправильно можна було обчислити й розміри греблі та потужність турбін* (Трубл., I, 1955, 89).

2. Який суперечить справедливості, не відповідає їй; несправедливий. *Глянь на мене, чорнобриву, Моя доле неправдива, Безталанна я!* (Шевч., II, 1963, 137); *Думки мутилися: ображали його* [Чіпку] *неправдивою карою, лякали людським сміхом...* (Мирний, I, 1949, 310); // Не такий, як у дійсності. *І річка, й лісок — все було мертве, неправдиве, це мовби сама війна поставала з муляжів своєю мертвістю, черствістю* (Гончар, Людина.., 1960, 10).

НЕПРАВДИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неправди́вий** 1. *Володимир Ілліч нещадно таврував і такі пережитки старого ладу, як лицемірство, неправдивість, нечесність* (Ком. Укр., 2, 1966, 52); — *Доводити неправдивість того, що нам невідоме, таке ж безглуздя, як сперечатися, якого кольору вітер* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 398).

НЕПРАВДИ́ВО. Присл. до **неправди́вий.** *Ви прибавили мені літ 15 зайвих. Ви, певно, десь прочитали по календарях, а там була помилка, неправдиво подали мої літа* (Коцюб., III, 1956, 382); // *у знач. присудк. сл.* — *Хай буде лев царем,— гукнули всі* [звірі], *хто бажав лева. А слон і каже: — Про мене все одно, тільки так буде неправдиво* (Укр.. казки, 1951, 64).

НЕПРАВДОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який не відповідає істині, дійсності; у якому відсутня правда. *Неправдоподібні пояснення, що їх він дав Силантьєву, могли викликати підозру у злодійстві* (Трубл., I, 1955, 92); //Незвичайний, дивний. *Їй* [весні] *додає краси і неправдоподібна прозорість нічного повітря над Києвом* (Смолич, Мир.., 1958, 77).

НЕПРАВДОПОДІ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неправдоподі́бний.** *Вісті, які приходили з заходу, .. вносили тривогу неправдоподібністю й з неймовірною швидкістю поширювалися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 162).

НЕПРАВДОПОДІ́БНО. Присл. до **неправдоподі́бний.** *Воно* [море] *показалося вдалині, синє, безмежне, якесь неправдоподібно казкове* (Збан., Сеспель, 1961, 152).

НЕПРА́ВЕДНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який діє несправедливо, не по правді; несправедливий. *Люде горді, неправедні, Своїм судом судять* (Шевч., II, 1963, 317); // Який суперечить, не відповідає справедливості. * Образно. *Я бачив радість, бачив кривду люту І ту людську неправедну отруту, Яку в житті ти стерпіти не міг* (Мал., Звенигора, 1959, 313); // Неправильний, невірний. — *Нехай чоловік буде умний* [розумний] *і розсудливий, скільки хоче, але коли він цієї філософії не вміє приноровити до життя, то ця філософія неправедна* (Коб., I, 1956, 184).

2. Який суперечить прийнятим у певному середовищі нормам моралі; грішний. *Неправедне життя.*

НЕПРА́ВЕДНО, *рідко.* Присл. до **непра́ведний.** — *Оксано!.. Хотів покрити твою славу, хотів показати людям, що вони неправедно осуждають* [засуджують] (Кв.-Осн., II, 1956, 467).

НЕПРА́ВИЙ, а, е. 1. Який діє, поводить себе несправедливо, неправильно. *Щоб розвіяти сумніви у Коваліва, а разом з тим затамувати власний біль, він сказав з викликом: — Ви неправі* (Чаб., Тече вода.., 1961, 54); // *у знач. ім.* **непра́ві,** вих, *мн.* Ті, хто діє неправильно, всупереч справедливості. *Бог кара неправих, Правим помагає* (Шевч., II, 1963, 289).

2. Який суперечить справедливості, правді; несправедливий. — *От діти, от милі, слово від їх неправе не почуєш* (Мирний, IV, 1955, 115); — *Неправе діло задумала княгиня,— сказав Добислав* (Скл., Святослав, 1959, 126); *Цар творив неправий суд І війною нищив люд* (Перв., Райдуга.., 1960, 85).

НЕПРА́ВИЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не відповідає певним нормам, правилам, вимогам. *Перед виконанням вправ треба продемонструвати учням.. приклади правильного і неправильного вимірювання* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 87); *Неправильний обробіток землі;* // Який не задовольняє вимог пропорції, симетрії і т. ін. *На його долонях лежали невеличкі зеленувато-сірі камінці неправильної форми* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 190).

△ **Непра́вильний дріб** — арифметичний дріб, у якого чисельник більший від знаменника або дорівнює йому.

2. Який не відповідає істині, тому, що є в дійсності; помилковий, хибний. *Збоку, правда, здавалося, що він надто млявий і спокійний, ..та на цьому й кінчалося неправильне уявлення* (Ю. Янов., II, 1954, 135); // Не такий, як треба; який не приводить до бажаних наслідків. *Я дивуюсь, яким неправильним, покрученим і неощадливим був мій життєвий шлях* (Довж., I, 1958, 17).

НЕПРА́ВИЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **непра́вильний.** *III з'їзд визнав неправильність того повороту до застарілих, віджилих поглядів «економізму», який намітився в нашій партії..* (Ленін, 10, 1970, 196).

2. Відхилення від норми; помилка, погрішність. — *В чому ж,— питаю,— неправильність? Яку це ти береш на себе сміливість мені вказувати?* (Донч., VI, 1957, 444).

НЕПРА́ВИЛЬНО. Присл. до **непра́вильний.** [Журавель:] *Дехто каже, нібито безхвостка* [планер] *зроблена неправильно* (Мик., I, 1957, 453); — *Неправильно ти сказав, Борисе, що я техніку люблю до самозабуття* (Гончар, IV, 1960, 82); [Карташов:] *Ви мені пробачте. Ви неправильно зрозуміли мене* (Довж., I, 1958, 482).

НЕПРАВОМІ́РНИЙ, а, е. Який здійснюється не по праву, незаконно, без належних підстав. *Деякі фізіологи правильно попереджають нас про неправомірне ототожнювання пам'яті людини і «пам'яті» машини* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 457).

НЕПРАВОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неправомі́рний.** *Певне, щоб зрозуміти неправомірність якоїсь думки, треба довести її до перебільшень, навіть до абсурду* (Руд., Остання шабля, 1959, 80).

НЕПРАВОМО́ЧНИЙ, а, е, *юр.* Не наділений певними правами, повноваженнями. *Неправомочні вибори.*

НЕПРАВОМО́ЧНІСТЬ, ності, *ж., юр.* Абстр. ім. до **неправомо́чний.** *Неправомочність представника.*

НЕПРАВОСУ́ДНИЙ, а, е, *юр.* Невідповідний вимогам закону; який порушує закон. *Неправосудний вирок.*

НЕПРАВОТА́, и́, *ж.* Неправильність міркувань, вчинків і т. ін.; помилковість. *Він відчуває якусь незгоду,— шукає, чи нема в цім ділі чогось такого, що довело б його власну неправоту* (Оров., Зел. повінь, 1961, 21); *Ще і трава не посмутніла На тих стежках, де ти ходила, Де всю твою неправоту Я брав собі на самоту* (Нагн., Вибр., 1957, 256).

НЕПРАКТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не розбирається у практичних, життєвих справах; який діє неощадливо, невміло. *Він був падковитий тільки до книжок, а хазяїн з його був непрактичний* (Н.-Лев., I, 1956, 619); — *Ви людина в житті непрактична* (Хижняк, Килимок, 1961, 36).

НЕПРАКТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **непракти́чний.** — *Я знаю їх* [панів] *слабі сторони, їх привички, їх непрактичність, непорадність* (Фр., VII, 1951, 231); — *Які ще в тебе розрахунки?! — не без іронії запитала дівчина, знаючи разючу Серьожчину непрактичність* (Гончар, IV, 1960, 73).

НЕПРАКТИ́ЧНО. Присл. до **непракти́чний.** *Нічого теплого з собою не мав, отже, була передо мною немила перспектива мокнути і застудитися, а це було б зовсім непрактично, коли я їздив за кордон поправити своє здоров'я* (Коцюб., III, 1956, 339).

НЕПРАЦЕЗДА́ТНИЙ, а, е. Який через старість, хворобу і т. ін. утратив здатність працювати або й не мав її від народження. *Непрацездатні члени сім'ї, які були на утриманні колгоспника, що помер, одержують пенсію* (Хлібороб Укр., 12, 1964, 34); // *у знач. ім.* **непрацезда́тні,** них, *мн.* Ті, хто втратив здатність працювати або й не мав її від народження. *Спочатку вони* [пани] *грали на окремі двори. Згодом їм стало скучно і нецікаво гаяти час на старих і непрацездатних* (Баш, На землі.., 1957, 9).

НЕПРАЦЕЗДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **непрацезда́тний.** *З поліклініки Євгенія Григорівна повернулась з перев'язаною рукою і бюлетенем про непрацездатність* (Донч., V, 1957, 341).

НЕПРАЦЮ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не працює, не зайнятий працею; експлуататорський. *Непрацюючі класи суспільства.*

2. Який не діє, не виконує роботи (про механізми, інструменти, підприємства і т. ін.); недіючий. *При одному непрацюючому пальцевому затиску* [саджалки], *що притискує бульби до ложечок, відбувається 8 процентів пропусків у рядку* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 30).

НЕПРЕЗЕНТА́БЕЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **непока́зний.** — *У чому річ? — запитав він, оглядаючи мене з ніг до голови (вигляд у мене був непрезентабельний)* (Збірник про Кроп., 1955, 323); *Такі вони непрезентабельні на вигляд, що в «порядні» квартири служанки їх не пускають* (Козл., Сонце.., 1957, 124).

НЕПРЕЗЕНТА́БЕЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непрезента́бельний.**

НЕПРИБО́РКАНИЙ, а, е. Якого не можна або важко стримати, приборкати. *Семен любив неприборканих кавалерійських коней* (Сміл., Зустрічі, 1936, 29); * Образно.

Скільки сил, розуму, енергії віддано.., щоб змусити неприборкану природу віддати радянській людині свої багатства (Літ. газ., 6.XI 1952, 3).

НЕПРИБО́РКАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприбо́рканий.** *Вигляд у нього був дуже стомлений, очі червоні, але в них горів якийсь вогонь, неприборканість* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 150).

НЕПРИ́БРАНИЙ, а, е. 1. Не приведений у належний стан, порядок. *По ліву руч, під стіною, стояла неприбрана кровать* [ліжко] (Мирний, III, 1954, 154); *Валентин Модестович і Ганна Іванівна довго ще сиділи за неприбраним столом* (Шовк., Інженери, 1948, 173); // Не одягнений по-святковому. *Вона неприбрана, як була зранку в робочому, так і після перерви вийшла працювати в своїй чабанській одежі* (Гончар, Тронка, 1963, 326); // Який не забрали, не поклали, не відправили і т. ін. на потрібне місце. *По дворі скрізь валялись купи неприбраного гною, бігали собаки* (Н.-Лев., I, 1956, 167); *На столі неприбраний рушник і немита тарілка* (Коп., Земля.., 1957, 183).

2. Залишений незібраним; не вивезений з поля. *Червоноармійці добровільно викликались допомогти селянам швидше впорати врожай, що через безнастанні обстріли так, здебільшого неприбраний, і ждав дощів у полукіпках* (Гончар, II, 1959, 366); *Де-не-де маячили неприбрані копи* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 6).

НЕПРИБУТКО́ВИЙ, а, е. Який не приносить або нездатний приносити доходи, прибутки.

НЕПРИБУТКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неприбутко́вий.**

НЕПРИВА́БЛИВИЙ, а, е. Який не приваблює зовнішнім виглядом або іншими якостями, особливостями. *Оглянувши їхнє непривабливе житло, він запитав: — Оце так ви й живете?* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 103); *Співкурсники, бачачи мій непривабливий одяг, радили написати листа додому* (Збан., Любов, 1957, 235).

НЕПРИВАБЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неприва́бливий.** *Непривабливість зовнішнього вигляду.*

НЕПРИВА́БЛИВО. Присл. до **неприва́бливий.**

НЕПРИВА́БНИЙ, а, е. Те саме, що **неприва́бливий.** *Критично розглядав* [Геннадій] *себе у двох дзеркалах, гидливо морщився і вголос коментував непривабне віддзеркалення* (Вол., Місячне срібло, 1961, 122).

НЕПРИВА́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприва́бний.** *Похмуре життя «пореформеного» села виступає в цьому творі* [«Бурлака» І. Карпенка-Карого] *— при деякому мелодраматизмі окремих місць — у всій своїй непривабності* (Рильський, III, 1956, 276).

НЕПРИВА́БНО. Присл. до **неприва́бний.**

НЕПРИВІ́ТНИЙ, а, е. 1. Який неввічливо, недоброзичливо, неласкаво ставиться до інших. *— Чого вона така непривітна,— думаю собі* (Вовчок, VI, 1956, 239); *Спершу Андріян здався справді непривітним. Сидів набундючений* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 204); // Який виражає таке ставлення. *Коли зникла її осяйна усмішка, обличчя її здавалося негарним і непривітним* (Донч., III, 1956, 405); *— Командир Богунського полку товариш Щорс? — пролунав раптом непривітний голос з порога* (Довж., I, 1958, 142).

2. *перен.* Який справляє неприємне, гнітюче враження (про предмети, явища природи і т. ін.); похмурий. *Сумна та непривітна картина була перед очима в Семена* (Коцюб., I, 1955, 96); *День видався морозний, непривітний* (М. Ол., Леся, 1960,219); *Він виглянув у вікно на непривітний похмурий ліс і сірі хмари* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29).

НЕПРИВІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **неприві́тний.** *Стара не змогла довго сидіти у їх,— сльози давили її, непривітність невістки гнала з хати* (Мирний, IV, 1955, 43); *Не ганьте, друзі, за непривітність, Що ніби часто скупий на слові* (Мал., Полудень.., 1960, 42).

НЕПРИВІ́ТНО. 1. Присл. до **неприві́тний.** *Копронідос зустрів його дуже непривітно...* (Н.-Лев., III, 1956, 392); *Од мене син мій непривітно одводить очі золоті...* (Сос., II, 1958, 455).

2. *у знач. присудк. сл.* Неприємно, незатишно. *Дівчинці було вдома без батька журно й непривітно* (Донч., IV, 1957, 157); *Настала пізня осінь, на полі мокро, непривітно* (Ле, Право.., 1957, 23).

НЕПРИДА́ТНИЙ, а, е, *для кого — чого, на що, до чого і без додатка.* Який не годиться, не підходить для кого-, чого-небудь через відсутність потрібних особливостей, якостей і т. ін. *У північній частині міста вона* [вода] *мала надто великий процент кальцію і через це була майже непридатна для кухні* (Вільде, Сестри.., 1958, 516); *На запасних коліях стоїть кілька дуже старих, вже непридатних паровозів* (Коп., Сон. ранок, 1951, 112); *Зовсім зелені помідори на соління непридатні* (Колг. Укр., 8, 1956, 36); *Вдався Улас до сільського господарства зовсім непридатним* (Тют., Вир, 1964, 48).

НЕПРИДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприда́тний.** *Відчувала* [Груня] *свою непридатність і непризвичаєність на хазяйстві* (Горд., II, 1959, 236).

НЕПРИЄ́МНИЙ, а, е. Який не подобається своїми якостями, властивостями і т. ін. *Вітри тут бувають неприємні, не дуже холодні, але такі сильні* (Л. Укр., V, 1956, 208); *Сахно обережно сьорбнула бурої з неприємним запахом юшки* (Смолич, I, 1958, 72); *Він подумав, що ця людина теж неприємна і з нею тяжко буде зговоритися* (Тют., Вир, 1964, 101); // Який викликає почуття незадоволення, незручності, прикрості і т. ін. *Сварилась* [матушка] *на сина і стукала ціпком, щоб перервати неприємну розмову* (Коцюб., I, 1955, 330); *Гуляючи з хлопцями на Набережній, Павлуша тільки й думав, що про ту неприємну пригоду в дворі* (Головко, II, 1957, 272); // *у знач. ім.* **неприє́мне,** ного, *с.* Те, що викликає почуття незадоволення, незручності і т. ін. *Сьогодні Брайко спробував переступити усе те тяжке й неприємне, що мав позаду* (Загреб., День.., 1964, 224).

НЕПРИЄ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Подія, випадок, обставини і т. ін., що викликають у когось почуття незадоволення, незручності, прикрості і т. ін. *Наче чула душа моя, що буду мати клопіт та неприємності* (Коцюб., III, 1956, 291); *Гордію Макаровичу почала псувати настрій одна неприємність* (Гур., Новели, 1951, 58).

НЕПРИЄ́МНО. Присл. до **неприє́мний.** *Капітан засміявся уривчасто і неприємно* (Тют., Вир, 1964,355); *Розмова ця неприємно вразила Каринського* (Шовк., Інженери, 1948, 46); // *у знач. присудк. сл.* Не подобається, викликає незадоволення, незручність і т. ін. *В хаті темно, хоч вікна чималі, і якось неприємно* (Н.-Лев., II, 1956, 392); *Мені зробилось неприємно, що я змушую чекати його двадцять хвилин* (Ю. Янов., II, 1958, 92); *Неприємно ходити босому по стерні* (Довж., Зач. Десна, 1957, 473).

НЕПРИЗВИЧА́ЄНИЙ, а, е. Який не звик до чого-небудь, не має навику в чому-небудь. *Стояли майже по коліна в воді, яка різала їм пекучим холодом ноги; деякі непризвичаєні хлопці тремтіли й цокотіли зубами* (Стар., Облога.., 1961, 53).

НЕПРИЗО́ВНИЙ, а, е. Який не підлягає призову на дійсну військову службу. *Непризовний вік.*

НЕПРИЙНЯТНИ́Й, а́, е́. Якого не можна прийняти, з яким не можна погодитися.— *Я хотів запропонувати пану вихід, який ще тиждень тому був би* *для пана неприйнятний* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 33); *Він* [доктор] *почав доводити Філіппе, що його план загального наступу неприйнятний* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 144); // *у знач. ім.* **неприйнятне́, но́го,** *с.* Те, чого не можна прийняти, з чим не можна погодитися. *Як дочка, допоможи йому, борись за свого батька, ..багато є в ньому неприйнятного для тебе* (Гончар, Тронка, 1963, 265).

НЕПРИЙНЯ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприйнятни́й.**

НЕПРИЙНЯ́ТНО. Присл. до **неприйнятни́й.**

НЕПРИЙНЯ́ТТЯ, я́, *с.* Відхилення, заперечення чого-небудь. *Дослідники слушно відзначають незвичайну простоту і ясномовність Шевченкового вислову, неприйняття ним будь-якого словесного штукарства* (Рад. Укр., 10.III 1964, 4).

НЕПРИЙО́МНИЙ, а, е. Не призначений для прийому, відвідування. *Неприйомний день.*

НЕПРИКА́ЯНИЙ, а, е, *розм.* Який не знаходить собі місця, притулку; який не знає, що робити, чим зайнятись. *Кинув він усе та й утік до Києва, ізгоєм став, неприкаяною людиною, без роду й племені* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 147); *Роксолана никала по господі неприкаяна* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 454).

◇ **Як неприка́яний** *(перев. з сл.* ходити, тинятися *і т. ін.)* — не знаходячи собі місця, не знаючи чим зайнятися. *До відходу поїзда було ще досить часу, і Антон, як неприкаяний, тинявся по станції* (Чорн., Потік.., 1956, 107).

НЕПРИКА́ЯНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **неприка́яний.** *В ті ночі своєї самотності та неприкаяності заходила вона по слідах свого кохання на вулицю Вільної Академії* (Гончар, Людина.., 1960, 5).

НЕПРИКРА́ШЕНИЙ, а, е. Який є у дійсності, без прикрас. *Треба мати мужність дивитися прямо в лице неприкрашеній гіркій правді* (Ленін, 27, 1951, 131); *Література* [російська] *.. сильна своїм демократизмом, служінням народним інтересам, твердим, неприкрашеним реалізмом у відображенні дійсності* (Рад. літ-во, 3, 1957, 39).

НЕПРИКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Який не має ніякого прикриття. *Неприкрита нога Антона вибивалась з-під ковдри* (Коцюб., II, 1955, 297); *Наламане листя* [тютюну] *ні в якому разі не можна залишати неприкритим на сонці* (Техн. культ., 1956, 383); // Не закритий добре, щільно. *Чайник неприкритий парував* (Мирний, III, 1954, 209); // Без головного убору. *З яру повівав холодний нічний вітерець, приносив пахощі квітів та ворушив кучері на циганських неприкритих головах* (Ткач, Арена, 1960, 22).

2. *перен.* Який відбувається цілком відкрито; зовсім неприхований. *Політика агресії знайшла свій найбільш неприкритий вияв у нападі Англії, Франції та Ізраїлю на Єгипет* (Рад. Укр., 4.XII 1956, 1).

НЕПРИКРИ́ТО. Присл. до **неприкри́тий** 2. *В ряді ж ліричних віршів політична тенденція виступає неприкрито* (Літ. газ., 6. III 1939, 2).

НЕПРИМИРЕ́ННИЙ, а, е. 1. Який не допускає чого-небудь, не примирюється, не погоджується з ним. *Шевченко був непримиренним борцем проти українського буржуазного націоналізму* (Рильський, III, 1956, 22); *Завжди такий непримиренний до брехні й крутійства, він сам тепер викручується брехнею, наче хлопчак* (Вільде, Сестри.., 1958, 549); // Власт. такій людині. *Думки.. про рани рідної землі засмутили зір, відточуючи, ніби лезо шаблі, непримиренну зненависть в душі Максима* (Рибак, Час.., 1960, 8); // З яким не можна примиритися. *Буржуазна влада — непримиренний ворог трудящих* (Ком. Укр., 5, 1962, 65).

2. Якого (яких) не можна примирити. *Гурток довго жити не буде, бо в ньому поєдналися непримиренні елементи, і він мусить розпастися* (Вас., Незібр. тв., 1941, 176); *Заслугою Мирного-реаліста було те, що він відобразив непримиренну класову боротьбу в середині української нації* (Літ. газ., 27.I 1955, 3); *Непримиренні суперечності.*

НЕПРИМИРЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непримире́нний.** *З усією властивою йому непримиренністю Шевченко обрушився на всю систему феодально-кріпосницького ладу* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 596); *Непримиренність протиріч;* // Непримиренне ставлення до кого-, чого-небудь. *Партія постійно виховує радянських людей.. в дусі непримиренності до будь-яких проявів буржуазної ідеології* (Наука.., 5, 1960, 2).

НЕПРИМИРЕ́ННО. Присл. до **непримире́нний.** *Партія завжди непримиренно боролася за реалістичний, науковий, марксистсько-ленінський підхід до питань революції і комуністичного будівництва* (Ком. Укр., 11, 1966, 3); *Люди ненавиділи його люто і непримиренно* (Тют., Вир, 1964, 463).

НЕПРИМИРИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **непримире́нний.** [Річард:] *Тепер він пам'ятатиме довіку, що був колись у нього дядько Річард одважний, вільний і непримиримий, покірний тільки правді і красі* (Л. Укр., III, 1952, 107); *Іван з великим інтересом слухав цього чудного чоловіка, зліпленого з непримиримих суперечностей* (Кол., Терен.., 1959, 368).

НЕПРИМИРИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **непримири́мий.** *Держава є продукт і прояв* ***непримиримості*** *класових суперечностей* (Ленін, 25, 1951, 348); *Непримиримість інтересів пролетаріату і капіталістів.*

НЕПРИМИРИ́МО. Присл. до **непримири́мий.** *Замах не злякав Данька, він лише посилив у ньому бажання битись, битись з ними* [ворогами] *непримиримо, на смерть* (Гончар, II, 1959, 230).

НЕПРИМІ́ТНИЙ, а, е. 1. Якого важко або неможливо побачити, примітити. *Здалеку непримітна старовина різала око, псувала архітектурний ансамбль* (Кучер, Чорноморці, 1948, 19); // *рідко.* Який не має істотного, важливого значення; маловажний, незначний. — *Згадала своє давнє життя, свою дитячу пору, дівування,— все-все, до самого непримітного...* (Мирний, I, 1954, 92).

2. *перен.* Який мало відрізняється від інших, не привертає до себе уваги. *Христя пішла по течії довідатися, куди-то плине ця непримітна річечка* (Мирний, III, 1954, 348); *Глиняна, напівзанесена пісками Каховка, нічим непримітне позаштатне містечко* (Гончар, Таврія, 1952, 32).

НЕПРИМІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непримі́тний.**

НЕПРИМІ́ТНО. Присл. до **непримі́тний** 1. *Легка тінь непримітно упала на долівку* (Мирний, I, 1954, 320); *Непримітно підходить слуга* (Л. Укр., II, 1951, 126).

НЕПРИМУ́ШЕНИЙ, а, е. Позбавлений вимушеності, неприродності; невимушений. *Розмова швидко стала непримушеною й дружньою* (Баш, Вибр., 1948, 145).

НЕПРИМУ́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприму́шений.**

НЕПРИМУ́ШЕНО. Присл. до **неприму́шений.** *Меценат і двоє його почесних гостей розмовляють.. голосно і непримушено* (Л. Укр., III, 1952, 447); *Скиба зняв шапку, оговтавсь трохи і вже непримушено розвів руками* (Головко, I, 1957, 324).

НЕПРИМХЛИ́ВИЙ, а, е. Який задовольняється лише необхідним, малим; дуже скромний у своїх вимогах; невибагливий. *Слухняна* [Ольга] *завжди, непримх-*

лива, Весела завжди, як весна (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 352).

НЕПРИМХЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **непримхли́вий.** *Через свою непримхливість до їжі вивірки можуть жити скрізь — у лісах, горах, парках і на полонинах* (Наука.., 7, 1965, 57).

НЕПРИМХЛИ́ВО. Присл. до **непримхли́вий.**

НЕПРИНА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **неприва́бливий.** *Яким звичайним, буденним, непринадним чоловіком видався їй тепер той сам Володко* (Фр., II, 1950, 77).

НЕПРИНА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприна́дний.**

НЕПРИНА́ДНО. Присл. до **неприна́дний.**

НЕПРИПУСТИ́МИЙ, а, е. З яким не можна миритися, згоджуватися, якого не можна допускати; недопустимий, нетерпимий. *Дорікав* [Ахмед] *хлопцеві за неприпустиме поводження з чужинцем* (Досв., Гюлле, 1961, 83); *Зовсім забував* [дяк], *що він тут перед богом, і робив неприпустимі вчинки* (Кач., II, 1958, 23).

НЕПРИПУСТИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **неприпусти́мий.** *Треба роз'яснити неприпустимість і шкідливість очищення слухового проходу від скупчення сірки за допомогою твердих, а тим більше гострих предметів* (Шк. гігієна, 1954, 65).

НЕПРИПУСТИ́МО. Присл. до **неприпусти́мий.** *Дівчині здавалося, що зроблено неприпустимо мало* (Донч., V, 1957, 312).

НЕПРИПУЩЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **неприпусти́мий.**

НЕПРИПУЩЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприпуще́нний.**

НЕПРИПУЩЕ́ННО. Присл. до **неприпуще́нний.**

НЕПРИРО́ДНИЙ, а, е. 1. Якого не буває у природі; не властивий природі, дійсності. *Прислухаюсь: чи то голосить, чи співає... В звуках одчувається щось неприродне, обмертвіле* (Вас., Вибр., 1950, 50); *Від неприродних денних присмерків ставало моторошно всьому живому* (Гончар, I, 1959, 3); // Не такий, як завжди; який виходить за межі звичайного, нормального; незвичайний. *Над самісіньким обрієм виринуло жовтогаряче і якесь неприродне зараз сонце* (Мокр., Острів.., 1961, 61); *Симон з неприродною для нього поспішністю плигає з передка й приймає дітей на землю* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 108).

2. Позбавлений простоти, природності; удаваний, штучний. *Мова її була також неприродна. Намагалася говорити голосно й поволі* (Март., Тв., 1954, 391); *Олена попросила його сісти, сама сіла напроти нього, все ще зберігаючи ту неприродну.. позу* (Вільде, Сестри.., 1958, 314).

НЕПРИРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприро́дний.** *Чим уважніше він приглядався до картини, тим виразніше відчував у ній неприродність, штучність* (Головко, II, 1957, 454).

НЕПРИРО́ДНО. Присл. до **неприро́дний.** *Для Маковея цей день видався неприродно довгим* (Гончар, III, 1959, 361); *Килина холодно й неприродно засміялась* (Головко, I, 1957, 304).

НЕПРИСТО́ЙНИЙ, а, е. Який виходить за межі загальноприйнятих моральних норм. *На адресу Франки Юрко почав кидати непристойні дотепи* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84); // *у знач. ім.* **непристо́йне**, ного, *с.* Все, що виходить за межі правил пристойності. [Річард:] *Твою дочку я щиро поважаю, їй зроду слова не сказав пустого, бо сам би се вважав за непристойне* (Л. Укр., III, 1952, 64).

НЕПРИСТО́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **непристо́йний.** *Побачивши Пелю, Безбородько збентежився до непристойності* (Вільде, Сестри.., 1958, 52).

2. Непристойна поведінка, непристойний вчинок, непристойне слово і т. ін. *Навіть в такий час йому на розум приходять непристойності про Ларіонову Настю* (Стельмах, II, 1962, 108).

НЕПРИСТО́ЙНО. Присл. до **непристо́йний.** *Окремі учні непристойно поводять себе;* // *у знач. присудк. сл. Ви не кричіть на мене. Це непристойно. Це некультурно* (Шиян, Баланда, 1957, 123); *Вважав* [Борка], *що непристойно дертися в сад через паркани* (Гончар, IV, 1960, 79).

НЕПРИСТОСО́ВАНИЙ, а, е. Який не може пристосуватися до чого-небудь. *Часом молодь виховується непристосованою до життя, нездатною переборювати труднощі* (Рад. Укр., 1.III 1957, 1).

НЕПРИСТОСО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непристосо́ваний.** *Він був переконаний, що його непристосованість до життя — наслідок неправильного виховання* (Збан., Єсснель, 1961, 261).

НЕПРИСТУ́ПНИЙ, а, е. 1. До якого дуже важко або зовсім неможливо підступити, наблизитися; недоступний. [Анна:] *Мариться мені якась гора стрімка та неприступна, на тій горі міцний, суворий замок* (Л. Укр., III, 1952, 337); *Галя подивилася на неприступні стрімкі скелі* (Ів., Вел. очі, 1956, 66); *Не завжди воно* [море] *ласкаве. Воно буває і сердите та неприступне* (Збан., Мор. чайка, 1959, 128); // *у знач. ім.* **непристу́пне**, ного, *с.* Те, до чого важко або неможливо підступити, наблизитися. *Навіщо ж пісня? А на те, Щоб легше брать усе круте І неприступне у житті* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 50); // Добре укріплений, захищений; яким важко оволодіти. *Чернігів що день, то більше стає неприступним, першорядним острогом на всю Сіверянщину* (Міщ., Сіверяни, 1961, 14).

2. *перен.* До якого не можна підступитися; гордовитий. — *І я помітив, що Ватя чогось насупилась, чогось вдавала з себе неприступну велику паню..,— додав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 136); *Руфа стояла біля стіни, неприступна, висока, вродлива* (Коп., Десятикласники, 1938, 111); // Який виражає гордовитість. *Вона дивилась на присутніх звичайним своїм поглядом — строгим, неприступним* (Собко, Нам спокій.., 1959, 133); *Вигляд у нього був суворий, неприступний* (Руд., Вітер.., 1958, 91).

НЕПРИСТУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непристу́пний.** [Ватутін:] *План Ставки передбачає здобуття Києва малою кров'ю..* [Сергєєв:] *Ми подаруємо радість нашому народові в дні Жовтневих свят і остаточно розвіємо міф про неприступність дніпровського валу* (Дмит., Драм. тв., 1958, 91); *Холод і душевну неприступність батько й зараз вловлює в очах Ліни* (Гончар, Тронка, 1963, 138).

НЕПРИСТУ́ПНО. Присл. до **непристу́пний.** *Він поглянув на свій маяк, що височів неприступно над хвилями* (Ів., Вел. очі, 1956, 134); *Іван Залізняк знову вийшов на балкон. Суворо, неприступно глянув* (Собко, Звич. життя, 1957, 75).

НЕПРИСУ́ТНІЙ, я, є, *рідко.* Те саме, що **відсу́тній** 1. — *Я їм покажу, я їх допечу! — страхав о. Василь неприсутніх парафіян* (Коцюб., I, 1955, 324); *Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів* (Фр., IV, 1950, 193); — *Ну й гопкало,— сказали всі присутні й за ними повторили всі неприсутні,— чистий тобі гопкало, так і садить того гопака* (Ю. Янов., II, 1954, 154).

НЕПРИСУ́ТНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Те саме, що **відсу́тність** 1. *У Львові під час моєї неприсутності надруковано мою новелу «На дні»* (Фр., I, 1955, 18).

НЕПРИТАМА́ННИЙ, а, е. Не властивий кому-, чому-небудь. — *Я не з лякливих, Трохиме Трохимовичу,— з непритаманним їй зухвальством зауважила Ніна* (Коц., Земля.., 1957, 139); *Природа прекрасна. Несмак непритаманний їй ні в сполученні кольорів, ні в формах* (Довж., Зач. Десна, 1957, 252).

НЕПРИТО́МНИЙ, а, е. 1. Який утратив свідомість; зомлілий. *Її так уразило мордування над Романом Сивашем, що впала непритомна і з місяць була після того хвора* (Гр., II, 1963, 307); *Приголомшений ударом, якусь хвилину я лежав непритомний* (Мур., Бук. повість, 1959, 33); // Який відзначається втратою свідомості. *Він верзе в непритомнім стані не одно таке, що й сам потім не тямить* (Март., Тв., 1954, 267).

2. Який виражає відсутність свідомості. *Мош-Діма з непритомним усміхом проказував молитву* (Коцюб., I, 1955, 214); *В свічаді відбивалися заплакані очі, розтріпане волосся, лютий, непритомний погляд* (Л. Укр., III, 1952, 540).

НЕПРИТО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **неприто́мний** 1. *Фізичний біль завжди можна перенести, бо врешті він кінчається непритомністю або смертю* (Вільде, Сестри.., 1958, 566).

НЕПРИТО́МНІТИ, ію, ієш, *недок.* Втрачати свідомість; зомлівати. — *Приймаю командування! — вигукнув Орлюк, випірнувши на мить у буття й знову непритомніючи* (Довж., I, 1958, 306); *Аж тепер відчув* [Олег], *що непритомнів з перенапруги* (Ле, Клен. лист, 1960, 167).

НЕПРИТО́МНО. Присл. до **неприто́мний** 2. *Замфір.. мовчки вийшов з хати, де довго ще голосила молодиця та непритомно осміхався божевільний Мош-Діма* (Коцюб., I, 1955, 214); *Славко ще й тепер не міг прийти до себе. Відхилив трохи рот і дивився на Пазю зачудовано й непритомно* (Март., Тв., 1954, 231).

НЕПРИТОРЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* Який відзначається великою мірою негативної ознаки; несосвітенний; // Уживається як лайливе слово. [С о ф і я:] *Докажу я, на всіх докажу, не виховаєтесь!..* [Р е п и х а:] *Навіжена, непритореннa!..* (Кроп., III, 1959, 78).

НЕПРИХИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який неприхильно, неприязно, недоброзичливо ставиться до кого-, чого-небудь. *Замість нього* [наслідника] *на троні сів брат його Карл I, чоловік химерний, протестант, але до пуритан неприхильний* (Л. Укр., VIII, 1965, 189); *Знала* [Марія], *що всі Кавулі скупі, неприхильні до людини, користолюбні, хитрі* (Вільде, Опов., 1954, 16); *Микола відчув, що Гиря неприхильний до Радянської влади* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 13); // Який виражає або містить у собі неприхильність, неприязнь, недоброзичливість до кого-небудь. *Вона метнула на майора неприхильний погляд і твердо сказала: — Ідіть...* (Дмит., Розлука, 1957, 126); *Одного разу Іван Корнійович почув на заводі розмову про Дмитрія. Розмова була неприхильна до нього* (Сенч., Опов., 1959, 107).

НЕПРИХИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто неприхильно, неприязно, недоброзичливо ставиться до кого-, чого-небудь.

НЕПРИХИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **неприхи́льник.**

НЕПРИХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприхи́льний.** *Він зараз цю неприхильність Людмилиної матері сприймав як факт не такий уже істотний* (Головко, II, 1957, 486).

НЕПРИХИ́ЛЬНО. Присл. до **неприхи́льний.** *Вже разів кілька відвідувала* [Дора] *її, дарма що мати дивилась на те знайомство неприхильно* (Коб., III, 1956, 55); *Стьопа і Павлюк — єдині з усього екіпажу «Лахтака» не вживали тютюну і неприхильно ставились до куріння* (Трубл., Лахтак, 1953, 23).

НЕПРИХО́ВАНИЙ, а, е. Який проявляється цілком відкрито. *Уляна дивилася на комісара Шредера з неприхованим презирством* (Довж., I, 1958, 292); *В голосі дівчинки бринів неприхований страх* (Донч., III, 1956, 31); *Люди, які сиділи круг столу, з неприхованою цікавістю оглядали нас* (Жур., Вечір.., 1958, 268).

НЕПРИХО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неприхо́ваний.**

НЕПРИХО́ВАНО. Присл. до **неприхо́ваний.** *Аліна сиділа на кормі й неприховано сумувала* (Ю. Янов., II, 1954, 91); *Соколов був одверто, неприховано щасливий* (Собко, Запорука.., 1952, 87).

НЕПРИЧЕ́ТНИЙ, а, е. Який не бере участі у чомусь, не має ніякого відношення до чого-небудь. [С е м п р о н і й:] *Значить, він до вбивства непричетний* (Л. Укр., II, 1951, 468); *Люди, непричетні до науки, виявляли до неї все зростаючий інтерес* (Рибак, Час.., 1960, 698).

НЕПРИЧЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непричéтний.** *Він притис долоні до грудей, як це робить дитина, коли хоче довести свою непричетність до виявленого бешкетництва* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 229); *Микола доказав свою непричетність до контрреволюційної організації* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 335).

НЕПРИЧИ́НЕНИЙ, а, е. Не зачинений щільно. *Бруклі, збентежена, бере гроші, вклоняється, присідаючи, і виходить, зоставивши двері непричинені* (Л. Укр., III, 1952, 91); *Вночі мати прокинулась і побачила в їдальні смугу світла на стіні — з непричинених дверей у кімнаті дочки* (Головко, II, 1957, 593).

НЕПРИ́ЯЗНИЙ, а, е. Який не виявляє приязні, прихильності, привітності у ставленні до інших; вороже, недружелюбно настроєний до кого-, чого-небудь. *Ти осталась Стара і немощна. Людей, Людей неприязних благаєш I Христа ради простягаєш Коло зачинених дверей Старії руки* (Шевч., II, 1963, 260); *До жінки став* [Новітній] *якийсь.. неприязний, від дітей держався здалека* (Фр., IV, 1950, 494); — *Якась ти неприязна до людей стаєш* (Гур., Новели, 1951, 48); // Який виражає або містить у собі неприязнь, недружелюбність, ворожість. — *Учениця відчуває неприязне ставлення до себе однокласниць* (Донч., V, 1957, 251); *Катерина подивилась на маму з неприязним співчуттям* (Вільде, Сестри.., 1958, 445).

НЕПРИ́ЯЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непри́язний.**

НЕПРИ́ЯЗНО. 1. Присл. до **непри́язний.** *Вона неприязно поглядала на Параскіцу, бліду, немов стривожену чимсь* (Коцюб., I, 1955, 277); — *На яку тему ви приїхали читати лекцію? — сухо й неприязно запитав Оксен* (Тют., Вир, 1964, 101).

2. *перен., у знач. присудк. сл.* Непривітно, похмуро. *Тремтить якийсь вогник здалека, — Се певне в хатині лісній; Мене той вогонь не привабить: Неприязно в хаті сумній* (Л. Укр., IV, 1954, 95).

НЕПРИ́ЯЗНЬ, і, *ж.* Неприязне, недружелюбне, вороже ставлення; неприхильність до кого-небудь. *Неприязні та сварки з ним у нас не було ніколи* (Фр., I, 1955, 260); *Сильна неприязнь до сина міцно засіла в Остаповій душі* (Горд., II, 1959, 284); — *Ми не повинні з вами неприязнь один до одного відчувати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 67).

НЕПРИ́ЯТЕЛЬ, я, *ч.*, *розм.* 1. Людина, яка неприязно, недружелюбно, вороже ставиться до кого-, чого-небудь. * Образно. *Дурний язик голові неприятель* (Укр.. присл.., 1955, 187).

2. *збірн.* Ворожі збройні сили, ворог у воєнних діях; противник. *Хоч неприятель ніякий не грозив таборові, то все-таки його стережено чуйно* (Фр., VI, 1951, 66); *Він з такою рішучістю і силою натиснув на неприятеля, що французи змушені були ретируватись* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 193).

НЕПРИ́ЯТЕЛЬКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **непри́ятель** 1. *З готовністю й щирістю обібрала* [Маня] *службу* *сестри милосердя коло хорої неприятельки, будучи сама ушкоджена!* (Коб., III, 1956, 187).

НЕПРИЯ́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Стос. до неприятеля, власт. йому. *Ми нараз поглянули на себе поглядом, цілком неприятельським* (Коб., III, 1956, 261); *Це один з найбільших штабних донжуанів, і більше заслуг поклав він у здобуванні жіночих сердець, ніж неприятельських позицій* (Кобр., Вибр., 1954, 187).

НЕПРОБІ́ЙНИЙ, а, е. Який дуже важко або неможливо пробити. *З інших машин виходять переважно гості, виходять ті, кого доля заставила покинути непробійні каюти своїх дредноутів* (Гончар, II, 1959, 359).

НЕПРОБУ́ДНИЙ, а, е. 1. Дуже міцний (про сон); безпробудний, безпросипний. *Спав і я. Спав важким непробудним сном* (Мирний, IV, 1955, 326); *Я спав непробудним сном п'ятнадцять годин* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 117).

2. *перен.* Який не знає меж, відзначається великою мірою чого-небудь. *Адмірал, дарма що був непробудний п'яниця і вчора ввечері відчутно перебрав.., був водночас і неправдоподібно пунктуальний* (Смолич, V, 1959, 133); *Буржуазія показала, що грубий прояв сили в середні віки, який викликає таке захоплення у реакціонерів, природно доповнювався непробудним ледарством* (Комун. маніф., 1959, 38).

НЕПРОБУ́ДНО. Присл. до **непробу́дний** 1. *Він заснув міцно та непробудно* (Тют., Вир, 1964, 138).

НЕПРОВІДНИ́Й, а́, е́, *спец.* Який не має здатності проводити електрику, тепло.

НЕПРОВІДНИ́К, а́, *ч.*, *спец.* Тіло, речовина, які не проводять електрики, тепла. *Учені почали розрізняти тіла, які проводять електрику,— провідники і тіла, що не проводять електрики,— непровідники (ізолятори)* (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 9).

НЕПРОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *спец.* Властивість за знач. **непровідни́й.**

НЕПРОВО́РНИЙ, а, е. Повільний, млявий, незграбний у рухах. *Артемій не діждався, поки непроворна Ватя повернеться та побіжить в ганок* (Н.-Лев., IV, 1956, 47); *Серед інших дітей він несмілий і непроворний* (Фр., I, 1955, 231).

НЕПРОГЛЯ́ДНИЙ, а, е. У якому не можна нічого розглядіти; через який не можна проникнути поглядом. *Одарка дмухнула на свічку і.. непроглядна темнота зразу все покрила* (Мирний, IV, 1955, 192); *Над нами нависло так густо сплетене, непроглядне гілля, що неба нам не видно було* (Мур., Бук. повість, 1959, 25); *Повзуть непроглядні осінні тумани, ідуть та йдуть дощі* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 88); * Образно. *Очі в неї задумливі й непроглядні, як глибока, тиха вода* (Гур., Осок. друзі, 1946, 16); // Якого не можна охопити поглядом. *Річка тихо котила свої темні води в затуманену непроглядну далечінь* (Добр., Очак. розмир, 1965, 60).

НЕПРОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **непрогля́дний.** *Це колона вантажних автомашин. Проміння їхніх могутніх фар.. гнало й переслідувало мертву непроглядність ночі* (Дмит., Обпалені.., 1962, 63).

НЕПРОГЛЯ́ДНО. Присл. до **непрогля́дний.** *Ніч стала непроглядно темною, сіяв холодний дощ* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 147); *Окреслились в темряві непроглядно густі кущі* (Коз., Вибр., 1947, 87).

НЕПРОДУКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який не приносить користі, не дає належного результату. *До непродуктивної роботи належать дії робітника, не обов'язкові для даного виробничого процесу і спричинені невиконанням технічних правил* (Техн. нормув.., 1958, 19); *.. домашнє господарство здебільшого є найбільш непродуктивною, найбільш дикою і найбільш тяжкою працею, яку здійснює жінка* (Ленін, 30, 1951, 24); *Треба і далі скорочувати непродуктивні витрати в різних галузях народного господарства* (Рад. Укр., 12. II 1957, 1).

2. *лінгв.* Який не утворює нових слів, форм. *Розрізняють суфікси продуктивні, які використовуються в сучасній мові для творення нових слів, і непродуктивні, які вийшли з ужитку* (Сл. лінгв. терм., 1957, 191).

НЕПРОДУКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непродукти́вний.**

НЕПРОДУКТИ́ВНО. Присл. до **непродукти́вний** 1.

НЕПРОДУ́МАНИЙ, а, е. Погано, недостатньо обдуманий; необдуманий. *— От бачите, Хомо,— посміхнувся Воронцов,— виходить, ваше втручання в такі речі непродумане і навіть зайве* (Гончар, III, 1959, 324); *— Виступати з непродуманою промовою,— це однаково, що пригощати людей вином, яке ще не вибродило* (Руд., Остання шабля, 1959, 305).

НЕПРОДУ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непроду́маний.** *В себе в кабінеті він ще довго не міг заспокоїтись, хоч здоровий глузд підказував усю непродуманість його поведінки* (Рибак, Помилка.., 1940, 109).

НЕПРОЗО́РИЙ, а, е. 1. Який не пропускає через себе промені світла; який не просвічує наскрізь. *В кутку на покуті, од малесеньких віконець з непрозорими шибками, було сливе поночі* (Н.-Лев., III, 1956, 324); *Під дією світла знижується якість молока. У нас значна кількість молока надходить в продаж в непрозорій тарі з спеціального паперу* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 47).

2. У якому не можна нічого розглядіти. *— Застогнав* [ведмідь] *— так тяжко, так жалібно, мов грішна душа на муках,— і повалився додолу, щез у непрозорій пітьмі* (Фр., IV, 1950, 26); *Наліг туман на воду й береги, Густий і непрозорий* (Рильський, II, 1960, 198); * Образно. [Мавка:] *У тебе голос чистий, як струмок, а очі — непрозорі* (Л. Укр., III, 1952, 216).

НЕПРОЗО́РІСТЬ, рості, *ж.* Властивість за знач. **непрозо́рий.**

НЕПРОЗОРЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **недалекогля́дний.**

НЕПРОЗОРЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **непрозорли́вий.**

НЕПРОЗОРЛИ́ВО. Присл. до **непрозорли́вий.**

НЕПРОЇ́ЖДЖИЙ, а, е. По якому важко або неможливо проїхати. *Франкфуртералеє, колись широка асфальтована вулиця, тепер у кількох місцях була зовсім непроїжджою* (Собко, Запорука.., 1952, 72); *— Зараз надворі осінь, дороги майже непроїжджі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 359).

НЕПРОЇЗНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **непроїжджий.** *Яринка завернула в маленьку непроїзну вуличку, яка вела до Дінця* (Донч., IV, 1957, 230).

НЕПРОЛА́ЗНИЙ, а, е, *розм.* Через який, по якому важко або неможливо пролізти, пройти, пробратися. *По цих непролазних пущах, певне, ніколи не ступала людська нога* (Коцюб., I, 1955, 361); *Не питаючи згоди Тараса, повернув* [візник] *вуличкою ліворуч, знов у непролазну грязюку* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 332); *Зовні ці зарості здавалися непролазними джунглями* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 21).

НЕПРОЛЕТА́РСЬКИЙ, а, е. Який не має відношення, стосунку до пролетаріату, його організацій. *Саме в цих, непролетарських, прийшлих, випадкових групах по заводських колективах і знаходили для себе підпори.. меншовики, есери та анархісти* (Смолич, V, 1959, 110); *З'їзд* [V-й РСДРП] *дав класову оцінку всім непролетарським партіям* (Іст. УРСР, I, 1953, 620).

НЕПРОМОКА́ЛЬНИЙ, а, е. Який не вбирає або не пропускає вологи. *Конверт був з непромокального паперу* (Трубл., Шхуна.., 1940, 181); *Вологі від* *роси лісні стежки потребують непромокального взуття* (В дорогу, 1953, 20).

НЕПРОМОКА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **непромока́льний.**

НЕПРОНИ́КЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **непрогля́дний.** *Лампочка погасла, і тепер навколо була непрониклива темрява* (Донч., Шахта.., 1949, 151); *Низько над містом стояло сіре непроникливе небо* (Збан., Сеспель, 1961, 266); * Образно. *Він дивився на відвідувачів холодними і непроникливими очима* (Чаб., Тече вода.., 1961, 34).

НЕПРОНИ́КЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **непрони́кливий.** *Антон побоювався нічної непроникливості і тепер був вдячний Шульзі, що лежав поруч у непорушному спокої* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 212).

НЕПРОНИ́КЛИВО. Присл. до **непрони́кливий.** *Над ними непроникливо чорна пітьма, вони навіть очей один одного не бачать* (Горький, Діло Артам., перекл. Варкентін, 1950, 28).

НЕПРОНИКНИ́Й, á, é. 1. У який не може заходити вода, повітря і т. ін. *Силосні споруди повинні бути непроникними для повітря і води* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 261).

2. Те саме, що **непрогля́дний.** *Тут, під густими непроникними шатами дуба,— райська прохолода* (Збан., Сеспель, 1961, 434); *Туман прикривав усе непроникною запоною* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 379).

3. *перен.* Який приховує свої почуття, наміри; скритний. *Правив* [кіньми] *завзятий і непосидючий Варивон Очерет, а позад нього сидів непроникний у своїй чорноті отець Миколай* (Стельмах, II, 1962, 271).

НЕПРОНИ́КНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **непроникни́й.**

НЕПРОНИ́КНО. Присл. до **непроникни́й.** — *Вдумайтесь, Степане Васильовичу! — Вдумуюсь,— охопив учитель голову обома руками і непроникно почав дивитися на Гурія* (Стельмах, I, 1962, 331).

НЕПРОПОРЦІ́ЙНИЙ, а, е. Який не має правильного співвідношення розмірів, частин чого-небудь; позбавлений пропорційності. *Як розплився за останні роки цей красунь-мужчина! З колишнього гімназиста-атлета залишилась тільки непропорційна мала голівка без шиї, бо та злилась з тулубом* (Вільде, Сестри.., 1958, 482).

НЕПРОПОРЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непропорці́йний.** *Режисер нічого не розуміє на кіллях, але йому не подобається така непропорційність* (Ю. Янов., II, 1958, 58).

НЕПРОПОРЦІ́ЙНО. Присл. до **непропорці́йний.** *Ростом лікар був зовсім низенький, і борода його здавалась непропорційно великою порівняно до всієї постави* (Гончар, Земля.., 1947, 109).

НЕПРОПОРЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **непропорці́йний.** *Непропорціональна будова тіла.*

НЕПРОПОРЦІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непропорціона́льний.** *Вадим побачив його в профіль і був здивований непропорціональністю рис його обличчя* (Руд., Остання шабля, 1959, 312).

НЕПРОПОРЦІОНА́ЛЬНО. Присл. до **непропорціона́льний.** *Відсвіти полум'я відтіняли їх м'язисті кремезні силуети, непропорціонально розвинені вшир і наче окреслені червоним пензлем* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315).

НЕПРОРОСЛИЙ, а, е. Який не проріс, не дав ростків. *Непросле насіння.*

НЕПРОСВІ́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неосві́чений.** *Вона могла провадити трохи поважнішу розмову, ніж давні непросвічені дочки батюшок* (Н.-Лев., IV, 1956, 75).

НЕПРОСИПУ́ЩИЙ, а, е. Те саме, що **непробу́дний.** *Під дубом у гаю жила Гадюка, Непросипуща злюка* (Гл., Вибр., 1951, 61).

НЕПРОСО́ХЛИЙ, а, е. Який не зовсім просох; який зберігає у собі вологу. *Гликерія Михайлівна підвела на старого журні очі, над якими дрібно затремтіли непросохлі вії* (Стельмах, I, 1962, 405).

НЕПРО́СТИЙ, непро́ста́, непро́сте́. Не такий, як інші, який виділяється серед інших. — *Слухай,— каже довгохвоста, — Загадка моя непроста, Розгадай і не хитри* (Гл., Вибр., 1951, 229); *Осторонь ніхто не поміча дивного, непростого, рухливого куща* (Забіла, У.. світ, 1960, 69).

НЕПРОСТИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **непроще́нний** 2. — *Трістане! в тебе є гріхи, великі, непростимі* (Л. Укр., I, 1951, 413); — *Він вважає, що ті, хто зараз продовжує працювати на війну, роблять непростимий злочин* (Рибак, Час.., 1960, 660).

НЕПРОСТИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **непрости́мий.**

НЕПРОСТИ́МО. Присл. до **непрости́мий.** [Аврелія:] *Я б давно пішла до неї жити, якби я не була так непростимо, ганебно боязка!..* (Л. Укр., III, 1952, 275); *Аж тепер розуміє* [Дарка], *як непростимо провинилася Ориська* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 354).

НЕПРОТИ́ВЛЕННЯ, я, *с.*, *книжн.:* **Непроти́влення злу [наси́льством]** — релігійно-філософське вчення Л. Толстого про подолання зла шляхом покори, примирення з ним. *Вчення Толстого про непротивлення злу насильством він* [І. Франко] *розглядає як усунення від усякої активної політичної боротьби* (Рад. літ-во, 3, 1957, 48); *В. І. Ленін вказував на класову обмеженість Толстого і викривав проповідь непротивлення злу насильством, яку вів Толстой* (Іст. УРСР, I, 1953, 544).

НЕПРОТИВЛЕ́НСТВО, а, *с.*, *книжн.* Ідеологія прихильників теорії непротивлення злу насильством. *Зневірившись в толстовстві і переживши глибоку психологічну кризу, Вітрова з стану пасивно-споглядального непротивленства перейшла в стан полярно протилежний* (Бурл., Напередодні, 1956, 195).

НЕПРОТИВЛЕ́НСЬКИЙ, а, е, *книжн.* Стос. до непротивленства.

НЕПРО́ХАНИЙ, а, е. 1. Який прибув без запрошення; некликаний. *У полі Орачі на ярину орали, I Муха там була, I хоч її, непрохану, ганяли, Одначе крадькома і їла, і пила* (Гл., Вибр., 1951, 86); *Неголосно перемовляючись, спідлоба дивилися* [козаки] *на непроханих гостей* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17).

2. *перен.* Який з'являється всупереч бажанню; небажаний. *Відганяла Хима непрохану думку, що лякала її своєю незвичайністю...* (Коцюб., I, 1955, 94); — *Покидають мене мої кращі друзі! — сумно шепотів Хмельницький, витираючи непрохані сльози* (Кач., Вибр., 1953, 94).

НЕПРОХІДНИ́Й, á, é. Через який, по якому важко або неможливо пройти, пробратися. *Надворі сипав сніг, куріло, дороги в горах були непрохідні* (Фр., III, 1950, 292); *Глуха тиша причаїлася в непрохідних хащах* (Донч., II, 1956, 35); *Гілля гнило на землі, утворюючи дивні, майже непрохідні барикади* (Собко, Шлях.., 1948, 109).

НЕПРОХІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **непрохідни́й.** *Непрохідність шляхів.*

2. *мед.* Нездатність пропускати що-небудь (про органи людини або тварини). *Особливо небезпечними є кровотечі з слизової оболонки горла і гортані. Вони.. можуть викликати гостру непрохідність дихальних шляхів* (Наука.., 7, 1965, 38); *Вдвоє зменшився процент помилкових діагнозів при кишковій непрохідності* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 135).

НЕПРОХОЛО́ЛИЙ, а, е. 1. Який не втратив тепла; який ще не прохолов.

2. *перен.* Який не опам'ятався, не отямився (від страху, гніву і т. ін.). *Побачивши непрохололого ще з переляку цигана, Тихович здивувався* (Коцюб., І, 1955, 213).

НЕПРО́ШЕНИЙ, а, е. Те саме, що **непро́ханий.** *В хаті блимнув сірник, і вікна кисло посміхнулися до непрошених гостей* (Панч, II, 1956, 483); *Каргат відвернувся, щоб приховати непрошену усмішку* (Шовк., Інженери, 1948, 147).

НЕПРОЩЕ́ННИЙ, а, е. 1. Якому не простили гріхів. *А тим часом непроще́нний Грішний умирає* (Шевч., І, 1951, 538).

2. Якого не можна простити, вибачити. *Однаково непрощенні і для літератора і для педагога невибагливість, казенність у роботі, недостатнє чуття відповідальності* (Літ. Укр., 8. І 1965, 1).

3. Який ніколи не зникає через небажання простити, вибачити комусь що-небудь. *Все влилося в цей крик: .. і розчарування, і страшна непрощенна жіноча образа* (Собко, Звич. життя, 1957, 178); *Вони* [думи] *отруювали душу, сповняли її тривогою і неспокоєм за сім'ю, вони живили її непрощенною помстою* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

НЕПРОЩЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **непроще́нний.**

НЕПРОЩЕ́ННО. Присл. до **непроще́нний.** *Як він непрощенно завинив перед нею!* (Гончар, Тронка, 1963, 244).

НЕПРЯМИ́Й, а́, е́. 1. Який не стосується прямо, безпосередньо чого-небудь, не зв'язаний з основним; не безпосередній. *Нашу увагу звернено до центрів галактик — їх ядер. І ось чому. Кілька років тому були одержані непрямі дані про величезні вибухи в ядрах* (Знання.., 4, 1965, 2).

2. *спец.* Який здійснюється, відбувається не безпосередньо, а з проміжними періодами, етапами.

△ **Непряма́ мо́ва,** *грам.*— чужа мова, яка передається за допомогою підрядних речень. *Відмінно від прямої мови непряма мова ніколи не може бути самостійним реченням* (Курс сучасної укр. літ. мови, II, 1951, 351); **Непрями́й відмі́нок,** *грам.*— будь-який відмінок, крім називного. *Великий інтерес становлять спостереження Ф. Є. Корша над вживанням в українській мові що з непрямими відмінками особового займенника* (Мовозн., XIII, 1955, 21); **Непрями́й дода́ток,** *грам.*— додаток, виражений будь-яким непрямим відмінком з прийменником або без нього, за винятком знахідного відмінка. *Основне значення непрямого додатка — виражати об'єкт, який пов'язується з дією або станом, вираженим в підпорядковуючому слові* (Сл. лінгв. терм., 1957, 65).

НЕПТУНІЗМ, у, *ч.* Напрям у геології, послідовники якого вважали, що всі гірські породи утворилися у водному середовищі через кристалізацію або осідання.

НЕПТУ́НІЙ, ю, *ч.* Штучний радіоактивний хімічний елемент, що добувається з урану і має вигляд сріблясто-білого металу. *За своїми хімічними властивостями нептуній дуже близький до урану* (Наука.., 3, 1960, 25).

НЕПУ́ТИТИ, учу, утиш, *недок., перех., розм.* 1. Викликати неспокій, занепокоєння; хвилювати. — *Ото я вам казав, що мене непутить отой вчинок з козаками...* (Мирний, IV, 1955, 367); *Ще одно непутить отця Михайла: Франко скептично ставиться до релігії* (Кол., Терен.., 1959, 96).

2. Доводити до морального розкладу; псувати, розбещувати. *Багато нашого брата горілка непутить* (Сл. Гр.).

НЕПУ́ТНІЙ, я, є, *рідко.* Те саме, що **непутя́щий.** — *Що ж він, кого чужого узявся проводити? Кого непутнього, що вона наказує йому не баритися?* (Мирний, IV, 1955, 44).

НЕПУТЯ́ЩИЙ, а, е. 1. Який діє без достатнього роздумування, серйозності, робить вчинки, що викликають загальний осуд; нетямущий, безпутний. *Другі люди теж казали на Андрія, що він непутящий* (Коцюб., І, 1955, 444); — *Гляди, Прісько! Не було в нашому роду непутящих молодиць, не попустимо й тебе волочитися: прочую, то не подарую! — погрозився Максим* (Л. Янов., І, 1959, 220); // Який погано виконує покладені на нього обов'язки. — *Непутящий учень з того Павлика,— порішила вчителька* (Горд., Буян, 1938, 23).

2. Те саме, що **непристо́йний.** *Груня сповнилася образи — її, молоду, заміжню жінку, облаяти непутящими словами!..* (Горд., II, 1959, 436); // *у знач. ім.* **непутя́ще,** щого, *с.* Все, що виходить за межі загальноприйнятих норм. [Ганка:] *Панькайся з любою невісточкою, дасться вона нам узнаки!* [Захарко:] *А, хоч не плети непутящого, вгамуйся..!* (Кроп., II, 1958, 158).

НЕРА́ДИЙ, а, е. Який не виражає радості, задоволення у зв'язку з чим-небудь; позбавлений радості, веселості. — *Ну, чого цей приліз? — скривився Джіафер, видимо нерадий* (Коцюб., II, 1955, 136).

НЕРА́ДІСНИЙ, а, е. 1. Який містить у собі що-небудь сумне; сповнений суму, печалі. *Явдосі не спалося. Стару голову турбували важкі та нерадісні думки про Йосипову долю...* (Мирний, IV, 1955, 52); *До Свирида приходили спомини,.. похмурі, нерадісні, а часто й страшні* (Дім., І будуть люди, 1964, 98); // Який викликає не радість, а почуття смутку, печалі. *Я вже засумував був од деяких нерадісних чуток* (Коцюб., III, 1956, 361); *Я теж люблю. Палка, важка, Нерадісна моя любов* (Фр., XIII, 1954, 143).

2. Охоплений почуттям смутку, печалі і т. ін. *Пріська повернула додому сумна та нерадісна* (Мирний, III, 1954, 26); — *Наталю! Чом ти така нерадісна?* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 313); * Образно. *Тече прозора, як сльоза, Нерадісна вода* (Воронько, Три покоління, 1950, 29).

НЕРА́ДІСНО. 1. Присл. до **нера́дісний.** *Він нерадісно волікся за отарою, немов загубив що або ішов на кару* (Мирний, IV, 1955, 27).

2. *у знач. присудк. сл.* Охопило почуття смутку, печалі. [Наталя:] *Коли на душі важко та нерадісно, то жарти і співи не милі!* (Мирний, V, 1955, 14);—*А мені без нього* [сина] — *нерадісно. Прийдеш додому — порожньо* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 313).

НЕРА́ДО. Присл. до **нера́дий.** *Тугар Вовк якось немов нерадо слухав тої бесіди своєї доньки* (Фр., VI, 1956, 20); *Пасажири нерадо заходили в каюти* (Ірчан, II, 1958, 326).

НЕРА́НО, *присл.* Те саме, що **пізно.** *Маланка облягалась нерано* (Коцюб., II, 1955, 74); // *у знач. присудк. сл.* — *Василино! вставай, бо вже нерано! — будила мати дочку* (Н.-Лев., II, 1956, 34); — *Ходім додому, Юрок, — сказала мама, витираючи сльози,— вже нерано* (Смолич, II, 1958, 23).

НЕРАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Позбавлений розумного підходу при використанні чого-небудь; позбавлений раціональності. *Годівля свиней, особливо молодняка, одною зерновою дертю кукурудзи — нераціональна, оскільки при цьому приріст ваги знижується* (Наука.., 7, 1957, 17).

НЕРАЦІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нераціона́льний.**

НЕРАЦІОНА́ЛЬНО. Присл. до **нераціона́льний.** *Оперуючи науковою термінологією, він* [рецензент] *твердив, що лісосмуги нераціонально займають частину посівних площ* (Жур., Звич. турботи, 1960, 11).

НЕРВ, а, *ч.* 1. Тонка волокнина в організмі людини, хребетних та більшості безхребетних тварин, що відходить від головного або спинного мозку і є складовою частиною розгалуженої системи, яка управляє діяльністю організму. [Семен:] *Я надіюся, що він* [лікар] *вилікує мене, бо хоч око і пошкоджене, але нерв живий* (Мороз, П'єси, 1959, 29); *Черепномозкові нерви беруть початок від головного мозку і поширюються в ділянці голови і шиї* (Анат. і фізіол. людини, 1957, 141).

2. *тільки мн.* Система таких волокон, які обумовлюють загальний стан, поведінку і діяльність всього організму людини. [Стась:] *Мамо, випий краще своїх крапель — у тебе нерви заспокояться* (Вас., III, 1960, 194); *Напружені нерви тримали все тіло і мозок в стані якогось дивного, неспадаючого збудження* (Ткач, Плем'я.., 1961, 195).

◇ **Гра́ти на не́рвах** *див.* **гра́ти**^{2}; **Ді́яти на не́рви** — збуджувати, дратувати кого-небудь; **Дратува́ти не́рви** — хвилювати, непокоїти, виводити з спокійного, урівноваженого стану кого-небудь. *Сон та вчорашній вечір не йшли йому з голови, дратували нерви* (Коцюб., I, 1955, 163); **Псува́ти не́рви:** а) *(кому)* хвилювати, непокоїти, виводити з спокійного, урівноваженого стану кого-небудь; б) *(собі)* хвилюватися, роздратовуватися, збуджуватися. *Чи варто псувати собі через нього нерви?* (Донч., V, 1957, 501); **Стальні́ (залі́зні) не́рви** — тверда, сильна воля й твердий, сильний характер. — *Тільки завдяки моїм стальним нервам я не турнув їх* [відвідувачів] *в три шиї з салону* (Головко, II, 1957, 534).

3. *перен.* Головна рушійна сила чого-небудь; центр, організуюче ядро якої-небудь діяльності. — *Партійний комітет покладає.. втримати залізницю, цей останній живий нерв, що зв'язує нас з червоним світом* (Гончар, II, 1959, 105); *Транспорт — головний нерв народного господарства* (Наука.., 1, 1959, 5).

НЕРВА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *біол.* Розподіл жилок на листках рослин, чашечках квіток і на крилах комах; жилкування. *Колос у цього сорту* [«лютесценса 32»] *циліндричний, середньої довжини, нещільний, колосова луска овальна з добре помітною нервацією* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 14).

НЕРВІ́ЗМ, у, *ч.* Вчення про провідну роль нервової системи у діяльності організму, засноване І. П. Павловим. *Основний принцип теорії нервізму полягає в тому, що всі фізіологічні і патологічні процеси.. здійснюються під впливом нервової системи* (Мед. ж., XXIII, 4, 1953, 20).

НЕРВО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **нерв** 1. *Щоб бути психологом, треба знати анатомію й фізіологію нервової системи* (Донч., II, 1956, 202); *І збудження і гальмування є результатом активної діяльності нервової клітини* (Заг. догляд за хворими, 1957, 11).

2. Зв'язаний із збудженістю, роздратуванням нервів. *Олександра з нервовим поспіхом бігала по хаті, сама не знаючи, що робить* (Коцюб., I, 1955, 28); *Нервова тривожність з'явилася в рухах бійців* (Гончар, III, 1959, 137); // Який виражає, виявляє збудження, роздратування і т. ін. [Любов *(нервовим голосом)*:] *Чого ви, панове, так збентежились?* (Л. Укр., II, 1951, 12); *Вони* [дозорці] *передають униз нервові слова командирові* (Ю. Янов., II, 1958, 80); *Її нервове обличчя відбивало хвилювання* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17).

3. Який виник від захворювання, розладу нервової системи; викликаний захворюванням нервів. [Милевський:] *Застав його зовсім у поганому стані, ходить не може, нейрит, або нервовий параліч, з серцем нелад* (Л. Укр., II, 1951, 74); *Од хвилювання він навіть зблід, і одна нога дрібно затремтіла в нервовому дрожі* (Головко, II, 1957, 483); *Вона лікувалась багато, але давнє нервове потрясіння залишило на ній свої сліди* (Сміл., Сашко, 1954, 229).

4. Який перебуває у стані підвищеної чутливості, збудження, хвилювання, роздратування. *Її повний організм був зроду нервовий, млявий і втомливий* (Н.-Лев., IV, 1956, 122); *Серед робітників ходив Сиволап, нервовий, завжди чимось незадоволений* (Ткач, Плем'я.., 1961, 46).

5. Різкий, поривчастий, з раптовими швидкими ривками. *Тихович нервовим рухом розриває лози й іде далі* (Коцюб., I, 1955, 209); *Ляхович заморгав повіками, нервовим жестом надів окуляри* (Ле, Історія радості, 1947, 165).

6. *перен.* Сповнений неспокою, турбот, хвилювання (про обстановку, роботу і т. ін.). *Москва. Живе нервовим, напруженим життям* (Еллан, II, 1958, 21).

НЕРВО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нерво́вий** 2, 4, 5. *Видко було, що панночка нудилась: у рухах пробивалась апатія, в голосі нервовість* (Л. Укр., III, 1952, 618); *Василинка робить все без метушні, .. вона мовби якось і Лінину нервовість вгамовує своєю поважністю* (Гончар, Тронка, 1963, 271).

НЕРВО́ВО, *присл.* 1. Збуджено, роздратовано. *Гнат мовчав і нервово теребив шапку* (Коцюб., I, 1955, 37); *Орися сидить принишкло, нервово перебирає пальцями оборочку фартушка* (Тют., Вир, 1964, 96).

2. Судорожно, гарячково. *Заридала* [Василина] *голосно, нервово, затуливши лице долонями* (Н.-Лев., II, 1956, 78); *Сержанта затрясло. Повіки його нервово засіпалися* (Гончар, III, 1959, 212).

3. *перен.* Різко, поривчасто, напружено. *Малий годинник нервово забився, затріпотів, чітко затакав* (Ірчан, II, 1958, 104); *Моталка починає густи нервово в моїй руці* (Ю. Янов., II, 1958, 25).

НЕРВОВОХВО́РИЙ, а, е. У якого розладнана нервова система. *Тварин врівноваженого типу нам не вдалося зробити нервовохворими навіть зіткненням протилежних процесів, що являє собою особливо хвороботворний прийом* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 171); // *у знач. ім.* **нервовохво́рі**, рих, *мн.* (*одн.* **нервовохво́рий**, рого, *ч.*; **нервовохво́ра**, рої, *ж*). Людина з розладнаною нервовою системою. *Вона сказала, що Женю треба лікувати в четвертому санаторії-лікарні для нервовохворих* (Сміл., Сашко, 1957, 165).

НЕРВО́ЗНИЙ, а, е. 1. Який легко збуджується, роздратовується. *Породивши кілька* [стільки] *дітей, вона стала нервозна, часом сердилась без причини* (Н.-Лев., I, 1956, 444).

2. Зв'язаний із збудженістю, роздратуванням нервів. *Олекса помітив нервозну заклопотаність господаря і намагався його розважити, як міг* (Руд., Остання шабля, 1959, 68).

НЕРВО́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **нерво́зний.** *Доронін давно помічав похмуру нервозність Голубенка, але приписував це характерові, вдачі* (Руд., Вітер.., 1958, 205); — *Саме від надмірного хвилювання й нервозності починаються майже всі прикрості в організмі людини...* (Кучер, Голод, 1961, 457).

НЕРВУВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **нервува́ти.** *Обушний удав, що не помітив нервування Павлового, говорив далі спокійно, по-товариському* (Кир., Вибр., 1960, 381); *Від нервування я спочатку ніяк не міг взяти себе в руки* (Минуле укр. театру, 1953, 110).

НЕРВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Те саме, що **нервува́тися.** *Жінка помітно нервувала і час від часу зиркала у вікно* (Панч, Синів.., 1959, 5); *Учитель навпомацки, нервуючи, знаходить пачку листівок, розділяє їх надвоє і вкладає в чоботи* (Стельмах, I, 1962, 438).

2. *перех.* Приводити кого-небудь у стан нервового збудження, роздратування; прикро вражати чим-

небудь. *Ольга нетерпляче прикусила губу. Короткі, нескладні відповіді дівчини нервували її* (Мик., II, 1957, 296); — *І знаєте, точнісінько так і мене все нервувало й бентежило* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 150).

НЕРВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Бути в стані збудження, хвилювання, роздратування. *Щодалі розповідав Малинка, ставало помітно, як інспектор починав нервуватися* (Вас., I, 1959, 138); *Бжеський нервувався і, чекаючи на відповідь, роздратовано тарабанив пальцями по столу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 24).

НЕРВУ́ЮЧИЙ, а, е. Який нервує, роздратовує; надто різкий. *Робітники гуртом ухопилися за трос, і він, розмотуючись, шкварчав нервуючим скрипом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 273).

НЕРЕА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не існує, якого не буває у дійсності; уявний. *Коли ж нарешті вносять в кімнати лампи, за вікнами буденний світ стає.. нереальним, наче приснився* (Коцюб., II, 1955, 254); *Була* [Зоня] *блідою, обличчя її затяглось поволокою якоїсь нереальної, але видимої вже старості* (Вільде, Сестри.., 1958, 288).

2. Неможливий для виконання, здійснення; нездійсненний. *Нереальна пропозиція; Нереальний план.*

НЕРЕА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нереа́льний.** *Була й ще одна причина, що примусила приїхати сюди,— нереальність його намірів відпочити на півдні* (Сміл., Сад, 1952, 118).

НЕРЕА́ЛЬНО. Присл. до **нереа́льний.**

НЕРЕГУЛЯ́РНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється, виконується з перервами; нерівномірний. *Нерегулярна непродуктивна робота звичайно пов'язана з факторами, що виникають несподівано, наприклад, прибирання породи, що обвалилася в місці, де кріплення недостатнє* (Техн. нормув.., 1958, 19); *Безсистемне і нерегулярне харчування відбивається на здоров'ї і працездатності* (Укр. страви, 1957, 28).

2. Який не має правильної постійної організації, систематичного навчання (про армію, військо і т. ін.). *На відміну від регулярної армії козацтво вважалося військом нерегулярним, що в чималій мірі мусило само себе забезпечувати кіньми й фуражем* (Добр., Очак. розмир, 1965, 179).

НЕРЕГУЛЯ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерегуля́рний** 1.

НЕРЕГУЛЯ́РНО. Присл. до **нерегуля́рний** 1. — *Ваші газети я, справді, читаю нерегулярно,— відповів Баум* (Собко, Стадіон, 1954, 230).

НЕРЕЇ́ДА, и, *ж.* 1. Кільчастий морський черв'як. *Переселюють і тварин, якими живляться риби: наприклад, з Азовського моря в Каспійське були перенесені морські черви (нереїди)* (Зоол., 1957, 82).

2. *поет.* Морська німфа.

НЕРЕНТА́БЕЛЬНИЙ, а, е. Який не дає прибутку, не покриває витрат, зроблених на нього. *Каучуковий промисел у Великому лісі Конго почав згортатися. Він став нерентабельний* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 262); *При тій допомозі, яку надає тепер держава сільському господарству, не повинно бути нерентабельних колгоспів* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 3).

НЕРЕНТА́БЕЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерента́бельний.** *Нерентабельність підприємства.*

НЕ́РЕСТ, у, *ч.* Викидання рибою ікри і запліднення її. *Це були запізнілі загони кети, що просувалися вгору річкою до джерел на нерест* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 125); *Нерест у коропа звичайно відбувається у весняно-літній період* (Колг. енц., II, 1956, 390).

НЕРЕСТИ́ЛИЩЕ, а, *с.* Місце нересту риби. *Змінився режим водойм. Греблі, які перегородили ріки, відрізали шляхи міграції риб до нерестилищ* (Роб. газ., 15.XI 1964, 1); *Самки горбуші під час нересту поводять себе досить пасивно. Інша справа — самці: на нерестилищі вони дуже рухливі* (Наука.., 6, 1964, 64).

НЕРЕ́СТИТИСЯ, ре́ститься, *недок.* Викидати і запліднювати ікру. *Напровесні, у кінці квітня або на початку травня, коли стає тепло, окуні нерестяться* (Зоол., 1957, 74); *З давніх-давен відомо, що кефаль нереститься в морі, далеко від берегів* (Літ. Укр., 28.V 1965, 2).

НЕ́РЕСТОВИЙ, а, е. Стос. до нересту. *В розпорядженні комуни буде п'ять ставків, починаючи від нерестового й кінчаючи зимувальним* (Донч., I, 1956, 50); *Шляхи нерестових міграцій.*

НЕРЕСТОВИ́К, а́, *ч.* Водоймище, признач. для нересту риби. *Якщо в нерестовику мало рослинності, підсівають овес або викладають дно дерном* (Колг. Укр., 6, 1961, 26).

НЕ́РЕТ, у, *ч.* Риболовна сітка. *Чорнявий чоловік старі нерети попапр[авляв] і почав в'язати новий* (Вовчок, VI, 1956, 233).

НЕРЖАВІ́ЮЧИЙ, а, е. Який не ржавіє. *На полі бою стоять гранітні обеліски, мов велетенські нержавіючі мечі прославлених червоних солдатів* (Цюпа, Україна.., 1960, 225).

△ **Нержаві́юча сталь** — стійка проти корозії сталь. *Нержавіюча сталь від звичайної відрізняється тим, що вона не окислюється під дією зовнішніх факторів* (Наука.., 5, 1962, 34).

НЕРИМО́ВАНИЙ, а, е. Позбавлений рими, римування. *Леся Українка широко запроваджувала в ліриці білий вірш — п'ятистопний неримований ямб* (Укр. літ., 9, 1957, 259).

НЕРИТМІ́ЧНИЙ, а, е. Позбавлений ритму; аритмічний. *Дихання у дітей раннього віку не тільки поверхневе, але й нерівне, неритмічне* (Шк. гігієна, 1954, 84).

НЕРИТМІ́ЧНО. Присл. до **неритмі́чний.** *У нас є ще підприємства, які працюють неритмічно* (Рад. Укр., 28.X 1956, 1).

НЕРІ́ВНИЙ ^{1}, а, е. Неоднаковий з ким-, чим-небудь щодо розміру, величини, умов і т. ін. *Велика, пишна, прибрана як до оргії світлиця, аркою переділена на дві нерівні частини* (Л. Укр., III, 1952, 447); *Нерівні були сили, й Ярославу прийшлося битись в загравах пожеж всю ніч проти восьми* (Тич., II, 1947, 236); // У якому беруть участь неоднакові у певному відношенні сторони, сили і т. ін. *Обставини врятували Івана від нерівного шлюбу: його покликали на військову службу* (Ю. Янов., II, 1954, 119); *Жменька бійців берегової застави готувалась до нерівного бою* (Гончар, II, 1959, 272).

НЕРІ́ВНИЙ ^{2}, а, е. 1. Який має підвищення, виступ, западину, загин (про поверхню чого-небудь). *Шкільна кімната була немощена, з нерівною долівкою* (Л. Укр., III, 1952, 572); *Місцевість поблизу нашого дому була нерівна* (Сміл., Сашко, 1954, 14); *Машина рушила, гойдаючись на нерівному брукові* (Жур., Звич. турботи, 1960, 3).

2. Розміщений, спрямований не по прямій лінії; кривий. *Нерівна чорна лінія валки* [саней].. *наближається до вершників* (Стельмах, I, 1962, 45); *Він проглядав нерівні, на склографі надруковані рядки і тихо усміхався* (Собко, Серце, 1952, 53).

3. Неоднаково, нерівномірно розподілений у своїй дії, у своєму протіканні і т. ін.; переривчастий. *Від нерівного світла тіні на стінах тремтіли* (Коцюб., I, 1955, 30); *Раптом повітря наповнилося нерівним виючим гудінням літаків* (Багмут, Записки.., 1961, 19); — *Марку! Ти вже не спиш?* — *запитала Уляна, зачувши нерівне дихання його грудей* (Чорн., Потік.., 1956, 53).

4. *перен.* Не завжди постійний, стійкий, врівноважений у своїх поглядах, поведінці і т. ін. — *Ти пробач мені.., Я з тобою і нерівний і розкиданий* (Еллан, I,

1958, 105); // Власт. такій людині. *Залізняк добре знав свого друга, його поривчасту нерівну вдачу* (Собко, Звич. життя, 1957, 204).

5. *перен.* Не завжди однаковий у вияві певних якостей, властивостей і т. ін. *Поезія Чумака — нерівна: ранні твори — здебільшого наслідування, невироблена техніка, нечітка ідеологія* (Еллан, II, 1958, 105).

НЕРІ́ВНІСТЬ ^{1}, ності, *ж.* 1. Становище, коли не всі мають однакові, рівні права. *Геть змести поклали ми Бідування піднєвільне Та нерівність між людьми* (Граб., I, 1959, 397); *Комунізм виконує історичну місію визволення всіх людей від соціальної нерівності* (Програма КПРС, 1961, 5).

2. *мат.* Алгебраїчний вираз із двох величин, з яких одна більша або менша від іншої. *Два числа або два алгебраїчні вирази, сполучені між собою знаком > або <, становлять те, що називається нерівністю* (Алг., II, 1957, 78).

НЕРІ́ВНІСТЬ ^{2}, ності, *ж.* 1. Властивість і якість за знач. **нері́вний** ^{2}.

2. Підвищення, виступ, западина на поверхні чого-небудь. *Хвилі.. розбивалися об каміння, розсипаючись білими бризками, і потім з тихим шелестінням відкочувалися назад, залишаючи воду в ямках і морські водорості на нерівностях грунту* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 117); *Один з танків бере напрямок сюди, важко перевалюючись на нерівностях* (Гончар, II, 1959, 375).

НЕРІ́ВНО ^{1}. Присл. до **нері́вний** ^{1}. *Бог нерівно ділить: жде, щоб самі ділилися* (Номис, 1864, № 81).

НЕРІ́ВНО ^{2}. Присл. до **нері́вний** ^{2}. *Є свічада, так нерівно одшліфовані, що навіть сам Аполлон одбивається в них карикатурою* (Л. Укр., IV, 1954, 134); *Терентій помічає, що шийка шкалика нерівно відбита* (Стельмах, I, 1962, 498); *Остап дихає важко й нерівно* (Головко, II, 1957, 366); *З самого ранку робочий день у Надії почався нерівно, як мінлива погода* (Баш, Надія, 1960, 147); *Поет поводиться доволі нерівно* (Коцюб., III, 1956, 23).

НЕРІВНОБЕ́ДРЕНИЙ, а, е. У якого нерівні бокові сторони (про трикутник).

НЕРІВНОМІ́РНИЙ, а, е. Який не має рівномірності у чому-небудь. *Для світової системи капіталізму характерним є закон нерівномірного економічного і політичного розвитку* (Рад. Укр., 26.I 1962, 2); *Нерівномірне охолодження.*

НЕРІВНОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерівномі́рний**. *Нерівномірність економічного і політичного розвитку є безумовний закон капіталізму* (Ленін, 21, 1950, 300); *В окремі роки спостерігається нерівномірність у рості дерев* (Наука.., 12, 1956, 20).

НЕРІВНОМІ́РНО. Присл. до **нерівномі́рний**. *Озеро було дуже підступним: замерзало нерівномірно* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 224).

НЕРІВНОПРА́ВНИЙ, а, е. Який не має рівних, однакових прав; позбавлений рівноправності. *В СРСР немає і не може бути пригноблених або нерівноправних народів* (Рад. Укр., 5.XII 1953, 2).

НЕРІВНОПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **нерівнопра́вний**. *Ласкава й чемна, вона намагалась нічим не дати відчути Валерикові його нерівноправності в домі* (Гончар, Таврія, 1952, 246); *В експлуататорському суспільстві пануючі класи завжди відстоювали і відстоюють ідеї нерівноправності народів* (Наука.., 10, 1965, 39).

НЕРІВНОСТОРО́ННІЙ, я, є. У якого сторони мають різну довжину.

НЕРІ́ВНЯ, і, *ч. і ж., розм.* Людина, неоднакова з ким-небудь у певному відношенні. *Тяжко, діти, Вік одинокому прожить, А ще гірше, мої квіти, Нерівню в світі полюбить* (Шевч., I, 1963, 154); *Федорові було так приємно слухати Катерину, яка знала, здавалося, все, легко давала відповідь на перше-ліпше питання. Нерівня він їй, нерівня...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 434).

НЕРІДКИ́Й, а́, е́. Який часто буває, не є рідкісним; досить частий.

НЕРІ́ДКО. Присл. до **нерідки́й**. *Хоча старшина нерідко й картав Хому за його «язичництво», проте й симпатизував подолякові* (Гончар, III, 1959, 250).

НЕРІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який не перебуває у кровній спорідненості з ким-небудь. *Згадав сирота Степан в неволі Свою далеку Україну, Нерідного батька старого І коника вороного І нерідную сестру Ярину* (Шевч., II, 1963, 340); *Маму й нерідного діда нашого розстріляно в яру коло провалля* (Ю. Янов., I, 1958, 308).

2. Не свій; запозичений, чужий. — *Якщо довго говорити нерідною мовою, то й думати починаєш цією мовою* (Донч., VI, 1957, 630).

НЕРІШУ́ЧЕ. Присл. до **нерішу́чий**. — *То тоді мене кликнете? — нерішуче спитався Омелько* (Мирний, IV, 1955, 375); *Федір нерішуче сів на стілець, що стояв подалі від столу* (Ткач, Арена, 1960, 91).

НЕРІШУ́ЧИЙ, а, е. Якому не властива рішучість, твердість; який вагається при вирішенні чого-небудь. *Хома ходив між людьми, ще нерішучий, наче не знав, з чого почати* (Коцюб., II, 1955, 86);— *Сміливіше, Варю!* — *промовила вчителька.* — *Ви завжди така нерішуча?* (Донч., V, 1957, 362); // *у знач. ім.* **нерішу́чі**, чих, *мн.* Ті, кому не властива рішучість, твердість при вирішенні чого-небудь. — *За мене не бійтеся,— повела бровами комсомолка.* — *Я не з таких. Найбільше не люблю страхополохів і нерішучих* (Донч., II, 1956, 18); // Який виражає відсутність рішучості, сміливості, твердості і т. ін. *Завваживши нерішучі постави обох, проникливо і грізно дивиться* [Деїфоб] *на Кассандру* (Л. Укр., II, 1951, 288); *Геббельс зробив нерішучий крок до Кайта, спинився* (Кол., На фронті.., 1959, 61).

НЕРІШУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість і стан за знач. **нерішу́чий**. *Нерішучість характеру; Нерішучість дій; Паріс, налагодившись було йти, при перших словах Кассандри спинився і стоїть в нерішучості* (Л. Укр., II, 1951, 317); — *Заходьте, тітонько,— гукає вона,— побачивши нерішучість Елеонори* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 128).

НЕ́РО́Б, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **неро́ба**. *Капіталістична дійсність, повсякчасна гонитва за наживою породжує.. неробів типу копача Бонавентури* (Укр. літ., 9, 1957, 84); — *Я тобі в очі скажу: нероб ти! Да, ледар* (Горд., II, 1959, 307).

НЕРО́БА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка веде бездіяльне, ледаче життя; ледар, гультяй. *Дарина прожила вже в сестриній родині, як у материній,— пещеною, коханою, неробою* (Ю. Янов., Мир, 1956, 95); *Пристрасне слово агітатора кличе до нових перемог, розповідає про передовиків, таврує ледарів і нероб* (Колг. село, 13. VII 1954, 3).

НЕРОБО́ЧИЙ, а, е. 1. Не признач. для роботи, вільний від роботи; у який не працюють (про час). *Найбільша радість Марусі була, як у неробочий день часом приходив до неї батько* (Гр., I, 1963, 372); *Варя Кочубей виливала з алюмінію ложки в неробочий час* (Ткач, Плем'я.., 1961, 46).

2. Не власт. тому, хто займається фізичною працею; не такий, як у робочої людини. *Ішла ставна висока панна в шовковій сукні, в квітчастому брилі. Далеко ясніло кохане та ніжне лице, мармурові неробочі руки* (Вас., I, 1959, 265).

3. Який не хоче працювати. *Читайте ж, муза що бормоче*[бурмоче]: *Що там з Енеєм плив Массик, .. ледащо неробоче* (Котл., I, 1952, 251).

НЕРÓБСТВО, а, *с.* Незайнятість працею, діяльністю і т. ін.; ледарство, гультяйство. [Гебрей:] *Але роботи не кинув би?* [Єгиптянин:] *Ой, ні! Хай Тотмайстерник мене ховає від неробства!* (Л. Укр., II, 1951, 245); *Ніякі радощі життя не дадуть тобі цілковитого щастя, коли дні твої минають у неробстві* (Загреб., Спека, 1961, 62).

НЕРОДЮ́ЧИЙ, а, е. На якому рослини дають поганий урожай. *Гній потрібний для вигнойки полів, без котрої тутешня убога неродюча земля нічого не родила б* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Неродючі раніше землі дають тепер високі врожаї* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 32).

НЕРОЗБІ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який важко або неможливо розібрати, прочитати, сприйняти і т. ін. *Лемент то затихав, то лунав дужче. Долітали якісь нерозбірливі слова* (Вас., II, 1959, 364); *Він сидить і записує дрібним, нерозбірливим почерком те, що діється тепер у них на очах* (Ів., Таємниця, 1959, 99); *Нерозбірливим від контузії голосом він квапить лікаря, який його оглядає* (Ю. Янов., I, 1954, 160).

2. *розм.* Невимогливий при виборі, оцінці і т. ін. кого-, чого-небудь. *М. Г. Чернишевський різко критикував тих природодослідників і, зокрема, математиків, які були нерозбірливими у виборі філософських керівників* (Наука.., 6, 1964, 9).

НЕРОЗБІ́РЛИВО. Присл. до **нерозбірливий.** *З окопів рідко хто додому писав, та ще й так нерозбірливо, що однаково на селі ніхто прочитати не міг* (Ю. Янов., II, 1954, 228); *Вперше Матюха щось нерозбірливо спитав чи сказав Гниді. Той відповів* (Головко, II, 1957, 140).

НЕРОЗБІРНИ́Й, á, é. Якого не можна розібрати на частини. *Мають* [теплиці] *дерев'яну розбірну або залізобетонну нерозбірну покрівлю* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 105).

НЕРОЗВА́ЖЛИВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **нерозсу́дливий.** *Сорок п'ять років тому він, тоді ще нерозважливий парубчак, грубо образив матір* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 53).

2. Те саме, що **нерозва́жний** 2, 3. *Звіривши матері всі свої жалі, виливши на її могилу тяжку нерозважливу нудьгу, Улька поверталася додому з полегшеним серцем* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 156); *Який непродуманий, нерозважливий вчинок дозволив собі Саїд!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 368).

НЕРОЗВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нерозва́жливий**; // Нерозважливий вчинок. *Генерал пройшов, але Арсень схопив гвинтівку, націлився в окоп, на те місце, де ..ось проходив він. І чекав. Чекав, картаючи себе за злочинну нерозважливість* (Ле, Мої листи, 1945, 157).

НЕРОЗВА́ЖЛИВО. Присл. до **нерозва́жливий** 2. *Юрко подумав, що дівчина робить нерозважливо, співаючи в такий час* (Коз., Вибр., 1947, 73).

НЕРОЗВА́ЖНИЙ, а, е. 1. Якого неможливо заспокоїти, утішити; безутішний. *Навернувшися думкою до матері, він поруч побачив і висхлу на тараню нерозважну Марію* (Панч, II, 1956, 432); *— Ти такий, як і був, Олександре! — задумано похитав головою Плетньов. — І на крихту не змінився, мій любий, мій нерозважний!* (Полт., Повість.., 1960, 467); // Який не приносить втіхи, заспокоєння; невтішний. *На кілька днів вона вгасила свою цікавість тими нерозважними одвідинами жахливого карцера* (Ле, В снопі.., 1960, 211).

2. *поет.* Сильний, значний щодо ступеня, сили свого вияву. *Піде* [молодиця] *було до матері на часок, пожуриться з нею і знову додому на муку самотню, на тугу нерозважну* (Мирний, I, 1954, 227); *Занудивсь я тяжко, — Ні душі нема: Горе нерозважне Та тужба сама!* (Граб., I, 1959, 218); // Який виражає смуток, журбу і т. ін. *Чому ж у Христофора вид Сумний і нерозважний?* (Підс., Загули.., 1960, 55).

3. Зроблений без обдумування; необачний, необдуманий. *Він може зробити якийсь нерозважний вчинок і цим пошкодити цілій організації* (Гур., Осок. друзі, 1946, 61).

4. Те саме, що **нерозсу́дливий.** *Хотілось бігти, допомогти, вирвати з рук смерті нерозважного сміливця* (Трип., Дорога.., 1945, 61).

НЕРОЗВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозва́жний.** *Сімон тим часом.. почув нерозважність свого поступку* (Фр., I, 1955, 323); *Черв'як лютував, лаявся, кляв Матросову нерозважність, як і нерозважність Масликову* (Мик., II, 1957, 214); // Необачний, нерозважний вчинок. *Не одному допоміг Тютюн у горі і в турботі, Од нерозважності встеріг, В марудній звеселив роботі* (Рильський, II, 1946, 35).

НЕРОЗВА́ЖНО. Присл. до **нерозва́жний** 1, 3. *Схилила* [Галя] *на руку голову та нерозважно плакала...* (Мирний, I, 1949, 341); *Юхим роздивлявся, що він нерозважно ліг під кущем просто на гадюче гніздо* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 20).

НЕРОЗВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Не змішаний з водою або з якою-небудь іншою рідиною. *Приваблювала проклятуща жінка козаків та міщан до свого шинку не тільки нерозведеною оковитою горілкою, а й своєю оковитою й трохи похмурою красою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 162).

НЕРОЗВИ́НЕНИЙ, а, е. Який не досяг нормального, достатнього фізичного розвитку; недорозвинений. *Тоненький, нерозвинений стан, маленьке, бліде личко мало нагадували, що Юзя вже «панна на виданню»* (Л. Укр., III, 1952, 674); // Який не досяг високого рівня у процесі розвитку, удосконалення. *Її* [Англії] *класична політична економія відноситься до періоду нерозвиненої класової боротьби* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 12); // Який достатньо не розвинувся, не удосконалився (про нахили, здібності і т. ін.); малорозвинений. [Карл:] *Невже ти вважаєш мої розумові здібності такими нерозвиненими?* (Собко, П'єси, 1958, 408); *Старі перекази й книги оповідають нам, що в давню давнину люди були дикі.. Їх було мало, розум їх був нерозвинений* (Фр., IV, 1950, 117).

НЕРОЗВИ́НЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозви́нений.** *Реформа* [1861 р.], *проведена кріпосниками в епоху цілковитої нерозвиненості пригноблених мас, породила революцію на той час, коли визріли революційні елементи в цих масах* (Ленін, 20, 1971, 167).

НЕРОЗВИ́ТИЙ, а, е. Який ще не розвинувся, не розпустився (про бруньки, квітки і т. ін.). *Не цвіти ж, мій цвіте новий, Нерозвитий цвіте, Зов'янь тихо, поки твоє Серце не розбите* (Шевч., I, 1963, 348).

НЕРОЗВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. 1. Якого не розв'язали. *Нерозв'язаний вузол.*

2. *перен.* Який не дістав вирішення, розв'язання і т. ін. *Нерозв'язана загадка цікавить, навіває жаль або тугу* (Фр., IV, 1950, 349); *Трудящі пам'ятають заповіт В. І. Леніна про те, що найкращий спосіб відзначити роковини Великого Жовтня — це зосередити увагу на нерозв'язаних завданнях* (Ком. Укр., 10, 1964, 12); *Микола Калач пішов на своє ліжко й залишив розгубленого Семена з нерозв'язаним питанням: «хто»?* (Сміл., Зустрічі, 1936, 16); // *у знач. ім.* **нерозв'я́зане,** ного, *с.* Те, чого не вирішили, не розв'язали. *Відомо, що фізіотерапія — порівняно молода галузь медицини. Тут ще немало нерозв'язаного, неясного, навіть спірного* (Наука.., 1, 1957, 15).

НЕРОЗВ'Я́ЗНИЙ, а, е. Якого не можна вирішити, розв'язати, виснити і т. ін.; який не піддається розв'я-

запню. *Видно, якась нерозв'язна дума залягла важким тягарем у його голові* (Збан., Сеспель, 1961, 49); *Буржуазній економіці, що безнадійно заплуталася в нерозв'язних суперечностях, протистоїть зростаюча і міцніюча соціалістична система господарства* (Наука.., 2, 1960, 6).

НЕРОЗВ'ЯЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозв'я́зний.**

НЕРОЗГА́ДАНИЙ, а, е. Який залишається незрозумілим, невиясненим. *Їй, молодій та небувалій, близько все те доходило до серця, будило нерозгадані думки у її голові* (Мирний, III, 1954, 232); *Парубочі насмішки не могли похитнути в Романові віри, що дівоче життя — це нерозгадана таємниця, яку можна розгадати тільки раз на віку* (Стельмах, I, 1962, 123); // *у знач. ім.* **нерозга́дане,** ного, *с.* Те, що залишається незрозумілим, невиясненим. *Яке це складне створіння людина! Як багато ще в ній нерозгаданого...* (Гончар, Тронка, 1963, 214); // Якого вчинки, поведінка незрозумілі, загадкові для інших. *Але перше, ніж братися до рядових козаків, треба було кінчати з хитрим і досі нерозгаданим командиром сотні* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 67); *От біда з цією Ольгою. Вона ще й тоді була якась потайна і нерозгадана* (Кучер, Голод, 1961, 444).

НЕРОЗДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Якого не можна роз'єднати, розділити; який являє собою єдине ціле з ким-, чим-небудь. *Славна Комуністична партія об'єднала всі народи Радянського Союзу в одну сім'ю нероздільну* (Тич., III, 1957, 455); *Коли поет живе життям народу, тоді особисте так чи інакше переплітається з громадським, стає від нього нероздільним* (Мал., Думки.., 1959, 132).

НЕРОЗДІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозді́льний.**

НЕРОЗДІ́ЛЬНО. Присл. до **нерозді́льний.** *Ліза стояла з Кіханою під будинком, торкаючись плечем його грудей. Цей чоловік увійшов до її життя повновладно і нероздільно* (Ю. Янов., I, 1958, 207).

НЕРОЗДЯ́ГНЕНИЙ, а, е. Який має на собі верхній одяг, який не роздягнувся; одягнений. *Коли увійшла вчителька, Роман не сидів на парті, а нероздягнений стояв коло порога з книжкою під пахвою* (Вас., I, 1959, 64); *Антон нічого не хотів розповідати. Він лежав нероздягнений на ліжкові* (Мик., II, 1957, 59).

НЕРОЗІ́БРАНИЙ, а, е. 1. Якого не роз'єднали, не розібрали на частини. *Розбирати всі верстати вже не було часу, і тому їх вантажили на платформу нерозібраними* (Донч., III, 1958, 444); // Якого не розклали, не розмістили у певному порядку, за певними ознаками. *Книги .. були нерозібрані, не було каталогів* (Збан., Сеспель, 1961, 173).

2. *розм.* Те саме, що **нероздя́гнений.** *Помаркотнів* [засмутився] *малий Стефан, неначе скотився з високої дебрі в студену воду і нерозібраний купався* (Ков., Світ.., 1960, 132).

НЕРОЗКА́ЯНИЙ, а, е. Який не розкаявся. *А як жахав нерозкаяний вільнодумець Пушкін сослуживців своїх страшними розмовами в Кишиневі!* (Рильський, III, 1956, 190); *Й очима не повів батько в синів бік. Лише відступив од дверей, не прихиливши їх,— у такий спосіб запросив нерозкаяного сина забиратися з директорського кабінету геть* (Шовк., Людина.., 1962, 277); // Який не виражає каяття, розкаяння. *Однак я сього не роблю, бо маю взагалі нерозкаяну натуру* (Л. Укр., V, 1956, 283); — *Спідлоба він у тебе дивиться, Мотре... Батьківським нерозкаяним поглядом* (Гончар, I, 1959, 8).

НЕРОЗКА́ЯНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозка́яний.**

НЕРОЗКВІ́ТЛИЙ, а, е. Те саме, що **нерозцвілий.** *В ще нерозквітлу середину рослини* [соняшника] *забрався джміль і спав* (Стельмах, I, 1962, 172); *Ось дівчина іде, мов квітка нерозквітла, Що впала із куща на шлях* (Літ. газ., 6. I 1955, 3).

НЕРОЗКЛА́ДНИЙ, а, е. Якого не можна розкласти, розділити на частини. *Нерозкладний елемент.*

НЕРОЗКЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозкла́дний.**

НЕРОЗКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Який залишається невідомим, невиявленим. *Не відриває* [М. Фрунзе] *погляду від просторів Гнилого моря, в яких зараз є щось тривожне. Безкрає поле нерозгаданих загадок і нерозкритих таємниць* (Гончар, II, 1959, 410).

2. Те саме, що **нерозпеча́таний.** [Ромодан:] *Ти повертала мені нерозкриті листи* (Корн., II, 1955, 334).

НЕРОЗКУ́ЩЕНИЙ, а, е. Який не розкущився, не розрісся кущем. *Здорові, нормально розкущені рослини навіть у несприятливі для перезимівлі зими бувають значно менш зріджені, ніж нерозкущені або перерослі* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 37).

НЕРОЗЛИЙВОДА, *присудк. сл., розм.* Завжди бувають разом, ніколи не розлучаються. *До того вони нерозлучні, ці двоє дівчат, просто нерозлийвода!..* (Коп., Подарунок, 1956, 39); *Тільки став він головувати, Варя з Кузьмою помирилися. Тепер вони прямо нерозлийвода — куди голка, туди й нитка* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 32).

НЕРОЗЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який завжди буває разом, ніколи не розлучається з ким-небудь. *Обидва розмовники були колись нерозлучними друзями* (Л. Укр., III, 1952, 742); *Трьох дівчат вважали в університеті за нерозлучних подруг* (Ю. Янов., II, 1954, 83); *Андрій не здивувався, побачивши на дерев'яній лаві довжелезну постать свого нерозлучного друга* (Дмит., Наречена, 1959, 152); // Який завжди буває при кому-, чому-небудь (про неживі предмети). *Сагайдак стояв біля столу голови правління, мнучи в руках свій нерозлучний зошит* (Добр., Тече річка.., 1961, 108); *Артем Григорович підійшов до столу і втретє припалив свою нерозлучну люльку* (Гур., Наша молодість, 1949, 83).

НЕРОЗЛУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозлу́чний.**

НЕРОЗЛУ́ЧНО. Присл. до **нерозлу́чний.** *Ганна Матвіївна могла б дивуватися: чому він нерозлучно з Машею, тільки приїде до їхнього маєтку?* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 59); *Професор натиснув кілька клавішів на своїй оригінальній машинці, що знову нерозлучно стояла біля нього* (Смолич, I, 1958, 63).

НЕРОЗМІ́РЕНИЙ, а, е. 1. Який перевищує звичайну міру чого-небудь; надмірний. *Він гаркнув з такою нерозміреною силою, що кинулись зо сну і захиталися на акації гілочки* (Вас., II, 1959, 95).

2. Не зовсім розрахований. *Враз подався* [Матюха] *всім тулубом наперед, рухом нерозміреним, аж грудьми на стіл навалився* (Головко, II, 1957, 64).

НЕРОЗМІ́РЕНО. Присл. до **нерозмі́рений.** *Як людина, що звикла говорити з туговухим чи під великий шум, поранений нерозмірено голосно відповів* (Головко, I, 1957, 286).

НЕРОЗМІ́РНИЙ, а, е. Позбавлений розмірності, пропорціональності; який не відповідає чому-небудь щодо величини, розміру. *Не дуже сердечно віталися князь з княгинею, бо гроші, що привіз князь із рідного краю, зовсім нерозмірні були до того, чого ожидала* [чекала] *княгиня* (Фр., III, 1950, 153).

НЕРОЗМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозмі́рний.**

НЕРОЗМІ́РНО. Присл. до **нерозмі́рний.**

НЕРОЗО́РАНИЙ, а, е. Якого не орали. *В лісових, поліських районах, які мають великі простори нерозо-*

раних земель (ліси, луки, болота), флора досить бідна (Укр. бот. ж., XVII, 3, 1960, 66).

НЕРОЗПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Який залишається запечатаним, запакованим. *Він сів на ліжко і несвідомо схопивсь за кишеню, де й досі лежав нерозпечатаний лист* (Коцюб., II, 1955, 215); *Сьогодні прибула пошта з Парижа й Іспанії, але Наполеон не хотів зараз її читати. Так і лежали нерозпечатані пакети на столі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 179).

НЕРОЗПІ́ЗНАНИЙ, а, е. 1. Якого важко відрізнити, розпізнати. *Тихо навколо й не тихо. Все сповнене особливих, нерозпізнаних звуків* (Довж., I, 1958, 87); *Кажани грудками падали на білі чалми товстих ішанів та на парусові костюми невідомих, у тіні нерозпізнаних людей* (Ле, Міжгір'я, 1953, 199).

2. Те саме, що **непі́знаний.** *В останні секунди свого віку він увесь тягнеться до нерозпізнаної грані майбутнього, яка от-от мала розкритись перед ним* (Стельмах, II, 1962, 205).

НЕРОЗПОРЯ́ДЛИВИЙ, а, е. Який не вміє керувати, розпоряджатися ким-, чим-небудь.

НЕРОЗПОРЯ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нерозпоря́дливий.** *Левко Іванович, який рідко лається, зараз не дуже добирає слова, картаючи начальницьку нерозпорядливість* (Гончар, Тронка, 1963, 260).

НЕРОЗПОЧА́ТИЙ, а, е. До якого ще не приступали; якого ще не використовували. *Перекидав усі папери, але нерозпочатий загальний зошит у цератовій оправі, придбаний мною перед від'їздом до Москви, наче щез* (Логв., Давні рани, 1961, 10).

НЕРОЗПРО́ДАНИЙ, а, е. Який залишився непроданим. — *Перепадає й мені, як перекупці, .. черстві нерозпродані проскури маю собі до чаю* (Н.-Лев., IV, 1956, 283); *Ховали* [книгарі] *посмішку в вуса, повертаючи панові автору нерозпродані примірники* (Полт., Повість.., 1960, 388).

НЕРОЗПУ́КЛИЙ, а, е. Який ще не розтулився, не розпустився (про бруньки, квіти і т. ін.). *Не рекомендується збирати відпалі віночки* [дивини] *з землі, а також виривати з прицвітних листків нерозпуклі віночки* (Лікар. рослини, 1958, 132).

НЕРОЗРИ́ВНИЙ, а, е. 1. Якого не можна розірвати, роз'єднати на частини. *Сміливий нащадок Прометея Знаходив смутну долю свого предка: Вигнання, муки, нерозривні пута, Дочасну смерть у дикій самотині...* (Л. Укр., I, 1951, 124); *Рицар не міг далеко від'їхати, крутився тут же поряд, бо руські йшли нерозривними рядами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 444).

2. *перен.* Якого не можна порушити (про відносини, зв'язки і т. ін.); міцний, непорушний. *Сила Радянського Союзу, незламність його полягає в нерозривному єднанні вільних республік* (Рильський, III, 1956, 49); *На Переяславській Раді наш народ поклявся зберігати нерозривний союз з російським народом* (Тич., III, 1957, 287); *У кровному, нерозривному зв'язку з народом закладена могутність партії* (Ком. Укр., 7, 1965, 3).

НЕРОЗРИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозри́вний.** *Нерозривність частин нашої землі кожен день героїчними своїми подвигами доводять радянські люди — на фронті і в тилу* (Тич., III, 1957, 198).

НЕРОЗРИ́ВНО. Присл. до **нерозри́вний** 2. — *Найніжніші струни моєї душі нерозривно зв'язані з тобою* (Фр., II, 1950, 376); *Український народ любить і славить свою рідну Москву, з якою нерозривно зв'язана доля українського народу* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 84).

НЕРОЗРІ́ЗАНИЙ, а, е. Не поділений, не роз'єднаний різанням на частини. *Хата з повбираними стінами, з лавками навкруги, позастелюваними нерозрізаними рушниками, привітно прийняла в себе гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *На столі лежали цілі паки царських катеринок, рулони нерозрізаних керенок* (Кучер, Трудна любов, 1960, 528).

НЕРОЗРІЗНЕ́ННИЙ, а, е. Якого важко або неможливо відрізнити від іншого.

НЕРОЗРІЗНИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **нерозрізне́нний.** *Вільні вектори нерозрізнимі, якщо вони відрізняються тільки своїми початковими точками* (Курс мат. анал., II, 1956, 87).

НЕРОЗСУ́ДЛИВИЙ, а, е. Який діє нерозумно, без обдумування або не здатний діяти розумно, розсудливо. — *Не плач, нерозсудлива дівчино! Покинь пана та вертайся додому* (Н.-Лев., II, 1956, 61); — *От нерозсудлива ти людина!..* (Ткач, Моряки, 1948, 105); // Який здійснюється всупереч розсудливості; зроблений без обдумування, необачно. *В першу хвилину Оля ладна втекти, але миттю змірковує, що такий вчинок був би нерозсудливим і некорисним для неї* (Вільде, Сестри.., 1958, 531).

НЕРОЗСУ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нерозсу́дливий.** [Подорожній:] *Звідки ж ті люди гроші беруть?* [Віганд:] *Прошу вибачення, з ласки панської, се вже така нерозсудливість серед тутешнього вбогого стану* (Л. Укр., IV, 1954, 221); // Нерозсудливий вчинок. *Заспокоїлись партизани, тамуючи почуття сорому за ту гарячковість та нерозсудливість* (Іщук, Вербівчани, 1961, 275).

НЕРОЗСУ́ДЛИВО. Присл. до **нерозсу́дливий.** *Я поступила нерозсудливо, відкидаючи цю пропозицію безоглядно* (Фр., VI, 1951, 258); // *у знач. присудк. сл. Нема чого говорити, як це нерозсудливо — пливти до пароплава, щоб тільки погойдатися на хвилях* (Донч., VI, 1957, 75).

НЕРОЗТА́ЛИЙ, а, е. Який ще не розтанув, не перетворився в воду. *Дітвора.. бігала боса по нерозталому снігу, не слухаючи звичних материнських погроз* (Довж., I, 1958, 173); *Де-не-де сіріли кучугури нерозталого снігу* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 51).

НЕРОЗТОРО́ПНИЙ, а, е. Не здатний швидко зрозуміти, догадатися про що-небудь; некмітливий, нетямущий. [Шумейко:] *Ну, коли вже ти така нерозторопна, то скажу: я зустрів тут на сходах Любу* (Мик., I, 1957, 491).

НЕРОЗТОРО́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **нерозторо́пний.** *Не секрет, що іноді хороше починання не може пробити собі дорогу саме через нерозторопність керівника господарства* (Ком. Укр., 5, 1962, 19).

НЕРОЗТРА́ЧЕНИЙ, а, е. Якого хто-небудь не розтратив. * Образно. *В очах дівчини світяться іскри нерозтраченої ніжності* (Довж., Зач. Десна, 1957, 515); *Чув* [Черниш], *як обличчя його пашить молодою нерозтраченою кров'ю* (Гончар, III, 1959, 14).

НЕРО́ЗУМ, у, *ч.* Брак, відсутність розуму; нерозумність, дурість. *Більшого нерозуму, більшої шкоди для революції, яку чинять «ліві» революціонери, не можна собі й уявити!* (Ленін, 31, 1951, 34); *Загине та неволя, котру тепер прості люди причиняють самим собі: чи то з нерозуму, чи з самолюбства* (Фр., XVI, 1955, 84).

НЕРОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* Нездатність зрозуміти, збагнути що-небудь; відсутність розуміння. *Я не розумів, що думала, переживала жінка глухого революціонера, і це нерозуміння дивною загадковістю пригнітило мене* (Досв., Вибр., 1959, 431); *Ідуть, взявшись під руки, Віктор і Людмила. Мовчазні обоє. На обличчі у нього вираз відчайдушної рішучості, а в неї — вираз подиву й нерозуміння* (Головко, I, 1957, 477).

НЕРОЗУМІ́ЮЧЕ. Присл. до **нерозумі́ючий.** — *І це вірно,— кивнув головою Супрун і нерозуміюче поглянув* *на Свирида: — мовляв, а чим же ти живеш?* (Стельмах, II, 1962, 121); *Уляна Григорівна нерозуміюче глянула на дочку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 206).

НЕРОЗУМІ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не розуміє, не усвідомлює чого-небудь. *Всі низько поклонилися. Нерозуміючим дітям матері руками нахиляли голову, нашіптуючи: кланяйся панові* (Мирний, III, 1954, 308).

2. Який виражає нерозуміння. *Зустрілися їх погляди: Романів — ласкавий, голублячий, Ксенин — несміливо допитливий, нерозуміючий...* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 65); *Він нерозуміючими очима дивився на маленьку дірочку, що так далеко була від заповітного яблучка — центра мішені* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 35).

НЕРОЗУ́МНИЙ, а, е. Розумово обмежений, тупий. *Незугарний, низькочолий, Нерозумний, хитрий, кволий, Викликав він тільки сміх, А подобатись не міг* (Перв., Райдуга.., 1960, 144); // *розм.* Нетямущий, недосвідчений, наївний (перев. про молодих людей). *Не послухала* [Олеся] *— господь із нею! Буде гірко каятись нерозумна дівчина, тоді згадає нас!* (Вовчок, I, 1955, 25); // Позбавлений розумного змісту. *— Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися* (Коцюб., I, 1955, 33); *— Я мушу взяти всю школу під захист від її нерозумного впливу* (Довж., I, 1958, 295).

НЕРОЗУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нерозу́мний.** *— Коли застрягне в баюрі віз, то його трохи подають назад, а потім і легше вискакують уперед. — Так то ж віз, а це письмо! — обурюється десяцький бабською нерозумністю* (Стельмах, I, 1962, 512).

НЕРОЗУ́МНО. Присл. до **нерозу́мний.** *Шосе (тільки слава, що шосе), проведено так нерозумно, що воно раз у раз лізе вгору* (Коцюб., III, 1956, 145); *Єгор глянув на Мічуріна і з виразу його обличчя збагнув раптом, що говорить невірно, нерозумно* (Довж., I, 1958, 460).

НЕРОЗЦВІ́ЛИЙ, а, е. Який ще не розцвів, не дав цвіту. *Діти стали розвивати нерозцвілий ще квіт* (Кобр., Вибр., 1954, 151).

НЕРОЗЧЕ́САНИЙ, а, е. Який не розчесався. *Чіпка встав, та невмитий, нерозчесаний, побрався прямо в Піски* (Мирний, I, 1949, 349).

НЕРОЗЧИ́ННИЙ, а, е. Який не розчиняється в чому-небудь. *Фосфор міститься у фосфоритному борошні у вигляді нерозчинної у воді солі* (Хімія, 1956, 97); *У воді олії практично нерозчинні* (Ол. та ефір. культ., 1956, 5).

НЕРОЗЧИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **нерозчи́нний.** *Нерозчинність речовини.*

НЕ́РПА, и, *ж.* Ластоногий ссавець родини тюленевих. *Мисливській бригаді пощастило вбити трьох моржів, двох морських зайців, двох нерп і дев'ятьох ведмедів* (Трубл., Лахтак, 1953, 59).

НЕ́РПОВИЙ, а, е. Прикм. до **не́рпа.**

НЕРПУ́ХА, и, *ж.* Вухатий тюлень.

НЕ́РП'ЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **не́рпа.** *Одягши чоботи з нерп'ячої шкіри, що не пропускає воду, орочі забрели в річку* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 147).

НЕРУ́ДНИЙ, а, е. З якого не можна добувати метал і який непридатний як горючий матеріал. *Значні роботи проведено по вивченню рудних і нерудних копалин* (Наука.., 11, 1956, 31); // Пов'язаний з видобутком таких порід і мінералів. *Дальшого розвитку набули також кольорова металургія, марганцева, коксохімічна, нерудна і вогнетривка промисловість* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 13).

НЕРУКОТВО́РНИЙ, а, е. Створений, зроблений без участі рук людини, не людською працею. *Ти* [О. Пушкін] *пам'ятник собі воздвиг нерукотворний, І нічиїм його не зруйнувать рукам* (Рильський, III, 1961, 38); *Було щось нерукотворне в невимушеному, гармонійному розсипі вогнів, у їх тремтливому миготінні* (Руд., Остання шабля, 1959, 313).

НЕРУХЛИ́ВИЙ, а, е. Який мало або повільно рухається; який не відзначається легкістю, швидкістю рухів; неповороткий. *Рифка, як звичайно, була мовчазлива, нерухлива* (Фр., VIII, 1952, 390).

НЕРУХЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нерухли́вий.** *Вона дуже полюбила його* [хлопчика], *пестила, цілувала, задля нього покинула навіть свою дотеперішню нерухливість* (Фр., VIII, 1952, 391); *Моторно, як на свою нерухливість, Шатоха повернувся до Мирона* (Коп., Лейтенанти, 1947, 142).

НЕРУХО́МИЙ^1, а, е. 1. Який не рухається, залишається в одному й тому ж положенні. *Скелі над берегом здавались ще більше нерухомими проти вічно живого, вічно рухомого моря* (Л. Укр., III, 1952, 597); *Пішов Артем. А мати стояла на місці нерухома, дивлячись синові вслід* (Головко, II, 1957, 425); *Паморозь розкішним мереживом покрила нерухомі дерева* (Стельмах, I, 1962, 274).

2. *перен.* Який не змінює свого виразу (про погляд, обличчя і т. ін.). *— І мені стало чогось страшно, найбільше, коли я завважив усміх на твоїх устах, нерухомий, мертвий усміх* (Л. Укр., III, 1952, 684); *Цілими днями політрук мовчав. Його широке суворе обличчя було нерухоме* (Гончар, III, 1959, 176); *Федір, блідий, похмурий і розгублений, дивився на Солода нерухомими очима* (Руд., Вітер.., 1958, 24).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **нерухли́вий.** *Мій Кирило — золото не чумак! Такі брови високі, чорні. Все люльку курив; хмурий, наче думає на турка йти; а нерухомий, як справді з золота викований!* (Вовчок, I, 1955, 60).

НЕРУХО́МИЙ^2, а, е. Який складається із земельної ділянки, будівель і т. ін. *Зоставили* [брати] *Харитонові, як найменшому в сім'ї, по народному звичаю на Україні, усе нерухоме добро і господарство* (Н.-Лев., III, 1956, 12).

Нерухо́ме майно́ — земельна ділянка, будівлі і т. ін., належні кому-небудь. *— У мене є нерухоме майно, і суддя мене негайно звільнить,— не здавався Одіо* (Кулик, Записки консула, 1958, 75).

НЕРУХО́МІСТЬ^1, мості, *ж.* Властивість за знач. **нерухо́мий**^{1}. *Нерухомі з'єднання — це такі, які забезпечують нерухомість деталей і вузлів під час роботи машини* (Слюс. справа, 1957, 280); *Літня жінка робить незначний рух головою, і серед загальної нерухомості це здається особливо помітним* (Собко, П'єси, 1958, 76).

НЕРУХО́МІСТЬ^2, мості, *ж.* нерухоме майно: земельна ділянка, будівлі і т. ін.— *Ти хочеш нерухомість купувати?* (Фр., VI, 1951, 297); *Для цього досить було йому довести, що він володіє нерухомістю, і його звільнили під заставу цієї нерухомості, тобто звільнили від суду* (Кулик, Записки консула, 1958, 197).

НЕРУХО́МІТИ, іє, *недок.* Ставати, робитися нерухомим (*див.* **нерухо́мий**^{1}). *Тіло нерухоміє, пульсу майже немає, серце скорочується надзвичайно рідко* (Наука.., 8, 1966, 45); *У хвилину збудження її тріпотливі вії знімаються раптом угору, блискучі очі нерухоміють* (Галан, I, 1960, 456).

НЕРУХО́МО. Присл. до **нерухо́мий**^{1} 1. *Гнат лежав нерухомо, наче нічого не чув* (Коцюб., I, 1955, 39); *Каштан стояв нерухомо, ніби побоювався струснути з себе пухнасті сніжинки* (Хижняк, Тамара, 1959, 280).

НЕРУ́ШЕНИЙ, а, е. Те саме, що **нето́рканий.** *Копачі заходилися далі рити землю. Знявши кілька шарів, наткнулися на твердий, віками нерушений грунт* (Коцюба, Нові береги, 1959, 275); [Б о р и с:] *Ти вже* *оджив своє і однією ногою стоїш у труні, а я повний нерушених молодих сил!..* (Кроп., I, 1958, 436).

НЕРУШИ́МИЙ, а, е. 1. Який не може бути порушеним, перерваним ким-, чим-небудь; непорушний. *Це була хвилина нерушимої клятьби, яку завжди ..давали людям своїм князі Русі* (Скл., Святослав, 1959, 264); *Нерушима дружба народів СРСР - - одна з найважливіших основ багатонаціональної Радянської соціалістичної держави* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 4); *Слово шахтаря нерушиме* (Рад. Укр., 2. VIII 1951, 1); // Якого не повинні зачіпати, до якого не повинні доторкатися. *Що діди та батьки кров'ю здобули, те нерушиме. А що надбав* [Підпара], *то його праця, і всяким неробам зась* (Коцюб., II, 1955, 53).

2. Те саме, що **нерухо́мий** ¹ 1. *Їх розмову підслухали зелені верби, нерушимі скелі, ясний місяць та соловейки* (Н.-Лев., I, 1956, 54).

НЕРУШИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **неруши́мий.**

НЕРУШИ́МО. Присл. до **неруши́мий.** *Ми стояли на смерть — харків'яни, тамбовці, кияни, Щоб рубіни ясні нерушимо зоріли з Кремля* (Мур., Слово.., 1949, 41); *Вчителька сиділа нерушимо* (Н.-Лев., IV, 1956, 77).

НЕРУ́ШНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неруши́мий.** *З часів давніх нерушні звичаї, сподобання та примхи людські* (Граб., I, 1959, 559); *Темна ялина замовкла, дрімає, Спустивши в несилі нерушнії віти* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 327); *На терасі кафе стояли свічки, і полум'я їх було немов вилите з гарячого золота — нерушне і неклíпливе* (Смолич, II, 1958, 114).

НЕРУ́ШНО, *рідко.* Присл. до **неру́шний.** *Спить* [хлоп'я] *нерушно; тільки трішки Видно іноді усмішки На коралових губах* (Щог., Поезії, 1958, 191); *Вона стояла перед ними нерушно. Тільки — груди їй високо здіймалися* (Мик., II, 1957, 39).

НЕСАМОВИ́ТИЙ, а, е. 1. Не здатний відповідати за свої вчинки, дії, контролювати їх. *Панич несамовитий, недоліток, таке творить, Сердешну дівчину мордує* (Шевч., II, 1963, 210); *Несамовита, з дикими, палаючими очима, притискуючи до себе маленького Віктора, іде Жаннет* (Ів., Таємниця, 1959, 145); * Образно. *Лютує Дніпр сердитий, Шлях ширше пробива, Реве несамовитий, Пороги підрива* (Граб., I, 1959, 588); // Який виражає стан, коли людина нездатна відповідати за свої вчинки, дії, контролювати їх. *Сього панич не сподівався, несамовитий вид Софіїн злякав його і він миттю зник* (Л. Укр., III, 1952, 542); *Черниш і Сагайда.. опускають тіло в пустий окоп. Хасцький дивиться на їхню роботу несамовитими очима* (Гончар, III, 1959, 367).

2. Дуже сильний, значний силою свого вияву. *З побитих вікон вирвався несамовитий регіт, гармидер і розіслався по глухому подвір'ю...* (Мирний, I, 1949, 285); *Вздовж Дніпра, назустріч течії, проносився несамовитий шквал, щоб знову поступитись місцем хвилинній тиші* (Жур., Опов., 1956, 116); *Серед ночі я прокинувся від несамовитого гусячого крику* (Багмут, Опов., 1959, 51).

Мов (як *і т. ін.*) **несамови́тий** — у такому стані, що нездатний контролювати свої вчинки, дії. *В кедрових палатах, мов несамовитий, Давид похожає* [походжає] (Шевч., II, 1963, 91); *Увійшли* [люди] *у хату, засвітили каганець, чоловік стоїть, як несамовитий* (Стор., I, 1957, 46).

НЕСАМОВИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **несамови́тий** 1. *Евеліна в нестямі, охоплена жахною і неспинною несамовитістю, сповзає з ліжка, стає на коліна і запально хреститься* (Рибак, Помилка.., 1956, 261); *Килигей накинувся на них розлючений до несамовитості* (Гончар, Таврія.., 1957, 344).

НЕСАМОВИ́ТО. Присл. до **несамови́тий.** *Івась несамовито закричав, схопився і кинувся до дверей* (Мирний, I, 1954, 272); *Вітер несамовито стугонів віконницями, гудів у комині* (Донч., Дочка, 1950, 22); *Хлопці й дівчата несамовито працювали, вгрузаючи по коліна у розквашене болотяне місиво* (Хижняк, Килимок, 1961, 6).

НЕСАМОСТІ́ЙНИЙ, а, е. Нездатний діяти самостійно; який перебуває в залежності від кого-, чого-небудь. — *Громадяни, не чіпайте його! Він божевільний. Він несамостійний, громадяни, змилуйтесь!* (Довж., I, 1958, 450); *Економічно несамостійні країни.*

НЕСАМОСТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несамості́йний.** *Відомо, що самий факт запозичення не є свідченням про творчу несамостійність письменника* (Мова і стиль «Вершників», 1955, 38); *Заболотний гостро картав себе за короткозорість, за несамостійність думки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 60).

НЕСАМОХІ́ДНИЙ, а, е. Який не може рухатися власним ходом, автоматично. *Щодоби до причалів* [Київського порту] *швартуються і вирушають в рейс десятки самохідних і несамохідних суден* (Рад. Укр., 8. IX, 1961, 4).

НЕСАМОХІ́ТЬ, *присл.* 1. Мимовільно, несвідомо. — *Ух, як страшно! — скрикнула Левантина і несамохіть притулилась до Романа* (Гр., II, 1963, 270); *Від несподіваного різкого дзвоника вона несамохіть здригнулася* (Хижняк, Тамара, 1959, 106); *Ліда не пригадає, як і коли він ступив на похилу стежку. Якось непомітно, ніби несамохіть* (Мушк., Серце.., 1962, 297).

2. Проти волі, бажання; мимоволі. *Леонтій Петрович читав одно, а друге несамохіть лізло йому в голову* (Н.-Лев., IV, 1956, 159); *Губи в неї несамохіть розповзаються, дві величезні сльозини викочуються з очей* (Жур., Опов., 1956, 164).

НЕСВІДО́МИЙ, а, е. 1. Який не контролюється свідомістю, а проявляється несвідомо, мимовільно. *Тяжкі сни.. чергувалися з прикрими споминами, з якимсь глухим несвідомим почуттям* (Коцюб., I, 1955, 259); *Серце мені жахливо стиснулось з несвідомого передчуття...* (Досв., Вибр., 1959, 17).

2. Чия свідомість не досягла належного рівня розвитку. — *Вона така ще несвідома дитина...* (Л. Укр., III, 1952, 508); — *Ось якийсь несвідомий школяр нашкодив. Дізнаємося, хто зробив шкоду, суворо покараємо* (Коп., Сон. ранок, 1951, 93); // Який неспроможний вірно оцінити навколишню дійсність; політично відсталий. *Всяка легальна робота між народом та серед несвідомої інтелігенції нашої поки що неможлива, бо ще не маємо права зборів, спілок* (Коцюб., III, 1956, 278); *Єдина їх* [директорців] *надія — на.. заколоти і виступи куркульських елементів та піддурених демагогічною пропагандою несвідомих мас* (Еллан, II, 1958, 218).

Несвідо́мий еле́мент — людина, яка неспроможна вірно оцінити навколишню дійсність. — *Саме так і слід розмовляти з несвідомим елементом* (Руд., Вітер.., 1958, 298).

3. *рідко.* Який погано розбирається у чому-небудь. *Сам він не знавсь зовсім на господарському ділі і тим мусів держати поки Галушківського, бо йому здавалося, що новий управитель з несвідомим господарства хазяїном тільки плутаниці нароблять* (Гр., II, 1963, 90).

НЕСВІДО́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **несвідо́мий.** *Вона вже не хотіла чуда повороту до дитячої несвідомості,— ні, навпаки, вона прагнула швидше пізнати на ділі те життя, описане так привабно в книжках* (Л. Укр., III, 1952, 663); — *Ми якось про це зовсім нічого не знаємо. Розкажіть.. — цікавились уже всі, товплячись коло двох товаришів, соромливо посміхаючись з своєї несвідомості та нав'язливості* (Григ., Вибр., 1959, 313).

НЕСВІДО́МО. Присл. до **несвідо́мий.** *Його холодні очі неспокійно заметались по людях. Він несвідомо подався назад* (Коцюб., II, 1955, 81); *Олені хотілося довести, що вона здавна, хоч, може, й несвідомо, жила в атмосфері його ідей* (Вільде, Сестри.., 1958, 15).

НЕСВІ́ЖИЙ, а, е. 1. Який втратив свої природні властивості. *В руці любовно зважив* [Миронич] *кристалик апатиту, Похожий на засохлий, брудний, несвіжий сніг* (Бажан, Вибр., 1940, 133).

2. Який був у вжитку, у використанні (про одяг); заношений, брудний. *На ньому була несвіжа сорочка, розхристана на грудях* (Тют., Вир, 1964, 381); *Воєнлікар був у несвіжому халаті і в пом'ятій шапочці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 36).

3. *перен.* Який почуває ослаблення, втому. *Зморилися здорово, так, що весь час по роботі лежав — та й тепер такий несвіжий, важкий* (Коцюб., III, 1956, 140); *Все тіло у Соломії боліло, як побите. Важкі повіки мимохіть спускались на очі, голова була несвіжа* (Коцюб., I, 1955, 363).

НЕСВІ́ТСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Невластивий людині. *Він з несвітським криком кинувся сам на коліна перед .. дівчиною* (Фр., IV, 1950, 155); *Знадвору вривається несвітський галас* (Л. Укр., IV, 1954, 242); // Якого не можна перенести, стерпіти; дуже сильний, надмірний. *У неї душа кричала від несвітського болю, але ні одне слово не проходило крізь уста* (Гр., II, 1963, 493); *Рана запеклася на височку, І жах несвітський в погляді застиг* (Рильський, Мости, 1948, 96); // Дуже сильний, значний силою свого вияву. *Було трохи паморочно від несвітської спекоти в вагоні, але то хутко минуло* (Л. Укр., V, 1956, 336); *Їй здалося, що земля западає під її ногами й несвітська тьма застилає небо* (Перв., Невигадане життя, 1958, 228).

НЕСВОЄЧА́СНИЙ, а, е. Який відбувається, здійснюється не тоді, коли потрібно, не в свій час. *Несвоєчасна сплата податків.*

НЕСВОЄЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несвоєча́сний.**

НЕСВОЄЧА́СНО. Присл. до **несвоєча́сний.** *Дуже несвоєчасно підступив до нього на той час Тарас* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 67); *Задивились на хлопця хористи, заслухались, навіть несвоєчасно підхопили приспів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 231).

НЕ́СЕННЯ, я, *с., чого.* Виконання певних обов'язків, доручень і т. ін. *Несення громадської служби поголовно озброєною, всенародно складеною* **міліцією** *— ось запорука такої свободи, якої не зможуть відняти ні царі, ні браві генерали, ні капіталісти* (Ленін, 31, 1973, 264).

НЕСЕРДИ́ТИЙ, а, е. Несхильний гніватися, сердитися. *— Це вже батько розходився,— думав Йон про галасуватого та несердитого батька* (Коцюб., I, 1955, 237).

НЕСЕРЙО́ЗНИЙ, а, е. 1. Якому не властива серйозність; легковажний. *Несерйозна людина.*

2. Який не заслуговує особливої уваги, не має серйозного значення; незначний. *Рана несерйозна зовсім, і Ліза, безперечно, поправиться за два дні* (Ю. Янов., I, 1958, 208).

НЕСЕРЙО́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **несерйо́зний.**

НЕСЕРЙО́ЗНО. Присл. до **несерйо́зний.** *Лікарі наговорили йому всяких дурниць,— може, навіть несерйозно* (Л. Укр., V, 1956, 400); *Вона не раз припускає помилки, бо несерйозно поставилась до свого високого обов'язку бути старшим товаришем піонерів* (Донч., V, 1957, 377).

НЕСЕСЕ́Р, а, *ч.* Шкатулка, футляр з речами для туалету, шиття і т. ін. *Збоку на носі він вгледів прищик, дістав з несесера кольдкрему, помазав й припудрив* (Коцюб., II, 1955, 384); *Володимир Русанов пройшов до умивальника з несесером у руках і рушником на плечі* (Собко, Стадіон, 1954, 390).

НЕСИ́ЛА, и, *ж.* 1. Фізичне знесилля; слабість. *Руки їй з несили упали на коліна* (Стар., Облога.., 1961, 15); * Образно. *Вороги ходять похмурі і люті, як вовки, мов вчувають свою несилу* (Горд., Заробітчани, 1949, 89).

2. *у знач. присудк. сл., розм.* Не під силу, немає сил. [Диякон:] *Я гадаю, сину, що й сюю справу зважить нам несила* (Л. Укр., II, 1951, 409); *На людях було легше, а зараз, на самоті, несила тамувати душевний біль* (Донч., V, 1957, 468).

НЕСИ́ЛУВАНИЙ, а, е. Який не відзначається натягнутістю, вимушеністю; цілком природний. *Впадає в око ненадуманий і несилуваний оптимістичний тон віршів Рильського* (Криж., М. Рильський, 1960, 142).

НЕСИ́ЛУВАНО. Присл. до **неси́луваний.** *Товариші поводились з ним так само, як він з ними, свобідно, несилувано, сміялись і жартували з ним* (Фр., VI, 1951, 11); *В цьому пишному, барвистому натовпі він був самотній, .. жодної людини, з якою можна щиро поговорити або відчути себе несилувано* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 278).

НЕСИМПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не викликає симпатії, не приваблює до себе; непривабливий. *Квінтіліанові не раз хотілося побалакати хоч би й з таким несимпатичним чоловіком, яким був для нього пан Субота* (Фр., VIII, 1952, 37); *Мати, з обличчям дрібного хижого птаха, була несимпатична, проте дуже добре і приємне враження справляв вітчим* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 404).

НЕСИ́ТИЙ, а, е. 1. Який має потребу в їжі, який хоче їсти; голодний; // Те саме, що **ненаже́рливий 1.** *Горить зерно, навалене на купу, Над ним комах неситий легіон* (Мур., Осінні сурми, 1964, 19).

2. *перен.* Якого не можна наситити, задовольнити чим-небудь; жадібний, ненажерливий. *Шаленіє там ворог неситий, топче поля святу рясноцвіть* (Сос., II, 1958, 178); *Скривджений народ панам неситим мстив* (Турч., Земле моя.., 1961, 16); // *у знач. ім.* **неси́тий,** того, *ч.* Той, хто не може нічим насититися, задовольнитися. *Люди, живі люди, В кайдани залиті. Із нор золото виносять, Щоб пельку залити Неситому!..* (Шевч., I, 1963, 242); // Власт. ненаситній, жадібній людині. *Прожила.. Явдоха з півроку в теплі та в добрі, та в розкошах купалася; та несита її натура не вдовольнилася тим* (Мирний, I, 1949, 235); *Жадоба така несита: все б зажер* [Денис] *собі, — от і давай випихати Романа, щоб більше батьківщини припало...* (Гр., II, 1963, 324); // Який виражає ненаситність, ненажерливість. *У всякого своя доля І свій шлях широкий: Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає* (Шевч., I, 1963, 236); *Андрій поглянув на нього і напудився того неситого виразу лиця* (Фр., I, 1955, 301).

НЕСИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **неси́тий 2.** *Пора вам не дрімати, але вдарити в дзвони і громадами поскидати з себе ті пута, в які обплутала вас боярська неситість і княжа сваволя* (Фр., VI, 1951, 56).

НЕСИ́ТНИЙ, а, е. Який мало насищає, недостатньо ситний (про їжу). *Поновити собі запас харчів він не міг, не маючи патронів. Правда, навколо багато ягід, але голодній людині це занадто неситна їжа* (Донч., II, 1956, 65).

НЕСИ́ТО. Присл. до **неси́тий.** *Ходжу я на волі — не дишу, а несито ковтаю свіже повітря, упиваюся й ним, і сонцем, і прохолодою* (Коцюб., I, 1955, 466); // *у знач. присудк. сл. Було дуже тяжко, часом і несито, та десятерилися сили, бо чули, що Червона Армія б'є ворога* (Рад. Укр., 12. I 1946, 2).

НЕСІ́ННЯ, я, *с.* Кладка яєць (про птахів). *Несіння яєць.*

НЕСІ́ЯНИЙ, а, е. 1. Якого не займали посівами; незасіяний. *Вони бачили, як один за другим панські маєтки занепадали, великі степи неорані, несіяні пустували...* (Мирний, IV, 1955, 214); *Своя нива кожного цікавила мало — лежала несіяна, неорана* (Головко, II, 1957, 253); // Якого не висівали, не сіяли. *Чи теж мало зілля несіяного, непроханого й некоханого нагодилось у дідову пасіку* (Вовчок, I, 1955, 382); *Любе сонце! Ти в землі завмерлій знову будиш силу; несіяні квіти засіяли взгір'я, і луг, і могилу...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 104).

2. Неочищений від домішок за допомогою просівання (про насіння, борошно і т. ін.). *Лейзор держав їх у таких казармах, харчував такими харчами, що безщасні литвини, звикши їсти невіяний та несіяний хліб, кидали заводи і тікали* (Н.-Лев., II, 1956, 95).

НЕСКА́ЗАНИЙ, а, е. Не виявлений певним чином, не виражений словами; невисловлений. *Жорстка складка лягла і застигла у нього між носом та бородою, і щось несказане сховалось в ній* (Коцюб., II, 1955, 274); *Дуби, дуби! Хоч ви душі промовте, Одмовте за несказаний порив!* (Рильський, I, 1960, 194); *Стільки ще пісень, ще стільки слів несказаних у серці* (Сос., Поезії, 1950, 290).

НЕСКАЗАННИЙ, а, е. 1. Якого не можна виразити, передати словами. *Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити... Біднота несказанна, злидні невилазні!* (Мирний, I, 1949, 140); *І ліс, і моріжок, і річка мені здавались чарівними й повними несказанної краси, чогось неземного* (Досв., Вибр., 1959, 50).

2. Дуже великий силою свого вияву; незвичайний. *Несказанний гомін широкими хвилями вилітав з корчми крізь відчинені двері* (Коцюб., I, 1955, 21); *Скочив* [Іван] *з своєї постелі і кинувся до матері. В очах світилась несказанна радість* (Кол., Терен., 1959, 26).

НЕСКАЗА́ННО. Присл. до **несказа́нний.** *Вечори були повні несказанно лагідної, привабливої краси...* (Коб., I, 1956, 532); *І враз стало Галині й тепер так само несказанно радісно й вільно, як і тоді ще до війни* (Крот., Сини.., 1948, 441).

НЕСКВАПЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **неквапли́вий.**

НЕСКВАПЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **несквапли́вий.**

НЕСКВАПЛИ́ВО. Присл. до **несквапли́вий.**

НЕСКІ́НЧЕНИЙ, а, е. Не доведений до кінця; незавершений, незакінчений. *І вдень мені в очах стоїть той гість дивний, А душу рве й гнітить нескінчена розмова...* (Л. Укр., I, 1951, 124); *Од вользьких хвиль до берегів Дніпра Лежать шляхи нескінченого бою* (Перв., I, 1958, 393).

НЕСКІ́НЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нескі́нчений.**

НЕСКІНЧЕ́ННИЙ, а, е. Який дуже довго триває. *Місяць другий вже ведеться Нескінченна та облога* (Л. Укр., I, 1951, 376); // Який не має видимих меж, дуже довгий. *Одразу ж за лісовим ровом починалися нескінченні поля* (Коз., Гарячі руки, 1960, 143); *Сотні тисяч киян ішли нескінченним потоком у святкових колонах* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 154); // Який не кінчається, постійний. *Вгорі кружляли лапаті сніжинки і співали свою нескінченну пісню електропроводи* (Збан., Старший брат, 1952, 68); // Необмежений, дуже великий (про кількість). *Кожен організм має нескінченну кількість спадкових властивостей* (Наука.., 4, 1963, 21).

НЕСКІНЧЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нескінче́нний.** *В одчинені вікна й двері.. так і перлась ясна блакить моря, в нескінченність продовжена блакитним небом* (Коцюб., I, 1955, 389); *Було в ній* [троянді] *щось від життя, Короткого, як мить, і неосяжного, як нескінченність...* (Забашта, Вибр., 1958, 109).

НЕСКІНЧЕ́ННО. Присл. до **нескінче́нний.** *Вона думала багато, довго, нескінченно, то поринаючи в минуле, то забігаючи далеко вперед* (Рибак, Зброя.., 1943, 40); *Нескінченно багатий і неосяжний світ, що оточує нас* (Наука.., 8, 1963, 28).

НЕСКЛАДНИЙ, а, е. 1. Позбавлений злагодженості, гармонійності. *Раптом овеча отара залляла вулицю і сколихнула повітря нескладним беканням* (Коцюб., II, 1955, 16); *Почулись перші постріли. І вже з цього моменту нескладні випали, які перейшли в перестрілку, не стихали* (Дмит., Наречена, 1959, 46).

2. Позбавлений логічної послідовності; невдалий, безглуздий. *Простіть, що ця замітка вийшла така нескладна* (Коцюб., III, 1956, 234); *Кузь одмахнувсь од нескладних думок і поглянув навколо* (Тич., I, 1957, 236).

3. Який має непропорційні, погано складені форми (про фігуру людини і т. ін.). — *Одмінилася зовсім Текля — помітив Тихін — нескладна в стану* (Горд., Дівчина.., 1954, 208); *Невмілий, нескладний, з дияконськими патлами, він часто потрапляє серед повстанців у смішне становище* (Гончар, II, 1959, 70).

НЕСКЛАДНИ́Й, а́, е́. 1. Який має просту форму, будову і т. ін. *Нескладний різальний інструмент; Дівчина-інженер господарським оком оглянула нескладне майно вишки* (Донч., II, 1956, 70); // Який не потребує великих зусиль для виконання, здійснення. *Працює* [Ліна] *пікетажисткою — це од слова пікет. Обов'язки нескладні, ходиш, переставляєш геодезичну рейку, а майстер нівелює* (Гончар, Тронка, 1963, 186); *Під час виконання цих нескладних акробатичних вправ Марко Баніт ретельно стежив за кожним рухом юнака* (Ткач, Арена, 1960, 141).

2. Простий щодо природи, характеру і т. ін. *Селянин, обставини його життя, його нескладна здебільшого психологія — то майже і все, над чим працювала фантазія.. українського письменника* (Коцюб., III, 1956, 239); *Повторення.. нескладної церемонії прийняття до Січі перебив прихід Бульби* (Довж., I, 1958, 229).

НЕСКЛА́ДНІСТЬ ^{1}, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нескла́дний.**

НЕСКЛА́ДНІСТЬ ^{2}, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нескладни́й.**

НЕСКЛА́ДНО ^{1}. Присл. до **нескла́дний.** *Нескладно говорив Андрій, хвилювався* (Вас., II, 1959, 103); *Вузькі плечі, довга шия.. робили його нескладно довгим, а запалі груди — сутулим* (Кол., Терен., 1959, 33).

НЕСКЛА́ДНО ^{2}. Присл. до **нескладни́й.**

НЕСКЛАДОВИ́Й, а́, е́, *грам.* Який не утворює складу (про звуки мови). *Усі приголосні в українській, як і російській та багатьох інших мовах, нормально є нескладові: вони не творять складу* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 144).

НЕСКО́РЕНИЙ, а, е. Який не хоче коритись комунебудь, якого не підкорили. *Війна* [з фашистами] *йде не на життя, а на смерть. Нескорений український народ став народом-партизаном* (Довж., III, 1960, 57); *Прага для нього насамперед була гордим, нескореним містом* (Гончар, III, 1959, 431); // *у знач. ім.* **нескóрені,** них, *мн.* (*одн.* **нескóрений,** ного, *ч.;* **нескóрена,** ної, *ж.*). Ті, кого не підкорили. *Але герой і смерті не здається... Нескореним безсмертя тут кується* (Мур., Слово.., 1949, 8).

НЕСКО́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нескóрений.** *А що впертішим ставав юнак, то все більш дратувала есесівський набрід його нескореність* (Коз., Гарячі руки, 1960, 73); *Тема прометеїзму, волелюбності й* *нескореності — одна з провідних в українській літературі й мистецтві* (Мист., 6, 1962, 39).

НЕСКО́РЕННЯ, я, *с.* Небажання слухатися, коритися кому-небудь. *Німецьке світу створення на барабанний лад зустріло в нас нескорення* (Тич., II, 1947, 226).

НЕСКОРИ́МИЙ, а, е. Якого не можна подолати, покорити, підкорити; стійкий, нездоланний. *Матьокін гуртував довкола себе таких, як сам, мужніх, з нескоримим серцем хлопців та дівчат* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 34); *Будували* [люди] *землянки, зводили хати, і знову шумів соснами, видзвонював сокирами нескоримий Смоленський край* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 261); // *у знач. ім.* **нескори́мі,** мих, *мн.* (*одн.* **нескори́мий,** мого, *ч.*; **нескори́ма,** мої, *ж.*). Ті, кого не можна подолати, покорити. *Нескоримим навік хай квітує земля!* (Ус., Вибр., 1948, 58).

НЕСКОРИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **нескори́мий.** *Хлопці прийшли озброєні, по-військовому підтягнуті, горді за свою нескоримість ворогові* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 94).

НЕСКО́РО, *присл.* 1. Не дуже швидко, не зразу. *— Його покликано туди? — Егеж, покликано,— нескоро, роздумуючи, як його сказати, одказала Оришка* (Мирний, IV, 1955, 196); *— Дмитре, ти мене шукав? — нескоро, з тугою і прихованою надією питає* [Марта] *його* (Стельмах, II, 1962, 352); // Не за короткий відрізок часу. *Скоро казку повідати, та нескоро путь верстати* (Забіла, Промені, 1951, 166).

2. Не поспішаючи, повільно. *Паліїха почала читать нескоро, протяжно, як ото у церкві* (Морд., I, 1958, 202).

НЕСКОРОТНИЙ, а, е, *мат.* Який не піддається скороченню. *Дріб, який не може бути скорочений, називається нескоротним* (Арифм., 1956, 90).

НЕСКО́ШЕНИЙ, а, е. Який залишився на пні, якого не скосили. *Шуміли край дороги нескошені і потолочені війною жита* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 278); *Мар'ян іде їх ганяти, щоб не толочили нескошену траву* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 67).

НЕСКРЕ́БЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **неочи́щений.** *— Довчився? Матимеш тепер від батька на рибу. Ой шибенику ти неслухняний, свиня ти нескребена* (Мик., Повісті.., 1956, 11).

НЕСКРО́МНИЙ, а, е. 1. Який любить підкреслювати свої заслуги, достоїнства і т. ін., хизуватися ними.

2. Нестриманий у поводженні, словах і т. ін.; невихований. *Обоє* [Федір і Олеся], *захоплені любовною грою, засліплені від щастя, не помічають Тані, що майне безпорадною блідою тінню поза вікном та й сховається, боячись бути нескромною* (Дім., I будуть люди, 1964, 306); // Який виражає нескромність. *Психіатрія менш за все підходила для дозвільних розваг* [Геннадія], *для нескромної цікавості і приємного подразнення нервів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17).

3. Те саме, що **непристо́йний.** *Вітер доносить з-під лип на бульварі жарти нескромні, уривки пісень...* (Тич., II, 1957, 258).

НЕСКРО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **нескро́мний.** *— Гляньте, гляньте! Яке нахабство! — розкричався Масло.— Ви чули! Яка нескромність!* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 245); //Нескромний вчинок, нескромна поведінка. [Сергій:] *А ви, пробачте за нескромність, чого в окулярах?* (Мороз, П'єси, 1959, 28).

НЕСКРО́МНО. Присл. до **нескро́мний.** *Марійці чомусь стало ніяково за Ніну, за її слова.. Чому вона так нескромно говорить про свої здібності?* (Донч., V, 1957, 245); *Чепурні кури, задерши нескромно шпичасті хвости, порпались в гної* (Коцюб., II, 1955, 218).

НЕСЛА́ВА, и, *ж.* Погана думка, недобра слава про чиїсь дії, вчинки і т. ін. *На вовка неслава, а їсть овець Сава* (Укр.. присл.., 1955, 167); *Дивуюсь: і чого про їх така ходить неслава, що це непевні люди?* (Вас., IV, 1960, 23); *— Неслава, поговір іде про вас, що дуже ви бідні* (Стельмах, I, 1962, 442).

◇ **Вво́дити (ввести́) в несла́ву** *див.* **вво́дити; У несла́ві ході́ти** — мати погану репутацію.

НЕСЛА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* несла́влять; *недок., перех.* Поширювати погані думки про кого-, що-небудь; ганьбити. *В сусіда жінка язиката Мене неславить!* (Фр., XI, 1952, 97); *— Ой, що це ви, люди добрі,— забідкалася Уляна. — Хіба так можна нашу хату неславити?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 27).

НЕСЛУЖБО́ВИЙ, а, е. Який не зв'язаний з виконанням службових обов'язків. *— Невже з півслова вас розуміла* [чергова]*?— Молодий лікар розчув у його голосі натяк неслужбового характеру й одказав з підкресленою офіціальністю: — Більше: наперед угадувала, чого я від неї зажадаю* (Шовк., Людина.., 1962, 198).

НЕ́СЛУХ, а, *ч. і ж.* Неслухняна людина. *— Ах, який же з тебе неслух, Настусю! — сказав студент* (Л. Укр., III, 1952, 582); *— Казала, як повернувся з поля,— поїж, а потім підеш стріху лагодити. Так ти ж неслух!* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 339).

НЕСЛУ́ХАННЯ, я, *с.* Небажання слухатися когонебудь; неслухняність.

НЕСЛУХНЯ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто не слухає когонебудь, не підкоряється комусь. *Того вечора Ольга Петрівна довго ждала своїх неслухнянців* (М. Ол., Леся, 1960, 162).

НЕСЛУХНЯ́НИЙ, а, е. 1. Який не слухається, не підкоряється кому-небудь; непокірний. *Дід думав про діла, про свого неслухняного сина* (Мирний, I, 1954, 177); *Йому, напевне, було соромно, що він такий упертий і неслухняний хлопчисько* (Донч., VI, 1957, 18); // *у знач. ім.* **неслухня́ні,** них, *мн.* Ті, що не слухаються, не підкоряються. *Він вносив свою пропозицію -- дозволити йому налякати неслухняних* (Хижняк, Тамара, 1959, 86); // Який не підкоряється чиїй-небудь волі, бажанню. *Трудно було малому. Цілий день по грудді, воли неслухняні,— так уже нашмагають руки налигачем за день!* (Головко, II, 1957, 209); *Тіло його закам'яніло, ноги стали неслухняними* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 25).

2. *перен.* Який не піддається певній дії, певному впливові. *Гаїнка.. лапнула себе за голову: неслухняне русяве волосся все вилося з-під очіпка* (Гр., II, 1963, 336); *Сиділа дівчинка-школярка й старанно виводила в зошиті неслухняні літери* (Руд., Остання шабля, 1959, 185).

НЕСЛУХНЯ́НІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неслухня́ний.** *Розсердивсь і Михайло на неслухняність Оленчину* (Тесл., Вибр., 1950, 120); *Педагоги часто заздрили математикові, який ніколи не скаржився на недисциплінованість і неслухняність класу* (Коп., Тв., 1955, 305).

НЕСЛУХНЯ́НКА, и, *ж.* Жін. до **неслухня́нець.**

НЕСЛУХНЯ́НО. Присл. до **неслухня́ний.** *Стомлені за день ноги неслухняно натискували на педалі* [велосипеда] (Добр., Тече річка.., 1961, 179); *Волоссячко русяве з-під хустки білої вибилося неслухняно на лоб* (Цюпа, На крилах.., 1961, 113).

НЕСЛУ́ШНИЙ, а, е. 1. Який не підходить, не відповідає певним бажанням, вимогам і т. ін. *Неслушне припущення.*

2. Позбавлений достатніх підстав; який не заслуговує уваги. *Неслушне зауваження.*

НЕСЛУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неслу́шний** 2. *Твереза моя мудра мати не мала неслушності, коли остерігала мене перед нею* (Коб., III, 1956, 43).

НЕСЛУ́ШНО. Присл. до **неслу́шний** 2; // *у знач. присудк. сл. Передовсім зачала* [Крапцовська] *від хус-*

тини. Видко, ненавиділа її. Отже зовсім неслушно! Бо хустина прикрашала її далеко ліпше, чим капелюх (Март., Тв., 1954, 346).

НЕ́СМАК, у, *ч.* Відсутність або недостача доброго смаку. *Природа прекрасна. Несмак не притаманний їй ні в сполученні кольорів, ні в формах* (Довж., I, 1958, 483); *Працівники музичного мистецтва повинні оголосити рішучу боротьбу несмаку, у чому б він не виявлявся* (Мист., 2, 1962, 3); // Неприємне, недобре враження, яке з'являється внаслідок чого-небудь. *Мені було досадно і на себе, і на Аллу Михайлівну; ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак* (Л. Укр., III, 1952, 621).

НЕСМАЧНИ́Й, á, é. Який не має приємного смаку. *На столі лежав шматок тонкого житнього коржа, чорного, кислого, несмачного* (Н.-Лев., II, 1956, 405); *Їжа була несмачна* (Дмит., Розлука, 1957, 160); * Образно. *Ольга скривилася. Порівняння з дратвою вийшло грубе, через те й несмачне* (Вільде, Сестри.., 1958, 525).

НЕСМА́ЧНО. Присл. до **несмачни́й.** — *Чого ж ото поклав ложку? Чи наївсь уже? Чи, може, несмачно тобі зготовано, чи, може, їсти нічого?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 27).

НЕСМЕРТЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не загрожує смертю, не може призвести до загибелі, смерті. *Серпень з вереснем схрестили Довгі шпаги несмертельні* (Рильський, II, 1960, 75).

2. *поет.* Те саме, що **несме́ртний.** *Тільки там* [у бою] *справжня воля, справжній розмах для сили, тільки там відчуваєш себе живучим і несмертельним* (Загреб., Диво, 1968, 282); * У порівн. *Старшина Векленко жив і діяв, наче несмертельний, підбадьорював людей веселим словом* (Ю. Янов., Мир, 1956, 213).

НЕСМЕ́РТНИЙ, а, е, *поет.* 1. Який завжди живе, не вмирає.

2. Який назавжди зберігається у пам'яті; безсмертний, невмирущий. [А н т е й:] *Іди, служи своєму меценату, забудь краси великі заповіти, забудь несмертний образ Прометея* (Л. Укр., III, 1952, 440).

НЕСМІЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Якому властиві боязливість, сором'язливість, нерішучість. *Вступила Параскіца до церкви, з спущеними додолу очима, несміліва, засоромлена* (Коцюб., I, 1955, 276); *Ніхто б не сказав, що боцман Смола — цей відважний воїн, хоробрий моряк — такий тихий і несміливий з дівчиною* (Ткач, Жди.., 1959, 9); // *у знач. ім.* **несміли́вий,** вого, *ч.* Боязлива, сором'язлива, нерішуча людина. *Зашуміло село, як на пригру бджоли: сміливий і несміливий збиралися в купи, гомоніли, радились* (Мирний, I, 1949, 302); // Який виражає боязливість, сором'язливість. *В хату ввійшов Ясь. Хто б тепер пізнав Яся з тими дитячими ласкавими очима, з боязкою несміливою ходою!* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Вона подивилася мені в вічі безконечно щасливим і несміливим поглядом* (Ю. Янов., II, 1958, 117).

2. *перен.* Який слабо виявляється; нечітко виражений, окреслений. *З дальніх покоїв линули несміливі початкові акорди на піаніно* (Досв., Вибр., 1959, 268); *Знову посіяв дрібний несміливий дощик* (Рибак, Зброя.., 1943, 108).

НЕСМІЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість і стан за знач. **несміли́вий** 1. *Франко помітив, видко, мою несміливість і взяв мене попід руки та й завів у своє купе* (Черемш., Тв., 1960, 390); *Його охопила така несміливість і страх перед цією розкішшю, що він став біля дверей і не наважувався ступити кроку* (Тют., Вир, 1964, 60).

НЕСМІЛИ́ВО. Присл. до **несміли́вий.** *Василько подав їй свою чашку, промовивши тихо і несміливо якесь поздоровлення* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Дівчина знизала плечима й несміливо глянула на брата* (Головко, II, 1957, 216); *Блідий ранок несміливо зазирнув у вікна* (Хижняк, Тамара, 1959, 170).

НЕСМІ́ЛИЙ, а, е. Те саме, що **несміли́вий.** *Серед інших дітей він несмілий і непроворний* (Фр., I, 1955, 231); *Хтось.. обізвався лагідним несмілим голоском: — Дядьку Даниле, ви не спите?* (Стельмах, II, 1962, 77); *У вікно почав пробиватися несмілий світанок* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 297).

НЕСМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість і стан за знач. **несмі́лий.** — *Той тебе любить... про кого... ти думала...* — *казав Василь, задихаючись від несмілості* (Кв.-Осн., II, 1956, 35); — *Ти в моїй свавольній пісні Вчуєш де-не-де несмілість...* (Л. Укр., IV, 1954, 203).

НЕСМІ́ЛО. Присл. до **несмі́лий.** *Дівчинка перша несміло підійшла до Христі* (Мирний, III, 1954, 323); *Ромко рвав маленькі голубі квіточки, що несміло визирали з трави* (Кобр., Вибр., 1954, 156).

НЕСО́ВІСНИЙ, а, е. Який не має совісті, чесності; який безсовісно ставиться до кого-небудь. *«Василь Карась», несовісний бродяга, вкравши Матвієву скриньку з грішми, пашпортом* [паспортом] *та дрібними дарунками, рішив повернутися теж назад в Америку* (Ірчан, II, 1958, 273).

НЕСО́ВІСНО. Присл. до **несо́вісний.**

НЕСОГІ́РШЕ, *діал.* Присл. до **несогі́рший.** *Герасим До паничів прихильно усміхався: На паничах він несогірше знався, Як Людвіг на арабських жеребцях...* (Рильський, Марина, 1944, 24).

НЕСОГІ́РШИЙ, а, е, *діал.* Не гірший від інших. *Газдівство у старої Лесихи несогірше. Хата хоть стара, та ще добра* (Фр., I, 1955, 57); *Хто б не вступив був на подвір'я Жмутів, мусив на перший погляд признати, що тут жили несогірші газди* (Коб., III, 1956, 479).

НЕСОГЛА́СКА, и, *ж, рідко.* Те саме, що **ро́збрат** [1]. *У хаті у нас несогласка, сум. Батько хмурий ходить, мати плаче та журиться...* (Вовчок, I, 1955, 214); — *Товариство, товариство!* — *подзвонив виделкою Варава по карафці, намагаючись втихомирити несогласку* (Стельмах, I, 1962, 333).

НЕСОКРУШИ́МИЙ, а, е, *рідко.* Якого не можна знищити, зломити; дуже стійкий. *В цьому масиві хлібів Лазар Лаврінович відчував могутню, несокрушиму силу* (Десняк, Десну.., 1949, 223); *З несокрушимим серцем, Боєць стальний рушниці і пера, В постійній боротьбі вогню не зменшив, б'ється* (Ус., Лавн.., 1948, 39).

НЕСО́ЛЕНИЙ, а, е. Якого не посолили. *Густенька каша, Та каша, бачте, та не наша, А наш несолений куліш — Як знаєш, так його і їж* (Шевч., II, 1963, 246).

НЕСОЛІ́ДНИЙ, а, е. Який не відзначається солідністю. *Цар був у цивільному костюмі, з тростинкою, і здавався дуже несолідним* (Довж., I, 1958, 395); // Не власт. солідній людині, викликаний відсутністю солідності. *Там була ковзанка, де вони з дружиною спускалися санками з гори ще минулої зими,.. робили ці несолідні ковзання після вечері* (Ю. Янов., Мир, 1956, 254).

НЕСОЛІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **несолі́дний.**

НЕСОЛІ́ДНО. Присл. до **несолі́дний.** — *Можеш іти до редакції!* — *Ніхто спростувань давати не буде. Це несолідно і смішно* (Собко, Стадіон, 1954, 311).

НЕСОЛОДКИЙ, а, е. 1. Який не має солодкого смаку. *Слойоні тістечка готують перешаруванням фруктовими припасами або кремом раніше випечених тонких листів з несолодкого тіста, багатого на жир* (Укр. страви, 1957, 341).

2. *перен.* Позбавлений радості, щастя; нерадісний. *Це зайва крапля отрути у моє й так несолодке життя* (Коцюб., I, 1955, 224).

НЕСО́ЛОДКО. Присл. до **несоло́дкий;** // *у знач. присудк. сл. Насті-то легше, вона ще з восьмого класу протоптала стежку на ферму... А от Докійці, Парасці і Федорці несолодко* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 66).

НЕСОЛО́НИЙ, а, е. Якого не посолили або посолили недостатньо; непосолений. *Кидається мати в хижу, приносить несолоне гусяче сало і ним до колін змащує роздуті колоди ніг* (Стельмах, II, 1962, 386).

НЕСО́РТНИЙ, а, е. Те саме, що **несортови́й.**

НЕСОРТОВИ́Й, а́, е́. Який не належить до цінного, спеціального сорту. *За однакових затрат сортове насіння високого класу дає більше зерна з одиниці площі, ніж несортове* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 27); *Несортове зерно треба обміняти на зерно найбільш урожайних сортів* (Рад. Укр., 14. I 1954, 1).

НЕСОСВІТЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* 1. Який вражає своєю безглуздістю; позбавлений здорового розуму, розсудливості; несусвітний. *Вони* [вороги] *зводять на нас, зокрема на відносини між народами Радянського Союзу, несосвітенні наклепи* (Рад. Укр., 25. XI 1956, 1).

2. Дуже сильний своїм виявом. *Знявся такий несосвітенний шарварок, що позбігалися з усієї околиці польські жовніри* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469); // Надто великий, значний. *Театр справжній: квитки коштують, мабуть, суму несосвітенну!* (Полт., Повість.., 1960, 373).

НЕСОСВІТЕ́ННО, *розм.* Присл. до **несосвіте́нний.**

НЕСОЦІАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Не заснований на принципах соціалізму. *Радянська влада — найбільш демократична державна організація порівняно з усіма державами несоціалістичного типу* (Ком. Укр., 3. 1960, 37).

НЕСПАЛЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **неспали́мий.**

НЕСПАЛИ́МИЙ, а, е. Який не може згоріти, знищитися вогнем. * Образно. *Наша молодість в битвах кута, Нескорима, в труді не гнута, Неспалима в страшнім вогні* (Шпорта, Вибр., 1958, 44).

НЕСПА́НИЙ, а, е: **Неспа́на ніч** — ніч, протягом якої хто-небудь не міг заснути. *Увійшов молодий панок,.. з непевною і передчасно постарілою фізіономією, що носила виразні сліди багатьох неспаних ночей і надмірного вживання гострих напитків* (Фр., VI, 1951, 260).

НЕСПА́ННЯ, а́ння́, *с.* Проводження часу без сну. *Мені тепер залізниця вадить-таки просто своїм димом, задухою, протягами серед спеки, тіснотою, неспанням, пересадками серед ночі* (Л. Укр., V, 1956, 408); *Він був трохи блідий від неспання й страху* (Ле, Україна, 1940, 209).

НЕСПЕРЕ́ЧЛИ́ВИЙ, а, е. З яким можна легко зговоритися; який легко йде на згоду. *Кожний, кому «всенощна» припадала на вихідний день, зараз же домовлявся з несперечливим колегою про міньбу чергуваннями* (Шовк., Людина.., 1962, 5); *Федот Іванович чоловік несперечливий. Свою правоту завжди ділом доводить* (Рад. Укр., 28. XI 1961, 3).

НЕСПЕРЕ́ЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неспере́чли́вий.**

НЕСПЕРЕ́ЧЛИ́ВО. Присл. до **неспере́чли́вий.**

НЕСПЕЦІАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Не признач. для використання у певній галузі; який не має спеціального призначення. *Собівартість м'яса в спецгосподарствах.. була набагато нижчою, ніж у неспеціалізованих господарствах* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 8); *Теплиці можна споруджувати у неспеціалізованих парниково-тепличних господарствах, де важко застосовувати центральне опалення* (Овоч., 1956, 145).

НЕСПИ́ННИЙ, а, е. 1. Який не припиняється, здійснюється протягом тривалого часу, без перерви; безупинний, безперервний. *З вулиці долітало неспинне гарчання моторів* (Рибак, Час.., 1960, 32); *Отаке його безталання! Змалку — нужда і нужа: злиденне дитинство, безрадісна юність, бідність і поневіряння, неспинна виснажлива праця* (Смолич, Мир.., 1958, 276).

2. Якого не можна зупинити, стримати; нестримний. *В страшному, неспинному пориві вривалися партизани в траншеї, доти* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 927).

НЕСПИ́ННО. Присл. до **неспи́нний.** *Кінь полетів кар'єром. Так — кар'єром — він біг неспинно* (Смолич, Світанок.., 1953, 577); *Безстрашно і неспинно ти* [пілот] *скеровуєш нічні свої польоти...* (Голов., З листів.., 1940, 74).

НЕСПІ́ВАНИЙ, а, е. Якого не співали. *Спотворено тоді пісні мої бриніли, Оті нові, неспівані пісні* (Л. Укр., I, 1951, 177).

НЕСПІВЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Який не збігається з чим-небудь, не відповідає чому-небудь, не схожий у звучанні (про звуки мови, слова і т. ін.).

НЕСПІВЗВУ́ЧНО. Присл. до **неспівзву́чний.**

НЕСПІ́ЛИЙ, а, е. Який не досяг спілості (про фрукти, овочі); недостиглий. *Неспілі ягоди* [рябини] *низько понагинали зелене гілля* (Мирний, I, 1954, 251).

НЕСПІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **неспі́лий.**

НЕСПІ́ШНИЙ, а, е. Який здійснюється, протікає повільно, без поспішності; неквапливий. *Хима неспішною ходою подалася додому* (Коцюб., I, 1955, 95); *Арсен Загорний слухав неспішну мову Сусанни Петрівни* (Собко, Нам спокій.., 1959, 39).

НЕСПІ́ШНО. Присл. до **неспі́шний.** *Пройшовся* [Малахов] *по кімнаті, неспішно ступаючи міцними ногами у м'яких хромових чоботях* (Собко, Справа.., 1959, 23).

НЕСПЛА́ТА, и, *ж.* Невнесення плати. *Звірства* [фашистів] *і поголовні грабунки населення мають характер масовий і винятково жорстокий. Багато сіл зметено з лиця землі за несплату податків* (Довж., III, 1960, 56).

НЕСПЛА́ЧЕНИЙ, а, е. Якого не сплатили, не погасили. *Про смерть говорили.. голосно, злісно, як про несплачену подать* (Коцюб., II, 1955, 273); [Цупович:] *Якщо за мною і лишаються якісь несплачені рахунки, то на другий день після мого повернення до Львова ви одержите все* (Галан, I, 1960, 361).

НЕСПОВИ́ТИЙ, а, е. Якого не сповили. *Кинула* [Катерина] *стремена Та в хатину. Вертається, несе йому сина. Несповита, заплакала Сердешна дитина* (Шевч., I, 1963, 37); * Образно. *До тих країв Свою я душу із піснями вів, свої гарячі радості й надії І несповиті думи молодії* (Мал., Серце.., 1959, 75).

НЕСПОВІДИ́МИЙ, а, е, *книжн.* Який не піддається з'ясуванню; який важко зрозуміти. *Стогін. галас, крик На цвинтарі несповідимий!* (Фр., X, 1954, 309); *Шляхи війни воістину несповідимі. В цю поїздку мені щастило на зустрічі з старими друзями* (Перв., Атака.., 1946, 191).

НЕСПО́ВНА, *присл., розм.* Не повністю, не цілком. *Пробувши в Росії несповна місяць, повернулися* [брати] (Фр., VI, 1951, 203).

◇ **Неспо́вна́ ро́зуму** — розумово ненормальний. *Казали, що він став несповна розуму* (Сміл., Сад, 1952, 132).

НЕСПОДІ́ВАНИЙ, а, е. Якого не чекали; якого не можна було передбачити; непередбачений. *Повертаючись з поля додому, гомоніли одрадяни про несподіване Федорове щастя* (Мирний, IV, 1955, 229); *Зоня і Юзя здригнулись від сього несподіваного співу, що знявся десь посеред кущів малини* (Л. Укр., III, 1952, 660); *Дома Данила чекав несподіваний гість* (Коп., Лейтенанти, 1947, 218); *Несподіваний дужий стук у двері примусив його здригнутись* (Довж., I, 1958, 320); // *у знач. ім.* **несподі́ване,** ного, *с.* Те, чого не чекали, не передбачали. *І отут враз зчинилось несподіване.. — Засідка! — догадавсь Артем і в першу мить навіть розгубився*

(Головко, II, 1957, 246); // Який швидко, раптово з'явився, настав і т. ін. *Онися сама до себе зареготалась од своєї несподіваної думки* (Н.-Лев., III, 1956, 20); *Начальник районного відділу зв'язку Волинчук здивувався з моєї несподіваної появи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 43); *Весняна гроза завжди несподівана, завжди жадана* (Збан., Переджнив'я, 1960, 60).

НЕСПОДІ́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несподі́ваний.** *Несподіваність нападу, на яку покладав він стільки надії,.. не дала бажаних наслідків* (Мілц., Сіверяни, 1961, 167); *Радісне й страшнувате в своїй несподіваності та глибині захоплення пронизує все його тіло* (Стельмах, II, 1962, 336).

НЕСПОДІ́ВАНКА, и, *ж.* Несподівана, раптова подія, явище, факт і т. ін. [Р у ф і н:] *Приємна несподіванка! Не ждав я тебе сьогодні в своїм домі бачить* (Л. Укр., II, 1951, 399); *Вечір приніс несподіванку. Мандрівники натрапили на дві хатини* (Донч., II, 1956, 67); *Щось тихо застогнало поміж деревами. Роман з несподіванки здригнувся, прислухався* (Стельмах, I, 1962, 263).

НЕСПОДІ́ВАНО. Присл. до **несподі́ваний.** *Коли в обідню пору Антін повертався додому, стрів несподівано Марту* (Коцюб., II, 1955, 298); *Несподівано серед загальної тиші луснув пістолетний постріл* (Гончар, III, 1959, 121); *Несподівано вдарив мороз, скував землю* (Дмит., Наречена, 1959, 146).

НЕСПОЖИТИЙ, а, е. Який залишився не використаний, не вжитий. *В казанку-касці лишилися невикористані патрони до автомата, а в саквояжику з другого боку — неспожитий харч* (Ле, Мої листи, 1945, 69); *На Кухту косо позирали всі, хто змушений був повертати на фільварок худобу й неспожитий хліб* (Іщук, Вербівчани, 1961, 131).

НЕСПО́КІЙ, кою, *ч.* Почуття занепокоєння, тривоги; відсутність спокою. *Він вернувсь у хату і сів за стіл. Далі схопивсь і почав сновигати по хаті. Неспокій усе більший та більший обіймав його* (Гр., I, 1963, 415); *Екзамен з російської мови прийшов тримати* [Улас] *з якимось душевним неспокоєм* (Тют., Вир, 1964, 55); *Так у неспокої, в тривозі й сіла* [мати] *коло вікна за прядку* (Гончар, II, 1959, 154).

НЕСПОКІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який відчуває хвилювання, тривогу, перебуває у стані душевного неспокою. *Неспокійні, сумні ходили брати всі* (Вовчок, I, 1955, 312); *Митько все ж неспокійний: хто б це міг об цю пору?* (Головко, I, 1957, 374); // Який виражає хвилювання, тривогу. *Роман підійшов до матері й почав умовляти стару, дивлячись кудись убік неспокійними очима* (Коцюб., I, 1955, 122); *Оксана спить, притиснувши сина до грудей. Її обличчя неспокійне навіть уві сні, губи нервово здригаються* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 41); // Власт. неспокійній людині. *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (Загреб., Спека, 1961, 53).

2. Який не відзначається спокійним характером, непосидючий, рухливий. *У неспокійного діда завжди знайдеться якась робота, усе він знає, усе кипить в його руках* (Стельмах, II, 1962, 261); // Який не поводить себе спокійно, смирно (про тварин, птахів і т. ін.). *Птахи були неспокійні, метушилися, бились крилами поміж очеретом і здіймали галас* (Коцюб., I, 1955, 363); *Він сидів верхи на неспокійному, з злостивим оскалом жеребці* (Стельмах, II, 1962, 190).

3. Який не перебуває у стані спокою; якому власт. рух, шум. *Було* [море] *неспокійне того дня, переливалось то темною крицею, то ярим смарагдом* (Л. Укр., III, 1952, 612); *Над греблею клубочились неспокійні свинцеві хмари* (Голов., Тополя.., 1965, 72); // Сповнений шуму, руху (про вулицю, будинок і т. ін.). *Перекатами гуде крізь вікна місто неспокійне* (Сос., I, 1957, 336).

4. Який проходить не у спокої, а в тривогах, хвилюванні. *Поет Євгеній Баратинський жив своїм неспокійним важким життям* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 267); *Тієї неспокійної ночі вони так і прогомоніли до самого ранку* (Чорн., Потік.., 1956, 121).

5. Нерівномірний, неоднаковий у протіканні, вияві. *Чийсь крик доносився, і брязкіт буферів, і неспокійний гомін натовпу* (Довж., I, 1958, 198); *Колиска погойдувалась від неспокійного, переривчастого дихання матері* (Стельмах, I, 1962, 488).

6. Який виражає тривогу, хвилювання. *Саша викликає в неї гостру цікавість і ще якесь неспокійне, неусвідомлене почуття* (Донч., III, 1956, 399).

НЕСПОКІ́ЙНО. 1. Присл. до **неспокі́йний** 1—4. *Маленькі, запалі оченята неспокійно бігали в ямках, немов злякалися чогось* (Фр., II, 1950, 7); *Вночі Роман прокинувся від холоду. Спав він завжди неспокійно, скидаючи постіль* (Стельмах, I, 1962, 137); *Вітер неспокійно шарудів у густій, високій траві* (Рибак, Що сталося.., 1947, 8).

2. *у знач. присудк. сл.* Тривожно, бентежно. — *На серці було неспокійно, лячно чогось, журно...* (Коцюб., I, 1955, 140); *У вибалку, за маєтком, де залягла піхота, було неспокійно. Кулемети захлинались* (Гончар, III, 1959, 137).

НЕСПОКУ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Який не має досвіду, знань у чому-небудь. *Неспокушений хлоп замість того, щоб здивуватися на поставлене йому запитання і почати хитрі маскування, поклав собі наперед, що треба відпиратися* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 217); *Мова актора.. перебуває часом в такому хаотичному стані, що навіть непідготовленому і неспокушеному глядачеві буває соромно за виконавця-актора* (З глибин душі, 1959, 50).

2. *перен.* Не зваблений, не знаджений ким-, чим-небудь; незайманий, чистий. *Отець Вікентій.. стає навколішки і несе свою многотрудну молитву і неспокушену душу до мовчазного Христа...* (Стельмах, I, 1962, 391).

НЕСПОЛУ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **несумі́сний.** *Родовий лад абсолютно несполучний в грошовим господарством* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 88); *Вже усвідомлена і відчута історична істина: гуманізм і неприйняття комунізму несполучні* (Талант.., 1958, 158).

НЕСПОЛУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несполу́чний.** *Про несполучність релігійного світогляду з науковим Франко висловлюється, покликаючись на історичний приклад середньовіччя* (Вісник АН, 4, 1949, 48).

НЕСПОСІ́БНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нezда́тний.** *Я жила у господаря дванадцять літ, робила на нього.., а тепер, коли я постарілася і до роботи стала неспосібна, він узяв та й вигнав мене* (Фр., IV, 1950, 54).

НЕСПОСІ́БНО, *розм.* Присл. до **неспосі́бний.**

НЕСПОСТЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Непомічений. *Все тхнуло тою свідомістю* [,що син Михайло йде до війська]. *Неспостережена трагедія, що з'являлася всюди.., прокинулася і на полях...* (Коб., II, 1956, 84).

НЕСПОСТЕРЕ́ЖЕНО, *діал.* Присл. до **неспостере́жений.** *Щодень вони уміли урвати часиночку, щоб незамітно, неспостережено, бачитись де-небудь на самоті, поговорити* (Фр., III, 1950, 412).

НЕСПОСТЕРЕ́ЖЛИВИЙ, а, е. Який не відзначається спостережливістю.

НЕСПРА́ВДЖЕНИЙ, а, е. Те саме, що **нездíйснений.** *Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш під білим покривом несправджених надій, кришталі сліз над ним порозсипаєш* (Л. Укр., I, 1951, 225).

НЕСПРА́ВДЖЕННЯ, я, *с.* Нездійснення чого-небудь.

НЕСПРАВЕДЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який діє, порушуючи справедливість, не відзначається справедливістю. [Милевський:] *Ви несправедливі до своїх друзів, Любов Олександрівно* (Л. Укр., II, 1951, 75); *Гарячий по натурі, Багратіон умів стримуватись, щоб не бути несправедливим .. до підлеглих* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 95); // Який суперечить справедливості, не виражає її. *Він* [Ленін] *учив, що війни бувають справедливі і несправедливі* (Біогр. Леніна, 1955, 143); *Клим боляче вражений з тих несправедливих слів, за якими він вчував одвічні докори* (Горд., II, 1959, 209).

2. Який не відповідає дійсності; неправильний. — *Скажіть, чи є така наука, щоб навчала.. зневажати родичів, чоловіка за те, що вони темні, невчені? Я неграмотна, проте скажу, що така наука несправедлива* (Вас., I, 1959, 252).

НЕСПРАВЕДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Абстр. ім. до **несправедли́вий** 1. *Він не вірив, щоб могла існувати на світі така жорстокість, така несправедливість* (Коцюб., I, 1955, 214); *Народе український! Стрясло твоєю землею — не ударами грому, не землетрусом,— а дикою несправедливістю орд навісних!* (Тич., II, 1947, 190).

2. Несправедливий вчинок, несправедливе ставлення до кого-, чого-небудь. *Антонович не міг стерпіти таких несправедливостей, і на цьому грунті між ним і Сагайдою не раз виникали гострі сутички* (Гончар, III, 1959, 331).

НЕСПРАВЕДЛИ́ВО. Присл. до **несправедли́вий** 1. — *Простіть, браття! Одну хвилю я несправедливо судив вас, думаючи, що ви в змові зі своїм боярином* (Фр., VI, 1951, 79); *В хлопця наче гора звалилася з плечей, бо його мучила несправедливо одержана, на його думку, п'ятірка* (Донч., VI, 1957, 601); // *у знач. присудк. сл.* — *Нащо ви говорите ці слова? Ви освічена людина. Ви стільки прочитали книжок. Це несправедливо!* (Довж., I, 1958, 433).

НЕСПРА́ВЖНІЙ, я, є. Підроблений, штучний, фальшивий. *Кабінет цей своєю охайністю якось незрозуміло гнітив. Ніби все тут було несправжнє, штучно припасоване* (Руд., Остання шабля, 1959, 252); // Не такий, яким повинен бути; який не відповідає справжньому. — *Ти казала, що я несправжній партизан,— промовив я до Ромки,— а вороги бояться навіть мого напису на дверях...* (Сміл., Сашко, 1957, 112).

НЕСПРА́ВНИЙ, а, е. 1. Який має пошкодження; непридатний для дії, використання. *Обдивлялися* [люди] *снасті у возів, у плугів, що несправне — справляли* (Мирний, III, 1954, 60); *Німці, утікаючи, покинули серед шляху тулуб несправної гармати* (Стельмах, II, 1962, 191).

2. Неакуратний, недобросовісний при виконанні своїх обов'язків, доручень і т. ін. — *Він добрий син, а несправний солдат, а несправних б'ють...* (Стор., I, 1957, 218).

НЕСПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **неспра́вний** 1.— *Струмінь води, повернутий на корму, проте, одразу припинився через несправність помпи* (Ю. Янов., II, 1958, 78); // Пошкоджене місце, що робить весь предмет непридатним для дії, використання. *Знову кинулась* [Ніна] *до мотора, та ніяк не могла знайти несправність* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 58).

НЕСПРИЙНЯ́ТЛИВИЙ, а, е. Нездатний до швидкого сприймання, засвоювання чого-небудь. — *Який ти недоторканий став, несприйнятливий, ізольований* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 79); // Несхильний до певної хвороби. *Перехворіла дитина стає несприйнятливою до кору на все життя* (Підручник дезинф., 1953, 84).

НЕСПРИЙНЯТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **несприйня́тливий**; // Імунітет до певних хвороб. *При заразних хворобах, які супроводяться висипом.., шкіра бере участь у виробленні захисних речовин, що обумовлюють несприйнятливість організму до повторного захворювання* (Як запоб. хвор., 1957, 19).

НЕСПРИЯ́ТЛИВИЙ, а, е. Який не сприяє кому-, чому-небудь, незручний для кого-, чого-небудь. — *Яка шкода, пане капітан,— невгавав Василь Опанасович,— що ви приїхали лише тепер, у такий несприятливий час* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 38); *Особливо несприятливі умови для сівби трав складаються на сильно солонцюватих грунтах* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 11).

НЕСПРИЯ́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **несприя́тливий.**

НЕСПРИЯ́ТЛИВО. Присл. до **несприя́тливий.** *Коли дитина чи підліток спирається грудьми на край кришки парти, можуть статися зміни в грудній клітці.. Це в свою чергу несприятливо відбивається на нормальному розвитку і діяльності легенів* (Шк. гігієна, 1954, 61).

НЕСПРО́БУВАНИЙ, а, е. Не пережитий, не перевірений на власному досвіді; невипробуваний. [Леся:] *Так ось що діється поза спиною цього графа, що шукає по всьому світі якихось нечуваних ласощів, неспробуваних утіх* (Коч., I, 1956, 87); *Неспробуваним жахом чи цікавістю зціпилося Одарчине серце* (Ле, Вибр., 1939, 96).

НЕСПРОМО́ГА, и, *ж., з інфін., розм.* 1. Невміння, нездатність що-небудь зробити, подолати. *Повітові уряди дрогобицькі, мабуть, і рукою махнули, почуваючи свою неспромогу завести в Бориславі який-небудь тривкий порядок* (Фр., II, 1950, 115).

2. *у знач. присудк. сл., кому і без додатка.* Несила, не під силу, немає можливості; неможливо. *Неспромога мені се зробити* (Сл. Гр.); — *Хоча й ця позиція для пострілів і гожа,—зауважив Чарнецький,—але захисту для гармат тут нема й дати його неспромога, а се небезпечно* (Стар., Облога.., 1961, 41); *Неспромога вже стало сидіти отак* (Головко, II, 1957, 291).

НЕСПРОМО́ЖНИЙ, а, е. 1. *з інфін.* Який не може зробити що-небудь, безсильний у чомусь. *Уважно придивлялася* [дівчина], *бо відірвати погляд від солдата була неспроможна* (Ле, В сноні.., 1960, 200); *Безбородько чує тривожний стукіт у двері, але неспроможний подати голос, запитати, хто там* (Вільде, Сестри.., 1958, 213).

2. Позбавлений доказовості, обгрунтованості; не зовсім переконливий. *Курс на ізольоване, відособлене від світової співдружності соціалістичних країн будівництво соціалізму неспроможний у теоретичному відношенні, оскільки суперечить об'єктивним законам розвитку соціалістичного суспільства* (Програма КПРС, 1961, 18).

3. Який не має потрібних властивостей, якостей і т. ін. *Цю, так звану, добровольчу армію* [білих] *вважали неспроможною і недовговічною* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 70).

НЕСПРОМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неспромо́жний.** *Ми завжди будемо боротися проти національної вузькості, національної.. обмеженості, неспроможності бачити нічого далі «власного запічка»* (Рильський, III, 1956, 37); *Сучасна наука про природу виникла після того, як було з'ясовано матеріальність світу, .. і доведена повна неспроможність релігійних пояснень його будови* (Наука.., 1, 1964, 39); *Події, викликані польсько-німецькою війною* [1939 р.], *показали внутрішню неспроможність і явну нездатність польської держави* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 119).

НЕСПРО́СТА, *присл.* Не без причини, не без підстав; недаром. *Мирослав вичікував, відчувши, що неспроста* *почав Кирило розмову про.. поїздку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 174); // *у знач. присудк. сл.* — *Що ж це я наробила? Це щось неспроста!* (Н.-Лев., III, 1956, 253).

НЕСПРОСТО́ВНИЙ, а, е. Якого не можна заперечити, який не викликає заперечення; цілком переконливий; беззаперечний. *Докази і обгрунтування Івана Луціяновича були такими глибокими і неспростовними, що Гаркуша одразу ж погодився* (Оров., Зел. повінь, 1961, 27); *Існування соціалістичного реалізму, так само як і існування соціалізму, є факт неспростовний* (Талант.., 1958, 24).

НЕСПРОСТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неспросто́вний.**

НЕСПРОСТО́ВНО. Присл. до **неспросто́вний.** *Розслідуванням неспростовно встановлено, що американський літак РБ-66 вторгся у повітряний простір Німецької Демократичної Республіки* (Рад. Укр., 28. III 1964, 4).

НЕСТА́ЛИЙ, а, е. 1. Який часто змінюється; непостійний, нестійкий. *Були вони* [очі] *й кольору невловимого та несталого, бо мінилися щогодини, щохвилини* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 37); *Світова капіталістична економіка лишається хиткою і несталою* (Деклар. наради.., 1957, 7); *В роки з несталими зимами виноградники часто терплять від низької температури і особливо від різких коливань її* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 32).

2. *перен.* Який часто змінює свої погляди, звички (про людину). — *Се чоловік неспокійний і несталий, натура бунтівнича* (Фр., VIII, 1952, 59); *Дмитро Барабаш. Це не палкий і несталий Бородавка. Це — сталева людина, яку можна вбити, але не привернути на свій бік* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 478); // Який виражає нетвердість, нестійкість і т. ін. *В кого серце ненадійне, Погляди несталі, Той на серце не надіне Обручі із сталі* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 21).

НЕСТА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **неста́лий.** *Несталість капіталістичної економіки та шалена гонка озброєнь призвели до того, що інфляція є постійним явищем капіталізму* (Наука.., 3, 1961, 10).

НЕСТАНДАРТНИЙ, а, е. Який не відповідає стандарту. *З нестандартних плодів і овочів на заводі виготовляють високоякісні консерви* (Колг. Укр., 12, 1961, 34); *Спеціалізується* [завод] *на виробництві нестандартного устаткування автоматики і зв'язку* (Роб. газ., 20.I 1966, 2).

НЕСТАРИЙ, á, é. Який ще не дожив до старості; середнього віку. — *Та ще ж ти, Климе, нестарий чоловік* (Н.-Лев., III, 1956, 320); *Відчинила двері нестара ще жінка з вищербленими передніми зубами* (Донч., V, 1957, 367).

НЕСТАРІ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Який не старіє. — *Як етнограф мушу ствердити,— обізвався Юрій Матвійович,— на жаль, племені нестаріючих людей на світі немає* (Вол., Місячне срібло, 1961, 170).

2. *перен.* Який не втрачає свого значення, свіжості і т. ін. *Творчість Шевченка — це нестаріючий підручник життя, який завжди служитиме вихованню людини* (Вітч., 3, 1964, 119); // Який не зменшується; неослабний. *Після лагідних, добрих розмов «Заповіт» ми у юрті співали, Нестаріючу нашу любов* (Нагн., Гірські вершини, 1960, 29).

НЕСТАТЕ́ВИЙ, а, е. Який не має статевих ознак; безстатевий.

△ **Нестате́ве розмно́ження** — розмноження найпростіших тварин і рослин без участі статевих клітин і без запліднення. *Проста спадковість характерна для нестатевого, вегетативного розмноження з допомогою черенків, бульб, спор, а також для рослин самозапилювачів* (Конярство, 1957, 68).

НЕСТА́ТОК, тку, *ч.* 1. *перев. мн.* Брак засобів до існування; бідність, нужда. *Нестаток, і тяжка робота, і натуга Зорали зморшками чоло* (Фр., X, 1954, 42); *Перед очима* [Прохора] *пройшло власне життя — в огні, в тривогах і .. в нестатках* (Мик., II, 1957, 90); *Баба була несамовита, але ж то людина, озлоблена вічними нестатками і нуждою* (Полт., Повість.., 1960, 341).

2. *тільки одн.* Те саме, що **неста́ча.** *Ні в чому Віра не знала нестатку* (Руд., Вітер.., 1958, 31); *Цієї весни раніше, ніж звичайно, гнав пастухів на полонини нестаток заготовленої на зиму паші* (Гжицький, Опришки, 1962, 228).

НЕСТА́ЧА, і, *ж.* Відсутність, брак чого-небудь у достатній кількості; те, чого не вистачає; недостача. *Нестачу зброї партизани намагалися перекрити несподіваними наскоками, захопленням ініціативи бою* (Панч, I, 1956, 322); — *Через нестачу води ніяке й дерево в нас тут не росте, одна тільки жилава акація* (Гончар, II, 1959, 58).

НЕСТЕМЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* Справжній, істинний, дійсний, такий самий. — *Називає вона моїх лобурями.., а у неї нестеменний лобур! і дивиться усе спідлоба, на шкоді так і звик* (Мирний, IV, 1955, 95).

НЕСТЕМЕ́ННО, *розм.* Присл. до **нестеме́нний.** — *Мені ця пані неначе по знаку? Гляньте-но, бабо Оляно: неначе скидається на нашу панночку Лександру..* — *Нестеменно вона, тільки на виду повніша* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 75).

НЕСТЕРПИМИЙ, а, е. Те саме, що **несте́рпний.** *Ух! як погано було вранці. Немов сови ночували у моїй голові і од їх нестерпимого стану болить вона уся* (Мирний, V, 1955, 333); *Перемагаючи нестерпимі болі,.. почала* [Лія] *підводиться з ліжка* (Вас., II, 1959, 17).

НЕСТЕРПИ́МО. Присл. до **нестерпи́мий.** [Ч и н о в н и к:] *Я чув, панна останній час перебувала в монастирі для хворих, умови життя там.., певно, нудні нестерпимо* (Вас., III, 1960, 477).

НЕСТЕ́РПНИЙ, а, е. Якого важко або неможливо витерпіти, перенести. *Він стогнав, він вив з нестерпного душевного болю і сам не помічав, як бився головою об стіну* (Гр., I, 1963, 429); *Нехльода скаржився на нестерпні умови роботи, на велику завантаженість* (Шиян, Баланда, 1957, 147); *В гарячому повітрі стояв нестерпний чад — дихати було важко* (Збан., Крил. гонець, 1953, 18); // Дії та вчинки якого не терплять, не переносять інші. *Досить неприязно подивилася на нього, зневага пробивалася в очах її, скривилася — нестерпна людина той Павлик* (Горд., Буян, 1938, 8); *Він користувався серед бійців далеко більшою пошаною, аніж, приміром, норовистий, часом зовсім нестерпний, лейтенант Сагайда* (Гончар, III, 1959, 374).

НЕСТЕ́РПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несте́рпний.** *Дьяконову.. до нестерпності здушує в горлі* (Гончар, II, 1959, 360).

НЕСТЕ́РПНО. Присл. до **несте́рпний.** *Нестерпно довго тяглись хвилини чекання* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 232); *Антоніна Никонівна доповіла, що Кабанець на уроці поводив себе нестерпно* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 172).

НЕСТЕРПУ́ЧЕ. Присл. до **нестерпу́чий.** *Сонце нестерпуче пекло крізь вікна* (Коцюб., I, 1955, 269); *Дрібно, швидко цокає на столику будильник, а час іде так нестерпуче повільно* (Дмит., Обпалені.., 1962, 132).

НЕСТЕРПУ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **несте́рпний.** *Зморила всіх задуха нестерпуча* (Гр., I, 1963, 110); *Спустилась ніч густа й пахуча. Не спить Наталя. Самота Така сьогодні нестерпуча!* (Рильський, Поеми, 1957, 169); *Іноді ж його просто гедз нападав — і тоді він ставав нестерпучим* (Коцюб., I, 1955, 330).

НЕСТЕРПУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **нестерпу́чий.** *Тільки лампи та канделябри лишились цілими і завзято заливали цілу руїну світом, до нестерпучості ясним* (Коцюб., II, 1955, 89).

НЕСТИ́, су́, се́ш; *мин. ч.* ніс, несла́, ло́; *недок.* 1. *перех.* Узявши кого-, що-небудь у руки або навантаживши на себе, переміщати, доставляти кудись. *На руках несе* [жінка] *малу дитину* (Л. Укр., I, 1951, 30); *Василинка ж уже несе на стіл миски і ложки* (Стельмах, II, 1962, 74); *З найближчих сіл лісовими стежками бійці несли на плечах важкі човни* (Гончар, III, 1959, 342); // *перен.* Мати, містити в собі. *Хоча Іван Ярош ніс додому радісну звістку, але в душі його не було спокою* (Стельмах, I, 1962, 418); *Він попрощався з Вірою Павлівною і пішов, гірку зневагу несучи в грудях...* (Хотк., I, 1966, 55); *Грому гордого погрози Повітря стомлене несе* (Рильський, I, 1956, 28); // *перен.* Маючи що-небудь, передавати його іншим. *Наше мистецтво об'єднує людей тому, що несе в маси найпередовіші ідеї епохи, найгуманнішу мораль, найблагородніші ідеали* (Мист., 1, 1962, 11).

◇ **Ви́соко нести́ го́лову** *див.* **ви́соко; Нести́ весь тяга́р** — самому виконувати всі види робіт. *Бабця сама несла весь тягар на собі, не допускаючи Марусю навіть до дрібниць* (Хотк., II, 1966, 11).

2. *перех.* З великою швидкістю везти, пересувати кого-, що-небудь. *Коні несуть його — він же у возі відкинувся навзнак* (Зеров, Вибр., 1966, 235); *Маленький.. автомобіль чеської марки безгучно несе нас рівною, білою пеленою шляху до Яблунева* (Мас., Під небом.., 1961, 73); *Від Золотих воріт добрі коні несли просторі сани* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 7); // Захопивши силою свого руху, швидко пересувати (про вітер, течію води і т. ін.). *Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієши, несеш... Хановські стріли?* (Шевч., II, 1953, 338); *Вітер зірвав одну сорочку і несе* (Ю. Янов., IV, 1959, 26); [Надія:] *Мало не втопилась! Запливла далеко і ніяк до берега не могла добитись. Течія несе!..* (Корн., II, 1955, 283); // *безос. Остап опиравсь бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав: пліт несло серединою річки* (Коцюб., I, 1955, 355); // Змушувати йти куди-небудь. *Щось нестримно несло його геть з рідного села* (Довж., I, 1958, 288); // *безос.* [Одарка:] *Це вже й Микиту несе!* (Кроп., I, 1958, 63).

◇ **Ді́дько несе́** *див.* **ді́дько; Куди́ (зві́дки) бог несе́?** *див.* **бог; Куди́ (зві́дки) нечи́стий (чорт, чорти́** *і т. ін.*) **несе́ (несу́ть)?**— уживається як запитання, щоб виспитати, куди або звідки змушують якісь причини рухатися кого-небудь. — *Куди тебе чорти несуть?! — скрикнула Антоніна, побачивши, як один дуже-таки побитий німецький офіцер.., перехопившись через тин, біг до неї городом* (Довж., I, 1958, 369); **Куди́ но́ги несу́ть** *див.* **нога́; Ле́две (наси́лу) но́ги нести́** *див.* **нога́; Лиха́ годи́на (лихи́й, нечи́стий** *і т. ін.*) **несе́** — уживається для вираження незадоволення з приводу чиєїсь небажаної появи де-небудь. — *Когось несе лиха година! — промовив він* (Мирний, I, 1954, 304); — *Ой мені лишечко! — думаю я собі,— це ж сам нечистий несе Хаброню!* (П.-Лев., III, 1956, 254); *Аж ось лихий царя несе* (Шевч., II, 1953, 351); **Но́ги не несу́ть** *див.* **нога́; Самі́ но́ги несу́ть (несли́)** *див.* **нога́; Чи дале́ко госпо́дь несе́?** *див.* **госпо́дь.**

3. *перех.* Розносити, розповсюджувати, поширювати що-небудь. *Вітер несе з холодком пахощі степової рослини* (Мирний, IV, 1955, 310); // *неперех., безос., чим.* Поширюючись повітрям, ставати відчутним. *Віяло раннім холодом, відкись несло димом* (Фр., IV, 1950, 268); *Від коняки несло потом і ремінною збруєю* (Тют., Вир, 1964, 326); *Бистрик завів Андрія в гірницьку їдальню, що з неї несло пахощами смачної їжі* (Чорн., Красиві люди, 1961, 14).

4. *перех., перен.* Виконувати які-небудь обов'язки, доручення і т. ін. *Друкарі й шофери добре несли вахту, виконуючи цю роботу вже не перший раз* (Кучер, Голод, 1961, 148); *Всім стало на мить весело від войовничого вигляду хлоп'яти, від того, з яким запалом і старанністю несе воно свою нехитру службу* (Гончар, Маша.., 1959, 19).

Нести́ відповіда́льність — бути відповідальним за кого-, що-небудь перед кимсь, чимсь. *Стільки років жив він у тому переконанні, що тільки Галя несе цілковиту відповідальність.. за їх розбите гніздо* (Вільде, Винен.., 1959, 75); **Нести́ одві́т** *див.* **відві́т; Нести́ слу́жбу** *див.* **слу́жба.**

5. *перех., перен.* Бути причиною чого-небудь; приносити з собою як наслідок. *Тривалий термін виробництва фільму несе збиток не тільки фабриці, але й країні, режисеру, сценаристу в плані якості* (Довж., III, 1960, 202); *Семенові байдуже, що сідає сонце, що з ярів виступає ніч, несучи спочинок усім трудящим* (Коцюб., I, 1955, 128); *Ленінська зовнішня політика КПРС несе народам мир і дружбу, і тому вона зустрічає з їх боку гарячу підтримку й схвалення* (Ком. Укр., 10, 1967, 24); // Давати прибуток, вигоду. [Пан Зефірин:] *Маю тут 50 моргів луки, а досі мені морг ніс ледве 10 ринських чистого доходу* (Фр., II, 1950, 372).

◇ **Важки́й хрест нести́** *див.* **важки́й; Нести́ гріх** — бути винним, відчувати за собою вину в чому-небудь. *Кожен з нас несе гріх за собою.. Чого ж одному прощено, один забувся про його, наче спокутував, а мені нема ні забуття, ні спокути?* (Мирний, I, 1949, 391); **Нести́ ка́ру** — бути покараним за погані вчинки. *Особи, що деруть сорочачі або ластівчині яйця, обов'язково несуть кару — рябіють* (Донч., VI, 1957, 7); **Нести́ поку́ту** — виконувати що-небудь небажане, неприємне, ніби як покарання за щось.— *На фермі що робите? —Покуту несу. Важку покуту, чоловіче добрий* (Тют., Вир, 1964, 111).

6. *перех., спец.* Тримати на собі, бути опорою для чого-небудь. *Однорічна трав'яниста рослина* [гірчака] *з розгалуженим стеблом, часто червонуватим, яке несе блискучі довгасто-ланцетні листки* (Лікар. рослини.., 1958, 93); *Дерево* [лісової яблуні] *від 6 до 18 м заввишки має здебільшого широку крону, яка несе багато дрібних гілочок* (Сад. і ягідн., 1957, 11).

7. *перех. і неперех., перен., розм.* Говорити що-небудь нерозумне, несерйозне і т. ін. *Цибелла же була ласуха, .. До того ж страшна говоруха, О всякій всячині несе* (Котл., I, 1952, 218).

◇ **Баляндра́си нести́** *див.* **баляндра́си.**

8. *перех.* Відкладати яйця (про птахів). *І чорна курка білі яйця несе* (Укр.. присл.., 1955, 276); *Чув хлопчина, як казали люди, що в неї на птахофермі кури золоті яєчка несуть* (Донч., VI, 1957, 485).

НЕСТИ́ГЛИЙ, а, е. Який не достиг, не досяг зрілості; неспілий, недозрілий. *Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток* (Коцюб., I, 1955, 17); *Нестигле насіння зберігає здатність проростати не так довго, як стигле* (Бур'яни.., 1957, 12).

НЕСТИ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **нести́глий.**

НЕСТИ́СЛИВИЙ, а, е, *спец.* Який не піддається стисненню. *Нестислива рідина.*

НЕСТИ́СЛИВІСТЬ, вості, *ж., спец.* Властивість за знач. **нести́сливий.** *Передавання рідиною тиску і практична нестисливість її використовуються для побудови різних гідравлічних машин* (Курс фізики, I, 1957, 161).

НЕСТИ́СЯ, несу́ся, несе́шся; *мин. ч.* ні́сся, несла́ся, несло́ся; *недок.* 1. З великою швидкістю рухатися і т. ін.; мчати, мчатися. *Авто несамовито неслося, вихляючи по мосту* (Ле, Клен. лист, 1960, 117); *Улицею нісся вершник* (Головко, I, 1957, 72); // З великою силою переміщатися (про воду, вітер і т. ін.). *Зі сходу невтримано* [невтримно] *несеться бурхливий, ревучий вітер* (Стар., Облога.., 1961, 81); *Вода стрімко неслась в озеро і так шуміла, що ми ледве перегукувались між собою* (Томч., Готель.., 1960, 15); // Швидко бігти. *Пероном* [вокзалу] *нісся Орест* (Досв., Вибр., 1959, 389); // Розноситися, поширюватися (про звуки, запахи і т. ін.). *Звуки дзвінків на хребті коня неслись далеко в глуху глибінь лісу* (Коб., III, 1956, 86); *Вона* [пісня] *неслась по вулицях вузеньких, І зупинить її ніхто не міг* (Павл., Бистрина, 1959, 31); // *перен.* Поширюватися, ставати відомим (про чутки, повідомлення і т. ін.). *Разом з степовими вітрами неслася чутка — стражники їдуть по рекрутів* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 299).

2. *з чим.* Виставляючи, підкреслюючи що-небудь, намагатися показати свою зверхність над кимсь. — *А мій старий сьогодні вже книжку читав.. А сусідки казали одна одній: — А вже й несеться Охріміха з своїм читанням!* (Гр., II, 1963, 68).

Ви́соко нести́ся *див.* **ви́соко.**

3. Відкладати яйця (про птахів). [Старшина:] *У наших бабів гуси ще тільки починають нестись, а в вас вже й гусенята повилуплювались* (Кроп., II, 1958, 258); — *У нас кури в клітках несуться* (Донч., VI, 1957, 487).

НЕСТИХА́ЮЧИЙ, а, е. Який не припиняється, триває довгий час; невщухаючий. *Пізно ввечері Уляна повернулася до готелю. Нестихаючий гомін великого міста і думи про нього ще довго не давали їй заснути* (Жур., Вечір.., 1958, 238); *Грізна музика кликала до перемоги, і стрункий ритм кроків, і довга нестихаюча пісня* (Довж., Зач. Десна, 1957, 167).

НЕСТІ́ЙКИЙ, а́, е́. 1. Який не відзначається стійкістю, тривкістю; неміцний. *Народність формується, як правило, за досить слабких і головне нестійких економічних зв'язків між окремими землями* (Нариси з діалектології.., 1955, 12); // Який швидко втрачає свої властивості, якості; нездатний подіяти на кого-, що-небудь. *З нестійких форм антибіотиків хіміки створюють більш стійкі, які досить довго тримаються в організмі* (Наука.., 2, 1958, 34).

2. Який часто змінюється, легко піддається зовнішнім впливам; непостійний, несталий. *У колгоспах західних областей яру пшеницю сіють з давніх-давен. В окремі сприятливі роки вона дає не гірші врожаї, ніж озима. Але врожаї її нестійкі* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 15).

3. Який легко піддається чужому впливові; нетвердий у своїх поглядах, звичках і т. ін. *Від закопування хліба, агітації та щоденних провокацій вони* [куркулі] *переходили до нічних пожеж, убивств місцевих робітників, наклепів, підкупів нестійких незаможників* (Епік, Тв., 1958, 41); // *у знач. ім.* **нестійкі́,** ки́х, *мн.* Ті, що легко піддаються чужому впливові. — *Треба ізолювати наших бійців від нестійких, боягузів.. Зрозумійте — днями виступаємо на велику справу* (Довж., I, 1958, 146).

НЕСТІ́ЙКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **нестійки́й.** *Теоретична фізика показала, що елементи з номерами більшими, ніж 137, існувати не можуть: їх атоми через нестійкість ядер миттю руйнуватимуться* (Наука.., 8, 1963, 28); *Клявся* [Паламарчик], *що виявив хвилинну слабість, яка призвела до класової нестійкості, і просив комуністів врахувати його минулі революційні заслуги* (Речм., Весн. грози, 1961, 219).

НЕСТРИ́ЖЕНИЙ, а, е. Якого не стригли; з довгим волоссям, з довгою вовною. *Вигляд справді був у Тараса не жениховський: нестрижена біла кучма, чорна сорочка, латані білі штани* (Вас., II, 1959, 368); *Бігав* [Дмитро] *довкола Глущуків, а підступити ближче боявся, бо з їхніх кожухів, як з нестрижених баранів, у всі боки ковтунами летіла вовна* (Чорн., Потік.., 1956, 78).

НЕСТРИ́МАНИЙ, а, е. 1. Якого не стримали, не затамували; якого важко або неможливо стримати; дуже сильний. *Стояло кілька хлопців і родичі при них. Велися уривчасті речі, лунали нестримані ридання* (Л. Укр., III, 1952, 568); *Нестриманим потоком Ідуть і йдуть робітники* (Олесь, Вибр., 1958, 282).

2. Який не вміє стримуватися, володіти собою. *Лейтенант знав Оленченка як хлопця нестриманого і був майже певен, що нагрубив таки він* (Багмут, Записки.., 1961, 84).

НЕСТРИ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нестри́маний.** *Нестриманість фантазії;* // Нестриманий вчинок. *Взагалі жінки — народ не до зрозуміння: не дарують вони тобі ані давньої випадкової нестриманості, ані того, що не береш ти за щире золото кожного їхнього вередування* (Шовк., Людина.., 1962, 238).

НЕСТРИ́МАНО. Присл. до **нестри́маний** 1. *За рядом ряд у чорні далі Ми йшли нестримано вперед На місце мертвих...* (Сос., I, 1957, 466).

НЕСТРИ́МНИЙ, а, е. 1. Нічим не стримуваний, який не знає меж у чому-небудь; дуже сильний. *З того німого забуття.. пробуркав його нестримний регіт і біганина дівчат* (Мирний, IV, 1955, 174); *В нестримному русі вирує розбурхане людське зборище, без кінця рухаючись невідомо куди* (Гончар, I, 1959, 45); *Приїзд до Кривого Рога Каті викликав у Зіни нестримне бажання побачити її* (Гур., Життя.., 1954, 86).

2. Який не вміє стримуватися, володіти собою. *За дверима вже гуділи й верещали десятки голосів нестримних мешканців* (Мик., Повісті.., 1956, 68); *Вдачі брати були різної: Юрій — поміркований та обережний, Леонід — нестримний та запальний* (Смолич, Мир.., 1958, 221); // Власт. такій людині. *Замойський вловив найтонші відтінки настроїв цих двох «півнів», як прозвав він їх у думці за нестримний характер* (Ле, Наливайко, 1957, 28).

НЕСТРИ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нестри́мний.** *Побігла* [Віра] *від річки з такою нестримністю, наче втікала вона сама від видимої смерті* (Шиян, Баланда, 1957, 155).

НЕСТРИ́МНО. Присл. до **нестри́мний.** *Потоки біжать нестримно стрімголов додолу* (Черемш., Вибр., 1960, 84); *Надія ще ніколи не бачила, щоб Чистогоров плакав. Та ще й так нестримно* (Баш, Надія, 1960, 331).

НЕСТРОЙОВИ́Й, а́, е́. Стос. до військових частин, не зв'язаних безпосередньо з веденням бойових дій. *Офіцери, опустивши книжки, відповіли йому з тією старанністю, як це робить тільки нестройовий начсклад* (Багмут, Опов., 1959, 76); // Характерний для того, хто не зв'язаний безпосередньо з веденням бойових дій. *Не лише вигляд у нього нестройовий, в душі Михась зовсім не військова людина* (Автом., Щастя.., 1959, 32).

НЕСТРОЙОВИ́К, а́, *ч., розм.* Військовослужбовець нестройової частини війська. *Яків був нестройовиком — працював жерстяником у майстерні* (Десняк, Опов., 1951, 33).

НЕСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Якого не обробляли струганням. *Колгоспники нашвидкуруч поставили в дворі два довгих, збитих з неструганих дощок столи з лавами біля них* (Ле, В сонці.., 1960, 185).

НЕ́СТЯМ, у, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **нестя́ма** 2.

◇**До не́стяму** — те саме, що **До нестя́ми** (*див.* **нестя́ма**). *Хапає* [Юда] *мотику і, не розгинаючись, не втираючи поту, працює до нестяму* (Л. Укр., III, 1952, 144).

НЕСТЯ́МА, и, *ж., розм.* 1. Стан розгубленості, замішання, хвилювання. *Невелика група темних, нічого не розуміючих хлопців у повній нестямі.. Не з добрим наміром з'явився цей Шабанов. Його вже давно вважали мертвим* (Довж., I, 1958, 118); *Шумаков доторкнувся* *до плеча лейтенанта. Голобородько в нестямі закліпав очима і раптом підскочив* (Голов., Тополя.., 1965, 318).

2. Крайній ступінь збудження, несамовитості. *Вона сиділа якраз лицем до пожежі. Поперед неї у страшній нестямі закостеніла Оришка* (Мирний, III, 1954, 339); *Бігла* [Зінька], *падаючи, прориваючи кущі, і кричала щось у нестямі* (Головко, II, 1957, 178).

◇ **До нестя́ми** — дуже сильно; у великій мірі. *Він до нестями захоплювався полюванням на дичину, збирав чучела усіляких птахів* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 23).

3. Непритомний стан; втрата свідомості. *Він, залитий потом, ледве переводячи дух, метався груней в нестямі, боячись втратити останні сили* (Коцюб., II, 1955, 341); *Сержант кинувся.., тяжко застогнав і знову впав у нестяму* (Ле, Право.., 1957, 172).

НЕСТЯ́МИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* нестя́мляться; *недок. і док.*, *від чого і без додатка, розм.* Утрачати самовладання від сильного хвилювання, збудження і т. ін., не знати, що робити. *Аж ось двері — рип! — і Василь у хату. Маруся так і нестямилась* (Кв.-Осн., II, 1956, 67); [Мотря:] *Тільки що з'явився він у церкві, так наша Хведоска зразу й нестямилася!..* (Кроп., II, 1958, 8); *Вона буде вчитись на фрезерувальника! А може, відмовитись? Ще ж не пізно. Але як відмовишся? Он батько аж нестямиться від радості* (Ткач, Арена, 1960, 193); *Ценовий собака аж нестямиться — гаса по дротові* (Головко, II, 1957, 27).

НЕСТЯ́МКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **нестя́ма.** *Від нестямки вона не знала, що їй робити* (Мирний, III, 1954, 396); *Він з злістю крикнув, з нестямки вилаяв мене* (Н.-Лев., III, 1956, 281); — *Схопився* [Петро] *за груди рукою — і перекинувся від нестямки на другий бік* (Мирний, I, 1954, 358).

НЕСТЯ́МНИЙ, а, е. 1. Який утратив самовладання, перебуває у стані несамовитості; надто схвильований, збуджений. *Втікаючи від війни, біжить вулицею якась жінка, розпатлана, нестямна* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 6); *Нестямна ходила* [Надія] *по коридору, не знаходячи собі місця* (Баш, Надія, 1960, 183); // Який виражає несамовитість, збудженість. *Фон-Бреннер стояв у болоті під самим румунським кордоном. Нестямні очі його світилися божевіллям* (Довж., I, 1958, 360).

2. Надзвичайно сильний; несамовитий. *Христя, почувши нестямний галас, підійшла до дверей подивитися* (Мирний, III, 1954, 92); *Зінька ззаду з усієї сили кинулась і з криком нестямним у спину руками вдарила* [Сахновського],— *аж упав на ганок* (Головко, II, 1957, 177).

НЕСТЯ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **нестя́мний 1.** *Сміючись і плачучи від радості, Маковей кинувся до свого вірного коня, в гарячій нестямності повис йому на шиї* (Гончар, III, 1959, 439).

НЕСТЯ́МНО. Присл. до **нестя́мний.** *Бачив* [Лебідь], *як Надія, простягнувши руки, нестямно підбігла до дерева, як горнулася, припадала до нього в сльозах* (Баш, Надія, 1960, 160); — *Пилипку!.. Синочку мій!* — *нестямно скрикнула Катря і вхопилася за його* (Мирний, IV, 1955, 306).

НЕСТЯ́МОК, мку, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **нестя́ма.** *Криваве зарево пожежі здіймалося з-за гори, з слободи і осіяло усю хату. Христя від нестямку кинулась до вікна* (Мирний, III, 1954, 339).

НЕСУ́ДЖЕНИЙ, *рідко* **НЕСУ́ЖЕНИЙ**, а, е. Не призначений кому-небудь долею. *Здоров, здоров, несужений друже! Любилися ми з тобою дуже. Любилися, та не побралися* (Шевч., II, 1963, 199); *Подавсь* [Сидір] *додому, щоб не бачити несудженої дівчини та не надривати свого серця* (Л. Янов., I, 1959, 351).

НЕСУДИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Відсутність судимості в кого-небудь.

НЕСУДНОПЛА́ВНИЙ, а, е. Непридатний для судноплавства. *Кримські річки несудноплавні* (Наука.., 6, 1966, 42).

НЕСУ́ЖЕНИЙ *див.* **несу́джений.**

НЕСУМІ́РНИЙ, а, е, *мат.* Який не має однакової, спільної міри з чим-небудь іншим. *Два відрізки прямої називаються сумірними, якщо вони мають спільну міру, і несумірними, коли такої спільної міри не існує* (Геом., I, 1956, 93).

НЕСУМІ́РНІСТЬ, ності, *ж., мат.* Абстр. ім. до **несумі́рний.**

НЕСУМІ́СНИЙ, а, е. Якого не можна одночасно поєднати, сумістити з чим-небудь іншим; який не може існувати одночасно з чим-небудь іншим. — *Ти сам не розумієш, Долгін, що твої погляди несумісні з роботою в науковій інституції...* (Рибак, Час.., 1960, 766); *Серце батька.. розтиналося двома несумісними бажаннями: хотілось бачити сина митцем і хотілося бачити його медиком, вченим* (Вол., Місячне срібло, 1961, 15).

НЕСУМІ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несумі́сний.** *Чарльз Томас прочитав його* [папірець], *знайшов у тексті граматичну несумісність* (Рибак, Час.., 1960, 666); *Часто буває, що наукові відкриття, ідеї винахідників вражають нас несумісністю з існуючими уявленнями* (Наука.., 8, 1963, 15).

НЕСУМЛІ́ННИЙ, а, е. Який не має совісті, честі, не ставиться сумлінно, чесно, добросовісно до своїх обов'язків. *Треба було* [Герману] *день і ніч пильнувати, стояти на сторожі, оборонятися від несумлінних конкурентів* (Фр., VIII, 1952, 394); // Який виражає відсутність сумлінності, чесності, добросовісності. *Коли він* [трудовий колектив] *добре згуртований, не мириться з несумлінним ставленням до роботи, по-справжньому бореться проти пережитків минулого, він обов'язково доб'ється успіху* (Рад. Укр., 30.I 1964, 1).

НЕСУМЛІ́ННІСТЬ, **ності,** *ж.* Абстр. ім. до **несумлі́нний.** *Несумлінність працівника, зловживання владою, бюрократизм треба .. суворо карати* (Програма КПРС, 1961, 91).

НЕСУМЛІ́ННО. Присл. до **несумлі́нний.**

НЕСУСВІ́ТНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **несосвіте́нний.** *Оркестр заграв щось зовсім несусвітне, повне знайомих мотивів, але безладно скомпоноване* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 185); — *Я тобі як людині кажу, а ти знову несусвітне верзеш,— зітхає і посміхається Марія* (Стельмах, I, 1962, 229); *Люди раділи з тих змін, що сталися в житті Ганни. — Нагорювалася, сердешна, за тим п'яницею несусвітним, то нехай хоч за Байдою порозкошує* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 92).

НЕСУТТЄ́ВИЙ, а, е. Який не має важливого, суттєвого значення; неістотний; // *у знач. ім.* **несуттє́ве,** вого, *с.* Те, що не має важливого, суттєвого значення. *Вмів* [Хома] *якось одразу відокремити суттєве від несуттєвого, велике від незначного* (Гончар, III, 1959, 221).

НЕСУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який несе багато яєць. *Роменські гуси досить несучі, добре використовують пасовища і відгодовуються на зелених кормах* (Колг. Укр., 6, 1958, 29).

2. *спец.* Який використовується як опора для підтримування чого-небудь. *По всій Україні несучою основою для перекриття є дерев'яна балка* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 61); *Колони є основними несучими елементами каркасних будинків, тому від їх встановлення на фундаментах залежить правильне розташування всіх частин каркасних споруд* (Інж. геод., 1959, 340).

НЕСУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Здатність нести яйця. *Висока м'ясна продуктивність несучки можлива тільки при високій плодючості її, яка тісно пов'язана з високою несучістю* (Птахівн., 1955, 20); *Високої несучості можна до-*

битись тільки при відповідній годівлі птиці (Хлібороб Укр., 11, 1964, 11).

НЕСУ́ЧКА, и, *ж.* Курка, яка несе яйця. *Задню частину приміщення займали курячі сідала, прилаштовані східцями; перед ними під лівою стіною стояли гнізда для несучок* (Добр., Тече річка.., 1961, 42).

НЕСХВА́ЛЕННЯ, я, *с.* Вираження осуду, заперечення чого-небудь; відсутність схвалення.

НЕСХВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який виражає або містить у собі несхвалення, осуд і т. ін. *Полковник усміхнувся привітно, наче це не він хвилину тому несхвальним поглядом зміряв старшого лейтенанта, вислухавши його одверте бажання піти з армії* (Рибак, Час.., 1960, 16); *У виразі його обличчя почувалося цілковите розуміння ситуації і несхвальне ставлення до Ніни та її настрою* (Собко, Стадіон, 1954, 313).

НЕСХВА́ЛЬНО. Присл. до **несхва́льний.** *Спостерігаючи за онуковою грою, дід несхвально хитав головою* (Збан., Сеспель, 1961, 302); *Не помітив* [Сергій] *навіть, як несхвально зиркнув на нього Євецький...* (Шовк., Людина.., 1962, 315).

НЕСХИ́БНИЙ, а, е. 1. Який виявляє твердість, стійкість; непохитний. *Крокують воїни несхибні, І всюди — квіти на путі* (Мур., Широка дорога, 1950, 86); // Який свідчить про чию-небудь твердість, стійкість; власт. такій людині. *Є воля несхибна в твоєму дерзанні, У вірному слові, у вічнім труді* (Стельмах, Жито.., 1954, 28); *Шевченко є взірцем самовідданого, несхибного служіння народові, з надр якого він вийшов* (Рад. Укр., 12.VI 1963, 2).

2. Який твердо установився, не може бути порушений; непорушний. *Я сто літ проживу. Є в цій вірі несхибна основа* (Криж., Під зорями.., 1950, 26); *Прославте, всі земні поети, Всесилу міць його* [Жовтня] *руки! Мов путь космічної ракети, Несхибна путь його в віки* (Рильський, Зграя.., 1960, 8).

3. Точний, правильний, безпомилковий. *Удар був несхибний. Твердий, немов каменюка, Юджінів кулак різонув по гострій щелепі людину* (Загреб., Європа 45, 1959, 69); — *Несхибний зір,— підтвердити я можу,— в навідника, у цього моряка* (Гонч., Вибр., 1959, 378).

НЕСХИ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несхи́бний.** *Бійці були глибоко переконані у несхибності і правильності кожного кроку Івана Антоновича* (Гончар, III, 1959, 374).

НЕСХИ́БНО. Присл. до **несхи́бний.** *Очі ті тривожно, несхибно, мов закляті, глядять на лежачих тухольців* (Фр., VI, 1951, 97); *Націлюючись точно, несхибно, він дав цілу серію пострілів, і кожен снаряд його влучав точно у ціль* (Собко, Кавказ, 1946, 158).

НЕСХИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має нахилу до чого-небудь, не легко піддається чомусь.

НЕСХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **несхи́льний.**

НЕСХИ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **непохи́тний.** *Усе своє життя княгиня Ольга упоряджала Русь, дбала, щоб була вона ціла й несхитна* (Скл., Святослав, 1959, 54); *Ми — воїни, Ми, що несхитні в борні, Ми — Партії Леніна вірні солдати!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 63); *На боці Андрія було звання, влада, на боці Кравцова — слава, несхитний авторитет героя, самовпевненість* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 94).

НЕСХИ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **несхи́тний.** *Любили його і всі хлопці, з якими він знався,— за моторність, товариськість, вірність у дружбі й несхитність у ворожнечі* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 236).

НЕСХИ́ТНО. Присл. до **несхи́тний.** *Проти ворожої ідеології теж треба.. боротися так само несхитно і нещадно, як борються наші воїни на фронті* (Рильський, III, 1956, 37); *В чотирнадцять років Максим несхитно вірив, що він буде поетом* (Рибак, Час.., 1960, 14).

НЕСХО́ДЖЕНИЙ, а, е. Те саме, що **несходи́мий.** *Широкі й несходжені шляхи війни* (Ткач, Жди.., 1959, 36); *Степ несходжений, заквітчаний і юний, Розлігсь од обрію до обрію навкруг* (Фомін, Вибр., 1958, 76); // По якому не ходили, не їздили. *Сходженими й несходженими стежками пройшов Кобзар по Україні* (Слово про Кобзаря, 1961, 138).

НЕСХОДИ́МИЙ, а, е. Якого не можна сходити через великий простір, велику довжину; нескінченний. *Шуміли густі й несходимі ліси* (Кучер, Зол. руки, 1948, 116); *Я мріяв весь вік мандрувати В своїм несходимім краю* (Шпорта, Вибр., 1958, 294).

НЕСХО́ЖИЙ, а, е. Який не має подібності до кого-, чого-небудь; неподібний до когось, чогось. *Як несхожий Оскол на свого батька, що вірно служив Київському столу* (Скл., Святослав, 1959, 36); *Яка несхожа була музика тих скрипок на цю музику, повнозвучну і могутню* (Собко, Скеля.., 1961, 34); *Проходили дні за днями, несхожі один на одного* (Томч., Готель.., 1960, 224).

◇ **Несхо́жий [сам] на се́бе** — із зміненим зовнішнім виглядом, зміненою поведінкою і т. ін. *Тяжко Василеві. Поблід він, засох, на себе несхожий* (Мирний, IV, 1955, 181); *Під поглядами глядачів стаю несхожим сам на себе; меткий, сміливий* (Ю. Янов., II, 1954, 19).

НЕСХО́ЖІСТЬ, жості, *ж.* Абстр. ім. до **несхо́жий.** *Зовнішня несхожість.*

НЕСХРЕ́ЩУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Нездатність, неможливість одержати новий вид, сорт чого-небудь схрещуванням. *Він* [Мічурін] *заперечує попівську «теорію» про несхрещуваність видів і натомість будує свій метод, свою справді наукову теорію віддаленої гібридизації* (Юним мічур.., 1955, 33).

НЕТАЄ́НИЙ, а, е, *рідко.* Неприхований. *Слова ті висказала панна Густя з нетаєною досадою, з докором* (Фр., III, 1950, 365); *Іван жде, задержуючи віддих у собі, з нетаєною тривогою. Зараз почує. Зараз дізнається усієї правди* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 142).

НЕТАКТО́ВНИЙ, а, е. Який поводить себе без такту, порушуючи усталені правила й норми поведінки; безтактний. — *Я тоді нетактовний був, Максиме. То ви пробачте, прошу вас* (Ткач, Арена, 1960, 142); *Дивно було бачити в цьому завжди метушливому, галасливому, зовні непоказному і часто нетактовному хлопцеві зовсім іншу людину* (Кол., Терен.., 1959, 193); // Який не відповідає правилам і нормам поведінки тактовних людей. *Він оправдував перед нею нетактовний поступок батька* (Фр., II, 1950, 307); *Він дивився на Андрія невідривним поглядом своїх вузеньких очей і ніби чекав від нього пояснення за таку нетактовну щодо генерала поведінку* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 44).

НЕТАКТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нетакто́вний.** — *Вона хоче загладити свою вину! Признається в нетактовності!* (Фр., VI, 1951, 258); *Гаркуша збагнув нетактовність своєї вихватки* (Ряб., Золототисячник, 1948, 11); // Нетактовна поведінка, нетактовний вчинок, вираз і т. ін. *Усім стало якось незручно за батька, що в красномовстві своєму виявив обурливу щодо гостя нетактовність* (Кол., Терен.., 1959, 111).

НЕТАКТО́ВНО. Присл. до **нетакто́вний.** *Коли заграла музика, Сирота вибачився нетактовно і пішов просити до танцю її товаришку* (Вільде, Сестри.., 1958, 508); // *у знач. присудк. сл.* Не відповідає правилам і нормам поведінки тактовних людей. *Я розумів, що в'язнути до людини з запитаннями більш ніж нетактовно* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 290).

НЕТАЛА́Н, у́, *ч.*, *рідко.* Відсутність талану. *Одру-*

жився [козак] *собі так: Узяв хорошу та убогу, — Звичайне, наймичку. А пан!.. (І неталан наш і талан, Як кажуть люде, все од бога) Наглядів, клятий! панські очі!* (Шевч., II, 1963, 126).

НЕТА́НУЧИЙ, а, е. Який не розтає (про сніг, лід і т. ін.). *Маринка ловила в долоні нетанучі сніжинки, обсипала ними тата* (Мушк., Серце.., 1962, 284).

НЕТВЕРДИ́Й, а́, е́. 1. Який угинається, подається при дотику, натискуванні і т. ін.; м'який.

2. Досить нестійкий (про ходу, рухи і т. ін.); невпевнений. *Нетвердою ходою підходив Яків до дому свого начальника* (Н.-Лев., I, 1956, 183); *Інна пройшла по кімнаті нетвердими кроками, наче ноги в неї були затерплі* (Гур., Осок. друзі, 1946, 68); // Який не має міцної опори; хисткий. *Довга фігура* [Семена] *розігнулась поволі та захиталась на нетвердих ногах, як привид* (Коцюб., II, 1955, 101); *Тіло злегка погойдувалось на нетвердих ногах* (Шиян, Баланда, 1957, 36).

3. *перен.* Нестійкий у своїх переконаннях, намірах і т. ін.; який легко підпадає під чий-небудь вплив. *Брати його, ученики, Нетверді ї, душеубогі, Катам на муку не дались, Сховались* (Шевч., II, 1963, 372); *Іван Франко своїм гострим словом карає, б'є всіх тих, хто в любові своїй до України нетвердий і легковажний* (Тич., III, 1957, 165).

НЕТВЕ́РДІСТЬ, дості, *ж.* Якість і властивість за знач. **нетверди́й.** *Його нерішучість, нетвердість, що так і визирали з кожного руху і на кожному слові, дратували Онохрія Литку* (Епік, Тв., 1958, 158).

НЕТВЕ́РДО. Присл. до **нетверди́й.** *Важко дишучи, нетвердо ступаючи, пройшовся він по хаті раз, удруге* (Мирний, I, 1954, 325); *Гнат надто нетвердо себе почував, і це найдужче гнітило його* (Горд., II, 1959, 228).

НЕТВЕРЕ́ЗИЙ, а, е. Який перебуває у стані сп'яніння; п'яний. — *Та годі, дочко, годі! Хіба ж ти не бачиш, що він нетверезий?— обізвалась мати* (Н.-Лев., VI, 1966, 405); *Наш батько.. завжди допомагав йому і ні разу не зачепив, навіть нетверезий* (Довж., Зач. Десна, 1957, 472); // Характерний для п'яної людини. *Навіть його швагер, отець Радович, інакшої розмови з ним не має, як тільки про свої подвиги в нетверезім стані* (Март., Тв., 1954, 344).

НЕТВЕРЕ́ЗІСТЬ, зості, *ж.* Стан за знач. **нетвере́зий.** *Повертав* [Данилко] *до батька заюшений кров'ю, з подертою сорочиною, проте переможний, примусивши поважати нетверезість свого батька* (Ю. Янов., I, 1954, 260).

НЕТВЕРЕ́ЗО. Присл. до **нетвере́зий.**

НЕ́ТЕЛЬ, і, *ж.* Тільна телиця. *Худобу треба розміщувати по відповідних групах — окремо дійних корів, окремо нетелей, молодняк, робочу худобу* (Рад. Укр., 14. XI 1956, 1).

НЕТЕРПЕЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **нетерпля́чий.** *Нетерпелива юрма гвалтувалась: усім хотілось зараз побачити хвіст у відьми* (Коцюб., I, 1955, 282); *Дівчина зникає за дверима, а нетерпеливий Палазин батько лишається чекати її повернення* (Ю. Янов., I, 1958, 618); *Кожного нового школяра хлопець зустрічав нетерпеливим поглядом* (Донч., Вибр., 1948, 235).

НЕТЕРПЕЛИ́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* нетерпели́вляться; *недок.* Не мати терпіння чекати на що-небудь; втрачати терпіння, виражати нетерпіння. *Молодиці все шепталися між собою та нетерпеливилися, що так довго нема Параскіци* (Коцюб., I, 1955, 275); *Васса нетерпеливилася, підганяла його* (Епік, Тв., 1958, 102); // *безос. Оксентій аж звівся з призьби, так йому нетерпеливилося почути нарешті відповідь* (Смолич, Мир.., 1958, 63).

НЕТЕРПЕЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Стан за знач. **нетерпели́вий.** *Старого чоловіка обгорнула сильна нетерпеливість* (Коб., I, 1956, 84).

НЕТЕРПЕЛИ́ВО. Присл. до **нетерпели́вий.** *Люди нетерпеливо слухали сеї бесіди, а дехто почав переривати її окриками* (Фр., VIII, 1952, 96); *Як ніколи, сьогодні нетерпеливо вітробалчани дожидали ночі. І таки дождалися — козаків не було* (Головко, II, 1957, 331).

НЕТЕРПЕ́ЦЬ, пцю́, *ч.*, *розм.* Відсутність терпіння. *Чорненькими оченятами кидала* [Тамара] *по хаті, заглядала в другу велику кімнату. В тих оченятах горів нетерпець: — Де ж батько?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 483).

НЕТЕРПИ́МИЙ, а, е. З яким не можна миритися, якого неможливо терпіти. *Жанна завжди займала найбільш нетерпимі і нетерплячі позиції* (Смолич, Світанок.., 1953, 469); *В радянському суспільстві нетерпимі ніякі бюрократичні перепони на шляху розв'язування творчої активності.. мас* (Рад. Укр., 5. XII 1953, 1).

НЕТЕРПИ́МІСТЬ, мості, *ж.* 1. Абстр. ім. до **нетерпи́мий.** *Безперервні війни, жорстока релігійна нетерпимість слуг Ватікану, часті татарські наскоки.. створили на прекрасній нашій Україні таке пекло, яке могли придумати тільки сатана разом з папою* (Довж., III, 1960, 76).

2. *до чого.* Небажання, невміння терпимо ставитися до кого-, чого-небудь; нетерпиме ставлення. *Саме в творчості Коцюбинського ми ясно відчуваємо глибоку нетерпимість до містики, еротики* (Вітч., 4, 1963, 138); *Всі спортсмени відчували його прямоту, різкість і нетерпимість до будь-якої неуважності в роботі* (Собко, Стадіон, 1954, 74).

НЕТЕРПИ́МО. Присл. до **нетерпи́мий.** *Комуністи нетерпимо ставляться до тих секретарів, які зазнаються, адміністрюють, відриваються від мас* (Рад. Укр., 18. V 1958, 1); // *у знач. присудк. сл.* Не можна терпіти. *Особливо нетерпимо, коли в своїх оцінках критика виходить з упереджених, суб'єктивних і по суті естетських уявлень* (Літ. газ., 19. VII 1960, 1).

НЕТЕРПІ́ННЯ, я, *с.* Небажання довго терпіти, витримувати, чекати і т. ін. *Брянський бачив, що сьогодні бійці з більшим нетерпінням, ніж будь-коли, чекали бою* (Гончар, III, 1959, 36); *Довго він ждав Анатолія, горів нетерпінням дізнатися, чи зустрівся хлопець з батьком* (Руд., Остання шабля, 1959, 64).

НЕТЕРПЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **нетерпля́чий.** *Нетерпливі голоси загомоніли за дверми* (Фр., I, 1955, 347).

НЕТЕРПЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.*, *рідко.* Стан за знач. **нетерпли́вий.** *Він поспішно, з нетерпливістю в рухах встав з призьби, подався за причілок* (Коцюб., I, 1955, 266).

НЕТЕРПЛИ́ВО, *рідко.* Присл. до **нетерпли́вий.** *На цей раз нервово висмикнув* [становий] *з кишені руку й нетерпливо махнув нею. Тепер уже дехто зрозумів, що йому треба, — зняли шапки* (Головко, II, 1957, 342).

НЕТЕРПЛЯ́ЧЕ. Присл. до **нетерпля́чий.** *Новий рік усі зустрічають нетерпляче і покладають на його більш або менш оправдані надії* (Сам., II, 1958, 239); *Черниш нетерпляче поглядає на годинник* (Гончар, III, 1959, 41); *Пролунав дзвінок, навально, настирливо, нетерпляче* (Собко, Стадіон, 1954, 202).

НЕТЕРПЛЯ́ЧИЙ, а, е. Якому не терпиться, який не може довго терпіти, витримувати, чекати і т. ін. *Пан директор став нетерплячий, скривився, піднявся з місця і махнув рукою* (Мак., Вибр., 1954, 22); *Стовпились* [люди] *біля дверей і так чекали на Саранчука — цікаві, нетерплячі й стривожені* (Головко, II, 1957, 323); // Власт. такій людині. *У мене нетерплячий норов; мені коли б сьогодні почав* [писати], *сьогодні й скінчив* (Мирний, V, 1955, 341); // Який виражає стан нетерпіння; сповнений нетерпіння. *Глянула* [Любов] *на Милевського тривожним, нетерплячим поглядом* (Л. Укр., II, 1951, 74); *Неля нетерплячим рухом плеча раз по раз поправляла хустку* (Збан., Незабутнє, 1953, 14).

НЕТЕРПЛЯ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Стан за знач. **нетерпля́чий.** *Максим відчув в собі ту ж лихоманкову нетерплячість, яка сповнювала йому серце і м'язи напередодні бою* (Рибак, Час.., 1960, 189); *З тугою та нетерплячістю ждав Андрійко світанку й нарешті діждався його* (Оп., Іду.., 1958, 653).

НЕТЕРПЛЯ́ЧКА, и, *ж., розм.* Стан, коли людині не терпиться або коли вона не може довго терпіти, витримувати, чекати і т. ін. *В другому класі дожидали вчителя з нетерплячкою, особливо ті, що цього року перейшли в цей клас* (Вас., I, 1959, 150); *Бенедиктові не давала спокою нетерплячка. Він поспішливо вбіг у світлицю* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 238); *Облава йшла на зближення, пострілів не було, і від нетерплячки Санько вистрелив з гвинтівки* (Тют., Вир, 1964, 535).

Бере́ (бра́ла, взяла́, охопи́ла, розбира́ла *і т. ін.)* **нетерпля́чка** *кого* — кому-небудь не терпиться. *Його брала нетерплячка дізнатись, що має сказати чужинець* (Досв., Гюлле, 1961, 84); *Його взяла нетерплячка зараз побігти до старої Качурихи* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *Оксана Сергіївна прискорила кроки, — тепер, поблизу домівки, її охопила нетерплячка* (Ю. Янов., II, 1954, 65); **Згоря́ти від нетерпля́чки; Же́рла (му́чила) нетерпля́чка** *кого* — кому-небудь сильно не терпиться. *Микола згоряв від нетерплячки* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 104); *Сергій теж мовчав, хоч його жерла нетерплячка послухати оповідання із життя Дороша* (Тют., Вир, 1964, 166).

НЕТЕ́САНИЙ, а, е. 1. Якого не тесали, не обробляли тесанням (про дерево, граніт і т. ін.). *Важкий занадто хрест йому дістався, нетесаний, сирий та сукуватий* (Л. Укр., I, 1951, 444); *І під нетесаним гранітом Вони* [партизани] *лежать — сім'я одна, І сяють зорями над світом Їх непогасні імена* (Рильський, III, 1961, 44).

2. *перен., розм.* Некультурний, неосвічений, грубий. -- *От шкода тільки, що сам командуючий сухуватий. Та що з нього візьмеш! Нетесаний, з солдатні вибився* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 81).

До́вбня нете́сана, *лайл.*— про відсталу, некультурну, грубу людину. *Почув* [Захар], *як Харитон Павлович нарешті гримнув, стримуючи голос і гнів: — Та замовкни ти, довбне нетесана!* (Ле, Право.., 1957, 70).

НЕ́ТЕЧ, і, *ж., розм.* Стояча вода. *Здавалося йому, що тут, біля них, час зупинився зовсім.., перетворився на стоячу воду, на нетеч* (Загреб., День.., 1964, 213).

НЕТЕ́ЧА, і, *ж., розм.* Стояча вода.

◇ **Нете́ча несе́** — те саме, що **Лиха́ годи́на (лихи́й, нечи́стий** *і т. ін.)* **несе́** *(див.* **нести́).** [К а т р я:] *Тьфу! До людей саме сватів засилають, а до нас нетеча Зілю несе* (Вас., III, 1960, 123); **Яко́ї нете́чі** — те саме, що **Яко́го чо́рта** *(див.* **чорт).** *Чого мені журитися? Якої нетечі? Що не чув я ізмалечку Ласкавої речі?* (Манж., Тв., 1955, 62).

НЕТИ́КАНИЙ, а, е, *діал.* Неторканий. *На його плач вбігла Хане з тарелем у руках, на котрім таки нетикана ще лежала її порція пирогів з черницями* (Фр., II, 1950, 82).

НЕТИНЬКО́ВАНИЙ, а, е. Якого не тинькували. *Два сліпенькі віконечка-амбразурки.. ледь освітлювали вогкі й брудні нетиньковані мури* (Смолич, Театр.., 1946, 82); *Кинувши оком по дерев'яних, нетинькованих стінах конторки, завішаних рисунками та ескізами споруд, сіла* [дівчина] *на стілець* (Коцюба, Нові береги, 1959, 39).

НЕТИПО́ВИЙ, а, е. Невідповідний певному типові, зразкові і т. ін. *Насінний рижій перед цвітінням і збиранням прополюють, вириваючи при цьому всі нетипові для даного сорту рослини* (Ол. та ефір. культ., 1956, 181).

НЕТІ́ПАНКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **нетіпа́ха.** *Хівря славить Пріську на всю Мар'янівку: і сяка, і така, і нетіпанка, і нечепуруха!..* (Мирний, III, 1954, 21).

НЕТІПА́ХА, и, *ж., розм., уживається перев. як лайл. сл.* Неохайна, неакуратна жінка. — *Посватав! узяв добро! — шипіла вона з кривим усміхом. — Буде годувати чужі діти й жінку-нетіпаху...* (Коцюб., II, 1955, 30); *Так і накрила* [Чумачиха] *невістку мокрим рядном. Ти і сяка, ти й така. І засмоктана, і худа, і нетіпаха* (Кучер, Трудна любов, 1960, 59).

НЕТКА́НИЙ, а, е. Якого не ткали; виготовлений не способом ткання. *Велике майбутнє належить нетканим текстильним матеріалам як найбільш економічно вигідним* (Ком. Укр., 1, 1964, 8).

НЕТЛІ́ННИЙ, а, е, *поет.* 1. Який не тліє, не розкладається. — *Я давній бог, я той могутній Сет, що тіло Озірісове нетлінне розшматував і кинув у пустиню* (Л. Укр., I, 1951, 303); *Земля відроджена встає І знов народу подає Скарби свої нетлінні* (Мас., Срібна дорога, 1946, 25).

2. *перен.* Який ніколи не зникає, а існує вічно. *Мудре Ленінське слово — стало нетлінним словом народним* (Вол., Сади.., 1950, 41); *Все минає, все кінець кінцем забувається, але пам'ять про першу любов нетлінна* (Гур., Друзі.., 1959, 147).

НЕТЛІ́ННІСТЬ, ності, *ж., поет.* Абстр. ім. до **нетлі́нний.** *Холод безжалісний, вогкий знищив безсмертну царицю, Що пролежала віки під єгипетським сонцем жерущим, Дивну нетлінність і вроду черпаючи з хвиль променистих* (Л. Укр., I, 1951, 426); *Поет* [Муса Джаліль] *виявив незламну силу волі. Непохитну свідомість своєї правоти і віру в нетлінність свого ідеалу* (Рад. Укр., 15. II 1966, 3).

НЕТЛІ́ННО, *поет.* Присл. до **нетлі́нний** 2. *Краса і свіжість чистих його* [знамена] *барв Горить нетлінно в небі голубому* (Бичко, Простота, 1963, 68).

НЕ́ТЛЯ, і, *ч.* Невеликий нічний метелик. *Нетля — нічний мотиль, полуночник* (Фр., I, 1955, 430); * У порівн. *Панки збивали мастки на дурних наших процесах, а ми пеклися по судах, як оті нетлі у каганцях* (Козл., Сонце.., 1957, 59); // *збірн.* Рій нічних метеликів. *На світло ламп летіла роєм нетля і билась крилами об скло* (Коцюб., I, 1955, 261); * У порівн. *Думки Сафрона, мов нетля, товчуться в голові* (Стельмах, II, 1962, 196).

НЕТОВАРИ́СЬКИЙ, а, е. Який не любить товариства і не має з ним дружніх стосунків. *Нетовариська людина;* // Характерний для такої людини. *Про таку нетовариську поведінку Сергія говорили вже й на піонерському зборі* (Донч., VI, 1957, 466); *Федір пригадав своє нетовариське ставлення до Павла* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 41).

НЕТОВАРИ́СЬКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **нетовари́ський.**

НЕТОВА́РНИЙ, а, е. Який не є товаром, не признач. для продажу. *Нетоварна маса врожаю.*

НЕТОВСТИ́Й, а́, е́. Який має невелику, незначну товщину; тонкий. — *Вугілля лежить нетовстим шаром, бо воно може зогрітися й зайнятися* (Ю. Янов., II, 1958, 133); *Савка знав, що за нетовстою дерев'яною перегородкою є щось страшніше за його невелику міну* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 194).

НЕТОПИ́Р, а, *ч.* Кажан родини гладконосих, що має буре забарвлення, живиться комахами й дрібними метеликами. *Нетопир малий.. живе в лісах гірських районів; тут улюбленими місцями його є гаї, узлісся, галявини* (Звірі.. Карпат.., 1952, 25).

НЕТОПКИЙ, а́, е́. Який не плавиться при низькій температурі; неплавкий.

НЕТО́ПЛЕНИЙ, а, е. Якого не топили, не нагрівали (про піч, грубу і т. ін.). *В хаті холод — піч нетоплена* (Коцюб., I, 1955, 68); // У якому повітря нічим не нагрівається (про приміщення); холодний. *Плаче жінка з діточками В нетопленій хаті* (Шевч., II, 1963, 13); *З роботи повертався* [Мармура] *пізно, коли протоплював плиту і грів чай, а частіше в нетопленій кімнаті лягав у холодну постіль* (Чорн., Потік.., 1956, 364).

НЕТО́ПТАНИЙ, а, е. По якому ніхто не ходив, якого ніхто не топтав. *Може, годину йшло товариство тою трудною, нетоптаною дорогою* (Фр., VI, 1951, 12); *Вже за першим лісом «Бісова-баба» круто повернув* [Наливайко] *у нетоптані копитами сніги* (Ле, Наливайко, 1957, 127).

НЕТО́РКАНИЙ, а, е. Якого не чіпали, не використовували, до якого не доторкувалися; неторкнутий. *Послана на кушетці й неторкана постіль особливо ріже око* (Коцюб., I, 1955, 414); *Стоять, на пні осипаючись, хліба. Некошені, неторкані, похилили важке колосся, неначе намокли в сонці* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 3); *Неторкане молоко просвічується крізь товсте зелене скло* (Вол., Місячне срібло, 1961, 190).

НЕТО́РКНУТИЙ, а, е. Те саме, що **нето́рканий**. *Неторкнута кукурудза.*

НЕТОТО́ЖНИЙ, а, е. Який не відповідає кому-, чому-небудь, не збігається з кимсь, чимсь. *Та і не диво, що мають і вигляд вони* [первісні тільця] *нетотожний і не спадаються зовнішні контури їх цілковито* (Зеров, Вибр., 1966, 168).

НЕТОЧНИЙ, а, е. Який не повністю відповідає чому-небудь, не зовсім правильно виражає щось і т. ін. *— Не те слово,— поправила мене жінка,— старомодне й неточне* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 68); *Політика є відображенням економіки. Однак це відображення, як і будь-яке інше, може бути неповним, неточним, а іноді — навіть помилковим* (Ком. Укр., 12, 1965, 50).

НЕТО́ЧНІСТЬ, ності, *ж*. 1. Абстр. ім. до **нето́чний**. *При механічному обробленні деталей на неточність їх розмірів впливають: а) спрацювання інструмента в процесі різання; б) недостатня жорсткість механізмів верстата* (Допуски.., 1958, 37).

2. Відхилення від істини, від норми, помилка; неправильність. [Марков:] *А у Тані в розповіді була одна неточність, яка примусила мене дуже насторожитися* (Собко, П'єси, 1958, 119); *Офіцер зробив зауваження обом курсантам, відзначивши неточності й помилки* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 62).

НЕТО́ЧНО. Присл. до **нето́чний**.

НЕТРА́ВЛЕННЯ, я, *с*.: △ **Нетра́влення шлу́нка** — хвороба шлунка, при якій утруднюється перетравлення й засвоєння їжі. *Народна медицина вживає траву приворотня.. при нетравленні шлунка, здутті кишечника* (Лікар. рослини.., 1958, 25).

НЕТРАНСПОРТА́БЕЛЬНИЙ, а, е. Якого не можна перевозити транспортом, непридатний для транспортування. *— А до району його все одно не довезли б, нетранспортабельний. Помер сьогодні на світанку,— повторила Галина* (Коп., Земля.., 1957, 100); *Плоди ягідних культур нетранспортабельні, отже, вирощувати їх доцільно навколо великих міст, промислових центрів, де вони знайдуть широкий збут* (Сад. і ягідн., 1957, 100).

НЕТРИВА́ЛИЙ, а, е. Який триває недовго, короткий час; недовготривалий, недовгочасний. *Автоматники кинулись на Тараса в атаку, й після нетривалої рукопашної Тарас здався* (Довж., I, 1958, 370); *Милування Параски з новим чоловіком було нетривалим; почалися сварки та нелади* (Дмит., Наречена, 1959, 160).

НЕТРИВА́ЛІСТЬ, лості, *ж*. Абстр. ім. до **нетрива́лий**.

НЕТРИВКИЙ, а́, е́. 1. Який не має міцності, легко руйнується; неміцний. *Виходять* [рибалки] *за двері нетривких своїх хатин, котрі тремтять на морському березі* (Ю. Янов., II, 1958, 50); *Весна розтопила лід, грунт став мокрим, податливим, нетривким* (Чаб., Тече вода.., 1961, 167).

2. Те саме, що **нетвердий** 2. *Стриманою, трохи нетривкою ходою заступила* [Тетяна] *жінку з дитиною і стала перед чорною цівкою дула* (Баш, На землі.., 1957, 46).

3. *перен*. Який може легко змінюватися, порушуватися; нестійкий, ненадійний. *Став* [Владислав] *доводити, що корисніше довести справу до цілковитої перемоги, ніж підписувати пакт нетривкий і ганебний для Речі Посполитої* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 339); *Викликали* [пани] *з Балти оренбурзьких козаків, і їхні нагаї розірвали ще нетривкі нитi єдності поміж селянами* (Стельмах, I, 1962, 502).

4. Те саме, що **нестійкий** 3. *Люба хоче уявити поета-шахтарчука в ті трудні дні, коли інтелігенція саботувала, нетривка частина шахтарів розбігалася* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 116).

НЕТРИ́ВКІСТЬ, кості, *ж*. Властивість і якість за знач. **нетривкий**. *Свідомість нетривкості, тимчасовості самого людського життя щемливо солодким болем великого і разючого відкриття пронизало хлопця* (Коз., Блискавка, 1962, 75); *Васса.. швидко зрозуміла нетривкість та марність тих універсалів* (Епік, Тв., 1958, 52).

НЕТРИ́ВНИЙ, нетри́вна́, нетри́вне́, *діал*. Непоживний, неситний.— *Самі спожили свіженьку й гарячу рибку, а ви, мовляв, їжте й холодну й нетривну* (Н.-Лев., II, 1956, 249).

НЕ́ТРИЩА, рищ, *мн*., *рідко*. Те саме, що **не́трі** 1. *Все це знайоме до болісної журби. І пагорбок, на якому стоїть Данило, і той гайок, і верболозові густі нетрища на берегах Уги* (Коп., Лейтенанти, 1947, 113); *Волинський праліс, нетрища глухі Обабіч обступають їм шляхи* (Бажан, I, 1946, 302).

НЕ́ТРІ, ів, *мн*. 1. Труднопрохідні місця, які заросли лісом, чагарником і т. ін. *Сова Летить лугами, берегами та нетрями, Та глибокими ярами, Та широкими степами, Та байраками* (Шевч., I, 1963, 238); *Шуміли на вітрі зелені сосни, кудись у безвість тяглися лісові нетрі* (Збан., Єдина, 1959, 86); * Образно. *Бажаючи дати кілька коротеньких заміток про деякі питання нашої мови, я не буду.. заводити читача в нетрі філології та етнографії* (Сам., II, 1958, 365).

2. *перен*. Глуха, густо забудована, брудна, погано впорядкована для життя частина міста. *Чим далі він заглиблювався в кам'яні нетрі нічного Неаполя, тим нестерпнішим ставав сморід* (Руд., Остання шабля, 1959, 426).

НЕТРУДНИЙ, а́, е́. 1. Досить легкий, неважкий. *Нетрудна робота.*

2. *діал*. Нетрудовий, нетрудящий. *— Хіба мені жаль життя? Що воно варто? Тепер як мене нетрудний* [Монко] *обдер із усього!* (Фр., IV, 1950, 414).

НЕТРУ́ДНО. Присл. до **нетрудний** 1; // *у знач. присудк. сл. По отих відсвітах ще не згаслого заходу нетрудно було визначити найкоротшу путь на плацдарм* (Гончар, II, 1959, 328).

НЕТРУДОВИЙ, а́, е́. 1. Який не працює, не живе із своєї праці. *Забезпечуючи зміцнення ще молодого радянського державного ладу, Конституція позбавляла виборчих прав нетрудові елементи* (Іст. УРСР, II, 1957, 148); *Поміщики та їх довірені, нетрудові орендарі повинні бути негайно виселені з їхніх колишніх маєтків та господарств* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 34).

2. Який створюється не власною працею, а використанням чужої. *Нетрудовий прибуток.*

НЕТРУДЯ́ЩИЙ, а, е. Те саме, що **нетрудови́й** 1; *Нетрудяще населення;* // *у знач. ім.* **нетрудя́щий**, щого, *ч.* Той, хто не працює, не живе з своєї праці. *Якщо нетрудящий позбавляється виборчих прав, то це й є справжня рівність між людьми. Нетрудящий не повинен їсти* (Ленін, 30, 1951, 23).

НЕ́ТРЯНИЙ, а, е. Стос. до нетрів.

НЕ́ТТО, *невідм. прикм., присл., спец.* Без тари і упаковки (про вагу товару).

НЕТУТЕ́ШНІЙ, я, є. 1. Який не народився, не живе або раніше не жив у цій місцевості. *Звідки він узявся, ніхто не знав. З усього було видно, що він нетутешній* (Хижняк, Тамара, 1959, 94); — *Хіба не видно, що вона нетутешня? Ніхто її не бачив раніш* (Чаб., Катюша, 1960, 13); // Не поширений у цій місцевості; чужий. *Завела* [Зуйка] *сумну й тягучу нетутешню пісню, що її чула й вивчила вона ще замолоду на Херсонщині* (Шиян, Баланда, 1957, 90).

2. *рідко.* Неземний, потойбічний. *Він дивився на всі боки, і погляд його відзначав речі довкола, як неживі, як вже нетутешні* (Смолич, Ми разом.., 1950, 46); *Білявий, кирпатий, з обличчям приємним і задерикуватим, якимсь нетутешнім видінням став він несподівано на порозі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 5).

НЕТЯ́ГА, и, *ч., розм.* Бідна, неімуща людина. *Воно* [багатство] *зробило одних неробами, інших — вічними нетягами* (Кол., Терен.., 1959, 227); — *Над нетягою збиткуються свої пани незгірше від чужих* (Добр., Очак. розмир, 1965, 217).

НЕТЯ́МА, и, *ж., розм.* 1. Непритомний стан; непритомність. *Я прожила ті три дні в якійсь ненастанній гарячці, в якійсь нетямі* (Фр., III, 1950, 105); *Остап не спав, а лиш часом, на кілька хвилин, западав у нетяму* (Коцюб., I, 1955, 366).

2. Стан сильного збудження (від задоволення, радості і т. ін.). *А лисичка слуха, аж рот роззявила — Про такі розкоші вона ще й не снила. А як кінчив Півник, то вона з нетями Аж скочила вгору* (Фр., XIII, 1954, 264).

3. *ж. і ч., зневажл.* Недогадлива, нетямуща людина. *Стара Прохориха нетяма, нічого гаразд не розміркує своїм овечим розумом* (Н.-Лев., III, 1956, 334); — *Усі ви безголові! Ну що з того, що я вам поможу? Ви тричі приходили і тричі ті ж самі — які ви нетями!* (Тич., I, 1957, 86).

НЕТЯ́МИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* нетя́мляться; *недок.* Утрачати самовладання від сильного хвилювання, збудження і т. ін., не пам'ятати себе. *Я згадувала, як справді плачуть від розлуки, що справді говорять на прощанні, як справді нетямляться від горя, і се роздирало мені серце* (Л. Укр., III, 1952, 703); *Хмельницький нетямився від гніву* (Кач., Вибр., 1947, 263).

НЕТЯМКИ́Й, á, é, *рідко.* Те саме, що **нетяму́щий** 1.

НЕТЯ́МКІСТЬ, кості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **нетямки́й.**

НЕТЯМНИ́Й, á, é. Який утратив самовладання. *Прискочила* [мати] *до нетямного Лейбуня і з розмахом вліпила йому.. в лице* (Фр., II, 1950, 83).

НЕТЯМОВИ́ТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **нетяму́щий.**

НЕТЯМОВИ́ТІСТЬ, тості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **нетямови́тий.**

НЕТЯМУ́ЧИЙ *див.* **нетяму́щий.**

НЕТЯМУ́ЧІСТЬ *див.* **нетяму́щість.**

НЕТЯМУ́ЩИЙ, *розм., рідко,* **НЕТЯМУ́ЧИЙ**, а, е. 1. Який не може розібратися в чому-небудь, погано розуміє щось. [Тхориха:] *Хто ж напише все те, хто похлопоче за нас, нетямущих?* (Мирний, V, 1955, 187); — *Все я знаю. І не думай, що я така вже нетямуща* (Рибак, Час.., 1960, 584); — *Та воно ж таким уже нетямучим і вродилося. Репетує, а що й до чого — і само не збагне* (Крот., Сини.., 1948, 42); // Який виражає нерозуміння, недогадливість. *Схаменулась* [Любуня], *провела рукою по чолу, озирнулась нетямущим поглядом* (Коч., II, 1956, 73); *Катря в розпачі нетямущими очима глянула благально на жінок, що обступили її* (Головко, II, 1957, 372).

2. Недогадливий, **некмітливий** (про дитину). *Голубить і вчить* [дід] *свого маленького нетямущого правнука тримати в руках дідову люльку* (Кач., Вибр., 1953, 42); *Сашкові зробилось дуже прикро, аж гірко, що він такий ще нетямущий; справді—малюк...* (Смолич, V, 1959, 544).

НЕТЯМУ́ЩІСТЬ, щості, *розм., рідко,* **НЕТЯМУ́ЧІСТЬ**, чості, *ж.* Абстр. ім. до **нетяму́щий, нетяму́чий.** *Що він накоїв у п'яній нетямучості?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 107).

НЕУВА́ГА, и, *ж.* 1. Відсутність або недостатність уваги; неуважність. *Дівчина, скориставши з Йонової неуваги, висмикнула свою руку і стрибнула від нього* (Коцюб., I, 1955, 233); *Її дім — купка сухого листя, залишена через неувагу замітачем у парку* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 25).

2. *до кого—чого.* Вияв неуважного, байдужого ставлення до кого-, чого-небудь. *Мати, поставивши перед Василем тарілку наваристого борщу, була .. здивована з його байдужості до любимої страви та з неуваги до материної турботи* (Ю. Янов., II, 1954, 98); *Гнат стояв перед Оксаною Ромазан і чекав, що вона знову почне його пробирати за неувагу до медичного обслуговування населення* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 183).

НЕУВА́ЖЛИВИЙ, НЕВВА́ЖЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **неува́жний.** *Неспокій знову вселився у Чорногорця. Він ходив неуважливий* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 245); *Штефан нишком плюнув і вийшов з хати. Микола проводжав його неуважливим поглядом* (Галан, I, 1960, 472).

НЕУВА́ЖЛИВІСТЬ, НЕВВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **неува́жливий, невва́жливий.** *Одну* [неприємність] *вже й переніс* [Славко] *на собі, коли через невважливість Броні аж мусив тікати з родинної конференції* (Март., Тв., 1954, 453).

НЕУВА́ЖЛИВО, НЕВВА́ЖЛИВО. Присл. до **неува́жливий, невва́жливий.** *Він ходив по кімнаті — то вздовж попід вікнами, позираючи неуважливо на море й бульвар, то круг стола* (Смолич, Світанок.., 1953, 432); *Старший син задумавсь і недбало, невважливо одказував братам, що товпилися у хатці* (Вовчок, I, 1955, 292).

НЕУВА́ЖНИЙ, а, е. 1. Який не відзначається уважністю, зосередженістю. — *Я ні разу не пам'ятаю, щоб ти була в такім випадку неуважною* (Л. Укр., III, 1952, 692); *На уроках Ігор сидів задумливий і неуважний* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 31); // Який виражає неуважність. *Мовчки оглядав* [Черниш] *пишні окраси стін, ковзаючись по них неуважним, сумним поглядом* (Гончар, III, 1959, 292).

2. Який не виявляє уваги у ставленні до кого-, чого-небудь. *Коли Марійка приходила без запрошення, Ніна була неуважна і явно не раділа їй* (Донч., V, 1957, 335); // Власт. такій людині. *Його неуважне, нерівне і часто згірдне поводження з нею пояснила собі* [Раїса] *тим, що о. Василь живе вищими інтересами* (Коцюб., I, 1955, 331).

НЕУВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неува́жний.** *Помітивши мою неуважність, чоловік знову припинив балачку* (Гур., Новели, 1951, 141); — *Оця неуважність, відсутність підкресленої зацікавленості в особистому житті хлопця зроблять своє,—думав Бачура* (Чаб., Тече вода.., 1961, 145); *Олега не ображала неуважність чернігівського князя до його особи* (Міщ., Сіверяни, 1961, 109).

НЕУВА́ЖНО. Присл. до **неува́жний.** [Олімпіада Іванівна *(слухала його неуважно):*] *Так ви поговорите з Любочкою?* (Л. Укр., II, 1951, 40); *Грав* [Бронко] *цим разом неуважно, бо раз по раз кидав очима за Сташкою, що мелькала в танці* (Вільде, Сестри.., 1958, 395); *Коли Сергій вдруге зайшов до земельного відділу, Кульчицький зустрів його холодно й неуважно* (Коз., Нові Потоки, 1948, 222).

НЕУВ'ЯДНИЙ, а, е, *поет.* Який існує вічно, ніколи не зникає, не втрачає свого значення. *Ввійшло «Слово о полку Ігоревім» в золоту скарбницю людства, бо таїть воно неув'ядної краси поетичні образи* (Рильський, III, 1956, 33).

НЕУВ'ЯЗКА, и, *ж., розм.* Наявність непогодженості, непорозуміння у чому-небудь. — *Трапиться у вас якась там неув'язка, — ви не крийтесь, Миколо Дмитровичу* (Шовк., Інженери, 1956, 153); — *Я хочу, щоб.. неув'язки були усунені і наведено порядок в полках* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 89).

НЕУГА́ВНИЙ, НЕВГА́ВНИЙ, а, е. 1. Який не може заспокоїтися, угамуватися; невгамовний. *Ввечері прибіг Фред. Мов нічого не трапилось — такий же веселий, неугавний* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 88).

2. Який не припиняється, не затихає тривалий час (про звуки, шум і т. ін.). *З села доносилися одинокі викрики жінок, з майдану чувся неугавний клекіт чоловіків* (Мирний, III, 1954, 51); *У диму — і гори, і поля. Битви громовиця неугавна* (Гонч., Вибр., 1959, 22). *Вона почула тільки якийсь невгавний металевий звук* (Смолич, I, 1958, 90).

НЕУГА́ВНО, НЕВГА́ВНО. Присл. до **неуга́вний, невга́вний** 2. *Кругом його теж неугавно гвалтувало товариство* (Мирний, IV, 1955, 112); *Вже другий рік живе* [чиж] *у Юрка, бере з рук насіння, літає по хаті, весь день неугавно співає* (Коп., Сон. ранок, 1951, 177); *Він одягся і вибіг до дверей. Знадвору хтось настирливо та невгавно тарабанив* (Епік, Тв., 1958, 157).

НЕУГНО́ЄНИЙ, а, е. Якого не угноювали. *Неугноєна ділянка; Неугноєний грунт.*

НЕУГО́ДНИЙ, НЕВГО́ДНИЙ, а, е. Який не підходить, не подобається кому-небудь; небажаний. *Набитий, богові неугодний, вигнанець із рідної хати,— де йому більш підходяще місце у світі, як не за клунею в кропиві?..* (Вас., I, 1959, 327); *Думалось, що може, вже листи мої й невгодні; тим то й писати не хотілось* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 115); *Одного по одному вивів* [Білограй] *з правління всіх неугодних йому людей* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 146).

НЕУДА́ВАНИЙ *див.* **невда́ваний.**

НЕУДА́ВАНО *див.* **невда́вано.**

НЕУДО́БРЕНИЙ а, е. Якого не удобрювали гноєм, мінеральними добривами і т. ін. *Внесення під картоплю 18 тонн гною на гектар більш ніж подвоює врожай проти неудобреної ділянки* (Колг. Укр., 8, 1957, 23).

НЕУДОСКОНА́ЛЕНИЙ, а, е. Якого ніхто не удосконалив. *От тільки паровоз був неудосконалений. Я це помітив відразу* (Сміл., Сашко, 1957, 56).

НЕУДОСКОНА́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неудоскона́лений.** *Неудосконаленість організаційних зв'язків між державними центрами.*

НЕУЖИ́ТОК, тку, *ч., діал.* Непридатна для використання земля. — *За кузнею лежать дві купи вугілля, покриті соломою, за ними старий неужиток, на якому росте ялівець густими кущами, а за ними ліс* (Оп., Іду.., 1958, 474); *Селянська земля в Галичині була здебільшого найгірша, самі мокляки й неужитки* (Козл., Відродження.., 1950, 16).

НЕУЗГО́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Не домовлений, не погоджений з ким-небудь. *Керівництво* [роботою госпорганів] *ні в якому разі не повинно перетворюватися на практиці в часте й неузгоджене усування і переміщення госпрацівників* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 215).

2. *грам.* Який не узгоджується у граматичних формах. *Виходячи з характеру синтаксичного зв'язку з означуваним словом, розрізняють узгоджені (морфологізовані).. і неузгоджені (неморфологізовані) означення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 109).

НЕУЗГО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неузго́джений** 1. *Неузгодженість у роботі; Неузгодженість у діях.*

НЕУ́К, а, *ч.* 1. *розм.* Нетямуща, недосвідчена, мало знаюча людина. *Тільки найбільші неуки можуть ігнорувати буржуазний характер демократичного перевороту, що відбувається..* (Ленін, 11, 1970, 14); *Підпанки, серед яких я обертався, шукаючи правди, виявилися жалюгідною купкою неуків, шарлатанів і зрадників* (Довж., I, 1958, 16).

2. *заст.* Неосвічена, неграмотна людина. *Учений іде, а неук слідом спотикається* (Укр.. присл.., 1955, 91); *Хай Ігор знає, що його друг не якийсь неук, а вже рік ходив до школи* (Донч., V, 1957, 44).

3. *спец.* Не привчений до їзди кінь. *Він міг одним помахом викинути своє туго збите тіло на якогось жереба-неука, на якому й комар не сидів* (Тют., Вир, 1960, 70); *Сама* [княгиня] *їздила по ярмарках, підбирала коней під масть, все восьмерики, сама любила і виїздить неуків* (Збірник про Кроп., 1955, 12); * У порівн. [Ізоген:] *Тепера з молодими трудно. Мов коні-неуки рвуть поводи і не хотять ніяк ходити в шорах* (Л. Укр., III, 1952, 297).

НЕУКРИ́ТИЙ *див.* **невкри́тий.**

НЕУЛО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **невлови́мий** 2. *Голуби, як пелюстки, Мигтять у радіснім тремтінні, І ловить погляд сторожкий Сплетіння неуловних ліній* (Рильський, II, 1946, 26).

НЕУМИ́СНЕ *див.* **невми́сне.**

НЕУМИ́СНИЙ *див.* **невми́сний.**

НЕУМИ́СНІСТЬ *див.* **невми́сність.**

НЕУМИ́СНО *див.* **невми́сно.**

НЕУМИ́ТИЙ *див* **невми́тий.**

НЕУМІ́ЛИЙ *див.* **невмі́лий.**

НЕУМІ́ЛІСТЬ *див.* **невмі́лість.**

НЕУМІ́ЛО *див.* **невмі́ло.**

НЕУМОТИВО́ВАНИЙ *див.* **невмотиво́ваний.**

НЕУМОТИВО́ВАНО *див.* **невмотиво́вано.**

НЕУПЕРЕ́ДЖЕНИЙ, а, е. Який не має обманної, негативної, заздалегідь сформованої думки, упередження проти кого-, чого-небудь. — *Значить, те, що він пише, не все макулатура? Значить, в його писанні неупереджені сторонні люди добачили зерно поетичного дару?* (Кол., Терен.., 1959, 45).

НЕУПЕРЕ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неупере́джений.**

НЕУПЕРЕ́ДЖЕНО. Присл. до **неупере́джений.**

НЕУПИ́ННИЙ *див.* **невпи́нний.**

НЕУПИ́ННІСТЬ *див.* **невпи́нність.**

НЕУПИ́ННО *див.* **невпи́нно.**

НЕУПРА́ВКА *див.* **невпра́вка.**

НЕУРО́ЧНИЙ, а, е. Який не входить у межі призначеного, виділеного для чого-небудь часу. *Їх тісно зв'язувала шкільна майстерня, в якій вони обидва залюбки майстрували навіть в неурочний час* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 179).

НЕУСВІДО́МЛЕНИЙ, а, е. Якого свідомо не продумали. — *Я чвалаю до Анни, до своєї тихої пристані, не маючи жодного наміру, а так, з неусвідомленої внутрішньої потреби* (Кол., На фронті.., 1959, 158); *Якась* *ще неусвідомлена огидливість накопичувалась у Катерини до цієї незрілої, до смішного наївної людини* (Вільде, Сестри.., 1958, 445).

НЕУСИ́ПНИЙ *див.* **невси́пний.**

НЕУСИ́ПНІСТЬ *див.* **невси́пність.**

НЕУСИ́ПНО *див.* **невси́пно.**

НЕУ́СПІХ, у, *ч.* Невдале, небажане для кого-, чого-небудь розв'язання, завершення і т. ін. чого-небудь. *Невдача роботи над першою книгою, навіть цілковитий неуспіх першої книги ні в якому разі не повинні обірвати в молодого літератора його бажання, його вирішення писати* (Смолич, Перша книга, 1951, 68); *Долю операції, успіх чи неуспіх її, могла вирішити, зрештою, тільки вона, матінка-піхота!* (Гончар, III, 1959, 45).

НЕУСПІ́ШНИЙ, а, е. Який не закінчується успіхом, не має успіху; безуспішний. *Неуспішний задум.*

НЕУСПІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Низька, погана успішність; відставання у навчанні. *Неуспішність дітей здебільшого пояснюється несприятливими умовами виховання, зокрема в сім'ї* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 42).

НЕУСТА́ЛЕНИЙ, а, е. Який ще не сформувався, не виробився остаточно. *Лист був написаний неначе школярським, нерівним, неусталеним почерком* (Коп., Земля.., 1957, 51); *І мова, і орфографія грамот* [до 1450 р.] *ще досить строкаті, неусталені* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 38).

НЕУСТА́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неуста́лений.** *Для першого українського перекладу «Маніфесту Комуністичної партії» характерна певна неусталеність у вживанні термінологічної лексики* (Вісник АН, 1, 1957, 48).

НЕУСТА́ННИЙ, а, е. Який триває постійно, без перерви; неослабний. *Літня та осіння доба неустанної праці минула... Хліб помолочений, солома в ожередах* (Л. Янов., I, 1959, 51).

НЕУСТА́ННО. Присл. до **неуста́нний.** *Дощ лив неустанно* (Коб., I, 1956, 89); *ЦК КПРС і Радянський уряд.. неустанно борються за збереження миру і безпеки всіх народів* (Рад. Укр., 14. IV 1959, 1).

НЕУСТАНО́ВЛЕНИЙ *див.* **невстано́влений.**

НЕУСТО́ЙКА, и, *ж.* 1. Установлене договором стягнення (штраф) за невиконання однією стороною зобов'язання. *В договорі передбачено, що колгосп, який не поставляє в строк худоби на відгодівлю, платить неустойку в розмірі 5 копійок за голову за кожний прострочений день* (Колг. Укр., 11, 1961, 13).

2. *розм.* Невдача, неполадки в якій-небудь справі. — *Куди ти поспішаєшся? — кинув він, посмутнівши. — А ти хіба не знаєш? Там же неустойка десь у прогоні. Треба лад навести* (Коцюба, Нові береги, 1959, 454).

НЕУСУВНИ́Й, а́, е́. Якого не можна усунути, позбутися. *Недовговічність і неміцність ліберального збудження з того чи іншого приводу, звичайно, не можуть змусити нас забути про неусувну суперечність між самодержавством і потребами буржуазного суспільства, що розвивається* (Ленін, 9, 1970, 124).

НЕУТЕ́РТИЙ *див.* **невте́ртий.**

НЕУТІ́ШНИЙ *див.* **невті́шний.**

НЕУТІ́ШНО *див.* **невті́шно.**

НЕУТОЛЕ́ННИЙ *див.* **невтоле́нний.**

НЕУТОЛИ́МИЙ *див.* **невтоли́мий.**

НЕУТО́МНИЙ *див.* **невто́мний.**

НЕУТО́МНІСТЬ *див.* **невто́мність.**

НЕУТО́МНО *див.* **невто́мно.**

НЕУТОРО́ВАНИЙ *див.* **невторо́ваний.**

НЕУХИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має відхилень від чого-небудь; незмінний, постійний. *Швидке зростання радянської економіки обумовлює неухильне піднесення добробуту і культурного рівня трудящих* Наука.., 12, 1957, 5); // Який виявляє стійкість, твердість, непохитність. *Данило помітив, що Артемченко може бути неухильним, вимогливим* (Коп., Лейтенанти, 1947, 211).

НЕУХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неухи́льний.** *Любив гупання яблук в саду вечором у присмерку... Якась тайна, і сум, і вічна неухильність закону почувалися завжди в цьому падінні плоду* (Довж., Зач. Десна, 1957, 474).

НЕУХИ́ЛЬНО. Присл. до **неухи́льний.** *Директор особливо уважно слідкував за тим, щоб всі обіцянки, дані на зборах, виконувалися неухильно* (Собко, Запорука.., 1952, 225); *Починаючи від 1878 року, Іван Франко неухильно іде по стопах Шевченка, який закликав гострити сокиру на царів* (Тич., III, 1957, 167).

НЕ́УЦТВО, а, *с.* Недостача, відсутність знання; необізнаність, незнання чого-небудь. *Змальовуючи середовище вчителів гімназії, Лисенко висміює їх неуцтво, плазування перед начальством, хабарництво* (Укр. клас. опера, 1957, 164); *Самі* [коні] *стишили біг, а потім і зовсім пішли вільною ходою.. — А я, дурна, їх смикала,— реготала Маруся, не приховуючи свого неуцтва в машталірській справі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 208).

НЕ́УЦЬКИЙ, а, е. Викликаний чиїмось неуцтвом; власт. неукові. *У всій своїй величі світ розкривається лиш.. тому, чий погляд не затуманений неуцькими передсудами й упередженнями* (Рад. Укр., 9. V 1963, 1); *Неуцька самовпевненість; Неуцький домисел.*

НЕУ́ЧАСТЬ, і, *ж.* Відсутність співробітництва з ким-небудь; стан, коли хтось не бере участі в чому-небудь. *Сили миру значно зросли у зв'язку з появою на світовій арені групи миролюбних держав, які проголосили принципом своєї зовнішньої політики неучасть у воєнних блоках* (Рад. право, 2, 1960, 15).

НЕУЧЕ́НИЙ *див.* **невче́ний.**

НЕУШКО́ДЖЕНИЙ, а, е. Якого не поруйнували, який не має ушкоджень, несправностей; непошкоджений. *Всі літаки поверталися на свою базу неушкоджені* (Трип., Дорога.., 1944, 12); *Коли всі навколишні поміщицькі економії були розібрані,.. Воликів маєток залишився неушкодженим* (Минко, Моя Минківка, 1962, 42); // Який залишився цілим, здоровим, не пораненим (про людину і органи її тіла). *Ось з юрби випливло йому назустріч рідне обличчя дочки. Саша тут, жива й неушкоджена!* (Донч., III, 1956, 424); *Неушкодженим зостався* [у Кабашного] *лиш зір* (Гончар, Таврія, 1952, 35); *Німці стали поповзом наближатись до Андрія. Якимось чудом він ще лишався неушкодженим* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 318).

НЕУШКО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **неушко́джений.** *Мотив неушкодженості героя зустрічаємо в численних творах О. Довженка. Він іде від традицій народної поетики, прийому гіперболізації* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 82).

НЕФ, а, *ч., архт.* Витягнуте у довжину приміщення (або частина приміщення), відокремлене рядом колон чи стовпів. *Храм був, видимо, п'ятинефною спорудою, крайні нефи якої з східного боку закінчувалися не апсидами, а прямими стінками* (Археол., IX, 1954, 9).

НЕФАРБО́ВАНИЙ, а, е. Не покритий фарбою. *Стояли довгі тесані і нефарбовані столи з такими ж лавами біля них* (Смолич, V, 1959, 461); *Вони увійшли до великої кімнати з старовинними литовськими меблями з різьбленого нефарбованого дерева* (Загреб., Європа 45, 1959, 81).

НЕФЕЛІ́Н, у, *ч.* Мінерал класу силікатів, що має сіре з різними відтінками забарвлення, використовується для удобрювання та в деяких галузях виробництва. *Нефелін — сировина для одержання глинозему, з якого виробляється алюміній* (Веч. Київ, 3. I 1957, 1).

НЕФЕЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нефелі́н.** *Нефелінові сієніти — це, насамперед, сировина для зростаючої алюмінієвої промисловості* [Вірменської] *республіки* (Рад. Укр., 6. V 1961, 3); // Який містить у собі нефелін. *Значний інтерес для виробництва алюмінію становлять нефелінові породи Приазов'я* (Наука.., 5, 1960, 31).

НЕФОРЕ́МНИЙ, а, е, *діал.* Безформний. *Небо закуталось в однобарвну сірину; неформні снігові хмари збились під нього* (Коб., I, 1956, 547).

НЕФРИ́Т [1], у, *ч.* Захворювання нирок у людини й тварини, що характеризується запальним процесом у нирковій тканині. *Найчастіше нефрити спостерігаються при скарлатині та ангіні, але можуть спостерігатися і при інших інфекціях* (Хвор. дит. віку, 1955, 187); *Основними клінічними симптомами гострого нефриту є набряки, переважно на лиці* [обличчі], *на повіках, і підвищений артеріальний тиск* (Лікар. експертиза.., 1958, 53).

НЕФРИ́Т [2], у, *ч.* Мінерал із класу силікатів, що може мати зелене, сіре, біле з різними відтінками забарвлення, використовується для виготовлення прикрас, оздоблення і т. ін. *За цією огорожею видно кілька кам'яних саркофагів, з них один, головний, — з темно-зеленого нефриту,— нагробник самого Тімура* (Коч., II, 1956, 313).

НЕХ *див.* **неха́й.**

НЕХАЗЯЙНОВИ́ТИЙ, а, е. Який не турбується про хазяйство, не відзначається хазяйновитістю.

НЕХАЗЯЙНОВИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **нехазяйнови́тий.**

НЕХАЗЯЙНОВИ́ТО. Присл. до **нехазяйнови́тий.**

НЕХА́Й, *розм.* **НЕХ.** 1. *част., у спол. з дієсл. 3 ос. одн. або мн. теп. або майб. ч.* Уживається для утворення аналітичної форми наказового способу 3 ос. дієслова, що виражає: а) наказ, спонукання. — *Іди до батьків, кланяйся їм та скажи, нехай йдуть до мене жити* (Н.-Лев., III, 1956, 303); — *Бригадою нехай командує Сашко... Слухайте Миколу Щорса* (Довж., I, 1958, 209); — *Ну, братця, над мертвим стояти ніколи. Нехай, лишень, візьмуть котрі, однесуть тіло додому* (Головко, II, 1957, 346); — *Я піду в економію працювати. Не велике щастя покину у вас, нех воно горить!* (Стельмах, I, 1962, 109); б) дозвіл, згоду, припущення.— *Не пущу ж я тебе, голубчику мій милий, соколе мій ясний!.. Нехай і мене беруть із тобою...* (Хотк., I, 1966, 142); — *Кажуть, в місті холера,— сказав Буренкін. — Нехай собі говорять! — машинально відповів Мічурін* (Довж., I, 1958, 433); в) побажання, заклик. — *Як помер наш батько,— нехай йому земля пером! — оставив нам дев'ять пар волів* (Вовчок, I, 1955, 37); *В квітках всі улиці кричать: нехай, нехай живе свобода!* (Тич., I, 1957, 71); // *у спол. з част.* би *та з дієсл. умовного способу.* Уживається при вираженні побажання, просьби, надії на що-небудь; близьке за знач. до якби, коли б. *Що надбав* [Підпара], *то його праця, і всяким неробам зась. — Поклав би на місці, як пса, нехай би зваживсь котрий, не побоявся б гріха!* (Коцюб., II, 1955, 53); *Нехай би мені хтось добренький прислав книжки і рукописи* (Л. Укр., V, 1956, 350).

2. *част.* Уживається при вираженні згоди з чим-небудь; близьке за знач. до так і бути, добре, гаразд. — *Дай тільки Турнові моєму Хоть трохи на світі пожить, Щоб міг він з батьком повидаться І перед смертю попрощаться, Нехай, — не буду більш просить* (Котл., I, 1952, 262); *Ремінь сильно в'їдався в руку, і рука боліла. Але Маруся не хотіла навіть поворухнутися. Нехай...* (Хотк., II, 1966, 270); *Ми — діти одного села й заводу, хоч різні вдачею. Нехай і так* (Сос., II, 1958, 325).

3. *част., у спол. з дієсл. 1 ос. майб. ч.* Уживається при вираженні якого-небудь побажання, готовності, прагнення до чогось. — *А ну, нехай і я почую. Яку там пісню ти* [Соловей] *вдереш — Веселую чи жалібну якую* (Гл., Вибр., 1951, 105); *Нехай я у серці святе погашу, Нехай упаду в беззмістовній борні я, — Та слово останнє, що я напишу: Марія* (Рильський, I, 1960, 133).

4. *част., при відокремлених словах.* Уживається при вираженні допустового припущення; близьке за значенням до хоч би, навіть, хоч і. *Нехай те вже давно минуло, а серце любить, поки не заснуло те світло, що живе і без зорі* (Л. Укр., I, 1951, 201); *Мрії про вольність — нехай і не виразні — були тим повітрям, яким дихав Пушкін-ліцеїст* (Рильський, III, 1956, 172); *Про Кульбашного йшов в частинах поголос, ніби йому нехай над головою бомби рвуться, а доголитися він мусить неодмінно* (Рибак, Час.., 1960, 49).

5. *спол. допустовий.* Уживається для вираження допустового припущення при протиставленні. *Він не може жити з нелюбою! Нехай роблять з ним що хотять, нехай його судять, як знають, а він не пустить її до хати* (Коцюб., I, 1955, 31); — *Нехай звірі розшарпають моє тіло, а я все-таки втечу* (Н.-Лев., II, 1956, 193); *Нехай гримлять кайдани, але встають бійці уже нові, ідуть на штурм* (Сос., I, 1957, 478).

6. *спол. мети.* Уживається для поєднання підрядного речення мети з головним. *Заграй мені, дуднику, На дуду, Нехай своє лишенько Забуду* (Шевч., II, 1963, 165); — *Скажи ж мені, нехай і я почую, — Зозуля каже, — що і як, Про що міркує неборак?* (Гл., Вибр., 1951, 59).

НЕХАПЛИ́ВИЙ, а, е, *розм.* Якому не властива квапливість, поспішність; повільний; // Спокійний, розмірений, позбавлений квапливості. *Починається балачка з приводу прочитаного, балачка нехаплива, спокійна, що ведеться тоді, коли, кажуть, за шию не ллє* (Вас., I, 1959, 361); *Робить* [брат] *два нехапливі широкі кроки й спиняється біля ліжка* (Коз., Вибр., 1947, 9).

НЕХАПЛИ́ВО, *розм.* Присл. до **нехапли́вий.** *Ясногорська, важко чахкаючи в хлипкій драговині, пішла. Чим більше вона віддалялась, схиляючись проти мряки наперед, нехапливо, впевнено ступаючи, тим більше й нагадувала собою втомленого мирного землевпорядника* (Гончар, I, 1954, 200).

НЕХАРАПУ́ТНИЙ, а, е, *діал.* Брудний, неохайний. — *Оглянься на себе, яка ти невмита, нечесана, нехарапутна, неосвічена!* (Фр., III, 1950, 121).

НЕХА́РНИЙ, а, е, *діал.* Брудний, неохайний. *Одягнений* [чоловік] *у звичайну цивільну.. та нехарну одежу* (Фр., VI, 1951, 461).

НЕХА́РНІСТЬ, ності, *ж., діал.* Абстр. ім. до **неха́рний.** *Бідність, нехарність упадали в око.., Яким надивився на багато див, але такого не бачив ніде, як у Бориславі* (Ков., Світ.., 1960, 20).

НЕХА́РНО, *діал.* Присл. до **неха́рний.** — *А нехарно, а закурено в її хаті, що не дай господи!* (Коб., II, 1956, 15).

НЕХА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* Ставитися до кого-, чого-небудь високомірно, без поваги, нехтувати кимсь, чимсь. *Ой не страшні тому, браття, глибокії рани, Хто у бою свою почесть і життя забуває, .. Своєї коханої жінки.. звичаї.. нехає* (Мирний, V, 1955, 266).

НЕХВА́ТКА, и, *ж., розм.* Відсутність потрібної кількості кого-, чого-небудь. — *Не встигла я ще в ступі на кутю стовкти, аж гульк — повз двір сани із села, завернули в маєток. А ввечері чуємо: комісія то була.. Буцімто, більше як тисячу пудів нехватки виявили* (Головко, II, 1957, 496).

НЕ́ХВОРОЩ, і, *ж., розм.* Те саме, що **чорно́биль.** *Вона вирвала бадилину нехворощі і гнала додому худе-*

сенькі овечата (П.-Лев., III, 1956, 329); *З поля вітер доносив весняний запах землі і гнилої нехворощі* (Десняк, II, 1955, 338); *Ковзаючись по траві, по сріблястій нехворощі, першим став спускатися* [Василь Карпович] *з кургана* (Гончар, Тронка, 1963, 37).

НЕХИ́БНИЙ, а, е. 1. Який не має помилок; правильний, безпомилковий. *Я в сих речах маю нехибний нюх* (Л. Укр., III, 1952, 701); *У окрайчику скальному рівчачок протертий шнуром — знак нехибний того місця, де внизу печери вхід* (Фр., XI, 1952, 191).

2. Непохитний, незламний, стійкий. *У пташок і поетів виробився нехибний звичай виспівувати весну в голосних піснях* (Сам., II, 1958, 319); *І справдилась твоя* [І. Франка] *нехибна віра, .. І твій народ, якому ти віддав Свій мозок, руки, працю, кров і серце, Засяяв у народів вольних колі* (Рильський, I, 1956, 197).

3. *розм.* Якого не можна уникнути; неминучий. *В тій хвилі вона не почувала нічого, крім вдячності за рятунок від нехибної смерті* (Фр., VI, 1951, 20).

НЕХИ́БНО. Присл. до **нехи́бний.** *Він підходить скрізь нехибно* (Тич., Магістралями життя, 1941, 47); *Тобі чужим останусь я по крові; Нехибно ж маю в серденьку носить Святе чуття великої любові, Якої вже нічому не згасить!* (Граб., I, 1959, 69).

НЕХИ́ТРИЙ, а, е. 1. Який не вдається до хитрощів, не здатний хитрувати. [Орися:] *Я повинна розшукати Юрка і обрятувати його. Може, він де в тюрмі уже? Він такий нехитрий!..* (Крон., III, 1959, 101).

2. *розм.* Простий щодо задуму, складу, будови, мелодії і т. ін. *Вона помітила нехитрий маневр з папірцем* (Головко, I, 1957, 489); *Він розумів, що одному старому буде жити важко, що треба ж комусь.. вести нехитре домашнє господарство* (Тют., Вир, 1964, 75); *Тиха така вона, нехитра ся мелодія, і видко відразу, що написана тим великим композитором, ім'я которому — нарід* [народ] (Хотк., I, 1966, 53).

◇ **Нехи́тре ді́ло** — щось нескладне, що легко зробити, здійснити і т. ін. — *Оце в них кулемет,— показав пальцем дядя Гриша. — Якби вдалось: Митько ось береться його зіпсувати. — А діло нехитре,— вставив партизан. — Непомітно у дуло запхнув щось і готово!* (Головко, I, 1957, 373).

НЕХИ́ТРО, *розм.* Присл. до **нехи́трий** 2. *Цього ми досягли нехитро* (Сам., II, 1958, 366).

НЕХИТРОМУ́ДРИЙ, а, е. Простий, нескладний, примітивний. *Гречкун ішов глибокою траншеєю, минаючи.. бокові ходи сполучень — всю нехитромудру і водночас надійну систему оборони полку* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 216).

НЕ́ХІТЬ, хоті, *ж.* Небажання робити що-небудь. — *Ти старомодна аристократка моя,— закинув я жартом, зачувши її нехіть до подорожі* (Коб., III, 1956, 291); *З пошани до Оріховського, перемагаючи в собі нехіть, Дарка вилізла на горище й дістала звідтіль брошуру* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 397); // Неприязнь до кого-, чого-небудь. *В серці у Гната накипала ненависть до нелюбої жінки, нехіть до своєї хати* (Коцюб., I, 1955, 26); [Кай Летіцій:] *Та... я вже не вперше у тебе помічаю тую нехіть до цезаря* (Л. Укр., II, 1951, 363); // *у знач. присл., розм.* З неохотою. *Шура нехіть присіла на краєчок лавки, нервово мнучи в руках край хвартуха* (Добр., Тече річка.., 1961, 268).

НЕХЛЮ́Й, я́, *ч., розм.* 1. Незібрана, недбала в своїх діях, учинках і т. ін. людина. *Він* [В. І. Ленін] *закликав вести нещадну боротьбу проти дрібнобуржуазної розхлябаності, проти нехлюїв, ледарів, спекулянтів* (Біогр. Леніна, 1955, 198); [Галя:] *Під час жнив виступав по радіо секретар нашого обкому, так він точно сказав, що аварії машин бувають тільки в ледарів, розтяп, нехлюїв або в некваліфікованих людей* (Корн., I, 1955, 289).

2. Неохайна людина.

НЕХЛЮ́ЙСТВО, а, *с., розм.* Незібраність, недбалість у діях, учинках і т. ін. *Ленін нещадно плямував нехлюйство, неохайність, схильність підміняти живу справу пустими розмовами* (Біогр. Леніна, 1955, 253); *Тільки день неуважності, тільки на хвилину забули про організованість, тільки мить нехлюйства — і жниварки стоять неполагоджені* (Донч., I, 1956, 76).

НЕХЛЮ́ЙСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **нехлю́йство.** — *Від таких нехлюйських рук і озеро може всохнути, не тільки липки,— презирливо кинув Гордійко навздогін Замулі* (Вол., Озеро.., 1959, 95); // Власт. нехлюєві; позначений нехлюйством. *Силантьєв виступив на виробничій нараді проти Гусарова, виявивши його нехлюйське ставлення до механізмів на рефулері* (Донч., II, 1956, 82).

НЕХЛЮ́Я, ї, *ч. і ж., розм.* Неохайна, ледача людина. *Він не каже.., що вона нехлюя, не хазяйка, що вона негодна страви зварити, хліба спекти!* (Коцюб., I, 1955, 29).

НЕХО́ДЖЕНИЙ, а, е. По якому ніхто не ходив. *Густий ліс — неїжджений, неходжений, славсь навкруги* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 276); *А партизани ще немало Пройшли неходжених доріг* (Забашта, Вибр., 1958, 101).

НЕХОДОВИ́Й, а́, е́. Який не користується широким попитом серед населення. *Ще далеко не вся вироблювана продукція відповідає попиту населення, внаслідок чого вона не знаходить покупця і тим самим перетворюється в неходовий товар, залежується* (Ком. Укр., 2, 1965, 17).

НЕХО́РОШЕ. Присл. до **нехоро́ший.** — *Дякую,— гречно сказала Катя.— Мабуть, я нехороше зробила, що дозволила тобі нести* (Гур., Наша молодість, 1949, 95); // *у знач. присудк. сл.* — *Злякалася? — жартливо спитав Корж, обертаючись до дружини. — Нехороше! Козачка повинна бути смілива* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23).

НЕХОРО́ШИЙ, а, е. Позбавлений хороших, позитивних рис; поганий. *Були серед них, крім хороших* [людей], *очевидно, і нехороші, дріб'язкові, заздрісні, злі і взагалі всякі...* (Гончар, III, 1959, 135); [Іван:] *Аби тільки ми не зробили якогось нехорошого вчинку, з яким дружба не може миритись* (Мик., I, 1957, 444); *Від прикрих Юхимових слів Антон почував себе недобре, хотів розвіяти в Артьомова нехороше враження* (Чорн., Потік.., 1956, 196).

НЕ́ХОТЯ, *присл.* Без бажання, мляво, повільно; неохоче. *Він їй слово нехотя скаже чи не скаже, а вона йому десять* (Кв.-Осн., II, 1956, 43); *Ніна нехотя полізла в чемодан і витягла дві пари тонкої трикотажної білизни* (Коп., Земля.., 1957, 173); * У порівн. *Чіпка вимовляв кожне слово з протягом, немов нехотя* (Мирний, I, 1949, 314); // Мимоволі, без наміру. — *Вибачайте, мої любі, Нехотя журюся* (Шевч., I, 1963, 151); — *Я тобі се кажу, щоб ти, може, зовсім нехотя, не дошкуляв мене такими натяками* (Гр., II, 1963, 123).

НЕХОТЯ́ЧИ, *присл., розм.* Те саме, що **не́хотя.** *Дівчина кинула жмут гілок у вогонь і, наче нехотячи, почала розповідати про себе* (Трубл., Мандр., 1938, 58); — *Ти чого смієшся? — Я не сміюся. — Як то ні? Адже я бачив? — Я нехотячи* (Фр., IV, 1950, 218).

НЕ́ХОЧУ: **З (від) не́хочу,** *діал.* Неохоче. *Баба з нехочу ціле порося з'їла* (Укр.. присл.., 1955, 226); *Мухи роєм кинулись на неї* [кобилу], *а вона спустила вуха та лиш хвостом іноді махне гей від нехочу* (Март., Тв., 1954, 44).

НЕХРЕ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Над яким не здійснювали обряду хрещення, якого не хрестили. *Виростають нехрещені Козацькії діти; Кохаються невінчані* (Шевч., I, 1963, 42); *Що тут робити? Вже три дні як дитина нехрещена...* (Мирний, I, 1949, 139); // *у знач. ім.* **нехре́щені**, них, *мн.* (*одн.* **нехре́щений**, ного, *ч.*; **нехре́щена**, ної, *ж.*), *нар.-поет.* Ті, над ким не здійснювали обряду хрещення; русалки. *Схаменулись нехрещені, Дивляться — мелькає, Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю* (Шевч., I, 1963, 6).

2. Який не належить до християн; // *у знач. ім.* **нехре́щені**, них, *мн.*, *нар.-поет.* Усі, хто не належить до християн. *Де ж козацтво пробуває, Що не йде, не поспішає, Рід свій, добра рятувати, Нехрещеним одсіч дати?* (Черн., Поезії, 1959, 65).

НЕ́ХРИСТ, а, *ч.*, *заст.* 1. Той, хто не належить до християн. *То турок, то нехрист з-за моря летить І коней в Дунаї купає* (Бор., Тв., 1957, 87); *Почувши про турка, всі враз захрестились, замахали руками: — Ой, козаче, не жури ти наші душі! Чи нам же таки, православним, під нехриста йти?!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 34); // *лайл.* Про того, хто не вірить у бога. *Всі перехрестилися тричі, а Карпо наче знехотя: раз притулив пучки пальців до лоба, раз до грудей... — В нехристи пошився? — суворо кинув батько* (Іщук, Вербівчани, 1961, 5); *— І оце б ти хотів, щоб нами нехрист правив? — обурюється богомільна господиня* (Стельмах, II, 1962, 283).

2. *лайл.* Про жорстоку, несправедливу людину. *Хай знають* [пани], *нехристи, де правда! Коли вона є, то для всіх хай буде рівна* (Мирний, I, 1949, 315).

НЕХРИСТИЯНИН, а, *ч.* Той, хто не належить до християн, не прийняв християнства. *Нехристияне! Чи не меж вами ж я, погані, Так опоганивсь..!* (Шевч., II, 1963, 262); [Луцій:] *Тоді, коли скликалися ті збори, Руфін ще справді був нехристиянин* (Л. Укр., II, 1951, 468).

НЕХТО́ЛИЦЯ, і, *ж.*, *діал.*, *лайл.* Про недбайливу, ледачу жінку. [Мати *(сплескує руками):*] *Ой, лишенько! Іще не починала! Ой, мій упадоньку!.. Нездарисько! Нехтолице! Ледащо!* (Л. Укр., III, 1952, 235); *Танасій плюне їй у лице, зневажить її, нехтолицею її назве, останніми словами її лає* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 247).

НЕ́ХТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **не́хтувати.** *Вона з покорою приймала грубість о. Василя, його усмішки, нехтування* (Коцюб., I, 1955, 331); *Параска із нехтуванням придивляється до ряден, що невістка з собою принесла* (Горд., II, 1959, 221); *Нехтування узагальненням, типізацією призводить, як правило, до поверхового описування незначних подій, малозначних характерів* (Рад. літ-во, 11, 1965, 20).

НЕ́ХТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.* і *неперех.* 1. *кого, що* і *ким, чим.* Ставитися презирливо, зарозуміло, зневажливо і т. ін. до кого-, чого-небудь; ігнорувати. *Кожне мало право налаяти його, нехтувати ним, бо він сирота, мужиченя...* (Коцюб., I, 1955, 22); *Занепокоєна Варвара наставляла дочку, що завжди нехтувала давні звичаї* (Горд., II, 1959, 202).

2. *чим.* Не надавати чому-небудь значення, не звертати уваги на щось. *9 травня 1906 року Ленін, нехтуючи небезпекою, виступав під прізвищем Карпова на великому мітингу, на якому були робітники з усіх районів Петербурга* (Біогр. Леніна, 1955, 90); *Дід Галактіон хоч і не рибалка, але його порадою в цій галузі не можна нехтувати* (Донч., VI, 1957, 58); // Недбало ставитися, не берегти чого-небудь. *Видно, і цим разом нехтував* [Романик] *«міщанськими формами», бо галстук у нього зав’язаний косо, волосся наче навмисне розкуйовджене* (Вільде, Сестри.., 1958, 464); *— Той, хто без потреби нехтує своїм здоров’ям, той діє і всупереч власним інтересам* (Гур., Життя.., 1954, 192).

НЕ́ХТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **не́хтувати.** *Прикро, що великі традиції української класичної літератури в зображенні минулого нехтуються деякими радянськими драматургами* (Рад. літ-во, 12, 1966, 10).

НЕЦЕНЗУ́РНИЙ, а, е. 1. Який не відповідає вимогам цензури, заборонений нею. *Були* [у Т. Шевченка] *такі твори, які, незважаючи на релігійну зовнішню оболонку, лишалися творами нецензурними, підпільними* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 589).

2. *перен.* Непристойний, грубий. *Ми сидимо, палимо цигарки, розповідаємо нецензурні анекдоти, а потім, багатозначно перезирнувшись, на всі груди регочемо* (Кол., На фронті.., 1959, 15).

НЕЦЕНЗУ́РНО. Присл. до **нецензу́рний.** *Сьогодні мав цілу баталію з редактором.. На його думку, стаття написана нецензурно* (Коцюб., III, 1956, 168); *Борулькін хутко озирнувся на всі боки, наче лагодячись нецензурно вилаятись* (Донч., II, 1956, 166).

НЕЦЕРЕМО́ННИЙ, а, е. Який не додержується правил пристойності, ввічливості, надто розв’язний; безцеремонний.

НЕЦЕРЕМО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **нецеремо́нний.** *В його натурі було стільки нецеремонності, що здавалось, ніби він от-от махоне лапою по спині або й по щоці!* (Н.-Лев., I, 1956, 342).

НЕЦЕРЕМО́ННО. Присл. до **нецеремо́нний.** *— Бери мерщій виделку та їж! — сказав він геть-то нецеремонно* (Н.-Лев., III, 1956, 377); *Мовчанку розбиває Василь, який вертається од комори. Кидає в калюжу під ноги недопалка, нецеремонно лізе до Ревиної кишені по насіння* (Мушк., Серце.., 1962, 112).

НЕЦІКА́ВИЙ, а, е. 1. Який не може зацікавити, не викликає інтересу, не привертає уваги. *Рядом з високо талановитими сторінками подаються бліді, нецікаві* (Коцюб., III, 1956, 40); *Коло них* [гімназисток] *класна дама монотонно.. розповідає щось нецікаве і нудне* (Смолич, II, 1958, 47); *Ярина враз опустила самопал, як дитина надто важку для неї і нецікаву іграшку* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 370).

2. *розм.* Некрасивий, непривабливий (про людину). *Нецікава стала Тетяна: і погляд боязкий, мова тихіша, ніби й сама понижчала, з лиця спала* (Вас., II, 1959, 104); *І учителеві, і учням здавалося, що вона цілком спокійно і байдуже ставиться до всього, ця бліда, худенька дівчинка, мовчазна, непривітна й нецікава* (Ів., Таємниця, 1959, 86).

НЕЦІКА́ВО. Присл. до **неціка́вий** 1; // *у знач. присудк. сл.* Немає інтересу. *І біля корови нецікаво, і в школі нецікаво. Йому б цілий день поза селом ганяти* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 159).

НЕЦІЛО́ВАНИЙ, а, е, *поет.* Якого ніхто не цілував. *І палають, ніби стиглі вишні, Владно підкоряючи собі, Губи неціловані і грішні, Очі божевільно голубі* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 80).

НЕ́ЦЬКИ, цьок, *мн.*, *діал.* Ночви. *За хвилю де не взялась юрба хлопців з цебриками, нецьками, скіпцями* (Фр., II, 1950, 89); *Кавуниха.. місила тісто у нецьках, а Кавун з дочкою різав коням січку в стодолі* (Козл., Сонце.., 1957, 35).

НЕЧА́СТИЙ, а, е. Який буває, з’являється, зустрічається, приходить і т. ін. рідко. *Вони поспішали спорожнілими вулицями і жадібно ловили кожне слово, яке долітало до них від нечастих перехожих* (Смолич, Світанок.., 1953, 167); *Нечасті листи; Нечасті дощі.*

НЕЧА́СТО. Присл. до **неча́стий.** *Такий талант трапляється нечасто!* (Донч., V, 1957, 511); *Проходячи повз нечасто попробивані височенні вікна, дівчинка проти* *світла мружила блакитні аж прозорі очі* (Ільч., Серце жде, 1939, 71).

НЕЧÉМА, и, *ч. і ж.* Нечемна, невихована, неввічлива людина. *Чемність серед простолюду в усі віки була свята й висока, а бундючних гевалів, непоштивих та негречних, не любили добрі люди ніколи й ніде, хоч би й були ті нечеми значними панами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 26); — *Що вона зараз думає про нього? Нечема, приставака, межи очі лізе з своїми недоречними послугами...* (Гончар, Новели, 1954, 153).

НЕЧÉМНИЙ, а, е. Який поводить себе неввічливо, непристойно; грубий, неввічливий, невихований. — *Перепрошаю вас, дідусю, за свого нечемного гостя! Не прогнівайтесь!* (Фр., I, 1955, 327); *Нечемний Левко навіть не дослухав Віталія Стратоновича, приклав кулака до грудей і, дивлячись спідлоба, вперто промовив: — А хто ж лічив, скільки панських стріл попало в серце діда Дуная?* (Стельмах, I, 1962, 444); // Який виражає неввічливу, грубу поведінку. — *Даруйте мені, якщо це нечемне запитання, але чому це має бути ваша остання ніч?* (Смолич, I, 1958, 82).

НЕЧÉМНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечéмний.** *Доктор Темницький, зустрівши її, .. почав перепрошувати.. за батькову нечемність* (Фр., II, 1950, 307); *Жених був стриманий і скромний. Навіть найпричепливіша мати не змогла б закинути йому найменшу нечемність у поводженні з нареченою* (Ю. Янов., I, 1958, 623); // Грубий, неввічливий вчинок. *І це ж — страшна нечемність: людина не встигла поріг цеху переступити, слова ще не вимовила, а на неї накинулись* (Шовк., Інженери, 1956, 81).

НЕЧÉМНО. Присл. до **нечéмний.** *Вони дуже нечемно хапають шановного товариша Борулькіна за поли піджака і недвозначно просять його негайно ж поліпшити їхнє громадське харчування!* (Донч., II, 1956, 299); // *у знач. присудк. сл.* — *Ні, ні, ні! — засміялась молода господиня. — Це буде нечемно: на порозі постояти, а в хату не зайти* (Ткач, Жди.., 1959, 7).

НЕЧЕПÝРА, и, *ч. і ж.* Неохайна, нечепурна людина. *Мелашка сама додивлялась при вдяганні* [Богдана], *осмикувала легкий малиновий кунтуш, витирала ганчірками порох на шаблі. — А то побачить пані Мотрона нелад у строї, ще нечепурою назве мене...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 241); *Вовка написав обіцянку тримати всі книжки й зошити, як новенькі. Подумайте, мій нечепура Вовка — і таке обіцяє!* (Ів., Таємниця, 1959, 18).

НЕЧЕПУРНИЙ, á, é. 1. Який не дотримується чистоти, порядку; неакуратний. *З натури нечепурна, неохайна, Олександра зовсім опустила руки* (Коцюб., I, 1955, 26); *Хто ж таки, бувши у привітних господарів у гостях, каже господині: — Ну, яка ж таки, хазяєчко, ви нечепурна та несимпатична!* (Вишня, I, 1956, 304).

2. Який має неприбраний, неохайний, неакуратний вигляд. *Трахтемирів геть горою Нечепурні свої хатки Розкидав з долею лихою* (Шевч., II, 1953, 25); — *Чого це ви, товаришу Подолян,— питає вона,— ходите на фермі такий нечепурний?* (Жур., Опов., 1956, 190); *Антося повела Марину Павлівну до себе, в маленьку кімнатку на другому поверсі облупленого, нечепурного будиночку* (Донч., VI, 1957, 437).

НЕЧÉПУРНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечепурнúй.** *Він переносить погляд на весь стіл і бачить.. брудні, з застиглими залишками їжі тарілки.. Ота нечепурність викликає в нього мовчазну ворожнечу до свого життєвого товариша* (Досв., Вибр., 1959, 237).

НЕЧÉПУРНО. Присл. до **нечепурнúй.** [Руфін:] *Тут душі деякі так нечепурно убралися, що видержати тяжко в сусідстві з ними* (Л. Укр., II, 1951, 507); // *у знач. присудк. сл.* Неприбрано, неохайно. *У хаті було нечепурно* (Гр., II, 1963, 353).

НЕЧЕПУРÝХА, и, *ж., розм.* Те саме, що **нечепýра.** *Хівря славить Пріську на всю Мар'янівку: і сяка, і така, і нетіпанка, і нечепуруха!..* (Мирний, III, 1954, 21).

НЕЧÉСАНИЙ, а, е. Якого не розчесали; розкудланий. *Нечесане волосся на її голові.. розліталося на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 332); *Ольга здригнулася: навіщо ці острішкуваті брови, колючі вуса, борода нечесана, мов віхоть* (Кач., II, 1958, 11); // З розкудланим, нерозчесаним волоссям. *Діти нечесані, невмивані лазять* (Григ., Вибр., 1959, 109).

△ **Нечéсані пáнни** (*Nigela clamascena*) — декоративна рослина родини жовтцевих з пірчасторозсіченими листками, жовтими або голубуватими поодинокими квітами. *Між городиною в Бондарихи жартовлива рука бризнула квітами: королевий цвіт, кручені паничі, чорнобривці, майори, нечесані панни, царська борідка* (Вас., II, 1959, 195).

НЕЧÉСНИЙ, а, е. Дії й учинки якого суперечать законам моралі, вимогам честі, порядності; непорядний. — *Він нечесний чоловік, він злодій* (Н.-Лев., III, 1956, 301); — *Хіба ж чесна людина може стояти за багатих?! — Так дядя мій нечесний, виходить? — ..скипів Павлуша* (Головко, II, 1957, 271); // Який характеризує кого-небудь як безчесну, непорядну людину. *Нечесними.. були тепер його викрутаси перед Стахою* (Вільде, Сестри.., 1958, 564).

НЕЧÉСНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечéсний.** *Знаючи хитрість і нечесність Шнайдера, сумнівалася* [Регіна], *чи вдасться здобути від нього спірну суму* (Фр., VI, 1951, 270); *Вона всією душею ненавиділа розбещеність і нечесність* (Дмит., Розлука, 1957, 144).

НЕЧÉСНО. Присл. до **нечéсний.** [Лукерія Степанівна:] *Як же ти посміла сказати батькові в вічі, що він нечесно поводиться з Леонідом Петровичем?* (Кроп., II, 1958, 296); // *у знач. присудк. сл.* *Коли я дам вам пораду, то це з мого боку буде нечесно* (Собко, Запорука.., 1952, 117).

НЕЧЕСТÚВЕЦЬ, вця, *ч., книжн., заст.* 1. У віруючих — грішна людина, що порушує священні, узаконені релігією норми. [Кіттельгаве:] *Квакери бога бояться, вони не такі нечестивці, як ти* (Л. Укр., IV, 1954, 238); *Голодна Лукія плакала й просила їсти. Тоді з'являлась матушка Раїса, сідала біля дівчинки і.. повчала.., як люто карає боженька тих нечестивців, котрі їдять у піст скоромне...* (Донч., III, 1956, 23).

2. Уживається як лайливе слово.

НЕЧЕСТÚВИЙ, а, е, *книжн., заст.* У віруючих — який ображає що-небудь святе, порушує узаконені релігією норми, моральні переконання; гріховний. *І три папи, і баронство.. Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий Против Христа* (Шевч., I, 1963, 267); [Сестра Мархва:] *Та там, як кажуть, то, коли хоч сота доля є правди, і за ту соту її, як нечестиву, і одного дня держати не можна* (Мирний, V, 1955, 102); *Він глянув на своїх, підняв заковану руку вгору і промовив голосно: — Дай же, боже, щоб усі, які тут стоять єретики, не почули нечестиві, як мучиться християнин!* (Довж., I, 1958, 271); // *у знач. ім.* **нечестúвий**, вого, *ч.;* **нечестúва**, вої, *ж.* Людина, яка порушує узаконені релігією норми, моральні переконання; грішник, грішниця. [Годвінсон:] *Розмова з нечестивим і праведні уста споганить може* (Л. Укр., III, 1952, 75).

НЕЧЕСТÚВО, *книжн., заст.* Присл. до **нечестúвий.** [Кембль (*придивляється до фігурки*):] *Як вилитий наш батько Годвінсон! Сказать по правді, може, й нечестиво, а лепсько вийшло! Чи ти бачиш, Дженні?* (Л. Укр., III, 1952, 31).

НЕЧЕ́СТЯ, я, *с.*, *заст.* Нечестива поведінка, нечестивий вчинок. [Годвінсон:] *Сім'я ся вбога за своє нечестя* (Л. Укр., III, 1952, 30).

НЕ́ЧЕСТЬ, і, *ж.*, *заст.* Наруга, ганьба. *Красти для самого зиску він уважав нечестю для своєї професії* (Фр., II, 1950, 239); *Дружинники були крайньо озлоблені, раз тому, що не брали участі у бою, а також тому, що на них падала нечесть бути під проводом зрадника і боягуза, який тікає від ворога* (Оп., Іду.., 1958, 69).

НЕЧИСЛЕ́ННИЙ, а, е. Який складається з невеликої кількості кого-, чого-небудь. *Нечисленні прохожі ліниво снували по тротуарах* (Фр., II, 1950, 306); *Бердичів захищав один тільки батальйон Таращанського полку, йому допомагали нечисленні загони інших дивізій* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 66).

НЕЧИСЛЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечисле́нний.** *Нечисленність планет тривалий час не дозволяла зіставляти їх особливості, з'ясовувати етапи розвитку* (Наука.., 4, 1964, 50).

НЕЧИ́СТИЙ, а, е. 1. Брудний, непомитий, непочищений і т. ін. *Йду до церкви та гляну, що в мене нечисті руки, та й зайду до криниці й помию собі руки й ноги* (Н.-Лев., II, 1956, 17); // У якому є сміття, бруд, покидьки; неприбраний. *Розчинилася давно, давно вже закрита брама тюрми і показала світові свій чорний нечистий двір* (Мирний, I, 1954, 45); *Щоб відійти від гріха, швидко обертається* [Роман] *і вилітає з нечистої, тісної од всякого добра кімнати* (Стельмах, I, 1962, 122).

2. Неоднорідний, з домішкою чого-небудь. *Сіра, нечиста вода пливла ліниво, заспано під уранішнім туманом...* (Гр., II, 1963, 275); *Грузовик повернув із широкої вулиці в цей заулок і одразу застряв. Там було болото. Нечистий бензин давав стільки диму, що утворився швидко синій газ* (Ю. Янов., I, 1958, 197).

3. Неправильний, неточний (про звуки мови, вимову і т. ін.). *Перечитав я Ваші байки, .. мова де-де нечиста* (Мирний, V, 1955, 384); — *Боюся, що моя нечиста вимова вразить вашу любов до рідного слова* (Смолич, I, 1958, 57).

4. *перен.* Який виражає порушення загальноприйнятих норм поведінки; гріховний, аморальний. [Кай Летіцій:] *Та якось аж немило говорити. Сабіну та засуджено за зв'язок нечистий з рідним братом* (Л. Укр., II, 1951, 368).

5. *перен.* В основі якого лежать нечесні дії, обман, шахрайство. *В усіх капіталістичних країнах існують відсталі елементи робітничого класу, які переконані, що парламент є справжнім представником народу, і не бачать, що там застосовуються нечисті засоби* (Ленін, 31, 1951, 219); *Він сидів, у три погибелі зігнувшись, на брудній підлозі коло шахматної дошки.., завжди готовий дряпатися нігтями за нечисту гру* (Вас., II, 1959, 148).

6. За релігійними забобонами — зв'язаний зі злим духом. *Не можна мені довше на Ришканівці жити, думаю я: тут місце нечисте, а моя кума відьма* (Н.-Лев., III, 1956, 260); *Це їй нагадало клапті з тих казок, де страховища стережуть нечисті багатства* (Стельмах, I, 1962, 295).

7. *у знач. ім.* **нечи́стий**, того, *ч.*; **нечи́ста**, тої, *ж.* За релігійними забобонами — надприродна істота, що втілює в собі зло; біс, чорт, сатана. *Йому здалось, що нечистий перекинувся звірюкою й плигнув у садок* (Н.-Лев., I, 1956, 353); *Пішли вони* [коноводи] *в Диблі і зовсім уже налагодилися вивести пару добрих коней. Коли тут нечиста нагнала гурт п'яних.., і вся справа ляснула* (Гр., II, 1963, 275).

◇**К нечи́стій ма́тері**, *лайл.* — уживається для вираження незадоволення, досади і т. ін. з приводу чиєїсь поведінки, вчинків і т. ін. — *Та ну тебе к нечистій матері!..* — *скрикнув Лушня, як увірвав його по плечу Чіпка...* (Мирний, I, 1949, 285); *Через мить вода вирвала к нечистій матері у нього люльку із зубів і змила з голови бриля* (Тют., Вир, 1964, 277); **Куди́ (зві́дки) нечи́стий (чорт, чорти́** *і т. ін.)* **несе́ (несу́ть)** *див.* **нести́; Нечи́ста рука́; Нечи́сті ру́ки** — безчесний, непорядний вчинок. *Лихий ворог позавидував йому, одняв землю, закрив свою нечистою рукою її милий образ...* (Мирний, I, 1949, 251); **Нечи́стий но́сить** *див.* **носи́ти; Нечи́ста си́ла:** а) те саме, що **Злий (нечи́стий, лихи́й** *і т. ін.*) **дух** (*див.* **дух**). *Зять називав тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі* (Коцюб., III, 1956, 10); * У порівн. *В темні, безмісячні ночі, мов нечиста сила, .. прослизали заскорузлі, просалені до самої душі баришники в голодне місто* (Стельмах, II, 1962, 35); б) уживається як лайливий вираз. *Ось Василина й непорядок угледіла, кинулась до сіней і там загримів її обурений голос: — Куди це і для чого це, нечиста сило, решето цупиш?* (Стельмах, I, 1962, 516); **Нечи́ста со́вість** *у кого;* **Нечи́стий на со́вість** *хто* — хто-небудь вчинив злочин або зробив непорядний, непристойний вчинок. — *Не можу отак на світі жити.. Совість нечиста в мене, і я далі не можу... не можу мовчати* (Шиян, Баланда, 1957, 96); *Було в газетах чимало й фейлетонів, в яких картали нечистих на совість людей* (Грим., Подробиці.., 1956, 127); **Нечи́стий би його́ взяв** — уживається як лайливий вираз; **Нечи́стий дух** *див.* **дух; Нечи́стий (лихи́й) поплу́тав** *див.* **поплу́тати; Нечи́стий на ру́ку** — здатний красти, шахрувати. *Жив в одному селі дяк Данило і дуже нечистий на руку. Щоразу в церковній касі за його дякування бракувало то два злотих, то п'ять* (Україна.., I, 1960, 141); *Так, ніби непоганий хлопчина, і завзятий, і в боях не останній, а от на руку нечистий* (Баш, На землі.., 1957, 51).

НЕЧИ́СТО. Присл. до **нечи́стий** 1—5.

НЕЧИСТОТА́, и́, *ж.* 1. Наявність бруду, сміття і т. ін. де-небудь. — *Боже мій! яка нечистота! який хаос в тій світлиці! Не метено, не прибрано; все порозкидане* (Н.-Лев., II, 1956, 393).

2. *тільки мн.* Покидьки, помиї; те, що знаходиться на смітниках, в каналізаційних трубах і т. ін. *Коли читаєш маніфест і закон про Державну думу, почуваєш себе так, ніби під носом у тебе почали розкидати купу нечистот, що нагромадилася з давніх-давен* (Ленін, 11, 1970, 170); *Місто! Гамір, грюкіт, гуркотнява. Ріки нечистот спливають по вузьких підземних трубах з-під кам'яних кубів будинків* (Загреб., День.., 1964, 292).

НЕ́ЧИСТЬ, і, *ж.*, *збірн.* 1. Бруд, сміття, покидьки і т. ін. *На великому розпутті, куди завжди звозили гній, нечисть, викидали всяку падаль, стояла одним одна хатка* (Мирний, I, 1949, 234); *Від них* [ріпників] *на сто кроків віє нестерпний дух нечисті* (Фр., VIII, 1952, 327); *Після кожної війни цей колодязь чистять. Збираються чабани, .. по черзі спускаються у вогку колодязну глибінь, щоб вибирати звідти різну нечисть, мул, залізяччя...* (Гончар, Тронка, 1963, 53).

2. *розм.* За релігійними забобонами — нечистий дух, біс, дідько, сатана, відьма і т. ін. *Уночі сови та сичі покрикували* [у палаці].. *на всю околицю, а люди казали — то куці, між ними заходили страшенні перекази про чортовину, відьом, вовкулаків та другу нечисть* (Мирний, III, 1954, 293); — *Ходив я, ходив, а тоді сів на якесь чортовиння і думаю, що треба мені отут чекати світанку, доки ота вся нечисть на мітлах не розкомандирується по своїх квартирах* (Тют., Вир, 1964, 17).

3. *перен.* Тварини, комахи і т. ін., що викликають у людини огиду, неприємні почуття і т. ін. [Кирило:] *Як захоче господь покарати, то відкіля те й лихо вирине:*

і ховрах, і кузка, і гемонська муха, і всяка нечисть!.. (Кроп., II, 1958, 11); *Старий Інокентій Гамалія клявся привселюдно, що бачив, як на світанку з Бевої гори текла, як вода, ще одна нечисть: пацюки* (Тют., Вир, 1964, 300); — *Та сідайте ж, сідайте. А то й прилягти можна. Ви не сумнівайтесь, ніякої нечисті в нас немає* (Руд., Остання шабля, 1959, 236).

4. *перен., зневажл.* Негідні, нікчемні люди, перев. вороги, що викликають зневагу, презирство. *Ми викинули геть всю монархічну нечисть, як ніхто, як ніколи* (Ленін, 33, 1951, 29); *Довго обмірковували Лапшевич з Кузькою наступ на всяку нечисть у селі* (Панч, II, 1956, 386); *Визволяти рідну землю від гітлерівської нечисті українському народові допомагали сини всіх народів нашої багатонаціональної Батьківщини* (Ком. Укр., 5, 1965, 28).

НЕЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Покритий шкіркою, з лушпинами. *Одна бабуся поставила* [богунцям] *мисочку вареної нечищеної картоплі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 147).

2. Брудний, покритий пилом, гряззю. *Блискуча, навоскована підлога віддзеркалювала його нечищені похідні чоботи* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 10); // Зарослий, покритий травою, бур'янами. *Садок теж запустів, заглух, нечищені дорожки* [доріжки] *позаростали бур'яном, глухою кропивою* (Мирний, IV, 1955, 205).

3. Неоднорідний, з домішкою чого-небудь. *Посудини, ліплені вільноруч, виготовлені з нечищеної глини або з глини, в яку навмисне домішано піску* (Археол., II, 1948, 105).

НЕЧІТКИ́Й, á, é. Який не має конкретних, чітко, яскраво виражених норм, форм і т. ін. *Більшість дослідників сходяться на думці, що групування і течії в літературі соціалістичного реалізму мають ще нечіткі і невиразні обриси* (Рад. літ-во, 1, 1961, 37); *У темному чотирикутникові вікна на другому поверсі альтанки вона розглянула нечіткий обрис погруддя* (Смолич, I, 1958, 81).

НЕЧІ́ТКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **нечітки́й.** *Сценарій «Киянки» хибував на фрагментарність, нечіткість розвитку сюжету* (Мист., 1, 1959, 18); *Нечіткість ідейних позицій митця, втрата ним почуття відповідальності перед народом — згубна для його творчості* (Літ. Укр., 16.IV 1963, 1).

НЕЧІ́ТКО. Присл. до **нечітки́й.**

НЕЧЛЕНОРОЗДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Невиразний, нечіткий, важкий для розуміння. *Хотів був* [Потопальський] *щось сказати в своє виправдання, з його пересохлого горла вирвались якісь нечленороздільні звуки* (Збан., Єсспель, 1961, 33).

НЕЧЛЕНОРОЗДІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечленорозді́льний.**

НЕЧЛЕНОРОЗДІ́ЛЬНО. Присл. до **нечленорозді́льний.**

НЕЧОРНОЗЕ́МНИЙ, а, е. Бідний на чорнозем. *Наш колгосп «Дружба» розташований в нечорноземній зоні, на бідних супіскових грунтах* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 8); // Розміщений у місцях, бідних на чорнозем. *Нечорноземна губернія.*

НЕЧО́СА, и, *ч. і ж., розм.* Людина з розтріпаним, нерозчесаним волоссям.

НЕЧУ́ВАНИЙ, а, е. Про якого ніхто не чув; невідомий. *Гомін про нового, нечуваного і страшного звіра розійшовся геть по лісі* (Фр., IV, 1950, 94); *З'явилась якась проява, нечувана й небачена в Комарівці* (Н.-Лев., II, 1956, 30); // Надзвичайно великий. *Серед запоріжців були люди велетенського зросту, нечуваної фізичної сили* (Наука.., 12, 1965, 28); *Нова війна, яку замишляють імперіалісти, загрожує людству нечуваними жертвами і руйнуваннями* (Програма КПРС, 1961, 25); *Придушення революції 1848-49 рр. привело Європу до нечуваної реакції* (Тич., III, 1957, 154).

НЕЧУ́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечу́ваний.**

НЕЧУ́ВАНО. Присл. до **нечу́ваний.** *Будов нечувано нових Ростуть каркаси променисті* (Рильський, I, 1956, 182); *Він встигав усе бачити, все чути і все розуміти, немов сприйнятливість його мозку раптом нечувано розширилась* (Гончар, III, 1959, 117).

НЕЧУЙВІ́ТЕР, тра, *ч.* (*Hieracium* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітих з розеткою прикореневих листків та дрібними жовтими, оранжевими, пурпуровими квітами, зібраними в кошик. *Нечуйвітер волохатий має багато різних форм* (Лікар. рослини.., 1958, 144).

НЕЧУ́ЙНИЙ, а, е. Те саме, що **нечу́лий.**

НЕЧУ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нечу́йний.** *Як зразок стилістичної, мовної нечуйності наведу такий приклад* (Рильський, III, 1956, 92).

НЕЧУ́ЙНО. Присл. до **нечу́йний.**

НЕЧУ́ЛИЙ, а, е. 1. Який погано сприймає зовнішні фізичні подразнення і т. ін.

2. Позбавлений чуйності, душевності; байдужий, бездушний. *Ці чоловіки такі нечулі й просто безсердечні* (Ю. Янов., II, 1954, 109).

НЕЧУ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **нечу́лий.** *Буває подекуди і так, що це прагнення йти вперед, це масове дерзання.. натрапляють на нечулість, канцелярську тяганину* (Рад. Укр., 1.XI 1960, 1).

НЕЧУ́ЛО. Присл. до **нечу́лий;** // *у знач. присудк. сл. Марина Павлівна дуже хотіла з подробицями розповісти Антосі про себе.. Але зараз було б нечуло говорити про своє власне життя, сповнене улюбленої праці* (Донч., VI, 1957, 440).

НЕЧУПА́РА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **нечепу́ра.** — *Кара божа, не дівка,— сердилась вона знову: — ти як голову вичесала? Хто тебе візьме таку нечупару?..* (Коцюб., II, 1955, 31); *Опинившись під окупантами, Дорка зовсім чомусь занехаяла себе: не вмивалася, ходила нечупарою, нечісаною, на ногах виразки, одежа пошматована,— старченя та й годі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 71).

НЕЧУПА́РНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нечепурни́й.** *Роботи то з неї як з козла молока, гладка, неповоротка, нечупарна, вона більше дослухатися до чоловічої розмови..,— а не робила діла* (Мирний, I, 1954, 232); *До неї підходить Женя і не Женя, а якась нечупарна молодиця в старезному широкому пальті, запнута брудною хусткою* (Хижняк, Тамара, 1959, 43); *Обстава кімнати стара і нечупарна: посередині голий стіл на три ноги, двоє стільців, з-під клейонки у їх теліпалось якесь ганчір'я, обідраний, без спинки диван* (Вас., I, 1959, 91).

НЕЧУПА́РНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **нечупа́рний.** *Була вона каліка.., злидні та нечупарність укривали її тіло ганчірками.. та грязюкою* (Мирний, I, 1954, 61).

НЕЧУ́ТИЙ. а, е, *рідко.* Про якого ніхто не чув; нечуваний. *Слухай мову нечуту, Пий водицю-отруту* (Мал., Звенигора, 1959, 127); // *у знач. ім.* **нечу́те**, того, *с.* Щось незвичайне, про яке ніхто не міг і чути. *Незриме й нечуте сталося тойді* (Шевч., II, 1963, 363).

НЕЧУТКИ́Й, á, é. Те саме, що **нечу́лий.**

НЕЧУ́ТКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **нечутки́й.**

НЕЧУ́ТКО. Присл. до **нечутки́й;** // Дуже тихо. *Маня вешталася нечутко коло столу з чаєм* (Коб., III, 1956, 267).

НЕЧУТЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **нечу́лий.** *Для ефективної боротьби з нечутливими до антибіотика бактеріями медична наука стає на шлях застосування* *комбінації кількох певних антибіотиків* (Наука.., 9, 1956, 17); *Він був такий самий, як і Степан. Мабуть, усі вони, чоловіки, були такі, у всіх у них, певно, були грубі, нечутливі серця* (Загреб., Спека, 1961, 283).

НЕЧУТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нечутли́вий.** *За останні кілька десятків років зареєстровано до 50-ти тисяч випадків природної нечутливості болю в людей* (Знання.., 3, 1967, 23).

НЕЧУТЛИ́ВО. Присл. до **нечутли́вий.**

НЕЧУ́ТНИЙ, а, е. Який не доходить до слуху, не сприймається органами слуху. *Далекі гудки паровозів та пароплавів, зовсім нечутні вдень, вночі стають наче гучніші, більш хвилюючі і тривожні* (Смолич, Мир.., 1958, 77); *Звуки з частотою понад 20 000 коливань на секунду не сприймаються вухом людини, стають нечутними* (Наука.., 7, 1962, 9); // Тихий, безшумний. *Хода дідова м’яка, тиха — підійде ззаду, й не почуєш. І рухи м’які, нечутні, мов кажановий літ* (Донч., II, 1956, 57); *Іде палатою вона нечутною ходою, ще більше світла і тепла приносить із собою* (Гонч., Вибр., 1959, 169).

НЕЧУ́ТНО. Присл. до **нечу́тний.** *Колеса, намазані кип’ячкою, обертаються нечутно* (Фр., V, 1951, 225); *Сталь об сталь нечутно дзвонить, Сталь поблискує і гасне* (Рильський, II, 1960, 75); *Нечутно розчинилися двері* (Гончар, II, 1959, 210).

НЕШАБЛО́ННИЙ, а, е. Який не наслідує кого-, що-небудь; оригінальний, своєрідний.

НЕШАБЛО́ННО. Присл. до **нешабло́нний.** *Голови колгоспів, спеціалісти стали мислити творчо, працювати з перспективою, розумно, нешаблонно, впроваджувати у виробництво кращий досвід та надбання науки* (Ком. Укр., 12, 1966, 24).

НЕШАБЛО́НОВИЙ, а, е. Те саме, що **нешабло́нний.** *Се ж були перші нешаблонові й неофіціальні слова чоловіка, дійсно зацікавленого літературою* (Фр., IV, 1950, 246).

НЕШАНОБЛИ́ВИЙ, а, е. Який не виявляє поваги до інших. — *Невже тепер усі діти отакі невдячні та нешанобливі до своїх батьків? — запитує розгублено Софія* (Дім., Ідол, 1961, 220); // Власт. такій людині. — *Чого смієшся! — розсердився отець Кирило. Він не любив мого батька за красу і нешанобливу вдачу* (Довж., Зач. Десна, 1957, 486).

НЕШАНОБЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нешанобли́вий.**

НЕШАНОБЛИ́ВО. Присл. до **нешанобли́вий.** *Директор школи Василь Макарович Рясний був схвильований вкрай. Він дуже боявся, що хтось з учнів не встане або ж нешанобливо відповість на яке-небудь комісарове запитання* (Довж., I, 1958, 291).

НЕШВИДКИ́Й, а́, е́. Неквапливий, непоспішливий; повільний. *Герт подав команду, трохи людей одійшло ліворуч і стало, а решта пішла купою геть, нешвидким кроком* (Ю. Янов., II, 1958, 178); // Який діє, рухається і т. ін. неквапливо, непоспішливо, повільно. *Дунін-Левченко був непроворний, длявий, нешвидкий навіть в мові й важкий на ході* (Н.-Лев., I, 1956, 586); *У теплі дні збирання винограду Її він стрів. На мулах нешвидких Вона верталась із ясного саду* (Рильський, I, 1960, 184).

НЕШВИ́ДКО. Присл. до **нешвидки́й.** *Василько торкнув коней; коні знялися з місця і нешвидко побрели по глибокому снігу...* (Коцюб., I, 1955, 81); *Говорив* [Давид] *гарно, голосно, нешвидко і вплітаючи в мову живі барвисті образи* (Головко, II, 1957, 129); // Через великий відрізок часу. *Нешвидко.. прийшов він до пам’яті і заговорив спокійніше* (Мирний, III, 1954, 204).

НЕШЕРЕТО́ВАНИЙ, а, е. Неочищений від лузги. *В шеретованому насінні повинно бути не більше як 3% нешеретованого і 5% січки, тобто роздрібненого ядра* (Екстр. метод. доб. олії.., 1958, 17); * Образно. *Пан Кулинський був собі шляхтич з тієї дрібної нешеретованої шляхти, що крізь щаблі вилітає* (Свидн., Люборацькі, 1955, 187).

НЕШИРО́КИЙ, а, е. Який має невелику ширину; вузький. *Церква була невелика, дубова, з неширокими банями, з вузькими вікнами* (Н.-Лев., III, 1956, 23); *Машина прогуркотіла по дерев’яному мосту через затишну, нешироку річку* (Коп., Земля.., 1957, 34).

◇ **Ло́бом неширо́кий** — нерозумний. *В багряниці довгополій Ходив по храмині, ходив, Аж поки, лобом неширокий, В своїм гаремі одинокий, Саул сердега одурів* (Шевч., II, 1963, 405).

НЕШКІДЛИ́ВИЙ, а, е. Який не завдає кому-, чому-небудь шкоди. *З трьох мільйонів видів комах.. 99,9 процента нешкідливі, корисні або незамінні (наприклад, бджоли)* (Хлібороб Укр., 7, 1968, 47); *Перетворення отруйного для організму аміаку в нешкідливу сечовину є важливою захисною реакцією організму* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 676).

НЕШКІДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **нешкідли́вий.**

НЕШКІДЛИ́ВО. Присл. до **нешкідли́вий.**

НЕШЛЮБНИЙ, а, е. Який не перебуває в юридично оформленому шлюбі. *Ліпше вам буде статись моєю, хоч нешлюбною дружиною, ніж вічною служницею* (Фр., III, 1950, 104); — *Поки нешлюбні були — через гори і провалля ходив* [Бердник], *аби зобачити* [побачити] *мене на часинку. А побралися — все сама та сама...* (Мур., Бук. повість, 1959, 196).

Нешлю́бна дити́на — дитина, що народилася, існує без прийняття шлюбу батьками. *В його становищі опротестований вексель — це все одно, що нешлюбна дитина для дівчини з порядної родини* (Вільде, Сестри.., 1958, 415).

НЕШТУ́ЧНИЙ, а, е. Якому не властива штучність; природний. *Його думки.. клались рядками на папері. Ще ніяка супліка в світі не була написана в такій щирій, нештучній формі* (Коцюб., I, 1955, 116).

НЕШТУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нешту́чний.**

НЕЩАДИ́МИЙ, а, е. Який виражає крайній ступінь чого-небудь. *Була собі дуже вбога молодиця з дитиною, дуже вбога — таке вже вбожество нещадиме, що не те, що самій їсти,— дитину не мала чим годувати* (Вовчок, I, 1955, 384); — *Неначе вчепилася в мене недоля, вчепились нещадимі злидні та й годі! І день, і ніч думаю, а все не вгадаю, чого я такий безщасний* (Н.-Лев., I, 1956, 56).

Нещади́ма голь — дуже бідні люди. — *Народ пливе до нас з усього краю... Нещадима голь!* (Кач., II, 1958, 429).

НЕЩАДИ́МО. Присл. до **нещади́мий.** *Сонце піднімалось вдень сливе до середини неба й шкварило нещадимо* (Н.-Лев., IV, 1956, 28).

НЕЩА́ДНИЙ, а, е. 1. Який не знає пощади; жорстокий, непримиренний, безпощадний. *Ненависть до ворогів повинна бути в нас нещадна, як нещадною була вона і в Шевченка* (Тич., II, 1957, 128); *Вона була активна й наполеглива, настирлива й нещадна до тих, хто ставав їй на дорозі* (Ю. Янов., II, 1954, 66); *Завжди урівноважений і терплячий, капітан Чумаченко ставав нещадним, коли виявляв, що якась рота зазнала марних втрат людьми* (Гончар, III, 1959, 282); // Власт. такій людині. *Жалілася* [мати] *на своє тяжке, одиноке життя та нещадний, без милості, характер Інокентія* (Тют., Вир, 1964, 74); // Який виражає жорстокість, непримиренність; грізний. *Очі лейтенанта горять жадобою, а губи тремтять, як у ображеної дитини; поросле щетиною обличчя з випертими вилицями гострішає, робиться не-*

щадним і лютим (Тют., Вир, 1964, 320); *Знов погляди їхні зійшлись, як мечі: — У нього — нещадний, благальний — у неї...* (Пех., Хто сіє вітер, 1959, 276); // Пройнятий великим завзяттям, наполегливістю; дуже сильний. *Клекотав нещадний рукопашний бій* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 301); *..Маркс і Енгельс підняли **нещадну** війну проти німецьких опортуністів* (Ленін, 20, 1971, 190).

2. Який дуже дошкульно діє (про вітер, сонце, мороз і т. ін.). *Безмежний, поруділий під нещадним сонцем степ задихається від спеки* (Дім., Ідол, 1961, 281); *Зараз полудень, і воно* [сонце] *високо стоїть над головою. Здається, нікуди не сховатися від нещадного проміння* (Коп., Як вони.., 1961, 10).

НЕЩА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **неща́дний** 1. *У боротьбі за шляхи соціалістичного будівництва, в керівництві партією ЦК ВКП(б) виявив ленінську прозорливість, ленінську сміливість, рішучість і твердість, ленінську нещадність до опортуністів усіх мастей* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 485).

НЕЩА́ДНО. Присл. до **неща́дний.** *Він* [В. І. Ленін] *правді дивився у вічі, Нещадно він кривду разив І польські ряди робітничі Зближав до російських рядів* (Рильський, І, 1956, 433); *Івашкін ішов посеред палаючої вулиці, між двома танками, які нещадно били з гармат і кулеметів* (Дмит., Наречена, 1959, 120); *Сонце пекло нещадно* (Томч., Готель.., 1960, 158).

НЕЩАСЛИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, кому не щастить у чому-небудь, хто часто переживає якесь нещастя, горе. *Тільки деякі нещасливці закривають лице руками і в гіркому розпачі стогнуть...* (Л. Укр., III, 1952, 731); *Збирає вудки нещасливець, На другий бік убрід бреде* (Воскр., З перцем!, 1957, 25); *Через голову касира він гукнув нещасливцям: — Гей, малеча, хто швиденько принесе куль соломи — пропустимо в театр!* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 202).

НЕЩАСЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Позбавлений щастя, радості і т. ін. *Співав він, що любив колись щиро та вірно, а йому зрада сталась несподівана,— і вже повік нещасливий він житиме* (Вовчок, І, 1955, 203); *За народ свій нещасливий, Повна щирої журби, Ти ступила на правдивий Шлях святої боротьби* (Граб., І, 1959, 82); // *у чому.* Якому не щастить у чому-небудь. *Нещасливий в особистому житті, Шевченко найвищу й найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері* (Рильський, III, 1956, 245).

2. Який приносить горе, нещастя і т. ін. — *Доле моя нещаслива! Що ти наробила? Нащо мені дітей дала? Чом мене не вбила? Нехай вони б поховали, А то я ховаю* (Шевч., І, 1963, 137); — *Коли трапиться.. нещасливий випадок в селі і є лікар зараз же на місці, під рукою,— то це велика справа* (Вільде, Сестри.., 1958, 43); *Для Романа світ кохання найповніше розкривався в піснях; але у них завжди любов була нещасливою, з печаллю розлуки і горем утрати* (Стельмах, І, 1962, 400); // Пов'язаний з чиїмось нещастям, горем, стос. до нього (про місце, час). *От з того часу оминають нас опришки, бо тут, у Яворові, нещасливе місце для них* (Хотк., II, 1966, 72).

◇ **Нещасли́ва[я] годи́на (годи́нонька):** а) уживається як вигук при вираженні горя, нещастя і т. ін. *Нещаслива годинонько, Що ж я наробила? Ой нащо ж я свою долю Та й занапастила!* (Л. Укр., І, 1951, 331); — *Нещасливая годинонько, безталанна моя доленько!* (Мирний, І, 1954, 85); б) уживається в складі лайливого виразу. *Побий тебе лиха година та нещаслива!* (Номис, 1864, № 8740); — *А щоб випускала лихая година та нещаслива і вашого справника* (Кв.-Осн., II, 1956, 272).

НЕЩАСЛИ́ВО. Присл. до **нещасли́вий.** *Сьогоднішній день почався для Яринки теж нещасливо. За домашню роботу вчитель літератури поставив погану оцінку* (Донч., IV, 1957, 176).

НЕЩА́СНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **нещасли́вий** 1. [Петро:] *Я — той нещасний Петро, якому Наталка припівала сю пісню, якого вона любила і обіщала до смерті не забути* (Котл., II, 1953, 30); *Який він був нещасний, той Віктор!* (Донч., V, 1957, 477); // Який виражає пригнічений, безрадісний стан людини. *Раїса сиділа мовчки, а рясні сльози тихо котилися по її виду, такому жалібному, нещасному, з виразом питання й муки* (Коцюб., І, 1955, 333).

2. Який зазнав багато лиха, кривди, поневірянь і т. ін.; беззахисний, бідолашний. *Йдуть та й ідуть* [заробітчани], *чорні, похилені, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі, що відбились од свого ключа* (Коцюб., II, 1955, 32); *По згарищу бродили якісь люди — то були, мабуть, нещасні пожильці — і розгрібали димливі купи попелу і сміття* (Смолич, II, 1958, 40); — *Про нього* [агента] *вже навіть у газетах писалось, як він у Варшавській губернії обібрав до ниточки нещасних переселенців* (Стельмах, І, 1962, 200); // Убитий горем. *Нещасна мати приклала фартушину до очей і зайшлася тим плачем, яким плачуть трудові люди, коли їм особливо тяжко* (Тют., Вир, 1964, 402); // *у знач. ім.* **неща́сний**, ного, *ч.*; **неща́сна**, ної, *ж.* Людина, яка зазнала багато лиха, кривди, поневірянь і т. ін. *Як воно малось, Гаттоне, тобі? Зуби встромили нещасному в тіло, — Скрикнув єпископ, усе защеміло, — І розтягли в одну мить на шматки... То йому кара за вас, бідняки!* (Граб., І, 1959, 242); [Кембль:] *Батьку, ти вже напосідаєшся занадто. Що хлопець ту нещасну пожалів, я в тім гріха не бачу* (Л. Укр., III, 1952, 30).

3. Який приносить лихо, неприємності, невдачі і т. ін. *Як же випадав коли такий нещасний день, що ні роботи, ні в шинку нікого, а в самого ні крихти хліба, .. не гріх тоді й підняти, що легко лежить!..* (Мирний, І, 1949, 263).

Неща́сна годи́на: а) важкий, нещасливий час. *В нещасну годину шотландський народ Кував свою ясную зброю, У першому бою розбиті були, Багато лягло головою* (Л. Укр., І, 1951, 354); б) уживається в складі лайливого виразу. — *Хто ж се вас так побив? — Ох! Він, Христе, він, бодай його збила лиха та нещасна година!* (Мирний, III, 1954, 174); **Неща́сне коха́ння** — кохання без взаємності. *Чому все має право на сльози: і туга материнська, і нещасне кохання, і громадський жаль, а тільки душа поета.. мусить мовчати?..* (Л. Укр., V, 1956, 434); **Неща́сний ви́падок** — нещастя, що сталося випадково. *Раптом почали спадати на думку різні нещасні випадки з радгоспними дітьми, що їх багато калічилося після війни у полях...* (Гончар, Тронка, 1963, 38).

4. *при звертанні і в спол. з сл.* той, цей *і т. ін., розм.* Уживається при вираженні зневажливого, негативного ставлення до кого-, чого-небудь. *Грицько почав розказувати про свій суд із братами — усе за тую нещасну десятину* [землі] (Гр., II, 1963, 385); — *Жмикрути нещасні. Усе вам мало, щоб вам ні дна ні покришки!— Прокіп, лаючись, пішов сінокосом* (Тют., Вир, 1964, 236); — *І що ти мелеш, нещасний грошолюб! — розгнівався дідусь* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 78); // Уживається при вираженні співчуття кому-небудь. — *Приходила тут одна,— така вже нещасна, що глянути та заплакати, й таку вже біду вона розмальовувала аж страх* (Вовчок, І, 1955, 384); — *Моє нещасне,— тихо промовляє мама, і Вустимко відчуває, як йому на голову капають сльози* (Багмут, Опов., 1959, 15).

НЕЩА́СНИК, а, *ч., розм.* Нещасна людина. — *Отак дивлюся на вас і плакати хочу над вами, останні сльози* *віддав би вам. Нещасники ви всі, може, гірші, ніж я...* (Ірчан, II, 1958, 135).

НЕЩÁСНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **нещáсник.** — *Давай, Ганно, влаштуєм їй поминки... Бо хто її, нещасницю, згадає...* (Гончар, Таврія, 1952, 329).

НЕЩÁСНО. Присл. до **нещáсний.** *Живуть убого, трудно й нещасно* (Головко, II, 1957, 368).

НЕЩÁСТЯ, я, *с.* 1. Нещаслива пригода, подія, що завдає кому-небудь страждання; лихо. *Родинні нещастя (мати осліпла, а батько втратив посаду і настала біда) зробили мене ще більше.. серйозним* (Коцюб., III, 1956, 281); — *Я* [листоноша] *бачу радість, я бачу й нещастя, я стою на порозі,— всім знайомий, багатьом друг* (Ю. Янов., I, 1954, 24); *Особливо часто зверталась по допомогу* [до І. Карпенка-Карого] *двоюрідна сестра Мотря.., яка майже щомісяця вигадувала всякі нещастя — пожежу, пошесті, невроżаї, пограбування,— плакала і просила врятувати з біди* (Життя К.-Карого, 1957, 15); // Те саме, що **Нещáсний вúпадок** *(див.* **нещáсний**). *Її чоловік завжди було робить з конем у лісі в пана Стаха Крапивницького. Та з ним трапилось нещастя, придавила деревина* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8).

[**Як**] **на нещáстя,** *у знач. вставн. сл.*— уживається для вираження співчуття, досади, незадоволення і т. ін. з приводу чого-небудь. *Ще й, на моє нещастя, прийшла мені на думку та страшна тітка Наталія* (Н.-Лев., III, 1956, 259); — *Ох ти ж горенько, і монополька, як на те нещастя, закрита,— розгублено ляпав він руками по стегнах. — А то б я повів тебе до громади, хай би нас люди розсудили* (Тют., Вир, 1964, 286).

2. *зневажл., рідко.* Про те, що не приносить користі, радості і т. ін., а може стати джерелом якого-небудь лиха, страждання, неприємностей. — *А вже тоді на базі реконструйованої промисловості можна буде й саме хліборобство піднести, щоб було воно в нас культурним хліборобством, а не таким нещастям, як тепер є* (Головко, II, 1957, 55); — *А я для чогось побився об заклад з парубками, що притягну з лісу деревину.. — І це ти, чоловіче, з самого лісу тягнеш отаке нещастя? — жахається Яків* (Стельмах, I, 1962, 480).

НЕЩИ́РИЙ, а, е. Який приховує свої справжні думки, почуття, наміри і т. ін.; лицемірний. *Син журив її тим, що був завсіди такий задуманий, та й якийсь нещирий до неї* (Март., Тв., 1954, 234); *Щось приховати від Жукової, бути з нею нещирою — справа марна* (Донч., V, 1957, 338); // Який не відповідає справжньому станові кого-небудь, справжнім його думкам, почуттям, намірам і т. ін.; фальшивий, удаваний. *Їй стало трохи сором за свою нещиру відповідь* (Л. Укр., III, 1952, 590); *Мама відразу розгадала, що її радість нещира* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 4); *Нещирі слова; Нещире кохання; Нещирі нотки.*

НЕЩИ́РІСТЬ, рості, *ж.* Абстр. ім. до **нещи́рий.** *Чи так чи не так, а Горпина висидить цілу ту ніч, плачучись то на чоловічу неласку, то на його нещирість* (Мирний, I, 1954, 233); *Старійшин таке пояснення не задовольнило. Навпаки, вони вловили в ньому тінь нещирості* (Міщ., Сіверяни, 1961, 127).

НЕЩИ́РО. Присл. до **нещи́рий.** *Їй здавалося, що він діє підступно та нещиро* (Дім., І будуть люди, 1964, 60).

НЕЩІ́ЛЬНИЙ, а, е. В (при) якому складові частини не щільно, не міцно з'єднуються одна з одною. *При нещільному приляганні заготовки її треба осадити ударами молотка і додатково затиснути* (Фрез. справа.., 1957, 141); // Який має отвори, не зачинений наглухо. *В сараї не розмовляли, тільки з кутка, куди крізь нещільні двері просочувався промінчик сонця, раз у раз доносилось тихе, краюче серце зітхання-шепіт: «Яке нещастя... Хто ж Марійку мою догляне?»* (Гур., Новели, 1951, 33).

НЕЩІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нещі́льний.** *З допомогою шурфу Надія виявила нещільність і бугруватість кладки* [печі] (Баш, Надія, 1960, 48).

НЕЩІ́ЛЬНО. Присл. до **нещі́льний.** *Крізь нещільно прикриті віконниці падало на сніг світло* (Тют., Вир, 1964, 468).

НЕЩОДÁВНІЙ, я, є. 1. Який відбувався, мав місце і т. ін. недавно. *Спокійно, без нещодавнього надсаду згадувала вона тепер Данила* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 121).

2. Який був ким-небудь у недалекому минулому. *Не без поради попів.. повітовий староста не хотів затвердити обрання нещодавнього арештанта, і секретарем люди вдруге обрали веселого ткача Сидора* (Козл., Ю. Крук, 1957, 478).

НЕЩОДÁВНО. Присл. до **нещодáвній.** *Нещодавно його призначили до нас класним керівником* (Сміл., Сашко, 1954, 221).

НЕЯ́ВКА, и, *ж.* Неприхід, неприбуття куди-небудь. *Після коротенького обіду він послав до Хомутенка виконавця із запискою, у якій значилося: «Цим повідомляю, що громадянинові Хомутенку.. негайно треба з'явиться в сільську Раду. За неявку будете відповідати по закону»* (Тют., Вир, 1964, 151).

НЕЯСКРÁВИЙ, а, е. Позбавлений яскравості; тьмяний. *Ніби жар, вкритий сивуватим попелом, жевріють неяскраві зорі* (Перв., Невигадане життя, 1958, 157); *Неяскраве світло настільної лампи падало на диван, на частину підлоги* (Собко, Стадіон, 1954, 191).

НЕЯ́СНИЙ, неяснá, неяснé. 1. Якого погано видно; який не чітко виділяється своїми контурами. *В рожевому тумані, мов тіні, сновигали люди, з'являлись і щезали неясні обриси хат* (Коцюб., II, 1955, 16); *Крізь густий туман ми помітили неясні ознаки берега* (Ю. Янов., II, 1958, 85); *Очі її бачили тільки неясні контури палацу і постать пана* (Стельмах, I, 1962, 396); // Те саме, що **неяскрáвий.** *Місяць повний, але неясний, стояв високо* (Н.-Лев., I, 1956, 99); *Від нагорілої свічки здіймався неясний світ* (Мирний, III, 1954, 338).

2. Невиразно чутний; нерозбірливий. *Всюди гам та гук, неясний гомін та клекіт...* (Мирний, III, 1954, 75); *Долітали неясні звуки розмови пасажирів, що розташувались на ніч недалеко над шляхом* (Трубл., Мандр., 1938, 57).

3. Не зовсім зрозумілий; причини якого важко встановити, у якому важко розібратися і т. ін. — *В обстановці багато ще неясного і перш за все — чи долежить зброя до ночі* (Головко, II, 1957, 470); *З неясних причин Зупинився поїзд До семи годин* (Ус., Лави.., 1948, 52); *Якесь неясне почуття, якась незрозуміла тривога непокоїла Олега* (Донч., II, 1956, 376).

НЕЯ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нея́сний.** *Данило відчув, що починає губитись від усієї цієї неясності, від плутанини* (Коп., Лейтенанти, 1947, 104); *Домку тривожила й непокоїла своєю неясністю зустріч Максима з якоюсь Василиною* (Панч, II, 1956, 24).

НЕЯ́СНО. Присл. до **нея́сний.** *Їх* [грона винограду] *стережуть від лихого ока.. начеплені на кілки овечі, коров'ячі та кінські черепи, що неясно білілись скрізь по винограднику* (Коцюб., I, 1955, 278); *В хаті неясно блимав маленький каганчик* (Собко, Шлях.., 1948, 79); *Тупіт* [коня] *ближчає, неясно доносяться два голоси* (Стельмах, I, 1962, 401); *Йому здавалось, що надто неясно він висловився* (Досв., Вибр., 1959, 337); // *у знач. присудк. сл.* Не зовсім зрозуміло. — *Неясно мені, чого ти й досі тут?* (Гончар, Тронка, 1963, 265).

НИ́ВА, и, *ж.* 1. Ділянка або смуга землі, на якій ростуть хлібні культури або яка призначена для їх вирощування; поле. *На ниву в жито уночі, На полі, на роздоллі, Зліталися поволі Сичі* (Шевч., II, 1953, 103); *Ниво моя, ниво, Ниво золота! Стигнеш ти на сонці, Налила жита...* (Граб., I, 1959, 292); *З острахом бідний орач позира на незорану ниву* (Фр., XIII, 1954, 305); *Пригадав Оленчук.., як першу ниву свою обробляв із старшим сином* (Гончар, II, 1959, 279); // *рідко.* Хлібні рослини, що ростуть на такій ділянці. *Легенький вітер колихав ниви проса* (Літ. Укр., 22.V 1962, 3).

2. *перен.* Сфера, галузь людської діяльності. *Майже тридцять п'ять років невтомно трудиться Олександр Степанович Левада на ниві української радянської літератури* (Мист., 1, 1961, 24); *На старшинській ниві і розкрилися повністю всі його* [Багірова] *таланти* (Гончар, I, 1954, 169).

НИ́ВКА, и, *ж.* Зменш. до **ни́ва** 1. *Хазяїн сіяв овесець; Була у його нивка невелика* (Гл., Вибр., 1951, 29); *Маленька була нивка, косою ніяк розмахнутись* (Донч., III, 1956, 119).

НИ́В'Я, *я, с., рідко.* Збірн. до **ни́ва** 1. *Оддам нив'я і сінокоси, І риболовні Тибрські коси, То буде нам Еней сусід* (Котл., I, 1952, 275); *Чорніє нив'я поораною ріллею та жовтіють лани збитою стернею...* (Мирний, III, 1954, 255); *Над буйним нив'ям висне знайомий перестук* [мотоцикла] (Рудь, Гомін.., 1959, 65).

НИ́ДІННЯ, *я, с.* Стан за знач. **ни́діти.** *Сербський учений* [Караджич] *яскраво розкрив творчі здібності простого, приреченого, здавалося, на безпросвітне нидіння народу, показав незмірні багатства його духовного світу* (Рад. літ-во, 2, 1964, 112); *Від довгого нидіння в казематах неждана воля й повітря п'янили його* (Козл., Ю. Крук, 1957, 504); *Вся його постать аж надто голосно говорила, що й минуле його життя було не життя, а вічне нидіння та бідування* (Фр., I, 1955, 277).

НИ́ДІТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Вести бездіяльне, позбавлене мети, смислу, духовних інтересів життя; животіти. — *Ой, важке наше життя! Ми нидіємо та чеврієм отут. Не живемо, та тільки животіємо в цій глушині* (Н.-Лев., III, 1956, 224); *Тільки філософський матеріалізм Маркса вказав пролетаріатові вихід з духовного рабства, в якому ниділи дотепер всі пригноблені класи* (Ленін, 23, 1972, 46); *На бистрині не легко плавать, Бо хвиля зносить, хвиля рве. Хто нидіє, а не живе, Нехай шукає тиху заводь!* (Павл., Бистрина, 1959, 121); // Знемагати, нудьгуючи від бездіяльності, марнуючи час. — *А що ж, капітан правду каже, чим тут нидіти в лісі, краще туди, де всі* (Тют., Вир, 1964, 339).

2. Зазнавати почуття нудоти, душевної муки; скучати, нудьгувати. *Її жива, кровиста натура ниділа і сохла в тій холодній, бездільній самоті* (Фр., V, 1951, 419); — *Чогось ви, тітко Лучіко, дуже впадаєте біля нашої Ляни! Коли вас немає, дівчинка просто нидіє!* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 317); // *без додатка і над чим.* Знемагати, зазнавати душевної муки, довго і одноманітно здійснюючи, виконуючи що-небудь. *Пішовши в Крим за сіллю, В дорозі нидіє* [чумак] *двадцяту вже неділю* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 46); *Друзі-однокласники працюють у Казахстані, на Донбасі, а вона нидіє над зведеннями* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 132); *Нидіти над підручниками.*

3. Втрачати сили, ставати фізично слабим. *Стара попадя над дочками тремтіла Та посагу скрині складала для них, Ниділа й сивіла, спадаючи з тіла В великій гризоті й турботах дрібних* (Перв., II, 1958, 375); *Вона боязко, турботно придивлялася до Зінька — як йому: чи легшає? Чи видужує? А він усе кволився, все нидів* (Гр., II, 1963, 488); // В'янути, сохнути (про рослини). *На вікні ниділа в горщику миршава квітка* (Коп., Лейтенанти, 1947, 66).

4. *рідко.* Набридливо скаржитися на що-небудь; нарікати, нити. — *Хто ж розкує нашого духа? .. — нидів Іваницький, похитуючи, як немовля, головою* (Кол., Терен.., 1959, 43).

НИ́ЖНИК, *а, ч., діал.* 1. Валет. — *Та не ту ходиш, ходи нижника! — кричав він до Пріськи* (Мирний, IV, 1955, 165).

2. Людина, яка при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу.

НИ́ЖНИЦЯ, *і, ж., діал.* Перший поверх. *Наша світличка була в нижниці над самим морем* (Федьк., Буковина, 1950, 110).

НИ́ЖНІЙ, *я, є.* 1. Який міститься внизу, нижче інших подібних предметів; протилежне **верхній.** *Сухі нижні гіллячки кололи йому лице* (Коцюб., II, 1955, 350); *Спить уже пасажирка на горішній лаві. Спить і на нижній лисий пасажир у жилетці* (Головко, I, 1957, 455); *Зараз він щось уважно пише, бо навіть кінчик язика лежить на нижній губі* (Стельмах, I, 1962, 135); // Який подається низом. *Нижні м'ячі.*

2. Який одягається під верхній одяг. *Вона все ж таки перетягла його через поріг і, не соромлячись, стала стягати з нього верхню і нижню сорочку* (Тют., Вир, 1964, 474).

3. Який міститься недалеко від гирла ріки.

Ни́жній чин — назва солдата, на відміну від офіцера. *Офіцери були перебиті, а генерал Гофман піднятий на штики своїми нижніми чинами* (Довж., I, 1958, 142).

НИЖНЯ́К, *а́, ч., діал.* Те саме, що **ни́жник** 2. *На високих козлах розпилювали соснову колоду на дошки два стельмахи. Верхняк був у синій ватянці, нижняк у короткому латаному кожушку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 407).

НИЖНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ни́жній** у 1 знач., напр.: нижньогубний, нижньоще́лепний і т. ін.

НИ́ЖЧАТИ, *ає, недок.* Ставати, робитися нижчим. *Яр нижчав, глибшав і враз вони опинилися в якійсь кам'яній ямі* (Гр., II, 1963, 295); *Вал той на очах поступово осідає, нижчає, стає зовсім низьким* (Збан., Мор. чайка, 1959, 195).

НИ́ЖЧЕ, *присл.* 1. Вищ. ст. до **ни́зько.** *Літаки спустилися нижче — в повітрі завили бомби* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 56); *Червоними загравами запалали ліси, а нижче жевріли, тліли кущі ялівнику* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 50); — *Чоловік.. добрим словом згадає... — А тепло ж буде від того доброго слова?.. — Тепло! — вже грізно одрубав Чіпка, а далі, нижче спускаючи голос, каже: — Я знаю, що моя праця не пропаде марно* (Мирний, I, 1949, 280).

2. *у знач. прийм., з род. в., часом у спол. з прийм.* **від** (**од**). Уживається при назві тієї верхньої межі, за яку не виходить дія висловленого в реченні. *Нижче од ставка Раставиця знов повилася між зеленими левадами та вербами* (Н.-Лев., II, 1956, 168); *За сей місяць, що я тут пробуваю, термометр ніколи не показував нижче + 10°, навіть уночі* (Коцюб., III, 1956, 414); *Іде* [сніговик], *ступає неквапливо, і довга-довга борода, як білий сніг, блискучо-сива, аж нижче пояса спада* (Забіла, У.. світ, 1960, 27).

3. Ближче до гирла ріки. *Тече, шумить Дніпро славний, Дорога весела: Луги, піски, ліси, гори, Городи і села. Городище стоїть вище, а Власівка нижче* (Гл., Вибр., 1957, 242); *Нижче по Дунаю, на південь від Будапешта, сапери протягом однієї ночі навели переправу* (Гончар, III, 1959, 225).

4. Далі, у наступному місці (розповіді, тексту і т. ін.). *Стрункий той міст переїздив я тихо З товаришами. Враз один із них, Підвівши руку, показав мені*

Таблицю й напис: Спорудили міст З наказу Конєва бійці радянські. А нижче — місяця число і рік (Рильський, III, 1961, 7).

◇ **Ни́жче своє́ї гі́дності** — про те, що принижує чиюсь гідність. *Вона вважала нижче своєї гідності хоч слово кинути цьому незграбному бороданеві* (Стельмах, I, 1962, 621).

НИЖЧЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ни́жче** у 4 знач., напр.: нижчеви́кладений, нижчезазна́чений, нижчезга́даний, нижченаве́дений, нижчена́званий, нижчеперелі́чений, нижчепідпи́саний, нижчепо́даний, нижческа́заний і т. ін.

НИ́ЖЧИЙ, а, е. 1. Вищ. ст. до **низьки́й** 1, 2, 5, 7. — *А хата стала ще нижча* (Н.-Лев., II, 1956, 257); *Він був наполовину нижчий від Дениса, сухорлявий, вузькоплечий, але незвичайно жилавий і витривалий* (Тют., Вир, 1964, 243); *Вечоріло вже, ще нижчим стало осіннє небо над Перекопом, коли парламентери під звуки сурм рушили кожен до своїх військ* (Гончар, II, 1959, 405); — *Голубе,— вже густішим басом протяг артист, — ого, нівроку, у вас, здається, октава! — Октава,— одповів я йому ще нижчим голосом* (Ю. Янов., I, 1958, 258).

2. Початковий (про школу, освіту). *Почав я писати — віршем і прозою — дуже вчасно, ще в нижчій гімназії* (Фр., I, 1955, 13); *Латинський шрифт тепер уже вільно читали навіть бійці з нижчою освітою* (Гончар, III, 1959, 248).

3. Найпростіший щодо ступеня розвитку, будови тіла. *Водорості належать до групи нижчих рослин* (Наука.., 1, 1960, 24).

4. Який не належить до панівних, привілейованих верств суспільства (про класове суспільство). *Його* [І. Франка] *цікавить боротьба двох елементів: гордого, егоїстичного боярства..— з нижчим, біднішим класом народу, який обстоює і боронить громадські інтереси* (Коцюб., III, 1956, 39).

5. Який залежить від кого-небудь, підпорядковується комусь. *Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм, який означає: .. безумовну обов'язковість рішень вищих органів для нижчих* (Статут КПРС, 1961, 11); // Молодший званням, посадою; підлеглий. *Федот сердито кинув косу, напустив на себе ту командирську суворість, яка була властива йому на службі, коли він звертався до нижчих чинів* (Тют., Вир, 1964, 236).

НИЗ, у, *ч.* 1. Нижня частина предмета. *Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалася несподіваного лиха, і кілька зелених глиць впало на сніг* (Коцюб., I, 1955, 79); *З низу і майже до верху вікна були замуровані* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 85); // *рідко.* Те саме, що **ви́воріт.** — *Я так білю, щоб верх полотна був на сонці, а низ у воді* (Стельмах, I, 1962, 311).

2. Низька місцевість; низина. *Сонце ще більше пригріє, В лузі закаркає грак; Повідь низи і долини покриє* (Щог., Поезії, 1958, 87); *Широкоплесі стави та озера порозлягалися в затишних балках, по низах* (Мирний, IV, 1955, 219); *Білі тумани в передчутті сонця занепокоїлися по низах* (Гончар, III, 1959, 434).

3. Нижня течія ріки, а також прилегла до неї територія. *В VII ст. в низах Волги утворилася сильна Хазарська держава* (Іст. СРСР, I, 1956, 28); *З усіх усюд піднялися козаки: від Чигирина, від Переяслава, від Батурина, від дніпровського низу...* (Довж., I, 1958, 272).

4. *тільки мн.* Широкі маси трудового населення. *Турбай з повагою глянув на Кузя. Зібраний, підтягнутий, навіть елегантний, він здався йому уособленням тієї розумової енергії, яку партія спрямувала в народ, в найглибші низи* (Руд., Остання шабля, 1959, 93); *Царизм душив, нищив талановитих людей, виходців з низів* (Чаб., Шляхами.., 1961, 42).

5. *тільки мн.* Низькі звуки, ноти. *Голос мав* [Садовський] *затушкований і сиплуватий на верхньому та середньому регістрах, а на низах — міцний, глибокий, який гармонійно пасував до його могутньої постаті* (Минуле укр. театру, 1953, 149).

НИЗА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для низання. *Перевезений з поля тютюн розкладають на низальних столах.. шаром не товстіше 30 см* (Техн. культ., 1956, 382); *Низальна машина.*

НИЗА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який займається низанням чого-небудь (у рибній, тютюновій та ін. промисловості).

НИЗА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **низа́льник.** *Для нанизування тютюну низальниці повинні мати навики і кваліфікацію* (Техн. культ., 1956, 382).

НИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **низа́ти.**

НИЗА́ТИ, нижу́, ни́жеш, *недок., перех.* 1. Насаджувати, просовувати що-небудь одно за другим на нитку, дріт і т. ін. *Низати намисто; Низати тютюн;* * Образно. *Чорна ніч низала перед тобою.. разки з залізничних будок, освітлених станцій, телеграфних стовпів* (Головко, I, 1957, 79); * У порівн. *Гафійка сміялась дзвінким, уриваним сміхом, мов намисто низала* (Коцюб., II, 1955, 65).

2. *перен.* Легко, вільно підбирати, пов'язуючи одно з одним (про слова, рими і т. ін.). *Любий Миша! ..Якось ти ніколи настояще не пишеш про свої діла, а так якось все тії слова нижеш, мов перли* (Л. Укр., V, 1956, 17); *Він* [мандрівник] *сідав на камені найближче, У руках — папір і олівець. Так сидить і на папері ниже Руни ті рядочок до рядку...* (Дор., Літа.., 1957, 126).

3. *перен.* Охоплювати повністю, проймати наскрізь (про холод, вітер, сонце і т. ін.); пронизувати. *Листя моє чорна хвиля роздирає, Холод мене ниже!* (Щог., Поезії, 1958, 69).

◇ **Низа́ти очи́ма** — пильно, уважно дивитись на кого-небудь. *Хлопці обступили Гаврила й низали його очима* (Мик., II, 1957, 24); **Низа́ти плечи́ма** — робити рухи плечима при здивуванні, нерозумінні, незнанні чого-небудь. *Він мовчить, та тільки плечима ниже* (Номис, 1864, № 13736).

НИЗА́ТИСЯ, ни́жеться, *недок.* 1. Мати властивість легко насаджуватися на що-небудь.

2. *перен.* Легко й вільно приєднуватись один до одного. *На семиповерхових будинках, у синім небі, ритмічно з'являлись вогняні літери: вино, вино, вино... Літери одна по одній, мов хто їх там вистукував на машинці, низалися в слова, перебігаючи зліва направо* (Тич., III, 1957, 32); * Образно. *Низався час із днів у разки намиста* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 288).

3. Пас. до **низа́ти** 1, 2.

НИЗЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **низьки́й** 1, 2. *На перелазі з'явилась низенька постать чоловіка* (Коцюб., I, 1955, 33); *Кошовий отаман Запорозької Січі сидів у сінях і кришив тютюн на низенькому пеньку* (Довж., I, 1958, 229); *По стінах, під низенькою стелею, метлялись полохливі тіні* (Донч., III, 1956, 7).

◇ **Низе́нький уклі́н (поклі́н)** — те саме, що **Низьки́й уклі́н (поклі́н)** *(див.* **низьки́й**). *Вашій мамі низенький поклін від мене* (Л. Укр., V, 1956, 394); — *Романе, тобі низенький уклін від Плачинди* (Стельмах, Хліб.., 1959, 60).

НИЗЕ́НЬКО. Присл. до **низе́нький.** *Сонечко низенько Уже спустилось над Дніпром* (Шевч., II, 1963, 42);

З ледве чутним щебетанням Низенько ластівка летить (Рильський, I, 1960, 164).

◇ **Низе́нько кла́нятися (вклони́тися, поклони́тися)** *кому* — те саме, що **Ни́зько кла́нятися (вклоня́тися, вклони́тися, поклони́тися)** (*див.* **ни́зько**). — *Я йому, матінко, низенько кланяюсь у самі ноги...* (Вовчок, I, 1955, 267); *Кошовий.. вклонився низенько, поклав булаву і пішов* (Довж., I, 1958, 232); *Знявши гостроверху шапчину, низенько поклонився* [Марко] (Тют., Вир, 1964, 9).

НИЗЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Дуже низький. *Хаточка на одшибі, малесенька, низесенька, біля з-під старої груші* (Вовчок, VI, 1956, 286); *Від українського народу* [звертання до Грузії] *уклін низесенький приймай* (Тич., II, 1957, 73).

НИЗЕ́СЕНЬКО. Присл. до **низе́сенький.** *Дивлюся, А ти, моя зоре, Спускаєшся низесенько* (Шевч., I, 1951, 273); *Дідусь.. мугиче щось таке, та, веселенько усміхаючись, знай йому* [Хомі] *низесенько кланяється* (Кв.-Осн., II, 1956, 230).

НИЗИНА́, и́, *ж.* 1. Низька місцевість. *Між сірими скелями стоїть на низині стара церква з трьома банями* (Н.-Лев., I, 1956, 52); *По низинах і шляхах стояли великі сині калюжі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3); *Вершник вибрався з глибоких урвищ, низин і глянув на світ* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 160).

2. *геогр.* Те саме, що **низовина́** 1. *Врешті війнув вітрець — перед втікачами була наддунайська низина* (Коцюб., I, 1955, 347).

НИЗИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **низина́** 1. *Він.. нахилився й поглянув на себе в люстерко води, яка набігла в низинку* (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 17).

НИЗИ́ННИЙ, а, е. Нижчий від оточуючих земель; низький. *Між нею* [дамбою] *і приморавським лісом стелилася на південь широка смуга відкритої низинної місцевості* (Гончар, III, 1959, 358); // Розміщений у низині (у 1 знач.). *Над рікою кудись униз покотилися сірі клубки туману, мов отара овець, що.., трясучи рунами, подалися на низинні пасовиська* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 200); *Між пасажирами був Іван Небесник, дитинство якого пройшло в закарпатському низинному селі* (Томч., Готель.., 1960, 23).

НИ́ЗКА, и, *ж.* 1. Нанизані на нитку, мотузку, дротину і т. ін. однорідні предмети. *Низки червоного .. перцю скрізь висять* (Н.-Лев., III, 1956, 264); *До обіду в Ігоря була вже порядна низка бичків* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 129); * Образно. *Довгу низку лиха нанизала йому злая доля!* (Стор., I, 1957, 81); * У порівн. *Очі йому блищали в пітьмі, білою низкою світилися зуби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 81).

2. *перен.* Сукупність предметів, явищ і т. ін., розташованих послідовно один за одним. *Далеко на озері, з-за очеретів, виринула під проміння низка човників: рибалки розставляли ятері* (Вас., Вибр., 1954, 122); *Низка вечорів пішла на товариські бесіди, родинні справи* (Кач., II, 1958, 27); *Нині інженери Петров і Каргат розробляють низку заходів, які дозволять нам ліквідувати відставання заводу* (Шовк., Інженери, 1956, 230).

НИЗОВИ́Й, а́, е́. 1. Який дме низом або знизу, перев. від води (про вітер). *Душно так, млосно... Коли б хоч легенький подих низового вітру приніс на своїх крилах прохолоду* (Коцюб., I, 1955, 180); *Від Дніпра ледь повівав теплий низовий вітер* (Скл., Святослав, 1959, 7).

2. Розташований у низині (у 1 знач.) або нижче від чого-небудь. *Ще раз глянули ми знизу на верх Шевченкової гори .. і поїхали низовою дорогою в Канів* (Н.-Лев., II, 1956, 387); *Низові луки лівого берега до виднокругу залиті холодною чистою водою* (Собко, Вогонь.., 1947, 99); *Дніпровські плавні — це цілий край з низовими лісами, з намулистими лугами* (Гончар, II, 1959, 372).

3. Який живе, перебуває в низов'ї ріки. — *Варта низова з Дніпра шле звідомлення, що посол турецького султана Осман-ага минув сторожові лінії* (Вітч., 4, 1947, 22); *Ідуть полем, долами крутими Руські люди — з Дону побратими, А ще з ними низова голота* (Мал., Звенигора, 1959, 230).

Низове́ коза́цтво, *іст.* — запорізькі козаки, що жили в низов'ї Дніпра. *Художнім досягненням Н. Панча є детальний опис життя, побуту, звичаїв січового і низового козацтва* (Іст. укр. літ., II, 1956, 456).

4. Створений низькими звуками; подібний до баса. *М'який низовий баритон* [Казанцева] *лащився до її душі, і все ще лунав глибоко, глибоко в серці* (Н.-Лев., III, 1956, 138).

5. Який обслуговує, безпосередньо зв'язаний з широкими народними масами. *Роль низових осередків у житті нашої партії, в її боротьбі за побудову комунізму надзвичайно велика* (Ком. Укр., 4, 1963, 8); *Партія мудро й послідовно спрямовує кожного керівного й низового працівника до діяльності творчої* (Вітч., 6, 1962, 164); — *Згодом довелося посопіти і на низовій роботі. Секретарював у сільраді* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 76).

НИЗОВИ́К, а́, *ч.*, *іст.* Запорізький козак з низов'я Дніпра. — *Що чувати на Низу? Здається, низовики знов не слухаються королівських наказів і непокоять наших кримських сусідів?..* (Ле, Наливайко, 1957, 23).

НИЗОВИНА́, и́, *ж.* 1. *геогр.* Рівнинна частина суходолу, абсолютна висота якої не перевищує 200 *м* над рівнем моря. *З півночі на південь* [України] *лежать Придніпровська, а на півдні Причорноморська низовини* (Визначні місця Укр., 1958, 13); — *Діти, зараз Музиченко покаже нам на фізичній карті низовини, височини та гори нашої Батьківщини...* (Донч., V, 1957, 176).

2. Те саме, що **низина́** 1. *Горпина звернула з шляху у вибалок, пройшла низовиною і збігла на пагорбок* (Десняк, Десну.., 1949, 224); *Танки йтимуть від лісу зеленою низовиною до населеного пункту* (Гончар, Земля.., 1947, 154).

НИЗОВИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **низовина́** 2. *Північні береги Чорного моря, крім південного берега Кримського півострова, низовинні* (Фіз. геогр., 7, 1957, 18).

НИЗО́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Вітер з моря, гирла ріки, що дме низом. *Сашко Птаха — корінний одесит, .. овіяний змалку всіма вітрами одеської бухти: горовим, низовкою* (Смолич, V, 1959, 13); *Б'є хвиля в бики білопінна, Низовки порив нароста* (Дор., Серед степу.., 1952, 53).

НИЗО́В'Я, я, *с.* Гирлова частина ріки та місцевість, розташована навколо неї. *Оцей смаглявий із низов'я Волги, а той, веселий, з поглядом ясним, з-під Києва...* (Гонч., Вибр., 1959, 154); *Орли клекотіли в низов'ї, палали в диму комиші* (Мал., Звенигора, 1959, 91).

НИ́ЗОМ, *присл.* Над самою поверхнею землі; протилежне **верхом**. — *Отак і блукаю,— провадив дід Северин,— світанки по росі відгадую, ночі по вітру, що низом лягає* (Рибак, Помилка.., 1956, 158); *Ніби вправний стрілець, цілиться він між безліч однаковісіньких овечих ніг, раз! шугнув низом гирлигою і вже тягне-витягує саме ту, яку йому треба* (Гончар, Таврія, 1952, 157); // По нижчій місцевості. *Котились низом ниви, стелились горбами, повні, свіжі, багаті, та все чужі* (Коцюб., II, 1955, 42); *Пішла глухими вулицями низом поза левадами — щоб хоч люди не бачили* (Головко, II, 1957, 150); [Марія:] *Не бачила* [Павла]. *Я йшла низом* (Довж., I, 1958, 349); // Нижньою частиною чого-небудь. *Дужими руками він поперед себе підняв мішок, низом поклав його на груди, а розв'язаний гузир нахилив у кіш* (Стельмах, I, 1962, 147).

НИ́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ни́зка.** *В одного* [хлопчика] *на низочці борсалися у воді сіренькі бобурі* (Донч., VI, 1957, 636); *Коротенький уривок пісні бринить мені поемою.., повною жалю і смутку, поемою із маленької низочки чарівних слів* (Вас., Незібр. тв., 1941, 44); * У порівн. *Дівчата низочкою.. всілися* (Коз., Листи.., 1967, 16).

НИЗХІДНИЙ, á, é. Який зникає, зменшується, знижується і т. ін.; протилежне висхідний. *В історичному змаганні двох протилежних систем — низхідного капіталізму і висхідного комунізму — знаряддям остаточної перемоги комунізму є сила прикладу — дедалі повнішого задоволення матеріальних і духовних потреб усієї маси населення* (Ком. Укр., 10, 1960, 7).

НИЗЬ, і, *ж.* Спосіб вишивання, при якому візерунок прокладається чорною або червоною ниткою зі споду, а вишивка виконується рештою кольорів з лиця. *На виставці багато художньої вишивки — тут чоловічі сорочки, рушники, подушки, вишиті різною технікою — болгарським хрестом, гладдю, низзю* (Мист., 5, 1960, 21).

НИЗЬКИЙ, á, é; *вищ. ст.* **ни́жчий**, а, е. 1. Який має малу відстань від нижньої частини до верхньої або який має висоту меншу від звичайної для таких предметів; протилежне високий. *Одна гора високая, а другая низька* (Чуб., V, 1874, 38); *Настя.. хутко пройшла через палісадник, ступила на низький ганок і подзвонила* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Дідусь уже сидить на маленькому стільчику перед низьким столиком* (Багмут, Опов., 1959, 11); *Сагайда, випроставшись між низькими деревами, якусь мить стояв приголомшений і засліплений блиском вранішньої природи* (Гончар, III, 1959, 316); // Невисокий на зріст. *Він був низький, присадкуватий, як печериця* (Н.-Лев., IV, 1956, 312).

Низьки́й лоб; Низьке́ чоло́ — вузький невеликий лоб. *Лев'яча грива рудого і трохи закучерявленого волосся обрамляє його низький лоб* (Грим., Подробиці.., 1956, 24); *Його низьке чоло, що забігало у зарость волосся.., покрили зморшки* (Коцюб., II, 1955, 369); **Низьки́й стан** — стан, нижчий від звичайного, нормального. *Спідниця обхопила круглий і низький стан, урізуючись у боки червоною крайкою* (Мирний, III, 1954, 179); **Низьки́й уклі́н (поклі́н)** — уклін, коли людина нагинається до землі. *Халимон уже повернувся додому і тепер разом з жінкою на воротях зустріли тачанку низькими поклонами* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 90); **Низькі́ бро́ви** — брови, які нависають на очі. *З-під густих низьких брів блищали невеликі темні горді очі* (Н.-Лев., II, 1956, 252).

2. Який міститься на невеликій, близькій від землі віддалі. *Воно* [небо] *було низьке й похмуре: йшлося вже до осені* (Мирний, I, 1949, 219); *Недалеко від хати під низькою стріхою весело стояла стаєнка, чи хлів* (Стельмах, II, 1962, 398); // Який розташований нижче від звичайного рівня. *Коли він зійшов на горбок, перед ним встали в повній красі всі ниви, зелена пляма низької луки, далека смужечка лісу* (Коцюб., II, 1955, 394); // Те саме, що **низови́й** 1. *Погода вирішила перемінитися. Десь піднісся вгору туман, і свіжий низький бриз забив у паруси* (Ю. Янов., II, 1958, 73).

3. Який не досяг певної норми, звичайного рівня і т. ін. — *Низькі врожаї озимої пшениці на чорних парах — це результат неправильного їх обробітку у весняно-літній період* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 8); *Автотранспорт, що працює на вивезенні буряків, значну частину часу простоює під навантаженням і розвантаженням, тому використання його надто низьке* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 138); // Який не досяг певного рівня розвитку, свідомості і т. ін. *Фабрика була досить солідна, та культурний рівень її був низький, і фільми не визначались високою якістю* (Довж., I, 1958 20); — *А за крадіжку я тобі скажу: вона від низької свідомості людини* (Тют., Вир, 1964, 140).

◇ **Низьки́й бал** — оцінка, що відбиває незадовільні успіхи або незадовільну поведінку. *В його білеті завжди рясно рябіє низькими балами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 87).

4. Невеликий, незначний щодо кількості, сили, інтенсивності і т. ін. *Дослідження в галузі низьких та наднизьких температур відкрили перед людиною багато цікавих явищ природи* (Наука.., 8, 1962, 23); *З неї* [вуглецевої сталі] *виготовляють, головним чином, інструменти, які працюють з низькими швидкостями різання* (Різальні інстр.., 1959, 6).

5. У класовому суспільстві — який не належить до знатного роду, до привілейованих верств суспільства. *Нікому з «товариства» не було таємницею, що брати Калиновичі походили з низького роду, що були синами вбогого канцеляриста* (Фр., VI, 1951, 202); *Інтермедії писались за теоретичними настановами тогочасних поетик, згідно яких у творах такого жанру повинні були виступати лише люди так званого низького стану — селяни, студенти, козаки, москалі, слуги тощо* (Рад. літ-во, 1, 1963, 107).

6. Негідний, підлий, безчесний (про людину). [Олімпіада Іванівна:] *Любочко, серце моє, що з тобою, що він тобі сказав?* [Любов (*ридаючи у неї на плечі*):] *Ах, тьотю, які люди.. низькі!.. їм же все одно, хоч би я пропала...* (Л. Укр., II, 1951, 76); // Власт. такій людині. — *Для чого ти вирощуєш у собі таке низьке, негідне почуття?* (Донч., V, 1957, 489).

7. Який звучить грубо (про звуки, голос і т. ін.); протилежне високий. — *Я Іван Посмітюх,— промовив Джеря неохоче низьким голосом* (Н.-Лев., II, 1956, 252); *Тільки густий і низький .. гудок сусідньої фабрики стріпонув Галину* (Крот., Сини.., 1948, 8); *На сході блиснуло і застугоніло. Відразу почувся низький свист* (Голов., Тополя.., 1965, 136).

НИ́ЗЬКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **низьки́й** 6. *Європейська війна принесла ту велику користь міжнародному соціалізмові, що наочно викрила всю міру гнилості, підлості й низькості опортунізму..* (Ленін, 35, 1952, 135); *Кому ж, як не Голубенкові, мусить бути зрозуміла вся низькість вчинку Сотника щодо Валентини* (Руд., Вітер.., 1958, 204).

НИ́ЗЬКО; *вищ. ст.* **ни́жче.** Присл. до **низьки́й** 2, 6, 7. *Вже сонце низько спустилось над лісом, а він і не думав полуднувать* (Н.-Лев., II, 1956, 267); *Низько хилили до землі колосся достиглі хліба* (Збан., Єдина, 1959, 345); *Васі захотілося.. заплакати від образи. Його обдурили, підло і низько обдурили* (Собко, Скеля.., 1961, 122); — *Ха-ха-ха,— низько сміється отець Миколай* (Стельмах, I, 1962, 268).

◇ **Ни́зько кла́нятися (вклоня́тися, вклони́тися, поклоня́тися, поклони́тися)** *кому*: а) вітаючись, схиляти голову у знак поваги до кого-небудь. *Вони ішли і прощалися один з одним, низько, по старому звичаю, кланялись близьким та рідним* (Тют., Вир, 1964, 295); *Балабуха привітався, низько поклонився хазяйці й поцілував її в руку* (Н.-Лев., III, 1956, 16); б) (*перед ким — чим, кому, чому, уроч.*) віддаючи шану кому-, чому-небудь, схиляти голову. — *Я низько уклоняюся перед усім тим, що козацтво доброго зробило* (Мирний, III, 1954, 259); *Низько вклоняюсь тобі, негритянко, Так, як вклоняється матері син* (Мал., Звенигора, 1959, 211).

НИЗЬКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **низьки́й** у 1 знач., напр.: низьконо́гий, низькосто́вбурний, низькощо́глий; у 2 знач., напр.: низькообстри́жений, *низькостéлий*, *низькохмáр'я*; у 3 знач., напр.: низьковрожáйний, низькоорганізóваний, низькопродуктúвний, низькородю́чий, низькосóртний; у 4 знач., напр.: низькомолекуля́рний, низькотемперату́рний, низькочастóтний і т. ін.

НИЗЬКОБРÓВИЙ, а, е, *розм.* У якого брови низько нависають над очима. *Саме поріг Данюша переступив — кремезний, з русявими вусиками вниз і низькобровий* (Головко, II, 1957, 46).

НИЗЬКОВÓЛЬТНИЙ, а, е, *ел.* Який розрахований на електричний струм невисокої напруги. *Низьковольтний електричний паяльник неважко зробити й самому* (Монтаж і ремонт.., 1956, 70).

НИЗЬКОДІЛ, дóлу, *ч.*, *рідко.* Низька місцевість; низина. *Попід полониною, по котрій вони їхали, широко розіслався зелений низькоділ* (Коцюб., I, 1955, 196); *В низькодолі сумовито похилені верби велетенською підковою охоплювали засніжений став* (Стельмах, Правда.., 1961, 20).

НИЗЬКОЗÓРИЙ, а, е, *заст.* Короткозорий. *Виплівали на старі низькозорі очі двоє дорогих сумовитих самоцвітів...* (Вас., I, 1959, 46).

НИЗЬКОКАЛОРІ́ЙНИЙ, а, е. Який має низьку калорійність. *Проблема перетворення місцевого палива у немісцеве означає переробку низькокалорійного палива у висококалорійний побутовий газ* (Шляхи розв.. пал. пром., 1958, 10).

НИЗЬКОЛЕГÓВАНИЙ, а, е, *спец.* Який містить невелику кількість (до 2,5%) легуючих елементів (хрому, нікелю, вольфраму, марганцю, ванадію і т. ін.). *В шостій п'ятирічці перед металургами поставлено завдання — різко піднести виробництво легованих і низьколегованих сталей* (Наука.., 9, 1957, 6).

НИЗЬКОЛÓБИЙ, а, е. Який має вузький, невеликий лоб. *Перед класом ходить-вихиляється пикатий староста.., тупе низьколобе створіння* (Кол., Терен.., 1959, 22).

НИЗЬКOÓКИЙ, а, е, *заст.* Короткозорий. *Увійшов отець Єремія, сухий, як опеньок, низькоокий* (Н.-Лев., III, 1956, 370).

НИЗЬКООПЛÁЧУВАНИЙ, а, е. Який одержує заробітну плату за низьким тарифом. *При піднесенні добробуту всього населення низькі рівні доходів підтягнуться до вищих, поступово скоротиться різниця між доходами селян і робітників, низькооплачуваних і високооплачуваних трудящих* (Програма КПРС, 1961, 80).

НИЗЬКОПОКЛÓННИК, а, *ч.*, *зневажл.* Той, хто плазує перед ким-небудь; підлабузник. *Космополіти і низькопоклонники перед буржуазним Заходом заперечували самобутність української мови* (Рильський, III, 1956, 63).

НИЗЬКОПОКЛÓННИЦТВО, а, *с.* Те саме, що **низькопоклóнство.**

НИЗЬКОПОКЛÓННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **низькопоклóнник.**

НИЗЬКОПОКЛÓННИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **низькопоклóнництво.**

НИЗЬКОПОКЛÓННИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Плазувати перед ким-, чим-небудь, догоджаючи, підлабузнюючись, підлещуючись і т. ін.

НИЗЬКОПОКЛÓННО, *присл.* Рабськи плазуючи перед ким-, чим-небудь, догоджаючи, підлабузнюючись. *Не позбавлений проникливості, гість вже збагнув, що тут йому запомоги не ждати. Але все ж низькопоклонно просив: — На одного вас, Степане Онуфрійовичу, надія.. Любу роботу, любе діло* (Збан., Переджнив'я, 1960, 338).

НИЗЬКОПОКЛÓНСТВО, а, *с.* Рабське, догідливе, підлабузницьке плазування перед ким-, чим-небудь. *Ленін викривав раболіпство і низькопоклонство російських махістів перед реакційною буржуазною філософією Заходу* (Біогр. Леніна, 1955, 105); *Школа Кирилові Івановичові на сей раз як у пригоді стала — те ж низькопоклонство, те ж слугування перед старшими* (Мирний, I, 1954, 155).

НИЗЬКОПРÓБНИЙ, а, е. 1. Який має низьку пробу через велику домішку міді і олова (про золото, срібло).

2. *перен.* Який має погану, низьку якість. *Неодноразово скаржився М. Кропивницький на низькопробний репертуар провінціальних труп того часу* (Збірник про Кроп., 1955, 84); *Ведмежу послугу робить радянській музичній культурі легка промисловість, яка масово випускає грамплатинки зі зразками низькопробної зарубіжної музики* (Мист., 2, 1961, 39).

НИЗЬКОПРÓБНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **низькопрóбний.**

НИЗЬКОРÓСЛИЙ, а, е. Який має невисокий зріст, який не доріс до звичайної, нормальної висоти; низький. — *Постривай, — здивовано зупинився Дунай, відкидаючи стан, щоб краще розглядіти низькорослого пана* (Стельмах, I, 1962, 49); *Наші ж низькорослі кошлаті алтайські коники, невибагливі на корм, легкі і невтомні, тюпали й тюпали дні і ночі, підіймаючись на найкрутіші кряжі, скрізь вірно слугуючи бійцеві* (Гончар, I, 1954, 79); *До самої землі припадав низькорослий овес* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 121).

НИЗЬКОСТÉБЛИЙ, а, е. Який має невисоке стебло; низький. *Вибирання льону руками провадять у два прийоми: спочатку вибирають в окремі горстки високорослий льон, а потім, не сходячи з місця, низькостеблі рослини* (Техн. культ., 1956, 76).

НИЗЬКОЧÓЛИЙ, а, е. Те саме, що **низьколóбий.** *Царський* [син] *серцем був, як звір, А з лиця, мов бузувір, Незугарний, низькочолий І на розум вельми кволий* (Перв., Райдуга.., 1960, 89).

НИЗЬКОШТÁМБОВИЙ, а, е, *сад.* Який має невисокий стовбур. *В культурі її* [айву] *формують у вигляді куща, що складається з 4—6 розгалужень, або у вигляді низькоштамбового дерева* (Колг. енц., I, 1956, 25).

НИЗЬКОЯ́КІСНИЙ, а, е. Який має низьку якість; поганий. *Зовсім неприпустимо застосовувати низькоякісні сорти сталі для виробництва двигунів літаків* (Наука.., 5, 1962, 33).

НИЗЬКУВÁТИЙ, а, е, *розм.* Трохи низький. *Без дощу* [озимі] *— і рідкі, й низькуваті* (Гірник, Сонце.., 1958, 30); — *Прямо і не знаю, що такому дорогому гостю треба,— понизила* [жінка] *і так низькуватий голос* (Стельмах, II, 1962, 122).

НИК, *виг.* 1. Уживається при вираженні раптовості або несподіваності настання чи виявлення чого-небудь. *Ник, аж там бик* (Номис, 1864, № 7892).

2. Уживається як присудок за знач. **никáти.** *Сюди ник, туди ник — та й день невелик!* (Укр.. присл.., 1955, 196).

НИКÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **никáти.** *Він звик до її.. никання по всіх усюдах і не впиняв ні в чому* (Н.-Лев., IV, 1956, 247).

НИКÁТИ, áю, áєш, *недок.* Ходити, рухатися без діла, без мети; тинятися. *Дід нудився, никав без роботи по хаті, по садку, заходив у пасіку* (Н.-Лев., IV, 1956, 202); *Орися не знаходила собі місця ні в хаті, ані в саду, ходила, никала, пробувала допомогти старенькій по господарству, та в неї все валилося з рук* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 38); *Свого квартиранта застала* [Мелашка] *на городі. Никав між зеленими заростями, приглядався та принюхувався до всього, що вона посадила та посіяла* (Гончар, Новели, 1954, 97).

НИ́КЛИЙ, а, е. 1. Який схилився, пригнувся до землі. *На пожовклу, никлу траву повільно спадало з дерев листя* (Збан., Між.. людьми, 1955, 115).

2. *перен., розм.* Сумний, із спущеною головою. *Никлі ходять воли.*

НИ́КНУТИ^1, ну, неш, *недок.* 1. Нахилятися, нагинатися, припадати до землі. *І легко дишеться, і груди знов охочі Вдихати сум квіток, що никнуть від роси...* (Рильський, Поеми, 1957, 212); *Переспілі трави никли долу, і їх топтали й вилущували ховрахи* (Добр., Очак. розмир, 1965, 19); *Часом голосніше билися серця, тоді всі* [втікачі] *никли до землі і прислухалися* (Кач., II, 1958, 348).

2. *перен.* Втрачати силу, енергію і т. ін. *В міру того, як дух кріпшав, його тіло никло й никло* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 109); // Ніяковіти. *Могла Леся тут, у канцелярії свого чоловіка, почувати себе невимушено, а проте — не було так. Коли заставала там когось чужого, никла, втрачала ту скромну певність себе, що робила її такою симпатичною в її власному домі* (Вільде, На порозі, 1955, 58).

НИ́КНУТИ ^{2}, ну, неш, *недок., діал.* Зникати. *Гашіца потихеньку висовується з-під рядна, обережно ступає босими ногами і никне врешті за причілковою стіною...* (Коцюб., I, 1955, 247); *А хвилі на гребнях приносили зорі, На палуби кидали, никли у морі...* (Нагн., Пісня.., 1949, 55).

НИКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **ника́ти.** *Ходить Настя по двору, гомонить стиха до себе, все до місця прибирає. Довідалась до корови, никнула до курей* (Вас., I, 1959, 277); *Він закрутився перелякано по хаті, никнув в один куток, у другий, а потім враз щурем шмигнув в отвір підпіччя* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 23).

НИ́НІ, *присл.* 1. У наш час, у сучасний період, тепер. — *Во Іудеї не було.. того ніколи, Що нині узриться* (Шевч., II, 1953, 310); *Нині світова соціалістична система перетворюється у вирішальний фактор історичного розвитку* (Ком. Укр., 4, 1961, 21).

2. Те саме, що **сьо́годні.** *Се ж нині був його перший адвокатський виступ у сьому місці* (Фр., VII, 1951, 187); *Нині молодиця закінчила роботу ще до смерку, але їй зовсім не хотілося йти додому* (Стельмах, I, 1962, 603).

НИ́НІШНІЙ, я, є. 1. Який існує, відбувається і т. ін. нині; стос. до сучасного періоду; сучасний. *Комуністична робота на селі набуває в нинішню епоху першорядного значення* (Ленін, 31, 1951, 176); *Чим довше обдумував він своє нинішнє становище,.. тим більша образа і навіть злість закипали в його серці* (Ряб., Жайворонки, 1957, 21); *Ми зустрілися з ним на березі Азовського моря — поблизу Матроської слобідки під Маріуполем, нинішнім містом Жданов* (Смолич, VI, 1959, 11).

2. Те саме, що **сьо́годнішній.** *Навіть нинішній день одсунувсь далеко, так далеко забіг, що видасться* [Маланці] *давнім, давно забутим сном* (Коцюб., II, 1955, 105).

НИ́НЬКИ, *присл., діал.* 1. Тепер, зараз. — *Ниньки і у нас не те, що було раніше. Радянська влада, спасибі їй, дала нам і землю, і ліс на хати, по-новому живемо* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 422); — *А якби був Річинський той санаторій збудував, що задумував у двадцятім році, то ниньки, може, й не так тісно було б у селі* (Вільде, Сестри.., 1958, 71).

2. Сьогодні. *Не відкладай на завтра, що ниньки будеш робити* (Чуб., I, 1872, 285); — *Хомо,— гукають бійці,— ану розкажи, яке там ниньки зведення у союзників!* (Гончар, III, 1959, 205).

НИ́ПАТИ, аю, аєш, *недок., діал.* Ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь. *Весь день тільки за тим і нипав* [сторож], *щоб роздобути дрівець* (Фр., VII, 1951, 344); *Збирався він, як за смертю: довго шукав рукавиці, батіг, хурчав загаслою люлькою, нипаючи по всіх закапелках* (Тют., Вир, 1964, 521).

НИРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* 1. Той, хто пиряє, займається пирянням. *Найвправніші нирці не можуть сягнути дна в його* [Дніпра] *холодних глибинах* (Гончар, I, 1959, 41).

2. *розм.* Те саме, що **ниро́к.** *Перелітне птаство кружляло над водою. Прошуміли над головою довгасті короткокрилі нирці* (Горд., Дівчина.., 1954, 16); *Низько над водою обважніло пролітали плямисті гагари та запізнілі білогруді полярні нирці* (Досв., Вибр., 1959, 289); *Осінь.. Ще зелено у плавнях. Качки літають над водою, нирці та інші водоплавні гості* (Довж., III, 1960, 499).

НИ́РКА, и, *ж.* Орган хребетних тварин і людини, через який з організму виділяються надлишок води та розчинені в ньому кінцеві продукти обміну речовин — азотисті сполуки, солі, отруйні речовини і т. ін. *Основною видільною системою є нирки* (Курс патології, 1956, 303); *Його* [лікаря] *затримано тут, а там чекали відповідальні операції. Треба вирізати нирку, зробити резекцію шлунка* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 131).

△ **Блука́юча ни́рка** *див.* **блука́ючий.**

НИРКОВИ́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **нирcоподі́бний.** *Листки* [копитняка] *на довгих черешках, нирковидні і округлі* (Лікар. рослини.., 1958, 35).

НИРКОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ни́рка.** *Найбільш типовим симптомом нирковокам'яної хвороби є приступи ниркової коліки* (Лікар. експертиза.., 1958, 55); *Ниркові камені.*

△ **Ниркова́ ми́ска** *див.* **ми́ска.**

НИРКОВОКАМ'ЯНА ХВОРО́БА. Захворювання, при якому в нирках утворюються камені, що складаються з солей щавлевої, сечової, фосфорної кислот. *Найголовніше в народі лікарське призначення насіння дикої моркви полягає в застосуванні для лікування нирковокам'яної хвороби* (Лікар. рослини.., 1958, 159).

НИРКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Подібний до нирки; який своєю формою нагадує нирку.

НИРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* 1. Однокр. до **пиря́ти.** *Розхриставшись, бризнув* [Тарас] *в воду, Нирнув* (Котл., I, 1952, 111); *Запорожець в одежі кинувся в ріку, нирнув і витяг дитину* (Бурл., Напередодні, 1956, 37).

2. *перен., розм.* Швидко зникати, ховаючись куди-небудь. *Грицько, як миша, нирнув попід руками і затерся між людьми* (Мирний, I, 1954, 259); *Машур круто повернувся й нирнув під ближній вагон* (Донч., III, 1956, 453).

НИРО́К, нирка́, *ч.* Водоплавний птах родини качиних, що добуває їжу, надовго пірнаючи під воду. *Чайка сліпуче зблисне в повітрі або з'явиться з-поміж хвиль самотній нирок, виткнеться чорною головкою і пірне знов, зникне, як і не було його* (Гончар, Тронка, 1963, 234).

НИРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ниря́ти.**

НИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* Занурюватися повністю у воду; пірнати. *Поромщик.. нахлистався горілочки, коли прощавсь. Еней велів його прийняти, Щоб не пустивсь на дно ниряти* (Котл., I, 1952, 111); * Образно. *Ні, не мені.. в зелень пахучу ниряти!* (Фр., XIII, 1954, 304).

НИ́ТИ, ни́ю, ни́єш, *недок.* 1. Давати відчуття тупого болю. *Трудно бути веселим, коли зуб ниє* (Коцюб., III, 1956, 132); *У нього терпли ноги, нила спина* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 86); // *безос. У Вови нило всередині, і він нічого не слухав* (Вас., I, 1959, 90); *Петрусь відчув, як у нього ниє в лікті* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 57).

◇ **Душа́ (се́рце) ни́є** *у кого* — кого-небудь охопило відчуття жалю, тривоги, туги за кимсь, чимсь. *Подивиться — серце ниє: Кругом ні билини! Одна, одна, як сирота На чужині, гине!* (Шевч., I, 1951, 48).

2. *розм.* Набридливо скаржитись на кого-, що-небудь, виражати своє незадоволення з приводу чогось. — *Чого ти вічно ниєш? І те тобі не подобається в лабораторіях, і брудно тут, і зірок тобі з неба не дають хапати* (Шовк., Інженери, 1956, 42); *Відомо, що тільки люди хворі та хворобливі піддаються поганому настрою, весь час ниють, не знають, на якому світі живуть: і тут гаряче, і там боляче* (Збан., Єспель, 1961, 135).

3. Видавати протяжні, набридливі звуки. *І от він там, де ниють кулі у перехресному рою* (Сос., II, 1958, 437).

НИ́ТИК, а, *ч., розм.* Той, хто постійно виражає своє незадоволення з приводу чого-небудь. *Поезія Тичини утверджувала, всупереч скаргам нитиків і маловірів, соціалістичну перспективу розвитку країни* (Поезія.., 1956, 166).

НИ́ТКА, и, *ж.* 1. Тонко зсукана, скручена пряжа, що використовується для шиття, в'язання, вишивання, виготовлення тканин і т. ін. *Чоловіки були в білих свитах з комірами, гарно вишитими червоними або синіми нитками* (Н.-Лев., II, 1956, 403); *Пригадую й суворі окуляри, Нитками перев'язані сяк-так* (Рильський, I, 1956, 174); — *І Катря з ним іде?* — *спитав Зозуля.* — *Куди голка, туди й нитка,* — *пояснила Уляна* (Кучер, Трудна любов, 1960, 422); * Образно. *Блищить тонка нитка далекого Дніпра* (Ю. Янов., I, 1958, 229); * У порівн. *В нас дорога.., Наче нитка, в'ється понад кручі* (Фр., XIII, 1954, 331); // *чого.* Тонкий довгий предмет, що намотується на що-небудь. *Уявив Фрунзе.., як годинами стоять його телефоністи через увесь Сиваш у прибуваючій крижаній воді, тримаючи в задубілих руках нитку провода* (Гончар, II, 1959, 427); *Котили вони поперед себе дерев'яне колесо, залишали за собою тонку нитку телефонного кабеля* (Збан., Єспель, 1961, 247).

Виво́дити (ви́вести) ни́тку *див.* **виво́дити** ¹.

◇ **Білими ни́тка́ми ши́тий (ши́та, ши́те)** — невміло, погано зроблений, замаскований. *План ухвалили врешті Матюшин та Гнидин. План білими нитками шитий, але — хай. Хто там доскіпуватися буде* (Головко, II, 1957, 146); — *Іване Семеновичу! Ти ж розумна людина. Дурниці то все — Білими нитками шите твоє звинувачення* (Збан., Переджнив'я, 1960, 349): **До [оста́нньої] ни́тки** — абсолютно, повністю все. — *На вашій дранці все ж до нитки записано, хіба ви що пропустите?* — *охоплюють парубка тривожні здогадки* (Стельмах, I, 1962, 119); **Звести́ся до ни́тки** — втратити все, що було в господарстві. *До нитки звівся мій козак, Усе на панщині проклятій, А був хазяїн...* (Шевч., II, 1963, 126); **Злови́ти ни́тку (нитки́)** *див.* **злови́ти; Зміта́ти на живу́ ни́тку** *див.* **зміта́ти; Ни́тки сухо́ї нема́ (не зна́йдеш)** *на кому* — у кого-небудь одяг промок наскрізь. — *Лихо та й годі нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а ніґде обсушитись* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); **Промо́кнути (змо́кнути) до ни́тки** — промокнути наскрізь. *Вода .. стікала з гілок йому за комір, він уже промок до нитки* (Гончар, Людина.., 1960, 98); **Прохо́дити черво́ною ни́ткою** — бути основним, провідним у чому-небудь. *Ленін учив, що соціалізм створюється самими народними масами. Ця ідея проходила червоною ниткою через всю державну діяльність Леніна* (Біогр. Леніна, 1955, 189); **Увірва́лася (перерва́лася, обірва́лася) ни́тка** — настав кінець чому-небудь. *Терешкові ввірвалась нитка верховодити хоч на вулиці або на вечорницях* (Кв.-Осн., II, 1956, 21).

2. *перен.* Те, що поєднує, зв'язує з ким-, чим-небудь. *Рідна хата, мов та квітка, Що скрашає весь квітник. З рідним краєм якась нитка Тебе зв'язує навік* (Граб., I, 1959, 622); *Шевченко, однодумець Добролюбова і друг Чернишевського, нерозривними нитками зв'язаний був з російською культурою* (Рильський, III, 1956, 181); // Послідовність, основний напрямок чого-небудь. — *Ох, сміх тепер,* — *стуляючи нитку перерваної розмови, почала знову Мар'я* (Мирний, III, 1954, 164); *Хотів одразу заговорити про бажане, передумане, та враз загубив нитку думок* (Десняк, I, 1955, 306).

НИТКА́Р, я́, *ч.* Працівник ниткового виробництва.

НИТКА́РКА, и, *ж.* Жін. до **нитка́р.**

НИТКОВИ́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **ниткоподі́бний.** *За зовнішнім виглядом розрізняють кілька вусиків* [комах]: *нитковидні, коли вусики витягнуті і однакові завтовшки по всій довжині їх; щетиновидні — при основі потовщені* (Захист рослин.., 1952, 13); *Нитковидні паростки.*

НИТКОВИ́Й, а́, е́. Стос. до нитки (у 1 знач.). *У шостій п'ятирічці і далі здійснюватиметься..* [переведення] *ряду виробничих операцій на передовий клейовий метод замість ниткового* (Наука.., 1, 1957, 6); *Ниткове виробництво.*

НИТКОПЛУ́Т, а, *ч., заст., зневажл.* Назва ткача. *Ой ти ткач ниткоплут, а я бондарівна; піди геть, відчепись, я тобі не рівня* (Номис, 1864, № 12540).

НИТКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Подібний до нитки; який своєю формою нагадує нитку. *Внаслідок високої рухливості кожної ланки молекула каучуку може набувати форму від клубкоподібної до витягнутої, ниткоподібної* (Наука.., 3, 1964, 18).

НИ́ТОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ни́тка.** *Перед образами гойдалися на ниточках роблені голуби* (Мирний, I, 1949, 359); *Довголітня самотність порвала ті невидимі ниточки, які зв'язували його душу з душами іншими* (Руд., Остання шабля, 1959, 26); * У порівн. *Жайворонок підлетів невисоко й повиснув, мов на ниточці* (Ю. Янов., II, 1954, 142).

◇ **Ви́сі́ти на ни́точці** — перебувати у надзвичайно непевному, загрозливому становищі. — *Та наше життя завше висить на ниточці. Ніколи не можна казати гоп, доки не перескочиш* (Ю. Янов., II, 1958, 73); **До ни́точки** — те саме, що **До [оста́нньої] ни́тки** (*див.* **ни́тка).** — *Про нього* [агента] *вже навіть у газетах писалось, як він у Варшавській губернії обібрав до ниточки нещасних переселенців* (Стельмах, I, 1962, 200); **Ни́точки сухо́ї нема́ (не зна́йдеш)** — те саме, що **Ни́тки сухо́ї нема́ (не зна́йдеш)** (*див.* **ни́тка).** *В дощ, у негоду, в осінній холод змокне* [Гнат] *було, що й ниточки сухої не знайдеш на спині* (Коцюб., I, 1955, 21); **Промо́кнути (змо́кнути) до ни́точки** — те саме, що **Промо́кнути (змо́кнути) до ни́тки** (*див.* **ни́тка).** *Заскреготавши буферами, відійшов поїзд, а жінки все гибіли під дощем, промокли до останньої ниточки* (Хижняк, Тамара, 1959, 163); **Увірва́лася (перерва́лася, обірва́лася) ни́точка** — те саме, що **Увірва́лася (перерва́лася, обірва́лася) ни́тка** (*див.* **ни́тка).** *Карпо Джмелик.. із Северином зсаджували на гарбу віялку.* — *Що ж ти робиш?* — *підійшов до нього Тетеря.* — *Це колгоспне майно, а не твоє.* — *Тепер усе наше.. Твоя вже ниточка обірвалася* (Тют., Вир, 1964, 369).

НИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **ни́ти.** *У нього ревматизм крутив ноги, і дід болісно прислухався до німого ниття* (Гуцало, Скупана.., 1965, 9); *Слухаючи сповнене жовчі Блюмове ниття про майбутнє нашого покоління, я справді переконуюсь, що ниття це — отруйне* (Кол., На фронті.., 1959, 12).

НИТЧА́СТИЙ, а, е. Який має форму нитки, подібний до нитки (перев. як складова частина зоологічних та ботанічних назв). *Нематоди — круглі нитчасті черв'яки завдовжки від 0,8 до 1,9 міліметра* (Колг. Укр., 6, 1956, 40); *Кожна квіточка* [каштана] *обгорнена сніжно-*

білими пелюстками з червоними ниточками при основі. Між ними виглядають нитчасті тичинки (Наука.., 5, 1962, 55); *Нитчасті грибки.*

НИ́ТЯНИЙ, а, е. Зробл. з ниток. *Батькові руки, в білих нитяних рукавицях, важко лежали на держалні шашки* (Коцюб., II, 1955, 374); *З кола на середину зали вийшла.. хрупка дівчинка у нитяному біленькому светрику* (Вільде, Сестри.., 1958, 234).

НИТЬ, і, *ж., поет.* Те саме, що **ни́тка.** *Гурій Адріянович і Опара рушили з місця і йшли так повільно, неначе назад їх тягла невидима нить, а вони пересилювали її* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 43); * Образно. *Воли йдуть один за одним, низько похнюпивши голову, і довгі ниті липкої слини звисають з їхніх губ до землі* (Собко, Шлях.., 1948, 28); *Єдина Україна в світі. Єдиний наш народ. До згоди чудесні нас єднають ниті — ідеї правди і свободи* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 39).

НИ́ЦИЙ, а, е. Негідний, підлий, ганебний. [Вʼязень-лицар:] *Знав, проклятий* [король], *як покарать мене. В той день, як він мене сюди закинув, .. він підписав декрет, що він касує і тортури, й страту в своїй державі — ниций лицемір!* (Л. Укр., II, 1951, 186); — *Трохи незграбний...— думала про нього Тетяна, — а такий сердечний... і мимохіть порівнювала з Мамієм. Той красивий, як намальований, з ницою душею спесивця, цей — приязний і соромливий, з одвертим серцем дитини* (Добр., Тече річка.., 1961, 191).

НИ́ЦІСТЬ, цості, *ж.* Абстр. ім. до **ни́ций.** *Письменник* [Смолич] *з великою теплотою зображує тих юнаків, які служать справі революції, і нещадно викриває моральну ницість куркульського синка* (Іст. укр. літ., II, 1956, 466).

НИЦЬ, *присл., перев. з дієсл.* упасти, лежати, припадати і т. ін. Обличчям вниз; на животі; протилежне горілиць. *Корній нічого не чув і лежав, упавши обличчям ниць на стіл, мов мертвий* (Гр., I, 1963, 428); *Ниць лежить в тіні акацій Оленчук, поклавши голову на руки* (Гончар, II, 1959, 278); *Хочеться впасти ниць і ридати від злоби, від свідомості непоправного лиха* (Ле, Мої листи, 1945, 197); * Образно. *В попелі згарищ лежала ниць колись така весела і гомінка вулиця Свердлова* (Рибак, Час.., 1960, 232); // На колінах, схиливши голову до самої землі. *Вона зупинилася за три кроки від падишаха і впала перед ним ниць* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 243); *Отець Василь стояв навколішки, упавши ниць перед владичицею неба* (Стар., Облога.., 1961, 66).

НИ́ЦЬМА, *присл., розм.* Те саме, що **ниць.** *Донна Анна скрикує і падає ницьма додолу...* (Л. Укр., III, 1952, 413); *Поклавши підборіддя на рушницю, Успенський лежав ницьма на зеленому горбі* (Панч, II, 1956, 442).

НИЧ, *невідм., діал.* Нічого. *Петрій оглянувся,— нич не видати* (Фр., VIII, 1952, 112).

НИЧКО́М, *присл., розм.* Те саме, що **ниць.** *Недалеко від борони хтось лежав ничком* (Панч, Мир, 1937, 38); *Стара згадала за літами Свою нерадісну сімʼю. Її Микита під житами Упав ничком у колію* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 61).

НИ́ШКНУТИ, ну, неш, *недок.* Замовкати, затихати, заспокоюватися. *Аудиторія враз притихла, люди нишкли — люди хотіли почути, що далі скаже промовець* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 202); *Курці нишкнуть під строгим поглядом голови* (Жур., Звич. турботи, 1960, 106); // Притаївшись, сидіти тихо, мовчати. *Може, й цього разу сарна відчула, що попереду в засідці нишкне людина, і тому зупинилася* (Загреб., Європа 45, 1959, 36); // Схилятися додолу. *Квіти нишкли до землі.*

НИ́ШКОМ, *присл.* 1. Тихо. *Устав Чіпка тихо; налапав двері; нишком вийшов у сіни* (Мирний, I, 1949, 333); — *Мабуть-таки захворів, наш синок,— нишком звернулася мати до батька. — І вночі не спав, і зараз схопився...* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 210); // Притаївшись, мовчки. *Софійка втекла на леваду, до старої дуплистої верби. Забилася в дупло і нишком сиділа, щоб не помітили дорослі* (Дім., Ідол, 1961, 10).

2. Крадькома, потай, щоб інші не бачили, не знали. *А нумо знову віршувать. Звичайне, нишком* (Шевч., II, 1963, 78); *Пан, нишком од панії, дав їй карбованця грошей, та не взяла Катря* (Вовчок, I, 1955, 130); *Зюзін нишком малював карикатуру на Андрія — дуже їдку і образливу* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 169).

НИ́ШКОМ-ТИ́ШКОМ, *присл., розм.* Те саме, що **ни́шком.** *Повій, вітре, нишком-тишком Над румʼяним, білим личком* (Рудан., Тв., 1956, 36); *Пани дивилися на ту роботу, та охали та зітхали, нишком-тишком самі між собою щось балакали...* (Мирний, I, 1949, 298).

НИ́ШПОРЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ни́шпорити.**

НИ́ШПОРИТИ, рю, риш, *недок., розм.* Шукати, заглядаючи скрізь, оглядаючи все. *Дорослі з піснями стинають стиглі кетяги в коновки та носять до бочки, а весела замурзана солодким соком дітвора нишпорить попід кущами, вишукує непомічені грона* (Коцюб., I, 1955, 191); *Він перекидав папери, нишпорив по всіх закутках, але не знаходив того, що його цікавило* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 240); *Бійці розсипались поміж депутатськими рядами, нишпорячи, чи не причаївся часом де внизу застуканий фриц* (Гончар, III, 1959, 291); * Образно. *По небу знову стали нишпорити прожектори* (Ільч., Вибр., 1948, 6).

◇ **Ни́шпорити о́ком (очи́ма)** *див.* **о́ко** ¹.

НИ́ШПОРКА, и, *ж., діал.* 1. Місце, в якому можна сховати щось або сховатися; схованка. *Обходила всі глухі кутки, обнишпорила всі нишпорки — нема* [Івася], *як у воду впав!* (Мирний, I, 1954, 252); *І от як уже нічого й бити стало, як уже обшарили вони всі куточки й нишпорки,— став Степан серед хати і, трясучи кулаком у повітрі, крикнув: — Ой не попадайся мені більше..!* (Хотк., I, 1966, 70).

◇ **Піти́ (ходи́ти) по ни́шпорках** — почати старанно щось вишукувати. *Блаженко сам пішов по нишпорках. Він натикався на багато дивовижних чудових речей* (Гончар, III, 1959, 145).

2. *перен., зневажл.* Про людину, яка надмірно цікавиться всім, потай слідкує за ким-небудь. — *Це не дядина, а нишпорка! Винишпорила-таки тебе* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); [Стефан:] *Ехе-хе! (Ходить по камері, нудьгуючи). У вас як тут — оті нишпорки (киває на двері) дуже слідкують за вами?* (Вас., III, 1960, 298).

НИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ни́щити.** *В сповнених відчаю думках він бачить лише, як все нищиться навкруги, і всі сили людські, весь розум людський поставлені на службу цьому нищенню* [війни] (Гончар, Людина.., 1960, 99); *Безпланове нищення лісів веде до згубних наслідків* (Фіз. геогр., 5, 1956, 130).

НИ́ЩЕЧКОМ, *присл., розм.* Те саме, що **ни́шком.** — *От-от уже почне кипіть* [море], — *Хто-небудь нищечком мовляє, — Ось цитьте, зараз запалає...* (Гл., Вибр., 1951, 37); *Віршую нищечком, грішу, Бог зна колишнії случаї В душі своїй перебираю Та списую* (Шевч., II, 1953, 87); — *А чи не потанцювати мені? — подумав Василь, відчуваючи в тілі незвичайну легкість і радість руху. — Дай я трошки потанцюю, повчусь собі нищечком, отак-от, щоб ніхто не бачив...* (Довж., I, 1958, 88).

НИ́ЩИЙ, а, е. Дуже бідний, позбавлений матеріальних засобів до життя; убогий, злиденний. — *Усі на них* [дітей] *пальцями штрикатимуть, усі зашиплять:*

«Мати їх з мужичого роду, нищі, сякі, такі» (Кв.-Осн., II, 1956, 343); *Воскресну нині! Ради їх, Людей закованих моїх, Убогих, нищих...* (Шевч., II, 1963, 321); // Який живе з милостині; // *у знач. ім.* **ни́щі**, щих, *мн.* (*одн.* **ни́щий**, щого, *ч.*; **ни́ща**, щої, *ж.*). Бідні люди, які живуть з милостині. *Говорили, буцімто молодий пан звелів спустити з ланцюгів собак і цькувати тими псами нищих* (Н.-Лев., I, 1956, 256); — *Лихо. Христе, за таким заміжжям. Коли б знала, краще з послідні́м нищим зв'язалася, ніж з ним* (Мирний, III, 1954, 368).

НИЩИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* Той, хто знищує, руйнує і т. ін. *Кращого нищителя, ніж Гейдріх, важко було відшукати. Він вішав, убивав, арештовував* (Загреб., Європа 45. 1959, 155).

НИЩИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **нищи́тель.**

НИ́ЩИТИ, щу, щиш, *недок. і док., перех.* Убиваючи, отруюючи, топчучи, ламаючи і т. ін., позбавляти життя, припиняти існування кого-, чого-небудь. *А ведмедів, що зостались, Чоловік.. нищить* (Л. Укр., IV, 1954, 159); — *На протязі чотирьох років Сергій Соколов думав тільки про те, як нищити гітлерівців* (Собко, Запорука.., 1952, 4); *Мріяв* [бригадир] *придбати літака, який і поливатиме, і шкідників нищитиме, і опилення провадитиме* (Ю. Янов., II, 1954, 136); *Пливе по небокраю Зловісна хмара, гонить вітрів зграю, Що гнуть і нищать квіти запашні* (Рильський, Зим. записи, 1964, 75); // Виснажувати, фізично ослаблювати (організм, тіло). *Тут не було найменшого сумніву, що туберкульоз нищить організм* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 138); *Довгі безсонні ночі нищили його тіло, жара палила його нутро* (Кобр., Вибр., 1954, 40); // Руйнувати, палити, ламати і т. ін. *Вони* [Марко і Прокіп] *довели людям, що не треба палити та руйнувати народне добро.. Сьогодні мало рішитись, за ким перемога, за ними чи за Хомою, який підбивав нищити все і все палити* (Коцюб., II, 1955, 80); // Грабувати, розоряти. *Мій краю прекрасний, роскошний* [розкішний], *багатий! Хто тебе не нищив?* (Шевч., II, 1953, 395); // *перен.* Позбавляти когось чого-небудь. [Хвора:] *В мені спалахнула ненависть До тих, що нищили мою любов* (Л. Укр., I, 1951, 119); *Привіт Усім, хто бореться з фашизмом І нищить ненависний гніт!* (Укр.. думи.., 1955, 419).

◇ **Ни́щити до ноги́** — не залишати в живих жодної людини. *Туркам було чого поспішати. Пощади їм не було від козаків під час нападів — у цьому козаки не поступалися нападникам, нищили до ноги* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 196).

НИ́ЩИТИСЯ, щуся, щишся, *недок.* 1. Руйнуватися, ламатися, псуватися і т. ін. *Маєтки пустіли, нищилися, височенні палаци по селах стояли з розбитими вікнами* (Мирний, IV, 1955, 240); *В дорогу! В дорогу, що тягнеться серед того-таки дрібного сіряку, що вкритий величезними вибоїнами, де худоба ламає ноги, нищаться колеса візків...* (Досв., Гюлле, 1961, 153).

2. Пас. до **ни́щити.** *Вона весь вік З сил вибивалась, мов лучина та Горіла й власним нищилась огнем* (Фр., X, 1954, 370); *Хто забуде чудові жита наші, наші пшениці, сади наші..? Хто забуде, як горіли вони? Як нищились і роздирались вони вогнем і залізом?* (Довж., III, 1960, 26).

НИЩІВНИ́Й, á, é. Який має велику руйнівну, знищувальну силу. *Здійснити програму роззброєння — значить назавжди ліквідувати загрозу нищівної війни, назавжди утвердити мир на землі* (Ком. Укр., 10, 1959, 5); *Вони* [німці] *панічно тікали з Веселого, підставляючи під нищівний вогонь свою живу силу й техніку* (Ле, Мої листи, 1945, 181); // Дуже великий, сильний. *Жити в наметах у степу тут не дуже зручно, набридають чорні бурі з їх нищівною силою* (Дмит., Розлука, 1957, 186); *Наші хоробрі партизани зуміють проникнути в найглибші тили ворога першими, щоб там завдати ряд нищівних ударів* (Шиян, Партиз. край, 1946, 128); // Різкий, нещадний, непримиренний. *Ленін піддав нищівній критиці антимарксистські погляди Богданова та інших махістів на суспільство* (Біогр. Леніна, 1955, 105); // Сповнений зневаги, осуду, презирства. *На бігу Козаков метнув нищівний погляд на Македона і люто вхопив його рисака за храп* (Гончар, I, 1954, 399).

НИЩІ́ВНО. Присл. до **нищівни́й.** — *Товариші мої, сини мої! За нашу українську культуру — вогонь! Бийте фашистів нищівно, по-запорозьки!* (Довж., III, 1960, 28); *Протягом кількох років критики без кінця славили все, що друкувалося за підписом Раджара Огли, і нищівно, без жалю добивали «молодого Дайнара»* (Мокр., Сто.., 1961, 24).

НИ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ни́ти.** *Він здавався їм невтомним, бо ніхто з них не знав, що коли майор сяде, то знов підвестися на свої вічно ниючі ноги, роздроблені осколками ще в сорок першому,— буде йому дуже тяжко* (Гончар, III, 1959, 103); *В ці хвилини Даша забуває про ниючий біль у серці* (Жур., Вечір.., 1958, 207); *В яру залунав новий ниючий і пекучий спів. Дівча співало про себе* (Вас., I, 1959, 133).

НІ^{1}, *част.* 1. *заперечна.* Уживається на початку речення для вираження заперечення співрозмовникові. *Чоловік глянув на Яшка.— Так він же ще од тебе менший! — Ні, ми однакові* (Головко, I, 1957, 126); — *Ану, геть з кузні! — визвірився на них Кир.— Ні, так ви, дядьку, послухайте, що він каже,— не зважав ні на які гальма Тимко* (Тют., Вир, 1964, 36); // Уживається для застереження від якої-небудь дії. — *Давай сюди, спробуєм розгадати твою шифровку...— Ні, ні, ні! — схопилася Тоня і, притискаючи листа до грудей, майнула від товариства* (Гончар, Тронка, 1963, 18); // Уживається для внесення поправки, що заперечує раніше сказане. *Як блискавка, ні, як табун диких коней, мчимося ми по виноградниках* (Коцюб., III, 1956, 147).

2. *заперечна.* Уживається у значенні неповного речення при заперечних відповідях. [Єпископ:] *Ти, сину мій, зо мною підеш.* [Парвус:] *Ні!* (Л. Укр., II, 1954, 497); *Знову мати по паузі спитала: — А не приходила* [жінка]*? — Ні,— сказав Тихін і поклав ложку,— не приходила* (Головко, II, 1957, 137); // Уживається замість заперечного присудка, заперечної словосполуки, речення з запереченням. *В хаті тільки сплю, а цілими днями або над морем, або на морі, а як ні, то лежу..* [в] *диких кутках острова* (Коцюб., III, 1956, 360); — *Все на очах мінялося, і тільки твоя любов ні?* (Гончар, III, 1959, 80).

3. *заперечно-підсильна.* Уживається для підсилення заперечення, вираженого заперечним дієсловом-присудком або словом «нема». *І не було ні одної струни на єгипетських арфах, Щоб не співала хвали повновладній цариці Єгипту* (Л. Укр., I, 1951, 423); *Я все стерплю, але ні слова не вирве ворог з вуст моїх* (Сос., II, 1958, 495); // Уживається на початку речення для підсилення його заперечного змісту, що протиставляється висловленому раніше або тому, що лише уявляється. *Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі, неначе чума... Ні, чуми нема* (Шевч., II, 1953, 70); *Ні, краще ніколи не роздивлятись, з чого зроблене те, що нам до вподоби* (Коцюб., II, 1955, 241); *Що то їх спіткало? Чи, може, те, що і мене? А може, й гірше?.. Смерті рало крізь них пройшло, глухе, жахне... Ні, ні, цього не може бути!* (Сос., II, 1958, 397); // Уживається на початку речення, у якому ніби підсумовується все

сказане раніше. *Ні, я хочу крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Жити хочу! Геть, думи сумні!* (Л. Укр., I, 1951, 41); *Ні, це таки вона лежить, розкинувшись втомлено і незручно* (Гончар, III, 1959, 454); // Уживається для підсилення раніше висловленого заперечення. — *Не за себе, не за батька Молилась в неволі,— Ні, бабусю, а за його, За милого долю* (Шевч., I, 1963, 126).

4. *у знач. підсил.-єднального спол.* Уживається для поєднання однорідних членів у заперечному реченні. *І знову не буде у думах моїх Ні мук, ні страждань, ні плачу...* (Рильський, I, 1960, 92); *Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри* (Мирний, IV, 1955, 29); *Не хоче він ні пить, ні їсти і все у мрії порина...* (Сос., I, 1957, 349).

НІ ². Уживається як відокремлена частина заперечного займенника. — *Пистина Іванівна яким смачним борщем кормила,— не їси, було, а п'єш! Тут такого ні за які гроші не добудеш* (Мирний, III, 1954, 266); [Любов:] *Остерігали! Я за все своє життя ні від кого не чула поважної, щирої, дружньої застороги* (Л. Укр., II, 1951, 75); — *Зовсім скрутила чоловіка,— промовила мати. — Пропаде він з нею ні за що!* (Гр., I, 1963, 287).

НІ́БИ. 1. *спол. порівняльний.* Уживається для приєднання порівняльних зворотів і порівняльних підрядних речень у знач.: наче, неначе, мов, немов. *Зацвіла в долині Червона калина, Ніби засміялась Дівчина-дитина* (Шевч., II, 1953, 192); *Чорні хмари, ніби великі хвилі, насуваються одна на другу* (Коцюб., I, 1955, 444); *Хвилюється широкий лан зелений, Волошки, ніби сині зіроньки, блищать* (Рильський, I, 1960, 160); *Шелестіла вода, падаючи за борт, звуки, що їх давала помпа, були жалібні, ніби кректала качка* (Ю. Янов., II, 1958, 72).

2. *спол. з'ясувальний.* Уживається для приєднання підрядних речень способу дії, додаткових, означальних. *Пан поїхав до міста й пожалівся, ніби Джеря бунтує громаду* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Лукерка кинула на плечі хустку і деяку мить стояла, посіпуючи плечима так, ніби по ній раптом вдарив струмінь холоду* (Тют., Вир, 1964, 38); *Іванові вчулося, ніби в дворі в'язниці тріснуло щось сухе* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 102); *Богдан стояв осторонь і робив вигляд, ніби його зовсім не стосується вся гра* (Ю. Янов., II, 1958, 117).

3. *част.* Уживається для вираження неповної вірогідності, сумніву, непевності і т. ін. щодо висловленого в реченні. *Внучка в юпку одяглась У Катрину і ніби йшла До діда в гості* (Шевч., I, 1963, 318); *Воронцов ніби становив найголовнішу, невід'ємну частину складного організму полку, він був у полку, наче мати в сім'ї* (Гончар, III, 1959, 20); *В курній хаті Глущуків стало ніби видніше* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 50).

НІ́БИТО, *спол., част.* Те саме, що **ніби.** *А він коня поганяє, Нібито й не бачить* [Катрусю] (Шевч., I, 1963, 36); *Плескав хтось-десь-щось, нібито бачили молоду Кармелиху з малою дочкою у хуторі далекому, глухому, де вона заробляла* (Вовчок, I, 1955, 366); — *Кажуть, нібито ці доти тягнуться від самих Карпат аж до Чорного моря* (Гончар, III, 1959, 33); *Оце ж я нібито маю в Італію їхать* (Л. Укр., V, 1956, 382); *Ідуть чутки, що Гриня таємно нібито вже обручився з Тамарою-зоотехнічкою* (Гончар, Тронка, 1963, 333).

НІВЕЛІ́Р, а, *ч.* Геодезичний інструмент для визначення різниці висот двох будь-яких точок земної поверхні. *Вирівнювання площі провадять за допомогою приладу — нівеліра та рейок* (Озелен. колг. села, 1955, 158): *Задкуючи, з нівеліром у руках виступає на бугор інженер Грабчак* (Баш, П'єси, 1958, 80).

НІВЕЛЮВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до нівелювання. *У інженера Мацієвського є нівелювальні дані лівого крила Степу аж до підгір'я* (Ле, Міжгір'я, 1953, 124).

НІВЕЛЮВА́ЛЬНИК, а, ч. Фахівець з нівелювання. *Поля планують відповідно до технічних вказівок нівелювальника* (Механ. і електриф.., 1953, 311).

НІВЕЛЮВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нівелюва́льник.**

НІВЕЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нівелюва́ти і нівелюва́тися.** *При порівнянні даних першого і другого нівелювання виявилось розходження, що досягло кількох сантиметрів і дало можливість (знаючи час першого і останнього нівелювання) визначити амплітуду підняття чи опускання земної кори, виражену в міліметрах на рік* (Наука.., 7, 1961, 52); *Поряд з розвитком жанру історико-революційного роману у різних стильових планах намітилась.. в останні роки і певна тенденція до нівелювання його жанрових різновидів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 18).

НІВЕЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* 1. *спец.* За допомогою спеціального інструмента визначати висоту різних точок земної поверхні. *Обов'язки* [пікетажистки] *нескладні, ходиш, переставляєш геодезичну рейку, а майстер нівелює* (Гончар, Тронка, 1963, 186).

2. Вирівнювати поверхню чого-небудь. *Після того як земельну ділянку під школу знайдено і грунт досліджено, треба поверхню нівелювати, щоб створити рівний рельєф і уникнути застою атмосферних вод* (Шк. гігієна, 1954, 164).

3. *перен.* Усувати, ліквідувати відмінності між ким-, чим-небудь. — *Кожен знає, що прийде і його черга сіяти на кращій землі; це нівелює антагонізм,.. зближує членів общини...* (Бурл., Напередодні, 1956, 28); *Соціалістична дійсність не тільки не стирає, не нівелює індивідуальності, а навпаки,— дає такі можливості для її розвитку, які зовсім немислимі в буржуазному суспільстві* (Рильський, III, 1956, 157).

НІВЕЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок. і док.* 1. Утрачати певні риси, особливості. *Французька кадриль нівелювалась. За музичним і хореографічним матеріалом це вже український народний танець, що зберіг лише загальну форму виконання французької кадрилі* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 95); *Відхід від сучасності знекровлював художній твір, творче обличчя письменника нівелювалося, художник залишався і поза життям, і поза великим мистецтвом* (Вітч., 10, 1961, 178).

2. *тільки недок.* Пас. до **нівелюва́ти.**

НІВЕЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **нівелюва́ння.** *Процеси денудації спрямовані на зрівнювання суходолів, нівеляцію нерівностей рельєфу — зрізування виступів і засипання долин* (Курс заг. геол., 1947, 79); *Південно-східне наріччя української мови.. могло зазнавати інтенсивної нівеляції через відомі історичні події* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 21).

НІ́ВЕЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нівечити.** — *Та що ж його робити? — в розпуці питала Марися, дивлячись на нівечення її добра* (Фр., IV, 1950, 455); *Що всяка капіталістична нація несе технічний прогрес і усуспільнення праці ціною калічення і нівечення виробника,— це встановлено вже давним-давно* (Ленін, 1, 1969, 382).

НІ́ВЕЧИТИ, чу, чиш, *недок., перех.* 1. Псувати, руйнувати, знищувати що-небудь. *Степан заскрипів зубами. — Ну, щастя,— каже,— її. Так давайте ж, хлопці, хоч слід по собі зоставимо. І давай ходити по кімнатах та бити, нівечити, що під руку попадало* (Хотк., I, 1966, 70); *Колупає* [американка] *фрески давні, Древню нівечить стіну* (Шер., Інд. зошит, 1958, 34); *Вряди-годи по верхів'ях дубів пролітав вітер, листя журно шелестіло, ніби там угорі ішла тиха змова проти* *людей, що нівечили пилками та сокирами тіла могутніх дерев* (Тют., Вир, 1964, 243).

2. Катувати, мучити кого-небудь, знущатися, глумитися з кого-небудь, жорстоко й грубо поводитися з кимось. [Бичок:] *І голодом її* [жінку] *морив, і в льох запирав, і посеред зими у ополонці купав, і бив, і нівечив!.. Таки призвів її до того, що втекла!* (Кроп., І, 1958, 488); *Починає розказувати* [пан], *який Гнат злочинець, як він довго намірявсь забити Олександру, як він бив її, нівечив, мов звір лютував над бідною офірою...* (Коцюб., І, 1955, 76).

3. Негативно впливаючи, порушувати нормальний хід, розвиток чого-небудь. *Він терпеливо працював; вертів бур і бив балдою, бив до нестями, ніби своїми ударами хотів вгамувати біль і протаранити скелю, що закривала світ і нівечила йому життя* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 91); *Одарка вже забула про сум, що самотній їй.. нівечив молоді літа* (Ле, Вибр., 1939, 101).

4. Спотворюючи, перекручуючи, подавати що-небудь у неправильній формі. *Силкуючись удавати з себе пана, він без жалю нівечив і українську, і російську мову, нехтуючи першу і не знаючи другої* (Гр., І, 1963, 244); *Безоглядне, наївне епігонство, некритичне сприймання зарубіжних взірців завдало немало шкоди, воно нівечить не тільки форму, але й зміст, стає на заваді творчому зростанню молодих авторів* (Літ. Укр., 9.IV 1963, 2).

НІ́ВЕЧИТИСЯ, читься, *недок.* Пас. до **нівечити.** *Твори Лесі Українки, наснажені революційною тенденційністю, пафосом боротьби проти гніту у всіх його формах і проявах,— нівечились і спотворювались царською цензурою* (Літ. газ., 7.VI 1951, 4).

НІ́ВІДКИ, *присл.*, *діал.* Нівідкіля. — *Посилаймо депутацію до цісаря!.. Виясні́м йому, що нам нівідки платити таку суму! — почулися голоси мужиків* (Фр., VIII, 1952, 23).

НІВІ́ДКИ, *присл.*, *діал.* Нівідкіля́. *Він довго ходив. Усе кругом спало мертвим сном, нівідки не доходило ніякого гуку* (Мирний, III, 1954, 374).

НІ́ВІДКІЛЯ, *присл.* Немає такого місця, джерела і т. ін. (з якого можна було б узяти, з'явитися і т. ін.). [Одарка:] *Може кому то й чудо буває; а мені нівідкіля його ждати* (Мирний, V, 1955, 234).

НІВІДКІЛЯ, *присл.* Ні з якого місця, ні з якого боку.

НІВРО́КУ, *присл.*, *розм.* 1. Нічого собі, непогано, так як треба. *Прийшов старий Кулик.. То був уже старий дід, кремезний ще нівроку...* (Мирний, І, 1949, 257); *Вже чверть століття пружні вітри степові цілують її вуста, обпалюють щоки. І почуває себе Оксана Іванівна, як кажуть, нівроку* (Колг. Укр., 4, 1956, 21); // Більше ніж треба. *Яресько та Маркіяш весело оглядали свого товариша. Сімнадцятий тільки минає, а вигнало нівроку: голова біля кулемета, а ноги десь аж за мостом звисають* (Гончар, II, 1959, 239); // *у знач. прикм.* Непоганий, такий як треба. *Нівроку зять, не зять, а дуб, тернові очі, чорний чуб, з обличчя видно — дружелюб* (Гонч., Вибр., 1959, 333); — *Нівроку собі* [колгосп], — *сказав агроном* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 19): *Хазяєчка з тебе, нівроку!..* (Речм., Весн. грози, 1961, 104).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження побажання не принести горя, не наврочити кому-небудь своїми словами. — *Оце було йду вулицею та й чую, як люди говорять: — Ну та й гарна ж, нівроку, удовина дочка!..* (Н.-Лев., II, 1956, 106); [Осадчий:] *Та й ви, Михайле Йвановичу, нівроку,— ніби помолодшали* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 56); *А тепер вже інший час, нівроку, Ми крокуєм гордо в майбуття* (Шпорта, Мужність, 1951, 39).

Нівро́ку йому́ (їй, вам, тобі *і т. ін.)* — уживається для вираження побажання не принести горя, не наврочити кому-небудь своїми словами. *Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока І станом висока.. І молода — нівроку їй* (Шевч., І, 1963, 158); — *Тепер я поденних не візьму: ти, молодичко, нівроку тобі, проворна, роботяща, управишся сама* (Л. Янов., І, 1959, 271).

НІВХ *див.* **нівхи.**

НІ́ВХИ, ів, *мн.* (*одн.* **нівх**, а, *ч.*; **нівхка**, и, *ж*). Народність, що живе по нижній течії Амуру та на північній і середній частині о. Сахаліну. *У нижній течії Амуру Поярков зустрів гіляків (тепер нівхи)* (Видатні вітч. географи.., 1954, 14).

НІ́ВХКА *див.* **нівхи.**

НІ́ГДЕ *див.* **ніде.**

НІГДЕ́ *див.* **ніде́.**

НІГИ́Ч, *присл.*, *діал.* Зовсім, нічого, нітрохи. *Яр схилявся вниз і вітру тут нігич не було* (Вітч., 6, 1947, 57).

НІГІЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Заперечення усталених суспільством норм, принципів, законів. *Комуністична партія завжди боролася проти всіляких проявів національного нігілізму, проти ігнорування самобутності, оригінальності національних культур* (Іст. укр. літ., І, 1954, 12).

2. Напрямок серед російської різночинної інтелігенції 60-х років XIX століття, прихильники якого негативно ставилися до буржуазно-дворянських традицій, звичаїв, кріпосницької ідеології.

НІГІЛІ́СТ, а, *ч.* 1. Людина, яка заперечує усталені суспільством норми, принципи, закони; прихильник нігілізму (у 1 знач.). *Всіляко підтримуючи й розвиваючи здорову критику, партія в той же час дає відсіч демагогам та різним нігілістам, які смакують ті чи інші недоліки в роботі і не хочуть бачити за ними всесвітньо-історичних перемог нашого народу* (Ком. Укр., 8, 1965, 39); *Скептики й нігілісти, в який би сучасний словесний одяг вони не були вбрані, не можуть виражати думи нашого покоління* (Рад. літ-во, 4, 1963, 10).

2. Представник російської різночинної інтелігенції 60-х років XIX століття, що негативно ставився до буржуазно-дворянських традицій, звичаїв, кріпосницької ідеології. [Фукс:] *Та гірше те, що в наші дні ідеї нігілістів проникли навіть в голови дітей таких вельмож, як генерал Перовський* (Голов., Драми, 1958, 219).

НІГІЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **нігілі́зм 1 і нігілі́ст** 1. *Демагоги й крикуни, які в нас ще не перевелися, а також їх недалекі підспівувачі намагаються ширити нігілістичні погляди на радянську літературу* (Про багатство л-ри, 1959, 75); // Власт., характерний для нігіліста (у 1 знач.). *Критичному реалізму аж ніяк не властиві тенденції нігілістичного ставлення до дійсності* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 28).

НІГІЛІСТИ́ЧНО. Присл. до **нігілісти́чний.**

НІГІЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **нігілі́ст 1.**

НІГІЛІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **нігілі́ст.**

НІ́ГОТЬ, гтя, *ч.* Рогове захисне покриття на кінцях пальців людини. *Від болю він кусав собі нігті, пучки..* (Мирний, II, 1954, 199); *Стадницький не витримує колючих поглядів дядьків, примружує очі, опускає голову донизу і бачить темні, землею пересушені ноги, покалічені пальці, позбивані нігті* (Стельмах, І, 1962, 628).

◇ **До нігтя** — знищити, ліквідувати. — *Треба тільки за діло дружно братись, урожай виростити, голод перемогти, спекулянтів — до нігтя* (Збан., Єсеиель, 1961, 405); **Нігтя не варт (не ва́ртий)** — хтось нічого не вартий порівняно з ким-небудь. [Г а н н а:] *Ховатимеш очі від людей та щоразу оглядатимешся, щоб яка-небудь мерзота, котра не варта твого нігтя, не осоромила тебе привселюдно!..* (Кроп., II, 1958, 59); **Під ні́готь** — повністю підкорити або й знищити. — *Ти дивись мені, командуй як слід! — Добре, добре,— відповів Щорс. — Щоб порядок був, чуєш? Коли хто не так — під ніготь!* (Довж., I, 1958, 138).

НІГРОЗИ́Н, у, *ч.* Синтетичний органічний барвник чорного кольору, який використовують для фарбування шкіри та виготовлення лаку.

НІГРО́Л, у, *ч.* Залишковий неочищений нафтопродукт, що містить велику кількість смолистих речовин; використовується для змащування автомобільних, тракторних і т. ін. двигунів.

НІ́ГТИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **ніготь.** *Я згадав нашу зустріч у лісі, коли Валентина дивилась на нас трохи збентеженими очима, тримаючи грибок шляхетними випещеними пальчиками з рожевими нігтиками* (Досв., Вибр., 1959, 178); *Почервоніла* [Гафійка], *відвернулась та почала нігтиком для чогось колупати віконну лутку* (Збан., Любов, 1957, 279).

◇ [І] **на ні́гтик** — абсолютно, зовсім нічого.

НІГТЬОВИ́Й, а́, е́. Стос. до нігтя. *Анатомічний аналіз жіночого кістяка з Мурзак-Коба показав, що на обох руках середні і нігтьові фаланги мізинців були ампутовані в дитинстві* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 33).

НІГТЬОЇДА, и, *ж.* Запалення, нарив на пальці під нігтем.

НІДЕ, *заст.* **НІ́ГДЕ**, *присл., тільки з інфін.* Нема такого місця (де можна було б щось зробити, розташуватися і т. ін.). *Старенька Миша горювала: Їй ніде, бідній, було жить* (Гл., Вибр., 1951, 26); *Нігде було заховатися, нігде голову приткнути у тінь, бо й тіні не було* (Мирний, IV, 1955, 20); *На батьківській садибі ніде другу хату ставити, доведеться в Рокитному* (Головко, II, 1957, 517).

◇ **Го́лці ніде впа́сти** *див.* **го́лка; Ніде дíватися (ді́тися)** *див.* **діва́тися; Ніде пра́вди ді́ти** *див.* **діва́ти.**

НІДЕ́, *заст.* **НІГДЕ́**, *присл.* 1. Ні в якому місці. *На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); *Ще треті півні не співали, Ніхто нігде не гомонів* (Шевч., I, 1963, 3); *Ніде ні душі. Ліс та поле* (Гончар, Таврія.., 1957, 418); *Праворуч від озеречка уже лежали росою прибиті покоси, але ще ніде не манячили копички* (Стельмах, I, 1962, 473).

2. *діал.* Нікуди. *Та ніде той не дійде, Хто не має цілі* (Фр., X, 1954, 47); — *А правди ми таки повинні добитися! Хоч не собі, може, то людям! Давид бадьорив: — Ніде й ми не подінемось, з людьми будемо!* (Головко, II, 1957, 138).

НІЖ ¹, ножа́, *ч.* 1. Знаряддя, інструмент для різання, що складається з леза та ручки. *Ярема Не ріже — лютує: З ножем в руках, на пожарах I днює й ночує* (Шевч., I, 1963, 131); *Мічурін розрізав яблуко ножем і дав половину хлопцеві* (Довж., I, 1958, 411); * Образно. *Хто міг ждати, що сталевий врангелівський ніж, який Антанта потай відточувала всю весну в Криму, саме зараз з такою силою вріжеться у відкриту спину республіки?* (Гончар, II, 1959, 273); * У порівн. *Карпо ледве вглядів на ходу її гострі, як ніж, очі* (Н.-Лев., II, 1956, 276).

2. Різальна частина різних інструментів, апаратів, машин і т. ін. *Робочими органами плуга є ніж, леміш, полиця, передплужник* (Механ. і електриф.., 1953, 13); *Загублені ножі м'ясорубки легко замінити іншими без будь-якої допоміжної роботи* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 115); *Крила жниварки нахиляють до зубастого ножа все нові й нові стебла* (Руд., Остання шабля, 1959, 80).

◇ **Без ножа́ рі́зати (зарі́зати)** *кого* — ставити кого-небудь в скрутне, безвихідне становище; завдавати комусь неприємностей. — *Бійся бога, май серце, Борух! Чого мене ріжеш без ножа?!* (Март., Тв., 1954, 66); **Гостри́ти ножа́** *див.* **гостри́ти; Да́ти ножа́ в спи́ну** *кому* — підступно вразити кого-небудь. — *Взяла* [Катря] *наше ковалівське прізвище і на таку ганьбу його кинула? Ножа мені в спину дала* (Кучер, Трудна любов, 1960, 383); **Іти́ під ніж** *див.* **іти́; Ляга́ти (лягти́) під ніж** — лягати на операцію. — *Проте, знаєте, коли лягаєте під ніж, то не можна бути певним за завтра* (Смолич, I, 1958, 82); [**Мов**] **на ножа́х** — у ворожих стосунках. [Н а д і я :] *Люблю* [Карпа]... *як хорошого, чесного товариша... Жаль, що з батьком на ножах, але я, здається, все зробила, щоб їх помирити* (Корн., II, 1955, 226); **Ніж [го́стрий] у се́рце; Ноже́м [го́стрим] у се́рці** — що-небудь дуже вражає, спричиняє душевний біль і т. ін. — *Прощавайте! — промовила дівчина. А Кармелю з нею прощаватися усе одно, що ніж гострий у серце* (Вовчок, I, 1955, 351); *Кожне тітчине слово гострим ножем поверталося у серці Гнатовому* (Коцюб., I, 1955, 25); **Під ніж** — на заріз. *Аж тут хазяїн шасть у хлів I, взявши за роги Вола, під ніж повів* (Греб., I, 1957, 63); **Пристава́ти (приста́ти) з ноже́м до го́рла** — настирливо вимагати чого-небудь. — *Дід собі в комірчині овес видає, а баба в хатині ніяк від циганок не відчепиться: пристали з ножем до горла, де золоті дукачі заховані* (Тют., Вир, 1964, 15); **Як (мов) на ножа́х сиді́ти (стоя́ти, бу́ти** *і т. ін.)* — бути весь час у напруженому стані, дуже хвилюватися. — *Почин хороший,— каже Наум, а сам і видно, що як на ножах сидить* (Кв.-Осн., II, 1956, 60); *Галя мов на ножах стояла* (Мирний, IV, 1955, 143); **Як ноже́м відрі́зати** — сказати різко, категорично. — *Каже* [Марта]: *гарний женишок, тільки вужину голову має. — Справді? — полегшено сміється Дмитро. — Ця може, як ножем відрізати* (Стельмах, II, 1962, 351).

НІЖ ², *спол. порівняльний.* 1. Уживається для приєднання до простого речення порівняльного звороту, що пояснює який-небудь член цього речення, виражений формою вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника. *Туман лежав над селом ще густіший в долині, ніж на горі* (Коцюб., I, 1955, 141); *То було.. село, може, ще старіше, ніж була Вербівка* (Н.-Лев., II, 1956, 261); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зніяковів, уздрівши мене* (Мур., Бук. повість, 1959, 108).

2. Уживається для приєднання порівняльних підрядних речень способу дії, часу. *I гукнуло військо хором: — Ми готові йти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором!* (Л. Укр., I, 1951, 377); *Але перше ніж наспіли до нього козаки, спис пробив йому груди, і Кукубенко схилився на руки товаришів* (Довж., I, 1958, 261).

НІ́ЖЕ, *заст.* 1. *спол. єднальний.* Уживається для поєднання однорідних членів у заперечному реченні. *Та читайте Од слова до слова, Не минайте ані титли, Ніже тії коми, Все розберіть...* (Шевч., I, 1963, 333).

2. *част.* Ні. *Не втік Ніже єдиний католик, Всі полягли, мов поросята* (Шевч., II, 1963, 83).

НІ́ЖЕНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ні́жка** 1. *Вода шумить!.. вода гуде... I ніженьки по кісточки займає!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 77); — *Хіба часто вам приходиться бачити таку ніженьку, хіба часто, питаю? А таку руку? — I вона, трохи піднявшись на софі, піднесла свою руку йому до губів* (Хотк., I, 1966, 60).

НІ́ЖЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ні́жка** 1. *Там-то стежечок і до води й до сусіди, і до другої. Все то* *позбігали, повиходжували легесенькі ніжечки дівочі* (Вовчок, I, 1955, 181).

НІЖИТИ, жу, жиш, *недок., перех.* 1. Оберігаючи від труднощів, неприємностей і т. ін., прихильно, тепло ставитися до кого-небудь, виявляти любов і ласку. *А в батька, що тільки захоче* [Тимоха], *все випросить, бо батько його дуже любив, і ніжив, і поважав* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Мати не ніжила його* [сина] *змалку, привчала до вміння самому пробивати собі дорогу* (Баш, Надія, 1960, 429).

2. Пестити, голубити кого-небудь. *Досадно їй, що мати вже лягла спати.., що нікого їй пестувати та ніжити* (Кв.-Осн., II, 1956, 447); *Любити своє дитя тільки тим, що ніжити його та вилизувати,— це ще не все, ти зумій грудьми пробити йому дорогу, ото буде твоя любов!* (Гончар, Тронка, 1963, 163); * Образно. *З висоти недосяжності своєї сипле сонце на все живе снагу свою гарячу і ніжить усе, і наливає соками* (Вишня, I. 1956, 201).

НІЖИТИСЯ, жуся, жишся, *недок.* Відпочиваючи, відчувати повне задоволення, насолоду від безділля, спокою, тепла і т. ін., поринати в солодку знемогу. *Не ніживсь я зроду у неньки.., В постелі впівдня* [опівдні] *не валявся* (Бор., Тв., 1957, 88); *Михайлові соромно було ніжитись у теплі, знаючи, що всі інші потерпають від холоду* (Збан., Сеспель, 1961, 258); *Трохи полежала* [Таня], *ніжачись у ласкавих лапках дрімоти* (Дім., I будуть люди, 1964, 30); *За два кроки від них, біля курятника, ніжилося на сонці ціле кодло темно-сірих вужів* (Юхвід, Оля, 1959, 8); * Образно. *Навколо в обіймах степової тиші ніжилася земля* (Тют., Вир, 1964, 187).

НІЖКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **нога́**. — *Бач, як старається, щоб жінка ніжок не замочила* (Коцюб., II, 1955, 33); *Підгодовані коники хутенько дріботіли ніжками по уторованому шляху, що вився понад річкою* (Досв., Вибр., 1959, 42); *Дівчинка.. заляпала босими ніжками по долівці* (Тют., Вир, 1964, 104); *Біля стіни.. стояв почорнілий стіл і біля нього лежала перевернута догори ніжками лава* (Донч., VI, 1957, 242).

2. Стебло рослини, нижня частина гриба. *Білі рухливі дзвоники конвалій висять на тонесеньких ніжках* (Коп., Як вони.., 1961, 43); *Немов зонти на довгих ніжках, вони тепер стоять усі,—такі червоні, в білих бризках, блищать* [гриби] *у ранішній росі* (Забіла, У.. світ, 1960, 52).

△ **Чо́рна ніжка** — хвороба рослин, при якій чорніє та загниває коренева шийка та корені рослин. *Уражені чорною ніжкою бульби часто загнивають у сховищах* (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 339).

◇ **Ко́зяча (кози́на) ніжка** — велика цигарка-самокрутка, загнута грубшим кінцем догори. *Маруну підходить ближче, подає свого кисета сусідові, закручує козячу ніжку* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 373); — *Так от розкажи, Черниш, гвардії капітанові,— говорив Іван Антонович, попихкуючи козиною ніжкою* (Гончар, I, 1954, 255); **Підставля́ти (підста́вити) ніжку**—те саме, що **Підставля́ти (підста́вити) но́гу** (*див.* **нога́**). *Він роздумував..—бувають же на світі отакі нахабні люди: підставлять тобі ніжку, завдадуть неприємностей, а тоді ще й, не позичаючи очей у сірка, в гості лізуть* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 202); **Ха́тка на ку́рячій ніжці (на ку́рячих ніжках)** *див.* **ку́рячий**.

НІЖНИЙ, а, е. 1. Який виявляє любов і ласку в стосунках з ким-небудь. *Ніжний і тихий.., він був чимось визначним і заповняв тою тихою істотою своєю цілу хату* (Коб., III, 1956, 280); *Немає для неї на світі нікого дорожчого, ніж він, її ніжний, тихий, душевний Віталик* (Гончар, Тронка, 1963, 86); // Який виражає любов, ласку; сповнений любов'ю, ласкою. — *Хлопче мій! — голос актрисин був.. ніжний і добрий* (Л. Укр., III, 1952, 695); *Дорожче багатьох врочистих слів Буває погляд ніжний і тривожний!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 139); *Чув він його* [голос], *чув ніжні слова, що ще ніжнішими ставали в тих звуках* (Хотк., II, 1966, 251).

2. Приємний на дотик, м'який. *Любов — не ніжний вітерець, А в сто разів складніша штука* (Рильський, II, 1946, 113); *Білявка витерла ніжною батистовою хустинкою свої проліски* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 115).

3. Дуже гарний, досконалої форми, витончений. *Я розглядаю ніжну лінію шиї, м'який виріз на грудях* (Коцюб., II, 1955, 419); *Такі знайомі плеч овали, дівочі руки й ніжний стан були у бранця!..* (Сос., I, 1957, 442).

4. Приємний для зору, слуху, нюху і т. ін. *З очеретів чутно голос сопілки, ніжний, кучерявий* (Л. Укр., III, 1952, 196); *З гарячою парою з кухні линув ніжний аромат тіста і варених ягід* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 32); *Ніжний багрянець скрашав хмарки над горами* (Гонч., Вибр., 1959, 373); *Від неї* [могили] *залишився тільки невеличкий горбик землі, порослий бур'янцем і ніжною зелененькою травичкою* (Тют., Вир, 1964, 201).

5. Дуже тендітний, невитривалий, неміцний. *Ніжні мімози і ті розгорнули листочки* (Л. Укр., I, 1951, 304); *З'явилися проліски, ніжні, тендітні...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 219); *Ніжна петунія та царська борідка красувалися серед жовтогарячих гвоздик* (Гончар, Тронка, 1963, 299); // Який потребує бережливого ставлення. *Той, хто користується термосом, знає, що основною і найбільш ніжною його деталлю є тонкостінна срібляста колба* (Веч. Київ, 29.I 1963, 1).

НІЖНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **ніжний** 1—4. *Тарас Волошко, новий член бригади, то сполохано позирав на Переверзу, коли той гримів своїм могутнім голосом і світив білками очей, то дивувався, схвильований його несподіваною ніжністю, податливістю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 183); *Його* [Онєгіна] *негадана поява І ніжність погляду чудна, І мова з Ольгою ласкава,— Таке це дивне все!* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 142); *Спускається* [туман] *на червоний сап'ян гречки і кладе на нього свою вогкувату ніжність барв* (Стельмах, II, 1962, 221).

2. Ніжне, тепле почуття, ласкавість, сердечність у ставленні до кого-небудь. *Тиха, печальна ніжність до Михайла Гайворона охопила серце дівчини* (Собко, Шлях.., 1948, 16); *Місцеве населення, бурхливо вітаючи полк, з особливою ніжністю вітало Ясногорську* (Гончар, III, 1959, 441).

3. Вчинки, слова, які виражають ніжні, теплі почуття до кого-, чого-небудь. *Марися немало здивувалася тій ніжності, бо баба була дуже строга і ніколи не цілувала нікого* (Фр., IV, 1950, 455); *Безконечні цифри, закодовані команди, рапорти — їх тільки й чуєш протягом дня на командному пункті, ніжностям та ліриці нема тут місця* (Гончар, Тронка, 1963, 294).

◇ **Теля́чі ніжності** — надмірна або недоречна сентиментальність у вираженні своїх почуттів. — *Олено, зрозумій: я не можу. Коли усе тут нагадує мені про нього? Куди не піду, на що не погляну...— Ніжності телячі! Так, наче я не любила ніколи* (Головко, I, 1957, 486).

НІЖНО. Присл. до **ніжний**. *Бачив він знову свого старого діда, як він ніжно пестить маленького Тарасика* (Тулуб, В степу.., 1964, 481); *Орест Білинський, ніжно посміхнувшись до неї, розгубленої, міцно пригорнув її до себе* (Вільде, Сестри.., 1958, 13); *Вони* [фіалки] *пах-*

нуть ніжно, радісно і хвилююче (Смолич, II, 1958, 11); *Вони* [солов'ї] *злітались хорами в галуззя І так співали ніжно у імлі, Що замовкали подруги і друзі В обіймах* (Воронько, Тепло.., 1959, 79).

НІЖНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ні́жний** у 2, 3 знач., напр.: ніжноли́ций, ніжноті́лий, ніжношкі́рий; у 4 знач., напр.: ніжнодзво́нний, ніжноко́лірний, ніжноко́рий, ніжнору́кий, ніжното́нний і т. ін.

НІЗА́ЩО, *присл.* 1. Ні за яких обставин. *Він, Йон, і радніший би посватати Гашіцу, так що ж, коли батьки ворогують поміж собою і нізащо не пристануть на це* (Коцюб., I, 1955, 245); *Наполеон поблажливо усміхнувся і повчально зауважив, що Смоленськ — старовинне місто і росіяни нізащо не залишать його без бою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 129).

Ніза́що в (на) сві́ті — ні за яких обставин, ніколи. *Скільки не просив* [Марусю].. *Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день або через два, так нізащо на світі не захотіла* (Кв.-Осн., II, 1956, 51).

2. Без підстави, без причини. *Оксану вже починало гнітити мовчання це. І жаль було подругу: отак обидила її нізащо* (Головко, I, 1957, 114); [Рішар:] *Де ваша мужність? Де ваша честь? Сором ваш де?* [Артур:] *Який тут сором, коли люди не хочуть гинути нізащо!* (Мам., Тв., 1962, 59).

НІ́ЗВІДКИ, *присл.* Немає такого місця (де можна було б щось узяти, дістати і т. ін.). *Він ясно розумів, що порятунку вже чекати нізвідки* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 231); *Стільки навколо неї товчеться всілякого народу, що нізвідки взятися бажанню хоча б мигцем глянути, чим живе якийсь там сухар і нечема* (Шовк., Людина.., 1962, 37).

НІЗВІ́ДКИ, *присл.* Ні з якого місця, ні з якого боку. *Щось я вже нізвідки листів не маю* (Л. Укр., V, 1956, 150); *Все як би у якусь безодню запало. Нізвідки ні чутки, ні вістки, ні ніякого порятунку* (Кобр., Вибр., 1954, 198); — *У нас же допомоги нізвідки нема* (Бурл., Напередодні, 1956, 153).

НІ́ЗВІДКІЛЯ, *присл.* Те саме, що **ні́звідки.**

НІЗВІДКІЛЯ́, *присл.* Те саме, що **нізві́дки.** *Нестиму фашистам кару.., доки тих, що в мирну погоду хочуть грому, не поглине розколота громом земля — і не буде загрози щастю людському нізвідкіля* (Павл., Бистрина, 1959, 172).

НІ́ЗВІДКІЛЬ, *присл., розм.* Те саме, що **ні́звідки.**

НІЗВІДКІ́ЛЬ, *присл., розм.* Те саме, що **нізві́дки.** *Сюди* [у долину] *нізвідкіль не залетить вітрець і не сколихне гаряче повітря* (Гончар, III, 1959, 54).

НІ́ЗДРІ, ів, *мн.* (*одн.* **ні́здря,** і, *ж.*). Два зовнішні отвори в носі людини чи тварини. *Дух яблук лоскотав ніздрі* (Коцюб., II, 1955, 82); *Ось вожак* [вовк] *щось зачув. Ніздрі його затріпотіли* (Тют., Вир, 1964, 506); *В ширококостого Степана обличчя побіліло, і дрібненькі, наче макове зерно, краплини поту виступили тільки на темнуватих вигинах рухливих ніздрів* (Стельмах, II, 1962, 11); *Євгешка пальцем торкнувся по черзі кожної ніздрі* (Донч., VI, 1957, 64).

НІЗДРЮВА́ТИЙ, а, е. З отворами, дірками; пористий. *Ніяково колупав* [Крупко] *пужалном ніздрюватий сніг* (Кир., Вибр., 1960, 377); *Марко підіймає шматок ніздрюватого сивого каменя* (Стельмах, Правда.., 1961, 51); *Пожадливо їли* [хлопці] *житній чорний ніздрюватий хліб* (Тют., Вир, 1964, 244).

НІЗДРЮВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **ніздрюва́тий.**

НІ́ЗДРЯ *див.* **ніздрі.**

НІЗДРЯНИ́Й, á, é. Прикм. до **ніздря.**

НІЗДРЯ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ніздрюва́тий.** *Пригріло* [сонце] *ніздрясті, розбухлі сніги, Проснулось коріння, зметнулися трави* (Стельмах, Жито.., 1954, 98).

НІЗЧИ́МНИЙ, а, е, *розм.* Зварений без приправи, пісний. *Він одсовував нізчимну юшку і починав бурчати* (Коцюб., II, 1955, 21); *Борщ був нізчимний. Ані м'яса в ньому, ані сала, ані будь-яких інших присмаків* (Збан., Сеспель, 1961, 386).

НІ́КЕЛЕВИЙ, а, е. Прикм. до **нікель;** // Який містить у собі нікель. *Бокситові руди виникли в результаті вивітрювання глинистих сланців, а нікелеві — виверження порід ультраосновного складу* (Наука.., 4, 1960, 58); // Зробл. з нікелю або покритий ним. *На жилетці теліпався важкий нікелевий ланцюжок од годинника* (Н.-Лев., IV, 1956, 56); *Вони почули зовсім близько настирливу і в'їдливу сирену. Блискучий автомобіль з білим нікелевим радіатором їхав просто на них* (Мик., II, 1957, 414); *Полірована дзеркальна шафа переблискується з нікелевим ліжком* (Вол., Місячне срібло, 1961, 200).

НІКЕЛІ́Н, у, *ч.* 1. Червоний нікелевий колчедан — мінерал класу сульфідів.

2. Сплав міді та нікелю з незначною домішкою марганцю, заліза й цинку. *Нікелін.. відзначається досить великим опором і мало змінюється при підвищенні температури* (Заг. хімія, 1955, 616).

НІКЕЛІ́НОВИЙ, а, е. Зробл. з нікеліну. *Нікеліновий дріт.*

НІКЕЛЮВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для нікелювання. *На першому поверсі розмістяться столярний і слюсарномеханічний цехи, інструментальна кімната для нікелювальної ванни* (Веч. Київ, 5.IV 1958, 2).

НІКЕЛЮВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що нікелює що-небудь. *Він працює на заводі нікелювальником.*

НІКЕЛЮВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нікелюва́льник.** *Нікелювальниця дала 150% норми.*

НІКЕЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нікелюва́ти.** *В сучасній вітчизняній промисловості широко застосовуються так звані металеві покриття: цинкування, нікелювання, хромування тощо* (Цікава хімія, 1954, 52).

НІКЕЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех.* Покривати металеву поверхню тонким шаром нікелю. *Щоб вберегти метали від корозії, їх доводиться покривати захисними плівками, нікелювати, хромувати або фарбувати* (Наука.., 2, 1963, 4).

НІКЕЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **нікелюва́ти.** *Підніжка* [дитячого стільчика] *виготовляється з прутиків і нікелюється* (Рад. Укр., 2.VII 1965, 4).

НІ́КЕЛЬ, ю, *ч.* Сріблясто-білий тугоплавкий метал, стійкий щодо дії води та повітря. *Нікель не окислюється на повітрі і легко розчиняється лише в азотній кислоті* (Заг. хімія, 1955, 616); *З тонни морської води можна вилучити кілька десятків кілограмів кольорових металів: міді, кобальту, нікелю та деяких інших* (Наука.., 3, 1962, 19); // Шар цього металу на поверхні металевих виробів. *Дід погладив мозолястими пальцями нікель, обережно здмухнув з руля пилюку, цмокнув губами* (Донч., VI, 1957, 54).

НІКЕЛЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **нікелюва́ти.**

2. *у знач. прикм.* Покритий шаром нікелю. *Довга нікельована кавалерійська шабля гримить по брукові* (Ю. Янов., I, 1954, 269); *Весело блищали на сонці нікельовані частини* [машини] (Донч., VI, 1957, 54); *Пилип лежав на високому нікельованому ліжку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 438).

НІКОГІ́СІНЬКО, *займ. запереч., розм.* Зовсім, абсолютно нікого. *Проходила я по всіх кімнатах — нема* *нікогісінько* (Вовчок, I, 1955, 120); *Він побіг до вікна, виглянув на двір — нікогісінько* (Фр., VII, 1951, 79).

НІ́КОГО, ні́кому, ні́ким (*з прийм.* ні з ким), *займ. запереч., з інфін.* Уживається для позначення відсутності виконавця дії в безособовому реченні. — *В неї мати дуже захворіла, а доглядати нікому* (Гончар, Тронка, 1963, 187).

НІ́КОЛИ, *присудк. сл.* Немає часу для чого-небудь. *Лінивому все ніколи* (Укр.. присл.., 1955, 193); — *Та ніколи мені сидіти, — Одвітує Бджола, — Вже час до пасіки летіти: Далеко від села* (Гл., Вибр., 1951, 65); *Інші дні й пообідати після школи гаразд ніколи хлопцеві* (Головко, II, 1957, 214); // *у знач. ім., розм.* Брак вільного часу. *То великодна була п'ятниця, так усім таке ніколи припало, що й сказати не можна!* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *За вічним отим «ніколи» все не могла зібратись Вутанька провідати сестру* (Гончар, II, 1959, 253).

◇ [І] **вго́ру гля́нути ні́коли** *див.* **гля́нути; Ні́коли дихну́ти** — хто-небудь дуже зайнятий, не має зовсім вільного часу. *Підскочила гаряча пора: оранка, косовиця, гребовиця, жнива, возовиця, молотіння нового хліба, ніколи було дихнути* (Мирний, I, 1949, 298).

НІКО́ЛИ, *присл.* Ні в який час, ні за яких обставин. *Мабуть, мені не вернутись Ніколи додому?* (Шевч., II, 1953, 190); *На острові, де, здавалося, ще ніколи не ступала людина, водилися сайгаки* (Тулуб, В степу.., 1964, 288); *Буваючи в батальйонних тилах, Ясногорська ніколи не минала володінь Васі Багірова* (Гончар, III, 1959, 199).

Ніко́ли в сві́ті — уживається, як заприсягання, що що-небудь не здійсниться, не відбудеться. — *Та щоб отакий бандитюга був моїм зятем? Та ніколи в світі! Краще в труну ляжу!* (Тют., Вир, 1964, 96).

НІ́КОЛИТИСЯ, иться, *безос., розм.* Не мати вільного часу. *Хомініколилось.. Він не мав часу розпитати Зіну докладніше* (Гончар, III, 1959, 383); *Йому завжди ніколилося. Він не мав часу ні на кіно, ні на театр* (Загреб., Спека, 1961, 32).

НІ́КОЛЬСТВО, а, *с., розм.* Брак вільного часу. *Така краса довкола, а ти не помічаєш її, .. завжди заклопотаний своїм смішним нікольством* (Кол., Терен.., 1959, 186); *Богдан і не згадав, як то сталося, що він уже козакує. І ніхто йому про це не нагадав у такому нікольстві* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 326).

НІКОТИ́Н, у, *ч.* Отруйна наркотична речовина, що міститься в тютюні. *Нікотин, який є в тютюні, шкідливо впливає на нервову систему підлітків* (Шк. гігієна, 1954, 56); *Старий неквапливо вийняв з почорнілих від нікотину зубів люльку* (Збан., Між.. людьми, 1955, 20).

НІКОТИ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **нікоти́новий**.

НІКОТИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нікоти́н**. *Кажуть, запеклий курій дихає неповними легенями, бо створюються нікотинові пробки, і через те він лише часткою легенів вдихає свіже повітря* (Руд., Остання шабля, 1959, 255); // Який містить у собі нікотин. *Нікотинові препарати широко використовують для боротьби з шкідниками сільськогосподарських рослин і тварин* (Техн. культ., 1956, 305); *Нікотинова кислота.*

НІКОТО́РИЙ, а, е, *займ. запереч., розм., рідко.* Те саме, що **жо́ден**. — *А з нас нікоторий не може буть виборцем, бо ми всі були карані за ліс* (Март., Тв., 1954, 365); *Кішка Самійло До козаків промовляє: Ви, панове молодці, кайданами не стучіте.. Нікоторого турчина в галері не збудіте* (Думи.., 1941, 55).

НІКОТРИ́Й, а́, е́, *займ. запереч., розм.* Те саме, що **жо́ден**. *Страшно затято зчепилися противники!.. Але годі! Нікотрий не передужає другого* (Фр., XVI, 1955, 16).

НІ́КУДИ, *присл.* Нема такого місця (куди б можна було піти, дітися, помістити кого-, що-небудь і т. ін.). *Прокинулись ляшки-панки — Нікуди втікати!* (Шевч., I, 1951, 66); — *Привезли нас* [новобранців] *у Полтаву, а там народу, як ото в покрову на ярмарку: шилом нікуди ткнути* (Тют., Вир, 1964, 50).

◇ **Аж ні́куди** — зовсім не хочеться чого-небудь. — *Або голова релігійної громади, Макар Волосюта, — дуже йому хочеться, щоб колективи були? Аж нікуди* (Мик., II, 1957, 521); **Ні́куди діва́тися (ді́тися)** *див.* **діва́тися; По са́ме ні́куди; Да́лі [й, вже] ні́куди** — уживається для вираження крайньої межі в чому-небудь. *Вона стріла недалеко від села у вибалку три підводи.., навантажені по саме нікуди хатніми речами* (Ю. Янов., Мир, 1956, 109); *Так він коло нього впадає, так йому догоджає, що вже далі й нікуди...* (Гр., I, 1963, 316); — *Боже, що вони* [діти] *тут без мене наробили! — зітхнула Серафима Іванівна. — Такого наробили, що далі й нікуди! — посміхнувся секретар* (Мокр., Острів.., 1961, 85).

НІКУ́ДИ, *присл.* Ні в яке місце, ні в якому напрямку. — *На світі всячину я знаю, хоть нікуди і не ходжу* (Котл., I, 1952, 116); *Батько сількора Василя, середняк Опанас Трубенко, був людиною неквапливою. Ні разу на своїм віку нікуди він не поспішав* (Довж., I, 1958, 71).

◇ **Ніку́ди не годи́ться (не го́дна)** — хто-, що-небудь дуже поганий (погане), непридатний (непридатне) для чогось. — *Стара вже баба в тебе, дитино, стара. Нікуди не годиться, дочко. Спина болить* (Головко, I, 1957, 270); *Вона* [драма] *нікуди не годна* (Мирний, V, 1955, 346).

НІКУДИ́ШНІЙ, я, є, *розм.* Який не відповідає певним вимогам, дуже поганий, непридатний для певних обставин. *Вона старенька вже, тому і дипломат з неї нікудишній* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 267); *Жалібно скиглив під вікнами вітер, крутив, сипав снігом, підривав і без того нікудишню стріху* (М. Ол., Чуєш.., 1960, 267); *Два роки підряд його «різали» на вступних екзаменах, бо знання були нікудишні* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242).

НІКЧЕ́МА, и, *ч. і ж., зневажл.* Ні на що не здатна людина. *А цей Гузир може подумати, що він справді нікчема і нічого не зуміє зробити* (Мик., II, 1957, 331); *Вона пиляла сина весь час.. Пиляла й пиляла безупинно, поки зробила з нього боягуза, нікчему* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 159).

НІКЧЕ́МНИЙ, а, е. 1. Ні на що не здатний. *Сам Бар признає, що Верлен був нікчемний чоловік* (Фр., XVI, 1955, 255); *Завжди так виходить, що нікчемні люди — і працівники нікчемні* (Ком. Укр., 3, 1965, 52); // Який не викликає до себе поваги; жалюгідний. *Його штовхнули, і він впав на коліна перед Максимом, блідий, пошарпаний весь, нікчемний* (Коцюб., II, 1955, 101); // Який не відповідає певним вимогам; поганий. *Чи не покинуть нам, небого, Моя сусідонько убога, Вірші нікчемні віршувать* (Шевч., II, 1963, 422); *Коли б же хоч долото яке нікчемне, хоч паля яка негодяща! Не було нічого* (Вовчок, I, 1955, 334).

2. Незначний, несуттєвий. *Не можна не пожаліти людей, які, спостерігаючи боротьбу марксистів з ліквідаторами, відбуваються нікчемними словами про шкідливість спорів, чвар, усобиці..* (Ленін, 23, 1972, 402); *Виявилось, що на кожного з тих, хто сидів тут, було якесь звинувачення. Найчастіше — це нікчемні, сміхотворні звинувачення* (Збан., Єдина, 1959, 58); // Позбавлений цінності, значення. *Як птиця без крил, так життя без кохання Нікчемне й пусте* (Підс., Поеми, 1954, 95).

3. Дуже малий, незначний щодо розміру, кількості і т. ін. *Так, за ті нікчемні гроші Він танцює, він, що перше Був величним, жах наводив* (Л. Укр., IV, 1954, 136); *Юрбами ходять отамани* [заробітчан] *за прикажчиками.. А наймачам цього тільки й треба: всюди, ніби змовившись, пропонують однаково нікчемні ціни* (Гончар, Таврія, 1952, 56).

4. Безсилий, немічний, кволий. — *Вона,— кажуть царевичу,— нікчемна, вона тобі не дванадцять синів родить, а дванадцять кошенят приведе!* (Стор., I, 1957, 63); — *Ой, хороше телятко! А було ж нікчемне та негодяще* (Донч., VI, 1957, 146); *Мене, Сашка Жука, набило серед вулиці якесь нікчемне руде дівчисько!..* (Сміл., Сашко, 1957, 13).

НІКЧЕ́МНИК, а, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **нікче́ма**. —*Бевзні! нікчемники!.. пеньки головаті!!*—*закричить на остатку Мирін та й затихне...* (Мирний, II, 1954, 86).

НІКЧЕ́МНИЦЯ, і, *ж.*, *зневажл.* 1. Жін. до **нікче́мник**.

2. *перен.* Те, що не заслуговує на увагу, ні для чого не придатне. [Влас:] *Кохання, по-вашому, така нікчемниця, що вийняв з душі, як гроші з кишені, та й поклав на долоні?..* (Кроп., II, 1958, 286).

НІКЧЕ́МНІСТЬ, ності, *ж.*, Абстр. ім. до **нікче́мний**. *Мені аж соромно стало за свою нікчемність* (Коцюб., III, 1956, 316); *В ім'я щасливого майбутнього Нечуй-Левицький сатиричним пером викривав усю недоладність і нікчемність тогочасної дійсності, торував шляхи до кращого майбутнього* (Вітч., 1, 1964, 147).

НІКЧЕ́МНІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати, робитися нікчемним (у 1 знач.), занепадати, вироджуватися (про живі істоти). — *Старі люди якось краще уміли зберігати свою силу.. Були здоровіші від нас, не нікчемніли в розкошах, як тепер настало* (Мирний, I, 1954, 182).

НІКЧЕ́МСТВО, а, *с.* Те саме, що **нікче́мність**. *Мистецький гімн людській доброчесності, благородству і суд над отруйними пороками, нікчемством несуть і наснагу, і ліки* (Рад. Укр., 8.I 1967, 4).

НІМ, *спол. часу, діал.* Поки. *Нім пироги будуть, то баба умре* (Номис, 1864, № 5676); *Довгенько треба сотатись поміж хати й хатки, нім доберешся до міста* (Свидн., Люборацькі, 1955, 17).

НІМА́К, а́, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **ні́мець**.— *Пан, ти німак? А якого ти чорта до нас прийшов?—Німець перестав жувати і уважно вставився на Джмелика п'яними очима, намагаючись зрозуміти, що йому кажуть* (Тют., Вир, 1964, 516).

НІМБ, а, *ч.* 1. Сяйво, намальоване у формі круга навколо голови або над головою (на іконах, картинах релігійного змісту та ін.), як символ святості. *Дід Дунай підходить до покуття.. і задмухує голубий вогник лампадки. Зразу в темряві гаснуть очі ікон, зникають оповиті масними олійними німбами святі* (Стельмах, I, 1962, 244); // Круг, який світиться навколо чого-небудь. *Світло од груби золотить протилежну стіну, і круг Стасикової голови сіяє німб* (Коцюб., II, 1955, 254); *Прозорий і примарний німб сонячної корони раптом розірвався* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 467); * У порівн. *Суцільне віяло заграви сяяло, як дивний німб* (Коп., Вибр., 1948, 24); *Сіра, старенька стріха* [хати] *.. освітилася і сяяла німбом* (Ряб., Жайворонки, 1957, 62).

2. *перен.* Атмосфера слави, пошани, успіхів і т. ін., що оточує кого-небудь. *Той німб, той ореол, яким вінчали учителя, як святого мученика (до того, вінчали лицемірно), мене.. обурював і ображав* (Вас., IV, 1960, 35).

НІ́МЕЦЬ *див.* **ні́мці.**

НІ́МЕЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ні́мці** і Німе́ччина. *Серед диму, що повернув насупроти, зупинився німецький солдат* (Довж., I, 1958, 36); *Зачулася німецька лайка* (Тют., Вир, 1964, 532).

НІМИ́Й, а́, е́. 1. Який не говорить, позбавлений здатності говорити. *Він згадав, ..як побив німого старця* (Кв.-Осн., II, 1956, 246); *Влаштувався Дорош на квартиру до Сергія Золотаренка та його німої сестри Саньки* (Тют., Вир, 1964, 121); // *у знач. ім.* **німи́й**, мо́го, *ч.*; **німа́**, мо́ї, *ж.* Людина, позбавлена здатності говорити. *Вона знала сама одного німого, який часто до них приходив* (Кобр., Вибр., 1954, 103); * У порівн. *Він мовчки їв, мовчки пив, тепер сидів, мов німий* (Мирний, I, 1949, 337); // Який виражається без участі мови. *Мош-Діма постояв трохи, а далі сів на призьбу, не спускаючи з Тиховича мутних очей з виразом німого докору* (Коцюб., I, 1955, 221); *Тяжко було зустрічати вдома погляд дружини з тужливим, німим запитанням* (Донч., VI, 1957, 292).

2. *перен.* Мовчазний, тихий; безмовний. *Село неначе погоріло, Неначе люде подуріли, Німі на панщину ідуть І діточок своїх ведуть!..* (Шевч., II, 1953, 110); *Вона стояла німа, без тями, важко дишучи, безвладна, немов розбита* (Фр., VII, 1951, 124); *Довго ще командир корабля перемивав боцманові кісточки, і довго ще Смола стояв, німий та покірний, і то червонів, то блід* (Ткач, Жди.., 1959, 12); // Сповнений тишею, спокоєм. *Над Ніями стояла німа зоряна ніч* (Кос., Новели, 1962, 176); *А потім з півночі зима в раменах плакала і вила, та ще зі мною ніч німа коло млина одна бродила* (Гонч., Вибр., 1959, 39); *В борні за мир, світ, не забудь.. І літаків ворожих лють.. І сотні свіжих могилок В німих степах край залізниці* (Мас., Сорок.., 1957, 394).

3. Який нічого не виражає, не передає. *Мова іноземця була для нього німою.*

△ **Німа́ а́збука** — умовні знаки пальцями, за допомогою яких розмовляють німі; **Німа́ ка́рта** — учбова географічна карта без позначення назв. *Німа карта всесвіту, з якої вчиться географії Юрин старший брат, спливає раптом перед очі* (Смолич, II, 1958, 45); **Німа́ сце́на** — сцена театральної вистави чи кіно, під час якої дійові особи нічого не говорять. [Голоси:] *Тихо! Хай поспить!.. Німа сцена. Ніхто навіть не поворухнеться* (Зар., Антеї, 1961, 85); **Німи́й сві́док** — неживий предмет, що дає можливість відтворити, уявити події минулих часів. *В музеї, який уже відбудовано, лежать речі і документи, німі свідки першої оборони Севастополя* (Кучер, Дорога.., 1958, 112); **Німи́й фільм; Німе́ кіно́** — неозвучений фільм. *Режисери, оператори і художники* [італійського кіно] *вміло користуються культурною спадщиною німого кіно, пам'ятаючи могутню силу його зображальних засобів* (Довж., III, 1960, 144); *Змінювалася функція музики* [в звуковому фільмі], *яка з простої ілюстрації до німого фільму перетворювалася на органічний компонент його образної структури* (Укр.. кіномист., II, 1959, 12).

НІМИНА́, и́, *ж.*, *діал.* Тварина.—*Ти гадаєш, небоже, що то мала робота сімсот овець! Адже то живе, то кожде* [кожне] *свій розум має. Невеликий розумець,— звичайно німина,— а все-таки такий, як бог йому дав* (Фр., IV, 1950, 25); — *От що то раз щирий сторож* [пес]. *Нібито німина, а розуміє християнина краще, ніж якась людина* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 264).

НІМИ́ЦЯ, і, *ж.*, *діал.* Дурман. [Рябина:] *Люди, не дурійте!.. Чи ви німиці попаїдалися, чи що?* (Фр., IX, 1952, 396); *Вночі Корж укрив його листям німиці, і його свіжий вогкуватий дотик притамував страждання хворого* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 378).

НІМІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Втрачати здатність говорити. *Мати дивиться на неї, Од злості німіє* (Шевч., I, 1951, 167); *Чирва раптом німіє, дивиться розширеними з жаху очима* (Мик., I, 1957, 93); * Образно. *Реве, лютує Візантія, Руками берег достає; Достала, зикнула, встає... І на ножах в крові німіє* (Шевч., I, 1951, 202).

2. *перен.* Втрачати чутливість, заклякати. *У мисливців німіли від морозу ноги* (Трубл., Лахтак, 1953, 55); *Б'є, рубає кригу й Вутанька. Гострі крижані скалки залізом стріляють в обличчя, щемлять, німіють від болю мокрі, розчервонілі руки* (Гончар, II, 1959, 163).

3. *перен.* Сповнюватися тишею. *Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тихне, поле німіє* (Шевч., II, 1953, 20); *Місто німіє, гасить світло і покривається сном* (Мирний, III, 1954, 150); // Ставати нерухомим (про море). *Котовський заходив у море по коліна в найдужчий дванадцятибальний шторм — і хвилі опадали, а море німіло в мертвому штилі* (Смолич, V, 1959, 28).

Німі́є се́рце (душа́) — кого-небудь охоплюють великі переживання, хвилювання у зв'язку з чим-небудь. *Замерзли груди в бідняка, Душа німіла з переляку* (Граб., I, 1959, 207); *Коли їхали через знайоме місто.., серце його боляче стискалось і німіло* (Кол., Терен.., 1959, 368).

НІ́МКА *див.* **німці.**

НІМКЕ́НЯ *див.* **німці.**

НІ́МО. Присл. до **німи́й** 2. *Глухо й німо в Марини в хаті; високо стіни морок окриває* (Мирний, IV, 1955, 249); *Очі чорні* [Марії] *німо дивились на Давида і винувато, і радісно* (Головко, II, 1957, 107); *Сіріють стіни німо* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 37).

НІМО́ТА, и, *ж., збірн., зневажл.* Те саме, що **німці.** *Отак німота запалила Велику хату. І сім'ю, Сім'ю слав'ян* [слов'ян] *роз'єднила* (Шевч., I, 1951, 262); *Одяглася партизаном, узяла нагана: стережись тепер, німото, проклята, погана!* (Тич., II, 1947, 173).

НІМОТА́, и́, *ж.* Стан за знач. **німи́й.** *Його педантична акуратність і автоматична точність при всіх вадах — глухоті, сліпоті й німоті..— все це було незвичайне, незрозуміле і дратувало* (Смолич, I, 1958, 85); *Щоб перервати німоту, Чіпка запитав: — І це ви так живете?* (Мирний, II, 1949, 248); *Учителю, стою перед тобою, Малий, вчарований до німоти* (Павл., Бистрина, 1959, 163).

НІМО́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **німи́й** 2. *Всі мовчки, схилившись, сиділи. Перший секретар з суду порушив ту німотну тишу* (Мирний, III, 1954, 196); *Скориставшись німотною паузою, переляканий дворецький запросив гостей до столу* (Гончар, Таврія, 1952, 280).

НІМО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **німо́тний.**

НІМО́ТНО. Присл. до **німо́тний.** *Вітряки змахували крилами з скрипом і застигали німотно до нового подуву* (Бурл., О. Вересай, 1959, 48); *Поглянув* [Максим] *через плече на стіл, де німотно чекав його повернення прилад, так старанно і дбайливо змонтований його руками* (Рибак, Час.., 1960, 438).

НІМО́ТСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., заст.* Те саме, що **німува́ти.**

НІМТУРА́, и́, *ж., лайл.* Про німу людину або таку, що ще не навчилася говорити. [Петро:] *Лізь сюди, Степанку! Чуєш? Лізь швидше! Лізь, бісова німтура, а то мара з'їсть!..* (Вас., III, 1960, 257).

НІМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст.* Мовчати. — *Так мені остогидла хата-пустка, так докучило раз у раз німувати, що хоч бери, старий дід, та лізь живцем у землю...* (Коцюб., I, 1955. 42); *Він весь час хмурився і здебільшого німував* (Голов., Тополя.., 1965, 140); * Образно. *Сьогодні довго, як на зло, німував шлях, тільки потемнілі одволожені липи зрідка обзивались простудженими голосами гайворонів* (Стельмах, Правда.., 1961, 215).

НІ́МФА, и, *ж.* 1. У грецькій міфології — божество у вигляді жінки, яке уособлює явища і сили природи. *Перед ним.. вертілись німфи в якомусь дивному лісі в темнуватій печері, над тихою прозорою водою* (Н.-Лев., III, 1956, 19); // *перен.* Про вродливу жінку. [Прокуратор:] *Вона зграбненька. І звідки він узяв собі цю німфу?* (Л. Укр., III, 1952, 458).

2. *зоол.* Одна із стадій післязародкового розвитку личинки деяких комах. *Пасовищні кліщі у своєму розвитку проходять стадії яєчка, личинки, німфи і статевозрілої форми* (Колг. енц., I, 1956, 264).

НІ́МЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ні́мець,** мця, *ч.;* **німке́ня,** і *і* **ні́мка,** и, *ж.*). Основне населення Німеччини; люди, які належать до німецької національності. *Німець все показував їм* [вербівцям], *як ходити коло машини, і вони насилу оговталися* (Н.-Лев., II, 1956, 200); [Семен:] *Довелось мені.. у німців стать на поденну* (Кроп., I, 1958, 62); *Бідна німка плакала із жалю та сорому за таку відправу від панів* (Л. Укр., III, 1952, 646); *Спливало в уяві тупе, огидне обличчя німкені Фолькенрат* (Донч., VI, 1957, 212).

НІМЧА́Й, я́, *ч., зневажл.* Те саме, що **ні́мець.** — *Ой дай, жінко, нагая, проучити німчая* (Номис, 1864, № 943); — *Харитоне Кононовичу,— питав було хтось із старих його друзів,— що там чувати по світах, чи швидко німчая гнатимемо?* (Ю. Янов., II, 1954, 162).

НІМЧА́К, а́, *ч.* 1. Німа людина.

2. *зневажл.* Те саме, що **ні́мець.** — *Вже топче чоботом німчак Пів-України, пів-Росії* (Нідс., Загули.., 1960, 35).

НІ́МЧИК, а, *ч., зневажл.* Те саме, що **ні́мець.** *Полилися ріки крові, Пожар загасили. А німчики пожарище й сирот* [сиріт] *розділили* (Шевч., I, 1951, 262); *Німчик вийняв пістолет і.. пильно подивився Марії в обличчя* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 126).

НІМЧИ́Н, а́, *ч., розм.* Те саме, що **ні́мець.** *З ким я буду сю ніч ночувати, ой молодая, Чи з турчином, чи з німчином, ой чи з поляком* (Чуб., V, 1874, 885).

НІМЧУРА́, и́, *зневажл.* 1. *ч.* Те саме, що **ні́мець.** *Спереду німчура худий як смерть сидів* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 41).

2. *ж., збірн.* Те саме, що **ні́мці.** *Незамінимий, кажуть, був ватажок! Скрізь німчура перед ним тремтіла* (Гончар, III, 1959, 333); *Глухо бухнули гранати В грізних вигуках «ура!» Хто куди звелась тікати Недобита німчура* (Воронько, Три щастя, 1948, 17).

НІНА́ЩО, *присл.:* **Зійти́ (звести́ся, зво́дитися, перейти́, перехо́дити) [на] ніна́що:** а) утратити все. *Пішов* [хазяїн] *у сусіди і звівся нінащо* (Кв.-Осн., II, 1956, 123); *Довелось телицю спродати і новий кожух. Звівся* [Карпо] *нінащо, а довгів не сплатив...* (Коцюб., I, 1955, 304); б) утратити ознаки, властивості, якості, необхідні для кого-, чого-небудь. *Журиться й жінка його роботяща: Перевелись огороди нінащо* (Мащж., Тв., 1955, 42); [Іван:] *І про рідного сина забудеш, коли цей син звівся нінащо й Каїнове діло чинить...* (Галан, I, 1960, 506); **Зво́дити (звести́) [на] ніна́що:** а) погано впливаючи, примушувати когось діяти ненормально, з відхиленням від прийнятих норм. *Погане панібратство шкодить І доброго нінащо зводить* (Гл., Вибр., 1957, 180); — *Ти чоловіка звела на нінащо. За першої небіжки Гриць був порядний газда, а за тебе він і пияк і нетріб* (Март., Тв., 1954, 62); б) робити безрезультатним, марним. *Кирій лютував.. Несподіваність нападу, на яку покладав він стільки надій,.. не дала бажаних наслідків, а зусилля загону зведені нінащо* (Міц., Сіверяни, 1961, 167).

НІОБІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ніо́бій**; // Зробл. з ніобію.

НІО́БІЙ, ю, *ч.* Блискучий пластичний метал сіро-білого кольору, який використовують в електротехніці. *Особливе місце серед рідкісних металів займають ніобій і тантал, які.. відзначаються термоемісійними характеристиками (тобто здатністю випускати електрони при нагріванні у вакуумі)* (Наука.., 3, 1958, 11).

НІПЕ́ЛЬ, я, *ч.*, *спец.* Металева трубка з нарізкою на кінцях для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів і т. ін. *Бензопроводи виготовляються невеликого діаметра з латунних або мідних трубок, на кінці яких надіваються і припаюються ніпелі з накидними гайками* (Автомоб., 1957, 96); *Випускає цех ніпелі для мотоциклів. Виготовляється ця деталь на автоматах* (Роб. газ., 24.II 1965, 1).

НІПЕЛЬНИЙ, а, е, *спец.* З ніпелем.

НІПОЧІ́М *див.* **ніпочо́му.**

НІПОЧО́МУ, НІПОЧІ́М, *присл.*, *розм.* 1. За дуже низьку ціну, дешево. [Павло:] *Їдуть же люди в Оренбурзькі степи, покупили там за поміччю банка землі ніпочому, осілись на приволлі і живуть добре* (К.-Карий, II, 1960, 107); // *у знач. присудк. сл.* *Так* [обережно] *крокують, либонь, мисливці На ведмедів чи тигрів. Сміливці, Ті, для кого хоч смерть ніпочому, Та дарма не здадуться нікому* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 85).

2. *у знач. присудк. сл.* Дуже легко, без будь-яких труднощів. *Коваль провів їх батьківським поглядом, подумавши: «Молодість, їй все ніпочому...»* (Бурл., М. Гонта, 1959, 50); // Не становить загрози, нічого не значить. *Лютий мороз був тепер ніпочому* (Кач., Вибр., 1947, 272); *Що для молодого хлопця помахати годину-другу сокирою! Дивись, він уже й пояс розмотує, свитку скидає, і зима йому ніпочім* (Речм., Весн. грози, 1961, 53).

НІРВА́НА, и, *ж.* За містичними уявленнями буддистів — блаженний стан спокою «людської душі», що досягається шляхом повного відмовлення від усіх життєвих турбот, чуттєвих бажань; // Місце, де перебувають «душі» в такому стані. *Я ростиму й сам в безмежність, Все проникну, все прогляну, Все скоштую* [скуштую] — *вище — глибше — І розвіюся в нірвану* (Фр., XI, 1952, 310); *Фея — твоя кохана — срібною імлою розвіялася по таємних лугах нірвани...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 300); // *перен.* Стан спокою, блаженства. *А пахне море.. знаменито.. Тіло застигає в нірвані, ніби отруєне морською диявольщиною* (Ю. Янов., II, 1958, 31).

НІ́РКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **нора́**. *Дивимося, а в землі дірочка.— Це тут цвіркун живе,— догадався я та й почав штрикати паличкою в нірку* (Гр., I, 1963, 296); *З своєї нірки вилізла лисичка, як стара бабуся, обіперлася гострою голівкою на лапку* (Ів., Вел. очі, 1956, 39).

НІС, но́са, ч. 1. Орган нюху у вигляді виступу над ротом з дихальними шляхами на обличчі людини, морді тварини. *Здоровий сам* [Лев], *кудлата грива, На пиці широченний ніс* (Гл., Вибр., 1951, 132); *Пил набився їй у ніс, у вуха і навіть у рот* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *— Сьогодні буде шторм,— каже рибалка. Його просолений ніс втягує в себе повітря* (Ю. Янов., II, 1958, 50).

Би́ти в ніс *див.* **би́ти**; **Залоскота́ло в но́сі** *див.* **залоскота́ти**; **Зди́блений ніс** *див.* **зди́блений.**

◇ **Верну́ти ніс (но́са)** *див.* **верну́ти** ^{1}; **Ви́сіти на но́сі** *див.* **ви́сіти**; **Витика́ти (ви́ткнути, ви́стромити** *і т. ін.*) **но́са** — виходити, виглядати звідки-небудь. *Ніколи вже було нікому і носа на вулицю виткнути* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Серед панства переляк поволі проходить. Дехто насмілюється виткнути носа за двері і сповіщає, що «розбійників» уже нема* (Бурл., О. Вересай, 1959, 158); **Відверта́ти но́са (ніс)** *див.* **відверта́ти**; **Ві́шати но́са** *див.* **ві́шати**; **Води́ти за ніс** *див.* **води́ти**; **Встромля́ти (встроми́ти) но́са** [не в своє діло] *див.* **встромля́ти**; **Вти́снути но́са** *див.* **втиска́ти** ^{1}; **Говори́ти (шепта́ти** *і т. ін.*) **в ніс** — говорити з носовим відтінком, гугняво. *Якщо пана гетьмана долав з остуди нежить і Однокрил ставав на час гугнявим, починали балакати в ніс і полизачі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 97); **Да́лі [свого́] но́са не ба́чити** *див.* **да́лі**; **Держа́ти (трима́ти) ніс (но́са) за ві́тром (по ві́тру)** — змінювати свої погляди, переконання, пристосовуючись до обставин. *І критик, що держить по вітру свій ніс, .. Схопився і першим до сцени побіг, Щоб інший, бува, обігнати не зміг!* (С. Ол., Вибр., 1959, 179); **Де́рти (дра́ти, задира́ти, заде́рти, задра́ти) но́са (ніс)** *див.* **де́рти, задира́ти** ^{1}; **Диви́тися не да́лі вла́сного но́са** *див.* **да́лі**; **Дістава́ти (діста́ти) но́са** — залишатися переможеним, обдуреним, ні з чим. *Ішли* [арештанти] *жалуватися.., не раз навіть виходила їх правда, а ключник діставав «носа»* (Фр., IV, 1950, 485); **Ду́лю тобі (йому́, вам, їм** *і т. ін.*) **під (в) ніс** *див.* **ду́ля**; **Закопи́лювати (закопи́лити) но́са** — пишатися, зазнаватися. *Він угору, на начальство дивиться. А сюди й не гляне. Закопилить носа — отам для нього все...* (Жур., Опов., 1956, 26); **Заора́ти но́сом** *див.* **заора́ти**; **Запоро́ти но́сом** *див.* **запоро́ти**; **Зарива́тися (зари́тися) но́сом [у зе́млю]** *див.* **зарива́тися**; **Зари́ти но́сом [у (об) зе́млю]** — впасти на землю, підлогу обличчям донизу. *Давно не чули в Ковалівці пострілу, з тих пір як останній німець зарив носом коло греблі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 68); **Заруба́ти [собі] на но́сі** *див.* **зару́бувати**; **Зна́ти [тільки] з но́са та в рот** *див.* **зна́ти**; **З но́са** — з кожної людини; **З-під (з-пе́ред) [са́мого] но́са** — дуже близько від кого-, чого-небудь. *З-під самого носа фашистів забрав* [дід Максим] *зброю — переніс у інше місце* (Збан., Єдина, 1959, 10); *Докори сумління, видно, не особливо гризли його за те, що з-під носа випустив живим того нужденного, більше схожого на чабана, вояку* (Гончар, III, 1959, 59); **Клюва́ти но́сом** *див.* **клюва́ти**; **Кома́р но́са не підто́чить** *див.* **кома́р**; **Копи́лити но́са** — виражати незадоволення, відмовлятися від чого-небудь. *Зустрів* [земляк] *та й каже: — Сусіди з Вижинівки страйк зчинили, збирай хлопців та й ставай до роботи, щоб знали, як проти мого пуза носа копилити...* (Мур., Бук. повість, 1959, 36); **Крути́ти (закрути́ти) но́сом** — виражати незадоволення чим-небудь. *Фідлер, наляканий, певно, моєю одмовою писати цей одділ* [відділ] *газети, прийняв статтю, хоч дуже крутив носом* (Коцюб., III, 1956, 171); — *Бач, як закрутив носом! Видно, не дуже до смаку прийшлась йому мужицька арихметика! — казали, сміючись, люди* (Вас., I, 1959, 70); **Лиша́ти (лиши́ти) з но́сом** — обдурювати кого-небудь. *Інколи дядя Живак брав її в розвідку, удаючи себе за сліпого, а Зою — за поводиря. Лишав «з носом» зайд-карателів* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 204); **Лиша́тися (лиши́тися) з но́сом** — зазнавати невдачі. *Він ждав, що Муха легко спурхне з стільця і закрутиться, заб'ється з ним..* [у танці]. *А Володя лишиться з носом* (Ткач, Арена, 1960, 85); **Му́ха сіла на но́сі** *див.* **му́ха**; **На но́сі** — скоро, незабаром.— *Даю вам відпустку на тиждень. Тим більше, що іспити у вас на носі* (Рибак, Час.., 1960, 170); **Не ба́чити да́лі вла́сного но́са** *див.* **да́лі**; **Не з на́шим но́сом** — немає можливості, відповідних засобів. — *Учителя,— сказав батько,— з тебе не вийде. Це не з нашим носом* (С. Кравч., Квіти.., 1959, 52); **Не пока́зувати (не показа́ти, не потика́ти, не поткну́ти) но́са** — не появлятися де-небудь. — *Не розумію я тебе, що ти за людина. Рая за тобою сохне, а ти й носа не показуєш* (Кочура, Родина.., 1962, 71); **Не твого́ но́са ді́ло** — не треба втручатися в справу, яка тебе не стосується. [Семен:] *Ти даремно ображаєш Оксану.* [Андрій:] *Не твого носа це діло* (Мороз, П'єси, 1959, 38); **Ніс під се́бе** — засоромитися, злякатися, сторопіти. *Наче й чоловік щирий, а як прийдеться до діла, то й ніс під себе* (Сл. Гр.); **Ніс на кві́нту пові́сити** *див.* **кві́нта; Ніс у ніс** — дуже близько один до одного; упритул. *Ще раз по вулиці пройшла Вона в задумі і зненацька Зіткнулась майже ніс у ніс Із хлопцем* (Рильський, II, 1956, 244); **Но́сом ри́бу ву́дити** *див.* **ву́дити** [1]; **Опуска́ти (опусти́ти, хнюпити, похню́пити, вішати, пові́сити** *і т. ін.)* **ніс (но́са)**—журитися, засмучуватися, впадати в розпач; **Під но́сом (ніс):** а) *(перев. з дієсл. на означ. мовлення)* тихо, про себе, нерозбірливо. *Крутив* [Петро] *головою на всі боки та й щось мимрив під носом* (Март., Тв., 1954, 250); *Трохим сидів на ліжку ..й щось собі мимрив під ніс* (Панч, В дорозі, 1959, 193); б) *(з дієсл.* тикати, класти *і т. ін.)* дуже близько. *На мене налітає якесь опудало і, топчучи ноги, починає тикати мені під самий ніс обтріпану книгу* (Кол., На фронті.., 1959, 194); **Під (пе́ред) [са́мим (самі́сіньким)] но́сом** — поруч, близько від кого-небудь. [Кіндрат Антонович:] *Ми, як ті сліпі оводи, живемо навпомацки.. і того недобачаєм, що під самим носом коїться* (Крон., II, 1958, 250); *Зазирнути йому не вдавалося, бо кожного разу двері закривалися перед самісіньким його носом* (Тют., Вир, 1964, 59); **Пока́зувати (показа́ти) но́са** — дражнити кого-небудь, прикладаючи до свого носа руку з розчепіреними пальцями. *Геннадій знову кинув зверхній погляд на свого суперника. Той підпирав.. плечима стовбур розлогого дуба. Непомітно для Люби Геннадій показав йому «носа»* (Автом., Щастя.., 1959, 24); **Со́вати (су́нути, ти́кати, ткну́ти, пха́ти** *і т. ін.)* **[свого́] но́са** *куди* — втручатися в що-небудь. — *Що це Олеся починає вже совати свого носа ніби туди, куди б і не слід?..* (Збірник про Крон., 1955, 252); — *На педагогіці, як святий на самогоні, розуміється, а теж свого носа суне* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 62); **Ти́кати (ткну́ти) но́сом** — звертати чию-небудь увагу на щось. — *Оце, як бачиш, Грицю. Не робота, а шарпанина нервів. Кожного носом ткни. Сам на своєму горбі всю газету тягну* (Головко, II, 1957, 552); **Тю́тя з полі́в'яним но́сом,** *лайл.*— хто-небудь нетямущий. [Ілько:] *А чого ти не хочеш Марисі сказати, що ми любимось? Може б, вона тоді сама...* [Уляна:] *Що — сама?.. Тютя ти з полив'яним носом!.. Вона ж дума, що ти її по волі береш* (Гр., II, 1963, 519); **Уда́рити в ніс** — сильно подіяти на слизову оболонку носа. *Від першого дотику вдарила в ніс порохнява, матрац був потертий, діравий* (Хижняк, Тамара, 1959, 175); **У ніс заколо́ти** *див.* **заколо́ти**[1]; **Уте́рти но́са** *кому:* а) показати свою перевагу над кимось, перевершити в чому-небудь когось. — *От носа вам усім і втер цей новачок, дивіться, та як утер! — сміявсь Кульбак* (Дор., Три богатирі, 1959, 24); б) довести кому-небудь, що він помиляється в своїх діях, вчинках. *Вчителеві.. утерли носа: коли ти, мовляв, пан, то й вичитуй по-панському* (Вас., I, 1959, 191); **[Хоч] кров з но́са** *див.* **кров; Чу́ти но́сом** — інтуїтивно відчувати. *Зануда чув носом добрий могорич та смачну вечерю* (Н.-Лев., III, 1956, 351); — *А я з такими панькатися не збираюся. Контру носом чую і спуску не даю...* (Речм., Весн. грози, 1961, 84); **[Що аж] у но́сі закрути́ло (закру́тить)** *див.* **закрути́ти** [2].

2. Дзьоб птаха. *В тиші нічній виразно чутно, як крякають жаби в долині у ставку, як клекотить довгим носом чорногуз на сусідній стрісі* (Коцюб., I, 1955, 246); *Він побачив гурт диких качок, що плавали поміж очеретом і шульпотіли плескатими носами* (Тют., Вир, 1964, 320).

3. Передня частина човна, судна, літака і т. ін. *Човен плив рівно і скоро, ніс його так і розрізував воду* (Мирний, V, 1955, 349); *На носі й на кормі судна мерехтіли крізь морок вогники сигнальних ліхтарів* (Смолич, Світанок.., 1953, 599); *Він* [катер] *летів у бухті, наче вітер, майже не торкаючись носом високої хвилі* (Кучер, Прощай.., 1957, 5).

4. Передня частина взуття. *Як шалений вибіг* [Антін] *на сходи — термосив клямкою, дзвонив і гатив носом черевика в двері* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 29).

НІСЕНІ́ТНИЙ, а, е. Позбавлений розумного змісту; безглуздий. *Він силкується оту нісенітну уяву розпорошити здоровими думками* (Коцюб., I, 1955, 118); *Найбільше винуватий у всьому той, хто дозволив вивісити цей нісенітний плакат* (Шовк., Інженери, 1956, 169).

НІСЕНІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Щось безглузде, нерозумне, без усякого змісту; дурниця. *Не даючи слова промовити, він мені читав і читав всяку нісенітницю* (Коцюб., III, 1956, 168); *Казна-що! Привернеться якась нісенітниця* (Руд., Остання шабля, 1959, 463); // *у знач. присудк. сл.* Безглуздо, нерозумно. *Він уперто відганяв думку, що це ж нісенітниця — шукати без вісті пропалу двадцять років тому людину саме серед цієї купки людей* (Сміл., Зустрічі, 1936, 157); *При умові існування національних відмінностей безнаціональна культура — цілковита нісенітниця* (Ком. Укр., 12, 1959, 38).

◇ **Плести́ (наплести́, верзти́, наверзти́, городи́ти, нагороди́ти** *і т. ін.)* **нісені́тницю (нісені́тниці)**— говорити нерозумні, беззмістовні речі. *А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та нісенітницю верзли* (Шевч., II, 1963, 209); *Геть сп'янілий Гутбродт, втративши нитку розповіді, плів всякі нісенітниці* (Ю. Бедзик, Полки... 1959, 184).

НІСЕНІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нісені́тний.** *Микола похолодів від урочистості і від нісенітності її мови* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 122); *Ленін викрив усю нісенітність, ненауковість буржуазних «теорій» мирного розвитку імперіалізму* (Рад. Укр., 4.VIII 1946, 2).

НІСЕНІ́ТНО. Присл. до **нісені́тний.** *Запідозрити Тетяну Федорівну в .. замахові на нього так само нісенітно, як запідозрити солов'їху у бажанні віддатися за горобця* (Шовк., Людина.., 1962, 432).

НІСКІ́ЛЕЧКИ, *присл., розм.* Те саме, що **ніскі́льки** 2. *Чудова печера, там можна влаштувати зимовище.. Те, що надворі гаряче літо і всюди буяє яскраво-зелена рослинність, ніскілечки не перешкоджатиме.. прожити довгу зиму в крижаній печері* [уявляє хлопець] (Донч., II, 1956, 532); *Недосипаючи ночей, він крок за кроком пізнавав якість земель своїх колгоспів, і це йому ніскілечки не набридало* (Збан., Переджнив'я, 1960, 9).

НІСКІ́ЛЬКИ. 1. *займ. заперечн.* Уживається для вираження повного заперечення якої-небудь кількості. — *Ну, дак скільки тобі десятин? — Ніскільки,— відказав спокійно Зінько* (Гр., II, 1963, 338).

2. *присл.* Ні в якій мірі; нітрохи, зовсім. *Видно було, що Шовкун добре знає ціну своїй роботі, і хоч вона йому важка, але ніскільки не обтяжлива* (Гончар, I, 1954, 301); *Гнат, приголомшений окриком, опішив і відступив назад, але потім зрозумів, що ця людина ніскільки не боїться його та ще й насміхається* (Тют., Вир, 1964, 117).

НІТ, *присудк. сл., заст.* 1. Нема. *Борода, як у старого, а розуму ніт і за малого* (Номис, 1864, № 6357); *Я зійшов цілий світ — Мені щастя, ні долі ніт...* (Чуб., V, 1874, 476).

2. *у знач. част.* Ні.—*Чи, може, я справді не вінчана? Так ніт же: усі бачили, сам бог бачив, як ми перед ним*

НІОБІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ніóбій**; // Зробл. з ніобію.

НІОБІЙ, ю, *ч.* Блискучий пластичний метал сіро-білого кольору, який використовують в електротехніці. *Особливе місце серед рідкісних металів займають ніобій і тантал, які.. відзначаються термоемісійними характеристиками (тобто здатністю випускати електрони при нагріванні у вакуумі)* (Наука.., 3, 1958, 11).

НІПЕЛЬ, я, *ч.*, *спец.* Металева трубка з нарізкою на кінцях для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів і т. ін. *Бензопроводи виготовляються невеликого діаметра з латунних або мідних трубок, на кінці яких надіваються і припаюються ніпелі з накидними гайками* (Автомоб., 1957, 96); *Випускає цех ніпелі для мотоциклів. Виготовляється ця деталь на автоматах* (Роб. газ., 24.II 1965, 1).

НІПЕЛЬНИЙ, а, е, *спец.* З ніпелем.

НІПОЧІ́М *див.* **ніпочóму.**

НІПОЧÓМУ, НІПОЧІ́М, *присл.*, *розм.* 1. За дуже низьку ціну, дешево. [Павло:] *Їдуть же люди в Оренбурзькі степи, покупили там за поміччю банка землі ніпочому, осілись на приволлі і живуть добре* (К.-Карий, II, 1960, 107); // *у знач. присудк. сл. Так* [обережно] *крокують, либонь, мисливці На ведмедів чи тигрів. Сміливці, Ті, для кого хоч смерть ніпочому, Та дарма не здадуться нікому* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 85).

2. *у знач. присудк. сл.* Дуже легко, без будь-яких труднощів. *Коваль провів їх батьківським поглядом, подумавши: «Молодість, їй все ніпочому...»* (Бурл., М. Гонта, 1959, 50); // Не становить загрози, нічого не значить. *Лютий мороз був тепер ніпочому* (Кач., Вибр., 1947, 272); *Що для молодого хлопця помахати годину-другу сокирою! Дивись, він уже й пояс розмотує, свитку скидає, і зима йому ніпочім* (Речм., Весн. грози, 1961, 53).

НІРВА́НА, и, *ж.* За містичними уявленнями буддистів — блаженний стан спокою «людської душі», що досягається шляхом повного відмовлення від усіх життєвих турбот, чуттєвих бажань; // Місце, де перебувають «душі» в такому стані. *Я ростиму й сам в безмежність, Все проникну, все прогляну, Все скоштую* [скуштую] *— вище — глибше — І розвіюся в нірвану* (Фр., XI, 1952, 310); *Фея — твоя кохана — срібною імлою розвіялася по таємних лугах нірвани...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 300); // *перен.* Стан спокою, блаженства. *А пахне море.. знаменито.. Тіло застигає в нірвані, ніби отрусне морською диявольщиною* (Ю. Янов., II, 1958, 31).

НІ́РКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **норá.** *Дивимося, а в землі дірочка.— Це тут цвіркун живе,— догадався я та й почав штрикати паличкою в нірку* (Гр., I, 1963, 296); *З своєї нірки вилізла лисичка, як стара бабуся, обіперлася гострою голівкою на лапку* (Ів., Вел. очі, 1956, 39).

НІС, нóса, *ч.* 1. Орган нюху у вигляді виступу над ротом з дихальними шляхами на обличчі людини, морді тварини. *Здоровий сам* [Лев], *кудлата грива, На пиці широченний ніс* (Гл., Вибр., 1951, 132); *Пил набився їй у ніс, у вуха і навіть у рот* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *— Сьогодні буде шторм,— каже рибалка. Його просолений ніс втягує в себе повітря* (Ю. Янов., II, 1958, 50).

Би́ти в ніс *див.* **би́ти; Залоскотáло в нóсі** *див.* **залоскотáти; Зди́блений ніс** *див.* **зди́блений.**

◇ **Вернýти ніс (нóса)** *див.* **вернýти**^{1}; **Ви́сіти на нóсі** *див.* **ви́сіти; Витикáти (ви́ткнути, ви́стромити** *і т. ін.)* **нóса** — виходити, виглядати звідки-небудь. *Нікому вже було нікому і носа на вулицю виткнути* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Серед панства переляк поволі проходить. Дехто насмілюється виткнути носа за двері і сповіщає, що «розбійників» уже нема* (Бурл., О. Вересай, 1959, 158); **Відвертáти нóса (ніс)** *див.* **відвертáти; Ві́шати нóса** *див.* **ві́шати; Води́ти за ніс** *див.* **води́ти; Встромля́ти (встроми́ти) нóса [не в своє́ діло]** *див.* **встромля́ти; Вти́снýти нóса** *див.* **втискáти**^{1}; **Говори́ти (шептáти** *і т. ін.)* **в ніс** — говорити з носовим відтінком, гугняво. *Якщо пана гетьмана долав з остуди нежить і Однокрил ставав на час гугнявим, починали балакати в ніс і подизачі* (Ільч., Козацьк. роду .., 1958, 97); **Дáлі [свогó] нóса не бáчити** *див.* **дáлі; Держáти (тримáти) ніс (нóса) за ві́тром (по ві́тру)** — змінювати свої погляди, переконання, пристосовуючись до обставин. *І критик, що держить по вітру свій ніс, .. Схопився і першим до сцени побіг, Щоб інший, бува, обігнати не зміг!* (С. Ол., Вибр., 1959, 179); **Дéрти (дрáти, задирáти, задéрти, задрáти) нóса (ніс)** *див.* **дéрти, задирáти**^{1}; **Диви́тися не дáлі влáсного нóса** *див.* **дáлі; Діставáти (дістáти) нóса** — залишатися переможеним, обдуреним, ні з чим. *Ішли* [арештанти] *жалуватися.., не раз навіть виходила їх правда, а ключник діставав «носа»* (Фр., IV, 1950, 485); **Ду́лю тобі́ (йомý, вам, їм** *і т. ін.*) **під (в) ніс** *див.* **ду́ля; Копи́лювати (закопи́лити) нóса** — пишатися, зазнаватися. *Він угору, на начальство дивиться. А сюди й не гляне. Закопилить носа — отам для нього все...* (Жур., Опов., 1956, 26); **Заорáти нóсом** *див.* **заорáти; Запорóти нóсом** *див.* **запорóти; Заривáтися (зари́тися) нóсом [у зéмлю]** *див.* **заривáтися; Зари́ти нóсом [у (об) зéмлю]** — впасти на землю, підлогу обличчям донизу. *Давно не чули в Ковалівці пострілу, з тих пір як останній німець зарив носом коло греблі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 68); **Зарубáти [собі] на нóсі** *див.* **зарýбувати; Знáти [тільки] з нóса та в рот** *див.* **знáти; З нóса** — з кожної людини; **З-під (з-пéред) [сáмого] нóса** — дуже близько від кого-, чого-небудь. *З-під самого носа фашистів забрав* [дід Максим] *зброю — переніс у інше місце* (Збан., Єдина, 1959, 10); *Докори сумління, видно, не особливо гризли його за те, що з-під носа випустив живим того нужденного, більше схожого на чабана, вояку* (Гончар, III, 1959, 59); **Клювáти нóсом** *див.* **клювáти; Комáр нóса не підтóчить** *див.* **комáр; Копи́лити нóса** — виражати незадоволення, відмовлятися від чого-небудь. *Зустрів* [земляк] *та й каже: — Сусіди з Вижинівки страйк зчинили, збирай хлопців та й ставай до роботи, щоб знали, як проти мого пуза носа копилити...* (Мур., Бук. повість, 1959, 36); **Крути́ти (закрути́ти) нóсом** — виражати незадоволення чим-небудь. *Фідлер, наляканий, певно, моєю одмовою писати цей одділ* [відділ] *газети, прийняв статтю, хоч дуже крутив носом* (Коцюб., III, 1956, 171); *— Бач, як закрутив носом! Видно, не дуже до смаку прийшлась йому мужицька арихметика! — казали, сміючись, люди* (Вас., I, 1959, 70); **Лишáти (лиши́ти) з нóсом** — обдурювати кого-небудь. *Інколи дядя Живак брав її в розвідку, удаючи себе за сліпого, а Зою — за поводиря. Лишав «з носом» зайд-карателів* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 204); **Лишáтися (лиши́тися) з нóсом** — зазнавати невдачі. *Він ждав, що Муха легко спурхне з стільця і закрутиться, заб'ється з ним..* [у танці]. *А Володя лишиться з носом* (Ткач, Арена, 1960, 85); **Мýха сіла на нóсі** *див.* **мýха; На нóсі** — скоро, незабаром.— *Даю вам відпустку на тиждень. Тим більше, що іспити у вас на носі* (Рибак, Час.., 1960, 170); **Не бáчити дáлі влáсного нóса** *див.* **дáлі; Не з нáшим нóсом** — немає можливості, відповідних засобів. — *Учителя,— сказав батько,— з тебе не вийде. Це не з нашим носом* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 52); **Не покáзувати (не показáти, не потикáти, не поткнýти) нóса** — не появлятися де-небудь. — *Не розумію я тебе, що ти за людина. Рая за тобою сохне, а ти й носа не показуєш* (Кочура, Родина.., 1962, 71); **Не твогó нóса діло** — не треба втручатися в справу, яка тебе не стосується. [Семен:] *Ти даремно ображаєш Оксану.* [Андрій:] *Не твого носа це діло* (Мороз, П’єси, 1959, 38); **Ніс під се́бе** — засоромитися, злякатися, сторопіти. *Наче й чоловік щирий, а як прийдеться до діла, то й ніс під себе* (Сл. Гр.); **Ніс на квінту пові́сити** *див.* **кві́нта; Ніс у ніс** — дуже близько один до одного; упритул. *Ще раз по вулиці пройшла Вона в задумі і зненацька Зіткнулась майже ніс у ніс Із хлопцем* (Рильський, II, 1956, 244); **Но́сом ри́бу ву́дити** *див.* **ву́дити** [1]; **Опуска́ти (опусти́ти, хню́пити, похню́пити, ві́шати, пові́сити** *і т. ін.)* **ніс (но́са)**—журитися, засмучуватися, впадати в розпач; **Під но́сом (ніс):** а) *(перев. з дієсл. на означ. мовлення)* тихо, про себе, нерозбірливо. *Крутив* [Петро] *головою на всі боки та й щось мимрив під носом* (Март., Тв., 1954, 250); *Трохим сидів на ліжку ..й щось собі мимрив під ніс* (Панч, В дорозі, 1959, 193); б) *(з дієсл.* тикати, класти *і т. ін.)* дуже близько. *На мене налітає якесь опудало і, топчучи ноги, починає тикати мені під самий ніс обтріпану книгу* (Кол., На фронті.., 1959, 194); **Під (пе́ред) [са́мим (самі́сіньким)] но́сом** — поруч, близько від кого-небудь. [Кіндрат Антонович:] *Ми, як ті сліпі оводи, живемо навпомацки.. і того недобачаєм, що під самим носом коїться* (Кроп., II, 1958, 250); *Зазирнути йому не вдавалося, бо кожного разу двері закривалися перед самісіньким його носом* (Тют., Вир, 1964, 59); **Пока́зувати (показа́ти) но́са** — дражнити кого-небудь, прикладаючи до свого носа руку з розчепіреними пальцями. *Геннадій знову кинув зверхній погляд на свого суперника. Той підпирав.. плечима стовбур розлогого дуба. Непомітно для Люби Геннадій показав йому «носа»* (Автом., Щастя.., 1959, 24); **Со́вати (су́нути, ти́кати, ткну́ти, пха́ти** *і т. ін.)* **[свого́] но́са** *куди* — втручатися в що-небудь. — *Що це Олеся починає вже совати свого носа ніби туди, куди б і не слід?..* (Збірник про Кроп., 1955, 252); — *На педагогіці, як святий на самогоні, розуміється, а теж свого носа суне* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 62); **Ти́кати (ткну́ти) но́сом** — звертати чию-небудь увагу на щось. — *Оце, як бачиш, Грицю. Не робота, а шарпанина нервів. Кожного носом ткни. Сам на своєму горбі всю газету тягну* (Головко, II, 1957, 552); **Тютя з полі́в’яним но́сом,** *лайл.*— хто-небудь нетямущий. [Ілько:] *А чого ти не хочеш Марисі сказати, що ми любимось? Може б, вона тоді сама...* [Уляна:] *Що — сама?.. Тютя ти з полив’яним носом!.. Вона ж дума, що ти її по волі береш* (Гр., II, 1963, 519); **Уда́рити в ніс** — сильно подіяти на слизову оболонку носа. *Від першого дотику вдарила в ніс порохнява, матрац був потертий, дірявий* (Хижняк, Тамара, 1959, 175); **У ніс заколо́ти** *див.* **заколо́ти** [1]; **Уте́рти но́са** *кому:* а) показати свою перевагу над кимось, перевершити в чому-небудь когось. — *От носа вам усім і втер цей новачок, дивіться, та як утер! — сміявсь Кульбак* (Дор., Три богатирі, 1959, 24); б) довести кому-небудь, що він помиляється в своїх діях, вчинках. *Вчителеві.. утерли носа: коли ти, мовляв, пан, то й вичитуй по-панському* (Вас., I, 1959, 191); **[Хоч] кров з но́са** *див.* **кров; Чу́ти но́сом** — інтуїтивно відчувати. *Зануда чув носом добрий могорич та смачну вечерю* (Н.-Лев., III, 1956, 351); — *А я з такими панькатися не збираюся. Контру носом чую і спуску не даю...* (Речм., Весн. грози, 1961, 84); **[Що аж] у но́сі закрути́ло (закру́тить)** *див.* **закрути́ти** [2].

2. Дзьоб птаха. *В тиші нічній виразно чутно, як крякають жаби в долині у ставку, як клекотить довгим носом чорногуз на сусідній стрісі* (Коцюб., I, 1955, 246); *Він побачив гурт диких качок, що плавали поміж очеретом і шульпотіли плескатими носами* (Тют., Вир, 1964, 320).

3. Передня частина човна, судна, літака і т. ін. *Човен плив рівно і скоро, ніс його так і розрізував воду* (Мирний, V, 1955, 349); *На носі й на кормі судна мерехтіли крізь морок вогники сигнальних ліхтарів* (Смолич, Світанок.., 1953, 599); *Він* [катер] *летів у бухті, наче вітер, майже не торкаючись носом високої хвилі* (Кучер, Прощай.., 1957, 5).

4. Передня частина взуття. *Як шалений вибіг* [Антін] *на сходи — термосив клямкою, дзвонив і гатив носом черевика в двері* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 29).

НІСЕНІ́ТНИЙ, а, е. Позбавлений розумного змісту; безглуздий. *Він силкується оту нісенітну уяву розпорошити здоровими думками* (Коцюб., I, 1955, 118); *Найбільше винуватий у всьому той, хто дозволив вивісити цей нісенітний плакат* (Шовк., Інженери, 1956, 169).

НІСЕНІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Щось безглузде, нерозумне, без усякого змісту; дурниця. *Не даючи слова промовити, він мені читав і читав всяку нісенітницю* (Коцюб., III, 1956, 168); *Казна-що! Приверзеться якась нісенітниця* (Руд., Остання шабля, 1959, 463); // *у знач. присудк. сл.* Безглуздо, нерозумно. *Він уперто відганяв думку, що це ж нісенітниця — шукати без вісті пропалу двадцять років тому людину саме серед цієї купки людей* (Сміл., Зустрічі, 1936, 157); *При умові існування національних відмінностей безнаціональна культура — цілковита нісенітниця* (Ком. Укр., 12, 1959, 38).

◇ **Плести́ (наплести́, верзти́, наверзти́, городи́ти, нагороди́ти** *і т. ін.)* **нісені́тницю (нісені́тниці)**— говорити нерозумні, беззмістовні речі. *А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та нісенітницю верзли* (Шевч., II, 1963, 209); *Геть сп’янілий Гутбродт, втративши нитку розповіді, плів всякі нісенітниці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 184).

НІСЕНІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нісені́тний.** *Микола похолодів від урочистості і від нісенітності її мови* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 122); *Ленін викрив усю нісенітність, ненауковість буржуазних «теорій» мирного розвитку імперіалізму* (Рад. Укр., 4.VIII 1946, 2).

НІСЕНІ́ТНО. Присл. до **нісені́тний.** *Запідозрити Тетяну Федорівну в .. замахові на нього так само нісенітно, як запідозрити солов’їху у бажанні віддатися за горобця* (Шовк., Людина.., 1962, 432).

НІСКІ́ЛЕЧКИ, *присл., розм.* Те саме, що **ніскі́льки** 2. *Чудова печера, там можна влаштувати зимовище.. Те, що надворі гаряче літо і всюди буяє яскраво-зелена рослинність, ніскілечки не перешкоджатиме.. прожити довгу зиму в крижаній печері* [уявляє хлопець] (Донч., II, 1956, 532); *Недосипаючи ночей, він крок за кроком пізнавав якість земель своїх колгоспів, і це йому ніскілечки не набридало* (Збан., Переджнив’я, 1960, 9).

НІСКІ́ЛЬКИ. 1. *займ. запереч.* Уживається для вираження повного заперечення якої-небудь кількості. — *Ну, дак скільки тобі десятин? — Ніскільки,— відказав спокійно Зінько* (Гр., II, 1963, 338).

2. *присл.* Ні в якій мірі; нітрохи, зовсім. *Видно було, що Шовкун добре знає ціну своїй роботі, і хоч вона йому важка, але ніскільки не обтяжлива* (Гончар, I, 1954, 301); *Гнат, приголомшений окриком, опішив і відступив назад, але потім зрозумів, що ця людина ніскільки не боїться його та ще й насміхається* (Тют., Вир, 1964, 117).

НІТ, *присудк. сл., заст.* 1. Нема. *Борода, як у старого, а розуму ніт і за малого* (Номис, 1864, № 6357); *Я зійшов цілий світ — Мені щастя, ні долі ніт...* (Чуб., V, 1874, 476).

2. *у знач. част.* Ні.—*Чи, може, я справді не вінчана? Так ніт же: усі бачили, сам бог бачив, як ми перед ним*

у церкві на рушнику ставали (Мирний, V, 1965, 240).

НІТЕЛЕ́НЬ, *присудк. сл., розм.* Мовчати, ні на що не реагувати. *Серце в хлопчика забилось. Він сидить і нітелень* (Воронько, Коли вирост. крила. 1960, 120); *Сидять бородаті, мовчать — нітелень!* (Нехода, Казки.., 1958, 42).

НІ́ТИТИСЯ, нічуся, нітишся, *недок.* 1. Те саме, що **ніякові́ти.** *Вона увігнула голову і, слухаючи батька, то нітилася, то нервово перебирала пальцями китиці своєї хустки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 13); *Яша Стецюра хильнув зайвого, але твердо пам'ятав дане ним слово і під зірким поглядом Галини нітився, не переходячи меж* (Дмит., Наречена, 1959, 208).

2. Те саме, що **непокої́тися.** *Ремонт мартенівської печі наближався до кінця. Становий розгубився: невже розпалять* [німці] *мартен?.. Нітилася душа в майстра* (Ле, Мої листи, 1945, 216).

3. Те саме, що **гніти́тися.** *Богдан нітився своїм становищем єдиного в човні гулящого козака* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 398).

НІТО́Н, у, *ч., хім.* Те саме, що **радо́н.** *До інертних газів належить ще відкритий при вивченні радіоактивних перетворень елемент радон.., який іноді називають також еманацією, або нітоном* (Заг. хімія, 1955, 274).

НІТРАГІ́Н, у, *ч.* Бактеріальне добриво, виготовлене з культури бульбочкових бактерій. *Обов'язковим прийомом, що підвищує врожай гороху, є обробка його насіння перед сівбою нітрагіном* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 16); *На заводі виробляється ще й нітрагін — цінне добриво, бульбочкові бактерії якого можуть жити в грунті 5—7 років* (Наука.., 8, 1960, 30).

НІТРАГІНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Обробка насіння бобових культур нітрагіном перед сівбою. *Нітрагінізація насіння провадиться після яровизації в день посіву* (Зерн. боб. культ., 1956, 65).

НІТРА́Т, у, *ч., хім.* Сіль азотної кислоти. *В зв'язку із збагаченням грунту на нітрати наростає азотне живлення рослин, змінюється обмін речовин у рослинах, внаслідок чого в коренях і листі збільшується вміст азоту* (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 20).

НІТРА́ТНИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **нітра́т.** *Аміачні добрива проникають у грунт повільніше, ніж нітратні. Тому підживлювати озимину доцільніше нітратними формами азотних добрив* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 32).

НІТРА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Те саме, що **нітрува́ння.**

НІТРИ́Д, у, *ч., хім.* Сполука азоту з металом або металоїдом, що відзначається стійкістю при високій температурі. *Нітрид бору, взятий у вигляді кераміки, широко використовують при температурах у 1600 градусів за Цельсієм, а у спеціальних умовах навіть і вище* (Наука.., 2, 1958, 11).

НІТРИ́ЛИ, ів, *мн., хім.* Ціаністі сполуки, нерозчинні у воді.

НІТРИ́Т, у, *ч., хім.* Сіль азотистої кислоти.

НІТРИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Біохімічний процес окислення аміаку та амонійних солей у солі азотної кислоти. *Нітрифікація відіграє важливу роль у живленні вищих рослин, забезпечуючи їх більш придатними для засвоєння формами азоту — солями азотної кислоти* (Наука.., 9, 1956, 33).

НІТРІ́ШКИ, *присл., розм.* Те саме, що **ніскі́льки** 2. *Карпо, побивши батька, забув про те і нітрішки не жалкував* (Н.-Лев., II, 1956, 305); *Я лускав їх* [кедрові горішки] *і кидав горобцям. Вони нас не боялися нітрішки, Злітались, бо довіряли нам* (Нех., Ми живемо.., 1960, 46).

НІТРОБАКТЕ́РІЇ, ій, *мн.* Мікроорганізми, які живуть в присутності вільного кисню і окислюють азотисту кислоту в азотну.

НІТРОБЕНЗО́Л, у, *ч., спец.* Масляниста отруйна малорозчинна у воді рідина жовтуватого кольору з запахом гіркого мигдалю, яку використовують в парфюмерії, миловарінні та виробництві барвників.

НІТРОГЛІЦЕРИ́Н, у, *ч., хім.* Масляниста отруйна нерозчинна у воді безбарвна рідина, яку використовують при виробництві вибухових речовин і в медицині. *Нітрогліцерин належить до числа найсильніших вибухових речовин і широко застосовується у вигляді динамітів при вибухових роботах* (Цікава хімія, 1954, 117); — *Нітрогліцерин рятує життя людям, але, взятий у критичній кількості, він нищить людей* (Рибак, Час.., 1960, 710).

НІТРОКЛІТКОВИ́НА, и, *ж., хім., заст.* Нітроцелюлоза.

НІТРОЛА́К, у, *ч.* Колоїдний розчин нітроцелюлози в органічних розчинниках. *Нітролак легко приготувати в гуртку* [«Умілі руки»], *розчиняючи обрізки прозорого целулоїду в ацетоні або грушевій есенції* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 100).

НІТРО́Н, у, *ч.* Міцне термотривке подібне до шерсті синтетичне волокно, що застосовується для виготовлення різних технічних виробів і тканин. *З окису етилену та синильної кислоти одержують акрилонітрил для виробництва синтетичного волокна — нітрону, який за своїми властивостями нагадує натуральну шерсть* (Наука.., 3, 1958, 15); *Із синтетичного волокна нітрону роблять тканини, які не потребують прасування після прання, оскільки вони не мнуться* (Роб. газ., 4.I 1962, 4).

НІТРО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нітро́н;** // Вигот. з нітрону. *Жіноча шуба, виготовлена з нітронової шерсті, важить усього кілька сот грамів* (Наука.., 12, 1960, 12).

НІТРОФО́СКА, и, *ж.* Складне мінеральне добриво, що містить азот, фосфорну кислоту і окис калію. *На Дніпродзержинському азотнотуковому заводі освоєно випуск нових високоефективних мінеральних добрив — безхлорної нітрофоски* (Роб. газ., 1.VIII 1962, 2).

НІТРО́ХИ, *присл.* Те саме, що **ніскі́льки** 2. *Ця мова* [адвоката] *нітрохи Петра не заспокоїла* (Март., Тв., 1954, 121); *Нітрохи дивним не здавалось, Що з гудінням, з рокотом громів У тумані вранішнім зливались Голоси жагучих солов'їв* (Рильський, II, 1960, 15); *На здивування старого Арсен нітрохи не образився й відповів цілком спокійно* (Дмит., Розлука, 1957, 308).

НІТРОЦЕЛЮЛО́ЗА, и, *ж., хім.* Суміш складних азотнокислих ефірів целюлози. *Із водоростей виготовляють оцтову кислоту, ацетон, спирт, нітроцелюлозу, пластичні маси, поташ тощо* (Знання.., 2, 1966, 3).

НІТРО́ШКИ, *присл., розм.* Те саме, що **ніскі́льки** 2. *Як вилупився з яйця* [горобець], *так з того часу нітрошки не порозумнів* (Л. Укр., III, 1952, 480); *Вова в класі, коло дошки, Завдання не знав нітрошки* (Бойко, Ростіть.., 1959, 96).

НІТРУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Хімічна реакція заміщення атомів водню нітрогрупою в органічній сполуці. *В Ризі створено перше в Радянському Союзі підприємство по нітруванню фурфуролу* (Наука.., 3, 1956, 36).

НІХРО́М, у, *ч., спец.* Сплав нікелю, заліза і хрому, що відзначається великим електричним опором та високою жаростійкістю, який використовують для виготовлення електронагрівних приладів та електропечей. *Ніхром плавиться при температурі 1400°.*

НІХРО́МОВИЙ, а, е, *спец.* Зробл. з ніхрому. *Ремонт паяльників — складна справа, бо важко підібрати потрібної товщини ніхромовий.. тонкий дріт для намотування нової спіралі* (Монтаж і ремонт.., 1956, 68).

НІХТÓ, нікóго, нікóму (*з прийм.* **ні з ким, ні до кого, ні про кого**), *займ. запереч.* Уживається для вираження повної відсутності предмета як суб'єкта або об'єкта дії. — *Бодай тобі, доле, у морі втопитись, Що не даєш мені й досі Ні з ким полюбитись* (Шевч., II, 1953, 143); *Ніхто не постеріг, що надворі йшов сніг* (Коцюб., I, 1955, 82); *Нас тепер нікому не скорити: Розцвіли, як збіжжя на ланах, Леніна священні заповіти В Партії великої ділах* (Рильський, III, 1961, 31).

НІЧ, нóчі, *ж.* Частина доби від заходу до сходу сонця, з вечора до ранку. *Ніч, тиха, тепла літня ніч, стояла над землею, виблискуючи зорями, мліючи у своїй розкоші...* (Мирний, IV, 1955, 57); *У ніч глибоку переходить вечір, Дванадцять чуть ударів із Москви, І гімн летить величний понад світом* (Рильський, III, 1961, 119); *А вгорі вже блідли зорі: западала пізня ніч* (Смолич, Мир.., 1958, 67); * Образно. *Ніч історії — капіталізм, день історії — комунізм, і сонце його нестримно сходить сьогодні над нашою планетою* (Мист., 5, 1961, 1); * У порівн. *В Уласа очі були темно-карі, ясні та привітні, як весняна ніч* (Н.-Лев., III, 1956, 295); *Фрунзе став як ніч* (Гончар, II, 1959, 434).

◇ **Бі́лі нóчі** *див.* **бі́лий; Глýпа ніч** *див.* **глýпий; Горобúна ніч** *див.* **горобúний; День і ніч** *див.* **день; Дня́ми й ночáми** *див.* **день; Дóбра ніч** *див.* **дóбрий; Дóброї нóчі** — традиційне взаємне дружнє вітання перед настанням ночі або побажання перед сном. *Побажай мені доброї ночі* (Коцюб., III, 1956, 155); **Нá ніч:** а) для використання вночі. — *Повіриш, беру на ніч повний кисет і не вистачає,— поскаржився він, згортаючи цигарку завтовшки в гвинтівочний патрон* (Тют., Вир, 1964, 8); б) для проведення нічного часу, для здійснення вночі. *Мабуть, побоялись* [козаки] *на ніч лишатися в слободі* (Головко, II, 1957, 345); — *Голова комбіду саме поїхав на ніч орати* (Стельмах, II, 1962, 183); **Не прóти нóчі згáдувати (згáдуючи)** *див.* **згáдувати; Ні дня, ні нóчі** *кому* — хто-небудь дуже переобтяжений роботою. — *Їй завсігди так — ні дня ні ночі,— старує Шурко.— Мабуть, і сьогодні прийде пізно* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 23); **Ніч зорі́ти** — не спати всю ніч; **Ніч розібрáти** — про закінчення ночі. — *І де це ти, чоловіче, чапиш ото до такої пори? — незлобливо, більше з співчуттям, запитала вона.— Вже люди ніч розібрали, а ти ніяк з тою зборнею не розпрощаєшся...* (Іщук, Вербівчани, 1961, 190); **Ніч у ніч** — кожної ночі; **Носи́ти ніч за собóю** *див.* **носи́ти; Поля́рна ніч** — частина року, протягом якої за полярним колом не сходить сонце; **Прóти нóчі** — пізно ввечері, перед настанням ночі.— *Куди ж ти оце йдеш проти ночі? — питаю я в його* (Н.-Лев., III, 1956, 268); — *Тьху! Куди його чорти несуть проти ночі* (Стельмах, II, 1962, 176); **У ніч** — у простір, охоплений нічною темнотою. *Виртує мати і чуло дивиться у ніч* (Сос., II, 1958, 483); *Вона ніби ждала його, відразу ж заспішила, вдяглася, замкнула двері, і вони рушили в ніч* (Збан., Єснель, 1961, 178); **Упáла ніч** *на що* — на якійсь території настала темнота. *Упала ніч на табір* (Довж., I, 1958, 256); **Ці́лу (цілі́сіньку) ніч** — протягом усієї ночі. *Під тином сіла* [мати] *І ніч цілісіньку сиділа Та плакала* (Шевч., II, 1953, 96); *На другий день Раїса довідалась, що о. Василь спокійно проспав цілу ніч* (Коцюб., I, 1955, 329).

НІЧÉВ'Я, я, *с.*, *рідко.* 1. Те саме, що **нікчéмність.** *Дивлячись на неї, кожному приходила думка в голову: навіщо господь пуска на світ такого? Хіба мало в йому ще горя, нужди і всякого нічев'я?* (Мирний, I, 1954, 59).

2. Бездіяльність. — *Нічев'я — то найстрашніша справа,— каже комендант Ташкова.— І ми намагаємось, щоб у наших хлопців його не було* (Рад. Укр., 1.VII 1956, 1).

НІ́ЧЕНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Пестл. до **ніч.** *Ой стрічечка до стрічечки, Мережаю три ніченьки, Мережаю, вишиваю, У неділю погуляю* (Шевч., II, 1963, 59); *Коростилевський запитав: — Чи ти, Василю, хоч уявляєш собі, скажімо, кримську ніченьку біля моря?..* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 180); * У порівн. *Лихо, як ніченька, чорне, Так тебе часом огорне* (Граб., I, 1959, 353).

НІЧИ́Й, я́, є́, *займ.* 1. *запереч.* Який нікому не належить. [**Йоганна:**] *Він нам говорив про царство боже, де.. люди уже не женяться й не віддаються, де кожна жінка нічия* (Л. Укр., III, 1952, 163); *Над нічиєю землею щохвилини злітали ракети* (Ю. Янов., II, 1954, 13); *Мабуть, за власне вгіддя він не сварився б з таким запалом, як сварився зараз за це нічиє узлісся* (Гончар, III, 1959, 404).

2. *неознач., перев. у запереч. реченнях.* Чий би то не був, будь-який. *Коваль Гердер .. не боїться нічийого гніву* (Фр., VII, 1951, 89); *Він не працював, як звик вечорами.., й не лагодив нічиїх годинників* (Довж., Зач. Десна, 1957, 217).

3. *спорт.* Ніким не виграний; // *у знач. ім.* **нічия́**, є́ї, *ж.* Результат гри, при якому ніхто не виграв. *Потім грав я з татом в шашки. Як зіграли? Нічия!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 60); *На обличчі Інни Варламової усмішка з'явилася вже давно, тільки-но диктор оголосив результати. Оця нічия для неї величезна перемога* (Собко, Матв. затока, 1962, 30).

НІЧИ́ЙНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **нічи́й** 1, 3. —*Яблука... Купа яблук на «нічийній» землі. Жителі зірвали їх, але, видно, забрати не встигли* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 104); *Нічийний результат зараховується також і в тих випадках, коли одна сторона оголошує вічний шах* (Перша книга шахіста, 1952, 42); *Змагання* [з футболу] *проходило в Києві, закінчилося з нічийним результатом — 2 : 2* (Рад. Укр., 15.XI 1960, 4).

НІЧИЧИ́РК, *присудк. сл.* 1. Мовчати, не подавати ніяких звуків. [**Савка:**] *Ну, куме, нігде нічичирк!* (К.-Карий, I, 1960, 414); *Я його лупцюю, а він* [кіт] *нічичирк...* (Збан., Мор. чайка, 1959, 95).

2. Тихо, ні звука. *В школі — нічичирк!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 101).

НІ́ЧКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Пестл. до **ніч.** *Нічка тиха Україну Одвідать прийшла, У садочок до калини Гостей привела* (Гл., Вибр., 1951, 182); *Спочивають добрі люде, Що кого втомило: Кого — щастя, кого — сльози, Все нічка покрила* (Шевч., I, 1951, 36); * У порівн. *Він ходив сумний, як нічка* (Граб., I, 1959, 346).

НІЧЛІ́Г, у, *ч.* 1. Зупинка де-небудь на ніч, щоб поспати, відпочити. *Час був подумати про нічліг* (Кач., II, 1958, 433); *Вирішили проситись на нічліг, тим паче, що небо захмарилося і почав накрапувати дощ* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 125); // Пасіння робочої худоби вночі. *Ось ми коням познімали Мокрі пута з ніг.. Вже скінчивсь нічліг* (Фр., XIII, 1954, 181); *Замфір по вечері повів коні на нічліг у свій виноградник, де поміж деревами росла густа трава* (Коцюб., I, 1955, 211).

2. Місце для сну і відпочинку вночі. *Всіх батьки гостинно приймали і давали нічліг, коли гості цього просили* (Гжицький, У світ.., 1960, 90); // Приміщення, в якому ночують. *Стояв лютий мороз, дув вітер. Нічліг тільки що одперли* (Тесл., З книги життя, 1949, 44).

НІЧЛІГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *розм.* Залишатися де-небудь на нічліг.

НІЧЛІЖА́НИН, а, *ч.* Той, хто залишився десь на нічліг (перев. у полі, на пасовищі і т. ін.). *Нічліжани вечеряли, чим хто мав. Страви не варили, багаття* *не розкладали, бо лісу не було поблизу* (Коцюб., I, 1955, 97); *Степова тиша знову заполонила нічліжан, і вони примовкли, тільки з-під гарби чулося могутнє хропіння* (Тют., Вир, 1960, 292); * У порівн. *Микола радісно почав підніматися на гору, де, мов нічліжани, задрімало кілька гуцульських хаток* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 12).

НІЧЛІЖА́НКА, и, *ж.* Жін. до **нічліжа́нин.**

НІЧЛІ́ЖКА, и, *ж.*, *розм.* Приміщення для нічлігу. *Жолудь мотнувся до крамнички, а хлопці пішли базаром до нічліжки* (Мик., II, 1957, 415); *За часів капіталістичної Польщі Львів був містом контрастів. Поруч з розкішними квартирами і особняками, де жили багатії, були трущоби, нічліжки безробітних і жебраків* (Наука.., 10, 1956, 3).

НІЧЛІ́ЖНИЙ, а, е. Стос. до нічлігу. *Було страшно, але коло дороги форкали нічліжні коні й обидвом стало відрадніше на душі* (Козл., Ю. Крук, 1950, 71).

НІЧЛІ́ЖНИК, а, *ч.* Те саме, що **нічліжа́нин.** *Семенові якраз треба було ночувати в полі, укупі з нічліжниками, такими ж наймитами, як і він* (Коцюб., I, 1955, 96); — *У тебе з чужих ніхто не ночує? — спитав Товкач.— Нема нікого. Колись, як був головою, нічліжники частенько надокучали, а це спокійно* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 307); * У порівн. *Роздобули* [таласівці] *десь картоплі, напекли у приску, тут же серед двору, вечеряли, мов нічліжники* (Збан., Сеспель, 1961, 153).

НІЧЛІ́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нічлі́жник.** *З-за її спини визирали одягнуті й причесані обидві нічліжниці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 148).

НІЧНИ́Й, á, é. Прикм. до **ніч.** *Нічні сумерки* [сутінки] *дрімали під темно-зеленими коронами смерек* (Фр., VI, 1951, 11); *По хатах, то там, то тут умирали сліпаки, огорталися нічною тишею двори* (Стельмах, II, 1962, 153); // Охоплений темрявою ночі. *У пізній час мчить нічними полями машина* (Гончар, Маша.., 1959, 14); *Нічний Дніпро зітхав крізь сон старечий* (Рильський, II, 1960, 198); *Унизу гримотіла нічна Москва* (Рибак, Час.., 1960, 686); // Який відбувається вночі. *Вона боялась стріти свідків своєї нічної мандрівки* (Коцюб., I, 1955, 329); *Руські в нічну битву безстрашно пішли* (Хижняк, Д. Галицький, 1953, 337); *Нічні польоти* [літаків] *вже закінчились, передсвітанкові не починались* (Кучер, Голод, 1961, 453); // Який цвіте вночі (про рослини). *Із саду долинав томливий запах нічних фіалок* (Донч., III, 1956, 198); *Пахне нічними квітами земля* (Довж., I, 1958, 87); // Який діє, працює в нічні години. [Сергій:] *Цей поїзд прямий до Москви, а нічний з пересадкою* (Мороз, П'єси, 1959, 53); *Нічний сторож десь гучно вдарив п'ять разів у рейку* (Зар., Антеї, 1961, 24); // Який літає та живиться вночі (про птахів, комах і т. ін.). *Бідний нічний сірий метелик сидів у темному вогкому льоху, за бочкою з капустою* (Л. Укр., III, 1952, 474); *Уралов, наїжившись, сидів на кургані; якийсь нічний птах над ним пролетів, просвистів крильми* (Гончар, Тронка, 1963, 307).

НІЧНИ́К, á, *ч.* 1. Лампа або інше джерело світла, що засвічується на ніч. *Спокійно світив під стелею нічник* (Рибак, Помилка.., 1956, 92); *Зелений тюльпан нічника лив ясне і приємне світло тільки на білу подушку й нечитану сторінку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 277).

2. *розм.* Той, хто діє вночі. *Не було* [на майдані] *ще тільки нічника, що вартує на полонині вночі, носить воду та підтримує вічний вогонь* (Гжицький, Опришки, 1962, 16); *Була глупа ніч і фар ми не запалювали, щоб не притягти до себе уваги німецького льотчика-нічника* (Ю. Янов., II, 1954, 7).

НІЧНИ́ЦІ, ни́ць, *мн.* Відсутність сну; безсоння. *І знов для Тиховича неспокійна, тяжка ніч, і знов нічниці мордують його* (Коцюб., I, 1955, 222); // Безсонні ночі. *Він* [хірург] *сам чергував біля мене і коротав нічниці за читанням* (Смолич, VI, 1959, 24).

НІЧНИ́ЦЯ, і, *ж.* Назва родини нічних метеликів з темним забарвленням, гусениці яких є шкідниками сільськогосподарських культур. *Нічниця пшенична; Нічниця озима.*

НІЧНИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **нічни́к 1.** *Невеличкий нічничок з бісерними китичками кидав тьмяне світло на бліде, вологе від поту і непомірно видовжене обличчя дочки* (Руд., Остання шабля, 1959, 193); *Погасивши світло, повернулась* [Катерина] *у спаленьку, залишивши на столику прикритий зеленим сукенцем нічничок, і знову впала на ліжко* (Збан., Переджнив'я, 1960, 192).

НІЧО́, *займ. запереч.*, *діал.* Нічóго.— *А господи! Адже ми знаємо, що панам треба заплатити. Задурно нема нічо!* (Март., Тв., 1954, 208); — *Нимидоро Варфоломіївно, як здоров'я? — Нічо, спасибі* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 48).

НІЧОГЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Цілком пристойний, непоганий, досить добрий. *Вільчинський писав давно вже, він не з кращих письменників, хоч і у нього є нічогенькі речі, особливо гумористичні* (Коцюб., III, 1956, 152); — *Колгосп у нас, як знаєте, нічогенький...— Нічогенький,— погоджується Явтух Каленикович* (Ю. Янов., II, 1954, 182); // Красивий, симпатичний, привабливий (про людину). *Поза службовими взаєминами Свецький — сама люб'язність та доброзичливість. Особливо це відчувають лікарки, медичні сестри та лаборантки — нічогенькі й не старші за тридцять років* (Шовк., Людина.., 1962, 102); // Великий, значних розмірів. —*Нічогенька хмарка,—каже людина з йоржиком,—доки змалюєте, щоб бува не втопила...* (Ю. Янов., II, 1954, 197); *Калюжа була таки, нівроку, нічогенька* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 127).

НІЧОГЕ́НЬКО, *розм.* Присл. до **нічоге́нький.** *Та й як його не радіти, коли світ зразу покращав: і сонце веселіше засяяло, і пахощі з садів покотились хвилями, і озимина нічогенько показує на сей рік* (Коцюб., I, 1955, 21); — *Нічогенько ти влаштувався,— заздрісно мовив Фред* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 27).

НІЧОГІ́СІНЬКО, *займ. запереч.*, *розм.* Зовсім, абсолютно нічого. *Не жди весни — святої долі! Вона не зійде вже ніколи.. І думу вольную на волю Не прийде випустить... Сиди І нічогісінько не жди!..* (Шевч., II, 1963, 407); *Марно шукала вона двигунів чи вимикачів. Ніде не було нічогісінько, що навчило б, як відчинити браму* (Смолич, I, 1958, 97).

НІ́ЧОГО, *у знач. присудк. сл.*, *з інфін.* Не доводиться, не випадає. *Людська гідність,— цього в світі капіталістів шукати нічого* (Ленін, 31, 1973, 122); [Баклажаненко:] *Бачиш, тобі і збиратись нічого, бо ти уже одягнений, тільки другий черевик надінь* (Мик., I, 1957, 439); // Не варто; не треба; нема чого. *Ставало вогко й холодно. Поночі нічого було рушатись* (Коцюб., I, 1955, 363); — *У чека, думаю, вам нічого йти. Сьогодні воно виїхало в одно з віддалених сіл повіту* (Стельмах, II, 1962, 161); *Приходив* [Улас] *до такого висновку, що з такими знаннями, як у нього, нічого й потикатися в університет* (Тют., Вир, 1964, 52).

◇ **Нічого гріха́ кри́ти (таї́ти)** *див.* **гріх; Нічого [і, й] каза́ти (говори́ти)** — без сумніву, дійсно, безперечно, насправді. *Смішив* [Максим] *усіх і реготався сам... Товариський чоловік, нічого казати!* (Мирний, I, 1949, 215); *Нічого й говорити, яке найважливіше значення* *мають для письменника саме такі —колективні зустрічі з читачем* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 6).

2. *займ. запереч., з інфін.* Уживається для позначення заперечного об'єкта дії або його відсутності. *Ісправник Трохи не сказився. Що нічого, бачиш, взяти, А він же трудився!* (Шевч., I, 1963, 304); — *Нам нічого втрачати, хіба що кайдани!* (Головко, I, 1957, 63).

◇ **З (від) нічого робити** *див.* **робити; І думати нічого** *див.* **думати; Нічого мовити** *див.* **мовити; Нічого робити** *див.* **робити; Нічого сказати** *див.* **сказати.**

НІЧО́ГО. 1. *займ. запереч. див.* **ніщо́.**

2. *займ. запереч., розм.* Те саме, що **нісільки** 1. *Почав Ведмідь хазяйнувати, У пасіці порядкувати: ..Дознались, кинулись до його — І меду не знайшли нічого...* (Гл., Вибр., 1957, 96); *Кухар при відході наказував* [хлопцям]: — *А чистенько полоти, нічого бур'яну не лишати* (Март., Тв., 1954, 149).

3. *у знач. присудк. сл., розм.* Непоганий, такий, як треба. — *Та й хазяйстечко нічого тепер. Добре, все добре* (Вовчок, I, 1955, 281); — *Став я в болгарина.. Плаття нічого, краща, ніж в наших сторонах* (Коцюб., I, 1955, 141); *Нічого в цьому році озимина, а ярі стоять зеленою рікою* (Стельмах, Правда.., 1961, 402).

4. *у знач. присл., перев. з сл.* собі, *розм.* Непогано. *Я перше училась грать і вже нічого собі грала, але тепер через руку перестала* (Л. Укр., V, 1956, 6); *Вчора прислали мені зі Львова мою книжку «З глибини». Нічого собі виглядає* (Коцюб., III, 1956, 336).

НІ́ЧЧЮ, *присл., рідко.* У нічний час, уночі. *Чи гавкає Рябко, чи мовчки ніччю спить, Все випада — таки Рябка притьмом побить* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 55); [Мар'яна:] *Усяка б дівка побоялась прийти сюди ніччю одна, а мені і горя мало!..* (Вас., III, 1960, 8); *Опришки приїхали пізно ввечері, майже ніччю* (Хотк., II, 1966, 225).

НІ́ША, і, *ж.* Западина або виступ у стіні. — *Її помешкання складалося з просторого, ясного покою й ніші, де стояло її ліжко* (Фр., IV, 1950, 293); *В стінах біля дверей — невеличкі ніші, в яких горять лампади* (Руд., Остання шабля, 1959, 426); * У порівн. *Вона сиділа в замковій бойниці* [бійниці], *неначе в ніші* (Л. Укр., I, 1951, 187); // *чого, з означенням.* Заглиблення, зроблене для чого-небудь. *Катря ще далі подається від нього* [Павла], *втискується гнучким станом у віконну нішу* (Кучер, Прощай.., 1957, 160); *З обох боків обсаджена жасмином стежка вела у нішу вузьких дверей* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 223); // Заглиблення, западина в чому-небудь (на схилі берега, гори, в окопі, траншеї і т. ін.). *Радист склав апарат і відніс його в таємну, видовбану в землі нішу* (Ю. Бедзик, Дніпро.., 1951, 235); *В тому місці, де розбиваються морські хвилі, біля підніжжя берега утворюється печера — прибійна ніша* (Курс заг. геол., 1947, 159).

НІЩО́, нічо́го, нічо́му, нічи́м (*з прийм.* ні від чого, ні з чим, ні по чому *і т. ін.*), *займ. запереч.* 1. Уживається для позначення повної відсутності предмета як суб'єкта або об'єкта дії. *Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат недорослих* (Шевч., I, 1963, 239); *Побіг він* [Осел] *навпростець, нічого не минає, Чи нива, чи баштан — не розбирає, Толочить і ламає* (Гл., Вибр., 1951, 137); *Пахом Хрисантович ні в чому дочкам не відмовляє* (Гончар, Тронка, 1963, 84).

Нічи́м не же́ртвувати *див.* **же́ртвувати; Нічим (нема́ й) о́ка запороши́ти** *див.* **запоро́шувати; Нічо́го не зоста́ється (не зоста́неться), як...** *див.* **зостава́тися; Нічо́го не зро́биш** *див.* **зроби́ти; Нічо́го не поро́биш** — про неможливість зробити так, як хочеться. — *Проїдем — не проїдем, а спробувати треба, нічого не поробиш,— торкнув коней Левко* (Стельмах, I, 1962, 77); **Нічо́го не ска́жеш** *див.* **сказа́ти; Нічо́го поді́бного** *див.* **поді́бний; Оберта́тися (оберну́тися) в ніщо́** *див.* **оберта́тися.**

2. *у знач. ім.* Те, що позбавлене будь-якого значення, не має ніякої ціни, ваги і т. ін. *Ліквідаторство — ніщо в робітничому русі; сильне воно тільки в ліберальній інтелігенції* (Ленін, 21, 1971, 418); *Марка зігнали із ферми, і вже Павлюк тепер ніщо...* (Горд., Дівчина.., 1954, 204).

НІ́ЯК, *присудк. сл.* Нема можливості, неможливо. *Мені й самому гірко за його стан, а помогти — ніяк* (Коцюб., III, 1956, 121); *Випав сніг, сліду ніяк сховати* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 99).

НІЯ́К, *присл.* 1. Зовсім, абсолютно. [Співець:] *Ніяк не можу пригадати пісні...* (Л. Укр., II, 1951, 153); *Ніч колихала так ласкаво,— Проте не спалося ніяк...* (Рильський, II, 1960, 99); *Ніяк не міг вгомонитися старий, набиваючи в люльку тютюн* (Тют., Вир, 1964, 439).

Нія́к не мо́жна — зовсім, цілком неможливо. *Просили мене і кликали* [дівчата] *до себе,— так мені ніяк не можна,— поспішаюся я дуже* (Вовчок, VI, 1956, 230); — *Може б, ми не їхали* [у Сибір], — *припадає Фросина до руки мужа.— Не можна, жінко, ніяк не можна* (Стельмах, I, 1962, 29).

2. Уживається у значенні заперечної відповіді на запитання. *Чи можна сказати, що в час творення «Пана Тадеуша» Міцкевич відійшов від.. свого демократизму, від своєї революційності? Ніяк. Навпаки: революційний напрям його в цей період зріс, зміцнів і поглибився* (Рильський, X, 1962, 54).

НІЯ́КИЙ, а, е, *займ. запереч.* 1. Уживається в заперечних реченнях для вираження повного заперечення. *Ніякий чоловік з гріхом не розминеться,— І в селах так, і в городах* (Гл., Вибр., 1951, 100); — *Йому, мабуть, ніяка жінка не вгодить...* (Мирний, I, 1949, 326); *Ніяких звісток від Юрія не мала* [Шура] (Гончар, III, 1959, 181); // Будь-який, який би не був. [Руфін:] *Я не боюсь ніяких поговорів* (Л. Укр., II, 1951, 358); *Старий зараз ніякої роботи не визнає, окрім пасіки* (Стельмах, I, 1962, 316).

2. *у сполуч. з част.* ні *та ім.* Уживається для заперечення якості, властивості, ознаки і т. ін. предмета. *Творчість безмежна.. і ніякий ні талант, ні геній нічого не зробить в цьому мистецтві, якщо не буде підкріплений.. знанням життя* (Довж., I, 1958, 20).

3. *у знач. прикм., розм.* Поганий, нічого не вартий. *На дядькові гроші в семінарії вчився* [Оверко], *рибалка з нього був ніякий* (Ю. Янов., I, 1954, 267); *Актор був з Генріха Генріховича .. абсолютно ніякий* (Смолич, Театр.., 1940, 173).

НІЯКІ́СІНЬКИЙ, а, е, *займ. запереч.* Зовсім, абсолютно ніякий (у 1 знач.). *Ніякісінький звук не тривожив мертвої тиші* (Н.-Лев., IV, 1956, 347); *Жовта лисиця, правуючи своїм пухнастим хвостом, стрімголов пробігла мимо, не звернувши на людину ніякісінької уваги* (Донч., III, 1956, 56).

НІЯ́КО, *присл., у знач. присудк. сл.* Те саме, що **нія́ково.** *Було, як день не побачить Тиміш дівчини, то вже й ніяко йому* (Вовчок, I, 1955, 50); — *Ні, Марку, ніяко мені матір'ю* [на весіллі] *сидіти* (Шевч., I, 1963, 316).

НІЯ́КОВИЙ, а, е. 1. Незграбний, неповороткий через сором'язливість. *Ніяковий, сутулий, в гімназичній Наївній формі.. Такий я був у Корсуні* (Рильський, II, 1960, 125); *Вся вона* [дівчина], *мов зоряна розмова, мов пахучий вітер у траві, я ж такий сумний і ніяковий* (Сос., I, 1957, 207); // Який виражає сором'язливість, незручне становище кого-небудь. *Стримана і трохи ніякова посмішка світилася на її обличчі* (Жур., Вечір.., 1958, 408); *На великому обличчі лежав ніяковий, винуватий вираз* (Собко, Справа.., 1959, 6).

2. Незручний, обтяжливий. *У кімнаті якусь мить стигла насторожена, напружена й ніякова мовчанка* (Коз., Сальвія, 1959, 174).

НІЯ́КОВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **нія́ковий.** *Ніяковість, яка сковувала Колю там, біля Палацу культури, давно розвіялась* (Руд., Вітер.., 1958, 211); *В його погляді світилася ніяковість, прихована таємничість* (Досв., Вибр., 1959, 381).

НІЯКОВІ́ТИ, ніякові́ю, ніякові́єш, *недок.* Робитися, ставати ніяковим; приходити в стан зніяковіння; конфузитися. *Не раз ніяковіла вона перед односельцями за своїх відлюдкуватих, неподільчивих опікунів* (Гончар, Таврія, 1952, 61); *Андрій помітно ніяковів, бо ж він уперше виступає перед людьми як комсомолець* (Кир., Вибр., 1960, 347); *Побачивши мене, Марія ніяковіла* (Ткач, Жди.., 1959, 63).

НІЯ́КОВО. 1. Присл. до **нія́ковий.** *Хлопці ніяково тупцювалися біля дверей* (Тют., Вир, 1964, 468); *Мирон присів, ніяково подивився на Олександра* (Стельмах, II, 1962, 23).

2. *у знач. присудк. сл.* Незручно, не по собі. *Галя дивилася прямо йому в вічі гостро-гостро... Чіпці стало ніяково* (Мирний, I, 1949, 340); *Йому аж ніяково стало за свою нечемність* (Баш, Вибр., 1948, 31); *Микола бачив, що Іванові ніяково і досадно, і йому шкода зробилось товариша* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 111).

НО^1, *част.* 1. *спонук.* Уживається в наказових реченнях, перев. при дієслівних формах наказ. способу для пом'якшення наказу, надання розмові відтінку невимушеності і т. ін. — *Здоров, синку! А дай-но вогню— люльку закурити* (Коцюб., I, 1955, 36); [Служебка:] *Який швидкий! На волю! Ти-но краще не дуже-то на проміння вилазь* (Л. Укр., II, 1951, 194); — *А підійди-но сюди!* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 78).

2. *підсил.* Уживається при частках, дієсловах дійсного способу і т. ін. [Килина:] *А дай сюди серпа—нехай-но я* (Л. Укр., III, 1952, 235).

3. *обмежувально-видільна, розм.* Те саме, що **ті́льки.** *Чи всім людям таке горе, чи но мені молоденькій* (Сл. Гр.); *Згадались мені кращі люди, яких-но я знав* (Коцюб., I, 1955, 259).

НО^2, *спол. протиставний, розм., рідко.* Те саме, що **але́**^{1}. *Енея мислі турбували, Но сон таки своє бере* (Котл., I, 1952, 199); [Пилип:] *Брешуть, дуже брешуть, но для інтересу послухать цікаво* (Корн., II, 1955, 151).

НО^3, *виг.* 1. Уживається як окрик, яким поганяють коней та інших тварин.— *Но! — гукнув знову Яким, смикнувши сердито за віжки* (Мирний, IV, 1955, 310); —*Доїдемо! Но-о-о!—крикнув він, і втомлені коненята.. побігли жвавіше* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 328).

2. Уживається при вираженні застереження від чого-небудь. *Аниця хотіла говорити, та піп не дав: — Но, но, — сказав,— не ляпай* (Март., Тв., 1954, 41); [Вітровий:] *Но, но, ти обережніш, моя бригада тепер сто тисяч карбованців в рік дає колгоспу* (Корн., II, 1955, 221).

НО́БЕЛІВСЬКИЙ, а, е: **Но́белівська пре́мія** — міжнародна премія, що присуджується щорічно за найважливіші дослідження, відкриття в науці, успіхи в літературі і т. ін. за рахунок процентів на капітал, заповіданий для цієї мети шведським підприємцем А. Нобелем. *Жоліо-Кюрі — комуніст. Комуніст — лауреат Нобелівської премії* (Рибак, Час.., 1960, 394); *Йому* [ученому] *звання привласнили почесні і Нобелівську премію дали!* (Голов., Поезії, 1955, 212).

НОБІЛІТА́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* Надання дворянського титулу, введення в дворянство. *Нобілітація кількох тисяч українців — це ганебний хабар, яким польський пан хоче купити нас* (Ле, Наливайко, 1940, 94); // Дворянський титул. *Серед козаків балачки йдуть про полковника коронного, зрадливого перекидька з козаків, який, за зраду Северинові Наливайкові та справі народного повстання, шляхетську нобілітацію королівську дістав* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 3).

НОБІЛІТЕ́Т, у, *ч.* У Стародавньому Римі — привілейована замкнута правляча верхівка рабовласницького класу, представники якої займали всі вищі державні посади. *Щоб поліпшити становище* [римських] *селян, треба було наділити їх землею.. Навіть деякі представники нобілітету розуміли необхідність земельної реформи* (Іст. стар. світу, 1957, 166).

НО́БІЛЬ, я, *ч.* У Стародавньому Римі — аристократ, представник знаті, нобілітету. *У Римі, замість старої родової знаті — патриціїв, склалася нова багата служила знать, яку називали нобілями, тобто знатними* (Іст. стар. світу, 1957, 149).

НОВА́К, а́, *ч.* Людина, яка недавно вступила кудинебудь, поселилась десь і т. ін. *Новаки приходили з батьками й з матерями, в повному своєму наряді: у великих чоботях, у батьківських жилетках, з пошарпаними букварями під рукою* (Вас., Талант, 1955, 16); *Відомості, здобуті від балакучої панни Нонни, стверджували й новаки, які нерідко попадали в нашу камеру* (Збан., Єдина, 1959, 211); // Той, хто недавно почав займатись чим-небудь, не має навиків, досвіду. *Новаки, ставши уперше на бетон, важко поверталися в блоці, невміло, невлад місили тісто* (Коцюба, Нові береги, 1959, 285); *Як і вона, ми були новаками в бою* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 396).

НОВА́ТОР, а, *ч.* Той, хто вносить і здійснює нові, прогресивні ідеї, принципи в будь-якій галузі діяльності. *Я ще раніше сказав, що Франко явився новатором у галицькій літературі* (Коцюб., III, 1956, 36); *На будівництві він став новатором З дружнім своїм комсомольським загоном* (Дор., Серед степу.., 1952, 77).

НОВА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **нова́тор.** *Із Москви новаторка — от хто вміє ткати! І снують скрізь човники... Гуркотять верстати...* (Тич., II, 1957, 262).

НОВА́ТОРСТВО, а, *с.* Усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської діяльності. *Луначарський завжди гаряче підтримував справжнє новаторство, виступаючи проти штукарства у мистецтві* (Мист., 1, 1966, 6); *Соціалістичний гуманізм став вершиною нашого новаторства в літературі* (Вітч., 11, 1967, 162); // Діяльність новатора. *За роки Радянської влади на Україні виховано чудову плеяду вчених, яким властиві новаторство в науці, сміливе, творче дерзання* (Наука.., 12, 1957, 9).

НОВА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **нова́тор** і **нова́торство;** для якого характерним є новаторство. *Тичина весь з нами сьогодні, молодий і своєрідно новаторський у своїх творчих задумах і устремліннях* (Мал., Думки.., 1959, 11); *Радянська література новаторська за своєю суттю* (Літ. газ., 19.IV 1951, 3); *Ми — за постійні, невтомні новаторські шукання на рівні новаторських звершень нашого народу* (Ком. Укр., 5, 1963, 30).

НОВА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. В юриспруденції — припинення зобов'язання за згодою сторін через заміну його новим.

2. Нововведення. *В романі «День для прийдешнього»* [П. Загребельного] *новації письменника в галузі художньої специфіки виглядають цілком переконливо* (Літ. Укр., 19.II 1965, 3).

НОВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **нова́к** і **новачо́к.** *Стоять* {жінки} *купками, по троє, по п'ятеро і підозріло дивляться на новачку* (Хижняк, Тамара, 1959, 127).

НОВАЧО́К, чка́, *ч.* Те саме, що **нова́к.** *Микоша оглядав сьогодні актовий зал гімназії — той самий, куди вперше увійшов сім років тому боязким новачком* (Полт., Повість.., 1960, 363); *В нашу камеру впустили новачка* (Збан., Єдина, 1959, 125); *В 90-х роках Грабовський не був новачком у галузі перекладання української поезії на російську мову* (Рад. літ-во, 5, 1964, 94).

НОВЕ́ЛА, и, *ж.* Невеликий розповідний художній твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом. *Новелу свою, чи краще образок з життя молдаван, почав уже* (Коцюб., III, 1956, 128); *Великого значення серед прозових жанрів письменник* [І. Франко] *надавав жанрові оповідання, новели* (Іст. укр. літ., I, 1954, 537).

НОВЕЛІ́СТ, а, *ч.* Письменник, що пише новели. *Новеліст П. Загребельний стоїть в ряду тих письменників, чий спосіб мислення і чий стиль зв'язані з романтичним крилом сучасної української прози* (Талант.., 1958, 235); *О. Гончар виявив себе.. як талановитий новеліст* (Іст. укр. літ., II, 1956, 651).

НОВЕЛІ́СТИКА, и, *ж.* Вид літератури, що охоплює новели; сукупність новел. *Однією з провідних тем української радянської новелістики продовжує залишатися тема вікопомних боїв з фашистськими окупантами* (Іст. укр. літ., II, 1956, 291); *В ранній новелістиці О. Гончара не можна не бачити і справжніх художніх досягнень* (Рад. літ-во, 3, 1957, 31).

НОВЕЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **нове́ла.** *Франко високо цінив Стефаника як майстра новелістичного жанру* (Укр. літ., 9, 1957, 303); // Який має ознаки новели; схожий на новелу. *Вони* [народні оповідання] *відзначаються.. багатою різновидністю форм, серед яких особливо виділяються автобіографічні розповіді, спогади, перекази і оповідання новелістичного характеру* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 40).

НОВЕ́ЛКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **нове́ла.** *Недавно, повернувши з Криму, де спочивав літом, написав новелку для альманаха* (Коцюб., III, 1956, 259); *Народний гумор з'являється в письменника* [О. Ковіньки].. *у формі веселих новелок і почутих на дорогах життя анекдотів* (Вітч., 6, 1962, 160).

НОВЕ́НЬКИЙ, а, е, *нар.-поет.* 1. Пестл. до **нови́й.** *Не журиться Катерина І гадки не має — У новенькій хустиночці В вікно виглядає* (Шевч., I, 1963, 23); *Дріботять новенькі черевички по підлозі, шелестить шовкова сукенка* (Чаб., Катюша, 1960, 5); — *Про землю, Михайле Прохоровичу, нічого новенького не чувати?* (Стельмах, I, 1962, 456).

2. *розм., у знач. ім.* **нове́нький,** кого, *ч.;* **нове́нька,** кої, *ж.* Людина, яка вперше з'явилася де-небудь. *Може, його прогнали оці хлопці, що, здається, прагнули одного —.. позбиткуватися над новеньким* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 103); — *Людмило Петрівно! Ми вже із школи повернулися! А це що, новеньку привели?* (Ів., Таємниця, 1959, 80).

НОВЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Зовсім, дуже новий. *Все збіжжє* [збіжжя у Семеновій хаті] *новесеньке, хоч і небагате* (Кроп., I, 1958, 102); *На даху двоповерхового новесенького будинку сидів тесляр Кіндрат Конограй з сокирою в руці* (Собко, Нам спокій.., 1959, 6).

НОВИЗНА́, и́, *ж.* 1. Властивість і якість за знач. **нови́й.** *Оригінальність, новизна першої п'єси Кропивницького полягала в тому, що в ній знайшли відображення нові явища соціальної дійсності* (Іст. укр. літ., I, 1954, 430); *Ми можемо вже сьогодні і завтра відобразити на екрані новизну і красу розуму свого народу, красу взаємин і прагнень* (Довж., III, 1960, 335); *Незвичайний своєю новизною і грандіозністю краєвид полонив вразливу на все прекрасне дівчину* (Коз., Сальвія, 1959, 4).

2. Усе нове, що недавно пізнали, усвідомили, відчули і т. ін., що було ще невідомим, непізнаним. *Емігрантська преса вже втратила для мене свою новизну* (Кулик, Записки консула, 1958, 83); *Катюша сказала, що приїхала організувати нас* [дітей], *і це лякало всіх незвичністю і новизною* (Чаб., Катюша, 1960, 16).

НОВИ́Й, а́, е́. 1. Який недавно виник, з'явився, не існував раніше; недавно зроблений, створений і т. ін. *Серед села вдова жила У новій хатині* (Шевч., I, 1963, 158); *Бунін читав свої нові оповідання* (Коцюб., III, 1956, 409); *Будов нечувано нових Ростуть каркаси променисті* (Рильський, II, 1960, 104); *У тата були чоботи з блискучими халявами, а на передах — по зовсім новій латці* (Багмут, Опов., 1959, 4); // Якого ще не одягали, не носили; який зберіг свій первісний вигляд. *На голову начепила* [Параска] *нову квітчасту хустку* (Н.-Лев., II, 1956, 20); *Черниш був у новому кітелі* (Гончар, III, 1959, 213); // Якого раніше не використовували, не застосовували; який не був у вжитку. *Машини були нові, вони, видно, недавно зійшли з залізничних платформ* (Гончар, III, 1959, 174).

◇ **Мов (як) бара́н на нові воро́та, диви́тися (ви́рячитися** *і т. ін.) див.* **бара́н; Як нова́ копі́йка** — одягнений у нову одежу; сяючий, радісний. *Він був увесь як нова копійка* (Перв., Дикий мед, 1963, 22).

2. Який стосується найближчого часу; сучасний. *Я вірю в людину, що будує новий світ* (Скл., Помилка, 1933, 101); — *Наші діти!.. Вони зросли у новім світі і жити їм в добі новій* (Гонч., Вибр., 1959, 47); // Який прийшов на зміну старому. *Настав новий вік й для нашого Чіпки* (Мирний, I, 1949, 373); *Риси нового етапу в розвитку літератури можна наочно бачити в кращих художніх творах* (Ком. Укр., 7, 1962, 60).

Відкрива́ти (відкри́ти) [**собо́ю**] **нову́ епо́ху (е́ру** *і т. ін.) див.* **відкрива́ти; З Нови́м ро́ком** — поздоровлення, привітання у зв'язку з настанням наступного року. *З новим роком, з новим щастям, шановний добродію Андрію* (Коцюб., III, 1956, 345); **Зу́стріч Ново́го ро́ку** *див.* **зу́стріч; Нови́й рік** — наступний рік і перший день січня як початок наступного року. *Настав новий рік* (Мирний, III, 1954, 47); *Трудівників усіх країн Я в рік Новий поздоровляю* (Рильський, III, 1961, 167); **Нова́ люди́на** — наш сучасник, носій нових, передових ідей. [**Аркадій:**] *Що може бути благородніше від гордості нової людини, творця!* (Корн., I, 1955, 94); **Нови́й заві́т** — церковна книга, яка містить у собі виклад християнської релігії. *Кандидат філософських наук Й. А. Кривельов.. піддав науковій критиці Ветхий і Новий завіти* (Наука.., 6, 1959, 46).

3. Недавно відкритий, винайдений, виведений, створений і т. ін. *Ковтаю нові ліки* (Коцюб., III, 1956, 439); *Новий, 104-й хімічний елемент має дістати ім'я академіка І. В. Курчатова* (Веч. Київ, 3.IV 1966, 3); *Всі знають, як збільшується виробництво продукції завдяки новим сортам озимої пшениці* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 20); *Німецьке командування зривало нові свої дивізії з Італії та з союзницького фронту і кидало на Дунай* (Гончар, III, 1959, 255); // Який проявився недавно; незвіданий. *Я походив між ятками, наче на злість собі, повний того нового чуття огиди, що все в мені зростало* (Коцюб., II, 1955, 361); // Досі невідомий, незнаний. *Коли я погляд свій на небо звожу,— Нових зірок на ньому не шукаю* (Л. Укр., I, 1951, 43); *Не доходячи до свого подвір'я, вона звиклою до лиха душею відчула нове горе* (Стельмах, I, 1962, 34); // *у знач. ім.* **нове́,** во́го, *с.* Те, що недавно з'явилося, раніше не

було відоме. [Л ю б о в:] *Що ж там нового у нас за сей час?* (Л. Укр., II, 1951, 73); *Завжди рани дістає колишнє, Як нове бере свої права* (Рильський, II, 1960, 133).

4. Зовсім інший, не той, що був раніше. *Хата все сповнялась новими гістьми, що вже товпились біля порога* (Коцюб., II, 1955, 353); *Щоб пісні мої стали новими, як налагодить струни мої?..* (Сос., I, 1957, 209); *Радянська література — це література нового змісту* (Літ. газ., 1.I 1948, 4); // Який настає безпосередньо за чим-небудь. *Олена деякий час лежала, не підіймаючи голови, очікуючи нових ударів на свою закривавлену спину* (Тют., Вир, 1964, 428).

5. Якого раніше не бачили, з яким не були знайомі; невідомий, незнайомий. *Микола догадавсь, що мова мовилась, мабуть, про нову дівчину* (Н.-Лев., II, 1956, 173); *— Як зустріну якого нового чоловіка, так говорив би день і ніч і кінця б тому не було!* (Тют., Вир, 1964, 111); // Який уперше прибув, з'явився куди-небудь. *Тільки я прийшов у клас, то зразу й побачив, що в нас новий учень* (Донч., Перемога.., 1949, 4); // Який уперше приступає **до** якої-небудь роботи, не має достатнього досвіду; недосвідчений у чому-небудь. *В кіно я не був новий. Я знав уже всі таємниці кіновиробництва ще до мого приїзду на фабрику* (Ю. Янов., II, 1958, 18).

6. Який приходить на зміну попередньому, замінює його (про людей). *Щоб зовсім прогнати сон і підбадьоритись трохи, я почав уявляти собі нових хазяїв* (Коцюб., I, 1955, 244); — *Тепер, після смерті нашого Василя,.. нам треба вибрати нового голову земельної комісії* (Стельмах, II, 1962, 18); // Введений на зміну старому. *На селі завелись нові порядки, вже завели волость* (Н.-Лев., II, 1955, 259).

7. Наступний, черговий. *Савка почав виконувати нове бойове завдання* (Довж., I, 1958, 199); *Сідлає коня молодий партизан, і дівчина зброю йому подає: — До стрічі нової, кохання моє!* (Сос., II, 1958, 39).

8. Який виріс у цьому році або виготовлений з останнього урожаю. *Рядом з ожередом вже займався довгий стіжок нового жита* (Н.-Лев., II, 1956, 196); *Повітря було наповнене пахощами полови, свіжої соломи, намолоченої пшениці, конюшини, печеного хліба з нового борошна* (Томч., Готель.., 1960, 61); *Пшениця виросла нова* (Рильський, II, 1960, 298).

◇**До нови́х ві́ників пам'ята́ти** *див.* **ві́ник.**

9. Уживається як складова частина географічних назв. *Нова Гвінея; Нова Зеландія; Нова Земля.*

НОВИНА́, и́, *ж.* 1. Щойно або недавно одержане повідомлення, звістка і т. ін. про кого-, що-небудь. *Розказала Стара черниця новину. Що в монастир до їх зайшла Княжна якась із-за Дніпра* (Шевч., II, 1963, 36); *Пиши мені, розказуй, друже, які новини на селі?* (Гонч., Вибр., 1959, 64); *Вони, жінки, завжди раніше за чоловіків дізнавалися про всілякі цікаві новини* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 66); *Нічний пригадую я Київ, Коли жадана новина Про день останній лиходіїв Серця сп'янила нам до дна* (Рильський, II, 1960, 310).

2. Те саме, що **нови́нка** 2. *З своїм невеличким гуртočком він* [Гуща] *завів новину — гуртову працю* (Коцюб., II, 1955, 66); *Найбільшою новиною, звичайно, була друкарська машина, яка працювала без допомоги накладача* (Вільде, Сестри.., 1958, 123); *Тут* [на подвір'ї] *його вражає новина: навкруг під частоколом густо-густо сплелися понатикані деревця глоду* (Стельмах, II, 1962, 167).

Оце́ [так] новина́ — про що-небудь несподіване, раптове. — *І суд їм* [бандитам] *буде: виїде сесія губсуду в Щербанівку.—Он-бо як! Оце так новина* (Головко, II, 1957, 181).

3. *рідко.* Те саме, що **новизна́** 1. *Приміщення цього клубу, недавно викінчене, де.. блискотіло чистотою і новиною, мало, окрім зали, низку кімнат, поділених коридором* (Коцюба, Нові береги, 1959, 102).

4. Урожай нинішнього року. *На весну вбогому чоловіку трудніше,— запаси вже пожив, а новини ще не діждався* (Вовчок, I, 1955, 146).

5. Земля ніколи не орана або вперше зорана; цілина. *Як перші паростки зела Над зораною новиною, Хай буде завжди світ новим І свіжим* (Рильський, Мости, 1948, 111); *Ділянка жита край межі Росла на новині* (Підс., Героїка, 1951, 169).

НОВИ́НКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **новина́** 1. *Останньою новинкою, приємною для нас, є дозвіл цензури друкувати повний збірник творів Л. Глібова* (Коцюб., III, 1956, 255); *Для всіх дівчаток і хлоп'ят у нас в дворі новинка: приїхав з фронту старший брат до дівчинки Маринки!* (Забіла, У.. світ, 1960, 97).

2. Щось нове, недавно винайдене, впроваджене і т. ін.; нововведення. *Движок біля будинку. Електрика, водопровід,— Це на селі — новинка* (Воскр., З перцем!, 1957, 326); *Багато гостей з колгоспів і радгоспів відвідують ферми Виставки, де демонструються новинки у тваринництві* (Колг. Укр., 8, 1962, 26); // Те, чого раніше не було, що недавно з'явилося, стало відомим. *Миша передає мені всякі літературні новинки* (Л. Укр., V, 1956, 86); *Прослухування і обговорення музичних новинок стало традицією в Спілці композиторів України* (Мист., 3, 1964, 15).

НОВИЧО́К, чка́, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **нова́к.** *Тут Даг, Рутулець прелукавий, Пізнав одразу новичка* (Котл., I, 1952, 256); *В нашу камеру впустили новичка* (Збан., Єдина, 1959, 125); *Прибіг хлопчак: — А де той новичок?* (Тич., II, 1947, 60).

НОВІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Зовсім, дуже новий. *Канапка вже стояла в салоні,— новісінька, модного фасону* (Л. Укр., III, 1952, 500); *Широкоплечий військовий.. порипував новісінькими чобітьми* (Тют., Вир, 1964, 59); *Повз нас пробігали новісінькі величезні паровози* (Сміл., Сашко, 1957, 57).

НОВІ́ТНІЙ, я, є. 1. Який охоплює сучасний період, стос. до нього; сучасний, теперішній. *О, дайте Чумакових ритмів, Заліза дзвін, бетону тон! Щоб оспівать часи новітні* (Шер., Дорога.., 1957, 5); *Багато великих змін відчули люди в собі і в новітньому світі* (Довж., I, 1958, 84); *Новітні архітектори й художники вивчають старі архітектурні форми і живописні принципи* (Літ. Укр., 20.VI 1967, 3).

2. Новий, що відповідає сучасним вимогам; найновішого типу, конструкції і т. ін. *Замість архітектурних балконів з амурчиками та іншими прикрасами, новітні будинки мали стандартні, неестетичні залізні балкончики* (Вільде, Сестри.., 1958, 109); *Чекають нас новітні машини. Ставай, юначе, справжнім трударем!* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 15); *В соціалістичних країнах є великі можливості впровадження у виробництво новітніх досягнень науки і техніки* (Ком. Укр., 9, 1962, 21); // *рідко.* Новий, інший; не той, що був раніше. *І став я шукати собі для розради Новітніх друзів* (Крим., Вибр., 1965, 115).

△**Нові́тня істо́рія** — історія останнього періоду. *Ленін закликав розвивати далі матеріалістичну діалектику на основі узагальнення досвіду новітньої історії* (Біогр. Леніна, 1955, 255); **Нові́тня літерату́ра** — література останнього періоду. *Купала, разом з Я. Коласом, був засновником новітньої літератури білоруського народу* (Мас., Життя.., 1960, 18).

НОВІ́ШАТИ, ає, *недок.* Оновлятися, ставати новішим.

НОВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **нови́й** у 1 знач., напр.: нововикла́дений, нововипе́чений, нововисвя́чений, нововідремонто́ваний, новозасе́лений, новозро́блений, новонабу́тий, новонасе́лений, новопри́званий, новопрокла́дений, новоса́джений, новосе́лище, новоспору́джуваний; у 3 знач., напр.: нововиве́дений, новооде́ржаний; у 5 знач., напр.: новознайо́мець, новознайо́мий; у 6 знач., напр.: нововибраний, нововису́нутий.

НО́ВО. Присл. до **нови́й** 1, 2. *Чуваний з цих берегів мотив, Який гримів так знано і так ново, Весь визволений натовп підхопив* (Бажан, Вибр., 1940, 177).

НОВОБРА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Людина, яку призивають або недавно призвали на військову службу. *Рано-вранці новобранці Виходили за село* (Шевч., II, 1963, 15); *Вояк, поставлений на варті, був простий селянин, новобранець* (Фр., II, 1950, 277); *Лунали команди, зблискували погонами офіцери, сортуючи, муштруючи новобранців* (Гончар, Таврія, 1952, 430); * Образно. *Новобранцям поезії і прози треба серцем прислухатися до щирих порад великої натхненниці і вчительки — Комуністичної партії* (Вітч., 9, 1963, 155); * У порівн. [Л ю д а:] *Мене випроводили як новобранця — усією родиною* (Голов., Драми, 1958, 145).

НОВОБУДІ́ВЛЯ, і, *ж.* Те саме, що **новобудо́ва** 2.

НОВОБУДІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Те саме, що **новобудо́ва** 1.

НОВОБУДО́ВА, и, *ж.* 1. Будівництво нових будинків, промислових підприємств, цілих поселень і т. ін. *Отож я й надумала поїхати на новобудови з путівкою комсомолу* (Гур., Друзі.., 1959, 32); *Демобілізовані воїни приносять з собою на новобудови країни, на колгоспні поля бойовий дух армійської організованості і дисциплінованості, стають передовиками виробництва* (Ком. Укр., 6, 1961, 50).

2. Новий будинок, нове селище. *Пішов я в дідову новобудову. Не було тут ні вікон, ні дверей, одна стеля була покладена* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31); *Поруч з ними* [поштою, лікарнею] *підіймалось риштовання двоповерхової новобудови середньої десятикласної школи* (Крот., Сини.., 1948, 48).

НОВОВВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що ввели.

НОВОВВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Те нове, яке недавно або тільки що ввели. *Ці ранкові читання — останнє нововведення, приписане всім училищам паном міністром духовних справ та народної освіти* (Полт., Повість.., 1960, 146); *Т. Шевченкові було присвоєно звання академіка гравюри, а за технічні нововведення і майстерне володіння світлотінню його називали «російським Рембрандтом»* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 25).

НОВОВИ́НАЙДЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що винайшли, який раніше не існував. *Словом примус (лат. primus — перший) був названий нововинайдений, усім тепер відомий, нагрівальний апарат* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 50).

НОВОВИ́НИКЛИЙ, а, е. Який недавно або тільки що виник. *Товар може бути продуктом нового виду праці, який має задовольнити нововиниклу потребу або навіть вперше за власний страх пробудити її* (Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 110).

НОВОВІДКРИ́ТИЙ, а, е. Який недавно або тільки що відкрили, який раніше не був відомий. *Кесар мовчки почав вимальовувати на синій смужці Дніпра контур новівідкритого острова* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 51).

НОВОЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* 1. *розм.* Той, хто недавно або тільки що одружився.

2. *тільки мн.* Подружжя, яке тільки що або недавно взяло шлюб. *При склянці пива поклонявся Микольцьо добрим здоров'ям новоженцям: — Укінці, як лист на дереві, як квітки в городі, так ви любіться, молодята* (Март., Тв., 1954, 458).

НОВОЗАСНО́ВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що заснували. *Новозаснований (1944 р.) Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР зібрав багато зразків сучасної народної творчості* (Рильський, III, 1956, 148); *Він* [А. Ю. Кримський] *став на довгий час незмінним секретарем новозаснованої Академії наук* [УРСР] (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 79).

НОВОЗБУДО́ВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що збудували. *Не може очей відвести хлопець від новозбудованого красеня-корабля* (Гончар, Тронка, 1963, 342); *Вирує веснами життя, Турботами походів В новозбудованих містах, В цехах нових заводів* (Ус., І сьогодні.., 1957, 252).

НОВОЗНА́ЙДЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що знайшли, відкрили. *Якістю новознайдене буре вугілля набагато перевищує дніпробасівське* (Наука.., 7, 1967, 9); // Який знову знайшли після втрати. *Новознайдені праці художника* [А. Г. Петрицького] *важливі для розуміння його творчості* (Мист., 6, 1965, 17); *Публікації новознайдених листів Г. С. Сковороди.. нагадують, що не все ще зібрано* (Рад. літ-во, 3, 1958, 88).

НОВОЗ'Я́ВЛЕНИЙ, а, е, *ірон.* Який недавно або тільки що з'явився. *Тепер в Черемшанському саду вже скоро місяць працює наша молода аспірантка Віта Михайлівна і новоз'явлений садівник* (Грим., Подробиці.., 1956, 4).

НОВОКАЇ́Н, у, *ч.* Препарат, який застосовується як знеболюючий засіб (у хірургічній практиці) та для новокаїнових блокад (у лікувальній практиці). *Внутрім'язове вливання новокаїну поліпшує вищу нервову діяльність, обмін речовин, зміцнює серцево-судинну систему* (Наука.., 9, 1957, 26); *Шприц із новокаїном — ось головний метод місцевої анестезії, який і тепер поширений у всіх галузях хірургії* (Знання.., 5, 1965, 3).

НОВОКАЇ́НОВИЙ, а, е. Який містить у собі новокаїн.

△ **Новокаї́нова блока́да** — метод лікування, що полягає у використанні впливу новокаїну на периферичну нервову систему. *Новокаїнова блокада є ефективним профілактичним протишоковим засобом* (Фізіол. ж., II, 5, 1956, 84).

НОВОКАМ'Я́НИЙ, а́, е́: △**Новокам'яни́й вік,** *арх.* — найпізніший період кам'яного віку; неоліт. *Байкальська історико-географічна експедиція обслідувала десять стоянок новокам'яного віку* (Рад. Укр., 22.VIII 1951, 2).

НОВОМО́ДНИЙ, а, е. 1. Зробл., виготовл. відповідно до вимог нової, останньої моди. *Мигне часом циліндр, новомодний жіночий бриль — і рядом білий халат араба* (Коцюб., III, 1956, 348); *Пріська надивувалася вволю, дивлячись, як пані спокійно.. натягала на чорні сорочки своїм дітям новомодні сукні* (Л. Янов., I, 1959, 226).

2. Який недавно став модним. *Усі гості сього новомодного празника вже зібралися* (Фр., II, 1950, 367).

НОВОНАВЕ́РНЕНИЙ, а, е. Який прийняв нову віру; // *у знач. ім.* **новонаве́рнений,** ного, *ч.* Той, хто прийняв нову віру. *Новонавернений вмить відчував себе під міцним захистом державної влади* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 203).

НОВОНАРО́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Який недавно або тільки що народився (про людину, тварину). *Була година Веселощів: у тій сім'ї Вітали друзі і свої Новонародженого* *сина* (Рильський, II, 1956, 308); *Новонароджених телят зважують і тримають в окремих клітках профілакторію 10—14 днів* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 15); * У порівн. *Наші мандрівники почували себе тепер, мов новонароджені на світ* (Козл., Мандрівники, 1946, 36); // *у знач. ім.* **новонаро́джений**, ного, *ч.*; **новонаро́джена**, ної, *ж.* Людина, яка недавно або тільки що народилася. *Жінки оточили машину з усіх боків, поздоровляли молоду матір. Ставали на підніжки, щоб глянути на новонародженого* (Головко, I, 1957, 424); *Зморщивши буряково-червоне личко і нічого не підозрюючи про земні діла, солодко спала чистим сном немовляти новонароджена* (Гончар, Тронка, 1963, 300).

2. *перен.* Те, що недавно виникло, утворилося. *Широкі можливості для свого вільного розвитку дістали культури новонароджених соціалістичних націй* (Іст. укр. літ., II, 1956, 7); *Грицько Лисогорко ретельно виконував своє перше в житті громадське доручення, справно старостував у новонародженому хоровому гуртку* (Речм., Весн. грози, 1961, 151).

НОВОО́БРАНИЙ, а, е. Якого недавно або тільки що обрали. *Він, скривившись, прочитав у газеті серед прізвищ новообраних академіків прізвище свого колеги — професора патофізіолога Передерія* (Рибак, Час.., 1960, 153); *Партійна організація і новообране правління основну увагу звернули на розстановку колгоспних кадрів* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 13).

НОВООРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що організували. *Директор школи веде нас в новоорганізовану бібліотеку* (Тич., III, 1957, 277); *В новоорганізованому театрі нараховувалось близько 60 чоловік* (Мист., 6, 1962, 35).

НОВООСВО́ЄНИЙ, а, е. Який недавно освоїли. *Калійні добрива, внесені разом з фосфорнокислими, позитивно впливають на урожайність помідорів на новоосвоєній заплаві в Лісостепу УРСР* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 168).

НОВОПРИБУ́ЛИЙ, а, е. Який недавно або тільки що прибув куди-небудь. *Новоприбулий боярин Тугар Вовк оповістив тухольцям, що хотів би зробити великі лови на медведів* (Фр., VI, 1951, 10); *Щорс підійшов до новоприбулого повстанського загону* (Довж., I, 1958, 138); // *у знач. ім.* **новоприбу́лий**, лого, *ч.*; **новоприбу́ла**, лої, *ж.* Людина, яка недавно або тільки що прибула куди-небудь. [Рената:] *Сестричко! Ось я тут! (Цілується з новоприбулою)* (Л. Укр., II, 1951, 480); *Сергій наливає склянку і підносить новоприбулому* (Тют., Вир, 1964, 207).

НОВОПРИ́ДБАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що придбали. *На бучному банкеті в новопридбаному замку Швенд познайомив доктора Гйотля з першими агентами своєї організації* (Загреб., Європа 45, 1959, 203); *Став* [заробітчанин] *пробувати на зуб новопридбану косу* (Гончар, Таврія, 1952, 78).

НОВОПРИЗНА́ЧЕНИЙ, а, е. Якого недавно або тільки що призначили. *Новопризначеному голові троянівці були раді: хлопець молодий, з розумом, такий діло поведе* (Тют., Вир, 1960, 25); — *Ви як сюди потрапили?.. — Дуже просто,— відповів новопризначений водій, не маючи змоги втримати усмішку* (Добр., Тече річка.., 1961, 182).

НОВОПРИ́ЙНЯТИЙ, а, е. Якого недавно або тільки що прийняли куди-небудь. *Колону замикав новоприйнятий партизан Вася Коробка* (Шер., Молоді месники, 1949, 38); *Біля списків з прізвищами новоприйнятих студентів товпляться хлопці й дівчата* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 114).

НОВО́РІЛЛЯ, і, *ж.* Виоране весною поле для посіву яровини. *Дівчина стояла серед поля, дивилася вслід за плугами, що перевертали широкі скиби. Новорілля не вдовольняла дівчину, ішла борозною, оглядала чисте, сите поле, розоране на ждане насіння* (Горд., Дівчина.., 1954, 110).

НОВОРІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до Нового року, пов'язаний з ним. *Новорічна година наближається* (Фр., IV, 1950, 378); — *У нас в інституті сьогодні новорічний вечір...* (Донч., VI, 1957, 537); *Вова написав кілька новорічних віршів* (Коп., Десятикласники, 1938, 206).

НОВОРІ́ЧЧЯ, я, *с.*, *рідко.* День або перші дні Нового року. *В світлих замірах хороших Новоріччя в хату йде* (Ус., Листя.., 1956, 154); *Відколи люди почали поздоровляти один одного з Новим роком, вони, мабуть, і привчилися зв'язувати з Новоріччям свої найпотаємніші сподівання і мрії* (Ком. Укр., 1, 1966, 72).

НОВОСЕ́Л, а, *ч.* Людина, що недавно поселилася де-небудь; новий поселенець. *В тайзі одвічній, У пустелі, В краю незайманих борів Стрічав я перших новоселів* (Нагн., Вибр., 1957, 135); *Трудящі Львова підтримують зв'язок з новоселами цілинних земель* (Літ. газ., 17.II 1955, 4).

НОВОСЕ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Те саме, що **новосе́л.** *Дніпрорудне... На березі Каховського моря виросли його красиві п'ятиповерхові будинки, і в них оселилися перші новосельці* (Рад. Укр., 26.VII 1963, 2); * Образно. *Добре прижилися тут* [на Закарпатті] *далекосхідні лимони,.. китайський корковий дуб та інші новосельці* (Рад. Укр., 17.I 1965, 3).

НОВОСІ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Місце чи будинок, куди недавно хто-небудь переселився або збирається переселитися; нове житло. *Якщо він надумає саме в ці дні переїздити на новосілля, то ви з великою охотою пособите йому* (Л. Янов., I, 1959, 432); *Бригадир сім'ю везе на новосілля, У рублений, новий, у свій колгоспний дім* (Шпорта, Вибр., 1958, 99); // Переселення в нове житло. *Новосілля — радість не тільки для тих, хто одержує нову квартиру, а й для товаришів, друзів* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 41); *Пішли всі разом, товариші поздоровили її з новосіллям, і Олена почала влаштовуватись* (Коц., Сусіди, 1955, 60).

2. Святкування з нагоди переселення в нове житло. *Він запрошував дорогих гостей на новосілля* (Збан., Мор. чайка, 1959, 227); *Порадились ми з Марією: треба новосілля справляти* (Мур., Бук. повість, 1959, 38).

НОВОСПЕ́ЧЕНИЙ, а, е, *ірон.* Який недавно або тільки що став ким-небудь, здобув якусь професію, посаду і т. ін. *Новоспечені друзі, сміючись, домовлялися про завтрашній день* (Собко, Граніт, 1937, 93); *Мій приятель теж був новоспеченим інженером* (Дмит., Обпалені.., 1962, 15); *Виявляється, і новоспечені господарі надумали одержувати належний зиск з його господарства* (Збан., Єдина, 1959, 288).

НОВОСТВО́РЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що створили. *Кожного дня життя висувало перед новоствореним райкомом безліч проблем, які вимагали негайного розв'язання* (Ком. Укр., 2, 1966, 20); *Над питаннями ядерної фізики працюють новостворена кафедра будови речовини та.. лабораторія* (Наука.., 12, 1957, 16).

НОВОСТВО́РЮВАНИЙ, а, е. Який ще тільки створюється. *В Криничках набирали добровольців до лав новостворюваного червоного полку* (Гончар, II, 1959, 227).

НОВОСФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що сформували. *Надвечір Леонід Бронников, комісар новосформованого полку, був із своїми бійцями уже далеко в степу за Каховкою* (Гончар, Таврія.., 1957, 602).

НОВОТВІ́Р, во́ру, *ч.* Форма, елемент, слово і т. ін., що утворилися заново. *Неологізми, новотвори родяться щодня* (Рильський, III, 1956, 75); *Найпоширенішими способами формування мовних новотворів у наші дні є словоскладання і утворення лексичних словосполучень* (Мовозн., XVI, 1961, 89).

НОВОУТВО́РЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що утворили. *Великі завдання стоять перед партійними організаціями новоутворених міністерств, науково-дослідних інститутів, конструкторських і проектних установ та організацій* (Ком. Укр., 11, 1965, 15); *Новоутворені вулиці обсаджують декоративними і плодовими деревами* (Колг. Укр., 1, 1957, 25); *Ударив міцний мороз, і новоутворений лиман скувала крига* (Шиян, Переможці, 1950, 223).

НОВОУТВО́РЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **новотві́р.** *Займенники, як і числівники, становлять замкнену групу, що в сучасній мові не поповнюється новоутвореннями* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 382); *Однією з найбільш хвилюючих і актуальних проблем сучасної медицини є проблема боротьби проти злоякісних новоутворень* (Наука.., 2, 1960, 38).

НОВОЧА́СНИЙ, а, е, *поет.* Який стосується найновішого часу, найновішої епохи, відповідає сучасним вимогам; сучасний. *Це ж новочасні миру голуби — Оці лункі стрімкі аероплани* (Рильський, III, 1961, 223).

НОВОЯ́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. *церк.* Який недавно з'явився. *Сусідки його, як він зрозумів з їхньої розмови, їхали в столицю на поклоніння до новоявленого чудотворця* (Бурл., Напередодні, 1956, 41).

2. *ірон.* Який недавно або тільки що приступив до роботи, з'явився, вигнк. *Новоявлений тренер глянув на хлопця, наче вперше оце побачив* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 138); *Дерев'янко, немов сподіваючись від новоявленого агронома якоїсь каверзи, відступився* (Логв., Літа.., 1960, 45); *Новоявлені «ізми», особливо формалізм і натуралізм, вони* [К. Маркс і Ф. Енгельс] *розглядали як вираз зубожіння, початок занепаду буржуазної культури* (Рад. літ-во, 3, 1964, 25).

НОГА́, и́, *ж.* 1. Одна з двох нижніх кінцівок людини. *Вона ж не спала, не журилась, Сиділа, ноги устромила В гарячий попіл* (Шевч., I, 1951, 363); *Морщачись, Погиба скидає з правої ноги тіснуватий чобіт* (Стельмах, II, 1962, 63); // Одна з кінцівок деяких тварин та птахів. *Хоч ходить кінь на чотирьох ногах, Та й той не раз спіткнеться!* (Гл., Вибр., 1951, 100).

Заладна́ти но́гу коне́ві (коню́) *див.* **заладна́ти.**

◇ **Без за́дніх ніг** — сильно втомившись. — *Спить* [Павлик] *без задніх ніг. Наковзається за цілий день — ледве додому чапає* (Стельмах, II, 1962, 399); **Би́ти но́ги** *див.* **би́ти; Біс (чорт, чортя́ка, ді́дько** *і т. ін.)* **но́гу вло́мить (зло́мить, звихне́)** — важко, неможливо розібратися в чому-небудь. *Гадав* [Левко], *що нема в світі вреднішого зілля, аніж баби. З ними сам біс ногу вломить* (Стельмах, I, 1962, 152); [Нередерій:] *Як почне* [Стрижаченко] *крутити, як почне вертіти, то й праве діло так закрутe, що сам чортяка ногу зломе* (Мирний, V, 1955, 123); *Стільки цифр, що їм і електронна машина ладу не дасть — кібернетичний дідько в них ногу звихне* (Гончар, Тронка, 1963, 127); **Бра́ти (взя́ти) но́ги на пле́чі** *див.* **бра́ти; [Бра́тися] в но́ги** — швидко йти, бігти, тікати від кого-небудь. *Львові причулося, що то новий цар уже близько, як не злякається, та в ноги!* (Фр., IV, 1950, 53); [Чирва:] *Улучив!.. Тепер тікати! (Озирається й береться в ноги)* (Мик., I, 1957, 92); **Бу́ти ги́рею на нозі́** *див.* **ги́ря; Вали́ти (звали́ти) з ніг** *див.* **вали́ти** ^{1}; **Вали́тися з ніг** *див.* **вали́тися; Вві́ритися нога́м** — швидко побігти. *Данилко прослизнув до другої землянки і, коли вже не стало чути кроків, ввірився ногам* (Панч, Синів.., 1959, 63); **Верті́тися на нога́х** — бути весь час у русі. *Рухлива, повна енергії й бажання все знати, все зрозуміти, вертілася* [Флора] *на ногах* (Коцюба, Нові береги, 1959, 48); **Вибива́ти (ви́бити) до ноги́** *див.* **вибива́ти; Вибива́ти (перебира́ти) нога́ми** — танцювати, енергійно пристукуючи або роблячи різні рухи ногами. *Біля молодого запорожця вже четверо старих вибивали дрібненько ногами* (Довж., I, 1958, 228); *Взявшись у боки, закружився* [Іван] *у танці. Перебирав ногами, ставав легко на пальці, ..крутився і присідав* (Коцюб., II, 1955, 309); **Вино́сити (ви́нести) но́ги** *див.* **вино́сити; Ви́простати но́ги** *див.* **випро́стувати; Ви́тягти (ви́тягнути) но́ги** *див.* **витяга́ти; Відбира́ти (відібра́ти) но́ги** *див.* **відбира́ти; Відбі́гати но́ги** *див.* **відбі́гати; Відки́нути но́ги** *див.* **відкида́ти; Відма́хуватися рука́ми й нога́ми** *див.* **відма́хуватися; Відстоя́ти но́ги** *див.* **відсто́ювати; Відтанцюва́ти но́ги** *див.* **відтанцьо́вувати; Відходи́ти но́ги** *див.* **відхо́джувати; Відхре́щуватися рука́ми й нога́ми** *див.* **відхре́щуватися; Вста́ти (ступи́ти) не на ту но́гу (на лі́ву но́гу)** — бути без причини в поганому настрої. — *Встане не на ту ногу пан управитель — і зуби перелічить, і служби позбавить* (Стельмах, I, 1962, 88); [Надежда Петрівна:] *Ви сьогодні на ліву ногу встали, Любов Олександрівно* (Л. Укр., II, 1951, 68); **Гори́ть земля́ під нога́ми** *див.* **горі́ти; Дава́ти (да́ти) во́лю нога́м** *див.* **во́ля; Дай бо́же (бог) но́ги** *див.* **бог; Да́ти нога́м зна́ти** *див.* **зна́ти; Два чо́боти на одну́ но́гу** — про людей (перев. з негативними рисами), подібних чимось між собою. *Згадався Конопельський. От звести б їх з Фредом, от би компанія була, два чоботи на одну ногу* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 203); **Догори́ (вверх) нога́ми** *див.* **догори́, вверх; До ноги́** — всі до одного, до останнього, повністю.— *Худібка в пошесть вигибла до ноги, хоч вовком вий* (Фр., XIII, 1954, 36); [Ряженко:] *Вони повискакують на постріли, й тоді ми їх переб'ємо до ноги* (Мик., I, 1957, 309); **Заде́рти (задра́ти) но́ги:** а) (як частина складнопідрядного речення) уживається для вираження погрози фізично покарати когось. — *Дай сюди,— бо як пхну, то й ноги задереш! — кричала Кайдашиха й сіпала до себе мотовило* (Н.-Лев., II, 1956, 297); б) *(зневажл.)* умерти; здохнути (про тварин). [Гніт:] *Єлисей тепер тільки спить і бачить, коли б батько швидше задер ноги!* (Кроп., III, 1959, 301); **Збива́ти (зби́ти) з ніг** *див.* **збива́ти; Збива́ти (зби́ти) но́ги** *див.* **збива́ти; Збива́тися (зби́тися) з ніг** *див.* **збива́тися; Збива́тися (зби́тися) з ноги́** *див.* **збива́тися; Зва́лювати (звали́ти) з ніг** *див.* **зва́лювати; Зва́люватися (звали́тися) з ніг** *див.* **зва́люватися** ^{1}; **Зво́дити (звести́) на но́ги:** а) допомагати кому-небудь вставати, підніматися, підводити когось; б) *(перен.)* примушувати когось робити що-небудь, діяти за певним планом, у певному напрямку. *Важкий гарматний постріл звів Каффу на ноги* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 107); в) *(перен.)* виліковувати. *Він дозволяв ворожкам робити з жінкою, що їм забагнеться, аби звести її на ноги* (Коцюб., I, 1955, 228); **Зво́дитися (звести́ся, спина́тися, зіп'ясти́ся, зніма́тися, зня́тися, підніма́тися, підня́тися, istава́ти, ста́ти** *і т. ін.)* **на но́ги:** а) підростати, ставати дорослим, самостійним. *Тут, у степах, ледве звівшись на ноги, я вперше торкнувся рукою чепіги плуга і.. ручки від кісся* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 5); *Як піднявся хлопець на ноги, то дід його узяв до себе в поміч коло отари* (Мирний, I, 1949, 149); *Ще змалечку була* [дочка] *для нього і помічницею, і порадницею. Може, тому так рано і стала на власні ноги* (Речм., Твій побратим, 1962, 13); б) одужувати, поправлятися після хвороби. *Олена вирішила, як тільки Аркадій зведеться на ноги, виїхати з ним на відпочинок у Карпати* (Вільде, На порозі, 1955, 311); — *Іродова душа! — каже Шрам.*

— *Трохи мені .. сина не спровадив на той світ. — А що пак твій Петрусь? Як мається? — Тут ізо мною. Насилу, бідний, на ноги знявсь* (П. Куліш, Вибр., 1969, 120); — *Забираю тебе, сину! Віддав комісар! Сама дома лікуватиму — в рідній хаті швидше на ноги станеш...* (Гончар, II, 1959, 135); в) *(перен.)* розвиваючись, досягати певного рівня. *Володіючи величезними технічними потужностями.., звівся на ноги «Мосфільм»* (Літ. Укр., 8.I 1963, 2); [Кіндрат:] *Найтяжче уже пройдено. Почали план давати. Стаємо на ноги* (Корн., II, 1955, 155); г) ставати заможним. *Тепер і на корову спромігся, і коненята купив, і вівці мекають на оборі. Гнат став на ноги, зробився хазяїном* (Коцюб., I, 1955, 70); — *Ні, хай ще пройде рік-другий,— думає Мар'яна,— а ми.. зіпнемося на ноги...* (Кос., Новели, 1962, 88); **З голови́ до ніг; З ніг до голови́** *див.* **голова́; Зрива́тися (зірва́тися, зметну́тися, схо́плюватися, схопи́тися** *і т. ін.)* **на [рівні] но́ги** — швидко вставати випрямляючись. *Остап зірвався на рівні ноги й не пішов, а побіг далі* (Коцюб., I, 1955, 340); *Вони зірвались на ноги і кинулись до найближчої щілини* (Гончар, III, 1959, 86); *Схопившись на рівні ноги, я прислухався і навшпиньках пройшов до їдальні* (Мик., II, 1957, 167); **З усіх (зі всіх) ніг** — дуже швидко. *Німець сказав щось прикажчикові, той з усіх ніг помчався у двір* (Мирний, IV, 1955, 243); *Вона крутнулась і, шелестячи спідницею, зі всіх ніг летить у темряву* (Стельмах, II, 1962, 353); **Іти́ в но́гу з життя́м** *див.* **життя́; Іти́ (ступа́ти** *і т. ін.)* **[нога́] в но́гу:** а) ступати тією ногою, якою ступають інші; одночасно, в такт з іншими. *Незчувся* [телефоніст], *як опинився в тісному натовпі і, ступаючи нога в ногу з іншими, мовчки побрів* (Гончар, III, 1959, 454); б) *(перен.)* погоджувати з ким-, чим-небудь свої дії, погляди і т. ін. *Юність проходить із піснею в ногу, В ногу із часом, у ногу з життям* (Воронько, Драгі.., 1959, 37); *Цілий ряд романів, оповідань і нарисів свідчать, що література намагається йти в ногу з сучасністю* (Літ. газ., 24.I 1961, 1); **Ки́датися (ки́нутися, па́дати, упа́сти) в но́ги (до ніг)** — робити земний уклін або ставати на коліна, просячи про що-небудь. *Кинувся* [Євдоким] *в ноги до свого батька, той огрів його кілька разів батогом по плечах, але дозволив одружитися з бідною роботящою дівчиною* (Стельмах, I, 1962, 225); *Починаючи з середини тижня, ходили по вулицях молоді з розпущеними косами і падали в ноги, прохаючи на весілля* (Коцюб., II, 1955, 30); **Куди́ но́ги несу́ть (несли́, носи́ли, понесу́ть)** — не вибираючи дороги, у будь-якому напрямку. *Радили* [зайці] *забиратися з сеї рівнини і тікати щодуху, куди ноги несуть* (Фр., IV, 1950, 100); *Блукав* [Іван] *без мети, злазив на гори, спускався і підіймався, куди ноги носили* (Коцюб., II, 1955, 344); **Кульга́ти на оби́дві ноги́** *див.* **кульга́ти; Ла́зити (по́взати) в нога́х**—благати, просити, стоячи на колінах. [Зінька:] *Перед ким я скорилася, жебрала, у ногах лазила? Перед катом своїм!..* (Кроп., II, 1958, 71); *Отой слимак До-ма-га-цький.. Тремтить, повзає в ногах, благає, щоб не били...* (Хижняк, Тамара, 1959, 145); **Ле́две (ледь) держа́тися (трима́тися, стоя́ти) на нога́х** — від великої втоми або сп'яніння втрачати рівновагу і здатність нормально рухатися. *Всі к ночі так перепилися, Держались ледве на ногах* (Котл., I, 1952, 206); *Коли вже стемніло, привели на хутір кільканадцятеро їх* [червоноармійців], *захоплених у бою, в запечених кров'ю ранах, і, хоч вони вже ледь трималися на ногах, вишикували їх під вікнами штабу* (Гончар, II, 1959, 346); *Аж перед світом приплівся Чіпка додому, ледве на ногах стоячи* (Мирний, I, 1949, 259); **Ле́две (наси́лу) но́ги нести́ (носи́ти)** — від втоми, старості, переживань не мати змоги нормально рухатися. *Ледве, ледве несу ноги* (Шевч., II, 1953, 415); **Ле́две (наси́лу** *і т. ін.)* **но́ги волочи́ти** *див.* **волочи́ти; Ма́ти під нога́ми грунт** *див.* **грунт; На бо́су но́гу** — на голу ногу (без панчіх, онуч). *Він швидко взувається на босу ногу, накидає на плечі піджак* (Стельмах, I, 1962, 438); *На поріг вийшов дід в фуфайці наопашки і в калошах на босу ногу* (Тют., Вир, 1964, 322); **На коро́ткій (дру́жній) нозі́**— бути з ким-небудь у близьких, дружніх стосунках. *Він.. з відповідальним чоловіком на короткій нозі* (Горд., Дівчина.., 1954, 219); *З дівчатами він на дружній нозі* (Автом., Щастя.., 1959, 13); **Наляга́ти (налягти́) на но́ги** *див.* **наляга́ти; На нога́х:** а) стоячи. *Всього натерпілося хлоп'я* [в лакеїчуках]. *Іноді, довго стоячи, на ногах засипало, падало додолу* (Мирний, I, 1949, 261); б) бути в русі, працювати, не спати. — *Жінка — ранній птах: ще сонце у колисці, а вона на ногах* (Стельмах, I, 1962, 222); — *Ні світ ні зоря, а він уже на ногах, на роботу поспішає* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 370); **На рі́вній (одні́й) нозі́** — як рівний з рівним. *Мама з донькою були добрі приятелі й трималися цілком на рівній нозі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 179); **На широ́ку но́гу** — багато, розкішно (жити).— *Панькайся з хворою* [дружиною] *та дітьми, коли можна пожити одинаком — на широку ногу!* (Рудь, Гомін.., 1959, 158); **Не втрача́ти гру́нту [під нога́ми]** *див.* **грунт; Не жалі́ти [своїх] ніг** *див.* **жалі́ти; Не ступа́ла [лю́дська́] нога́** — нікого не було, ніхто не жив, не ходив в якій-небудь місцевості. — *Нас не злякають ці гори без шляхів і без стежок, ці глухі місця, де, може, ще не ступала людська нога. Ми ступимо тут, бо ми — більшовики* (Гончар, III, 1959, 98); **Не чу́ти [під собо́ю] ніг:** а) швидко бігти. *Назад вертатись не охочі, Всі бігли, аж не чули ніг* (Котл., I, 1952, 220); б) відчувати сильну втому в ногах від надмірного бігання, ходіння. — *Вже ось ніг не чую, так бігав по всіх артілях і майстернях* (Кучер, Трудна любов, 1960, 263); в) від приємних почуттів бути енергійним, рухливим. *Сховавши зошит біля серця, Запорожець рушив на свою квартиру, ніг під собою не чуючи від радості* (Бурл., Напередодні, 1956, 55); **Ни́щити до ноги́** *див.* **ни́щити; Ні в зуб ного́ю**—зовсім нічого (не знати, не тямити, не розуміти); **Ні ного́ю** *до кого, куди*— не бувати де-небудь, не ходити куди-небудь. — *Грицю, Лаврін, сюди! Слухайте, щоб у школу ні ногою. Будемо бастувати* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18); **Но́ги аж затруси́лися (затру́сяться) до та́нцю** *див.* **затруси́тися; Но́ги відва́люються (відпада́ють)** — хто-небудь відчуває біль у ногах від великої втоми; **Нога́ за ного́ю** — дуже повільно і один за одним (іти). *По цій дорозі нога за ногою волоклася валка мандрівників* (Оп., Іду.., 1958, 378); *Хлопці поверталися назад понад шляхом поволеньки, нога за ногою* (Коз., Блискавка, 1962, 99); **Но́ги гуду́ть** — хто-небудь відчуває велику втому в ногах від тривалої ходьби.— *От я за останні дні добре нагулявся, аж ноги гудуть* (Собко, Срібний корабель, 1961, 201); **Но́ги ло́мить** *кому* — хто-небудь відчуває біль у ногах від холоду. *Ще в наймах почала вона боятись холоду.., восени ходила через болото — стало їй ноги ломити* (Григ., Вибр., 1959, 146); **Ноги́ (нога́) не бу́де; Нога́ не сту́пить** — погроза більше не приходити до кого-небудь або кудись. *Він зараз же забере своє манаття, і нога його більше не буде між отих насмішкуватих людей* (Збан., Сеспель, 1961, 42); — *Весною житиму без вікон і дверей, а до того шкуродера нога моя не ступить* (Стельмах, I, 1962, 230); **Но́ги не де́ржать** *див.* **держа́ти; Но́ги не несу́ть (не но́сять, не слу́хаються)** *кого*—хто-небудь від утоми, переживань і т. ін. втрачає здатність нормально рухатися. *Зупинилася* [Фросина Данилівна] *на площадці, відхалася. А ноги не несуть далі* (Хижняк, Тамара, 1959, 213); *Петра* *з нудьги не носять ноги* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 139); *Вже так находився Іванко по Новгороду, що й ноги не носили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 197); *Все ж було краще* [під доцем], *ніж у тих клятих вагонах. Хоч і не слухалися ноги, але вільно можна дихати* (Хижняк, Тамара, 1959, 163); **Но́ги прикипі́ли до землі́** — хто-небудь від сильних переживань, хвилювання втратив здатність рухатися. *Поривається бігти Катря, а ноги мов самі прикипіли до землі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 329); **Одна́ нога́ тут, [а] дру́га там** — наказ, прохання чи обіцянка дуже швидко куди-небудь піти, побігти. — *Зоя, у мене до тебе прохання — одна нога тут, друга там — принеси сюди схему руху інертного газу в усій системі* (Собко, Справа.., 1959, 65); **Перемина́тися з ноги́ на но́гу** *див.* **перемина́тися** ²; **Підніма́ти (підня́ти, знiма́ти, зня́ти) на но́ги** — примушувати когось робити що-небудь, діяти за певним планом, у певному напрямку. — *Ти хіба не знаєш, що твій внук ціле місто підняв на ноги, трохи народ не збунтував?* (Мирний, I, 1954, 283); *Крізь густі гіллячки кущів і Гальванеску, звичайно, не міг би її помітити, .. він зняв на ноги всю свою .. челядь* (Смолич, I, 1958, 92); **Підставля́ти (підста́вити) но́гу:** а) ставити свою ногу так, щоб вона була перешкодою для чийогось руху. *Гриць кинувся за брилем, але в цей час хтось підставив ногу, і хлопець полетів сторчака* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 30); б) *(перен.)* робити кому-небудь неприємності, перешкоджати в чому-небудь. *Кожному* [старшому] *бажалося вискочити перед начальством.. Через те кожен на кожного клепав, наговорював, всяк підставляв ногу другому* (Мирний, I, 1949, 230); **Плу́татися (верті́тися) під нога́ми** — заважати, набридати кому-небудь своєю присутністю, своїми діями. *Вона саме купала найменшу дитину, а двоє плутались у неї під ногами* (Л. Укр., III, 1952, 706); — *Вже скоро треті півні заспівають, а ти ще вертишся під ногами. Чи не час би спати..?* (Стельмах, II, 1962, 76); **Поста́вити з ніг на го́лову** *див.* **поста́вити; Поста́вити на но́ги:** а) виростити, виховати. *Каленик Романович і Ганна Сильвестрівна усиновили спочатку трьох хлопців-братів, потім ще двох, а разом з рідними синами поставили на ноги сім чоловік* (Сенч., Опов., 1959, 38); б) вилікувати. *Дбайливі лікарі поставили її на ноги після перенесеного жахливого голодування, після запалення легенів* (Хижняк, Тамара, 1959, 270); в) з відсталого вивести в передові; зробити заможним. [Ковшик:] *Що ти зробив для села?* [Романюк:] *Мало зробив? Після війни.. все господарство на ноги поставив і аж до середнього рівня довів* (Корн., II, 1955, 236); г) *(перев. у сполуч. із сл.* усіх) примусити когось робити що-небудь, діяти за певним планом, у певному напрямку. *Всіх поставить* [Яцуба] *на ноги, щоб тільки захистити дочку і викрити злочинне кубло, якщо воно там, в інституті, завелося* (Гончар, Тронка, 1963, 162); **Поста́вити на рі́вні но́ги** *див.* **рі́вний; Потрі́бний, як соба́ці п'я́та нога́** — абсолютно непотрібний; зайвий. — *Оце справжній пан!* — *повторив Данило.— А в'юни їсть, як простий,— додав Григорій.— Чи ж знає він, як з них толокно робити?— Потрібне воно йому, як собаці п'ята нога* (Стельмах, I, 1962, 84); **Придáти ході́ в но́ги** — швидше піти. *Він придав ходи в ноги* (Мирний, I, 1949, 256); **Рука́ми й нога́ми** — всіма силами, повністю, абсолютно. — *Годі вдома сидіти та хліб переводити,— пора й самому заробляти! Чіпка — руками й ногами! Та вже Оришка — давай його умовляти* (Мирний, I, 1949, 148); **Самі́ но́ги несу́ть (несли́, но́сять, носи́ли** *і т. ін.*) *кого*— хто-небудь дуже легко, швидко рухається; кому-небудь легко йдеться. *Вони* [бурлаки] *ніби не йшли, а, здавалось, самі ноги несли їх додому* (Н.-Лев., II, 1956, 255); **Става́ти (ста́ти) на близьку́ (коро́тку) но́гу** — вступати в близькі, дружні стосунки. *З майором Хаєцький став на близьку ногу, ще митарствуючи по Трансільванських Альпах* (Гончар, I, 1954, 185); *Федеві стати на коротку ногу з Мельпоменою не пощастило* (Шовк., Людина.., 1962, 113); **Стоя́ти одніє́ю (одно́ю) ного́ю в моги́лі (у труні́** *і т. ін.)* — бути близьким до смерті. *Біла, як морська піна, голова, вкрита невеличкою камилавкою, сиві вуса та лопатою підстрижена довга борода на перший погляд казали, ніби цей дідок стоїть одною ногою в могилі* (Досв., Гюлле, 1961, 41); **Стоя́ти тве́рдо на нога́х:** а) бути самостійним, незалежним; б) бути впевненим у своїх діях. *Скільки це днів минуло, як вона зустрілась з незнайомим? Ніби давно це було, а, здається, вже так твердо стоїть вона на ногах, уже не огортають її сумніви* (Хижняк, Тамара, 1959, 36); **Топта́ти (підтопта́ти) під но́ги:** а) перемагати. *Руські в нічну битву безстрашно пішли і підтоптали під ноги хваленого і хвастовитого угорського полководця Фільнія* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 337); б) ганьбити. *А він* [Нечай] *не хотів утікати, «свою славу козацьку під ноги топтати». І клав ворогів, як снопики* (Мас., Життя.., 1960, 122); **Ув'язувати (зв'язувати, зв'яза́ти) ру́ки й (та) но́ги (по рука́х і нога́х)** *див.* **рука́; Уда́рити нога́ми** — піти в танець. *Вельможна громада Не втерпіла, ударила Старими ногами* (Шевч., I, 1951, 79); **У нога́х** — біля того місця, де лежать ступні ніг; біля ніг. *Носила* [Пріська] *через її голову собі до рота ложкою страву з миски, що стояла в ногах* (Л. Укр., III, 1952, 667); — *Ну, а це що за мертвяки?* — *запитав дід, показуючи на побитих фашистів у ногах Орлюка на дні човна* (Довж., I, 1958, 288); **У нога́х пра́вди нема́є (нема́)** — уживається як примовка при запрошенні сідати. — *Про що ж ми з тобою будемо говорити? Ти сідай, сідай, в ногах немає правди* (Добр., Тече річка.., 1961, 268);—*Ну, сідай же, Касю, та поговоримо. В ногах правди нема* (Кучер, Трудна любов, 1960, 332); **Чо́рний віл на но́гу наступи́в** *див.* **наступа́ти; Щоб твоєї (ва́шої, його́** *і т. ін.)* **ноги́ тут [більше] не було́!** — настійна вимога до кого-небудь піти, перестати бувати десь. — *Ви вже вільні,— перебив його Зарічний.— Як? – А так, що йдіть під три чорти і щоб вашої ноги тут більше не було* (М. Ю. Тарн., Незримий горизонт, 1962, 60); **Як (мов) не свої́ми нога́ми** — повільно і невпевнено (іти). *Дівчина як оніміла, мов сама не своя — хоч би слово. Хлипнула тільки грудьми і як не своїми ногами пішла за чоловіком із кімнати* (Головко, II, 1957, 171); **Як но́гу вломи́ти**—не мати змоги стримати себе. *А Максим — як ногу вломив: з хати та на вулицю, а там у шинок...* (Мирний, I, 1949, 214); — *Не всидів,— посміхнувся Цимбал.— Спершу слухав, а потім десь як ногу вломив* (Гончар, II, 1959, 191).

2. Опора меблів, споруд, механізмів і т. ін. *Кроке'яні ноги врубувалися у верхній вінець зрубу, а кінці ніг.. випускалися над поверхнею стіни для утворення навісу* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 63); *Ноги стола.*

НОГАВИ́ЦЯ, і, *ж.*, *діал.* 1. Холоша.— *Били-сте Йваниху?* — *запитав суддя Грицька, що стояв босий, з одною ногавицею підкоченою, в сардаці наопашки* (Март., Тв., 1954, 93); *З гущини вискочив Грицько Хрін, десь опудало на коноплях узяв, начепив синю дерту ногавицю, куценького брилика нап'яв* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 227).

2. *тільки мн.* Суконні штани. *Алі, на своїх довгих ногах, тісно обтягнених жовтими ногавицями, в синій куртці і червоній пов'язці, високий і гнучкий, як молодий кипарис, здавався на тлі неба велетнем* (Коцюб., I, 1955, 400); *Прийшли люди до кравця.., Щоб пошив їм жупана Й добрі ногавиці* (Сам., I, 1958, 213).

НÓГАВКИ, вок, *мн., діал.* Полотняні штани. *Ногавки на них смугасті або.. в плями, квіти, узори мали щонайменше три-чотири фарби* (Оп., Іду.., 1958, 561).

НОГÁЄЦЬ *див.* **ногáйці.**

НОГÁЙКА *див.* **ногáйці.**

НОГÁЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ногáйці.** *Ми їхали ногайськими степами, Шляхи димилися за нами* (Нагн., Вибр., 1957, 137); *Ногайська мова.*

НОГÁЙЦІ, ів, *мн. (одн.* **ногáєць,** йця, *ч.;* **ногáйка,** и, *ж.).* Народність тюркської мовної групи, що живе на Кавказі (перев. на півночі Дагестанської АРСР). *Дорогою розпитував я Коржа, як запорожці боронились од несподіваних набігів ногайців* (Стор., I, 1957, 262).

НОГÁТА, и, *ж.* У стародавній Русі — дрібна грошова одиниця. [Ярослав:] *Ну, п'ятдесят, і більше ні ногати.* [Сильвестр:] *Бери, Іудо! Це ж велика плата* (Коч., П'єси, 1951, 95); — *А де грошей на ті чобітки взяти? Аж п'ять ногат треба* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 4).

НОЖÁКА, и, *ч.* Збільш. до **ніж** ^{1}. *Ріжуть мене ножакою і б'ють мене ломакою* (Номис, 1864, № 505); — *А чи не траплялося вам, у лісі живучи, зі справжніми злодіями стикатися* [зустрічатися], *з такими, що не пожаліє й ножаку в спину встромити, як діло не по його?* (Хотк., I, 1966, 87).

НОЖЕНЯ́ *див.* **ноженя́та.**

НОЖЕНЯ́ТА, ня́т, *мн.* (*одн.* **ноженя́,** ня́ти, *с.*). Зменш.-пестл. до **нóги** (*див.* **ногá** 1). *Ой маю, маю і ноженята, Та ні з ким, матінко, потанцювати..!* (Шевч., II, 1963, 346); *Дівча бігло босими ноженятами навпростець по ріллі* (Панч, В дорозі, 1959, 48); *На куценьких ноженятах До ставка біжать качата* (Шпак, Вибр., 1952, 68).

НÓЖИК, а, *ч.* Зменш. до **ніж** ^{1}. *Перед Хотенком на столі лежали вбогі Грицеві пожитки: зламаний ножик, гребінець з виламаними зубцями та два пожмакані аркушики з учнівського зошита* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 95); * У порівн. *Григорій Михайлович перегинається, мов ножик* (Стельмах, II, 1962, 99).

НÓЖИЦІ, жиць, *мн.* 1. Інструмент для різання, стриження, що складається з двох навхрест з'єднаних ножів з ручками у вигляді кілець. *Вони витягували гачками товсті або чорні нитки, зрізували ножицями вузлики* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *Редактор Круг сидів у себе за столом над поштою і довгими ножицями зрізував краєчки конвертів* (Панч, II, 1956, 53); *Явдоха зігріла три чавуни води, обстригла ножицями голову і бороду такими «покосами», що жаль було глянути на чоловіка* (Тют., Вир, 1964, 367).

2. Машина-знаряддя для різання різних матеріалів, що застосовується перев. на металообробних підприємствах. *Листовий метал ріжуть.. за допомогою електроножиць або роликових ножиць* (Слюс. справа, 1957, 168).

△ **Гільйоти́нні нóжиці** *див.* **гільйоти́нний.**

НÓЖИЧКИ, чок, *мн.* Зменш. до **нóжиці.** *Тінь-тінь-тінь-тінь — ценькають ножички, блискає голка* (Фр., II, 1950, 74).

НÓЖИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **нóжик.**— *А пужално добряче,— прицмокував Йонька, обчухруючи ножичком прутика* (Тют., Вир, 1964, 437).

НОЖИ́ЩЕ, а, *с.* Збільш. до **ногá** 1. *Слони своїми ножищами порозтолочували багато заячих гнізд* (Фр., IV, 1950, 100); — *Павле, ну доки ти лежатимеш..?— кричала Явдоха, зазираючи на піч, з якої стриміли босі ножища* (Тют., Вир, 1964, 366).

НОЖІ́ВКА, и, *ж.* Невелика ручна пилка з однією ручкою. *Тремтячою рукою витягав Серьожа затиснену в дереві ножівку* (Шиян, Вибр., 1947, 41); *При ручних роботах у столярній справі застосовують переважно лучкові пилки і ножівки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 50); // Пилка для різання металу. *При електромонтажних роботах часом треба буває розрізати шматок заліза або жерсті. Це роблять ножівкою або ножицями для металу* (Монтаж і ремонт.., 1956, 65).

НОЖНИ́Й, á, é. Прикм. до **ногá** 1; // Признач. для ніг. *При слабості ніг і тремтінні їх під час ходіння роблять приблизно 20-хвилинні ножні ванни у міцному відварі дубової кори* (Лікар. рослини.., 1958, 109); // Який приводиться в дію ногами. *Швейна ножна машина.*

НОЖОВИ́Й, á, é. 1. Прикм. до **ніж** ^{1}. *Ножове виробництво;* // Зробл. ножем. *Старший брат мій поліг у бою, Батька турки схопили живим І ударом страшним ножовим Відтяли йому голову враз* (Воронько, Драгі.., 1959, 108).

2. Який має форму ножа. *Наступні розпушування грунту провадяться на глибину 6—8 сантиметрів культиваторами з ножовими робочими органами* (Колг. Укр., 2, 1962, 12); *Ножові зуб'я.*

НОЗЕ́МАТОЗ, у, *ч., с. г.* Хвороба в комах і риб, збудниками якої є мікроспоридії. *Нозематоз — дуже поширена хвороба дорослих бджіл, яка завдає великих втрат* (Колг. енц., II, 1956, 659).

НОЗОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **нозолóгія.**

НОЗОЛÓГІЯ, ї, *ж., мед.* Учення про хвороби, їх класифікацію й номенклатуру, про діагноз, етіологію, патогенез, загальні принципи лікування та профілактики захворювань.

НÓКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нóкати.** *Лише для порядку нокав* [дядько] *на коней, які й не збирались реагувати на те нокання* (Збан., Сеспель, 1961, 267).

НÓКАТИ, аю, аєш, *недок.* Говорити, повторювати вигук «но», перев. підганяючи коней. *Дядько Степан уже не співає. Він нокав на Буяна* [коня], *який ледве брьохкався в глибокому снігу* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 121); — *Та не витикайся з гарби, щоб вони тебе не побачили! І не нокай, і не цмокай! Потихеньку їдь!* (Вишня, II, 1956, 224).

НОКÁУТ, у, *ч., спорт.* Стан боксера під час бою, коли він після удару супротивника падає, протягом 10 секунд не може звестися на ноги, щоб продовжувати бій, і вважається переможеним. — *А якби до десяти долежав, все, нокаут,— пояснював Петро Маков* (Собко, Звич. життя, 1957, 159); // Сильний удар, після якого супротивник не може встати.

НОКАУТУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., перех., спорт.* Приводити супротивника в стан нокауту. [Юрко:] *Я не хотів зразу нокаутувати його* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 58).

НОКДÁУН, у, *ч., спорт.* Стан боксера під час бою, коли він від удару супротивника втрачає координацію рухів і орієнтацію, але за 10 секунд готовий продовжувати бій.

НÓКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **нóкати.** *Десь недалечко хтось нокнув на коня* (Л. Янов., I, 1959, 245); *Як нокне* [дядько] *на коня, як стьобне, а кінь навалився на одну оглоблю та й переломив її* (Україна.., I, 1960, 96).

НОКТЮ́РН, а, *ч.* Одночастинний музичний твір наспівного, ліричного, мрійливого характеру. *З зали долітають мрійні звуки ноктюрна Шопена* (Коч., III, 1956, 135); [Камердинер:] *Другий дзвінок, панове. В програмі тепер ноктюрни й вальси — Ліста і Шопена* (Голов., Драми, 1958, 240).

НОМÁДИ, ів, *мн.* Народи, які кочують; кочівники. *Номади кочують по безкраїх пустинях цілі тисячі років у пошуках пасовиськ для своїх табунів* (Загреб., Шепіт, 1966, 27).

НОМЕНКЛАТУ́РА, и, *ж.* 1. Сукупність прийнятих для наукового вжитку назв, термінів, що застосовуються в тій чи іншій галузі знання. *В міру розвитку хімічної промисловості розширяється номенклатура нових будівельних матеріалів* (Ком. Укр., 2, 1963, 16); *Номенклатура збірних залізобетонних і бетонних виробів, виготовлюваних заводом, дуже велика* (Архіт. і буд., 6, 1955, 28).

2. *збірн., розм.* Працівники, призначені чи затверджені вищими органами на якісь посади. [К а ч а н:] *До бухгалтера дійшов. А я ж був у номенклатурі, мені сам Кузьма Пилипович «ти» говорив...* (Зар., Антеї, 1961, 27).

НОМЕНКЛАТУ́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **номенклату́ра.** *Термінологічні (номенклатурні) словники.*

2. Який належить до списку осіб, призначених чи затверджених вищими органами на яку-небудь посаду. *Як виявилось, Кошубський.. потрапив на будову як номенклатурна одиниця* (Дмит., Розлука, 1957, 193).

НО́МЕР, а, *ч.* 1. Порядкове число предмета серед інших однорідних. *Кожна крапка на карті має свій порядковий номер* (Донч., II, 1956, 75); *Як відомо, номер елемента з таблиці Менделєєва збігається з величиною заряду ядра* (Наука.., 8, 1963, 28); *Пантелеймон Гаврилович зняв телефонну трубку, набрав номер* (Руд., Остання шабля, 1959, 284).

2. Який-небудь предмет, позначений порядковим числом. *Вже більше як десять років родина Бондаренка жила тут, на Гоголівській, у номері сімнадцятому* (Головко, II, 1957, 440); // Окремий примірник газети, журналу і т. ін. *Надвечір у городі не можна було вже знайти в газетярів ювілейного номера з портретом Шевченка* (Вас., I, 1959, 365); *Кость.. ховає під подушку старий номер «Вокруг света»* (Донч., I, 1956, 50).

3. Шматок картону, жерсті і т. ін. з позначеними на ньому цифрами, що є певним документом, знаком інвентаризації і т. ін. *У кожного з них* [голубів] *на нозі невеличке гумове кільце й номер* (Донч., I, 1956, 53); *Всі свині, які перебувають на відгодівлі, повинні мати індивідуальні вушні номери, без чого не можна організувати контроль за ходом відгодівлі* (Свинар., 1956, 318).

4. Позначення розміру одягу, взуття і т. ін. *На кожному платті, кофті або спідниці — номер* (Собко, П'єси, 1958, 67); *Нитки шістдесятого номера.*

5. Окрема кімната в готелі, лазні і т. ін.— *Я вже давненько живу в Києві, найняла в найдешевшому заїзді номер* (Н.-Лев., IV, 1956, 277); *Турбай і Ладимко поселилися в готелі «Москва» в одному номері* (Руд., Остання шабля, 1959, 572).

6. У концерті, цирковій виставі і т. ін.— окремий виступ артиста або групи артистів. *Акробати з баяністом закінчували свій номер* (Дмит., Наречена, 1959, 177); *На сцені дівчинка Ася чудово грала на роялі, і це був, напевно, найкращий номер* (Ів., Вел. очі, 1956, 76).

7. *військ.* Солдат або сержант, що має певні обов'язки в обслуговуванні техніки. *Служив він другим номером біля станкового кулемета* (Кучер, Зол. руки, 1948, 43); *Водій.. маскує машину, а номери обслуги перекочують гармату ближче до кущів* (Рад. Укр., 19.XI 1961, 3).

8. *перен., розм.* Який-небудь несподіваний, дивний вчинок. *Данько уже жде від нього* [Мануйла] *якогось веселого номера* (Гончар, Таврія, 1952, 190).

◇ **Одина́дцятим но́мером,** *жарт.*— пішки. — *Тут мені щоразу доводилося гріти чуба. Вставай бувало з веломашини і пхай на гору одинадцятим номером* (Гончар, III, 1959, 275); **[Цей] но́мер не про́йде** — так не буде, не вийде, не вдасться що-небудь. — *А ми не віддамо* [хлопчика]! *— рішуче заявив кашовар.. — Ні, ні, цей номер не пройде!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 30).

НОМЕРНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **но́мер** 1—3. *Автомобільний транспорт, що знаходиться в експлуатації, повинен мати встановлені номерні знаки — загальносоюзні або військові* (Автомоб., 1957, 296).

НОМЕРО́К, рка́, *ч.* Зменш. до **но́мер** 1—3.— *Ось бачиш, Микито, завжди треба пам'ятати номерок вагона!* (Ю. Янов., I, 1954, 184); *Тоня, як завжди, пішки дісталася до заводу, зняла з дошки.. табельний номерок, пройшла до конторки майстра* (Собко, Матв. затока, 1962, 86).

НОМІНА́Л, у, *ч.* 1. Вартість, що вказується на грошових знаках, акціях та облігаціях. *На одному боці нових монет зображено герб СРСР, на другому — номінал і під ним цифра «1961 рік»* (Наука.., 12, 1960, 9).

2. Ціна товару, зазначена в прейскуранті або на самому товарі. *Найближчими днями філателісти зможуть придбати ще чотири марки, присвячені великому Кобзареві. Номінал кожної — 4 копійки* (Рад. Укр., 4.III 1964, 4).

НОМІНАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Напрям у середньовічній філософії, представники якого вважали, що реально існують лише окремі предмети, а загальні поняття — це тільки назви, породжені людським мисленням.

НОМІНАЛІ́СТ, а, *ч.* Прихильник, послідовник номіналізму.

НОМІНАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **номіналі́зм.** *Номіналістична теорія.*

НОМІНА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. *фін.* Який виражається грошовою вартістю. *Номінальна зарплата.*

2. Який тільки має яку-небудь назву, але не виконує своїх функцій, обов'язків і т. ін. *Володіння англійців було лише номінальне. Кебека залишалася французькою й католицькою провінцією* (Кулик, Записки консула, 1958, 70); *Мстислав хотів, очевидно, поставити Ростислава в становище номінального київського князя і зберегти за собою всю фактичну владу* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 569).

НОМІНА́ЛЬНО. Присл. до **номіна́льний** 2. *Перебуваючи під владою Риму, Херсонес залишився номінально вільним містом* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 307).

НОМІНАТИ́В, у. *ч., грам.* Називний відмінок.

НОМІНАТИ́ВНИЙ, а, е, *лінгв.* Який називає, позначає предмети, явища, дії, якості. *Номінативне речення; Номінативна функція слова.*

НОМОГРА́МА, и, *ж., мат.* Спеціальне креслення, яким зображається функціональна залежність між величинами.

НОМОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **номогра́фія.**

НОМОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Розділ математики, що вивчає теорію і способи побудови номограм.

НО́НА, и, *ж.* 1. *муз.* Дев'ятий ступінь у гамі. *В старовинній* [китайській] *музиці палаців та храмів народні пісні мають розвиток мелодії на дуже віддалені інтервали, аж до нони і децими, тобто відразу на дев'ятий або десятий щабель від першого звуку* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 110).

2. *літ.* Строфа з дев'яти рядків, перев. хореїчного розміру і з таким же римуванням.

НО́НІУС, а, *ч., спец.* Допоміжна шкала вимірювальних приладів для відліку дробових часток поділки основної шкали. *Більш точним інструментом, ніж вимірювальна лінійка, є штангенциркуль. В основу його будови покладено використання ноніуса, який підвищує точність відліку* (Фрез. справа.., 1957, 117).

НОНПАРЕ́ЛЬ, і, *ж.* Назва дрібного друкарського шрифту, розмір якого дорівнює 6 пунктам (близько 2,25 *мм*).

НОНПАРЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **нонпаре́ль.**

НО́НСЕНС, у, *ч., книжн.* Безглуздя, нісенітниця. — *Ви дозволили собі опублікувати статтю в журналі, в якій гіпотезу знову ж таки дозволили собі подати, як наукове відкриття. Це нонсенс* (Рибак, Час.., 1960, 787).

НОП, у, *ч.* Скорочення: наукова організація праці.

НОРА́, и́, *ж.* 1. Заглиблення в землі, вирите тваринами як житло. *Лякає миша кицьку, та сама з нори не вилазить* (Укр.. присл.., 1955, 215); *Там, де колись.. вовки вили та лисиці нори рили, красується село Вовча Долина* (Мирний, I, 1949, 179); *Три дні тому.. потрапила вона ногою в тарантулову нору, і від його укусу нога розпухла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 181); * У порівн. *Десяток убогих хаток визирали із заметів, мов нори степових звірів* (Вас., I, 1959, 299).

2. *перен., розм.* Темне, тісне приміщення. *Любов та дружба промінь свій Так само кинуть крізь затвори, Як дійде голос вільний мій До вас у каторжницькі нори* (Граб., I, 1959, 272); // *зневажл.* Взагалі житло. *Озлився* [дід Маківка] *на весь світ, заперся у своїй норі і довго не виходив, ніхто його не бачив* (Чаб., Катюша, 1960, 169).

3. *діал.* Джерело. *Під тою ялицею б'є нора* (Фр., VIII, 1952, 365).

НОРВЕ́ЖЕЦЬ *див.* **норве́жці.**

НОРВЕ́ЖКА *див.* **норве́жці.**

НОРВЕ́ЖЦІ, ів, *мн. (одн.* **норве́жець,** жця, *ч.;* **норве́жка,** и, *ж.).* Основне населення Норвегії і люди, які належать до норвезької національності. *Норвежці.. своїм походженням і мовою споріднені з шведами та датчанами* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 134).

НОРД, у, *ч., спец.* 1. Північ, північний напрямок. *Пливемо́. А напрямок — норд!* (Голов., Перша книга, 1936, 30).

2. Північний вітер. *Щовесни вбираються* [тополі] *в зелень, а щоосені знов роздягають їх.. пронизливі норди та ости...* (Гончар, II, 1959, 8).

НОРД-ВЕ́СТ, у, *ч., спец.* 1. Північний захід, північно-західний напрямок.

2. Північно-західний вітер.

НО́РДОВИЙ, а, е, *спец.* Північний. *Свіжий нордовий вітер дув морякам у спину.. й підганяв пароплав на південь* (Трубл., Лахтак, 1953, 46).

НОРД-ОСТ, у, *ч., спец.* 1. Північний схід, північно-східний напрямок. *Завітрювало з норд-осту.*

2. Північно-східний вітер. *Віяв жорстокий норд-ост, відомий морякам під назвою «бора»* (Ткач, Моряки, 1948, 98).

НОРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* 1. Водоплавний птах родини качиних, що має на задньому пальці широку шкірясту лопать і їжу добуває, пірнаючи. *Там норець (Пірни́коза, як кажуть наші діти) То білими виблискує грудьми, То щезне у воді, лиш розійдуться Круги широкі* (Рильський, I, 1960, 248); *Деякі породи норців мандрують по воді. Пливуть собі з річки в річку, до самого моря. А там декотрі з них зимують біля берегів та островів Каспійського моря* (Коп., Як вони.., 1961, 94).

2. *заст.* Водолаз. *Норець в глибоні* [глибині] *пориная кипучі І з моря виносить він перла блискучі* (Гр., I, 1963, 126); *Посилав той купець норця, щоб пурнув у море та подививсь, за що він* [корабель] *там зачепився* (Сл. Гр.).

НОРИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Подібна до миші тварина, що живиться рослинною їжею і робить шкоду сільському господарству. *Нориці відрізняються від мишей коротким хвостом, невеличкими вухами і тупим рильцем* (Захист рослин.., 1952, 83); — *Миші,— пояснив учитель,— нориці. Страшна сіра банда, польові шкідники, найнебезпечніший ворог хлібів* (Донч., I, 1956, 80).

2. *мед., розм.* Те саме, що **фістула.** *Нориці-гноянки поробилися та течуть* (Сл. Гр.).

НО́РІЯ, ї, *ж., техн.* Ковшовий елеватор для піднімання сипких, дрібнокускових, а також рідких матеріалів. *Норія подає зерно в сепаратор, встановлений на другому поверсі, де воно очищається від домішок* (Колг. енц., II, 1956, 78).

НО́РКА, и, *ж.* Невелика хижа тварина родини куницевих, що дає цінне хутро від темно-коричневого до сріблясто-блакитного кольору, а також хутро цієї тварини. *Останнім часом на звірофермах Полтавщини почали розводити невеликого напівводного хутрового звірка — норку* (Наука.., 5, 1958, 30).

НО́РКОВИЙ, а, е. Прикм. до **но́рка;** // Зробл. з хутра норки. *Опівдні хтось закалатав у ворота. Лариса накинула норкову шубку просто на піжаму й вибігла на ганок* (Руд., Остання шабля, 1959, 29).

НО́РМА, и, *ж.* 1. Звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін. *Правові норми радянської загальнонародної держави виховують у трудящих високу ідейність, відданість справі комунізму і інтересам Батьківщини* (Ком. Укр., 1, 1966, 28); *Ядро зла було не в самому факті відхилення від норми, а в тому, що факт цей в силу об'єктивних обставин мусив залишитись безкарним* (Вільде, Сестри.., 1958, 36); // Зразок, правило поведінки людей у суспільстві. *Ленін виробив тверді норми партійного життя, які стали законом для всієї дальшої діяльності партії* (Біогр. Леніна, 1955, 66); *Його не злякались. Більше того, йому нагадали про норми поведінки, обов'язкові й для головного інженера* (Шовк., Інженери, 1956, 335); // Загальноприйняте правило в мові, літературі і т. ін. *Норми літературної мови складаються історично, вони є продуктом історичного розвитку і на певних етапах мають свої відмінності* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 7); *Досконале знання мови з погляду її граматичних.. норм може і повинно бути гордістю поета* (Перв., З щоденника.., 1956, 5).

◇ **Вхо́дити (увійти́, прихо́дити, прийти́) в но́рму** — набувати нормального вигляду, стану; ставати звичайним, відповідним до загальноприйнятих правил, установлених вимог і т. ін. *У гірських переходах він був помітно схуд, а тепер знову ввійшов у норму, навіть ніби ще більше роздався в плечах* (Гончар, I, 1954, 287); *Я було почала приходити трохи в норму та сталася пригода: заболів зуб* (Л. Укр., V, 1956, 339).

2. Установлена міра, розмір чого-небудь. *Зимно в бараці. Добова норма дров давно вже спалена* (Гончар, II, 1959, 130); *Бійці щедро кадили козячими ніжками — видано тижневу норму махорки* (Тют., Вир, 1964, 488); *Для відкритого грунту норми висіву встановлюють на гектар, для закритого — на метр* (Овоч., 1956, 88); // Установлена міра виробітку; денне, змінне завдання робітника, колгоспника і т. ін. *Він був веселий, бо йому добре сьогодні працювалося на заводі і він утроє перевищив за зміну свою норму* (Донч., VI, 1957, 122); *Він вирішив для самого себе виробляти дві норми. Потім підтягти до свого рівня групу* (Ю. Янов., II, 1954, 100); // *спорт.* Комплекс вправ, необхідний для одержання певного розряду. *Вони прийшли сюди складати норми на значок «Готовий до праці та оборони»* (Собко, Стадіон, 1954, 343).

Но́рма пра́ва — загальнообов'язкове правило поведінки людей, встановлене, санкціоноване і забезпечуване державою; **Но́рма представни́цтва** — кількість представників, що обирається певною групою населення в органи влади, а також партійними, профспілковими організаціями на свої конференції, з'їзди і т. ін. *Норми представництва на з'їзді партії встановлюються Центральним Комітетом* (Статут КПРС, 1961, 16); **Но́рма прибу́тку**—за капіталізму—відношення величини додаткової вартості до всього авансованого капіталу, обчислене в процентах; **Но́рма ча́су** — час, установлений для виконання одиниці роботи. *Витрата часу на виконання якої-небудь роботи характеризується технічною нормою часу* (Слюс. справа, 1957, 276).

НОРМАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **нормалізува́ти.** *Після п'яти-шести хвилин перебування тварин у стані невагомості настала нормалізація функцій організму* (Наука.., 9, 1961, 7); *Питанням нормалізації української літературної мови в радянський період приділялося багато уваги* (Мовозн., XVIII, 1963, 7); *Нормалізація відносин між країнами.*

НОРМАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нормалізува́ти.**

НОРМАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Доводити до норми, підпорядковувати нормі.— *Він* [біоелектростимулятор] *може.. нормалізувати серцевий ритм при прискореному серцебитті* (Наука.., 7, 1962, 41); *Клінічними спостереженнями встановлено, що при захворюваннях серця мед є прекрасним дієтотерапевтичним засобом, який нормалізує склад крові і підвищує серцево-судинний тонус* (Рад. Укр., 20.IV 1958, 4).

НОРМАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* Наближатися до норми, ставати нормальним. *Після перших кількох секунд неприємного відчуття* [невагомості] *діяльність організму космонавтів нормалізувалась* (Наука.., 12, 1961, 14); *Йому хотілося сказати міцненьке слово, але втримався, бо не хотів розладнувати відносини з обласним начальством водного господарства, які ледь-ледь нормалізувалися* (Чаб., Тече вода.., 1961, 172).

НОРМА́ЛЬ, і, *ж., мат.* 1. Пряма, перпендикулярна до дотичної прямої або площини, що проходить через точку дотику. *Лінія в кожній своїй точці має, очевидно, безліч нормалей* (Курс мат. анал., II, 1956, 105).

2. *техн.* Деталь установленого зразка. *Спеціалізовані підприємства по виробництву верстатної арматури і чистих нормалей.*

НОРМА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не має відхилень від норми; який відповідає загальноприйнятим нормам, установленим вимогам і т. ін.; звичайний. *Він хотів одного: якось налагодити нормальні стосунки з тими, від кого залежала спокійна робота інституту* (Рибак, Час.., 1960, 798); — *Ми впорскували їй пеніцилін, збили температуру до нормальної* (Донч., V, 1957, 433).

2. Психічно здорова людина. *Він був не зовсім нормальний.. Часто не давав спати ночами та розказував жахи* (Ю. Янов., I, 1958, 110).

НОРМА́ЛЬНО. Присл. до **норма́льний** 1. *Тепер все буде краще, бо з завтрашнього дня почну працювати, значить, буду жити нормально* (Коцюб., III, 1956, 408); // *у знач. присудк. сл. Хіба ж це нормально, що Ліні раз у раз стає соромно за батька, її дратує ота його впевненість у власній безгрішності* (Гончар, Тронка, 1963; 147).

НОРМА́НДЕЦЬ *див.* **норма́ндці.**

НОРМАНДКА *див.* **норма́ндці.**

НОРМА́НДЦІ, ів, *мн. (одн.* **норма́ндець**, дця, *ч.;* **норма́ндка, и,** *ж.).* Населення французької провінції Нормандії.

НОРМА́Н *див.* **норма́ни.**

НОРМА́НИ, ів, *мн. (одн.* **норма́н**, а, *ч.).* Північногерманські племена, які жили в Скандінавії та на Ютландському півострові й у VIII—XI ст. робили грабіжницькі напади на країни Європи. *Ільменські слов'яни і кривичі вели запеклу боротьбу проти варягів — норманів, які нападали на них з-за Балтійського моря (із Скандінавії) з метою грабежу і захоплення полонених* (Іст. УРСР, I, 1953, 48); *Колись: вікінги та нормани далекі пінили моря,— тепер: крізь синяву туману огні дредноутів горять* (Сос., I, 1957, 312).

НОРМАТИ́В, у, *ч., спец.* Показник норм, згідно з якими проводиться певна робота або здійснюється, виконується що-небудь. *На всіх ділянках народного господарства необхідно вдосконалювати і суворо додержувати науково обгрунтованих і прогресивних нормативів використання засобів виробництва* (Програма КПРС, 1961, 75); *Нормативи щодо температури, вологості, а іноді і щодо вуглекислоти беруться в основу розрахунків при проектуванні і будівництві свинарників* (Свинар., 1956, 270); *Цей метод* [прицільної стрільби] *давав змогу взяти від рідної зброї значно більше, аніж передбачалося нормативами* (Гончар, I, 1954, 343).

НОРМАТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який визначає норму, правила і т. ін. чого-небудь. *Словник цей* [«Русско-украинский»], *як зазначено в передмові до нього, нормативний і практичний* (Рильський, III, 1956, 66); *Нормативний наголос.*

2. Який відповідає нормативу, встановлений нормативом. *Нормативні запаси сировини.*

НОРМАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нормати́вний** 1. *Одним з важливих питань культури нашої усної літературної мови є її нормативність, зокрема нормативність у наголошенні слів* (Мовозн., XVIII, 1963, 56).

НОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нормува́ти.** *Необхідно, щоб підлітки в цей період* [статевого дозрівання] *дотримували особливо точного режиму дня і щоб їхнє розумове і фізичне навантаження було суворо нормоване* (Шк. гігієна, 1954, 104); // *у знач. прикм. Правильне ведення тваринницького господарства неможливе без застосування раціональної, нормованої годівлі* (Наука.., 7, 1958, 34); *Нормований робочий день.*

НОРМУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до нормування. *Для робіт, на які не розроблено єдиних нормативів, особливо тих, що виконуються новими машинами, встановлюють тимчасові норми, рекомендовані науково-дослідними станціями та нормувальними пунктами* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 26).

НОРМУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Фахівець з нормування. *Прийшли хронометражист і нормувальник. Вони повинні простежити і записати до секунди весь робочий день Костюченка* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 154); *В господарствах, які впроваджують технічно обгрунтовані норми, слід виділити нормувальника або доручити цю роботу економісту* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 26).

НОРМУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **нормува́льник.** *Старший його син Яків працює у нас у складальному, а його дружина Надія — нормувальниця в іншому цеху* (Вітч., 2, 1956, 107).

НОРМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нормува́ти.** *Нормування праці є єдиною умовою, що забезпечує правильну розстановку людей на різних ділянках колгоспного виробництва* (Ком. Укр., 8, 1960, 39); *Нормування літературної мови.*

НОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Визначати, установлювати, запроваджувати норму в чому-небудь. *Треба навчитись планувати своє власне життя, нормувати свою працю і розподіляти робочий час* (Смолич, Перша книга, 1961, 50); *З часом князі стали нормувати її* [данини] *розміри, і вона перетворювалась в постійну державну подать* (Іст. УРСР, I, 1953, 51).

НОРМУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **нормува́ти.** *Проведення ряду геодезичних, топографічних та картографічних робіт, здійснюваних геодезичною службою будівництва, нормується у відповідності до прийнятих єдиних норм виробітку* (Інж. геод., 1959, 453).

НО́РОВ, у, *ч.*, *розм.* 1. Сукупність душевних якостей людини, які проявляються в її діях, поведінці; вдача, характер. *Гарна пава пером, а жінка норовом* (Укр.. присл.., 1955, 121); *По норову прийшлися хлопці один одному, вирішили не розлучатися* (Гончар, Таврія, 1952, 83); // Особливості поведінки тварин, птахів. *Дон Хуан її* [кобили] *гарячий Норов здержує неначе* (Сам., I, 1958, 261); *Як романтично він умів оповідати Про норов лебедів і звичаї гусей* (Рильський, Поеми, 1957, 232); // *перев. мн.* Примхи, капризи, непокірливість, упертість і т. ін.— *Лицарем твоїм я стану.. Плащ носитиму і буду Норови твої терпіти* (Л. Укр., IV, 1954, 179); *Перейшовши на квартиру до Кміти, вона схаменулась: здержувала свої норови та звички* (Н.-Лев., IV, 1956, 352); * Образно. *Уперто, протягом життя вивчав Оленчук норови дивовижного моря* (Гончар, II, 1959, 397).

З но́ровом — примхливий, капризний, непокірливий, упертий. *Цимбал — хлопець з норовом* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 20); **Крути́й но́ров** — твердий, вольовий характер людини, яка не терпить заперечень. *Старик був крутого норову, у дугу гнув дружину* (Донч., V, 1957, 312).

2. Побут і звичаї людей, загальноприйняті в певній місцевості. *Що город, то норов.., що голова, то й розум* (Номис, 1864, № 7949); — *Марто! — кажу їй, — кого мені слухать, скажи. У вас нові люди, нові норови* (Вовчок, VI, 1956, 250).

НОРОВИ́СТИЙ, а, е, *розм.* Якого важко приборкувати, непокірний, неслухняний (про тварину). *За селом норовиста коняка скинула Лукаша і втекла в поле* (Гр., II, 1963, 276); *Підмінна доярка, упоравшись з усією групою Ївжиних корів, не могла дати ради лише норовистій Рябусі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 259); // Примхливий, капризний, непокірливий, упертий; з норовом (про людину). *Йосип ще змалечку удався норовистим хлопцем* (Мирний, IV, 1955, 44); *Він і тепер не кається в тому, що хоч раз за життя побив свою норовисту бабу* (Збан., Єдина, 1959, 143); * Образно. *Батальйон Чумаченка.. змушений був тоді затриматись над гірською норовистою річкою* (Гончар, III, 1959, 308).

НОРОВИ́СТО, *розм.* Присл. до **норови́стий.** *Денисенко норовисто оглянувся навкруги, і на його плескатому обличчі самі по собі стиснулись.. уста* (Стельмах, II, 1962, 132).

НОРОВИ́ТИ, влю, ви́ш; *мн.* норовля́ть; *недок.*, *розм.* Наполегливо намагатися зробити що-небудь. *Багач норовить, як би бідного з ніг збить* (Укр.. присл.., 1955, 4); *Турн в кріпость впертись норовить* (Котл., I, 1952, 235); *Волики були молоденькі, все норовили зійти з дороги* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 124).

НОРОВИ́ТИСЯ, влю́ся, ви́шся; *мн.* норовля́ться; *недок.*, *розм.* Противитися, опинатися, опиратися (про тварину). [Кіндрат Антонович:] *Коли кінь чи віл норовиться, то йому цурку надівають на губу?* (Крон., II, 1958, 328); *Біля липи, чогось вивертаючи голову, норовилась однорога червоно-бура корова, а її уперто тягнув на себе підпилий Шмалій* (Стельмах, I, 1962, 135); // Виявляти непокірливість, неслухняність, упертість і т. ін. (про людину). *Він загрожував, норовився, опинався, але з ним коротко й переконливо поговорив дід Яруга, і Філька мовчки пішов в комуни* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 285); *Чи вийдуть люди з серпами, косами та до панських машин? Чи норовитимуться, як по весні..?* (Смолич, Мир.., 1958, 174).

НОРОВЛИ́ВИЙ, а, е. Примхливий, капризний, непокірливий, упертий; з норовом. — *Другий жених був багатий, норовливий: конче хотів мене взяти за себе* (Вовчок, I, 1955, 250); *Дмитро Іванович.. вирішив висміяти зухвалу й, мабуть, до біса норовливу жінку* (Руд., Остання шабля, 1959, 209); *Як на гріх, і пічники їй трапились якісь норовливі, свавільні і легковажні* (Баш, Надія, 1960, 48).

НОРОВЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **норовли́вий.**

НОРОВЛИ́ВО. Присл. до **норовли́вий.**

НОСА́К, а́, *ч.*, *розм.* Передня частина взуття; носок. *Пігловський носаком ударив зв'язаного Романа під печінку* (Стельмах, I, 1962, 465).

НОСА́Р, я́, *ч.* Невелика прісноводна риба ряду окунеподібних, що має видовжене тіло світло-жовтого забарвлення. *У Старику є глибокі ями, де можна впіймати окунів, носарів* (Коп., Як вони.., 1961, 149); *Знаменито варить* [Тоська] *потрійну юшку з носарів та пшоняну кашу з таранею* (Смолич, Мир.., 1958, 35).

НОСА́ТИЙ, а, е, *розм.* З великим носом. *Пальці в його довгі та сухі.., а сам високий, носатий* (Н.-Лев., III, 1956, 260); *Це була ставна й висока, носата.. дівчина* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 128).

НОСА́ТКА, и, *ж.*, *заст.* Посудина з довгим носиком, що нагадує своєю формою чайник. *Барильця, пляшечки, носатку, Сулії, тикви, баклажки, Все висушили без остатку* (Котл., I, 1952, 168); — *Пазько! А внеси лишень повну носатку дулівки!* (Кв.-Осн., II, 1956, 166).

НОСА́Ч, а́, *ч.*, *розм.* Людина або тварина з великим носом.

НО́СИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **ніс** 1—3. *Зіньковi виразно видно було її високе, як і в діда, чоло.. і маленький, ледве-ледве горбатий носик* (Гр., II, 1963, 330); *Андрійко.. вдоволено почмихував посинілим носиком* (Збан., Сеспель, 1961, 314); *Киця Мурка на вікні сидить і носик миє* (Забіла, У .. світ, 1960, 6); *Маленькі курчатка часто дзьобали носиками* (Хотк., I, 1966, 103); *Яким Притула спересердя зачепив Костура носиком коси* (Юхвід, Оля, 1959, 75).

2. Вмонтована в що-небудь трубка або трубкоподібний виступ у посудині, через який виливають рідину. *Він крутнув кран і отетеріло дивився на холодний нікельований носик, з якого вода не йшла* (Рибак, Час.., 1960, 255); *Заправляти автомобілі треба з паливозаправочних колонок або з чистого посуду, що має носик* (Підручник шофера.., 1960, 314).

НОСИ́ЛКИ, лок, *мн.* 1. Пристрій для перенесення вантажів, людей і т. ін.— *Максиме, бери тачку. А ти, Якове, будеш з Даркою носилками вдвох носити, поки ще є пісок на возі* (Л. Укр., III, 1952, 665); *В будинок прийшли з носилками санітари і почали зносити поранених і вбитих на перший поверх* (Гончар, III, 1959, 164); *Найпростіші носилки робляться з міцного мішка, матраца, зшитих простирадл* (В дорогу, 1953, 170); *Коли Оксен підійшов ближче, то побачив низенького чоловіка, що нагрібав у носилки солому* (Тют., Вир, 1964, 28).

2. Пристрій для пересування, який переноситься людьми або в'ючними тваринами і формою нагадує фаетон. *В Аджанті ми бачили й таке: одна пишна леді вмостилася на носилках з зручним сидінням, і хлопчики понесли її на гору до храмів* (Минко, Намасте.., 1957, 28); *Далі, до самого Тібету, вона пересувалась уже в носилках* (Видатні вітч. географи.., 1954, 95).

НОСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для носіння (про одяг). *Носильні речі.*

НОСИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що переносить багаж пасажирів на вокзалах, пристанях і т. ін. *Вусатий носильник, на білому фартусі якого висіла мідна бляха з цифрою «три», нарешті поніс чемодани* (Грим., Син.., 1950, 12).

НОСИ́ТЕЛЬ, *я, ч., книжн.* Той, хто наділений, володіє чим-небудь (талантом, ідеями і т. ін.). *Математичної носитель голови, Сорока телепень був у житті недбалий* (Рильський, II, 1946, 195); *Була* [мати] *того переконання, що й кожний опришок — то Довбуш, втілення сили й правди.. Всі вони однакові, всі — носителі істини* (Хотк., II, 1966, 193).

НОСИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **носи́тель.** *Їй нині подобається роль носительки світової скорботи й справедливості* (Шовк., Людина.., 1962, 171).

НОСИ́ТИ, ношу́, но́сиш, *недок.* 1. *перех.* Те саме, що **нести́** 1, 2, але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках. *Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина* (Шевч., I, 1963, 24); *Бійці носили ящики з мінами* (Гончар, III, 1959, 39); *Танцюрист* [кінь] *носив сержанта* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 102); *Тії Квіти, шовком вбрані, Попадали, неначе п'яні — Пропала чвань! Тепер — куди не глянь — Скрізь по двору їх вітер носить* (Гл., Вибр., 1951, 64).

◇ **Де вже но́ги не носи́ли** — хто-небудь багато ходив скрізь, побував у багатьох місцях. *Пішов я, брате, зароблять. І де вже ноги не носили! Поки ті гроші заробив* (Шевч., I, 1951, 397); **За плечи́ма (собо́ю) не носи́ти** *що* — в житті згодиться, не буде зайвим те, що людина набула, засвоїла і т. ін.— *Де ви це слово* [бізнес] *перейняли? — Воно давно при мені.. Науку за плечима не носити... Тільки й досі не дуже второпаю, що воно має визначати?* (Гончар, III, 1959, 428); *Ремесло не за собою носити* (Номис, 1864, № 10407); **Куди́ но́ги несу́ть (несли́, носи́ли, понесу́ть)** *див.* **нога́; Ле́две (наси́лу) но́ги нести́ (носи́ти)** *див.* **нога́; Но́ги не но́сять** *див.* **нога́; Носи́ (носі́ть) здоро́в (здоро́ва, здоро́ві)** *див.* **здоро́вий; Носи́ти віно́к** *див.* **віно́к; Носи́ти кайда́ни** — бути поневоленим. *Мені сором, що ми такі невільні, що носимо кайдани і снимо під ними спокійно* (Л. Укр., V, 1956, 45); **Носи́ти ка́мінь за па́зухою** *див.* **ка́мінь; Носи́ти мед** — зібравши нектар квітів і перетворивши його на мед, відкладати в щільники. *Приємна терпкуватість* [меду] *зразу їй підказала, з яких квіток носили його бджоли* (Стельмах, II, 1962, 239); **Носи́ти на рука́х** *кого;* **Як (ма́ло, тро́хи) не на рука́х носи́ти** *кого* — дуже добре ставитися, виявляти велику увагу до кого-небудь. *Коли б знали хист і сили Розуму й серденька, На руках тебе б носили* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 174); *Жінка і трохи не жаліє його, хоч він її як на руках не носить* (Мирний, IV, 1955, 42); *Варивода виріс без батька, але мати у нього була. Дружив з нею, і вона його теж мало не на руках носила* (Голов., Тополя.., 1965, 304); **Носи́ти ніч за собо́ю** — бути сліпим. [Г а р а с и м:] *А давно ти, діду, осліп, чи таким і родився?* [К о б з а р:] *То літ з тридцять буде, як ношу я ніч за собою* (Мирний, V, 1955, 88); **Самі́ но́ги несу́ть (несли́, но́сять, носи́ли** *і т. ін.*) *див.* **нога́; Як земля́ но́сить** *кого* — про недостойну, погану людину.— *Убивця ти, жорстокий кат, як носить тебе нещасна земля...* (Довж., I, 1958, 382).

2. *перех.* Надягати на себе, мати на собі або при собі.— *Блукав я по світу чимало, Носив і свиту і жупан...* (Шевч., II, 1953, 26); *Білизна з хлоринового волокна вважається лікувальною. Носити її рекомендовано при захворюваннях на радикуліт, ревматизм, подагру* (Колг. Укр., 8, 1958, 6); *Все машинами збирають, Косами не косять, Орден Леніна на грудях Колгоспники носять* (Укр.. думи.., 1955, 395); // Мати, зберігати (про бороду, вуса, коси і т. ін.); робити якусь зачіску. *Прийшов старий Кулик, що один на все село носив ще оселедець* (Мирний, I, 1949, 257); *Ксеня була тоненька, з білявою товстою косою, яку вона носила, перекинувши через ліве плече* (Голов., Тополя.., 1965, 81).

3. *перех., із сл.* н а з в а, і м' я *і т. ін.* Мати назву, ім'я і т. ін.; називатися. *Ця невеличка робота носитиме назву «День у дорозі»* (Мирний, V, 1955, 386); *Наша партія тому й носить ім'я ленінської, що вона завжди твердо й неухильно вела й веде радянський народ ленінським курсом* (Ком. Укр., 3, 1965, 3).

4. *перех.* Мати, містити в собі, зберігати що-небудь. *Тяжко мені, боже милий, Носити самому Оці думи* (Шевч., II, 1963, 213); — *Ненависть і презирство ношу я в своєму серці до фашизму* (Довж., I, 1958, 345); *Де батько впав і мати де — не знає Ганна й досі. А дід Ілько все жде, все жде, надію в серці носить* (Дор., Три богатирі, 1959, 10); // Мати певний характер, напрям і т. ін. *Його стаття носила науково-полемічний характер* (Ткач, Плем'я.., 1961, 196); *Поема «Марина»* [Т. Шевченка] *носить ліро-епічний характер, що посилює емоціональний вплив її на читачів* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 303); // Свідчити про що-небудь, виражати щось. *Лице було бліде і носило сліди тюремних мук* (Хотк., II, 1966, 294).

5. *перех., безос., розм.* Ходити, їздити, перев. багато, в багатьох місцях. *Мене по волі і неволі Носило всюди. Принесло На старість ледве і додому* (Шевч., II, 1963, 229); — *Ех, де нас тільки не було!.. По таких горах носило, на такі верховини виносило..!* (Гончар, II, 1959, 89); — *Де це вас носило так рано? — спитав Сагайдак* (Кучер, Трудна любов, 1960, 243); *Взагалі Михей не любив засиджуватись вдома, завжди тягнуло його між люди. Ганна звикла до чоловічої вдачі і не прискіпувалась, де це його носило до півночі?* (Зар., На.. світі, 1967, 33).

◇ **Чорт (чортя́ка, біс, нечи́стий, леда́що** *і т. ін.*) **но́сить** — уживається при потребі висловити своє незадоволення з приводу чиєїсь відсутності або небажаної присутності, появи. — *І де чортяка їх носить до півночі!* (Н.-Лев., II, 1956, 328); *Ідіть ви під три чорти, не дражніть мене! Вертитесь, нечистий вас носить! І тут мені немає від вас спокою!* (Довж., I, 1958, 78); [М а р' я н а:] *Де вас ледащо носить? Уже і гулять нема коли: скоро буде північ!* (Вас., III, 1960, 15).

6. *перех.* Бути вагітною. — *Не розпинай же мене, бо я твого сина ношу в собі! — хотіла крикнути* [Маруся], *але не крикнула...* (Хотк., II, 1966, 274); — *Коли б не носила дитини, я не так би, хоч вперше, відшмагав тебе* (Стельмах, II, 1962, 240).

7. *неперех., чим, розм.* Важко дихати, надуваючи груди, живіт, боки. *Вона упала на подушку, зачала тяжко носити грудьми* (Фр., VIII, 1952, 222); *Потомились вівчарки. Лягають і носять боками в траві* (Коцюб., II, 1955, 322).

НОСИ́ТИСЯ, ношу́ся, но́сишся, *недок.* 1. Те саме, що **нести́ся** 1, але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках. *Могутній «КВ»* [танк] *носився полем бою* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 183); *Лестило її дівочому честолюбству відчувати, що десятки очей стежать за нею, коли вона в п'яному шаленстві носиться з кимсь у танці* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 52); *Сагайда, розчервонівшись, теж носився з сокирою по вогневій, хвацько накидався на дерева* (Гончар, III, 1959, 390); *Довго ще громовий гуркіт носився, тремтячи, під склепінням* (Довж., I, 1958, 244); *Пахощі з липи і квіток носилися в повітрі* (Мирний, I, 1954, 164); *Вітер рвав загривки* *грудочок і чорною метелицею носився по ріллі* (Панч, В дорозі, 1959, 46); *З осені знову сталиноситися чутки про нарізку* [землі] (Головко, II, 1957, 253).

2. Багато, довго носити кого-, що-небудь. *І серце, і душу віддала* [Уляна] *своїй дитині, своєму чорноголовому Івасеві. Носиться цілими днями із ним, з рук не спускає* (Мирний, I, 1954, 301).

3. *перен.*, *розм.* Захоплюючись чим-небудь, приділяти йому багато уваги, думати, мріяти весь час про нього. *Довгі літа він носився з тою гадкою* [про проведення дороги] (Фр., VI, 1951, 38); — *Мій старшина там носиться з оригінальним планом...* (Гончар, III, 1959, 249); *Бригадир носився з думкою про двохсотпудовий урожай пшениці* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 28); //Виявляти надмірну турботу, надто прихильно ставитися до кого-небудь. *Так носилися зо мною, так дбали всі про мене, такий мені робили «почот», що мені аж недобре було* (Коцюб., III, 1956, 318).

◇ **Носи́тися, як ду́рень з пи́саною то́рбою (сту́пою** *і т. ін.*) *з чим* — приділяти велику увагу тому, що її не варте. — *Нам треба раніше думати про волю, а потім про землю! — гукнув через стіл Варава.— З нас досить... як дурень з писаною торбою,носитися з ідеалами сірої свити* (Стельмах, I, 1962, 333).

4. *розм.*, *рідко.* Те саме, що **одяга́тися.** *Коло хати ношуся по-старому, а до міста переодягаюся* (Март., Тв., 1954, 210); *Ремінь з бляхою.. туго стягував його стан, червоний кант оздоблював.. штани, які носились поверх чобітків* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 14).

5. Пас. до **носи́ти** 2. *Нерідко зустрічалися плахти, що мають стримані кольори — чорний, жовтий, білий. Вони носились жінками старшого віку* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 102).

НОСІ́Й, я́, *ч.* 1. Те саме, що **носи́льник.** *Надриваючись, Даша виволокла на перон два важких чемодани.. Але потрібної хвилини на пероні не було жодного носія* (Жур., Даша, 1961, 23); *Крім пасажирів, тут були проводжаючі.. Між ними з'являлись і зникали носії в білих фартухах* (Трубл., II, 1955, 22); // Той, хто взагалі несе що-небудь. *Від залізних бочок, з котрих цівкою ллється паруюча рідина, раз у раз бігають з повними бідонами носії,* (Коцюб., I, 1955, 227); *Тричі змінялися негри-носії, а Настя не рухалася, лежала, як мертва* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 253).

2. *перен.* Той, хто наділений, володіє чим-небудь, є його виразником. *Література соціалістичного реалізму — носій благородних ідей миру і дружби народів* (Рад. літ-во, 6, 1957, 10); *В буржуазних країнах кіно часто виступає носієм неправди* (Ком. Укр., 10, 1965, 59).

3. *спец.* Розповсюджувач інфекції і т. ін. *Сірі пацюки і миші можуть бути носіями більш як двадцяти різних захворювань, небезпечних для життя людини* (Наука.., 6, 1960, 31).

НОСІ́ЙКА, и, *ж.*, *рідко.* Жін. до **носі́й** 1. *Жінки-носійки підіймають на голову чемодани з жовтої шкури* (Коцюб., II, 1955, 412).

НОСІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **носи́ти** 1, 2. *Її синя кохта* [кофта] *побіліла від довгого носіння* (Вовчок, Вибр., 1937, 99); *Добрим засобом запобігання поширенню грипозної інфекції є носіння марлевих масок* (Наука.., 3, 1959, 33).

НОСКИ́Й, á, é. Який довго носиться, не рветься; міцний.

НО́СКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **носки́й.** *Сорочки* [з лавсану] *відзначаються білістю, підвищеною носкістю* (Наука.., 1, 1964, 29).

НОСОВИ́Й, á, é. 1. Прикм. до **ніс.** *Носова порожнина розташована над ротовою і відділена від неї кістками піднебіння* (Худ. чит.., 1955, 24); *Прапор звився в ясному небі, і моряки, вишикувані в носовій частині корабля, почули його хвилююче лопотіння на свіжому вітрі* (Кучер, Чорноморці, 1948, 5).

Носова́ ху́сточка (ху́стка) — хусточка для витирання носа, обличчя і т. ін. *Це була звичайна носова хусточка, обшита по краях червоною заполоччю* (Тют., Вир, 1964, 127).

2. При утворенні якого частина видихуваного повітря проходить через порожнину носа (про звук). *Залежно від місця і способу творення сонорні поділяються на дві основні групи: плавні і носові* (Сл. лінгв. терм., 1957, 176).

3. Розташований на носі судна, літака і т. ін. — *Знову тече..! — сповіщає Гладкий.— В носовій каюті біля форштевня протікає* (Довж., Зач. Десна, 1957, 448).

НОСОВИ́К, á, *ч.* Хусточка для витирання носа, обличчя і т. ін. *Ліпешко дістав носовик, витер обличчя, шию і побачив, як хусточка на згинах почорніла від куряви* (Гуц., Скупана.., 1965, 123).

НОСОВИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **носови́к.** *Грушевський вийняв носовичок і витер зволожені очі* (Смолич, Мир.., 1958, 257); *Вона нетерпляче відкрила сумочку, вихопила звідти квітчастий.. носовичок* (Ряб., Жайворонки, 1957, 159).

НОСОГЛО́ТКА, и, *ж.*, *анат.* Верхня частина глотки, яка міститься позаду носової порожнини і переходить у середню частину глотки. *Порожнина середнього вуха сполучається з носоглоткою євстахієвою трубою* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 162); *Верхні дихальні шляхи, які починаються з порожнини носа та носоглотки, у дітей значно вужчі, ніж у дорослих* (Шк. гігієна, 1954, 81).

НОСОГЛО́ТКОВИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **носогло́тка.**

НОСОГРІ́ЙКА, и, *ж.*, *розм.* Коротка люлька для куріння. *Іван Семенович помовчав, посмоктав носогрійку, переконався, що все вигоріло, опустив її в кишеню піджака* (Собко, Справа.., 1959, 13); *Хоч і багато шпарин було в стінах, але й через них не міг пробитися дим, який напустив з гуцульської носогрійки мій друг* (Мур., Бук. повість, 1959, 18).

НОСО́К, ска́, *ч.* 1. Зменш. до **ніс** 1, 2.— *Подивилась* [жінка] *й зморщила носок...* (Вовчок, VI, 1956, 269); *Рання пташка носок теребить, а пізня очиці жмурить* (Номис, 1864, № 11309).

2. Передня частина взуття, панчіх, шкарпеток, ступні і т. ін. *Став* [Оксен] *танцювати гопак на манір лезгинки, пружно викидаючи перед собою носки чобіт* (Тют., Вир, 1964, 209); *Вона вже дивилася під ноги й носками туфель не збивала мерзлих·грудочок* (Чорн., Потік.., 1956, 49).

На носка́х — спираючись на передню частину ступні. *З класу виходили* [діти] *тихенько, на носках* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 33); **На носки́ става́ти (ста́ти, спина́тися, зіп'ясти́ся** *і т. ін.*) — ставати, спираючись на передню частину ступні. *Він стояв під насипом, зіп'явшись на носки, сердитий, знервований* (Гончар, III, 1959, 368).

3. Передня частина багатьох предметів. *Ложку треба тримати носком до губів* (Укр. страви, 1957, 401); *Лапчастий носок сошника розгортає грунт до вологого* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 30).

4. *перев. мн.* **носки́**, ів. Те саме, що **шкарпе́тки.**

НОСОРІ́Г, ро́га, *ч.* Велика травоїдна тварина ряду непарнокопитих з одним або двома рогами на переніссі, яка живе в Африці та Південно-Східній Азії. *Носоріг індійський.., на відміну від африканських носорогів,* *вкритий своєрідним панциром* (Посібник з зоогеогр., 1956, 73).

НОСО́ЧОК, чка, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **носо́к** 1, 2, 4. *Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка,.. носочок так собі пряменький з горбочком* (Кв.-Осн., II, 1956, 25); *Ніна.., звівшись на носочки новеньких черевичків, стояла перед ним і лагодила краватку* (Досв., Вибр., 1959, 251); [Варвара Семенівна:] *Серьожі... шарфик, носочки... Де він?* (Баш, П'єси, 1958, 89).

2. Зменш. до **но́сик** 2. *У чайнику почало висвистувати, шуміти й булькати, з носочка, схожого на хоботок, грайливо здіймалася пара* (Гур.. Осок. друзі, 1946, 55).

НОСТАЛЬГІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **ностальгі́я.** *Щеміло у грудях від напливу ностальгійних почуттів, відчутно билось схвильоване серце, наверталиcь на очі сльози* (Іщук, Вербівчани, 1961, 67).

НОСТАЛЬГІ́Я, ї, *ж.* Болісна туга за батьківщиною. *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто — у мене з'являється нудьга за батьківщиною* (Ю. Янов., II, 1958, 67).

НО́ТА¹, и, *ж.* 1. Умовний графічний знак, що позначає музичний звук певної висоти і тривалості. *Співали б прозу, та по нотах, А не як-небудь...* (Шевч., II, 1953, 373); — *Напиши про нас! Візьми на ноти Ті пісні, що знає ланкова* (Шпорта, Мужність, 1951, 12).

2. Окремий звук певної висоти у музиці, співі. *Гіца зігнувся й наліг на скрипку. Він підняв одну ноту і все викочував і викочував її нагору, все вище й вище* (Коцюб., I, 1955, 376); *Вустя.. співала в церковному хорі, брала там такі піднебесні ноти, що парубки навіть із сусідніх сіл.. щосвята юрбами набивалися в криничанську церковцю* (Гончар, I, 1959, 9); * У порівн. *Вже через хвилину він потрапляє у якусь дивну метелицю: не вітром виє і тужить вона, а кожна її сніжинка дзвенить, мов нота* (Стельмах, Хліб.., 1959, 12).

◇ **Бра́ти но́ту** *див.* **бра́ти; На висо́ких но́тах** — підвищеним голосом через обурення, незадоволення і т. ін. —*Кинь ти його, Валька,—відповів інший голос скоромовкою на високих нотах.— Бо ми так до ранку з ним проморочимось* (Гончар, IV, 1960, 61); **На одні́й но́ті** — монотонно, одноманітно. *Вранці мрячило й тоскно гудів над головою телефонний дріт на одній ноті* (Головко, II, 1957, 82); **Фальши́ва но́та** — щось нещире, неправдиве. [Ярчук:] *Прошу перебивати мене лише в тому разі, коли почуєте якусь фальшиву ноту* (Мик., I, 1957, 374).

3. *тільки мн.* Текст музичного твору, записаний умовними графічними знаками; аркуш, зошит з таким записом. *Поцілуй Маркевича за мене за його ноти* (Шевч., VI, 1957, 156); *На підставці* [піаніно] *лежала розгорнута книжка з нотами* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 180); *Музики розставили свої пюпітри, порозкладали ноти й посвітили ліхтарі* (Н.-Лев., III, 1956, 138).

◇ **Як (на́че** *і т. ін.*) **по но́тах** — дуже легко, вільно, без труднощів. *Все добре йшло. Сказать не гріх, як в пісні, як по нотах* (Дор., Три богатирі, 1959, 26).

4. Тон, інтонація голосу, що виражають яке-небудь почуття, ставлення до кого-, чого-небудь. *Його голос був низький, глибокий, та звучала в ньому нота незвичайної поваги та тепла, яка звучить у розмові з любою дружиною або дитиною* (Оп., Іду.., 1958, 236); *Бараболя чує в голосі Веремія приховані ноти переможця і вдавано зітхає* (Стельмах, II, 1962, 284); // Погляди на що-небудь. *Нові волелюбні ноти зазвучали в поезії Шевченка, нові живі картини народжувалися під його пензлем* (Слово про Кобзаря, 1961, 49).

НО́ТА², и, *ж.* У міжнародному праві — офіційне письмове звернення уряду однієї держави до іншої. *Рада Народних Комісарів Української РСР 2 травня 1919 р. звернулась до уряду Румунії з нотою* (Іст. УРСР, II, 1957, 209).

△ **Верба́льна но́та** *див.* **верба́льний.**

НОТАБЕ́НА, и, *ж., рідко* **НОТАБЕ́НЕ**, *с., невідм.* Назва умовного знака (NB або ℕB), який ставлять, щоб звернути увагу на якесь місце в тексті, на якийсь документ, книгу і т. ін.; // *у знач. вставн. сл.* Уживається для привернення уваги читача до,висловленого в тексті. *Майстрові дали кувать Із бронзи кесаря. До того Так, нотабене. додали, Що бронзовий той кесар буде І милувать* (Шевч., II, 1963, 286).

НОТАБЕ́НЕ *див.* **нотабе́на.**

НОТА́БЛЬ, я, *ч.* У феодальній Франції — член особливого державного дорадчого органу, що призначався королем з найвпливовіших представників дворянства, духовенства та вищого чиновництва.

НОТА́Р, я́, *ч., заст.* Нотаріус. — *Ви йдіть до нотаря та перепишіть грунт на жінку* (Март., Тв., 1954, 125); *У Чернігові відкривається вакансія нотаря* (Сам., II, 1958, 477); *Нотар підвів здивовані очі на присадкуватого дідка з ціпком і присунув до нього стільця: — Сідайте! Я вас слухаю* (Панч, В дорозі, 1959, 13).

НОТАРІА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до посвідчення й оформлення юридичних актів, різних документів і т. ін. *Обласний суд забезпечує організаційне керівництво роботою районних (міських) народних судів і нотаріальних контор* (Наука.., 8, 1960, 8); *Нотаріальні дії;* // Завірений нотаріусом. — *Я міг би одним махом всю твою хитрість розбити. Цей нотаріальний документ не тільки міг би знищити, а й віддати під суд нотаріуса, який оформив незаконну угоду* (Бурл., Напередодні, 1956, 111).

НОТАРІА́ЛЬНО. Присл. до **нотаріа́льний.** ..*крім офіціально і нотаріально заставлених ферм* [у США], *є немала кількість ферм, обплутаних сітями приватної заборгованості, яка не оформлена так строго або не враховується переписом* (Ленін, 27, 1972, 203).

НОТАРІА́Т, у, *ч.* Система державних органів, завданням яких є посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення. *На міністерства юстиції СРСР і союзних республік покладено справу підготовки і перепідготовки кадрів для системи міністерства юстиції, органів суду, прокуратури, нотаріату* (Як побуд. рад. суд, 1948, 37).

НОТА́РІУС, а, *ч.* Службова особа, яка очолює нотаріальну контору, керує її роботою та здійснює нотаріальні дії. *Нотаріуси покликані розв'язувати різні питання цивільних правовідносин шляхом учинення нотаріальних дій* (Рад. право, 6, 1960, 93); *Грицай поїхав.. до нотаріуса; нотаріус засвідчив духовницю* (Н.-Лев., IV, 1956, 223); *Запорожець дізнався про те, що батьком Вітрової є ніжинський повітовий нотаріус* (Бурл., Напередодні, 1956, 40).

НОТА́ТКА *див.* **нота́тки.**

НОТА́ТКИ, ток, *мн. (одн.* **нота́тка**, и, *ж.).* Короткі записи, помітки для пам'яті. *Потім делегатам роздали передсмертні листи і нотатки Леніна, відомі в партії як ленінський заповіт* (Руд., Остання шабля, 1959, 166); *Пізнього вечора Тарас Волошко сидів над щоденником. Ще в армії привчився вести нотатки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 273); *Т. Г. Шевченко завжди мав при собі робочий альбом для зарисовок та різних нотаток* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 53); // *рідко.* Невеличка стаття, замітка в газеті, журналі і т. ін. *В тодішніх часописах ми найшли коротенькі нотатки про 10 вистав* [театральних] (Фр., XVI, 1955, 235); *В нотатці автор кпить з капели Кошиця* (Еллан, II. 1958, 165).

НОТА́ЦІЯ¹, ї, *ж.* Настанова, повчання з засудженням чиєсь поведінки, вчинків і т. ін. *Олег здригається. В приятелевім тоні він чув докір і нотацію* (Досв., Вибр., 1959, 286); *Михайликові довелося вислухати довгу й нудну нотацію за задирикуватість та пиху* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 315).

Вичи́тувати (ви́читати) нота́цію *див.* **вичи́тувати.**

НОТА́ЦІЯ², ї, *ж.*, *спец.* Система умовних письмових позначень, прийнята в якій-небудь галузі людської діяльності. *Була створена* [у Київській Русі] *і оригінальна система записування музичних творів — так зване стовпове знамення, або крюкова нотація* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 536); *Система умовних позначень полів на шахівниці, фігур, а також розташування і переміщення цих фігур називається шаховою нотацією* (Перша книга шахіста, 1952, 47).

НОТИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *дипл.*, *фін.* Дія за знач. **нотифікува́ти.**

НОТИФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* 1. *дипл.* Надсилаючи ноту, повідомляти яку-небудь державу про свою позицію з якихось питань зовнішньої політики.

2. *фін.* Повідомляти про опротестування виданого векселя.

НО́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **но́та** ¹ 2, 4. *В голосі все частіше чуються басовиті нотки* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 7); *Якийсь молодий, з ноткою сердечності, голос оповідав звичайну історію втікачів* (Коцюб., I, 1955, 345); *В її питанні звучала нотка глуму* (Вільде, На порозі, 1955, 56).

НО́ТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **но́та** ¹ 1, 3. *Нотна бібліотека; Нотні книжки.*

△**Но́тна а́збука** *див.* **а́збука; Но́тний знак** — те саме, що **но́та** ¹ 1. *Вони нам залишилися навік, Ті чорні візерунки нотних знаків...* (Рильський, III, 1961, 248); *У порівн. *На стовпах сидять якісь пташки, яскравопері, ситі, наче нотні знаки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 203).

2. Признач. для написання нот. *На другому столі.. лежали розгорнуті нотні листки паперу* (Н.-Лев., I, 1956, 448); *По п'ять рядів ідуть лінійки нотні, Німі і чорні знаки виступають, Що розцвітуть колись огнями сурем, Медовими розливами скрипок* (Рильський, II, 1960, 92); * Образно. *Вогні, вогні... Велична симфонія, написана вогнями на нотних паралелях вулиць* (Руд., Остання шабля, 1959, 313).

НО́ТНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Нотна бібліотека.

НОТОДРУКА́РНЯ, і, *ж.* Друкарня або літографія для друкування нот.

НОТОДРУКА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **нотодрукува́ння.**

НОТОДРУКУВАННЯ, я, *с.* Друкування нот.

НОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Коротко записувати що-небудь, робити нотатки. *Перед очима* [письменника] *постають десятки нових і нових картин, які треба хоча б коротенько нотувати в зошит* (Кучер, Голод, 1961, 149); *Сафаров щось швидко нотував у записну книжечку* (Донч., II, 1956, 117); // Фіксувати в пам'яті, запам'ятовувати. *Ми дивились і все нотували в пам'яті* (Жур., Звич. турботи, 1960, 125); *Запаленими очима Андрій нотував деталі, які раніше проходили повз його свідомість: санітарні підводи біля воріт, великі простирадла, вивішені на дворищах, жіночі постаті в військовому* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 95).

НОУМЕН, а, *ч.* В ідеалістичній філософії — «річ у собі», що нібито перебуває по той бік явищ і становить непізнавану сутність.

НО́ЧВИ, чо́в, *мн.* Довгаста посудина з розширеними доверху стінками для домашнього вжитку: виготовлення тіста, прання білизни, купання і т. ін. *Молодиці місили діжу та тісто на паляниці в здорових ночвах* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Кума Глафіра в дерев'яних ночвах купала свого одинадцятого сина* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 183); *Галька в ночвах оджимала сорочку* (Головко, I, 1957, 160); *Вся долівка і полиці* [у сінях] *заставлені ночвами з холодцем, банячками й макітрами з їжею* (Кучер, Трудна любов, 1960, 164).

НОЧІ́ВЛЯ, і, *ж.* Те саме, що **нічлі́г.**— *Товариші, час і про ночівлю подумати — сонце заходить!* (Вас., II, 1959, 155); *На ночівлю зупинились у похмурого румуна* (Гончар, III, 1959, 14); *Три літа пас вівці у полі, Коня на ночівлю водив* (Дор., Серед степу.., 1952, 94); *Вчора вона ледве дошкутильгала до ночівлі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 181).

НОЧІ́ТИ, іє, *недок.*, *безос.* Наближатися, наставати (про ніч); смеркати. *Вони вийшли в море, коли вже ночіло* (Рибак, Що сталося.., 1947, 130).

НОЧО́ВКИ, вок, *мн.* Зменш. до **но́чви.** *В пекарні на грубі сушилось в ночовках питльоване борошно* (Н.-Лев., III, 1956, 189); *У маленькі ночовки наливали* [батьки] *теплої води, підстеляли пелюшку і обережно клали на неї дитинча* (Забіла, Катруся.., 1955, 151); *Оля прийшла з роботи додому і, схилившися над ночовками, взялася допомагати матері прати білизну* (Сенч., Опов., 1959, 86).

НОЧО́ВОЧКИ, чок, *мн.* Зменш.-пестл. до **ночо́вки.** *З тугою та жалем промовляла Одарка до дитини, обливаючи його водицею. Воно тілько-тілько одтягало голову та болізно вилося у ночовочках у воді* (Мирний, I, 1954, 52).

НОЧУВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **нічлі́жа́нин.** *Рідкі таврійські села переповнені заробітчанським людом, в кожнім дворі уже застанеш ночувальників* (Гончар, Таврія, 1952, 23).

НОЧУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* Проводити ніч із сном і відпочинком; лаштуватися де-небудь на ніч для відпочинку. *Ночували гайдамаки В зеленій діброві* (Шевч., I, 1963, 100); *Майже щоночі в Убийвовків ночував хтось з подорожніх* (Гончар, IV, 1960, 72); *Вперше Катерина ночувала одна в хаті* (Збан., Переджнив'я, 1960, 190); *Лукашевич залишилась у Марійки ночувати* (Донч., V, 1957, 436).

Днюва́ти й ночува́ти *див.* **днюва́ти.**

НО́ША, і, *ж.* 1. Речі, які хтось несе або які призначені для перенесення. *Він утомився від важкої ноші — мішка й кошика з усякою всячиною* (Бойч., Молодість, 1949, 233); *Олексій прив'язав Оксанин чемоданчик до свого речового мішка і перекинув ношу через плече* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 109); // *перен.* Усе те, що хтось зобов'язаний здійснювати, **виконувати і т. ін.** *Створивши нову пролетарську державу, робітничий клас взяв на себе нечувану ношу* (Ленін, 30, 1951, 473); *— Вступаю в партію.., значить, беру добровільно на себе додаткові обов'язки перед народом. Беру нову ношу на плечі* (Гончар, III, 1959, 132).

2. *діал.* Одяг. *Він показав нам, із кілочка знявши, Своє національне убрання, Усе в блискітках, в гаптуванні гарнім, Хоч своєрідне, а подібне в чомусь І до гуцульської святної ноші* (Рильський, III, 1961, 162); *Прекрасна, власного виробництва, самобутня народна ноша (одяг) лемків, описана І. Вагилевичем, на сьогодні є музейною рідкістю* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 77).

НО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **носи́ти** 2. *На ньому коротенький, дублений, не перший рік ношений кожушок* (Коз., Гарячі руки, 1960, 15).

2. *у знач. прикм.* Який був у вжитку, не новий. *Офіцер.. скочив до переляканої Уляни і одним ривком роздер дівчині ношене плаття* (Ле, Право.., 1957, 135); *Такі ж самі* [жакети], *як і плаття, смугасті, пом'яті і теж ношені, в дірках* (Хижняк, Тамара, 1959, 171).

НОШЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. **носи́ти.** *Хлопці та дівчата.., стогнучи, згинали плечі і накладали на себе дерев'яний прилад для ношення цегли* (Фр., V, 1951, 292).

НÓШІ, нош, *мн.* Те саме, що **носи́лки.** *Начальник поліції й людина в цивільному приносять ноші з пораненим німецьким солдатом* (Ю. Янов., I, 1954, 162); *Хлопці й дівчата невпинно підносили до Варки цеглу на ношах і розчин* (Донч., Секрет, 1947, 107); *Помітила* [Горпина] *багато оздоблені ноші з китицями і наметом, а в ношах Настю в пишному татарському вбранні* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 226).

НУ^1, *виг.* 1. Уживається при висловленні заохочення, спонукання до дії (перев. з дієсл. наказ. сп.). — *Ну, разом! — закричав,— напрімо! І недовірків сокрушімо* (Котл., I, 1952, 254); — *Ну, бий! бий! — Олександра присунулась до Насті, аж налізла на неї. Настя стусонула її кулаком* (Коцюб., I, 1955, 72); — *Заграй, мій малесенький, а оці маленькі послухають. Ну ж, заграй!* (Головко, I, 1957, 133); // Уживається при висловленні спонукання до припинення дії. — *Що з тобою, дитино? Не плач, перепілочко! .. Ну, не плач же, квіточко!* (Коцюб., I, 1955, 18); — *Ну, годі вертітись,— у голосі Глушака чути суворість* (Довж., I, 1958, 103); // Уживається при висловленні погрози, перестороги. [Деїфоб:] *Ну, пам'ятай, .. до тебе ймення зрадниці пристане від нині і до віку* (Л. Укр., II, 1951, 284); *Треба вдарити, а не зведе руки, страшно. Тоді в гніві тріпнув головою й кулаком грізно посварився: — Ну, ти ж гляди! Знай!* (Головко, II, 1957, 134); // Уживається на початку речення, в якому висловлюється подяка, побажання тощо. — *Ну, спасибі, брате! — кажу я* (Вовчок, I, 1955, 74); — *Ну, будьмо! — Літаймо! За тебе, Уралов! За здоров'я твоєї дочки,— підняв склянку Сіробаба* (Гончар, Тронка, 1963, 71).

◇**Ні тпру ні ну** — ні сюди ні туди; ніяк, ні з місця.

2. Уживається при висловленні докору, заклику до стриманості в діях, вчинках. — *Та ну, не страши: не боюсь я тебе! — промовив Пилипко* (Мирний, IV, 1955, 300); — *Та ну, яка ти, Дарко! Хіба ж я кажу, що от я вже маю їхати?* (Л. Укр., III, 1952, 641); // Уживається при висловленні сумніву, заперечення, незгоди і т. ін.— *А пора збирання винограду? — пригадує Замфір.— Ну, це вже легка, празникова робота* (Коцюб., I, 1955, 191); — *Ну,— гукнув Бертольд,— то байка! Я візьму співців тих в руки!* (Л. Укр., I, 1951, 381); — *Ну, то дурне! Хіба не разом вестимуть або пов'язаних... Я — рудого. Тихін — отого, а ти — хто буде там третій* (Головко, II, 1957, 161); — *Бери* [м. Жмеринку] *сам, тільки пам'ятай мою умову: якнайменше втрачай людей. Чувш? — Ну, що ти!* (Довж., I, 1958, 178); // Уживається при висловленні захоплення, обурення, здивування, незадоволення, іронії і т. ін. [Килина:] *Ну вже ж і матінка, Лукашу, в тебе! залізо — й те перегризе!* (Л. Укр., III, 1952, 261); — *Ну, вже й морози! Ще таких сю зиму й не було...* (Мирний, II, 1954, 66); — *Ну й пройдисвіт,— засміявся підполковник,— захопити один повіт, а думати про всю Україну!* (Стельмах, II, 1962, 83); // Уживається при висловленні захоплення в оцінці кого-, чого-небудь, здивування з якогось приводу.—*Я знаю дівчину Марусю — Таку — що ну!* (Коцюб., I, 1955, 425); — *Чи це вже вояків стільки на світі піднялось, що по двоє на коня лізуть? — По двоє на одному коні, ну й ну! — реготав з боку Мефодій Кулик* (Гончар, II, 1959, 13); // Уживається при підсумовуванні чого-небудь, прийнятті рішення і т. ін.—*Ну, що ж — хай буде поєдинок!* (Коцюб., I, 1955, 408); — *Ну, що ж. Приходьте. Ми ждемо* (Сос., I, 1957, 463).

3. Уживається перед знах. в. особ. займ. 2 і 3 ос. з відтінком присудковості в знач., близькому до слова геть. — *Та ну тебе к бісу!.. От, опіяка!..* (Мирний, II, 1954, 180); — *Ну тебе, Тимофію, до дідька! — сердиться Мірошниченко* (Стельмах, II, 1962, 33); // Уживається для вираження небажаності чого-небудь. — *Та ну його, цей обід. Я краще трави тут наїмся* (Довж., I, 1958, 431).

НУ^2, *част.* 1. *пит.* Уживається в питальних реченнях як спонукання до відповіді, що супроводжується інтонацією зацікавленості чим-небудь, очікування, нетерпіння, вимоги.— *Ну, як тобі, сину? — турбувалася мати* (Коцюб., II, 1955, 365); [Люцій:] *Прости, Руфіне, маю щось питати.* [Руфін:] *Ну що там?* (Л. Укр., II, 1951, 438); — *Ну, хто тепер* [полізе на скелю]*? — запитав Воронцов, переводячи погляд з бійця на бійця* (Гончар, III, 1959, 101); // Уживається при вираженні торжества, зловтіхи. [Любов:] *На доказ того, що ви помиляєтесь, я вам скажу, що даю свою хату для вечірки.. Ну, що? вдовольнились?* (Л. Укр., II, 1951, 17); *Перед спокійними катами я мовчки зв'язаний стою. —Ну, що? Утік? ..Лице прикажчика вхидне переді мною* (Сос., II, 1958, 401); // Уживається як відклик на звертання у знач. що таке? я слухаю.— *Хомо! — Ну? — Я оце надумала... пішов би ти до пана* (Коцюб., I, 1955, 93); — *Оксене...— Ну? — У Сергійка чобітки зовсім порвалися* (Тют., Вир, 1964, 25); // Уживається перед запитанням, що вимагає уточнення якогось повідомлення. — *Ну, а гроші ж принесли?* (Вовчок, I, 1955, 76); — *Ну, а на хуторах же, що там? — по невеличкій паузі спитав Давид* (Головко, II, 1957, 124); — *Так. Ну, а якби ти наступав на панів на випадок, коли б я тебе на них послав? — спитав Боженко і хитро примружився* (Довж., I, 1958, 199).

2. *пит., іноді з спол.* та. Уживається при висловленні запитання з відтінком недовіри, здивування у знач., близькому до невже? хіба? — *Панич Льольо ставить гуральню.— Та ну?* (Коцюб., II, 1955, 34); [Мавка *(сміється):*] *Ну, як таки, щоб воля — та пропала?* (Л. Укр., III, 1952, 197).

3. *модальна.* Уживається при висловленні підсумку до роздумів з приводу чого-небудь; отже. — *Ну, батько нічого собі,— тільки дивиться — не на Чайченка, а через його голову, згори...* (Вовчок, I, 1955, 207); — *Ну, от. Мужики мають право на землю. Не ми обробляємо землю, а вони* (Коцюб., II, 1955, 387); — *Ну, рука вже, кат з нею, мені не шкода,— казав Платон Вернигора, сіючи правою* (Довж., I, 1958, 390); — *Ну, значить, гарні комуністи, раз мій онук пішов до них* (Сос., II, 1958, 429); // Уживається в знач. якщо так, якщо ні. [Неофіт-раб:] *Ну, то про мене, хай воно й ніколи те царство боже не приходить!* (Л. Укр., II, 1951, 235); — *Я багато нарвав* [ягід], *та поїв, а се одну вам привіз. — Ну, молодець. Добре. Спасибі* (Мирний, I, 1954, 166); — *Мені рідна зброя ніколи не важка.— Овва! Ну, тоді з тебе люди будуть* (Гончар, III, 1959, 417); // Уживається для заповнення паузи у мові (при доборі потрібного слова, обдумуванні відповіді і т. ін.). — *Сьогодні вночі до мене прийшло натхнення, і я записав його з такою, приміром, ясністю, як пишуться.. ну, закони* (Довж., I, 1958, 434); — *Який він зараз?.. — Ну, який... Такий маленький, жвавий, білявенький... Даремно бійця не скривдить... Славний такий...* (Гончар, III, 1959, 170).

4. *підсил.* Уживається для надання вислову або окремому слову більшої сили, виразності. — *А я нині вранці бачив медівники в пекарні... Ну такі, що ніколи не бачив...* (Коцюб., I, 1955, 131); *Скоро Жовтень. Милі*

друзі, гляньте, ну, кого, кого це не п'янить... (Сос., I, 1957, 340); // Уживається перед питанням, яке містить у собі і відповідь. *Ну, що за ті 2 години зробиш, зморений, знеохочений* (Коцюб., III, 1956, 178); *Ну, що вони йому зроблять? На людях не займуть, а підслідити ввечері — теж чорта з два!* (Головко, II, 1957, 135); *Шопена вальс... Ну хто не грав його І хто не слухав?* (Рильський, II, 1960, 21); // Уживається для підсилення протиставного спол. **а**.— *Ну, а ми тим часом давай закуримо по одній* (Гончар, III, 1959, 409).

5. *модальна.* У поєднанні з інфінітивом указує на енергійний початок дії в минулому; давай. *Та й забули* [конфедерати] *Волю рятувати,.. Та й ну руйнувати* (Шевч., I, 1951, 83); *Коли це де не взялася пожарна з того і з другого боку улиці і ну з двох труб кропити людей* (Мирний, III, 1954, 287); *Кричать, повісивши носи — Та ну втікать, немов за ними люті пси Женуться* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 214).

6. *модальна.* Уживається при висловленні припущення в знач. припустімо. — *Вже ж такого розору, вогню та нівечення від сотворіння світу не бачено. Вірно я кажу? — Ну, припустімо,— сказав генерал* (Довж., I, 1958, 343); — *Кулемет справний? — запитав Сагайда..— Справний, питаю?— Ну, справний...* (Гончар, III, 1959, 142).

7. *модальна.* Уживається на початку питального речення, в якому висловлюється побоювання з приводу чого-небудь небажаного, якесь незвичайне припущення і т. ін. *Раптом стаю. Ну, а як вона взнає, куди я подався?* (Коцюб., II, 1955, 267); *Ну що, як стюардеса молоденька У літаку..— це правнучка, скажімо, Того старого Юдки-корчмаря?* (Рильський, III, 1961, 299).

НУБІЄЦЬ *див.* **нубійці.**

НУБІЙКА *див.* **нубійці.**

НУБІЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **нубійці** і Нубія. *Крім дикої нубійської кішки, єгиптяни одомашнили також болотну рись* (Знання... 9, 1971, 28).

НУБІЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **нубієць,** ійця, *ч.;* **нубійка,** и, *ж.*). Африканська народність, що живе в Східному Судані та на півдні Єгипту.

НУ́-БО, *виг.* Те саме, що **ну** ¹ 1, 2.— *Та випий!... ну-бо, хоч подерж, хоч у руках!* (Номис, 1864, № 11558); — *Ну-бо, дядьку! — кажуть йому* [Тихону], — *скажи-бо, що нам робити? Чим біду відвести?* (Кв.-Осн., II, 1956, 125).

НУВОРИ́Ш, а, *ч., зневажл.* У капіталістичних країнах — людина, що швидко розбагатіла шляхом торговельних спекуляцій; багатій-вискочка. *Тут* [у ресторані] *зібралися не тільки одеські нувориші або фінансові парвеню українського Півдня, але й глави старовинних банкірських династій Центральної Росії* (Смолич, Світанок.., 1953, 58).

НУГ, а, *ч.* Однорічна олійна рослина родини складноцвітих. *Є поодинокі випадки вирощування нуга як медоносної рослини поблизу пасік* (Ол. та ефір. культ., 1956, 333).

НУГА́, и́, *ж.* Кондитерські вироби, ласощі з солодкої горіхової маси.

НУД, у, *ч., розм.* Те саме, що **нудьга́** 1, 2. *Сидимо було день при дні у дівочій та робимо. А тихо коло тебе, як зачаровано. Тільки пані заоха або хто з дівчат на ухо за чим озветься, котора зітхне з нуду* (Вовчок, I, 1955, 102); *Занудило Ярошенкові якимсь дивним нудом. Щось ніби вхопило його за в'язи та й пригинає ближче до тих живих квіток* (Вас., I, 1959, 195); *Позавтра осінь ця, сніжисто-дощова, проллє свої жалі, зажуру однотонну— йде однотонний нуд, зажура життьова!* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 253).

НУДА́, и́, *ж., розм.* 1. Те саме, що **нудьга́** 1, 2. *Емене́ докучило врешті сидіти на гарячій землі.. Що їй робити, чим заповнити святну нуду?* (Коцюб., I, 1955, 285); *Нуда його* [пана] *мучила, ніяка робота не йшла до рук, ніяка думка не клеїлася в голові* (Фр., III, 1950, 291); *Коли пройти ряди цих довгих, монотонних Провулочків, і площ, і вулиць напівсонних,.. Однакові до злості і нуди,— То раптом вийдеш ти на площу нешироку* (Бажан, Роки, 1957, 211).

2. Те саме, що **нудьга́р.** *Не поет, сказать би, просто нуда, Світ йому здавався, як в диму* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 126).

НУ́ДИ, ів, *мн., розм., рідко.* Те саме, що **нудьга́** 1, 2. *Раз якось, коли опришки розбрелися з нудів хто куди, а Маруся сиділа сама, щось латаючи, до неї підсів Юрчик* (Хотк., II, 1966, 264); — *Ах, як голова болить,— мовила вона сама до себе,— навіть по ночах спати не можу! А се з нудів, я знаю* (Л. Укр., III, 1952, 490).

НУ́ДИ́ТИ, нуджу́, ну́диш, *недок., розм.* 1. *перех.* Виклика́ти почуття нудьги. *Та що я буду нудити вас довгим оповіданням!* (Фр., III, 1950, 105); *Загадкова міна лікаря якось нудила її* (Кобр., Вибр., 1954, 94); *Розмови, які він* [Бронко], *мало сказати — не задовольняли, а просто-таки нудили Сташку* (Вільде, Сестри.., 1958, 380); // *безос. В хаті нас нудило. Нас тягло до лісу, туди, де річка, де шелест дерев і пахощі лісової зелені* (Досв., Вибр., 1959, 47).

2. *неперех., рідко.* Те саме, що **ну́ди́тися.** *Ходжу, нуджу по садочку, милого не бачу* (Чуб., V, 1874, 5); *Аж тиждень так собі нудила. А потім трути розвела І генерала напоїла* (Шевч., II, 1963, 248); *Ой під лісом, та під Лебедином, ..Ой там молод козаченько нудить, Під ним сивий кониченько блудить* (Кроп., V, 1959, 31); // *чим.* Відчувати апатію, відразу до чого-небудь. — *Я й сама не знаю, що зо мною сталося: ..як побачила тебе, світ мені незмилився, усім я нудила, усюди я скучала* (Кв.-Осн., II, 1956, 46).

Ну́ди́ти ну́дом — дуже нудитися, нудьгувати. *Водить Щур очима по кімнаті, нудить нудом смертельним* (Вас., Вибр., 1950, 114); **Ну́ди́ти сві́том:** а) перебувати в стані апатії, бездіяльності. *На другім кінці палацу, у лакейській, нудили світом без роботи Петро, Вареників син, та Йван Шкляр* (Мирний, II, 1954, 99); [Самопал:] *Без діла все прахом стає... І чоловік, як отак сидить, то світом.. нудить, а дай йому діло— оживе* (Зар., Антеї, 1962, 269); б) перебувати в стані тривожного неспокою, втомлюватися від журби, туги за ким-, чим-небудь, без кого-, чого-небудь. *Чи винна ж голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, воркує, білим світом нудить, Літає, шукає, дума — заблудив* (Шевч., I, 1951, 4); — *Ти знаєш, Насте, що мені нема життя без тебе... Без тебе я нуджу світом, без тебе я нещасний,— промовив сумно Гнат* (Коцюб., I, 1955, 49); *Павло коло столу похилився, неговіркий, заклопотаний, видно, не милі досвітки без Орини. Світом нудить, з лиця спав* (Горд., Чужу ниву.., 1940, 4); в) нидіти, скніти. *Довелося генеральші на старості літ самотою світом нудити* (Мирний, I, 1949, 200); *Найгірше тим, що марне світом нудять у полоні* (Л. Укр., I, 1951, 395); г) почувати нехіть, відразу до життя. *Дуже журився Івашко за бабусею, аж світом нудив: з хати не вийде, а коли й вийде, то хіба тільки на кладовище* (Стор., I, 1957, 135); *Не вмирав дідусь той, хоч і нудив світом, бо судила доля, що умре тоді лиш, коли край питимий він побачить вільним* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 177).

3. *безос., перех.* Викликати нудоту (у 2 знач.). *Нудило мене, давило під серцем, усе б я, немов на похмілля, кисле їла* (Мирний, I, 1954, 85); *У хату залазить його* [моря] *гострий дух, од якого нудить* (Коцюб., I, 1955,

396); — *Як зайду, бувало, в анатомку, так і нудить, всі нутрощі вивертає* (Руд., Остання шабля, 1959, 30); *Його почало страшно нудити. Ми не перешкоджали йому* (Ю. Янов., II, 1958, 54).

◇ **Ну́дить у го́рлі (у гру́дях, під грудьми́)** — про млосне, неприємне відчуття від голоду, хвороби, запаморочення і т. ін. — *Світ крутиться, поперед очима зачинають бігати колеса, зразу зелені, далі червоні, в горлі нудить* (Фр., IV, 1950, 15); *В голові у Вови закрутилося, в грудях нудило і що було далі — він уже мало пам'ятає* (Вас., I, 1959, 92).

4. *неперех., розм.* Набридливо скаржитися, нарікати; скиглити. *Діти нудяться в хатині, Нудять, нарікають: — І нащо зима та люта? — Все вони питають* (Л. Укр., I, 1951, 59); — *А випито скільки?! А поїдено з колгоспної комори скільки?! А воно ж, мабуть, і ревізія буде! — нудив комірник* (Вишня, I, 1956, 394).

5. *перех., заст.* Виснажувати, морити. *Марно тільки молодець По степу кружає-блуде* [блудить], *Під собою коня нуде* [нудить] (Манж., Тв., 1955, 187).

НУ́ДИ́ТИСЯ, ну́джу́ся, ну́дишся, *недок.* 1. Відчувати нудьгу; перебувати в стані нудьги. *Годі ж нудитись, складаючи руки; Кличе робітників рідна земля...* (Граб., I, 1959, 329); *Вона сиділа оце, слухняна, в хаті й нудилась без роботи* (Коцюб., I, 1955, 269); *Мелашка вже нудилась за Бієвцями, за батьком, за своєю доброю матір'ю* (Н.-Лев., II, 1956, 325); *Яшко довго нудився на самоті* (Головко, I, 1957, 129); * Образно. *Небо нудилося. Хмари затягли обрій, наповзали, налягали на землю* (Горд., Дівчина.., 1954, 149).

Ну́дитися сві́том — те саме, що **Ну́ди́ти сві́том** *(див.* **ну́ди́ти).** *Хоть він за нею і журився І світом цілий день нудився; Та ба! бач треба покидать* (Котл., I, 1952, 82); *То лаяв* [Халявський] *усякого, хто тільки на думку йому приходив, то світом нудився, і з журби аж захляв* (Кв.-Осн., II, 1956, 208); *Чіпка собі нудиться світом, коли немає нікого з товариства* (Мирний, II, 1954, 294).

2. *рідко.* Відчувати нудоту (у 2 знач.). — *От кобець — менший вас, а їсти як захоче: Летить — і душить горобця. Зате він з голоду ніколи не нудився* (Греб., I, 1957, 46).

НУДКИ́Й, а́, е́, *діал.* Нудний.

НУ́ДКО, *діал.* Присл. до **нудки́й.** *Голова знову нудко запаморочилась* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 343); // *у знач. присудк. сл. Нудко ж мені, тяжко ж мені,— ні з ким розмовляти* (Чуб., V, 1874, 234).

НУДЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **нудни́й** 1. *Всякого ж іншого, хто б ослухався маминого наказу, не минала нудлива докора, а часом і сувора кара* (Мирний, IV, 1955, 336).

НУДЛИ́ВО, *рідко.* Присл. до **нудли́вий.** *На щоках моїх блідих, запалих Мов та пляма червона горить, А в надірваних грудях помалу Щось стиска і нудливо щемить* (Стар., Вибр., 1959, 16); *Розпарена нічною задухою, гостро і нудливо смерділа болиголова* (Тют., Вир, 1960, 230).

НУДНЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Трохи нудний.

НУДНЕ́НЬКО, *розм.* Присл. до **нудне́нький.** *Та що й казать: Петро пішов у славу! Але Петрові все нудненько щось стає* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 139).

НУДНИ́Й, а́, е́. 1. Який викликає почуття нудьги (одноманітністю, непривабливістю вигляду і т. ін.). — *Мені здалося, що я з нудної Горобців ки та просто потрапила в якесь зачароване царство!..— хвалилася Ватя* (Н.-Лев., IV, 1956, 134); [Сторож:] *Та й нудна оця робота — сидіти в розправі цілісінький рік!* (Кроп., I, 1958, 498); *Кирило Федорович.. і дома дотримувався того самого нудного порядку, що і в себе в кабінеті* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 52); // Набридливий, докучливий. *Другий* [брат] *лежить, .. закинувши руки під голову, мов порішивши вже з усіми нудними докучними думками навіки* (Вовчок, I, 1955, 321); *Туман вологим язиком лизав сірий брук, лляв нудний холодний дощ* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 264); // Який не викликає інтересу. *По міських балах.. сільські забави видавались їй* [Ядзі] *нудні* (Кобр., Вибр., 1954, 92); *Юзя знов мусить братись до нудної німецької книжки* (Л. Укр., III, 1952, 640); *Коло них* [гімназисток] *класна дама — монотонно, як у церкві, розповідає щось нецікаве й нудне* (Смолич, II, 1958, 47).

2. Сповнений нудьги, туги; безрадісний. [Василь:] *Як один вечір не побачусь з нею, то вже й ніч здасться мені довгою та нудною* (Кроп., II, 1958, 115); *Життя у Вітровій Балці не таким уже нудним видалось* (Головко, II, 1957, 414); // *рідко.* Сумний, зажурений. *Ждав-дожидався* [чорнобривець], *коли .. його чорноброва вийде до криниці .. і своїм срібним голосочком звеселить його нудне серце* (Мирний, I, 1954, 58).

3. Який спричинює неприємне, болісне відчуття; млосний, неспокійний. *Нудна тривога, мов дерево з насіння, росла в Маланчиній душі .. Невже ніхто не посватає?* (Коцюб., II, 1955, 31); — *Сашко, невже забути можна Лубни, Пирятин, Бровари, Де темна ніч, нудна й тривожна, Ракети сіяла згори* (Мал., III, 1957, 449); // Тяжкий, болісний. *Бодай же кінець ваш був нудний та гіркий!* (Номис, 1864, № 3710).

4. Який викликає нудоту; нудотний. — *Зварила мені жінка тої локшини, солодке, нудне, з душі верне, а їм, нічого не вдієш* (Коцюб., I, 1955, 300); *Микита відкрив двері.. В горло вдарило нудним картопляним духом* (Тют., Вир, 1964, 384); // *перен.* Надмірно улесливий, неприродно люб'язний. *До природної звичайності української селянки в неї* [Кайдашихи] *пристало щось уже дуже солодке, але нудне* (Н.-Лев., II, 1956, 267).

5. Який викликає відразу, антипатію; неприємний, антипатичний. — *Ох, знаю я усіх їх, знаю! Усі нудні її, усі обридлі... Коли б уже хутче поїхати..!* (Вовчок, I, 1955, 377); *Постояльці* [гітлерівські солдати] *були люди нудні й брудні* (Ю. Янов., II, 1954, 37); *Не осяває царське чоло жодна висока думка. Нудний і сірий останній з царів* (Довж., I, 1958, 34).

НУ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нудни́й** 1. *Саксаганський і Карпенко-Карий одноманітність і нудність репертуару також пояснюють тим, що страх перед забороною «не дозволяє розгорнутися творчості»* (Життя Саксаганського, 1957, 129).

НУДНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати нуднішим. *Високому режисерові обличчя починає нуднішати. Він дивиться на монтажний стіл так, ніби там лежить його дитина, а я їй ллю на живіт холодну воду* (Ю. Янов., II, 1958, 25).

НУ́ДНО. 1. Присл. до **нудни́й.** *У Федора Іполитовича огидно й нудно защеміло коло серця* (Шовк., Людина.., 1962, 107); *Б'є дятел. Старанно, і довго, й нудно б'є* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 151); // *у знач. присудк. сл. Тяжко, нудно розказувать, А мовчать не вмію* (Шевч., I, 1951, 86); *Ясеві було байдуже, чи географія там, чи історія,— сидіти йому було однаково нудно на всіх уроках* (Ів., Вел. очі, 1956, 32).

2. *у знач. присудк. сл.* Про важке, гнітюче почуття, яке переживає хто-небудь. — *А що се ти, любий, зажурився? — питав мене Лукаш. — А так чогось нудно! — одкажу йому* (Вовчок, IV, 1956, 228); — *Згинь, лиха личино! Не дзижчи! Без тебе нудно! — розпалено крикнув Кіндрат* (Ковінька, Кутя.., 1960, 25).

3. *у знач. присудк. сл.* Про стан нудоти. *Наїлася Катря тих солодких медяників,— аж тепер їй нудно, як про те згадає* (Мирний, IV, 1955, 296).

НУДНО́ПИС, у, *ч.*, *зневажл.* Нудна манера писання художнього твору. *Натуралістичний нуднопис призводить до того, що примітивізується наше життя, наша людина* (Літ. газ., 11.III 1959, 4).

НУДНУВА́ТИЙ, а, е. Трохи нудний. *Хвилював ледве чутний нуднуватий запах нагрітої сонцем нафти, що долітав сюди з берега* (Донч., II, 1956, 115); [Надія:] *У вашій книзі командир вийшов дійсно схематичним, навіть сухим і нуднуватим* (Корн., II, 1955, 205).

НУДО́ТА, и, *ж.* 1. Те саме, що **нудьга́** 1—3. *Видко було і панів, що сиділи у великій нудоті і старались мати поважний вираз обличчя* (Л. Укр., III, 1952, 557); *Не треба мені тії слави людської, .. Самі-бо, як сльози, з нудоти тяжкої Ці думи та співи мої ізросли* (Манж., Тв., 1955, 35); *Така нудота, хоч скачи в воду. Все однакове, болісне. Ходив сьогодні понад воду і згадував* (Ірчан, II, 1958, 147); *Велику виховну роль відіграє політична освіта молоді. Треба рішуче піднести якість роботи сітки комсомольської освіти, позбутися шаблону, нудоти* (Рад. Укр., 1.III 1957, 1).

◇ **Нудо́ту розво́дити** — викликати, навівати нудьгу, апатію. *З саду чути баян.* [Гаврило:] *О, чуєш, як Троша виводить.. Їй веселої треба, а він нудоту розводить* (Корн., II , 1955, 176).

2. Неприємне, млосне відчуття у шлунку й горлі, після якого часто настає блювання. *Знехотя підвелася вона, поїла і раптом відчула нудоту* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 331); *В плечі боліло, аж нудота підступала до горла* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 20).

◇ **До нудо́ти** — до почуття відрази. *Щодня було те саме. Ноги, немов непотрібні, самі знали звиклі дороги, і очі, теж наче зайві, байдужно приймали все до нудоти знайоме* (Коцюб., II, 1955, 282); *Хіміки-аналітики й лаборантки сходились ще на протязі півгодини. І з кожною до нудоти одноманітно повторювалась та ж сама сцена* (Шовк., Інженери, 1956, 47).

НУДО́ТЛИВИЙ, а, е. Який викликає нудоту (у 2 знач.). *Почував себе збудженим і трохи схвильованим від того, що перед ним розкривається нове життя, що немає вже військової служби,.. немає госпіталю з його нудотливим смородом камфори і ефіру* (Тют., Вир, 1964, 109).

НУДО́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **нудни́й.** *Андрій тим часом ходив спокійно по кімнаті, розтягуючи якусь нудотну розмову* (Вас., II, 1959, 80); *За вікном місто потопало в нудотній осінній мряці* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 528); *Черниш напився вволю, і вже гіркий чад, нудотний запах крові, двигтіння всього будинку не паморочили його* (Гончар, III, 1959, 161).

НУДО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нудо́тний.**

НУДО́ТНО. Присл. до **нудо́тний.** *Завиває надривно і нудотно музика* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 24); *Зрита земля нудотно смерділа мінними газами й трупами* (Гончар, III, 1959, 49).

НУДЯ́Р, а́, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **нудьга́р.** — *Я страшенно не люблю тих старих нудярів, що раз у раз люблять торочити мораль* (Фр., IV, 1950, 255); *Коли Чумак показував йому село, він* [Сім'ячко] *видався таким пісним, таким нудярем, що стало страшно за Горнилівку* (Рєчм., Весн. грози, 1961, 473).

НУДЬ, і, *ж.*, *діал.* Нудьга. *Прийшла пора, коли почала кров будитися... Я зразу почув нудь, пересичення, обридження до всього* (Фр., I, 1955, 346).

НУДЬГА́, и́, *ж.* 1. Стан, викликаний бездіяльністю, відсутністю розваг; сум, досада. *Богинь напав від чаду дур; Дим очі їв, лилися сльози, З нудьги скакали так, як кози* (Котл., I, 1952, 217); *Та тут можна вмерти з нудьги! Ані полювань, ані бенкетів, ані танків!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 144); *Пані натхненно грала на роялі танго й розважала від нудьги саму себе і гостей* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30); * Образно. *Хтось зі зла шарпонув, здавалося, темну завісу, ніби зачинив двері за нелюбими гостями — і між стінами заворушилась нудьга* (Вас., II, 1959, 52).

2. Стан, викликаний одноманітністю обстановки, відсутністю інтересу до навколишнього, до своїх занять і т. ін. *Ви в ірій линете від сірого туману, Від сірих днів, від суму і нудьги* (Олесь, Вибр., 1958, 66); * Образно. *Вигнали нудьгу з села: — Нагулялася, доволі! — А тепер ця зайда зла виє десь в снігу на полі* (Воскр., Подивись.., 1962, 20); // *у знач. присудк. сл., з інфін.* Нудно, нецікаво. *Нудьга Йванисі варити, бо куриться; нудьга Йванові сидіти за ткацьким верстатом, бо не видко* (Март., Тв., 1954, 140).

3. *за ким — чим і без додатка.* Стан, що характеризується неспокоєм, тривогою в поєднанні з сумом, апатією; туга, журба. *Мене там мати повила І, повиваючи, співала, Свою нудьгу переливала В свою дитину* (Шевч., I, 1953, 229); *За ненькою й батько помер з нудьги та з жалю за вірним подружжям, що з нею молодий вік ізвікував* (Вовчок, I, 1955, 21); — *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто — у мене з'являється нудьга за батьківщиною* (Ю. Янов., II, 1958, 67).

Нудьга́ бере́ (взяла́, заї́ла *і т. ін.)* — про стан апатії, тривоги, суму у кого-небудь. *Час був зимній, безробітній. Дома брала кожного нудьга за саме серце* (Н.-Лев., III, 1956, 119); — *Тут і без вас нудьга узяла, і печінки до серця, так і чую, як підступають,— сказав пан сотник та й схиливсь на руку* (Кв.-Осн., II, 1956, 159); [Мар'яна:] *Якби ще не співала, то зовсім би заїла нудьга. А ви добренькі, спасибі вам, і не заглянете ніколи провідати* (Вас., III, 1960, 27); **Нудьгу́ розважа́ти (розва́жити, розганя́ти, розігна́ти, розго́нити, розві́ювати, розві́яти)**—позбуватися нудьги, суму за допомогою розваг, веселощів. *Перегодя одна дівчина почала пісні, до неї пристали другі дівчата й молодиці, розважаючи свою нудьгу* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *От і давай Максим свою нудьгу розгонити: став горілку, як воду, дудлити* (Мирний, II, 1954, 122); *Він ладен був зараз тюпашити куди завгодно, аби розвіяти свою нудьгу і неприємне смокчуче почуття, що давило його за серце* (Тют., Вир, 1964, 39).

4. *перен.*, *розм.* Те саме, що **нудьга́р.** *Нудьга за біду дочку оддав, а халепа на весіллі грав* (Укр.. присл.., 1955, 316); — *Це ж не чоловік, а варивода, нудьга і печаль. Він же своїм словом до серця і печінок добереться, а насмішкою не пожаліє ні батька, ні матері, ні старого, ні малого* (Стельмах, II, 1962, 19).

НУДЬГА́Р, а́, *ч.*, *розм.* Нудна людина. *Одне лихо — на милицях стрибає Сашко.. Інший в такому стані зіскнів би, став би нудьгарем, песимістом чорним, а Сашко ніскільки не піддався* (Гончар, Тронка, 1963, 41).

НУДЬГА́РСЬКИЙ, а, е, *розм.* Власт. нудьгареві. *Тоня.. літає у вальсі... Партнером її — молодий вчитель фізкультури, в нього вигляд кислий, нудьгарський* (Гончар, Тронка, 1963, 157).

НУДЬГУВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **нудьгува́ти.** *Він помчав до Варшави розважатись і відпочивати, передбачаючи добру нагороду за довге нудьгування* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 390).

НУДЬГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Відчувати нудьгу (у 1, 2 знач.). *Якову немає роботи. Нудьгує Яків, зникає часом з двору* (Мирний, I, 1954, 232); *Нудьгував цілий день і тепер нудьгую в своїй кімнаті, номері «Брістоля»* (Вас., Незібр. тв., 1941, 219); — *Клубу в селі нема.*

молодь нудьгує, а він [голова сільради] *собі папери перечитує* (Тют., Вир, 1964, 99).

2. *за ким—чим, по кому—чому, без кого—чого і без додатка.* Перебувати в тривожно-очікувальному стані; непокоїтися, журитися. — *Що ж ти, Василино, не нудьгуєш за своєю Комарівкою? — спитав ласкаво панич* (Н.-Лев., II, 1956, 59); *Олександра нудьгувала в службі. Думки її рвались поза обсяг щоденщини; вона бажала кращого, празникового життя* (Коцюб., I, 1955, 64); *Батальйон одержав нарешті пошту.. Сагайді не було нічого. Він, видно, нудьгує і не знаходить собі місця* (Гончар, III, 1959, 85); *Їм сниться: робота прийшла до рук, нудьгують обоє по ній* (Шер., Дружбою.., 1954, 34); [Шалімов:] *Я бачу, ти тут не нудьгуєш без мене. Швидко знайшла собі кумира* (Коч., II, 1956, 30).

Нудьгува́ти сві́том — те саме, що **Ну́ди́ти сві́том** *(див.* **ну́ди́ти).** [Палажка:] *Он нещасна Химка, теж помодному захотіла жити, та тепер і нудьгує світом* (Мирний, V, 1955, 211).

НУДЬГУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нудьгува́ти.** *Народ, як мертвий, спить без снів, А я на лірі граю І вас, нудьгуючих панів, Піснями розважаю* (Олесь, Вибр., 1958, 148); *Нудьгуючими очима дивився він* [підкоморій] *на село і думав, як остогидли йому ці безглузді козацькі позови за землю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 247); *У Аліка невиразне нудьгуюче обличчя розпещеного неука* (Довж., Зач. Десна, 1957, 522).

НУ́ЖА, і, *ж., збірн., розм.* 1. Воші. *Мати кинулась до його, оглядала його голову, мундир, сорочки. Там нужа аж кишіла!* (Н.-Лев., I, 1956, 103); — *Ти б сказав Мар'янові, щоб я йому білизну попрала, бо, може, й нужа чоловіка заїдає* (Стельмах, I, 1962, 231); * Образно. *Обіцяли йому там на виноградниках золоті грона, а повернувся Кость до несвоєї хати й дітей з торбою нужі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 446); * У порівн.— *Ганна Ядвіся так цупко прилипла до губи Фальбовського, як нужа до кожуха* (Морд., I, 1958, 125).

◇**Годува́ти ну́жу** *див.* **годува́ти.**

2. *заст.* Мухи. *Воли.. ішли нехутко по дорозі да знай хвостами нужу проганяли* (Сл. Гр.).

НУЖДА́, и́, *рідко* **НУ́ЖДА,** и, *ж.* 1. *тільки одн.* Тяжке матеріальне становище; нестатки, злидні. [Наталка:] *Петре! Петре! Де ти тепер? Може де скитаєшся в нужді і горі і проклинаєш свою долю* (Котл., II, 1953, 6); *Працює* [Маруся] *з ранку до вечора — не розгинається, а в хаті нужда, бідність* (Н.-Лев., III, 1956, 325); — *А пани й багачі нові скрині грошей заробили на людській крові та нужді* (Козл., Ю. Крук, 1957, 347); *Випало мені жити самому в хатині селянина. Велика сім'я, страшенна тіснота і понад усім — нужда* (Кол., На фронті.., 1959, 75); *Образно. *Де сама нужда ходила — боса, гола, там тепер дозвілля, пісня, рідна школа* (Тич., II, 1957, 14).

◇**З нуждо́ю би́тися; Нужду́ терпі́ти; Нужди́ зазна́ти (ви́терпіти)** — жити в нестатках, злиднях; бідувати. *Ану лиш гляньмо в село зо мною: З нуждою люди б'ються страшною...* (Граб., I, 1959, 315); *Все своє життя він бився з нуждою, все життя стягався на худобу* (Стельмах, I, 1962, 207); *Жила собі удова коло Києва.. Терпіла вона превелику нужду та вбожество* (Вовчок, I, 1955, 287); *Скільки вона лиха в тій хаті витерпіла, нужди, холодних та голодних днів!* (Мирний, I, 1949, 323).

2. *рідко.* Потреба в чому-небудь; необхідність. — *Нехай сі гроші братові, йому у них нужда буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 298).

◇**Нужди́ ма́ло (нема́)** *кому, рідко* — байдуже, нема діла. *Чи будуть дощі йти, чи ні, йому нужди мало; не стане свого хліба, йому принесуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 182); **Про нужду́,** *заст.*— на всякий випадок, для потреби в чому-небудь. *Там купами.. буряки, морква огородня — а хатньої наші жінки не продають, держать про нужду на нашу голову — цур їй!* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); **Справля́ти нужду́,** *евф.*— задовольняти фізіологічні потреби. *В одну мить розсипаємося* [арештовані] *в сторони і... на подив самим собі, починаємо той горнути цигарку, а той справляти нужду* (Збан., Єдина, 1959, 83).

3. *діал.* Біда.— *Не дурій, чоловіче, не пхайся сам у нужду!* (Фр., I, 1955, 70); — *Ая,— притакує Іван,— ви правду сказали. У мене також вже висохли та потріскали* [постоли] *на нужду...* (Козл., На переломі, 1947, 13).

НУЖДА́Р, я́, *ч., розм.* Те саме, що **злида́р.** *Оті шпилі і куполи Багатий шляхтич не позводив. Їх світові на вічний подив Вкраїнські нуждарі звели* (Павл., Бистрина, 1959, 33); *Сотні й тисячі.. доярок, ланкових, свинарів, шахтарів, бригадирів, які ще не так давно були батраками, нуждарями, наймитами, ..беруть участь у керуванні державою* (Літ. Укр., 1.I 1963, 1).

НУЖДА́РСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **нужда́р.** *Ще більше закам'яніла* [Хмелівка], *коли батько — жила з цілого світу — обдурив і лишив свою дочку і ненависного зятька з нуждарського роду без обіцяних воликів, без того поля, про яке Охрім марив ще відтоді, як, мабуть, зіп'явся на ноги* (Речм., Весн. грози, 1961, 5).

НУЖДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* Нуждатися. *Й так я жив, нуждав, бідився, Весь вік робив, не приробив нічого* (Фр., XIII, 1954, 34).

НУЖДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм., рідко.* 1. *без додатка.* Відчувати гострі нестатки; жити в злиднях. — *Я не можу допустити, щоб моя дочка нуждалася...* (Бурл., Напередодні, 1956, 112).

2. *в кому—чому, ким, чим і без додатка.* Відчувати гостру потребу, необхідність у кому-, чому-небудь. *Складно, по-писарськи була написана бумага.., що Притика, вельми нуждаючись у грошах, узяв у нього п'ять рублів за півроку вперед* (Мирний, III, 1954, 61).

НУЖДЕ́ННИЙ, а, е. 1. Який терпить нужду (у 1 знач.); бідний. *Народ нужденний, прибитий, понурий, супроти чужих несмілий і недотепний* (Фр., VI, 1951, 7); *Перед нами — брат нужденний, Яким він і справді є. Тягне жереб свій злиденний Та кляне життя своє* (Граб., I, 1959, 146); *Люди, побачивши Харитона Кононовича, зойкнули: та це ж той самий дід Харко, обідраний та обмащений..— наймит-наймитом, темний, нужденний і старий* (Ю. Янов., II, 1954, 162); // Страдницький, змучений. *З ями.. виглянули сірі каламутні очі і змарніле, нужденне, ніби запухле лице* (Н.-Лев., III, 1956, 335); *Германів погляд упав якраз на його нужденне лице, перед часом зів'яле і вихуджене* (Фр., V, 1951, 227); *Вони* [повстанці] *мали нужденний вид, були в драних сорочках і штанях, босі або в прілих постолах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 60).

2. Який відзначається надзвичайною убогістю; злиденний, жебрацький. *У нужденній буді, де він спав, Було так душно, брудно, гидко* (Фр., XIII, 1954, 309); *В темній маленькій кімнатці лежить на нужденній постелі старий чоловік із шляхетними рисами лиця, котрі викривила страшна хвороба* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *У кожної з бідніших жінок пропливало разом своє нужденне життя праці, темноти, злиднів* (Еллан, II, 1958, 9); *Під облупленою нужденною хатою зібралися колом бійці, що наздоганяли частину* (Гончар, I, 1954, 9); // Жалюгідний, мізерний, нікчемний. *Я тільки тепер побачив село — нужденну купку солом'яних стріх. Воно ледве помітне* (Коцюб., II, 1955, 227); *Сидів* [Вася]

уже не на тому коні, котрим вирушав у похід, а на якійсь кошлатій, нужденній шкапі (Гончар, III, 1959, 187).

НУЖДЕ́ННИК, а, *ч.*, *діал.* Злидар.— *Я з тобов* [тобою] *не маю ніякого діла,— відказав му* [йому] *холодно Ежен.— Мусиш мати, нужденнику,— крикнув Сімон* (Фр., I, 1955, 331).

НУЖДЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **нужде́нний.** *В одному з лондонських кварталів.. Глухий цегляний світ нужденності й покори, .. Життя без запалу, без дружби, без надій, На ключ закрите в скриньці кам'яній* (Бажан, Роки, 1957, 211).

НУЖДЕ́ННО. Присл. до **нужде́нний** 2. *Вони нужденно вбрані, годуються сухарями з водою або.. самою таранею* (Л. Укр., V, 1956, 70); *Нужденно одягнутий похилого віку чоловік стоїть край парку, сумовито схилившись* (Гончар, II, 1959, 385); // *у знач. присудк. сл. Гандзя заплакала. Вона озирнулася по хаті. Як тут нужденно, вогко, понуро!* (Фр., I, 1955, 255).

НУЖДОТА́, о́ти́, *ж.*, *розм.* Те саме, **що нужда́** 1, 2. *Дала* [доля] *всього, чого хотіла.. І мрій ясних від доброти, І днів, не висиджених в школі, І нуждоти, і наготи* (Мал., Серце.., 1959, 206).

НУЖДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *розм.*, *рідко.* Терпіти нужду; бідувати. *Боже, як мучився вбогий народ, Як нуждував, щоб добути ту скибу! Поля і в нас не було — лиш город* (Павл., Бистрина, 1959, 108).

НУЖДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **нуждува́ти.** *Батько його не розкошував, але гірко нуждувався у задушливій атмосфері* [канцелярії] (Круш., Буденний хліб.., 1960, 103).

НУ́ЖНИК, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **убира́льня.** *Увечері з двома товаришами він підстеріг Вальтера Бера і втопив його в нужнику* (Донч., IV, 1957, 204); *Боже! Як огидно смердить земля! .. Відгонить спаленим порохом, залізним гаром, сіркою, аміаком — чорт-і-чим! Не земля, а нужник, прости господи!* (Смолич, Мир.., 1958, 154).

НУЗДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех.*, *діал.* Гнуздати. *Метушилися з дрючками люди, ганяючись за бугаєм. — Направляй сюди,— відважно кричав Охрім...— Нуздай його! Нуздай!* (Тют., Вир, 1964, 114).

НУ́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Говорити «ну». *Не запріг, що нукаєш* (Номис, 1864, № 10347); *Говорив, говорив* [Василь]... *зразу голосно, плавно, а далі затинаючись, тихше. — Ну? — нукав учитель* (Мирний, IV, 1955, 111); // *на кого.* Підганяти, спонукати кого-небудь до чогось. — *Навіть до доброго треба нас батогом підгонити.. Чи до читальні, чи до нашої крамниці, то на кожного треба нукати, аби там заходив* (Март., Тв., 1954, 364).

НУ́КЕ́Р, а, *ч.*, *іст.* Воїн з особистої варти князя, хана і т. ін. у деяких народів Сходу; дружинник. *Нукери галасували, щось пили безперервно, лаялися між собою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 388).

НУКЛЕЇ́Н, у, *ч.* Складна органічна сполука, що входить до складу клітинного ядра.

НУКЛЕЇ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **нуклеї́н.** *Глибокі.. порушення, що спостерігаються при променевій хворобі, супроводжуються, як відомо, порушенням нуклеїнового обміну* (Фізіол. ж., II, 5, 1956, 86).

Нуклеї́нові кисло́ти — високомолекулярні речовини, що відіграють провідну роль у біосинтезі білка та в передачі спадкових ознак і властивостей організмів. *Без білка нуклеїнові кислоти в живій природі не можуть ні виникати, ні існувати, а тим більше виконувати які б то не було біологічні функції* (Колг. Укр., 3, 1963, 58); *Надзвичайно важливу роль у життєвих процесах відіграють нуклеїнові кислоти. З ними пов'язаний біосинтез білків, передача спадкових ознак* (Наука.., 2, 1964, 29).

НУКЛЕОТИ́ДИ, ів, *мн.*, *спец.* Органічні сполуки, що містяться в рослинних і тваринних організмах і відіграють велику роль в обміні речовин. *Кожна макромолекула нуклеїнової кислоти складається з тисяч і десятків тисяч нуклеотидів* (Наука.., 2, 1965, 30).

НУ́КЛЕУС, а, *ч.*, *с. г.* Невелика бджолосім'я з молодою неплідною маткою або плідною запасною. *На кожній пасіці необхідно мати запасні матки, яких визимовують в нуклеусах* (Бджільн., 1956, 37); *Безматочним сім'ям* [бджіл] *дають маток з нуклеусів* (Колг. енц., I, 1956, 64).

НУКЛО́Н, а, *ч.* Загальна назва протонів і нейтронів, що входять до складу атомного ядра. *Енергія, характерна для процесів, що протікають всередині нуклонів, у тисячу разів більша, ніж енергія, зв'язана з атомним ядром* (Наука.., 9, 1962, 29).

НУ́КНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **ну́кати.** *Василь на стелю дивився, хмурився, крививсь...—Ну? — знову нукнув учитель* (Мирний, IV, 1955, 111).

НУ́ЛИК, а, *ч.*, *розм.* Зменш. до **нуль.**

НУЛІ́ВКА *див.* **нульо́вка.**

НУЛІФІКА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *фін.* Дія за знач. **нуліфікува́ти.**

НУЛІФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.*, *фін.* Позбавляти знецінені грошові знаки функції платіжного засобу; анулювати.

НУЛЬ, я́, *ч.* 1. Цифра 0, що означає відсутність величини, а при підставлянні її до іншого числа справа означає збільшення його в десять разів. *Сума двох протилежних чисел дорівнює нулеві* (Алг., I, 1956, 21); *Якщо нам, наприклад, треба записати мільйон, ми можемо поставити одиницю і за нею шість нулів* (Наука.., 9, 1956, 5); *Вся лінія голови його нагадувала нуль* (Коп., Вибр., 1948, 110); * Образно. *Десятки разів він пробував умовляти суворовця, але кожного разу наслідки дорівнювали нулю* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 73).

Нуль ува́ги — ніякої уваги. — *Ну, а хто ж таки автор* [листа]? — *Не знаю. Трішки, правда, догадуюсь, та тільки я нуль уваги в той бік...* (Гончар, Тронка, 1963, 20).

2. Умовна величина, від якої починається відраховування подібних до неї величин (часу, температури, тиску і т. ін.). *Нерчин вимкнув світло. Стрілка індикатора упала і завмерла на нулі* (Рибак, Час.., 1960, 786); *Ртуть опустилася до цифри 26 нижче нуля* (Донч., V, 1957, 440); *Був початок квітня, але весна була пізня, вночі термометр показував нижче нуля* (Дмит., Розлука. 1957, 265).

Нуль-нуль: а) уживається після називання години на означення точного часу: саме о такій-то годині й ні на хвилину пізніше або раніше. — *Добро! Значить, будеш, Толю, на причалі о чотирнадцятій нуль-нуль* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 84); б) у деяких спортивних змаганнях означає, що жодна з команд не дістала переваги у грі.

3. У дореволюційній школі — найнижчий бал оцінки знань, поведінки. *Нулі та 1.. ставлять часто, але й зачеркують хутко, і ніхто того особливо не боїться, хоч не раз «для годиться» плачуть і просять зачеркнути* (Л. Укр., V, 1956, 403).

4. *перен.* Те, що не має ніякої цінності і значення. *Я хотів давно признатися Вам, що наука моя, то нуль* (Стеф., III, 1954, 81); — *Без неї* [матері] *ти, хлопче, нуль у всесвіті. Розшолопав? Круглий нуль — з власного гіркого досвіду свідчу* (Гончар, Тронка, 1963, 116).

НУЛЬОВИ́Й, а́, е́. Який дорівнює нулеві. *Наприкінці ділянки спуску за зміною частоти радіосигналу* *було встановлено, що швидкість зниження апарата.. стала нульовою — апарат здійснив посадку* (Рад. Укр., 27.I 1971, 3); *В гуртожитку температура була взимку нульова* (Воскр., I всерйоз.., 1960, 66).

△ **Нульова́ фле́ксія,** *грам.*— відсутність флексії (закінчення) в одній з форм змінюваних слів. *Нульова флексія.. на фоні інших форм, тобто форм з наявною флексією, сприймається як показник того чи іншого граматичного значення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 105); **Нульови́й цикл,** *буд.*— роботи, що здійснюються нижче від поверхні землі (закладання фундаменту, проведення підземних комунікацій і т. ін.). *Нульовий цикл робіт — виведення фундаменту, обладнання підземних комунікацій та ін.— найбільш дошкуляє будівельникам* (Рад. Укр., 14.XII 1960, 2).

НУЛЬО́ВКА, НУЛІ́ВКА, и, *ж.*, *розм.* 1. *буд.* Те саме, що **нульови́й цикл** (*див.* **нульови́й**). *Приїде до необжитого місця спеціальний загін, вибере порівняно невеликий майданчик і почне, як висловлюються будівельники, з нульовки: закладе фундаменти, прокладе інженерні мережі* (Наука.., 9, 1964, 34).

2. Борошно найдрібнішого помелу. *Пухнасте й тепле борошно сиплеться на язик, забиває горло.. Крупчатка, справжня крупчатка... Не інакше, як нульовка* (Донч., III, 1956, 10).

3. Машинка для стрижки, що зрізає волосся при самій поверхні шкіри. [Цар:] *І хоч би вже Скарбуна не зачіпав* [Назар], *бо той нічого не забуває. Ой обстрижуть вони твого чорнявого, під нульовку обчикрижать* (Зар., Антеї, 1961, 9); *В дядька Олекси єдина на село «нулівка». Й під вечір.. дядько Олекса буде стригти «під драбинку»* (Літ. Укр., 4.III 1969, 2).

НУМ, *виг.*, *рідко.* Те саме, що **ну́мо**^{1}. *Праця не згине між людьми даремне: Сонце засвітить колись, Дякою нас тоді люди згадають — Нум же! До праці берись!* (Гр., I, 1963, 6); [Пріся:] *І справді, сестри,— нум варити пиво!* (Коч., П'єси, 1951, 119).

НУ́МЕР, а, *ч.* 1. *рідко.* Те саме, що **но́мер** 1, 3—6. — *Те, що нумер карабінки завчив,— це одне добре* (Гончар, III, 1959, 326); *В руках у нього «Правды» свіжий нумер, «Радянської Донеччини» комплект* (Дмит., Вітчизна, 1948, 59);— *Се вже останній нумер. Ох, ні, ще має бути серенада. Ви зостаєтесь?* (Л. Укр., III, 1952, 534).

2. *діал.* Цифра. [Півторак:] *А я хоч також неписьменний, а вже нумерів настільки знаю, що розпізнаю, де сім, а де чотирнадцять* (Фр., IX, 1952, 43); *Якимові кров ударила до лиця.. Виразні круглі нумери засвітили, як очі гадюки...* (Кобр., Вибр., 1954, 64).

НУМЕРА́ТОР, а, *ч.*, *спец.* 1. Апарат для нумерування квитків, купонів і т. ін.

2. Пристрій на електричному дзвінку, що вказує номери місць, звідки подано сигнал (у готелі і т. ін.).

НУМЕРАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до нумерації.

НУМЕРА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **нумерува́ти.**

2. Цифрове позначення порядкових номерів предметів. *Видно, були зруйновані мало не всі будинки.. Невпорядкована, як видно, і нумерація будинків* (Головко, I, 1957, 460); *На площадці сходів тепер було лише по дві квартири, тому й нумерація квартир змінилася* (Ле, Право.., 1957, 260).

3. *мат.* Сукупність способів найменування та позначення чисел; **система числення.** *Всякий загальний спосіб найменування і позначення чисел називається системою числення, або нумерацією* (Арифм., 1956, 11).

НУМЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **нумерува́ти.** *Стільки кімнат поряд бачила я тільки в магістраті в нашому місті, але там кімнати були бодай нумеровані* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 43).

НУМЕРУВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* 1. Робітник-брошурувальник у друкарні.

2. Робітник у бавовняно-прядильному виробництві.

НУМЕРУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *спец.* Жін. до **нумерува́льник.**

НУМЕРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нумерува́ти.**

НУМЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* Ставити на чому-небудь номери в послідовному порядку. *Пишу тобі, як бачиш, щодня, хоч потрохи. Листи нумерую, щоб ти знала, чи не пропав який лист* (Коцюб., III, 1956, 143); *Кожне пташине яєчко загортали у вату.., нумерували і записували в каталог* (Тулуб, В степу.., 1964, 403).

НУМЕРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **нумерува́ти.**

НУМІЗМА́Т, а, *ч.* Людина, що збирає, колекціонує, вивчає старовинні монети та медалі. *Нумізматів зацікавить багатюща колекція монет* (Літ. Укр., 14.I 1969, 4).

НУМІЗМА́ТИКА, и, *ж.* Наука, що вивчає старовинні монети та медалі. *Нумізматика — точна наука, вона спирається на матеріальні релікти минулого, знахідки монет* (Наука.., 7, 1971, 27).

НУМІЗМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **нумізма́тика.** *Мабуть, широкі маси населення Боспору.. зуміли висунути своїх ставлеників на боспорський престол. Ці зміни підтверджуються також нумізматичними і епіграфічними даними* (Нариси стар. іст., 1957, 290).

НУ́МО^1, *виг.* Уживається при звертанні до багатьох осіб як спонукання, заохочення до спільної дії. — *Та годі вам клопотатись! Нумо вечеряти!..* (Вовчок, I, 1955, 265); [Хор:] *Слава наша хай гримить... Нумо вгору всі шапками!* (Кроп., V, 1959, 159); *Нумо до праці святої, брати, Сміливо будемо йти* (Сам., I, 1958, 21); — *А нумо навалимось на цей бік, а то коли б не перекинулись на бугрі* (Шиян, Партиз. край, 1946, 87).

НУ́МО^2, *частка, розм.* У поєднанні з інфінітивом указує на інтенсивний початок дії. — *Мені назустріч управитель чимчикує. Та вчепирився* [вчепився], *клятий, і нумо тягти до хурдиги* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 371); — *Вона не тільки дітей учить, а й гуляє з ними.. Позбирає за руки в коло і нумо вчити то одну, то другу гру* (Кучер, Трудна любов, 1960, 224).

НУ́МТЕ, *виг.*, *розм.* Те саме, що **ну́мо**^{1}.— *Нумте ж пораться нівроку, Щоб діждати того року!* (Гл., Вибр., 1957, 299).

НУМУЛІ́Т *див.* **нумулі́ти.**

НУМУЛІ́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **нумулі́т,** а, *ч.*). Викопні одноклітинні організми, черепашки яких утворюють відклади вапняку. *Тваринний світ третинного періоду* [кайнозойської ери] *дуже нагадує сучасний і повільно переходить до нього.. Серед простіших особливого розвитку досягли нумуліти — велетенські одноклітинні тварини* (Курс заг. геол., 1947, 279).

НУМУЛІ́ТОВИЙ, а, е. Який складається з нумулітів. *Після смерті тварин* [форамініфер] *черепашки їх викидаються на морський берег. Тут з них утворюються.. вапняки. Прикладом є нумулітовий вапняк, що особливо поширений в Єгипті і Криму* (Курс заг. геол., 1947, 171).

НУ-НУ́, *виг.* Уживається при висловленні заохочення, спонукання до дії.— *Ось хтось з товариства гуконув сонним голосом.—Глуши, брат, його!.. глуши!.. А ну-ну...* (Мирний, I, 1949, 332); *Гордій підганяв своїх: ну-ну, хлоп'ята. Мовляв, отакий ранок не згаяти б* (Головко, II, 1957, 186); // Уживається при висловленні спонукання до припинення дії. — *Ну-ну! Ну ж бо!* — *спиняла вона дитину, що тягнулась до волів* (Вовчок, I, 1955, 323); // Уживається при висловленні погрози, перестороги.— *Ось ну-ну! — грізно глянувши та зложивши кулаки, каже Чіпка* (Мирний, II, 1954, 186); *Затисши в руці батіг, він кинувся до Джмелика.. — Ну-ну, це тобі не в економії* (Тют., Вир, 1964, 79); // Уживається при констатуванні чого-небудь небажаного, несподіваного. *Глянув* [Юхим] *прикро на нього й покрутив головою.— Ну-ну, оце так вскочили* (Головко, II, 1957, 340).

НУ́НЦІЙ, я, *ч.* Представник римського папи при уряді якої-небудь держави. *Найспритнішого нунція Комулея папа заслав за Дунай, за Дністер, щоби благословити різню між людьми* (Ле, Наливайко, 1957, 163); *На різдво приїхав до Києва королевич Владислав з папським нунцієм — кардиналом Боргезе* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 146).

НУРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.*Те саме, що **нирóк.** *Птахи нурці роблять свої гнізда на воді* (Колг. Укр., 8, 1958, 46).

НУРÓК, рка́, *ч., діал.* Нирок. * У порівн. *Він вухом ловив бездонну тишу, поринав у ній, як нурок у морській безодні* (Фр., VIII, 1952, 102).

◇ **Да́ти нурка́,** *діал.:* а) впірнути. *Срібна вода дзюрчала раз у раз — веселенько. Аж тягнуло дати стрімголов нурка в безодню* (Козл., Мандрівники, 1946, 37); б) раптово зникнути, сховатися куди-небудь. — *Прошу отця професора! — благав учень, крутячись на місці, а далі дав нурка і сховався під лавку* (Фр., IV, 1950, 222).

НУРТ, у, *ч.* 1. Те саме, що **вир.** *Я не за себе тоді жахавсь, а боявся за тебе, Що без керма й без керманича серед нуртів опинившись, Твій корабель не спроможеться більшої витримать бурі...* (Зеров, Вибр., 1966, 248); *Вночі.. побігла жінка топитися до Бугу. З води її витягнув за коси Кирило Іванишин, який саме поставив біля нурту перемет* (Стельмах, II, 1962, 362); — *Вже доведи до ладу свої справи в Ковалівці, а не кидайся з головою в новий глибокий нурт* (Кучер, Прощай.., 1957, 257).

2. *у знач. присл.* **нурта́ми.** Крутячись, вируючи. *Затрясся луг, хитнулися діброви, Пішла нуртами стрільвода ріки* (Бажан, Роки, 1957, 230).

3. *перен.* Велика кількість людей; натовп. *Над плином алей узбережних, В нурті біля Красних воріт Уступи домів біловежних Підносились плавно в зеніт* (Бажан, Роки, 1957, 261).

НУ́РТА, и, *ж.* Те саме, що **вир 1.** *Був там гроз кривавий подих, дощ топив людей, звірят,— та із нурт із темноводих вирнув новий Арарат* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 15); * У порівн. *Повзем за клунею, затримуючи дух, у сніг пірнаючи, мов у глибоку нурту* (Рильський, Поеми, 1957, 224).

НУРТИНА́, и́, *ж.* Те саме, що **вир 1.** *Сидить над берегом рибалонька, пильнує, Чи плавле стиха поплавок, Чи в вирві крутиться, чи в нуртині нуртує* (П. Куліш, Вибр., 1969, 385).

НУРТОВИ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **нурт 1.** *Останніми днями Олесь помічав, що течія ріки ставала все нестримнішою, навальнішою, а нуртовиння — бурхливішим* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 18); *Степан стояв самотній, як кораловий риф у океані, теплі течії людської заклопотаності.. омивали його,.. клекотіли, тягнучи.. в своє нестримне нуртовиння* (Загреб., Спека, 1961, 253).

НУРТÓВИЩЕ, а, *с.* Те саме, що **вир.** *Вони то задихалися від нестерпної тісняви.., то їм хотілося зануритися ще глибше в дике людське нуртовище* (Загреб., Диво, 1968, 110); *О, як страшно тебе* [совість] *не уздріти, загубити в нуртовищі справ. Це — як смерть* (Кор., Поезії, 1967, 58).

НУРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **нуртува́ти.** *Про людину кажуть, що вона велетень, бог, гігант. А хіба ж не так? ..Все небо буде їй підвладне — з блискавицями, з дощами, з нуртуванням хмар!* (Гончар, Тронка, 1963, 246); [Руфін:] *Вигнали б химеру в одежі цезарській геть з Капітоля, стовпи закону міцно встановили б. Утишились би й черні нуртування, ..запанував би римський мир усюди* (Л. Укр., II, 1951, 420).

НУРТУВА́ТИ, у́є, *недок.* Те саме, що **вирува́ти.** *Дніпро, з теснини вириваючись на простір Низу, кипів і нуртував між чорним камінюччям* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 7); *Вранці нуртувала, метляла колючими сніжинками хуртовина* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 94); *Якась внутрішня радість так і нуртувала в ньому, не давала спокою, робила по-парубочому молодим і завзятим* (Коз., Вісімсот.., 1953, 77); *У серце тебе* [дубе] *посаджу я, Щоб відчув ти, як сила із жил моїх б'є і нуртує* (Мал., Звенигора, 1959, 219).

НУРТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Те саме, що **нуртува́ти.** *Чую — хтось поруч повторює Слова про людину, що нуртується на землі...* (Кор., Вогонь, 1968, 74); *А коли остання звістка З фронту прилетіла..,— Мати оніміла. Щось горіло, нуртувалось У душі на денці* (Воронько, Тепло.., 1959, 113).

НУРТУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **нуртува́ти.** *Може, своїми слабкими руками З серця твойого знімаю я камінь, Серце ж те буйне, Серце нуртуюче!* (Забашта, Квіт.., 1960, 71); [Вадим:] *Збагнув я нині Демона страждання, його клятьби нуртуючу глибінь...* (Лев., Драми.., 1967, 396).

НУРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., діал.* 1. *неперех.* Ширяти. *Раз — і знявся* [дятел], *й полетів, Нуряючи над снігом синюватим...* (Рильський, I, 1960, 251).

2. *перех.* Занурювати. *Целя з правдивою розкішшю нуряла в ній* [воді] *свої руки, мила лице, шию і рамена м'якою губкою* (Фр., II, 1950, 289).

НУТ, у, *ч.* *(Cicer arietinum).* 1. Однорічна культурна рослина родини бобових, яку вирощують на зерно для харчування та на корм худобі. *У районі степової зони України однією з найважливіших зернових бобових культур є нут* (Колг. Укр., 3, 1952, 28).

2. Зерно цієї рослини. *Відварений нут змішують з тушкованою у молоці морквою* (Укр. страви, 1957, 234).

НУ́ТА, и, *ж., діал.* Нота, мелодія. *З кождою строфою, з кождою нутою Слабшає відгомін твій... Пісне, напоєна горем-отрутою, Час тобі вже на спокій* (Фр., XI, 1952, 48).

НУТА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Одна з форм коливання тіла, що обертається по осі. *Слід згадати.. цікаві дослідження Є. П. Федорова про нутацію та півмісячну хвилю в широті* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 210).

НУ́ТЕ, *виг., розм.* Уживається при звертанні до кількох осіб або при ввічливому звертанні до однієї особи як спонукання, заклик або заохочення до дії. — *А нуте, хлоп'ята, На байдаки!* (Шевч., I, 1951, 61); — *Нуте, як же ви виплутались із своєї біди?* (Мирний, III, 1954, 165).

НУТРЕ́ЦЬ, я́, *ч., вет.* 1. Аномалія у розвитку статевих органів у самців сільськогосподарських тварин, що викликає безплідність.

2. Самець, у якого є ця аномалія. *Непридатні на плем'я.. нутреці, тобто кнурці, у яких один або обидва сім'яники не вийшли з черевної порожнини* (Свинар., 1956, 19).

НУ́ТРІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ну́трія.** *Цілком придатними для нутрієвої ферми є водойми, на яких водолюбна рослинність (рогіз, очерет, лепешняк тощо) займає не менше половини площі* (Наука.., 5, 1958, 29).

НУ́ТРІЯ, ї, *ж.* Напівводяна тварина ряду гризунів, що дає цінне хутро та м'ясо. *Нутрія — цінний хутровий звір. Нутрію можна розводити в колгоспах, у госпо-*

дарстві кожного колгоспника, робітника, службовця та інших громадян (Колг. Укр., 4, 1959, 50).

НУТРО́, а́, *ч.* 1. *розм.* Внутрішні органи людини або тварини; нутрощі. *В Балабухи заграло нутро, наче в йому заграли цимбали* (Н.-Лев., III, 1956, 243); *Жандарми позбавили його слуху й скалічили на все життя його нутро* (Досв., Вибр., 1959, 134); — *Куди поранило? — запитав Черниш. За юнака відповіли інші. —В живіт його... нутро пошкодило...* (Гончар, III, 1959, 412).

2. *розм.* Внутрішня частина чого-небудь. *Сонце вже Підхопилось високо, зазирнуло Промінням скісним у нутро печери* (Фр., X, 1954, 370); *Молодь кидалася на вагони і випорожняла їхнє нутро на вагонетки* (Коп., Вибр., 1948, 124); *Нрокіп потягнувся до ножа, люто стиснув його в кулаці й загородив по саму рукоятку в соковите нутро кавуна* (Руд., Остання шабля, 1959, 256).

3. *перен.* Внутрішня суть кого-, чого-небудь. *Блискучий план виник у голові Обушного. Він, здається, йшов від самого серця, від партизанських спогадів, від усього більшовицького нутра* (Кир., Вибр., 1960, 337); *Як побачив пан ознаку на крилі радянськім — затрусився з переляку всім нутром поганським* (Гонч., Вибр., 1959, 118); // Внутрішній психічний світ людини; душа. *Йому минуло дев'ятнадцять літ, і в його нутрі щось немов перло і тисло назверх* (Фр., VIII, 1952, 353); *У нутрі моїм пожежа,— заливати випада! Принеси вогонь текучий,— той, що ллється як вода* (Крим., Вибр., 1965, 294).

◇ **Нутро́м чу́ти (відчува́ти)** — підсвідомо, інтуїтивно відчувати що-небудь. — *Душком від тебе антирадянським припахає.— А ти хіба з тих, що принюхуються? — Ні, я з тих, що нутром чують* (Тют., Вир, 1964, 175); **По нутру́** — подобається, до вподоби. — *Ми між людьми будемо жити по-людськи, а кому в нас не по нутру, той нехай іде на Січ* (П. Куліш, Вибр., 1969, 181); [Маруся:] *Я знаю, чому тобі не по нутру ця пісня* (Кроп., I, 1958, 79); — *Добрячий тютюнець... Аби якийсь панок шарпнув цілу затяжку — на місці врізав би дуба, а нам нічого, якраз по нутру* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 341).

НУТРОМІ́Р, а, *ч.*, *спец.* Найпростіший прилад для вимірювання внутрішніх розмірів деталей машин. *Нутромір.. служить для грубого вимірювання внутрішніх розмірів. Будова його подібна до будови кронциркуля* (Слюс. справа, 1957, 126); *За допомогою нутроміра.. вимірюють діаметри внутрішніх отворів, розміри різних заглибин і віддалі між окремими деталями виробу* (Стол.-буд. справа, 1957, 96).

НУ́ТРОЩІ, ів, *мн.* 1. Внутрішні органи людини або тварини. *Рибар узяв ніж, розпоров черево риби і кинув кішці нутрощі* (Калин, Закарп. казки, 1955, 35); *Він розтяв своїм гострим ланцетом її шкіру і м'язи, добувся до нутрощів і вбив передчасну смерть цієї людини* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 136); *Мені здавалось, що доки ми доїдемо до станції, у мене, та, певне, і у всіх пасажирів, пообпітають нутрощі* (Досв., Вибр., 1959, 102).

◇**Виверта́ти ну́трощі** *див.* **виверта́ти.**

2. *перен.* Внутрішня частина, середина чого-небудь. *Відкрились нутрощі людського житла, вперше побачили небо* (Гончар, III, 1959, 277); *Між крамницями сновигали якісь людці..; вони хапали прохожих і, про щось гаряче лементуючи, тягнули їх в нутрощі крамниць* (Речм., Весн. грози, 1961, 62).

НУТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *діал.* Жити, перебувати всередині, в нутрі кого-, чого-небудь.—*Дивлюсь на тебе і не знаю, що за чорт нутрує в тобі?.. Ти свій чи не свій?* (Вільде, Сестри.., 1958, 484).

НУТРЯ́К ¹, а́, *ч.*, *діал.* Здір.

НУТРЯ́К ², а́, *ч.*, *вет.* Те саме, що **нутре́ць** 2.

НУТРЯНИ́Й, а́, е́, *розм.*, *рідко.* Який міститься всередині кого-,чого-небудь; внутрішній. *Мороз надвірній і хатнє нутряне тепло Спливли помалу* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 340); // Глухий, низький (про голос, сміх, крик).— *Офіцер підвівся і глибоким нутряним голосом проказав: — Прийдуть з півночі стовпища варварів і заженуть нас на півострів* (Гончар, II, 1959, 348); — *Ні, голубчики, я піду на розводдя, а ви лишайтесь тут! — загримів торжествуюче нутряний бас Турчиновича* (Кол., Терен.., 1959, 36); *Волька засміявся нутряним сміхом* (Руд., Остання шабля, 1959, 347).

НЮА́НС, у, *ч.*, *книжн.* Тонке розрізнення в чому-небудь; ледве помітний відтінок. *Яскраві барви, повні тони! Нюанси пріч і геть півтон! Рожеве вмерло, і червоне Горить огнями виногрон* (Рильський, I, 1960, 282); *З обох боків долинало до Костя тихе дзюрчання — своєрідна мелодія з безліччю найтонших, найпримхливіших нюансів* (Шовк., Починається юність, 1938, 67); *Дівчатка не завжди спромагались перекладати їхні слова, зберігаючи точні нюанси думки* (Ільч., Серце жде, 1939, 305).

НЮАНСУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **нюансува́ти.** *У пейзажах Коцюбинського відчуваємо прагнення письменника передати складні комбінації світла й тіні, тонке нюансування, взаємопроникнення й мінливість барв* (Рад. літ-во, 4, 1964, 93).

2. Система нюансів у музичному творі, живопису. *Найцікавіші зразки ладового нюансування зустрічаються у Стеценка там, де він прагне передати внутрішню складність настрою* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57).

НЮАНСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* *і док.*, *перех.* *і неперех.* Відтіняти дуже тонкі, ледве вловимі переходи, риси, нюанси в чому-небудь.

НЮ́НИТИ, ню, ниш, *недок.*, *зневажл.* Плакати, скиглити.

НЮ́НІ: Ню́ні розпуска́ти, *зневажл.*— плакати; бути плаксієм, скиглієм. [Галька:] *Я не хочу жити у панів! (Плаче).* [Савка:] *Ну, Галочко, годі! Не годиться комсомолці нюні розпускати* (Мам., Тв., 1962, 251); — *Хлопці, дивіться ж, не розпускайте нюні перед хазяїном. Тримайтеся свого...* (Чаб., Катюша, 1960, 12).

НЮ́НЯ, і, *ч. і ж.*, *зневажл.* Безхарактерна людина; плаксій. *Він говорив, і чорні брови мов налились йому від крові..:— Не козаки, а нюні ви!* (Сос., I, 1957, 443); — *Сам жалій скільки хочеш і кого забагнеться, а себе — цур! Бо як почнеш себе жаліти, то не людина з тебе вийде, а казна-що — кваша, нюня, солопій..!* (Григір Тют., Деревій, 1969, 46).

НЮ́НЬКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, *зневажл.* Те саме, що **па́нькатися.** — *Чого ви нюнькаєтесь з ним! Хватай пляшки, бий! — несамовито гукав Масло* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169).

НЮХ, у, *ч.* 1. Здатність людини і тварин сприймати й розрізняти різні запахи. *Майже в усіх ссавців, а також у багатьох порід риб і деяких комах нюх відіграє важливішу роль, ніж зір* (Наука.., 4, 1963, 42); *Почуття смаку тісно зв'язане з чуттям нюху* (Шк. гігієна, 1954, 60); — *У вовка.. нюх дуже гострий, і він за п'ять кілометрів чує рушницю* (Козл., Сонце.., 1957, 130); // *розм.* Ніс, ніздрі. *Дух свіжої мамалиги приємно полоскотав йому нюх, коли він переступив поріг хати* (Коцюб., I, 1955, 237).

О́ргани ню́ху — органи чуття у людини і тварин, що служать для сприйняття і розрізнення запахів. *Комахи мають органи зору, нюху, дотику, смаку і слуху* (Захист рослин.., 1952, 32).

2. *перен., розм.* Проникливість, інтуїція, хист. *Нюх підказував Сагайдачному, що зроблено це навмисне* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 346); *Дещо іронічно ставлячись до свого чоловіка вдома, вона вірила в його талант і нюх інженера* (Шовк., Інженери, 1956, 220); *Якийсь особливий розвідницький нюх мав цей стрункий, підтягнутий вояка* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 850).

◇**Ню́хом відчува́ти (відчу́ти, почу́ти** *і т. ін.)*—підсвідомим чуттям дізнаватися, здогадуватися про що-небудь. *Якимсь особливим, властивим йому нюхом він відчув, що перед ним були свої* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 139); *Старий мисливець почув нюхом, що тут допіру пролізла гадюка* (Коп., Як вони.., 1948, 20); **Соба́чий нюх** *див.* **соба́чий.**

3. *заст.* Невелика кількість чого-небудь (перев. тютюну), призначена для винюхування за один раз. *І всміхнувсь Микита стиха, Нюх табаки взяв і чихав* (Фр., XII, 1953, 70); — *Знай, друже, такої мізерної душі, як твоя, в мене і послідній хлопець за нюх кабаки не озьме* [візьме] (Кв.-Осн., II, 1956, 243).

НЮ́ХАЛО, а, *с.* 1. *фам.* Орган нюху, ніс. [Ліхтаренко:] *Ви чули дзвін, та не знаєте, відкіль він, постаріли, нюхало зіпсувалося!* (К.-Карий, II, 1960, 336); — *Просто скажу,— констатував дід,— панське у них, у бджіл, нюхало!* (Донч., II, 1956, 452).

2. *рідко.* Те саме, що **нюх** 2.— *Ви не тямите справжньої поезії села, хоч і посилаєте святить зілля на маковія; ви вже потроху втрачуєте саме нюхало, що здатне зрозуміть дух сільської поезії,— сказав Радюк* (Н.-Лев., I, 1956, 611).

НЮ́ХАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для нюхання. *Вона наливала йому валеріани, давала нюхальну сіль, але Обручов довго не міг заспокоїтися* (Тулуб, В степу.., 1964. 500).

Ню́хальний тютю́н; *заст.* **Ню́хальна таба́ка** — мелений тютюн, приготовлений для нюхання. — *Іван Федорович наготував на долоні нюхального тютюну і наче чекав, коли його спитають* (Трубл., I, 1955, 310); — *Він продає нюхальну табаку і простий тютюн* (Н.-Лев., III, 1956, 397); [Тінка *(підсміюється):*] *А я хотів найнять тебе у табакомоли, нюхальну табаку молоти на продаж* (Кроп., II, 1958, 405).

НЮ́ХАЛЬНИК, а, *ч., розм.* Той, хто нюхає що-небудь.

НЮ́ХАЛЬНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **ню́хальник.**

НЮ́ХАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ню́хати** 1—3. [Дзюба:] *Так ось, коли я попросив у нього понюхати, так він...* [Жінки:] *О, господи. Знов із тим нюханням* (Коч., I, 1956, 96).

НЮХА́Р, я́, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **ню́хальник.** *Як швець дубом шкури пересипа (так нюхарі сушать собі мізок табакою)* (Номис, 1864, № 12617).

НЮХА́ТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Вдихати через ніс який-небудь запах. — *Оце я.. задер свою кирпу вгору до неба та й нюхаю, чи не печуть млинців на небі* (Н.-Лев., III, 1956, 351); *Нюхає Лисичка — добра страва! Встромляє голову до горнятка, не йде голова!* (Фр., IV, 1950, 57); *Задерши голову до сонця, він кілька разів глибоко нюхає сухе зілля і вдоволено крутить головою* (Гончар, III, 1959, 63); *Образно. *Чмелів довгенько дуже слухав І землю носом рив і нюхав, І дуже жалібно стогнав* (Котл., I, 1952, 98).

2. *перех. і без додатка.* Вдихати в ніс лікарські, наркотичні і т. ін. засоби з лікувальною або якою-небудь іншою метою. *Пані в кріслі. Коло неї — сполохані, заспані покоївки, дають нюхати, ллють краплі в стакан* (Вас., III, 1960, 351); *Дід Онисько часто нюхав табаку з ріжка чорними ніздрями* (Козл., Ю. Крук, 1950, 95); *Його шпортають ножем під ребра, він потрапляє в лікарню, нюхає наркоз* (Тют., Вир, 1964, 417).

3. *неперех., перен., розм.* Вистежувати, вишукувати, розвідувати.— *Значить, питання про зв'язкового партизанського штабу. Нехай твоя молодь — хлопці, дівчата, навіть школярі й пацани скрізь пхають носи й нюхають...* (Ю. Янов., I, 1954, 158).

4. *перех. і без додатка, перев. із запереч.* не, *перен., розм.* Мати що-небудь, володіти чимось. *Розділили панське поле між людьми, ..які, живучи на суглинку, зроду не нюхали орного поля* (Мур., Бук. повість, 1959, 130); // Знати що-небудь, розумітися на чомусь. *Виявилось, що ніхто з усієї бригади покрівельної справи й не нюхав* (Збан., Єдина, 1959, 347); // Куштувати, пробувати (їжу або питво). *Він, бідний, ..м'яса рідко й нюхав, а ковбаса хіба в сні часом йому приснилася* (Фр., IV, 1950, 83); — *Сп'янів, чи що? — Ні, батьку, навіть і не нюхав* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 339).

◇ **Ню́хати по́рох:** а) брати участь у воєнних діях. *Його командиром на зборах самі вибирали вони, бо нюхав не раз уже порох на димних дорогах війни* (Уп., Вірші.., 1957, 149); *Досвідчене око фронтовика-окопника відразу ж відмітило, що все це тилові пацюки, які й не нюхали бойового пороху* (Донч., III, 1956, 138); б) мати досвід у чому-небудь. *Ах, панове! Про трусість Мовчіть ви мені! Чи ви нюхали порох В життьовій війні?* (Фр., XI, 1952, 53).

НЮХА́Ч, á, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **ню́хальник.** *Нюхачів багацько, та табаки нема* (Номис, 1864, № 4760).

НЮХА́ЧКА, и, *ж., розм., заст.* Тютюн для нюхання. *Онде Лохвиця з папушами жовтого, як цитрина, тютюну й цяткованими люльками та ріжками на нюхачку...* (Бурл., О. Вересай, 1959, 48).

НЮХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех. і неперех.* Однокр. до **ню́хати.** *Песик нюхне сюди-туди, чмихне і вже, дивись, упав на передні лапи* (Хор., Ковила, 1960, 36); *Нюхнув* [сотник] *разів тричі кріпкої роменської кабаки* (Кв.-Осн., II, 1956, 152); *Великий сірий пацюк швидко повів вусами й непевно нюхнув повітря* (Донч., II, 1956, 10).

НЮХ-НЮ́Х, *виг.* Уживається як присудок за знач. **ню́хати.** *Він* [Лис Микита] *обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто* (Фр., IV, 1950, 93).

НЮХОВИ́Й, á, é. Прикм. до **нюх** 1. *Нюхові відчуття у людини.. залежать від умов навколишнього середовища* (Рад. психол. наука.., 1958, 20); *Основну роль у процесі, який дає можливість відчути запах якоїсь речовини.., відіграють крихітні нюхові клітини* (Знання.., 9, 1971, 14); *Минаючи вікно кухні, Безбородько заздалегідь виробляв собі «нюхове передчуття» того, що буде на вечерю* (Вільде, Сестри.., 1958, 286).

НЮШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Нюхати повітря. *Лисичка бігла повз хатку та нюшить носом, коли чує — пиріжки пахнуть* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 29); *Данько поважно спльовує, нюшить коло казана і якось немов по-старечому поглядає в небо* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 17).

2. *перех. і без додатка, перен.* Вистежувати, вишукувати кого-, що-небудь. *Нурла виступав з рухами гончого пса, який нюшить вже дичину* (Коцюб., I, 1955, 399); — *Все зле на тебе, некликаний! І нюшить, і нюшить чогось! — обурилась* [на дядька Сергія] *тітка Оляна* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 166).

НЮШКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **нюши́ти.** [Анзорге *(нюшкуючи):*] *Еге-ге! ото так! Се ласощі, не то що — он як пахтить!* (Л. Укр., IV, 1954, 218); *Ось, недалеко зовсім, нюшку-*

ють щось коло кіп руді панські собаки — з польовим, мабуть, вибігли... (Козл., Ю. Крук, 1950, 23); *Льоша вправлявся в бандитському оунівському ремеслі, нюшкував ночами по селах, катував, грабував і вбивав людей* (Мельн., Коли кров.., 1960, 104).

НЮШКУ́ЮЧИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. теп. ч. до **нюшкува́ти.** *На ньому* [піску] *свіжі сліди дівочих каблучків, запетльовані, неспокійні, як у нюшкуючої лисички* (Тют., Вир, 1960, 124).

НЯ, *виг.* Уживається для підкликання собак.— *А... де ж це Чорний* [собака]*? — спитав Альоша.— Чорний! Ня! Але Чорного не було. Хлопці не могли його догукатися* (Мик., II, 1957, 263).

НЯВ, *виг.* Звуконаслідування, що передає котяче нявкання. *Коли що було надума* [кіт], *то зараз до своєї хазяйки і озветься: «Няв, няв!»* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); [Голоси звідусіль.. *(Дехто вдає звірячий та пташиний крик):*] *Ку-ку! Кукуріку! Гав-гав! Няв-няв! А кшшш!* (Л. Укр., II, 1951, 523).

НЯ́ВКА, и, *ж., діал.* Мавка. *Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка* (Коцюб., II, 1955, 345); *Василько не вірив у нявок, та йому здавалося, .. що вони крали молоко з-під корів і робили всяке інше лихо людям* (Турч., Зорі.., 1950, 36).

НЯ́ВКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ня́вкати** і звуки, утворювані цією дією. *Раптом чути жалісне котяче нявкання* (Коч., II, 1956, 34); *Колюча гущавина низькорослої жовтої акації на схилах яру повнилася нявканням березневих котів* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 187); * Образно. — *Нічого співати, Іно, бо не спів вийде, а так — котяче нявкання* (Шовк., Починається юність, 1938, 258).

НЯ́ВКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Видавати звуки «няв-няв» (перев. про котів). [Хламушка:] *Де це він нявкає? Кис, кис, кис, Ромео, де ти, негіднику?* (Коч., II, 1956, 34); *Кішка поклала мені на коліна лапки і нявкає — мабуть, теж голодна* (Багмут, Опов., 1959, 7); * Образно. *Наталія Корніївна була з тих, що при чужих людях нявкають, а в себе вдома гавкають* (Н.-Лев., IV, 1956, 70).

НЯ́ВКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ня́вкати.** *Темрява давно вже обгорнула ліс, давно вже десь нявкнув сич, а Демид усе сидів* (Гр., II, 1963, 83); *Десь заіржала коняка, нявкнув кіт, залопотів крилами нічний птах* (Епік, Тв., 1958, 149); * Образно. — *Прощайте, Парасю! — нявкнула вона.— Прощайте, Палазю!—промовила й я тоненько та любенько* (Н.-Лев., II, 1956, 12).

НЯВКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *недок., розм.* Те саме, що **ня́вкати.** *Увесь день їх* [кошенят] *носила* [Ганя] *в подолку, а стара кішка бігає поруч неї й нявкотить* (Крущ., Буденний хліб.., 1960, 26).

НЯВКУ́ЧИЙ, а, е, *розм.* Який нявкає. *Він поспішив розв'язати нявкучий мішок, і куплений котик любісінько втік* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 220).

НЯВЧА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **нявча́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Лиш виття собаки чути, лиш ходу самотню часом та нявчання пожадливе невгаваючих котів* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 183).

НЯВЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *недок., розм.* Те саме, що **ня́вкати.** *А кіт що є духу нявчить* (Кв.-Осн., II, 1956, 193); *Потім вона* [баба] *почала плескатися біля умивальника, а коти нявчати під дверима* (Смолич, III, 1959, 96); * Образно. *На мостику гавкав і нявчав магнітофон* (Збан., Мор. чайка, 1959, 84).

НЯ́КАТИ, аю, аєш, *недок., рідко.* Підкликати собаку вигуком «ня»! [Риндичка *(до старшини):*] *Так ото чую, щось няка на мого Рябка: «Ня, цю-цю! Ня!..»* Кроп., I, 1958, 508).

НЯ́НЕЧКА, и, *ж.* Пестл. до **ня́ня.**— *Не знаю, нянечко моя,— Сказав я їй,— не розгадаю* (Гл., Вибр., 1951, 227); — *Нянечко моя, Не хвора, ні,— кохаю я!* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 76).

НЯНИН, а, е. Прикм. до **ня́ня;** належний няні. *Ми збирались коло грубки слухать нянині казки* (Щог., Поезії, 1958, 187); *Жінки одягли її* [покійницю] *в тоненьку, вишиту няниними руками сорочку* (Міщ., Сіверяни, 1961, 212).

НЯ́НЯ, і, *ж.* Те саме, що **ня́нька.** [Панна Рома:] *Коли я була малою, жила у нас челядинка, моя няня, стара жінка родом десь аж з-під Карпат* (Вас., III, 1960, 224); *Рідні книги в синьому сап'яні,.. Воркітливий, сивий голос няні,— Та невже це тільки тінь і слід?* (Рильський, II, 1960, 110).

НЯ́НЬКА, и, *ж.* Жінка або дівчина, що доглядає дитину. *Де багацько няньок, там дитя каліка* (Укр.. присл.., 1955, 128); *Ще бувши кріпачкою, мати моя була взята до дідички Чернишки.. в ролі бонни чи няньки до її дітей* (Сам., II, 1958, 409); * Образно. [Пронашка:] *Комсомольцеві няньки не потрібні!..* (Мик., I, 1957, 249); — *Самі впораємось! Без няньки! — забуруніло внизу між возами* (Гончар, II, 1959, 111); * У порівн. *Йому навіть жаль стало тих апаратів, він так довго ходив коло них, наче нянька біля дитини* (Коцюб., II, 1955, 94).

Бу́ти (ста́ти) за ня́ньку, *заст.*— служити нянькою у заможних людей. — *Але ж все-таки Килина глядітиме дітей, буде за няньку,— сказала Терлецька* (Н.-Лев., III, 1956, 55); — *Я вже вам буду бавити маленького Андрійка, буду йому за няньку, лише звезіть наш хліб та складіть у стодолу!* (Коцюб., I, 1955, 15); **Годи́тися в няньки́** — мати відповідний вік для того, щоб бути нянькою при малій дитині.— *Що ж, дівчині дев'ятий іде,— в няньки годиться* (Крот., Сини.., 1948, 25); *Менша* [дочка Яресьчихи] — *Вустя годилася кому-небудь у няньки* (Гончар, Таврія, 1952, 11).

НЯ́НЬКО, а, *ч., діал.* Тато. *Почав Іванко казати своєму нянькові: — Я, няньку, йду світа пізнати* (Калин, Закарп. казки, 1955, 12); *Багач мав два сини. Старший поводив себе добре і слухав нянька. За те отець його оженив добре* (Казки Верховини, 1968, 73).

НЯНЬКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути нянькою. *Горпина нянькувала коло малої Солохи, запихала її жованим сухим хлібом з остюками* (Мирний, I, 1954, 50).

НЯ́НЬО, я, *ч., діал.* Тато. *Ось і найменший син Жменяків біжить стежкою з села, щоб допомогти няньові оборати кінці ниви* (Томч., Жменяки, 1964, 7); [Марилька *(до фотографії батька):*] *Ти чуєш, няньо, голос мій, прости...* (Забашта, Пісня.., 1961, 181).

НЯ́НЬЧИН, а, е. Прикм. до **ня́нька;** належний няньці.

НЯ́НЬЧИТИ, чу, чиш, *недок., перех.* Доглядати дитину. *Кличе й ненька сиріточку, В світлицях ховає, Няньчить її й доглядає, Одверта, що шкодить* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 170); [Семен:] *А ти подумав про мільйони інших жінок, про тих, що ..рубали вугілля, орали і сіяли, няньчили і зберігали дітей...* (Мороз, П'єси, 1959, 39).

НЯ́НЬЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок., з ким—чим.* 1. Те саме, що **ня́ньчити.**— *От тобі, мамо, Митрик! Няньчись з ним, тіш його* (Кв.-Осн., II, 1956, 456).

2. Приділяти кому-, чому-небудь занадто багато часу, уваги; панькатися з кимсь, чимсь. — *Вже розпарилась!.. Хвороби схопиш, а тоді няньчитися з тобою,— сердито бубоніла мати* (Збан., Єеспель, 1961, 368); *Сагайда, певний за своїх «гренадерів» (а з новачками*

хай п'яньчиться Кармазин та Черниш!), міг спокійнісінько.. точити ляси з приятелем (Гончар, III, 1959, 335).

НЬО, *виг., рідко.* Уживається як окрик, яким поганяють коней. — *Нам чогось так весело, регочемося, борюкаємося на санях, конячку підхльоскуємо... ньо, маленька! ньо, сліпенька!..* (Вас., I, 1959, 80); — *Ньо, ньо,— дівочий грудний голос. Батіжком цьвохнула по конях* (Головко, I, 1957, 332).

НЬОКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ньокати.** *У темряві,— то лише гомін, ньокання чулося, а тепер стало видно кобилячі голови з дугами, селян* (Головко, II, 1957, 36).

НЬОКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Поганяти коней вигуком «ньо!». *Він знай цмока та тою удкою усюди помахує, та ньока, та приговорює химерно* (Кв.-Осн., II, 1956, 232); *Циган зануздав кобилу і ньокає* (Свидн., Люборацькі, 1955, 92).

НЬОКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ньокати.** *Явдоха посадила її* [Солоху] *верхи на паличку, а сама сіла на другу, цмокнула, ньокнула...* (Кв.-Осн., II, 1956, 212).

НЬЮФАУНДЛЕНД, а, *ч.* Порода великих довгошерстих собак, а також собака цієї породи. *Вважають, що предками цих викопних собак були великі азіатські та європейські вовки, а нащадками — середньоазіатські, кавказькі, монгольські та тібетські вівчарки.., ньюфаундленди тощо* (Знання.., 7, 1970, 28).

О

О^{1}, *невідм., с.* Вісімнадцята літера українського алфавіту на позначення голосного звука «о».— *Та тут ось ізсередини на лантусі помітка якась накарлякана. Бублик якийсь, начебто як «О»...* (Гончар, II, 1959, 153).

О^{2}, *прийм., із знах. і місц. в.* Сполучення з прийм. **о** виражають:

Часові відношення

1. *з місц. в.* Уживається при точному або приблизному означенні години, коли відбувається дія. *О першій обід, який з розмовами і з читанням газет тягнеться до 3 год.* (Коцюб., III, 1956, 410); *У неділю, годині о дев'ятій, коли сонце почало вже підійматися над кронами дерев, Варя вийшла в садок* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 119).

О пів на — уживається на означення половини години, якої не вистачає до повної години. *Одержавши плату, Ніна о пів на шосту залишила бібліотеку* (Добр., Тече річка.., 1961, 74); *О пів на восьму хлопці спустилися сходами на другий поверх* (Головко, I, 1957, 165).

2. *із знах. і місц. в., рідко.* Уживається при означенні приблизних часових меж певної дії; у. *Бачу я себе о тій порі, коли ходив із старою та завоженою граматикою в руках і з радісними, золотими надіями в грудях* (Вас., Вибр., 1954, 26); *Всі навколишні гірські села.. вже добре знали годину повірки.. О цій порі місцеві жителі.. виходили на свої веранди* (Гончар, I, 1954, 449); *О цю пору.*

3. *з місц. в., заст.* Уживається при означенні відрізка часу, пори року, коли відбувається дія (перев. із назвами релігійних свят, пір року). *Ой сподівайся мене тоді в гості, як будуть о Петрі бистрії ріки-озера замерзати* (Сл. Гр.); *Того ж року, вступаючи в осінь, о святому Сімеоні, одтято голову й Сомкові з Васютою у городі Борзні, на Гончарівці* (П. Куліш, Вибр., 1969, 193).

Об'єктні відношення

4. *з місц. в., заст.* Уживається при означенні: а) предмета, на який спрямована думка, який є об'єктом чиїх-небудь почуттів, розмов і т. ін.; про. *Еней по щастю без поміхи Вдавався в жарти, ігри, сміхи, А о Юноні і забув* (Котл., I, 1952, 175); — *О Довбушу він ніколи не споминав, о грошех* [грошах] *і скарбах тож само ні* (Фр., VIII, 1952, 130); — *То така людина, що не думає о собі* (Хотк., Довбуш, 1965, 159); б) змісту, напрямку чиїх-небудь думок, розмов і т. ін.; про. *А тут бур'ян, піски, тали... І хоч би на сміх де могила О давнім давні говорила* (Шевч., II, 1963, 65); *Ще довго стояла громада нерухомо... Нарешті розійшлась: кожний мав о чім думати після слів Соловейка* (Коцюб., I, 1955, 452): *Він, Нерчин, розписався о тім власноручно на обсмаленій колоні рейхстагу* (Рибак, Час.., 1960, 14).

5. *із знах. і місц. в., заст.* Уживається при означенні: а) предмета чиїх-небудь турбот, прохань, переживань і т. ін.; про. *Довгенько по морю щось шлялись І сами о світі не знались* (Котл., I, 1952, 113); *Крики, стогін, прокльони, благання о поміч..,— усе те зіллялося в один несказанний галас* (Коцюб., I, 1955, 185); *Коли мене важка прийме могила, І ти отак підеш на роздоріжже* [роздоріжжя] *О хліб просить..!* (Фр., X, 1954, 77); [Конрад:] *А вас таки дуже непокоїть наша місія?* [Рішар:] *Гадаю, що і вас не менш, бо ходить о долю такого горожанина, як будівничий Альберт!* (Мам., Тв., 1962, 76); б) явища, події і т. ін., що є причиною якоїсь дії. *О смерті князя всі ридали, Харциза Турна проклинали* (Котл., I, 1952, 259); *Радію цілою душею о загальне зорганізування усіх співацьких товариств* (Муз. праці, 1970, 544).

6. *із знах. в., заст.* Уживається при означенні предмета: а) з яким хто-, що-небудь стикається, зближується і т. ін. під час руху; об. *Миска розбилася о камінь на дрібні черепочки* (Фр., II, 1950, 22); [Жирондист:] *І досі тямлю, як тоді боявся, щоб шнур тремтячий о вікно не стукав і не дзвенів по гратах* (Л. Укр., II, 1951, 180); б) який є опорою для кого-, чого-небудь. *Сухими голими руками.. сперлася* [Катерина] *о коліно — і вже не думала* (Хотк., II, 1966, 253); *Юрко Мазур чекав, зіпершись о гармату на возі* (Ле, Україна, 1940, 23); в) за допомогою якого виконується дія. *Вавілоня Дщере окаянна!.. Тебе, злая, В радості застане* [господь] *І розіб'є дітей твоїх О холодний камінь!* (Шевч., I, 1963, 346); *Хай о скелю розіб'ють нас хвилі, Хай закрутять лихі течії, Сміло сядьмо в човни швидкокрилі* (Граб., I, 1959, 498).

Кількісні відношення

7. *із знах. в., діал.* Уживається при вказуванні на часову або вікову різницю між ким-, чим-небудь; на. *О два тижні йде* [календар] *запізно* (Фр., X, 1954, 108); *О два роки молодший* (Сл. Гр.).

8. *із знах. в., діал.* Уживається при вказуванні на кількість або міру чого-небудь; на. *Подали вкінці вечерю, і гумор молодих людей зараз піднявся о цілу октаву* (Фр., VII, 1951, 135); *Сім раз його чарувала, о осьмий не буду, млою розійдусь по полю... Світ не перебуду...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 117); *Трутила* [Анна] *її.. в груди і так несподівано, що дівчина подалася о кілька кроків назад* (Коб., II, 1956, 160); *Цей танець ішов об зак-*

лад, чи Кранцьовський п'яний, чи ні.. Заложилися о п'ять пляшок пива й півкварти горілки (Март., Тв., 1954, 260).

Означальні та кількісно-означальні відношення

9. *з місц. в., заст.* Уживається при вказуванні на постійну ознаку предмета, особи за їх кількісним або якісним виявом; з. *Ой дівчат нас з білим личком о віях шовкових більше в світі, чим у лузі ягід калинових* (У. Кравч., Вибр., 1958, 114); *Край плантації.. тулиться хата, вірніше не хата, а курінь о чотирьох стінах* (Григір Тют., Деревій, 1969, 109).

Просторові відношення

10. *із знах. в., заст.* Уживається при означенні межі двох предметів. *За хатою мізерний садок, що опирається о толоку вже чужого села* (Коб., II, 1956, 554).

О ^{3}, *виг.* 1. Уживається при вираженні різних почуттів, душевних переживань: розпачу, захоплення, здивування, недовіри і т. ін. [Хвора:] *Дарма! Не жаль мені, що молодою згину, А жаль — о, лютий жаль, що пропаду даремне* (Л. Укр., I, 1951, 117); [Марко:] *О! То в тебе і медаль є?!..* [Семен:] *За відвагу* (Мороз, П'єси, 1959, 8); — *Тату, правда, галушки в мене вдалися не згірше, як в тітки Докії? — Кращі,— підхвалює доньку. — О, вже й кращі,— заперечує Настечка* (Стельмах, II, 1962, 106); — *О, чого це ти такий сердитий?* (Тют., Вир, 1964, 9); // Уживається при вираженні ствердження чого-небудь у функції, близькій до вказівної. [Громада:] *Цить лишень! здається, дзвонять. Чуєш?.. ще раз... о!..* (Шевч., I, 1963, 100); *Скоро вже має прийти листоноша — і це заважає мені писати, бо сподіваюся звістки від тебе. О! йде* (Коцюб., III, 1956, 132); // Уживається при висловленні згоди з чим-небудь, підтвердження чогось. — *А далеко Кривушино? — О, далеченько. Лічать чоловіки більш як сорок верствів* (Вовчок, I, 1955, 323); — *Ви не ображайтесь, Панасе Івановичу! Трусити, так усіх трусити, підряд. — О, будь ласка!* (Головко, II, 1957, 155); // Уживається у знач. вказівної постпозитивної частки. *Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких-о: дельфін, султанка, камбала* (Вишня, I, 1956, 175).

2. Уживається для підсилення емоційної виразності, патетичності висловлювання. *Клапті хмарок зворушливо-білі, Синє небо за серце бере... О, блажен, хто в такому безсиллі, Хто в такому безсиллі умре!* (Рильський, I, 1960, 181); // Уживається в складі риторичного звертання. *Не я питав тебе, то дух лукавий. О, зачаруй його, заворожи!* (Л. Укр., I, 1951, 429); *О, скільки буде вас без краю та без ліку, таких хороших днів, як то було колись...* (Сос., I, 1957, 289); // Уживається в складі звертання. — *Якове! о Якове! — кличу. Мовчить, неначе не чує* (Вовчок, I, 1955, 74); *О, музо, панночко Парнаська! Спустись до мене на часок* (Котл., I, 1952, 187).

ОА́ЗА, и, *ж.* Те саме, що **оа́зис.** *Високі статурні пальми росли під палаючим сонцем. Це була оа́за серед пустинних пісків* (Дмит., Наречена, 1959, 24); *Тепер Кирило ходив вже не сам — панна Устя знала чудові куточки, оази квіток* (Коцюб., II, 1955, 213); * У порівн. *Виринали на обрії принадними оазами барвисті села* (Кулик, Записки консула, 1958, 139).

ОА́ЗИС, у, *ч.* Родюче місце в пустелі або напівпустелі з буйною рослинністю і прісною водою. *В тих місцях* [Сахари], *де на поверхню виходять підземні води, біля джерел і колодязів розташовані оазиси з фініковими пальмами та акаціями* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 129); // *перен.* Ділянка землі, місцевість, що відрізняється від навколишнього оточення більшою кількістю рослинності. *Мені уявилося розкішно-запашне квітування білястого куща в оазисі степового асканійського підсоння* (Ле, Право.., 1957, 7); *Він ще не розповів їм, яким трудом був викоханий цей єдиний живий оазис серед відкритого степу* (Гончар, II, 1959, 386); * У порівн. *Мов оазис, в чистім полі Село зеленіє* (Шевч., II, 1963, 172); *Довгий шлях,.. І раптом, як оазис у Сахарі, Будівля, набік схилена давно...* (Рильський, II, 1956, 65); // *перен., перев. з означ.* Про те, що є відрадним винятком на загальному фоні. — *Признайся одверто, перед самим собою, чи ти тоді не був щасливий? Чи я не була квітчастим оазисом у твоїм життю* [житті]? (Фр., IV, 1950, 354); *З гори я ще раз охоплюю оком комуну і її околиці. Мимохіть думаю: степовий культурний оазис* (Ірчан, II, 1958, 390).

ОА́ЗИСНИЙ, а, е. Прикм. до **оа́зис.**

ОА́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **оа́за.**

ОА́ЗОВИЙ, а, е. Те саме, що **оа́зний.**

ОБ, *прийм., із знах. і місц. в.* Сполучення з прийм. **об** виражають:

Часові відношення

1. *з місц. в.* Уживається при точному або приблизному означенні години, коли відбувається дія (тільки перед голосним); о. *29 грудня об 11 годині в напрямку Кішпешта виїхала легкова автомашина* (Гончар, III, 1959, 236).

2. *із знах. і місц. в., рідко.* Уживається при означенні приблизних часових меж певної дії; у. *Митько все ж неспокійний: хто б це міг об цю пору?* (Головко, I, 1957, 374); *Князеві було вільно прикликувати варягів об кожній порі* (Загреб., Диво, 1968, 385); *Об обіді.*

3. *з місц. в., заст.* Уживається при означенні відрізка часу, пори року, коли відбувається дія (перев. із назвами релігійних свят, пір року). *Чи вчинила хлібця, чи спекла — мерщій до подруг: там її ждуть, дожидають, як об весні ластівки* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *Полагодив* [Чіпка] *хату.. Об Миколаї на ярмарку овечат купив* (Мирний, I, 1949, 324); *Було об Іллі. В містечку на той час стояв ярмарок* (Вас., II, 1959, 334).

Об'єктні відношення

4. *з місц. в., розм.* Уживається при означенні: а) предмета, на який спрямована думка, який є об'єктом чиїх-небудь почуттів, розмов і т. ін.; про. *Перечулося в нас об Варці, що жива й хороша, що забула лихо, забула страхи усі свої* (Вовчок, I, 1955, 179); —*Ліда не така. Що заводійка— то так, скрізь устигає, але ніхто поганого об ній слова не скаже* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 36); б) змісту, напрямку чиїх-небудь думок, розмов і т. ін.; про. *А вже як товариш попросив об чім, то він, здається, з-під землі дістане, а не одмовиться* (Вовчок, I, 1955, 346); *Живий дума об живому, Бо й живий він є на те* (Граб., I, 1959, 360); [Гиря:] *Бачиш, посивів? Ночами не сплю, все думаю, об весні помишляю, як сіяти будемо, Йване?* (М. Куліш, П'єси, 1960, 31); [Оксана:] *Чого ж ти мовчиш?* [Горленко:] *Слухаю музику.* [Оксана:] *Ну, йди, коли говорити ні об чім* (Корн., II, 1955, 123).

◇ **Би́тися об закла́д** *див.* **закла́д.**

5. *із знах. і місц. в., заст.* Уживається при означенні: а) предмета чиїх-небудь турбот, прохань, переживань і т. ін.; про. *У їх син, у їх дитина. Хто об йому буде піклуватись, коли батько в службі? Звісно, дід та баба...* (Мирний, IV, 1955, 51); [Марко:] *Ніколи, бабо, бідним шкоди не робитиму.. Старався й старатимусь лише об їхню користь* (М. Куліш, П'єси, 1960, 133); б) явища, події і т. ін., що є причиною якоїсь дії. *Весело, як є з ким раділи, та й те добре, коли є об кім поплакати* (Вовчок, I, 1955, 257); — *Коли чую, щось озвалось позад мене: — об чім плачеш, сине* [сину] *мій?* (Морд., I,

1958, 100); [Л ю б о в:] *Шкода, через сей вечір пропустила лотерею-алегрі!* [С а н я:] *Ну, об сім я не жалкую* (Л. Укр., II, 1951, 32).

6. *із знах. в.* Уживається при означенні предмета: а) з яким хто-, що-небудь стикається, зближується і т. ін. під час руху. *Легенький човник.. стукнув, вдарившись об Миколин човен* (Н.-Лев., II, 1956, 235); *Вітер стогнав і свистів у бовдурі, а одірвана віконниця ритмічно.. стукала об стіну* (Хотк., I, 1966, 73); *Ідучи вулицею, Іван спотикався об каміння* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30); б) який є опорою для кого-, чогонебудь. *Роман.. спокійно сперся об тин, поклавши свою кучеряву голову на долоню* (Н.-Лев., VI, 1966, 307); *Обперся Чіпка об одвірки, одхилив трохи двері* (Мирний, II, 1954, 226); *Я напівлежав, обпершись об розбитий танк, покинутий серед ячменів* (Сміл., Сашко, 1951, 150); в) за допомогою якого виконується якась дія. *Загордилась свиня, що об панський тин чухалась* (Укр., присл.., 1955, 174); *В кухні із свистом і скреготанням точили об макітру ножі* (Коцюб., II, 1955, 357); *Кузьма вибив об закаблука люльку, хитро підморгнув до хлопців* (Кучер, Трудна любов, 1960, 371); г) який спричинює, зумовлює певну дію. *До снідання.. об наколи порвали всі коси* (Головко, II, 1957, 239); *Роздираючи тіло об гострі тернові колючки, Лукія перехопилася через рів* (Донч., III, 1956, 70).

◇ **Би́ти ли́хом об зе́млю** *див.* **би́ти; Би́тися як ри́ба об лід** *див.* **би́тися; Уда́рити (уда́ритися) об по́ли (рука́ми)** *див.* **пола́.**

Кількісно-означальні відношення

7. *з місц. в., заст.* Уживається при вказуванні на постійну ознаку предмета за її кількісним або якісним виявом; з. *Маленька, об одні́м вікні на вулицю, кособока, вона* [хата] *була підперта двома сохами* (Сміл., Сад, 1952, 127).

Просторові відношення

8. *із знах. в., рідко.* Уживається при означенні: а) суміжності, близькості у просторі двох предметів, людей. *Вони були сусіди з Орлихою, тин об тин* (Вовчок, I, 1955, 80); *Аж мліє парубок. На обличчі такий біль і зненависть. А об руку Тихін, Яким, і до дверей рушили* (Головко, II, 1957, 60); б) предмета, за який беруться, щільно охоплюючи його; під. *Лагідно взяв* [Перехреста] *об руку, вивів на просіку, не перестаючи говорити* (Ле, В снопі.., 1960, 17).

9. *з місц. в., рідко.* Уживається при означенні щільного прилягання одного предмета до іншого. *Йому любо, міряючи, слухати скрипу блискучих.. чобіт, дивитися, як вони гарно сидять об нозі* (Мирний, IV, 1955, 125); *В роті ніхто не знав, що коли рота збиралася на фронт, на речових складах не знайшлося валянок об його нозі і рукавичок об руці — все на нього було завелике* (Тют., Вир, 1964, 491).

ОБА́, обо́х, *числ. кільк., збірн., заст., діал.* Обидва. *Тепер оба, Івась і Грицуньо, взяли один від одного видирати кварту* (Март., Тв., 1954, 151); — *Чув нині нічю рик,— відповів Ант. — Піду, поникаю... — То, може, пішли би оба?* (Скл., Святослав, 1959, 8).

ОБА́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* оба́бляться; *док., розм.* 1. Опуститися, занедбати себе; постаріти (перев. про жінку). *Павло глибоко затягнувся димом, подумав* [про Катрю]: — *Ще й дітей нема, а вже обабилась* (Кучер, Трудна любов, 1960, 542).

2. Стати безвільним, нерішучим, боязким (про чоловіка). [П а в л о:] *Братці! Пан Сава хоч і попріка нас, так за діло.. Далебі, ми обабилися, братці!* (Кост., I, 1967, 154); — *Смілива ж ви дама, коли турків думаєте гамселить,— сказав Комашко. — А ви ж думали як?! Ой ви, мужчини! Обабились ви зовсім за тими книжками,— сказала Христина* (Н.-Лев., V, 1966, 163).

3. *зневажл.* Те саме, що **одружи́тися.**

ОБА́БІЧ. 1. *присл.* З обох боків; на обидва боки. *Корж припав до кульбаки і гикнув. І ще швидше полетіла обабіч земля* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 358); *Руками намацуємо стежку і по два лягаємо обабіч* (Багмут, Опов., 1959, 66); *Голда вийшла на вулицю. Обабіч з зеленого шумовиння садків виглядали будинки* (Ткач, Арена, 1960, 59).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при вказуванні на розташування, переміщення і т. ін. кого-, чого-небудь по обидва боки об'єкта. *Обабіч Прута туляться одне до одного тісні села покутські* (Козл., Ю. Крук, 1950, 5); *Обабіч шляху вставали височезні пожежі* (Ю. Янов., II, 1958, 224); *Як не роздивлялася* [Олена] *обабіч себе, таки пройшла мимо Ореста Білинського* (Вільде, Сестри.., 1958, 13); // *рідко.* Уживається при вказуванні на розташування кого-, чого-небудь з бокової сторони об'єкта; поряд, збоку. *Шура стала обабіч стежки, пропускаючи своїх санітарів* (Гончар, III, 1959, 400).

ОБА́БЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Поморщений, постарілий. *Найкращі паризькі білила вже не закриють поморщеної шиї, не повернуть молодість обабленому, побуряковілому обличчю* (Гончар, Таврія, 1952, 130).

ОБА́БОК, бка, *ч., діал.* Гриб-підберезник.

ОБА́ВА, и, *ж., діал.* Побоювання, острах. *Мар'янка спершу потупила очі і з.. обави, щоб Олексій не зоп'явсь посеред речі; тепер же споглянула на його веселенька* (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); *З цілою силою він обняв сю чародійку-дівчину і серед поцілуїв* [поцілунків] *та пестощів щезли всі сумніви, всі питання, всі обави, мов мряка на сонці* (Фр., III, 1950, 411).

ОБА́ГРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обагри́ти.** *Обагрену яскравим заходом стіну клювали кулі* (Гончар, I, 1954, 132); *Я руку подаю земній сім'ї єдиній... А тим.., Хто, в кров обагрений, по кров нову іде, Свинцем розтопленим прокляття хай паде!* (Рильський, III, 1961, 64).

ОБАГРИ́ТИ *див.* **обагря́ти.**

ОБАГРИ́ТИСЯ *див.* **обагря́тися.**

ОБАГРЯ́НИТИ, ню, ниш, *док., перех., уроч., рідко.* Те саме, що **обагри́ти.** *Бульвар Шевченків гомонить Про ту уже не дальню мить, Коли набухла соком зав'язь Плодами світ обагрянить* (Воронько, Коли я.., 1962, 3).

ОБАГРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБАГРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док., перех., уроч.* Забарвлювати в червоний, багряний колір або надавати червоного, багряного відтінку. *Обагряє вітер Наші лави юні* (Ус., Лави.., 1948, 17); // Заливаючи кров'ю, забарвлювати в червоний, багряний колір; закривавлювати. *З шиї струменіла кров, обагряючи білий сніг* (Збан., Єеспель, 1961, 305); — *За що ти мене убив, Кров'ю землю обагрив?* (Мал., Звенигора, 1959, 92).

◇ **Обагря́ти (обагри́ти) ру́ки кро́в'ю** — чинити вбивство (вбивства); ставати вбивцею. *На Кальварію йде велика громада різунів.., що в лютім* [місяці] *обагрили свої руки кров'ю* (Фр., IV, 1950, 267); *Сплять мертвецьким сном.. ті, хто сьогодні ще й дитячою кров'ю руки свої обагрив* (Гончар, II, 1959, 265).

ОБАГРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБАГРИ́ТИСЯ**, рю́ся, ри́шся, *док., уроч.* Забарвлюватися в червоний, багряний колір (звичайно від крові).

ОБА́ПІЛ, пола, *ч.* 1. Дошка з крайньої зовнішньої частини колоди, розпиляної вздовж. *Поверх нашвидку зроблених верстатів лежали обаполи, глиці, а по них ритмічно човгали фуганки* (Кир., Вибр., 1960, 419);

Подвір'я МТС наполовину було обнесено новою огорожею з обаполів (Збан., Переджнив'я, 1955, 61).

2. Розпиляна вздовж колода, розпиляний стовбур дерева. *Лампочка з рефлектором освітлює частину стіни, вздовж якої стоять обаполи, підпираючи.. стелю* (Ю. Янов., II, 1954, 147).

ОБА́ПОЛИ, *присл., прийм., рідко.* Те саме, що **оба́біч.** *Розлогий український степ широко розкинувся обаполи — рівний і плаский* (Смолич, Світанок.., 1953, 488); *Ячмені якось ураз сполохано розбіглися обаполи понад лугом, що горнувся до греблі* (Мушк., Серце.., 1962, 7); *Той день настане, Здобута кровію пора, Коли воскресне, наш Богдане, Народ обаполи Дніпра* (Рильський, II, 1960, 210).

ОБА́ПОЛОК, лка, *ч.* Невеликий обапіл. *Люди.. кинулись до роботи: поскачували та поскладали в кутку цвинтаря колоддя, оцупалки, обаполки* (Н.-Лев., IV, 1956, 188).

ОБА́ПОЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **оба́піл.** *Обапольна загорожа.*

ОБАРА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех., розм.* Раптово обступити, наскочити з усіх боків. *Обаранили Колісника; одна в одну щоку цілує, друга — в другу* (Мирний, III, 1954, 93); *Доярки навперейми обаранили ветфельдшера і сіпали його на всі боки* (Добр., Тече річка.., 1961, 195).

ОБАРАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм., рідко.* Стати безтямним; дуже розгубитися. *Пригінчі стерялися, обараніли, не могли ради дати, стільки сили привалило, людей чи не більше ніж буряків повиходило* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 274).

О́чі обара́ніли — очі стали безтямними (від перенапруження, втоми і т. ін.). — *То оце так ти учиш історію? — обурився на його Макар. — бач як начитався, аж очі обараніли!..* (Вас., I, 1959, 165).

ОБА́РВИТИ *див.* **оба́рвлювати.**

ОБА́РВИТИСЯ *див.* **оба́рвлюватися.**

ОБА́РВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **оба́рвити.** *Тонко попискував під ногами сніжок, обарвлений рожевими фарбами досвітку і скутий морозом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 46); *Сорочка на ній — латка на латці.. І спідничина в бузину обарвлена...* (Головко, I, 1957, 199); *Тодішній актор, не обарвлений гримом, костюмом, штучним світлом, мусив бути.. і сильним, і гарним* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 197).

2. *у знач. прикм.* Який має певне забарвлення; забарвлений. *Обарвлена частина шкірки цитрусових.*

ОБА́РВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Колір або відтінок кольору; забарвлення. *Море — пустельний степ одного обарвлення й одного запаху* (Ю. Янов., II, 1958, 51).

2. *перен.* Група предметів, які прикрашають що-небудь собою; оздоба. *Настав вересень, він позолотив плантацію, і вона аж сяяла в обарвленні прибережних верб* (Багмут, Подвиг.., 1961, 38).

3. *перен.* Особливий тон; характерний, своєрідний відтінок чого-небудь. *У цій ролі* [Джулії] *Н. Ужвій продемонструвала величезні можливості емоційної сили слова, дивовижне багатство його інтонаційних обарвлень* (Мист., 6, 1958, 35).

ОБА́РВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБА́РВИТИ**, влю, виш; *мн.* оба́рвлять; *док., перех.* 1. Покривати або насичувати фарбою, барвником; забарвлювати. *Потекли крапельки червоні по прутиках-гілочках, обривалися — падали на землю. Калюжку обарвили вишнево* (Головко, I, 1957, 141); // Надавати чому-небудь певного кольору, забарвлення. *Зійшло ясне сонце, обарвило в рожевий колір клубки білого диму* (Стар., Облога.., 1961, 71).

2. *перен.* Оздоблювати, прикрашати що-небудь. *Сля повторила сказане, обарвивши слова магнатів новими прикрасами* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 10); *Днем кожним, подібним до цвіту, готов я обарвить твій шлях* (Сос., Солов. далі, 1957, 141).

ОБА́РВЛЮВАТИСЯ, юється, юєшся, *недок.*, **ОБА́РВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* оба́рвляться; *док., чим, у що.* 1. Покриватися, насичуватися фарбою, барвником або ставати забарвленим у який-небудь колір; забарвлюватися. *Художник у душі, милувався* [інженер] *безліччю кольорів, якими обарвлювався краєвид, залежно від примх погоди* (Дмит., Обпалені.., 1962, 5).

2. *перен.* Набирати певних рис у залежності від навколишніх предметів, оточення. *Прориваються високі голосисті співи, і чадацьке життя обарвлюється лементом тварин і господарів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71).

3. *перен.* Набирати особливого тону, своєрідного відтінку. *Наливайко з кожним його словом у хатинці виростав і обарвлювався в казкову постать героя...* (Ле, Наливайко, 1957, 129); *Вся історія українського народу після появи Шевченка освітилась і обарвилась шевченківськими фарбами* (Літ. Укр., 27. V 1964, 4).

ОБАРІ́НОК, нка, *ч., діал.* Бублик. *Вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали* (Черемш., Тв., 1960, 35); * У порівн. *Гава, скрикнувши з болю, скрутився обарінком і покотився.. вниз* (Фр., III, 1950, 23).

ОБА́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех. і без додатка, заст.* Побачити, помітити. *Чи Чайчиха не обачила — сіла вона собі оддалік. Наша мати сама до неї добралась — сіла* (Вовчок, I, 1955, 207).

ОБА́ЧЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **оба́чний** 1. *Кленівський маніпулятор завжди був обачливіший від інших* (Скл., Карпати, II, 1954, 341); *Володимир Ілліч був народжений для революції, був її стратегом, сміливим і обачливим її вождем, що умів зберігати тверезість у період перемог і не розгублюватися в період невдач* (Ком. Укр., 4, 1970, 78).

ОБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **оба́чливий.** *В. І. Ленін показав неперевершений зразок тактовності і обачливості, терпеливості і наполегливості в розв'язанні великих і малих національних проблем* (Рад. Укр., 18.II 1967, 2).

ОБА́ЧЛИВО. Присл. до **оба́чливий.** *Урок, вам сьогодні обачливо даний, Ще, може, придасться колись* (Бажан, Роки, 1957, 259); *КПРС невтомно і наполегливо, впевнено й обачливо веде радянський народ по шляху будівництва комунізму* (Ком. Укр., 4, 1966, 16).

ОБА́ЧНИЙ, а, е. 1. Який діє розумно, спокійно, передбачливо.— *Моє життя —.. складна дипломатична гра, де переможе той, хто обачніший і розумніший* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 208); *Обачний, розсудливий, поміркований, він* [Кармазин] *у найкритичніші хвилини не втрачав.. самовладання* (Гончар, III, 1959, 374); // Який виявляє обережність у своїх діях, не наражається на неприємність, небезпеку; обережний. — *Напишу до його* [писаря] *лист і натякну, нехай буде обачнішим* (Н.-Лев., IV, 1956, 145); *Обачні дрохви голови звели, В траву хохітви залягли лякливі: Чи не стрільці, бува, оце найшли?* (Рильський, III, 1961, 68); *Настя добре знала Максимів характер і неспроста радила йому бути обачним і спокійним на екзаменах* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 109).

2. Який зважає на інтереси, запити інших, виявляє повагу до них; чемний, уважний. *Питається* [козак], *де корчма новая, Шинкарка молодая..: — Тая на нас, на бідних летяг, Хоч зла, да й обачна* (Укр.. думи.., 1955, 73); *Олена з ввічливості і родинного обов'язку просила Нестора зупинитись у них, .. але Нестор був настільки обачним, що від ночівлі відмовився* (Вільде, Сестри.., 1958, 572).

ОБÁЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обáчний.** *Сміливість — подруга бійця. Обачність — також друг* (Гонч., Вибр., 1959, 315); *Він* [Ломицький] *ніколи не одповідав одразу на питання, не подумавши. Цю обережність та обачність в словах він постеріг ще на третьому курсі університету* (Н.-Лев., VI, 1966, 12); *Невиразне почуття страху перед чужим козарлюгою збудило властиву обозному обачність* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 38); — *Прошу Вас негайно вернути його* [проект] *мені, яко законному власникові. Маю надію на Вашу обачність* (Сам., II, 1958, 317).

ОБÁЧНО. Присл. до **обáчний.** *Бідак живе обачно: раз на тиждень обідає, та й то не смачно* (Укр.. присл.., 1955, 48); *Отець Харитін любив.. пожартувати.. Але з своєю Онисією Степанівною він жартував дуже обачно та обережно* (Н.-Лев., III, 1956, 165); *З-за рогу вихинув ще один гурт. На цей раз Сахно обачно поступилася* (Смолич, I, 1958, 95).

ОББИВÁЛКА, и, *ж.* Зерноочисна машина, яка відділяє від зернят лушпиння та інші важкі домішки. *Домішки, величина і вага яких дорівнює величині і вазі насіння, видаляють за допомогою машин—сухомийок і наждачних оббивалок* (Екстр. метод. доб. олії.., 1958, 15).

ОББИВÁЛЬНИЙ, а, е. Який застосовують при оббиванні або для оббивання чого-небудь. *Оббивальні цвяхи.*

ОББИВÁЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який оббиває що-небудь (у 4 знач.). *На плотах, шлюпках, понтонах, ботах оббивальники з інструментом у руках обробляли корпус судна* (Рад. Укр., 5. XII 1953, 1).

ОББИВÁЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **оббивáльник.**

ОББИВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оббивáти.** *Щоб не допустити обламування гілок та оббивання плодів вітром, під дерева, які добре вродили, підставляють підпори* (Сад. і ягідн., 1957, 230).

◇ **Оббивáння порóгів** —довге, безперервне ходіння куди-небудь у якійсь справі; набридання кому-небудь проханнями. *Се справжній наш хрест оте оббивання чужих порогів* (Л. Укр., V, 1956, 425).

ОББИВÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОББЙТИ,** обіб'ю́, обіб'є́ш, *док., перех.* 1. Б'ючи по чому-небудь, відокремлювати від нього частини. *Муляр з купі каменю відбирав потрібні йому шматки каміння, тіскою оббивав на ньому гострі кути* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 46); // *чим, об що і без додатка.* Очищати ударами, збивати з поверхні чогось які-небудь нашарування. — *Та хіба я барюся?..—виправлявся наймит, оббиваючи мітлу об чобіт* (Гр., I, 1963, 264); *Увесь екіпаж був на ногах.. Оббивали і обрубували кригу на бортах,.. палубах та щоглах* (Трубл., Лахтак, 1953, 12); *Вирвав* [Глоба] *у нього з рук пакунок, швидко кинув його на лаву шлюпки, каблуком оббив гострі черепашки* (Собко, Скеля.., 1961, 125).

2. Обтрушувати, обривати ударами (про плоди, листя, квітки і т. ін.). *Який же я вийшов звідти сердитий!.. Ішов дорогою, .. з придорожніх будяків квітки оббивав, а далі сів та й плакати став* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Оббивати горіхи;* // Пошкоджуючи, викликати опадання, осипання. — *Калино моя, чом ти не цвіла? — Зима люта та й цвіт оббила, Тим я не цвіла!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 184); *Легенький морозець оббива лист з дерева* (Мирний, IV, 1955, 179); // Вилущувати ударами, вимолочувати зернята, насіння (з стручків, колосків і т. ін.). *Вона постелила ковдру, взяла від печі сухий сніп бобу, поклала й почала оббивати стручки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 115).

3. Пошкоджувати ударами поверхню або краї чого-небудь. *Дощі осінні, завірюхи оббивали її* [хату] *і ніхто не мазав ран* (Головко, II, 1957, 92); // Ранити ударами або зачіпаючи об що-небудь тверде (про людське тіло). *Турки.. По три рази в одно місто* [місце] *бідного невільника затинали, до костей козацькеє тіло молодецькеє оббивали* (Думи.., 1941, 82); *Темар, оббиваючи собі пальці, швидко лагодив мотор* (Трубл., I, 1955, 184); // *перев. док., кому, рідко.* Дуже побити; набити. — *Та цитьте, чортові сороки! — Юпитер грізно закричав: — Обом вам обіб'ю я щоки* (Котл., I, 1952, 249).

◇ **Оббивáти (оббйти) порóги** *комý і без додатка:* а) довго, безперервно ходити куди-небудь у якійсь справі; набридати кому-небудь певними проханнями. — *Не бійся, брате, не оббивала я до цього тобі порогів, не буду й тепер* (Вас., Вибр., 1954, 16); *А чи так багато глузду в тому, що вона ось поїде оббивати пороги в медичний?* (Гончар, Тронка, 1963, 176); *Ходити, клянчити, оббивати пороги не в характері Максима* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 132); б) часто бувати у кого-небудь. *Перед людьми вона* [Параска] *не нахвалиться ним* [Василем]: — *Панич буде.., — одкривалася вона перед знайомими жінками, котрі щодня оббивали у неї пороги* (Мирний, IV, 1955, 55).

4. Прибиваючи, покривати поверхню чого-небудь іншим матеріалом. *Молодиця шила, на заздрість другим, розкішний очіпок з шматини, якою пани оббивають стільці* (Коцюб., II, 1955, 78); *Ляля і тьотя Варя витерли його* [ящик], *оббили сукном та цератою, щоб не просочилася.. волога* (Гончар, IV, 1960, 45); *Петру трохи підправив соху, оббив її мідною бляхою* (Чаб., Балк. весна, 1960, 367).

ОББИВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОББЙТИСЯ,** обіб'ю́ся, обіб'є́шся, *док.* 1. Змінювати вигляд через пошкодження від ударів або дії кого-, чого-небудь; ставати оббитим, обтріпуватися. *Оббивсь, як билина* (Номис, 1864, № 1852); *Букет в руці Фелікса дуже пом'явся та оббився* (Ю. Янов., II, 1954, 46).

2. Опадати, осипатися від ударів об що-небудь (про плоди, колоски і т. ін.). *Найменше оббивається коробочок* [бавовника], *коли озимину сіють по бавовнику сівалкою з анкерними сошниками* (Техн. культ., 1956, 231); // Вилущуватися, обмолочуватися від ударів, тертя об що-небудь. *Качани оббилися.*

3. *тільки недок.* Пас. до **оббивáти.** *Нерідко при великому врожаї дерева розчахуються, а плоди оббиваються вітром* (Колг. Укр., 7, 1960, 34).

◇**Оббивáтися (оббйтися) об вýха** *чиї, рідко*—доходити до кого-небудь, до чийогось слуху (про чутки, розмови і т. ін.). *Самі брати, коли подібні чутки* [про їх капітал] *оббивались об їх уха* [вуха], *усміхалися і знизували плечима* (Фр., VI, 1951, 204).

ОББИВÁЧ, á, *ч., рідко.* Те саме, що **оббивáльник.** *В двадцять років він уже був добрим мебельником, оббивачем і драпірувальником* (Горький, Дитинство, 1947, 156).

ОББИВÁЧКА, и, *ж.* Жін. до **оббивáч.**

ОББЙВКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **оббивáти 4.** *Плахтова тканина широко застосовується для драпірування та оббивки меблів* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 147).

2. Матеріал, яким оббивають що-небудь. *На полі темно-бронзової оббивки канапи обидві постаті так виразно малювались, неначе на чорному полі картини дуже ясне малювання* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *Дорога оббивка ніжно підкреслює благородні візерунки карельської берези* (Сенч., Опов., 1959, 104).

ОББИВНЙЙ, á, é. Який використовують для оббивання. *Оббивний матеріал.*

ОББИРÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оббирáти.**

ОББИРÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБІБРÁТИ,** обберý, оббере́ш, *док., перех.* 1. *з кого — чого, на кому — чому.* Знімати щось одне за одним з кого-, чого-небудь. *Ві-*

жить собака..: — Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери реп'яхи на мені (Укр.. казки, 1951, 338); [Неріса:] *Іди. Та оббери ж оте галуззя* [лавровий вінок] *з своєї голови* (Л. Укр., III, 1952, 446); *Скиба зняв шапку і підставив під сошник, а тоді обібрав з нього зволочини — посипалось зерно в шапку* (Головко, I, 1957, 332); *Обтрушуючись, оббираючи з себе клубки павутиння, офіцери пробираються назустріч один одному* (Гончар, III, 1959, 240); // *рідко.* Очищати, звільняти кого-, що-небудь від чогось зайвого, непотрібного або шкідливого, знімаючи його одне за одним. *А він* [дід], *старесенький, вже зовсім нездужа..; панькайся коло його, годуй його, оббирай та прибирай* (Україна.., I, 1960, 219); *Сидів* [німець] *і оббирав шматочок тарані від кісточок* (Мирний, I, 1954, 200); *Синичка проспівала коротеньку пісню і полетіла оббирати галузки і листя від гусені* (Гжицький, Вел. падії, 1963, 314); // Те саме, що **обрива́ти** 1. *Прохор попростував до саду й почав там оббирати на гілках сухе скручене листя* (Шиян, Баланда, 1957, 69); *Здіймають* [хміль] *з дротів.., кладуть на землю і там оббирають запашні терпкі кетяги* (Кучер, Трудна любов, 1960, 197).

2. *чим і без додатка, розм., рідко.* Знімати, зрізувати з чого-небудь верхній шар (шкаралупу, лушпиння і т. ін.); чистити, обчищати. *Ярина спочатку шпортається по хаті, коло печі, потім сідає оббирати ножем картоплю* (Л. Укр., III, 1952, 717); *Янцьо.. почав вибирати з-за пазухи незрілі ще лісові горіхи, розкушувати їх зубами, оббирати й заїдати смачно* (Коб., III, 1956, 483).

3. Привласнювати чуже силою або нечесними шляхами; грабувати. *Що попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли* (Вовчок, I, 1955, 358); *Тихон дума усіх обібрати, щоб тільки самому розбагатіти* (Кв.-Осн., II, 1956, 139); *Сафрон, зітхаючи, сказав.., що його обібрали бандити, ледве з одною душею вирвався од них* (Стельмах, II, 1962, 220); // Те саме, що **обкрада́ти.** — *Це вчора піймали злодіїв, кооператив обібрали* (Головко, II, 1957, 169); // Нечесно користуватися чужим. *Дядько.. почне закидати: що де в чорта хто не вирветься,.. та все до його, на його шию, об'їдати та оббирати* (Мирний, I, 1954, 91).

◇ **Оббира́ти (обібра́ти) до ни́тки (соро́чки, оста́ннього** *і т. ін.*) — забирати в кого-небудь геть усе; грабувати. — *Коли не зроблю цього, моє серце, то завтра тебе до нитки обберуть, а післязавтра і до мене твої божі люди доберуться* (Стельмах, I, 1962, 285); *Війна завжди одних збагачує і робить щасливими, а других оббирає до останнього* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 461); *Одного обібрали до сорочки, другому забрали муку з корита* (Март., Тв., 1954, 74); **Оббира́ти (обібра́ти), як (мов, на́че** *і т. ін.*) **ли́пку** — те саме, що **Обдира́ти (обде́рти), як (мов, на́че** *і т. ін.*) **ли́пку** (*див.* **ли́пка).** *Обібрав, як молоденьку липку!* (Укр.. присл.., 1955, 212); [Пузир:] *Як ви станете самі виправлять мошенників, то мене обберуть, як липку* (К.-Карий, II, 1960, 317).

4. *перев. док., рідко.* Те саме, що **обира́ти** 2, 3. — *Та тебе б тілько* [тільки] *в просо за опуда поставити, а не за будівничого оббирати!* (Фр., III, 1950, 114); *Цар обібрав з-поміж своїх вельможів* [вельмож] *Людину мовну* (Крим., Вибр., 1965, 197); *Обібравши місце під стіною, він поволі сів на стілець* (Вас., I, 1959, 346).

ОББИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІБРА́ТИСЯ,** обберу́ся, оббере́шся, *док.* 1. Знімати з себе що-небудь одне за одним; позбуватися чого-небудь. *Жінка підвела дівчинку до припічка. — Сідай отут. Бо тебе, мабуть, так воша й обліпила. Не обберемося тоді* (Головко, I, 1957, 89).

◇ **Не оббере́шся кло́поту (кло́потів, ли́ха** *і т. ін.*) — будеш мати багато клопотів, лиха, неприємностей і т. ін. *Чіпці байдуже до всього того.. У його тепер свої клопоти, не обберешся їх...* (Мирний, I, 1949, 390); *Чорне клинцювате обличчя Сафрона побіліло від хвилювання і прихованої злості на Фесюка: знали ж, кого покликати в чесну кумпанію* [компанію]. *Тепер не обберешся лиха з ним* (Стельмах, II, 1962, 112).

2. *чим, у що, розм.* Набирати, начіплювати що-небудь на себе; вбиратися у щось. *Свиня в реп'яхи обібралася* (Сл. Гр.); * Образно. *Груша на причілку.. вся обібралася зірками, ніби хрущами* (Гуцало, Скупана.., 1965, 73).

3. *перев. док., заст.* Пристати, зголоситися на що-небудь. *Обібравсь грибом — лізь у кіш* (Номис, 1864, № 7076); *Ні один козак не обібравсь.. На долину Черкень погуляти* (Укр.. думи.., 1955, 26).

4. *тільки недок.* Пас. до **оббира́ти.**

ОББИ́ТИ *див.* **оббива́ти.**

ОББИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обби́ти.** *Вітер встеляв під ноги каштанів оббитий квіт* (Забашта, Квіт.., 1960, 16); *Казарми були довгі, обідрані, з оббитими дощем стінами* (Н.-Лев., II, 1956, 200); *Часом прийде* [Василь] *оббитий, синцями вкритий, закривавлений* (Коб., II, 1956, 10); *На широких, оббитих китайкою ослонах, сиділи татари* (Коцюб., I, 1955, 393).

ОББИ́ТИСЯ *див.* **оббива́тися.**

ОББИТТЯ́, я́, *с., рідко.* Те саме, що **обби́вка** 2. *Жовта шкура оббиття дає прегарні фіолетові тони при електричнім світлі* (Коцюб., II, 1955, 438).

ОББІ́ГАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех.* Бігаючи, побувати по черзі в багатьох місцях, відвідати багатьох осіб і т. ін. *Сам собі, було, і обідати варю, і коня напуваю, і чоботи латаю, і ще скрізь оббігаю та назирну* (Кв.-Осн., II, 1956, 244); *Муся оббігала всі знайомі місця в саду, побувала на лузі біля річки* (Десняк, Вибр., 1947, 24).

ОББІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОББІ́ГТИ,** оббіжу́, оббіжи́ш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Біжучи навкруги чого-небудь, описувати замкнуте коло. *Він швидко оббігає навкруги будинку і зустрічає її на другому розі* (Собко, Любов, 1935, 48); *Соломія оббігла навкруги хату, заглянула в повітку — коня й воза нема* (Коцюб., I, 1955, 380); * Образно. *Радіохвилі оббігли навколо всієї земної кулі...* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 13); // Бігцем обгинати, обминати кого-, що-небудь. *Вони мовчки оббігають паркан, а я вже чекаю на них у сараї під бричкою* (Мик., Кадильниця, 1959, 43); *Це був коротенький товстопикий генерал. Шварц запобігливо оббігав його то справа, то зліва* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 267); // Обганяючи, переймати, перехоплювати кого-небудь. *На обрії.. замаячили постаті.. Це ж не кіннотники, що оббігти хочуть ворога, — вони махають руками, як вітряки* (Ю. Янов., I, 1958, 143); // Пробігати кружним шляхом поза чим-небудь. *В одну мить оббіг він поза дворами і наздогнав її на зеленому взгір'ї* (Н.-Лев., I, 1956, 189); *Жеребець оббіг аж поза старою стайнею, кілька раз заіржав* (Ле, Історія радості, 1947, 177); // *перен.* Проходити певний, звичайно усталений шлях, цикл (про планети, годинникову стрілку і т. ін.). *Округ сонця шлях широкий В неоміряних краях,— Там планета лічить роки, Оббігаючи той шлях* (Сам., I, 1958, 79); *Молодий місяць швидко оббіг небо і подався спочивати* (Гжицький, Опришки, 1962, 65); *Стрілка годинника вже встигла оббігти весь циферблат, а ми все летимо* (Рад. Укр., 7. III 1963, 4); // Протікаючи, круто завертати навколо чого-небудь, у чомусь (про річку, струмінь води); обтікати. *Не знать де беруться кучеряві садки, темні лісочки і сині річечки кругом їх оббігають* (Мирний, IV, 1955, 313); *Трубами і трубками оббігатиме* [вода] *компресор, щоб потім виллятися геть* (Трубл., I, 1955, 136); // робити вигин навколо чого-небудь (про стежку і т. ін.). *Іван легко йшов угору крутим плаєм, що робив несподівані повороти.., оббігаючи безладно навергане каміння* (Кол., Терен.., 1959, 294).

2. *тільки недок., перех., перен., розм.* Обминати, обходити що-небудь неприємне, уникати кого-, чого-небудь. *Саме те місце, де вони жили, зробилося якимсь страшним,— стали його оббігати...* (Мирний, II, 1954, 45); *Собаки оббігали його городами, а невістка.. часто плакалась нашій матері, що дід її задушить своїм тютюном* (Довж., Зач. Десна, 1957, 472).

3. *перев. док., перех., розм.* Біжучи, побувати по черзі в багатьох місцях, відвідати багатьох осіб і т. ін. *Ранесенько прокинулась наша панночка. Умилась, прибралась, оббігла усі будинки, увесь двір* (Вовчок, I, 1955, 106); *Влас сам не знав, як він встиг оббігти півмістечка, знайти Діну* (Дмит., Наречена, 1959, 79).

◇ **Оббіга́ти (оббі́гти) очи́ма (по́глядом** *і т. ін.*)**; Очі (по́гляд** *і т. ін.*) **оббіга́ють (оббі́гли)** *кого, що* -- швидко оглядати кого-, що-небудь. *Зв'язковий гострим поглядом оббігає кімнату* (Ю. Янов., IV, 1959, 213); *Хутко очима оббіг натовп, стрибаючи з обличчя на обличчя* (Головко, I, 1957, 52); *Його очі живо оббігли кімнату — чистеньку, веселу світличку* (Фр., VIII, 1952, 328).

4. *неперех., розм.* Втрачати побілку від змивання її водою, дощем. *Вибілила хату,— дощ пішов, вона й оббігла, і вп'ять* [знов] *руда* (Сл. Гр.).

ОББІ́ГТИ *див.* **оббіга́ти.**

ОББІ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оббіли́ти.** *Її хата — звичайна хата селянська з призьбою, коло вікон оббілена* (Коб., I, 1956, 473).

ОББІЛИ́ТИ *див.* **оббілювати.**

ОББІЛО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оббілува́ти**^{1}. *Оббілована туша.*

ОББІЛУВА́ТИ^{1}, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обробити тушу забитої тварини (зняти шкуру, викинути нутрощі і т. ін.). *Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, витер вогню деревом об дерево, спік, з'їв* (Укр.. казки, 1951, 179); *Нарешті Юрко оббілував голову з виряченими байдужими до всього очима кроля* (Чорн., Потік.., 1956, 336).

◇ **Оббілува́ти, як бі́лку** — те саме, що **Обде́рти, як (мов** *і т. ін.*) **ли́пку (бі́лку)** (*див.* **обдира́ти**). *Не бачити Чуплакові своєї рябої корови. Вилікує вона* [лікар] *його чи ні, а оббілує, як білку* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 136).

ОББІЛУВА́ТИ^{2}, у́ю, у́єш, *док., перех.* Побілити, вибілити всю будівлю розчином крейди, вапна і т. ін. *Вільшаницькі молодиці опорядили перед весіллям дім і двір Моссаковського: оббілували всередині, гарненько обмазали й побілили о́коло* (Н.-Лев., III, 1956, 81).

ОББІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОББІЛИ́ТИ,** білю́, біли́ш, *док., перех.* Обмазувати білою глиною, крейдою, вапном і т. ін.; білити (у 1 знач.). *Солдати почали готувати маскувальні халати, оббілювати крейдою автомати* (Автом., Щастя.., 1959, 156); *Діждали весни,— город обкопала* [Мотря], *скопала, засадила; хату вимазала, оббілила* (Мирний, I, 1949, 133).

ОББЛЮВА́ТИ, юю́, ює́ш, *док., перех., вульг.* Забруднити блювотиною. — *Пообжирались* [бандити] *самогону і всі бур'яни.. обблювали* (Стельмах, II, 1962,181).

ОББЛЮВА́ТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *док., вульг.* Забруднитися блювотиною.

ОББОМБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* оббомбля́ть; *док., перех., розм.* Заки́дати з усіх боків бомбами. *Місто під артилерійським, мінометним і кулеметним обстрілом.. Вже так нас оббомбили кругом, що ніяк машиною проїхати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 480).

ОББРЕ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оббреха́ти;** // **оббре́хано,** *безос. присудк. сл. Чого чекать? — Одурено гадки, Оббрехано псалми моєї віри, Знесилено кайданами заміри І стоптано найкращії квітки* (Стар., Поет. тв., 1958, 98).

ОББРЕХА́ТИ *див.* **оббріхувати.**

ОББРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОББРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* Зрізувати бритвою волосся (на голові, обличчі); брити, голити. *Узяв* [сотник] *та півголови йому уподовж оббрив та й прогнав від себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 223).

ОББРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОББРИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* Оббривати себе; бритися, голитися.

ОББРИ́ЗКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оббри́зкати.** *Старий, увесь оббризканий болотом, обшарпаний і піднепалий, згорбився і постарівся* [Староміський] *о яких десять літ* (Фр., III, 1950, 68); *В очах полісовщика, який розгублено стоїть біля ставу, нестерпно блищать в'їжджені, оббризкані росою шини* (Стельмах, II, 1962, 46); * Образно. *Оббризкані гарячим сонцем скелі — Граніту віковічний моноліт* (Дор., Єдність, 1950, 49).

ОББРИ́ЗКАТИ *див.* **оббри́зкувати.**

ОББРИ́ЗКАТИСЯ *див.* **оббри́зкуватися.**

ОББРИ́ЗКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оббри́зкувати.** *Мокрі каменюки посеред води, раз у раз оббризкувані водою, виcтирчали* [виступали] *де-де з сивої мряки* (Фр., IV, 1950, 419).

ОББРИ́ЗКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оббри́зкувати.** *Бджіл, які повилазили з вулика, заганяють оббризкуванням водою* (Бджільн., 1956, 31).

ОББРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОББРИ́ЗКАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Обливати, обляпувати краплинами чого-небудь рідкого. *Помер його батько. На фабриці тріснула форма, оббризкало його кипуче залізо, попалило* (Ірчан, II, 1958, 119); // *безос. Гарба зачіпалася за кущі, і Тимка оббризкувало холодним свіжим дощиком* (Тют., Вир, 1964, 89); * Образно. *Місяць все щедріше оббризкував сяйвом оброшені дерева і шляхи* (Стельмах, II, 1962, 28).

2. *спец.* Обливати дрібними краплинами якогось отруйного розчину (для знищення шкідників і збудників хвороб сільськогосподарських рослин і т. ін.); обприскувати. *Гуде над буряковими плантаціями літак, оббризкуючи буряки* (Вишня, I, 1956, 348).

ОББРИ́ЗКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОББРИ́ЗКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Обливати, обляпувати себе краплинами чого-небудь рідкого. *Вмивались вони своїм давнім розвідницьким способом: з дерева. Трясли на себе густе, листате гілля, оббризкуючись рясною росою* (Гончар, III, 1959, 436).

ОББРИ́ЗКУВАЧ, а, *ч., спец.* Пристрій для оббризкування (рослин і т. ін.).

ОББРИ́ЗНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **оббри́зкувати.**

ОББРИ́ЗНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **оббри́зкуватися.**

ОББРИ́ТИ *див.* **оббрива́ти.**

ОББРИ́ТИСЯ *див.* **оббрива́тися.**

ОББРІ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оббрі́хувати.** *Націоналістичні писаки.. виявляють неабияку спритність у справі оббріхування Шевченка, блюзнірського перекручування його творчості* (Літ. Укр., 16. IV 1963, 1).

ОББРІ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОББРЕХА́ТИ,** решу́, ре́шеш, *док., перех.* Наговорювати неправду на когось, щось, вигадувати небилиці про кого-, що-небудь; зводити наклепи на когось, щось. *Так ось який він,* *боєць армії-визволительки... Десятиліттями його оббріхували. Десятиліттями народам світу говорили про нього неправду* (Гончар, III, 1959, 458); — *Він,— кажуть,— оббрехав нас справникові, він йому що-небудь підніс, щоб нашим хлібом орудувати...* (Кв.-Осн., II, 1956, 141); — *Оббрехала мене на все село, а тепер мене і малі діти дражнять відьмою* (Н.-Лев., II, 1956, 17).

ОББРІ́ХУВАЧ, а, *ч., зневажл.* Той, хто оббріхує кого-, що-небудь. *З'їзд* [письменників України] *дав рішучу відсіч ворогам соціалістичного реалізму, всіляким оббріхувачам з зарубіжних реакційних підворіть* (Літ. газ., 20. III 1959, 1).

ОББРЬО́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оббрьо́хати.** *Хлопчина хотів скочити на долівку, але вчасно згадав, що його оббрьохані штаненята парують на лежанці* (Стельмах, I, 1962, 303).

ОББРЬО́ХАТИ *див.* **оббрьо́хувати.**

ОББРЬО́ХАТИСЯ *див.* **оббрьо́хуватися.**

ОББРЬО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОББРЬО́ХАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Забрьохувати, заляпувати болотом кругом, по всій поверхні (одяг, взуття і т. ін.).

ОББРЬО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОББРЬО́ХАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Забрьохуватися, заляпуватися болотом кругом, по всій поверхні.

ОББУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОББУ́ТИСЯ,** у́дуся, у́дешся, *док., розм.* Звикати до незнайомого місця, середовища і т. ін.; освоюватися. — *Може, вона таки оббудеться в моїй хаті,— подумав Клим* (Н.-Лев., III, 1956, 361); — *Відпочивай, читай книжки. Воно якийсь час буде нудно з незвички, а далі — оббудешся* (Мушк., Серце.., 1962, 14); // *з чим.* Призвичаюватися до чого-небудь незвичного, неприємного. *Після знадвірнього* [надвірного] *дуже ясного сонця вони довго не могли оббутись з темрявою й нічого не бачили в темній крамниці* (Н.-Лев., III, 1956, 212).

ОББУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оббудува́ти.** *Жиле приміщення оббудоване з двох чи трьох боків господарчими прибудовами* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 16).

ОББУДОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОББУДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Зводити будівлі навколо чого-небудь, оточувати спорудами з декількох або з усіх боків що-небудь.

ОББУДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОББУДУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* Зводити для себе (житло, господарські приміщення і т. ін.).

ОББУДУВА́ТИ *див.* **оббудо́вувати.**

ОББУДУВА́ТИСЯ *див.* **оббудо́вуватися.**

ОББУРИ́ТИ *див.* **оббу́рювати.**

ОББУ́РЮВАННЯ, я, *с., гірн.* Дія за знач. **оббу́рювати.** *Соя очолив роботи по оббурюванню завалу і відкиданню породи* (Ткач, Плем'я.., 1961, 114).

ОББУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОББУРИ́ТИ,** бурю́, бу́риш, *док., перех., гірн.* Просвердлювати буром або іншим інструментом ряд отворів — шпурів навколо чого-небудь. *Добився* [Микола] *безвідмовної роботи свого молотка і зумів оббурити аж три забої замість одного* (Ткач, Плем'я.., 1961, 121).

ОББУ́ТИСЯ *див.* **оббува́тися.**

ОБВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обва́жити.** *За огорожею.. підносилася вгору яблуня, обважена плодами, що нагинали гілки до землі* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *Не чаруй мене знову оманами, Не розплющуй обважених вій* (Граб., I, 1959, 556); *З пониклою, обваженою гіркими думами головою вона прислухалася до останніх звуків затихаючої в селі весільної музики* (Коцюб., II, 1955, 31).

ОБВА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обва́жити.**

ОБВА́ЖИТИ *див.* **обва́жувати.**

ОБВА́ЖИТИСЯ *див.* **обва́жуватися.**

ОБВА́ЖНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обважни́ти.** *Паничик Вітюньо обліг на смертній постелі. Увесь дім був обважнений смутком* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64); *Двічі починала фонтанувати газом свердловина, і двічі її приборкували обважненим гематитом глинистим розчином* (Роб. газ., 19. VII 1965, 2); * Образно. *Природа, обважнена осінніми благами, лагідно благословляла людські веселощі* (Кач., Вибр., 1953, 286).

ОБВАЖНИ́ТИ *див.* **обва́жнювати.**

ОБВАЖНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **обважні́ти.** *Кропива, обважніла насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах* (Коцюб., II, 1955, 214); *Одна гілка простяглась аж до шибок, обважніла від плоду, налитого смачним соком* (Шиян, Переможці, 1950, 85). — *Сто карбованців або й двісті!..— крикнув Балабуха й скочив з стільця, невважаючи на свою постать, вже зовсім обважнілу* (Н.-Лев., III, 1956, 240); * Образно. *Ми уже стоїмо на порі, як достиглі плоди, як дерева набряклого саду, обважнілі від дум* (Перв., I, 1958, 133).

2. *у знач. прикм.* Який збільшився у вазі або набрав додаткової ваги. *Потерті ноги нестерпно щемлять від соляної ропи. Штани, шинеля — все вже мокре, обважніле* (Гончар, II, 1959, 416); // Який прогнувся, обвис і т. ін. під вагою чого-небудь. *Вони* [яблука] *тулилися на гілках так густо, що обважніле дерево аж гнулося під золотистою вагою до землі* (Чаб., Тече вода.., 1961, 69); *Під ногами шурхотів сніг і тихо шепотілися вгорі своїми обважнілими вітами сосни* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 39); // Важкий, неповороткий (про людину, живу істоту). *Йшла колгоспна череда, летіли до ставу табуни обважнілих сірих гусей* (Кучер, Дорога.., 1958, 219).

3. *у знач. прикм.* Який втратив здатність невимушено рухатися, нормально діяти, триматися (від утоми, болю, травми, сп'яніння і т. ін.). *Сон дивний, мов у гарячці! Я безсилий, обважнілий* (Л. Укр., IV, 1954, 181); *Її закриті очі і зблідле обличчя та обважніле тіло казали мені, що вона була нежива* (Досв., Вибр., 1959, 184); *Генерал опустив обважнілі повіки і задумався* (Рибак, Що сталося.., 1947, 13); // Уповільнений, розслаблений (про ходу, рух і т. ін.). *Сагайдачний рушив на корму повільною, обважнілою ходою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 148).

ОБВАЖНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **обважнілий** 2, 3. *Курбала нараз заметушився, його обважнілість і серйозність де й поділися* (Досв., Вибр., 1959, 316).

ОБВАЖНІ́ЛО. Присл. до **обважнілий** 2, 3. *Під зоряним небом, розкручуючи гул, обважніло пролетіли бомбардувальники* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 540); *Ярема ще раз спробував звестися на ноги, але знов обважніло опустився на мокру землю і застогнав від безпорадності й болю* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 311).

ОБВАЖНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обважніти.**

ОБВАЖНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Стати відчутно важчим, набагато збільшити свою вагу. *Все наситив своїм диханням сироко. Обважніла одежа, змокрів тютюн* (Коцюб., II, 1955, 410); *Зерно набралося водою, обважнів колос, приліг до землі* (Горд., Дівчина.., 1954, 151); // *під чим, від чого, чим і без додатка.* Обвиснути, похилитися і т. ін. під вагою чого-небудь. *Тяжко звисатиме гілля нових садів під пурпуром і янтарем.. плодів, обважніють виноградні лози під прозорими гронами* (Рильський, III, 1956, 27); *Яблуні, груші, сливи обважніли від рясних плодів* (Минко, Повна чаша, 1950, 61); *Ліс набубнявів, обважнів бурштиновим листом і стояв тепер, похилившись під вагою того мокрого листу*

(Епік, Тв., 1958, 425); // Стати важким, неповоротким від збільшення ваги (про людину, живу істоту). *Пан Горленко помітно подався за рік: він якось обважнів, обрязк* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 7); — *Перепілки літають низько,— говорив Шамба,— вгодувались на хлібах, обважніли, і яструбові легко ловити їх* (Трубл., III, 1956, 22).

2. Втратити здатність невимушено рухатися, нормально діяти, триматися; стати малорухливим, млявим (від утоми, болю, травми, сп'яніння і т. ін.); обм'якнути, розслабитися. *Хаквілавіліс упав, як купа сміття — обважнівши, з дивним тріском і шелестом* (Смолич, I, 1958, 94); // Стати важким, малорухомим (про частини тіла). *Ніякісінька думка не ворушилась в його голові. І тіло наче обважніло і здерев'яніло* (П.-Лев., I, 1956, 566); *Голод почав туманити очі. Вони ніяк не могли позбутися сну. Повіки обважніли, їх тяжко було підійняти* (Мик., II, 1957, 246).

ОБВА́ЖНЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **обва́жнювати** 2, 3.

ОБВА́ЖНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБВАЖНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Налягати, тиснути своєю вагою, тягнучи донизу. *Лампочка.. золотила великі, стиглі яблука, що густо обважнювали віти* (Десняк, Десну.., 1949, 290); *Ніщо не обважнювало плечей* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 22); *Хмара наздогнала парусник і обсипала його дощем. Паруси намокли, обважнивши щогли* (Ю. Янов., II, 1958, 59); // *перен.* Нависати, лягати важким тягарем над ким-небудь, на кого-небудь (про думки, почуття і т. ін.).

2. *перен.* Надто насичувати, перевантажувати чим-небудь зайвим, роблячи важким, незграбним (про мову, стиль). *Іноді Манжура обважнює свої поезії надмірною кількістю епітетів* (Рад. літ-во, 7, 1965, 34).

3. *спец.* Додавати до розчину яку-небудь речовину для збільшення його густини. *Запасу* [глинистого розчину] *на буровій не виявилося. Не було й гематиту, яким обважнюють розчин* (Роб. газ., 3.XI 1963, 2).

ОБВА́ЖНЮВАЧ, а, *ч., спец.* Речовина, яку використовують для обважнювання. *Для зберігання обважнювача* [магнетиту] *запроектовано механізований склад* (Роб. газ., 10. III 1962, 2).

ОБВА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обва́жувати.** *Всі вони.. знали Литчин спосіб поводження з боржниками, Литчину сумлінність у обважуванні на дрібному крамі* (Епік, Тв., 1958, 112).

ОБВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Недоважувати щось кому-небудь (помилково або з метою наживи). *Як побачила, що він, бога не боячися, проїжджих обміряє, і обважує, і облічує, ..так Горпина схаменулась, перестала йому волю давати* (Кв.-Осн., II, 1956, 256); *Хвалився старий, що думає віддати* [Марту] *за пихатого.. Созоненка, який у крамниці людей обважує* (Стельмах, II, 1962, 355).

2. *рідко.* Те саме, що **обва́жнювати.**

ОБВА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБВА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док., рідко.* 1. Помилятися, зважуючи що-небудь.

2. Накладати, набирати надто багато вантажу; перевантажуватися. *Як їхали звідтіль та обважились, а вісь уломилась* (Сл. Гр.).

ОБВА́Л, у, *ч.* 1. Стрімке падіння великої частини грунту, гірської породи, снігу і т. ін. внаслідок зсуву, руйнування і т. ін. *Ти вмер, Густаве.. Похоронив тебе вабій у грізнім гуркоті обвалу...* (Сос., II, 1958, 356); — *В роки еміграції мені довелося жити в Швейцарії, там бувають снігові обвали* (Гончар, II, 1959, 115); * **У порівн.** *Поява «Кобзаря» ще за життя Шевченка для багатьох тоді сприйнята була буквально як обвал* (Тич., III, 1957, 116).

2. Купа каміння, землі, снігу і т. ін., що звалилася з гори, кручі, скелі і т. ін.—*Вже ми набрели те місце, де кам'яна постіль помостилася — крейдяний обвал* (Вовчок, I, 1955, 230); *Злетів, упав гірський обвал* (Перв., I, 1958, 193); *Іноді продукти вивітрювання гірських порід.. падають з гір у долини.. і утворюють так звані гірські обвали* (Курс заг. геол., 1947, 79); * Образно. *Обвал страшних атак грудьми з них кожен стрів* (Бажан, Вибр., 1940, 165); * У порівн. *Наче обвалом із снігових гір засипало Вітрову Балку* (Головко, II, 1957, 316).

3. *рідко.* Частина земної поверхні з слідами відпадання, відвалювання маси землі; круча, обрив. *Тихозоров знайшов похиле узгір'я, що з одного боку обривалося вниз глиняним обвалом* (Донч., II, 1956, 65).

ОБВА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвали́ти.** *Обвалені стіни, знесені дахи, потрощені паркани... Вся вулиця перерита свіжими вирвами* (Гончар, III, 1959, 377); // **обва́лено,** *безос. присудк. сл. В кутках із стелі звисало павутиння.. Під луткою обвалено було* (Головко. II, 1967, 95).

2. *у знач. прикм.* Який має сліди обвалів. *Далі пішли гори голі, дикі, з обірваними обваленими боками* (П.-Лев., II, 1956, 381).

ОБВА́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвали́ти.** *Відбивання руди в Криворізькому басейні здійснюється за допомогою буропідривних робіт і способом обвалення* (Гірн. пром.., 1957, 71); *Анатолій підбіг до вікна, щоб глянути на зону обвалення, і ще встиг побачити незвичайну картину: земля розколювалась на величезні брили і ярусами западала вниз* (Гур., Життя.., 1954, 385).

ОБВА́ЛИСТИЙ, а, е. Який легко обвалюється, руйнується. *Обвалистий берег.*

ОБВАЛИ́ТИ *див.* **обва́лювати.**

ОБВАЛИ́ТИСЯ *див.* **обва́люватися.**

ОБВА́ЛИЩЕ, а, *с.* Те саме, що **обва́л** 2. *На стрімкім пригірку, ..покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне логовище медведів* (Фр., VI, 1951, 10).

ОБВАЛО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвалува́ти** 1. *З глибокої обвалованої канави не було видно, що діється на аеродромі* (Перв., Дикий мед, 1963, 17); *У багатьох річок русла штучно обваловані для запобігання їх розливу* (Геол. Укр., 1959, 676).

ОБВАЛО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвало́вувати.** *Одним з надійних способів припинення дії ярів є обваловування і залісення* (Колг. Укр., 1, 1962, 40).

ОБВАЛО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВАЛУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Обгороджувати валом, щоб запобігти розмиванню або затопленню водою, для затримання стічних вод і т. ін. *Зараз механізатори і колгоспники обваловують річку Турунчук, щоб відгородити нові поля від весняної повені* (Рад. Укр., 10. XII 1953, 3); — *А тепер усі виноградники нашої бригади зрошуються.. Обвалували в ущелині басейн і з гір збираємо туди стічні води* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 18).

2. *іст.* Обносити, оточувати захисним валом. *Поляки хоч і встигли вже обвалувати з усіх боків свій табір, але настрій від цього не поліпшав: вони вже перестали погрожувати козакам* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 328).

ОБВАЛУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвалува́ти** 1. *Для нагромадження і правильного використання вологи в степових районах країни проводити снігозатримання, обвалування, затримання талих вод* (Рад. Укр., 28. II 1947, 3); *Обвалування ярів.*

ОБВАЛУВА́ТИ *див.* **обвало́вувати.**

ОБВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обва́лювати.**

ОБВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБВАЛИ́ТИ,** валю́, ва́лиш, *док., перех.* Виклика́ти обвал, руйнування чого-небудь. *Берег тут чорноземний, трав'янистий, і вода не шипить, як на піску, а глухо клекоче. На кого обурюється вона, обвалюючи землю?* (Стельмах, II, 1962, 57); *Бригада Олександра Коваленка обвалила і видала на-гора сімнадцять тисяч тонн високоякісної руди* (Роб. газ., 12. X 1962, 1).

ОБВА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБВАЛИ́ТИСЯ,** ва́литься, *док.* 1. Раптово спадати вниз, відриваючись від чого-небудь внаслідок руйнування, зсуву і т. ін. *Сухий лес дуже щільний, навіть твердий, і на схилах не осипається, як пісок, а раптово обвалюється вертикальними пластами* (Знання.., 9, 1965, 14); *В тому місці, де обвалився берег, утворилась тиха заводь, затінена старезною вербою* (Кол., Тереп.., 1959, 37); // Руйнуватися від давності або втрачати первісні форми (про будівлі і споруди). *Старосвітський будиночок обвадивсь, темніє розбитими вікнами* (Вас., I, 1959, 268); *Колодязь.. уже багато років не чистили, а зруб зогнив і наполовину обвалився* (Коз., Блискавка, 1962, 97).

2. Навально, з силою падати на кого-, що-небудь (про хвилі, струмені води і т. ін.). *Вода з безперервним шумом обвалювалась униз між кущі, звідки брали початок зрошувальні канави* (Гончар, Таврія, 1952, 168); *Висока хвиля підхопила його, ніби хотіла викинути на берег. Не вийшло. Сама обвалилась з гуркотом на берег* (Головко, I, 1957, 482); * Образно. *Він.. знав, що говорить не те, чого від нього чекають, що зараз на нього обвалиться лавина критики* (Ткач, Плем'я.., 1961, 89).

3. Падати, руйнуючи своєю вагою неміцну опору; провалюватися. *Почав розказувати* [Кирило], *як обвалився на гнилому переході* (Мирний, III, 1954, 72); — *Через річку вже не можна їздити, заборонено річковою охороною. Одні сани обвалилися біля берега* (Ле, Право.., 1957, 294).

4. *тільки недок.* Пас. до **обва́лювати.**

ОБВАЛЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВАЛЬКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Мазати, обліплюючи товстим шаром глини (будівлю, стіни). *Кілька жінок лінькувато місять глину в замісі, щоб дірки в стінах потім нею обвальковувати* (Гончар, Тронка, 1963, 320); *Змінилася й Олина мати! проясніла, причепурилась сама й хату причепурила — не пізнати... і знадвору обвалькувала, де треба* (Юхвід, Оля, 1959, 220).

ОБВАЛЬКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обвалько́вувати.** *Щоб не було втрат теплого повітря, всередині і ззовні, біля підлоги сушарка обвальковується напівсирою глиною* (Колг. Укр., 12, 1958, 26).

ОБВАЛЬКУВА́ТИ *див.* **обвалько́вувати.**

ОБВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обванта́жити.** *Через день або два він виїздив, обвантажений усяким добром* (Фр., VI, 1951, 37).

ОБВАНТА́ЖИТИ *див.* **обванта́жувати.**

ОБВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВАНТА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **наванта́жувати.** *Обвантажувати вози.*

ОБВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвари́ти.** * У порівн. *Він захопив свої мішки і, мов обварений, вискочив з комори* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 172).

ОБВАРИ́ТИ *див.* **обва́рювати.**

ОБВАРИ́ТИСЯ *див.* **обва́рюватися.**

ОБВА́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Пристосований для обварювання чого-небудь. *Обварювальна сітка.*

ОБВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обва́рювати.** *Шкідників (наприклад, хрущів та бурякових довгоносиків) після обварювання окропом можна згодовувати свійській птиці* (Шкідн. поля.., 1949, 132).

ОБВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБВАРИ́ТИ,** варю́, ва́риш, *док., перех.* Обливати окропом, гарячою рідиною або злегка проварювати. *За годину до випікання млинців підготовлену масу обварюють двома склянками молока або води* (Укр. страви, 1957, 259); // Обпікати окропом, парою і т. ін. (шкіру людини); ошпарювати. *Скорою ходою почимчикував* [Яць] *до хати другого швагра, того самого, котрому ген-то жінка окропом ноги обварила* (Фр., II, 1950, 212); // *безос.* [Єфрем:] *Поїзд на поїзд наскочив: поламано два вагони, кондуктора прибило, кочегара обварило...* (Кроп., IV, 1959, 318).

ОБВА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБВАРИ́ТИСЯ,** варю́ся, ва́ришся, *док.* 1. Обпікатися окропом, парою і т. ін.; ошпарюватися. — *Я трохи не обварилась молоком через тебе...* (Григ., Вибр., 1959, 428).

2. *тільки недок.* Пас. до **обва́рювати.**

ОБВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвести́** 3—5. *Змарніло Женине личко, синіми колами обведені сумні очі, немов прив'яли червоні губи* (Хижняк, Тамара, 1959, 58); *Допевнився Панько, що ззаду стояла військова стайня, обведена також високим білим муром* (Март., Тв., 1954, 163); *Чотирикутний майдан, на якому крутилося дві сотні козаків, був уже прочищений і обведений з усіх боків окопами* (Мак., Вибр., 1956, 441); *Мій погляд промайнув по її стрункій в чорну амазонку одягненій постаті, і такій же обведеній смушком шапочці* (Коб., III, 1956, 82); *Червоною глиною були обведені вікна в хаті й знадвору* (Н.-Лев., I, 1956, 466).

ОБВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвести́** 1—3, 5.

ОБВЕЗТИ́ *див.* **обво́зити.**

ОБВЕРТІ́ТИ *див.* **обві́рчувати.**

ОБВЕСТИ́ *див.* **обво́дити.**

ОБВЕСТИ́СЯ *див.* **обво́дитися.**

ОБВЕЧОРІ́ТИ, іє, *безос., рідко.* Настати вечору; повечоріти.

ОБВИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвива́ти.**

ОБВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБВИ́ТИ,** обів'ю́, обів'є́ш *і* **ОБВИНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Обмотувати, обплітати, обкручувати собою. *Чорноволосу голову двічі обвивали жовтогарячі кісники* (Н.-Лев., II, 1956, 307); [Кассандра:] *Дивись: і досі золота гадючка мені правицю обвиває* (Л. Укр., II, 1951, 256); *Буйний хміль доверху обвивав Не стару, та вже зів'ялу грушу* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 101); // Доладно облягати, обволікати (про одяг). *Гнучкий стан* [Дзвінки] *обвивали дорогі запаски* (Гжицький, Опришки, 1962, 219); *Шелестіли пухнасті лисиці, які мали обвивати плечі угорських аристократок* (Гончар, III, 1959, 273); // *перен.* Оточувати, розташовуючись, розміщуючись навколо чого-небудь. *Висока кам'яна стіна обвивала кругом великий розкішний садок* (Мирний, IV, 1955, 7); // Міцно охоплювати чим-небудь. *Його тонкі, цупкі ноги гадюками обвивали баского чорного коня* (Н.-Лев., III, 1956, 134); *Спрут.. обвивав лапами руку* (Коцюб., II, 1955, 417); // Те саме, що **обійма́ти** 1. *Обвив* [Роман] *їй стан рукою, але вона тихо визволилася з тих обіймів* (Гр., II, 1963, 270); *Дівчина.. цілком віддалася стихійній силі почуття щастя: вона незчулася, як обвила шию парубка і міцно поцілувала його* (Л. Янов., I, 1959, 426); *Руки обвили його за шию, іскристі й добрі очі здавалось зазирали в саму душу* (Шиян, Переможці, 1950, 61).

2. *чим, у що, навколо чого.* Обплутуючи, обв'язуючи, покривати поверхню чого-небудь. *Дерева молоді на цій землі посадим І обів'ємо дім веселим виноградом!* (Рильський, II, 1960, 255); *Садоводи колгоспні напоять тебе* [дуба] *із криниці, Ланкові обів'ють у стрічки золотої пшениці* (Мал., Звенигора, 1959, 220); // *рідко.* Те саме, що **обв'я́зувати** 1. *Обвивши собі той шнурок міцно довкола руки, я шепнув хлопцям: — Тягніть мене!* (Фр., IV, 1950, 18); // Щільно обгортати в що-небудь, замотувати

чимось. *Бережно обвила вона письмо в папір і в шматину* (Фр., III, 1950, 439); *Гюлле нервово щільніше обвила навкруг стану тонкий пістряк* (Досв., Гюлле, 1961, 131).

3. *перен.* Густо оболікати, обкутувати, оточувати з усіх боків (про дим, туман і т. ін.). — *Ну, а як же моя сім'я? Діти? — і затих* [Оксен] *в очікуванні, обвиваючи голову сивою чалмою диму* (Тют., Вир, 1964, 440); *Він, міцно, глибоко затягшися цигаркою, обвив себе сизим тютюновим серпанком* (Головко, II, 1957, 69); // Охоплювати, обіймати (про настрій, почуття і т. ін.). *На Руській землі журба виростала, Велика печаль кругом тую землю обвивала* (Мирний, V, 1955, 268); *А серце обвило холодне, чорне горе, А серце томиться в обіймах чорних ночі* (Рильський, I, 1960, 114).

ОБВИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБВИ́ТИСЯ,** обів'ю́ся, обів'є́шся *і* **ОБВИНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Обмотуватися, обплітатися, обкручуватися навколо чого-небудь. *Червоний пояс обвивавсь, наче гадюка, кругом тонкого стану* (Н.-Лев., II, 1956, 168); *Довкола ноги обвилася велика сіра змія* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 177); *Круг голови над чистим лобом обвивалися в два ряди тугі коси* (Жур., Дорога.., 1948, 16); * Образно. *Висока гора, і схід на неї крутий, змією кругом шпиля так і обвився* (Мирний, III, 1954, 60); *Ще носити мені не минеться І кайданів усяких і мук; Скільки їх за життя обвинеться Коло серця, ярливих гадюк!* (Граб., I, 1959, 559); *Вернулась знов стара любов І знов круг серця обвилася* (Олесь, Вибр., 1958, 371); // *перен., рідко.* Догоджати в усьому кому-небудь. *Батько, як хміль коло верби, коло неї обвивався* (Григ., Вибр., 1959, 248); // *перев. зі сл.* шия, стан *і т. ін., круг чого, на що, кому.* Обіймати кого-небудь. *Гордієва рука знов якось несамохіть обвивається круг її стану...* (Гр., II, 1963, 39); *Вона прибігла до нього заплакана і, заставивши припинити роботу, обвилась йому на шию, як хмелина на явір* (Тют., Вир, 1964, 265).

2. *чим, у що.* Замотуватися, закутуватися в що-небудь (тканину, одяг і т. ін.); напинатися, пов'язуватися чимось. *Обвинувшися ковдрою та накинувши ще на ковдру все моє мокре убрання, я лежав, дзвонячи зубами* (Фр., IV, 1950, 291); *Обвились хустинками.*

3. *перен.* Густо оболікатися, обкутуватися з усіх боків (димом, туманом і т. ін.). *Маленький похорон звертає в другу вулицю. Чорний хрест обвився сивими цяточками мраки*[мряки] (Стеф., I, 1949, 146); // Перейматися (настроєм, почуттям). *Уся похолонула* [земля], *обвинулася.. серпанком мрячного смутку й туги* (Кобр., Вибр., 1954, 207).

4. *тільки недок.* Пас. до **обвива́ти.** * Образно. *Нема на полях ні жмутків колючого перепеченого негодою дроту, ні лінії окопів; навіть свіжі червоноармійські могили обвиваються сплесками ярої чубатої пшениці* (Стельмах, II, 1962, 172).

ОБВИВНИ́Й, а́, е́. Признач. для обвивання.

ОБВИ́ДНІТИ, іє, *док., безос.* Настати (про день, світанок); розвиднітися. *Як обвидніло трохи надворі, зараз зібралися.. люди у двір до Наума* (Кв.-Осн., II, 1956, 92).

ОБВИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБВИ́КНУТИ** *і* **ОБВИ́КТИ,** кну, кнеш, *док.* 1. *до кого — чого і без додатка.* Призвичаюватися до незнайомого місця, середовища і т. ін.; обжуватися, освоюватися. *Піп обвикав до темнуватого приміщення, шукав очима, де б зручніше сісти* (Ле, Наливайко, 1957, 236); — *А важко, дядьку, у москалях? — спитав Назар Булат. Корній зітхнув, похитав головою: — Поперваx важкувато, а потім обвикнеш* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 40); // Позбуватися почуття остраху, боязні; переставати боятися. *Коли увели його у хату, то вона злякалася, як страховища якогось. Потім трохи обвикла; любувалася його мундиром, циновими гудзиками* (Мирний, I, 1954, 62).

2. *перев. з інфін.* Набувати певних навичок, досвіду (у праці і т. ін.); призвичаюватися. *Поки ще люди не обвикли переводити свою працю на гроші* (Мирний, IV, 1955, 330).

ОБВИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБВИ́КНУТИСЯ** *і* **ОБВИ́КТИСЯ,** кнуся, кнешся, *док.* 1. *з чим і без додатка.* Призвичаюватися до незнайомого місця, середовища і т. ін.; обжуватися, освоюватися. *Були й такі* [загони], *що довгенько збиралися, згукувалися, обвикалися з лісом і небезпекою і аж тоді починали потикатися на шляхи, на станції* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 67); *Слухає цей гомін Стасикова мати-переселенка, вона ще не зовсім обвиклася в цих краях* (Гончар, Тронка, 1963, 148); // Позбуватися почуття остраху, боязні; переставати боятися. *Сергій побрів.. під невисоку, обпалену біля кореня грушу-степівку.. На її вершечку чичекала сорока, але вона не тікала — обвиклась* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 5).

2. Набувати певних навичок, досвіду (у праці і т. ін.). *В полоття втяглася Оленка, обвиклася* (Горд., II, 1959, 141).

ОБВИ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обви́кнути, обви́кти.** *Обвиклі в темряві очі обминали кожен корч* (Горд., Вірність, 1943, 30).

ОБВИ́КНУТИ *див.* **обвика́ти.**

ОБВИ́КНУТИСЯ *див.* **обвика́тися.**

ОБВИ́КТИ *див.* **обвика́ти.**

ОБВИ́КТИСЯ *див.* **обвика́тися.**

ОБВИ́НЕНИЙ, ОБВИ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвину́ти.** *Параска внесла пачку, обвинену газетою і перев'язану шнурком* (Фр., III, 1950, 445); *Грициха сиділа на припічку. Хору ногу, обвинену в кусник старої опинки, ..держала на стільці* (Март., Тв., 1954, 74).

ОБВИНУВАЛЬНИЙ, а, е. 1. Який містить у собі обвинувачення, осуд кого-, чого-небудь. — *Що ж ти хочеш? — спитав секретар, вислухавши десятихвилинну обвинувальну промову агронома, з якої він ніяк не міг зрозуміти, чим же, власне, завинив Сагайдак* (Добр., Тече річка.., 1961, 127).

2. *юр.* Який містить у собі судове обвинувачення; стос. до судового обвинувачення. *Він уважно перечитав всю справу Шевченка і здивувався: був там і обвинувальний акт, і протоколи допитів, і вирок. Не було тільки тих віршів, за які сплітала його така жорстока доля* (Тулуб, В степу.., 1964, 79); *Обвинувальний висновок.*

ОБВИНУВАТИТИ *див.* **обвинува́чувати.**

ОБВИНУВА́Ч, а́, *ч.* 1. *кого, чого.* Той, хто обвинувачує кого-, що-небудь у чомусь. *Горпина похитнулася і зблідла.. Данило... Невільник, прикутий до галерної лави. Мученик і жахливий обвинувач жінки-зрадниці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 425); *Радіщев виступив грізним обвинувачем самодержавно-кріпосницького ладу* (Вісник АН, 9, 1949, 54).

2. *юр.* Особа, що підтримує обвинувачення в судовому процесі. *Після закінчення судового слідства, після промов обвинувача і оборонця обвинуваченому надається останнє слово* (Рад. суд, 1951, 57); *Місцевий обвинувач був хворий, і обвинувачення підтримував приїжджий* (Смія., Сад, 1952, 207).

ОБВИНУВА́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвинува́тити.** — *Вставай, серце, та вітай гостей! — тихо сказав Балабуха, неначе обвинувачений в якомусь проступстві* (Н.-Лев., III, 1956, 122); *Вся братія зібралась На монастирському подвір'ю. Став Марін Обвинувачений перед їх збором* (Фр., XIII, 1954, 295); // **обвинува́чено,** *безос. присудк. сл. Без ніякого доводу його обви-*

нувачено в страшному злочинстві, зганьблено, закинуто в тюрму (Гр., II, 1963, 445).

2. *у знач. ім.* **обвинува́чений**, ного, *ч.*; **обвинува́чена**, ної, *ж.* Людина, яку обвинувачують у чому-небудь. *Добре, щосьте* [що] *мені по щирості написали про Вашу уразу проти мене: так завжди і краще і справедливіше, бо дає можливість обвинуваченому виправдатись* (Л. Укр., V, 1956, 353); // *юр.* Особа, якій в установленому законом порядку пред'явлено обвинувачення в якому-небудь злочині. *Після промов обвинувача і оборонця обвинуваченому надається останнє слово* (Рад. суд, 1951, 57); *Мандарина бачив* [Цзі] *тільки тоді, як той чинив суд над обвинуваченими* (Досв., Гюлле, 1961, 167).

ОБВИНУВА́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обвинува́тити**. *Всі безглузді обвинувачення, видумані аби нацькувати на мене юрбу, ганебно розбились* (Л. Укр., IV, 1954, 132); *Вождь опортунізму, Бернштейн, уже здобув собі сумну славу обвинуваченням марксизму в бланкізмі..* (Ленін, 34, 1973, 229); [П е т е р с о н:] *Значить, ви відкидаєте обвинувачення в убивстві Анни Робчук? Так?* (Галан, I, 1960, 407); // Те, що обвинувачує, засуджує кого-, що-небудь. *Творчість Шевченка несе не тільки любов і ласку. Вона є найсуворішим обвинуваченням всім душителям свободи* (Рад. літ-во, 4, 1963, 142); // Судовий документ, який містить у собі перелік чиїх-небудь злочинів, вказує на чиюсь вину. *Нарешті судове обвинувачення читати закінчили. Кармелюк навіть бровою не повів* (Кучер., Пов. і опов., 1949, 24).

◇ **Ки́дати (ки́нути) обвинува́чення** [**в о́чі (у ві́чі, в обли́ччя** *і т. ін.*)] — відкрито, одверто обвинувачувати (у 1 знач.). *Підмайстрі виступали один за одним.. Сміливо кидали майстрам у вічі свої обвинувачення* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 234); *Кілька чоловік ще кинули Недуді в очі обвинувачення і лайку* (Коп., Лейтенанти, 1947, 194).

2. *тільки одн.*, *юр.* Сторона-обвинувач у судовому процесі. *Дуже давно на лавах кореспондентів не було так тісно, як сьогодні, в день виступу представника радянського обвинувачення генерала Руденка* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 29); *Свідки обвинувачення твердили, що О. Гаврилюк на мітингу в Пуплевці закликав селян до непокори владі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 613).

ОБВИНУВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **обвинува́ч**.

ОБВИНУВА́ЧУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обвинува́чувати**. *До головної комендатури містечка патрулі польової жандармерії щохвилини водили якусь перепуджену єврейську душу, обвинувачувану у поширенні фальшивих вигаданих чуток* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 593).

2. *у знач. ім.* **обвинува́чуваний**, ного, *ч.*; **обвинува́чувана**, ної, *ж.*, *юр.* Особа, якій в установленому законом порядку пред'явлено обвинувачення в чому-небудь. *Пан прокурор залазив у душу обвинувачуваних* (Фр., VI, 1951, 272).

ОБВИНУВА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвинува́чувати**.

ОБВИНУВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВИНУВА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док.* 1. *у чому і без додатка, перех.* Покладати вину на кого-небудь за щось; вважати винним, звинувачувати. *Бровко хоч і не обвинувачував Сагайдака у перевищенні своїх повноважень, але таке, хоч і безкорисливе, самочинство голові не сподобалось* (Добр., Тече річка.., 1961, 131); *Так осудимо, так перекоренимо його, що йому й на думку не спадало таке робити, а ми.. його обвинуватимо* (Кв.-Осн., II, 1956, 253); // Висловлювати осуд за дії, вчинки, думки, які розцінюються як несправедливі, підступні, аморальні і т. ін. *Ми, пролетаріат, обвинувачуємо капіталізм за те, що він веде до великого виробництва через* ***розорення*** *селянина* (Ленін, 6, 1969, 216); *Вже перші уривки.. зворушили жовч моїх героїв характеру, моїх римлян, що обвинуватили мене.. в зневазі найсвятіших людських ідей* (Л. Укр., IV, 1954, 133); *Кожне слово* [листа з фашистської неволі] *застерігає, обвинувачує* (Ю. Янов., V, 1959, 176); *Чи думав хто з вас, що ця хусточка знову так несподівано з'явиться з Павликової кишені для того, щоб обвинуватити Павлика в хуліганському нападі на Олесю?* (Донч., VI, 1957, 50).

2. *у чому і без додатка, перех., юр.* Притягати до відповідальності і доводити чию-небудь вину в ході судового розслідування. — *Хочу бути юристом, щоб досконало вивчити закони захисту людини, щоб вміти судити запеклого ворога, щоб обвинувачувати фашизм, бо він ще не викорчуваний* (Хижняк, Тамара, 1959, 284); *Хоч на суді і виявилося, що Грицько плів ті нісенітниці, тільки Грицька не обвинуватили* (Мирний, III, 1954, 59).

3. *неперех., юр.* Виступати в ролі судового обвинувача або на стороні обвинувачення в судовому процесі. [О р л ю к:] *Я не хочу, щоб ти була на суді. Не хочу, щоб ти обвинувачувала...* (Довж., I, 1958, 373).

ОБВИНУВА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., у чому.* Пас. до **обвинува́чувати**. — *Хто наказав заарештувати* [начальника лабораторії], *не знаєш, Зою?.. — Ордера підписав міський прокурор Малахов. Обвинувачується в злочинному порушенні правил безпеки* **під** *час досліду* (Собко, Справа.., 1959, 75).

ОБВИНУТИ *див.* **обвива́ти**.

ОБВИ́НУТИЙ *див.* **обви́нений**.

ОБВИНУТИСЯ *див.* **обвива́тися**.

ОБВИСА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обвиса́ти**. *Обвисання* [качанів кукурудзи] *не погіршує якості роботи тільки в разі високого розміщення качанів* (Колг. Укр., 7, 1957, 20).

ОБВИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБВИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* обви́с, обви́снув, ла, ло; *док.* 1. Звішуючись, опускатися, спадати донизу; звисати додолу. *Майор сидів, блідий, пухнасті вуси обвисли, з кінчика носа краплинами скочувався піт* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 230); *Рибалки переставляють паруси. Мокре полотно обвисає й неприємно хляскає* (Ю. Янов., II, 1958, 59); *Збирання* [кукурудзи] *треба починати не зволікаючи, поки качани не обвисли* (Колг. Укр., 7, 1957, 20); // *від чого.* Відтягуватися донизу під вагою чого-небудь. *Їхні кишені обвисали від револьверів* (Панч, О. Пархоменко, 1939, 11); // Втрачати первісну форму (про тканину, одяг); витягуватися. *Тканина легка, в красивих узорах і не обвисає в готовому одязі* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3); // *на кому — чому і без додатка.* Незграбно звисати, спадати (про одяг); висіти. *Все те убрання розпачливо обвисало на тій маленькій похилій постаті* (Л. Укр., III, 1952, 526); *Люди відчували себе незручно у військовій формі, обмотки обвисали, гімнастьорки халабудились* (Тют., Вир, 1964, 307); *Балабушиха глянула на талію. Сіренька сукня обвисла на боках* (Н.-Лев., III, 1956, 214); // *над чим.* Те саме, що **нависа́ти** 1. *Рукава сорочки він позакочував, штани обвисали над крагами* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 162); * Образно. *Обвисали Круті небосхили* (Перв., II, 1958, 322); *Обвисне тьма, не видно зір; А він жене Хиткий свій човен* (Граб., I, 1959, 488).

2. Втрачаючи пружність, еластичність, відтягатися донизу (про шкіру). *Обличчя його було жовте й виснажене, під очима обвисали набряклі мішки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 126); *На ній деякою мірою позначився біг часу.. Щоки вже здрябліли й обвисли* (Вільде, Сестри.., 1958, 125);// Безвладно опускатися, падати (від утоми, страху і т. ін.). *Навстріч їм мчить два вершники..*

Іванко пильно придивляється, і несподівано руки безсило обвисають (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 139); *Одно плече він підняв, тоді як друге, мов перебите, обвисло* (Мирний, I, 1954, 210); *Руки дитячії З труду обвисли* (Фр., XIII, 1954, 151); // *тільки док., перен.* Занедбати свою зовнішність, втративши стрункість постави. *Навіщо він довів себе до такого стану? Обвис, опустився, занехаяний, п'яний, у сіні...* (Гончар, Таврія, 1952, 285).

3. *на кому* — ***чому***. Те саме, що **повиса́ти.** *Йшла вона під руку з високим білявим хлопчиною. Власне, не йшла, а обвисала в нього на руці* (Речм., Твій побратим, 1962, 110); *Затовк би на смерть дужий Тихін Марка, так Сень одборонив, хоч і набрався стусанів, обвис на руках забіяці* (Горд., Дівчина.., 1954, 188).

4. *чим, рідко.* Покриватися чим-небудь висячим. *Обвиснуть лози гронами густими, Тютюн зведе свої листки* (Воронько, Драгі.., 1959, 18).

ОБВИ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **обви́снути.** *Інколи перекладав він обвислу з лави руку на груди, ворушився* (Мирний, I, 1952, 292); *Кинувся вбік.. вороний, ..намагаючись скинути з себе незвично обвислу ношу* (Гончар, II, 1959, 120); *Смереки на горах, обвислі інеєм, обвиті мрякою, дрімають* (Коб., I, 1956, 198).

2. *у знач. прикм.* Який звисає донизу. *Забавно було дивитись, як Нептун на бігу хляпав обвислим вухом і тріпав білу поноску під чорним холодним носом* (Коцюб., II, 1955, 389); *Веселий регіт пішов вигоном, доганяючи Ровіцького та двох високих литвинів з обвислими, як у моржів, вусами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 55); *Промайнули під насипом кинуті напризволяще круторогі в ярмах, з обвислими товстими ланцюгами* (Гончар, II, 1959, 123); *Холодний вітер виє, торохтить обвислою покрівлею* (Кучер, Голод, 1961, 356); * Образно. *Тьмариться обвисле небо* (Логв., Літа.., 1960, 5); // Який незграбно звисає, спадає (про одяг). *Есесівці тюпали в своїй обвислій, зганьбленій уніформі, опустивши погляди вниз* (Гончар, III, 1959, 451).

3. *у знач. прикм.* Який відтягся донизу, втративши пружність, еластичність (про шкіру). *Пан Ремба.. плямкав обвислими губами* (Фр., III, 1950, 432); *Корнієнко почервонів так, що обвислі щоки його зробилися сизими* (Тют., Вир, 1964, 196); // Який втратив стрункість, обважнів (про поставу і т. ін.). *Гарматій.. підвів над стільцем обвисле, мляве тіло* (Стельмах, I, 1962, 332).

ОБВИ́СЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **обви́слий.**

ОБВИ́СНУТИ *див.* **обвиса́ти.**

ОБВИ́ТИ *див.* **обвива́ти.**

ОБВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обви́ти.** *Стрункі білі колони, обвиті диким виноградом, стояли біля його* [панського будинку] *входу* (Гончар, III, 1959, 136); *Синім небом вкрита, нивами обвита, Тягнеться слобідка над старим Дніпром* (Щог., Поезії, 1958, 394); *Свічка горіла рівно і ясно, світ її падав на матір, обвиту дитячими руками* (Мирний, I, 1954, 211); *В землянці Данилко, все ще з обвитою бинтом головою, застав двох незнайомих* (Панч, Синів.., 1959, 106); *На голім тапчані, Обвитий в чорні, підрані шматища, Лежав газда конаючий* (Фр., XIII, 1954, 34).

ОБВИ́ТИСЯ *див.* **обвива́тися.**

ОБВИХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., діал.* Обвити. *Лобода спритно гойднувся за поясом і обвихнув ним тугий стан Микошинського* (Ле, Наливайко, 1957, 204).

ОБВИХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Обвитися. *Та срібная сережка — Марусенька, золотий перстенек — Василечко та й обвихнувся коло ручки, коло її русої кісочки* (Сл. Гр.); — *Нехай хлопець Ганнусиною запаскою обвихнеться, сорочку її накине* (Ле, Наливайко, 1957, 388).

ОБВІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвіва́ти.** *Внаслідок обвівання вітром каміння в пустині на його поверхні лишаються сліди діяльності вітру у вигляді хвилястих маленьких жолобків* (Курс заг. геол., 1947, 89).

ОБВІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОБВІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОБВІЯ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Обдавати, охоплювати подувом, повівом вітру, струменем повітря і т. ін.; овівати, обдувати. *Чіпка підвів голову, радий хоч вітрові, що обвівав його червоний, як калина, вид* (Мирний, I, 1949, 345); *Орестове обличчя обвіювали струми повітря, що холодили всю його істоту* (Досв., Вибр., 1959, 342); ***Йому**.. тільки й жалю в житті, як літо минає, як бабуся зима все зціпить і обвіє холодом* (Кобр., Вибр., 1954, 29); // *безос. Нарешті чагарник кінчився, просторим тугим вітром обвіяло обом їм лиця, і вони зупинились* (Гончар, Земля.., 1947, 33); // Обдавати, обсипати курявою, пилом, вкривати кіптявою і т. ін. *Машина не спинилась і тільки обвіяла його рудою кіптявою* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 47); // Віяти з усіх боків (про запахи); обдувати, опахувати. *Запах свіжого сіна і достиглих малин, що звисали скрізь із стрімких берегів понад водою, так і обвівав мене* (Фр., IV, 1950, 387); *Він стояв під деревом у тіні.. і бачив, як мимо пройшла жінка з оберемком соломи, і чув, як його обвіяло холоднуватим пахучим душком тієї соломи* (Тют., Вир, 1964, 110); // *перен.* Охоплювати певними почуттями. *Стрічайте юних, стрічайте, схвильованість їх одмічайте, вітання, звертання, слова... Свобода ж усіх обвіва!* (Тич., До молоді.., 1959, 25); *З узгір'я за селом розкинулося звичне і разом несподіване видовисько, що обурило, обвіяло людей гнівом* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 260); // *безос.* — *Чужий я їм... Смутком обвіяло Ярошенка* (Вас., I, 1959, 196).

2. Махаючи чимось, виклика́ти рух повітря навколо кого-, чого-небудь; обмахувати, опахувати. *Згинь, невільництво, геть! Я не хочу ганьби, Щоб улітку... Холодочком мене обвівали раби* (Граб., I, 1959, 469); *У перерві між танцями вона сідала на підвіконня й обвіювала хустинкою розпашіле обличчя* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 63).

3. *рідко.* Обдаючи подувом, відривати, відділяти що-небудь.

ОБВІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ОБВІ́ЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ОБВІЯ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* 1. Відриватися, відпадати під подувом вітру; обсипатися.

2. *тільки недок.* Пас. до **обвіва́ти** і **обві́ювати.** *Щоб уникнути пригоряння і запарювання продуктів, необхідно, щоб вони під час сушіння добре обвіювались теплим повітрям* (Укр. страви, 1957, 425); *Холодом обвівається Оксанине серце* (Шиян, Переможці, 1950, 58).

О́БВІД, о́бво́ду, *ч.* Лінія, смуга і т. ін., яка окреслює або обрамлює що-небудь. *Чорний обвід коло очий* [очей] *ще більше почорнів* (Стеф., I, 1949, 101); *Байдуже, якії в картині обводи, Аби малювання майстерне* (Сам., I, 1958, 128); *Неначе дзеркало прозоре В обводі ясно-золотім, Азовське відбивало море Хмарки, що линули над ним* (Рильський, III, 1961, 255); // Зовнішні обриси, контури круглого або кругоподібного предмета; овал. *Ватя обернула очі до Леоніди Семеновича, ловила його погляд, обвід його лиця* (Н.-Лев., IV, 1956, 90); *Мимоволі окинула* [Устина] .. *хижий обвід рота, драглисте воло* (Стельмах, Хліб.., 1959, 403); // Величина, розмір зовнішньої лінії круглого або кругоподібного предмета; окружність. *Обвід башти зверху досить вільно охопили, взявшись за руки, шість засуджених* (Ле, Вибр., 1939, 240); *Обвід грудної клітки.*

В о́бві́д — обводячи, оточуючи що-небудь; по колу. *З міцної кедрини Над водою тією в обвід Він поставив цямрини...* (Павл., Бистрина, 1959, 160).

ÓБВІДКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **óбвід**. *Її.. очі.. зупинилися на посмертній афіші, що .. скакала перед нею своїми грубими чорними літерами, яким тісно і невигідно було в широкій чорній обвідці!* (Фр., II, 1950, 310); *Ярослава.. глянула на нього росяно-сірими, з чорною обвідкою очима* (Минко, Ясні зорі, 1951, 191).

2. Оздоблення по краях одягу, тканини і т. ін.; кайма. *Обвідка килима.*

ОБВІДНИЙ, á, é. 1. Який оточує, обводить що-небудь. *Будь-яка лінія є обвідна сім'ї* [сукупності] *всіх своїх дотичних* (Курс мат. анал., II, 1956, 99); *Понад рікою — позублені стіни з вузенькими прорізами, і на обвідній стіні — гармати* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 379).

2. *гідр.* Признач. для відведення води з річки, водосховища і т. ін. *Будинок пригребельної ГЕС можна споруджувати безпосередньо біля греблі.. або осторонь від неї, на обвідному каналі* (Довідник сіль. будівельника, 1965, 177); *Провів він скрізь по балках обвідні рови, якими стікали осінні та весняні води вниз у долину* (Крот., Сини.., 1948, 50).

ОБВІДНИ́К, á, *ч.*, *спец.* Той, хто обводить (у 5 знач.) що-небудь.

ОБВІДНИ́ЦЯ, і, *ж.*, *спец.* Жін. до **обвідни́к.**

ОБВÍНЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвінчáти.** *Якось чудно дивитися на старих людей, котрі з кохання цілуються, як ніби обвінчана вчора парочка* (Коцюб., I, 1955, 463).

ОБВІНЧАТИ, áю, áєш, *док.*, *перех.*, *з ким і без додатка.* Поєднати шлюбом за церковним обрядом. *Піп вас обвінчає; Вибирайте старостів, Хай музика грає* (Бор., Тв., 1967, 67); * Образно. *Росте гармонія, зміцняється і плине, — І раптом піснею прорвалася вона Про того вояка, що дальня чужина Його з могилою у полі обвінчала* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1927, 322); *Одягнула нам війна польові шинелі, обвінчала нас вона під вінком шрапнелі* (Швець, Неспок. літо, 1959, 81).

ОБВІНЧАТИСЯ, áюся, áєшся, *док.*, *з ким і без додатка.* Поєднатися шлюбом за церковним обрядом. *Ти з Оленою завтра.. обвінчавшся* (Кв.-Осн., II, 1956, 201).

ОБВÍРЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВЕРТÍТИ**, верчý, вéртиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Обмотувати, обв'язувати чимось що-небудь; обвивати. *Нарвало хлоп'я довгого бадилля з латаття.., поламало його дрібно, неначе разки зеленого намиста, обвертіло тими разками шию* (Н.-Лев., I, 1956, 104).

ОБВÍСТКА, и, *ж.*, *заст.* Повідомлення, вість. [Козека:] *Великий караван З товарами прийшов із Перекопа, Тобі купці обвістку принесли* (Коч., Свіч. весілля, 1944, 48).

ОБВÍТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвíтрити.** *Його бліда рука ставала ще білішою, коли він торкався нею засмаглого чола, обвітреного всіма вітрами Європи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 366); // *у знач. прикм.* *Берет* [Джузеппе] *горить, обвітрені руки на веслах, а весла — як крила в блакиті* (Коцюб., II, 1955, 416).

ОБВÍТРИТИ *див.* **обвíтрювати.**

ОБВÍТРИТИСЯ *див.* **обвíтрюватися.**

ОБВÍТРІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **обвíтритися.**

ОБВÍТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБВÍТРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Обдувати вітром, свіжим повітрям; обвівати, овівати. *Прохолода обвітрює скроні;* // *безос.* Викликати пересихання, шерхлість і т. ін. шкіри відкритих частин тіла (про вітер). [Надежда:] *Хоч хусткою зав'яжи* [підборіддя], *а то обвітрить тебе в дорозі...* (Кроп., III, 1959, 181).

ОБВÍТРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБВÍТРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* Від вітру ставати пересохлим, шерхлим, потрісканим (про шкіру відкритих частин тіла). *Цілий день ходив без картуза — обвітрився, загорів* (Баш, На землі.., 1957, 25).

ОБВÍШАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвíшати.** *В просторій молдуванській хаті, вистеленій різнобарвними килимами, обвішаній чудово тканими рушниками, блимає перед образом лампадка* (Коцюб., I, 1955, 228); // **обвíшано,** *безос. присудк. сл.* *Обвішано на ніч тюрму замками, сторожа на варті — тихо* (Вас., I, 1959, 247).

2. *у знач. прикм.* Який обвішався чим-небудь. *Клекоче станція. Снують, поблискують рясно обвішані зброєю махновці* (Гончар, II, 1959, 234).

ОБВÍШАТИ *див.* **обвíшувати.**

ОБВÍШАТИСЯ *див.* **обвíшуватися.**

ОБВІШИ́ТИ, шý, ши́ш, *док.*, *перех.*, *спец.* Обставити, відзначити віхами (дорогу, ділянку землі і т. ін.).

ОБВÍШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВÍШАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Вішати що-небудь у великій кількості або на значній площі, поверхні чогось. *Браму треба буде обвішати флагами* (Фр., III, 1950, 190); *Він перший обвішав Асканію своїми дотепними шпаківнями* (Гончар, Таврія, 1952, 271); // Закривати чим-небудь висячим; завішувати, запинати. *Театр мав бути на ганку, що виходив на подвір'я. З боків ганок обвішували простирадлами* (Смолич, II, 1958, 19); *Степанида Сидорівна обвішала вікна гарними завісами* (Н.-Лев., I, 1956, 376).

ОБВÍШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБВÍШАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Навішувати на себе у великій кількості. *Звалювали* [червоноармійці] *на мобілізовані в селах санні підводи котушки з телефонним дротом, обвішувались апаратами* (Збан., Сеспель, 1961, 246); — *Як я піду на скарбову службу, добуду чинів, обвішаюсь хоч маленькими орденами...* (Н.-Лев., I, 1956, 179).

ОБВÍЮВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **обвíювати** ^{1}. *Впасти* [хочеться] *від утоми, сонячних обвіювань і млості в ліктях* (Рудь, Гомін.., 1959, 17).

ОБВÍЮВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **обвíювати** ^{2}.

ОБВÍЮВАТИ ^{1} *див.* **обвівáти.**

ОБВÍЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ОБВÍЯТИ**, íю, íєш, *док.*, *перех.* Віянням відділяти зерно від полови, лушпиння, пилу і т. ін.

ОБВÍЮВАТИСЯ ^{1} *див.* **обвівáтися.**

ОБВÍЮВАТИСЯ ^{2}, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБВÍЯТИСЯ**, íюся, íєшся, *док.*, *розм.* Закінчувати віяти зерно нового врожаю. *Обмолотилися, обвіялися.., зсипали зерно в засіки* (Вишня, I, 1956, 133).

ОБВÍЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обвíяти** ^{1}. *Ганна виразно бачила його загоріле, вітрами обвіяне, мужнє.. обличчя* (Гр., II, 1963, 88); *Пізно я повертався додому. Приходив обвіяний духом полів, свіжий, як дика квітка* (Коцюб., II, 1955, 228); *Обвіяний духом поезії пісень, неба, тепла, квіток, він неначе бачив душею свою Україну* (Н.-Лев., I, 1956, 463).

ОБВÍЯТИ ^{1} *див.* **обвівáти.**

ОБВÍЯТИ ^{2} *див.* **обвíювати** ^{2}.

ОБВÍЯТИСЯ ^{1} *див.* **обвівáтися.**

ОБВÍЯТИСЯ ^{2} *див.* **обвíюватися** ^{2}.

ОБВÓДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обвóдити.**

ОБВÓДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ОБВЕСТИ́**, ведý, ведéш, *док.* 1. *перех.* Ведучи кого-небудь, обходити з ним навколо чогось. *Як одчитували молитви, то і вона мов гасла, так що як прийшлося обводити круг стільця, так вона вже і не змогла сама по собі йти* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); *Під звуки музики й гучних привітань Капуста і Тетяна обводять молодих навколо всієї палати* (Коч., П'єси, 1951, 198); // Ведучи м'яч, шайбу, обходити супротивника (у футболі, хокеї тощо). *Гравець обвів суперника.*

2. *неперех., рідко перех.* Робити круговий рух навколо чого-небудь (рукою, пальцем і т. ін.). *Семен затиснув в грубі і чорні пальці цигарку, а праву руку підняв, обвів нею круг шиї* (Коцюб., II, 1955, 378); // Роблячи круговий рух (рукою), вказувати на кого-, що-небудь. *Повернулась* [Зубиха] *на одній нозі проти сонця тричі, зашепотіла щось таке собі нищечком, обвела рукою туди, де село* (Кв.-Осн., II, 1956, 211); *Вона обвела рукою степ, де світлий океан марева розлився* (Гончар, Тронка, 1963, 8).

◇ **Обво́дити (обвести́) по́глядом (зо́ром, очи́ма)** — дивитися, оглядати, роздивлятися. *Капітан підняв очі і, якось безтямно обводячи ними по кімнаті, промовив майже шепотом: — Пішов!* (Фр., VI, 1951, 411); *Великими сірими очима Рубанюк обводить усіх, ніби запрошуючи тісніше збитись до гурту* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 82); *Стулила* [Тоня] *злісно губи, обвела навкруги тоскним поглядом* (Вас., II, 1959, 313).

3. *перех.* Закріплювати щось навколо чого-небудь; обмотувати, обв'язувати. *Як же Марина обвела ще коси кругом голови, зв'язавши калачем на потилиці, то й не пізнати Христі!* (Мирний, III, 1954, 178); *На остачу ситцю набрав по сімсот. Аж десять аршин.. Мішок та ще ж і набитий — як-як зав'язкою обведеш...* (Головко, I, 1957, 162).

4. *перех.* Те саме, що **ото́чувати** 2, 3. *Гарбузи, розпустивши широке листя, наче шнуром, кругом обводили невеличкі грядочки* (Мирний, IV, 1955, 205); *Там, де гули громи ворожі, ..з дротів колючих огорожі картоплю й гречку обвели* (Сос., Зел. світ, 1949, 138).

5. *перех.* Окреслювати що-небудь замкненою лінією. *Давид сідає навпочіпки і рукою рівно обводить латку снігу* (Стельмах, I, 1962, 145); *Він ставив завдання, висотки обводив* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 156); // Обрамляти, оздоблювати кругом чим-небудь. *Зроблю Маленьку книжечку. Хрестами І візерунками з квітками Кругом листочки обведу* (Шевч., II, 1963, 63); *Усюди в нас хати.. Мажуть, білять дівчата І обводять каймою* (Нагн., Степ.., 1958, 73).

6. *перех., перен., розм.* Уводити в оману, обдурювати, ошукувати кого-небудь. *— Отак-то ти нас обвів, дядьку? — обізвавсь до його Лушня* (Мирний, II, 1954, 176); *Із Тихоном дочка стрічається, щоб не каялася! Тихін обведе не одну, окрутить* (Горд., Дівчина.., 1954, 48).

◇ **Обво́дити (обвести́) навко́ло (круг, круго́м) па́льця** *див.* **па́лець.**

ОБВОДИ́ТИ, воджу́, во́диш, *док., перех.* Водячи кого-небудь, побувати з ним у багатьох місцях. *Поки обводила його, поки обходила увесь садок, то й сонце сіло* (Мирний, IV, 1955, 34).

ОБВО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **ОБВЕСТИ́СЯ**, веду́ся, веде́шся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **обгоро́джуватися**. *— Люди, людоньки,— плачуть жінки, — це ж ми проти наших ріднесеньких окопуємося, обводимося* (Ів., Таємниця, 1959, 64).

2. *тільки недок.* Пас. до **обво́дити** 5. *У технологічних картах дрібносерійного виробництва дається ескіз виробу; місця обробки обводяться в кальках тушшю* (Технол. різального інстр., 1959, 65).

ОБВО́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обводни́ти**. *Загальна площа зрошуваних і обводнених степів перевищить три мільйони гектарів* (Рад. Укр., 22.IX 1950, 1); *Лани — обводнені, обслонені навкруг Вітровідпірними щитами лісосмуг* (Вирган, В розп. літа, 1959, 170).

ОБВО́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обводни́ти**. *Весь таврійський епос пройнятий мрією про обводнення степів...* (Гончар, Таврія, 1952, 251).

ОБВОДНИ́ТИ *див.* **обво́днювати.**

ОБВО́ДНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для обводнювання. *Водоприймальні споруди.. широко застосовують при будівництві гідроелектростанцій, зрошувальних та обводнювальних систем* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 6).

ОБВО́ДНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обво́днювати.**

ОБВО́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обво́днювати.**

ОБВО́ДНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБВОДНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБВОДНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Створюючи штучні водоймища, забезпечувати певну місцевість водою. *Всю степову частину області зрошуватиме та обводнюватиме життєдайна волога Дніпра* (Рад. Укр., 14.VI 1961, 3); *На долю більшовиків Узбеччини припадає почесне завдання — збудувати велику іригаційну систему на місці Голодностепської пустелі, обводнити й оживити порожні пустельні землі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 46).

ОБВО́ДНЮВАТИСЯ, юється *і* **ОБВОДНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.* Пас. до **обво́днювати.** *Північно-Кримський канал — найбільша іригаційна новобудова України. З каналу зрошуватиметься 165 тисяч гектарів і обводнюватиметься 660 тисяч* (Ком. Укр., 12, 1963, 13).

ОБВОДНЯ́ТИ *див.* **обво́днювати.**

ОБВОДНЯ́ТИСЯ *див.* **обво́днюватися.**

ОБВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **ОБВЕЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док., перех.* Возити, обминаючи що-небудь або навколо чогось.

ОБВОЛІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обволіка́ти.**

ОБВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБВОЛОКТИ́**, очу́, оче́ш, *док., перех.* Густо огортати, обкутувати, оточувати з усіх боків (про пару, дим і т. ін.). *Тисячі мушкетів вистрілили водночас, обволікаючи небо й землю пороховим димом* (Кач., II, 1958, 423); *Пара починає йти, обволікаючи Андрія, роблячи його якимось силуетом* (Ю. Янов., IV, 1959, 31); *Небо до обрію вкрилося розривами рудих хмарок, що пливли, обволікаючи сонце* (Кучер, Чорноморці, 1948, 73); // Обмощувати, обкладати з усіх боків чим-небудь гнучким, м'яким; обвивати. *Кладуть* [троянці] *із мертвих тіл костри; Соломой* [соломою] *їх обволікають, Олію з дьогтем поливають На всякий зруб разів по три* (Котл., I, 1952, 272); // Укривати поверхню щільною масою (про що-небудь густе, липке і т. ін.). *Обволікаючи куски кам'яного щебеню і частинки піску або гравію, цементний розчин склеює їх в міцну монолітну масу* (Таємн. ванна, 1957, 62); // *перен.* Охоплювати, обіймати (про настрій, почуття і т. ін.). *Важка, незнана досі млость обволокла його тіло* (Багмут, Опов., 1959, 59).

ОБВОЛІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ОБВОЛОКТИ́СЯ**, оче́ться, *док.* Густо огортатися, обкутуватися з усіх боків (димом, парою і т. ін.). *Ще стрільба, і ось уже кузня обволікається димом, горить* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 118); // *перен., рідко.* Перейматися (певним настроєм, почуттям і т. ін.). *— Так оце ти... лікуєш людей?.. А хто тебе навчив цьому? — Мама. Вони в усяких зіллях розбиралися,—обволікається повагою дівоче обличчя* (Стельмах, II, 1962, 91).

ОБВОЛІКА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обволіка́ти.**

△ **Обволіка́ючий за́сіб**, *мед.*—засіб, здатний затягувати, вкривати поверхню живих тканин щільним шаром. *Як засіб, обволікаючий і заспокоюючий болі, вважається* [алтей] *незамінним* (Лікар. рослини.., 1958, 27).

ОБВОЛОКТИ́ *див.* **обволіка́ти.**

ОБВОЛОКТИ́СЯ *див.* **обволіка́тися.**

ОБВОРОЖИ́ТИ *див.* **обворо́жувати.**

ОБВОРО́ЖЛИВИЙ, а, е. Який обворожує, зачаровує; чарівний. *Не тільки очі — у Любки все було обворожливе* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 122).

ОБВОРО́ЖЛИВО. Присл. до **обворо́жливий.**

ОБВОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВОРОЖИ́ТИ,** рожу́, ро́жиш, *док.*, *перех.* Те саме, що **зачаро́вувати.** *Він розумною та поважною розмовою обворожє* [обворожить] *молодого пана* (Мирний, III, 1954, 283); *Юних літ казки обворожили І навіки серце освіжили* (Криж., Срібне весілля, 1957, 33).

ОБВУ́ГЛЕНИЙ, а, е. Який має на поверхні шар вугілля, сліди горіння; обгорілий. *Хіба ж здатний обвуглений пень, що стирчить у лузі, стримати весняну повінь?* (Руд., Остання шабля, 1959, 372); // Який згорів, перетворився на вугілля. *На столі маленька купка обвугленого лушпиння* (Збан., Єдина, 1959, 31); *В криючих породах часто спостерігаються обвуглені залишки великих шматків кори* (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 27); // *перен.* Який став темним і шерхлим під дією сонця, вітру (про шкіру відкритих частин тіла). *Висхлий степ. Панська пшениця. І потріскані до крові обвуглені губи женців* (Стельмах, II, 1962, 173).

ОБВУ́ГЛИТИ *див.* **обву́глювати.**

ОБВУ́ГЛИТИСЯ *див.* **обву́глюватися.**

ОБВУГЛІ́ЛИЙ, а, е. Те саме, що **обву́глений.** *Палац підпалили і здобули штурмом скіфи. Про це свідчать сліди пожежі, обвуглілі рештки тварин та людей* (Іст. стар. світу, 1957, 49).

ОБВУГЛІ́ТИ, іє, *док.* Те саме, що **обву́глитися.** *Конюшня, корівники — все спалено. Обвугліли стовпи, як пам'ятники печалі* (Тют., Вир, 1964, 378).

ОБВУ́ГЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обву́глювати і обву́глюватися.** *Значна частина її* [клітковини рослин] *виділяється у вигляді вугілля. Тому цей процес називається обвуглюванням* (Курс заг. геол., 1947, 124).

ОБВУ́ГЛЮВАТИ, ює, *недок.*, **ОБВУ́ГЛИТИ,** лить, *док.*, *перех.* Обпалювати, утворюючи на поверхні чого-небудь шар вугілля. *Блискавка, пройшовши через дерево, розщеплює його на шматки і часто обвуглює* (Фізика, II, 1957, 93); *Вогонь.. Обвуглив тіло й пощадив лише Обмотки чорні* (Перв., I, 1958, 383).

ОБВУ́ГЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБВУ́ГЛИТИСЯ,** литься, *док.* Покриватися шаром вугілля внаслідок дії вогню; обгоряти. *Книжки не хотіли горіти, обвуглювалися по краях* (Полт., Повість.., 1960, 389); // Перетворюватися на вугілля. *Дрова, перш ніж згоріти, обвуглюються, тобто перетворюються у вугілля,— значить, і в них міститься вуглець* (Уроки.. хіміка, 1956, 40); // *перен.* Ставати темним, шерхлим під дією сонця, вітру (про шкіру відкритих частин тіла). *Юрко схуд і посуворішав. Обличчя потемніло, ніби обвуглилось на сонці* (Коз., Вибр., 1947, 61).

ОБВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обв'яза́ти.** *Хлопці та чоловіки стояли купами.. в чорних капелюшах, обв'язаних червоними стрічками* (Н.-Лев., II, 1956, 407); *Копита в коней старанно обв'язані повстю, колеса тачанок обтягнуті сіном та вовною* (Гончар, II, 1959, 95).

ОБВ'ЯЗА́ТИ *див.* **обв'я́зувати.**

ОБВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **обв'я́зуватися.**

ОБВ'Я́ЗКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **обв'я́зувати.** *Якість пресування* [сіна] *визначають по формі, щільності і надійності обв'язки тюків шпагатом* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 260).

2. Те, чим обв'язують, обмотують що-небудь. *Обв'язку.. підправляють так, щоб вона захищала вічка від можливих механічних пошкоджень під час перевезення садивного матеріалу* (Колг. Укр., 4, 1959, 42).

3. *спец.* Пристрій, за допомогою якого з'єднують або закріплюють частини чого-небудь. *Степану Васильовичу потрібно було обладнувати замірні пункти, монтувати обв'язку свердловини* (Роб. газ., 8.X 1965, 2).

ОБВ'Я́ЗУВАЛЬНИЙ, а, е. Який використовується для обв'язування. *В ряді господарств не вистачає обв'язувального матеріалу* (Колг. Укр., 9, 1957, 45); *Крім основних чотирьох брусків, що називаються обв'язувальними, рамка додатково може мати ще й середні бруски* (Стол.-буд. справа, 1957, 187).

ОБВ'Я́ЗУВАЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто обв'язує що-небудь. *Обв'язувальник, який працює в парі з окулірувальником, зразу ж обв'язує заокулійровану дичку* (Сад. і ягідн., 1957, 70).

ОБВ'Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обв'я́зувати.** *Добрим захистом від мишей є побілення дерев вапняним розчином, обгортання землею, обв'язування штамбів і основних гілок сосновими вітами* (Колг. Укр., 10, 1960, 33).

ОБВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБВ'ЯЗА́ТИ,** в'яжу́, в'я́жеш, *док.*, *перех.* 1. *чим, навколо чого.* Обмотуючи, обводячи мотузку і т. ін. навколо чого-небудь, зав'язувати кінці. *Черевики його розлізлися, Фелікс обмотував ноги йому папером і обв'язував бинтами* (Ю. Янов., II, 1954, 38); *Вася попросив Глобу на всякий випадок обв'язати його за пояс тонким і міцним мотузком* (Собко, Скеля.., 1961, 113); *Суворовці прожогом кидаються до спалень, скидають сорочки і напівголі, обв'язавши навколо пояса рушники, біжать до умивальників* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 28); // Обгортати, обмотувати, закутувати в що-небудь, закріплюючи певним чином; обвивати. *Щоб захистити штамби молодих дерев від гризунів.., їх слід на зиму обв'язувати очеретом, стеблами соняшника або іншими матеріалами* (Колг. Укр., 2, 1957, 32); *Став збиратися Андрійко додому. Обдарувала Катря чим було небожа, обв'язала башличком на мороз* (Головко, II, 1957, 215).

2. *спец.* Обробляти край тканини і т. ін. в'язальним крючком. *Шви розпрасовують, а весь виріб обв'язують по краю зубцями* (В'язання.., 1957, 66).

ОБВ'Я́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБВ'ЯЗА́ТИСЯ,** в'яжу́ся, в'я́жешся, *док.* 1. *чим і без додатка.* Обмотуватися чим-небудь, зав'язуючи кінці. *Після кожної війни цей колодязь чистять. Збираються чабани, обв'язуються вірьовками.. і по черзі спускаються у вогку колодязну глибінь* (Гончар, Тронка, 1963, 53); *Коли вітер досяг штормової сили, Вершомет дістав із своєї торби тонкий, але довгий міцний мотузок і запропонував усім обв'язатись* (Трубл., Лахтак, 1953, 76); // Обгортатися, обмотуватися, закутуватися в що-небудь, закріплюючи певним чином. *Дівчата обв'язуються фартухами* (Вол., Зол. артезіанн, 1949, 74); *Дорогою, щоб мене не побачили, обв'язався платком, тільки очі й блищать* (Стор., I, 1957, 124).

2. *тільки недок.* Пас. до **обв'я́зувати.**

ОБВ'ЯЛИ́ТИ *див.* **обв'я́лювати.**

ОБВ'Я́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБВ'ЯЛИ́ТИ,** в'ялю́, в'я́лиш, *док.*, *перех.* Пров'ялювати з поверхні, зовні.

ОБГА́ВКАТИ, а, ає, *док.*, *перех.*, *розм.* Зустріти гавканням.

ОБГАДА́ТИ *див.* **обга́дувати.**

ОБГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГАДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех. і неперех.*, *розм.* Бувати в багатьох місцях, у багатьох людей, загадуючи що-небудь. — *Нам ніколи, тітко,— відказав Микола. — До комбайна обгадуємо. Треба рятувати хліб* (Логв., Літа.., 1960, 7); *Соцький не став далі говорити: йому треба обгадати ще цілий куток, нема коли ставати на розмову* (Кач., Вибр., 1947, 174).

ОБГА́НИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.* Образливо вилаяти або непривабливо охарактеризувати кого-небудь; обгудити, опорочити. — *Я його обчорню, обганю; стане він чорніший од чорної ночі перед своїми начальниками!* (Н.-Лев., IV, 1956, 166).

ОБГАНЯ́ТИ ^{1}, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБІГНА́ТИ**, обжену́, обжене́ш, *док.*, *перех.* 1. Рухаючись швидше, обминати й залишати позаду кого-, що-небудь; переганяти, випереджати. *Після сніданку Дмитро виїжджає на поле. Шляхом його обганяє Мирон Підіпригора, який оце нещодавно.. купив пару кобилок* (Стельмах, II, 1962, 273); *Десь на дев'ятий день мандрів обігнали криничани валку своїх полтавських земляків — опішнянців* (Гончар, Таврія, 1952, 25); // Випереджати, залишати позаду, змагаючись з ким-, чим-небудь у швидкості руху. *По полудні знов скаче селом економ, як навіжений. Періщить коня і плигає в стременах, немов хоче коня обігнати* (Коцюб., II, 1955, 61); *Миттю зірвавшись з своїх місць, ми побігли назустріч загонові, намагаючись обігнати один одного* (Цюпа, Три явори, 1958, 5); * Образно. *Одна думка обганяла другу; одна одну випереджала, наче гралися наввипередки* (Мирний, I, 1949, 385).

2. *перен.* Досягати більших успіхів, кращих результатів у чому-небудь порівняно з іншими. [Ярина:] *Я знову випередила всіх свинарок: в роботі мене ніхто не обжене* (Корн., II, 1955, 99).

3. *у чому*, *перен.* Розвиватися, зростати швидше, ніж хто-, що-небудь. *Зменшення забур'яненості має винятково велике значення для льону, бо сходи його довгий час ростуть повільно і бур'яни обганяють їх у рості й глушать* (Ол. та ефір. культ., 1956, 88).

4. *чим*, *рідко.* Не підпускати (комарів, мух і т. ін.), махаючи чим-небудь; відганяти. *Труп царевича лежав, Над ним Аркадський Підкоморій Любистком мухи обганяв* (Котл., I, 1952, 268); // *від кого — чого.* Відганяючи, боронити, захищати. *Вони* [діти] *беруться обганяти його* [коня] *від овадів* (Фр., VIII, 1952, 341).

ОБГАНЯ́ТИ ^{2}, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **оббі́гати.** *Немає коло возика Лиски! ..І жінки тієї немає. Даринка сюди, Даринка туди, обганяла весь садок* (Вирган, В розп. літа, 1959, 271).

ОБГАНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБІГНА́ТИСЯ**, обжену́ся, обжене́шся, *док.* 1. *від кого — чого і без додатка*, *розм.* Боронитися, захищатися, відганяючи від себе. *Петрій виглянув крізь вікно і побачив свого вчорашнього товариша.., що обганявся довгою хворостиною від пса* (Фр., V, 1951, 51); *Одного осіннього надвечір'я просто не можна було обігнатися від мух* (Вільде, Сестри.., 1958, 9); * Образно. *Хай пробачить читач за екскурси в минуле, але ж ніяк мені від них обігнатися* (Козл., Сонце.., 1957, 11).

2. *чим.* Внаслідок певних причин обмежуватися, задовольнятися малим, незначним. *Цензор викине конче статтю. Може й викине, побачимо, хоч там знов-таки нема мене, я лиш обганяюся, як і скрізь, загальними гадками* (Коцюб., III, 1956, 179).

◇ **Не обжене́шся біди́** — будеш мати багато неприємностей, горя, клопоту. — *Будь обережний, бо не обженешся біди,— пошепки порадила Гафійка* (Юхвід, Оля, 1959, 42).

ОБГАРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгарто́вувати.**

ОБГАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГАРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Піддавати гартуванню поверхню чого-небудь з усіх боків.

ОБГАРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгартува́ти.**

ОБГАРТУВА́ТИ *див.* **обгарто́вувати.**

ОБГАСА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **оббі́гати.** *Поступово міцнішала дружба з кінововком, з тим пожадливим, завжди ніби запаленим від бігу.. трударем, який півсвіту обгасав із своєю кінокамерою* (Гончар, Циклон, 1970, 16); — *А я вас з самого світання шукаю. Все село обгасав: і в Домни Федорівни питався, і в контору забігав* (Логв., Літа.., 1960, 170).

ОБГИ́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.*, *зневажл.* Забруднити чим-небудь гидким.

ОБГИ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.*, *зневажл.* Забруднитися чим-небудь гидким.

ОБГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгина́ти.** *Явище обгинання хвилями перешкод.. називається дифракцією хвиль* (Курс фізики, III, 1956, 317).

ОБГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Охоплювати півколом що-небудь, розташовуватися навколо чого-небудь. *Від ріки, що широким луком обгинала місто з двох боків, тягло вогким холодом* (Фр., VII, 1951, 198); *В'ється.. стежка поміж деревами, обгинає придорожні кущі* (Шиян, Баланда, 1957, 125).

2. Обминати що-небудь, продовжуючи шлях. *Через виноградники й плантації машина вернула до парку, обігнула ріг муру й виїхала з другого боку озера* (Смолич, I, 1958, 74); // Проходити якийсь шлях по кривій лінії або по колу. — *Де це я, думаю? Чи знову не в Чолбасах опинивсь, земну кулю з старою обігнув!* (Гончар, Тронка, 1963, 143); *Супутник вже обігнув півнеба, пролетів Чумацький шлях і все даленів та даленів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 478).

ОБГІ́Н, обго́ну, *ч.* Дія за знач. **обганя́ти** ^{1} 1. *На заміських дорогах водій повинен подавати сигнал перед крутими поворотами на перевалах, коли погано видно дорогу, а також перед обгоном* (Автомоб., 1957, 264).

ОБГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГЛА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Водячи чим-небудь по якійсь поверхні, робити її рівною; гладити кругом, по всій поверхні. *Маруся обтрушується, обгладжує спідницю, вирвала травиці, обміта черевички...* (Тесл., З книги життя, 1949, 60); *Та ось сокира готова.. А потім.. під пильник, щоб обгладити, а нарешті на точило, щоб наострити* (Фр., IV, 1950, 193).

ОБГЛА́ДИТИ *див.* **обгла́джувати.**

ОБГЛЕ́ДІТИ *див.* **обгляда́ти.**

ОБГЛЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБГЛЯ́НУТИ**, ну, неш *і* **ОБГЛЕ́ДІТИ**, *рідко* **ОБГЛЯ́ДІТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Те саме, що **огляда́ти** 1, 2. *У двір увійшла п'ятогрупниця Наталка.. Коло неї.. збігаються хлопці, обглядають, розпитують* (Вас., I, 1959, 149); *Пізно скінчив. Пильно обгледів і аж усміхнувся: клітка була на диво хороша, і дверці щільно причинялися, і сідальце є, і все-все як слід* (Головко, I, 1957, 130); *Пан піде завод обглядати, щоб усяк був при свойому місці, і щоб робили пильно* (Кв.-Осн., II, 1956, 246); *Олійниченко знайшов біля великої комори, що перша зайнялася, сірники, розсипані в кущах... Гордій обглядів місце* (Гр., II, 1963, 134).

ОБГЛЯДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБГЛЯ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся *і* **ОБГЛЯ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **огляда́тися.** *Яків тільки почув, .. зараз готов робити все. Не роздивиться, не обглядиться, чи справді воно все так* (Мирний, I, 1954, 221); *Не обглядалася* [Параска]: *їй здавалося, що несе щось страшно тяжке на плечах* (Коб., I, 1956, 488).

◇ **Обгля́нутися по світі** — набратися життєвого досвіду. — *Я вже обглянувся трохи по світі і знаю, що чоловік, який має добру волю до праці і здорові руки, не згине з голоду* (Коб., II, 1956, 171).

ОБГЛЯ́ДІТИ *див.* **обгляда́ти.**

ОБГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **обгляда́тися.**

ОБГЛЯ́НУТИ *див.* **обгляда́ти.**

ОБГЛЯ́НУТИСЯ *див.* **обгляда́тися.**

ОБГНИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ОБГНИ́ТИ** *і* **ОБГНИ́СТИ**, гние́, *док.* Псуватися від гниття з поверхні або по краях чого-небудь. *Вона* [криниця] *сподом засунулася, цімриннє* [цямриння] *обгнило і повалилося* (Фр., VIII, 1952,130).

ОБГНИ́СТИ *див.* **обгнива́ти.**

ОБГНИ́ТИ *див.* **обгнива́ти.**

ОБГНІЗДИ́ТИСЯ, гніжджу́ся, гнізди́шся, *док.*, *розм.* 1. Помостити гніздо.

2. *перен.* Надійно оселитися, звівши житлові та господарські будівлі; осісти. — *Що нам, — кажуть* [хуторяни],— *робити? Адже ж ми тутечки.. і обгніздились, і колодязі покопали, і обсіялись* (Стор., I, 1957, 229).

ОБГОВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обговори́ти.** *У семінарі В. М. Перетца були написані та обговорені перші наукові праці М. К. Гудзія, присвячені вивченню окремих пам'яток давньої української літератури* (Рад. літ-во, 3, 1957, 33).

ОБГОВО́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обговори́ти.** *Після широкого обговорення багатьох справ комуни, особливо питань внутрішнього життя і господарства, збори закінчуються* (Ірчан, II, 1958, 400); *Прослухування і обговорення музичних новинок стало традицією в Спілці композиторів України* (Мист., 3, 1964, 15); — *Ці кандидатури не підлягають обговоренню* (Донч., V, 1957, 291).

ОБГОВОРИ́ТИ *див.* **обгово́рювати.**

ОБГОВО́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обгово́рювати.** *Марксисти дали* [на XIII Всесвітньому конгресі філософів] *своїм ідейним противникам серйозний бій з усіх обговорюваних проблем* (Ком. Укр., 1, 1964, 58).

ОБГОВО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгово́рювати.** *«Отечественные записки» і особливо їхній критико-бібліографічний відділ були тепер завжди предметом обговорювання* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 149).

ОБГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБГОВОРИ́ТИ**, ворю́, во́риш, *док.*, *перех.* 1. Обмінюватися поглядами, міркуваннями, враженнями і т. ін. з ким-небудь, детально аналізуючи, розглядаючи щось. *Він обговорював з нею докладно, що нову діжку треба вимочить добре, щоб огірки не пахли* (Коцюб., II, 1955, 285); *Коли повернувся Ляський, ми обговорювали, як він заховає записку на випадок, коли б його обшукали при виході* (Досв., Вибр., 1959, 121); *Обговорили справу докладно, і цар згодився на Каркайлову раду* (Фр., IV, 1950, 107); // Висловлюватися по черзі про кого-, що-небудь, даючи певну оцінку; оцінювати. *Виборці по-діловому обговорювали кожну названу кандидатуру* (Літ. газ., 1. III 1957, 1); *Виробнича нарада відбувалася в кабінеті Лобанова.. Обговорювали зроблене та намічали план дальшої відбудови шахти* (Ткач, Плем'я.., 1961, 87); *Ми повинні сказати собі: щоб єдність була міцною, треба, щоб був засуджений певний ухил. Якщо він намітився, треба його виявити і обговорити* (Ленін, 32, 1951, 221).

2. *розм.* Безпідставно осуджувати, звинувачувати кого-небудь у чомусь; оговорювати; обмовляти. *Доки йому пани годили та робили яку вигоду, він їх хвалив; як же тільки вони не давали йому ніякої вигоди, він їх лаяв, мстився і обговорював, скільки було сили* (Н.-Лев., IV, 1956, 60); *Ще поки Мася молодша була, то хоч вередлива була, та не осудлива; а як стукнуло вже за двадцять, то ту осудила, ту очорнила, ту обговорила* (Свидн., Люборацькі, 1955, 88).

ОБГОВОРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *рідко.* Пас. до **обгово́рювати** 1. *Читали ми Вашу літературу укупі з братом, .. і надто нам сподобався рішучий тон, з яким тепер у вас обговорюються всі справи* (Л. Укр., V, 1956, 58); *Уже в ректораті, де це питання обговорювалось, з запальною промовою проти Богдана виступили все той же Спартак Павлущенко і ще одна суха, як тараня, аспірантка* (Гончар, Людина.., 1960, 31); *Кандидатура, схвалена колективом, обговорювалась потім на партбюро і затверджувалась на правлінні* (Ком. Укр., 7, 1963, 23).

ОБГО́ВТАТИ *див.* **обго́втувати.**

ОБГО́ВТАТИСЯ *див.* **обго́втуватися.**

ОБГО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГО́ВТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **ого́втувати.** *Обговтати дикого коня.*

ОБГО́ВТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБГО́ВТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Те саме, що **ого́втуватися.**

ОБГОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгодо́вувати.**

ОБГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГОДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Надмірно годувати, шкодячи здоров'ю; перегодовувати. *Оксана не дуже знала, що йому* [дитяті] *робити, .. часто обгодовувала його так, що воно аж блює* (Григ., Вибр., 1959, 242); — *Якось забрело до Андрія, до шевця, а там взяли та й обгодували картопляним хлібом, що всю ніч дитина як в огні горіла* (Вас., Опов., 1947, 29); // *рідко.* Надмірно годуючи, викликати ожиріння; загодовувати. — *Обгодував я його* [коня], *люди добрі, дуже жалів, а він, стерво, розлінувався* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 337).

ОБГОДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгодува́ти.**

ОБГОДУВА́ТИ *див.* **обгодо́вувати.**

ОБГО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оголи́ти** 1, 2. *Зовсім обголені лиця в чоловіків та дідів неприємно вражали очі, неначе лиця акторів або ксьондзів* (Н.-Лев., II, 1956, 407); *Обголені з листя каштани і ясені підносили свої сірі гілляки до сірого неба* (Фр., VI, 1951, 443); // *у знач. прикм. Врешті він* [циган].. *присунувся до вогню, так що його суворе обголене обличчя заблищало міддю* (Коцюб., I, 1955, 368); *Вона* [хмарка] *чіплялась за смерекові гребені зелені, за уступи обголеної кручі* (Л. Укр., I, 1951, 196).

ОБГОЛИ́ТИ *див.* **обго́лювати.**

ОБГОЛИ́ТИСЯ *див.* **обго́люватися.**

ОБГОЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати голим, непокритим. *Обголіли дерева восени* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Зубожіти, збідніти.— *Тепер от і сам обголів так, що й пучки лізуть із чобіт* (П. Куліш, Вибр., 1969, 141).

ОБГО́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБГОЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБГОЛИ́ТИ**, голю́, го́лиш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **голи́ти.** *Бояри вмить скомпонували На аркуш маніхвест* [маніфест] *кругом, Щоб голови всі обголяли, Чуприни довгі оставляли* (Котл., I, 1952, 187); — *Обголи, Йване, вуси, то ся пісня буде не про тебе,— засміялась Олександра. — Та не втни губи, як будеш голити* (Коцюб., I, 1955, 59).

◇ **Обголи́ти ло́ба** *кому, іст.*—забрати кого-небудь у солдати. *Вона* [молодиця] *безперестанку розказувала.., як її коханого Петра взяли в москалі, як обголили лоба* (Н.-Лев., II, 1956, 243).

2. Те саме, що **ого́лювати** 1, 2, 4. *Пусто серед степу, та сумно й серед лісу: вітри-суховії обголили його рясні віти* (Мирний, III, 1954, 255).

3. *перен.*, *розм.* Те саме, що **обдира́ти** 2.

ОБГО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОБГОЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБГОЛИ́ТИСЯ**, голю́ся, го́лишся, *док.* 1. Те саме, що **голи́тися.** *Щастя, що* [Славко] *обголився сьогодні рано, а то був би їхав до міста, немов ведмідь, зарослий* (Март., Тв., 1954, 256).

2. Те саме, що **ого́люватися** 1. [Клавочка:] *Ти хоч і ще більше обголись, все їдно даремнісінько: граф на тебе вчора навіть і не глянув* (Коч., I, 1956, 100).

ОБГОЛЯ́ТИ *див.* **обго́лювати.**

ОБГОЛЯ́ТИСЯ *див.* **обго́люватися.**

ОБГÓНИТИ, ню, ниш, *недок.*, **ОБІГНÁТИ**, обженý, обженéш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обганя́ти**[1]. *Поки обгонили їх косарі, помовчали дівчата* (Головко, I, 1957, 115); — *Як ідуть тут кілька полків маршем, то ніяк обгонити передніх, товаришу гвардії майор* (Гончар, III, 1959, 207).

ОБГÓНИТИСЯ, нюся, нишся, *недок.*, **ОБІГНÁТИСЯ**, обженýся, обженéшся, *док.*, *від кого — чого, рідко.* Те саме, що **обганя́тися** 1. *Іван дякував гостям своїми сивими очима, а від Леся обгонився, як від вразливого овода* (Черемш., Тв., 1960, 203).

ОБГОРІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгорі́ти.** — *Як ся масте, Хомо, з серцем?* — *промовив.. кремезний і сильно сонцем обгорілий селянин* (Фр., IV, 1950, 318); *Густо обгорілий на вітрі, продублений сонцем, він* [Оленчук] *сидить, спершись на гирлигу* (Гончар, Маша.., 1959, 60).

2. *у знач. прикм.* Ушкоджений, попсований вогнем; обпалений. *Батько йде за сином. Прийшов у той ліс, до того пенька обгорілого, сів* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 103); *Він підходив до обгорілих снопів, що лежали скрізь по подвір'ю й димились, перевертав їх, оглядав* (Коцюб., I, 1955, 122); *В долині, перед лісом, лежали розбиті й обгорілі танки з чорними хрестами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 368).

ОБГОРІ́ТИ *див.* **обгоря́ти.**

ОБГÓРНЕНИЙ, ОБГÓРНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгорнýти.** *На руках несе* [жінка] *малу дитину, Обгорнену в подерту сірячину* (Л. Укр., I, 1951, 30); *Шпак несе обгорнуту в сіре полотно картину* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 34); *Пішов собі* [Пичипір] *вулицею, лишивши Бабенка на мосту, обгорнутому вологими сутінками* (Руд., Остання шабля, 1959, 198); *Канушевич, обгорнутий незрозумілим страхом, кинувся бігти* (Коцюба, Нові береги, 1959, 173); *На городі.. цвіла молода картопля, добре прополота і обгорнена вже двічі* (Шиян, Переможці, 1950, 34).

ОБГÓРНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгорнýти.**

ОБГОРНУ́ТИ *див.* **обгортáти.**

ОБГÓРНУТИЙ *див.* **обгóрнений.**

ОБГОРНУ́ТИСЯ *див.* **обгортáтися.**

ОБГОРÓДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгородúти.** *Двір добре обгороджений, що не можна зайти* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 144); *Юра вийшов на невеличку сіножать, обгороджену воринням* (Фр., IV, 1950, 421); *На горбочку, вистеленому піском і обгородженому густою дротяною сіткою, днювали індичата* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 299).

◇ **Вітром обгорóджений**, *жарт.* — який не має огорожі. *Насті довелося попобрьохатися в снігу, доки дісталася до його хатини, що стояла вітром обгороджена, небом покрита* (Речм., Весн. грози, 1961, 12).

ОБГОРÓДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгородúти.**

ОБГОРОДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який обгороджує що-небудь; признач. для обгороджування. *Обгороджувальний вал.*

ОБГОРÓДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгорóджувати.**

ОБГОРÓДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГОРОДИ́ТИ**, роджý, рóдиш, *док.*, *перех.* Зводити, споруджувати огорожу навколо чого-небудь; огороджувати. *У гості ж друзів — просимо і ждем: Свій дім не обгороджуєм тинами* (Гірник, Друзі.., 1953, 47); *Загороду заплели нову, кругом обгородили новою лозовою лісою з острішком* (Мирний, I, 1949, 367); // Зводячи перепони, перешкоди, відділяти, ізолювати від кого-, чого-небудь. *Дерева і кущі в молодому віці тимчасово обгороджують, щоб їх не затоптували* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24); *В долині, де проходив залізничний тунель, зробили заборонену зону, обгородивши її колючим дротом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 425).

ОБГОРÓДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБГОРОДИ́ТИСЯ**, роджýся, рóдишся, *док.* 1. Зводити, споруджувати огорожу навколо своєї оселі, садиби і т. ін.; огороджуватися. *Обгороджувався високим парканом, розбудовувався й швидко багатів Мар'ян Хомаха* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 31); // *перен.* Оточуватися, оповиватися чим-небудь. *Його* [сонця] *вогняне коло обгородилося кругом гострими стрілами* (Мирний, I, 1954, 164).

2. *тільки недок.* Пас. до **обгорóджувати.**

ОБГОРОДИ́ТИ *див.* **обгорóджувати.**

ОБГОРОДИ́ТИСЯ *див.* **обгорóджуватися.**

ОБГОРТÁЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Та, що обгортає рослини. *В Даринки від спеки боліла голова, так хотілося маленькій обгортальниці впасти під тіняві соняшники* (Вирган, В розп. літа, 1959, 254).

ОБГОРТÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгортáти.** *Макар Іванович.. брехав, що купив їх* [брошури] *тільки задля їх дешевини, маючи потребу в папері для обгортання сніданні своїм дітям-школярам* (Коцюб., I, 1955, 161); *Одночасно з розпушуванням, якщо потрібно, провадять обгортання рослин* (Озелен. колг. села, 1955, 194).

ОБГОРТÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБГОРНУ́ТИ**, горнý, гóрнеш, *док.*, *перех.* 1. *чим, у що і без додатка.* Покривати, обвиваючи, обмотуючи кругом, з усіх боків. *Він обгортав кожну свічку хусточкою і подавав о. Артемієві* (Н.-Лев., IV, 1956, 99); *Здається, не багато речей, а ці дрібнички докучають страх як, треба все обгорнути та вкласти* (Коцюб., III, 1956, 143); *Віра обгорнула схвильованого Клима в плащ і повела в дім* (Грим., Син., 1950, 71); * Образно. *Вітер одразу налітає на них, мало не збиваючи з ніг, обгортає крижаною ковдрою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 330); *В вікна дим і станція, і гули, долітає дзвонами село. І в диму мене моє минуле обгортає траурним крилом* (Сос., I, 1957, 341).

2. *тільки недок.* Доладно, щільно облягати, обтягувати (про одяг, вбрання) *Біла сукня щільно обгортала її струнку постать* (Десняк, Опов., 1951, 13); *Добірний шовк.. обгортав дозрілу живучість жінки* (Ле, Міжгір'я, 1953. 212); // Те саме, що **прикривáти** 1. *Маю з чого прожити. А за все те маю подякувати оцим лахам, що обгортають моє грішне тіло* (Март., Тв., 1954, 213).

3. Те саме, що **обіймáти** 1. [Савка:] *Шкода вже нам молодіти, старенька моя!.. (Жартом обгортає жінку)* (Вас., III, 1960, 63); *Довго співала царівна морська, Мій стан обгортала царівни рука* (Черн., Поезії, 1959, 167); *Галинка пригорнулася до Марини, руками обгорнула шию, поцілувала* (Епік, Тв., 1958, 544).

4. *перен.* Обступати, охоплювати з усіх боків, не даючи змоги вирватись; оточувати. *Сунуть половці з Дону і з моря — Обгортають наших, як лихая недоля* (Мирний, V, 1955, 265); *Козаки тихо обійшли замок і облавою обгорнули його* (Морд., I, 1958, 141); *Закипів же й Шрам..— А ви ж,— каже,— прокляті салогуби, де тоді були, як ляхи обгорнули нас під Берестечком..?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 72); * Образно. *Зелені гори, вкриті лісом, як дивні зелені завіси, обгортали кругом Шевченкову могилу* (Н.-Лев., II. 1956, 383).

5. *тільки 3 ос., перен.* Густо обволікати, затягувати (про дим, туман і т. ін.). *Гаврило куняє.., пара з ріки валує через міст, димом обгортає Гаврилову скулену постать* (Тют., Вир, 1964, 301); *Не дурно ж так дощиком пахне... Он хмара згущається чорна, Край неба ввесь скоро обгорне* (Фр., XIII, 1954, 320); // *безос. В обличчя* [Тимкові] *вдарило гарячим духом розпарених людських тіл. Обгорнуло парою. В тій парі, як у тумані. люди.* (Тют., Вир, 1964, 353); // Заповнювати собою, охоплю-

вати навколишній простір (про світло, темряву, морок і т. ін.). *Весла — як крила в блакиті. Ми летимо. Я принаймні маю таке враження, може, од синяви, що кругом обгорнула: вона над нами й під нами, спереду, ззаду, з боків. Навіть повітря здається блакитним* (Коцюб., II, 1955, 416); *Ніч обгорнула біленькі хати, Немов маленьких діточок мати* (Л. Укр., I, 1951, 29); *Він з нудьгою поглядав на горішню лампу, доки ми догадались її погасити... Темінь обгорнула кімнату* (Ю. Янов., II, 1958, 42).

6. *перен.* Повністю охоплювати, заполонювати (про певний стан, почуття і т. ін.). *Підходжу до вікна.. Обгортає зелена п'яна лінь* (Вас., II, 1959, 87); [Лукія:] *Доки весела — глузую, а обгорне сум — плакатиму* (Кроп., II, 1958, 117); *Не спав Оксень Недомірко, хоч і важка дрімота обгортала його* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 71).

◇ **Мов по́лум'ям обгорта́є (обгорну́ло)** *кого, безос.*— когось раптово охоплює здивування, образа і т. ін. *Мене мов полум'ям обгорнуло, і я витріщив очі. Чи я був справді такий короткозорий, що не бачив відразу того, за чим так тужливо визирав і дожидав?* (Коб., III, 1956, 65); **Обгорта́ти (обгорну́ти) ду́шу (се́рце** *і т. ін.*) **ту́гою (су́мом** *і т. ін.*) — виклика́ти почуття туги, суму і т. ін. *Не несли вони* [дні] *у моє серце ніякої одради, нічого доброго, а обгортали душу тугою гіркою та пекучою* (Мирний, I, 1954, 85); **Сум (жаль** *і т. ін.*) **ду́шу (се́рце** *і т. ін.*) **обгорта́є (обгорну́в); Триво́га (ту́га) ду́шу (се́рце) обгорта́є (обгорну́ла)** — хтось переймається почуттям туги, суму і т. ін. *Сум всю душу обгортає, Додолу никне голова* (Гр., I, 1963, 58); *Та коли вже надто тяжко Туга серце обгортала, То співці співали пісню, Пісня тугу розбивала* (Л. Укр., I, 1951, 374); *Хоч часом їм доводилось дуже скрутно і душу кожного обгортала тривога,— але все, що сталося, не проминуло даремно* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 33).

7. Підгортаючи, обкладати, обкидати з усіх боків чим-небудь сипким. *Вона полізла з рогачем у піч. Засунула горщик, обгорнула жаром. Накрила покришкою* (Мирний, II, 1954, 210).

8. *с. г.* Підпушувати землю навколо рослини, присуваючи, привалюючи її до стебла; підгортати. *Оженила Горпина сина перед жнивами, вирядила у весільний четвер молодих картоплю обгортати* (Л. Янов., I, 1959, 332); *Мічурін схилився над лілією й почав обережно обгортати її землею* (Довж., I, 1958, 409).

ОБГОРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБГОРНУ́ТИСЯ,** горну́ся, го́рнешся, *док., чим, у що.* 1. Надягати, одягати що-небудь, обвиваючи, обводячи кругом себе. *Одягаються* [пани] *у легкі дорогі шовки у літі, а як зима — беруть на себе м'якенькі оксамити, обгортаються теплими кунами та бобрами* (Вовчок, I, 1955, 380); *Малуша.. швидко одягла чисту вишивану сорочку, обгорнулась плахтиною, завила пояс* (Скл., Святослав, 1959, 75); *Попрощавшись, вона обгорнулася картатою хусткою, заховала під неї руки і поспіхом вийшла за ворота* (Ткач, Арена, 1960, 10); * Образно. — *Широко ти* [Україно], *неосяжно розкинулася, мальовниче обгорнулася гаями, причепурилася рясними ланами* (Стар., Облога.., 1961, 70); // Закутуватися в що-небудь (від холоду і т. ін.); обкутуватися. — *Як мені живеться — питаєш? — промовив він, присуваючись ближче до Петра й обгортаючись од холоду в свій полотняний бушлатик* (Вас., I, 1959, 74); * У порівн. *Тим часом сонце сіло і степ мов темною пеленою обгорнувся* (Морд., I, 1958, 104).

2. *тільки 3 ос., перен.* Щільно, густо обволікатися, затягуватися (димом, туманом і т. ін.). *Сонце.. випливало з-за краю землі та обгорталось блискучими хмарками* (Коцюб., I, 1955, 50); *Танки вже біля самих хат. Ще один з них обгортається димом і спиняється* (Багмут, Записки.., 1961, 119).

◇ **Душа́ (се́рце) обгорта́ється (обгорну́лася** *і т. ін.*) **ту́гою (су́мом, запе́клістю** *і т. ін.*) — хтось переймається почуттям туги, суму і т. ін. *Цілий вечір вертіла* [Настя] *неслухняними пальцями веретено, і душа обгорталася запеклістю* (Речм., Весн. грози, 1961, 75).

3. Обкладатися чим-небудь сипким. *Обгорнувся піском.*

4. *тільки недок.* Пас. до **обгорта́ти** 1, 5. *На талії плахта обгортається вузькою кольоровою крайкою 3—4 см завширшки, тканою з вовни* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 93).

ОБГО́РТКА, и, *ж.* 1. Те, чим обгортають або обгорнуто що-небудь (папір, тканина і т. ін.). — *Коли моє життя не вдалося, не можу ж я осолодити його цукерком у розмальованій обгортці* (Коцюб., I, 1955, 325); *Вночі листівки — у великих пачках, акуратно загорнутих у кольористі обгортки — виносили до підводи* (Смолич, V, 1959, 384); // *рідко.* Те саме, що **обкла́динка** 1. *Витяг* [становий] *із бокової кишені невеличку книжечку в чорній обгортці* (Мирний, IV, 1955, 360); *На столі лежала без обгортки книжка* (Рибак, Що сталося.., 1947, 122).

2. *бот.* У деяких рослин — покриття, яке охоплює, оточує суцвіття або плід, захищаючи їх від пошкодження. *Самиця* [довгоносика] *відкладає яйця безпосередньо в денце квіткового кошика кок-сагизу, проколюючи його обгортку* (Шкідн. поля.., 1949, 86); *Звільнений від обгортки плід називається сім'янкою* (Бур'яни.., 1957, 118).

ОБГО́РТКОВИЙ, а, е. Який використовується як обгортка. *Підіпригора з внутрішньої кишені вийняв синю, з грубого обгорткового паперу газету* (Стельмах, II, 1962, 53).

ОБГОРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгоря́ти** 1. *Конденсатор призначений для того, щоб запобігти утворенню іскор між контактами переривника; це захищає контакти від обгоряння* (Автомоб., 1957, 116).

ОБГОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБГОРІ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док.* 1. Частково згоряти, обпалюватися з поверхні. *Нахилився батько над сином. Обгоріла, почорніла білява головонька... Все личенько спік огонь і очі виїв* (Гр., I, 1963, 449); *Данило сидів біля столу над книгою і так уважно читав, що й не помітив, як обгорів гніт, як чадів світильник* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 431).

2. Обпікатися на сонці, стаючи темним, засмаглим. *Ти, дівчино, чорнявая, ти, дівчино, біла, Ти у полі не робила та й не обгоріла* (Чуб., V, 1874, 173); — *Бач, як обгоріла з лиця,— каже Бражиха, розглядаючи Ліну.. — Та це нічого. Сонце обпалить, шкіра облупиться, станеш така, як і всі* (Гончар, Тронка, 1963, 277).

3. *розм.* Діставати опіки від вогню; обпікатися. *Він* [Козуб] *хоч сам і обгорів, а вивів-таки з вогню шестеро.. коней* (Юхвід, Оля, 1959, 33).

ОБГРАНКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГРАНКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец., рідко.* Те саме, що **грано́вувати.**

ОБГРАНКУВА́ТИ *див.* **обгранко́вувати.**

ОБГРЕ́БЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгребти́** 2. *Через двадцять хвилин хати.. вже не було. На тому місці стояв здоровенний шапкатий стіг, підскубаний, обгребений* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 142).

ОБГРЕБТИ́ *див.* **обгріба́ти.**

ОБГРЕБТИ́СЯ *див.* **обгріба́тися.**

ОБГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБГРИ́ЗТИ,** зу́, зе́ш, *док., перех.* Гризти що-небудь кругом з поверхні або відкушуючи краї; обкушувати. *Ярина мовчала та обгризала зелену луску з горіха* (Л. Укр., III, 1952, 738); *Бідний Балабуха й собі приставлявсь, що він вечеряє:*

обгриз ніжку й поклав виделку на стіл (Н.-Лев., III, 1956, 47); *Потягнув* [буланий] *за собою снопа, обгризши цілий пучок колосків* (Іщук, Вербівчани, 1961, 13).

◇ **Мов соба́ки обгри́зли,** *зневажл.*— про що-небудь дуже коротке. *Мундир на ньому з отакенними гудзиками, тільки куций, мов собаки обгризли* (Донч., VI, 1957, 287).

ОБГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгри́зти.** *Йому був добре знайомий і цей чагарник з обгризеними худобою та вередливо покрученими корчами, й далека околиця* (Коцюб., I, 1955, 338); // *у знач. прикм. Як хто з них* [гостей] *шпурне обгризений шматок, Ми кидались, як ті собаки* (Сам., I, 1956, 186); *Учитель витяг із бічної кишені обгризеного олівця* (Ю. Янов., II, 1954, 117).

2. *у знач. прикм., перен.* З нерівними краями. *Я прихилив очі до малюнка: портрет був просто моторошний — лице гостре, як у пацюка, в обгризених віях — гадючі зелені очиці* (Вас., II, 1959, 328); *Ми спинились біля почорнілого високого дощаного паркана, що за ним виднівся обгризений залізний дах високого будинку* (Досв., Вибр., 1959, 174).

ОБГРИ́ЗОК, зка, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **недо́гризок.** *І не один в окопчику своїм Солдат, пригадуючи рідний дім, Обгризком олівця писав заяву* (Перв., II, 1958, 205).

ОБГРИ́ЗТИ *див.* **обгриза́ти.**

ОБГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБГРЕБТИ́,** бу́, бе́ш, *док., перех.* 1. Очищати, згрібаючи, відгортаючи що-небудь з поверхні. *Батько звільна брав кліщами розпалене залізо, обгрібав його молотком із вугля* (Фр., IV, 1950, 90).

2. Підгрібати з усіх боків, згрібати кругом чого-небудь (граблями, вилами і т. ін.). *Катря злізла з стіжка. Обгребла його чепурненько* (Головко, II, 1957, 199).

ОБГРІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБГРЕБТИ́СЯ,** бу́ся, бе́шся, *док.* Згрібати що-небудь з себе.

ОБГРУНТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обгрунтува́ти.** *Партія керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає організованого, планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за досягнення кінцевої мети — перемоги комунізму* (Статут КПРС, 1971, 6); *Тютюнника пересмикувала суміш військової неписьменності і нічим не обгрунтованих запевнень у перемозі* (Стельмах, II, 1962, 241).

2. *у знач. прикм.* Який достатньо потверджується чим-небудь; аргументований, переконливий. *Є обгрунтовані здогади, що деякі малюнки, приписувані досі Сажину, справді належать пензлю Шевченка* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 224); *Норми мають бути прогресивними, обгрунтованими, але реальними для доброякісного виконання їх більшістю працюючих* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 26).

ОБГРУНТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обгрунто́ваний** 2. *При вирішенні питання про виключення з партії повинен бути забезпечений максимум уваги і старанний розгляд обгрунтованості обвинувачень, пред'явлених комуністові* (Статут КПРС, 1971, 16); *Визначеність, несуперечливість, послідовність і обгрунтованість є обов'язковими якостями правильного мислення* (Логіка, 1953, 3).

ОБГРУНТО́ВАНО. Присл. до **обгрунто́ваний** 2. *До вибору робочих швидкостей агрегатів передові механізатори підходять обгрунтовано, враховуючи вид роботи, стан рослин, грунту* (Рад. Укр., 3. II 1962, 3).

ОБГРУНТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обгрунто́вувати.**

ОБГРУНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГРУНТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Висувати на потвердження чого-небудь переконливі докази, факти і т. ін.; аргументувати. *Говорити — це значить думати вголос, це значить розвивати, формулювати, обгрунтовувати свою думку* (Рад. психол. наука.., 1958, 230); — *Ні, дозвольте. Я хотів зауважити, що це надзвичайно цікаво, хоч у нас є кілька аргументів, якими хотіли б обгрунтувати протилежну точку зору* (Довж., I, 1958, 466); // Те саме, що **мотивува́ти.** *Обгрунтовувати ту чи іншу поведінку можна і треба і теорією, і історичними довідками, і аналізом усієї політичної ситуації, і т. д.* (Ленін, 11, 1970, 233); *Згідно з рецептом Сулімана повинен* [Безбородько] *за три тижні взяти шлюб з Катериною.. Чим обгрунтує таку нетерплячку?* (Вільде, Сестри.., 1958, 423).

ОБГРУНТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обгрунто́вувати.** *Велике значення для розвитку української літератури мали статті, рецензії і висловлювання Бєлінського, Герцена, Чернишевського, Добролюбова, в яких обгрунтовувалося право українського народу на творення своєї національної культури* (Іст. укр. літ., I, 1954, 15); *Тур ніколи не казав: «так треба», а тільки — «я думаю». Але оте «я думаю» так обгрунтовувалося, що воно незмінно ставало — «так треба»* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 639).

ОБГРУНТУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обгрунтува́ти.** *Назріла необхідність теоретичного обгрунтування тих закономірностей, які виникають у зв'язку з широким застосуванням принципу матеріального стимулювання* (Ком. Укр., 3, 1966, 58).

2. Сукупність доказів, фактів, аргументів для переконання в чому-небудь, на потвердження чогось. *Обгрунтування тої пропозиції були хисткі, мали дивовижні тріщини та пропуски* (Ле, Право.., 1957, 289); *Робота білоруських палеогеографів дає деякі обгрунтування для шукання в республіці нафти та інших корисних копалин* (Веч. Київ, 13.II 1967, 4).

ОБГРУНТУВА́ТИ *див.* **обгрунто́вувати.**

ОБГУБИ́ТИ, гублю́, гу́биш; *мн.* обгу́блять; *док., перех., розм., рідко.* Розгубити, втратити.

ОБГУБИ́ТИСЯ, гублю́ся, гу́бишся; *мн.* обгу́бляться; *док., розм., рідко.* Розгубити, втратити все. *На дорозі я зовсім обгубився* (Сл. Гр.).

ОБГУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБГУ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Недоброзичливо, з осудом говорити про кого-, що-небудь; обмовляти.

ОБГУМО́ВАНИЙ, а, е. Покритий гумою (про кабель, провід і т. ін.). *Італієць одразу натрапив на нього* [провід], *так ніби ще здалеку бачив цю мідну обгумовану жилу* (Загреб., Європа 45, 1959, 403).

ОБДАВА́ТИ, даю́, дає́ш, *недок.*, **ОБДА́ТИ,** да́м, даси́, *док., перех.* 1. Обливати, обхлюпувати, рясно забризкувати чим-небудь відразу з усіх боків. *Негода.. і там* [у хаті] *своє бере! Коли не дощем обдає крізь лиху оселю, то в вікна* [залазить] (Мирний, I, 1949, 327); *Коні з копита беруть у галоп, обдаючи грязюкою похилених людей* (Стельмах, I, 1962, 390); *Висока хвиля обдала їх колючою водою, і одежа вкрилася кригою* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 265); // *безос. Холодним густим дощем обдало його всього* (Мирний, IV, 1955, 96); // Запорошувати, обсипати чим-небудь відразу з усіх боків. *Машина промчала мимо, обдавши її* [Валю] *курявою* (Довж., Зач. Десна, 1957, 534); // *безос. Порив вітру з шумом відчинив двері настіж, і з ніг до голови їх обдало, забиваючи подих, штормовою сніговою хвилею* (Головко, II, 1957, 540); // Обвівати, охоплювати (запахом, теплом, холодом і т. ін.); опахувати. *Надворі свистав вітер, віяв крізь шпари до хати і обдавав її холодом* (Фр., I, 1955, 80); *Авто промчало мимо, обдавши нас запахом бензину* (Кол., На фронті.., 1959, 55); * Образно. *З ранку до вечора сонце щедро вигріває молоду озимину,* *обдає багрянцем жовтаву зелень лісів* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 3); [М а р' я н а:] *Я хочу, я бажаю такого кохання, щоб вогнем обдавало, щоб голова кружилась!* (Вас., III, 1960, 42); // *безос. На синьому небі ні хмарки.., а з трави обдає, свіжить пахучим холодком* (Стор., I, 1957, 333); *Коли дівчинка зазирнула в землянку, її так і обдало жаром. Із казанів по трубах ішла пара* (Донч., IV, 1957, 110); * Образно. *В темряві бачив Тимко, як виблискують її очі, чув, як вона дихає, його обдавало вогнем її молодого тіла* (Тют., Вир, 1964, 183).

Обдава́ти поцілу́нками — щиро, з почуттям цілувати кого-небудь; обціловувати. — *Не плачте! — лепетала вона своїм нетвердим язичком і обдавала уперед вже матір поцілунками* (Мирний, I, 1954, 211).

2. *перен.* Охоплювати, проймати, оповивати певними почуттями, переживаннями. *Наливайко приязніше кинув поглядом в очі Лободі. Якимсь приємним теплом обдала йому душу воядька щирість гетьмана* (Ле, Наливайко, 1957, 375); *Ірина обдала Марію теплом своїх великих сірих очей* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 218); // *безос. Читаєш — жалем, як кип'ятком, обдає, а скінчиш — радістю серце заб'ється, що все так скінчилося добре* (Мирний, V, 1955, 380).

[**Мов, як** *і т. ін.*] **обдало́ жа́ром (вогне́м, при́ском, хо́лодом, моро́зом** *і т. ін.*)— хтось раптом відчув сильне хвилювання, збентеження, переляк і т. ін. від чого-небудь. *Я одним оком заглянув у той папірець. Помітив своє прізвище. Мене враз обдало жаром і холодом. Побачив фатальне слово — звільнити* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 151); *Македониху обдало холодом, стислось від ущімливого болю серце* (Шиян, Гроза.., 1956, 172); *Слова батькові сплили.. їй на думку, і наче її кип'ятком обдало...* (Мирний, I, 1954, 218); **Обдава́ти (обда́ти) жа́ром (вогне́м, при́ском, хо́лодом, моро́зом** *і т. ін.*) — раптово викликати стан сильного хвилювання, збентеження, переляку і т. ін. *Думка про те, що.. їх.. силоміць повернуть до колишніх панів, обдавала морозом їх спини* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48); *На редуті зробилося тихо. І ця зловісна тиша холодом обдала Назара* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 286); **Обдава́ти (обда́ти) по́глядом (очи́ма)** — дивлячись на кого-небудь, виявляти, виражати поглядом певні почуття. *Пувичка.. підійшов ще ближче до Альоші, обдаючи його нахабним зневажливим поглядом* (Мик., Повісті.., 1956, 113); *На Зіньку впав Давидів погляд. Він усміхнувся їй з вітанням, а вона ясно обдала очима парубка* (Головко, II, 1957, 127).

3. *рідко.* Те саме, що **обдаро́вувати.** — *Я хочу, щоб жінка моя була виключно моя, щоб я їй всього достарчав, усім обдавав, а за це мав у ній вірну й щиру подругу* (Коб., III, 1956, 126).

4. *діал.* Оточувати. *Високо.. випинається Рарив. Його обдає темно-зелений ліс* (Коб., I, 1956, 494); *Ми оси!.. Хто рідний наш рай Твердою стіною, Неначе Китай, Бажає обдати, .. Най геть біжить* (Фр., X, 1954, 81).

ОБДАВА́ТИСЯ, даю́ся, дає́шся, *недок.*, **ОБДА́ТИСЯ**, да́мся, дасися, *док.* Обвіюватися, охоплюватися чим-небудь. *Наступала золота осінь, найкраща пора, коли Чернігівщина, як у казці, покривалася горами цукрового буряку і картоплі, обдавалась пахощами м'яти і конопель* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 8).

ОБДА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обдари́ти.** *Непосидючий і бистрим дотепом обдарений, умів він кождого втягнути в розмову* (Фр., VIII, 1952, 121).

ОБДАРИ́ТИ *див.* **обдаря́ти.**

ОБДАРО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обдарува́ти.** [А н т е й:] *Се Ніке увінчала свого поета. А коли й Харіта йому додасть гранату чи троянду, він буде обдарований усім, чого дозволено бажати смертним* (Л. Укр., III, 1952, 424); *Дарма, що мала* [Оленка], *проте обдарована ясним голосом* (Горд., II, 1959, 75).

. 2. *у знач. прикм.* Який має великі природні здібності; здібний, талановитий. *Воронцов, наче за власним сином, стежив, як зростає цей молодий обдарований офіцер, фанатично відданий справі* (Гончар, III, 1959, 123); *Бувши обдарованою актрисою досить широкого діапазону, Зарницька мала величезний успіх у публіки* (Минуле укр. театру, 1953, 98).

ОБДАРО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **обдаро́ваний** 2. *Скульптор відчув раптом, .. як уміння і обдарованість знову повертаються до нього* (Гончар, Новели, 1954, 102); *Природна обдарованість людини розкривається з усією повнотою лише на грунті життєвого досвіду в процесі суспільної діяльності* (Ком. Укр., 1, 1961, 50).

ОБДАРО́ВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **обдаро́ваність.** *Це був художник величезного обдарування* (Ю. Янов., II, 1954, 120); — *Щоб природою володіти, як цього вимагає наш час, то треба теж мати велике обдарування!* (Ле, Право... 1957, 90).

ОБДАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБДАРУВАТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Наділяти дарами, подарунками; підносити дари, подарунки. *Хлопці цілували вуйків в руки, а вуйки їх гладили і шустками* [грошима] *обдаровували* (Черемш., Тв., 1960, 279); *У Минківці здебільшого обдаровували віршувальників пирогами, коржиками й цукерками* (Минко, Моя Минківка, 1962, 40); *Пан обдарував жінку великими грішми* (Калин, Закарп. казки, 1955, 166); * Образно. *Вередує запізніла весна. Наче розсердившись, що їй заважають обдарувати землю теплом, вона примхливо міниться на обличчі* (Хижняк, Килимок, 1961, 3); // *тільки док., рідко.* Подарувати що-небудь одне, одну річ. — *Треба Марину чим-небудь обдарувати. Вона ще краще буде сина глядіти* (Мирний, IV, 1955, 232); *Радів Омелько, мов дитина, яку обдарували цукеркою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 196).

2. *перен.* Виявляти до кого-небудь щиру прихильність, доброзичливість і т. ін. *Вони були пізніше на утриманні в простого селянина з Вільки, якого й тепер ще оточували своєю вдячністю, обдаровували майже синівським прив'язанням* (Фр., VI, 1951, 202); *Котовський.. експропріював бессарабських панів та обдаровував своїм опікуванням бессарабську бідноту* (Смолич, V, 1959, 30); *Серце людське відкривається лише назустріч доброму серцю, дружбою обдаровують лише тоді, коли бачать у тобі щирого друга* (Збан., Сеспель, 1961, 318).

◇ **Обдаро́вувати по́глядом (у́смішкою** *і т. ін.*) — дивлячись на кого-небудь, виявляти, виражати певні почуття. *Журба посміхнувся, обдарував офіцера не дуже люб'язним поглядом* (Епік, Тв., 1958, 546); *Меккінець підвів голову і обдарував Ремо приємною усмішкою* (Досв., Гюлле, 1961, 125).

3. *тільки док., перен.* Наділяти позитивними якостями, здібностями, умінням і т. ін. *Мій комсомол, моя родина, Мене чуттям обдарував* (Мал., Запов. джерело, 1959, 6); *Співає* [батько] *весело і сміливо, могутнім чудесним голосом, яким обдарувала його природа* (Гончар, I, 1959, 7).

ОБДАРУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обдарува́ти.** *Закінчується перший день* [весілля] *краянням короваю і обдаруванням молодих* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 46); *Вона сприймала, здавалося, обдарування природи, як талант, який вона повинна збільшувати* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24).

2. Те саме, що **обдаро́ваність.** *Склад нашого соціалістичного життя дає художникові слова всебічні можливості.. для розкриття його особистого своєрідного обдарування* (Мал., Думки.., 1959, 4).

ОБДАРУВÁТИ *див.* **обдарóвувати.**

ОБДАРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБДАРИ́ТИ**, дарю́, да́риш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обдарóвувати.** *Як же їх* [молодих] *обдарили подарками.., так вони* [родичі] *і замовкли, і затихли, надіючись і погуляти опісля по закону* (Кв.-Осн., II, 1956, 353); *Ївга трохи не загубила книша, яким матушка обдарила* (Мирний, III, 1954, 42); *За ним стоїть Могутня чесна сила, .. Вона цим щастям боротьби Андрюшу обдарила* (Перв., II, 1958, 284).

ОБДА́ТИ *див.* **обдавáти.**

ОБДА́ТИСЯ *див.* **обдавáтися.**

ОБДЕРНÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБДЕРНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обкладати або замощувати дернинами.

ОБДЕРНÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обдернóвувати.**

ОБДЕРНУВА́ТИ *див.* **обдернóвувати.**

ОБДЕ́РТИ *див.* **обдирáти.**

ОБДЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обдéрти.** *Швидко ми налічили сім стовпів, на котрих дерево було обдерте смугами завширшки на два пальці* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Хати вже були обдерті, розбиті, переповнені пилом* (Коцюб., II, 1955, 89); // *у знач. прикм. Деякі* [рішники] *в обдертих, зароплених сорочках.. їдять хліб* (Фр., I, 1955, 155); *Посеред камери.. стояв маленький іконостасик з рядом старих, потемнілих образів в обдертій позолоті* (Вас., I, 1959, 202); // **обдéрто,** *безос. присудк. сл. Руки.. починають щеміти від цього ізоляційного скла, що й тут по палубі всюди валяється купами.. Все порвано, порубано, обдерто* (Гончар, Тронка, 1963, 239).

2. *у знач. прикм.* Одягнений у лахміття, в дірявий, поношений одяг; обшарпаний. *Семерко дітей усякої масті, але однаково обдертих і без шапок хлипали та заводили на всі голоси* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 70); *Чия тота крайня хата коцюбов* [коцюбою] *підперта? Чи не тої дівчиноньки, що ходить обдерта?* (Коломийки, 1969, 108).

3. *у знач. прикм., перен.* Убогий, знедолений. — *Скажи нам, чого це від вас, з Туреччини, тісниться до нас така сила обдертого робучого* [робочого] *люду..?* (Коцюб., I, 1955, 294); *Тут сорок літ тому ішли більшовики... Ці посланці робочих мас Росії, Її обдертих сіл, її фабричних міст* (Бажан, Роки, 1957, 214).

ОБДЕ́РТИСЯ *див.* **обдирáтися.**

ОБДЗВОНИ́ТИ *див.* **обдзвóнювати.**

ОБДЗВÓНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБДЗВОНИ́ТИ**, дзвоню́, дзвóниш, *док., перех., розм.* Дзвонити по телефону багатьом, усім або у велику кількість місць. *Вона мала обдзвонити всіх членів журі* (Загреб., День... 1964, 16); [Маша:] *Куди подівся ваш Янтарний? Я вже всі відділи обдзвонила* (Баш, П'єси, 1958, 176).

ОБДЗЮБА́ТИ *див.* **обдзьóбувати.**

ОБДЗЮ́БУВАТИ *див.* **обдзьóбувати.**

ОБДЗЬОБА́ТИ *див.* **обдзьóбувати.**

ОБДЗЬÓБУВАТИ *і* **ОБДЗЮ́БУВАТИ**, ує, *недок.*, **ОБДЗЬОБА́ТИ**, дзьóбáє *і* **ОБДЗЮБА́ТИ**, дзю́бáє, *док., перех.* Дзьобаючи, об'їдати що-небудь повністю або кругом, з усіх боків. *З верхнього снопа аж до самого споду обдзьобує* [птах] *колоски* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 317); *Ох! поти жевжики вчащали, Поки всі ягоди на Вишні обдзюбали* (Греб., I, 1957, 51).

ОБДИВИ́ТИСЯ *див.* **обдивля́тися.**

ОБДИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обдивля́тися.** *Від уваги господаря не приховалося гостре обдивляння Іскендер-бея в наметі начільного командира армії* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 208).

ОБДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБДИВИ́ТИСЯ**, дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* обди́вляться; *док.* 1. *перех.* Уважно розглядати кого-, що-небудь, з усіх боків; оглядати. *Дівчата обдивляються її, хвалять стьожки, намисто, серги* (Мирний, III, 1954, 32); *Тривожно озиралися* [біженці] *назад, на далекі дими, обдивлялись високе синє склепіння ранкового неба* (Коз., Гарячі руки, 1960, 139); *Він негайно обдивився подарунок, велосипед йому дуже сподобався* (Ю. Янов., II, 1954, 58); // Послідовно розглядати що-небудь з певною метою. *Покинувши свої речі на станції, я пішов обдивлятись місто* (Сам., II, 1958, 322); *Обійшли* [школярі] *в Москві усі музеї, Обдивились пам'ятки старі* (Бичко, Простота, 1963, 100); *Гордо увійшла* [графиня], *Натовп обдивилась поглядом недбалим* (Бажан, Роки.., 1957, 273); // Ретельно розглядати що-небудь з метою обстеження, виявлення чогось; обстежувати. *Тихович пильно обдивляється кожний корінець, підсовуючи інколи під побільшуюче скло* (Коцюб., I, 1955, 206); *Чемериця.. оглянув кран. Спочатку обдивився поворотний вінок, шестерні і циліндри* (Коцюба, Нові береги, 1959, 222).

2. *неперех.* Дивитися навколо себе; роздивлятися на всі боки. *Стояла Мотря у кущі калини і обдивлялася навкруги* (Мирний, IV, 1955, 170); *Вже можна було обдивитися, куди ми приїхали* (Панч, На калин. мості, 1965, 27); *Каленик Романович сів, обдивився навколо* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 15); // *перен.* Звикати до певного місця, середовища, оточення і т. ін.; призвичаюватися, освоюватися. *Майже всю першу зміну Голубар обдивлявся, вивчав місця праці* (Ле, С. Голубар, 1950, 51); — *Ех, Хомо!* — *з прикрістю вигукнула Люба..* — *Нічого ти не розумієш!..* — *Ну, поїхала! Просто я ще не обдивився* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 387).

ОБДИМА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обдимáти**^{2} і **обдимáтися.**

ОБДИМА́ТИ^1 *див.* **обдувáти.**

ОБДИМА́ТИ^2, áє, *недок.*, **ОБДУ́ТИ**, обідмé *і* обду́є, *док., перех., безос.* Надмірно збільшувати в об'ємі, роблячи опуклим, розпухлим і т. ін. (внаслідок порушення обміну речовин, процесу травлення і т. ін.). [Олімпіада:] *Щоб тебе обдуло від тії горілки!* (Кроп., III, 1959, 285); *Корову обдуло, роздима боки, мало душу не випре* (Горд., Дівчина.., 1954, 194); * У порівн. *Пархоменко наперед почервонівши, схопився за портфель, який ніби обдуло* (Панч, О. Пархоменко, 1939, 107).

ОБДИМА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **ОБДУ́ТИСЯ**, обідмéться *і* обду́ється, *док.* 1. Ставати одутлим; розбухати. *Напали з хмелю перелоги, Опухли очі, як в сови, І ввесь* [Еней] *обдувся, як барило* (Котл., I, 1952, 91); *Козак Пампушка, що вже десять років лежав узимку на печі, .. що обдувся, як барило, .. стояв на ногах, як гора* (Вовчок, I, 1955, 332); // *перен.* Збільшуючись в об'ємі, ставати опуклим; віддуватися, віддиматися. [1-й граматик:] *Я всі бабки забрав з собою, аж кишені обдулись* (Кроп., V, 1959, 242); *Всі його складки, зморшки, одутлини і мішечки.., все це водночас, але безладно обдималось і пузирилось на всі боки* (Вол., Дні.., 1958, 48).

2. Набравши в себе повітря, настовбурчивши оперення і т. ін. (від холоду і т. ін.), збільшуватися в об'ємі. — *До самого вечора сидить він, теретук тобто, на дереві, обдувшись* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 15).

ОБДИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обдирання. *Циліндричні фрези з малим зубом застосовуються для чистових робіт, а з великим — для обдиральних* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 50).

ОБДИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обдирáти.**

ОБДИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБДЕ́РТИ** *і* **ОБІДРА́ТИ**, обдеру́, обдере́ш; *мин. ч.* обдéр *і* обідрáв, ла, ло; *док., перех., з кого — чого і без додатка.* 1. Знімати, зривати кругом, з усіх боків чого-небудь оболонку, верхній шар, покриття і т. ін. *Хату обдирає та сіни лагодить* (Укр.. присл.., 1955, 202); *На салогоні багато діла: той овець ріже, той білує, той жир обдира і кида у здоровенний казан* (Мирний, I, 1954, 48); *Господарники обдирали зі спальних вагонів червоне й зелене сукно* (Стельмах, II, 1962, 48); // Знімати, здирати шкіру (з тварини). *Лежав тут я два дні, обідрав ведмедя і їв сире м'ясо* (Трубл., I, 1955, 161); // Зривати з кого-небудь, рвати на комусь одяг. *Селяни спіймали його, набили, раки відібрали, ще й з одежі хотіли обдерти* (Фр., III, 1950, 52); [Хмельницький:] *Одведіть її до свого намету і в щось одягніть, а то козаки обідрали на ній все* (Корн., I, 1955, 241).

◇ **Обдира́ти (обде́рти, обідра́ти), як (мов** *і т. ін.*) **ли́пку (білку, білочку)** — забирати в кого-небудь геть усе; обирати, грабувати. *Не раз подорожніх багатих панів, Як липку сиру́, обдирали* [гайдамаки] (Бор., Тв., 1957, 71); *Наша пані журилась..: — Обдеруть мене тепереньки, як тую липку! Моє око всього не догледить* (Вовчок, I, 1955, 132); *Прогнав її офіцер, обідравши, як білочку* (Мирний, I, 1949, 235).

2. *перен.* Забирати, віднімати що-небудь силою або хитрощами; обирати, грабувати. *Американський рай: хто сильний — той і обдирай* (Укр.. присл.., 1955, 433); *— Приїхав старий крючок за хабарами!.. Ну, цей мене дощенту й об'їсть, і обіп'є, ще й обдере,— подумав отець Харитін* (Н.-Лев., III, 1956, 183).

3. Пошкоджувати верхній шар чого-небудь подряпинами; обдряпувати, дряпати. *Колючки шарпали та рвали на Козакові жупан, обдирали халяву єдиного чобота* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 109); * Образно. *Як степи наполовину обідрали плугами,— тоді Кононисі стало зовсім вже погано* (Григ., Вибр., 1959, 320); // Пошкоджувати шкіру подряпинами, саднами. *Остап, обдираючи обличчя об гаплики й гудзики гетьманового жупана, опустився на коліна* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 269); *Нога сковзнула по гранчастій брилі, і Галина, не втримавшись на підвіконні, до крові обдерла руку* (Зар., Світло, 1961, 16).

4. Обчищати зерно від лузги.

ОБДИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБДЕ́РТИСЯ** *і* **ОБІДРА́ТИСЯ**, обдеру́ся, обдере́шся, *док.* 1. Роздряпувати собі чим-небудь шкіру, тіло.

2. *перев. док.* Порвати, зносити до краю свій одяг; обноситися, обірватися. — *Чи бачиш, як ми обідрались! — Убрання, постоли порвались* (Котл., I, 1952, 72); *Наша армія, яка билась проти Врангеля, стомилась, обдерлась* (Еллан, II, 1958, 251).

3. *перев. док., розм.* Те саме, що **порва́тися.** *Обдереться чумарчина, сорочечка, вже латає-латає він невмілими руками, а все нічого не виходить* (Хотк., I, 1966, 71).

4. *тільки недок.* Пас. до **обдира́ти.**

ОБДИРНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **обдира́льний.** *Чорнові, або обдирні, різці застосовують для попередньої обробки заготовок* (Різальні інстр.., 1959, 31).

ОБДІЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обділи́ти.** — *А як крадуть* [мужики] *ліс, то через те, що вони лісом обділені* (Коцюб., I, 1955, 462); *Німецький імперіалізм, цей молодий і сильний хижак, вважав себе обділеним при поділі колоній* (Нова іст., 1957, 34); // **обділено,** *безос. присудк. сл. Податками тебе* [хлібороба] *примучено, важкою працею прикручено, землею-матінкою обділено!* (Мирний, III, 1954, 66).

ОБДІЛИ́ТИ *див.* **обділя́ти.**

ОБДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБДІЛИ́ТИ**, ділю́, ді́лиш, *док.* 1. Ділячи що-небудь, роздавати кожному; наділяти багатьох чим-небудь. [Палажка:] *Винеси з Горпиною в рядні пироги, книші, паляниці й перепічки... Будемо обділяти загін* (Стар., Вибр., 1959, 475); *Обділяв* [Кузьмин] *людей сіллю, зачерпував жменею з свого мішечка і тицяв у простягнені звідусіль руки* (Збан., Сеспель, 1961, 158); *Обділила мачуха двох своїх пасинків — кожного цілим пиріжком* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 499); // Давати, дарувати певну кількість чого-небудь одній особі; наділяти. *Нагодує, обділить* [Оксана старця] *чим бог послав, на дорогу дасть і випроводить за село* (Кв.-Осн., II, 1956, 425); — *Коли б лишень Терлецький не обділив і сина таким приданим, як нас оцією вечерею* (Н.-Лев., III, 1956, 61); // *перен.* Надавати яких-небудь властивостей, якостей і т. ін. [Химка:] *Ніколи, мабуть, не діждешся його* [щастя]! *Не на те тебе родили, не такою долею обділяли* (Мирний, V, 1955, 239).

2. Кривдити, виділяючи меншу частину при розподілі чого-небудь; недодавати. *Гриша відміряв кожному по півчерпака, стараючись нікого не обділити* (Гончар, III, 1959, 270); // Не давати кому-небудь того, на що він сподівається. [Маюфес:] *Ваше слово — закон; ваша честь — вище всяких векселів і розписок! Надіюся, що не обділите бідного чоловіка!* (К.-Карий, II, 1960, 313); // *перен.* Позбавляти кого-небудь своєї прихильності, доброзичливого ставлення і т. ін.; обходити. *Ми певні, що Ваша завжди прихильна до слави рідного краю душа не обділе* [обділить] *нас своєю ласкою* (Мирний, V, 1955, 415).

◇ **До́ля (приро́да** *і т. ін.*) **обділи́ла** *кого чим* — хтось не має, позбавлений певних якостей, можливостей і т. ін. *Він відчував себе скривдженим. Звик бути всюди і у всьому першим.. і не міг тепер спокійно поставитися до того, що.. доля зненацька скривдила його, обділила* (Загреб., Спека, 1961, 254); — *Бути б тобі артистом на сцені, щоб люди раділи, слухаючи, та ось вродою тебе природа обділила* (Ткач, Жди.., 1959, 46).

ОБДМУ́ХАТИ *див.* **обдму́хувати.**

ОБДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБДМУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **обдува́ти** 2. — *Я ж її* [хату] *сама й мастила, й вигладжувала, пилочок обдмухувала* (Коцюб., I, 1955, 123); *Кукса.. вийняв пістолета і почав його обдмухувати з усіх боків* (Кучер, Трудна любов, 1960, 289).

ОБДРЯ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обдря́пати.** [Жандарм:] *Ба, що се у тебе, Миколо, таке лице обдряпане?* (Фр., IX, 1952, 104); * Образно. *Злегка обдряпаний твердим холодом гудзиків і погонів, Доря припав з довір'ям до батька* (Коцюб., II, 1955, 373).

ОБДРЯ́ПАТИ *див.* **обдря́пувати.**

ОБДРЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБДРЯ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Зачіпаючись об що-небудь гостре, колюче, пошкоджувати в багатьох місцях подряпинами (шкіру, поверхню чого-небудь і т. ін.); обдирати. *Кинулася* [Левантина] *бігти, збиваючи до крові ноги, обдряпуючи собі гілками руки, обличчя* (Гр., II, 1963, 293); *Коли яка* [курка] *одіб'ється од рук та почне нестись попід густою дерезою, обдряпає собі баба руки, і одіж, і вид, поки знайде неслухняну* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 123).

ОБДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обдува́ти.** *Ступінь обдування вітрового скла* [автомобіля] *можна регулювати реостатом електродвигуна* (Підручник шофера.., 1960, 281).

ОБДУВА́ТИ *і* **ОБДИМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБДУТИ**, обду́ю, обду́єш *і* обідму́, обідме́ш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Обдавати подувом з усіх боків або весь час (про вітер, повітря); обвівати, овівати. *Воно й краще влітку без сорочки. І вітер тебе обдуває, і сонечко припікає* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 84); *Вітерець обдуває траву, і вона блищить, тече, як вода* (Гончар, Тронка, 1963, 38); // Здувати щось з поверхні чого-небудь. *Обдувати попіл.*

2. Дути, дмухати ротом на що-небудь з усіх боків, звичайно щось здуваючи; обдмухувати. *Порох.. вийняв.. хліба, покаляного в попіл.. І почав хліб обдувати та обтирати* (Мирний, II, 1954, 144); *Воли безшумно, як тіні, бродили по горі, обдуваючи росу трав* (Тют., Вир, 1964, 222).

3. *спец.* Піддавати що-небудь дії струменя стисненого повітря (з метою очищення або охолодження). *Для відведення тепла, виділюваного на аноді, лампу обдувають потужним струменем повітря* (Осн. радіотехн., 1957, 14).

ОБДУВА́ТИСЯ ¹, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБДУ́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* З шумом видихати з себе повітря. [Кіндрат Антонович:] *Чабан, як нажлуктиться цього чаю, як розіпре йому живіт, то.. знай, обдувається та посвистує* (Кроп., II, 1958, 309).

ОБДУВА́ТИСЯ ², а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБДУ́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.*, *зневажл.* Напиватися понад міру; обпиватися.

ОБДУ́ВКА, и, *ж.*, *спец.* Обчищання деталей машин або інструментів під струменем стисненого повітря. *Заготовки перед зваркою піддають очистці від окалини, грязі і масла. Очистку провадять обдувкою піском* (Технол. різального інстр., 1959, 104).

ОБДУ́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обду́мати.** *Кожне слово у Назара було зважене, кожна думка, мабуть, заздалегідь обдумана і виношена* (Збан., Переджнив'я, 1955, 127).

2. *у знач. прикм.* Який є результатом обмірковування, обдумування. *Люблю я молодість безумну, І тиск, і радість многошумну, І дам обдуманий наряд* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 25); *Треба, щоб кожний.. обирав собі такий напрям у дальшому навчанні, який несхибно вивів би молоду людину на.. шлях обдуманий, омріяний, творчий і радісний* (Вол., Місячне срібло, 1961, 295).

ОБДУ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обду́маний** 2. *В нашій боротьбі треба пам'ятати, що комуністам потрібна обдуманість* (Ленін, 33, 1951, 256).

ОБДУ́МАНО. Присл. до **обду́маний** 2. *Стали його спостереження клонитись до пересвідчення, що з ним поступається обдумано* (Кобр., Вибр., 1954, 94).

ОБДУ́МАТИ *див.* **обду́мувати.**

ОБДУ́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обду́мувати.** *В роботі найприємніше мені обдумування* (Коцюб., III, 1953, 234); *Погодняк вдавав, що зайнятий обдумуванням нового ходу на шахівниці* (Галан, Гори.., 1956, 158).

ОБДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБДУ́МАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *також із спол.* як, що. У думках перебирати, всебічно зважувати що-небудь, намічаючи можливі варіанти дії, висловлення і т. ін.; обмірковувати, обмізковувати. *Він.. повертає додому, обдумуючи дорогою, як найкраще віддячити Трояну* (Стельмах, II, 1962, 307); *Микола сів на ганку й почав обдумувати, як краще зробити* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 19); *Він наче сподівався, що Брянський все обдумає і за нього* (Гончар, III, 1959, 162); // Детально розбирати, аналізувати в думках що-небудь побачене, прочитане, пережите і т. ін. *Артамонов довго стояв непорушно й обдумував свій вчинок* (Дмит.. Розлука, 1957, 316); *Кожну прочитану сторінку любив чоловік обдумать* (Ільч., Серце жде, 1939, 379); // Створювати в уяві що-небудь; конкретизувати в думках попередній задум. *Поки обдумую сюжет, поки в уяві моїй малюються люди, події й природа — я почуваю себе щасливим* (Коцюб., III, 1956, 282); *Розенберг обдумав ще одне вдосконалення, яке мало помітно прискорити роботу* (Шовк., Інженери, 1948, 195).

◇ **Обду́мувати (обду́мати) ко́жне сло́во (зміст ко́жного сло́ва)** — дуже ретельно або обережно добирати слова, вирази. *Свій перший нарис Ніна Сокіл писала дуже довго. Ретельно, багато разів переправляючи, обдумувала й шліфувала кожне слово* (Собко, Стадіон, 1954, 165); *Опанас говорив повільно, обдумуючи й виважуючи зміст кожного слова* (Довж., I, 1958, 92).

ОБДУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обдури́ти.** *Простила радянська влада Івана Темного, обдуреного, затурканого агентами гестапо* (Вишня, I, 1956, 261); *Обдурені раз надією, були* [селяни] *тепер стримані* (Головко, II, 1957, 395); [Жанна:] *Я теж самотня... І жорстоко обдурена* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 88); // **обду́рено**, *безос. присудк. сл. Я ходив послухати українських пісень до акцизників (в бібліотеці). Адже мене обдурено: жадних пісень там не співано* (Коцюб., III, 1956, 193); *Не смійся, вороже: ще буде буряно!.. ти, може, думаєш, що люд обдурено?* (Тич., II, 1957, 113).

2. *у знач. прикм.* Введений в оману чиїми-небудь підступними діями, нещирими словами, обіцянками і т. ін.; обманутий, ошуканий. *Ти чекаєш, обдурений батьку, свого «героя» з Західного фронту,— нещасний сліпець і дурень* (Кол., На фронті.., 1959, 7); *Обдурений мавр убива Дездемону* (Перв., II, 1958, 391); *Тема зведеної, обдуреної дівчини, тема зганьбленої жіночої гідності в глибших письменників-реалістів майже завжди переростала в тему соціальну* (Про багатство л-ри, 1959, 83); // Який відбиває почуття введеної в оману людини. *Чого ж це знов на фронт... І знову кров і жах в обдурених очах?!* (Сос., I, 1957, 291).

ОБДУРИ́ТИ *див.* **обду́рювати.**

ОБДУРИ́ТИСЯ *див.* **обду́рюватися.**

ОБДУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обду́рювати.** [Петро:] *От і починаються.. ошукування та обдурювання, торгування людьми, перепродування всього святого!..* (Мирний, V, 1955, 159); *Дзенькіт і бренькіт* [на торжку], *цокотіння й бубоніння, ..а над усім — брехні, обдурювання, крутійство* (Загреб., Диво, 1968, 109).

ОБДУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБДУРИ́ТИ**, дурю́, ду́риш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Вводити кого-небудь в оману діями або словами, звичайно для власної вигоди, користі; обманювати, дурити. *Жебрак цей тільки удавав із себе німого, аби людей обдурювати* (Григ., Вибр., 1959, 450); [Микита:] *Обдурив клятий ворожбит! Тільки гроші в мене видурив* (Кроп., I, 1958, 99); *Одразу забулася жінка, яка їх так спритно обдурила* (Руд., Вітер .., 1958, 51); // Говорити неправду; брехати. [Антон:] *Нащо ж ви мене обдурюєте? Бачите, як я перед вами викладаю всю свою душу* (Кроп., I, 1958, 169); [Галина:] *Я не звикла, щоб мене обдурювали. Де цінності?* (Собко, П'єси, 1958, 346); // *рідко.* Не виконувати обіцянки, ламати слово. — *Чуєш? До себе Махно тебе кличе!.. Каже.., всю свою кавалерію під його владу віддам! — Килигей не втримався, щоб не посміхнутись. — Бреше, сучий син... Обдурить і не дасть* (Гончар, II, 1959, 119); // *перен.* Не виправдувати чиїх-небудь сподівань; підводити. *Урожай того року не густий вдався, всіх обдурив: з копи ледве-ледве по три мірки вибивали* (Мирний, IV, 1955, 248); *Старий Гнат.., як міг, приберігав хліб на лиху годину, бо карбованець завжди може обдурити людину, а зерно — ніколи* (Стельмах, I, 1962, 147).

2. Діяти нечесно, вдаючись до обману, шахрайства щодо кого-небудь; ошукувати. *Селянам слід завжди пам'ятати, як обдурювали і грабували їх поміщицькі, дворянські комітети..* (Ленін, 7, 1970, 173); *Дядина та її чоловік — крамарі. Вони людей обдурюють* (Багмут,

Опов., 1959, 5); *Забродчики розділили восени дохід і насилу заробили по двадцять карбованців. Отаман їх трохи ще й до того обдурив: не дав всієї їх частки* (Н.-Лев., II, 1956, 249); *Завжди чомусь здавалось батьку або дядьку, що хтось когось обдурив на одну копицю* (Довж., Зач. Десна, 1957, 491); // Хитрощами, винахідливістю, кмітливістю і т. ін. брати верх над ким-небудь, перемагати когось. *Траплялося, що обдурювали й Гната. Тоді навіть його борода губила своє сяйво* (Стельмах, I, 1962, 69); — *Вдома сестрі жити несила, як її довіз сюди — не знаю, як обдурив сторожу — сам жахаюсь* (Скл., Святослав, 1959, 68); — *Ну, ти хоч і старий, а обдурити нас не обдуриш,— сказав плечистий* (Тют., Вир, 1964, 438).

3. Порушувати подружню вірність; зраджувати. *Молода жінка, обдурюючи чоловіка і власну совість, виявила до нього найщиріші почуття* (Ле, Міжгір'я, 1953, 53); *В його чесності та порядності вона ні на крихту не сумнівалася, бо за все життя Оксен ні образив, ні обдурив її* (Тют., Вир, 1964, 108).

4. Обманом, нещирими обіцянками домагатися інтимних стосунків з дівчиною, жінкою; зводити, спокушати. *Вони байдики б'ють, .. по вечорницям шляються, дівчат обдурюють* (Кв.-Осн., II, 1956, 246); [Палажка:] *На кого всі надії складала, той обдурив, кинувши одну між чужими людьми з малою дитиною* (Мирний, V, 1955, 223).

ОБДУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБДУРИ́ТИСЯ**, дурю́ся, ду́ришся, *док.* 1. Уводити себе в оману, помилятися в певних сподіваннях; обманюватися. *Але мати Мері відказала: — Не обдурюйсь, дівчино Мерімо, Іншу милу твій Омер милує, А про тебе молоду й не марить* (Перв., З глибини, 1956, 117).

2. *тільки недок.* Пас. до **обду́рювати.**

ОБДУ́ТИ^{1} *див.* **обдима́ти**^{2}.

ОБДУ́ТИ^{2} *див.* **обдува́ти.**

ОБДУ́ТИЙ, а, е. Збільшений, потовщений в об'ємі (від набряклості, настовбурчування пір'я, шерсті і т. ін.). *Зажурився бідний чумак, Що й копієчки не мав, Та й сів собі кінець стола, Як обдутая сова* (Чуб., V, 1874, 1063); *Поглянула я тоді спильна на його: червоний, обдутий якийсь він, очі в його якось померхли...* (Вовчок, I, 1955, 277).

ОБДУ́ТИСЯ^{1} *див.* **обдима́тися.**

ОБДУ́ТИСЯ^{2} *див.* **обдува́тися**^{1}.

ОБДУ́ТИСЯ^{3} *див.* **обдува́тися**^{2}.

ОБЕЗБАРВИТИ *див.* **обезба́рвлювати.**

ОБЕЗБА́РВИТИСЯ *див.* **обезба́рвлюватися.**

ОБЕЗБА́РВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезба́рвити.** *Обезбарвлена сонцем фарба.*

ОБЕЗБА́РВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезба́рвити** і **обезба́рвитися.**

ОБЕЗБА́РВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезба́рвлювати** і **обезба́рвлюватися.**

ОБЕЗБА́РВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗБА́РВИТИ**, влю, виш; *мн.* обезба́рвлять; *док.*, *перех.* 1. Робити безбарвним або надавати невиразного, однотонного забарвлення. *Оператор добуває спеціальне кобальтове скло, яке обезбарвлює декорацію* (Ю. Янов., II, 1958, 28); *Ніч обезбарвить колишні речі* (Зеров, Вибр., 1966, 246).

2. *перен.* Позбавляти своєрідності, яскравих особливостей; робити одноманітним, невиразним. *Одноманітність обезбарвлює мову і заважає виділити головне і цікаве* (Думки про театр, 1955, 132).

ОБЕЗБА́РВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЕЗБА́РВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* обезба́рвляться; *док.* 1. Робитися безбарвним, втрачати яскравість, барвистість.

2. *тільки недок.* Пас. до **обезба́рвлювати.**

ОБЕЗБО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезбо́лити.**

ОБЕЗБО́ЛИТИ *див.* **обезбо́лювати.**

ОБЕЗБО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезбо́лювати.** *Удосконалювалася методика обезболювання при операціях* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 135); [Воронов:] *Коли заздалегідь ясно, що перев'язка буде тяжка, зробіть обезболювання* (Голов., Драми, 1958, 150).

ОБЕЗБО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗБО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Штучно викликати втрату відчуття болю (під час хірургічної операції, хворобливих фізіологічних процесів і т. ін.).

ОБЕЗБО́ЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обезбо́лювати;** // *у знач. прикм. До застосування обезболюючих засобів під час операції кожне хірургічне втручання супроводжувалось тривалим стражданням хворих людей* (Наука.., 9, 1959, 43).

ОБЕЗВІ́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Покалічити. *Другий замах* [батога] *повалив на землю другого драба, третій обезвічив третього, переломавши йому кості в обох руках* (Фр., III, 1950, 152).

ОБЕЗВЛА́ДНИТИ *див.* **обезвла́днювати.**

ОБЕЗВЛА́ДНІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **обезво́літи.** *Микола мішком повалився на ліжко. Напружені весь час нерви здали. І все тіло обм'якло, обезвладніло* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 165).

ОБЕЗВЛА́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗВЛА́ДНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обезво́лювати.** *Є очі, перед якими не вистоїш, .. які підкоряють тебе, обезвладнюють, знерухомлюють* (Загреб., Спека, 1961, 64).

ОБЕЗВЛА́ДНЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обезвла́днювати;** // *у знач. прикм. І білі черепи, такі лячні нині, і чорні холодні кущі з покрученими лозами..— усе те обняло її жахом, холодним і обезвладнюючим* (Коцюб., I, 1955, 279).

ОБЕЗВО́ДІТИ, іє, *док.* Втратити воду, вологу.

ОБЕЗВО́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезво́днити;** // *у знач. прикм. Обезводнене вугілля транспортною стрічкою відводять на склад* (Наука.., 9, 1959, 14).

ОБЕЗВОДНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезво́днити.** *Обезводнення мокрого вугілля.*

ОБЕЗВО́ДНИТИ *див.* **обезво́днювати.**

ОБЕЗВО́ДНИТИСЯ *див.* **обезво́днюватися.**

ОБЕЗВО́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезво́днювати** і **обезво́днюватися.** *Потрібне цілком нове технічне розв'язання проблеми обезводнювання стрептоміцину, створення принципово нової технології* (Веч. Київ, 25. III 1958, 4); *При недостачі в організмі рідини (обезводнюванні) користуються підшкірними вливаннями* (Заг. догляд за хворими, 1957, 65).

ОБЕЗВО́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗВО́ДНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Видаляти з чого-небудь воду, вологу; робити сухим.

ОБЕЗВО́ДНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБЕЗВО́ДНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Те саме, що **обезво́діти.**

2. *тільки недок.* Пас. до **обезво́днювати.** *Після багаторазового промивання водою крохмаль обезводнюється, сушиться* (Наука.., 7, 1955, 18).

ОБЕЗВО́ЛИТИ *див.* **обезво́лювати.**

ОБЕЗВО́ЛІТИ, ію, ієш, *док.* Утратити волю, піддавшись якомусь впливові; стати безвольним.

ОБЕЗВО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗВО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Позбавляти волі, самостійності, підкоряючи своєму впливові; обезвладнювати. *Досить йому* [розпачу] *добутися до серця, і він уже не відпустить. Висотає, висмоче сили, обезволить* (Мушк., Серце.., 1962, 87).

ОБЕЗГІРЧУВАННЯ, *я, с., спец.* Видалення гіркого присмаку.

ОБЕЗГЛА́ВИТИ *див.* **обезгла́влювати.**

ОБЕЗГЛА́ВЛЕНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обезгла́вити.** *Перед очима* [Хмельницького] *стали спалені.., обезглавлені його попередники* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 302); *Демократія була б знесилена і обезглавлена, якби знову пішла за лібералами* (Ленін, 23, 1972, 299); // **обезгла́влено,** *безос. присудк. сл. Історія кобзарства переживала різні етапи свого розвитку.. Ось, наприклад, героїчний образ кобзарів-повстанців.., яких за участь у Коліївщині безжально було обезглавлено* (Тич., III, 1957, 152).

ОБЕЗГЛА́ВЛЮВАННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **обезгла́влювати.**

ОБЕЗГЛА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЕЗГЛА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* обезгла́влять; *док., перех., книжн.* 1. Те саме, що **обезголо́влювати.**

2. *перен.* Позбавляти керівництва. *Він.. повторив, що тепер повести народ на збройну боротьбу — значить обезглавити клас, погубивши найкращі сили* (Вільде, Сестри.., 1958, 224); — *Що ти, Василю Степановичу, в таку гарячу пору хочеш колгосп обезглавити! В постіль злягти!* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 354).

ОБЕЗГЛУ́ЗДИТИ, у́жджу, у́здиш, *док., перех., розм.* Зробити безглуздим, дурним. *Голови ви буї! Який вас обезглуздив кат?* (Котл., I, 1952, 185).

ОБЕЗГЛУЗДІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Утратити глузд, розум; стати безглуздим, дурним. — *Та помовч уже, Трохиме,— не втерпіла бабуся.— ..Не долю й нечистого, а зайву чарку винувать. Через неї обезглузділи обоє* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 84).

ОБЕЗГОЛО́ВИТИ *див.* **обезголо́влювати.**

ОБЕЗГОЛО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезголо́вити.** *Блиснув кинджал раз, удруге, і обезголовлені мати й сестра гепнулись об землю* (Стор., I, 1957, 343).

ОБЕЗГОЛОВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезголо́вити.** *Птахи і ссавці після обезголовлення цілком втрачають спинномозкові рефлекси і вмирають* (Метод. викл. анат.., 1955, 183).

ОБЕЗГОЛО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезголо́влювати.**

ОБЕЗГОЛОВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЕЗГОЛО́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* обезголо́влять; *док., перех.* Відрубувати, відсікати голову.

ОБЕЗДО́ЛЕНИЙ, а, е. Позбавлений найнеобхіднішого, найдорожчого; знедолений, нещасливий. *Голоту Йвана Люд обездолений стрічав: То ж він до Разіна Степана Братерську руку простягав* (Рильський, II, 1946, 53); *Без кінця нема нічого На обездоленій землі: Не стало серця дорогого, Сподія* [падія] *змеркла в темній млі* (Щог., Поезії, 1958, 189).

ОБЕЗДО́ЛИТИ *див.* **обездо́лювати.**

ОБЕЗДОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЕЗДОЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Позбавляючи найнеобхіднішого, найдорожчого або кривдячи, робити нещасним; знедолювати. *Ворог спалив у селі Сніжків п'ятсот хат. Та радянський народ не можна обездолити* (Горд., Цвіти.., 1951, 11); *Тася знову на всю глибочінь зрозуміла, як вона його обікрала й обездолила* (Дмит., Розлука, 1957, 74).

ОБЕЗДУ́ШЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обезду́шити.**

ОБЕЗДУ́ШИТИ *див.* **обезду́шувати.**

ОБЕЗДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБЕЗДУ́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех., рідко.* Позбавляти сміливості; обезволювати, обезвладнювати. *Ленько чув вистріли і задрожав* [затремтів] *також. Вони обездушили його до решти* (Фр., VIII, 1952, 319).

ОБЕЗЖИ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезжи́рити.** *Кісткове борошно.. виготовляють розмелюванням.. обезжирених.. і обезклеєних кісток* (Добрива.., 1956, 107); *Гігрометр побудований на властивості обезжиреного волоса людини змінювати свою довжину залежно від вологості навколишнього повітря* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 55).

ОБЕЗЖИ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезжи́рити.**

ОБЕЗЖИ́РИТИ *див.* **обезжи́рювати.**

ОБЕЗЖИ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезжи́рювати.** *На жирових підприємствах Радянського Союзу поширений спосіб послідовного обезжирювання олійної сировини при екстракції* (Екстр. метод. доб. олії .., 1958, 35).

ОБЕЗЖИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЕЗЖИ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **знежи́рювати.** *Сік лимона обезжирює шкіру обличчя.*

ОБЕЗЗАРА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обеззара́зити.**

ОБЕЗЗАРА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обеззара́зити;** знезараження, дезинфекція. *Для обеззараження насіння застосовують передпосівне протруювання його різними отрутохімікатами* (Техн. культ., 1956, 161).

ОБЕЗЗАРА́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обеззара́жувати.** *До недоліків сонячного світла.. слід віднести його поверхневу дію на обеззаражувані об'єкти* (Профіл. захвор.., 1955, 43).

ОБЕЗЗАРА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обеззара́жувати.** *Для обеззаражування насіння рекомендується протруювати його* (Ол. та ефір. культ., 1956, 226); *У взводі видали «НЗ» — недоторканий запас харчів, індивідуальні медичні пакети, таблетки для обеззаражування води* (Багмут, Записки.., 1961, 19).

ОБЕЗЗАРА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБЕЗЗАРА́ЗИТИ,** а́жу, а́зиш, *док., перех.* Те саме, що **знезара́жувати.**

ОБЕЗЗАРА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обеззара́жувати.** *Повітря, яке проходить через неї* [носову порожнину] *в легені, зогрівається, очищається від механічних домішок і обеззаражується від мікробів* (Метод. викл. анат.., 1955, 111).

ОБЕЗЗАРА́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обеззара́жувати.** *Перевозити небезпечні вантажі можна тільки на цілком справних автомобілях, які мають протипожежне або обеззаражуюче обладнання* (Автомоб., 1957, 292).

ОБЕЗЗАРА́ЗИТИ *див.* **обеззара́жувати.**

ОБЕЗЗБРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обеззбро́їти.** *Загони Берзина і Ремньова були обеззброєні* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 27); *Хлопець дивився на неї, почуваючи себе обеззброєним її ласкавими словами* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 406); *«Бурчій», обеззброєний цифрами Гавриша і його молодечим запалом, мовчав* (Коцюба, Нові береги, 1959, 207); // *у знач. прикм. До Богуна підвели десяток спішених і обеззброєних уланів* (Кач., II, 1958, 457); *Вона.. скорчила таку смішну міну, що Лариса, яка вже готова була розсердитись, одразу ж виявилась обеззброєною* (Руд., Остання шабля, 1959, 32); // **обеззбро́єно,** *безос. присудк. сл. Було обеззброєно варту переяславського концтабору і випущено на волю майже половину приречених на смерть в'язнів* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 59).

ОБЕЗЗБРО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обеззбро́їти.**

ОБЕЗЗБРО́ЇТИ *див.* **обеззбро́ювати.**

ОБЕЗЗБРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обеззбро́ювати.**

ОБЕЗЗБРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЕЗЗБРО́Ї-**

ТИ, óю, óїш, *док.*, *перех.* 1. Відбирати зброю у кого-небудь. *Матроси.. за одну мить обеззброюють обера й інтенданта, в'яжуть кабелем руки й ноги* (Кучер, Голод, 1961, 130); *Налетівши на військову команду, турбаївці миттю обеззброїли її й перев'язали* (Гончар, Таврія, 1952, 194).

2. *перен.* Діями, поведінкою, словами і т. ін. робити неспроможним чому-небудь протидіяти, що-небудь заперечувати. *Сміялися всі, крім анархістів. Сміх завше обеззброює* (Ю. Янов., I, 1958, 197); *Багато гірких хвилин довелось пережити Каргатові. Але невдача не обеззброїла його, не відбила охоти працювати далі* (Шовк., Інженери, 1956, 285); // Заспокоюючи, привертаючи до себе, вгамовувати чиє-небудь роздратування або упередженість. *Хома опинився спереду всіх і простягнув йому руку, обеззброюючи Максима своєю широкою усмішкою* (Рибак, Час.., 1960, 771); *Вона заворожила, приборкала, обеззброїла мене своєю чистотою, своєю ясністю, своєю гордою незайманістю* (Речм., Твій побратим, 1962, 174).

ОБЕЗЗБРО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **обеззбро́ювати.**

ОБЕЗЗБРО́ЮЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **обеззбро́ювати**; // *у знач. прикм. Після вчорашньої розмови Вутанька не думала, що він підійде до неї, а він вранці зустрів її такою дружньою обеззброюючою усмішкою, наче між ними нічого й не сталося* (Гончар, II, 1959, 183).

ОБЕЗЗВУ́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.* Позбавити можливості звучати.

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Який втратив право власності або якого позбавили права власності на землю. *Обезземелені селяни йшли в міста або переселялись до колоній* (Нова іст., 1956, 22).

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезземе́лити** і **обезземе́літи.** *У новелах Стефаника майстерно змальовано болісний процес обезземелення галицьких селян* (Укр. літ., 9, 1957, 292); *Впровадження дешевої рабської праці в сільське господарство приводило до обезземелення і зубожіння селян* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 244).

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛИТИ *див.* **обезземе́лювати.**

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛІТИ, ію, ієш, *док.* Втратити право власності на землю, стати безземельним.

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезземе́лювати.** *Англійські колоністи переселялися масами, бо в Англії бурхливо відбувався процес обезземелювання селян* (Нова іст., 1956, 30).

ОБЕЗЗЕМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗЗЕМЕ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Позбавляти права власності на землю; відбирати землю. *При скасуванні кріпосного права поміщики дуже обезземелили кріпаків* (Іст. СРСР, II, 1957, 223).

ОБЕЗЗУ́БІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Втратити зуби.

ОБЕЗКРИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезкри́лити.** *Мій вітряк за школою, давно вже вітром обезкрилений, доживає під сонцем останні дні* (Панч, Вибр., 1936, 376); // *у знач. прикм.* * Образно. *Хилить осінь чоло зморене, плечі обезкрилені* (Забіла, Поезії, 1963, 91).

2. *у знач. прикм.*, *перен.* Який втратив бадьорість, натхнення і т. ін.; безкрилий (у 2 знач.). *І тепер стояла перед Турбаєм інша Ганна — зів'яла, постаріла, обезкрилена. Не зазнала жодної радості в житті* (Руд., Остання шабля, 1959, 172).

ОБЕЗКРИ́ЛИТИ *див.* **обезкри́лювати.**

ОБЕЗКРИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗКРИ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Відривати, відламувати або псувати крила; робити безкрилим (у 1 знач.).

ОБЕЗКРО́ВИТИ *див.* **обезкро́влювати.**

ОБЕЗКРО́ВИТИСЯ *див.* **обезкро́влюватися.**

ОБЕЗКРОВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезкро́вити.**

2. *у знач. прикм.* Позбавлений природного рум'янцю; блідий. *На її обезкровленому обличчі проходить тінь надії* (Стельмах, II, 1962, 291); * Образно. *З-за лісу виходить обезкровлений місяць, ніби викупаний в холодній росі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 125).

3. *у знач. прикм.*, *перен.*, *військ.* Знесилений втратами особового складу. *Лівий фланг захищав один поріділий обезкровлений взвод* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 12).

ОБЕЗКРОВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗКРО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* обезкро́влять; *док.*, *перех.* 1. Робити безкровним (у 1 знач.); знекровлювати; // Робити дуже блідим внаслідок утрати або відпливу крові. *Дмитро бачить, як несподівана новина обезкровлює обличчя Тура* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 781).

2. *перен.* Завдаючи певних утрат, робити слабим, знесиленим; послаблювати, знесилювати. *А громадянська війна 1918-1920 років надзвичайно посилила розорення країни, затримала відбудову продуктивних сил її, обезкровила найбільше саме пролетаріат* (Ленін, 32, 1951, 309); // *військ.* Підривати боєздатність, завдаючи втрат особовому складові. *Кутузов наказав військам відходити на схід, продовжуючи в боях виснажувати і обезкровлювати противника* (Іст. УРСР, I, 1953, 403).

ОБЕЗКРО́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБЕЗКРО́ВИТИСЯ**, иться; *мн.* обезкро́вляться; *док.* 1. Ставати безкровним (у 1 знач.), дуже блідим внаслідок утрати або відпливу крові. *Щоки її стали бліді мов крейда, обезкровилися й губи* (Автом., Щастя.., 1959, 115).

2. *тільки недок.* Пас. до **обезкро́влювати.**

ОБЕЗЛЮДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.* Зробити безлюдним; спустошити. [А н н а:] *Невже ж би ви самі стерпіли сеє?* [Д. Ж у а н:] *Хіба вже я не маю шпаги, Анно?* [А н н а:] *Так що ж — ви обезлюдите Мадрід?* (Л. Укр., III, 1952, 393).

ОБЕЗЛЮ́ДІТИ, іє, *док.* Те саме, що **обезлю́дніти.** *Обезлюділо дворище. Залишилися тільки дружинники* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 27).

ОБЕЗЛЮДНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезлю́днити** і **обезлю́дніти.** *Як би не уявляти собі міру запустіння будь-якої області, не можна, звичайно, припустити повного її обезлюднення* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 116); *Населення міст росло за рахунок розорення та обезлюднення багатьох сільських місцевостей* (Нова іст., 1956, 108).

ОБЕЗЛЮДНИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.* Зробити безлюдним; спустошити.

ОБЕЗЛЮДНІТИ, іє, *док.* Стати безлюдним або малолюдним; спустіти. *На деякий час дороги обезлюдніли.. Чому припинився рух — ніхто не знав* (Коч., Зол. грамота, 1960, 377); // *безос. Загарбав він її* [Одарку] *та й повів. Наче сонце наше зайшло! Якось у хаті спустіло, обезлюдніло* (Вовчок, I, 1955, 42).

ОБЕЗНАДІ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезнаді́яти.** *Жінки сумні й зовсім обезнадієні вийшли в коридор* (Головко, Вибр., 1936, 163); // *у знач. прикм. Тільки обезнадієна любов і радість несподіваної зустрічі могли б спричинити такі рясні сльози* (Ле, Україна, 1940, 116).

ОБЕЗНАДІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗНАДІ́ЯТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех.* Позбавляти надії. *Історія з Людмилою Галаган, що так взаємини з нею і не зайшли далі «шапочного» знайомства, не обезнадіювала хлопця* (Головко, II, 1957, 410).

ОБЕЗНАДІ́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЕЗНАДІ́ЯТИСЯ**, іюся, ієшся, *док.*, *у кому—чому.* Втрачати надію на кого-, що-небудь; зневірятися в комусь, чомусь. *А це кажуть, що Крутьчиха.. спакувалась і має виїхати кудись. Нагулялася, нажирувалася, а в Грицеві — обезнадіялась* (Мушк., Серце.., 1962, 252).

ОБЕЗНАДІ́ЯТИ *див.* **обезнаді́ювати.**

ОБЕЗНАДІ́ЯТИСЯ *див.* **обезнаді́юватися.**

ОБЕЗПЛІ́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезплі́днити.**

ОБЕЗПЛІ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезплі́днити.**

ОБЕЗПЛІ́ДНИТИ *див.* **обезплі́днювати.**

ОБЕЗПЛІ́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезплі́днювати.**

ОБЕЗПЛІ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗПЛІ́ДНИТИ,** ню, ниш, *док.*, *перех.* Робити безплідним (у 1 знач.).

ОБЕЗПЛО́ДІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **обезпло́дніти.**

ОБЕЗПЛОДНІТИ, ію, ієш, *док.* Стати безплідним, втратити здатність давати потомство. — *Коли б от немов сталося — всі діти вимерли за одну ніч на всій землі, і.. усі жінки обезплодніли б, я б, мабуть, на ранок пустив би собі кулю в голову* (Головко, II, 1957, 109).

ОБЕЗПРА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* обезпра́влять; *док.*, *перех.* Зробити безправним.

ОБЕЗРИ́БИТИ *див.* **обезри́блювати.**

ОБЕЗРИ́БІТИ, іє, *док.* Стати безрибним (про водоймище).

ОБЕЗРИБЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обезри́бити і обезри́біти.** *Обезриблення водоймища.*

ОБЕЗРИ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗРИ́БИТИ,** блю, биш; *мн.* обезри́блять; *док.* Позбавляти риби; робити безрибним.

ОБЕЗСИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезси́лити**; знесилений. *Подільські та покутські громади не можуть допомогти собі, бо вони обдерті та обезсилені князями та боярами* (Фр., VI, 1951, 51); *До решти обезсилений* [Максим] *приляг* [приліг] *до землі і лежав довго мовчки* (Стеф., I, 1949, 206); // *у знач. прикм.* — *Що ж воно в тебе, Любонько? — промовив* [Роман] *з співчуттям, підсвідомо торкаючись її обезсиленої руки* (Стельмах, I, 1962, 351).

ОБЕЗСИ́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **обезси́літи.** *Ніколи приниженість духу, обезсилення не найдуть у неї співчуття* (Коб., III, 1956, 53).

2. Дія за знач. **обезси́лити.** *Обезсилення ворога.*

ОБЕЗСИ́ЛИТИ *див.* **обезси́лювати.**

ОБЕЗСИ́ЛІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **знеси́літи.** *Вгомонився вітер, мабуть обезсилів* (Збан., Сеспель, 1951, 299).

ОБЕЗСИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обезси́лювати.**

ОБЕЗСИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗСИ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Те саме, що **знеси́лювати.** *Йому здавалося часом, що оте довголітнє життя в.. поневірці* [в поневірянні] *скалічило, обезсилило її душу* (Фр., VII, 1951, 267).

ОБЕЗСЛА́ВИТИ *див.* **обезсла́влювати.**

ОБЕЗСЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезсла́вити**; // **обезсла́влено,** *безос. присудк. сл. А тут усе є... й добро зосталося, й сам зостався... То що з того, що зостався?.. Коли твою честь украдено... душу твою обезславлено* (Мирний, I, 1949, 386).

ОБЕЗСЛА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗСЛА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* обезсла́влять; *док.*, *перех.* Те саме, що **знесла́влювати.** *Яке їй життя, коли її на увесь світ обезславили?* (Мирний, IV, 1955, 61); — *Іди, іроде, щоб ти вже в безвість пішов! На все село обезславив наш рід..,— кипів Григорій* (Стельмах, Хліб.., 1959, 573); *Жила я в наймах у одного пана, він мене обезславив й трохи не вигнав з двору без шматка хліба* (Н.-Лев., II, 1956, 148).

ОБЕЗСМЕ́РТИТИ, рчу, ртиш, *док.*, *перех.* Зробити безсмертним, невмирущим. *Людина вирвалась до Сонця, в простори космосу, звеличивши і обезсмертивши навіки свої безмежні творчі можливості* (Наука.., 5, 1961, 1); // *перен.* Зробити незабутнім, пам'ятним для нащадків. *Ескадра.. виходить в плавання, якому судилось стати епохальним і обезсмертити імена героїв Антарктиди* (Довж., Зач. Десна, 1957, 381).

ОБЕЗСМЕ́РТИТИСЯ, рчуся, ртишся, *док.* Стати незабутнім, пам'ятним для нащадків. *Я славлю буйних вод розлив.., Де наш моряк на наш маяк Пливе, піднісши волі знак — Високий пурпуровий стяг, Що обезсмертився в боях!* (Рильський, Мости, 1948, 115).

ОБЕЗСМЕ́РЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезсме́ртити.**

ОБЕЗСМИ́СЛИТИ *див.* **обезсми́слювати.**

ОБЕЗСМИ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗСМИ́СЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Робити беззмістовним.

ОБЕЗТАЛА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обезтала́нити.**

ОБЕЗТАЛА́НИТИ *див.* **обезтала́нювати.**

ОБЕЗТАЛА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗТАЛА́НИТИ,** ню, ниш, *док.*, *перех.* Те саме, що **знедо́лювати.**

ОБЕЗУ́МІЛИЙ, а, е, *рідко.* Який утратив здатність розумно діяти, мислити, став схожим на божевільного. *Якби матері Західної Європи поглянули на обезумілих своїх синів — брудних, неголених, нещасних..!* (Довж., I, 1958, 367).

ОБЕЗУ́МІТИ, ію, ієш, *док.*, *рідко.* Утратити здатність розумно діяти, мислити; стати схожим на божевільного. *Партизани вдарили з другого боку. Бугров обезумів.— До зброї...— крикнув він* (Мик., II, 1957, 278).

ОБЕЗФТО́РЕНИЙ, а, е, *спец.* З якого вилучено фтор. *Обезфторені фосфати.. поповнюють нестачу фосфору і кальцію в організмі тварин* (Роб. газ., 28. III 1962, 1).

ОБЕЗХМА́РИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *поет.* Розігнати хмари. *Ударте у мідь, обезхмарте!* (Тич., I, 1957, 54).

ОБЕЗЦУ́КРИТИ *див.* **обезцу́крювати.**

ОБЕЗЦУ́КРЮВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **обезцу́крювати.** *Застосування швидкісних та безперервно діючих центрифуг дасть змогу провести глибше обезцукрювання меляси* (Наука.., 7, 1956, 12).

ОБЕЗЦУ́КРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕЗЦУ́КРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.*, *спец.* Вилучати цукор з певної речовини.

ОБЕЗЧЕ́СТИТИ *див.* **обезче́щувати.**

ОБЕЗЧЕ́ЩЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обезче́стити.** *У «Наймичці» Карпенко-Карий змалював долю обезчещеної багатієм дівчини* (Життя Саксаганського, 1957, 83).

ОБЕЗЧЕ́ЩЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія і стан за знач. **обезче́стити.**

ОБЕЗЧЕ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЕЗЧЕ́СТИТИ,** е́щу, е́стиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Неславити, ганьбити. *Сивина віків створювала найкращі пісні про кохання навіть тоді, коли його обезчещувало хтиве право першої ночі* (Стельмах, I, 1962, 260); [Сидір Свиридович:] *Коли ви, Свириде Івановичу, ..так обезчестили нашу сестру й небогу, то я не хочу мати такого зятя* (Н.-Лев., II, 1956, 529).

2. Те саме, що **збезче́стити** 2. *Пригадувалося* [Василеві] *все, що він чув про життя князя. Згадалися десятки дівчат, яких він обезчестив* (Хотк., I, 1966, 115).

ОБЕЛЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *діал.*, *зневажл.* Здуріти. — *Що з Толькою Турбаєм діється, того й сам дідько не розбере. Просто обеленів, та й годі* (Руд., Остання шабля, 1959, 487); * У порівн. *Подивився Гус на папи Та й вийшов з палати!.. «Побороли! побороли!..» — Мов обеленіли. «Автодафе! автодафе!..» Гуртом заревіли* (Шевч., I, 1963, 267).

ОБЕЛІ́СК, а, *ч.* Архітектурна споруда, пам'ятник у вигляді чотиригранної колони з пірамідальною вершиною. *Мармуровий обеліск з написом про те, що тут в 1854 році воював Лев Толстой, біліє між молодих кипарисів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 433); *Високо в небо піднявся обеліск над могилою Невідомого солдата, біля якої горить вічний вогонь* (Веч. Київ, 22.XII 1967, 1); * Образно. *Кипариси здіймали до неба чорні обеліски* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 128); * У порівн. *Студенти розступились, і великий, як обеліск, студент стояв між двома рядами* (Н.-Лев., I, 1956, 337).

О́БЕР-... Перша частина складних назв посад і чинів, що відповідає словам **ста́рший, головни́й**, напр.: обер-офіце́р, обер-кондукто́р.

ОБЕРЕГТИ́ *див.* **оберіга́ти.**

ОБЕРЕГТИ́СЯ *див.* **оберіга́тися.**

ОБЕРЕ́ЖНЕНЬКО, *присл., розм.* Дуже обережно. *Обережненько взявши їх попід руки, неначе не посадив, а поодносив їх на стільці* (Н.-Лев., III, 1956, 78); *Марійка обережненько дорікнула Оксані: — Дурненька! Ну, чого ти?* (Головко, I, 1957, 115).

ОБЕРЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який поводиться стримано, обдумано, передбачливо, не наражаючись на можливу небезпеку, неприємності; обачний. *Кармелюк був обережний і до себе приймав тільки людей певних і випробуваних* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 85); *Хлібороб був собі тихий, роботящий чоловік, дбайливий, обережний* (Вовчок, I, 1955, 310); // Який робиться, здійснюється обдумано, обачливо, з урахуванням можливої небезпеки. *Майор пильно стежив за обережними, точними і чіпкими ривками Черниша вверх по камінню* (Гончар, III, 1959, 100); // Стриманий, нервучкий у рухах, поведінці. *Тихцем ступали обережні коні, Нашорошившись на шуми польові* (Бажан, Роки, 1957, 227); *Коли йшла* [Неля] *містечком, струнка, з замріяними очима, обережна в кроці, наче несміліва, то її скромність здавалася кокетством* (Вільде, Сестри.., 1958, 348); // Який робиться, здійснюється без зайвої різкості; слабкий; стриманий, тихий (про рухи, звуки і т. ін.). *Приглушені, обережні кроки з садка перервали Дмитрові думки* (Десняк, Вибр., 1947, 190); *Біля скирти соломи.. чувся обережний шелест, який то затихав, то появлявся знову* (Тют., Вир, 1964, 28).

2. Який дбайливо, розумно поводиться з чим-небудь. *Хоч я дуже обережний, а гроші летять* (Коцюб., III, 1956, 267); // Який тактовно, делікатно поводиться, обходиться з ким-небудь. [Г а л я:] *Бач, Дуню, яка ти не обережна: он Луку Семеновича образила* (Мирний, V, 1955, 148); *Дівчина оступилась, і потрібна дуже тверда і обережна рука, щоб підтримати її* (Донч., V, 1957, 483); // Стриманий, неквапливий у висновках, оцінках і т. ін. *Найобережніші вчені просто вказували на зв'язки.. слов'янських мов з «східними» мовами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 133).

ОБЕРЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **обере́жний.** *Прохіра дійшла до такої обережності, що.. сінешні двері засунула на засув* (Коцюб., I, 1955, 281); *Із цілковитою обережністю й ніжністю зверталася Оксана Сергіївна до Пашиного молодого почуття* (Ю. Янов., II, 1954, 68); *Зоотехнік Іванкевич завжди відзначався діловитою поміркованістю, обережністю в розрахунках* (Оров., Зел. повінь, 1961, 46).

ОБЕРЕ́ЖНО. Присл. до **обере́жний.** *Підходили* [селяни] *обережно, приглядаючись і прислухаючись — чи немає часом якоїсь пастки* (Головко, II, 1957, 346); *Всі входили в хату обережно, сиділи поважно — ніхто не всміхнеться; розмова тиха* (Вовчок, I, 1955, 154); *Узяв* [Арсен] *до рук скрипку й обережно заграв* (Дмит., Розлука, 1957, 281); *Маланка.. розгортає стебло і збирає червоні зерна так обережно, ніжно, любовно, наче немовлятко виймає з купелі* (Коцюб., II, 1955, 62); — *Ти поговори з Лідою Шепель. Обережно, тактовно, ти знаєш — як* (Донч., V, 1957, 470); *Він обережно відповідав на мої запитання* (Жур., Звич. турботи, 1960, 43).

ОБЕРЕ́МОК, мка, *ч.* Така кількість чого-небудь, звичайно однорідного, яку можна обхопити, взяти рукою (руками). *Погонич, обсипаний снігом, .. насилу вліз у двері з цілим оберемком скриньок* (Н.-Лев., II, 1956, 70); *Омелян подає їй у вікно оберемок полін* (Фр., IX, 1952, 159); *Тимко носить оберемками сухий бур'ян* (Тют., Вир, 1964, 14); // Зв'язане докупи що-небудь однорідне; в'язка. *Пішов Дідок у ліс по дрова; Не забарився в'язку нарубать, ..Як не мостивсь, як не ладнав, А оберемка не підняв* (Гл., Вибр., 1951, 87); *Вона, ..повертаючи додому, завжди несла за плечима оберемок сухогілля* (Епік, Тв., 1958, 425); // *перен.* Велика кількість чого-небудь. *Кравченко приніс цілий оберемок своїх теорій і почав читати* (Коцюб., III, 1956, 176); *В коморі — столик, ліжко, оберемок шкільних книжок* (Вас., Вибр., 1954, 26).

◇ **Взя́ти (згребти́** *і т. ін.*) **в (на) обере́мок** — підняти, обхопивши руками. *К старій з поклоном підступивши, На оберемок ухвативши, В землянку з валу потаскав* (Котл., I, 1952, 233); [С а м р о с ь:] *А що ти мені вдієш?* [Р о м а н:] *Візьму на оберемок та й укину у хургона* [у фургон] (Кроп., II, 1958, 28); *Юрко.. схопив дівчину в оберемок, труснув нею, мов лялькою* (Стельмах, I, 1962, 62).

ОБЕРЕ́МОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **обере́мок.** *Максим.. кинув коняці оберемочок сіна* (Л. Янов., I, 1959, 136); *Біля порога стояв візок, і туди вмощувалося все необхідне: оберемочок сухих дров, відерний казаночок, пшоно в торбинці* (Тют., Вир, 1964, 226).

ОБЕРІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оберіга́ти.** *Для українців характерним є додержування та оберігання дружби з росіянами* (Тич., III, 1957, 498); *Слід звернути увагу учнів на важливість.. оберігання його* [верстата] *від передчасного спрацьовування* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 147).

ОБЕРІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЕРЕГТИ́**, ежу́, еже́ш, *док., перех.* 1. *від кого — чого, із спол.* щоб *і без додатка.* Захищати, боронити від кого,-чого-небудь небезпечного, шкідливого. *Пішов лис до царя і каже: — Ваша величність, дозвольте мені завідувати курниками і оберігать курей од ворогів* (Укр.. казки, 1951, 68); *Тільки один димар нагадував, що то.. людська оселя, що оберігала людей од звіра й од лихої години* (Мирний, I, 1949, 178); // Дбайливо доглядати, піклуватися, запобігаючи чому-небудь небажаному, небезпечному. *Сагайду — особливо під час бою — оберігали пильніше, дбали за нього ретельніше, ніж за Кармазина* (Гончар, III, 1959, 374); *Федір був у сім'ї єдиною дитиною.. Його ретельно оберігали, щоб він, боронь боже, не змерз на морозі і щоб йому не стало жарко на сонці* (Ткач, Арена, 1960, 89); *Я й тебе обережу, як братик сестрицю* (Кв.-Осн., II, 1956, 47); // Запобігати пошкодженню, псуванню, руйнуванню. *Доглядатиму, стерегтиму, оберігатиму тепер той лісок — і вдень, і вночі* (Л. Янов., I, 1959, 353); *Необхідно дбати про чистоту і збереження напрямних станин* [верстата], *тобто оберігати їх від забоїн, подряпин, корозії* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 140).

Оберіга́ти сон (спо́кій) — не дозволяти турбувати кого-небудь під час сну, відпочинку і т. ін. *Мати оберігала сон Михайликів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 21); *Стояв* [Фока] *біля хати, оберігаючи спокій отамана* (Гжицький, Опришки, 1962, 168).

2. Стежити, наглядати за збереженням, цілістю, недоторканністю і т. ін. кого-, чого-небудь; охороняти, стерегти. *Вона* [рота] *нестиме караульну службу: охоронятиме бойовий прапор училища, склади, словом, оберігатиме все те, що треба оберігати* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 43); *Соцького Кирила прислано з волості за нею, щоб доставив на місце — провів і оберіг її в дорозі* (Мирний, III, 1954, 67); // Дбати, піклуватися про збереження, цілість і т. ін. чого-небудь. *Оберігаючи свою коштовну здобич, Сагайдачний рушив на Січ Азовським морем* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 183).

3. *перен.* Бути перешкодою для негативних дій, впливів і т. ін. *Суворість оберігала його горду душу від марнолюбства й суєти* (Довж., Зач. Десна, 1957, 368); *Він* [лист] *колись таку приніс любов, Яка мене оберегла від смерті* (Дмит., Київські кручі, 1962, 62).

ОБЕРІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЕРЕГТИ́СЯ,** ежу́ся, еже́шся; *мин. ч.* обері́гся, ла́ся, ло́ся; *док.* 1. *чого і без додатка.* Бути обережним, остерігатися; берегтися. — *Поганяй та оберігайся мін,— гукнув Іван Антонович Шовкунові* (Гончар, III, 1959, 233); — *Утопився? — спитав він людей. — Утопився. — Сам, чи не оберігся?* (Мирний, I, 1954, 314).

2. *тільки недок.* Пас. до **оберіга́ти.** *Геніальна творчість Руставелі з великою любов'ю оберігалась народом* (Корн., Разом із життям, 1950, 53).

О́БЕР-МА́ЙСТЕР, тра, *ч.* Старший майстер у доменних, сталеплавильних і прокатних цехах. *Тонни розтопленого чавуну корилися одному поруховi білих брів обер-майстра* (Ю. Янов., I, 1954, 89).

ОБЕ́РНЕНИЙ, ОБЕ́РНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **оберну́ти.** *Він обійшов корму і зупинився коло правого борту, що ним пароплав обернений був до моря* (Трубл., Лахтак, 1953, 112); *На палубі ні душі, тільки сяє над нею величезний круглий прожектор, обернутий сюди — до Яреська* (Гончар, II, 1959, 49); *Кожде слово сього оповідання було неначе ніж, застромлений у серце капітана і обернений у кровавій рані* (Фр., VI, 1951, 467); *Весь його юний світ .. був такий обернений до дії, що, здавалось, змахни він злегка в певну мить руками, і можна полетіти* (Довж., I, 1958, 88); — *О співець, як ти попався У відьомськую хатину? За що так немилосердно Ти обернутий в собаку?* (Л. Укр., IV, 1954, 184); *Вони стояли втрьох.. під парканом міського іподрому, обернутого тепер, у війну, на учбовий аеродром* (Смолич, Мир.., 1958, 36); // **обе́рнено,** *безос. присудк. сл. Саме в той рік.. Кузьми-Дем'яна монастир обернено в жіночий* (Коцюб., III, 1956, 292).

2. *у знач. прикм., спец.* Який має протилежний чомусь небудь або змінений порівняно із звичайним напрямок, вигляд і т. ін.; інверсійний. *Керченський півострів має обернений (інверсійний) рельєф і вигляд горбастої рівнини* (Геол. Укр., 1959, 580); *Обернений порядок інтегрування приводить до трохи коротших обчислень* (Курс мат. анал., II, 1956, 142).

3. *у знач. прикм., спец.* Такий, при якому перетворення одного викликає перетворення іншого з протилежним результатом (збільшення —зменшення і т. ін.). *Найважливішою проблемою діалектичної концепції руху та розвитку є встановлення явища оберненого зв'язку між внутрішньою суперечністю матерії та її якісними перетвореннями* (Знання.., 11, 1956, 11).

ОБЕ́РНЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. **оберта́ти.** *Обернення є такий логічний прийом, за допомогою якого підмет судження перетворюється в присудок, а присудок у підмет* (Логіка, 1953, 76).

ОБЕ́РНЕНО. Присл. до **обе́рнений** 2, 3.

△ **Обе́рнено пропорці́йний (пропорціона́льний)** — такий, при якому збільшення одного викликає зменшення другого і навпаки. *Величина вартості товару змінюється, таким чином, прямо пропорціонально кількості і обернено пропорціонально продуктивній силі праці, яка здійснюється в цьому товарі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 46).

ОБЕРНУ́ТИ *див.* **оберта́ти.**

ОБЕ́РНУТИЙ *див.* **обе́рнений.**

ОБЕРНУ́ТИСЯ *див.* **оберта́тися.**

О́БЕР-ПРОКУРОР, а, *ч.* 1. У дореволюційній Росії — службова особа, що очолювала департамент сенату.

2. У дореволюційній Росії — службова особа, що очолювала синод на правах міністра. *Може, великий князь.. довезе про мене звістку і до Петербурга, скаже обер-прокуророві: — От якого я стрів благочинного в Чорнокопитівці!* (Н.-Лев., IV, 1956, 48); *Секретар консисторії приховує жало своєї душі стилем обер-прокурора найсвятішого синода Побєдоносцева* (Стельмах, I, 1962, 416).

О́БЕРТ, у, *ч.* 1. *чого і без додатка.* Повне коло руху чого-небудь навколо власної осі. *З кожним обертом коліс життя розкривалося перед ним все новими й новими краєвидами* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 105); *Газотурбовоз має 3 головних генератори, які працюють при 1600 обертах на хвилину* (Наука.., 9, 1956, 13); // Повний цикл руху по замкнутій кривій навколо чого-небудь. — *Про супутник щодня читаю.. Третій штучний зробив стільки-то обертів. От добре!* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 180); *Період повного оберту Землі навколо Сонця називається роком* (Фіз. геогр., 5, 1956, 75).

2. *рідко.* Заворот, закрут. *З кожним обертом стежки воно* [світло] *неначе перебігало в оксамитній темряві та ширшало, розросталося* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 43).

ОБЕРТА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до **оберта́ння.** *Видиме добове обертання небозводу насправді є відображенням обертального руху земної кулі навколо своєї осі* (Наука.., 4, 1958, 37).

2. Який здійснюється обертанням чого-небудь. *Обертальне буріння.*

ОБЕРТА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **оберта́льний.**

ОБЕРТА́ЛЬНО. Присл. до **оберта́льний.**

ОБЕ́РТАНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Здатність обертатися.

ОБЕРТА́ННЯ, *я, с.* Дія за знач. **оберта́ти** і **оберта́тися.** *Кожна частка дзиги рухається по колу у площині, перпендикулярній до осі обертання* (Цікава фізика.., 1950, 73); *При обертанні навколо Сонця Земля протягом року описує замкнену криву лінію* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3); *Машиною можна.. розпушувати грунт без обертання скиби* (Колг. Укр., 4, 1957, 36); *Ті образи й ангели були винесені з церкви, коли вона з уніатської обернута була в православну (такі обертання були не першина для неї)* (Л. Укр., III, 1952, 574).

ОБЕРТА́С, у, *ч., розм., рідко.* 1. Те саме, що **пово́рот.** *Забрав* [Михайлик] *у неї ковзани, присвиснув і, хизуючись, помчав.. з такими викрутасами та обертасами, що аж навколо затанцювали верболози і верби* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 161).

2. Швидкий танець з різкими поворотами. *Музика заревіла, а він гей з нею в обертаси* (Укр.. казки, 1951, 331); * Образно. *Над залитим піною баркасом Піде* [вітер] *скакать скаженим обертасом* (Бажан, Роки, 1957, 279).

ОБЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБЕРНУ́ТИ,** оберну́, обе́рнеш, *док., перех.* 1. *до кого—чого, проти кого—чого і без додатка.* Змінювати положення кого-, чого-небудь відносно когось, чогось; повертати в певний бік або іншим боком. *Бере* [Мавка] *в руки голову його, обертає проти місяця і пильно дивиться в вічі* (Л. Укр., III, 1952, 216); *Вода зараз підхопила пліт, поволі обернула його й понесла вниз* (Коцюб., I, 1955, 356); *Берг раптом обернула руку долонею до слідчого* (Собко, Зор. крила, 1950, 231); // Зробивши поворот, спрямовувати кого-, що-небудь в інший або протилежний бік; завертати. *Всякий чорт на свій млин воду обертає* (Номис, 1864, № 9733); *Нечипір звелів обертати коні і самим ударити на гусарів* (Ле, Україна, 1940, 89).

Оберта́ти (оберну́ти) го́лову (лице́, вид *і т. ін.*) *до кого—чого і без додатка* — повертатися до кого-, чого-небудь (обличчям і т. ін.). *На шелест його кроків рвучко обертає* [Орися] *голову* (Тют., Вир, 1964, 124); *Василина обернула лице до стіни і затулилась рукавом* (Н.-Лев., II, 1956, 56); *Всі коні обернули до нього голови* (Стеф., Вибр., 1949, 192); **Оберта́ти (оберну́ти) лице́м (облі́ччям)** *до кого—чого* — те саме, що **Поверта́ти лице́м** (*див.* **лице́**). *Щоб ліквідувати прорив, Врангель змушений був обернути лицем до півострова дві дивізії з-під Перекопу* (Гончар, II, 1959, 419); **Оберта́ти (оберну́ти) о́чі (по́гляд** *і т. ін.*) *до кого—чого, куди:* а) дивитися в певному напрямі; спрямовувати погляд на кого-, що-небудь. *Вони все-таки дожидали, що вернуться* [брати], *та й обертали очі свої потомлені у всі боки* (Вовчок, I, 1955, 313); *Глухо зітхнув Панас Петрович і обернув очі до дверей* (Епік, Тв., 1958, 428); б) покладатися, сподіватися на чию-небудь ласку; покладати надії, сподівання на кого-, що-небудь. *Був один... Він все до неба Свої зори обертав, ..Але голод своє діяв, Спиняв мрії запальні* (Граб., I, 1959, 512); **Оберта́ти сло́во (річ** *і т. ін.*) *до кого, рідко* — розпочинати розмову з ким-небудь; звертатися. — *Славний у тебе дитю* [дитя], — *каже німець, обертаючи розмову до Якова і гладячи Івася по голові* (Мирний, I, 1954, 201); — *До вас тепер оберну я слово, а вся рада нехай послухає й розсудить* (П. Куліш, Вибр., 1969, 180).

2. *перен.* Спрямовувати, повертати в інший бік. *Карл Лібкнехт заклйкав робітників і солдатів Німеччини* ***обернути зброю*** *проти* ***свого*** *уряду* (Ленін, 31, 1973, 167); *Це прикре чуття мучило її так довго, аж доки непередбачений випадок не обернув її думок в інший бік* (Кобр., Вибр., 1954, 73); *Прокинулися бідні подолати чорні злидні, обернувши лютий гнів на гнобителів-панів* (Уп., Вірші.., 1957, 175); // Змінювати певним чином розвиток, хід подій, справ і т. ін.— *Там* [у Сибіру] *теж партизанили і теж погано йшли справи. А потім об'єднались в армію, та робітники з центру Росії підійшли — зовсім по-іншому обернули справи* (Довж., I, 1958, 138); // Використовувати для кого-, чого-небудь іншого. *Відтепер увесь час, вільний від пустого байдикування, він обертав на лектуру* (Фр., VIII, 1952, 396); — *А коли хтось помре, так обертає* [староста] *спадщину на свою користь при живих спадкоємцях* (Тулуб, Людолови, I. 1957. 297).

Оберта́ти (оберну́ти) на свій стрій (лад) — робити що-небудь по-своєму, для власної користі.— *Моя мати не така, як твоя. Вони все на свій стрій обертають* (Л. Укр., III, 1952, 566).

3. *на що, перен.* Схиляти до чого-небудь іншого, наставляти, спрямовувати на що-небудь інше, протилежне; навертати. *Хай оберне їх* [козаків] *пан бог на путь істини* (Тулуб, Людолови, I. 1957, 43); — *Скажи панам державцям, що віра православна далі не може терпіти, щоб її на католицтво обертали* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 65).

4. Повертати що-небудь навколо його осі, надавати чомусь обертового руху; крутити. *Співала ж вона — і гончарний круг обертаючи, і снопи в'яжучи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 285); *Коні ходили навколо великих зубчастих коліс, обертали їх* (Томч., Готель.., 1960, 62): *Гадина чув, як він двічі обернув ключ у замку* (Фр., VII, 1951, 131); // Рухати навколо чого-небудь по замкнутій кривій. *Може, то справді, мовляв, могутність богів невмирущих Зорі по різних орбітах круг нас обертає?* (Зеров, Вибр., 1966, 200).

◇ **Оберну́ти навко́ло (круго́м) па́льця** *див.* **па́лець.**

5. Тримаючи що-небудь у руках, раз у раз змінювати його положення (від ніяковості, нерішучості і т. ін.); повертати то одним, то другим боком; крутити. *Він не привик говорити перед такою великою громадою і був троха* [трохи] *змішаний: в руці обертав свою шапку і позирався на всі сторони* (Фр., V, 1951, 376); *Довго розглядала Хима той п'ятизлотник, обертаючи його на всі боки* (Коцюб., I, 1955, 88).

6. *чим і без додатка, розм.* Проїздити, проходити шлях туди й назад за певний відрізок часу, виконуючи яку-небудь роботу. — *Почали сіно возити, Антоша?— зацікавивсь Аркадій Петрович...— Артем обернув щось два рази та й кинув* (Коцюб., II, 1955, 386); *Обернувши кіньми п'ять разів у бригаду й назад, вертається Андрій Луда ввечері додому* (Бабляк, Літопис.., 1961, 122).

7. *у (на) що.* Переводити з одного стану, виду і т. ін. в інший; перетворювати. *Осінь повівом холодним В болото обертає луг* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 209); *Агрегат буде працювати в морі і обертатиме воду на пару* (Донч., Перемога.., 1949, 10); *Як вона бажала, щоб огонь хоч з неба упав на неї і обернув у одно сіре попелище!..* (Мирний, I, 1954, 228); * Образно. *Як на Дніпрі-Славуті крига скресне, вона* [весна] *ридання хуги оберта на гімн життя* (Сос., Щастя.., 1962, 84); // За міфологічними уявленнями — чарами, чаклуванням перетворювати одну істоту на іншу або істоту в який-небудь предмет; перевтілювати. *В тих легендах ми читаєм, ..як людей лихії чари в мертвий камінь обертали* (Л. Укр., I, 1951, 432); *Варя.. провадила далі: — Там.. королівна обернеться в дівчину, а то її зачарувала лиха характерниця; обернула голубкою...* (Григ., Вибр., 1959, 421); // Докорінно змінювати чий-небудь стан, функції, призначення чого-небудь і т. ін. *Нову робочу силу давали війни: полонених не вбивали, як раніше, а обертали в рабів* (Іст. СРСР, I, 1956, 10); [Степан:] *Я дивуюся, як ще Настя не наділа на Софрона очіпка, бо вона вже давно обернула його в бабу!..* (Кроп., II, 1958, 67); — *Баронеса.. обернула мене в свою покоївку, ні, ще гірше, в свою невільницю!* (Л. Укр., III, 1952, 546); *Перед великим будинком школи, яку німці обернули в казарму, Проценка зустрів його помічник* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 62); // *перен.* Надавати кому-, чому-небудь нового або неприродного вигляду, характеру і т. ін. *Коли з даху капле, він* [мороз] *обертає скапи в сталактити, бочку водовоза в мармурову скелю* (Коцюб., II, 1955, 433).

Оберта́ти (оберну́ти) в (на) жарт —видавати що-небудь за жарт у скрутних або неприємних обставинах; перетворювати в жарт. *Андрій намагався обернути все в жарт.— Не скигли, стара, сідай та попоїж рибки* (Коцюб., II, 1955, 22); *Платон Платонович не знав, чи йому треба розсердитись, чи все обернути на жарт* (Донч., Дочка, 1950, 46); **Оберта́ти (оберну́ти) вніве́ць (наніве́ць)** *див.* **наніве́ць.**

8. *перен.* Обмінювати одні цінності на інші (шляхом купівлі-продажу), купувати що-небудь за гроші. *Марія ж геть весь заробіток обертала на ковдри, плахти та хутра* (Чорн., Пісні.., 1958, 33); // Витрачати (гроші) з певною метою, за певним призначенням. *Пришлю тобі ще грошей, тоді ти половину їх оберни, куди там тобі здасться потрібніше* (Л. Укр., V, 1956, 216).

9. *чим, фін., ек.* Провадити торговельні або торговельно-промислові операції з метою відтворення, одержання прибутків. *Він обертав величезними сумами грошей і знав дорогу до всіх, кого можна було обдурити чи перекупити* (Оп., Іду.., 1958, 309).

10. *рідко.* Те саме, що **обгортáти** 1.— *Я та бідна Сирота, ..Що взяли мене з водиці Лоскотарочки-сестриці; В тепле листя обертали* (Щог., Поезії, 1958, 381).

ОБЕРТÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОБЕРНУ́ТИСЯ,** обернýся, обéрнешся, *док.* 1. Повертатися в певний бік, певним боком; розташовуватися, надаючи собі певного положення щодо кого-,чого-небудь. *Опинилася* [Софі] *проти дзеркальця, обертається бочком, обертається другим, повертається потилечкою* (Вовчок, I, 1955, 377); *Сальтане́.. скочила до дверей, обернулася до шпарки перше вухом, потім оком* (Л. Укр., III, 1952, 714); *Все.. поставало перед дівчиною зміненим, зрушеним з місця, наче обернулось до неї іншим боком* (Гончар, IV, 1960, 39); // Повертатися, відвертатися в інший, протилежний бік. *Турок не схотів слухати, обернувся й забалакав з іншим* (Коцюб., I, 1955, 381); *Коли б за плечима невідомої не чорніла ноша, Роман спокійно обернувся і пішов би іншою дорогою, але, певне, треба пособити людині!* (Стельмах, I, 1962, 128); // *до кого — чого, на що.* Повертатися, ставати до кого-, чого-небудь обличчям, лицем. *Тогді до війська обернувся* [Еней].. *І річ таку їм уджигнув* (Котл., I, 1952, 267); *Поглянув я на ягнята — Не мої ягнята! Обернувся я на хати — Нема в мене хати!* (Шевч., II, 1963, 38); *Обернувсь я на гул канонади, що знялась до розп'ятих зірок* (Сос., II, 1958, 289); // *з чого, на що.* Перевертатися з боку на бік або іншим боком, іншою стороною. *Дід скорчився.., аби спати, але очі не зажмурюються.. Дід обертався на другий бік* (Черемш., Тв., 1960, 42); *Крикнула* [Оксана], *обернулась до землі, заплакала* (Кв.-Осн., II, 1956, 459); // Роблячи поворот, рухатися в інший, протилежний бік. *Черниш, готовий на все, рішуче обернувся і попова назад* (Гончар, III, 1959, 50); *Та ось вітрець обернувся і війнув не в садок, а з саду* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22).

◇ **В серéдині [все] обертáється** *у кого* — хтось дуже страждає, переживає сум, досаду і т. ін. [Шміт:] *Та ще й співи заводять такі, що аж все в середині обертається, просто хоч гинь* (Л. Укр., IV, 1954, 250); **Де (кудú) не обéрнешся (обернýсь)** — усюди, скрізь. *Де не обернешся — все на тебе незнакомі* [незнайомі] *очі блискотять...* (Вовчок, I, 1955, 190); — *Як змінився світ. Вже куди не гляну, куди не обернусь, чую: все міняється* (Довж., I, 1958, 72); **Не встúгнеш [і] обернýтися** — дуже швидко. *Не встигла обернутись, як Моссаковський нагнувся й поцілував її в руку* (Н.-Лев., III, 1956, 35); **Немá (не булó) кудú (нíкуди) обернýтися** — немає ніякого виходу з прикрого становища і т. ін. — *І почалося таке, що я стала у них за служницю.. Та що діяти — не було куди обернутися* (Фр., III, 1950, 98); **Обертáтися (обернýтися) дрýгим (іншим** *і т. ін.*) **бóком (кінцéм** *і т. ін.*) — різко змінюватися (про життя людини). *Обернулось життя до неї другим, темним, неприбраним, буденним боком* (Н.-Лев., I, 1956, 110); **Обертáтися (обернýтися) облúччям (лицéм):** а) *(до кого—чого і без додатка)* повертатися обличчям, лицем, дивлячись на кого-, що-небудь. *Мужчина обернувся обличчям до вулиці* (Фр., VI, 1951, 158); *Кузь, обернувшись ясним лицем до дубів, отаке їм в захопленні мовив: ..Дайте й мені тої вашої сили!* (Тич., I, 1957, 240); б) ставати, розташовуватися навпроти кого-, чого—небудь. *Застуканий зненацька ворог обернувся лицем до козацької лави* (Кач., II, 1958, 415); в) приділяти кому-, чому-небудь належну або особливу увагу. *Сам Петровський говорив, що до села треба обернутися.. обличчям* (Стельмах, II, 1962, 273); г) *(рідко)* розпочинати яку-небудь справу, братися за яку-небудь справу. — *Спасибі вам, серце, за добре слово. Хай вам господь помагає, де тільки лицем обернетесь...* (Коцюб., II, 1955, 43); **Обертáтися (обернýтися) спúною:** а) *(до кого—чого, рідко на що)* відвертатися від кого-, чого-небудь. *Так трудно дихать, що хочеться обернутись до нього* [вітру] *спиною* (Коцюб., II, 1955, 321); — *Ходім до кімнати,— сказав нарешті Серьожка і, обернувшись до Лялі спиною, став перший підійматись в будинок* (Гончар, IV, 1960, 52); б) ставитися до кого-, чого-небудь зневажливо, зверхньо. — *Саво! Не обертайся спиною до людей! — вслід гукнув Гура* (Чорн., Пісні.., 1953, 81).

2. *перен.* Спрямовуватися, повертатися в інший бік. *Поки капіталізм лишається капіталізмом, надлишок капіталу обертається не на підвищення рівня життя мас в даній країні..* (Ленін, 27, 1972, 338); *Може, смішно читати, як я просторікую на таку тему, але що ж,— коли моя зброя на мене обернеться, то тим гірше для мене* (Л. Укр., V, 1956, 76); *Скажеш ніби й невинне слово, а воно так неприємно обернеться проти тебе ж самого* (Ле, Міжгір'я, 1953, 347); // Змінюватися в розвитку, ході і т. ін.; набирати зовсім іншого або протилежного характеру, виявлення. *Сердечна справа конюха вмить оберталась несподівано* (Ільч., Серце жде, 1939, 219); *Так обернулись деякі мої справи, що треба вже навпростець до Києва гнатись* (Л. Укр., V, 1956, 373); *Левко, ще не знаючи, в що обернеться уся його пригода, недобре здвигає плечима* (Стельмах, I, 1962, 78).

Обертáтися (обернýтися) на дóбре (зле *і т. ін.*) — змінюватися в певний бік, певним чином. *Коли ж натомість має* [Славко] *певність, що щось йому не вдасться, то воно якраз обернеться на добре* (Март., Тв., 1954, 244).

3. Повертатися навколо власної осі; крутитися. *Величезне колесо обертається звільна без туркоту* (Фр., VII, 1951, 121); *За хвилину пропелер літака обертається півтори тисячі разів* (Трубл., I, 1955, 78); // Повертатися кругом або крутитися на місці. *Хмара повільно оберталася на місці* (Юхвід, Оля, 1959, 55); *Ставши серед кола, жрець.. починав обертатись все дужче й дужче* (Скл., Святослав, 1959, 223); // Рухатися навколо чого-небудь по замкнутій кривій. *Місяць обертається навколо Землі не по колу, а по еліпсу* (Рад. Укр., 4.I 1959, 4); *Хай собі кружляє, обертається, Хоч круг лампочки, земля стара! .. Ластівки літають, бо літається, І Ганнуся плаче, бо пора...* (Рильський, I, 1960, 260); * Образно. *За провідцю* [привідця] *їхнього був кремезний дід Онохрій Литка, що навколо нього, як навколо валу, оберталися всі його прибічники* (Епік, Тв., 1958, 36); *Суперечка про «моє» й «твоє».. сягає в глибінь віків. Круг неї, власне, обертається вся історія людства до Жовтня* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 86); // *перен.* Постійно чи тривалий час торкатися певних питань. *Подумалось мені, що світова література, яка обертається навкруг любовних та родинних тем і сюжетів, не охоплює всієї складності життя* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 24); *Зрозуміла нарешті Сташка, що вся ота балаканина оберталася довкола індивідуальних*

і колективних договорів (Вільде, Сестри.., 1958, 392); // Здійснювати круговорот у живому організмі (про соки, кров); циркулювати. *Пожива* [на старість] *нелегко уже обертається в жилах, Та й не доволі її* (Зеров, Вибр., 1966, 192).

◇ **Язи́к обертáється [дóбре** *і т. ін.*] *у кого, зневажл.*— хтось багато і складно говорить. *Бреше, мабуть* [Микита], *не вперше: язик обертається, як човник у ткацького майстра* (Вовчок, VI, 1956, 279).

4. *тільки недок., перен.* Постійно проводити життя в якому-небудь середовищі, товаристві і т. ін. *Сю тему однак можуть ліпше розвити в тому «медичному світі», де ви тепер обертаєтесь* (Л. Укр., V, 1956, 405); *Спостережливість натури навчила його тонко відчувати запити кола, в якому він обертався* (Смолич, Мир.., 1958, 327); *Підпанки, серед яких я обертався, шукаючи правди, виявилися жалюгідною купкою неуків, шарлатанів і зрадників* (Довж., I, 1958, 16); // Перебувати де-небудь певний час. *Ми подивимось, де то Антосьо обертається; вже ж п'ять літ, як ми бачили його* (Свидн., Люборацькі, 1955, 93).

Обертáтися в кóлі (сфéрі *і т. ін.*) *чого* — не виходити за межі чого-небудь. *Безідейним назвемо хіба чоловіка, у якого нема жодних ідей.. або у якого всі ті «ідеї» обертаються в сфері пустих фраз* (Фр., XVI, 1955, 348); *Поет обертається в колі загальників і старих, утертих шаблонів* (Вітч., 5, 1956, 142).

5. *розм.* Проїздити, проходити шлях туди й назад за певний відрізок часу, виконуючи яку-небудь роботу. *Заходився* [Степан] *переносити м'ясо і шкуру* [ведмедя] *до човна. Довелось обернутися чотири рази* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 69); *Доки Грабченко встигав обернутися туди й сюди, Сидір Карпович.. готував для нього новий багаж* (Руд., Остання шабля, 1959, 42); // Повертатися куди-небудь, до чого-небудь знову. *Обертаються птиці до гнізда, хлібороби до плугів* (Номис, 1864, № 523).

6. Переходити з одного стану в інший; перетворюватися. *Під ногами пересохла земля оберталась на порох* (Панч, В дорозі, 1959, 46); * Образно. *За вигоном, край села, виднілось друге село, густо заселене сірими хрестами, під якими тихо спочивали, обернувшись в землю, трудівники землі* (Коцюб., I, 1955, 309); *Хтось ударив без жалю по серці моїм,— І забилося серце в вогні золотім... І посипались іскри ясні, І в дзвінкі обернулись пісні* (Олесь, Вибр., 1958, 20); // За міфологічними уявленнями — чарами, чаклуванням перетворюватися на іншу істоту або предмет; перевтілюватися. *Розказував* [дід Наум] *билиці й небилиці. Було тут — що й казати! — про відьом, Що в кішку обертаються* (Рильський, II, 1956, 28); *— Ой, сестрице ти моя, Утікаймо в ті поля, Обернімось на траву, На зелену мураву* (Перв., З глибини, 1956, 96); // Докорінно змінювати свої функції, стан, призначення і т. ін. *Сільрада обернулася на оперативний штаб розгорнутого наступу на віковічні традиції селянської обмеженості* (Епік, Тв., 1958, 208); *Вже офіцер став електриком, сержант обернувся теслярем, а снайпер — художником-декоратором* (Гончар, I, 1954, 445); * Образно. *На приморському безлюдді Обернувся я в дитину* (Крим., Вибр., 1965, 40); // Ставати схожим на що-небудь, набирати вигляду чого-небудь. *По чорній річці.. прудко пливе човен, тане вдалині й обертається в цятку...* (Коцюб., I, 1955, 387).

Обертáтися (оберну́тися) внівéць (нанівéць) *див.* **нанівéць; Обертáтися (оберну́тися) в нíщó** — зникати без сліду. *Із нічого.. ніщо виникати не може; Що ж народилось, не може так само в ніщо обернутись* (Зеров, Вибр., 1966, 140); **Обертáтися (оберну́тися) в дíйсність** — здійснюватися.— *Ми урочисто відсвяткували пуск механізованих скляних заводів. Товариші, наші мрії обернулися в дійсність* (Панч, II, 1956, 82); **Обертáтися (оберну́тися) в (на) ува́гу** — ставати дуже уважним; зосереджувати увагу на чому-небудь. *Серце тоді переставало битись і, спинивши дух у грудях, Гнат увесь обертався в увагу...* (Коцюб., I, 1955, 24); *Микола Петрович пояснив:—..Якщо зрозумієте — буду радий.—Василь увесь обернувся на увагу* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 51): **Обертáтися (оберну́тися) на слух** — починати уважно прислухатися. *Величезна казарма солдатів вся обернулася на слух, не ворухнеться* (Довж., I, 1958, 46).

7. *чим, перен.* Бути причиною, основою і т. ін. певних дій, явищ, перетворень тощо. *Кожний процент економії металу, вугілля, нафти, цементу нині обертається сотнями тисяч і мільйонами тонн продукції* (Ком. Укр., 1, 1966, 6); *Воронцов знав і те, що кожен його непродуманий наказ, кожен його хибний крок, навіть хибний жест обернеться чиєюсь кров'ю* (Гончар, III, 1959, 366).

8. *до кого, рідко.* Те саме, що **звертáтися.** *Спільна розмова затихла, тільки чутно було уривчасті слова, з якими часом одна сусіда оберталась до другої* (Л. Укр., III, 1952, 477); *Так-то він усяко до всяких людей обертався: з одними говорив гордовито.., з іншими говорив солоденько* (Григ., Вибр., 1959, 155); *— Не доступитеся ви, діду, до пана! ..Оберніться краще до прикажчика* (Л. Янов., I, 1959, 362).

Обертáтися (оберну́тися) з слова́ми (слóвом, розмóвою *і т. ін.*) *до кого* — розпочинати розмову з кимось; звертатися до когось. *Гості загомоніли, повеселішали, вже й не обертаючись з розмовою до Якима* (Н.-Лев., I, 1956, 191).

9. *перев. недок., розм.* Виконувати яку-небудь роботу; робити що-небудь. *Хоча сам він обертався повільно, проте робота в його руках якось ішла сама собою* (Гончар, III, 1959, 28); — *Поверніть на поле культиватор. Та швидше обертайтесь! .. Час не жде* (Руд., Остання шабля, 1959, 450); // Влаштовувати які-небудь справи. *— О, якби я пішов* [у столицю], *я б уже знав, як там обернутися, я б там знав, що, куди і до чого!..* (Коцюб., I, 1955, 114); // Виходити із скрутного становища; викручуватися. *Ще хоч би не тровив торік сіна,— було б чим обернуться* (Сл. Гр.).

10. *тільки недок., рідко.* Обходитися з ким-, чим-небудь певним чином; поводитися. *Тобі я можу не говорить про те, як обертатись з листами* (Л. Укр., V, 1956, 196); *З порівняннями.. треба обережніш обертатися. Я думаю, що вони часто шкодять ліризмові твору* (Сам., II, 1958, 449).

11. *тільки недок., фін., ек.* Проходити через торговельні або торговельно-промислові операції в процесі відтворення, одержання прибутків. *При незмінних товарних цінах маса засобів обігу може рости, якщо збільшується маса товарів, що обертаються, або зменшується швидкість обігу грошей або обидві ці обставини діють разом* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 124); // *перен.* Використовуватися, поширюватися в певному середовищі. *Гордість і слава бібліотеки, вказував В. І. Ленін, визначається тим, як широко обертаються книги в народі, скільки залучено нових читачів* (Рад. Укр., 3.VI 1962, 1).

12. *тільки недок.* Пас. до **обертáти.**

ОБЕРТÓВИЙ, а, е, *спец.* 1. Те саме, що **обертáльний** 1. *Рухи мінеральних мас і деформації земної кори відбуваються за умов постійно діючої сили, якою є обертовий рух Землі* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 8).

2. Який діє за принципом обертання навколо власної осі. *На стругальних верстатах вживаються інстру-*

ментй з обертовими різцями (Стол.-буд. справа, 1957, 121); // Який має частини, пристрої, що діють за принципом обертання (про машини, механізми). *Як приємно слухати глухий тисячотонний гул десятків обертових машин, коли тисячі тонн води падають з багатометрової висоти на лопаті турбін, змушуючи їх обертатись* (Рад. Укр., 30.VI 1962, 3).

3. Який може обертатися або обертається навколо власної осі. *На схресті вулиць, біля обертових Щитів афішних, свіжими шовками Шурстять стрункі дівчата* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 128).

О́БЕРТОМ, *присл.* Крутячись, обертаючись.

◇**Голова́ йде о́бертом; У голові́ [все] йде (пливе́** *і т. ін.*) **о́бертом** *у кого, кому, від чого і без додатка:* а) хто-небудь перебуває у хворобливому стані запаморочення. *Покладуть маску з наркозом.. Голова вам від того піде обертом, у вухах залящить, у грудях ударить* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 195); *Чубенко підвівся з лави й сів, у голові все пливло обертом, голова розривалася від болю* (Ю. Янов., I, 1954, 289); б) хто-небудь відчуває розгубленість, перебуває в стані приголомшеності (від надміру вражень, почуттів, численних турбот і т. ін.). *І що більше він думав про це, то все дужче хотілося йому все розказати, крикнути: — Це я вкрав! — І в його обертом ішла голова* (Гр., I, 1963, 259); -- *Багато знає* [I. В. Мічурін]*! Дуже багато. Іноді читаєш -- голова обертом іде* (Довж., I, 1958, 448); *Спочатку у Ксені голова йшла обертом від нового. Бігла на роботу в колгоспне поле, а на неї звідусіль сипалося безліч незрозумілих слів, .. цікавих питань* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 112); *У мене в голові все йшло обертом. Я ніяк не міг похопити одної думки, що ледве ворушилась десь під свідомістю* (Досв., Вибр., 1959, 88); в) хто-небудь надмірно захоплюється власними успіхами, переоцінює їх. — *Молодий ти ще, битий ніколи не був, тому й голова тобі від слави йде обертом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58); **Світ пішо́в о́бертом; Земля́ (ха́та** *і т. ін.*) **пішла́ о́бертом** *кому і без додатка:* а) у кого-небудь від запаморочення виникає, створюється ілюзія руху, обертання (про хворобливе сприйняття навколишнього світу). *Світ обертом пішов Орисі. Вона ледве могла встояти* (Гр., II, 1963, 138); *Куля пробила ногу вище коліна, в очах почорніло, світ пішов обертом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 284); *Затуркали голову Захарові, а що питво затьмарило, зогрілася, охмеліла душа, хата пішла обертом* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 61); *Нудотна гаряча втома розламувала тіло.. І зоряне небо, й сніги — все змішалося, пішло обертом* (Гончар, II, 1959, 130); б) хто-небудь дуже хвилюється, переживає під впливом якихось незвичайних подій. *Пішла обертом земля і під ногами і в очах командира. Його нагороджувала Батьківщина!* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 859); *Розстрілювали* [фашисти] *чи й так штовхали* [людей] *з кручі в прірву. Володя відчув, як світ йому запалав пожежами й пішов обертом* (Ле, Мої листи, 1945, 225).

ОБЕРТО́Н, у, ч., *фіз., муз.* Додатковий, більш високий тон, що супроводжує основний і надає йому особливого відтінку, тембру; призвук. *У надгортанних порожнинах.. звуки голосу набувають і тембрового забарвлення, яке утворюється додатковими тонами, так званими обертонами, що звучать, зливаючись з основним тоном* (Худ. чит., 1955, 25).

ОБЕТО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЕТО́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Покривати бетоном.

ОБ'ЄДНА́ВЧИЙ, а, е. Стос. до об'єднання. *Комуністична партія очолила і спрямувала по вірному шляху об'єднавчий рух усіх народів Радянської країни* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 20); // На якому відбувається об'єднання. *Початок новій ері в історії робітничого руху Німеччини поклав історичний об'єднавчий з'їзд комуністичної і соціал-демократичної партій, який відбувся 21—22 квітня 1946 року в Берліні* (Веч. Київ, 24.IV 1961, 2).

ОБ'ЄДНА́ЛЬНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **об'є́днувач.**

ОБ'ЄДНА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **об'єдна́льник.**

ОБ'ЄДНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'єдна́ти.** *Об'єднана навік, живе моя земля, І чесна путь лежить між рідними братами, І слава устає з України — до Кремля!* (Мал., Книга.., 1954, 43); *Об'єднані в профспілку перукарі міста оголосили, що степових героїв вони голитимуть безкоштовно* (Гончар, II, 1959, 103); *Люди тулилися одне до одного, об'єднані живою ненавистю до окупанта* (Ю. Янов., II, 1954, 20); *Група оповідань О. Гончара 1938—1940 рр. .. об'єднана одним центральним мотивом, а саме: хвалою життю* (Рад. літ-во, 3, 1957, 26).

2. *у знач. прикм.* Який виник шляхом з'єднання чого-небудь в одне ціле. *Товариші.. вдались до президії об'єднаних профспілок, і там справу було вирішено на їхню користь* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); // Який є наслідком згуртування, єднання на грунті спільної мети, поглядів, інтересів і т. ін. *Об'єднаними зусиллями.. всіх сил, які відстоюють справу миру, можна відвернути світову війну* (Програма КПРС, 1961, 51); // *перен.* Який підкоряється певним вимогам, нормам поведінки і т. ін.; організований. *Нема такої сили на землі, що зломила б мільйони робітників, які стають все більш свідомими, все більш об'єднаними і організованими* (Ленін, 8, 1970, 176).

Об'є́днані На́ції — країни, які під час другої світової війни брали участь в антифашистській коаліції і 1945 р. створили Організацію Об'єднаних Націй. *Голос представників українського народу авторитетно звучить і в Організації Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури* (Ком. Укр., 3, 1963, 51).

ОБ'ЄДНАННЯ, я, *с.* 1. Ціле, що склалося на основі з'єднання, поєднання чого-небудь. *Скіфія була об'єднанням різних племен під владою більш сильного у воєнному відношенні союзу племен кочових царських скіфів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 149).

2. Організація людей на основі спільності мети, завдань; спілка. *Весною 1947 року Олесь Васильович зайшов до редакції і запропонував створити при газеті літературне об'єднання* (Донч., VI, 1957, 636); *Розшириться участь громадських організацій і об'єднань трудящих у законодавчій діяльності представницьких органів Радянської держави* (Програма КПРС, 1961, 91).

ОБ'ЄДНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **об'єдна́ти** і **об'єдна́тися.** *Об'єднанням операцій називається така обробка виробів на металорізальних верстатах, коли декілька окремих простих операцій об'єднуються в одну операцію* (Технол. різального інстр., 1959, 37); *Ми, більшовики, служимо цілі об'єднання людства* (Довж., III, 1960, 10).

ОБ'ЄДНА́НСТВО, а, *с., рідко.* Намагання будь-що, за всяку ціну об'єднатися. *Примиренство і об'єднанство є найшкідливіша річ для робітничої партії в Росії, не тільки ідіотизм, але й загибель партії* (Ленін, 35, 1952, 186).

ОБ'ЄДНА́ТИ *див.* **об'є́днувати.**

ОБ'ЄДНА́ТИСЯ *див.* **об'є́днуватися.**

ОБ'Є́ДНУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **об'є́днувати** і **об'є́днуватися.**

ОБ'Є́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБ'ЄДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* З'єднувати в одне ціле; робити єдиним, цілим. *П'ятнадцять Республік — п'ятнадцять* *держав — Навіки Радянський Союз об’єднав* (Нех., Ми живемо.., 1960, 69); *Колгоспи об’єднати можна, та не можна стулити голів цих артілей одну до одної* (Вишня, I, 1956, 442); // Сполучати між собою; з’єднувати. *Волго-Донський канал всі моря об’єднав* (Укр.. присл.., 1955, 430); // Містити в собі; мати у своєму складі. *У первинних парторганізаціях, які об’єднують менше 150 членів партії, посади звільнених партійних працівників, як правило, не встановлюються* (Статут КПРС, 1971, 47); // *у що, на чому і без додатка.* Згуртовувати, єднати на грунті спільності мети, поглядів, інтересів і т. ін. *Найбільше бажання, яке їх об’єднувало, яким вони жили, зводилось до одного: швидше розквитатися з фронтами!* (Гончар, II, 1959, 384); *Ленін об’єднав в одну сім’ю мільйони і вивів їх з вічної ночі до сонця* (Бойч., Молодість, 1949, 254); *Комуністів усього світу об’єднує велике вчення марксизму-ленінізму і спільна боротьба за торжество його ідей* (Ком. Укр., 5, 1968, 26); // Бути основою, центром і т. ін. для згуртування, єднання. *Центральний Комітет, за статутом, об’єднує і спрямовує всю роботу партії* (Ленін, 14, 1971, 241); *Віддамо ми свободі всі сили, бо нас труд об’єднав, і навік об’єднала борня* (Сос., Поезії, 1950, 6); // *перен.* Робити подібним, схожим (за певними спільними ознаками); споріднювати. *Драматичні поеми Лесі Українки.. предками собі мають «маленькі трагедії» Пушкіна, і при цьому їх об’єднує не тільки схожість жанру й манери, але й надзвичайна сконденсованість думки* (Рильський, III, 1955, 186).

ОБ’ЄДНУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБ’ЄДНА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Ставати одним цілим, утворювати єдине ціле. *Всі окремі елементи театру, в котрому вони об’єднуються, синтезуються — притягають найширші робітничі і селянські маси* (Еллан, II, 1958, 171); *Організувалося два хори — чоловічий і окремо жіночий, що співали біля різних бортів пароплава, доки за вимогою слухачів вони не об’єдналися в єдиний ансамбль* (Ю. Янов., II, 1954, 90); *Розвиток соціалістичної державності поступово приведе до перетворення її в суспільне комуністичне самоврядування, в якому об’єднаються Ради, професійні, кооперативні та інші масові організації трудящих* (Програма КПРС, 1961, 95); // *навколо, круг кого — чого, з ким і без додатка.* Згуртовуватися, єднатися на грунті спільності мети, поглядів, інтересів і т. ін. *Навколо радянської молоді об’єднуються прогресивні сили юнацтва всього світу* (Рад. Укр., 7.VIII 1951, 1); *Вартові життя ясного, об’єдналися тоді круг Олега Кошового патріоти молоді* (Уп., Вірші.., 1957, 189); — *Треба тісніше об’єднатися бідноті з батраками економії* (Головко, II, 1957, 501); *Сонце правди нам засяє, Вже ніщо нас не злякає, Треба тільки об’єднаться, Ой, робітники ви, браття!* (Укр.. думи.., 1955, 304); // *тільки недок., у що.* Групуватися за певним принципом або спільними ознаками, становлячи систему чого-небудь. *Партія будується за територіально-виробничою ознакою: первинні організації створюються за місцем роботи комуністів і об’єднуються в районні, міські і т. п. організації по території* (Статут КПРС, 1971, 24); // *у чому, рідко.* Єднатися, сполучатися в одне ціле; поєднуватися. *Робота моя була вельми різноманітна. У ній об’єднувались функції сценаріуса, машиніста сцени, бібліотекаря* (Минуле укр. театру, 1953, 29).

2. *тільки недок.* Пас. до **об’є́днувати.**

ОБ’ЄДНУВАЧ, а, *ч.* Той, хто об’єднує, або те, що об’єднує. *Зростав город новий — Москва.. Йому, цьому городові, судилося стати об’єднувачем усіх руських земель* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 560).

ОБ’ЄДНУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **об’є́днувач.**

ОБ’ЄДНУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **об’є́днувати.** *..після закриття в 70-х роках «Міжнародного товариства» об’єднуюча роль Маркса й Енгельса не припинилася* (Ленін, 2, 1969, 12); *Головною об’єднуючою силою, яка згуртовує наші народи в єдину спільність, її серцевиною був і залишається робітничий клас* (Наука.., 12, 1972, 3).

ОБ’ЄКТ, а, *ч.* 1. *філос.* Пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї. *В результаті зрозуміння тих чи інших об’єктів у нас складаються певні поняття про них* (Рад. психол. наука.., 1958, 150).

2. *чого і без додатка.* Явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага і т. ін. *Земна кора є об’єкт господарської діяльності людини* (Курс заг. геол., 1947, 4); *Панна Гелена була об’єктом захоплення всіх приятелів і знайомих Богдана Хмельницького* (Панч, Гомон Україна, 1954, 91); *Перед записуванням діалектного матеріалу треба дібрати об’єкти — представників даної говірки* (Нариси з діалектології.., 1955, 181); // Предмет наукового і т. ін. дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції. *Для літератури, як і для науки, об’єктом вивчення і відображення є реальна дійсність* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 8); *Майно, вилучене з цивільного обороту, може бути об’єктом цивільного права лише в тих межах, в яких це позитивно зазначено законом* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 7).

3. *спец.* Певна одиниця (споруда, підприємство, ділянка місцевості і т. ін.) господарського або оборонного значення. *За один лише минулий рік.. на Україні споруджено і введено в дію більш як 150 великих промислових підприємств та об’єктів* (Рад. Укр., 7.I 1962, 1); — *У нас три висотні об’єкти — кожний вибере собі перший-ліпший* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 14); *Йому передають з третьої роти, що противник іде на об’єкт в контратаку* (Гончар, III, 1959, 276); *Міст як важливий воєнний об’єкт охороняли з берданками і дробовиками* (Тют., Вир, 1964, 300).

4. *грам.* Те саме, що **дода́ток** 3.

ОБ’ЄКТИ́В, а, *ч.* Частина оптичного приладу (одна або декілька лінз), обернена до предмета, який спостерігають або фотографують. *Найважливіші оптичні частини мікроскопа — це окуляр та об’єктив* (Практ. з анат. рослин, 1955, 3); — *Тільки нап’явся* [Солопина] *чорним сукном, аби навести на танцююче коло об’єктив, як серед танцюючих зробивсь якийсь рух* (Коцюб., I, 1955, 256).

ОБ’ЄКТИВА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. В ідеалістичній філософії — перетворення суб’єктивного змісту свідомості в самостійну, незалежну від свідомості сутність.

2. Втілення чого-небудь у предметних формах, образах і т. ін. *Драматична структура будувалась головним чином на зіставленні дореволюційних епох з радянською дійсністю. Це поєднувалось з процесом об’єктивації в ліриці, поглибленням філософічності* (Рад. літ-во, 10, 1968, 13).

ОБ’ЄКТИВІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **об’єктива́ція** 2. *Об’єктивізація і персоніфікація думок Серафими* [героїні п’єси Ю. Буряківського], *коли в уста її опонентів вкладаються, власне, її ж власні сумніви, вагання, тривоги, дає авторові змогу всебічніше проаналізувати й дослідити різні варіанти людського мислення* (Рад. літ-во, 9, 1969, 24).

ОБ’ЄКТИВІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Основний принцип у матеріалістичній теорії пізнання, за яким визнається існування об’єкта, об’єктивної дійсності як джерела відчуттів; протилежне суб’єктивізм.

2. Антинауковий принцип тлумачення явищ суспільного життя, який обмежується констатуванням

наявності певних суспільних процесів без аналізу їх причин і класового змісту. *Постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР допомагали історикам розгорнути боротьбу з буржуазним об'єктивізмом, емпіризмом і абстрактним соціологізмом* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 38).

ОБ'ЄКТИВІ́СТ, а, *ч.* Послідовник, прихильник об'єктивізму (у 2 знач.).

ОБ'ЄКТИВІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **об'єктиві́стський.** *Панас Мирний виступає проти об'єктивістичного викладу історії* (Вісник АН, 5, 1949, 23).

ОБ'ЄКТИВІ́СТСЬКИЙ, а, е. Стос. до об'єктивізму (у 2 знач.). *Ленінська вказівка про те, що судити про характер різних партій та їх діячів слід не за вивісками і словами, а за ділами, є однією з найважливіших вимог принципу комуністичної партійності. Відступ від неї криє в собі загрозу скотитися на об'єктивістські позиції* (Ком. Укр., 5, 1960, 40); // Власт. об'єктивізму або об'єктивістові. *Об'єктивістській беззубості і уявній політичній абстрактності ідеалістичної буржуазної естетики марксизм протиставив бойову теорію мистецтва* (Рад. літ-во, 3, 1958, 19).

ОБ'ЄКТИ́ВНИЙ ^{1}, а, е. 1. Який існує поза людською свідомістю і незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини; протилежне **суб'єктивний.** *Соціалізм неминуче прийде всюди на зміну капіталізмові. Це об'єктивний закон суспільного розвитку* (Програма КПРС, 1961, 4); *Ядро зла було не в самому факті відхилення від норми, а в тому, що факт цей в силу об'єктивних обставин мусив залишитись безкарним* (Вільде, Сестри.., 1958, 36).

Об'єкти́вна і́стина — правильне відображення в свідомості людей, у положеннях науки дійсності, реального світу. *Бути матеріалістом значить визнавати об'єктивну істину, яку відкривають нам органи чуттів* (Ленін, 18, 1971, 123); **Об'єкти́вна реа́льність (ді́йсність); Об'єкти́вний світ** — зовнішній світ, природа, буття. *Єдина «властивість» матерії, притаманна їй в будь-яких станах—це властивість бути об'єктивною реальністю* (Вісник АН, 4, 1957, 4); *Психіка як продукт мозку є суб'єктивним відображенням об'єктивної дійсності* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 253); *Порівняння — це такий логічний прийом, за допомогою якого встановлюються схожість і відмінність предметів, явищ об'єктивного світу* (Логіка, 1953, 12).

△ **Об'єкти́вне пра́во,** *юр.*— право як сукупність норм, на відміну від прав, які надаються окремим особам (суб'єктам); **Об'єкти́вний ідеалі́зм** — у філософії — один з основних різновидів антинаукового ідеалістичного напрямку, який визнає основою всього існуючого абстрактну свідомість («дух», «світовий розум» і т. ін.); **Об'єкти́вні показники́,** *мед.*— показники хвороби, які мають зовнішній вияв (на противагу суб'єктивним).

2. Позбавлений упередження і суб'єктивного ставлення; безсторонній, неупереджений. *Треба бути щирим, без жалю до себе одвертим, правдивим, об'єктивним* (Вас., IV, 1960, 36); *Вже в збірці «Голубі ешелони», а особливо в творах 30-х років, П. Панч визначився як письменник з нахилом до спокійного, об'єктивного викладу* (Рад. літ-во, 1, 1963, 20).

ОБ'ЄКТИ́ВНИЙ ^{2}, а, е, *спец.* Прикм. до **об'єкти́в.** *Якщо фотографований будинок не вміщається на матовому склі, то піднімають вгору об'єктивну дошку апарата* (Довідник фот., 1959, 71).

ОБ'ЄКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **об'єкти́вний** ^{1}. *Марксистське розуміння істини включає в себе насамперед положення про її об'єктивність* (Ком. Укр., 4, 1960, 32); *Се власне «відгук», тож не дивуйтесь, коли в ньому бракуватиме об'єктивності, бо я не стільки думаю, скільки почуваю те, що маю казати* (Л. Укр., V, 1956, 432).

ОБ'ЄКТИ́ВНО. Присл. до **об'єкти́вний** ^{1}. *В 1793 і 1848 рр. і у Франції, і в Німеччині, і в усій Європі* ***об'єктивно*** *стояла на черзі* ***буржуазно****-демократична революція* (Ленін, 30, 1972, 11); *Щоб писати історію краю, ..треба бачити на власні очі те, про що хочеш писати, описати бачене чесно, об'єктивно* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 157).

ОБ'ЄКТИВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'єктивува́ти.** *При аналізі внутрішньої стильової структури творів «Всеукраїнського Остапа» слід враховувати не лише його авторську індивідуальність, а й характер контакту, встановленого з читачем.. Цей зв'язок широко об'єктивований у самому індивідуальному стилі творця усмішок* (Рад. літ-во, 1, 1971, 20).

ОБ'ЄКТИВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Втілювати в конкретних предметних формах; робити що-небудь об'єктом сприйняття. *Свідомість кожна — космос І немов буття окреме, Дух од інших незалежний, Що ввесь світ об'єктивує* (Сам., І, 1958, 144); *Зображення* [у прозі початку XX ст.] *подій та людей через враження і сприймання персонажів.. давало можливість глибше розуміти психіку героїв, об'єктивувати її, «унаочнити» їхнє сприймання* (Рад. літ-во, 7, 1965, 30).

2. Узагальнювати, типізувати що-небудь. *Ліричний твір об'єктивує безпосереднє переживання, безпосередню емоційну реакцію суб'єкта на об'єкт* (Рад. літ-во, 12, 1968, 5).

ОБ'ЄКТИВУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **об'єктивува́ти.**

ОБ'ЄКТНИЙ, а, е. Стос. до об'єкта (у 1, 4 знач.). *В тих випадках, коли йдеться про зв'язок додатка з підметом через посередництво присудка, говорять про суб'єктно-об'єктні відношення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 106).

ОБ'ЄКТОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **об'є́кт** 3.

ОБ'Є́М, у, *ч.* 1. Величина чого-небудь, вимірювана в кубічних одиницях. *Об'єм вийнятої земляної маси завжди буде більший, ніж об'єм цієї ж маси в умовах її природного залягання* (Інж. геод., 1959, 109); *Треба було визначити поверхню і об'єм конуса* (Донч., V, 1957, 421); // Форма, обриси чого-небудь у трьох вимірах; об'ємність. *Об'єм і форма належать до тих зовнішніх якостей предметів, передавання яких у найбільшій мірі залежить від освітлення* (Довідник фот., 1959, 64); // *спец.* Кількісні виміри чого-небудь. *Ударним об'ємом серця називається кількість крові, що її виштовхує серце за одне скорочення* (Шк. гігієна, 1954, 79).

2. *рідко.* Те саме, що **о́бсяг** 1. *Об'єм нашого збірника не позволив би друкувати великі повісті або романи* (Коцюб., III, 1956, 238); *Збільшення масштабів і темпів розвитку народного господарства супроводжується лавиноподібним ростом об'єму інформації* (Знання.., 12, 1966, 2).

В усьо́му (ці́лому, ці́лім) об'є́мі — цілком, повністю, нічого не виключаючи. *Тільки йдучи шляхом об'єктивних досліджень, ми поступово дійдемо до повного аналізу того безмежного пристосування в усьому його об'ємі, яке становить життя на землі* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 18); *Передо мною цінна книжка,— перша проба присвоєння нашій мові скарбів сербської поезії народної в цілім її об'ємі* (Фр., XVI, 1955, 14).

ОБ'Є́МИСТИЙ, а, е. Великий за об'ємом, розміром. *Ліс був старий, і сосни його височенні й об'ємисті* (Коб., III, 1956, 241); *Учням пояснюють, що під впливом фізкультурних вправ грудна клітка стає більш широкою і об'ємистою* (Метод. викл. анат.., 1955, 66).

ОБ'Є́МНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **об'є́м 1.** *Об'ємне вимірювання; В полі зору з'явився Місяць.. На відміну від земних умов він має об'ємний вигляд, відчувається, що це куля в пустоті* (Рад. Укр., 27.IX 1962, 3); // Пов'язаний з відтворенням, зображенням чого-небудь у трьох вимірах. *З давніх часів на Запоріжжі, поряд з лінійно-площинним, розвивалося й різьблення скульптурне.., об'ємне* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 49); *Винахідник.. називає свій метод демонстрування фільмів рельєфним, або об'ємним* (Наука.., 4, 1963, 26).

△ **Об'є́мна ва́га,** *спец.* — вага певної одиниці об'єму чого-небудь. *Об'ємна вага повітря залежить від його температури, барометричного тиску та вологості* (Довідник сільськ. будівельника, 1956, 463); **Об'є́мні ни́тки́ (пря́жа** *і т. ін.*), *текст.* — нитки, пряжа, схожі своїми властивостями і виглядом на вовняні. *Об'ємні нитки відзначаються високою міцністю і теплозахисними властивостями* (Веч. Київ, 21.I 1963, 1); *Оброблені при підвищеній температурі хімічні волокна ідуть на виготовлення так званої об'ємної пряжі.. Тканина з неї м'яка, еластична* (Наука.., 3, 1967, 52).

2. Великий за об'ємом, розміром; об'ємистий. *Робота над об'ємним поетичним твором, яким є поема, вимагає високої майстерності художника* (Мал., Думки.., 1959, 44); *Для синтаксису творів Нечуя-Левицького властиві досить об'ємні відокремлені постпозитивні означальні конструкції* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 452); // *перен.* Яскраво, виразно змальований. *Образ Прометея належить до найбільш об'ємних і узагальнюючих образів, створених художнім генієм людства* (Рад. літ-во, 4, 1957, 28).

ОБ'Є́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **об'є́мний.** *На екрані* [панорамного кіно] *прекрасно передається об'ємність зображення, відчуття глибини, різної віддаленості окремих предметів* (Наука.., 5, 1958, 15); *Щоб створити враження великої об'ємності одягу, використовували тканини світлих і насичених кольорів* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 47); * Образно. *Письменник завжди і в усьому повинен шукати саме те, що відрізняє, індивідуалізує людей. Тоді герої оживають, набувають об'ємності* (Донч., VI, 1957, 629).

ОБЖА́ЛИТИ *див.* **обжа́лювати.**

ОБЖА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., заст.* Звинуватити. *Після дальших питань я довідалася, що несвідомо стала в обороні підлої справи й обжалувала перед судом і світом чесного чоловіка* (У. Кравч., Вибр., 1958, 319).

ОБЖА́ЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., заст.* Наскаржитися. — *Се бачу, вони вам і обжалувалися, та бачите самі, що сьому не можна статися* (Кв.-Осн., II, 1956, 130).

ОБЖА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЖА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Жалити в багатьох місцях. *Віра вилазить через вікно, шугає в зарості кропиви, обжалює собі ноги* (Шиян, Баланда, 1957, 184).

ОБЖА́РИТИ *див.* **обжа́рювати.**

ОБЖА́РИТИСЯ *див.* **обжа́рюватися.**

ОБЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБЖА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Те саме, що **обсма́жувати.**

2. Те саме, що **обпіка́ти.** *Чисто всі плечі обжарив* (Сл. Гр.).

ОБЖА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ОБЖА́РИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Те саме, що **обсма́жуватися.**

2. Те саме, що **обпіка́тися.**

3. *тільки недок.* Пас. до **обжа́рювати.**

ОБЖА́ТИ ^{1} *див.* **обжима́ти.**

ОБЖА́ТИ ^{2} *див.* **обжина́ти.**

ОБЖА́ТИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обжа́ти** ^{1}.

ОБЖА́ТИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обжа́ти** ^{2}. *Над обжатими масивами стиглих пшениць линула тепла мелодія женців* (Десняк, Десну.., 1949, 287).

ОБЖА́ТИСЯ *див.* **обжина́тися.**

ОБЖЕ́РА, и, *ч. і ж., зневажл.* Людина, яка багато й пожадливо їсть.

ОБЖЕ́РЛИВИЙ, а, е, *зневажл.* Який багато й пожадливо їсть. * Образно. *Встає Україна, до зброї стає.. Отам і зламаєш ти шию собі, Обжерливий звіре імперіалізму!* (Бажан, Роки, 1957, 249).

ОБЖЕ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж., зневажл.* Властивість за знач. **обже́рливий.** *Незважаючи на незвичайну силу фізичних здібностей, він разів зо два на тиждень слабував від обжерливості* (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 693).

ОБЖЕ́РНИЙ, а, е, *зневажл.* Стос. до обжерства.

Обже́рний торг (ряд), *заст.* — місце на ринку, де продавалися готові страви. *Все це так димувало й пахтіло, аж пробігаючи через обжерний торг, Михайлик навіть зблід, так схотілося їсти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 190).

ОБЖЕ́РСТВО, а, *с., зневажл.* Надмірність і пожадливість у споживанні їжі.

ОБЖЕ́РТИ *див.* **обжира́ти.**

ОБЖЕ́РТИСЯ *див.* **обжира́тися.**

ОБЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБЖИ́ТИ,** иву́, иве́ш, *док., перех.* Освоювати нові місця, заселяючи їх і пристосовуючи для життя. *Люди освоюють, обживають цілі райони, краї, і туди завжди хтось повинен приїхати першим* (Хор., Ковила, 1960, 71); *Обжити пустелю, збудувати житло, виростити пшеницю, сад, викопати криницю, викохати дитину і навчити її корисної праці — це благородний вияв людського творчого генія* (Мельн., Обличчя.., 1960, 3); // Освоюватися з незвичними умовами праці, побуту і т. ін. *Раніш ніж піднятися в космічні далі, Юрій Гагарін і Герман Титов подовгу обживали корабель* (Рад. Укр., 12.IV 1962, 3); // Пристосовувати для життя, роблячи зручним, затишним (перев. про нове житло). — *Громадським заходом збудуємо будиночок, розіб'ємо садок... з богом, дітки, обживати нової оселі!* (Мирний, IV, 1955, 327); *Нову хату обживали гуртом, і малеча перетягала щодня свої стружки, сіно й ряденця до іншої кімнати, щоб уповні відчути розкіш казкового дому* (Ю. Янов., Мир, 1956, 278).

ОБЖИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБЖИ́ТИСЯ,** иву́ся, иве́шся, *док.* 1. Звикати до життя на новому місці, в нових умовах; освоюватися. *Минали один за одним роки, обживалися криворіжці на уральських шахтах* (Ле, С. Голубар, 1950, 67); *Се вже більш місяця, як я тут сиджу, привикла вже трохи, обжилася* (Л. Укр., V, 1956, 390); // Звикати до нових умов, обставин життя, освоюватися з новими людьми. — *Піднесло того Йосипенка з сватанням. Я його ні капельки не любила.. Думка: обживемося, звикнемо одно до другого* (Мирний, III, 1954, 171).

2. Придбавати предмети побуту, господарства і т. ін.; ставати заможнішим. *Стануть люди обживатися, то Тихон дума усіх обібрати, щоб тільки самому розбагатіти* (Кв.-Осн., II, 1956, 139); — *Хазяйство розвів* [Йонька], *обживається, а кому воно потрібне?* (Тют., Вир, 1964, 454); *Обжилися ми.. з Зіною, потроху на ноги встали. Приробили грошенят* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

3. *тільки недок.* Пас. до **обжива́ти.**

ОБЖИМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обжима́ти.**

ОБЖИМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБЖА́ТИ,** обіжму́, обіжме́ш, *док., перех.* 1. Стискувати з усіх боків (для видалення рідини, ущільнення маси, надання певної форми і т. ін.); обтискувати.

2. *перен.* Щільно облягати з усіх боків. *Черевички на високих каблучках тісно обжимають вузеньку ступню, видно, де й пальчики лежать рядочком* (Тют., Вир, 1964, 454).

ОБЖИМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **обжима́ти.**

ОБЖИМНИ́Й, а́, е́, *техн.* Яким обжимають (у 1 знач.) що-небудь; обтискний. *Йому навіть уві сні ввижалися оці горна, парові молоти, обжимні преси* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

ОБЖИ́Н, у, *ч.* Дія за знач. **обжина́ти, обжа́ти.**

ОБЖИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЖА́ТИ,** обіжну́, обіжне́ш, *док.*, *перех.* 1. Жати навколо чого-небудь, обходячи його з усіх боків і залишаючи нескошеним; обкошувати. *Пшениченьку жну, а кукіль обжинаю* (Чуб., V, 1874, 859); // *с. г.* Готувати до жнив (ділянку і т. ін.), скошуючи краї. *Василь був у самому кінці колгоспних земель. Перевіряв, чи правильно обжали кутки ділянок його бригади, щоб завтра пустити комбайн* (Десняк, Десну.., 1949, 267).

2. *перев. док.* Повністю закінчити у кого-небудь жнива. *Все ніколи. І обжала* [удова], *і обмолотила людей, а впала осінь—із прядивом упорує* (Головко, II, 1957, 189).

ОБЖИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЖА́ТИСЯ,** обіжну́ся, обіжне́шся, *док.* Повністю закінчувати жнива. *Вже люди й ярі жнуть — обжинаються. А в неї ж іще та й не почато* (Головко, І, 1957, 260); *Люди обжались. Заскрипіли вози.., наладновані золотими снопами* (Коцюб., І, 1955, 119).

ОБЖИ́НКИ, ів, *мн.*, *етн.* Закінчення, останній день жнив і свято з цієї нагоди. *Надходить осінь. Одробились у полі; справили обжинки* (Вовчок, І, 1955, 61); *Колос у полі нахилить пшениця, Пилом покрита з курного шляху. Будуть їй добрі обжинки сниться* (Шпорта, Вибр., 1958, 51); *Нам не раз доводилось бути в селі на обжинках. Останню гривку тепер, як правило, зрізає своєю машиною передовий комбайнер, дівчата йому плетуть вінок* (Вітч., 3, 1969, 212).

ОБЖИНКО́ВИЙ, а, е, *етн.* Стос. до обжинків. *Веснянки, гаївки, далі обжинкові пісні..— це форми музичної творчості народу українського* (Іст. укр. музики, 1922, 52); // Вигот., зробл. у день обжинків з останніх зжатих стебел. *Люди вчасно вихопили панське жито, одначе ніхто в цьому році не приніс панові ні зажинкового, ні обжинкового снопа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 590); *Обжинковий вінок.*

ОБЖИРА́ЙЛО, а, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **обже́ра.** *А ті* [варяги] *собі й далі глузувати та кепкувати і лаяти наших богів.., а всіх нас обжирайлами.. дражнити* (Загреб., Диво, 1968, 112).

ОБЖИРА́ННЯ, я, *с.*, *зневажл.* Дія за знач. **обжира́тися.** *Нікчемне то діло — губити час на обжирання та обпивання, коли чоловікові, щоб жити, досить хліба та води* (Загреб., Диво, 1968, 112).

ОБЖИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЖЕ́РТИ,** ру́, ре́ш, *док.*, *перех.*, *зневажл.* Завдавати кому-небудь збитків, з'їдаючи його харчі; об'їдати.

ОБЖИРА́ТИСЯ, а́юся. а́єшся, *недок.*, **ОБЖЕ́РТИСЯ,** ру́ся, ре́шся і *рідко* **ОБІЖРА́ТИСЯ,** жру́ся, жре́шся, *док.*, *чим, чого і без додатка, зневажл.* Надмірно наїдатися, завдаючи шкоди своєму здоров'ю; об'їдатися. *Німці обжирались яблуками, грушами, ..качками, індиками і спали на дівочих перинах, важко стогнучи уві сні* (Довж., І, 1958, 134); — *Нічого йому не станеться...— меду обжерся, тепер болить живіт...* (Вас., II, 1959, 202); * Образно. *Війна.. струшує в пітьму людське життя, обжирається кров'ю* (Тют., Вир, 1964, 376); // Надмірно напиватися (горілки, вина і т. ін.); перепиватися, обпиватися. *В цей день його отець опрягся, Як чикилдихи обіжрався* (Котл., І, 1952, 89).

ОБЖИ́ТИ *див.* **обжива́ти.**

ОБЖИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обжи́ти.** *Будинок, у якому жив Багрич, височів у центральній, уже добре обжитій частині Чоколівки* (Дмит., Обпалені.., 1962, 113); — *У них своя хлібопекарня, чудова, обжита вже колгоспниками їдальня* (Ле, В снопі.., 1960, 72); *Стайні й курники.. були рублені і обжиті живністю* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 82); // *у знач. прикм. Нові Вірки — село давнє, обжите* (Вол., Сади.., 1950, 132).

ОБЖИ́ТИСЯ *див.* **обжива́тися.**

ОБЖНИВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Те саме, що **обжа́тися.** *У Таврії дощ і на косарів рідко йде. Тим краще для Гаркуші — засухо обжнивується та обмолотиться...* (Гончар, Таврія, 1952, 302).

ОБЖУ́ЛИТИ *див.* **обжу́лювати.**

ОБЖУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЖУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обшахро́вувати.**— *Досвід — велике діло. Мене тепер ніхто не обжулить* (Ю. Янов., І, 1954, 48).

ОБЗАВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обзаво́дитися.**

ОБЗАВЕСТИ́СЯ *див.* **обзаво́дитися.**

ОБЗАВО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **ОБЗАВЕСТИ́СЯ,** еду́ся, еде́шся, *док.*, *чим.* Придбавати, діставати що-небудь необхідне (для життя, господарства, промислу і т. ін.). *Поступово бійці почали обзаводитися кіньми* (Гончар, І, 1954, 60); — *Ти б, Пилипе, палицею обзавівся, воно все ж було б легше тобі ходити* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 313); // Будувати, зводити яку-небудь необхідну споруду. *Подекуди вони* [хутори] *встигали виростати й на більші села чи фільварки, обзаводячись і якимсь замком-фортецею для захисту від нападників* (Ле, Наливайко, 1957, 6); *Артіль обзавелась спеціальним цехом для здобрювання кормів* (Рад. Укр., 20.II 1964, 2); // *ким.* Вступати в родинні, товариські і т. ін. стосунки. [Чубенко:] *Нам вже пізно обзаводитись тьотями, тобі ж якраз. Виходь за Макса і матимеш* (Коч., II, 1956, 275); *Щоб чим-небудь хоч трохи одводити душу, обзавівся* [Максим] *якоюсь повійницею, та й гуляв іноді з нею* (Мирний, І, 1949, 231); *Степан.., сидячи з Юлькою, зловив себе на думці, що і йому вже пора обзавестися сім'єю і дітьми* (Стельмах, II, 1962, 152).

ОБЗЕЛЕНИ́ТИ *див.* **обзеле́нювати.**

ОБЗЕЛЕ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЗЕЛЕНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **озеле́нювати.**

ОБЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІЗВА́ТИ,** ву́, ве́ш, *док.*, *перех.* 1. Називати кого-небудь образливими, лайливими словами; давати комусь негативну оцінку. *Жадан.., чухаючи потилицю, обзивав себе бельбасом, просив пробачення* (Баш, Падія, 1960, 223); — *Ні,— думав він,— не по правді діють наші гридні, обзиваючи ключницю Ярину недоброю та ще й злою* (Скл., Святослав, 1959, 79); — *Де ж це видано — дурнем обізвати хазяїна в його хаті!* (Багмут, Опов., 1959, 13).

2. *діал.* Гукати. — *Хто там?* — *обізвав його сторож.. Хведір, наче злодій, кинувся, одбіг від цвинтаря* (Мирний, III, 1954, 56).

ОБЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІЗВА́ТИСЯ,** ву́ся, ве́шся, *док.* 1. *до кого, рідко кому, на що і без додатка.* Відповідати на звертання, поклик і т. ін.; відзиватися, відгукуватися. *Двоє* [парубків] *коло дверей перемовлялись з Настею, що обзивалась десь у сінях за дверима* (Вас., І, 1959, 287); *Постукавши, зачекав* [Ничипір] *відповіді, але з хати ніхто не обзивався* (Руд., Остання шабля, 1959, 442); *Я вибігла за ворота.* — *Катренько, де ти?* — *Ніхто не обізвався мені* (Вовчок, І, 1955, 252); *Другим у списку був Юхим Гармаш. Не обізвавсь* (Головко, II, 1957, 358); * Образно. *На той* [землі] *голос подає голос Маланчине серце, обзиваються руки, сухі, чорні, що силу віддали землі* (Коцюб., II, 1955, 42); // Звертатися до кого-небудь з розмовою, запитанням і т. ін. — *А шануйте,— обзиваюся до синів,— шануйте старого батька!* (Март., Тв., 1954, 209); — *За що ти нашого німого старця б'єш? — обізвавсь до нього чоловік* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); *Лише де-не-де обізветься до своїх козацький вартовий, і знову все затихне* (Кач., II, 1958, 419); // Промовляти що-небудь або прохоплюватися словом, вигуком і т. ін. *Отець Степан обізвався крізь сон, схопився* (П.-Лев., III, 1956, 21); *Студент дивився з усміхом на всю подію.. й не обзивався* (Мак., Вибр., 1954, 199); * Образно. *Чимсь напрочуд знайомим, милим серцю, чимсь, що обзивалося до нас аж з глибин далекого-далекого дитинства, терзали нас аж до ранку оті незбагненні.. пахощі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 106); *Арфами, арфами — золотими, голосними обізвалися гаї* (Тич., I, 1957, 16); // *перен.* Писати у відповідь кому-небудь листа. *Певне ж єсть поважні причини, коли ти не могла обізватись навіть на такий лист, який був мій останній* (Л. Укр., V, 1956, 209); // *перен.* Подавати про себе звістку. *Горпинин чоловік жив собі в другому селі і теж до неї не обзивався вже багато літ* (Григ., Вибр., 1959, 140); *До Вашої картки трохи був неспокійний за наше приятельство, бо Ви довго не обзивалися по своїм листі* (Стеф., III, 1954, 238).

Обзива́тися (обізва́тися) сло́вом — вступати в розмову з ким-небудь або промовляти до когось щось. *За цілий день або вечір ні до кого й словом не обзивався* [Іван] (Мирний, I, 1949, 217); *Ніхто не смів обізватися до нього словом у тій страшній хвилі* (Фр., VI, 1951, 131); *Старий Супрун весело зустрів удову, обізвався привітним словом* (Донч., III, 1956, 8).

2. *перен.* Подавати певні звуки (звичайно про тварин). *Тільки на ранок поверне зоря, Сонце почне витикатись, Вже почина і сусіда моя. Бджілка свята, обзиватись* (Манж., Тв., 1955, 50); *На подвір'ї обізвалися собаки, потім стихли, і хтось обережно постукав у вікно* (Стельмах, I, 1962, 318); *Десь над болотцем чайка обізвалась, Як обзивалася колись давно...* (Гл., Вибр., 1951, 85).

3. Ставати чутним; лунати, розлягатися (про голос, мелодію і т. ін.). *Скирти і клуня зайнялись, І зорі зникли. Хоч би слово, Хоч би де голос обізвавсь* (Шевч., II, 1953, 17); *Чуєте пісню на тихому морі, В синім просторі?.. Слухайте, ось вона знов обізвалась І увірвалась* (Пісні та романси.., II, 1956, 219).

4. *перен.* Нагадувати про себе, виявляти себе чим-небудь. *Я взагалі здорова.., раз тільки три дні бронхіт був,... коли-не-коли кашель обзивався* (Л. Укр., V, 1956, 427); *Поки що колона не обізвалася жодним пострілом* (Гончар, III, 1959, 448); //Даватися взнаки, виявлятися (про вдачу, риси характеру і т. ін.). — *Земля найкраще пахне восени,— говорить сам до себе Тимофій. Це одна половина старої горицвітівської вдачі обзивається в ньому* (Стельмах, II, 1962, 32); [Маруся:] *Обізвалася плоть моя — і нічого я їй не вдію* (Мирний, V, 1955, 97).

◇ **Обзива́ється (обізва́лася) кров** *див.* **кров.**

5. *перен.* Виявляти співчуття, бажання допомогти, сприяти кому-небудь. *Жодна душа не обізвалася, не відкликнулася на той плач дитини* (Л. Янов., I, 1959, 313); // Висловлюватися про кого-, що-небудь, даючи оцінку. *Вітала* [поета] *з успіхом одверто Із Буковини ланкова; Критикував учитель з Ічні.. Лише дружки — «боги критичні» — Не обзивалися!* (С. Ол., Вибр., 1959, 175); *Про наш збірник на спомин Гоголя ніхто з наших і словечком не обізвався* (Мирний, V, 1955, 410).

6. *рідко.* Називати себе; називатися. *Обізвався грибом, то лізь у борщ* (Укр.. присл.., 1955, 266).

ОБЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЗИРНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док. перех.*, *рідко.* Те саме, що **озира́ти.**— *Зайців не бачили? — запитав він, обзираючи поле сонними очима* (Тют., Вир, 1964, 10); *Кождий обзирає обух, пальцем пробує, чи остре вістря* (Фр., IV, 1950, 193); *Скоса обзирнула* [хазяйка] *дівчину, як саму шкоду* (Вовчок, I, 1955, 387); *Лікар увійшов і сквапно став обзирати хворого* (Черемш., Тв., 1960, 78); *Вони.. прибігли у зрубок. Притаїлись там та й обзирають, чи не йде хто* (Гр., Без хліба, 1958, 141).

ОБЗИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЗИРНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **озира́тися.** *Він стояв коло дверей і обзирався довкола, слухав, чи не почує голосу людського* (Фр., I, 1955, 272).

ОБЗИРНУ́ТИ *див.* **обзира́ти.**

ОБЗИРНУ́ТИСЯ *див.* **обзира́тися.**

ОБЗНАЙО́МИТИ *див.* **обзнайо́млювати.**

ОБЗНАЙО́МИТИСЯ *див.* **обзнайо́млюватися.**

ОБЗНАЙО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обзнайо́мити.** — *Він же не обзнайомлений з інструкціями лікаря* (Коб., III, 1956, 192).

ОБЗНАЙО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЗНАЙО́МИТИ,** млю, миш; *мн.* обзнайо́млять; *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Те саме, що **ознайо́млювати.**

2. Знайомити з усіма або багатьма.

ОБЗНАЙО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЗНАЙО́МИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн. обзнайо́мляться*; *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що **ознайо́млюватися.**

2. Знайомитися з усіма або багатьма. *Гості тільки що зібрались, не обзнайомились* (Н.-Лев., IV, 1956, 65).

3. *перев. док.* Те саме, що **освої́тися.** *Ось нехай тільки обживусь трохи, обзнайомлюсь...* (Вас., Незібр. тв., 1941, 169); — *У перше купання я обзнайомився з солоною водою* (Ю. Янов., II, 1958, 81).

ОБЗОЛО́ТА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **позоло́та.** *Дзеркали у золочених рамах, образи мальовані теж у обзолоті* (Вовчок, I, 1955, 374).

ОБЗОЛОТИ́ТИ *див.* **обзоло́чувати.**

ОБЗОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обзолоти́ти.** *Василина плила по залі, як хмара серед неба, обзолочена світом сонця* (Н.-Лев., II, 1956, 68).

ОБЗОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЗОЛОТИ́ТИ,** лочу́, ло́тиш, *док.*, *перех.* Те саме, що **озоло́чувати.** — *Я вас обзолочу, обсиплю золотом та сріблом* (Н.-Лев., I, 1956, 372).

ОБЗО́РИНИ, рин, *мн.*, *діал.* 1. Огляд. *Те задоволення, яке дає іншим людям праця, обхоплювало Славка вже при самих обзоринах чужої праці* (Март., Тв., 1954, 293).

2. *етн.* Оглядини. *Степан Дзвінчук готувався до весілля. «Обзорин» він не потребував робити, бо добре знав Дзвінчине господарство* (Гжицький, Опришки, 1962, 219).

ОБИВА́ТЕЛЬ, я, *ч.* 1. Людина, позбавлена широких суспільних поглядів, що живе дрібними, міщанськими інтересами; міщанин. *Мені хотілось цим грубим словом ударить читача, підчеркнути* [підкреслити] *всю гидоту психічної реакції обивателя після хвильового підйому* (Коцюб., III, 1956, 371); [Івась:] *Та невже ж таки той карбованець стане нам на дорозі? Невже ми, наче якісь обивателі, будемо робити з нього культ... божество?* (Мур., Радісний берег, 1961, 15).

2. *заст.* Постійний мешканець якої-небудь місцевості, населеного пункту і т. ін.— *Я, Галочка, дочка обивателя, Олексія Таранця, нагадую Семенові Івановичу, що він є благородний, пан* (Кв.-Осн., II, 1956,

337); *Здивований обиватель протирав очі, бачачи на вивісці знайомої крамниці замість рум'яних паляниць — лаковані чоботи* (Кол., Терен.., 1959, 34).

3. *зах.* Поміщик. *Познайомився з ними якийсь Киселевський, не першої вже молодості дрібний обиватель з Синицької округи* (Фр., VI, 1951, 235).

ОБИВА́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **обива́тель** 1, 2. *Якщо вже герой* [літературного твору] *виявляє високу свідомість і добровільно вїжджає в колгосп, то так і знайте: дружина в нього неодмінно закореніла міщанка і невиправна обивателька* (Вітч., 4, 1961, 173); — *Що ж поробиш, Тарасику! — з робленим жалем зітхає Ніна Остапівна.— Така я є. Міщаночка і обивателька* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 43).

ОБИВА́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Власт. обивателю, обивателям (у 1 знач.). *Не тільки обивательська свідомість жінки — влаштувати себе,— а й якесь незрозуміле ще захоплення її молодості допомогли тут Храпкову одружитися* (Ле, Міжгір'я, 1953, 15).

2. *заст.* Прикм. до **обива́тель** 2. *Ми не хочемо, щоб за зрадників, нашіптувачів, шпигунів одповідала обивательська маса* (Еллан, II, 1958, 223); // Належний обивателю, обивателям. *Становий.. сів на обивательські коні, покотив з Пісок* (Мирний, II, 1954, 268).

3. *зах.* Прикм. до **обива́тель** 3. *Бідні були дівчата.. А претенсії* [претензії] *були — все ж таки вони діти урядника, а їх мати була шляхтянка, з обивательського дому* (Фр., III, 1950, 97).

ОБИВА́ТЕЛЬЩИНА, и, *ж., зневажл.* Відсутність широких суспільних інтересів, дріб'язковість, міщанство, характерні для обивателя (у 1 знач.); міщанська психологія. *Комсомольці у віршах П. Усенка — мужні борці проти класових ворогів, проти темноти, неуцтва, обивательщини* (Іст. укр. літ., II, 1956, 82); *Імперіалізм робить головну ставку на антикомунізм, пропагує політичний нейтралізм, приватновласницьку мораль, обивательщину, індивідуалізм* (Матер. XXIV з. КПУ, 1971, 55).

ОБИ́ДА, и, *ж., на кого і без додатка, розм.* Те саме, що **обра́за.** *Він бачив її завжди тиху, спокійну, добру і вгадував, що причиною того була обида* (Н.-Лев., I, 1956, 369); *Спогади — про останні вечори з нею біля перелазу — викликали тільки обиду на Орину та роздратування* (Головко, II, 1957, 516).

◇ **Держа́ти оби́ду** — ображатися на кого-небудь. — *Чого ти штовхаєшся,— одсунулась Гучка,— неправду кажу, чи що? І обиду товаришу тут нічого держать* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 92); **Не дава́ти (не да́ти) в оби́ду** — не дозволяти, не давати кривдити, ображати кого-небудь. *Ні, мати не дасть в обиду, і він ще міцніше притискається до неї* (Багмут, Опов., 1959, 13); [Ярослав:] *То не дамо ж гнізда свого в обиду, Вперед на бій за землю нашу рідну..!* (Коч., П'єси, 1951, 100); **Нести́ (терпі́ти** *і т. ін.*) **оби́ду** — страждати за кого-, що-небудь. — *Мою ти знаєш гору Іду І ліс, де з капищем олтар; За них несу таку обиду, Якой не терпить твій свинар!* (Котл., I, 1952, 218).

ОБИ́ДВА, обо́х, *ч. і с.*, **ОБИ́ДВІ,** обо́х, *ж., числ., збірн.* Означає кожний із двох названих або відомих предметів; один і другий; і той, і другий. *Обидва вони мовчки пішли додому* (Н.-Лев., II, 1956, 186); *Ваші листи до мене й до дядька ми отримали, я відповідаю на обидва* (Л. Укр., V, 1956, 171); *Поруч них лежав батарейний радист, поранений в обидві руки* (Гончар, III, 1959, 147).

В оби́два кінці́ (бо́ки) — туди й назад, в один і другий кінець (бік). *Не гукають паровозні гудки, не йдуть поїзди — в обидва кінці семафори закрито* (Гончар, II, 1959, 234); *Понад церковною огорожею в обидва боки.. сунули* [люди] *натовпом, зчинивши гвалт і ревище на все село* (Головко, II, 1957, 344).

◇ **В оби́два ву́ха шепта́ти (наші́птувати)** — настирливо говорити кому-небудь про когось, щось. *Погонич все на клунок поглядає, Бо догадавсь, яке добро там є... А біс йому в обидва вуха Все шепче: — Утікай!* (Гл., Вибр., 1951, 142); **Диви́тись обома́** *див.* **обо́є; Кла́сти (покла́сти) на оби́дві лопа́тки** *див.* **лопа́тка; По оби́дві руки́** — з двох боків, з лівого і правого боку від кого-небудь; обабіч. *Малуша жадібно дивилась, як швидко тікав від лодії* [човна] *берег.. Потім по обидві руки розкинувся простір Дніпра* (Скл., Святослав, 1959, 62).

ОБИ́ДВІ *див.* **оби́два.**

ОБИ́ДВІРУЧ, *присл., розм.* Обома руками. *Схопити обидвіруч.*

ОБИ́ДВОЄ, двох, *числ., збірн., діал.* Обоє. — *Ой, які ви були погані обидвоє... які безсердечні егоїсти...* (Вільде, На порозі, 1955, 49).

ОБИ́ДЕНЬ, *присл., діал.* За день, через день. *У Тригубенка в хаті метушня — збори в дорогу. Ніяк не схоже на те, що чоловік обидень і повернеться* (Головко, I, 1957, 328).

ОБИ́ДИТИ *див.* **обижа́ти.**

ОБИ́ДИТИСЯ *див.* **обижа́тися.**

ОБИ́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обра́зливий.** *Українці в Канаді зазнавали приниження і дискримінації: .. їх вважали за нижчу расу, називали обидливими прізвиськами* (Вітч., 3, 1961, 153).

ОБИ́ДЛИВО, *рідко.* Присл. до **оби́дливий.** *Не міг.. знести, щоб вона накидалася обидливо на невинну дитину* (Коб., III, 1956, 48).

ОБИ́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обра́зливий.**

ОБИ́ДНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **кри́вдник.**

ОБИ́ДНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **оби́дник.**

ОБИ́ДНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **оби́дний.**

ОБИ́ДНО, *рідко.* Присл. до **оби́дний.** *Тобі ж, Зевес, скажи, не стидно, Що пред тобою дрянь і прах Базіка о богах обидно..?* (Котл., I, 1952, 245); // *у знач. присудк. сл. Іванові з Максимом було трохи обидно, що запросини їхні були безуспішні* (Смолич, Мир.., 1958, 39); *На дорозі зостався один тільки Василько. Йому враз стало обидно, що всі його покинули* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 89).

ОБИ́ДЧИВИЙ, а, е, *рідко.* Той, хто легко ображається.

ОБИ́ДЧИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **кри́вдник.** — *Та й обидчик же ти який,— боже! — хитаючи головою, гомоніла Зайчиха. — Хіба ж так з сестриці можна знущатись* (Мирний, IV, 1955, 103); *Вони.. добре розуміли, що коли реєстровий козак біжить на Низ, за пороги, то вже не задля того, щоб забути про своїх обидчиків* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 221).

ОБИ́ДЧИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **оби́дчик.**

ОБИЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБИ́ДИТИ,** джу, диш, *док., розм., рідко.* 1. Те саме, що **обража́ти.** *Іван.. Коропові викав; взагалі нікого не обижав, але вмів чемними словами заїхати в самі печінки* (Март., Тв., 1954, 72); *Оксану вже починало гнітити мовчання це. І жаль було подругу: отак обидила її нізащо* (Головко, I, 1957, 114).

2. Те саме, що **кри́вдити.** *Горенько в світі жити, що всяк обижає* (Чуб., V, 1874, 448); *Мати йде на роботу вранці і щоразу наказує: — Дивися ж, Денисе, не обижай Настусю, вона маленька* (Коп., Подарунок, 1956, 6); — *Не ходи туди, синку,— каже* [мати],— *на вечорницях збираються самі п'яниці та розбишаки; там тебе обидять, віку тобі збавлять* (Стор., I, 1957, 57).

ОБИЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБИ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* 1. Те саме, що **обража́тися.** — *Ви на неї не обижайтесь,— привітно звернулась вона до Вутаньки, мовби вибачаючись перед нею за грубуваті бабині жарти* (Гончар, II, 1959, 166); — *Не кажіть нікому за прощання директора, бо це тайна. Господиня ніби обидилася: — Ото ж бо ви говорите!* (Март., Тв., 1954, 194).

2. *на кого і без додатка.* Те саме, що **ска́ржитися.** — *Якось аж обижалася* [Галя], *що тільки раз їй показали тебе. Кажу, конспірація.., а вона в плач* (Ле, Право.., 1957, 203).

ОБИНЯ́К *див.* **обиняки́.**

ОБИНЯКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **обиня́к,** а́, *ч.*), *розм.*, *рідко.* Обережні, інакомовні, алегоричні мовні звороти; натяки, недомовки. *Не поняли її обиняків: Просила Злидниха в сусіда буряків, А треба дать було капусти* (Бор., Тв., 1957, 134); *Щирий і дружній тон, яким говорив Роман, підкупляли його* [Марченка] *на розмову по щирості. Але почав усе ж обережно, обиняками* (Мишко, Ясні зорі, 1951, 64).

Без обинякі́в — не вдаючись до натяків, алегорій; прямо, відкрито. *Вона без всякого обману І щиро без обиняків Робила грішним добру шану, Ремнями драла, мов биків* (Котл., I, 1952, 147); **Говори́ти (розмовля́ти** *і т. ін.*) **обиняка́ми** — говорити, вдаючись до натяків, алегорій. [Хвилимон:] *Не розмовлятиму обиняками, бо і не вмію по-такому... почну напрямки* (Кроп., IV, 1959, 302).

ОБИ́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **обира́ти.** *Виконавчими і розпорядчими органами Рад депутатів трудящих у невеликих селищах є обирані Радами депутатів трудящих голова, заступник голови і секретар* (Конст. УРСР, 1969, 18).

ОБИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обира́ти.**

ОБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРА́ТИ**, оберу́, обере́ш, *док.*, *перех.* 1. Виділяти, відбирати за якою-небудь ознакою. *Серед командирів батальйонів уже давно виробився зухвалий гвардійський звичай — заздалегідь обирати пункти, ще зайняті ворогом, під свої майбутні КП* (Гончар, III, 1959, 362); *Його обрали за об'єкт розваги, як приблудне собаченя, кішку або підбитого птаха* (Ю. Янов., II, 1954, 59); *Вони обрали місце, щоб сидіти проти сонця* (Гур., Друзі.., 1959, 111); // Надавати перевагу комусь, чомусь перед ким-, чим-небудь іншим. — *Оце і твоя пора прийшла, доню! Глянди ж, се на весь вік, Катре! Гляди, кого обираєш* (Вовчок, I, 1955, 199); *Окрилене серце! Не тільки пілоту Потрібне воно у дзвінкій висоті,— Ні, всім, щоб хорошу робити роботу, Важкі обирати у світі путі* (Бичко, Вогнище, 1959, 18).

2. *ким, на (в, за) кого, до чого, в що, з інфін. і без додатка.* Призначати, виділяти голосуванням для виконання яких-небудь обов'язків. *К. А. Тімірязєва обирають дійсним членом Комуністичної академії* (Вісник АН, 8, 1949, 64); *Кобзар оповідав про те, як воліли козаки не обирати в гетьмани джуру Хмельницького, бо той — шляхтич* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 466); *На всіх зборах Петра завжди обирали до президії* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 66); *Увечері на комсомольських зборах обирали представника від шкільної молоді вітати обласну партійну конференцію* (Донч., V, 1957, 487); *Громада обрала головою одного багатого чоловіка* (Н.-Лев., II, 1956, 108); — *Мета зборів — обрати правління, голову колгоспу* (Вишня, I, 1956, 442).

3. *рідко.* Те саме, що **оббира́ти** 1—3. *Марія сідала біля коша з картоплею і обирала її цілу гору* (Тудор, Народження, 1941, 73); *Хима виймає з пазухи хусточку, обирає сльози* (Коцюб., I, 1955, 88); *Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку Гострить ніж на брата* (Шевч., I, 1963, 236).

ОБИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБРА́ТИСЯ**, оберу́ся, обере́шся, *док.* 1. Те саме, що **оббира́тися** 1, 3. *Коли обрався грибом — лізь у кіш* (Номис, 1864, № 7076); — *Лихе мене наустило обиратися промовляти до тої старої торби* (Март., Тв., 1954, 192).

◇ **Не обере́шся кло́поту (ли́ха** *і т. ін.*) — те саме, що **Не оббере́шся кло́поту (ли́ха** *і т. ін.*) (*див.* **оббира́тися**).— *І нащо він пустив його в сад?.. Тепер клопоту не оберешся* (Кучер, Чорноморці, 1976, 14).

2. *тільки недок.* Пас. до **обира́ти** 1, 2. *Тільки почалася Жовтнева революція, Василь Боженко.. обирається членом київського Ревкому* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 41); *Верховний Суд СРСР обирається Верховною Радою СРСР на строк п'ять років* (Конст. СРСР, 1963, 25).

ОБИ́ТЕЛЬ, і, *ж.* 1. Те саме, що **монасти́р.** [Матушка гуменя:] *Мені здається, що гріх нам буде гонити її від своєї обителі* (Мирний, V, 1955, 73); *Монастир був бідний, і жили в ньому самі діди. Раз на місяць сюди привозили продуктів знизу, з філій цієї святої обителі* (Ю. Янов., II, 1958, 102).

2. *заст.*, *поет.* Місце перебування, мешкання і т. ін. кого-небудь. *О Львове, обитель лева! Пророком народ твій був. Він силу твою сталеву Ще з давніх-давен відчув* (Забашта, Вибр., 1958, 90).

Ти́ха оби́тель — про місце, що дає можливість тихо, спокійно жити, працювати і т. ін. *Він.., безтямно закоханий в ліси і в книги, молодий аспірант, якому пророчили тиху наукову обитель,— він, уявіть собі, вулкан!* (Жур., Вечір.., 1958, 35).

ОБИ́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оби́тель** 1. *Не кваплячись, проходив він, оглядаючи обительські садки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 18).

ОБИХІ́ДКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* 1. Повсякденні витрати. [Петро:] *Я поніс Борохові кожуха на заклад, щоб взять у нього таляр, то вже було б і на обихідку, і на подимне* (К.-Карий, II. 1960, 29).

◇ **Бреха́ти (верзти́) на всю (свою́) обихі́дку** — говорити неправду. — *Верзи, верзи на свою обихідку! Може, на душі полегшає,— сказав Оникій* (Н.-Лев., IV, 1956, 222).

2. Постійне користування; вжиток. *Сааді — дорогий персам поет для їхньої щоденної обихідки, він чудово висловлює щиро перський дух* (Крим., Вибр., 1965, 239).

ОБИЧА́Й, ю, *ч.*, *фольк.*, *заст.* Звичай, звичка. *У мене обичай — козацький звичай: Хоть побачу, то й не плачу* (Чуб., V, 1874, 509); [Ластівка:] *Що город, то й норов; що край, то й обичай!* (Кроп., V, 1959, 72).

ОБИЧА́ЙКА, и, *ж.* О́бід сита, решета, бубна і т. ін. [Знахар:] *А мазниця є?* [Степанида:] *Є, є!..* [Знахар:] *Коли б ще обичайка з старого сита або з решета...* (Кроп., IV, 1959, 37); * У порівн. — *Мерзота!..— знову тільки й міг вимовити Лодиженко, позираючи вгору, де блищало, мов обичайка з підситка, коло світла* (Ле, Міжгір'я, 1953, 244).

ОБИЧА́ЙНИЙ, а, е, *заст.* 1. Звичайний. *Нема в його лиці нічого, опріч обичайного суму та моці* (Вовчок, I, 1955, 341).

2. Вихований.

ОБИЧА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *заст.* Властивість за знач. **обича́йний** 2. *Се було свідоцтво, .. що Петро Гарасимів, 11 літ, скінчив однокласову* [однокласну] *школу в тім селі і проявив дуже добру пам'ять, цікавість, пильність і взірцеву обичайність* (Фр., IV, 1950, 43).

ОБІ́, обо́х, *ж.*, *числ.*, *збірн.*, *заст.*, *діал.* Обидві. *Встаю вже пізно, біжу неодягнений до вікна і одчиняю обі половинки* (Коцюб., II, 1955, 408).

ОБІ́БРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обібра́ти.** .. *хижак-держава пробувала парадувати перед населенням у світлій ролі дбайливого годувальника нею ж обібраного народу* (Ленін, 6, 1969, 262); — *От твоя мати і пішла у сусіди.. Та як вийшла? Обібрана зовсім! То на ліки пішло, то брали добрі люди за якусь колись-то позичку, а то й підкрадали* (Кв.-Осн., II, 1956, 461); // **обібрано,** *безос. присудк. сл. Яке це диво — гвалт в Обухівці. Може, обібрано когось, може, хтось голову комусь проломив сп'яну* (Головко, II, 1957, 154).

ОБІБРА́ТИ *див.* **оббира́ти.**

ОБІБРА́ТИСЯ *див.* **оббира́тися.**

О́БІГ, у, *ч.* 1. Використання, вжиток. *Це потім придумають і пустять в обіг офіційне.. визначення — «масово-політична робота»; для Давида її по суті нема,— є щоденна турбота про те, щоб господарі нового життя відчували себе справді господарями* (Не ілюстрація.., 1967, 173); *Вилучати з обігу.*

2. *ек.* Характерна для товарного виробництва форма обміну продуктів праці та інших об'єктів власності шляхом купівлі-продажу; рух товарів та інших цінностей у суспільстві. *Додаткова вартість не може виникнути з товарного обігу, бо він знає лише обмін еквівалентів..* (Ленін, 26, 1972, 55); *Грошовий обіг.*

ОБІГНА́ТИ *див.* **обганя́ти** ¹.

ОБІГНА́ТИСЯ *див.* **обганя́тися.**

ОБІГНУ́ТИ *див.* **обгина́ти.**

ОБІГО́ВИЙ, а, е, *ек.* Стос. до обігу (у 2 знач.). *Явтух Каленикович згадує банківський рахунок, і йому хочеться, щоб загальні збори колгоспників не квапили його й зрозуміли, що не можна лишати господарство без обігових сум* (Ю. Янов., II, 1954, 212).

ОБІГРАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обіграва́ти.**

ОБІГРАВА́ТИ, раю́, рає́ш, *недок.*, **ОБІГРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Здобувати перемогу над ким-небудь у якійсь грі; вигравати в кого-небудь. — *Біда з батюшкою,— обізвався секретар суду,— усіх обіграє* (Мирний, III, 1954, 194); [Гайдаренко:] *Ну, на бетоні ми ще з тобою поміряємось. Та й в шахи все одно колись я тебе обіграю* (Мик., I, 1957, 200); *Радість Данькова.. передалася й іншим присутнім, і навіть його супротивники, яких він щойно обіграв, не особливо лютилися на свою невдачу* (Гончар, I, 1959, 47).

2. Уміло використовувати що-небудь (для сценічної гри, дії і т. ін.). *Творча манера* [режисера].. *характеризується.. умінням скульптурно і багатозначно будувати масові сцени, влучно і цікаво обігравати деталі* (Мист., 4, 1957, 22); *Режисер і думає: — Хай краще, ідучи, оглянеться, спіткнеться* [герой фільму] — *треба якось обіграти ходу* (Довж., III, 1960, 219).

ОБІГРАВА́ТИСЯ, раю́ся, рає́шся, *недок.*, **ОБІГРА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Набувати навичок у грі; призвичаюватися до гри (про артистів, музикантів і т. ін.). [Квятковська:] *Замучили, просто замучили: і там грай і там грай!..* [Лучицька:] *Тобі ж краще — обіграєшся* (Стар., Вибр., 1959, 415).

ОБІ́ГРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обігра́ти.** *Глядач забуває про декорації, настільки повно вони обіграні, вірніше, обжиті артистами і використані режисером* (Мист., 4, 1956, 38).

ОБІГРА́ТИ *див.* **обіграва́ти.**

ОБІГРА́ТИСЯ *див.* **обіграва́тися.**

ОБІГРІВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для обігрівання. *Для північних і лісостепових районів* [УРСР] *треба проектувати печі зменшених габаритів, з плитою і обігрівальним щитком* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 49).

ОБІГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обігріва́ти.** *Обігрівання* [кузова] *здійснюється за допомогою вихлопних газів* (Веч. Київ, 21.III 1967, 1); *Щоб підвищити енергію проростання і схожість насіння, його піддали повітряно-тепловому обігріванню* (Колг. Укр., 11, 1958, 7).

ОБІГРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІГРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.*, *перех.* 1. Насичувати теплом, робити теплим (повітря, приміщення і т. ін.). *До грубки, яка обігрівала все приміщення станції, тулилося кілька маленьких істот* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 315); *Холод пронизував плечі, стискав груди — навіть санітарного вагона неможливо було в ту зиму по-людському обігріти* (Збан., Сеспель, 1961, 253); // *безос.* — *Ось як трошки обігріє, туман підніметься вгору, підете у садочок, у ліс* (Мирний, III, 1954, 306); // Зігрівати кого-, що-небудь (у теплому приміщенні, гарячою стравою і т. ін.). *Обігрівають насіння* [кукурудзи] *на сонці протягом 5—6 днів* (Колг. Укр., 5, 1958, 18); *Весняне сонечко силкується обігріти покинутих на всю зиму діток* (Л. Янов., I, 1959, 31).

2. *перен.* Морально підтримувати кого-небудь; утішати, приголублювати. *Тут бабуся хлопця стріла; Вчувши голос, підійшла, Захистила — обігріла, Повечеряти дала* (Граб., I, 1959, 288); *Я прийшов утомлений, розбитий, Мовчазний і ніби неживий, Не молить, не плакать, не просити, Я сказав лиш тихо: обігрій!* (Рильський, II, 1960, 268); // Сповнювати (серце, душу) радісним почуттям. *Її всю освітила й обігріла чудова мрія про молодого чорнявого хлопця з темними очима* (Н.-Лев., I, 1956, 436).

ОБІГРІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІГРІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* 1. Зігрівати себе (у теплому приміщенні, гарячою стравою і т. ін.). *Поки гостя обігрівалася біля вогню, Ганна насипала миску гарячого борщу, накраяла хліба* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 37); *Лихо та й годі нашій Марусі! ..Змерзла, неначе зимою, а ніде обігрітись* (Кв.-Осн., II, 1956, 80).

2. *тільки недок.* Пас. до **обігріва́ти.** *Обігріваються блочні теплиці здебільшого центральним опаленням* (Овоч., 1956, 148).

ОБІГРІВА́Ч, а́, *ч.*, *спец.* Пристрій, прилад для обігрівання. *На тваринницьких фермах.. застосовуються.. електричні обігрівачі для курчат* (Наука.., 6, 1956, 20).

ОБІГРІВНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **обігріва́льний.**

ОБІГРІ́ТИ *див.* **обігріва́ти.**

ОБІГРІ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обігрі́ти.** *В море ви течіте, ріки, Сонцем обігріті!* (Тич., III, 1947, 134); *Обігрітий хатнім теплом, .. Тимко зробився лінивий у рухах і скупий на слова* (Тют., Вир, 1964, 470).

ОБІГРІ́ТИСЯ *див.* **обігріва́тися.**

О́БІД, о́бода, *ч.* 1. Зовнішня частина колеса, звичайно обведена шиною. *Довгий німецький віз із шинами на ободах рушив з двору* (Н.-Лев., II, 1956, 225); *Три, чотири чоловіки хапають такі самі великі молоти і починають.. набивати затягнений обруч на обід* (Фр., IV, 1950, 189); *Хлопчисько в червоноармійському кашкеті.. натягав покришку на обід колеса* (Рибак, Час.., 1960, 104); // Зовнішня частина круглого або циліндричного предмета. *Він сподівався побачити напружене обличчя Валі і міцно затиснуті на ободі руля руки* (Собко, Граніт, 1937, 13); *Для ущільнення поверхні грунту на тракторі перед фрезою встановлюється спеціальний коток.. з шириною обода 120 мм* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 57); * Образно. *Зайнялося на сході марево, і з нього з'явився оранжевий обід місяця* (Шиян, Гроза.., 1956, 62); * У порівн. *Його висока постать зігнулася, спина дугою угору вигнулася, а грудина ободом до спини припала* (Мирний, III, 1954, 264); // Обруч, залізне кільце, що його набивають для скріплення круглого або циліндричного предмета; рихва. *Іван Заруба навіть* *помітив блискучого, як сонце, мідного дзвона, що на ньому навкруг обода були одлиті навічно слова: «Адмірал Нахимов»* (Кучер, Прощай.., 1957, 7).

2. Те саме, що **о́бвід.** *Рана завдавала Сагайдачному чимало страждань.. Вона ятрилася і палала в широкому темно-червоному ободі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 517).

ОБІ́Д, у, *ч.* 1. Споживання їжі серед дня, між сніданням і вечерею. *Уже всі помічають, що за обідом я не спускаю з неї очей* (Коцюб., II, 1955, 254); *Семен посеред обіду встав, вийшов з хати і почав рубати дрова* (Л. Укр., III, 1952, 640); *Помирившися під час обіду,.. вони тепер оглядали книгосховище* (Смолич, I, 1958, 76); // Пригощання, яке влаштовують удень з якогось приводу, з певної нагоди. *Діточки.. У жупанах походжають, Старців закликають На обіди* (Шевч., II, 1953, 50); *Вдень підполковник Гречкун запросив до себе офіцерів полку на обід. Трапеза була гучна й багата* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 155).

Дава́ти (да́ти, ста́вити, поста́вити) обі́д *кому і без додатка* — влаштовувати з певної нагоди денну трапезу для гостей, сторонніх людей. *Натякнув* [Колісник], *що, певно, дворянство буде давати обід* (Мирний, III, 1954, 285); *Будучи уважним, Голова наш дав обід двом гостям поважним* (С. Ол., Вибр., 1959, 130); — *Зробити поминки я хочу, Поставити обід старцям* (Котл., I, 1952, 90); **Про́шений обі́д** — те саме, що **Зва́ний обі́д** (*див.* **зва́ний**). *Іде Журавель на прошений обід* (Фр., IV, 1950, 57).

2. Їжа, признач. для споживання вдень. *Бабуся внесла нам обід, тривний, смачний і недорогий* (Н.-Лев., II, 1956, 391); *Лис Микита йде й міркує: Що би то зробити слід? Конче треба курку вкрасти, Щоб на завтра був обід* (Фр., XIII, 1954, 267); *Біжить дружина робітника, несе чоловікові обід* (Довж., I, 1958, 54).

Лиша́ти (лиши́ти, залиша́ти, залиши́ти, зоставля́ти, зоста́вити *і т. ін.*) **без обі́ду**—за якусь провину залишати учня в класі після закінчення уроків (про покарання в старій школі). *Б'є сторож нас, щоб відчищали ми черевики од грязі. За це лишають «без обіду»* (Сос., II, 1958, 366).

3. *розм., заст., також* **обі́ди,** ів, *мн.* Середина дня, коли звичайно обідають; обідня пора. *І обід, і полудень минувся, а Левка нема. Увечері вже Ївга стала тужити* (Кв.-Осн., II, 1956, 271); — *Ще в обіди,— пригадувала собі Мелашка,— вітер був не такий рвучкий, проти ночі ж розійшовся, що з ніг валяє...* (Кос., Новели, 1962, 144); *В Зіньків приїхали в обід. Містечко жило тривожним життям* (Тют., Вир, 1964, 305).

До обі́ду, *рідко* **До обі́д:** а) у першу половину дня. *Ще до обіду я вільний.., а по обіді звичайно заходить до мене Горький з цілою родиною і тягне рибу ловити* (Коцюб., III, 1956, 355); б) до середини дня. *Якби поспав до обід, так приснився б ведмідь* (Номис, 1864, № 11308); — *Де ти бродиш цілий день?.. То, бувало, хоч удень дома; а тепер понудився до обіду, а там і скривсь* (Мирний, I, 1949, 352); *Гнат тяжко замислився і просидів так аж до обіду* (Тют., Вир, 1964, 151); **Під обі́д** — близько середини дня. *Було вже під обід;* **Пі́сля обі́ду,** *рідко* **Пі́сля обі́д; По обі́ді:** а) на початку другої половини дня. *Петро зараз після обід узяв рушницю і пішов у гай* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Твердохліб зрадів, коли одного дня, десь по обіді, до нього завітала.. Ярина* (Цюпа, Краяни, 1971, 125); б) у другій половині дня. *Після обіду Оксен знову сіяв разом із Бовдюгом* (Тют., Вир, 1964, 83); *Цей день так і минув: біля воза до обіду провозилися, по обіді в клуні віяли зерно* (Головко, II, 1957, 136); **Со́нце з обі́д [зверну́ло]** — про час, коли починається друга половина дня. *Сонце давно вже звернуло з обід* (Кос., Новели, 1962, 120); **Со́нце під обі́д [підійшло́, підпливло́** *і т. ін.*] — про час, коли кінчається перша половина дня. *Дні зимові короткі.. Недавнечко ніби розвиднілося, а сонце вже й під обід підпливло* (Кир., Вибр., 1960, 397); *Було сонце під обід уже, а народ не розходився* (Головко, II, 1957, 158).

ОБІ́ДАТИ, аю, аєш, *недок.* Споживати їжу серед дня, між сніданням і вечерею; їсти обід. [Сотник:] *Настусю! поведи його в покої та нагодуй, бо він ще, може, й не обідав* (Шевч., II, 1953, 168); *Петрусь лежить на постелі, дожидає обідати товариства...* (Мирний, I, 1954, 338); *Василинка і робить все без метушні, і мову веде неквапливо, і обідає без поспіху* (Гончар, Тронка, 1963, 271).

Вари́ти (навари́ти *і т. ін.*) **обі́дати**— готувати страви на обід.— *Сам собі, було, і обідати варю, і коні напуваю, і чоботи латаю* (Кв.-Осн., II, 1956, 244).

ОБІ́ДДЯ, я, *с.* 1. Збірн. до **о́бід** 1. *Макара Макаровича Улянка зустріла біля парні, де гнули обіддя для коліс* (Донч., IV, 1957, 110); *Якщо намокне обіддя, шини натягувати не можна: висохнуть колеса— позлітають...* (Руд., Остання шабля, 1959, 21); * У порівн. *І гори, й долини однаково вкриті густим лісом. На синьому небі вирізуються зелені дуги, неначе поставлене зелене обіддя* (Н.-Лев., II, 1956, 387).

2. Те саме, що **о́бід** 1. *Старий заперечливо хитав головою.— Не піду.. Що я? Старе колесо з побитим обіддям, з вищербленими спицями* (Цюпа, Три явори, 1958, 56).

◇ **Хоч обі́ддя гни** — дуже товстий, дебелий (про шию, статуру і т. ін.). — *Шия в нього, — хоч обіддя гни, пика — як не лусне, очі жиром запливають* (Мирний, IV, 1955, 230); — *У Михнові що не двір, то й виводок дітей. І такі опецькуваті, що хоч обіддя гни на них* (Рудь, Гомін.., 1959, 26).

ОБІ́ДЕЦЬ, дця, *ч.* Зменш.-пестл. до **обі́д** 1, 2. —*Знаєш, братчику, маю тобі щось важне повісти,— сказала раз Зоня до Тараса, коли скінчили свій смирненький обідець* (Ков., Світ.., 1960, 65); *Прийде кумець на обідець, а ложки не буде* (Номис, 1864, № 11899);—*Сьогодні й обідцю за тебе ніхто не зробить* (Стеф., Вибр., 1945, 86).

ОБІДЕ́ЦЬ, дця́, *ч.* Зменш. до **о́бід** 2. *Батькові очі круглі, з червоними обідцями від безсоння* (Донч., Вибр., 1948, 62).

ОБІ́ДІШНІЙ, я, є, *розм., рідко.* Те саме, що **обі́дній.** *Смуга Кримського берега, яка вранці майже зовсім ховається у власних тінях, зараз, освітлена високим обідішнім сонцем, ..видніється набагато чіткіше* (Гончар, II, 1959, 62).

ОБІДНИ́ТИ *див.* **обідня́ти.**

ОБІ́ДНІЙ, я, є. Прикм. до **обі́д.** *Приходжу додому, їм нашвидку 1 обідню порцію — невеликий шматок м'яса* (Коцюб., III, 1956, 147); *Андрій прокинувся пізно. Крізь відчинене вікно землянки знадвору вже віяла обідня спека* (Гур., Наша молодість, 1949, 45); *Сіли* [Панас і Митро] *на коні охляп та й поїхали. Було це в снідання, а так в обідню пору вже й вернулися обидва* (Головко, II, 1957, 296); // Признач. для обіду, споживання їжі. *Розмова ця сталася в цеху під час обідньої перерви* (Ле, Право.., 1957, 35); *Вечорами до мами приходило кілька тьоть, і вони сідали довкола обіднього столу* (Смолич, II, 1958, 21); *Минав ранок — наступав у німців обідній час — можна було й собі на часину зітхнути вільніше* (Збан., Єдина, 1959. 121): // Який має місце, відбувається після обіду (у 1 знач.). *Коли раз пані пробудилася по обідньому сні, щось мовби шепнуло їй, щоби вона пішла подивитись, що роблять діти* (Кобр., Вибр., 1954, 87).

ОБІДНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обідні́ти.**

ОБІДНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати бідним; збідніти. [Терпилиха:] *Він не лежень, трудящий, з ним обідніти до злиднів не можна* (Котл., II, 1953, 18); — *Ну-ну,— похитав головою дід,— не обіднієш від того, що дитина шматок хліба з'їсть* (Головко, I, 1957, 89).

ОБІ́ДНЯ, і, *ж.* Відправа в православній церкві, яку служать у першій половині дня, до обіду. [Степанида:] *Ти б он подивилась на батька, як він стоїть у церкві та цілісіньку обідню, сердешний, вихитає головою та все молитви шепче...* (Кроп., I, 1958, 126); *Була неділя. У брянських церквах дзвонили до обідні* (Шиян, Вибр., 1947, 22).

◇ **Псува́ти (зіпсува́ти) обі́дню** *кому і без додатка, заст.*— заважати, шкодити кому-небудь у якійсь справі. *Тадей Станіславович торкнувся рукою плеча Левченка: — Зіпсував обідню старий донощик. І чарки по-людськи не допив* (Стельмах, I, 1962, 336).

ОБІДНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБІДНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **збі́днювати.**

ОБІДО́К, *рідко* **ОБОДО́К**, дка́, *ч.* 1. Зменш. до **о́бід.** *На носі сиділи традиційні окуляри в нікельованих ободках* (Панч, Синів.., 1959, 6); *Настало повне затемнення.. Крізь сутінки пробивається вузенький обідок корони Сонця* (Рад. Укр., 16.II 1961, 4).

2. Смужка, облямівка, яка обрамовує, оточує що-небудь. *Он риба гра.. Цілою черідкою так і сune; спинки — чорні, боки—срібно-золоті, а очі з червоними обідками...* (Мирний, III, 1954, 242); *Нова тарілка, з позолоченим обідком, так і випорснула в Уляни з рук* (Кучер, Трудна любов, 1960, 516).

ОБІДО́ЧОК, *рідко* **ОБОДО́ЧОК**, чка, *ч.* Зменш. до **обідо́к, ободо́к.** *Не спускає* [пес] *з господаря опуклих очей з вузенькими обідочками білків* (Стельмах, I, 1962, 28).

ОБІ́ДРАНЕЦЬ, нця, *ч., зневажл.* Людина в подертому одязі, дранті. *Найшли* [Краньцовського] *в єврейськім шиночку обдертого, п'яного, в товаристві таких обідранців, як сам* (Март., Тв., 1954, 335); // *заст.* Дуже бідна, незаможна, неродовита людина. — *Нас люди обсміють, назвуть нас харпаками, обідранцями. Під такі палати вона під'їхала б з діжками, рогачами!* (Н.-Лев., I, 1956, 159); — *Хіба в цього є що? Обідранець, з клоччя батіг! Він тобі язиком наговорить, набреше, вір йому!* (Григ., Вибр., 1959, 169).

ОБІ́ДРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обідра́ти.** *Дерева в садку, обідрані з листя холодними осінніми вітрами, знов одяглися в розкішну білу одежу* (Коцюб., I, 1955, 68); *Вбога пустка: стіл, лавка крива; з усіх боків обідрана стріха* (Граб., I, 1959, 236); *Мордований, обідраний скороминучими владами, отаманами і різними батьками, .. стояв той дядько на шляхах історії і болючими очима дивився тільки на землю* (Стельмах, II, 1962, 51); *Грали у військову гру. Хлопці-розвідувачі лазили попід кущами і повернулись додому зовсім обідрані* (Ів., Таємниця, 1959, 43); // *у знач. прикм. На гіллях висіли обідрані волові й баранячі туші* (Стор., I, 1957, 397); *Казарми були довгі, обідрані, з оббитими дощем стінами* (Н.-Лев., II, 1956, 200); *Обстава кімнати стара і нечупарна: посередині голий стіл.., обідраний, без спинки диван* (Вас., I, 1959, 91).

2. *у знач. прикм.* Який має подертий одяг; у дранті. *Сердешна дитина! Обідране; ледви, ледви* [ледве] *несе поженята...* (Шевч., I, 1951, 154); *Біля невеличкого містка юрмилося кілька обідраних, виснажених постатей* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 63); // *заст.* Дуже бідний, незаможний, неродовитий. [Бичок:] *Нехай лучче* [краще] *перехворіє* [Христя], *ніж піде за обідраного злидня!..* (Кроп., I, 1958, 467); *Попи до послуху схиляли Своїх обідраних братів* (Гірник, Стартують.., 1963, 25).

ОБІ́ДРАНКА, и, *ж., зневажл.* Жін. до **обі́дранець.** [Настя:] *Сміховисько! ..Сестра у третіх за чиновником!.. А тут рідний син жениться на дочці чабана, на обідранці, задрипанці!..* (Кроп., II, 1958, 61); *Дивись ти — була замурзаною кріпачкою,— найпослідущою на селі обідранкою, а тепер — делегатка* (Еллан, II, 1958, 8).

ОБІДРА́ТИ *див.* **обдира́ти.**

ОБІДРА́ТИСЯ *див.* **обдира́тися.**

ОБІ́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **циркуля́рний.**

ОБІ́ЖНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **циркуля́р.** *В кімнату залетів поривний вихор, .. підняв на столі папери.. З переляку Савченко схопився за голову, потім упав навколішки, почав хапати руками обіжники* (Збан., Сеспель, 1961, 444).

ОБІ́ЖНО, *рідко.* Присл. до **обі́жний.**

ОБІЖРА́ТИСЯ *див.* **обжира́тися.**

ОБІЗВА́ТИ *див.* **обзива́ти.**

ОБІЗВА́ТИСЯ *див.* **обзива́тися.**

ОБІЗЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док., рідко.* Те саме, що **розізли́тися.** *Славко обізлився ще більше, але нічого не сказав* (Коп., Лейтенанти, 1947, 192); *Головченко обізлився, блискавичні рум'янці роздули його.. щоки* (Стельмах, Правда.., 1961, 360).

ОБІЗНАВА́ТИ, аю́, ає́ш, *недок.*, **ОБІЗНА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* Узнавати. *Пожив; більш обізнали мене люде, стали наймати* (Барв., Опов., 1902, 315).

ОБІЗНАВА́ТИСЯ, аю́ся, ає́шся, *недок.*, **ОБІЗНА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., з ким — чим і без додатка.* Те саме, що **осво́юватися.** *Здавалось мені, що я йду десь на другий світ. А потім обізнався, оговтався* (Н.-Лев., I, 1956, 74); *Товариш Дем'ян обізнався з обстановкою, з людьми* (Шиян, Партиз. край, 1946, 123); // *рідко.* Вивчати що-небудь, знайомитися з чимось. — *Я не студент, ні. Випадково обізнався з елементарними медичними справами* (Ле, Міжгір'я, 1953, 36); *Галечко.. докінчувала викладати розходження між Леніним і П'ятаковим, видимо старанно обізнавшись по газетах з дискусіями серед київських більшовиків* (Смолич, Мир.., 1958, 97).

ОБІ́ЗНАНИЙ, а, е. Який знається на чому-небудь, добре ознайомлений з чимось. *Ся пісня зложена якимось досить письменним і зі станом подій обізнаним чоловіком* (Фр., XVI, 1955, 318); *За війни, під час житлової кризи, вона торгувала кімнатами. Мала добре обізнаних у тому ремеслі агентів* (Вільде, Сестри.., 1958, 454); *Співбесідник виявився догадливим і обізнаним* (Ткач, Моряки, 1948, 50).

ОБІ́ЗНАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обі́знаний.** *Заробітчани виявляли обізнаність з усіма звичками начальників* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 12); *Чи є на світі щось таке, чого б не знав старий учитель? Всіх він вражає своєю обізнаністю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 5).

ОБІЗНА́ТИ *див.* **обізнава́ти.**

ОБІЗНА́ТИСЯ *див.* **обізнава́тися.**

ОБІ́ЙДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обійти́.** — *І ніхто мені, ніхто так, як отой Василь. З його все лихо встає. Чи він милістю бариновою обійдений? чи він у загоні живе?* (Мирний, IV, 1955, 163); *Історія літератури нашої творилася письменниками різних талантів і різного творчого шляху, але ніщо цінне з їхнього доробку не повинно бути обійдене* (Не ілюстрація.., 1967, 16); // **обі́йдено,** *безос. присудк. сл. Запрошень не одержали.. І не підуть же вони з'ясовувати, чому їх обійдено* (Ю. Янов., II, 1954, 88); *В доповіді було по суті обійдено мовчанням те, як райком партії* *та його бюро добирали і виховували керівні кадри колгоспів* (Рад. Укр., 9.XII 1960, 2).

◇ **Обійдений до́лею (судьбо́ю** *і т. ін.*) — нещасливий, безталанний (про людину). *До праці станеш* [народе] *на свій лан І в своїй хаті будеш пан; Коли не буде між тобою Ані голодних, ні трудних, Ані обійдених судьбою* (Фр., XIII, 1954, 143).

ОБІЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обійма́ти.** *Знову де візьмуться люди, Знов обіймання нещирес буде...* (Л. Укр., I, 1951, 464).

ОБІЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІЙНЯ́ТИ**, обійму́, обіймеш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Обхоплювати кого-небудь руками чи рукою, пестячи, виражаючи ніжність, почуття дружби і т. ін. *І вже обіймає* [мати] *його й до серця пригортає* (Вовчок, I, 1955, 347); *Це була дійсність — Лаврін.. обіймав її і шепотів ласкаві.. слова* (Донч., III, 1956, 120); *Він сирота,— хто без мене його привітає? Хто про долю, про недолю, Як я. розпитає? Хто обійме, як я, його?* (Шевч., I, 1963, 127); // Обхоплювати руками чи рукою що-небудь. *Сидячи на землі, .. вона обіймала свої коліна* (Коцюб., II, 1955, 314); *Він обіймає стовбур старої груші, припадає обличчям до шорсткої порепаної кори* (Смолич, II, 1958, 57); *Червоноармійці сиділи на ганку, обійнявши гвинтівки* (Жур., Дорога.., 1948, 32).

◇ **Обійма́ти (обійня́ти) о́ком (очи́ма, по́глядом, зо́ром** *і т. ін.*) — пильно, уважно дивитися на кого-, що-небудь. *Прокіп обіймав оком Гафійку* (Коцюб., II, 1955, 41); *І кожного* [бійця] *обіймає* [Воронцов] *теплим поглядом, і кожним гордиться* (Гончар, III, 1959, 460).

2. *перен.* Поширюючись, огортати, обволікати, охоплювати і т. ін. кого-, що-небудь (про полум'я, світло, темряву і т. ін.). *Плентавсь я тихою ходою берегом річки, не помічаючи навіть, як чорна хмара обіймала крайнебо* (Коцюб., I, 1955, 177); *Кошлата темрява владно сунула з лісової хащі, обіймала чорними рукавами стовбури вікових ялин і сосен* (Донч., II, 1956, 7); // *безос.* *Клуню вже всю геть обійняло полум'ям* (Головко, I, 1957, 348).

3. *перен.* Оволодівати ким-, чим-небудь; повністю захоплювати, полонити когось, щось (про почуття, враження і т. ін.). *Нікого й нічого не знаю, і сум, і неспокій мене обіймає* (Вовчок, I, 1955, 7); *То він ходив зажурений, то раптом його обіймала злість на неї* (Коцюба, Нові береги, 1959, 408); *Страх обійняв Женю знову: невже ні від кисню, ні від камфори цьому небораці не полегшає?* (Шовк., Людина.., 1962, 167).

4. *перен.* Мати в своєму складі. *Ця країна* [Нідерланди], *яка обіймала сучасну Бельгію, частину північної Франції, Люксембург і Голландію, була густо заселена* (Іст. середніх віків, 1955, 180); *Знову серед козаків пішли чутки, що буде складатися реєстр. Хто оповідав, що число реєстровців обійматиме шістдесят тисяч.., а хто твердив, що всього двадцять тисяч* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 606); // Включати в сферу своєї уваги, діяльності, в коло своїх інтересів і т. ін. *Епоха тому й називається епохою, що вона обіймає суму різноманітних явищ і воєн..* (Ленін, 30, 1972, 83); // Сприймати повністю зміст, суть чого-небудь; розуміти, усвідомлювати. *Де вже бездольцям тим відрізняти: Ворог ти клятий чи друг... Треба б поперед нам обійняти Ціну народних послуг!* (Граб., I, 1959, 98); *А в хлопчини серце невситиме, Повен розум чистої жаги, Все ж то хоче знати, обійняти...* (Рильський, III, 1961, 20); *Обійма* [Ленін] *Промінням розуму простори світу* (Павл., Бистрина, 1959, 7).

5. Тісно облягати, огортати (про одяг). *Тонка бомбакова сорочка щільно обіймала її молоде тіло* (Коцюб., I, 1955, 238); // Оточувати, огинати. *Обіймає та Яйла берег південний кримський, не пускає на його холодів та вітрів із півночі* (Вишня, I, 1956, 167); *Фруктовий садок обіймав палац з півночі* (Смолич, I, 1958, 89); * Образно. *З лівого боку від моря знову заревли ворожі гармати, і той нестерпний гуркіт покотився по всій лінії фронту, обіймаючи вогненною підковою гірські підступи до Севастополя* (Кучер, Чорноморці, 1956, 369); // Покривати собою. *Він* [плющ] *обіймає, Боронить від негоди стіну голу* (Л. Укр., I, 1951, 208).

6. Посідати, займати (посаду і т. ін.). *Керівні посади теж майже скрізь обіймає вона — молодь* (Баш, На берегах.., 1962, 42); *Павло закінчив сільськогосподарський інститут, працював.. в облвиконкомі, де обіймав не малу посаду* (Мушк., Серце.., 1962, 11).

ОБІЙМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІЙНЯ́ТИСЯ**, обійму́ся, обіймешся, *док.* 1. Обіймати один одного, пестячи, виражаючи ніжність, почуття дружби і т. ін. *Богунці обіймалися з таращанцями* (Довж., I, 1958, 207); *Стануть собі, обіймуться — Співа соловейко; Послухають, розійдуться Обоє раденькі...* (Шевч., I, 1951. 49).

2. *тільки недок.* Пас. до **обійма́ти.** *Ластів'ячим тремтінням обіймається збуджене жіноче серце* (Ле, Міжгір'я, 1953, 68).

ОБІ́ЙМИ, ів, *мн.* Рух або положення рук, при якому обіймають або готуються обійняти кого-небудь. *Я тихо сиджу, мене люба. Кохана в обіймах держить* (Л. Укр., IV, 1954, 96); *Політрук схопив у обійми Одинцова і міцно поцілував його в губи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 278); * Образно. *Я розповів про щойно баченого білявого юнака в обіймах кістлявої смерті* (Панч, В дорозі, 1959, 207); *Висока гора мліла в обіймах місяця* (Рильський, Бабине літо, 1967, 35).

◇ **Прийма́ти (прийня́ти, зустріча́ти, зустрі́ти** *і т. ін.*) **з розкри́тими обі́ймами** *кого* — дуже привітно, гостинно приймати, зустрічати і т. ін. кого-небудь. *Та дійшло до нього, мабуть, що приймають його тут не з розкритими обіймами* (Шовк., Людина.., 1962, 387); *Коли вузькотілий нащадок ерцгерцога Карла Стефана з румунського полону вдруге потрапив на Україну, головний отаман зустрів його з розкритими обіймами* (Стельмах, II, 1962, 47); **Розкрива́ти (розкри́ти) обі́йми**: а) розводити руки, маючи намір обняти кого-небудь. *Батько радісно всміхнувся і розкрив обійми* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 57); б) тепло, приязно зустрічати кого-небудь. *Ти вернулась, прийшла, наче з дальніх країв, мов з холодного царства Валгали. І назустріч тобі я обійми розкрив,— в серці тихо і сонячно стало* (Сос., II, 1958, 97).

ОБІ́ЙМИЦЯ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обхва́т** 2. *Дійшов* [Бух Копитович] *до того стовпа, стіни зміри́в, аж по.. дванадцять аршин у того стовпа обіймиці* (Укр.. казки, 1951, 87); *От виліза він на високий замок, В руках — аркан на шістдесят обіймиць* (Крим., Вибр., 1965, 183).

ОБІ́ЙМИЩА, мищ, *мн.* Збільш. до **обі́йми.** *Стовбури дерев ледве можна обхопити в обіймища двом чоловікам* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *І знову невсипуща журба захопила її в свої .. обіймища* (Мирний, IV, 1955, 297).

ОБІ́ЙМИЩЕ, а, *с.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обхва́т** 2. *Серед них* [мечетей] *найкраща Біюк-Джама з велетенською банею і двома мінаретами по тридцять п'ять обіймищ заввишки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 188).

ОБІЙНЯТИ *див.* **обійма́ти.**

ОБІ́ЙНЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обійня́ти.**

ОБІЙНЯТИСЯ *див.* **обійма́тися.**

ОБІ́ЙСТЯ, я, *с.*, *діал.* Садиба, двір. *Вона з трудом перелізла через рів і попід паркан, що обгороджував обійстя* (Фр., VII, 1951. 145); *З піддашка густо* *звисають крижані бурульки, здається, що й вони огороджують обійстя Салогана від стороннього ока* (Стельмах, I, 1962, 89).

ОБІЙТИ́ *див.* **обхо́дити.**

ОБІЙТИ́СЯ *див.* **обхо́дитися.**

О́БІК, *розм.* 1. *присл.* Поряд, поруч. *З цигаром у зубах, з батогом, застромленим обік.., він поганяв коні* (Фр., VII, 1954, 103); *Посідали обидва. Мартин похапцем якось на пеньок, Микита ж на поламане колесо обік* (Козл., Ю. Крук, 1950, 10); // На деякій відстані; осторонь, збоку. *Трохи обік, край високої кручі, на камені самотньо сиділа молода жінка* (Баш, Вибр., 1948, 6).

2. *у знач. прийм., з род. відм.* Уживається при вказуванні на положення одного предмета щодо іншого у знач. біля, поряд. — *Ой мені лишечко! — жахнулася Катря обік мене* (Вовчок, I, 1955, 190); *На нього* [танк] *сипалися гранати, пляшки з пальною сумішшю: одні влучали, інші падали обік танка* (Гончар, III, 1959, 279).

О́бік се́бе [сиді́ти, стоя́ти *і т. ін.*], *діал.* — поряд, разом (сидіти, стояти і т. ін.). *Вони сиділи обік себе, тихо, нерухомо, вдивляючись у воду* (Фр., VI, 1951, 312).

ОБІКЛА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обікла́сти.** *Обличчя* [в Катрі] *опухло, вся шия обікладена знадобами баби знахарки, обв'язана, обмотана* (Л. Янов., I, 1959, 393).

ОБІКЛА́СТИ *див.* **обклада́ти.**

ОБІКЛА́СТИСЯ ¹ *див.* **обклада́тися** ¹.

ОБІКЛА́СТИСЯ ² *див.* **обклада́тися** ².

ОБІКРА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обікра́сти.** [Пересада:] *Тепер увесь світ поділився на два табори: в одному — ..багатирі, душогуби, а в другому — такі, як от ми з твоїм батьком, бідаки, голота, кругом обдурена й обікрадена* (Мам., Тв., 1962, 171); * Образно. *На дні дівочого серця ятриться біль, що не знає вона отакого тихого людського щастя, обікрадена злою долею її щира і вірна любов* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 357); // *у знач. прикм. Як доведеться в світі жить?.. Умерти й сліду не покинуть На обікраденій землі* (Шевч., II, 1963, 348); // **обікра́дено,** *безос. присудк. сл.— Учора контору обікрадено* (Мирний. IV, 1955, 195).

ОБІКРА́СТИ *див.* **обкрада́ти.**

ОБІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обіли́ти.** *Чуби в усіх, як обілений льон, очі, як квітки льону, — сині* (Вас., II, 1959, 351).

ОБІ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обіли́ти.**

ОБІЛИ́ТИ *див.* **обіля́ти.**

ОБІЛИ́ТИСЯ *див.* **обіля́тися.**

ОБІ́ЛЛЯНИЙ, ОБІ́ЛЛЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обілля́ти.** *З розпеченими обличчями, обілляні потом.., метушаться люди коло вогню* (Коцюб., I, 1955, 121); *Переброджуючи глибокий сніг, обіллятий голубим місячним світлом.., Василь Келембет раптом заспівав* (Ю. Янов., II, 1954, 106).

ОБІЛЛЯ́ТИ *див.* **облива́ти.**

ОБІ́ЛЛЯТИЙ *див.* **обі́лляний.**

ОБІЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **облива́тися.**

ОБІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обіля́ти.**

ОБІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБІЛИ́ТИ,** обілю́, обі́лиш, *док., перех.* 1. Робити білим; вибілювати. *Вже й тепла вода з милом їх* [рук] *не могла обілити* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 396); * Образно. *Може, вернеться надія.. В пустку зимовати* [зимувати], *Хоч всередині обілить Горілую хату* (Шевч., I, 1963, 256).

2. *перен.* Знімати з кого-небудь підозру за недобрі вчинки; встановлювати невинність, виправдувати. *Характерним для сучасного ревізіонізму є намагання затушкувати непримиренні класові протиріччя між робітничим класом і буржуазією, обілити капіталізм* (Літ. газ., 6.V 1958, 1).

ОБІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБІЛИ́ТИСЯ,** обілю́ся, обі́лишся, *док.* 1. Ставати білим; вибілюватися.

2. *перен.* Доводити свою невинність; виправдуватися. *Якщо часом ті слова дійдуть до багатиря, що гроші позичав, то Захар зуміє й перед ним обілитись* (Григ., Вибр., 1959, 157).

ОБІМЛІВА́ТИ *і рідко* **ОБОМЛІВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІМЛІ́ТИ** *і рідко* **ОБОМЛІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., розм.* 1. Слабнути до втрати свідомості під впливом якого-небудь сильного почуття. *Слідом за нею вийшли Павло з Катрею, і Оленка мало не обімліла* (Кучер, Трудна любов, 1960, 215); // Завмирати на якусь мить від чого-небудь несподіваного (переляку, здивування і т. ін.). *Бурсаки глянули туди й обімліли.. У кімнату всунули, ніби з шпиталю повиходивши.., побиті звечора каменотеси* (Вас., I, 1959, 243); *Глянув* [Матвій] *на свою скриньку — і обімлів. Ні сліду від неї* (Ірчан, II, 1958, 265); *Усі так і глянули на греблю. Та й обімліли: з горба вниз до греблі галопом неслись козаки* (Головко, II, 1957, 339); *Дивляться дівчата, аж на Туровій Кручі князь на сивому коні. Так і обомліли* (П. Куліш, Вибр., 1969, 250).

2. Втрачати здатність до руху; терпнути, клякнути (про частини тіла). *Ноги обімліли.*

◇ **Се́рце обімліва́є (обімлі́ло)** *див.* **се́рце.**

ОБІМЛІ́ЛИЙ, *рідко* **ОБОМЛІ́ЛИЙ,** а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обімлі́ти і обомлі́ти.** *Кілька хвилин опісля лежала* [дівчина] *обезсилена в фотелю і її гарні.. руки лежали обімлілі на лоні* (Коб., I, 1956, 377).

ОБІМЛІ́ТИ *див.* **обімліва́ти.**

ОБІМ'Я́ТИ *див.* **обмина́ти** ².

ОБІМ'Я́ТИСЯ *див.* **обмина́тися** ².

ОБІ́НІЖ, *присл., розм.* Обома ногами. *Стати обініж.*

ОБІПЕ́РТИ *див.* **обпира́ти** ¹.

ОБІПЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обіпе́рти.**

ОБІПЕ́РТИСЯ *див.* **обпира́тися** ¹.

ОБІПНУ́ТИ *див.* **обпина́ти.**

ОБІПНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обіпну́ти.** *Тимко рушає по тому сліду і бачить: сидить* [Орися] *задумана, обіпнута чорною шаллю* (Тют., Вир, 1964, 124); *В глухому закутку садка, з обіпнутої хмелем тернини, прохолодно турчала горлиця* (Вирган, В розп. літа, 1959, 254).

ОБІПНУ́ТИСЯ *див.* **обпина́тися.**

ОБІ́ПРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обіпра́ти.** *Вона виявилася господинею тямущою, моторною, так що дід завжди ходив обіпраний, обшитий і нагодований* (Тют., Вир, 1960, 75).

ОБІПРА́ТИ, *див.* **обпира́ти** ².

ОБІПРА́ТИСЯ *див.* **обпира́тися** ².

ОБІПРЯ́СТИ *див.* **обпряда́ти.**

ОБІП'Я́СТИ *див.* **обпина́ти.**

ОБІП'Я́СТИСЯ *див.* **обпина́тися.**

ОБІ́РВАНЕЦЬ, нця, *ч., розм.* Людина, що ходить у поганому, подертому одязі; обшарпанець. — *У мене є голка, щоб не ходить обірванцем* (Стор., I, 1957, 132); *Довго сидів старий з якимсь обірванцем у маленькій затоці біля Кара-Дагу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 66); // Убога, незаможна людина; злидень. * Образно. *Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців* (Шевч., I, 1963, 142).

ОБІ́РВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обірва́ти** 1—3. *Іду, під моїми ногами Обірваний лист шеле-*

стить (Шпорта, Вибр., 1958, 329); *Шматок обірваного вітром, вилинялого, мерзлого кумачу шкрябав об фанерну колону арки* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 57); *Одна по одній з'являлися звичні клопітні думки, вночі обірвані сном* (Шовк., Інженери, 1956, 6); *З групою бійців, що залягли біля млина, зв'язок був обірваний* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 231); // **обі́рвано,** *безос. присудк. сл. Трос обірвано... Він почав падати* (Вишня, I, 1956, 314).

2. *у знач. прикм.* Одягнений у старий подертий одяг; обшарпаний. *Щось залопотіло; дивиться: іде Потоцький, такий обірваний та обшарпаний* (Стор., I, 1957, 131); *Виснажені двадцятикілометровим переходом, люди, обірвані, голодні і знесилені, ледве пересували ноги* (Тют., Вир, 1964, 462).

3. *у знач. прикм.* Перерваний, незакінчений (про слово, фразу тощо). *Мозок вертів шалений вир обірваних слів* (Хотк., II, 1966, 134); — *Я, панове, за народ, за правду постраждав,— знову почав Юрась обірвану розмову* (Чорн., Визволення, 1949, 98).

4. *у знач. прикм.* Дуже крутий, прямовисний; обривистий. *По стрімкій, обірваній скалі.. не так легко злізти в долину* (Фр., V, 1951, 110); *Через одну верству далі пішли гори голі, дикі, з обірваними обваленими боками* (Н.-Лев., II, 1956, 381).

ОБІ́РВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обі́рваний** 3, 4. *Обірваність думки.*

ОБІ́РВАНКА, и, *ж., розм.* Жін. до **обі́рванець.** *От би тільки принарядити її треба, а то справді така обірванка* (Мирний, IV, 1955, 137); — *Погано ж ти, видно, служила, коли такою обірванкою йдеш додому* (Донч., III, 1956, 72).

ОБІРВА́ТИ *див.* **обрива́ти.**

ОБІРВА́ТИСЯ *див.* **обрива́тися** ^{1}.

ОБІ́РВИЩЕ, а, *с., діал.* Круча. *Ось спинився хід церковний на обірвищу крутому* (Фр., XI, 1952, 190).

ОБІРНИ́К, у́, *ч., діал.* Гній. — *Для них* [тварин] *будує* [людина] *хліви й стайні, тягає воду з криниць,.. викидає обірник* (Фр., IV, 1950, 121).

ОБІ́РУЧ, *присл.* 1. Обома руками. *Я вхопив її* [щуку] *обіруч, щоб не продерла сіті* (Фр., III, 1950, 336); *Донька обіруч вхопилась за молот, гупнула ним по залізу* (Стельмах, II, 1962, 153).

2. *рідко.* По обидва боки; з усіх боків. *Коридор на другому поверсі.. Обіруч кілька дверей в палати* (Голов., Драми, 1958, 149); *Двоє осавулів випростались обіруч крісла, а біля входу завмерли козаки з оголеними шаблями* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 549); *Дерева стояли обіруч голі, але вже відчувалося, що їм хочеться зазеленіти* (Гончар, Новели, 1954, 15); // Узявшись за руки; разом. *Там парк і музика, і ... пари, що мрійно ходять обіруч, неначе сонні...* (Сос., II, 1958, 343); * Образно. *А молота удари Із кузні аж до туч Гули, і грали, грали З громами обіруч* (Ус., На.. берегах, 1951, 22).

ОБІ́РУЧКИ, *присл., розм.* Те саме, що **обі́руч** 1. — *Се ми йдемо в берег по воду,—одкажу голосно. Та відра на коромисел, та Катрю обіручки за собою* (Вовчок, I, 1955, 203).

ОБІСІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Дуже обриднути; остогидіти. [Писар:] *Ну вже мені ця статистика обісіла, аж нудно робиться, як згадаю про неї!* (К.-Карий, I, 1960, 48).

ОБІСЛА́ТИ *див.* **обсила́ти.**

ОБІСЛА́ТИСЯ *див.* **обсила́тися.**

ОБІСМІ́ЛИТИСЯ *див.* **обісмілюватися.**

ОБІСМІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОБІСМІ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док., рідко.* Те саме, що **осмі́люватися.** *Мовчав він, то дітвора обісмілювалась, і підійшли до його ступнів з-на десять...* (Свидн., Люборацькі, 1955, 132); *Христя й замовкла, хоч уста її були ще одкриті.., наче вона ще не скінчила говорити чи ще щось хотіла спитати, та не обісмілилась* (Григ., Вибр., 1959, 190); *Обісмілився* [Гризота], *приступив ближче* (Речм., Твій побратим, 1962, 65).

ОБІССА́ТИ *див.* **обсиса́ти.**

ОБІССА́ТИСЯ *див.* **обсиса́тися.**

ОБІСЬКА́ТИ *див.* **обськава́ти.**

ОБІ́Т, у, *ч., книжн.* Урочиста обіцянка, зобов'язання (перев. релігійного характеру); клятва. [Маруся:] *Я обіт давала перед богом, і треба держатись того обіту* (Мирний, V, 1955, 98); [Лесь:] *Ми справимо весілля.* [Марилька:] *Вже пізно, Лесю Юровичу, пізно. Бо я дала монашества обіт* (Забашта, Пісня.., 1961, 129); *Обіт мовчання.*

ОБІТЕ́РТИ *див.* **обтира́ти.**

ОБІТЕ́РТИСЯ *див.* **обтира́тися.**

ОБІ́ТНИЙ, а, е, *книжн.* Стос. до обіту; обіцяний. *Цезар богам італійським обіцяну почесть складає: Триста в великому місті присвячує храмів обітних* (Зеров, Вибр., 1966, 258).

Обі́тна земля́ (краї́на); Обі́тний край — те саме, що **Обітова́на земля́ (краї́на); Обітова́ний край** (*див.* **обітова́ний**). *О марсельєзо, бий в серця черстві, холодні, Глухих, сліпих під прапори скликай, Зови народ на свято всенародне, Веди народ в обітний край* (Олесь, Вибр., 1958, 282).

ОБІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Обіцянка, обіт. *Зложили всі обітницю врочисту ховати таємницю до загину* (Л. Укр., I, 1951, 187); *Ми їхали два тижні, і я дав обітницю не голитися аж поки не приїду* (Собко, Запорука.., 1952, 214); *Де ті очі, в яких вона неохоче читала обітницю вірності і не дочитувала до кінця...* (Перв., Невигадане життя, 1958, 269).

ОБІТОВА́НИЙ, а, е, *книжн.* 1. Обіцяний, заповітний. — *За те ж я й маю жаль до вас великий, що ви мені замість того життя, обітованого у вічнім царстві божім, дасте страву, одіж та слова* (Л. Укр., II, 1951, 252).

2. Бажаний, жаданий. *Діждався маленький Стефан Пелехатий обітованої днини* (Ков., Світ.., 1960, 136).

◇ **Обітова́на земля́ (краї́на); Обітова́ний край:** а) за біблійною легендою—райська країна, куди після довгих поневірянь пророк Мойсей вивів свій народ. [Едіта:] *Не нарікай на бога, дочко, гріх! Не на вигнання він нас запровадив, а в край обітований* (Л. Укр., III, 1952, 8); *В основу поеми* [«Мойсей»] *І. Франко поклав біблійну легенду про пророка Мойсея, який веде свій народ до обітованого краю* (Рад. літ-во, 3, 1963, 134); б) край, місце багатства, достатку, щастя і т. ін. * У порівн. *Велична Асканія Нова, як обітована земля, а навколо неї степ, одноманітний сірий простір* (Рибак, На світанку, 1940, 199); *Брели* [заробітчани], *зігнувшись під клунками, виснажені, худі, почорнілі від гарячих супротивних вітрів, пробиваючись на Каховку, як у землю обітовану* (Гончар, I, 1959, 4); в) край, куди хто-небудь дуже прагне потрапити; місце чиєї-небудь заповітної мрії, кінцевої мети і т. ін. *Невже приходить край його мандрам? Боже праведний, доведи його на обітовану землю* (Ю. Янов., I, 1954, 134); г) предмет чиїх-небудь пристрасних бажань, надій, прагнень і т. ін. *Здрастуй, матінко кохана,— Наше серце голосне! Як земля обітована, Скрізь ти кликала мене* (Мас., Срібна дорога, 1946, 37); *Все своє життя ішов він крутими стежками науки до храму всезнання, наче пілігрім до землі обітованої* (Рад. літ-во, 3, 1958, 93).

ОБІТЯ́ТИ *див.* **обтина́ти.**

ОБІХІ́ДКА, и, *ж., заст.* Хата без тину, без огорожі.

ОБІХІ́ДЛИВИЙ, ОБІХО́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Ввічливий, чемний. *Обіхідливий з людьми.*

ОБІХІ́ДЧАСТИЙ, а, е, *заст.* Який не має огорожі; необгороджений (про хату). *Ото й року не прожили, як.. обідніли, так що.. і шматка хліба нема, і хата зробилась обіхідчаста* (Стор., I, 1957, 36).

ОБІХО́ДЛИВИЙ *див.* **обіхі́дливий.**

ОБІ́ЦЮВАТИ, юю, юєш, *недок., перех. і без додатка, діал.* Обіцяти. *Здається, не потребую обіцювати, що й надалі я не зійду з тої дороги, якою йшов досі* (Фр., I, 1955, 32); *Поглузували з неї люди,.. що їх обіцювала собі полюбити!* (Вільде, Б’є восьма, 1945, 19).

ОБІЦЯ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто дає багато обіцянок, але не виконує їх. *Особливо нещадними були органи ЦКК — РСІ і групи сприяння до бюрократів, окозамилювачів, обіцяльників* (Рад. Укр., 28.IV 1963, 3).

ОБІ́ЦЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обіця́ти.** — *Йду шукати мою телицю, котра мені була обіцяна* (Калин, Закарп. казки, 1955, 74); *Нетерпляче чекаю обіцяного тобою великого листа і посилки* (Коцюб., III, 1956, 413); *Коли загойдане немовля засинає, Соломка починає шукати обіцяні черевики* (Гуц., З горіха.., 1967, 77); // **обі́цяно,** *безос. присудк. сл. Ходила чутка, що за нею обіцяно було дати маєток у тисячу десятин* (Мирний, IV, 1955, 334).

2. *у знач. ім.* **обі́цяне,** ного, *с.* Те, що хтось комунебудь обіцяє або обіцяв. *Обіцяного три роки ждуть* (Укр.. присл.., 1955, 181); [Маруся:] *Нате вам, діду, обіцяне* (Мирний, V, 1955, 79); *Люди мруть потроху, забираючи з собою наївні надії дістати обіцяне* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

ОБІЦЯ́НКА, и, *ж.* Добровільно дане зобов’язання зробити що-небудь. *Обіцянка — цяцянка, а дурневі — радість* (Укр.. присл.., 1955, 255); *Тепер вже я краще ніяких милих обіцянок не буду давати* (Л. Укр., V, 1956, 97); *Минула весна, і Кармелюк почав виконувати свою обіцянку* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 103).

ОБІЦЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обіця́ти.** *Нам треба завоювати не обіцяння свободи, не папірець про свободу, а справжню свободу* (Ленін, 12, 1970, 50); *В кожній його* [дощу] *краплині яскріло обіцяння торжества життя* (Довж., I, 1958, 95).

ОБІЦЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Давати обіцянку кому-небудь; зобов’язуватися зробити щось, діяти певним чином. *Турок обіцяв, що за 2 тижні поставлять мене на ноги* (Коцюб., III, 1956, 443); *Знаючи синові великі здібності до навчання, охоче підтримувала* [мати-вдова] *їх, обіцяючи вирядити Захара в сусіднє село до десятирічки* (Ле, Право.., 1957, 15); // Запевняти кого-небудь, що він одержить, матиме щось. *Зараз обіцяли сап’янці на мірці, І жупан червоний, і проса три кірці* (Фр., XIII, 1954, 263); — *Батько дасть мені зразу півтори десятини, а десятину обіцяє докупити* (Стельмах, I, 1962, 548).

◇ **Золоті го́ри обіця́ти** *див.* **гора́.**

2. Подавати надії на що-небудь; провіщати що-небудь. *Днина обіцяла бути файною* (Хотк., II, 1966, 40); *На деякий час запала мовчанка, яка обіцяла ще більшу сварку* (Тют., Вир, 1964, 36).

ОБІЦЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.* 1. *розм.* Те саме, що **обіця́ти** 1. *Обіцявся чорнобривий, Коли не загине, Обіцявся вернутися* (Шевч., I, 1963, 22); *Всі ми щиро обіцялись Самохіть і без принуки Вгору високо підняти Прапор рідної науки* (Сам., I, 1958, 179).

2. Пас. до **обіця́ти** 1. — *По селах розклеєно відозви до селян, в яких обіцяються великі гроші за вашу* [Довбуша] *голову* (Гжицький, Опришки, 1962, 207); *На стінах будинків з’явились свіжі різнокольорі прокламації, в яких обіцялося херсонцям, що кожна сім’я відтепер може бути спокійною* (Гончар, II, 1959, 35).

О́БІЧ^{1}, *присл.* Поруч, поряд. *Карпати... Тут у гущині Ген роги оленя рясні, Колись любима панська здобич, З чагарником рясніють обіч* (Рильський, Сад.., 1955, 75); *До самої стежки, що круто спадала до Вужачої, вони йшли обіч* (Юхвід, Оля, 1959, 108); // На деякій відстані; збоку, осторонь. *Трохи обіч, під вербами біля ясел, коней з десяток — сіно хрумають* (Головко, I, 1957, 303); // На деяку відстань: набік, убік. *Насіння цього дерева* [каучукового] *було Як золото, як найдорожча здобич, І, кинувши важку сокиру обіч, Людей немало в тій війні лягло* (Рильський, III, 1961, 295); *Куля влучила в коня.. Зараз уже обрізали посторонки і відтягли забитого коня обіч* (Головко, II, 1957, 569).

2. *у знач. прийм., з род. відм.* Уживається при вказуванні на положення одного предмета щодо іншого у знач. біля, поряд, поруч. *Хлопець посередині, а дівчата, кожна обіч його,— і він обіймав обох їх за шиї* (Л. Укр., III, 1952, 670); *Обіч наречених ішли дружки* (Дмит., Наречена, 1959, 200); *Високий тин, що тягнувся обіч садиби, густо насаджені верби попід тином надійно захищали її від стороннього ока* (Руд., Остання шабля, 1959, 410).

О́БІЧ^{2}, о́бочі, *ж., діал.* Обочина. *Таке розгадуючи, іду, ноги волочу по якійсь обочі край села* (Фр., I, 1955, 69); *З обочей з-під смеречини дивляться на огонь газдівські хати і обороги* (Черемш., Тв., 1960, 146); *Гляну вам в очі, люди робочі, Серця відчую напругу. Ті, що не сходять в борні на обочі,— Маєте вірну подругу* (Забашта, Квіт.., 1960, 11).

ОБІ́ЩАНИЙ, а, е, *заст., розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обіща́ти.** *От Тибр перед носом у нас; Ся річка Зевсом обіщана! з берегами нам оддана* (Котл., I, 1952, 164); *Все ж то правда поробила, Наша предківськая сила, З давніх-давен завіщана, Награда нам обіщана* (П. Куліш, Вибр., 1969, 345).

ОБІЩА́ННЯ, я, *с., заст., розм.* Дія за знач. **обіща́ти.** *Згадавши останні свої самому собі й своїй жінці обіщання, він рішив узяти себе в руки й при розмові не захоплюватися* (Вас., I, 1959, 381).

ОБІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і без додатка, заст., розм.* Обіцяти. *Я.. перемовив його від купців, ще йому п’ятнадцятий годок був, і обіщав наградити його* (Кв.-Осн., II, 1956, 349); *Прийшли; ..послали просити лакея, щоб сказав панові; обіщали навіть «на табак» лакеєві* (Мирний, I, 1949, 302); *Пригрівало вранішнє сонце, обіщаючи рівний, гарячий травневий день* (Вас., II, 1959, 364).

ОБІЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., заст., розм.* Обіцятися.— *А що то таке замчище? Ви вчора обіщались, діду, розказати про його* (Мирний, I, 1954, 180); *Хівря, хоч і обіщалась свекрусі мовчати, та таки не втерпіла* (Григ., Вибр., 1959, 116).

ОБ’ЇДА́ЛО, а, *ч., зневажл.* Той, хто кого-небудь об’їдає (у 2 знач.). *Кожний гість — се тільки об’їдало, що норовить побільше на дурничку з’їсти та випити* (Хотк., Довбуш, 1965, 40).

ОБ’ЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **об’їда́ти.** *Внаслідок об’їдання сходів жуки можуть або дуже знижувати врожай, або ж спричиняти цілковиту загибель посівів* (Захист рослин.., 1952, 356); *Зело несли до богів, наїдки й питва вельми і справляли учти великі на бугрі коло богів, тоді було велике об’їдання й обпивання* (Загреб., Диво, 1968, 111).

ОБ’ЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБ’Ї́СТИ,** ї́м, їси́, *док., перех.* 1. Поступово з’їдати що-небудь на поверхні або по краях чогось. *Се просто Іволга зоветься; Вона із саду в сад літа, То вишні гарно об’їда, То оббива горох.*

а в співи не вдається (Греб., I, 1957, 78); *Весною вилуплюється гусінь, яка об'їдає листя* (Озелен. колг. села, 1958. 250); // З'їдаючи, обгризаючи, оголювати що-небудь. *Пропала дівка, як яблунька, що гусінь об'їла* (Григ., Вибр., 1959, 263); *Став він цапа підкликати: — Йди ялинку об'їдати!* (Нех., Казки.., 1958, 6).

2. *розм.* Споживаючи в кого-небудь багато їжі, завдавати йому збитків; харчуватися за чиюсь рахунок. *Спершу дядько п'яний.. почне закидати: що де в чорта хто не вирветься, і з дітьми і без дітей, та все до його, на його шию, об'їдати та оббирати* (Мирний, I, 1954, 91); *Ковалиха.. припадала до нього, як до сина: — Та й поснідав би, чим натщесерце йти, а чи мо' боїться об'їсти?* (Головко, II. 1957, 181).

◇ **Об'ї́сти ву́ха (у́ші)** *кому* — з'їсти в кого-небудь все, завдавши йому збитків. [Настя:] *А лопає бісова дітвора так, що й харчів на них не настачиш, скоро й вуха об'їдять* (К.-Карий, II, 1960, 171); **Об'ї́сти го́лову** *кому* — дуже набриднути розмовами про кого-, що-небудь. *Не маю часу переглянути його* [оповідання] *і одіслати, хоч мені вже редакція голову об'їла, що не присилаю* (Коцюб., II, 1956, 249).

ОБ'ЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБ'Ї́СТИСЯ**, ї́мся, їси́ся, *док.* 1. Надмірно наїдатися, переповнюючи шлунок. *Брак апетиту вів за собою усильні запрошування, а великий апетит — благання не об'їдатися* (Коцюб., I, 1955, 329); *А що коли Ванюта, який вчора об'ївся сушених вишень, занедужає?* (Полт., Дит. Гоголя. 1954, 105).

◇ **Блекоти́ об'ї́стися** *див.* **блекота́.**

2. *тільки недок.* Пас. до **об'їда́ти** 1.

ОБ'Ї́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'ї́сти.** *Ми вийшли на гору і пішли до могили між рідкими низенькими, об'їденими товаром кущами* (Н.-Лев., II, 1956, 383); *На ній* [яблунці] *була обдерта кора і всі гіллячки знизу об'їдені* (Панч, II, 1956, 158).

ОБ'Ї́ДОК, дка, *ч.*, *розм.* Те саме, що **недо́їдок.** *Тут валялися всякі об'їдки, кісточки, крихти хліба і лушпайки з насіння* (Мирний, III, 1954, 209); *На столі Сухомлинові об'їдки, все навстіж, все відкрите* (Гончар, Тронка, 1963, 232).

ОБ'ЇЖДЖА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **об'їжджа́ти** [1].

ОБ'ЇЖДЖА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **об'їжджа́ти** [2].

ОБ'ЇЖДЖА́ТИ [1], а́ю, а́єш *і* **ОБ'ЇЗДИ́ТИ**, їжджу́, їзди́ш, *недок.*, **ОБ'Ї́ХАТИ**, ї́ду, ї́деш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Їхати навколо кого-, чого-небудь. *Наполеон в супроводі генералів і гвардії об'їжджав поле бою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 301); *Ми об'їхали дубок з корми. За кормою на тросі прив'язано маленького пузатого човника* (Ю. Янов., II, 1958, 47); *Кожевін описав західний, південний і східний береги Фадєєвського острова, об'їхав перший, запеленгував другий Ляховський острів* (Видатні вітч. географи.., 1954, 57).

2. Їдучи, обминати кого-, що-небудь. *Напроти садиби — вир. Рибалки об'їжджають його, бо він перекидає човни* (Тют., Вир, 1964, 122); *Вулиця завалена снігом, і колгоспне подвір'я підводи об'їжджають городами* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 141); *Уже й Шрам із гетьманом, об'їхавши байрак, прискочили до того бойовища* (П. Куліш, Вибр., 1969, 108); // Їдучи, випереджати кого-, що-небудь. *Довго і марудно доводилося* [Косінському] *об'їжджати валки піших, широкі ряди кінноти* (Ле, Наливайко, 1957, 52); *Красов верхи на трофейному коні об'їжджає полонених і перераховує* (Багмут, Записки.., 1961, 74).

3. Їздячи, бувати у багатьох місцях, відвідувати багатьох людей. *Шевченко об'їжджає всю Україну від Полтавщини й Чернігівщини до Волині й Поділля* (Слово про Кобзаря, 1961, 62); *— Оце, думаю, увага до чабана. Всіх чабанів по кошарах об'їжджає* [лікар] (Гончар. Тронка, 1963, 67); *Він об'їздив Крим, Кавказ Та й забрів чомусь до нас* (С. Ол., Вибр., 1959, 194); *Мені пригадалося, що директор радив мені об'їхати тракторні бригади і підремонтувати вагончики* (Хор., Ковила, 1960, 76).

4. *перен.*, *розм.* Те саме, що **обду́рювати.** *— Знай, ти не об'їдеш — тебе об'їдуть, на те торг, — казав батько* (Мирний, III, 1954, 372); *Костянтина не такто легко збити з пантелику: хіба не догадується, що його хочуть об'їхати* (Стельмах, I, 1962, 436).

ОБ'ЇЖДЖА́ТИ [2], а́ю, а́єш *і* **ОБ'ЇЗДИ́ТИ**, їжджу́, їзди́ш *і рідко* **ОБ'ЇЖДЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБ'Ї́ЗДИТИ**, ї́жджу, ї́здиш, *док.*, *перех.* 1. Привчати ходити в запряжці або під сідлом (про коня). *Об'їжджав він під верх коней і був такий сміливий, що нічогісінько на світі не боявсь* (Стор., I, 1957, 209); *Він об'їжджає коней молодих* (Рильський, I, 1956, 58); *— Тпрру, конячко! Чого брикаєшся?! Не таких об'їжджував* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 113); *По шляху на Кізі-Кермен улаштовували перегони на конях, об'їздили лошачків* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 250); *Гладун зрозумів свій обов'язок так, мовби це дали йому табун диких коней і він повинен їх об'їздити* (Гончар, Людина.., 1960, 63).

2. Пробною їздою, роботою перевіряти придатність, готовність чого-небудь до використання. *Неначе бригадир уперше в житті об'їжджав трактори... Гаразд, гаразд.., тепер нам нічого не страшно!* (Ю. Янов., II, 1954, 140); *Оцей новий човен не таким уже й чужим був: його кілька разів з Ориною Окунь об'їжджував Максим* (Стельмах, Хліб.., 1959, 444).

ОБ'Ї́ЖДЖЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'ї́здити** [1].

ОБ'Ї́ЖДЖЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'ї́здити** [2]. *Тихо було в стайні, тільки тонко й радісно заіржала молода, ще не об'їжджена лошиця* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 36).

ОБ'Ї́ЖДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **об'ї́здити** [2].

ОБ'Ї́ЖДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **об'ї́жджувати.** *Об'їжджування молодих коней.*

ОБ'Ї́ЖДЖУВАТИ *див.* **об'їжджа́ти** [2].

ОБ'Ї́ЖДЧИК, а, *ч.* 1. Той, хто, об'їжджаючи ділянки яких-небудь угідь, охороняє їх. *Запорожець відпросився з заводу, щоб на різдвяні канікули поїхати в село, .. де його батько працював лісовим об'їждчиком* (Бурл., Напередодні, 1956, 172); *Торік старий Скакун був призначений об'їждчиком ланів, пильнував громадське добро, 250 трудоднів виробив* (Рад. Укр., 8.IV 1962, 3).

2. Той, хто об'їжджає коней.

ОБ'Ї́ЗД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **об'їжджа́ти** [1] 1—3. *Мировий поїхав далі в об'їзди по волості* (Н.-Лев., IV, 1956, 166); *Він повертався додому з далекого об'їзду по області* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 266).

◇ **Ї́хати (везти́** *і т. ін.*) **в об'ї́зд** — їхати довшою дорогою, об'їжджаючи щось. *Галя навмисне повела машину в об'їзд, щоб довше їхати* (Коз., Нові Потоки, 1948, 267); [Ватутін:] *Ще раз повезеш в об'їзд — пошлю в інтенданти.* [Тимко:] *Навпростець не можна... Прострілюється!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 105).

2. Місце, по якому об'їжджають або можна об'їхати що-небудь. *Скрізь об'їзди, все перекопане, зрите, наче тут недавно йшла війна* (Кучер, Трудна любов, 1960, 198).

3. *заст.* Група вершників-дозорців; кінна варта, кінний патруль.

ОБ'Ї́ЗДИТИ [1], ї́жджу, ї́здиш, *док.*, *перех.* Їздячи, побувати в багатьох місцях, відвідати багатьох людей і т. ін. *Бесіда ставала легкою і невимушеною, знайшлися* *спільні знайомі у Києві і по Чернігівщині, яку Шевченко об'їздив уздовж і впоперек* (Тулуб, В степу.., 1964, 44); *Він двадцять років плавав по морях і океанах і об'їздив усі світові порти* (Смолич, День.., 1950, 22).

ОБ'ЇЗДИТИ ² *див.* **об'їжджа́ти** ².

ОБ'ЇЗДИ́ТИ ¹ *див.* **об'їжджа́ти** ¹.

ОБ'ЇЗДИ́ТИ ² *див.* **об'їжджа́ти** ².

ОБ'ЇЗНИ́Й, а́, е́. 1. Признач. для об'їзду (про шлях); кружний. *Об'їзна дорога.*

2. Який здійснює об'їзди ділянки, що охороняється. *Об'їзний наглядач;* // *у знач. ім.* **об'їзни́й,** ного́, *ч.* Той, хто охороняє яку-небудь ділянку, об'їжджаючи її. *Зненацька почувсь грюкіт коло дверей і в контору вступив Олійниченко з двома об'їзними* (Гр., II, 1963, 121).

ОБ'ЇСТИ *див.* **об'їда́ти.**

ОБ'ЇСТИСЯ *див.* **об'їда́тися.**

ОБ'ЇХАТИ *див.* **об'їжджа́ти** ¹.

ОБКА́ЛЯНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обкаля́ти.** *Жертви вранішнього морського бою були обдерті й обкаляні* (Ю. Янов., II, 1958, 202).

ОБКАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Забруднити, загидити.

ОБКАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Забруднити, загидити себе. *Панич молоденький Забитий у лісі лежить!.. Лежить, розпластався, в крові обкалявся* (Кост., I, 1967, 49).

ОБКАМЕНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Обкласти камінням. *Громада на свій кошт обкаменувала ті джерела, звела їх до спільного русла* (Вільде, На порозі, 1955, 277).

ОБКАНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкантува́ти.**

ОБКАНТО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **оканто́вка.** *Слюсар Олександр Решетник вирішив зробити металеву обкантовку отворів прокладки* (Роб. газ., 21.II 1963, 1).

ОБКАНТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обканто́вувати.**

ОБКАНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБКАНТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **оканто́вувати.**

ОБКАНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обкантува́ти.**

ОБКАНТУВА́ТИ *див.* **обканто́вувати.**

ОБКА́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обка́пати.** *На столі — коробка сірників і заялложений, обкапаний воском ліхтар з недогарком свічки* (Вільде, Сестри.., 1958, 21); *Повз неї пройшов у сільраду Юхим Барило, несучи два сувої з одежею, обв'язані мотузками і обкапані сургучними печатками* (Кучер, Прощай.., 1957, 219).

ОБКА́ПАТИ *див.* **обка́пувати.**

ОБКА́ПАТИСЯ *див.* **обка́пуватися.**

ОБКА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБКА́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Капати на що-небудь по поверхні.

ОБКА́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБКА́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Капати на себе, обкапувати себе чим-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **обка́пувати.**

ОБКА́РНАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обкарна́ти.** *Стовбур, мабуть, добре обкарнаний, знову стрімголов нісся серединою могутнього потоку* (Донч., III, 1956, 361).

ОБКАРНА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обкра́яти** 1, 2. *Відростив* [Тиміш] *вусики і обкарнав їх так, що вони тільки ворушкою п'явочкою красуються під носом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 141); *А щоб не міг він* [ворон] *більш літать, Взяли та крила обкарнали* (Воскр., Цілком.., 1947, 105); *Буржуазія «хоче» обкарнати класову боротьбу, перекрутити і звузити її поняття,* ***притупити*** *її вістря* (**Ленін, 23, 1972, 228**).

ОБКА́Т, у, *ч.* Дія за знач. **обка́тувати, обката́ти.**

ОБКА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обката́ти.** *Комбайни і льонобралки вже готові до роботи, обкатані і завезені до колгоспів* (Колг. село, 6.VII 1954, 3).

ОБКАТА́ТИ *див.* **обка́тувати.**

ОБКАТА́ТИСЯ *див.* **обка́туватися.**

ОБКА́ТКА, и, *ж.* Дія за знач. **обка́тувати, обката́ти.** *Диспетчер МТС.. настирливо повторював, щоб не запороли машину на обкатці* (Ю. Янов., II, 1954, 140); *Незначні нерівності поверхонь деталей від обкатки роликами вирівнюються, згладжуються* (Слюс. справа, 1957, 315).

ОБКАТНИ́Й, а́, е́. Стос. до **обка́тки.**

ОБКА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обка́тувати.** *Повне обкатування* [мотоцикла] *можна вважати закінченим після 2000 кілометрів* (Знання.., 3, 1967, 19).

ОБКА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБКАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.,* 1. Пробною роботою, їздою і т. ін. перевіряти придатність, готовність машини, мотора і т. ін. до використання. *Перш ніж почати роботу, треба обкатати граблі без завантаження і перевірити правильність підняття зуб'їв автоматом* (Механ. і електриф.., 1953, 151); // Поступовим введенням у дію пристосовувати до оптимального режиму роботи нову або відремонтовану машину, механізм і т. ін. *Кожний новий автомобіль, а також той, що вийшов з капітального ремонту, обкатують за спеціальним режимом* (Автомоб., 1957, 309); *Вже який вечір Павло Опішній обкатував свого «Москвича»* (Збан., Переджнив'я, 1955, 249).

2. Котком або чимось іншим вирівнювати, роблячи гладкою поверхню чого-небудь.

ОБКА́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ОБКАТА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Ставати придатним для оптимального режиму роботи після випробування, їзди і т. ін.

2. Ставати гладким внаслідок обкатки.

3. *тільки недок.* Пас. до **обка́тувати.**

ОБКА́ТЧИК, а, *ч.* Той, хто робить обкатку.

ОБКАЧА́ТИ *див.* **обка́чувати.**

ОБКАЧА́ТИСЯ *див.* **обка́чуватися.**

ОБКА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обка́чувати.**

ОБКА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБКАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., у чому, в що.* Качаючи, перевертаючи щось з боку на бік у чому-небудь сипкому, липкому і т. ін., покривати ним усю його поверхню. *Баранячу грудинку рубають великими кусками, обкачують в житньому борошні і обсмажують* (Укр. страви, 1957, 160); *Орися переполоскала рибу, обкачала в борошно і розіклала на сковороді* (Тют., Вир, 1964, 511).

ОБКА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБКАЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., у чому, в що.* 1. Качаючись по чому-небудь сипкому, липкому і т. ін., покриватися ним з усіх боків, по всій поверхні; // Качаючись по чому-небудь, очищати себе від бруду і т. ін. *Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхує, пробує обтріпатися — не йде. Пробує обкачатися в траві — не йде!* (Фр., IV, 1950, 93).

2. *тільки недок.* Пас. до **обка́чувати.**

ОБКВА́ЦАНИЙ *див.* **обква́цяний.**

ОБКВА́ЦАТИ *див.* **обква́цяти.**

ОБКВА́ЦАТИСЯ *див.* **обква́цятися.**

ОБКВА́ЦЯНИЙ, ОБКВА́ЦАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обква́цяти, обква́цати.** *Обквацяне вапном риштовання.*

ОБКВА́ЦЯТИ, яю, яєш *і* **ОБКВА́ЦАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Забруднити чим-небудь рідким; обляпати. — *Щітку покинь; Ти ж йому всю гімнастьорку глиною обквацяєш* (Шиян, Гроза.., 1956, 666).

ОБКВА́ЦЯТИСЯ, яюся, яєшся *і* **ОБКВА́ЦАТИСЯ,**

аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Забруднитися чим-небудь рідким; обляпатися. *Обквацявся, як порося* (Сл. Гр.).

ОБКВІ́ТЧАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обквітча́ти.** *Поставили на столі соснове гільце, обквітчане калиною та барвінком, поклали шишки та коровай* (Н.-Лев., I, 1956, 82); *Дідівські ікони, обквітчані жовтими гвоздиками та васильками, потемніли, злиняли* (Л. Янов., I, 1959, 141).

ОБКВІТЧА́ТИ *див.* **обкві́тчувати.**

ОБКВІ́ТЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКВІТЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Прикрашати кругом, з усіх боків квітами. * Образно. *Марта Кирилівна убралася в нову модну сукню з шлейфом; обквітчала груди і плечі червоними кокардами* (Н.-Лев., VI, 1966, 86).

ОБКИ́ДАНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обки́дати** ^{1}. *В хату всунувся Йонька, весь обкиданий снігом, а з ним якийсь чоловік у башлику* (Тют., Вир, 1964, 523); *Материна торба з-під насіння чорна,.. обкидана по краях чорно-червоною заполоччю* (Кос., Новели, 1962, 100); * Образно. *Його засушене обличчя хоч зараз вставляй у рамку мучеників, коли б не псували всього виразу недобрі і неспокійні очі, обкидані грубими петлями прожилок* (Стельмах, I, 1962, 364).

ОБКИ́ДАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обки́дати** ^{2}. *Меланія Тимофіївна стояла в обкиданому березовою лісою закутку* (Десняк, Опов.., 1951, 65).

ОБКИДА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **обкида́ти** ^{1}. *Ці стовпчики вишивають.. способом обкидання двох сусідніх прутинок* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 24).

ОБКИДА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **обкида́ти** ^{2}.

ОБКИ́ДАТИ ^{1} *див.* **обкида́ти** ^{1}.

ОБКИ́ДАТИ ^{2} *див.* **обкида́ти** ^{2}.

ОБКИДА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБКИ́ДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Кидати щось на кого-, що-небудь з усіх боків, по всій поверхні; закидати з усіх боків чим-небудь. *Люди були немов наркотизовані,— вони ходили від ятки до ятки,.. обкидали один одного паперовою січкою* (Л. Укр., III, 1952, 621); *Коні важко йшли вскач на гору, обкидаючи один одного відталою землею з-під копит* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 25); *Ромка люто відбивала напад, хоч її вже оточили й обкидали незліпленим снігом* (Сміл., Сашко, 1957, 23); // Накида́ти щось навколо кого-, чого-небудь. *Замість сіней Пилип зробив сяку-таку примостку, обкидавши зокола гноєм* (Мирний, III, 1954, 20); *Андрій.. засунув знов горнятко, обкидав його жаром і мовчки осміхався* (Коцюб., II, 1955, 21).

◇ **Обкида́ти (обки́дати) боло́том (бру́дом** *і т. ін.*) — несправедливо ганьбити, обмовляти кого-небудь. *Ганьбити міг він всіх, бо був великим патріотом, умів балакати, кричать і обкидати всіх болотом* (Мак., Вибр., 1954, 366); [Ю р к о:] *Дівчина в запалі образила його, і він ладен зараз же обкидати її брудом!* (Мам., Тв., 1962, 255); **Обкида́ти (обки́дати) [найгіршими** *і т. ін.*] **слова́ми (епітетами** *і т. ін.) кого* — недоброзичливо висловлюватися про кого-небудь; лаяти когось. *Пачко, ..вперши безтямний погляд у мигаючі перед ним різнобарвною хвилею пари, обкидав Регіну найгіршими епітетами* (Фр., VI, 1951, 243); *Хоча Левко обкидає Христину в думках непотрібними словами, але до нього десь від панського ставу наближається дівоче обличчя* (Стельмах, I, 1962, 152).

2. Густо обшивати, обробляти нитками краї чого-небудь (хусточки, коміра і т. ін.); обметувати. *Обкидай комір заполоччю* (Сл. Гр.).

ОБКИДА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБКИ́ДАТИ**, аю, аєш *і* **ОБКИ́НУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Відкида́ти щось кругом, з усіх боків чого-небудь. *Обкинь сніг коло кошари, щоб можна було випустить овечки на двір* (Сл. Гр.).

2. *чим.* Обхоплювати, оточувати, огороджувати з усіх боків чим-небудь. *Кілька робітників кінчили довгі на п'ять сажнів розсадники й обкидали їх дошками* (Кобр., Вибр., 1954, 122); — *Мислити він не вміє, та й нащо це йому? Зате він вміє.. обкинути певну територію колючим дротом* (Гончар, Тронка, 1963, 111).

◇ **Обкида́ти (обки́нути) по́глядом (о́ком, зо́ром)** — оглядати. — *Карту! — гукнув Колісник.., обкидаючи ..поглядом усю вокзалію* (Мирний, III, 1954, 273); — *Се наша Тухольщина, наш рай! — сказав Максим, обкидаючи оком долину, і гори, і водопад* (Фр., VI, 1951, 25).

ОБКИ́ДАТИСЯ ^{1} *див.* **обкида́тися** ^{1}.

ОБКИ́ДАТИСЯ ^{2} *див.* **обкидатися** ^{2}.

ОБКИДА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБКИ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Обкидати себе чим-небудь. *Обкидатися снігом.*

2. *перев. док.*, *чим і без додатка*, *розм.* Те саме, що **обзавести́ся.** *Обкидався трохи хазяйством.*

3. *тільки недок.* Пас. до **обкида́ти** ^{1}.

ОБКИДА́ТИСЯ ^{2}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБКИ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Обхоплювати, оточувати себе чим-небудь з усіх боків. * Образно. *Передній танк спотикнувся після мого пострілу. Обкидався димом* (Ю. Янов., I, 1958, 323).

◇ **Не обки́даєшся ді́ла (турбо́т** *і т. ін.*) — велика кількість різних справ, турбот. — *У мене, може, свого діла не обкидаєшся: щодня за вас, чортів, у волость тягають* (Мирний, III, 1954, 23).

2. *тільки недок.* Пас. до **обкида́ти** ^{2}.

ОБКИ́ДОК, дку, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обзаве́дення.** *У нас канікули, роботи з рук спало, то я промислую. Все на обкидок копійка скотиться* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 270).

ОБКИ́НЕНИЙ, ОБКИ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обки́нути.** *Обкинутий риштованням.*

ОБКИ́НУТИ *див.* **обкида́ти** ^{2}.

ОБКИ́НУТИЙ *див.* **обки́нений.**

ОБКИПА́ТИ, а́є, *недок.*, **ОБКИПІ́ТИ**, пи́ть, *док.* 1. Покриватися накипом. * Образно. *В долині відразу зашуміло млинове колесо; велике, чорне і неповоротке, воно обкипало шумовинням* (Стельмах, II, 1962, 304).

2. *перев. док.* Покритися загуслою, затверділою масою чого-небудь (перев. про кров). [П а р у б к и і д і в ч а т а *(співають):*] *Біла постеленька порохом присіла, Дротяна нагайка кров'ю обкипіла* (Фр., IX, 1952, 93); *Він витяг з пазухи руку, судорожно затиснуту в кулак. Кулак весь обкипів кров'ю* (Гончар, Новели, 1954, 22); *Не раз Тимофій був поранений. Не тільки потом обкипіли його георгіївські хрести, що лежать в куточку скрині із темними плямами чесної солдатської крові на чорно-оранжевих стрічках...* (Стельмах, II, 1962, 204); // Розтікаючись, загусати, застигати по поверхні чого-небудь (звичайно про кров). *Де ступенем ступлю, тернина коле, Кров обкипає на ногах* (Рудан., Вибр., 1937, 22).

◇ **Обкипі́ти кро́в'ю (по́том)** — дістатися тяжкою працею, муками, стражданнями (про результати праці, заслуги і т. ін.). *Важко нам, убогим, своє добро збувати, що воно в нас кров'ю обкипіло!* (Вовчок, I, 1955, 273); *І скаже суд: — Чи у твоїм доробку хоч одна Сторінка є, що кров'ю обкипіла?* (Рильський, Поеми, 1957, 207); **Се́рце обкипа́є (обкипі́ло) кро́в'ю** *у кого* — хтось тяжко переживає, відчуває душевний неспокій. *У неї серце обкипає кров'ю, коли подума вона, яке горе, яку нужду та недостачу терпить її Йосип* (Мирний, IV, 1955, 41); *Але віла при житті зісталась, тільки серце крів'ю обкипіло* (Л. Укр., I, 1951, 393).

ОБКИПА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обкипа́ти.** *Нараз аж моторошно стало йому, і щось схоже* *на докір почулося в цій музиці, що він ніби на все це.. заніс свій гарячий, обкипаючий кров'ю клинок* (Гончар, II, 1959, 124).

ОБКИПІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обкипі́ти.** *На широких зрізах обкипілої живицею деревини чорніли маркіровочні штампи брянського лісництва* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 179).

ОБКИПІ́ТИ *див.* **обкипа́ти.**

ОБКИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБКИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* обки́с *і* обки́снув, ла, ло; *док.*, *розм.* Дуже намокати; обмокати. *Обкис, як лис* (Номис, 1864, № 578).

ОБКИ́СНУТИ *див.* **обкиса́ти**

ОБКІ́С, ко́су, *ч.* Дія за знач. **обко́шувати, обкоси́ти.** *Обкоси і прокоси провадять самохідною косаркою.., кінною косаркою або вручну* (Орг. і технол. тракт. робіт 1956, 254).

ОБКІ́СКИ, ів, *мн.*, *етн.* Свято після закінчення косовиці.

ОБКЛА́Д, у, *ч.*, *діал.* Дифтерит. *Коли це став ходити обклад по селу. Занедужав Івась: все на голову жалівся* (Григ., Вибр., 1959, 126).

ОБКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обклада́ти.** *Тяжкі матеріальні умови, в яких опинилось сільське населення України в другій половині XIX ст. внаслідок масового обезземелення та обкладання непосильними податками, примушували велику частину селянства братись за допоміжні промисли* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 96).

ОБКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБКЛА́СТИ** *і рідко* **ОБІКЛА́СТИ**, обкладу́, обкладе́ш, *док.*, *перех.* 1. *чим.* Класти щось кругом, по всій поверхні кого-, чого-небудь. *Вітер лютує, .. і, як не топи в хаті, як не обкладай її гноєм, не нагрієш* (Григ., Вибр., 1959, 326); *Жінка.. напувала хворого гарячим чаєм.. і обкладала торбинками гарячого піску* (Тулуб, В степу.., 1964, 8); *Надвечір прийдуть на бойовище чехи і чешки з довколишніх сіл, знайдуть братську могилу загиблих, ретельно обкладуть її червоними маками* (Гончар, III, 1959, 455); // Покривати чимось усю поверхню чого-небудь; обличковувати. *Все робив Василь своїми руками — і хату обклав цеглою, і сарай збудував, черепицею дах покрив* (Коп., Лейтенанти, 1947, 73); *Білим кахлем обклав Іван Лісняк стіни, ще й підлогу.. збирався вимостити* (Зар., На.. світі, 1967, 245); // Те саме, що **обгорта́ти** 1. — *Я не забрудню,— сказав Сашко,— обкладу* [книгу] *газетою...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 121); // *безос.*, *перев. док.* Покрити (язик, горло) при захворюванні білим нальотом.

◇ **Обклада́ти слова́ми (ла́йкою** *і т. ін.*) — грубо лаяти. *Анархісти уперто не хотіли злазити* [з грузовика] *і чогось чекали, обкладаючи свого шофера словами, як компресами* (Ю. Янов., I, 1958, 197).

2. *перен.* Оповивати, обволікати. *Холодні тумани обкладали землю* (Чаб., Тече вода.., 1961, 105); *На чистій блакиті.. спливались дрібненькі хмарки й обклали місяць* (Вас., I, 1959, 367).

3. *чим і без додатка.* Зобов'язувати сплачувати податки, мито і т. ін. грошима або натурою. *Молоді верховоди.. що хотять, те й роблять, важкими податками обкладають, до управи своїх вибирають* (Мирний, III, 1954, 258); *Англійські королі, які спиралися.. на підлеглу королю церкву, обкладали тяжкими поборами промисловців, купців, нових дворян і жорстоко гнобили народні маси* (Нова іст., 1956, 6).

4. *чим*, *розм.* Бити, ударяти кого-, що-небудь кругом, по всій поверхні. *Ядзя лежала на землі, а верх неї Катруся і зі всіх боків обкладала її кулаками* (Кобр., Вибр., 1954, 88).

ОБКЛАДА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБКЛА́СТИСЯ** *і рідко* **ОБІКЛА́СТИСЯ**, обкладу́ся, обкладе́шся, *док.* 1. Обкладати себе чим-небудь. *Анеля залізла з ногами на диван і обклалася бісерними подушечками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 10); // Розкладати що-небудь навколо себе, біля себе у великій кількості. *За столом, обклавшись паперами, сидить Римар, пише* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 5); *Зозуля готувався до зустрічі комісії якнайретельніше: обіклався патронами, гранатами, розчистив коло себе сніжок* (Тют., Вир, 1964, 534).

2. *тільки недок.* Пас. до **обклада́ти** 1—3. *Збором оподатковувались всі торгові угоди: навіть кожен номер газети обкладався високим збором* (Нова іст., 1956, 32); — *Про податки теж розпитайтеся, а то в нас так виходить, що і куркуль, і середняк, і незаможник однаково обкладаються* (Шиян, Баланда, 1957, 40).

ОБКЛАДА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІКЛА́СТИСЯ**, обкладу́ся, обкладе́шся, *док.*, *діал.* Лягати спати. *Обіклались ото вже люде й спать, а в моєї хазяйки горить світло* (Сл. Гр.).

ОБКЛА́ДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкла́сти.** *Христина Максимівна сиділа в машині, обкладена вузлами й кошиками* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 108); *Криничка була дбайливо і вміло обкладена камінням* (Гжицький, Опришки, 1962, 83); *Вікна були обкладені квітчастою мозаїкою* (Н.-Лев., IV, 1956, 15); *Зараз простори Сиваша були поглинуті туманом, мороком, обкладені з неба важкими осінніми хмарами* (Гончар, II, 1959, 401); *У 1773 р. англійські купці привезли в Бостон велику партію чаю. Чай був обкладений податком* (Нова іст., 1956, 32); // **обкла́дено,** *безос. присудк. сл. Головне місце на возі займала.. бочка, до якої притулилася скриня.. Все це було обкладено лопатками, відрами, бляшанками* (Коцюб., I, 1955, 225).

2. *у знач. прикм.* Який покрився білим нальотом при захворюванні (про язик, горло). *Чай з напару* [розхідника звичайного].. *вживають при болях у животі,.. обкладеному язику* (Лікар. рослини.., 1958, 58).

ОБКЛА́ДИНКА, и, *ж.* 1. Покриття книжки або зошита з паперу, клейонки і т. ін. *Обкладинка нехай буде з такого паперу, як та, що на нашому виданні Гейне* (Л. Укр., V, 1956, 79); *Саклатвала подав мені маленький журнальчик у барвистій обкладинці* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 149); // Паперова обгортка книги, зошита. *Кінчивши з листами, він обережно розгорнув зроблену з газети обкладинку* (Баш, Вибр., 1948, 71).

2. Невелика шкіряна, дерматинова, картонна і т. ін. папка, в яку вкладається документ. *Обкладинка для паспорта.*

ОБКЛА́ДКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **обклада́ти.** *Опівдні обкладку паль було закінчено* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158).

2. Те, чим обкладають або обкладене що-небудь. *Піхви мечів, знайдених в могилах скіфської.. знаті, звичайно прикрашені золотими обкладками із зображенням сцен боротьби тварин* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 144).

3. *тільки мн.*, *діал.* Дифтерит. *Пішла на людей пошесть та хвороба всяка: різачка та пропасниця, а найбільше — обкладки* (Мирний, IV, 1955, 251).

ОБКЛА́СТИ *див.* **обклада́ти.**

ОБКЛА́СТИСЯ *див.* **обклада́тися** [1].

ОБКЛЕ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкле́їти.** *Кімната обклеєна репродукціями;* // **обкле́єно,** *безос. присудк. сл. Стіни.. обклеєно білими шпалерами поверх дощок* (Ле, Міжгір'я, 1953, 475).

ОБКЛЕЇ́ТИ *див.* **обкле́ювати.**

ОБКЛЕ́ЙКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **обкле́ювати.** *Вино, яке при повторних фільтраціях не прояснюється,* *очищають обклейкою, що здійснюється різними речовинами* (Колг. Укр., 7, 1956, 41).

2. Те, чим обклеюють або обклеєне що-небудь.

ОБКЛЕ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обклепа́ти**. *Сивоок штовхнув двері з мідним кільцем знадвору, обклепані мідними кружалами* (Загреб., Диво, 1968, 476).

ОБКЛЕПА́ТИ *див.* **обкле́пувати**.

ОБКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКЛЕПА́ТИ**, обклепа́ю, обклепа́єш *і* обкле́плю, обкле́плеш; *мн.* обклепа́ють *і* обкле́плють; *док.*, *перех.* Те саме, що **обко́вувати 1**.

ОБКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обкле́ювати**. *Якщо повторними фільтраціями вино повністю не очищається, його піддають обклеюванню желатином* (Сад. і ягідн., 1957, 296).

ОБКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКЛЕ́ЇТИ**, е́ю, е́їш, *док.*, *перех.* 1. Клеючи, наліплювати щось по поверхні чого-небудь. *Марія наділа халат, і вони почали обклеювати шибки на веранді, у вікнах, кладучи навхрест паперові стрічки на скло* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34); *Олеся звеліла обклеїти залу білими шпалерами* (Н.-Лев., III, 1956, 212).

2. *техн.* Очищати рідину від побічних домішок додаванням клейкої речовини.

ОБКЛЕ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **обкле́ювати**.

ОБКЛЕ́ЮВАЧ, а, *ч.* Робітник, який обклеює що-небудь.

ОБКЛЕ́ЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **обкле́ювач**.

ОБКЛЮВА́ТИ *див.* **обкльо́вувати**.

ОБКЛЬО́ВУВАТИ, ує, *недок.*, **ОБКЛЮВА́ТИ**, ює́, *док.*, *перех.* Те саме, що **обдзьо́бувати**. *Птахи обкльовують вишні і черешні під час їх достигання* (Колг. Укр., 7, 1960, 34).

ОБКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкува́ти**. *Коло стіни стояла старосвітська скриня на коліщатах, обкована залізом* (Н.-Лев., I, 1956, 148); *Сонька притаїлася під грубкою, сторожко поглядаючи на обковані бляхою поштові двері* (Кучер, Трудна любов, 1960, 336).

ОБКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обко́вувати**.

ОБКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКУВА́ТИ** *і рідко* **ОБКУ́ТИ**, ую́, ує́ш, *док.*, *перех.* 1. Куючи, оббивати, покривати що-небудь з усіх боків, по всій поверхні металом. *У кузні — хлопці-ковалі Вози обковують-кують...* (Гірник, Сонце.., 1958, 32); —*Шульц просив передати, що Дідушок замовив у нього новий замо́к до своїх дверей і самі двері хоче обкувати залізом* (Гжицький, Опришки, 1962, 127).

2. Те саме, що **зако́вувати 1**. * Образно. *На світову арену вийшла нова сила — робітничий клас, якому нічого було втрачати, крім власних кайданів, що ними його обкували капіталісти і їх буржуазний уряд* (Кучер, Дорога.., 1958, 3).

3. *розм.* Куючи, виготовляти все необхідне для когось.— *Усе ж село обковуємо в нього, до чого ще можна причепитися* (Стельмах, I, 1962, 119).

4. *перен.* Оволодіваючи ким-, чим-небудь, робити нерухомим, позбавляти свободи дії, рухів; сковувати. *Нас усіх обкував страх.*

5. *перен.* Підморожуючи, затягувати льодом.

ОБКОЛЕСИ́ТИ, ешу́, еси́ш *і* **ОБКОЛЕСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* 1. *перех. і неперех.* Об'їхати навколо кого-, чого-небудь. *Наш баркас, швидко обколесувавши навколо «казана»* [коша], *зайшов до сітки з другого боку* (Збан., Мор. чайка, 1959, 105).

2. *перех.* Їздячи, побувати всюди, в багатьох місцях; об'їздити. *За всі свої діяльні літа Юхим Наумович Нехай Уздовж і впоперек півсвіта Обколесив із краю в край* (Воскр., З перцем!, 1957, 214).

ОБКОЛЕСУВА́ТИ *див.* **обколеси́ти**.

ОБКОЛО́ТИ *див.* **обко́лювати**.

ОБКОЛО́ТИСЯ *див.* **обко́люватися**.

ОБКОЛУ́ПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обколупа́ти**.

2. *у знач. прикм.*, *рідко.* Який обсипався, обліз (про будівлю). *Дім стояв обколупаний, з побитими шибками* (Н.-Лев., II, 1956, 165).

ОБКОЛУПА́ТИ *див.* **обколу́пувати**.

ОБКОЛУПА́ТИСЯ *див.* **обколу́пуватися**.

ОБКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКОЛУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Колупаючи, віддирати щось невеликими шматками з поверхні чого-небудь. *Хлопчик тулився до матері, обколупуючи на її рукавах підталий лід* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 268).

ОБКОЛУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБКОЛУПА́ТИСЯ**, а́ється, *док.*, *розм.* Відпадати невеликими шматками; обсипатися, обвалюватися (про верхній шар чого-небудь). *Обколупалася глина;* // *рідко.* Ставати облізлим, обсипаним, обдертим (про стіни, будівлю). *Стіни обколупалися.*

ОБКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обко́лювати**. *Пічний молоток служить для обколювання і грубого обтісування цегли* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 451).

ОБКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКОЛО́ТИ**, колю́, ко́леш, *док.*, *перех.* 1. Колючи, відділяти щось від поверхні чого-небудь. *Під час інтенсивного обледеніння оголошується аврал, і всі моряки виходять обколювати кригу* (Рад. Укр., 9.IV 1964, 3); *За дві години.. він дістав відповідь, що на допомогу «Білусі», щоб обколоти навколо неї кригу, йде «Малигін»* (Трубл., Лахтак, 1953, 55).

2. *перев. док.*, *розм.* Наколоти чим-небудь гострим (пальці і т. ін.). *Обколоти пальці голкою.*

ОБКО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБКОЛО́ТИСЯ**, колю́ся, ко́лешся, *док.* 1. Відколюючись, відділятися. *Краї крижини обкололись.*

2. *перев. док.*, *розм.* Наколоти собі тіло чим-небудь гострим. *Обколотися до крові.*

3. *тільки недок.* Пас. до **обко́лювати**.

ОБКО́М, у, *ч.* Скорочення: обласний комітет. *Другого дня Артьомов подзвонив у обком і.. розповів про збори комуністів Села Руського* (Чорн., Потік.., 1956, 195).

ОБКО́МІВЕЦЬ, вця, *ч.*, *розм.* Працівник обкому. *Черговий і обкомівець ледве умовили його відкласти частування, бо вони, мовляв, на службі* (Руд., Остання шабля, 1959, 68).

ОБКО́МІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обко́м**. *Обкомівський зв'язківець.. запевнив, що дівчина швидко освоюється в нових умовах* (Гончар, IV, 1960, 70).

ОБКОНОПА́ТИТИ *див.* **обконопа́чувати**.

ОБКОНОПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКОНОПА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док.*, *перех.* Конопатити кругом, затикати всі щілини, дірки (клоччям і т. ін.).

ОБКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкопа́ти**. *Подзвонивши, помітила* [Надійка] *неподалік на заасфальтованому майданчику під низеньким обкопаним деревцем зелену лаву і знову сіла* (Коз., Листи.., 1967, 187); *Тік був.. обкопаний ровом, обсаджений.. тополями та осокорами* (Н.-Лев., II, 1956, 183); // **обко́пано**, *безос. присудк. сл.* *Цвинтар було обкопано рівчаком і обсаджено густим деревієм* (Грим., Син.., 1950, 231).

ОБКОПА́ТИ *див.* **обко́пувати**.

ОБКОПА́ТИСЯ *див.* **обко́пуватися**.

ОБКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обко́пувати**. *Найбільше праці в садівництві затрачують на обко-*

пування і розпушування пристовбурних кругів (Колг. Укр., 8, 1956, 5); *Обкопування кагатів.*

ОБКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКОПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Скопувати землю навколо чого-небудь. *Оленчук навчив офіцера, як обрізати кущі, як обкопувати* (Гончар, II, 1959, 58); *Обережно, мов на живій істоті, перев'язувала* [Надія] *рану своєї тополі.. Потім дбайливо обкопала дерево* (Баш, Надія, 1960, 225).

2. Оточувати, обводити (ровом, насипом і т. ін.). *Кагати і траншеї обкопують рівчаками для стікання води* (Колг. Укр., 9, 1956, 42); *Діждали весни,— город обкопала* [Мотря], *скопала, засадила* (Мирний, II, 1954, 39).

ОБКО́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБКОПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Оточувати, обводити свою садибу і т. ін. (ровом, насипом і т. ін.). *На буряки.. довгоносик напав навалою. Від нього обкопувалися, його визбирували* (Минко, Повна чаша, 1950, 91); *Він із заграниці вправителя-німця прислав, а німець і ровами обкопався, і огорожею одгородився* (Мирний, IV, 1955, 241).

2. *рідко.* Те саме, що **око́пуватися** 2. *Одного разу рій обкопався на околиці села в Курській області* (Скл., Орл. крила, 1948, 43).

3. *тільки недок.* Пас. до **обко́пувати.**

ОБКОРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обкорува́ти.** *Увечері.. з налигачем подався* [Давид] *до лісу, де лежить його вже обковоране дерево на хату* (Стельмах, Хліб.., 1959, 492); // *у знач. прикм. Вони примостилися на обкорованих колодках у садку* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 76).

ОБКОРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Очистити від кори. *Обкорувати колоду* (Сл. Гр.).

ОБКОСИ́ТИ *див.* **обко́шувати.**

ОБКОСИ́ТИСЯ *див.* **обко́шуватися.**

ОБКОТИ́ТИ *див.* **обко́чувати.**

ОБКОТИ́ТИСЯ *див.* **обко́чуватися.**

ОБКО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкоти́ти.** *Відклади тимчасових пустинних потоків в основному нагадують відклади рік. Різниця полягає в тому, що тут вони менш обкочені* (Курс заг. геол., 1947, 94).

ОБКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обко́чувати** і **обко́чуватися.**

ОБКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКОТИ́ТИ**, кочу́, ко́тиш, *док.*, *перех.* 1. Котити щось навколо чого-небудь. *Обкотити обруч навколо клумби.*

2. Котячи щось, робити його поверхню гладкою; // Багато і довго їздячи, утрамбовувати, вкочувати (шлях і т. ін.); накочувати.

ОБКО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБКОТИ́ТИСЯ**, кочу́ся, ко́тишся, *док.* 1. Котитися навколо чого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **обко́чувати.**

ОБКО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкоси́ти;** // *у знач. прикм. І ти Смоленщини поля Згадав обкошені* (Мал., Звенигора, 1959, 335).

ОБКО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обко́шувати.** *Обкошування загінки.*

ОБКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКОСИ́ТИ**, кошу́, ко́сиш, *док.*, *перех.* 1. Скошувати траву, бур'ян і т. ін. навколо чого-небудь. *Він так і залишив квітку із густим кущиком трави в її зеленому храмі і, обережно обкосивши, пішов далі* (Тют., Вир, 1964, 252); // Скошувати рослинність по краях якої-небудь ділянки. *Недалеко від дороги хтось обкошував ниву* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 450).

2. Викошувати, скошувати щось на певній ділянці. *Косарі, у білих сорочках, обкошували береги* (Десняк, Десну.., 1949, 260); *Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб* (Довж., Зач. Десна, 1957, 495).

3. *перев. док.*, *розм.* Викосити, скосити все кому-небудь. *Антон кожної весни за віз гною Хомаху обсіє, влітку обкосить, восени обмолотить* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 18).

4. *розм.* Косячи, випереджати кого-небудь.

5. Косячи, надавати потрібних якостей (косі). *Обкосити косу.*

ОБКО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБКОСИ́ТИСЯ**, кошу́ся, ко́сишся, *док.* 1. *перев. док.*, *розм.* Закінчити косовицю. *Вчитель спитав, чи гадає товариш полковник довго в них пробути, чи тільки до осені, коли обкосимось да обмолотимось, обсіємось?* (Ю. Янов., Мир, 1956, 21).

2. При косінні набувати потрібних якостей (про косу). *Коса обкосилася.*

3. *тільки недок.* Пас. до **обко́шувати.** *Слід подбати, щоб заздалегідь підготовлювались площі до збирання хлібів, своєчасно провадились прокоси, обкошувались краї* (Рад. Укр., 23.VII 1958, 1).

ОБКРАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обкрада́ти.** *Солод став компаньйоном Колобродова в обкраданні армії* (Руд., Вітер.., 1958, 93).

ОБКРАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІКРА́СТИ** *і рідко* **ОБКРА́СТИ**, а́ду, а́деш, *док.*, *перех.* Красти щось у кого-небудь. *Голова.. почав з писарем потроху обкрадати громадський скарб* (Н.-Лев., II, 1956, 259); *Згодувала собі синка злодія! Обкрав твій Семенко панича!* (Вовчок, I, 1955, 34); *За якийсь тиждень вони обікрали квартиру на Базарній вулиці* (Мик., II, 1957, 343).

ОБКРА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкра́сти.**— *Може, й вона* [берізка] *лише наймичка в цьому панами обкраденому лісі?* (Стельмах, I, 1962, 248).

ОБКРА́СТИ *див.* **обкрада́ти.**

ОБКРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКРА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Дуже коротко або нерівно підрізувати щось кругом, з усіх боків.

2. *перен.* Надмірно скорочуючи, обмежуючи, погіршувати що-небудь. *Пролетаріат.. завоював Росії всю ту, з дозволу сказати, «конституцію», яку відтоді тільки псували, урізували і обкраювали* (Ленін, 31, 1951, 308).

3. *перен.* Залишаючи собі, не віддавати кому-небудь певну частину чогось призначеного для нього. *З простими москалями недобре поводився* [Максим]: *..почав обрізувати та обкраювати ті злиденні достачі, які давалися...* (Мирний, I, 1949, 231).

ОБКРА́ЯНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обкра́яти.** *Збірник «Народні пісні в записах Івана Франка» .. відзначається науковою документальністю, доносячи до читача.. аромат поетичного народного слова, не обкраяного.. на редакторському прокрустовому ложі* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 94).

ОБКРА́ЯТИ *див.* **обкра́ювати.**

ОБКРЕ́МСАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обкра́яти** 1.

ОБКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкре́слити.** *Текст поеми* [«Сон»] *в альбомі «Три літа» був майже весь підкреслений або обкреслений жандармським олівцем* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 170); // **обкре́слено**, *безос. присудк. сл. Помахом олівця обкреслено статтю, яку «неодмінно треба почитати»* (Гончар, Тронка, 1963, 43).

ОБКРЕ́СЛИТИ *див.* **обкре́слювати.**

ОБКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Обводити що-небудь лінією, рисками.

ОБКРИШИ́ТИ *див.* **обкри́шувати.**

ОБКРИШИ́ТИСЯ *див.* **обкри́шуватися.**

ОБКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКРИШИ́ТИ**, ишу́, и́шиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розкришувати краї.

ОБКРИ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБКРИШИ́ТИСЯ**, и́шиться, *док.*, *розм.* 1. Розкришуватися з країв.

2. *тільки недок.* Пас. до **обкри́шувати.**

ОБКРОПИ́ТИ *див.* **обкро́плювати.**

ОБКРО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКРОПИ́ТИ**, оплю́, о́пиш; *мн.* обкро́плять; *док.*, *перех.* Кропити з усіх боків. — *Два ченці мене святою водою обкроплюють* (Кв.-Осн., II, 1956, 100); *Я убрав його* [вінок] *зірками І росою обкропив. Що змарніло, те квітками Я новими поновив* (Черн., Поезії, 1959, 175).

ОБКРУГЛИ́ТИ *див.* **обкру́глювати.**

ОБКРУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБКРУГЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБКРУГЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* Робити круглим, надавати чому-небудь округлої форми.

ОБКРУГЛЯ́ТИ *див.* **обкру́глювати.**

ОБКРУЖЕНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.*, *перех. і неперех.*, *розм.* Те саме, що **обкружля́ти.** *Обкруженяв усе море.*

ОБКРУЖЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.*, *розм.* 1. *перех. і неперех.* Обійти, об'їхати і т. ін. навколо кого-, чого-небудь. *Ще раз обкружлявши стайню, гуцули попрямували додому* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 236).

2. *перех.* Кружляючи, часто змінюючи напрям руху, проїхати, пройти і т. ін. певну відстань. *За оці кілька день, мабуть, верств із сотню обкружляв* [Невкипілий] *усюди по селах* (Головко, II, 1957, 259).

3. *неперех.* Описати круг у повітрі над чим-небудь.

ОБКРУТИ́ТИ *див.* **обкру́чувати.**

ОБКРУТИ́ТИСЯ *див.* **обкру́чуватися.**

ОБКРУТНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **обкру́чувати.** *Гримнув вибух.., аж схарапудився кінь під Яреськом, здибившись, обкрутнув його на місці* (Гончар, II, 1959, 48).

ОБКРУТНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **обкру́чуватися.** *Налигач якось обкрутнувся круг шиї* (Гр., II, 1963, 457); *Він показав гроші Павлові і, швидко обкрутнувшись на одній нозі, кинув їх до води* (Кучер, Прощай.., 1957, 9); *Хасцький, обкрутнувшись на перехресті, вдарився із своїм транспортом на північну околицю станції* (Гончар, III, 1959, 378).

ОБКРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкрути́ти** 1—6. *Вгорі темніли.. довгі, обкручені комишем на кінцях, ще з дня заготовані віхи* (Гончар, II, 1959, 413); *Так їх ранком і найшли обох, вони були мертві — в обіймах, обкручені дротом* (Довж., III, 1960, 356); // **обкру́чено,** *безос. присудк. сл. Фелікс розповів, як фашисти розмовляли між собою про те, що в комендатурі стурбовані наявністю київського підпілля.., що зроблено перші кроки.. Ніхто не втече, так обкручено* (Ю. Янов., II, 1954, 37).

ОБКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обкру́чувати** 1. *Техніка плетіння полягала в тому, що .. виріб творився внаслідок обвивання, обкручування закріплених поруч ниток* (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 68).

ОБКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКРУТИ́ТИ**, учу́, у́тиш, *док.*, *перех.* 1. Обмотувати, обвивати що-небудь чимось або щось навколо чого-небудь. *Слуги та джури вже обкручували товстенний поперек обозному малиновим поясом* (Ільч, Козацьк. роду.., 1953, 23); *Миттю він закинув стьожку за стовпчик кроваті* [ліжка], *миттю обкрутив кругом шиї* (Мирний, I, 1954, 363); *Мартинюк.. обкрутив рушник навкруг шиї.. і подався додому снідати* (Дмит., Наречена, 1959, 22).

2. Обвиваючи, обплітаючи, покривати собою яку-небудь поверхню. *Чорна густа коса обкручувала голову* (Н.-Лев., I, 1956, 382); * Образно. *Він почув, як його душу холодною гадюкою обкручувала тривога* (Фр., III, 1950, 290); *Справи — як та нитка з клубка, вимотуються щодня, безконечним плетивом обкручуючи його* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22).

3. *перев. док.*, *перен.*, *розм.* Увести в оману; обдурити. — *Ех, не хочеться мені тебе одного пускати,— з жалем промовив Михайло.— Обкрутять тебе, ідоли...* (Кол., Терен.., 1959, 171); — *А ловко ми їх обкрутили, пане сотнику. Скільки добра, і все на двох* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 111); // Підкоряючи своєму впливові, схилити до одруження. *В театрі, де вона працювала, одверто говорили, що «ота бісова дівка таки обкрутила хлопця і оженила на собі»* (Голов., Тополя.., 1965, 177).

◇ **Обкру́чувати (обкрути́ти) навко́ло (круг, круго́м** *і т. ін.)* **па́льця** *див.* **па́лець.**

4. *розм.* Одружувати, вінчати. *Не забарились і їх* [сотника з Солохою] *обкрутити* (Кв.-Осн., II, 1956, 217); — *Моя* [дочка] *вже доросленька! Кума казали, що Іванів Максим уже напитував! Мабуть, так, у м'ясниці й обкрутимо!* (Вишня, I, 1956, 11).

5. *розм.* Крутити кого-, що-небудь навколо себе. *Він так обкрутив її кругом себе, що на бідній бурлачці затріщала свита* (Н.-Лев., II, 1956, 210); — *Ой, сестричка ж у мене! — обкрутила її навколо себе Ліза* (Руд., Вітер.., 1958, 129); // Повертати кругом; обертати на місці. *Загорнувся* [Йоганес] *в плащ.., обкрутив ключ в замку й пішов* (Коб., III, 1956, 411).

6. *перев. док.*, *розм.* Надійно, вигідно влаштувати яку-небудь справу. *Вийшовши з хати Онисі, Корній Корито, занепокосний, зупинився на вулиці. Ну, здається, обкрутив дільце* (Цюпа, Грози.., 1961, 159).

7. *тільки док.*, *на чому*, *розм.* Те саме, що **об'ї́здити** ¹ 3. — *У начальства машини: поки на велосипеді обкрутиш колгосп, воно в двох побуває* (Збан., Переджнив'я, 1960, 14).

ОБКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБКРУТИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́тишся, *док.* 1. Обмотувати, обвивати собою що-небудь. — *І це гроші, — байдуже цьвохнув чиїмось батіжком Лесь Якубенко, придивляючись, як ремінчик обкручується навколо пужална* (Стельмах, Хліб.., 1959, 578); *Ото в спеку як почала Ряба мотати хвостом, гедзів обмахувати, а хвіст і обкрутився навколо міцної гілки* (Донч., VI, 1957, 143).

2. Обертатися кругом, на одному місці. *Адась стрепенувся і обкрутився на місці* (Фр., VII, 1951, 179); *Вона обкрутилася на каблуці і тільки тепер помітила накритий стіл* (Собко, Справа.., 1959, 17).

3. Змінювати своє положення; повертатися. *Весь* [Шовкун] *був у соломі, шапка на ньому обкрутилася вухом наперед* (Гончар, III, 1959, 216); *Вона кілька разів обкрутилася перед дзеркалом, то вправо, то вліво, вигинаючи талію* (Руд., Остання шабля, 1959, 30).

4. *чим*, *розм.* Обмотуватися, обгортатися чим-небудь. *Обкрутитися шарфом.*

5. *розм.* Те саме, що **обхо́дитися** 1. *Сагайдачний звернувся до старшини, просив надіслати валки з хуторів, але тим часом треба було якось обкрутитися* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 223).

6. *розм.* Одружуватися, вінчатися. *На плантації полюбився з дівчиною — злигалася біда з горем — обкрутилися* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 358); — *Майбутнє Ніночки забезпечене!.. Он я теж у дев'ятнадцять літ обкрутилася,— хвилюючись, чекала* [Докія Григорівна] *відповіді чоловіка* (Ле, В снопі.., 1960, 122).

7. *тільки недок.* Пас. до **обкру́чувати** 1.

ОБКУВА́ТИ ¹ *див.* **обко́вувати.**

ОБКУВА́ТИ^2, ує́, *док., перех., розм., рідко.* Покувати навколо чого-небудь (про зозулю). *Нехай соловейко гніздо в'є, а сива зозуленька обкує* (Сл. Гр.).

ОБКУПА́ТИ *див.* **обку́пувати.**

ОБКУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Обливати відразу з усіх боків; оббризкувати. *Їхав* [князь] *попереду, на нього не бризкав ніхто, навпаки, його кінь обкупував задніх цілими потоками холодної брудної води* (Загреб., Диво, 1968, 231); * Образно. *Шляхом пройшли ще кілька авто.. В снопах світла обкупали «оппеля», саперів, офіцерів і зникли з такою ж швидкістю, як і з'явилися* (Ле, Клен. лист, 1960, 145).

ОБКУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкури́ти.** *Поколупаний циферблат, обкурений димом, Був схожий на рябе засмагле обличчя* (Перв., I, 1958, 73); *Обкурений снігом... поїзд повільно підійшов до перону роз'їзду* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 157); // *у знач. прикм. Із обкурених цегляних димарів у порцелянове небо підіймався дим* (Тют., Вир, 1964, 414).

ОБКУРИ́ТИ *див.* **обку́рювати.**

ОБКУРИ́ТИСЯ *див.* **обку́рюватися.**

ОБКУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обку́рювати.** *Обкурювання з допомогою димових куп є простим загальнодоступним методом захисту рослин від заморозків* (Колг. Укр., 2, 1962, 25); *Фумігація, або обкурювання, полягає в знищенні шкідників отруйною парою чи газами* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 43).

ОБКУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБКУРИ́ТИ**, курю́, ку́риш, *док., перех.* 1. Обдавати, оповивати димом. *Міста звідси не видно, тільки високі, тонкі димарі мартенівського обкурювали низьке, свинцеве небо* (Руд., Вітер.., 1958, 413); *Перед сном Маша, взявши тліючу головешку, обкурила в наметі димом, щоб повиганяти геть комарів* (Гончар, Маша.., 1959, 88); *Папія схопив своє кадило, пройшов з ним по палаті.., обкурив царя* (Скл., Святослав, 1959, 147).

2. Діяти димом, газом, випарами чого-небудь, знищуючи на рослинах шкідників, паразитів. *Дерев'яні підпірки, в тріщинах яких можуть зимувати гусениці, обкурюють сіркою* (Захист рослин.., 1952, 428).

3. Покривати сажею, кіптявою. *Поїзд шпарко біг, ресори м'яко гойдали, рука хибила й огонь сірника ковзнув по цигарці, обкуривши її сизою кіптявою* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 295).

4. Спричиняти появу жовтизни на поверхні чого-небудь від куріння.

5. Курінням робити зручнішим для користування (люльку, мундштук).

6. *розм.* Обвівати, обсипа́ти (снігом, пилом і т. ін.).

ОБКУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБКУРИ́ТИСЯ**, курю́ся, ку́ришся, *док.* 1. Обдавати, оповивати себе димом.

2. *розм.* Дуже багато курити, завдаючи собі шкоди.

3. *тільки док., розм.* Витратити до кінця все куриво. *Брянський теж потерпає без курива, але стоїчно зносить свої муки. — Обкурились,— скаржиться нарешті і Брянський.— Хоч би раз ще потягти* (Гончар, III, 1959, 28).

4. Ставати зручним для куріння (про люльку, мундштук).

5. *тільки недок.* Пас. до **обку́рювати.**

ОБКУ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обкуса́ти.** *Нестерпно боляче було Данькові дивитись на неї.. Губи обкусані, в запеченій крові...* (Гончар, II, 1959, 370); * Образно. *Давид виймає з кишені обкусаний кремінний наконечник стріли* (Стельмах, I, 1962, 127).

ОБКУСА́ТИ *див.* **обку́шувати.**

ОБКУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обку́тати.** *Висока сухорлява панія сходила униз по сходах, неначе хтось підняв угору й ніс тонку віху, обкутану в сукно та напнуту пальтом* (Н.-Лев., IV, 1956, 293); *Повз станцію проходили вантажні состави, обкутані морозним димом* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 315).

ОБКУ́ТАТИ *див.* **обку́тувати.**

ОБКУ́ТАТИСЯ *див.* **обку́туватися.**

ОБКУ́ТИ *див.* **обко́вувати.**

ОБКУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обку́ти.** *За якісь півгодини машталір зупинився коло старенької обкутої залізом брами* (М. Ол., Леся, 1960, 164); * Образно. *Крізь хвищу вже видно Кремлівську стіну І вежу, жовтавим камінням обкуту* (Бажан, Роки, 1957, 248); // **обку́то,** *безос. присудк. сл.— Та що ж із ними сталося? — А те, — відповів Хома, .. відсуваючись від металевої шини, якою було обкуто колесо,— .. що спалило їх на вугіллячко* (Тют., Вир, 1964, 85).

ОБКУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обку́тувати.**

ОБКУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. *чим, у що.* Покривати щось кругом, з усіх боків, щільно огортаючи, обвиваючи чим-небудь; обмотувати. *Незнайомий пан в задумі розглядає вірьовку; далі обкутує нею себе.., натужується й перериває* (Вас., III, 1960, 395); *Однієї ночі в'язні з хустського табору розібрали огорожу на центральному плаці, .. поставили схожу на ешафот трибуну, сам пам'ятник обкутали брезентом* (Скл., Карпати, II, 1954, 6).

2. *перен.* Густо покривати з усіх боків, оточувати (про туман, дим і т. ін.); оповивати, обволікати. *Біла імла впала потроху на супротилежні київські гори й обкутала верхи церков та дзвіниць на горах* (Н.-Лев., IV, 1956, 259); *Темрява охопила її всю, обкутала її, налилась в очі, в легені, ..наповнила кожну цяточку її тіла* (Мик., II, 1957, 388); *Густий дим обкутав одразу башту* (Шиян, Партиз. край, 1946, 68).

3. *перен.* Повністю оволодівати ким-небудь; охоплювати (про почуття, спогади і т. ін.). *Дрімота, наче теплий халат, обкутує Казімі* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 230); *Здогади, сумніви, мов осінній туман, налягають, обкутують його* (Стельмах, II, 1962, 77).

ОБКУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБКУ́ТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. *чим, у що.* Покривати себе кругом, з усіх боків, щільно огортаючи, обвиваючи чим-небудь; обмотуватися.

2. *перен.* Густо покриватися з усіх боків (туманом, димом і т. ін.); оточуватися, обволікатися. *Кухня польова, Яріючи грапчастим жаром спілим, Обкутується оболоком білим* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 36); *За Удаєм обкутався синім серпанком ліс* (Мушк., Серце.., 1962, 20).

3. *тільки недок.* Пас. до **обку́тувати.**

ОБКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБКУСА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Кусати що-небудь кругом, з усіх боків.

ОБЛА́ВА, и, *ж.* 1. *мисл.* Полювання, при якому оточується місце, де перебуває звір. *Вранці виїхали комісари до козацького табору з Яном Жолкевським на чолі, а інші улаштували облаву на ведмедів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 224); *Допоміжним засобом існування було полювання на велику дичину, яку ловили, влаштовуючи облави* (Іст. СРСР, I, 1956, 73); // Ланцюг загоничів, які оточують звіра. *Вовки прорвали облаву.*

2. Оточення місця, де перебувають або можуть перебувати переслідувані особи, з метою їх затримання, арешту. *Всі дороги будуть обставлені, а завтра, може, й облаву зроблять по лісах* (Фр., II, 1950, 162); *Кінні козаки робили облави і вже кількох дезертирів упіймали* (Донч., III, 1956, 123); // Особи, які беруть участь в оточенні, затриманні кого-небудь. — *В озерах лежиш*

під водою, в роті тримаєш очеретину й дихаєш крізь очеретину, аж доки пройде поблизу облава (Ю. Янов., I, 1954, 278); *Облава йшла на зближення, пострілів не було* (Тют., Вир, 1964, 535).

3. *діал.* Натовп.

ОБЛÁВНИЙ, а, е. Прикм. до **облáва** 1. *Детальне дослідження залягання кісток* [зубрів] .. *підтвердило попередню здогадку про існування облавного полювання в пізньопалеолітичний час* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 112).

ОБЛÁВНИК, а, *ч.* Учасник облави. *Мовчать облавники: всіх подив охопив, Усіх зачарував міцний, прозорий спів* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 141).

ÓБЛАВОК, вка, *ч., заст.* Борт. *Алі.. хапався за бік баркаса і піднімався разом з ним догори, мов краб, приліплений до кораблевого облавка* (Коцюб., I, 1955, 390); *Лозові дуги, що я витяг із човна і налагоджував зігнути над каючком, ніяк не потрапляли до кільчиків облавка* (Досв., Вибр., 1959, 410); *Шумить Вода невтомна за.. облавком, Волога й тьма охоплюють істоту* (Рильський, I, 1956, 242).

ОБЛÁГОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облáгодити.**

ОБЛÁГОДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облáгодити.**

ОБЛÁГОДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛÁГОДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Те саме, що **облáднувати.** *Якби сам Трохим Макуха увесь порядок у свойому* [своєму] *господарстві давав, то швидко б у нього і в великій хаті, і в кімнаті, що для проїжджаючих облагодив, горобці б цвірінькали* (Кв.-Осн., II, 1956, 254).

Облáгодити діло (дíльце *і т. ін.*) — вигідно влаштувати яку-небудь справу. *Можна впрохати тітку Мотрю, вона це діло облагодить* (Коцюб., I, 1955, 50); *Він відчув, що заздрить Максимові. Бач, як облагодив дільце!* (Ткач, Арена, 1960, 114).

ОБЛÁГОДИТИ *див.* **облáгоджувати.**

ОБЛÁГОДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* 1. Полагодити щось собі, у себе.

2. Полагодити, привести в належний вигляд все у себе (на подвір'ї, в хаті і т. ін.). *Дід Грицай на Мотузові гроші облагодився: полагодив клуню і вшив новими куликами свою стару хату* (Н.-Лев., IV, 1956, 201).

ОБЛАГОДÍЯТИ, íю, íєш, *док., перех., заст.* Стати, виступити благодійником у відношенні до кого-небудь; зробити добро комусь. *Завданням революціонерів Ткачов вважав насильницьке захоплення влади невеликою групою змовників, яка потім згори проведе революційні заходи і таким чином облагодіє народ* (Іст. СРСР, II, 1957, 242).

ОБЛАГОЗВУ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., рідко.* Зробити благозвучнішим.

ОБЛАГООБРÁЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАГООБРÁЗИТИ,** áжу, áзиш, *док., перех., рідко.* Робити благообразнішим.

ОБЛАГООБРÁЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛАГООБРÁЗИТИСЯ,** áжуся, áзишся, *док., рідко.* Ставати благообразнішим.

ОБЛАГООБРÁЗИТИ *див.* **облагообрáжувати.**

ОБЛАГООБРÁЗИТИСЯ *див.* **облагообрáжуватися.**

ОБЛАГОРÓДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облагорóдити;** // *у знач. прикм. Облагороджена природа грає новими яскравими барвами* (Геол. Укр., 1959, 252).

ОБЛАГОРÓДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який облагороджує (у 1 знач.) кого-, що-небудь. *Зростає ідейно-виховний, естетично облагороджувальний вплив художньої творчості на уми і серця людей* (Мист., 4, 1968, 2).

ОБЛАГОРÓДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облагорóджувати.** *Випробувано новий спосіб облагороджування капрону* (Веч. Київ, 14. IX 1962, 1).

ОБЛАГОРÓДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАГОРÓДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Робити благороднішим, підносити в моральному, духовному відношенні. *Його* [вчителя] *обов'язок — піднімати, облагороджувати всіх тих, хто з ним спілкується* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 215); *Хай, може, важко буде — не здавайся! Не буде затишку, а лиш вітри в лице!.. Та як тебе облагородить праця, Як поважатимуть тебе усі за це!* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 42); // Робити більш вишуканим, витонченим. *Сади облагороджують людські почуття, впливають на самий характер людини* (Гончар, М. Братусь, 1951, 74).

2. *спец.* Поліпшувати породу, якість і т. ін. чого-небудь. *Наш досвід доводить, що облагороджувати дорослі дички найбільш доцільно окуліруванням* (Колг. Укр., 4, 1957, 42); *У нашій світлій Радянській країні люди.. працюють над вирішенням великих завдань, як вдосконалити, облагородити землю* (Мельн., Обличчя.., 1960, 4).

3. *заст.* Підносити у вище звання, стан.

ОБЛАГОРÓДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, **ОБЛАГОРÓДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.* 1. Ставати благороднішим, вищим у моральному, духовному відношенні. *Перетворюючи природу, вони* [будівники Каховського моря] *самі вже змінились, облагородились, виросли духовно* (Довж., Зач. Десна, 1957, 608); // Ставати більш вишуканим, витонченим.

2. *спец.* Поліпшуватися (про породу, якість і т. ін.).

3. *заст.* Підноситися у вище звання, стан.

4. *тільки недок.* Пас. до **облагорóджувати.**

ОБЛАГОРÓДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **облагорóджувати.** 1. *Поеми й вірші Шевченка мають виключно велике, облагороджуюче значення, відіграють важливу роль у моральному вихованні молоді* (Літ. Укр., 15.VI 1965, 3).

ОБЛАГОРÓДИТИ *див.* **облагорóджувати.**

ОБЛАГОРÓДИТИСЯ *див.* **облагорóджуватися.**

ОБЛÁДА, и, *ж.* 1. *заст.* Володіння. *Перша* [Гатора] *сказала: «Даю тобі ситую землю в обладу»* (Л. Укр., I, 1951, 307); *Марина залишилася в твоїй Обладі* (Рильський, Марина, 1944, 78).

2. *заст., рідко.* Влада. *Над усім обладу маєш,— Вчуй же стогін, прихились, Правий боже! Чи зламаєш Ти кайдани ці колись?* (Граб., I, 1959, 96).

3. *рідко.* Те саме, що **облáднання.** *Знов ідуть на захід танки.. Звірені машини боротьби і мсти, Свіжого покову, свіжої оклади, Молодої сталі кремезні пласти* (Бажан, I, 1946, 134).

ОБЛÁДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛÁДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Приводити в належний вигляд, готуючи для використання; лагодити. *Чабан з наймитом обладжували воза* (Вовчок, Вибр., 1946, 168).

ОБЛÁДИТИ *див.* **облáджувати.**

ОБЛÁДНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обладнáти.** *В одному з кутків підземелля була обладнана справжня амбулаторія* (Збан., Між.. людьми, 1955, 30); *Майстерня була невелика, по-кустарному обладнана* (Мик., II, 1957, 474); // **облáднано,** *безос. присудк. сл. В будинку, в приміщенні кочегарки, обладнано госпіталь на декілька койок* (Ю. Янов., II, 1954, 21).

ОБЛÁДНАННЯ, я, *с.* 1. Сукупність механізмів, приладів, пристроїв і т. ін., необхідних для чого-небудь; спорядження. *Будівництво електростанції завершувалося.. Прибуло обладнання з Москви та Свердловська* (Рибак, Час.., 1960, 592); *Добре продумане розташування обладнання повинне усувати зайві рухи, що стомлюють робітника* (Фрез. справа.., 1957, 236).

2. Меблі, якими обставлено яке-небудь приміщення; обстановка. *Незважаючи на те, що це було кавалерське помешкання, то все-таки обладнання було незвичайно зі смаком* (Фр., VI, 1951, 201); *Обладнання звичайне: з правої сторони, у глибині сцени, стіл; у лівому кутку — столик з квітами* (Мороз, П'єси, 1959, 154); *Відомості про влаштування і обладнання трипільських будинків доповнюють глиняні модельки жител, знайдені у Володимирівці, Попудні* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 60); // Внутрішнє убрання кімнати, приміщення. *Відзначаються своєю майстерністю.. роботи вишивальниць.., які створюють зразки.. оздоблення одягу і речей декоративного обладнання сучасного інтер'єру* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 36).

ОБЛАДНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обладна́ти.** *Перший день минув у клопотах по обладнанню робочого місця секретаря по зоні МТС* (Вишня, II, 1956, 74); *Дедалі зростає і асортимент хімічних матеріалів для будівництва і обладнання торгових підприємств* (Ком. Укр., 11, 1964, 23).

ОБЛАДНА́ТИ *див.* **обла́днувати.**

ОБЛА́ДНУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обла́днувати.**

2. *рідко.* Те саме, що **обла́днання.**

ОБЛА́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАДНА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Споруджувати, ладнати що-небудь, пристосовуючи для певної мети. — *Треба.. покласти кругляків під кіль* [брига], *обладнати риштовання і тоді легенько попхнути посуд рукою* (Ю. Янов., II, 1958, 142); *Вони гуртом.. обладнали собі бомбосховище в гранітній скелі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 287); *Обладнати гавань;* // Готувати, налаштовувати, забезпечуючи необхідним спорядженням; опоряджати. [Лідія Семенівна:] *Не будемо дискутувати.. Треба негайно обладнати окрему палату* (Мороз, П'єси, 1959, 76); *Обладнали пересувні майстерні. Тепер це вже справжні літучки..!* (Жур., Вечір.., 1958, 26); // *рідко.* Те саме, що **обставля́ти** 2. *Через тиждень увечері завгосп разом з Катериною вже обладнували під «міський стиль» Ловачеву кімнату* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 317); *Недавно комсомольці наші поставили новий клуб. Обладнали та оздобили його — краще, ніж церкву колись* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 141).

2. *чим.* Ставити, припасовувати до чого-небудь певний пристрій, механізм і т. ін. *Козаки конопатили човни, обладнували борти протиштормовими зв'язками очерету* (Добр., Очак. розмир, 1965, 83); *Автомашини обладнали скребачками для розвантажування* (Колг. Укр., 4, 1959, 15).

3. *тільки док.*, *розм.* Придбати щось необхідне. *Загорівсь* [Засідайко] *душею й тілом, Повен клопотів і дум, І намітив первим ділом Обладнать... новий костюм!* (С. Ол., Вибр., 1959, 272).

ОБЛА́ДНУВАТИСЯ, уються, *недок.* Пас. до **обла́днувати** 1, 2. *У нових господарствах обладнуються агрохімічні лабораторії, складаються ґрунтові карти* (Рад. Укр., 25.II 1964, 1).

ОБЛАДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обладува́ти;** // **обладо́вано,** *безос. присудк. сл. Для шести постійних режисерів — головного нерва всього підприємства* [кіностудії] *— обладовано велике помешкання* (Наука.., 12, 1967, 16).

ОБЛА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *чим*, *заст.* Володіти. *Мій брат буде обладувати полем* (Сл. Гр.); *Чим обладуєм ми, те приємніше нам; хоч ми й іншого прагнем давно* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 166).

ОБЛА́ДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *заст.* Обладнати, спорядити. *Обладували вози в дорогу* (Сл. Гр.).

ОБЛАДУ́НОК, нку, *ч.* Бойове спорядження воїна в давнину. *Тут висіла зброя й обладунок перших київських воєвод — залізний.. шолом.., його* [Кия] *щит і топір* (Скл., Святослав, 1959, 34); // *розм.* Будь-яке спорядження взагалі. *Хто-хто, а син знає, що добра половина цих обладунків в звичайний час зосталася б лежати вдома, бо нічого зайвого чабан не візьме в таку спеку* (Гончар, Тронка, 1963, 5); *Він мав налагодити весь свій водолазний обладунок і забезпечити безвідмовну дію всіх його частин* (Голов., Тополя.., 1965, 111).

О́БЛАЗ, у, *ч.*, *діал.* Гола стрімка скеля; круча. *Біг* [Марусяк] *плаями, скакав через ломи, гнав облазами* (Хотк., II, 1966, 104); *Хлопці на гірській убочі. По облазі, по стежині, По стуманеній долині, Йдуть по кряжу над потоком, Над Черемошем широким* (Шпорта, Вибр., 1958, 378).

ОБЛА́ЗИТИ^{1}, а́жу, а́зиш *і рідко* **ОБЛІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЛІ́ЗТИ**, зу, зеш, *док.*, *розм.* 1. Позбуватися волосся, шерсті, пір'я. [Дранко:] *Он у вас від п'ятьох* [дочок] *клопоту того повен міх, аж голова облізла* (Кроп., I, 1958, 177); // Випадати, вилазити по всій поверхні (про волосся, шерсть, пір'я). *Василині чомусь здалося, що то стояла на задніх лапах миша, на котрій облізла шерсть* (Н.-Лев., II, 1956, 57); *Колись пишне Брунове волосся облізло, голова полисіла* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 440).

2. Позбуватися верхнього шару шкіри, який відділяється маленькими тонкими плівками; лущитися, облуплюватися (про частини тіла). *Засідали за мережаний стіл.. і споживали вкупі свіжу кулешу та гуслянку гостру, од якої облазив язик* (Коцюб., II, 1955, 335); *Хай смагне, облазить тут обличчя, хай смагнуть губи, але тут ти невіддільна від тих, кому трудно* (Гончар, Тронка, 1963, 259); // Сходити, зніматися з тіла, відділяючись маленькими тонкими плівками (про шкіру). *Здається, висунеш носа надвір, враз полупиться ніс, шкіра облізе* (Донч., II, 1956, 134).

3. Втрачати верхній шар чого-небудь (фарби, позолоти і т. ін.). *Бані собору облізли;* // Сходити, злущуватися з поверхні чого-небудь (про фарбу, позолоту і т. ін.). *Фарба з заліза облізла, і місцями залізо взялося дрібним шершавим висипом іржі* (Смолич, День.., 1950, 241).

ОБЛА́ЗИТИ^{2}, а́жу, а́зиш, *недок.*, **ОБЛІ́ЗТИ**, зу, зеш, *док.*, *перех. і неперех.* Обповзати кого-, що-небудь кругом. *Хлопчик, звісно дитина, плаче та кругом його облазить та дивиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 418).

ОБЛА́ЗИТИ^{3}, а́жу, а́зиш, *док.*, *перех.* 1. Лазячи, побувати скрізь, у багатьох місцях; ви́лазити. *Ті дерева, що він колись облазив всі до краю... Вони напрочуд розрослись!* (Забіла, У.. світ, 1960, 99); *Соя встигав за день облазити всі блоки й забої, побувати на підйомнику й на естакаді, в лазні і в ламповій* (Ткач, Плем'я.., 1961, 131); // *розм.* Полазити скрізь, у багатьох місцях, шукаючи чого-небудь. *Побіг Каленик у хату шукать чобота; облазив скрізь, аж піт з нього ллється, та все ніяк не найде* (Укр.. казки, 1951, 308); *Антон облазив усі закутки, а метра не знайшов* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 180); // *розм.* Походити скрізь, побувати в багатьох місцях з метою обстеження або виявлення чого-небудь. — *Оце, панове, наш вал смерті,— промовив Врангель, коли гості, облазивши вал і добре-таки намерзнувшись, зібрались* (Гончар, II, 1959, 389); *Тягнирядно облазив усі гамазеї, доки натрапив на гречане борошно* (Добр., Очак. розмир, 1965, 148).

2. *зневажл.* Їздячи, ходячи і т. ін., побувати скрізь, у багатьох місцях. *Пройдисвіт Брун облазив усю Європу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 439).

ОБЛА́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облама́ти.**

Поруч [лежала].. *акуратно обламана половина гречаника* (Ле, Наливайко, 1957, 230); // *у знач. прикм. Давно не умивані, сіли* [гвардійці] *за стіл з обламаним краєм* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 390).

ОБЛАМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облама́ти.**

ОБЛАМА́ТИ *див.* **обла́мувати** ¹.

ОБЛАМА́ТИСЯ *див.* **обла́муватися** ¹.

ОБЛА́МОК, мка, *ч.* Частина, рештка чого-небудь поламаного, обламаного. *Не встигла Тоня й схаменутись, як Віталій уже чіпко подряпався вгору і вгору по стрімкій щоглі, по обламках трапа на ній* (Гончар, Тронка, 1963, 241).

ОБЛА́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обла́мувати** ¹ і **обла́муватися** ¹. *Радгоспні механізатори удосконалили картоплесадильні машини для висаджування яровизованих бульб без обламування пагонів* (Хлібороб Укр., 2, 1962, 6).

ОБЛА́МУВАТИ ¹, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Ламаючи, відділяти краї, кінці чого-небудь. *Коли бузок розцвітав, дітвора обламувала кущі* (Донч., IV, 1957, 520); *Хома гріб руками землю і, обламуючи нігті, шепотів: — Пронеси!* (Гончар, III, 1959, 47); // Зламуючи, знімати плоди з чого-небудь. *Необхідно слідом за скошуванням звозити стебла кукурудзи на токи, негайно обламувати і очищати качани* (Рад. Укр., 18.IX 1949, 1).

◇ **Облама́ти киї (па́лицю, ві́ник** *і т. ін.*) *на кому, об кого* — дуже побити кого-небудь. — *От побіжи-но мені ще раз до ліса* [лісу] *з панною, то я об тебе віника обламаю!* (Л. Укр., III, 1952, 632); [Богун:] *Сто, двісті, хоч тисячу київ на мені обламайте. Вперше я переможений без бою* (Корн., I, 1955, 213).

2. *перен., рідко.* Впливати на кого-небудь, примушуючи його діяти в потрібному напрямку.

◇ **Обла́мувати кри́ла (ро́ги, ру́ки** *і т. ін.*) *кому* — змушувати кого-небудь коритися; приборкувати когось. — *Гляди, щоб за баламутство і розбій не забряжчав іржавими кайданами до самого Сибіру. Ще й не таким розумникам обламували руки* (Стельмах, I, 1962, 236); *Вони мріяли обламати крила кріпацькому поету, приручити його, зробити своїм* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 40); — *Прийде час, Харитоненкові роги обламаємо!* — *твердить Сильвестр* (Горд., II, 1959, 190); **Облама́ти ре́бра (бо́ки** *і т. ін.*) *кому, рідко* — дуже побити кого-небудь. — *Нахваляються* [мужики], *ласкавий пане, що ніяк на ваше не вийде, кажуть, до сенату і самого царя будуть добиватися, і таки будуть, коли декому не обламати ребра* (Стельмах, I, 1962, 347).

ОБЛА́МУВАТИ ², ую, уєш і **ОБЛО́МЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОБЛОМИ́ТИ**, ломлю́, ло́миш; *мн.* обло́млять; *док., перех., рідко.* Натискуючи на що-небудь або нагинаючи щось, надломлювати його. *Записав* [Сагайда] *трьох і задумався. Потім, обламуючи олівець, додав четвертого: «Шовкун»* (Гончар, III, 1959, 115).

ОБЛА́МУВАТИСЯ ¹, ується, *недок.*, **ОБЛАМА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Ламаючись, відділятися від чого-небудь з усіх боків, по краях. *Краї льоду, що сповзає в море, обламуються і спливають на поверхню у вигляді величезних льодових гір* (Фіз. геогр., 5, 1956, 118); *Висушену до стандартної вологості махорку знімають з вішал і глиць у вологі дні, щоб не обламувалося листя* (Техн. культ., 1956, 346).

2. *тільки док.* Стати несправним, поламаним; поламатися. *Обламалася машина, Захлинувсь мотор і стих* (Перв., I, 1958, 492).

3. *тільки док., розм.* Зупинитися в дорозі через несправність засобів пересування; // Припинити роботу через несправність машини, механізму і т. ін. — *А чому то комбайн і досі стоїть? — запитала в голови Соломія. — Та обламався трохи Гаврило* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 54).

4. *тільки недок.* Пас. до **обла́мувати** ¹.

ОБЛА́МУВАТИСЯ ², уюся, уєшся *і* **ОБЛО́МЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЛОМИ́ТИСЯ**, ломлю́ся, ло́мишся; *мн.* обло́мляться; *док.* 1. Ламатися під вагою чого-небудь. *За хвилину він на самісінькому вершку. Вище вже не можна: гілочки під ногами тріскають і обламуються* (Смолич, II, 1958, 48); *Василько хотів подертися ще вище, але сучок обломився під ним, і він звалився козакові просто на голову* (Панч, II, 1956, 202).

2. *розм.* Падати вниз, ламаючи своєю вагою яку-небудь опору; провалюватися. — *Бачу, як інші на льоду обломились, маю пересторогу* (Вовчок, VI, 1956, 287).

3. *тільки недок.* Пас. до **обла́мувати** ².

ОБЛА́ПАТИ *див.* **обла́пувати.**

ОБЛА́ПИТИ, плю, пиш; *мн.* обла́плять; *док., перех., рідко.* 1. Обхопити лапами. * Образно. — *Це несправедливо кажуть: «Діло — не ведмідь, в ліс не втече». Діло і є — ведмідь, .. воно облапило й тримає* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 94).

2. *розм.* Обхопити руками; обняти. *Остап облапив гетьманові коліна* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 270); *Якусь мить Боженко дивився на Ростислава.. Потім не витримав, незграбно облапив його* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 356).

ОБЛА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛА́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Мацати руками кругом, з усіх боків, по всій поверхні. *Старий панотець протер заспані очі, схопився з місця й почав облапувати себе навкруги* (Н.-Лев., III, 1956, 118); *Довкола них* [машин] *навшпиньки ходили робітники і любовно й боязко облапували кожний гвинтик* (Панч, II, 1956, 80); *Не довіряючи очам, він уступив у човен і облапав його кругом руками* (Мирний, I, 1954, 310).

ОБЛАСКА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* обласка́влять; *док., перех., рідко.* Те саме, що **обласка́ти.** *Стругаль обласкавив непокірного хлопчину по-батьківському теплим поглядом* (Кач., Вибр., 1947, 188).

ОБЛАСКА́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обласка́вити.**

ОБЛА́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обласка́ти.** *Працьовитий хлопчик був обласканий і дістав притулок* (Минуле укр. театру, 1953, 13); *До цього відлюдкувата, мовчазна, боязлива, вона поволі відтавала, вперше за все своє коротеньке життя обласкана братом* (Дім., I будуть люди, 1954, 101); * Образно. *Оксана сиділа під зеленим наметом сосни, обласкана вечірнім сонцем* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 169).

ОБЛАСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Виявити ласку, теплоту і т. ін. у ставленні до кого-небудь; ласкаво повестися з кимсь. [Молибога:] *Як ми їх обігріємо та обласкаємо, тоді вони до тями повернуться й нас до розуму доведуть* (Мик., I, 1957, 311).

ОБЛАСНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **о́бласть** 1, 2. *Справа набула розголосу в обласному центрі* (Ю. Янов., II, 1954, 152); *Чергова обласна крайова конференція скликається обласним, крайовим комітетом один раз на два-три роки* (Статут КПРС, 1971, 38); // Який діє тільки в межах певної області. *Обласний суд.*

2. *лінгв.* Властивий тільки певній місцевості, поширений лише на території певної області; діалектний. *Обласні слова говорів середньої Наддніпрянщини здебільшого мають лексичні паралелі в інших говорах* (Нариси з діалектології.., 1955, 170).

Обласни́й словни́к — словник місцевих слів, виразів; діалектний словник. *Обласний.. словник — словник,* *що містить у собі лексику певного діалекту або говору* (Сл. лінгв. терм., 1957, 50).

ОБЛАСНИ́К, а́, *ч.*, *рідко.* 1. *розм.* Працівник, діяч обласного масштабу; // Особа, яка добре знає місцеві умови.

2. Прибічник обласництва.

ОБЛАСНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. Прагнення до культурної і економічної відокремленості своєї області в межах однієї держави.

2. Прагнення добитися загального визнання, поширення якого-небудь явища, факту і т. ін. місцевого значення. *Більш або менш давало себе взнаки.. обласництво — тенденції, властиві тим або іншим діячам слова діалектні факти ввести в широкий літературний обіг* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 97).

ОБЛАСНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обласни́цтво.** *Стоячи на обласницьких позиціях, вони* [деякі працівники] *вважали, що в основу державного устрою багатонаціональної країни треба покласти не національний принцип, а принцип територіально-виробничої спільності областей України* (Іст. УРСР, II, 1957, 91).

О́БЛАСТЬ, і, *ж.* 1. Частина країни, державної території. *За царювання Тамари до Грузії були приєднані деякі області Персії* (Іст. СРСР, I, 1956, 69); // У дореволюційній Росії — адміністративно-територіальна, перев. окраїнна, одиниця, яка за розмірами відповідала губернії. *Область Війська Донського.*

2. Адміністративно-територіальна одиниця в СРСР, що є частиною союзної республіки. *Батько одвіз матір до родичів на село в Харківську область* (Сміл., Сашко, 1954, 89); // *розм.* Адміністративний центр, а також керівні організації такої одиниці державної території. *Гордий їхав дід Євмен в область делегатом, на свято одержання високої нагороди* (Вишня, I, 1956, 316); *Вже дзвонять з області, чи прибув трактор* (Довж., I, 1958, 80).

3. *з означенням.* Район, у якому поширені певні явища. *Гарячі джерела звичайно зустрічаються в областях діючих і згаслих вулканів* (Фіз. геогр., 5, 1956, 102); *Полярна область.*

ОБЛА́ТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обла-та́ти.** *Одні* [лісоруби], *в чорних сукняних безрукавках, виглядали ще сяк-так, а інші, у купованих піджаках, були облатані, як старці* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 373).

2. *у знач. прикм.* Одягнений у полатаний одяг. *Не через два, не три літа, Не через чотири Вернувся наш запорожець Як та хиря, хиря, Обідраний, облатаний, Калікою в хату* (Шевч., II, 1953, 148); *Облатаний, вицвілий на сонці вокаліст був підданий короткому допитові* (Гончар, Таврія, 1952, 372).

ОБЛАТА́ТИ *див.* **обла́тувати.**

ОБЛАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Полатати для себе весь одяг, все необхідне. *Передніше колись було* [Серединський] *мене обминає, ..а як облатався, обшився, став на панка схожий, тоді почав до мене підступати* (Н.-Лев., I, 1956, 123); *Рідко яка з жінок або дівок користувалася вільним часом, щоб обіпратися, облататися* (Л. Янов., I, 1959, 259).

ОБЛА́ТКА, и, *ж.* 1. Оболонка із желатину або крохмального тіста, якою покривають дозу порошкових ліків для внутрішнього вживання. *З ранку до вечора сидів він у своїй лабораторії, готував у скляночках різні гіркі й солодкі мікстури, важив на аптекарських тендітних терезах білі порошки, засипав їх у облатки* (Ів., Вел. очі, 1956, 31); // *розм.* Те саме, що **табле́тка.** *Облатка стрептоміцину; Облатка хіни.*

2. *заст.* Кружальце із намазаного клеєм паперу або клейкої речовини, що використовувалося для запечатування листів, склеювання паперу. [Шалімов:] *Розпечатай, розпечатай... (Розриває нервово облатку. Читає)* (Коч., II, 1956, 16).

3. Тоненький коржик із прісного тіста для причастя у католиків та протестантів. *В пориві релігійного екстазу повторював* [Михайлик] *за ним латинський символ віри і.. приймає з його рук облатку сакраменту...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 354).

ОБЛА́ТКОВИЙ, а, е. Прикм. до **обла́тка.**

ОБЛА́ТОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **обла́тка.** *Татьяна то зітхне, то охне, Дрижить листок в її руці, Облаточка рожево сохне На гарячковім язиці* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 85).

ОБЛА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обла́тувати.**

ОБЛА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Нашивати латки на чомусь кругом, по всій поверхні. *Мати все кляли* [пальтечко] *та ніяк не могли його облатати* (Мик., Кадильниця, 1959, 4); // Повністю латати що-небудь. *Хлопчика стріла зовсім нерідна й не їхня тітка, повела до себе додому й нагодувала. Увечері змила голову й облатала, що могла* (Ю. Янов., II, 1954, 11).

2. *розм.* Латати кому-небудь все, що потрібно. *Жінки підгодовують* [полонених], *облатують* (Гончар, Циклон, 1970, 50); *Нема кому ні обіпрати, ні облатати: треба женитися* (Номис, 1864, № 8845); *Заплаче Катруся, обмиє, облатає, нагодує* [Тараса], *та так, щоб свекруха не знала* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 32).

◇ **Облата́ти бо́ки** *кому* — дуже побити кого-небудь. *Мене виганяють, києм боки облатають* (Сл. Гр.).

ОБЛАЧА́ННЯ, я, *с.*, *заст.* 1. Дія за знач. **облача́ти** і **облача́тися.**

2. Те саме, що **облаче́ння** 2.

ОБЛАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЛАЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док.*, *перех.*, *заст.* 1. *уроч.*, *ірон.* Одягати у що-небудь; наряджати. *Облачили мене в сірячину ветхую, в постоли дранії і.. у путь супроводили* (Баш, На землі.., 1957, 60).

2. Одягати (служителя культу) в церковний одяг для відправлення служби.

ОБЛАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЛАЧИ́ТИСЯ,** чу́ся, чи́шся, *док.*, *заст.* 1. *уроч.*, *ірон.* Одягати на себе що-небудь; одягатися, наряджатися. *Снилися* [Сеспелеві] *оптимістичні.. сни. То він кидався у відчайдушні штикові атаки, то.., відчувши в собі силу неймовірну, облачався у старовинні богатирські лати* (Збан., Сеспель, 1961, 216); *Платон Зубов зустрів військового суддю люб'язно, хоч і не потрудився облачитися як слід, а прийняв гостя просто в негліже* (Добр., Очак. розмир, 1965, 415).

2. Надівати на себе церковний одяг для відправлення служби (про служителя культу). *Зграйка спасенниць вже чекала* [попа] *біля церковних дверей,.. і отець Януарій, облачаючись до богослуження, на всяк випадок спитавІлька: — Скільки зібрав, небоже* [грошей]*?* (Мельн., До раю.., 1961, 18).

ОБЛАЧЕ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* 1. Дія за знач. **облачи́ти** і **облачи́тися.**

2. *уроч.*, *ірон.* Який-небудь одяг, убрання.

3. Одяг, у якому служителі культу відправляють церковну службу. *Із Софійського собору на паперть вийшов патріарх Паїсій, за ним митрополит Косов і архімандрит Тризна з соборним причтом уже в облаченні* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 448); *Тріумфальна арка височіла серед майдану, піп у повному облаченні стояв із причтом на порозі церкви* (Кулик, Записки консула, 1958, 140).

ОБЛАЧИ́ТИ *див.* **облача́ти.**

ОБЛАЧИ́ТИСЯ *див.* **облача́тися.**

ОБЛАШТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛАШТУ-**

ВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обла́днувати** 1, 2. *Відкрите родовище — це ще далеко не все.. Інакше кажучи, відкрите родовище ще треба облаштувати* (Рад. Укр., 27.I 1967, 2).

ОБЛА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **ви́лаяти**. *— Краще гавкай, ніж виєш, проклята! — облаяв її* [собаку] *Кирило* (Мирний, III, 1954, 126); *Робітники шепталися по кутках, казали, що він грубий, різкий, підеш до нього, а він облає нізащо* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 8).

ОБЛА́ЯТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм., рідко.* Полаятися, посваритися з ким-небудь. *Він облаявся зо всіми* (Сл. Гр.).

ОБЛВИКОНКО́М, у, *ч.* Скорочення: обласний виконавчий комітет. [Андрій:] *Ганно Степанівно, скажете Надії, що я поїхав у облвиконком і довгенько затримаюся там* (Мороз, П'єси, 1959, 264).

ОБЛВНО́, *невідм., с.* Скорочення: обласний відділ народної освіти.

ОБЛЕ́ГШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обле́гшити**.

2. *у знач. прикм.* Менш складний за будовою, конструкцією і т. ін.; спрощений. *Ми прийняли на себе такі зобов'язання: освоїти і виготовити 3 нових машини, розробити конструкції 9-ти нових продуктивніших автоматизованих і облегшених машин та апаратів* (Рад. Укр., 23.I 1957, 1).

3. *у знач. прикм.* Який став легшим; зменшений за вагою, обсягом, силою вияву і т. ін. *При застосуванні легкого і облегшеного бетону та залізобетону використовують місцеву сировину — легкі гірські породи: пемзу, туф, туфолаву* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 67); *Облегшені панелі; Облегшена рейка.*

4. *у знач. прикм.* Трохи заспокоєний, утішений. *З облегшеним серцем випитував* [ключник], *отже, Прокопа далі, що робив Панталаха* (Фр., II, 1950, 268).

ОБЛЕ́ГШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обле́гшений** 2—4. *З підвищенням тону і переходом до високого регістру атака звука зм'якшується, що призводить до облегшеності звучання голосу* (Худ. чит., 1955, 62).

ОБЛЕ́ГШЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обле́гшити**.

2. Почуття заспокоєння; звільнення від почуття тривоги, збентеженості і т. ін. *В тім зітханню висказалося радше якесь почуття облегшення, ніж жалю* (Фр., VI, 1951, 394).

ОБЛЕ́ГШИТИ *див.* **обле́гшувати.**

ОБЛЕ́ГШИТИСЯ *див.* **обле́гшуватися.**

ОБЛЕ́ГШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обле́гшувати.**

ОБЛЕ́ГШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЕ́ГШИТИ**, шу, шиш, *док., перех.* 1. Зменшувати вагу чого-небудь, робити щось легшим, звільняючи від зайвого вантажу; полегшувати.

2. Робити менш скла́дним за будовою, конструкцією і т. ін.; спрощувати. *Облегшувати конструкцію.*

3. Робити що-небудь легшим для виконання. *Облегшити рішення;* // Робити що-небудь слабшим за силою вияву; ослаблювати. *На високих тонах не силуйте голос, облегшуйте тон* (Худ. чит., 1955, 65).

4. Приносити заспокоєння, полегшення; заспокоювати, втішати. *Приречення Тугара Вовка облегшило серце Максимові* (Фр., VI, 1951, 27); *Із усіх сил Андрій налягав на лопату, щоб тяжкою працею облегшити переповнені радістю груди* (Чорн., Красиві люди, 1961, 53).

ОБЛЕ́ГШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛЕ́ГШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док.* 1. Ставати легшим, зменшуватися у вазі; звільнятися від частини вантажу.

2. Ставати легшим для виконання.

ОБЛЕДАЩІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., рідко.* Те саме, що **ледащі́ти.**

ОБЛЕДЕНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обледені́ти.** *Порізаними, липкими від крові руками Ресько хапається в темряві за мерзлу обледенілу землю* (Гончар, II, 1959, 437); *Біля сліпої шкапини метушився змучений, обледенілий водовоз* (Ільч., Серце жде, 1939, 172).

ОБЛЕДЕНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **обледені́ти.** *Найбільш загадковим досі залишалось питання про причини гороутворення,.. про причини обледенінь, які переживала наша планета* (Наука.., 2, 1959, 20).

ОБЛЕДЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Покритися льодом з усіх боків, по всій поверхні; обмерзнути.

ОБЛЕ́ЖАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обле́жати.**

2. *у знач. прикм.* На якому хто-небудь довго лежав, щось довго лежало. *Він ворухнувся, але знов ліг на своє облежане місце* (Ле, Клен. лист, 1960, 171).

ОБЛЕ́ЖАТИ *див.* **обле́жувати.**

ОБЛЕ́ЖАТИСЯ *див.* **обле́жуватися.**

ОБЛЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЕ́ЖАТИ**, жу, жиш, *док., перех., розм.* Лежачи довгий час на одному місці, освоюватися з ним. *Миколай сьогодні по морю ходить, а ми, бач, берег облежуємо* (Ю. Янов., I, 1954, 263).

◇ **Обле́жувати бо́ки:** а) намулювати боки, довго лежачи на одному місці; б) лежати довгий час, нічого не роблячи; вилежуватися, відлежуватися. [Тетяна:] *Де вже воно буде робити, коли в нього тільки й думки, щоб їсти-пити та боки облежувати!* (Мам., Тв., 1962, 288).

ОБЛЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛЕ́ЖАТИСЯ**, жуся, жишся, *док., розм.* Лежати довгий час, нічого не роблячи; вилежуватися, відлежуватися. *Хто це? Спитати? Ні, краще облежатись, — може, він говоритиме ще* (Мик., Повісті.., 1956, 139).

ОБЛЕ́СЛИВИЙ, а, е. Який улещує, облещує; схильний до лестощів. *— Я думав, що маю діло з чесним, правдивим купцем, а не з нахабним, облесливим чоловіком* (Н.-Лев., III, 1956, 393); *На людях вивідувала — ніхто не хвалить хлопця. Тихін безчесний. Облесливий* (Горд., Дівчина.., 1954, 48); * Образно. *Глянь сюди, — стрункий комиш Осоку стиска міцніш І, облесливий, шепоче Про її літа дівочі* (Олесь, Вибр., 1958, 175); // Сповнений лестощів. [Хведоска:] *Коли ж твоя розмова зо мною була облеслива й зрадлива — бог тебе покарає!* (Кроп., II, 1958, 54); *Йому хотілося вліпити в оцю червону пошрамовану пику куркуля доброго ляпаса, щоб тільки не чути облесливих і фальшивих слів* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 182).

ОБЛЕ́СЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **обле́сливий.** *Я скажу тобі, що пишу його завжди од щирого серця, а не для лицемірства та облесливості* (Л. Укр., V, 1956, 116); *Я уподобав Юруша за його ласкавість та облесливість* (Н.-Лев., III, 1956, 301).

ОБЛЕ́СЛИВО. Присл. до **обле́сливий.** *Прошення було написано хитро, облесливо і разом з тим з отрутою* (Н.-Лев., IV, 1956, 167); — *Заходьте, шановний Антоне Андрійовичу, — облесливо воркотів ад'ютант. — Найясніший князь нетерпляче чекає на вас* (Добр., Очак. розмир, 1965, 143).

ОБЛЕ́СНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обле́сливий.** *Облесний люд колись в околі Його за сміливість вихваляв* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 143); *Облесний бабин голосок залазив Насті в душу* (Кач., Вибр., 1953, 170); *Директор змінив маску. З обличчя сплива облесна чемність, і воно стало якимось більш людським* (Вільде, Троянди.., 1961, 120).

ОБЛЕ́СНИК, а, *ч.* Той, хто улещує, облещує кого-небудь; особа, схильна до лестощів; // Підлабузник, підлесник. *Він* [Суворов] *знав, що потьомкінські облесники* *ще не раз докорятимуть йому втратами* (Добр., Очак. розмир., 1965, 361).

ОБЛЕ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обле́сник.**

ОБЛЕ́СНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **обле́сний.**

ОБЛЕ́СНО, *рідко.* Присл. до **обле́сний.** *Всі вітаються з ним сердечно і облесно і не дорікають йому в очі за те, що припізнився* (Черемш., Вибр., 1952, 104); — *Що тобі, дочко моя?— облесно звернувся до неї отець.— Чому так рано? — Мати моя померли. Ховати треба* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 50).

ОБЛЕТІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **облеті́ти** 5. *Цвіт облетілий, цвіт обкружавсь, осипавсь і враз.. падав униз вертуном* (Тич., I, 1957, 251).

ОБЛЕТІ́ТИ *див.* **облі́та́ти** ¹.

ОБЛЕ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* Лицемірно вихваляти кого-небудь, улесливо обходитися з ким-небудь з корисливою метою.

ОБЛИ́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **облива́ти.** — *Коло моїх скляних огородових дверей виростають кущі рож і бозу, і сеї ночі, обливані надмірним дощем.., угинались* (Коб., III, 1956, 188).

ОБЛИВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **облива́ти** і **облива́тися.** *Спека та спрага мучили людей. Ані купання, ані обливання не зменшувало їх мук* (Тулуб, В степу.., 1964, 396.).

2. Найпростіша лікувально-профілактична процедура, яка полягає в поливанні, обдаванні водою. *Після того як шкіра звикне до щоденних обтирань, переходять до обливань, які полягають у швидкому обливанні водою* (Шк. гігієна, 1954, 114).

ОБЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБЛИ́ТИ, ОБІЛЛЯ́ТИ,** обіллю́, обілле́ш *і рідко* **ОБЛЯ́ТИ,** ля́ю, ля́єш, *док., перех.* 1. Поливати, змочувати водою або іншою рідиною кого-, що-небудь по поверхні, з усіх боків. *Сагайда скинув кітель, скинув сорочку і став умиватись, обливаючи себе водою до пояса* (Гончар, III, 1959, 317); *Кухар зробив з юшки густий росіл, облив ним рибу* (Н.-Лев., II, 1956, 222); — *Спинили* [партизани] *ешелон, набрали зброї різної, припасів, а потім обілляли вагони бензином і підпалили...* (Сміл., Сашко, 1957, 94); // Розливаючи якусь рідину, забруднювати нею що-небудь. *Ще в школі, коли ми вміли тільки пустувати та обливати чорнилом стільці вчителів, теперішня молодь.. обмірковує своєю головою всі питання* (Хотк., I, 1966, 144); // Покривати кого-, що-небудь (про сльози, піт, росу і т. ін.). *Піт обливає його всього, градом виступає на жирному виду* (Мирний, I, 1954, 292); *Ой, як вийшла Морозиха У густії лози,— Обілляли Морозиху Дрібненькії сльози* (Укр.. думи.., 1955, 136); // Покривати рідкою речовиною, яка має властивість твердіти. *Наприкінці XVI ст., щоб отримати біле тло, столовий посуд починають обливати розчином білої глини* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 44).

◇ **Облива́ти (обли́ти) грязю́кою (поми́ями, бру́дом** *і т. ін.*) *кого* — несправедливо звинувачувати, ганьбити кого-небудь. [Ксеня:] *Його мати помиями мене обливала, його батько палицю поламав на моїх плечах* (Фр., IX, 1952, 354); *Все, що творили ми, усе, що нас живило, Облив він скверною, отрутою пройняв...* (Рильський, II, 1946, 186); *Крім неписьменного базікання про поезію, він намагався облити брудом весь мій рід* (Мас., Роман.., 1970, 352); *Неможливо собі уявити, що він* [обвинувач] *перший, ні сіло ні впало, узяв та й облив грязюкою ні в чім не винну людину* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 109); **Холо́дною водо́ю обли́ти** *див.* **вода́.**

2. *перен.* Поширюючись, охоплювати, огортати (про світло, сонячне проміння і т. ін.). *Багаття палало й обливало двір червоним світлом* (Н.-Лев., III, 1956, 82); *Сонце обливає усе навкруги* (Григ., Вибр., 1959, 438); *Бліде світло облило предмети довкола* (Фр., V, 1951, 60); *Облив* [місяць] *весняним тремтячим молоком повітря всю землю* (Ю. Янов., I, 1958, 159); // Підкоряти своєму впливові, переймати собою (про сильні почуття). *Вранці вона прокинулась від бентежного почуття, що відразу облило всю її істоту* (Тют., Вир, 1964, 452); *Знов ллється хвиля звуків, обливає мене якоюсь дивною радістю* (Рильський, Бабине літо, 1967, 11).

3. *перен.* Розміщуватися навколо кого-, чого-небудь; оточувати когось, щось. *В кошарі його обливало ціле море овець* (Коцюб., II, 1955, 334).

4. *тільки недок.* Оточувати своїми водами; омивати (про море, річку і т. ін.).

ОБЛИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБЛИ́ТИСЯ, ОБІЛЛЯ́ТИСЯ,** обіллю́ся, обілле́шся *і рідко* **ОБЛЯ́ТИСЯ,** ля́юся, ля́єшся, *док.* 1. Обливати себе водою або якою-небудь іншою рідиною. — *Умивайтесь та обливайтесь до схід сонця.. водою та втирайтесь сорочкою.. Побачите, як усе пропаде* (Н.-Лев., I, 1956, 418); *Біля криниці Петро в самих трусах. Обережно.. витяг цебер. Не знімаючи з цепка, одійшов на два кроки й облився холодною водою* (Головко, I, 1957, 457); // Розливаючи якусь рідину, забруднюватися нею.— *Мені приносили їсти — я не дозволяв нікому допомогти, обливався гарячим супом і чаєм* (Ю. Янов., II, 1954, 78); // Покриватися якою-небудь рідиною (потом, кров'ю і т. ін.), стаючи мокрим від надмірного її виділення. *Обдерті, у ранах, його руки давно обливалися кров'ю, але він навіть не помічав* (Коцюб., II, 1955, 91); *Обливаються гарячим потом біля розпалених топок котельні машиністи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 404); *Дядько.. з розмаху вдарив його чорним важким кулаком у лице. Марко відразу впав і облився кров'ю* (Мик., II, 1957, 344); *Рикнула страшенно медведиця і перевернулась горілиць, обіллявшись кров'ю* (Фр., VI, 1951, 18).

◇ **Облива́тися [крива́вим] по́том** — дуже важко працювати. *Наймити та невільники обливались потом, аж стогнали од важкої роботи* (Н.-Лев., III, 1956, 296); — *Двадцять п'ять років отут обливаюся потом, і в очах лиш полин* (Ірчан, II, 1958, 162); **Облива́тися (обли́тися) [гірки́ми (гаря́чими** *і т. ін.*)**] слізьми́ (сльоза́ми** *і т. ін.*) — гірко, невтішно плакати. *Вони обливалися слізьми і з докорами.. поспішали розказати їй свої сирітські кривди* (Вас., I, 1959, 217); *Веде Олександра діток, обливаючись сльозами, та все тільки благословляє їх* (Вовчок, I, 1955, 33); *Було побачить мене мати і обіллється гіркими сльозами* (Стор., I, 1957, 348); [Коновалиха:] *Подивлюся я на людське проживання та й обіллюся слізоньками...* (Крон., I, 1958, 148); **Облива́тися (обли́тися) холо́дним по́том** — дуже хвилюватися, переживати (від почуття страху, очікування чогось невідомого і т. ін.). *Калинович стояв, обливаючися холодним потом, і ждав, що буде далі* (Фр., VI, 1951, 339); *Холодним потом обливалась Маланка, вся терпла і гострим оком вдивлялась у пітьму, наче питала: як буде?* (Коцюб., II, 1955, 43); *Від цього письма* [боргових розписок] *не раз холодним потом обливалися нахмурені триаршинні дядьки, дрібними і великими сльозами голосили жінки* (Стельмах, II, 1962, 94); **Се́рце кро́в'ю облива́ється (облива́лося)** *див.* **кров.**

2. *перен.* Дуже рясно покриватися чим-небудь (цвітом, плодами і т. ін.). *Де-не-де.. уквітчалися* [селища] *маленькими абрикосовими садочками, які навесні обливаються цвітом і пахнуть медом* (Ткач, Плем'я.., 1961, 8).

3. *перен.* Охоплюватися, наповнюватися (світлом, промінням і т. ін.). *Сонце заходить. Сніги обливаються*

рожевим одлиском (Н.-Лев., II, 1956, 399); // Перейматися яким-небудь сильним почуттям, підпадаючи під його вплив. *Серце обливалось жалем до тих, через кого вона загубила свій вік молодий* (Коцюб., I, 1955, 69); *А серця обливалися злістю, коли кулі навколо співали...* (Сос., I, 1957, 266).

Облива́тися (облйтися) рум'я́нцем — дуже червоніти (від хвилювання, напливу почуттів і т. ін.). *Читаючи його* [лист], *я чула, що вся обливаюся рум'янцем, то знов блідну* (Фр., III, 1950, 104); *І саме тому, що від цих слів облилася* [Олена] *рум'янцем, Орест Білинський не знав, як йому розуміти її слова* (Вільде, Сестри.., 1958, 314).

4. *тільки недок.* Пас. до **облива́ти.**

ОБЛЙЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облиза́ти.** *Гарне таке* [телятко], *рябеньке, облизане, наче тільки що вмилося* (Гончар, II, 1959, 162); *Де проплившла хвиля вогню, там попеліла земля, чорніли стовбури сосен, до половини облизані язиками полум'я* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 77).

ОБЛИЗА́ТИ *див.* **облйзувати.**

ОБЛИЗА́ТИСЯ *див.* **облйзуватися.**

О́БЛИЗЕНЬ, зня, *ч.*, *жарт.* Відмова при залицянні, сватанні або у якому-небудь проханні взагалі. *Отак не один богослов з облизнем* [від дівчини] *поїхав* (Свидн., Люборацькі, 1955, 87); [Степан Демидович:] *Каже* [дочка], *що ви їй противні, осоружні..* [Писар:] *Се мені пророкує облизня* (Сам., II, 1958, 144).

◇ **Ї́сти о́близні** — заздрісно дивитися на що-небудь принадне, але недоступне; облизуватися. [Юда:] *Я дбав про харч, про хату для гурту цілого і про старців,.. а сам голодний, збіганий, як пес, їв облизні та думкою, як дурень, мав багатіти...* (Л. Укр., III, 1952, 138); **О́близня спійма́ти (пійма́ти, схопи́ти, вхопи́ти, отри́мати, діста́ти, скуштува́ти, з'ї́сти** *і т. ін.*): а) лишитися без того, на що розраховував, сподівався, чого добивався; зазнати невдачі. *Рубанюк тримався на допитах, як справжній комуніст; спіймала поліція облизня і змушена була Дениса випустити на волю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 118); *Коваль.. розшолопав, перед ким він єсть, уклонивсь панотцеві да й потяг у хату, піймавши облизня* (П. Куліш, Вибр., 1969, 120); *Він.. підійшов до гурту з-за людських спин, наставив вухо, щоб слухати, але його ходу почули, і він.. мусив схопити облизня* (Д. Бедзик, Студ. води, 1959, 156); *Діставши облизня, фашист тікає, як не перерветься* (Ю. Янов., I, 1954, 48); б) дістати відмову при сватанні, залицянні. *Роман заслав старостів до однієї дуже гарної дівчини, але вхопив од неї облизня* (Н.-Лев., VI, 1966, 418).

ОБЛИЗНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **облйзувати** 1, 2. *Поранений облизнув спраглі губи* (Гончар, III, 1959, 160).

ОБЛИЗНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **облйзуватися.** — *Який би я був щасливий іще раз побачити вас на молитві! Як сяє тоді краса вашого лиця!* — *Зося аж облизнулась* (Н.-Лев., I, 1956, 187); *Не можу сказати, щоб полеміка впливала на нерви корисно, але «з'їсти і облизнутись» ще некорисніше і для нервів і для всього* (Л. Укр., V, 1956, 438).

ОБЛЙЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облйзувати.** *Слина вживається твариною для облизування і вигоювання її ран* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 17).

ОБЛЙЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛИЗА́ТИ**, лижу́, лйжеш, *док.*, *перех.* 1. Проводити язиком по поверхні чого-небудь. *Юруш втік з хати, облизуючи попечені пальці* (Н.-Лев., III, 1956, 299); *Невідомо, що трапиться наступної секунди — чи кинеться той пес облизувати руки, чи вчепиться зубами в литку* (Шовк., Інженери, 1956, 366); *Шабанов замовк і облизав пересохлі запалені губи* (Довж., I, 1958, 108); // Лижучи що-небудь, очищати його поверхню. [Олеся:] *Я у піст сметану збирала б з гладущиків та крадькома ложку облизувала* (Кроп., II, 1958, 295); *Дорош, доївши варення, облизав пучки* (Вас., III, 1960, 142); // Знімати язиком, злизувати щось на кому-, чому-небудь. *Цуценя.. підійде та й облизує йому* [дитяті] *слізоньки* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *Свині на воротях тісто облизують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 563); *Дівчинка почала цілувати* [ікону]. *Сльози текли в неї з очей, вона давно вже облизала всю куряву і весь бруд з сивої бороди бога* (Донч., III, 1956, 29); * Образно. *Пишком сміялося сонце, облизуючи промінням росу на.. гомінких соснах* (Ле, Опов., 1950, 20).

2. *перен.* Торкатися чого-небудь, охоплюючи, огортаючи його собою (про вогонь, полум'я, дим і т. ін.). *Вогонь ліз по завісах, в'юнкий, веселий, і вже облизував лутки знадвору* (Коцюб., II, 1955, 90); *Синій димок, гнаний вечірньою прохолодою, послався по землі, облизуючи з обох боків чорну могилу* (Тют., Вир, 1964, 288); *Язикате полум'я весело облизувало синій таз, в якому клекотіло варення* (Гончар, Земля.., 1957, 11).

3. *перен.* Підіймаючись, обмивати, обдавати бризками (про хвилю , воду і т. ін.). *Було чути, як булькотить мотор буксира, як дзюркоче рейнська вода, облизуючи борти баржі* (Загреб., Європа 45, 1959, 9).

◇ **Облиза́ти макого́на** — зазнати невдачі; **Облйзувати ру́ки (п'ятки, передки́, чо́боти** *і т. ін.*) *кому* — те саме, що **Лиза́ти ру́ки (п'я́ти, чо́боти,** *рідко* **по рука́х** *і т. ін.*) (*див.* **лиза́ти**).— *Товариші! Ви бачите, що робить цей розгнузданий елемент. Раніше він облизував царському стражникові передки.., а тепер проти влади робітників та селян чинить просто повстання* (Епік, Тв., 1958, 293); **Па́льчики (па́льці) облйжеш** — про щось дуже привабливе, смачне, приємне і т. ін. *А на цих* [арф'янок] *глянеш — пальчики оближеш* (Мирний, III, 1954, 256); *Там як що зготує* [кухар], *то тільки пальчики оближеш* (Н.-Лев., III, 1956, 99); **Па́льчики (па́льці) облйзувати (облиза́ти)** — захоплюватися ким-, чим-небудь надзвичайно привабливим, приємним, принадним і т. ін.; заздрісно дивитися на кого-, що-небудь. *Такий гарний* [жених], *як вона буде,— аж Росолинщанки пальчики облизуватимуть* (Свидн., Люборацькі, 1955, 11).

ОБЛЙЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛИЗА́ТИСЯ**, лижу́ся, лйжешся, *док.* 1. Облизувати собі губи. *А я собі походжаю по хаті та облизуюсь після смачного обіду* (Н.-Лев., II, 1956, 21); *А коти тим часом проковтнули всю рибу, дивились на нас жадібними очима та тільки облизувались* (Збан., Мор. чайка, 1959, 39); *Вова облизався.. і продовжував своє оповідання* (Трубл., I, 1955, 105); // Облизувати собі губи в передчутті чогось смачного, ласощів. *Чоловіки аж облизувались, нюхаючи ті пахощі* (Н.-Лев., IV, 1956, 153); *Мандрівники, голодні й стомлені, ласо облизувалися, чекаючи на смачний обід* (Донч., II, 1956, 29); — *Лепсько пахтить!* — *облизався обозний* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 425).

2. *перен.*, *розм.* Пожадливо, заздрісно, з жагою дивитися на кого-, що-небудь. *Купами ходять* [парубки] *кругом дівчат, та аж облизуються, дивлячись на Оксану* (Кв.-Осн., II, 1956, 425); *Своєї землі* [у Дениса] *тридцять десятин, та ще вдвох із тестем Манойлом посесію держать.. От що! Нехай лиш той дурень Зінько облизується, дивлячись на його заможність* (Гр., II, 1963, 312); // *тільки док.* Стерпіти щось неприємне; зазнати невдачі в чому-небудь. *Цар підходить до найстаршого.. та в пику його як затопить! Облизався не-*

борака; Та меншого в пузо — Аж загуло! (Шевч., I, 1963, 245).

3. Облизувати себе, проводячи язиком по шерсті, тілу (про тварин). *Тюлень немовби облизався* (Трубл., I, 1955, 142).

4. *тільки недок.* Пас. до **обли́зувати.**

ОБЛИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЛИ́ПНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Покриватися з усіх боків чим-небудь липким, клейким. *Обітріть її губи: грязюкою Покалялись, облипли вони* (Граб., I, 1959, 471); *Я відбувся тим, що права моя нога геть вище колін облипла грязюкою* (Досв., Вибр., 1959, 64).

2. *перех.* Покриваючи собою, приставати, прилипати до кого-, чого-небудь. *Розмоклий чорнозем облипав колеса* (Бойч., Молодість, 1949, 200); *Малуші здалося, що потрапила вона в якесь павутиння, хоче його порвати, скидає з себе, а воно облипає, обсотує її все міцніше й міцніше* (Скл., Святослав, 1959, 108).

3. *перех., перен.* Щільно облягати, обтягувати (про одяг). *Офіцер.. чистий, вимитий, причесаний, у лайкових рукавичках, які щільно облипали сухощаві руки* (Тют., Вир, 1964, 407); // Прилипаючи до когось, чогось, охоплювати собою кого-, що-небудь. *Дівоча постать нечутно шаснула до Лукії в садок.. у мокрій, що аж тіло облипала, одежі* (Гончар, Тронка, 1963, 226); *Мокрий увесь* [Сашко], *так на ньому й облипла одежа* (Головко, I, 1957, 350); *Білизна закривавлена облипла на мені* (Сос., I, 1957, 122); *Мокра.. сорочка облипла його могутнє тіло* (Коцюб., I, 1955, 232).

4. *перех., перен., розм.* Насідаючи великою масою, покривати собою поверхню чого-небудь (про комах, птахів). *Облипала* [мошкара] *напружені обличчя* [бійців], *нахабно лізла в очі* (Гончар, III, 1959, 440); *Та не кружать вже* [чорні круки], *не грають — Спочивають, Всі дороги попід гори Облипають* (Ус., Дорогами.., 1951, 148); *Денце макітри облипли мухи* (Коцюб., II, 1955, 237); // *неперех., чим.* Покриватися великою масою (комах, птахів). *Верх її* [арки] *гавами густо облип!* (С. Ол., Вибр., 1959, 270).

5. *перех., перен., розм.* Густо обступати з усіх боків; оточувати. *Юрмилися навколо козаки, облипали кобзаря* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 469).

6. *перех., перен., розм.* Рясно рости, покривати собою дерева, кущі (про плоди). *Ягоди облипали гілля;* // *неперех., чим.* Рясно покриватися (плодами). *Кущі винограду облипли блідо-зеленими кетягами* (Коцюб., I, 1955, 245).

ОБЛИ́ПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обли́пнути.** *Колона, минувши смугу трясовин та чаклаків, зморена, облипла багнюкою, видобулась.. знову на тривке, загускле дно* (Гончар, II, 1959, 418); *Лоно високе — видавалось з-під міцно облиплого плаття* (Мирний, IV, 1955, 139); *Облипла спітніла сорочка не ховала від людського зору Ахметового сучкуватого тіла* (Ле, Міжгір'я, 1953, 301).

ОБЛИСІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **облисі́ти.** *Голова його, облисіла над лобом, була обрамлена короною білих кучерів* (Бурл., М. Гонта, 1959, 43); *Вона* [шапка] *була стара, витерта і майже наполовину облисіла* (Руд., Остання шабля, 1959, 167); *Облисілі за попередні роки схили не заліснені, що викликає змив грунту* (Рад. Укр., 19.VIII 1962, 2).

ОБЛИСІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **облисі́ти.** *Облисіння розпочинається, коли кількість волосинок, які випадають, переважає кількість тих, що ростуть* (Наука.., 3, 1967, 29); *Після 40—45 років людина оточує себе комфортом, обмежує рухи, мало ходить пішки, зловживає їжею. З'являються різні прикмети старіння: облисіння, зморшки, ожиріння* (Знання.., 8, 1966, 13).

ОБЛИСІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Утратити волосся, стати лисим. *Колись на цій голові буйно розвівався традиційний козацький оселедець, але тепер вона дуже облисіла* (Добр., Очак. розмир, 1965, 7); * Образно. — *Це люди з тих кучерявих кармазинників у смокінгах, розум яких давно вже облисів* (Кол., Терен.., 1959, 292); // *перен.* Те саме, що **облі́зти** ^{1}. *Шапка облисіла.*

2. *перен.* Позбутися рослинності, оголитися (про землю, схили і т. ін). *З Володимирської гірки було видно, як опали у воду.. мости через Дніпро, а там, де була Дарниця, облисіла земля* (Панч, В дорозі, 1959, 304).

ОБЛИ́СТВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Покритий листям. *Стебла у проса товщі і більше облиствлені, ніж у інших хлібів* (Колг. енц., II, 1956, 362).

ОБЛИ́СТВЛЕНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Ступінь покриття листям. *Пирій безкореневищний і житняк відзначаються тугорослістю після скошування, малою облиствленістю і повільним розвитком* (Колг. Укр., 3, 1957, 40).

ОБЛИ́СТВЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Покриття листям. *Стебла базиліку не мають ефірної олії, а через це рослини при збиранні зрізують по лінії облиствлення* (Ол. та ефір. культ., 1956, 325).

ОБЛИ́ТИ *див.* **облива́ти.**

ОБЛИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обли́ти.** *Танк, облитий пальним і мастилом, палав серед поля* (Перв., Дикий мед, 1963, 469); *Килимок, яким так любив хизуватися Оксен перед іншими головами колгоспів, зіжмаканий і облитий чорнилом* (Тют., Вир, 1964, 329); *Стоять зачаровані, сяйвом облиті сади ароматні, запашнії квіти* (Крим., Вибр., 1965, 48).

◇ **Мов (як, на́че, нібú** *і т. ін.*) **водо́ю обли́тий** — дуже розгублений, приголомшений. *Петрусь стояв перед нею, мов облитий зимною водою* (Фр., IV, 1950, 30); *Вона повернулась додому наче водою облита* (Баш, На.. дорозі, 1967, 78); *Денис стояв покірливий, як водою облитий, і тільки холодний погляд очей говорив про те, що він не збирається когось слухати* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 79).

ОБЛИ́ТИСЯ *див.* **облива́тися.**

ОБЛИХОСЛО́ВИТИ, влю, виш; *мн.* облихосло́влять; *док., перех., розм.* Очорнити, обмовити кого-небудь.

ОБЛИЦЮВА́ЛЬНИЙ, а, е, *буд.* Стос. до облицювання. *Облицювальні роботи;* // Признач. для облицювання. *Тут же* [на Житомирщині] *добуваються чорні і сірі лабрадорити, які використовуються як облицювальний декоративний матеріал* (Цюпа, Україна.., 1960, 147); *Облицювальні плити.*

ОБЛИЦЮВА́ЛЬНИК, а, *ч., буд.* Робітник, який облицьовує що-небудь. *А як же працюватимуть облицювальники?* (Роб. газ., 21.IX 1966, 3).

ОБЛИЦЮВА́ННЯ, я, *с., буд.* 1. Дія за знач. **облицюва́ти.** *З поліетилену виготовляють листи для облицювання апаратів і резервуарів* (Наука.., 2, 1963, 4).

2. Матеріал, яким облицьовують поверхню чого-небудь. *Тарас Григорович.. обійшов мінарет, милуючись його облицюванням з рожевого граніту і вибагливими карнизами з кольорових кахлів* (Тулуб, В степу.., 1964, 51); *Під час вибуху свердловина розширюється і водночас суміш вкриває стінки траншеї тонким, але міцним облицюванням* (Наука.., 8, 1970, 11).

ОБЛИЦЮВА́ТИ *див.* **облицьо́вувати.**

ОБЛИЦЮВА́ТИСЯ *див.* **облицьо́вуватися.**

ОБЛИЦЬО́ВАНИЙ, а, е, *буд.* Дієпр. пас. мин. ч. до **облицюва́ти.** *Проїжджаючи повз старовинну мечеть, не міг* [Синявін] *не спинитися біля візерунково облицьованого мінарета* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); *Будинок був облицьований великими керамічними плитами з опуклим орнаментом* (Собко, Біле полум'я, 1952, 177);

В кухні стіни облицьовані білою кахлею (Чорн., Потік.., 1956, 366); // **облицьо́вано,** *безос. присудк. сл. Манжонія — добротний і гарний матеріал для меблевої промисловості.. Нею буде облицьовано шафи, дивани-ліжка, крісла, стільці* (Рад. Укр., 7.I 1965, 3).

ОБЛИЦЬО́ВУВАЛЬНИЙ, а, е, *буд.* Стос. до облицьовування. *Облицьовувальні роботи;* // Признач. для облицьовування. *В наші дні облицьовувальні матеріали.. виготовляються на великих керамічних заводах* (Вол., Дні.., 1958, 4); *Облицьовувальні плити.*

ОБЛИЦЬО́ВУВАННЯ, я, *с., буд.* Дія за знач. **облицьо́вувати.** *Граніт здавна широко використовується в облицьовуванні монументальних споруд* (Веч. Київ, 2. II 1967, 4).

ОБЛИЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБЛИЦЮВА́ТИ,** юю, юєш, *док., перех., буд.* Покривати поверхню чого-небудь шаром іншого матеріалу для надання йому міцності або для оздоблення. *Зовні будинки* [в Казахстані].. *прикрашають.. ліпними карнизами і пілястрами, а подекуди облицьовують азбестовими плитами* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 40); * Образно. *Цупкі, русяві волосинки, як висмикана щітка, облицьовували його привітну подобу* (Досв., Вибр., 1959, 292).

ОБЛИЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ОБЛИЦЮВА́ТИСЯ,** юється, *док., буд.* Покриватися шаром якого-небудь матеріалу для надання міцності або для оздоблення. *Зовнішня поверхня голландської печі облицьовується кахлем* (Шк. гігієна, 1954, 193); *Нижня частина стін, що заглиблювалася в грунт, облицьовувалась дерев'яними дошками або обаполами* (Вісник АН, 8, 1949, 41).

ОБЛИЧИ́ТЕЛЬ, я, *ч., книжн., рідко.* Те саме, що **викрива́ч.** *Господь послав Тебе нам, кроткого пророка І обличителя жестоких* [жорстоких] *Людей неситих* (Шевч., II, 1963, 323); *Поет нової революційної психології українського селянства і непримиренний обличитель всього ворожого.., Андрій Головко завоював.. щиру любов мільйонів читачів* (Не ілюстрація.., 1967, 181).

ОБЛИЧИ́ТЕЛЬНИЙ, а, е, *книжн., рідко.* Те саме, що **викрива́льний.** Він [Т. Шевченко] *був найяскравішим представником того обличительного напрямку, на шлях якого дещо пізніше став Некрасов* (Літ. газ., 6. III 1939, 2).

ОБЛИЧКО́ВАНИЙ, а, е, *буд.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обличкува́ти.** *Уява малювала трагедію, що відбувалася не тільки в домні, а й у тій обличкованій білими кахлями, просторій і світлій кімнаті* (Загреб., Спека, 1961, 132).

ОБЛИЧКО́ВУВАННЯ, я, *с., буд.* Дія за знач. **обличко́вувати.**

ОБЛИЧКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБЛИЧКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., буд.* Те саме, що **облицьо́вувати.**

ОБЛИЧКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ОБЛИЧКУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док., буд.* Те саме, що **облицьо́вуватися.**

ОБЛИЧКУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *буд.* Те саме, що **облицюва́льний.** *Обличкувальна цегла.*

ОБЛИЧКУВА́ННЯ, я, *с., буд.* 1. Дія за знач. **обличкува́ти.** *Слов'янський керамічний завод.. виготував керамічні плити для обличкування вже існуючих будинків* (Рад. Укр., 7.IV 1946, 1).

2. Те саме, що **облицюва́ння** 2. *Поміж бетонової грубої сіризни.. біліють рештки потрощених сходів якихось, ніби античних, перилець та обличкувань з красивого білого каменю* (Гончар, Циклон, 1970, 3); *Крісла партера й балкона органічно поєднуються з дерев'яним обличкуванням стін* (Літ. Укр., 26.II 1971, 3).

ОБЛИЧКУВА́ТИ *див.* **обличко́вувати.**

ОБЛИЧКУВА́ТИСЯ *див.* **обличко́вуватися.**

ОБЛИ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. Передня частина голови людини. *Дарка поклала квача коло відра, втерла обличчя рукавом* (Л. Укр., III, 1952, 650); *Сьогодні юнацьке обличчя Сіверцева грало якимось особливо ясним рум'янцем* (Гончар, III, 1959, 263); * Образно. *Вечір над містом нахилив своє хмурне обличчя* (Головко, I, 1957, 168).

◇ **Зна́ти в (у) обли́ччя** *див.* **зна́ти; З обли́ччя** — рисами обличчя. *Всі кажуть, що ми* [з матір'ю] *подібні до себе не тільки з обличчя, але й характером* (Коцюб., III, 1956, 286); *Була вона з обличчя.. гарна* (Кос., Новели, 1962, 129); **Кров ударя́є (уда́рила, ки́далася, ки́дається, бу́хала, бу́хає** *і т. ін.*) **в обли́ччя** *див.* **кров; Міни́тися на обли́ччі (в обли́ччі)** *див.* **міни́тися; Обли́ччя нема́** *на кому* — хто-небудь від раптового хвилювання, приступу хвороби і т. ін. раптово змінюється на виду, стає дуже блідим; **Плюва́ти в обли́ччя** *кому* — виявляти зневагу, презирство до кого-небудь. — *Це не критика, а наклеп,— сказав Максим.— Мені плюють в обличчя, а я повинен усміхатись! Я не згодний!* (Зар., На.. світі, 1967, 204); **Поверта́тися (поверну́тися, става́ти, ста́ти** *і т. ін.*) **обли́ччям** *до кого — чого* — спрямовувати свою увагу на кого-, що-небудь. *Тим відрадніше пам'ятати, що скрізь у світі є.. вірні трудящим люди, подібні Луї Арагону, що відійшов від сюрреалізму і повернувся обличчям до живого життя* (Рильський, IX, 1962, 16); **Пока́зувати (показа́ти, відкрива́ти, відкри́ти) спра́вжнє (ді́йсне, но́ве** *і т. ін.*) **обли́ччя** — розкривати справжні погляди, наміри, прагнення і т. ін. *Я порішив чекати доказів своєї правоти.. Ждати довелося недовго. Ванновський скоро показав своє дійсне обличчя* (Хотк., I, 1966, 154); *Друга світова війна відкрила нове обличчя Гамсуна — людиноненависницьке, фашистське обличчя* (Рильський, IX, 1962, 16).

2. *перен.* Загальний вигляд, зовнішні обриси чого-небудь. *Перемога соціалізму перетворила обличчя країни, змінила її економіку, її культуру і побут* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 21); *Хотілося Максимові, щоб закарбувалося в пам'яті людей оте вистраждане, сплюндроване, але нескорене обличчя Києва* (Рибак, Час.., 1960, 178); // Найбільш показова сторона явища, предмета і т. ін., яка виражає його суть. *Обличчям будь-якого театру є його репертуар* (Мист., 6, 1962, 30); — *Пам'ятайте, хлопці, фронт великий, і щодня несподіванки.. Це і є обличчя громадянської війни* (Довж., I, 1958, 157); // Зміст якого-небудь явища у поєднанні з його оформленням, структурою. *У кожного комсомольського весілля — своє обличчя* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 18); — *За останні двадцять років астрономія зазнала корінних змін.. В неї з'явилося зовсім нове обличчя* (Знання.., 7, 1956, 11); // Сукупність основних якостей кого-, чого-небудь, його суть. *У своїх творах він* [Сковорода] *викривав справжнє обличчя поміщиків і попів* (Визначні місця Укр., 1958, 473); — *Врубель Врубелем, а ти мені покажи власне обличчя* (Збан., Сеспель, 1961, 200); *У вірша є жива душа і тіло, Своє обличчя, навіть певна стать* (Воронько, Тепло.., 1959, 182).

ОБЛИША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБЛИ́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех., з інфін. і без додатка, розм.* 1. Переставати чим-небудь займатися, припиняти щось робити. *Ти ж облишай свої лови, на батька завзятого здайся* (Зеров, Вибр., 1966, 289); *Батько моргнув матері, і вони облишили розпитувати* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 54); [Химка:] *От і мені часом буває так гірко, так тяжко! а проте — посумуєш сама собі — та й облишиш..* (Мирний, V, 1955, 219); *У вільний час любив* [Грицько].. *книжку почитати. Тепер облишив книжки* (Головко, II, 1957, 514); // Позбавляти кого-небудь своєї уваги, піклування, обходити, обділяти чим-небудь. *З щирою повагою до Вас і надіями, що Ви не облишите мене своєю ласкавою одмовою* (Мирний, V, 1955, 406); *Не облишав їх* [єпископа та Мамая] *своєю увагою й куценький ченчик* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 248); // Переставати турбувати кого-небудь, давати спокій комусь. *Пани своїм злословієм* [лихослів'ям] *не облишали Сковороду навіть і після його смерті* (Тич., III, 1957, 215); *Вчорашні думки, навіяні дорожньою нудьгою, облишили його* (Шовк., Інженери, 1956, 162); *Миколка категорично відмовився одурманюватися релігією, і бабуся, нарешті, облишила його* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 6).

2. *наказ. сп.* обли́ш, обли́ште. Уживається для висловлення прохання, вимоги припинити яку-небудь дію.—*Бач, книжки носить... Якби пішла за нього, читали б разом..—Облиште, мамо* (Коцюб., II, 1955, 37); — *Облиште! Навіщо мучити бідного птаха?!* (Тулуб, В степу.., 1964, 144).

3. Відмовлятися від попередніх намірів, бажань і т.ін. *Давид.. зранку зібрався був іти в Щербанівку, та.. згадав, що в них іще ж не довіяно. Облишив іти* (Головко, II, 1957, 77); *Тамара потягла матрац, хотіла трохи його поправити, але облишила свій намір* (Хижняк, Тамара, 1959, 175); // Змінювати поведінку, тон розмови і т. ін. — *Ну, Петько,— звернувся Кабанець до Хоменка, облишивши начальницький тон, — значить, можна запалити* (Трубл., I, 1955, 65).

4. Те саме, що **залиша́ти** 4, 6. [Свічка:] *Облиште лиш мені Гадюку цю вельможну розчавить* (Коч., П'єси, 1951, 256); *Він облишив Січ і вписався до реєстрового війська* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 81); *Оглянувся* [Мамай] — *немає вже Луки, та й облишив збори* (Головко, I, 1957, 302).

ОБЛИША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЛИ́ШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док., розм.* Те саме, що **залиша́тися** 1. *Зітхнула* [Краньцовська] *й нагадала собі, що Мундзьо десь облишився* (Март., Тв., 1954, 302).

ОБЛИ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обли́шити.** *Запах паперів, наче дух людини в облишеній домівлі* [домівці], *вився в шухлядах* (Рибак, Зброя.., 1943, 41); // **обли́шено,** *безос. присудк. сл. Чи може се мені так приверзлося, буцім видання чернігівцями того збірника облишено* (Мирний, V, 1955, 408).

ОБЛИ́ШИТИ *див.* **облиша́ти.**

ОБЛИ́ШИТИСЯ *див.* **облиша́тися.**

ОБЛІ́Г, ло́гу, *ч., розм.* Протягом кількох років не оране, не оброблюване поле; переліг. *Заснули верби на облозі, і вітер задрімав* (Гл., Вибр., 1951, 85); *Глянула* [Одарка] *на сірий лан облогу, і жахом стиснулося серце дівчини: неможливим.. здавалося їй такий лан двома плугами перевернути* (Л. Янов., I, 1959, 429); *Воли парубчак спинив, виліз із борозни на обліг* (Головко, II, 1957, 11); * Образно. *Не забудьмо також, доле, І про того — честь йому! — Хто облоги думки оре, Іскри світла кида в тьму!* (Граб., I, 1959, 511).

◇ **Обло́гом лежа́ти (стоя́ти)** — перебувати в занедбаному стані, не оброблятися протягом довгого часу (про поле, лан). *А наші ниви сумежні, орю я свою — і дивно мені, що Карпова стоїть облогом, не орана* (Коцюб., I, 1955, 300).

ОБЛІГАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **обліга́ція.** *Облігаційний квиток.*

ОБЛІГА́ЦІЯ, ї, *ж.* Цінний папір, що дає його власникові прибуток у вигляді процентів або виграшу. — *Панщина пропала навіки, а пани дістануть за неї сплату облігаціями* (Фр., VIII, 1952, 43); *Таких капіталістів, що живуть на проценти з капіталу, вкладеного в банки або в цінні папери (акції, облігації), називають рантьє* (Нова іст., 1957, 56); *В першій торбочці були золоті речі, гроші, облігації третьої позики індустріалізації* (Цюпа, Три явори, 1958, 47).

ОБЛІ́ЖНИЙ, а, е, *розм.* 1. Тривалий, затяжний (про дощ, сніг). *Падав обліжний сніг* (Рибак, На світанку, 1940, 217).

2. Суцільно оповитий хмарами. *Зупинився* [Силантій] *біля дверей і, оглядаючи обліжне небо, не відважувався рушити з місця* (Шиян, Магістраль, 1934, 42).

ОБЛІЖО́К, жка́, *ч., розм.* Зменш. до **облі́г.** *Ой впав сніжок на обліжок, розтався водою, Щось не хоче говорити миленька зі мною* (Коломийки, 1969, 197).

ОБЛІЗА́ТИ *див.* **обла́зити** ^{1}.

ОБЛІ́ЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **облі́зти** ^{1}. *Обернувсь на цапиних ніжках та й пішов, неначе поніс на кілку свою лису, облізлу голову* (Н.-Лев., I, 1956, 599); *До старостування господаровитий Окунь і влітку, і взимку ходив у заяложеному, облізлому до останньої волосинки, ще парубоцькому кожусі* (Стельмах, I, 1962, 364); *Облізле, в лишаях обличчя мовчки висловлювало рабську покору і пошану до офіцера* (Ле, Мої листи, 1945, 59); *Рушниця стара, облізла, але для Романа вона — безцінний скарб* (Донч., II, 1956, 289); *Ген-ген, на вигоні, колишня стара зборня. Я пізнаю її по облізлій соломі* (Кач., II, 1958, 50).

ОБЛІ́ЗТИ ^{1} *див.* **обла́зити** ^{1}.

ОБЛІ́ЗТИ ^{2} *див.* **обла́зити** ^{2}.

О́БЛІК, у, *ч.* 1. Засвідчення, встановлення наявності, з'ясування кількості чого-небудь. *Жодний виріб, жодний фунт хліба не повинен бути поза обліком, бо соціалізм — це насамперед облік* (Ленін, 35, 1973, 53); *Різне нафтове устаткування* [на промислі], *що валялося скрізь без догляду й обліку, складалося в купи* (Донч., II, 1956, 304); *Оргкомітет провів облік підготовлених до друку праць з історії природознавства і техніки в УРСР* (Наука.., 7, 1958, 6).

Бу́ти на о́бліку — старанно враховуватися з метою ощадливості, доцільного використання. *У нас.. кожна краплина* [води] *на обліку* (Гончар, Таврія, 1952, 40); *Чекати бульдозера неможливо, почнуться польові роботи, кожні робочі руки будуть на обліку* (Руд., Остання шабля, 1959, 292).

2. Реєстрація людей із занесенням у відповідні списки для їх використання де-небудь, з'ясування їх наявності, переміщення і т. ін. *Парторг домоуправління, де Турбай був на обліку, запропонував йому провести бесіду серед будівельників* (Руд., Остання шабля, 1959, 22); *Після лекції вони.. пішли братися на комсомольський облік* (Гончар, IV, 1960, 37); *Сектор обліку.*

3. *ек.* Система реєстрації процесів якої-небудь діяльності в її кількісному і якісному виявах з метою спрямування, контролю і т. ін. *Картина господарських успіхів артілі.., чітка система колгоспного обліку.., — усе це справило на П'єнтака незвичайне враження* (Жур., До них іде.., 1952, 59); *Механізовані такі трудомісткі процеси, як бухгалтерський облік реалізації, відпуску і надходження товарів* (Веч. Київ, 16.XII 1968, 2).

ОБЛІКО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Особа, яка веде облік чого-небудь. *Обліковець Марія Щербань.. зосереджено пересувала пошерхлим пальцем чорні кружальця на рахівниці* (Жур., Вечір.., 1958, 8); *Вслід за мною йшла* [Векла] *до мірниці, разом з обліковцем перевіряла удій* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 91).

ОБЛІКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **о́блік.** *Досвідно-статистичні норми.. встановлюються на основі облікових даних про фактичний виробіток на певних роботах за минулий час* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 1); // Признач. для занотовування даних обліку. *Облікова картка; Обліковий лист.*

ОБЛІКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛІКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. З'ясовувати, встановлювати наявність, кількість кого-, чого-небудь; вести облік когось, чогось. *Необхідно навести порядок і в обліку силосу, усунути недоліки, які мали місце торік, коли окремі колгоспи і радгоспи неправильно обліковували кількість засилосованої кукурудзи* (Рад. Укр., 22.VIII 1958, 1); *В лютому живці викопали, очистили від кори і пошкоджені некрозом облікували* (Колг. Укр., 10, 1960, 32).

2. *тільки док.*, *заст.* Визнати. *Його ні за що мають, облікували за ледащо* (Сл. Гр.).

ОБЛІКУВА́ТИ *див.* **обліко́вувати.**

ОБЛІПИ́ТИ *див.* **облі́плювати.**

ОБЛІПИ́ТИСЯ *див.* **облі́плюватися.**

ОБЛІПИ́ХА, и, *ж.* 1. Дика рослина родини маслинкових — дуже колючий кущ або невелике деревце з їстівними ягодами; щець. *Ягоди обліпихи кисло-солодкі на смак, багаті вітамінами* (Знання..,11, 1969, 30).

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини. *На Уралі розроблено метод кількісного визначення вітаміну К не тільки у фруктах, але і в обліписі, чорній смородині і горобині* (Веч. Київ, 4.IX 1969, 4).

ОБЛІПИ́ХОВИЙ, а, е. Прикм. до **обліпи́ха.** *Обліпихова ягода;* // Пригот. з обліпихи. *Обліпиховий кісіль.*

ОБЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обліпи́ти.** *Старий Горицвіт дивиться на обліплену пилком бджолу й говорить сам до себе* (Стельмах, II, 1962, 268); *Її.. тіло щільно обліплене мокрою від зливи шовковою сукнею* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 424); *Дерева були дбайливо підчищені. Зрізи всохлих гілок обліплені глиняним пластирем* (Вільде, Сестри.., 1958, 436); *За круглими будками, густо обліпленими афішами та об'явами,.. стоїть заповітна «Победа»* (Збан., Любов, 1957, 99); *Обліплені бджолами вишні Дзвоном м'яким золотим задзвеніли* (Вирган, В розп. літа, 1959, 192); *Назустріч сунули жінки, обліплені дітьми* (Ле, Право.., 1957, 131).

ОБЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облі́плювати.**

ОБЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЛІПИ́ТИ**, ліплю́, лі́пиш; *мн.* облі́плять; *док.*, *перех.* 1. Пристаючи, прилипаючи, покривати кого-небудь, поверхню чогось з усіх боків. *Обліплює сталева тирса сильний магніт* (Епік, Тв., 1958, 518); *Курява посіла на семінаристів, обліпила їм лиця* (Н.-Лев., I, 1956, 335).

2. *перен.* Щільно облягати, обтягувати (про одяг). *Воно* [плаття] *обліпило її стан* (Тют., Вир, 1964, 475); // Щільно прилипати з усіх боків.

3. Покривати з усіх боків, по всій поверхні чим-небудь липким, клейким. *Вона рук не жаліла, обмазуючи та обліплюючи хату* (Мирний, III, 1954, 21); // *розм.* Приліплюючи, наклеюючи щось, покривати ним поверхню чого-небудь; обклеювати. *І всяких всячин накупили, Всі стіни ними обліпили* (Котл., I, 1952, 171); *Гафійка мусила нарізати з паперу нових козаків та квіток і обліпити ними стіни од божника аж до дверей* (Коцюб., I, 1955, 30).

4. *перен.* Насідаючи великою масою, покривати собою поверхню чого-небудь (про комах і т. ін.). *Мухи.. обліплювали чорними купками шматочки сахару* (Н.-Лев., IV, 1956, 56); *Бджоли обліплювали роями її* [гречки] *цвіти* (Март., Тв., 1954, 246); *Мошка і комарі.. густо обліпили всю шерсть* [ведмедя] (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 58); *Образно. *Незчулися ви, як літа огорнули вас, обліпили клопоти* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 75); // Рясно рости, покривати собою (про плоди, ягоди). *Зелені здорові абрикоси густо обліплювали гілки* (Н.-Лев., VI, 1966, 44); *Цілі купи розкішних кетяг* [кетягів] *так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під непомірною вагою* (Коцюб., I, 1955, 190).

5. *перен.*, *розм.* Густо обступати з усіх боків, оточувати. *Глядачів було вже повно, а маленьке віконце каси ще обліплювали охочі потрапити на спектакль* (Ткач, Плем'я.., 1961, 248); *Народ обліпив зборню так тісно, що свити злились в одну суцільну лаву* (Коцюб., II, 1955, 76); *Дівчата, що обліпили акордеоніста,.. співали весільної* (Руд., Остання шабля, 1959, 87).

ОБЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЛІПИ́ТИСЯ**, ліплю́ся, лі́пишся; *мн.* облі́пляться; *док.* 1. Забруднювати себе чим-небудь липким, клейким. *В дорозі нидіє* [чумак] *двадцяту вже неділю, Обшарпавсь до рубця, в коломазь обліпивсь* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 46).

2. *тільки недок.* Пас. до **облі́плювати.**

ОБЛІ́Т^1, льо́ту, *ч.* 1. Дія за знач. **облітáти**^{1} 1—3. *На гірському кордоні між Іспанією та Португалією льотчик зробив низький обліт, два рази обернувшись над пунктом перельоту* (Ле, Клен. лист, 1960, 195); *Космічний корабель летить все далі й далі. Багато раз зробить він обліт земної кулі* (Рад. Укр., 12.VIII 1962, 2).

ОБЛІ́Т^2, льо́ту, *ч.* Дія за знач. **облітáти**^{3}, **облі́тувати** і **облітáтися**^{2}, **облі́туватися.** *Сильний, дружний обліт бджолиних сімей свідчить про те, що в них є достатня кількість бджіл і матка* (Колг. енц., I, 1956, 63).

ОБЛІ́ТАНИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облітáти**^{2}. *Льотчик на мить перестає бути льотчиком, і нема за ним вздовж і впоперек облітаного неба* (Гончар, Тронка, 1963, 9).

ОБЛІ́ТАНИЙ^2, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облітáти**^{3} 1. *Зяючі отвори ангарів приймали під свою покрівлю облітані машини першої черги* (Кучер, Квітує жито, 1938, 138).

ОБЛІТÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облітáти**^{1} 5. *Особливо багато клопоту завдавала тирса чабанам, які в дні облітання її просто не знали, куди діватися зі своїми отарами* (Гончар, Таврія, 1952, 347).

ОБЛІТÁТИ^1, áю, áєш, *недок.*, **ОБЛЕТІ́ТИ**, ечу́, ети́ш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Літаючи, здійснювати рух по колу. *Супутники типу «Космос», що облітають Землю за 97 хвилин, мають можливість з висоти 625—630 кілометрів «бачити погоду»* (Рад. Укр., 27.VII 1967, 3); — *Учені двох супутників запустили в небо. Собака облетіла навколо Землі!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 145).

2. *перех.* Літати стороною, обминаючи кого-, що-небудь. *Те тіло, що впало від месницьких рук, Здаля облітає презирливий крук* (Рильський, Поеми, 1957, 294); *Волох спочатку хотів облетіти грозу, але горизонт уже зник. З усіх боків небо було затягнуто сірою пеленою* (Собко, Зор. крила, 1950, 39).

3. *тільки док.*, *перех.* Летячи, побути по черзі в багатьох місцях, скрізь. *Ой брати, мені надайте Крила соколині: Облечу я край свій рідний Об одній годині* (Стар., Вибр., 1959, 28); [Полковник:] *Над Мадрідом* [були]. *В Америці — переганяли літаки. Над Берліном, Плоєштами! І, взагалі, діду, облетіли майже всю планету* (Довж., I, 1958, 348); // *перен.*, *розм.* Швидко обійти, об'їхати і т. ін. що-небудь. *Мов сизая голубонька, Село облетіла* [княжна]. *У всіх була, всіх бачила* (Шевч., II, 1963, 31).

4. *перех.*, *перен.* Швидко поширюючись, ставати відомим багатьом, усім. *По юнацьких піснях, що дзвенять, облітаючи світ,.. я вас, мої друзі, пізнаю* (Голов., Поезії, 1955, 22); *Леніна заповіт облетів увесь світ* (Укр.. присл.., 1955, 332); *Чутка .. зразу облетіла усе місто*

(Мирний, I, 1954, 251); *Звістка про те, що в колгоспі відкрилися дитячі ясла, вмить облетіла село* (Мокр., Сто.., 1961, 69).

5. *неперех.* Опадати з дерева, куща і т. ін. (про листя, плоди тощо). *З дерев облітало пожовкле листя* (Гур., Наша молодість, 1949, 26); *Облітає пух з тополі І лягає тихо долі* (Рильський, II, 1960, 268); // Скидати з себе листя, пелюстки квіток тощо (про дерева, кущі і т. ін.). *Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні й розкида кругом* (Сос., II, 1958, 67); *Облітала вишня. Стелила білоцвіт* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 195); // Плавно спадати додолу з поверхні чого-небудь. *Їздові не щадили батогів, піна клубками облітала з коней* (Гончар, III, 1959, 359).

6. *перех., розм.* Випереджати кого-, що-небудь при польоті.

ОБЛІТА́ТИ ^{2}, áю, áєш, *док., перех.* Літаючи, побувати по черзі в багатьох місцях, скрізь. — *Я розкажу тобі: де був, Що бачив, що почув,— Я облітаю всі кутки...* (Гл., Вибр., 1951, 75); *О, хтів би я всі мови знать, Усі країни облітать* (Рильський, II, 1960, 153); *Облітав журавель Сто морів, сто земель, Облітав, обходив, Крила, ноги натрудив* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 11); // *перен., розм.* Швидко оббігати, об'їздити що-небудь. *Од радості і незчулась* [Настя], *як облітала трохи не всю Ришканівку і запросила всіх кумів* (Н.-Лев., III, 1956, 273); *Ми не встигли ще як слід звикнути до палуби.., як на бриг перебіг із берега Сев. Не помітивши нас, він, як вихор, облітав усе судно* (Ю. Янов., II, 1958, 149); *За цей час ми встигли облітати чотири повіти, знищити щось зо три денікінських загони* (Кир., Вибр., 1960, 101).

ОБЛІТА́ТИ ^{3} *див.* **облíтувати.**

ОБЛІТА́ТИСЯ ^{1}, áється, *недок.* Пас. до **облітáти** ^{1} 1, 2.

ОБЛІТА́ТИСЯ ^{2} *див.* **облíтуватися.**

ОБЛІТЕРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Заростання просвіту порожнистого або трубчастого органа в людей і тварин, спричинюване розростанням сполучної тканини. *Патолого-анатомічним субстратом є розростання.. кровоносних судин з наступною їх облітерацією* (Лікар. експертиза.., 1958, 75).

ОБЛІ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛІТА́ТИ**, áю, áєш, *док., спец., рідко.* 1. *перех.* Робити пробний політ, випробовувати у польоті. *Облітати літак.*

2. *неперех.* Вперше навесні вилітати з вулика (про бджолину сім'ю).

ОБЛІ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБЛІТА́ТИСЯ**, áється, *док.* 1. Вперше навесні вилітаючи з вулика, пристосовуватися до літання (про бджіл). *Коли бджоли облітаються і почнуть спокійно працювати, треба оглянути сім'ї і привести гнізда у звичайний стан* (Бджільн., 1956, 32); *Бджоли облітались, і дід з Дмитром урочисто заносять вулики в омшаник* (Стельмах, II, 1962, 260).

2. *тільки недок.* Пас. до **облíтувати** 1.

О́БЛІЧ, у, *ч., діал.* Розрахунок. *Після Кавунової смерті в посесора зостались його гроші за цілий місяць. Як настав обліч, вербівці почали нагадувать за ті гроші* (Н.-Лев., II, 1956, 213).

ОБЛІЧИ́ТИ *див.* **облíчувати.**

ОБЛІЧИ́ТИСЯ *див.* **облíчуватися.**

ОБЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛІЧИ́ТИ**, лічý, лічиш, *док., перех.* 1. З'ясовувати, підраховувати кількість кого-, чого-небудь. *При роздільному збиранні кукурудзи облічують окремо качани і стебла* (Колг. Укр., 8, 1962, 46); *Є кур'єрські і є товарні* [поїзди], *Їм числа не облічиш,— тьма* (Мал., Звенигора, 1959, 60); // *рідко.* Визначати суму, підраховувати (гроші). *Облічувати гроші.*

2. *розм.* Навмисне чи помилково неправильно підраховуючи, недодавати що-небудь (перев. гроші); обраховувати. *Хотіла було й сина привчити* [до торгівлі], *та як побачила, що він.. проїжджих обміряє, і обважує, і облічує, .. так Горпина схаменулась* (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

ОБЛІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛІЧИ́ТИСЯ**, лічýся, лічишся, *док., розм., рідко.* 1. Робити підрахунок, розраховуючись з ким-небудь. *Пив, гуляв цілий тиждень, а як облічився з шинкарем, то й нічим заплатити* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **облíчувати.** *В облікових книжках виробничої роботи трактористів і комбайнерів облічується витрата ними пального* (Колг. Укр., 11, 1956, 4).

ОБЛОБИЗА́ТИ, áю, áєш, *док., перех., заст., ірон.* Поцілувати. — *Дозвольте по нашому, російському звичаю! — прогримів тим часом градоначальник Мустафін і тричі облобизав отетерілого консула* (Смолич, Світанок.., 1953, 47); *Матушку я.. заспокоїв, облобизав і до світлиці завів* (Баш, На землі.., 1957, 61).

ОБЛОБИЗА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *док., заст., ірон.* Поцілуватися.

ОБЛО́В, у, *ч.* Дія за знач. **обловúти, облóвлювати.** *Облов риби електрикою можливий у труднодоступних місцях, де не можна використати сіті* (Наука.., 8, 1963, 42); *Один-два рази на місяць в присутності спеціалістів рибпункту проводяться контрольні облови* (Колг. Укр., 2, 1957, 30).

ОБЛОВИ́ТИ *див.* **облóвлювати.**

ОБЛОВИ́ТИСЯ *див.* **облóвлюватися.**

ОБЛО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облóвлювати.**

ОБЛО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЛОВИ́ТИ**, ловлю́, лóвиш; *мн.* облóвлять; *док., перех.* Виловлювати рибу, звірів на певному просторі.

ОБЛО́ВЛЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.*, **ОБЛОВИ́ТИСЯ**, ловлю́ся, лóвишся; *мн.* облóвляться; *док.* Закінчувати лови. * Образно. *Смерком ударив Олекса на безборонний двір, з легкістю його опанував, і хлопці добре обловилися: здобич була багата* (Хотк., Довбуш, 1965, 315).

ОБЛО́ГА, и, *ж.* 1. Оточення військами укріпленого пункту (міста, фортеці і т. ін.) з метою оволодіння ним. *Декуди ставали опором міщани в своїх мурах, і непривичні до ведення правильної облоги монголи мусили не раз тратити багато часу, добуваючи брам і мурів* (Фр., VI, 1951, 57); *Доводилося розпочати справжній бій і облогу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 108); // Перебування в обложеному місті, фортеці тощо. *Три тяжкі неділі Богун з військом У тяжкій облозі бував...* (Укр.. думи.., 1955, 115); [Ізоген:] *Хіба під час облоги не буває, що й батько дітям брами не відчинить і їх не пустить в поле до криниці..?* (Л. Укр., III, 1952, 299); *Це правда, правда, що під Ленінградом у бліндажі лежав з бійцями Ленін рядом. Інакше б їм тяжку не витримать облогу, Інакше як би їм здобути перемогу!* (Бичко, Вогнище, 1959, 51).

Обступáти (обступúти, ставáти, стáти *і т. ін.*) **облóгою; Брáти (взя́ти) в облóгу** — оточувати з усіх боків військами. — *І як мислите, воєводи,— запитав Святослав,—будемо далі брати Переяславець копієм* [зброєю] *чи станемо облогою?* (Скл., Святослав, 1959, 357); *В Баварський край мечем, огнем Він прокладав дорогу. Столицю військом обступив І взяв її в облогу* (Вороний, Вибр., 1959, 84); **Стан облóги** — надзвичайні заходи, які запроваджує державна влада в якій-небудь місцевості при безпосередній загрозі захоплення її ворогом. *У першому наказі начальник гарнізону Микола Щорс оповіщає населення міста, що Київ поки що перебуває* *в стані облоги* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 60); *Вже ж третій місяць линяло тут на сонці, на дощах оголошення про стан облоги на всьому Покутті* (Козл., Ю. Крук, 1957, 351).

2. Військо, яке здійснює оточення укріпленого пункту.— *В першому-ліпшому місці обложені вийдуть і переб'ють облогу поодинці* (Ле, Наливайко, 1957, 64); * У порівн. *Нам хата все тіснішою здавалась, бо темрява з кутків давно вже вийшла та й обступила нас, немов облога* (Л. Укр., I, 1951, 293).

3. *спец.* Оточення звіра під час полювання; облава. *Негр покликав із села кількох своїх знайомих на облогу барса* (Трубл., Мандр., 1938, 134).

ОБЛО́ГОВИЙ, а, е. Прикм. до **обло́га 2.** *За чверть години він разом з кур'єром потюпав верхи до загону Самойлова, що займав ліве крило облогової армії* (Добр., Очак. розмир, 1965, 150); // Признач. для облоги (у 1 знач.). *В VI ст. слов'яни мали облогові стінопробивні гармати — тарани* (Іст. УРСР, I, 1953, 38); *Облогове знаряддя.*

ОБЛОГУВА́ТИ, у́є, *недок., розм.* Протягом кількох років лежати неораним, необробленим (про поле). *Третє літо вже оці десятини облогують* (Сл. Гр.).

ОБЛОЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто перебуває в обложеному місті, фортеці і т. ін.

ОБЛО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обложи́ти.** *На постелі лежала їх мама, обложена зеленими вербовими галузками* (Стеф., I, 1949, 143); *В кутку біля дверей стояла обложена зеленими кахлями піч* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 83); *Над головою мутне, обложене хмарами осіннє небо* (Грим., Кавалер.., 1955, 148); *Битва, що вже помалу відкочувалась від воріт Долини, нараз позадкувала до стін обложеного міста* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 387); *Узяв* [нарубок] *найкращу кожушанку, синім сукном криту та ще й сивим смушком обложену* (Укр.. казки, 1951, 305); *Мар'янці купили гарну кужілку, обложену цінню* (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); // *у знач. ім.* **обло́жені**, них, *мн.* Ті, що перебувають в облозі; обложенці. *Обложені боронилися сніговими брилами, зштовхували нападників з схилів* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 138); // **обло́жено**, *безос. присудк. сл.— В Лучівню не пробитися, Долину з усіх боків обложено* (Літ. Укр., 2.IX 1969, 1).

ОБЛОЖИ́ТИ, ложу́, ло́жиш, *док., перех.* 1. Те саме, що **обкла́сти** 1, 2. *Взяли її* [качку] *тихенько, принесли додому, зробили їй гніздечко, обложили його пір'ячком* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 360); *Мов хто обложив кригою Петрове серце, мов хто холодними руками узявся за його горло від тих слів* (Мирний, I, 1954, 352); *Хмаронька небо кругом обложила* (Манж., Тв., 1955, 120); *Зійшов місяць і обложив тьмою половину гір* (Хотк., II, 1966, 188); // *безос. Гори обложило хмарами* (Чорн., Визволення, 1949, 122).

2. Оточити військами з метою оволодіння, завоювання. *Коли Семен обложив палац, усе військо перекинулося на його сторону* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 246); *Фашистські полки й дивізії, що обложили Севастополь, вже заметушилися, кинувши частину своїх сил на Керч і Феодосію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 410).

3. *спец.* Оточити звіра під час полювання.— *Ну, що, Адаме? — жвавішає Аркадій Валеріанович..— Обложили сіроманця,— ворухнулась у хащі волосся посмішка. — Можна й зараз виїжджати на полювання* (Стельмах, I, 1962, 397).

4. Обшити, оздобити чим-небудь.

5. *розм., рідко.* Покласти спати. *Я обложив її з дітьми,— було це уночі* (Сл. Гр.).

6. *безос.* Покрити при захворюванні білими нальотами (горло, язик і т. ін.).

ОБЛОЖИ́ТИСЯ, ложу́ся, ло́жишся, *док.* Те саме, що **обкла́стися.** *З правого боку озера, обложившись зеленим очеретом, сидів Василь і щосили дудів у зелену дудку* (Мирний, IV, 1955, 23); *Якір, обложившися пістолями, бере з них один за одним і садить кулю за кулею в червоного туза, що висить на стінці* (Хотк., I, 1966, 66); * Образно. *Зеленіли то там, то там, обложившись полями, хутірські сади* (Мирний, II, 1954, 35).

ОБЛОЖНИ́Й, а́, е́, *розм.* Те саме, що **облі́жний.** *Було похмуро й непривітно — йшов обложний дощ* (Чаб., Катюша, 1960, 107).

ОБЛО́ЖНИК, а, *ч.* Той, хто бере участь в облозі чого-небудь. *Двадцять шостого серпня* [1672 року] *обложники замінували чотири вежі, й перестрахана польська залога мерщій вивісила білі прапори* (Наука.., 7, 1970, 40).

ОБЛО́М, у, *ч., рідко.* 1. Дія за знач. **обломи́ти** і **обломи́тися.**

2. *спец.* Найпростіша архітектурна деталь. *Обломи — ..частина декоративного оздоблення ордера.. або відповідної частини стіни, карниза та ін.* (Архіт. Рад. Укр., 8, 1970, 48).

ОБЛОМИ́ТИ *див.* **обла́мувати**^{2}.

ОБЛОМИ́ТИСЯ *див.* **обла́муватися**^{2}.

ОБЛО́МКОВИЙ, а, е, *розм.* Який складається з обломків; уламковий.

ОБЛО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обломи́ти.**

ОБЛО́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обломи́ти.**

ОБЛО́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обло́млювати.**

ОБЛО́МЛЮВАТИ *див.* **обла́мувати**^{2}.

ОБЛО́МЛЮВАТИСЯ *див.* **обла́муватися**^{2}.

ОБЛО́МОВЩИНА, и, *ж.* Байдужість, безвольність; стан бездіяльності і лінощів. *Чи не Обломов і я?.. Почав писати другу драму, та мабуть через обломовщину і не скінчаю...* (Мирний, V, 1955, 344); *Ленін називав обломовщиною всякий прояв паразитизму, пошлості, безтурботності* (Іст. СРСР, II, 1957, 253).

ОБЛО́МОК, мка, *ч.* Те саме, що **ула́мок.** *В колядках зберігаються обломки багатого колись лицарсько-дружинного епосу* (Муз. праці, 1970, 386).

ОБЛОСКОТА́ТИ *див.* **облоско́чувати.**

ОБЛОСКОТА́ТИСЯ *див.* **облоско́чуватися.**

ОБЛОСКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛОСКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док., перех.* Лоскотати кругом, по поверхні. *Тоні знову смішно від того, що, тільки рушиш* [на мотоциклі], *вітер раз у раз заголює тобі коліна, облоскочує* (Гончар, Тронка, 1963, 228).

ОБЛОСКО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛОСКОТА́ТИСЯ**, очу́ся, о́чешся, *док.* 1. Лоскотати один одного.

2. *перев. док., перен., розм.* Освоїтися з чим-небудь, призвичаїтися до чогось. — *Ніщо так не розбещує молоду дівчину, як сцена.. Оця повсякденна гра у людські пристрасті, і переважно любовні. Спершу на сцені під суфлера.., а облоскотавшись,— і поза сценою* (Головко, II, 1957, 555).

ОБЛПРОФРА́ДА, и, *ж.* Скорочення: обласна професійна рада.

ОБЛУ́ДА, и, *ж.* 1. *розм.* Удавання, лицемірство з метою обдурювання; фальш, неправда. *Хитрощі не вдіють чуда, Бо що папське — це облуда!* (Фр., XIII, 1954, 396); *Той голосочок Облуди не знає, Ним само серденько Мовить-промовляє* (У. Кравч., Вибр., 1958, 206); *Яке життя, які діла і люди В його оповіданнях нешвидких, Яка дорога чесна, без облуди, Вела бійців у нетрях лісових!* (Рильський, Наша сила, 1952, 87).

2. *розм.* Нещира людина; лицемір. *Сей Іуда Недаром пильно так біжить! Когось-то тра* [треба] *оклеветати, Комусь-то хоче ся облуда Під ноги камінь підложить!*

(Фр., X, 1954, 304); *Де він пропадав, облуда кручений, не знаю* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 15).

3. *розм.* Те, що відчувається, уявляється, привиджується; примара, мана. [Лицар:] *То був порив остатній, він показав, що крил моїх нема, що то була якась мана, облуда, немов я чув їх в себе за плечима* (Л. Укр., II, 1951, 217); *Мені здавалося, що в той вечірній присмерк на мене нахлинула якась облуда* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 95).

Опти́чна облу́да *див.* **опти́чний.**

4. *діал.* Зовнішній вигляд; оболонка. — *Не суди мене по облуді, не дивись на мене, як на старого воркотуна, котрий одно бурчить* (Мирний, I, 1954, 221); — *Ти помиляєшся, мамо. Я ж бачу: він так шанує, так жаліє, так кохає тебе.— «Шанує», «жаліє», «кохає» саму облуду мою* (Л. Янов., I, 1959, 380).

ОБЛУ́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **облу́дний.** *Невже повік удітом буде твоїм Укрита злість, облудлива покірність Усякому..?* (Фр., XII, 1953, 481); *Його я знаю добре З характеру, з лиця. Отруйні зуби кобри, Облудливі слівця!* (Павл., Бистрина, 1959, 131).

ОБЛУ́ДНИЙ, а, е. 1. Сповнений, перейнятий облудою, брехнею; обманний, брехливий. *Буржуазна демократія.. являє собою урізану, наскрізь лицемірну і облудну демократію* (Біогр. Леніна, 1955, 172); *Угодовці приходили до народу з облудними словами співчуття* (Смолич, Мир.., 1958, 239); // Нещирий, лицемірний. [Громадка людей:] *Пророчиці облудні нас бентежать!.. Порадь, як боронитись!* (Л. Укр., II, 1951, 489); *Ви, облудні фарисеї, ви, раби, в котрих погас жар любові для ідеї, почуття для блага мас?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 88).

2. Який викликає хибне відчуття, уявлення, сприймання; примарний, ілюзорний. *Сни облудні розкрилися зорові, Промінь долі не довго сіяв; За найсвятіші боління та пориви Дикий натовп тебе осміяв...* (Граб., I, 1959, 435); *То було облудне марево, сон у тяжкій неволі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 340); // Хибний, помилковий. *Мабуть, не одному гостеві спадало на думку, як ця, повна чарівної приваби, молодичка пішла за підстаркуватого Суворого? Але її поводження розвіювало облудні припущення* (Досв., Вибр., 1959, 254); — *Поговорімо за всіма правилами логіки, бо логіка є підвалина справжнього мислення і не може привести до облудних висновків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 25).

3. Який під зовнішньою лагідністю, доброзичливістю приховує погані наміри; підступний. *Розбещений, картинний і облудний, він засліпить дівчину своїми вишуканими словами* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 109); // Який таїть у собі приховану небезпеку. *Хто звірився тобі, ласкавій і прозорій, Хто сподівається на щедрі й теплі дні,— О, той не знає ще, яке облудне море, Яка в твоїх очах погибель спить на дні* (Зеров, Вибр., 1966, 267).

ОБЛУ́ДНИК, а, *ч.* Нещира, лицемірна людина. *Оті всякі пузатенькі демократи — облудники. Дурили й дурять просту, наївну людину* (Ковінька, Кутя.., 1960, 94).

ОБЛУ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **облу́дник.** — *Катрусю-серденько, то кого ж ти любиш? — запитувала цікава подруга.— Кого? Нікого.— Ой облуднице, не висотуй терпіння* (Мельн., Коли кров.., 1960, 100).

ОБЛУ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **облу́дний.** *Викриття облудності і антинауковості теорії деідеологізації науки.. є одним з актуальних завдань радянських соціологів* (Ком. Укр., 7, 1970, 24); *І Франко, і Чавчавадзе показують облудність, ілюзорність мрій своїх героїв, неспроможність людини знайти якийсь інший світ, крім світу живого життя* (Рад. літ-во, 5, 1963, 57).

ОБЛУ́ДНО. Присл. до **облу́дний.** *Захисники буржуазного ладу облудно твердять, ніби марксистсько-ленінський аналіз головних суперечностей капіталізму вже застарів, заперечують закономірність переходу людства від капіталізму до соціалізму* (Ком. Укр., 3, 1969, 52); *Руські люди говорили правду — вони хотіли тільки миру й дружби з ромеями. Ромеї ж клялись облудно — вони й не думали забиратись з берегів Руського моря* (Скл., Святослав, 1959, 131); *Суліман дивився на неї своїми оксамитними очима і, як звичайно, облудно посміхався* (Вільде, Сестри.., 1958, 402).

ОБЛУ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облуза́ти.** *Колеса воза товклися й стрибали через плетиво облузаного коріння* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 5).

ОБЛУЗА́ТИ *див.* **облу́зувати.**

ОБЛУ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛУЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Виминати, здирати зерно (з качанів кукурудзи). *Облузувати качани.*

2. Обдирати верхній шар, покриття (кору, кірку і т. ін.) з чого-небудь.

ОБЛУ́ПАНИЙ, а, е, *діал.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **облупа́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який повністю чи частково втратив верхній шар, покриття, оболонку і т. ін.; обдертий, обшарпаний. *Увечері школа мала особливо сумний вигляд. Неогороджена, в бур'янах. Сама облупана, немазана* (Вас., Вибр., 1950, 215); *Зайшла* [Домаха] *в хату і ніби вперше оце побачила непорядок — і припічок не підведений, і карниз облупаний, давно не мазаний комин* (Цюпа, Три явори, 1958, 76); // Який відпав, осипався частинками, шматками (про верхній шар, покриття, оболонку і т. ін. чого-небудь). *Хата була велика, ..гонти були місцями пообдирані, а стіни світилися до місяця облупаною глиною* (Кобр.. Вибр.. 1954, 166).

ОБЛУПА́ТИ *див.* **облу́пувати.**

ОБЛУПА́ТИСЯ *див.* **облу́пуватися.**

ОБЛУПИ́ТИ *див.* **облу́плювати.**

ОБЛУПИ́ТИСЯ *див.* **облу́плюватися.**

ОБЛУ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **облупи́ти.** *Ось облуплені смереки лежать: десь уверху стяв їх гуцул, обрубав гілля, облупив* (Хотк., II, 1966, 315); *Доярки лишають облуплені яєчка.., недопиті пляшки молока і накидаються на свіжу пошту* (Вол., Місячне срібло, 1961, 222); *Пара йде з щойно облупленого звіра* (Ю. Янов., I, 1958, 186).

2. *у знач. прикм.* Який повністю чи частково втратив верхній шар, покриття, оболонку і т. ін.; обдертий, обшарпаний. *Дерева якісь дивні — зовсім облуплені, голісінькі, ніби з них хто взяв та й спустив усю кору* (Збан., Мор. чайка, 1959, 6); *Стіни, не прикриті килимами, були облуплені* (Вільде, Сестри.., 1958, 463); // Який відпав, осипався частинками, шматками (про верхній шар, покриття, оболонку і т. ін. чого-небудь). *Облуплена, облущена фарба бортів. Іржа... Ілюмінатори заснований павутинням* (Гончар, Тронка, 1963, 236); *Старенька канапа сиротливо тулилася до стінки з облупленою шпалерою* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 23); // Який облущився під дією сонця, вітру і т. ін. (про шкіру людини). *Він сидів на ослоні і мастив олією свій облуплений гострий ніс* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 21).

◇ **Зна́ти як облу́пленого (як облу́плених)** *див.* **зна́ти.**

ОБЛУ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облу́плювати.**

ОБЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЛУПИ́ТИ**, луплю́, лу́пиш; *мн.* облу́плять; *док.*, *перех.* 1. Очищати від верхнього шару, покриття, оболонки і т. ін. кругом, по всій поверхні; обдирати, облущувати. *Бук у лісі не облуплювали, а бучину необкорену спускали на завод* (Турч., Зорі.., 1950, 352); *Дубковський мовчки вихопив.. гарячу картоплину з миски і почав облуплювати її*

(Перв., Дикий мед, 1963, 290); *Далі їли ковбасу, сала кусочками нарізали і крашанок облупили і порізали на тарілочці* (Кв.-Осн., II, 1956, 68); // Здирати, знімати з когось, з чогось верхній шар, покриття, оболонку і т. ін. кругом, з усієї поверхні. *Миттю пригнали гладкого вола п'ятилітнього з поля, Шкуру всю геть облупили, а тушу почетвертували* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 331); *Облупили кору на дереві;* // Здирати шкуру (з тварини). *Їхав-їхав* [дурень], *а там.. одпріг драбинчасту* [конячину] *та.. узяв та й зарізав її; далі облупив, перекинув через плече шкуру та й потяг собі пішки* (Стор., I, 1957, 45); *Від живої і веселої тварини, коли її облуплять та кинуть у казан, залишається сама тільки сплюснута, жалюгідна шкурка* (Збан., Єдина, 1959, 188); // Діючи на шкіру людини, спричинювати її облущення, облізання (про сонце, вітер і т. ін.).

2. *перен., розм.* Забирати, віднімати силою або хитрощами: грабувати, оббирати.

◇ **Облу́плювати (облупи́ти) як (мов, нáче** *і т. ін.*) **ли́пку** *див.* **ли́пка.**

ОБЛУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБЛУПИ́ТИСЯ,** лу́питься; *мн.* облу́пляться; *док.* 1. Втрачати повністю або частково верхній шар, покриття, оболонку і т. ін. кругом, по всій поверхні; обдиратися, облущуватися. *Була поруч з кошарою й хата чабанська, вона теж облупилась* (Гончар, Тронка, 1963, 301); // Відпадати, осипатися частинками, шматками. *Замазка, покладена на скло в теплу суху погоду, добре засихає, не відстає і не облуплюється* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 33); *Фарба на гратах давно облупилась, облізла* (Донч., V, 1957, 538); // Облущуватися під дією сонця, вітру і т. ін. (про шкіру людини). *Анжела витягла дзеркальце,.. припудрила ніс, який трохи облупився від сонця* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 266).

2. *тільки недок.* Пас. до **облу́плювати.**

ОБЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛУПА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех., діал.* Обколупувати, оббивати частинками, шматками. *Хура.. облупує на носі святого давній віск і стає перед ним на коліна...* (Вас., II, 1959, 118).

ОБЛУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБЛУПА́ТИСЯ,** áється, *док., діал.* 1. Обпадати, відпадати частинками, шматками, втрачати повністю або частково верхній шар, покриття, оболонку і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **облу́пувати.**

ОБЛУ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **облу́щити.** *Мікробіологи вивели так звані нові раси мікроорганізмів, за допомогою яких можна одержувати бутиловий спирт не з борошна, а з облущених качанів кукурудзи* (Веч. Київ, 28.I 1963, 2).

2. *у знач. прикм.* Який відпав, осипався дрібними частинками, шматками. *Облуплена, облущена фарба бортів. Іржа... Ілюмінатори заснов̕ані павутинням* (Гончар, Тронка, 1963, 236).

ОБЛУ́ЩИТИ *див.* **облу́щувати.**

ОБЛУ́ЩИТИСЯ *див.* **облу́щуватися.**

ОБЛУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛУ́ЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех.* 1. Очищати від лушпиння, лузги і т. ін. *Дід Козуряк старанно облущував ріпу* (Турч., Зорі.., 1950, 292).

2. *перен., розм.* Оббирати, грабувати.

ОБЛУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБЛУ́ЩИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Відпадати, осипатися дрібними частинками, шматками; лущитися. * Образно. — *Самовпевненість облущилась із нього* (Стельмах, Правда.., 1961, 468).

2. *тільки недок.* Пас. до **облу́щувати** 1.

ОБЛЮБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облюбувáти.** *Стьопа повів усіх хлопців аж у найдальший куток саду, де вже було ним облюбоване місце для «водокачки»* (Головко, I, 1957, 191); *Один* [сквер] *був облюбований хатніми робітницями, що вивозили в колясках немовлят* (Руд., Остання шабля, 1959, 105); *Працюючи в парі, кожен з них* [льотчиків] *має свій облюбований прийом нападу* (Ле, Клен. лист, 1960, 62).

ОБЛЮБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЮБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Вибирати собі що-небудь до смаку, до вподоби, відповідно до своїх бажань. — *Там чоловік за один рік легко відкладає собі чотириста доларів, за них в степу облюбовує займанщину в якихось двадцять десятин, купує реманент, худобу* (Стельмах, I, 1962, 196); *Софія облюбувала стару березу, що росла на невеликій поляні* (Шиян, Гроза.., 1956, 24); *Всі знали: ще на шкільній лаві облюбувала собі Настя професію доярки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 10).

ОБЛЮБУВА́ТИ *див.* **облюбо́вувати.**

ОБЛЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облягáти.**

ОБЛЯГА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБЛЯ́ГТИ́,** ля́жу, ля́жеш, *док.* 1. *перех.* Розміщуватися навколо чого-небудь; тісно оточувати щось. *Показалися садки, левади, що завжди облягають кожне село* (Мирний, III, 1954, 318); *Колись Яремин Кут облягали з усіх боків землі пана Безбородського* (Добр., Тече річка.., 1961, 11); *Козаче село Глибове при самому Дніпрі, та облягли його височенні гори* (Вовчок, I, 1955, 95); // Щільно прилягаючи, охоплювати що-небудь (про одяг). *Біла, підперезана тонким плетеним поясом сорочка облягала худе, костисте тіло Сафрона* (Стельмах, II, 1962, 368); *Вона стояла.. в темно-зеленій армійській сукні, що тісно облягала її стан* (Гончар, III, 1959, 396); // Покривати собою кого-, що-небудь по поверхні, з усіх боків. *Теплий пухнастий шарф облягав її одне плече* (Гур., Наша молодість, 1949, 390); *Ще кілька хвилин тому коси пишними хвилями облягали її голову, а тепер на подруг збентежено дивилася якась незнайома голомоза жінка* (Хижняк, Тамара, 1959, 169).

2. *перех.* Покривати що-небудь суцільною масою; густо оповивати (про туман, хмари і т. ін.). *Темрява землю кругом облягала* (Щог., Поезії, 1958, 428); *Дощ суцільним шумом облягав усі навколишні ліси, темні кручі та висоти* (Гончар, III, 1959, 308); *Що це за така страшна грозова хмара облягла півколом горизонт..?* (Кач., Вибр., 1953, 84); // *безос. Все небо облягло сірими хмарами* (Гр., I, 1963, 264).

3. *перех. і без додатка, перен.* Повністю захоплювати, заполоняти кого-небудь (про думки, почуття і т. ін.). *Одні тільки думки сумні облягають тебе* (Мирний, V, 1955, 180); — *Як згадаю, скільки я того гріха через тебе набралася, так аж сум облягає...* (Л. Янов., I, 1959, 333); [Пугач:] *А мене іноді, віриш, така хандра безпросвітна обляже, так починає мені душу гнітити, що й світ не милий* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 43).

4. *перех.* Тісно обступати, оточувати кого-, що-небудь. *Чималий гурт, що облягав кобзаря, мов змело вітром* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 465); *Незаможники виходили* [з сільбуду] *поодинці.. і мовчки облягали Химочку з усіх боків* (Епік, Тв., 1958, 105); *Вірителі.. цілою ватагою облягли князівську віллу і один за другим почали достукуватися до покоїв* (Фр., III, 1950, 154); *Контору відкривають аж в дев'ятій ранком, але ми вже облягли її від сьомої* (Ірчан, II, 1958, 152); // Лягати навколо кого-, чого-небудь. *Дітям — розкіш: обляжуть криницю з усіх боків, набирають воду в пригорщі й смаковито п'ють* (Гончар, Тронка, 1963, 222); // *рідко.* Оточувати військом; брати в облогу. *Інший береться до зброї і важить на царські чертоги; Цей облягає міста і руйнує будинки нещасні* (Зеров, Вибр.,

1966, 217); *На сторінках літопису змальовано докладно, як тікав од козаків розбитий польський коронний гетьман Потоцький і як обляглли його в містечку Полонному грізні козацькі полки* (Довж., I, 1958, 273); *Наче хмари, бідний Київ Печеніги обляглли* (Олесь, Вибр., 1958, 348).

5. *неперех., розм., рідко.* Укладатися спати. *Незабаром усі обляжуть, бо завтра свято — неділя, ніхто нічого звечора не робить* (Мирний, III, 1954, 405).

6. *тільки док., неперех., розм., рідко.* Те саме, що **захворíти.** *Обліг мій братчик, лежить* (Сл. Гр.).

◇ **Облягти́ на смéртній постéлі,** *заст.*— захворіти на тяжку недугу, що неминуче закінчується смертю. *У панському дворі було неблагополучно! Маленький, 5 років, паничик Вітюньо обліг на смертній постелі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64).

ОБЛЯГÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОБЛЯГТИ́СЯ,** ля́жуся, ля́жешся, *док., розм., рідко.* 1. Укладатися спати. *Облягаючись на ніч, він поправляв на стінці рушницю і клав біля себе сокиру* (Коцюб., II, 1955, 53); *Довга подорож у тряскій повозці зробила своє — хотілося спати. Почали облягатись* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 118); *Параска незабаром подала вечерю, і сім'я обляглась* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 271); * Образно. *Виснажене спекою місто саме збиралося облягтися на обідній спочинок* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 78).

2. Лягати на чомусь чи де-небудь. *Гурт хлопців — обляглись на землі. І вже щось розповів їм.. Митько, бо схвильовані всі* (Головко, I, 1957, 365).

ÓБЛЯГИ, ів, *мн., діал.* Час, коли лягають спати. *Вже в пізні обляги Онися замкнула скриню* (Н.-Лев., III, 1956, 85).

ОБЛЯГТИ́ *див.* **облягáти.**

ОБЛЯГТИ́СЯ *див.* **облягáтися.**

ОБЛЯМÍВКА, и, *ж.* 1. Вишивка або смужка тканини, хутра і т. ін. на краях одягу, взуття і т. ін. для оздоблення; лямівка, оторочка. *Козацький червоний кунтуш, з вильотами на рукавах та золотими облямівками так і просився на його пишну постать* (Н.-Лев., I, 1956, 579); *— Візьміть мою кунячу шубу з бобровою облямівкою та коміром* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 282); * Образно. *— А ця облямівка,— вона доторкнулась до Ларикої шиї,— найбайдужішого до жіночої краси примусить звернути увагу на золото вашого волосся* (Шовк., Інженери, 1956, 439).

2. *перен.* Те, що смугою оточує що-небудь. *Ось невеличке озерце, кругле, схоже на голубе блюдечко, в зеленій облямівці* (Коп., Як вони.., 1961, 10); *Пальчасті листки каштанів жовкнуть не одразу. Спочатку на них з'являється вузенька жовта облямівка, кожен листок ніби оторочений темно-золотим обідком, який стає все ширшим і ширшим, поки не захопить увесь листок* (Собко, Стадіон, 1954, 90).

ОБЛЯМÍВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **облямíвка.**

ОБЛЯМÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **облямувáти.** *До неділі біла літня сукня, облямована шовковими рожевими стрічками, вже була готова* (Н.-Лев., III, 1956, 135); *До кімнати зайшла молода дівчина в пальті, облямованому хутром на полах і рукавах* (Добр., Тече річка.., 1961, 3); *Чорні очі Замфірові, його довгасте, повне обличчя, облямоване низько стриженою чорною бородою, так і світяться задоволенням* (Коцюб., I, 1955, 188); *На кожному дереві кришталеві грона, облямовані зеленим листям* (Жур., Вел. розмова, 1955, 138); *Двір — тепер зелений та чистий, кругом облямований коморами, загородами* (Мирний, I, 1949, 368); // **облямóвано,** *безос. присудк. сл.— Дворяни знали, які собі двері ставити! Дуб у два шари навхрест — по півтора дюйми стелина, на каруку і на гвинтах, ще й міддю облямовано* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 586).

ОБЛЯМÓВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **облямóвувати.**

ОБЛЯМÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЯМУВÁТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Оздоблювати облямівкою. *Щоб краще підкреслити форму і крій одягу, нерідко вишивкою облямовували і лінії швів, рубці тощо* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 55).

2. *перен.* Оточувати у вигляді облямівки. *Шевченко ішов навпростець, вгадуючи річище Орі з рідких кущів, що облямовували її береги* (Тулуб, В степу.., 1964, 201); *Кремезний ставний тюрк щось сказав, поважно погладивши свою пишну чорну бороду, що гарно облямовувала його лице* (Досв., Гюлле, 1961, 15); *Дівчина.. дивно вдягнена: в білому халаті і хустинці, що закриває лоб, щоки і двома кінчиками облямовує підборіддя* (Грим., Кавалер.., 1955, 24); *Вони обгородили стіл муром широких спин, облямували скатерть колом здорових рум'янців* (Коцюб., II, 1955, 292).

ОБЛЯМÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБЛЯМУВÁТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Оздоблюватися облямівкою. *Взимку козацька старшина носила соболеві, рисячі, лисячі та інші шуби. Вони прикрашалися запонами з коштовних самоцвітів і облямовувалися навкруги срібними, золотими та шовковими шнурами* (Нариси з укр. мист., 1969, 20).

2. *перен.* Оточуватися чим-небудь у вигляді облямівки. *Береги балки облямовувалися старими вербами й розлогими осокорами* (Коз., Нові потоки, 1948, 144); *Геть-геть за жовтими ланами, Проміж тополевих рядів Облямовувалось берегами Широке озеро* (Щог., Поезії, 1958, 376).

3. *тільки недок.* Пас. до **облямóвувати.**

ОБЛЯМУВÁННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **облямувáти.**

2. Те саме, що **облямíвка.** *В школі Ніну прозвали Білкою за її майже круглі, завжди здивовані, великі горіхові очі в облямуванні довгих вигнутих каштанових вій...* (Коп., Земля.., 1957, 8).

ОБЛЯМУВÁТИ *див.* **облямóвувати.**

ОБЛЯМУВÁТИСЯ *див.* **облямóвуватися.**

ОБЛЯ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обля́пати.** *Де не взялась Свиня І стала чухать об драбину Багном обляпаную спину* (Гл., Вибр., 1951, 159); *Був обляпаний увесь, бо пішки йшли обіч дороги і машини весь час оббризкували нас болотом* (Хор., Ковила, 1960, 25).

ОБЛЯ́ПАТИ *див.* **обля́пувати.**

ОБЛЯ́ПАТИСЯ *див.* **обля́пуватися.**

ОБЛЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЯ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Обкидати, обливати кого-, що-небудь бризками якоїсь рідини; оббризкувати; // Обкидаючи, обливаючи бризками, забруднювати кого-, що-небудь. *Падаючи.., обидва полетіли в розлив джерела. Під їх вагою вода розбризкалась фонтаном, обляпуючи обох з ніг до голови багном* (Галан, Гори.., 1956, 73); *— А в тій хвилі як не бухне кип'ячка, так нас усіх і обляпала* (Фр., IV, 1950, 19); *Давид сказав, що аби глиною не обляпала* [Марія] *книжок* (Головко, II, 1957, 99).

ОБЛЯ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛЯ́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Обляпувати себе чим-небудь. *Обляпуватися водою;* // Обляпуючи, забруднювати себе чим-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **обля́пати.**

ОБЛЯ́ТИ *див.* **обливáти.**

ОБЛЯ́ТИСЯ *див.* **обливáтися.**

ОБЛЬÓПАТИ *див.* **обльóпувати.**

ОБЛЬÓПАТИСЯ *див.* **обльóпуватися.**

ОБЛЬÓПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЛЬÓПАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обля́пувати.**

ОБЛЬÓПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЛЬÓ-**

ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **облі́нуватися.** *Поливаю, було, живці, квітки, обльопаюсь так, носячи воду* (Тесл., Вибр., 1950, 162).

ОБМА́ВНИЙ, ОБМА́ЯНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обма́їти.** *Князь-мурин.. має чорну любку з чорним обличчям, обмавним білими струсевими перами* (Л. Укр., IV, 1954, 134); *На сіро-сталевім тлі ріки вона* [дараба] *відразу визначилася, мов ярка зелена пляма,— так рясно була обмавна смерічками* (Фр., VII, 1951, 263); *Ясність веселого.. дня.., безжурне щебетання дітвори, що з галасом, обмаяна виноградними гіллячками, бігла до батька, вернули Замфірові його веселий настрій* (Коцюб., I, 1955, 192).

ОБМА́ВННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **обма́їти.** *Старий Путько.. повертається з поля, де нарвав для обмавння хати молодого ще збіжжя* (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 3).

ОБМА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обма́зати.** *І в садку як слід прибрано — стежки заметені, родюче дерево обмазане й попідрізуване* (Мирний, IV, 1955, 327); *Дивиться він: на воротях стовпи обмазані дьогтем* (Н.-Лев., III, 1956, 338); *Біліють у садах чепурні хати, дбайливо обмазані господинями* (Шиян, Баланда, 1957, 50); // **обма́зано,** *безос. присудк. сл. Яблуньку дбайливо обкопано навколо, а стовбур акуратно обмазано глиною* (Донч., Перемога.., 1949, 31).

ОБМА́ЗАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обма́зати.**

ОБМА́ЗАТИ *див.* **обма́зувати.**

ОБМА́ЗАТИСЯ *див.* **обма́зуватися.**

ОБМА́ЗКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **обма́зати, обма́зувати.** *І, замісивши* [глину] *з кізяком, Як для обмазки хати, Зліпив* [бог] *Адама й під тинок Поставив просихати* (Сам., I, 1958, 249).

2. Речовина, якою обмазане або обмазують що-небудь. *Скромніше виглядає інтер'єр.. хати, в якій стіни вкриті тонким шаром обмазки і побілені* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 15); *Трипільці вирощували пшеницю, просо, жито і ячмінь, про що свідчать знахідки обгорілих зерен в посудинах та їх відбитки в глиняній обмазці жител* (Наука.., 2, 1965, 47).

ОБМА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обма́зувати.** *.. в багатьох випадках і мабуть всюди воно* [гончарство] *виникло з обмазування плетених або дерев'яних посудин глиною..* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 22).

ОБМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМА́ЗАТИ**, ма́жу, ма́жеш, *док.*, *перех.* 1. Покривати, намазувати поверхню чого-небудь якоюсь в'язкою, липкою і т. ін. масою, речовиною. *Я мов досвідчений лікар, що, в кубку підносячи дітям Прикрий напій полиновий.., Спершу обмазує вінця густим нерозсиченим медом* (Зеров, Вибр., 1966, 152); *З одного куща випурхнув дрізд. Він був такий чорний, наче його обмазали шевською смолою* (Донч., V, 1957, 67); *Старенька жінка виходила в сад обмазувати глиною молоді стовбури* (Шиян, Переможці, 1950, 84); // *розм.* Забруднювати кого-, що-небудь якоюсь речовиною. *Шибки б'є* [хуліган], *двері ламає, дітей обмазує в чорнило* (Ю. Янов., I, 1954, 26); *Таскають* [гуси] *грязь і глей зо дна Да мажуть Лебедя, щоб пір'я посіріло. Обмазали кругом — і трохи галас стих* (Греб., I, 1957, 44).

2. Покривати стіни та інші частини будівлі шаром глини. *Вона рук не жаліла, обмазуючи та обліплюючи хату, щоб і холод не заходив зимою* (Мирний, III, 1954, 21); *— Заходився пересипати повітку,— пошити ще сніпками та обмазати, то й готова буде* (Коцюб., I, 1955, 50); *Мати поле, мати в'яже, Дочка й хати не обмаже!* (С. Ол., Вибр., 1957, 316).

ОБМА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМА́ЗАТИСЯ**, ма́жуся, ма́жешся, *док.* 1. Забруднювати себе якою-небудь в'язкою, липкою і т. ін. масою, речовиною; забруднюватися. *Забігла* [Лисичка] *десь у комин, обмазалася сажею та й ходить по лісі* (Фр., IV, 1950, 79); *— Кран засмокталов болоті, години чотири витягали. Обмазався, як чорт* (Довж., III, 1960, 489).

2. *тільки док.*, *розм.* Закінчити обмазування. *Іде оце повз двір котрої.— «Здрастуй! Обмазалась?»* (Вирган, В розп. літа, 1959, 217).

3. *тільки недок.* Пас. до **обма́зувати.** *Стіни її* [хати] *як зсередини, так і ззовні не обмазувались* (Нар. **тв.** та етн., 4, 1966, 40).

ОБМА́ЇТИ *див.* **обма́ювати.**

ОБМАЛЮВА́ТИ *див.* **обмальо́вувати.**

ОБМАЛЮВА́ТИСЯ *див.* **обмальо́вуватися.**

О́БМАЛЬ, *присл.*, *розм.* Недостатньо, малувато. *В Карпатах не дурно такі замлілі та сухоляві люди: тут обмаль хліба, а робота важка* (Н.-Лев., II, 1956, 406); *— Може, на війні людей обмаль, а нас отут затримують* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 218).

ОБМАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмалюва́ти.** *За Россю.. блищав на сонці новий гарний панський млин, увесь обтесаний, обмальований, як цяцька* (Н.-Лев., II, 1956, 307); *Нова пісня, що почув він у яру од дівчини, була вже написана і обмальована* (Вас., Вибр., 1954, 174); *Тільки тепер помітив* [Федір], *що паперова накидочка на тумбочці і сама тумбочка обмальовані рядками цифр* (Мушк., Серце.., 1962, 199); // **обмальо́вано,** *безос. присудк. сл. Кожна гілочка на деревах була біла, наче її обмальовано білою фарбою* (Ю. Янов., II, 1954, 38); *Все обговорено дуже докладно, Все обмальовано так, як тільки можна було* (Сам., I, 1958, 74).

ОБМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМАЛЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.* 1. Покривати поверхню чого-небудь малюнками, візерунками і т. ін., розписувати фарбами; розмальовувати. *— Покличте мого маляра! Він вам так обмалює церкву, що ви тільки очі витріщите!* (Н.-Лев., III, 1956, 70); *Віконниці сама обмалює, і стіни хай будуть білі,..— а причілок обмалює жовтогарячим* (Ю. Янов., Мир, 1956, 67); // Оздоблювати що-небудь по краях малюнками, візерунками, обводити лініями і т. ін. *До жаги забажалось школяреві зробити самому таку книжечку, обмалювати візерунками* (Вас., II, 1959, 362); // *розм.* Хаотично писати на чому-небудь; обписувати.

2. Чітко окреслювати що-небудь; робити обриси чогось виразними, рельєфними. *Тонка бомбакова сорочка щільно обіймала її молоде тіло, рельєфно обмальовувала круглі плечі* (Коцюб., I, 1955, 238); *Губи стиснуті міцно, аж просинь обмалювала їх по краях* (Мушк., Серце.., 1962, 139).

3. *перен.*, *рідко.* Детально розповідати про що-небудь, викладати щось з усіма подробицями; описувати. *Цю фразу говорила недавно Маруся, обмальовуючи звичаї і вдачу басарабської інтелігенції* (Н.-Лев., VI, 1966, 26).

4. *перен.*, *розм.* Недоброзичливо висловлюватися про кого-, що-небудь; ганити. *Якась услужлива приятелька не щадила язика, не щадила живих красок, щоби обмалювати перед Бляйбергом Дозю і її матір* (Фр., VIII, 1952, 256).

ОБМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБМАЛЮВА́ТИСЯ**, ю́ється, *док.* 1. *рідко.* Описуватися, зображуватися. *Читаючи повісті, вона поминала ті місця, де обмальовувались чудові вигляди натури* (Н.-Лев., IV, 1956, 81).

2. *тільки недок.* Пас. до **обмальо́вувати.**

ОБМА́Н, у, *ч.* 1. Неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін. *Імперіалістична буржуазія утримує владу над народами своїх країн не тільки насильством, але й*

ОБМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБМА́РИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Виклика́ти галюцинації. *Полягали спати. Тільки примовкли — знову кинулась.. з усіх кутків густа стума, труїла, обмарювала: не там вікна, не туди стіни, вся кімната тоне кудись в чорне провалля* (Вас., II, 1959, 114); // Зачаровувати, морочити. [Є п и с к о п:] *Який злий дух тобі обмарив серце?* (Л. Укр., II, 1951, 231); // *безос. Його немов обмарило, немов нечиста сила водила по цьому пустирі* (Тют.,, Вир, 1964, 315).

2. Мріяти про кого-небудь, плекати надію на щось; омріювати.

ОБМА́СЛИТИ *див.* **обма́слювати.**

ОБМА́СЛИТИСЯ *див.* **обма́слюватися.**

ОБМА́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБМА́СЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обма́щувати** 1.

ОБМА́СЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБМА́СЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обма́щуватися** 1.

ОБМАСТИ́ТИ *див.* **обма́щувати.**

ОБМАСТИ́ТИСЯ *див.* **обма́щуватися.**

ОБМАХЛЯ́РИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Обдурити, обшахрувати.

ОБМАХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **обма́хувати.** *Анатолій обмахнув кашкетом вологе обличчя* (Руд., Остання шабля. 1959, 63): *Витягнувши зісподу старенький.. задачник Євтушевського, він обмахнув на йому порох і виніс Антонові* (Вас., I, 1959, 66).

ОБМАХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Однокр. до **обма́хуватися.**

2. *розм.* Те саме, що **промахну́тися.**

3. *перен.* Допустити помилку, помилитися. *Хотіла там.. посадити місячну редьку, але в крамниці обмахнулися й дали насіння ріпи* (Март., Тв., 1954, 383); — *Та ти вже панна, дівчино! А то я обмахнувся! Ти знаєш? Купив тобі м'яч* (Вільде, Сестри.., 1958, 294).

ОБМАХО́РИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обмахля́рити.**

ОБМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.* 1. Махаючи чим-небудь, обвівати струменем повітря. *Рузя обмахувала лице зеленою гілкою райдерева* (Н.-Лев., I, 1956, 197).

2. Легкими помахами очищати що-небудь від пилу, снігу і т. ін. *Обмахувати чоботи віником;* // Швидко й легко проводячи по чому-небудь, збивати з нього пил, сніг і т. ін. *Обмахувати сніг з чобіт;* // Махаючи чим-небудь, відганяти (мух, комарів і т. ін.). *Буланий.. мотнув головою.. і почав обмахувати хвостом уїдливих мух* (Мирний, I, 1954, 267); *Почала Ряба мотати хвостом, гедзів обмахувати* (Донч., VI, 1957, 143).

ОБМА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Махаючи чим-небудь, обвівати себе струменем повітря; обмахувати себе. *Він сів на ліжку, обмахувався од жари руками* (Н.-Лев., I, 1956, 456); *Вона тримає віяло, злегка обмахується ним* (Ю. Янов., IV, 1959, 133); // Махаючи чим-небудь, відганяти від себе (мух, комарів і т. ін.). *Праведники зривали тут з дерев золоті яблука і обмахувались, певно від комарів, пальмовим віттям* (Донч., III, 1956. 24).

ОБМА́ЦАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обма́цати.** *Все в цьому.. переплетенні труб було йому знане, зрозуміле, як говориться, обмацане власними руками* (Жур., Вечір.., 1958, 137).

ОБМА́ЦАТИ *див.* **обма́цувати.**

ОБМА́ЦАТИСЯ *див.* **обма́цуватися.**

О́БМАЦКИ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **навпо́мацки.**

ОБМА́ЦУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обма́цувати.** *Найпростішим методом дослідження пульсу є обмацування* (Заг. догляд за хворими, 1957, 77).

ОБМА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМА́ЦАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мацати, щупати з усіх боків, по всій поверхні. *Андрій бігав од саней до саней, обмацував дерево* (Коцюб., II, 1955, 35); *Мати.. кинулась до сина, обмацуючи його руки, ноги, голову* (Шиян, Гроза.., 1956, 88); *Остап обережно обмацав те, на чому лежав* (Коцюб., I, 1955, 351); *Анрі-Жак.. обмацав язиком середину рота* (Ю. Янов., II, 1954, 52); * Образно. *Зеленими безконечними вусиками він* [хміль] *обмацував і сповивав кожну цеглину* (Донч., II, 1956, 61).

2. *перен.* Уважно обстежувати, пильно оглядати. *Олов'яні очі обмацали руді Тимкові чоботи* (Тют., Вир, 1964, 343); *Жовті кружала від кишенькових ліхтарів швидко обмацали стіни, чемодани, кишені* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 30).

◇ **Обма́цувати (обма́цати) очи́ма (по́глядом** *і т. ін.*)— пильно оглядати. *На ганку вже стояв Антон Кужель і допитливо обмацував очима прибулих* (Панч., I, 1956, 315); *Володимир Вікторович глянув Олексієві у вічі, обмацав усього хлопця одним поглядом* (Логв., Літа.., 1960, 34).

ОБМА́ЦУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМА́ЦАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. *розм.* Обмацувати себе. *Бідний циган покотився по землі, але, почувши волю, вмить зірвався на рівні ноги і, обмацуючись та проклинаючи Замфіра, потрюхав до села* (Коцюб., I, 1955, 212).

2. *тільки недок.* Пас. до **обма́цувати.**

ОБМА́ЦУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обма́цувати.** *Макар Сидорович глянув на Віктора тим обмацуючим поглядом, яким дивився завжди, коли хотів заглянути в душу людини* (Руд., Вітер.., 1958, 131).

ОБМА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмасти́ти.** *У викладеній камінням ямі.. тліло вогнище, над яким.. звисав виплетений з лози й обмащений рудою глиною широкий димар* (Скл., Святослав, 1959, 7); *Люди, побачивши Харитона Кононовича, зойкнули: та це ж той самий дід Харко, обідраний та обмащений..— наймит-наймитом* (Ю. Янов., II, 1954, 162).

ОБМА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмасти́ти.** *Обмащення вапном дерев на зиму оберігає також кору* (Озелен. колг. села, 1955, 154).

ОБМА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обма́щувати.**

ОБМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМАСТИ́ТИ,** мащу́, ма́стиш, *док.*, *перех.* 1. Намазувати поверхню чогось чим-небудь масним.

2. Покривати поверхню чого-небудь шаром якоїсь липкої речовини; обмазувати. — *Як білки, видерлися наші молодики..* [на галери], *обмастили їх смолою та підпалили* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); *На горбі під дикими грушами вони поставили сторожку з старих дощок і гілля, обмастили її глиною* (Бойч., Молодість, 1959. 62); // Забруднювати, заяложувати що-небудь.

ОБМА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМАСТИ́ТИСЯ,** мащу́ся, ма́стишся, *док.* 1. Мазати, натирати себе чим-небудь масним.

2. Забруднюватися чим-небудь липким. *Обмастившись по шию в болото і розмалювавши ним обличчя, марширують по березі.. хлопчики...* (Вас., I, 1959, 376); — *Машину.. засмоктало в болоті, години півтори витягували, обмастився як чорт* (Довж., Зач. Десна, 1957, 579).

3. *тільки недок.* Пас. до **обма́щувати.**

ОБМА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБМА́ЇТИ,** а́ю а́їш, *док.*, *перех.*, *діал.* Прикрашувати чим-небудь (зеленню, квітами і т. ін.). *Отак обмаївши, раділа стара, позираючи на прибрану хату* (Свидн., Люборацькі, 1955, 186).

ОБМÁЯНИЙ *див.* **обмáєний.**

ОБМÉЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмéжити.** *Світ колись для дикуна Був обмежений рікою* (Рильський, І, 1956, 151); *От уявімо, що частки начальні тієї істоти В кількості якось обмеженій бродять по всесвіту всюди* (Зеров, Вибр., 1966, 174).

2. *у знач. прикм.* Невеликий за розміром, обсягом, кількістю і т. ін.; незначний. *Вся поверхня лиця у Лялі являла собою невеликий трикутник, і на цій обмеженій площі.. розмістилась пара великих, довгастих зелених очей* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 12); *Кожний робітник, очевидно, педантично виконував якусь певну й обмежену частку загальної роботи* (Смолич, І, 1958, 75); *Обмежені відомості;* // Примітивний за змістом. *І якими ж обмеженими і убогими є підручники з літератури для середньої школи!* (Мал., Думки.., 1959, 40).

3. *у знач. прикм.* Який має вузький кругозір; духовно не розвинений, недалекий. — *Записано його в Орську* [фортецю], *де батальйоном командує майор Мєшков, людина надзвичайно обмежена і дубувата: солдафон з унтер-офіцерів* (Тулуб, В степу.., 1964, 83); *Шеф ваш — людина обмежена і самозакохана* (Рибак, Час.., 1960, 428); // Який виражає духовну нерозвиненість, недалекість. *Обмежене мислення.*

ОБМÉЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обмéжений** 2—3. *Часом бідність і обмеженість поетичних засобів зумовлюється обмеженістю того завдання і мети, які автор ставить перед собою* (Мал., Думки.., 1959, 53); *Ми завжди будемо боротись проти.. національної близорукості та обмеженості* (Рильський, III, 1956, 37); — *Коли люди чогось не знають, вони плещуть усякі дурниці.. Цим вони винагороджують себе за свою обмеженість і нездогадливість...* (Смолич, І, 1958, 74).

ОБМÉЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обмéжити** 1. *Куцевич ніколи не прагнув шукань, а завжди стояв за обмеження ініціативи експериментаторів* (Рибак, Час.., 1960, 496).

2. Правило, настанова, що обмежує чиї-небудь права, дії і т. ін. — *Вона б* [княгиня Ольга] *хотіла, щоб її купці без обмежень торгували в Константинополі* (Скл., Святослав, 1959, 208); *М. Старицький працював, долаючи цензурні обмеження, борючись з нерозумінням і прямим осудом* (Рад. літ-во, 3, 1971, 42).

ОБМÉЖИТИ *див.* **обмéжувати.**

ОБМÉЖИТИСЯ *див.* **обмéжуватися.**

ОБМÉЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обмéжувальний.**

ОБМÉЖНИК, а, *ч.* 1. Пристрій, який регулює функціонування машини, установки і т. ін. у межах установленої величини. *Сучасні автомобільні карбюратори.. часто конструктивно об'єднуються з обмежником найбільшого числа обертів колінчастого вала двигуна* (Автомоб., 1957, 84); *У Бельгії на перехрестях вулиць і доріг з пожвавленим рухом установлені обмежники швидкості.. Якщо автомобіль перевищує встановлену швидкість, на світлофорі спалахує червоне світло* (Знання.., 2, 1968, 5).

2. *розм., рідко.* Той, хто дотримується застарілих норм і показників у виробництві, не бореться за підвищення продуктивності праці і т. ін.

ОБМÉЖНИЦТВО, а, *с., розм., рідко.* Дотримування застарілих виробничих норм, обмеженого використання виробничих можливостей, вузький підхід до справи і т. ін. *В критиці психології Галушки, як психології обмежництва і косності, ми бачимо відбиття того ж таки ідейно-естетичного ідеалу, який стверджувався письменником позитивними образами його п'єси «Платон Кречет»* (Талант.., 1958, 37).

ОБМÉЖНО, *рідко.* Присл. до **обмéжний.**

ОБМЕЖÓВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмежувáти.** *Саме місто Буша.. з одного боку тулилось до стрімчастої скелі, а зокола було обмежоване високим земляним валом і добрим дубовим гостроколом* (Стар., Облога.., 1961, 4).

2. *у знач. прикм., заст.* Обмежений (у 3 знач.). *Кравченко, мабуть, дуже добра і щира людина, але дуже обмежована* (Коцюб., III, 1956, 168).

ОБМЕЖÓВАНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Абстр. ім. до **обмежóваний** 2. *Все ж казенна обмежованість науки та крайній клерикалізм кладуть видиме клеймо на молодих людей* (Л. Укр., V, 1956, 63).

ОБМЕЖÓВУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ОБМЕЖУВÁТИ**, ýю, ýєш, *док., перех., заст.* Виділяти, визначати межі чого-небудь. *Обмежувати поле.*

ОБМЕЖÓВУВАТИ ^{2} *див.* **обмéжувати.**

ОБМЕЖÓВУВАТИСЯ ^{1}, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМЕЖУВÁТИСЯ**, ýюся, ýєшся, *док.* 1. Позначати межами свою земельну ділянку.

2. *тільки недок.* Пас. до **обмежóвувати** ^{1}.

ОБМЕЖÓВУВАТИСЯ ^{2} *див.* **обмéжуватися.**

ОБМÉЖУВАЛЬНИЙ, а, е. 1. Який передбачає обмеження чогось; признач. для обмеження чого-небудь. *При підгонці пересувного хомута довжину хомута змінюють шляхом укорочення або подовження обмежувального ременя* (Конярство, 1957, 181).

2. Який не охоплює чого-небудь повністю, у всьому об'ємі; обмежений у якомусь відношенні. *Обмежувальне тлумачення закону.*

ОБМÉЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмéжувати.**

ОБМÉЖУВАТИ *і рідко* **ОБМЕЖÓВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБМÉЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами. *Бицик не обмежував своїх здібностей полюванням на сома* (Донч., VI, 1957, 45): *Обмежовувати джерела творчості зовсім не наша програма* (Коцюб., III, 1956, 244); *Я себе ні в чому обіженою* [ображеною] *не вважаю і волі моєї ні ти, ні мама не обмежили* (Л. Укр., V, 1956, 411); // Не допускати поширення чого-небудь; локалізувати. *Нагідки мають властивість обмежувати запалення* (Лікар. рослини.., 1958, 39).

2. Бути межею чого-небудь; відділяти, відгороджувати щось від чого-небудь. *Дністер.. обмежує район Українських Карпат з північного сходу* (Наука.., 11, 1963, 28); *З півдня Лівобережжя обмежовує Донецький кряж* (Геол. Укр., 1959, 6); *Хоч кожна з речей обмежує іншу, — (Гори межу покладають повітрю, повітря ж — узгір'ям, Смуги землі обтинають моря, а вода — суходоли), Але ж нічого нема, що могло би обмежити всесвіт* (Зеров, Вибр., 1966, 153).

ОБМЕЖУВÁТИ *див.* **обмежóвувати** ^{1}.

ОБМÉЖУВАТИСЯ *і рідко* **ОБМЕЖÓВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМÉЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Задовольнятися в своїх діях чим-небудь недостатнім, незначним. *Реформізм взагалі полягає в тому, що люди обмежуються агітацією за зміни, які не вимагають усунення головних основ старого, пануючого класу..* (Ленін, 23, 1972, 84); *Марійка ніколи тепер не обмежувалася засвоєнням матеріалу за підручником* (Донч., V, 1957, 332); *Цієї осені Катерина.. розпорядилася обмежитись невеликим прибиранням кімнат, не виносячи з дому меблів* (Вільде, Сестри.., 1958, 456); *Тася не вгадала — Сачко не приїхав за нею, він обмежився надісланим по пошті листом* (Дмит., Розлука, 1957, 137).

2. Не виходити за межі чого-небудь; залишатися у вузьких, незначних межах. *Весілля у колгоспному селі здебільшого відбувається в традиційних формах, рідше — обмежується тільки вечіркою* (Нар. тв. та етн.,

1, 1957, 95); *Об'єктивні умови імперіалістської війни є запорукою в тому, що революція не обмежиться* ***першим етапом*** *російської революції..* (Ленін, 31, 1973, 90).

3. *тільки недок.* Пас. до **обме́жувати** *і* **обмежо́вувати.** *На півдні Причорноморська западина обмежовується узбережжям Чорного моря* (Геол. Укр., 1959, 311).

ОБМЕЖУВА́ТИСЯ *див.* **обмежо́вуватися** ^{1}.

ОБМЕ́ЖУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **обме́жник** 1. *Рис не любить, коли глибоко загортають насіння ..Довелося на диски сівалок наварювати обмежувачі* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 19); *Машина на обмежувачі, поки допиляють до міста, якраз і установи відкриються* (Збан., Переджнив'я, 1960, 393).

ОБМЕ́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обме́жувати.** *За формою обмежуючих поверхонь лінзи можуть бути сферичними, циліндричними і іншими* (Курс фізики, III, 1956, 285).

ОБМЕ́Л, у, *ч.* Дія за знач. **обме́лювати.**

ОБМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБМОЛО́ТИ,** мелю́, ме́леш, *док., перех.* Робити придатним, зручним для виготовлення борошна. *Обмелювати нові жорна.*

ОБМЕРЕ́ЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмере́жати.**

ОБМЕРЕ́ЖАТИ *див.* **обмере́жувати.**

ОБМЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмере́жити.**

ОБМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **обмере́жувати.**

ОБМЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБМЕРЕ́ЖИТИ,** жу, жиш *і* **ОБМЕРЕ́ЖАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Оздоблювати що-небудь мережкою. * Образно. *Гляньте, як блідо-зелену листату шерепу капусту обмережав місяць золотими ниточками* (Вас., II, 1959, 195).

2. *перен.* Обрамляти щось яким-небудь оздобленням. *Вона той двір обмете й обмие, і хату обмережить цяточками й рожами* (Ю. Янов., I, 1954, 260).

ОБМЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмерза́ти.** *Захистити пагони малини від обмерзання можна, якщо їх пізно восени пригнути до землі* (Колг. Укр., 10, 1960, 33).

ОБМЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБМЕ́РЗТИ** *і* **ОБМЕ́РЗНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Покриватися зверху, з країв кригою, інеєм. *Кораблі обмерзають кригою, збільшується опір, вони втрачають швидкість* (Кучер, Чорноморці, 1956, 403); *Літак обмерзав з небаченою швидкістю. Крила стали вкриватися горбастим шаром молочно-білого льоду* (Веч. Київ, 17.VI 1957, 4); *В горах зима забитна, а він у холод, в лиху годину, увесь обмерзне.., — їде до роботи в ліс* (Чорн., Визволення, 1949, 13); * Образно. *Очі Івана блиснули двома краплинками непевної надії, яка не раз то охоплювала його теплою повінню, то кригою обмерзала навколо серця* (Стельмах, I, 1962, 21).

2. *розм., рідко.* Дуже мерзнути; клякнути, дубіти на морозі. *Як прийде марець, то обмерзне старцю палець* (Номис, 1864, № 413).

ОБМЕ́РЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обме́рзти, обме́рзнути.** *Обмерзла кригою озимина ламалась під ногами бійців* (Гончар, III, 1959, 231); *Тверді тополі серед площ Обмерзлим віттям глухо деренчать* (Бажан, Роки, 1957, 269); *Христя увійшла в хату обмерзла, оклякла* (Мирний, III, 1954, 398).

ОБМЕ́РЗНУТИ *див.* **обмерза́ти.**

ОБМЕ́РЗТИ *див.* **обмерза́ти.**

ОБМЕ́РЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обме́рти.** *Позаду ще тупотіли коні, і обмерла Христя причаїлась у траві* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 124); * У порівн. *Мов обмерла, скрутнулась вона на місці... і стрілась очима з тою кінською головою, на яку боялась глянути* (Коцюб., I, 1955, 279).

ОБМЕРТВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обмертві́ти.** *Кіндрат розкрив обмертвілі губи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 127); *В згуках одчувається щось неприродне, обмертвіле, металеве* (Вас., II, 1959, 329).

ОБМЕРТВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Втратити ознаки життя; омертвіти.

2. Те саме, що **обме́рти.** *Вона ж, очей не піднімаючи, сиділа, .. а то разом стрепне залізом, залізо забряжчить на їй,— і рвонеться як навіжена, та й знов обмертвіє* (Вовчок, I, 1955, 175); *Коло дверей... як заскавулить* [Варка], *так я й обмертвів* (Кос., Новели, 1962, 33).

ОБМЕ́РТИ *див.* **обмира́ти.**

ОБМЕСТИ́ *див.* **обміта́ти.**

ОБМЕ́Т, у, *ч.* Велика сітка для лову звірів, риби. * Образно. *Наш човен самотній, в темряву повитий, В золотисті обмети, мов щука, влітав* (Стельмах, Добрий ранок, 1941, 34).

ОБМЕ́ТАНИЙ, а, е, 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмета́ти.** * Образно. *Якась лагідна радість ворушилася біля серця дівчини, .. і навіть непривітні, грубо обметані зморшками очі Корнія Безбородька не руйнували її гадок* (Стельмах, I, 1962, 148).

2. *у знач. прикм., розм.* Який має великий життєвий досвід; бувалий. *Шенчик — бувала, обметана.. людина, сторожка, хитра й лукава* (Коч., I, 1956, 139).

ОБМЕТА́ТИ *див.* **обме́тувати.**

ОБМЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмести́.** * Образно. *Літа встають, від клевети обметені, Над світом, над планетою* (Мал., Листи.., 1961, 65).

ОБМЕ́ТИЦЯ, і, *ж., розм.* Рештки борошна, які обмітають з млинового каменя, а також борошняний пил, що осідає у млині. *Новий хазяїн.. наш дає донесхочу пійла з обметиці та висівок* (Н.-Лев., III, 1956, 298).

◇ **Ухопи́в, як соба́ка обме́тиці** — зазнав невдачі.

ОБМЕ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обме́тувати.**

ОБМЕ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБМЕТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Прошивати по краях стібками (шви, петлі і т. ін.). *Обметати петлі;* * Образно. *Не переляк, а сатанинська усмішка обметує уста Палійчука* (Стельмах, I, 1962, 358).

ОБМЕ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обме́тувати.** * Образно. *— Ну, що, Левку, з'їв облизня? — ледь помітною оборкою зморщечок обметуються її повні уста* (Стельмах, I, 1962, 444).

ОБМИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для обмивання.

ОБМИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмива́ти і обмива́тися.** *— Весь мій задум перехоплено. Навіть пристрій для обмивання корів...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 224); *На околиці татарського хутора стояла малопомітна баня, в якій правовірні мусульмани робили.. обмивання* (Кучер, Голод, 1961, 80); *Зараз ця рука звично й розважливо розливала по склянках ігристе кримське вино, що його спеціально для обмивання чину привіз щойно прибулий з Криму вояка* (Гончар, II, 1959, 346).

ОБМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБМИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Мити кругом, з усіх боків; обполіскувати. [Долорес:] *Гляділа я його, носила воду опівночі і рани обмивала, і гоїла, і вигоїла* (Л. Укр., III, 1952, 335); *Наче дитину, обмивав* [Митько] *теля теплою водою з милом* (Донч., VI, 1957, 144); *Вона підвелась, поставила вечерю на припічку, обмила ложку й миску та й полізла на піч спати...* (Мирний, I, 1949, 346); // Освіжати, змочуючи з усіх боків (про дощ, хвилі і т. ін.). *Море, грай! Білий замок обмивай* (Крим., Вибр., 1965, 66); *Вдарила ж хлюща, рослину обмила, — Й буря, затихнувши, дальш полетіла...* (Щог., Поезії, 1958, 305); // Змивати, знімати що-небудь з якоїсь поверхні. *Море обмивало мій бруд і пил, коли я сторч головою летів із пристані* (Ю. Янов., II, 1958, 101); — *Повели тих, а тебе ні. Давиде, що вони з тобою надумали? ..З-за дверей сказав: — Сю ніч* [уб'ють]! *Бо обмивали кров оце перед вечором* (Головко, II, 1957, 174); *Ще гаразд не обмила* [Мелашка] *тіста на руках, обтерла їх сяк-так рушником і кинулась вимішувати лемішку* (Н.-Лев., II, 1956, 324).

2. *розм.* Тримати кого-небудь у чистоті, регулярно миючи його, перучи йому білизну, одяг. *Вона їх* [дітей] *обмива, .. зодяга і ніколи ж то не втомиться, .. і уся ка робота на діточок їй не важка* (Кв.-Осн., II, 1956, 421); *Найстарша Настя стала для дівчаток нянькою і матір'ю: білизну пере їм, обшиває, обмиває* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 47); — *Поки я сам жив, поти бідував. Ти, моя хазяйко, мене обшила й обмила* (Н.-Лев., I, 1956, 159).

3. *перен., розм.* Випивкою відзначати яку-небудь подію. *В хаті цієї ночі ішло гульбище — офіцери обмивали чин, щойно одержаний одним із їхньої компанії* (Гончар, II, 1959, 346).

ОБМИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБМИ́ТИСЯ**, ми́юся, ми́єшся, *док.* 1. Змивати з себе бруд, пил і т. ін.; обмивати себе. *В мовчанні перепливали вони на конях через Дніпро й Почайну, виходили на берег, обмивались у теплій принадній воді* (Скл., Святослав, 1959, 189); — *Хоч би мене й сажею помазав* [урядник], *то я обмиюся та й однакий* (Март., Тв., 1954, 185); *Гнат обмився та переодягнувся й зайшов до кімнати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 38); // Водою очищатися від бруду, пилу і т. ін. *Малашка мила руки, але руки в тісті не швидко обмивались* (Н.-Лев., II, 1956, 324); // Освіжатися дощем, росою (про траву, дерева і т. ін.). *Подерте листя з дерев, збита трава й поламані квіти ніби обмилися свіжою водою* (Кобр., Вибр., 1954, 143).

◇ **Обмива́тися (обми́тися) сьо́мим по́том** — дуже втомлюватися, важко, надсадно працюючи.

2. Сходити, зникати від миття. *Кінці пальців у Чубчика були коричневі — він сьогодні ремонтував парту і фарба ще не обмилась* (Донч., Перемога.., 1949, 24).

3. *тільки недок.* Пас. до **обмива́ти.**

ОБМИ́ВКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **обмива́ння.**

ОБМИ́ЗКАТИ *див.* **обми́зкувати.**

ОБМИ́ЗКАТИСЯ *див.* **обми́зкуватися.**

ОБМИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМИ́ЗКАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Забруднювати чим-небудь з усіх боків (перев. одяг).

ОБМИ́ЗКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБМИ́ЗКАТИСЯ**, ається, *док., розм.* 1. Забруднюватися чим-небудь з усіх боків (перев. про одяг); заяложуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **обми́зкувати.**

ОБМИ́ЛИТИ *див.* **обми́лювати.**

ОБМИЛИ́ТИСЯ *див.* **обмиля́тися.**

ОБМИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБМИ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Покривати милом, мильною піною з усіх боків.

2. *спец.* Піддавати жирові речовини хімічній реакції (для одержання мила).

ОБМИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБМИЛИ́ТИСЯ**, милю́ся, ми́лишся, *док., діал.* Помилятися.

ОБМИНА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБМИНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Звертати з прямого шляху, минаючи, залишаючи збоку кого-, що-небудь; обходити, об'їжджати. *Лодії* [човни].. *круто завернули, обминаючи сліпучо-жовту косу* (Скл., Святослав, 1959, 327); *Микула не підходив до наметів, обминув їх і пішов у діброву* (Мак., Вибр., 1956, 565); *Семен повернув убік, щоб обминути бандитську засідку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 169); * Образно. *Щаслива була Тухольщина, бо досі якось обминали її неситі очі князів і бояр* (Фр., VI, 1951, 40); *Здавалось, що війна зовсім обминула цей тихий.. закуток чеської землі* (Гончар, III, 1959, 446); // Йдучи, їдучи, випереджати кого-, що-небудь. *Дорогою його обминали підводи. Він не просив, щоб підвезли* (Збан., Сеспель, 1961, 309); [Стеха:] *Він скоро повинен бути: чула я сама, як розказував якийсь прохожий чоловік, що обминув Андрія по цей бік Миргорода* (Кроп., I, 1958, 482); // *перен.* Пропускати, не проходити (про певний процес, цикл чого-небудь). *Країни, що скинули з себе колоніальне ярмо, можуть.. прийти до соціалізму, обминувши капіталістичну стадію* (Ком. Укр., 7, 1955, 43); // *перен.* Не зачіпати, не впливати на кого-небудь своїм змістом, спрямуванням і т. ін. (про розмову, певну справу і т. ін.). *Балаканина Євецького начебто зовсім обминала Сергія* (Шовк., Людина.., 1962, 318).

Деся́тою ву́лицею обмина́ти *див.* **ву́лиця; Обмина́ти го́стрі кути́** *див.* **кут; Обмина́ти деся́тою доро́гою** *див.* **доро́га; Обмина́ти мовча́нням** *див.* **мовча́ння; Обмине́ лиха́ годи́на** *кого, заст.*— хтось зможе уникнути небезпеки, нещастя і т. ін.— *Думка була, як-небудь обмине його лиха година* (Мирний, I, 1954, 238).

2. *перен.* Утримуватися, ухилятися від стосунків, розмов, зустрічей і т. ін. з ким-небудь. *Хоцінський знав, що сім дочок сиділо на шиї в о. Хведора і богослови вже навіть обминали старших дочок* (Н.-Лев., I, 1956, 134); *Паїжджих пожильців уникала* [Лукина], *і вони обминали її* (Вол., Місячне срібло, 1961, 328); // Уникаючи контактів з ким-небудь, виявляти зневагу до нього, нехтувати ним. *Владарі високих почуттів і моралі нехтували ним, зневажали і обминали* (Рибак, Помилка.., 1956, 130); *Тодоска не розібрала, що сказав парубок, але зла фарба спалахнула на її пещених щоках уже від того, що близнята обминули її, мов сміття* (Стельмах, I, 1962, 84); // Не бувати де-небудь, не заходити кудись, до когось. *Люди дивилися на нього, як на заповітреного, обминали його склеп* (Фр., VIII, 1952, 412); — *Я думаю, що слід би до тітки найперше* [поїхати]: *вона .. може образитись, коли її обминемо* (Л. Укр., III, 1952, 507).

3. *перен.* Уникати чого-небудь, утримуватися від чогось (у розмові, письмовому викладі і т. ін.). *Обминаючи гострі моменти, Кривуля щиро каявся за нічну пригоду в млині і вихваляв сміливість Мотори* (Кир., Вибр., 1960, 320); *У працях, що стосувались історії природознавства, Тімірязєв ніколи не обминав вікової боротьби науки проти релігії* (Наука.., 7, 1956, 30); // Навмисне ухилятися від чого-небудь. *Будь-що-будь, він вирішив сказати те, що всі ці дні обережно обминав* (Рибак, Переясл. рада, 1948, 292); *Він добре помітив, як Глоба обминає попередню розмову, і гість йому не сподобався* (Собко, Скеля.., 1961, 53); *Про зустріч з інженером Синявіним думав* [Мухтаров] *тільки, що поговорити з ним треба, обминути цієї зустрічі не можна* (Ле, Міжгір'я, 1953, 56); // Залишати поза увагою. *Обминаючи.. недовершені схематично-декларативні вірші, .. нашій молодій поезії є чому вчитися в видатного українського поета* (Мал., Думки.., 1959, 30); *Олена .. все своє перебування у рідних почала змальовувати комічними фарбами. Не обминула й сватання* (Вільде, Сестри.., 1958, 10).

4. Пропускати кого-небудь при дії, яка поширюється на інших. *Вона своїх дітей жалувала, давала їм гостинці, а мене все обминала* (Н.-Лев., II, 1956, 175); *Крилатого дружка ми ніколи не обминали. Частували самим смачненьким шматочком* (Ковінька, Кутя.., 1960, 28); *Сподіваюся, що при зайвому часі Ви й надалі*

не обминете мене своїми звістками (Мирний, V, 1955, 374); *І тільки тоді, коли обминули його, покривдили й забули винагородити — пригадав боярин, що є на світі Литва* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 404).

ОБМИНА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІМ'Я́ТИ** *і рідко* **ОБМ'Я́ТИ**, обімну́, обімне́ш, *док.*, *перех.* 1. Приминаючи щось, надавати йому потрібної форми, ущільнювати і т. ін. *Після вимішування тісто ставлять на 1,5—2 год. в тепле місце для бродіння, під час якого двічі або тричі його обминають* (Укр. страви, 1957, 301); *Волинець сів, обм'яв навколо себе сіно і заговорив* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 72).

2. М'яти (колоски, стручки і т. ін.), вилущуючи зерно, насіння тощо. *Обсушили* [Марина з дочкою] *ті п'ять снопів, обім'яли* (Мирний, IV, 1955, 250).

ОБМИНА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, **ОБМИНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.*, *з ким*, *розм.*, *рідко.* 1. Обминати один одного при зустрічі; розминатися.

2. Уникати чого-небудь, ухилятися від чогось. *Тепер вона мов опам'яталася й, обминаючись з моїми очима,.. подала мені .. образ* (Коб., III, 1956, 143).

ОБМИНА́ТИСЯ ^{2}, а́ється, *недок.*, **ОБІМ'Я́ТИСЯ**, мне́ться, *док.* 1. Ставати обім'ятим; приминатися. *Сіно обім'ялось.*

2. Від носіння, вжитку ставати м'якпим, набирати потрібної, зручної форми; обношуватися.

3. *перев. док.*, *перен.*, *розм.* Освоїтися в якому-небудь середовищі; обжитися. — *А ти не гарячись. Перший тиждень просто походи, обімнися...* (Собко, Звич. життя, 1957, 32); *І знову сміх, молодий та завзятий, здоровий. «Нічого,— думає Нимидора,— обімнеться дівчина... Ще й люди будуть»* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 46).

4. *тільки недок.* Пас. до **обмина́ти** ^{2}. *Сніг обминається перехожими.*

ОБМИНУ́ТИ *див.* **обмина́ти** ^{1}.

ОБМИНУ́ТИСЯ *див.* **обмина́тися** ^{1}.

ОБМИРА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **обмира́ти.**

ОБМИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБМЕ́РТИ**, обімру́, обімре́ш, *док.* 1. Втрачати свідомість; непритомніти. *Як почне пані обмирати та стогнати, та в крик викрикувати, то він.. і плаче, і сам людей лає* (Вовчок, I, 1955, 127).

2. *розм.* Ціпеніти, втрачати здатність рухатися від якого-небудь сильного або несподіваного відчуття, зворушення; завмирати. *Горпина, слухаючи прокльони дідові, обмирала з страху* (Мирний, I, 1954, 285); *Він обмирав увесь, здригаючись на згадку про кошмарну смерть Мусія й Мацька* (Козл., Ю. Крук, 1957, 424); *Раптом подався* [становий] *поставттю вперед і пронизливо гострими очима вп'явся в стоголовий натовп. Усі так і обмерли* (Головко, II, 1957, 342).

ОБМИ́СЛИТИ *див.* **обми́слювати.**

ОБМИ́СЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБМИШЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБМИ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Те саме, що **обду́мувати.** *Став я обмишляти і надумався так, що лучче поспитаюся я перш того співу* (Вовчок, VI, 1956, 223); *Щовечора збиралася хатня рада, мізкували, довго сперечалися, обмишляли, як поле вправить* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 83); *Явтух Каленикович підводиться з землі і йде, лишаючи бабу Явдоху обмислити .. його пропозиції* (Ю. Янов., II, 1954, 188).

2. *перев. док.*, *заст.* Обдарувати. *Ми тебе і хлібом, і одежею обмислимо* (Сл. Гр.).

ОБМИ́ТИ *див.* **обмива́ти.**

ОБМИ́ТИЙ, а, е, Дієпр. пас. мин. ч. до **обми́ти.** *Запалене молоде лице, обмите свіжою водою, засвітилось при світлі* (Н.-Лев., I, 1956, 73); *Антін Глущук підходить до найліпшого авто, що, обмите осіннім дощиком, вилискується, як скло* (Чорн., Визволення, 1949, 131); *Левкові добре було: був і обмитий, і обпатраний, щонеділі була й сорочечка біленька, і буханець м'якенький* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Вже були «обмиті» капітанські погони, були проголошені тости за тісним столом в колі друзів* (Рибак, Час.., 1960, 17); // **обми́то,** *безос. присудк. сл. Дівчині обмито рану, що показалася зовсім легкою* (Фр., VI, 1951, 164).

ОБМИ́ТИСЯ *див.* **обмива́тися.**

ОБМИШЛЯ́ТИ *див.* **обми́слювати.**

ОБМІ́ЖНИЙ, а, е, *розм.* Який міститься на межі, біля межі; який позначає межу. *Обміжний знак.*

ОБМІ́ЖОК, жка, *ч.*, *розм.* Те саме, що **обні́жок** 1. *На обміжках, серед хлібів цвіли червоні маки* (Збан., Єеспель, 1961, 307).

ОБМІЗКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМІЗКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обду́мувати.** *Дорогою Левко ввесь час обмізковував сказане Матвієм Боцюном і не знав, чи лаяти, чи хвалити його* (Стельмах, I, 1962, 95); — *Так, так... Се розумно обмізкував Андрущенко.. Се гаразд,— похвалив Палій* (Морд., I, 1958, 155).

ОБМІЗКУВА́ТИ *див.* **обмізко́вувати.**

ОБМІ́ЛИНА, и, *ж.* Прибережна мілина, утворена наносами. *В місцях, де сила ріки слабшає, матеріал, який вона переносить, відкладається, утворюючи обмілини і острови* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113); // Смуга землі або мис, утворені на мілині наносами. *Зразу ж за косогором, під урвищем відкрилась перед нами широка пустинна обмілина над затокою* (Смолич, V, 1959, 690).

ОБМІЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обмілі́ти.** *Обміліла за літо Десна повільно котила свої води* (Збан., Над Десною, 1951, 132); *Того дня річка безшумно несла свої обмілілі води повз вузьку піщану кромку...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 247).

ОБМІЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обмілі́ти.** *Ліс — це і охорона річок від висихання й обміління, і наш чудовий захисник від пилу, газів* (Ком. Укр., 8, 1966, 25).

ОБМІЛІ́ТИ, іє, *док.* Стати мілким, неглибоким. *Відтоді минуло багато літ, обміліла невелика притока Дністра* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6); * Образно. *Коли тебе мужність покине крилата, Байдужість підступить, душа обміліє, Знайди безіменну могилу солдата І вічний вогонь, що над ним пломеніє* (Забашта, Квіт.., 1960, 8).

О́БМІЛЬ, і, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **мілина́.**

О́БМІН, у, *ч.* 1. Дія за знач. **обмі́нювати** і **обмі́нюватися.** *Рожева папуга подавала вам ваше щастя в обмін на маленьку білу монетку* (Смолич, II, 1958, 9); *У Варшаві я пробув майже рік,— спочатку при російсько-українсько-польській репатріаційній комісії по обміну військовополоненими, а потім керуючим справами посольства* (Довж., I, 1958, 18); *Аліна, Рада й Воля вперше після Києва зосталися на самоті для обміну думками* (Ю. Янов., II, 1954, 95).

2. *спец.* Процес руху товарів як форма розподілу продуктів праці суспільства. *Свобода обороту і свобода торгівлі, це значить товарний обмін між окремими дрібними господарями* (Ленін, 32, 1951, 189).

△ **О́бмін речови́н** — сукупність процесів у живих організмах, пов'язаних із засвоєнням речовин із зовнішнього середовища і їх перетворенням. *Обмін речовин — це той найважливіший процес внутрішнього життя організму, який обумовлює певний характер його взаємодії з оточуючим середовищем* (Наука.., 1, 1964. 26).

ОБМІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обміни́ти.** *Розпитали, порадились, Та й за старостами Пішов*

Марко. Вернулися Люде з рушниками, З святим хлібом обміненим (Шевч., I, 1951, 317).

ОБМІНИ́ТИ *див.* **обмі́нювати.**

ОБМІНИ́ТИСЯ *див.* **обмі́нюватися.**

ОБМІ́ННИЙ, а, е. Стос. до обміну. *Не тільки для.. обмінного торгу була вигідна тухольська дорога; вона була також проводом для всіляких вістей про життя громад* (Фр., VI, 1951, 38);— *Підстрелить чоловік пару лисиць, давай йому чинбаря або вези на обмінний пункт* (Ле, В снопі.., 1960, 13); *В заморожених тканинах, які зберігаються при — 30 і — 79 градусах, обмінні процеси відбуваються, але на дуже низькому рівні* (Вісник АН, 12, 1970, 39).

ОБМІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обмі́нювати.** *Товар є, по-1-е, річ, що задовольняє яку-небудь потребу людини; по-2-е, річ, обмінювана на іншу річ* (Ленін, 26, 1972, 53).

ОБМІ́НЮВАНІСТЬ, ності, *ж., ек.* Здатність до обміну. *..еквівалентна форма якого-небудь товару є форма його безпосередньої обмінюваності на інший товар* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 61).

ОБМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБМІНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш *і рідко* **ОБМІНИ́ТИ**, міню́, мі́ниш, *док., перех.* Віддаючи, одержувати натомість кого-, що-небудь. *Завдяки заміні розверстки продовольчим податком.. селяни одержать надлишок хліба в своє розпорядження і вільно обмінюватимуть ці надлишки на всякі продукти* (Ленін, 32, 1951, 337); *Поки в нього були різні дрібні, але коштовні речі, обмінював їх на харчі* (Стельмах, II, 1962, 245);— *Є директива Леніна: полонених не вбивати, а обмінювати через Червоний Хрест* (Гончар, II, 1959, 66); *Куди ж піти в городі Києві, як не на торг? Сюди йдуть і їдуть на возах з Гори, тут є що обміняти ремісникам* (Скл., Святослав, 1959, 121); // *розм.* Ненароком чи навмисне замість своєї брати таку саму чужу річ.

Обміни́ти (обміня́ти) хліб, *етн.*— дати або дістати згоду на одруження дівчини (за давнім народним весільним звичаєм, батьки дівчини при цьому обмінювалися з старостами хлібом). *Обмінили хліб, а в неділю й весілля заграли* (Мирний, II, 1954, 39); *Євмен Скоряк дочки не віддав. Хвалились старости, що навіть був і похвалив молодого Остапа.., а хліба таки й не обмінив* (Головко, II, 1957, 399).

ОБМІ́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБМІНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся *і рідко* **ОБМІНИ́ТИСЯ**, міню́ся, мі́нишся, *док.* 1. Мінятися чимось з ким-небудь. *Цілий тиждень знайомі обмінювались подарунками, які виставляють на цілі святки на столи* (Коцюб., III, 1956, 411); [Олена:] *Ти розумієш, адже ми ще й не бачили одне одного. Познайомилися листовно, потім обмінялися фотокартками* (Мороз, П'єси, 1959, 104); *Панна хорунжівна, .. з которою він і перстенями обмінивсь.., по вулицям* [вулицях] *у Конотопі з пісеньками ходить і дружечок збира* (Кв.-Осн., II, 1956, 208).

2. *перен.* Відповідати на яку-небудь дію такою самою дією. *Пароплави обмінялися прощальними гудками, і кожний пішов своїм курсом* (Трубл., Лахтак, 1953, 200).

Обмі́нюватися (обміня́тися, обміни́тися) думка́ми (сло́вом, слова́ми, інформа́цією *і т. ін.) з ким* — говорити про щось з ким-небудь, повідомляти, висловлювати що-небудь один одному. *Присутні, обмінюючись думками про фільм* [«Повість полум'яних літ»], *одностайно казали, що подібного яскравістю і глибиною твору про другу світову війну наше мистецтво ще не бачило* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 15); *Там, де було колись фойє, басейн із золотими рибками,— вони гуляли, обмінюючись враженнями про свій театр* (Ю. Янов, II, 1954, 42); *Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився* (Фр., XI, 1952, 93); **Обмі́нюватися (обміня́тися) по́глядом (по́глядами)** — поглядати один на одного. *Сидячи за вечерею, вони обмінювались таємничо-радісними поглядами* (Л. Укр., III, 1952, 656); *Обміняються вони німим поглядом. — Скучила я за тобою! — кажуть ясні журливі очі Мотрині. — Не послухалась мене! — докоря своїми Василь* (Мирний, IV, 1955, 181); *Обмінявшись поглядами, льотчики разом підвелись, стали дякувати хазяйці* (Гончар, Тронка, 1963, 75); **Обмі́нюватися (обміня́тися) у́смішками** — усміхатися один одному. *Віталій і Тоня перезиркувалися між собою, обмінювались усмішками* (Гончар, Тронка, 1963, 36).

3. *тільки недок.* Пас. до **обмі́нювати.**

ОБМІ́НЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обміня́ти.** *Ілько з Юрком перебралися в чужі кафтани, понатягали на очі шапки обміняні і пішли десь у поле* (Козл., Нов. і опов., 1949, 56).

ОБМІНЯ́ТИ *див.* **обмі́нювати.**

ОБМІНЯ́ТИСЯ *див.* **обмі́нюватися.**

О́БМІР, у, *ч.* Дія за знач. **обмі́рювати 1, 2.** *Здавалось, ось він відпустить військових і готовий буде податись на Дніпро, до порогів — робити обмір, носити подзьобаний нівелір* (Рудь, Гомін.., 1959, 33).

ОБМІ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмі́рити.**

ОБМІ́РИТИ *див.* **обмі́рювати.**

ОБМІ́РИТИСЯ *див.* **обмі́рюватися.**

ОБМІРКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обміркува́ти.** *Вона уявляла собі все* [майбутнє] *ясно, як ясні й обмірковані були її плани* (Кобр., Вибр., 1954, 5); // **обмірко́вано,** *безос. присудк. сл. Солоха.. в'язала.. методично, і, здавалося, кожний її крок уперед було заздалегідь вивірено й обмірковано* (Донч., IV, 1957, 254); *Все було обмірковано наперед* (Сміл., Сашко, 1954, 174).

ОБМІРКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмірко́вувати.** *Турнірні партії.. грають із спеціальними годинниками, за допомогою яких можна контролювати час, що витрачають противники на обмірковування ходів* (Веч. Київ, 8.VIII 1957, 4).

ОБМІРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМІРКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Те саме, що **обду́мувати.** *Вона .. пройшлася по покою, немов обмірковуючи щось, а потім знов стала переді мною* (Фр., IV, 1950, 294); *До самого Києва Захар не переставав обмірковувати свою зустріч з Людмилою* (Ле, Право.., 1957, 93); *Була ся наймичка людина розсудливая: все обміркує, усе виважить* (Вовчок, VI, 1956, 220).

2. Детально розглядати, розбирати що-небудь, обмінюючись думками, враженнями і т. ін. *Коло крамниці гурток людей — гаряче обмірковують справу* (Вас., III, 1960, 325); *Слідом за возом пішли комсомольці, жваво обмірковуючи, де саме вибрати місце для кіно* (Шиян, Баланда, 1957, 195); *На партійних зборах обміркували найважливіші питання бойової та агітаційної роботи* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 757).

ОБМІРКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обмірко́вувати 2.** — *На що хочете закладаюся, що саме тепер обмірковується план кампанії антифілоксерної!* (Коцюб., I, 1955, 196); *Треба, щоб питання художнього виховання дітей у нас обмірковувались частіше* (Довж., III, 1960, 15).

ОБМІРКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обміркува́ти.** *Згодом прийшло врівноваження після обміркування на самоті тієї давньої події* (Ле, Право.., 1957, 261); *Цю саме ціль хотів би я.. піддати вашому обміркуванню* (Фр., VI, 1951, 212); *Друзі вдалися до всебічного обмір-*

кування шлюбу Данила і Тосі (Смолич, Мир.., 1958, 32).

ОБМІРКУВА́ТИ *див.* **обмірко́вувати.**

ОБМІРКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *заст.* Зібратися з думками. *Молодиці не давали мені обміркуватися гаразд, усе жалували, усе цокотали* (Вовчок, VI, 1956, 226).

ОБМІ́РНИЙ а, е. Стос. до обміру.

ОБМІ́РНИК, а, *ч.* Той, хто обмірює що-небудь.

ОБМІ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обмі́рник.**

ОБМІ́РОК, рка, *ч.* Недозріле, засохле зерно.

ОБМІ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обмірювання.

ОБМІ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмі́рювати** 1, 2. *В усіх колгоспах республіки було проведено обмірювання присадибних земель* (Іст. УРСР, II, 1957, 445); *Трапляються ще і випадки обмірювання та обважування покупців* (Рад. Укр., 11.IV 1962, 3).

ОБМІ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБМІРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБМІ́РЯТИ**, яю, яєш *і рідко* **ОБМІ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Вимірюванням визначати розмір, величину чого-небудь. *В такий грізний для республіки час їдуть люди від Ілліча, щоб під самим носом у Врангеля обстежувати та обмірювати дніпровські пороги* (Гончар, Таврія.., 1957, 598); *Професор вирішив обміряти горб, прокопати в кількох місцях грунт та приблизно визначити положення поверхневого шару.. родовища* (Трубл., Шхуна.., 1940, 43).

◇ **Обмі́рювати (обміря́ти, обмі́ряти) очи́ма (по́глядом)** — уважно, пильно оглядати кого-, що-небудь. *Мій друг сідає коло них, обмірюючи очима храм* (Ю. Янов., I, 1958, 136); *Проценко сидів сумний, мовчазний; він тільки коли-не-коли обміряв Христю якимсь жалісливим поглядом* (Мирний, III, 1954, 241); *Гнат підозріло глянув на Дорошеві окуляри, обміряв його очима з ніг до голови* (Тют., Вир, 1964, 117).

2. *розм.* Недомірювати щось кому-небудь (помилково або з метою наживи). *Одні з нього насміхалися, всюди обдурювали, обмірювали, інші — жаліли, але ніхто, ніхто не любив* (Стельмах, I, 1962, 164); *Вже йому* [шинкареві] *тяжко та важко, що не може нікого обміряти* (Кв.-Осн., II, 1956, 247).

3. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Обходи́ти, об'їздити. — *Може, це ми землю вже кругом обміряли та й знову додому повертаємось?* (Гончар, III, 1959, 315).

ОБМІ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОБМІРЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБМІ́РЯТИСЯ**, яюся, яєшся *і рідко* **ОБМІ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. *розм.* Помилятися при вимірюванні, обмірі.

2. *тільки недок.* Пас. до **обмі́рювати, обміря́ти** 1.

ОБМІ́РЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмі́ряти.** *Ми ще влітку і восени взяли на облік всі корми. Обміряні скирти прийняли за актом* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 12).

ОБМІ́РЯТИ *див.* **обмі́рювати.**

ОБМІРЯ́ТИ *див.* **обмі́рювати.**

ОБМІ́РЯТИСЯ *див.* **обмі́рюватися.**

ОБМІРЯ́ТИСЯ *див.* **обмі́рюватися.**

ОБМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБМЕСТИ́**, ту́, те́ш, *док.*, *перех.* 1. *від чого і без додатка.* Змітаючи, очищати поверхню чого-небудь від пилу, снігу і т. ін. *Трава ласкавими зеленими вусиками обмітала від пилюки його поруділі чоботи* (Дім., I будуть люди, 1964, 139); *Я знову вдома, у кімнаті: розбираю речі, обмітаю свій робітний стіл, що за мою відсутність припав пилом* (Кач., II, 1958, 102); *Шестірний.. підійшов до дзеркала, причесав.. свій вихор, побачив пір'їнку на каптанці, скинув його, обмів* (Мирний, I, 1954, 331); // Знімати з поверхні чого-небудь (пил, сніг і т. ін.). *Та ніхто ж того й не бачив, як тії тендітні рученята звивалися біля канапки, обмітаючи порох* (Л. Укр., III, 1952, 503); *Не раз пригадую: у валянках обшитих Виходив ти на тік півкопи змолотити, Обмівши білий сніг, що по землі налип* (Рильський, I, 1960, 232).

2. Замітати, підмітати навколо чого-небудь. *Раз уранці Мелашка вимела хату й половину сіней, обмела коло своєї призьби.. та й пішла в хату* (Н.-Лев., II, 1956, 357).

3. *чим і без додатка.* Обкида́ти з усіх боків чим-небудь сипким; обсипа́ти. *На крилечках, вітрику, полети, Колосочки золотом обмети* (Олесь, Вибр., 1958, 327); * Образно. *Його стежки-дороги давні Вишневим цвітом обмело* (Перв., II, 1958, 40); *Твої літа, як і мої літа, В бою поземка обмела густа* (Шпорта, Твої літа, 1950, 14).

ОБМІША́ТИ *див.* **обмі́шувати.**

О́БМІШКА, и, *ж.* Висівки або дерть, які підмішують у корм тваринам. *На кукурудзяній обмішці кабани ростуть, мов на опарі* (Горд., II, 1959, 293); // Корм для тварин, замішаний на висівках або дерті. *Чоловік хутко випріг коней, завів їх до стайні, замішав у яслах обмішку* (Мик., II, 1957, 283).

ОБМІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМІША́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Додавати обмішки в корм; змішувати корм з висівками або дертю. *Груня змолола мішок ячменю, варить картоплю, товче, обмішує, годує порося* (Горд., II, 1959, 287).

2. *чим, рідко.* Додавати що-небудь у страву, перемішуючи її. *Варила* [Сиклета] *кашу круту, обмішувала пересмаженими вишкварками* (Н.-Лев., IV, 1956, 219).

ОБМО́ВА, и, *ж.* 1. Неприязні висловлювання про кого-небудь з метою викликати до нього недовір'я, зневагу і т. ін. *Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів* (Фр., IV, 1950, 193); *Я чула інстинктивно, що тепер почнеться обмова моєї особи...* (Коб., I, 1956, 148); *Нащо тобі терни його* [світу] *обмови I похвали його даремний цвіт* (Зеров, Вибр., 1966, 407); // Неслава, поговір. *Обмова — полова: вітер її рознесе, але й очі засипле* (Укр.. присл.., 1955, 188); [Жандарм:] *А хто пустив обмову про пана вчителя і його сестру?* (Фр., IX, 1952, 180).

2. Несправедливе звинувачення; наклеп. [**Мессія:**] *Ти не наводь обмови зайвої на власну душу,— такою чорною вона не може бути* (Л. Укр., II, 1951, 113).

ОБМО́ВИТИ *див.* **обмовля́ти.**

ОБМО́ВИТИСЯ *див.* **обмовля́тися.**

ОБМО́ВКА, и, *ж.* 1. Додаткове зауваження, роз'яснення і т. ін. до раніше висловленого. *Ще в дожовтневі роки Ленін принципово, без будь-яких обмовок заперечував порожні, безглузді вигадки формалістів* (Вітч., 2, 1964, 156).

2. Слово або фраза, помилково сказані замість інших, потрібних. *Він говорив якось тьмяно, з обмовками і недомовками* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 180).

ОБМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмо́вити.** *Давненько написав він заяву до трибуналу Чуваської області з проханням переглянути його справу, виправдати його як навмисне обмовленого* (Збан., Сеспель, 1961, 237); // *у знач. ім.* **обмо́влений**, ного, *ч.* Людина, зганьблена наклепом. — *Бог Авраама, Ісаака і Якова заступився за обмовленого,— продовжував Лейзер* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 96).

ОБМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмо́вити.**

ОБМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмовля́ти.**

ОБМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* обмо́влять; *док.*, *перех.* 1. Неприязно висловлюватися, говорити щось погане про кого-небудь; ганити, гудити. — *Ніколи нікого не суджу і не обмовляю ані в очі, ані поза очі* (Фр., III, 1950, 159); *В останню* *мить баба Лисавета стямилась, не захотіла обмовляти свою невістку* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 130); // Поширювати неправдиві чутки, які плямують кого-небудь. *Їх знов почали обносити та обмовлять по київських салонах* (Н.-Лев., I, 1956, 629).

2. Несправедливо звинувачувати, зводити наклеп; оббріхувати. — *Не крала я зроду-віку мого, пані,— одмовляє стара.. — Не по правді мене обмовляєте!* (Вовчок, I, 1955, 137); — *Не важко обмовити людину, а хто їй порадить, як цей час прожити?* (Стельмах, Правда.., 1961, 365).

3. *заст., рідко.* Обговорювати. *Хурман порався з фаетоном, а Савка крутивсь біля нього. Певно, вже обмовляють новини* (Коцюб., II, 1955, 392).

ОБМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБМО́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* обмо́вляться; *док.* 1. *про що, із спол.* щ о *і без додатка.* Ненароком висловлювати те, чого не слід; проговорюватися. [О л е с я:] *Що ж це таке? Так тому правда, про віщо мама.. не раз обмовлялась?* (Кроп., II, 1958, 292); *Настечка одразу спаленіла: хіба ж не знає вона, що тітка Докія ні-ні та й обмовляться, що вони хотіли б мати отаку проворну невістку* (Стельмах, II, 1962, 131); — *Ніколи письменник у товаристві свого співбрата по перу не обмовиться, не викаже свого сюжету* (Донч., VI, 1957, 619); // Помилково вживати слово або фразу замість інших, потрібних.

2. Вносити додатковим зауваженням, застереженням ясність, виправлення у попереднє висловлювання; додатково роз'яснювати що-небудь. *Одначе мушу обмовитися: я прийшов сюди не як ворог і я нікому не хотів би заподіяти зла* (Гончар, Таврія.., 1957, 341).

3. *тільки недок.* Пас. до **обмовля́ти.**

◇ **Не обмо́витися ні (й, і, жо́дним** *і т.ін.*) **сло́вом** — нічого не сказати, промовчати. *Ковальчук.. лишився таким же простим і скромним, як і був, і тому ні словом не обмовився про свої успіхи* (Гур., Новели, 1951, 60); *Про свій «сон» хлопець не обмовився й словом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 137); *Вона цікавилась всіма подіями в Кленах, але жодним словом не обмовилась про Василя Герберу* (Скл., Карпати, 1954, 170); **Обмовля́тися (обмо́витися) сло́вом (слова́ми)** — говорити, перемовлятися з ким-небудь; казати щось. *Обмовлявся* [Гаврило] *двома-трьома словами і, похмурий, неговіркий, ішов на свій перелаз* (Тют., Вир, 1964, 430).

ОБМО́ВНИК, а, *ч.* Той, хто обмовляє кого-небудь; наклепник. *Марко гостро напустився на обмовника..: — Не заводь поговорів на дівчину, кажу тобі!* (Горд., Дівчина.., 1954, 187).

ОБМО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обмо́вник.**

ОБМО́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обмо́вник.**

ОБМОЗО́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обмозо́лити.**

ОБМОЗО́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., рідко.* Натерти мозолі на руках, ногах, важко працюючи або багато ходячи.

ОБМОЗО́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., рідко.* Натерти собі мозолі. *Вона* [дичка] *була жалюгідна, змучена, як та колишня селянка, що за літо виснажилась, обмозолилась, позбивала босі ноги об каміння, поколола на стернях* (Томч., Готель.., 1960, 50).

ОБМОКА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обмока́ти.** *Обмокання згубно впливає на каченят і є наслідком примусового затримання їх на воді* (Птахівн., 1955, 218).

ОБМОКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБМО́КНУТИ** *і* **ОБМО́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* обмо́к, ла, ло; *док.* Ставати мокрим, намокати. *Здорові каченята ніколи не обмокають, якщо їм дається повна свобода для самостійного виходу на воду і назад на берег* (Птахівн., 1955, 218); *Обмок — як вовк, обкис — як лис, голоден — як собака!* (Укр.. присл.., 1955, 48); *Обмокли хлопці — рубця сухого не було* (Головко, I, 1957, 136).

ОБМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обмо́кнути, обмо́кти.** *Їмость побачила нивки з обмоклими, обслизлими кукурудзами* (Март., Тв., 1954, 437); *Лука Чуплак тупцюється тонкими ногами, як обмоклий когут під стріхою* (Чорн., Визвол. земля, 1949, 139).

ОБМО́КНУТИ *див.* **обмока́ти.**

ОБМОКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., рідко.* Однокр. до **обмо́кувати.** *Сурмач дописав на сторінці внизу останні слова, обмокнув ще раз перо й замислився* (Ю. Янов., IV, 1959, 60).

ОБМО́КТИ *див.* **обмока́ти.**

ОБМО́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., рідко.* Занурювати на короткий час у що-небудь рідке. *Учистив Хома* [макотерть вареників].., *масличком поливаючи та у сметану обмокуючи* (Кв.-Осн., II, 1956, 478).

ОБМОЛО́Т, у, *ч.* 1. Дія за знач. **обмолоти́ти, обмоло́чувати** 1, 2. *Щоб зерно під час обмолоту не подрібнювалось, кількість обертів барабана молотарки доводять до 600—700 на хвилину* (Колг. Укр., 7, 1957, 21); — *Може б, у обмолот пустити комбайни? — вагався голова* (Ле, В снопі.., 1960, 47).

◇ **Бра́ти (взя́ти) в обмоло́т** *кого* — рішуче впливати на кого-небудь, змушувати до певних дій, учинків. *Артільні трударі, галасливе жіноцтво, яке не раз брало Оксена в такий обмолот, що він не знав, куди подітися..,— ішли поволі, спідлоба позираючи на німецьких солдат* (Тют., Вир, 1964, 403).

2. Намолочене зерно. *В людини велике завжди колишеться з дрібним, і думки її схожі на свіжий невіяний обмолот, де разом лежать зерно й полова* (Стельмах, II, 1962, 121).

3. Закінчення молотьби. *Як тільки почне йому Лукія Назарівна про курорт, то він аж підскакує..: — Після силосування! Після збиральної! Після обмолоту!* (Гончар, Тронка, 1963, 83).

ОБМОЛО́ТИ *див.* **обме́лювати.**

ОБМОЛО́ТИНИ, тин, *мн., етн.* Закінчення молотьби і святкування з цього приводу. — *Саме обмолотини попили,— говорить баба Одарка,— сидять мати край віконця, прядочка у їх грає, веретенце шумить* (Ю. Янов., I, 1954, 19); — *«Останній сніп» картина зветься,— пояснив Сава Петрович.— Обмолотини, значить* (Головко, II, 1957, 194).

ОБМОЛОТИ́ТИ *див.* **обмоло́чувати.**

ОБМОЛОТИ́ТИСЯ *див.* **обмоло́чуватися.**

ОБМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмолоти́ти.** *Недалеко від комори переливається місячним полум'ям обмолочений стіжок* (Стельмах, II, 1962, 153); // **обмоло́чено,** *безос. присудк. сл. Поле.. думало, що пора готуватись до перших морозів, що хліба давно вже скошено й обмолочено* (Гуц., З горіха.., 1967, 189).

ОБМОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмоло́чувати.**

ОБМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док., перех.* 1. Відділяти зерно, насіння від колосків, стручків і т. ін. молотінням. *Левко.. із своїм трактором обмолочує колгоспні скирти* (Десняк, Опов.., 1951, 29); *В сінях Катерина обмолочувала снопи вівса* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 169); *Обмолотити хліб.*

2. *перев. док., розм.* Помолотити все у кого-небудь. *І обжала, і обмолотила* [удова] *людей, а впала осінь — із прядивом упорує* (Головко, II, 1957, 189); *Антон кожної весни за віз гною Хомаху обсіє, влітку обкосить, восени обмолотить* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 18).

3. *тільки док., перен., розм.* Дуже побити. *Левкові чи не вперше за все парубкування стало чогось тоскно,*

Чи не обмолотити Юрка, мов сніп? Не він же перший прийшов до Христини! (Стельмах, I, 1962, 531).

ОБМОЛО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМОЛОТИ́ТИСЯ**, очу́ся, о́тишся, *док.* 1. *перев. док.* Закінчити молотьбу. *Забирав Оксен молоду свою жінку пізньої осені, вже після того, як обжалися та обмолотилися* (Дім., I будуть люди, 1964, 153).

2. *тільки 3 ос.* Ставати обмолоченим. *Обмолочуються колоски.*

3. *тільки недок.* Пас. до **обмоло́чувати.**

ОБМОРО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обморо́зити.** *Знову прийшов додому* [Скиба], *десь нещадно битий, з обмороженими ногами* (Жур., Дорога.., 1948, 70); *Він* [Тадик] *довго блукав по тайзі, .. доки його, обмороженого, кволого, знайшли мисливці* (Тют., Вир, 1964, 416).

ОБМОРО́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обморо́зити** і **обморо́зитися.** *Обмороження шкіри.*

ОБМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обморо́жувати** і **обморо́жуватися.**

ОБМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОРО́ЗИТИ**, о́жу, о́зиш, *док.*, *перех.* Ушкоджувати дією сильного холоду, морозу. [Мотря:] *Зашпори зайшли, а я подумала, що* [ноги] *обморозила* (Мороз, П'єси, 1959, 15); *У великі морози треба стежити, щоб кури, особливо півні, не обморозили гребенів* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 38).

ОБМОРО́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМОРО́ЗИТИСЯ**, о́жуся, о́зишся, *док.* 1. Діставати ушкодження шкіри, кінцівок і т. ін. від сильного холоду, морозу.

2. *тільки недок.* Пас. до **обморо́жувати.**

ОБМОРО́ЗИТИ *див.* **обморо́жувати.**

ОБМОРО́ЗИТИСЯ *див.* **обморо́жуватися.**

О́БМОРОК, у, *ч.* 1. *рідко.* Раптова втрата свідомості внаслідок хворобливого стану, душевного зворушення і т. ін. *На мене молились перелякані погляди, тремтів дехто перед обмороком, я ходив між ними й придивлявся їм у вічі* (Ю. Янов., I, 1958, 91).

2. *заст.* Запаморочення. *Страшні думки вставали в Зіньковій голові.., що аж обморок його брав* (Гр., II, 1963, 445); *Нам од страху якийсь обморок у голові, усенький глузд кудись загубивсь* (Крим., Вибр., 1965, 379).

ОБМОРО́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обморо́чити;** // **обморо́чено,** *безос. присудк. сл.* [Демко:] *Одурено мене, обморочено, знов наг я, як птах!..* (Кроп., II, 1958, 233).

ОБМОРО́ЧИТИ *див.* **обморо́чувати.**

ОБМОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОРО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Виклика́ти запаморочення, затуманювати свідомість. *Враз тебе там обморочать блиск і пахощі гнітки* (Л. Укр., I, 1951, 274).

2. Збивати з пантелику, задурювати кого-небудь, запевняючи в чомусь з метою обману. [Степанида:] *Якби не Василь, то обморочили б тебе* (Кроп., I, 1958, 138).

ОБМОСТИ́ТИ *див.* **обмо́щувати.**

ОБМОСТИ́ТИСЯ *див.* **обмо́щуватися.**

ОБМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмота́ти.** *За плугом дріботів маленький, хирлявий Охрім з обмотаною рушником шиєю* (Тют., Вир, 1960, 10); — *Добрий* [Сава], *але обмотаний циганськими вговорюваннями! — відповів Михайло* [батькові] (Коб., II, 1956, 90); // **обмо́тано,** *безос. присудк. сл. Особливо яскраво за це* [тривалу подорож] *говорили пошматовані.. черевики, які було обмотано пасмами зашкарублих рослин* (Досв., Гюлле, 1961, 15).

ОБМОТА́ТИ *див.* **обмо́тувати.**

ОБМОТА́ТИСЯ *див.* **обмо́туватися.**

ОБМО́ТКА, и, *ж.* 1. *спец.* Покриття на чому-небудь, яке накладається обмотуванням. *Обмотка електропровода; Обмотка теплоізоляції.*

2. *спец.* Система провідників електричного струму, розміщених на магнітних елементах електричної машини. *Всі провідники електричного струму: дріт, шини, кабелі, обмотки електромашин і трансформаторів роблять з чистої міді* (Токарна справа, 1957, 59).

3. *перев. мн.* Довгі смуги цупкої тканини, якими солдати обмотують ноги від черевиків до колін. *Люди відчували себе незручно у військовій формі, обмотки обвисали, гімнастьорки халабудились* (Тют., Вир, 1964, 307).

ОБМО́ТУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обмотування; // Признач. для обмотки. *Обмотувальний провід.*

ОБМО́ТУВАЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який спеціалізується на обмотувальних операціях.

ОБМО́ТУВАЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обмо́тувальник.** *Коли харків'яни дізналися про досвід ленінградської обмотувальниці .., вони впровадили його в себе* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 7).

ОБМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмо́тувати** 1, 2. *Нестор стояв нерухомо й дивився на якогось павука, що.. спустився.. на своїй павутині над вікном і був зайнятий обмотуванням бідолашної невеличкої мухи* (Коб., III, 1956, 237).

ОБМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Покривати щось з усіх боків, щільно обгортаючи, обвиваючи чим-небудь; обкутувати. *Черевики його розлізлися, Фелікс обмотував ноги йому папером і обв'язував бинтами* (Ю. Янов., II, 1954, 38); *Приносить* [мати] .. *гусяче сало і ним до колін змащує роздуті колоди ніг, після обмотує чистим льняним полотном* (Стельмах, II, 1962, 386); *В окрему яму.. склали* [опришки] *здобуту зброю, змазавши її перед тим овечим лоєм і обмотавши сіном* (Гжицький, Опришки, 1962, 187); // *спец.* Накладати обмотку. *В.. цеху обмотують «ніжні» дроти, призначені для радіоапаратури* (Веч. Київ, 22.III 1957, 1).

2. Обводити що-небудь кругом чимось витким; обкручувати, обв'язувати. *Іван зірвався й обмотав тою липчицею Олександрі шию* (Коцюб., I, 1955, 60); *Пообідавши, поліз* [Павло] *між горшки, вибрав глечика, обмотав його мотузкою за шийку так, як ото обмотують мазницю* (Тют., Вир, 1964, 131); // Обплітати що-небудь собою; обвивати. *Хміль вхопився за стовбур високої верби, обмотав її, в'язкою впав на вишню* (Н.-Лев., II, 1956, 159).

3. *перен., розм.* Підкоряючи своєму впливові, прихиляти до себе кого-небудь. *Артем Петрович.. відчув, як, неначе павутиною, гість обмотує його своєю улесливою ввічливістю* (Хижняк, Килимок, 1961, 30); // Хитрощами вводити в оману; обдурювати. — *Я знаю закони.., знаю людей.. і вмію так зручно обмотати їх, що вони тільки зіпають у моїх сітках* (Фр., VII, 1951, 229); *Язиком своїм обмотає* [Домніка] *кождого* (Коб., II, 1956, 155).

ОБМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМОТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Обмотувати себе чим-небудь. *За звичаєм дідівським, Звичаєм місцевим, Обмотався* [Янош] *через плечі Батогом кільцевим* (Гойда, Угор. мелодії, 1955, 54).

2. Обвиватися кругом чого-небудь; обкручуватися. *Схоплююсь, а передо мною жінка. — Газета, — каже, — круг шиї обмоталася... Трохи не задавивсь!* (Вишня, I, 1956, 84).

3. *тільки недок.* Пас. до **обмо́тувати.**

ОБМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмочи́ти.** *Вся степова трава, всі степові квітки були* *неначе обмочені в кров* (Н.-Лев., I, 1956, 457); *Був він у сіряку, в сорочці, .. обмочений у смолі* (Мас., Під небом.., 1961, 122).

ОБМОЧИ́ТИ *див.* **обмо́чувати.**

ОБМОЧИ́ТИСЯ *див.* **обмо́чуватися.**

ОБМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмо́чувати.**

ОБМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОЧИ́ТИ**, мочу́, мо́чиш, *док.*, *перех.* Занурюючи в рідину, змочувати, зволожувати що-небудь з усіх боків або по краях. *Отець схимник обмочує пальці в блюдечкові* (Тесл., З книги життя, 1949, 57); *Відібрані.. саджанці* [троянди] *обмочують корінням у розчин .. і висаджують* (Ол. та ефір. культ., 1956, 313); *Івась.. обмочив свої гарячі уста у теплу воду* (Мирний, I, 1954, 173).

ОБМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМОЧИ́ТИСЯ**, мочу́ся, мо́чишся, *док.*, *розм.* 1. Ставати мокрим (від води, дощу, снігу і т. ін.); замочуватися. *Скочив Дрозд у калюжку, у воді обмочився* (Фр., IV, 1950, 60).

2. *тільки недок.* Пас. до **обмо́чувати.**

ОБМО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмости́ти.** *Батько напівлежав у ліжку, обмощений подушками* (Головко, II, 1957, 584); // **обмо́щено,** *безос. присудк. сл. Кучі, поскрипуючи, пропливли мимо, але ще довго після того в повітрі пахло дьогтем, кінським потом і житньою половою, якою було обмощено горшки* (Тют., Вир, 1960, 45).

ОБМО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМОСТИ́ТИ**, ощу́, о́стиш, *док.*, *перех.* Обкладати кругом, з усіх боків чим-небудь. *Почав* [Турбай] *радитися з людьми, чим краще обмощувати траншеї — цеглою чи бутом* (Руд., Остання шабля, 1959, 293); *І вони хутром закутали їй ноги, обмостили княгиню* (Скл., Святослав, 1959, 125).

ОБМО́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМОСТИ́ТИСЯ**, ощу́ся, о́стишся, *док.* 1. Обмощувати себе чим-небудь. *За два метри від американця, обмостившись гіллям, причаївся Кліфтон Честер* (Загреб., Європа 45, 1959, 218).

2. *тільки недок.* Пас. до **обмо́щувати.** *Прядка, витушка, веретено, бриль,.. пилка, діжка з квасом,— усе це ув’язувалося, бичувалося, обмощувалось, щоб ніде нішо не стукнулося по дорозі* (Тют., Вир, 1964, 180).

ОБМУНДИРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмундирува́ти.** *Якось надвечір прийшли вони до куреня обмундировані, вимиті, пострижені* (Тют., Вир, 1964, 341).

ОБМУНДИРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмундиро́вувати** і **обмундиро́вуватися.**

ОБМУНДИРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМУНДИРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Споряджати обмундируванням (у 2 знач.). *Обмундировували їх* [бійців], *мабуть, нашвидкуруч, бо в одного гімнастьорка була з довгими рукавами, а в другого — з короткими* (Тют., Вир, 1964, 307).

ОБМУНДИРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМУНДИРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Одержувати або діставати собі обмундирування (у 2 знач.); забезпечувати себе обмундируванням. *Швидко вони обмундирувалися так, що хоч на полюс можна мандрувати* (Збан., Курил. о-ви. 1962, 33).

2. *тільки недок.* Пас. до **обмундиро́вувати.**

ОБМУНДИРУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обмундирува́ти.**

2. Комплект форменого одягу. *Всім студбатівцям.. видали обмундирування командирське* (Гончар, Людина.., 1960, 63); *Хлопці принесли звідкілясь оберемок обмундирування та півмішка харчів* (Мушк., Серце.., 1962, 232).

ОБМУНДИРУВА́ТИ *див.* **обмундиро́вувати.**

ОБМУНДИРУВА́ТИСЯ *див.* **обмундиро́вуватися.**

ОБМУ́РЗАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обму́рзати.**

ОБМУ́РЗАТИ *див.* **обму́рзувати.**

ОБМУ́РЗАТИСЯ *див.* **обму́рзуватися.**

ОБМУ́РЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМУ́РЗАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **заму́рзувати.**

ОБМУ́РЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМУ́РЗАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **заму́рзуватися.**

ОБМУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обмурува́ти.** *По цей бік муру канал уже був закінчений і обмурований* (Смолич, I, 1958, 78); *Понад річкою шосе було обмуроване мурованою кам’яною стіною* (Н.-Лев., II, 1956, 410).

ОБМУРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмуро́вувати.**

ОБМУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБМУРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Обкладати цеглою, камінням і т. ін., скріплюючи глиною з піском або цементом.

2. Обгороджувати кам’яною стіною.

ОБМУРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБМУРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Обгороджуватися кам’яною стіною. [Стась:] *Кругом двору викопав* [пан Яницький] *глибоченний рів, стіною обмурувався, вікна погратував* (Вас., III, 1960, 198).

2. *тільки недок.* Пас. до **обмуро́вувати.**

ОБМУРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обмурува́ти.**

ОБМУРУВА́ТИ *див.* **обмуро́вувати.**

ОБМУРУВА́ТИСЯ *див.* **обмуро́вуватися.**

ОБМ’ЯКА́ТИ. а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБМ’Я́КНУТИ**, ну, неш, *док.*, *розм.* 1. Ставати м’яким, втрачати первісну твердість, пружність. *Від тих побоїв поволі тьмарилася її здорова сільська краса, тверде тіло обм’якало і в очах згасала жага кохання* (Тют., Вир, 1964, 7).

2. Ставати млявим, розслабленим. *Огей обм’якає, відхиляється спиною до дерев’яної перетинки* [ліжка] (Досв., Вибр., 1959, 287); *Напружені весь час нерви здали, і все тіло обм’якло, обезвладніло* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 165); // *перен.* Під впливом чого-небудь раптово втрачати рішучість, упевненість у діях, поведінці. *Цензор якось одразу обм’як, змовк.. На нього, не кліпаючи, дивились ясно-голубі, холодні від ледве стримуваної ненависті очі* (Кол., Терен.., 1959, 23); *Староста обм’як: з ним розмовляли мовою закону?* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 68).

3. *перен.* Ставати лагіднішим, поблажливішим; втрачати попередню суворість, лагідніти. *Сп’янілий капітан настільки обм’як і подобрішав, що коли о. Никодим попросив у нього.. машину.., то він охоче це дозволив* (Скл., Карпати, II, 1954, 344); *Андріян відразу обм’як, де й ділася його суворість* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 204).

ОБМ’Я́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обм’я́кнути.** *Козак закинув їм руки на плечі і придавив їх усією вагою обм’яклого тіла* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 225); *Серце його взялося такими колькими, що він зупинився, притиснув до грудей велику, обм’яклу раптом руку* (Шиян, Баланда, 1957, 257).

ОБМ’Я́КНУТИ *див.* **обм’яка́ти.**

ОБМ’Я́ТИ *див.* **обмина́ти** ^{2}.

ОБНАДІ́ЄНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обнаді́яти.** *Було заарештовано і чимало селян, а в багатьох на спині горіли рубці од нагайки. Проте роз’їздилися обнадієні бурхливим велелюддям* (Головко, II, 1957, 255); // *у знач. прикм. До Михайла з усіх боків потяглися руки, на нього благально дивилися сумовиті, обнадієні очі* (Збан., Сеспель, 1961, 157).

ОБНАДІ́ЄНО, *присл.*, *розм.* Надіючись на кого-, що-небудь. *Обнадісно попрощалися меліоратори з Савченком* (Стельмах, На.. землі, 1949, 195).

ОБНАДІ́ЙЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який подає, вселяє надію на що-небудь. *На підгірній дорозі змайнуло враз могутнє світло прожектора.. Подавав комусь умовний знак, вістку якусь обнадійливу чи пересторогу* (Гончар, Циклон, 1970, 197).

ОБНАДІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБНАДІ́ЯТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех.*, *розм.* Подавати, вселяти надію, упевненість у чому-небудь. *Невдачі не розчаровували Максима. Навпаки, що далі, то більше обнадіювали: менше залишалося сіл, ближчою ставала зустріч з Маринкою* (Кочура, Родина.., 1962, 74); *Йому треба було сказати щось дівчині, треба було обнадіяти чимсь* (Міщ., Сіверяни, 1961, 95).

ОБНАДІ́ЯТИ *див.* **обнаді́ювати.**

ОБНАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБНАЖИ́ТИ**, жу́, жи́ш, *док.*, *перех.*, *книжн.*, *рідко.* Розкривати, оголяти. *Хрипіння й стогін.. били по нервах. Наче обнажив хто страшну рану й водить по ній тупим долотом* (Хотк., І, 1966, 132); // Знімати з себе або з кого-небудь одяг, головний убір і т. ін.

ОБНАЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБНАЖИ́ТИСЯ**, жу́ся, жи́шся, *док.*, *книжн.*, *рідко.* Розкриватися, оголятися; // Знімати з себе одяг, головний убір і т. ін.

ОБНАЖИ́ТИ *див.* **обнажа́ти.**

ОБНАЖИ́ТИСЯ *див.* **обнажа́тися.**

ОБНАРО́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обнаро́дувати.** *Хоч бойові накази ще не були обнародувані, кожному бійцеві була ясна стратегія і напрямки наступних ударів* (Гончар, II, 1959, 406).

ОБНАРО́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обнаро́дувати.** *Ідею скликання Всеукраїнського з'їзду Рад висунули більшовики України незабаром після перемоги Жовтневого збройного повстання в Петрограді і обнародування історичних декретів II Всеросійського з'їзду Рад* (Ком. Укр., 1, 1966, 46); *Основа художньої самодіяльності здавна закладена в самому фольклорному процесі, де творення зразків мистецтва немислиме без масового обнародування їх* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 19).

ОБНАРО́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док.*, *перех.* Повідомляти, широко розголошувати що-небудь; публічно ознайомлювати з чимсь. *Суддя обнародував і третій успішний удар Франковича* (Ле, В снопі.., 1960, 283); — *І що образливо,— продовжував.. дід,— начебто у мене фейлетон не вийшов, і обнародувати його аж ніяк не можна* (Логв., Давні рани, 1961, 156).

ОБНАТУ́ЖИТИ *див.* **обнату́жувати.**

ОБНАТУ́ЖИТИСЯ *див.* **обнату́жуватися.**

ОБНАТУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНАТУ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Переобтяжувати. *Обнатужили його роботою* (Сл. Гр.).

ОБНАТУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБНАТУ́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.*, *діал.* Переобтяжувати себе. *Обнатужитися роботою.*

ОБНЕ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обнести́** 1—4, 6, 7. *Шляхта замкнулася у фортеці, обнесеній, крім валів, ще й високим частоколом* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 368); *Ми і чаркою не обнесені і на дошку пошани занесені* (Укр.. присл.., 1955, 365); // **обне́сено,** *безос. присудк. сл. З-за хатки виглядали невеличкі хлівці, повіточки; трохи далі — тік: за током — огород; а все кругом обнесено низенькою ліскою* (Мирний, І, 1949, 129).

ОБНЕСТИ́ *див.* **обно́сити.**

ОБНЕСТИ́СЯ *див.* **обно́ситися.**

ОБНИ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обниза́ти.** *Усі груди так і обнизані добрим намистом із червонцями* (Кв.-Осн., II, 1956, 26); *Корчі ялівцю, обнизані напереміну то зеленими, то темно-синявими, то чорними ягодами, понасторошували круг них* [дерев].. *шпильки* (Фр., VIII, 1952, 112).

ОБНИЗА́ТИ *див.* **обни́зувати.**

ОБНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНИЗА́ТИ**, нижу́, ни́жеш, *док.*, *перех.* 1. Суцільно покривати низками чого-небудь. *Усі груди так і обнизала намистом з червінцями* (Сл. Гр.); * Образно. *Напівзабуті й розгублені краплинки її першої юності, перших почуттів спливали й обнизували молодицю, як розтоплена паморозь обнизувала придорожні берези* (Стельмах, II, 1962, 250).

2. *перен.* Тісно розміщуючись, суцільно покривати поверхню чого-небудь. *Горобці неохоче перелітають з калини, обнизують гілку яблуні* (Стельмах, І, 1962, 233); // Оточувати щось, розміщуючись навколо рядками. *Обнизали вони* [хатки] *кругом низкою глибоку долину* (Н.-Лев., І, 1956, 49).

ОБНИКА́ТИ *див.* **обни́кувати.**

ОБНИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНИКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Обхо́дити скрізь, оглядаючи кого-, що-небудь, шукаючи когось, щось. *Сергій-оператор.. неповагом кружляє довкола клубу, обникує, оглядає його то з фасаду, то з причілка* (Гончар, Циклон, 1970, 132); *Тимко з Марком обникали весь хутір, але квартири не знайшли* (Тют., Вир, 1964, 467).

ОБНИ́ШПОРИТИ *див.* **обни́шпорювати.**

ОБНИ́ШПОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБНИ́ШПОРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Ретельно обстежувати, оглядати все навколо, шукаючи кого-, що-небудь. *Кожне місце довкола тих млинівок.. оглядали і обнишпорювали ми зовсім докладно* (Фр., III, 1950, 250); *Партизанська розвідка.. обнишпорювала всі перевали, шляхи та ближчі місцевості, щоб визначити дійсне становище з'єднання* (Воронько, Партиз. генерал, 1946, 62); *Тиміш і батько.. обнишпорили все село, а хлопець як у воду впав* (Збан., Таємниця.., 1971, 402).

О́БНІЖ, ножі, *ж.* Квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги. *Вже бджола за обніжжю летіла, гудучи* (Вовчок, І, 1955, 145).

ОБНІ́ЖЖЯ, я, *с.*, *рідко.* 1. Те саме, що **о́бніж.**

2. Те саме, що **підні́жжя.**

ОБНІ́ЖКИ, жок, *мн.* Вовна низької якості, яку настригають з ніг, морди та хвоста вівці.

ОБНІ́ЖОК, жка, *ч.* 1. Вузька неорана смуга землі між ланами, городами і т. ін. *Швидше жніть до обніжка, то буде пирогів діжка* (Укр.. присл.., 1955, 97); *Семен дійшов до обніжка. Він витяг плуга і перекинув його набік* (Коцюб., І, 1955, 111); — *По степу, де не орано, чи на обніжках — півники* (Коз., Гарячі руки, 1960, 40).

2. *розм.* Перекладка, поперечка між ніжками стола або стільця.

ОБНІМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обніма́ти.** *За сим тут началось гуляння І чарочка пішла кругом; Розкази, сміхи, обнімання, Ділились дружно тютюном* (Котл., І, 1952, 271); *Почалося прощання, обнімання, почувся плач, голосіння...* (Мирний, II, 1954, 300).

ОБНІМА́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **обніма́ння.** [Савка:] *Почнеться оте вечірнє стояннячко та північне обніманнячко* (Вас., III, 1960, 62).

ОБНІМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБНЯ́ТИ**, німу́, ні́меш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обійма́ти.** *Лимар кичку зашиває, Мене горне, обнімає, Молоденьку* (Шевч.. II, 1953, 140); *Ярослава раптом обняла Люду й голосно заспівала* (Дмит., Розлука, 1957, 278); *Він знову не міг заснути і лежав, обнявши подушку* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 19); *Як вони підводили Романа до пожежі, то вже всю клуню обнімав огонь* (Гр., II, 1963, 303): *Мої очі, мій мозок жадібно ловлять усі деталі страшного моменту.. І те велике ліжко з маленьким тілом і несміливе світло раннього ранку, що обняло сіру ще хату...* (Коцюб., I, 1955, 418); *Катрю обняла якась радість божевільна* (Вовчок, I, 1955, 215); *Мені здається, що тут більше причинилася моя вдача, те гаряче бажання — обняти цілий круг людських інтересів* (Фр., I, 1955, 31); *Пан Славко був готовий виконати свою постанову й обняти посаду урядника при касі* (Март., Тв., 1954, 449).

◇ **Обніма́ти (обня́ти) о́ком (очи́ма, по́глядом, зо́ром** *і т. ін.*) — те саме, що **Обійма́ти (обійня́ти) о́ком (очи́ма** *і т. ін.*) (*див.* **обійма́ти**). *Обнявши мене добрим, невинним оком, щезала* [сестра] (Коцюб., II, 1955, 357); *Коли йому.. було заборонено дивитись на неї, він просто обняв її поглядом і побачив усе-усе до найменших дрібниць* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 50).

ОБНІМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБНЯ́ТИСЯ**, німу́ся, ні́мешся, *док.* 1. Те саме, що **обійма́тися** 1. [Горпина:] *Невже ж це моя Оленка обнімається й цілується з якимсь волоцюгою!* (Н.-Лев., II, 1956, 493); — *То йди — обнімайся, цілуйся з ними, коли тобі мій хліб немилий* (Стельмах, I, 1962, 313).

2. *тільки недок.* Пас. до **обніма́ти.**

ОБНІ́МКА, и, *ж.*: **В обні́мку**, *розм.*— обнявши один одного. *Ось якісь трос старшин йдуть в обнімку* (Гончар, Дорога.., 1953, 30); * Образно. *За столом в обнімку сиділи згода і радість* (Минко, Ясні зорі, 1951, 239).

ОБНІ́МЧИТИ *див.* **обні́мчувати.**

ОБНІ́МЧИТИСЯ *див.* **обні́мчуватися.**

ОБНІ́МЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНІ́МЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **оніме́чувати.**

ОБНІ́МЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБНІ́МЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **оніме́чуватися.**

ОБНО́ВА, и, *ж.*, *розм.* Нова, щойно придбана, пошита, подарована і т. ін. річ (перев. про одяг, взуття). *На великдень.. діти Грались собі крашанками Та й стали хвалитись Обновами* (Шевч., II, 1963, 220); *При боці* [у хлопця] .. *обнова: шабелька поблискує* (Гончар, II, 1959, 89); *Фрося зняла з рукава якусь білу ниточку; було видно, що вона бережно ставиться до своєї обнови* (Гур., Наша молодість, 1949, 33).

ОБНОВИ́ТЕЛЬ, я, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **обно́вник.**

ОБНОВИ́ТИ *див.* **обновля́ти.**

ОБНОВИ́ТИСЯ *див.* **обновля́тися.**

ОБНО́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **обно́ва.** *Нові чоботи Христі купив старий: радіє дитина обновці...* (Мирний, III, 1954, 31); *Отут колись смугляві дітлахи Виносили водицю на шляхи В сорочечках подертих, без обновки* (Мал., Полудень.., 1960, 110).

ОБНО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обнови́ти.** *Розкрилися запечатані гробовища народного духу, ожило поховане слово і, обновлене їх невсипучою працею, зацвіло пишним квітом* (Мирний, V, 1955, 416); *Цього вечора ми ходили з ним по нашому обновленому весною дендропарку* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 114).

ОБНО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обнови́ти** і **обнови́тися.** *Його досвід життєвий дав йому ще дуже небагато, сам він також не думав над обновленням свого життя* (Март., Тв., 1954, 364); *Мода — це зміна, породжена потребою людей в обновленні предметів побуту у відповідності з побутовими й естетичними запитами* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 19).

ОБНОВЛЕ́НСТВО, а, *с.* Течія всередині російської православної церкви, що виникла після Великої Жовтневої соціалістичної революції і мала своєю метою пристосовувати діяльність церкви до зміненої політичної обстановки.

ОБНОВЛЕ́НСЬКИЙ, а, е. Стос. до обновленства.

ОБНО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обно́влювати.**

ОБНО́ВЛЮВАТИ *див.* **обновля́ти.**

ОБНО́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **обновля́тися.**

ОБНОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обновля́ти.**

ОБНОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОБНО́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОБНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* обно́влять; *док.*, *перех.* 1. Усуваючи пошкодження, руйнування і т. ін., надавати чому-небудь старому вигляду нового; оновляти. *Поки він обновлював хату знадвору, мати оздоблювала її зсередини* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 473); *Переїхавши на Україну, Єремія на диво обновив предківський замок* (Стор., I, 1957, 366); *Щеврик уже прилетів, уже обновив своє гніздечко* (Тют., Вир, 1964, 202).

2. *перен.* Змінюючи, поліпшувати що-небудь, робити кращим когось. *Спільна праця землю обновля* (Криж., Під зорями.., 1950, 42); *Ну, як, Степане? Що думаєш далі робити? Ти вже її, Соломію, не обновиш. Такою, як була, такою й зостанеться...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 136); // Відроджувати, оживляти. *Зникне швидко пануюче горе: Обновить твою душу весна* (Граб., I, 1959, 335); *І хочеться знов їй себе обновити, Щоб все, як і спершу, вбачала вона, Щоб вірити знову і знову любити Могла вона* (Сам., I, 1958, 50).

3. Заміновати новим що-небудь старе. *Чому він, дурний, не схотів обновити старої на нову шкуру?!* (Мирний, II, 1954, 104); // Змінювати внесенням нового, свіжого, поповнювати чимось іншим. [Меценат:] *Без варварів не обійтися, бо ми вже мусим обновляти кров, знесилену від праці та розкошів* (Л. Укр., III, 1952, 452).

4. *розм.*, *рідко.* Вперше використовувати, застосовувати яку-небудь річ. *Він зробив гостинний жест, запрошуючи гостя до круглого столика в кутку. Певне — коли ж і обновити цей круглий столик.., як не тепер?* (Смолич, Мир.., 1958, 101).

ОБНОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОБНО́ВЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБНОВИ́ТИСЯ**, новлю́ся, но́вишся; *мн.* обно́вляться; *док.* 1. Набирати вигляду нового. *У церкві обновився хрест, а на попові ряса* (Укр.. присл.., 1955, 24); *Село обновилося, виросло. Є в ньому чотири школи, Будинок культури* (Цюпа, Україна.., 1960, 172).

2. *перен.* Змінюючись, поліпшуватися, ставати кращим. *І обновляються долини, І сила краю нароста...* (Мас., Побратими, 1950, 115); *Обновлюється вся природа В промінні щедрого тепла* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 16); // Відроджуватися, оживлятися. *Ділá добрих обновляться, Ділá злих загинуть* (Шевч., I, 1963, 339); [Мальванов:] *Обвіє тебе гарячими вітрами, прополоще жовтими пісками,— і не помітиш, як душа обновиться* (Коч., II, 1956, 44).

3. Заміноватися чим-небудь новим. *Обновилася тричі на соснах опалених глиця* (Голов., Близьке.., 1948, 77); // Змінюватися, поповнюючись чимось новим. *Одно підбивається, занепадає на силах; Інше в той час підроста. Обновляється світ повсякчасно* (Зеров, Вибр., 1966, 160); *У місті за цей час люди так обновилися, що навряд чи зустріне він кого-небудь із своїх шкільних друзів* (Руд., Вітер.., 1958, 227).

4. *тільки недок.* Пас. до **обновля́ти** і **обно́влювати.**

ОБНО́ВНИЙ, а, е. Який сприяє обновленню.

ОБНО́ВНИК, а, *ч.* Той, хто обновляє що-небудь, вносить нове. — *Хай живе Жук Вусатий!* — *заревіло навкруги.* — *Слава другові наших славних обновників і нашому другові!* (Козл., Мандрівники, 1946, 74).

ОБНÓВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обнóвник.**

ОБНÓВНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обнóвник.**

ОБНÓВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **обнóва.**

ОБНÓСИТИ, óшу, óсиш, *недок.*, **ОБНЕСТИ́**, су́, се́ш, *док.*, *перех.* 1. Проносити кого-, що-небудь по колу або кругом когось, чогось. *Одні кричать «славно» і плещуть у руки, інші хапають бесідника на плечі, обносять його довкола зали і співають* (Мак., Вибр., 1954, 5); *Саме в цей час — коли Данила з Тосею обнесли вже третій раз — біля хвіртки знов утворилась якась колотнеча* (Смолич, Мир.., 1958, 57).

2. Обходячи всіх, пригощати чим-небудь. *Обносять якимись сухими калачиками, печеними для економії вдома з 2 сорту муки* (Коцюб., III, 1956, 425); *Старий селянин обносив гостей вермутом* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 170).

3. Носячи, доставляти багатьом у різні місця; розносити.— *Ви ж знаєте, дідові Трохимові кожну пошту два дні обносити, а я за три-чотири години всіх оббігала* (Ів., Таємниця, 1959, 62); // Проносити для загального огляду, показу. *Сходку скликали, обносячи знак* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 191).

4. Обгороджувати, оточувати чим-небудь. *Його* [став] *тепер валом обнесли, од села одгородили — водопою нема* (Мирний, IV, 1955, 241).

5. *розм.* Обмовляти, неславити кого-небудь. — *Своїх дітей гріх гудити та обносить* (П.-Лев., IV, 1956, 277); // Ганьбити, безчестити когось. *Плетуха* [Гедзиха] *з плетух, кого хоче обнесе по всім селищі, виганьбить, викляне, знеславить нізащо* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 58).

6. *безос., розм.* Обдувати чим-небудь сипким (пилом і т. ін.). *І крамарський віз простугонить, і пан четвернею пробіжить — тільки тебе курявою обнесе* (Вовчок, I, 1955, 13).

7. *розм.* Обривати, оббивати що-небудь (плоди, овочі і т. ін.). *Чоловіку в чоловіка красти.. не годиться.., хіба там овощ усяку, садки — то щоліта обносять, та більше хлопці* (Григ., Вибр., 1959, 116); *Така вже доля цього дерева, що навесні його обносять птахи, а восени до нього прийдуть вивірки за горіхами* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 33); — *Переліг лежить наш при дорозі: Ей, обскубуть горох наш зеленцем,— побач!.. В лопатках обнесуть!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 59); — *Через це злодійкувате насіння ніяк буде стебельця на дворі вдержати: обнесуть, де що є* (Март., Тв., 1954, 61); // Обламувати, обривати, розносячи навкруги (про вітер). *Морозний вітер в гай і ліс Подув з холодних міст* [місць] *Й нещадно з дерева обніс Червоно-жовтий лист* (Щог., Поезії, 1958, 387); *Як зашумлять вітри на тебе* [гаю] *холодні — обнесуть вони, обшматують красу твою, розвіють битими шляхами* (Вас., I, 1959, 184).

ОБНОСИ́ТИ *див.* **обнóшувати.**

ОБНÓСИТИСЯ, óшуся, óсишся, *недок.*, **ОБНЕСТИ́СЯ**, су́ся, се́шся, *док.*, *чим.* 1. Обгороджуватися, оточуватися чим-небудь (тином, ровом і т. ін.). *Соляні поклади обносяться дренажними спорудами.*

2. *тільки недок.* Пас. до **обнóсити** 1—4.— *У нас копне знамено обноситься по селі* (Фр., VI, 1951, 26).

ОБНОСИ́ТИСЯ *див.* **обнóшуватися.**

ОБНОЧУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *діал.* Переночувати. *Ні в кого обночувати.*

ОБНОЧУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Зупинитися на ночівлю; заночувати. *Обночувавшися в Дрогобичі, .. взявся* [Герман] *на клаптиках паперу зводити свої рахунки* (Фр., VIII, 1952, 352).

ОБНÓШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обноси́ти.** *В його обношеній сумочці ватерпас, буравчик, долото та інше начиння* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 271).

ОБНÓШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНОСИ́ТИ**, ошу́, óсиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Поносивши новий одяг, взуття і т. ін., робити їх більш зручними, більш звичними; розношувати. *Обносити нові черевики.*

ОБНÓШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБНОСИ́ТИСЯ**, ошу́ся, óсишся, *док.*, *розм.* 1. *тільки 3 ос.* Ставати від носіння звичним, зручним (про одяг, взуття і т. ін.). *Вона з самого ранку одягла нову, що не обносилася ще на ній, шкільну форму* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 27); * Образно.— *Запаніла наша Галя,— хвалився Грицько матері..— Молода ще,— одказала на те Настя.— Занову* [поки нове] *ситце на кілочку, обноситься — обійдеться* (Мирний, IV, 1955, 138).

2. *тільки док.* Зносити, порвати свій одяг, своє взуття. — *До тебе прохання — купити їм халати і гумові чоботи. Обносились зовсім, одне рам'я висить* (Тют., Вир, 1964, 130); *Мій тесть мріяв і приодягтися, бо за час війни добре-таки обносився* (Мокр., Сто.., 1961, 64).

3. *тільки недок.* Пас. до **обнóшувати.**

ОБНЮ́ХАТИ *див.* **обню́хувати.**

ОБНЮ́ХАТИСЯ *див.* **обню́хуватися.**

ОБНЮ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обню́хувати.** *Собака нервувався. По його хвилюванню, обнюхуванню слідів Степан бачив, що йде правильно* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 64).

ОБНЮ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБНЮ́ХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Нюхати кого-, що-небудь кругом, з усіх боків. *Вона* [Маріора] *мала властивість усе обнюхувати, і за хвилину не було речі в хаті, дух якої не був би їй знайомим* (Коцюб., I, 1955, 281); *Пси мене обнюхали, поклали, що я свій, і лащилися до мене* (Ю. Янов., II, 1958, 18); * У порівн. *Солдати* [фашистські] *все ще стояли біля порога і ніби обнюхували кімнату* (Панч, II, 1956, 499).

2. *перен., зневажл.* Уважно, прискіпливо оглядати, обстежувати кого-, що-небудь, приглядатися до когось, чогось. *Повернешся з рейсу, а тебе вже обнюхують, чи ти не завербований* (Гончар, Тронка, 1963, 154).

ОБНЮ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБНЮ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Обнюхувати один одного (про тварин).

2. *перен., жарт.* Знайомитися, зав'язувати стосунки; освоюватися. *Хлопці подалися набік у ліс і обнюхувалися очима* (Черемш., Тв., 1960, 279); *Привітався* [дід] *до мене по-приятельському, запитав: — Обнюхались?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 56).

3. Обнюхувати навколо себе, принюхуватися.

4. Довго й багато нюхаючи що-небудь, шкодити собі.

ОБНЯ́ТИ *див.* **обніма́ти.**

ОБНЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обня́ти.** *Тут же на сході комета горить, Грізно глядить на наш край, сном обнятий* (Фр., XIII, 1954, 132); *Біля казана, обнятого веселим вогнем, порається ось ця теперішня моя господиня — Марфа Тур* (Вол., Самоцвіти, 1952, 4); *А сам я радісний такий Ходив-бродив удвох із братом, Так само радістю обнятим* (Рильський, Поеми, 1957, 160).

ОБНЯ́ТИСЯ *див.* **обніма́тися.**

ОБОВ'Я́ЗАНИЙ, а, е, *заст.* Зобов'язаний. — *Зі всіми підгірськими громадами ми стоїмо в зв'язку: вони обов'язані нам, а ми їм доносити якнайшвидше всякі вісти* [вісті] (Фр., VI, 1951, 50); *Як щиро впевняла ти, що ми обов'язані бути мучениками, героями* (Л. Укр., III, 1952, 684).

ОБОВ'ЯЗА́ТИ *див.* **обов'я́зувати.**

ОБОВ'ЯЗКÓВИЙ, а, е. 1. Якого треба беззастережно дотримуватися, яким не можна нехтувати. *Львівська* *вулиця — це також.. школа, де тон і словар для всіх* [дітей] *однаковий і обов'язковий* (Фр., VI, 1951, 144); *Це рішення обов'язкове для всіх комсомольців* (Кучер, Чорноморці, 1956, 354); *Член партії повинен.. додержувати партійної і державної дисципліни, однаково обов'язкової для всіх членів партії* (Статут КПРС, 1961, 4); // Який вимагається в законодавчому порядку. *Здійснення обов'язкового семирічного навчання, запровадження.. обов'язкового десятирічного навчання ще більшою мірою посилює вплив літературної мови на діалекти* (Нариси з діалектології.., 1955, 15).

2. Завжди характерний для кого-, чого-небудь; притаманний комусь, чомусь; неодмінний. *Друкарня.. міститься в старій, напевно вже столітній кам'яниці з обов'язковими чотирма колонами спереду* (Вільде, Сестри.., 1958, 110); *Віддавши ці звичайні й неодмінні розпорядження, капітан.. закурив обов'язкову люльку* (Логв., Давні рани, 1961, 8).

3. Який виконується з обов'язку. — *Треба довідатись, які-то набігають думки у вільного чоловіка, що йому нема обов'язкової роботи,— мовив становий* (Мирний, IV, 1955, 382); *З одного боку здоров'я не служить мені, а з другого — всяка обов'язкова праця гнітить* (Коцюб., III, 1956, 249).

ОБОВ'ЯЗКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **обов'язко́вий** 1. *Не обмежений ні матеріалом фільму, ні обов'язковістю точного обсягу твору, може ходити тут* [у романі] *письменник-романіст семимильними кроками* (Довж., III, 1960, 148); *Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм, який означає.. безумовну обов'язковість рішень вищих органів для нижчих* (Статут КПРС, 1971, 23).

ОБОВ'ЯЗКО́ВО. Присл. до **обов'язко́вий** 1—3. *Гуцульське кладовище — це.. просто собі кавалок землі, який обов'язково треба було відрізати для одної конечної потреби життя* (Хотк., II, 1966, 70); *Нові кам'яниці обов'язково пишалися широкими «варшавськими» вікнами* (Вільде, Сестри.., 1958, 109); *Інститут мав свою церкву. Ходити до неї слід було строго обов'язково* (Довж., I, 1958, 14).

ОБО́В'ЯЗОК, зку, *ч.* Те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління. *Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя.. простому народові* (Фр., I, 1955, 31); *Праця в СРСР є обов'язком і справою честі кожного здатного до праці громадянина* (Конст. СРСР, 1963, 5); *Обов'язок кожного моряка допомогти іншому морякові, який терпить у морі лихо* (Кучер, Голод, 1961, 342); // *перев. мн.* Певний обсяг роботи, сукупність справ, межі відповідальності і т. ін., що визначаються відповідним званням, посадою, родинним станом тощо. *Тепер він вже мав обов'язки — його посилали пасти корови* (Коцюб., II, 1955, 307); *Старшина Багіров тим часом виконував обов'язки командира взводу, а потай мріяв, що йому дадуть штурмову групу* (Гончар, III, 1959, 237).

Вико́нуючий обо́в'язки *див.* **вико́нуючий.**

ОБОВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБОВ'ЯЗА́ТИ,** яжу́, я́жеш, *док., перех. і без додатка, заст.* Зобов'язувати. [Милевський:] *А щодо теорій взагалі, то теорія.. нічого не доказує і ні до чого не обов'язує* (Л. Укр., II, 1951, 73).

ОБОГОТВО́РЕННЯ, *я, с., книжн., рідко.* Дія за знач. **обоготворі́ти.** *Релігія германців, як і релігія слов'ян, була обоготворенням сил природи* (Іст. середніх віків, 1955, 8).

ОБОГОТВОРИ́ТИ *див.* **обоготворя́ти.**

ОБОГОТВОРЯ́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **обоготворя́ти.**

ОБОГОТВОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБОГОТВОРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех., книжн.* Робити з кого-, чого-небудь божество; схилятися перед ким-, чим-небудь, поклонятися комусь, чомусь. *В непохитній людяності поета* [Т. Шевченка] *горить незгасним світлом моральний досвід народу, що ніколи не обоготворяв тиранства й насилля, що прославив красу вільної людини* (Літ. Укр., 19.V 1964, 4).

ОБОДИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **дугоподі́бний.** *На одному східці стримів молодий міщанин з однією ободистою ногою* (Н.-Лев., IV, 1956, 289).

ОБОДО́ВИЙ, а, е. Який має форму обода, подібний до обода. *Ободовий ремінь.*

△ **Ободо́ва ки́шка** — середня частина товстої кишки, яка є продовженням сліпої і переходить у пряму. *Найбільша кількість бактерій є в ободовій кишці і прямій* (Шк. гігієна, 1954, 98).

ОБОДО́К *див.* **обідо́к.**

ОБОДО́ЧОК *див.* **обідо́чок.**

ОБО́Є, обо́х, *числ., збірн.* Уживається на означення двох названих або відомих осіб різної статі, роду; і він, і вона. *Батько наш був дуже добрий; жалував нас обох рівно, і брата й мене* (Вовчок, I, 1955, 3); *Соломія вхопила за гіллячки, Остап придержав пліт — і обоє вискочили на берег* (Коцюб., I, 1955, 355); // Уживається на означення двох названих або відомих недорослих істот, малят (дітей, звірят і т. ін.). *Мало хто здоровіший знайдеться в селі за Свирида Яковлевича, а от ні його сила, ні його прості риси обличчя не передалися дітям — обоє, крапля в краплю, пішли в матір* (Стельмах, II, 1962, 105); // Уживається на означення двох однакових предметів, назва яких має форму середнього роду або лише множини. [Маша:] *Заплющ одне око...* [Оксана:] *А вона обоє заплющує, щоб не так страшно* (Мик., I, 1957, 243); *Обоє дверей;* // Уживається на означення двох названих або відомих осіб однієї статі; обидва, обидві. *Та й зареготалися обоє* [парубки], *як два бики заревли на все поле* (Мирний, I, 1954, 83); *Обоє, і писар і старшина, вивалилися з саней у сніг* (Вас., I, 1959, 129); *Побачивши, що Марина стоїть серед кімнати, Ліда схопила її в обійми.., і вони обоє впали в м'яку теплу постіль* (Дмит., Наречена. 1959, 169).

Диви́тися обома́ — бути уважним, пильним. *Митько поставив на греблі одного* [хлопця], *ще й пальцем застеріг: дивитись, мовляв, обома* (Головко, I, 1957, 367); **Обо́є рябо́є,** *зневажл.*— один другого вартий.

ОБО́ЄЧКО, *невідм., числ., збірн.* Зменш.-пестл. до **обо́є.** *Зоя Жмут добра газдиня.. І худоба в неї не була найгіршої породи, й коні, й поля обоєчко з Павлом доробилися* (Коб., III, 1956, 466).

ОБОЖА́ТЕЛЬ, я, *с., рідко.* Те саме, що **обо́жнювач.** *Була се невеличка, дрібненька осібка.., вічно занята собою, своїм туалетом, своїми канарками, своїми обожателями* (Фр., III, 1950, 153).

ОБОЖА́ТЕЛЬКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **обожа́тель.**

ОБОЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **обо́жнювати** 2. *Я волів би, щоб панна К. з моїм братом заручилась, котрий її обожає* (Коб., III, 1956, 18).

ОБО́ЖИТИ *див.* **обо́жувати.**

ОБО́ЖНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обо́жнити.**

2. *у знач. прикм., перен., заст.* Багатий, щедрий, благословенний. *Мусульманин квапиться на широкі, обожнені водою й врожаями.. землі, зазіхає на обительські скрині, на спокій...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 62).

ОБО́ЖНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обо́жнити.** *Коли забути про це* [справжній патріотизм], *можна скотитись до обожнення галушок і синіх шароварів* (Рильський, III, 1955, 38).

ОБО́ЖНИТИ *див.* **обо́жнювати.**

ОБО́ЖНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обо́жнювати;** // *у знач. прикм. Він позирав на портрет обожнюваного монарха.., що висить у нього над столом* (Полт., Повість.., 1960, 543).

ОБО́ЖНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обо́жнювати.** *Велику роль у сарматів відігравало і обожнювання сил природи* (Археол., VIII, 1953, 71); *Він* [Т. Шевченко] *з іронією говорить про обожнювання царськими блюдолизами самодержців* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 168); *Ще зовсім безвусим.. юнаком він призвичаїв себе на Низу до цнотливого обожнювання жінок* (Ле, Наливайко, 1957, 74).

ОБО́ЖНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБО́ЖНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Надавати кому-, чому-небудь рис, властивостей надприродної сили. *Обожнювати явища природи.*

2. *перен.* Дуже поважати, любити кого-небудь; надмірно захоплюватися кимсь. *Панянка, що її Костенко обожнює особливо за її інститутську невинність, через тиждень після вінчання починає потайний роман з офіцером артилерії* (Фр., XVI, 1955, 123); *Батьки обожнювали свого сина. Варто йому було тільки на щось натякнути, як воно вже було до послуг Кесаря* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 25); // З благоговінням ставитися до чого-небудь; свято шанувати щось. *Любив і вмів* [чоловік] *зодягатися, дотримувався правил чемності.. і непомірно шанував, просто обожнював своє звання інженера-металурга* (Ле, В снопі.., 1960, 87); *Введення Пушкіним у поетичний стиль слів і словосполучень із просторічного мовного потоку.. викликало бурю невдоволення і протесту в колах, які обожнювали «вишуканий стиль»* (Талант.., 1958, 19).

ОБО́ЖНЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто дуже захоплений ким-, чим-небудь; шанувальник.

ОБО́ЖНЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **обо́жнювач.**

ОБО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обо́жувати.** *В основі язичеської релігії слов'ян лежало обожування різних явищ і сил природи* (Іст. СРСР, I, 1957, 39); *Вона.. пробувала обожувать вчителів, але їх старі й жовті види швидко одбили в неї охоту до обожування* (Н.-Лев., I, 1956, 428); *Коли ж Павло Сергійович.. чув її голос, бачив усмішку, він вже нічого не знав, не тямив і не почував, крім щастя, обожування* (Дмит., Розлука, 1957, 266).

ОБО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБО́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Те саме, що **обо́жнювати.** *Не знаючи законів природи, первісні люди були безсилі перед її явищами, боялись їх, залежали від них і в результаті всього цього схилялися перед ними, обожуючи їх* (Іст. УРСР, I, 1953, 15); *Ольжині товаришки знали, хто найлюбіший маркізі й Турманші, і обожували Ольгу* (Н.-Лев., I, 1956, 427).

ОБО́З, у, *ч.* 1. Те саме, що **ва́лка.** *У Київ Гузь повертався не сам, а з обозом у десятеро саней* (Бурл., М. Гонта, 1959, 16); *Цього дня приїхали* [залужани] *за пшеницею цілим обозом* (Тют., Вир, 1964, 369).

2. *військ.* Транспортні засоби у військах, призначені для перевезення боєприпасів, продовольства і т. ін. *Яремі дали коня Зайвого з обозу* (Шевч., I, 1963, 111); *Знімалася наша піхота..; обози, вирвавшись на шляхи, посунули до висоти* (Гончар, III, 1959, 60); *Ворожі полки й дивізії кидали бойове спорядження, обози і тилові служби* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 155).

3. *заст.* Табір. *В обозі Турна тихо стало.. Враги Троянські почивали* (Котл., I, 1952, 220); *Козаки вже не вміщалися в Січі і цілими куренями ставали обозом за палісадом* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 250); * У порівн. *Наступить косовиця, то неначе обозом стоїмо в степу* (Стор., I, 1957, 187).

ОБО́ЗНИЙ, а, е, *військ.* 1. Належний до обозу (у 2 знач.). *Призвали мене у солдати, в кінний запас. Був я уже в літах, годував обозних коней* (Горд., Цвіти.., 1951, 9); *Крім цих 40 тис., в армії* [польській] *було кілька тисяч озброєних і здатних до бойових дій обозних слуг* (Іст. УРСР, I, 1959, 231); // Який служить в обозі. — *Готуйсь!* — *почулася команда обозного офіцера* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 22); // *у знач. ім.* **обо́зний,** ного, *ч.* Той, хто служить в обозі. *Чи міг думати тоді оцей Оленчук, трясучись непомітним обозним у відступаючім війську, що мине рік і стане він уже провідником для залізних регулярних частин..?* (Гончар, II, 1959, 415).

2. *у знач. ім.* **обо́зний,** ного, *ч.* Виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих адміністративно-військових посад на Україні в XVII—XVIII ст. *Генеральний обозний послався віддавати накази, і за півгодини на краю вузького шляху.. лаштувалась уже грізна батава* (Стар., Облога.., 1961, 34); *Він посідав значну та високу посаду полкового обозного лейстрових козаків* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 9).

ОБО́ЗНИК, а, *ч.* 1. *розм.* Солдат, який служить в обозі (у 2 знач.). — *Військо виїхало з села на облаву. Самі обозники залишилися* (Стельмах, II, 1962, 182); *І кожен в нас спеціаліст, І всякий шану має, Чи він обозник, Чи танкіст, Чи чоботи латає* (Воскр., З перцем!, 1957, 34).

2. *перен.* Той, хто відстає, тягнеться позаду інших. *У великій битві за врожай не повинно бути.. обозників* (Рад. Укр., 12.VI 1963, 1).

ОБО́ЙКО, *невідм., числ., збірн.* Пестл. до **обо́є.** *Ото було тими вечорами довгими осінніми.. заберу обойко до себе на коліна та почну на добрий розум навчати* (Вовчок, I, 1955, 274); [Харько:] *Дякую вам за те, як ви обойко мене вихваляли* (Крон., V, 1959, 602).

ОБО́ЙМА, и, *ж.* 1. *військ.* Металева рамка для кількох патронів, за допомогою якої їх одночасно вставляють у магазинну коробку гвинтівки, пістолета і т. ін. *Нагнувшись, підняв* [Моргуненко] *із землі заіржавлену обойму, набиту патронами* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 20); // Патрони, вставлені у таку рамку. *Він узяв з грузовика гвинтівку, перевірив затвор, заклав обойму патронів і.. мовчки пішов по вулиці в бій* (Ю. Янов., I, 1958, 204).

2. *спец.* Кільцевидна деталь машини, механізму, в яку вкладаються дрібніші деталі для їх закріплення в певному положенні і т. ін. *Щоб останні* [ролики] *не терлись один об одного, їх складають в обоймі.., яка інакше називається сепаратором* (Фрез. справа.., 1957, 9).

О́БОЛОК, а, *ч., заст., поет.* 1. Хмара, хмарина. *Оболок темний, розлитий довкола, раптом прорвався і в чистому небі розвіявся легко* (Зеров, Вибр., 1966, 238); *А ось і ти ідеш. Пізнала, засвітилась І на плече мені, зомлівши, похилилась, Немов після грози веселка в чистім полі На світлий оболок* (Вирган, В розп. літа, 1959, 107); *Вгорі крізь пелехаті оболоки несміливо пробивалася одна зірочка* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 213).

2. *тільки мн.* Небесна блакить. *Ранок був ясний-найясний.., сонечко зіходило, жайворонки співали під оболоками* (Вовчок, I, 1955, 349).

ОБОЛО́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **оболо́нка** 1, 3, 5. *Холонув вітер і рвав тонку оболону* (Перв., I, 1958, 84); * У порівн. *Мов крізь сиву хмарну оболону, у безмежній далечі сторіч ми вчуваєм буйний тупіт коней* (Забіла, У.. світ, 1960, 179).

ОБОЛО́НКА, и, *ж.* 1. Те, що покриває або окутує, оповиває що-небудь зовні, з поверхні. *Зверху над деревами стоять в оболонках із срібного туману хрести на дзвіницях та церквах* (Вас., Опов., 1947, 33); *Дуб.. густо сипнув жолудями — тугими, теплими, під мідною блискучою оболонкою яких дрімала до певного часу велика сила життя* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 143); *— Це не просто плями, а гігантські завихрення в газовій оболонці сонця* (Руд., Остання шабля, 1959, 47).

2. *анат.* Покривна тканина окремих органів, частин організму. *Під впливом переливання крові хворий на очах воскресає: шкіра і слизові оболонки рожевіють, охололі кінцівки зігріваються* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 288); *Вчені дізнались, що слизова оболонка, яка вистеляє носову порожнину, має дуже складну будову* (Наука.., 3, 1960, 43); *М'яка оболонка мозку.*

3. *перен.* Зовнішній вигляд, зовнішня форма чого-небудь, за якою криється певний внутрішній зміст. *Всяка криза відкидає умовне, зриває зовнішні оболонки, відмітає віджиле..* (Ленін, 30, 1972, 49); *Коли відкинути містичну оболонку поеми, то можна визнати, що образ демона — один із перших у російській літературі образів «зайвої людини»* (Рильський, III, 1956, 205); *Свідомість того, що вона необхідна для Річинських, розбурхала в ній приспану під оболонкою фальшивої покори владну вдачу* (Вільде, Сестри.., 1958, 512).

4. *техн.* Захисні конструкції, покриття; сорочка. *Каховські будівельники захистили гідротехнічні споруди від атмосферних і механічних руйнувань спеціальними бетонними плитами — оболонками* (Наука.., 11, 1956, 6); *Атомний реактор треба було оточити захисною оболонкою з металу і бетону* (Рибак, Час.., 1960, 669).

5. *діал.* Шибка. *А онде.. Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом.. Оболонками старими, Мов мертвець очима Зеленими, позирає На світ, з домовини* (Шевч., II, 1953, 24); *Оддалеки блимає огник на селі з двох оболонок — то в одній хаті світиться на досвітках* (Вовчок, I, 1955, 165).

ОБОЛО́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **оболо́нь.** *Схоплюсь було, вибіжу з садка, біжу левадами, полем, оболонням — не знать і куди й що: весело стане!..* (Вовчок, VI, 1956, 224); *І горбатий хлопчик.. щоднини.. приносить стокротки, морончики, що ростуть на оболонні біля хати* (У. Кравч., Вибр., 1958, 369).

ОБОЛО́НЯ, і, *ж.* 1. Те саме, що **оболо́нь.** *Веслом озвалась оболоня, Кругами плесо б'є живе* (Стельмах, Жито.., 1954, 146).

2. *заст.* Шибка. *Як глянула Маріяна У вікно в оболоню,— Стоять тії козаченьки З кіллям кругом двору* (Укр.. думи.., 1955, 223).

ОБОЛО́НЬ, і, *ж.* Заплавні луки. *Сонце ховалось за межигірський бір, .. а далекі озерця на оболоні.. і річка Почайна горіли, наче розтоплене золото* (Н.-Лев., I, 1956, 432); *Тихо в гаї і в селищі, Спить ще оболонь* (Фр., XIII, 1954, 179); *На сизі ще від мулу оболоні Гонив повільних буйволів орач* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 26).

ОБОМЛІВА́ТИ *див.* **обімліва́ти.**

ОБОМЛІ́ЛИЙ *див.* **обімлі́лий.**

ОБОМЛІ́ТИ *див.* **обімліва́ти.**

ОБОПІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Спільний для обох сторін; взаємний. *Мені так приємно було дістати Вашого листа, який свідчить, що Ви не забули про мене, що наші симпатії — обопільні* (Коцюб., III, 1956, 450); *Вони дивилися на світ одними очима, однаково думали, їм не важко було вгадувати обопільні наміри* (Перв., Невигадане життя, 1958, 225).

2. Однаковий з обох боків; двосторонній.

ОБОПІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **обопі́льний.**

ОБОПІ́ЛЬНО. Присл. до **обопі́льний.** *Не долюбляв тільки батько удови, що така вона своєумка непокірлива; не долюбляла і вона його — обопільно* (Вовчок, I, 1955, 183); *Приязнь зароджувалася між двома наче різними людьми обопільно* (Ільч., Серце жде, 1939, 274).

ОБО́РА, и, *ж.* Відгороджена частина подвір'я з приміщеннями для худоби. *Сонце сіло вже за гори, Як добігли до обори, Де багатий жив Охрім* (Фр., XII, 1953, 18); *Чутно, як худоба в оборах важко сопе та Гафійка нерівно дихає поруч Маланки* (Коцюб., II, 1955, 48); *Панський пастух мусить бути повсякчас при череді — літо на пасовиську, а в холодну пору року в оборі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 11); // За́города, загін. *Колгоспні майстри зробили пересувну обору з щитів, обтягнутих металевими сітками. Сюди заганяли гусей на ночівлю* (Рад. Укр., 3.IV 1959, 2).

ОБО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обора́ти.** *Онисько Артемович вибрався й собі на могилу, вже оборану з усіх боків* (Гончар, I, 1954, 484); *Поля оборані, ніде ні осоту, ні свиріпи* (Рудь, Гомін.., 1959, 59).

ОБОРА́ТИ *див.* **обо́рювати.**

ОБОРА́ТИСЯ *див.* **обо́рюватися.**

ОБОРІ́Г, ро́гу, *ч., с. г.* Повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, збіжжя і т. ін. *Його оборіг стоїть.. далеко на горі, треба сіно здалека носити* (Коб., III, 1956, 441); *Спати пішли всі під оборіг на сіно* (Вільде, Сестри.., 1958, 7); // Кількість сіна, що вміщується під такою повіткою; стіжок. *Штефан у лісі вичистив таке поле, що три обороги сіна можна на нім накосити* (Укр.. казки, 1957, 312).

ОБО́РКА, и, *ж.* Смужка матерії, зібрана в складки чи зборки і пришита для оздоблення до сукні, сорочки, фартуха і т. ін. *Найчастіше оборками прикрашають ажурні дитячі чепчики, шапочки, пелеринки* (В'язання.., 1957, 45); *Вона заплуталась у довгих оборках своєї нової спідниці, мало не впала* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 364); * Образно. *За зеленою м'якою оборкою* [берега] *зеленіли городи, лисніли левади, біліли чепурненькі хатки* (Н.-Лев., IV, 1956, 80).

ОБОРО́ЖИНА, и, *ж.* Один з чотирьох стовпів, на яких тримається дашок оборогу. *Він обхопив руками оборожину і, встромляючи свої босі, порепані ноги в туго натолочене сіно та чіпляючися руками все вище й вище,.. майже моментально видряпався нагору* (Фр., IV, 1950, 330).

ОБОРО́НА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **обороня́ти** і **обороня́тися.** — *Він ганя по вигону та скликає* [громаду] *на оборону* [кріпаків] (Мирний, I, 1949, 307); *Два з половиною місяці тривала оборона Києва* (Ком. Укр., 5, 1965, 27); [Парвус:] *В нас тепер іде свята війна за оборону небесної держави* (Л. Укр., II, 1951, 346); *— Перепрошую вас.., що я так опізнився: в суді при розправі був, оборона протяглася аж до сеї години* (Фр., II, 1950, 50).

2. Заступництво, підтримка; захист. — *Не зачіпайте мене теперечки, бо я знайшла собі міцну оборону, знайшла захист певний і незламний* (Н.-Лев., IV, 1956, 254); *Чоловік, як ворона, а все ж жінці оборона* (Укр.. присл.., 1955, 123); *Немов шукаючи оборони перед ворогом, вона хапається руками за вчителеві плечі* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 197).

◇ **Бра́ти (взя́ти) під [свою́] оборо́ну** *кого, що;* **Ви-**

ступа́ти (ви́ступити) в оборо́ну *кого, чого;* **Става́ти (ста́ти) в оборо́ну** *кого, чого* — заступатися за кого-, що-небудь; обстоювати, захищати когось, щось. *Мама давніше було завжди брала Юзю під свою оборону* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Виступаючи в оборону національних прав українського народу, Нечуй-Левицький.. рішуче засуджує царський уряд, реакційні кола Росії* (Рад. літ-во, 9, 1966, 44); *Груня стала в оборону чоловіка, що не вміє кривить душею* (Горд., II, 1959, 253).

3. Сукупність засобів, необхідних для безпеки, захисту країни. — *Нема коли особливо сумувати: на оборону працюємо...* (Гончар, III, 1959, 180).

4. *військ.* Система вогневих точок, укріплень і т. ін., на якій розміщуються війська, готуючись відбити напад противника. *Від долини.. починалася нова височина, замкнута нашим переднім краєм оборони* (Кач., Вибр., 1953, 311); *В горах нерідко ні в них, ні в нас не було суцільної оборони* (Гончар, III, 1959, 116); * Образно. *Ворота відкрилися — і троянчани безборонно в'їхали на заводський двір. «Ну, через першу оборону прорвалися»,— полегшено зітхнув Дорош* (Тют., Вир, 1964, 145).

Займа́ти (зайня́ти) оборо́ну — відповідним розміщенням військ, вогневих засобів і т. ін. готуватися до відбиття атаки, нападу противника. *Вулицею перебігали підрозділи, займаючи оборону по садках і городах* (Багмут, Опов., 1959, 69); *В тилу лівого флангу, де зайняв оборону перший батальйон, німці півгодини тому скинули авіадесант* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9); **Стоя́ти в оборо́ні** — займати яку-небудь позицію з відповідним розміщенням вогневих засобів перед можливим нападом противника. *Третій батальйон стояв у тимчасовій обороні серед степових горбів та балок* (Гончар, III, 1959, 193).

5. *юр.* Сторона, яка відстоює інтереси обвинувачуваного під час суду. *Він просто не радив адвокатові брати на себе його оборону і хотів боронитися сам* (Сміл., Сад, 1952, 210).

ОБОРО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оборони́ти.**

ОБОРО́НЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Той, хто обороняє, захищає кого-, що-небудь від нападу, ворожих дій і т. ін.; захисник. [Настя:] *В тій тюрмі сидять наші козаки, наші оборонці, що за Україну, за її дітей, за тебе пішли битись з татарами* (Н.-Лев., II, 1956, 455); *Настала ніч. Не шкодували оборонці Арсеналу ні праці, ні крові* (Довж., I, 1958, 59); *Хома, відчувши раптом у собі самому гордість будівника, господаря і оборонця нового ладу, вмів якось одразу відокремити суттєве від несуттєвого* (Гончар, III, 1959, 221); // Той, хто не допускає кривди над ким-, чим-небудь, заступається за кого-, що-небудь; заступник, покровитель. — *Діти мої! ..Тепер нема в Вас жодного оборонця, нема помагача, самі-самісінькі зостались у світі!* (Вовчок, I, 1955, 29); *В тіні лавка з сінником, а на ківці образ св. Саватія й Зосими, оборонців бджіл* (Коцюб., I, 1955, 461); *Він* [Т. Шевченко] *був великим оборонцем людини, її гідності й права на вільний розквіт* (Літ. Укр., 19.V 1964, 4).

2. *юр.* Той, хто відстоює інтереси обвинувачуваного під час судового процесу; адвокат. *Після закінчення судового слідства, після промов обвинувача і оборонця, обвинуваченому надається останнє слово* (Рад. суд.., 1951, 57); *Гнат кілька разів поривається сказати, що той пан помиляється, що він не знає, як це було, але його зацитькують... Опісля говорить оборонець Гната* (Коцюб., I, 1955, 76); *Суд зробили показовий — для комсомольців. Оборонця дали безплатно* (Мик., II, 1957, 411).

3. *іст.* Прибічник оборонства. *Політичний розрахунок зрадників меншовиків і оборонців ясніший ясного: вони хочуть одурити робітників, видати себе за революціонерів..* (Ленін, 34, 1973, 71).

ОБОРОНИ́ТИ *див.* **обороня́ти.**

ОБОРОНИ́ТИСЯ *див.* **обороня́тися.**

ОБОРО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **оборо́на** 3—5. *За п'ять днів авіаційної й артилерійської підготовки гітлерівці кинули на Севастопольський оборонний район сорок шість тисяч фугасних бомб* (Кучер, Голод, 1961, 165); *Полк, в якому служив лейтенант Заярний, зазнав великих втрат в оборонних боях на Україні, і його восени відправили в тил на поповнення* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 13); *Оборонні роботи на плацдармі були саме в розпалі* (Гончар, II, 1959, 322); *Починається вірш* [І. Франка «На суді»] *як оборонна промова, далі він набирає полемічного характеру і в кінці звучить як обвинувальний вирок буржуазним суддям і всьому капіталістичному ладові* (Іст. укр. літ., I, 1954, 519); // Який працює на оборону країни. *Оборонна промисловість потребувала замінників імпортної або тимчасово недоступної сировини або розширення існуючої сировинної бази* (Видатні вітч. геогр.., 1954, 140); *Мама працювала інженером на оборонному заводі* (Ів., Таємниця, 1959, 88); // Признач. для оборони. *Оборонні стіни, що складалися з трьох поясів, досягали в найбільш вразливих місцях понад 8 м завтовшки* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 292); *На горбах, за хутором, будували оборонні споруди* (Перв., Невигадане життя, 1958, 166).

ОБОРО́ННИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **оборо́нець.** *Мені Таки частесенько здається,.. Що пал мережаних речей За оборонників святині — Одна омана для очей, Чи марний гук серед пустині* (Граб., I, 1959, 87).

ОБОРО́ННИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **оборо́нник.** [Іфігенія:] *Ти, срібнолука богине-мисливице, Честі і цноти дівчат оборонице, Поміч свою нам подай...* (Л. Укр., I, 1951, 160).

ОБОРО́ННО, *присл., рідко.* Обороняючись, захищаючись. *Посміхаючись до вас і до мене дружньо й трохи оборонно, він підіймає руку й каже: — Будь готовий!* (Мик., II, 1957, 139).

ОБОРОНОЗДА́ТНИЙ, а, е. Забезпечений усіма засобами, необхідними для оборони; здатний, підготовлений до оборони. *Не можна зробити країну обороноздатною без величезного героїзму народу..* (Ленін, 34, 1973, 186).

ОБОРОНОЗДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Забезпеченість усіма засобами, необхідними для оборони; здатність, готовність до оборони. *Білогоров прагнув якнайдошкульніше ударити противника, змусити його на маневр, паралізувати обороноздатність* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 370); *З'ясовуючи роль і вплив визначальних факторів на хід сучасних воєн, на обороноздатність держави, В. І. Ленін першорядного значення надавав економіці* (Ком. Укр., 5, 1969, 26).

ОБОРОНОСПРОМО́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **обороноздá́тний.**

ОБОРОНОСПРОМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **обороноздá́тність.** [Панахида:] *Цей червоноармієць бетону кожним цебром зміцнює обороноспроможність країни, вчить, як треба працювати* (Мик., I, 1957, 202).

ОБОРО́НСТВО, а, *с., іст.* Політика захисту інтересів своєї буржуазії, яка проводилась опортуністичними партіями під час першої світової війни під лозунгом «захисту вітчизни», що насправді означало зраду інтересів робітничого класу. *Революційне оборонство є, з одного боку, плід обману мас буржуазією, плід довірливої несвідомості селян і частини робітників, а з* *другого — вираз інтересів і точки зору дрібного хазяйчика..* (Ленін, 31, 1973, 154);— *Так Ленін же не до війни це каже, а про те, як владу Радам брати до рук! ..А те, що ти кажеш, це — меншовизм, «революційне оборонство»!* (Смолич, Мир.., 1958, 47).

ОБОРО́НСЬКИЙ, а, е, *іст.* Стос. до оборонства. *Чітка і непримиренна позиція конференції в питанні про характер імперіалістичної війни завдала рішучого удару «оборонським» настроям* (Ком. Укр., 3, 1967, 17).

ОБОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБОРОНИ́ТИ,** роню́, ро́ниш, *док., перех.* 1. Захищати, боронити кого-небудь від нападу, замаху, удару і т. ін. *Лаврін з матір'ю кинувся обороняти старого батька і заступив його собою* (Н.-Лев., II, 1956, 299); *А москаль так і трощить палицею!.. Та вже панич, спасибі йому, оборонив* (Стор., I, 1957, 108); // Не давати кривдити кого-небудь; заступатися за когось. *Не захотіла, щоб він її проводив через село і від сміху оборонив* (Кв.-Осн., II, 1956, 463); [Зося:] *Гнат мене любить, він мене оборонить* (Фр., IX, 1952, 351); // Оберігати, рятувати від чого-небудь шкідливого, небажаного. *Ліг і я.. і од холоду закутавсь у свою кожушину. Спасибі їй! Хоч вона обороняє моє немощне тіло од холоду* (Мирний, V, 1955, 342); *В травні він деревам Від гусені обороняв листки* (Рильський, II, 1960, 71); *Я дам тобі притулок затишний, Оборону від лютої негоди* (Л. Укр., Неопубл. тв., 1947, 5); — *Михайле-арханґеле, поможи мені, грішній рабі, оборонити цих дітей нерозумних від потопу і трусу, від марної смерті* (Стельмах, V, 1962, 210).

2. Захищати зі зброєю в руках від ворожого нападу, навали. *Ворони хай брешуть, дзвонять,— сила в нас: внизу, вгорі! Нашу землю оборонять славнії богатирі!* (Тич., II, 1957, 330); *Вітчизну свою оборонить солдат!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 10); // Не давати на поталу, відстоювати чиї-небудь права, інтереси, гідність і т. ін. [Д. Жуан:] *Ох, донно Анно, та невже потрібні і вам оті мізерні огорожі, що нібито обороняти мають жіночу гідність?* (Л. Укр., III, 1952, 360); *Дух цих диких, ялових, голих скель.. обняв душі покривджених, і вони йшли обороняти свою честь і своє право* (Коцюб., I, 1955, 399); *О ти, свята любов родини, Ти нашу помсту уміцни, Ти волю нашої країни, Її ти честь оборони!* (Пісні та романси.., II, 1956, 266).

3. *тільки недок., юр.* Відстоювати інтереси обвинувачуваного під час судового процесу. [Леся:] *Він відмовився обороняти на суді одного мого знайомого, політичного* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 86).

◇ **Оборони́ бо́же,** *рідко* — те саме, що **Боро́нь бо́же** (*див.* **бог**). *У бідної невістки і руки, і ноги трусяться... Оборони боже, як паска не вдасться!* (Кв.-Осн., II, 1956, 226).

ОБОРОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБОРОНИ́ТИСЯ,** роню́ся, ро́нишся, *док.* 1. Захищатися, боронитися від замаху, нападу, удару і т. ін.; відбиватися. *Кажани пішли черкатись: Так їх хмарою й летить... Гриць, було, оборонятись, Далі плюнув та й мовчить!* (Щог., Поезії, 1958, 246); *На дорозі з усіх сил оборонявся від собаки якийсь незнайомець* (Гжицький, Опришки, 1962, 68); *Близнята рвонули до себе рожни, вихопили їх, підняли на Матвія, а він навіть арапника не підняв, щоб оборонитися* (Стельмах, Хліб.., 1959, 99); // Відстоювати себе; давати відсіч кому-небудь (у розмові, суперечці і т. ін.). — *А які ж бо ви... нехай бог сохранить,— оборонявся наляканий Іван од наступаючої на нього Соломії* (Коцюб., I, 1955, 385); *Інша на їхнім місці оборонялась би, а Ганна Антонівна тільки ручкою махнуть* (Ю. Янов., I, 1954, 25); // Оберігатися, рятуватися від чого-небудь небажаного, неприємного. *Тільки й обороняється Марина од нелюба думкою про милого* (Н.-Лев., I, 1956, 88); *Вона.. пішла вниз стежкою між деревами, часом піднімаючи вгору білу тонку руку, щоб оборонитися від галуззя, не видного в темряві* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 118).

2. Відбивати наступ, атаки противника під час воєнних дій. *Ворог шалено оборонявся в набережному районі* (Гончар, III, 1959, 284); — *Я точно знаю, що в тих, що наступають, жертв завжди більше, ніж у тих, що обороняються* (Тют., Вир, 1964, 504).

3. *тільки недок.* Пас. до **обороня́ти.**

ОБОРО́Т, у, *ч.* 1. Те саме, що **о́берт** 1. — *Я дав максимальні обороти моторів* (Ю. Янов., II, 1954, 75); *За короткий час Іванко навчився двигунка заводити, ..регулювати обороти* (Томч., Закарп. опов., 1953, 14); * Образно. *Пружини життя в колгоспі «Перемога» були заведені на повні обороти* (Ле, В снопі.., 1960, 63).

2. Повний повторюваний цикл у якомусь процесі. *В колгоспі запроваджено дворічний оборот вирощування товарної риби* (Колг. Укр., 2, 1957, 30); *При визначенні потреби в зелених кормах треба враховувати оборот стада свиноферми на даний рік* (Свинар., 1956, 256); *Оборот капіталу;* // Закінчений цикл операцій, здійснюваних засобами пересування, зв'язаний з рухом туди й назад та з поверненням у вихідний пункт. *Іконніков мав двох підручних, які допомагали впоратись з великим оборотом вагонів* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 84); *Оборот суден на лінії Саратов — Москва — Саратов скорочується на чотири доби* (Рад. Укр., 31.III 1950, 1).

3. *с. г.* Перевертання з одного боку на інший, протилежний (про пласт). *Переорювання полів з оборотом пласта;* // Зворотний бік (пласта). *Найкраще насінну капусту садити по обороту пласта* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 284).

4. *ек., фін.* Комерційна операція, торгівля. *Капітал* [у США] *звільнив землеробство від феодалізму, втягнув його в торговельний оборот..* (Ленін, 27, 1972, 206).

5. *ек., фін.* Грошові суми, одержувані від реалізації товарних мас за певний відрізок часу. *У 1927 р. оборот державної та кооперативної торгівлі на Україні втроє перевищував обороти приватних торгових підприємств* (Іст. УРСР, II, 1957, 324); — *В минулому році,— додає товариш Соколовський,— грошовий оборот комуни виносив мільйон карбованців* (Ірчан, II, 1958, 421).

6. *перен., рідко.* Поворот, новий напрям у ході, перебігу, розвитку і т. ін. чого-небудь. *Шнайдер зм'як значно, бачачи, що справа може взяти небезпечний для нього оборот* (Фр., VI, 1951, 270); — *Хто знає, чи не розпливеться твоя проектована прогулка* [прогулянка] *в дощі, Доро!* — *сказав я, надаючи тими словами бесіді інший оборот* (Коб., III, 1956, 60).

7. Використання, застосування. *У ході будівництва комунізму все більше залучаються до господарського обороту природні багатства країни — земля та її надра* (Ком. Укр., 3, 1962, 32); *В оборот вводиться зрошена амудар'їнською водою цілина в зоні Каракумського каналу* (Рад. Укр., 16.I 1965, 1).

ОБОРО́ТНИЙ, а, е. 1. Здатний діяти то в одному, то в іншому, зворотному напрямі (про машини, механізми). *Розробляється новий у вітчизняній практиці оборотний насос* (Знання.., 9, 1965, 2); *З минулого року наша промисловість почала випускати гірські трактори ДТ-57, обладнані навісними оборотними плугами і культиваторами* (Наука.., 8, 1959, 30).

2. *ек.* Який перебуває в обороті (у 2, 7 знач.), в обігу або признач. для обороту. *Основним моментом практичного проведення бюджетних начал в життя є перехід до створення оборотних фондів для всієї державної промисловості і окремих галузей її* (КПУ в резол. і рішен..,

1958, 152); *Наприкінці кожного місяця збирається на складах величезна кількість готової продукції, що, звичайно, уповільнює оборотність оборотних коштів* (Роб. газ., 14.X 1965, 1).

3. *спец.* Який може одночасно відбуватися, розвиватися в протилежних напрямах (про хімічні реакції). *Багато різних перетворень відбувається з елементарними частинками, але ці реакції оборотні, вони йдуть в прямому і зворотному напрямах* (Наука.., 6, 1963, 11).

4. *спец.* Який має властивість після перетворення повертатися до вихідного стану. *Зворотну ампулу* [хімотрона], *виявилося, дуже легко перетворити на оборотну* (Знання.., 1, 1966, 17).

5. *спец.* Признач. для повороту при русі туди і назад, зв'язаний з круговим рухом.

ОБОРО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Кількість обертів (колеса, мотора і т. ін.), зроблених у певний проміжок часу.

2. *спец.* Перебування в обороті (у 2, 7 знач.), в обігу. *Оборотність товаро-матеріальних цінностей є одним з найважливіших економічних показників, які характеризують якісний бік діяльності підприємств* (Рад. Укр., 11.III 1949, 3); *Щоб підвищити продуктивність транспорту на вивезенні зеленої маси і качанів кукурудзи, треба прискорити оборотність автомашин* (Колг. Укр., 7, 1957, 28).

3. *спец.* Властивість за знач. **оборо́тний** 4. *Властивість генератора постійного струму перетворювати механічну енергію в електричну і електричну енергію у механічну називається оборотністю* (Фізика, II, 1957, 165); *Б. С. Якобі й Е. Х. Ленц відкрили оборотність електромагнітного струму* (Іст. УРСР, I, 1953, 458).

ОБО́РОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **обо́рка.** *На дівчині була вишивана сорочка з вирізом на оборочці довкола високої округлої шиї* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 25); *Орися сидить принишкло, нервово перебирає пальцями оборочку фартушка* (Тют., Вир, 1964, 96); * Образно. [Сидір Свиридович:] *Що то ті жінки за мудрий народ! До смерті збирала б губи на оборочку* (Н.-Лев., II, 1956, 511).

ОБОРУ́ДКА, и, *ж., розм., рідко.* Сумнівна (перев. незаконна) угода; афера, махінація. — *Ви що хочете, щоб я одну суму записував у договір, а іншу виплачував вашому синові..? Я ще, прошу я вас, не впав з третього поверху головою, щоб іти на такі оборудки!* (Вільде, Сестри.., 1958, 152).

ОБОРУ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., перех., розм., рідко.* 1. Уладнувати, впорядковувати що-небудь, досягаючи бажаних результатів. *Умент оборудував діло Назарко. І півня продала* [Варка] *і навіть торбинку на його позичила* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Переголом напишу Вам.., і тоді оборудуєм фінансову справу* (Сам., II, 1958, 477).

2. Розміщувати, влаштовувати. *От же й вийшло негаразд: я поїхав свою сім'ю оборудувати на дачі, а Ви — в Полтаву* (Мирний, V, 1955, 400).

ОБО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обо́рювати.**

ОБО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБОРА́ТИ,** орю́, оре́ш, *док., перех.* Обходити плугом кругом чого-небудь; зорювати землю навколо чогось. *Кінчились жнива, потемніли жовті стерні, на них, оборюючи високі громаддя скирт, вийшли з плугами трактори* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 257); *Весною могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою* (Тют., Вир, 1964, 72); *Осередки з'явлення шкідника слід обкопати загороджувальними канавками або оборати в два сліди борознами* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956. 122).

ОБО́РЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.,* **ОБОРА́ТИСЯ,** орю́ся, оре́шся, *док.* 1. *тільки док.* Закінчити оранку в себе, на своїй землі. — *Рано цього року осінь зайшла,— промовив сухорлявенький, смуглястий школяр..,— люди гаразд не оборалися* (Вас., I, 1959, 100); *Весілля справили.. восени, коли вже обсіялися, оборалися, викопали буряки* (Кучер, Прощай.., 1957, 485).

2. *тільки недок.* Пас. до **обо́рювати.**

ОБОСІ́ЧНИЙ, а, е. Гострий з обох боків; двогострий. *Обосічний меч.*

ОБО́ЧИНА, и, *ж.* Бокова частина, край чого-небудь (шляху, вулиці і т. ін.); узбіччя. *Звертали мужицькі вози з шляху на обочину* (Рибак, Помилка.., 1940, 114); *Пліч-о-пліч ми ішли з Киселем. Я стежиною, а він поруч, обочиною* (Мур., Бук. пов., 1959, 250); *По обочинах арика, галасуючи й пританцьовуючи, гасала дітвора* (Збан., Незабутнє, 1953, 52); // Те саме, що **схил.** *Ходімо, де йшли обочини скелясті І темний оксамит Гурзуфського сідла Злила в єдине тло напівпрозора мла* (Зеров, Вибр., 1966, 112); *Горленко незабаром підійшла до саду й.. повільно спустилася по обочині з крутого горба вниз до невеликої степової річки* (Крот., Сини.., 1948, 58).

ОБО́ЧИНКА, и, *ж.* Зменш. до **обо́чина.** * Образно. *Кожний поет повинен мати в літературі свій шлях, свою стежку або хоч стежечку, хай навіть невеличку обочинку біля великого шляху, але все-таки свою* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 195).

ОБОЮ́ДНИЙ, а, е, *заст.* 1. Обопільний, взаємний. *Знов, значить, будуть і ті самі «обсуждения» з вимотуванням жил обоюдним* (Л. Укр., V, 1956, 426).

2. *поет.* Обосічний. *Може, зійдуть, і виростуть Ножі обоюдні, Розпанахають погане, Гниле серце, трудне* (Шевч., I, 1951, 228); *Аж от у натовпі, що сварку тяг марудно, З'явилась, ніби стовп, рапіра обоюдна* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 219).

ОБОЮДОГО́СТРИЙ, а, е, *заст.* Обосічний. *Переважають* [у скіфів] *короткі мечі.. з обоюдогострим клинком та гострим кінцем* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 144).

ОБОЮ́ДУ, *присл., поет., заст.* З обох боків. *І мечі в руках їх добрі, Острі обоюду* (Шевч., II, 1963, 289).

ОБПАДА́ТИ ^{1}, а́є, *недок.,* **ОБПА́СТИ,** аде́, *док.* Те саме, що **опада́ти ^{1}.** *Все перед тобою в'яло й умирало: Сонцем не пригріте листя обпадало* (Щог., Поезії, 1958, 215); *Над будинком тоскно обпадало кленове листя* (Мик., II, 1957, 206); *І в бідну хату раз я заблукав; стареньку стріху мох укрив зелений, .. обпала глина з понадгнилих стін, крізь шпари вітер провівав студений* (Фр., XIII, 1954, 52).

ОБПАДА́ТИ ^{2}, а́є, *недок.,* **ОБПА́СТИ,** аде́, *док., перех. і без додатка, рідко.* Те саме, що **опада́ти ^{2}.** *Собаки обпали робітників, сікалися до ніг та піднімали страшенний галас на ціле село* (Коцюб., I, 1955, 205); *Авжеж, хай прибуде з своїм продзагоном Максим в Крутоярівку певного дня. А Струк обпаде уночі його сонним — І з цього широке почне повстання* (Перв., II, 1958, 377).

◇ **Обпа́сти мо́крим рядно́м** *див.* **рядно́.**

ОБПА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпали́ти.** *Чорний ворон кричав на верхівці обпаленої блискавкою сосни* (Донч., III, 1956, 110); *На броню танка.. піднявся радянський воїн з відкритим, обпаленим сонцем обличчям* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 139); *Згубивши все, вона придбала одне: непохитну, обпалену горем людську душу* (Перв., Невигадане життя, 1958, 175); // *у знач. прикм. З її вікон вид недалекий Гора спиняла обпале́на* (Фр., X, 1954, 186); *В другому кінці вагона дедалі голосніше стогнав обпалений танкіст* (Гончар, III, 1959, 178); // **обпа́лено,** *безос. присудк. сл. Усе обпалено гарячим сонцем.*

ОБПÁЛЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. **обпали́ти.** *Над питаннями технології нанесення, сушки і обпалення емалевих покрить в інституті працює спеціальний відділ технології емалювання* (Знання.., 6, 1965, 25).

ОБПÁЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обпáсти** ^{1}. *За вікном шумить осіння негода, черкає вітер по шибках обпалим листом* (Вол., Сади.., 1950, 88).

ОБПАЛИ́ТИ *див.* **обпáлювати.**

ОБПАЛИ́ТИСЯ *див.* **обпáлюватися.**

ОБПÁЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до **обпалювання.**

ОБПÁЛЮВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **обпáлювати.** *В майстерні повно різноманітного посуду, вже розмальованого і підготовленого до другого обпалювання* (Рад. Укр., 19.X 1962, 3).

ОБПÁЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБПАЛИ́ТИ,** палю́, пáлиш, *док., перех.* 1. Пошкоджувати що-небудь з поверхні або по краях (про вогонь). *Тоді вже всюди став* [Вогонь] *палати I братика свого не пожалів: I обпалив його* [Гайок], *і обсмалив* (Гл., Вибр., 1951, 164); *Синє полум'я, лизнувши соколине крило, обпалило його* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 38); *Ця висота стояла геть порита, подовбана, обгоріла, наче пройшов над нею вогняний смерч, обпаливши все, вкривши її понівеченими трупами* (Гончар, III, 1959, 61); * Образно. *Розмила війна щастя родинне, обпалила зелені паростки* (Вол., Самоцвіти, 1952, 25); // Дуже висушувати з поверхні, країв (рослинність). *В тій пилюці бачив* [Дорош] *сонце, що жарило без милості, без жалю людей, машини, землю, обпалювало до бурої іржі придорожні трави* (Тют., Вир, 1964, 318).

2. Опахувати, обдавати вогнем або чим-небудь гарячим. *Щось ляскало і пекло, обпалювало Павлові обличчя, а він біг далі* (Тют., Вир, 1964, 370); *Обпалив мене подув пахкий золотої юги, Піт скипає й по грудях спливає струмками* (Перв., I, 1958, 103); // Пошкоджувати вогнем або чим-небудь гарячим шкірний покрив; обпікати. *Куля.. обпалила мені скроню, в ушах задзвеніло* (Збан., Єдина. 1959, 85); * Образно. *Дивлюсь на засмаглі ці руки, обличчя, Що м'ятою пахнуть, гірким полинем,— Блажен, кого руки ці, повні величчя, Обіймуть, обпалять дівочим вогнем!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 44).

3. Викликáти відчуття, схожі на ті, які виникають від дії вогню (про дію вітру, морозу, сонця і т. ін.). *Осінній вітер обпалював їхні бліді обличчя* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 80); * Образно. *Кров шугнула їй у скроні, обпалила обличчя* (Панч, II, 1956, 501); // Робити шорстким, засмаглим (про шкіру людини). *Повітря ледве коливалось, але цього коливання було досить, щоб при сильному морозі обпалити обличчя* (Трубл., Лахтак, 1953, 61); *Весняна смага обпалила і налила жаром обличчя Югини* (Стельмах, На .. землі, 1949, 362); // Виготовляючи або обробляючи що-небудь, піддавати його поверхню дії вогню. *Повернувшись до селища на лодіях* [човнах], *навантажених рудою, чоловіки вигортали її на берег, сушили, іноді.. й обпалювали* (Скл., Святослав, 1959, 94); *Для приготування їжі слов'янські племена робили різний глиняний посуд, який обпалювали в спеціальних печах* (Укр. страви, 1957, 4).

4. *перен.* Раптово і сильно діяти на кого-небудь, змушуючи зазнавати якогось гострого відчуття; приголомшувати. *Слова його обпалювали материнське серце* (Шиян, Гроза.., 1956, 289); *I вперше її обпалила страшна думка: а може, й справді її батько чимсь заплямував себе?* (Баш, Надія, 1960, 183); *Страх за рідну людину. обпалив хлопця* (Багмут, Опов., 1959, 25).

◇ **Обпáлювати (обпали́ти) пóглядом (очи́ма** *і т. ін.*) *кого* — пильно дивитися на кого-небудь, виражаючи своє ставлення до нього. — *Чого ти мене десятою дорогою обходиш? — запитав Тимко, обпалюючи Орисю своїми чорними черкеськими очима* (Тют., Вир, 1964, 13); *Опустив* [сержант] *голову і, обпаливши через плече лютим поглядом свого товариша, незграбно пересмикнув плечима* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 54).

ОБПÁЛЮВАТИСЯ, юється, юєшся, *недок.,* **ОБПАЛИ́ТИСЯ,** палю́ся, пáлишся, *док.* 1. Те саме, що **обгоря́ти.** *Палиця обпалювалась на кінці;* * Образно. *Обтрусився з вогню, обпалився в біді, Делегате, мій брате, в гарячім труді!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 22).

2. *тільки недок.* Пас. до **обпáлювати.**

ОБПÁЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обпáлювати.** — *Вадик! — з докірливою інтонацією озивалася дівчина, скинувши на.. Вадика майже визивно обпалюючий погляд круглих очей* (Ле, В снопі.., 1960, 170).

ОБПÁРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпáрити.** * У порівн. *Тільки тепер Марійка згадала про бабусину пшеницю. Мов обпарена, вона схопилась на ноги і.. кинулась бігти додому* (Збан., Старший брат, 1952, 84); // **обпáрено,** *безос. присудк. сл.* * У порівн. — *Да що на тебе найшло, Якове? Вийшов і здоровий, і веселий, і співав, і розмовляв, а тут разом неначе тебе кип'ячем обпарено* (Вовчок, I, 1955, 71).

ОБПÁРИТИ *див.* **обпáрювати.**

ОБПÁРИТИСЯ *див.* **обпáрюватися.**

ОБПÁРЮВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **обпáрювати.**

ОБПÁРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБПÁРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **обшпáрювати.** *Як нагрів* [хлопець] *окріп, як линув туди в діжку,— в ту, де піп сидить під вовною,— обпарив попа, а сам мерщій на поле* (Укр.. казки, 1951, 383); *Все життя працював* [Василь], *обпарив руку, а той Хаїм Рамлер, власник фабрики, навіть не хотів дати грошей на ліки* (Ірчан, II, 1958, 59).

ОБПÁРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОБПÁРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* Те саме, що **обшпáрюватися.**

ОБПАСÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ОБПÁСТИ,** су́, се́ш, *док., діал.* Напасати. *Обпасіть же, хлопці, добре коні, бо як рушимо, .. їм буде не до їжі* (Сл. Гр.).

ОБПАСИНКУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Обламати зайві бокові пагони, пасинки на стеблах тютюну, кукурудзи і т. ін.

ОБПАСКУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБПАСКУ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., зневажл.* 1. Те саме, що **забру́днювати** 1. — *Це вже пішлося наче з Петрового дня! Одна обпаскудила мені стіни, друга вікна побила* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Отак достоту, як свиня, що зайде в барабулю* [бараболю]. *Що не ззість* [з'їсть], *то порие, затолочить, обпаскудить* (Март., Тв., 1954, 217).

2. *перен.* Глумитися над ким-, чим-небудь, ображаючи. принижуючи його.

ОБПАСКУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБПАСКУ́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док., зневажл.* 1. Те саме, що **забру́днюватися.**

2. *тільки недок.* Пас. до **обпаску́джувати** 1.

ОБПАСКУ́ДИТИ *див.* **обпаску́джувати.**

ОБПАСКУ́ДИТИСЯ *див.* **обпаску́джуватися.**

ОБПÁСТИ ^{1} *див.* **обпадáти** ^{1}.

ОБПÁСТИ ^{2} *див.* обпадáти ^{2}.

ОБПÁСТИ ^{3} *див.* **обпасáти.**

ОБПÁТРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпáтрати.** *Хлопці аж зомлівали в туго затягнутих чересках, а відділковий не переставав повертати їх туди й сюди, як дбайлива господиня обпатрану курку* (Добр., Ол. солдатики, 1961. 62); *Пан алхімік притяг до печі щойно обпатраного барана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 411); *Та хоч і сирота, а Левкові добре було:*

був і обмитий, і обпатраний, щонеділі була й сорочечка біленька (Кв.-Осн., II, 1956, 255).

ОБПА́ТРАТИ *див.* **обпа́трювати.**

ОБПА́ТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обпа́трювати.**

ОБПА́ТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБПА́ТРАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Вищипувати пір'я в забитого птаха; обскубувати. *І, зручно усівшись на килимі трав, Він мовчки дрохву тую патрати став. Обпатрав її, обсмалив на димку...* (Пех., Казки.., 1958, 42); * Образно. — *Ну, ти, брат, тепер дивись.. А то вони тебе обпатрають* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 528); — *Хто обпатрав, обскуб, наче курку, вашу совість?* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 168).

2. *рідко.* Знімати шкіру, очищати від нутрощів; розчиняти. *Старий, обпатравши кабана, розділя його на шматки* (Кв.-Осн., II, 1956, 225).

3. *діал.* Дбати про чиюсь чистоту, охайність. *Вона їх* [дітей] *обмива, обпатрює, зодяга і ніколи ж то не втомиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 421).

ОБПЕКТИ́ *див.* **обпіка́ти.**

ОБПЕКТИ́СЯ *див.* **обпіка́тися.**

ОБПЕРЕ́ЗАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обпереза́ти.** *Гетьман, одягнений в кунтуш з червоного оксамиту, був обперезаний золотим поясом* (Рибак. Переясл. Рада, 1948, 177); *Земля обперезана річками*; // **обпере́зано,** *безос. присудк. сл. Місто Н. з двох боків обперезано річками* (Рибак, Зброя.., 1943, 68).

ОБПЕРЕЗА́ТИ *див.* **обпері́зувати.**

ОБПЕРЕЗА́ТИСЯ *див.* **обпері́зуватися.**

ОБПЕРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПЕРЕЗА́ТИ**, режу́, ре́жеш, *док.*; *рідко.* Те саме, що **оперізувати.** *Такі карби обперізували цілий хвостик* [ящірки], *аж до кінця, рядками* (Март., Тв., 1954, 294); *Він одбігає на другий бік і задирає голову на страшні риштовання, що обперізують буру нову кам'яницю* (Мик., Повісті.., 1956, 70); *З свого флігеля він вийшов трохи заспокоєний і тільки обперезав гарапником конюха Терешка за те, що, як здалося йому, він не так спритно підвів до ганку коня* (Рибак. Помилка.., 1956, 59).

ОБПЕРІ́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБПЕРЕЗА́ТИСЯ**, режу́ся, ре́жешся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **оперізуватися.** *Взяв* [Іваніка] *на себе киптар, поверх того старий сердак, скрутив із соломи посторонок, обперезався ним, .. закинув мішок на плечі, ..пішов* (Коб., II, 1956, 98).

ОБПЕ́РТИ *див.* **обпира́ти** ^{1}.

ОБПЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпе́рти.** *В кожній крамниці коло дверей одчинена ляда в вікні й обперта на стовпець* (Н.-Лев., I, 1956, 50).

ОБПЕ́РТИСЯ *див.* **обпира́тися** ^{1}.

ОБПЕЧА́ТАТИ *див.* **обпеча́тувати.**

ОБПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПЕЧА́ТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Те саме, що **опеча́тувати.**

ОБПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпекти́.** *Його ліва рука з тильного боку долоні була тяжко обпечена* (Руд., Остання шабля, 1959, 89); // *у знач. прикм. Стогоном і зойками зустрічали ранок знесилені, обпечені люди* (Скл., Святослав, 1959, 425); * У порівн. *Його жінка, як обпечена, схопилася з місця і, пробігаючи повз нього, штовхнула* (Мирний, III, 1954, 196).

ОБПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБПИ́ТИ**, обіп'ю́, обіп'є́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Випивати у кого-небудь багато питва, завдаючи йому збитків; випивати за чийсь рахунок. *Чи вона на мене чари насилає, чи вона мені дання дала, щоб мене об'їдати та обпивати!* (Н.-Лев., III, 1956, 253); *Почала братова мене знов допікати.., що я й об'їла їх і обпила* (Вовчок, I, 1955, 13); *Та все норовлять об'їсти, обпити, обікрасти тебе* (Стельмах, II, 1962, 42).

ОБПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБПИ́ТИСЯ**, обіп'ю́ся, обіп'є́шся, *док.*, *розм.* Надміру напиватися, завдаючи собі шкоди. *Одні* [бджоли] *лазили по кориту, другі сиділи на соломинках і, видно — обпившись, порозправляли крила* (Мирний, I, 1954, 281); * У порівн. — *От-то здулася глина* [на стінах], *неначе худобина обпившись,— думала вона* (Коцюб., I, 1955, 47); // Надміру, дуже багато випивати хмільного. — *Я обпиваюся в ці дні,— хвалився Хома товаришам. — Не можу нікому відмовити, від кожного п'ю!* (Гончар, III, 1959, 423).

ОБПИ́ЛЕНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обпили́ти.**

ОБПИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обпили́ти.** *Для боротьби з шкідниками садів застосовується обпилення їх з літака* (Визначні місця Укр., 1958, 529); *Білизну хворих.. виносять.. в дезинфекційне приміщення, де її обробляють шляхом обпилення або замочування в емульсії ДДТ* (Заг. догляд за хворими, 1957, 37).

ОБПИЛИ́ТИ *див.* **обпи́лювати** ^{1}.

ОБПИЛИ́ТИСЯ *див.* **обпи́люватися** ^{1}.

ОБПИЛО́ВКА, и, *ж.*, *рідко.* Дія за знач. **обпи́лювати** ^{2}. *Для вироблення залізних і сталевих речей застосовували* [давньоруські ковалі] *різні способи — зварювання, гартування, різання і обпиловку* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 414).

ОБПИЛО́ВНИК, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **обпи́лювач** ^{2}.

ОБПИ́ЛЮВАЛЬНИЙ ^{1}, а, е, *с. г.* Стос. до обпилювання (*див.* **обпи́лювання** ^{1}).

ОБПИ́ЛЮВАЛЬНИЙ ^{2}, а, е. Стос. до обпилювання (*див.* **обпи́лювання** ^{2}).

ОБПИ́ЛЮВАНИЙ ^{1}, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обпи́лювати** ^{1}.

ОБПИ́ЛЮВАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обпи́лювати** ^{2}. *Обпилювана поверхня.*

ОБПИ́ЛЮВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **обпи́лювати** ^{1}. *Обпилювання і обприскування застосовуються в боротьбі з рослинними і тваринними організмами* (Захист рослин.., 1952, 162).

ОБПИ́ЛЮВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **обпи́лювати** ^{2}. *Обпилюванням називається обробка металів різальним інструментом — напилком* (Слюс. справа, 1957, 171); *Обробка різанням включає в себе такі основні операції: рубання; обпилювання; розпилювання* (Фрез. справа.., 1957, 5).

ОБПИ́ЛЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ОБПИЛИ́ТИ**, пилю́, пили́ш, *док.*, *перех.* 1. *спец.* Посипа́ти отруйним порошком зерно, рослини, грунт, водоймища і т. ін. для знищення шкідників і збудників хвороб. *Оце коли налітає пілот обпилювати наші плантації, то маю стояти йому за маяка* (Гончар, I, 1954, 489); *Для боротьби з нею* [попелицею] *буряки двічі обпилили дустом гексахлорану* (Колг. Укр., 12, 1956, 10).

2. *рідко, бот.* Те саме, що **запи́лювати** ^{2}. *Квітка дає мед, а бджола обпилює квітку, щоб плід зав'язувався* (Кучер, Трудна любов, 1960, 26).

ОБПИ́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ОБПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* 1. Обробляти поверхню чого-небудь з усіх боків пилкою або терпугом. *При лудженні паяльника його робочу частину.. спочатку добре обпилюють і зачищають напилком або шкуркою* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 99).

2. Обрізувати пилкою і т. ін. що-небудь, розміщене на поверхні чогось. *В кінці червня 1915 р. екіпаж криголамів став обпилювати і підривати кригу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 115); *Колгоспники навколишніх артілей побачили дивовижну річ: радгоспівці ходять з ножівками по саду і обпилюють дерева* (Ткач, Жди.., 1959, 79).

ОБПИ́ЛЮВАТИСЯ ^{1}, юється, *недок.*, **ОБПИЛИ́ТИСЯ**, ли́ться, *док.*, *с. г.* 1. Ставати обпиленим. *Квітка обпилилася.*

2. *тільки недок.* Пас. до **обпи́лювати** ^{1}.

ОБПИ́ЛЮВАТИСЯ ^{2}, юється, *недок.*, **ОБПИЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* 1. Ставати обпиляним.

2. *тільки недок.* Пас. до **обпи́лювати** ^{2}.

ОБПИ́ЛЮВАЧ ^{1}, а, *ч.*, *с. г.* 1. Апарат для обпилювання рослин, зерна, грунту, водоймищ і т. ін. *Для розпилювання отрут користуються спеціальними апаратами-обпилювачами* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 22); *Старі бурячища і посіви завжди обкопуємо крайовими канавками, затруюємо їх гексихлораном з допомогою ручних обпилювачів* (Колг. Укр., 3, 1958, 10).

2. *рідко.* Те саме, що **запи́льник.**

ОБПИ́ЛЮВАЧ ^{2}, а, *ч.* Той, хто обпилює (*див.* **обпи́лювати** ^{2} 1) що-небудь. *Лікарі вказали у своєму висновку, що він може працювати черговим слюсарем, обпилювачем.., складальником дрібних деталей* (Роб. газ., 27.III 1966, 2).

ОБПИ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпиля́ти.**

ОБПИЛЯТИ *див.* **обпи́лювати** ^{2}.

ОБПИЛЯ́ТИСЯ *див.* **обпи́люватися** ^{2}.

ОБПИ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **обпи́лювач** ^{1} 1. *Слід відремонтувати всі обприскувачі і обпильники.*

ОБПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБП'ЯСТИ́** ^{1}, **ОБІП'Я́СТИ** *і* **ОБІПНУ́ТИ**, обіпну́, обіпне́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Завішувати, покривати чим-небудь зверху і з боків. * Образно. *Сумною, чорною завісою обіп'яло весенький Донбас* (Вишня, I, 1956, 258); // Обтягувати, розправляти кругом. *Мотря не думає тепер про те, щоб відривати гіпюр з тої золотисто-рожевої сукенки, її пальці трохи тремтять, коли вона обпинає на собі заржавілі стальки* (Вільде, На порозі, 1955, 19).

2. Щільно облягати, охоплювати кого-, що-небудь (про одяг). *Плаття було тепер тісне на неї, обпинало її* (Сенч., Опов., 1959, 168); * Образно. *Обіп'яв мене з усіх боків осокір, шумить, шарудить* (Вирган, В розп. літа, 1959, 285).

ОБПИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБП'ЯСТИ́СЯ**, **ОБІП'ЯСТИСЯ** *і* **ОБІПНУ́ТИСЯ**, обіпну́ся, обіпне́шся, *док.*, *розм.* Накриватися, обтягуватися чим-небудь зверху і з боків. *Обіп'явся рядном* (Сл. Гр.); — *Хіба в простирадла загорнути ноги, обіп'ястися ковдрою?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 351); // Одягати собі на голову що-небудь. *Обпинатися шарфом.*

ОБПИРА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **обпира́ти** ^{1}.

ОБПИРА́ННЯ ^{2}, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **обпира́ти** ^{2}.

ОБПИРА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБПЕ́РТИ** *і* **ОБІПЕ́РТИ**, обіпру́, обіпре́ш, *док.*, *перех.* Приставляючи, притуляючи що-небудь до чогось, утримувати його в певному положенні. *Легке напруження. Так наче хочеш обперти зомлілу спину й не маєш об віщо* (Коцюб., II, 1955, 438); *Став біля дому свого він, .. Списа поставив свого, об високу обперши колону* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 290); *Обіперши руку об коліно, він дивився, мовби милувався нею* (Вільде, Сестри.., 1958, 519).

ОБПИРА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІПРА́ТИ**, обперу́, обпере́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Прати кому-небудь все необхідне. *От Павлютиха, то й трішки на моє сирітство не власкавилась. Правда,— обпирала мене й обшивала* (Вовчок, VI, 1956, 226); *Своїми невсипущими руками виношувала* [Гузириха], *вигодовувала, обпирала й обшивала своїх дітей* (Чорн., Пісні.., 1958, 85); — *Борони, боже, занедужаєте, то я навідуватимусь до вас, .. і спечу вам, і зварю, і обперу вас..,— говорила Мотузиха до баби Оришки* (Н.-Лев., IV, 1956, 194).

ОБПИРА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБПЕ́РТИСЯ** *і* **ОБІПЕ́РТИСЯ**, обіпру́ся, обіпре́шся, *док.*, *на що*, *об що.* Прихилятися до кого-, чого-небудь, налягати на когось, щось, переносячи на нього частину ваги свого тіла. *Москалі мовчки, посхилявши голови і обпираючись на свої патериці, ішли, важко дишучи* (Мирний, I, 1954, 261); *Вона повертається до свого столу й обпирається руками на спинку високого дубового стільця* (Кучер, Прощай.., 1957, 160); *Обперся* [співак] *плечима об стіну, забрав на свій жакет усе вапно* (Март., Тв., 1954, 283); *Спочинь! На заступ вірний обіпрись I слухай, і дивись, і не дивуйся* (Рильський, I, 1960, 265); * Образно. *Місяць вийшов, обіперся об стару гіллясту грушу* (Перв., II, 1958, 49); // *чим.* Використовувати що-небудь як опору; упиратися. *Три словаки сіли на човни. Два обпирались об дно палицями, третій трубив у мідну трубу* (Н.-Лев., II, 1956, 416); *Вона відкрила очі і побачила, що поранений підвівся і, обпершись руками об лаву, озирається навколо* (Тют., Вир, 1964, 387); *Теодосій обіперся обома ногами і рвонув до себе кільце* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 246).

ОБПИРА́ТИСЯ ^{2}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБІПРА́ТИСЯ**, обперу́ся, обпере́шся, *док.*, *розм.* Прати собі все необхідне. *Рідко яка з жінок або дівок користувалася вільним часом, щоб обіпратися, облататися* (Л. Янов., I, 1959, 259).

ОБПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обписа́ти.** *На дошці рисунок піфагорової теореми та вся майже дошка обписана доказами* (Вас., III, 1960, 307).

ОБПИСА́ТИ *див.* **обпи́сувати.**

ОБПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Покривати що-небудь написами по всій поверхні. *Обписати книжку.*

2. Писати про кого-небудь щось погане; осуджувати кого-небудь у письмовій формі. *В тих листах обписували Радюка як небезпечну людину* (Н.-Лев., I, 1956, 570); *Вилив Порох у жалобі всю свою злість..: обписав, оцерклював старий ябеда панів Польських так, що аж сам трясся, читаючи Чіпці* (Мирний, II, 1954, 275).

3. Те саме, що **опи́сувати** 1. — *Бач, як ловко обписав, катюга,— осміхнувся собі Сопкін, розуміючи вже таємниці поетової творчості* (Вас., I, 1959, 351).

ОБПИТА́ТИ *див.* **обпи́тувати.**

ОБПИ́ТИ *див.* **обпива́ти.**

ОБПИ́ТИСЯ *див.* **обпива́тися.**

ОБПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *рідко*, **ОБПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *розм.* Запитувати у всіх, багатьох про кого-, що-небудь; перепитувати всіх, багатьох. *Оббігав, обпитав усе село* (Сл. Гр.); — *Такого, як наш Павло, ви більше не знайдете.. Можеш обпитать усіх матросів* (Кучер, Голод, 1961, 25).

ОБПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обпіка́ти.** *Холодне проміння люмінесцентних ламп виключає можливість перегрівання та обпікання рослин* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 41).

ОБПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБПЕКТИ́**, ечу́, ече́ш; *мин. ч.* обпі́к, обпекла́, ло́; *док.*, *перех.* 1. Вогнем або чим-небудь гарячим пошкоджувати шкірні покриви, слизові оболонки. *Вони бігли слідом за вогнем, проривалися крізь полум'я, обсмалюючи волосся, вії, обпікаючи шкіру* (Кучер, Чорноморці, 1956, 133); *Андрій, обпікаючи язика, ковтнув гарячого чаю* (Рибак, Опов., 1949, 143); *Здалося, гарячим приском обсипало дитину, обпекло варом* (Вас., II, 1959, 8); // Викликати больові відчуття і пошкодження чим-небудь їдким, пекучим. *Клятий напій обпікає юнакові горло, він закашлюється* (Полт., Повість.., 1960, 377); * Образно. *Гарячі сльози, як вогонь, бризнули на гриву, обпікаючи коня* (Кач., II, 1958, 466); *Хлопця обпікали ледь зизуваті очі, вся її похмура, оковита, хмільна краса* (Ільч., Козацьк.

роду.., 1958, 448); // Перегріваючи, пошкоджувати поверхню рослини.

2. Виклика́ти відчуття і ушкодження, подібні до тих, які виникають від опіку (про дію вітру, морозу, сонця і т. ін.). *Палючий вітер обпікав лице* (М. Ол., Леся, 1960, 217); *На зміну хуртовині вдарив такий лютий мороз, що він обпікав нам губи* (Гур., Друзі.., 1959, 24); *Холодна, як лід, джерельна вода обпекла їм ноги і пройшла по всьому тілові неприємною сверблячкою* (Тют., Вир, 1964, 227).

3. *перен.* Раптово і сильно діяти на кого-небудь, змушуючи зазнавати якогось гострого відчуття; вражати, приголомшувати. *Неспокійні думки, як гарячі жарини, обпікали мозок, тривожили серце* (Шиян, Гроза.., 1956, 196); *Він хотів був щось сказати, .. та враз забачив серед людських голів сиву голову своєї глухої хазяйки. Це його одразу розхолодило. І обпекло* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 138).

◇ **Обпіка́ти (обпекти́) по́глядом (очи́ма, зо́ром** *і т. ін.) кого* — пильно дивитися на кого-небудь, виражаючи своє ставлення до нього. *Його обминали з острахом, обпікали недружелюбними поглядами* (Збан., Сеспель, 1961, 309); *Степан постояв ще трохи на порозі, обпікаючи їх гарячими очима* (Кучер, Трудна любов, 1960, 133).

ОБПІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБПЕКТИ́СЯ,** ечу́ся, ече́шся; *мин. ч.* обпі́кся, обпекла́ся, ло́ся; *док.* 1. Вогнем або чим-небудь гарячим пошкоджувати собі шкіру, слизові оболонки. *Йому не раз доводилося обпікатися гарячою сталлю* (Руд., Вітер.., 1958, 288); *Артем сердито сьорбнув чаю, обпікся і поставив склянку на стіл* (Головко, II, 1957, 447); // Зазнавати больових відчуттів від чого-небудь їдкого, пекучого. * Образно. *Його* [міста Львова] *земля зазнавала наруги, .. обпікалася слізьми, та смерть не була владна над цим містом* (Наука.., 10, 1956, 1).

2. *перен., розм.* Зазнавати невдачі в чому-небудь, зустрічати несподівані перешкоди при спробі зробити що-небудь, домогтися чогось. — *От тут-то,— довірливо продовжувала Клава,— і підстерігає нас небезпека.. Сама обпеклася, от і говорю* (Ряб., Жайворонки, 1957, 121).

3. *тільки недок.* Пас. до **обпіка́ти.**

ОБПІКА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обпіка́ти.** *Наше уявлення про розплавлений метал зв'язано з обпікаючим жаром* (Наука.., 2, 1962, 26); *І коли побачив* [Бармаш] *кров, .. обпікаюча.. злість підхопила й понесла його* (Коз., Гарячі руки, 1960, 225).

ОБПЛЕСКА́ТИ *див.* **обплі́скувати.**

ОБПЛЕСТИ́ *див.* **обплі́та́ти.**

ОБПЛЕСТИ́СЯ *див.* **обплі́та́тися.**

ОБПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обплести́.** *Під комином стояли обплетені лозою бутлі* (Трубл., Шхуна.., 1940, 77); *«Веранда» — старий іржавий парус на чотирьох кілках, теж обплетених паничами і хмелем — то була гордість Сашка* (Смолич, V, 1959, 16); *Мов управлена в зелені рамця, блищала криничка в траві, обплетена лозою* (Н.-Лев., I, 1956, 154); * Образно. *Ми дивились на його виснажене обличчя, на великі, обплетені сизими жилами руки* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 71); // **обпле́тено,** *безос. присудк. сл. Он і грядочка з квітками така малесенька, чого там тільки нема,.. й капупер, і м'ята кучерява,.. та все те барвінком хрещатим обплетено* (Л. Укр., III, 1952, 493).

ОБПЛЕ́ТЕННЯ, я, *с., спец.* Тканина з ниток або дроту, якою покривається ізоляція електропроводів, зовнішня поверхня шлангів і т. ін. *Зверху гумової ізоляції є бавовняне обплетення, .. яке захищає гумову ізоляцію від бензину і масла* (Автомоб., 1957, 250).

ОБПЛИВА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **обплива́ти** ^{1}.

ОБПЛИВА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **обплива́ти** ^{2}.

ОБПЛИВА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБПЛИВТИ́** *і* **ОБПЛИСТИ́,** иву́, иве́ш; *мин. ч.* обпли́в, обпливла́, ло́; *док., перех.* 1. Пливти, обминаючи кого-, що-небудь на своєму шляху. *Шлюпка, що стояла під лівим бортом, спішно обпливала пароплав* (Трубл., Шхуна.., 1940, 209); *Коли він обплив корму, чоловік підняв руку і.. кинув полтиник у воду* (Собко, Скеля.., 1961, 14).

2. Плавати навколо чого-небудь. *Обпливти острів.*

ОБПЛИВА́ТИ ^{2}, а́є, *недок.,* **ОБПЛИВТИ́,** ве́; *мин. ч.* обпли́в, обпливла́, ло́; *док.* Танути зверху, покриваючись по боках струминками розталої, а потім застиглої речовини. *У старовинних мідних шандалах обпливали лойові свічки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 37).

ОБПЛИВТИ́ ^{1} *див.* **обплива́ти** ^{1}.

ОБПЛИВТИ́ ^{2} *див.* **обплива́ти** ^{2}.

ОБПЛИСТИ́ *див.* **обплива́ти** ^{1}.

ОБПЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБПЛЕСКА́ТИ,** ещу́, е́щеш, *док., перех., розм.* 1. Плескати кругом, по всій поверхні рукою. *Обплескала хліб долонею, а тоді і в піч посадила* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Оббріхувати, обмовляти кого-небудь.

ОБПЛІТА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до обплітання. *В обплітальному цеху.. нині використовують світлостійкі пігменти блакитного, червоного і жовтого кольору* (Рад. Укр., 20.VIII 1961, 3).

ОБПЛІТА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який обплітає електропроводи, шланги і т. ін.

ОБПЛІТА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **обпліта́льник.** *Бригада обплітальниць.. щозміни виготовляє понад завдання три кілометри монтажних проводів високої якості* (Веч. Київ, 17.II 1969, 2).

ОБПЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обпліта́ти.** *За останні роки на «Укркабелі» освоїли нові високопродуктивні машини для протягування, опресування, обплітання дротів* (Веч. Київ, 17.VII 1961, 2).

ОБПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБПЛЕСТИ́,** ету́, ете́ш; *мин. ч.* обплі́в, обплела́, ло́; *док., перех.* 1. Сплітаючи щось, покривати, оточувати ним кого-, що-небудь кругом, з усіх боків. *Ящики перед завантаженням обплітали свіжовирубаними гілками вільхи* (Колг. Укр., 7, 1957, 25); *Тебе засудили на муки, Терновим вінком обплели* (Граб., I, 1959, 529); *Не слухалася мушка,— ой! — Схопив її павук отой.— Схопив, обплів з усіх кінців— Й немає більше мушки: з'їв* (Нех., Ми живемо.., 1960, 33); // Переплітаючись, обвивати, покривати собою що-небудь. *Товсті чорні коси тричі обплітали її голову* (Н.-Лев., I, 1956, 76); — *Було тихо, пахло живицею і жасмином, що густо обплів знизу стіни* [альтанки] (Гжицький, Опришки, 1962, 34); *За руки ми взялись, і тихе павутиння обличчя обпліта на кожнім кроці нам* (Сос., I, 1957, 202); * Образно. *Формули були байдужі до всього. В них не пульсували гарячі струми пристрастей, вони обплітали гарячу, терпеливу людську думку холодним мереживом своєї непогрішимості* (Загреб., Спека, 1961, 201); // *спец.* Покривати обплетенням.

2. *перен., розм.* Обплутувати, обкручувати (хитрощами, вивертами, брехнею); обдурювати. *Він обплітав її різними вигадками: вони тікатимуть кудись у гори, він навчить її мови* (Досв., Гюлле, 1961, 56); *Він дозволив себе обплести павутиною лицемірства і зради* (Руд., Остання шабля, 1959, 60).

3. Обгороджувати, переплітаючи що-небудь. *Полагодив* [Чіпка] *хату,— давай.. новою лісою* [садибу] *обплітати, дощані ворота майструвати* (Мирний, II, 1954, 217); *Людей зовсім не лишилось — самі німці. Вони зробили собі з нашого села фортецю. Обплели всі яри дротом* (Ю. Янов., I, 1958, 308).

ОБПЛІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБПЛЕСТИ́СЯ**, сту́ся, сте́шся; *мин. ч.* обплі́вся, обплела́ся, ло́ся; *док.* 1. Покривати, оточувати себе чим-небудь сплетеним або витким; обвиватися, обмотуватися. *Пальміра* [село] *обплелася дротяною павутиною.. Готувалися освітити не тільки хати, але й вулиці* (Руд., Остання шабля, 1959, 532); // Обвивати, обплітати собою що-небудь.

2. Обгороджувати свою садибу, сплітаючи що-небудь витке. *На друге літо.. обплівся* [Максим] *височезною густою лісою з острішком* (Мирний, II, 1954, 136).

ОБПЛУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обплу́тати**. *Вся на ній одіж була обплутана лісовим павутинням* (Вас., Вибр., 1950, 29); *Над терасою колони, обплутані виноградом* (Н.-Лев., III, 1956, 313); *Натуралістичні описи побуту темного, обплутаного забобонами, відсталого.. селянства — були для автора школою* (Еллан, II, 1958, 191); // **обплу́тано**, *безос. присудк. сл.* *Мури парку обплутано електродротами сильного струму* (Смолич, I, 1958, 60).

ОБПЛУ́ТАТИ *див.* **обплу́тувати**.

ОБПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **обплу́туватися**.

ОБПЛУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обплу́тувати**.

ОБПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПЛУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Густо обмотувати, обвивати пасмами чого-небудь (ниток, дроту, павутиння і т. ін.). * Образно. *Я одчуваю, що спогади знову обплутують мене, ще трохи — і я не вирвусь од них* (Вас., II, 1959, 278); *Звісно, це ковалева донька обплутувала його своїми чарами* (Стельмах, II, 1962, 152); // Снуючи, плутаючи щось, покривати поверхню чого-небудь, оточувати щось; обснувати. *Золотий південний берег Криму обплутали фашисти колючим дротом, начинили мінами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 420); // Обмотувати, обв'язувати чим-небудь. *Скрутивши рушник джгутом і обплутавши ним руки, Геннадій відтворив статую Лаокоона з удавом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 7); // Обвивати, обплітати собою (перев. про виткі рослини). *Раптом мої ноги провалюються — тут* [у воді] *глибоко. А кушир ще дужче обплутує всього мене, ніби я потрапив у густу сітку* (Ткач, Жди.., 1959, 86); *Слухає старий пісень антен, що обплутали, немов ліани, високу, струнку радіощоглу* (Кач., II, 1958, 399).

2. *перен.* Позбавляти волі, свободи дій; прибирати до рук, підпорядковувати собі. *Логіка цієї хитрої людини обплутує її* (Хотк., I, 1966, 173); *Весь хутір загріб він, обплутав, як спрут...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 295); *Винувата не тільки Катря.. Увесь старий світ, який поступово й непомітно обплутав Катрю* (Кучер, Трудна любов, 1960, 363).

3. *перен., розм.* Хитрощами вводити в оману. *Він боявся тільки одного, щоб не обплутали бува вороги його на земському з'їзді* (Мирний, III, 1954, 294):— *Змилуйтесь. По слабості обплутали вони мене. Не хотів я* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 419).

ОБПЛУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБПЛУ́ТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Обмотувати, обвивати себе чим-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **обплу́тувати**.

ОБПЛЮВА́ТИ *див.* **обпльо́вувати**.

ОБПЛЯМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* обплямля́ть; *док.*, *рідко*. Те саме, що **заплямува́ти**.

ОБПЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обплюва́ти**. *Яка принижена, обпльована Вона* [мова] *в твій* [Шевченків] *час була* (Турч., Земле моя.., 1961, 32).

◇ **Мов (немо́в, ні́би, як** *і т. ін.*) **обпльо́ваний** — несправедливо принижений, зганьблений. *Встане* [Демко], *мов обпльований, на людей не гляне, зараз за шапку і .. мерщій з хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 481); *Я, немов обпльований, затиснувся в свою кімнатку, з-за лутки виглядав на вулицю* (Збан., Любов, 1957, 283); *Галя так і залишилася стояти серед вулиці, ніби обпльована* (Коз., Блискавка, 1962, 129).

ОБПЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПЛЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.* 1. Покривати плювками кого-, що-небудь, забруднювати слиною. *Він* [дяк] *на зелені святки обплював усю лисину старому Охрімові Бадьорцеві, і старий Охрім став сміховищем на всю Горобцівку* (Н.-Лев., IV, 1956, 168); *Пан Пшесмицький.. од злості труснувся. Плюнув. але ж обплював тільки груди собі* (Тич., I, 1957, 268).

2. *перен.* Ганьбити, порочити кого-, що-небудь. [Василь:] *Та кого тільки сваха Палажка не обплювала? Не йму я їй віри!* (Кроп., II, 1958, 153); *Що далі, то менше Русевич помічав його цинізм, перекручення, те, що Маєвський не тільки Каргата, а геть усіх на заводі поробив кар'єристами, все обплював* (Шовк., Інженери, 1956, 225).

ОБПОВЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБПОВЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док.*, *перех.* 1. Повзти навколо кого-, чого-небудь.

2. Повзти, обминаючи що-небудь, залишаючи осторонь. *Варвара зрозуміла, що це воронка від снаряда, й почала її обповзати* (Перв., Дикий мед, 1963, 208).

ОБПОВЗТИ́ *див.* **обповза́ти**.

ОБПОВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБПОВИ́ТИ**, обпов'ю́, обпов'є́ш і обповию́, обповиє́ш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. 1. Те саме, що **оповива́ти** 1. *Дивлюсь, аж приятель* [Хміль] *за гілку зачепився, А трохи згодом глядь — всю Рожу обповив* (Греб., I, 1957, 56).

2. Обмотувати дитину пелюшками; сповивати.

ОБПОВИ́ТИ *див.* **обповива́ти**.

ОБПОГА́НИТИ *див.* **обпога́нювати**.

ОБПОГА́НИТИСЯ *див.* **обпога́нюватися**.

ОБПОГА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБПОГА́НИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Те саме, що **опога́нювати**.

ОБПОГА́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБПОГА́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.*, *рідко*. Те саме, що **опога́нюватися**.

ОБПОЇ́ТИ *див.* **обпо́ювати**.

ОБПО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обполо́ти**. *Оленка побачила перед себе обполені рядки: то сестра Христя переполює її рядки* (Горд., II, 1959, 41).

ОБПОЛІ́СКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обполі́скувати**. *Увесь мокрий, раз у раз обполіскуваний хвилями, він безстрашно довбав ломом каміння, показуючи приклад, як треба працювати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 375).

ОБПОЛІ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обполі́скувати**. *Обполіскування пляшок.*

ОБПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБПОЛОСКА́ТИ**, лощу́, ло́щеш, *док.*, *перех.* Обливати, обдавати водою. *Вітер.. свистав і гуркотав віконницями і брамою, буря ревіла, а грубий дощ шумів, обполіскуючи стіни монастиря* (Фр., VIII, 1952, 139); *Обполіскувати руки;* * Образно. *Обполоскало селянське море гнівом і кров'ю Хотинщину* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 346).

ОБПОЛІ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБПОЛОСКА́ТИСЯ**, лощу́ся, ло́щешся, *док.* 1. *розм.* Обмивати, обдавати себе водою. *Той у воду вскочив, обполоскавсь, убравсь* (Укр.. казки, 1951, 196).

2. *тільки недок.* Пас. до **обполі́скувати**.

ОБПОЛО́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обполоска́ти**. *Ви знайомі нам з дитинства ще, сіножаті, гаї, Обполоскані густим дощем, незабутні мої?* (Шпорта, Вибр., 1958, 94).

ОБПОЛОСКА́ТИ *див.* **обполі́скувати**.

ОБПОЛОСКА́ТИСЯ *див.* **обполі́скуватися**.

ОБПОЛОСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **обполоска́ти.** [Пронашка:] *Ну, коли просиш, то я зараз. Обполосну морду і буду, як живий* (Мик., I, 1957, 194); *Завдання шприцювання — з допомогою сильного струменя свіжої води обполоснути пляшку.. від залишків бруду* (Технол. інструкція.., 1954, 36).

ОБПОЛОСНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **обполоска́тися.**

ОБПОЛО́ТИ *див.* **обпо́лювати.**

ОБПО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБПОЛО́ТИ,** олю́, о́леш, *док., перех.* Виполювати бур'ян навколо чого-небудь. *Пам'ятаю, як колись порадував мене один рядок у молодого поета. Він описує, як працює на городі, обполюючи картоплю* (Рильський, III, 1956, 414); *Вона була розумна дівчина, це я відчула ще при першій зустрічі, коли ми з нею обполювали молоді буки* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 176); *Іде бабина дочка великим лісом, коли стоїть у бур'яні яблунька та й каже: — Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, то я тобі у великій пригоді стану!* (Укр. казки, 1951, 338); *Пішла* [Олеся] *в огород, ще там щось треба обполоти* (Фр., VIII, 1952, 170).

ОБПО́РАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Упоратися.

ОБПО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБПОЇ́ТИ,** ою́, о́їш, *док., перех.* 1. Надмірно напувати, завдаючи шкоди. *Обпоїти теля молоком;* // Підносячи багато хмільного, доводити до сп'яніння. *Ганка взяла собі звичай щовечора обпоювати його добре і навіть із собою до комори брала фляшку* [пляшку] *горілки* (Фр., I, 1955, 92).

2. Поїти чим-небудь шкідливим або отруйним, звичайно з певною метою. — *Я їм покажу, як заманювати чужих хлопців та обпоювати їх зіллям* (Мирний, III, 1954, 59); [Домаха:] *Чула я, як ви і людям казали, що я й сяка, й така, що я чимсь обпоїла Василя* (Кроп., II, 1958, 173); * Образно. *Мене тоді, юнака першого гуляння, обпоїв той вітер, як дур-зіллям* (Вас., Незібр. тв., 1941, 46).

ОБПРИ́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпри́скати.** *Препарат.. має чудові властивості: трава, обприскана ним, за кілька годин висихає на пні* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 47).

ОБПРИ́СКАТИ *див.* **обпри́скувати.**

ОБПРИ́СКАТИСЯ *див.* **обпри́скуватися.**

ОБПРИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обпри́скувати.** *Обприскування полягає в нанесенні отрут на рослину.. у вигляді розчинів, суспензій, емульсій* (Захист рослин.., 1952, 162).

ОБПРИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБПРИ́СКАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Обдавати дрібними краплями, бризками якої-небудь рідини; оббризкувати. *Для знищення шкідливих комах і збудників хвороб медоносні рослини обпилюють чи обприскують різними отруйними речовинами* (Бджільн., 1956, 30); *Якщо молоді рослини обприскати водою, насиченою вуглекислим газом, то значно прискориться ріст і розвиток рослин* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 47); // Покривати кого-, що-небудь своїми бризками, дрібними краплями. *Я викую їхні обличчя, поорані мріями про новий Всесвіт в той момент, як червона кров обприскує їх — напівдорозі* (Ірчан, II, 1958, 10).

ОБПРИ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБПРИ́СКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Обприскувати себе.

2. *тільки недок.* Пас. до **обпри́скувати.**

ОБПРИ́СКУВАЧ, а, *ч.* Пристрій для обприскування. *О шостій годині ранку вже дзвеніли на.. виноградниках обприскувачі, що їх наливали з бочок розчином мідного купоросу* (Томч., Жменяки, 1964, 123); *Формувальники.. ввели в дію спеціальний обприскувач для очистки моделей і плит* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 5).

ОБПРИ́СНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **обпри́скувати.**

ОБПРИ́СНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обпри́снути.** *Дослідами встановлено, що бур'яни, обприснуті трипроцентним розчином кротиліну, гинуть* (Наука.., 3, 1961, 42).

ОБПРИ́СНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Обприснути себе.

ОБПРЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБПРЯ́СТИ,** обпряду́, обпряде́ш, *док., перех., розм.* Прясти для кого-небудь все необхідне. — *Хай би їх* [дітей] *було в мене не знаю скільки.. Чи я їх не нагодувала б, чи не обпряла б?* (Головко, II, 1957, 103).

ОБПУ́ДРИТИ *див.* **обпу́дрювати.**

ОБПУ́ДРЮВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **обпу́дрювати.** *Інститут фізіології рослин Академії наук УРСР розробив новий прийом — обпудрювання насіння солями мікроелементів у суміші з протруювачами* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 25).

ОБПУ́ДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБПУ́ДРИТИ,** рю, риш, *док., перех., с. г.* Те саме, що **обпи́лювати** ¹. *Перед сівбою насіння протруюємо гранозаном, а потім обпудрюємо гексахлораном* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 24).

ОБПУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБПУ́ХНУТИ** *і* **ОБПУ́ХТИ,** ну, неш, *док., рідко.* Те саме, що **опуха́ти.**

ОБПУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обпу́хнути** і **обпу́хти.** *Тут лице страшно змарніле від недуги й голоду,— там обпухле тіло* (Фр., I, 1955, 121).

ОБПУ́ХНУТИ *див.* **обпуха́ти.**

ОБПУ́ХТИ *див.* **обпуха́ти.**

ОБП'ЯСТИ́ *див.* **обпина́ти.**

ОБП'ЯСТИ́СЯ *див.* **обпина́тися.**

ОБР *див.* **о́бри.**

ОБРАБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБРАБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Грабувати. *А диви, як тя* [тебе] *обрабовує* (Сл. Гр.); *Ви обікрали, обрабували мене, а я ще маю вам платити?* (Фр., IV, 1950, 20).

ОБРАБУВА́ТИ *див.* **обрабо́вувати.**

ОБРА́ДА, и, *ж., діал.* 1. Обговорення, нарада. [Присцілла:] *Ще й інша справа є нам до обради: чи дозволять жінкам пророкувати?* (Л. Укр., II, 1951, 414).

2. Порада.

ОБРА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., діал.* Порадитися. — *Тілько треба добре над тим обрадитися, на що складає ся* [складається] *ті гроші і що з ними робити! -- сказав з повагою Андрусь* (Фр., V, 1951, 363).

ОБРАДІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Зрадіти. *Або не знать з чого, з доброго дива обрадіє* [Катря]: *тоді співає, всміхається, червоніє* (Вовчок, I, 1955, 194).

ОБРА́ДОНЬКА, и, *ж., діал.* Пестл. до **обра́да** 2. *Нема мені обрадоньки од мого нелюба.*

ОБРА́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обра́дувати.** *Бригадир, обрадуваний увагою до своєї роботи, став жваво розповідати, як виникла думка будувати.. безлісні ферми* (Гончар, Тронка, 1963, 209).

ОБРА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Ви́кликати у кого-небудь почуття радості; принести кому-небудь радість. — *Аж ніби поздоровшав одразу,— признався він після вечері, навіть не підозрюючи, як цим він обрадував матір* (Гончар, II, 1959, 144).

ОБРА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., рідко.* Те саме, що **зраді́ти.** *Мало побачив втішного в цьому для себе Дьяконов, а Лобатий, навпаки, обрадувався* (Гончар, II, 1959, 293).

ОБРАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обража́ти.** *Партія використовує засоби ідейного впливу для виховання людей в дусі науково-матеріалістичного світорозуміння, для подолання релігійних забобонів, не допускаючи ображання почуттів віруючих* (Програма КПРС, 1961, 106).

ОБРАЖÁТИ, áю, áєш *і рідко* **ОБРÁЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОБРÁЗИТИ,** áжу, áзиш, *док.*, *перех.* 1. Зневажливим висловлюванням, негарним вчинком і т. ін. завдавати кому-небудь душевного болю, моральної травми. *Нехай бідну Зоню хто хоче ображає, панна Юзечка ще й гнівається, що вбога сирота Зоня не вміє бути гречною* (Л. Укр., III, 1952,655); *Кожному, хто смів його* [брата] *ображати, вона ладна була перервати горлянку* (Тют., Вир, 1964, 155); *Гордій сердився за яку дурницю, її ображувало це* (Гр., II, 1963, 43); *— Коли б же я знав, що я тебе ображу,— звіку б не казав!* (Вовчок, I, 1955, 120); *Він ніколи нікого з них не образив, не сказав жодного грубого слова* (Шовк., Інженери, 1956, 42); // Зачіпати чиїсь почуття, неприємно вражати чим-небудь. *Те, що він без кінця вихваляв свою Унгарію, з якою вони воювали, якось не ображало бійців* (Гончар, III, 1959, 230); *Криві ворота, необмазана хата.. неприязно кинулись у вічі й образили Грицькову хазяйливу натуру...* (Мирний, I, 1949, 278); [Перун:] *Пане начальнику! Чуєте, вона образила вашу честь!* (Фр., IX, 1952, 392); *Послові російському Наполеон з обуренням вичитував, що Олександр нарочито все робить, аби лише образити Францію* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 64).

2. *рідко.* Те саме, що **крúвдити.** *— Я з мужика вийшов, і я його, мужика чорномозольного, нікому не дам ображати* (Тют., Вир, 1964, 105); *— Але коли ви в поході де-небудь образите бідного, украдете, пограбуєте...,* - *я знищу вас як зрадників* (Довж., I, 1958, 157).

3. *перен.* Неприємно хвилювати; бентежити, дратувати. *Його ображає згадка про те, що молодший брат.. знищив усі його заміри, два роки плекані в серці* (Коцюб., I, 1955, 112); *Голос коханої, який лунав з освітленого вікна, вабив його, дражнив і ображав* (Дмит., Наречена, 1959, 188).

ОБРАЖÁТИСЯ, áюся, áєшся *і рідко* **ОБРÁЖУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ОБРÁЗИТИСЯ,** áжуся, áзишся, *док.* 1. Відчувати образу (у 2 знач.); приймати щось за образу. *— Ви не ображайтесь на мене, старого, може, я трохи крутувато сказав* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 27); *Дід говорив се так добродушно, що Іванові якось ані на думку не прийшло ображуватися* (Фр., III, 1950, 137); *Думаю, ви не образитесь за мою щирість* (Л. Укр., III, 1952, 508); *Ланковий засміявся з цього жарту, а вчитель образився* (Ю. Янов., II, 1954, 118).

ОБРАЖÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ображáти.** *Все-таки не охоронилася* [Ядзя] *від негідних, ображаючих її жіночу честь помовок* (Кобр., Вибр., 1954, 98).

ОБРÁЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ображáти.** *Покірний син на цей раз не стерпів, ображений і обурений старосвітськими докорами, доводив матері* (Горд., II, 1959, 216); *Ображений королем Лаврентій погано спав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 564); // *у знач. прикм. — Ну, досить!.. А то ви і справді розсердитесь! Я бачу вже у вас на губах усміх ображеної гідності* (Хотк., I, 1966, 40); *Він заскрипів зубами, ображене самолюбство пекло його серце* (Гонч., V, 1957, 379).

2. *у знач. прикм.* Який виражає образу. [Марція:] *Ось випий, се на серце дуже добре. (Подає маленький слоїчок Йоганні, тая не бере.. Марція з ображеним видом хоче сховати слоїчок у мішечок)* (Л. Укр., III, 1952, 179); *Хтось потяг Дракавиченка в гущу і якийсь час було чутно його ображений голос* (Багмут, Опов., 1959, 20).

ОБРÁЖЕНО. Присл. до **обрáжений** 2. *Доря ображено чмихнув і підняв вгору біласті чубки* (Коцюб., II, 1955, 367); *Наймит ображено поглянув на хазяїна* (Стельмах, I, 1962, 119).

ОБРÁЖУВАТИ *див.* **ображáти.**

ОБРÁЖУВАТИСЯ *див.* **ображáтися.**

ÓБРАЗ^{1}, у, *ч.* 1. Зовнішній вигляд кого-, чого-небудь. *Уранці думка* [Кармелевих рідних] *перша в темницю летіла і перший погляд ждав того ж понурого образу темниці* (Вовчок, I, 1955, 363); *Став він* [камінь] *поволі, помалу на образ скидатися людський, Як розпочата у мармурі постать, іще невиразна, Ще не дороблена тоншим різцем* (Зеров, Вибр., 1966, 311); // Вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті або створений уявою. *Наша мати так зжилась з образом твоїм.. після слів моїх, що недавно призналась мені, що вже кохає тебе* (Коцюб., III, 1956, 128); *Степан.. ще постояв якусь хвильку перед порогом, поновив у пам'яті образ Ольги* (Стельмах, II, 1962, 154); *Сотнику Дерзкому.. цей край постає в іншому образі — у сонці сліпучім, у весняному цвітінні* (Гончар, II, 1959. 431); // Подоба, копія кого-, чого-небудь. *Синок, вірний образ батька та єдина потіха.., в тих самих росте ідеях* (Фр., VI, 1951, 322); *Що лякатись? Ні взяти, ні дать: Мій певнісінький образ по виду, — Так на мене скидається він* (Граб., I, 1959, 236).

В óбразі — у вигляді. [Юда:] *Все марилось мені — то райська брама, то золотий престол, а на престолі Мессія в образі того промовця* (Л. Укр., III, 1952. 136); *Звір у образі людини для бомби ціль собі знайшов* (Гонч., Вибр., 1959, 146); **Утрачáти (утрáтити) лю́дський óбраз** — переставати бути схожим на людину, втрачати вигляд, риси людини. *Якби люди не працювали, поступово втратили б людський образ* (Чорн., Красиві люди, 1961, 52).

2. Специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності. *В науці певна ідея виражається через поняття, а в мистецтві — через образи* (Мист. кіно, 1955, 36); *Павло Тичина створює розкішні зорові й музичні образи, сповнені руху, енергії* (Талант.., 1958, 32); *Образ Дніпра проходить крізь усю його* [Т. Шевченка] *творчість* (Рильський, III, 1956, 26); *Мій друг думає образами й фарбами* (Ю. Янов., I, 1958, 133); // Тип, узагальнений характер, створений письменником, митцем. *Всю свою ненависть до хижацтва Франко сконцентрував у образі орла-беркута* (Коцюб., III, 1956, 38); *У нечисленному ряді жіночих образів образ матері заступив собою всі інші* (Довж., I, 1958, 12); *Кожна людина, а отже і її мистецьке втілення в сценічному образі таїть в собі різні позитивні й негативні риси характеру* (З глибин душі, 1959, 72).

Вхóдити (увійтú) в óбраз — зживатися з персонажем мистецького твору, переймаючись його духовним світом (про гру актора, майстерність читця і т. ін.). — *Коли вас пустили, то сидіть смирно, бо я звелю вийти всім, хто не зайнятий на репетиції. Що за бешкетники? Ви ж не дасте йому увійти в образ* (Кучер, Трудна любов, 1960, 324).

3. *спец.* Зображення якого-небудь явища через інше, конкретніше або яскравіше за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова і т. ін.; троп. *Говорив* [Давид] *гарно, голосно, нешвидко і вплітаючи в мову живі барвисті образи* (Головко, II, 1957, 129).

4. *перев. мн.* Те, що вимальовується, постає в чиїй-небудь уяві. *Його уява працює невгамовно, розвертає перед ним усе нові образи, а найрадніше чудові, тихі, ясні образи полонини, лісів* (Фр., IV, 1950, 28); *Душа твоя вже повна була вщерть одним словом: земля, «моя земля!», і будилися в тобі образи твоїх давніх мрій* (Головко, I, 1957, 566).

5. Зображення зовнішнього вигляду кого-, чого-небудь (про портрет, фотографію, скульптуру і т. ін.).

[Годвінсон:] *Ти ж пам'ятаєш тую подобизну, що він зліпив на глум, неначе з мене? Я по одежі взнав, що то мій образ* (Л. Укр., III, 1952, 68); *В їдальні поруч з портретом батька урочисто пристроїли і мамин образ* (Собко, Звич. життя, 1957, 42).

6. *філос.* Відображення в свідомості явищ об'єктивної дійсності. *Наші відчуття, наша свідомість є лише образ зовнішнього світу..* (Ленін, 18, 1971, 59).

7. *заст:, жарт.* Обличчя. — *Не дивись, сину, на образ, а дивись, яка вона до тебе є. Іноді й уродлива, та лиха гадина...* (Мирний, I, 1949, 354); — *Не одягайся, спершу підемо та образи свої помиємо* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 43).

ÓБРАЗ ^{2}, а, *ч.* (*мн.* **образú,** íв). 1. Те саме, що **ікóна.** *До півночі молилась вона перед образами, прохала в бога щастя-долі своїй першій дитині* (Н.-Лев., I, 1956, 142); *Блимнула свічечка, блимнула друга і третя — і затеплились вони рівним вогнем перед образом Миколая-угодника* (Стельмах, II, 1962, 312).

2. *заст.* Картина. *На боковій стіні.. висів великий образ у золочених рамах* (Фр., V, 1951, 186); *Важке склепіння* [зали] *було оздоблене образами на історичні теми, роботи німецьких малярів, в золочених рамах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 44).

ОБРÁЗА, и, *ж.* 1. Зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю. *Довбуш пригадав, скільки перетерпів він образ і насмішок через свою негарну вроду* (Вас., II, 1959, 399); — *Я завжди ставився до тебе так, що запропонувати тобі адюльтер замість подружнього життя вважав за найтяжчу образу* (Руд., Остання шабля, 1959, 305).

◇ **Не давáти (не дáти) в обрáзу** *кого* — заступатися за кого-небудь; не допускати кривди над ким-небудь. *Та, правда, таки й Чіпка забивав усіх, не давав Грицька в образу* (Мирний, I, 1949, 402); **Не давáтись (не дáтись) в обрáзу** *кому* — не дозволяти ображати себе,' не допускати кривди над собою.

2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чимсь зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін. *В ридáнні тому вибухнула вся образа, весь жаль, що гнітив цілий день душу Софії* (Л. Укр., III, 1952, 542); *Тоді Левко, аж колотячись од кривди і образи, підійшов до дівчини* (Стельмах, I, 1962, 551).

ОБРÁЗИТИ *див.* **ображáти.**

ОБРÁЗИТИСЯ *див.* **ображáтися.**

ОБРАЗКÍ, íв, *мн.* (*Calla palustris*). Багаторічна трав'яниста рослина з повзучим членистим кореневищем і серцевидним, загостреним листям на довгих черешках.

ОБРÁЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який завдає образи, який виражає або містить у собі образу. *О. Артемій і Сусана Уласівна неначе ще виразніше почули в просторій світлиці образливу фразу* (Н.-Лев., IV, 1956, 133); *Майже образливим жестом кинувся* [підстаркуватий чоловік] *підтримати стремено, та Косінський сам зловив його з-під рук чоловіка* (Ле, Наливайко, 1957, 52).

2. Який легко ображається, чутливий до образи. — *Ти, бачу, й досі сердишся? Я не знав, що ти така образлива* (Мирний, III, 1954, 249).

ОБРÁЗЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **обрáзливий.** — *Я не можу жити, коли мене дошкуляють образливістю та плачами,— зимно відмовив Гордій* (Гр., II, 1963, 51).

ОБРÁЗЛИВО. Присл. до **обрáзливий** 1. *Лається боцман Смола не образливо, морськими словами* (Ткач, Жди.., 1959, 5); — *Потурай їм! Вони всі одним миром мазані,— образливо одказала Марина* (Мирний, III, 1954, 177); *Нічого не відповів наймит, тільки на душі стало гірко й образливо* (Шиян, Баланда, 1957, 137).

ÓБРАЗНИЙ, а, е. 1. Який змальовує, зображує що-небудь за допомогою образів (*див.* **óбраз** ^{1} 2). *В образній формі вона* [література] *відображає всі ті зміни, всі ті суперечності і боротьбу, що відбуваються в людському суспільстві* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 50); *Образне відтворення живої природи, насамперед квітів, це перша ознака українського народного стилю* (Вол., Дні.., 1958, 23); // Який містить у собі образ. *Образний вислів.*

2. Який виділяється своєю силою, виразністю і т. ін.; яскравий, барвистий, живий (про мову, слово). *Мова Семена Жураховича, треба бути справедливим,— нeяскрава, але точна й образна* (Вітч., 1, 1961, 190); *Тож спасибі вам, друзі, за натхнення, за óбразне слово, Що дало мені змогу всю Молдавію серцем збагнути!* (Забашта, Вибр., 1958, 88).

ОБРÁЗНИК, а, *ч.* Той, хто образив кого-небудь. *Під загальний регіт Мотря вибігла з кола, люто кинувши в обличчя образникові: — Нехай і так!.. Скоріше козла полюблю, ніж тебе* (Руд., Вітер.., 1958, 274).

ОБРÁЗНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обрáзник.**

ÓБРАЗНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **óбразний.** *Мова поеми* [«Слова..»] *відзначається великою емоціональністю, образністю та стилістичним багатством* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 512); *Образність вислову, абстрактна лексика мають у Брянського свою індивідуальну, типову для нього забарвленість* (Мовозн., VI, 1948, 17).

ÓБРАЗНО. Присл. до **óбразний.** *Я собі образно уявляю кличну форму, як простягнені до когось руки в більш чи менш підкресленому жесті* (Кундзич, Діезн.., 1956, 12); *Слово Горького звучало зі сторінок більшовицького журналу, образно й популярно роз'яснювало ідеї партії, закликало до революційної боротьби* (Рад. літ-во, 12, 1958, 13); *Він розповідав про роботи на окремих ділянках тунелю, іноді образно порівнював досягнення й відставання окремих технічних груп* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 179).

ОБРАЗÓК, зкá, *ч.* 1. Зменш. до **óбраз** ^{2} 1. *Там, де звичайно по хатах висять образки святих, побачив я серед стіни.. на дощечці.. почорнілу від диму товпку солі* (Фр., XIII, 1954, 58); *Мати обняла дітей, надівши їм невеличкі образки на шию* (Довж., I, 1958, 225).

2. *спец.* Невеликий художній твір (перев. прозовий), побудований на матеріалі якогось конкретного життєвого факту чи події. *Новелу свою, чи краще образок з життя молдаван, почав уже* (Коцюб., III, 1956, 128); *Мені.. одразу дали роль Тимоша у чудовому образку С. Васильченка «На перші гулі»* (Минко, Моя Минківка, 1962, 104).

3. *заст.* Малюнок, картинка. — *Чи вам більш до сподоби книжечки з образками? В мене такі є книжечки з образками* (Вовчок, I, 1955, 385); — *А тоді віддав* [парубок] *мені той образок, що малював,— і пішов* (Ю. Янов., I, 1954, 19); * Образно. *В голові.. тисячі образків, уривків пережитого і побаченого за день* (Смолич. Реве та стогне.., 1960, 254).

ОБРАЗОТВÓРЧИЙ, а, е. Який формує, створює образи (*див.* **óбраз** ^{1} 2). *Ім'я Олександра Довженка називається з величезною повагою як режисера-вчителя, що збагатив образотворчі засоби кіномистецтва* (Вітч., 2, 1965, 181); *З різнокольорових качалочок утворюють складні декоративні і навіть образотворчі композиції* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 69).

△ **Образотвóрче мистéцтво** — мистецтво, що втілює художні образи на площині та в просторі (живопис, графіка, скульптура і т. ін.). *Українське образотворче мистецтво розквітло й зміцніло під живлющими* *промінням ідей російських передвижників* (Рильський, III, 1959, 22); *На широкій виставці образотворчого мистецтва буде представлено 400 творів живопису, 600 графічних робіт, 200 скульптур та 3000 робіт майстрів народної творчості і прикладного мистецтва* (Рад. Укр., 12.XII 1960, 2).

ОБРАЗОТВÓРЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **образотвóрчий.** *Український народ поряд з прекрасним даром пісні, особливим музичним генієм володіє також великим талантом образотворчості* (Мист., 3, 1965, 47).

ОБРАЗÓЧОК, чка, *ч.* Пестл. до **образóк.** *І внучатам із клуночка Гостинці виймала: І хрестики, й дукачики, Й намиста разочок Яриночці, і червоний З фольги образочок* (Шевч., I, 1951, 320); *Над софою висів маленький образочок з вишиваною на паперовій канві гускою чи качкою* (Кобр., Вибр., 1954, 121).

ОБРÁМИТИ *див.* **обрамля́ти.**

ОБРÁМИТИСЯ *див.* **обрамля́тися.**

ОБРÁМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрáмити.** *Очерет кінчається, відкривається чимала, обрамлена заростями галявина* (Гончар, Маша.., 1959, 34); *Голова його, облисіла над лобом, була обрамлена короною білих кучерів* (Бурл., М. Гонта, 1959, 43); *З тої хвилини батько ожив у цій простій селянській хаті, вийшов з портрета, обрамленого вишиваним рушником* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 27).

ОБРÁМЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обрамля́ти.** *Під впливом російської народної архітектури для обрамлення пройм почали застосовувати наличники* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58).

2. Те, що обрамлює, оточує що-небудь у вигляді рамки. *На Софії була чорна сукня з коштовної тканини і чорна шаль, в обрамленні якої обличчя її видавалося блідішим, ніж звичайно* (Шиян, Гроза.., 1956, 18); *В орнаменті обрамлення входу ви побачите плоди родючої української землі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 147).

3. *спец.* Початкова і завершальна композиційні частини твору, що є ніби рамкою для інших його частин. *П'ятий, заключний розділ поеми є продовженням вступу, а в цілому вони є обрамленням до основної розповіді* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 332).

ОБРÁМЛЮВАТИ *див.* **обрамля́ти.**

ОБРÁМЛЮВАТИСЯ *див.* **обрамля́тися.**

ОБРАМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОБРÁМЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОБРÁМИТИ,** млю, миш; *мн.* обрáмлять; *док., перех.* 1. Вставляти, поміщати в раму, рамку.

2. Оточувати собою що-небудь у вигляді рамки; облямовувати. *Червоні пасма ліщини обрамляли велику площу води з усіх боків* (Чаб., Тече вода.., 1961, 45); *Чергуються рядками дуб і клен, акація і ясен — живі рими. А кожну зелену строфу обрамлює кучерявий чагарник...* (Жур., Вечір.., 1958, 38); *Очі у неї були великі, дві чорні коси, перекинуті наперед, обрамляли лице незвичайне* (Сенч., Опов., 1959, 45).

ОБРАМЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ОБРÁМЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **ОБРÁМИТИСЯ,** иться; *мн.* обрáмляться; *док.* 1. Оточувати чим-небудь у вигляді рамки. *Дверні та віконні пройми обрамлялися міцними колодками з пазами* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58); *Рахівські кептарі мають прямий крій.. Обшиваються чорним смушком, темно-червоним сукном, яке обрамлюється трьома рядами вишитих зубців* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 63).

2. *тільки недок.* Пас. до **обрамля́ти.**

ОБРАМÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрамувáти.** *Білий лоб з високими бровами й тепер гордо піднімався вгору, обрамований золотими квітами та рожами* (Н.-Лев., II, 1956, 72); *Середник на чільній дощі.. оправи має овальну форму і обрамований дубовим вікном* (Укр. золотарство.., 1970, 108).

ОБРАМÓВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрамóвувати.**

ОБРАМÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБРАМУВÁТИ,** ýю, ýєш, *док.* Те саме, що **обрамля́ти.** *Електролампа тепер горіла так яскраво, що навіть од вікон було видно мережку на рушнику, що обрамовував на протилежній стіні портрет Калініна* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 577).

ОБРÁМОК, мка, *ч.* Те, чим обрамляється що-небудь; рамка.

ОБРАМУВÁННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обрамувáти.**

2. Те саме, що **обрáмлення** 2, 3. *Елегантний котелок і оксамитовий комір пальмерстона дуже личили мсьє Енно: його чорні вусики стрілочками виглядали в такому обрамуванні особливо задерикувато і мужньо* (Смолич, Світанок.., 1953, 41); *Вони* [горельєфи].. *за композицією ритмічні і добре читаються на фоні стінки й орнаментального обрамування* (Мист., 6, 1958, 15); *Це визначило композицію твору, що має авторське обрамування і центральну розповідну частину — виклад промови селянина* (Іст. укр. літ., I, 1954, 546).

ОБРАМУВÁТИ *див.* **обрамóвувати.**

ОБРÁНЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обрáнити.** *За нею вже товпляться перед командирами й інші дівчата, тримаючи в поводах змилених, заганяних, то обранених, то в перекручених сідлах кадетських скакунів* (Гончар, II, 1959, 26).

ОБРÁНЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Особа, обрана до органів влади для виконання яких-небудь високих обов'язків, доручень і т. ін. *Згодом вона помітила серед багатьох обранців народу.. жінок, зодягнених у національну одіж* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 151); *Народні обранці — депутати Верховної Ради СРСР — всебічно обговорили ряд питань величезної державної ваги* (Рад. Укр., 11.II 1955, 1).

2. Той, кому віддається в чомусь перевага серед інших, хто удостоюється більшої уваги, ніж інші. *Що ж до обранців, яким щастить відбути практику при інституті, то й ті відбувають практику під керівництвом не самого професора Трембовського, а котрогось із його численних асистентів* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 142); // Той, на кого впав вибір бути коханим, другом життя. *Рясні сльози градом котяться по дівочих щоках, а вона, усміхаючись, .. все тримає хлопцеву руку в своїй руці, все надивляється на нього, на свого обранця* (Гончар, Маша.., 1959, 9); *Він учитель чи майстер, чи рибалка з Янтарного моря? Хто б не був, все одно, він обранець серденька твого* (Забашта, Вибр., 1958, 82); // *заст., поет.* Улюбленець. *Співа тую пісню дружині дружина,— Те знає і тішиться музин обранець* (Л. Укр., I, 1951, 111); *Що їм* [буржуа] *народ! Це — купа гною. Як сміє він грозить бідою Царям життя, обранцям муз?!* (Сос., I, 1957, 461).

3. Людина, від природи наділена чимось недосяжним для інших (талантом, щастям і т. ін.). *Той голос надземний часами лунає В піснях соловейка навéсні,— І тільки обранець між людьми здолає Співать тії гімни небесні* (Л. Укр., I, 1951, 341); *Єсть на світі обранці — щасливі, ясні, безтурботні, Легко, вином золотим піниться їхнє життя* (Зеров, Вибр., 1966, 116).

ОБРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрáти.** *Втішалася обрана богом мати, Сповнялась материнської пихи, Святої гордості, що кожна мати має, Як на руках своє дитя тримає* (Л. Укр., I, 1951, 419); *Обраний ним шлях простелеться через круті перевали і урвища* (Гур., Друзі.., 1959, 28); *Старший конюх Лук'янченко був обраний секретарем партійної органі-*

зації лише півроку тому (Жур., Звич. турботи, 1960, 72); // *у знач. ім.* **о́брані,** них, *мн.* Ті, кого обрано для виконання яких-небудь обов'язків; обранці. *Двір помалу пустів. Лишились тільки обрані— Прокіп, Гуща й Мажуга* (Коцюб., II, 1955, 83); *Послали в двір обраних, але управитель не схотів про таку ціну й слухати* (Головко, II, 1957, 236); // **о́брано,** *безос. присудк. сл. Його обрано керівником* [експедиції] (Донч., II, 1956, 21).

2. *у знач. прикм.* Який виділяється серед інших своїм громадським становищем, розумом, талантом і т. ін. *В нашій країні розумова праця перестала бути привілеєм тільки обраних верств населення* (Наука.., 10, 1956, 15); *Художній тип мислення властивий не тільки обраним, але всім людям* (Талант.., 1958, 57).

ОБРА́НИТИ, ню, ниш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **пора́нити.** — *Що це з тобою? Де ти так обранив руки?* (Руд., Вітер.., 1958, 116).

ОБРА́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **пора́нитися.** *На другому віддільку обранився біля трактора хлопець-причіплювач* (Гончар, Тронка, 1963, 172).

ОБРА́НИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обра́нець.** *На світі існують тисячі зваблливих, похітливих Ксан, але існують і інші, чудесні, як мрія, дівчата, і серед них мусить бути його єдина обраниця* (Кол., Терен.., 1959, 131).

ОБРА́НКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **обра́ниця.** *Рожеві квіти і світи, Вогні невипалені ранків, І ти, на всіх дорогах ти, Досвітніх мрій моїх обранка* (Ус., Листя.., 1956, 98).

ОБРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обра́ти.** *В чарах кохання моє дівування, Хочу я вільно, як пташка, прожить: Вільне обрання і вільне кохання, Серденьку воля, як хоче любить!* (Пісні та романси.., II, 1956, 198); *Обрання ж реєстровцями Косінського на гетьмана цілого руху народного перевернули владолюбну душу Григора Лободи* (Ле, Наливайко, 1957, 78).

ОБРА́ТИ *див.* **обира́ти.**

ОБРА́ТИСЯ *див.* **обира́тися.**

ОБРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрахува́ти.** *Дивився на нього, як він рубає! Яка сила і краса розмаху, яка безліч рухів, .. завше потрібних, віками обрахованих, що від батька до сина переходять* (Хотк., II, 1966, 354).

ОБРАХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрахо́вувати.**

ОБРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБРАХУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Визначати кількість, обсяг, вартість і т. ін. чого-небудь підрахунком, лічбою; підраховувати, обчислювати. *Я відчуваю, як люди мислять, обраховують, займаються складною бухгалтерією* (Довж., III, 1960, 465); *Гарячі уми й живі уяви різних приятелів і приятельок з усякою математичною докладністю обрахували маєток обох братів* (Фр., VI, 1951, 204); // *рідко.* Робити розрахунки при спорудженні чого-небудь; розраховувати. — *Я будував декорацію, обраховуючи її на певну точку знімання* (Ю. Янов., II, 1958, 29).

2. *рідко.* Те саме, що **обмірко́вувати.** *Сперечаємося, пригадуємо, що де вичитали, часом давно забуте звідкись прилізе на пам'ять, обраховуємо свої погляди* (Коцюб., I, 1955, 466); *Як Ви приїдете сюди, то тоді купно і обрахуємо про все* (Мирний, V, 1955, 394).

3. Неправильно відраховуючи, недодавати що-небудь комусь (перев. гроші). *Трьох вона обрахувала, Двом ситра не долила...* (Воскр., З перцем!, 1957, 316).

ОБРАХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБРАХУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. *на чому, рідко з чим.* Помилятися при підрахунку; неправильно підраховувати на шкоду собі. *Одної п'ятниці він, видно, обрахувався з касою* (Фр., IV, 1950, 10); *Цифри до плану він вводив з пересторогою, щоб, боронь боже, на чомусь не обрахуватись* (Оров., Зел. повінь, 1961, 46).

2. *з ким, рідко.* Те саме, що **розрахо́вуватися.** — *Ну, годі, годі, не журіться,— почав батюшка..— Чи ви вже справді думаєте, що я такий жила? Ось приходьте сього вечора, то ми з вами обрахуємось, а завтра й поїдете* (Л. Укр., III, 1952, 575); *Коли ж хотіла* [мати] *взяти від неї гроші і йти до пані обрахуватися, Гінда сказала, що вона сама піде до пані і з нею обрахується* (Кобр., Вибр., 1954, 73).

3. *тільки недок.* Пас. до **обрахо́вувати.**

ОБРАХУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрахува́ти.** *Може б Ви до того часу зібрали гроші і призначили день і місяць за* [для] *обрахування статуту* (Мирний, V, 1955, 426).

ОБРАХУВА́ТИ *див.* **обрахо́вувати.**

ОБРАХУВА́ТИСЯ *див.* **обрахо́вуватися.**

ОБРАХУ́НОК, нку, *ч., рідко.* 1. Дія за знач. **обрахува́ти, обрахо́вувати.** *Праця над обрахунком протяглася до другої години* (Фр., VIII, 1952, 380); *Тут пан.. занурився в складні господарські обрахунки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27); *Всі обрахунки, які з такою ретельністю вів перед тим, вмить вилетіли з Кемперової голови* (Загреб., Шепіт, 1966, 359); *І несолодко було там робітникам. Важка, виснажлива праця, на кожному кроці штрафи, обрахунки, розбій* (Рад. Укр., 27.VI 1957, 1); // Викладки, одержані в результаті підрахування якихось даних; розрахунок. *Моя остання ніч... Коли ж успію я передати їм пориви всі свої, і обрахунки всі, свою крилату мрію про міжпланетний рейс в надзоряні краї?* (Тер., Серце.., 1962, 13); *Давид ходив по двору.., про себе щось розраховуючи. Збоку б хтось глянув — інженер то ходить, що йому треба обрахунок на ремонт скласти* (Головко, II, 1957, 17); // *рідко.* Те саме, що **о́блік.** *Зміни ці ще не піддаються обрахунку* (Еллан, II, 1958, 179); *Експропрійованим коштам він вів точний обрахунок* (Смолич, V, 1959, 29).

2. Дія за знач. **обрахува́тися, обрахо́вуватися** 2; розрахунок. *Мати відказала* [купити ноти], *вимовляючись що «скоро спродасть овочів з саду, .. то по обрахунку, може, купить»* (Коб., III, 1956, 320).

В обраху́нку — не мати боргів, заборгованості; розрахуватися. [Антей:] *Я навчаю їх малої втіхи перебирати струни доладненько.., вони ж мені дають.. грошей, і так ми в обрахунку* (Л. Укр., III, 1952, 416).

ОБРЕВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Зробити ревізію. *Треба наїхати та обревізувати горобцівську управу* (Н.-Лев., IV, 1956, 165).

2. *перен.* Ретельно оглянути. *Зустрівши на платформі матроса.., Большаков обревізував його з напису на кашкеті до калош на босих ногах* (Ю. Янов., I, 1958, 119); *Івашко вперше за весь час критично обдивився Анатоля, обревізував йому обличчя* (Кач., II, 1958, 370).

3. *перен.* Детально проаналізувати; обміркувати. *Обревізувавши, напевно, що він говорив до.. юнака, поштовик.. знову зашамотів* (Панч, На калин. мості, 1965, 207).

ОБРЕ́ЗКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обре́знути.** *Всі вони* [подружки] *свіженькі, рум'яненькі.., зграбненькі, .. а вона спотворена передродовими плямами, обрезкла, неповоротка* (Вільде, Сестри.., 1958, 103); *Сам* [Кабанний] *досліджує життя на причілку, насуплений, обрезклий* (Гончар, Таврія, 1952, 36); // *у знач. прикм. Лице господаря віддзеркалювало багато страждань.. Воно стало обрезкле, повне* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 215).

ОБРЕ́ЗКНУТИ, ну, неш. Док. до **бре́зкнути.** *Пан Горленко помітно подався за рік: він якось обважнів, обрезк* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 7); *З якогось часу він став наживати тіла, обрезк, став важкий* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 247).

ОБРЕКТИ́ *див.* **обріка́ти.**

ОБРЕКТИ́СЯ *див.* **обріка́тися.**

ОБРЕМІ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обремі́зити.**

ОБРЕМІ́ЗИТИ, іжу, ізиш, *док., перех.* 1. Змусити кого-небудь програти в карти, залишивши без якоїсь кількості взяток.

2. *перен., заст.* Перехитрити, обдурити.

ОБРЕМІ́ЗИТИСЯ, іжуся, ізишся, *док.* 1. Програти в карти внаслідок недобору встановленої кількості взяток.

2. *перен., заст.* Помилившись, потрапити в скрутне, невигідне становище.

ОБРЕ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., вульг.* Надмірно наїстися; обжертися. *Усе до останнього поїм, та так обрепаюсь, що, може, через силу і додому дійду...* (Кв.-Осн., II, 1956, 477).

ОБРЕПІ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., зневажл.* Сильно вдарити батогом.

ОБРЕШЕТИ́ТИ, шечу́, шети́ш *і* **ОБРЕШЕТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., буд.* 1. Поставити гратки на що-небудь; прилаштувати їх до чогось.

2. Прибити лати до кроков для настилання на них покрівлі.

ОБРЕШЕТУВА́ТИ *див.* **обрешети́ти.**

ОБРЕШІ́ТКА, и, *ж., буд.* Основа покрівлі з кроков та прибитих до них лат. *Шлакоцементна покрівля майже вдвоє легша від черепичної і дає можливість економити ліс, який витрачається на влаштування.. обрешітки* (Архіт. і буд., 1, 1955, 20).

О́БРИ, ів, *мн. (одн.* **обр,** а, *ч.).* Слов'янська назва аварів. *В другій половині VI ст. авари, яких літопис називає обрами, оселились на середньому Дунаї і звідси чинили напади на землі Візантійської імперії і слов'ян* (Іст. УРСР, 1, 1953, 37).

ОБРИ́В, у, *ч.* 1. Дія і стан за знач. **обрива́ти**^{1} 2 і **обрива́тися**^{1} 2, 4. — *Я взявся усунути обрив, не вимикаючи струму* (Гончар, III, 1959, 281); *Віталій стояв і дивився, як Жорка Мацкевич.. виясняв, де стався обрив електромережі* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 124).

2. *перев. мн.* Обірваний шматок чого-небудь (пряжі, мотузки і т. ін.); обривок. *Чимало обривів віскозної і капронової нитки накопичується в перемотувальних і текстильних цехах* (Роб. газ., 21.VII 1964, 2).

3. Місце, де обірвано що-небудь (нитка, дріт і т. ін.). *Телефоніст, тримаючись рукою за провід, проповз назад до села шукати обрив* (Трубл., I, 1955, 43).

4. Місце, де круто спадає поверхня землі внаслідок обвалу і т. ін.; круча. *Іду я тихою ходою, Дивлюсь — аж он передо мною, Неначе дива виринають, Із хмари тихо виступають Обрив високий, гай, байрак* (Шевч., II, 1963, 41); *Марусі було невесело. Чужа всім, віддалялася, сідала над обривом скелі і думала* (Хотк., II, 1966, 202); *Кінець льодовика являв собою стрімкий обрив висотою в 10 метрів з прозоро-голубого льоду* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 17).

ОБРИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обривання. *Слідом за скиртуванням треба негайно починати обривання бобів спеціальною обривальною машиною або вручну* (Ол. та ефір. культ., 1956, 211).

ОБРИВА́ННЯ, , я, *с.* Дія за знач. **обрива́ти**^{1} і **обрива́тися**^{1} 1—3. *Механізм для обривання качанів; Обривання проводів.*

ОБРИВА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБІРВА́ТИ,** ву́, ве́ш, *док., перех.* 1. Зривати, виривати що-небудь кругом, звідусіль, одне за одним з чогось. *Вітер.. обривав виноградне листя та гнав його по чорній, каламутній.. річці* (Коцюб., I, 1955, 177); *Молодиця підійшла до зваленої липи, почала було обривати запашний цвіт, та й спинилася* (Шиян, Гроза.., 1956, 576); // Знімати, зривати плоди. *Ходе* [ходить] *дівчина в садочку, Терен обриває; Терен рученьки їй коле, Аж кров виступає* (Щог., Поезії, 1958, 77); *Мотря знов ганяла Лаврінових дітей з свого города ломакою, доки груші зовсім не обірвали то Мотрині, то Лаврінові діти* (Н.-Лев., II, 1956, 379); // Пошкоджувати, обламуючи, розриваючи. [Сидір Сидорович:] *Химко! Піймай собаку та прив'яжи на ланцюг, щоб часом не кинулась на кого та не обірвала якій-небудь панні весі́льної сукні* (Н.-Лев., II, 1956, 523).

◇ **Обірва́ти чу́ба (ву́ха, чупри́ну** *і т. ін.) кому, на кому* — дуже поскубти кого-небудь за во́лосся, надерти вуха і т. ін. *Тепер я і справді лиса, бо обірвали мені на голові все волосся* (Н.-Лев., II, 1956, 23); [Кривцова:] *А ось як обірву я тобі вуха, зухвале дівчисько!* (Коч., II, 1956, 459).

2. Сильно натягуючи, шарпаючи, порушувати цілість чого-небудь; розривати. *Йде до неї Штирова, прогорта основу, пальці щось знаходять там, нитку обривають...* (Тич., II, 1957, 262);—*В мене коні через клятих гедзів упряж обривають* (Стельмах, Правда.., 1961, 16); *Промчали нестямні коні, обірвавши поводи* (Довж., I, 1958, 284); // Відривати кінці чого-небудь; надривати щось з країв. *Віктор раптом спинивсь,.. зірвав цілу жменю квітів.. На ходу обірвавши корінці, причепурив букет і .. дав своїй дамі* (Головко, I, 1957, 477).

3. *перен.* Припиняти яку-небудь дію, перебіг, розвиток чого-небудь. *Давид обриває спів і так вітається, наче нічого не трапилось* (Стельмах, I, 1962, 108); *На півслові обриває Бортняк молитву* (Бабляк, Літопис.., 1961, 3); *Як раптово почав, так несподівано і обірвав свою музику Русак* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 189); *Дозвольте на цьому мої ще не закінчені думки обірвати* (Довж., III, 1960, 201).

4. *перен., розм.* Різко зупиняти, переривати кого-небудь, змушуючи замовкнути. *Він стілько обривав Параску, і вона кожен раз.. змовчувала* (Мирний, IV, 1955, 50); — *Годі, Вікторе! Дурниці плетеш. Дурниці! — сердито обриває його Маринка* (Речм., Твій побратим, 1962, 85); — *Мовчіть! не те! — різко й капризно обірвала вона і нетерпляче змінила кілька раз позу* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Цю неголосну зухвалу репліку чула лише Валентина і пораділа в душі, що Круглов так обірвав Сотника* (Руд., Вітер.., 1958, 388).

5. *розм.* Переобтяжуючи, дуже натруджувати (руки). *За день труд руки обірвав, Не міг здрімнути я до рана* (Граб., I, 1959, 194); *Дівчатка зовсім обірвали їй руки, вона стомилась, її ноги стали важкі* (Збан., Між .. людьми, 1955, 25).

ОБРИВА́ТИ^2, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех., рідко.* Рити кругом, навколо чого-небудь.

ОБРИВА́ТИСЯ^1, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБІРВА́ТИСЯ,** ву́ся, ве́шся, *док.* 1. Відриваючись, відділяючись від чого-небудь, падати; зриватися. *Сухе листя обривається уже з дерева із легеньким.. хрупотінням і падає долі* (Григ., Вибр., 1959, 438); // Не втримуючись, зриватися з чого-небудь. *Козаки до того оскаженіли в своїй лютості, що й самі почали обриватися з скель услід за німцями* (Стар., Облога.., 1961, 75); *Раз до нас на палубу впало, обірвавшися з дерева, мале мавпеня* (Ю. Янов., II, 1958, 85).

◇ **Обрива́ється (обірва́лося, обірве́ться) се́рце; Об-**

рива́ється (обірва́лося, обірве́ться) щось (усе́ *і т. ін.*) **всере́дині (в гру́дях** *і т. ін.) у кого, кому* — про сильне зворушення, викликане раптовим переляком, несподіваною прикрістю і т. ін. *Видавалося йому, що цілий пароплав і він з ним западається в глибоке море. І серце його обривається і кров стигне* (Ірчан, II, 1958, 265); *З яким нетерпінням вичікувала вона хвилини появи його* [листоноші], *і коли приходив з порожніми руками, їй обривалось щось всередині* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 365); *Семен почув, що серце його раптом обірвалось, впало... у грудях щось стиснуло* (Коцюб., I, 1955, 124); *Юрко відчув, як усе всередині у нього обірвалось. Вели його батька* (Багмут, Опов., 1959, 25).

2. Втрачати цілість, розділятися на частини від натягання, ривка, перетирання і т. ін.; розриватися, перериватися. *Принцеса в білому убранні сидить і пряде золотий кужіль.., нитка хутко обривається* (Л. Укр., II, 1951, 191); *Гудів дріт. І було, що дріт обривався, тихо тоді, тільки ноги в грязюці чвакали* (Головко, II, 1957, 83); *Коли це раптом обірвався сталевий трос* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 59); *Дві вервечки обірвалось,— Син би міг убиться* (Воронько, Тепло.., 1959, 113); * Образно. *Аж ранком ланцюг спогадів обірвався* (Ле, Право.., 1957, 225).

3. *перен.* Раптово, несподівано припинятися, перериватися (про перебіг, розвиток певної дії). *Розмова і шепотіння обривається* (Л. Укр., II, 1951, 410); *Пісня обірвалася, за стіною стало тихо* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 359); *Дружба початкуючого поета з старшим письменником, на жаль, рано обірвалась: в 1913 р. Коцюбинський помер* (Поезія.., 1956, 14); // *розм.* Раптово, несподівано замовкати. *Вона збивалась — то говорила не те, що хотіла, то пропускала таке ж важливе, що неодмінно треба було сказати, то обривалась і довго мовчала* (Головко, II, 1957, 108).

4. Круто, стрімко спадати. *На гранітну мускулисту кручу, що обривалася біля самого Бугу, розгонисто вилетів вершник в будьонівці* (Стельмах, II, 1962, 186); *З пагорба було видко поле, покраяне чагарниками, проваллям, що круто обривалося біля річки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 280); *Висока гора спускалась покатом і обірвалась над самою Россю високими, рівними, як стіни, кам'яними скелями та проваллям* (Н.-Лев., I, 1956, 49); // Раптово, несподівано закінчуватися. *Вони* [жайворонки].. *знову сірими грудочками впали на протиснуту, притрушену снігом стежину, що обривалась біля стогу* (Стельмах, I, 1962, 217); *Наче лезом підтятий, ліс обривається перед світляною смугою Дніпра* (Вол., Місячне срібло, 1961, 49).

5. *тільки док., розм.* Зносити до дрантя свій одяг, взуття і т. ін.; обноситися. [Кнур:] *Не пізнала. Я — твій чоловік, Остап. Бач — обірвався як, обносився* (Мирний, V, 1955, 83); [Катря:] *Хлопець обірвався, ходить, як од гіллі одірваний* (Мик., I, 1957, 156).

6. *тільки недок.* Пас. до **обрива́ти** ^{1}. *Встановлено, що при сівбі насінням з ділянок гібридизації, де волоті обривалися несвоєчасно.., урожай одержували.. нижчий* (Рад. Укр., 28.VII 1961, 2).

ОБРИВА́ТИСЯ ^{2}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. *заст.* Оточувати свою садибу і т. ін. ровом; окопуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **обрива́ти** ^{2}.

ОБРИ́ВИСТИЙ, а, е. 1. Який має дуже круті, прямовисні схили, береги; крутий, стрімкий. *Круто спускалась гора і обривистим берегом оточувала широке плесо і байрак* (Стор., I, 1957, 398); *Вершники, збившись.. на обривистій кручі берега, дружно бомблять.. палуби затиснутих.. між естакадами суден* (Гончар, II, 1959, 48).

2. *рідко.* Те саме, що **ури́вчастий.**

ОБРИ́ВИСТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **обри́вистий.**

ОБРИ́ВИСТО. Присл. до **обри́вистий.** *Ріки тут високі і обривисто стрімкі* (Кол., Терен.., 1959, 300); *Він вигукує натужисто, обривисто: — Назад...* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 602).

ОБРИ́ВКОВИЙ, а, е. Який не становить собою зв'язного цілого, який не має зв'язку, послідовності; уривчастий. *Обривкова фраза.*

ОБРИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Наявність обривів, розривів (у пряжі і т. ін.). *Відходи через обривність нитки значно збільшилися* (Роб. газ., 21.I 1965, 3); *Ще одна причина простоїв — погана якість пасів. Вони швидко витягуються, а це.. збільшує обривність паперу* (Літ. Укр., 5.II 1965, 1).

ОБРИ́ВОК, вка, *ч.* 1. Шматок, відірваний від чого-небудь, або залишок від обриву чогось. *Вона несла кудись під пахвою радіоприймач з обривками антени* (Гончар, Людина.., 1960, 58); *Арсен порвав аркушик паперу й обривки кинув лисунові в обличчя* (Дмит., Розлука, 1957, 82).

2. Відірвана від цілого, позбавлена загального зв'язку з цілим частина чого-небудь; уривок. *Марксизм є надзвичайно глибоке і різнобічне вчення. Тому недивно, що* ***обривки*** *цитат з Маркса.. можна зустріти завжди серед «доводів» тих, хто рве з марксизмом* (Ленін, 26, 1951, 178); *В якійсь чудній мішанині неслись перед ним обривки гадок, незв'язані, роз'єднані* (Хотк., I, 1966, 56); *Увага розвіювалась. Обривки якихось думок вертілися в голові* (Коцюба, Нові береги, 1959, 438).

3. *перев. мн., діал.* Невеликі додатки (до платні і т. ін.). *Густав брався вижити у Львові за 1000 гульденів, надіючись притім з свого уряду ще деяких обривків* (Фр., III, 1950, 379); *Розлука з панотцем була би для Івана великою недогодою, бо служба легка, а, опріч платні, мав іще всілякі обривки* (Март., Тв., 1954, 227).

ОБРИ́ВОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **обри́вок** 1. *Іде наш циган, коли це назустріч йому чоловік веде собаку на обривочку* (Україна.., I, 1960, 180).

ОБРИ́ВЧАСТИЙ, а, е. Те саме, що **обри́вистий.** *Світило сонце на зелені вали води, на буруни, на піну між камінням й на обривчасту високу скелю* (Ю. Янов., II, 1958, 86).

ОБРИГА́ТИ *див.* **обри́гувати.**

ОБРИГА́ТИСЯ *див.* **обри́гуватися.**

ОБРИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРИГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., вульг.* Забруднювати що-небудь блювотою.

ОБРИ́ГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБРИГА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., вульг.* Забруднюватися блювотою.

ОБРИ́ДА, и, *ж.* Почуття огиди, душевної неприязні до кого-, чого-небудь; відраза. *Так, в догоду його міркуванням, вона.. з душевною обридою мусить виборювати місце, про яке хтось інший, може, тільки мріє...* (Гончар, Тронка, 1963, 176).

ОБРИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрида́ти.**

ОБРИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРИ́ДНУТИ**, ну, неш, *док.* Ставати неприємним, нудним від одноманітності, повторення і т. ін.; набридати. *Марусі ставало нудно.. І навіть гори, теплими синіми хвилями купані, обридали* (Хотк., II, 1966, 58); *Виє вітер, довго виє, навіть слухать обрида* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 71); *Всякому обридне два місяці з хворою возитися* (Л. Янов., I, 1959, 55); // Ставати противним, осоружним. *Вона обридла йому гірше печеної редьки* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Різниця в поглядах та в смаках довела, врешті, до того, що вони обридли одно одному і мусили* *розійтись* (Коцюб., II, 1955, 135); [А н н а:] *Обрид він* [чоловік] *мені. Лучче б був гнів собі у криміналі* (Фр., IX, 1952, 130); // *безос. Очам видно, та ногам обридло* (Укр.. присл.., 1955, 199); *Плив-плив* [Еней], *що аж обридло, І море так йому огидло, Що бісом на його дививсь* (Котл., I, 1952, 70).

ОБРИ́ДЖЕННЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **обри́да.** *З жахом і обридженням він кинув огидливу страву геть від себе* (Фр., IV, 1950, 175); *Скінчивши роботу, я почуваю попросту обридження до неї, такою мізерною видається вона мені* (Коцюб., III, 1956, 282); *В її зовнішності можна було відчути якусь байдужість, навіть обридження до всього* (Гур., Друзі.., 1959, 116).

ОБРИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРИ́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* Викликати до кого-, чого-небудь почуття неприязні, огиди; робити кого-, що-небудь неприємним, бридким.

ОБРИ́ДИТИ *див.* **обри́джувати.**

ОБРИ́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який обридає чимось; набридливий. *Старий Іван Лаврусь скинув обридливу сльозу, що пробігла по всьому виду* (Гр., Без хліба, 1958, 70).

2. Огидний, бридкий. *Сниться йому, що якась слизька, погана рука поволі розвертає одіж на його грудях.., холодна, обридлива* (Фр., I, 1955, 298); *Все перепліталося сміхом, живою потребою сміятися. І тільки. І нічого гидкого, нічого обридливого* (Хотк., II, 1966, 405).

ОБРИ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **обри́дливий** 2. *В серці басків ще і досі Не зникає обридливість До каготів* [залишків іберійського племені]. *Темний спадок Давніх темних часів віри* (Л. Укр., IV, 1954, 164).

ОБРИ́ДЛИВО. Присл. до **обри́дливий.** *Дзвінок кличе до порядку. Той самий дзвінок, який так обридливо гукав на лекції* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 150).

ОБРИ́ДЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обри́днути.** *Люди, звичаї їх, своє життя навіть спротивіло їй. Все те таке обридле та непривітне, все те не має ніякої радості у її серці* (Мирний, III, 1954, 344); *Згодом подадуться вони десь далеко-далеко від цих обридлих низовин* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 4).

ОБРИ́ДНУТИ *див.* **обрида́ти.**

О́БРИС, у, *ч.* 1. Загальний вигляд предмета, окреслений лінією, що обмежує його поверхню; контур, силует. *В рожевому тумані.. з'являлись і щезали неясні обриси хат* (Коцюб., II, 1955, 16); *Знайомі обриси смерек по косогору чорно окреслюються на тлі неба* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 61); *Понад берегом на підпорах вимальовувалися обриси майбутніх лодій* [човнів] (Скл., Святослав, 1959, 310); // Форма, накреслення чого-небудь. *З другої половини XIV ст. розвивається новий вид письма «півустав» — простіший обрис букв, менш старанний, дрібніший* (Рад. літ-во, 5, 1958, 45).

2. *перен.* Загальний вигляд, зміст і т. ін. чого-небудь, що вимальовується в думках, в уяві, у планах і т. ін. *У Програмі КПРС дано винятково чіткий обрис світлої будови майбутнього суспільства* (Наука.., 12, 1961, 2); *Думками він був зараз далеко від Харитона — біля Тосі, і ще далі — в невизначених обрисах свого майбутнього* (Смолич, Мир.., 1958, 28); // *перев. мн.* Картини, що невиразно вимальовуються в уяві; образи. *Фантазія створювала якісь невиразні обриси, в уяві за темрявою ховалися міцні ворожі загони, полки, застави* (Трубл., I, 1955, 47).

3. *перев. мн.* Сукупність ліній, що окреслюють обличчя; риси. *Був се предобродушний, веселий.. парубчак, з приємними, хоч трохи грубоватими обрисами лиця* (Фр., IV, 1950, 203); *Двоє друзів знову стрілися. Один, високий дід, сивий, .. другий — сіроокий, теж високий, міцний в поставі, з трохи суворими впертими обрисами лиця* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15).

4. *заст.* Нарис. *Другий* [обрис] *буде «Батьки», де виведені батьки тих хлопців, що показані в першому обрисі* (Мирний, V, 1955, 362).

ОБРИСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрисува́ти.** *Се був молодець літ, може, 24, — .. високий а тонкий, з лицем дрібним і чудно.. обрисованим, але блідим* (Фр., I, 1955, 320).

ОБРИСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрисо́вувати.**

ОБРИСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРИСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Обводити довкола лінією; окреслювати. *У звичайних випадках обвідна немовби обгортає всю сім'ю ліній, а лінії в своїй сукупності обрисовують обвідну* (Курс мат. анал., II, 1956, 99).

2. Виразно виділяти на фоні чого-небудь. *Світляна смуга ковзала по лискучому її волоссі, гарно обрисовувала її чисте чоло, майже музикальною лінією виписувала точений носик* (Вол., Місячне срібло, 1961, 125).

3. *перен.* Давати характеристику кому-, чому-небудь; змальовувати, описувати. *Пісня сама доволі виразно показує його вдачу і поступки, обрисовує нам наглядно його положення* (Фр., XVI, 1955, 91); *Свирид Яковлевич все повніше і повніше в розмовах обрисовував образ свого товариша* (Стельмах, На.. землі, 1949, 76).

ОБРИСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБРИСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Виразно окреслюватися, виділятися на якому-небудь фоні. *Масивна, трохи незграбна поетова постать чорним силуетом обрисовувалась вгорі, підсвічена знизу ліхтарями* (Дмит., Розлука, 1957, 31); *Ось у темряві вже обрисувалися силуети пароплава* (Трубл., Шхуна.., 1940, 189).

2. *перен.* Ставати ясним, очевидним; виявлятися. *У спорах місцевих діячів робітничого руху цей напрям* [«економізм»] *обрисувався вже в 1894—1895 роках* (Ленін, 25, 1972, 94).

3. *тільки недок.* Пас. до **обрисо́вувати.**

ОБРИСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрисува́ти.** *Полотна Самокиша виконані в улюбленій ним, дещо графічній манері, з чітким обрисуванням контурів* (Мист., 5, 1957, 7).

ОБРИСУВА́ТИ *див.* **обрисо́вувати.**

ОБРИСУВА́ТИСЯ *див.* **обрисо́вуватися.**

ОБРИ́ТИ *див.* **обрива́ти** ^{2}.

ОБРИ́ТИСЯ *див.* **обрива́тися** ^{2}.

ОБРИШТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРИШТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обносити риштованням.

ОБРИШТУВА́ТИ *див.* **обришто́вувати.**

ОБРІ́ВНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБРІВНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Робити рівним; вирівнювати (краї, поверхню чого-небудь).

ОБРІ́ВНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБРІВНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док., розм.* 1. Ставати рівним; вирівнюватися (про краї, поверхню чого-небудь).

2. *тільки недок.* Пас до **обрі́внювати.**

ОБРІ́ВНЯНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обрівня́ти.** *Півперек* [упоперек] *долини.. підіймалася здоровенна гребля, що тепер, обрівняна і здавна розорювана плугом, виглядала як довгий, рівний горб* (Фр., III, 1950, 250).

ОБРІВНЯ́ТИ *див.* **обрі́внювати.**

ОБРІВНЯ́ТИСЯ *див.* **обрі́внюватися.**

ОБРІДІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Який став рідким; поріділий. *Обріділий ліс.*

ОБРІ́ДКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Трохи рідкий; рідкуватий. *Обабіч, між чорнокорими берестами і голубою грабиною, рожевіють обрідкуваті березняки* (Стельмах, I, 1962, 34).

ОБРІДНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **рідкий** 1. *Мовчки струснув* [Гришка] *білявим, обрідним чубом* (Кос., Новели, 1962, 161).

2. Те саме, що **недорідний.** — *От і цього року посіяла жита на городі, а воно рідовько зійшло і вийшло обрідне* (Н.-Лев., III, 1956, 332); *Щороку сутужно Хомі.. Ще як вродить, то потягне хліба до весни, а сього року жито вродило обрідне, ярину град вибив...* (Коцюб., I, 1955, 87); *Зелені береги зливалися з половіючими хвилями обрідної низенької пшениці* (Кач., Вибр., 1953, 340).

ОБРІДНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **обрідний.**

ОБРІДНО. Присл. до **обрідний.** *Коло монастиря зеленіє вигін, суспіль засаджений обрідно акаціями* (Н.-Лев., V, 1966, 194); // *у знач. присудк. сл.* — *Здрастуйте! — привітався з дітьми бакенщик.. А чого ж це вас так обрідно? Либонь заспали?* (Мокр., Острів.., 1961, 49); *Вернувся Іван Люціанович з війни в сорок п'ятому — пшениці обрідно, колоски замучені* (Рад. Укр., 15.I 1964, 3).

ОБРІДЧАСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **обрідкуватий.** *Оця пшениця густа та хороша, а ця обрідчаста* (Сл. Гр.).

ОБРІЗ ¹, у, *ч.* 1. Місце, по якому обрізується або обрізано що-небудь. *При правильному різанні і доброму стані ножиць лінія обрізу на деталі повинна бути гладенькою і без задирок* (Практ. з машинозн., 1957, 51); *Намічено підвищити якість розливання сталі, ретельно контролювати обрізи* (Роб. газ., 6.I 1965, 4).

2. *буд.* Виступ стіни по горизонталі. *В її руках спритно мелькає кельма, цегла одна за одною лягає по обрізу стіни* (Веч. Київ, 6.XII 1957, 1).

3. Обрізаний край; крайка, ребро (книжки, картону і т. ін.). *Обріз фотографії.*

◇ **В обріз** — ледве вистачає. — *Людей не вистачає, тракторів мало, насіння в обріз, корму скотині чортма* (Кучер, Трудна любов, 1960, 105); — *Грошей в обріз. Вся надія на буряки* (Руд., Остання шабля, 1959, 456).

ОБРІЗ ², а, *ч.* Гвинтівка з укороченим стволом і прикладом. *Ілько згарячу пальнув із обріза — сам не знав, чи туди, чи вгору* (Головко, II, 1957, 178); *По селах і хуторах темними осінніми ночами лунали постріли з обрізів* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 17).

ОБРІЗАН, а, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обріз** ². *Тишу нічну розчахнуто ревучким вибухом з обрізана* (Ле, Вибр., 1939, 21).

ОБРІЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрізати.** *З конверта випала фотокартка, красиво зубчиками обрізана* (Сенч., Опов., 1959, 42); *З недавно обрізаних гілок час від часу зривались і падали на тротуар великі краплі соку* (Томч., Готель.., 1960, 287); *Завтра зверни увагу на «Свет и тени» — то мої. Не знаю, правда, чи вийдуть ще, може, цензура не пустить, хоч вони й обрізані редактором* (Коцюб., III, 1956, 167).

2. *у знач. прикм.* Підданий обрядові обрізання. *Корабель був повний добра. Було там і золото ,.. і діти християнські обрізані* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 20).

ОБРІЗАННЯ, я, *с.* Релігійний обряд у євреїв та деяких інших народів, який полягає у відрізанні крайньої плоті чоловічого члена.

ОБРІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обріза́ти.** *На заняттях гуртка юних садоводів Яків Романович уже розповідав нам, для чого потрібне.. обрізання* [саджанців] (Донч., V, 1957, 206).

ОБРІЗАТИ *див.* **обрізувати.**

ОБРІЗА́ТИ *див.* **обрізувати.**

ОБРІЗАТИСЯ, іжуся, іжешся, *док.*, *чим, на що і без додатка.* Поранитися чим-небудь гострим, ріжучим. — *Хіба ж у мене не було такого випадку, що кінь обрізався на косу і таку рану зробив, що хоч кулак закладай?* (Тют., Вир, 1964, 318).

ОБРІЗА́ТИСЯ *див.* **обрізуватися.**

ОБРІЗКОВИЙ, а, е, *спец.* Який складається з обрізків; зробл. з обрізків.

ОБРІЗНИЙ, а́, е́. 1. Який має зрізаний край.

2. *техн.* Те саме, що **обрізувальний.** *Відходи: рейки — рештки від обрізування дощок на обрізних верстатах, та обаполи — бокові зрізи колоди в комлі* (Стол.-буд. справа, 1957, 55).

ОБРІЗОК, зка, *ч.* Невелика частина, шматок, відрізаний від чого-небудь, або залишок від різання чогось. *Попідвікнами, на колодках та дерев'яних обрізках стоять люди* (Фр., VIII, 1952, 9); *Біля партизанської кухні було багато обрізків капусти, моркви й помідорів* (Панч, II, 1956, 539).

ОБРІЗОЧНИЙ, а, е. Одержаний обрізуванням.

ОБРІЗУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для обрізування чого-небудь. *З пилорами дошки надходять на обрізувальний верстат і сортувальний стіл* (Веч. Київ, 19.VIII 1957, 4).

ОБРІЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обрізувати.** *Обрізування плодових дерев — складний агротехнічний захід, який вимагає знань та умінь* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 36).

ОБРІЗУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ОБРІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРІЗАТИ,** іжу, іжеш, *док.*, *перех.* 1. Надрізуючи, вирівнювати краї або зменшувати розміри чого-небудь. *Миня на якійсь немудрящій машинці обрізав фотографії й недбало кидав їх на стіл* (Перв., Дикий мед, 1963, 132); *Зайшов Яким і з дівчат якась. Якимові лінійки треба, шибку обрізати* (Головко, II, 1957, 101); *Він обрізав сигару спеціальним ножичком* (Смолич, Ми разом.., 1950, 35).

2. Ріжучи, відділяти частину від цілого. *Я сад поміщика маленьким у день за гривеник копав. З дерев обрізував там віти* (Сос., II, 1958, 364); *Вельможі! хто царя не слуха, Таким обрізать ніс і уха* (Котл., I, 1952, 186); *З-за кущів вискочили парубки, вхопили Василину за руки, обрізали коси ножицями та й побігли по греблі* (Н.-Лев., II, 1956, 80); // Зрізуючи, знімати плоди, листя і т. ін. з дерева, куща. *А вже як обрізують тютюн, то кожну бадилину, кожний лист у кожної дівки в руці бачить* [тютюнник] (Григ., Вибр., 1959, 261); // Ріжучи, порушувати цілість чого-небудь; перерізувати. *Зараз уже обрізали постромки і відтягли забитого коня обіч* (Головко, II, 1957, 569); [Зорін:] *О, коли б тоді він не обрізав ворожі дроти, полетіло б (показує на греблю) і це все* (Баш, П'єси, 1958, 78).

◇ **Обрізувати (обріза́ти, обрізати) шлях** *до чого, кому* — ліквідувати можливості до здійснення чого-небудь. *Гітлерівських посіпак викривали й обрізали їм шляхи до потаємного життя міста* (Ю. Янов., II, 1954, 20).

3. *с. г.* Зрізувати або обламувати верхівку рослини або частину її пагонів, щоб підсилити плодоносіння, прискорити дозрівання і т. ін. *Плодові дерева щороку обрізують відповідно до їх індивідуальних і сортових особливостей* (Колг. Укр., 7, 1956, 42); *Оленчук навчив офіцера, як обрізати кущі, як обкопувати* (Гончар, II, 1959, 58).

4. *перен.*, *розм.* Скорочувати, зменшувати розміри або кількість чого-небудь. *З простими москалями недобре поводився* [Максим]: *не тільки зобижав їх; ..почав обрізувати та обкраювати ті злиденні достачі* (Мирний, I, 1949, 231); *«Св[ет] и тени» вийшло у мене «инородческое», .. боюсь тільки, що Фідлер знов обріже* (Коцюб., III, 1956, 169).

5. Зрізуючи, знімати щось по всій поверхні чого-небудь. *Став .. у цьому салогоні й Грицько; діло його було обрізувати жир і кидати у казан* (Мирний, I, 1954, 48); *Дівчата, обрізаючи конину, крадькома позирали на лейтенанта* (Гончар, III, 1959, 269); * Образно. *Нічого вже не буде з його коханням, і треба скоріше обрізати його болючі шматки* (Стельмах, II, 1962, 400).

6. *перен., розм.* Різко переривати кого-небудь (реплікою, окриком і т. ін.), змушуючи його замовкнути або висловитись інакше; обривати. — *Керувати радгоспом стали не хлібороби, а дачники.— Комуністи, товаришу Мірошниченко! — обрізав його Кульницький* (Стельмах, II, 1962, 142); — *Ти, Москаленко, не базікай, роби своє діло,— обрізав його Голобородько* (Голов., Тополя.., 1965, 274).

7. *перен.* Чітко виділяти, відмежовувати що-небудь собою (про річку, схил і т. ін.). *Від Круглика до самого лісу ішов луг, його звивисто обрізала темноводна річечка* (Стельмах, Хліб.., 1959, 569).

8. *недок., тільки* **обрізáти,** *рел.* Здійснювати обряд обрізання.

ОБРІЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **ОБРІЗÁТИСЯ,** áюся, áєшся, *недок.* Пас. до **обрізувати.**

ОБРІЗУВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, який обрізує що-небудь; фахівець з обрізування. *Якщо каталь в процесі роботи складатиме шкіртовари по видах і укладатиме їх в штабелі,— це дозволить обрізувачу економити 2—3 проценти робочого часу* (Роб. газ., 3.IX 1965, 2); *Під керівництвом досвідченого садовода.. підготовлено бригаду обрізувачів* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 30).

ОБРІЗУВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **обрізувач.**

ÓБРІЙ, ю, *ч.* 1. Лінія позірного зіткнення неба з землею чи водною поверхнею; горизонт, небокрай. *Зайшло сонце за обрієм, покинуло землю* (Гр., II, 1963, 431); *На далекому обрії засвітилося багаття — то пастухи розпалили вогнище* (Хотк., I, 1966, 90); — *З-за морського обрію краєчком виглянуло сонце* (Трубл., I, 1955, 141); // Прилегла до землі частина небесного простору; небосхил. *Семен сидів і без думки дивився на зоряний обрій, що світився межи деревами* (Коцюб., I, 1955, 123); *Щовечора на обрії спалахували далекі, ледве помітні «лампади», розвішані літаками* (Гончар, IV, 1960, 47).

2. Простір, який постає перед очима на відкритій місцевості; видноколо. *Видимість ясна навколо, обрій розширивсь на всі сторони світу далеко-далеко* (Довж., II, 1959, 79); *Випав сніг — і все навколо повеселішало. Обрії поширшали, зробилися лункішими* (Тют., Вир, 1964, 460); * Образно. *Коли б ми обрії широкі Життя нового обняли І з пущ, з ярів людські потоки На гори, вгору повели* (Олесь, Вибр., 1958, 265).

3. *перен.* Коло знань, ідей, інтересів. [Коваленко:] *Ні, товариші, справжній борець за соціалізм мусить ширший обрій мати* (Мам., Тв., 1962, 483); *Обрій його часто обмежується речами, які він безпосередньо бачить* (Еллан, II, 1958, 97); *І я відчув, що багатьом з людей Не вистачає обріїв, ідей, Щоби життя заповнити до дна* (Криж., Срібне весілля, 1957, 56).

4. *перев. мн., перен.* Коло, сфера дії, можливостей, перспектив. *Почуття священної дружби й братерства окрилює нас, підносить на нову творчу височінь, широченні обрії перед нами розкриває* (Тич., III, 1957, 455); *Важкий тернистий шлях пройшов словацький народ, поки, нарешті, відкрились перед ним ясні обрії нового життя* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 29).

ÓБРІЙНИЙ, а, е. Прикм. до **óбрій.** *Збережу на пізню на дорогу, На свої осінні срібні дні — Мли весняної навіяну тривогу, Золотаві обрійні вогні* (Ю. Янов., V, 1959, 78); *Сірим, по обрійні вінця зоряним полем перебігають з місця на місце.. латкаті тіні* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 162).

ОБРІК^{1}, óку, *ч., розм.* Дрібно посічена солома з вівсом, дертю і т. ін. для годівлі коней. *Чорні очі, пора спати, Завтра рано треба вставати, Коникові обрік дати* (Укр.. лір. пісні, 1958, 238); *Степан видавав сам обрік і був завсігди при тому, як наймит перемішував овес із січкою* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 46).

Обрік грáє *в кому, жарт.*— хтось занадто бадьорий, життєрадісний. — *Робота в тебе, як в огні горить, тільки наймити чогось наче з тіла спали. — Ото й добре!.. — Не буде в них обрік грати, будуть слухняніші та смирніші* (Н.-Лев., III, 1956, 296).

ОБРІК^{2}, óку, *ч., заст.* Урочиста обіцянка, клятва; моральне зобов'язання. *Обрік даю більше цього не робити* (Сл. Гр.).

Обрóком обректúся — взяти на себе якесь моральне зобов'язання з релігійних мотивів.

ОБРІКÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ОБРЕКТИ́,** ечý, ечéш; *мин. ч.* обрік, обреклá, лó; *док., перех., заст.* 1. Обіцяти. *На заручинах.. обрікають молодятам подарунки* (Сл. Гр.); *Хай я сама сирій землі належу,— віддай мене тому, кому обрік* (Л. Укр., I, 1951, 243).

2. *рідко.* Прирікати.

3. Обзивати. [Текля:] *Я б її радніша струїти, бісову тінь, за те, що вона колись обрекла мене перед цілим парубоцтвом* (Кроп., I, 1958, 399).

ОБРІКÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.,* **ОБРЕКТИ́СЯ,** ечýся, ечéшся; *мин. ч.* обрíкся, обреклáся, лóся; *док., заст.* Брати на себе якесь моральне зобов'язання з релігійних мотивів. *Вона не тільки молитиметься, вона обречеться, піде до Лаври, вона дасть зарік не їсти до самої домовини скоромного* (Л. Янов., I, 1959, 404).

ОБРОБИ́ТИ^{1} *див.* **обробля́ти**^{1}.

ОБРОБИ́ТИ^{2} *див.* **обробля́ти**^{2}.

ОБРОБИ́ТИСЯ^{1} *див.* **обробля́тися**^{1}.

ОБРОБИ́ТИСЯ^{2} *див.* **обробля́тися**^{2}.

ОБРОБИ́ТИСЯ^{3} *див.* **обробля́тися**^{3}.

ОБРОБІТОК , тку, *ч.* Дія за знач. **обробля́ти**^{1} 2—5. *І які тільки поголоски не полетіли з хати в хату про товариство спільного обробітку землі* (Стельмах, II, 1962, 410); *Дайте землі справжній обробіток, і ніяка посуха не страшна* (Жур., Дорога.., 1948, 177); *Добре попрацювали ланки на обробітку цукрових буряків* (Колг. Укр., 11, 1958, 4); * Образно. *За одинадцять років вона* [школа] *зможе розглядіти й добрати найдостойніших, у кого є педагогічне покликання і палке бажання присвятити своє життя обробітку освітньої ниви* (Рад. Укр., 29.V 1963, 2).

ОБРÓБКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **обробля́ти**^{1}. *Воно* [судно] *призначається для приймання та обробки китових туш* (Наука.., 2, 1957, 16); *Обробка соломи й полови содою з сіллю підвищує цінність корму* (Колг. енц., I, 1956, 637); *Зразу ж впадала в око культурна обробка землі* (Смолич, I, 1958, 55); *Мамій пішов до контори. Хотілося виясните декотрі питання з обробкою просапних* (Добр., Тече річка.., 1961, 222); *Обробка народної пісні для хору займає особливе місце у творчості Л. Ревуцького* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 25); *Наш інтелігентний читач.. бажав би зустрітись в творах красного письменства нашого з обробкою тем філософічних, соціальних, психологічних* (Коцюб., III, 1956, 239).

2. Результат дії за знач. **обробля́ти**^{1} 3. *Лисенкові обробки народних пісень.. відзначаються передовсім великою любов'ю і.. пошаною до народної музики* (Рильський, III, 1955, 359).

ОБРÓБЛЕНИЙ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об-**

роби́ти^1. *Добротні і добре оброблені товари народного споживання здатні якнайповніше задовольняти матеріальні та естетичні потреби населення* (Ком. Укр., 2, 1965, 23); *Всередині* [палац] *оброблений деревом під кольорові мармури і під метали* (Вишня, I, 1958, 165); *Оброблені азотними сполуками корми слід згодовувати тваринам поступово* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 29); *Власники душ.. найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було.. погодити з незмірними скарбами, які давала панові оброблена хлопом українська земля* (Коцюб., I, 1955, 335); *Більша частина цих творів* [оповідань Марка Вовчка] *відображає життя кріпаків; решта подає цікавий етнографічний матеріал, оброблений з високою майстерністю* (Коб., I, 1956, 570); *Твоя задача найгарніша, найліпше оброблена* (Мак., Вибр., 1954, 53); *На чорному дворі уже і люди оселилися, а будинок, хоч і оброблений зоколо, та не прибраний зсередини, остався так зимувати* (Мирний, IV, 1955, 159); // **обро́блено,** *безос. присудк. сл. Якщо кукурудзу, посіяну на зерно, оброблено атразином.., то наступного року на цьому полі повторно сіють кукурудзу на силос* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 9).

ОБРО́БЛЕНИЙ^2, а, е, *евф.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оброби́ти**^{2}. *Він довго розглядав Опанаса, .. далі, скінчивши гарбуза, виліз з-за столу, підійшов до шапки Опанаса,.. полапав її обробленими в гарбузі руками* (Григ., Вибр., 1959, 130).

ОБРО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оброби́ти**^{1}. *Хай кожний в країні виростить по одному плодовому дереву. Краще по два. Одне для себе, друге для невідомого друга, позбавленого щастя оброблення землі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 260); *Я не буду мати найменшої претензії до Вас, коли ви критично віднесетесь до моїх поправок і покористуєтесь їми* [ними] *в такій мірі, як се Вам потрібно буде для оброблення перекладу* (Коцюб., III, 1956, 370); *Учні навчаються визначати свої помилки, значне місце починає займати оброблення матеріалу в думці, тобто в плані внутрішньої мови* (Рад. психол. наука.., 1958, 269); * Образно. *Староста був матеріал твердий до оброблення, мов жилаве та суковате дерево* (Фр., II, 1950, 150).

ОБРО́БЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обро́блювати.** *Під час різання на оброблюваний метал діє різальний клин.., до якого прикладена певна сила* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 189); *Для економічної статистики важливіша, безперечно, оброблювана земля, а не вся кількість землі* (Ленін, 27, 1972, 154); *Ниви, колись оброблювані трудолюбивими смердами, позаростали бур'янами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 531).

ОБРО́БЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність матеріалу піддаватись обробленню. *Оброблюваність — здатність металу до обробки: різання, обточування, фрезерування, шліфування, нарізування на ньому різі і т. д.* (Слюс. справа, 1957, 18).

ОБРО́БЛЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **обро́блювати.** *Вихований на кращих зразках європейської літератури, такої багатої не лиш на теми, але й на способи оброблювання сюжетів, наш інтелігентний читач має право сподіватися й од рідної літератури ширшого поля обсервації* (Коцюб., III, 1956, 239).

ОБРО́БЛЮВАТИ *див.* **обробля́ти**^{1}.

ОБРО́БЛЮВАТИСЯ *див.* **обробля́тися**^{1}.

ОБРО́БЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто оброблює що-небудь; фахівець з оброблювання чого-небудь.

ОБРО́БЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **обро́блювач.**

ОБРОБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обробля́ти**^{1}. *Були розроблені норми відходів продуктів при їх оброблянні* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

ОБРОБЛЯ́ТИ^1, я́ю, я́єш *і рідко* **ОБРО́БЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОБРОБИ́ТИ,** роблю́, ро́биш; *мн.* обро́блять; *док., перех.* 1. Певними діями, операціями надавати чому-небудь потрібного вигляду, доводити до певного стану і т. ін. *Камінь обробляють — точать, пиляють, вистругують з нього всякі виробки* (Мирний, IV, 1955, 330); *Майстри на місці мусили занадто грубе та неотесане дерево обробляти наново* (Фр., VIII, 1952, 384); *Хлопці обробляють деталі для невеликих токарно-гвинторізних верстатів* (Роб. газ., 1.X 1965, 2); // *чим, без додатка, спец.* Діяти чим-небудь на щось, домагаючись потрібного результату. *Перед консервуванням овочі миють, сортують, обробляють парою, іноді обчищають від шкірочки* (Укр. страви, 1957, 213); *Хімічно обробляючи її* [деревину], *одержують штучне волокно* (Наука.., 2, 1959, 28).

Обробля́ти (оброби́ти) ра́ну — очищати, дезинфікувати рану, готуючи до перев'язки, операції і т. ін. *Заброда швидко і вправно витяг великого осколка, обробив рану, наклав шви* (Кучер, Голод, 1961, 117); **Обробля́ти (оброби́ти) хво́рого (пора́неного** *і т. ін.*) — готувати хворого (пораненого і т. ін.) до перев'язки, операції; перев'язувати, оперувати. — *Молодець!* — *Оце я розумію, оце боєць! Під хлороформом, з-під ножа подає сигнали!* — *казав хірург, обробляючи пораненого Орлюка* (Довж., I, 1958, 306).

2. Готувати для вирощування рослини (про грунт). *До півліта стоїть у плавнях дніпрова вода, а коли спаде, родючий плавневий мул селяни обробляють під городи* (Гончар, II, 1959, 372); *У весняно-літній період ранній пар обробляють культиваторами з плоскорізальними лапами і боронами* (Колг. енц., II, 1956, 232); *Вони з осені обробили ділянки, вивезли добрива, угноєння* (Ю. Янов., II, 1954, 128); // Виконувати, здійснювати весь цикл сільськогосподарських робіт (на полі, в городі і т. ін.). *Всім було цікаво.. Що краще — чи поділити землю між люди, чи, може, гуртом обробляти поле і тоді вже ділити хліб* (Коцюб., II, 1955, 84); *Два вільні дні* [кріпаки], *замість відпочити, надсаджували останні сили, будуючи собі злиденні хатинки або нашвидку обробляючи городи та клаптики поля* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48); *Він почав наймати робітників і оброблювати поля* (Фр., III, 1950, 45); — *В самому тільки Казахстані за час війни моя машина обробила тисячі гектарів* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 99); // Системою агротехнічних заходів створювати необхідні умови для вирощування рослин; вирощувати. *На* [науково-дослідній] *станції сіють та обробляють рис, поливний бавовник, кукурудзу* (Вол., Самоцвіти, 1952, 226); *Цукрові буряки у нас рік у рік дають порівняно високі врожаї, бо ми їх добре обробляємо* (Колг. Укр., 9, 1956, 18).

3. Упорядковуючи, удосконалюючи, надавати чому-небудь викінченого вигляду. *Олесь завжди дуже старанно обробляв свій текст, та все ж інколи і в нього траплялися недоробки* (Донч., VI, 1957, 616); *У Петропавловську М. М. Васильєв обробляв результати спостережень, проведених під час плавання* (Видатні вітч. географи.., 1954, 54); *Увесь свій талант і многолітній труд поклав* [М. Лисенко] *на те, щоб знайти, зберегти перли народної творчості, обробити їх і повернути народу* (Довж., III, 1960, 23); // Опрацьовувати, розробляти (тему, сюжет і т. ін.). — *Кілька разів говорив я вам, як обробляти вільну тему* (Мак., Вибр., 1954, 53); *Ми маємо на меті не тільки дати імпульс нашим письменникам оброблювати теми з життя інших верств суспільності, але й видати нові, недруковані праці* (Коцюб., III, 1956, 243); // *чим.* Оздоблювати, прикрашати чим-небудь краї одягу і т. ін. *Більшість трико-*

тажних виробів по краях обробляють резинкою — рубцюватою, пружною тканиною (В'язання.., 1957, 13).

4. *недок., тільки* **обробля́ти**, *перен., розм.* Впливаючи на кого-небудь, схиляти його до чогось.— *Він із своїм дружком, .. гімназистами, а потім і студентами, у нас там, у Вітровій Балці, молодь обробляли* (Головко, II, 1957, 447); — *Ось їх гетьманські шпигуни й обробили* (Довж., I, 1958, 146); — *От ти і оброби його, товаришу Криворучко,— обзивається Чугай. — Тільки привчи його більше мовчати* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 144).

5. *тільки док., розм.* Упоратися з певними роботами в кого-небудь; зробити все кому-небудь. *А ще що й.. уродиться, то таки на полі пропадає, бо мусимо пана обробити насамперед, за погоди* (Фр., II, 1950, 46).

Обробля́ти (оброби́ти) діло (ді́льце́) — швидко, спритно здійснювати що-небудь, облагоджувати якусь справу (перев. у своїх інтересах). *В цій же Карпилівці Боровець обробив таке дільце, що прославився як аферист вищої гільдії* (Мельн., Поріддя... 1959, 57).

ОБРОБЛЯ́ТИ ², я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБРОБИ́ТИ**, роблю́, рóбиш; *мн.* обрóблять; *док., евф.* Забруднювати нечистотами, екскрементами.

ОБРОБЛЯ́ТИСЯ ¹, я́ється *і рідко* **ОБРÓБЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ОБРОБИ́ТИСЯ**, рóбиться; *мн.* обрóбляться; *док.* 1. Піддаватися обробці. *Чисті титан та цирконій чудово обробляються — куються, штампуються, прокатуються і витягуються у дріт* (Наука.., 6, 1963, 50); *Пісні в хорі оброблялися обережно* (Вол., Місячне срібло, 1961, 334).

2. *с. г.* Піддаватися обробітку (про грунт). *Чим вища швидкість агрегату, тим більше гектарів обробляється* (Рад. Укр., 16.III 1961, 2).

3. *тільки недок.* Пас. до **обробля́ти**¹ і **обрóблювати.** *Одержаний знімок потім обробляється.. спеціальними розчинами* (Курс фізики, III, 1956, 298); *Це така тема, що ніхто й не чув, щоб вона ким оброблялася* (Коцюб., III, 1956, 166).

ОБРОБЛЯ́ТИСЯ ², я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБРОБИ́ТИСЯ**, роблю́ся, рóбишся; *мн.* обрóбляться; *док., розм.* Закінчувати всі роботи. — *Ми тепер зовсім обробились на полі* (Н.-Лев., III, 1956, 69); *Приїдьте до мене! Ви ж, певно, вже обробилися в полі* (Фр., VIII, 1952, 88); — *Ніколи мені, дівко. Я обробитися не можу, день для мене тісний* (Томч., Жменяки, 1964. 127).

ОБРОБЛЯ́ТИСЯ ³, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБРОБИ́ТИСЯ**, роблю́ся, рóбишся; *мн.* обрóбляться; *док., евф.* Забруднюватися нечистотами, екскрементами.

ОБРОБЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обробля́ти** ¹.

ОБРÓБНИЙ, а, е. Стос. до оброблення, обробки. *Обробний цех; Обробний верстат.*

△ **Обрóбна промислóвість** — загальна назва галузей промисловості, зайнятих обробкою сировини і виготовленням різноманітних виробів. .. *марксисти говорять, що капіталізм як в обробній промисловості, так і в землеробстві давить* ***виробника***.. (Ленін, 1, 1969, 478).

ОБРÓБНИК, а, *ч.* Те саме, що **обрóблювач.** *В обробників свої клопоти. Складна операція обробки шовкової пряжі* (Веч. Київ, 18.VIII 1961, 1).

ОБРÓБНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обрóбник.**

ОБРОДИ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Те саме, що **оброди́тися.** *Через два тижні Мелашка обродинилась: вона мала сина* (Н.-Лев., II, 1956, 345); *А то сама й обродиниться: серпом перетне пуповиння, а соломиною пупа зав'яже, та й — будь здорова, дитино* (Головко, Мати, 1940, 221).

ОБРОДИ́ТИСЯ, роджу́ся, рóдишся, *док., розм.* Народити дитину. *Він розказував в училищі, що у прокурора обродилась покоївка* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 338).

ОБРÓК, у, *ч., іст.* Податок грошима чи натурою, який стягували поміщики з кріпаків замість панщини; чинш. *Він* [селянин] *віддавав феодалу зерно, курей, гусей, яйця, рибу, а також усякі домашні вироби, пряжу, полотно. Такі внески називались оброком* (Іст. середніх віків, 1955, 29); *Аж ось вийшов рішенець: Несіть панові ралець, Що без чиншу та оброків Ви владали стільки років Тим, що панове було...* (Манж., Тв., 1955, 150); — *А я — як не заплатить оброку вчасно, то штрафую втроє більше* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 147).

◇ **Відпуска́ти на обрóк** *кого* — дозволяти кріпакам сплачувати гроші або віддавати продукти натурального господарства замість того, щоб відробляти панщину. *Рабів* [у південних штатах] *відпускали і на оброк, і вони тоді працювали на будівництві залізниць, .. причому більша частина їх заробітної плати пересилалася їх хазяям* (Нова іст., 1956, 179); **Іти́ на обрóк; Застава́тися на обрóці** — сплачувати поміщикові гроші або віддавати продукти натурального господарства замість того, щоб відробляти панщину. *Талановиті музиканти, які вчилися в Італії, вміли віртуозно виконувати геніальні витвори Бетховена, Моцарта, Баха, Шопена, Берліоза, змушені були йти на оброк, ставати вуличними музикантами* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 21); *Хто йшов на викуп. Хто зоставався на оброці* (Мирний, IV. 1955, 204).

ОБРОНЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оброни́ти.** *Холодом і смутком віє на нього з кімнати. Давить висока стеля, тиснуть з боків стіни... І кожної миті — дорогі риси. Оброненi колись слова...* (Мушк., Серце.., 1962, 282); *Гнат уже з обороненою на груди головою стояв серед хати* (Панч, В дорозі, 1959, 50).

ОБРОНИ́ТИ *див.* **обрóнювати.**

ОБРÓНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБРОНИ́ТИ**, роню́, рóниш, *док., перех., рідко.* 1. Губити, упускаючи, скидаючи з себе. *Засмучений ліс оброняє перші пожовклі листочки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 475); *Сонце світ закрило, І дерево.. Листя обронило* (Рудан., Вибр., 1937, 261).

2. *перев. док., перен.* Сказати, промовити що-небудь коротко, мимохідь (перев. після мовчання).

Оброни́ти слóво (фра́зу) — сказати, промовити що-небудь. *За весь час, що тяглася нарада, вона не обронила жодного слова про роботу своєї бригади* (Панч, II, 1956, 482); — *Це почалось учора, коли ти за сніданком обронила оту фразу* (Головко, I, 1957, 474).

3. Опускати, схиляти. *Лук'ян обронив патлату голову на сухі груди* (Панч, Синів.., 1959, 36).

ОБРОСИ́ТИ *див.* **обрóшувати.**

ОБРОСИ́ТИСЯ *див.* **обрóшуватися.**

ОБРÓСЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обрости́.** *Вони надибали степову криничку, джерело, що ледве сльозило й виповняло природну западинку, оброслу травою* (Коцюб., I, 1955, 342); *Раз, ідучи лісом, здибав* [доктор] *діда, зовсім голого, оброслого волоссям з ніг до голови* (Фр., IV, 1950, 195); *Щербина, сяючи рудим оброслим видом, теж починає говорити* (Стельмах. I, 1962, 362); *Радянський офіцер уважно перечитав цей увесь оброслий додатками паспорт* (Ю. Янов., II. 1954, 58).

ОБРÓСЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **обрóслий.** *Голова у них* [коней] *довга, порівняно суха, іноді горбоноса; .. Оброслість ніг порівняно невелика* (Конярство 1957. 43).

ОБРОСТÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обростáти.**

ОБРОСТÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБРОСТИ́**, тý, тéш; *мин. ч.* обрíс, оброслá, лó; *док.* 1. *неперех.* Укриватися якою-небудь рослинністю, заростати кругом, з усіх боків. *Що за кладовища техніки..? То пісочно-жовті, то обгоріло-чорні «пантери», «тигри» обростають бур'янами вище гусениць...* (Гончар, III, 1959, 272); *На низенькому плисковатому острівці, що заріс подекуди густими лозами, обріс навкруги високим очеретом та осокою, обізвався другий соловейко* (Н.-Лев., I, 1956, 65); *Веранда густо обросла диким виноградом* (Фр., IV, 1950, 364); // Покриватися по всій поверхні чим-небудь. *Підводна частина кораблів безперервно обростає різними черепашками, молюсками, водоростями* (Колг. Укр., 9, 1960, 46); *Принесу вам ковбасу на вечерю, бо коли б часом не обросла цвіллю за ніч* (Н.-Лев., I, 1956, 579); *Грубе виноградне коріння обросло корінцями та тоненькими мочками* (Коцюб., I, 1955, 206); // *розм.* Покриватися, заростати волоссям, шерстю, пір'ям і т. ін. *Ми сами з усами, тільки ніс не обріс* (Номис, 1864, № 4239); *Він був дрібної, слабої будови тіла, його лице обросло правдивою щетиною* (Коб., II, 1956, 41).

◇ **Обростáти (обрости́) мóхом** *див.* **мох; Обростáти (обрости́) пір'ям** — входити в силу; міцніти, сильнішати. *У клубі Юрко швидко відчув під собою деякий грунт, набирав громадської ваги і починав обростати пір'ям* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 215); **Сéрце мóхом (цвíллю** *і т. ін.*) **оброслó** *див.* **сéрце.**

2. *перех., рідко.* Ростучи, покривати собою поверхню чого-небудь. *Він був чорнявий, волосся їжилось йому догори й обростало майже ціле чоло аж до брів* (Март., Тв., 1954, 281); *Дивився я на низку диких гір, Що їх боки обріс кудлатий бір* (Крим., Вибр., 1965, 29).

3. *чим, неперех., розм.* Поступово укриватися, покриватися чим-небудь внаслідок відкладання або нарощання його. *Коло живої кості м'ясом мусить обрости* (Номис, 1864, № 9849); * Образно. — *Ти обросла буденним, наче корою,— кричав Антін* (Коцюб., II, 1955, 305).

◇ **Обростáти (обрости́) жи́ром (жиркóм, сáлом)** — ставати інертним, байдужим до кого-, чого-небудь. *Сказано: своя кістка, своя кров! не обросте вона жиром у розкошах* (Мирний, IV, 1955, 295); *Оженишся — тебе обсядуть діти, ти обростеш жирком і в тридцять літ плюнеш на всі свої юнацькі мрії-ідеали* (Кол., Терен.., 1959, 298).

4. *ким, чим, неперех., перен., розм.* Збільшуватися кількісно, розширюватися за розміром, обсягом. *Загін Кривоноса обростав завзятим поповненням з окремих куп, навіть одинаків* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 326); *За кожним разом розповідь обростала новими, вигідними для нього деталями* (Коз., Сальвія, 1959, 162); *Міф про аргонавтів дуже вже обріс морським пригодництвом* (Тич., III, 1957, 377); // Оточувати себе ким-, чим-небудь у зростаючій кількості. *Збираєш, було, ці папери, возиш за собою, як дорогоцінність, губиш десь і знову через якийсь час обростаєш ними* (Вас., Незібр. тв., 1941, 197); *Левко більше.. крутився на людях, дослухався до всяких чуток про землю, обростав гуртком своїх однодумців* (Стельмах, I, 1962, 604); // Збагачуватися шляхом придбання чого-небудь (землі, маєтків і т. ін.). *В той час, як нездара Шумахер, обрісши маєтками й землею, незаконно захопив кермо управління Академії і затримував там зростання наук,— Сковорода ані землі не мав, ні маєтків* (Тич., III, 1957, 107); *Все-таки при ньому* [цареві].. *обріс* [Варчук] *земелькою, грошенят на чорний день в землі схоронив, на все село Сафроном Андрійовичем став* (Стельмах, II, 1962, 108).

ОБРОСТÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обростáти.** *Обростаюча частина* [дерева] *складається з гілочок, на яких розвиваються листя, квітки, плоди* (Сад. і ягідн., 1957, 35).

ОБРОСТИ́ *див.* **обростáти.**

ÓБРОСТЬ, і, *ж., спец.* Поселення водяних організмів на предметах, спорудах, що стикаються з водою.

ОБРÓСТЬ, і, *ж., збірн., рідко.* 1. *розм.* Молоді стебла рослини; пагони. *Обрость на дереві* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Молодь, нове покоління.

ОБРÓТЬ, і, *ж.* Вуздечка без вудил для прив'язування коня. *Украли в Козака коня; А Козака об тім журба напала, Що на коні оброть новісінька пропала!..* (Бор., Тв., 1957, 155); *Іржуть тихенько гарячі коні, І рвуть оброті, і в землю б'ють* (Рильський, II, 1960, 220); * Образно. *Міцну порвали ми оброть, Закинуту на нас в негоду* (Павл., Бистрина, 1959, 49).

ОБРÓТЬКА, и, *ж.* Те саме, що **обрóть.** — *Ой, їдь, братко, у службу служити! Дадуть тобі коня вороного, І сідельце з-під злота самого, І попругу — козацьку заслугу, І обротьку з чорненького шовку* (Чуб., V, 1874, 928); *Висока розпатлана жінка одною рукою.. чіплялася за стареньку мотузяну обротьку, що обвисала на лишаюватій голові коняки* (М. Ол., Леся, 1960, 186); * Образно. *Повірить людина, спину підставляє, дивиться, а милосердний господар на шию обротьку накидає* (Ковінька, Кутя.., 1960, 113).

ОБРÓЧНИЙ, а, е, *іст.* 1. Прикм. до **обрóк.** *Особливо часто і детально розповідається в брошурах про численні і всезростаючі податки.. Подушне, оброчний податок, гербові збори, податки на воду і багато інших* (Рад. літ-во, 4, 1963, 107).

2. Який сплачують оброком, натурою; чиншовий, орендний. [Зеленський:] *У Мануйлівці люде більше зажиточні* [заможні], *ніж де: окрім своїх наділів, держать оброчну казенну землю в оренді* (К.-Карий, II, 1960, 315).

ОБРÓЧНИК, а, *ч., іст.* Кріпак, який замість панщини сплачує оброк. *Селяни-оброчники.. хотіли звільнитися від сплати поміщикові оброку* (Нова іст., 1956, 86).

ОБРÓШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оброси́ти.** *Заболочений, оброшений з голови до ніг, він, зрештою, виходить на твердий берег* (Стельмах, II, 1962, 68); *Над ночвами підняла оброшене рясним потом ще молоде обличчя господиня* (Панч, II, 1956, 504).

ОБРÓШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРОСИ́ТИ**, рошý, рóсиш, *док., перех.* Покривати, забризкувати росою; змочувати. *Цілющі джерела загоюють рани, Оброшують танками зритий пустир* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 112); *Ось уже й піт оброшує чоло, витираю його рукавом* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 80).

ОБРÓШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБРОСИ́ТИСЯ**, рошýся, рóсишся, *док.* Покриватися, забризкуватися росою. *Тимофій впав на землю. Оброшуючись, швидко і обережно повз на стрілянину* (Стельмах, II, 1962, 200).

ОБРУ́Б, у, *ч.* 1. Місце, по якому відрубано, відтято шматок чого-небудь.

2. *заст.* Ділянка землі. *Моя земля в однім обрубі* (Сл. Гр.).

3. *діал.* Межа. *Скоро ми ввійшли в обруб міста* (Фр., III, 1950, 233).

ОБРУ́БАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обрубáти.** *Половина лісу вже пішла на сахарні, а друга половина, наче по шнурку обрубана, стояла в пишній красі* (Н.-Лев., II, 1956, 209); *В панічному безладді — з обрубаними кінцями, з поріділими командами — судна інтервентів покидали порт* (Гончар, II, 1959, 49).

2. *у знач. прикм., перен.* Те саме, що **обру́бкуватий.** *Йому було за добрих сорок. Обличчя кругле, рожеве.. Ніс широкий, обрубаний* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 20).

ОБРУБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обруба́ти.**

ОБРУБА́ТИ *див.* **обру́бувати.**

ОБРУБА́ТИСЯ ^{1} *див.* **обру́буватися** ^{1}.

ОБРУБА́ТИСЯ ^{2} *див.* **обру́буватися** ^{2}.

ОБРУБИ́ТИ *див.* **обру́блювати.**

ОБРУ́БКА ^{1}, и, *ж.* Дія за знач. **обру́бувати.** *Давно в ливарних цехах відмовились від ручної обрубки литва* (Роб. газ., 28.XI 1962, 2).

ОБРУ́БКА ^{2}, и, *ж., крав.* Опушка, оздоблення кожуха.

ОБРУ́БКИ, ів, *мн., спец.* Рештки від обрубування чого-небудь.

ОБРУ́БКУВАТИЙ, а, е. Схожий на обрубок; короткий. *Старий Саливон.. плескав товстою долонею з обрубкуватими пальцями по плечу сина* (Руд., Вітер.., 1958, 89).

ОБРУ́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обруби́ти.** *Ой у полі криниченька обрубленая* (Чуб., III, 1872, 149).

ОБРУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБРУБИ́ТИ,** рублю́, ру́биш; *мн.* обру́блять; *док., перех.* 1. *крав.* Підшивати кінці тканини, утворюючи рубець. *Обрублювати сорочку.*

2. Ставити зруб (у колодязі, шахті і т. ін.). *Як повадилась дівчина Рано по воду ходити..— Ходи, дівчино.. Мій тебе батенько любить, І криниченьку обрубить* (Чуб., III, 1872, 150).

ОБРУБНИ́Й, а́, е́. Стос. до обрубки (*див.* **обру́бка** ^{1}). *В обрубному цеху встановили дві великі формувальні машини* (Роб. газ., 13.XI 1964, 2).

ОБРУ́БНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який обрубує що-небудь. *Він бачив мартенівський свій цех, і обрубники з усієї сили оббивали деталі пневматичними зубилами* (Ю. Янов., I, 1954, 286).

ОБРУ́БНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **обру́бник.**

ОБРУ́БОК, бка, *ч.* Відрубана частина чого-небудь. *Вхопив* [шинкар] *здоровенний обрубок у руки, замахнувся...* (Мирний, II, 1954, 128); *Посередині двору в'язниці височіла постійна шибениця, а під нею великий обрубок старого дерева — плаха* (Гжицький, Опришки, 1962, 179); *Мов з-під землі виріс здоровенний Влас Харитонович з довгим обрубком рейки* (Баш, Надія, 1960, 200); * Образно. *У відповідь лунають глухі обрубки слів* (Стельмах, I, 1962, 122); // Те, від чого відрубана якась частина. *Несподівано якось обрубок руки.. зсунувся та умочився в воду, і вмить рука у неї виросла* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 82); *Обріз рвучко вдарив назад коротким обрубком ложі, враз задзвеніло скло, і вибух гухнув далекою луною* (Епік, Тв., 1958, 150).

ОБРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обру́бувати.** *Зубило застосовується для.. обрубування задирок* [на заготовці] (Слюс. інстр., 1959, 6).

ОБРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБРУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Відокремлювати щось одне за одним від чого-небудь ударами гострого знаряддя; відтинати, відрубувати. *Він сікачем обрубує стигліші голови соняшників, залишаючи на понівечених стеблах непасинковані кружелятка молодого цвіту* (Стельмах, II, 1962, 168); *Погані половці їх спіймали, Гострими шаблями крила обрубали* (Мирний, V, 1955, 269); // Укорочувати, відтинаючи частину, кінець чого-небудь ударом гострого знаряддя. *Марсові* [собаці] *обрубали хвіст і підрізали вуха* (Ів., Таємниця, 1959, 47); // Очищати дерево від гілок, сучків. *Починається цюкання, велетня* [дерево] *обрубують з галуззя* (Фр., I, 1955, 364); *Андрій обрубав невеличку берізку, витесав кілка* (Трубл., I, 1955, 98).

2. Ударами гострого знаряддя порушувати цілість чого-небудь; розрубувати, перерубувати. * Образно. *Старий Рошкевич звів з ним остаточні рахунки, .. обрубав і ті ніжні пута, що зв'язували його з минулим* (Кол.. Терен.., 1959, 279).

3. Знімати ударами гострого знаряддя зайвий матеріал (метал, дерево і т. ін.), обробляючи заготовку. *Богдан теше потроху колодку, щось обрубує, щось залишає і, врешті, береться за струг* (Ю. Янов., II, 1958, 150); *При рубанні в лещатах* [зубилом] *листову заготовку затискують.. так, щоб верхні грані губок лещат розмістились на рівні лінії, по якій необхідно обрубати заготовку* (Практ. з машинозн., 1957, 47).

4. Збивати, зсікати ударами гострого знаряддя з поверхні шар чого-небудь. *Увесь екіпаж був на ногах. Як тільки могли, оббивали і обрубували кригу на бортах.., палубах та щоглах* (Трубл., Лахтак, 1953, 12).

ОБРУ́БУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.,* **ОБРУБА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Відокремлюватися, відпадати при ударі (про шар, шматок чого-небудь).

2. *тільки недок.* Пас. до **обру́бувати.**

ОБРУ́БУВАТИСЯ ^{2}, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБРУБА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., заст.* Ставити з усіх боків засіки; споруджувати огорожу з колод. *Кругом обрубались* [гайдамаки] *лісом* (Сл. Гр.).

ОБРУ́БУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **обру́бник.**

ОБРУ́БУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **обру́бувач.**

О́БРУ́С, а, *ч., діал.* Скатерть. *Біліють обруси стягою, Гра скло веселкою на них, Столи аж гнуться під вагою Потрав розкішних, дорогих* (Стар., Вибр., 1959, 40); *Стіл накритий білим обрусом* (Козл., Ю. Крук, 1957, 220).

ОБРУСІ́ЛИЙ, а, е. Який став руським за мовою, звичаями, культурою; // Який став росіянином за мовою, звичаями, культурою. *Врангель обернувся до юнкерів, .. вони довірливо вручають нині свою долю йому, обрусілому шведові, в жилах якого тече голуба кров вікінгів* (Гончар. II, 1959, 207).

ОБРУСІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **обрусі́ти.**

ОБРУСІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати руським за мовою, звичаями, культурою. *Деякі сини Ольгерда.., що одержали князівства в руських землях, обрусіли* (Іст. УРСР, I, 1953, 109); // Стати росіянином за мовою, звичаями, культурою.

ОБРУСО́К, ска́, *ч., діал.* Зменш. до **о́бру́с.** *За накритою білим грубополотним обруском скринею родичі і сусіди випили по чарці, закусили* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 166); *Вона поставила.. посеред кімнати стіл, накрила його.. білим обруском* (М. Ол., Леся, 1960, 148).

О́БРУЧ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **по́ряд.**

ОБРУ́Ч, а́, *ч.* 1. Зігнута кільцем металева, дерев'яна і т. ін. штаба; обід. — *Що це воно за пані! .. Чи надула спідниці, чи намостила обручів під сукню, що така товста* (Н.-Лев., III, 1956, 63); *Дрібну рибу ловлять сіткою на круглому обручі* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *Цвіте садок. І дітвора в алеях обручі ганяє. А я один* (Сос., I, 1957, 147); // Залізна, дерев'яна і т. ін. штаба, яку набивають на бочку, діжку і т. ін. для скріплення. *Іванко став, і коли мізинцем ударив у бочку,. обручі порвалися й пиво розіллялось по землі* (Калин, Закарп. казки, 1955, 116); *Свистів стругом бондар, що тут, у чорній печері, .. робив обручі* (Коцюб., II, 1955, 125); *Скриня.. при світлі лампи виблискувала залізними обручами* (Панч, II, 1956, 33); // Те, що має форму кола, схоже на коло. *Стеля мала на собі одну-однісіньку оздобу — виковану з каменя.. півкулю.., обведену блиску-*

чим золотим обручем (Фр., VI, 1951, 109); * Образно. *Сонце вже добре перехилилося через обруч зеніту* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 369); * У порівн. *Твердим крижаним обручем оповив його* [Київ] *могутній Дніпро* (Скл., Шлях.., 1937, 325).

2. Металева, дерев'яна і т. ін. прикраса у вигляді кільця, яку носять на голові, руках або ногах. *Увіходить Йоганна, розкішно вбрана: .. на голові штучний убір з золотих обручів, шпильок, гребінців і сітки* (Л. Укр., III, 1952, 177); *Одягнена в царське вбрання, обтяжена всілякими регаліями, .. з перснями й обручами на руках, вона здавалася склепищем коштовностей* (Скл., Святослав, 1959, 215).

ОБРУЧА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обручення; пов'язаний з обрядом обручення. *Старенький піп бере обручальний перстень, одягає Ользі на середній палець* (Шиян, Гроза.., 1956, 523).

ОБРУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРУЧИ́ТИ,** ручу́, ру́чиш, *док., перех.* Відправляючи шлюбний обряд, одягати молодим обручки; одружувати. *Молодую мою силу Багаті купили; Може й дівчину без мене З іншим обручили* (Шевч., I, 1951, 481).

ОБРУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБРУЧИ́ТИСЯ,** ручу́ся, ру́чишся, *док., з ким,* Відправляючи шлюбний обряд, обмінюватися з молодою або молодим обручкою; одружуватися. *Ідуть чутки, що Гриня таємно нібито вже обручився з Тамарою-зоотехнічкою* (Гончар, Тронка, 1963, 333).

ОБРУЧЕ́ВИЙ, а, е. Признач. для виготовлення обручів (у 1 знач.). *В кутку хизувалася своїми столітніми квітами на зелених боках окована обручевим залізом скриня* (Руд., Вітер.., 1958, 78).

ОБРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обручи́ти.**

ОБРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Шлюбний обряд, під час якого молоді обмінюються обручками. * Образно. *Закрасилася-запишалася тонка смерічка весільним убором передсмертного обручення з сонцем* (Хотк., II, 1966, 238).

ОБРУ́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **обру́чка.**

ОБРУ́ЧИК, а, *ч.* Зменш. до **обру́ч.** *На схилах сивого Дніпра В обручик грає дітвора* (Нех., Ростіть.., 1947, 64); *Сонце заходило за сизу, легеньку хмарку й неначе обвело її навкруги золотим, лиснячим обручиком* (Н.-Лев., IV, 1956, 7); *Крамарі втридорога збували свій крам: паперові ґудзики, кишенькові люстерка, позолочені обручики, буси* (Чорн., Визволення, 1949, 38).

ОБРУЧИ́ТИ *див.* **обруча́ти.**

ОБРУЧИ́ТИСЯ *див.* **обруча́тися.**

ОБРУ́ЧКА, и, *ж.* 1. Кільце з металу, рідше з дерева, з кістки і т. ін., яке носять на пальці як символ шлюбу або як прикрасу; перстень, каблучка. — *Микола, Микола, дай мені обручку, А на тобі срібний перстень на білу ручку* (Чуб., V, 1874, 678); *Купці приносили їй коштовні мережива, обручки найтоншої роботи* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 257); *Шлюб скріплено, на пальці* [молодих] *наділи обручки як символ вірності на все життя* (Наука.., 9, 1964, 51); * Образно. *Для середини минулого* [XIX] *століття поезія Шевченка — золота обручка, якою були обручені в одну сім'ю народи Росії, що боролися проти національного гніту, проти соціального рабства* (Літ. Укр., 30.V 1964, 2).

2. *рідко.* Те саме, що **брасле́т.** *Увіходить Йоганна, розкішно вбрана: .. старосвітські великі обручки на руках, внизу і вище ліктя* (Л. Укр., III, 1952, 177); * Образно. *Прикрасив жандарм мої руки добре припасованими залізними обручками* (Фр., III, 1950, 233).

ОБРУ́ЧНИЙ, а, е. Признач. для виготовлення обручів (у 1 знач.). *Обручне залізо — на перший погляд дрібниця. Але колгоспи й колгоспники без нього не можуть обійтися* (Рад. Укр., 12.IX 1958, 3).

ОБРУ́ЧЧЯ, я, *с.* Збірн. до **обру́ч** 1. *Тимко звалив на плечі кутий залізним обруччям бочонок* (Тют., Вир, 1964, 226); * Образно. *Що ж бо, сонцю, ти могуче, Затялось, йдучи вперед? Ну, нехай би грози, тучі Брали там тебе в обруччя, А то ж тілечки, ледь-ледь...* (Ус., Листя.., 1956, 192).

ОБРУША́ТИ *див.* **обру́шувати.**

ОБРУША́ТИСЯ *див.* **обру́шуватися.**

ОБРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обру́шити** 1. *В долині творилося щось незбагненне: фантастичні руїни... потім хмарочоси... а ще за мить гірські скелі, обрушені неймовірним землетрусом* (Хор., Ковила, 1960, 6).

ОБРУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обру́шити** 1 і **обру́шитися** 1. *Трудомісткі процеси по розбиранню старих споруд були набагато спрощені і прискорені завдяки застосуванню простих і економічних способів обрушення* (Рад. Укр., 8.VIII 1957, 1).

ОБРУ́ШИТИ *див.* **обру́шувати.**

ОБРУ́ШИТИСЯ *див.* **обру́шуватися.**

ОБРУ́ШУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ОБРУША́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРУ́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех.* 1. Спричиняти зсуви, обвал; обвалювати, руйнувати. [Онука:] *Чого, дідусю, вони* [мавки] *сюди бігають?* [Дід:] *Гору обрушувать, гидить* (Вас., Незібр. тв., 1941, 144); *Ти нам чисто всю хату обрушив* (Сл. Гр.); *Ми візьмемося за линву всім народом і обрушимо уламок* [димаря] *додолу* (Вол., Надди. висоти, 1953, 18).

2. Одночасно спрямовувати, скидати щось на кого-, що-небудь у великій кількості, великою масою. *Ротні міномети.. з виском та кувіканням обрушували вогонь на злощасний рубіж* (Смолич, Мир.., 1958, 152); *Незважаючи на те, що німці обрушують на місто і на позиції його захисників зливу бомб і снарядів, нема жодних ознак послаблення духу моряків і червоноармійців* (Кучер, Чорноморці, 1956, 478); // *перен.* Покладати, звалювати на кого-небудь весь тягар чогось (турбот, злигоднів і т. ін.). *Капіталізм періодично обрушує на маси лиха, страждання та страхіття криз і воєн, породжуваних загостренням його суперечностей* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 7).

3. *перен.* Навально спрямовувати щось (сили, удар і т. ін.) на кого-, що-небудь, проти кого-, чого-небудь. *Гітлер в те літо всі сили свої Обрушив на нас, щоб ударом з-за Волги Узяти Москву!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 137); // Спрямовувати на кого-, що-небудь усю силу негативних почуттів (гніву, ненависті і т. ін.). [Микита:] *Вже відняв Великий князь посадництво у нього, На Ульфа він страшну обрушив лють* (Коч., П'єси, 1951, 51); *Брате мій воїне, ненавидь ворога! Обруш на його злочинну голову всю свою пристрасть* (Довж., III, 1960, 47).

4. *діал.* Сердити, гнівити. *Ся догадка гірш усього обрушила садівника* (Фр., VII, 1951, 170).

ОБРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **ОБРУША́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБРУ́ШИТИСЯ,** шуся, шишся, *док.* 1. Руйнуючись, осуватися, обвалюватися. — *Більше я сюди не полізу, нізащо в світі! — щиро призналася дівчина.— Віриш, доки я там була, мені все здавалося, що обрушиться над нами грунт і нас привалить* (Шиян, Баланда, 1957. 82).

2. Одночасно звалюватися, падати на кого-, що-небудь у великій кількості, великою масою. *Приблизно по тисячі снарядів щохвилини обрушувалося на цю ділянку* [фронту] *протягом перших п'ятнадцяти хвилин артилерійського наступу* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 296); *Можна було подумати, що це під саме небо здибилася земля, і зараз, мов гірська лавина, вона обрушиться на цілий світ і поховає під собою все* (Гур., Дру-

зі.., 1959, 19); * Образно. *Обрушивсь на німця гнів праведний наш! Все поле во́рожим покрилося трупом* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 58); // *перен.* Звалюватися, лягати важким тягарем (про турботи, злигодні і т. ін.). *Якщо імперіалістична війна обрушуватиметься на пролетаріат і селян економічно, ці класи повинні повстати проти цієї війни* (Ленін, 31, 1973, 239); // *перен.* Несподівано випадати на долю кого-небудь (про щось неприємне, обтяжливе). *Йому* [І. Карпенкові-Карому] *головне довести глядачеві, що нещастя, які обрушуються на Софію, на Гната, коріняться не в чиїйсь злій вдачі, а що вони викликані умовами тодішнього життя* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 79); *Дві звістки, мов удари на голову, обрушилися одна за одною* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 337).

3. *перен.* Навально і несподівано нападати на кого-небудь. *В призначений час уся ця лавина* [богунців] *перегруповувалась і блискавично обрушувалась на ворога* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 55); *Одного разу бджоли не пустили в лісові села і майдани татар: ті.. поїхали по роях земляних бджіл, і вони дощовою хмарою обрушились на людоловів і їхніх коней* (Стельмах, II, 1962, 138); // Нападати на кого-небудь, звинувачуючи в чомусь, дорікаючи; сварити когось. *Як розбурханий водоспад, Саїд Алі обрушувався на місцеві організації* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73); *Ну, вже, мабуть, і осточортів йому той Андрій, що він так на дочку обрушився, як мокрим рядном накрив* (Григ., Вибр., 1959, 248).

4. *діал.* Сердитися, гніватися. *Як їмость* [її милость] *її запиталася, чого в спіжарні бракує муки й сиру, то вона обрушилася. Її ще ніхто на крадежі не спіймав та й.. ніхто цього не діжде* (Март., Тв., 1954, 312).

5. *тільки док., заст.* Схвилюватися, збуритися. *Уся ватага його обрушилась та збунтувалась* (Сл. Гр.).

ОБРЮ́ЗГЛИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **бре́склий.** *Христя забачила перед собою високу молодицю з широким обрюзглим лицем і заспаними очима* (Мирний, III, 1954, 368); *Пані Храпкевичка, повільно пересуваючи своє обрюзгле тіло по паркету, співчутливо глянула на дочку* (Іщук, Вербівчани, 1961, 73).

ОБРЮ́ЗГЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Стан за знач. **обрю́зглий.**

ОБРЮ́ЗГНУТИ, ну, неш, *док., рідко.* Стати брезклим.

ОБРЯ́Д, у, *ч.* Сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов. *З якимось священним трепетом підкладала Маруся вогонь. Таїнство обряду захоплювало* (Хотк., II, 1966, 26); *Настрій, що оповив нашу кімнату, скоріше підходив би під похоронний, ніж весільний обряд* (Вільде, На порозі, 1955, 115); *Впровадження нових громадських, родинних обрядів і свят — це.. боротьба за нову людину, її світле майбутнє* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 109); // *заст.* Сукупність установлених церквою культових дій. *Він причепився до священика, що хоче перейти на латинський обряд, говорив, що його батько чи дід був латинником, зайшов в Карпати з Мінської губернії й тут прийняв унію* (Н.-Лев., II, 1956, 407).

2. *заст.* Церемонія. *Послів кликнули до громади, І, виповнивши всі обряди, Латин прорек такий приказ* (Котл., I, 1952, 274); *В означеній годині розпочався обряд відслонення пам'ятника* (Кобр., Вибр., 1954, 186).

ОБРЯДЖА́ТИ *і рідко* **ОБРЯЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБРЯДИ́ТИ,** ряджу́, ря́диш, *док., перех., розм.* 1. Одягати, наряджати кого-небудь (перев. у святковий гарний одяг). *У білій сорочці та ще і з манишкою дядя Гриша. Тільки що надів оце — обстібається.. — Оце так обрядила! Спасибі, Олянко!* (Головко, I, 1957, 372); * У порівн. *Одне* [листя] *жовте, інше жовтогаряче, а берези, як золотими дукачами хто обрядив* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 44); // Обмивати й одягати покійника. *Йому не слід було дивитися, як обряджатимуть матір, і він вийшов надвір* (Коцюб., II, 1955, 277); // *ким, у кого.* Одягаючи певним чином, робити схожим на кого-, що-небудь.

2. Влаштовувати, справляти що-небудь. *Зразу й виявилося, що обрядити весілля не так просто* (Смолич, Мир.., 1958, 25); // Готувати до чогось, перед чимось; лаштувати, обладнувати. *— Лаштуй же, брате, гостру зброю, борзих коней обряджай у путь* (Забіла, У.. світ, 1960, 161); *Велике вікно було відчинене навстіж. Зачинив* [Сльоза] *його і, обрядивши собі як-небудь постіль, забився під теплу ковдру* (Панч, На калин. мості, 1965, 208).

ОБРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обряди́ти.** *Зверху на бочці красуються загримовані дівчатка, обряджені в білих русалок, у вінках та стрічках* (Гончар, Новели, 1949, 117).

ОБРЯДИ́ТИ *див.* **обряджа́ти.**

ОБРЯ́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обрядо́вий.** *Серед солодких страв.. були відомі.. кутя з ізюмом і горіхами, юха з сушених яблук, слив та вишень (узвар), що мали тривалий час також обрядне значення* (Укр. страви, 1957, 5).

ОБРЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **обрядо́вість.** *Деякі дослідники відзначають, що поховальні обряди часу пізнього трипілля завершують процес зміни вірувань і обрядності, що відбувався протягом всієї історії ранніх землеробсько-скотарських племен* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 71); *Щоб остаточно подолати релігійний шлюб, слід церемонію реєстрації шлюбу, проведення весіль повніше збагачувати новою, радянською обрядністю* (Ком. Укр., 11, 1963, 38).

О́БРЯДНО, *присл., діал.* Підряд.

ОБРЯДО́ВИЙ, а, е. Стос. до обряду, встановлений обрядом. *Замість куті був якийсь особливий пудинг (либонь теж обрядовий), обложений букетами фіалок* (Л. Укр., V, 1956, 385); *Кожне народне свято, окрім зовнішніх, обрядових ознак, має ще свою глибинну наснагу* (Літ. Укр., 30.IV 1964, 1); // Виконуваний під час відправлення обряду. *Обрядова пісня.*

ОБРЯДО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Система культових або звичаєвих обрядів. *Батько сам молився довго й голосно, а часто висміював у своїх анекдотах попів і обрядовість* (Думки про театр, 1955, 29); *Радянська святковість і обрядовість не тільки прикрашає побут трудящих, а й служить важливим засобом комуністичного виховання* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 17).

ОБРЯЖА́ТИ *див.* **обряджа́ти.**

ОБРЯ́СНЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обрясни́ти.** *На соборній дзвіниці, обрясненій клечанням, шаленів у побожному захваті Саливон Глек* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 375); *Обличчя обряснені потом.*

ОБРЯСНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех., розм.* Густо вкрити, усіяти чим-небудь усю поверхню чогось.

ОБРЯТО́ВАНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обрятува́ти.** *Обрятовані від огню снопки вимолотили* (Коцюб., I, 1955, 125).

ОБРЯТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБРЯТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., заст.* Урятовувати. [Орися:] *Я повинна розшукати Юрка і обрятувати його. Може, він де в тюрмі уже?* (Крон., III, 1959, 101); *— Дякую.. й я бабі Безносисі, хай їй легенько згадається: обрятувала й мене від наглої смерті* (Л. Янов., I, 1959, 84).

ОБРЯТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБРЯТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., заст.* Урятовуватися. *Він мав той покірний вигляд, який.. буває у селянина, як він ускочить у халепу і, не маючи ще способу обряту-*

ватись, тільки вишукуючи його в голові, удає з себе покірного (Гр., II, 1963, 128).

ОБРЯТУВА́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **обрятува́ти** і **обрятува́тися.** *Перед ним було величне діло обрятування бессарабських виноградників від філоксери* (Коцюб., I, 1955, 223).

ОБРЯТУВА́ТИ *див.* **обрято́вувати.**

ОБРЯТУВА́ТИСЯ *див.* **обрято́вуватися.**

ОБСА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсади́ти.** *Серед грядок вилися обсаджені.. порічками кручені стежки* (Кобр., Вибр., 1954, 148); *Під містечком тягнулися левади, густо обсаджені на ровах високою дерезою* (Вас., II, 1959, 50); *Коло куреня стояло вісім довгих фургонів, обсаджених людьми* (Н.-Лев., II, 1956, 33); * Образно. *А збруя ж яка? — і у хана кримського такої нема: уся золотом залита і обсаджена самоцвітами* (Стор., I, 1957, 94); *Капітан Бугров мав вісім гвинтівок, два кулемети і кілька обсаджених патронами стрічок* (Мик., II, 1957, 276); *Як і в кожного великого народу, історія твоя* [український народе] *ще з давніх-давен — визвольними рухами позначена; повстаннями проти панів, як тими вулканами, обсаджена* (Тич., III, 1957, 158); // **обса́джено,** *безос. присудк. сл. Вулиці села вже обсаджено молодими деревами* (Ю. Янов., II, 1954, 180).

ОБСА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсади́ти** 1. *З форм осокора особливої уваги заслуговує пірамідальна тополя, яку на Україні широко використовують для обсадження шляхів, садиб тощо* (Колг. Укр., 10, 1958, 37).

ОБСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обса́джувати** 1 і **обса́джуватися** 1. *Дуже давній улюблений народом вид озеленення громадських територій — обсаджування деревами вулиць та шляхів* (Озелен. колг. села, 1955, 10).

ОБСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСАДИ́ТИ,** саджу́, са́диш, *док., перех.* 1. *чим і без додатка.* Садити (рослини) навколо або з країв чого-небудь; оточувати насадженнями щось. *Місцеве населення, обсаджуючи пірамідальними кактусами городи й сади, має прекрасні живі огорожі* (Наука.., 12, 1956, 36); *Хіба не можна було дамбами добру половину тих плавнів відгородити? А береги? Обсадити обіцяли, та й досі обсаджують язиками* (Гончар, Тронка, 1963, 282); *Ой обсади, мила, вишеньками двір* (Чуб., V, 1874, 80); *Улянка добре скопала город, ..обсадила навколо кукурудзою* (Донч., IV, 1957, 99).

2. Засаджувати, повністю займати рослинністю яку-небудь площу, ділянку землі і т. ін. *Ліс, не спиняючись ворожою людською рукою, обсіяв, обсадив деревом усі гори й неглибокі долини* (Н.-Лев., I, 1956, 153).

3. *тільки док., заст.* Посадити. *На другий день багач запросив і брата, посходилися гості. Обсадив він їх за столом, дає горілки* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 286).

4. *ким, рідко.* Садовити багато людей навколо чого-небудь. *Семениха налагодила їди і пиття і обсадила великий стіл кревними* (Стеф., I, 1949, 151).

5. *діал.* Оточувати, позбавляючи можливості виходу, відступу. *По короткім віддиху Максим почав розставляти ловців у два ряди так, аби вповні обсадити плай* (Фр., VI, 1951, 12); *Частина відділу* [червоних] *обсадила всі виходи довкола двору, а друга чекала біля воріт* (Ірчан, II, 1958, 41); — *Замовте на цей час поліцію, обсадіть подвір'я, вихідні брами, коридори і канцелярію* (Козл., Сонце.., 1957, 140); * Образно. *Вони не повмирали ані від простуди, .. ані на жодну з тих 77 язв, що ненастанно, зимою й літом, обсаджують хлопську хату* (Фр., IV, 1950, 303).

6. *спец.* Укріплювати стінки бурової свердловини або розмежовувати нафтоносні, газоносні і водоносні шари спеціальними трубами. *Коли пробурять нафтову або газову свердловину, її обсаджують сталевими трубами* (Роб. газ., 12.XII 1962, 2).

ОБСА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБСАДИ́ТИСЯ,** саджу́ся, са́дишся, *док.* 1. *чим.* Насаджувати рослини навколо свого двору, житла і т. ін. *Іван повернув голову, де.. в глухому кутку обсаджувався садом, обгороджувався, розбудовувався й багатів Мар'ян Хомаха* (Чорн., Визволення, 1949, 34); *Обсадився садом, садом-виноградом* (Сл. Гр.).

2. *перев. док., розм.* Закінчити садіння рослин. — *Як у вас в полі і в городі, кумасю? Чи обсіялись, чи обсадились?* (Вас., II, 1959, 354).

3. *рідко.* Оточувати себе ким-небудь, садовити когось навколо себе. *Дочка з матір'ю прощалася, Попрощавшись, та й поїхала, Серед лісу становилася, Проти сонечка сушилася, Солов'ями обсадилася* (Чуб., V, 1874, 764).

4. *тільки недок.* Пас. до **обса́джувати** 1—3. *Тин або паркан обов'язково обсаджується виткими рослинами* (Озелен. колг. села, 1955, 41).

ОБСАДИ́ТИ *див.* **обса́джувати.**

ОБСАДИ́ТИСЯ *див.* **обса́джуватися.**

ОБСА́ДКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **обсади́ти** 1. *На півдні Української РСР в полезахисні смуги, а також для обсадки майбутніх каналів слід вводити тополі* (Бот. ж., X, 1, 1953, 4).

2. *спец.* Дія за знач. **обсади́ти** 6. *Застосування* [азбестоцементних труб] .. *для обсадки колодязів дало змогу господарствам республіки зекономити тисячі карбованців* (Рад. Укр., 29.VIII 1962, 3).

ОБСА́ДНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для обсадки (у 2 знач.). *Обсадні труби.*

ОБСАПА́ТИ *див.* **обса́пувати.**

ОБСА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСАПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* Виполювати, зрізувати сапою бур'ян і розпушувати грунт навколо чого-небудь; обполювати. *Наталка.. бере сапу і йде на город. Несміливо обсапує кущики картоплі, боячись підрізати їх* (Зар., На.. світі, 1967, 283).

ОБСВИ́СТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обсвиста́ти.**

ОБСВИСТА́ТИ *див.* **обсви́стувати.**

ОБСВИСТІ́ТИ *див.* **обсви́стувати.**

ОБСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСВИСТА́ТИ,** свищу́, сви́щеш *і* **ОБСВИСТІ́ТИ,** свищу́, свисти́ш, *док., перех., розм.* Свистом виявляти осуд, несхвалення; // *перен.* Піддавати кого-небудь різкій, насмішкуватій критиці.

ОБСВІ́ДЧИТИСЯ *див.* **обсві́дчуватися.**

ОБСВІ́ДЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБСВІ́ДЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док., діал.* Освоюватися, звикати. — *Заждіть-бо, які ж скорі! Нехай він трохи обсвідчиться в нас* (Вовчок, I, 1955, 191).

ОБСВІТИ́ТИ *див.* **обсві́чувати.**

ОБСВІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСВІТИ́ТИ,** свічу́, сві́тиш, *док., перех., розм., рідко.* Забезпечувати кого-небудь освітленням.

ОБСЕЛИ́ТИ *див.* **обселя́ти.**

ОБСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **обселя́тися.**

ОБСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОБСЕЛИ́ТИ,** селю́, се́лиш, *док., перех., розм.* Влаштовувати кого-небудь на постійне проживання; селити, оселяти. *Жонатих стали обселять слободами* (Сл. Гр.).

ОБСЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОБСЕЛИ́ТИСЯ,** селю́ся, се́лишся, *док.* 1. *розм.* Влаштовуватися на постійне проживання; селитися, оселятися. *Люде обселилися над річкою* (Сл. Гр.).

2. *рідко.* Ставати заселеним. *Степ обселився* (Сл. Гр.).

ОБСЕРВÁТОР, а, *ч., книжн.* Той, хто обсервує що-небудь; спостерігач. *Малюючи в цілому циклі «Бориславських оповідань» війну поміж капіталом і працею, Франко не може залишитись тільки холодним, об'єктивним обсерватором* (Коцюб., III, 1956, 38); *В Золя Франко насамперед цінив тонкого обсерватора життя, письменника-реаліста* (Укр. літ. критика.., 1959, 442); * У порівн. *Я — наче сторонній обсерватор, стежу завмирання коліщат механізму* [серця] (Ю. Янов., II, 1958, 13); // *рідко.* Спостережлива людина. *Мартович є добрий обсерватор і він не раз питався мене, чи ти не хочеш стрілятися?* (Стеф., III, 1954, 68).

ОБСЕРВАТÓРІЯ, ї, *ж.* Наукова установа, яка веде астрономічні та геофізичні спостереження й дослідження, а також спеціально обладнаний будинок для проведення цих спостережень. *Оскільки в одній обсерваторії неможливо спостерігати Сонце щодня через неминучі хмарні дні, його спостерігають у кількох обсерваторіях одночасно* (Наука.., 2, 1957, 15); *Василь Палійчук єсть я, колишній служник.. з обсерваторії* (Ю. Янов., I, 1954, 35).

ОБСЕРВАЦÍЙНИЙ, а, е, *книжн.* Стос. до обсервації.

ОБСЕРВÁЦІЯ, ї, *ж., книжн.* Спостереження, обстеження, вивчення. *Замилування до природи поклало незгладиму печать на всю Тоньову вдачу, тим більше, що скріплювалося вродженим його нахилом до задуми і тихої обсервації* (Фр., III, 1950, 342); *Вихований на кращих зразках європейської літератури.., наш інтелігентний читач має право сподіватися й од рідної літератури ширшого поля обсервації* (Коцюб., III, 1956, 239); *Цензурна заборона.. була для Івана Карповича* [Карпенка-Карого] *принукою до заглиблення в душу народу, до ..обсервації.. народного життя* (Про мист. театру, 1954, 158).

ОБСЕРВУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок., перех., книжн.* Спостерігати, обстежувати, вивчати. *Трохименкові надокучило раз у раз, коли з'явиться на обрії якась точка, детально обсервувати її в бінокля* (Кос., Новели, 1962, 120).

ОБСИ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обси́діти.** *Євген сів на обсиджений подорожніми пеньок* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 215).

ОБСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСИ́ДІТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Довго, часто сидячи на чому-небудь, робити його зручним, звичним.

ОБСИ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБСИ́ДІТИСЯ,** джуся, дишся, *док., розм.* 1. Довго сидячи на одному місці, звикати, призвичаюватися до нього.

2. Від тривалого користування ставати звичним, добре припасованим. *На порозі став середнього зросту чоловік у гарному.. пальті, сивій смушковій шапці, що за кілька років, видно, добре обсиділася на господаревій лисині* (М. Ол., Леся, 1960, 145).

3. *тільки недок.* Пас. до **обси́джувати.**

ОБСИДІÁН, у, *ч.* Вулканічна гірська порода, що має вигляд темного скла. *Крайня склиста модифікація ріоліту являє собою чисте темне вулканічне скло і називається обсидіаном* (Курс заг. геол., 1947, 65).

ОБСИДІÁНОВИЙ, а, е. Прикм. до **обсидіáн.**

ОБСИ́ДІТИ *див.* **обси́джувати.**

ОБСИ́ДІТИСЯ *див.* **обси́джуватися.**

ОБСИЛÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБІСЛÁТИ,** обішлю́, обішлеш, *док., перех., розм., рідко.* Посилати що-небудь у різні місця або до різних людей; розсилати.

ОБСИЛÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОБІСЛÁТИСЯ,** обішлю́ся, обішлешся, *док., чим, розм., рідко.* Посилати що-небудь один одному; взаємно обмінюватися чимось. *Обидва ж вони.. подарунками обсилаються, а нишком один на одного чигають* (Сл. Гр.).

ОБСИПÁЛЬНІСТЬ, ності, *ж., с. г.* Здатність обсипатися.

ОБСИ́ПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обси́пати.** *Ївга.. понесла вже чотири в'язки бубликів, на самій олії печених і густо маком обсипаних* (Кв.-Осн., II, 1956, 279); *Цвітом вишні Ти обсипана в саду* (Олесь, Вибр., 1958, 385); *Входить Люба в шубці, обсипана снігом, весела, збуджена* (Мик., I, 1957, 441); *Стару потягнуло до тієї хати, в яку її піввіку тому, обсипану зерном, у вінку, у стрічках, увів Михайло Чайченко* (Стельмах, I, 1962, 33); *Дощем обсипаний перловим, Ланами лине урожай* (Рильський, II, 1960, 312); *В олтарі видно було престол.., за ним сяяв.. весь обсипаний діамантами і перлами хрест* (Скл., Святослав, 1959, 169); * У порівн. *Червоніли хмари, неначе обсипані рожами* (Н.-Лев., II, 1956, 52); *Втанька спломеніла, наче жаром обсипана* (Гончар, II, 1959, 169); // **обси́пано,** *безос. присудк. сл. Кругом неї* [дівчини] *обсипано було квітками, натрушено травою* (Мирний, I, 1949, 164); *З Високого замку знову загриміли гармати, ратушу і театр обсипано бомбами* (Фр., VI, 1951, 157).

2. *у знач. прикм.* Який обсипався, обвалився, став занедбаним (від негоди і т. ін.). *Гайвороння.. било крилами над обсипаною стріхою* (Коцюб., II, 1955, 14).

ОБСИПÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсипáти** 1, 3—6 і **обсипáтися.** *Щоб забезпечити краще зав'язування ягід і зменшити обсипання зав'язі, виноградарі за кілька днів до цвітіння прищипують верхівки молодих пагонів* (Наука.., 2, 1957, 24); *М'які пшениці схильні до обсипання.*

ОБСИ́ПАТИ *див.* **обсипáти.**

ОБСИПÁТИ, áю, áєш *і рідко* **ОБСИ́ПУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОБСИ́ПАТИ,** плю, плеш; *мн.* обси́плють; *док., перех. і без додатка.* 1. Обкидати, обтрушувати, покриваючи з усіх боків, по всій поверхні чим-небудь. *Часом очеретяний початок, зачеплений Соломією, лопався й обсипав її білим пухом, мов снігом* (Коцюб., I, 1955, 361); *Цілими годинами укладала* [Ядзя] *волосся, обсипувала м'яким делікатним порошком і без того біле й гарне лице* (Кобр., Вибр., 1954, 90); *Карпо ліг і всього себе.. обсипав білим піском, мов у простирадло загорнувся* (Головко, I, 1957, 189); *Маринка ловила в долоні нетанучі сніжинки, обсипала ними тата* (Мушк., Серце.., 1962, 284); * Образно. *Обсипає вечір нас золота порошею* (Сос., Солов. далі, 1957, 120); *Ніч п'янила квітами, місяць обсипав срібним сяйвом дерева* (Десняк, II, 1955, 412); // Обкидати, закидати чимось кого-небудь з усіх боків. *За нею.. гналась дітвора та обсипала її грудками й порохом* (Коцюб., I, 1955, 272); // Посипати чимось навколо чого-небудь. *Дідова дочка.. обполола, обханючила* [яблуньку] *і пісочком обсипала* (Ів., Укр. казки, 1950, 89); // Густо, рясно всівати (бризками, краплями і т. ін.). *Трава плуталась під ногами й обсипала гарячі ноги холодною росою* (Н.-Лев., III, 1956, 338); *Прибій, б'ючись об прямовисний берег, обсипав бульвар водяним пилом* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 29); *Хмара наздогнала парусник і обсипала його дощем* (Ю. Янов., II, 1958, 59); // *безос. Шура.. відкинула брезент.. Колючим дощем обсипало її гаряче обличчя* (Гончар, III, 1959, 182); // Сиплючись, обпадаючи, укривати, встеляти що-небудь шаром. *Білий цвіт вишні обсипає хату пелюстками і росою* (Стельмах, I, 1962, 221); * Образно. *Зацвів небесною красою Очей твоїх небесний цвіт. І це весною, це в маю Обсипав душу він мою!* (Олесь, Вибр., 1958, 243).

Обсипáти (обси́пати) кýлями *і т. ін.* — сильно обстрілювати. *Піхота кинулась бігом... Ворог обсипав її картечним градом* (Мирний, I, 1949, 232); *Тільки цюкни сокирою, так тебе й обсипле ракетами та кулями* (Гончар, Новели, 1954, 39).

◇ **Обсипáє (обси́пало, обси́пле) жáром (морóзом, хóлодом** *і т. ін.*) *кого* — хтось раптово відчуває страх, тривогу, неспокій і т. ін. — *Знаєш: як розказала мені твоя мати, яку ви нужду, яке лишенько замолоду терпіли, то мене то в огонь укине, то морозом обсипле...* (Мирний, I, 1949, 362); *Гната раз обсипає снігом, другий — жаром... Ах, це неправда!.. він не злочинець... він не хотів її смерті ...* (Коцюб., I, 1955, 76); *Остовпіла* [Катря] *й завмерла від несподіванки, злякано притулившись до чийогось тину. Так і обсипало всю дрижаками* (Кучер, Трудна любов, 1960, 358); **Обсипáти (обси́пати) пóглядом** *кого* — пильно дивитися на кого-небудь, виражаючи певні почуття. *Василько крутився біля.. хат з переможним виглядом, обсипав усіх вогнистим поглядом* (Турч., Зорі.., 1950, 17); *Кинулась панна Соня до Антоніни Павлівни, хапаючи її за руки та заглядаючи в вічі. Та враз одняла свої руки, а її зненацька обсипала таким поглядом, що в бідної дівчини пропала всяка охота до сміху* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 48).

2. Скупчуючись у великій кількості, займати, густо вкривати кого-, що-небудь. *До мене й муха не пристає, а вас так і обсипають* (Номис, 1864, № 14165); *Дзвенять бджоли, густо обсипали яблуню* (Горд., Дівчина.., 1954, 136); // Обступати, оточувати з усіх боків. *Підійшли* [кролики], *обсипали як сніг Матвія сивого, що сам посеред них, мов трусик* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 209); *Сподіваючись на гостинець, його, мов жолуді, обсипали це п'ятеро дітлахів* (Руд., Остання шабля, 1959, 212); // *перен.* З'являтися у великій кількості. — *Де мені вас містити з дітворою, що вже знаю, що так і обсипле* (Кв.-Осн., II, 1956, 153).

3. *перен.* Щедро наділяти когось чим-небудь. *За моє писаня* [писання], *то Ви мені не дякуйте і вдячністю не обсипайте* (Стеф., III, 1954, 110); [Ю с у ф:] *В мене срібла-золота, скільки твоя душа забажає. Я всю тебе обсиплю перлами, обсиплю золотом, тільки будь весела!* (Н.-Лев., II, 1956, 447); *Вихователька.. обсипали дівчинку найкращими побажаннями на дорогу* (Вол., Надділ. висоти, 1953, 38); // Спрямовувати щось на кого-небудь у великій кількості. *Тася стала обсипати поцілунками сонного сина* (Дмит., Розлука, 1957, 126); *Раптом обсипали її всі допитами та докорами; але Оксана.. стояла мовчки* (Л. Янов., I, 1959, 47); *Мелашка.. ніби не чула, як свекруха одразу обсипала її нелаcкавими словами* (Н.-Лев., II, 1956, 322).

4. Скидати з себе листя, пелюстки, плоди і т. ін. *Волошки бризкали росою на.. ноги, червоні маки обсипали тріпотливі пелюстки* (Донч., III, 1956, 70); *Обсипає верба віти, Станом поника...* (Граб., I, 1959, 334); // Струшувати, скидати з себе що-небудь сипке. *Вони* [дерева] *стоять над головою глядача* [на екрані], *обсипаючи сніг в об'єктив* (Ю. Янов., II, 1958, 12); // Струшувати, збивати (плоди, цвіт і т. ін.). *Вітер по траві ступає, цвіт із вишні обсипає* (Тич., II, 1957, 229).

5. Доторкаючись до чогось сипкого, викликати його осування, опадання. *Потому* [Карно Петрович] *почав спускатися в яр, .. обсипаючи шашкою глину* (Коцюб., II, 1955, 377); * Образно. *І од Чорного моря й до моря, де одвічної криги блакить, обсипаючи залпами зорі, бій гігантів гримить і гримить...* (Сос., II, 1958, 178).

6. *безос., розм.* Покривати висипом. *Губи обсипало.*

ОБСИ́ПАТИСЯ *див.* **обсипáтися.**

ОБСИПÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОБСИ́ПАТИСЯ**, плюся, плешся; *мн.* обси́пляться; *док.* 1. Обсипати себе або один одного чим-небудь. *Під час спочинку, обмахуючись од духоти, жартуючи, обсипаючись паперовою січкою,.. молодь знову розпливлася по залі* (Вас., I, 1959, 346); // Те саме, що **обсипáти** 1. *Жменя піску полетіла на Карпа..— Не лізь! не обсипайся! — лютував Карпо* (Мирний, I, 1954, 250).

◇ **Обсипáтися (обси́патися) слізьми́ (сльозáми)** — дуже плакати. *А сама* [Настя] *слізьми обсипається, наче й горює, й радіє чогось разом* (Вовчок, I, 1955, 269); *Стара мама обси́палася слізьми, а Василь мовчав* (Стеф., I, 1949, 97).

2. Руйнуючись по краях, обпадати дрібними частками. *Аж обсипáлися окопи — такий протяглий гул стояв повсюди* (Тич., II, 1957, 56); *В головах* [на могилі] *стояв цегляний стовп, обмазаний цементом, що вже потріскався від сонця, дощу та вітру і поволі обсипався* (Тют., Вир, 1964, 201); *Комишові стріхи обсипались, і кінці лат стирчали з них, як ребра кістяка* (Коцюб., I, 1955, 368); // Сиплючись, осуватися, обвалюватися. *По глинястій, мокрій стіні катакомби Земля, обсипаючись, глухо шумить* (Бажан, I, 1946, 144); *З-під ніг обривались малі й великі камені. Обсипався пісок* (Трубл., I, 1955, 188).

3. Поступово обпадати (про листя, плоди, цвіт і т. ін.). *Вже тоді вісень ішла; лист червонів, жовтів, в'янув і обсипавсь* (Вовчок, I, 1955, 203); *Давно обсипався цвіт з груш і кислиць, і тепер на деревах.. наливалися соком маленькі плоди* (Донч., IV, 1957, 115); * Образно. *Мордував* [Гірчак] *молодицю так, що з неї за кілька років краса обсипалась, мов вишневий цвіт від вітру* (Речм., Весн. грози, 1961, 22); // Скидати з себе листя, пелюстки, плоди і т. ін. *Половина та садів цвіте, Половина обсипається* (Укр.. лір. пісні, 1958, 211); *Перестиглий горох обсипається* (Колг. Укр., 12, 1961, 11); *За другим холодним подихом осені обсипався лапатий багряноквітий клен, а за ним став падати на землю і каштановий лист* (Жур., Вечір.., 1958, 405).

4. Укриватися, покриватися кругом, по всій поверхні чим-небудь сипким або великою кількістю однорідних предметів. *Небо обсипалося зірками.*

5. Обкопуватися, оточуватися (валом). *Високим валом воно* [село] *обсипалось* (Сл. Гр.).

ОБСИ́ПКА, и, *ж., рідко.* 1. Дія за знач. **обси́пати, обсипáти** 1, 4, 5.

2. *спец.* Те, чим обсипають.

ОБСИПНИ́Й, á, é, *спец.* Який чим-небудь обсипають. *Обсипні одношарові гравійні фільтри влаштовують в самому колодязі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 283).

ОБСИ́ПУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обси́пувати.** *Ми з шофером, обсипувані холодним дощем,.. щоразу пірнали в воду й болото* (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 3).

ОБСИ́ПУВАТИ *див.* **обсипáти.**

ОБСИСÁННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **обсисáти.**

ОБСИСÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБІССÁТИ**, ссу́, ссе́ш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обсмóктувати.**

ОБСИСÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОБІССÁТИСЯ**, ссу́ся, ссе́шся, *док., розм., рідко.* Смоктати понад міру. *Дитина блює,— то воно обіссалось* (Сл. Гр.).

ОБСИХÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсихáти.** *Вибирання каченят із інкубатора провадять через кожні дві години і після обсихання негайно відправляють у приміщення біля водойми* (Птахівн., 1955, 247).

ОБСИХÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОБСÓХНУТИ** *і* **ОБСÓХТИ**, хну, хнеш; *мин. ч.* обсóхнув *і* обсóх, ла, ло; *док.* Ставати сухим; висихати. *Був теплий дощ, в траві* *стоїть вода, На гілці синя бабка обсихає* (Рильський, III, 1961, 183); *Пригріло сонечко, обсохла земля* (Коцюб., I, 1955, 110); *Весь корабель вкрили пернаті гості.. Пронесеться шквал, обсохнуть і полетять* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 324); // Випаровуючись, висихаючи, зникати. *На свіжому повітрі швидко обсохли її.. сльози* (Н.-Лев., I, 1956, 430).

◇ **Молоко́ [ма́терине] не обсо́хло [на губа́х]** *див.* **молоко́.**

О́БСІВ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **обсіва́ти** і **обсіва́тися.**

2. Пропущене під час сівби місце на ниві. *Слідкуй, щоб на сіві не було обсівів* (Укр.. присл.., 1955, 372).

ОБСІВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який обсіває, засіває щонебудь.

ОБСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсіва́ти.**

ОБСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОБСІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОБСІ́ЯТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Те саме, що **засіва́ти** 1, 2. *Сіяльник вийшов ріллю обсівати* (Манж., Тв., 1955, 104); *Довідався Семен, що батько його все своє життя обсівав мізерний шмат землі, який врізався клином у десятини сільського старости* (Сміл., Зустрічі, 1936, 30); — *Виоремо тебе, ниво, обсіємо* (Стельмах, II, 1962, 199); * Образно. *Так і живу я нині — землю добром обсіваю* (Нагн., Гірські вершини, 1960, 27); // *чим.* Сіяти щось навколо чого-небудь. *Іноді перилою обсівають рисові та інші поля; різкий і неприємний запах її служить засобом захисту цих полів від потрав* (Ол. та ефір. культ., 1956, 227).

2. *розм.* Сіяти все кому-небудь. *Антон кожної весни за віз гною Хомаху обсіє, влітку обкосить, восени обмолотить* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 18).

3. *перен.* Густо вкривати по всій поверхні, усіювати всю поверхню чим-небудь; обсипати. *Кулемети захлиналися, обсівали поле кулями* (Десняк, Опов., 1951, 97); * Образно. *День у день обсіювало сонце своїм золотисто-червоним світлом поверхню* [поля] (Коб., II, 1956, 17); // Посипати чимось кого-небудь з усіх боків.

4. *етн., заст.* Обсипати (молодих і весільних гостей) сумішшю вівса, пряників, горіхів і т. ін., бажаючи достатку, щастя. *Його* [молодого] *обсівають; на перелазі дітвора зібралась шажки ловить, та ба, не кидають: овес та конфети дрібнесенькі.. летять та в воду падають!* (Кос., Новели, 1962, 17); *Дум'ячиха.., забираючи пригорщами овес, обсіяла ним насамперед обоє молодих* (Фр., VIII, 1952, 66).

ОБСІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ОБСІ́ЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ОБСІ́ЯТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* 1. Засівати своє поле, ділянку. *Докінчували обсіватись яриною* (Смолич, Мир.., 1958, 43); *Боринці перезимують своїм хлібом і обсіються своїм насінням* (Чорн., Потік.., 1956, 242).

2. *тільки док.* Упоратися з сівбою; посіяти все. *Ми тутечки.. і обгніздились, і колодязі покопали, і обсіялись* (Стор., I, 1957, 229); *Люди вже давно повиорювали поля і обсіялися* (Речм., Весн. грози, 1961, 133).

3. *перен.* Укриватися, обсипатися чим-небудь. *Машина в'юнить трав'янистими просіками, .. обсівається синіми ягодами роси* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 550).

ОБСІДА́ТИ, а́є, *недок.,* **ОБСІ́СТИ,** ся́де, *док., перех.* 1. Сідати навколо кого-, чого-небудь. *Велика сім'я мовчки.. обсідає стіл з усіх боків* (Мик., II, 1957, 80); *Олеся.. одчиняє віконце, дивиться: парубки обсіли кружалом її хату* (Вовчок, I, 1955, 24); *В кабінеті було чимало відвідувачів: обсіли, обступили директора* (Хор., Ковила, 1960, 17); * Образно. *Вони* [багатії], *немов три здорових павуки, обсіли село з трьох кінців* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 11); // Тісно оточувати з усіх боків. *Вечеря на столі,— а дітвора.. батька обсідає* (Бор., Тв., 1957, 59); *Ой прийшов же я до дівчини в сіни, А там дівчиноньку інші обсіли* (Чуб., V, 1874, 434).

2. Сідаючи, займати весь простір, усю поверхню чого-небудь. *Бджоли роєм обсідали квітки* (Оп., Іду.., 1958, 177); *Діти повилазили на тин і обсіли його, неначе горобці* (Н.-Лев., III, 1956, 8); *Горобина зграйка сіренькими грудочками, мов реп'яхами, обсіла кущі дерези* (Речм., Весн. грози, 1961, 74); // *перен., розм.* Висипати на шкірі або слизових оболонках у великій кількості (про чиряки, прищі і т. ін.). *Вишиваний довго скаржився, що його обсіли чиряки* (Руд., Остання шабля, 1959, 19).

3. Опускаючись, спадаючи, покривати собою якунебудь поверхню (про іній, туман і т. ін.). *Сніжинки.. обсідають вії старої, набиваються в зморшки* (Стельмах, I, 1962, 291); *Мряка обсіла кожух і капелюх.. дрібними крапельками* (Март., Тв., 1954, 159).

4. *перен.* Займати яку-небудь ділянку, площу; оточувати. *Ліси, густо обсідаючи плечі гір, піднімалися вгору* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 29); *Густі лози та вільхи обсіли з обох боків.. береги* (Фр., VIII, 1952, 8); *Місто.. обсіло лівий берег Пруту* (Вільде, Сестри.., 1958, 109).

5. *перен., розм.* Нападати, накидатися з усіх боків. *Ледве я в хату, а мене так усі й обсіли: куди та й куди ходила?* (Сл. Гр.); *Обсіли Кукубенка вороги. Сам Тарас.. кинувся на виручку* (Довж., I, 1958, 261); // Набридати, настирливо домагаючись чого-небудь. *Матір мою женихи проти волі її обсідають* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 44).

6. *перен., розм.* Охоплювати, оволодівати (про настрій, стан і т. ін.). [Семен:] *Якісь сумні думки роєм обсідають голову* (Крон., I, 1958, 91); [Михайло:] *Славно покачатися на траві після купання і затягтися сигарою! Чорт його зна, якось мене лінощі обсіли* (Стар., Вибр., 1959, 141); *У Києві не можна й кроку ступити, щоб тебе не обсіли спогади!..* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 719); *Ліну обсіли гризоти* (Гончар, Тронка, 1963, 176).

◇ **Біда́ обсі́ла; Ли́хо (ли́шенько) обсі́ло** *кого* — хтось терпить злигодні, неприємності, горе і т. ін., яких довго не вдасться позбутися. *Ой вдалась тій горлиці Слобода, слобода,— Обсіло ї* [її] *все лишенько Та біда, та біда!* (Пісні та романси, II, 1956, 140); **Діти обсі́ли (обся́дуть); Дітвора́ обсі́ла** *кого* — у когось з'явилися діти. *Як дітвора обсіла, то перше всього про неї треба клопотатися* (Мирний, V, 1955, 403); *Оженишся — тебе обсядуть діти* (Кол., Череп.., 1959, 298); **Зли́дні обсі́ли** *кого* — хтось живе убогим, нужденним життям. *Нелюдські злидні кругом обсіли, Опорожнили комору й клуню, По заробітках женуть татуню* (Граб., I, 1959, 333); **Літа́ обсі́ли** *кого* — багато років кому-небудь. — *Життя, мамо, не стоїть на місці,— тече.— Ой лишенько ж тяжке: літа, літа обсіли чоловіка!— усміхнулась мати* (Головко, II, 1957, 422).

ОБСІДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБСІ́СТИСЯ,** ся́дуся, ся́дешся, *док., розм.* 1. Сідати де-небудь, улаштовуючись зручно, надовго на чомусь. *По обіді обсядуться всі гуртом під хатою, як кому вигідніш — хто в холодку на призьбі, хто на сонці, спину гріючи, на спориші розтягнеться* (Головко, II, 1957, 401); *Кружляє над осокором гайвороння, все не обсядеться на ніч* (Мушк., Серце.., 1962, 190).

2. *рідко.* Надовго або постійно оселятися де-небудь. *Спершу мені так добре було.. Та се поки обсілася; як же обжилася трохи, то зараз і почали гострі спички у серце заганяти* (Мирний, I, 1954, 91).

3. *ким, перен.* Оточувати себе ким-небудь (ріднею, близькими і т. ін.). *Хто кругом обсівсьріднею,*

план не викона за нею (Укр.. присл.., 1955, 388); // Обзаводитися дітьми, родиною. — *Обсідайтеся дітьми, будинків понаставимо* (Рудь, Гомін.., 1959, 101).

ОБСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсіка́ти.**

ОБСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСІ́КТИ**, ічу́, іче́ш; *мин. ч.* обсі́к, обсі́кла́, обсі́кло́; *док.*, *перех.* 1. Відділяти що-небудь, відсікаючи одне за одним. *Жінки сидять коло буряків — бадилля обсікають* (Головко, I, 1957, 305).

2. *діал.* Обполювати. *Обсікають бульбу* (Сл. Гр.).

ОБСІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБСІ́КТИСЯ**, ічу́ся, іче́шся; *мин. ч.* обсі́кся, обсі́кла́ся, обсі́кло́ся; *док.* 1. *тільки 3 ос., розм.* Ламатися з кінців і випадати (про волосся).

2. *тільки 3 ос., розм.* Обтріпуватися по краях (про тканину, одяг).

3. *тільки 3 ос., розм.* Оббивати, пошкоджувати собі копита (про коней). *Коні обсіклися* (Сл. Гр).

4. *тільки док., розм.* Позбутися всього. *Обсікся, нічого нема* (Номис, 1864, № 1852).

5. *тільки недок.* Пас. до **обсіка́ти.**

ОБСІ́КТИ *див.* **обсіка́ти.**

ОБСІ́КТИСЯ *див.* **обсіка́тися.**

ОБСІМЕНИ́ТИСЯ *див.* **обсіменя́тися.**

ОБСІМЕНІ́ННЯ, я, *с.* 1. *бот.* Дія за знач. **обсіменя́тися.** *Для надійнішого обсіменіння лісосік у деяких випадках залишають дерева насінного призначення — насінники* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 107).

2. *спец.* Процес наближення чоловічих статевих клітин до жіночих, який передує заплідненню тваринних організмів.

ОБСІМЕНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ОБСІМЕНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.*, *бот.* Давати насіння. *На пасовищах гірчак подовий слід регулярно скошувати до цвітіння, щоб не дати йому можливості обсіменитись* (Бот. ж., X, 4, 1953, 13).

ОБСІ́ПАТИ *див.* **обсі́пувати.**

ОБСІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСІ́ПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Сіпаючи, обривати. *Петро* [I].. *Нагайкою кізлячі Бороди обтріпав І жупани висячі По пояс обсіпав* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 162).

ОБСІ́СТИ *див.* **обсіда́ти.**

ОБСІ́СТИСЯ *див.* **обсіда́тися.**

ОБСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсі́кти.**

ОБСІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсі́кти.**

ОБСІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсі́ювати.**

ОБСІ́ЮВАТИ *див.* **обсіва́ти.**

ОБСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **обсіва́тися.**

ОБСІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсі́яти.** *Про двох братів, що впали біля тину* [розповідає Охрім], *Про вибиту копитами долину, Обсіяну пшеницею з тих пір* (Мал., Зореві дні, 1940, 9); *Змучені коні.. перейшли на рись, і зеленкувате мило падало з обкипілих вудил на попелястий супісок, обсіяний червоними перестиглими чашечками жолудів* (Стельмах, II, 1962, 179); * Образно. *Ярошенко вийшов із школи в обсіяні зорями присмерки* (Речм., Весн. грози, 1961, 27); * У порівн. *Клапоть білого снігу, що світився здалека між деревами, на леваді, мерехтів у сонці, мов обсіяний брильянтовим піском* (Коб., III, 1956, 528).

ОБСІ́ЯТИ *див.* **обсіва́ти.**

ОБСІ́ЯТИСЯ *див.* **обсіва́тися.**

ОБСКАКА́ТИ *див.* **обска́кувати.**

ОБСКА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСКАКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Скоком рухатися навколо кого-, чого-небудь; // *розм.* Скоком об'їжджати верхи навколо кого-, чого-небудь. *Мов у манежі, ми обскакали дворище, і тим же алюром понеслись назад* (Панч, II, 1956, 64); *Опустивши шаблю, Котовський обскакав зал довкола* (Смолич, V, 1959, 797).

2. *розм.* Швидко оточувати кого-, що-небудь верхи. *Набігши хутір чи містечко, татари обскакували їх зі всіх боків, виставляли сторожу.. й починали грабувати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 124).

3. Обганяти, випереджати кого-небудь верхи. *Гаріфулін перший обскакав вовка з лівого боку* (Донч., I, 1956, 176); *Батько обскакав товариша, але товариш коня не віддав* (Збірник про Кроп., 1955, 10); // *перен., розм.* Випереджати в чомусь кого-небудь. — *Потилиці чухаємо, а інші тим часом.. нас обскакують!..* (Гончар, Таврія, 1952, 51); — *Ех, Надю, Надю, обскакала ти нас, хоч і недавно працюєш,— сказала якось жартома Харитина* (Рад. Укр., 17.II 1961, 2).

4. *перен., розм.* Обдурювати на чому-небудь. *Гнат.. розповідав своїй Ганні, як він обскакав, обвів навколо пальця навіть бессарабця Манойла* (Стельмах, I, 1962, 69).

ОБСКО́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обско́чити.** *Наче кабан, обскочений собаками, кидався Сулятич з своїми* [гриднями] (Оп., Іду.., 1958, 334).

ОБСКО́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Швидко оточити кого-, що-небудь. *По двох тижнях ватагу в її лісовій криївці обскочили три роти солдат* (Фр., IV, 1950, 377); // Несподівано обступити з усіх боків. *Коли приїхав* [Матвій] *у велике, чуже місто, то обскочили його якісь панки і кожний тягнув до себе* (Ірчан, II, 1958, 250).

2. *перех.* Обігнати, випередити одним скоком, стрибком. *Козаків кінь, ніби вчув отаманову команду, притьмом обскочив гайдука наліворуч* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 32); // *перен.* Випередити в чомусь кого-небудь. — *Хто вам дозволив брати Вінницю? .. І тобі не соромно? Обскочив начдива* (Довж., I, 1958, 177).

3. *неперех.* Відстати, відскочити. *Хто од слова одскочить, коло того шкура обскочить* (Номис, 1864, № 10670).

ОБСКРІБА́ТИ *і* **ОБШКРІБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСКРЕБТИ́** *і* **ОБШКРЕБТИ́**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* обскрі́б, скребла́, скребло́; *док.*, *перех.* Зшкрібати, зчищати що-небудь з усієї поверхні чогось. *Біля нього сидів Микола, тихо обскрібав з лопати присохлу землю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 108).

ОБСКРОМА́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Обскребти, очистити кого-, що-небудь від чогось. — *Дівчата, загадаймо хлопцям, нехай обскромадять порося* (Н.-Лев., II, 1956, 113).

ОБСКУ́БАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обску́бти.** *Свійська птиця надходить на підприємства громадського харчування обскубаною* (Технол. пригот. їжі, 1957, 57); * Образно. *Це йшли катерининські орли, вже добре обскубані часом, зігнуті турботами й трудами на благо своє та держави, біля кормила якої стояли ще за блаженних часів позаминулого царювання* (Полт., Повість.., 1960, 130); *Та яку б шкуру не натягував на свої обскубані боки бандерівський вовкулака — не приховати йому свого нутра фашистсько-бандитського!* (Брат., Крапка.., 1959, 54).

2. *у знач. прикм.*, *перен.*, *розм.* Обшарпаний, жалюгідний. *Якийсь обскубаний попик у потертій рясі.. править службу* (Кучер, Голод, 1961, 291).

ОБСКУБА́ТИ *див.* **обску́бувати.**

ОБСКУБА́ТИСЯ *див.* **обску́буватися.**

ОБСКУ́БТИ *див.* **обску́бувати.**

ОБСКУ́БТИСЯ *див.* **обску́буватися.**

ОБСКУ́БУВАТИ, ую, уєш *і* **ОБСКУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСКУ́БТИ**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* обску́б, ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Вискубувати, виривати (волосся, пір'я і т. ін.) по всій поверхні. *Біля кожної дівчинки купа пір'я, і прудкі дитячі пальці обскубують пір'їну за* *пір'їною* (Донч., III, 1956, 30); *Горобчичок диб-диб-диб, Сіресенький стриб-стриб-стриб! .. Болять в мене крилечка, Обскубали пір'ячка!* (Крон., II, 1958, 79); — *Гусарів небезпечно й зачіпати,— сказала Олеся,— вони й тобі бороду обскубуть,— це митці на всякі штуки* (Н.-Лев., III, 1956, 153); * Образно. [Василина:] *А я навалюсь на голову. Поки не обскубу увесь чуб йому, не зійду з трибуни* (Корн., II, 1955, 254); // Скубучи, очищати від пір'я, пуху (про забитих птахів). *Всі* [наймички] *обскубували птиць од пір'я* (Крим., Вибр., 1965, 402); *Вирубав собі* [Іван] *жердь і всі гуси побив. Одну обскуб, наклав огню та пече* (Калин, Закарп. казки, 1955, 197); // Щипками обривати, оббирати що-небудь. *Вона однією рукою тримала квітку, а другою обскубувала зів'ялі листочки* (Вільде, На порозі, 1955, 88); — *Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при дорозі: Ей, обскубуть горох наш зеленцем,— побач!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 59).

2. *перен., розм.* Обкрадати, оббирати кого-небудь. *За панів, за капіталістів було так, що там, де заводили машини, то справді обскубували робочого* (Коцюба, Нові береги, 1959, 90); [Писар:] *Ну, а Рябину обскубемо-таки! Знатно обскубемо!* (Фр., IX, 1952, 58).

ОБСКУ́БУВАТИСЯ, ується *і* **ОБСКУБА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ОБСКУ́БТИСЯ**, бе́ться; *мин. ч.* обску́бся, лася, лося; *док.* Розправляти, чистити дзьобом пір'я (про птахів). *От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та обскубується* (Укр.. казки, 1951, 238); *Наближення негоди птахи зустрічають сильним криком, вони не співають і низько кружляють над землею; а коли сідають, весь час обскубуються* (Наука.., 11, 1964, 12).

ОБСКУРА́НТ, а, *ч., книжн.* Прихильник обскурантизму; мракобіс. — *Я вас прошу, не показуйте сього тутешнім лікарям — се такі обскуранти!* (Л. Укр., III, 1952, 579); *Франко розрізняв дві культури в російському суспільстві — культуру прогресивну і культуру реакційну.., яку він вбачав в діяльності Каткова, Суворіна, Мещерського, Побєдоносцева і інших російських обскурантів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 52).

ОБСКУРАНТИ́ЗМ, у, *ч., книжн.* Вороже ставлення до прогресу, науки; мракобісся. *Великий український революціонер-демократ* [Т. Шевченко] *був войовничим атеїстом, непримиренним ворогом релігії, містики і церковного обскурантизму* (Наука.., 3, 1962, 16).

ОБСКУРА́НТКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **обскура́нт.** *Вона консерватистка, навіть обскурантка, ненавидить нові ідеї* (Н.-Лев., V, 1966, 177).

ОБСКУРА́НТСЬКИЙ, а, е, *книжн.* Власт. обскурантові, обскурантам; перейнятий обскурантизмом. *Навіть консервативно настроєні письменники були невдоволені обскурантською лінією журналу* [«Домашняя беседа»] (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 589).

ОБСЛИ́ЗЛИЙ, а, е, *розм.* Покритий слизом; слизький. *Їмость* [її милость] *побачила нивки з обмоклими, обслизлими кукурудзами* (Март., Тв., 1954, 437).

ОБСЛИ́НЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обсли́нити.** *Ідоли обслинені, обціловані Ішли величаві в своїй ході* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 17).

ОБСЛИ́НИТИ *див.* **обсли́нювати.**

ОБСЛИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСЛИ́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех., розм.* Змочувати, забруднювати слиною. *В приступах ніжності вона обслинювала папіроси, які курила без ліку, і втикала йому в уста* (Коцюб., I, 1955, 407).

О́БСЛІД, у, *ч.* Те саме, що **обслі́дування.** *Дніпровське Припоріжжя має, як бачимо з поверхового обсліду, досить корисних копалин* (Коцюба, Нові береги, 1959, 20).

ОБСЛІ́ДНИК, а, *ч.* Те саме, що **обслі́дувач.**

ОБСЛІ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **обслі́дник.**

ОБСЛІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обслі́дник.**

ОБСЛІ́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обслі́дувати.** *Я вибираю для цієї мети вушний аналізатор нашої експериментальної тварини як найбільш досі обслідуваний у наших дослідах* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 58); // **обслі́дувано,** *безос. присудк. сл. Всього обслідувано 72 хворих з пухлинами головного мозку* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 107).

ОБСЛІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обслі́дувати.** *Зусиллям волі Лазаревський примусив себе заглибитися в роботу: треба викласти наслідки обслідування з приводу однієї з заплутаних скарг* (Тулуб, В степу.., 1964, 26); *Контрольне обслідування.*

ОБСЛІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., перех. і без додатка.* Уважно, ретельно оглядати що-небудь; робити огляд з метою розвідування, дослідження; обстежувати. *Комісія зібралася в Уч-Каргалі, щоб на ранок вирушити найдетальніше обслідувати степ* (Ле, Міжгір'я, 1953, 98); *Вони* [синиці] *стрибали з гілки на гілку, зазирали в кожну тріщинку на корі, обслідували кожний сухий листочок* (Донч., V, 1957, 159); // Робити огляд з метою перевірки чого-небудь; знайомитися з станом справ. — *Ходять чутки, що якась комісія з Харкова приїде обслідувати* (Шиян, Баланда, 1957, 23).

ОБСЛІ́ДУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обслі́дувати.**

ОБСЛІ́ДУВАЧ, а, *ч.* Той, хто обстежує що-небудь.

ОБСЛІ́ДУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **обслі́дувач.**

ОБСЛО́НА, и, *ж., діал.* Оболонка. *Але ж, леліючи в темній обслоні Сочні зерняточка, знає стебло, Що на будуще воно принесло Нове, багатше життя в своїм лоні* (Фр., X, 1954, 59); *Із гнилих обслон обдертий цвіт буйніше зацвіте* (У. Кравч., Вибр., 1958, 65).

ОБСЛО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обслони́ти.** *В похиленім у воду корчі при березі, обслонена крутими лозовими гіляками, лежить здорова щука* (Фр., III, 1950, 331); *Лани — обводнені, обслонені навкруг Вітровідпірними щитами лісосмуг* (Вирган, В розп. літа, 1959, 170).

ОБСЛОНИ́ТИ *див.* **обсло́нювати.**

ОБСЛОНИ́ТИСЯ *див.* **обсло́нюватися.**

ОБСЛО́НКА, и, *ж., діал.* Оболонка. *Сонце, коли ж ти осушиш поля, і луги, і обори? Швидко з обслонок липких випустиш.. цвіт?* (Фр., XIII, 1954, 306).

ОБСЛО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСЛОНИ́ТИ**, слоню́, сло́ниш, *док., перех., рідко.* Закривати, заслонювати з усіх боків чим-небудь.

ОБСЛО́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБСЛОНИ́ТИСЯ**, лоню́ся, ло́нишся, *док., рідко.* Закриватися, заслонюватися з усіх боків чим-небудь. * Образно. *Глибокі, тінисті долини обслонювалися темними тайнами* (Фр., IV, 1950, 385).

ОБСЛУ́ГА, и, *ж.* 1. Група людей, що обслуговує певний об'єкт. *Люди з обслуги парку підмітають алеї після нічного гуляння, поливають квітники* (Головко, I, 1957, 473).

2. *військ.* Група бійців, що обслуговує гармату, міномет, кулемет і т. ін. *Сьогодні честь пристрілювати ціль випала обслузі Дениса Блаженка* (Гончар, III, 1959, 391); *В міському парку.. — зенітний кулемет. Обслуга розташувалась в холодку* (Тют., Вир, 1964, 306).

3. *рідко.* Те саме, що **обслуго́вування.**

ОБСЛУГО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обслуго́вувати.** *Листоноша.. обходить обслуговувані села і вибирає з скриньок листи* (Рад. Укр., 3.IX

1958, 3); *Робочим місцем токаря.. є частина виробничої площі, на якій стоять обслуговуваний ним токарний верстат і підсобне обладнання* (Практ. з машинозн., 1957, 146).

ОБСЛУГО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обслуго́вувати.** *Праця всього колективу вихователів, учителів і адміністрації будинку спрямована.. на виховання, навчання і обслуговування дітей, у яких війна відняла батьків* (Панч, В дорозі, 1959, 271); *Особливе місце в поліпшенні обслуговування трудящих відводиться автоматизації торгівлі* (Рад. Укр., 13.VI 1957, 1); *Медичне обслуговування населення; Технічне обслуговування збиральної техніки здійснювалось силами двох пересувних ремонтних майстерень* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 17).

Комбіна́т (підприє́мство) побуто́вого обслуго́вування — виробнича або торговельна господарська одиниця чи об'єднання кількох таких одиниць, що задовольняє побутові запити і потреби населення.

ОБСЛУГО́ВУВАТИ *і* **ОБСЛУ́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБСЛУГУВА́ТИ**, гу́ю, гу́єш *і* **ОБСЛУЖИ́ТИ**, служу́, слу́жиш, *док.*, *перех.* 1. Виконувати роботу, функції, пов'язані з задоволенням чиїх-небудь запитів, потреб. [Катрич:] *Магазинчик у нас акуратний, продавці — розбитні, до людей уважні, обслуговують їх прямо-таки на ходу* (Мороз, П'єси, 1959, 305); *До Жовтневої революції українська мова була майже виключно мовою художньої літератури. Тепер вона обслуговує й освітлює всі галузі людської діяльності* (Рильський, III, 1955, 93); *Кілька разів переривали їй роботу сторони, що зголошувалися за листами. Обслугувала їх мовчки* (Фр., II, 1950, 315); *Він.. видобув лезо безпечної бритви, котрим обслужив стількох товаришів у таборі, і наголо зняв бороду* (Ю. Янов., II, 1954, 49); // Подавати їжу на стіл (у ресторані, їдальні і т. ін.). *Офіціантки негайно кинулися обслуговувати Колю та Володимира* (Руд., Вітер.., 1958, 77); *Олена Тихонівна не раз казала невістці сидіти, але та.. ніби змагалася з свекрухою, хто краще і швидше обслужить за столом* (Минко, Ясні зорі, 1951, 116).

2. Забезпечувати, налагоджувати роботу певних знарядь, машин, механізмів і т. ін. *Ось уже й панни, що обслуговували машини, поприходили одна за одною* (Фр., VI, 1951, 253); *Міномети обслуговували досвідчені «старики» з молодшим сержантом на чолі* (Ле, Право.., 1957, 122).

ОБСЛУГО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обслуго́вувати.** *Авіапоштовим зв'язком обслуговуються всі обласні, половина районних центрів, розташованих далеко від залізниць, багато сіл* (Україна, 1970, 280).

ОБСЛУГО́ВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обслуго́вувати.** *До затрат в обслуговуючих галузях належать.. затрати на утримання робочої худоби* (Колг. Укр., 2, 1957, 9); *Налагоджування верстатів з програмним управлінням вимагає високої кваліфікації від обслуговуючого персоналу* (Наука.., 1, 1960, 9).

ОБСЛУГУВА́ТИ *див.* **обслуго́вувати.**

ОБСЛУЖИ́ТИ *див.* **обслуго́вувати.**

ОБСЛУ́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обслу́жувати.**

ОБСЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обслу́жувати.** *Літературна мова в обслужуванні різних ділянок життя народу для кожної з цих ділянок.. повинна мати відповідну лексику* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 31); *Медичне обслужування населення в СРСР не можна навіть порівняти з медичним обслужуванням у дореволюційній Росії* (Курс патології, 1956, 39); *Щоб забезпечити нормальну роботу системи запалювання, необхідно при технічних обслужуваннях автомобіля виконувати роботу по догляду за системою запалювання* (Автомобіль, 1957, 132).

ОБСЛУ́ЖУВАТИ *див.* **обслуго́вувати.**

ОБСЛУ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **обслу́жувати.**

ОБСЛУ́ЖУЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **обслу́жувати.** *Обслужуючий персонал.*

ОБСЛУ́ХАТИ *див.* **обслу́хувати.**

ОБСЛУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСЛУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Досліджувати, визначати на слух стан внутрішніх органів. *Беруть із пальця в мене кров, Обстукав лікар і обслухав* (Шер., У день.., 1962, 112).

ОБСМА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсма́жити.** * Образно. *Бурий, овіяний сухими вітрами, обсмажений сонцем степ,— очі мимоволі вертаються на соковиту.. зелень степового «лугу»* (Вол., Самоцвіти, 1952, 224).

ОБСМА́ЖИТИ *див.* **обсма́жувати.**

ОБСМА́ЖИТИСЯ *див.* **обсма́жуватися.**

ОБСМА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсма́жувати.** *Рибу родини лососевих та кефалевих можна консервувати без попереднього обсмажування* (Укр. страви, 1957, 66).

ОБСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСМА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Підсмажувати що-небудь з усіх боків. *Щоб надати особливого смаку і розм'якшити жорсткі продукти, їх часто обсмажують, а потім варять* (Технол. пригот. їжі, 1957, 72).

ОБСМА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОБСМА́ЖИТИСЯ**, иться, *док.* Підсмажуватися з усіх боків.

ОБСМА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсмали́ти.** *Рядки гір чорніли в тумані, наче чорні обсмалені в диму хати після пожежі* (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Обсмалене лоша, пирхаючи, вискочило з полум'я і стало* (Гончар, III, 1959, 137); *Ліхтар.. кидав червоне світло на море, на снасті, канати, бік барки і добре, обсмалене вітром лице* (Коцюб., II, 1955, 302); // **обсма́лено,** *безос. присудк. сл. На руках геть обсмалено вогнем густе чорне волосся* (Кучер, Трудна любов, 1960, 227).

ОБСМАЛИ́ТИ *див.* **обсма́лювати.**

ОБСМАЛИ́ТИСЯ *див.* **обсма́люватися.**

ОБСМА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсма́лювати.**

ОБСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСМАЛИ́ТИ**, малю́, ма́лиш, *док.*, *перех.* 1. Обпалювати, обкурювати що-небудь димом по всій поверхні або з країв; пошкоджувати вогнем поверхню або краї чого-небудь. *Скажений захотів Огонь поцілувать, І тільки що простяг своє в багаття рило, А полум'я його дощенту обсмалило* (Греб., I, 1957, 72); // Пошкоджувати вогнем що-небудь по поверхні. *Вони бігли слідом за вогнем, проривалися крізь полум'я, обсмалюючи волосся, вії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 133); *Огнями зорі палять, Мені бороду обсмалять* (Гл., Вибр., 1951, 205); // Очищати за допомогою вогню від шерсті, решток пір'я і т. ін. *Закололи, значить, того кабана.., обсмалили, пошкребли* (Вишня, II, 1956, 37); *Він мовчки дрохву тую патрати став. Обпатрав її, обсмалив на димку...* (Нех., Казки.., 1958, 42).

2. Завдавати опіків, болю вогнем або чим-небудь гарячим. *Вогонь і дим обсмалювали йому обличчя* (Рибак, Новий день, 1937, 248); *Солдатові тільки обсмалило* [кулею] *потилицю* (Гончар, III, 1959, 234); * Образно. *— Ой, важко стояти близько коло начальства! .. І обсмалить тебе огнем, і обпалить* (Н.-Лев., IV, 1956, 130).

3. Обвітрювати, висушувати шкіру, роблячи її смуглявою, темною (про дію сонячного проміння й вітру). *За перший день усіх обсмалило гаряче, з степовим вітерцем сонце* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 87).

ОБСМА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБСМАЛИ́ТИСЯ**, малю́ся, ма́лишся, *док.* 1. Обгоряти по всій поверхні або з країв. — *Тягніть снопи!.. Гасіть снопи!.. Але ця робота мало на що придалася: колосся вже обсмалилось, придиміло, і снопки лиш чаділи, облиті водою...* (Коцюб., I, 1955, 121).

2. Ушкоджувати собі що-небудь вогнем; обпікатися. *Ой на небі безпорядки, Кажуть, бог змінився. Пішов грітися у пекло І весь обсмалився* (Стельмах, II, 1962, 206).

ОБСМАЛЬЦЮВА́ТИ *див.* **обсмальцьо́вувати.**

ОБСМАЛЬЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСМАЛЬЦЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Забруднювати що-небудь жиром по всій поверхні; засмальцьовувати.

ОБСМИ́КАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсми́кати.** *Обсмиканий комбайном кущик тихенько бринів на вітрі* (Чаб., Тече вода.., 1961, 31); *Він ходив по хаті.., заглядаючи у маленькі віконця, над якими висіла вітром обсмикана стріха* (Томч., Жменяки, 1964, 67).

2. *у знач. прикм.* Обтріпаний, пошарпаний. *Обірваний, обсмиканий, у жовтих водяних плямах, розбухлий, як в'язка сіна* [зошит],*— видно, бував у бувальцях* (Вас., Вибр., 1950, 33); *В чорній бороді пасма сивини, і стала вона не та, що була.., а закустрана, обсмикана* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 403).

ОБСМИ́КАТИ *див.* **обсми́кувати.**

ОБСМИ́КАТИСЯ *див.* **обсми́куватися.**

ОБСМИКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **обсми́кувати.** *Дарка.. втерла обличчя рукавом, обсмикнула підтикану фартушину* (Л. Укр., III, 1952, 650); *Зітхнула Марія Павлівна, поправила зачіску, обсмикнула плаття біля вирізу на грудях* (Коп., Земля.., 1957, 215); *Одкине набік* [дівчина сніп], *обсмикне колосся й далі біжить, на ходу перевесло крутить* (Головко, I, 1957, 243); *Компартія обсмикне зарозумілого бюрократа* (Еллан, II, 1958, 46).

ОБСМИКНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **обсми́куватися.** *Він підвівся.., поправив форменний картуз, обсмикнувся* (Сенч., Опов., 1959, 162).

ОБСМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСМИ́КАТИ**, обсми́каю, обсми́каєш *і* обсми́чу, обсми́чеш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Смикаючи донизу, поправляти, опоряджати (одяг, вбрання і т. ін.). *Олеся ловила стрічки рукою й швидко то одкидала їх, то притягала, то обсмикувала* (Н.-Лев., III, 1956, 44); *До кімнати поважом увійшов господар, на ходу обсмикуючи поли піжами* (Шовк., Інженери, 1956, 433); *Підійшла* [мати] *до малюнка, обсмикала рушник, краще квіти порівняла* (Вас., II, 1959, 291).

2. Смикаючи, виривати те, що звисає, стирчить і т. ін.; вирівнювати, поправляти (сіно, солому і т. ін.). *Не обсмикуючи, відкидає Ольга снопи вбік і далі ріже серпом пожовкле жито* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 35); *І порплиться кожен собі в господі, як курка на гнізді. Вимощує, підмощує, смиче, обсмикує, курчат висиджує* (Мирний, I, 1949, 184); // Смикаючи, обривати, обскубувати кругом. [Кукса:] *А ви б розчесали свою куштрю, а то горобці подумають, що куделиця, і обсмикають на гнізда!* (Кроп., I, 1958, 210); * Образно. *Монархістів ми* [октябристи] *закличем І тоді гуртом обсмичем Надто довгий хвіст, Що свобода розпустила* (Сам., I, 1958, 234); // *рідко.* Смикаючи, обдирати, здіймати. *Огей відсуває келишок набік, обсмикує з ковбаси шкуринку.. й поволі їсть* (Досв., Вибр., 1959, 218).

3. *тільки недок.*, *перен.*, *розм.* Різким зауваженням зупиняти, утримувати від яких-небудь небажаних дій.

ОБСМИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБСМИ́КАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Смикаючи донизу, поправляти, опоряджати на собі одяг, вбрання. *Маленька панночка вертілась та обсмикувалась, як пташка* (Н.-Лев., I, 1956, 170); *Гості поквапливо підводилися, обсмикувалися, підтягували пояси і чалми* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 292); *Семенець обсмикавсь, обтрусився й мовчки поліз в кишеню* (Вас., II, 1959, 49).

2. Пас. до **обсми́кувати** 1, 2.

ОБСМІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсмі́ювати.**

ОБСМІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСМІЯ́ТИ**, ію́, іє́ш, *док.*, *перех. і без додатка.* Те саме, що **висмі́ювати.** — *Як пішла по воду, а там подруженьки.. почали мені сміятися, що я.. не вмію відер нести, коромисло не так держу; зовсім обсміяли* (Кв.-Осн., II, 1956, 437); *В бога не вірю,— скажу ж, обсмію: упокой, господи, душу твою!* (Тич., Зростай.., 1960, 13).

ОБСМІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсмія́ти.** *Анатолій пропихався до виходу. З щоками, розмальованими чорнилом, в безглуздому на його хлоп'ячій постаті дівчачому одязі, обсміяний, затурканий* (Загреб., Спека, 1961, 94).

ОБСМІЯ́ТИ *див.* **обсмі́ювати.**

ОБСМО́КТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсмокта́ти.** *Із столу обов'язково що-небудь падало: або ложка.., або обсмоктана куряча кісточка* (Тют., Вир, 1964, 215); * Образно. — *Тисячі років збирало болото вершки чорнозему.. А ми на .. обсмоктаних горбах рослину мучимо* (Вол., Дні.., 1958, 67).

2. *у знач. прикм.*, *перен.*, *розм.* Виснажений, змарнілий; захирілий. *Довга обсмоктана людина ходила по.. кабінету і щось говорила* (Ле, Міжгір'я, 1953, 150); *Він скидає шапку, розстібає кожушок. Худе, обсмоктане обличчя і неспокійні очі* (Хижняк, Тамара, 1959, 138).

ОБСМОКТА́ТИ *див.* **обсмо́ктувати.**

ОБСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсмо́ктувати.** *Критик.. повторював загальноприйняті, часто хибні положення, обмежуючись убогим коментуванням і обсмоктуванням відповідних цитат* (Вітч., 4, 1963, 116).

ОБСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСМОКТА́ТИ**, смокчу́, смо́кчеш, *док.*, *перех.* 1. Смоктати що-небудь з усіх боків. *Мала.. швиденько простяглась, умочила мало не всю ручку в сир і, скоса поглядаючи на піч і на матір,.. почала обсмоктувати свої білі од сиру пучечки* (Григ., Вибр., 1959, 224); *Професор пив чай, голосно сьорбаючи, зосереджено обсмоктуючи свої вуса* (Коп., Вибр., 1948, 37); *Дід.. обсмоктав кісточки і поклав їх* (Мирний, I, 1954, 291); * У порівн. *Він обмірковує все знову і знову, ніби обсмоктує маленьку суху кісточку, повертає її на всі боки* (Собко, Срібний корабель, 1961, 77).

2. *перен.*, *розм.* Докладно, до дрібниць що-небудь обмірковувати, обговорювати, вивчати і т. ін. *Ярема метикує щось, обсмоктує* (Логв., Літа.., 1960, 12); *Їдемо. В дорозі перебрали геть усіх знайомих: обчислили (у відсотках) їхню некультурність, обсмоктали примхи* (Кач., II, 1958, 86).

3. *перен.*, *розм.* Обкрадати, оббирати, забирати все до решти. *Панів і підпанків барвисту галерею Студенти бачили в екскурсіях своїх. Один по-простому, з невинною душею Обсмоктував селян, як тільки вмів і міг* (Рильський, Поеми, 1957, 212).

ОБСМО́КТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *розм.* Смоктати свої губи. — *От бублики, так так!* — *облизуючись та обсмоктуючись, казав суддя* (Кв.-Осн., II, 1956, 279).

ОБСМО́Л, у, *ч.*, *спец.* Те саме, що **обсмо́лення.**

ОБСМО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсмоли́ти.** *Садовили* [вороги] *Небабу на чорний обсмолений кіл* (Мал., Звенигора, 1959, 231).

ОБСМО́ЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **обсмоли́ти.**

ОБСМОЛИ́ТИ *див.* **обсмо́лювати.**

ОБСМОЛИ́ТИСЯ *див.* **обсмо́люватися.**

ОБСМО́ЛКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **обсмоли́ти, обсмо́лювати.**

ОБСМО́ЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **обсмо́лювати.**

ОБСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБСМОЛИ́ТИ,** молю́, мо́лиш, *док., перех.* Заливати, просочувати щонебудь смолою; засмолювати. *На березі лежав «Константин» .. Матроси.. оглядали його днище й боки, обсмолювали та конопатили його перед плаванням* (Тулуб, В степу.., 1964, 371); *Виїхав купець.. за село і наказав слугам обсмолити добру бочку* (Укр.. казки, 1951, 286).

ОБСМО́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.,* **ОБСМОЛИ́ТИСЯ,** молю́ся, мо́лишся, *док.* 1. Покривати себе смолою. *Обмотавсь* [Кожум'яка] *коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія* (Укр.. казки, 1951, 79).

2. *тільки недок.* Пас. до **обсмо́лювати.**

ОБСМУГО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обсмугува́ти.** *В.. яру блищав ставочок, обсмугований високими вербами* (Н.-Лев., І, 1956, 195).

ОБСМУГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСМУГУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Оточувати або покривати щось смугами чого-небудь.

ОБСМУГУВА́ТИ *див.* **обсмуго́вувати.**

ОБСНІ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обсні́жити.** *Навколо чорне провалля полярної ночі. Тільки-но з ночі повернувся обсніжений, обледенілий мисливець Кряк* (Трубл., І, 1955, 227).

ОБСНІ́ЖИТИ, ить, *док., безос., перех., рідко.* Покрити що-небудь снігом, інеєм. *Аж спину втомою зломило і вус обсніжило гінцю* (Мал., Битва, 1943, 212).

ОБСНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обснува́ти.** *Стовпи, обсновані колючими дротами, на сніговому тлі здавалися неприродно чорними* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 292); * Образно. *Самотня людина завше обснована думками, як одинока груша-степівка осіннім павутинням* (Мушк., Серце.., 1962, 66); // **обсно́вано,** *безос. присудк. сл. Він одним словом.. розбив би внівець ці нужденні інтриги, якими тут обсновано її* (Фр., VI, 1951, 279).

ОБСНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСНУВА́ТИ,** ую́, ує́ш, *док., перех.* 1. Густо обмотувати, обплітати чим-небудь; обплутувати. *А чим дальше, тим нитка скоріше торочиться, біжить, обсновує якісь дерева, хрести, могили* (Кобр., Вибр., 1954, 170); *Деякі личинки перед перетворенням на лялечку обсновують себе коконами* (Шкідн. поля.., 1949, 18); *Павутиння летіло пучками.. Воно обснувало тополі, верби, стіжки, тини* (Н.-Лев., II, 1956, 184); *Під стелею ластівки гніздо виліпили, для безпеки мати волосінню ластів'ят обснувала* (Гончар, Тронка, 1963, 110); * Образно. *Кулі з сумовитим дзижчанням все густіше обсновували погожу ніч* (Стельмах, II, 1962, 193); *Співай мені, Музо! Обснуй мене мріями-чарами, Мов срібним павутинням* (Фр., XI, 1952, 426); // *перен., розм.* Оточувати з усіх боків. [Економ:] *У ліс його* [Кармелюка] *не пустять, село теж москалі обснували, по шляхах — сторожа* (Вас., III, 1960, 459).

2. *перен.* Обволікати, обкутувати з усіх боків (про дим, туман і т. ін.). *Мрячні опари підіймалися з вогкого лісу й обсновували його великанів, наче серпанком* (Оп., Іду.., 1958, 662); *Обснувала* [осінь] *димами гори, заповнила мрякою яри* (Фр., VII, 1951, 288).

3. *перен.* Позбавляти власної волі, свободи дій; підкоряти собі, своєму впливові. *Вже вона не даремно так довгі літа до мене прилещувалась, обсновувала мене.., мов павук тонкою павутиною, аж поки не зробила рабом* (Фр., VII, 1951, 84); *Якби люди на тебе не робили, то ти би не мав з чого жити. Ти обснуєш чоловіка, як павук, та й висисаєш із нього кров* (Март., Тв., 1954, 72); *Обснували тебе Павутинкою, Отруїли тебе Міщанинкою* (Гірник, Стартують.., 1963, 114).

ОБСНО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБСНУВА́ТИСЯ,** ую́ся, ує́шся, *док.* 1. Густо обмотуватися, обплітатися чим-небудь. * Образно. *Над ним широке небо: кліпають на нім зорі, як дитячі очі, місяць обснувався срібним павутинням* (Март., Тв., 1954, 100).

2. *перен.* Обволікатися, обкутуватися з усіх боків (димом, туманом і т. ін.). *Він обснувався густим димом, і над ним миттю захвилювалися бджоли* (Ю. Янов., II, 1954, 126).

ОБСНУВА́ТИ *див.* **обсно́вувати.**

ОБСНУВА́ТИСЯ *див.* **обсно́вуватися.**

ОБСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., діал.* Заснути. *Люде обляжуть, обснуть, .. то й не чують нічого* (Сл. Гр.).

ОБСОКОТА́ТИ, о́че, *док., перех., розм.* Посокотати у багатьох місцях, скрізь (про курку). *Куріпочка ж ряба ввесь рай обсокотала* (Сл. Гр.).

ОБСОЛИ́ТИ *див.* **обсо́лювати.**

ОБСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБСОЛИ́ТИ,** солю́, со́лиш, *док., перех.* Посипа́ти сіллю по всій поверхні.

ОБСОРО́МИТИ *див.* **обсоро́млювати.**

ОБСОРО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсоро́мити.**

ОБСОРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБСОРО́МЛЯТИ,** яю, яєш, *недок.,* **ОБСОРО́МИТИ,** млю, миш; *мн.* обсоро́млять; *док., перех., рідко.* Те саме, що **осоро́млювати.** *Вона так відріже, так обсоромить усякого, що не знатиме, на яку ногу ступити* (Кв.-Осн., II, 1956, 427).

ОБСОРО́МЛЯТИ *див.* **обсоро́млювати.**

ОБСО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсота́ти.** *Десятник, обсотаний сірим полотном, побіг далі* (Кос., Новели, 1962, 26).

ОБСОТА́ТИ *див.* **обсо́тувати.**

ОБСОТА́ТИСЯ *див.* **обсо́туватися.**

ОБСО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСОТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Густо обплутувати, обвивати; обсновувати. *Малуші здалося, що потрапила вона в якесь павутиння, хоче його порвати, скидає з себе, а воно облипає, обсотує її все міцніше й міцніше* (Скл., Святослав, 1959, 108); * Образно. *Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзивалася, жалем серце обсотувала* (Черемш., Тв., 1960, 38); *Сергій аж шарпнувся, ніби розірвав м'яке й тепле павутиння почуттів, що почало обсотувати його* (Коз., Нові Потоки, 1948, 82).

2. *перен.* Обволікати, обкутувати, огортати з усіх боків. *Язички вогню обсотували березові поліцця* (Рибак, Час.., 1960, 105); *Студені, чорні долоні його* [село] *обтулять.. Хмарами його обсотають* (Черемш., Тв., 1960, 33).

ОБСО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБСОТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Густо обплутуватися, обвиватися; обсновуватися. *Вчера* [вчора] *усі поля від межі до межі обсоталися павутиною* (Стеф., III, 1954, 122).

ОБСО́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обсо́хнути, обсо́хти.** *Під галуззям дерев.. там-не-там мелькнув із обсохлими крильцями білий метелик* (Кобр., Вибр., 1954, 143).

ОБСО́ХНУТИ *див.* **обсиха́ти.**

ОБСО́ХТИ *див.* **обсиха́ти.**

ОБСТА́ВА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **обстано́вка.** *Зринала в пам'яті обстава якоїсь чепурної теплої хатки,* *заквітчані сухим зіллям та рушниками ікони, стіл, засланий чистою скатертю* (Вас., I, 1959, 92); *Невеличка лава, триногий стілець та крихітний саморобний столик.. становили всю обставу комірчини* (Добр., Тече річка.., 1961, 46); *Вона.. попросила його в садок, де сподівалась почути при поетичній обставі те слово, котрого вона вже ждала двадцять три роки з половиною* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

ОБСТАВА́ТИ, стаю́, стає́ш, *недок.*, **ОБСТА́ТИ,** а́ну, а́неш, *док.* 1. *неперех., за ким — чим.* Ставати на чий-небудь бік (у суперечці, боротьбі і т. ін.). *За Ферідуном обставали всі, Бо всі зазнали муки од Зогака* (Крим., Вибр., 1965, 185); *Піймавши двох у своєму лісі, як вони там рубали, подав* [Гордій] *до суду. Цього разу свідками були наймити з економії і мусили обстати за Гордієм* (Гр., II, 1963, 102); *Лиш читати ще можу, того вже не можуть мені заборонити, бо вуйко обстає за мною* (Коб., I, 1956, 139); // *за кого — що і рідко без додатка.* Заступатися за кого-небудь, захищати, боронити когось, щось. *Корнієві прийшлось не раз обставати за свою волю* (Л. Укр., III, 1952, 565); *За народ обставали Купала і Колас, А за ними поети ішли молоді* (Рильський, III, 1961, 76); [Журейко:] *Всі бачили, як він Цю дівчину в селі хотів покривдить, А брат обстав, то він його убив* (Коч., П'єси, 1951, 40).

2. *перев. док., перех., розм.* Ставати навколо кого-, чого-небудь; обступати, оточувати когось, щось з усіх боків. *Мене обступили й обстали мазурки та мазури, розпитували, з якого я краю, розказували про своє убоге життя* (Н.-Лев., II, 1956, 392); * Образно. — *Врятував ти нас, Іване! Як біда тебе обстане, Свисни двічі,— далебі, Допоможемо тобі!* (Перв., Казка.., 1958, 32); // Оточувати з усіх боків (про дерева, будови і т. ін.). *Тече струмок в своїм багнистім ложі,— Його обстали берестки малі* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 51).

3. *перев. док., перех., перен.* Оволодівати, охоплювати (про думки, почуття і т. ін.). *Спомини серце солдатське обстали* (Перв., I, 1958, 483); *Обстала хлопця смута й гірке передчуття біди* (Воскр., І всерйоз.., 1960, 78).

4. *неперех., при чому, за чим, рідко.* Наполягати на чомусь; обстоювати що-небудь. — *Не ваша правда, а моя,— обставала при своїм Анна вперто* (Кобр., Вибр., 1954, 167); *Захар Беркут ще раз обстав за тим, аби впустити монголів в тухольську кітлину і.. вирізати* (Фр., VI, 1951, 93).

5. *неперех., на чому, діал.* Господарювати. — *Насамперед.. викуплю поле й хату, а тоді вже до жінки... «Ходи,—скажу,— час прийшов обстати знов на своїм!»* (Фр., I, 1955, 365).

6. *тільки док., неперех., на чому, діал.* Задовольнитися чим-небудь. — *Я вже більше нічо* [нічого] *не хочу,— говорив голосно Семен,— волю на меншім обстати, лиш нехай так станеться, як я просив* (Март., Тв., 1954, 129).

7. *тільки док., неперех., заст.* Залишитися. *Тверда зима впала, постіль непрана обстала* (Сл. Гр.).

ОБСТА́ВИНА, и, *ж.* 1. Явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось. — *В усій цій історії є одна обставина, яка хоч трохи все-таки пом'якшує твою провину* (Головко, II, 1957, 587); *Може, і пішов би Грицько разом з братом на степи засновувати комуну, та стала на заваді обставина, з якою змушений був рахуватися — дружина Грицькова* (Ю. Янов., II, 1954, 165); *Незабаром хлопцям видали форму. Рубін одягся, як і всі учні. Ця обставина.. підняла Рубіна у власних очах* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 4).

2. *тільки мн.* Сукупність умов, у яких що-небудь відбувається. *Селянин, обставини його життя, його нескладна.. психологія — то майже і все.., з чим оперував досі талант українського письменника* (Коцюб., III, 1956, 238); *Їхала я сюди просто рятуватись, мені треба було змінити обставини, враження, спосіб життя* (Л. Укр., V, 1956, 355); *Обставини склалися так, що Іван змушений був одмовитись від наміченого плану* (Кол., Терен.., 1959, 44); // Матеріальне становище. — *Коли родився ти, а наші обставини трошки покращали, то дванадцять літ.. ми тільки й жили тим, що от, нарешті, ти будеш учитися* (Хотк., I, 1966, 159).

Збіг обста́вин *див.* **збіг; Роди́нні обста́вини** — умови життя, становище в родині на певний момент. *Я вже зібрався був, та не поїхав через родинні обставини* (Довж., I, 1958, 18).

3. *рідко.* Те саме, що **обстано́вка** 1. *І ото вона, обірвана, обшарпана, серед такої багатої обставини!* (Мирний, III, 1954, 81); *Через тиждень після другої дії. На кону ті ж обставини, як і в першій дії, тільки хата Одарчина трохи глибше к селу* (Кроп., I, 1958, 88).

4. *грам.* Другорядний член речення, який вказує час, місце, причину, мету і спосіб дії або характеризує якість, міру чи спосіб вияву ознаки. *У реченнях з багатьма другорядними членами логічними паузами відділяються обставини з залежними словами* (Худ. чит.., 1955, 99); *Обставина способу дії.*

ОБСТА́ВИННИЙ, а, е, *грам.* Який виконує роль обставини (у 4 знач.). *Підрядні обставинні речення.*

ОБСТА́ВИТИ *див.* **обставля́ти.**

ОБСТА́ВИТИСЯ *див.* **обставля́тися.**

ОБСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обста́вити.** *Двір кругом обставлений залізними палями* (Укр.. казки, 1951, 197); *Нема вже тепер тії хатки в лісі, що кулями обставлені стіни у неї* (Вас., II, 1959, 143); *Посеред сцени.. червонів скатертиною стіл, обставлений у два ряди живими хатніми квітами в горщечках* (Ткач, Плем'я..,1961, 277); *Внизу шуміла Рось, обставлена по обидва боки скелями та купами каміння* (Н.-Лев., III, 1956, 92); *Флігель мого дитинства ледве можна знайти,— було місце, рясно обставлене болиголовом, будяччям* (Ю. Янов., V, 1959, 143); *Він вивів Кардаша.. у невеличку бічну кімнату, обставлену книжковими полицями* (Жур., Вечір.., 1958, 59); — *Ні до якого села вам і показуватися.. не можна,— всі дороги будуть обставлені, а завтра, може, й облаву зроблять по лісах* (Фр., II, 1950, 162); *Сонце цілими днями не покидало його веселої кімнати, обставленої білими меблями* (Сміл., Сад, 1952, 270); *Дебют мій обставлений був «безсловесними персонажами» російського репертуару з помічником декоратора та машиністом* (Минуле укр. театру, 1953, 22); // **обста́влено,** *безос. присудк. сл. Кафе мільйонерів обставлено без ніяких розкошів* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 54); *Церемонію.. було обставлено дуже помпезно* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 4).

ОБСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* обста́влять; *док., перех.* 1. Ставити щось навкруги або вздовж чого-небудь. *Жили вони на чумацьких правах.. і виконували різні роботи: рили окопчики, обставляли тинами, плетеними з лози, чистили на полковій кухні картоплю* (Тют., Вир, 1964, 340); *По дворах метушилися люди, обставляючи очеретом і соняшниками хати на зиму* (Кучер, Трудна любов, 1960, 226); // *рідко.* Обрамляти, оточувати чим-небудь. *Кругом обставив* [Морозенко поляну] *деревом високим з кучерявими верхів'ями, пообтикав невеличкі полянки поміж деревом кущами тонкої ліщини* (Мирний, IV, 1955, 301); // *розм.* Заставляти щось чим-небудь, розміщуючи по всій поверхні. *Обставити стіл квітами; // ким.* Оточувати, розставляючи з усіх боків. *Обставити будинок ратниками; // перен.* Оточувати ким-небудь. *Чим далі, все густіше обставляє* [Махно] *себе частоколом донощиків, .. все суворіше одбирає тілохранителів до складу особистої охорони* (Гончар, II, 1959, 336); *Не дуже великі достатки не давали матері обставить сина гуверньорами* [гувернерами] (Н.-Лев., I, 1956, 446).

2. Добираючи меблі, обстановку, розміщувати їх у житлі; меблювати. *Обставляли квартиру удвох з Ларисою* (Гур., Друзі.., 1959, 83); *Один знайомий купець.. збудував величезний готель.., обставив його розкішно і запросив усіх нас* (Коцюб., III, 1956, 420).

3. *театр.* Обладнувати постановочну і декоративну частини театральної вистави. *Починається метушня. Обставляють реквізитом декорацію* (Ю. Янов., II, 1958, 29).

4. *перен.* Достатньо обгрунтовувати що-небудь; надавати вірогідності чомусь. *Те, що загал.. почуває, він* [критик] *повинен висказати словами, обставити аргументами* (Фр., XVI, 1955, 247); *Порадившись де з ким, як це діло обставити краще, раджу Вам подати просьбу наймення.. князя* (Коцюб., III, 1956, 211); *Факт.. був явно непереконливий і недостатній, щоб посіяти сумнів у Грицьковому серці. Треба було якось мудро обставити, умотивувати той факт* (Головко, II, 1957, 553); *Режисер так обставив смерть, що ось вона ніби й сама стоїть білим кістяком* (Ю. Янов., V, 1959, 123).

Обста́вити себе́, *рідко* — повестися певним чином. *Їй хотілось обставити себе, як можна поетичніше, щоб хоч трохи розворушити серце в Гануша та привернути його до себе* (Н.-Лев., III, 1956, 219).

5. *перен., розм.* Виставляти кого-небудь у неприємному для нього вигляді, світлі; неприхильно характеризувати когось. [Марина:] *От нахвалявся Очерет в газеті обставити нас, а у самого довгоносик, так нехай тепер покрутиться* (Корн., II, 1955, 77).

6. *перен., розм.* Випереджати, обганяти кого-небудь. [Степан:] *Чорт* [кінь] *мій знамениту на весь Союз Стрілу обставив на цілих дві з чвертю секунди. Тоді мою особу.. в усіх газетах помістили* (Корн., II, 1955, 87).

ОБСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБСТА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* обста́вляться; *док.* 1. Оточувати себе чим-небудь. * Образно. *За річкою, що обставилася стіною темно-зеленого очерету, потяглося нив'я довгими поясами* (Мирний, IV, 1955, 316).

2. Заставляти свій будинок, свою квартиру обстановкою; діставати собі меблі.

3. *тільки недок., театр.* Забезпечуватися всім необхідним для постановки (реквізитом, художнім оформленням і т. ін.). *У театрі Суслова п'єса «Талан» обставлялась дуже сумлінно і мала великий успіх серед глядачів* (Минуле укр. театру, 1953, 98).

ОБСТАНО́ВА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **обстано́вка.** *Обстанова хатня і кути замазувалися і пропадали в вечірнім сутінку* (Стеф., I, 1949, 99); *Чути гомін. Помалу видніє. Виявляється частина за частиною обстанова картини* (Вас., III, 1960, 180); *Гава недовго розмовляв із Староміським, але весь час уважно придивлявся його хаті і всій домашній та родинній обстанові* (Фр., III, 1950, 63).

ОБСТАНО́ВКА, и, *ж.* 1. Меблі, оздоби та предмети побуту, якими обставлено й прикрашено приміщення, житло. *Обстановка* [в лікарні] *просто хатня.., навіть над ліжком нема таблиці з назвою слабості* (Л. Укр., V, 1956, 253); *Пимон звертає увагу на обстановку кімнати, на дорогі крісла, килими, дзеркала* (Шиян, Гроза.., 1956, 202); // *театр.* Декоративне та бутафорське оформлення спектаклю. *Обстановка: тюремний льох з низькими арками* (Мам., Тв., 1962, 52).

2. Сукупність умов, у яких що-небудь відбувається. *Франко в своїх прозаїчних творах любить спинятись на двох темах: 1) боротьба капіталу з працею і її обстановка; 2) пробудження людського чувства* [почуття] *у людей, які здаються нам зовсім пропащими* (Коцюб., III, 1956, 40); *Пригадав, що господиню свою бачив в іншій обстановці — на полі, в тракторній бригаді* (Вол., Самоцвіти, 1952, 4); // Умови життя кого-небудь. *Ледве дійшла я додому. Лягла і довго хворіла. Ну, потім тиха наша обстановка, тихе життя підняли мене на ноги* (Хотк., I, 1966, 68); *Жуковій хотілося зайти в дім, побачити обстановку, в якій живе Варя* (Донч., V, 1957, 259); // Становище на місці воєнних дій, зумовлене їх протіканням, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін. [Ватутін:] *Доповідаю обстановку. Противник рветься на Київ, мобілізувавши оперативні резерви* (Дмит., Драм. тв., 1958, 159); *Видимо, обстановка на фронті була складною, тому що ні старих, ні молодих у військкоматі не затримували ані на зайву хвилину* (Тют., Вир, 1964, 295).

△ **Льодова́ обстано́вка,** *спец.*— сукупність умов, які склалися у замерзлих водах моря, океану. *Виявилось, що льодова обстановка в морі Девіса для великих кораблів криголамного типу менш складна, ніж в Арктиці, а самий лід менш міцний* (Наука.., 9, 1956, 3).

ОБСТАНО́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **обстано́вка** 1. *Застрекоче теща строга: — У квартирі пустота, Обстановочка убога, Сервіровочка проста* (Воскр., З перцем!, 1957, 16).

ОБСТАНО́ВОЧНИЙ, а, е, *театр.* Стос. до обстановки (у 1 знач.)

ОБСТА́ТИ *див.* **обстава́ти.**

ОБСТЕБНУ́ТИ *див.* **обстіба́ти.**

ОБСТЕБНУ́ТИСЯ *див.* **обстіба́тися.**

ОБСТЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсте́жити.**

ОБСТЕ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсте́жити.** *Сидора Івановича таке причепливе обстеження нервувало, але він робив вигляд, ніби на фермі цілковитий порядок* (Добр., Тече річка.., 1961, 28); *Коляда тим часом лежав в обласній лікарні, де йому робили повне обстеження та дослідження* (Зар., На.. світі, 1967, 111); — *Ми закінчимо обстеження району гори Комо і повернемось до Оріноко* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 142).

ОБСТЕ́ЖИТИ *див.* **обсте́жувати.**

ОБСТЕ́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обсте́жувати.**

ОБСТЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСТЕ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Ретельно оглядати, перевіряти що-небудь. *Роз'їзди князя Корецького сьогодні до обіду обстежили кругом місцевість на три милі* (Кач., Вибр., 1953, 84); *Вдень він спуститься й туди, в машинне відділення, все обстежить, обнишпорить* (Гончар, Тронка, 1963, 245); —*Через тиждень-два я сам навідаюсь. Обстежу об'єкт* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 154); // З'ясовувати загальний стан здоров'я, характер захворювання і т. ін. *Іонізоване повітря має застосовуватися в умовах поліклініки, де хворого попередньо обстежують і встановлюють доцільність лікування його цим методом* (Наука.., 4, 1961, 50); — *Зніміть до пояса одежу I, прошу, ляжте. Я обстежу...* (С. Ол., Вибр., 1959, 230).

2. Оглядаючи що-небудь, знайомитися з чимось, розвідувати або досліджувати щось. *Інженери.. їдуть.. обстежувати Дніпро та його пороги* (Гончар, II, 1959, 313); *Експедиція мала і наукові завдання: обстежити*

береги Каспію.., вивчити побут місцевого населення (Видатні вітч. географи.., 1954, 71).

ОБСТЕЛИ́ТИ *див.* **обстила́ти.**

ОБСТИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСТЕЛИ́ТИ,** стелю́, сте́лиш, *док., перех., розм.* 1. Стелючи що-небудь, покривати якусь поверхню; застилати. *Прокоповичка обстелила край стола рушниками, щоб утирати губи й руки* (Н.-Лев., III, 1956, 71).

2. *рідко.* Стелючи, обкладати, укривати з усіх боків кого-, що-небудь. *Дівка сина породила, Барвіночком обстелила* (Нар. лірика, 1956, 280).

ОБСТІБА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОБСТІ́БУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОБСТЕБНУ́ТИ,** стебну́, сте́бнеш, *док., перех., розм., рідко.* Защіпати на всі застібки; повністю застібати що-небудь. *Юрко тихо підходить, обстібує на собі штани схвильовано й зупиняється* (Козл., Нов. і опов., 1949, 36); *Як надіне Марина сорочку тонку лляну, затягнеться поясом шовковим та обстебне на собі керсетку, ..то хто втерпить не глянути на неї?* (Мирний, IV, 1955, 231).

ОБСТІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ОБСТІ́БУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ОБСТЕБНУ́ТИСЯ,** стебну́ся, сте́бнешся, *док., розм., рідко.* Защіпати на собі всі застібки; застібатися. — *Хоч обстібайтеся.., бо надворі бере. А в вас, бачу, пальтечко на риб'ячому хутрі* (Головко, II, 1957, 304).

ОБСТІ́БУВАТИ *див.* **обстіба́ти.**

ОБСТІ́БУВАТИСЯ *див.* **обстіба́тися.**

ОБСТОВПИ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* обстовпля́ть; *док., перех., заст.* Обставити стовпами (для позначення чого-небудь). *Обстовпили землю землеміри* (Сл. Гр.).

ОБСТО́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обсто́ювати.** *Обстоюваний мною варіант плану.*

ОБСТО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсто́ювати.** *Активний порадник, наполегливий у обстоюванні своєї думки й ініціативний інженер-дослідник — таким він особливо подобався Мухтарову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 145).

ОБСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСТОЯ́ТИ,** о́ю, о́їш, *док.* 1. *перех.* Захищати, боронити від кого-, чого-небудь. [Маруся:] *Спасибі тобі, Хомо, ..ти один не відцурався нас, один нас обстоюєш* (Стар., Вибр., 1959, 271); *Діти.. не дуже гарно обходилися з сиротою, а надто ще за те, що він не давав наплювати собі в кашу, сам себе обстоював* (Коцюб., I, 1955, 441); *Прямували завтрашні солдати у невідоме — битись за ці простори, життям обстоювати ті світи, без яких не можна прожити людям, як серцю без крові* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 520); *Він.. гнівався і на Яроша, що той не зумів обстояти його права на поле* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 85); // *неперех., за кого, заст.* Стояти. *Подавали один одному слово не розлучатися, щиро гуртом за кожного обстоювати* (Гр., II, 1963, 385).

2. *перех.* Відкидаючи заперечення, добиватися визнання, виконання чого-небудь; наполягати на чомусь. *Лобода.. не заперечував проти переходу через Сулу, але категорично обстоював не палити моста* (Ле, Україна, 1940, 357); *Зіна просто не хоче зрозуміти його,— інакше вона не обстоювала б своєї помилки* (Гур., Життя.., 1954, 296); *Навіть у найскладніший період становлення української поезії М. Рильський твердо обстоював збереження традицій класичної літератури і в галузі форми* (Рад. літ-во, 2, 1963, 47); // *неперех., при чому, заст., рідко.* Зупинятися на чому-небудь для докладнішого розгляду (питання, теми і т. ін.). *Поет зважив не обстоювати при сій темі* (Л. Укр., III, 1952, 701).

ОБСТО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **обсто́ювати.**

ОБСТОЯ́ТИ *див.* **обсто́ювати.**

ОБСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСТРИ́ГТИ,** ижу́, иже́ш; *мин. ч.* обстри́г, ла, ло; *док., перех.* 1. Зрізувати повністю ножицями, машинкою і т. ін. волосся, вовну; стригти. *Цар прислав одежу, прислав голяра, щоб хлопця прибрали, обстригли, поголили* (Калин, Закарп. казки, 1955, 19); *На другий день нам уже обстригли кучері. Ми були вояками* (Фр., I, 1955, 75); *Доки дикі кози в горах держаться, не хиляться вони перед тим, хто забажає їх обстригти* (Крим., Вибр., 1965, 107); // Обрізаючи або підрізаючи ножицями, машинкою і т. ін. волосся, вовну, нігті, вкорочувати їх. *З-під рук у батька вхопила* [Тоня] *його чабанські ножиці і вже замахнулась ними обстригати, вкорочувати свої вії* (Гончар, Тронка, 1963, 65); *Веліла* [панія].. *дівчинці косу обстригти...* (Морд., I, 1958, 145).

2. *тільки док., перен., розм.* Поживитися за чийсь рахунок. [Боб:] *Звідки маєш гроші?* [Андрій:] *Заробив. У південноафриканських шахтах.* [Боб:] *Ага! Значить, обстриг англійців* (Галан, I, 1960, 366).

ОБСТРИГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБСТРИ́ГТИСЯ,** ижу́ся, иже́шся; *мин. ч.* обстри́гся, лася, лося; *док.* Зрізувати, вкорочувати собі волосся, підрізуючи його ножицями, машинкою і т. ін.

ОБСТРИ́ГТИ *див.* **обстрига́ти.**

ОБСТРИ́ГТИСЯ *див.* **обстрига́тися.**

ОБСТРИ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обстри́гти.** *Коло дітей терлась кішка, обстрижена од голови до самого хвоста* (Н.-Лев., II, 1956, 319); *І ще раз виринула її голова з-поміж натовпу гостей. З кучерявим, по шию обстриженим чорним волоссям, з капелюхом* (Коб., III, 1956, 324); *Сидів Пимон на ліжкові худий, обстрижений під машинку* (Шиян, Вибр., 1947, 52); *В загороді..— нуждепні корівки, миршаві захарчовані свині й поросята, запаршивілі, з обстриженою вовною вівці* (Кол., На фронті.., 1959, 73).

ОБСТРИ́ЖЧИНИ, чин, *мн.* Обряд першої стрижки дитини, якій минув рік. *Постригли маленьку Валю.. Зібралися на обстрижчини трактористи й пастухи, ковалі й теслі, шофери й доярки, та все танцюристі, та все співучі та балакучі* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2).

О́БСТРІЛ, у, *ч.* 1. Тривала стрільба по якій-небудь цілі. *Після третьої міни на своєму сліду Захар зрозумів, що противник звідкись зручно спостерігає за його просуванням і керує мінометним обстрілом* (Ле, Право.., 1957, 116); * Образно. *Йому не терпілося якомога швидше зникнути з-під обстрілу сотень пар очей* (Руд., Остання шабля, 1959, 308).

Трима́ти під о́бстрілом — безперервно стріляти по кому-, чому-небудь. *Дорош наказав забрати всіх людей.., наявну зброю і привезти до нього з тим, щоб тримати під постійним обстрілом переправу німців* (Тют., Вир, 1964, 311).

◇ **Бра́ти (взя́ти) під о́бстріл** *кого:* а) *(військ.)* обстрілювати. *Він звелів Неклюдову вийти з командою наперед і взяти під обстріл вогневі точки на бастіоні* (Добр., Очак. розмир, 1965, 346); б) піддавати гострій критиці. *Піонерські загони.. брали на своїх зборах під обстріл невстигаючих* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 232); *Ще в своїх ранніх творах М. Годованець взяв під сатиричний обстріл різного роду фальшивих людей* (Вітч., 4, 1964, 206).

2. *спец.* Видимий простір, який прострілюється. *Я бачив через рідкий очерет Карпів кашкет на голові і весь простір його обстрілу* (Досв., Вибр., 1959, 435); *Солдати.. розчистили перед кулеметами сектори обстрілу,— адже кулемети мали прикрити їх, косити ворожих солдатів, поки свої коситимуть жито* (Мушк., Серце.., 1962, 307).

Зо́на о́бстрілу — певний простір, район, який обстрілюється або може бути обстріляний артилерією і т. ін. *Вийшли з зони обстрілу гаразд* (Ю. Янов., I, 1954, 56); *Марія кинулася вперед, перескочила зону обстрілу і, припавши на коліна, слухала, як б'ється серце* (Кучер, Чорноморці, 1956, 171).

ОБСТРІ́ЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обстрі́лювати.** * Образно. *Нап'ята палатка халабудилась йому на голові, обстрілювана лопотливим дощем* (Гончар, III, 1959, 312).

ОБСТРІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обстрі́лювати.** *А ми, оглухлі й осліплі, виконували накази шахтаря Чудина, захоплювалися з його розумного хисту та вправного обстрілювання підходів до нашого підвалу* (Ю. Янов., II, 1954, 138).

ОБСТРІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБСТРІЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех. і без додатка.* Вести обстріл якої-небудь цілі, площі. *Він* [фашист] *собі бомбить, обстрілює, а наша робота своїм порядком під землею йде* (Кучер, Чорноморці, 1956, 471); *Дорогою десантників накрили штурмовики, які обстріляли їх з кулеметів* (Ю. Янов., Мир, 1956, 210); * Образно. *Крадькома він вивчав професорову дружину. Кидав на неї швидкі погляди, обстрілював її очима* (Загреб., Спека, 1961, 292); // *перев. док.* Привчити до бойової обстановки.— *Люди в нас золоті, ціни їм немає. Тільки обстріляти їх треба, обкурити порохом — і тоді хоч до Чорного моря йди з ними* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 10).

ОБСТРІ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **обстрі́лювати.** [Сергєєв:] *Дайте слово не їхати прямою дорогою.* [Ватутін:] *А що?* [Сергєєв:] *Обстрілюється, та й у лісах диверсанти...* (Дмит., Драм. тв., 1958, 173).

ОБСТРІ́ЛЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обстріля́ти.** *Обстріляний при березі солдатами катер вистрибнув із води* (Панч, I, 1956, 95); *Чуттям уже добре обстріляного воїна Василь одразу визначив, що влучила.. «сліпа» міна* (Баш, На.. дорозі, 1967, 23); * Образно. *Літо й зиму бринять, тужливо гудуть на відкритому березі* [тополі], *до самих верховіть обстріляні солоними бризками штормів* (Гончар, II, 1959, 8); // **обстріляно,** *безос. присудк. сл. Артем був певен, що гайдамаки кинуться принаймні до цього місця, де було обстріляно їхній роз'їзд* (Головко, II, 1957, 568).

2. *у знач. прикм.* Який набув бойового досвіду. *По селах представники штабу з'єднання поповнювали партизанські загони озброєним населенням, перемішували його з обстріляними лісовими вояками* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 829).

ОБСТРІЛЯ́ТИ *див.* **обстрі́лювати.**

ОБСТРІ́ПАНИЙ, ОБСТРЬО́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Пошарпаний, обдертий. *Стежина кривуляє до самотньої, обстріпаної хатини* (Стельмах, I, 1962, 139); *Він.. примітив старі порвані ризи, навіть старе обстрьопане кропило* (Н.-Лев., III, 1956, 182); *Попереду на кошлатій шкапині їде всміхаючись юнак в злиденному картузику, в обстрьопаній австрійській шинелі* (Гончар, II, 1959, 14).

ОБСТРІПА́ТИ *див.* **обстрі́пувати.**

ОБСТРІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСТРІПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обтрі́пувати**^{2}.

ОБСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обструга́ти.** *Пахло обструганою сосною* (Григ., Вибр., 1959, 328); *З двійчатих, не обструганих як слід, Уклеєних об'явами воріт Півні крильми червоними махають* (Вирган, В розп. літа, 1959, 124).

ОБСТРУГА́ТИ *див.* **обстру́гувати.**

ОБСТРУ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обстру́гувати.**

ОБСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСТРУГА́ТИ**, обстружу́, обстру́жеш *і* обструга́ю, обструга́єш, *док., перех.* Стругати кругом, з усіх боків або по всій поверхні, надаючи потрібного вигляду, розміру, форми. *Три хлопчики.. Майструють тут: шерхебелем один Орудує, обстругуючи бистро Бруски із жилками червонуваті* (Рильський, II, 1960, 94); *У хаті — гармидер, як це завжди буває під час мазання.. Дівчата обстругували стіни* (Головко, II, 1957, 98); *Він узяв клепку від розсохлого барильця.., обстругав її приблизно в формі скрипки, вбив кілька гвіздків і напнув на них тоненький дріт* (Смолич, II, 1958, 16).

ОБСТРУКТИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до обструкції.

ОБСТРУКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **обструкти́вний.** — *Коваль.. вирішив удати, що не помічає обструктивності його поводження* (Бурл., М. Гонта, 1959, 39).

ОБСТРУКЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до обструкції.

ОБСТРУКЦІОНІ́ЗМ, у, *ч.* Система політичної боротьби шляхом обструкцій.

ОБСТРУКЦІОНІ́СТ, а, *ч.* Учасник або прихильник обструкції.

ОБСТРУКЦІОНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **обструкціоні́ст.**

ОБСТРУКЦІОНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **обструкціоні́зм** і **обструкціоні́ст.**

ОБСТРУ́КЦІЯ, ї, *ж.* Дія, демонстративно спрямована на зрив якого-небудь заходу, пропозиції і т. ін. — *Я протестую проти присутності на засіданні озброєних і невідомих нам солдатів,.. вони ображають оратора, улаштовують обструкцію* (Головко, II, 1957, 545); *В журналі відчувалась легковажна тенденція до скандалів, як йому здавалось, бажання вчинити комусь обструкцію* (Кол., Терен.., 1959, 292).

ОБСТРЬО́ПАНИЙ *див.* **обстрі́паний.**

ОБСТУ́КАТИ *див.* **обсту́кувати.**

ОБСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБСТУ́КАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Стукати по поверхні в багатьох місцях, усюди. *Узяв* [Микола] *залізний ломик і почав обстукувати стіни, стелю, перевіряючи, чи не відірветься під час роботи якийсь шматок* (Ткач, Плем'я.., 1961, 329); *Коли брусок встановлять і легенько затиснуть в лещатах, його треба обстукати.. молотком, після чого вже можна до кінця затиснути його лещатами* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 239).

2. *з чого.* Стукаючи об що-небудь, струшувати сніг, багно і т. ін. *Хлопець, обстукуючи з чобіт сніг, пожалкував: — Була позавчора пороша... і не пощастило за ділами попоходити з рушницею* (Сміл., Зустрічі, 1936, 210).

3. *мед.* Досліджувати, визначати стан внутрішніх органів по звуках, утворюваних легким постукуванням молоточка чи пальців по тілу. *Лікарка його обстукала й за руку одвела до поліклініки* (Ю. Янов., II, 1954, 102).

ОБСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСТУПИ́ТИ**, ступлю́, сту́пиш; *мн.* обсту́плять; *док., перех.* 1. Ставати довкола кого-, чого-небудь. *Малуша розгублено озиралась на здорових.. хлопців, що обступали її колом* (Скл., Святослав, 1959, 67); *Побачивши Сагайдачного, козаки обступили його, так що їхати було неможливо* (Мак., Вибр., 1956, 464); *Народ обступив машину з усіх боків* (Довж., I, 1958, 82); // *рідко.* Те саме, що **ото́чувати.** *Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі* (Шевч., I, 1963, 132); *Ціла .. громада мала обступити медведяче леговище і очистити його.. від поганого звіра* (Фр., VI, 1951, 10).

2. *перен.* Охоплювати з усіх боків (про дерева, гори, будівлі і т. ін.). *Справа і зліва обступають узгір'я кучеряві стіни густого зеленого лісу* (Коцюб., I, 1955, 459); *Всю садибу обступав навколо старий і похилий тин* (Донч., IV, 1957, 42); *Серед невеличких майданів тягнуться вгору гострими шпилями церкви: кругом їх лавою обступили крамниці...* (Мирний, III, 1954, 75);

Кинулися [бійці] *за село в гори, що обступили його стрімкими кам'яними мурами* (Гончар, III, 1959, 86).

3. *перен.* Оповивати, затягувати, заволікати (про дим, туман, темряву і т. ін.). *Стоги сіна чорніють лише. Неначе дим або туман обступає їх* (Ю. Янов., IV, 1959, 24); *Темрява з кутків давно вже вийшла та й обступила нас немов облога* (Л. Укр., I, 1951, 293); *Осіння ніч уже обступала станцію* (Панч, Мир, 1937, 99); // Заповнювати собою який-небудь простір (про запах). *Ситий дух жита обступав кругом* (Григ., Вибр., 1959, 307).

4. *перен.* Повністю оволодівати ким-небудь (про почуття, думки і т. ін.); заполонювати. *Така журба обступала душу, наче й сам я — мов одірвався від гілля* (Гур., Новели, 1951, 11); *Думки обступили її, повили, як сиві тумани землю...* (Мирний, I, 1949, 276); *Всі армійські турботи залишилися десь позаду, а нові турботи, інститутські, ще не встигли обступити його* (Загреб., Спека, 1961, 10).

ОБСТУПИ́ТИ *див.* **обступа́ти.**

ОБСТУ́ПЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обступи́ти** 1. [Предслава:] *Певна річ, сей двір Обступлений довкола, відси в город Жива душа дістатися не може* (Фр., IX, 1952, 291).

ОБСТЬО́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обстьоба́ти.** * Образно. *Недалеко від яру.. стоїть лісова сторожка, вітрами обстьобана* (Стельмах, I, 1962, 255).

ОБСТЬОБА́ТИ *див.* **обстьо́бувати.**

ОБСТЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСТЬОБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Стьобати, наносячи удари по всій поверхні, з усіх боків кого-, чого-небудь.

ОБСУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБСУ́НУТИ,** ну, неш, *док., перех.* Зсуваючи, зрушувати що-небудь. *Вузенька стежка, обійшовши гору, Обсунувши понадбережний хрящ, Послалася у глибину прозору Синьо-зеленого старого бору* (Мисик, Верховіття, 1963, 67).

ОБСУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБСУ́НУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Обсипатися, обвалюватися, руйнуючись під дією яких-небудь сил (про земляні споруди, схили і т. ін.). *Обсунулась стара гребля, Місток похилився* (Рудан., Тв., 1956, 120).

2. *перен., розм., рідко.* Слабнучи, втрачаючи силу, повільно опускатися на що-небудь. *Мої ноги безсилі держати вимотане, виболіле за ці всі дні душевних терзань тіло. Повільно обсуваюсь на землю...* (Збан., Любов, 1957, 82).

3. *тільки 3 ос., док., рідко.* Ковзнути по поверхні чого-небудь. *Лице його було.. бліде, а широка червона згоїна на лівому виску вказувала на місце, на якому обсунувся меч Свена* (Оп., Іду.., 1958, 268).

ОБСУ́ДА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Той (та), що любить судити кого-небудь, недоброзичливо обговорювати в деталях чиюсь поведінку, якусь подію і т. ін. — *Ти, обсудо якась! — кричала Варвара. — Розповідай ліпше по селі за себе.., а не за мене, бо я тобі зараз кістки повиминаю* (Март., Тв., 1954, 61).

ОБСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСУДИ́ТИ,** суджу́, су́диш, *док., перех., розм.* 1. Недоброзичливо, з осудом висловлюватися, говорити про кого-, що-небудь; засуджувати, критикувати когось, щось. *Ото ж мене обсудила близька сусідочка, Бодай вона не виділа на дочці віночка* (Коломийки, 1969, 183); *Здатна* [Мокрина] *на всякі вигадки і вихватки — обсудить, вихвалить, вміє приказати, звести, наплести* (Горд., II, 1959, 329).

2. *діал.* Обговорювати, обмірковувати. *Газди солідно обсуджують новини дня* (Хотк., II, 1966, 351); *Врешті, це діло Ви, мабуть, обсудите гурточком, а поклавши, що перекладати, звістіть мене* (Коцюб., III, 1956, 121).

ОБСУДИ́ТИ *див.* **обсу́джувати.**

ОБСУ́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Який любить недоброзичливо, з осудом висловлюватися, говорити про кого-, що-небудь, засуджувати, критикувати когось, щось. [Піська:] *Ну й сусідочки кругом обсіли. Тут такі.. обсудливі, що хоч у свій двір очей не показуй* (Вас., III, 1960, 77).

ОБСУ́НУТИ *див.* **обсува́ти.**

ОБСУ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсу́нути.** *Тимко.. при місячному світлі позгрібав обсунуте ногами сіно, кинув його нагору* (Тют., Вир, 1964, 269).

ОБСУ́НУТИСЯ *див.* **обсува́тися.**

ОБСУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обсуши́ти.** *Поруч Вітця сиділа схилена, з лицем Відверненим і ледве що від сліз Обсушеним, тремтяча, мов мімоза, його кохана* (Фр., XIII, 1954, 204).

ОБСУШИ́ТИ *див.* **обсу́шувати.**

ОБСУШИ́ТИСЯ *див.* **обсу́шуватися.**

ОБСУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обсу́шувати.**

ОБСУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБСУШИ́ТИ,** сушу́, су́шиш, *док., перех.* Робити сухим, висушувати зовні, зокола. *Білочка* [коза] *привела двох козенят.. Дід Маврикій забрав їх до себе на теплу піч обсушити* (Донч., IV, 1957, 87); // Викликати, спричинювати висихання, випаровування рідини. *Поколише гарячий вітер одіж на людині, обсушить піт...* (Л. Укр., I, 1951, 304).

◇ **Обсу́шувати (обсуши́ти) сльо́зи** — те саме, що **Вису́шувати (ви́сушити) сльо́зи (сльозу́)** (*див.* **вису́шувати**). *Як йому хотілося утішити її, хотілося обсушити гіркі сльози* (Мирний, IV, 1955, 36).

ОБСУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБСУШИ́ТИСЯ,** сушу́ся, су́шишся, *док.* 1. Обсушувати себе, свій одяг. *Лихо та й годі нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а нігде обсушитись* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Люди обігрілися в землянках, обсушилися, спочили* (Кач., Вибр., 1953, 375); * Образно. *Дощі випадали щоденно. Вискочить сонце на мить на блакитну полянку, щоб обсушитись, гляне на себе в калюжу, і знову лізуть на нього важкі, розтріпані хмари* (Коцюб., II, 1955, 69).

2. *тільки недок.* Пас. до **обсу́шувати.**

О́БСЯГ, у, *ч.* 1. Розмір, величина чого-небудь. *Чорна, сира і затхла просторінь пожирала собою уяву про обсяг і світ* (Ле, Міжгір'я, 1953, 538); *З осінніми днями збільшився обсяг колгоспних робіт* (Жур., Дорога.., 1948, 173); *Величезна обсягом і значенням праця академіка Возняка в галузі франкознавства заслуговує на дуже високу оцінку* (Рад. літ-во, 1, 1966, 65); // Зміст чого-небудь з погляду його величини, кількісного вираження і т. ін. *Обсяг шкільної програми;* // *перен.* Зміст чого-небудь з погляду його значення, важливості. *Впав у бою — люто зціпиш зуби й не тямиш обсягу своєї згуби* (Фр., XI, 1952, 243); *Ніхто не знав обсягу прийдешнього в ту ніч* (Довж., I, 1958, 280).

Обсягом у... — завбільшки, величиною, розміром. *Суне туча з-поза виднокруга обсягом у тридцять три версти* (Перв., II, 1948, 58); *«Харьковский еженедельник» виходив щосуботи обсягом в 1—1,5 друкованого аркуша* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 27); **У по́вному о́бсязі** — цілком, повністю, нічого не виключаючи. *Життя настійно вимагає, щоб проблеми наукової організації праці розв'язувались на кожному підприємстві і в повному обсязі* (Ком. Укр., 6, 1966, 55).

△ **Обсяг поня́ття,** *філос.* — клас предметів, кожний з яких має ознаки, зафіксовані в понятті.

2. Межі, коло чого-небудь. *Бажання Іванові не могли ще вирватися з обсягу наймитського життя, з меж рідного села* (Фр., III, 1950, 142); *Думки її рвались поза обсяг щоденщини; вона бажала кращого, празнико-*

вого життя (Коцюб., I, 1955, 64); *Ми, розуміється, повинні строго окреслити обсяг етнографії як окремої дисципліни* (Рильський, III, 1956, 161).

ОБСЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБСЯГТИ́**, гну́, гне́ш; *мин. ч.* обся́г, ла́, ло́; *док., перех., розм.* 1. Обхоплювати, сягаючи руками. [Лісовик:] *Вже німці міряли його* [дуба], *навколо втрьох поставивши, обсягли руками* (Л. Укр., III, 1952, 195).

2. *перен.* Охоплювати, обіймати. *Чайченко в своїй статті обсягає своїми увагами не тільки галицьких поетів, але й загалом усіх письменників* (Фр., XVI, 1955, 170).

Обсяга́ти (обсягти́) ро́зумом — розуміти, сприймати. [Надежда:] *А який він, тату, впадливий до вчення та як зразу розумом обсяга усе, про що йому розкажеш!* (Крон., III, 1959, 151).

ОБСЯГО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **о́бсяг** 1. *Шукання нових засобів живописності повинно йти в плані дальшого розвитку обсягового, просторового трактування форми* (Мист., 5, 1961, 19).

ОБСЯГТИ́ *див.* **обсяга́ти.**

ОБСЬКАВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБІСЬКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм., заст.* Шукати паразитів у волоссі, в шерсті. *Хто ж їм буде головочки обськавати?* (Сл. Гр.).

ОБТАВА́ТИ, таю́, тає́ш, *недок.*, **ОБТА́НУТИ**, ну, неш, *док.* Звільнятися під дією тепла від намерзлого з поверхні, з країв льоду, снігу. *Звірюка до Огню підскочив.. І став він обтавать, аж пара з шерсті йде* (Греб., I, 1957, 71).

ОБТАЛА́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Забризканий, заболочений. *Хома по саму шию мокрий, обталапаний, ще до того повно на нім шувару, гнилого листя і зеленої водяної трави* (Фр., I, 1955, 74).

ОБТАЛА́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Забризкатися, заляпатися багном, водою. *Обійшли вони хату на всі чотири роги, обталапалися по коліна* (Фр., II, 1950, 42); — *Дуже обталапався на річці,— показав* [Максим] *очима на штаненята* (Стельмах, I, 1962, 304).

ОБТА́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обта́нути.** * Образно. *Місяць, обталий з одного боку, світло дивився у вікно* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 167).

ОБТА́НУТИ *див.* **обтава́ти.**

ОБТАНЦЮВА́ТИ *див.* **обтанцьо́вувати.**

ОБТАНЦЬО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обтанцюва́ти.**

ОБТАНЦЬО́ВУВАННЯ, *я, с., розм.* Дія за знач. **обтанцьо́вувати.**

ОБТАНЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБТАНЦЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* 1. Танцюючи, обходити навколо кого-, чого-небудь. * Образно. — *Ну, думаю, уже обтанцювала мене мара з мітлою, уже я не вийду з цього місця* (Тют., Вир, 1964, 17).

2. Танцювати скрізь, у багатьох місцях. * Образно. — *Пілсудський тепер обтанцьовує полькою Антанту й Америку, щоб ті визнали за ним окупацію нашої землі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 436).

ОБТЕ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **обтекти́.** *Максим, гріючи заморожені, кров'ю обтеклі руки над огнем, почав.. розповідати Германові, що за нещастя постигло Іцка* (Фр., V, 1951, 204).

ОБТЕКТИ́ *див.* **обтіка́ти.**

ОБТЕРЕБИ́ТИ *див.* **обтері́блювати.**

ОБТЕРЕБИ́ТИСЯ *див.* **обтері́блюватися.**

ОБТЕРЕ́БЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обтереби́ти.** *В жару пеклися картоплі і обтереблені з листя шульки кукурудзи* (Фр., VI, 1951, 148).

ОБТЕРІ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБТЕРЕБИ́ТИ**, блю, би́ш; *мн.* обтеребля́ть; *док., перех., діал.* Очищати. *Стара.. взяла одну бульбу, обертає, щупає пучками, не може обтеребити: тверда, задубіла* (Ков., Тв., 1958, 71).

ОБТЕРІ́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОБТЕРЕБИ́ТИСЯ**, и́ться, *док., діал.* Зніматися, відділятися. [Шумейко:] *Поставив я дощечку ребром до валка, щоб остюки з сукна обтеріблювались* (Мик., I, 1957, 435).

ОБТЕ́РПІТИ, плю, пиш; *мн.* обте́рплять; *док., перех., розм., рідко.* Терплячи, зносячи, звикати до чого-небудь; витерпіти, перетерпіти. *Швидко все обтерпіла Катерина, і почалось життя на новому місці, при новій оселі* (Коп., Вибр., 1948, 191).

ОБТЕ́РПІТИСЯ, плюся, пишся; *мн.* обте́рпляться; *док., розм.* Звикнути, притерпітися до чого-небудь.

ОБТЕ́РТИ *див.* **обтира́ти.**

ОБТЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обте́рти.** *В дитячому серці швидко холонуть палкі урази, швидко сохнуть гарячі сльози і на обтертих очах не забариться заграти радість* (Мирний, IV, 1955, 74); *На дні лежали обтерті хвилею камінці* (Скл., Святослав, 1959, 614).

ОБТЕ́РТИСЯ *див.* **обтира́тися.**

ОБТЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтеса́ти.** *Майстри обтісували дерево, інші в обтесаних уже стовпках довбали діри* (Фр., VI, 1951, 108); *Цюк, цюк! — і в руках дівчини лишалася обтесана на клин цеглина* (Вол., Надзв. висоти, 1953, 23); * Образно. *Його грубо обтесане обличчя лише до половини задичавлене волоссям* (Стельмах, II, 1962, 109); *Левенсон — це пом'якшений, трохи обтесаний тип дівчини-партизанки з тифозної теплушки, перенесений в обстановку нашого часу* (Донч., II, 1956, 298).

ОБТЕСА́ТИ *див.* **обті́сувати.**

ОБТЕСА́ТИСЯ *див.* **обті́суватися.**

ОБТЕ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., з чого, діал.* Обчищати. *Гандзя обтесувала Славкові штани з болота патиком* (Март., Тв., 1954, 457).

ОБТИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обти́кати.** *Гарячі коні помахували обтиканими виноградним листом головами* (Коцюб., I, 1955, 192); *Гострі леза, одно за одним, блиснувши в повітрі, вгрузали в дошку, і в скорому часі голова хлопчика, його руки і весь тулуб були обтикані, як частоколом, ножами* (Донч., VI, 1957, 412); * Образно. *Дід Кияшко, маленький, круглолиций, весь обтиканий білим колючим пухом чоловічок, привітно глянув на мене* (Збан., Єдина, 1959, 118); * У порівн. *От стоять дуби, ніби обтикані перами, а ондечки вже світиться в вікнах огонь* (Н.-Лев., III, 1956, 145).

ОБТИ́КАТИ *див.* **обтика́ти.**

ОБТИКА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ОБТИ́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБТИ́КАТИ**, и́чу, и́чеш, *док., перех.* Утикати що-небудь навколо чогось. *Зоя з Сандом вимазували хату, прали, білили, обтикували ікони* (Коб., III, 1956, 488); *Господиня за лелію дбає,— обполола чистенько, ще й прутиками обтикала для захисту* (Л. Укр., III, 1952, 493); // Утикати щось по поверхні чого-небудь. *Дівчина щовесни насівала кручених паничів та королевого цвіту. Потім обтикала землю лозою* (Гончар, IV, 1960, 40); *На другому столі убирали шишками та голубками здоровий та довгий коровай: обтикали його.. родзинками* (Н.-Лев., III, 1956, 73).

ОБТИ́КАТИСЯ *див.* **обтика́тися.**

ОБТИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБТИ́КАТИСЯ**, и́чуся, и́чешся, *док.* Обтикати себе чим-небудь. *Взяв наламав колюхів, обтикався та й сидить* (Сл. Гр.); // Прикрашати собі голову квітами. *По садочку я ходила* *не находилася.. Та нарвала й барвіночку та й обтикалася* (Чуб., V, 1874, 100).

ОБТИ́КУВАТИ *див.* **обтика́ти.**

ОБТИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтина́ти.**

ОБТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБТЯ́ТИ,** обітну́, обітне́ш, *док., перех.* 1. Підрізаючи, надрізаючи з країв, укорочувати, зменшувати що-небудь. *Як обтинають крильця пташечкам, щоб вони не позалітали, так і її, небогу, приборкали, однявши од неї власну волю* (Стор., I, 1957, 368); *Я не цілуватиму тих рож,.. навіть не поставлю їх у вазу, .. не обтинатиму їм щодня кінчиків, щоб продовжити їхнє життя* (Вільде, Троянди.., 1961, 49); *Хазяйновита, але скупа, вона втинала одежу, як тільки можна було обтяти. Вузька запаска влипла кругом її стану* (Н.-Лев., II, 1956, 374).

2. *перен.* Обмежувати, скорочувати що-небудь (розмір, обсяг, розмах і т. ін.). *Присутність.. Семена дещо стримувала його, обтинала йому ініціативу* (Сміл., Зустрічі, 1936, 51); *Не обійшлось без шкоди — цензура викинула листи Кулішеві, обтяла його життєпис* (Коцюб., III, 1956, 231).

3. Повністю зріза́ти що-небудь; обріза́ти. *Коли б хто міг ті кучері обтяти* (Л. Укр., I, 1951, 335).

ОБТИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Обмежуватися, скорочуватися. *Щодень більше обтинаються шляхи Кажанові, і грізна виснага падає туманом на свідомість його людей* (Сміл., Зустрічі, 1936, 161).

2. Пас. до **обтина́ти** 1, 3.

ОБТИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до обтирання. *Щоденне технічне обслуговування* [автомобіля].. *складається з прибирально-мийних і обтиральних робіт* (Автомоб., 1957, 307); // Признач. для обтирання. *Коротке закостричене волокно (клоччя) застосовується.. як обтиральний матеріал для машин і верстатів* (Техн. культ., 1956, 8).

ОБТИРА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто обтирає що-небудь. *Василеві пощастило. В депо потрібен був обтиральник паровозів* (Бойч., Молодість, 1949, 152).

ОБТИРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обтира́ти.**

2. Лікувально-профілактична процедура, при якій тіло обтирають шматком тканини, намоченої в якій-небудь рідині, а потім розтирають до почервоніння шкіри. *Тепер на мене мають прекрасний вплив холодні обтирання* (Л. Укр., V, 1956, 225); *При загартуванні водою треба забезпечити поступовий перехід від слабих подразників до сильних, тобто починати з обтирання тіла водою, далі переходити до обливання* (Наука.., 7, 1956, 18).

ОБТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОБТЕ́РТИ** *і* **ОБІТЕ́РТИ,** обітру́, обітре́ш; *мин. ч.* обте́р, ла, ло; *док., перех.* 1. *чим, об що, від чого і без додатка.* Витираючи по поверхні, робити що-небудь сухим, чистим. *Невідома підійшла під ліхтарню і почала об стовпець обтирати свої покаляні чоботи* (Мирний, III, 1954, 391); *— Оця хустина — обтирать чоло, Цей персник — люте відганяти зло* (Рильський, II, 1960, 271); *Сашко.. обтирав клоччям брезентові крила аеропланчика від пороху* (Смолич, V, 1959, 27); *Ще гаразд не обмила* [Мелашка] *тіста на руках, обтерла їх сяк-так рушником* (Н.-Лев., II, 1956, 324); *Коли Орися піднесла йому полумисок з грушами, взяв одну, обтер об рукав білої сорочки й почав їсти* (Довж., I, 1958, 66); // *чим, з чого і без додатка.* Витираючи, знімати з поверхні. *Вольф.. широкою долонею обтирав собі піт із чола* (Фр., VIII, 1952, 366); *Вона пізнала те місце, де лежав одного весняного дня Тимко після бійки з братом, а вона обтирала йому кров із подряпаної щоки* (Тют., Вир, 1964, 518); *Зітхнула Настя важко, обтерла сльози дрібні* (Вовчок, I, 1955, 264); *По дорозі підняв* [Карпо Петрович] *Дорин картуз, обтер старанно.. рукавом глину і поніс так в лівій руці* (Коцюб., II, 1955, 380); *Дитина, не вміючи боронитися від цуценяти, ще й дужче заголосить, думаючи, що хто-небудь прибіжить його оборонити і обітерти...* (Кв.-Осн., II, 1956, 172).

◇ **Обте́рти (обіте́рти) піт з чола́** *кому, чийого* — полегшити чию-небудь долю. *Чи той вибраний Якима голосом пан зі Львова обітре той кривавий піт з мужицького чола* (Кобр., Вибр., 1954, 69); **Обте́рти (обіте́рти) сльо́зи (о́чі)** *кому, чиї* — втішити кого-небудь. *— Те бажання — братам помогти І їх сльози обтерти* (Фр., XII, 1953, 513); *Була хвилина, що він так хотів і кинутись до неї, обітерти, осушити гарячі сльози, та якось задержався* (Мирний, IV, 1955, 175); *А може, ще вернеться син із боїв І очі обітре, і жито посів* (Стельмах, Жито.., 1954, 24); **Обтира́ти спи́ною (спи́нами) сті́ни (кре́йду)** — подовгу стояти або сидіти без діла. *Хлопці й дівчата обтирають у фойє спинами крейду, плюхають насіння* (Мушк., Серце.., 1962, 58).

2. Розтирати тіло з лікувальною метою шматком тканини, намоченої в якій-небудь рідині. *Обтирайте тіло водою, систематично робіть зарядку — все це підвищує опірність організму хворобам* (Веч. Київ, 21.I 1963, 3); *Роздягли Павла до голого тіла.. Санітари обтерли його спиртом* (Кучер, Голод, 1961, 341); // Обмивати, протираючи по поверхні якою-небудь рідиною. *Він.. скинув сорочку і почав обтирати одеколоном біле, жовтаве од старості тіло* (Коцюб., II, 1955, 383).

3. *рідко.* Робити стертим, потертим з поверхні; пошкоджувати тертям поверхню чого-небудь. * Образно. *Од которого часу ви мене ніби не бачите: я вже обтерла ваші пороги, на дверях стоячи* (Н.-Лев., II, 1956, 22).

◇ **Обтира́ти кутки́,** *жарт.* — часто засиджуватися, подовгу просиджувати в кого-небудь. *Тоді були вони з нею приятелями й разом обтирали кутки в батюшчиних кімнатах* (Вас., I, 1959, 192).

4. *тільки док., перен., розм.* Призвичаїти до якої-небудь обстановки; навчити поводитися в якомусь середовищі. [Смотрицька:] *Він просто по молодості не вміє володіти почуттям правди. Ми його обітрем, і побачиш, усі заздритимуть тобі* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 37).

ОБТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОБТЕ́РТИСЯ** *і* **ОБІТЕ́РТИСЯ,** обітру́ся, обітре́шся; *мин. ч.* обте́рся, лася, лося; *док.* 1. Обтирати себе чим-небудь. *Приходять якісь судовії два панки.. Один табаки понюхав, другий хусточкою обтерся* (Вовчок, I, 1955, 262); // Стирати з себе що-небудь. * Образно. [Іван:] *Як ось багатир почав за тією дівкою зорити;.. лізе їй у вічі та й лізе. Дівка плює йому межи очі, а він обітреться та й знов до неї...* (Кроп., I, 1958, 83).

2. Стиратися, сходити з чого-небудь від тертя. *Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не обтерлася* (Фр., IV, 1950, 93); * Образно. *Брехня.. не прилипне. А прилипне — висохне і, як глина, обітреться* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 124).

3. *тільки док., перен., розм.* Призвичаїтися до якоїсь обстановки, набути навичок поводитися в якому-небудь середовищі; обвикнути. *— Сьогодні ми його тільки призначили в комендантську. Обітреться — буде добрий солдат* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 45).

О́БТИСК, у, *ч., техн.* Дія за знач. **обтиска́ти** і **обтиска́тися.** *Тепер на вітчизняних блюмінгах обтискують злиток у 80—90 міліметрів за один прохід, а у деяких проходах на досконалих блюмінгах заводів-гігантів.. обтиски досягають 100—120 міліметрів* (Наука.., 7, 1955, 10).

ОБТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтиска́ти.** *При зварюванні методом оплавлення струм вмикають до* *зближення і обтискання заготовок* (Технол. різального інстр., 1959, 102).

ОБТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОБТИ́СКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБТИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* обти́снув і обти́сла, ло; *док., перех.* 1. Тиснучи на що-небудь, надавати йому певного розміру або певної форми. *Щоб зменшити розмір того боку злитка, який раніше був його шириною, треба обтиснути злиток і по цьому боку* (Наука.., 7, 1955, 9); // Тиснучи по всій поверхні, з усіх боків, ущільнювати що-небудь. *Рослини в горщечках засипають землею до самих сім’ядольних листочків, злегка обтискують землю пальцями і поливають* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 79).

2. Тиснучи, притискаючи, закріплювати що-небудь. *Щоб з’єднанню проводів надати міцності, обтискують вкладишами кліщів з’єднувач, в який введено.. кінці проводів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

3. Щільно прилягаючи, охоплювати з усіх боків (про одяг). *Синя сатинова сорочка.. тісно обтисла широкі груди* (Тют., Вир, 1964, 79).

ОБТИСКА́ТИСЯ, а́ється *і* **ОБТИ́СКУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ОБТИ́СНУТИСЯ**, неться; *мин. ч.* обти́снувся, лася, лося; *док.* Під тиском набувати певного розміру або певної форми. *Проходячи між обертовими валками* [блюмінга], *злиток обтискується, зменшується у висоту, витягується в довжину і трохи збільшується в ширину* (Наука.., 7, 1955, 9).

ОБТИСКА́Ч, а́, *ч., техн.* Пристрій, інструмент для обтискання, стискання чого-небудь. *Щоб надати утвореній головці потрібної форми і щільніше з’єднати деталі між собою, застосовують спеціальний інструмент — обтискач* (Слюс. справа, 1957, 243).

ОБТИСКНИ́Й, а́, е́. Признач. для обтискання чого-небудь. *Відомо, що мартенівські злитки потребують обтискних прокатних станів для одержання заготовки* (Наука.., 1, 1957, 10).

ОБТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обти́скувати.** *З’єднування проводів овальними з’єднувачами провадять за допомогою кліщів для обтискування* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

ОБТИ́СКУВАТИ *див.* **обтиска́ти.**

ОБТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **обтиска́тися.**

ОБТИ́СЛИЙ, а, е, *рідко.* Який щільно прилягає з усіх боків (про одяг). *Обтислі штанці.*

ОБТИ́СНУТИ *див.* **обтиска́ти.**

ОБТИ́СНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обти́снути.** *Болванки.. з розгону налітають на валки, а звідти обтиснуті, вичавлені вискакують довгими сліпучо-червоними рейками* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 55).

ОБТИ́СНУТИСЯ *див.* **обтиска́тися.**

ОБТІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтіка́ти.** *Ширяючий політ птаха (без помахів крил) пояснюється змінним обтіканням крила знизу або зверху хвильовим потоком повітря* (Знання.., 8, 1971, 28).

ОБТІКА́ТИ, а́є, *недок.*, **ОБТЕКТИ́**, ече́; *мин. ч.* обті́к, текла́, ло́; *док., перех.* 1. Протікаючи навколо кого-, чого-небудь, охоплювати, огинати. *Смотрич обтікав город кругом, що з якого боку не їхати в Кам’янець, конче треба через воду* (Свидн., Люборацькі, 1955, 146); *Розвивайся ти, сухий лимане, Кругом вода обтекла* (Чуб., V, 1874, 988); * Образно. *Хоча вже й не весна, але марево ще й зараз по-весняному щедро затоплює степові простори.. Блищить на відкритих рівнинах.., обтікає далекі скирти й посадки* (Гончар, Тронка, 1963, 217); // *перен.* Обходячи з різних боків, оточувати кого-, що-небудь. *Німці брали село в кліщі, обтікаючи його, мов брудна вода в повінь* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 23).

2. *перен.* Обминати, огинати під час руху. *Робітники котилися, підхоплені тільки їм одним відомою силою, і швидко почали обтікати Івана, навіть не штовхнувши, так що він знову лишився один на пероні* (Кучер, Прощай.., 1957, 36).

ОБТІ́ПАНИЙ ^{1}, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обті́пати.**

2. *у знач. прикм.* Порваний, пошарпаний. *Витягши з гамана шматок засмальцьованого паперу, з обтіпаними краями,.. подав* [Остап] *голові* (Мирний, I, 1949, 132); * Образно. *Зубожіло село* [Піски]... *Обшарпане, обтіпане... Тільки козачі хатки й біліють* (Мирний, I, 1949, 205).

ОБТІ́ПАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтіпа́ти.** *Обтіпане волокно.*

ОБТІ́ПАТИ *див.* **обті́пувати** ^{1}.

ОБТІПА́ТИ *див.* **обті́пувати** ^{2}.

ОБТІ́ПАТИСЯ *див.* **обті́пуватися** ^{1}.

ОБТІ́ПУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ОБТІ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **обтрі́пувати** ^{2}.

ОБТІ́ПУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ОБТІПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Очищати волокно (льону, конопель і т. ін.), оббиваючи, обминаючи кострицю.

ОБТІ́ПУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.*, **ОБТІ́ПАТИСЯ**, ається, *док.* Те саме, що **обтрі́пуватися** ^{2}.

ОБТІ́ПУВАТИСЯ ^{2}, ується, *недок.* Пас. до **обті́пувати** ^{2}.

ОБТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обті́сувати.** *Пічний молоток служить для обколювання і грубого обтісування цегли* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 451).

ОБТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБТЕСА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. Обробляти дерево сокирою, знімаючи верхній шар, рівняючи кругом, по всій поверхні. *Від зорі до зорі стукотіли сокири, рубаючи та обтісуючи сухе смолисте дерево* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 401); *Пішов* [Яким] *до колешні, вишукав добру кривульку, обтесав і заправив істик* (Кобр., Вибр., 1954, 43); *Двадцять дерев він зрубав, обчистив сокирою віття, Гладко усе обтесавши, бруси по шнуру обрівняв він* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 103).

2. Оббивати молотком, киркою і т. ін. краї каменя, надаючи йому потрібної форми; обробляти камінь тесанням. *Кути важких щербатих брил обтісують долота для цоколів, колон* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 58); *За короткий час вони обтесали і відполірували перші сотні квадратних метрів.. граніту* (Рад. Укр., 15.II 1962, 3); * Образно. *Школа, товариство, в котре відтак увійшов Готліб, обтесали.. його дику вдачу, але не змінили її* (Фр., V, 1951, 218).

3. *перен., розм.* Прищеплювати навички культурної поведінки, навчати поводити себе і т. ін.; виховувати. *До того, щоб обтесати себе, як пораяли товариші-гімназисти,— читав* [Гриць] *книжки* (Мирний, III, 1954, 186); *З часом.. удалось матері його троха обтесати і освоїти.., але зробити з нього панича на взір Едмунда мати таки не здужала* (Фр., III, 1950, 341).

ОБТІ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТЕСА́ТИСЯ**, ешу́ся, е́шешся, *док.* 1. *розм.* Набувати навичок культурної поведінки, навчатися поводити себе. *Вона.. бачиться в батька з інтелігентними людьми, набралася кращих манер, обтесалась, обтерлась, обшліфувалась* (Н.-Лев., IV, 1956, 113); — *Авжеж, дістану* [посаду]... *Хіба дарма на фронтах бував? Обтесався між людьми* (Шиян, Баланда, 1957, 152).

2. *тільки недок.* Пас. до **обті́сувати** 1, 2.

ОБТІЧНИ́Й, а́, е́. 1. *техн.* Який виявляє найменший опір зустрічному потокові рідини або газу (про форму літака, автомобіля, підводного човна і т. ін.). *Не чути звуку* [літака], *лише видно обтічний риб’ячий силует його, потім нарешті долинає і звук* (Гончар, Тронка, 1963, 199); *Дельфін рухається у воді так швидко завдяки ідеальній обтічній формі, невеликій питомій вазі, сильному хвосту, а також особливому мастилу, яке виділяється залозами цієї тварини* (Ком. Укр., 11, 1964, 49).

2. *перен., розм.* Який нікого не зачіпає; нечіткий, далекий від суті справи. *Обережний, обтічний виступ.*

ОБТІ́ЧНИК, а, *ч., техн.* Пристрій, що надає частинам машин і механізмів обтічної форми. *Щоб запобігти пошкодженню кущів бавовнику колесами трактора, культиватор обладнано обтічниками* (Механ. і електриф.., 1953, 95); *З нього* [берилію] *виготовляють обтічники надзвукових літаків, носові частини ракет і керованих снарядів* (Знання.., 1, 1973, 24).

ОБТІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., техн.* Властивість за знач. **обтічни́й.** *Конструктивна думка скрізь спрямована зараз на досягнення легкості, портативності, обтічності, зменшення габаритів* (Довж., III, 1960, 101).

ОБТОВКТИ́, вчу́, вче́ш, *док., перех.* 1. Оббити в ступі лузгу з зерна. *Обтовкти просо.*

2. *розм.* Те саме, що **оббити** 3. *Обтовкти стіну; Обтовкти глину.*

ОБТОВКТИ́СЯ, вчу́ся, вче́шся; *мин. ч.* обто́вкся, *ла́ся, ло́ся; док., розм., рідко.* Ударившись об щось, ушкодити яку-небудь частину тіла, відчути біль; забитися. * Образно. *Його душа, звикла до простоти і ясності, обтовклася і ранилася тут о тисячні незрозумілі йому якісь вимоги і явища — і кривавилася невпинно* (Коб., II, 1956, 92).

ОБТО́ВПИТИ, плять, *док., перех., розм.* Оточити, обступити кого-, що-небудь. *Вся увага на двері, за якими засідає комісія, всі поглядали на того, хто виходить звідти. Коли вийде, одразу обтовплять його* (Гончар, Людина.., 1960, 25).

ОБТО́ВЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтовкти́.** *Два бандити.. узяли увесь випечений хліб, обтовчене пшоно, сіль у вузлику, гладущик меду* (Стельмах, II, 1962, 42); *Обтовчена глина.*

ОБТОПИ́ТИ *див.* **обто́плювати.**

ОБТОПИ́ТИСЯ, топлю́ся, то́пишся; *мн.* обто́пляться; *док., розм.* Закінчити топити.

ОБТО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБТОПИ́ТИ,** топлю́, то́пиш; *мн.* обто́плять; *док., перех., розм.* Розтоплювати що-небудь з поверхні (сало, жир і т. ін.).

ОБТО́ПТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтопта́ти.**

ОБТОПТА́ТИ *див.* **обто́птувати.**

ОБТОПТА́ТИСЯ, топчу́ся, то́пчешся, *док., розм.* Стоптати на собі взуття.

ОБТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБТОПТА́ТИ,** топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Утоптувати (землю, сніг і т. ін.) навколо чого-небудь. *Взимку корисно періодично обтоптувати сніг навколо дерев. Під ущільненим снігом мишам важко добратися до дерев* (Колг. Укр., 10, 1960, 33).

2. *розм.* Зношувати, стоптувати (взуття). *Обтоптати черевики.*

ОБТОРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обторочи́ти.** *На столі та на численних столиках — скатертини, обторочені мереживом ручної роботи* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 104).

ОБТОРОЧИ́ТИ *див.* **обторо́чувати.**

ОБТОРО́ЧКА, и, *ж.* Те саме, що **оторо́чка.** *На ній була темно-червона коротенька кофточка з чорними обторочками на грудях, на шиї та на рукавах* (Н.-Лев., IV, 1956, 177).

ОБТОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБТОРОЧИ́ТИ,** рочу́, ро́чиш, *док., перех.* Те саме, що **оторо́чувати.** *Солонько дереться вище по стовпу, і його сердиті гаки скреготуть по сосні, обторочуючи її рваними ранами* (Гуц., Скупана.., 1965, 201).

ОБТО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обточи́ти.** *Шестерня виблискує обточеними боками* (Ткач, Арена, 1960, 233); *Дівчина сіла на великому, обточеному водою камені* (Десняк, II, 1955, 410); *Нехай приставляють до горла обточені вістря, мов жала, Сірко ще почує, як стогнуть чорти по козацькій душі* (Мал., Звенигора, 1959, 91); * У порівн. [Коваль:] *Що, буланий, чи чуєш ти далеку дорогу? Ач, як викохався, мов обточений!* (Кроп., V, 1959, 21).

2. *у знач. прикм., перен.* Який відзначається досконалістю, витонченістю; вишуканий. — *Як благочинний, я скажу промову великому князеві, блисну красномовністю.. Треба добрати періоди довгенькі, закруглені, обточені* (Н.-Лев., IV, 1956, 47); *Коротенький уривок пісні бринить мені поемою обточеною, закінченою* (Вас., Незібр. тв., 1941, 44).

ОБТОЧИ́ТИ *див.* **обто́чувати.**

ОБТО́ЧКА, и, *ж., техн.* Дія за знач. **обточи́ти 1.** *Обточка деталей на токарному верстаті;* * Образно. *І серце й пломінь! — ніж по брусу! — обточка гостроти ідей...* (Тич., II, 1957, 78).

ОБТО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для обточування. *Обточувальний верстат.*

ОБТО́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обто́чувати.** *Обточувану заготовку встановлювали на дерев'яних загострених клинах* (Верстати-гіганти, 1958, 7).

ОБТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обто́чувати.** *Обточування на токарному верстаті виконується прямим і фасонним інструментом* (Стол.-буд. справа, 1957, 163); *Сила удару кожної піщинки* [яку несе вітер] *невелика, але внаслідок постійної дії вона в твердій породі виточує заглиблення, а в деяких випадках просвердлює камінь наскрізь.. Відбувається обточування і видування гірських порід* (Фіз. геогр., 5, 1956, 109).

ОБТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБТОЧИ́ТИ,** точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. Обробляючи предмет яким-небудь інструментом або на токарному верстаті, робити його гладким або надавати йому певної форми. *Орфей.. обточує те каміння і придає йому форму плит* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Він сидить вечорами в півтемній хаті, Курить люльку й повільно обточує кість* (Перв., II, 1958, 94); *Камінець дорогий він одразу пізнав, І додому приніс, і гарненько, як знав, Обробив, обточив, дивний той камінець* (Сам., I, 1958, 60); *Він уже добре вмів обточити на верстаті якусь деталь* (Донч., V, 1957, 365); * Образно. *Мов червінець, вірш чекань. Як алмаз, обточуй грань — До найменшої дрібниці* (Черн., Поезії, 1959, 140); *Верстати — верстатами, а людей тут ми також шліфуємо, обточуємо, гвинтики підкручуємо, а тим часом і самі ми, кадровики, вчимося* (Вітч., 2, 1956, 100); // Тертям згладжувати гострі кути, робити гладким, рівним. *Яких тільки камінців не було тут!.. А хвилі обточили їх краще від найвправніших майстрів* (Ів., Вел. очі, 1956, 77).

2. *рідко.* Те саме, що **гостри́ти.** *В приймальні директора секретарка ретельно обточувала машинкою червоні та сині олівці* (Руд., Вітер.., 1958, 132).

3. *розм.* Очищати від сторонніх домішок на решеті. *Обточи жито, бо з горошком* (Сл. Гр.).

ОБТРІ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтріпа́ти.** *Сагайда захоплено дивився на своїх однополчан.. Обтріпані в походах обмотки, вигорілі, вилинялі гімнастьорки, прості, одверті обличчя* (Гончар, III, 1959, 328).

2. *у знач. прикм.* Пошарпаний, подертий, витертий від тривалого або недбалого носіння, використання.

По вікнах — сумом оповиті темніють оберемки шкалярських букварів: старі, розбиті, обтріпані (Вас., I, 1959, 359); *Вона одягнена в погане, довгополе, обтріпане пальто* (Мик., I, 1957, 345); * Образно. *Дівчатка складали в торбу свої саморобні ляльки, якісь пуделечка.., букваря і обтріпану казочку про вовка й лисичку* (Кучер, Голод, 1961, 399).

3. *у знач. прикм.* У поношеному, пошарпаному одязі; обірваний, обшарпаний. *Із усіх боків станції з криком і свистом біжать такі самі обтріпані, брудні хлопчаки* (Перв., Земля.., 1930, 29).

4. *у знач. прикм., перен.* Замучений, виснажений. *Марусю діти стягли, а свекруху — життя, і обидві засмикані, обтріпані, як конопля* (Григ., Вибр., 1959, 335).

ОБТРІ́ПАТИ *див.* **обтрі́пувати** ^{1}.

ОБТРІПА́ТИ *див.* **обтрі́пувати** ^{2}.

ОБТРІ́ПАТИСЯ *див.* **обтрі́пуватися** ^{1}.

ОБТРІПА́ТИСЯ *див.* **обтрі́пуватися** ^{2}.

ОБТРІПНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Однокр. до **обтрі́пувати** ^{1}.

ОБТРІПНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Однокр. до **обтрі́пуватися** ^{1}.

ОБТРІ́ПУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ОБТРІ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех., чим, з чого і без додатка, розм.* Стріпуючи, струшуючи, постукуючи і т. ін., збивати, зчищати з якої-небудь поверхні пил, сніг і т. ін.; обтрушувати. *Чути на ганку стукання кількох пар чобіт, що обтріпують сніг* (Фр., VII, 1951, 416); *З чималою трудністю підніcся* [Яким], *обтріпав з рук.. болото, став дряпатися вгору на дорогу* (Ков., Світ.., 1960, 24); // *чим, від чого і без додатка.* Стріпуючи, струшуючи, постукуючи і т. ін., очищати від чого-небудь (пилу, снігу і т. ін.). *Він підвівся й почав обтріпувати одежу* (Н.-Лев., II, 1956, 353); *Отак розпорядившись, обтріпала мати дочку від пилу, а дочка матір, і потягли в двір* (Свидн., Люборацькі, 1955, 55); *Алла Михайлівна.. хусточкою обтріпала парасольку і блузку* (Л. Укр., III, 1952, 606); *Він кинув біля печі дрова, обтріпав від них обидва рукави, потім .. почистив віником чоботи од снігу* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 49).

ОБТРІ́ПУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ОБТРІПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Шарпати, рвати, пошкоджуючи краї чого-небудь.

2. Тривалим або недбалим носінням, використанням робити пошарпаним (одяг).

ОБТРІ́ПУВАТИСЯ ^{1}, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТРІ́ПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., від чого, з чого і без додатка, розм.* Обтріпуючи на собі одяг, волосся, струшувати, збивати пил, сніг і т. ін.; обтрушуватися. — *А може,— думає,— й зовсім мені не треба б було обтріпуватись?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 117); *Василько підвівся, обтріпуючись з снігу, підбіг до саней* (Коцюб., I, 1955, 80); // Енергійними рухами всього тіла струшувати з себе що-небудь. *Голуб обтріпувався у ніші* (Перв., Дикий мед, 1963, 88); *Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхує, пробує обтріпатися — не йде* (Фр., IV, 1950, 93).

ОБТРІ́ПУВАТИСЯ ^{2}, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТРІПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Шарпатися, витиратися, рватися від тривалого або недбалого носіння, використання. [Хвилимон *(показує черевики):*] *Тут інакше не можна полатать, як тільки союзи накласти; а щоб так, як ви кажете,— пристрочити, то так не можна: шкура по краях геть обтріпалась і попідгнивала...* (Кроп., IV, 1959, 279); *Зношений сюртук висів на його худих плечах, наче на палиці, обтріпались поли* (Рибак, Помилка.., 1956, 167).

2. Тривалим або недбалим носінням, використанням шарпати, рвати на собі одяг.

ОБТРОЩИ́ТИ, трощу́, тро́щиш, *док., перех., розм.* Обламати, обірвати, обнести дощенту. *Коли зирк, аж тільки один мотузок теліпається біля пояса. Мабуть, .. бісові циганчата.. і бублики обтрощили, і шапку зняли* (Стор., I, 1957, 107).

ОБТРУСИ́ТИ *див.* **обтру́шувати.**

ОБТРУСИ́ТИСЯ *див.* **обтру́шуватися.**

ОБТРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. час. до **обтруси́ти.** *Висушену м'яту перетрушують вилами або граблями. Під час цього перетрушування листя відпадає від стебел. Обтрушене листя збирають в тюки чи мішки* (Ол. та ефір. культ., 1956, 301); * Образно. *На ріллі застигли: Шматок павутини І жовтий, обтрушений осінню, лист* (Гойда, Сонце.., 1951, 20); — *Часом ідеш селом і одразу бачиш, котра баба сьогодні хліб пече. Діти мукою обтрушені, сама в сажі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 563).

ОБТРУ́ШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обтру́шувати.**

ОБТРУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтру́шувати.** *Слід застосовувати штучне додаткове запилення шляхом обтрушування пилку із зонтиків одних рослин на інші* (Ол. та ефір. культ., 1956, 279); *Щоб уникнути втрат урожаю від обтрушування плодів і запобігти обламуванню гілок, під дерева з великим урожаєм підставляли підпори* (Колг. Укр., 4, 1962, 36).

ОБТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБТРУСИ́ТИ**, трушу́, тру́сиш, *док., перех.* 1. Струшуючи, постукуючи і т. ін., збивати, скидати з поверхні чого-небудь пил, сміття, сніг і т. ін. *Шестірний почав бережно роздягатися, обтрушувати пил, здимати пух з одежі* (Мирний, I, 1954, 333); *Захар довго топтався, збивав, обтрушував сніг, обмітав рукавицею чоботи* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 44); *Вінка вона поклала собі на спину, квіти обтрусила з спідниці і застигла на траві* (Кучер, Чорноморці, 1956, 445); // *чим, від чого, рідко з чого і без додатка.* Струшуючи, постукуючи і т. ін., очищати що-небудь від пилу, сміття, снігу і т. ін. — *І де та нечисть набралася на полу!— крикнув Кайдаш, обтрушуючи сорочку* (Н.-Лев., II, 1956, 353); *Селянин у мокрій свитині обтрушував шапку* (Десняк, Опов.., 1951, 76); — *Тепер киркою обтруси з землі тоненькі корінці, обріж їх ножем* (Коцюб., I, 1955, 206); — *Не кваплячись, очистила* [Неля] *гребінь від волосся, ..обтрусила плечі від волосинок* (Вільде, Сестри.., 1958, 366).

2. *з чого і без додатка.* Трусячи, збиваючи, викликати опадання чого-небудь. *Обтрушували* [люди] *кедрові шишки* (Донч., III, 1956, 55); *Над самою стежкою.. росла стара яблуня, на якій родили червоні смугасті яблука. Ми давно вже їх обтрусили, а звернули на бурю* (Панч, На калин. мості, 1965, 23); * Образно. *Листопад обтрушував з дерев листя* (Ю. Янов., I, 1958, 139); // Трусячи, збиваючи, звільняти дерево, кущ від плодів. *А я хлопців не просила, Сама терен обтрусила* (Чуб., V, 1874, 545); *Обтрусили вже яблуні білі і картоплю із поля везуть* (Сос., I, 1957, 205).

3. Скидати, обсипати листя, пелюстки, плоди і т. ін. (про дерева, квіти, колосся і т. ін.). *Листя обтрушують з крони своєї Янтарні платани алеї* (Бажан, Роки, 1957, 199); *Обходить* [Охрім Іванович] *грядку жовтої пшениці, Огляне пильно кожний колосок.— Ти що тут шепчеш? І тобі не спиться, Стоїш в росі, обтрушуєш пилок?* (Шпорта, Вибр., 1958, 78); // Струшуючи, скидати з себе що-небудь. *Тополі Сині роси обтрушують з віт* (Мал., Звенигора, 1959, 127); * Образно. *За тополями глибокою повінню вигинається небо, воно вже обтрусило зорі, очистилося від нічних барв* (Стельмах, I, 1962, 99).

4. Сиплячи що-небудь, покривати, встеляти ним усю поверхню; // *безос. Ось лапата рука зачепила його за голову й зразу обтрусило всього снігом* (Мирний, IV, 1955, 300).

5. *тільки док.* Те саме, що **обшука́ти.** *Гірко згинути я радий,— Розшукайте, де вона!.. Може, в пеклі де сховалась? Обтрусіть його до дна!* (Крим., Вибр., 1965, 274).

ОБТРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТРУСИ́ТИСЯ,** трушу́ся, тру́сишся, *док.* 1. Обтрушуючи себе, очищатися від пилу, сміття, снігу і т. ін. *Кайдашиха вкачалась у сіно та в пил і тільки обтрушувалась* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Раптом двері відчинилися, і на порозі став, обтрушуючись від снігу, ще один відвідувач* (Гончар, IV, 1960, 90); *Чугайстир сів на пеньок, обтрусився з сухого листу* (Коцюб., II, 1955, 348); *Обтрусившись та обмившись від пороху, що товстим шаром клався на обличчя, він.. поспішав на курси* (Коцюба, Нові береги, 1959, 107).

2. Опадати від струсу; обсипатися. *Крізь ще не пролиті сльози глянула на чоловіка, а той її так стусонув, що сльози одразу ж обтрусилися на долівку* (Стельмах, I, 1962, 599).

ОБТРЯСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., рідко.* Те саме, що **обтру́шуватися** 1. *Дівчина впала і мусила обтрясатися з листя* (Л. Укр., III, 1952, 739).

ОБТРЯСТИ́, су́, се́ш; *мин. ч.* обтря́с, ла́, ло́; *док., перех., розм.* Те саме, що **обтруси́ти** 1, 2. *Потім ти зняла шапочку і обтрясла сніг* (Л. Укр., III, 1952, 682); *Вітер обсушить мокрі листочки.., обтрясе дрижачу сльозу ранньої роси* (Кобр., Вибр., 1954, 173).

ОБТУЖИ́ТИ, тужу́, ту́жиш, *док., перех., фольк.* Оплакати, тужачи, примовляючи. *Оплакала того парня. Оплакала, обтужила* (Чуб., V, 1874, 268); *Обтужила мертвого* (Сл. Гр.).

ОБТУ́ЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обтули́ти.** *Віжки держав Гриць, а в залубеньках, обтулений важкою ведмежою шубою, сидів панич* (Фр., III, 1950, 276).

ОБТУЛИ́ТИ *див.* **обту́лювати.**

ОБТУЛИ́ТИСЯ *див.* **обту́люватися.**

ОБТУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБТУЛИ́ТИ,** тулю́, ту́лиш, *док., перех., діал.* Обкутувати. *Мати сиділа на санях і обтулювала бараницями ноги* (Кобр., Вибр., 1954, 109); *Мати.. дитину обвили та киптариком обтулили* (Черемш., Тв., 1960, 291).

ОБТУ́ЛЮВАТИСЯ, innr юся, юєшся, *недок.*, **ОБТУЛИ́ТИСЯ,** тулю́ся, ту́лишся, *док., діал.* Обкутуватися. *Кожне з гостей.. умощувалось.. в свої сани та, обтулюючись і обкриваючись старанно шубами, вирушало весело з подвір'я* (Коб., III, 1956, 83); *Докурили.. Ще хвилину гомоніли,— Всякий обтуливсь В кожушину* (Фр., XIII, 1954, 180).

ОБТУМА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех., діал.* Обдурити. — *Тебе вода підкріпила? Ти чуєш воді смак? Чоловіче, кого хочеш обтуманити? Таже тебе гарячка мучить!* (Март., Тв., 1954, 76).

ОБТУ́ПАТИ *див.* **обту́пувати.**

ОБТУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБТУ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Тупаючи, струшувати з ніг, взуття землю, пісок і т. ін.; оббивати. *Гнат мнеться, обтупуючи з чобіт пісок* (Тют., Вир, 1964, 190).

ОБТЮРА́ТОР, а, *ч., спец.* 1. Пристрій у вогнепальній зброї, який не допускає прориву порохових газів через замок під час пострілу.

2. Затвор, який періодично перекриває світловий потік в апаратах різного призначення.

ОБТЮРА́ТОРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **обтюра́тор.**

ОБТЮРА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Усунення прориву порохових газів у вогнепальній зброї під час пострілу.

ОБТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтяга́ти.**

ОБТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОБТЯ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОБТЯГТИ́** *і* **ОБТЯГНУ́ТИ,** тягну́, тя́гнеш; *мин. ч.* обтя́г, ла́, ло́ і обтягну́в, ла, ло; *док.* 1. *перех., чим і без додатка.* Натягуючи щось і закріплюючи, укривати ним що-небудь з поверхні; обшивати, оббивати (залізом, тканиною і т. ін.). *Сідельники обтягали.. дерев'яні колодки, оздоблювали сідла золотими й срібними цвяхами* (Скл., Святослав, 1959, 311); *Стіни позавішували килимами, ряднами, простирадлами, обтягли шматками небіленого полотна* (Н.-Лев., III, 1956, 74); // Натягуючи щось, закріплювати його чим-небудь. *Господар дратвою обтягував на копиті нового чобота* (Кач., II, 1958, 73).

Обтяга́ти (обтя́гувати, обтягти́, обтягну́ти) бо́чку — натягати, набивати на бочку обручі. [Варка:] *Ти ж казав, що вже нічого не винен йому, що відробив?* [Демко:] *Та відробив же, а це поміпився за вигоду обтягнути дві бочки* (Кроп., II, 1958, 196); **Обтяга́ти (обтя́гувати, обтягти́, обтягну́ти) ко́лесо** — натягати, набивати шину на обід колеса.

2. *перех.* Щільно облягаючи, охоплювати, стягувати з усіх боків (про одяг, взуття і т. ін.). *Корнієнко стояв біля столу у запилених чоботях з широкими м'якими халявами, які щільно обтягали його товсті старечі литки* (Тют., Вир, 1964, 308); *Він схуд, змарнів, шкіра на обличчі зробилася жовтою і ніби аж просвічувала, обтягуючи виразно випнуті тепер вилиці* (Коз., Гарячі руки, 1960, 75); *Рожева нова ситцева кофточка.. туго обтягла її повні груди* (Головко, II, 1957, 107).

3. *перех.* Поправляти верхній одяг, натягуючи його з усіх боків донизу; обсмикувати. *Марія обтягувала на собі спідницю, поправляла рясні фалди* (Н.-Лев., II, 1956, 104); // Розтягати донизу; витягати. *На петельці в нього теліпалась карбідка і навкіс обтягувала піджак* (Гур., Наша молодість, 1949, 172); *Лазив* [Клим] *на дерево по груші.., так увесь перед на сорочці обтяг* (Горд., II, 1959, 232).

4. *неперех., з чого, діал.* Обраховувати. — *Я тебе не питаюся, чи тобі хто обтягав з платні за теля* (Март., Тв., 1954, 250).

ОБТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ОБТЯ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТЯГТИ́СЯ** *і* **ОБТЯГНУ́ТИСЯ,** тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* обтя́гся, ла́ся, ло́ся і обтягну́вся, лася, лося; *док.* 1. *чим.* Натягати, напинати що-небудь на себе; // Натягатися облягаючи, охоплюючи що-небудь. *Стала шкура дитяча обтягатися, стала вона личком ворочати* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 363).

2. *тільки 3 ос.* Відтягуватися донизу; обвисати. *Сорочка обтяглася на грудях* (Хотк., I, 1966, 101).

3. *тільки недок.* Пас. до **обтяга́ти** і **обтя́гувати** 1.

ОБТЯ́ГНЕНИЙ, ОБТЯ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтягти́, обтягну́ти** 1, 2. *Звідти* [з скриньки], *перебираючи залізяччя, вийняв* [дід Іван] *плескатий шевський ніж, обтягнений ременем замість колодочки* (Стельмах, I, 1962, 425); *Обтягнуті оксамитом двері прочинились* (Добр., Очак. розмир, 1965, 143); *Алі, на своїх довгих ногах, тісно обтягнених жовтими ногавицями,.. високий і гнучкий, як молодий кипарис, здавався на тлі неба велетнем* (Коцюб., I, 1955, 400); *Людина була настільки худа, що коли вона витягла з-під ковдри руки, Тамара жахнулася — це були не руки, а обтягнені шкірою палички* (Хижняк, Тамара, 1959, 206); *Примружививши очі,.. побачив* [ад'ютант] *обтягнуту вузенькою спідничкою фігурку* (Тют., Вир, 1964, 504).

ОБТЯГНУ́ТИ *див.* **обтяга́ти.**

ОБТЯ́ГНУТИЙ *див.* **обтя́гнений.**

ОБТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **обтяга́тися.**

ОБТЯГТИ́ *див.* **обтяга́ти.**

ОБТЯГТИ́СЯ *див.* **обтяга́тися.**

ОБТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтя́гувати.**

ОБТЯ́ГУВАТИ *див.* **обтяга́ти.**

ОБТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **обтяга́тися.**

О́БТЯЖ, *присл., діал.* Важкувато. *Снопів наклав обтяж, насилу вивіз на гору* (Сл. Гр.).

ОБТЯЖА́ТИ *див.* **обтя́жувати.**

ОБТЯ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтя́жити.** *Клониться дерево, плодом обтяжене* (Фр., XI, 1952, 75); *Партизани обтяжені зброєю — у кожного бійця по два автомати або карабіни* (Воронько, Казка.., 1957, 74); *Я такий обтяжений службовою працею, що не маю навіть часу пройтися на свіжім повітрі* (Коцюб., III, 1956, 257); *Зустріч двох колон, хай навіть пошарпаних, втомлених, обтяжених масою хворих та поранених, якось одразу взаємно посилила, збадьорила людей* (Гончар, II, 1959, 126); *Писати.. тоді, коли чоловік перевтомлений і має обтяжену клопотами голову, дуже трудно* (Коцюб., III, 1956, 293); *Полювання не клеїлось не лише для Перехреста, обтяженого невизначеним очікуванням продовження розмови* (Ле, В снопі.., 1960, 16); * У порівн. *Вона стоїть мовчазна, з пониклою головою, наче обтяжена важкими думами* (Гур., Новели, 1951, 57); // **обтя́жено,** *безос. присудк. сл.* — *Вас обтяжено нечемним дорученням, і прошу пробачити, що висловлюю своє незадоволення саме вам* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 24); *Починає* [Ганна] *приглядатися до нього* [до годинника] *ближче. Той самий, що його затямила ще дитиною, що бачила його завжди, коли приїздила з школи додому, але одну вагу обтяжено якоюсь старою заржавілою мутрою* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 31).

ОБТЯ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтя́жити.** *Дійсним власником* [землі] *єсть держава.. Далі власником єсть місцевий капітал у формі довгів, гіпотетичного та векселевого обтяження землі* (Фр., XIX, 1956, 197).

ОБТЯ́ЖЕНО, *присл., рідко.* Важко, з зусиллям. *Аксель підійшла до Огея, і він обтяжено підвівся* (Досв., Вибр., 1959, 257).

ОБТЯ́ЖИТИ *див.* **обтя́жувати.**

ОБТЯ́ЖИТИСЯ *див.* **обтя́жуватися.**

ОБТЯ́ЖЛИВИЙ, а, е. 1. Який є тягарем для кого-небудь, заважає кому-небудь; важкий. *Як минала* [Ліда] *неглибокий.. вибалок, все ж зняла з плечей обтяжливий клунок і трохи поблукала між квітами* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 35); *Хатня робота не здавалася їй обтяжливою* (Руд., Остання шабля, 1959, 128).

2. Який завдає багато клопоту, переживань, незручностей і т. ін. *Розкриття породи і вирізування дрібних і великих блоків утворює значні і обтяжливі для виробництва відходи вапняку* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 3); *Втекти на мить від цієї обтяжливої любові, лишитися самому, віч-на-віч з природою, сонцем, ланами* (Полт., Повість.., 1960, 332); // *перен.* Тяжкий, неприємний, нестерпний. *Хлоп'я, вважаючи цю обтяжливу бесіду вичерпаною, дременуло* (Гончар, Тронка, 1963, 59).

ОБТЯ́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **обтя́жливий.**

ОБТЯ́ЖЛИВО. Присл. до **обтя́жливий.** *Він був схожий на ломового візника, що раптом розбагатів і, купивши чужий одяг, обтяжливо натягнув його на себе* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 10).

ОБТЯЖНИЙ ^{1}, á, é, *спец.* Признач. для обтягання (у 1 знач.). *Обтяжна машина.*

ОБТЯЖНИЙ ^{2}, á, é, *розм., рідко.* Те саме, що **обтя́жливий.** *Не даром вперш тоді зраділа Невільна наша сторона, Бо ти* [М. Заньковецька] *усім одкрила очі, Що хмари ті — одна мана, Що творчий дух не замороче Ніяка справа обтяжна* (Мирний, V, 1955, 300).

О́БТЯЖНО, *розм., рідко.* Присл. до **обтяжний** ^{2}.

ОБТЯ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обтя́жувати** *Обтяжування промислових підприємств всякого роду накладними видатками, що не випливають з виробництва і не передбачені законом,.. завдає незліченної шкоди господарству і державі* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 212).

ОБТЯ́ЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ОБТЯЖА́ТИ**, áю, áєш, *недок.*, **ОБТЯ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Висіти, лежати і т. ін. на кому-, чому-небудь тягарем. *З двадцять разків доброго намиста обтяжували дівчині.. шию* (Ільч., Серце жде, 1939, 49); *Ніяких на ньому сьогодні чабанських обладунків, ніщо не обтяжує його буденну, осадкувату постать* (Гончар, Тронка, 1963, 64); // Пригинати додолу своїм тягарем; обважнювати. *Чи яблука обтяжать віти, Коли надійде їх пора?* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 12); * Образно. *Ще половину неба обтяжала Нічна імла, а друга вже ясніла І.. ширшала* (Вирган, В розп. літа, 1959, 98); // Бути важким для кого-, чого-небудь. *Житній хліб обтяжує шлунок.*

2. *перен.* Перевантажуючи чим-небудь додатковим, другорядним або зайвим, ускладнювати, робити важчим для сприймання, розуміння і т. ін. *Не будемо обтяжувати сюжет.. вставними сценами і рушимо швидше за плином подій* (Довж., I, 1958, 69); *Хай великодушно пробачить мені.. читач, що обтяжую ці оповідання передмовою* (Збан., Любов, 1957, 191); *Я тобі багато ще б казав, що б до пісні ти своєї взяв, Та боюсь, обтяжиш пісню ти свою* (Ус., Листя.., 1956, 3).

3. *перен.* Накладати тягар яких-небудь обов'язків, турбот і т. ін. на кого-небудь. *Крім поранених і трьох убитих, вони мали нести на своїх руках усі нарубані ялинки.., вести вісім полонених. Все це значно обтяжувало вже й так знесилений і порідилий загін моряків* (Кучер, Голод, 1961, 134); — *Дозвольте нагадати вам, Федоре Іполитовичу: такою незначною справою, як приймання стажерів, ви ніколи себе не обтяжували* (Шовк., Людина.., 1962, 279); *Як не міг її кілька днів бачити, бо батько роботою обтяжав, був просто хорий* (Коб., II, 1956, 30); // Завдавати клопоту, переживань і т. ін. *Твого життя хай не обтяжує найменша кривда людська...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 269); *Курбала на хвильку замислився, вдивляючись у Кирила, наче в нім бачив усю провину за всі турботи, що обтяжали його* (Досв., Вибр., 1959, 315); // Сповнювати чим-небудь тяжким, неприємним (клопотами, переживаннями і т. ін.). *Голову Анелі, як і її матері, обтяжували важкі, як гори, думки* (Чорн., Пісні.., 1958, 86); *Марина наче й не чула гомону дівчат. І серце їй обтяжило інше* (Рибак, Помилка.., 1940, 118); // Бути тягарем для кого-небудь.

Обтя́жувати своє́ сумлі́ння — брати на себе моральну відповідальність за поганий вчинок. — *Ти своїх рук не погань! Свойого сумління не обтяжуй!* (Фр., III, 1950, 288).

4. *зах.* Використовувати що-небудь як матеріальну базу у фінансових операціях; закладати. [Писар:] *Грунт.. є ваш і вашої дочки.. Значить, на весь грунт мусить бути той вексель записаний. Кажете, се вашої дочки материзнина, над дочкою є опікуни, вони не позволять грунту обтяжувати* (Фр., IX, 1952, 74).

ОБТЯ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБТЯ́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Робитися важким під дією якого-небудь тягара; відтягатися, опускатися донизу під вагою чого-небудь. *Югина ще ніколи не бачила, щоб сухі зіниці Докії обтяжувались сльозами* (Стельмах, На.. землі, 1949, 421).

2. *перен., рідко.* Брати на себе якийсь клопіт, утруднювати себе чим-небудь.

ОБТЯ́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **обтя́жувати.**

Обтя́жуючі обста́вини — обставини, які посилюють чию-небудь провину (про підсудного).

ОБТЯ́ТИ *див.* **обтина́ти.**

ОБТЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтя́ти.** *Там, де сопки доокола Лютий холод міцно стис,— Ми, обтяті попівчола,.. Довбемо граніт бездушний* (Граб., I, 1959, 168); *Соломія, мовчазна й замислена, сиділа долі серед обтятого волосся* (Коцюб., I, 1955, 344); *Позад неї на обтяту косогором петлю шляху з-за гори вилетів танк* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 58); // **обтя́то,** *безос. присудк. сл. І була вона.., мов тая чайка, тільки крила їй обтято* (Гур., Друзі.., 1959, 14).

ОБТЬО́ПАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обтьо́пати.**

2. *у знач. прикм.* Пошарпаний, подертий частим або недбалим уживанням, носінням; зношений, обстріпаний. * Образно. *Обтьопані клапті круп'яних хмар, жорстокі, холодні, мовчазні, плетуться щодня, кудись поспішаючи* (Ле, Вибр., 1939, 124).

ОБТЬО́ПАТИ *див.* **обтьо́пувати.**

ОБТЬО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБТЬО́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Частим або недбалим використанням шарпати, обстріпувати що-небудь.

2. Забризкувати болотом, чим-небудь рідким; обляпувати.

ОБУ́ВАНКА, и, *ж.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **взуття́.** *Що випроваджувало з Березняків головину доньку Катерину? Може, старий батько зобиджав її вдяганкою та обуванкою чи дорікав шматком хліба?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179).

2. *діал.* Мотузок або ремінець, яким прив'язують до ніг постоли, личаки і т. ін.; волока.

ОБУВА́ННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **обува́ти.**

ОБУВА́ННЯЧКО, а, *с., розм., рідко.* Пестл. до **обува́ння.** — *Чого ти, наймитку, так рано встаєш? — Та я то обуванням, то одяганнячком надолужу* (Номис, 1864, № 10851).

ОБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **взува́ти.** *Василько промовив: — Я вставати хочу! Галя почала його вдягати, обувати чоботи* (Гр., I, 1963, 277); *Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат недорослих* (Шевч., I, 1963, 239); *Як найдешевших своїх наймитів, одягла і обула їх* [греків] *Антанта, послала на глум і на злочин* (Гончар, II, 1959, 65).

◇ **Обу́ти у ла́пті (постоли́)**, *заст.*— довести кого-небудь до злиднів, розорити. *Гулі не одного в лапті обули* (Номис, 1864, № 12559); **У ду́рні обу́ти** — одурити кого-небудь, поставити в смішне становище.

ОБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБУ́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **взува́тися.** *Поки дзвонили, наше козацтво голилося, обувалося, одягалося* (Кв.-Осн., II, 1956, 214); *На плечах у його був накинутий чорний подолянський кобеняк і в верзунах, як обуваються в Карпатських горах гуцули* (Стор., I, 1957, 335); *Чом писаря не любить? Писар буде паном: Обується в личаки, Впережеться валом* (Україна.., I, 1960, 88).

ОБУВА́ЧКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **взуття́.** — *Де ж тобі, сину, тепер обувачки брати? — Не турбуйтесь, мамо.. Я й босий зиму перебігаю!* (Гончар, I, 1959, 8).

ОБУ́В'Я, я, *с., збірн., розм., заст.* Взуття. *У канцелярії.. роздавали бідним дітям.. обув'я* (Ков., Світ.., 1960, 61); *На третього школяра не вистачило обув'я, і він сунув босі ноги в калоші Павлова* (Ю. Янов., Мир, 1956, 279).

ОБУ́ДА, и, *ж., заст.* 1. Пробудження. * Образно. *Всюди барви, всюди ласки Чарівничої весни; Всюди чується обуда Від німого забуття...* (Стар., Поет. тв., 1958, 191).

2. *рідко.* Стан неспання.— *От кому добре спиться!.. Любенький-любенький — чого тільки поважний такий? Чи він і в обуді такий поважний?* (Вовчок, I, 1955, 377).

ОБУДЖА́ТИ *і* **ОБУЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБУДИ́ТИ**, обуджу́, обу́диш, *док., перех., заст.* 1. Будити. *Тихо й рано було, як Остап уїхав у місто, так ще тихо, що його кінь вороний тупою своєю обуджав людей* (Вовчок, I, 1955, 331); *Той ще спить. Він обужає його* (Чуб., II, 1878, 188); *Челядку обудити* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Збуджувати. *Хоч би тіло його й кров'ю своєю хотіла обудити, він до неї не поверне* (Коб., III, 1956, 78); *Такі слова обудили в серці Довбущука давню ненависть* (Фр., VIII, 1952, 246).

ОБУДЖА́ТИСЯ *і* **ОБУЖА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБУДИ́ТИСЯ**, обуджу́ся, обу́дишся, *док., заст.* Прокидатися. *Ранок тільки що зачервонівсь.., тільки ще найдбайливі* [ші] *люди обуджалися* (Вовчок, I, 1955, 331); — *Спить як забитий. Заким обудиться, будемо вже далеко* (Фр., III, 1950, 168).

ОБУ́ДЖЕННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **обуди́тися.** *Я чулася.. такою осиротілою, що була би найрадше поклалася з померлою разом у домовину, щоб заснути тим вічним тихим сном, котрий не має ні мрій, ні обудження* (Коб., I, 1956, 302).

ОБУДИ́ТИ *див.* **обуджа́ти.**

ОБУДИ́ТИСЯ *див.* **обуджа́тися.**

ОБУЖА́ТИ *див.* **обуджа́ти.**

ОБУЖА́ТИСЯ *див.* **обуджа́тися.**

ОБУ́ЗА, и, *ж.* 1. *розм.* Те, що заважає, висить тягарем. *Що вона для матері? Тілько лишній рот,.. тілько лишня обуза* (Мирний, I, 1954, 59); *Попала я тепер в кампанію перекладання наукових творів і не зчулася, як нав'язала собі на шию обузу в 280.. сторінок* (Л. Укр., V, 1956, 287); *От скажуть деякі: взяв обузу Прославить віршами кукурудзу!* (Мал., Листи.., 1961, 68).

2. *діал.* Натовп. *Бач якою обузою дітвора суне* (Сл. Гр.).

ОБУМО́ВИТИ *див.* **обумо́влювати.**

ОБУМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обумо́вити.** *В різних місцевостях ми можемо зустріти різні, обумовлені тими чи іншими конкретними обставинами варіанти одного й того ж по суті твору* (Рильський, III, 1956, 155); *Він розповідає не про те, що було, а вголос мріє про те, що, може, буде, і тому кожна його думка обумовлена слівцем «може»* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 264).

ОБУМО́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Залежність від певних умов, обставин, визначеність певними обставинами; зумовленість. *Ідея обумовленості мистецтва не була йому* [М. Драгоманову] *чужа, хоч до розуміння обумовленості історичного процесу класовою боротьбою він і не міг піднятися* (Від давнини.., I, 1960, 35).

ОБУМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обумо́вити.** *Твори письменника виховують не тільки читача, а й його самого. Кожний рядок є наслідком не лише попереднього розвитку особистості, а якоюсь мірою і обумовленням її подальшого розвитку* (Вітч., 12, 1968, 154).

ОБУМО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обумо́влювати** і **обумо́влюватися.**

ОБУМО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБУМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* обумо́влять; *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **зумо́влювати.** *Переворот у способі виробництва, який відбувся в одній сфері промисловості, обумовлює такий самий переворот в інших сферах* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 384); *Досягнення біології сприяють розвиткові сільського господарства, харчової промисловості, обумовлюють прогрес медицини* (Ком. Укр., 3, 1970, 29); *Суспільний настрій в країні і радість життєвого досвіду обумовили естетичне ставлення Левітана до оточуючого світу* (Мист., 4, 1965, 11).

2. *чим.* Ставити в залежність від певних умов.

ОБУМО́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *чим.* Пас. до **обумо́влювати.** *Дехто з дослідників вважає, що старість обумовлюється ослабленням діяльності залоз внутрішньої секреції* (Наука.., 7, 1960, 37).

ОБУ́РЕНИЙ ^{1}, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обу́рити** ^{1}. *Чого щука отся ватага Рабів, обурених на нас?* (Пісні та романси.., II, 1956, 265); *Покірний син на цей раз не стерпів, ображений і обурений старосвітськими докорами, доводив матері* (Горд., II, 1959, 216).

2. *у знач. прикм.* Сповнений почуття обурення. *Мчали обурені юрми, чорні од гніву, грізні* (Коцюб., II, 1955, 212); *Раптом ясний ранок пронизав дитячий розпачливий, обурений лемент* (Вас., II, 1959, 364); *Обурену розповідь Вакуленка Ірина вислухала, не пропустивши жодного слова* (Жур., Звич. турботи, 1960, 34).

ОБУ́РЕНИЙ ^{2}, а, е, *діал.* Повалений, зруйнований. *Аж гидко дивитись на панський двір: штахети обурені, хати облуплені, тини теж повалились* (Сл. Гр.).

ОБУ́РЕННЯ, я, *с.* Сильне невдоволення, роздратування. *Дивне почуття обхопило Остапові груди: замість радості — сильне обурення стрепенуло його істоту* (Коцюб., I, 1955, 356); *Молодий суддя відкинув пропозицію з обуренням, підкупство бридило його гірш усього* (Кобр., Вибр., 1954, 36); *Малий і червоний, як буряк, Культишка щохвилини плювався, виявляючи останній ступінь обурення* (Мик., II, 1957, 528).

ОБУ́РЕНО. Присл. до **обу́рений** ^{1} 2. *Старов обурено протестував, але його не слухали* (Ільч., Серце жде, 1939, 191); *— Бандити! — обурено сказав Драга. — Ви чуєте, що вони пишуть?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 99); * Образно. *Вітер віяв, не вщухав, Навпаки — обурено пролетів по всьому саду* (Тич., II, 1957, 26).

ОБУРЖУА́ЗИТИ, а́жу, а́зиш, *док.*, *перех.* Зробити буржуазним, подібним до буржуазії за способом життя, цілями, світоглядом і т. ін.

ОБУРЖУА́ЗИТИСЯ, а́жуся, а́зишся, *док.* Стати буржуазним, уподібнитися буржуазії за способом життя, цілями, світоглядом і т. ін. *Виразники інтересів української буржуазії і поміщиків, що обуржуазилися, українські націонал-ліберали.. були запеклими противниками визволення українського народу від соціального і національного гніту* (Іст. УРСР, I, 1953, 685).

ОБУРЖУА́ЗНЕНИЙ, а, е. Який став подібним до буржуазії за способом життя, цілями, світоглядом і т. ін. *Ця верства обуржуазнених робітників або «робітничої аристократії».. є головною опорою II Інтернаціоналу..* (Ленін, 27, 1972, 290); *На Україні.. антинародну політику вели створені на початку XX ст. буржуазні партії.., що виражали інтереси української буржуазії і обуржуазнених поміщиків* (Іст. УРСР, I, 1953, 589).

ОБУРЖУА́ЗНЕННЯ, я, *с.* Перетворення в буржуазію. *Маркс і Енгельс 40 років, з 1852 по 1892 рік, говорили про* ***обуржуазнення*** *частини (саме верхівок, вождів, «аристократії») робітників в Англії у зв'язку з її колоніальними перевагами, монополіями* (Ленін, 30, 1951, 15).

ОБУ́РИТИ ^{1} *див.* **обу́рювати** ^{1}.

ОБУ́РИТИ ^{2} *див.* **обу́рювати** ^{2}.

ОБУ́РИТИСЯ ^{1} *див.* **обу́рюватися** ^{1}.

ОБУ́РИТИСЯ ^{2} *див.* **обу́рюватися** ^{2}.

ОБУ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який викликає обурення. [Криницька:] *Книжка шкідлива, політично дволика.. А просто сказати — обурлива книжка* (Мик., I, 1957, 396); *— Ви своїм обурливим анархізмом підриваєте авторитет райкому* (Руд., Остання шабля, 1959, 509).

2. Який виражає обурення; сповнений обурення. *Схвачувався вітер, розносив обурливі слова парубка* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 8); *Якась жінка в залі зойкнула, і на адресу гестапівця полетіли обурливі вигуки* (Хижняк, Тамара, 1959, 284).

ОБУ́РЛИВО. Присл. до **обу́рливий.** *Тімка обурливо — виразом, рухами — напустився на нього, погрозив кулаком* (Горд., Буян, 1938, 75).

ОБУ́РЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ОБУ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Виклика́ти почуття гніву, незадоволення, роздратування. *Це просто обурює, що одна людина робить за всіх* (Коцюб., III, 1956, 309); *Іноді.. Лукерія Степанівна починала говорити про євангеліє з фанатичним трепетом ідолопоклонника, і Дашу це обурювало* (Жур., Вечір.., 1958, 213); *Я тепер огризаюсь на зачіпки сеї статті, бо вони мене обурили не тільки з особистого погляду* (Л. Укр., V, 1956, 438); *Самий факт арешту Кузнецова гайдамацьким патрулем.. обурив Саранчука.. не менше, як і Бондаренка* (Головко, II, 1957, 510).

2. *заст.* Збуджувати, запалювати. *Як вихор, літа Джеджалій I словом обурює лави* (Стар., Поет. тв., 1958, 217); // Підбурювати. *Ще скажуть: ходжу, щоб громаду проти стражника обурювати* (Мирний, IV, 1955, 351).

ОБУ́РЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ОБУ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *діал.* Обвалювати, обрушувати.

ОБУ́РЮВАТИСЯ ^{1}, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБУ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Виражати почуття гніву, незадоволення, роздратування. *Маруся хвилювалася, обурювалася, але о. Василя розворушити було неможливо* (Хотк., II, 1966, 61); *В душі Михайло часто обурювався на батька, повставав проти його залізної волі, але корився йому* (Томч., Жменяки, 1967, 19); *Іван Орлюк так обурився, що аж стіл.. затріщав під ударом його кулака* (Довж., I, 1958, 284).

2. *заст.* Збуджуватися, хвилюватися. *Обурився ворог; хтось крикнув: — Пали!* (Стар., Поет. тв., 1958, 225).

ОБУ́РЮВАТИСЯ ^{2}, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБУ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *діал.* Обвалюватися, обрушуватися. *Перед очима виростали якісь високі стіни, страхітні скелі — мертві, страшні. Здавалось — ось-ось зразу обуряться на нас, задавлять* (Вас., I, 1959, 310).

ОБУСУРМА́НИТИ *див.* **обусурма́нювати.**

ОБУСУРМА́НИТИСЯ *див.* **обусурма́нюватися.**

ОБУСУРМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБУСУРМА́НИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *заст.* Навертати до чужої (перев. мусульманської) віри, прищеплювати чужу (перев. татарську або турецьку) мову, культуру; робити бусурманом за вірою, мовою, культурою.

ОБУСУРМА́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБУСУРМА́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.*, *розм.*, *заст.* Переходити до чужої (перев. мусульманської) віри, засвоювати чужу (перев. татарську або турецьку) мову, культуру; ставати бусурманом за вірою, мовою, культурою. *Горпина з жахом дивилася на Олену. Обусурманилася зовсім жінка. З першим-ліпшим татарином розмовляє, як із рідним* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 370).

ОБУ́ТИ *див.* **обува́ти.**

ОБУ́ТИЙ, а, е, *рідко*. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обу́ти.** *Вона, вигідніше сівши в.. кріселко і простягши свої маленькі ніжки, обуті в шовкові пантофлі, прийняла журливо-поважний вид* (Хотк., I, 1966, 51); *А це як прийшов* [Юхим], *як упав отак, як є,— обутий, вдягнутий, та й як умер* (Головко, II, 1957, 332).

2. *у знач. прикм.* Забезпечений взуттям. *Замуштрували москалі; Нагодовані, обуті I кайданами окуті* (Шевч., I, 1951, 245).

ОБУ́ТИСЯ *див.* **обува́тися.**

ОБУ́ТРИТИСЯ, иться, *док.*, *безос.*, *діал.* Розвиднітися.

ОБУ́ТРІТИ, іє, *док.*, *безос.*, *діал.* Розвиднітися. *Обутріло. В неяснім сірім світлі Твоє обличчя дивне і чуже...* (Плужник, Вибр., 1966, 233).

ОБУ́Х, а, *ч.* 1. Тупа, важча частина гострого знаряддя (перев. сокири) або зброї, що міститься з протилежного боку від гострої. *Не громом праведним, святим Тебе* [Нерона] *заріжуть, мов собаку, Уб'ють обухом* (Шевч., II, 1953, 276); *Мусій.. щось підтесував і прибивав, повернувши сокиру вниз обухом* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 141); *Несподівано стукнув по-козацькому обухом шаблі об стіл поручик* (Кос., Новели, 1962, 210); *Візьмеш кетмень — і той пощерблений, поїдений каменем аж до ручки і плішками знівечений обух* (Ле, Міжгір'я, 1953, 189).

2. Різновид примітивного знаряддя, зброї у вигляді насадженого на держак металевого бруска; молот. *Шарпнув лис — ще гірше стало. Переляканий глядить, Аж з обухом величезним З хати чоловік біжить* (Фр., XIII, 1954, 267); *Несли* [селяни] *свою зброю — одвічні рушниці, зв'язані мотузками, важкі іржаві обухи, люшні, дрючки* (Коцюб., II, 1955, 98).

◇ **Жда́ти (чека́ти** *і т. ін.)*, **як віл обу́ха** — виявляти байдужість або безсилість перед загрозою чого-небудь. — *Ждеш, як віл обуха, — коли то прийдуть* [фашисти] *та залигають, та вліплять оті десять грамів між вуха* (Збан., Єдина, 1959, 212); **На му́ху з обу́хом [іти́]** — витрачати великі зусилля на щось незначне, не варте уваги; **На́че (нена́че, як, мов, немо́в) обу́хом би́ти (уда́рити** *і т. ін.*) **по голові́** — вражати неприємною несподіванкою. — *Мені, Свириде Яковлевичу, вже можна йти? — як обухом, б'є його вчитель по голові* (Стельмах, II, 1962, 100); *Василя наче по голові хто обухом ударив від тих слів* (Мирний, IV, 1955, 167); **Під обу́хом** *чого* — під постійною загрозою, небезпекою чого-небудь. *Щойно український театр, який постав і виріс під обухом проскрипції і цензури в Росії, мав з кожного погляду рішучий і корисний вплив на розвиток українського театру в Галичині* (Фр., XVI, 1955, 199); **Підставля́ти (підста́вити) го́лову під обу́х** — наражатися на небезпеку без потреби в цьому. *Опришків цей аргумент.. не переконував, і підставляти свою голову під обух ради того нікому не хотілося* (Хотк., II, 1966, 249); **Як обу́х над голово́ю [ви́сіти]** — постійно загрожувати або завдавати прикрощів — *Оті півмільйона, як обух над головою, висять,— каже Чорногуз* (Руд., Остання шабля, 1959, 368).

ОБУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБУЧИ́ТИ**, обучу́, обу́чиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Навчати. — *Передайте рідним, що нас направили в тил. Обучать будуть* (Тют., Вир, 1964, 295); — *Тобі, чоловіче, і нічим, і нігде тому її обучити, чому я думаю* (Кв.-Осн., II, 1956, 368).

ОБУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБУЧИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́чишся, *док.*, *діал.* Навчатися. *Сина дав У бурсу в Київ обучатись* (Шевч., II, 1963, 187); *У старої пані не було роду, окрім мала собі унучечку,— у Києві обучалась у якомусь там... от коли б вимовити... інсти-туті* (Вовчок, I, 1955, 103).

ОБУЧИ́ТИ *див.* **обуча́ти.**

ОБУЧИ́ТИСЯ *див.* **обуча́тися.**

ОБУ́ШО́К, обу́шка́, *ч.* 1. Зменш. до **обу́х.** *Важка, на топорищу з якогось.. кореня, бартка була страшилищем для всіх: злегка ударити нею обушком межи плечі — одразу валить чоловіка з ніг* (Хотк., II, 1966, 114).

2. *гірн.* Знаряддя для відколювання пластів вугілля в шахті. *Парамон Пархомович розповідав, як колись тут коногонив, доки його допустили до обушка* (Ю. Янов., II, 1954, 146); *Старому снились чорні гори антрациту. Вони, на диво, були легкі. Одним ударом обушка він звалював їх* (Рибак, На світанку, 1940, 45).

3. *розм.*, *рідко*. Те саме, що **молото́к.** *Дід постукував обушком, спритно вганяючи в підошву цвяшок за цвяшком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 112).

4. *заст.* Вид холодної зброї. *Став* [козак].. *Щирозлотний обушок виймати, Став шинкарці молодій за цебер меду застановляти* (Укр.. думи.., 1955, 75).

ОБХАНЮ́ЧИТИ *див.* **обхаю́чувати.**

ОБХАНЮ́ЧУВАТИ *див.* **обхаю́чувати.**

ОБХАЮ́ЧИТИ *див.* **обхаю́чувати.**

ОБХАЮ́ЧУВАТИ *і* **ОБХАНЮ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОБХАЮ́ЧИТИ** *і* **ОБХАНЮ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Надавати чому-небудь приємного, охайного вигляду; обчищати. *Працьовиті руки миють вікна, тинькують призьбу, обхаючують стіни* (Шиян, Переможці, 1950, 157); *Дідова дочка закотила рукави, обполола, обханючила* [яблуньку] *і пісочком обсипала* (Ів., Укр.. казки, 1950, 89); // Усувати з чого-небудь бруд і т. ін., надаючи йому приємного, охайного вигляду. *А я й забув, що можу взяти мила у брата-крамаря зовсім задурно, щоб трохи обхаючить рабські злидні* (Л. Укр., II, 1951, 231).

ОБХВА́Т, у, *ч.* 1. Дія за знач. **обхвати́ти** і **обхва́чувати.** *Вставши, він підходить до техніка.., бере того за карк. Так і взяв — однією рукою за загривок, а другою — залізним обхватом — за зап'ястя руки* (Гончар, Тронка, 1963, 129).

2. Побутова міра товщини циліндричного предмета (дерева, стовпа і т. ін.), яка дорівнює відстані між кінцями пальців витягнутих або зчеплених кільцем навколо нього рук. *Дикі пущі, що оточували навколо замок, тисячами рук перероблені на паркову садовину: сотні дубів, лип і кленини в кілька обхватів зрубано* (Стор., I, 1957, 366); *Навіть на голих скелях, де, здавалось би, зеленому лишаєві поживитись нічим, шумлять вершинами могутні, в три обхвати сосни* (Руд., Остання шабля, 1959, 190).

3. *рідко*. Те саме, що **ото́чення 1.** *Помітивши рух чорноморців, турки почали перекочуватись на фланги, яким загрожував обхват* (Добр., Очак. розмир, 1965, 232).

ОБХВАТИ́ТИ *див.* **обхва́чувати.**

ОБХВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБХВАТИ́ТИ**, вачу́, ва́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що **обхо́плювати.** — *Андрюша! Натомився, голубчик, заснув! — обхвативши руками за шию, воркувала над їм* [ним].. *пані приставша* (Вас., I, 1959, 297); *Ставила* [мати] *тую картоплю до печі. Брачку діставши, знизу чавун обхватила й посунула глибше* (Тич., I, 1957, 256); — *Зліза-ай! — стиха почулася команда. Обхватили флігель. Брязнули шибки. Вибухнув постріл, ще... З кімнат почулися крики й біганина* (Головко, I, 1957, 81); *Чорна сукня міцно обхвачувала її повні плечі й зменшувала повну її постать* (Н.-Лев., II, 1956, 77); *Коц ізсу-*

нувся був з топчана і впав на землю; його [Василя] *обхватив холод, мов залізні кліщі* (Фр., I, 1955, 173).

ОБХИ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обхили́ти;** // **обхи́лено,** *безос. присудк. сл. З горба, де гіллям шовковиць Обхилено клубний дах, Розказує гучномовець, Що діється по світах* (Вирган, В розп. літа, 1959, 156).

ОБХИЛИ́ТИ *див.* **обхи́лювати.**

ОБХИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБХИЛИ́ТИ,** хилю́, хи́лиш, *док., перех., рідко.* Схиляючись, обступати, оточувати з усіх боків, по краях. *І вже відкрилося переді мною море! Його, по-справжньому блакитне і прозоре, Кругом обхилюють берегові сади* (Вирган, В розп. літа, 1959, 169); *Я загубився в десятках десятків спин і голів, що обхилили всю цю.. пивнушку* (Мик., II, 1957, 69); // Оточувати, обставляти і т. ін. похиленими заслонами; обслонювати.

ОБХИТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Хитрощами одурити кого-небудь; перехитрити.

ОБХІ́Д, хо́ду, *ч.* 1. Дія за знач. **обхо́дити** 1—4. *Потім був обхід доокола церкви* (Хотк., II, 1966, 68); *Взяти рів тепер було — «раз плюнути». А от Корнюху згребти,-- ще хто зна.. Отож на цей випадок Артем і придумав ще один спосіб: обхід* (Головко, II, 1957, 245); *Почалася.. справжня велика війна. З частими змінами рубежів оборони, обходами, контратаками, оточеннями* (Коз., Гарячі руки, 1960, 142); *Кінчався звичайний ранковий обхід голови колгоспу* (Жур., Звич. турботи, 1960, 102); *О восьмій починається в Олександрівській лікарні обхід, а на обхід Гервазій Оникійович Драгомирецький ще не запізнився ні разу за своє життя* (Смолич, Мир.., 1958, 23).

В обхід: а) обходячи, обминаючи що-небудь стороною. *Марійці довелося піти іншою вулицею, в обхід* (Донч., V, 1957, 554); *Стежка забирала праворуч в обхід глибоких, іще свіжих воронок* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 109); б) *(військ.)* оточуючи з флангів. *Бійці залягли. Двоє автоматників побігли в обхід противника* (Довж., I, 1958, 369); **Роби́ти обхі́д** — послідовно відвідувати певних людей або місця. *В буденний день лікарка ніколи не була вільною: то приймала хворих, то робила обхід по хатах* (Чорн., Потік.., 1956, 193).

2. Місце, яким можна обійти що-небудь; кружний шлях. *Поки орда шукала обхід чи пробиралася через вали, наші воїни закріплювалися на нових позиціях* (Чаб.. Стоїть явір.., 1959, 25).

ОБХІ́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Ввічливий, привітний у поводженні з людьми. *Невеличка плата.., обхідлива, приємна та балакуча Пелагея Тихонівна.. принаджували наймичок до цих.. мокрих та цвілих кутків дужче, ніж сухі та просторі хати других міщанок* (Л. Янов., I, 1959, 247).

ОБХІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **обхі́дливий.**

ОБХІДНИ́Й, а́, е́. 1. Яким обходять, об'їжджають що-небудь; кружний. *Здається, немов я йду до них якоюсь безмірно крутою та обхідною дорогою* (Фр., VIII, 1952, 359); *Вирушив у путь і патріарх, але, проїхавши дві милі у напрямі Кам'янця, пересів з золоченого ридвана у чорний і обхідними шляхами повернувся до Києва* (Тулуб. Людолови, II, 1957, 390).

◇ **Обхідни́й шлях** — шлях, який веде до мети не безпосередньо, а через розв'язання ряду інших завдань. — *Сашо, запиши: дикий мигдаль з персиком не схрещується.. Пошукаємо обхідних шляхів* (Довж., I, 1958, 420); *Спроби розв'язати задачу про троє тіл приваблюють багатьох. Ніхто не знав прямого шляху, тому знайшли безліч обхідних* (Знання.., 4, 1966, 11).

2. *спец.* Те саме, що **обвідни́й.** *Обхідний арик на Кампир-Раватському узгір'ї давно закінчили* (Ле, Міжгір'я, 1953, 244); *Утворює* [поріг] *водопад і тому потребує шлюзування або спорудження обхідного каналу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 101).

3. *військ.* Стос. до обходу, оточення ворога. [Сергєєв:] *Товариші, війська нашого фронту, в результаті навальної атаки піхоти і вмілого обхідного маневру бронетанкових з'єднань, оволоділи містом Житомиром* (Дмит., Драм. тв., 1958, 168); *І ще згадають воріженьки Навальність щорсівських атак І обхідний удар Боженка!* (Шер., Дорога.., 1957, 129).

4. Пов'язаний з обходом, відвідуванням певних людей або місць. *Свій перший обхідний маршрут я почала, зрозуміло, з класу, де ми провчилися останній рік* (Гур., Осок. друзі, 1946, 44).

Обхідни́й листо́к — документ, на якому при розрахунку з особою, яка залишає роботу, засвідчується, що за нею немає заборгованості (у господарських органах підприємства, бібліотеці і т. ін.). — *Ходжу з обхідним листком, виявляється, його в нас всюди «бігунком» називають, я й не знав ніколи раніше* (Собко, Срібний корабель, 1961, 201).

5. *у знач. ім.* **обхідни́й,** но́го, *ч., рідко.* Те саме, що **обхі́дник.** *В Кедрича був знайомий лісник, який обіцяв узяти його на осінь обхідним* (Козл., Ю. Крук, 1957, 403).

ОБХІ́ДНИК, а, *ч.* Працівник, що здійснює обхід з метою огляду, перевірки. *Ще до евакуації Ганна пішла на залізницю і тепер працювала обхідником колії* (Донч., VI, 1957, 193); *Монтер-обхідник.*

ОБХІ́ДНО, *присл., розм., рідко.* Далеко, багато обходити, об'їжджати (про шлях). *Туди дуже обхідно.*

ОБХІДЦЯ́МИ, *присл., рідко.* Кружним шляхом; в обхід. *Дід обхідцями зайшов з другого боку* (Хотк., I, 1966, 82); * Образно. [Євгеній:] *Се трошки делікатна історія, тож я позволю собі говорити не прямо, як і що, а тілько так, обхідцями* (Фр., IX, 1952, 12).

ОБХІ́ДЧАСТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Який не має прибудов, огорожі (про хату, будівлю). *Край села.. самотньо стояла невеличка обхідчаста хатина* (Стельмах, II, 1962, 275).

ОБХЛЮ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обхлю́пати.** *Всі вже мокрі, обхлюпані з ніг до голови* (Гончар, Новели, 1954, 56); * Образно. *Давня легенда, старовинна, як світ білий, легенда, горами піднебесними народжена, сонцем південним обігріта, кришталево чистою водою морською обхлюпана...* (Вишня, I, 1956, 171).

ОБХЛЮ́ПАТИ *див.* **обхлю́пувати.**

ОБХЛЮ́ПАТИСЯ *див.* **обхлю́пуватися.**

ОБХЛЮПНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **обхлю́пувати.** *Біля помийниці на лаві взяла* [Марія] *кухоль і обхлюпнула руки* (Головко, II, 1957, 116).

ОБХЛЮ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обхлю́пувати.** *Інші панянки, заохочені Ольгою, шубовснули в воду, і почався новий тур енергійного обхлюпування, реготу, вереску і ухання* (Іщук, Вербівчани, 1961, 30).

ОБХЛЮ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОБХЛЮ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Хлюпати на кого-, що-небудь з усіх боків чимось; оббризкувати. — *Курчата пасла?— Квочки водою обхлюпувала, щоб не квоктали...* (Вишня, I, 1956, 317); *Половчиха.. підійшла до самої води, хвиля обхлюпала її до колін* (Ю. Янов., I, 1954, 267); * Образно. — *Мамо, мамо! — Доччин голос наче теплом обхлюпує жорстке серце матері* (Речм., Весн. грози, 1961, 108).

ОБХЛЮ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОБХЛЮ́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Обхлюпувати себе чим-небудь.

ОБХО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обходи́ти**.

ОБХО́ДЖЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **пово́дження**. *В тій пісні.. висказано все, що давило народ: і праця на панів та варти вночі, і нелюдське обходження панських економів* (Фр., XVI, 1955, 34).

ОБХО́ДИНИ, дин, *мн.*, *розм.* 1. Послідовне відвідування кількох осіб або огляд кількох місць. *Відпочинок у Кононівці — не відпочинок; навіть польові обходини втратили свою принадність* (Сміл., Сад, 1952, 137); *В ці тривожні дні Степка взяла собі за правило вечорами провідувати тих, хто збирався з нею на цілину. Такі обходини були для неї дуже приємними і приносили їй багато радості* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 402).

2. *рідко.* Те саме, що **пово́дження**. *Вона своїми привітними обходинами допомагала йому виконувати доручення полковника* (Ле, В снопі.., 1960, 213).

ОБХОДИ́СВІТ, а, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Той, хто багато мандрує. *Дарка не розуміє цього нового слова, але виразно відчуває всю його безодню. Обходисвіт? Вічний мандрівник?* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 81).

ОБХОДИ́СВІТКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Жін. до **обходи́світ**.

ОБХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ОБІЙТИ́**, обійду́, обійдеш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Іти, рухатися навколо кого-, чого-небудь. *Обходила* [Івга] *круг тих хором; де бачила, що йдуть.. пани, усе на них приглядувалась* (Кв.-Осн., II, 1956, 284); *Ми обійшли кругом верх Шевченкової гори* (Н.-Лев., II, 1956, 386); *Поїзд оминув головну станцію Запоріжжя і.. подався ліворуч, щоб обійти навколо міста* (Досв., Вибр., 1959, 398).

2. *перех.*, *військ.* Заходити в тил або фланги противника, щоб оточити його. *Четверо* [вершників] *стали обережно обходити оксенівців, не роблячи жодного пострілу* (Тют., Вир, 1964, 530); *Маневр той показував ясно, що монголи хотіли зі всіх боків обійти й окружити дім відразу* (Фр., VI, 1951, 78); — *Не можна допустити, щоб петлюрівці й гетьманці з'єдналися в Києві в один кулак. Тому нам треба їх негайно догнати, обійти і розгромити частинами* (Довж., I, 1958, 158).

3. *перех. і без додатка.* У різних напрямках проходити який-небудь простір, відвідуючи багато місць (з метою ознайомлення, перевірки і т. ін.). *Що день божий обходила Село. Помагала* [княжна] *Усякому* (Шевч., II, 1953, 15); *Обходячи вранці свій табір, генерал Шрейбер натрапив на Шевченка* (Тулуб, В степу.., 1964, 251); *Ніколи вже було нікому і носа на вулицю виткнути, і хоч усе село обійти, так не зустрінеш нікого...* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Усі свої чотири десятини, розкидані у п'яти руках, обійшла* [Докія] *до смеркання* (Стельмах, II, 1962, 333); // Проходити від однієї людини до іншої, приділяючи увагу кожній. *Слуги виносять таці з кубками і, почавши з Воєводи, обходять всіх гостей* (Коч., П'єси, 1951, 180); *Демко знай з чарками обходить усіх, веселенький, усміхається* (Кв.-Осн., II, 1956, 484); [Прісцілла:] *Боже, боже правий, рятуй свою громаду! То ж єпископ найдальше мешкає... Се ж треба двічі всіх обійти* (Л. Укр., II, 1951, 389); // Переходити, передаватися з рук в руки, від одного до другого (про предмети). *В світлиці тим часом обходила рядова* [чарка], *розв'язувала й без того смілі язики* (Мирний, I, 1949, 409); *Кухоль з горілкою обходив натовп і щиро світив денцем до сонця* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 97); *Черевички обійшли по руках мало не все бомбосховище, і матрос настояв, щоб Юльця їх взула при ньому й потанцювала* (Кучер, Голод, 1961, 98); // *перен.* Поширюючись, ставати відомим усім, багатьом (про чутку, звістку і т. ін.) *І гордиться вона немало: Хай обходить Заріччя звістка, Що у кузні метал кувала Коваля молода невістка* (Забашта, Нові береги, 1950, 58); *Звісно, може і брехали люди,— чутка-утка поки обійде цілий край — десять раз вилиняє, переміниться* (Мирний, I, 1954, 185).

4. *перех.* Проходити стороною, обминаючи кого-, що-небудь; обминати. *З того часу ставок чистий Заріс осокою; Не купаються дівчата, Обходять горою* (Шевч., I, 1951, 168); *Ішли здебільшого вночі, обходячи міста і села, щоб не натрапити часом на військові патрулі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 138); *Наскочила* [Соломія] *на чимале довгасте озерце.. Вона мусила вернутись трохи назад, щоб обійти перешкоду* (Коцюб., I, 1955, 361); // *перен.* Обминати, не зачіпаючи кого-, що-небудь. *Ті, що потерпіли сьогодні, ..мовчали..; їх обережно обходили і болючих питань не задавали* (Хотк., II, 1966, 415); *Здалеку здавалося, що війна обійшла зелений, багатий садами Заболотів* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 77); // *перен.* Уникати, цуратися кого-, чого-небудь. *На те він і Гордій, щоб не напрошуватися на увагу людей, коли вони почали його обходити* (Руд., Вітер.., 1958, 213); *Василя ніби хтось підмінив. Він обходив закусочні, з роботи приходив додому вчасно* (Томч., Готель.., 1960, 278); *Уляну хлопці обходять. Чужою ще вважається і ще, на їхню думку, занадто горда* (Логв., Літа.., 1960, 62).

◇ **Обхо́дити (обійти́) деся́тою доро́гою** *див.* **доро́га**; **Обхо́дити (обійти́) стороно́ю:** а) уникати зустрічі з ким-небудь. *Своїх двоюродних братів наче стала* [Галя] *сторонитися, наче вона боялася з ними стрічатися, і, забачивши, геть обходила стороною* (Мирний, IV, 1955, 138); *З бічної вулички виразно почулися чиїсь голоси. Мирон хотів обійти їх стороною, але ж пізнав шекеряння Полікарпа Сергієнка і повільну мову Семена Побережного* (Стельмах, II, 1962, 42); б) залишати поза увагою. *Художник слова.. бачить зародки нового і допомагає його розвитку, але він не обходить стороною і залишки старого* (Мал., Думки.., 1959, 6).

5. *перех.*, *перен.* Нехтувати ким-, чим-небудь; не враховувати, не брати до уваги. *Доля дала йому до рук такий «життєвий матеріал», що він, як справжній художник, не міг обійти його і не відтворити* (Коз., Гарячі руки, 1960, 33); — *Просимо зайти прочитати листа.. Треба ж нам перевірити, чия тут правда. Листи трудящих обходити не можна* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 162); // Позбавляти чого-небудь. *Сергій же як молодий господар, в обов'язок якого входило турбуватися за своїх гостей, не обійшов своєю увагою і Кузя* (Тют., Вир, 1964, 158); // Кривдити, не даючи чого-небудь, залишаючи без чогось. *Він знав, що на стойбище привезли спирт.. Отже, боявся, щоб не обійшли його при дільбі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 90); // Залишати без підвищення по службі, нагороди і т. ін. — *Ви завжди скаржитесь, що вас обходять. А скільки у вас засіяно буряків? Шоста частина!..* (Руд., Остання шабля, 1959, 403).

◇ **Обхо́дити (обійти́) зако́н** — робити щось всупереч закону, не порушуючи його безпосередньо. — *Хіба не звісно, чиї хлопці? І віддати прямо їх батькам. Так куди! Трохи не бив. Закон, каже, обходити?.. Як на батька кричить* (Мирний, I, 1954, 288); — *Вони* [пани] *знають один закон, а я знаю десять способів, щоб обійти той закон* (Фр., VII, 1951, 231); **Обхо́дити (обійти́) мовча́нням** *див.* **мовча́ння**.

6. *тільки док.*, *перех.*, *перен.*, *розм.* Те саме, що **обду́рювати** 1, 2. *Обійшли, одурили вороги суд, посміялися з суддів, та не одурили Микити* (Л. Янов., I, 1959, 311); *Остапчук гадав, звісно, що Василя, «мужика необразованого», легко обійти на суді буде можна* (Тесл., З книги життя, 1918, 182).

7. *тільки недок., перех.* Цікавити, турбувати кого-небудь; стосуватися когось. *Як тепер Ваше здоров'я, любий Добродію? Ви нічого не пишете про те, а воно мене обходить* (Коцюб., III, 1956, 249); — *Най тебе тепер ніщо не обходить, ти лиш собі дбай за громадою* (Март., Тв., 1954, 178); *Ми поклали з дружиною, що нас зовсім не обходять тих двоє подорожніх, що оселилися нагорі...* (Досв., Вибр., 1959, 105).

8. *тільки недок., перех., розм., рідко.* Доглядати за ким-небудь, турбуватися про когось. — *Петре! Їй, Петре! — перепинив Іван..— А де ж ти був дотепер? Забув ти, як спав бувало по багацьких половниках і обходив панську худобу?* (Ірчан, II, 1958, 134); *Теперечки у неї одна задача: моїх хлопців обходити і за собою дивитися* (Логв., Давні рани, 1961, 107).

9. *тільки недок., перех., діал.* Святкувати. *Не маючи родини, Калинович навіть свят руських не обходив* (Фр., VI, 1951, 328); *Хочу.. вас запитати: чи співають у Болгарії колядки і чи похожі вони на українські? Як там люди обходять різдво?* (Л. Укр., V, 1956, 26); *З новин занотую то, що молодіж.. в наступаючім році гадає величаво обходити 25 ювілей літературної діяльності Франка* (Стеф., III, 1954, 109).

ОБХОДИ́ТИ, ходжу́, хо́диш, *док., перех.* Ходячи, побувати скрізь, у багатьох місцях. [Олена:] *Яку чудну іграшку видумав Андрій: заховався, а ти його й шукай! Усі закуточки обходила... Нема!..* (Кроп., I, 1958, 488); *Обходили* [члени комісії] *геть чисто все: повний скрізь лад, повний порядок...* (Вишня, I, 1956, 412); — *Світ обходив, а місця собі не знайшов, та й повернувся в свої краї-гори* (Чорн., Визволення, 1949. 81).

ОБХО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.,* **ОБІЙТИ́СЯ,** обійду́ся, обі́йдешся, *док.* 1. *без кого — чого.* Зараджувати собі в чомусь без кого-, чого-небудь. *Він став обходитись без борошна, без солі, аби не їхати у місто* (Л. Янов., I, 1959, 313); *Не похвали собі, громадо! — Без неї може обійдусь,— А ради жду собі, поради!* (Шевч., II, 1953, 200); *Правда, він сам у душі знає, чого довелося обійтися без коня* (Стельмах, II, 1962, 273); * Образно. *Скільки не придивлялася Сахно, ніде не було помітно садівника. Квіти обходилися без нього* (Смолич, I, 1958, 63); // *чим.* Задовольнятися тим, що є, не користуватися нічим іншим, певною мірою обмежуючи себе, свої потреби. *Нині мусили обходитись.. борщем на обід та яйцями* (Коцюб., III, 1956, 145); *Решти води було предосить для самої хазяйки. Хіба згадаєш, скільки разів доводилося обходитись і меншою її кількістю* (Ю. Янов., II, 1954, 70).

2. *перев. з част.* не, *без кого — чого.* Відбуватися, проходити і т. ін. без кого-, чого-небудь, при відсутності когось, чогось. *Ось бачиш, тепер навіть все до сього часу обходиться без драм, так властивих нашій родині* (Л. Укр., V, 1956, 345); *Він бульдозерист із каналу, а вона доярка, і хоч зайняті обоє, але жодної гулянки без них не обходиться, жоден веселий вечір не мине, щоб вони не сіли отак удвох, не затягли дуетом...* (Гончар, Тронка, 1967, 156); // *безос. Конотоп не мале село: без сварки і лайки і без позивання не обійдеться* (Кв.-Осн., II, 1956, 183); *Як можна бачить вам із цих Подробиць історичних, У справі цій не обійшлось Без помилок технічних* (Сам., I, 1958, 250).

3. Вимагати певних затрат, коштів; коштувати. *Я був найліпшим свідком у суді. А моє свідоцтво нікому задармо не обходилось* (Март., Тв., 1954, 210); *Пані Гіберман казала, що операція мусить обійтись рублів у 100 (або й 50)* (Л. Укр., V, 1956, 251); [Пані Люба:] *Охо-хо! Щоб дуже дешево обійшлося, я б не сказала. Півтори тисячі злотих на дорозі не знайдеш* (Вас., III, 1960, 211); * Образно. *Гітлерівці.. уперто посувалися вперед. Правда, це їм дорого обходилось* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 249).

4. Виявляти своє ставлення до кого-небудь у поводженні з ним; поводитися. [Наталка:] *А пан, который женитьс на простій дівці, чи буде її вірно любити? .. буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою* (Котл., II, 1953, 21); [Бабич:] *Нас, куме, на свідків клич. Ми посвідчимо, як вони з тобою обходилися!* (Фр., IX, 1952, 141); *З Мелашкою вона обійшлась інакше: вона одразу почастувала її полином* (Н.-Лев., II, 1956, 322); *Він* [М. Горький] *ласкаво обійшовся з ним* [Янкою Купалою], *обняв за плечі і посадив з собою поряд...* (Тич., III, 1957, 446).

5. *розм.* Минати без неприємних наслідків. *Спочатку вони* [павуки, мокриці і т. ін.] *нас лякали, і ми навіть на ніч вуха ватою від них затикали, але тепер відносимось до них філософськи, і все гаразд обходиться* (Л. Укр., V, 1956, 191); *Він лишився задоволений розмовою з контр-адміралом, бо, йдучи до штабу, не думав, що так усе добре обійдеться* (Кучер, Чорноморці, 1956, 45); // *безос. — А може, якось обійдеться, Дмитре? — тьмариться погляд у чоловіка* (Стельмах, II, 1962, 323).

6. *тільки недок.* Пас. до **обхо́дити** 1—5. *Одкрилися нові місця з великою платою, і на ті посади присилались то безбороді, то в моху хлопці, а який-небудь голений тридцятилітній служака обходився* (Мирний, III, 1954, 185).

ОБХОДИ́ТИСЯ, ходжу́ся, хо́дишся, *док., розм.* Звикнути, призвичаїтися до чого-небудь. *Генерал знає, що вола треба добре призвичаїти, щоб, коли скажеш: «ший!»,— він шию підставив... А поки то він обходиться,— треба його силою неволити...* (Мирний, II, 1954, 91).

ОБХО́ДЧИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **обхі́дник.** *Обходчик пройшов свою дільницю, постукуючи молотком по костилях* (Перв., Атака.., 1946, 37); *Іде все далі, далі й далі старий обходчик путьовий* (Сос., Близька далина, 1960, 88).

ОБХОПИ́ТИ *див.* **обхо́плювати.**

ОБХО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обхопи́ти.** *І справді любо глянути на ставну постать Замфірову.. з міцним станом, тісно обхопленим золотим мережаним «іліком»* [поясом] (Коцюб., I, 1955, 187); *Вона обвилась круг його як хмелиночка, зазирала йому в вічі, цілувала його, .. обхоплена непереможним, мало не божевільним бажанням затримати його, не пустити...* (Гр., II, 1963, 287).

ОБХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОБХОПИ́ТИ,** хоплю́, хо́пиш, *док., перех.* 1. Хапаючи, тісно обводити навколо кого-, чого-небудь руками (рукою); обіймати. *Раптом воно* [дівчатко] *підстрибує і, розвівши руки, обхоплює його за шию* (Досв., Вибр., 1959, 235); *Він обхоплює її, притуляється до неї і забуває сказати свої слова* (Стельмах, II, 1962, 149); *Обхопила* [Дарка] *собі коліна однією рукою, а другою помахувала то туди, то сюди* (Л. Укр., III, 1952, 739); *Ось дуб — могутній велетень — розрісся одинцем. Ми втрьох його обхопимо, та кола не зімкнем!* (Забіла, У.. світ, 1960, 59); * Образно. *Тіло* [Соломії] *тягне до себе чорна безодня.. Обхоплює холодними руками...* (Коцюб., I, 1955, 387); // Хапаючи, міцно тримати, стискувати що-небудь. *Вона.., як дроворуб, обхопила великими міцними пальцями держално і, занісши кайло над головою, з силою опустила його на землю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 39); *Микола обхопив вичовганий до блиску.. важіль* (Дім., Ідол, 1961, 83).

◇ **Обхопи́ти о́ком** — оглянути кого-, що-небудь. *Бистрим оком обхопив Замфір страшну картину* (Коцюб., I, 1955, 216); **Скільки о́ко обхо́плює (обхо́пить)** *див.* **о́ко** ¹.

2. Обступати, оточувати з боків. *Дунаєць обхоплює третій бік Соколиці, найефектніший* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Вузьку стягу мужицької землі з трьох боків обхоплювала панська* (Гр., II, 1963, 100); // Обрамляти кругом, з усіх боків. *Червона широка стрічка на цупкому папері обхоплювала її чорноволосу голову, наче червоний вінок* (Н.-Лев., II, 1956, 49); *Із-під білого імператорського чільця добувалося сиваве уже волосся, яке рамою обхоплювало виразні риси* (Оп., Іду.., 1958, 241); // Щільно прилягати, обтягувати (про одяг). *Оксамитова різнобарвна запаска обхоплювала її стан і на темнім фоні кімнати, проти світла, сліпила очі* (Досв., Гюлле, 1961, 26); *Витканий матір'ю червоний пояс туго обхоплює її стрункий стан* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104); *Спідниця обхопила круглий і низький стан, урізуючись у боки червоною крайкою* (Мирний, III, 1954, 179); // Оточувати противника з флангів. *Вже не тікають від Данила татари, а крилом його обхоплюють!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 401).

3. *перен.* Поширюючись, огортати, обволікати з усіх боків (про полум'я, світло, темряву і т. ін.). *Я, бачся, каганець усе ховав під свитку, Та якось тес.. Зирк — горить! І, батечку! Як обхопило — Усе до цурочки згоріло* (Гл., Вибр., 1951, 33); *Темнота обхопила його при вході* (Фр., IV, 1950, 484); *Приємно обхопило його чисте повітря* (Хотк., II, 1966, 286).

4. *перен.* Поширюватися на дедалі більшому просторі, серед більшої кількості людей. *Революція обхоплює військо, в Севастополі зараз іде справжня війна між військом і військом* (Коцюб., III, 1956. 283).

5. *перен.* Осягати, обіймати своїми інтересами; включати у сферу своїх інтересів. *Прозою ширше і більше можна обхопити життя, ніж віршем* (Мирний, V, 1955, 377).

6. *перен.* Повністю оволодівати ким-, чим-небудь (про почуття, думки і т. ін.). *Якесь давнє-давнє почування любе знов охоплювало його* (Гр., II, 1963, 56); *Мотря думала.. про Галю. Тільки не веселі, а смутні думки обхопили материну голову* (Мирний, I, 1949, 356); *Прудкі несподівані радощі такеньки усіх* [дітей] *обхопили, що у голові закрутилося* (Вовчок, I, 1955, 298); *Дрімота обхопила його цілого так, що аж мусив чоло морщити, аби задержати розплющені повіки* (Март., Тв.. 1954, 252).

ОБЦАРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЦАРКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Обгороджувати. *Народні контролери.. готували воринин, лозу та й обцарковували кожну ділянку, абись яка худобина не забралася на посів* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 34).

ОБЦАРКУВА́ТИ *див.* **обцарко́вувати.**

О́БЦАС *див.* **о́бчас.**

ОБЦВЯХО́ВАНИЙ, а, е. Оббитий цвяхами. *Хвилювався і тривожився* [Дмитро], *дослухаючись, що робиться за високою обцвяхованою огорожею* (Стельмах, II, 1962, 394).

ОБЦВЯХУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Оббити цвяхами.

ОБЦЕ́НЬКИ, ів, *мн.* 1. Ручне металеве знаряддя у вигляді щипців з загнутими всередину і загостреними кінцями для витягування цвяхів. *На великому столі були порозкидані пилочки, напильники, рубанок, обценьки, бруски дерева* (Вас., II, 1959, 226); [Іван:] *Ще раз подивлюсь на неї* [картину], *а тоді вже заб'ю навічно (Починає витягати цвяхи обценьками)* (Коч., II, 1956, 385); *Гриньо обценьками відкушував шматочки дроту* (Чорн., Пісні.., 1958, 72); * Образно. *Мокра зима заціпеніла в цупких обценьках морозу* (Досв., Вибр., 1959, 152); * У порівн. [Дранко:] *А тут мов обценьками здавило* [горе] *тебе і ріже тобі душу, як крицю тупий терпуг!..* (Кроп., I, 1958, 179); // *заст.* Знаряддя катування. *Усе спробують над ними* [стратенцями] *майстри-кати: і розпечені до червоного обценьки.., і пружини, які застромлюють у всі отвори людського тіла* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 103).

◇ **Обце́ньками не ви́рвеш (не ви́тягнеш** *і т. ін.*) **сло́ва (відповіді** *і т. ін.*) — ніяк не доб'єшся слова (відповіді і т. ін.). *І, вона знає, вже більше нічого питати Андрія: обценьками не вирвеш зайвого слова* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 813).

2. *перен.* Охоплення противника з флангів для повного його оточення. *Капітан Коваленко був.. серед тих резервів, яких надбано з півночі й з півдня, які стояли, нарощуючи сили, готуючись замкнути обценьки за спинами угруповання фон-Паулюса* (Ю. Янов., Мир, 1956, 201).

ОБЦІЛО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обцілува́ти.** *І вже брат, жарко обцілований, вихопившись, як з полум'я, відзначає про себе, що сестра таки здорово підросла* (Гончар, Тронка, 1963, 8); * Образно. *Між тучами не хмурена, Немов з заліза кована, Земля моя, красо моя, Вся сонцем обцілована* (Мал., За.. морем, 1950, 163).

ОБЦІЛО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЦІЛУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Покривати поцілунками. *Леся знову заплакала, вдячно обціловуючи батькове лице* (М. Ол., Леся, 1960, 37); *Мелашка обцілувала маленьких братів і сестер, розв'язала хустку з гостинцями* (Н.-Лев., II, 1956, 327); *Він.. кинувся на шию Леньковi й обцілував його не раз та й не десять* (Фр., VIII, 1952, 317); * Образно. *Як свистить він* [вітер] *у вухах, як він обціловує тебе всю* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 46).

ОБЦІЛУВА́ТИ *див.* **обціло́вувати.**

ОБЦУКРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЦУКРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Обсипа́ти цукром.

ОБЦУКРО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **ОБЦУКРУВА́ТИСЯ,** у́сться, *док.* Набиратися цукру, насичуватися цукром.

ОБЦУКРУВА́ТИ *див.* **обцукро́вувати.**

ОБЦУКРУВА́ТИСЯ *див.* **обцукро́вуватися.**

ОБЦЯТКО́ВАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обцяткува́ти.** *Прохор присів на скрині, рясно обцяткованій бляшаними масками* (Рибак, На світанку, 1940, 8).

ОБЦЯТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЦЯТКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм., рідко.* Густо вкривати цятками чого-небудь (перев. про оздоблення).

ОБЦЯТКУВА́ТИ *див.* **обцятко́вувати.**

ОБЦЯЦЬКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обцяцькува́ти.** *На тій булаві — шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками в п'ять рядів обцяцькована* (Укр.. казки, 1951, 87); *Обцяцьковані мідними головками цвяшків двері причинилися тихо, без скрипу* (Мушк., Серце.., 1962, 84); *Дві його* [собора] *землисто-чорні вежі, величні, похмуро красиві, здіймалися до самого неба, обцяцьковані гулястими кам'яними прикрасами* (Загреб., Європа 45, 1959, 344).

ОБЦЯЦЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЦЯЦЬКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Оздоблювати, прикрашати чим-небудь.

ОБЦЯЦЬКУВА́ТИ *див.* **обцяцько́вувати.**

ОБЧАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЧАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **зачаро́вувати.**

ОБЧАРУВА́ТИ *див.* **обчаро́вувати.**

О́БЧАС, О́БЦАС, а, *ч., діал.* Каблук. *Давид, тупцюючи, з жалем і насмішкою дивиться на своє розтоптане взуття, а потім так б'є обчасами в долівку, що здри-

гається вся комірчина (Стельмах, I, 1962, 100); *Міліціонер приклав руку до козирка, клацнув обчасами* (Зар., Світло, 1961, 44); *Ступаючи лиш писками чобіт, підіймав* [піднімав Микола] *обцас як міг угору* (Март., Тв., 1954, 169).

ОБЧАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Почастувати, пригостити кожного, всіх горілкою. *Всіх обчастували. Музика грає, весільні пісні співають* (К.-Карий, II, 1960, 47).

ОБЧЕРКА́ТИ *див.* **обче́ркувати.**

ОБЧЕРКНУ́ТИ *див.* **обче́ркувати.**

ОБЧЕ́РКУВАТИ *і* **ОБЧІ́РКУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОБЧЕРКА́ТИ,** а́ю, а́єш *і* **ОБЧЕРКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обкре́слювати.**

ОБЧЕ́РКУВАТИСЯ *і* **ОБЧІ́РКУВАТИСЯ,** усться, *недок., розм., рідко.* Пас. до **обче́ркувати** *і* **обчі́ркувати.**

ОБЧЕСА́ТИ *див.* **обчі́сувати.**

ОБЧИ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Обрізаний, укорочений. *Високе кудлате чоло, здорові кудлаті довгі вуса...— все це так не приставало до куцого, обчиканого піджака* (Н.-Лев., I, 1956, 579).

ОБЧИКРИ́ЖЕНИЙ, а, е, *жарт.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обчикри́жити.** — *Я пришию твою жилетку до оцієї обчикриженої кофти* (Н.-Лев., IV, 1956, 244).

ОБЧИКРИ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., жарт.* Те саме, що **обрі́зати.** — *Ми знайдемо! — він каже сам собі,— Рукава трохи обчикрижу Та й поможу журбі* (Гл., Вибр., 1957, 62); *Він* [піп] *зняв рясу, обчикрижив косу та й дмухнув до «кримінального розшуку» за співробітника* (Еллан, II, 1958, 49).

ОБЧИКРИ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., жарт.* Коротко або нерівно обстригтися.

ОБЧИ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обчи́слити.** *Її життя обчислене на години* (Коб., За ситуаціями, 1914, 95); *І кожний завод має точний маршрут, На кожний верстат вже обчислена норма* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 27); // **обчи́слено,** *безос. присудк. сл.* — *Карти вам підготовлено, дані всі обчислено. Я сам поведу вас на пункт* (Кучер, Чорноморці, 1956, 490).

ОБЧИ́СЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **обчи́слити.** *Сагайдаків олівець знову заметушився на папері. Але обчислення несподівано перервав Кужель* (Добр., Тече річка.., 1961, 248).

2. *перев. мн.* Цифрові розрахунки, викладки. *Серед хитрих багатоповерхових формул і обчислень в книжках були вміщені портрети корифеїв науки* (Ткач, Моряки, 1948, 91); *Ідеш вночі* [на пароплаві] *й не знаєш, чи ти попереду своїх обчислень, чи позаду, чи ти ліворуч, чи праворуч...* (Гончар, Тронка, 1963, 152); *За скромними обчисленнями, будівництво мало коштувати державі один мільйон двісті тисяч карбованців* (Вол., Надзв. висоти, 1953, 146).

ОБЧИ́СЛИТИ *див.* **обчи́слювати.**

ОБЧИ́СЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для обчислювання. *В Інституті електротехніки Академії наук Української РСР було створено першу в СРСР малу електронну обчислювальну машину* (Цюпа, Україна.., 1960, 112); *Сигнали третього штучного супутника Землі приймалися великою кількістю станцій і автоматично оброблялися єдиним обчислювальним центром в СРСР* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 451); // Стос. до обчислювання. *Обчислювальна робота.*

ОБЧИ́СЛЮВАЛЬНИК, а, *ч.* Те саме, що **обчи́слювач.** *За кілька годин на* [обчислювальній] *машині виконується стільки розрахунків, скільки досвідчений обчислювальник не зможе зробити за все своє життя* (Наука.., 7, 1956, 5).

ОБЧИ́СЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **обчи́слювати.** *Космічні відстані, обчислювані мільйонами кілометрів, підвладні радянським льотчикам-космонавтам* (Рад. Укр., 17.VIII 1962, 1).

ОБЧИ́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обчи́слювати.**

ОБЧИ́СЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОБЧИСЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБЧИ́СЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Діями над числами відшукувати, знаходити, встановлювати що-небудь; підраховувати. *Професор орієнтувався у списі своїх учеників та обчислював, кого кілько разів питав* (Мак., Вибр., 1954, 51); — *Як стратег, обчислюю підпорні пункти, щоб міцніше закріпити стан своїх позицій* (Кач., II, 1958, 49); *По батькові мала* [Клавда].. *кров Річинських, а та наказувала громадити, обчисляти, помножувати* (Вільде, Сестри.., 1958, 453); *Я лишила Ганкевичу скілька рукописів моїх товаришів з України для видання у Львові, просила його обчислити, скільки ті видання будуть коштувати* (Л. Укр., V, 1956, 353).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **обмірко́вувати.** *Тільки він отак помислив, лихо все своє обчислив, Як побачив тую ж мить — Біля нього цар стоїть* (Перв., Казка.., 1958, 44).

ОБЧИ́СЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ОБЧИСЛЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.* 1. Виражатися яким-небудь числом. *Водії автомашин не робили гаку, що обчислювався у кілька десятків кілометрів, а мчали в район через Білоцерківку* (Чаб., Тече вода.., 1961, 166); *Вся продуктивність Донбасу, якщо ми візьмемо 1920 р., обчислялась у 272 млн. пудів* (Ленін, 33, 1951, 137).

2. Визначатися шляхом підрахунку. *Партійний стаж вступаючих у члени партії обчислюється з дня рішення загальних зборів первинної партійної організації про прийняття даного кандидата в члени партії* (Статут КПРС, 1971, 15).

3. Пас. до **обчи́слювати.**

ОБЧИ́СЛЮВАЧ, а, *ч.* 1. Працівник, який обробляє числові дані. *Створено електронно-рахівничу машину, яка за вісім годин виконує роботу 15 тисяч кваліфікованих розраховувачів і обчислювачів* (Колг. Укр., 11, 1957, 40); *Стоїш, чергуєш, в напрузі вдивляєшся в сітку прозорого плексигласового планшета, на якій сержант-обчислювач щораз виводить все нові й нові цифрові позначки* (Гончар, Тронка, 1963, 294).

2. Прилад, апарат, який обробляє числові дані. *Електронний обчислювач.*

ОБЧИСЛЯ́ТИ *див.* **обчи́слювати.**

ОБЧИСЛЯ́ТИСЯ *див.* **обчи́слюватися.**

ОБЧИ́СТИТИ *див.* **обчища́ти.**

ОБЧИ́СТИТИСЯ *див.* **обчища́тися.**

ОБЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обчища́ти.** *Машини полегшили цілий ряд трудомістких процесів (обчищання і різання овочів, приготування м'ясної і рибної січеної маси)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

ОБЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБЧИ́СТИТИ,** и́щу, и́стиш, *док., перех.* 1. Знімати з чого-небудь верхній шар, покриття (кору, шкуринку, лушпиння і т. ін.). *Антін брав з миски.. дрібну, як біб, картоплину, обчищав її.. і, потроху кусаючи хліба, їв* (Чорн., Визволення, 1949, 87); *Стельмешко.. витяг з польової сумки яблуко, розрізав і, половинку оддавши Самбірському, другу почав обчищати ножиком* (Трубл., I, 1955, 58); *Вхопила часничину: — Ось, татусю, я й обчищу ще* (Тесл., З книги життя, 1918, 35).

2. *з чого, на чому.* Знімати з поверхні чого-небудь різні сторонні нашарування (бруд, грязь і т. ін.). *Похоронна команда обчищала сиру землю з лопат, і їх скрегіт пронизав Маковея вогнем* (Гончар, III, 1959, 454); *Десь на горищі у залізяччях валялася стара рушниця, а вчора приволік* [Гриць] *до хати, цілу ніч обчищає з неї іржу* (Чорн.,

Визвол. земля, 1950, 146); *Перехрест спинився ніби для того, щоб обчистити грязюку на ногах* (Ле, В споні.., 1960, 33); // Звільняти кого-, що-небудь від різних сторонніх нашарувань (бруду, грязі, пилу і т. ін.). *Іти було важко, бо відтак земля прилипала до чобіт і їх раз по раз доводилось обчищати палкою* (Шиян, Гроза.., 1956, 280); *Бонковський звелів обчистити допотопну упряж* (Н.-Лев., III, 1956, 168); *Тугар Вовк і Мирослава позлазили з коней, яких дехто з вартових зараз узяли, обчистили, напоїли* (Фр., VI, 1951, 64); // Чистити кругом, з усіх боків. *Полагодив* [Чіпка] *хату,— давай погріб обчищати та обробляювати* (Мирний, II, 1954, 217).

3. Усувати з чого-небудь щось зайве, непотрібне. *Подалася* [Оля] *на город,.. вирвала два кущі моркви, обчистила її від морковиння і теж сховала в торбинку* (Юхвід, Оля, 1959, 84); // Звільняти щось від чого-небудь зайвого, непотрібного. — *Кидав у помийницю, влучив у молодицю,— мовив він, обчищаючи насіння з кавуна* (Л. Янов., I, 1959, 336); — *Ну, отам у лісі вони й живуть. Рубають ліс, обчищають гілля і вивозять колодами до траси* (Кучер, Трудна любов, 1960, 19).

4. *тільки док., розм.* Те саме, що **обкрада́ти.** *Дворові.. шушукалися між собою: «Обчистить вона пана, як білочку, хай тільки очі закрив,— всі гроші до її рук перейдуть»* (Мирний, IV, 1955, 31); *Стягнути з бантин курку, задушити в хліві порося, обчистити у дядька комору — було його звичним заняттям* (Мельн., До раю.., 1961, 44).

ОБЧИЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБЧИ́СТИТИСЯ,** и́щуся, и́стишся, *док.* 1. Звільнятися від верхнього шару, покриття (кори, шкуринки, лушпиння і т. ін.). *Якщо чистити несортовану картоплю, то в картоплечистці у першу чергу обчищається велика* (Технол. пригот. їжі, 1957, 17).

2. Звільнятися від бруду, грязі, пилу і т. ін.— *Циганча проживе в нас кілька день, обчиститься, відіспиться* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 423); // *перен.* Звільнятися від чогось небажаного (поганих манер, звичок і т. ін.). *Василь іноді підсміюється, а проте радіє, що сім'я їх обчищається від мужланства* (Мирний, IV, 1955, 138).

ОБЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обчи́стити.** *Щоб обчищена картопля не потемніла, її треба тримати у воді* (Укр. страви, 1957, 27); // **обчи́щено,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Приходить мати того королевича, тішиться, що то вже його від закляття обчищено* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 111).

ОБЧИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обчи́стити.**

ОБЧІ́МХАТИ *див.* **обчі́мхувати.**

ОБЧІ́МХУВАТИ, і́мхую, і́мхуєш, *недок.*, **ОБЧІ́МХАТИ,** аю, аєш, *док., перех., діал.* Обчухрувати. *Я гиллі* [гілля] *обламую, вона листя обчімхує, аж їй шкіра з долонів позлазила* (Фр., I, 1955, 372); *Узяв* [Юра] *грабельки та почав обчімхувати оденок* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 171).

ОБЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБЧІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док.* Те саме, що **обві́шувати.**

ОБЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБЧІПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *док.* Те саме, що **обві́шуватися.**

ОБЧІ́ПЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обчіпля́ти.**

ОБЧІПЛЯТИ *див.* **обчі́плювати.**

ОБЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **обчі́плюватися.**

ОБЧІ́РКУВАТИ *див.* **обче́ркувати.**

ОБЧІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обчі́сувати.** *На обчісуванні зеленого льону можна працювати без теркового апарата* (Механ. і електриф.., 1953, 277).

ОБЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЧЕСА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. *розм.* Постійно розчісувати кого-небудь. *Няньчить її* [сиріточку] *й доглядає, Одверта, що шкодить, Обчісує й одягає, До глузду доводить* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 170).

2. *спец.* Розчісуванням вирівнювати, розпушувати й очищати від домішок (вовну, бавовну, льон і т. ін.). *Обчісувати льон.*

3. Обсмикуючи граблями, вирівнювати поверхню скирти, копиці і т. ін. *А Юра вже запустив свої граблі у сіно і став обчісувати* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 172); *Хазяїн, чути, по драбині спустився із стогу. Взяв граблі, почав обчісувати* (Головко, I, 1957, 231).

ОБЧО́ВГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обчо́вгати.** *Протоптана стежка, перетнута вузлуватим обчовганим корінням, провадила до церкви нагору* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 111); *Кирило з Максимом сиділи в кутку вогкої, з обчовганими стінами комірчини, куди їх вштовхнув міліціонер* (Речм., Весн. грози, 1961, 256).

ОБЧО́ВГАТИ *див.* **обчо́вгувати.**

ОБЧО́ВГАТИСЯ *див.* **обчо́вгуватися.**

ОБЧО́ВГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЧО́ВГАТИ,** аю, аєш, *док., чим, перех., розм.* Човгаючи, оббивати, стирати по поверхні. *Цього разу в клубі зайняті всі лави. Люди обчовгують спинами глину і в коридорі.. товпляться.. біля виходу* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 179); // Зношувати човганням, тертям (одяг, взуття). *Обчовгав зовсім підошви в чоботях* (Сл. Гр.).

ОБЧО́ВГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЧО́ВГАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Оббиватися, стиратися від човгання (про стіни, підлогу і т. ін.); // Зношуватися від човгання, тертя (про одяг, взуття). *Обчовгалися підошви.*

2. *тільки док.* Зносити, збити на собі взуття. — *Го, це робітник, нарешті, прийшов! Го, цей заробить і гроші, і горілку! Та й кому, як не тобі, потрібна свіжа копійка: обносився, обчовгався в тій гемонській дорозі* (Стельмах, I, 1962, 191).

ОБЧОРНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Звести наклеп на кого-небудь; обмовити, опоганити, опорочити кого-небудь. — *Я його обчорню, обганю; стане він чорніший од чорної ночі перед своїми начальниками!* — *говорив голосно писар* (Н.-Лев., IV, 1956, 166); *Пилип'юкові свояки багаті, не пожалують кошту та й заходу, щоб.. обчорнити, обвинуватити його* (Фр., IV, 1950, 432).

ОБЧУ́ХАТИ *див.* **обчу́хувати.**

ОБЧУ́ХРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обчухра́ти.** *Посеред хлібів біліла розвалена залізнична будка, навколо якої стирчали обчухрані снарядами стовбури дерев* (Гончар, III, 1959, 23); — *А ото,— я показала на обчухраного молодого бука,— а ото ваша ганьба* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 153); * Образно. — *Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне. Вселюдське замовчиш — обчухраним зростеш* (Тич., II, 1957, 121); // **обчу́храно,** *безос. присудк. сл. Хата.. з усіх боків лободою заросла. А біля порога на лободі листя обчухрано...* (Руд., Вітер.., 1958, 12).

ОБЧУХРА́ТИ *див.* **обчу́хрувати.**

ОБЧУ́ХРУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЧУХРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Обдирати, оббивати, обламувати, обрубувати (гілля, листя і т. ін.). *З лугу вигонив панський луговий, з поближньої ліщини — побережник, а своїх верб нестане, щоб на паливо їх обчухрувати* (Мур., Бук. повість, 1959, 4); *Старанно обчухрав* [Терешко] *дрібне гілля та висхле листя, чепурно одломив з другого боку й тепер мав доброго костура* (Епік, Тв., 1958, 413); *Трасу рову уже позначили вербовими кілочками, з яких обчухрали кору* (Сенч., Опов., 1959, 262); * Образно. *Що дядькові пройшло, ти не роби, небоже,* *Щоб крилець хто не обчухрав!* (Греб., I, 1957, 67); // *безос.* — *Якби не захисна смуга — обчухрало б сад* (Горд., Цвіти.., 1951, 21).

2. *тільки док., перен., розм.* Дуже побити. — *Як візьму налигача, то я вас обох так обчухраю, що ви будете мені покорятись* (Н.-Лев., II, 1956, 291).

3. *перев. док., перен.* Обманом, хитрощами відібрати майно, гроші. [Петро:] *Радий, що обчухрав людей! Ах ти, пройдисвіт!* (К.-Карий, II, 1960, 226).

ОБЧУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЧУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Чухати скрізь, кругом.

ОБШАЛЮВА́ТИ *див.* **обшальо́вувати.**

ОБШАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшалюва́ти.** *Біля великого, обшальованого смоляною шалівкою приміщення.. стояла купка дітей* (Збан., Сеспель, 1961, 313).

ОБШАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШАЛЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Оббивати дошками-шалівками. *Стіни житла в покутських і підгірських селах штукатурять сумішкою вапна з піском.. Окремі господарі обшальовують стіни з низу до самого верху* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 50); *Обшалювати вози.*

О́БШАР, у, *ч.* 1. *рідко.* Певний простір, звичайно обмежений чим-небудь. *Юрба з навісним лементом жене Пірцу, аж поки та зникає з заселеного обшару* (Л. Укр., II, 1951, 162); *Раз на рік приїздила.. поглянути.. на свій обшар двірський* (Хотк., II, 1966, 364).

2. *збірн., іст., зах.* Селяни, які обслуговували панський двір і жили при ньому; двораки. *О. Нестор, хоч жив у дворі, не належав до обшару* (Фр., VII, 1951, 178).

3. *рідко.* Те саме, що **о́бсяг** 2. *Так широко розуміючи завдання й обшар праці «Гарту», .. ми виходили із розуміння конкретної обстановки в добу пролетарської диктатури* (Еллан, II, 1958, 153).

4. *рідко.* Те саме, що **середо́вище.** *Герой Гончара гідний того, щоб його писати Людиною з великої літери.. Часто це мислитель, що задумується не тільки над власним життям і навколишнім обшаром, а й над проблемами, якими живе все мисляче людство* (Рад. літ-во, 4, 1968, 531).

ОБША́РИТИ *див.* **обша́рювати.**

ОБША́РПАНЕЦЬ, нця, *ч., розм.* Людина, що ходить у поганому, подертому одязі; обірванець. [Леон:] *І хіба ви не чули про того бога, що сам нахилив голову, коли ватага голодних обшарпанців наважилася захопити діамант з його корони?* (Мам., Тв., 1962, 105); // *зневажл.* Бідна, незаможна людина. [Микита:] *Так, отже, кажу: хоч би я мав і душу свою занапастить, а не попущу, щоб.. надо мною узяв верх отой обшарпанець, голодранець!* (Кроп., I, 1958, 77); *Діставши прочухана від Гриценка, він крикнув йому: — Обшарпанець ти, і батько в тебе тільки Крути-Гаврило, а мій — начальник* (Сенч., Опов., 1959, 156).

ОБША́РПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обша́рпати.** *Тепер вони вийшли з лісових хащ. Страшенно обшарпані, змужнілі — червоні партизани шкільного віку* (Ю. Янов., V, 1959, 175); *Стоїть ота халупка обшарпана вітрами й негодою, а з-під неї сповзає розмита глина* (Стельмах, I, 1962, 522); *Не знаю, як зараз, але колись вона* [дичка] *зустрічала зиму обірваною, обшарпаною дітьми, які палицями, тичками, соняшниковим бадиллям збивали грушки, ламаючи гілляки* (Томч., Готель.., 1960, 50).

2. *у знач. прикм.* Одягнений у поганий, подертий одяг; обірваний. *Обшарпані, змучені, здебільшого старі жінки лагодять вечерю* (Л. Укр., II, 1951, 129); *До Ремо з'явився висохлий обшарпаний тюрк* (Досв., Гюлле, 1961, 141); *Іноді.. криничани обганяли подорожніх.. Все такі ж нужденні, обшарпані, розпарені далекою ходьбою* (Гончар, Таврія, 1952, 25).

3. *у знач. прикм.* Який має занедбаний вигляд. *Зубожіло село.. Обшарпане, обтіпане.. Тільки козачі хатки й біліють* (Мирний, I, 1949, 205); *Балагула обшарпана, обідрана; видко, що попоїздила чимало* (Крим., Вибр., 1965, 387); *В центрі села.. через вулицю од школи стояла велика обшарпана хата* (Головко, II, 1957, 92).

ОБША́РПАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **обша́рпаний** 2, 3. *Я апелюю до почуття міри і розуміння того, що велика кількість «голих правд», на зразок неголеності, бруду, незачесаності і обшарпаності, може задушити правду мистецтва* (Довж., III, 1960, 215); *А де осель більше, виразніше помітна їх убогість, обшарпаність* (М. Ол., Леся, 1960, 69).

ОБША́РПАНКА, и, *ж., розм.* Жін. до **обша́рпанець.**

ОБША́РПАТИ *див.* **обша́рпувати.**

ОБША́РПАТИСЯ *див.* **обша́рпуватися.**

ОБША́РПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обша́рпувати.**

ОБША́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБША́РПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Шарпаючи, пошкоджувати по поверхні (перев. одяг). — *Де це ти, — кажу, — так обшарпав одежу та замазався, неначе тиждень не вмивався?* (Н.-Лев., III, 1956, 268).

2. Обдирати, зривати по поверхні (гілля, листя і т. ін.). *І кожен, вловивши гілку над собою, обшарпував затиснутою жменею листя її осіннє холодне* (Тич., I, 1957, 265); * Образно. *Низько стеляться хмари, обшарпує верби тривога, дим нічної пожежі вривається в очі безсонні* (Перв., I, 1958, 65).

ОБША́РПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБША́РПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Обтріпуватися, ставати непридатним від довгого користування (перев. про одяг).

2. *тільки док.* Зносити на собі одяг; обірватися. *В дорозі нидіє* [чумак] *двадцяту вже неділю, Обшарпавсь до рубця* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 46); — *Подозвольте погулять, сорочок та штанів добувать!* — *загомоніли вони ув один голос.* — *А то он як обшарпались — голі й босі* (Морд., I, 1958, 132).

ОБША́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБША́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Оглядаючи все, старанно шукати що-небудь. *Обшарював очима двір Малопотоцький Казимир, щоб ваду де якусь знайти* (Гонч., Вибр., 1959, 318); *Звідки ж у цій нежилій хаті візьметься вода! Проте Оля кинулась обшарювати всі кутки, всі закапелки* (Юхвід, Оля, 1959, 273); *Два злодії в опівночі Костьол обкрадають; Обшарили всі скарбони, Святих обдирають* (Рудан., Тв., 1956, 135).

ОБШАХРА́ТИ *див.* **обшахро́вувати.**

ОБШАХРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшахрува́ти.** *Він кляв чарівну Америку з усім серцем і гіркістю обшахрованої людини* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 30).

ОБШАХРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШАХРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і рідко* **ОБШАХРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Обдурювати кого-небудь з вигодою для себе. *Не злодюжка ж до підсудних на дубову лаву сів, А хапуга міжнародний хоче світ обшахрувати* (Еллан, I, 1958, 154); [Петро:] *А які то християни, що і до церкви ходять, і десять раз на день моляться, а на думці — як би кого обійти-обшахрати* (Мирний, V, 1955, 178).

ОБШАХРУВА́ТИ *див.* **обшахро́вувати.**

ОБШЕРЕТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшеретува́ти.** *Обшеретоване просо.*

ОБШЕРЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обдерти, оббити лузгу, лушпиння з зерна.

ОБШЕ́РХЛИЙ, а, е. Шорсткий від дії сонця, вітру і т. ін.; засмаглий, шерхлий. *Обшерхлі, попечені смагою губи полоненого ворухнулись ледь помітним усміхом* (Гончар, II, 1959, 349).

ОБШЕ́РХНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Стати шорстким, шерхлим по всій поверхні під дією сонця, вітру і т. ін. (про шкіру обличчя і т. ін.). *Після того, як поховав* [Ресько] *найближчого друга свого Яноша, ще більше змінився: схуд, обшерх, обгорів* (Гончар, II, 1959, 128).

ОБШИ́ВА, и, *ж.*, *спец.* Те саме, що **обши́вка** 3. *Електродним дротом* [дівчина] *прошиває строчку, Із металу шиє кораблю обшиву* (Забашта, Нові береги, 1950, 15).

ОБШИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для обшивки (у 3 знач.).

ОБШИВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Робітник, який обшиває що-небудь.

ОБШИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *спец.* Жін. до **обшива́льник.**

ОБШИ́ВАНКА, и, *ж.*, *розм.* Човен, оббитий, обшитий шалівкою.

ОБШИ́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшива́ти.**

2. *у знач. прикм.* Облямований, оздоблений по краях вишивкою або оторочкою. *Білі обшивані рукава випадали з темної корсетки, мов пучок квіток, нав'язаний на руки* (Мирний, III, 1954, 179).

ОБШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обшива́ти.** *Подекуди клинцювання заміняють одранкуванням стін або діагональним обшиванням комишу тонкими рейками* (Колг. Укр., 10, 1958, 12).

ОБШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОБШИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док.*, *перех.* 1. Пришивати по краях чого-небудь оторочку, шнур і т. ін.; облямовувати, оздоблювати чим-небудь. * У порівн. *З-за лісу почало видніти, мов хто золотою каймочкою обшив чорне верхів'я дерева* (Мирний, I, 1954, 172); // Нашиваючи тканину, шкіру і т. ін., покривати що-небудь кругом, по всій поверхні. *А Ліда вже винесла голку і туго обшивала полотнище* [прапора] *на кінці древка* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 39); *В одному хуторі йому дали валянки. Він обшив їх старими чобітьми і тепер йому було тепліше, ніж іншим* (Тют., Вир, 1964, 464).

2. *спец.* Покривати, оббивати чим-небудь по всій поверхні. *Клепальники клепали кожух домни, обшивали її стальними багатотонними плитами* (Донч., I, 1956, 160); *Ось фанерними листами Обшиває каюті борти Загрубілими руками Ремісниця із Воркути* (Забашта, Нові береги, 1950, 23); *Він у нашому селі церкву новим гонтом обшив і хрести позолотив* (Вовчок, I, 1955, 40); *Щоб було зручніше спускатися.. на вулицю.., батько прокопав троє східців, обшив їх дошками, щоб не обсипалася глина* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 120).

3. *розм.* Шити все необхідне для кого-небудь. — *От вже як піду заміж, .. рук не покладатиму: і мужика, і діточок буду обшивати* (Кв.-Осн., II, 1956, 424); *Своїми невсипущими руками виношувала* [Гузириха], *вигодовувала, обпирала й обшивала своїх дітей* (Чорн., Пісні.., 1958, 85); *Льон не зійшов, погоріли коноплі... Чим-то обшиє вона, облата Діти малії..!* (Манж., Тв., 1955, 42).

ОБШИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОБШИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* 1. Обшивати себе чим-небудь з усіх боків, по всій поверхні. * Образно. *По Турн байдуже, не скривився, Бо, бач, булатом ввесь обшився І був, як в шкаралупі боб* (Котл., I, 1952, 258).

2. *розм.* Шити для себе все необхідне. — *Як облатався, обшився, став на панка схожий, тоді почав* [Серединський] *до мене підступати* (Н.-Лев., I, 1956, 123).

3. *тільки недок.* Пас. до **обшива́ти** 1, 2. — *Зайдімо, Пантелеймоне Гавриловичу,— запросив Турбай Лозового до майбутнього дитсадка. Тут уже обшивалася дранкою стеля* (Руд., Остання шабля, 1959, 395).

ОБШИ́ВКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **обши́ти, обшива́ти** 2. *Панцерник був заведений до галереї надвечір; а обшивка мала бути закінчена на полудень другого дня* (Смолич, Театр.., 1940, 49).

2. Те, чим обшивають або обшито що-небудь. *Малинові оксамитові обшивки та уставки простягались аж до пліч* (Н.-Лев., IV, 1956, 66); *Купальний костюм на ній був чорний з червоною обшивкою* (Ю. Янов., V, 1959, 135).

3. *спец.* Зовнішнє покриття споруд, пароплавів, човнів і т. ін. *Під час війни дерев'яна обшивка водозливу струхлявіла, і весняні води прорили під містком прірву* (Добр., Тече річка.., 1961, 13); *Дівчата сплітали з дранки квадрати.., високий хлопець у комбінезоні прибивав їх до дерев'яної обшивки стелі* (Руд., Остання шабля, 1959, 395); *Лагідно плещуть хвилі об залізну обшивку пароплава* (М. Ол., Леся, 1960, 125).

4. *діал.* Комір сорочки. *Побачивши дідуся, хлопець скочив, як опарений, хотів утікати, але старий ухопив його за обшивку* (Мак., Вибр., 1956, 383).

О́БШИР, у, *ч.* 1. Те саме, що **про́стір.** *Одною з таких невідомих досі територій я вважаю нашу Карпатську Русь, тобто весь обшир Карпатських гір, заселений русинами* (Фр., XVI, 1955, 312); *Й почув я — моря обшир нездоланний заговорив до мене* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 41); *Ми самі уперті, непохитні, Всіх стихій могутні королі, Понесемо в обшири всесвітні Благовістя нашої землі* (Зеров, Вибр., 1966, 428).

2. *рідко.* Те саме, що **о́бсяг** 2. *Обшир думання, скупість слова точного і міцного.. — всі ці риси характеризують обидві книги Миколи Бажана* (Мал., Думки.., 1959, 26).

ОБШИ́РНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який займає великий простір; дуже великий. *Так пара горличок невинних Летять спастись в лісах обширних Од злого кібчика когтей* (Котл., I, 1952, 228); // *діал.* Просторий. *У низькій, але обширній кімнаті хорої пані Олесь панувала глибока тишина й півсвітло* (Коб., III, 1956, 189); *Помешкання було обширніше, як у Вороничах, меблі всі нові* (Март., Тв., 1954, 442).

2. *книжн.* Надто довгий, розтягнутий (про промову, лист і т. ін.). *По обширнім.. вступі, в котрім автор описує — і то дуже слабо — обжинки у багатого газди Панька Іванишиного, зачинається оповідання* (Фр., XVI, 1955, 47).

ОБШИ́РНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **обши́рний.**

ОБШИ́РНО, *рідко.* Присл. до **обши́рний;** широко. — *Скільки я разів звертався до неї та просив писати мені обширніше про родину* (Коб., II, 1956, 310).

ОБШИ́ТИ *див.* **обшива́ти.**

ОБШИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обши́ти.** *Це була звичайна носова хусточка, обшита по краях червоною заполоччю* (Тют., Вир, 1964, 127); *І хата і будинки всенькі Обшиті наново були* (Рудан., Тв., 1956, 78); *На високому березі з обшитою каменем набережною стояло село, красиве, нерозбите й мирне* (Гончар, I, 1954, 436); *Були Троянці п'яні, ситі, Кругом обуті і обшиті, Хоть голі прибрели, як пень* (Котл., I, 1952, 78); // *у знач. прикм. Не раз пригадую: у валянках обшитих Виходив ти на тік півкопи змолотити* (Рильський, I, 1960, 232).

ОБШИ́ТИСЯ *див.* **обшива́тися.**

ОБШИТТЯ́, *я́*, *с.* 1. Дія за знач. **обши́ти** 1, 2.

2. Те саме, що **обши́вка** 2. *Коли.. уставки готові, вишивальниця пришиває їх на призначене місце у сорочці і місця стику заповнює вузеньким кольоровим взором, так званою мережкою, або просто обшиттям* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 51).

ОБШКРЕБТИ́ *див.* **обскріба́ти.**

ОБШКРІБА́ТИ *див.* **обскріба́ти.**

ОБШКРЯ́БАТИ *див.* **обшкря́бувати.**

ОБШКРЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШКРЯ́БАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що **обскріба́ти.** *Легенько обшкрябуючи сало, що лежало тонким шаром на м'ясі, почали обдирати шкуру* (Трубл., Крила.., 1947, 50); *Не повірив* [Мусій] *своїм очам, побачивши дівчину, яка стояла на порозі, обшкрябуючи об одвірок наліплене на босу ногу болото* (Речм., Весн. грози, 1961, 164).

2. Те саме, що **обдря́пувати.**

ОБШЛА́Г, а́, *ч.* Одворот на кінці рукава. *Він висмикнув з-за обшлага якусь брошурку і кинув її на стіл* (Смолич, Театр.., 1940, 37); *Кліфтон пришивав ґудзики до обшлагів френча* (Загреб., Європа 45, 1959, 159).

ОБШЛАГО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **обшла́г.**

ОБШЛІФО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшліфува́ти.**

ОБШЛІФО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обшліфо́вувати.**

ОБШЛІФО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШЛІФУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Шліфувати що-небудь кругом, з усіх боків.

2. *перен.*, *розм.* Прищеплювати кому-небудь певні знання, навики, манери і т. ін.; виховувати.

ОБШЛІФО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБШЛІФУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *розм.* Набувати певних знань, навиків, манер; навчатися правил поведінки. —*А писарша—чудова людина! Все-таки вона дочка недавно випеченого дідича, бачиться в батька з інтелігентними людьми, набралася кращих манер, обтесалась, обтерлась, обшліфувалась* (Н.-Лев., IV, 1956, 113).

2. *тільки недок.* Пас. до **обшліфо́вувати** 1.

ОБШЛІФУВА́ТИ *див.* **обшліфо́вувати.**

ОБШЛІФУВА́ТИСЯ *див.* **обшліфо́вуватися.**

ОБШМА́ГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшмага́ти.** * Образно. *Дивно було бачити цю польову, обшмагану вітрами жінку за таким незвичним для неї заняттям* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 471).

ОБШМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Дуже побити чим-небудь тонким, гнучким. *Усю спину обшмагали* (Сл. Гр.).

ОБШМАРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшмарува́ти.**

ОБШМАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШМАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. *чим*, *розм.* Забруднювати кругом, по всій поверхні чим-небудь маслянистим.

2. *діал.* Оббивати (про дощ, хуртовину і т. ін.). *Хата осунулась... Стріха місцями повигнивала,.. ще до того дощ та хуртовина оббила, обшмарувала...* (Мирний, I, 1949, 140).

ОБШМАРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБШМАРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* 1. Забруднюватися кругом, по всій поверхні чим-небудь маслянистим.

2. *тільки недок.* Пас. до **обшмаро́вувати** 2.

ОБШМАРУВА́ТИ *див.* **обшмаро́вувати.**

ОБШМАРУВА́ТИСЯ *див.* **обшмаро́вуватися.**

ОБШМА́ТАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшмата́ти**; // *у знач. прикм. Теодосій стояв перед Данилом у обшматаній шапці і подертому кафтані* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 490).

2. *у знач. прикм.* Який має на собі дуже подертий, пошматований одяг; обшарпаний. *Очима великими* [Яшко] *уп'явся в обшарпану постать.. Підійшов ближче — так, Мирон. Обшматаний, худий* (Головко, I, 1957, 133).

ОБШМАТА́ТИ *див.* **обшматовува́ти.**

ОБШМАТО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшматува́ти.**

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **обшма́таний** 2. *Христя глянула в вікно.— От і Чіпка йде..— Та й обірваний та обшматований який, господи!* (Мирний, I, 1949, 271); — *І ось уяви собі, летить ця обшматована, обдерта людина у хмарах* (Гончар, Тронка, 1963, 23).

ОБШМАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШМАТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і* **ОБШМАТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Обривати кругом, з усіх боків клаптями, шматками. *Як зашумлять вітри..— обнесуть вони, обшматують красу твою* [зелений гаю] (Вас., I, 1959, 184).

ОБШМАТУВА́ТИ *див.* **обшмато́вувати.**

ОБШМО́РГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшморга́ти.** — *Це, видно, цеповий* [собака] *з хуторів забіг: шия наголо обшморгана...* (Гончар, Таврія, 1952, 224).

ОБШМОРГА́ТИ *див.* **обшмо́ргувати.**

ОБШМОРГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Однокр. до **обшмо́ргувати.**

ОБШМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШМОРГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Стискуючи в жмені стебло рослини, рухом руки вздовж нього обривати листя, пагони і т. ін. — *Гляди ж мені, щоб завтра вийшла на леваду обшморгувать буряки-висадки!* (Н.-Лев., II, 1956, 187); *Вирощують саджанці без пагонів потовщення, їх обшморгують у період утворення розетки листків або обламують на початку росту весною* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 33); // Обривати, обсмикувати і т. ін.

ОБШМУ́ГЛЮВАТИ *див.* **обшму́льгувати.**

ОБШМУ́ГЛЮВАТИСЯ *див.* **обшму́льгуватися.**

ОБШМУ́ГЛЯНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшмугля́ти.** *Парабелум був обшмугляний, блискучий, плямистий, мов саламандра, стріляний-перестріляний* (Загреб., Європа 45, 1959, 129).

ОБШМУГЛЯ́ТИ *див.* **обшму́льгувати.**

ОБШМУГЛЯ́ТИСЯ *див.* **обшму́льгуватися.**

ОБШМУ́ЛЬГАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшмульга́ти.** *Батькова розцяцькована міддю гирлига висіла на гвіздку під хатою.., вона була блискуча, обшмульгана травами, відполірована, як слонова кістка* (Гончар, Тронка, 1963, 324).

ОБШМУЛЬГА́ТИ *див.* **обшму́льгувати.**

ОБШМУЛЬГА́ТИСЯ *див.* **обшму́льгуватися.**

ОБШМУ́ЛЬГУВАТИ, ую, уєш *і* **ОБШМУ́ГЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОБШМУЛЬГА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ОБШМУГЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Стирати, обтирати. *Ялини старі, високі. Не одне покоління школярів обшмульгувало штаньми кору на них* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 16); *Полудрабок обшмульгав жовтий сап'янець і зробив смугу через усю халяву й передок* (Н.-Лев., II, 1956, 317); — *Та ну його к бісу,— всі руки обшмугляв!* — *промовив чоловік з бородою, спускаючи руку з молотком* (Гр., Без хліба, 1958, 148); * Образно. — *До живого обшмульгали шию всякі хомути,— він вдарив себе по шиї,* — *нових не хочу! На волі хочу вік дожити!* (Гончар, II, 1959, 15).

ОБШМУ́ЛЬГУВАТИСЯ, ується *і* **ОБШМУ́ГЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ОБШМУЛЬГА́ТИСЯ**, а́ється *і* **ОБШМУГЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.*, *діал.* Стиратися, обтиратися. *Двері обшмульгались проти клямки.*

ОБШНІ́РИТИ *див.* **обшні́рювати.**

ОБШНІ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБШНІ́РИТИ**, рю, риш *і* **ОБШНИРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Заглядати скрізь, шукаючи когось, щось. *Рухливий чоловічок за той час знов уже обшниряв усі кути* (Фр., V, 1951, 307).

ОБШНИРЯ́ТИ *див.* **обшни́рювати.**

ОБШПА́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшпа́рити.** *То вона пригортала до серця обшпарену руку, то тріпала нею, то приводила до рота, хукала — болість не німіла* (Мирний, III, 1954, 76).

ОБШПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБШПА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Обпікати гарячою рідиною, окропом; ошпарювати. *Почав* [Загнибіда] *розказувати, як Христя обшпарила руку* (Мирний, III, 1954, 77); [Матрона:] *Додому зараз! Чуєш? Бо ти* [тобі] *окропом оту головище обшпарю, щоби-с і межи людей не міг показатися* (Фр., IX, 1952, 400).

ОБШПА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОБШПА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* Обпікатися гарячою рідиною, окропом; ошпарюватися.

ОБШПУГО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Оббитий. — *А то на пригірку чиї чорніють хати з кривими верхами, дірчавими оселями, оббиті дощем, обшпуговані негодою?* (Мирний, I, 1954, 344); *Коли я глянув у цей момент на гори, на обшпугований вітрами камінь, він уже був мені не такий чужий, як досі* (Гончар, I, 1954, 429).

ОБШТУКАТУ́РЕНИЙ, а, е, *буд.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обштукату́рити.**

ОБШТУКАТУ́РИТИ *див.* **обштукату́рювати.**

ОБШТУКАТУ́РЮВАННЯ, я, *с., буд.* Дія за знач. **обштукату́рювати.**

ОБШТУКАТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОБШТУКАТУ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., буд.* Те саме, що **оштукату́рювати.**

ОБШТУКАТУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **обштукату́рювати.**

ОБШУ́ГАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **обшуга́ти.** *Тисячі тих, кому випало гибіти у відкритім степу, з заздрістю поглядали на далекі, обшугані вітрами присиваські села: там було людське тепло, там можна було б обігрітись* (Гончар, II, 1959, 420).

ОБШУГА́ТИ *див.* **обшу́гувати.**

ОБШУГА́ТИСЯ *див.* **обшу́гуватися.**

ОБШУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШУГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* 1. Обчищати зерно від лузги. *Обшугаю гречку на крупи* (Сл. Гр.).

2. Обривати, оббивати. *Найдуть на тебе буйнії вітри з лютими морозами, кору обіб'ють.., Листя обшугають* (Сл. Гр.).

ОБШУ́ГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБШУГА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., діал.* 1. Витрачатися. *Обшугався так, що й шага нема* (Сл. Гр.).

2. Відокремлюватися, відсіюватися. *Пил обшугується, як товчуть гречку* (Сл. Гр.).

О́БШУК, у, *ч.* Ретельний офіційний огляд кого-, чого-небудь з метою виявлення чогось прихованого або недозволеного. *Часто стражники чи козаки приїздили вночі з волості й робили несподівані обшуки* (Донч., III, 1956, 121); *Есесівка робила ретельний обшук. Вона хижо заглядала в вуха, в ніс, тикала паличкою в волосся.., куйовдила зачіски* (Хижняк, Тамара, 1959, 168).

ОБШУ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обшука́ти.** *Хлів, льох, горище, кожний куточок хати ..— все мало бути обшукане і перерите* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 142).

ОБШУКА́ТИ *див.* **обшу́кувати.**

ОБШУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обшу́кувати.**

ОБШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБШУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Робити обшук. *Товариші по камері гуртом виряджали його: давали йому теплішу одежу, розсипали поза підкладкою піджака тютюн та сірники, щоб не знайшли, коли будуть його обшукувати* (Вас., I, 1959, 71); *Давид сказав: — Листа я не оддам. Мене ж обшукували. Немає в мене* (Головко, II, 1957, 165); *— Де ти гроші подів, ледащо, кажи, де?..— Обшукайте його скрізь, раю, може, де знайдете* (Коцюб., I, 1955, 304); *Поліція.. обшукала лабораторію і навіть кабінет одного професора* (Л. Укр., V, 1956, 185).

2. Оглядаючи все, старанно шукати кого-, що-небудь. *Двічі бігав Кузька в ліс, обшукував мало не кожний кущ, на кожній стежці приглядався до слідів* (Донч., VI, 1957, 40); *Увага Черниша прикута до кладовища. Він обшукує поглядом той прямокутник, що лиснів мармуровими плитами, надмогильними стовпцями, білів крилатими серафимами* (Гончар, I, 1954, 217); *Вона знайде.. людей; оддасть їм усі свої гроші.. і з ними обшукає плавні та знайде Остапа* (Коцюб., I, 1955, 363); *Кульжан ніде не було. Зейнеб розхвилювалася. Вона скликала людей і наказала ще раз обшукати стоянку* (Тулуб, В степу.., 1964, 74).

ОБЩИ́НА, и, *ж.* 1. *іст.* Форма виробничого і громадського об'єднання людей у докласовому і як пережиток у класовому суспільстві, що характеризується спільною власністю на засоби виробництва і повним або частковим самоврядуванням. *Жили первісні люди невеликими відокремленими групами, по кілька десятків чоловік кожна. Така відокремлена група людей являла собою самостійну, найбільш примітивну організацію суспільства — первісну дородову общину* (Іст. УРСР, I, 1953, 11); *Тяжко доводиться смердам. В оселищах-общинах живуть вони, біля землі пораються, але вся земля в боярських та княжих руках* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 15); *В українському селі ще й у II половині XIX ст. зберігалась община або її залишки, цілий ряд народних артілей тощо* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 105).

2. *іст.* У дореволюційній пореформеній Росії — адміністративне об'єднання селян з примусовим землеволодінням і круговою порукою. *Як соціаліст-утопіст Чернишевський вважав, що тодішня селянська поземельна община дасть можливість Росії перейти безпосередньо до соціалізму, минувши капіталізм* (Іст. СРСР, II, 1957, 206); *Представник общинників, виступивши вперед, сказав: — В нашій селянській общині закладена споконвічна основа справедливого устрою* (Бурл., Напередодні, 1956, 28).

3. *рідко.* Те саме, що **грома́да**[1] 1, 2. *Оуен зробив спробу організувати комуністичну общину, щоб у ній перевиховати людей для життя на нових засадах і цим прикладом захопити все людство* (Нова іст., 1956, 121); *Лук'ян.. був виділений церковною общиною в склад делегації, яка зустрічала архієрея* (Тют., Вир, 1964, 150); *А через два тижні Лукерія Степанівна вперше привела її в молитовний дім євангельських баптистів. Власне, це була звичайна хата.., яку наймала місцева община для щотижневих зборищ* (Жур., Вечір.., 1958, 215).

ОБЩИ́ННИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **общи́на** 1, 2. *На стоянках* [пізнього палеоліту] *будувалися довгочасні общинні житла напівземляночного або наземного типу* (Іст. УРСР, I, 1953, 13); *У більшій частині Росії зберігалось общинне землекористування. Вся надільна земля належала сільській громаді, і вже «мир» (сільська громада) періодично розподіляв її в користування між окремими селянськими дворами* (Іст. СРСР, II, 1957, 211).

ОБЩИ́ННИК, а, *ч., іст.* Член общини. *В процесі утворення класового суспільства еволюція вільного общинника іде головним чином по лінії перетворення його* *не в раба, а у феодально залежного виробника — кріпака* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 386).

ОБЩИ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **общипа́ти.** *Общипана курка безсило припала до столу мертвою головою на тонкій шиї* (Коцюб., II, 1955, 360); // *у знач. прикм. Зараз вони* [дерева] *стоять голі, общипані, всім світом забуті* (Ряб., Жайворонки, 1957, 196); * Образно. *На порозі з'явився Гордійчук і общипана постать міського педагога Касяненка* (Вас., I, 1959, 380); // **общи́пано,** *безос. присудк. сл. Усе на ній так штепненько, чепурненько, общипано, так усім дівкам краса* (Кв.-Осн., II, 1956, 425).

ОБЩИПА́ТИ *див.* **общи́пувати.**

ОБЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЩИПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Щипаючи, обривати, відривати що-небудь. *Лукина простягала руку до калини, й її рука несамохіть общипувала листя й кидала його на траву* (Н.-Лев., III, 1956, 327); *Вітя, ніби нехотя, зберігаючи роблено похмурий вигляд, общипує маленький кусочок паляниці, умочає в полумисці, ліниво їсть* (Вас., III, 1960, 331); *Як умру я на чужині, Хто мя* [мене] *поховає? Хіба ворон чорнокрилий Тіло общипає!..* (Рудан., Тв., 1956, 78); * Образно. *Але час минав, роки йшли — і кожний рік щось общипував з тої віри, з того запалу* (Коцюб., I, 1955, 223).

2. *діал.* Обсмикувати. *Уперше це вона нарядилася в неї* [спідницю] *і цілий день виходила то по вгороду, то по улиці, общипуючи ту спідницю кругом себе* (Мирний, I, 1954, 60).

ОБЩУ́ПАТИ *див.* **общу́пувати.**

ОБЩУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЩУ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **обма́цувати 1.** *І, пригадавши собі всі свої пригоди, він зо страхом почав общупувати свої руки і ноги* (Фр., III, 1950, 182); — *Прокинувся я,— товариш Большаков общупав себе,— все ціле, на поясі три гранати висить* (Ю. Янов., I, 1958, 127).

ОБЮРОКРА́ТИТИ *див.* **обюрокра́чувати.**

ОБЮРОКРА́ТИТИСЯ *див.* **обюрокра́чуватися.**

ОБЮРОКРА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **обюрокра́тити.**

ОБЮРОКРА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **обюрокра́чувати.**

ОБЮРОКРА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБЮРОКРА́ТИТИ,** а́чу, а́тиш, *док., перех.* Робити бюрократичним. *До цього часу у нас існувала багатоступінчаста система заготівель.. Для проведення заготівель потрібний був великий громіздкий апарат, що обюрокрачувало самий процес заготівель* (Колг. Укр., 8, 1958, 1).

ОБЮРОКРА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОБЮРОКРА́ТИТИСЯ,** а́чуся, а́тишся, *док.* Ставати бюрократичним.

ОБ'Ю́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **об'ю́ши́ти.** *Вся не своя кинулася Одарка до дитини; все воно у крові об'юшене* (Мирний, I, 1954, 52); *Коли він, об'юшений потом, втягує деревину в двір, із хатини в одній сорочці виходить Уляна* (Стельмах, I, 1962, 481).

ОБ'ЮШИ́ТИ *див.* **об'ю́шувати.**

ОБ'Ю́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОБ'ЮШИ́ТИ,** об'ю́шу́, об'ю́ши́ш, *док., перех., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Обливати, заливати кругом, по поверхні (про кров, піт). *За цим снопом пішли інші, і коли їх стало дев'ять, піт зовсім об'юшив мене* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 80).

2. Ранити, бити або розбивати до крові. *Юра, умиваючись кров'ю, встиг рубанути Івана між очі і об'юшив його аж до грудей* (Коцюб., II, 1955, 343).

О́Б'ЯВ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **ви́яв.** *Першим виразним об'явом нового напряму в нашій літературі була збірка поезій Василя Пачовського «Розсипані перли»* (Фр., XVI, 1955, 372); *Грубі вибрики о. Василя Раїса приймала за об'яв енергії та непохитної волі* (Коцюб., I, 1955, 331); *Різні паси та гвинти.. Мав* [Сашко] *за об'яви красоти, Святого виповнені змісту* (Рильський, Поеми, 1957, 39).

ОБ'Я́ВА, и, *ж.* Те саме, що **оголо́шення.** *Накупивши всіляких газет, ми повернулись до готелю. Я хутко перебіг очима всі об'яви* (Досв., Вибр., 1959, 105); *Поруч прохідної будки прибито широкий диктовий щит для об'яв* (Шовк., Інженери, 1956, 167).

ОБ'ЯВИ́ТИ *див.* **об'явля́ти.**

ОБ'ЯВИ́ТИСЯ *див.* **об'явля́тися.**

ОБ'Я́ВКА, и, *ж., заст.* Повідомлення, заява. *Пані Ксьонзиха та подала об'явку, що вкрадено у неї дівку* (Мирний, V, 1955, 335).

ОБ'Я́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **об'яви́ти 1;** // **об'я́влено,** *безос. присудк. сл.* [Турський:] *Скривдили тебе, ясновельможний пане! Банітою, паливодою об'явлено, до двору не пускають, у Варшаві жить забороняють!* (К.-Карий, II, 1960, 8); *Чистий дохід з видання* [збірника] *визначаємо на премії за видатніші твори красного українського письменства по конкурсу, який буде в свій час об'явлено* (Коцюб., III, 1956, 239); *Ще зяють пащеками розграбовані склади, а населенню вже об'явлено зібратися* (Гончар, II, 1959, 234).

ОБ'ЯВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОБ'ЯВИ́ТИ,** об'явлю́, об'я́виш; *мн.* об'я́влять; *док., перех.* 1. *рідко.* Те саме, що **оголо́шувати.** *Еней Троянців в гурт зазиває І з смутним видом об'являє, Що мертвих треба поховать* (Котл., I, 1952, 267); — *«Традиції» не курити під час засідання ми порушувати не будемо. Об'являю перерву на п'ять хвилин* (Головко, II, 1957, 466); [Мусій:] *Звелів* [урядник], *Щоб зараз я всім об'явив, Що є бумага від самого Від пристава станового* (Кроп., II, 1958, 88).

2. *діал.* Виявляти. [Годвінсон:] *Гадаєте, він послух вашій волі тим об'явив, що показав отсе* [фігурку]? (Л. Укр., III, 1952, 69).

ОБ'ЯВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОБ'ЯВИ́ТИСЯ,** об'явлю́ся, об'я́вишся; *мн.* об'я́вляться; *док., розм.* 1. Виявляти себе, свою присутність, своє існування; відкриватися. — *Пан за тобою обшукав усе село. Краще не об'являйся!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 109); *Всі.. стежили.., аби не пропустити «Іже херувими». Тоді.. мала об'явитись відьма собачим виттям та гавканням* (Коцюб., I, 1955, 276); *Еге! Скажу вам, хлопці, так — Ще ходить між людьми і досі Залізняк! ..Але настане день — а буде то субота — І він об'явиться...*(Рильський, Поеми, 1957, 211); // Подавати звістку, нагадувати чимось про себе. *Несподівано сьогодні об'явився Петрусь: написав листа батькові* (Головко, I, 1957, 277); [Сергій:] *Дай мені слово, що коли тільки об'явиться Надійка.., ти подаси мені звістку* (Мороз, П'єси, 1959, 55).

2. Те саме, що **з'явля́тися** 3. [Комонник:] *Я зрадників державних не шкодую. Якби в когорті нашій об'явилась ота зараза, — я б тих сектярів руками власними сажав на палі* (Л. Укр., II, 1951, 527); — *Коли б у нас об'явилася відповідна глина і хтось.. почав би виробляти цеглу, то ви всі пішли б на роботу...* (Вільде, Сестри.., 1958, 43); — *Федоре, чи правду кажуть люди, що ніби знову радянські листівки об'явилися?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 221); // *заст.* Віддавати себе до рук органів влади. *Може, знятись і податись отак через воду, через луки — об'явитись, хай судять?* (Гончар, II, 1959, 267); // *кому, в чому і без додатка, заст.* Поставати перед ким-небудь у певному вигляді. *Шата ко-*

ротка опала додолу: в ході і поставі Справжня богиня нараз об’явилась (Зеров, Вибр., 1966, 233); *Давним-давно.. двом риболовам-монахам об’явився тут святий Ян з Дуклі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 429).

3. *рідко.* Називати, оголошувати себе ким-небудь. *Той, що розпитував, об’явився в волості небожем Окуня — Остапом Хрущем* (Мирний, I, 1949, 132); [Парвус:] *Чи не хтів він в той вечір неофітом об’явитись?* (Л. Укр., II, 1951, 444).

4. *діал.* Проявлятися. *Коли ж однак об’явилася недуга в Андрія виразно, мати, що мала переважно голос в хаті, зачиняє перед ним двері* (Коб., III, 1956, 302).

ОБ’Я́ВНИК, а, *ч., рідко.* Особа, яка об’являє, повідомляє що-небудь.

ОБ’Я́ВНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **об’я́вник.**

ОБ’Я́КОРЕНИЙ, а, е. Який став на якір. *Цілу ніч на щоглі об’якореної на рейді французької яхти.. палахкотіли швидкі вогнисто-сині спалахи* (Смолич, Світанок.., 1953, 39).

ОБ’Я́КОРИТИСЯ *див.* **об’я́корюватися.**

ОБ’Я́КОРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОБ’Я́КОРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* Ставати на якір. *Коли Марко скінчив свою розповідь, есмінець об’якорювався в бухті* (Трубл., Шхуна.., 1940, 88); *Увечері до гавані міста зайшла канонерка. Покружлявши по гавані, вона об’якорилася, не пришвартовуючись до естакади* (Ю. Янов., II, 1958, 77).

ОБ’ЯСНИ́ТИ *див.* **об’ясня́ти.**

ОБ’ЯСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОБ’ЯСНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., рідко.* 1. Робити що-небудь яснішим, світлішим. *Мордко швидким рухом скинув на ніс окуляри, поплював на пальці, об’яснив шабасівку і налагодивсь писати* (Коцюб., I, 1955, 116).

2. *заст.* Пояснювати. *Не моя вина, коли мама загубила того листа чи забула про нього (бо не знаю, чим іншим об’яснити те, чому вона не послала його)* (Л. Укр., V, 1956, 137).

ОВ, *виг., рідко.* Уживається при вираженні здивування, захоплення і т. ін. [Килина:] *Ов! дядьку Леве! то ви-те вдома?* (Л. Укр., III, 1952, 241); *— Знаєш, Марку, не ті тепер люди, що перше. І в нас була забастовка.— Ов!* (Коцюб., II, 1955, 66); *Мотор — машина дуже мудра. Ов, черговий електрик мусить знати її норов та й уміти з нею поводитись* (Чорн., Пісні.., 1958, 89).

О́ВАД, а, *ч., діал.* Овід. *Овад роси боїться* (Номис, 1864, № 14025); * У порівн. [Гостомисл:] *Ви ж, жінки, Як овади: літаєте кругом і жалите* (Фр., IX, 1952, 254).

ОВА́Л, а, *ч.* Фігура, що має вигляд витягнутого круга. *Де не піду — півкруг. Де не стану — овал. Пругами хмари оспінились. Колесом лист по дорозі* (Тич., I, 1957, 142); // Обрис чого-небудь, що нагадує таку фігуру. *По дорозі стрічались дівчата, провінціальні кози, з блиском вогкого ока, з свіжим овалом обличчя, еластичними рухами тіла* (Коцюб., II, 1955, 284); *Він побачив на грудях у матері металевий значок із червоною розеткою, з маленьким портретом Леніна в овалі* (Донч., VI, 1957, 111).

ОВАЛА́ШИТИ, шу, шиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **каструва́ти.**

ОВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має форму овала; яйцеподібний, довгастий. *У залі лабораторії стояв великий овальний стіл, ..заповнений плодами* (Довж., I, 1958, 464); *Маленьке, овальне личко сяє під промінням золотих.. трубчастих кучерів* (Вільде, На порозі, 1955, 217).

ОВА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ова́льний.** *Овальність обробленої поверхні.. звичайно одержується при спрацьованих підшипниках і шийках шпинделя* (Токарна справа.., 1957, 139).

ОВА́ЦІЯ, ї, *ж.* Захоплене вітання кого-небудь бурхливими оплесками, вигуками і т. ін. *Твій Бачинський при від’їзді з Кракова крикнув нам з вікна: «Слава, молоді радикали!» і ми єму* [йому] *зробили овацію* (Стеф., III, 1954, 50); *Манюрка заспівала. І тоді всі слухачі до одного збагнули, що з Манюрчиного горла тече срібна ріка кришталевих звуків.. Публіка влаштувала овацію* (Ю. Янов., I, 1958, 258); *Всі радіостанції транслюють радянські марші. Крізь радісний грім овацій.. проходять танки переможців* (Гончар, III, 1959, 458).

ОВВА́, *виг.* Уживається при вираженні здивування, сумніву, іронії і т. ін. *— Я лиш те зроблю, що мені схочеться.— Овва! Трошки воно та не так!* (Март., Тв., 1954, 134); *— Овва! — хрипко сказала хазяйка хати. — От так одразу я тобі й розказала все...* (Григ., Вибр., 1959, 190); *— Овва який! — Отакий.— Рубін ждав нападу, але Індиченко все ж таки здрейфив і не зачепив його* (Сенч., Опов., 1959, 4).

ОВДОВІ́ЛИЙ, а, е. Який овдовів. *Ось уже недалеко знайомий будинок, де в невеликій убогій кімнаті зустріне її хлопчик, з яким завжди любила бавитись, коли іноді заходила провідати овдовілу подружку* (Шиян, Гроза.., 1956, 55).

ОВДОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати вдівцем або вдовою. *Сухобрус овдовів, і його дочки хазяйнували в господі* (Н.-Лев., I, 1956, 349); *Ще й раніш, відколи овдовіла Катря, зразу й став чіпати її Юхим* (Головко, II, 1957, 191).

ОВЕ́С, вівса́, *ч.* 1. Яра злакова культура з суцвіттям волоть і вкритим лускою (рідше голим) зерном. *Густа пшениця, високе жито, зелений овес.., ячмінь мережать смужками усю долину* (Н.-Лев., II, 1956, 388); *Недалеко від дороги по пояс у вівсі стоїть Сафрон Варчук і розмахує грабками* (Стельмах, II, 1962, 410).

2. Зерно цієї культури, що використовується як корм для худоби (перев. коней) та для виготовлення деяких продовольчих продуктів (крупів, галет і т. ін.). *Не хоче, як кобила вівса* (Укр.. присл.., 1955, 305); *Лисичка подала у суд таку бумагу: Що бачила вона, як попелястий Віл На панській винниці пив, як мошенник, брагу, Їв сіно, і овес, і сіль* (Греб., I, 1957, 48); * У порівн. *І срібний дощ мальків, дрібненьких, як овес, Біжить по рівняві хвилястій та холодній* (Рильський, II, 1946, 162).

3. *мн* **ві́вса, вівси́,** і́в. Вівсяне поле, вівсяні сходи. *Вівса, пшениці, ячмені — все це зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить, все забирає в полон* (Коцюб., II, 1955, 227); *Відси вела польова стежка геть-геть поміж вівси на гору* (Фр., III, 1950, 457); *Був день, мов кришталь із блакиті й роси. Молоком наливались жита і вівси* (Бажан, Вибр., 1940, 36).

ОВЕСЕ́ЦЬ, вівсеця́, *ч.* Пестл. до **ове́с.** *Коли стоїть у городі стіжок сінця, а в коморі є вівсеця четвертей з десять, то вже він і думає, що й через десять год його не випродасть* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); *Хазяїн сіяв овесець; Була у його нивка невелика* (Гл., Вибр., 1951, 29).

ОВЕЧА́, а́ти, *с.* Пестл. до **вівця́.** *Вона вирвала бадилину нехворощі і гнала додому худесенькі овечата* (Н.-Лев., III, 1956, 329); *— Прийдеться, мабуть,— гадає Марта,— й овечата продати під осінь, а ціна ж тепер на скотину — не годуй краще...* (Кос., Новели, 1962, 64); * У порівн. *Переполохані панянки тулились по кутках, як овечата розігнаної вовком отари* (Стор., I, 1957, 375).

ОВЕЧА́ТИНА, и, *ж., розм., рідко.* Овечий запах, дух. *Господиня дала їм важкий, збитий з вовни ліжник,* *від якого густо тхнуло овечатиною* (Гончар, III, 1959, 16).

ОВЕЧА́ТНИК, а, *ч.*, *розм.* Приміщення для овець; хлів, кошара. — *Отим би такий кожух,— нарешті каже Демид, поглядаючи в бік овечатника, де в цей час кілька жінок лінькувато місять глину в замісі* (Гончар, Тронка, 1963, 320).

ОВЕ́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ове́чка.** *Ся Гапка кожне слово так тихенько та любенько та жалібненько промовляла, неначе у цілісінькому світі божому нема такої, як вона, овечечки, коли б її не зражали* [зраджували] *ті щоки рум'яні* (Вовчок, VI, 1956, 238).

ОВЕ́ЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **вівця́.** *Відоллються вовку овечі слізки* (Номис, 1864, № 4099); *У повітрі тихо-тихо, курява стовпом стоїть і не розходиться. Там, у непрозорій кіптязі, чується бекання овече* (Мирний, III, 1954, 364); *Глухо рокочуть копитця овечі За вапняками низької стіни* (Бажан, Роки, 1957, 204); // Який складається з овець. *На вільний степ, як хмара з-поза хмари, Без ліку йшло овечої отари* (Щог., Поезії, 1958, 167); // Вигот. із шкіри, вовни, молока і т. ін. овець. *Повбирані в овечі кожухи,.. виглядали* [монголи], *мов медведі* (Фр., VI, 1951, 66); *І на столі з'явився сир овечий* (Рильський, III, 1961, 164); *Тимко вносить з печери кирею з овечого сукна і застеляє нею рівно розкладений мох* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 86).

2. Такий, як у вівці. *На майдан приходили* [люди], *як у церкву, скидали шапки, і очі у всіх ставали журними, овечими* (Ю. Янов., I, 1958, 53); // *перен.* Дуже покірливий, слухняний. *Кричите, що несете І душу і шкуру За отечество!.. Їй-богу, Овеча натура* (Шевч., I, 1951, 338); // *перен.* Обмежений, недалекий (про розум). *Стара Прохориха нетяма, нічого гаразд не розміркує своїм овечим розумом* (Н.-Лев., III, 1956, 334).

◇ **Надяга́ти (надягти́, надіва́ти, наді́ти, натяга́ти, натягти́** *і т. ін.)* **ове́чу шку́ру** *див.* **шку́ра; Змі́нювати (зміни́ти) ове́чу шку́ру на во́вчу** *див.* **шку́ра.**

ОВЕ́ЧИНА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* 1. Овече м'ясо; баранина. *Вони не їдять курятини, гусятини, овечини, кабанятини,— нічого того не їдять* (Сл. Гр.).

2. Овечий запах, дух. *В кімнаті кожухи смачно запахли овечиною* (Чорн., Потік.., 1956, 60).

ОВЕ́ЧКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **вівця́.** *Минули кілька хат. При дорозі стояла жінка і тримала на мотузку овечку* (Кобр., Вибр., 1954, 153); *Точність у кожному русі, Вовну в мішки — і на склад! Зайде овечка в кожусі — Йде без кожуха назад!* (С. Ол., Вибр., 1959, 144); * У порівн. *Громада збилася в купу, як овечки під дощ* (Мирний, I, 1949, 304); *Отак стояв пан директор, похнюплений, худенький, невеличкий.. Смирний, як овечка* (Март., Тв., 1954, 196).

2. *перен.*, *зневажл.* Про покірливу, боязку людину. *Маріоара образилася. Вона довго мовчала, а тепер уже не хоче бути овечкою, не до того воно йдеться, щоб жінкам усе слухати чоловіків та жити їхнім розумом* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 372).

Прикида́тися (прики́нутися) ове́чкою — вдавати з себе сумирну або обмежену людину. — *Про яке милостивий пан злодійство говорить? — Не прикидайся, Левку, овечкою. Хто мої ліси обкрадає?* (Стельмах, I, 1962, 97); — *А що пан тут робить? — прикинувся овечкою поляк. — Стою на посту, з якого ви ганебно втекли* (Загреб., Європа 45, 1959, 248).

О́ВИД, у, *ч.*, *рідко.* Обрій, виднокруг. *Перед нами, на далекому овиді, виринає з-за збіжжя кілька їздців* (Ірчан, I, 1958, 288); *Не з одного якогось боку підходить він* [О. С. Пушкін] *до народу, а широко, з усіх боків, по-пушкінському, по-глибокому, включаючи в свій овид всі племена, всі нації* (Тич., III, 1957, 345); *В світи вторгаюсь зореві, Чи сію лан, труджусь на фермі — Скрізь бачу овиди нові, Ясні, як ранки заозерні* (Брат., Грудка.., 1962, 89).

ОВІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОВІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ОВІ́ЯТИ,** і́ю, і́єш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обвіва́ти** 1. *Вітер затих. Здавалось, ніби він назавжди відмовився овівати розпечену землю* (Собко, Шлях.., 1948, 104); *З сходу дихнув вітрець і овіяв Остапа* (Коцюб., I, 1955, 340); *Ялтинський будинок Літфонду.. найбільше відповідає творчому спочинку.. Спокій овіває вас довкола. Творча, благотворна тиша* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 11); *Замовк старий. Стояли люди, мов хмара давніх, вічних бід овіяла їх душу сумом* (Фр., XIII, 1954, 111).

О́ВІД, о́вода, *ч.* Двокрила комаха, личинки якої паразитують в організмі різних тварин. *Вівці, уражені личинками порожнистого овода, досить швидко худнуть* (Профіл. захвор.., 1955, 117); *Вони* [коні] *паслися вкупі, однаково худі й мозолясті, з великими вавками на потертих спинах, і хитали головами, байдуже дивлячись на нас і одганяючи дурних оводів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 491).

ОВІ́ЮВАТИ *див.* **овіва́ти.**

ОВІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ові́яти.** *І знов на горах я, овіяних вітрами, Казками вільних полонин* (Олесь, Вибр., 1958, 376); *А дерева вклонялися їм, людям. Овіяним грозами. Обпаленим громами* (Дмит., Обпалені.., 1962, 237); *Гліб добре бачив молоде, овіяне смутком обличчя послушниці* (Шиян, Гроза.., 1956, 175); // **ові́яно,** *безос. присудк. сл. Задушевною теплотою овіяно в колискових піснях побажання щастя дитині* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 42).

ОВІ́ЯТИ *див.* **овіва́ти.**

О́ВНІЙ, я, є, *ц.-с.* Овечий. — *Люди! добрі люди! ..Молітеся! люті звірі Прийшли в овніх шкурах І пазурі розпустили...* (Шевч., I, 1963, 268).

О́ВОДЕНЬ, дня, *ч.*, *діал.* Овід.

ОВОДНЯ́, і́, *ж.*, *розм.* Збірн. до **о́від.** *Оводня б'є, через те ховаємо волів у курені* (Сл. Гр.).

ОВОЛОДІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОВОЛОДІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.* 1. *чим.* Захоплювати, брати силою; здобувати. *Незнайома намагалася відтиснути тітку Клавду від дверей, але це їй вдавалося лише на коротку мить, бо тітка знову оволодівала попередньою позицією* (Вільде, Сестри.., 1958, 157); [Благонравов:] *Оволодіти станцією Колокол — це значить примусити німців негайно відкотитися за річку* (Корн., II, 1955, 20); // *перен.* Повністю захоплювати собою, підкоряти своєму впливові. *Маркс говорив, що ідеї стають матеріальною силою, якщо вони оволодівають масами* (Рад. Укр., 15.II 1968, 3); *З досвіду він знав, що у громадсько-політичному житті той візьме гору, за ким піде молодь, хто оволодіє її розумом і серцем* (Кол., Терен.., 1959, 357); // *тільки док.*, *ким.* Вступити в статеві зносини (з жінкою). *Частіше й частіше з'являлася в його* [Шевченкових] *творах і постать кріпака, кинутого в казарму паном, щоб без перешкод оволодіти його дружиною або нареченою* (Тулуб, В степу.., 1954, 293).

Оволодіва́ти (оволоді́ти) собо́ю — справлятися з власними почуттями; відновлювати контроль над собою. *Джен ледве помітно здригається, але зразу ж оволодіває собою* (Собко, Н'єси, 1958, 116); — *Куди ведете полоненого? — намагаючись оволодіти собою, але все ще блідий, промовив офіцер* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 54); **Оволодіва́ти (оволоді́ти) ува́гою** *чиєю* — захоплювати, заполонювати чию-небудь увагу. *З сусідового двору долинула пісня. Вадим не хотів вслухатись у слова і думав своє. Але пісня непомітно оволодівала його увагою* (Кочура, Родина.., 1962, 25); *Потрясаючи хрестом,* *він уже оволодів увагою темної своєї пастви* (Довж., I, 1958, 106).

2. *ким.* Охоплювати, обіймати (про почуття, стан). *Якийсь приємний спокій оволодівав ним* (Шиян, Гроза.., 1956, 127); *Збентеження, що охоплювало її за кожним разом, ..стало тепер незвичайним від тієї трепетної щирості, що оволоділа ними* (Вільде, Сестри.., 1958, 515); *Підійшов ближче, пробрався всередину й побачив на шипшині прищепу.. Липтаком оволоділо давно незвідане хвилювання* (Томч., Готель.., 1960, 36).

3. *чим, перен.* Твердо засвоювати що-небудь. *Член партії повинен: ..оволодівати марксистсько-ленінською теорією, підвищувати свій ідейний рівень, сприяти формуванню і вихованню людини комуністичного суспільства* (Статут КПРС, 1971, 9); *Чудово оволодівши мовою, він з захопленням прочитав поему «Садді Іскендерій» великого Навої* (Ле, Міжгір'я, 1953, 28); // Набувати грунтовних знань, умінь, навичок і т. ін. в чому-небудь. *Він* [лікар] *день у день провадив навчання з своїми санітарами й саніструкторами, домагаючись, щоб вони досконало оволоділи професією рятівників людського життя в бою* (Кучер, Голод, 1961, 66).

ОВОЛОДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оволоді́ти.** *Ждучи в невеличкому палісаднику виклику до командуючого, він думав, що, напевне, полк його чекають важкі битви за оволодіння Дніпром* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 108); *Василь протанцював уже три вулички. Отак, певно, й народжувались народні танці.. Не на паркетах виникли їх святкові рухи, а в тайних наказах жаги оволодіння* (Довж., I, 1958, 89); *Питання оволодіння майстерністю і, зокрема, роботи над образом має для молодих поетів першорядне значення* (Мал., Думки.., 1959, 116).

ОВОЛОДІ́ТИ *див.* **оволодіва́ти.**

ОВОСКО́П, а, *ч.* Прилад для визначення свіжості яєць просвічуванням, а також для спостережень за розвитком у яйці зародка. *На 7 і 14 день проглядає* [птахівниця] *яйця через овоскоп, вибраковує незапліднені і з загиблими зародками* (Колг. енц., I, 1956, 313).

О́ВОЧ, *заст.* **О́ВОЩ,** у, *ч.* *і рідко* і, *ж.* 1. *тільки ч., перев. мн.* Плоди городніх (рідше польових) рослин та зелень, що вживаються як їжа; городина. *В теплицях вирощують овочі.. і підготовляють розсаду для парників та утепленого грунту* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 9); *Насіння бобів, збіжжя, овочів, цибулини лілій бубнявіли від весняної життєдайної сили* (Довж., I, 1958, 437); *Істота почала їсти. На її зубах хрумтів якийсь овоч — чи то огірок, чи то морква* (Донч., III, 1956, 68).

2. *тільки ч., перев. мн., рідко.* Плоди садових (рідше лісових) дерев та кущів; фрукти, садовина. *Ліси достачали тухольцям звірини, лісових овочів і меду* (Фр., VI, 1951, 23); *І той садок, де в травні він деревам Від гусені обороняв листки, Під овочами в пурпурі жовтневім К землі янтарні склонює гілки* (Рильський, II, 1960, 71).

3. *ч. і ж., збірн.* М'які плоди будь-яких рослин. *Кожному овочеві свій час* (Укр.. присл.., 1955, 104); *Родючий баштан жовтіє динями, .. зеленіє кавунами і усяким овощем* (Вовчок, I, 1955, 309); *Ісаакій і справді був схожий на пастернак, на цю довгу та трохи кострубату огородню овоч* (Н.-Лев., III, 1956, 371); *На возах була всяка всячина..: тут було.. зерно..; тут була овощ огородня, садова й польова* (Мирний, I, 1954, 318); *Там спустився злий дух,— і збіжжя вигоріло, мов від вогню. овоч на деревах почорнів, трави пожовкли* (Л. Укр., III, 1952, 549); * Образно. *Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля: Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Даля* (Рильський, III, 1961, 211).

◇ **Зака́заний о́воч** — про щось привабливе, але заказане, недозволене. *З майором Кларком усе заповідалося на гру. Трохи легковажності, трохи кокетства, трохи недозволеного (заказаний овоч завжди солодший!)* (Загреб., Шепіт, 1966, 317).

ОВОЧЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **о́воч** у 1 знач., напр.: овочезаготіве́льний, овочеконсе́рвний, овочеми́йний, овочепереро́бний і т. ін.

ОВОЧЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **о́воч.** *Створення сітки спеціалізованих овочевих радгоспів біля великих промислових центрів уже дало певні позитивні результати* (Ком. Укр., 5, 1960, 58); *Перед хлібною крамницею самообслуговування стояла автомашина..; напроти, в овочеву крамницю приймали свіжу зеленину* (Томч., Готель.., 1960, 5); *За грядками йшов невеличкий садок з овочевими деревами* (Фр., IV, 1950, 201); *За ланами й полями здіймалися зелені гайки, овочеві сади* (Смолич, I, 1958, 55); // Приготов. з овочів. *Овочевий гарнір; Овочеві консерви.*

ОВОЧЕСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Приміщення для зберігання овочів. *Перевага постійних овочесховищ перед буртами та траншеями полягає в тому, що вони дають змогу регулювати вологість і температуру повітря* (Колг. енц., I, 1956, 437); — *Свої культури ми найбільше любимо тоді, коли вони вже або на елеваторах, чи на зерносховищах, чи на овочесховищах* (Вишня, I, 1956, 371).

ОВОЧІВНИ́К, а́, *ч.* Той, хто вирощує овочі. *На рибальському улові й урожаях овочівників постав консервний промисел* (Смолич, V, 1959, 8).

ОВОЧІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Вирощування овочів як галузь сільського господарства. *Виробництво овочів виділяється в окрему рослинницьку галузь сільськогосподарського виробництва, яка називається овочівництвом* (Овоч., 1956, 3).

ОВОЧІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до овочівництва. *Досі овочі вирощували майже в усіх колгоспах району. Овочівницькі ділянки були невеликими, що не давало змоги застосовувати на обробітку овочевих культур механізми* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 6).

О́ВОЩ *див.* **о́воч.**

О́ВСІ, О́ВСІМ, *присл., діал.* Зовсім. *Біда людям, біда й скотині! не буде овсі ні хліба, ні на зиму огородини, не буде і паші скотині!* (Кв.-Осн., II, 1956, 130); — *Прийміть, козаки, до гурту, бо занудився овсі!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 349); — *Молодий чоловіче..! Не знаєте ви світу овсім...* (Крим., Вибр., 1965, 401).

О́ВСІМ *див.* **о́всі.**

ОВУЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., фізл.* Вихід дозрілої яйцеклітини з яєчника. *Статеві гормони, що утворюються під час росту так званого Граафового пухирця і розвитку «жовтого тіла».., викликають щомісяця процес овуляції* (Фіз. вихов., 1954, 15).

ОВЧИ́НА, и, *ж.* Вироблена овеча шкура. *Душно в хаті, а сиділи, хоч простоволосі, та в кожухах, у свитах, тільки порозстібалися, а не скидали. Пропахлі потом, овчинами, чорноземом* (Головко, II, 1957, 71); *Головань розстебнув масивне, потерте на рукавах пальто. Воно виявилося підбитим сірою овчиною* (Руд., Остання шабля, 1959, 25).

ОВЧИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **овчи́на.** *Стрийська філія була спеціалізована тільки на переробці овчинної шкіри, Золочівська — на виготовленні підстильної шкіри з кінських хазів* (Рад. Укр., 31.X 1962, 3).

ОГАНЬБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* оганьбля́ть; *док., перех.* Те саме, що **зганьби́ти.** *Не плач, моя доле кохана, Шануй оченята-зірки: Тебе оганьбила догана, Обра-*

зили пані бридкі (Стар., Вибр., 1959, 17); *Оганьбив я себе. Чому сам не признався Марії, що одружений?* (Хор., Ковила, 1960, 67).

ОГА́НЬБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оганьбити.** *Багато в світ людей приходить Оганьблених, життям же скромним Змиваються безчестя плями!* (Вітч., 5, 1956, 158).

О́ГАР, а, *ч.* Птах родини качок; руда качка. *Подекуди якесь подружжя огарів влаштовує «дитячі ясла» — збирає докупи пташенят з кількох виводків .. і дбайливо доглядає їх* (Наука.., 7, 1965, 33).

ОГА́РОК, рка, *ч., діал.* Недогарок. *У хатині застав* [Степан] *усе в порядку. Не гаючись, засвітив огарок свічки і розпалив у печі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 83); *Інтенсифікатор нагнітався під великим тиском через довгу залізну трубу, яка поступово в руках робітників перетворювалася в невеличкий огарок* (Руд., Вітер.., 1958, 71).

ОГА́РОЧОК, чка, *ч., діал.* Зменш. до **ога́рок.** *Вернулася* [дівчина] *з того всього до хати, засвітила огарочок, світить та плаче* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 367).

ОГЕ́НЬ, огню́, *ч., діал.* Вогонь. *Заспівай для заохоти Половецьких ти пісень, Розпали в гарячій крові Богатирський ти огень* (Фр., XIII, 1954, 356).

ОГИ́ДА, и, *ж.* Почуття відрази в поєднанні з гидливістю. *Я походив між ятками, наче на злість собі, повний того нового чуття огиди, що все в мені зростало* (Коцюб., II, 1955, 361); *Громада жахається. Дехто одвертається, дехто спльовує з огидою* (Л. Укр., III, 1952, 73); *Перед ним стояла майже повна склянка горілки.. Микола, переборюючи огиду, випив до дна* (Ткач, Плем'я.., 1961, 217).

ОГИ́ДІТИ, ію, ієш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **оги́днути.**

ОГИ́ДЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **оги́дний.** *Я почув виразно, що я оце зробив щось безглузде, огидливе* (Фр., III, 1950, 254); *Двері повільно одчинилися, і на порозі став огидливий мопс* (Еніс, Тв., 1958, 539).

ОГИ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **оги́дливий.** *Слизький.. черв'як не міг би наповнити його більшою огидливістю і страхом, як .. ці, ніби для його власного добра, вимовлені слова* (Коб., Вибр., 1954, 34); *Не зневага навіть, а просто якась ще неусвідомлена огидливість накопичувалась у Катерини до цієї незрілої, до смішного наївної людини* (Вільде, Сестри.., 1958, 445).

ОГИ́ДЛИВО. Присл. до **оги́дливий.** *Він огидливо скривився й хитнув головою — мабуть, він хотів ще щось сказати, та не зважився* (Досв., Вибр., 1959, 143); *Огидливо чавкала, зітхала й сопіла трясовина, наче перетравлюючи здобич* (Донч., III, 1956, 76).

ОГИ́ДНИЙ, а, е. 1. Який викликає почуття огиди. *Навіть Адась почув, що ціла та розмова була якась огидна, і перестав усміхатися* (Фр., VII, 1951, 71); *Мене моїм чуттям природа напоїла, А я його таю, бо люди загудуть І чистую любов, що дух заполонила, Огидною розпустою назвуть* (Крим., Вибр., 1965, 48); *Огидне безволля взяло молоду жінку* (Горд., II, 1959, 236).

2. Ганебний, підлий. *Ленін викрив огидну, зрадницьку роль опортуністичних вожаків II Інтернаціоналу, як агентури імперіалістичної буржуазії в боротьбі проти міжнародного робітничого руху і Радянської Росії* (Біогр. Леніна, 1955, 228).

ОГИ́ДНИК, а, *ч., розм.* Огидна, бридка людина. *Капітан аж зубами заскреготав.., насилу вдержуючи себе самого, щоби не кинутися на сього огидника* (Фр., VI, 1951, 470).

ОГИ́ДНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **оги́дник.**

ОГИ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **оги́дний** 1. *Мені хотілось створити образ Івана* [з п'єси «Останні» М. Горького] *таким, щоб глядач його ненавидів, щоб він збуджував у глядача почуття огидності і бридкості* (З глибин душі, 1959, 60).

ОГИ́ДНО. Присл. до **оги́дний** 1. *Анч переклав свої слова командирові і той теж огидно захихикав* (Трубл., Шхуна.., 1940, 153); *Драглисте багно огидно чвакало під ногами, і кожен крок вимагав затрати страшних фізичних зусиль* (Тют., Вир, 1964, 321).

ОГИ́ДНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Стати огидним, гидким; обриднути. *Плив-плив, плив-плив* [Еней], *що аж обридло, І море так йому огидло, Що бісом на його дививсь* (Котл., I, 1952, 70); *Гордій не бачив мети в сімейному житті, але бачив, що се життя накидає на його деякі обов'язки, і воно йому огидло* (Гр., II, 1963, 107).

ОГИНА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **огина́ти** і **огина́тися.**

ОГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* 1. Те саме, що **обгина́ти.** *З-за синіх дерев, на весь блискотливий розгін Просмолених міцно доріг, що парк навкруги огинають, Беззвучно мигтить течія присадкуватих машин* (Бажан, Роки, 1957, 191); *Зійшло трохи більше години — і запорозька флотилія опинилася на траверзі острова, огинаючи його з лівого боку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 141); *Не раз.. огинав* [Дорошенко] *планету, та хоч де б він був,.. линув з думками сюди* [до Одеси] (Гончар, Тронка, 1963, 152).

2. Обхоплювати з боків: оточувати. *Передні війська Ружинського вже зазнавали втрат, доки два його бічні крила огинали Наливайка* (Ле, Наливайко, 1957, 313).

ОГИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм.* 1. Намагатися протидіяти чому-небудь. *А ось іде камбала. Вона розчепірилась на шнурі, настовбурчила всі свої плавники й огинається* (Вишня, I, 1956, 186); *Чабан Федь похапцем сідлав коня, затягуючи міцно попругу. Кінь огинався, ..одвертав голову, випинав живіт* (Смолич, V, 1959, 698).

2. Виявляти небажання що-небудь робити; ухилятися від чого-небудь. *Як Василь не пручався, не огинався, як не хмурився — а й він розреготався божевільній веселості товариша* (Мирний, IV, 1955, 130); *Можна було ще огинатися й зволікати, та бригадир підняв на цю справу партійну організацію.. й зрештою свого добився* (Ю. Янов., II, 1954, 130); *Були й такі, що трохи огинались та лінувалися. Робити робили, а без охоти і навіть в інших охоту намагались одбити* (Головко, II, 1957, 349).

3. Постійно перебувати де-небудь, звичайно без необхідності в цьому; крутитися. *Хлопцям давно вже набридло огинатися в холодній, напівтемній крамниці, і вони швидко посхоплювалися з прилавка* (Кир., Вибр., 1960, 397); *— Подумати... Дворянин, нащадок старовинного роду по тилах огинається!* (Гончар, Таврія.., 1957, 606); *Виходячи з приймальні парторга, вона майже наткнулася на Віру, що невідомо з яких причин огиналася біля дверей* (Руд., Вітер.., 1958, 128).

4. *рідко.* Догоджати кому-небудь, запобігати перед кимось, добиваючись уваги, ласки. *Я вже бачив, що і він, і вчитель огинались перед шляхтою, яка, може, і не варта їх* (Панч, На калин. мості, 1965, 57).

О́ГИР, а, *ч., рідко.* Те саме, що **жеребе́ць.** *Біля кузні кували підкови степовим жеребцям. Огирі тремтіли від гніву та іржали в самі небеса, згадуючи своїх подруг* (Довж., I, 1958, 227); *Базар аж клекотить: огирі хазяйські стоять рядами, як намальовані,— не купиш, хоч подивися!* (Кос., Новели, 1962, 135); * У порівн. *Дивися, огирем яким Сам пан круг тебе похожає, Уже* *чи добрим, чи лихим, А будеш панською ріднею, Хіба повісишся!..* (Шевч., II, 1963, 115).

ОГІРКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **огіро́к.** *Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп'янків, натрапив я на моркву* (Довж., Зач. Десна, 1957, 465); *На огірковій плантації вже порались чотири молодиці* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 81).

ОГІРО́К, рка́, *ч.* 1. *перев. мн.* Овочева городня рослина родини гарбузових із сланким стеблом і невеликими довгастими плодами. *Серед пасіки десь взялася кавуняча огудина, сплелась з бадилиною, березкою та з широким листом огірків* (Н.-Лев., II, 1956, 262); *Генріх під огірки відводив ліпший грунт і брав за них утридорога* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 200).

2. Довгастий зелений плід цієї рослини. *Він обговорював з нею докладно, що нову діжку треба вимочить добре, щоб огірки не пахли* (Коцюб., II, 1955, 285); *Стіл увесь був заставлений тарілками і блюдами з їжею.. Далі зеленіли пругкі ніжинські огірки, щойно вийняті з розсолу* (Мик., II, 1957, 290); * У порівн. *Не в шутку молодець був жвавий, Товстий, високий, кучерявий, Обточений, як огірок* (Котл., I, 1952, 166).

ОГІРО́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **огірко́вий.**

ОГІРО́ЧНИК [1], а, *ч.*, *бот.* (*Borago officinalis* L.). Однорічна трава, листя якої має запах свіжих огірків. *До салатних рослин належать: салат головчастий, салат-ромен, цикорій, крес-салат та огірочник* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 239).

ОГІРО́ЧНИК [2], а, *ч.* Юшка, зварена з солоними огірками. *Дуже корисні кислі плоди та овочі, а також вироби з кислих овочів: капусняк запорізький, ..огірочник по-домашньому, квасок* (Укр. страви, 1957, 18).

ОГІРО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **огіро́к.** *Показались ранні огірочки* (Н.-Лев., II, 1956, 370); *— А що в мене є?— сказав Трохим і достав з торбинки хліба, тарані скільки та огірочків* (Кв.-Осн., II, 1956, 409); *І хоч не розкішно було на столі, проте оця гаряча картопля в кожушках та хрумкотливі, наче свіжі, огірочки з погреба.. здалися Даньковi за найсмачніші у світі наїдки* (Гончар, II, 1959, 144); * У порівн. *Була дівка, як огірочок, а стала, немов черниця* (Коцюб., II, 1955, 33).

ОГІРЧИ́ННЯ, я, *с.*, *збірн.* Стебла, огудина огірків.

О́ГЛАВ, у, *ч.*, *заст.* 1. Зміст.

2. Заголовок. *Позолочений оглав горів на сонці: «Декларація прав вільної людини й громадянина»* (Кач., II, 1958, 34).

ОГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обгла́джувати.** *Мусій Шпичка огладив острішок вицвілого на голові волосся й протиснувся до порога* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 116).

ОГЛА́ДИТИ *див.* **огла́джувати.**

ОГЛАСИ́ТИ *див.* **оглаша́ти.**

ОГЛАСИ́ТИСЯ *див.* **оглаша́тися.**

ОГЛА́СКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **розголо́с** 1. *Участь громадських обвинувачів необхідна особливо у тих випадках, коли характер процесу заслуговує на те, щоб справа набула публічної огласки* (Рад. право, 4, 1960, 35); *— От хіба вам, Іро, і Валі виступити разом у районній газеті з статтею, так би мовити, дати огласку нашому місячнику* (Логв., Літа.., 1960, 46).

ОГЛАША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОГЛАСИ́ТИ,** ашу́, аси́ш, *док.*, *перех.* 1. *заст.* Оголошувати. *— Стражники їздили на конях,— розказував Грицько Вересай,— і огла́шали, щоб люди писалися в ополчення* (Бурл., О. Вересай, 1959, 6); *А ви — юродиві — тим часом, Поки нездужає капрал, Ви огласили юродивим Святого лицаря!* (Шевч., II, 1953, 281).

2. *рідко.* Наповнювати голосними звуками. *Над озером панувала цілковита тиша. Тільки сполохане птаство, ширяючи в височині, оглашало околиці тривожним криком* (Смолич, Прекр. катастр., 1957, 72).

3. *церк.* Оголошувати імена тих, що одружуються.

ОГЛАША́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ОГЛАСИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. *заст.* Оголошуватися. *Як огласилось: «Піймали, піймали!», то вона знов упала на дзиглик* (Стор., I, 1957, 375).

2. *рідко.* Наповнюватися голосними звуками. *Нарешті він зачіпається за камінчик, гепає на спину, і вулиця оглашається його ображеним і обуреним ревом* (Смолич, II, 1958, 24).

ОГЛАШЕ́ННИЙ, а, е. 1. *розм.* Який поводиться безглуздо, недоладно, шумно; божевільний. *Тут як зарегочеться народ, і..: — Тю-тю, дурний! Та то не живий* [солдат], *то намальований. Хіба тобі повилазило? Отто, оглашенний, не розбере!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 19); *Вже ніяка либонь сила не могла одірвати від мотузків безпутнього батька Лукії, оглашенного дзвонаря* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 380); * У порівн. *Начальник* [станції] *в сінях знов кричав, мов оглашенний* (Фр., X, 1954, 196).

2. *церк.* Оголошений готовим, бажаючим прийняти християнство. [Люцій:] *В громаді нашій він не оглашенний, та ще й не знає він науки віри* (Л. Укр., II, 1951, 500).

ОГЛЕ́ДІТИ *див.* **огляда́ти.**

ОГЛЕ́ДІТИСЯ *див.* **огляда́тися.**

ОГЛОБЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **голобе́льний.** *І все кобилок поганяє* [Меркурій], *Що оглобельна аж брикає* (Котл., I, 1952, 80).

ОГЛО́БЛЯ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **голо́бля.** *Знала кобила, нащо оглоблі била; тепер хоч хвостом вези!* (Укр.. присл.., 1955, 230); *Чотири пароконки з дзвониками на дугах, з рушниками на оглоблях.. шукали виходу, летячи прямо повз кулемет на площу* (Довж., I, 1958, 153); *Я безнадійно набиваю рептух пирію, під'в'язую коневі до оглоблі* (Кос., Новели, 1962, 52).

ОГЛУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **оглу́хнути, оглу́хти.** *Снайпери били по наших амбразурах. А ми, оглухлі й осліплі, виконували накази шахтаря Чудина* (Ю. Янов., II, 1954, 138); *Снаряд за снарядом по ордах чужинця Оглухлий обвалював артилерист* (Перв., II, 1958, 426).

ОГЛУ́ХНУТИ *і* **ОГЛУ́ХТИ,** хну, хнеш, *док.* Втратити здатність чути; стати глухим. *Тілько я, мов окаянний, І день і ніч плачу На розпуттях велелюдних, І ніхто не бачить, І не бачить, і не знає — Оглухли, не чують* (Шевч., I, 1963, 329); *Я поїхав відвідати мойого* [мого] *старого приятеля Гриця. Він давно оглух і тяжко з ним перебалакувати* (Стеф., I, 1949, 216); *Орлюк.. кричав у телефонну трубку. І чи тому, що ніхто вже йому не відповідав, чи тому, що оглух від вибухів, чи що вороги вже справді були близько, обличчя його відбило страждання* (Довж., I, 1958, 285).

ОГЛУ́ХТИ *див.* **оглу́хнути.**

ОГЛУША́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оглуша́ти.**

ОГЛУША́ТИ *див.* **оглу́шувати.**

ОГЛУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оглуши́ти.** *Оглушений і осліплений блискавкою, Іван спинився, закрив очі рукою* (Кол., Терен.., 1959, 369); *— Коли говорять не дуже голосно, я все можу розуміти і трохи можу розмовляти,— повільно відповів гість і потер рукою оглушене вухо* (Собко, Звич. життя, 1957, 273); *Іноді і сам падав* [Федір] *замертво, оглушений шворнем* (Гончар, Таврія, 1952, 17); *Рифка.. сиділа, оглушена тими словами свого мужа* (Фр., V, 1951, 397); * Образно. *Він щодня похмеляється в селі або в місті й підібрав собі для кумпанії таких же випивак.. Ходять* *день у день оглушені самогоном, займатися господарством їм ніколи* (Козл., Сонце.., 1957, 24).

ОГЛУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оглуши́ти.** *Лікарі твердять, що оглушення, викликане безперервним шумом протягом чотирьох годин, зникає у людини лише через шістнадцять годин* (Наука.., 12, 1960, 43).

ОГЛУШИ́ТИ *див.* **оглу́шувати.**

ОГЛУ́ШЛИВИЙ, а, е. 1. Який оглушує своїм шумом, гуркотом і т. ін. *Чути скажений клекіт, писк, скрип і ляск парової машини, перемішаний з оглушливим шумом води і криком робітників* (Фр., I, 1955, 364); *З виттям і оглушливим грюкотом накинулися на нього* [пароплав] *чорні вали, кинули ним, як соломинкою, назад* (Ірчан, II, 1958, 329).

2. Який доводить до стану непритомності; запаморочливий (про біль, удар і т. ін.). *Він відчув тупий, оглушливий біль в голові, в очах потемніло, у вухах сильно задзвеніло* (Трубл., Шхуна.., 1940, 122).

ОГЛУ́ШЛИВО. Присл. до **оглу́шливий** 1. *В лузі понад річкою.. оглушливо цвірінчали по-дурному зраділі горобці* (Коз., Гарячі руки, 1960, 128); *Голосно, навіть оглушливо гриміли репродуктори* (Кучер, Прощай.., 1957, 246).

ОГЛУ́ШНИЙ, а, е. Те саме, що **оглу́шливий.** *Оглушні крики «віват» загули під склепінням, забилися в вікна з кольоровим склом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 99); *Вже падаючи, потьмарений від оглушного удару, Віталій Примаков бачив, як котиться.. його новенький студентський кашкет* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 57).

ОГЛУ́ШНО. Присл. до **оглу́шний.** *Безладно стрекотали автомати. І раз по раз оглушно били важкі гармати* (Рибак, Зброя.., 1943, 194).

ОГЛУ́ШУВАТИ, ую, уєш *і* **ОГЛУША́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ОГЛУШИ́ТИ,** лушу́, лу́шиш, *док., перех.* 1. Шумом, гуркотом і т. ін. на деякий час притуплювати слух кому-небудь, позбавляти його гостроти. *Хвилі гуділи все дужче, все неспокійніше і тривожніше, оглушуючи самих себе* (Л. Укр., III, 1952, 590): *Не встигає* [подорожній] *збагнути, звідки той шурхіт, як знизу оглушує його чийсь гучний і наляканий, видно, голос* (Міщ., Сіверяни, 1961, 222); *Коли ж Абібула дійшов до базару, його оглушив такий клекіт життя, що після тиші став нестерпучим* (Коцюб., II, 1955, 124).

2. Доводити до стану непритомності сильним ударом по голові. *Сахно шарпнулася, удар у тім'я засліпив її і оглушив. Останнє, що бачила вона, непритомніючи,— це як Чіпаріу висадив стільцем вікно і виплигнув на вулицю* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 86); *Дальшим снарядом відкинуло Булгакова геть від кулемета і тяжко його оглушило* (Ле, Мої листи, 1945, 122).

3. *перен.* Надзвичайно вражати; приголомшувати. *Мов удар обуха в тім'я, так оглушили ті слова Захара Беркута* (Фр., VI, 1951, 48); *Він випалює слово, яке, на його думку, може зразу оглушити* (Ю. Янов., IV, 1959, 18).

О́ГЛЯД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **огляда́ти** і *рідко* **огляда́тися.** *Доктор Гальванеску сповістив, що огляд його господарства Сахно може почати завтра з шостої ранку* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 31); *Часто в задній стінці житла робили віконце.. для огляду садиби за хатою* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 9).

◇ **Без о́гляду:** а) *(на кого — що)* незважаючи на кого-, що-небудь, нехтуючи кимось, чимось. *Без огляду на себе, сміло і щиро.. Стояв ти за громадське діло* (Фр., X, 1954, 265); б) необережно, необачно. [М е л а ш к а:] *Віддалась я без огляду, похапком, ніби здуріла на той мент... Звісно, молода була — дурна...* (Кроп., IV, 1960, 10); *Пам'ятаєш мудру раду — Не пускатись в згубний мир? Ти ж подався без огляду І налучив просто в вир* (Граб., I, 1959, 337); **З о́глядом** — обережно, обачно. [М а р и н а:] *Як бачиш, не зуміла покохати з оглядом, не знаю в кого така вдалась* (Кроп., V, 1959, 493); **З о́гляду** *на що:* а) через це, тому. *Маємо чимало вже матеріалу для збірника.. З огляду на це останнє я прохав би Вашого дозволу друкувати не всі Ваші вірші, а частину* (Коцюб., III, 1956, 245); б) зважаючи, беручи до уваги. *Треба ще буде у Відні та в Мілані забавити конечне для залагодження справ літературних (з огляду на нову роботу)* (Л. Укр., V, 1956, 417); *Згодом нам стало відомо, що з армій він демобілізований давно.., а військову форму одяг сьогодні нехай і всупереч уставу, але з огляду на виключну урочистість дня* (Смолич, День.., 1950, 46); **Купи́ти (роздобу́ти) за три о́гляди,** *жарт.*— вкрасти. *Тут посел* [посол] *аж ось вернувся, На кобилу роздобувся, І не набір, не за гроші, За огляди три хороші* (Манж., Тв., 1955, 172); **Ні під я́ким о́глядом** — ні за яких умов, обставин; ні в якому разі.

2. Обстеження з метою перевірки, контролю, виявлення чого-небудь недозволе́нного і т. ін. *В Одесі були прикрості: суворий огляд на границі, негода і те, що нікого з приятелів не застала вдома* (Л. Укр., V, 1956, 414).

3. *мед.* Обслідування з метою з'ясування стану здоров'я. *Зулькарнай повіз сина в Орськ, до російського лікаря, а той наказав покласти його на два роки в гіпсове ліжко.., а коли минуть два роки, знову привезти для огляду* (Тулуб, В степу.., 1964, 154); *Володька Беркут був недокрівний, кволенький, і дивно, як його не забракували на медичному огляді під час прийому до школи* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 54).

4. Офіційне обстеження військових частин командуванням. *Під час огляду обслуги стоять всюди на місцях в бойовій готовності* (Гончар, II, 1959, 389); *На другий день, під час огляду дивізій маршала Нея, Наполеон насторожено обернувся в той бік, звідки долинув гуркіт, схожий на грім* (Коч., Зол. грамота, 1960, 362).

5. Стисле повідомлення про ряд подій, явищ і т. ін., поєднаних спільною темою. *Не вдаючись в ширший огляд літературний, скажемо коротко: вони* [Г. Е. Лессінг, В. Г. Бєлінський] *вказали, що найвища ціль літератури.. є чоловік* (Фр., XVI, 1955, 44); *Під Новий рік у клубі письменників відбувався традиційний вечір. Доповідач робив огляд за минулий рік* (Панч, В дорозі, 1959, 330).

6. Публічне ознайомлення з чим-небудь (з метою оцінки, перевірки і т. ін.). *—Ліді Шепель,— сказав Юрій Юрійович,— доручаю бути організатором наших оглядів газет* (Донч., V, 1958, 394); *До цього часу Ольга бувала в Народному домі лише з нагоди таких парадних оказій, як новорічний бал, ..концерти, огляд мод* (Вільде, Сестри.., 1958, 463); *Огляд художньої самодіяльності.*

ОГЛЯДА́ЛЬНИК, а, *ч., спец., рідко.* Те саме, що **огля́да́ч** 2. *А там, де состави готувалися в дорогу, все було як два десятки років тому: примітивна застаріла техніка, оглядальники і слюсарі, які тягали на собі по коліях деталі* (Роб. газ., 29.I 1965, 2).

ОГЛЯДА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец., рідко.* Жін. до **огляда́льник.**

ОГЛЯДА́ННЯ, *я*, *с.* Дія за знач. **огляда́ти** і **огляда́тися** 1, 2. *Вона стояла з очима, зверненими на брата й дівчину коло нього, і неначе забулася в огляданні їх* (Коб., III, 1956, 172); *Там, у лікарні, йому думалося, ніби ніколи не скінчаться всі вимірювання температури, огляданнл горла* (Собко, Звич. життя, 1957, 117); *Ніякої економії сил та руху, ніяких оглядань ні на що! Ми востаннє в житті змагалися у футбол. І ми перемогли* (Ю. Янов, II, 1954, 27).

ОГЛЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОГЛЯ́НУТИ**, ну, неш *і розм.* **ОГЛЕ́ДІТИ**, *рідко* **ОГЛЯ́ДІТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Уважно розглядати кого-, що-небудь з усіх боків; обдивлятися. *Євгеній пильно оглядав чоловіка, що, кланяючися, наближався до нього* (Фр., VII, 1951, 320); *Та маляр той не прийняв до себе Тараса. Оглянувши його ліву руку, він сказав, що Тарас ні до якого діла не здатний* (Мирний, V, 1955, 310); *Орлюк оглянув своїх гостей, руїни навколо й величну далечінь Задніпров'я* (Довж., I, 1958, 345); *Офіцер.. перечитав папірець і оглядів нас поглядом людини, що цінувала вартість худоби* (Досв., Вибр., 1959, 180); * Образно. *А тим часом місяць пливе оглядать І небо, і зорі, і землю, і море* (Шевч., I, 1963, 105).

2. Послідовно розглядати з метою обстеження, ознайомлення з чимось, виявлення чого-небудь і т. ін. *Латин так дома спорядивши, Кругом все в хатах оглядав* (Котл., I, 1952, 171); *Давид ходив по двору, оглядав стіни, про себе щось розраховуючи* (Головко, II, 1957, 17); *Огледівши всі кутки.., він тихо вернувся до кімнати* (Мик., II, 1957, 167).

3. Визначати стан здоров'я, характер захворювання і т. ін. кого-небудь; обстежувати. *Тимка оглядала молоденька, затягнута в білий халатик дівчина. Вона послухала його трубкою* (Тют., Вир, 1964, 293); *Військфельдшер оглянув Цибулька, послухав пульс* **і**, *безнадійно похиливши голову, пішов до Каюмова* (Кучер, Чорноморці, 1956, 280).

4. *перен.* Розглядати, оцінювати що-небудь у сукупності з певної точки зору (у статті, промові і т. ін.). *Оглядаючи шлях, пройдений нашою радянською літературою за сорок років свого існування, можна сьогодні з гордістю сказати, що вона на всіх етапах розвитку була вірним помічником Комуністичної партії* (Мал., Думки.., 1959, 3).

5. *тільки недок.*, *діал.* Бачити. *Одного ранку — бодай такого ніхто не оглядав! — сказано мені, що на черзі Андрійко у некрути...* (Вовчок, I, 1955, 275).

ОГЛЯДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОГЛЯ́НУТИСЯ**, нуся, нешся *і розм.* **ОГЛЕ́ДІТИСЯ**, *рідко* **ОГЛЯ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Роздивлятися навколо себе. *І козак почав оглядатися та озиратися у вечірній млі та вишукувати криницю* (Вовчок, I, 1955, 317); *Данило вискакує на хистке купиння, оглядається довкола, водячи браунінгом* (Стельмах, II, 1962, 57); *Встала мати, Кругом оглянулась, взялась За биту голову руками І тихо, мовчки за возами Марою чорною пішла На Тібр* (Шевч., II, 1963, 295); *Ніна на секунду зупинилась, огледілась* (Коп., Земля.., 1957, 132).

2. *док.*, *тільки* **огля́нутися**. Обертаючись, дивитися назад. *Пішов степом сіромаха, Сльози утирає. Довго, довго оглядався, Та й не видко стало* (Шевч., I, 1951, 146); *Я не біг,. хоч чулося — летів би, Але йшов і йшов, не оглядався* (Фр., XIII, 1954, 339); [Олеся:] *Кажуть, що діти неповинні в гріхах батьків своїх, а от я ніби повинна — немов сором стоїть у мене за спиною, і я боюсь оглянутись* (Кроп., II, 1958, 270); *Крутнулася* [дівчина] *і пішла геть. А я стояв і дивився: невже не оглянеться, невже так і зникне назавжди? Але вона оглянулась* (Чаб., За півгодини.., 1963, 8).

◇ **Не всти́гнеш (не встиг** *і т. ін.*) [і] **огля́нутися (огле́дітися); І не огля́нешся (огля́нуся, огле́димося** *і т. ін.*) — дуже швидко. *Не вспіла* [не встигла] *мати оглянутись, вже у Марусі і готов обід* (Кв.-Осн., II, 1956, 49); *Не раз він чув жалі та скарги на скороминущість людського життя. Промайнуло, як сон, пролетіло мигцем* [миттю], *не встиг і оглянутись...* (Гончар, Тронка, 1963, 308); *Так мені якось час збігає по-дурному, що й не оглянуся, коли день минеться* (Коцюб., III, 1956, 178); — *Се добрий тобі десь сон приснився,— каже свекруха.—.. Треба визирати Данила. І не огледимось, як притягнуть* (Вовчок, I, 1955, 64).

3. *на що*, *перен.* Розглядати, оцінювати що-небудь у сукупності з певної точки зору. *Сей день завжди якось неприємний, бо мимоволі оглядаюсь назад, «на путь минулу»* (Л. Укр., V, 1956, 397); *Оглядаючись на попередні свої «Вечірні розмови», я помічаю, що чимале місце в них віддано проблемам моралі* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 100); // *на кого—що.* Рахуватися з ким-, чим-небудь, зважати на когось, щось. *Поки що моє діло робити, ні на кого не оглядаючись, окрім Вас* (Л. Укр., V, 1956, 75); // Побоюватися, остерігатися кого-, чого-небудь. *Не все, писане Пушкіним.., дійшло до нас, поет-бо не раз палив свої папери, а те, що дійшло, писалося, завжди оглядаючись на цензуру та на шпигів* (Рильський, X, 1962, 32).

4. *тільки док.* Помітити або згадати що-небудь; спохватитися, схаменутися. *Узяли Чіпку п'яного, силоміць посадили в чорну.. Надвечір оглянуться товариші, нема між ними Чіпки* (Мирний, I, 1949, 264); *Евеліна незчулася, як Бальзак виплигнув з ландо, огледілась, коли він був уже біля возів* (Рибак, Помилка.., 1956, 80); *Зінько лаштувався їхати на ярмарок у Чорновус. Оглядівся, аж нема того лантуха, що треба було взяти з собою* (Гр., II, 1963, 411).

5. *тільки док.*, **огле́дітися, огля́дітися.** Звикнути, призвичаїтися до оточення, умов. *Оглялілась трошки наша Івга, прислухалась, роздивилась і стала меж народом пропихатись* (Кв.-Осн., II, 1956, 274).

6. *тільки док.*, *на кого*, **огля́нутися.** Те саме, що **згля́нутися** 2. *Ой, оглянься хоч разочок, Моя доле на мене!* (Пісні та романси.., II, 1956, 14); — *А на мою думку, її помилувати слід! — замовив слово вчитель.. — Треба оглянутись на неї — вона ж дитині вашій цілий місяць за матір була* (Л. Янов., I, 1959, 48).

7. *тільки недок.* Пас. до **огляда́ти** 1—4.

ОГЛЯ́ДА́Ч, огля́дача́, *ч.* 1. Автор газетного, журнального і т. ін. огляду, а також особа, яка робить огляди по радіо й телебаченню. *Західні оглядачі зазначають, що Радянський Союз досяг великих успіхів у галузі зовнішньої політики і має намір і далі проводити політику миру* (Рад. Укр., 3.I 1971, 3).

2. *спец.* Працівник, який провадить огляд чого-небудь з метою перевірки, контролю і т. ін.; // Залізничник, що перевіряє технічний стан вагонів. *Оглядачі зустрічають поїзд на вхідній половині станції, перевіряючи колеса на ходу* (Роб. газ., 18.II 1966, 1).

ОГЛЯ́ДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **огля́да́ч**.

ОГЛЯ́ДИНИ, дин, *мн.* 1. *етн.* Обряд знайомства батьків молодого (молодої) з житлом, господарством своїх майбутніх сватів; розглядини. *У суботу заслав Чіпка старостів до Максима. У неділю були оглядини в Чіпки* (Мирний, I, 1949, 357); [Тетяна:] *То ти ж її* [молоду] *привезеш до нас, покажеш? Може б, ми з старим поїхали на оглядини: так годиться* (К.-Карий, III, 1961, 31).

2. *розм.* Те саме, що **о́гляд** 1, 3. *Начальник цеху оглянув з голови до ніг Рубіна. Оглядини ці, очевидно, задовольнили його* (Сенч., Опов., 1959, 18); *Підвелася*

[Ольга] *і, навіть не поївши, пішла оглядати господарство. Оглядини не принесли їй радості* (Ткач, Жди.., 1959, 71); *Перемучився я так місяць і поїхав до Києва, до спеціаліста-професора. Що мені коштувало і нервів і грошей (40 корон кожні оглядини)* (Коцюб., III, 1956, 439).

ОГЛЯ́ДИСТИЙ, а, е, *розм.* Нерішучий, боязкий. *Сумніви та побоювання.. остаточно перейняли обережного та оглядистого Оксентія Нечипорука* (Смолич, Мир.., 1958, 77).

ОГЛЯ́ДІТИ *див.* **оглядáти.**

ОГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **оглядáтися.**

ОГЛЯ́ДКА, и, *ж.*, *розм.* Дія за знач. **оглядáтися** 2. *Ось вартовий зупинився над баком, постояв, мовби прислухаючись до самого себе.. Потім швидко бере кружку і, зачерпнувши води, підтюпцем, з оглядками несе її до дверей камери* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 123); *Без щоденної пильної оглядки на перейдене хіба можна зазирнути в прийдешнє* (Шовк., Людина.., 1962 295).

◇ **Без огля́дки** — дуже швидко, поспішно, не оглядаючись. *Мужик оторопів.. Він мерщій вернувсь додому і всю дорогу мчався без оглядки* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 36); **З огля́дкою** — обережно, обачно. — *Ну, і все. Розходьмося, хлопці. Та з оглядкою* (Головко, II, 1957, 572); *Говорила* [Наталка] *з оглядкою, зважуючи кожне слово, боячись, як би не сказати чогось зайвого* (Добр., Очак. розмир, 1965, 24).

ОГЛЯ́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обáчний** 1. *Жаль, тілько, що Хане Гольдбаум така страшно розумна жінка, така страшно запопадлива і оглядна газдиня, така страшно недобродушна мати!* (Фр., II, 1950, 78); *Кошовому кортіло якось-то по-приятельському попередити нового голову, щоб був оглядний* (Ле, В снопі.., 1960, 24).

ОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Властивість за знач. **огля́дний.** *Дивуюся тобі, Іване Григоровичу, так любити життя і безрозсудно занедбати людську оглядність* (Ле, Ю. Кудря. 1956, 311).

ОГЛЯ́ДНО, *рідко.* Присл. до **огля́дний.** *Як повільно, оглядно йшов Максим!* (Фр., VI, 1951, 123); *Новий голова не помічав, як оглядно вдивлявся Нечай у темряву на всі боки, дбаючи про безпеку для свого наступника* (Ле, В снопі.., 1960, 25).

ОГЛЯДО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **óгляд** 5. *Широко відзначила ювілейну дату Шевченка, зокрема, польська преса. Крім статей оглядового характеру, тут надруковано ряд матеріалів про взаємини Шевченка з польськими революціонерами і культурними діячами* (Рад. літ-во, 1, 1962, 105).

2. Признач. для спостереження, оглядання. *Василь згадав те напружене чекання, коли крізь оглядову щілину танка ясніло й ясніло повітря, далі й далі відходила нічна темрява* (Ю. Янов., II, 1954, 99); *Оглядове вікно.*

ОГЛЯ́НУТИ *див.* **оглядáти.**

ОГЛЯ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огля́нути** 1—4.

ОГЛЯ́НУТИСЯ *див.* **оглядáтися.**

ОГН... *див.* **вогн...** *(крім слів, розроблених на* **огн...**); *напр.:* **огневи́й, огнеди́шний, огне́нний, огнецвíт** *і т. ін. див.* **вогневи́й, вогнеди́шний, вогне́нний, вогнецвíт** *і т. ін.*

ОГНЕКРИ́ЛИЙ, а, е, *поет.* Який має вогненні крила. *І згори глядить так грізно Огнекрилий херувим* (Фр., X, 1954, 394); * Образно. *Змагання! Ще більше, ще далі! З вершин на вершину — до цілі! Вирізуй на твердім металі Слова боротьби огнекрилі!* (Рильський, I, 1956, 128); *Як народу сила огнекрила Мури всі, фортеці всі змела,— На порозі Смольного зустріла Леніна смуглявочка мала* (Бичко, Сійся.., 1959, 70).

ОГНЕЛИ́КИЙ, а, е, *поет.* Подібний до вогню. *Коли серпанок опліта світання І сонце встане огнелике, Ні слова більше про кохання...* (Забашта, Вибр., 1958, 28); *У вибухах огнеликих здригається тіло гори* (Перв., Вибр., 1940, 33); * Образно. *Зі мною гвардія велика, Зі мною слава огнелика, Мій комсомол, моє життя* (Мал., Запов. джерело, 1959, 6).

ОГНЕПА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Те саме, що **вогнепáльний.** *Огнепальна зброя.*

2. *діал.* Палаючий. *Червона постать Люцини, як та огнепальна купина серед зеленого листу, звернула на себе його очі* (Н.-Лев., I, 1956, 198).

ОГНИ́ВО, а, *с.* 1. *заст.* Сталева пластинка в замку кремінної рушниці, об яку вдаряється кремінь.

2. *заст.* Кресало. *У Людну палату увійшло кілька чоловік — в темних свитках, підперезані широкими ремінними поясами, з кишенями на них для ножів, огнива, солі* (Скл., Святослав, 1959, 38); * Образно. *Дощик, дощик голубий, Колосків не оббий Зливами-приливами, Хмарами-огнивами* (Мал., Звенигора, 1959, 30).

3. *діал.* Кожен з чотирьох стовпів, на яких тримається покрівля оборогу. * Образно. *Літературна мова.. робиться справді репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним огнивом, що сполучає їх в одну органічну цілість* (Фр., XVI, 1955, 338).

4. *діал.* Кільце. *Пружини старого годинника тріскали й відлітали колісця й дрібні огнива ланцюжка розкручувались у різні сторони* (Кобр., Вибр., 1954, 9).

ОГНИЩА́НИН, а, *ч.*, *іст.* У Давній Русі X—XII ст. — головний управитель князівських маєтків. *Не злякалися міщани, Як половці надтягли; Самі старші огнищани Заборола облягли* (Фр., XIII, 1954, 372); *Не по честь свою і не заради слави йдуть нині на княжий суд люди. Той переорав межу чи перетесав знамено.., той убив огнищанина, княжого тіуна чи посадника* (Скл., Святослав, 1959, 53).

О́ГНИЩЕ, а, *с.* 1. *див.* **вóгнище.**

2. *іст.* Князівський дім. *Серед адміністрації князівського господарства були: огнищний тіун, управитель всього князівського дому — огнища* (Іст. УРСР, I, 1953, 64).

О́ГНИЩНИЙ, а, е. Прикм. до **óгнище** 2. *Огнищний тіун.*

ОГНІ́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* Розгніватися. [Б а б и ч:] *А я би тобі, куме, щось сказав, та боюся, щоб ти на мене не огнівався* (Фр., IX, 1952, 139).

ОГНІЗДИ́ТИСЯ, и́ться, *док.*, *розм.* Помостивши гніздо (гнізда), оселитися де-небудь (про птахів). *Усі чорногузи огніздилися в Замисловичах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 196).

ОГО́, *виг.* Уживається при вираженні здивування, захоплення, застереження і т. ін. з приводу чогось надзвичайного, несподіваного, непередбаченого і т. ін. *А колись співали, ого, ще як!* (Л. Укр., II, 1951, 36); *На дні ями проступають бульки, чути якийсь клекіт..— ого, то вже знак, що пора забивати яму!* (Фр., IV, 1950, 7); *Стис удлище, підсік.. Ого, нівроку! Немов струна, співає волосінь, І короп кидається у глибінь* (Рильський, II, 1960, 121); — *Не конверт, а конвент! Це таке, брат, Вутанько, що ого! Туди тільки наймудріших збирають...* (Гончар, II, 1959, 186); — *Ти краще щиненята притримуй,— сміється Євген. — Вони в мене на цурці ого як тримаються,— анітрохи не ображається хлопчак* (Стельмах, I, 1962, 215).

ОГОВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оговори́ти.** *Після тієї зустрічі були ще й інші, неоговорені, а інколи й оговорені мовчазно, самими серцями* (Чаб., Тече вода.., 1961, 20).

ОГОВОРИ́ТИ *див.* **огово́рювати.**

ОГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОГОВОРИ́ТИ**, ворю́, во́риш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Те саме, що **обгово́рювати.**

2. Те саме, що **домовля́тися.**

ОГОВО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, *діал.* Відговорюватися, відмовлятися. *Оговорюються, що їм треба багацько діла робить* (Номис, 1864, № 10064).

ОГО́ВТАТИ *див.* **ого́втувати.**

ОГО́ВТАТИСЯ *див.* **ого́втуватися.**

ОГО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГО́ВТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Привчати виконувати чиюсь волю, робити слухняним, покірним; приборкувати, приручати. *Німці відразу зуміли загнуздати українських націоналістів, оговтати і впрягти до свого воза* (Мельн., Коли кров.., 1960, 67).

ОГО́ВТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОГО́ВТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Призвичаюватися до кого-, чого-небудь; освоюватися. *Мешканці сорок дев'ятого номера поволі оговтувались. За кілька хвилин уже можна було розібрати, що в приміщенні є ліжко, невеличкий столик, два скалічені стільці* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 9); *А як оговталась* [панночка], *обжилася, то пізнали ми тоді, де воно в світі лихо живе* (Вовчок, I, 1955, 109); *Василина оговталась з людьми, привикла до Стеблева* (П.-Лев., II, 1956, 125).

2. Повертатися до нормального стану; врівноважуватися. *Тріщання юзів, деркотіння морзів і якесь дзижчання зразу його приголомшило, але він хутко оговтався і ступив уперед* (Сам., II, 1958, 243); *Оговтавшись від першої звістки, Андрій уже спокійніше почав обдумувати слова кондуктора* (Панч, I, 1956, 303); *Ввели полоненого обера, який уже встиг трохи оговтатись і прикидався простачком* (Кучер, Голод, 1961. 137); *Нехай хтось вибачить за якийсь такий безладний лист, але я ще не оговталась з дороги* (Л. Укр., V, 1956, 415).

3. Навчатися розсудливо, статечно поводитися. *Сільська молодь марила ним* [вчителем], *а поважні чоловіки казали:— Молодий іще трохи, та нічого: оговтається — буде робити, як пани не з'їдять* (Вас., I, 1959, 135); *Молода дружина Максимова все дожидала, що чоловік оговтається.. Але не діждалася спокою і стала пригубляти з горя й сама, дедалі більше та частіше* (Вол., Місячне срібло, 1961, 180).

ОГО-ГО́, *виг.* Уживається при вираженні сильного здивування, захоплення і т. ін. з приводу чогось надзвичайного, несподіваного, непередбаченого і т. ін. *А голос у діда — ого-го! Вночі вийде, як тюкне на собаку якимось диким степовим голосом,— аж мороз піде по шкурі* (Вас., II, 1959, 527); *Ще ого-го які кремезні, Стоять* [дуби] *сто років, мов залізні* (Мур., Осінні сурми, 1964, 16);— *Тоді тримайся його, бо це хлопець ого-го який!* (Стельмах, II, 1962, 401).

ОГО-ГО-ГО́, *виг.* Уживається при вираженні дуже сильного здивування, захоплення і т. ін. з приводу чогось надзвичайного, несподіваного, непередбаченого і т. ін. — *Багатий кажеш? — Десятин на сотню землі. — Ого-го-го! — загоготав городничий* (Мирний, I, 1954, 262); *Тільки чується: — Панас Гичка? Оце ти? — Оксене... — І Гнат тут? Ого-го-го! Куди? Звідки?* (Тют., Вир, 1964, 335).

ОГО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оголи́ти.** *В цю мить на оголеній вітром од снігу латці шосе в шаленому кар'єрі зацокотіли кілька десятків підків* (Головко, II, 1957, 570); *В цю хвилину я не бачив Інни, але ясно уявляв собі, як вона картинно заломлює свої тонкі.. оголені по плечі руки* (Ткач, Жди.., 1959, 63); // *у знач. прикм. Кострубаті й присадкуваті верби з обох боків дороги міцно чіплялися оголеним корінням за землю* (Коцюб., I, 1955, 308); *Входять козаки з оголеними шаблями* (Корн., I, 1955, 235); — *Значить, лівий фланг оголений,— майнуло в голові комбрига,— і німець пішов саме сюди* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9); * Образно. *В ній* [пісні] — *оголена людська душа,— яка мучиться й страждає* (Ю. Янов., IV, 1959, 111).

ОГО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **ого́лений.** *Дубок похитувався серед гавані на якорі. Він був цілком безлюдний. На щоглах лише блоки вгорі порушували оголеність дерева* (Ю. Янов., II, 1958, 47).

ОГО́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **оголи́ти** і **оголи́тися.** *Оголені і якісь соромливі у своєму оголенні віти каштанів погойдувались за вікнами* (Рибак, Помилка.., 1940, 192); *Левицькому були близькі принципи гоголівського гумору і насамперед нещадне оголення засобами комічного потворних недоладностей соціального побуту* (Рад. літ-во, 1, 1957, 91).

2. *геол.* Місце, де гірські породи виходять на поверхню. *Кілька років тому поблизу села Кутлугузиного.. я знайшов оголення зелених глин, зеленувато-сірих пісків і пісковиків* (Наука.., 11, 1965, 61).

ОГОЛИ́ТИ *див.* **ого́лювати.**

ОГОЛИ́ТИСЯ *див.* **ого́люватися.**

ОГОЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **зубо́жіти** 1.— *Нам аби маленький подарочок,— як то говорять: З миру по нитці — голому сорочка. — Щоб не довелося мирові оголіти!* (Вовчок, I, 1955, 78).

ОГОЛО́МШЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оголо́мшити.** *Ядзя вернулась додому з головкою, оголомшеною компліментами* (Кобр., Вибр., 1954, 91).

ОГОЛО́МШИТИ *див.* **оголо́мшувати.**

ОГОЛО́МШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГОЛО́МШИТИ**, шу, шиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **приголо́мшувати.** *Він міркував собі, що коли у Бенедя що злого на думці, то таке пряме питання оголомшить і змішає його* (Фр., V, 1951, 392); *Вона майже з півроку не була в місті, й воно її.. тепер оголомшило з своїм барвним багатством вистав, усяких барвних матерій, черевиків, хусток* (Коб., III, 1956, 470).

ОГОЛОСИ́ТИ *див.* **оголо́шувати.**

ОГОЛОСИ́ТИСЯ *див.* **оголо́шуватися.**

ОГОЛО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оголоси́ти.** [Панни:] *Сумною звісткою, вмить оголошеною, Нам на горе прийшлось тут з'явитися* (Кроп., V, 1959, 227); // **оголо́шено**, *безос. присудк. сл.* — *Війну оголошено! — сказала Олександра Василівна* (Довж., I, 1958, 431).

ОГОЛО́ШЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **оголоси́ти.** *Наше мистецтво починається задовго до оголошення спектаклю, задовго до репетиції та першого читання п'єси* (З глибин душі, 1959, 38); *В ніч на 12 (24) червня 1812 року війська Наполеона без оголошення війни перейшли прикордонну ріку Німан і почали вторгнення в Росію* (Ком. Укр., 8, 1962, 43).

2. Повідомлення, оповіщення про що-небудь. *Галаслива юрба збігалася до магістрату.. вислухати королівський універсал.. або якесь оголошення* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 384); *На дверях висіло оголошення, що сьогодні в приміщенні агітпункту буде прочитано для виборців доповідь* (Донч., V, 1957, 236).

ОГОЛО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГОЛОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док.*, *перех.* 1. Розкривати, робити відомим що-небудь; розголошувати щось.— *Подальший шлях мій і моїх військ оголошувати не стану,— урочисто диктував генерал* (Гончар, II, 1959, 274); *Хто має гарячую віру в собі, Нехай не ховає, нехай оголосить — Та віра, як прапор, відвагу приносить В зневірений розум, у душі слабі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 329).

2. Публічно повідомляти, заявляти про що-небудь;

доводити щось до відома багатьох, усіх; об'являти. — *Двісті двадцять два і два в остачі!* — *урочисто оголошує Ксеня* (Стельмах, I, 1962, 380); *А рішенець певне нам оголосять не пізніш, як завтра* (Л. Укр., III, 1952, 407); *Надходила осінь 1943 року. Німці оголосили Київ воєнною зоною* (Ю. Янов., II, 1954, 42); *Другого дня я оголосив наказ про те, що.. учень 3-го класу Петро Ковалець зараховується до третього класу «А»* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 231); // *ким.* Публічно називати, визнавати когось ким-небудь. — *Оголошую його професором. І передаю йому на щастя.. свою задачу* (Довж., I, 1958, 477); *Одного з його матросів оголосили японським шпигуном* (Гончар, Тронка, 1963, 154); *Його спеціальність була така дивна і незрозуміла, що всі вважали за краще посміюватися з нього і оголосити диваком* (Ів., Вел. очі, 1956, 30); // Офіційно виносити, висловлювати кому-небудь (догану, подяку, попередження і т. ін.). *З їхньої розмови Анатолій зрозумів, що батькові оголосили сувору догану з попередженням* (Руд., Остання шабля, 1959, 407); *Мені лише оголосять громадську подяку за врятування дитини. Але ж це обов'язок кожного чесного громадянина* (Логв., Давні рани, 1961, 63).

◇ **Оголо́шувати (оголоси́ти) во́лю** *чию* — офіційно повідомляти про виконання чийогось бажання, про чиєсь розпорядження.

3. Офіційно заявляти про початок чого-небудь. *Ні намету не мав* [Святослав], *ні постелі, й ніколи не рушав на ворогів своїх, не оголосивши війни* (Довж., I, 1958, 293); *Секретар партійної організації Іван Іванович Бурма оголосив збори відкритими* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 170).

4. *розм., рідко.* Наповнювати певний простір голосними звуками. *Колись його* [будинок] *гомін, крик та співи оголошували, тепер сум тихий прикриває, важкий спочинок сповива його зверху донизу* (Мирний, IV, 1955, 205); «*А вже весна, а вже весна*», *несподівано оголосила весняночка поле* (Л. Янов., I, 1959, 294).

ОГОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОГОЛОСИ́ТИСЯ**, о́ситься, *док.* 1. *розм., рідко.* Наповнюватися голосними звуками (про певний простір). *Тихе дворище разів по три на день оголошувалося її нестямним криком* (Мирний, IV, 1955, 94).

2. *тільки недок.* Пас. до **оголо́шувати.** *І раптом привселюдно оголошується, що він, Василько, боявся їхати над яром!* (Донч., V, 1957, 63); *Радіо почало передавати Указ Президії Верховної Ради СРСР про те, що день 9 травня оголошується днем всенародного торжества, святом Перемоги* (Тич., III, 1957, 283); *Там уже читають списки. Багато ж їх виявилось, щасливців, яким земля сама пливе сьогодні до рук.. Навіть збоку неважко вгадати серед натовпу того, чиє саме прізвище в цю мить оголошується* (Гончар, II, 1959, 214).

ОГО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ого́лювати.**

ОГО́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОГОЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОГОЛИ́ТИ**, оголю́, ого́лиш, *док., перех.* 1. Знімати одяг, покриття з якоїсь частини тіла; робити голим. *Селян по черзі клали на колоду, оголювали їм спини, допитували:* — *Що брав у пані? Де подів?* (Минко, Моя Минківка, 1962, 22); *Він розстібає комір сорочки, оголяє ключиці* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 168); *Гнат картинно зірвав насунутий на самі вуха берет і оголив пострижену гулясту голову* (Загреб., День.., 1964, 168); // Позбавляючи покриття, заслони і т. ін., робити видним для огляду, відкритим для зору. *Тане, розвіюється туман, оголюючи осінній степ* (Цюпа, На крилах.., 1961, 21); *Воно* [листя] *опадало без вітру — листок за листком, все більше оголюючи дерева* (Шиян, Баланда, 1957, 255); *Перша лопата землі оголяє жовті, покриті філоксерою корінці* (Коцюб., I, 1955, 210); ***Образно.** *Червоні нерви оголила земля: Від Бастілії — до Паризької комуни* (Еллан, I, 1958, 80).

Оголя́ти (оголи́ти) ша́блю — виймати шаблю з піхов. *І тоді сто шабель шмагнули сотнею блискавиць над загоном — сто кіннотників оголили шаблі до бою* (Смолич, V, 1959, 792).

2. *перен.* Залишати без чого-небудь необхідного; прибирати, забирати все звідкись. *За кілька годин вона оголила всі кімнати, залишивши в них саме шмаття газет і книжок* (Мик., II, 1957, 406); *Оголяти робочі місця заради подібних відряджень.. видалося йому неприпустимою безгосподарністю* (Баш, На.. дорозі, 1967, 227); // Залишати без захисту, прикриття. *Полк повстав. Дністрянське узбережжя він оголив і вдарив в спину нас* (Сос., I, 1957, 477).

3. *перен.* Розкривати суть чого-небудь, чиєсь єство. *В останній картині четвертої дії М. Л. Кропивницький нещадно оголює гидке, підле, боягузницьке нутро лицеміра Глитая* (Минуле укр. театру, 1953, 130); *Тепер Глущук і Хомаха один перед одним оголили своє нутро, нагострилися як ножі. Вони люті вороги* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 174).

4. Грабуючи, обкрадаючи і т. ін., робити бідним, убогим; оббирати. *Добра Таки чимало натворили, Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра* (Шевч., II, 1963, 296).

ОГО́ЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ОГОЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОГОЛИ́ТИСЯ**, оголю́ся, ого́лишся, *док.* 1. Знімати з себе одяг; ставати голим, нічим не прикритим (про якусь частину тіла). *Замелькали капелюхи та шапки, оголювались людські лисини, скуйовджені чуприни* (Збан., Сеспель, 1961, 330); *Прибулий зайшов до палатки, поставив біля койки чемоданчика, кинув плаща, поклав капелюха, оголився до пояса й рушив до умивальні* (Ю. Янов., I, 1958, 535); // Позбавляючись покриття, заслони і т. ін., ставати видимим для огляду, відкриватися для зору. *Парували, неначе закипали, мідні чаші розлогих дубів, і сумовито оголялися на смерть перелякані, трепетні осики* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 812); *Оголилось поле Од серпа й коси; Ніде приліпитись Крапельці роси* (Щог., Поезії, 1958, 173); *Відтоді минуло багато літ, обміліла невелика притока Дністра, оголилося узгір'я, залишився тільки дуб* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6).

2. *перен.* Ставати відкритим, неприхованим; виявлятися. *За ці роки війни і революції так оголилася грабіжницька суть капіталістичного ладу, .. що ледве чи хто зараз може щиро думати про відбудову старих суспільних відносин* (Еллан, II, 1958, 239); *Це вперше за той час, відколи я попав у другу камеру, так чітко оголились протиріччя* (Збан., Єдина, 1959, 162).

ОГОЛЯ́ТИ *див.* **ого́лювати.**

ОГОЛЯ́ТИСЯ *див.* **ого́люватися.**

ОГО́НЬ *див.* **во́гонь.**

ОГО́РНЕНИЙ, ОГО́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огорну́ти.** *Серед них виділяється єдина жіноча постать з дитиною, огорнутою полами кожуха* (Стельмах, I, 1962, 354); *З гори так далеко видко. І темнозелена долина, огорнена горами, і гори, покриті лісом* (Мирний, IV, 1955, 321); *Весь огорнутий журбою, Безнадійно плакав я* (Граб., I, 1959, 391); * Образно. *Стоїш ти, Полтаво, огорнена в славу, Закривши останню сторінку криваву,— Хай більш їх не буде!* (Рильський, II, 1956, 275).

ОГОРНУ́ТИ *див.* **огорта́ти.**

ОГО́РНУТИЙ *див.* **ого́рнений.**

ОГОРНУ́ТИСЯ *див.* **огорта́тися.**

ОГОРО́Д, у, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **горо́д.** *Громада одібрала од неї поле, й Улас зостався з самим* *огородом* (Н.-Лев., III, 1956, 335); *Огородами, перескакуючи плоти та ховаючися між ялиною, дістався* [Лис Микита] *аж до середмістя* (Фр., IV, 1950, 91); *Вони прямували вигоном вздовж огородів* (Ю. Бедзик, Полки..,1959, 52).

ОГОРО́ДА *див.* **огоро́жа.**

ОГОРО́ДЕЦЬ, дця, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **горо́д.** *Сей флігель був відділений від вулиці вузеньким огородцем* (Фр., VII, 1951, 355); *— Думаєш ти, щоб економія платила тобі по сто карбованців на рік, і думаєш, як би купити свою хату й огородець* (Стельмах, I, 1962, 507).

ОГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огороди́ти.** *Ся пасіка була огороджена лісою з лози* (Вовчок, I, 1956, 338); *На горі.. вхід на маленьку площину, огороджену штахетами* (Коцюб., III, 1956, 44); *Де-не-де попадають невеличкі галявини з житом, огородженим від дороги жердинами* (Шиян, Партиз. край, 1946, 86).

ОГОРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **огороди́ти.**

ОГОРО́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для огороджування. *Огороджувальні конструкції.*

ОГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **огоро́джувати** 1.

ОГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОГОРОДИ́ТИ,** роджу́, ро́диш, *док., перех.* 1. Те саме, що **обгоро́джувати.** — *Дивилась я, Григорію, сьогодні, як Плачинда огородив свій масток чужим деревом* (Стельмах, I, 1962, 230); // Відділяти, відмежовувати що-небудь огорожею. *За дощаним парканом, який огороджував подвір'я клубу, починався парк* (Дмит., Наречена, 1959, 205).

2. *рідко.* Оточувати з усіх боків; облягати. *Сірий присмерк лягав над річкою, обрій зливався з землею в суцільне поле, що огороджувало фортецю і воду* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 210).

3. *від чого і без додатка, рідко.* Захищати певним чином від чогось небажаного або небезпечного. *Треба було знешкодити існуючу небезпеку* [радіоактивності]. *Здобути можливість керувати роботою реактора вільно і спокійно, огородити людину* (Рибак, Час.., 1960, 668); *Мар'ян, коли б міг, огороджував би не тільки село, але й всю землю від лихого помислу і ока* (Стельмах, I, 1962, 635).

ОГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОГОРОДИ́ТИСЯ,** роджу́ся, ро́дишся, *док.* Те саме, що **обгоро́джуватися.** *Козаки встигли огородитися возами* (Ле, Наливайко, 1957, 348); *Тут його вражає новина: навкруг під частоколом густо-густо сплелися понатикані деревця глоду. «От.. догадався огородитися — тепер ніхто не перелізе»* (Стельмах, II, 1962, 167); * Образно. *Була у нього якась тиха амбіція, що, раз ображена, огороджувалася мовчанкою* (Фр., IV, 1950, 277).

ОГОРО́ДИК, а, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **горо́д.** *Мати доні молодій Огородик наділила* (Гл., Вибр., 1957, 314).

ОГОРО́ДИНА, и, *ж., збірн., розм., рідко.* Те саме, що **горо́дина.** *Біда людям, біда й скотині! не буде овсі ні хліба, ні на зиму огородини, не буде і паші скотині!* (Кв.-Осн., II, 1956, 130); [Лукерія Степанівна:] *Олесю-гу! А я тебе шукаю по саду та по леваді; думала, знов сапаєш огородину за котрусь поденну?* (Кроп., II, 1958, 272).

ОГОРО́ДНИК, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **горо́дник** ^{1} 1.

ОГОРО́ДНИЦТВО, а, *с., розм., рідко.* Те саме, що **горо́дництво.**

ОГОРО́ДНИЦЯ, і, *ж., розм., рідко.* Жін. до **огоро́дник.**

ОГОРО́ДНИЦЬКИЙ, а, е, *розм., рідко.* Стос. до огородництва. *В огородницьку бригаду Бігав заєць на пораду, Розмовляв із ланковою: — Що і як садить весною?* (Стельмах, Живі огні, 1954, 27).

ОГОРО́ДНИЧКА, и, *ж., розм., рідко.* Жін. до **огоро́дник.** *Нам вийшла на завтра ярина, і я піду до огородничкн за рікою замовити знов усього, що треба на цілий тиждень* (Коб., III, 1956, 176).

ОГОРО́ДНІЙ, я, є, *розм., рідко.* Прикм. до **горо́д.** *Обвішали* [панни] *стіни й вікна кругом гірляндами та вінками з дубового листу, з зеленого моху і з огороднього зілля* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *На возах була всяка всячина, що тільки родила і носила на собі сира земля: ..тут була овощ огородня, садова й польова* (Мирний, I, 1954, 318).

ОГОРО́ЖА, *рідко* **ОГОРО́ДА,** и, *ж.* Паркан, стіна, тин і т. ін., які оточують що-небудь. *Брама однією половиною теліпалась на стовпі, друга половина лежала на землі: огорожа розвалилася* (Н.-Лев., II, 1956, 165); *Під'їжджає до розсадника загін червоноармійців, руйнує огорожу, знімаючи колючий дріт і намотуючи його на барабан* (Довж., I, 1958, 456); *Він* [будинок] *був гарний. Лежав у городі, обведений стрункою залізною огородою* (Коб., III, 1956, 276); * У порівн. *Орішник, глод, шипшина позростались, стоять, як добра огорожа* (Стор., I, 1957, 76).

ОГОРО́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **огоро́жа.**

ОГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **огорта́ти.**

ОГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОГОРНУ́ТИ,** огорну́, ого́рнеш, *док., перех.* Те саме, що **обгорта́ти** 1—6. *Причепурившись десь біля копанки на городі, огорнувши стан святковою запаскою, дівчина немов іншою стала* (Ле, Наливайко, 1957, 10); *Чорна кашемірова сукня огортала її стан* (Шиян, Вибр., 1947, 4); *Його кволе волоссячко нагадувало шовковисті ниточки, які огортають качан молодої кукурудзи* (Хижняк, Килимок, 1961, 28); *Мелання з плачем припала до Данила, потім огорнула ніжними обіймами Тосю* (Смолич, Мир.., 1958, 56); *Вже й йому* [Запорожжю] *не довго животіти; огортають його вороги з усіх боків, та воно й само далеко від своїх звичаїв поступилося* (Мирний, V, 1955, 113); *Один став, великий, аж на дві верстви, огортав той шпиль сливе навкруги* (Н.-Лев., I, 1956, 409); *Гриміла дорога, вставала курява, огортаючи бійців сірою хмарою* (Гончар, III, 1959, 74); *Старий лось зітхнув глибоко, і біла хмарка пари, пробившись крізь його обмерзлі ніздрі, огорнула голову* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 53); *Як часом у тебе заграє Ухмилка на ясних устах, Мене мимохіть огортає Якийсь несподіваний страх* (Стар., Поет. тв., 1958, 44); *Лихо, як ніченька, чорне, Так тебе часом огорне, Так тебе всього потисне, Що не дивився б на світ* (Граб., I, 1959, 353); *Зворушливою увагою огорнули колгоспники-односельчани пораненого солдата* (Вол., Самоцвіти, 1952, 126); *Запашний український вечір ласкаво огорта натомлену землю* (Стар., Облога.., 1961, 19); *Огорнула темрява кімнату, Спать давно уже пора дитині* (Рильський, III, 1961, 319).

Огорта́ти (огорну́ти) по́глядом (зо́ром) — оглядати кого-, що-небудь. *Андрій підходить. Він хвилину стоїть, всіх зором огортає* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 459).

ОГОРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОГОРНУ́ТИСЯ,** огорну́ся, ого́рнешся, *док.* Те саме, що **обгорта́тися.** *— Що ви думаєте робити з своєю п'єсою? — .. Нічого ... пограю кому-небудь, та й годі! — одказав Довбня, випускаючи з рота цілий оберемок диму і огортаючись ним, наче хмарою* (Мирний, III, 1954, 204); *Над садами вже підвівся місяць.. По хатах то там, то тут умирали сліпаки, огорталися нічною тишею двори* (Стельмах, II, 1962, 153); *Гармати гатили раз за разом по тому ж самому місці. Мур огорнувся хмарою кам'яної порохняви* (Гончар, III, 1959, 242); *Догорів суворий осінній день. Прифронтовий аеродром огорнувся сутінками* (Минко.

Повна чаша, 1950, 251); * Образно. *Квітень. З дня на день Київ все більше огортається зеленою габою* (Кол., На фронті.., 1959. 45); *Повесні вона* [яблуня] *знову викине прозорі жовті листочки й огорнеться білим цвітом* (Коз., Вибр., 1947, 6).

Душі́ огорта́ється (огорну́лася) *чим* — те саме, що **Душа́ (се́рце) обгорта́ється** *чим* (*див.* **обгорта́тися).** *Важким жалем огорнулась Михайлова душа при звістці, що комісар Антоненко зовсім зліг* (Збан., Сеспель, 1961, 135).

ОГО́РТКА, и, *ж.*, *діал.* Одежина. *Під.. брамою.., Залізом, штабами Окутою, Без шапки й огортки І без чобіт Дрожаче з холоду Дитя стоїть...* (Фр., XIII, 1954, 98); — *Годі до школи ходити, як нема хліба в хаті і огортки на тілі* (Ков., Світ.., 1960, 38).

ОГРАБО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ограбува́ти;** // **ограбо́вано,** *безос. присудк. сл. А на другий* [день] *чутно: писаря ограбовано!* (Мирний, I, 1949, 294).

ОГРАБУВА́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ограбува́ти.** *У Марка злегка затремтіло серце. Піти на ограбування церкви—крок надто сміливий* (Мик., II, 1957, 484).

ОГРАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **пограбува́ти.** [Олеся:] *От дивись на мене, Марфушо, нічого я не вкрала, нікого я не ограбувала — правда?* (Кроп., II, 1958, 270); *Вночі хтось ограбував льох під будинком, де, крім картоплі, було ще з пуд олії та пуда з півтора пшона* (Кир., Вибр., 1960, 63); *Тили відстали, кухонь не було, і бійці харчувалися мізерним сухим пайком, якого не вистачало, бо дивізію явно ограбували за наказом штабу фронту: в них відібрали харчові лишки і передали сусідній третій армії* (Тют., Вир, 1964, 485); * Образно.— *Ограбували ви свій квітник на букети,— сказала Балабушиха, попросивши гостей сісти* (Н.-Лев., III, 1956, 237).

ОГРА́ДА, и, *ж.*, *рідко.* 1. Те саме, що **огоро́жа.** *Раптом чогось я згадала велику, сувору будову, Брами з важкими замками, сторожу й високу ограду* (Л. Укр., I, 1951, 163); *Праворуч, за оградою, розкинувся старий сад, з товстющими деревами* (Кол., На фронті.., 1959, 58).

2. *перен.*, *заст.* Захист, оборона. *Моя ти радість і одрада, Моя заслона і ограда, Мене од всіх ти боронив* (Котл., I, 1952, 232).

ОГРА́ДКА, и, *ж.*, *рідко.* Зменш. до **огра́да 1.** *Прозорий жовтень радісно вступив між стовбурів, оградок і хрестів* (Зеров, Вибр., 1966, 46).

ОГРА́НЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **грани́ти.** *Зона перетину двох найпотужніших жил створила роздув неправильної форми. У ньому сконцентрувалась найбільша кількість великих і добре огранених кристалів* (Наука.., 9, 1964, 59); * Образно. *Деякі з кинутих поетом* [Є. Плужником] *віршованих «формул», огранених точно, легко і зграбно, сприймаються як закінчені афоризми* (Не ілюстрація.., 1967, 318).

ОГРАНИ́ТИ *див.* **огра́нювати.**

ОГРАНО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **огранува́ти.** *Ювелірні грановані кристали алмазу — брильянти — вправляють у металеві оправи здавна відомим способом* (Україна, 1970, 143).

ОГРАНО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **ограно́вувати.**

ОГРАНОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГРАНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *спец.* Шліфуючи поверхню чого-небудь, робити на ній грані.

ОГРАНУВА́ТИ *див.* **ограно́вувати.**

ОГРА́НЮВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **огра́нювати.**

ОГРА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОГРАНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док.*, *спец.* Те саме, що **ограно́вувати.**

ОГРЕ́БЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огребти́.** *Нова повітка, чепурно складена в рівний ожеред торішня солома, осмиканий, огребений стіжок свіжого сіна, висока, рівна, біла хата... Як радо запалила б вона все це* (Л. Янов., I, 1959, 406).

ОГРЕ́БКИ, ів, *мн.* Рештки сіна, збіжжя і т. ін., підібрані граблями після скиртування. *Одчинилися двері, і зайшли в контору — спереду Гучиха заплакана з огребками в пелені, а за нею вслід голова* (Головко, I, 1957, 309); *Часом широкий степ був їм пристановищем на ніч, копиця огребків чи стіг сіна — м'якою і теплою постіллю* (Ле, Побратими, 1954, 7).

ОГРЕ́БОМ, *присл.*, *розм.:* ◇ **Огре́бом бра́ти** — хапати, брати обома руками; загрібати. *Наш титар так огребом і бере гроші з церкви* (Сл. Гр.).

ОГРЕБТИ́ *див.* **огріба́ти.**

ОГРИ́ВОК, вка, *ч.*, *розм.* Коротко підрізана грива; // *жарт.* Волосся, чуприна. *Ще подив його не минув, як Олена.. міцно схопила довгожданого коханця за огривок і струсонула.., мов добрий дядько* (Гончар, Таврія, 1952, 224).

ОГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОГРИ́ЗТИ,** зу́, зе́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обгриза́ти.** — *Я знаю. Я боролася теж. І впала в борні. І моє тіло огризали собаки на паризьких вулицях* (Ірчан, II, 1958, 51).

ОГРИЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОГРИЗНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.* 1. Гарчати, погрожуючи вкусити (про собак, вовків). *Дві вовчиці.. спливали кров'ю і відповзали в замети.., а решта вовків гарчали та огризалися, дожираючи мертвого коня* (Тулуб, В степу.., 1964, 11); * Образно. *Вибиті блискавичним ударом наших частин, гітлерівці, огризаючись, відступали на захід* (Цюпа, Три явори, 1958, 73); *В ту ж мить таємнича ранкова тиша стрепенулася від шаленої тріскотні автоматів. Сердито огризнулися кулемети* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 53).

2. *перен.* Відповідати на запитання, зауваження і т. ін. кому-небудь у різкій, грубій формі. *Оникій огризався або часом і змовчував, знаючи Грицаєві норови* (Н.-Лев., IV, 1956, 202); — *Ой, мамо, та хіба ж я каліка сидіти, коли всі біжать?—огризався Юрко* (Козл., Ю. Крук, 1950, 128); *Чайка був так заклопотаний одяганням, що не мав часу навіть огризнутися на глузи* (Загреб., Шепіт, 1966, 399).

ОГРИЗНУ́ТИСЯ *див.* **огриза́тися.**

О́ГРИЗОК, зка, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **недо́гризок.** *Одрадяни.. розривали кучугури снігу, сподіваючись знайти на смітнику який-небудь.. огризок* (Мирний, IV, 1955, 255); *Непорушно стирчав огризок троса* (Трубл., I, 1955, 103); *Кожний клаптик паперу, кожна газета була списана огризком хімічного олівця* (Збан., Сеспель, 1961, 288).

ОГРИ́ЗТИ *див.* **огриза́ти.**

ОГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОГРЕБТИ́,** бу́, бе́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обгріба́ти.** *От дід Мирон почав розказувати про пасічника свого пана,.. що бджоли його не кусали (голими руками огрібав), і в яку він їх сторону пошле за медом, туди й летять* (Григ., Вибр., 1959, 219); *Проїхав* [партизан] *до клуні, до стогів сіна; Митько огрібає стіг, управитель показав, куди скидати* (Головко, I, 1957, 367); *Ми ще влітку і восени взяли на облік всі корми. Скирти соломи огребли,.. а обміряні скирти прийняли за актом* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 12).

ОГРІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огріва́ти.** *Сорт гвоздик, ще невідомий, виник, огріваний під склом оранжерей* (Рильський, I, 1956, 439).

ОГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **огріва́ти.** *Побудували піч* [у пташнику] *для огрівання з довгим цегляним лежаком, що йшов уздовж всієї задньої стіни і глухого причілка* (Добр., Тече річка.., 1961, 216).

ОГРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОГРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **обігріва́ти.** *Місяць глядів на землю, купав її в магічнім сяйві, але не огрівав її* (Коб., III, 1956, 519); *Пічка огрівала й другу класну кімнату* (Коп., Лейтенанти, 1947, 122); *Речете, Що цар наш бог, І цар надія, І нагодує і огріє Вдову і сирот* (Шевч., II, 1963, 379); * Образно. *Є в світі надія, що всіх огріва* (Тич., II, 1957, 221); *Огріла* [Оксана] *очима, осяяла, побігла, шумлячи спідницею* (Вас., II, 1959, 379).

2. *перев. док.*, *розм.* Дуже вдарити чим-небудь. *Старий.. мовчки підіймає палицю і огріває нею Тимофія по плечі* (Стельмах, II, 1962, 29); *Далі огрів* [дядько] *мене зо всієї руки по плечах* (Вовчок, I, 1955, 77); *Гайчура, що опинився тут випадково, хотів уже вийти з церкви, як один монах огрів його по голові дрюком* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 63).

ОГРІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОГРІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* Те саме, що **обігріва́тися.** *Нагребли сухого листя, хмизу, розклали в яру огнище. Огрівалися, співали* (Горд., II, 1959, 165); — *Дозвольте мені годинку в теплій хаті посидіти... Одуб, замерз! Огріюсь і далі посуну...* (Стар., Вибр., 1959, 660); *Як огрілася землиця Від весняного проміння, Так на крилах теплий легіт Тут заніс дрібне насіння* (У. Кравч., Вибр., 1958, 202).

ОГРІВНИ́Й, а́, е́. Признач. для огрівання. *Огрівні труби.*

ОГРІ́ЙЛИВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **те́плий.** *Огрійливе сонечко пробивалося крізь віти. Ранок видався морозний і ясний* (Горд., Вірність, 1943, 32).

ОГРІ́ТИ *див.* **огріва́ти.**

ОГРІ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **огрі́ти.** * Образно. *Уже огріта співчуттям, вирівнювалась і струмувала мова Дмитра* (Стельмах, На.. землі, 1949, 481).

ОГРІ́ТИСЯ *див.* **огріва́тися.**

О́ГРІХ, у, *ч.* 1. Пропущене або погано оброблене місце під час оранки, сівби і т. ін. *Хто не оре, той і огріхів не робить* (Укр.. присл.., 1955, 261); *Він побачив, що восени, готуючи грунт до сівби, трактористи добре напартачили: то тут, то там на поверхню виходили огріхи* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 102); *Оце коли налітає пілот обпилювати наші плантації, то маю стояти йому за маяка. Аби не лишав огріхів, аби осипав наші буряки рівненько* (Гончар, I, 1954, 489).

2. *перен.* Недолік, хиба, помилка. *Ми не будемо окремих огріхів маленьких ставити в провину поетам* (Тич., III, 1957, 41); *Коли б цю гру чув критик-професіонал, він, напевне, знайшов би скільки завгодно огріхів. Аркадій імпровізував* (Коп., Тв., 1955, 272); *Свої рідкі огріхи мовні Мирослава намагалася виправляти сама* (Вол., Надди. висоти, 1953, 95).

ОГРО́М, а, *ч.*, *діал.* 1. Громаддя. *Нарешті побачив він Білявого хлопця й жінку в стотисячному огромі* (Бажан, Роки, 1957, 193); *Він відбігав подумки од свого непосильного для одного чоловіка діла, лякався огрому звершуваного, вірніше ж — задуманого* (Загреб., Диво, 1968, 600).

2. Шум, гамір. *У кривчуковському лісі, кажуть, наче ярмарок,— гук, огром, тупотить, гуркотить...* (Вовчок, VI, 1956, 308).

ОГРУБІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **огрубіти.** *Огрубілими, розпухлими від праці пальцями знатна* [доярка] *обережно виймає.. пом'яті клаптики паперу* (Бабляк, Літопис.., 1961, 30); *Повернувся додому Свирид огрубілий, змужнілий, пропахчений пороховим димом, курявою далеких доріг* (Дім., I будуть люди, 1964, 74); * Образно. *Слово, в бою огрубіле, У тому краю забрини, Де вишні в убранні білім, Мене виглядають з війни* (Гончар, IV, 1960, 1).

ОГРУБІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **огрубілий.**

ОГРУБІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **огрубіти.** *Огрубіння шкіри;* * Образно. *Картина злиднів, отупіння, огрубіння звичаїв* [у ранніх віршах П. Г. Тичини] *.. боляче контрастують із сяючою красою пейзажу* (Поезія.., 1956, 174).

ОГРУБІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Стати, зробитися грубим, твердим, шкарубким (про шкіру, поверхню чого-небудь і т. ін.); зашкарубнути. *Щоправда вони* [руки] *трохи огрубіли і потемніли, але не втратили своєї краси* (Цюпа, Україна.., 1960, 160); // Утратити колишню ніжність, м'якість, тендітність (про риси обличчя, зовнішність); стати зовні грубішим. *Щось нове на обличчі* [у Тетяни]. *Не те, щоб вона змарніла,— здавалося тільки, ніби на виду огрубіла* (Вас., II, 1959, 103).

2. Стати внутрішньо грубішим; утратити колишню витонченість, вразливість, делікатність. *Хлопці були ще в таких літах, коли вони.. самі підставляють свої ніжні щічки для материного поцілунку, коли вони, наче деревця без кори,— ще не огрубіли, не постовбуріли* (Григ., Вибр., 1959, 382); *Розбійник розгубився. Хоч як огрубів він, живучи звірячим життям відщепенця, але голос, сповнений такої муки, боляче вдарив його* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 104);— *Ви.. вибачте, але у нас надто огрубіли серця. Ми — солдати* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 6).

ОГРУ́БЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **огру́бнути.** *Таня, дивлячись на його руки, думала, що вони такі ж великі і огрублі в роботі, як і в її батька* (Гончар, Людина.., 1960, 60); *На вигляд — огрублі* [бійці] *в диму бойовім, Обличчя черстве, і суворість на нім* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 363).

ОГРУ́БНУТИ, ну, неш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **огрубіти.**

ОГРУ́ДДЯ, я, *с.*, *розм.* Грудна клітка. *Він* [лікар].. *потис огруддя, зробив інші маніпуляції, щоб стимулювати дихання* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 130).

ОГРЯ́ДНЕ́НЬКИЙ, а, е. Досить огрядний. *Стріла нас панночка, вже доросла й огрядненька собі, нівроку* (Вовчок, I, 1955, 15);— *А хіба ви комбайнів не любите?* — *запитали ми огрядненьку жіночку* (Вишня, II, 1956, 43).

ОГРЯ́ДНИЙ, огря́дна́, огря́дне́. Дебелий, міцний поставою; кремезний. *Чує кішка, де сало лежить: одно те, що дівка здорова, молода, огрядна, чорнобрива, повновида, а худоби-худоби — так батечки!* (Кв.-Осн., II, 1956, 154); *Жінка в його нижченька за його, тільки огрядніша якась, Палажкою звуть* (Тесл., Вибр., 1936, 132); *В хату швидко заходить огрядна крижаста дівка* (Вирган, В розп. літа, 1959, 294); // Товстий, опасистий. *Його цікавила та дивна пара — огрядний, вайлуватий чоловік і його ставна й гнучка молода дружина* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21).

ОГРЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **огря́дни́й.** *Крутнувшись на підборах, боярин несподівано легкою для своєї огрядності ходою вийшов з челядні* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 453); *Він, незважаючи на свою огрядність та немолоді роки, спустився з дивною легкістю і вправністю* (Руд., Вітер.., 1958, 69).

ОГРЯДНУВА́ТИЙ, а, е. Трохи огрядний. *Міцна й струнка, незважаючи на свою огряднувату постать, ішла вона поруч чоловіка* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 36); *Аж лігши на стіл, придавивши своїм огряднуватим тілом розворушені папери й старі синьки, він похапцем щось підраховував* (Шовк., Інженери, 1956, 171).

ОГУ́БЛЕНИЙ, а, е, *лінгв.* Те саме, що **губни́й**^{1} 2. *Залежно від участі губ голосні діляться на: 1) негубні (або нелабіалізовані, чи неогублені).. і 2) губні (або лабіалізовані, чи огублені)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 37).

О́ГУД, у, *ч.*, *збірн.*, *діал.* Огудина.

ОГУ́ДА, и, *ж.* Вияв недоброзичливого, осудливого ставлення до кого-, чого-небудь; осуд. *Лице його нічого* *не виказувало: ні похвали, ні огуди* (Мирний, I, 1949, 267); *На огуду старим бабам, навмисне була вона без хустки, бо знала, що так їй краще* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 347).

ОГУ́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **огу́дний.** *Огуджувальні тенденції.*

ОГУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **огу́джувати.** *На сторінках нашої преси.. довелось не так давно зустріти непродумане огуджування прогресивного вченого із світовим іменем.., одного з попередників дарвінізму в Росії — Михайла Максимовича* (Рильський, III, 1956, 163).

ОГУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОГУ́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Висловлювати несхвалення, осуд; ганити, ганьбити. *Рай та й годі! А для кого? Для людей. А люде? Не хотять на його й глянуть, А глянуть — огудять* (Шевч., I, 1963, 131); [Командор:] *З нас, де-Мендозів, були здавен всі лицарі без страху, всі дами без догани. Чи ж подоба, щоб саме вас юрба могла огудить...* (Л. Укр., III, 1952, 378).

ОГУ́ДИНА, и, *ж.*, *збірн.* Стебла, гілки виткої, повзучої або сланкої рослини (перев. про родину гарбузових); гудина. [Микита:] *Постривай!.. Побачимо, які будуть дині з тієї огудини!..* (Кроп., I, 1958, 75); *Тоненький огірочок висить на огудині, немов прив'язаний* (Жур., Вечір.., 1958, 126).

ОГУ́ДИННЯ, я, *с.*, *збірн.* Те саме, що **огу́дина.** *По грядках кавуни стелять своє огудиння* (Коцюб., III, 1956, 45); *Шорстке вусате огудиння сп'ялося на пліт* (Стельмах, На.. землі, 1949, 531); * У порівн. *Спочинь! На заступ вірний обіпрись І слухай, і дивись, і не дивуйся. Це ж сам ти вколо зеленню розлився, Огудинням прославсь по землі* (Рильський, I, 1960, 265).

ОГУ́ДИТИ *див.* **огу́джувати.**

ОГУ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **огу́да.** *Часом і начальник.. налає тебе.. Чим я тобі вимещу, дурний начальнику.., за твоє огудне і неправдиве слово?!* (Мирний, V, 1955, 342).

ОГУ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто гудить, ганить кого-, щонебудь.

ОГУ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **огу́дник.**

ОГУ́ЗКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Широкий в крижах; важкий, кремезний. *Починало вечоріти, коли до ковалевого двору під'їхав товстий, огузкуватий вершник* (Ле, Наливайко, 1957, 146).

ОГУ́ЗОК, зка, *ч.* 1. *спец.* Стегнова частина м'ясної туші.

2. *розм.* Те саме, що **гузи́р** 2. *Він пощупав тут і там пальцями, а потім таки розв'язав якийсь огузок і полюбувався зерном у тремтливих долонях* (Козл., Весн. шум, 1952, 91).

ОГУ́ЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Одурити, обрахувати. *Діли та себе не огули* (Номис, 1864, № 4530).

ОГУ́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док.*, *діал.* Помилитися, схибити. *Та й пан не огулився, що полюбив таку кралю* (Сл. Гр.).

ОГУ́ЛОМ, *присл.*, *розм.*, *рідко.* 1. Усі (все) разом; гуртом, не розбираючись. *Вчителеві нема як серця зірвати, то взяв та й шугнув усяку нечисть із села огулом* (Вас., I, 1959, 191).

2. Загалом, в цілому. *Було, що Давид раптом спитав у дядька Левонтія: скільки воно десятин у Рокитному всієї землі — і Книшевої, і Губаренкової, і інших — огулом* (Головко, II, 1957, 106).

ОГУ́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Те саме, що **зага́льний** 1, 3. *Тут бачив хлопець, як інша весела дівчина.. танцювала й підспівувала з відрами на плечах на огульну втіху людську і на потіху* (Вовчок, I, 1955, 296).

2. Недиференційований (про підхід, ставлення до чого-небудь). *Зовсім неможна сказати, що огульні оцінки навколишнього життя* [у вірші Є. Плужника] *були вірними й справедливими* (Не ілюстрація.., 1967, 278).

ОГУ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **огу́льний** 2.

ОГУ́ЛЬНО, *рідко.* Присл. до **огу́льний** 2.

ОГУ́РНИЙ, огу́рна́, огу́рне́, *діал.* Упертий. *Карпо Кирилович не слухав діда. — Не знав я, що ви такі огурні* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 12).

ОД *див.* **від.**

О́ДА, и, *ж.* Урочистий вірш, присвячений якійсь видатній події, відомій особі і т. ін. *Ох! але що віршувати?.. Оду? — достойних нема! Пісню кохання? — про кого! Скрізь-бо мізер'я* [мізерія] *сама* (Крим., Вибр., 1965, 236); *За пишнії хрії, величнії оди Король сам співцям роздавав нагороди* (Л. Укр., I, 1951, 171); *Це була відповідь тим віршоробам, які загрузли в шкільній схоластиці і хвалебні оди тиранам видають за поезію* (Кол., Терен.., 1959, 45).

ОДАЛІ́СКА, и, *ж.* Служниця або наложниця в гаремі.— *В караван-сараї Омировому переховується перлина, що потьмарить усіх одалісок сералю, як сонце тьмарить місяць і східні зорі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 218); * Образно. — *Попроси нас ще до своїх одалісок на дикий бал,— просили Ястшембського веселі паничі* (Н.-Лев., II, 1956, 63).

О́ДАЛЬ, *присл.*, *діал.* Віддалік. — *Одаль від інших людей, на краю многошумного моря Ми живемо, і чужі поміж нас не мішаються люди* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 118).

ОДА́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **одари́ти.** *З природи гарний і одарений, не хотів* [Іван] *вчитися і був вічно в конфлікті з учителями* (Коб., III, 1956, 335).

ОДАРИ́ТИ *див.* **одаря́ти.**

ОДАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одарува́ти.**

ОДАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОДАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **обдаро́вувати.** — *Але що правда, то правда: природа надзвичайно щедро одарувала його* (Вас., III, 1960, 232); * Образно. *Пробуджена оновлена земля вільно парувала, грала соками, щедро одарувала трудівника* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 22).

Одаро́вувати по́глядом (усмі́шкою *і т. ін.*) — те саме, що **Обдаро́вувати по́глядом (усмі́шкою** *і т. ін.*) (*див.* **обдаро́вувати**). *Текля щодня наглядала за роботою трактора, ясною усмішкою одаровувала запорошеного Сеня* (Горд., Дівчина.., 1954, 45).

ОДАРУВА́ТИ *див.* **одаро́вувати.**

ОДАРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОДАРИ́ТИ**, одарю́, ода́риш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обдаря́ти.** *Вміє одаряти Сотнями дарів Осінь, щедра мати, Всіх трудівників!* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 68); *Усім його* [Кармеля] *бог втішив, усім одарив — чого б то ще справді треба!* (Вовчок, I, 1955, 355); *Спершу, каже* [пан], *я хотів тебе одарити: грунт дати, хату поставити, землі одвести й на волю випустити* (Мирний, I, 1949, 401).

ОДБ... *див.* **відб...**; *напр.*: **одбавля́ти, о́дблиск, одбриніти, одбува́ння** *і т. ін. див.* **відбавля́ти, ві́дблиск, відбриніти, відбува́ння** *і т. ін.*

ОДВ... *див.* **відв...** (*крім слів, розроблених на* **одв...**); *напр.:* **одва́га, одве́ртий, одволо́га** *і т. ін. див.* **відва́га, відве́ртий, відволо́га** *і т. ін.*

ОДВІ́ЛЬЖАТИ, ає, *док.*, *діал.* Відволожитися. *Зійде та вигріє сонечко — закапле з стріхи, одвільжають і залисняться стежечки* (Вовчок, VI, 1956, 304).

ОДВІ́ЛЬЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Мокрий, відволожений. *І незабаром увійшов Порицький, правою рукою обтираючи одвільжені вуса* (Л. Укр., III, 1952, 749).

ОДВІ́РОК, рка, *ч.* 1. Боковий або верхній брус рами дверей. *Наймичка у порогу Вхопилась руками За одвірок, та й зомліла* (Шевч., I, 1963, 315); *Увійшов знадвору Василь. Став на порозі на весь зріст, аж чубом одвірка черкнув* (Вільде, Троянди.., 1961, 267).

◇ **Одві́рка показа́ти** *кому* — вигнати з хати когонебудь непроханого, небажаного. [Степанида:] *Коли вам, добродію, честію сказали, щоб ви минали нашу хату, так хіба хочете, щоб вам одвірка показали?* (Кроп., I, 1958, 127).

2. *тільки мн.* Рама дверей. *У сінешні двері хтось як застука,— аж одвірки затряслися!* (Мирний, IV, 1955, 369); *Антін зігнувся, щоб не зачепитися лобом об одвірки* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 13); // Частина стіни навколо цієї рами. *Одвірки коло дверей були помальовані.. ясно-синьою фарбою* (Н.-Лев., II, 1956, 125); *Людям не сиділось, а більше всіх кортіло Гната, що спав і бачив рублену хату з поцяцькованими одвірками* (Григ., Вибр., 1959, 289).

ОДВІ́РОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **одвірок.** *Упершись ногою в одвірочок, я з силою рву двері.., і вони з тріском розчиняються* (Кол., На фронті.., 1959, 184).

ОДГ... *див.* **відг...;** *напр.:* **одга́дувати, одгви́нчуватися, о́дгомін, одгусти́** *і т. ін.* *див.* **відга́дувати, відгви́нчуватися, ві́дгомін, відгусти́** *і т. ін.*

ОДД... *див.* **відд...;** *напр.:* **оддава́ти, одда́вна, оддалі́к, одця́чувати** *і т. ін.* *див.* **віддава́ти, відда́вна, віддалі́к, віддя́чувати** *і т. ін.*

ОДЕБЕЛІ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. акт. мин. ч. до **одебеліти.** *Унтер пролопотів повз нього, ламаючи кущі.. і нічого не бачачи на своєму шляху. Одебелілий від страху, він, мабуть, не чув і пострілів* (Загреб., Європа 45, 1959, 224).

ОДЕБЕЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Остовпіти, заціпеніти. *Вийшов з очерету, дивлюся — шандарі ходять по полю. Я, побачивши їх, аж одебелів з переполоху* (Фр., I, 1955, 74).

ОДЕ́ЖА, і, *ж.* Те саме, що **о́дяг.** *Отож той самий сиротина У наймах сяк тобі, то так Придбав, сірома, грошенят, Одежу справив* (Шевч., II, 1963, 269); *Тимко схопився і, намацавши на жердці одежу, став хапливо зодягатися* (Тют., Вир, 1964, 7); * Образно. *Дружба народів — це Леніна клич, Сонце незгасне над тьмою сторіч, Дощ благодатний у срібній одежі* (Рильський, I, 1956, 392); * У порівн. *А ліс зеленіє на сонці, неначе дорога оксамитова зелена одежа, кинута на гори* (Н.-Лев., II, 1956, 387).

ОДЕ́ЖИ́НА, и, *ж., розм.* 1. Що-небудь з одягу; окрема складова частина одягу. *На плечах йому якась одежина суконна, чорна з сірою підшивкою, і невеличкий вузлик* (Свидн., Люборацькі, 1955, 206); *Швиденько взувши черевики, вона вийшла в передпокій. Помацки в темряві знайшла якусь одежину, накинула на плечі й.. кинулась до виходу* (Головко, II, 1957, 593).

2. Те саме, що **о́дяг.** *Заробила собі доволі грошей, посправляла одежину* (Н.-Лев., III, 1956, 257); *Він зодягнений у селянську ветху одежину: піджак.., ватянка, штани, чоботи* (Ю. Янов., I, 1954, 218).

ОДЕ́ЖИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **оде́жи́на.**—*Ліпше було би посправляти яку одежинку на діти* (Март., Тв., 1954, 155); *Брати повискакували з хати в одних тільки сорочках і зостались на світі без копійчини, одежинки і шматка хліба* (Стор., I, 1957, 51); * Образно. *Прийшла зима. Летять сніжинки і стелять ковдри по землі. Вдяглись у білі одежинки зайці великі та малі* (Забіла, У.. світ, 1960, 53).

ОДЕ́ЖКА, и, *ж.* Зменш. до **оде́жа.** *Раз, завітавши до мене в одній справі, вона ховала під одежкою книжку* (Мик., II, 1957, 37); *Він злісно шарпає дітей за одежку* (Воронько, Казка.., 1957, 49).

ОДЕКОЛО́Н, у, *ч.* Спирто-водяний розчин запашних ефірних масел, що є парфюмерним, гігієнічним та освіжаючим засобом. *Він кисло буркнув, прийняв з рук Савки пляшку, скинув сорочку і почав обтирати одеколоном біле, жовтаве од старості тіло* (Коцюб., II, 1955, 383); *Оксана Сергіївна із розпущеними косами, пахуча й обновлена, оббризкала дівчину рештками одеколону* (Ю. Янов., II, 1954, 70).

ОДЕКОЛО́НИТИ, ню, ниш, *недок., перех., розм.* Обприскувати або змочувати одеколоном. *Одного разу Василь приніс у шахту шланги і трубочки.— Для чого цей пульверизатор? — поцікавився Фірсов. — Чи не одеколонити будеш?* (Роб. газ., 20. X 1965, 2).

ОДЕКОЛО́НИТИСЯ, нюся, нишся, *недок., розм.* Обприскувати або змочувати себе одеколоном.

ОДЕКО́ЛО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **одеколо́н.**

ОДЕКОЛО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **одеколо́н.**

ОДЕ́Н, одного́, *ч., числ. кільк., діал.* Один. *Та! велике щастя — латочка землі!.. Крутиться оден з одним на своїй скибці, а сам ходить чорний, як земля...* (Коцюб., II, 1955, 8).

ОДЕ́НКИ ¹, ів, *мн.* Рештки на дні, гуща.

ОДЕ́НКИ ², ів, *мн., заст.* Спільна робота заміжніх жінок (прядіння, вишивання і т. ін.) у зимові дні. [Устя:] *Співаймо, тільки потихеньку, щоб, бува, десятник не наскочив.* [Домка:] *Як наскоче, скажемо, що на оденки зібрались* (Кроп., III, 1959, 8); *Фросина, як могла, відбивалась від скоромних язиків, а одного разу на оденках, коли вже до краю в'їлася своїми натяками Окуниха, голосно відрізала їй* (Стельмах, I, 1962, 166).

ОДЕ́НОК, нка, *ч., діал.* Копиця, стіжок сіна, соломи і т. ін. на дерев'яній підстилці. *Даремно комісар.. перешукував старанно двір і всі двірські будинки, не виключаючи й оборогів, стогів сіна, скирт соломи і оденків,— панича не було* (Фр., III, 1950, 301); *Одні* [робітники] *збивають сіно у вали, одні кінчають скидати в копички, там зносять копиці до острови і закладають оденок* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 171); // Дерев'яна підстилка під копицею, стіжком сіна, соломи і т. ін.

ОДЕРЕВІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **одеревіти.** * У порівн. *І ми всі хвилинку стояли, мов одеревілі* (Фр., I, 1955, 267).

ОДЕРЕВІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Стан за знач. **одеревіти.**

ОДЕРЕВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **одерев'яніти.** [Микола:] *А знаєш, як я його* [жандарма] *побачив, то зразу одеревів на місці* (Фр., IX, 1952, 110).

2. *спец.* Набути властивостей деревини; отвердіти (про рослинні клітини).

ОДЕ́РЕВ'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **одерев'яніти;** // *у знач. прикм.* — *Та встань-бо! — прохала Горпина і качала його одерев'яніле тіло. Яків лупнув очима, потягся* (Мирний, I, 1954, 209); *Анна перехрестила лоба і стояла якусь мить одерев'яніла. Ноги не могли ступити й кроку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 73).

ОДЕ́РЕВ'ЯНІ́ЛО. Присл. до **одерев'янілий.** *Настя одерев'яніло сиділа на лаві, по-риб'ячому ковтаючи ротом повітря* (Речм., Весн. грози, 1961, 10).

ОДЕРЕВ'ЯНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **одерев'яніти.**

ОДЕРЕВ'ЯНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Втратити чутливість, здатність рухатися; заклякнути, одубіти (про тіло і його частини). [Суховій:] *Годі їхати, пройдемось трохи, ноги зовсім помліли і одерев'яніли* (Кроп., V, 1959, 337); *Тепер уже він* [господар] *строго подивився на Ганну Михайлівну. В неї знов одерев'яніли руки й ноги* (Жур., Вечір.., 1958, 182); // Остовпіти, заціпеніти. *Спершу, як тільки почула про Тамару, Фросина Данилівна одерев'я-*

ніла, відразу не могла й слова мовити, так вразила його [гостева] *обізнаність* (Хижняк, Тамара, 1959, 139).

ОДЕРЖА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* одержа́влять; *док., перех.* Зробити що-небудь власністю держави; націоналізувати.

ОДЕРЖА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одержа́вити.**

ОДЕРЖА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одержа́вити.** *Одержавлення окремих галузей економіки, як і інші кроки в справі державного регулювання капіталістичного господарства, звичайно, не є заходом соціалістичним, як про це галасують реформісти* (Ком. Укр., 5, 1962, 59).

ОДЕ́РЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оде́ржати.**— *У мене було ще в кишені кілька гульденів, одержаних за продаж годинника* (Фр., IV, 1950, 288); *Бригадир мовчки подав хлопцеві одержаного вранці листа* (Ю. Янов., II, 1954, 138); // **оде́ржано,** *безос. присудк. сл. 26 червня в Троянівці було одержано перші повістки з військкомату* (Тют., Вир, 1964, 275).

ОДЕ́РЖАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оде́ржати.** *Владкові після одержання телеграми зробилося трохи краще* (Фр., VI, 1951, 319); *Вчора йому цілий день довелось витратити на всякі формальності, зв'язані з одержанням речей на залізниці* (Шовк., Інженери, 1956, 16); *Тривалим спробам одержання нових культур рослин було надано величезного державного значення* (Довж., I, 1958, 469).

ОДЕ́РЖАТИ *див.* **оде́ржувати.**

ОДЕРЖИ́МИЙ, а, е. 1. Який перебуває в полоні якого-небудь почуття, ідеї, пристрасті, настрою і т. ін. *Окрім сих людей, одержимих mania grandiosa, єсть ще багато людей, що мають, здається, за принцип речення: «Куди кобила, туди й лоша»* (Л. Укр., V, 1956, 140); *Одержимому манією дворянства шляхтичу Карпенко-Карий протиставляє передусім людину з низів, наймита Омелька* (Іст. укр. літ., I, 1954, 454).

◇ **Одержи́мий** [злим] **ду́хом,** *заст.*— хворий, у якого, за переконанням темних, забобонних людей, вселився злий дух. *Вони* [селяни] *оповіли, що привезли хворого, одержимого злим духом* (Коцюб., II, 1955, 127).

2. *у знач. ім.* **одержи́мий,** мого, *ч.;* **одержи́ма,** мої, *ж., заст.* Причинна, божевільна людина. *Нащо прийняв він* [Мессія] *олію і тії гарячії сльози, що застилали розширений погляд отій одержимій..?* (Л. Укр., I, 1951, 427); * У порівн. *Задихався.., кров чуріла,.. — а він усе гнав, гнав і гнав, як одержимий, наче хотів від смерті втечи* [втекти] (Хотк., II, 1966, 105); — *Ой!— тільки й спромоглась вимовити* [Маринка] *і кинулась до чоловіка, як одержима* (Іщук, Вербівчани, 1961, 211); *Буває, ніби одержимий, Враз прокидаєшся вночі, Наплинуть думи, з ними рими, Неначе журавлів ключі* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 65).

3. *у знач. ім.* **одержи́мий,** мого, *ч.;* **одержи́ма,** мої, *ж.* Той, хто до самозабуття чимось захоплений, закоханий у яку-небудь справу. *Кіно вимагає величезної працелюбності і працелюбності не тільки на зйомці, а в усьому розумному процесі створення картини. Кіно —мистецтво «одержимих»* (Довж., I, 1958, 21).

ОДЕРЖИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **одержи́мий.** *Їм* [героям п'єси К. Чапека «Рур»] *властиві.. готовність до самопожертви, одержимість ідеєю і водночас фатальні помилки і прорахунки* (Рад. літ-во, 3, 1964, 129); *Біля дзвінички перед юрбою з'являється Шабанов. Напружений до краю, пристрасний. В очах похмура одержимість* (Довж., I, 1958, 118); *Отаку одержимість, таке горіння доводилось йому бачити в очах солдатів, які поруч з танками йшли в атаку* (Собко, Срібний корабель, 1961, 187).

ОДЕ́РЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оде́ржувати.** *Обчислювальний центр заводу, обробляючи і підсумовуючи всю одержувану інформацію, будь-коли дає повну картину стану виробництва на підприємстві* (Знання.., 11, 1968, 1); *Поліпшилась якість продуктів, одержуваних з рідкого палива, розширився їх асортимент* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 40).

ОДЕ́РЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оде́ржувати.**

ОДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОДЕ́РЖАТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається і т. ін.; отримувати. *Люба мамочко! ..Чи одержуєш мої листи?* (Л. Укр., V, 1956, 13); *Напишіть мені зараз, як одержите цього листа, в якому готелі у Львові я міг би спинитися* (Коцюб., III, 1956, 265); *Я одержав нагороду. Що скажу свойму народу? Тільки те, що я із ним буду жить життям одним* (Тич., II, 1957, 7); *Одержавши від представника РТС машини, вони вирушили в дорогу і на четвертий день були кілометрів за п'ятдесят від села* (Зар., Світло, 1961, 57); // Діставати на руки заробіток, винагороду і т. ін. *І ти ростеш поміж сиріток, і вже одержуєш платню, і носиш матері* (Сос., II, 1958, 456); *Вчасно доплили ми до Вижниці, За свій труд одержали зарплату, Накупили дечого для дому* (Фр., XIII, 1954, 338); // Здобувати звання, посаду, становище і т. ін. *У Гната Яворського скрізь є свої люди: він допоміг Іванові на вузькоколійці одержати роботу помічника машиніста* (Чорн., Визволення, 1949, 65); [Горлов:] *Почав воювати* [Огнєв] *полковником. За три місяці генерал-майора одержав, а зараз командуючий армією* (Корн., II, 1955, 13); // Заслуговувати певну оцінку на уроці або екзамені. *Коли та сама Ася, яку в класі люблять, одержала з математики двійку, всім було дуже сумно за неї* (Ів., Вел. очі, 1956, 75); // Діставати дозвіл на користування чим-небудь. — *Та вона ще працює, їй треба ще одержати відпустку, здати справи* (Донч., V, 1957, 492).

2. Приймати для виконання.— *Ніякого наказу Наркомвійськ я не одержував,— тихо сказав Щорс* (Довж., I, 1958, 142); *Одержавши, мабуть, розпорядження з штабу, повісив* [комендант] *трубку і наказав черговому привести заарештованого Кузнецова* (Головко, II, 1957, 537).

3. Здобувати, діставати що-небудь певними зусиллями, якимись діями і т. ін. *Вона сама підрахувала, виходячи з теорії ймовірності, скільки їй шансів було на те, щоб не остогидла математика з дитинства,— і одержала дуже мізерну величину, порядку безконечно малих* (Ю. Янов., II, 1954, 83); — *Горький говорив, що все те, що в нього є найкращого, він одержав завдяки книжкам* (Тют., Вир, 1964, 42); // Виробляти, вирощувати. *Одержати високий урожай.*

4. *рідко.* Здобувати, діставати перевагу в боротьбі, змаганні і т. ін. *Маю співати про ту перемогу, що вчора одержав Індра стрілець* (Л. Укр., IV, 1954, 282); *Поволі-поволі, але на всіх пунктах станіславівська дячиха одержала верх* (Хотк., II, 1966, 368).

5. Зазнавати на собі певної дії кого-, чого-небудь. *Я простяг у напрямку до борців руки й одержав кілька добрих стусанів у щелепи* (Ю. Янов., II, 1958, 164).

ОДЕ́РЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **оде́ржувати** 1—3. *Озонометричні спостереження дають відомості про вміст озону в атмосфері. Вони також одержуються на основі приземних досліджень* (Наука.., 4, 1965, 13).

ОДЕ́РЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто що-небудь одержує *Реакція на переливану кров залежить, при інших однакових умовах, від стану організму одержувача* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 267); *Одержувач кореспонденції.*

ОДЕ́РЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **оде́ржувач.**

ОДЕРНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОДЕРНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обдерно́вувати**. *Схили* [насипів] *з обох боків роблять некруті, щоб насипи не розмивались дощами. Їх можна також знизу одернувати* (Озелен. колг. села, 1955, 125).

ОДЕРНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одернува́ти**. *Укоси* [греблі] *бувають: верхові.. і низові (зовнішні, сухі), більш круті, які укріплюють одернуванням або посівом трав* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 26).

ОДЕРНУВА́ТИ *див.* **одерно́вувати**.

ОДЕСИ́Т *див.* **одеси́ти**.

ОДЕСИ́ТИ, ів, *мн. (одн.* **одеси́т**, а, *ч.;* **одеси́тка**, и, *ж.).* Жителі або уродженці Одеси. *Якийсь морячок-одесит просто під відчиненим вікном у начальника вокзалу пішов вибивати «яблучко»* (Гончар, II, 1959, 126); *Одесити дуже любили трупу Кропивницького, а його особливо* (Збірник про Кроп., 1955, 223); — *Де ти блукаєш уже шість вечорів? Де оце ти зараз був? В якусь одеситку закохався, чи що?* (С. Ол., З книги життя, 1968, 41).

ОДЕСИ́ТКА *див.* **одеси́ти**.

ОДЕСНУ́Ю, *присл.*, *ц.-с.* Праворуч.— *Це ти, Кукубенко? — запитав бог. — Я, господи, — відповів Кукубенко.. — Ну, сідай, Кукубенку, одесную мене* (Довж., I, 1958, 262).

ОДЖ... *див.* **віdж...**; *напр.:* **оджа́лувати, оджахну́ти, оджива́ти, оджо́вувати** *і т. ін. див.* **віджа́лувати, віджахну́ти, віджива́ти, віджо́вувати** *і т. ін.*

ОДЗ... *див.* **відз...** *(крім слів, розроблених на* **одз...**); *напр.:* **одзволя́ти, одзвуча́ти, одзелені́ти, одзе́мок, одзива́тися, одзна́ка, одзо́лювати** *і т. ін. див.* **відзволя́ти, відзвуча́ти, відзелені́ти, відзе́мок, відзива́тися, відзна́ка, відзо́лювати** *і т. ін.*

ОДЗОВІ́ЗМ, у, *ч.* Опортуністична течія в РСДРП після поразки революції 1905 р., що вимагала відкликання соціал-демократичних депутатів з Державної думи та відмовлення від легальних форм масової партійної роботи. *Що одзовізм є меншовизм навиворіт, що він неминуче веде теж до ліквідаторства, тільки трохи іншого виду, в цьому не може бути сумніву* (Ленін, 19, 1971, 47).

ОДЗОВІ́СТ, а, *ч.* Прихильник одзовізму. *Більшовикам довелось вести рішучу боротьбу проти так званих одзовістів. Невелика група дрібнобуржуазних попутників і нестійких елементів в рядах більшовиків виступила в 1908 р. з вимогою відізвати робітничих депутатів з III Державної думи* (Іст. УРСР, I, 1953, 645).

ОДЗОВІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **одзові́ст** і **одзові́зм**. *Ці спроби створити з одзовістського настрою цілу систему одзовістської політики приводять до теорії, яка по суті відбиває ідеологію політичного індиферентизму, з одного боку, і анархічних блукань — з другого* (Ленін, 19, 1971, 34).

ОДИ́Н, одного́, *ч.;* **ОДНА́**, одніє́ї *і* одно́ї, *ж.;* **ОДНО́** *і* **ОДНЕ́**, одного́, *с. (мн.* **одні́**, одни́х), *числ. кільк.* 1. Назва числа 1 і його цифрового позначення. *До одного додати два;* // Кількість із 1 одиниці. *Багато ж тих корінців — страх як багато. Один, два, три... десять, ціла жменя, ціла купа...* (Коцюб., I, 1955, 206); *В цьому році відділ народної освіти прислав у село завзятого учителя, який недарма отримував щомісяця тридцять фунтів жита, один фунт цукру та дві пачки сірників* (Стельмах, II, 1962, 97); *Підкинули іще одно поліно, Воно стріляло, схоплене вогнем* (Бажан, Вибр., 1940, 109); // *у знач. ім.* **оди́н**, одного́, *ч.;* **одна́**, одніє́ї, *і* одно́ї, *ж.;* **одно́** *і* **одне́**, одного́, *с.; мн.* **одні́**, одни́х. Окрема істота або предмет із сукупності подібних. *Двоє кукало, а одно полетіло* (Номис, 1864, № 13788); *Послали одного з табору по воду, бо вже пора була і каші варити* (Кв.-Осн., II, 1956, 10).

Не оди́н — декілька, багато. *О. Хведор був веселий, реготун. Не один повіт знав о. Хведора; його знала навіть уся губернія* (Н.-Лев., I, 1956, 116); *Старезний самотній прадуб, що шумів віттям не один вік, похилився над Дніпром вже майже без гілля* (Довж., I, 1958, 388); **Ні оди́н** — ніхто, ніщо з усіх; жоден. *Роман мовчав. Він був тихий на вдачу .. і дуже несміливий: ніколи він не зачіпав ні однієї дівчини ні словами, ні жартами* (Н.-Лев., VI, 1966, 304); *Росив дощ, і від цього ніч ще гірше темніла.. А в селі ні одного світла* (Ірчан, II, 1958, 85); **Оди́н-два; Оди́н-дру́гий** — уживається при називанні неточної, приблизної кількості; декілька. *Все казало, що удар одна-друга негода — і вона, як зламана, зігнеться* (Мирний, IV, 1955, 114); *Все оце триває недовго, не більше одної-двох хвилин* (Л. Укр., II, 1951, 82); **Оди́н на оди́н:** а) з ким-небудь на самоті, без свідків; віч-на-віч, сам на сам. *Так піду я в поля неозорі Із піснями один на один* (Мал., Запов. джерело, 1959, 71); б) без чиєї-небудь участі, допомоги, без чужого втручання. *Ото як зчепляться з Павлом. Один на один. З присутніх навмисне ніхто не встряє, хоч і кипить не один серцем на Павла,— Артем і сам упорається* (Головко, II, 1957, 419).

◇ **Одна́ нога́ тут, [а] дру́га там** *див.* **нога́; Одни́м ву́хом чу́ти (слу́хати** *і т. ін.)* — те саме, що **Кра́єм ву́ха чу́ти (почу́ти** *і т. ін.) (див.* **край** [1]). [О с т ю к:] *Чув я одним вухом, що і ви у нього коники купували* (Корн., II, 1955, 104); **Одни́м ду́хом:** а) відразу, без перерви. *Брат одним духом вихилив молоко* (Дім., І будуть люди, 1964, 271); б) дуже швидко, вмить. [К р я ж:] *Світлано, сходи до Матвія. Скажи, хай зараз запряже коней в гарбу і одним духом їде сюди!* (Зар., Антеї, 1962, 206); **Одни́м о́ком подиви́тися (гля́нути** *і т. ін.) див.* **о́ко**[1]; **Стоя́ти одніє́ю (одно́ю) ного́ю в моги́лі (у труні́** *і т. ін.) див.* **нога́; [Усі́] до о́дного** — всі без винятку. *Пани до одного спеклись, Неначе добрі поросята* (Шевч., II, 1963, 121); *І всі козаки до одного піднесли й випили вино за славу* (Довж., I, 1958, 257); **[Усі́] як оди́н (одна́):** а) одностайно, дружно. *Як один, всією громадою постановили Піски не пустити козаків у село* (Головко, II, 1957, 313); *Вперше в бухгалтерії контори «Міськенерго» разом усміхнулися всі одинадцять співробітниць, усі як одна...* (Логв., Давні рани, 1961, 120); б) те саме, що **[Усі́] до о́дного**. *Всі полягли як один, тільки зброя та диски лишились* (Л. Укр., I, 1951, 231); *Ці* [бійці] — *як один — в новому обмундируванні, з чистими незасмаленими казанками за плечима* (Гончар, III, 1959, 171).

2. *у знач. прикм.* Який живе, стоїть і т. ін. самотньо, окремо від інших; одинокий, самотній. *Один я на світі без роду, і доля — Стеблина-билина на чужому полі* (Шевч., I, 1963, 88); *Цвіте садок. І дітвора в алеях обручі ганяє. А я один. Сумна пора. Не видно їй ні дна, ні краю* (Сос., I, 1957, 147); *Ясногорська подумала раптом, що може отак закам'яніти, як стоїть. Закам'яніє справді, реально, за якусь хвилину і залишиться стояти вічно, одна серед цього пустельного степу* (Гончар, III, 1959, 184); // *у знач. ім.* **оди́н**, одного́, *ч.* Те саме, що **одина́к** 1, 2.— *Припустимо, що Танюшкіна капіталістична кузня не зломить... Але що значить один могутній коваль Танюшкін? Один же в полі не воїн* (Бурл., Напередодні, 1956, 75).

Оди́н одинце́м — зовсім самотній. *Може, в окопах уже ні душі, може, Маковей залишився вже один одинцем на всю дамбу?* (Гончар, III, 1959, 365); *То диво, а не дуб. Один одинцем стоїть на узгір'ї, міцно уп'явся могутнім корінням у піщану землю* (Збан., Єдність, 1961, 434); **Оди́н одни́м; Оди́н-єди́ний; Оди́н-однісі́нький;** *діал.* **Оди́н-одні́ський; Одни́м оди́н; Одни́м однісі́нький:** а) лише один; єдиний. *Стає млосно, йде обертом голова.*

В голові одна-єдина думка: тільки б не впасти! (Хижняк, Тамара, 1959, 257); *Є такі люди, яких можна описати одним-єдиним словом* (Загреб., Спека, 1961, 20); *Над Трахтемировим високо На кручі.. Стоїть одним одна хатина...* (Шевч., II, 1963, 42); *У заможного козака Кабанця була одним одна дочка Мотря* (Мирний, I, 1949, 185); *— Він як подружку любив Галю, знав, що вона одного-однісінького кохала у всьому світі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 279); *Бездонне склепіння ясно-голубого.. неба увінчало нежарке сонце й одним однісінька пухка хмарина* (Ю. Янов., Мир, 1956, 199); *Чи лиш одно-одніське слово: «зрада», лиш слово «зрада» у душі лишилось?..* (У. Кравч., Вибр., 1958, 50); б) зовсім самотній. *Один-однісінький, бувало, Сидить* [Івась] *собі у бур'яні Та клепку теше* (Шевч., II, 1953, 319); **Оди́н як па́лець** *див.* **па́лець; Оди́н як перст** *див.* **перст; Сам оди́н** *див.* **сам.**

3. *у знач. прикм., з частками* **тільки, лише** *і без них.* Ніякий інший, крім названого; тільки названий (уживається при виділенні з ряду інших окремої особи, предмета і т. ін.). *Еней один не роздягався, Еней один за всіх не спав* (Котл., I, 1952, 253); *Тільки один Чіпка не лягає: ходить, нудиться, карається* (Мирний, I, 1949, 391); *Одна була розвага в баби. Як тільки забували зачинить двері, крізь них влітала з сіней зозулястенька курка і прожогом бігла до баби* (Коцюб., II, 1955, 273); *Раз увечері зимою, У одній свитині, Іде боса титарівна І несе дитину* (Шевч., II, 1953, 81); *Степан Васильович, посміхаючись одними очима, відповів йому: — І тут нам не по дорозі* (Стельмах, I, 1962, 19); // *у знач. ім.* **одно́ (одне́),** одного́, *с.* Тільки те (це); єдине. *Про себе одне знала* [Катря], *що не судилося їй життя щасливе, то буде вже так* (Головко, II, 1957, 191).

4. *у знач. займ. вказ.* Той самий. *Після смерті батька та матері (вони під холеру померли одного-таки й року) громада оддала сироту далекій родичці* (Мирний, I, 1949, 149); *Старалася* [Маруся] *запевнити себе, що біжить в одному напрямі.., але внутрішній голос казав, що.. вона, може, десять разів уже міняла напрям* (Хотк., II, 1966, 271); *— От ми й зустрілися,— кажу я, а наче зовсім недавно ми з вами жили в одній кімнаті* (Ю. Янов., II, 1958, 39); // Однаковий, тотожний. *— Коли б я був одної з вами думки, я б зараз кинув службу,— вмішався Рудик* (Коцюб., I, 1955, 201); *Ім'я їй — Ната. Олег одних із нею літ* (Сос., II, 1958, 457); // *у знач. ім.* **одно́ (одне́),** одного́, *с.* Те саме. *Чи їде, чи ходить,— на одно виходить* (Укр.. присл.., 1955, 196); *Обоє.. одного хотять, одне люблять* (Кв.-Осн., II, 1956, 307).

◇ **В оди́н го́лос** *див.* **го́лос; В оди́н гуж тягти́**— діяти заодно. *Свідків усіх добрано таких, що вони в один гуж тягли* (Гр., II, 1963, 417); **В одно́:** а) дружно, одностайно. *Після спектаклю всі товпились коло неї, вітали її, руки стискували, і всі в одно впевняли, що у неї — талант* (Вас., II, 1959, 94); б) настирливо, вперто. *— Я її* [жінку] *не люблю,— твердив він* [Гнат] *в одно* (Коцюб., I, 1955, 34); *— Додому — скиглили* [якути] *в одно, але втікати — не посміли* (Л. Укр., I, 1951, 407); в) однаково. *Не в одно бреше* (Номис, 1864, № 6965); **В одну́ ду́дку гра́ти** *див.* **ду́дка; В одну́ ду́шу** *див.* **душа́; В одну́ мить** *див.* **мить; В одну́ шку́ру** *див.* **шку́ра; Все одно́** *див.* **весь**¹; **[За] одни́м за́ходом** *див.* **за́хід**²; **За одни́м ри́ном** *див.* **рин; Оди́н і той же; Оди́н і той са́мий** — такий самий, той самий; однаковий. *Зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний, як пісня цвіркуна* (Коцюб., I, 1955, 395); *Павло Гречаний всю зиму не злазив із печі, .. і всю зиму йому снився один і той же сон* (Тют., Вир, 1964, 507); **Оди́н чорт** *див.* **чорт; Одне́ (одно́) і те ж; Одне́ (одно́) і (й) те са́ме** — те саме; однакове. *Влада і народ у нас—одне і те ж* (Козл., Відродження.., 1950, 87); *— До Лісовського треба піти. Він добре знає Чорнокнижного, а той, якщо захоче, законом за одне й те саме і голову зітне, і святим праведником зробить* (Стельмах, I, 1962, 439); **Одни́м ми́ром ма́зані** *див.* **ми́ро; Одного́ по́ля я́года** *див.* **я́года; Ста́вити (поста́вити) на одну́ до́шку** *див.* **до́шка; Стри́гти (постри́гти) [всіх] під одну́ гребі́нку** *див.* **гребі́нка.**

5. *у знач. прикм.* Цілісний, неподільний; єдиний. *Ми воля єдина, Ми сила одна — Радянська Країна, Труда сторона* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 40); *Народи всі — одна сім'я* (Сос., I, 1957, 431).

6. *у знач. прикм.* Окремий серед названих, видимих і т. ін. людей, предметів тощо. *Серед пасіки десь взялася кавуняча огудина.. і побігла до одного вулика довгою зеленою стежкою* (Н.-Лев., II, 1956, 262); *І сумно, сумно з них один дививсь на мене...* (Сос., I, 1957, 442); *Дитячим щебетом починається ранок на одному з мальовничих півостровів, що по-тутешньому зветься просто кут* (Гончар, Тронка, 1963, 220).

7. *у знач. прикм.* Перший серед названих. *З вікон низеньких сільських хат блискає світло.. Чоловіки: одні — чоботи латають, другі — рукавиці плетуть, треті — що інше...* (Мирний, I, 1949, 327); *По один бік верби. По другий старці. Гнуться, гнуться, гнуться верби. Нагинаються старці* (Тич., I, 1957, 34).

Оди́н [від] о́дного (дру́гого), *з вищим ступенем прикм.*— уживається при зіставленні, порівнянні значної кількості подібних людей, предметів, явищ і т. ін. *Перед очима Химиними просувалися картини одна одної сумніші* (Коцюб., I, 1955, 94); *Пейзажі змінювалися по долинах, сопках і узгір'ях легендарного Примор'я, один від другого глухіший і таємничіший* (Довж., I, 1958, 104); **Оди́н в оди́н:** а) уживається при вказуванні на однакові (перев. добрі) якості кого-, чого-небудь. *Це була ставрида. Одна в одну, зеленоспинна, сріблобока, ротата* (Збан., Мор. чайка, 1959, 127); *Параскіца, побачивши стільки добірного, золотавого зерна, сплеснула долонями: — Боже мій! Яке зерно, одне в одне...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 216); б) дуже близько між собою; впритул. *Плоти стояли один в один до самої затоки* (Десняк, Опов., 1951, 30); **Оди́н за одни́м;** *рідко* **Оди́н за дру́гим; Оди́н по о́дному;** *рідко* **Оди́н по дру́гому** — уживається при вказуванні на черговість, ритмічність або послідовність у протіканні чого-небудь. *Під нами шаланди, розпустивши паруси,.. одна за одною відриваються від берега* (Ю. Янов., II, 1958, 45); *Непомітно підстерегла мене тяжка хвороба — цинга, один за одним почали випадати зуби* (З глибин душі, 1959, 10); *Співак перший сплигнув на землю, построїв трактори в ряд і махнув рукою — глушити мотори. Один по одному мотори затихли* (Головко, I, 1957, 406); *А слізочки закапали одна по другій швиденько* (Вовчок, I, 1955, 293); **Оди́н з-пе́ред (пе́ред, попере́д) о́дного** — не дотримуючись порядку, черговості; навперебій. *Усі були збуджені, рухливі і один з-перед одного викладали почуті новини* (Панч, На калин. мості, 1965, 71); *Ті* [люди] *сунули з хати, один перед одного, аж штовхаються в дверях* (Мирний, I, 1949, 377); *Видно було, що діти довго.. чекали гостей і тепер одне поперед одного хотіли чимось прислужитись офіцерам* (Гончар, III, 1959, 91); **Оди́н о́дного;** *рідко* **Оди́н дру́гого; Оди́н о́дному;** *рідко* **Оди́н дру́гому** *і т. ін.*— взаємно (про кожного з двох). *Поранені виходили з бою, підтримуючи один одного* (Довж., I, 1958, 290); *Одна думка обганяла другу; одна одну випереджала* (Мирний, I, 1949, 385); *Мій боже милий, як-то мало Святих людей на світі стало. Один на другого кують Кайдани в серці* (Шевч., II, 1963, 321); **Оди́н побіля́ о́дного; Оди́н повз оди́н** — дуже близько між собою; впритул; **Одне́ до о́дного** — уживається при вказуванні на поступове наростання, нагромадження чого-небудь, перев. небажаного, неприємного. *Одно до одного — й журба Христина ширшала, вищала, глибшала...* (Мирний, I, 1949, 296).

8. *у знач. займ. вказ.* Саме цей, такий, а не інший (уживається при протиставленні). *В серці бідного молдувана надія боролась з жадобою дикої помсти і часом переважало одне почуття, часом друге* (Коцюб., I, 1955, 215); [Сторчак:] *Я люблю тебе, а ти...* [Мар'яна:] *Я живу одним життям, ти — іншим. Ти ненавидиш те, що люблю я...* (Зар., Антеї, 1961, 30); *Це просто чудо якесь з чоловіком тут робиться. Внизу під скелею, був один Хома, а піднявся на скелю, то це вже зовсім інший Хома! І бачить далі, і чує далі...* (Гончар, III, 1959, 103).

9. *у знач. займ. неознач.* Якийсь, котрийсь. *Пішла я на заробітки в город; стала в одних панів за наймичку* (Вовчок, I, 1955, 86); *Було колись в одній країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував* (Л. Укр., I, 1951, 279).

Одно́ї (одніє́ї) весни́ (о́сені, зими́) — якось навесні (восени, взимку). *Одної весни вийшли ми рано з дому, пристали в Кумицях, як і звичайно, на третій день увечері* (Вовчок, I, 1955, 38); **Одного́ дня (ра́нку, ве́чора)** — якось удень (вранці, увечері). *Одного сонячного дня корабель чує далекі гарматні постріли* (Ю. Янов., II, 1958, 80); *Одного прекрасного вечора приходить у гості до Скоробагатьків якась далека їх родичка* (Хотк., I, 1966, 123); **Одного́ ра́зу** — якось, колись. *Одного разу, коли Каленик Романович стояв біля горна і розмовляв з учнями про ковальські справи, Рубін раптом додумався: «От візьму терпужок, всуну у вогонь..»* (Сенч., Онов., 1959, 4); **Що за оди́н** — хто такий; що за людина.— *Що ти за один? — питаю закостенілого товарища* (Фр., II, 1950, 341); *Ці люди сподобалися Данилкові, хоч він і не став їх розпитувати, що вони за одні* (Панч, Синів.., 1959, 107); *Що воно за один той Віллі, визначити, звичайно, важко* (Коз., Блискавка, 1962, 145).

10. *у знач. присл.*, **одно́.** Весь час; постійно, безперервно. *Лежить Карпо на лаві плазом, мов зарізаний кабан, і пальцем не ворухне, одно постогнує* (Коцюб., I, 1955, 303); *Сонце під обід — і так пече, що й Лиска.. умокріла вся, й півник одно роззявляє дзьоба, одно роззявляє — нічим дихати* (Вирган, В розп. літа, 1959, 269).

ОДИНА́ДЦЯТЕРО, одинадцятьо́х, *числ. збірн.* Одинадцять (уживається з іменниками чоловічого роду, іменниками, що означають сукупність істот різної статі, іменниками середнього роду, що означають назви істот та речей, а також з особовими займенниками у множині). *Видоївши корову, Мотря.. показала Насті своє хазяйство. Опріч рябої корови, було ще два перістих підсвинка та одинадцятеро зозулястих курей* (Коцюб., I, 1955, 58); *В організацію могли вступити навіть не десятеро новаків, а одинадцятеро* (Жур., Даша, 1961, 35).

ОДИНАДЦЯТИ... Перша частина складних слів, що означає: який має одинадцять однакових ознак предметів і т. ін.; який складається з одинадцяти частин або є мірою в одинадцять одиниць, напр.: одинадцятилі́тній, одинадцятиметро́вий, одинадцятипі́льний, одинадцятиповерхо́вий.

ОДИНА́ДЦЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **одина́дцять.** *Десять разів угодиш, а одинадцятий не вгодиш — і все твоє пропало* (Укр.. присл.., 1963, 81).

◇ **Одина́дцятим но́мером** *див.* **но́мер.**

ОДИНА́ДЦЯТЬ, ти *і* тьо́х, *числ. кільк.* Назва числа 11 і його цифрового позначення; // Кількість із 11 одиниць. *Баба відвернулася — їй самій серце краялось, а ся дитина, чужа, «панська» дитина, за одинадцять літ успіла прирости їй до серця* (Фр., IV, 1950, 30); *Двадцять три вовки, одинадцять рудих і дві чорно-бурих лисиці стали здобиччю мисливців* (Тулуб, В степу.., 1964, 218); *І затремтять сузір'я над окопом, Де одинадцять сміливих залягли* (Бажан, Вибр., 1940, 174).

ОДИНА́К, а́ *ч.* 1. Той, хто сам, без інших, відокремився від людей. *Ішли* [на відкриття пам'ятника] *старі з похилими сивими бородами, молоді з веселою посмішкою, галасливі діти, організації й одинаки, жіноцтво й мужчини* (Еніс, Тв., 1958, 513); // Той, хто уникає інших людей. *Майже завжди мовчав і ні з ким не дружив, хоч не можна сказати, що був одинаком. Часто бувало, що він розшнуровував свій кисет і роздавав бійцям махорку* (Тют., Вир, 1964, 491); // Той, хто не спирається на допомогу або підтримку інших. *Якщо за старих часів героями були лише деякі одинаки, ..то в наш час героїзм воістину став масовим явищем* (Цюпа, Україна.., 1960, 251); — *Час талановитих одинаків минув* (Руд., Вітер.., 1958, 382).

2. Той, хто не має сім'ї, рідних. *Мединський жив одинаком — дружина його померла* (Руд., Остання шабля, 1959, 244); *Найпростіше було Василеві. Він і досі був одинаком, жив десь на висілку, наймаючи собі кімнатку, не сушив голови різним житейським дріб'язком* (Загреб., Спека, 1961, 288).

3. *розм.* Єдиний син. *В родині було три доньки і син-одинак «Олесь»* (Стеф., II, 1953, 22); *Чути знадвору, як стара Іваниха часом заголосить, аж страшно слухати. Ба! не дивниця,— тож її одинак завтра на призви стає* (Л. Укр., III, 1952, 552); — *Івасику, збігай, рідненький, на вулицю.., — просить мати свого білявого одинака* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 82).

4. *мисл.* Стара тварина, що веде самотній спосіб життя; одинець (у 2 знач.). *Зубр-одинак;* // Окрема тварина або птах як об'єкт полювання.

5. *у знач. присл.* **одинако́м.** Самотою, без інших. *Якщо раніше він уникав людей і тримався одинаком, то тепер, навпаки, горнувся до них* (Тют., Вир, 1964, 199); *В буфеті, одинаком, жадібно натоптувався смаженою домашньою ковбасою та білим хлібом товстий.. громадянин* (Логв., Давні рани, 1961, 135).

ОДИНА́РНИЙ, а, е. Який складається з однієї частини; не подвійний. *Зачинені віконниці мало захищали від морозу, і одинарні рами вкрилися товстим шаром льоду* (Бойч., Молодість, 1949, 124); *Двері на балкон були завішені одинарною парчевою шторою, хто вже зна де роздобутою хазяйновитим завгоспом* (Збан., Сеспель, 1961, 26).

ОДИНА́РНИК, а, *ч.* (*Trientalis* L.). Лісова однорічна трав'яниста рослина родини первоцвітних із квітками різного кольору. *Одинарник — то єдина в нашій країні рослина, що має семипелюсткову квітку* (Рад. Укр., 14. V 1968, 4).

ОДИНА́ЧКА, и, *ж.* 1. Жін. до **одина́к** 1, 2. *Одиначка без матері, хоч і без земельки, та сама собі господиня!* (Ле, В снопі.., 1960, 31); * Образно. *В просвіті хмар засвітилося рідке сонячне проміння.., запалило вкриту багрянцем пожовклого листя грушу-одиначку, що розкохалася за клунею комірника Зосима Бабури* (Логв., Літа.., 1960, 6).

2. *розм.* Єдина дочка. *А Ганна була, як і вона, удова, мала собі дочку-одиначку, звали Химою* (Вовчок, I, 1955, 50); *Вона була в них одиначка, тож родичі були певні, що ще лучиться їй якийсь королевич* (Март., Тв., 1954, 333).

ОДИНАЧО́К, чка́, *ч.* Пестл. до **одина́к** 3. *Був син-одиначок, мале пахоля, тепер він за пажа в дворі в короля, бо так забажалось графині* (Л. Укр., I, 1951, 439).

ОДИНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* 1. Те саме, що **одина́к** 1—3. [Мирон:] *У досконального пана єсть своя дворянська громада, у мужика своя громада, а ми, так звані чиновники, нічого того не маємо, живемо одинцями кожен сам собі, по-своєму!..* (К.-Карий, II, 1960, 111); — *Скажу про себе... Одинець... Ну, що з такого мізерного життя? Пустка. Ні ти ні до кого, ні до тебе ніхто* (Добр., Очак. розмир, 1965, 96); *Приходить Остап додому, а батько й мати його питають — бо, сказано, одинець, дитина — то в вічі їй дивляться і зараз вже постережуть усе* (Вовчок, I, 1955, 327).

Оди́н одинце́м *див.* **оди́н.**

2. *мисл.* Стара тварина, що веде самотній спосіб життя. *А в нас якраз було уряджено облаву у Налібоччині на дикі кабани. Був з паном Рейтаном тут випадок страшний, Що ледве одинець біди йому не скоїв, Та вручним пострілом він звіра заспокоїв* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 240).

3. *у знач. присл.* **одинце́м.** По одному, не гуртом. *Було порожньо. Гуркотіло десь. Пробігали одинцем люди й кидались у ворота* (Тудор, Народження, 1941, 121); // Самотою, без інших. *Паслася* [корова] *на пастівнику одинцем на яких п'ятдесят кроків від решти худоби* (Март., Тв., 1954, 248); *Це ж добре, що.. всі вони тримаються гуртом, а якби він прийшов одинцем..?* (Гончар, Таврія, 1952, 108).

ОДИНИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Найменше ціле число, перше в десятку, а також цифра 1, якою воно позначається; // *тільки мн.* Числа від 1 до 9, а також цифри, що їх позначають; // *тільки мн.* Останні цифри багатозначних чисел.

2. Найнижча оцінка успішності в навчанні за п'ятибальною системою, що означає «дуже погано». *Прочитавши Сусані Уласівні ту поему, о. Артемій написав внизу свою рецензію: «Погано! Варто поставити одиницю!»* (Н.-Лев., IV, 1956, 190); *Батько гримітиме на цілу квартиру про олухів, остолопів, обормотів, оболтусів і ослів, яким він сьогодні виставив одиниці або залишив без обіду і в карцері* (Смолич, II, 1958, 45).

3. Умовна величина, яку прийнято за основу при вимірюванні, визначенні однорідних з нею величин. *З'явились нові поняття, які суперечили тому, що дотепер він знав. Так, наприклад, з гімназії він виніс впевненість, що квадрат — це геометрична фігура і більш нічого, а тут виявилося, що це, крім того, і найбільша одиниця виміру* (Вільде, Сестри.., 1958, 493); — *Я безсмертна людина,— думає генерал Федорченко, дивлячись на блакитні простори,— і абсолютно неважно, скільки мікронних одиниць часу буде існувати моє особисте я* (Довж., II, 1959, 69).

4. Окрема особа, індивідуум. *Який тіснозорий цей чоловік, котрий не знає, що лише загальне добро може ущасливити одиницю!* (Кобр., Вибр., 1954, 30); *Індивідуальність — це одірвана від маси, самотня одиниця* (Еллан, II, 1958, 67); *Більшість перлин народної поезії створено.. окремими обдарованими одиницями* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 6); // *тільки мн.* Небагато, мало хто; деякі. *Згодом, коли вечір уже ліг на все, почали приходити з міста одиниці, що їх винайшов там Кіхана* (Ю. Янов., I, 1958, 210); — *Про зброю треба дбати,* — *почав він далі.. — А в нас, на жаль, є такі одиниці, яким це байдуже* (Гончар, I, 1954, 446); *З героїчних захисників легендарного гарнізону* [Брестської фортеці] *в живих залишилися одиниці* (Рад. літ-во, 7, 1965, 4).

Шта́тна одини́ця — посада, передбачена штатним розписом, а також працівник, який займає цю посаду. — *Я добився для вас штатну одиницю* (Кучер, Трудна любов, 1960, 254); [Римар:] *А зрештою, яке тобі діло до моєї розмови?* [Зозуля:] *Як то яке? Що я, так би мовити, штатна чи позаштатна одиниця?* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 10).

5. *розм.* Те саме, що **одина́чка.** *Хлопці-брати порозходились із дому.. Лишилась одиницею — приймака прийняли* (Головко, II, 1957, 190); *А я в батька росла, Одиниця була, Мене мати не жаліла — Взяла заміж віддала* (Укр.. лір. пісні, 1958, 110); *Сотник Завістний протер очі, поправив вуса і обняв гаряче свою одиницю, свою останню на житті втіху — Орисю* (Стар., Облога.., 1961, 13).

6. Окрема частина чого-небудь, що становить відносно самостійне ціле. *Кінні дружини.. складалися з окремих одиниць — десятків, сотень* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 367); *Кожне житло, що належало дружинникові, було відокремленою в господарському відношенні одиницею* (Археол., VIII, 1953, 17); *Слово, основна одиниця мовлення, являє собою єдність знака і значення* (Рад. психол. наука.., 1958, 229).

Бойова́ одини́ця — з'єднання бійців одного роду військ, а також військових частин, що становлять певне ціле і перебувають під єдиним керівництвом. *Микола Щорс в бойових умовах приймає командування дивізією. Це була міцна, добре організована бойова одиниця* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 63).

ОДИНИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **одини́ця** 2. — *А може, я вам, студенти, того,— занепокоївся гість,— завадив там уроки робить, а завтра вам за це і одиничку вріжуть...* (Рибак, Час.., 1960, 282).

ОДИНИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Окремий, відособлений. *Фруктові дерева різних сортів та ягідні кущі представлені були в садку не сортовими масивами, а лише одиничними сортовими екземплярами* (Смолич, День.., 1950, 92); *Основним типом поховань скіфського часу на Посуллі є одиничні трупопокладення в ямах з дерев'яними склепами* (Археол., VIII, 1953, 126).

Одини́чне виробни́цтво — виготовлення різних виробів одиницями або невеликими разовими серіями. *Для внутрішнього шліфування є спеціальні додаткові пристрої. Такі верстати широко застосовуються в інструментальних цехах при одиничному і дрібносерійному виробництві* (Верстати-гіганти, 1958, 20).

2. Стос. до одиниці (у 3 знач.). *Простій відносній формі вартості одного товару відповідає одинична еквівалентна форма іншого товару* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 67).

3. *у знач. ім.* **одини́чне,** ного, *с.* Філософська категорія: предмет, процес або явище з його властивостями і основними ознаками, що відрізняють його від інших предметів, процесів або явищ. *Справжнє мистецтво в одиничному пізнає загальне і сутнє* (Рад. літ-во, 8, 1966, 87).

ОДИНИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **одини́чний** 1.

ОДИНО́КИЙ, а, е. 1. Який міститься, розташований і т. ін. окремо, ізольовано від інших, подібних до себе. *Край села, біля одинокої хатини — мати й дочка* (Довж., I, 1958, 56); *Наче стародавні кораблі, мріли.. до самого обрію одинокі ферми хуторян-угорців* (Гончар, III, 1959, 173); // Який відбувається, протікає, сприймається і т. ін. відірвано, ізольовано. *Молюсь тобі, боже милий, Господи великий! Що.. привів мене, старого, На сі святі гори Одинокий вік дожити* (Шевч., II, 1963, 44); *Вулиці безкраї. Порожньо і дзвінко. Кроки одинокі, ніби серця стук* (Сос., II, 1958, 100); *Зробилося тихо, і в цій тиші — одинокий постріл* (Тют., Вир, 1964, 534).

2. Який не має сім'ї, рідних; самотній. *Вони жили в батьків і часто приїжджали до одинокого Ястшемб-*

ського подуріти на волі (Н.-Лев., II, 1956, 56); *І хоч він був на цей час одиноким, бо сім'я його загинула в морі під час евакуації на Кавказ, але до колишнього Лукія тепер не могла повернутись* (Гончар, Тронка, 1963, 98); // *у знач. ім.* **одинóкий,** кого, *ч.,* **одинóка,** кої, *ж.* Людина, яка не має сім'ї. *Зніметься оце чоловік, майне на вільні степи Катеринославські або Херсонські.. Багато тоді накивало п'ятами й одиноких і цілими сім'ями...* (Мирний, I, 1949, 196); // Який не має друзів, близьких, однодумців; чужий у певному середовищі. *Сцена, на яку він несподівано наткнувся, утвердила в ньому переконання, що він не одинокий в селі* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1957, 6); *Вона відчула себе одинокою серед людей* (Кучер, Чорноморці, 1956, 101).

Одинóка мáти, *юр.*— незаміжня жінка, що має позашлюбну дитину. *Тільки за 1953 рік багатодітні і одинокі матері одержали від Радянської держави понад шість з половиною мільярдів карбованців.. допомоги на виховання дітей* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 54).

3. *рідко.* Лише один; єдиний. *Старий возний Згарський був одинока жива душа, з якою Калинович міг іноді побалакати спокійно, по щирості* (Фр., VI, 1951, 332); *З одинокої на ціле татарське село кав'ярні дуже добре видно було і море, й сірі піски берега* (Коцюб., I, 1955, 389); *Погодилася* [Краньцовська] *вже з тою думкою, що їй вільно мати свого приятеля. Уже хоч би з тої одинокої причини, аби помститися на своїм нелюбі* (Март., Тв., 1954, 321).

ОДИНÓКІСТЬ, кості, *ж.* Стан за знач. **одинóкий** 2. *Всі дороги і стежки завалені снігом,— чуття голоду, самоти та одинокості придавлювало душу* (Фр., III, 1950, 263); *Ні, не стомлюся на дальній межі З віком світити в його стоокості, Лягати пластом на розпуття чужі, Тягнути доброго від одинокості* (Мал., Листи.., 1961, 45).

ОДИНÓКО. Присл. до **одинóкий** 1, 2. *Рік цілий навколо все мре та німує, Самотнього серця ніщо не вгамує... Ридай одиноко* (Граб., I, 1959, 386); *І нічого тобі не лишається, як іти отак одиноко вулицею Пузатих* (Гончар, Тронка, 1963, 104).

ОДИНÓЦТВО, а, *с., рідко.* Те саме, що **самóтність.** *О, куди ж нам, небого, подітись, куди З одиноцтвом гірким та журбою!* (Граб., I, 1959, 363).

ОДИНÓЧКА, и 1. *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **одинáк** 1, 4. *Бій уже закінчено. Іде перестрілка одиночок* (Довж., I, 1958, 124); *А я вже втратив усяку надію що встрелити. Цілив на табунці, гатив на одиночки, і мої постріли розривали повітря, не пошкодивши ані одну летючу тварину* (Досв., Вибр., 1959, 437).

В одинóчку — окремо від інших; самотою. *Жито мені говорило уранці: — Будь же на мене похожим, синочку, Бачиш, мільйони колосся в багрянці, Будь же мов колос, не стій в одиночку!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 49).

2. *ж., розм.* Тюремна камера для одного в'язня. [Дозорець:] *Слухай сюди, Стефане! Попереджаю, що тільки помічу за тобою і тут що-небудь, так і знай — будеш в одиночці сидіти* (Вас., III, 1960, 296); *Василь не спав, ходив з кутка в куток камери, зупинявся, дивився на ті кілька зірочок, які видно було через загратоване вікно його одиночки* (Скл., Карпати, II, 1954, 255).

3. *спорт.* Гоночний човен з одним веслярем. *Тут були величезні вісімки, важкі й солідні, легкі четвірки і двійки, зовсім маленькі одиночки, стояли байдарки і каное* (Собко, Матв. затока, 1962, 18).

ОДИНÓЧНИЙ, а, е. 1. Який не зливається з іншими; ізольований від інших, окремий. *Козаков, однією рукою піднявши автомат в небо, дав три одиночних постріли* (Гончар, III, 1959, 109).

2. Признач. для одного; розрахований на одного. *Скований залізом Кармелюк сидів у одиночній камері* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 74).

ОДИНÓЧНИК, а, *ч., розм.* 1. В'язень одиночної камери.

2. Спортсмен, що виступає на змаганні сам, без напарника. *Змагання чоловіків в одиночному катанні зібрали 22 конкурентів.. Наші одиночники.. успішно завершили обов'язкову програму* (Рад. Укр., 5.II 1971, 4).

ОДИНÓЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **одинóчник.**

ОДИ́НЧИК, а, *ч.* Пестл. до **одинéць** 1. *О, боги! як ви допустили, Щоб і одинчика убили І настромили на віху Його козацькую головку* (Котл., I, 1952, 232); — *Та нащо б тра хапать мою дитину? Було синів у мене вісімнадцять, Тепер один-однісінький зостався. Покинь мені одинчика того* (Крим., Вибр., 1965, 171).

ОДИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **óда.** *Борючись за простоту, народність, демократизм літератури, Пушкін неодноразово виступав проти ходульної одичної традиції* (Рад. літ-во, 9, 1965, 56).

ОДІБ... *див.* **відіб...;** *напр.:* **одíбраний, одібрáти** *і т. ін. див.* **відíбраний, відібрáти** *і т. ін.*

ОДІВÁННЯ, я, *с., розм., рідко.* 1. Дія за знач. **одівáти** і **одівáтися.** *Перед очима вставали зоряних теплих вечорів школярські мандри до лісового ставу, і нічні купання цілою ордою, .. і колючі, веселі дрижаки на одіванні, коли руки ніяк не попадали в рукава сорочки...* (Вас., II, 1959, 297).

2. Те саме, що **óдяг.**

ОДІВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ОДÍТИ,** íну, íнеш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **одягáти.** *Вдень дуже тепло, і ми всі вбираємось по-літньому, а ввечері, хто гуляє, то вже одіває осіннє* (Л. Укр., V, 1956, 359); — *Що це за спеціальні обставини, Павле Макаровичу? — не глянувши на Діденка, а ще уважніше придивляючись до себе в дзеркало (одівала шапочку), спитала Ївга Семенівна* (Головко, II, 1957, 566); *Сьогодні, в один з найяскравіших днів, Ти галстук червоний на груди одів* (Бичко, Вогнище, 1959, 23).

ОДІВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.,* **ОДÍТИСЯ,** íнуся, íнешся, *розм., рідко.* Те саме, що **одягáтися.** *Між тим Маня схопилася і, судорожно тремтячи, складала свої речі та одівалася в дорогу* (Фр., I, 1955, 337); * Образно. *Вкрила* [хуртовина] *білим вишневі садочки, й здається — розцвілися садочки, оділися білим цвітом, неначе навесні* (Григ., Вибр., 1959, 29).

ОДІГ... *див.* **відіг...;** *напр.:* **одігнáти, одігнýти, одігрівáти** *і т. ін. див.* **відігнáти, відігнýти, відігрівáти** *і т. ін.*

ОДІДИ́ЧЕНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **одіди́чити.** *З причини таких поглядів і почувань я розумію мужика й аристократа. Розумію те їх залізне прив'язання до своєї одідиченої землі* (Коб., III, 1956, 380); *Справді, мати не дуже провірювала* [перевіряла], *що я читаю, але, мабуть, був у мене одідичений смак* (У. Кравч., Вибр., 1958, 355).

ОДІДИ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., заст.* Успадкувати. *Тамті кути села не мають тих лісових навичок, а ці одідичили по предках* (Стеф., I, 1949, 259); *І ми здвигнули плечима, бо це виконуємо найкраще. В цьому здвигненні вся безпомічність наша і одідичили ми її по наших батьках* (Ірчан, II, 1958, 146).

ОДІЖ, і, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **óдяг.** *Широкі спини огрядного та дужого люду покриті були розмаїтою, пістрявою одіжжю* (Стар., Облога.., 1961, 5); *Рудий.. застьобував свою безбарвну піджачину, що враз з такими ж пошматованими штанами, забучавілими капцями на босу ногу та заяложеним кашкетом складали його мізерну одіж* (Коцюб., I, 1955, 138); * Образно.

І слово, й тема — матер'ял, Прозора одіж для ідеї (Рильський, Поеми, 1957, 156).

ОДІЗ... — ОДІМ... *див.* **відіз... — відім...**; *напр.:* **одізва́тися, одійти́, одімкну́ти** *і т. ін. див.* **відізва́тися, відійти́, відімкну́ти** *і т. ін.*

ОДІ́ННЯ, я, *с., розм., рідко.* Те саме, що **о́дяг.** *Він знов оставив пасічника, знов у жебрачім одінню пішов у світ широкий* (Фр., VIII, 1952, 219); *Плащ із хітоном тоді одягнути дала мені німфа, Вбралась сама після того в чудове сріблясте одіння* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 187); *Згадавсь мені курний вузенький шлях, Що простягавсь в отих чужих полях Поміж тополь в зеленому одінні* (Перв., II, 1958, 197).

ОДІОЗНИЙ, а, е. Який викликає негативне ставлення до себе; небажаний, неприйнятний. *Перекладають усі письменники за дуже малим винятком, але ж у їх власних творах ми не бачимо всіх одіозних ознак перекладацької мови* (Кундзич, Дієзн.., 1956, 48); *Одіозна фігура.*

ОДІО́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **одіо́зний.**

ОДІН... — ОДІС... *див.* **відін... — відіс...**; *напр.:* **одіпхну́ти, одірва́ти, одісла́ти, одіспа́тися** *і т. ін. див.* **відіпхну́ти, відірва́ти, відісла́ти, відіспа́тися** *і т. ін.*

ОДІССЕ́Я, ї, *ж., книжн.* Тривалі мандри або блукання з різними пригодами. *Прекрасно, коли, споглядаючи на екрані сповнену великого соціального драматизму одіссею своїх героїв, глибоко схвильовані глядачі самі роблять для себе належні висновки* (Довж., III, 1960, 145); *Швейкова одіссея між російськими полоненими тривала далі* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 556).

ОДІТ... *див.* **відіт...** *(крім слів, розроблених на* **одіт...**); *напр.:* **одіткну́ти, одітну́ти** *і т. ін. див.* **відіткну́ти, відітну́ти** *і т. ін.*

ОДІ́ТИ *див.* **одіва́ти.**

ОДІ́ТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оді́ти.** *На порозі показався статний, ладно одітий парубок з кошелем за плечима* (Фр., I, 1955, 159); *Твої ліси у серпні бачив я, у лист рясний по-літньому одіті* (Гонч., Вибр., 1959, 265).

ОДІ́ТИСЯ *див.* **одіва́тися.**

ОДІЯЛО, а, *с.* Те саме, що **ко́вдра.** *Часто він брав лінійку і виглажував* [вигладжував] *нею скарбове біле з синіми берегами одіяло так, що на ліжку не було і складочки* (Н.-Лев., I, 1956, 342); *Підстелю я дочці одіяло, Промінь місяця в ліжко проріс* (Мал.. Звенигора, 1959. 148).

ОДІЯ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **одія́ло.** *Обережно, щоб не розбудити Ванятку, Артем підгорнув одіяльце, укутав його ніжки* (Шиян, Гроза.., 1956, 57).

ОДІЯ́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **о́дяг.** [Храпко:] *Що це на тобі за такі убори?* [Петро:] *А що вам чудно, батьку? Хіба ви ніколи не бачили такого? Це ж наше рідне одіяння, котре кожен чоловік на селі носе* [носить] (Мирний, I, 1955, 136); *У муравлиську нещасних живих створінь в синьо-сивавих одіяннях постать Матвія дуже вирізнялася* (Ірчан, II, 1958, 218).

ОД'Ї... *див.* **від'ї...**; *напр.:* **од'їда́тися, од'їжджа́ти, од'їзд** *і т. ін. див.* **від'їда́тися, від'їжджа́ти, від'їзд** *і т. ін.*

ОДК... *див.* **відк...** *(крім слова, розробленого на* **одк...**); *напр.:* **одкара́скуватися, одка́шлюватися, одкидни́й, одкла́нюватися, одколу́пувати, одкоша́** *і т. ін. див.* **відкара́скуватися, відка́шлюватися, відкидни́й, відкла́нюватися, відколу́пувати, відкоша́** *і т. ін.*

ОДКРОВЕ́ННЯ, я, *с., книжн., заст.* 1. Раптове осягнення істини, доступне лише обранцям у момент містичного осявання, що, за християнськими догматами, нібито йшло безпосередньо від бога. *Відомо, що древні греки сприймали поетичну творчість як акт несвідомий, як божественне одкровення* (Рад. літ-во, 12, 1968, 15).

2. Щось нове, досі не відоме, щойно відкрите, з'ясоване. *Кожен урок в музеї — як одкровення для юних сердець* (Рад. Укр., 11.II 1969, 4).

3. Відверта розповідь; сповідь. *Роздумування завуча для мене звучали якимось одкровенням з боку Шуховського* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 236).

ОДЛ... — ОДМ... *див.* **відл... — відм...**; *напр.:* **одла́мувати, одли́га, одли́нути, о́длиск, одлу́нюватися, одлю́дний, одмежо́вувати, одмерза́ти, одмі́тний** *і т. ін. див.* **відла́мувати, відли́га, відли́нути, ві́дблиск, відлу́нюватися, відлю́дний, відмежо́вувати, відмерза́ти, відмі́тний** *і т. ін.*

ОДН... *див.* **відн...** (*крім слів, розроблених на* **одн...**); *напр.:* **одна́джувати, одни́зу, одни́ні, одніма́ти** *і т. ін. див.* **відна́джувати, відни́зу, відни́ні, відніма́ти** *і т. ін.*

ОДНА́ *див.* **оди́н.**

ОДНА́К. 1. *спол.* Уживається для вираження протиставного зв'язку між сурядними реченнями або однорідними членами речення; але, проте, одначе. *Усмішка гостра, а однак сумна, І гасне погляд твій, од сліз мабуть* (Л. Укр., IV, 1954, 83); *Тихо. І земля, і вода, і повітря — все поснуло. Однак та нічна тиша повна всякими згуками* (Коцюб., I, 1955, 31); *Сагайда захоплено дивився на своїх однополчан.. Обтріпані в походах обмотки, вигорілі, вилинялі гімнастьорки, прості, одверті обличчя. Однак дивишся на них і надивитись не можеш...* (Гончар, III, 1959, 328); // Уживається при протиставленні головного речення підрядному допустовому. *— Ну, Павлусю, куди ж ми полетимо? — спитала Лелія. — Куди хочеш,— відповів Павлусь, бо він, хоч і зробився квіткою, однак міг словами говорити* (Л. Укр., III, 1952, 489).

2. *присл., у знач. вставн. слова.* Все ж, все ж таки, все-таки. *Карпо, не потураючи, що забився, як кішка, покарабкався з яру. Глина, бур'ян,— все летіло з боків униз. Карпо, однак, виліз* (Мирний, I, 1954, 246); *Всесвіт, однак, нерухомим здається, якщо не числити Різних істот, що наділені здатністю власного руху* (Зеров, Вибр., 1966, 167).

3. *присл.* Все одно, так чи інакше. *— Куди ти, синку? — спитала мати. — От так, пройдуся, поки снідання, однак без діла,— мовив Корній* (Л. Укр., III, 1952, 563).

ОДНА́КИЙ, а, е, *діал.* Однаковий. *Приїхали три козаки, Та всі три однакі* (Нар. лірика, 1956, 222); *І час, і нудьга, і в'язниця Поклали на бранців ознаки; Проте у їх очах горіли Й тепер поривання однакі* (Стар., Поет. тв., 1958, 166); *— Царський режим скрізь однакий. Всюди є багаті і бідні* (Гжицький, У світ.., 1960, 184).

ОДНА́КО, *присл., діал.* Однаково. *Але громада їх однако поважає: Того ні сном не зна, другого не читає!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 65); *Тут пана немає, Усі ми однако на волі жили! Усі ми однако за волю лягли, Усі ми і встанем, та бог його знає, Коли-то те буде* (Шевч., II, 1963, 256); // *у знач. присудк. сл. Травинка меншає між маком жадібних губ, що як огонь... Чи з'їсть чи викине,— однако для серця бідного мого* (Сос., II, 1958. 108).

ОДНА́КОВИЙ, а, е. Який нічим не відрізняється від інших у чому-небудь; такий самий. *Царі, раби — однакові Сини перед богом; І ви вмрете, як і князь ваш І ваш раб убогий* (Шевч., I, 1963, 343); *Не всім однакова судилась в світі доля* (Гл., Вибр., 1951, 149); *Чуттями з тобою брати ми, Однакову думку плекаєм* (Тич., III. 1947, 163); // Який ніяк не змінився; такий, як завжди *— Давиде, чого ти сьогодні такий неприві́тний? —*

Той смикнув за віжки. — Чого б же я? Я однаковий. — Марія задумано: — Е, ні! (Головко, II, 1957, 41); // Рівний з іншим за розміром, обсягом, кількістю і т. ін. *Кайдашиха переміряла весь город упоперек,— і знов обидві половини були однакові* (Н.-Лев., II, 1956, 356); *Однакова ціна.*

ОДНАКОВІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Зовсім, абсолютно однаковий. *Підстарший чорт тяжко занедужав.. Жінка у крик, у плач — звісно, жінота; чи в селі, чи в пеклі — скрізь вона однаковісінька* (Вовчок, VI, 1956, 273); *Як знадвору, так і всередині хата була однаковісінька: так нечепурно, неохайно* (Свидн., Люборацькі, 1955, 20).

ОДНАКОВІ́СІНЬКО, *розм.* Присл. до **однаковісінький.** *О непотребная* [славо]! *Кесаря-ката І грека доброго ти полюбила Однаковісінько!..* (Шевч., II, 1963, 50); *Ми із Марилькою сміємось, що це, мабуть, така наша вулиця щаслива, що назва її і по-українському, і по-польському звучить однаковісінько* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 5); // *у знач. присудк. сл.* [1-й старий ткач:] *Вдома тепер здуріти можна.* [Анзорге:] *Мені тепер однаковісінько, чи сяк, чи так* (Л. Укр., IV, 1954, 229); — *Чи ти хоч подумала, що плещеш? Чи ти бачила, чула? Чи тобі однаковісінько, що верзти, аби верзти?* (Коз., Сальвія, 1959, 189).

ОДНА́КОВІСТЬ, вості, *ж.*, *рідко.* Властивість за знач. **одна́ковий.** *Не одна тільки однаковість вдачі зводить людей докупи: частіше робить людей близькими приятелями супротилежність їх вдачі* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *Останні три випробування невдалі... Біда в їх однаковості, безперспективності* (Собко, Срібний корабель, 1961, 16).

ОДНА́КОВО. 1. Присл. до **одна́ковий.** *Далі за Каневом і гори, й долини однаково вкриті густим лісом* (Н.-Лев., II, 1956, 387); *В чинбарському ремеслі, де все робиться на око і нюх, пофортунило Супруну: йому однаково добряче вдавалися білі і чорні юхти* (Стельмах, II, 1962, 114); // *у знач. присудк. сл.* Байдуже, дарма. *Можливо, що тюрк інакше зрозумів його пояснення. Та чужинцеві було однаково* (Досв., Гюлле, 1961, 28).

2. *присл.* Все одно, все-таки. *Що хочете, То те і робіте: Чи голосно зневажайте, Чи нишком хваліте Мої думи,— однаково Не вернуться знову Літа мої молодії, Веселеє слово Не вернеться...* (Шевч., I, 1963, 352); *На землі була вже ніч, але однаково, виходячи з катакомб, першої хвилини треба було замружуватись* (Смолич, Світанок.., 1953, 337).

ОДНА́ЧЕ, *спол.*, *розм.* 1. Уживається для вираження протиставного зв'язку між сурядними реченнями або однорідними членами речення; але, проте, однак. [Маруся:] *Ти мене жалієш? Ти так багата щастям, що й мені хочеш частину його уділити? Дурна, дурна!.. Одначе дурному та ледачому завжди щастить!..* (Кроп., I, 1958, 95); *Довкола неї було пусто,.. з колиби одначе курився дим — знак, що там сидить хтось живий* (Фр., VIII, 1952, 371); *Я бився, як скажений вовк; одначе Мене зв'язали й повезли в Немирів* (Метл. і Кост., Тв., 1906,174); *Плачинда недолюблює Давида, одначе терпить його* (Стельмах, I, 1962, 100); // Уживається при протиставленні головного речення підрядному допустовому. *У полі Орачі на ярину орали, І Муха там була, І хоч її непрохану ганяли, Одначе крадькома і їла, і пила* (Гл., Вибр., 1951, 86).

2. *у знач. вставн. сл.* Все ж, все ж таки, все-таки. *Одначе, невважаючи на тяжкі умови життя.., я завжди був великим оптимістом* (Коцюб., III, 1956, 281); *Ми пам'ятаємо, одначе, яку високу оцінку давали Маркс і Енгельс творам античного мистецтва, стверджуючи, що вони являють собою до певної міри неперевершену норму для всіх епох і народів* (Рильський, IX, 1962, 162); *Незважаючи на обстріл, колона уперто, верства за верствою рухається далі. Одначе, що то за тривога знялася попереду?* (Гончар, II, 1959, 121).

3. *у знач. виг.* Уживається при вираженні здивування, невдоволення, обурення і т. ін.— *Одначе,— зараз же встряв у розмову красивий доцент, розгортаючи справу вступника..,— ви робите поспішний висновок* (Тют., Вир, 1964, 62); [Ярчук:] *Чаю. Фруктів.* [Булава:] *Слухаю. (Виходить).* [Наталя:] *Одначе, у вас дисципліна* (Мик., I, 1957, 382).

ОДНЕ́ *див.* **оди́н.**

ОДНЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Лише, виключно один. — *Як же таки дівчині та за вдовця* [вдівця] *йти? .. та ще, мо, діти є.. Хоча б одненьке тільки* (Григ., Вибр., 1959, 37); — *Ач, яка хитра, кавуна їй хочеться. А баштан у тебе є? От нехай біля дороги баштан ростиме, ми й попросимо скибочку одненьку* (Ю Янов., I, 1954, 102).

ОДНИНА́, и́, *ж.* Граматична форма числа, співвідносна з множиною, яка вживається тоді, коли мова йде про один предмет.

ОДНІ́ *див.* **оди́н.**

ОДНІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Зовсім, абсолютно один. *А й до мене Ганна Антонівна дітей вчили,— років .. двадцять ще до мене. Арифметика чимала — сорок років, як однісінький день* (Ю. Янов., I, 1954, 25); — *Відпустіть мене, в мене дитина лишилась однісінька,— плакала Галя* (Збан., Між.. людьми, 1955, 58).

Оди́н-одні́сінький; Одни́м одні́сінький *див.* **оди́н.**

О́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **є́дність.** *Замаскований ворог став втрачати одність* (Ю. Янов., II, 1958, 220).

ОДНІ́СЬКИЙ, а, е, *діал.* Однісінький. *Це ж було страшне горе — мати одніську свою дитину сліпу!* (Коб., II, 1956, 269).

Оди́н-одні́ський *див* **оди́н.**

ОДНО́ *див.* **оди́н.**

ОДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **оди́н** у 1 знач., напр.: **одноа́томний**, **одновýхий**, **одноде́нний**; у 4 знач., напр.: **однодýмець**, **однока́шник**; у 5 знач., напр.: **одноголо́сний**, **односта́йність**.

ОДНОАКТІ́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Одноактна п'єса. *На закінчення драмгуртківці показали одноактівку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 239); *Як і великий М. С. Щепкін, Карпо Соленик виступав в одноактівці «Москаль-чарівник»* (Літ. Укр., 17.V 1966, 2).

ОДНОА́КТНИЙ, а, е. Який складається з одного акту (про п'єсу, оперу і т. ін.). *С. Васильченко в одноактній п'єсі «Кармелюк» (1924) змалював образ народного героя, оспіваного в піснях і переказах* (Укр. рад. драм.., 1957, 33); *Тисяча вісімсот сімдесят першого року Чайковський написав і поставив у Кам'янці дитячий одноактний балет «Лебедине озеро»* (Мист., 6, 1958, 38).

ОДНОБА́РВНИЙ, а, е. Забарвлений в один колір. *Глибока зима. Небо закуталось в однобарвну сірину* (Коб., I, 1956, 547); *Зовнішність Марти Шаріївни була так само мало криклива, як вона вся: лице — надто правильне й однобарвне, щоб могло вирізнятись чим-небудь у гурті інших жінок* (Вільде, На порозі, 1955, 32).

ОДНОБІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який має лише один робочий бік (про інструмент, механізм і т. ін.). *Однобічний шипорізний верстат; Однобічне свердло.*

2. Який робиться, здійснюється або діє тільки в одному напрямі (про рух, зв'язок і т. ін.). *Особливості розвитку хребта дитини і підлітка зумовлюють його.. можливе викривлення при неправильних положеннях*

тіла та довготривалих напруженнях, особливо однобічних (Шк. гігієна, 1954, 69).

3. *перен.* Вузький, обмежений (про діяльність, інтереси, виховання та ін.). *Вироблялись однобічні, професіональні інтереси, поза якими вона почувала себе мухою восени* (Коцюб., I, 1955, 312); *Багато в чому Ольга була ще дуже наївною дівчиною, але та наївність постала внаслідок однобічного виховання, непрактичності, відірваності від життя* (Кол., Терен.., 1959, 233).

ОДНОБІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **однобі́чний** 3. *Се той, нелюбий .. авторові «ультрареалізм», котрий .. при всій своїй однобічності зробив великий поворот у літературі російській* (Фр., XVI, 1955, 11); *Всією своєю творчістю він* [Т. Шевченко] *ясно показав однобічність панського уявлення про народну пісню і про фольклор як про ніжну гармонію* (Від давнини.., I, 1960, 25).

ОДНОБІ́ЧНО. Присл. до **однобі́чний** 3. *Не можна впливати на організм однобічно, ізольовано від середовища, від виховання* (Шк. гігієна, 1954, 4); *У «Сурмах» та в «Золотому павучкові» я показав ворога в комсомолі, але зробив це однобічно* (Донч., VI, 1957, 582).

ОДНОБО́КИЙ, а, е. 1. Який має один бік більший, ніж другий. *При ранньому зараженні* [паршею] *плоди деформуються, набувають неправильної форми, стають однобокими* (Захист рослин.., 1952, 502).

2. Те саме, що **однобі́чний** 1, 3. *Дідівський меч був однобокий, короткий, а Добриня мав новий меч — набагато довший, odточений на два боки, із червоним камінцем у яблуці* (Скл., Святослав, 1959, 60); *— Виробіток кожного робітника збільшиться. Це добре. Та є мінус — це однобока спеціалізація робітника* (Автом., В. Копик, 1954, 49); *Йти куди, я забув і не знаю. Вже до міста нема вороття, там контрасти мене роздирають, глушить тут однобоке життя* (Сос., I, 1957, 226).

ОДНОБО́КІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **однобо́кий.** *Він підвівся і якусь мить підшукував.. такого слова, яке .. ясно показало б однобокість того виступу, що походить від вузького, а де в чому і поверхового сприйняття прочитаного матеріалу* (Кол., Терен.., 1959, 194); *Завдання радянських істориків полягає в тому, щоб відновити в повному обсязі історичну правду, не впадати в однобокість, глибоко висвітлювати всю сукупність фактів* (Ком. Укр., 9, 1965, 21).

ОДНОБО́КО. Присл. до **однобо́кий.** *Він* [Г. Сковорода] *бачив, що світ створений неможливо — однобоко, потворно і що його треба поліпшити* (Тич., III, 1957, 110); *Тут директор хлопця оком Зміряв з ніг до голови: — Надто, друже, однобоко Дивитесь на маси ви* (Воскр., З перцем!, 1957, 237).

ОДНОБО́РСТВО, а, *с.* Те саме, що **єдинобо́рство.** *Білий парус.. зникав у хвилях. Який відважний плавець плив і куди? І чи не поглинуть його навіки холодні хвилі Неви, чи в одноборстві з могутньою стихією вийде він переможцем?* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 333).

ОДНОБО́РТНИЙ, а, е. Який має ґудзики по краю лише одного борта, а петельки — другого і застібається так, що одна пола майже не заходить за другу. *Поважний чоловік в однобортній тужурці з срібними паровозиками в петличках.. розгладив борідку* (Смолич, Світанок.., 1953, 85); *Вони* [технологи] *носили однобортний довгий чорний мундир з високим червоним коміром* (Бурл., Напередодні, 1956, 61).

ОДНОВАЛЕ́НТНИЙ, а, е, *хім.* Здатний зв'язувати один атом водню. *Якщо атом елемента приєднує або заміщає один атом водню — елемент одновалентний. Хлор у сполуці з воднем — одновалентний* (Хімія, 7, 1956, 66).

ОДНОВАЛЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж., хім.* Властивість за знач. **одновале́нтний.**

ОДНОВА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який має один вал (*див.* **вал** ^{3}). *Одновальна парова турбіна.*

ОДНОВЕ́СЛИЙ, а, е. Який приводиться в рух одним веслом (про човен).

ОДНОВЕСЛО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **одново́еслий.**

ОДНОВІКОВИ́Й, а́, е́. Який має однаковий вік; одного віку. *Одновікова група дерев.*

ОДНОВІ́РЕЦЬ, рця, *ч.* Людина однакової з ким-небудь віри, релігії. *В тій хвилі блиснула їм несподівана надія: за слідом противників побачили настигаючих своїх одновірців* (Фр., VI, 1951, 85); *Чи так боронять християн Їх одновірці, їх братове?* (Сам., I, 1958, 135).

ОДНОВІ́РНИЙ, а, е. Який дотримується тієї самої віри, релігії. *Софта зітхнув. У зітханні тому почувся ревний жаль за могутнім колись краєм, уболівання над занепадом одновірного народу* (Коцюб., I, 1955, 293).

ОДНОВІ́СНИЙ, а, е. Який має одну вісь; з однією віссю. *Одновісний причіп складається з осі, ресорної підвіски, рами з дишлем та кузова* (Автомоб., 1957, 15); *Одновісний тягач.*

ОДНОВУ́ХИЙ, а, е. Який має одне вухо; з одним вухом.— *Маєш, Крук, щастя, що вже потрапив до мене,— сказав Юркові одновухий, мабуть, від шаблі якогось будьоннівця, начальник тюрми в мундирі легіонера Пілсудського* (Козл., Ю. Крук, 1957, 418); *З молодих біля худоби був і лишився один Василь Курмаз. Так уже судилося йому. Цей одновухий відлюдько біля скотини шукав собі відраду* (Вол., Місячне срібло, 1961, 195).

ОДНОГО́ДКА, и, *ж., діал.* Жін. до **одного́док.** *— А молода вам сподобалась? — кокетливо зиркнула* [Настунька] *спідлоба. — Дуже! Симпатії, як кажуть,— море! — А то моя одногодка* (Збан., Єсєнель, 1961, 410).

ОДНОГО́ДОК, дка, *ч., діал.* Ровесник. *— Інші, сто юних дівчат і сто хлопчаків-одногодків, Страви на стіл подають* (Зеров, Вибр., 1966, 242).

ОДНОГОЛО́ВИЙ, а, е. Який має одну голову; з однією головою. *Хай з заходу летить орел одноголовий, — йому не проковтнуть радянського герба* (Сос., I, 1957, 296).

ОДНОГОЛО́СИЙ, а, е. 1. *муз.* Який виконується в один голос, звучить одним голосом або виконує одну мелодію. *Якщо раніше переважав одноголосий і двоголосий спів, то нині з'явилися акапельні чотириголосі хори* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 80).

2. *у знач. ім.* **одноголо́сі,** сих, *мн.* Підряд птахів ряду горобиних, які відзначаються примітивною будовою гортані.

ОДНОГОЛО́СНИЙ, а, е. 1. *муз.* Те саме, що **одноголо́сий** 1.

2. Одностайно схвалений, прийнятий усіма присутніми (про рішення, ухвалу і т. ін.).

ОДНОГОЛО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **одноголо́сний** 2. *Система дійсної одноголосності повинна бути проведена в організації промисловості зверху донизу* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 213).

ОДНОГОЛО́СНО. Присл. до **одноголо́сний.** *Китайська народна музика.. одноголосна. Одноголосно співає хор, одноголосно грає оркестр народних інструментів* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 110); *Головою земельної комісії майже одноголосно обрали Тимофія Горицвіта* (Стельмах, II, 1962, 20).

ОДНОГОЛО́ССЯ, я, *с., муз.* Склад музики, в якому існує лише одна мелодія. *Що гармонія виходить за межі тільки науки про акорди, особливо виразно відчуваємо в українській музиці, де нерідко двоголосся, навіть* *одноголосся й окремі ноти не тільки визначають, а, власне, становлять цю гармонію* (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 90).

ОДНОГО́РБИЙ, а, е. Який має один горб; з одним горбом. *Одногорба верблюдиця дає за рік до 4000 літрів молока, жирність якого шість — вісім процентів* (Веч. Київ, 14.III 1967, 3).

ОДНОГРОМА́ДНИК, а, *ч.*, *іст.* Селянин, що належав до тієї самої громади, що й інші.

ОДНОДВІ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **однодвóрець.**

ОДНОДВІ́РЦІ, ОДНОДВО́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **однодвóрець**, рця, *ч.*), *іст.* Окрема група державних селян, проміжна між селянством і дрібномастним дворянством, що сформувалася в Росії та на Україні у XVIII ст. з нащадків дрібного служилого люду. *Чоловік Килинин, дрібний чиновничок, умер дуже рано. Потім помер і її батько, небагатий однодворець* (Крим., Вибр., 1965, 353); *Підліщани — однодворці, чиншовики. Своєї власної не мали ані клаптя ні польової, ні навіть городньої землі* (Крот., Сини.., 1948, 13).

ОДНОДВО́РЕЦЬ *див.* **однодвірці.**

ОДНОДВО́РЦІ *див.* **однодвірці.**

ОДНОДЕ́НКА, и, *ж.* 1. *ент.* Комаха, що живе дуже короткий час (від кількох годин до кількох днів). *Метелик-одноденка.*

2. *перен.* Про щось короткочасне, скороминуче, таке, що має значення, вагу протягом недовгого часу. *Українська новелістика в 30-і роки дала велику кількість оповідань, присвячених темі пильності.. Це були штампи авантюрної, кримінальної новели — одноденки з малою напругою ідейно-емоціонального впливу* (Рад. літ-во, 3, 1957, 22); *Замість наївних плакатних одноденок* [для дітей] .., *очевидно, потрібні твори, що справді здатні ввійти в юну душу* (Літ. Укр., 8.I 1965, 1).

ОДНОДЕ́ННИЙ, а, е. Який відбувається, триває протягом одного дня. — *Це, бачите, сьогодні в нас одноденна конференція жінок-робітників механічного заводу* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 218); // Розрахований, призначений на один день. *Вона* [квітка] *жила лиш для життя I для краси цвіла і сяла I одноденного буття* (Черн., Поезії, 1959, 369); *Пішов* [Микола] *до .. кімнати. Там стояли старанно застелені чистою білизною залізні ліжка, у два ряди, наче в готелі.. Оце й був нічний чи одноденний будинок відпочинку для фронтовиків..?* (Кучер, Чорноморці, 1946, 398); *Яресьчиха сліз наковталася вволю на доччиному весіллі — пекуче воно було: замість справжнього батька порядкував за столом одноденний «батько», званий, весільний...* (Гончар, I, 1959, 9).

ОДНОДНІ́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **одноде́нка.** * У порівн. *Хай щастя — як метелик-однодніка, Нехай чума чигає й виглядá,— Але запахла, п'янючи, мандрівка, Дзвенить підсніжна весняна вода* (Рильський, Поеми, 1957, 10); *У 1923 р. поет* [С. Масляк].. *почав видавати т. зв. одноднівки — бойові листки, спрямовані проти окупаційного пансько-шляхетського режиму* (Рад. літ-во, 3, 1963, 100).

ОДНОДО́ЛЬНИЙ, а, е, *бот.* 1. Те саме, що **односім'ядóльний.** *Симазин і атразин.. знищують дводольні та однодольні бур'яни* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 22).

2. *у знач. ім.* **однодóльні**, них, *мн.* Те саме, що **односім'ядóльні.** *В 1935 р. у Харкові було видано I том визначника «Флора УРСР», що включав папоротеподібні, голонасінні та однодольні* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 325).

ОДНОДО́МНИЙ, а, е, *бот.* У якого чоловічі (тичинкові) і жіночі (маточкові) квітки розміщені на одній рослині. *В посівах звичайних конопель іноді трапляються рослини однодомні, тобто такі, що мають чоловічі і жіночі квітки* (Техн. культ., 1956, 127); *Фундук* [ліщина] *та волоський горіх — однодомні рослини: на кожному дереві ростуть окремо тичинкові й окремо маточкові квітки* (Сад. і ягідн., 1957, 38).

ОДНОДО́МНІСТЬ, ності, *ж.*, *бот.* Абстр. ім. до **однодóмний.**

ОДНОДУ́М, а, *ч.* Людина, зосереджена на одній думці, ідеї.

ОДНОДУ́МЕЦЬ, мця, *ч.* 1. Людина однакових з ким-небудь думок, поглядів, переконань. *Черниш відчув себе легко, як буває завжди в товаристві найближчих друзів і однодумців* (Гончар, III, 1959, 395); *Найвища насолода батькові і матері — виростити людину, яка б розуміла їх, поділяла їх точку зору, була їх однодумцем* (Логв., Давні рани, 1961, 30).

2. Спільник у якій-небудь справі. *Удовольнившись, він прокрадався до когось із своїх однодумців і, пролежуючи день, обмірковував черговий підпал* (Епік, Тв., 1958, 251).

ОДНОДУ́МНИЙ, а, е. Який має однакові думки, погляди, переконання. *Ті любощі-пустощі. Втішная молодь. Вино, що рубінами грає. Гурток товариський, тісний, однодумний, Що теє вино попиває* (Крим., Вибр., 1965, 268); *Всіма мовами радянських народів виходять у нас тепер як в оригіналі, так і в перекладах, тисячі книг: різномовних, але однодумних співців соціалістичної Батьківщини* (Тич., III, 1957, 444).

ОДНОДУ́МНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **однодýмець.** *Ряд фактів свідчить про те, що Герцен вважав Марка Вовчка своєю однодумницею. Він радився з нею щодо тих чи інших матеріалів, вміщуваних у «Колоколе»* (Рад. літ-во, 5, 1963, 139).

ОДНОДУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **однодýмний.** *Критик — на сторожі однодумності письменника і читача* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 125); *Вона рішуче підійшла до автомобіля і, поглядаючи на чоловіка, думала, звідки в нього така однодумність із тим копачем?* (Коцюба, Нові береги, 1959, 306).

ОДНОДУ́МНО. Присл. до **однодýмний.** *Уперед проти зла однодумно! Розрослася ворожа юрба* (Граб., I, 1959, 394).

ОДНОДУ́ШНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **одностáйний** 1, 2. *Домна похилилась, але не впала зовсім, стояла наперекір усім законам механіки, невмируща й нездоланна, викликаючи однодушне бажання допомогти їй випростатися* (Ю Янов., II, 1954, 111); *Ми йшли стрункою, однодушною лавою* (Смолич, I, 1947, 7).

ОДНОДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **однодýшний.** *Я певен, що ця ваша свідомість, ця ваша однодушність веде до перемоги* (Еллан, II, 1958, 230); — *Я вже давно, слава богу, знаходжуся на цій службі, але ще не бачив такої однодушності* [арештантів] (Хотк., I, 1966, 171).

ОДНОДУ́ШНО, *рідко.* Присл. до **однодýшний.** *Браві рушили послушно В комиші та однодушно Кинулись стежок шукать* (Фр., XIII, 1954, 373); *Голосування оголошене не було, але всі.. однодушно підняли руки — за Галю* (Смолич, Світанок.., 1953, 91); *Натовп однодушно привітав авто голосним «ура»* (Епік, Тв., 1958, 518).

ОДНОЖИ́ЛЬНИЙ, а, е, *ел.* Який складається з однієї жили, одного провідника. *Для квартирної проводки використовують як одножильні, так і двожильні проводи, тобто такі, які мають одну або дві металеві жили, ізольовані одна від одної* (Монтаж і ремонт.., 1956, 8).

ОДНОЗАРЯ́ДНИЙ, а, е. Який заряджається одним зарядом, набоєм. *Ось те місце, де Григорій Сидорович колись лежав з однозарядною берданкою й тримав на прицілі ворота* (Ю. Янов., II, 1954, 110).

ОДНОЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Який весь час звучить одноманітно, однотонно. *Однозвучне цокання годинника переривало тишину малої кімнати* (Коб., I, 1956, 137)

ОДНОЗВУ́ЧНО. Присл. до **однозву́чний.** *Сонний бренькіт комашок розлягався ліниво, однозвучно по цілім саду, настроював чимраз більше до сну* (Коб., I, 1956, 227).

ОДНОЗМІ́ННИЙ, а, е. Який триває одну зміну (про роботу, навчальний процес і т. ін.). *Партія намічає здійснити широку програму будівництва шкіл, культурно-освітніх закладів.. Всі школи одержать хороші приміщення і перейдуть на однозмінні заняття* (Програма КПРС, 1961, 108).

ОДНОЗНА́ЧНИЙ, а, е. 1. Тотожний значенням. [С а в к а:] *Ну, ви ж подумайте, що значить жінка? Найближчий товариш у життєвій боротьбі! ..Людина соціально однозначна з вами. Адже так?* (Мам., Тв., 1962, 256).

2. Який має тільки одне значення. *Однозначне слово.*

3. Який позначається одним знаком. *Однозначне число.*

ОДНОЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **однозна́чний.**

ОДНОЙМЕ́ННИЙ, а, е. Який має те саме ім'я, ту саму назву. *Поряд із характерними та комедійними ролями Марко Лукич* [Кропивницький] *зовсім несподівано 1896—1897 року виступив у ролі романтичного розбійника Гаркуші в однойменній п'єсі* (Минуле укр. театру, 1953, 56).

ОДНОЙМЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **однойме́нний.**

ОДНОКАЛІ́БЕРНИЙ, а, е. Який має однаковий калібр; одного калібру (про зброю).

ОДНОКА́МЕРНИЙ, а, е. Який складається з однієї камери (*див.* **ка́мера** 2); *До складу споруд* [Канівського] *гідровузла увійдуть водозливна гребля з гідроелектростанцією, судноплавний однокамерний шлюз і висока земляна дамба* (Рад. Укр., 19.II 1964, 3).

ОДНОКАЧА́ННИЙ, а, е. Який дає один качан на стеблі (про кукурудзу). *Хоч кукурудза сорту Боротьба в більшості однокачанна, проте на ділянці було багато рослин, які мали по два і навіть три качани* (Колг. Укр., 2, 1956, 25).

ОДНОКА́ШНИК, а, *ч.*, *розм.* Товариш по навчанню, військовій службі і т. ін. *Зустріч старих однокашників одразу ж дала й негативні наслідки. Забалакавшись, вони фактично прогавили обхід ортопедичного відділу* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 144); *Тепер він ходив з хати в хату. Тут жили його земляки, його колишні однокашники, товариші* (Чаб., Тече вода.., 1961, 19); *Солдати із заздрістю дивилися на свого однокашника, заглядалися на Верону, бо мало кому з них таланило на такі відвідини* (Томч., Жменяки, 1964, 237).

ОДНОКА́ШНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **однока́шник.** *У приймальні її зустріла та ж сама.. кучерява секретарка — однокашниця дитинства* (Баш, Надія, 1960, 153); *Сиділа* [Ганна] *і всміхалась до недавніх своїх однокашниць спокійно сяючою, кришталевою усмішкою* (Гончар, Таврія, 1952, 365).

ОДНОКВАРТИ́РНИЙ, а, е. З однієї квартири. *Одноквартирний будинок.*

ОДНОКІМНА́ТНИЙ, а, е. З однієї кімнати. *Іван Тимофійович мешкав сам у маленькій однокімнатній квартирі* (Мушк., День.., 1967, 65).

ОДНОКІ́НКА, и, *ж.* Візок, пристосований для запрягання одного коня. *Він був міняйло і їздив однокінкою по селах* (Фр., VIII, 1952, 331); *Повз нього* [Грома] *на однокінці проїхав хазяїн* (Ю. Янов., IV, 1959, 125).

ОДНОКІ́ННИЙ, а, е. 1. Пристосований для запрягання одного коня. *Попереду, ліворуч, виїжджала на шосе однокінна підвода* (Коз., Гарячі руки, 1960, 136); *Весною ми їздили в поле Візком однокінним старим* (Рильський, I, 1960, 126).

2. Який має одного коня. *Однокінне господарство.*

ОДНО́КІНЬ, *присл.* Одним конем.

ОДНОКЛА́СНИК, а, *ч.* Той, хто навчається або навчався в одному класі з ким-небудь. *Лише тепер вона помітила, що в кімнаті було багато її однокласників: Маруся і Петро, Віра й Дмитро...* (Зар., Світло, 1961, 16); *Він оживив у своїй уяві батьків, давніх знайомих, однокласників сільської школи* (Томч., Готель.., 1960, 36).

ОДНОКЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **однокла́сник.** *Увечері до мене прийшла колишня однокласниця, студентка консерваторії — Інна Горністова* (Гур., Осок. друзі, 1946, 15).

ОДНОКЛІТИ́ННИЙ, а, е. Який складається з однієї клітини (про тваринний або рослинний організм). *Амеба складається з протоплазми і овального ядра. Як і туфелька, вона одноклітинна тварина, яка має ще простішу будову* (Зоол., 1957, 9).

ОДНОКЛУ́БНИК, а, *ч.* Той, хто належить до одного спортивного клубу, товариства. *Вигравши обидві зустрічі.., спартаківці Києва здобули право на зустріч із своїми московськими одноклубниками* (Спорт.., 1958, 71).

ОДНОКОВШЕ́ВИЙ, а, е, **ОДНОКОВШОВИ́Й,** á, é, *техн.* Який має один ківш; з одним ковшем. *При значних обсягах земляних робіт траншеї риють одноковшевими або багатоковшевими екскаваторами або канавокопачами* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 323).

ОДНОКОВШОВИ́Й *див.* **одноковше́вий.**

ОДНОКОЛІ́ЙКА, и, *ж.*, *розм.* Одноколійна залізниця.

ОДНОКОЛІ́ЙНИЙ, а, е. Який має одну залізничну колію.

ОДНОКО́ЛІРНИЙ, а, е. Забарвлений в один колір, одного кольору; однобарвний, однотонний. *Своїм одноколірним забарвленням пуми нагадують левів* (Посібник з зоогеогр., 1956, 42).

ОДНОКОЛІ́СНИЙ, а, е. Який має одне колесо; з одним колесом. *Ще.. дерев'яними настилами робітники ганяли одноколісні тачки з бетоном, а в деяких цехах уже встановлювалось устаткування* (Роб. газ., 21.I 1964, 1).

ОДНОКО́ЛКА, и, *ж.* Легкий візок на двох колесах. *Сіла Горленко поруч з завгоспом на двоколісну одноколку, запряжену вистояним породистим конем* (Крот., Син.., 1948, 55).

ОДНОКОЛЬОРО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **одноко́лірний.** *З відстані весь полк здавався сірим, однокольоровим: сірі люди, сірі коні, сірі гармати...* (Гончар, III, 1959, 434).

ОДНОКОПИ́ТИЙ, а, е. Який має суцільні, нероздвоєні копита.

ОДНОКРА́ТНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається один раз; одноразовий.

△ **Однокра́тне дієсло́во** — дієслово, що означає дію, яка виконується за одним разом, моментально, наприклад: блиснути, сипнути, стукнути.

ОДНОКРА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач **однокра́тний.**

ОДНОКРИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який має одне крило; з одним крилом. *Хоча наша качка й однокрила, та своєю сміливістю і тямущістю дивує всіх* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 16).

2. *ент.* Який має одну пару крил (про комах).

ОДНОКРО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **єдинокро́вний.** *Крізь кров, крізь грім, крізь смерть і муку, Мої безстрашні предки, ви Братерську простирали руку До однокровної Москви* (Рильський, III, 1961, 145).

ОДНОКУ́РСНИК, а, *ч.* Той, хто навчається або навчався на одному курсі з ким-небудь. *Ні до кого з своїх однокурсників він не ставився з такою повагою, ні до* *кого так не прислухався, як до Максима* (Рибак, Час. , 1960, 279); *Часто, слухаючи Левка, однокурсники говорили йому: — Ну і головатий ти, Левку. І звідки ти всього набрався?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 61).

ОДНОКУ́РСНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **однокýрсник.**

ОДНОЛА́МПОВИЙ, а, е. Який має одну лампу; з однією лампою.

ОДНОЛЕМІ́ШНИЙ, а, е. Який має один леміш; з одним лемешем. *Та чи багато могли зробити ці орачі з сохами та однолемішними кінними плугами там, де була міцна ковилова цілина?* (Наука.., 5, 1959, 8).

ОДНОЛИ́КИЙ, а, е, *книжн.* Позбавлений індивідуальності. *Людські маси в Гончара — не одноликі. Кожен з маси належно уособлений* (Рад. літ-во, 4, 1968, 46).

ОДНО́ЛІТКА, и, *ж.* Жін. до **одно́літок.** *Однолітка з дівчатами класу, вона, проте, раніше за них розквітла* (Гончар, Тронка, 1963, 39); *На другу весну риб-однолітков переводять у великі нагульні ставки* (Зоол., 1957, 83).

ОДНОЛІ́ТНИК, а, *ч., бот.* Однолітня рослина.

ОДНОЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **однорі́чний.** *Однаково всі четверо спрацьовані: старий Прокіпчук з сином і миршавенька кобила з своєю однолітньою дочкою* (Ірчан, II, 1958, 85).

ОДНО́ЛІТОК, тка, *ч.* 1. Те саме, що **ровéсник.** *Ріс я в лісі на самоті.. Товариша однолітка не було* (Вовчок, VI, 1956, 301); *Серед однолітків не було йому* [Довбушу] *рівного в силі, спритності і відвазі, а найперше — в розумі* (Гжицький, Опришки, 1962, 133).

2. *бот., зоол.* Рослина або тварина віком в один рік; однорічка. *Помпілій Нума, римський цар, .. взявши Гнучкий одноліток лози, Каблучку заходивсь плести* (Шевч., II, 1953, 335).

ОДНОЛЮ́Б, а, *ч.* Чоловік, який усе життя любить тільки одну жінку. — *Не сердься, Ярославо. Що робити — я однолюб. Є такі диваки на світі* (Дмит., Розлука, 1957, 226); *Такі, як Стратіон,— однолюби. Це чудові люди, котрі одну любов празнують усе життя* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 34).

ОДНОЛЮ́БЕЦЬ, бця, *ч.* Те саме, що **однолю́б.**

ОДНОЛЮ́БКА, и, *ж.* Жінка, яка все життя любить тільки одного чоловіка.

ОДНОМАНІ́ТНИЙ, а, е. Весь час однаковий, такий самий. *Рівне, одноманітне цокання маятника коло годинника, тепло в хаті, тиша навкруги.— все те наводило неперéможну сонноту* (Н.-Лев., I, 1956, 169); *Одноманітна робота навела задуму на неї* (Кобр., Вибр., 1954, 3); *Дні йшли одноманітні, нудні й похмурі, як мжичка* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 257); *Степ був одноманітний, безмежний, і ніщо не порушувало його тиші* (Гют., Вир, 1964, 138).

ОДНОМАНІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **одноманíтний.** *Я знов удома. Знов та сама одноманітність.., все те саме* (Коб., III, 1956, 100); *Стражеско такої думки, що серце у мене значно поправилось, що на мене тепер погано впливає одноманітність клінічного життя, брак повітря і вражень* (Коцюб., III, 1956, 455); *Просторі степи захоплювали своєю невимірною силою безмежжя, часом навіть лякали.. одноманітністю рівнинного пейзажу* (Ле, Право.., 1957, 5).

ОДНОМАНІ́ТНО. Присл. до **одноманíтний.** *Крапля за краплею задумано, одноманітно ляскає з стріхи* (Вас., II, 1959, 488); *Сумно й одноманітно минали дні і ночі, тижні й місяці* (Кучер, Голод, 1961, 355).

ОДНОМА́СНИЙ, а, е. Який має однакову масть з іншою твариною; однакової масті. *Дорогою проїхав ридван, запряжений двома парами одномасних коней* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 95).

ОДНОМА́СТИЙ, а, е. Те саме, що **одномáсний.**

ОДНОМІ́СНИЙ, а, е. Який має місце для однієї людини; розрахований на одного.

ОДНОМО́ВЕЦЬ, вця, *ч., рідко.* Той, хто розмовляє тією самою мовою, що й інший. *Від всесильних громів захитається світ, І гуцулу навіки подасть з-за Карпат Руку дружби його одномовець і брат* (Забашта, Вибр., 1958, 203).

ОДНОМОТО́РНИЙ, а, е. Який має один мотор; з одним мотором.

ОДНОНАСІ́ННИЙ, а, е. Який має одну насінину (про плід рослини). *Плід* [рутки] *однонасінний, на вершку майже прямолінійно зрізаний або навіть вдавлений* (Лікар. рослини.., 1958, 54).

ОДНОНАСІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **однонасíнний.** *При другому посіві ознаки однонасінності у рослин* [цукрових буряків] *з'явилися знову* (Наука.., 6, 1960, 18).

ОДНОНО́ГИЙ, а, е. Який має одну ногу; з однією ногою. *Одноногий бусел на криниці до пісні прислухається* (Голов., Близьке.., 1948, 126); // *у знач. ім.* **однонóгий**, гого, *ч.;* **однонóга**, гої, *ж.* Той (та), у кого немає однієї ноги. *У хвості на милицях шкандибали одноногі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 9).

ОДНОО́КИЙ, а, е. Який має одне око; з одним оком. *Одноокий Яким подав Остапові жмут мотуза та паляницю, попрощавсь і зник у імлі* (Коцюб., I, 1955, 354); *Може, існують ще й досі страшні одноокі циклопи?* (Рильський, I, 1960, 185); *Риби, як правило, мають по два ока. Іноді серед них зустрічаються одноокі* (Наука.., 12, 1964, 60).

ОДНОО́КІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **однoóкий.** *При одноокості, або сліпоті одного ока, абсолютно протипоказана робота.. на висоті, поблизу механізмів, що рухаються* (Лікар. експертиза.., 1958, 106).

ОДНООСІ́БНИЙ, а, е. Належний одній особі; індивідуальний. *Селянин побачив перевагу колективного господарства, на засадах ленінської кооперації, перед бідним одноосібним господарством* (Кучер, Трудна любов, 1960, 123).

ОДНООСІ́БНИК, а, *ч.* 1. *іст.* Селянин, який не є членом сільськогосподарської артілі. *Схопивсь чоловічина з воза,— якийсь одноосібник, може, та й то захуда лий* (Головко, I, 1957, 304); *Зодягнуті колгоспники були краще за одноосібників* (Чорн., Потік.., 1956, 411).

2. *перен., розм.* Той, хто робить що-небудь окремо від інших, своїми силами.

ОДНООСІ́БНИЦТВО, а, *с., розм.* 1. Заняття власним, одноосібним господарством.— *Оксень? Як же, пам'ятаю! Я й справді з ним колись волам панським хвости крутив, що ж це він так довго свого одноосібництва держиться?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 436).

2. *перен., розм.* Нехтування принципами колективізму; прагнення відмежуватися від колективу.

ОДНООСІ́БНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **одноосíбник.** — *Стривайте,— мовила молодичка Параска,— вона ж одноосібниця! Спершу нехай до колгоспу вступають..!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 186).

ОДНООСІ́БНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **одноосíбник.** *В кооперації взагалі, в сільськогосподарській особливо, Ленін бачив доступний і зрозумілий мільйонам селян шлях переходу від дрібного одноосібницького господарства до крупних товариських виробничих об'єднань — колгоспів* (Рад. право, 2, 1960, 31); // Власт. одноосібникові. *Перші десять родин комуни.. заходилися руйнувати всі пережитки одноосібницької свідомості* (Ю. Янов., II 1954, 155).

ОДНООСІ́БНО, *присл.* 1. Індивідуально, не в сіль ськогосподарській артілі. *Наші друзі і вороги за кордоном добре розуміли, що, поки селяни жили одноосібно, в країні існувала природна база для реставрації старого ладу* (Ком. Укр., 10, 1959, 2).

2. *рідко.* Без чиєї-небудь участі, допомоги; окремо, самостійно. *Токарі-оператори.. працювали одноосібно* (Веч. Київ, 2. III 1971, 1).

ОДНООСОБО́ВИЙ, а, е. Який приймається або здійснюється однією особою. *Будівництво комунізму — жива, творча справа, вона не терпить канцелярських методів, одноособових рішень, ігнорування практичного досвіду мас* (Ком. Укр., 10, 1964, 12).

ОДНООСОБО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **одноособо́вий.** *Колективність, оскільки вона має місце в процесі обговорення або вирішування, повинна, безумовно, поступатись своїм місцем одноособовості в процесі виконання* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 58).

ОДНООСОБО́ВО. Присл. до **одноособо́вий.** *Деякі важливі питання він намагається розв'язувати одноособово* (Рад. Укр., 20.III 1963, 2).

ОДНООСЬО́ВИЙ. а́, е́. Який має одну вісь; з однією віссю.

ОДНОПАЛА́ТНИЙ, а, е, *політ.* Який складається з однієї законодавчої палати.

ОДНОПАЛА́ТНИК, а, *ч., розм.* Той, хто лікується або відпочиває в одній палаті з ким-небудь. *Гриньов вийшов з палати.., а Оноприй, щоб не залишатись під обстрілом злобних насмішок однопалатників, зібрався на прогулянку сам* (Іщук, Вербівчани, 1961, 70).

ОДНОПА́ЛИЙ, а, е. Який має один палець на кінцівці. *Однопалі тварини.*

ОДНОПА́ЛУБНИЙ, а, е. Який має одну палубу; з однією палубою. *Однопалубне судно.*

ОДНОПАРТІ́ЙНИЙ, а, е. Який має одну політичну партію. *В СРСР та в ряді інших соціалістичних країн.. склалася однопартійна система, комуністична партія визнана керівною силою суспільства* (Ком. Укр. 7, 1970, 84).

ОДНОПА́РУСНИЙ, а, е. Який має один парус; з одним парусом. *Однопарусна яхта.*

ОДНОПЛА́НОВИЙ, а, е. Який подається, розкривається і т. ін. в одному плані (у 6 знач.). *Одноплановий твір.*

ОДНОПЛА́НОВІСТЬ, вості. *ж.* Абстр. ім. до **однопла́новий.** *Будуючи гумореску-імпровізацію, письменник* [О. Ковінька] *не дотримується одноплановості розповіді. Навпаки — вільно переходить од теми до теми, від одного епізоду до іншого* (Вітч., 10, 1963, 105); *Одноплановість характеристики більшості дійових осіб є, звичайно, хибою опери* [«Різдвяна ніч» М. Лисенка] (Укр. клас. опера, 1957, 173).

ОДНОПЛЕМЕ́НЕЦЬ, ме́нця, *ч., рідко.* Те саме, що **одноплемі́нник.** *В розмовах з одноплеменцями став* [Ференц] *навіть величати себе «партизаном»* (Гончар, III, 1959, 243).

ОДНОПЛЕМІ́ННИЙ, а, е. Який належить до одного з ким-небудь племені, народу.

ОДНОПЛЕМІ́ННИК, а, *ч.* Той, хто належить до одного з ким-небудь племені, народу. *Сам тутешній гуцул, Дідушок, проте, помітно відрізнявся від одноплемінників* (Гжицький, Опришки, 1962, 8); *Усі члени племені кочували разом і вважались родичами: кожний член племені називав свого одноплемінника «братом»* (Іст. середніх віків, 1955, 45).

ОДНОПЛЕМІ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **одноплемі́нник.** * Образно. *Німецький вчений Фріш ще 1926 року відкрив цікаві факти: бджоли-розвідниці вказують своїм одноплемінницям напрямок і відстань до медоносних трав з допомогою досить мальовничого танка* (Знання.., 8, 1971, 26).

ОДНОПОВЕРХО́ВИЙ, а, е. Який має один поверх; з одним поверхом. *На схилі гори утопають в зелені садів невеликі одноповерхові будинки* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5).

ОДНОПОЛЧА́НИ, ча́н, *мн.* (*одн.* **однополча́нин,** а, *ч.; рідко* **однополча́нка,** и, *ж.*). Ті, які служать або служили в одному полку. *Маковей, набивши патронами ріжки, лежав біля самої бровки асфальту поруч з Хаєцьким та іншими однополчанами* (Гончар, III, 1959, 447); *Однополчанине, згадай тепло воронезької зали, де нам Платонов і Гайдай дуети Лисенка співали* (Уп., Вірші.., 1957, 163).

ОДНОПОЛЧА́НИН *див.* **однополча́ни.**

ОДНОПОЛЧА́НКА *див.* **однополча́ни.**

ОДНОПРОХІ́ДНИЙ, а, е, *зоол.* 1. Який має один вихідний отвір — клоаку.

2. *у знач. ім.* **однопрохідні,** них, *мн.* Підклас ссавців, які мають один вихідний отвір і яким властиве яйцеродіння.

ОДНОПРОЦЕ́НТНИЙ, а, е. Який має в своєму складі один процент чого-небудь. *Яблуні, сливи і вишні після цвітіння необхідно обприскати однопроцентною бордоською рідиною, додавши до неї 0,2 процента паризької зелені* (Веч. Київ, 24.V 1957, 4).

ОДНОРАЗО́ВИЙ, а, е. 1. Який здійснюється, відбувається один раз; однократний. — *Чи готові ви на подвиг, не одноразовий, а щоденний, який триватиме все наше життя?..* (Ткач, Арена, 1960, 110); // Який надається в особливих випадках тільки один раз. *Щоб лишити гроші на одноразові допомоги, постійні допомоги не повинні перевищувати половини всіх штрафів* (Ленін, 2, 1969, 44).

2. Дійсний для використання один раз. *Одноразова перепустка.*

3. *рідко.* Те саме, що **одноча́сний.** *Останнім часом поширена оранка зябу з одноразовим коткуванням та боронуванням грунту* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 11).

ОДНОРАЗО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **одноразо́вий** 1. *Сталою категорією щодо наголосу є лише група дієслів, похідних від вигуків, із значенням одноразовості: ба́цнути, го́пнути* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 502).

ОДНОРАЗО́ВО. Присл. до **одноразо́вий** 1, 3. — *Повне забуття минулого, довічний кусень хліба,.. п'ять тисяч лір одноразово — це непогана платня* (Смолич, I, 1958, 82); *З-під коротких оксамитних губ його вибивається веселий пружок зубів, і тому здається, що собаченя одноразово гавкає і сміється* (Стельмах, II, 1962, 288).

ОДНОРІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який належить до того самого роду, розряду, характеризується однаковими рисами, ознаками. *При натуральному господарстві суспільство складалося з маси однорідних господарських одиниць..* (Ленін, 3, 1970, 21); *Для постачання заводів однорідною рудою було створено рудорозподільну станцію Верхівцеве* (Чорна метал. Укр.., 1957, 93).

Однорі́дні чле́ни ре́чення — члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію щодо спільного для них члена, з яким вони граматично зв'язані. *У реченнях, де однорідних членів значна кількість, вони можуть бути згруповані в окремі пари або більші ряди за принципом ближчого змістового зв'язку* (Мовозн., IV-V 1947, 180).

2. Який має однаковий склад, однакові властивості в усіх своїх частинах. *Коли вчені дізналися про те, що ядро атома не однорідне, а має певну структуру, вони, природно, вирішили розщепити його штучно* (Наука.., 8, 1962, 12); *Гострий соус являє собою однорідну*

червонувату масу, з приємним кисло-солодким смаком і ароматом прянощів (Укр. страви, 1957, 126).

ОДНОРІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **однорі́дний.** *Однорідність різних видів людської праці набуває речової форми однакової для всіх продуктів праці якості — вартості..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 77); *Стирання граней між класами і розвиток комуністичних суспільних відносин посилюють соціальну однорідність націй* (Програма КПРС, 1961, 99).

ОДНОРІ́ЧКА, и, *ж., бот., зоол.* Рослина або тварина віком в один рік. *Формувати кісточкові однорічні саджанці починають, коли вони виростуть заввишки 80—85 сантиметрів.. Верхівку таких однорічок укорочують на 10—12 сантиметрів* (Колг. Укр., 3, 1957, 30); *При зарибненні ставу однорічкою коропа велике значення має густота посадки* (Колг. енц., II, 1956, 393).

ОДНОРІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Віком в один рік. *Дерезу для щеплення* [помідорів] *брали у вигляді однорічних пагонів, що виходять з грунту від багаторічних коренів* (Колг. Укр., 2, 1958, 27).

2. Який проходить увесь цикл розвитку протягом одного року. *Кормові грунтозахисні сівозміни мають 3—4 поля багаторічних трав і стільки ж однорічних культур* (Наука.., 8, 1959, 29).

ОДНОРІ́ЧНИК, а, *ч.* Те саме, що **рове́сник.** *Своїм розвитком і природними даними він і взагалі відзначався серед своїх однорічників* (Ле, С. Голубар, 1950, 34).

ОДНОРО́ГИЙ, а, е. Який має один ріг; з одним рогом. *Коли парубки берегом піднялися на шлях, вони побачили, як біля липи.. норовилась однорога червоно-бура корова* (Стельмах, I, 1962, 135).

ОДНОРОСТКО́ВИЙ, а, е. Який має один росток; з одним ростком. *Одноросткове насіння; Одноросткові цукрові буряки.*

ОДНОРУ́КИЙ, а, е. Який має одну руку; з однією рукою. *До кузні увійшло ще двоє — худорлявий з жовтим обличчям дідусь і однорукий смерд* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 13); * Образно. *Баштові крани — ці одноругі залізні велетні — подавали бетонні плити кудись під саме небо* (Руд., Остання шабля, 1959, 22); // *у знач. ім.* **одноруки́й**, кого, *ч.;* **однору́ка**, кої, *ж.* Той (та), у кого немає однієї руки. *Б'є коня однорукий* (Довж., I, 1958, 35).

ОДНО́РУЧ, *присл.* Однією рукою. *Підходила* [Леся] *до фортепіано, торкала одноруч холодні клавіші* (М. Ол., Леся, 1960, 112).

ОДНОРУ́ЧКА, и, *ж. і ч., рідко.* Людина, у якої немає однієї руки.

ОДНОРУ́ЧНИЙ, а, е. З однією ручкою; пристосований для роботи однією рукою. *Одноручна пилка.*

ОДНОРЯ́ДНИЙ, а, е. Який складається з одного ряду чого-небудь або утворює один ряд, зроблений в один ряд. *Однорядні насадження.*

ОДНОСЕ́ЛЕЦЬ *див.* **односе́льці.**

ОДНОСЕ́ЛЬЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **односе́лець**, льця, *ч.*). Ті, які живуть або жили в одному селі з ким-небудь; мешканці того самого села. *Пополудні почали сходитись до тітки Марії дальші родичі з околичних сіл і односельці* (Вільде, Сестри.., 1958, 7); *Тут у секреті біля мосту їх троє: Карнаух Маркіян, кулеметник ще з царської війни, Левко Цимбал, Яреськів односелець. і третій — Яресько* (Гончар, II, 1959, 238).

ОДНОСЕЛЬЧА́НИ, ОДНОСІЛЬЧА́НИ, ча́н, *мн.* (*одн.* **односельча́нин, односільча́нин**, а, *ч.;* **односельча́нка, односільча́нка**, и, *ж.*). Те саме, що **односе́льці.** *Збурила, вразила сход правдива річ односельчанина* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 195); *Бабенко з пораненою ногою і обпеченими руками кидався в полум'я попереду всіх, дивуючи односельчан своєю відвагою* (Руд., Остання шабля, 1959, 201); *Поруч з колгоспницею, позгинавшись між кошиками, ще міцно куняли кілька її односельчанок* (Гончар, Новели, 1954, 79).

ОДНОСЕЛЬЧА́НКА *див.* **односельча́ни.**

ОДНОСЕ́РДЯ, я, *с., рідко.* Одностайність, згода. *Нема односердя між батьком та сином.., Навіть не дружні брати між собою, як перше бувало* (Ант. літ., 1938, 120).

ОДНОСИ́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який має потужність в одну кінську силу. *Односильний мотор.*

ОДНОСІЛЬЧА́НИ *див.* **односельча́ни.**

ОДНОСІЛЬЧА́НИН *див.* **односельча́ни.**

ОДНОСІЛЬЧА́НКА *див.* **односельча́ни.**

ОДНОСІМ'ЯДО́ЛЬНИЙ, а, е, *бот.* 1. Який має насіння, що складається з однієї сім'ядолі. *Односім'ядольні рослини.*

2. *у знач. ім.* **односім'ядо́льні**, них, *мн.* Клас покритонасінних рослин, що мають одну сім'ядолю в насінні і характеризуються швидким відмиранням головного кореня.

ОДНОСКЛА́ДНИЙ, а, е: △ **Односкла́дне ре́чення** — речення, граматичний центр якого складається з одного головного члена.

ОДНОСКЛАДО́ВИЙ, а, е. 1. Який має один склад (про слово або його частини). *Творення пасивних дієприкметників за допомогою суфікса «-т-» обмежене певними умовами, а саме: такі дієприкметники утворюються майже виключно від безсуфіксних дієслів з односкладовим коренем на голосний* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 418); *Першу хвилину вони розглядали один одного, вигукуючи односкладові оклики* (Коп., Лейтенанти, 1947, 168).

2. Який складається з одного-двох слів; дуже короткий, лаконічний. *На допитки* [допитування], *чи не хвора, Ляля кидала односкладові скупі відповіді* (Гончар, Земля... 1947, 36).

ОДНОСКЛАДО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **односкладо́вий.**

ОДНОСКЛАДОВО. Присл. до **односкладо́вий** 2. *До розмови дівчина приставала лише в силу необхідності, більше відповідаючи на якісь запитання, та й то силувано й односкладово* (Коз., Листи.., 1967, 101).

ОДНОСЛІ́ВНИЙ, а, е. Який складається з одного слова; дуже короткий, лаконічний. *Даючи своїм творам здебільшого короткі, однослівні заголовки,.. письменник* [О. Гончар] *насичує цю назву особливою, внутрішньою вагомістю* (Рад. літ-во, 4, 1968, 53).

ОДНОСО́РТНИЙ, а, е. Який складається з одного сорту. *Сорт* [карликової вишні] *самоплідний, тому його можна садити односортними масивами* (Юним мічур.., 1955, 75).

ОДНОСПАЛЬНИЙ, а, е. Розрахований для спання однієї людини. *Односпальне ліжко.*

ОДНОСТА́ЙНЕ, *присл., заст.* Одностайно. *І одноглосне, одностайне Громада вибрала гетьмана — Преславного Лободу Івана, Лицаря старого, Брата військового* (Шевч., II, 1953, 138); *Всі разом одностайне сплять так твердо, що при кінці засідання треба кождого* [радного] *порядно потермосити, заки спам'ятається* (Март., Тв., 1954, 212).

ОДНОСТА́ЙНИЙ, а, е. 1. Який виявляє, виражає спільну волю. *Ми знаємо,.. що тільки тоді революція стає революцією, коли десятки мільйонів людей в одностайному пориві піднялись як один* (Ленін, 36, 1973, 466); *Ватутін тільки оглянув присутніх, прочитав у їх очах одностайну рішучість* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 281); // Злагоджений, дружний. *Кімната раптом здригнулась від одностайного реготу* (Досв., Вибр., 1959, 264).

2. *рідко.* Єдиний, неподільний. *І знову чув на заклик*

цей Могутній, спільний клич людей: «Хай будем одностайні ми З Росії рідними людьми!» (Бажан, Роки, 1957, 232); *У вікономній битві за Дніпро поруч бились не тільки діти Дніпра — росіяни, українці, білоруси, — але й казахи, і грузини, і вірмени, бився одностайний радянський народ* (Рильський, III, 1956, 26).

3. Весь, скрізь однаковий. *Дім невеликий, але з однаковими вікнами, одностайною краскою на надвірних стінах, з цілим дахом, цілими коминами, одним словом:назверх порядний* (Мак., Вибр., 1954, 150); *Ліс починав спроквола втрачати свою одностайну зелень* (Вільде, Сестри.., 1958, 24); // Те саме, що **одноманітний.** *Якийсь неначе рай увиджується їй в фантазії, заколиханій тихим одностайним сільським життям* (Н.-Лев., IV, 1956, 110); [Л ю б о в:] *Риск... та що, без нього все життя людське було б одностайне, як осінній дощ* (Л. Укр., II, 1951, 28).

ОДНОСТА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **односта́йний.** [Ч а л и й:] *Все пропало!.. Немає згоди, немає одностайності між нами. Одна біда повинна б всіх єднать докупи, а ми йдемо урозтіч!..* (К.-Карий, II, 1960, 267); *При закритті* [XI] *з'їзду Ленін присвятив свою промову партії, її згуртованості, одностайності, ідейній та організаційній єдності* (Біогр. Леніна, 1955, 262); *Дружба, товариство, єдність, одностайність — це ж основна тема непогасного «Тараса Бульби» Гоголя* (Рильський, III, 1956, 7); *Мова на величезному просторі від Харкова до Кам'янця-Подільського виявляла таку одностайність, такий брак.. відмін, який вповні відповідав українському національному типові* (Фр., XVI, 1955, 337); *Довго не може ніхто зо мною бути щасливим, бо я не виношу довго одностайності* (Коб.. За ситуаціями, 1914, 96).

ОДНОСТА́ЙНО. Присл. до **односта́йний.** *У човнах було все потрібне для довгої мандрівки.. Одностайно ми вирішили їхати на Олексіївський* [лиман] (Досв., Вибр., 1959, 432); *Народ збирався* [в 1917 році] *на велелюдні віча, приймав маніфести і декларації, в яких одностайно висловлював свою волю* (Цюпа, Україна... 1960, 272); *Коли ввійшла Тетяна Максимівна, десятикласники вже всі були за партами і враз одностайно встали* (Донч., V, 1957, 349); *Тут так одностайно час проходить, що й на дні мало розділяється* (Л. Укр., V, 1956, 54).

ОДНОСТАНИ́ЧНИК, а, *ч.* Той, хто живе або жив з ким-небудь в одній станиці; мешканець тієї самої станиці.

ОДНОСТАТЕ́ВИЙ, а, е, *бот.* Який має тільки один орган статевого розмноження (тичинки або маточку). *Квітки в різних порід і сортів плодових рослин побудовані неоднаково. Вони бувають двостатеві, що мають одночасно маточку і тичинки, та одностатеві, у яких є лише маточка або лише тичинки* (Сад. і ягідн., 1957, 38).

ОДНОСТАТЕ́ВІСТЬ, вості, *ж., бот.* Властивість за знач. **одностате́вий.**

ОДНОСТВО́ЛКА, и, *ж., розм.* Мисливська рушниця з одним стволом.

ОДНОСТВО́ЛЬНИЙ, а, е. Який має один ствол; з одним стволом. *Жадібними очима дивиться Юлдаш на цю стареньку одноствольну рушничку* (Донч., I, 1956, 119); *Ліг* [батько] *на долівку й з одноствольного дробовика торохнув облудника* [чорта] *по рогах* (Ковінька, Кутя.., 1960, 7).

ОДНОСТЕ́БЛИЙ, а, е, *бот.* Який росте одним стеблом. *Льон-довгунець — високоросла, одностебла рослина* (Техн. культ., 1956, 11).

ОДНОСТО́ВБУРНИЙ, а, е, *бот.* Який росте одним стовбуром.

ОДНОСТО́ПНИЙ, а, е, *поет.* Який складається з однієї стопи (про вірш).

ОДНОСТОРО́ННІЙ, я, є. 1. Який має одну лицьову, а другу виворітну сторони (про тканину і т. ін.). *Своєрідними техніками виконуються також волохаті гуцульські «ліжники» і ворсові односторонні килими «коци»* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 51); *Кашне можна в'язати як круговим, так і плоским способом. Якщо нитки дуже товсті, то кашне в'яжуть плоским способом, тобто одностороннє* (В'язання.., 1957, 58).

2. Який міститься тільки з однієї сторони чого-небудь, охоплює тільки одну сторону чогось. *Одностороннє запалення легенів.*

3. Який здійснюється тільки однією стороною або особою без погодження, домовленості з іншою (іншими). *За спинами союзників Черчілль домовлявся з фашистським дуче про односторонню капітуляцію Італії* (Загреб., Європа 45, 1959, 472).

4. Те саме, що **однобічний** 1, 2. *Залежно від форми ріжучої частини.. свердла поділяються на двосторонні, пристосовані для роботи в обидва боки, і односторонні — для роботи в один бік* (Практ. з машинозн., 1957, 70); *Для забезпечення безпеки руху на деяких вузьких вулицях встановлюють односторонній рух* (Автомоб., 1957, 254).

5. *перен.* Вузький, обмежений (про діяльність, інтереси і т. ін.). *Одностороннє спостереження фактів, які мали місце після відкриття нових родовищ золота і срібла, привело в XVII і особливо у XVIII столітті до невірного висновку, ніби товарні ціни зросли тому, що більша кількість золота і срібла стала функціонувати як засіб обігу* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 121); *Односторонній погляд; Одностороння спеціалізація.*

ОДНОСТОРО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **односторо́нній** 5. *Національна односторонність і обмеженість стають все більш і більш неможливими, і з багатьох національних та місцевих літератур утворюється одна всесвітня література* (Комун. маніф., 1963, 34); *Комплексна механізація і автоматизація виробництва звільняє діяльність людей фізичної праці від односторонності, дедалі більше наповнює її інтелектуальним змістом* (Ком. Укр., 4, 1960, 21).

ОДНОСТОРО́ННЬО. Присл. до **односторо́нній** 3, 5. *Радянський уряд не раз проводив односторонньо скорочення своїх Збройних Сил і відповідно — військових витрат* (Ком. Укр., 4, 1960, 13).

ОДНОСТРІ́Й, ро́ю, *ч., рідко.* Форменний одяг; уніформа. *До кабінету ввійшов присадкуватий чоловік у військовому однострою без армійських значків* (Смолич, День.., 1950, 231); *Два дозорці в одностроях підвели Віктора Івановича до помосту* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 607).

ОДНОСТРУ́ННИЙ, а, е. Який має одну струну; з однією струною (про музичний інструмент).

ОДНОСТУ́ЛКОВИЙ, а, е, *рідко.* Який складається з однієї стулки (про вікно, двері). *Простора селянська хата. Посередині навстіж розчинені одностулкові двері* (Галан, I, 1960, 455).

ОДНОСТУПІ́НЧАСТИЙ, а, е. Який складається з одного ступеня. *Одноступінчаста ракета.*

ОДНОСХИ́ЛИЙ, а, е. Який має один схил. *Односхила покрівля; Односхила теплиця.*

ОДНОСХИ́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **односхи́лий.** *На односхильний дах недбало накидано соломи придушеної жердинами, щоб вітер не розвіяв* (Коп. Лейтенанти, 1947, 70).

ОДНОТИ́ПНИЙ, а, е. Одного й того самого типу; однаковий, подібний. *Соціалістичні країни мають однотипну економічну основу — суспільну власність на засоби виробництва; однотипний державний лад — владу народу на чолі з робітничим класом; єдину ідеологію — марксизм-ленінізм* (Програма КПРС, 1961, 18); *Вона* *поволі гортала дитячі зошити.. Помилки були однотипні* (Кучер, Трудна любов, 1960, 274).

ОДНОТИ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **одноти́пний.** *Зближення країн, які стали на шлях соціалізму.., відповідає корінним інтересам народів; воно грунтується на однотипності соціально-економічного та політичного ладу* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 50); *Менделєєв розмістив елементи в порядку їх атомної ваги і за ознакою однотипності хімічних якостей* (Логіка, 1953, 43).

ОДНОТО́МНИЙ, а, е. Який складається з одного тому.

ОДНОТО́МНИК, а, *ч.* Однотомне видання чого-небудь. *Якось мені довелося переглянути однотомник російського класика в перекладі чотирьох досить кваліфікованих перекладачів* (Кундзич, Діези.., 1956, 39).

ОДНОТО́ННИЙ ^{1}, а, е. 1. Який весь час звучить однаково, одноманітно; однозвучний. *Богуслав ніби вимер. Ні в одній хаті не світився огонь; ніде не було чути ні найменшого гуку; тільки вода шуміла по камінні однотонним шумом* (Н.-Лев., III, 1956, 100); *Місяць підіймається вище, і краплі, зриваючись з дерев, мерехтять самоцвітами і своїм однотонним перестуком заколисують землю* (Стельмах, I, 1962, 341); *Характеристика турків подається в опері* [«Запорожець за Дунаєм» С. С. ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО] *в умовно-орієнтальному, узагальненому плані: пусті квінти в басі, коротка мелодична фраза, яка весь час повторюється, різкі регістрові зіставлення.., однотонний, на одному звуку речитатив* (Укр. клас. опера, 1957, 137).

2. Однаковий, незмінний. *Було, весни животворящий дух Замети срібні склом тонким укрив, І перших крапель однотонний рух Наллє серця вином ясної мрії* (Рильський, Поеми, 1957, 10).

3. Який має один тон забарвлення; одноколірний, однобарвний. *Заходив ранній зимовий вечір. Сірі, олов'яні, однотонні, як небілене полотно, хмари нерухомо облягали небо* (Коцюба, Нові береги, 1959, 324); *Коли ми розглядаємо Венеру в телескоп, вся її видима поверхня здається однотонною* (Рад. Укр., 14.II 1961, 3).

ОДНОТО́ННИЙ ^{2}, а, е. Який уміщує одну тонну вантажу. *Однотонні вагонетки.*

ОДНОТО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **одното́нний** ^{1}. *Лірика Е. Межелайтіса не знає однотонності, одноманітності, сірості барв і трафаретності, банальності мелодій* (Літ. Укр., 24.IV 1962, 14); *Рожеві пучечки, пришпилені на персах і коло плечей, кокетливо змінявли однотонність цілого убору* (Н.-Лев., III, 1956, 245).

ОДНОТО́ННО. Присл. до **одното́нний** ^{1} 1. *Меценат і двоє його почесних гостей розмовляють межи собою Меценат трохи зниженим голосом. Префект рівно, однотонно і трохи недбало* (Л. Укр., III, 1952, 447); *Ледь чутно лепече берізка, та за хлівом однотонно хурчать млинки* (Мушк., Серце.., 1962, 290).

ОДНОТУ́МБОВИЙ, а, е. Який має одну тумбу; з однією тумбою. *Повернувся* [Захар] *до кімнати, спочатку, не включаючи світла, сів за однотумбовий письмовий стіл* (Ле, Право .. 1957, 225).

ОДНОФАМІ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Той, хто має з ким-небудь одне прізвище, але не доводиться йому родичем. *В наросвіті.. дуже здивувалися, що вона, з дипломом столичного університету, згодилася їхати в Ковалівку.. Та дізнавшись, що Заруба — то не однофамілець, а її батько, не заперечували* (Кучер, Трудна любов, 1960, 205); [Трохименко:] *Я, товариші, бригадир Мартин Федорович Трохименко з Задніпрянського району. А він, тобто академік Трохименко, мій, коротше кажучи, однофамілець* (Лев., Марія, 1953, 17).

ОДНОФАМІ́ЛЬНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **однофамі́лець.** — *Ваш... хм... однофамільник відповідає найвищим вимогам* (Шовк., Людина.., 1962, 282).

ОДНОФАМІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **однофамі́льник.**

ОДНО́ХІДЬ, ході, *ж.* Біг коня, оленя і т. ін., при якому тварина ступає спершу обома правими ногами, а потім обома лівими. *Кінь ішов рівною одноіхіддю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 285).

ОДНОЦИЛІ́НДРОВИЙ, а, е, *техн.* Який має один циліндр; з одним циліндром. *Одноциліндровий двигун.*

ОДНОЦІ́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Суцільний. *Підмоклі луки.. зажовтілися.., як одноцільний жовтий килим* (Фр., VIII, 1952, 9); *Коли б не було просторів у світі порожніх, Все одноцільне було б і дебеле* (Зеров, Вибр., 1966, 139).

ОДНОЦІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж., діал.* Абстр. ім. до **одноці́льний.** *Від картини каменярської праці перекладач перескакує до картини битви, що, очевидно, нарушує* [порушує] *одноцільність враження* (Фр., XVI, 1955, 405).

ОДНОЧА́СНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається водночас з чим-небудь іншим. — *Виходь! — грізно гукає Глушак. В чорному отворі на порозі землянки швидко з'являється.. Худяков, ровесник і друг Глушака. Від несподіванки обидва зблідли. Одночасні схвильовані вигуки* (Довж., I, 1958, 104).

ОДНОЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **одноча́сний.** *Одночасність і співіснування продажів обмежують можливість компенсувати масу монет збільшенням швидкості їх обігу* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 140); *Рослини люпину, що зазнають впливу знижених температур, відзначаються посиленим ростом кореневої системи і дружністю та одночасністю цвітіння* (Колг. Укр., 1, 1962, 24).

ОДНОЧА́СНО. Присл. до **одноча́сний.** *Обидві пари розмовляють кожна окремо, але одночасно* (Л. Укр., II, 1951, 37); *Звістка про напад опришків у трьох місцях одночасно викликала переполох у всій окрузі* (Гжицький, Опришки, 1962, 162).

ОДНОЧАСТИ́ННИЙ, а, е. Який складається з однієї частини. *Хорошу оцінку одержав одночастинний фортепіанний концерт М. Дремлюги* (Мист., 1, 1965, 3); *Одночастинний кінофільм.*

ОДНОЧАСТИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **одночасти́нний.** *Структура твору — п'ятидольна одночастинність* (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 74).

ОДНОЧЛЕ́Н, а, *ч., мат.* Алгебричний вираз — добуток двох або кількох співмножників, кожен з яких є числом, літерою або степенем літери.

ОДНОЧЛЕ́ННИЙ, а, е. 1. *грам.* Який складається з одного головного члена; односкладний. *Одночленне речення.*

2. *мат.* Який складається з одночлена. *Одночленна формула.*

ОДНОШЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Форма шлюбу і сім'ї — одночасне перебування в подружніх зв'язках лише з однією особою; моногамія. *Встановлюючи обов'язковість цивільного шлюбу, декрет зазначав, що заяви про вступ до шлюбу не приймаються радянським загсом від осіб, які вже перебувають у шлюбі. Таким чином, одношлюбність визнавалася основою радянського шлюбу* (Рад. право, 2, 1960, 46).

ОДНОЩО́ГЛОВИЙ, а, е, *мор.* Який має одну щоглу; з однією щоглою. *Коли сигнальник невеликого однощоглового сейнера «Стріла» Володимир Гейко опритомнів, то побачив навколо себе воду* (Ткач, Моряки, 1948, 20).

ОДНОЯ́ДЕРНИЙ, а, е, *біол.* Який має в своєму складі одне ядро. *Одноядерна клітина.*

ОДНОЯ́РУСНИЙ, а, е. Який складається з одного ярусу; розташований в один ярус. *Вантажі в мішках.. при одноярусній укладці ставлять зав'язками вгору* (Підручник шофера.., 1960, 306).

ОДО... *див.* **відо...** (*крім слів, розроблених на* **одо...**); *напр.:* **одбрю́вати, одособля́ти** *і т. ін. див.* **відбрю́вати, відособля́ти** *і т. ін.*

ОДОЛЯ́Н, у, *ч., діал.* Валеріана. — *Вона так і зробила: нарвала квіту з часнику, тої, оману й одоляну та пішла з тим до млина* (Кобр., Вибр., 1954, 150).

ОДОМА́ШНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одома́шнювати.** *З усіх одомашнених тварин коти зберегли найбільшу самостійність* (Наука.., 9, 1971, 29); *З величним спокоєм випливають із-за обрію, ніби з глибини віків, круторогі сірі воли — одомашнені нащадки могутніх степових турів* (Гончар, Таврія, 1952, 34).

ОДОМА́ШНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одома́шнити** і стан за знач. **одома́шнитися.** *Наполегливо ведеться* [в Асканії-Нова] *робота по збільшенню поголів'я й одомашненню канн, планується розширити ферму, де їх вирощують* (Наука.., 7, 1965, 35); *За п'ять тисяч років, які минули з часів одомашнення курей, людина дуже змінила їх природу* (Зоол., 1957, 126).

ОДОМА́ШНИТИ *див.* **одома́шнювати.**

ОДОМА́ШНИТИСЯ *див.* **одома́шнюватися.**

ОДОМА́ШНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одома́шнювати** і стан за знач. **одома́шнюватися.** *Усі види дикої птиці легко приручаються, і тому є підстави вважати, що одомашнювання птиці відбувалося не в одному місці, а паралельно в багатьох країнах* (Птахівн., 1955, 19).

ОДОМА́ШНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОДОМА́ШНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Робити свійським; приручати (про тварину). *Лиску привчають до людини, одомашнюють і вже досягли в цьому напрямі деяких успіхів* (Корисні птахи.., 1950, 19); *Вперше качок одомашнили в Китаї* (Птахівн., 1955, 18).

ОДОМА́ШНЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ОДОМА́ШНИТИСЯ,** иться, *док.* Ставати свійським; приручатися. *Лише тварини, які погано акліматизуються і одомашнюються, а також тварини з диким норовом.. знаходяться в зоопарку на вольєрному утриманні* (Наука.., 6, 1963, 62).

ОДО́МЕТР, а, *ч.* Прилад для визначення пройденої відстані.

ОДОНТО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з одонтології.

ОДОНТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до одонтології. *Одонтологічні ознаки.*

ОДОНТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про зуби, ротову порожнину та їх захворювання. *В Кіото працював антропологічний симпозіум, на якому розглядалися питання.. одонтології* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 34).

ОДОПИ́СЕЦЬ, пи́сця, *ч.* Поет, який пише оди; // *перен.* Той, хто надмірно вихваляє кого-, що-небудь. *Йому* [І. Франкові] *стали смішні сучасні поетичні «орли» і «соколи» Русі, оті одописці темного минулого* (Кол., Терен., 1959, 160).

ОДОРО́БАЛО, а, *с., розм.* Те саме, що **одоро́бло.** *Спускати.. важелезне, незграбне, завдовжки на двадцять метрів і заввишки на кілька метрів одоробало.. було і незручно і небезпечно* (Коцюба, Нові береги, 1959, 38); — *Насилу повертається оте одоробало по хаті, та тільки кахикає, та бухикає, та сопе, а прийде вечір, то все стогне* (Н.-Лев., IV, 1956, 215).

ОДОРО́БЛО, а, *с., розм.* 1. Великий, громіздкий предмет. *Зудін більше не ждав. Узявши Михайла за плечі, він повернув його до насоса: — Давай! Удвох налягли на вугласте дерев'яне одоробло* (Загреб., Європа 45, 1959, 15).

2. *зневажл.* Незграбна людина. *Каргат придивився до чеха. То було високе одоробло. І такий Цетушек огрядний — ступне, а все навколо здригується* (Шовк., Інженери, 1956, 18); // *лайл.* — *Ач, одоробло! — тюкнув Смолюк.— Тю на тебе! Своїх не впізнав?* (Мур., Бук. повість, 1959, 218); — *Землю ось так треба їсти, одоробло,— сказав я і вкинув у рот жменю землі, пожував і проковтнув* (Чаб., Катюша, 1960, 138).

ОДП... *див.* **відп...**; *напр.:* **одпада́ти, одпива́ти, одпиха́ти, одповза́ти, одпра́ва, о́дпуст** *і т. ін. див.* **відпада́ти, відпива́ти, відпиха́ти, відповза́ти, відпра́ва, ві́дпуст** *і т. ін.*

ОДР... *див.* **відр...** (*крім слів, розроблених на* **одр...**); *напр.:* **одра́зу, одра́ювати, одрива́ти, одрі́зати, одробі́ток, одру́б, одряди́ти** *і т. ін. див.* **відра́зу, відра́ювати, відрива́ти, відрі́зати, відробі́ток, відру́б, відряди́ти** *і т. ін.*

ОДР, а́, *ч., заст., уроч.* Ліжко, постіль. *Юрба хвилюється і мчить Туди, де на одрі високім Лежить на ковдрі парчевій Княжна весь час у сні глибокім* (Пушкін, Руслан і Людм., перекл. Терещенка, 1949, 183).

На сме́ртнім одрі́: а) при смерті; б) мертвий. *Художник протисся в натовпі до його дому і нищечком, причаївшись поміж людьми, змалював поета на смертнім одрі* (Ільч., Серце жде, 1939, 38).

ОДРИ́НА, и, *ж., заст., уроч.* 1. Те саме, що **одр.**— *Із.. злота Зробим ми тобі одрину І наб'єм м'яким лататтям Та горицвітом перину* (Щог., Поезії, 1958, 96).

2. Спальня або кімната взагалі.

ОДРОБИ́НА, и, *ж., діал.* Крихта, крапля, частка. *Похожий він* [хлоп] *на худобину, Що вік цілий в ярмі жиє І тішиться, як дістає До паші зерна одробину* (Фр., X, 1954, 274); — *Ви не найшли би надто багато помічників; стратили би надто скоро і ту одробину довір'я до людей, яке, може, ще живе в вашім серці* (Коб., I, 1956, 210).

ОДРУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одружи́ти.** *Було навіть приємно, що Фрося одружена саме з Циганком. Вони якраз підходять одне до одного* (Гур., Наша молодість, 1949, 321); // *у знач. прикм.* [Лікар:] *Та вже ж недарма по статистиці так виходить, що між одруженими людьми менше буває нервових і душевних хвороб* (Л. Укр., II, 1951, 49); // **одру́жено,** *безос. присудк. сл.* [Тарас:] *Ніколи того не буде, щоб вас з Марисею одружено,— я того зроду не попущу* (Гр., II, 1963, 520).

ОДРУ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одружи́ти** і **одружи́тися.** *Відтоді, як Безбородько став бувати у Річинських на правах нареченого, все життя в домі підпорядкувалося одній меті: його одруженню з Катериною* (Вільде, Сестри.., 1958, 510).

ОДРУЖИ́ТИ *див.* **одру́жувати.**

ОДРУЖИ́ТИСЯ *див.* **одру́жуватися.**

ОДРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОДРУЖИ́ТИ,** одружу́, одру́жиш, *док., перех., з ким, на кому і без додатка.* Єднати шлюбом чоловіка і жінку. *Ми вкупочці колись росли, Маленькими собі любились, А матері на нас дивились Та говорили, що колись Одружимо їх* (Шевч., II, 1963, 229); *Одружили Палажку з парубком, і, добре погулявши на весіллі, свекор забрав молодих та й повіз до себе* (Стор., I, 1957, 27); *До господарства потрібні стали робочі руки, і старшого, Антона, батько одружив* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 40).

ОДРУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОДРУЖИ́ТИСЯ,** одружу́ся, одру́жишся, *док., з ким, на кому і без додатка.* Брати шлюб. *Софія одружувалась з Ізаровим* (Шиян, Вибр., 1947, 5); *Теодосій радів так, ніби одружувався не Іванко, а він* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 146); — *Коли б воля, одружився б він на Мотрі, вона така добра дівчина* (Мирний, IV, 1955, 179); * Образно. *Засмутилась, похилилась молода верба... Прилучилась, одружилась З козаком журба* (Граб., I, 1959, 334).

ОДРЯХЛІ́ЛИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. акт. мин. ч. до **одряхлі́ти**. *Ще недавно він* [Врангель] *був в опалі.. Ролі помінялися. В той час, коли зневіреного в усьому, одряхлілого невдаху Денікіна підбирав до себе на борт один британський корабель, по трапу, перекинутому з іншого чужоземного корабля, .. уже збігав пружною ходою джигіта новий молодий диктатор* (Гончар, II, 1959, 204); * Образно. *Проти юної Радянської республіки, що народилася на світ, ополчилися всі сили одряхлілого старого світу — вороги внутрішні і зовнішні* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 4).

ОДРЯХЛІ́ННЯ, я, *с.*, *рідко*. Стан за знач. **одряхлі́ти**. * Образно. *Лише .. після створення виразного пейзажного і психологічного образу .. поет* [П. Тичина] *переходить до побудови своєї соціально-філософської антитези: молодість нового, радянського світу — і одряхління старого, капіталістичного* (Поезія.., 1956, 224).

ОДРЯХЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *рідко*. Стати немічним, дряхлим. — *Як він змінився за останній час, одряхлів,— подумав Андрій, оглядаючи Бойченка, поки той розмовляв з Савицьким* (Гур., Життя.., 1954, 11); * Образно.— *Я, можна сказати, одряхлів тільки духом..,— повідомив Геннадій* (Вол., Місячне срібло, 1961, 92).

ОДРЯ́ХНУТИ, ну, неш, *док.*, *рідко*. Те саме, що **одряхлі́ти**. *Одрях старий, і покривали Многими ризами його* (Шевч., II, 1963, 94).

ОДС... *див.* **відс...**; *напр.:* **одсахну́тися, одсебе́ньки, одспіва́ти, одсуди́ти** *і т. ін. див.* **відсахну́тися, відсебе́ньки, відспіва́ти, відсуди́ти** *і т. ін.*

ОДТ... *див.* **відт...**; *напр.:* **одтава́ти, одтепе́р, одтяга́ти** *і т. ін. див.* **відтава́ти, відтепе́р, відтяга́ти** *і т. ін.*

ОДУБЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Те саме, що **одубі́ти** 1. *Кобза боязко оглядів Марка, руки його зовсім охололи, і ввесь одубенів* (Стор., I, 1957, 344).

ОДУБИ́ТИСЯ, одублю́ся, оду́бишся; *мн.* оду́бляться; *зневажл.* Вмерти, околіти. *А ото вже дід підріс Та і одубився; Після нього через рік І батько родився* (Рудан., Переслів'я, 1958, 23).

◇ **Ду́бом одуби́тися** — вмерти.

ОДУБІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **одубі́ти**. *Хвилю лежав я зовсім одубілий, і мені здавалося, що темні демони пустині з тихим шепотом вдоволення обступають мене* (Фр., II, 1950, 93); // *у знач. прикм.* *Блискуче тепло його* [променя] *заворушило на травиці одубіле намисто маленьких комашин...* (Досв., Гюлле, 1961, 146); *Маленькі одубілі ручки простяглися з наміром побавитися трохи* (Кач., II, 1958, 12); *Старі одубілі пальці, неначе граблі, не слухались і не гнулись* (Н.-Лев., III, 1956, 222).

ОДУБІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.*, *розм.* Стан за знач. **одубі́лий**. *Пацієнтка, не розкриваючи очей, підвелася.. На обличчі сонна одубілість...* (Кач., II, 1958, 336).

ОДУБІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **одубі́ти**. *В тім стані одубіння можна було зробити з нею, що хто хотів* (Фр., V, 1951, 421); *Твердого, смертного одубіння трупа не було* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 130).

ОДУБІ́ТИ, і́ю, і́єш, *рідко* **ОДУ́БНУТИ** *і* **ОДУ́БТИ**, бну, бнеш; *мин. ч.* одубів, *рідко* оду́бнув і оду́б, ла, ло; *док.*, *розм.* 1. Дуже змерзнути; заклякнути, закоцюбнути. *Третьої ночі, коли мороз розбивав стіни й пролазив у хату, Терешко зовсім одубів, лежачи біля припічка, й ледве здолав злізти на піч* (Епік, Тв., 1958, 389); *Зійшли* [пасажири] *на сушу, витягли човна і тільки тепер відчули, як одубіли після своєї купелі* (Гончар, Новели, 1954, 61).

2. Втратити чутливість, здатність рухатися; одерев'яніти. *А отець Микита і зоставсь; стоїть, як укопаний, і руки і ноги одубіли, і ні з місця* (Кв.-Осн., II, 1956, 6); *Ноги заклякли й одубли* (Н.-Лев., III, 1956, 396); *Орина до дуба притулилася, засмутилася, отерпла, сама як дерево стала, одубіла* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 250).

3. *перен.*, *зневажл.* Вмерти. [Глоба:] *Тиміш, бодай він був у повиточку одуб, завдав нам сорому: з одного маху опинився під борцем, як кошеня!* (Кроп., V, 1959, 175); — *Оксень мій при смерті... відпустіть нас додому, пане Гавриле! .. — Підожде твій Оксень, не одубів...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 74); // *рідко*. Здохнути (про тварин). *Перед світом Красулі стало зовсім погано.. На ранок корова одубіла* (Добр., Тече річка.., 1961, 198).

О́ДУД, а, *ч.* Невеликий птах з довгим чубом, тонким, загнутим донизу дзьобом і яскравим строкатим забарвленням. *Кує зозуля, а її перебиває криклива іволга; гуде сумно одуд* (Мирний, III, 1954, 137); *Прилетів одуд і, розпустивши свій чуб, схожий на віяло, вклонився мені* (Коп., Як вони.., 1961, 43).

ОДУДИ́ЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Самиця одуда.

ОДУ́ДКУВАТИЙ, а, е, *діал.* Трубчастий. *На городі очерет та й одудкуватий* (Сл. Гр.).

ОДУДОВІ, вих, *мн.* Рід птахів, до якого належить одуд.

ОДУ́ЖАЛИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. акт. мин. ч. до **оду́жати**. *У ті вранішні години море було особливо ласкавим і ніжним у поводженні з одужалими санаторцями* (Збан., Сеспель, 1961, 132).

ОДУ́ЖАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оду́жати**. *Породіллям пани давали тільки три дні вольного часу на одужання* (Н.-Лев., II, 1956, 187); — *В медичній школі мене вчили за всяких умов поводитися з хворими так, щоб ні на секунду не зникала в них упевненість у своєму одужанні* (Шовк., Людина.., 1962, 185).

ОДУ́ЖАТИ *див.* **оду́жувати**.

ОДУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оду́жувати**. *В процесі боротьби за життя в живих тканинах виробляються особливі речовини — біогенні стимулятори — які .. сприяють одужуванню організму* (Наука.., 7, 1967, 43).

ОДУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОДУ́ЖАТИ**, аю, аєш, *док.* Ставати здоровим, поправлятися після хвороби. *Зінько наче й одужував, але вельми помалу. Кашляв і казав, що болять груди* (Гр., II, 1963, 486); *Ще тиждень пролежала Василина у Марії в хаті, поки зовсім одужала* (Н.-Лев., II, 1956, 94); *Ярина після багатьох днів хвороби одужала* (Скл., Святослав, 1959, 100).

ОДУ́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оду́жувати**. *Одужуючий хворий;* // *у знач. ім.* **оду́жуючі**, чих, *мн.* (*одн.* **оду́жуючий**, чого, *ч.*; **оду́жуюча**, чої, *ж.*). Ті, що одужують. *В Анапі, в госпіталі, мені зробили операцію, і лікар-грузин навіть пожартував, що мене покладуть недалеко від дверей, бо незабаром переведуть у палату для одужуючих* (Мушк., Серце.., 1962, 234).

ОДУКО́ВАНИЙ, а, е, *заст.*, *рідко*. Освічений, письменний. *Сам добре освічений, він мріяв про такого ж освіченого і одукованого жениха для своєї доньки* (Добр., Очак. розмир, 1965, 267).

ОДУ́Л *див.* **оду́ли**.

ОДУ́ЛИ, ів, *мн.* (*одн.* **оду́л**, а, *ч.*; **оду́лка**, и, *ж.*). Самоназва юкагирів.

ОДУ́ЛКА *див.* **оду́ли**.

ОДУ́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оду́ли**.

ОДУ́МАТИСЯ *див.* **оду́муватися**.

ОДУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОДУ́МАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Відмовлятися, відступати після роздумів від попередніх, звичайно необачних намірів, планів і т. ін. *Варвара не тільки відмовилася виїздити з Севастополя, але й добре нагримала на чоловіка. Вона навіть не одумалася і після виступу Олени Михайлівни Кулик у їхньому бомбосховищі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 463); — *Одумайтесь, діду, поки є час! — схопився за голову вчитель* (Стельмах, I, 1962, 451).

2. *перев. док., розм.* Опам'ятатися, отямитися. *Не вспіли піщани одуматись, як приїздить сам вельможний у Піски* (Мирний, I, 1949, 187); [2-га дівчина:] *Мар'яно, що се ти заживо начала себе оплакувать? Одумайся!* (Вас., III, 1960, 14).

ÓДУР, у, *ч.* Затьмарення свідомості; стан запаморочення, млості. *На темних лапатолистих фігах завзято, мов сотні тріскачок, до одуру, до самозабуття тріщать цикади* (Коцюб., I, 1955, 285); *Радість доходила до одуру* (Ков., Тв., 1958, 511).

Óдур берé (хапáє, взяв *і т. ін.*) *кого* — затьмарилася свідомість у когось. — *Отсе шукаю вже півгодини і не можу в сьому числі знайти нічого, гідного конфіскати.. Адже ж тут одур хапає чоловіка!* (Фр., IV, 1950, 168).

ОДУ́РА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **одýрення.** *Підскочив Ярема: — Одура страшна! Я чую тут зле ошуканство..!* (Стар., Поет. тв., 1958, 222).

ОДУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одури́ти.** *Досвід усіх країн показує, що, довіряючись реформістам, робітники завжди бували одурені* (Ленін, 24, 1972, 1); *Тягнеться він тихо-помалу, не маючи волі .. покинуть братчиків, тягнеться одурений підлесною думкою* (Мирний, I, 1949, 288); // *у знач. прикм.* — *Люди, Олюньцю, люди сміятимуться.. Оті самі, що сміються з старих дівок, з одурених чоловіків, з покинутих коханок...* (Л. Укр., III, 1952, 748); * Образно. *Не жаль мені, кохана, за тобою, Свого ж одуреного серця жаль* (Павл., Бистрина, 1959, 218); // *у знач. ім.* **одýрені,** них, *мн.* (*одн.* **одýрений,** ного, *ч.;* **одýрена,** ної, *ж.*). Ті, кого одурили. *Тепер вона знає, що йому скаже. Від одної одуреної вертається, щоб другу дурити?* (Мирний, III, 1954, 233); *Коли б усі одурені прозріли, Коли б усі убиті ожили, То небо, від прокльонів посіріле, Напевне б, репнуло від сорому й хули* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 15); // **одýрено,** *безос. присудк. сл.* [Демко:] *Зіньку, сину мій!.. Одурено мене, обморочено..! Бідні ми, сину, бідні!..* (Кроп., II, 1958, 233); — *А то хіба не гріх, що мене так одурено, що мені так набрехано... що з мене так люто посміялися люди? — заплакала знову Пріська* (Л. Янов., I, 1959, 183).

ОДУ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одури́ти.** *Поліцейська релігія вже недостатня для одурення мас, давайте нам релігію культурнішу, оновлену, спритнішу,..— ось чого вимагає капітал від самодержавства* (Ленін, 17, 1971, 407).

ОДУРИ́ТИ *див.* **одýрювати.**

ОДУРИ́ТИСЯ *див.* **одýрюватися.**

ОДУРІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **одурі́ти.** *Дві одурілі від ляку баби були небезпечними сторожами* (Мирний, III, 1954, 340); // *у знач. прикм.* «*Гітлер капут*» — *не раз уже зринало з уст одурілого, засліпленого гвинтика військового механізму, який звався німецьким солдатом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 186).

ОДУРІ́ННЯ, я, *с., розм.* Стан за знач. **одурі́ти.** *Уже піт лив з Марка.., руки почали тремтіти. Але він не кидав роботи, пиляв ключі один по одному. Пиляв їх довго і вперто, до одуріння* (Мик., II, 1957, 325); *Він падав у якусь чорно-синю безвість. Рожева непритомність. Одуріння* (Загреб., День.., 1964, 217).

ОДУРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Втратити здатність мислити, розуміти що-небудь. *Москаль подививсь, подививсь на неї та й пішов з хати... Солоха одуріла й не зна, що робити, що й казати...* (Мирний, I, 1954, 62); *Осінні вітри гуляли світом, заробітчани верталися до рідного вогнища, брели заболоченими дорогами, від дум одуріла голова: як ми визимуємо цей год?* (Горд., II, 1959, 183); // Те саме, що **збожево́літи.** *Сидить вона, не йде в село, Не пита й не плаче, Одуріла!.. і цеглину Муштрує, то лає, То годує, як дитину, Й сином називає* (Шевч., I, 1963, 232); [Князь:] *Не розумію, що се все значить. Боюсь, що бідна з горя одуріла* (Фр., IX, 1952, 218).

ОДУ́РЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **одурмáнливий.**

ОДУРМА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одурмáнити.** — *Медосолодким вином одурманений ти. Воно шкодить Кожному, хто його п'є на всю пельку, не знаючи міри* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 360); *Задихана, зворушена теплим прийомом, віталась* [Неля] *з ними* [дітьми] *хапливо, одурманена солодкою знадою руху, галасу й милого безголів'я* (Вільде, Сестри.., 1958, 348); // *у знач. прикм. Готові до безумного вчинку, стоять одурманені старовіри* (Довж., I, 1958, 120).

ОДУРМА́НЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **одурмáнити.** *Римський папа Пій XII.. сипле прокляттями.. на тих, хто не хоче підкорятися його одурманенню і диктатові* (Мельн., Поріддя.., 1959, 90).

ОДУРМА́НИТИ *див.* **одурмáнювати.**

ОДУРМА́НИТИСЯ *див.* **одурмáнюватися.**

ОДУРМА́НЛИВИЙ, а, е. Який одурманює, запаморочує; запаморочливий. *Ці бліді, ніби ще не збуджені до життя уста мали свою принадну, одурманливу силу для багатьох чоловіків* (Вільде, Сестри.., 1958, 347); *Степові квіти живуть скромно, спокійно, ощадливо, і їм немає потреби вбивати одні одних своїми одурманливими пахощами, як це роблять їхні родички-лісовички* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 41).

ОДУРМА́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одурмáнювати.** *Історія переконливо свідчить, що релігія завжди була знаряддям духовного закабалення, засобом одурманювання трудящих* (Рад. наука про походж. Землі, 1955, 3).

ОДУРМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОДУРМА́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Спричинювати стан запаморочення, оп'яніння; запаморочувати, оп'яняти. *Запах банкнотів, що перейшли не через одну тисячу людських пальців, зовсім одурманив Катерину* (Вільде, Сестри.., 1958, 102).

2. *перен.* Затьмарювати, отруювати свідомість (хибними поглядами, неправильними уявленнями, шкідливими ідеями і т. ін.); задурювати. *Біблійна легенда про всесвітній потоп всіляко підтримувалась церквою і пануючими класами тому, що вона допомагала їм одурманювати трудящих* (Наука.., 7, 1958, 48); — *Надто смертельною була отрута, якою Гітлер одурманив душі німецьких обивателів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 110).

ОДУРМА́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОДУРМА́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Запаморочувати, оп'яняти себе чим-небудь (горілкою і т. ін.). *І пили* [опричники], *й танцювали, і одурманювалися* (Хотк., II, 1966, 188).

2. *перен.* Затьмарювати, отруювати свою свідомість (хибними поглядами, неправильними уявленнями, шкідливими ідеями і т. ін.). *Повчала* [бабуся] *онука та тягла до церкви.. Миколка категорично відмовився одурманюватись релігією* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 6); *Він сам не раз замислювався над тим, з яких джерел вийшла страхітлива отрута расистського фанатизму і соціального мракобісся, котрою так легко одурманився німецький народ* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 108).

ОДУРМА́НЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **одурмáнювати.** *Все тут* [на ярмарку] *зливалося в гарячий, розмірений, одурманюючий гул* (Гончар, Таврія, 1952, 55); *Явище «п'яного хліба» характеризується тим, що заражене зерно набуває одурманюючих властивостей і спричиняє отруєння людей і тварин* (Захист рослин.., 1952, 301).

ОДУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оду́рювати.** *Капіталізм робив з газет капіталістичні підприємства, знаряддя наживи для багачів, інформації і забави для них, знаряддя обману і одурювання для маси трудящих* (Ленін, 32, 1951, 104).

ОДУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОДУРИ́ТИ,** одурю́, оду́риш, *док., перех.* 1. Те саме, що **обду́рювати.** *І жду її* [долю], *і виглядаю, Дурний свій розум проклинаю, Що дався дурням одурить, В калюжі волю утопить* (Шевч., II, 1963, 16); — *Ти думаєш, я тебе одурю? .. Ні, ще Василь Порох нікого не обдурював...* (Мирний, II, 1954, 143); *Недовго цвіла Марта, скоро й одцвіла; трапилося їй погано: одурив її панський лакейчук* (Григ., Вибр., 1959, 263).

2. *рідко.* Те саме, що **одурма́нювати.** *..буржуазний націоналізм роз'єднує робітників різних націй і одурює їх «національними лозунгами»* (Ленін, 24, 1972, 225); *Ходила* [стара] *по покоях і ломила руки..— Господи, як би її врятувати!.. Одурив, обпоїв проклятий розбійник...* (Хотк., II, 1966, 177).

ОДУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОДУРИ́ТИСЯ,** одурю́ся, оду́ришся, *док.* Те саме, що **обду́рюватися.**

ОДУРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **одурма́нювати.**

ОДУРЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **одуря́ти.** *Хтось могутній ходив селом від хати до хати і сіяв одуряючим зіллям* (Хотк., II, 1966, 31).

ОДУ́ТИЙ, а, е. Те саме, що **оду́тлий.** *Ледве, ледве Переносить* [цар] *ноги; Та одутий, аж посинів: Похмілля прокляте Його мучило* (Шевч., I, 1963, 250).

ОДУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **оду́тий.**

ОДУ́ТЛИЙ, а, е. З розпухлим, набряклим обличчям, тілом; брезклий. *А сам сотник у кожусі, Одутлий, поганий, Коло клуні похожає* (Шевч., II, 1963, 201); *Одутлий, блідий, стояв він перед лихварем.. і здававсь мало не старою людиною* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 36); // Товстий, опасистий. *Сміявся в широку русяву бороду Денис, а череватий одутлий Сучок додавав свого поважного — го-го-го-го! — мов порожня бочка гула* (Гр., II, 1963, 317); *Привітавшись з Овчаренком, підполковник представив свого начштабу — поважного, одутлого майора* (Збан., Доля, 1961, 83); * Образно. *По кам'яній вулиці міста наперегони мчали повні пасажирів одутлі автобуси і легкові машини* (Панч, II, 1956, 76); // Збільшений в об'ємі від набрякання, розпухання і т. ін. (про частини тіла). *Олексій Іванович був чоловік неабиякий: ..рот широкий.., ніс приплюснутий, а на кінці одутлий, мов волоська ріпа* (Мирний, IV, 1955, 220); *За сніданком Геннадій сидів з одутлим обличчям і розпухлим носом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 21); *Метнув* [Левко] *на Карпа колючі очі і ждав. А той заглибився в книгу, щось шепотів, ворушачи одутлими губами* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 24).

ОДУ́ТЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **оду́тлий.** *Порушення обміну речовин, як правило, викликає набряки, одутлість обличчя* (Наука.., 10, 1958, 31).

ОДУХОТВО́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **одухотвори́ти.** *Від її юного образу, чистого й одухотвореного материнством, віє такою радістю, що вся кімната світиться і сяє* (Довж., I, 1958, 111); *Худе, бліде обличчя вуличної співачки було одухотворене високим натхненням, губи щось шепотіли, а з невидющих очей котилися сльози* (Жур.. Вечір.., 1958, 255).

2. *у знач. прикм.* Який виражає благородство, духовну красу, високі помисли, почуття і т. ін. *Ніколи не бачив я більше одухотвореного лиця, як у цій хвилі лице цього молодого чоловіка* (Коб., III, 1956, 222); *Її рухи, хода — що частіше стежиш за ними, то більше гармонійними й одухотвореними здаються вони* (Вільде, Винен.., 1959, 22).

ОДУХОТВО́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **одухотво́рений** 2. *Мініатюри Похитонова вражають не тільки віртуозною майстерністю і завершеністю, а й якоюсь внутрішньою одухотвореністю. І в цьому, мабуть, головний секрет незмінної чарівності творів художника* (Мист., 5, 1963, 25).

ОДУХОТВО́РЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **одухотвори́ти, одухотворя́ти** і **одухотвори́тися, одухотворя́тися.** *Здається, що бачимо перед собою.. безбарвні маріонетки.., без найменшої згадки про будь-яке духовне життя, про будь-яке одухотворення цих постатей* (Фр., XVI, 1955, 114); *В. Бичко в кращих своїх творах досягає і одухотворення, і грайливості, теплоти почуття і простоти* (Літ. Укр., 15.VI 1962, 2).

ОДУХОТВОРИ́ТИ *див.* **одухотворя́ти.**

ОДУХОТВОРИ́ТИСЯ *див.* **одухотворя́тися.**

ОДУХОТВОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОДУХОТВОРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех.* 1. Надавати життєвості чому-небудь; оживляти. *Артист одухотворяє.. намічені автором форми, дає життя і вираз авторським істотам* (Мирний, V, 1955, 370); — *Я певна, що чудові країни, де виховувались славетні майстри, країна тих великих чарівників, що вміли одухотворяти мармур, скажуть твоєму серцю більше, ніж мої слабі речі* (Л. Янов., I, 1959, 379).

2. Збуджувати у кому-небудь високі почуття, помисли і т. ін.; надихати.

3. Робити що-небудь піднесеним, небуденним, сповнювати його високим змістом, благородством і т. ін.; облагороджувати. *І, як промінь сонця, що падає на тиху заводь, змінює її своїм сяйвом, так посмішка немовби одухотворила її обличчя, а особливо очі* (Шиян, Гроза.., 1956, 45); *Боротьба за впровадження технічної естетики — це боротьба не тільки за красиві верстати і машини, цехи і заводські двори, це боротьба за здоров'я людини, за художнє начало, яке одухотворяє працю* (Ком. Укр., 11, 1962, 38).

ОДУХОТВОРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОДУХОТВОРИ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док.* 1. Перейматися високими почуттями, помислами і т. ін.; надихатися. *Одухотворятися ідеєю.*

2. *тільки недок.* Пас. до **одухотворя́ти.**

ОДУШЕВИ́ТИ *див.* **одушевля́ти.**

ОДУШЕВИ́ТИСЯ *див.* **одушевля́тися.**

ОДУШЕ́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **одушеви́ти.** *Перший* [Хома] *усе чутливий, іноді сентиментальний, легко попадав у ентузіазм, усе одушевлений високими ідеалами загального ущасливлення* (Фр., IV, 1950, 306).

2. *у знач. прикм.* Сповнений високим почуттям, душевним піднесенням. *Одушевлені мужики супроводжали Потурайчина аж до лісу* (Март., Тв., 1954, 366); // Який виражає високі почуття, душевне піднесення. *Одушевлене обличчя.*

ОДУШЕ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **одушеви́тися.** *І знов оплески й оклики одушевлення, просьби, щоб артист повторив гру* (Коб., III, 1956, 109); *Хлопець був гарячий і поривистий, Демидів тільки в хвилях одушевлення ставав таким* (Мак., Вибр., 1956, 50).

ОДУШЕВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одушевля́ти.** *Одушевляння сил неживої природи зв'язане з виникненням багатьох релігійних вірувань* (Фізіол. ж., 4. VI, 1960, 453).

ОДУШЕВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОДУШЕВИ́ТИ,** влю́, ви́ш; *мн.* одушевля́ть; *док., перех.* Те саме, що **одухотворя́ти.** *Вони* [слов'яни] *одушевляли природу і наділяли її людськими властивостями* (Іст. СРСР, I, 1956, 35). *Я.. не зношу визискування та кривди людської, це* *моя провідна думка, це мене одушевляє, бо вийшло з моїх духовних потреб* (Кобр., Вибр., 1954, 38).

ОДУШЕВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОДУШЕВИ́ТИСЯ**, влю́ся, ви́шся; *мн.* одушевля́ться; *док., рідко.* Те саме, що **одухотворя́тися.** *В хвилях, вільних від обов'язків шкільних, виходжу далеко в поля, ліси, одушевляючись весняними красотами* (У. Кравч., Вибр., 1958, 450); *Не може* [Славко] *одушевлятися загальною справою* (Март., Тв., 1954, 366).

ОДФ... — ОДЩ... *див.* **відф... — відщ...**; *напр.:* **одфільтро́вувати, одфо́ркуватися, одхиля́ти, одхо́дити, одцвісти́, одцура́тися, одчайду́шний, одчиня́ти, одшто́вхувати, одшумі́ти, одщебета́ти, одщене́нець** *див.* **відфільтро́вувати, відфо́ркуватися, відхиля́ти, відхо́дити, відцвісти́, відцура́тися, відчайду́шний, відчиня́ти, відшто́вхувати, відшумі́ти, відщебета́ти, відщене́нець.**

ОДЯГ, у, *ч.* Сукупність предметів, виробів (із тканини, хутра, шкіри), якими покривають тіло. *Молода Гамзиха устала якраз і в розкішному ранко́вому одягу дожидала чоловіка чай пити* (Мирний, IV, 1955, 159); *Гетьман був у простому хатньому одязі — у світло-синьому каптані, оксамитових штанях і жовтих чоботях* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 402); * Образно. [Єпископ:] *В твоїх словах бринить якась гординя, не пристоїть* [не пристає] *вона такій душі, яка бажає одяг правди взяти* (Л. Укр., II, 1951, 501); *Вже осінь. У жовтому одязі сад...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 58); * У порівн. *Чи до любові там, де притуплена людська мораль, як зношений одяг, не гріє й не прикрашає?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 15).

Ве́рхній о́дяг — одяг, який носять поверх костюма, сукні і т. ін. *Несміливо, закляклими пальцями зняли* [полонянки] *верхній одяг* (Хижняк, Тамара, 1959, 167).

ОДЯ́ГА, и, *ж.*, *діал.* Одяг. *Оба хлопи гляділи на свого пана капрала недовірчиво* [недовірливо]; *зміняти своєї одя́ги вони не гадали* (Ков., Тв., 1958, 40); *На покуті.. лежав окраєць черствої остюкуватої паляниці, на полиці — вчорашній пісний борщ, на жердочці — старенька, полатана одяга* (Л. Янов., I, 1959, 141).

ОДЯГА́ЛО, а, *с.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **о́дяг.** *Нічого нема, неодягнені ходять, одягала того у орди не було* (Сл. Гр.).

2. *діал.* Ковдра, покривало. *З золота, з серебра його там смачненько годували й напували і спати його клали під одягала злототкані, на м'якенькому пуху* (Вовчок, I, 1955, 307).

ОДЯГА́НКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **о́дяг.** *Мірошниченко хитромудро пустив чутку по селі, що кожний учень одержить чоботи і крам на одяганку* (Стельмах, II, 1962. 100).

ОДЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **одяга́ти.** *По кутках* [кімнати] *чимало різноманітних пристосувань для одягання й роздягання* (Смолич, I, 1958, 62); *Під нами океан, і стюардеса Соня просить пасажирів ознайомитися з технікою одягання рятувального костюма* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 39).

ОДЯГА́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **одяга́ння.** — *Чого ти, наймитку, так рано встаєш? — Та я то обуваннячком, то одяганнячком надолужу* (Номис, 1864, № 10851).

ОДЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОДЯГТИ́** *і* **ОДЯГНУ́ТИ**, одягну́, одя́гнеш; *мин. ч.* одя́г, ла́, ло́ *і* одягну́в, ну́ла, ло; *док., перех.* 1. *у що і без додатка.* Покривати одягом кого-небудь. *Вранці-рано Свою дитину, безталанна, Нагодувала, одягла І за святим своїм пішла У Назарет той до вдовиці В сусіду, в наймичку проситись!* (Шевч., II, 1953, 318); *Юзя одягла ляльку в найкращу сукню* (Л. Укр., III, 1952, 649); * Образно. *Ніч впала зразу і проковтнула обрій. Тільки близькі сніги біліли і туман одягав в іней на ніч дерева* (Коцюб., II, 1955, 277); // *у що, перен.* Надавати чому-небудь певної форми, втілювати в якісь образи і т. ін. *Любима форма, в яку Франко одягає свої прозаїчні твори — це короткі оповідання* (Коцюб., III, 1956, 39); *Леся Українка була поетом боротьби ідей, але ці ідеї вона завжди одягала в конкретні форми* (Рильський, III, 1956, 287); *Секретар Центрального Комітету говорив спокійно, без пафосу, а три сотні більшовиків вслухалися в його слова, одягаючи їх у знайомі образи класової боротьби на селі* (Кир., Вибр., 1960, 280); // Добирати для кого-небудь відповідний до певної нагоди одяг; відповідно наряджати кого-небудь. *Взяли Її гарненько одягли Та у неділю й повінчали* (Шевч., II, 1963, 243); *Вони довго радились вдвох з чоловіком, коли будити хлопця, як його одягти, чи пускать до гімназії завтра...* (Коцюб., II, 1955, 373); // Покривати себе чим-небудь з одягу. *Почав* [Дмитро] *одягати кожушок* (Стельмах, II, 1962, 383); *Джмелик бере із лави штани, спокійно одягає їх, твердо стоячи на одній нозі* (Тют., Вир, 1964, 191).

2. Приладнувати, закріплювати щось на кому-, чому-небудь, начіплювати щось на кого-, що-небудь. *Гей, козаки, козаки, прокидайтеся, швидше уставайте, в'яжіть старшину, зброю одягайте, ворота одчиняйте, рідних братів зустрічайте* (Сос., I, 1957, 370); *Камо мовчки простягає руки, санітар одягає наручники йому* (Лев., Драми.., 1967, 27); [Ганна:] *Стривай, одягну ще свої окуляри, бо без них трохи вже недобачаю* (Мороз, П'єси, 1959, 241).

3. *розм.* Забезпечувати одягом кого-небудь. *У княжій дружині його одягали, годували, тут, на горі, він мав дах над головою* (Скл., Святослав, 1959, 71); — *То-то, як стану панею! ..І матір одягну, як паню, і буду її ніжити й пестувати...* (Кв.-Осн., II, 1956, 436); *Батько з шкури ліз, щоб одягти Раїсу не гірш од попівен* (Коцюб., I, 1955, 312).

4. *чим, у що, перен.* Покривати поверхню чого-небудь. *Замість лісів тепер слався землею жереп, чорний килим повзучих смерек, в якому плутались ноги, і мхи одягали камінь зеленим шовком* (Коцюб., II, 1955, 318); *Тепер — зима в права вступила, всю дельту одягнула у льоди, над простором простерла білі крила...* (Гонч., Вибр., 1959, 255); // Покривати поверхню чогось яким-небудь матеріалом. *Ми одягли в асфальт дороги, і, як невиданий прибій за Комунізму перемоги, лунає наступ трудовий* (Рад. Укр., 26.V 1951, 3).

ОДЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОДЯГТИ́СЯ** *і* **ОДЯГНУ́ТИСЯ**, одягну́ся, одя́гнешся; *мин. ч.* одя́гся, ла́ся, ло́ся *і* одягну́вся, ну́лася, лося; *док.* 1. *у що і без додатка.* Покривати себе яким-небудь одягом. *Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягається, підперізується* (Кв.-Осн., II, 1956, 55); *Погас місяць, горить сонце. Гайдамаки встали, Помолились, одяглися* (Шевч., I, 1963, 77); *Липтак нашвидку одягнувся в старий, зношений костюм, в якому звик працювати після роботи в школі* (Томч., Готель.., 1960, 39); * Образно. *Щороку вона* [груша] *знову.. квітла, одягалася в зелені шати, обіцяючи холодок натрудженій людині, а сільській дітворі — груші* (Томч., Готель.., 1960, 51); // Добирати і носити одяг за певним смаком, модою і т. ін. *Одягаються* [пани] *у легкі дорогі шовки у літі, а як зима — беруть на себе м'якенькі оксамити* (Вовчок, I, 1955, 380); *Одягався* [Григорій] *охайно, був незмінно пристойний і зосереджений і завжди про щось, здавалось нам, думав* (Довж., I, 1958, 66); *Струк мав іншу натуру* [ніж Стручиха] *і любив з'їсти і одягтися* (Турч., Зорі.., 1950, 215); // *ким, за кого.* Добирати і носити одяг, наслідуючи кого-небудь; наряджатися кимсь. — *Одягніться прохачкою, та й господи.. помагай вам!* (Н.-Лев., IV, 1956, 287); [Олена:] *Наталя казала, що одягнеться за циганку,* *та ворожити всім буде* (Вас., III, 1960, 66); — *Чом це ти одягнувся буржуєм? Одяг цей не приносить добра...* (Сос., I, 1957, 244).

2. *розм.* Забезпечувати себе одягом. [Анзорге:] *Мені зостається 7 талярів на цілий рік. На ті гроші вари, пали, одягайся, взувайся..* (Л. Укр., IV, 1954, 218); *Пішов Грицько очерети косити.— Все ж таки хоч на ті гроші проживу та одягнуся* (Мирний, II,1954, 78).

3. *у що, без додатка, перен.* Покриватися чим-небудь по поверхні. *Монте-Мікеле одяглася в червоні базальти, а Везувій наче викинув в море двобарвний прапор: блакитний з рожевим* (Коцюб., II, 1955, 295); // Покриватися листям. *Німі дерева тихо, урочисто бруньку вали. О, як вони одягнуться через тиждень, як закрасуються буйно та весело!..* (Гончар, III, 1959, 355).

4. *перен.* Огортатися, оповиватися чим-небудь (туманом, мороком, темрявою і т. ін.). *Сьогодні третя днина, що дощу нема, небо одяглося синявою* (Коб., III, 1956, 48).

ОДЯ́ГНЕНИЙ, ОДЯ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **одягти́** і **одягну́ти.** *У світлицю вступила стара бабуся, одягнена чепурненько в білу сорочку, в чорну спідницю з червоними квіточками і зав'язана чорною хусткою* (Н.-Лев., I, 1956, 137); *Фіакр рушив, зоставивши серед пішоходу бідно одягнутого студента.. з щасливим виразом на лиці...* (Хотк., I, 1966, 42); *Дівчата були одягнені за першою вимогою моди* (Вільде, Сестри.., 1958, 53); *Одягнений у хвою, шумить дрімучий темний бір* (Забіла, У.. світ, 1960, 108).

ОДЯГНИ́Й, á, é, *розм., рідко.* Добре одягнений; ошатний. *На другий день явився у село і Денис. Та що то одягний!* (Кв.-Осн., II, 1956, 417); — *Борошна приходив прохати, ледащо, А тепер одягний за мене де краще!* (Манж., Тв., 1955, 221).

ОДЯГНУ́ТИ *див.* **одяга́ти.**

ОДЯ́ГНУТИЙ *див.* **одя́гнений.**

ОДЯГНУ́ТИСЯ *див.* **одяга́тися.**

О́ДЯГОВИЙ, а, е. Признач. для пошиття, виготовлення одягу. *Одягові тканини.*

ОДЯГТИ́ *див.* **одяга́ти.**

ОДЯГТИ́СЯ *див.* **одяга́тися.**

ОЄВРОПЕ́ЇТИ *див.* **оєвропе́ювати.**

ОЄВРОПЕ́ЇТИСЯ *див.* **оєвропе́юватися.**

ОЄВРОПЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЄВРОПЕ́ЇТИ,** е́ю, е́їш, *док., перех.* Надавати кому-небудь європейського вигляду, характеру; робити кого-небудь схожим на європейця (звичаями, культурою, мовою і т. ін.).

ОЄВРОПЕ́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОЄВРОПЕ́ЇТИСЯ,** е́юся, е́їшся, *док.* Набувати європейського вигляду, характеру; ставати схожим на європейця (звичаями, мовою, культурою і т. ін.).

ОЖ, *част., діал.* Ось. — *Ож вийди та подивись, який гарний гість: як сонце! — сказала Зоя* (Н.-Лев., V, 1966, 116); — *Рідненька... Ну чого... Ож заспокойсь, облиш!..* (Вирган, В розп. літа, 1959, 176).

ОЖВА́ВИТИ *див.* **ожва́влювати.**

ОЖВА́ВИТИСЯ *див.* **ожва́влюватися.**

ОЖВАВІ́ТИ, іє, ієш, *док.* Стати жвавішим, бадьорішим, веселішим. — *Коні, видно, відчувши, що віжки попали в міцні руки, ожвавіли, підняли голови лебедями* (Гончар, III, 1959, 70).

ОЖВА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ожва́вити.**

2. *у знач. прикм.* Який ожвавів, ожвавився. *Сірий, якийсь непривітний той день видався. Сірявість у душах чигиринців ще з учора неначе придушила нове, ожвавлене місто* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 26).

ОЖВА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ожва́вити** і **ожва́витися.** *Йоньку охопило те ожвавлення і доброта, яка запановувала ним завжди, коли добре вдавалося діло, і він гомонів собі та гомонів, попихкуючи люлькою* (Тют., Вир, 1964, 232).

ОЖВА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЖВА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* ожва́влять; *док., перех.* 1. Робити кого-небудь жвавим, бадьорим, веселим; пожвавлювати. *Молода Уляся неначе ожвавила пристаркуватих людей* (Н.-Лев., IV, 1956, 339); *Веселі пригоди біля потоку ожвавили всіх, і між братами виникли тихі, задушевні розмови* (Тют., Вир, 1964, 228); // Надавати чому-небудь жвавості, динамічності і т. ін. *Ожвавити розмову.*

2. *перен.* Робити яскравішим (про колір, відтінок і т. ін.). *Сонячне проміння, проходячи крізь мережчаті арабески вікон, кидає примхливі плями, ожвавлюючи і вкриваючи золотом казкові фарби залу* (Коч., II, 1956, 313).

ОЖВА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОЖВА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* ожва́вляться; *док.* Ставати жвавим, бадьорим, веселим; пожвавлюватися. *Він любив молодих студентів, любив слухать їх веселу й розумну розмову і сам тоді ніби оживав, ожвавлювавсь* (Н.-Лев., I, 1956, 620); // Ставати виразнішим (про обличчя, очі і т. ін.). *Сухорляве та смугляве лице повеселішало, ожвавилось і стало ніби розумніше* (Н.-Лев., IV, 1956, 282); // Набирати жвавості, динамічності і т. ін. *Концерт ожвавився* (Ле, В снопі.., 1960, 189).

ОЖЕЛЕ́ДА, и, *ж., діал.* Ожеледь. [Дід Вакула:] *Вчора рано вітер вив, А мороз мов хоче з'їсти, Ожеледа під ногами* (Фр., IX, 1952, 423); *Кілька років назад була в нас здоровенна ожеледа. Ліси, садки поламались, погнулись* (Коцюб., I, 1955, 459).

ОЖЕЛЕ́ДИЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **о́желедь.** *Вона розіп'яла черкесовий платок, розстебнула комір у ватянці і, прямуючи до волості, немов і не помічала ні вітру, ні снігу, ні слизької ожеледиці* (Л. Янов., I, 1959, 343); *Зранку сіялася дрібненька мжичка, але згодом випогодилося і почалася ожеледиця* (Хижняк, Тамара, 1959, 197).

О́ЖЕЛЕДЬ, і, *ж.* Тонкий шар льоду на поверхні землі, на деревах і т. ін. *Вночі і ожеледь, і мряка, І сніг, і холод* (Шевч., II, 1963, 411); *В садках гірським кришталем блищала ожеледь, бурульки іскрилися і мінилися діамантами* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 447).

ОЖЕ́НЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин ч. до **ожени́ти.** *У мене один син нежонатий, а другий оженений* (Сл. Гр.); *Недавно оженений син тримав одною рукою попід шию молоду жінку* (Ірчан, II, 1958, 10).

ОЖЕНИ́ТИ, оженю́, оже́ниш, *док., перех., на кому і без додатка.* З'єднати шлюбом чоловіка з жінкою. [Відьма:] *Через яр ходила Та воду носила, Коровай сама бгала, Дочку оддавала, Сина оженила...* (Шевч., II, 1963, 312); *Восени батько оженив парубка на рябій дівці, яка не вроду принесла, а пригнала воли у двір Євдокима* (Стельмах, I, 1962, 225).

ОЖЕНИ́ТИСЯ, оженю́ся, оже́нишся, *док., на кому, рідко з ким і без додатка.* Узяти шлюб (про чоловіка); одружитися. *Кинув* [Сергій] *університет, оженився з простенькою міщанською дівчиною* (Н.-Лев., V, 1966, 142); *Перед самою війною оженився Бабенко на якійсь сільській вчительці* (Руд., Остання шабля, 1959, 172).

ОЖЕНІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **ожени́ти** і **ожени́тися.** *Всі поздоровляли Радюка з оженінням, бажали йому щастя-долі в новому житті* (Н.-Лев., I, 1956, 618); *Коли оповів Дмитро Катерині свою бесіду з дєдем* [татом] *про оженіння, попала дівчина в задуму* (Хотк., II, 1966, 83).

ОЖЕРЕБИ́ТИСЯ, ре́биться; *мн.* ожере́бляться; *док.* Привести, народити лоша.

ОЖЕРЕ́Д, у, *ч.* Велика, відповідним чином укладена купа соломи, сіна або немолоченого хліба; скирта.

Через тиждень — замість чорних стогів жовтіли високі ожереди соломи (Мирний, III, 1954, 7); *Поруч хаток.. стояли височенні ожереди сіна* (Тулуб, В степу.., 1964, 404); *За горбдом тяглися довгі воловні, міцні стайні і великі ожереди хліба* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 98).

ОЖЕРЕ́ДИТИ, джу, диш, *недок., перех.* Укладати (сіно, солому або немолочений хліб) в ожереди; скиртувати. *Одні молотили, другі згрібали й ожередили солому* (Бурл., О. Вересай, 1959, 81).

ОЖЕРЕ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто укладає сіно, солому або немолочений хліб в ожереди; скиртувальник. *Повертаються з поля косарі, в'язальниці, ожередники* (Кучер, Дорога.., 1958, 198).

ОЖИВА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОЖИ́ТИ**, живу́, живе́ш, *док.* 1. Повертатися до життя; воскресати. *Страшно було дивиться на його мертвого, а ще страшніш було бачить, як він оживав...* (Стор., I, 1957, 344); *Коли б усі одурені прозріли, Коли б усі убиті ожили, То небо, від прокльонів посіріле, Напевно б, репнуло від сорому й хули* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 15); * Образно. *Гармата знову ожила. Комісар садив із неї сам, як професор точних наук* (Ю. Янов., I, 1954, 54).

2. *перен.* Появлятися знову, виявлятися з новою силою; відроджуватися, відновлюватися. *Якась солодка радісна надія ворушиться в серці, оживає* (Н.-Лев., III, 1956, 316); *Була чудова весна. Тоді було так любо, оживали мрії, безнадійні, любі мрії* (Л. Укр., III, 1952, 587); *Чутки про землю ожили з весною, наче посходили з зіллям укупі і з ним розрослались* (Коцюб., II, 1955, 42); // *в чому.* Яскраво вимальовуватися, поставати (в пам'яті, уяві і т. ін.). *Чудовий образ принесла вона в душі тоді під батькову стріху, і той образ раз у раз оживає в її уяві, й міниться, і грає барвами* (Коцюб., I, 1955, 288); *Рядок за рядком, поема за поемою народжувалися в заповітній книжечці, і оживала в ній жахлива правда епохи кріпацтва* (Тулуб, В степу.., 1964, 158); *Оживала в пам'яті незабутня ніч розлуки. Одна вона — темна ніч—знає, як гірко було тоді Марії* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 43).

3. Відновлювати свої життєві сили; ставати знову бадьорим, енергійним, життєрадісним. *Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та усе-таки неначе стала потроху оживати* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Співав* [кобзар Остап Вересай], *похилий, нездужалий, Співав — і серцем молодів, Співав — і люди оживали, Співав — і ріс народний гнів* (Рильський, III, 1961, 137); *Як би не були стомлені та змучені люди, але досить тільки розпалити вогнище, як одразу ж усі оживають, одразу ж підноситься дух* (Баш, На землі.., 1957, 42); // Сповнюватися життєрадісністю, інтересом (про погляд, вираз обличчя і т. ін.). *Секретна книжечка немов будила Богдана Петровича від сну. Велике, різко окреслене обличчя і ліниві, довгі, лагідні очі оживали, яснішали* (Коп., Тв., 1955, 305); *— А тато гостинця привіз з міста..—Погляд у хлопця загорівся, ожив* (Мирний, I, 1954, 307).

4. Пробуджуватися знову з початком весни (про природу). *Оживають після зими красноталі на Трухановім острові* (Гончар, Маша.., 1959, 3); *Чую, надходить весна. Під зефіром весь світ оживає, Повняться води теплом* (Зеров, Вибр., 1966, 367); *Ще зима кашляє по-старечому, але вже дихає весна на повні груди, вже оживають дерева* (Збан., Сеспель, 1961, 356).

5. *від чого і без додатка.* Сповнюватися життям, діяльністю, рухом. *У торгові дні воно* [місто] *оживає* (Стеф., I, 1949, 166); *Уже розвиднілось. Бульба раптом схопився.. Схопилися Остап і Андрій. Почав оживати весь двір* (Довж., I, 1958, 225); *І потечуть Веселі ріки, а озера Кругом гаями поростуть, Веселим птаством оживуть* (Шевч., II, 1953, 292); *Вранці увесь лан укрився женцями та косарями, ожив од гомону й сміху* (Стельмах, I, 1962, 575).

ОЖИВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОЖИ́ТИСЯ**, оживу́ся, оживе́шся, *док., діал.* 1. *тільки недок.* Оживати. [М у з а:] *Співай же за мною Про те, як весною Усе оживається знов* (Л. Укр., I, 1951, 155).

2. Обживатися. *Оживсь у нашому селі, та й живе і оженивсь у нас* (Сл. Гр.).

ОЖИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оживáти.** *Тут* [у повісті І. Франка «Петрії і Довбущуки»] *повно всякого страхіття, розбійників, заклятих скарбів, привидів, душогубства і оживаючих мерців* (Коцюб., III, 1956, 31); *Відозвався* [відізвався] *нараз серед оживаючого гомону товариства тремтячий, глухий, старечий голос* (Фр., I, 1955, 326).

ОЖИВИ́ТИ *див.* **оживля́ти.**

ОЖИВИ́ТИСЯ *див.* **оживля́тися.**

ОЖИ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оживи́ти.** *Виявлений у кризі памірського льодовика тритон, пробувши 5000 років у крижаному склепі, був оживлений і проіснував 12 годин* (Хлібороб Укр., 5, 1964, 47); *Рівна постать горянина стає ще стрункішою. Лице оживлене думкою* (Мас., Під небом.., 1961, 200); // *у знач. прикм. З її оживлених темних очей б'є безжурність* (Коб., I, 1956, 478).

ОЖИ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оживи́ти.** *Молодий вчений.. розповів про успіхи по оживленню людей через 15—20 хв. після клінічної смерті* (Літ. Укр., 25.II 1966, 1); *Видобуток вугілля і металу, як основних матеріалів, необхідних для оживлення всіх інших галузей виробництва, транспорту і підтримання на належній висоті землеробства, треба в найкоротший строк довести до найвищих меж* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 82).

ОЖИ́ВЛЮВАТИ *див.* **оживля́ти.**

ОЖИ́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **оживля́тися.**

ОЖИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оживля́ти.**

ОЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ОЖИ́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОЖИВИ́ТИ**, оживлю́, ожи́виш; *мн.* ожи́влять; *док., перех.* 1. Повертати до життя, робити знову живим. *Іди* [зоре] *веселити живучих і оживляти умерлих!..* (Л. Укр., IV, 1954, 281); *Масна від вологи земля оживляла коріння, гнала по стовбурах та гілочках життєдайні соки* (Шиян, Баланда, 1957, 60); * Образно. *Роздумуючи про долю культури, Тичина уїдливо іронізував над націоналістáми, що намагалися оживити труп реакційної буржуазної культури* (Поезія.., 1956, 53); // Відновлювати фізичні й духовні сили, робити життєдіяльним. *Поки мене терли, та оживлювали, та покріпляли, то вже почало смеркатися* (Фр., IV, 1950, 16).

2. *перен.* Відновлювати у пам'яті давнє, забуте, зникле і т. ін. *Оживляючи минуле, я сам інколи насилу вірю, що все було саме так, як було* (Горький, Дитинство, 1947, 15); *Щиро і радісно вітаю Вас в день Вашого свята. Нехай той день оживить в пам'яті людській Ваші заслуги як поета, що ніжно і любовно приніс в дар братньому народові велике слово українського генія — Т. Шевченка* (Коцюб., III, 1956, 395); *Несподівана зустріч з Сергієм Рудем оживила в пам'яті Олега Івановича тяжкий випадок з його життя* (Голов., Тополя.., 1965, 88); // Пробуджувати знову; відновлювати. [М а р у с я:] *Хто дав тобі право оживляти занедбані надії?..* (Мирний, V, 1955, 99); *Навіщо ж ховати змарнілі квіти, навіщо оживляти завмерлі мрії?* (Л. Укр., III, 1952, 587); *Вони обидва, не перемовившись і словом, почували подих весни, що оживлювала їхні задубілі чуття* (Досв., Вибр., 1959, 300).

3. Виводити з стану млявості, байдужості; робити жвавішим, веселішим. *Мене радував її голос, мене оживляла її присутність* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 335);

Торти й вина трохи оживили гостей (Вільде, Сестри.., 1958, 196); *Почуття полегкості оживило його, вмить підбадьорило* (Грим., Син.., 1950, 80); // Надавати рухливості, виразності, жвавості (обличчю, очам). *Знов усмішка оживила її вродливе обличчя, тільки це вже була задумлива, тиха, трохи журлива усмішка* (Жур., Дорога.., 1948, 18); *Злість оживила прим'яте, трохи роздуте біля вух обличчя дукача* (Стельмах, II, 1962, 12).

4. *перен.* Наповнювати життям, діяльністю і т. ін. *Зв'язок з багатими ще тоді угро-руськими громадами оживив усю верховину* (Фр., VI, 1951, 38); — *Він,— мотивувала вона цю пораду,— сам один, .. буде, певно, рад, як сестра заживе в нього, оживить його самітну хату та перейме почасти його газдівство в свої руки* (Коб., II, 1956, 311); *Голодний Степ, мертву пустельну землю, беруться більшовики оживити — говорив газетний стовпчик* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

5. *перен.* Робити інтенсивнішим, активнішим, діяльнішим. [Антоніо:] *Не жахайтесь, любий друже! Постарів Тоніо, та ще живий, ще й хоче торг у вас тут оживити* (Л. Укр., III, 1952, 113); *Революція* [1905—1907 рр.] *безпосередньо оживила революційний рух в Німеччині, Австро-Угорщині і у Франції* (Іст. УРСР, I, 1953, 622).

6. *перен.* Робити яскравішим, барвистішим. *Як весело, як молодо шумить Під берестом чи дубом віковічним, Стемнілу оживляючи блакить, Вогонь рибальський разом з поетичним!* (Рильський, Зграя.., 1960, 16); *Ось знов, як з хмари, виткнувся рядок хлопців та дівчат і оживив образ ясними барвами строїв, молодими розпаленими обличчями...* (Коцюб., I, 1955, 232); *Завод, осяяний сонцем. Тільки як же його оживити, щоб не вийшло на папері сухе креслення?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 187).

ОЖИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **ОЖИ́ВЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **ОЖИВИ́ТИСЯ,** оживлю́ся, ожи́вишся; *мн.* ожи́вляться; *док.* 1. Повертатися до життя, оживати. *Гроза пронеслась. Оживилися квіти. І дихати легко, І все — як умите* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 91).

2. *перен.* Пробуджуватися знову; відновлюватися. *В останні два роки надії трохи оживилися: цензура немов утомилася забороняти і пустила торік щось 10 брошурок для селян популярно-наукового змісту* (Коцюб., III, 1956, 197).

3. Виходити з стану млявості, байдужості; ставати жвавішим, веселішим. *Раз тільки Франко оживився, як почав ганити львівських соц.-демократів за робітницькі розрухи...* (Л. Укр., V, 1956, 362); *Орлюк побачив раптом ескадрилью наших винищувачів і оживився. — Як я заздрю льотчикам* (Довж., I, 1958, 285); // Ставати рухливішим, виразнішим, жвавішим (про обличчя, очі). *Її мутні очі оживлялися, похилена стать випростовувалася* (Коб., I, 1956, 403); *Обличчя Зінаїди Павлівни оживилось, рука затремтіла* (Дмит., Розлука, 1957, 107).

4. *чим і без додатка, перен.* Наповнюватися життям, діяльністю і т. ін. *Гомоном дітвори.. оживляється, розвеселяється моя пустиня* (У. Кравч., Вибр., 1958, 403); *Махнула* [осінь] *на села, і вони здулися скиртами та повними оборогами, оживилися отарами овець та чередами скоту* (Фр., VIII, 1952, 78); *Як виросла* [Ядзя].., *дім її батьків більше оживився, бували частіше гості, а іменини відбувалися ще гучніше* (Кобр., Вибр., 1954, 90).

5. *перен.* Ставати інтенсивнішим, активнішим, діяльнішим; швидше, жвавіше відбуватися, протікати і т. ін. *Оживлялась музика крапель* [з дахів], *сумних і веселих, лінивих і жвавих, глухих та дзвінких* (Коцюб., II, 1955, 284); *Машиніст піддає пари: оживляються, жвавіше цокотять колеса* (Кач., II, 1958, 87); *Розмова оживлювалася чимраз більше* (Фр., VI, 1951, 419).

6. *перен.* Ставати яскравішим, барвистішим. *Лісова земля оживлялася світляками, що блистіли на її темно-зеленім тлі, немов краплі світла* (Коб., I, 1956, 455); *Ландшафт західної частини Правобережного Полісся вздовж рік оживляється виходами на поверхні гранітів і червоного шиферу* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 7); *М'який колорит інкрустації, виконаної різними натуральними породами дерев, оживляється сріблястими відблисками перламутру та золотистими відблисками мідного дроту* (Матеріали з етногр., 1956, 7).

ОЖИВЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **оживля́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який зміцнює сили, надає бадьорості і т. ін. *Її слова, повні гарячої, сердечної любові для померлої* [дочки],.. *старенька пила, мов оживляючу росу* (Фр., II, 1950, 337); *Знов весна. Знов той оживляючий весняний запах, ті самі лагідні подуви вітру* (Коб., I, 1956, 223).

ОЖИ́ВЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **оживля́ючий** 2. *Скрізь оживчий вітрець провіває теплим подихом* (Вовчок, VI, 1956, 312).

ОЖИ́КА, и, *ж.* *(Luzula).* Багаторічна трав'яниста рослина родини ситникових з лінійними листками і волотевими або зонтикоподібними суцвіттями. *Зустрічаємо* [в Кам'яних Могилах] *ряд рослин, що характерні для північних районів УРСР, як.. ожика бліда* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 41).

ОЖИ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **ожи́ти.** *Згадується, стояла рання весна, земля протряхла, над смородом війни почувався хвилюючий, ніжний подих ожилої природи* (Ю. Янов., II, 1954, 99); *Поїзд мчить між стінами ще безлистих, але вже ожилих, вируючих живими соками життя дерев* (Коз., Листи.., 1967, 277); *Навіть при безвітряній погоді шепотіли щось своє, потаємне ожилі по весні осокори* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 401).

ОЖИ́НА, и, *ж.* 1. Багаторічна кущова або напівкущова колюча рослина з дугоподібними гілками та їстівними плодами. *В лузі на калину Плететься ожина* (Укр.. лір. пісні, 1958, 620); *По землі, в ровах і ямах повзе ожина, тьмяно поблискує чорною ягідкою-намистинкою, наче оком у перепілки* (Кучер, Прощай.., 1957, 70).

2. Ягоди цієї рослини чорно-сизого кольору. *Я знову згадав ті хвилини, що душу п'янили мою, як темно-багряну ожину ми рвали з тобою в гаю* (Сос., Близька далина, 1960, 241).

ОЖИ́НІВКА, и, *ж.* Наливка з ожини. *Пляшка ожинівки.*

ОЖИ́НКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **ожи́на.** *Ой вийду я у Кечеру на чорні ожинки, А мій милий на малинки тої же годинки* (Коломийки, 1969, 140).

2. *нар.-поет.* Уживається як пестливе звертання до жінки, дівчини.

ОЖИ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **ожи́новий.**

ОЖИ́ННИК, а, *ч.* Кущі, зарості ожини. *В березняку плелися колючі клубки ожинника, подекуди прокидалась міднокора малина* (Збан., Над Десною, 1951, 34); *Йонька вирізав добряче чубучилно і вже хотів повертатися назад, як побачив густий ожинник* (Тют., Вир, 1964, 437).

ОЖИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **ожи́на.** *Коли надходить* [Мавка] *ближче і спиняється біля ожинових кущів, .. то випростується і тоді видно її змарніле обличчя, подібне до Лукашевого* (Л. Укр., III, 1952, 266); *І вітер.. збайдужів — за дня він дихає пусткою зжатих полів, доно-*

сить з яружок ожиновий запах.., а смерком — легіт стає жорсткувато пустельним (Гуц., З горіха.., 1967, 146).

ОЖИ́НОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ожи́нка.** *Да нема цвіту найсинішого над ту ожиноньку* (Укр.. пісні, I, 1964, 430).

ОЖИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ожи́нка.**

ОЖИРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ожирі́ти.** *Ожирілий від панських подачок.. адвокат Залуцький, якого пан Луць найняв витягати Крука з в'язниці, .. був незадоволений поведінкою свого клієнта* (Козл., Ю. Крук, 1957, 435); // *у знач. прикм.* — *Оце так язик, оце язик!* — *жартували бійці, розглядаючи ожирілого сотника Приступу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 269); [Б а р а б а ш:] *Самовдоволений, черствий, ожирілий хам! В люди вивели пастушка, а він забув усе, навіть матір рідну...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 96).

ОЖИРІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **ожирі́ти.** *Ожиріння — результат порушення динамічної рівноваги між кількістю енергії, яка надходить в організм з їжею, та енергією, що він її витрачає* (Наука.., 4, 1966, 29); *Страждали* [люди] *від ожиріння й браку свіжого повітря — і не ходили пішки, а їздили в щільно замкнених каретах* (Полт., Повість.., 1960, 418); *Неля не встигла висловити своєї волі, коли до кімнати увійшов чернець. Це був красивий якоюсь жіночою вродою високий мужчина з помітним вже ожирінням* (Вільде, Сестри.., 1958, 429).

ОЖИРІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Обрости жиром, стати гладким; розтовстіти.

ОЖИ́ТИ *див.* **оживáти.**

ОЖИ́ТИСЯ *див.* **оживáтися.**

О́ЖОГ, О́ЖУГ, а, *ч., розм.* Палиця, якою перемішують жар, паливо. — *То я тебе* [кота] *звідтам дістану,* — *вередував Яким і став ожогом міряти просто в котячий лоб* (Ков., Світ.., 1960, 7); *Ожугом зветься.. держално.. або й просто палиця, коли ними перемішують огонь і вони обпалились на кінці* (Номис, 1864, № 6558).

О́ЖУГ *див.* **о́жог.**

ОЗАГЛА́ВИТИ *див.* **озаглáвлювати.**

ОЗАГЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **озаглáвити.** *Один з найкращих його* [М. Рильського] *ліричних творів передвоєнного часу — «Дощова трилогія» (1936) — має три підрозділи, озаглавлені «Любов», «Боротьба», «Творчість»* (Вітч., 3, 1965, 196).

ОЗАГЛА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЗАГЛА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* озаглáвлять; *док., перех.* Давати заголовок. *Не згоджуюсь теж я й з радою озаглавлювати книжки менням автора, як-от: Квітка-Основ'яненко, Котляревський...* (Мирний, V, 1955, 364).

ОЗАГЛА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **озаглáвлювати.**

ОЗА́ДДЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **кри́жі** 1, 2. *Часом не втримається котрийсь і лясне долонею по ситому озадді коня* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 249); *Кирило засміявся, побачивши, як бандит, підкидаючи озаддям, підбіг навкарачки до тину і принишк* (Речм., Весн. грози, 1961, 308).

ОЗА́ДОК, *ч.* 1. *род.* дка. Задня частина туші. *З барана озадок* (Сл. Гр.).

2. *род.* дку. Зернові відходи. [Г и р я:] *По щирості скажу, Йване, зосталось ячменю того пудів з десять — держу на насіння. Ні жита, ні пшениці й озадку нема* (М. Куліш, П'єси, 1960, 31).

ОЗБРО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **озбро́їти.** *Татари були озброєні кривими гостроконечними мечами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 462); *Гнат озброєний добряче, так що може битися з цілим батальйоном* (Тют., Вир, 1964, 300); *Загони чорних мокрих робітників, озброєних брандспойтами, намагались гасити пожежі* (Гончар, III, 1959, 424); *Пасажири, озброєні біноклями, товпилися на палубах* (Панч, Ерік.., 1950, 38); *Тільки озброєні марксистською наукою, можемо ми досягти нових горизонтів* (Рильський, III, 1956, 38).

Озбро́єний до зубі́в (від голови́ до ніг, від ніг до голови́, з голови́ до п'ят) — повністю забезпечений зброєю. *Не рахуючись із засобами, німецькі й австроугорські, озброєні до зубів дивізії грабували мирні українські села* (Дмит., Наречена, 1959, 55); *Перед ганком попового будинку Софрона зупинив озброєний до зубів вартовий* (Стельмах, II, 1962, 181).

2. *у знач. прикм.* Який має при собі зброю, забезпечений зброєю. *Озброєним людям не можна було перечити,* — *вози в'їхали незабаром на доріжку в ліс* (Мак., Вибр., 1956, 374); [С а ж а:] *Озброєних шляхтичів у Потоцького десятки тисяч, а у нас шість та чернь* (Корн., I, 1955, 210).

ОЗБРО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Забезпеченість озброєнням, військовим спорядженням. *Відомості про козацьку озброєність одна одну перевищували* (Ле, Наливайко, 1957, 48).

2. *перен.* Забезпеченість, оснащеність засобами, необхідними для якої-небудь роботи, діяльності. *В. І. Ленін не раз підкреслював, що підвищення культури землеробства і тваринництва значною мірою залежить від рівня технічної озброєності сільського господарства* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 44).

3. *перен.* Досконале володіння певними знаннями; добра обізнаність. *Сила партії — в її ідейній і організаційній згуртованості, в теоретичній озброєності, в знанні законів суспільного розвитку, в умінні користуватися марксистсько-ленінською теорією як надійним компасом* (Ком. Укр., 8, 1965, 2).

ОЗБРО́ЄННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **озбро́їти** і **озбро́їтися.** *Чи Оленка знає, що на озброєння держави витрачаються мільйони крон; а щб за ці гроші можна було б побудувати?* (Вільде, Сестри.., 1958, 15); *Зараз провадиться не просто технічне озброєння сільського господарства, а його переозброєння* (Наука.., 11, 1962, 34).

◇ **Бра́ти (взя́ти) на озбро́єння:** а) визнавати придатним, потрібним для використання у військовій справі; б) використовувати що-небудь у роботі, боротьбі. *Гнів сатирика виростає з любові до народу. І народ завжди брав палке слово поета на озброєння* (Літ. Укр., 23. II 1965, 4); *Виступивши на історичній арені, пролетаріат у своїй боротьбі з царизмом і буржуазією взяв на озброєння вірші Шевченка* (Мист., 2, 1961, 3).

2. Сукупність засобів для ведення воєнних дій; військове спорядження; зброя. *Росія одверто вступала в союз з Англією і тепер буде постачатися озброєнням з-за моря* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 178); *Туляки швидко.. здружилися із старими чорноморськими кораблебудівниками, опанували складне озброєння морського флоту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 25).

Го́нка озбро́єнь *див.* **го́нка.**

ОЗБРО́ЇТИ *див.* **озбро́ювати.**

ОЗБРО́ЇТИСЯ *див.* **озбро́юватися.**

ОЗБРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **озбро́ювати** і **озбро́юватися.**

ОЗБРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЗБРО́ЇТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Забезпечувати зброєю, військовим спорядженням. *Імператори Візантії.. озброювали й нацьковували народ на народ, сіяли між ними сварки й чвари* (Скл., Святослав, 1959, 144); *Могутні були новгородські бояри та купці, не один полк могли озброїти, та ще й зброя яка!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 170).

Озбро́ювати до зубі́в (від голови́ до ніг, від ніг до голови́, від голови́ до п'ят) — повністю забезпечувати зброєю. — *Я озброю вас до зубів, я одягну вас у сталь,* *якої наші друзі,— він глянув у бік представників іноземних місій,— не пошкодують для нас!* (Гончар, II, 1959, 208).

2. *чим, перен.* Забезпечувати, оснащувати засобами, необхідними для якої-небудь роботи, діяльності. *Батьківщина озброює творців гігантського гідровузла могутньою технікою, найновішими досягненнями передової радянської науки* (Літ. газ., 21. VI 1951, 4); *Радянська держава озброїла нас не тільки новою технікою, а й навчила колективно боротися за високі врожаї* (Колг. Укр., 2, 1954, 3).

3. *перен.* Давати знання і т. ін., потрібні для певної роботи, діяльності. *Ідеями Леніна в праці озброїла партія нас* (Сос., Близька далина, 1960, 166); *Історична наука озброює винятково багатим матеріалом для виховання трудящих в дусі радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму* (Ком. Укр., 3, 1962, 45); *Необхідно озброїти знаннями й передовим досвідом.. спеціалістів і всіх трудівників землеробства й тваринництва* (Рад. Укр., 17. I 1964, 1).

ОЗБРО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОЗБРОЇТИСЯ**, о́юся, о́їшся, *док.* 1. *чим і без додатка.* Забезпечувати себе зброєю, військовим спорядженням. *Біля приміщення варти партизани озброюються: розбирають рушниці, чіпляють патронташі та й мерщій заряджають гвинтівки* (Головко, I, 1957, 378); *До самого вечора озброювався батальйон новою зброєю. Крім гвинтівок, їм ще видали й каски* (Гончар, Людина.., 1960, 77); // Забезпечувати себе чим-небудь для оборони або нападу. *Селяни озброїлися вилами, граблями, кіллям, люшнями і цілу ніч провартували біля панщизняного хреста* (Вільде, Сестри.., 1958, 257).

2. *чим, перен.* Забезпечувати, оснащувати себе засобами, необхідними для якої-небудь роботи, діяльності. *Останнім часом ми озброїлись такими унікальними приладами, як реєстратори швидкості руху води і розчинів по стеблу та інших органах рослини* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 37).

3. *перен.* Здобувати знання і т. ін., потрібні для певної роботи, діяльності. *Саме вони, балади, були тим грізним знаряддям, яким озброювався романтик Міцкевич проти класицизму, якому в часи ранньої своєї молодості віддав короткочасну данину* (Рильський, III, 1955, 307); *Перед від'їздом до частини хотілося озброїтися найновішими відомостями, які він, як агітатор, повинен буде пояснювати бійцям* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 179).

Озбро́їтися терпі́нням *див.* **терпі́ння.**

ОЗВА́ТИ *див.* **озива́ти.**

ОЗВА́ТИСЯ *див.* **озива́тися.**

ОЗВИЧА́ЇТИСЯ *див.* **озвича́юватися.**

ОЗВИЧА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОЗВИЧА́ЇТИСЯ**, а́юся, а́їшся, *док., розм.* Звикати до незнайомого середовища, місця і т. ін.; освоюватися.

ОЗВІ́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **озвірі́лий** 2. [Надежда:] *У свято нап'ється* [п'яниця], *прийде додому озвірений, б'є жінку, поперелякує і порозгонить дітей* (Кроп., III, 1959, 178); *Крізь чад і дим, немов у пеклі тім, Мигтіли де-не-де озвірені катюги* (Стар., Поет. тв., 1958, 63).

ОЗВІ́РИТИ *див.* **озві́рювати.**

ОЗВІ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **озвірі́ти** 2; // Звернутися до кого-небудь або відповісти комусь з нестримним роздратуванням; визвіритися. — *За ним уліз і я.* — *А ти ту* [тут] *чого?* — *озвірився він на мене* (Фр., II, 1950, 347).

ОЗВІРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **озвірі́ти.** — *Бандерівці вже такі були озвірілі, що брат убивав брата, син — батька, батько — сина* (Мельн., Коли кров.., 1960, 33); *Вона вже йти не могла, сиділа, обхопивши вербу руками, і озвірілими від болю очима благально дивилася на свого рятівника* (Тют., Вир, 1964, 521); *Серед п'яниць, рабів похилих, Неситих скнар, важких тупиць І душ, у панстві озвірілих, Серед шакалів і лисиць — Не жив я вільно, а таївся* (Черн., Поезії, 1959, 253).

2. *у знач. прикм.* Дуже розгніваний, розсерджений; розлючений. *Б'є озвірілий солдат коня* (Довж., I, 1958, 35); // Який виражає звірячу лють, злобу (про обличчя, очі). *Гайдук навідлі свиснув клинком і з озвірілим лицем звівся над сідлом* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 32); *Сплеснувся вогонь в озвірілих очах* [князя], *Ой очі, суворо-блискаві... І в тую ж хвилину на лезо меча Лягли візерунки криваві* (Забіла, Поезії, 1963, 82).

3. *у знач. прикм.* Який втратив людську подобу, став схожий на звіра. *Померзлі, мокрі, озвірілі.., В багні, в якімсь липучім зіллі, Ми повертались до села...* (Рильський, Поеми, 1957, 180).

ОЗВІРІ́ЛО. Присл. до **озвірі́лий** 2. *Німець озвіріло турнув геть її матір* (Ле, Мої листи, 1945, 54).

ОЗВІРІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **озвірі́ти.** *Німецькі сили, бачачи, як зменшується число оборонців, ще з більшим озвірінням лізли на вали, захоплюючи найпридобніші місця* (Стар., Облога.., 1961, 74).

ОЗВІРІ́ТИ, рію, рієш, *док.* 1. Стати жорстоким, лютим, подібним до звіра. *Скоро під шомполами показалася кров, і гетьманець зовсім озвірів: — Дужче! Дужче! — ревів він* (Багмут, Опов., 1959, 24); — *В Сокілці сходку, кажуть, порубав* [Махно], *в Галещині — сестер милосердних. — Озвірів уже, видно, зовсім. На жінок беззахисних шаблю підняв* (Гончар, II, 1959, 240).

2. Дуже розгніватися, розсердитися; розлютитися. *Бугорський одразу озвірів,.. вхопив Тарасового кашкета, шпургонув Тарасові в лице* (Вас., II, 1959, 376); — *Тебе зачіпить сьогодні чи ні? — озвірів Тимко* (Тют., Вир, 1964, 19); // Набирати звірячого, злобного виразу (про обличчя, очі).

3. Утратити людську подобу, стати схожим на звіра. *Я не хочу на світі завадою буть, Я не хочу вдуріть і живцем озвіріть — Радше темную ніч, аніж світло зустріть!* (Фр., XI, 1952, 48).

ОЗВІ́РЮВАТИ, рюю, рюєш, *недок.*, **ОЗВІ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Робити кого-небудь жорстоким, лютим, подібним до звіра. [Антось:] *А боротьба озвірює людей... Ніхто, ніхто не хоче зрозуміти, Що піп і ксьондз для себе сварять нас, Що русин, лях повинні побратись* (Стар., Вибр., 1959, 494).

2. Дуже гнівити, сердити; розлючувати. *Ми думали, що биття озвірить учителя, розсердить, розлютить його* (Фр., IV, 1950, 223); // *рідко.* Вороже настроювати проти кого-небудь. [Віталій:] *Яка ж зла личина тебе озвірила так проти мене? Що я таке зробив тобі, що ти негадано-неждано від мене одвернувся?..* (К.-Карий, II, 1960, 202).

ОЗВУ́ЧЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **озву́чити.** *Були озвучені німі фільми: «Арсенал» О. Довженка, «Два дні» Г. Стабового, «Кармелюк» Ф. Лопатинського* (Укр.. кіномист., II, 1959, 13); * Образно. *Ми зрідка робили мандрівки на Зелену гору.. Сонце, духмяні трави, озвучені бджілкою, ми з подругою і більш нікого* (Гур., Осок. друзі, 1946, 66).

ОЗВУ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. *спец.* Дія за знач. **озву́чити.** *При озвученні фільму бувають випадки, коли, монтуючи фільм, люди відчувають недолік у ньому: щось там не так* (Довж., III, 1960, 289).

2. *лінгв.* Надання дзвінкості звукам мови. *Не зустрічаємо в російській мові озвучення приголосних «ч», «ц»*

(тобто дзвінких «дж», «дз»), немає в ній і нескладового «у» (Худ. чит.., 1955, 34).

3. *перен., поет.* Надання виразності або музичності звучання поетичному творові шляхом добору слів з певними звуками або звукосполученнями. *Художньої виразності поет* [П. Тичина] *досягає також багатим озвученням твору* [«Партія веде»], *застосуванням численних алітерацій та асонансів* (Укр. літ., 10, 1957, 32).

ОЗВУ́ЧИТИ *див.* **озву́чувати.**

ОЗВУ́ЧУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **озву́чувати.** *Озвучування німих епізодів — копіткий і складний процес, який вимагає напруження і точності в роботі* (Мист. кіно, 1955, 92).

ОЗВУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОЗВУ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., спец.* 1. Робити запис музики, дикторського тексту і т. ін. до німого кінофільму або при дублюванні кінофільму.

2. Обладнувати радіоприймачами, репродукторами якесь приміщення.

ОЗВУ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **озву́чувати.** *Фільм* [«Сампо»] *озвучується одночасно російською і фінською мовами* (Веч. Київ, 13.III 1958, 4).

ОЗДО́БА, и, *ж.* 1. Те, що оздоблює кого-, що-небудь; прикраса. *Я одягну обдерті, вбогі стіни, Зелений плющ оздобою їм стане* (Л. Укр., I, 1951, 97); *Одведена для неї кімната була прибрана з комфортом.. Вигідні й зручні меблі, раціональні і з смаком дібрані оздоби на стінах* (Смолич, I, 1958, 62); * Образно. *У лісі Левко притримує коні, але і від їхньої ходи чутливі дерева обтрушують крихку сріблясту оздобу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 76); // *перев. мн.* Ювелірні вироби. *Видобула* [Софія] *всі свої оздоби, які зостались їй від колишніх розкошів, вибрала з тих оздоб щонайкращі і взяла на себе* (Л. Укр., III, 1952, 540); *Панії з заздрістю оглядали вбрання і або зеленіли з люті, або удавано всміхалися, бачачи на суперницях кращі оздоби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94); *Жони, які стояли позад княгині, одягнені були простіше, але достойно, на них не було пишних золотих чи срібних оздоб* (Скл., Святослав, 1959, 148); // *рідко.* Убрання, шати, наряд. *Раби з кокардою на лобі! Лакеї в золотій оздобі...* (Шевч., II, 1963, 352); // Будь-яке художнє оформлення чого-небудь (архітектурні прикраси, розпис, різьба, вишивка і т. ін.). *Українські й російські селяни-умільці збудували поміщикові диво-замок з гостроверхими вежами й хитромудрими оздобами* (Наука.., 4, 1966, 40).

2. *чого, перен.* Той (те), хто (що) є гордістю, окрасою чого-небудь. *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього, як на головну оздобу закладу* (Фр., III, 1950, 29); *Критик* [I. Франко] *переконаний в тому, що ім'я Щедріна назавжди залишиться однією з найблискучіших оздоб російської літератури і що вплив його за межами Росії буде все більше ширитись* (Рад. літ-во, 3, 1957, 43).

3. Дія за знач. **оздо́бити, оздо́блювати** і **оздобля́ти.** [Жура:] *Вона допомагала йому будувати* [собор] *і сама зробила багато чудових статуй для оздоби стін* (Коч., II, 1956, 98); *Багатовікові традиції та досвід поколінь дозволили майстрам* [Гуцульщини] *виробити багато способів художньої оздоби шкіряних виробів* (Нар. тв. та етн., 12, 1966, 66).

ОЗДО́БИТИ *див.* **оздо́блювати.**

ОЗДО́БИТИСЯ *див.* **оздо́блюватися.**

ОЗДО́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оздо́бити.** *Євтим приносить велику, пишно оздоблену ліру* (Л. Укр., III, 1952, 460); *Сонце б'є у вікна будинків, де попід самими дахами на оздоблених барвистою керамікою фасадах виноград зелений в'ється і золотисті соняшники цвітуть, як живі!* (Гончар, II, 1959, 175); //**оздо́блено,** *безос. присудк. сл. Клуб було по-святковому прибрано, стіни й сцену оздоблено клечанням та рушниками* (Дмит., Наречена, 1959, 198).

ОЗДО́БЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **оздо́бити.** *На батьківській садибі залишився тільки сарай, у якому лежала давня батькова мрія — різьба для оздоблення веранди* (Руд., Вітер.., 1958, 22); *Оздоблення є останньою операцією технологічного процесу* (Стол.-буд. справа, 1957, 213).

2. Те саме, що **оздо́ба** 1. *Валентина першою схопила сорочку з мереживним оздобленням* (Шиян, Гроза.., 1956, 471); *У трикотажній промисловості освоєно капронові блузи, білизну з капроновим оздобленням* (Наука.., 1, 1957, 5).

ОЗДО́БЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до оздоблювання. *Вони* [барвники у вигляді паст] *являють собою висококонцентровану суміш для приготування фарб на оліях та алкідних смолах і вживаються для зовнішніх та внутрішніх оздоблювальних робіт* (Наука.., 8, 1958, 55); // Признач. для оздоблювання. *Тістечка.. перешаровані кремом і покриті зверху глазур'ю та іншими оздоблювальними матеріалами* (Укр. страви, 1957, 342).

ОЗДО́БЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оздо́блювати.**

ОЗДО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оздо́блювати.**

ОЗДО́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОЗДОБЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ОЗДО́БИТИ,** блю, биш; *мн.* оздо́блять; *док., перех., чим і без додатка.* 1. Надавати кому-, чому-небудь гарного вигляду за допомогою яких-небудь прикрас; прикрашати. *Хто храми для богів.. Будує з мармуру, в горорізьбу фронтон Ясний оздоблює чи в лініях колон Задовольняє смак.., — А я під буками, де сходяться дороги, ..Хатинку виліпив* (Рильський, I, 1960, 256); *Робили гуцули тарілки, кубки, різні коробки. Усе це вони вирізували з дерева, оздоблюючи напрочуд гарними інкрустаціями* (Рибак, Опов., 1949, 23); — *Подивіться, як дбайливо, з яким смаком оздобили художники стіни цього залу* (Собко, Звич. життя, 1957, 198).

2. *перен.* Робити яскравішим, виразнішим або більш вишуканим, вигадливим (мову, стиль). *З себе він був тихий, спокійний,.. хоч на річ дуже гострий і правдивий, а тілько він завжди оздоблював її ласкавими словечками* (Мирний, IV, 1955, 335).

3. *перен.* Робити повнішим, багатшим, змістовнішим. *Ти знаєш ціль життя, Щасливий чоловік, Ти для життя живеш. Свій довгий ясний вік Ще замолоду ти умів оздобить гойно* (Зеров, Вибр., 1966, 393).

ОЗДО́БЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ОЗДОБЛЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.,* **ОЗДО́БИТИСЯ,** иться; *мн.* оздо́бляться; *док., чим, у що.* 1. Ставати оздобленим; прикрашатися. * Образно. *Небо, ще зовсім холодне, чорне, оздобилось незчисленними вогниками зірок, провіщаючи на завтра сонячний день* (Шовк., Інженери, 1956, 107).

2. *тільки недок.* Пас. до **оздо́блювати.** *Балки стелі, дверні лутки та меблі* [гуцульського житла] *оздоблюються різьбою по дереву* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 15).

ОЗДО́БЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто оздоблює що-небудь; фахівець з оздоблення.

ОЗДО́БЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **оздо́блювач.**

ОЗДОБЛЯ́ТИ *див.* **оздо́блювати.**

ОЗДОБЛЯ́ТИСЯ *див.* **оздо́блюватися.**

ОЗДО́БНИЙ, а, е. 1. Багато, вишукано оздоблений. *Її* [Пріскілли] *суворо-проста одежа кидається в вічі дивним контрастом супроти оздобної оселі та й коштовного.. убрання .. Руфіна* (Л. Укр., II, 1951, 342); *Дружки співають, взявшися за руки, Круг пишного, оздобного гільця* (Рильський, Марина, 1944, 76).

2. *рідко.* Елегантний, граціозний.

ОЗДО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **оздо́бний.** *При* *всій оздобності стилю.. я старався висловляти думки і малювати картини якнайпростіше і найясніше* (Фр., XVI, 1955, 401).

ОЗДОРОВИ́ТИ *див.* **оздоро́влювати.**

ОЗДОРОВИ́ТИСЯ *див.* **оздоро́влюватися.**

ОЗДОРОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., рідко.* Стати знову здоровим, набратися сил після хвороби; одужати. *А воно молоде, то швидко і виходилося собі, оздоровіло; вже й у рум'янцях, і весела* [Галя] (Вовчок, I, 1955, 157); *— А зятьок, що лежав хворий у хаті, зразу оздоровів* (Ірчан, II, 1958, 411).

ОЗДОРО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оздорови́ти.** *Обрізування гички картоплі на певній фазі розвитку сприяє одержанню оздоровленого посадкового матеріалу* [бульб] *і підвищенню їх врожайності* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 28).

ОЗДОРО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оздорови́ти** і **оздорови́тися.** *В залізничній школі сила дітей. Сьогодні медичний огляд перед літнім оздоровленням* (Бойч., Молодість, 1949, 149); *У боротьбі з вірусними хворобами головна увага має бути зосереджена на оздоровленні посівного матеріалу* (Зерн. боб. культ., 1956, 212); *Іонізація є допоміжним засобом оздоровлення повітря* (Наука.., 8, 1959, 24).

ОЗДОРО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОЗДОРОВЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЗДОРОВИ́ТИ**, ровлю́, ро́виш; *мн.* оздоро́влять; *док., перех.* 1. Поліпшувати, поправляти стан чийого-небудь здоров'я; робити здоровим, здоровішим. *Регулярні заняття фізичними вправами і гартування організму оздоровляють його, підвищують його загальну працездатність* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 134); *— Ви йдіть, я не так хорий, як це уявляєте ви собі. Я інакше хорий, а сам сон одної ночі не оздоровить мене* (Коб., III, 1956, 216); // *від чого.* Виліковувати від якого-небудь захворювання, забезпечуючи нормальний розвиток організму. *Обприскування молоком оздоровило помідори від вірусних хвороб та бурої плямистості* (Колг. Укр., 6, 1958, 35); // Робити сприятливішим для здоров'я. *Багряник* [дерево] *— своєрідний санітар. Його листки виділяють летючі речовини, які оздоровляють навколишнє повітря* (Веч. Київ, 8.I 1966, 1).

2. *перен.* Робити що-небудь більш нормальним, правильним; поліпшувати стан чого-небудь, усуваючи недоліки. *«Що далі чинити?» ..Коли б не страчена ще надія оздоровити шляхетські думки народним духом, то він би зараз...* (Стар., Облога.., 1961, 45); *Перед «Гартом» стоять великі завдання: розвіяти цю специфічну мистецьку атмосферу або принаймні оздоровити її припливом нової, свіжої крові* (Еллан, II, 1958, 143); *Мовою можна отруїти свідомість — і піднести її, прояснити, оздоровити* (Рильський, III, 1956, 84); *Оздоровити обстановку; Оздоровити ринок.*

ОЗДОРО́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОЗДОРОВЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОЗДОРОВИ́ТИСЯ**, ровлю́ся, ро́вишся; *мн.* оздоро́вляться; *док.* 1. Поліпшувати, поправляти стан свого здоров'я; ставати здоровим, здоровішим.

2. *тільки недок.* Пас. до **оздоровля́ти.**

ОЗДОРО́ВЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оздоро́влювати.** *— Найбільш, звичайно, оздоровлююча сила — це сила кохання* (Гончар, Тронка, 1963, 334); *У багатьох романах та повістях 50-х років йдеться про скеровуюче, оздоровлююче, а іноді й просто.. рятівне для героїв значення робітничого, взагалі трудового середовища* (Рад. літ-во, 5, 1966, 13).

ОЗДОРОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оздоровля́ти** і **оздоровля́тися.**

ОЗДОРОВЛЯ́ТИ *див.* **оздоро́влювати.**

ОЗДОРОВЛЯ́ТИСЯ *див.* **оздоро́влюватися.**

ОЗДОРОВЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оздоровля́ти.** *Оздоровляючий запах вогкої землі і квітів заповнював кімнату* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 228).

ОЗДОРО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **оздоро́вчий.** *Хотілося одного — забуття. Хоч п'ять хвилин мертвого, німого, як сама земля, оздоровного сну* (Добр., Тече річка.., 1961, 180); *Головний чар Бажанового вірша — в деталях і подробицях, з якими тут зображена та очищаюча, оздоровна, надихаюча сила, що її дає зустріч з справді реалістичним.. мистецтвом* (Не ілюстрація.., 1967, 152).

ОЗДОРО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Місце, установа, де відпочивають і лікуються. *В останні роки п'ятирічки намічається прийняти на відпочинок і лікування у профспілкові оздоровниці близько 11 мільйонів чоловік* (Рад. Укр., 16.XII 1971, 4).

ОЗДОРО́ВЧИЙ, а, е. Який сприяє поліпшенню стану здоров'я, спрямований на поліпшення стану здоров'я. *Навряд чи можна зустріти людину письменну і не позбавлену розумових здібностей, яка б не тямила, що рослинність у місті — не тільки окраса, а й велика оздоровча сила* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 123); *— Створення Донецького ботанічного саду зумовлене рядом причин: і народногосподарськими, і оздоровчими, і естетичними* (Наука.., 7, 1967, 6); *Оздоровчі заходи.*

ОЗЕЛЕ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **озелени́ти.** *За роки радянської влади в Кривбасі створені парки, сквери, озеленені вулиці* (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 87).

ОЗЕЛЕ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **озелени́ти, озеленя́ти.** *— Чула я: є в Києві один міністр, який навічно закохався у дерево. Кажуть, що він оце почав рух за озеленення шляхів* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 87).

ОЗЕЛЕНИ́ТИ *див.* **озеле́нювати.**

ОЗЕЛЕНИ́ТИСЯ *див.* **озеле́нюватися.**

ОЗЕЛЕ́НЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до озеленювання. *Розвиток колгоспного села та його благоустрій передбачають проведення великих озеленювальних робіт* (Колг. енц., II, 1956, 442).

ОЗЕЛЕ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **озеле́нювати.** *В зв'язку з широким розвитком садівництва та озеленюванням усіх населених пунктів — міст, робітничих селищ та колгоспних сіл, розсадники повинні бути у всіх великих колгоспах* (Озелен. колг. села, 1955, 20).

ОЗЕЛЕ́НЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОЗЕЛЕНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЗЕЛЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Створювати зелені насадження; насаджувати дерева, кущі, квіти і т. ін. *Слід би й тепер озеленювати вулиці наших міст і сіл липами. Це — і прикраса, і затінок, і волога, і медонос* (Літ. Укр., 19.I 1965, 1); *Славні наші міста. Красиві, чудесні. Іще будуть чудесніші, іще будуть красивіші, бо колективно озеленяємо, колективно й квітчаємо...* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 13); *Робітники дбайливо озеленили подвір'я своєї шахти: висадили багато дерев, декоративних кущів, розбили квітники, клумби і встановили автоматичне поливання* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 22).

ОЗЕЛЕ́НЮВАТИСЯ, юється *і* **ОЗЕЛЕНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ОЗЕЛЕНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Покриватися, оточуватися зеленню, зеленими насадженнями. *Села озеленяються, збагачуються садами* (Рад. Укр., 19. IX 1956, 1).

2. *тільки недок.* Пас. до **озеле́нювати** і **озеленя́ти.** *Невеликий сквер біля пам'ятника здебільшого озеленюється газоном і квітучими кущами, багаторічними та однорічними квітами* (Озелен. колг. села, 1955, 29).

ОЗЕЛЕ́НЮВАЧ, а, *ч., спец.* Той, хто озеленює місцевість; фахівець з озеленення. *В багатьох містах респуб-*

ліки озеленювачі працюють справді творчо, виявляючи добрий художній смак, винахідливість (Роб. газ., 20. X 1965, 4); *У великому колективі озеленювачів працюють чудові люди, яких можна назвати художниками, поетами своєї справи* (Веч. Київ, 24. XI 1967, 3).

ОЗЕЛЕНЯ́ТИ *див.* **озеле́нювати.**

ОЗЕЛЕНЯ́ТИСЯ *див.* **озеле́нюватися.**

ОЗЕ́РЕ́ЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **озе́рце́** 1. *Ой, у полі озеречко, Там плавало відеречко* (Укр.. лір. пісні, 1958, 312); *Мухамедов повільно йде понад невеличким степовим озеречком, густо зарослим осокою* (Донч., I, 1956, 111); * У порівн. *Очі в Югини, як два озеречка, переповнилися сльозами* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 518).

ОЗЕ́РНЕНИЙ, а, е, *с. г.* Наповнений зерном (про колос, качан кукурудзи і т. ін.). *Після примусового самозапилення більше половини качанів було зовсім без зерна, але були й добре озернені качани* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 38).

ОЗЕ́РНЕНІСТЬ, ності, *ж., с. г.* Якість за знач. **озе́рнений.** *Збільшення глибини загортання насіння сприяє підвищенню продуктивності рослин, озерненості колоса* (Колг. Укр., 6, 1959, 11).

ОЗЕ́РНЕННЯ, я, *с., с. г.* Дія і стан за знач. **озерни́тися, озе́рнюватися.** *Колгоспи і радгоспи області додержуються підвищеної норми висіву гороху. Рослини досягають значної висоти, мають добре озернення, забур'яненість посівів незначна* (Колг. Укр., 11, 1961, 16); *Озернення колоса.*

ОЗЕ́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́зеро.** *Небо, земля і озерні води урочисто мовчать, заворожені золотим осіннім умиранням...* (Руд., Остання шабля, 1959, 9); *Він розніжено зліг на квітчастий килим, що мав правити йому за квітучий лужок біля озерної прохолоди* (Вол., Місячне срібло, 1961, 8); *Казарок крик з озерних плес долинув із долин...* (Гонч., Вибр., 1959, 309); // Який живе, водиться, росте в озері, на озері. *З озер пливла нічна вогкість, десь далеко кричала озерна птиця — бугай* (Донч., III, 1956, 97); *У житах співали перепели, кумкали озерні жаби* (Шиян, Гроза.., 1956, 672); *Нам видно, як серед блискучої водяної гладіні бродить, розгулюючи на мілкому, всяка озерна дрібнота* (Гончар, Маша.., 1959, 38).

2. Який має велику кількість озер (про місцевість, країну і т. ін.). *Лежать у полі вперті валуни На Молодечнині, в озернім краї* (Рильський, III, 1961, 284); *У минулім році в серпні довелося буть мені у Карелії озерній у зеленій стороні* (Гонч., Вибр., 1959, 263).

ОЗЕРНИ́ТИСЯ *див.* **озе́рнюватися.**

ОЗЕРНИ́ЦЯ, і, *ж., діал.* Озерна або лиманна сіль. *А в нас не сіль, а в нас не сіль, а в нас озерниця* (Чуб., V, 1874, 1037).

ОЗЕ́РНЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ОЗЕРНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., с. г.* Наповнюватися зерном (про колос, качан кукурудзи і т. ін.). * Образно. *Слово ж наше рідне! Ти німоті не далося, озернилось, як колосся* (Тич., II, 1957, 177).

О́ЗЕРО, а, *с.* 1. Природна або штучна заглибина, заповнена водою. *Десь за комишами в озері крякають жаби, гуде бугай...* (Коцюб., I, 1955, 179); *В дельті Сирдар'ї, в її тихих затоках з безліччю озер навколо.., комарі були справжньою божою карою* (Тулуб, В степу.., 1964, 343); * Образно. *Ми сидимо в кімнаті по вечері, Не світимо.. Лиш підкидаєм у коминок дров,— І плинемо по озері розмов* (Рильський, I, 1960, 170); *Міжгір'я біліли внизу, затоплені молочними озерами туманів* (Гончар, III, 1959, 125); * У порівн. *Очі дівочі, усміхнені, сині, наче озера ясні* (Гонч., Вибр., 1959, 278).

2. *перен.* Велика кількість якої-небудь рідини. *Піт обливає його всього, градом виступає на жирному виду, цілими озерами збирається під очима* (Мирний, I, 1954, 292); *Ніч над пожарищем голову схилила, дівчина загнала в окупанта вила. Там крові озера, б'ється люд завзято, кинув в офіцера піонер гранату* (Сос., II, 1958, 244).

ОЗЕРОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму, вигляд озера.

ОЗЕ́РЦЕ́, озе́рця́, *с.* 1. Зменш. до **о́зеро.** *Сонце ховалось за межигірський бір,.. а далекі озерця на оболоні під тим бором і річка Почайна горіли, наче розтоплене золото* (Н.-Лев., I, 1956, 432); *Там і тут вилискували проти сонця невеличкі штучні озерця* (Смолич, I, 1958, 55); * У порівн. *Нарешті їхні очі зустрілись. У старого вони давно вже вицвіли і схожі були на курячу плівку, а в молодого — блищали, як степові озерця* (Панч, Синів.., 1959, 5).

2. *чого, перен.* Скупчення чого-небудь, що виділяється на іншому фоні. *Пан Субота з жінкою сидить на ганку та любується цілим озерцем астрів* [айстр] *та мальв* (Фр., VIII, 1952, 79); *Завернувши коня од перестояного озерця пізнього проса, підійшов* [Тимофій] *до кручі, поглянув у далечінь* (Стельмах, II, 1962, 188).

ОЗЕРЯ́ВИНА, и, *ж., розм.* Висохле озеро; місце, де було озеро. *А навкруги.. волохатіє терен, Темні яри, озерявини* (Мисик, Біля криниці, 1967, 22).

ОЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОЗВА́ТИ,** ву́, ве́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обзива́ти** 1. [Я в т у х:] *Та й чого ти мене раком озиваєш?* (Корн., П'єси, 1947, 453).

ОЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ОЗВА́ТИСЯ,** озву́ся, озве́шся *і* озову́ся, озо́ве́шся, *док.* Те саме, що **обзива́тися** 1—5. — *Сядь же ти, півнику, на печі та їж калачі, а я піду по дрова, та як прийде лисичка, то не озивайсь!* (Укр.. казки, 1951, 43); *Ой піду я темним гаєм, Дружиноньки пошукаю. — Де ти? Де ти, озовися! Прийди, серце, пригорнися* (Шевч., II, 1963, 157); — *А.. прочую що погане про дівку — нехай тоді вона до мене краще й не озивається, бо я й не поздоровкаюсь до неї довіку...* (Л. Янов., I, 1959, 39); — *Здоров був, Цуцику! Знічев'я спочиваєш? — Прийшовши під вікно, Бровко озвавсь...* (Гл., Вибр., 1951, 115); *Незабаром його кудись погнали та більш він не вертався, не озивався* (Мирний, I, 1949, 138); *Пробачте, що я так довго не озивався* (Сам., II, 1958, 452); *В хлівці тихо шавкотіли качки, а в густих заростях садка то там, то там уже потроху озивалися, мов пробуючи свої голоси, вечірні солов'ї...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 279); *Ледве чутно скрипнули ворота, Десь цвіркун озвався і замовк* (Мур., Широка дорога, 1950, 22); *Зненацька озвалося хлипання, спершу тихше, а далі все голосніше й голосніше* (Гр., I, 1963, 246); *Стрілянина не вмовкала, тільки ставала густішою і озивалася в різних кінцях степу* (Ірчан, I, 1958, 295); *А Галине сердечко, що йому все, що стрічалося, що вбачалося, приповняло та прибільшало щастячка й радощів,— Галине сердечко до всіх озивалося* (Вовчок, I, 1955, 324); *На те в грудях мужні сили, На те в серці щирі гуки, Щоб співати до могили, Озиватись на всі муки* (Граб., I, 1959, 519); // Давати оцінку кому-, чому-небудь. *Про нововигадані церковні школи* [піп] *озивався неприхильно, бо така школа могла б йому тільки клопіт зробити* (Гр., II, 1963, 70).

Озива́тися (озва́тися) сло́вом — те саме, що **Обзива́тися (обізва́тися) сло́вом** (*див.* **обзива́тися**). *Ти* [Україно] *ішла на пана, на магната, І з татранських синіх полонин Озивавсь до тебе словом брата Непокірний польський селянин* (Рильський, I, 1956, 356); *Софія не зважилась, а може й не схотіла озватися до баронеси словом* (Л. Укр., III, 1952, 530).

◇ **Озива́ється (озва́лася) кров** *див.* **кров.**

ОЗИ́МИЙ, а, е. 1. Який сіють восени і збирають наступного року; який потребує для нормального перебігу початкових стадій розвитку осіннього проростання і зимівлі під снігом. *Сіє* [колгосп] *жито, озиму й яру пшеницю, ячмінь, овес, просо* (Вишня, I, 1956, 364); *Озимі цукрові буряки відрізняються від звичайних тим, що їх рослини зимують у полі* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 22); *Озимий ячмінь; Озиме жито; Озимі культури;* // Який проріс восени і зимуватиме або зимував під снігом (про сходи, посіви). *Він, пригинаючись, так пускає коні в світання, що обабіч них починають, мов од вітру, перехитуватися озимі хліба* (Стельмах, I, 1962, 500); *З вікна машини було видно, як біжать назад поля — то чорні, мов вороняче крило, то вкриті ніжною зеленню озимих сходів* (Жур., Звич. турботи, 1960, 64); // Зайнятий злаковими культурами осіннього, підзимнього посіву. *Озимий лан співає рунами* (Мас., Побратими, 1950, 22); *У жнива весь урожай з озимого клину зібрали за дев'ять робочих днів* (Вол., Сади.., 1950, 59); *Озимі врунились поля, яріла ярина* (Гонч., Вибр., 1959, 330).

△ **Ози́ма со́вка** *див.* **со́вка.**

2. *у знач. ім.* **ози́мі**, мих, *мн.* (*одн.* **ози́ме**, мого, *с.*, *розм.*). Однорічні злакові культури (пшениця, жито, ячмінь, овес), які сіють восени для забезпечення після проростання нормального перебігу початкових стадій розвитку в умовах знижених температур під час зимівлі під снігом. *Густі озимі вибігли з насіння, Їм хочеться до сонця, не до снів* (Воронько, Тепло.., 1959, 78); *Озиме увосени через засуху не сходило* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); *Як блідную покаже осінь твар І спіла овощ пожовтіє, Він трусить яблука і сушить на узвар, Та на зиму озиме сіє* (Бор., Тв., 1957, 58); // Сходи або посіви цих культур; озимина. *Осені радісна тиша Поле і ліс обійма: Поле озимі колише, Ліс в падолисті дріма* (Гірник, Стартують.., 1963, 107); *Озиме пишно зеленіло, І лист у лузі гомонів* (Манж., Тв., 1955, 95); // *у знач. ім.* **ози́ма**, мої, *ж.* Озима пшениця.— *Пам'ятаєте: перед війною на третьому полі — жодного дощу там не впало — сто двадцять пудів озимої взяли* (Жур., Дорога.., 1948, 117).

ОЗИМИНА́, и́, *ж.* Сходи або посіви озимих культур. *Проти самої Шевченкової гори.. берег трошки піднімається вгору, подекуди вкритий лісами, подекуди озиминою та яриною* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *Голова колгоспу, бригадири, ланкові перевіряють, як почуває себе після зими озимина — жито, пшениця* (Коп., Подарунок, 1956, 79); // Озимий хліб. — *Все село обходив.., а худоби ніде не дістав. Є там якийсь полукіпок озимини на полі, то й той череда розіб'є, потолочить* (Стельмах, II, 1962, 412); *Площу під цукрові буряки для нашої ланки було виділено ще до початку збирання на ній озимини* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 123).

ОЗИ́МІСТЬ, мості, *ж.*, *спец.* Здатність рослин витримувати холод і несприятливі зимові умови; зимостійкість. *Весняний посів показав, що найбільш міцної озимості набули ті рослини, які висівалися 5 вересня. Зробили висновок: сіяти треба рано* (Наука.., 9, 1962, 8).

ОЗИ́МКА, и, *ж.*, *розм.* Озима пшениця. — *Аж співає та наливається наша озимка! На співочих парах сіяна* (Вишня, II, 1956, 34); *Почалося літо.. Озимка поспіла І яра — під хату* (Ус., Листя.., 1956, 17).

О́ЗИМКИ, ів, *мн.* (*одн.* **о́зимок**, мку, *ч.*), *розм.* 1. Весняні морози, заморозки. [І в а н:] *А жита які! І лютневі вітри не зв'ялили, і озимки не зморозили* (Галан, I, 1960, 518).

2. Сорт пізніх яблук, що добре зберігаються взимку.

О́ЗИМОК *див.* **о́зимки.**

ОЗИ́МОК, мка, *ч.*, *діал.* Бузимок. *Дорогу їм перебіг, мабуть, вжалений гедзем ще не злинялий озимок* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 218).

ОЗИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **озира́ти.**

ОЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОЗИРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **огляда́ти** 1, 2. *Зінько озирав громаду і лічив* (Гр., II, 1963, 357); *От пішов я Город озирати. Там ніч, як день* (Шевч., I, 1963, 246); *Весело, впевнено озирали хлопці муровану свою цитадель на пропалених сонцем херсонських горбах* (Гончар, II, 1959, 106); *Влітку з вежі можна озирати весь урожай щедрої степової землі* (Добр., Тече річка.., 1961, 11); *Пріська підвела голову й озирнула хату* (Л. Янов., I, 1959, 190).

ОЗИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОЗИРНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* Те саме, що **огляда́тися** 1—3. *Знехотя озираєшся навкруги, чи не літають кругом тебе якісь інші істоти, чи не виглядають з-за кущів чиїсь очі* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *Підійшовши до найгустішого куща лози, хлопці стали й озирнулися кругом* (Вас., I, 1959, 153); *Грек часто озирався назад і з тривогою поглядав на море* (Коцюб., I, 1955, 391); *Хлопець озирається до своєї супутниці* (Гончар, Тронка, 1963, 227); *Йдучи, шинкарка озирнулася на Якова* (Вовчок, I, 1955, 244); *Уже минув і ворота, коли позад себе почув срібний сміх. Озирнувся — ніде нікого* (Стельмах, I, 1962, 341); *Кінчивши будь-яку справу, він любив озирнутися назад* (Рибак, Переясл. рада, 1948, 260).

◇ **Не встигне́ш (встиг, вспі́єш** *і т. ін.*) **озирну́тися** — те саме, що **Не встигне́ш (встиг, вспі́єш** *і т. ін.*) **огля́нутися** (*див.* **огляда́тися**). *Не встигла я озирнутись, аж і Палажка Солов'їха стоїть тут коло дверей* (Н.-Лев., II, 1956, 16); *Життя — що погода. Оце тихо й мирно, любо та мило... гульк! — не вспів і озирнутись, як повернуло на негоду...* (Мирний, I, 1949, 239).

О́ЗИРК, у, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Дія за знач. **озирну́тися, озира́тися.** *В озирку твоєму бачилось жаданнє* [жадання] *Жити і любити* (Щог., Поезії, 1958, 215).

◇ **З о́зирками** — а) поглядаючи кругом; озираючись. *Помітивши Семка, який саме смиче на городі солому, дівчина з озирками поспішає до нього* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 65); б) обережно, обачно. *А у мого вуйка за давніх часів усеї тої громовини було богато* [багато], *і довгі ще літа опісля слуги наші шепотом та з тривожними озирками розказували мені страшні повісті про його лютість* (Фр., I, 1955, 345).

ОЗИРНУ́ТИ *див.* **озира́ти.**

ОЗИРНУ́ТИСЯ *див.* **озира́тися.**

ОЗІ́ЩЕ, а, *ж.*, *розм.* Збільш. до **озія́.**

ОЗІЯ́, ї́, *ж.*, *розм.* Щось надто велике, незграбне (перев. про будівлю); громаддя. — *Ну, та й капіталу ж тут угачено! ..Скільки то його треба, щоб збудувати всю оцю озію* [парову машину]..? (Мирний, IV, 1955, 330); *Дівчина показала рукою на другий бік шляху. Там, далеченько, видно було якусь озію цегляну, клуні, ожереди...* (Тесл., З книги життя, 1949, 13); *І ледь вона торкнулась до замка, як перед нами двері розчинились. І ми зайшли в півтемну озію* (Вирган, В розп. літа, 1959, 99).

ОЗЛИДНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **озлидні́ти.**

ОЗЛИДНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **озлидні́ти.** * Образно. *Прихильники техніцистського фетишизму силкуються довести, що людина кібернетичної доби.. байдужіє до мистецької краси; на їхню думку, естетичне й емоційне озлидніння — суворе знамення часу* (Рад. літ-во, 4, 1968, 84).

ОЗЛИДНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Дуже збідніти. *Кожен хапливо переглядав шматки життя свого за останні роки: скільки отак селян плачуться, не знаючи на кого — озлидніли, лишились без тягла* (Головко, II, 1957, 68); * Образно. *Душа озлидніла.*

ОЗЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* Ви́кликати злість, розлючення, роздратування; розізлити, розгнівати. *Терпеливо зносила* [невістка] *дорікання, щоб не озлить матері* (Горд., II, 1959, 236); // Зробити кого-небудь злим, злостивим. *Бійка та скарги не відбили в Назара нахилу до всяких витівок, а навпаки, ще більше озлили хлопця* (Збан., Переджнив'я, 1955, 205).

ОЗЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док.* Стати розлюченим, роздратованим; розізлитися, розгніватися. *Не так розсердиться добродій, Коли пан возний позов дасть; ..Як наш Латин тут розгнівився І на гінця сього озлився, Що губи з серця покусав* (Котл., I, 1952, 183); *Староста дуже озлився, побачивши у мене паспорт, але мусив пустити мене на волю* (Фр., I, 1955, 18); // Стати злим, злостивим. *Озлився* [дід Маківка] *на весь світ, заперся у своїй норі і довго не виходив, ніхто його не бачив* (Чаб., Катюша, 1960, 169); *По натурі Кузюткін був людиною злою, але ще більше озлився через житейські невдачі* (Бурл., Напередодні, 1956, 80).

ОЗЛОБИ́ТИ *див.* **озлобля́ти.**

ОЗЛОБИ́ТИСЯ *див.* **озлобля́тися.**

ОЗЛО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **озлоби́ти.** *Баба була несамовита, але ж то людина, озлоблена вічними нестатками і нуждою, люта, що й тут панські виплодки не дають спокою* (Полт., Повість.., 1960, 341).

2. *у знач. прикм.* Охоплений почуттям злості; роздратований. *Озлоблений хлопець залишав роботу та й кидався знов до сварки з усім світом* (Крим., Вибр., 1965, 326); *Повсюди в багатих садибах панував переполох, поширювались неймовірні чутки, селяни ходили похмурі й озлоблені* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 81); // Який виражає злість, роздратування.— *В Мар'яни є дитина? — гостро зирнув* [Бараболя] *на озлоблене обличчя багачки* (Стельмах, II, 1962, 287).

ОЗЛО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **озло́блений** 2; злість, роздратування. *Маси врангелівської кінноти.. з озлобленістю і впертістю приречених рвались з півночі до кримських перешийків* (Гончар, II, 1959, 387); *Він вибрався на полудрабок, зручніше вмостився, а з його очей струсилась п'янкувата посмішечка,— вони одразу потвердішали і причаїли в кутках іронічну озлобленість* (Стельмах, Правда.., 1961, 358).

ОЗЛО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **озлоби́ти** і **озлоби́тися.** [К у з ь:] *Добре, робили б і далі — сумлінно, віддано та чесно..! Але звідки озлоблення, втома, зневіра?* (Тич., I, 1957, 233).

ОЗЛО́БЛЕНО. Присл. до **озло́блений** 2. *Прищуватий пілсудчик сидів за столом, озлоблено гриз мундштук* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 59).

ОЗЛО́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОЗЛОБЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ОЗЛОБИ́ТИ,** ловлю́, ло́биш; *мн.* озло́блять; *док., перех.* Виклика́ти сильне роздратування, злість; **злити.** — *Говорю се до того, що я вже поклав був собі виховати з Франка свого наступника на університеті. От що... А ми озлоблюємо його* (Кол., Терен.., 1959, 358); *Признаюсь, що коли мене вживання іншомовних слів без потреби озлобляє (бо це утруднює наш вплив на масу), то деякі помилки тих, хто пише у газетах, зовсім уже можуть вивести з себе* (Ленін, 40, 1974, 47); // Робити впертим, затятим, немилосердним. *Зоставшись сама, мордувалася тим, що озлобила собі серце проти сина, не поступається з упертості, робить на гірше йому й собі* (Дор., Не повтори.., 1968, 236).

ОЗЛО́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОЗЛОБЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОЗЛОБИ́ТИСЯ,** лоблю́ся, ло́бишся; *мн.* озло́бляться; *док.* Ставати роздратованим, злим. *Озлоблюючись, комонники ще дужче приострожили огирів, ще влучніше цілились у щити* (Міщ., Сіверяни, 1961, 178); *Війт озлобився: — Мовчи, бабо, не теремкоти мені тут! Тут.. канцелярія, не корчма!* (Март., Тв., 1954, 70).

ОЗЛОБЛЯ́ТИ *див.* **озло́блювати.**

ОЗЛОБЛЯ́ТИСЯ *див.* **озло́блюватися.**

ОЗНАЙМИ́ТИ *див.* **ознаймля́ти.**

ОЗНАЙМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОЗНАЙМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *недок.,* **ОЗНАЙМИ́ТИ,** млю́, ми́ш; *мн.* ознаймля́ть; *док., перех., розм., рідко.* Давати знати про що-небудь; доводити до відома, сповіщати, повідомляти. *Дзвінкі поцілунки лунали по хаті і сплітались з плачем сумної трембіти, що все ознаймляла далекі гори про смерть на самотній кичері* (Коцюб., II, 1955, 354); — *Ознаймую тобі нашу королівську милость,— сухо забринів нарешті голос короля* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 499).

ОЗНАЙМУВА́ТИ *див.* **ознаймля́ти.**

ОЗНАЙО́МИТИ *див.* **ознайо́млювати.**

ОЗНАЙО́МИТИСЯ *див.* **ознайо́млюватися.**

ОЗНАЙО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ознайо́мити.** *Виставка картин Мурашка немовби сама нам підказує, що молоді письменники, крім літератури, повинні ще добре бути ознайомленими і з творами малярськими* (Тич., III, 1957, 101).

ОЗНАЙО́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ознайо́мити** і **ознайо́митися.** *Відомо, скільки зробив Франко для ознайомлення західноукраїнських читачів з творчістю Тургенєва, Салтикова-Щедріна* (Рильський, III, 1956, 85); *Ми були в Копенгагені тільки одну добу й використовували кожну хвилину для ознайомлення з містом* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 11); *Головним завданням комісії було ознайомлення з раціоналізаторськими пропозиціями та проектами на заводах країни* (Руд., Вітер.., 1958, 114).

ОЗНАЙО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЗНАЙО́МИТИ,** млю, миш, *док., перех.* Подавати відомості, інформувати про що-небудь. *Вчитель докладно ознайомлює учнів з технологією газового зварювання* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 183); *Досі я вагався, чи ознайомити Разуєва з листом Ларіона Гнатовича* (Логв., Давні рани, 1961, 30).

ОЗНАЙО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ОЗНАЙО́МИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* ознайо́мляться; *док.* Діставати відомості про кого-, що-небудь, набувати певних знань у чомусь. *З світовими класиками я ознайомився ще в часи, коли був за стипендіата при двокласовій* [двокласній] *школі* (Вас., IV, 1960, 49); — *Наш гість приїхав до Львова, щоб ознайомитися з досягненнями радянської влади в цьому стародавньому українському місті* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 3).

О́ЗНАК, у, *ч., діал.* Ознака. *Не одна й не дві* [жінки] *..забігали в хату до Мотрі довідатись: чи немає на йому* [хлопчику] *яких ознаків?* (Мирний, I, 1949, 139); *Лейтенант пошукав ознаків, про які казав колгоспник, і його досвідчене око тільки з великими труднощами побачило сліди дороги* (Панч, Іду, 1946, 34).

ОЗНА́КА, и, *ж.* 1. Риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь. *Давнішими дослідниками визначались, як істотні ознаки фольклору, масовість його побутування і усність його творення та передачі* (Рильський, III, 1956, 153); *Викінчений корабель набував у нашій уяві ознак живої істоти* (Ю. Янов., II, 1958, 159); *Хлопчик уродився смаглявим, чорнобровим, опецькуватим, за всіма ознаками — викапаний батько* (Тют., Вир, 1964, 524); // Те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось; показник, свідчення. *Ясь вступив до хати вже паном, гордо й поважно, без ознаки жадної тривоги, жадного зворушення на лиці* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Співи нечисленних птахів.. були одинокими ознаками життя в тій широкій, гористій околиці* (Фр., V, 1951, 52); *В цей час собака, здоровезна його вівчарка, кидається до хвіртки і, ставши на задні лапи, визирає на вулицю через паркан. Це явна ознака, що за парканом хтось є* (Гончар, Тронка, 1963, 166); *Лікар водив пальцями по всій черевній поверхні і, натискаючи то в одному, то в іншому місці, шукав бодай якихось ознак апендициту, на який жалівся хворий* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 9).

2. Предмет, зображення і т. ін., що є знаком, символом, емблемою і т. ін. чого-небудь. *Як складу на грудях руки,.. За тюрмою на шпилі, Під хрестом (ознака муки) Поховайте у гіллі* (Граб., I, 1959, 360); *Сорок одного голову найкращих колгоспів уряд нагородив вищою ознакою честі, слави і геройства — орденами Леніна* (Ле, Історія радості, 1947, 302); *Він був одягнутий у сіру армійську шинелю, на якій вилискували ознаки командарма* (Ю. Янов., II, 1958, 108).

3. За народними повір'ями, уявленнями — прикмета, що знаменує або провіщає що-небудь. *Народна традиція пов'язує з лелекою на хаті добру ознаку миру, добробуту й щастя у хаті* (Смолич, День.., 1950, 70); — *Це добре,— сказав льотчик,— лікар на борту — ознака щастя* (Рибак, Зброя.., 1943, 43); — *Ще коли кепку з мене вітром зірвало, я подумав — погана ознака... Так і є* (Руд., Вітер.., 1958, 19); // За народними повір'ями — явище, обставина і т. ін., що вказує на зв'язок з якою-небудь іншою подією, передує їй. *Від того часу — ознака: коли врожай на кизил — буде холодна зима* (Вишня, I, 1956, 202).

4. *рідко.* Рух (перев. головою, рукою), яким виражається воля, наказ, бажання, попередження кого-небудь про щось і т. ін.; знак (у 5 знач.). — *Вибачайте, панове! — гукнув Колісник, низько вклоняючись і даючи ознаку, що обід скінчився* (Мирний, III, 1954, 289); *Всі оглянулись на бабуню. Бабуня одкашлювалась, хвилювалась, подаючи рукою ознаки, щоб замовкли* (Вас., II, 1959, 335).

ОЗНАМЕНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ознамено́вувати.** *Весь шлях розвитку людства ознаменований його безустанною боротьбою за оволодіння таємницями й багатствами природи* (Ком. Укр., 8, 1966, 22); // **ознамено́вано,** *безос. присудк. сл. Коли становлення капіталізму було ознаменовано створенням ганебної колоніальної системи, то виникнення і зміцнення соціалізму провістило про настання ери визволення пригноблених народів* (Ком. Укр., 11, 1963, 18).

ОЗНАМЕНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЗНАМЕНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Бути свідченням, вираженням чого-небудь; характеризувати собою що-небудь. *Повстання в Одесі і перехід на сторону революції броненосця «Потемкин» ознаменували новий і великий крок вперед у розвитку революційного руху проти самодержавства* (Ленін, 10, 1970, 319); *Своєю художньою, публіцистичною і науковою діяльністю він* [І. Франко] *ознаменував цілу епоху в українській літературі* (Іст. укр. літ., I, 1954, 499).

2. Відзначати, виділяти, характеризувати чимось яку-небудь визначну подію, урочисту дату і т. ін. *Певне, що всі ті, у кого серце не скам'яніло під натиском щоденних клопотів, ознаменують святкуванням Вашу* [М. В. Лисенка] *25-тилітню невсипущу працю* (Мирний, V, 1955, 371); // Робити що-небудь знаменним, визначним, пам'ятним. *Артіль імені Шевченка ознаменувала завершення суцільної колективізації насамперед тим, що заклала п'ятдесятигектарний сад* (Вол., Самоцвіти, 1952, 122).

ОЗНАМЕНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОЗНАМЕНУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Відзначатися, виділятися, характеризуватися чим-небудь. *Перші дні мого життя в місті ознаменувались незвичайним випадком* (Гуреїв, Друзі.., 1959, 229); *1967 рік ознаменувався значним загостренням класової боротьби в капіталістичних країнах* (Ком. Укр., 4, 1967, 20).

ОЗНАМЕНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ознаменува́ти.** *На ознаменування 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції встановлено орден Жовтневої революції* (Веч. Київ, 1. XI 1967, 1).

ОЗНАМЕНУВА́ТИ *див.* **ознамено́вувати.**

ОЗНАМЕНУВА́ТИСЯ *див.* **ознамено́вуватися.**

ОЗНАЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *грам.* Прикм. до **озна́чення** 2. *Означальний характер дієприкметника виявлений у ньому значно виразніше, ніж дієслівні ознаки* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 329).

Означа́льне підря́дне ре́чення — підрядне речення, що розкриває зміст вираженого займенником означення головного речення або виступає як розгорнуте означення до члена головного речення.

ОЗНАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* 1. Мати певне значення, певний зміст. — *Ось що воно означа! Тривай же! — подумав собі Трохим і пішов тихою ступою* (Кв.-Осн., II, 1956, 406); *Наступного дня до Кобзаревих скирт пришкандибав Іван Сидорчук. Обійшов довкола, подивився і зробив такий рух головою, що мав означати одне: тут усе гаразд, саме на це я й сподівався* (Жур., Дорога.., 1948, 116); — *У нього вже два зуби...— промовила з гордістю. Данило ще не дуже тямив, що означає така велика подія, але, бачачи, що це так радує матір, і собі здивувався* (Стельмах, II, 1962, 150); // Вказувати на що-небудь, свідчити про щось. *Раптом Тайжан помітив, що в повітрі кружляє і повільно падає два пташиних пера. Це означало, що десь високо хижий птах шматує здобич* (Тулуб, В степу.., 1964, 121); *Він* [батько] *вхопив папір і олівець і сів рішати задачі. Це означало, що батько був дуже знервований* (Смолич, II, 1958, 34); // Бути рівнозначним. *Демократія означає рівність* (Ленін, 33, 1973, 94); — *Захоплення гітлерівцями Пулковських висот означало б для Ленінграда смерть. І ми стояли на смерть* (Вишня, I, 1956, 308).

2. Мати важливе значення, велику вагу; відігравати важливу роль. *Вона* [мати] *така звична й рідна, що її не завжди й помічаєш у родині, і лише тоді, коли її не стане, всі одразу зрозуміють, що вона для них означала* (Гончар, III, 1959, 20).

3. *діал.* Визначати. *Постановила таки сьогодні написати до дітей, що батько згоджується, нехай означають час шлюбу, колиновоженцям буде догідно* (Март., Тв., 1954, 461).

ОЗНАЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ОЗНА́ЧИТИСЯ**, а́читься, *док.* Чітко окреслюватися. *У зоряній тиші пропливає ніч, і контури гір означаються так легко, начебто тільки лінії малюнка* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 185).

ОЗНА́ЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **озна́чити** 2. *Коли настав означений час і залізнична пара несла його додому, серце його дивно тремтіло* (Кобр., Вибр., 1954, 205); *Вже була сьома година, коли втомлений молодий учитель майже біг на означене місце, де мав відбутися концерт* (Мак., Вибр., 1954, 57).

ОЗНА́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **означа́ти** 1, 3. *Марусяк.. бачив, як Олена.., узявши праву руку мужа, притискала її до чола і до грудей по двічі. Се був якийсь предвічний жест для означення повної своєї покірливості і рабської любові* (Хотк., II, 1966, 198).

2. *грам.* Другорядний член речення, що відноситься в реченні до іменника або субстантивованого слова і виражає якусь ознаку предмета (якість, властивість, кількість). *Аналіз мовностилістичних засобів твору показує, що означення як засіб оцінки, як вираз ставлення персо-*

нажа (і автора) до певних подій і явищ становить широко вживаний автором художній прийом (Мовозн., VI, 1948, 26).

3. *мат.* Твердження, що роз'яснює, якого розуміння надають тій чи іншій назві або виразові.

ОЗНА́ЧИ́ТИ *див.* **озна́чувати.**

ОЗНА́ЧИ́ТИСЯ *див.* **означа́тися.**

ОЗНА́ЧУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. ч. до **озна́чувати** 1. *Діти 2—3 років розуміють слова, які знаходять опору в їх наочно-дійовому пізнанні означуваних цими словами об'єктів* (Рад. психол. наука.., 1958, 183).

△ **Озна́чуване сло́во,** *грам.*— слово, яке пояснюється означенням. *Своєрідна в Головка і будова фрази. У нього багато інверсій, присудок часто стоїть на першому місці, означення, епітети стоять після означуваного слова* (Укр. літ., 1957, 90).

ОЗНА́ЧУВАННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **озна́чувати** 2. *І тут на дні недоладно зчеплених слів є вірне почуття, що краса є щось приємне для нас, але поза тим яке ж баламутство, яка пуста гра загальниками — означування одного неясного двома неясними!* (Фр., XVI, 1955, 294).

ОЗНА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЗНА́ЧИ́ТИ,** озна́чу́, озна́чи́ш, *док.*, *перех.* 1. *рідко.* Те саме, що **познача́ти.** *Вовкун силою потяг Гаву на самий найвищий шпиль, на високий конець із каміння, що означував границю села Н.* (Фр., III, 1950, 22); *Нагоничі швидко означували терен, куди заблукав вовк, прапорцями, а тим часом вже наспівала туди мисливська облога* (Загреб., Шепіт, 1966, 222).

2. *діал.* Визначати. *Перші видання пам'яток народної української мови, перші проби означити її місце в ряді інших слов'янських були зроблені вихованцями Харківського та Московського університетів* (Драг., I, 1970, 290); *Мені важко було навіть означити, в чому полягала особливість його натури* (Вільде, Нов. і опов., 1949, 10).

ОЗНО́Б, у, *ч.* Стан організму людини й тварини, що характеризується відчуттям холоду і дрижанням (скороченням) м'язів. *Страх прийшов до нього разом з гарячковим ознобом* (Шиян, Гроза, 1956, 205); *Вітер подужчав. Марію всю пройняло мерзлякуватим ознобом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 172).

ОЗНОБИ́ТИ *див.* **ознобля́ти.**

ОЗНОБИ́ТИСЯ, блю́ся, би́шся; *мн.* ознобля́ться; *док.* 1. *діал.* Застудитися.

2. *рідко.* Те саме, що **зме́рзнути.**

ОЗНО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ознобити** і **ознобитися** 2. *Один раз перенесене ознобленння або відмороження кінцівки залишає слідову реакцію* (Курс патології, 1956, 54).

ОЗНОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЗНОБИ́ТИ,** блю́, би́ш; *мн.* ознобля́ть; *док.*, *перех.* 1. *діал.* Застуджувати.

2. *рідко.* Охолоджувати, остуджувати (тіло).

ОЗОКЕРИ́Т, у, *ч.* Мінерал групи нафтових бітумів білого, жовтого, бурого або зеленуватого кольору, схожий на бджолиний віск; використовується в парфюмерії, фармацевтичній промисловості, для виготовлення мастил і т. ін.; гірський віск. *Жінки та дівчата, замазані глиною з ніг до голови, вигортали з киблів леп, вибираючи з нього шматки озокериту* (Кол., Терен.., 1959, 59); *День і ніч тече з глибоких підземель густа нафта, йде на-гора ситий озокерит* (Кучер, Дорога.., 1958, 163).

ОЗОКЕРИ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **озокери́товий.** *На Прикарпатті стали до ладу сотні свердловин по видобутку нафти, озокеритні шахти, нафтопереробний і газоліновий заводи* (Ком. Укр., 9, 1969, 9).

ОЗОКЕРИ́ТНИК, а, *ч.* Робітник озокеритного промислу. *Якщо не в Дрогобичі, то у бориславських озокеритників буде налагоджено виробництво сумішей високої якості, що придатні для вироблення мийних речовин* (Роб. газ., 5.I 1964, 2); *Шахтар-озокеритник.*

ОЗОКЕРИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **озокери́т.** *Великі власники нафтових промислів, озокеритових шахт і дистиляційних фабрик не жили в Бориславі* (Кол., Терен.., 1959, 58).

ОЗОКЕРИТОТЕРАПІ́Я, ї, *ж.*, *мед.* Лікування озокеритом. *При радикулітах з хронічним перебігом хвороби поряд з фізметодами лікування застосовують.. озокеритотерапію* (Веч. Київ, 11.II 1964, 3).

ОЗОЛОТИ́ТИ *див.* **озоло́чувати.**

ОЗОЛОТИ́ТИСЯ *див.* **озоло́чуватися.**

ОЗОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **озолоти́ти.** *Вранці озолочена сонцем відмолоджена природа запишалася сліпучо-зеленими хвилястими просторами ставківських бурякових плантацій* (Кач., Вибр., 1947, 54); // *у знач. прикм. Марино простосерда! Нащо ти Із рідних лук рокована піти До панських озолочених покоїв?* (Рильський, II, 1956, 32).

ОЗОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЗОЛОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док.*, *перех.* 1. Надавати чому-небудь золотистого кольору; забарвлювати в золотистий колір або відтінок. *Ще дужче мов побіліла дідова голова й борода, сонце, прокравшись крізь віття, озолотило їх, тоді як лице стало аж чорне, очі повилися смутком, тугою...* (Мирний, I, 1954, 178); *Озолотило сонце похмурі хмари на заході* (Кос., Новели, 1962, 11).

2. *розм.* Щедро обдаровувати грішми, багатством. — *Якби мені така сила грошей, я б озолотив би і себе, і свою бабу, і свою приймачку* (Н.-Лев., IV, 1956, 205); — *Земля—мати,— казав він,— шануй її, то вона тебе озолотить* (Гр., II, 1963, 334); — *Бачите, пане Франко, вашій роботі — нема ціни. Вас мало озолотити за неї* (Кол., Терен.., 1959, 351).

ОЗОЛО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОЗОЛОТИ́ТИСЯ,** очу́ся, о́тишся, *док.* 1. Забарвлюватися в золотистий колір або відтінок. *Озолотився степ. Бриніли коси від сонця до сонця* (Головко, I, 1957, 83).

2. *розм.* Ставати дуже багатим. — *І які ви, Семене Парамоновичу, наївні: гроші у вас під ногами, тим добром, що у вас є, можна озолотитися* (Д. Бедзик, Серце..,1961,65); *Стільки вже встигли до своїх сімнадцяти весен переробити, що, здається, озолотитись могли б!* (Гончар, Таврія, 1952, 23).

ОЗО́Н, у, *ч.* Газ синього кольору з різким запахом — алотропічна видозміна кисню, що має окислювальні і знезаражувальні властивості. *Деякі люди — мов грім.. Або мов блискавка, що розбиває дуплавого дуба, Та міліони ростин* [рослин] *озоном розвеселя* (Фр., XIII, 1954, 314); *Прокотився грім з розгоном, Грають блискавок шаблі, Пахне морем і озоном Від притихлої землі* (Рильський, III, 1961, 182); *На висоті 25—50 кілометрів* [від Землі] *знаходиться шар озоносфери, в якому кисень об'єднаний в молекули озону — газу, що складається з молекул, які об'єднують в собі 3 атоми кисню* (Наука.., 8, 1956, 26).

ОЗОНА́ТОР, а, *ч.* Прилад для одержання озо́ну. *Прилади, які служать для цієї мети* [добування озону], *мають назву озонаторів* (Заг. хімія, 1955, 305).

ОЗО́НИСТИЙ, а, е. Який має великий вміст озону, насичений озоном. *Дощ напускається..— Весна,— з насолодою подумав Черниш, вдихаючи посвіжіле озонисте повітря* (Гончар, III, 1959, 394); *Ледь-ледь ще повів десь літом: Медами гречаного цвіту, Озонистим духом грози* (Гірник, Сонце.., 1958, 77).

ОЗОНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **озонува́ння.**

ОЗОНО́ВАНИЙ, а, е. Насичений озоном. *Дух свіжого чаю мішався з озонованим повітрям* (Коцюб., I, 1955, 317); *Дмитро Іванович сперся на підвіконня відчиненого* *вікна, вдихав у себе озоноване вечірнє гірське повітря* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 216).

ОЗОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **озонува́ти** і **озонува́тися.** *Українські вчені пропонують найдосконаліший* [захід] — *озонування води. Озон — триатомний кисень — універсальний очисник* (Наука.., 11, 1965, 5).

ОЗОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Насичувати озоном; знезаражувати за допомогою озону. *Густа зелень рослинності.. озонувала повітря й постійно освіжала його* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 334).

ОЗОНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Насичуватися озоном. *Повітря озонується.*

2. *тільки недок.* Пас. до **озонува́ти.**

ОЗО́РЕНИЙ, *рідко* **ОЗО́РЯНИЙ**, а, е, *поет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **озори́ти.** *Піднісшись вгорі на граніті, Спрямовував Ленін свій зір На далі московські, відкриті З озорених Ленінських гір* (Бажан, Роки, 1957, 262); *Вузькою смугою невода виплітається за веслом озоряна вода, зітхають береги* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 917); * Образно. *Суспільно-творча діяльність М. Л. Кропивницького й І. К. Тобілевича, М. К. Заньковецької й П. К. Саксаганського пройшла озорена передовими ідеями російських революціонерів-демократів та їх великого соратника Т. Г. Шевченка* (Минуле укр. театру, 1953, 60); // **озо́рено**, *безос. присудк. сл. Думами Леніна Путь нам озорено, Шлях наш на тисячі літ* (Бичко, Сійся.., 1959, 241).

ОЗОРИ́ТИ *див.* **озо́рювати.**

ОЗО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЗОРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док., перех., поет.* Те саме, що **осява́ти.** *Палай, наше вогнище, тепле і рідне..! Ти всюди нам світиш, ти всюди нам видне, Озорюєш нам ти дороги у світ!* (Бичко, Вогнище, 1959, 11); *Вітчизно рідна, земле наша, мамо, ми над тобою небо голубе озоримо* (Гонч., Вибр., 1959, 233); * Образно. *Рідний край мій уже озорив Промінь щастя на довгі віки* (Воронько, Драгі.., 1959, 119).

ОЗО́РЯНИЙ *див.* **озо́рений.**

ОЗУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОЗУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **взува́ти.** *А мовчки долі, всемогучий, Дере порфіру на онучі І ніби морщить постоли, Плете, волоки, озуває* (Шевч., II, 1953, 353); *Панас Кандзюба світився.— Озуєм, Андрію, пана у постоли! — Аякже!..* (Коцюб., II, 1955, 75); *Онохрій Литка накинув.. кожуха, озув босоніж чоботи, підійшов до вікна* (Епік, Тв., 1958, 110).

ОЗУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОЗУ́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Те саме, що **взува́тися.** *Задумався, загадався Чіпка... Зробився — аж страшний.. Уночі схопиться,— одягається, озувається...* (Мирний, II, 1954, 60); *Данилко хутко озувся, наопаш накинув піджак і шмигнув за двері* (Панч, Синів.., 1959, 62).

ОЗУ́ТИ *див.* **озува́ти.**

ОЗУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **озу́ти.** *Він не помітив, як самі ноги, озуті в здорові зашкарублі чоботи, винесли його на вулицю* (Коцюб., I, 1955, 129); *Він спочатку, позіхаючи, дивиться на небо, а потім гримить озутими на босу ногу чобітьми до дітей* (Стельмах, I, 1962, 70).

ОЗУ́ТИСЯ *див.* **озува́тися.**

ОЇДІУМ, у, *ч.* Хвороба винограду, що уражає всі зелені частини виноградної лози і виявляється у вигляді сіруватого борошнистого нальоту з запахом гнилої риби; попелюха. *Виноград найчастіше уражується мільдью, а в Кримській області — також оїдіумом* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 392).

ОЙ, *виг.* 1. *Уживається при вираженні фізичного болю, страждання. Бахнув* [козак] *наосліп з рушниці. — Ой! — скрикнув Остап, вхопивсь за груди й захитався* (Коцюб., I, 1955, 356); *Вона вилася на постелі, як навіжена з болю й колотьби, і тільки стогнала: ой, та ой!* (Козл., Ю. Крук, 1950, 103).

2. Уживається при вираженні переляку, жаху і т. ін. *Раптом відчайдушний зойк примусив усіх озирнутись.— А, боже ж ти мій! Кинь* [гранату], *кинь, щоб ти луснуло! Ой, рятуйте!..— Антоніна бігла за своїм п'ятирічним онуком Василиком* (Довж., I, 1958, 391); // Уживається при вираженні тривоги, неспокою, несподіваної згадки про щось невідкладне і т. ін. — *Ой, побіжу вже, а то гірше битимуть! Йдіть, панно, й ви-те додому,— он кличуть* (Л. Укр., III, 1952, 634); *Полічила удари: п'ять годин.— Ой! цілі три години спала! — Вона схопилася з ліжка і нечутно.. підбігла до вікна* (Головко, II, 1957, 593); — *Ой, мабуть, перепаде нам від Салогана,— знову в задумі повторює Матвій, непомітно пасучи очима за Октавом Пігловським, в надії, що той передумає їхати до управителя* (Стельмах, I,, 1962, 87).

3. Уживається при вираженні уболівання, жалю горя і т. ін.— *Мій Семенко злодій!.. — Ой Семеночку, Семеночку! дитино моя добра й щира!.. Батько ж тобі наказував... Синку ж мій нещасливий! спом'яни свою неньку стару!..* (Вовчок, I, 1955, 34); — *Він якось говорив старшому лейтенантові, що до Берліна з ним ітиме.— Ой, далеко, браття, до нього йти... Буде ще крові та крові...* (Гончар, III, 1959, 123).

4. Уживається при вираженні осуду, незадоволення, докору, заперечення, досади, нетерпіння і т. ін. *Ой, який же це з тебе пророк, що твоє винозоре око тільки власную бачить біду, та й тієї не бачить глибоко?* (Л. Укр., I, 1951, 290); — *Ой, брешеш, дівко,— згодом похитала головою* [Зося] (Стельмах, I, 1962, 279); — *Тпру! — Ой, який ти! Дам ось!.. Який нетерплячий! — чути було, як поляскала* [Марія] *по шиї* [коня] (Головко, II, 1957, 115).

5. Уживається при вираженні здивування, захоплення і т. ін.— *А це що за опудало?! — зупинився він, побачивши величезного пелікана.— Ой, та які ж у нього, чи то в неї дивні пташенята! Зовсім голі й червоні, як сире м'ясо* (Тулуб, В степу.., 1964, 392); — *Чи й справді це я? ..Яке щастя, що не гнию в ямі, не нидію в рабстві. Що я жива й отака-от! Ой! — дивувалась Уляна, торкаючи легенько свої брови, обличчя, груди* (Довж., I, 1958, 329).

6. Уживається при вираженні благання, сильного прохання і т. ін. — *Ой, пустіть мене, пустіть! Або з мене голову здійміть! Змилуйтеся! Мучите мене нащо й про що?* (Вовчок, I, 1955, 268).

7. Уживається при вираженні застереження, попередження, погрози і т. ін. *Ой, час би, Грицьку, нам, ой, час пошануватися: Не все ж нам, братику, не все парубкувать* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 125); *Ой, стережися, польова пташко, знизу блискучих котячих очей, а згори бистрих пазурів хижих шулік!* (Мирний, IV, 1955, 296); — *Ой, відійди, Юрку! — скрипів він зубами. —Ой, відійди, бо буде біда!* (Хотк., II, 1966, 20); *Спогадай, бо сивина навчила Кожну мить хорошу берегти. Думаєш, таких ще буде сила! — Ой, гляди, не ошукайся ти!* (Рильський, III, 1961, 324).

8. Уживається при вираженні сильного бажання, прагнення до чого-небудь, сподівання на щось. — *Ах ви ж, босоніжки! — погладив їх* [сестричок] *Кузь по голівці. — Ось давайте краще я розкажу вам про Котовського,— хочете? — Ой хочемо!* (Тич., I, 1957, 261); *Ти казав: — Ой, як хочу туди! Сонце над золотим степом... У садку хутірець... Дівчина моя хороша... Удвох сиділи й марили...* (Головко, I, 1957, 60); *Серце її спочатку перелякалось, а потім в ньому прокинувся радісний*

здогад, що недарма сьогодні прийшов Дмитро до хутора. Ой, коли б це так було, коли б він, зрештою, помітив, як вона, мов на празник, дивиться на нього (Стельмах, II, 1962, 342).

9. *нар.-поет.* Уживається в ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки (перев. перед звертанням). [П о е т:] *Ой, музо-чарівнице, ти, вірна помічнице, прилинь до мене з неба!* (Л. Укр., I, 1951, 298); *Ой, ми, доню, Твою долю Не ганьбим, не гудим: Будь щаслива, Добротлива, То й ми в добрі будем* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 176); *І кобзар ушкварив: .. «Ой гоп по вечері, Замикайте, діти, двері, А ти, стара, не журись, Та до мене пригорнись!»* (Шевч., I, 1963, 135); *Ой наступала орда-навала Од Буга по Сож. Та вже під Ніжином Щорса стрічала, Батька Боженка також!* (Мас., Київ. капітани, 1954, 148).

ÓЙКАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **óйкати.** *Вмовкли верескливі ойкання наших жінок, остовпіло спинилися всі, що рушили було тікати просто в світ* (Ле, Мої листи, 1945, 115); *У вагоні стогін, крик, лайка, божкання, ойкання* (Збан., Сеспель, 1961, 228).

ÓЙКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* 1. Викрикувати, промовляти «ой!». *Люди стогнуть, ойкають* (Н.-Лев., IV, 1956, 241);— *Ой, як твої гладіолуси розпустилися! Тоня вже біля квітів, над кожною квіткою нахиляється, над кожною ойкає від захоплення* (Гончар, Тронка, 1963, 167).

2. *перен.* Стискатися від якого-небудь сильного почуття, несподіванки; завмирати (про серце). *Серце ойка, і лине спів, як даль весни* (Сос., II, 1958, 349).

ÓЙКІТ, коту, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Дія за знач. **óйкати.** *З двору зачувся крик, ойкіт, постріли* (Досв., Гюлле, 1961, 189).

ÓЙКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Однокр. до **óйкати.** *Стрибнув* [коновод] *наперед і вдарив переднього своєю простою, але в його руках страшною зброєю. Чоловік ойкнув, захитався...* (Гр., II, 1963, 296); *Біля печі сусідки разом ойкнули, поточилися до дверей і настрашені мигнули попідвіконню* (Панч, В дорозі, 1959, 50).

ОЙКУМÉНА, и, *ж.*, *спец.* Сукупність заселених людиною частин земної кулі. * Образно. *У величезній ойкумені палеолітичного мистецтва — від Біскайської затоки до Байкалу — мисливські племена робили акцент на 5,7,10 елементів у несхожих за мотивами й загальним стилем орнаментах* (Наука.., 4, 1968, 27).

ОЙ-ÓЙ, *виг.* 1. Уживається при вираженні фізичного болю, страждання і т. ін. — *Лежить мій Хаїм... лежить мій Лейба, що годували стареньку маму... і більш не встануть... Ой-ой! ай-вай!* (Коцюб., II, 1955, 177).

2. Уживається при вираженні здивування, захоплення і т. ін. *У флігелі тоді рипнули двері, і Гашка з цеберками по воду прибігла. — Ой-ой, як дідусь рано.— Засміялась очима ранково* (Головко, I, 1957, 209).

ОЙÓЙКАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ойóйкати.** * Образно. *О Перекопе мій, і проклятий, і любий... Тепер червоний ти. А в серці в'яне спів, що не побачить їм уже заводу трубів* [труб], *що не почути їм ойойкання гудків...* (Сос., I, 1957, 297).

ОЙÓЙКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Викрикувати, промовляти «ой-ой!»; ойкати.

ОЙÓЙКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Однокр. до **ойóйкати.**

ОЙРÓТ *див.* **ойрóти.**

ОЙРÓТИ, ів, *мн.* (*одн.* **ойрóт**, а, *ч.*; **ойрóтка**, и, *ж.*). Тюркська народність, що живе у верхній частині Алтаю в межах Ойротської автономної області.

ОЙРÓТКА *див.* **ойрóти.**

ОЙРÓТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ойрóти.** *Ойротська легенда.*

ОКÁДКУВАТИЙ, ОКÁДЬКУВАТИЙ, а, е, *діал.* Кремезний, кряжистий. *Товстий, окадкуватий, він ледве поспішав за вертливим, як в'юн, лакеєм* (Мирний, IV, 1955, 198); *Він чоловік окадькуватий собі: не високий і не низький, не тоненький і не товстий, а так собі кріпкий* (Сл. Гр.).

ОКАЗÁТИ *див.* **окáзувати.**

ОКАЗÁТИСЯ *див.* **окáзуватися.**

ОКАЗÉНЕННЯ, я, *с.*, *книжн.* Дія і стан за знач. **оказéнити** і **оказéнитися.** *Оказенення почуттів.*

ОКАЗÉНИТИ *див.* **оказéнювати.**

ОКАЗÉНИТИСЯ *див.* **оказéнюватися.**

ОКАЗÉНЮВАННЯ, я, *с.*, *книжн.* Дія і стан за знач. **оказéнювати.** *Українська проза гостро засуджує.. оказенювання високих ідей* (Рад. літ-во, 10, 1957, 12).

ОКАЗÉНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКАЗÉНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *книжн.* Робити що-небудь сухим, безбарвним, нецікавим; надавати чому-небудь казенного вигляду, характеру. *Хвилюємося тим, як доносить учитель-словесник художні твори до своїх вихованців, чи не оказенює їх шкільна програма надмірним анатомуванням* (Літ. Укр., 8. I 1965, 1); — *Хай змагання розпочнеться не згори, а знизу.. Щоб не оказенити цієї великої справи* (Руд., Вітер.., 1958, 270).

ОКАЗІОНАЛÍЗМ, у, *ч.* Релігійно-ідеалістичний напрям у філософії XVII ст., що обстоював положення про відсутність безпосереднього причинного зв'язку між фізичними і психічними явищами.

ОКАЗІОНÁЛЬНИЙ, а, е. Який не відповідає загальноприйнятому вживанню; принагідний, випадковий. *Оказіональними для сучасної української літературної мови є активні дієприкметники минулого часу з суфіксом -ш* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 412).

ОКÁЗІЯ, ї, *ж.* 1. Дивний випадок, незвичайна подія. *Дивлюся — з поля щось біжить, Неначе бісова отара, Шумить, гуде і торохтить, А курява така, як хмара!.. Пробігло... зникло у ліску, А я навтікача додому Та про оказію таку І досі не хвалюсь нікому* (Гл., Вибр., 1951, 187); *Люди.. поховались поміж деревом і дожидали — що воно справді за оказія, що так рано велено невід закидати* (Мирний, I, 1954, 312); // Те саме, що **пригóда.** *Якось одного разу переїздив він* [купець] *через невелике село, і трапилась з ним тут така оказія.. Назустріч йому вибіг чоловік і почав благати піти до нього за кума* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 258); — *Скажи нам, молодице, коли твій чоловік дістав кульку між ребра? Адже не тоді, як Гіца, мабуть, при другій оказії, бо рана гоїться вже* (Коцюб., I, 1955, 381); *Після тієї оказії з собакою, якого я вкинув у димар, мабуть, з рік я на вулицю не показувався. Соромно було* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 100); // Урочиста подія, звичайно непередбачена. *Пекарні в панотців тісні, то на кожну більш-менш велику оказію вже страву готовлять на дворі* (Свидн., Люборацькі, 1955, 139); *До цього часу Ольга бувала в Народному домі лише з нагоди таких парадних оказій, як новорічний бал.., концерти, огляд мод, а ще в дитинстві — з нагоди ялинки* (Вільде, Сестри.., 1958, 463); — *Я тут не голова колгоспу, а старший гість на сімейній оказії* (Кучер, Пропцай.., 1957, 78).

2. Зручний момент, випадок; нагода. — *Невже оце мені й не їхати?.. Як! Щоб я випустив із рук таку оказію?.. Ніколи! Поїду, сьогодні-таки поїду — та й годі!..* (Коцюб., I, 1955, 124); *Хлопці з лицемірно-скорботними обличчями слухали батюшку й крадькома моргали один на одного, радіючи веселій оказії* (Вас., I, 1959, 122).

3. *заст.* Випадковий транспорт (підвода і т. ін.), яким можна по дорозі під'їхати куди-небудь, передати щось і т. ін. *Вони їхали до Лютовиськ заздалегідь, від*

села до села, оказіями, іноді йшли пішки навправці (Фр., VIII, 1952, 360); *Листопадова оказія знов не приставила листів, і Шевченко зовсім занепав духом* (Тулуб, В степу.., 1964, 198); — *Не забувай про нас, присилай про себе вісточку з оказією* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 49); *Він ждав оказії, щоб під'їхати до свого села* (Кучер, Дорога.., 1958, 224).

ОКА́ЗУВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ока́зувати.** *Переконавшися, що Целіна зовсім далека від яких-будь своєкорисних замислів, старенька помалу привикла до оказуваних їй чемностей* (Фр., II, 1950, 301).

ОКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОКАЗА́ТИ,** окажу́, ока́жеш, *док., перех., діал.* Виявляти. — *Перед студентами він не буде тобі своє захоплення оказувати* (Коб., III, 1956, 334); *Він їв небагато і мало звертав уваги на кулінарні заходи господині, але зате молодій господині, своїй сусідці, увагу немалу оказував* (Л. Укр., III, 1952, 503).

ОКА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОКАЗА́ТИСЯ,** окажу́ся, ока́жешся, *док., діал.* 1. Виявлятися. *Оказалося, що оба ми любили ліс, любили зелені луги, наші підгірські річки, риболовлю, пташків* [пташок], *гриби та ягоди* (Фр., IV, 1950, 226); *Недивно, отже, що був* [лікар] *предметом сердечних бажань усіх кандидаток до супружного стану з цілого містечка, тим більше, що завжди оказувався байдужим на всі забіги панночок і їх батьків* (Кобр., Вибр., 1954, 93).

2. Обзиватися, відгукуватися на звертання, поклик. *Я до нього: хто там? Окажись — хто! — Не обзивається* (Сл. Гр.).

ОКА́ЛИНА, и, *ж.* Окисел, що утворюється на поверхні металу (перев. заліза та його сплавів), нагрітого до високих температур (700—1300 градусів); використовується у доменному виробництві, порошковій металургії і т. ін.; циндра. *Тим часом сталь уже трохи остигла. Темна окалина з'явилась на боках циліндра* (Собко, Біле полум'я, 1952, 321); *Тисячі тонн металу йдуть на циндру або, як тепер її називають,— «окалину»* (Загреб., Спека, 1961, 59).

ОКАЛІ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окалі́чити.** *Коняка, правда, знайшлася — так окалічена на всі чотири ноги, за вісім карбованців продав* (Коцюб., I, 1955, 304); // **окалі́чено,** *безос. присудк. сл.* — *Де болить? Де окалічено? — допитувавсь Тоньо* (Фр., III, 1950, 346).

ОКАЛІ́ЧИТИ *див.* **окалі́чувати.**

ОКАЛІЧІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати калікою. —*Коли він* [Кінь] *постаріється, окалічіє та не може робити, то .. ще за життя виганяє* [чоловік] *його в ліс на поталу Вовкам* (Фр., IV, 1950, 125); *Ніхто не розпитував у нещасного, в який спосіб окалічів так страшенно, одначе його мундир і медаль на груді вказували самі, де шукати причини* (Коб., II, 1956, 130).

ОКАЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОКАЛІ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., розм.* Робити калікою; калічити.

ОКАЛЯ́СОМ, *присл., розм.* Кружним шляхом; кругом. *Микола крутить головою, але хлопці виштовхують його з шеренги. Він довго тупцяє на місці, потім окалясом, неначе норовистого коня, обходить стрій* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 50).

ОКАМЕНІ́ЛИЙ *див.* **окам'яні́лий.**

ОКАМЕНІ́ЛІСТЬ *див.* **окам'яні́лість.**

ОКАМЕНІ́ННЯ *див.* **окам'яні́ння.**

ОКАМЕНІ́ТИ *див.* **окам'яні́ти.**

ОКАМ'ЯНІ́ЛИЙ, *рідко* **ОКАМЕНІ́ЛИЙ,** а, е. 1. Який окам'янів, став твердим, як камінь; який має вигляд і властивості каменя; скам'янілий. *Прибій і люті балтійські шторми час від часу викидають на піщані береги згустки окам'янілої смоли* (Наука.., 9, 1963, 32); *Перейшли берег, перескочили вузенький струмочок-рівчачок і втоптаною, окам'янілою стежкою вгору, вгору — за село...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 5).

2. *перен.* Який став нерухомий, ніби завмер, заціпенів. *Окам'яніле обличчя.*

Мов (як, ніби *і т. ін.)* **окам'яні́лий (окамені́лий)** — нерухомий, без найменшого руху. *Я стояв, мов окаменілий* (Фр., IV, 1950, 394).

3. *перен.* Який втратив здатність відчувати що-небудь, реагувати на щось, виявляти яке-небудь почуття. *Окам'яніле серце.*

ОКАМ'ЯНІ́ЛІСТЬ, *рідко* **ОКАМЕНІ́ЛІСТЬ,** лості, *ж.* 1. Властивість за знач. **окам'яні́лий, окамені́лий.**

2. *перев. мн.* Скам'янілі тварини, рослини або їх рештки. *Той факт, що життя на Землі існує дуже давно,— поза всяким сумнівом. Скажімо, окам'янілості, що мали структуру водоростей, були виявлені в шарах, віком близько 3 мільярдів років* (Наука.., 12, 1966, 29); * Образно. *Людмила в його серці за довгий час невирішених на початку взаємин почала обертатись там на «палеонтологічну окам'янілість»* (Ле, Право.., 1957, 233).

ОКАМ'ЯНІ́ННЯ, *рідко* **ОКАМЕНІ́ННЯ,** я, *с.* Стан за знач. **окам'яні́ти, окамені́ти.**

ОКАМ'ЯНІ́ТИ *і рідко* **ОКАМЕНІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. Набрати вигляду і властивостей каменя; перетворитися на камінь. * Образно. *Тайга заніміла від крижаної стужі, окам'яніло небо* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 50).

2. *перен.* Стати нерухомим; завмерти, заціпеніти. *В першу мить лосик окам'янів на місці, потім тривожно оглянувся і, опам'ятавшись, полетів своїми слідами до того місця, де залишав матір* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 52): *Наче боячись окаменіти, Христина ворухнула станом, зміряла блискавичним поглядом парубка і кинулась бігцем од нього* (Стельмах, I, 1962, 158).

3. *перен.* Втратити здатність відчувати що-небудь, реагувати на що-небудь, виявляти які-небудь почуття. *Почуваю: щось обмерло, щось усохло в мені, окам'яніла якась частина моєї душі* (Вас., II, 1959, 32); * У порівн. *Повз неї входили в хату і виходили люди; часто об неї черкалися; а вона не чула, наче окаменіла* (Мирний, III, 1954, 119).

О́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **о́кати.** *Дівчина їде з Вологди до Львова, З краю озерного — в наші краї. В дівчини ніжна з оканням мова, Коси до пояса — два ручаї* (Брат., Вересень, 1949, 31).

ОКАНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оканту-ва́ти.** *Мокроус ловко вставив примружене око в скельце теодоліта, окантоване блискучою міддю* (Стельмах, На.. землі, 1949, 236); *Червоний, як після чарки, в бекеші, окантованій сивим смушком, саме розповідав* [Митрофан] *щось весело дядькам і сам голосно реготав з ними* (Гончар, II, 1959, 152); *Обабіч майдан, окантований кількома рядками дерев: клен, акація, берест, плакуча верба* (Коз., Нові потоки, 1948, 44).

ОКАНТО́ВКА, и, *ж.* Смуга, яка окантовує що-небудь. *Я сидів, звісивши ноги до води, на окантовці портового причалу* (Смолич, VI, 1959, 11); *Максим.. пальцями заховує усмішку на відкопилених вустах, поверх яких весело вигинається зворушлива окантовка* (Стельмах, I, 1962, 213); *В Огієнкового сина, в минулому петлюрівського офіцера, кременчуцьке ЧК знайшло в окантовці надруковану на шовку українським текстом директиву-пам'ятку* (Гончар, II, 1959, 231).

ОКАНТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оканто́вувати.**

ОКАНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОКАНТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Облямовувати кантом. *Окантувати бекешу;* // Оточувати вузькою смугою чого-небудь у вигляді канта; обрамлювати. *Ми вийшли з цеху на* *просторе заводське дворище — зразу за дворищем шеренгами виструнчились тополі і осокори, окантовуючи рівні широкі вулиці* (Смолич, День.., 1950, 67); *Картудесятиверстку окантували дубовою рамкою* (Скл., М. Щорс, 1938, 44).

ОКАНТУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **окантува́ти.** *Найкращою формою загострення* [паль] *є окантування ..на чотири грані у вигляді піраміди* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 104).

2. Те саме, що **окантóвка.**

ОКА́НЬ, *я́, ч., розм.* Той, хто має великі очі.

О́КАП, у, *ч., діал.* Острішок. *Стоячи при самій стіні, вони дощаним окапом заслонені були від усякої небезпеки згори* (Фр., VI, 1951, 83).

ОКА́ПИНИ, ин, *мн., розм.* Те, що стікає з свічки. *Смердючий лій шкварчить в окапинах* (Бажан, Вибр., 1940, 64).

ОКА́ПІ, *невідм., ж.* Рідкісна тварина родини жирафових, що відрізняється від жираф коротшою шиєю та своєрідним каштаново-бурим забарвленням з чорнобілим візерунком на верхніх частинах кінцівок та крижах. *Окапі.. являє собою тварину, що філогенетично зв'язує сучасних жираф з давніми примітивними міоценовими формами цієї родини* (Посібник з зоогеогр., 1956, 54).

ОКАРИКАТУ́РЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **окарикату́рити.** *В змалюванні образу Славка письменник* [Л. Мартович] *не раз згущує сатиричні фарби, вдається до шаржування.., до окарикатурення його дурисвітства, невігластва* (Жовт., 2, 1956, 104).

ОКАРИКАТУ́РИТИ *див.* **окарикату́рювати.**

ОКАРИКАТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКАРИКАТУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Подавати, зображувати кого-, що-небудь у карикатурному вигляді. *Захопившись цими* [сатиричними] *прийомами, Ю. Смолич окарикатурив образ консула Енно* (Рад. літ-во, 3, 1957, 11).

ОКАРИ́НА, и, *ж.* Духовий глиняний або фарфоровий народний італійський інструмент, який нагадує звучанням флейту. *Солдат закинув її* [гвинтівку] *за плече, дістав з кишені френча маленьку окарину й обережно подув у неї. Ніжний звук видобувся з глибини глиняного інструмента і полинув угору, лишаючи солдата на самоті з темрявою* (Загреб., Європа 45, 1959, 4); *З глибини парку чути — Самосад грає на окарині пісню* (Корн., II, 1955, 297).

О́КАРЯЧ, *присл., розм.* Розставивши ноги. *Ставши окаряч, Радивон розкрилив руки, похитувався, виніжувався* (Горд., Дівчина.., 1954, 123); *Кобила ще перескочила за другим стрибком і той коп'як, порвала повід і, стрибнувши окаряч кілька разів, хропучи, стала* (Ле, Наливайко, 1957, 387).

ОКА́СТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **ока́тий.** *Підвів* [Левко] *голову і побачив на сухому вершечку бука ворона, що сидів надувшись, хижо водив окастою головою* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 345); *Може, то й вона підгледіла, як Павло цілував Катрусю? Окаста і гостра на слух молодиця* (Кучер, Прощай.., 1957, 74); * Образно. *Я знав напевне, що світ подарує мені окасте сонце, вітри романтики, далекі відстані* (Чаб., За півгодини.., 1963, 7).

ОКА́ТЕНЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **ока́тий.** *Вийду було з Сашком, а жінки мені шепочуть: — Ховай його, ховай під хустину, щоб ворог не побачив, бач, яке воно кругловиденьке, окатеньке...* (Ів., Таємниця, 1959, 107).

О́КАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Говорити, повторювати «о». *Вона* [жінка] *глянула на старого і, окаючи, перелякано сплеснула руками: — Іван Петрович!?* (Стельмах, I, 1962, 404).

2. Зберігати у вимові різницю між голосними звуками «о» та «а» в ненаголошених складах. *Літературна мова не відкидає місцевої вимови, і волжанин говорить чистою літературною мовою, хоч на відміну від москвича окає, а не акає* (Мист., 6, 1965, 9).

ОКА́ТИЙ, а, е. 1. Який має великі очі. *Всі впізнали двох дячих та чорного окатого богуславського дяка* (Н.-Лев., III, 1956, 80); *На дні рову під лопухами копицями гніздились жаби, чорні, здорові, окаті* (Мирний, IV, 1955, 14); *— Оката сова за ніч знищує десять-п'ятнадцять мишей* (Коп., Як вони.., 1961, 146).

Ока́та я́єчня — яєчня, у якій жовток не змішаний з білком. *Поставила Пріська півкварти, спряжила окату яєчню на салі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 164); *А старий з любов'ю смажить на кухні окату яєчню, готує чай* (Ів., Життя.., 1945, 29).

2. Який має гострий зір; гострозорий. *— Ти, оката, все бачиш,— зауважив Чемериця, зворушений її увагою* (Коцюба, Нові береги, 1959, 414); *Не вподобав зама зав І рішив з роботи зняти: — Я його боюсь,— казав,— Надто він уже окатий, Все він бачить, що й не слід Заму бачити по штату...* (Воскр., З перцем!, 1957, 297).

ОКАТОЛИ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **окатоли́чити.**

2. *у знач. прикм.* Який прийняв католицтво, став католиком. *Син дрібного окатоличеного шляхтича .., Оріховський 14-літнім підлітком був посланий «по науку» до Відня* (Наука.., 3, 1970, 39).

ОКАТОЛИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **окатоли́чити** і **окатоли́читися.** *Іноземні завойовники намагались поневолити Україну не тільки мечем, а й рівною мірою насильницьким окатоличенням* (Укр.. кіномист., II, 1959, 164).

ОКАТОЛИ́ЧИТИ *див.* **окатоли́чувати.**

ОКАТОЛИ́ЧИТИСЯ *див.* **окатоли́чуватися.**

ОКАТОЛИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **окатоли́чувати** і **окатоли́чуватися.** *Здавна прихилялись українці до багатства польської культури, поки не почалось окатоличування* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 471); *Київська колегія і академія були ідеологічним центром у справі розвитку національної самосвідомості, особливо в період, коли йшла боротьба з окатоличуванням та ополячуванням українців* (Літ. Укр., 7. I 1966, 2).

ОКАТОЛИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКАТОЛИ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Обертати в католицтво. *Федькович таврував римську церкву, яка прагнула окатоличити буковинський народ* (Наука.., 7, 1959, 55); *Скарга був добрим знайомим Острозького, виховував його сина Януша, окатоличив його* (Ле, Наливайко, 1957, 436).

ОКАТОЛИ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОКАТОЛИ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Переходити в католицтво. *Уніатське духовенство полонізується, окатоличується і стає вірним слугою шляхетських поневолювачів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 585); *Значна частина галицької шляхти згодом* [у XV ст.] *окатоличилась і ополячилась* (Іст. УРСР, I, 1953, 110).

2. *тільки недок.* Пас. до **окатоли́чувати.**

О́КАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **о́кати.** *Звідкись з висоти долинає спокійний, трохи окаючий голос Андріяна* (Рад. Укр., 2. IX 1962, 3); * Образно. *Пройшла гроза. Гуркочуть дальні громи із окаючим волзьким говірком* (Гонч., Вибр., 1959, 294).

О́каючі гóвори, *лінгв.* — говори російської мови, у яких при вимові в ненаголошених складах зберігається різниця між звуками «о» та «а».

ОКАЯ́ННИЙ, а, е. 1. *заст.* Грішний, проклятий. [Сильвестр:] *Та хто ж цей окаянний! Його схопити* *треба!* (Коч., Я. Мудрий, 1951, 22); * У порівн. *Тілько я, мов окаянний, І день і ніч плачу На розпуттях велелюдних, І ніхто не бачить* (Шевч., I, 1963, 329); // Гріховний, нечестивий. [Андрій:] *Ми тобі й досі винуваті, і отсе прийшли з тобою розплатитися. За твою окаянну зраду та бісовське лихо, що ти на нас усіх замишляв, ми не заплатили тобі* (Кост., I, 1967, 199); *Ігумена ж вела далі. — Ми вже й проклинали тих грішниць окаянних, анафемі їх привселюдно у храмі божому предавали і з ганьбою великою виганяли з монастиря* (Мик., II, 1958, 293); // Уживається як лайливе слово. *— Голівонько моя бідна! Карбованця? А щоб ти лоп* [лопнув], *окаянний, щоб ти не дочекав вечора, чорте кривий!* (Коцюб., I, 1955, 443); *— До нього оце приходив один ірод, окаянний чоловік* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 143).

2. *розм., рідко.* Дуже поганий, неприємний у якому-небудь відношенні. *Завірюха кидала у віконця сніжні буруни, і окаянний вітер надривався в димарі, гудів і лютував* (Донч., III, 1956, 129).

ОКЕА́Н, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Водний простір, що вкриває більшу частину земної кулі й поділяє суходіл на материки та острови. *Світовий океан займає величезні простори земної поверхні* (Наука.., 1, 1960, 24); *— Ну, куди тобі звідси: глянь, яка благодать!.. — Тиха, безбуряна заводь,— іронічно кидає Мамайчук.. — Для кого заводь, а для кого берег Світового океану* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // *одн. і мн.* Одна з чотирьох основних складових частин водного простору земної кулі, що розділяє материки. *Істома вирішив їхати до Данії хоч і далеким, але порівняно безпечним шляхом — Льодовитим океаном* (Видатні вітч. географи.., 1954, 5); *— Ішли ми з Веллінгтона на Новій Зеландії — до Ріо, цебто — з Великого до Атлантичного океану* (Ю. Янов., II, 1958, 85); *Стоячи на березі Тихого океану і дивлячись на захід, я згадував Україну* (Довж., I, 1958, 26); * У порівн. [Лицар:] *Ох, як би я охоче йшов на страту! Юрба шуміла б, наче океан* (Л. Укр., II, 1951, 186).

Повітря́ний (п'я́тий, голуби́й *і т. ін.*) **океа́н** — повітряний простір навколо землі; атмосфера. *Гордо і тільки десь-колись помахуючи розпластаними крилами, плавав яструб високо понад полонинами в лазуровім океані* (Фр., VI, 1951, 21).

2. *чого, який, перен.* Про щось безмежне, неосяжне. [Річард:] *Я, пливучи сюди, багато думав, то був великий океан думок...* (Л. Укр., III, 1952, 42); *Повний місяць, як матове сонце, осявав океан хребтів* (Гончар, III, 1959, 124); *Навколо хвилювався пшеничний океан* (Донч., VI, 1957, 40).

ОКЕАНІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **океа́нський.** *Ще б хоч один-однісінький раз відчути себе серед просторів океанічних...* (Гончар, Тронка, 1963, 214); *Океанічна течія; Океанічні тварини.*

Океані́чний клі́мат — те саме, що **Морськи́й клі́мат** (*див.* **морськи́й**). *Клімат Нової Зеландії океанічний, вологий, на півночі — помірно теплий, на півдні — холодніший* (Посібник з зоогеогр., 1956, 11); **Океані́чні острови́** — острови, які ніколи не мали зв'язку з материком, а виникли в результаті росту коралових рифів або внаслідок вулканічної діяльності.

ОКЕА́ННИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **океа́нський.** *Я закоханий в синь океанну* (Сос., II, 1958, 12); *Це той степ, ..де природа розмахнулася широко, щедро, з океанним розмахом...* (Гончар, Тронка, 1963, 26); *Вся Гавана, Як рівнина океанна, Непорушна, супокійна, Та яка в ній сила рвійна* (Павл., Пальм. віть, 1962, 36).

ОКЕАНО́ГРАФ, а, *ч.* Фахівець з океанографії. *Він мчав повз осяяні місячним світлом будинки, де спали його товариші — кліматологи і грунтознавці, кібероператори і метеорологи, агрономи і океанографи* (Наука.., 5, 1963, 61).

ОКЕАНОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до океанографії. *Він* [М. В. Ломоносов] *пропонував.., щоб росіяни першими зробили океанографічні, метеорологічні, астрономічні та магнетичні дослідження в високих широтах Арктики* (Видатні вітч. географи.., 1954, 41).

ОКЕАНОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Одна з океанологічних наук, яка вивчає форму, розміри та глибини океанів і морів, характер їхніх берегів, будову дна, рух води, її хімічні властивості тощо. *Наука, що зветься океанографією, виникла дуже давно.. Першу спробу науково пояснити причини виникнення хвиль зробив Леонардо да Вінчі* (Наука.., 7, 1964, 18).

ОКЕАНО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з океанології. *Завдяки дослідженням біологів і океанологів визначилась певна залежність переміщення китів не тільки від наявності їжі, але й від положення кромки криги, атмосферного впливу і напряму вітрів* (Наука.., 6, 1958, 59).

ОКЕАНОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до океанології. *Експедиція поділяється на дві основні групи — берегову, що визначає самий континент Антарктиди, і морську, що провадить океанологічні дослідження* (Наука.., 9, 1956, 1).

ОКЕАНОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Комплекс наук, що вивчають фізичні, хімічні, геологічні, біологічні та ін. процеси і явища, які відбуваються в Світовому океані. *Працівники вісімнадцяти наукових закладів день у день провадять.. дослідження в галузях океанології, метеорології, полярного сяйва, метеорної астрономії* (Наука.., 2, 1959, 21).

ОКЕА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **океа́н** 1. *Один з останніх його рейсів був винятковим.. Дно океанське вивчали* (Гончар, Тронка, 1963, 198); *Океанські течії, які несуть з собою величезну кількість тепла або холоду і визначають клімат великих територій, характеризуються сталістю і вивчені порівняно добре* (Наука.., 10, 1965, 11); *Поблизу Севастополя, в чудовій природній затоці Чорного моря — Камишовій бухті йде будівництво потужної бази океанського рибальства* (Рад. Укр., 27. IV 1961, 3); // Признач. для плавання по океану. *Величезний океанський пароплав, увесь білий, як лебідь, стояв за кам'яним парапетом* (Панч, Ерік.., 1950, 18); *Вона закінчить інститут, теж будуватиме кораблі, може, й величезні океанські лайнери* (Собко, Матв. затока, 1962, 37).

ОКИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКИ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех., перев. з словами* зором, поглядом, очима *і т. ін.* Оглядати, обдивлятися. *Хлопці.. вийшли з зали, окидаючи її скоса очима* (Н.-Лев., I, 1956, 337); *Нагорний окинув безмірне, всіяне зорями плесо і чомусь зітхнув* (Стельмах, I, 1962, 458); *Окину бувало оком оте поле — здавалось би: що в ньому за зміна?.. А очі на неї інакше вже дивляться, бо не панська вона тепер, а наша, народна* (Мур., Бук. повість, 1959, 127); *Знайомлячись, скульптор окинув дівчину гострим поглядом* (Гончар, Новели, 1954, 90).

◇ **Окида́ти (оки́нути) ду́мкою** — думати, обдумувати. *Спокійно окинув думкою: — Ні, тепер уже ніщо не стане на заваді...* (Вас., II, 1959, 101); **Скі́льки о́ком оки́неш** *див.* **о́ко**^{1}.

ОКИ́НУТИ *див.* **окида́ти.**

ОКИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКИПІ́ТИ**, плю́, пи́ш, *док.* Те саме, що **обкипа́ти.** *Що нагаєчка та дротяночка Із кілочка не спада, Гей, тонка біла моя сорочечка Щодня кров'ю окипа* (Нар. лірика, 1956, 299).

◇ **Се́рце (се́рденько) окипа́є (окипі́ло) кро́в'ю** (**смоло́ю** *і т. ін.*) — те саме, що **Се́рце обкипа́є (обкипі́ло) кро́в'ю** (*див.* **обкипа́ти**). *Окипає моє серденько та* *гарячою кров'ю* (Чуб., V, 1874, 448); *Вовгуру охоплює розпач сліпа, І серце смолою йому окипа* (Стар., Поет. тв., 1958, 218).

ОКИПІ́ТИ *див.* **окипа́ти.**

ОКИРКО́ВКА, и, *ж., буд., рідко.* Дія за знач. **окиркува́ти, окирко́вувати.**

ОКИРКО́ВУВАННЯ, я, *с., буд.* Дія за знач. **окирко́вувати.**

ОКИРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОКИРКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., буд.* Обколювати, обрубувати, оббивати киркою поверхню чого-небудь.

О́КИС, у, *ч., хім.* Вид окислу з середнім ступенем окислення речовини (на відміну від закису і перекису). *Окис калію; Окис сланцю.*

ОКИСА́ННЯ, я, *с., хім.* Дія за знач. **окиса́ти.**

ОКИСА́ТИ, а́є, *недок.,* **ОКИ́СНУТИ,** не, *док., хім.* Утворювати окис.

О́КИСЕЛ, слу, *ч.* Сполука хімічного елемента з киснем; оксид. *Надмір кисню веде до утворення вільних окислів заліза* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 10).

ОКИ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окисли́ти;** // *у знач. прикм. Необхідно .. розв'язати питання про збагачення окислених залізних руд у виробничих масштабах* (Наука.., 5, 1956, 4).

ОКИ́СЛЕННЯ, я, *с., хім.* Сполучення якої-небудь речовини з киснем; оксидація. *Реакція приєднання кисню до якої-небудь речовини належить до числа реакцій окислення* (Хімія, 7, 1956, 34).

ОКИСЛИ́ТИ *див.* **окисля́ти.**

ОКИСЛИ́ТИСЯ *див.* **окисля́тися.**

ОКИ́СЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *хім.* Пов'язаний з окислюванням. *Лікування чистим повітрям, особливо при вдиханні збагаченого кисню.., стимулює окислювальні процеси* (Наука.., 9, 1956, 18); *Окислювальні властивості; Окислювальний період.*

ОКИ́СЛЮВАННЯ, я, *с., хім.* Те саме, що **оки́слення.** *Інсулін сприятливо впливає на процес окислювання, тобто активує тканинне дихання, що є основним джерелом енергії в організмі* (Наука.., 8, 1959, 33).

ОКИ́СЛЮВАТИ *див.* **окисля́ти.**

ОКИ́СЛЮВАТИСЯ *див.* **окисля́тися.**

ОКИ́СЛЮВАЧ, а, *ч., хім.* Речовина, що окислює або сприяє окисленню; оксидатор. *Фтор — прекрасний окислювач ракетного рідкого палива* (Знання.., 3, 1965, 4).

ОКИСЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОКИ́СЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОКИСЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. *хім.* Піддавати окисленню; оксидувати. *Кисень, який вдихають тварини, розчиняється в їх крові, розноситься по всьому тілу і окислює органічні речовини* (Хімія, 7, 1956, 34); *Розчини окисників.. розчиняють сульфіди, окислюючи їх* (Вісник АН, 3, 1971, 81).

2. *рідко.* Робити що-небудь кислим (про їжу, напої). *Ви починаєте серйозно придивлятися до архітектури їдальні, яка дійсно так таємничо окисляє, пережарює, пересолює, жує все, що до неї потрапляє...* (Довж., III, 1960, 428).

ОКИСЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ОКИ́СЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **ОКИСЛИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., хім.* 1. Ставати окисленим; сполучатися з киснем; оксидуватися. *На повітрі білий фосфор повільно окисляється навіть при звичайній температурі* (Хімія, 9, 1956, 92); *Коли яка-небудь речовина сполучається з киснем, кажуть, що вона окислюється* (Уроки.. хіміка, 1956, 22); — *Окислився метал. Зазеленіла мідь. Пурпурова емаль лиш де-не-де вціліла* (Бажан, Вибр., 1940, 103).

2. *тільки недок.* Пас. до **окисля́ти, оки́слювати.**

ОКИ́СНЕННЯ, я, *с., хім.* Те саме, що **оки́слення.** *Для реактивних двигунів потрібні жаротривкі матеріали, які були б витривалі при високих температурах і не псувалися б від окиснення* (Наука.., 9, 1956, 5); *На повітрі очищені бульби* [картоплі] *темніють, пояснюється це окисненням речовини — тирозину, який міститься в них* (Овоч., 1956, 255).

ОКИСНИ́Й, а́, е́, *хім.* Те саме, що **оки́слювальний.** *Окисний процес; Окисний режим; Окисна система.*

ОКИСНИ́К, а́, *ч., хім.* Те саме, що **оки́слювач.** *Двокисень селену виконує роль окисника в органічних реакціях* (Наука.., 10, 1958, 15).

ОКИ́СНУТИ *див.* **окиса́ти.**

ОКІ́Л^1, око́лу, *ч.* 1. *розм.* Навколишня місцевість; околиця. *Не сумуй, що листя Сиплеться додолу: Знов зазеленіє По всьому околу* (Граб., I, 1959, 219); *З розмов, з чуток, з усіх ознак Дізнався посланий козак, Що виряджив на цей окіл Свої роз'їзди Радзівілл* (Бажан, Роки, 1957, 236); *Не топтати уже ніколи Надорельського рясту їм... І зостався в усім околі Із ровесників сам Охрім!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 61).

2. *рідко.* Оточення, товариство. *Їй здавалось, що для неї вже починається якесь інше життя і що вона чужа сьому околові* (Л. Укр., III, 1952, 506).

3. *діал.* Постава, зовнішній вигляд. *Матня одрізнявся од усього товариства й норовом, і околом. Який завтовшки, такий завбільшки* (Мирний, I, 1949, 260).

4. *зах., іст.* Округ. *Прихожі мужчини — були то селяни в строю, який носять бойки стрийського і станіславського околу* (Фр., VIII, 1952, 321).

5. *діал.* Кільцеподібна огорожа з кілків. *Де вітряків окіл крилатий Бендери мов обгородив.., Там видно цегли ворох цілий* (Греб., I, 1957, 121).

ОКІ́Л^2, *рідко.* 1. *присл.* Навкруги, навколо, довкола. *Смольний — штаб повстання й революції — давав себе відчувати за багато кварталів окіл* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 310).

2. *прийм., з род. в.* Уживається при вказуванні на розміщення кого-, чого-небудь навколо когось, чогось. *Він знав, що окіл нього тільки муровані стіни, тільки кам'яна підлога* (Ткач, Жди.., 1959, 34); *Цвірінчали горобці, дружно, стайно метушилися окіл подвір'я в старих грушах* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 152).

ОКІ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до околу *(див.* **окіл**^{1} 1). *Все жіноцтво з сел окільних До Хуана поспішало* (Сам., I, 1958, 254).

ОКІЛЬЦЮВА́ТИ *див.* **окільцьо́вувати.**

ОКІЛЬЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окільцюва́ти.** *Між ученими всіх країн існує домовленість, що кожне знайдене кільце має бути повернуте в країну, де була окільцьована пташка* (Веч. Київ, 26.III 1958, 2).

ОКІЛЬЦЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **окільцьо́вувати.**

ОКІЛЬЦЬО́ВУВАТИ, вую, вуєш, *недок.,* **ОКІЛЬЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех.* 1. Оточувати кільцем, у вигляді кільця що-небудь.

2. *спец.* Робити кругове обмазування дерев спеціальним розчином для захисту їх від шкідників.

3. *спец.* Знімати кільце кори з дерева або насаджувати на нього дротяні кільця для затримання його росту.

4. *спец.* Закріплювати мічені кільця на лапи птахів, хвости риб і т. ін. для дослідження їх міграції, встановлення віку тощо. *Білоруський дослідник Олександр Курсков, який окільцював понад тисячу летючих мишей.., переконався, що рукокрилих не можна вважати домосідами* (Веч. Київ, 2.II 1968, 4).

ОКІЛЬЦЬО́ВУВАТИСЯ, вується, *недок., спец.* Пас. до **окільцьо́вувати** 2—4.

ОКІ́П *див.* **око́п.**

ОКІ́ПОК, пка, *ч.* Невелика копа; полукіпок.

ОКІ́ПЧИК *див.* **око́пчик.**

О́КІСНИЙ, а, е. Прикм. до **о́кіст.**

ОКІ́СНИЙ, а, е. Прикм. до **окі́стя.**

О́КІСТ, о́косту, *ч.* Частина туші тварини — лопатка або стегно. *Разом з двома своїми товаришами увійшов* [матрос] *нежданo в хату.., поклав на лаву великий окіст телятини* (Чаб., Шляхами.., 1961, 93); // Висолене і закопчене свиняче стегно; шинка. *Капрал вийшов і за хвилину знов увійшов, поклавши на стіл шматок селянського окосту* (Досв., Вибр., 1959, 181).

ОКІ́СТЯ, я, *с.* Сполучнотканинна оболонка, що покриває зовнішню поверхню кісток у хребетних тварин і людини. *Поверхня кісток вкрита тонкою оболонкою — окістям* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 21).

ОКІ́Т, око́ту, *ч.* Роди в овець, кіз, котячих та деяких інших ссавців. *Антон встиг побувати і в кошарі та дізнатися, що вже розпочався окіт овець* (Чорн., Потік.., 1956, 291); // Одноразовий приплід однієї тварини або групи тварин. — *Таке вродилось* [ягня], *та ще й не одне: троє таких калічок в сьогорічному окоті...* (Гончар, Тронка, 1963, 6).

ОКІЯ́Н, у, *ч.*, *фольк.* Океан. — *Коли їхати все вище й вище, буде Оковський ліс, далі Волок, Заволоччя, ще далі Верхні землі, Новгород і крижаний окіян* (Скл., Святослав, 1959, 43).

ОКЛА́Д, у, *ч.* 1. Розмір регулярної грошової винагороди за виконувану роботу, встановлений у відповідності до посади, кваліфікації і т. ін.; заробітна плата, що видається за виконувану роботу. *Дивуватися було з чого. Коли це добровільно людина в професорському званні погоджується на нижчий ступінь та й ще з нижчим окладом плати?* (Рибак, Час.., 1960, 131); *У зв'язку з упорядкуванням заробітної плати запроваджуються нова тарифна система і схема посадових окладів* (Ком. Укр., 11, 1960, 84).

2. *іст.* Грошовий податок. *Переважна більшість українських золотарів походила з міщан.., вони мали власні будинки, часто на магістратській або монастирській землі, за що сплачували «оклад»* (Укр. золотарство, 1970, 20).

3. *мисл.* Оточення звіра на полюванні. *Трофеї мисливців виявилися солідними — чотири забитих вовки. Але іншим вдалося вирватись з окладу* (Веч. Київ, 30. XII 1966, 3); // Лінія оточення звіра, що позначається якими-небудь мітками (прапорцями, гілками і т. ін.).

4. Металеве покриття, оздоблення на образах і т. ін. *В цей період* [друга половина XVII ст.], *наприклад, оклади (прикраси) ікон густо покриваються чіткими формами рослинного орнаменту, пишно розшивається квітами церковний одяг* (Матеріали з етногр.., 1956, 36).

5. *діал.* Компрес. *Успокоївся душевно панотець обіцянкою їмості, що вона йому на вечір злагодить зимний оклад до ноги* (Март., Тв., 1954, 235).

6. *діал.* Лишок. *Від часу, як Юра розстався з сином і записався Мошкові, минув уже рік з окладом* (Фр., IV, 1950, 409).

ОКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех.* Те саме, що **обклада́ти** 4. *Козак бере* [лінивця] *за чуприну, давай його окладати гарапником,— а все наказував не лежати, а іти на роботу* (Україна.., I, 1960, 232).

ОКЛАДНИ́Й, а́, е́. Стос. до окладу (у 1—4 знач.). *Окладне страхування; Окладна ікона.*

ОКЛА́ДНИК, а, *ч.*, *іст.* Той, хто обкладає податком. *Різноманітність розцінок податків давала змогу окладникам оподатковувати на свій розсуд та зловживати своїм службовим становищем* (Нар. тв. та етн., 3, 1958, 109).

ОКЛЕ́ЇТИ *див.* **окле́ювати.**

ОКЛЕПА́ТИ *див.* **окле́пувати.**

ОКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКЛЕПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **обко́вувати** 1.

2. *перен.*, *розм.* Зводити наклеп на кого-небудь. [Руфін:] *Кріспін її навмисне оклепав, щоб здихатись* (Л. Укр., II, 1951, 368).

ОКЛЕ́ЦЬКУВАТИЙ, а, е, *діал.* 1. Невисокий, але кремезний; присадкуватий (про людину). *Оклецькуватий писар з якутів зітхав, протираючи очі* (Граб., III, 1960, 92).

2. Короткий і товстий. *Оклецькуватий палець.*

ОКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **окле́ювати.** *Висушування під пресом значно зменшує жолоблення. Іншим способом, що дає змогу зменшити жолоблення виробів, є оклеювання картону папером водночас з двох боків* (Гурток «Уміли руки..», 1955, 27).

ОКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКЛЕ́ЇТИ**, е́ю, е́їш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обкле́ювати** 1. *Горіх дає дуже цінну деревину.. Використовують її для коштовних меблів, оклеюючи фанерою вироби з деревини інших порід* (Колг. Укр., 9, 1960, 37); *Ніна Федорівна набрала з нього* [джерела] *води повну пляшку, оклеїла її етикеткою і вклала в рюкзак, наче якийсь скарб* (Гончар, I, 1954, 537).

ОКЛИ́ГАТИ *див.* **окли́гувати.**

ОКЛИ́ГНУТИ *див.* **окли́гувати.**

ОКЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКЛИ́ГАТИ**, аю, аєш *і* **ОКЛИ́ГНУТИ**, ну, неш, *док.*, *розм.* Одужувати, здоровішати. *Параска потроху окличувала, та дуже помалу.. Дома ледве чапала по хаті* (Гр., II, 1963, 435); *В госпіталь його* [Спартака] *привезли контуженим, і він тепер тільки окличував після контузії* (Гончар, Людина.., 1960, 196); *Марцся, попоївши, хоч і трохи окличала, та все ж виглядала дуже жалюгідно* (Вільде, Сестри.., 1958, 552); *І не квапсь, не рятуй,— Ні, вже не окличну, Таки вмру* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 156).

О́КЛИК, у, *ч.* 1. Вигук, поклик, звертання, яким привертають чию-небудь увагу. — *Сержант Орлюк!* — *почув він генералів оклик, коли вже причинив двері* (Довж., I, 1958, 309); *На його оклик вийшла молода козачка років двадцяти восьми* (Тют., Вир, 1964, 469); * Образно. *Повна емансипація особи автора з рамок схоластики, повний розрив з усяким шаблоном..— се характерний, пануючий оклик наших часів* (Фр., XVI, 1955, 249).

2. Голосний вигук, викрик, що виражає які-небудь почуття. *Не ревіли роги, не лунали веселі оклики по тій новій побіді* (Фр., VI, 1951, 16); *З майдану доносилися крики дружинників. У цих окликах звучало спершу здивування, потім жаль, а вкінці лютість, гнів, жадоба помсти* (Оп., Іду.., 1958, 86); *Першу хвилину вони розглядали один одного, вигукуючи односкладові оклики* (Коп., Лейтенанти, 1947, 168).

3. *перен.* Рух, жест і т. ін., яким привертають чию-небудь увагу. *Німий оклик одними очима не забарився перейти в нестямну бурю крику* (Мирний, III, 1954, 273).

ОКЛИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оклика́ти.** *Окликаний гетьманом Богун підвівся* (Кач., II, 1958, 429).

ОКЛИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оклика́ти.**

ОКЛИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКЛИ́КНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *перех.* Називати кого-небудь на ім'я або покликом привертати до себе його увагу. — *Христе! Христино!* — *сіпаючи за подушку, оклика Свирид* (Мирний, III, 1954, 237); *Мама, окликаючи Юру, пройшла до кухні* (Смолич, II, 1958, 77); *Орися окликнула свою подругу, але остання не поворухнулась навіть* (Стар., Облога.., 1961, 77).

2. *неперех.*, *церк.* Оголошувати, оглашати.

ОКЛИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОКЛИ́КНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.*, *розм.* 1. Відповідати на поклик, звертання; відзиватися, відгукуватися.— *Чи тут є* *хто? — відхиляючи двері в курінь, спитався один з товариства. Звідти не окликався ніхто* (Мирний, I, 1954, 348); // *перен.* Відповідати на певну дію тією самою або іншою дією. *Приголомшені ударом артилерії, вони* [фашисти] *не скоро опам'яталися. Де-не-де стали окликатися ожилими кулеметами* (Гончар, III, 1959, 219); // Подавати голос, обзиватися. *—Наострю слух твій, щоб, як окликнуся, Ти чув мій голос, наче грім у хмар* (Фр., XIII, 1954, 324); // Давати знати, нагадувати про себе чим-небудь. *Не стріляти він не міг — він мусив стріляти.. і тільки пострілами міг він окликнутись до живих, дати їм знати про себе, що він є, існує, живе* (Гончар, III, 1959, 110).

2. *до кого.* Говорити, звертатися до кого-небудь. *Наперед сей* [Палінур] *схаменувся І до Нептуна окликнувся: «А що ти робиш, пан Нептун!»* (Котл., I, 1952, 87).

3. Звучати луною; відлунюватися. *І не розходилась та пісня по світу, не окликалася луною в лузі, як соловейкова; а, як важкий камінь, налягала на душу* (Мирний, II, 1954, 42); *На лісозаводі протяжно гудів гудок: гу-у... і розкотисто окликався в горах: ов-ов!* (Чорн., Потік.., 1956, 217).

ОКЛИ́КНУТИ *див.* **окликáти.**

ОКЛИ́КНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оклúкнути.**

ОКЛИ́КНУТИСЯ *див.* **окликáтися.**

ОКЛИНЦЮВÁТИ *див.* **оклинцьóвувати.**

ОКЛИНЦЬÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКЛИНЦЮВÁТИ,** юю, юєш, *док., перех.* Набивати на стіну кілочки, клинці перед тим, як її обвальковувати. *Оклинцювати хату.*

ОКЛИ́ЧНИЙ, а, е. Який виражає оклик. *На письмі закінчені висловлювання — фрази відділяються крапкою, знаком оклику, знаком питання. Ці розділові знаки відповідають стверджуючій, окличній, питальній інтонаціям* (Худ. чит.., 1955, 115).

△ **Оклúчне рéчення** — речення, яке виражає емоціонально-вольові прояви того, хто говорить, і вимовляється з підвищеною інтонацією.

ОКЛИ́ЧНИК, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **оповíсник.** *Бенкет великий готується в царських палатах. Все прибране, все скінчене, окличники оббігали весь Рим, гукаючи запросини цісарської* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 200); *Стріла бранців сумнозвісна Кафа лементом окличників купецьких* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 573).

ОКЛУ́НОК, нка, *ч.* Те саме, що **клýнок.** *Баба з великим оклунком на плечах поспішає. За нею плентається хлопчик, теж з оклунком* (Вас., Незібр. тв., 1941, 226); *Найближчої неділі випросив у матері оклунок проса, звалив його на плечі, поніс у Валки на базар* (Минко, Моя Минківка, 1962, 94); * У порівн. *Остапа в'язали, Мов оклунок, сердешного На коника клали* (Морд., I, 1958, 544).

ОКЛЮДÓВАНИЙ, а, е, *хім.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оклюдувáти.** *Вільний кисень також.. розчинений або оклюдований в снігах та льодах* (Вибр. праці Вернадського, 1969, 147).

ОКЛЮДУВÁТИ, ýє, *недок. і док., перех., хім.* Поглинати гази; здійснювати оклюзію (у 1 знач.).

ОКЛЮДУВÁТИСЯ, ýється, *недок., хім.* Пас. до **оклюдувáти.**

ОКЛЮ́ЗІЯ, ї, *ж.* 1. *хім.* Поглинання газів мікроскопічними порожнинами в металах, мінералах і т. ін.

2. *мед.* Співвідношення зубів верхньої та нижньої щелепи у зімкненому стані; прикус.

ОКЛЯКÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОКЛЯ́КНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Втрачати рухомість, чутливість від холоду або перенапруження (про кінцівки); заклякати, дубіти. *Ноги оклякли.*

2. *перен.* Ставати нерухомим (від подиву, страху і т. ін.); завмирати, ціпеніти.

3. *діал.* Ставати на коліна. *Зоставшись сама, Мася взяла польську книжку, оклякнула і почала вичитувати польські молитви* (Свидн., Люборацькі, 1955, 87).

ОКЛЯ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **окля́кнути.** *Христя увійшла в хату обмерзла, оклякла* (Мирний, III, 1954, 398).

ОКЛЯ́КНУТИ *див.* **оклякáти.**

ÓКО^1, а, *с.* (*мн.* **óчі**, *рідко* **вíчі**, очéй —*перев. з прийм.* у). 1. Орган зору у людини, всіх хребетних та деяких безхребетних тварин. *Я не нездужаю, нівроку, А щось такеє бачить око, І серце жде чогось* (Шевч., II, 1953, 288); *Праве око лукаво дивилось з-під піднятого трохи повіка на купку мідяних грошей* (Коцюб., II, 1955, 352); *Ще сонце спить, ще пролісок не квітне. Та березня проміння непомітне В дівочих одбивається очах* (Рильський, I, 1960, 283); // Те саме, що **пóгляд.** *Я подавала їй квіти, і листя, й трави — і з рук її не зводила очей* (Л. Укр., I, 1951, 186); *Гайсин провів їх очима* (Панч, На калин. мості, 1965, 158); *На вулиці ніде було розгулятися оку. Погляд упирався в протилежні будинки, такі самі, як і той, що в ньому мешкав Кукулик* (Загреб., День.., 1964, 13).

△ **Акомодáція очéй (óка)** *див.* **акомодáція; Волóве óко** *див.* **волóвий; Ворóняче óко** *див.* **ворóнячий; Павúне óко** *див.* **павúний.**

◇**Аж íскри з очéй посúпались** *див.* **íскра; Бáчити на влáсні óчі** *див.* **бáчити; Берегтú (оберігáти, пильнувáти, хоронúти** *і т. ін.*)**, як óка [в голові́, лóбі] (як зінúцю óка, як óко** *і т. ін.*); *заст.* **Пáче óка берегтú (стерегтú** *і т. ін.*) — пильно оберігати, старанно доглядати, охороняти кого-, що-небудь.— *Буду,— каже* [Василь],— *тебе, моя зозуленько, як ока берегти* (Кв.-Осн., II, 1956, 47); — *Та ще й повдавались* [дочки] *в матір: усі чепурні, шанують одежу, усі глядять одежини, як ока в лобі* (Н.-Лев., I, 1956, 121); [Домаха:] *Тепер господь повернув мені тебе, визволив з ями, то я тебе, голубе мій, хоронитиму, як зіницю в оці; адже мене ти не кинеш?* (Стар., Вибр., 1959, 339); — *Перемога залежить від проходів крізь Балкани. Тому пильнуй їх, як ока в голові* (Оп., Іду.., 1958, 80); *Не перший рік лісок цей пану Я паче ока стережу* (Манж., Тв., 1955, 123); **Бúте óко** *у кого* — хтось настільки досвідчений, що вміє відразу помічати, визначати що-небудь. *Катя Шубіна багато чого перебачила в цій закордонній стороні, бачила біженців, полонених, невільників, у неї виробилось бите око й вірна реакція на все* (Ю. Янов., I, 1958, 403); **Бúти в óчі (у вíчі)** *див.* **бúти; Бíсики (бíсик) в очáх (в óці) [грáють (грáє** *і т. ін.*)] *див.* **бíсик; Блúмати (блúмнути, клíпати, клíпнути, лýпати, лýпнути** *і т. ін.*) **очúма:** а) безтямно раз у раз розкривати і закривати очі від подиву, розгубленості, ніяковості і т. ін. *Я бачив, як Ляський блимав ніяково очима і стенав плечима* (Досв., Вибр., 1959, 109); *Бідні селянські хлопці безпорадно кліпали очима, холодіючи з жаху* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 450); *Оверко з великим зусиллям пробудився, безтямно лупав очима* (Горд., II, 1959, 151); б) мовчати, нічого не розуміючи або не знаючи, що відповісти. *Зміркувавши, що Юрко тільки кліпає очима, Луць пояснив йому справу* (Козл., Ю. Крук, 1957, 376); *А все не важиться він бабусю налаяти; лупа очима та кашляє, та ходить,— не знає, що вже йому й робити* (Вовчок, I, 1955, 122); в) дивитися, поглядати. *Гидкий отой корчмар усе лупає на неї гострими очима, наче хоче її просвердлити ними* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 11); *Левко.. лупнув очима на Юрка і, байдужий до сміху молоді, підвівся з санок* (Стельмах, I, 1962, 62); г) (*тільки недок.*) ніяково почувати себе перед ким-небудь, відчувати сором, докори сумління і т. ін. перед кимось за що-небудь. *Батько помовчав трохи, далі промовив: — Ну,* *що ж, спасибі, сину: дуже приємно було батькові лупати очима* (Головко, II, 1957, 252); — *Чорти б їх побрали,— невідомо кого лаяв Коляда,— а тепер мені лупай очима* (Зар., На.. світі, 1967, 134); д) *(кому, на кого)* подавати кому-небудь знаки очима; показувати на кого-небудь очима. — *Панич тут ззаду їх лупа на мене очима: нічого, мов, нічого, тільки не признавайся* (Мирний, III, 1954, 170); е) сидіти без діла. [Голос:] *А ми тим часом що робити маєм?* [Голос *(іронічно):*] *Очима лупати!* (Л. Укр., II, 1951, 537); — *Хоч би зенітку дали,— знову порушив мовчання Таранець. — Сидимо, як кроти, в норі та очима лупаємо* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 15); **Бли́мнути очи́ма** *див.* **бли́мнути; Бли́скати очи́ма (о́ком)** *див.* **бли́скати; Блуди́ти очи́ма** *див.* **блуди́ти**^{1}; **Блука́ти очи́ма** *див.* **блука́ти; Бра́ти (взя́ти) на [пи́льне] о́ко** *кого* — пильно стежити за ким-небудь. *Вже на перших порах учителювання Васильченка беруть на пильне око* (Рад. Укр., 8.І 1964, 3); **Бра́ти о́чі на (в) се́бе** *див.* **бра́ти; Вбира́ти очи́ма (в о́чі)** *див.* **вбира́ти**^{1}; **Вбира́ти о́чі** *див.* **вбира́ти**^{1}; **Верті́тися пе́ред очи́ма** *див.* **верті́тися; Весели́ти о́ко (о́чі)** *див.* **весели́ти; Вибива́ти о́чі** *див.* **вибива́ти; Ви́брати о́чі** *див.* **вибира́ти; Ви́валити о́чі** *див.* **вива́лювати; Ви́вело о́чі** *див.* **виво́дити**^{1}; **Виверта́ти о́чі** *див.* **виверта́ти; Ви́глядіти о́чі** *див.* **вигляда́ти**^{2}; **Ви́дивити о́чі** *див.* **ви́дивити; Ви́дивитися о́чі** *див.* **видивля́тися; Виїда́ти о́чі** *див.* **виїда́ти; Вийма́ти (ви́йняти) о́чі** *див.* **вийма́ти; Вимі́рювати (ви́міряти) на о́ко (очи́ма)** *див.* **вимі́рювати; Випива́ти (ви́пити) о́чі** *див.* **випива́ти; Випіка́ння оче́й** *див.* **випіка́ння; Випіка́ти о́чі** *див.* **випіка́ти; Випла́кувати (ви́плакати) о́чі** *див.* **випла́кувати; Ви́рости в оча́х** *див.* **вироста́ти; Від (од) лю́дсько́го (чужо́го) о́ка; Від лю́дськи́х оче́й** — від погляду чужих, сторонніх людей. *На високих білих стінах дворів, що ховали од людського ока жінок, спочивали галуззя жердель та горіхів* (Коцюб., II, 1955, 123); *Тодір кидає чобітки під запічок, ногою засовує їх подалі від людського ока* (Стельмах, I, 1962, 209); — *Чом я не зосталась у матері! Мене б мати сховала од людських очей* (Н.-Лев., II, 1956, 88); **Відво́дити (відвести́) о́чі** *див.* **відво́дити; Відкрива́ти (відкри́ти) о́чі** *див.* **відкрива́ти; Відкрива́ються (відкри́лися) о́чі** *див.* **відкрива́тися; Відрива́ти (відірва́ти) о́чі** *див.* **відрива́ти**^{1}; **Вли́пнути очи́ма** *див.* **влипа́ти; Води́ти очи́ма** *див.* **води́ти; В о́ко взя́ти** *кого, що* — почати спостерігати за ким-, чим-небудь. — *А вам, чоловіче, треба того Воза на небі в око взяти. Коли дишель Воза в землю похилиться — ото вам і ховатися час,— благословлятиметься на день* (Ю. Янов., I, 1954, 73); **В оча́х жовті́є (пожо́вкло, темні́є, потемні́ло, зелені́є, позелені́ло** *і т. ін.*) *у кого* — комусь стає погано, млосно від болю, втоми, слабості, хвилювання і т. ін. *Ївга стоїть, як дерев'яна, труситься, а в очах жовтіє* (Кв.-Осн., II, 1956, 273); *У Пилипка потемніло в очах, голова кругом заходила, у вухах дзвонило, мов у дзвони, гадки почали меркнути, зникати* (Мирний, IV, 1955, 304); *Тягне він здорову, важку баддю, повну води, а в очах аж позеленіє від великої натуги...* (Коцюб., I, 1955, 22); *Хай не подумають часом приятелі, що він уже й затягтися не вміє! І затягнувся так, що в очах позеленіло* (Гончар, Таврія.., 1957, 142); **В о́чі (у ві́чі) [смія́тися (говори́ти** *і т. ін.*)] — відкрито, відверто, неприховано; в присутності того, про кого йде мова, або звертаючись до нього. — *Йосипенко вже не в тій силі, що був,— шушукались дворові між собою, і не стали так падати біля його, як спершу падали. А Василь у вічі сміється: — А що, взяв?* (Мирний, IV, 1955, 182); *Я прилюдно і в очі назвав учинки тих добродіїв некультурністю, чим викликав на себе великий гнів* (Коцюб., III, 1956, 313); [Молодий хлопець:] *Чому ж ти їм не кинув просто в вічі, що і на їх ще прийде судний день?* (Л. Укр., II, 1951, 142); *Прозвали мене Мудрагелем; Павло Мудрагель та й годі! Звичайно, не в очі. Але мені байдуже!* (Март., Тв., 1954, 210); — *Таке безстидство в очі говорить* [о. Гервасій] *і ні крапельки не соромиться* (Стельмах, I, 1962, 518); **Впада́ти (впа́сти** *і т. ін.*) **в о́ко (в о́чі, у ві́чі)** *див.* **впада́ти**^{1}; **Впива́тися (впи́тися) очи́ма** *див.* **впива́тися**^{1}; **Впина́ти (вп'ясти́) о́чі** *див.* **впина́ти; Вража́ти о́ко (о́чі)** *див.* **вража́ти**^{1}; **Всевидю́ще (всевидю́че) о́ко** *див.* **всевидю́щий; Всеви́дяще (всеви́дяче) о́ко** *див.* **всеви́дящий; Встромля́ти (встро́млювати, встроми́ти) о́чі** *див.* **встромля́ти; Втопи́ти о́чі** *див.* **втопи́ти; В чоти́ри о́ка диви́тися (сте́жити** *і т. ін.*) — дуже пильно наглядати за ким-, чим-небудь. *Тепер уже для Марусі ясно було, що треба лиш вичекати спосібної хвилі й тікати. Але й Марусякові се було ясно, і він стежив за своєю попадею в чотири ока* (Хотк., II, 1966, 264); **Ге́дзики пуска́ти очи́ма** *кому, на кого* — те саме, що **Пуска́ти (посила́ти, роби́ти) бісики [о́ком (очи́ма)]** (*див.* **бісик**); **Глибо́кі о́чі** *див.* **глибо́кий; Гля́нути недо́брим о́ком** *див.* **недо́брий; Го́стре о́ко; Го́стрі о́чі** *у кого:* а) хтось має добрий зір. *Від адмірала заслужив окремої подяки старшина сигнальників Разуєв. Око у хлопця гостре, слух напрочуд тонкий* (Логв., Давні рани, 1961, 11); б) хтось надзвичайно спостережливий, кмітливий, уважний. *Невесело зустрів його Арсенал. Начальник заводу — полковник — мав гострі очі. Він пильний, безсердечний, засмиканий тривогою й страхом. — Хто ти?* (Довж., I, 1958, 42); **Гра́ти очи́ма** *див.* **гра́ти**^{2}; **Де́рти о́чі** *див.* **де́рти; Диви́тися (гля́нути** *і т. ін.*) **би́стрим о́ком** *див.* **би́стрий; Диви́тися (гля́нути** *і т. ін.*) **і́ншим (нови́м) о́ком; Диви́тися (гля́нути** *і т. ін.*) **і́ншими (нови́ми) очи́ма** *на кого — що* — ставитися до кого-, чого-небудь інакше; по-іншому оцінювати чиї-небудь дії, вчинки і т. ін. *Грицько тепер зовсім іншими очима дивився на людей: до багачів горнувся, а на голоту дивився згорда* (Мирний, I, 1949, 175); *Кілька розмов.. з селянами, потім те добро, що він людям робив, примусили й людей глянути на його іншим оком* (Гр., II, 1963, 75); *Брів* [Кирило] *серед жита і дивився новими очима.., як скипало молоде жито синім шумовинням колосся, як било хвилями у чорний ліс* (Коцюб., II, 1955, 211); *Тичину щоразу читаєш новими очима, і в цьому, власне, один із секретів довговічності усіх справді мистецьких творів* (Рад. літ-во, 7, 1967, 39); **Диви́тися (гля́нути, подиви́тися** *і т. ін.*) **пра́вді в о́чі (у ві́чі)** — тверезо оцінювати дійсний стан речей. *Він* [Ленін] *правді дивився у вічі, Нещадно він кривду разив І польські ряди робітничі Зближав до російських рядів* (Рильський, III, 1961, 115); — *Легше за все запевнити себе, що справи йдуть чудово. Важче — глянути правді у вічі* (Жур., Вел. розмова, 1955, 58); **Диви́тися (зазира́ти, загляда́ти, гля́нути** *і т. ін.*) **сме́рті (небезпе́ці) в о́чі (у ві́чі)** — бути близьким до смерті; перебувати в стані смертельної небезпеки. *Я вже смерті дивився у очі, слухав кроків її грізну мідь... Але серце спинитись не хоче, все у грудях моїх стукотить* (Сос., Близька далина, 1960, 177); *Будуть ночі в пожежах і дні, коли ти по сто разів зазиратимеш смерті у вічі* (Гончар, Людина.., 1960, 30); **Дим пуска́ти в о́чі** *див.* **дим; Для [лю́дськи́х (чужи́х** *і т. ін.*)] **оче́й; Для [лю́дсько́го (чужо́го** *і т. ін.*)] **о́ка; Про [лю́дське́ (чуже́** *і т. ін.*)] **о́ко; Про [лю́дські́ (чужі́** *і т. ін.*)] **о́чі:** а) для порядку, заради пристойності; для годиться. — *Ну! як доливай? Хіба я не долив? — промовив.. і підлив ще дві краплі* [горілки] *для людського ока* (Н.-Лев., II, 1956, 259); *І, як це не дивно, ніхто, навіть про людське око, в силу звичаю, не ойкав, не плакав, не виказував співчуття Даріям* (Іщук, Вербівчани, 1961, 161); *Тим часом Максим Кривоніс.. про чуже око одягся* *в свиту, зайшов до хати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 182); б) для створення певного враження, потрібної думки про кого-, що-небудь. [Шостак:] *Та як же так?.. Ти ж помер на засланні... І лист був...* [Кирило:] *То для людського ока, Матвію.. Так мені легше буде переховатися...* (Мам., Тв., 1962, 474); [Свояк:] *Та се ж про людське око тільки буде, не справді ж ти зламаєш віру* (Л. Укр., II, 1951, 483); *Сагайдачний гартував козацьке військо в боях та походах, але про око залишався вірний підданець короля Зігмунда* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 404); *Зборища.. ставали все людніші, стало вже тісно в хаті, перейшли тоді в школу. Щовечора збиралися до школи, про людські очі, ніби на співанку* (Головко, II, 1957, 257); **Доки́нути о́ком (очи́ма)** *див.* **докида́ти**²; **Забли́мати очи́ма** *див.* **забли́мати; Зав’яза́ти о́чі** *див.* **зав’я́зувати; Загляда́ти (зазира́ти, диви́тися** *і т. ін.*) **в о́чі (у ві́чі)** *кому* — підлещуватися до кого-небудь; запобігати перед ким-небудь. *Біля воріт фабрики товчуться люди.. Вони лагідно зазирають у вічі всім, хто впевнено ходить, хто твердо ставить ногу і високо несе голову* (Ю. Янов., II, 1958, 35); **Загорі́лися о́чі** *див.* **загорі́тися; Загра́ти очи́ма** *див.* **заграва́ти** ²; **Закида́ти (заки́нути) о́ком (очи́ма)** *на кого, рідко* — поглядати, звертати увагу на кого-небудь; помічати когось. *Хоть хто на неї ненароком Закине молодецьким оком, То так її і вподоба* (Котл., I, 1952, 165); **Зако́чувати (закоти́ти) о́чі [під лоб (ло́ба)]** *див.* **зако́чувати; Зако́чуються (зако́чувалися, закоти́лися) о́чі [під лоб (ло́ба)]** *див.* **зако́чуватися; За краси́ві о́чі** — тільки заради симпатії, незаслужено, ні за що.— *Є такі добрі люди, що чини за красиві очі роздають,— підморгнув до Чепіги Головатий* (Добр., Очак. розмир, 1965, 399); **Закрива́ти (закри́ти, заплю́щувати, заплю́щити, замика́ти, замкну́ти** *і т. ін.*) **о́чі:** а) *(тільки док.)* умерти. *Хіба ж ти не бачиш, яка я стара? Мені в домовину лягати пора. Як очі закрию, що буде з тобою?* (Греб., I, 1957, 87); —*Я все більше та більше ослабаю.. і що з тебе буде, як я замкну очі?..* (Коб., II, 1956, 14); б) *(тільки док., кому)* стулити повіки померлому. *Сиротина я безродний, десь загину в чужині. І ніхто очей холодних не закриє там мені* (Рудан., Тв., 1959, 107); *Он там.. мучилась одинока, як палець, вчителька і, коли б не старі матушка, не було б кому й очі закрити* (Коцюб., I, 1955, 311); *Коли погас огонь в очах співецьких, Вона закрила їх* [очі] *набожною рукою* (Л. Укр., I, 1951, 175); в) *(на що)* удавано, навмисне не помічати чого-небудь, не звертати уваги на щось. [Ольга:] *Я не можу бути тільки дружиною, та ще й такою, що на все закриває очі* (Корн., II, 1955, 133); *Гадають, певно, що він* [Дорощук] *заплющив очі на те шкідництво або й навіть потурав йому* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 198); *Одні естетики.. сміло замикають очі на дійсні факти* (Фр., XVI, 1955, 295); **Закри́тися плечи́ма й очи́ма** *див.* **закрива́тися; Закрути́тися в оча́х (пе́ред очи́ма)** *див.* **закрути́тися** ²; **Залива́ти (зали́ти) о́чі** *див.* **залива́ти; Зама́зувати (зама́зати) о́чі** *див.* **зама́зувати; Замерехті́ло в оча́х** *див.* **замерехті́ти; Зами́лювання оче́й** *див.* **зами́лювання; Зами́лювати (зами́лити) о́чі** *див.* **зами́лювати; Запа́сти в о́ко (у ві́чі)** *див.* **запада́ти; Заплюва́ти о́чі** *див.* **запльо́вувати; Заплю́щивши о́чі:** а) вдаючи, що нічого не бачить. *А все скажу таки: як хочеш, А ви їм жить не дасте, Бо ви для себе живете, Заплющивши письменні очі* (Шевч., II, 1953, 53); б) не роздумуючи, не сумніваючись. *Як же його вірить? Заплющивши очі?* (Шевч., II, 1953, 388); **Засвіти́ти очи́ма (о́ком)** *див.* **засві́чувати**¹; **Заслі́плювати (засліпи́ти) о́чі** *див.* **заслі́плювати; За́стувати (за́стити) о́чі** *див.* **за́стувати; Заступа́ти (заступи́ти) о́чі** *див.* **заступа́ти; Затри́мувати (затри́мати) о́чі** *див.* **затри́мувати; Затуля́ти (затули́ти) о́чі** *див.* **затуля́ти; Затума́нилося в оча́х** *див.* **затума́нюватися; Затума́нювати (затума́нити) о́чі** *див.* **затума́нювати; Захо́вувати (захова́ти) о́чі** *див.* **захо́вувати; Заходи́ло в оча́х** *див.* **заходи́ти; Захо́дити (зайти́) в о́чі** *див.* **захо́дити; Защемі́ли о́чі** *див.* **защемі́ти; Зверта́ти (зверну́ти) на се́бе о́чі** *див.* **зверта́ти; Зво́дити (звести́) о́чі:** а) *(на кого — що, куди)* спрямовувати погляд, дивитися куди-небудь. *Діти очі зводили розумні Назустріч розклубоченій імлі* (Рильський, II, 1960, 55); б) *(від кого — чого)* переставати дивитися куди-небудь. *Через який час зводить очі від роботи* [Ганна Вельцелівна]; *прислухається* (Л. Укр., IV, 1954, 220); **Зги́нути з о́ка (з оче́й)** — піти геть від кого-небудь; **Згуби́ти з оче́й** *див.* **згуби́ти; Згуби́ти о́чі** *див.* **згуби́ти; Зда́влювати (здави́ти) о́чі** *див.* **зда́влювати; Здійма́ти (здійня́ти,** *рідко* **зніма́ти, зня́ти, зно́сити, знести́) о́чі догори́ (уго́ру, до не́ба** *і т. ін.*)— дивитися, спрямовувати погляд угору. *Йосипенко щиро й прикро припадав до землі, здіймав очі угору, молився* (Мирний, IV, 1955, 193); *Я здіймаю очі до синього неба, засіяного золотими зірками* (Панч, На калин. мості, 1965, 316); *Вона стулила сухі губи і зняла очі до стелі* (Коцюб., II, 1955, 11); **Зи́зим о́ком диви́тися** *див.* **зи́зий; З [лихо́го (пога́ного** *і т. ін.*)] **о́ка; З [лихи́х (пога́них** *і т. ін.*)] **оче́й,** *етн.*— у забобонних уявленнях — від погляду поганих очей, який може зурочити, принести нещастя. *Явдоха узяла води, пошептала над нею, збризнула його* [сотника] *тою водою, далі злизала язиком хрест-нахрест через вид, щоб з очей чого не сталось* (Кв.-Осн., II, 1956, 202); *Матері ховали від неї малечу, а дядьки остерігалися, щоб чогось не трапилося коням чи волам «з ока»* (Стельмах, I, 1962, 638); — *Їхали в місто на нараду, можна сказати, справжнім героєм, а повернулись в такому стані. Чи не з лихого ока? — пробувала жартувати лікарка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 11); **Зміря́ти (змі́рювати, змі́ряти, змі́рити) очи́ма (о́ком)** *див.* **зміря́ти; Знахо́дити (знайти́) о́ком (очи́ма)** — бачити, помічати кого-, що-небудь; відшукувати поглядом. *Ярема спробував знайти очима того в мишастому костюмчику* (Загреб., Шепіт, 1966, 193); **Зни́зувати (зниза́ти) очи́ма** *див.* **зни́зувати** ¹; **Зника́ти (зни́кнути) з оче́й** — зникати з поля зору кого-небудь. *Бульдозер.. зникає з очей в куряві ..розритої траси* (Гончар, Тронка, 1963, 80); **Зніма́ти (зня́ти, здійма́ти, здійня́ти) о́чі:** а) *(з кого — чого)* переставати дивитися на кого-, що-небудь. *Сергій зняв очі з рівної поверхні води й обернувся назад* (Епік, Тв., 1958, 257); б) *(на кого — що)* починати дивитися на кого-, що-небудь. *Вона здіймає на мене очі, і в їх сірій безодні прискають на всі боки промінчики здивування і глуму* (Коцюб., II, 1955, 249); — *Не карайте його..,— ледве чутно вимовила Сюзанна, знімаючи сполохані очі на свого.. рицаря* (Ле, Україна, 1940, 115); **Зніма́ти (зня́ти) полу́ду (бі́льма** *і т. ін.*) **з оче́й** *чиїх див.* **зніма́ти; З п’я́них оче́й** — у стані сп’яніння, в нетверезому стані. *З п’яних очей він уявляв себе графом, великим начальником, що приїхав в тюрму, аби.. захистить арештантів од кривди* (Коцюб., II, 1955, 200); *З п’яних очей повінчався* [Охрім], *а коли оглядівся — поруч сиділа підстаркувата Хмелівна — хазяйська донька* (Речм., Весн. грози, 1961, 5); **Зупиня́ти (зупини́ти, спиня́ти, спини́ти) о́чі (о́ко)** *на кому — чому* — починати дивитися на кого-, що-небудь, розглядати кого-, що-небудь. — *Не може такого бути,— зупиняє* [Веремій] *повільні очі на круглому обличчі Бараболі* (Стельмах, II, 1962, 284); *Тимко ходив похмурий, скупився на ласку, і.. не раз зупиняв на Орисі полютілі черкеські очі* (Тют., Вир, 1964, 265); *Ніде ні садочка, ні квіток! Нема на чому спинить ока, нема на чому одпочити душі* (Н.-Лев., I, 1956, 50); **Зупиня́ти на собі́ о́чі (о́ко)** *див.* **зупиня́ти; І (й) на волосо́к (на хвили́нку, на**

хви́льку) о́ком не змигну́ти *див.* **змига́ти; [І] о́ком (очи́ма) не згля́диш (зогля́диш, згле́диш, зогле́диш)** *див.* **згля́діти; Ки́дати (ки́нути) о́ком (очи́ма)** — швидко поглядати на кого-, що-небудь. *Кидав усе оком* [Вініус] *на господиню* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 397); *Соломія приступила до столу і кинула очима на Романа. В неї очі неначе горіли* (Н.-Лев., VI, 1966, 345); **Ки́датися (ки́нутися) в о́чі (у ві́чі),** *рідко* — привертати чию-небудь увагу; впадати в око (очі, у вічі). *Він був височенький на зріст, тонкий станом, з смуглявим матовим лицем і не кидався в очі красою* (Н.-Лев., V, 1966, 131); *Побували ми і в Хусті.. Кинувся у вічі завулок, по обидва боки якого тяглися акуратні котеджі* (Панч, На калин. мості, 1965, 293); **Коло́ти о́чі** *див.* **коло́ти; Кра́єм о́ка ба́чити (поба́чити, диви́тися, помі́тити** *і т. ін.)* *див.* **край**^{1}; **Кра́єчком о́ка ба́чити (поба́чити, диви́тися, помі́тити** *і т. ін.)* *див.* **кра́єчок; Креса́ти очи́ма** *див.* **креса́ти; Кресну́ти очи́ма** *див.* **креснути; Кружа́ла літа́ють (заходи́ли** *і т. ін.*) **пе́ред очи́ма (в оча́х)** *див.* **кружа́ло; Крути́тися пе́ред очи́ма** — настирливо нагадувати про себе, надокучати, набридати кому-небудь своєю присутністю. [Демид:] *Ідіть, не крутіться перед очима... Крутяться...* (Довж., II, 1959, 287); **Куди́ не кинь (скинь, глянь, гля́неш, ски́неш** *і т. ін.*) **о́ком; Куди́ не гля́не о́ко** — скрізь, усюди. *Куди не кинь оком на всі боки, скрізь люди та й ще люди!* (Н.-Лев., I, 1956, 58); *І куди не глянеш оком, біло все кругом* (Сос., Близька далина, 1960, 135); [Семен:] *А страшно на війні?* [Іван:] *Спершу не так страшно, як сумно! Бо, куди оком не скинеш, всі мовчать* (Кроп., I, 1958, 111); *Все, куди тільки не гляне око, рухалось, пливло, летіло* (Довж., I, 1958, 173); **Куди́ о́чі ди́вляться (пока́жуть, спа́ли** *і т. ін.*) — не вибираючи шляху, будь-куди; навмання. [Сава:] *Знаєш, мені вже не можна тута жити.. Я піду відсіль, піду куди очі дивляться* (Кост., I, 1967, 168); — *Як давай, то й давай. Побігли ми, куди очі дивляться* (Хотк., I, 1966, 168); *Так попростуйте і ви, куди очі покажуть, куди вас Помчить сваволя лютих бур морських* (Зеров, Вибр., 1966, 265); *Як побачила вона, що вже на волю її пускають,— бігти кинулася, куди очі спали,— насилу її зловили* (Вовчок, I, 1955, 177); **Лі́зти в о́чі** *див.* **лі́зти; Лі́зти на о́чі** *див.* **лі́зти; Лі́зти [осо́ю] межи́ о́чі (в о́чі, у ві́чі, до оче́й)** *див.* **лі́зти; Мани́ти о́чі** *див.* **мани́ти; Ма́ти на о́ці:** а) збиратися робити що-небудь. *Він прямував на лівий берег. Мав на оці побувати в інституті, дізнатися про іспити* (Коцюба, Нові береги, 1959, 291); б) думати про кого-, що-небудь; брати до уваги; мати на увазі. *Бажавши, щоб .. поезії Руданського увійшли в друк.., я мав на оці інтереси етнографів, фольклористів* (Крим., Вибр., 1965, 547); *В. Самійленко, говорячи про Україну, здебільшого мав на оці опоетизовану мрію, а не конкретну країну.. гострої класової боротьби, і це часто заважало йому виписати реальне життя* (Вітч., 2, 1964, 165); *Суспільне значення літератури, критики має на оці Франко завжди* (Рад. літ-во, 5, 1967, 84); в) мати інтерес до когось, чогось, цікавитися ким-, чим-небудь; тримати в полі зору когось, щось. [Чопорій:] *Я завжди вашу Ольгу.. мав на своїм оці; вона буде добра невістка* (Кроп., V, 1959, 122); г) спостерігати за ким-небудь, пильнувати когось. [Савич:] *Нам би варто на оці мати парубка цього* (Голов., Поезії, 1955, 256); — *Залиштесь, будь ласка, коло палати,— наказав Вадик тьоті Тосі, коли на ліжках повгамовувались.. — Я весь час матиму вас на оці* (Шовк., Людина.., 1962, 168); д) надіятися, сподіватися. — *Любка надійде,— я маю на оці Й місце лишаю на правому боці* (Крим., Вибр., 1965, 102); **Метки́й на о́ко** *див.* **метки́й; Ми́лити о́чі** — обдурювати, ошукувати кого-небудь. *Не миль очей йому і м'яко не стели: Доб'ється правди він, тоді біда та й тільки!* (Рильський, Мости, 1948, 100); **Милува́ти о́ко (о́чі)** *див.* **милува́ти; Мі́ряти о́ком (очи́ма)** *див.* **мі́ряти; Мозо́лити о́чі** *див.* **мозо́лити; Му́ляти (му́лити) о́чі (о́ко)** *див.* **му́ляти; Наво́дити (навести́) о́ко (о́чі)** *див.* **наво́дити; Наво́дити (навести́) о́ком** *див.* **наво́дити; На дні оче́й** *див.* **дно; Накида́ти (наки́нути) о́ком** *див.* **накида́ти**^{2}; **Намозо́лювати (намозо́лити) о́чі** *див.* **намозо́лювати; Наму́лювати (наму́ляти, наму́лити) о́чі** *див.* **наму́лювати**^{2}; **На на́ші о́чі; На моє́ о́ко** — те саме, що **На мій по́гляд** (*див.* **по́гляд**). *Може це по їх.. натурі і справді добре. А на наші мужицькі очі, то дуже погано* (Шевч., I, 1951, 374); **На о́ко** — приблизно, без точного визначення, підрахунку і т. ін. — *Можна не раз і при тім ошукатися: торгуєш на око, худобина показна, а прийде до ваги, а вона легка* (Фр., VIII, 1952, 361); *Чепіга прикинув на око яничарську орду, що вийшла з фортеці, і прийшов до висновку, що в її лавах не менше двох тисяч бійців* (Добр., Очак. розмир, 1965, 234); *Доки очі не звикнуть до гірських умов, старший лейтенант заборонив і собі, і своїм підлеглим визначати дистанції на око* (Гончар, III, 1959, 114); **На (при) оча́х** *чиїх, у кого:* а) так, що видно, помітно і т. ін. кому-небудь; на виду у когось. *Він* [Т. Г. Шевченко] *жив подвійним життям. Одне було у всіх на очах: на плацу, в смердючій і гамірливій казармі, на солдатській «словесності». Але було у нього ще інше, таємне й глибоке життя* (Тулуб, В степу.., 1964, 124); *Почуваю себе не в своїй тарілці. Шукаю очима якнайвигіднішого місця, звідки б усіх можна було спостерігати, а самому не бути на очах інших* (Кол., На фронті.., 1959, 138); б) у присутності кого-небудь, при комусь.— *Він зріс на наших очах; ми його добре знаємо* (Н.-Лев., III, 1956, 9); *Антоніна гребла, вибиваючись з сили, а води в човні прибувало. Потонули партизани на очах, як лежали, а її схопили поліцаї-хижаки й поставили перед есесівськими офіцерами на допит, мокру, биту* (Довж., I, 1958, 331); в) дуже швидко. *Ряба корова на очах худла і все менше та менше давала подою* (Коцюб., II, 1955, 333); *Швидко одужував Данько в затишному домашньому лазареті. Мати натішитись не могла: на очах оживає син!* (Гончар, II, 1959, 198); **На о́чі потрапля́ти (потра́пити, попада́ти, попа́сти, попада́тися, попа́стися, наверта́тися, наверну́тися** *і т. ін.*) *кому, на чиї:* а) з'являтися перед ким-небудь, показуватися комусь; зустрічатися з ким-небудь. *От тільки мати на поріг, а я зараз їй на очі* (Мирний, IV, 1955, 290); *А дитина після пригоди з Січкарем не дуже охоче попадала батькові на очі, бо він таки нагримав на неї* (Стельмах, II, 1952, 151); *Розмови з ним не шукала* [Маруся], *не наверталася йому на очі — хто б пізнав, що кохає його!* (Вовчок, I, 1955, 235); б) випадково зустрічатися. *А бесіда була, видно, гарячою, бо за якийсь час Сперанський кулею вилетів звідти, червоний, як рак, і тут-таки за будь-здоров вибанітував свого ординарця, який перший попався йому на очі* (Гончар, III, 1959, 197); **На о́чі не пуска́ти (не пусти́ти)** — не дозволяти з'являтися, приходити комусь куди-небудь, до когось; не хотіти бачити кого-небудь. *На ранок таки зібрались вітробалчани до князя .. Але князь і на очі до себе не пустив* (Головко, II, 1957, 238); **На пе́рше о́ко** — те саме, що **На пе́рший по́гляд** (*див.* **пе́рший**). *На колгоспному подвір'ї.. селянського люду було стільки, що зборище це на перше око можна було взяти за звичайний сільський ярмарок* (Епік, Тв., 1958, 273); **На сві́же о́ко** — не бачивши перед цим. *Коли Павло Заброда приїхав весною прощатися з Сухою Калиною, то й не впізнав її, так вона .. розбагатіла й змінилася.. Павло на свіже око одразу те все помітив* (Кучер, Голод, 1961, 41); **Наці́лювати (наці́лити) о́чі** *див.* **наці́лювати; Не ба́чити**

в вíчі *див.* **бáчити; Не випускáти з очéй** *див.* **випускáти; Не вíрити своїм (влáсним) очáм** *див.* **вíрити; Не встúгнеш (не вспíєш, не встиг, не вспів** *і т. ін.*) **і óком моргнýти (змигнýти** *і т. ін.*); **І óком не моргнéш (не змигнéш** *і т. ін.*) — дуже швидко. *Не встиг Василь і оком моргнуть, як Марусю одірвало від нього й понесло, мов хвилею, убік* (Хотк., I, 1966, 111); *Як побачив* [Василь] *свою Галю неживу, підняв косу та черк себе! Ніхто не вспів і оком змигнути...* (Вовчок, I, 1955, 83); *А ніч у Севастополі коротка, пролетить, і оком не моргнеш* (Кучер, Голод, 1961, 56); **Не змигáючи (не змúгуючи, не змигнýвши) óком** *див.* **змигáти; Не змикáти (зімкнýти) очéй** *див.* **змикáти; Не знáти, де дівáти (дíти) óчі [від сóрому** *і т. ін.*] *див.* **дівáти; Не мóжна очéй покáзувати (показáти)** — не можна бувати десь, з'являтися кудись. *Не можна Мотрі нікуди очей показати, щоб на неї пальцями не тикали* (Мирний, I, 1949, 137); **Не навертáти (не навернýти) óчі** *див.* **навертáти; Неозбрóєним óком** *див.* **неозбрóєний; Не спускáти з óка (очéй)** *кого*; **Не спускáти óка (очéй)** *з кого — чого:* а) постійно наглядати, стежити, спостерігати за ким-, чим-небудь. *На стані вільніше трохи, ніж у горницях. Там, що не зробив, пан бачить, бо з своїх очей не спускає* (Мирний, I, 1949, 262); — *Ви хоч би трохи стежили за ним* [учителем]. — *А ми це й робимо. Отець Миколай не спускає ока з учителя* (Стельмах, I, 1962, 202); б) милуватися ким-, чим-небудь. — *За що вони тепер мене В палатах вітають, Царівною називають, Очей не спускають З мого цвіту?* (Шевч., I, 1963, 355); в) постійно тримати в полі зору, мати на увазі що-небудь. *Знаменно, що на всіх етапах свого творчого розвитку Рильський не спускав з ока питань краси і з неабиякою мужністю захищав свої погляди* (Криж., М. Рильський, 1960, 131); **Низáти óком (очúма)** *див.* **низáти; Нúшпорити óком (очúма)** — пильно оглядати, обстежувати що-небудь. *Поки господар знімав з стільця книжки, Масло нишпорив очима по кімнаті* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 38); *Салоган лихими очима нишпорить по озеречку, чи нема десь рибальської снасті* (Стельмах, I, 1962, 345); **Ні за що óком зачепúтися** *див.* **зачíплюватися; Нíчим (немá й) óка запорошúти** *див.* **запорóшувати; Обвóдити (обвестú) очúма** *див.* **обвóдити; Обертáти (обернýти) óчі** *див.* **обертáти; Обіймáти (обійнятú) óком** *див.* **обіймáти; Обкидáти (обкúнути) óком** *див.* **обкидáти**^{2}; **Обмáцувати (обмáцати) очúма** *див.* **обмáцувати; Обмíрювати (обмірятú, обмíряти) очúма** *див.* **обмíрювати; Обнімáти (обнятú) óком (очúма)** *див.* **обнімáти; Обпáлювати (обпалúти) очúма** *див.* **обпáлювати; Обпікáти (обпектú) очúма** *див.* **обпікáти; Одним óком глянути (подивúтися** *і т. ін.*) — побіжно, мимохідь глянути на кого-, що-небудь. — *Чи гляну я на ті гори коли-небудь хоч одним оком?* (Шевч., VI, 1957, 86); *Хотілося б мені хоч на одну хвилину в своє село, хоч одним оком подивитися на його* (Мирний, I, 1954, 76); **Óко в óко:** а) наодинці, удвох з ким-небудь; віч-на-віч, один на один. *В додатку ще й те важке почуття, яке огортає нас, коли станемо око в око з кимсь, що не хоче говорити з нами, а нам треба сказати щось, а нема кому* (Фр., XVI, 1955, 275); б) про незвичайну схожість між ким-, чим-небудь. *Магаферіда породила не хлопчика, а дівчинку, що око в око скидалась на Іреджа* (Крим., Вибр., 1965, 210); **Óко за óко** — не прощаючи, відплачувати кому-небудь за зло, кривду, образу і т. ін. тим самим. — *Колись я був добрий, а вони мене зробили злим. Що ж? Нехай так і буде. Я їм свого не подарую. Око за око, зуб за зуб* (Тют., Вир, 1964, 218); **Óком не моргнýти (змигнýти** *і т. ін.*): а) не виявити своїх справжніх почуттів, думок, настроїв і т. ін. *Це й був той третій, що відрізнявся від двох інших чоловіків тільки малим зростом та хіба ще тим, що незадоволено скривився, коли їм не подали пива, в той час як інші й оком не моргнули* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 122); б) не завагатися, не задуматися, роблячи що-небудь. [Павло:] *Радий, що тобі подобається* [баян]. [Кіндрат:] *Може, не сторгуєтесь, так...* [Павло:] *Ти б узяв?* [Кіндрат:] *І оком не моргнув би* (Корн., II, 1955, 153); **Опáлювати (опалúти) очúма** *див.* **опáлювати; Опікáти (опектú) очúма** *див.* **опікáти**^{1}; **Опускáти (опустúти) óчі** *див.* **опускáти; Осягáти (осягнýти, осягтú) óком (очúма)** *див.* **осягáти; Охóплювати (охопúти) óком** *див.* **охóплювати; Очéй не відíрвеш (не відведéш); Очéй не [мóжна] відірвáти (відвестú)** — про щось надзвичайно гарне, привабливе. — *Була у нього улюблена сорочечка, така, що й очей від неї не одірвеш...* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 107); [Галя:] *Я знаю деяких дівчат... Обличчя в них — очей не одведеш, а душа — плюскла, крихітна, сіра* (Лев., Драми.., 1967, 260); *Яблука й груші, справді, були такі манливі, що від них очей не можна було відвести* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 138); **Очéй не звóдити (не спускáти, не знімáти** *і т. ін.*) *з кого — чого* — постійно спостерігати, наглядати за ким-, чим-небудь; пильно дивитися на кого-, що-небудь. *Карпо задумався, сперся на заступ і не зводив очей з того місця під яблунею, де він ніби вгледів свою гарячу мрію в червоних кісниках на голові* (Н.-Лев., II, 1956, 267); *Та й похилилась* [генеральша], *Очей не зводячи, дивилась На Петруся* (Шевч., II, 1953, 221): *Орися прибирала із столу, а мати не зводила з неї очей* (Тют., Вир, 1964, 509); **Очéй не покáзувати** — не з'являтися, не приходити куди-небудь, до когось. [Приська:] *Ну й сусідочки кругом обсіли. Тут такі тобі.. обсудливі, що хоч у.. двір очей не показуй* (Вас., III, 1960, 77); — *А чого це ти загордився, Тимофію? Всі люди, як люди, а ти котрий уже день і очей не показуєш* (Кучер, Трудна любов, 1960, 433); **Очúма зéмлю рúти** — дивитися вниз, під ноги. *А ідеш мимо і дивишся в землю — знов кричать: — Ей! ..Що очима землю риєш? Мабуть, сумлінє* [сумління] *нечисте носиш?* (Хотк., II, 1966, 117); **Очúма їсти (поїдáти, жéрти, пожирáти)** *кого* — пильно, невідривно, з захопленням і т. ін. дивитися на кого-небудь. *Емене так і їла очима провідника* (Коцюб., I, 1955, 286); *Хома, виструнчившись, якусь мить поїдав майора очима, намагаючись вгадати настрій начальника* (Гончар, III, 1959, 323); *Комісар не зводив з Уляни водяних очей. Грибовський шепотів на вухо йому переклад і так само жер її очима* (Довж., I, 1958, 294); *Перед вітринами зупинялися перехожі і голодними очима пожирали виставлене* (Панч, На калин. мості, 1965, 118); **Óчі велúкі** *у кого* — хтось занадто цікавий до чужих справ. *У кожного очі великі: всякому до мене діло, всяк хоче покопирсатися у чужому серці* (Стар., Вибр., 1959, 417); **Óчі вибивáти (випікáти, пектú, штрикáти** *і т. ін.*) — в'їдливо дорікати, докоряти кому-небудь чимось. [Хуса:] *То ти мені ще й очі вибиваєш своїм багатством?* (Л. Укр., III, 1952, 162); — *Чого ви мені очі печете?.. Варчук мені, як собаці «добридень», потрібний* (Стельмах, II, 1962, 376); — *Ти мені очі цим не штрикай! Я не сам собі пенсію встановляв!* (Гончар, Тронка, 1963, 181); **Óчі вúтріщити** *див.* **витріщáти; Óчі завидю́щі** *див.* **завидю́щий; Óчі засвітúли** *див.* **засвíчувати**^{1}; **Óчі на лоб (на лóба, догорú** *і т. ін.*) **лíзуть (лíзли, вилáзять, вúлізли, полíзли** *і т. ін.*); **Óчі рóгом лíзуть (лíзли, вилáзять, вúлізли, полíзли** *і т. ін.*): а) очі широко розкриваються (розкрилися і т. ін.) від напруження, переляку, здивування і т. ін.— *Сів він* [солдат] *оце вчора на лаві, закурив тої махорки, що від неї аж очі на лоба лізуть, і ні з цього, ні з того каже: «Бідно живете»* (Гжицький, У світ.., 1960, 64); *Впав* [Нушер] *перед*

Когутом на коліна. Очі перелякані вилізли на лоба (Цюпа, Назустріч.., 1958, 304); *Налетів на червононосого хорунжого Остап і накинув йому на шию аркан. Почервоніло ще дужче червоне обличчя хорунжого. Очі на лоб полізли* (Довж., I, 1958, 252); *— А ось йому! — весело викрикнув Йонька і вихопив з-під соломи маленький кавалерійський карабін. Очі у Гаврила полізли догори* (Тют., Вир, 1964, 397); *Баба Марина, що сиділа через ряд попереду, теж обернулась, і очі їй полізли рогом від здивування: «Куди ти, молодице? Що ти надумала?»* (Гончар, II, 1959, 189); б) хтось через силу робить що-небудь, надмірно натужується. *— Бувало, роби хоч перервись, очі на лоба лізуть* (Головко, II, 1957, 195); *— Поки дійдеш, то очі на лоба вилазять, а робити ж як і коли?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 468); *Грабарювали, аж очі рогом лізли, возили землю, за три роки й завод виріс* (Хижняк, Тамара, 1959, 17); в) хтось незручно, неприємно почуває себе (від сорому і т. ін.). [Стась:] *Давно вже в мене очі вилазять од того сорому за шляхетне панство* (Вас., III, 1960, 211); **Очі на мо́крому мі́сці** *див.* **мо́крий; Очі обара́ніли** *див.* **обара́ніти; Очі розбіга́ються** *у кого* — хтось не може зосередитися, зупинитися на чомусь одному від різноманітності вражень. *Очі в неї* [Емене́] *розбігалися; все її цікавило у тих незнаних їй істотах* (Коцюб., I, 1955, 289); *Він натикався на багато дивовижних чудових речей, яких ніколи не бачив раніше і від яких у нього тепер розбігалися очі* (Гончар, III, 1959, 145); **Очі розв'я́зувати** *див.* **розв'я́зувати; Очі розгорі́лися** *див.* **розгоря́тися; Па́дати в оча́х** *чиїх* — втрачати свій авторитет, чию-небудь повагу до себе. *Чим нижче падав в очах військ Денікін, тим вище підносився він, Врангель, в своєму ореолі вигнанця* (Гончар, II, 1959, 204); **Па́льцем ти́кати (ткну́ти, ти́цяти, ти́цьнути** *і т. ін.*) **в о́чі** *кому* — вказувати на чиї-небудь вади у неделікатній формі. *Давно, давно Езоп байки писать начав, Осміював звіряк, над миром глузував, Кричав на гріх зо всеї мочі І пальцем тикав людям в очі* (Бор., Тв., 1957, 150); **Па́сти (напа́сти) о́чі** *на кому — чому;* **Па́сти очи́ма** *кого— що, за ким—чим:* а) спостерігати, стежити за ким-, чим-небудь. *Сіла* [Одарка] *оддалік, руки склала, сидить нерухома та пасе нас очима...* (Вовчок, VI, 1956, 263); *Нараз віолончеліст, що нетерпляче пас очима двері, кинувся до них* (Досв., Вибр., 1959, 365); б) пильно дивитися, розглядати. *У Одарки приємно залоскотало біля серця. Тепер їй уже не треба нацьковувати на Марію Василя. Тепер уже не буде він пасти на ній свої励булькаті очі!* (Панч, В дорозі, 1959, 229); **Перебі́гти (пробі́гти) очи́ма** — поверхово перечитати, передивитися що-небудь. *Я хутко перебіг очима усі об'яви й незабаром знайшов.. ту, що була мені потрібна* (Досв., Вибр., 1959, 105); *Щорс швидко пробіг очима пункти наказу* (Довж., I, 1958, 143); **Пе́ред очи́ма** *чиїми* — на виду у кого-небудь. *Отак і ви прочитайте, Щоб не сонним снились Всі неправди, щоб розкрились Високі могили Перед вашими очима* (Шевч., I, 1951, 336); **Пе́рти тумана́ в о́чі,** *діал.*— уводити кого-небудь в оману, обдурювати, морочити голову комусь. *— Ну, не пріть тумана в очі, а говоріть по правді,— сказав Густав* (Фр., III, 1950, 389); **Піднести́ся в оча́х** *чиїх* — те саме, що **Ви́рости в оча́х** (*див.* **вироста́ти**). *— Мені вже шістнадцять літ,— переконливо мовила Наталка, щоб хоч трохи піднестися в очах нової господині* (Добр., Очак. розмир, 1965, 30); **Підніма́ти (піддійма́ти, підня́ти, підійня́ти) в оча́х** (*рідше* **пе́ред очи́ма**) *див.* **підніма́ти; Підно́сити (піднести́) в оча́х** *див.* **підно́сити; Підно́сити (піднести́) о́чі** *див.* **підно́сити; Плюва́ти в о́чі** *кому* — виражати в різкій формі зневагу до кого-небудь. *А Мортко всьому перечить і кожному в очі плює* (Фр., V, 1951, 352); **Поба́чити на вла́сні (свої) о́чі** *див.* **поба́чити; Пово́дити (повести́) очи́ма (о́ком)** *див.* **пово́дити**^{1}; **Пога́не (лихе́) о́ко; Пога́ні (лихі́) о́чі** *у кого, етн.*— у забобонних уявленнях — очі, погляд яких може зурочити, принести нещастя. *Дмитро чує, як старий з серцем шепоче: — Сіль та печина з поганими очима. Хто уроче — нех йому повилазять очі* (Стельмах, II, 1962, 260); *Їх* [грона винограду] *стережуть від лихого ока та всяких пригод начеплені на кілки овечі, коров'ячі та кінські черепи* (Коцюб., I, 1955, 278); **Пога́ний (лихи́й) на о́ко (о́чі)** *хто, етн.*— у забобонних уявленнях — про людину, погляд якої може зурочити, принести нещастя; **Позалива́ти о́чі** *див.* **позалива́ти; Позича́ти (пози́чити) оче́й у сірка́; Псо́ві о́чі продава́ти (прода́ти)** — втрачати совість, почуття сорому, власної гідності. [Бичок:] *І кращі від твоєї дочки живуть без шлюбу та ще й як живуть!..* [Стеха:] *Живуть та цілісінький вік у сірка очей позичають* (Кроп., I, 1958, 446); *Одна річ, коли ти, захекавшись, бігаєш за прикажчиком.., і зовсім інша річ, коли він сам, позичивши в сірка очей, поспішає до тебе на берег* (Гончар, Таврія, 1952, 101); *— Розспівався. Найшов час!.. — Не чіпайте його, хлопці,— подалі від лиха. — Усе скупив, бо псові очі продав!.. — Наїв черево на чужому горі* (Стельмах, I, 1962, 51); **Полу́да з оче́й спада́є (спа́ла, опа́ла, упа́ла, сплила́** *і т. ін.*) *у кого* — хтось став здатним розуміти що-небудь, усвідомлювати щось. *А в людей спадає з очей полуда і прокидаються ті здорові думки, які дрімали в голові чадної весни та млосного літа* (Вас., Незібр. тв., 1941, 236); *Як тільки полуда з очей нам упала, Все в іншому світлі здалось тоді нам* (Вороний, Вибр., 1959, 110); *Але настали дні! Сплила з очей полуда, і ми побачили, де ворог і де брат* (Сос., I, 1957, 52); **Полу́да на о́чі впа́ла; Полу́да о́чі засла́ла** *кому:* а) хтось став погано бачити. *— Ти вже й справді став старий та ще й недобачаєш; тобі на очі полуда впала,—обізвався дід Грицай* (Н.-Лев., IV, 1956, 218); [Кнур:] *Дочко моя! Дитино моя! Краще б я осліп або мені полуда очі заслала, ніж приходиться мені бачить тебе у сьому чорному уборі* (Мирний, V, 1955, 92); б) хтось утратив здатність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь; **Полу́ду наво́дити на о́чі** — уводити в оману, обдурювати. *Майстер розповідав, як попи дурманять люд, наводять полуду на очі* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 126); **Попоклі́пати очи́ма** — набратися сорому. *Добре, що я ще грошей од книжника не взяв. Попоклі́пав би очима, проциндривши чужі гроші* (Шевч., VI, 1957, 186); **Порива́ти о́чі** *див.* **порива́ти**^{2}; **Поту́пити (опусти́ти, вту́пити** *і т. ін.*) **о́чі в (у) зе́млю (до землі́)** *див.* **земля́; Пра́вда о́чі ко́ле** *див.* **коло́ти; Прикида́ти (прики́нути) о́ком** — визначати поглядом обсяг, розмір, якість і т. ін. чого-небудь. *Дядько чомусь озирнувся назад, ніби прикидаючи оком, чи далеко від'їхали від піску, потім, підстрибнувши, сів на воза і сіпонув віжками* (Досв., Вибр., 1959, 40); *Коли закінчили вичитувати і я прикинув оком на тих, кого викликали, то побачив, що мало хто залишився в тій конурі* (Збан., Єдина, 1959, 72); **Прикипі́ти очи́ма** *до кого — чого* — пильно дивлячись, зосередити на кому-, чому-небудь усю увагу. *Всі солдати й гайдамаки прикипіли очима до двох суперників, мовчки стискаючи зброю напоготові* (Довж., I, 1958, 39); *Оленка й не чула тієї розмови, бо так і прикипіла очима до дверей, тиснучи до грудей обмотану в газеті книжку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 454); **Прико́вувати (прикува́ти) о́чі** — привертати до себе увагу. *А край села степова долина прикувала до себе очі матерів* (Довж., I, 1958, 56); **Продира́ти (проде́рти) о́чі** — прокидатися, вставати після сну. *До неї інколи вривалися.. Гранчакові діти.. Кожне ж, тільки-но продере очі, норовило поперед другого вскочити у взуття* (Стельмах, I, 1962, 207); **Прони́зувати**

(прониза́ти, прошива́ти, проши́ти) очи́ма *кого* — дивитися на кого-небудь гострим, пронизливим поглядом. *Пронизала* [Галина] *сірими сердитими очима хлопця і пішла не оглядаючись* (Чаб., Катюша, 1960, 213); *Довбуш мовчки прошивав його* [Блоху] *очима, поки той не опустив своїх* (Гжицький, Опришки, 1962, 116); **Пря́сти очи́ма** — раз у раз поглядати на кого-, що-небудь, швидко переводячи погляд. *Рахівник над своєю роботою. Але очима так і пряде скоса на документи, що їх переглядає Барабаш* (Головко, I, 1957, 324); — *Як тільки сонце зайде, стане* [Зінько] *на ганку і пряде очима, все на ферму поглядає* (Добр., Тече річка.., 1961, 156); **Пуска́ти (посила́ти, роби́ти** *і т. ін.*) **бісики о́ком (очи́ма)** *див.* **бісик; Пуска́ти (пусти́ти, напуска́ти, напусти́ти** *і т. ін.)* **ману́ в о́чі** *див.* **мана́; Пуска́ти (пусти́ти, запуска́ти, запусти́ти, позапуска́ти** *і т. ін.)* **о́чі під лоб (ло́ба)** — те саме, що **Зако́чувати (закоти́ти) о́чі [під лоб (ло́ба)]** (*див.* **зако́чувати**). *Вона втягла щоки і пустила під лоб очі, щоб показати, який він худий* (Тют., Вир, 1964, 156); *На естраду вийшла дівчина в квітчастому вбранні. Читала щось.. І корчилась тілом худеньким, і очі під лоб запускала...* (Головко, I, 1957, 151); *Хлопці — аніруш. Тільки очі повідводили вбік та позапускали під лоби* (Речм., Весн. грози, 1961, 124); **Пуска́ти (пусти́ти) сльозу́ (слі́зку, слі́зки** *і т. ін.)* **з оче́й** — нещиро, удавано плакати. *Венера, облизня піймавши, Слізки пустила із очей* (Котл., I, 1952, 97); **Рі́зати о́ко:** а) неприємно вражати. — *А тобі ріже око, що я чужу людину в хату прийняв* (Тют., Вир, 1964, 75); б) різко виділятися, бути дуже примітним, викликаючи до себе негативне ставлення. *Послана на кушетці й неторкана постіль особливо ріже око* (Коцюб., I, 1955, 414); **Роби́ти (зроби́ти) вели́кі о́чі** — виявляти незвичайний подив, здивування. *О. Василь робив великі очі. — А-а-а!.. Так то, може, ви варили* [каву]? (Хотк., II, 1966, 11); — *А ти б не розкидала свої куделі по всіх кутках... Сусана зробила великі очі* (Коцюб., II, 1955, 366); **Розкрива́ти (розкри́ти) о́чі** *кому, на що* — допомагати правильно зрозуміти справжній стан чого-небудь. *Події Брестського, Версальського миру, загарбання Англією і Францією всіх колоній — в достатній мірі розкрили робітникові очі на справжній стан справ* (Ленін, 40, 1974, 302); *Він збудив мою приспану свідомість, він розкрив мені очі на багато таких речей, які мені до того здавалися непорушними істинами* (Кол., На фронті.., 1959, 107); **Світ за́ очі** (*рідко* **за очи́ма**): а) будь-куди, куди завгодно, аби не залишатися на тому самому місці. *Як маю я журитися, Докучати людям, Піду собі світ за очі — Що буде, те й буде* (Шевч., II, 1963, 204); *Дід Омелько ойкав і запевняв, що треба тікати світ за очі, бо новий пан запише їх* [козаків] *до реманенту* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 22); — *Коли ж він від мене відцурається, піду світ за очима, сама собі смерть заподію...* (Кв.-Осн., II, 1956, 206); б) невідомо куди; дуже далеко. *Розсердився батько на наймолодшого сина і прогнав його з дому. Пішов хлопець світ за очі* (Казки Буковини.., 1968, 156); *Людмила Павлівна давно знала про інтимні справи Андрія, здогадувалась, чого він їздив на свято світ за очі, аж до якогось Кравчика* (Дмит., Наречена, 1959, 166); **Світ кру́титься пе́ред очи́ма (в оча́х)** *див.* **крути́тися; Сві́тле о́ко** *у кого,* — хтось має чисте сумління. — *Правда, що вклали ми в землю Всі сили й уміння, Світле в нас око за себе І чисте сумління* (Вирган, В розп. літа, 1959, 133); **Сі́ллю в о́ці (в оча́х) бу́ти; [Мов (як)] сіль в о́ці (в оча́х)** *у кого, кому* — бути неприємним, завдавати прикрощів кому-небудь; заважати кому-небудь або дратувати когось. *Заплакані очі* [Іванихи] *палали нестриманим гнівом:— Ти радий здихатись моєї дитини! Він тобі сіль в очах!* (Л. Укр., III, 1952, 553); *Хай погуляє дитина. Тільки їй волі, поки в мами та в тата. Та й те людям, мов сіль в оці* (Коцюб., II, 1955, 14); **Сіль тобі в о́ці (в о́чі)!** — уживається як прокляття, лайка у значенні «бодай тобі засліпило!» *Траплялось, що і Іван звертався до нього, але за кожним разом, стрічаючи погляд чорних пекучих очей мольфара, спльовував непомітно: — «Сіль тобі в оці..!»* (Коцюб., II, 1955, 333); — *Сіль тобі в очі,— тричі повторював* [Данило] *у думках, бо хоч і був учителем, але селянські забобони не відлетіли від нього* (Стельмах, II, 1962, 148); **Скида́ти (ски́нути) о́ком (очи́ма)** — швидко глянути на кого-небудь, не затримуючи довго погляду. *Повертівши в руках вирване жито, він скинув очима на другий бік межі* (Мирний, I, 1949, 126); *Та саме в той мент, здіймаючи з мисника миску, Маланка скинула на нього* [Андрія] *оком. — Панявся?* (Коцюб., II, 1955, 10); **Скі́льки о́ком захо́пиш (згля́неш, ки́неш, оки́неш, ски́неш, сягне́ш** *і т. ін.*); **Скі́льки (куди́) о́ко сяга́є (діста́є, згля́не, охо́плює** *і т. ін.*) — скільки видно, доступно зорові; як далеко можна побачити. *Справа і зліва, скільки оком захопиш, чорніли свіжою ріллею зорані на зяблю гори* (Коцюб., I, 1955, 96); *Скинув* [Мирон] *рушницю на плече та й потяг подовж поля, скільки оком зглянеш...* (Мирний, I, 1949, 179); *Навкруги — скільки оком кинеш — ліси, та ... все панські* (Кол., На фронті.., 1959, 193); *Навколо, скільки оком окинеш, плюскотять на вузьких нивах остисті і безості пшениці* (Стельмах, II, 1962, 408); *Широкою панорамою — куди око сягає — сади. Кілька сот гектарів* (Головко, I, 1957, 442); *Перед людиною, скільки око сягало, простяглись чернігівські й полтавські землі — зелені сіножаті, озера, села на пагорбах, поля й дрімучі бори* (Довж., I, 1958, 387); *Маруся глянула доокола... Скільки око обхоплювало — всюди рівний, трохи вже припечений сонцем жовтий простір* (Хотк., II, 1966, 147); **Сльо́зи закрути́лися в (на) о́ці (оча́х)** *див.* **закрути́тися**^{2}; **Смерть загляда́є (загля́нула, зазира́є, ди́виться** *і т. ін.*) **в о́чі (у ві́чі)** *кому* — хтось близький до смерті, перебуває в стані смертельної небезпеки. — *Раз таке зі мною сталося, що двічі на день мені смерть у вічі заглядала* (Хотк., I, 1966, 88); — *Думав і я гордо да несито, поки смерть не заглянула мені в вічі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 189); **Сон на о́чі не йде** *кому* — хтось не може заснути, комусь не спиться. *Покірно лягаю. Але сон уже не йде на очі* (Збан., Єдина, 1959, 43); **Со́ром їсть о́чі** *кому* — хтось зазнає сорому, страждає від докорів совісті. [Гнат:] *Одну хвилину мені жаль Софії і сором їсть очі, а другу ... другу — вся душа, всі думки у Варки!* (К.-Карий, I, 1960, 300); **Спуска́ти (спусти́ти) з о́ка (з оче́й)** *кого* — переставати спостерігати, стежити або наглядати за ким-небудь. *Ключар удає, ніби спустив їх з очей і звертається до інших* (Л. Укр., II, 1951, 503); **Спуска́тися (спусти́тися) з оче́й** *чиїх* — позбуватися чийого-небудь нагляду; **Стоя́ти в оча́х** *у кого, чиїх* — невідступно поставати перед зором; уявлятися. *В очах же в мене стояла Тайах. Я витирав губи, ніби стираючи її поцілунки, і передо мною пливло тоді рожеве марево* (Ю. Янов., II, 1958, 117); **Стріля́ти (стре́льнути, стри́гти, стригну́ти) о́ком (очи́ма)** *на кого, куди;* **Гостри́ти о́чі** *на кого:* а) кидати короткі швидкі погляди; позирати. *Не збавляючи швидкості, з якою гнав самоскид, він раз по разі стріляв на Ларису витрішкуватим оком* (Гур., Друзі.., 1959, 98); *Стріляючи очима поза вікна, на якусь мить вона затрималась легковажним поглядом на чорновусому козакові* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 132); *Карина перелякано стрельнула очима, вхопила з його рук трубку* [телефонну], *послухала* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 182); *І відразу ж, підперши кулаками боки, стригнула* [Мар'я] *очима по всіх: — А ви чого скалозубитесь?* (Баш, Надія, 1960, 211); б) кокетливо поглядати на кого-небудь. *Арістотель-мудрець по садочку гуля, — Бач, Аглая іде і очима стріля* (Фр., XI, 1952, 83); — *Вчора був на мосту на вулиці.. Орися крутилася біля Сергія Золотаренка.. Так очима на нього і стриже* (Тют., Вир, 1964, 9); — *Катря на тебе так очі гострила, що мені тільки у ченці одна дорога* (Рибак, Час.., 1960, 180); **Тíшити (рáдувати** *і т. ін.)* **óко (óчі)** — приємно вражати, вабити своїм виглядом. *Якось не тішили моє око.. плавні, що розляглися за річкою* (Коцюб., I, 1955, 177); *Таки поставив* [Мирон], *як хотів, своє гніздо* [хату], *щоб і синя вода коло нього була.., щоб і ліс радував око* (Стельмах, II, 1962, 42); **Топúти (утопúти, затóплювати, затопúти) óко (óчі)** *у чому, в що* — задивлятися на щось, не відривати погляду від чого-небудь; милуватися чимось. *Любо звуки пити і пісні гірського потоку, безміром життя упиватися, топити око в ніжних розмріяних світлах!..* (Хотк., II, 1966, 49); **Тримáти на óці** — спостерігати, стежити за ким-, чим-небудь. *Не важко було помітити, що його* [капітанові] *люди пильнують за нами, постійно тримають нас на оці* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 64); *Друковані органи Спілки письменників України постійно тримають на оці творчість одеситів* (Літ. Укр., 16.II 1965, 3); **Ходúти з тéмними очúма** — бути неосвіченим. — *А хіба уже як мені, то й вік ходити з темними очима? — Та як на мене, то хоч би і всі учились,— тільки за що, діти?* (Вас., Незібр. тв., 1941, 24); **Хоч в óко (в óчі, у вíчі) стрель (стрéльни, дай); Хоч óко (óчі) вúйми (вúбий, вúколи); Хоч óком світú** —зовсім нічого не видно (про повну темряву). *На землю злізла ніч.. Хоч в око стрель тобі, так темно надворі* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); — *Клятий туман, хоч в око дай* (Кач., Вибр., 1953, 384); *Темно, хоч око вийми* (Фр., IV, 1950, 26); [Шеремета *(входить):*] *Свисни ще раз, бо темно, хоч око вибий* (Ірчан, I, 1958, 54); *Всюди ніч — хоч виколи ти око* (Стар., Поет. тв., 1958, 93); *Було темно, хоч оком світи* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 339); **Як (мов** *і т. ін.*) **більмó на óці [бýти]** *див.* **більмó; Як (мов, нáче** *і т. ін.*) **в óко влíпити** — влучно, дотепно сказати або точно відгадати, передбачити що-небудь. *Ніколи, ніколи не забути мені дідового пророцтва. Як в око вліпив* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 72); *Козаки реготали: — Як в око вліпив, клятий Півень!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 329); — *Правда, правда!— озвалися навкруги голоси. — Наче в око вліпив* (Гр., II, 1963, 362).

2. *розм.* Здатність бачити; зір. *Глушак дивиться на друга з дуже складним почуттям задоволення, суму і співчуття і говорить наче у відповідь своїм думкам і міркуванням:— Так, старію.. Не те вже око...* (Довж., I, 1958, 104); // *тільки одн.* Особлива здатність бачення, властива людині завдяки певній професії, досвіду і т. ін. *Брянський звичним оком професіонала одразу визначав, куди влучали міни* (Гончар, III, 1959, 62); * Образно. *Користування рентгенівським промінням вже давно стало звичайним явищем в нашому повсякденному житті. Це дійсно універсальне око, яке майже все бачить* (Наука.., 1, 1959, 32).

3. *перен., розм.* Піклування, догляд.— *Еге-ге, ваша правда: воно, хазяйстечко, любить ока, гулянки його не прибільшують* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 84); *Ширяють над минулим темним Нові пісні, нові часи... Під оком Партії недремним Щаслива, земле, ти єси!* (Рильський, I, 1956, 420); *А щоб за кіньми було око, домовився із онучком Петрусем, що, коли догляне за кіньми, дасть йому дорогу забавку* (Тют., Вир, 1964, 431).

ÓКО^{2}, а, *с.*, *заст.* 1. Одиниця ваги, що приблизно дорівнює 1,2 *кг*. *Горпина нахилилася до риби, вибрала ще живу камбулу* [камбалу] *ока з два вагою і вкинула її в жінчин кошик* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 325); *М'ясо й рибу рахували на фунти та ока* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 62).

2. Міра об'єму хмільних напоїв, що приблизно дорівнює 1—1,5 л.— *Став лишень нам око вина та вари мамалигу,— каже Хаброня* (Н.-Лев., III, 1956, 254); *Він* [шинкар] *усе точив з барильця та подавав половинчики, кватирки, півока, ока* (Коцюб., I, 1955, 20); // Чотиригранна пляшка такої місткості з короткою шийкою. *Виймає він з торбини око горілки, ..калач, шмат солонини, чарки* (Вільде, На порозі, 1955, 332).

ОКÓВА, и, *ж.* 1. Металева оббивка (часто у вигляді оздоблення) на дверях, меблях і т. ін. *Він видобув із свойого* [свого] *мішка велику дерев'яну орендарську люльку в мосяжній окові* (Фр., III, 1950, 221); *У кінці ж світлиці, на високому помості, на стільці з золотими оковами сидів кесар Болгарії Петро* (Скл., Святослав, 1959, 214).

2. *перев. мн.* Те саме, що **кайдáни** 1. *Окують царей* [царів] *неситих В залізнії пута, І їх, славних, оковами Ручними окрутять* (Шевч., I, 1963, 346); *Мотря посміхається. Робить рух, ніби сама кладе руки в окови* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 11); * Образно. *В повітря хоч і пахло м'якою передвесняною свіжістю, але земля ще не звільнилася з оков морозу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 205); *Вирвавшись з крижаних оков, ріка гордовито несла свої води мимо Саратова* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 233); // *перен.* Те, що заважає розвиткові чого-небудь. *Монополія капіталу стає оковами того способу виробництва, який виріс при ній і під нею* (Ленін, 21, 1972, 59).

ОКÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окувáти.** *Стояла висока синя скриня, окована залізними штабами і прикрита зверху узорчатим килимом* (Мирний, I, 1954, 205); *Він загнав собак у будку, защіпнув за ними дверцята, відсунув засув на окованих залізом воротах* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 203); *Круг воза йшли робітники, хто з довгим, окованим дрючком на плечах, хто з бляшанкою* (Коцюб., I, 1955, 225); * Образно. *Нехай мої співи й садочки квітчаті Заснули, оковані сном зимовим,— Весною й пісні, і квітки на гранаті Вогнем загоряться новим!* (Л. Укр., I, 1951, 157); // **окóвано,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *За що ж тебе, світе-брате, В своїй добрій, теплій хаті Оковано..?* (Шевч., II, 1953, 344).

ОКОВИ́РНИЙ, а, е, *розм.*, *рідко*. Гарний, приємний на вигляд, слух і т. ін.— *То не дивуйтеся, коли і я навчилася біля їх усякого такого оковирного слова... Біда навчить* (Кучер, Прощай.., 1957, 192).

ОКОВИ́РНО, *розм.*, *рідко*. Присл. до **окови́рний.**

ОКОВИ́ТА, тої, *рідко* ти, *ж.*, *заст.* Міцна горілка високого гатунку. *Ляного полотна тридцять локтів узяла* [козачка]; *До шинкарки тягла, Три кварти не простої горілки — оковити узяла* (Укр.. думи.., 1955, 21); *Отож стали* [коло корчми], *Молодая встала, Взяла кварту оковити Та й почастувала Сердешного невольника І його сторожу* (Шевч., II, 1963, 211); *Олексій Іванович наливає по чарці собі, панотцеві й кумові доброї оковитої* (Мирний, IV, 1955, 226); // *жарт.* Те саме, що **горíлка.** *Я випив не солодкого вина, а повнісіньку чарку тієї оковитої, що зветься «старкою» і має аж 43 градуси!* (Грим., Подробиці.., 1956, 91).

ОКОВИ́ТКА, и, *ж.*, *заст.*, *рідко*. Те саме, що **окови́та.**

ОКÓВКА, и, *ж.* Металева оббивка (часто у вигляді оздоблення) на дверях, меблях і т. ін.; окова. *Скляні маленькі шибки з олов'яними оковками затягла срібна паморозь* (Скл., Святослав, 1959, 225); *Він стояв поруч і розглядав мій чемодан. Насічка ініціалів, оковка на ріжках, пристрій для замка* (Хор., Ковила, 1960, 18); *З давніх-давен збереглися в нас величезні могили-кургани,* *як, наприклад, Чорна Могила в Чернігові, де були знайдені неоціненної мистецької вартості срібні оковки жертовних келихів* (Літ. Укр., 9.II 1965, 2).

ОКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **око́вувати.**

ОКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКУВА́ТИ**, *рідко* **ОКУ́ТИ**, ую́, уєш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обко́вувати** 1, 2, 5. *Оковували мене* [люди] *такими важкими ланцюгами, що я в три погибелі згиналася..— скрикнула вона* (Мирний, IV, 1955, 333); *Дядько Яків закінчив оковувати другий чобіт і почав витягати колодку* (Збан., Таємниця.., 1971, 194); * Образно. [К в і т к а *(підбігає з букетом):*] *Цариці моя. Провідна зоре! Ви окували мою душу, сп'янили!..* (Стар., Вибр., 1959, 407).

ОКОЗАМИ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до окозамилювання.

ОКОЗАМИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Умисне приховування недоліків, виставляння чого-небудь у кращому вигляді, ніж насправді; введення в оману. *Окозамилювання,.. — не кажучи вже про те, що це антигромадський, антидержавний злочин,— теж одна із форм непошани до людини...* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 49); [Ш и л и ц я:] *У минулому році зібрав зернових по... ох і цифра не підходяща...* [Б о й к о:] *Резон! Але можна написати високий урожай.* [Т е р е ш к о:] *Це окозамилювання* (Зар., Антей, 1962, 7).

ОКОЗАМИ́ЛЮВАЦЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **окозами́лювальний.**

ОКОЗАМИ́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто займається окозамилюванням. *Забувши марні теревені І прикусивши язика, Від Вас* [О. Вишні], *бистріше за оле́ня, Окозамилювач тіка* (Рильський, III, 1961, 93); — *Хочу підібрати дружну команду, щоб з нею відпочити душею від наших флотських бюрократів, казнокрадів та окозамилювачів* (Тулуб, В степу.., 1964, 231).

ОКОЗАМИ́ЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **окозами́лювач.**

ОКО́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **око́лити.** *Перед очима розіллявся мальовничий ставок, околений скелястими кручами* (Ле, Клен. лист, 1960, 88).

ОКОЛЕ́СА, *присл.*, *діал.* Навколо, кругом. *Мов в купальну ніч на грищі, Розіклали ось кострище Та й засіли околеса, Як рибалки коло плеса* (Манж., Тв., 1955, 169).

ОКО́ЛИТИ, лить, *док.*, *перех.*, *рідко.* Оточити колом. — *Діти! — звернувся він до табуниця босої.. дітвори, що вже встигла околити й дівку, і повозку,— погукайте но дядька Сидора* (Л. Янов., I, 1959, 136).

ОКО́ЛИЦЯ^1, і, *ж.* 1. Віддалена від центру частина населеного пункту. *Сонце тільки-но сховалося за будівлями міської околиці* (Досв., Вибр., 1959, 154); *Околиця села, а за нею — берег, ніби болото, а далі старезний похмурий праліс* (М. Ол., Леся, 1960, 62).

2. Місцевість, що прилягає до чого-небудь, оточує щось; округа. *Блука наш Іванко із села в село, і хуторів не мина.. Обійшов усю околицю і вже степами потяг* (Стор., I, 1957, 136); *Пішла добра чутка про економа Серединського по всій околиці, як про хазяйновиту й здатну людину* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Через яких тижнів два після пожежі у Вітровій Балці по всій околиці пройшли пожежі, як вогняні смерчі* (Головко, II, 1957, 280).

3. *рідко.* Віддалена прикордонна область держави; окраїна. *Не міг великий князь Київської Русі завжди знати, що робиться на околицях Руської землі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 71).

4. *у знач. присл.* **око́лицею.** Обхідним шляхом, манівцями. *Сердюки теж встряли в розмову, намагаючись околицею вивідати в земляка, чи є змога чабанам утаювати від прикажчиків ягнят або готові смушки* (Гончар, Таврія, 1952, 232).

ОКО́ЛИЦЯ^2, і, *ж.* Частина головного убору у вигляді обідка, що облягає голову. *А ще на козаку, бідному летязі, шапка-бирка — Зверху дірка, Шовком шита, Буйним вітром підбита, А околиці давно немає* (Укр. думи.., 1955, 73); *Левко, таки сам, гарний та бравий: ..шапка висока з червоним верхом і з сірою околицею* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *І плащ міліцейський, і кашкет з малиновою околицею, і чоботи, й усе-все свідчило про те, яку службу несла ця людина* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 38).

ОКО́ЛИЧКА, и, *ж.* Зменш. до **око́лиця**^{2}. *Македон зняв картуз—витер околичк узсередини червоною в білий горошок хусткою і повчально покивав пальцем* (Рибак, Що сталося.., 1947, 52).

ОКО́ЛИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **око́лиця**^{1} 1, 2. *Околичні будівлі.*

2. Те саме, що **око́лишній.** *Зоя має діло з телятами.. Кочує по всіх лісах околичних — кращу пашу вишукує* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 206); *Він зрозумів.., що являє собою якесь пугало для околичного священства* (Хотк., Довбуш, 1965, 24).

ОКО́ЛИШ, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **око́лиця**^{2}. *Ходить* [учитель] *у свиті в бобриковій, а штани носить навипуск. На голові — кашкет із оксамитовим околишем, ..кокарда* (Вас., II, 1959, 78); *Він рвонув з голови свого потертого форменого картузика, з оксамитовим околишем й синіми кантами* (Кучер, Трудна любов, 1960, 292).

ОКО́ЛИШНІЙ, я, є. 1. Який оточує що-небудь, прилягає до чого-небудь або розташований навколо чогось; навколишній. *Батько був славний коваль на всі околишні села* (Фр., IV, 1950, 188); *Сюди не доходить свіжий вітрець з околишнього степу і гір, не досягає і прохолодна тінь лісів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28); // Який живе або перебуває поблизу кого-, чого-небудь. — *Може, в цих місцях лютує якась із.. пошестей.. Оця відсутність людей в палаці, незрозумілий острах усього околишнього населення.., хіба ж це не доводить такого припущення?* (Смолич, I, 1958, 80).

ОКОЛІ́Т *див.* **около́т.**

ОКОЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* 1. Здохнути, загинути (про тварин). — *Така втрата... Околів мій кінь* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 210); // *зневажл.* Перестати жити, вмерти (про людей). *Ну, злодій околів — і ділом: Ворони, а не мир, прокракали над тілом* (Бор., Тв., 1957, 179).

2. Стати нерухомим, втратити чутливість від холоду, страху і т. ін.; заклякнути.

ОКО́ЛІЯ, ї, *ж.*, *заст.* Околиця, округа. — *Пекарня чудова, і пекарка знакома, удівонька. Красота така — на всю околію* (Вовчок, VI, 1956, 283).

О́КОЛО, а, *с.*, *діал.* 1. Зовнішня поверхня будівлі. *Червонуваті небілені окола хатів* [хат] *ледве було видно за старими сливами та кислицями* (Н.-Лев., II, 1956, 389); — *Щоб було гарно,— говорили чепільські муляри, будівельники, скромно гаптуючи цегельний орнамент на околі двоповерхової середньої школи* (Ле, Мої листи, 1945, 37).

2. Навколишня місцевість; околиця. — *Міркую Я про Кочеранюка старого. Гуцул-богатир, на все около Найславніший з давніх літ керманич* (Фр., XIII, 1954, 332); *Він* [Янка Купала].. *спокійно поглядає на В'язинку.. І ніби й нині чує все около, Схиляючи перед поетом чоло, Його прекрасно-горде: Я мужик* (Рильський, III, 1961, 280).

ОКОЛО́ДОК, дку, *ч.* 1. *дорев.* У царській Росії — район міста, підвідомчий поліцейському наглядачеві; // Приміщення підрозділу міського поліцейського участку. *Всіх .. ходаків загнали в околодок, переписали і..*

відпустили, зобов'язавши їх не відлучатися без дозволу властей з дому (Бурл., Напередодні, 1956, 235).

2. *заст.* Медичний пункт при військовій частині. *Якось Щорс дізнався, що кожного ранку біля полкового околодку стоїть черга — туди приходять «хворі», що будь-якою ціною намагаються ухилитися від навчання* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 45).

ОКОЛО́ДОЧНИЙ, а, е, *дорев.* Прикм. до **около́док** 1. *Ананій пам'ятав бурхливий успіх, який припав колись на його долю, коли він грав у Харкові роль околодочного наглядача Якорєва в п'єсі Горького «Останні»* (Ю. Янов., I, 1954, 124); // *у знач. ім.* **около́дочний**, ного, *ч.* Поліцейський чин у дореволюційній Росії, що відав околодком. *Процесія складалась тільки з городових поліцаїв під проводом околодочних та з пожарної команди* (Сам., II, 1958, 298); *Він хутко повернувся до околодочного, зирнув на нього коротким, але виразним поглядом* (Панч, I, 1956, 70).

ОКОЛО́Т, у, *рідко* **ОКОЛІ́Т**, ло́ту, *ч.* 1. Сніп житньої соломи, обмолочений нерозв'язаним або перев'язаний після обмолоту (звичайно для вшивання покрівлі). *Перед одною з сільських хат стояв чоловік і перев'язував околоти* (Кобр., Вибр., 1954, 107); *Долі лежить околіт, слизький, морозний і з житнім духом* (Коцюб., II, 1955, 254); *Аниця одягла його в старий дірявий сардак, підперезала перевеслом із околоту та й веде босого* (Март., Тв., 1954, 44); // Кілька таких снопів (перев. 7—8), зв'язаних докупи. [Микола:] *Знаєш, я так думаю: околот соломи принесу, постелимо Михайлові отут на землі* (Фр., IX, 1952, 105); *Дасть Сук за донькою кільканайцять* [кільканадцять] *околотів соломи, пообіцяє піврічну теличку* (Ков., Тв., 1958, 37).

Молоти́ти в около́т — молотити (ціпом), не розв'язуючи снопа.

2. *збірн.* Солома з снопів, обмолочених нерозв'язаними. *Під вікном блиснув сніп вогню, і зразу ж за цим у хату влетіло водночас чотири кулі околоту* (Епік, Тв., 1958, 296); *Які запальні мрії виголошували вони* [комунівці].., *затуливши околотом вікна зсередини, щоб не побачив куркуль крізь вікно, у кого стріляти* (Ю. Янов., II, 1954, 155); *А вітер смикав околот із стріх / І кураю клубки котив у полі* (Мисик, Біля криниці, 1967, 120).

ОКОЛО́ТИНА, и, *ж., збірн., рідко.* Те саме, що **около́т** 2. *Вона непорушно сиділа на відволоженій росою околотині* (Ряб., Золототисячник, 1948, 159).

ОКОЛОТИ́ТИ, очу́, о́тиш *і* **ОКОЛОТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Обмолотити снопи, не розв'язуючи їх.

Околоти́ти ха́ту (пові́тку *і т. ін.*) — обшити, покрити хату околотом.

ОКОЛОТО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **околотува́ти.**

ОКОЛОТУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **околотува́ти.**

ОКОЛОТУВА́ТИ *див.* **околоти́ти.**

ОКОЛЯ́СА, *присл., розм.* Не прямо, в обхід; кругом, кружним шляхом. *Я туди й побіг околяса, далеко було, а братуха прямо пішов* (Сл. Гр.).

ОКОЛЯ́СОМ, *присл., розм.* Те саме, що **околя́са.** *Не йшов просто, а пішов околясом додому* (Сл. Гр.).

ОКО́ЛЬНИЦТВО, а, *с., іст.* Посада і звання окольничого в давній Русі.

ОКО́ЛЬНИЧИЙ, чого, *ч., іст.* У давній Русі — один із вищих боярських чинів. *Зустрічати хозарів виїхали кращі люди Чернігова — стольник, окольничий, мужі ратні і думаючі* (Міщ., Сіверяни, 1961, 15).

ОКОМІ́Р, у, *ч.* 1. Визначення якихось розмірів (довжини чого-небудь, відстані і т. ін.) на око, без приладів. *— На двісті кроків б'ю петлюрівців з нагана. Побажаю: падай, падай, падай! Падає. Завжди. Майже не цілюсь. — Окомір точний* (Довж., I, 1958, 187); *Внизу, біля ковшів, біля виливниць і злитків, працюють люди, і життя їхнє.. великою мірою залежить від роботи Зої. Отже, спокій і витримка, окомір і цілковита точність руху майже така, як у ту мить, коли натискаєш на спуск рушниці* (Собко, Біле полум'я, 1952, 136).

2. Здатність до такого визначення. *Візерунок був точний, геометричний і багатокольоровий. Він вимагав і окоміру, і смаку* (Тулуб, В степу.., 1964, 174).

ОКОМІ́РНИЙ, а, е. Який визначається на око, без приладів. *Окомірна оцінка відстані.*

△ **Окомі́рна зйо́мка** — найпростіший метод топографічної зйомки, при якій вимірювання виконуються переважно на око або за допомогою найпростіших приладів (бінокля, циркуля і т. ін.). *При вибіркових рекогносцирувальних обслідуваннях обмежуються окомірною або напівінструментальною зйомкою* (Інж. геод., 1959, 265).

ОКОМІ́РНО. Присл. до **окомі́рний.** *Частина смуги шириною до 50 м знімається за допомогою екера і рулетки, решта — окомірно* (Інж. геод., 1959, 254).

ОКОНО́М, а, *ч., дорев., діал.* Економ. *Опівдні виїхав на лан економ. Підпершись у бік рукою, на котрій висіла нагайка, він гукнув: — Гей, баби! На полуднє!* (Коцюб., I, 1955, 61); *Пан, не договоривши, передав половинчика økономові і вийшов* (Л. Укр., III, 1952, 673).

ОКОНО́МІЯ, ї, *ж., дорев., діал.* Економія. *Пішла про його чутка на всю økономію, дійшла до пана і прибила Василя знову у двір* (Мирний, II, 1955, 169).

ОКОНТУ́РЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оконту́рити.** *На карті 1916 року Північна Земля показана у вигляді двох великих островів, які оконтурені береговою лінією тільки із східної і південної сторін* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 55); *До проектування шахт тепер приступають лише після того, як родовище добре оконтурене на проектну глибину і уточнені запаси* (Гірн. пром.., 1957, 62); // **оконту́рено,** *безос. присудк. сл. Вже зараз оконтурено понад 50 великих артезіанських басейнів, які займають площі в десятки й сотні тисяч квадратних кілометрів* (Знання.., 7, 1965, 18).

ОКОНТУ́РЕННЯ, я, *с., спец.* 1. Дія за знач. **оконту́рити.** *У 1956-1958 рр. Інститутом геологічних наук АН УРСР з успіхом був застосований високочастотний сейсмічний метод в районі м. Володарська-Волинського з метою оконтурення пегматитових тіл в масиві гранітів* (Допов. АН, I, 1961, 16).

2. Лінія, що позначає контури чого-небудь. *Рослинні мотиви, виткані на горизонтальних верстатах.., набувають нехарактерного для них східчастого оконтурення і в значній мірі втрачають свої природні форми* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 26).

ОКОНТУ́РИТИ *див.* **оконту́рювати.**

ОКОНТУРО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Позначений контурною лінією. *Оконтуровані площі заповнюють різними швами: косою й прямою гладдю, качалочками, вівсюгом, кривулькою* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 68).

ОКОНТУРО́ВКА, и, *ж., спец.* Те саме, що **оконту́рення** 2.

ОКОНТУ́РЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **оконту́рювати.** *Оригінальність творчого прийому Мальцева зводиться тут до того, що для оконтурювання рисунка на діорамі він.. брав олію з охрою для деталей переднього плану картини і ультрамарин — для деталей заднього* (Мист., 1, 1959, 38).

ОКОНТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКОНТУ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., спец.* Визначати контури, приблизні межі чого-небудь. *У двох місцях знайшли* *вони родовища залізняку і сланцю.. Наступні геологічні експедиції мають оконтурити ці райони* (Донч., II, 1956, 44); // Певним чином намічати, показувати контури, обриси, межі чого-небудь. *Кожний брав землю в радіусі між репером і слідом інженерової лінії — і кидав ту землю на обвід — оконтурювали стовбур* [шахти] (Рудь, Гомін.., 1959, 146); *Останнім часом широко застосовується спосіб законтурного заводнення пласта, який полягає в тому, що поклади нафти оконтурюють кільцем свердловин, куди під тиском нагнітають воду* (Гірн. пром.., 1957, 92).

ОКОНТУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок., спец.* Пас. до **оконту́рювати.** *Ділянка вугільного пласта, яка призначається до газифікації, оконтурюється свердловинами* (Наука.., 4, 1961, 16).

ОКОНФУ́ЗИТИ, у́жу, у́зиш, *док., перех., розм.* Викликати у кого-небудь почуття зніяковіння, збентеження; завдати сорому, осоромити.

ОКОНФУ́ЗИТИСЯ, у́жуся, у́зишся, *док., розм.* Відчути зніяковіння, збентеження, набратися сорому; осоромитися. *Розмова з ним вимагала великої обережності, і Ольга, власне, думала, як відповісти йому, щоб самій не оконфузитись* (Вільде, Сестри.., 1958, 518).

ОКО́П, ОКІ́П, око́пу, *ч.* 1. *перев.* **окі́п.** Рів з земляним насипом, валом навколо чого-небудь. *Окоп, обсаджений густою кучерявою дерезою, був похожий на зелену підкову, притулену до косогора* (Н.-Лев., II, 1956, 125); *Окіп поріс чорнобиллю, шипшиною, увився березкою, хмелем, а дно рову укрилося широколистою лопушиною* (Мирний, IV, 1955, 14); — *Гей, десятник!.. Дай-но їм лопатки, най удень лагодять окопи навколо волості* (Коцюб., I, 1955, 38).

2. *військ.* Земляна споруда, що служить укриттям від вогню, вогневою позицією та місцем спостереження за ворогом для одного бійця або підрозділу; шанець. *Ходимо на саперні роботи в окопи* (Вас., Незібр. тв., 1941, 205); *Сержант Микола Красношапка і з ним ще кілька товаришів снайперів зайняли окоп на передовій* (Вишня, День.., 1950, 98); *Танк пройшов через окіп...* (Гончар, II, 1959, 376).

ОКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окопа́ти.** *Козацьке військо, розташоване чотирикутником, окопане валами і отаборене за своїм звичаєм возами, .. стояло готове до бою* (Кач., II, 1958, 417); *Ми вкінці зостановились Край окопаної ями, Де ведмеді проживали* (Л. Укр., IV, 1954, 200).

ОКОПА́ТИ *див.* **око́пувати.**

ОКОПА́ТИСЯ *див.* **око́пуватися.**

ОКО́ПЕЦЬ, пця, *ч., військ.* Зменш. до **око́п** 2. *Приходжу з розвідки. Два дні Сидів собі в окопці...* (Воскр., Цілком.., 1947, 19); *І вже за ними* [дідами] *рідний край Встає.. Легким окопцем на шляху, І щастям, і облогою, Боями в ніч, важку й глуху, Тривожною дорогою* (Мал., Звенигора, 1959, 342).

ОКО́ПИЩЕ, а, *с.* Збільш. до **око́п.** — *З правого боку у нас непролазний ставок, з лівого — невилазне провалля, а просто — добре окопище з гаківницями та гарматами* (Стар., Облога.., 1961, 11).

ОКО́ПНИЙ, а, е. Прикм. до **око́п** 2. *Торішні кураї, протряхаючи на вітрі та сонці, поволі буріишають, стають схожими на клубки окопного колючого дроту* (Гончар, II, 1959, 10); // Пов'язаний з перебуванням в окопах. *Повертаються з фронтів живі. Не скрізь радісні зустрічі. Окопне життя, злигодні, кров, вогонь і рани посіяли в мільйонах сердець тривогу* (Довж., I, 1958, 41).

ОКО́ПНИК, а, *ч., розм.* 1. Боєць, який воює в окопах, перебуває на передовій лінії. *В блискучому автомобілі, оточеному сірими окопниками, хтось у френчі.. пишався своїм баритоном* (Головко, I, 1957, 60); *Високо над нею пливли на захід в супроводі жвавих «яструбків» важкі бомбардувальники.. І хоч вони не мали змоги вплинути зараз на долю оборонців дамби, після їхнього перельоту кожному окопникові чомусь стало легше* (Гончар, III, 1959, 371).

2. Той, хто споруджує, риє окопи.

ОКО́ПНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **око́пник** 2. *Окопниці, оточивши дідову бочку, спрагло.. п'ють, а ті, що понапивалися, одразу веселішають* (Гончар, Людина.., 1960, 168).

ОКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **око́пувати.** [Касьянов:] *А вибір позицій? Окопування? Перестрілка?* (Дмит., Драм. тв., 1958, 116).

ОКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОКОПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Те саме, що **обко́пувати.** — *Хочете у миру жити, от вам: городи, став... хоч топіться в йому, для мене все рівно. За се тільки окопайте мені ліс ровом* (Мирний, III, 1954, 309).

ОКО́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОКОПА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Те саме, що **обко́пуватися 1.** *Хмельницький дав наказ отаборитися. Втомлене швидким маршем козацьке військо окопувалося* (Кач., Вибр., 1953, 155); — *Чи то шлях так вибили, чи ровом окопалися? — промовив Яким* (Мирний, IV, 1955, 323).

2. *військ.* Копати окопи (у 2 знач.). *Окопувався* [Орлюк] *під кулями, працюючи лопатою, аж зуби скреготіли, до сьомого поту* (Довж., I, 1958, 306); *Багато є форм оборони. Але Найкраща — окопуйсь, солдате!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 220).

3. *перен.* Зміцнивши своє становище де-небудь, почувати себе у безпеці. *В «Аванпостах»* [І. Кириленка] *основою сюжету також є боротьба за хліб, викриття куркулів, що окопалися в колгоспі* (Рад. літ-во, 4, 1958, 15).

ОКО́ПЧИК, ОКІ́ПЧИК, а, *ч., військ.* Зменш. до **око́п** 2. *І скрізь — купи наритої землі. Вирви од бомб, окіпчики, позиції мінометної батареї* (Ю. Янов., Мир, 1956, 6); *Він, молодий лікар санбату, пам'ятає себе в невеличкому окопчику, який вигріб перед фронтом ворога* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 179); *Коли до партизанського окопчика залишилось сто метрів, він зупинився* (Тют., Вир, 1964, 536).

ОКОРЕНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док., розм., рідко.* 1. Пустити коріння; укорінитися.

2. *перен.* Надовго розташуватися де-небудь або на чомусь. *О, вже сів, окоренився! А не пора додому?* (Сл. Гр.).

ОКОРЕ́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **окоре́нок.**

ОКОРЕ́НКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Невисокий, але міцної будови; кремезний. *Верига був окоренкуватий, в плечах широкий, але не вищий за середнього гайдука* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 129); *На трибуну ще один іде. Невисокий, але окоренкуватий, дебелий* (Ряб., Жайворонки, 1957, 53); // Короткий, але міцний, дебелий (про руки, ноги). *Він викопував з вологої землі чубучок з чотирма вічками, окоренкуватими руками обережно перерізав пополам* (Чорн., Красиві люди, 1961, 28).

ОКОРЕ́НОК, нка, *ч.* 1. Частина стовбура від кореня до гілок. *Хлопці добралися і до рябини. Стали перепочити, узявшись за окоренок руками* (Мирний, I, 1954, 251); * У порівн. *Ярослав, простодушний, міцний, як березовий окоренок, трохи загайний у рухах, сміявся на повен свій жовтозубий і губатий рот* (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); // Нижня частина дерева, що прилягає до кореня. *Усе широке подвір'я суспіль було заставлене не столами, а дошками, покладеними на пеньках та окоренках* (Н.-Лев., III, 1956, 7); *Прямо від окоренка берези відхилився товстенний-претовстенний боровик* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 50).

2. Нижній товщий кінець чого-небудь, зробленого з дерева. *Смолярчук.. повертає.. ціпка окоренком — розмахнувся на всю руку — хотів ударити Василя по очах* (Кос., Новели, 1962, 186).

ОКОРО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окорува́ти**; // *у знач. прикм. Довкола кучугури шлаку, штабелі.. цегли, окорованого кругляка* (Рудь, Гомін.., 1959, 72).

ОКОРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКОРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Очищати від кори. *Якщо хвойна деревина залишається в лісі на літній період, її окоровують, складають в штабелі, а кору спалюють* (Колг. Укр., 10, 1960, 36).

О́КОРОК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **о́кіст**. *Свинячий окорок власного приготування перед вживанням треба обов'язково запе́кти або добре проварити* (Хлібороб Укр., 3, 1967, 40).

ОКОРУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для очищення від кори. *Рік тому на лісовому складі шахти встановили окорувальний верстат для обробки кріпильного лісу* (Рад. Укр., 7.IV 1959, 2).

ОКОРУВА́ТИ *див.* **окоро́вувати**.

ОКОСТЕНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **окостені́ти**. *Захар перший рубонув окостенілу деревину, липа загула, тріснула* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 228); *Після важкої, нелюдської роботи в лісі Микола повертається додому знесилений, задубілий від холоду.. Окостенілі неслухняні ноги ледве тримають його, рухи скуті, погано координовані* (З глибин душі, 1959, 44).

ОКОСТЕНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **окостені́ти**. *З досвітку до темнощів.. тесали* [будівничі] *камінь, гнулися на риштованнях до окостеніння в шиї і в хребті* (Загреб., Диво, 1968, 460).

ОКОСТЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Перетворитися в кістку; стати твердим, як кістка.

2. Те саме, що **закля́кнути**. — *Гляньте лиш, Тарас вернувся! — інші закричали; Інші, мов окостенівши з радощей* [радощів], *мовчали* (Укр. поети-романтики.., 1968, 562).

ОКО́СТУВАТИЙ, а, е, *розм.* 1. З широкими кістками; костистий. *Цей віл худий, але окостуватий* (Номис, 1864, № 13937).

2. Твердий, як кістка. *Окостувате дерево — сокира відскакує* (Сл. Гр.).

ОКОТИ́ТИСЯ *див.* **око́чуватися**.

ОКО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., рідко*, **ОКОТИ́ТИСЯ**, око́титься, *док.* Народжувати малят (про овець, кіз, котячих та деяких інших ссавців). — *Корова, сама знаєш, щороку приводить теля, конячка — дає лоша, вівця — окочується ягнятком* (Стельмах, I, 1962, 311).

ОКОШИ́ТИСЯ [1], шу́ся, ши́шся, *док., розм.* Зробити зупинку, стати табором; отаборитися. *Прозвучав зазивний сигнал, і комонники з усіх кутків лугу групами й поодинці потюпали до старшин.., полк окошився за густим верболозом* (Добр., Очак. розмир, 1965, 236); // Постійно оселитися. *Та й ми, каже, йшли* [степом] *та тут окошилися; зоставайтесь і ви тут з нами, будемо жити* (Сл. Гр.).

ОКОШИ́ТИСЯ [2], и́ться, *док., розм.* 1. *на кому.* Негативно позначитися на кому-небудь, вплинути на когось. *Хто зробив, а на йому окошилось* (Укр.. присл.., 1955, 20); *І все, що б хто не зробив, а окошиться на Галі* (Мирний, IV, 1955, 77); *До свар з товаришами він встиг призвичаїтися так сильно, що й тепер той нахил мав на комусь окошитися* (Крим., Вибр., 1965, 335).

2. *на чому і без додатка.* Скінчитися, припинитися. *Іще ж не все тут* [у пеклі] *окошилось, Іще брела ватага лих* (Котл., I, 1952, 127); [З а л е с ь к и й:] *А ви думали що, добродію Савуляк, що на тому й окошиться? Почекайте. Це ще не все* (Собко, П'єси, 1958, 40).

ОКРА́ВКА, и, *ж., заст.* Окрайка. *Спідниця, хоч і підперезана окравкою, та все ж таки довга, до п'ят* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 13); *На талії запаска удержується червоною вовняною окравкою, або, як її ще звуть, крайкою* (Збірник Полт. музею, I, 1928, 81).

ОКРАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКРА́СТИ**, а́ду, а́деш, *док., перех., поет., рідко.* Те саме, що **обкрада́ти**. *Нехай не гуляє* [ченець].., *Людей поучає. Щоб брат брата не різали, Та не окрадали* (Шевч., II, 1963, 142); — *Радивон Ржа хоче дівчину окрасти* (Горд., Дівчина.., 1954, 259).

ОКРА́ДЕНИЙ, а, е, *поет., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окра́сти**. * Образно. *Чи ж нам, окраденим долею нашою, й хвиля кохання — за гріх?!* (Стар., Вибр., 1959, 8); *Суспільно-політична сатира І. Манжури пройнята непримиренною ненавистю до гнобителів і гарячою любов'ю, палким співчуттям до всіх пригноблених, до всіх окрадених життям* (Рад. літ-во, 7, 1965, 40); // *у знач. прикм.* [Ш е в ч е н к о:] *Не бійся, люба... Правда оживе.. І люд окрадений спасе* (Коч., III, 1956, 175); // **окра́дено**, *безос. присудк. сл. Несправджене кохання, несправджений ідеал — це звучить як справжня драма, бо когось окрадено, ошукано* (Літ. Укр., 19.XII 1967, 3).

ОКРА́ЄЦЬ, а́йця, *ч.* 1. Скибка, відрізана від непочатого краю хлібини. *Празникові паляниці з питльованого борошна на яйцях вже поїли, а в господині зістався тільки один окраєць* (Н.-Лев., IV, 1956, 132); *На покуті, під товстим настільником, лежав окраєць черствої остюкуватої паляниці* (Л. Янов., I, 1959, 141); // Невеликий шматок (хліба). *Василина кинулась у хату, вхопила торбину, вкинула в неї окраєць хліба й побігла до воріт* (Н.-Лев., II, 1956, 31); [П р і с я:] *Бувало, диких груш звариш у горщику та окраєць хліба черствого, тим і живеш по цілих днях* (Вас., III, 1960, 162); *Студенти, мабуть, щойно повечеряли. Поруч книг та зошитів на столі лежали окрайці чорного хліба, шматки бринзи, привезені з дому, з далеких карпатських сіл* (Мас., Під небом.., 1961, 65).

2. *рідко.* Кінцева частина чого-небудь; край. *Брати, пригинаючись, мовчки входять до хати. Старший шарудить рукою по окрайцю комина* (Стельмах, II, 1962, 73); *Під окрайцем даху, внизу, помітила* [Лариса] *непорушну Кларину машину* (Руд., Остання шабля, 1959, 39); // Невелика частина (шматок, відрізок) чого-небудь. * Образно. *От Вам окраєць життя нашого в селі* (Стеф., III, 1954, 86).

ОКРА́ЇНА, и, *ж.* 1. Крайня частина якої-небудь території; край. *На південно-східній окраїні Західно-Сибірської низовини виявлено мільярдні запаси бурих залізняків* (Наука.., 8, 1958, 19).

2. Частина держави (звичайно прикордонна), віддалена від її центру. *Незважаючи на багатющі природні ресурси, дореволюційний Казахстан належав до найвідсталіших окраїн Росії* (Наука.., 12, 1956, 32).

3. Те саме, що **око́лиця** 1. *Будинки дивної краси Ростуть на пустирях окраїн...* (Рильський, Сад.., 1955, 47); *Йдуть вони на окраїну міста, де трамвай поверта свою путь* (Сос., I, 1957, 328).

ОКРА́ЇННИЙ, а, е. Який є окраїною. *В окраїнних частинах океану влітку крига тане і з'являються простори води, по яких можуть проходити судна* (Фіз. геогр., 6, 1957, 12); *Починалися окраїнні подвір'я Гринави* (Гончар, I, 1954, 291); *Окраїнні території.*

О́КРАЙ [1], ю, *ч., заст.* Край (*див.* **край** [1] 1). — *Будьте ласкаві, скажіть дівчині, нехай мене проведе на окрай пущі, щоб мені знов не блукати* (Вовчок, VI, 1956, 326);

Йде смерть, схиляючись до тих, Що, зранені, при окраях доріг, Лежать у варті (Бажан, Вибр., 1936, 23).

ОКРАЙ^{2}, *прийм., з род. в.. розм.* Уживається при зазначенні місця розташування кого-, чого-небудь; край, біля, поруч. [Катерина:] *Як бачу тебе окрай себе, що ти зі мною, так тоді тільки мені й легко, й весело* (Кост., I, 1967, 195); *Шумлять гаї окрай дороги* (Шпорта, Вибр., 1958, 441).

ОКРА́ЙКА, и, *ж.* Те саме, що **кра́йка** 2, 3. *Я не забув: як на фронт виїжджали, вийшла* [мати] *похила до тину, довго стояла, рукою махала, рвала окрайку хустини* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 33); *Стала собі* [Грициха] *в сінях.., куделю встромила за окрайку й почала прясти* (Март., Тв., 1954, 68); *Золотою окрайкою гарною стан свій Підперезала* [Еос], *чоло вповила дорогим покривалом* (Гомер. Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 187).

ОКРА́ЙОК, йка, *ч., розм., рідко.* 1. Крайня, кінцева частина чого-небудь. *Ідучи окрайком грабового бору, замітили* [прочани] *між деревами чималу череду свиней* (Морд., I, 1958, 108); *Він вперто ішов і йшов, бо з-за Долу поволі піднімалась темна, з сивими окрайками хмара* (Кол., Терен.., 1959, 369); // Невелика частина, шматок, відрізок чого-небудь. — *А вони все придивлялися, чи не з'їла бува ласого шматочка, чи не одрізала собі якогось окрайка на хусточку...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 319).

2. Те саме, що **окра́єць** 1.— *Оце й усе, що є,— винесла вона ще раз окрайок пухкенького хліба* (Досв., Вибр., 1959, 30).

ОКРА́ЙЧИК, а, *ч.* Зменш. до **окра́єць**. —*Бабуся дістала торбинку із-за дверей і поклала туди окрайчик хліба і шматок солонини* (Томч., Готель.., 1960, 67); * Образно. [Лісовик:] *До кого ти подібна? До служебки, зарібниці, що працею гіркою окрайчик щастя хтіла заробити і не змогла* (Л. Укр., III, 1952, 243).

ОКРА́СА, и, *ж.* 1. Те, що прикрашає кого-, що-небудь, надає приємного вигляду комусь, чомусь; прикраса, оздоба. *Ольга ввійшла в залу, де вже окрасою зали був куплений для неї гарний фортеп'ян* [фортепіано] (Н.-Лев., I, 1956, 429); *Окрасою мазанки були тільки кручені паничі, які повивали передню стінку* (Смолич, V, 1959, 16); *Вона при кожній нагоді.. повчала інших своїх дочок, що гординя — це гріх, а скромність — найкраща окраса для молодої дівчини* (Вільде, Сестри.., 1958, 514); *Народна пісня — то ж вона Усій землі окраса, Вона, як сонце, вирина У творчості Тараса* (Рильський, I, 1956, 361).

2. *чого, перен.* Предмет гордості якого-небудь середовища, колективу і т. ін. *Початок розробки її* [чеської теми] *поклав Тарас Шевченко своєю поемою «Єретик» (1845), яка є окрасою нашої літератури, однією з найкоштовніших її перлин* (Вітч., 5, 1956, 124); *Талант Амвросія Максиміліановича Бучми міг би стати окрасою будь-якого світового театру в усі часи й епохи* (Мист., 1, 1967, 1).

3. *перев. мн., рідко.* Змалювання кого-, чого-небудь (у розповіді і т. ін.) у більш привабливому вигляді, ніж є в дійсності. *Згадав я ту правду-легенду Суворо, без зайвих окрас...* (Нагн., Вибр., 1957, 375).

ОКРА́СИТИ *див.* **окраша́ти.**

ОКРА́СИТИСЯ *див.* **окраша́тися.**

ОКРА́СКА, и, *ж., розм.* Забарвлення. *Так і розпалось припущення наше, що нас намовляє Первісним тільцям приписувать інколи певну окраску* (Зеров, Вибр., 1966, 182); *Правда, сюжетом інтермедій дуже часто були міжнародні, мандруючі анекдоти, фабліо та новели, та, проте, вони являлись у нас в локальній окрасці, героями їх були наші селяни, школярі* (Фр., XVI, 1955, 218).

ОКРА́СТИ *див.* **окрада́ти.**

ОКРАША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКРА́СИТИ**, а́шу́, а́сиш, *док., перех., нар.-поет.* Те саме, що **прикраша́ти.** *Безжалісна музо! ..Ти квітами серця мого дорогу собі устелила І крів'ю його ти окрасила шати свої* (Л. Укр., I, 1951, 131); *Який щасливий усміх окрасив лице збідованої жінки..!* (Кобр., Вибр., 1954, 101).

ОКРАША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОКРА́СИТИСЯ**, а́шу́ся, а́сишся, *док., нар.-поет.* Те саме, що **прикраша́тися.**

ОКРА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окра́сити.** *А чим поле окрашене: чи лугами, чи берегами?* (Сл. Гр.).

ОКРВИКОНКО́М, у, *ч., іст.* Скорочення: окружний виконавчий комітет. *На роботу в радянському державному апараті були висунуті шахтар Лісовик — голова Артемівського окрвиконкому, металург Бугай — заступник голови Донецького губвиконкому* (Іст. УРСР, II, 1957, 262); *Окрвиконком на Поділлі в 1924 році виробив був правила про роботу сільрад і райвиконкомів* (Вишня, I, 1956, 104).

ОКРЕ́МИЙ, а, е. 1. Який не є частиною чого-небудь цілого. *Київська держава в XII віці розпалася на окремі князівства* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 10); *Чоловіки лежать на зеленій траві окремим гурточком, жінки згрупувалися окремо* (Тют., Вир, 1964, 397); // Відділений, ізольований від інших. *Що сталося з ним, що він розлучився з братом і пішов на окреме помешкання?* (Фр., VI, 1951, 245); *Маю чудесну кімнату на сонце, з видом на море, з окремим ходом і терасою* (Коцюб., III, 1956, 406); *Оселився я в готелі. Це — досить великий будинок, розподілений поверхами, коридорами, стінами й дверима на окремі кімнати* (Ю. Янов., II, 1958, 15); // Спеціально призначений для чого-небудь. *Окремий фонд.*

2. Один із ряду однорідних предметів, явищ і т. ін.; один із багатьох. *Чути уривки розмов, окремі фрази, вигуки* (Вас., III, 1960, 212); *Ми знаємо ряд малюнків і офортів Шевченка, де.. відтворені окремі епізоди з історії Хмельницького і Хмельниччини* (Рильський, III, 1956, 20); // *перев. мн.* Деякі, не всі; поодинокі. *Окремі комедійні місця, розкидані по моїх картинах, завжди режисерував з величезною насолодою* (Довж., I, 1958, 21); *Недалеко від комори переливається місячним полум'ям обмолочений стіжок, вітрець підіймає окремі соломинки і обзивається в них, мов зітхання сопілки* (Стельмах, II, 1962, 153).

3. *у знач. ім.* **окре́ме**, мого, *с.* Те, що є складовою частиною, елементом чого-небудь загального. *Власне кажучи, таке широке бачення явищ в їх русі, в зв'язках і перспективі, в єдності окремого і загального — це ж і є одна з найголовніших рис методу соціалістичного реалізму* (Про багатство л-ри, 1959, 125).

4. *військ.* Який не входить до складу іншого військового з'єднання, маючи спеціальне призначення. *За півгодини я вже сидів у землянці окремого взводу пішої полкової розвідки і розмовляв з черговим* (Багмут, Записки.., 1961, 3); *Частини Окремої кавбригади та дивізіону Реввійськради Першої Кінної.. до пізнього вечора стримували в нерівній боротьбі навалу.. ворожих військ* (Гончар, II, 1959, 387).

5. *рідко.* Особливий, винятковий, незвичайний. — *А до Зоні, мамо, — тягнув син далі,— коли вже саме тепер зійшли ми на сестри, маю свій окремий жаль* (Коб., II, 1956, 310).

ОКРЕ́МІСТЬ, мості, *ж.* 1. Абстр. ім. до **окре́мий** 1, 5. *Народну окремість натури, І склад особливий думок, І давність своєї культури,— Довів він усе те з книжок* (Сам., I, 1958, 171).

2. *спец.* Окрема частина чого-небудь цілого. *Друга функція нервової системи — це.. розклад різних склад-*

ностей світу на окремості (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 103); *В м. Коростені граніт виступає у вигляді масивних скель, розбитих на величезні окремості* (Геол. Укр., 1959, 204).

3. *геол.* Властивість гірських порід розколюватися за певною системою на окремі шматки. *Зелені відміни туфоїдів з виразною пластинчастою окремістю звуться шальштейнами* (Курс заг. геол., 1947, 65).

ОКРЕ́МІШНІЙ, *діал.* **ОКРО́МІШНІЙ**, я, є. 1. Власт. тільки певній особі, предмету, явищу; своєрідний, особливий. *Вона була смуглява, але в неї була краса якась окремішня, нагадуюча красуню в книзі Соломона «Пісня піснів* [пісень]*»* (П.-Лев., IV, 1956, 37).

2. Те саме, що **окре́мий** 1. *Можна говорити про окремішню школу новели Франка, про т. з. народницьку новелу, імпресіоністичну новелу і т. д.* (Літ. Укр., 1.IX 1967, 3); *Після окремішнього парубоцького танцю цимбали і скрипка навіть без малого перепочинку задзвеніли плавнішим і повільнішим ладом верховинської «Голубки». Тут вже танцюють хлопці з дівчатами* (Мас., Під небом.., 1961, 43); *Одна Калина бачила й розуміла, що почав жити її чоловік якимсь своїм, окремішнім навіть від неї життям* (Коз., Вісімсот.., 1953, 77).

ОКРЕ́МІШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **окре́мішній.** *Розуміється.., що вже само поняття «правди» вимагає, щоби в літературі змальовані були і всі національні окремішності даного народу* (Фр., XVI, 1955, 13); *Хвилинами його обіймало почуття окремішності, відчуття самотності серед цього рою юнаків і юнок, що невгамовно гуркотіли, заклопотані своїми турботами* (Коцюба, Нові береги, 1959, 102).

ОКРЕ́МІШНЬО, *рідко.* Присл. до **окре́мішній.** *Аналіз і синтез, художні дослідження й узагальнення життєвих явищ у мистецтві не існують окремішньо* (Літ. Укр., 25.VIII 1967, 1); *Збірка «Дорога під яворами» осягається вповні і глибше, коли її брати не окремішньо, а в сукупності з іншими книжками А. Малишка останніх років* (Рад. літ-во, 1, 1970, 46).

ОКРЕ́МО. Присл. до **окре́мий** 1. *Кай Летіцій сідає на мармуровім ослоні.. Прісцілла сідає на дзиглику окремо* (Л. Укр., II, 1951, 359); *В юртах жінки витрушували все з скринь і окремо складали потрібне влітку* (Тулуб, В степу.., 1964, 38).

ОКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окре́слити.** *Семен узяв газету й побачив окреслену червоним олівцем замітку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 68); *Гори розсунулися, відкриваючи широкий, стрімкими скелями окреслений прохід* (Собко, Кавказ, 1946, 85); *Найяскравіше окреслений драматургом* [Ю. Буряківським] *образ члена підпільного ЦК Комуністичної партії* [Чехословаччини] *Юліуса Фучіка* (Вітч., 5, 1956, 130); *Утік він з монастиря з цілком окресленою метою* (Рильський, III, 1956,199); *Нафтові вишки, виразно окреслені вдень, тепер в лягаючих сутінках ледве маячили на близьких і далеких горбах* (Гончар, III, 1959, 377); *Все в ній змінилося — і стан, позначений м'якою, граціозною жіночністю, і задумане.. обличчя, і красиво окреслений рот* (Жур., Звич. турботи, 1960, 23).

ОКРЕ́СЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Чіткість, визначеність чого-небудь. *Відсутність чіткої диференціації у вживанні певного кола слів у публіцистичній літературі призводила до менш виразної окресленості понять, якими оперували автори оригіналу* (Вісник АН, 1, 1957, 48).

ОКРЕ́СЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **окре́слити.** *Майстерність композиції, чіткість окреслення образів сприяють гранично яскравому виявленню ідеї* (Рад. літ-во, 4, 1967, 60).

2. Обриси, контури, форма чого-небудь. *Далекі озера манили до себе своїм теплим окресленням, блакиттю своїх плес і ніжністю білосніжних водяних лілій* (Збан., Переджнив'я, 1960, 441); * Образно. *Ми все-таки схопили окреслення правдивого обличчя Фірдоусі* (Тич., III, 1957, 43).

ОКРЕ́СЛИТИ *див.* **окре́слювати.**

ОКРЕ́СЛИТИСЯ *див.* **окре́слюватися.**

ОКРЕ́СЛЮВАТИ, люю, люєш, *недок.*, **ОКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Обводити що-небудь лінією, рисками; обкреслювати. *Він довго дивився на всі пункти плану, один окреслив кілька разів червоним олівцем, другий синім* (Собко, Біле полум'я, 1952, 76); // Проводити криву лінію, описувати коло. *Юрась Хомаха знімає з голови фетрового капелюха, в повітрі окреслює ним півколо* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 68); *Месери окреслили коло і перейшли в піке* (Дмит., Наречена, 1959, 108); // Чітко визначати що-небудь. *Дем'ян Бєдний твердо окреслив собі коло тем, свідомо обрав свою поетичну дорогу — і кращими своїми речами ввійшов в історію літератури та у вдячну пам'ять нащадків* (Рильський, III, 1955, 126); *Дід не виявив радості від того, що вони приїхали, але й шматком не дорікав. Він тільки одразу ж окреслив Ярославові чітке коло обов'язків* (Мушк., День.., 1967, 51).

2. *перен.* Робити чіткішими, виразнішими обриси, контури, форму чого-небудь. *На волоссі сніжинки, тонкий светр окреслював ніжну талію* (Хор., Ковила, 1960, 49); *Фіалковий ранок окреслив посірілі, стомлені обличчя бійців* (Багмут, Записки.., 1961, 73); *Гніздами заіскрилися вогні земснарядів, і довгими пунктирними лініями світляні точки окреслили вулиці Нової Каховки* (Жур., Вечір.., 1958, 117).

3. *перен.* Зображувати, змальовувати, описувати кого-, що-небудь. *А. Малишко обирає* [у віршах] *скромні військові професії — саперів, кашоварів, регулювальниць — і з силою справжнього майстра окреслює характери воїнів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 632); *Письменник* [М. Сказбуш] *чітко окреслює образ, юні персонажі його оповідання живі, їх виразно бачиш перед собою* (Донч., VI, 1957, 602).

ОКРЕ́СЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОКРЕ́СЛИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Чітко, ясно виділятися своїми обрисами, контурами, формою. *У відблисках .. заграви чітко окреслювався силует Леніна з піднесеною вперед рукою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 400); *На обрії все чіткіше й виразніше окреслювались обриси одинокої тополі* (Голов., Тополя.., 1965, 222); *Людина впритул стала до мене — в темряві окреслилась біла борода* (Ю. Янов., I, 1954, 72); * Образно. *Все ясніше і ясніше окреслювалися контури майбутньої перемоги, все ближче підходила Червона Армія до Німеччини* (Собко, Зор. крила, 1950, 331).

2. *перен.* Чітко визначатися. *Робота великого металургійного заводу окреслюється одним коротким, як постріл, замашним словом: «цикл»* (Загреб., Спека, 1961, 110); *На* [I] *з'їзді* [КП(б)У] *виразно окреслились дві групи, що стояли на неправильних позиціях і дістали назву лівих і правих* (Іст. УРСР, II, 1957, 118); *Образ сучасника... В численних суперечках про те, яким він має бути, виразно окреслилась плідна лінія, і від полеміки драматурги перейшли до діла* (Рад. літ-во, 2, 1967, 19).

3. Пас. до **окре́слювати** 1.

ОКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОКРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Те саме, що **покрива́ти** 1. *Зараз окрили Шрама шапками, військовими корогвами, дали йому до рук полковницькі клейноди .., та й став панотець Шрам полковником* (П. Куліш, Вибр., 1969, 54); *Ніч; небосхил туманіє; Сніг окрив куток* (Граб., I, 1959, 284); // Огортати, обкутувати, оповивати що-небудь. *Тіні і мряка окривали місто* (У. Кравч., Вибр., 1958, 309); *Темна, хоть погідна і тепла, ніч окрила землю* (Фр., VIII, 1952, 173).

Окрива́ти (окри́ти) поцілу́нками *див.* **поцілу́нок; Окрива́ти (окри́ти) сла́вою** *див.* **сла́ва.**

2. Наповнювати, насичувати собою або чим-небудь навколишній простір, певну поверхню і т. ін. (про звуки, запах і т. ін.). *В світлиці тим часом обходила рядова* [чарка], *..неслися сміхи, реготня, гвалт окривав хату* (Мирний, I, 1949, 409).

3. *перен.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимсь (про почуття, думки і т. ін.). *Окриває його* [Петра] *важка туга; обгортають голову чорні думки* (Мирний, I, 1954, 346); *На хвилинку тільки в серце Гані зазирнуло якесь недобре віщування, та й знов окрила його веселість* (Н.-Лев., I, 1956, 165).

ОКРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОКРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що **покрива́тися** 1. *Усю зиму не виділи хлопці льоду на ріці. Калабані на селищу окрилися були.. льодовою старкою* [кіркою] *з ночі, та й то рано гуси проламали* (Ков., Світ.., 1960, 118); // Огортатися, обкутуватися, оповиватися чим-небудь. *А воно* [сонце], *в царственній порфірі, з променистим німбом доокола, тихо спускається вниз, окриваючися .. хмарами* (Хотк., I, 1966, 80).

Окрива́тися (окри́тися) сла́вою *див.* **сла́ва.**

2. Наповнюватися, насичуватися чим-небудь (про звуки, запахи і т. ін.). *Панські степи окривалися наймитською косарською піснею* (Мирний, IV, 1955, 241).

3. *перен.* Перейматися яким-небудь почуттям, настроєм і т. ін. *Весь край окрився жалобою* (Фр., IV, 1950, 264).

ОКРИВДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОКРИ́ВДЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОКРИ́ВДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **кри́вдити.** *Я їй дав усі гроші, а вона мені не дала усього хліба, за що ж вона мене окривджає?* (Сл. Гр.); *Вороги окривджують голоту, Та й свої торгують нею радо...* (Стар., Поет. тв., 1958, 102);— *Окривдить людину хтось раз, окривдить вдруге, от і захитається в неї віра ...* (Стельмах, Правда.., 1961, 365).

ОКРИ́ВДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окри́вдити.** *Ми тут зійшлися, месники бідноти, Окривджені панами кріпаки* (Мал., Книга.., 1954, 67); *Окривджене почуття і залишки гніву, наче вороги, товклися в парубочій душі* (Стельмах, I, 1962, 546); // **окри́вджено,** *безос. присудк. сл. З наказу Захара стражника було окривджено, зламано огорожу, засипано колодязь, і він тепер мстився* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 283).

ОКРИ́ВДЖУВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. теп. ч. до **окри́вджувати.** *І все то була старовина рідна, своя, минуле рідного народу, його історія — славна й трагічна, сто крат окривджувана лихими нападниками* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 163).

ОКРИ́ВДЖУВАТИ *див.* **окривджа́ти.**

ОКРИ́ВДИТИ *див.* **окривджа́ти.**

ОКРИВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати кривим. *Був він невдачливий: що не здумає, що не зробить — все на діло не йде: .. загнав кобилу з возом у болото, щоб колесо замокло,— кобила окривіла..; пустив поле під сіно, сіно подешевшало* (Григ., Вибр., 1959, 109).

О́КРИК, у, *ч.* 1. Вигук, яким окликають кого-небудь. *Я довго на горбику стояв, очима проводив материну постать .. До пам'яті привів мене окрик господаря: — Заснуло, чи що? Піди подивися, чого коні харапудяться* (Ковінька, Кутя.., 1960, 24); *Враз, несподівано для самого себе, я скрикую: «Гутман?» Двоє лісорубів, вражені моїм окриком... починають озиратися навколо* (Кол., На фронті.., 1959, 187).

2. Вигук, який має в собі наказ, погрозу і т. ін. *Корчмар терпляче зносив усе — і окрики, і погрози, і зневагу* (Рибак, Помилка.., 1956, 11); *Начальницький окрик подіяв, справді, магічно* (Смолич, Мир.., 1968, 404); *В дворі в'язниці вже чулися окрики конвоїрів, схожі на собаче гавкання* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 101); // Вигук, що виражає яке-небудь почуття. *Окрик болю роздався в хаті* (Коб., II, 1956, 237); *Він хотів узяти одне зернятко на зуб, та Яремченко перепинив цей намір зляканим окриком* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 6); *В цей час у дверях появляється закутана по самі очі Орися і, побачивши батька, з тихим окриком «ой!» біжить назад* (Тют., Вир, 1964, 20).

ОКРИКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОКРИ́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОКРИ́КНУТИ**, ну, неш, *док.*, *рідко.* 1. *перех. і без додатка.* Те саме, що **оклика́ти.** — *Ну, як, Чуприна! — окрикнув його чорнявий шахтарчук* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 114); *Черевань усе окрикував Сомка гетьманом* (П. Куліш, Вибр., 1969, 169).

2. *неперех.* Те саме, що **вигу́кувати.** *Бач, куди вони забралися на прохолоду! — окрикнув Книш, виходячи до їх на рундук* (Мирний, III, 1954, 141).

ОКРИ́КНУТИ *див.* **окрика́ти.**

ОКРИ́КУВАТИ *див.* **окрика́ти.**

ОКРИЛА́ТІТИ, ію, ієш, *док.* Перейнятися натхненням, відчути душевне піднесення; окрилитися.

ОКРИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **окрили́ти.** *Окрилений успіхом, виходив Микола з клубу* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 121); *Окрилені високими ідеями епохи, радянські шевченкознавці своїми працями збагачують духовну культуру будівників комунізму* (Рад. літ-во, 5, 1964, 73); *В той день на базі злітали й сідали важкі окрилені сигари літаків, повільно обертались.. антени радарів* (Собко, Срібний корабель, 1961, 41).

2. *у знач. прикм.* Сповнений натхнення, душевного піднесення; натхненний. *Ішов* [Івоніка] *справді окриленим кроком* (Коб., II, 1956, 97); *Окрилене слово Івана Франка супроводжує нас у ратних подвигах і в праці* (Корн.. Разом із життям, 1950, 65).

ОКРИ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **окри́лений** 2. *Очі бійців ще палають натхненням бою, настрій великої окриленості обіймає війська* (Гончар, III, 1959, 419); *Окриленість — ось слово, яке чи не найточніше визначає характер нашого неповторного часу, наших чудових діянь* (Мист., 6, 1963, 15).

ОКРИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **окрили́тися.** *Було в ній якесь незрозуміле їй самій окрилення, що походило, мабуть, від прийнятого рішення зробити ці збори переломними в житті колгоспу* (Руд., Остання шабля, 1959, 210); *Саранові починають польоти через кілька днів після окрилення, коли крила їх досить зміцніють* (Захист рослин.., 1952, 198).

ОКРИ́ЛЕНО. Присл. до **окри́лений** 2. * Образно. *Радість окрилено стукає в груди — солдат повернувся додому!* (Голов.. Близьке.., 1948, 10).

ОКРИЛИ́ТИ *див.* **окриля́ти.**

ОКРИЛИ́ТИСЯ *див.* **окриля́тися.**

ОКРИ́ЛЮВАТИ *див.* **окриля́ти.**

ОКРИ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **окриля́тися.**

ОКРИ́ЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **окри́лювати.** *Хоч попереду була невідомість.., проте в грудях билася радість і повним життям жило те хмільне, окрилююче чуття, від якого хотілось співати* (Гончар, II, 1959, 314); *Окрилюючі ідеї партії були провідною зорею для молодої поезії Володимира Сосюри, Павла Тичини та інших поетів* (Рад. літ-во, 5, 1958, 3).

ОКРИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОКРИ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОКРИЛИ́ТИ**, окрилю́, окри́лиш, *док.*, *перех.* 1. Викликати в кому-небудь натхнення, душевне піднесення; надихати. *Зустріч у Літньому саду якось одразу* *окрилила Тараса* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 25); *В класі було шумно, весело: .. надія на такого доброго господаря класу окрилювала дитячі серця* (Фр., IV, 1950, 216); *Великий Жовтень окрилив Купалу. Поетичний дар його розцвів* (Рильський, III, 1956, 393); // Підсилювати, зміцнювати (почуття і т. ін.). [Борис:] *Ти та довічна і міцна сила, котра свіжитиме і окрилятиме надії!* (Кроп., I, 1958, 396).

2. Надавати кому-, чому-небудь крила, крильця. *Хіба своє «я» ми не сієм так само уперто, як смітниковий бур'ян насіння? Як всі ті кульбаби, реп'ях, кропива і таке інше, що окриляють насіння і кажуть: лети!* (Коцюб., II, 1955, 256); * Образно. *Ми летим у далеч. Ми у космос линем. Окриляєм землю. Славимо життя* (Тер., Серце.., 1962, 65).

ОКРИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОКРИ́ЛЮВАТИСЯ**,ююся, юєшся, *недок.*, **ОКРИЛИ́ТИСЯ**, окрилю́ся, окри́лишся, *док.* 1. Перейматися натхненням, відчувати душевне піднесення; надихатися. *Окрилювалась душа, радісним хвилюючим вогнем засвічувались очі* (Шиян, Партиз. край, 1946, 34); // *чим.* Підсилюватися, зміцнюватися (про почуття і т. ін.). *Розпалювало сонце, їда, горівка розбурхувала, і всі бажання окрилювалися фантазією* (Хотк., II, 1966, 146).

2. Набувати крил, крилець.

ОКРИЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **окриля́ти.** *Вкрай переповнені щастям, наелектризовані його хмільною окриляючою силою, розвідники знову сіли на коней* (Гончар, III, 1959, 438).

ОКРИСТАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Піддати кристалізації.

ОКРИСТАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., спец.* Утворити кристали; набути форми кристалів.

ОКРИ́ТИ *див.* **окрива́ти.**

ОКРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окри́ти.** *Козаки, окриті димом і млою, минули щасливо греблю й майже бігцем стали прямувати другим берегом до окопищ* (Стар., Облога.., 1961, 55); *Іду я, нудьгою та сумом окритий, — Ні гуку, ні світла, а тиша одна ...* (Граб., I, 1959, 195).

ОКРИ́ТИСЯ *див.* **окрива́тися.**

ОКРИЧА́ТИ *див.* **окри́чувати.**

ОКРИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКРИЧА́ТИ**, чу́, чи́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обзива́ти.**— *Чорнити мене перед старим приятелем! Окричувати тираном* (Фр., VII, 1951, 208); // Оголошувати, прозивати ким-небудь.—*Ви окричали нас соціалістами, а самі не знаєте, що таке соціалізм* (Кол., Терен.., 1959, 279); *Папа* [Іоанн XXIII] *заграє з кардиналами, .. заграє з єпископами і віруючими,.. — і вже його окричали лібералом* (Мельн., Обличчя.., 1960, 40).

ОКРІ́Л, ро́лу, *ч., с. г.* Роди в кролиці. *За рік одна кролематка при доброму догляді може дати до 5 окролів* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 49).

ОКРІ́М, *прийм., з род. в., розм.* Те саме, що **крім.**— *Я перебралась до дочки, бо і в мене теж нема родини, окрім дочки-єдиниці* (Н.-Лев., IV, 1956, 278); *Всі посумніли, окрім Митруня, бо він не розумів.., куди хлопці йдуть* (Март., Тв., 1954, 145); *Рухнувся натовп, загомонів, посипались жарти, в яких, окрім веселощів, почувався і подив, і заздрощі, ' навіть острах* (Гончар, I, 1959, 48).

ОКРІ́МНИЙ, ОКРО́МНИЙ, а, е, *діал.* Окремий. *У національних, у політичних, соціальних, літературних інтересах галичани розійшлись з поляками .. На всі ці інтереси вони мають свої окрімні права і інституції* (Драг., I, 1970, 192); *Через годину сиділа сім'я в одній окромній світлиці за столом, накритим тонкою білою скатертю коло самовара* (Н.-Лев., I, 1956, 161).

ОКРІ́П^{1}, ро́пу, *ч.* Кипляча або дуже гаряча вода; кип'яток. *Хто опарився на окропі, той і на холодну воду студить* (Укр.. присл.., 1955, 267); *Скорою ходою почимчикував* [Яць Зеленуга] *до хати другого швагра, того самого, котрому ген-то жінка окропом ноги обварила* (Фр., II, 1950, 212); * У порівн. *Ще тільки об'явили волю, піщани зашуміли, як окріп у горшку* (Мирний, I, 1949, 298); *Мати обняла мене і гірко заплакала. Так і вмила мою голову сльозами, як окропом* (Стор., I, 1957, 92); *Саїдові знов наче окропом ошпарив хто лице. Червоні барви навіть це загоріле обличчя заливають* (Ле, Міжгір'я, 1953, 96).

◇ **Крути́тися як (на́че, мов** *і т. ін.*) **му́ха в окро́пі** *див.* **крути́тися.**

ОКРІ́П^{2}, ро́пу, *ч., розм.* Те саме, що **кріп.**

ОКРІ́ПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **окрі́пнути.** *Галя рада, .. бігає за хлоп'ятами, як та качечка перевалюється на своїх, ще не окріплих ніжках* (Мирний, IV, 1955, 71).

ОКРІ́ПНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* окріп і окріпнув, ла, ло; *док.* 1. Набратися сили, здоров'я; зміцніти. *Прошу одписати мені до Чернігова, бо хоч лікарі посилають мене на південь, але.. про дорогу нічого й думати, хіба як окріпну трохи* (Коцюб., III, 1956, 457); *Федір дивився на Олексу, і радістю повнилось серце. Він таки не верболіз. Йому ще довго гойдатись під вітром. Але приспіє час, він.. окріпне, підійметься* (Мушк., Серце.., 1962, 189).

2. Стати міцнішим, стійкішим; укріпитися. [Юрко:] *Ми ще не окріпли, ще тільки починаємо діло. Чув же, що подекуди вже гострять на нас зуби і піняться?* (Кроп., III, 1959, 242); *Бачу, мій Григорій підбадьорився, духом окріп* (Вол., Надди. висоти, 1953, 18).

3. Посилитися, збільшитися (про мороз). *Мороз окріпнув.*

ОКРІ́П'Я, я, *с.* Збірн. до **окріп**^{2}.

ОКРОВИ́ТИ, влю́, ви́ш; *мн.* окровля́ть; *док., рідко.* Залити, забризкати кров'ю; закривавити. *Як ударив Помазанець Кілком по височку, Враз окровив Маріяні Плаття і сорочку* (Укр.. думи.., 1955, 224).

ОКРО́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окрови́ти.** *Марина.. Перед будинком танцьовала* [танцювала] *У парі з матір'ю! — і страх, З ножем окровленим в руках, І приспівувала* (Шевч., II, 1963, 118).

ОКРОЛИ́ТИСЯ, и́ться, *док., с. г.* Народити кроленят.

ОКРО́МЕ, *діал.* 1. *присл.* Окремо. *Молоді паничі окроме собі кучею так і ходять* (Кв.-Осн., II, 1956, 314); —*Не розберу, як же се Ваня їде, хіба не вкупі з Лідою, а якось окроме — в Казань?* (Л. Укр., V, 1956, 195).

2. *прийм., з род. в.* Крім. *Хто без святої булли вмер — У пекло просто; хто ж заплатить За буллу вдвоє, ріж хоч брата, Окроме папи і ченця, І в рай іди!* (Шевч., I, 1963, 264); *Окроме його, у батька ще три сини та дві дочки на шиї; треба всім порядок дати, усіх до розуму довести* (Мирний, III, 1954, 275).

ОКРО́МІШНІЙ *див.* **окре́мішній.**

ОКРО́МНИЙ *див.* **окрі́мний.**

ОКРОПИ́ТИ *див.* **окропля́ти.**

ОКРОПИ́ТИСЯ *див.* **окропля́тися.**

ОКРО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окропи́ти.** *Перед очима Анатолія все ще стояло то усміхнене, то окроплене сльозами обличчя Клари...* (Руд., Остання шабля, 1959, 498); * Образно. *Косарю, брате мій! Дзвінка твоя коса. А голос молодий, окроплений росою, Пливе, розходячись, під теплі небеса* (Рильський, Поеми, 1957, 24); // **окро́плено,** *безос. присудк. сл. З релігійним благословенством окроплено машину.. і всіх присутніх святою водою* (Фр., II, 1950, 367).

ОКРО́ПЛЮВАТИ *див.* **окропля́ти.**

ОКРО́ПЛЮВАТИСЯ *див.* **окропля́тися.**

ОКРОПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОКРО́ПЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОКРОПИ́ТИ**, роплю́, ро́пиш; *мн.* окро́plять; *док., перех. і без додатка* 1. Зволожувати, зрошувати кого-, що-небудь по поверхні, розпорошуючи рідину на дрібні краплі; кропити, оббризкувати. *Зароїлася в чорних очах і розлилася* [вода] — *як регіт — по всьому личку, окроплюючи його своїми бризками* (Мирний, I, 1954, 207); *Спека.. несказанна, А води хоч би краплина, Хоч єдиная росина, Смажні губи окропити* (Манж., Тв., 1955, 202); *Нарешті таки вгамувались вітри, пішли дощі, окропили землю, і зерно, поключившись, дало ріст* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 37); // *безос. Дрібним дощем окропляє із запашних, як васильнові кропила, волохатих хмарин* (Вас., II, 1959, 19).

2. *перен., розм.* Відзначати яку-небудь подію випивкою; обмивати. *Знайомі, до огиди знайомі розтріпані тіні.. Кулик, Михайло. Стара компанія. Окроплюють повернення* (Мушк., Серце.., 1962, 296).

ОКРОПЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОКРО́ПЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ОКРОПИ́ТИСЯ**, роплю́ся, ро́пишся; *мн.* окро́пляться; *док.* Зволожуватися розпорошеною на дрібні краплі рідиною; оббризкуватися. *Окропитися росою.*

ОКРО́ШКА, и, *ж.* Холодна страва з квасу і дрібно порізаних овочів та м'яса. *Російська кухня характерна великим асортиментом заправних супів.., першими стравами на квасі (окрошка, холодник, юшка з буряків і т. ін.)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

ОКРПАРТКО́М, у, *ч.* Скорочення: окружний партійний комітет. *З'їзд* [IX] *вважає за потрібне запровадити номенклатурний порядок роботи по розподілу партсил в окрпарткомах з тим, щоб зосередити основну увагу партії на найважливіших керівних органах і посадах* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 301).

О́КРУГ, у, *ч.* Частина держави, що виділяється в окрему територіальну одиницю з адміністративно-політичною, господарською і т. ін. метою. *Місто Лубни за новим адміністративним районуванням стало центром округу* (Донч., VI, 1957, 609); // Район діяльності якого-небудь державного органу галузевого управління. *Для начальників політуправлінь округів і флотів, начальників політвідділів армій є обов'язковим п'ятирічний, а для начальників політвідділів з'єднань — трирічний партійний стаж* (Статут КПРС, 1971, 58); — *Хоч до Курська доберемося. Все-таки ближче до штабу округу буде* (Головко, II, 1957, 461).

△ **Ви́борчий о́круг** — територіальна одиниця, створювана для проведення виборів до Рад депутатів трудящих або до народних судів. *Вибори депутатів до Рад депутатів трудящих Української РСР провадяться по виборчих округах* (Конст. УРСР, 1946, 21); **Військо́вий о́круг** — вища військова адміністративно-територіальна одиниця, завданням якої є підготовка країни до оборони. — *Сиджу оце, телеграму складаю.* — *Куди?* — *Прямо в штаб військового округу, в Москву* (Головко, II, 1957, 459); **Націона́льний о́круг** — національно-адміністративна одиниця у складі краю або області, що відзначається особливим національним складом і побутом населення.

ОКРУ́Г[1], у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **окру́га** 1. *Такого оповідача нема в цілім нашім окрузі* (Фр., XIII, 1954, 247); *Ходили недобрі чутки.. Нібито в місто поз'їздилися з усього округу дідичі й усе радять, як би придушити бунти* (Головко, II, 1957, 280).

ОКРУ́Г[2], *присл., прийм., розм.* Те саме, що **навко́ло.** *На ранок зі сходу в село заступає піхота, б'ють гармати округ* (Голов., Поезії, 1955, 115); *Гори окру́г — текли внизу легкі долини* (Ю. Янов., V, 1959, 40); *Тільки навесні згадала я, як-то люди плачуть, як почав мій Данило в дорогу зряджатись. Такий-то жаль мене обняв, як проводила його за село; стала, дивлюсь,— тільки округ мене безкраї степи зеленіють...* (Вовчок, I, 1955, 63); *Округ ожередів, по розлогих ланах зеленої, вволю напоєної дощами озимини, густо чорніли свіжі вирви після вибухлих мін та снарядів* (Гончар, I, 1954, 195).

ОКРУ́ГА, и, *ж.* 1. Навколишня місцевість. *Тоді мірошник розсипав В обидва чоботи дукати. Млина покинув та й почав На всю округу панувати* (Щог., Поезії, 1958, 364); *Звістка про напади опришків .. викликала переполох у всій окрузі* (Гжицький, Опришки, 1962, 162); — *Не було ж такої брехні про нашу артіль, яку б Ковалиха не рознесла по всій окрузі* (Жур., Дорога.., 1948, 53).

2. *рідко.* Те саме, що **о́круг.** *Округа Охтирська невже вам не знайома?* (Еллан, I, 1958, 228); *Давид прочитав: то десь у селі Демидівці, їхньої ж округи, голова сільради напився в когось на хрестинах, а повертаючися вночі додому, звалився в рів проти сільради та там і заснув* (Головко, II, 1957, 72).

ОКРУГИ́, *присл., прийм., розм.* Те саме, що **навко́ло.** *Тихо було округи; тільки листя шелестіло, мабуть, свою передсмертну лебедину пісню* (Хотк., I, 1966, 37); *Він бачив округи себе лихо, а не міг тому лихові запобігти* (Гр., I, 1963, 253).

ОКРУ́ГЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **округли́ти.** *Під кучерявим заростом розкішних вусів ясно виступили обриси брезклого обличчя, округленого усмішкою* (Кол., Терен.., 1959, 175); *Округлені розміри деталі, що зазначаються на рисунках, називають номінальними розмірами* (Фрез. справа.., 1957, 107).

2. *у знач. прикм.* Який округлився, став круглим. *Подивився Дмитро на округлені від несподіваного страху і злоби очі Сафрона..— і все зрозумів* (Стельмах, II, 1962, 410); *Заглиблений у роздуми, Сидорчук стягнув з своїх по-жіночому округлених рук кітель* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 82).

ОКРУ́ГЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **округли́ти, округля́ти.** *Йому на районній партійній конференції поставили на карб і масло, і округлення цифр, і закупівлю корів у колгоспників* (Мушк., Серце.., 1962, 197).

ОКРУ́ГЛИЙ, а, е. Який має закруглені форми, лінії, обриси. *Біля округлого валу стояли Видний.. й двоє у поіржавілих куртках гірників з лопатами* (Досв., Вибр., 1959, 323); *Ворушиться од вітру округле вирізне листя* (Ільч., Вибр., 1948, 40); *Федір читав і знову перечитував цього листа, написаного ретельним округлим почерком* (Руд., Вітер.., 1958, 428); // Позбавлений різкості; плавний, повільний, розмірений (про рухи і т. ін.). *З почуттям власної вищості, з виразом невимовного презирства до того темного хлопства, що так не личив його котячому видові, пан писар округлим рухом звернувсь плечима до громади і.. вступив у канцелярію* (Коцюб., I, 1955, 195); *Петро згадав мимоволі Степана, дотепного, ловкого Степана, його округлі жести, його красивий голос і пошкодував, що немає з ним товариша* (Загреб., Спека, 1961, 77).

ОКРУГЛИ́ТИ *див.* **окру́глювати.**

ОКРУГЛИ́ТИСЯ *див.* **окру́глюватися.**

ОКРУ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **окру́глий.** *Долоні аж горять від бажання поплескати по милих округлостях ніжного дитячого тільця...* (Руд., Остання шабля, 1959, 28); *Він говорив не дуже голосно, вимова була легка, рухи не відзначалися округлістю, але й не вражали вуглуватістю...* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 57).

ОКРУ́ГЛО. Присл. до **окру́глий.** *Милуючись собою перед трюмо, Геннадій повів округло широким плечем, заграв буграми біцепсів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 10).

ОКРУ́ГЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **окру́глювати.**

ОКРУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОКРУГЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОКРУГЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* 1. Надавати чому-небудь круглої, округлої форми. *Боцман здивовано округлює очі* (Ткач, Жди.., 1959, 51); *Погладив* [Дмитро] *коня біля вух, і він, округляючи шию.., потягнувся.. до свого господаря* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 822); *Валентина округлила лице добродушною посмішкою* (Логв., Літа.., 1960, 29).

2. *перен.*, *розм.* Виражати число наближено, відкидаючи або додаючи одиниці, дробові цифри; заокруглювати. *Дописував* [Павло] *цифри в зведеннях, округляв їх* (Мушк., Серце.., 1962, 146); // Збільшувати розміри чого-небудь. — *Ну, вельможному пану гетьману добре відомо, що Бетлем-Габор склав угоду з Стамбулом про те, що він приєднує до Туреччини всі завойовані землі, трохи округливши свої володіння* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 396).

ОКРУ́ГЛЮВАТИСЯ, юється, юєшся *і* **ОКРУГЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОКРУГЛИ́ТИСЯ**, лю́ся, ли́шся, *док.* 1. Ставати круглим, округлим. *Жінка бліда, і очі її не в жарт округлювалися від страху* (Коз., Вісімсот.., 1953, 119); *Обличчя її округляється* (Ряб., Жайворонки, 1957, 12); // Ставати повнішим, товстішим. *Пройшло вже три роки, як вони побрались, але Настя й досі мов дівчина, тільки виповнилась, округлилась* (Ряб., Золототисячник, 1948, 29).

2. *перен.* Виражатися наближено відкиданням або додаванням одиниць, дробових цифр (про числове вираження чого-небудь). *Одержане число округлюється до найближчого більшого* (Технол. різального інстр., 1959, 76); *З переходом на новий масштаб цін дробові частки копійки менші від 0,5 копійки відкидаються, а 0,5 копійки і більше округляються до цілої копійки* (Рад. Укр., 26.XII 1960, 1); // Збільшуватися у розмірах.

ОКРУГЛЯ́ТИ *див.* **окру́глювати.**

ОКРУГЛЯ́ТИСЯ *див.* **окру́глюватися.**

ОКРУЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **оточе́нець.** — *У села треба йти, через хуторян зв'язки налагоджувати з певними людьми, що позалишалися тут, підпільників шукати, з окруженцями знайомитися* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 595); — *Окруженці часом теж у таких стіжках переховуються. Може, і твій солдат тут, як той ховрах, у нору зарився* (Шиян, Гроза.., 1956, 646).

ОКРУЖКО́М, у, *ч.* Скорочення: окружний комітет. *В окружкомі комсомолу у жартівливих, ласкавих тонах говорили: — Сосюра — улюблений поет молоді. Його вірші у кожної дівчини під подушкою лежать* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 110).

ОКРУЖЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок. і док.*, *діал.* Обходити кругом. *Мов із змією у грудях, вона ще пленталась довкола хати... окружляла її, й звертала, й ... раз у раз обтирала сльози* (Коб., III, 1956, 485); *Замість щоб іти напрямець, він окружляв до мене геть поза вгородами* (Сл. Гр.).

ОКРУ́ЖНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **окру́га** 1. — *І Римській поставить* [Еней] *стіни, В них буде жити, як в раю; Великі зробить переміни Во всім окружнім там краю* (Котл., I, 1952, 155); *Прославить* [журналіст трудівників] *на всі на окружнії села, Щоб стали відомі у кожнім дому* (С. Ол., Вибр., 1959, 82).

2. Який має форму круга. *Посередині замкового дворища стояла досить простора, з трьома банями і окружним піддашшям церква* (Стар., Облога.., 1961, 5).

ОКРУЖНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **о́круг.** *Приїхали* [Славко і Краньцовська] *в місто X. Це — повітове місто, осідок староства й окружного суду* (Март., Тв., 1954, 258). *Крайові, обласні.., окружні, районні, міські, сільські.. Ради депутатів трудящих обираються відповідно трудящими краю, області.., округу, району, міста, села на строк два роки* (Конст. СРСР, 1963, 23); *Окружна виборча комісія.*

2. Розташований навколо чого-небудь; який діє по колу. *Окружна магістраль матиме велике значення для кращого зв'язку між окремими районами міста* (Веч. Київ, 12.VII 1957, 1).

3. *у знач. ім.* **окружни́й**, но́го, *ч.*, *дорев.* Чиновник повітової адміністрації. *Не вигадали поради* [Мотрі й Оришці] *й волосні. Судили, рядили — та окружному, а окружний — та губернаторові* (Мирний, I, 1949, 137).

ОКРУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Замкнена крива, всі точки якої рівновіддалені від центра. *Після термічної обробки інструмент внаслідок деформацій має викривлення, які звичайно виражаються у вигляді неконцентричності зовнішньої окружності зуб'їв з окружністю отвору* (Технол. різального інстр., 1959, 119); // Величина, розмір зовнішньої лінії округлого або кругоподібного предмета, що характеризує його товщину, об'єм і т. ін.; обвід. *Окружність грудної клітки.*

ОКРУТИ́ТИ *див.* **окру́чувати.**

ОКРУТИ́ТИСЯ *див.* **окру́чуватися.**

ОКРУТНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Однокр. до **окрути́ти.**

ОКРУТНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Однокр. до **окрути́тися.** — *Матусенько, може б, ти щонебудь оправила на мені? — мовила.. панночка і, ступивши кілька кроків по пухкому оксамитовому килиму, окрутнулася перед ненькою* (Л. Янов., I, 1959, 116).

ОКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКРУТИ́ТИ**, учу́, у́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обкру́чувати.** *Легенький ляск, знов блиснула в повітрі нагайка і знов окрутила голі ноги старого* (Фр., III, 1950, 204); *Він би, може, сміявся, .. лицявся б до жінки, окручував би її навколо себе, мов у танці.., поки б і вона не подобріла* (Л. Укр., III, 1952, 637); *Харитоненко вдається на всякі хитрощі, щоб окрутить заробітчан* (Горд., II, 1959, 176); [С а в к а:] *От я ручуся головою: якщо ви залишитеся тутечки, то вас зараз же об'являть нареченими, а потім зовсім окрутять!* (Мам., Тв., 1962, 255).

ОКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОКРУТИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́тишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обкру́чуватися.** *До Сорохана в прийми я піти не міг, бо в нього в хаті, як зберуться усі, ніде було окрутитись круг стола* (Мур., Бук. повість, 1959, 20).

ОКРУ́ШИНА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **кри́хта.** — *Решту вечері, що не з'їв він сам і його нічліжники, викинув псам, не лишивши на другий день ані окрушини хліба* (Фр., IV, 1950, 159); *Поки горобці дерлися з-за окрушин, Параскіца набрала води й скинула коромисло на плечі* (Коцюб., I, 1955, 272); *Я вам* [голубам] *винесу окрушин, Як сядете на мій балкон* (Павл., Пальм. віть, 1962, 85).

ОКРУ́ШИНКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **окру́шина.** *Тітка Рузя.. видзьобувала окрушинки на столі* (Вільде, Сестри.., 1958, 181).

ОКРУ́ШКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **кри́хта.** *Роман.. згорнув у скатерть окрушки од скибок.., виніс надвір і витрусив курям* (Н.-Лев., VI, 1966, 312).

ОКСАМИ́Т ^{1}, у, *ч.* Тканина з густим коротким ворсом з натурального шовку або штучного волокна.— *Будем жити, вино пити, Яничара бити, А курені килимами, Оксамитом крити!* (Шевч., I, 1963, 202); *Мати вбирала її в оксамит та шовк* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Патефон м'яко ліг на обтягнуте оксамитом крісло* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 35); * Образно. *Хай ніччю* *кидають ракети в безодні теплий оксамит, — ми сонце взяли на багнети, — червона помста, тіні — ми* (Сос., I, 1957, 306); * У порівн. *Дорога суха, аж курява в'ється, Збоку зелені ниви простяглися, Неначе оксамит, сяють на сонці...* (Коцюб., I, 1955, 429).

ОКСАМИ́Т^2, у, *ч.*, *бот.* (*Aquilegia* L.). Те саме, що **о́рлики.** *Оксамит, півники, любисток, Нечоси-панночки цвіли* (Укр. поети-романтики.., 1968, 275).

ОКСАМИ́ТИТИСЯ, иться, *недок.* Густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву). *Двір був великий,.. травичка оксамитилася, поперерізувана, поперехрещувана стежками у всі кінці й боки* (Вовчок, VI, 1956, 253); *Ми обоє смутніємо, мовчки перелазимо через вориння і травами, що оксамитяться та й оксамитяться, йдемо до тієї черешні, яка найбільше тримає роси* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 92).

ОКСАМИ́ТКА, и, *ж.* 1. Стрічка з оксамиту. *Бачила* [Марта] *лише темне, лагідно лискуче густе волосся, уложене обережно в грубий вузол, і два рази оксамиткою обвиту голову* (Коб., I, 1956, 512).

2. Шматок оксамиту. *Він бере червону оксамитку — штиблетам навести останній блиск* (Сос., I, 1957, 325).

ОКСАМИ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **оксами́товий.** *Нарядили Федора, мов того полковника з Січі: чоботи нові.., штани широкі — оксамитні, каптан із синього єдвабу* (Мирний, IV, 1955, 225); *Із клубу зробили тимчасову спальню. Півтораста ліжок стояли, щільно присунуті одне до одного. Червона оксамитна завіса відділяла цю грандіозну спальню від сцени* (Мик., II, 1957, 561); *Одна з артистичних кімнат у філармонії. М'які оксамитні канапи, драпування* (Коч., II, 1956, 119); *На моху на оксамитному Розцвітеться срібний ряст* (Крим., Вибр., 1965, 83); *Корови обережно втягують темними оксамитними губами воду і ронять її голубими нитками додолу* (Стельмах, I, 1962, 124); *Поет, мимоволі вслухаючись в пронизливі висвисти вітру за вікном, тихо підспівував йому приємним оксамитним, трохи хрипким від кашлю, голосом* (Коз., Зол. грамота, 1939, 16).

ОКСАМИ́ТНО. Присл. до **оксами́тний.** *Чорна, оксамитно чорна ніч великими очима ззиралася з чорним морем* (Дн. Чайка, Тв., 1960 43); *Як оксамитно вітер лине!..* (Сос., II, 1958, 17); *Під м'які, чарівні звуки бандури оксамитно, з глибоким почуттям ллється пісня.. «Ой під лісом та під Лебедином»* (Минуле укр. театру, 1953, 35).

ОКСАМИ́ТОВИЙ, а, е. 1. Зробл., зшитий з оксамиту. *Між.. колонами .. стояв трон з кріслом, завішаний зверху аж до стелі червоним оксамитовим балдахіном* (Н.-Лев., IV, 1956, 28); *Перед очима стояла Марія в оксамитовій сукні з сліпучими камінчиками на пряжці пояса* (Кучер, Чорноморці, 1956, 410); * Образно. *Зоряне небо низько припадало чорним оксамитовим лоном до мовчазної тайги* (Донч., II, 1956, 41); // Оббитий, обшитий або обтягнутий оксамитом. *Жінки прибирали з столу, а які сиділи на оксамитовій канапі і щось собі гомоніли* (Головко, II, 1957, 52); *Коли сенатор наблизився до столу, Врангель хляпнув перед ним оксамитовою папкою* (Гончар, II, 1959, 210).

2. *перен.* Який чимось нагадує оксамит, схожий на оксамит. *Очі оксамитові, чорні,— здається, сам вогонь говорив ними...* (Мирний, I, 1949, 127); *Піднесла* [мишка] *до мордочки свої дрібні оксамитові лапки* (Фр., VI, 1951, 149); *Темно в лісі. Молода струнка яворина, вкривши коріння оксамитовим мохом, високо сягає рябеньким стовбуром* (Коцюб., I, 1955, 35); *Оксамитовий намул м'яко зашавкотів під шинами* (Гончар, III, 1959, 358).

3. *перен.* Приємний, м'який (про голос, звук). *Шевченко дійшов до Соборної площі, де, виповнюючи небо низьким оксамитовим басом, гув великий і важкий.. соборний дзвін* (Тулуб, В степу.., 1964, 487); *Ремствував* [дядечко] *не раз оксамитовим басом, Що через родичів, через мужву оту Він партію, мовляв, утратив золоту* (Рильський, Поеми, 1957, 220); *Звичним оксамитовим гуготінням співала домна, низькі хмари злякано підносились вище, пропливаючи понад ніччю* (Ю. Янов., II, 1954, 112).

◇ **Оксами́товий сезо́н** — те саме, що **Ба́рхатний сезо́н** (*див.* **ба́рхатний).** [Сумцова:] *Найголовнішого я вам не сказала — на курорт їду! Гагри! Жовтень! Оксамитовий сезон* (Собко, П'єси, 1958, 241).

ОКСАМИ́ТОВО. Присл. до **оксами́товий** 2, 3. *Прибита на дорозі курява оксамитово пестить босі ноги* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 145); *Щоки її то спалахували.. рум'янцем, .. то знову робилися оксамитово білими* (Руд., Остання шабля, 1959, 30).

ОКСЕЛЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **вторува́ти**^{1} 1, 3. *Приспів: а журавка ходить — пробирає аж до сліз. Дівчина ж одна виводить, всі ж — окселентують вниз* (Тич., Зростай.., 1960, 44); *Феоктистов окселентував йому: — Вам щастить, колего: візи на той світ не буде, хе-хе!* (Кач., II, 1958, 327); *Двоє молодих соловейків навперейми дощебечують нічні арії, жаби з далекого Дніпра окселентують* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 108).

ОКСИ́Д, у, *ч.* Сполука хімічного елемента з киснем; окисел. *До напівпровідників належать: кремній, германій, селен, сполуки металів з сіркою (сульфіди) і киснем (оксиди) та інші* (Наука.., 2, 1958, 8).

ОКСИДА́ЦІЯ, ї, *ж.* Процес сполучення хімічних елементів з киснем; окислення. *Оксидація полягає в тому, що мінерал під впливом кисню і водню перетворюється на сполуку більш стійку в певних умовах* (Курс заг. геол., 1947, 76).

ОКСИ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **окси́д.** *Видалення жирових та оксидних плівок* [з металу] *за допомогою ультразвуку здійснюється швидко і надійно* (Веч. Київ, 13. XI 1967, 2).

ОКСИДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оксидува́ти.** *Біля виробничих печей було зустрінуто кілька дуже оксидованих мідних предметів* (Археол., IX, 1954, 52); *Оксидована мідь.*

ОКСИДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оксидува́ти.**

ОКСИДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* Піддавати оксидації; окислювати.

ОКСИДУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **оксидува́ти.**

ОКСИЛІКВІ́Т, у, *ч.*, *хім.* Вибухова речовина, що являє собою горючий пористий матеріал, насичений зрідженим киснем. *Суміші рідкого кисню з вугільним порошком, деревною мукою, маслом та іншими горючими речовинами дістали назву оксиліквітів* (Заг. хімія, 1955, 304).

ОКСИМОРО́Н, ОКСЮМОРО́Н, а, *ч.* Стилістичний засіб, коли свідомо поєднуються протилежні за змістом поняття, які разом дають нове уявлення. *Основним принципом будови поетичної лексики* [«Гофманової ночі» М. Бажана] *стає зіставлення несумісних за смислом і стилістичним забарвленням слів: у метафорі (сандалі сатани), в оксюморонах (похмурий бенкетар, холодна заграва гарячого вина)* (Рад. літ-во, 4, 1969, 23).

ОКСЮМОРО́Н *див.* **оксиморо́н.**

ОКТА́ВА, и, *ж.* 1. *муз.* Восьмий тон діатонічної гами, однорідний з першим за звучанням, але відмінний від нього за висотою.

2. *муз.* Звуковий інтервал з восьми тонів між однойменними звуками гами («до» і наступне «до», «ре» і наступне «ре» і т. д.). *Онисія Степанівна, зачувши гостинця, трошки пом'якшала, подобрішала й спустила*

голос нижче на цілу октаву (П.-Лев., III, 1956, 170); *Увесь гомін умить підскочив на цілу октаву вгору* (Вас., I, 1959, 241); *Голос.. у артистки* [Є. Мірошниченко], *скажемо прямо — феноменальний. Його діапазон: «ля» малої октави і «сі» четвертої. Чотири октави!* (Мист., 2, 1965, 17).

3. У хоровому ансамблі — низький бас, що дублює нижче басову партію. *Мені здається, що ті додатки треба зробити, щоб закінчити оповідання, от як приміром у хорі закінчує спів октава* (Мирний, V, 1955, 391); *— Голубе,— вже густішим басом протяг артист,— ого, нівроку, у вас, здається, октава! — Октава,— одповів я йому ще нижчим голосом* (Ю. Янов., I, 1958, 258); // Дуже низький голос.— *Перелякали дівчину!— в напруженій тиші сказав хтось октавою* (Головко, I, 1957, 392).

4. *літ.* Класична восьмирядкова строфа, перші шість рядків якої пов'язані двома перехресними потрійними римами, а останні два — парною. *Невичерпно різноманітний був Франко і щодо форми. Ми знаходимо в нього і канонічні форми — терцини, сонети, октави, тріолети, і найрізноманітніші метричні строфи* (Рильський, III, 1956, 268); *Звичайно, форма ця нова для мене. Октавами поем я не писав* (Сос., II, 1958, 323).

ОКТА́ВНИЙ, а, е. Стос. до октави (у 1—3 знач.). *У розширеному інструментальному вступі він* [М. Лисенко] *проводить усю мелодію пісні* [«Віють вітри»]. *Виклад мелодії — повнозвучний, октавний* (Укр. клас. опера, 1957, 195); *Бойове життя в поході степовім обвітрило його, погрубшали йому ніжні риси обличчя юнака, а в голосі ще більш запанували октавні змужнілі тони* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 327).

ОКТА́ЕДР, а, *ч.* Тіло, обмежене вісьма трикутними площинами; восьмигранник.

ОКТА́Н, у, *ч., хім.* Безбарвний, насичений вуглеводень з запахом бензину, що входить до складу нафти і використовується для підвищення стійкості моторного палива проти детонації.

ОКТА́НОВИЙ, а, е, *хім.* Який має в своєму складі октан. *Важко віднайти в природі досконаліші форми, ніж ті, що їх мають октанові сполуки* (Літ. Укр., 16. III 1965, 3).

△ **Окта́нове число́**, *техн.*— показник стійкості моторного палива (бензину або гасу) проти детонації. *Для оцінки якості бензину побудована умовна шкала так званих октанових чисел* (Цікава хімія, 1954, 96); *Антидетонаційні якості бензину оцінюють октановим числом, яке для автомобільних бензинів коливається в межах від 60 до 74 одиниць* (Автомоб., 1957, 72).

ОКТА́НТ, а, *ч.* 1. *мат.* $^{1}/_{8}$ частина простору, поділеного трьома площинами, що перетинаються під прямим кутом.

2. Астрономічний прилад для вимірювання кутових відстаней між небесними світилами. *Бутаков разом з штурманом Поспєловим почав встановлювати в штурманській рубці компаси, барометри, октанти, барографи та різне інше мореплавське приладдя* (Тулуб, В степу.., 1964, 263).

ОКТЕ́Т, у, *ч.* 1. Інструментальний музичний твір для восьми виконавців.

2. Ансамбль з восьми виконавців (співаків або музикантів). *У виконанні вокального октету.. можна почути югославські, негритянські та російські народні твори* (Веч. Київ, 7. VIII 1962, 1).

ОКТРОЇ́РУВАНИЙ, а, е, *політ.* Дієпр. пас. мин. ч. до **октроїрувати.**

△ **Октроїрувана конститу́ція** — конституція, вироблена і прийнята монархічною владою без участі народного представництва або надана колонії метрополією.

ОКТРОЇ́РУВАННЯ, я, *с., політ.* Дія за знач. **октроїрувати.** *Російська революційна соціал-демократія добре зрозуміла справжній характер цього октроїрування, цього дарування примарної конституції в серпні 1905 року* (Ленін, 30, 1972, 302).

ОКТРОЇ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., перех., політ.* У монархічній державі — надавати кому-небудь якісь формальні привілеї, права і т. ін.

ОКТРОЇ́РУВАТИСЯ, ується, *недок., політ.* Пас. до **октроїрувати.**

ОКТО́ЇХ, а, *ч.* Книга церковних пісень для восьми голосів у православному богослужінні. *Еней тут зараз взяв догадку, Велів побігти по дяків, Купить Піярськую граматку, Полуставців, октоїхів* (Котл., I, 1952, 168); *Октоїх Івана Дамаскина має вісім гласів, до яких додано назву давньогрецьких народних ладів: дорійського, фригійського, лідійського і т. ін.* (Іст. укр. музики, 1922, 108).

ОКТЯБРИ́НИ, ри́н, *мн., етн.* Звичай урочисто давати новонародженому ім'я, який з'явився в СРСР у перші роки після революції на заміну хрестин. *У сучасному побуті трудящих України поступово відроджуються елементи з октябрин чи звіздин, все частіше в цих подіях бере участь, крім рідних та близьких, і громадськість* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 39).

ОКТЯБРИ́СТ, а, *ч., іст.* Член або прибічник контрреволюційної партії «Союз 17-го Жовтня», яка відстоювала інтереси поміщиків і буржуазії Росії. *Націоналісти, октябристи, кадети, це — лише різні відтінки огидного, безповоротно ворожого свободі, буржуазного націоналізму і шовінізму!* (Ленін, 23, 1972, 38); *Злетілися й лідери контрреволюційних партій — і центра, і правиці, і лівиці: октябристи, трудовики, кадети, есери і меншовики* (Смолич, V, 1959, 10).

ОКТЯБРИ́СТСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до октябрист і октябристи.

ОКУ́БЛИТИСЯ *див.* **оку́блюватися.**

ОКУ́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОКУ́БЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док., розм.* 1. Звивати кубло, гніздо.

2. *перен., зневажл.* Осідати, оселятися де-небудь. *Поруч відважних людей окублилися боягузи* (Вол., Дні.., 1958, 164); // Установлюватися, наставати. [Мелашка:] *Там, де поберуться без кохання, .. то з такого шлюбу шкода сподіватись супокою, лихо та гармидер там зразу окубляться* (Кроп., IV, 1959, 9).

ОКУВА́ТИ *див.* **око́вувати.**

ОКУГА́, и́, *ж., діал.* Куга. *Проходила ж зима, і радісно пускали ми з окуги качок в шумливих ручаях...* (Сос., Близька далина, 1960, 171); *Паробе* [Позіхайлик] *гарних поплавців, та не з окуги, а з якогось дерева* (Морд., I, 1958, 56).

ОКУЛІРО́ВКА, и, *ж., сад.* 1. *рідко.* Дія за знач. **окулірувати.** *От досі жаль, що я в окуліровці Був учнем недбайливим і тупим... Але признаюся: в малій головці Уже тоді жила отрута рим!* (Рильський, II, 1960, 70); *Ми проходимо дослідні плантації з окуліровкою за різними способами* (Смолич, День.., 1950, 58).

2. Місце, де прижившена прищепа. *Обв'язані окуліровки треба.. обгорнути землею* (Озелен. колг. села, 1955, 241).

ОКУЛІРУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *сад.* Признач. для окулірування. *Окулірувальний ніж.*

ОКУЛІРУВА́ЛЬНИК, а, *ч., сад.* Той, хто окулірує. *Щоб успішно провести* [окулірування підщеп].., *необхідно завчасно складати план роботи, підготовити окулірувальників* (Сад. і ягідн., 1957, 141).

ОКУЛІ́РУВАНИЙ, а, е, *сад.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окулі́рувати.** *Окулірувана рослина.*

ОКУЛІРУВАННЯ, я, *с.*, *сад.* Дія за знач. **окулíрувати.** *Для проведення окулірування треба вирощувати підщепи — сіянці культурних лимонів і апельсинів* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 34); *Був він садівником.. — і коло запитань, які його хвилювали, вичерпувалося переважно визначенням строків окулірування яблунь та груш* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 267).

ОКУЛІРУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док.*, *перех. і без додатка*, *сад.* Прищеплювати до дикої рослини бруньку культурної рослини. *Хоч окулірувать я так і не навик, Проте копав, садив, підв'язував щосили* (Рильський, Поеми, 1957, 241); — *Хіба це фрукта? Кисле, терпке, треба окулірувати, сорт поліпшувати* (Гончар, І, 1954, 481).

ОКУЛІСТ, а, *ч.* Те саме, що **офтальмóлог.** [Люда:] *У місті знаєш свою вузьку спеціальність і все. Адже до тебе не прийдуть з хворим оком, якщо ти невропатолог? Для цього є окуліст* (Голов., Драми, 1958, 200).

ОКУЛІСТКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **окуліст.**

ОКУЛЯ́НТ, а, *ч.* Рослина, прищеплена методом окулірування; окулірувана рослина. *Восени він* [І. В. Мічурін] *виписав дички сибірської яблуні і посадив їх у своєму розсаднику. В кінці літа другого року заокулірував їх культурними сортами. Минула ще одна зима. Окулянти проросли* (Юним мічур.., 1955, 14).

ОКУЛЯ́Р, а, *ч.* Частина оптичного приладу (одна або декілька лінз), обернена до ока спостерігача. *Найважливіші оптичні частини мікроскопа — це окуляр та об'єктив* (Практ. з анат. рослин, 1955, 3); — *Вже десь там сидить, мабуть, такий собі вчений марсіанин, трохи на самурая схожий, розглядає нашу роботу в окуляр телескопа* (Гончар, Тронка, 1963, 188).

ОКУЛЯ́РИ, ів, *мн.* 1. Оптичний прилад з двох скелець на дужках, який використовують при вадах зору або для захисту очей від яскравого світла та механічних ушкоджень. *Очі йому вже не служили, і навіть окуляри не помагали* (Коцюб., II, 1955, 125); *Берник газету витяг з кишені, і знов я позаздрив йому: без окулярів читає* (Мур., Бук. повість, 1959, 209); *Коли я сказав Самборському, що світло ріже очі, він відповів, що зараз ми дістанемо окуляри-світлофільтри* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 135).

◇ **Дивйтися крізь рожéві окуля́ри** *див.* **рожéвий.**

2. *жарт.* Синяки під очима. *Сюди на кулаки лиш ближче! Я бебехів вам надсаджу; На очі вставлю окуляри* (Котл., І, 1952, 93); *Поб'ють йому усю пику, попідставляють окуляри, порозривають на ньому всю одежу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 199).

ОКУЛЯ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **окуля́р.** *Окулярна оптика.*

ОКУЛЬБА́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окульба́чити.** *Біля будинку ігумені стояло з десяток.. окульбачених коней* (Донч., III, 1956, 183).

ОКУЛЬБА́ЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **осідла́ти.** [Хорунжий:] *Гей, ви, браві юнаки, Усі жваві козаки, .. Зміїв-коней окульбачим, Полювать в степи поскачем* (Кроп., V, 1959, 269); *У степу Гаріфулін окульбачив свого коня й хутко прискакав до аулу* (Донч., І, 1956, 125).

ОКУЛЬТИ́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **окýльтний.** — *Мсьє! — гукав француз.. — Дозвольте продемонструвати перед вами мої успіхи, яких я досяг в окультивних науках* (Загреб., Європа 45, 1959, 285).

ОКУЛЬТИВÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окультивува́ти.**

ОКУЛЬТИВУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док.*, *перех.* Те саме, що **окультýрити** 1, 2. — *Ось я вам прочитаю, що постановили комсомольці Грузії на своєму з'їзді: .. Посадити за два роки три мільйони дерев, окультивувати два мільйони дичків* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 184).

ОКУЛЬТИ́ЗМ, у, *ч.* Містичне вчення, що визнає можливість безносередніх зносин з потойбічним світом. *Тільки один шурин, Володимир Антонович, має трохи природного розуму, та й той уже повністю втопив у теософії і окультизмі* (Стельмах, І, 1962, 282); *Прагматизм не бачить різниці між містикою і наукою. Він утверджує релігійні забобони, магію, окультизм, теософію й інші «науки», що сприяють єднанню реального і загробного світів* (Мист., 3, 1961, 34).

ОКУ́ЛЬТНИЙ, а, е. За містичними уявленнями — надприродний, таємничий, зв'язаний з потойбічним світом; // Стос. до окультизму. *Він видавав перед війною окультний журнал і бібліотеку «Загадки життя і смерті»* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 352); *Окультна наука.*

ОКУЛЬТÝРЕНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **окультýрити** 1. *Площі, виділені під насінники люпину, повинні бути чисті від бур'янів та добре окультурені* (Добрива.., 1956, 88); *На добре окультурених торфових грунтах слід вирощувати цукрові буряки на корм худобі* (Колг. Укр., 1, 1958, 37); // **окультýрено,** *безос. присудк. сл. За допомогою держави на болотах проводять меліоративні роботи. В 1965 році уже було осушено і окультурено 800 гектарів* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 4).

ОКУЛЬТÝРЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *с. г.* Рівень або стан обробітку поля, угіддя і т. д. *Велике значення в боротьбі з шкідниками та хворобами* [льону] *має висока окультуреність поля* (Ол. та ефір. культ., 1956, 110).

ОКУЛЬТÝРЕННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія за знач. **окультýрити** 1. *Колгоспи Тернопільської області взялись за окультурення грунтів, за освоєння обгрунтованої системи удобрення* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 12).

ОКУЛЬТÝРИТИ *див.* **окультýрювати.**

ОКУЛЬТÝРИТИСЯ *див.* **окультýрюватися.**

ОКУЛЬТÝРЮВАННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія за знач. **окультýрювати** 1. *Окультурювання солонцюватих грунтів найчастіше провадять шляхом гіпсування* (Колг. село, 2.VI 1954, 2); *Люпин, приораний на зелене добриво, забезпечує всі грунти органічними речовинами і азотом, що приводить до швидкого їх окультурювання* (Техн. культ., 1956, 137).

ОКУЛЬТÝРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКУЛЬТÝРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. *с. г.* Застосовуючи комплекс агротехнічних засобів, поліпшувати природні якості грунтів, пасовищ, сіножатей і т. ін. — *Треба осушувати болота, окультурювати сіножаті й випаси, — наполягав новообраний голова артілі..* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 18); // Робити придатним для використання у господарстві, побуті і т. ін. *Колгоспи.. поставили перед собою завдання за 2 — 3 роки перетворити всі стави на культурні водойми. Передові господарства вже окультурили свої стави* (Колг. Укр., 2, 1961, 28).

2. Перетворювати дику рослину в культурну або приручати дику тварину. *Картоплю окультурив і розповсюдив по земній кулі простий народ, найбідніші народні низи* (Вол., Дні.., 1958, 172).

3. Прилучати кого-небудь до культури; робити культурним.

ОКУЛЬТÝРЮВАТИСЯ, юється, юєшся, *недок.*, **ОКУЛЬТÝРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. *с. г.* Поліпшувати свої природні якості внаслідок застосування комплексу агротехнічних заходів (про грунти, пасовища, сіножаті і т. ін.); // Ставати придатним для використання в господарстві, побуті і т. ін.

2. Ставати культурним, не диким (про рослину або тварину). *Рослина* [виноградні кущі] *окультурилася*

і благополучно акліматизувалася (Вол., Надхм. висоти, 1953, 111).

3. Прилучатися до культури; освоювати культуру.

4. *тільки недок.* Пас. до **окульту́рювати.**

ОКУНЕ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́кунь.**

2. *у знач. ім.* **окуне́ві,** вих, *мн.* Родина прісноводних риб-хижаків підряду колючоперих, до яких належать окунь, судак, йорж.

ОКУНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **о́кунь.** — *Розлучила* [сестра] *мене з тобою, Як рибу з водою; Як рибочку з окунцями, Як молоду з молодцями* (Чуб., V, 1874, 218); *Смагляве личко сяяло від щастя, Округлими ставали оченята, Коли хапав наживу окунець Чи лящик хитрий* (Рильський, II, 1960, 303).

ОКУНИ́СЬКО, а, *ч.* Збільш. до **о́кунь.** *Тримав* [Микола] *його обіруч, хлопців кликав:— Ге-гей, хлопці! Гляньте-но, якого я окунисько витяг* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 50).

ОКУ́НЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **о́кунь.**

ОКУНЯ́, я́ти, *с.* Маля окуня. *А без труда Тобі вода Не дасть і окуняти. Тож ясно нам, Що рибакам Не треба заважати* (Бичко, Сійся.., 1959, 132).

О́КУНЬ, я, *ч.* Прісноводна хижа риба родини окуневих зеленувато-жовтого кольору, з чорними поперечними смугами і червонуватими нижніми плавниками. *Я щохвилини тяг краснопірок, пліточок, а раз піймав навіть дивака окуня, що чомусь почепився на хліб* (Досв., Вибр., 1959, 54); *І ловилася риба в сітки — Скумбрія, окуні і бички* (Воронько, Драгі.., 1959, 114).

◇ **Окуні́в (окуні́) лови́ти [но́сом]** — куняти. *Стоять з позасвічуваними свічками, хто слуха, а хто і окунів ловить, слухаючи, як славно чита.. попович* (Кв.-Осн., II, 1956, 239); *Пилип-з-Конопель уже носом ловив окуні, хоч досі й умів начебто випити чарку горілки* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 504).

О́КУП, а, *ч., заст.* Викуп. *Боярин стояв у битві в першім ряді і при першім замішанню взятий був до неволі. Але дивним видавалось декому його швидке увільнення без окупу* (Фр., VI, 1951, 65).

ОКУПА́НТ, а, *ч.* Той, хто бере (брав) участь в окупації; загарбник. *Страшний він* [Дніпро] *у чорну бурю.. Це добре відчули окупанти, що хотіли загарбати нашу землю і потопити наше щастя* (Рильський, III, 1956, 26); *Стара жінка пригнала до нас на цей бік Дніпра корови з далекого колгоспу, щоб їх там не захопили окупанти* (Ю. Янов., II, 1954, 77).

ОКУПА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **окупа́нт.** *Ні хати нема, ні двора, ні воріт... Криваві сліди окупантських чобіт...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 165); *Війна наздогнала її у Вуглярах. З порога вскочила у світлицю брудним, ошалілим окупантським солдатом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 326).

ОКУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОКУПИ́ТИ,** окуплю́, оку́пиш, *док., перех.* 1. Покривати витрати на що-небудь; давати прибуток, який покриває видатки на щось. *Правду кажучи, його вабив не розкішний палац, а столітні дуби в лісі, котрі він мав повернути на земську потребу і тим окупити ті п'ятсот десятин поля, котрі навкруги облягали дворище* (Мирний, III, 1954, 293); *Підрахунки показують, що будівництво Північно-Кримського каналу і зрошувальних систем окупить себе вже через шість — сім років* (Рад. Укр., 8. II 1961, 1); // *перен., розм., рідко.* Те саме, що **споку́тувати.**

2. *діал.* Купувати. *Коли б .. зрадою власних святощів він міг окупити всі розкоші раю,— ніколи, ніколи й ніколи не зробив би він цього* (Фр., VI, 1951, 263).

ОКУПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ОКУПИ́ТИСЯ,** оку́питься, *док.* 1. Покриватися, відшкодовуватися (про витрати, видатки на що-небудь); давати прибуток, який покриває затрати. *Підраховано, що капіталовкладення на спорудження газопроводів окупаються протягом лише 3 — 4років* (Наука.., 12, 1957, 3); *Ці гідростанції* [Каховська та Кременчуцька] *дають державі великий прибуток. Не більше як за десять років цілком окупиться й Київська ГЕС* (Баш, На берегах.., 1962, 57); *Данило Осадчий, зіпершись на трибуну, палко переконував присутніх: добрі хазяї не шкодують грошей на капітальне будівництво, все це сторицею окупиться* (Чаб., Тече вода.., 1961, 23).

2. *перен., розм.* Виправдувати зусилля, даючи позитивний результат. *Виявити талант серед маси початківців так же важко, як знайти в піску виливок золота. Але пошуки окупаються. І Спілка правильно робить, скликаючи обласні та міжобласні наради молодих письменників* (Літ. газ., 13.III 1959, 1).

ОКУПАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **окупа́ція.** *У 1923 році поет* [Масляк] *за завданням ЦК КПЗУ почав видавати.. бойові листки, спрямовані проти окупаційного пансько-шляхетського режиму* (Рад. літ-во, 3, 1963, 100); // Який перебуває під окупацією. *Обдурених, заляканих людей запроторили в концентраційні табори по різних окупаційних зонах* (Вишня, I, 1956, 293); // Який здійснює режим окупації. *Командування окупаційної німецької армії всіляко намагалося приховати від своїх солдатів правду про події на батьківщині* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 50).

ОКУПА́ЦІЯ, ї, *ж.* Тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої держави. *Чернишева сім'я в часи лихоліття була далеко від України і горя окупації не зазнала* (Гончар, I, 1954, 256).

ОКУПИ́ТИ *див.* **окупа́ти.**

ОКУПИ́ТИСЯ *див.* **окупа́тися.**

ОКУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окупи́ти.** *Він розповів мені, що всі витрати на відбудову Дніпрогесу й побудову Каховської та Кременчуцької гідростанцій вже окуплені* (Баш, На берегах.., 1962, 57).

ОКУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Повернення коштів, вкладених у що-небудь. *Строк окупності затрат на будівництво рисової системи визначається в півтора-два роки* (Ком. Укр., 12, 1966, 15); *Завдяки збільшенню врожаю прискорюється й окупність меліоративних робіт* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 4).

ОКУПО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окупува́ти.** *Саме у Варшаву, окуповану гітлерівською армією, фашистська преса кинула найспритніших газетярів* (Ле, Клен. лист, 1960, 212); *На окупованій ворогом Чернігівщині організував* [Ю. Збанацький] *партизанське з'єднання, став Героєм Радянського Союзу* (Ю. Янов., V, 1959, 181).

ОКУПУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Здійснювати окупацію. *Угорське військо в 1188 р. окупувало Галич* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 561); *На початку війни* [румунським] *солдатам пояснювали, що війна для них закінчиться, як тільки вони окупують Бессарабію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130).

ОКУПУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **окупува́ти.**

ОКУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **окури́ти.** *Герої повісті* [Ю. Збанацького] «*Таємниця Соколиного бору*» *прийшли на сторінки твору з виру життя і боротьби, обпалені сонцем, овіяні стрімкими вітрами, окурені порохом* (Рад. літ-во, 11, 1966, 23); *На сонному подвір'ї, оповитому весняними шатами, окуреному пахощами, ніжно, тихо засюрчали кайдани* (Вас., I, 1959, 263).

ОКУРИ́ТИ *див.* **оку́рювати.**

ОКУРИ́ТИСЯ *див.* **оку́рюватися.**

ОКУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оку́рювати.** *Масо-*

вим і порівняно дешевим є метод захисту [від заморозків] *окурюванням з димових куп* (Хлібороб Укр., 9, 1968, 41).

ОКУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОКУРИ́ТИ,** окурю́, оку́риш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обку́рювати** 1—3, 6. *У діда аж сорочка змокріла.. Не потураючи на те, дід знай правився коло свого улика, то окурював його смирною, то навощував вощанкою* (Мирний, I, 1954, 192); *Запахло ладаном. Окурюють фіміамом кадильниць портрет Тараса Шевченка* (Довж., I, 1958, 44); — *Димом пожежі і гарматної стіляннини окурили вони* [козаки] *береги Анатолії* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 29).

ОКУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОКУРИ́ТИСЯ,** окурю́ся, оку́ришся, *док.* Те саме, що **обку́рюватися** 1,5. *Почало світати.. Ліс посірів, окурювавсь туманом...* (Мирний, I, 1954, 174); *Якийсь бриг ішов назустріч під барвистим невідомим прапором і окурився пороховим димом салюту* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 230).

ОКУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оку́тати.** *Окутаний двома ковдрами Петреску смачно спав, коли до нього підійшов вартовий* (Галан, Гори.., 1956, 79); *Перед очима Багрича постало окутане димами Бреслау* (Дмит., Обпалені.., 1962, 177); *Маленьке сільце Босівка. Невеличкі біленькі хатки його, окутані садками та левадами, розбіглись по пригорку* (Коцюб., I, 1955, 436).

ОКУ́ТАТИ *див.* **оку́тувати.**

ОКУ́ТАТИСЯ *див.* **оку́туватися.**

ОКУ́ТИ *див.* **око́вувати.**

ОКУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оку́ти.** *Задзвеніли віконні шибки, загупали важкі чоботи і сокири, трощачи двері, окуті міддю і бронзою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 448); *Уперед за край рідний та волю, За окутий, пригноблений люд..!* (Граб., I, 1959, 394); *Серед безлюдних просторів, морозом окутих, ..світились привітні, не буденні огні* (Вас., I, 1959, 299); * Образно. *Глуха пристань лежала ще окута мороком ночі* (Кучер, Полтавка, 1950, 80).

ОКУТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **оку́ти, окува́ти.**

2. Те, чим оковують що-небудь. *Древньоруські заступи формою схожі на сучасні, але вони складалися не з суцільної залізної пластини, а мали залізне окуття країв дерев'яної лопати* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 403).

ОКУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оку́тувати.**

ОКУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОКУ́ТАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Те саме, що **обку́тувати.** *Рослини «передчувають» сувору зиму більш ніж за три-чотири місяці, окутуючи себе спеціальним шаром захисних оболонок (наприклад, цибуля, бруньки чагарників і дерев)* (Наука.., 11, 1964, 12); *Синій дим вився крізь шпари дахівок, густо окутував хати* (Коцюб., II, 1955, 344); *Лягають тумани на берег І поїзд окутують наш* (Нагн., Вибр., 1950, 52); *Поступово пригасало полум'я над селом. Але темрява ще не окутала його* (Цюпа, Грози.., 1961, 176); *Яків лежав горілиць, курив цигарку й дивився на небо. Грицько лежав до його спиною й, зіп'явшись на лікоть, дивився мрійно на воду. Лінь і втома окутала їх* (Вас., I, 1959, 179).

2. *перен.* Густо оточувати що-небудь; оповивати. *Широколистий горішник і собі до компанії окутав полянку під дубом* (Коцюб., I, 1955, 459); *Численні парки окутали берег* [Чорного моря] (Чаб., Балкан. весна, 1960, 262).

ОКУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОКУ́ТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Те саме, що **обку́туватися.** *Село окутувалося димом* (Ірчан, I, 1958, 327).

2. *перен.* Перейматися певним настроєм. *Проходить час, і його лице окутується в задуму, очі темніють і журливо дивляться кудись поверх борів* (Вас., I, 1959, 188); [Настя:] *Давно вже ніч, все село окуталось дрімотою, мов зачароване* (Кроп., V, 1959, 204).

ОЛА́ДКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **ола́док.** *У Тараса рука маленька, сухенька, але теж тверда; тільки з Богданом Левченком поручкався, ніби оладку в руці подержав* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 17).

ОЛА́ДОК, дка, *ч.* Невеликий товстий млинець. *Артем ще спав, а Остап і вмився вже, ..сидів біля вікна з оладком* (Головко, Мати, 1940, 21); * У порівн. *Був він білявий, кругловидий, як свіжоспечений оладок* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 100).

ОЛЕА́НДР, а, *ч.* Південна вічнозелена рослина — кущ або невелике дерево з ланцетоподібним листям та великими запашними квітками білого, рожевого, червоного або жовтого кольору. *Коло ганку рядком стояли чотири здорові вазони старих олеандрів, рясно обсипаних важкими китицями ясно-рожевих квіток* (Н.-Лев., IV, 1956, 87); *На гострому темно-зеленому листі олеандрів застигла вранішня роса* (Руд., Вітер.., 1958, 307).

ОЛЕА́НДРОВИЙ, а, е. Прикм. до **олеа́ндр.**

ОЛЕЇ́Н, у, *ч.*, *хім.* Суміш рідких жирних кислот, головною складовою частиною яких є олеї́нова кислота.

ОЛЕЇ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **олеї́н.**

△ **Олеї́нова кислота́** — ненасичена жирна кислота — рідина без кольору, запаху і смаку,— що входить до складу багатьох рослинних жирів. *До складу твердих жирів входять, головним чином, ефіри пальмітинової і стеаринової кислот, а до складу рідких рослинних масел — ефіри олеїнової кислоти* (Заг. хімія, 1955, 436).

ОЛЕКСАНДРИ́Т, у, *ч.* Коштовний камінь смарагдово-зеленого кольору, який при штучному освітленні набуває вишнево-червоного або рожево-бузкового забарвлення. *Коли до окису алюмінію додають окис ванадію, утворюється олександрит — зеленкуватий вдень і рожево-бузковий увечері самоцвіт* (Наука.., 10, 1966, 17).

ОЛЕКСАНДРІ́ЙСЬКИЙ ВІРШ. Шестистопний ямб, зримований попарно і з цезурою після третьої стопи. *Рильський — відомий майстер олександрійського вірша* (Криж., М. Рильський, 1960, 185).

ОЛЕНЕБИ́К, а́, *ч.* Парнокопитна тварина роду антилоп з довгими, гвинтоподібно закрученими біля основи рогами.

ОЛЕНЕ́ВІ, вих, *мн.*, *зоол.* Родина жуйних парнокопитних ссавців.

ОЛЕНИ́НА, и, *ж.* Оленяче м'ясо. *Незабаром подали кашу й оленину* (Оп., Іду.., 1958, 386); — *У мене в парку понад тисячу двісті оленів. Треба покуштувати свіжої оленини,— говорив Потоцький* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97).

ОЛЕНИ́ЦЯ, і, *ж.* Самиця оленя. *Він наближався до поранених тріпотливих ланей та олениць, дивився їм у страдницькі очі.. і сам добивав їх мисливським ножем* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 361); — *Ми бачили стадо олениць. Олень стояв на варті, наче з бронзи вилитий* (Томч., Готель.., 1960, 255).

ОЛЕ́НКА, и, *ж.* (*Epicometis hirta*). Жук чорного або зеленувато-бронзового кольору, вкритий зверху довгими білуватими волосками; пошкоджує квітки та молоде листя плодових дерев. *Бутони і квітки пошкоджують яблуневий квіткоїд, оленка і хрущі* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 346); *На квітках будяка можна найчастіше знайти оленку, коли вона сидить нерухомо* (Коп., Як вони.., 1948, 18).

ОЛЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля оленя. *Білі плями — «сонячні зайчики» на оленятах мають маскувальне значення. Вони нагадують сонячні промені, що пробиваються в лісі крізь листя* (Наука.., 9, 1961, 44).

ОЛЕНЯ́Р, а́, *ч.* Той, хто займається оленярством; фахівець з оленярства. *Оленярі готувались у тундру* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 88).

ОЛЕНЯ́РСТВО, а, *с.* Розведення і вирощування оленів. *Мача розповідав про свою улюблену справу — про оленярство* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 253); *Тундра заселена рідко. Населення займається оленярством, полюванням, рибальством, морським промислом* (Фіз. геогр., 5, 1956, 127).

ОЛЕНЯ́РСЬКИЙ, а, е. Стос. до оленярства. *Жінки збирали посуд у похідні мішки, чоловіки — оленярське знадіб'я* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93).

ОЛЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **оленя́**. — *Сьогодні,— промовив голова колгоспу,— в нашому табуні знайшлося перше оленятко* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 231).

ОЛЕ́НЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **о́лень**. *Він, хоч і не почув рику, але натрапив.. на оленячий слід...* (Скл., Святослав, 1959, 14); *Морозне повітря наповнилось костяним шумом оленячих ратиць* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93); *Пахощі міцної кави сповнюють літак, змішуючись із запахами свіжої картоплі, мороженої риби, оленячих шкур і бензину* (Перв., Дикий мед, 1963, 3); *Оленяча упряжка;* // Пошитий з шкури оленя. *Вадим посміхається.. Оленяча шапка насунута майже на брови, погляд розчулений* (Руд., Остання шабля, 1959, 52); // Легкий, пружний, як у оленя (про ходу, крок). *Він ішов попереду легкою, оленячою ходою, і було йому на серці легко та свіжо* (Гончар, I, 1954, 437).

Оле́нячий мох — білувато-сірий лишайник, який є основним кормом північних оленів у зимовий період; ягель. *Глибокі розколини кори вкривав сірий оленячий мох* (Шиян, Гроза.., 1956, 22).

О́ЛЕНЬ, я, *ч.* Велика жуйна тварина (свійська і дика) родини оленевих з гілчастими рогами і коротким хвостом. *Вийшли з ліса* [лісу] *олені, один за другим, а що вийде новий, то роги у нього все кращі та веселіші* (Коцюб., II, 1955, 326); *Біля самого чума олені сонно погойдували розкішними головами, дожидаючи санної доріжки* (Ільч., Серце.., 1939, 398); * У порівн. *Такі якісь у нього стали очі, як в оленя, що на морозі плаче* (Л. Укр., I, 1951, 400).

ОЛЕОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **олеогра́фія**; // Виконаний за допомогою олеографії. *На стінах проміж олеографічними малюнками є й лубочні* (Крон., II, 1958, 293); *Мадонна Рафаеля майнула у «Двох грошах надії» лише десь на закуреній стіні в олеографічній копії, прикрашеній паперовими квітами* (Довж., III, 1960, 145).

ОЛЕОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* 1. Літографічний спосіб відтворення картин, написаних олією.

2. Копія картини, зроблена цим способом. *Велика хата пофарбована синім, по стінах картки друковані, яскраві малюнки, олеографії, між іншим, портрет Фрідріха Вільгельма IV* (Л. Укр., IV, 1954, 220); *Курочкін оглянув просторну кімнату, стіни, заліплені олеографіями в рамках* (Рибак, Час.., 1960, 76).

ОЛЕОНА́ФТ, у, *ч.* Машинне мастило білого кольору, яке добувають з нафти. *Засмальцьовані в олеонафт ватні штани були заправлені в гумові чоботи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 394).

О́ЛЕУМ, у, *ч.*, *хім.* Сорт міцної сірчаної кислоти, що використовується для виготовлення органічних барвників, вибухових речовин і т. ін. *Сірчана кислота може розчиняти значні кількості сірчаного ангідриду. Такі розчини мають назву олеумів* (Заг. хімія, 1955, 325).

ОЛЖА́, і, *ж.*, *книжн.*, *заст.* Брехня. [Годвінсон:] *Він хоче нас заплутати у невід, що сплів сам князь олжі* (Л. Укр., III, 1952, 83); *Дві сили на землі: одна зорить в минуле, Її рабство — п'єдестал, олжа — підпора їй,— А перед другою — пісень всесвітніх гули, Сади майбутнього і творчості прибій* (Рильський, Мости, 1948, 49).

ОЛИ́ВА, и, *ж.* 1. Вічнозелена субтропічна рослина родини маслинових з їстівними плодами, з яких одержують харчову і технічну олію; маслина. *При самому березі голі, дикі, сіро-червоні скелі, далі узгір'я, порослі буйними зеленощами: лаврів, магнолій, олив, кипарисів і т. ін., цілий гай* (Л. Укр., I, 1951, 157); *Скрізь — поорані ниви. Із землі ростуть зілля; Плід готується в оливи* (Крим., Вибр., 1965, 59); // Плід цієї рослини.

2. Нижчий гатунок олії, який добувається з плодів цього дерева гарячим пресуванням і використовується для освітлення (перев. у лампадах), для змащування чого-небудь і т. ін. *Дід Григорій, змастивши голову оливою з лампадки, пішов на кладовище до свого небіжчика-побратима* (Довж., I, 1958, 75).

◇ **Долива́ти (доли́ти) оли́ви до огню́ (в ого́нь)**, *рідко* — те саме, що **Підлива́ти (підли́ти) ма́сла у вого́нь** (*див.* **ма́сло**). *Вибух явного повстання на Угорщині долив оливи до огню і прискорив катастрофу* (Фр., III, 1950, 323).

3. *заст., рідко.* Мастило. *Звільна й легко порушилось могутнє колесо на своїй шліфованій і змащеній оливою осі* (Фр., VI, 1951, 254); *Одно тільки виразно ясніє у пітьмі: одрізані пальці Андрія. Три жовтих цурпалки, в оливі, з прилиплим піском* (Коцюб., II, 1955, 105).

ОЛИ́ВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **оли́ва** 1. *За вікном буяла рання весна. Набубнявіли бруньки платанів, розпустилося листя оливки* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 129); *Солоні огірки, томат, каперці і оливки надають солянкам гостроти і специфічного смаку* (Технол. пригот. їжі, 1957, 94).

2. Сорт яблук.

ОЛИ́ВКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **оли́вка** 1. *Про сонце розповім, що нагріває ланам, Про золото пшениць, що села облягає, Про ніжну сивину оливкового гаю, Про ратаїв твоїх, жінок і моряків* (Зеров, Вибр., 1966, 491); // Який добувають з плодів оливки (у 1 знач.). *Оливкова олія.*

Оли́вкове де́рево — те саме, що **оли́ва** 1. *Є тут* [у Нікітському саду] *і лавровишневе дерево, і шовкова акація, і кедри гімалайські.. Мірти, оливкове дерево, японська хурма...* (Вишня, I, 1956, 180).

2. Який має колір недозрілого плоду оливи; світло-коричневий з жовтуватим або зеленуватим відтінком. *Його* [сонця] *гарячі іскри бігали по його оливковому лиці, червонили його* (Мирний, IV, 1955, 151); *Від крутого далекого берега на воду лягали оливкові тіні* (Гончар, Новели, 1954, 81).

ОЛИ́ВНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **оли́ва** 1. *До подвійних кущів він пробрався оливних, Що позростались докупи, з родючими, плідними — дикі* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 109); *Шумить верховіття оливного гаю,— З мого забуття прокидає мене...* (Крим., Вибр., 1965, 53).

Оли́вна гі́лка — гілка дерева оливи як символ згоди, миру. [Мартіан:] *Чи ж найпочесніше у світі — лавр? Шановний дуб, оливна гілка миру, свячена пальма — чи ж не рівноправні вони славутнім лаврам?* (Л. Укр., III, 1952, 291).

2. Який діє на оливі, заправлений оливою (у 2 знач.). *Оливна лампа.*

О́ЛИВО, а, *с.*, *заст.* 1. Олово. *Цвяховані були там стіни І вікна всі з морської піни; Шумиха, оливо, свинець, Блищали міді там і криці* (Котл., I, 1952, 148); *Привозили* [чумаки] *з Півдня та Сходу — не тільки сіль та рибу, а й ліки та книги, калган і перець, і грецькі* *вина, і кінську збрую, і свинець та оливо* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 26); *Та вона, ота Урака, Біля коминка присіла Вкупі з сином, з тим Ласкаром, Топлять оливо, ллють кулі* (Л. Укр., IV, 1954, 160); * У порівн. *Посипались рідкі краплі дощу, великі, як лісові горіхи, важкі, як розтоплене оливо* (Н.-Лев., II, 1956, 390).

2. *рідко.* Олівець. *Для себе, братики, спишу, Ще раз те оливо потрачу* (Шевч., II, 1963, 126).

ОЛИВ'Я́НИЙ, а, е, *заст.* Олов'яний. *Настя виймає з узлика олив'яний перстень* (Вас., III, 1960, 335); *Якби шерсті клубок мав би стільки в собі речовини, Як і олив'яний злиток, вагою були б вони рівні* (Зеров, Вибр., 1966, 134); *Рось мліла тихим олив'яним світом між чорними скелями* (Н.-Лев., II, 1956, 135); *Досада закипала на серці в Параскіци і пекучими слізьми спадала з сірих, олив'яних, отаких саме, як ті олив'яні ложки, що лежать у мисннику, очей* (Коцюб., I, 1955, 267).

ОЛІВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Тоненька паличка графіту або сухої фарби у дерев'яній оправі, якою пишуть, креслять, малюють. *Починалась палка суперечка.. Кінчалося на тому, що Раїса брала олівець і робила в рукопису вставки* (Коцюб., I, 1955, 324); *Нема вже чорнила. Беру олівець, щоб знову про бурі писати* (Сос., I, 1957, 453); *Перед хлопчиком на парті Кольорові олівці* (Мур., Широка дорога, 1950, 49).

Оліве́ць від мігре́ні — лікарський препарат від головного болю (мігрені), який має форму короткого олівця. *Бабуня казала принести ароматичного оцту та олівців від мігрені* (Л. Укр., III, 1952, 635).

ОЛІВІН, у, *ч.* Мінерал класу силікатів зеленуватого кольору з різними відтінками.

ОЛІВЦЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **оліве́ць.** *Проба* [чавуну] *своїм виглядом нагадує олівець і тому зветься олівцевою пробою* (Вісник АН, 5, 1957, 51); // Який виробляє олівці. *Олівцева фабрика;* // Зробл. олівцем. *За час плавання Василь Калуга створив понад 80 живописних етюдів, композицій і олівцевих рисунків* (Мист., 1, 1967, 20).

Олівце́ве де́рево — те саме, що **яліве́ць.** *Ось простяглася алея вічнозеленого яливцю. Його називають олівцевим деревом: цінна деревина використовується для виготовлення олівців* (Літ. газ., 13. V 1958, 1).

ОЛІ́ВЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **оліве́ць.**— *У бібліотеці в Харкові є рукопис «Бур'яну» .. олівчиком. Я піввіку писав олівцем* (Веч. Київ, 9. I 1971, 3).

ОЛІГА́РХ, а, *ч.* 1. Член олігархічного уряду.

2. Особа, що належить до правлячої групи експлуататорської меншості.

ОЛІГАРХІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до олігархії.

ОЛІГА́РХІЯ, ї, *ж.* 1. Політичне і економічне панування невеликої групи експлуататорів — рабовласників, феодалів, капіталістів; правляча група експлуататорів. *Виняткова висока зисковність випуску цінних паперів, як однієї з головних операцій фінансового капіталу, відіграє дуже важливу роль в розвитку і зміцненні фінансової олігархії* (Ленін, 27, 1972, 330).

2. *перен., зневажл.* Правляча верхівка взагалі. *Гноячи безрідних послушниць у вогких, темних підвалах монастиря, виснажуючи цвіт їхньої сили на чорному подвір'ї, .. монастирська олігархія влаштовувала супокійне й безжурне життя.. Череповим, Раковичкам* (Мик., II, 1957, 373).

ОЛІГОЦЕ́Н, у, *ч., геол.* Третя, остання епоха палеогенового періоду кайнозойської ери, що закінчилася 25—30 мільйонів років тому. *На кінець середнього олігоцену звільнилися від водного покриву кристалічний масив і, очевидно, західне Причорномор'я* (Геол. ж., XIII, 2, 1963, 60).

ОЛІГОЦЕ́НОВИЙ, а, е, *геол.* Прикм. до **олігоце́н.** *З олігоценових зложищ повзе й осувається бітум* (Бажан, Вибр., 1936, 93); *Олігоценова епоха.*

ОЛІЄНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оліїти.**

ОЛІЄПОДІ́БНИЙ, а, е. Який нагадує олію, подібний до олії.

ОЛІЇСТИЙ, а, е. Який містить у собі олію; // Те саме, що **олієподі́бний.** *Чиста сірчана кислота.. — безбарвна оліїста рідина, майже в два рази важча за воду* (Хімія, 7, 1956, 91).

ОЛІЇСТІСТЬ, тості, *ж.* Ступінь вмісту олії в чомунебудь.

ОЛІЇТИ, ію, ієш, *перех. і без додатка, розм.* Поливати олією що-небудь; додавати олії до чогось.

ОЛІ́ЙКА, и, *ж.* Пестл. до **олі́я.** *Взяв ложку Миколка.. А борщ же той.. аж нудить..:, ні олійки, ні квасольки в йому* (Тесл., З книги життя, 1949, 37); *Якщо прядка скрипіла, бабуся підливала в пази олійки, і прядка продовжувала монотонно гудіти* (Чаб., За півгодини.., 1963, 19).

ОЛІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **олі́я.** *Надвечірня Волга. Довгі струї — в тінях Хмар, і пароплавів, і олійних плям* (Бажан, I, 1946, 134); // Який містить у собі олію. *Свиріпа дуже олійна* (Сл. Гр.); // Який вирощують для одержання олії (про рослини). *Соняшник — основна олійна культура на Дніпропетровщині* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 9); *Льон-кудряш, або олійний льон, має коротке, дуже розгалужене при основі стебло.* (Техн. культ., 1956, 12); // Який виготовляє олію (про підприємство).— *Мій напарник Зозуля повну адресу написав.. Їхати до олійного заводу, Там ходить автобус* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 149); *Бавовняний і олійний заводи, чи історичні руїни Кагана — однаково були невідомі їй до цього і цікавили в рівній мірі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 26); // Який діє на олії, заправлений олією (про каганець і т. ін.). *Олійний ліхтар висів під низькою стелею, шипів і потріскував* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 327); *Олійний каганчик.*

Олі́йна фа́рба — фарба, розведена на олії. *Коло порога висів у білому клобуці, намальований олійними фарбами, якийсь давній митрополит* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *В коридорах і на сходах консерваторії йшов ремонт, пахло свіжим вапном і олійною фарбою* (Кучер, Дорога.., 1958, 58).

2. Написаний фарбами, розведеними на олії. *На стінах висіло кілька олійних образів у старих золочених рамах* (Фр., III, 1950, 434); *Коли я була дитиною, мене прикро вражали великі олійні картини на виставах* (Л. Укр., III, 1952, 598); *Чимало олійних полотен Серебрякова дуже схожі на фрески Відродження і водночас близькі до тенденцій оновлення живописної мови початку нашого століття* (Літ. Укр., 8. X 1965, 4).

Олі́йний живо́пис — живопис олійними фарбами. *Крім олійного живопису, С. Васильківський добре володів техніками акварелі, пастелі і часто користувався ними* (Мист., 1, 1966, 26).

ОЛІ́ЙНИК, а, *ч., заст.* Той, хто виготовляє або продає олію; власник олійниці *(див.* **олі́йниця**^{1} 1). [Старий диякон:] *Ти приходь на дворище до мене, я олійник, Агатофілом звуся, коло Термів моя оселя* (Л. Укр., II, 1951, 229); *Раптом сталася новина: Метелицю не приймають у компаньйони до олійника Гугнявого Петра* (Ковінька, Кутя.., 1960, 88); // Робітник підприємства, на якому виготовляють олію. *Нехай в олійниці олійник тараном Макухам завдає якмога гіршу муку* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 45).

ОЛІЙНИКІ́ВНА, и, *ж., заст.* Дочка олійника.

ОЛІ́ЙНИЦЯ^1, і, *ж.* 1. Підприємство, де виготовляють олію. — *Тільки заверну за ріг коло церкви,— думаю собі, — потягне рижійною олією — олійниця там стоїть*

(Вас., I, 1959, 378); *Харківські заводи дали нам електричний струм, у нас є млин, олійниця, цегельня* (Горд., Цвіти.., 1951, 26).

2. Посуд для олії. *Гончарі голосно викрикували* [на ярмарку], *пропонуючи свій дзвінкий крам — полив'яні глечики і розмальовані зеленою фарбою великі миски, олійниці, сухарниці...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 335).

3. *заст.* Жін. до **олі́йник.**

ОЛІ́ЙНИЦЯ^{2}, і, *ж.* Жук ряду твердокрилих.

ОЛІ́ЙНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до виготовлення олії. *Боротьба за оволодіння ринком.. настійно вимагає розвитку.. підприємств місцевого господарства в млинарстві і хлібопечінні, в олійницькій, консервній та інших галузях промисловості* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 275).

ОЛІЙНИЧЕ́НКО, а, *ч., заст.* Син олійника.

ОЛІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Вміст олії, олійних речовин у плодах окремих рослин. *Усі агротехнічні заходи, які сприяють мобілізації і збереженню вологи в грунті, .. мають особливо важливе значення для підвищення олійності насіння* (Ол. та ефір. культ., 1956, 8); *Колектив селекціонерів Всесоюзного науково-дослідного інституту олійних та ефіро-олійних культур зобов'язався дати до кінця семирічки сорти соняшника з олійністю 55 процентів* (Колг. Укр., 6, 1959, 30).

ОЛІ́ЙНЯ, і, *ж.* Те саме, що **олі́йниця** ^{1} 1. *З подвір'я олійні викотилась водовозка* (Коз., Вибр., 1947, 43); *Праворуч од воріт стоять розхристана засніжена катрага, стайня, шопа і квадратна олійня, від якої аж на вулицю смачно розтікається масний дух підсмаженого сім'я* (Стельмах, I, 1962, 111).

ОЛІ́МП, у, *ч.* 1. *(з великої літери).* Гора, на якій, за віруваннями стародавніх греків, жили боги. *Щось величне й гарне встає перед очима: давній Олімп з богами, .. закутаний в сизу імлу* (Н.-Лев., III, 1956, 313); *Вже по дорозі до Салонік з правого боку весь час стояв перед нами Олімп* (Коцюб., III, 1956, 349); // Зібрання, сонм богів. * Образно. [Любов:] *Закон причинності, спадок, виродження,— от наші нові боги...* [Острожин:] *Веселий Олімп, нема що казать!* (Л. Укр., II, 1951, 13); // *перен.* Вершина чого-небудь. *Великий Жовтень визволив жінку з мороку безправ'я, піднявши.. її до Олімпу державної влади* (Рад. Укр., 12. III 1967, 4).

2. *жарт., ірон.* Верхівка визначних діячів літератури, мистецтва і т. ін. *Літературний олімп.*

ОЛІМПІА́ДА, и, *ж.* 1. У стародавній Греції — чотирирічний проміжок між святкуванням олімпійських ігор, за яким велося літочислення.

2. Міжнародні спортивні змагання, які влаштовуються раз на чотири роки за зразком олімпійських ігор у стародавній Греції. *У серпні 1952 року в столиці Фінляндії Хельсінкі відбулася Х Всесвітня шахова олімпіада* (Перша книга шахіста, 1952, 14).

3. Змагання у галузі самодіяльного мистецтва, у виконанні навчальних завдань і т. ін.; конкурс. *Для дітей олімпіада — не тільки змагання. Олімпіада повинна бути святом, як у стародавніх греків* (Довж., III, 1960, 13); *Міцно увійшли в наше життя такі явища, як районні, обласні, республіканські, всесоюзні олімпіади самодіяльного мистецтва* (Рильський, III, 1956, 143); *Незважаючи на важкий тягар війни, в нашій країні продовжували відбуватися численні огляди й олімпіади народної творчості* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 22).

ОЛІМПІ́ЄЦЬ, ійця, *ч.* 1. У старогрецькій міфології — бог, житель Олімпу. [Зет *(здіймає руку вгору):*] *Ви, олімпійці! Пошліть сюди скоріш росу вечірню, бо він конає!* (Л. Укр., I, 1951, 452); *В людському образі раз завітав сюди з сином Юпітер, з Атлантіадом, своїм жезлоносцем небесним на крилах. Сотні осель обійшли олімпійці — благали спочинку, В сотнях осель олімпійців не пущено* (Зеров, Вибр., 1966, 325).

2. *перен.* Надзвичайно врівноважена, незворушна, стримана людина.

3. Учасник олімпійських ігор. *В легкій атлетиці, яку по праву називають королевою спорту, успіх радянських олімпійців не викликає сумніву* (Рад. Укр., 7.IX 1960, 4).

ОЛІМПІ́ЙСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **олі́мп.** *Глянув Юпітер униз і побачив, що все — під водою, Що з-поміж тисяч мужів лиш один не втонув у безодні, Що з-поміж тисяч жінок лиш одна залишилась живою, Ще й неповинні обоє, богам олімпійським покірні* (Зеров, Вибр., 1966, 309); * У порівн. *Несподівано перед нею став, ніби живий, Павлусь серед зали, міцний, дужий, пишний, неначе олімпійський бог, з красою Феба* (Н.-Лев., IV, 1956, 256).

2. *перен.* Який відзначається величною врівноваженістю, незворушністю, стриманістю; такий, як в олімпійця, олімпійців (про настрій і т. ін.). *Що правда, мамо, то правда,— «олімпійство» не лежить в моїй натурі і трудно часом буває витримувать олімпійський спокій* (Л. Укр., V, 1956. 229); *Він зберігав справді олімпійський спокій, і гра переважно тривала в такому темпі* (Ткач, Моряки, 1948, 73).

3. Стос. до міжнародних спортивних змагань, олімпіад (у 2 знач.). *Волейбол став олімпійським видом спорту* (Веч. Київ, 26. IX 1962, 4); *В Інсбруку збудовано величезне олімпійське містечко, вхід до якого.. заборонений усім, крім членів делегацій* (Рад. Укр., 31.I 1964, 4); *Ніна мріяла стати олімпійською чемпіонкою* (В ім'я Вітч., 1954, 37).

△ **Олімпі́йські і́гри** *див.* **гра; Олімпі́йський спо́сіб [змага́нь]** — система проведення спортивних змагань, за якою той, хто програв, вибуває із змагання.

ОЛІ́МПСЬКИЙ, а, е, *заст.* Олімпійський (у 1 знач.). [Кассандра:] *Чом я не кинулась йому до ніг? Чом не благала на богів Олімпських, щоб він не йшов у ту лихую путь?* (Л. Укр., II, 1951, 272).

ОЛІ́ФА, и, *ж.* Варена (лляна або конопляна) олія, що йде на виготовлення олійних фарб, лаків і т. ін. *Вони стали біля чиїхось свіжо пофарбованих воріт (тхнуло ще навіть оліфою)* (Вільде, Сестри.., 1958, 233); *З насіння льону-довгунця добувають льняну олію, що є харчовим продуктом, а також іде на виготовлення оліфи* (Техн. культ., 1956, 8).

ОЛІ́Я, ї, *ж.* 1. Рідка жирова речовина, яку добувають з деяких рослин (переважно з їх насіння або плодів). *У діжі, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густо на олії розведеної фарби* (Фр., IV, 1950, 92); *А якої тільки олії нема в нас! І соняшникової, і льняної, і конопляної, і з рапсу, і з кользи, і з рижію, і з маку* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 144); *Смерекова олія являє собою безколірну рідину з приємним запахом хвої* (Підручник дезинф., 1953, 188); //Харчовий продукт, який добувають з насіння або плодів деяких рослин (перев. соняшнику). *Коли не забредеш к Мірошнику, бувало, У його є і хліб, і сіль, і сало..; У п'ятницю — просіл, з олією блинці* [млинці] (Греб., I, 1957, 69); *Михайло в мисочку налив олії і сіллю потрусив. Став хліб краяти* (Головко, I, 1957, 146).

Би́ти (зби́ти *і т. ін.*) **олі́ю** — добувати олію з рослинних плодів або насіння. — *Гвинт наче й не велика штука, а без нього олії не зіб'єш* (Тют., Вир, 1964, 207).

△ **Ефі́рна олі́я** *див.* **ефі́рний.**

◇ **Ви́бити олі́ю** *кому;* **Ви́давити олі́ю** *з кого* — побити кого-небудь. — *Получиш добру халазію, Він видавить з тебе олію, От тілько йще тут побарись* (Котл., I, 1952, 81); **Ма́ти олі́ю в голові́** — мати розум, здоровий глузд; бути розумним. *Кузьма .. стає кумом королю: має що випити, має чим закусити, має гроші і навіть уже перші чоботи справив, а на другі купив юхти. От як може чоловік жити, коли має олію в голові!* (Стельмах, II, 1962, 315).

2. *спец.* Олійна фарба. *На початку тридцятих років Анатолій Петрицький здійснив дві великі серії портретів діячів української радянської культури, одну в олії, другу в акварелі* (Літ. Укр., 19.II 1965, 4); *Георгій Васильович* [Курнаков] *створив серію робіт олією на лінолеумі* (Мист., 6, 1965, 20).

3. *заст.* Мастило. *На мить Андрієві ніздрі вхопили знайомий запах олії, пари, сухого жару вогняної печі* (Коцюб., II, 1955, 90).

О́ЛОВО, а, *с.* 1. М'який, легкий метал сріблясто-білого кольору, який використовують для паяння, лудіння, виготовлення сплавів і т. ін. *Троянці так і учинили; На вал колоддя накотили І різний приправляли вар; Олію, дьоготь кип'ятили, Живицю, олово топили, Хто лізтиме, щоб лить на твар* (Котл., I, 1952, 215); *Олово йде на виготовлення жерсті, для лудіння металевих предметів, виготовлення припоїв, для виробництва різних сплавів* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 43).

2. *заст.* Свинець. *Ішли з Криму на Січ килими, сап'яни, тютюн.., зброя, олово, горіхи, мигдаль* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400); * У порівн. *Голова хлопцеві була важка, наче налита оловом* (Бурл., О. Вересай, 1959, 21).

ОЛОВ'Я́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́лово 1**. *Олов'яна промисловість; Олов'яний завод;* // Зробл. з олова. *Коло порога в куточку стояла товста палиця з важким олов'яним держалном* (Н.-Лев., III, 1956, 397); *Знадвору через вузькі, але високі вікна, в олов'яні рами яких вставлено було скляні круглі шибки, сюди вливалось багато світла* (Скл., Святослав, 1959, 33); // Який має в своєму складі олово. *У радянський період виявлено ряд багатих родовищ олов'яного каменю і створено металургію олова* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 43); *У південній частині Індокитаю • великі родовища олов'яної руди* (Фіз. геогр., 6, 1957, 74).

2. *заст.* Свинцевий. *Вже ціла купа сього олов'яного бобу лежала тут, і один старий козак згортав цей біб у мішечки* (Мак., Вибр., 1956, 484).

3. *перен.* Який кольором нагадує олово; сріблясто-білий з тьмяним полиском. *Пусто і мертво по полю, по гаю, Лиш олов'яні хмари вкривають Весь небозвід* (Фр., X, 1954, 15); *Студений вітер б'є в холодні вікна, І олов'яний важко дише став* (Рильський, I, 1956, 73).

4. *перен.* Який нічого не виражає; тьмяний, невиразний (про очі, погляд). *Микола відвернувся, підійшов до вікна. Олов'яним поглядом окинув вулицю* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 320); *Олов'яні очі обмацали руді Тимкові чоботи* (Тют., Вир, 1964, 343).

5. *перен.* Важкий, гнітючий. *Гнітюча, олов'яна тиша залягла над окупованим селом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 8).

ОЛОВ'ЯНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.*, *рідко*. Ставати важким, ніби наливаючись оловом; дерев'яніти. *Семен Дудко раптом відчуває, як олов'яніють його ноги, а серце, завмираючи, наче спиняє свій перестук* (Рибак, Зброя.., 1943, 191).

ОЛТА́Р, я́, *ч.*, *церк.* Те саме, що **вівта́р**. *Іфігенія ворушить багаття на олтарі, щоб ясніше горіло, поправляє покраси* (Л. Укр., I, 1951, 160); *Олтар зостався од старої церкви. Він давніший і закруглений; до його вже потім приставлена новіша церква* (Н.-Лев., II, 1956, 401).

◇ **Прино́сити (принести́, відда́ти** *і т. ін.*) **на олта́р вітчи́зни (перемо́ги, нау́ки** *і т. ін.*), *уроч.* — те саме, що **Прино́сити (принести́** *і т. ін.*) **на вівта́р вітчи́зни (перемо́ги, нау́ки** *і т. ін.*) (*див.* **вівта́р**). *Серед 28 героїв-панфіловців, які хоробро захищали Москву, були росіяни, українці, казахи, киргизи. У передсмертній записці вони писали: — Ми приносимо своє життя на олтар Вітчизни* (Ком. Укр., 5, 1965, 20).

ОЛЮ́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **олю́днити**. *Експресією, гостротою сатиричної характеристики відзначаються олюднені тварини та птахи І. Малишка* (Мист., 2, 1966, 9); *Олюднена природа.*

ОЛЮ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **олю́днити і олю́днитися**. *Олюднення мавпи відбувалось в умовах теплого клімату на великих просторах Старого світу — в південно-східній Азії, в ряді областей Африки та деяких південних районах Європи* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 10); *Характерною ознакою героя цього* [пореволюційного] *періоду є його духовна розкованість і неймовірна поглибленість сприйняття не тільки навколишньої дійсності.., а й власного олюднення* (Знання.., 9, 1967, 3).

ОЛЮ́ДНИТИ *див.* **олю́днювати**.

ОЛЮ́ДНИТИСЯ *див.* **олю́днюватися**.

ОЛЮ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЛЮ́ДНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. Перетворювати в людину; // Наділяти кого-, що-небудь рисами або властивостями людини. *Пізнаючи, збагачуючись духовно, людина водночас надає явищу або предмету властивості розумності, ніби проявляє їх через свою свідомість і наділяє осмисленістю, олюднює, прилучає до власного світу* (Мист., 2, 1965, 21).

2. Розвивати у кому-небудь людяність; робити когось людяним, гуманним.

ОЛЮ́ДНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОЛЮ́ДНИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* 1. Перетворюватися в людину, набирати рис або властивостей людини.

2. Розвивати в собі людяність; ставати людяним, гуманним. *Олюднюватися.. публіці найбільше допомагає театр* (Про мист. театру, 1954, 86).

ОЛЮТИ́ТИСЯ, олючу́ся, олюти́шся, *док.*, *діал.* Розлютуватися. *Вони* [панотець] *зразу олютилися, почали кричати та сварити* [Василя] (Фр., I, 1955, 172).

ОМ, а, *ч.* Одиниця виміру електричного опору. *За одиницю опору беруть опір, що його має ртутний стовпчик завдовжки 106,3 см, перерізом в 1 мм^2 при 0° С. Ця одиниця називається омом* (Фізика, II, 1957, 109).

ОМА́Н, у, *ч.* (*Inula Helenium* L.). Багаторічна трав'яна рослина родини складноцвітих з цілісними, черговими листками і жовтими квітками; використовується в народній медицині як відхаркувальний і сечогінний засіб. *Вона так і зробила: нарвала квіту з часнику, тої, оману й одоляну, та пішла з тим до млина* (Кобр., Вибр., 1954, 150).

ОМА́НА, и, *ж.* 1. Хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; уявний образ чого-небудь, що помилково сприймається як дійсний. *Що се? У сьому глухому закутку Бессарабії — пісня моєї країни? Чи не омана се, чи не хвороблива часом уява моя викликала галюцинацію слуху?..* (Коцюб., I, 1955, 178); *Спочатку він думав — то омана. Але юрти були справжні. Їх можна було навіть торкнути рукою* (Рибак, На світанку, 1940, 18); // Марні надії, сподівання; ілюзії. — *Не треба ілюзій, не треба омани,— сердилась на себе Раїса* (Коцюб., I, 1955, 325); *Її враз урятують. Її не засмокче трясовина... Дика радість спалахувала в серці. Але це була омана* (Донч., III, 1956, 82).

2. Стан людини, коли вона помилково сприймає що-небудь уявне за дійсне. *Може, прокинуся хутко з сеї*

примари-омани десь на безлюднім просторі і без надій на життя?.. (Л. Укр., I, 1951, 309); *Зникає люта омана від того співу, як од могучого заклинання, вітром розлітається...* (Вас., II, 1959, 25).

3. Те саме, що **обма́н** 1. *Він перший за свою любов тяжкі дістав кайдани, але до скону їй служив без зради, без омани* (Л. Укр., I, 1951, 318); *Лешнер ясно почував оману, але в чому тут справа — зрозуміти не міг* (Собко, Запорука.., 1952, 40).

◇ **Вво́дити (ввести́) в ома́ну** *див.* **вво́дити.**

ОМА́НЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **омани́ти.** *Була навіть така чутка, що багато шукачів і слідців його* [отамана] *у руці держали вже, та пускали оманені* (Вовчок, I, 1955, 361); *Душа оманена так пустошіє: чуття багатий скарб, довір'я, мрії — все гине, мов від бурі цвіт весни* (У. Кравч., Вибр., 1958, 140).

ОМАНИ́ТИ *див.* **ома́нювати.**

ОМА́НЛИВИЙ, а, е. 1. Який викликає, створює помилкове уявлення, враження, хибний погляд і т. ін. щодо кого-, чого-небудь. *Чимало людей у чорне павутиння оманлива біблія втягла* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 83); *Якою оманливою буває людська зовнішність! Він спочатку не злюбив був цього буркотуна, а виявилось, що це добросердечна, душевна людина* (Збан., Єсєнель, 1961, 12); *Не піддавайся на перший поклик свого серця, часом він буває оманливий і не завжди приносить щастя* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 37); // Примарний, уявний; несправжній. *Рослини співіснують — це, так би мовити, стан миру. Проте він триває недовго, та й, зрештою, мир цей оманливий* (Знання.., 2, 1967, 12).

2. Який вабить, чарує своєю незвичайністю, загадковістю і т. ін. *Мороз вимережав вікна незрозумілими й оманливими малюнками* (Рибак, Помилка.., 1940, 170); *Над ланами колишеться, бродить оманливе сяйво* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 279).

ОМА́НЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **ома́нливий** 1. *Вода вкрадливо шурхотіла за бортом, нагадуючи про оманливість нічного спокою і про тисячі небезпек, захованих під чорним шатром ночі* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 28).

ОМА́ННИЙ, а, е. Те саме, що **ома́нливий.** *Розказують, що десь, колись, над морем Жила собі така ласкава фея, Морганою прозивана, і людям Показувала видива оманні, А звідси й назва давня та пішла* (Рильський, Наша сила, 1952, 85); *Коли ж придивився до дівчини ближче, то переконався, що її хрупкість оманна* (Вільде, На порозі, 1955, 231); *Ось і подвір'я Марічки, приколисане сплетінням тіней і оманним нічним сяйвом* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 125).

ОМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОМАНИ́ТИ,** оманю́, ома́ниш, *док., рідко.* Те саме, що **обма́нювати.** *Та знаходяться.. люди, що їх жодна краса не вчарує, жодна не омане омана* (Вовчок, I, 1955, 361); *Окаянний пройдисвіт так усіх оманив.., що всяк за його поліз би хоть на ніж* (П. Куліш, Вибр., 1969, 141).

ОМА́Р, а, *ч.* Великий морський рак ряду десятиногих, що водиться в Атлантичному океані й цінується за смачне м'ясо. *З шлунком — хто його зна як. Здається, не дуже погано, сьогодні їв навіть омара, не знаю, що буде* (Коцюб., III, 1956, 272); *Сніданок обіцяв бути розкішним. Омари на порцелянових тацях, голландський сир.., паштет з гусячої печінки* (Загреб., Європа 45, 1959, 297).

ОМА́СТА, и, *ж., діал.* 1. Жир. *З них* [овець] *вони добували собі одежу й страву, омасту й м'ясо* (Фр., VI, 1951, 22); *Сама Аниця жила пісною бараболею, а для Йвана то десь омасти випросить, то борщик забілить* (Март., Тв., 1954, 39); * Образно. *Цар обібрав з-поміж своїх вельможів* [вельмож] *Людину мовну, що язик — омаста* (Крим., Вибр., 1965, 197).

2. Приправа. *Сіль — омаста, масло — окраса* (Номис. 1864, № 12378).

О́МАХ, у, *ч., рідко.* Спалах, язик (полум'я, вогню). * Образно. *Безсмертний стяг — злітає над світами Високий омах чистого вогню!* (Бажан, Вибр., 1940, 111); *На устах знайомих усмішка тепліє, від радісних видінь в цей час, коли зорі вогненний омах змиває з обрію нічну холодну тінь* (Мур., Багаття, 1940, 38).

ОМЕБЛЮВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **омеблюва́ти.**

2. *рідко.* Меблі, обстановка. *Стіл і стілець доповнюють омеблювання* (Коцюб., III, 1956, 145).

ОМЕБЛЮВА́ТИ *див.* **омебльо́вувати.**

ОМЕБЛЮВА́ТИСЯ *див.* **омебльо́вуватися.**

ОМЕБЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **омебльо́вувати.**

ОМЕБЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОМЕБЛЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Обставляти меблями.

ОМЕБЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОМЕБЛЮВА́ТИСЯ,** ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. Обставляти меблями свою квартиру.

2. *тільки недок.* Пас. до **омебльо́вувати.**

ОМЕ́ГА, и, *ж.* Назва останньої літери грецького алфавіту. *Лист був написаний українською мовою, але подекуди траплялися грецькі літери. Тут були сигми, омеги* (Руд., Остання шабля, 1959, 289).

◇ **А́льфа і оме́га** *див.* **а́льфа.**

ОМЕЖО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **омежува́ти.**— *Простір без кінця, без краю.. І нічого ясного, добре омежованого не вхопить в тому мряковитому просторі моє око* (Н.-Лев., I, 1956, 584).

ОМЕЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **обме́жити.**

2. Визначити, окреслити межі чого-небудь.

ОМЕЖУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Те саме, що **обме́житися.**

ОМЕ́ЛА, и, *ж.* Багаторічна вічнозелена рослина, яка паразитує на багатьох породах дерев. *Між вербами з темно-зеленими шапками омели блиснула ріка* (Донч., IV, 1957, 261); *Розрослися, аж понахиляли своєю вагою гілки, кущі омели на в'язі, що ріс під школою* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148).

ОМЕ́ЛГА, и, *ж., діал.* Іволга. *Недалеко блиснула жовта омелга, перелетіла через прогалину* (Н.-Лев., VI, 1966, 386).

ОМЕЛЮ́Х, а, *ч.* Невеликий лісовий птах ряду горобцеподібних з яскравим оперенням. *Красуні омелюхи теж з'явились.. У них чудові рожево-сірі чубчики на голові, кінчик хвоста жовтий з червоною каймою і на крилах серед жовтих пір'їнок червона смужка. Справді вродливий птах!* (Коп., Як вони.., 1961, 107); *Зимуючі у нас птахи — пуночки, снігурі, омелюхи відлітають у тундру, тайгу* (Наука.., 3, 1962, 47).

ОМЕРЗИ́ТИ, ржу́, рзи́ш, *док., перех., заст.* Вчинити блюзнірство щодо кого-, чого-небудь. *Люде, род лукавий, Господнюю святую славу Ростлили — і чужим богам Пожерли жертви, омерзили І пресвятого, горе вам!* (Шевч., II, 1953, 422); // Опоганити, осквернити. *Знала, що якби рішила не піти, то хіба би мусила відразу й руки на себе наложити. Все одно опришок, як демон, мучив би її привидами півночі, омерзив би кожен крок в домі, затруїв би повітря й їжу. Тому пішла* (Хотк., II, 1966, 132).

ОМЕРЗИ́ТИСЯ, ржу́ся, рзи́шся, *док., заст.* Опоганитися, осквернитися. *І чужим богам Пожерли жертву! Омерзились! І мужа свята... горе вам! На стогнах каменем побили* (Шевч., II, 1953, 102).

ОМЕРЗІ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* 1. Дія і стан за знач. **омерзі́ти** і **омерзі́тися.**

2. Мерзенні, огидні вчинки. *Замучив батька він* [ворог] *твого, мого... О, як нам в душу умістились ці омерзіння всі його!* (Тич., II, 1957, 123).

ОМЕРТВИ́ТИ *див.* **омертвля́ти.**

ОМЕРТВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **омертві́ти.** *І вітром, невловимим і незримим, Гойдає омертвілі дерева* (Рильський, I, 1960, 201); *Він і справді, видно, не виходив із забуття. Часом його омертвілі, в синіх прожилках повіки важко відкривалися, і з-під них викочувались білки безтямно пущених під лоба очей* (Гончар, Людина.., 1960, 159); *І малюється мені в темряві старий-старий, од давнини скам'янілий, чужий бог, задуманий, смутний, омертвілий* (Вас., I, 1959, 253); *Вони мовчки проходять повз хату Василя Підіпригори, напружено прислухаються до омертвілого подвір'я.. Але німує Василеве подвір'я* (Стельмах, II, 1962, 13).

ОМЕРТВІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **омертві́ти.** *Йому закрутилася голова, духу в груді* [грудях] *раптом нестало, волосся притьмом пішло вгору. Се була хвиля омертвіння* (Фр., VIII, 1952, 104); *У ділянках тіла, які зазнають діяння ультрафіолетового проміння, розвиваються явища запалення шкірних покривів, аж до омертвіння* (Курс патології, 1956, 55).

ОМЕРТВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Утратити ознаки життя; обмертвіти. *Сухе, змарніле обличчя* [Оксани] *посіріло і ніби омертвіло* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 92).

2. *перен.* Утратити здатність рухатися; заклякнути, заціпеніти.— *Хутко, дівчино! Не йде, мов омертвіла* (Вовчок, I, 1955, 42).

3. *перен.* Стати пустим, безлюдним, ніби вимерлим (про житло, населений пункт і т. ін.).

ОМЕ́РТВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **омертви́ти.** *Комуністична партія перемагала і перемагає монолітною єдністю своїх рядів, беззавітною вірністю марксизмові-ленінізмові.., непримиренністю до будь-яких його ревізіоністських перекручень або догматичного омертвлення* (Рад. Укр., 7. IX 1960, 2).

ОМЕРТВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **омертвля́ти.** *Погоня за кількістю без урахування запитів споживачів нерідко призводить.. до омертвляння матеріальних цінностей* (Ком. Укр., 12, 1965, 10).

ОМЕРТВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОМЕРТВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* омертвля́ть; *док.*, *перех.* 1. Робити неживим; викликати омертвіння (тканин, клітин, частин тіла і т. ін.).

2. *перен.* Позбавляти живого змісту. *Догматизм небезпечний скрізь, але особливо у філософії, яка покликана спрямовувати рух пізнання, а не омертвляти його* (Ком. Укр., 10, 1966, 42); *Найживотрепетніші проблеми сучасності можна омертвити і догматизувати, й навпаки, найвіддаленіші епохи — повернути до нас обличчям* (Літ. Укр., 20.VI 1967, 3).

3. *перен.* Залишати без руху, використання, застосування. *Омертвляти матеріальні цінності.*

ОМЕРТВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* 1. Залишатися без руху, використання, застосування. *Якщо в господарстві є достатня кількість техніки, добротно побудовані всі виробничі об'єкти, але немає належної матеріальної заінтересованості колгоспників, то все це може опинитися у бездіяльності, капіталовкладення будуть омертвлятися і не дадуть ефективної віддачі* (Ком. Укр., 5, 1965, 59).

2. Пас. до **омертвля́ти.**

ОМЕ́Т, а, *ч.*, *заст.* Пола, край (одягу). *Яко миро добровоннє З голови честної На бороду Аароню Спадає росою І на шитії омети Ризи дорогії* (Шевч., I, 1963, 344).

ОМИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **омива́ти.** *Омивані дощами-зливами, До сонця звернемо лице* (Дмит., Вітчизна, 1948, 95).

ОМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОМИ́ТИ**, оми́ю, оми́єш, *док.*, *перех.* 1. *книжн.* Те саме, що **обмива́ти** 1. *А сніжок на вітрі дужому Їхні рани омива!* (Мал., Звенигора, 1959, 109); *Омию На княжому дебелім тілі Засохлу кров його...* (Шевч., II, 1953, 337).

2. Змочувати, зрошувати поверхню чого-небудь. *Матері зомліли в горі, .. і сльози пекуча хвилька омиває щоки темні* (Гур., Друзі.., 1959, 14); * Образно. *Він чує, як цей вечір, і зорі, і соромливий усміх дружини розпростують його зібгану душу, омивають її новими надіями* (Стельмах, II, 1962, 163).

3. *тільки недок.* Змочуючи своїми хвилями, текти навколо чого-небудь. *Вода попадалася рідше. Зате як припадав він до неї, коли знаходив потік, той холодний кришталь, що омивав десь жовті корені смерек і аж сюди приносив гомін лісів!* (Коцюб., II, 1955, 317); *Під летючими хмаринками туману відлискували під місяцем великі плеса верхніх ставків, що майже омивали мури палацу* (Смолич, I, 1958, 67); // Оточувати своїми водами (про океани, моря, річки і т. ін.). *Тиха річка Ствига омиває півострів* (Шиян, Партиз. край, 1946, 194); *Дванадцять морів і два океани омивають береги Радянської держави* (Цюпа, Україна.., 1960, 82).

ОМИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОМИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. Змочуватися, зрошуватися чим-небудь з поверхні. — *Велике горе безслізне... Не сльозами омиваються тоді очі, а обливається кров'ю серце ...* (Вітч., 1, 1967, 178); * Образно. *Здається, він* [князь Володимир] *вдивляється в Дніпро, у водах якого колись омивалась язичеська Русь* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 105).

2. Оточуватися водами (океанів, морів, річок і т. ін.). *На півдні парк* [Олександрія] *омивається рікою Рось, що утворює тут кілька звивин* (Парк Олександрія.., 1949, 12); *На півдні територія України омивається Чорним і Азовським морями і виходить до Нижнього Дунаю* (Визначні місця Укр., 1958, 13).

ОМИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Розклад органічних сполук водою або лугами. *Здатність жиру до омилення визначається числом омилення, яке показує, скільки їдкого калію в міліграмах треба для омилення кислот в одному грамі жиру* (Ол. та ефір. культ., 1956, 5).

ОМИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **оми́лення.** *Пряма реакція називається етерифікацією, а зворотна — гідролізом складного ефіру, або омилюванням* (Заг. хімія, 1955, 430).

ОМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОМИНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обмина́ти**^{1}. *Машина вилетіла за місто, .. оминула приміське село* (Смолич, VI, 1959, 63); *Центром тої всієї ненависті нараз став Марусяк.. Але він був такий напружений, .. що його попросту оминали, як скаженого пса* (Хотк., II, 1966, 225); *Яким вихилясом не ходила* [Настя] *перед Грицем, як не грала очима, а він оминав її хату* (Мушк., Серце.., 1962, 251); *Вони обоє постарілися перед часом, а молодший син не вдався. Йому була земля байдужа, і він оминав працю* (Коб., I, 1956, 541); *Завжди охочий погуляти в товаристві, він сьогодні нишком оминав чарки, берігся пити ...* (Кач., II, 1958, 474); — *Щасливий я, що не оминув мене вир боротьби, що зазнав я найвищої напруги бою і не зламався* (Коз., Гарячі руки, 1960, 248).

ОМИНУ́ТИ *див.* **омина́ти.**

ОМИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *діал.* Завмирати. *Йому усе чогось здавалося, що ось-ось поспитає дівчина в його: «А жінка ваша?» — і серце йому омирало...* (Вовчок, I, 1955, 150).

ОМИ́ТИ *див.* **омивáти.**

ОМИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оми́ти.** *Але доволі, щоб прошуміла буря, її серце, омите сльозами, цвіло й молоділо* (Коцюб., II, 1955, 305); *І слово комуніста — світу Світи безмежні розкрива, І землю, кровію омиту, Пшениця веселить нова* (Рильський, II, 1960, 318).

ОМИ́ТИСЯ *див.* **омивáтися.**

ОМІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ом;** // Який обчислюється в омах. *Найчастіше у техніці застосовується нагрівання матеріалів у полі конденсатора струмами високої частоти або так зване омічне нагрівання* (Наука.., 8, 1963, 14).

ОМІЩÁНИТИСЯ *див.* **оміщáнюватися.**

ОМІЩÁНЮВАТИСЯ, нююся, нюєшся, *недок.,* **ОМІЩÁНИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* Ставати міщанином, перетворюватися в міщанина (у 2 знач.). — *Послухай, Колю,— сказала вона лагідніше.— Людина відрізняється від тварин тим, що має розум. Для людини мало їсти, пити, народжувати дітей. Хіба не так? — Звичайно. Так можна швидко оміщанитись* (Руд., Вітер.., 1958, 355); — *Той Гризота у пережитках, як собака в реп'яхах. Був колись справжньою людиною, так переродився, оміщанився, забюрократився* (Речм., Твій побратим, 1962, 31).

ОМЛÉТ, у, *ч.* Смажена страва з яєць, збитих на молоці або бульйоні (перев. з домішкою борошна). *Омлет — сирі яйця злегка збивають і поступово підливають в них холодне молоко або бульйон, солять, проціджують через сито і суміш розливають у формочки, змащені маслом* (Технол. пригот. їжі, 1957, 104).

ОМЛІВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ОМЛІ́ТИ,** ію, ієш, *док., рідко.* Те саме, що **зомлівáти** 1. *Він спочиває, омліває часом, прокидається і знов повзе на дні комишового моря* (Коцюб., I, 1955, 367); *Мотря тихенько вийшла надвір та трохи не омліла... Перед нею стояла літ десяти дівчинка, в одній сорочці, об'юшеній кров'ю* (Мирний, I, 1949, 411); *Я був сам. Сам-один. Ні звуку, ні шелесту. Німо й урочисто. А доокола... Омлів, як глянув. Дика первобутня природа* (Хотк., II, 1966, 313); *Так і серце моє — мов дитя те кволеньке, Розказати мені не зуміє — Чого щире воно омліває частенько, Чи бажає чого, чи шкодіє* (Манж., Тв., 1955, 135); *Руки наші не омліють, Скосим луг бігцем* (Пісні та романси.., II, 1956, 72).

ОМЛІВÁЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **омлівáти.** *Коли посідали, притиснув до серця омліваючу з плачу Маланку, діти заголосили в один голос* (Кобр., Вибр., 1954, 197).

ОМЛІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **омлíти.** *В тій хвилі з проразливим криком болю вона впала омліла* (Фр., I, 1955, 347); *Голова її падає йому на плече, руки опускаються, він мчить її в танці омлілу* (Л. Укр., III, 1952, 247).

ОМЛІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Стан за знач. **омлíти.** *Вона не плакала, тільки дрібно тремтіла і почувала всередині якусь прикру порожнечу, якусь омлілість у всім тілі* (Л. Укр., III, 1952, 658).

ОМЛІ́ТИ *див.* **омлівáти.**

ОММÉТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання електричного опору в омах.

ÓМНІБУС, а, *ч.* Старовинний багатомісний кінний екіпаж з платними місцями для пасажирів, який регулярно курсував за певним маршрутом. *Я взяв місце в поштовому дуже доброму омнібусі, і перед обідом омнібус помалу рушив у дорогу* (Н.-Лев., II, 1956, 388); *Плентали й шкапи, тягнучи старовинні ридвани омнібусів* (Ільч., Серце жде, 1939, 169).

ÓМНІБУСНИЙ, а, е. Прикм. до **óмнібус.**

ОМОГРÁМА *див.* **омогрáми.**

ОМОГРÁМИ, рáм, *мн.* (*одн.* **омогрáма,** и, *ж.*). Те саме, що **омóграфи.** *Деякі омоніми, навпаки, мають незначні різниці в звуковому складі, але пишуться однаково. Такі слова-омоніми звуться омограмами* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 58).

ОМÓГРАФ *див.* **омóграфи.**

ОМÓГРАФИ, ів, *мн.* (*одн.* **омóграф,** а, *ч.*). Слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однакові написанням. *Омографи..— слова з різним значенням, які пишуться однаково, а вимовляються по-різному, що в східнослов'янських мовах залежить здебільшого від зміни місця наголосу* (Сл. лінгв. терм., 1957, 110).

ОМОЛÓДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **омолоди́ти.** *Майже весь «Канів»* [С. Плужника] — *це мрія про майбутню, оновлену і омолоджену комунізмом землю* (Не ілюстрація.., 1967, 289); *Навесні наступного року, крім проріджування крони, треба прорідити омолоджені скелетні гілки* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 37).

ОМОЛÓДЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **омолоди́ти** і **омолоди́тися.** *Він помітно схуд, а схудлість надала вигляду омолодження* (Ле, Міжгір'я, 1953, 496); *Вічно молодий, невмираючий на нашій планеті вітер, він линутиме, як вісник оновлення й омолодження* (Загреб.. День.., 1964, 92); *Якщо дорослі дерева дають слабкий приріст.., то треба робити легке омолодження крони* (Веч. Київ, 29.III 1968, 4).

ОМОЛÓДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **омолóджувати** і **омолóджуватися.** *В міру старіння дерев, коли приріст у них слабшає і врожайність зменшується, крону омолоджують, обрізуючи скелетні і напівскелетні гілки крони.. Омолоджування провадиться один раз в 6—7 років* (Сад. і ягідн., 1957, 22).

ОМОЛÓДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОМОЛОДИ́ТИ,** лоджý, лóдиш, *док., перех.* 1. Робити молодим, молодшим. *Легка гімнастьорка, погони, пілотка й перебування в походах омолодили його років на двадцять* (Довж., I, 1958, 385); // *перен.* Робити кращим; обновляти. *Радянська влада омолодила Прикарпаття. Омолодила вона і прикарпатську нафтову промисловість, змінила і перебудувала життя прикарпатських нафтовиків* (Гірн. пром.., 1957, 96); // *розм.* Вводити молодь до складу чого-небудь (виборних органів, керівництва і т. ін.). *Омолодити комітет.*

2. *біол.* Повертати ознаки молодості постарілому організмові, посилюючи діяльність залоз внутрішньої секреції. — *Читав я в календарі,— продовжував Дорощук,— що недавно омолодили одного діда* (Донч., II, 1956, 80).

3. *сад.* Обрізувати гілки старих дерев або стебла кущів для посилення росту молодих пагонів або для щеплення до таких рослин кращих сортів. *Старі кущі* [півонії] *через 5—6 років треба омолоджувати* (Озелен. колг. села, 1955, 235); *Цікаво розповіла* [Оля], *як можна омолодити стару яблуню* (Донч., IV, 1957, 402).

ОМОЛÓДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОМОЛОДИ́ТИСЯ,** лоджýся, лóдишся, *док.* 1. *розм.* Ставати молодим, молодшим. *Як розповідають билини київського циклу, староруські богатирі весь час шукали собі таких річок, викупавшись у яких, можна було б омолодитись* (Тич., III, 1957, 397); // *перен.* Ставати кращим; обновлятися. *Все більше омолоджується старовинний Львів, місто стає великим індустріальним центром* (Рад. Укр., 11.I 1959, 2); *Розквітла наша Радянська Україна, буйно розцвів і омолодився древній Київ* (Цюпа, Україна.., 1960, 130).

2. *біол.* Набувати ознак молодого організму.

3. *тільки недок.* Пас. до **омолóджувати.**

ОМОЛОДИ́ТИ *див.* **омолóджувати.**

ОМОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **омоло́джуватися.**

ОМОЛОДІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати молодим; омолодитися, помолодіти. *Ялта!.. Чудесна, вічнозелена Ялта. Місто краси і здоров'я людського.. Побуваєте у благословенній Ялті, єй-єй, омолодієте* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 5); * Образно. *Не почорніло* [поле] — *взеленилось, омолоділо, ожило* (Гонч., Вибр., 1959, 361).

ОМО́НІМ *див.* **омо́німи.**

ОМО́НІМИ, ів, *мн.* (*одн.* **омо́нім**, а, *ч.*). Слова, однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням, наприклад: коса (волосся), коса (мис), коса (сільськогосподарське знаряддя). *Слова однозвучні, але з різним значенням звуться омонімами* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 58).

ОМОНІ́МІКА, и, *ж.* 1. Сукупність омонімів якої-небудь мови. *Омоніміка української мови.*

2. Розділ мовознавства, який вивчає омоніми.

ОМОНІМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до омоніма, омоніміки, омонімії. *Крім лексичних омонімів, у мові існують і інші омонімічні явища, наприклад морфологічні омоніми (**три** — числівник і **три** — наказова форма від дієслова **терти**)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 110).

ОМОНІМІ́Я, ї, *ж.* Звуковий збіг різних за значенням слів або їх форм. *Одна з найцікавіших теоретичних розвідок останнього часу — доповідь М. Т. Рильського на IV з'їзді славістів про переклад з однієї слов'янської мови на іншу — вказує на першочергову важливість розв'язання саме лінгвістичних питань (міжмовна омонімія.., роль запозиченої лексики.., відтворення реалій, діалектизмів і т. д.)* (Мовозн., XVIII, 1963, 73).

ОМОРО́ЧИТИ *див.* **оморо́чувати.**

ОМОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОМОРО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обморо́чувати.**

ОМОФО́Н *див.* **омофо́ни.**

ОМОФО́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **омофо́н**, а, *ч.*). Слова, які мають однакове звучання, але відрізняються значенням і написанням. *Слова з різним написанням, але однозвучні — звуться омофонами* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 58).

ОМОФО́Р, а, *ч.* Частина убрання сановної духовної особи (єпископа, архієрея і т. ін.), що накидається на плечі. *На самій голові в диякона, в хмарах, стояла Богородиця.. з омофором в двох руках* (Н.-Лев., III, 1956, 24); * Образно. *І честь Кармілова і слава Ліванова, а не лукава Тебе укриє дорогим, Золототканим, хитрошитим, Добром та волею підбитим, Святим омофором своїм* (Шевч., II, 1963, 324).

ОМО́ЧЕНИЙ, а, е, *книжн., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **омочи́ти.** *Росте незміряна любов — ..До стогону бездольної юрби, До реготу сваволі навісної, До нив, степів, омочених плачем* (Стар., Пост. тв., 1958, 197).

ОМОЧИ́ТИ *див.* **омо́чувати.**

ОМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОМОЧИ́ТИ**, омочу́, омо́чиш, *док., перех., книжн., заст.* Обмочувати. *Рукав бебряний омочу В ріці Каялі... І омию На княжому дебелім тілі Засохлу кров його...* (Шевч., II, 1963, 388).

ОМПНО, *діал.* 1. *присл.* Негарно, неприродно; дивовижно. *Хана затиснулася в куток і звідтіля водила омпно виваленими очима* (Кач., II, 1958, 378).

2. *у знач. присудк. сл.* Прикро, неприємно; не по собі. [Сімон:] *Мені самому омпно робиться, коли подумаю, що з нас зробилося за ті три тижні!* (Фр., IX, 1952, 10); *Так омпно їй стало* (Черемш., Тв., 1960, 62).

ОМРІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОМРІ́ЯТИ**, ію, ієш, *док., перех.* 1. Виношувати в думках; плекати мрію про кого-, що-небудь. *Ти омріював не раз любов — Дорогої, жданої дружини* (Турч., Земле моя.., 1961, 36); *Омріяв образи і тему: Щодня трудився до зорі... І написав поет поему! Надрукував її в «Дніпрі»* (С. Ол., Вибр., 1959, 175).

2. Дуже чекати, сподіватися чого-небудь; прагнути до чого-небудь. *У дні, які народ омріяв, — Бурхливі, світлі, трудові, — Шле голос ясночолий Київ Зореувінчаній Москві* (Рильський, Мости, 1948, 35); *Цю землю вистраждали ми, мріяли в думках, прикрили власними грудьми в нечуваних боях* (Гонч., Вибр., 1959, 345).

ОМРІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **омрі́яти.** *Було видно, що він весь живе, горить цією давно омріяною і, мабуть, не раз обдуманою бойовою операцією — обійти місто через острів Хортицю* (Баш, На.. дорозі, 1967, 244); *Кучеряві схили, зелень і мла ховали від Максимових очей омріяне з дитинства місто* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 103); *Настав омріяний кращими умами людства час, коли земля наша десятками й сотнями тисяч народжує таланти в усіх галузях знань, в усіх видах мистецтва...* (Наука.., 9, 1961, 33).

ОМРІ́ЯТИ *див.* **омрі́ювати.**

ОМУЖИ́ЧИТИСЯ *див.* **омужи́чуватися.**

ОМУЖИ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОМУЖИ́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док., зневажл.* Стати схожим на мужика зовнішністю, поглядами, звичками і т. ін. [Марина:] *Никодим мій зовсім омужичився і хоче мене мужичкою зробить...* (К.-Карий, I, 1960, 432); // Ставати мужицьким за своїми якостями, властивостями і т. ін. *Цілу ніч він проплакав з злості і рішився ніколи не заглядати до їх у хату і ніколи нічого не прохати, бо все те, що не прийде від їх — перейде через мужичі руки, омужичиться* (Мирний, I, 1954, 155).

ОМУЛЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **о́муль.**

О́МУЛЬ, я, *ч.* Промислова риба родини лососевих, що водиться в озері Байкал і в басейні Північного Льодовитого океану. *Не вдається переселити поки що лише байкальського омуля. Ця примхлива риба не хоче міняти чисту воду Байкалу ні на яку іншу* (Веч. Київ, 2.X 1968, 4).

О́МУТ, а, *ч., діал.* Вир. *Понижче водопаду глибокий, синій, обширний омут* (Фр., VIII, 1952, 194).

ОМШАНИ́К, а́ника́, *ч.* Утеплене приміщення для зимівлі бджіл. *Скоро починалась весна тепла і бджолу з омшаників заходжувались виймати* (Гр., II, 1963, 334); *Бджоли облітались, і дід з Дмитром урочисто заносять вулики в омшаник* (Стельмах, II, 1962, 260).

ОН, *част.* 1. *вказ.* Уживається при вказуванні на що-небудь віддалене. *Он з-за гаю виглядає Ставок, неначе полотно* (Шевч., II, 1953, 230); *Он зірка в небі пролетіла* (Сос., II, 1958, 75); // Уживається при вказуванні на якийсь факт, подію, явище і т. ін. — *Он торік умерла Катря Кравчиха — молоденька, як ягода, була, — озвалась чорнява.. молодиця* (Вовчок, I, 1955, 155); *Он чуєш, яке надворі схопилося! Гуркоче, гуде та виє...* (Мирний, IV, 1955, 286); [Саня:] *Вам он навіть любов уявляється в постаті якоїсь балерини* (Л. Укр., II, 1951, 33); — *Он, подейкують, під Гадячем на Полтавщині справжні люди таки знайшлись: зовсім нагнали пана* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 90); // Використовується при вказуванні на який-небудь предмет або особу. — *Спить* [Денис].. *Он він. Бачиш?* (Тют., Вир, 1964, 10); // Уживається для вказування на суперечливу ситуацію або при протиставленні. — *Як же мені продати* [землю], *коли он у мене ще дві дочки. Треба ж і їх до ума довести* (Мирний, I, 1954, 159); — *Та що ж, справді!.. Люди он, бач* [провели землеустрій], *а ми що ж — не люди?!* (Головко, II, 1957, 134).

2. *вказ.* Уживається при висловленні наказу, спонукання, прохання і т. ін. — *Піди он краще та подивись, що твоя доня робить на винограднику!..* (Коцюб., I, 1955, 264); — *Руки помив? Ні? Іди он у кухню, помий швиденько* (Сенч., Опов., 1959, 10).

3. *вказ.* Уживається при висловленні перестороги, попередження, погрози. *Ченці і барони Розвернулись у будинках І гадки не мають — Бенкетують.. Постривайте! Он над головою Старий Жижка з Таборова Махнув булавою* (Шевч., I, 1963, 269).

4. *вказ.* Уживається при вказуванні на послідовність дій, на зміну явищ, які ніби постають перед очима (може повторюватися перед кожним дальшим реченням або членом речення). *Он визирнуло засмалене обличчя хлопчика.. А он, при дорозі, знов двоє дітей* (Коцюб., I, 1955, 460); *Он пробіг, розчервонівшись, Сагайда, он пробіг, нахилившись, Черниш* (Гончар, III, 1959, 455); // У сполуч. із часткою «і» вживається при вказуванні на появу кого-, чого-небудь (перев. сподіваного або бажаного).— *А он і ті* [сироти] — *ні живі ні мертві, ждуть своєї долі* (Кв.-Осн., II, 1956, 384); *А он і гуси: їм колись.. Жилося нічогенько* (Рильський, I, 1960, 249).

5. *вказ.* Уживається перед тим словом, яке логічно виділяється, підкреслюється. — *Он вечеря вже готова ще одколи, а вас нікого нема!* (Вовчок, I, 1955, 123); [Кузьма:] *Я он курси по бджільництву закінчую заочно* (Мороз, П'єси, 1959, 110); // У сполуч. з словами дивись, дивіться, глянь, гляньте і т. ін. уживається, щоб привернути увагу співрозмовника. — *Он дивись, між горами, вкритими лісом, висовується над самою Сулою висока лиса гора* (Н.-Лев., VII, 1956, 74); — *Он гляньте краще на той табун диких гусей* (Коцюб., I, 1955, 196); *Молодиця скрикнула здивовано — і до дівчат: — Дівчата, он диви!* (Головко, II, 1957, 184).

6. *вказ., у сполуч. із вказ. або віднос. займ. і присл. місця або способу дії.* Уживається для уточнення місця, способу дії, предмета, особи і т. ін. (іноді супроводжується жестом).— *Однеси лист... Он туди, два вікна видно* (Коцюб., I, 1955, 411); *Он те подвір'я хмари привалили, Понастромлявшись на соняшничиння* (Вирган. В розп. літа, 1959, 117); // Уживається для уточнення якого-небудь факту, як підсумок до сказаного. — *Я зо всього викручусь.. — он як, бабусю!* (Вовчок, I, 1955, 105); *Значить, он чого батько поїхав на ярмарок* (Багмут, Опов., 1959, 19).

[Ах, так] óн [вонó] як; Óн [вонó] що; [Ах] óн ти (він, вонá, вонó *і т. ін.*) **якúй (якá, якé** *і т. ін.*) — уживається при констатації якого-небудь факту, перев. супроводжуваній виявом подиву, іронії і т. ін.— *Он воно як! Це дивне діло! Признаться, де вже я не був — Такого дива я не чув...* (Гл., Вибр., 1951, 79); — *Ніякого наказу.. я не одержував,— тихо сказав Щорс. — Ах, он як! Розумію. До речі, в штабі це також передбачали* (Довж., I, 1958, 142); — *Що ж він вам заподіяв?.. — Як що? З служби вижив... ябедником зробив... он що!* (Мирний, I, 1949, 249); — *Ясно! — не дав їй докінчити фрази Віктор. — Знаєш іще лейтенантом. Он воно що!* (Головко, I, 1957, 476); — *Он ти яке! — вигукнув чумак до моря. — Тому тебе багато й є, що тебе ніхто не п'є!* (Гончар, Тронка, 1963, 247).

7. *підсил., у сполуч. із займ.* який, яка, яке, які *і присл.* як, скільки. Уживається для підсилення кількісної або якісної характеристики кого-, чого-небудь. — *Мені ніколи, в мене ще он скільки діла, а вони водять!..* (Мирний, I, 1949, 268); — *Коли.. знудило тебе дощем та туманом, ти.. зимі он як радієш!* (Мур., Бук. повість, 1959, 139); — *Он якого собі парубка вибрала. Найкращого на всю округу* (Тют., Вир, 1964, 23).

8. *підсил., у сполуч. з віднос. займ.* Уживається для підкреслення важливості, значущості кого-, чого-небудь. — *Ви що, а ми он що! до нас вам не рівняться* (Гл., Вибр., 1951, 83).

ОНАВІСНІТИ, íю, íєш, *док., розм.* Дуже набриднути; остогиднути, знавісніти. — *Вже він трохи й онавіснів мені: тільки й мови, що він, тільки й думок!.. надокучило!* (Вовчок, I, 1955, 189).

ОНÁГР, а, *ч.* Дикий осел. *Уже онагри захрючали* [захрюкали], *Ворони, горобці кричали* (Котл., I, 1952, 209); *Коли дикий онагр або сарна заблукають до людських домівок,— горе їм!* (Крим., Вибр., 1965, 108).

ОНÁКИЙ, а, е, *займ., заст.* Інший. *Сіла панночка зачісуватись.. І така* [Устина], *і онака, і геть-пріч пішла* (Вовчок, I, 1955, 109).

ОНАНІЗМ, у, *ч.* Протиприродне задоволення статевого потягу штучним подразненням статевих органів.

ОНАНІРУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Займатися онанізмом.

ОНАНІСТ, а, *ч.* Той, хто займається онанізмом.

ОНАНІСТКА, и, *ж.* Жін. до **онаніст.**

ОНДÁТРА, и, *ж.* 1. Невеликий гризун родини полівкових, що веде напівводяний спосіб життя і має цінне блискуче густе хутро бурого кольору; мускусний пацюк. *Важливе місце в заготівлях хутра на Україні починає займати акліматизований гризун — ондатра* (Наука.., 5, 1958, 30).

2. Хутро цього гризуна.

ОНДАТРІВНИЦТВО, а, *с.* Промислове розведення ондатр у спеціальних розплідниках та заповідниках. *Ондатрівництво на Україні має значні перспективи дальшого розвитку, особливо у північних поліських районах, де є багато водойм з різноманітною водяною рослинністю* (Наука.., 5, 1958, 30).

ОНДÁТРОВИЙ, а, е. Прикм. до **ондáтра.** *Ондатрове господарство;* // Пошитий з хутра ондатри. *Ондатрова шапка.*

ОНДАТРЯ́, яти, *с.* Маля ондатри. *Протягом року самка може дати 3—4 приплоди по 7—8 ондатрят у кожному* (Наука.., 5, 1958, 30).

ÓНДЕ. 1. *част. вказ.* Уживається при вказуванні на що-небудь на певній відстані. *Онде злодій штемпований Кайдани волочить; Он розбойник* [розбійник] *катований Зубами скрегоче* (Шевч., I, 1963, 242); [Жандарм:] *А тепер скажіть мені, де ті чоботи, що ви вчора мали на собі?* [Микола:] *А онде стоять у запічку* (Фр., IX, 1952, 113); [Мати:] *Що ти все крутишся! Я ж загадала роботу? Чого ж ти... Їсти їси, а гарбуз онде викотить — кланятись треба?* (Тич., I, 1957, 258).

2. *част. вказ.* Уживається при вказуванні на який-небудь факт, при уточненні якого-небудь факту. *Все несподівано на світі: Ти так, а вийде онде як; Шукав волошечок у житі, А тут тобі приплівсь козак* (Гл., Вибр., 1951, 210).

3. *присл.* На певній відстані або поблизу чого-небудь; там, отам. *Та як його й не спочити, не полежати у такій розкоші, як онде! Здоровенний.. дуб розлягся* [розлігся], *розширився своїм кострубатим гіллям, так що аж темно під ним* (Коцюб. I, 1955, 459); *Онде ми ховалися з Галею від бурхливої зливи* (Гур., Осок. друзі, 1946, 30).

ÓНДЕЧКИ, *част. вказ., присл., розм.* Те саме, що **óнде.** — *Оце наші Западинці, а ондечки біліє наша хата! — сказала Мелашка* (Н.-Лев., II, 1956, 310); *Ондечки й мій улюблений пеньок серед галявини* (Коп., Як вони.., 1948, 19); [Гапка:] *Ондечки, позавчора, Мокрина зустрілася зо мною біля ставу та як заголосить* (Кроп., II, 1958, 142); — *Бо ондечки ходять чутки, що в румунську дивізію.. поналазили фашистські офіцери та й каламутять воду — за нашою спиною...* (Гончар, III, 1959, 206).

ОНЕМОЩІЛИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. акт. мин. ч. до **онемощіти.** *На пагорбах, наче врізані в небо, стояли* *в дрімотному чеканні вітряки, здавалося, вони от-от мали когось зустріти і пригорнути своїми онемощілими руками* (Стельмах, Правда.., 1961, 292).

ОНЕМОЩІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* 1. Стати безсилим, знемогти. [Харитина:] *Тяжко мені.. Здається, й кістки болять, онемощіла зовсім...* (К.-Карий, I, 1960, 250).

2. Збідніти. *Був багатий сильно Шкварій, а тепер онемощів* (Сл. Гр.).

О́НИЙ, а, о́неї, о́но, *займ. вказ., заст.* 1. Уживається для вказування на що-небудь, відмінне від чогось іншого; той, інший. *Якби не теє, та не онеє, та ще не дещо другеє* (Номис, 1864, № 5380); *А поки те, та се, та оне... Ходімо просто-навпростець До Ескулапа на ралець* (Шевч., II, 1963, 423); [Кукса:] *А, то ви все про теє?* [Дранко:] *Та вже ж не про онеє!* (Крош., I, 1958, 177).

2. Уживається для вказування на що-небудь щойно згадане або відоме; той, той самий. — *Чи потрібний цей інтерес? — Дуже, дуже потрібний, сам.. благочинний цікавиться оним* (Стельмах, I, 1962, 268); *Матушка Раїса так і виводила олівцем: — Лукія Фараонка — для оної куплено два аршини ситцю на плаття* (Донч., III, 1956, 89).

◇ **Во вре́м'я о́но; Во дні (в дні) о́ни; В о́ний час,** *заст.* — колись, у давні часи. *Старенька сестро Аполлона, Якби ви часом хоч на час Придибали-таки до нас Та, як бувало во дні они, Возвисили б свій божий глас До оди* (Шевч., II, 1963, 90); [Ярослав:] *Вже знялася бранная тривога.., І мушу знов трудити хвору ногу І брати меч, як в они бурні дні* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 114); *Як в оний час, так і тепер на муки Віддав би ти апостолів своїх...* (Стар., Поет. тв., 1958, 73); **Не оне́ (оне́є):** а) уживається для вираження негативного ставлення, нехоті до чого-небудь. *Та і Тетяна нишком плаче, а до роботи не оне* (Сл. Гр.); б) не те, що потрібно, щось інше. *Тут довго тяжко рахували І скілько не коверзували, Та все було, що не оне* (Котл., I, 1952, 106).

О́НІКС, у, *ч.* Мінерал, різновид агату; складається з шарів білого та чорного забарвлення. *Таємничі емблеми при буквах кожної.. глави.. в рубінах.. відповідно до змісту — в біло-чорних оніксах...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 283); *Вірменські онікси прикрашають підземні палаци Московського метрополітену* (Рад. Укр., 14.VII 1967, 4).

О́НІКСОВИЙ, а, е. Прикм. до **о́нікс;** // Виготовл. з оніксу.

ОНІМЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оніме́чити.**

ОНІМЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оніме́чити** і **оніме́читися.** *Австрійські реакціонери* [в першій половині XIX ст.] *проводили на західноукраїнських землях політику онімечення українців* (Іст. УРСР, I, 1953, 435).

ОНІМЕ́ЧИТИ *див.* **оніме́чувати.**

ОНІМЕ́ЧИТИСЯ *див.* **оніме́чуватися.**

ОНІМЕ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оніме́чувати** і **оніме́чуватися.** *Багато підлітків років по 12—13 вивезено* [під час фашистської окупації] *до Німеччини для онімечування і роботи* (Довж., III, 1960, 396).

ОНІМЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОНІМЕ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Примушувати перейти на німецьку мову, засвоїти німецькі звичаї, культуру і т. ін.— *Під прусським чоботом нам* [полякам] *найгірше доводиться. Вони не тільки грабують нас і руйнують нашу країну, але й почали нас онімечувати: закрили польські школи, заборонили польські газети й журнали* (Тулуб, В степу.., 1964, 255).

ОНІМЕ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОНІМЕ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Ставати німцем за мовою, звичаями, культурою; набувати німецького вигляду, характеру. *Розвиток української культури на західноукраїнських землях проходив в першій половині XIX ст. в обстановці гніту австрійської монархії. Початкова і середня школа онімечувалась* (Іст. УРСР, I, 1953, 460).

ОНІМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* оніммля́ть; *док., перех., рідко.* Зробити німим. *Сам не оглух — других не онімив* (Бор., Тв., 1957, 137).

ОНІМІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **оніміти.** *Владко стояв перед нею, онімілий із здивування* (Фр., VI, 1951, 283); *Чарка випорснула з онімілих Євиних пальців* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169); * Образно. *Ці слова, наче з поганого сну, підіймають онімілу душу Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 107).

ОНІМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **онімі́лий.**

ОНІМІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **онімі́ти.** *Раптом майдан перед театром застигає. Важко сказати, що це: оніміння з переляку чи з поваги* (Полт., Повість.., 1960, 576); * Образно. *Спить вітер, в онімінні Хати на видноколі* (Рильський, Зим. записи, 1964, 71).

Виво́дити (ви́вести) з онімі́ння — повертати кому-небудь здатність говорити, рухатися, відчувати. *Вивів його з оніміння голос комбрига, владний і злий* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9).

ОНІМІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Стати німим, втратити здатність говорити. — *Ще й онімію отут в цвинтарі в самотині, забудусь і говорити по-людській* [по-людськи],— *обізвалась Майбородиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 281); — *Я онімів був, здичавів* (Ірчан, II, 1958. 180); *Сава Григорович як онімів. Жодного слова не почули від нього фашисти* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 39); // Втратити на якусь мить здатність говорити й вільно рухатися під впливом якого-небудь сильного почуття, переживання. *Як уступив він у вісімнадцятий рік, таким він зробився красенем невимовленним, невиписаним, що хто його уперше стрічав, то й стане перед ним й оніміє* (Вовчок, I, 1955, 346); *Коли поставили на стіл десять повних кошиків винограду, добродушні горці оніміли від захвату* (Довж., I, 1958, 493); *Брати Милорадовичі з подиву в першу хвилину оніміли* (Бурл., О. Вересай, 1959, 12).

2. Перестати говорити, замовкнути. — *Марку! подивися, Подивися ти на мене: Бач, як я змарніла? Я не Ганна, не наймичка, Я... Та й оніміла* (Шевч., I, 1963, 322); // Перестати звучати, заглухнути (про звуки взагалі). *Замовкли гармати, Оніміли дзвони* (Шевч., II, 1963, 158); *Шахта. Боляче: не діє. Онімів, оглух гудок* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 96).

3. Стати цілком нерухомим; завмерти, заціпеніти. *Як зазиміє, то й жаба оніміє* (Укр.. присл.., 1955, 99); *Терешко весь онімів, застиг, як стигне на морозі вода, й боявся пропустити хоч одно слово* (Епік, Тв., 1958, 420).

4. Втратити на деякий час чутливість, гнучкість, здатність рухатися (про частини тіла); затерпнути. *Вам би хотілось гукнути Якимові, щоб дав допомоги звестися, та язик ваш не повертається, онімів, голос ваш заслаб, зник* (Мирний, IV, 1955, 314).

ОНКОГЕ́ННИЙ, а, е, *спец.* Який викликає онкологічні захворювання. *Онкогенні віруси.*

ОНКО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з онкології. *Спеціалісти з ракових захворювань — онкологи одержали дуже сильні джерела іонізуючого випромінювання, здатні зруйнувати злоякісну пухлину* (Знання.., 2, 1966, 10).

ОНКОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до онкології. *В онкологічних клініках точаться бої і в мирний час...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 16); *Збільшується сітка онкологічних науково-дослідних інститутів, клінік, диспансерів, кабінетів, оснащених найдосконалішим устаткуванням* (Наука.., 8, 1956, 39).

ОНКОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Галузь медичної науки, яка вивчає пухлини та методи їх лікування. *Велику роботу проведено в галузі експериментальної онкології, особливо щодо вивчення мало розробленого питання про роль нервової системи в розвитку злоякісних пухлин* (Наука.., 5, 1959, 27).

ОНКО́ЛЬ, ю, *ч.* Спеціальний поточний рахунок для оформлення позики, яку видають капіталістичні банки під заставу товарів, цінних паперів і т. ін. на умовах сплати її в будь-який момент на вимогу однієї із сторін.

ОНКО́ЛЬНИЙ РАХУ́НОК. Те саме, що **онко́ль.**

ОНО́, ОННО́. 1. *част. вказ., розм.* Те саме, що **он.** — *Я звідси родом.. — ..Із самих Клеченців? — Та ні! Оно — З Матвіївки,— вказав я у вікнину На дальню гору з вітряками* (Вирган, В розп. літа, 1959, 209); — *Десь і мати-удовиця на чужині заробляє, та й синові не з медом доводиться, оно й сюди не гуляти приїхав: щодня щось показує нашим лінюхам* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 89); — *А онно, ген під тим дубом, щонеділі ловив рибку сам Остап Вишня* (Літ. Укр., 19.III 1968, 1).

2. *част. видільна, діал.* Тільки, лише. *Чи всі дівки в танки йдуть? Оно нема одної Марисі молодої* (Чуб., III, 1872, 36); *В хаті тихо, оно діти сопуть* (Сл. Гр.).

ОННО́ *див.* **оно́.**

ОНО́ВА, и, *ж., рідко.* 1. Дія за знач. **онови́ти, оновля́ти, оно́влювати.** *Усі, хто з походів вернувся додому,— Виходь на онову села* (С. Ол., Вибр., 1959, 139).

2. Те саме, що **обно́ва.** * Образно. *Ніде так близько не відчуваємо величі природи, як у лісі. Бо ліс — то зелена онова землі* (Літ. Укр., 24.IX 1968, 2).

ОНОВИ́ТИ *див.* **оновля́ти.**

ОНОВИ́ТИСЯ *див.* **оновля́тися.**

ОНО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **онови́ти.** *Відлогими схилами збігав старий парк до блискучого, як оновлене срібло, ставка* (Крот., Сини.., 1948, 48); *Оновлений весною шумує рідний край* (Сос., Щоб сади.., 1947, 33); *І на оновленій землі Врага не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люде на землі* (Шевч., II, 1963, 400); *Зруйновані ворогом шахти Донбасу не просто відбудовані, а повністю оновлені і докорінно реконструйовані* (Рад. Укр., 26.VIII 1951, 3); *Полк .. спускався в.. долину.. Той і не той, чимось колишній і вже чимось майбутній. Оновлений, урочистий, осяяний...* (Гончар, III. 1959, 438).

ОНО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **онови́ти** і **онови́тися.** *Почувши про оновлення ікони, всі вискочили з хати* (Юхвід, Оля, 1959, 260); *Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом.. Може, чаєш оновлення?* (Шевч., II, 1953, 24); *Вона* [весна] *несе природі життя і оновлення, і людина, як частка цієї природи, відчуває, що вона й сама молодіє* (Добр., Тече річка.., 1961, 176); *Для соціального оновлення світу трудящі потребують організованої політичної сили. Такою силою є соціалістична держава* (Ком. Укр., 2, 1962, 11); *В останні роки в ході виборів не менш як на третину оновлюється склад депутатів. Фактично це оновлення значно більше* (Рад. Укр., 5. XII 1962, 3).

ОНО́ВЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оно́влювати.** — *Перед очима — оновлюваний Канів, майбутня гідростанція і пам'ятник над Дніпром* (Вітч., 4, 1964, 216).

ОНО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оно́влювати** і **оно́влюватися.**

ОНО́ВЛЮВАТИ *див.* **оновля́ти.**

ОНО́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **оновля́тися.**

ОНО́ВЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оно́влювати.** *Кожен із них почував і в тих юних зойках, і запахові свіжої фарби щось оновлююче, живе* (Досв., Вибр., 1959, 300).

ОНОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оновля́ти** і **оновля́тися.**

ОНОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОНО́ВЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОНОВИ́ТИ,** оновлю́, оно́виш; *мн.* оно́влять; *док., перех.* Те саме, що **обновля́ти** 1—3. — *Панотче!.. Розкажіть людям, як ви ікону оновлювали* (Юхвід, Оля, 1959, 314); *Розцвітайся ти, весонько красна, Духом творчості все онови* (Граб., I, 1959, 330); *Голосок синиці Душу всю у мене оновив!* (Рильський, III, 1961, 320); — *Соціалізм оновлює почуття, виховує їх по-новому* (Коп., Тв., 1955, 348); *Дарка не могла надивуватись, як оновила Улянича участь у цих приготуваннях* [до вистави]; *Він просто переродився* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 291); *Для забезпечення припливу до Рад все нових і нових сил партія вважає за доцільне при кожних виборах оновлювати не менше однієї третини складу депутатів* (Рад. Укр., 16.IX 1961, 1).

ОНОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОНО́ВЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ОНОВИ́ТИСЯ,** оновлю́ся, оно́вишся; *мн.* оно́вляться; *док.* Те саме, що **обновля́тися** 1—3. *Ікон було в них дуже багато і такі старі, закопчені, полуплені.. Усе чекали старенькі, що вони оновляться, але не дочекалися...* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 44); *Усе міняється, оновлюється, рветься, у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є* (Тич., II, 1957, 145); *Діла́ добрих оновляться, Діла́ злих загинуть* (Шевч., I, 1951, 340); *Старі народні звичаї перекликались із звучанням бурхливого часу й самі оновлювались, набуваючи вже іншого, новітнього змісту* (Довж., I, 1958, 336); *Ми дихаємо повітрям, яке безперервно оновлюється завдяки роботі рослин* (Наука.., 10, 1962, 28); *В результаті виборів склад секретарів первинних партійних організацій значно оновився* (Рад. Укр., 5.VIII 1949, 2).

О́НОГДИ, *присл., діал.* Недавно, цими днями. — *Андрусь добру службу найшов. Оногди я здибав його в Добромилі* (Фр., III, 1950, 61).

О́НОДІ, *присл., діал.* Недавно. — *Оноді видів я, як він ховав.. передо мною якесь зілля* (Коб., II, 1956, 43).

ОНОМА́СТИКА и, *ж.* 1. Розділ мовознавства, що вивчає власні назви. *Інститут мовознавства разом з мовознавчими кафедрами республіки докладає багато зусиль, працюючи в галузі ономастики* (Вітч., 3, 1963, 198); *Тононіміка — галузь ономастики.*

2. *лінгв.* Сукупність власних назв у словниковому складі мови.

ОНОМАСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до ономастики. *Завдяки інтенсифікації ономастичних досліджень Інститут мовознавства* [АН УРСР] *перетворився в ономастичний центр всього Радянського Союзу* (Вітч., 3, 1963, 198).

ОНОМАТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до ономатології. *Ономатологічні дослідження.*

ОНОМАТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **онома́стика** 1.

ОН-О́Н, ОН-ОН-О́Н, *част. вказ., розм.* Підсил. до **он** 1 (уживається при вказуванні на більш віддалений предмет). [2-га дівчина:] *Дівчата, бачите он-он під гіркою манячать дві тополі?!* (Вас., III, 1960, 11); *Але так по-справжньому і не бачив її* [весни]. *Поки він дивиться в одне місце, а Настечка вже тиче пальцем в інше: — Он-он — пішла!* (Стельмах, II, 1962, 125).

ОНТОГЕНЕ́З, у, *ч., біол.* Індивідуальний розвиток тваринного або рослинного організму від моменту його зародження до кінця життя. *Мічурін старанно вивчав онтогенез (індивідуальний розвиток) і філогенез (історичний розвиток) батьківських пар* (Наука.., 9, 1956, 28).

ОНТОГЕНЕ́ЗИС, у, *ч., біол.* Те саме, що **онтогене́з.**

ОНТОГЕНЕТИ́ЧНИЙ, а, е, *біол.* Стос. до онтогенезу, онтогенезису та онтогенії. *В різні періоди онтогенетичного розвитку.. змінюється реактивність організму* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 78).

ОНТОГЕНІ́Я, ї, *ж.*, *біол.* Те саме, що **онтогене́з.** *В ряді досліджень вивчалась біохімія головного мозку в онтогенії і філогенії* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 282).

ОНТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до онтології. *Спільно з Кантом ось розтряс ти Онтологічні хитрі снасті, Надлюдські привиди старі* (Фр., XIII, 1954, 411); *Навіщо перекладати такі слова, як модус і субстанція, детермінізм, онтологічний, метафізика і безліч інших. Хто не розумів ніяк цих слів, той і в перекладі їх не зрозуміє* (Сам., II, 1958, 373).

ОНТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* У домарксистській філософії — вчення про буття на відміну від гносеології — вчення про пізнання; у марксистській філософії — вчення про об’єктивну діалектику матеріального світу, що грунтується на науковому пізнанні його і нерозривно пов’язане з гносеологією.

ОНУ́К *див.* **внук.**

ОНУ́КА *див.* **вну́ка.**

ОНУ́ЧА, і, *ж.* 1. Шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням (перев. в чоботи). *За онучу збили бучу* (Укр.. присл.., 1955, 222); *Будем, брате, З багряниць онучі драти* (Шевч., II, 1963, 396); *Він поспішав натягти чоботи, але недбало загортав онучею ногу й чоботи не налазили* (Сміл., Зустрічі, 1936, 92).

2. *розм.* Шматок старої, брудної тканини; ганчірка. *Закіптюжені хлопці з польового дозору саме вивалюють з передньої тачанки скрученого віжками офіцера. Товстий, бритоголовий, очі зав’язані, рот заткнутий якоюсь онучею...* (Гончар, II, 1959, 338).

ОНУЧА́ *див.* **внуча́.**

ОНУЧА́ТКО *див.* **внуча́тко.**

ОНУЧЕНЯ́ *див.* **внученя́.**

ОНУ́ЧЕНЬКА *див.* **вну́ченька.**

ОНУ́ЧЕЧКА [1] *див.* **вну́чечка.**

ОНУ́ЧЕЧКА [2], и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ону́чка** [2]. *Ми тут вам не надокучимо: онучечки пересушимо* (Сл. Гр.).

ОНУ́ЧКА [1] *див.* **вну́чка.**

ОНУ́ЧКА [2], и, *ж.* Те саме, що **ону́ча.** *Одна нога була в резиновій калоші, а друга обгорнена онучкою та ув’язана мотузком* (Гр., II, 1963, 276); *Забувши про онучки, Суворов усунув босі ноги в широкі розтруби ботфортів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 128).

ОНУЧКА́Р, я́, *ч.*, *діал.* Ганчірник. *Деякі* [жебраки], *не знаючи, що робити з тими лахами, попродали їх за пару крейцарів онучкареві* (Фр., IV, 1950, 203).

ОНУЧКА́РСЬКИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **онучка́р.** *Онучкарський заробіток, Звісно, хліб то не масний; Ходиш, бродиш, мокнеш, мерзнеш, Як той пес, за гріш марний* (Фр., X, 1954, 235); // Пов’язаний з діяльністю онучкаря. *Онучкарське заняття.*

ОНУ́ЧНИК, а, *ч.*, *діал.* Ганчірник.

ОНУ́ЧОК *див.* **вну́чок.**

ОНУ́ЧЧИН *див.* **вну́ччин.**

ОНУ́ЧЧЯ, я, *с.*, *розм.* Збірн. до **ону́ча.** *Панас переставив через поріг свої чоботища, в яких певно більше було онуччя, ніж ніг, і примостився біля Марії* (Коцюб., II, 1955, 44).

ООЛІ́Т *див.* **ооліти.**

ООЛІ́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **ооліт**, у, *ч.*). Кулясті зерна вуглекислого вапна або окисів заліза, що утворюють гірські породи або руди тієї ж назви. *В північному Приазов’ї поширені залізисті пісковики і залізисті глини, що містять більшу чи меншу кількість рудних оолітів* (Геол. ж., XIII, 2, 1953, 37).

ООЛІ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **ооліт.** *Оолітовими звуть породи, що складаються з дрібних закруглених зерен* (Курс заг. геол., 1947, 173); // Який складається з оолітів. *Оолітові вапняки.*

ООЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до оології.

ООЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ орнітології, що вивчає яйця птахів.

ООН, *невідм.*, *ч.* Скорочення: Організація Об’єднаних Націй. *По закінченні другої світової війни була заснована Організація Об’єднаних Націй (скорочено ООН), головним завданням якої є підтримання загального миру* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 9).

О́ПАД, у, *ч.* 1. Опале відмерле листя. *Дослідники встановили, що в лісі на гектар нагромаджується в середньому до 3000 центнерів так званого опаду — відмерлого листя* (Наука.., 10, 1964, 28).

2. *діал.* Крижані бурульки або роса на деревах. *Він* [сад] *шумить, могутній, попід тучі, Світлокорий в опаді росин* (Мал., II, 1948, 183).

ОПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опада́ти** [1] 1. *Від нестачі вологи відбувається масове опадання бутонів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 180); *Листка осіннє опадання, Повита інеєм трава,— Вість про весняне розцвітання, Розгадка давнього нова!* (Рильський, III, 1961, 165).

ОПАДА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПА́СТИ**, аду́, аде́ш, *док.*, *перев. 3 ос.* 1. Відриваючись, обсипатися, падати з дерев, кущів і т. ін. (про листя, пелюстки, плоди і т. ін.). *В кінці греблі шумлять верби, А лист опадає* (Чуб., V, 1874, 99); *Як буде жолудь опадати, як в парку жовкнутиме лист, чекай мене у димний Харків* (Гонч., Вибр., 1959, 66); *Пройшов день, два, і з неї цвіт опав, І Маківка осиротіла* (Греб., I, 1957, 54); *Опало на деревах останнє листя* (Збан., Між.. людьми, 1955, 190); * Образно. *Поза столом сидить на лаві.. скнапний чоловічок — вже давненько не юнак, відколи вже й квіт з його опав, та ще й не трухляк* (Вовчок, VI, 1956, 281); // Губити листя, пелюстки, плоди і т. ін. (про дерева, квіти і т. ін.). *Сади мої. сади зелененькі, Рано цвіли, та пізно опадали!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 243); *Ще не траплялось бачити ніколи, Як плачуть, опадаючи, квітки* (Воронько, Тепло.., 1959, 171); * Образно. — *Я ні за кого не хочу,— сказала Настя.— Ото біда, як підождати? Дівчина — це не малина, не опаде* (Вовчок, Вибр., 1937. 93).

2. Падати вниз, додолу. *Над головою хурчали осколки й опадали, гупаючи, мов груші* (Гончар, III, 1959, 47); // Руйнуючись, осипатися; обрушуватися, обвалюватися. *Двері гримнули сумно, і біля порога опала й розсипалася біла глина* (Епік, Тв., 1958, 399).

◇ **Полу́да з оче́й опа́ла** *див.* **о́ко** [1].

3. Спадати, зсуватися з кого-, чого-небудь. *Мовчки підняв батько сина і поніс до воза. Ручка в його звисла, а в їй картузик недогорілий... одежа спопеліла, опадає...* (Гр., I, 1963, 449); *Бджілки злотисті В квітах літають, Роси перлисті З трав опадають* (Рильський, I, 1960, 108).

4. Переміщуватися вниз, займати нижче положення; опускатися. *Хвиля хвилю наганяє, То зроста, то опадає, То тіка в пітьму* (Стар.. Вибр., 1959, 126); *Низько стеляться хмари, ростуть, збиваються в купу і опадають* (Коцюб., II, 1955. 62); * Образно. *Вона.. опадала чимраз глибше на дно тої пропасті, яку круг неї і під нею викопало богатство* [багатство] *її чоловіка* (Фр., V, 1951, 286); // Осідаючи, знижувати свій рівень. — *Вода не буде опадати, бо наші вороги загатили потік* (Фр., VI, 1951, 127); *Потемніли, пожухли і почали опадати сніги* (Коз., Сальвія, 1959, 193).

5. Звисати донизу; обвисати. *Лазар побачив низеньку людину.., на якій все — вуси, волосся, старий мундир — звисало і опадало, наче довго лежало в воді і тільки що вийняте звідти* (Коцюб., II, 1955, 195); // Безсило опускатися, схилятися донизу (від слабості, втоми і т. ін.).

Їхні голови сонні Опадали на груди Й застигали в німому спокої (Криж., Срібне весілля, 1957, 280); *Він зупинився й підняв руку для хресного знаку, та на півдорозі рука його опала* (Галан, I, 1960, 516); * Образно. *Напружені нерви одразу опали, як порвані струни* (Н.-Лев., V, 1966, 291).

Опада́ють (опа́ли) ру́ки *у кого, рідко кому* — хтось не хоче або не має сили робити що-небудь. *Лаврін стояв ні живий ні мертвий. В його й руки опали* (Н.-Лев., II, 1956, 336); [Гніт:] *Це мене так образило, що у мене раптом опали руки* (Кроп., III, 1959, 301).

6. Осідати на що-небудь, покриваючи його з поверхні (про іній, росу і т. ін.). *Сивий іній непомітно й поволі опадає на дерева, покриваючи гілочки блискітними волохатими котиками* (Цюпа, Грозн.., 1961, 57); *На зов'ялу удень квітку опаде вечірня роса, і піднімає квіточка головку, розправляє зомлілі листочки* (Мирний, I, 1954, 231); // *перен.* Наставати, починатися. *Змрок почина опадати на землю* (Вовчок, VI, 1956, 297).

7. Зменшуватися в об'ємі, стухати (про пухлини, набряки на тілі). *Шумаков майже фізично почував, як шкіра на рані стягається, пухлина опадає і поступово зменшується в ній жар* (Голов., Тополя.., 1965, 436); // Худнути, западати (про тіло або його частини). *Вона зів'яла, зсохла, як билина в спеку; лице зблідло, помарніло..; щоки опали* (Н.-Лев., III, 1956, 163).

8. *розм.* Худнучи, втрачати округлість форм (про людину, тварину); спадати з тіла. *Перемінився Порох з того часу, як його бачив Чіпка; постарів, захирів, опав* (Мирний, I, 1949, 386); — *Тонна в бикові, а ти йому даєш два кілограми дерті? Травою щоб жив?.. Щоб охуд, опав?* (Горд., Дівчина.., 1954, 137).

9. *перен.* Іти на спад, зменшуватися, поступово зникати. *Не сумуй, що врода Опадає з личка* (Граб., I, 1959, 336); *Марія, не розгинаючи спини, вивертала груддя, копала землю. Опадала сила молодиці* (Горд., Вірність, 1943, 48).

◇ **Опада́ти ду́хом** — втрачати бадьорість, надію на щось, зневірятися в можливості чого-небудь. *Син Марко не опади духом, дарма що сам зазнав розправи Радивона, навіть втішав батька — правда буде за нами* (Горд., Дівчина.., 1954, 193); **Опада́ти (опа́сти) з (із) сил,** *рідко* — ставати безсилим, знемагати від утоми. *Не раз в гарячих днях, коли воздух* [повітря] *аж жаркий, опадаю зовсім із сил* (Коб., I, 1956, 179).

ОПАДА́ТИ², áє, *недок.*, **ОПА́СТИ**, опаде́, *док., перех.* 1. Оточувати, обступати кого-, що-небудь навколо, з усіх боків. *Килина винесла самовар, котрого в кімнаті опали менші дочки, неначе мухи мед* (Н.-Лев., III, 1956, 46); *Кожному було гарно дивитись, як змарнілі матері опали старшого лейтенанта, дякуючи за подарунок* (Гончар, III, 1959, 245); * Образно. *Опала Коника зима; А Коник не придбав улітку ні зерна* (Бор., Тв., 1957, 156); // Оточуючи, обступаючи, нападати на кого-небудь з усіх боків. *В той час, коли свій лук підносив він, Пірати вже опали з всіх сторін* (Бажан, II, 1947, 210); // Обсідати кого-, що-небудь з поверхні, з усіх боків. — *Що таке, Вітя? Вкусило щось? Вітя пролупався, протер очі, сплюнув: — Приверзлося, що опали бджоли* (Вас., II, 1959, 152).

◇ **Зли́дні опа́ли** *кого, рідко* — те саме, що **Зли́дні обсі́ли** *кого* (*див.* **обсіда́ти**). *В 1880 році Івана Франка заарештували вдруге, а в 1889 році — втретє. Великі злидні опали Франка* (Тичина, III, 1957, 522).

2. *перен.* Охоплювати, оволодівати (про думки, почуття і т. ін.). *Інші думи опадали зосереджене чоло* [Ольги] (Кач., II, 1958, 33); *Хміль їм враз вилетів із голови, а натомість усіх опав переляк* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 78).

ОПАДА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **опада́ти**¹. *Тихий вітер обвівав щасливу сім'ю, обсипав опадаючим листом рож і бузку головку дитини та одежу матері* (Н.-Лев., I, 1956, 174); *Вікно виходило в парк, величезний, осінній, сповнений сухого шарудіння опадаючого сумовитого листя* (Собко, Срібний корабель, 1961, 3); *На заході крізь опадаючу мряку мерехтіли зорі* (Галан, Гори.., 1956, 69).

О́ПАДИ, ів, *мн.* Атмосферна волога, що випадає з хмар на земну поверхню у вигляді дощу, снігу, роси і т. ін. *Запаси вологи в грунті залежать від кількості опадів* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 38); *Атмосферні опади.*

ОПА́ДИСТИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **спа́дистий.** *Перейду яри опадисті По землі, як по саду* (Мал., Звенигора, 1959, 40).

ОПАДО́ВИЙ, а, е. Стос. до опадів. *Вчені небезпідставно порівнюють дерева із самопишучими приладами. «Читаючи» їх незвичайні «записи», ми дізнаємося, наприклад, про опадову діяльність атмосфери* (Наука.., 9, 1963, 52).

ОПАДОМІ́Р, а, *ч.* Прилад для вимірювання кількості опадів. *Кількість опадів визначають за допомогою опадоміра* (Фіз. геогр., 5, 1956, 93).

ОПА́К, у, *ч.* 1. Сорт білої глини, що йде на виготовлення посуду.

2. *збірн.* Гончарні вироби з такої глини.

ОПА́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **опа́к;** // Вигот. з опаку.

О́ПАЛ, у, *ч., рідко*. 1. Те саме, що **опа́лення** 1. *Там йому дають кімнату.. з опалом, з світлом* (Сл. Гр.).

2. Те саме, що **па́ливо.** — *От бачу дві сохи,— сказала Маруся,— а де ж лати та крокви, та стовпи, та ворота? — Та попалила взимку потроху, бо опалу не було* (Н.-Лев., III, 1956, 337).

3. Те саме, що **за́пал** 1.

З о́палом — те саме, що **З за́палом** (*див.* **за́пал**). *Гапка заходилась з вечерею, бряжчала мисками, стукала і щось комусь з великим опалом доводила* (Вовчок, VI, 1956, 238).

ОПА́Л, у, *ч.* Прозорий скловидний камінь різного забарвлення, деякі різновиди якого вважаються коштовними. *На Волині.. зосереджені топази, гірський кришталь.., опали* (Наука.., 8, 1961, 34); *На шиї золота брошка з опалом* (Фр., IV, 1950, 364); * У порівн. *Як ранок угорі засвітиться перлово І сонце, мов опал, дрімотно замигтить, — З криниці вмиюся, щоб серце відсвіжить, І вирушу в поля* (Рильський, Зим. записи, 1964, 73).

ОПА́ЛА, и, *ж., заст.* Немилість, неласка царя до своїх сановників, що проявлялася в зміщенні з посади, забороні жити в столиці і т. ін. *Він* [О. Суворов] *був нагороджений чином генералісимуса всіх військових сил Росії, але потім раптово зазнав нової царської опали* (Іст. СРСР, II, 1957, 98); // Неприхильність до кого-небудь (з боку правлячих кіл і т. ін.).

Бу́ти в опа́лі — бути в немилості. *Ще недавно він був в опалі* (Гончар, II, 1959, 204).

ОПА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опали́ти.** [Жура:] *Коли вона увійшла в палаючий танк, вона не думала про себе! Вона була вся опалена і могла навіть осліпнути!* (Коч., II, 1956, 511); *Вони бачили села.., голі й опалені гарячим сонцем* (Н.-Лев., II, 1956, 218); *Уклін тобі, опалене каміння Священних севастопольських руїн!* (Нагн., Вибр., 1957, 32); *Нічого геройського не було в нім, ростом чи не нижчий від мене, з лиця майже негарний, опалений сонцем* (Коб., I, 1956, 256); — *Бачу я ваші руки загрубілі і ваші обличчя, опалені вітрами, бачу вас в куряві чорних бур і в мoросяних холодних дощах...* (Гончар, Тронка, 1963, 15); *Яблунька.. викидала одну-дві квітки та й осипався з них цвіт, опа-*

лений холодним вітром (Черн., Визвол. земля, 1959, 136); *Затьохкали, забилися опалені жаром першого кохання серденька дівочі* (Л. Янов., I, 1959, 32); *Із землі витягли криву, іржею вкриту, пощерблену шаблю, ножі, глиняну, добре опалену, цілком збережену, велику посудину* (Коцюба, Нові береги, 1959, 275).

ОПА́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **опали́ти** 1. *Минали віки, люди.. навчилися.. використовувати вогонь для освітлення і для опалення своїх жител* (Фізика, II, 1957, 61).

2. Система обігрівання приміщень. *Рачкуючи,.. поплазували* [бійці] *вглиб .. і.. опинилися у вогкому і холодному приміщенні, захаращеному котлами парового опалення* (Гончар, III, 1959, 254); *Центральне опалення;* // Пристрої для обігрівання приміщень. *Підвіконня білі, чисті, і в тому разі, коли під ними є батареї опалення, в них зроблено наскрізні дірки, через які тепле повітря піднімається вгору* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 14).

ОПА́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **опа́сти**^{1} 1, 2. *Порівняльні дослідження проб плодів, опалих і знятих з тих же дерев, показали відмінність між ними* (Бот. ж., X, 3, 1953, 18); *Осінь вже присипала землю золотою порошею опалого листя* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 89); *Купи.. покидьків, опала штукатурка так і чорніли неприбрані* (М. Ол., Леся, 1960, 219).

ОПАЛИ́ТИ *див.* **опа́лювати.**

ОПАЛИ́ТИСЯ *див.* **опа́люватися.**

ОПА́ЛКА, и, *ж., діал.* 1. Мішок або торба для годівлі коней у дорозі; рептух. *Недалеко від порога стояли сани і розпряжена пара коней. Перед ними висіла причеплена до дишла опалка, а в ній січка з вівсом* (Гжицький, У світ.., 1960, 81); *Під'їхавши до скирти, Полікарп чіпляє коням опалку, а сам — за вила. Швидко накидає солому* (Зар., На.. світі, 1967, 91).

2. Кошик.

3. Невеличкі ночви.

ОПА́ЛОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **опа́л;** // Подібний до опалу, схожий на опал. *Найбільш доцільно поєднувати звичайне прозоре або кольорове скло із сульфідним; при цьому утворюється тоненька димчаста плівка — «сульфідний опал». Опалове скло надзвичайно цінне* (Наука.., 12, 1962, 59); // Вигот. з опалу; оздоблений опалами.

2. Який має колір опалу; молочно-білий з райдужними відтінками та голубуватим або жовтуватим полиском. *Ранок сьогодні був чудовий і море розкішне: синє, рожеве, зелене, опалове* (Л. Укр., V, 1956, 205); *На стьожці неба угорі Зірки, неначе янтарі, Горять опаловим вогнем* (Забашта, Вибр., 1958, 166).

ОПА́ЛУБИТИ, блю, биш; *мн.* опа́лублять; *док., перех.* 1. *буд.* Покрити настилом, оббити чим-небудь зовні (будівлю, споруду).

2. *зневажл.* Ударити палицею.

ОПА́ЛУБКА, и, *ж., буд.* 1. Дія за знач. **опа́лубити** 1.

2. Дерев'яна або металева форма для виготовлення бетонних та залізобетонних конструкцій, яку тимчасово встановлюють на місці зведення споруд. *При будуванні будь-яких залізобетонних конструкцій, перш ніж укладати бетон, виготовляють дерев'яний каркас, форму. Це і є опалубка* (Наука.., 4, 1962, 24); *Преображенський звелів зняти всю опалубку з недостояного бетону* (Ле, Міжгір'я, 1953, 266).

3. Обшивка, обкладка зовнішніх частин якої-небудь споруди, обладнання і т. ін.

ОПА́ЛУБЛЕНИЙ, а, е *буд.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опа́лубити** 1. *Канал вирує під камінним, тесаним склепінням, а на ньому здіймаються риштовання й опалублені каркаси* (Ле, Міжгір'я, 1953, 432).

ОПА́ЛУБЛЕННЯ, я, *с., буд.* Дія за знач. **опа́лубити** 1.

ОПА́ЛУБНИЙ, а, е, *буд.* Пов'язаний з спорудженням опалубки. *Опалубні роботи;* // Признач. для опалубки. *Транспортери швиденько заповнили простір між опалубними стінами арболітовою сумішшю* (Роб. газ., 19.I 1962, 3).

ОПА́ЛУБНИК, а, *ч., буд.* Робітник, який зводить опалубку. *Керує він тут бригадою теслярів-опалубників, і, мабуть, саме це і зробило нашу бесіду щирою, товариською, адже на Дніпробуді я теж був теслярем-опалубником* (Баш, На берегах.., 1962, 47).

ОПА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до опалювання; // Признач. для опалювання. *Наші освітлювальні прилади скоріше опалювальні: вони перетворюють у світло в середньому не більше десятої частки енергії, решта — це безцільні теплові втрати* (Наука... 8, 1963, 22); *Опалювальна піч.*

ОПА́ЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опа́лювати** 1. *Після збирання старанно перебирають насінні качани кукурудзи, просушують і зберігають в сухих, опалюваних і добре провітрюваних приміщеннях* (Колг. Укр., 1, 1957, 10).

ОПА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опа́лювати.** *В технологічному потоці встановлено дві печі для опалювання вапняку* (Ком. Укр., 6, 1960, 12).

ОПА́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОПАЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ОПАЛИ́ТИ,** опалю́, опа́лиш, *док., перех.* 1. *тільки* **опа́лювати.** Обігрівати приміщення печами або системою яких-небудь спеціальних пристроїв. *Надворі травень, але оранжерею ще опалюють, і під склом парить важка задуха* (Донч., III, 1956, 42).

2. Те саме, що **обпа́лювати.** *Перші дні літа вже опалили зелені трави* (Собко, Вогонь.., 1947, 117); *Мовби крізь сон пам'ятає Семен, як сама собою випурхнула з його зубів цигарка, іскрами опаливши губу* (Вас., I, 1959, 327); *— Геть шапку, нахабо! — крикнув він, відчуваючи, як хвиля крові опалила йому ли́ця* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); *Огнем опалило все тіло: кулемети противника помітили парашут і взяли його в хрест* (Смолич, Мир.., 1958, 425); *Він ще й досі.. чує на губах смак її рвучкого поцілунку, яким вона опалила його* (Гончар, Тронка, 1963, 105); *Холодний вітер опалював обличчя* (Донч., V, 1957, 431); *Устина.. притулилась до холодного заліза. Воно опалило її чоло* (Стельмах, I, 1962, 396); *Гната опалило смертельним жахом* (Тют., Вир, 1964, 71).

◇ **Опа́лювати (опали́ти) по́глядом (очи́ма** *і т. ін.*) — те саме, що **Обпа́лювати (обпали́ти) по́глядом (очи́ма** *і т. ін.*) (*див.* **обпа́лювати**). *Козаки знов зиркнули на Бжеського, опалюючи його важким від зненависті поглядом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 20).

ОПА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **ОПАЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОПАЛИ́ТИСЯ,** опалю́ся, опа́лишся, *док.* 1. Користуватися чим-небудь для опалення. *Мало що не все село панським лісом опалюється* (Коцюб., I, 1955, 461).

2. Те саме, що **обпа́люватися.** *Тепер перша річ нехай провадиться про Остапа, ..що він у огні опалювавсь, присмажувавсь* (Вовчок, I, 1955, 330); *Не грай з огнем, бо опалишся* (Номис, 1864, № 4300); *Най сестра чекає на парасольку до першого — зрештою нічо* [нічого] *не вадитиме, як трохи опалиться!* (Стеф., III, 1954. 32).

3. *тільки док., на кого, заст.* Розгніватися. — *Турський цар опалився на пашей, що Азовва* [Азова] *не дістали, і зразу кількох повісив* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 310).

ОПА́ЛЮВАЧ, а, *ч.* 1. Робітник, який опалює приміщення. *Для обслуговування.. господарства в колгоспі організована парниково-теплична бригада, до складу* *якої входять..* [п'ять] *опалювачів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 109).

2. Пристрій для опалення. *Опалювач кузова автомобіля.*

ОПА́ЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **опа́лювач** 1.

ОПАЛЯ́ТИ *див.* **опа́лювати.**

ОПАЛЯ́ТИСЯ *див.* **опа́люватися.**

ОПА́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Який зазнав опали. *Прибуття Пушкіна на Україну року 1820 на службу при генералі Інзові було, по суті, приїздом опального поета на місце заслання* (Рильський, III, 1955, 190).

ОПА́ЛЬНИК, а, *ч., рідко.* Той, хто зазнав опали. *Чим нижче падав в очах* [білогвардійських] *військ Денікін, тим вище підносився він, Врангель, в своєму ореолі вигнанця.. Зоря опальника швидко сходила над Цареградом* (Гончар, II, 1959, 204).

ОПАМ'ЯТА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **опам'ята́ти** і **опам'ята́тися.** — *Вірю в розум людський,— сказав недавно один наш писатель* [письменник]. *І ми віримо в нього і надіємось, що для слов'ян близиться хвиля опам'ятання* (Фр., Публіцистика, 1953, 80).

ОПАМ'ЯТА́ТИ *див.* **опам'ято́вувати.**

ОПАМ'ЯТА́ТИСЯ *див.* **опам'ято́вуватися.**

ОПАМ'ЯТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПАМ'ЯТА́ТИ,** а́ю, а́єш *і рідко* **ОПАМ'ЯТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Виводити кого-небудь із стану непритомності, забуття; опритомнювати. *Дужий вітер, дощ миттю опам'ятали юнака, і жандарми, поставивши його на землю та закувавши в кайданчики руки, штовхнули йти* (Досв., Вибр., 1959, 168).

2. Виводити кого-небудь із стану задуми, розгубленості і т. ін. *Лазар стояв і дивився.. Не почував в собі ні злості, ні цікавості. — Зв'яжи їй руки!..— Це його опам'ятало* (Коцюб., II, 1955, 197); — *Романик, продовжувати! — крикнув хтось безапеляційно.. Це опам'ятало доповідача* (Вільде, Сестри.., 1958, 466).

ОПАМ'ЯТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПАМ'ЯТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся *і рідко* **ОПАМ'ЯТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Повертатися до свідомості із стану непритомності, забуття. *Я опам'яталась і насилу згадала, де я, що зі мною діється* (Н.-Лев. III, 1956, 267); *Меланка опам'яталася й дивиться на неї нетямущим поглядом, не підводячись* (Коч., I, 1956, 567); *На четвертий день ледве опам'ятувався, вже думали, що вмру* (Стор., I, 1957, 113).

2. Повертатися до стану душевної рівноваги, набувати знову здатності мислити, діяти і т. ін. (після сильного переживання, розгубленості і т. ін.); отямлюватися. *Опам'ятавшися трохи із надмірно сильного враження, бо се вже непереливки: діло йшло про мою власну шкіру, я взяв у руки лист* (Мак., Вибр., 1956, 222); *В першу мить лосик окам'янів на місці, потім тривожно оглянувся і, опам'ятавшись, полетів.. до того місця, де залишив матір* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 52); *Мати, бідна удова, дуже зраділа, що знайшовся такий багатий жених, не дала дочці і опам'ятуваться і приневолила її одружитись* (Стор., I, 1957, 268).

3. Зрозумівши помилковість своєї поведінки, хибність своїх намірів і т. ін., відмовлятися від них; одумуватися. — *Опам'ятайсь, Карпе! Що ти вигадав: по-панському схотів жити, кров свою одмінити?* (Коцюб., I, 1955, 302); *Завадка забувся і зробив жест, наче хотів взяти її за руку, але опам'ятався і відсмикнув руку назад* (Вільде, Сестри.., 1958, 376).

ОПАМ'ЯТУВА́ТИ *див.* **опам'ято́вувати.**

ОПАМ'ЯТУВА́ТИСЯ *див.* **опам'ято́вуватися.**

ОПАНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опанува́ти.** *Чугай уже завів мотор: німецька техніка опанована* (Тют., Вир, 1964, 327); *Опанована таким неясним почуттям, такими неясними думками, Ївга вештається, виконуючи волю кожного, кожен загад* (Л. Янов., I, 1959, 398); *Вони поверталися з міста, опановані новими думками* (Довж., I, 1958, 463); // **опано́вано,** *безос. присудк. сл. По кількох годинах важкої праці опановано його* [вогонь], *розкидавши весь верх і приваливши сіно грубою верствою снігу* (Фр., IV, 1950, 48).

ОПАНО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опано́вувати.**

ОПАНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПАНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех. і рідко неперех.* 1. Грунтовно засвоювати щось, оволодівати чим-небудь. *Максим опановував складні вправи на натягнутому канаті, жонглював* (Ткач, Арена, 1960, 140); *Кмітливий і працьовитий Микола Снігур швидко опанував ковальську справу* (Шиян, Гроза.., 1956, 452); *День за днем і вона потроху опанувала тією премудрістю* [писати] (Речм., Весн. грози, 1961, 102); // Навчатися користуватися чим-небудь. *В обстановці напруженої боротьби Щорс знаходив час провадити навчання з партизанами, вчив їх опановувати зброю, воєнну тактику* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 27); *З часом люди набралися більше розуму, опанували вогонь, навчилися з кременя робити оружжя* (Фр., IV, 1950, 117); // *перев. док., рідко.* Зрозуміти зміст, значення чого-небудь. *Грудницький ще не зовсім опанував цю звістку і в першу мить хотів навіть сміятися з неї* (Ле, Вибр., 1938, 171).

2. Силою заволодівати чим-небудь, захоплювати. *Заступила чорна хмара Та білую хмару. Опанував запорожцем Поганий татарин* (Шевч., II, 1963, 46); // *перен.* Підпорядковувати, підкоряти собі, своєму впливові кого-, що-небудь. *Вона не одразу, не прямолінійно йшла до головного — вона опановувала підступи до наших сердець* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 100); *Він зайшов у те село з паном Косціцьким, котрого вмів був цілковито опанувати* (Фр., III, 1950, 42); * Образно. [Демко:] *Так та копійка ним.. опанує, що він, як замакітрений, зробиться...* (Кроп., II, 1958, 186); // *перен.* Підпорядковуючи собі, своєму впливові, спрямовувати що-небудь у бажаному напрямі. *Різні конкуренти старалися наводити на нього всякі клопоти.., та все те він умів поборювати, скрізь умів зробити лад і опанувати ситуацію* (Фр., VIII, 1952, 394); // *перен., рідко.* Долати, перемагати що-небудь. *Світ починає опановувати темноту... Піщаний дощ тихшає...* (Досв., Гюлле, 1961, 158); *Оживуть степи, озе́ра.. І пустиню опанують Веселії села* (Шевч., II, 1963, 325).

Опано́вувати (опанува́ти) себе́ (*рідко* **собо́ю**) — справлятися з своїми почуттями, настроєм, відновлювати душевну рівновагу. [Евфрозіна:] *Та що ти кажеш?! (На хвилину німіє з дива та обурення, потім опановує собою)* (Л. Укр., III, 1952, 421); *Катерина поважом сіла, сердита на саму себе, що відразу не опанувала себе* (Жур., Дорога.., 1948, 24).

3. *перен.* Повністю охоплювати, оволодівати (про думки, турботи, почуття і т. ін.). *Чим гірше було навкруги, чим більше надії хліборобів в'яли, тим більш Андрія опановували мрії про фабрику* (Коцюб., II, 1955, 20); *Жалість не може заглушити радісного, хвилюючого почуття, що опановує всю його істоту* (Донч., I, 1956, 73); *Його перестрівали люди, а він і не бачив їх,— так опанували його думки* (Гр., I, 1963, 259); *Всіма опанував піднесений настрій, бо ніщо сьогодні вже не загрожувало життю, страшне пекло бою відгуркотіло* (Гончар, III, 1959, 61).

ОПАНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опанува́ти** 1, 2. *Мусимо визнати у Масляка велику вправність у віршуванні.. та легкість, що походить, на жаль, далеко частіше від поверхового розуміння, ніж від повного опанування предмета* (Фр., XVI, 1955, 107); *Складати літери..*

стало важкою, майже неможливою до опанування справою, коли йому самому довелося з-поміж десятків гнізд каси виловлювати неслухняними пальцями потрібну літеру (Вільде, Сестри.., 1958, 493); *Шукав* [Васюта] *тих, хто очолив би похід проти косності в ставленні до техніки, за опанування її* (Шовк., Інженери, 1956, 213).

ОПАНУВА́ТИ *див.* **опано́вувати.**

ОПАНЧА́, і, *ж.* Старовинний верхній одяг, що мав вигляд широкого плаща. *Гола шия і грудина* [в чабана]; *А з кремезного плеча Висне з стравою торбина І широка опанча* (Щог., Поезії, 1958, 276); *Василько взув постоли, одягнув темну сорочку й кафтан, .. зверху надів опанчу і пішов за Данилом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 303).

ОПАНЧИ́НА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **опанча́.** *На козаку, бідному летязі, .. Опанчина рогожовая* (Укр.. думи.., 1955, 73).

О́ПАР, у, *ч.*, *рідко* і, *ж.*, *діал.* 1. Легенький туман; випари. *З вогкої землі йшов легенький опар і ніби прозорою імлою оповивав гори й пригорки* (Н.-Лев., IV, 1956, 326); *Білі опари ослаблювали і чорність пітьми, і ясність сонця; ні фарб, ні блиску, ні тепла не помітно було навколо* (Оп., Іду.., 1958, 382); * У порівн. *По лісу, неначе опар весняна, знімався придушений відгомін людей, коней, возів і зброї* (Ле, Україна, 1940, 273).

2. Місце на болоті, що ніколи не замерзає.

3. Ополонка, перев. утворена течією. *Обходиш їх, ті ями зимувальні, плішнею пробиваєш опарі* (Гонч., Вибр., 1959, 255).

ОПА́РА, и, *ж.* Заправлене дріжджами або закваскою рідке тісто, яке потім учиняють. *Вона й опару постановила, вона й процідила, вона і діжу з тістом на піч поставила* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); *Мати вчиняла опару в діжі, місила тісто, дерев'яною лопатою клала тісто на .. черінь* (Жур., Нам тоді.., 1968, 53); * У порівн. *Всередині в нього росло щось, як тісто у діжці, бродило, немов опара* (Коцюб., II, 1955, 204).

ОПА́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опа́рити.** *Огонь загув, засичав.. Хата застогнала, неначе опечена й опарена товаряка* (Н.-Лев., IV, 1956, 206); *Пила чай — пашів опарений язик* (Кач., II, 1958, 62); // **опа́рено,** *безос. присудк. сл. Відколи його опарено.., ходив* [Яць] *з костуром* (Фр., II, 1950, 212).

ОПА́РИТИ *див.* **опа́рювати.**

ОПА́РИТИСЯ *див.* **опа́рюватися.**

ОПАРКА́НЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опарка́нити.** *Гарна.. хата з величезним опарканеним садом* (Коб., III, 1956, 298).

ОПАРКА́НЕННЯ, я, *с.*, *діал.* Огорожа. *Ніби розлетілось якесь високе опарканення, що моє особисте відділяло від решти світу...* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 32).

ОПАРКА́НИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Оточити парканом, обгородити.

2. *перен.* Захистити. *В душі радувався, що бадіки його обступили і перед хитрим ворогом опарканили* (Черемш., Тв., 1960, 128).

ОПА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **опа́ра.** *Дріжджове тісто готують двома способами: безопарним і опарним* (Технол. пригот. їжі, 1957, 225).

ОПА́РЮВАННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **опа́рювати.**

ОПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПА́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **обшпа́рювати.** *Кайдашиха вхопила його* [півня], *скрутила йому в'язи, .. опарила, обскубла та й укинула в борщ* (Н.-Лев., II, 1956, 372).

ОПА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОПА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **обшпа́рюватися.** *Опарився на молоці, та й на воду студить* (Номис, 1864, № 5793).

О́ПАС, у, *ч.*, *діал.* Побоювання, острах. *Як служила я в Басенкових, то Басенчиха вірила на мене, як на себе,— ключі без усякого опасу давала, бо я зроду не злодійкувата* (Крим., Вибр., 1965, 364); *В той зарічний край не можна йти без опасу* (Забіла, Малим.., 1958, 22).

ОПАСА́ННЯ, я, *с.* У давній українській архітектурі — суцільна крита галерея навколо будівлі. — *А що, як старий причепиться, щоб поставити драбину, та присилує лізти до опасання або за опасання!* (Н.-Лев., III, 1956, 33); *На Волині дерев'яні хати, дзвіниці й церкви низенькі, присадкуваті, .. а в Галичині вони вибагливіші за формами, з ганочками, галерейками або опасанням чи піддашшям, а дзвіниці величаві* (Літ. Укр., 9.II 1965, 2).

ОПА́СИСТИЙ, а, е. Товстий, огрядний. *Гладка, опасиста, здорова,— вона здавалась ще більшою поруч з малим, сухорлявим Семеном* (Коцюб., I, 1955, 46); — *Я відмовляюся розуміти великого гетьмана,— казав, віддуваючись, опасистий Пронський* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94).

ОПА́СИСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **опа́систий.** *Незважаючи на свою опасистість, вона м'ячем перекочувалася по подвір'ю* (Коз., Сальвія, 1959, 132).

ОПА́СКА^1, и, *ж.*, *діал.* Побоювання, острах. *На роботу приймали Мотрю з опаскою* (Мирний, I, 1949, 140); [Василь:] *Якийсь шарлатан стовбичить... Опаска бере, щоб не заліз у кишені...* (Кроп., IV, 1959, 317); *Мінялись хазяї, але не мінялися опаска і недовіра, настороженість і зверхність, бридливість і холод, гнів і злоба в тих очах* (Стельмах, II, 1962, 34).

ОПА́СКА^2, и, *ж.* 1. *заст.* Бандероль. *Головна ж моя просьба до Вас та, щоб «Переднє слово» Драгоманова Ви вислали не опаскою, котра йтиме ще до цензури, а в конверті і теж рекомендовано* (Крим., Вибр., 1965, 557).

2. *діал.* Смужка паперу, тканини, якою перев'язують або обклеюють що-небудь; обв'язка, обклейка. *Банкноти були перев'язані паперовою опаскою, на якій дрібним почерком була написана цифра тисяча вісімсот* (Вільде, На порозі, 1955, 318).

ОПАСКУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПАСКУ́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Опоганювати, осквернити кого-, що-небудь. — *Розкажи ж мені, Марку, що ти за чоловік на світі,— спитав Кобза,— що тяжкими своїми гріхами так опаскудив свою душу, що тебе.. не прийма ні земля, ні саме пекло?* (Стор., I, 1957, 346); // Глумитися над ким-небудь, принижуючи, зневажаючи його; ганьбити. — *Отак опаскудити, обплювати дівчину, та ще принародно.. А спитати б, за що?* (Вас., II, 1959, 108).

ОПАСКУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПАСКУ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.* Опоганюватися, вкривати ганьбою себе; осквернятися.

ОПАСКУ́ДИТИ *див.* **опаску́джувати.**

ОПАСКУ́ДИТИСЯ *див.* **опаску́джуватися.**

ОПА́СОК, ска, *ч.*, *діал.* Пояс. *Ремінний опасок.*

ОПА́СТИ^1 *див.* **опада́ти**^{1}.

ОПА́СТИ^2 *див.* **опада́ти**^{2}.

ОПА́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *діал.* Побоюватися, боятися. *Опасувалися, щоб не заподіяв собі смерті, бо дуже він вже тужив* (Вовчок, I, 1955, 178); *Магнати і великі пани не боронили своїм служанцям дивитися на їхні бенкети й ігрища, тільки у сю добу небагацько назбиралось того люду, бо опасувались, щоб не понаходило бурлацтва і гайдамаків* (Стор., I, 1957, 371).

ОПА́ТРАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опа́трати.**

ОПА́ТРАТИ *див.* **опа́трювати.**

ОПА́ТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПА́ТРАТИ,** аю, аєш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обпа́трювати.** *Зарізав він індика, я опатрала, половину зварила, половину спекла* (Н.-Лев., III, 1956, 269); — *Складаю твої рученьки, що мене годували, опатрували, обнімали...* (Кв.-Осн., II, 1956, 87).

ОПАХА́ЛО, а, *с.* 1. Те саме, що **віяло** 1. *Він сидить, немов камінний ідол під опахалами з барвистих пер* (Л. Укр., I, 1951, 252).

2. Пластинчаста частина пера птахів. *У контурному пері розрізняють стрижень і по боках його опахало* (Зоол., 1957, 104).

3. *астр.* Частина сонячної корони у вигляді пташиного пера або віяла під час затемнення Сонця. *Під час сонячного затемнення.. вчені вивчали структуру сонячної корони і поляризацію світла в окремих корональних опахалах* (Наука.., 9, 1962, 45).

ОПАХА́ЛОЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **опаха́ло** 1. * У порівн. [Пріська:] *Бач, як холодочком повінуло, немов тим опахалочком* (Вас., III, 1960, 77).

ОПАХНУ́ТИ *див.* **опа́хувати.**

ОПАХНУ́ТИСЯ *див.* **опа́хуватися.**

ОПА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПАХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех. і без додатка.* Обвівати своїм подувом (про струмінь повітря); злегка обдувати. *Опахує медузу вітер, мне її, вгинає од країв й напинає знов* (Тич., III, 1957, 11); *Опахнув свіженький вітерець — і засиніє старий Дніпро поміж зелених комишів та червоного верболозу* (Вовчок, I, 1955, 95).

ОПА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПАХНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* Злегка обдувати, обвівати себе струменем повітря.

ОПАЧИ́НА, и, *ж., діал.* 1. *заст.* Весло. *Чубаті запорожці, м'язисті, просмолені смолою і просолені морськими хвилями, гребли здоровезними опачинами й співали* (Довж., I, 1958, 266).

2. В'язка хворосту або очерету. *Треба опачини — мостити греблю* (Сл. Гр.).

О́ПАШЕНЬ, шня, *ч.* Старовинний просторий довгополий каптан з короткими широкими рукавами. *Яснобородий рум'яний боярин ішов повільно й гордовито, в довгополому опашні* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 215).

О́ПАШКИ, *присл.* Накинувши на плечі; не засовуючи рук у рукави; наопашки. *Пройшли стрункі дівчата, як тополі, Дядьки — шинелі опашки — пройшли* (Вирган, В розп. літа, 1959, 124).

ОПАЩЕКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Зганьбити. — *За віщо ж він так опащекував мене? За віщо він мене собакою заради свята налаяв?* (Л. Янов., I, 1959, 464).

ОПЕКТИ́ *див.* **опіка́ти**^{1}.

ОПЕКТИ́СЯ *див.* **опіка́тися**^{1}.

ОПЕ́НЬГАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал., жарт.* Одружити. *Треба його увосени опеньгати* (Сл. Гр.).

ОПЕ́НЬГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал., жарт.* Одружитися. *Знайшов таку, що й опеньгався* (Свидн., Люборацькі, 1955, 187).

ОПЕ́НЬОК, нька, *ч.* Їстівний гриб з жовтуватою шапинкою на тонкій високій ніжці, що звичайно росте купками на пеньках або біля коренів дерев. *Голодному й опеньки м'ясо* (Укр.. присл.., 1955, 47); *Гостро пахло грибами. Та ось і вони! Високі, на тонких ніжках! Ціла купа! Опеньки!* (Донч., IV, 1957, 79); * У порівн. *Кива головою, мов сухий опеньок* (Номис, 1864, № 8518); *Ядвіга була стара та суха, як опеньок* (Н.-Лев., II, 1956, 72).

Вели́ке ди́во — опе́ньки! — про щось таке, що не має значення, не варте уваги.

О́ПЕРА, и, *ж.* 1. Музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною і признач. для виконання в театрі. *Ганущ привіз з собою ноти.. Він сів за рояль і почав вигравати арії з опер* (Н.-Лев., III, 1956, 228); *Приїздив Шаляпін.. Весь час він то розказував.., то знайомив нас з новою оперою «Хованщина»* (Коцюб., III, 1956, 425); * Образно. *Степ хвилювався, виконуючи шумову музику своєї опери* (Ю. Янов., I, 1958, 122); // Театральна вистава, що відтворює такий твір на сцені. *Його голову давно вже морочила думка бачити коли-небудь свою оперу, скомпоновану на голоси рідних пісень — таких чулих та глибоких* (Мирний, III, 1954, 201); *З того дня я став ходити на репетиції гуртка Марії Сергіївни, що готував дитячу оперу* (Сміл., Сашко, 1957, 41); // *тільки одн.* Родова назва таких музично-вокальних драматичних творів. *Лисенко.. досить яскраво виявив перед нами, що таке національна українська опера, які шляхи для її створення* (Іст. укр. музики, 1922, 237); *Як жанр синтетичний, що поєднує спів, інструментальну музику, слово, акторську гру й хореографію, опера часто близько змикається із суміжними їй галузями — драматичним театром, літературою, симфонічною музикою й побутовим ліричним романсом* (Укр. клас. опера, 1957, 11).

З і́ншої (дру́гої) о́пери — про щось таке, що не стосується справи, теми розмови і т. ін. *Дуже мене цікавлять — се вже з другої опери — Ваші українські оповідання* (Коцюб., III, 1956, 424).

2. Театр, де виконують такі твори. *Шкільна молодь.. переповнює гальорки академічної опери* (Еллан, II, 1958, 171); *Чудовий будинок опери збирає коло своїх розмальованих афіш величезні юрби людей* (Кол., На фронті.., 1959, 37).

ОПЕРАТИ́ВКА, и, *ж., розм.* Короткі виробничі збори, нарада для розв'язання невідкладних справ; оперативна нарада. *У директора йшла оперативка. Величезний кабінет був битком набитий начальниками цехів, служб, відділів* (Загреб., Спека, 1961, 202).

ОПЕРАТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з хірургічною операцією, супроводжуваний операцією; хірургічний. *Оперативне випрямлення кістки; Оперативне лікування.*

2. Стос. до військової операції, пов'язаний з військовою операцією. *Раніше за всіх зведення взнає боєць. Це з тієї простої причини, що сам він і є учасником бойових подій оперативного зведення* (Перв., Атака.., 1946, 164); * Образно. *Сільрада обернулася на оперативний штаб розгорнутого наступу на віковічні традиції селянської обмеженості* (Епік, Тв., 1958, 208).

3. Який безпосередньо здійснює що-небудь, виконує якесь завдання. *Оперативний черговий провів Павла глибокими ходами сполучення* (Кучер, Голод, 1961, 81); *Оперативна група; Оперативний відділ;* // Пов'язаний з безпосереднім практичним виконанням яких-небудь завдань. *Проблеми безперервного оперативного планування і безперервного оперативного обліку та контролю виробництва слід вирішувати в єдиному комплексі* (Роб. газ., 21.VII 1965, 2).

4. Здатний правильно і швидко виконувати ті чи інші практичні завдання; дійовий. *Радянський апарат повинен бути простим, кваліфікованим, дешевим і оперативним, без будь-яких проявів бюрократизму, формалізму і тяганини* (Програма КПРС, 1961, 91); *Оперативне керівництво; Оперативний організатор.*

ОПЕРАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **операти́вний** 4. *Бойова оперативність, висока більшовицька активність — неодмінні якості радянської літератури* (Літ. газ., 4.IX 1952, 1).

ОПЕРАТИ́ВНО. Присл. до **операти́вний** 3, 4. *Дивізія, як і вся група удару, оперативно підпорядкована безпосередньо штабові фронту* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 262); *Застосування електронних обчислювальних машин у плануванні дозволяє .. оперативно змінювати виробничі плани при змінених умовах* (Наука.., 11, 1963, 15).

ОПЕРÁТОР, а, *ч.* 1. Кваліфікований робітник, що керує роботою складного механізму або відповідає за виконання певного виробничого процесу. *Сидять на зборах оператори, вальцювальники, маніпуляторники, зварники, слюсарі — чимало молодих хлопців* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 9); *Роль оператора зведено до нагляду за автоматичною прокаткою* (Наука.., 1, 1960, 9); *Оператор лічильних машин.*

2. Фахівець, який знімає кінофільми або здійснює телепередачі. *Зараз почнеться сцена, перед написанням якої хочеться звернутись до художників, операторів, асистентів, освітлювачів,— до всіх, хто повинен розділити зі мною складний труд створення картини* (Довж., I, 1958, 185); *Оператор кіно.*

3. *заст.* Особа, що робить операцію (у 1 знач.); лікар-хірург. *Трапилось бачити свого берлінського оператора, він згоджується мене різати, так що тижнів через три я вже буду лежати на операційному столі* (Л. Укр., V, 1956, 250); *Професор Трембовський був найвідоміший патолого-анатом, оператор* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 118).

ОПЕРÁТОРНА, ної, *ж.* Кімната, приміщення для операторів (у 1, 2 знач.). *Микола Гуртовий уже двічі спускався в операторну, кричав у телефонну трубку: — Контора!* (Ткач, Плем'я.., 1961, 252).

ОПЕРÁТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оперáтор** 1, 2. *З операторського пульта добре видно весь величезний цех* (Роб. газ., 7.VIII 1965, 1); *Колір надзвичайно збагатив специфіку кіно, ускладнив операторську культуру* (Мист., 4, 1958, 21).

ОПЕРАЦÍЙНИЙ, а, е. Прикм. до **оперáція** 1, 3, 4. [Л і к а р:] *Я, простіть, вашої новітньої музики не розумію; крик, лемент якийсь, стогін,.. як в операційній залі* (Л. Укр., II, 1951, 36); *В одному з кутків підземелля була обладнана справжня амбулаторія. Тут були всі необхідні інструменти, операційний стіл* (Збан., Між.. людьми, 1955, 30); *Операційна техніка; Операційне поле; В сучасному виробництві, щоб підвищити продуктивність праці, застосовують операційний порядок виготовлення виробів* (Стол.-буд. справа, 1957, 208); *Максим Чуприна переступив поріг, опинившись у світлому, величезному операційному залі будинку зв'язку* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 133); *Операційний сезон;* // *у знач. ім.* **операційна**, ної, *ж.* Кімната, приміщення, де оперують хворих. *Пішов* [Заброда] *до поранених, що ждали своєї черги. Вибрав найважчого і наказав нести до операційної* (Кучер, Голод, 1961, 118).

ОПЕРАЦÍЙНО, *присл.* Шляхом операції (у 1 знач.). *В 1889 році дослідники Мерінг і Мінковський операційно видалили підшлункову залозу в собаки і цим викликали у нього.. сахарний діабет* (Наука.., 8, 1959, 32).

ОПЕРАЦІОНÍСТ, а, *ч.* Працівник, зайнятий виконанням операцій (у 3, 4 знач.). *Термічна обробка конусів триває кілька десятків хвилин. На виході.. їх зустрічає операціоніст, який обслуговує.. верстат* (Наука.., 9, 1964, 25).

ОПЕРÁЦІЯ, ї, *ж.* 1. Хірургічне втручання з лікувальною метою при деяких захворюваннях або пораненнях. *Вчора зробив собі операцію — вирвав зуба — почуваю себе добре, мов на світ народився* (Коцюб., III, 1956, 133); *У нього поранено голову, можливо, що йому потрібна негайна операція...* (Донч., Шахта.., 1949, 145); *Пластична операція; Хірургічна операція; Операція на серці.*

2. Сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню, або одна така дія. *Корсунь-Шевченківська операція увійшла в історію Великої Вітчизняної війни як чудовий зразок оточення і знищення великих ворожих угруповань, оснащених усіма видами бойової техніки* (Ком. Укр., 10, 1964, 25); *Бойова операція; Десантна операція.*

3. Окрема технологічно однорідна частина виробничого процесу, виконувана на одному робочому місці одним робітником або групою. *Відрізні різці застосовують для відрізування (розрізування) заготовок. Хоч операція відрізування може здатися простою, але насправді вона потребує від токаря великої уваги і досвіду роботи* (Різальні інстр.., 1959, 49); // Ряд дій або окрема дія в ряді інших, що з них складається робота окремої людини або групи людей, машини, механізму і т. ін. *На Україні народилися перші радянські електронні лічильні машини, які провадять тисячу математичних операцій за одну секунду* (Наука.., 1, 1960, 9); *Усі процеси обробки пошти — сортування по напрямках і містах, штемпелювання і упаковування для дальньої відправки, а також інші операції — будуть повністю механізовані* (Наука.., 2, 1962, 2).

4. Фінансова, торговельна і т. ін. угода. — *Навіщо тобі комендант,— подумав він,— ось через хвилину почнеш свої торговельні операції і простягнеш мені годинника або авторучку...* (Рибак, Час.., 1960, 384); *Операції по кредитуванню індивідуального житлового будівництва виконує Будівельний банк СРСР і його установи* (Рад. право, 6, 1960, 96).

5. *розм.* Яка-небудь дія або ряд дій, об'єднаних спільною метою. *Лишившись сама, Мір'єм заходилась писати листа. Хоч операція ця не зовсім безпечна, та тепер це зробить найзручніше* (Коцюб., II, 1955, 146); *Полощу зуби наваром дубової кори. Ця операція мені навіть подобається* (Збан., Єдина, 1959, 200).

ОПЕРЕДЖÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОПЕРЕДИ́ТИ**, джý, ди́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **випереджáти** 1. *На сході, випереджаючи сонце, розтікалися холодні охрові смуги* (Стельмах, I, 1962, 3); *Бабуся кілька разів опередила мене.. Я не давався, перебігав її, хоч це було нелегко — сходити з стежки і бігти з повним глечиком* (Томч., Готель.., 1960, 67); *Перевага завжди залишається за тим, хто встигне будь-куди прийти першим і опередити ворога* (Коз., Блискавка, 1962, 194).

ОПЕРЕДИ́ТИ *див.* **опереджáти.**

ОПЕРÉЗАНИЙ, а, е. Дієпр. мин. ч. до **оперезáти** 1—4. *В білім хітоні вона, оперезана поясом срібним, Іде, недбало віжки держачи* (Фр., XIII, 1954, 317); *Поверх кожушка, оперезаного широким ременем, звисала кобура з револьвером* (Шиян, Баланда, 1957, 12); *Її повна коротка шия, оперезана малиновою оксамиткою, забіліла й залисніла, як шовк* (Н.-Лев., IV, 1956, 117); *Бліді, оперезані бинтами обличчя хворих, серед яких багато сліпих* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 308); *На валах уже повно було міщан, оперезаних мечами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 417).

ОПЕРЕЗÁТИ *див.* **оперíзувати.**

ОПЕРЕЗÁТИСЯ *див.* **оперíзуватися.**

ОПÉРЕНИЙ, *рідко* **ОПÍРЕНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опери́ти**, **опіри́ти.** *Налетіли табунцем якісь пташки-червоногруди.. і разом сіли на вишню, виставивши до сонця свої повні, яскраво оперені груди* (Гончар, II, 1959, 195); *Там* [у гнізді] *сиділо двоє ще не зовсім оперених пташенят* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 66); *Штовхав* [кінь] *Мамая в спину лобом.., щоб витяг з холки опірену татарську стрілу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 402).

2. *у знач. прикм., перен.* Який вийшов з дитячого віку, досяг зрілості; дорослий. *Во злобі Сини твої*

тебе уб'ють Оперені, а злозачаті Во чреві згинуть, пропадуть, Мов недолежані курчата!.. (Шевч., II, 1963, 378); *Весела натура так і просвічувала з усього його обличчя, так і виказувала в ньому ще не опереного, малодосвідченого хлопчиська* (Збан., Сеспель, 1961, 272).

ОПЕ́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **опери́ти** і **опери́тися.** *У птиці при поганій годівлі.. відбувається погане оперення* (Колг. Укр., 11, 1961, 27).

2. Покрив із пір'я у птахів. *М'яке кучеряве оперення самців страусів має блискучо-чорне забарвлення* (Посібник з зоогеогр., 1956, 61); *На стежках парку походжають, як дома, набундючені фазани, вилискуючи на сонці важким пурпуром, алмазами, гарячим золотом свого оперення* (Гончар, Таврія, 1952, 125).

3. *спец.* Вертикальні або горизонтальні площини на задній частині корпусу деяких машин і механізмів для забезпечення стійкості в русі і керованості. *Якщо раніше, щоб перевірити міцність крил, фюзеляжу, хвостового оперення, шасі, спеціально ламали тільки один літак, то тепер такі випробування проводяться на кількох машинах* (Знання.., 3, 1966, 5); *Узяв лівою рукою за оперення міни, а правою спробував повернути головку, чи не згвинтиться* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 345).

ОПЕРЕ́ТА, и, *ж.* 1. Музично-драматичний комедійний твір, здебільшого розважального характеру, у якому співи і танець поєднуються з розмовним діалогом. *Перед виїздом він* [М. В. Лисенко] *написав у Києві нову оперету «Різдвяна ніч» у чотирьох діях* (Укр. муз. спадщ., 1940, 56); // Театральна вистава, що відтворює такий твір на сцені. *Лис[енко] хоче.. ставити оперету дитячу «Зима й весна»,— дуже гарна музика* (Л. Укр., V, 1956, 125); *— Я не забув і про ваш науковий труд,— закінчив Ананій Горб, тримаючись, як дипломат, бачений ним в одній опереті, де він сам грав люмпена* (Ю. Янов., I, 1954, 133); // *тільки одн.* Родова назва таких музично-вокальних комедійних драматичних творів. *Ще на початку XIX ст. широке визнання здобув на Україні жанр оперети* (Укр. клас. опера, 1957, 294).

2. Театр, де виконують такі твори. *До буфету, В оперету, На город по гарбузи — Подавай йому карету, З вітерцем його вези!* (С. Ол., Вибр., 1959, 200).

ОПЕРЕ́ТКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **опере́та.** *Пишу тепер оперетку на 2 дії* (Сам., II, 1958, 471); *Дивовижна, наче витягнена з якоїсь оперетки, пара завертілася й застрибала посеред кімнати в.. карколомному танці* (Ткач, Арена, 1960, 42); *Скрізь тепер зацарила французька оперетка та фарс (близька рідня кафешантану) — від Петербурга до Тифліса...* (Збірник про Кроп., 1955, 366); *Молодий, вродливий, з чорними вусиками й добрими манерами, він скидався на актора оперетки* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 467).

ОПЕРЕ́ТКОВИЙ, а, е, *розм.* 1. Прикм. до **опере́тка.** *Після літнього опереткового сезону на зиму, в тому ж таки театрі.., наш антрепренер переключився на драматичний репертуар* (Минуле укр. театру, 1953, 99).

2. Такий, як в опереті, оперетці. *Мала то бути хвилина тріумфу й перемоги в її житті, а вийшла опереткова сцена з п'яним нареченим* (Вільде, Сестри.., 1958, 202); // *перен.* Несправжній, театральний. *— Мабуть, цупко тримаєте в кишені білет, що його одержали в емігрантському бюро від агентів цього опереткового професора..?* (Смолич, I, 1958, 82).

ОПЕРЕ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок.*, *діал.* Опинатися, огинатися. *Старшина кликав його у волость, а він оперечивсь, не хотів іти, так ми його взяли та й повели* (Сл. Гр.).

ОПЕРИ́ТИ *див.* **оперя́ти.**

ОПЕРИ́ТИСЯ *див.* **оперя́тися.**

ОПЕРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПЕРЕЗА́ТИ,** режу́, ре́жеш, *док.*, *перех.* 1. Надягати на кого-небудь пояс або обв'язувати, обвивати когось чим-небудь ніби поясом; підперізувати; // Обв'язувати мотузком, стрічкою і т. ін. кого-, що-небудь. *Нажате мною він оперізує перевеслом,.. зв'язує сніп і ставить його гузирем на стерню* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 80); *Дівчата достали мотузка, оперезали кругом білого гарбуза й понесли до воза* (Н.-Лев., III, 1956, 25).

Оперізувати (опереза́ти) мече́м (кинджа́лом *і т. ін.)* *кого* — надягати на кого-небудь пояс, ремінь і т. ін. із зброєю.

2. Обвивати тіло (про пояс, ремінь і т. ін.). *Синю сатинову сорочку, якої стало б на двох, оперізував.. вузенький пояс* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 244); *Стрійний* [стрункий] *стан* [парубка].. *Ремінь вузький оперезав* (Фр., XIII, 1954, 38); // Обвивати чим-небудь ніби поясом. *Підтяжки, мов бурлацькі лямки, оперізували йому плечі* (Гончар, III, 1959, 268); *Товстий золотий ланцюжок.. оперізував добре натоптане черевце* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 7); *Спрожогу він* [ведмідь] *необережно торкнувся приманки. Враз кілька мотузків оперезали його і зашморгнули в тугі петлі* (Трубл., I, 1955, 176); * Образно. *Полум'я з усіх боків оперезало стайню* (Ле, Історія радості, 1947, 176).

3. *перен.* Розташовуватися навколо або по боках чого-небудь; оточувати собою щось. *Внизу ліс оперізує полонину чорною стіною* (Фр., IV, 1950, 25); *Широкий синій Дніпро оперізував Київ скляною дугою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 213); *Плоди землі прикрасили будову Своїм живим і теплим ланцюгом, Гірляндою карбованого кову Оперезавши всю її кругом* (Бажан, Вибр., 1940, 182); // Обносити, оточувати що-небудь навколо, з боків чимсь. *З кожним днем все більше розритої землі по степу, все густіше колючих дротів, якими оперізують цей шмат відвойованої у ворога землі* (Гончар, II, 1959, 340); *На багатьох дотах вони встановили броньовані ковпаки, оперезали місто новими лініями оборони* (Кучер, Дорога.., 1958, 108).

4. *розм.* Те саме, що **оперіщувати.** *Гумові бичі наглядачів оперізують тіла невільників* (Ю. Янов., I, 1954, 132); *Батько.., не знайшовши різки, Дрючком Хведька разів із шість оперезав!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 78); *Нечай змовчав. Оперезав нагаєм коня, вимчав уперед* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 111).

5. *тільки док.*, *фам.* З'їсти чого-небудь багато і з жадібністю. *Йонька оперезав котелок партизанської кулеші* (Тют., Вир, 1964, 442).

ОПЕРІ́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПЕРЕЗА́ТИСЯ,** режу́ся, ре́жешся, *док.* 1. Надягати на себе пояс або обв'язуватися, обвиватися чим-небудь ніби поясом; підперізуватися. *А як мені збиратись! встав, оперезався та й зовсім зібрався* (Номис, 1864, № 11165); * Образно. *Чорне бескеття хмар раз у раз оперізувалось миготючими поясами блискавиць* (Донч., Дочка, 1950, 98); * У порівн. *Вечоріло. Блакитне небо наче оперезалось широким рожевим поясом* (Коцюб., I, 1955, 27); // Обв'язуватися мотузком, стрічкою і т. ін. *Санько чув, що колись у громадянську війну партизани оперізувалися патронами, і теж оперезався так* (Тют., Вир, 1964, 534); *Нарвало хлоп'я довгого бадилля з латаття.., поламало його дрібно, неначе разки зеленого намиста, обвертіло тими разками шию, й голову, й білі груди, оперезалось, неначе поясом* (Н.-Лев., I, 1956, 104).

2. *перен.* Оточуватися чим-небудь з усіх боків (деревами, ровами, стінами і т. ін.). *Попід скелями обидва береги оперезались рядками густих зелених лоз, густого високого очерету* (Н.-Лев., I, 1956, 51); *На ранок монастир оперезався свіжими окопами й валами* (Кач., Вибр., 1953, 114).

ОПЕРІ́ЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **опері́зувати.**

△ **Опері́зуючий лиша́й** — вірусне інфекційне захворювання людини і тварин, що проявляється у висипанні на шкірі пухирчиків, здебільшого на ділянці міжреберних нервів. *Оперізуючий лишай характеризується висипанням пухирців.., які розташовуються по ходу нерва* (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 74).

ОПЕРІ́ЩЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опері́щити.** * У порівн. *Шурка Понеділок раптом заклав два пальці до рота і пронизливо свиснув. Наче оперіщений батогом, Рутенберг прожогом вискочив за двері* (Смолич, V, 1959, 779).

ОПЕРІ́ЩИТИ *див.* **опері́щувати.**

ОПЕРІ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПЕРІ́ЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех., розм.* З усієї сили вдаряти (перев. чим-небудь гнучким). — *З жалю путтяне буде! — невгавав розлючений дядько Микита.., за кожним словом оперіщуючи Сашка очкуром* (Юхвід, Оля, 1959, 86); *Йон скочив на коня й оперіщив зі злості поворозкою «бісову худобу»* (Коцюб., I, 1955, 239); *Панас узяв ціп і, замахнувшись, оперіщив бичем по перевеслу перший сніп, потім ударив по волотках* (Коцюба, Нові береги, 1959, 233); * У порівн. *Його вжалила куля — наче хто оперіщив чавунною балкою* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 321).

ОПЕРНА́ТІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **опери́тися.** *Іван був попереду вбогий, а тепер опернатів: уже й волів пара, й корова, й овечата* (Сл. Гр.).

О́ПЕРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́пера.** *Оперне мистецтво на Україні — важлива й невід'ємна частина культури нашої країни* (Укр. клас. опера, 1957, 11); — *От коли б мені вдалось потрапити на оперну сцену! — говорила Антося. — Як би я грала! Як би я співала!* (Н.-Лев., IV, 1956, 185); *Оперна вистава; Оперний співак; Оперний театр.*

2. Такий, як в опері. *Високо над садом, здавалось, під саме небо жайворонком шугнув із зелення чистий, як криця, викоханий та випещений оперний тенор* (Вас., I, 1959, 32); // *перен.* Несправжній, театральний. *Вулицями проїздять верхи оперні запорожці в жупанах з клейнодами й корогвою. Скрізь підозріле цілування* (Довж., I, 1958, 45).

ОПЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оперува́ти** 1. *Недавно в Інституті грудної хірургії був оперований хворий Н. з природженим звуженням перешийка аорти* (Наука.., 2, 1959, 33); *Я звикла звертати надмірну увагу на свою оперовану ногу і через те лежу «для профілактики»* (Л. Укр., V, 1956, 365).

ОПЕРО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **о́перний.** *Повертаюся до зали оперового театру, де вже пройшов антракт і знов погасло світло* (Ю. Янов., II, 1958, 21); *Петров і Гулак-Артемовський завдяки Михайлові Глінці швидко зросли в першокласних оперових співаків* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 39).

ОПЕ́РТИ *див.* **опира́ти** ¹.

ОПЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опе́рти.** *Грициха сиділа на припічку з опертою на стільці хорою ногою та й пряла* (Март., Тв., 1954, 79).

2. *у знач. прикм.* Який оперся об що-небудь, притулився до чого-небудь. *Сава стояв, опертий під стіною з закиненими на плечі руками* (Коб., II, 1956, 195).

ОПЕ́РТИСЯ *див.* **опира́тися.**

ОПЕРТЯ́, я́, *с., розм.* 1. Те саме, що **опо́ра** 1, 3, 4. *Позіхаючи і примощуючись на канапці так, щоб голова мала опертя, починає він:.. — Було воно так* (Вільде, На порозі, 1955, 308); *В роботі Зоя знаходить справжню насолоду, робота єднає її з колективом, що давно вже став для дівчини іріднею і найпевнішим опертям у житті* (Гончар, Південь, 1951, 157); *Він шукав точки опертя, від якої можна було б іти* (Рибак, Гармати.., 1934, 89).

2. *рідко.* Те саме, що **о́пір** 1. *Квіти ряступ фіалкові — теплі і сонячні. І хоча тіло квітки ще тверде, напружене, готове до опертя холоду й негоді — її дух вже ніжний, теплий, весняний* (Смолич, II, 1958, 10); *Як бачте, я не даром член союза, Хоча із музою у мене є тертя. Вона мовля мені, що я її обуза, І все життя вчиняє опертя* (Воскр., Цілком.., 1947, 87).

ОПЕРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оперува́ти** 1, 3, 4. *Незважаючи на всю страшність оперування, вона саме тепер вирішила стати хірургом* (Бурл., М. Гонта, 1959, 139); *Яскравий приклад вдалого оперування еліптичними структурами подає О. Є. Корнійчук у своїх драматичних творах* (Мовозн., XIII, 1955, 48).

ОПЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* 1. *перех. і без додатка.* Робити кому-небудь хірургічну операцію. *В неділю.. мене захлороформують і спробують силоміць виправити мені хронічне звихнення в нозі, а як того не дасться зробити, то зараз же, в ту мить, будуть оперувати* (Л. Укр., V, 1956, 255); *Оперуючи на серці, хірург стикається з найбільшими труднощами* (Наука.., 3, 1957, 15); — *А що таке? — занепокоївся батько. — Може, трапилось щось із тою хворою, що вчора оперувала?* (Головко, II, 1957, 586).

2. *тільки недок., неперех.* Проводити, здійснювати військові операції. *Розвідка вже давно з'ясувала, що центром всіх сил, які оперують проти партизанів, було місто Делятин* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 71).

3. *тільки недок., неперех.* Користуватися чим-небудь, виконувати які-небудь дії над чимсь. *Селянин, обставини його життя, його нескладна здебільшого психологія — то майже і все, над чим працювала фантазія, з чим оперував досі талант українського письменника* (Коцюб., III, 1956, 239); *Кіно оперує способом фотографування, а фотографія — це документ* (Довж., III, 1960, 268); *Оперувати цифрами.*

4. *тільки недок., неперех.* Здійснювати фінансові або комерційні операції. *Проста кооперація завжди є панующою формою в тих галузях виробництва, де капітал оперує в широкому масштабі, а поділ праці і машини не відіграють ще значної ролі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 337).

ОПЕРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. *розм.* Давати оперувати себе; робити хірургічну операцію де-небудь, у кого-небудь. *Товаришка Горленко була знана в місті як відомий хірург. Про її легку руку ходили вже легенди, і хворі хотіли оперуватися тільки в неї* (Панч, В дорозі, 1959, 205).

2. *тільки недок.* Пас. до **оперува́ти** 1.

ОПЕ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **опе́рювати** і **опе́рюватися.**

ОПЕ́РЮВАТИ *див.* **оперя́ти.**

ОПЕ́РЮВАТИСЯ *див.* **оперя́тися.**

ОПЕРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оперя́ти** і **оперя́тися.**

ОПЕРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОПЕ́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ОПЕРИ́ТИ** *і рідко* **ОПІРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех.* Покривати пір'ям; // Прикріпляти перо, пера до чого-небудь або прикрашати пером, перами що-небудь.

ОПЕРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОПЕ́РЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **ОПЕРИ́ТИСЯ** *і рідко* **ОПІРИ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док.* 1. Обростати, покриватися пір'ям (про птахів). *Курчата швидко ростуть і оперюються* (Птахівн., 1955, 27); *Не минув тиждень, а Воронині діти, ще й не опірившись, усі пощезали* (Фр., IV, 1950, 74).

2. *перен.* Ставати дорослим і самостійним; досягати зрілості, мужніти. *З тобою Єдинець добро було — Твоє*

дитя, поки росло. В колодочки поки вбивалось. Оперилось, і ти осталась Стара і немощна (Шевч., II, 1963, 260); — *Діти, що пташенята: поки голопуцьки, сидять в гнізді, а оперилися — полетіли хто куди* (Кочура, Родина.., 1962, 172); // Набувати досвіду, майстерності. *Деякі молоді підмайстри за всяку ціну, зараз же, ще не оперившись, хочуть друкуватись* (Тич., III, 1957, 146).

3. *тільки док., перен., розм., рідко.* Обжитися, розбагатіти. *Обідране таке було, як приїхало* [шинкар] .. *Як пожив тут, зараз прибрався, опірився* (Мирний, I, 1954, 184).

ОПЕ́ЦЬКУВАТИЙ, а, е, *розм.* 1. Невисокий, але товстий, незграбний на вигляд. *То був низенький, опецькуватий хлопець з круглим, як паляниця.., лицем* (Вас., I, 1959, 149); *Проти тендітної і стрункої, як береза, Ярини її сестра .. видавалася і опецькуватою, і неоковирною, як сніп гречаної соломи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 6); // Невеликий, але добре вгодований. *Теляток вигонить* [Зоя] *капловухих, миршавих, замохнатілих.., а пригонить — такі опецькуваті всі, ситі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 206); * Образно. *На станційку влетів чорний задимлений паровоз, тягнучи за собою вервечку опецькуватих цистерн* (Загреб., Європа 45, 1959, 257); *Ступили в ліс нарешті. Опецькуваті ялинки в зелених кожушках пішли їм назустріч, залоскотало хвосю* (Гуц., З горіха.., 1967, 157).

2. Короткий, але товстий (про частини тіла). *Морем плив тюлень. Чорна опецькувата голова бовваніла між хвилями* (Трубл., I, 1955, 141); *Він поспішав свої опецькуваті й ковбасуваті руки просунути в вильоти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25).

3. *перен., рідко.* Недоладний, невмілий. *Кузь почервонів, а Бабенко пирснув у кулак, потім підморгнув Прокопові. Мовляв, не слід заважати. Нехай посмішить своїми опецькуватими дотепами* (Руд., Остання шабля, 1959, 91).

ОПЕ́ЦЬКУВАТО, *присл., розм.* Незграбно, важко. *Землевпорядник Дар'їн опецькувато перекочувався з одного кутка табору на другий* (Ле, Міжгір'я, 1953, 237).

ОПЕ́ЦЬОК, цька, *ч., розм.* 1. Товста, незграбна дитина. — *Справді, опецьок... нігде правди діти, поганенька дитина...* (Л. Укр., III, 1952, 747); // Зовсім мала дитина; дитя. — *Було хазяйка посадить мені на руки опецькувату дитину, а я ще й сама опецьок, сливинь дитина! — трохи не підвередилась тими дітьми* (Н.-Лев., II, 1956, 175); *Молода мати з рожевим.. опецьком підійшла до веселого гурту* (Ю. Янов., IV, 1959, 77).

2. Невисока на зріст товста, незграбна людина. — *Яма готова,— повідомив Безрука коротконогий опецьок* (Епік, Тв., 1958, 445).

ОПЕЧА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опеча́лити.** *Бідний* [Олексій] *був справді опечалений, коли його поради підняли на глум* (Вас., Незібр. тв., 1941, 195); *Дуже опечалена була* [Оксана Павлівна] *тим одруженням: хтозна, кого там вподобав її син* (Збан., Переджнив'я, 1960, 277); *Корпус потрапив у пастку, довго точився бій, ядро відірвало обидві ноги Якову Петровичу, і він помер на руках своїх опечалених вояків* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 193).

ОПЕЧА́ЛИТИ *див.* **опеча́лювати.**

ОПЕЧА́ЛИТИСЯ *див.* **опеча́люватися.**

ОПЕЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПЕЧА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Те саме, що **засму́чувати.** *В найближчих лісах, куди кинулися на розшуки втікачів, не пощастило знайти бандитів. Веньку це опечалило* (Талант.., 1958, 125).

ОПЕЧА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОПЕЧА́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Те саме, що **засму́чуватися.**

ОПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опеча́тати.** — *Ну, чого варте оте ваше заступництво, коли каса й бухгалтерія опечатані сургучем?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 261); // **опеча́тано**, *безос. присудк. сл.* — *З доручення начальника громади, доносив* [писар] *мені, що мою рідну хату опечатано* (Фр., IV, 1950, 292).

ОПЕЧА́ТАТИ *див.* **опеча́тувати.**

ОПЕЧА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опеча́тувати.**

ОПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПЕЧА́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Накладати печать, забороняючи користуватися чим-небудь, закриваючи доступ до чогось; запечатувати (у 2 знач.). — *Нам уже не вірять, ми вороги, виходить... Опечатують вулики, як хати у тих, кого арештовують... Що це робиться?..* (Кучер, Прощай.., 1957, 327); *Чіпчину хату опечатали, забили. У ній одні сови та сичі плодилися* (Мирний, II, 1954, 301).

ОПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опекти́.** *Від бою, що утих, іще не охолола опечена вогнем, розтерзана земля* (Гонч., Вибр., 1959, 176); * Образно. — *Не печи мене жінкою, бо я вже й так опечений... Я її ненавиджу, вона перевела мій вік молодий...* (Коцюб., I, 1955, 49); // **опе́чено**, *безос. присудк. сл.* * Образно. *Було ж їй* [Іспанії] *зір опечено, щоб правді не дивилась; було їй злобно речено, щоб кров'ю затопилась* (Тич., I, 1957, 283).

Як (мов, ніби *і т. ін.)* **опе́чений** — дуже швидко, різко. *Мірошник, як опечений, скочив з канапи* (Н.-Лев., II, 1956, 55); *Сагайдачний, як опечений, забігав по кімнаті* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 306); *Він перший і побачив* [коваля] *у вікно. Схопився, як опечений, .. боязко подався лавою поза столом і біля скрині сів на лаві тихенько* (Головко, II, 1957, 206); *Графиня шарпнулась, наче опечена* (Донч., III, 1956, 64).

ОПИ́ЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **опили́ти.** *Мріяв* [бригадир] *придбати літака, який і поливатиме, і шкідників нищитиме, і опилення провадитиме* (Ю. Янов., II, 1954, 136); *В саду колгоспному допитливий юнак Опилення тонкі досліджує закони* (Рильський, III, 1961, 199).

ОПИЛИ́ТИ *див.* **опи́лювати.**

ОПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **опи́лювати.** *Опилювання плантації тютюновим пилом.*

ОПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПИЛИ́ТИ**, опилю́, опи́лиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обпи́лювати** 1. — *Я навіть і горох опилюю, і по виноградниках хімікатами війнути — це теж моє амплуа... Ви ж не забувайте, що перед вами людина найширшого трудового профілю — льотчик-універсал* (Гончар, Тронка, 1963, 71).

ОПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок., рідко.* Пас. до **опи́лювати.**

ОПИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Чинити опір, протидіяти кому-, чому-небудь; опиратися. *Чіпка позаду нога за ногою суне... Так ведмідь іде нехотя за циганом; опинається, а все-таки йде...* (Мирний, I, 1949, 288); *Василь зразу опинався, але жінчині докази таки почали промовляти до його розуму* (Фр., IV, 1950, 401); *Одарка пішла до пекарні і покликала Василину. Василина не хотіла йти й опиналась* (Н.-Лев., II, 1956, 56).

2. *діал.* Запинатися (*див.* **запина́тися** ²). *Вона поправила жмут сивого волосся.. і тихо, опинаючись, почала:* — *Та я, знаєте, не бороню* (Ірчан, II, 1958, 168).

ОПИНИ́ТИ, опиню́, опи́ниш, *док., перех., розм.* Те саме, що **зупини́ти.** — *Чекай,— опинив його Демидів* (Мак., Вибр., 1954, 59).

ОПИНИ́ТИСЯ *див.* **опиня́тися.**

ОПИ́НКА, и, *ж., діал.* 1. Плахта, запаска. *Сівчучка,* *що досі стояла неповорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче* (Черемш., Тв., 1960, 57); *Високий, стрункий її стан обіймала тісно ткана опинка, підперезана широким поясом* (Оп., Іду.., 1958, 26).

2. Фартух. *Гнали* [робітники] *долів* [униз] *Зеленою улицею за.. вуглярчуком в чорній, як смола, сорочці і в такій же опинці* (Фр., V, 1951, 272).

ОПИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОПИНИ́ТИСЯ**, опиню́ся, опи́нишся, *док.* 1. Потрапляти куди-небудь, звичайно раптово, несподівано або дуже швидко. — *Ми заїздили* [в гроти].. *Лягали на дно човна і за хвилину опинялись в казковому царстві* (Коцюб., II, 1955, 300); *Віталик в три підстриби перескакує подвір'я і опиняється на веранді* (Гончар, Тронка, 1963, 106); — *Не тямлю собі і не знаю, як я опинивсь у холодній, у нашій-таки волості, і там трохи не пропав, не ївши, не пивши* (Кв.-Осн., II, 1956, 296); // Несподівано або випадково з'являтися де-небудь. *Якраз на ту біду І Соловей тут опинився* (Гл., Вибр., 1951, 99); *Вона навіть не пригадає, як Загнибіда опинився біля неї* (Мирний, III, 1954, 96); // Потрапляти в яке-небудь становище (перев. незручне, невигідне); виявлятися в якомусь становищі. *Оскільки селянин виривався з-під влади кріпосника,* ***остільки*** *він ставав під владу грошей, попадав в умови товарного виробництва, опинявся в залежності від капіталу, що народжувався* (Ленін, 20, 1971, 163); *Я оце, опинившись між двома критичними бігунами, думаю взяти якраз посередині, то, може, тоді якраз по правді буде* (Л. Укр., V, 1956, 59); *Тому що на кінофабрику хороших сценаріїв не надходило, а я особисто, з ряду причин, опинився серед письменників ізольованим, я вимушений був надалі писати сценарії сам* (Довж., I, 1958, 21); — *Ось побачите, незабаром полетить Каргат звідси шкереберть, а ми з вами ні в сих, ні в тих опинимось* (Шовк., Інженери, 1956, 245); // Несподівано виявлятися де-небудь, у кого-небудь, невідомо як потрапляти кудись, до когось. *Невеличкий ремінний гаманець опинився в його у руках* (Мирний, I, 1954, 279); *Ясочка позіхнув у кулак, пошарив в кишені й витяг шматочок пряника, що чогось там опинився* (Вас., I, 1959, 348).

2. *тільки док., розм.* Припинити рух; зупинитися. *Защебече* [соловейко] *на калині — Ніхто не минає. Чи багатий, кого доля, Як мати дитину, Убирає, доглядає,— Не мине калину. Чи сирота, що до світа Встає працювати, Опиниться, послухає* (Шевч., I, 1963, 17); *Ледве що відбігла* [Магдалена] *кілька сот кроків від хати, як уже й опинилася* (Коб., Вибр., 1949, 325); — *Ти так міркуєш, ніби це не наша артіль, а твоя економія. Ти.. мене уперед ведеш, а я опинився, не хочу йти, бо несвідомий* (Тют., Вир, 1964, 28).

3. *тільки док., рідко.* Несподівано стати іншим, виявитися в іншому становищі, в іншій якості. *Минув рік, настав екзамен — і малий Франко здивував усіх: він опинився першим учеником* (Коцюб., III, 1956, 28); *За травень.. першість здобула комсомольсько-молодіжна бригада Щербеткіна.. Бригада Румянцева опинилася на другому місці...* (Вишня, I, 1956, 839).

ОПИ́Р, я́, *ч., діал.* Упир. *Я вже зроду такий удався, що ніколи не вірив ні в жадні відьми, ні в чарівниці, ні в опирі* (Март., Тв., 1954, 48).

ОПИРА́ТИ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПЕ́РТИ**, опру́, опре́ш; *мин. ч.* опе́р, ла, ло; *док., перех.* 1. Те саме, що **обпира́ти**^{1}. *Він підносив голову й опирав її об стіну, але привид не щезав* (Кобр., Вибр., 1954, 40); *Коло груші вуйна Калина опирає в'язку до сухої гілляки й переставляє її на друге плече понад голову* (Козл., Ю. Крук, 1950, 21); *Демидів опер голову на лавці і немов зібрався спати* (Мак., Вибр., 1954, 52).

2. *перен.* Грунтувати, базувати на чому-небудь (переконання, докази, дії і т. ін.). *Я свого уподобання зовсім і не пробую опирати на принципах, бо таки і не на принципах воно стоїть, а просто лежить в натурі* (Л. Укр., V, 1956, 437).

ОПИРА́ТИ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПРА́ТИ**, оперу́, опере́ш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **обпира́ти**^{2}. — *Туга зима буде; а хто ж її* [неньку] *в тую пору опирати буде?* (Чуб., V, 1874, 726); *Тоді тільки поважала матір, як вона її зодягала й опирала* (Сл. Гр.).

ОПИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПЕ́РТИСЯ**, опру́ся, опре́шся; *мин. ч.* опе́рся, лася, лося; *док.* 1. Те саме, що **обпира́тися**^{1}. *Біля возів ідуть чумаки, на пужална опираючись* (Коцюб., I, 1955, 180); *Поплескав юнака він по плечі рукою ніжно. Усадив його на камінь, сам же на стіну оперся* (Тич., II, 1957, 19); *Щур, зціпляючи зуби, мовчки опирався босими ногами об мостину, немов його тягнули до ополонки* (Вас., I, 1959, 245); *Він оперся ліктем об локітник канапи й насилу підвів своє важке, сите тіло* (Н.-Лев., III, 1956, 378).

2. *перен.* Грунтуватися, базуватися на чому-небудь; мати основою щось (про переконання, докази, дії і т. ін.). *Кожна робота, як кожна будова, буде лише тоді тривкою, коли опирається на грунті й сильнім фундаменті* (Кобр., Вибр., 1954, 31); *Опираючись на свою філософію, Волос не переставав потихеньку скуповувати землю довкола свого хутора* (Панч, II, 1956, 14); // Мати підтримку в кому-, чому-небудь. *Опирався я на сільського активіста.., якого сільрада виділила мені в помічники по лікнепу* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 5); [Терень:] *Старик сердиться, бо сам розумів свої помилки. Хотів опертись на молодших викладачів, але ті з нами* (Мик., I, 1957, 168).

3. Чинити опір, протидіяти кому-, чому-небудь; боротися з кимось, чимось. *Стефан здвигав раменами, перечив мовчки головою, опирався спокусі* (Ков., Світ.., 1960, 134); *Хтось із захоплених в полон, мабуть, почав опиратися німцям* (Сміл., Сашко, 1957, 77); *З орлами я не думаю дружити, Та я опрусь гниючому болоту; Щоб через нього й другим шлях мостити — На те віддам свій труд, свою охоту* (Фр., X, 1954, 70); *Як заглянула до садочка й усвідомила собі, що залишає його у повній пишноті, а в січні стирчатиме тільки сухе бадилля з-під снігу, не могла опертися болючому почуттю, що стисло серце* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 27).

ОПИРИ́ЦЯ, і, *ж., діал.* Упириця. — *Я видів, що вона цідить його кров далі. То опириця якась* (Коб., II, 1956, 148); *Та побудь іще хвилечку!..— Нема часу. А то ще стара опириця прийде та наробить крику* (Фр., VII, 1951, 24).

О́ПИС, у, *ч.* 1. Дія за знач. **опи́сувати, описа́ти** 1—3. *Сердечне спасибі Вам.. за Вашу обіцянку нараяти мені географічні матеріали, потрібні для опису подорожей* (Коцюб., III, 1956, 117); — *Це не піддається описові!* — *авторитетно закінчив Карташов* (Довж., I, 1958, 447); *Багато зробила Українська Академія наук для вивчення українських народних говорів, для їх опису та висвітлення їхніх особливостей в історичному аспекті* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 82).

2. Словесне зображення, словесна передача чого-небудь. — *Той пан Золь... Золь... ну, ну, він* [Золя] *добре пише.. Кождий його опис — то бомба* (Фр., IV, 1950, 252).

3. Список, перелік речей, паперів і т. ін., складений для обліку. [Тьотя Сима:] *Ми на ваші речі опис склали, коли в'їхали* [в квартиру] (Коч., II, 1956, 427); — *Оформляйте справу до суду. Накладіть арешт на домашні речі, зробіть їх опис* (Кучер, Трудна любов, 1960, 241); *Інвентарний опис.*

ОПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **описа́ти**. — *Я знала тільки те горе, що описане в драмах, і я вірила, що воно таким буває і в житті* (Л. Укр., III, 1952, 703); *Державний герб УРСР вперше був описаний у Конституції УРСР, затвердженій III з'їздом Рад України 14 березня 1919 року* (Наука.., 10, 1965, 39); *Господарство школи було все на виду, справи підшиті в папки, описані* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 25); *Склавши протокол і погрузивши* [навантаживши] *на віз описані речі, пан Вавжак намірився вже покинути хату цигана* (Галан, Гори.., 1956, 32); // **опи́сано**, *безос. присудк. сл. От книжка, так книжка! Усе тобі там описано* (Мирний, IV, 1955, 371).

ОПИСА́ННЯ, я, *с.*, *рідко*. 1. Дія за знач. **описа́ти** 1, 2; опис. *Описувати своє подоріжжя.. не знаю чи варт, бо, може, прийшлось би розвести надовго описання, нехай колись розкажу* (Л. Укр., V, 1956, 11); *Перш ніж доручити їй* [машині] *керування процесом виплавки сталі, його було описано математичним шляхом. На основі цього описання розробили систему правил — алгоритм* (Наука.., 6, 1964, 30).

2. Словесне зображення, словесна передача чого-небудь. *Далі йшло коротке описання життя на селі* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Всі газети переповнено описанням.. нелюдських вчинків ворогів наших* (Довж., III, 1960, 358).

ОПИСА́ТИ *див.* **опи́сувати**.

О́ПИСКА, и, *ж.*, *спец.* Бура від окисів заліза глина, яку ремісники-гончарі використовували як фарбу. *Місцеві майстри користувалися невеликим числом фарб: білою (побілка), жовтою (вохра), цеглястою (червінь) та коричневою (описка)* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 68).

ОПИ́СКА, и, *ж.* Помилка в написаному тексті (перев. через неуважність). *Кожна описка Толстого — це вже деталь творчого життя одного з російських геніїв* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 35).

ОПИСО́ВИЙ, а, е. 1. Який містить у собі опис чого-небудь, має характер опису. *Експедиція зібрала цінний описовий матеріал про острови* (Видатні вітч. географи.., 1954, 57); *Описова фонетика; Описова геологія.*

2. Який обмежується поверховим зображенням кого-, чого-небудь. *Заслуговують засудження поеми описові, в яких відсутнє глибоке внутрішнє хвилювання, емоційне начало* (Мал., Думки.., 1959, 56).

ОПИСО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **описо́вий**. *Новела не має можливостей широкої описовості, об'ємності в такій мірі, як їх має роман чи повість* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 537); *Поезія не терпить натуралістичного копіювання, нудної описовості* (Поезія.., 1956, 6).

ОПИСО́ВО. Присл. до **описо́вий**. *У багатьох творах ті чи інші явища нашого життя висвітлюються натуралістично, описово, поверхово-реєстраторськи* (Літ. газ., 11.III 1959, 4).

ОПИ́СУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опи́сувати**.

ОПИ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опи́сувати** 1—3. *Вона* [література] *повинна при всім реалізмі в описуванні також аналізувати описувані факти* (Фр., XVI, 1955, 11); *Історія тільки тоді стає справжньою наукою, коли вона від простого описування подій піднімається до дослідження глибинних процесів розвитку* (Ком. Укр., 10, 1966, 31).

ОПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док.*, *перех.* 1. В усній або письмовій формі розповідати про кого-, що-небудь; змальовувати когось, щось мовними засобами. *Вона з тисячами подробиць оповідала їм те, що вони вже добре знали од неї: описувала їм свою корову, чорну, з білими латками на спині й морді* (Коцюб., I, 1955, 262); — *Маша не дуже красива,— описувала далі Неля,— але до чорта симпатична!* (Ю. Янов., II, 1954, 73); *Тепер би треба описати Евандра батьківську печаль І хлипання всі розказати, І крик, і охання, і жаль* (Котл., I, 1952, 271); *Така була краса його невиписанна, невимальованна, невимовленна, що не можна словом розказати, ані пером описати* (Вовчок, I, 1955, 358).

2. Систематизовано викладати в письмовій формі особливості, ознаки, склад і т. ін. кого-, чого-небудь. *..Маркс, описуючи системи докапіталістичного землеробства, проаналізував усі ті форми економічних відносин, які тільки є в Росії..* (Ленін, 3, 1970, 196); *Літом якраз вони ганяють по селах, один — кустарів описує, а другий — здається, над оцінкою землі працює* (Мирний, V, 1955, 385); *Експедиція описала природу в районі Сан-Франціско* (Видатні вітч. географи.., 1954, 54).

3. Складати список з детальною характеристикою кого-, чого-небудь, робити детальний письмовий перелік кого-, чого-небудь для обліку. *Гей, описали нас* [в'язнів], *немов худобу: І назву, й вік, і ріст, і всю подобу, Волосся, очі, зуби, всі приміти* (Фр., X, 1954, 148); // Робити облік і оцінку майна при накладанні на нього арешту. — *Я не можу сплатити вам такої суми зараз!— тремтячим голосом вимовила Софія. — То ми будем описувати ваш дім,— спокійно відповіли кредитори* (Л. Укр., III, 1952, 515); — *Біда: прийшов агент за податі описувати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 445).

4. Окреслювати, обмальовувати що-небудь лініями, рисками.

5. *мат.* Окреслювати яку-небудь геометричну фігуру навколо іншої, додержуючись певних умов. *Якщо в опуклому чотирикутнику сума протилежних кутів дорівнює двом прямим, то навколо нього можна описати коло* (Геом., I, 1956, 85).

6. Здійснювати рух по кривій, пересуватися по кривій. *Протягом доби зорі на небі описують тим більші кола, чим вони далі від Полярної зорі* (Астр., 1956, 18); *Коні круто описали дугу, і жерло гармати, здригнувшись, тупо вперлося в затьмарений захід* (Стельмах, II, 1962, 191).

ОПИ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **опи́сувати** 1—5. *О. Василь насамперед розгортав відділ хроніки. Там стояли все знайомі назвища, описувались всякі випадки й зміни в житті місцевого духовенства* (Коцюб., I, 1955, 321); *Улас гарячково рився в підручнику, шукаючи ті місця, де описується значення цього терміна* (Тют., Вир, 1964, 52); *Ще 10—20 років тому всі* [хімічні] *елементи в монографіях.. описувалися в порядку.. алфавіту* (Наука.., 12, 1957, 14).

О́ПИТ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **опи́тувати**, **опита́ти** 1. *Княгиня Ольга за ці дні зовсім вибилася з сил, слухаючи їх опити та розпити про далеку дорогу* (Скл., Святослав, 1959, 123); *Заступив* [Колосок] *на чергування, розставив вартових і хотів був почати опит кореспондентів про Вихора* (Кучер, Чорноморці, 1956, 336).

Бра́ти (узя́ти) о́пит, *заст.*— розпитуючи, дізнаватися про кого-, що-небудь. [Тиміш:] *Ти з мене будеш.. опити брати, куди я гроші подів?* (Кроп., III, 1959, 149); *Ой заплакала мати, ідучи до хати, Що не можна за сина й опиту взяти* (Чуб., V, 1874, 1043).

2. *заст.* Допит, дізнання. [1-й гребець:] *Ми оце перевезли, а щоб як піде діло на опит, то й не знаємо, кого перевезли...* (Кроп., III, 1959, 92).

ОПИ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опита́ти** 1.

ОПИТА́ТИ *див.* **опи́тувати**.

ОПИТНИ́Й, а́, е́. Стос. до опиту, опитування; який містить питання. *До кожної машини додається опитний аркуш, який обов'язково повертається на завод, але вже заповнений гірниками* (Роб. газ., 25.IX 1966, 1).

ОПИ́ТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опи́тувати** 1. *Переважна більшість опитуваних* [колгоспників] *відповіла, що вважає свою роботу цікавою* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 24).

ОПИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опи́тувати** 1. — *Це з'їзд особливий. Тут кожен мусить своє ставлення виявити. По суті всенародне опитування йде* (Гончар, II, 1959, 179); *Закінчивши виклад.. матеріалу, учитель перевіряє, як учні засвоїли його, і закріплює знання опитуванням* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 16).

ОПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Звертатися до однієї або кількох осіб із запитаннями для збирання певних відомостей, з'ясування чого-небудь. *Ще на першому курсі Мар'яна опитувала на факультеті хлопців, хто в яку спортивну секцію запишеться* (Гончар, Людина.., 1960, 50); *Коли Євген Панасович сказав, що треба опитати та переписати всіх неписьменних, Мусій аж прояснів* (Речм., Весн. грози, 1961, 40); // Виклика́ти по черзі учнів для перевірки їх знань. *Готуючись до уроку, потрібно скласти список учнів, яких намічено опитати* (Метод. викл. анат.., 1955, 13).

2. *діал.* Розпитуючи, відшукувати, знаходити що-небудь. *Може, я де опитаю твій мішок* (Сл. Гр.).

ОПИ́ТУВАЧ, а, *ч.* Той, хто опитує кого-небудь. *Прислухаючись до розмови селян.., опитувачі фіксували різноманітні прояви народного смаку й майстерності в мові* (Наука.., 10, 1967, 47).

ОПИЯ́КА, и, *ч., розм.* Те саме, що **п'яни́ця**. — *З якої ласки не спати мені по ночах, щоб який опияка, підкравшись, не злякав гетьманової молодої?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 101).

ОПІВДЕ́ННИЙ, а, е. Який припадає на середину дня. *Опівденна пора;* // Який буває або відбувається опівдні. *Опівденна спека.*

ОПІ́ВДНІ, *присл.* 1. В середині дня, в час, коли сонце стоїть у зеніті. *У саму спеку, опівдні, сідаю в човен* (Коцюб., II, 1955, 265); *Опівдні піски так розпеклися, що обпікали босі ноги до пухирів* (Тулуб, В степу.., 1964, 70).

2. *розм.* У найвищій точці небесної сфери; в зеніті. *Сонце вже стояло опівдні* (Тют., Вир, 1964, 338).

ОПІВДНІ́ШНИЙ, а, е, *діал.* Опівденний. *Згинь, невільництво, геть! Я не хочу ганьби, Щоб улітку, в жари опівднішні, Холодочком мене обвівали раби, Білих здирців брати безутішні!* (Граб., I, 1959, 469).

ОПІ́ВДНЯ, *присл., рідко.* Те саме, що **опі́вдні** 1. *Одного ранку прокинулись ми,— нема Катрі.. Нема Катрі і опівдня; вечір, ніч — не вертається* (Вовчок, I, 1955, 231); *Вдень, поки сонце гріє, то дуже тепло, я от учора без пальто* [пальта] *гуляла опівдня* (Л. Укр., V, 1956, 203).

ОПІ́ВНІЧ, ночі, *ж.* 1. *рідко.* Середина ночі; північ. *З опівночі пліт лежав готовий, аж просивсь на воду* (Коцюб., I, 1955, 355); *Ліг на вікна з опівночі золотий зорі іней* (Сос., Вибр., 1941, 210).

2. *присл.* Те саме, що **опі́вночі**. [Один гайдамака:] *Єсть хатка під лісом — гін двоє від нас — В ній баба стара проживає: Опівніч до баби (я бачив не раз) Коромислом змій прилітає* (Бор., Тв., 1957, 71); *Замилуюсь зеленим тихим шумом І попрошу: повідай давню вість. І все, що ти любив, що передумав, — Вона мені опівніч розповість* (Мал., З книги життя, 1938, 57).

3. *поет., заст.* Північ (*див.* **пі́вніч**^{2}). *Вітер з опівночі, сніг і вишина. Сині, сині очі, шубка хутряна* (Сос., II, 1958, 155).

ОПІВНІ́ЧНИЙ, а, е. Який припадає на середину ночі. *Стоять дехкани на кургані В суворий опівнічний час* (Шпорта, Вибр., 1958, 142); // Який буває або відбувається опівночі. *В небі тихий місяць лине, шле у серці промені. Зацвітай, моя шипшино, в опівнічному огні* (Сос., II, 1958, 64); *Коли б знала* [Катерина] *свою долю, нехай би парувалися з Настею, нехай би вона забрала в свою хату п'яні злидні, опівнічні сварки і осоружні ранкові мовчанки* (Мушк., Серце.., 1962, 251).

ОПІВНІ́ЧНИК, а, *ч., розм.* Той, хто допізна не лягає спати.

ОПІВНІ́ЧНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **опівні́чник**. — *Ти чом не спиш, опівнічнице?* (Стельмах, I, 1962, 378).

ОПІ́ВНОЧІ, *присл.* Серед ночі, о дванадцятій чи близько дванадцятої години ночі. *Не пізно до свого дому й опівночі* (Номис, 1864, № 9612); *Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі; до схід сонця Умань затопили* (Шевч., I, 1963, 132); *Ніч зірки посвітила.. Тихо так опівночі* (Тич., I, 1957, 10); // *у знач. безос. присудк. сл. Було опівночі* (Шиян, Вибр., 1947, 32).

ОПІДЗО́ЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Бідний на солі, з високою кислотністю (про грунт). *На гірських схилах Карпат поширені найбільш кислі в республіці буроземні опідзолені грунти* (Колг. Укр., 5, 1956, 15).

ОПІДЗО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Якість за знач. **опідзо́лений**. *В зоні Лісостепу.. на більш підвищених місцях дуже поширені сірі опідзолені грунти різного ступеня опідзоленості* (Сад. і ягідн., 1957, 165).

ОПІДЗО́ЛИТИСЯ *див.* **опідзо́люватися**.

ОПІДЗО́ЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія і стан за знач. **опідзо́люватися**. *Грунти різняться за ступенем вилугуваності, опідзолювання, солонцюватості* (Наука.., 1, 1964, 5).

ОПІДЗО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОПІДЗО́ЛИТИСЯ**, литься, *док., спец.* Ставати підзолистим (про грунт).

ОПІЗНИ́ТИ, опізню́, опі́зниш, *док., перех., заст.* Бути причиною запізнення чого-небудь; затримати (у 2 знач.). *Геройські, хоч безплідні, зусилля козацьких воєн вичерпали на довгий час силу нації; опізнили її духовний розвій* (Фр., XVI, 1955, 222).

ОПІЗНИ́ТИСЯ *див.* **опі́знюватися**.

ОПІ́ЗНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **ОПІЗНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОПІЗНИ́ТИСЯ**, опізню́ся, опі́знишся, *док.* Те саме, що **запі́знюватися**. *Фірмани нерадо возили дерево, опізнювалися, перевертали в дорозі* (Фр., VIII, 1952, 384); — *Де ти, бурлак, забарився, що на вечерю опізнився?* (Укр.. думи.., 1955, 244); — *Завтра дам раду з твоєю землею: є в мене один чоловічок на прикметі, саме з Молдови повернувся, опізнився на розподіл. Будемо сватами?* (Стельмах, II, 1962, 238).

ОПІЗНЯ́ТИСЯ *див.* **опі́знюватися**.

О́ПІЙ, ю, *ч.* Висушений молочний сік з недозрілих маківок, який є сильним наркотиком; використовується в медицині як болезаспокійливий і снотворний засіб. — *Ви знаєте, се поле — капітал. З цього маку можна би робити прегарний опій* (Мак., Вибр., 1954, 316); *Ми сиділи в потайному кафе, де можна мати надзвичайну чорну каву, дві-три люльки опію і контрабандне вино «Кров землі»* (Ю. Янов., II, 1958, 77); // *перен.* Те, що притупляє розум, свідомість, заважає правильному сприйманню дійсності. *Релігія — опій для народу.*

ОПІ́Й, опо́ю, *ч.* Ревматичне запалення копит у коней, причиною якого є напування розгарячілих тварин. *Нерідко бувають випадки ревматичного запалення копит, відомого під назвою опій* (Профіл. захвор.., 1955, 215); *Ця коняка заслабла від опою* (Сл. Гр.).

О́ПІЙНИЙ, а, е. Прикм. до **о́пій**. *Опійний мак.*

О́ПІК, у, *ч.* 1. Пошкодження тканини тіла людини або тварини вогнем, сонячним промінням, хімічними речовинами або чим-небудь гарячим. *Рани від опіків на руках і ногах гоїлись* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 277); *Той, хто вперше пішов назустріч лісовій пожежі, щоб добути для людства вогонь, певне, зазнав тяжких опіків* (Руд., Остання шабля, 1959, 109); *Щоб захистити руки від опіків розчином хлорного вапна, ми користувалися гумовими рукавичками* (Соц. твар., 2, 1956, 55); // Місце на тілі людини або тварини з таким пошкодженням. *Цілує* [Шеломенцев] *її очі й обличчя, яке позначене блідими слідами колишніх опіків* (Коч., II, 1956, 518); // Відчуття, схожі на ті, які викликає що-небудь гаряче, їдке, пекуче. *Часто він чув на своїх грудях і руках опіки від її мовчазних сліз, і вони розходилися йому по душі гарячим щемом* (Тют., Вир, 1964, 267); * Образно. *Хвилинна радість, яка так зігріла була серце, відійшла без вороття, лишивши всередині кожного важкий опік, що нив безперервно, пік і сушив душу* (Збан., Єдина, 1959, 184); * У порівн. *Я повертаюсь в Київ із Полтави. Вона мов опік в серці з давніх пір. Бо в ній не те що житла, навіть трави, І лепеха над Ворсклою, і бір — Усе горіло* (Воронько, Коли я.., 1962, 17).

2. Пошкодження листя і стебел рослин сонячним промінням, морозом, хімічними речовинами і т. ін. *Сонячні опіки бувають здебільшого на південній та південно-західній частинах стовбура* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 379); *Щоб запобігти морозним опікам.., стовбури молодих дерев на зиму слід обв'язувати очеретом, стеблами соняшника чи кукурудзи* (Колг. Укр., 9, 1956, 34); *Бактеріальний опік; Грибний опік сливи.*

ОПІ́КА, и, *ж.* 1. Піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось. *Пані Олімпія взяла під свою опіку о. Нестора, сама подала йому склянку чаю з вином, сама розкроїла булку, помазала її маслом* (Фр., VII, 1951, 105); *Додому кваляться хіба тільки ті жінки, що кинули малих дітей без опіки* (Вільде, Сестри.., 1958, 320).

Мáти в своїй опі́ці *кого, заст.*— піклуватися, дбати про кого-небудь, захищати когось.— *Хай тобі пошле радість Аллах та має в своїй опіці,— писала Мір'єм* (Коцюб., II, 1955, 146).

2. Постійний нагляд, контроль за чиїми-небудь діями, вчинками. *Їй забажалось допекти старшим сестрам за важку опіку над нею, що вже їй остогидла* (Н.-Лев., I, 1956, 195); *Перед нами університет, в якому колись через жандармську опіку вішателя-царя так і не довелося Шевченкові малюванню навчати молоде покоління* (Тич., III, 1957, 76); *Дріб'язкова опіка.*

3. *юр.* Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими і т. ін.), піклування про їхні особисті і майнові права та інтереси. *Особи, взяті під опіку як марнотратці, можуть укладати правочини тільки за згодою своїх законних представників (батьків або опікунів)* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 6); // Контрольований державою нагляд за майном недієздатних громадян. *На третьому році одруження* [батька] *генерал Живанов помер, маєток був відданий в опіку, батько мій виїхав з Живанівки* (Минуле укр. театру, 1953, 13); // Особи або установи, на які покладено такий нагляд; опікуни. *Служити в опіці;* // Нагляд за слаборозвиненою державою (охорона її прав, піклування про економіку і т. ін.), перетворюваний капіталістичними країнами на засіб її закабалення й пограбування.

ОПІКÁТИ^1, áю, áєш, *недок.*, **ОПЕКТИ́**, ечý, ечéш; *мин. ч.* опі́к, опеклá, опеклó; *док., перех.* Те саме, що **обпікáти.** *Гаряча картопля злетіла вгору, опекла Маркові очі* (Тют., Вир, 1964, 361); *З бульканням полився спирт, вогнем опекло в горлі, розлилося по всьому тілі блаженне тепло...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 345); *Встає буран і він змете Всю нечисть із земної кулі. Як не одного короля Вже змів, опікши його жаром* (Воскр., Цілком.., 1947, 4); *Почуття, подібне до сорому, опекло йому лице* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41); *Аж опекло Віталика, аж памороки йому забило від того, що він побачив* (Гончар, Тронка, 1963, 45).

◇ **Опікáти (опекти́) пóглядом (очи́ма, зóром** *і т. ін.)* *кого* — те саме, що **Обпікáти (обпекти́) пóглядом (очи́ма, зóром** *і т. ін.)* (*див.* **обпікáти).** *Вони* [полонені вороги] *ідуть понуро, звісивши голови додолу, відчувають, що десятки очей опікають їх своїм грізним зором* (Воронько, Казка.., 1957, 70); — *А ти чия? .. — Угадуй — чия!..— крикнула вона на бігу й, обернувшись до Йона, опекла його палким поглядом чорних очей* (Коцюб., I, 1955, 233).

ОПІКÁТИ^2, áю, áєш, *недок., перех.* 1. Піклуватися про кого-, що-небудь, доглядати когось. *Чорновус якось тепло, безмовно опікав увесь час новачка* (Збан., Сеспель, 1961, 332).

2. Наглядати за ким-, чим-небудь, контролювати чиїсь дії, вчинки. *Кота важко опікати, він «неслухняний», його поведінка, що ґрунтується на інстинктах, майже не змінилася протягом тисячоліть* (Наука.., 4, 1966, 37).

3. *юр.* Здійснювати опіку (у 3 знач.) над ким-, чим-небудь.

ОПІКÁТИСЯ^1, áюся, áєшся, *недок.*, **ОПЕКТИ́СЯ**, ечýся, ечéшся; *мин. ч.* опі́кся, опеклáся, опеклóся; *док.* Те саме, що **обпікáтися.** *За вечерею, опікаючись гарячим кулішем, вони наввипередки розповідали матері про свою нову фортецю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 105); *Обличчя в Миколи почервоніло, опеклося сонцем, морозом, вітром* (Собко, Матв. затока, 1962, 259); *Опечешся на молоці, то й на воду будеш дмухать* (Номис, 1864, № 5793); *Опікшися на промислі, звéрнув він очі в інший бік, до лотереї* (Фр., VI, 1951, 237).

ОПІКÁТИСЯ^2, áється, *недок.* Перебувати під чиєю-небудь опікою.

ОПІКÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **опікáти**^{1}. *Другим видом захворювання стравоходу є його рубцеве звуження. Причиною його буває ковтання опікаючих рідин, наприклад кислоти чи каустичної соди* (Наука.., 3, 1957, 15).

ОПІКÓВИЙ, а, е. Викликаний, спричинений опіком; який виник внаслідок опіку. *Лікарі-хірурги.. нині працюють над удосконаленням техніки операцій на серці і легенях, провадять вивчення опікової хвороби* (Рад. Укр., 13. XI 1957, 3).

ОПІ́КУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опікувáти.** *Дзенькаючи шпорами.., фланірували браві кавалергарди, вицджуючи своїм метким зором гарненьких купецьких дочок, опікуваних.. матусями* (Бурл., Напередодні, 1956, 46).

ОПІ́КУВАННЯ, я, *с.* Піклування, нагляд, пов'язані з відповідальністю за кого-, що-небудь; опіка. *Немає щоденного причепливого опікування лікарів і їх вічних запитань про те, що він їв, як їв, як спав* (Тют., Вир, 1964, 109); *Згадаймо.. любовне опікування молодим Павлом Тичиною, яке виявив Коцюбинський* (Рильський, III, 1955, 424); // Увага до потреб, запитів кого-небудь; охорона чиїх-небудь інтересів. *Конституція Польської Народної Республіки встановлює, що шлюб і сім'я перебувають під опікуванням і охороною Республіки* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 13).

ОПІКУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок., неперех. і перех.* Те саме, що **опікáти**^{2}. *Було домовлено, що веселокам'янчанами опікуватимуть шахта й колгосп разом* (Ю. Янов., Мир, 1956, 266); *Мене опікував молодий моряк, мій рятівник* (Трубл., Мандр., 1938, 60); *Мавра.. часто розповідала Теклі про хлопця, що над ним опікувала* (Горд., Дівчина.., 1954, 30).

ОПІКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., ким, чим, рідко над ким—чим, про кого —що.* Те саме, що **опіка́ти** ². *Він добровільно опікувався майстернею, вимітав сміття, прибирав і чистив інструмент.., наливав до рукомийника воду* (Ю. Янов., II, 1954, 135); *У нас в Радянському Союзі про молодь, і зокрема про виховання молодих творчих талантів, опікується Комуністична партія та Радянський уряд* (Тич., III, 1957, 459); — *Потребує* [Славко] *такої людини з досвідом, щоби любила його й опікувалася ним не тільки як жінка, але також як рідна мати* (Март., Тв., 1954, 447); *Польська адміністрація теж була далека від того, щоб не то що опікуватися над тими нещасними і всіма зневаженими паріями, але хоча б просто справедливо ставитись до них* (Фр., XVI, 1955, 142).

ОПІКУ́Н, а́, *ч.* 1. Той, хто виявляє піклування про кого-небудь, доглядає когось. — *Марусю,— припинив її.. за лікоть парубок. — ..Ти не виривайся вперед... — О! І ти вже, як мама! от мені лихо з тими опікунами!..* (Хотк., I, 1966, 108); // Той, хто постійно наглядає за кимось, здійснює контроль за чиїмись діями, вчинками і т. ін.— *Що ти мені мораль читаєш? — спалахнувши, вигукує Маковей. — Зав'язалися, опікуни! І ти цієї, і Хома цієї, і всі цієї!.. Шануйся, дивись, бережись!.. Сам уже не малий, розумію дещо!* (Гончар, III, 1959, 301).

2. *юр.* Особа, що здійснює опіку (у 3 знач.). [Писар:] *Кажете, се вашої дочки материзнина, над дочкою є опікуни, вони не позволять грунту обтяжувати* (Фр., IX, 1952, 75); *На сьомому році Люба залишилась сиротою. Громада призначила їй громадських опікунів* (Стельмах, I, 1962, 343).

ОПІКУ́НКА, и, *ж.* Жін. до **опіку́н.** *Не забувала* [Войцехова] *як опікунка сиріт щомісяця зголошуватися до каси по пенсію, що на них припадала* (Фр., VI, 1951, 167); *Княгиня Єва на диво швидко заспокоїлась, навіть міцно стиснула руку своїй опікунці* (Гжицький, Опришки, 1962, 56).

ОПІКУ́НСТВО, а, *с.* 1. Піклування, догляд. *На такий подвиг — їхати на будівництво — Майя зважилась тільки завдяки Ларисиному опікунству* (Гур., Друзі.., 1959, 41); // Нагляд, контроль. — *Вони* [панни] *мають претензію на опікунство надо мною й дуже люблять читати мені гидкі нотації* (Н.-Лев., II, 1956, 74).

2. *юр.* Обов'язки опікуна (у 2 знач.). *Хоч Рябченко з своїми полигачами й репетував, що Зінько нетямущий опікунства* [над сиротами], *тільки лиха накоїть, але тепер вони якось притихли, бо всім було видко, що зроблено гаразд* (Гр., II, 1963, 472).

ОПІКУ́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Піклуватися про кого-небудь, наглядати за ким-небудь. *Він вважав за свій обов'язок опікунствувати над цими недосвідченими людьми, яким, звичайно, не легко розібратися в усьому, що вони вперше побачили за кордоном* (Жур., До них іде.., 1952, 58).

2. *юр.* Бути опікуном, виконувати обов'язки опікуна (у 2 знач.).

ОПІКУ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **опіку́н.** *Вперше Ганна так різко розмовляла з дядьками. Відчула раптом, що тут, у Каховці, вона може.. менше зважати на їхню опікунську владу* (Гончар, I, 1959, 43); *Опікунська рада дитячого будинку ухвалила збудувати для дітей літню дачу* (Рад. Укр., 8. VI 1946, 1).

ОПІКУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **опікува́ти.** *Безбородькові лишається тільки подякувати своїм опікуючим богам, що не допустили до купівлі мотоцикла* (Вільде, Сестри.., 1958, 412).

ОПІ́ЛЛЯ, я, *с.* Широке поле в оточенні лісів.

ОПІ́НІЯ, ї, *ж., заст.* Громадська думка. *Не знала я тоді, що учителька в малому місті мусить числитися ще з чимось більше, що тут є товариші праці, опінія мешканців* (У. Кравч., Вибр., 1958, 311); *Ухвалено розпочати вже зараз широку дискусію, з притягненням ширшої робітничо-селянської опінії* (Еллан, II, 1958, 161).

ОПІ́Р, о́пору, *ч.* 1. Дія за знач. **опира́тися** 3. *Весна остаточно перемогла опір зими і зігрівала землю теплом, квітчала цвітом* (Дмит., Наречена. 1959, 169).

[Іти́, піти́] по лі́нії (лі́нією, по шляху́, шляхо́м) найме́ншого о́пору; Ста́ти на шлях найме́ншого о́пору — вибирати найлегший спосіб розв'язання чого-небудь, ухилятися від чогось важкого, неприємного. *Деякі хореографи йдуть шляхом найменшого опору, ігнорують специфічні умовності балету, механічно зображають у ньому життєві ситуації* (Мист., 1, 1959, 30); **Чини́ти (учини́ти** *і т. ін.)* **о́пір; Ста́вити о́пір;** *заст.* **Стоя́ти (ста́ти, іти́** *і т. ін.)* **[в, на] о́пір** — рішуче протидіяти кому-, чому-небудь; наполегливо боротися, змагатися з ким-, чим-небудь. *Отямившись після перших ударів у дні прориву, ворог чинив дедалі упертіший опір* (Гончар, III, 1959, 225); [Золотницький:] *Не важтеся опір моїй волі і моєму декретові ставити!* (Гр., II, 1963, 548); *Він же був лікар, він завжди повинен бути на посту — біля ліжка хворого.., щоб стати в опір невблаганній смерті з косою...* (Смолич, Мир.., 1958, 24); *Коли б люди своїм мордуванням і мукам всякчасним Бачили певний кінець, то якось би вони спромоглися Стати на опір погрозам жерців та страханням поетів* (Зеров, Вибр., 1966, 126).

2. Здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось. *Покинувши глибінь, В борні стомившися, рибина тратить опір...* (Рильський, II, 1946, 152).

3. *спец.* Властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, змінам, а також сила, ступінь такого протистояння. *Інструментальні матеріали повинні добре чинити опір спрацьованості* (Токарна справа.., 1957, 62); *При вийманні вугілля комбайнами ознакою міцності є опір вугілля сколюванню і роздрібненню* (Техн. нормув.., 1958, 50); // Сила протидії провідника руховi електричного струму в ланцюзі. *Кожна з порід відрізняється своїм електричним опором, властивим лише їй* (Наука.., 11, 1965, 32).

О́пір матеріа́лів: а) здатність матеріалів протидіяти зміні їхньої форми; б) наука про міцність і види деформації матеріалів та елементів конструкцій машин і споруд.— *Справді, я обмежений тип,— картав себе безжально Передерій, сидячи в аудиторії і слухаючи лекцію з опору матеріалів* (Рибак, Час.., 1960, 278); *Кафедра опору матеріалів.*

4. Елемент електричного ланцюга, який дозволяє регулювати силу струму в ланцюзі. *Бригада монтажників.. достроково встановила 9 магнітних станцій і близько 70 ящиків опору* (Наука.., 6, 1956, 15).

5. *діал.* Опора. *Ногами сував* [Панько] *по брамі, шукаючи якогось опору* (Март., Тв., 1954, 164); — *Романе, ти поглянь-но, як тут гарно! — ставить на опір саморобний етюдник* (Стельмах, I, 1962, 248).

ОПІ́РЕНИЙ *див.* **опе́рений.**

ОПІРИ́ТИ *див.* **оперя́ти.**

ОПІРИ́ТИСЯ *див.* **оперя́тися.**

ОПІ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Який відзначається опором, протидією чому-небудь; непокірний. *В нього* [отамана] *вже вступив опірний дух* (Хотк., II, 1966, 237).

ОПІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність протидіяти чому-небудь; ступінь опору чому-небудь. *Кожна з домішок надає сталі особливих властивостей: підвищує її міцність, в'язкість.., опірність до корозії* (Слюс. справа, 1957, 6); *Перенапруження організму, особливо розумове, призводить до перевтоми, виснаження нервової системи, а це, в свою чергу, знижує опірність організму* (Наука.., 1, 1964, 55).

ОПІРЦІ, *присл.*, *діал.* Спираючись.

Опірці ходи́ти — ходити, спираючись на різні предмети. *Опірці по хаті ходить* (Сл. Гр.).

ОПІ́СЛЯ, *присл.*, *прийм.*, *розм.* Те саме, що **після** 1, 2. *Дивись, щоб не помиливсь, а опісля не журивсь* (Номис, 1864, № 5859); *Василь радів і сам не знав чому: сьогоднішньому дню чи, може, тим дням, що прийдуть опісля* (Томч., Готель.., 1960, 266); *Опісля свят аж породила Настя сина* (Мирний, IV, 1955, 69); *Опісля втомлюючої війни з комарами всі засинали непробудно* (Збан., Сеспель, 1961, 111); *Усе повиїдають* [свині] *і носом копають такі нові грядки, що лиха матері опісля них хазяйка і у два дня* [дні] *у лад доведе* (Кв.-Осн., II, 1956, 173).

О́ПІУМ, у, *ч.* Те саме, що **о́пій**. *Коли не впиватися, не вприскувати морфію, не курити опіуму, то треба хоч роботою задурити себе* (Л. Укр., V, 1956, 325); [Ш е л е с т *(Відкриває валізку)*:] *Що це! Інструменти, пляшечки, ліки... Опіум... морфій... стрихнін... Отрута* (Коч., II, 1956, 262); [С в а щ е н к о:] *Скажи їм, що монашки це — опіум для народу!* (Мик., I, 1957, 322); * Образно. *Дихав радісно й схвильовано, немов би раніше не знав млосного весняного опіуму* (Сміл., Зустрічі, 1936, 7).

О́ПІУМНИЙ, а, е. Прикм. до **о́піум**.

ОПІ́ЧОК, чка, *ч.*, *заст.* Край печі, де звичайно ставили каганець. *Коли б тобі на сміх було де видно свічку. Або в селі де на опічку Маячив каганець* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); *Заглянув у піч, рогачем пробив горщик — потекло аж по опічку* (Головко, I, 1957, 359).

ОПІ́ШИТИ, шу, шиш, *док.*, *розм.* Зробити пішим, залишивши без коня. — *Раз мене опішили, куди я годен без коня!* (Панч, На калин. мості, 1965, 221).

ОПІШІ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Який став лінивим, повільним у рухах, ході. *Опішіла служниця* (Сл. Гр.).

ОПІШІ́ТИ, íю, íєш, *док.*, *діал.* Стати лінивим, повільним у рухах, ході. *Кінь опішів* (Сл. Гр.).

ОПІ́ШНИЙ, а, е, *діал.* Лінивий, повільний. *Опішний кінь* (Сл. Гр.).

ОПЛА́ВИТИ *див.* **оплавля́ти.**

ОПЛА́ВИТИСЯ *див.* **оплавля́тися.**

ОПЛА́ВЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опла́вити.** — *Скільки нас* [льотчиків], *окутаних полум'ям, на очах військ в повітрі вибухало, на деревах зависало,— біліє десь на узліссі тільки грудка оплавленого дюралю після нас* (Гончар, Тронка, 1963, 74); *Оплавлена кромка деталі.*

ОПЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія і стан за знач. **опла́вити** і **опла́витися.** *Розрізняють ще зварювання переривистим оплавленням, яке ведеться з чергуванням щільного і нещільного контакту* (Практ. з машинозн., 1957, 172).

ОПЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **оплавля́ти** і **оплавля́тися.** *При зварюванні оплавленням електрострум вмикають ще до зближення кромки деталей* (Метод. вик. фрез. спр., 1958, 183).

ОПЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОПЛА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* опла́влять; *док.*, *перех.*, *спец.* 1. Розтоплювати краї, поверхню чого-небудь, нагріваючи до високої температури.

2. Розтоплюючи, очищати від домішок.

ОПЛАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ОПЛА́ВИТИСЯ**, иться; *мн.* опла́вляться; *док.*, *спец.* 1. Розтоплюватися по краях, поверхні під дією високої температури. *Якщо нагрівати порошок поліетилену, його часточки оплавляються й стають пластичними* (Наука.., 2, 1963, 4).

2. *тільки недок.* Пас. до **оплавля́ти.**

ОПЛА́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опла́кати.** — *Хлопці, гляньте, як Піхтір історію вчить!* — *почув Піхтір над собою насмішкуватий голос оплаканого ним Грицька* (Вас., I, 1959, 165); *Хороша дівчина вивчає карту На цій оплаканій колись землі* (Турч., Земле моя.., 1961, 15).

2. *у знач. прикм.* Який викликає жалість, гідний жалості; жалісний. *Аж злякався Тугар Вовк, побачивши ненависного собі парубка в такім страшнім і оплаканім стані* (Фр., VI, 1951, 100).

ОПЛА́КАТИ *див.* **опла́кувати.**

ОПЛА́КУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опла́кувати.**

ОПЛА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опла́кувати.** *На відміну від рекрутського оплакування, як колись було в Росії, у нас тепер проводи молодих призовників до Радянської Армії перетворюються в масове свято* (Ком. Укр., 11, 1963, 37).

ОПЛА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПЛА́КАТИ**, а́чу, а́чеш, *док.*, *перех.* Плакати з приводу чиєї-небудь смерті, тяжкої втрати, нещастя і т. ін. *Управительська дочка маленька гралася з утятком,.. поки аж утятко не вдушилося. Тоді вона побиватися та оплакувати* (Вовчок, I, 1955, 178); *Дружки й світилки, як побачили Оксаниного судженого, оплакували товаришку та більше сумних пісень співали* (Іщук, Вербівчани, 1961, 35); *Всі були засмучені,.. хто побивався за постріляними батьками, хто оплакував синів* (Юхвід, Оля, 1959, 190); — *Ми думали, що тебе вже й на світі нема,— говорив Лаврін,— ми тебе оплакали* (Н.-Лев., II, 1956, 344); // Виражати свій сум, горе з якого-небудь приводу; сумувати. *Не час оплакувать руїни: пора відплати, помсти настає* (Тич., II, 1957, 158); *Твій рідний край не раз оплаче гірко Того, хто так його оплакав долю. Ні, не забудемо тебе, Кобзарю, Довіку* (Сам., I, 1958, 138).

ОПЛА́КУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **опла́кувати.** *В одних віршах оспівувався героїзм воїнів, в інших — оплакувалось гірке життя селянина* (Іст. середніх віків, 1955, 60).

ОПЛА́ТА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **оплати́ти**, **опла́чувати** 1. *З кожної книжки проданої.. мені дають 25 коп. Оплата грошей 4 рази на рік* (Коцюб., III, 1956, 364); *Принцип оплати за працею — важливий стимул підвищення культурного рівня і кваліфікації робітників* (Ком. Укр., 1, 1962, 28).

△ **Знак пошто́вої опла́ти** *див.* **знак.**

2. Виплачувані за що-небудь гроші; плата. *Щоб забагатіти, бояри закладали на шляху свої власні засіки-рогачки і побирали з них і в спокійних часах оплату від усякого проїжджого* (Фр., VI, 1951, 39); *Віками водився звичай, що за хрест, крім грошової оплати.., священик отримував ще від кумів дві курки й два пшеничних калачі* (Вільде, Сестри.., 1958, 35).

ОПЛАТИ́ТИ *див.* **опла́чувати.**

ОПЛАТИ́ТИСЯ *див.* **опла́чуватися.**

О́ПЛА́ТКА *див.* **о́пла́тки.**

О́ПЛА́ТКИ, ток, *мн.* *(одн.* **о́пла́тка**, и, *ж.)*, *заст.* 1. Грошові податки. *І малі, й старі сподівалися молотьби в економії, пестили надію заробити на спідницю, черевики, смушеву шапку або на оплатки* (Л. Янов., I, 1959, 90); — *Я лічив по-божому, бідненько. А прикинемо ще податки та оплатки на волость, на земство* (Стельмах, I, 1962, 371).

2. Сплата або збирання грошових податків. [2-й ч о л о в і к:] *Я йому і віддав би їх* [гроші], *коли б були залишні; так де ж ті, голубчику, залишні візьмуться? Уосени* [восени] *прийде оплатка, ще й недостача буде!*

(Кроп., I, 1958, 479); [Михайло:] *У Гапонову хочу їхать. Там сьогодня* [сьогодні] *оплатки йдуть, так можна буде задешево людей найнять на десятини* (К.-Карий, I, 1960, 183).

ОПЛАТЬ, і, *ж.*, *заст.* 1. Грошова подать. — *Чим будемо робити оплать? — промовив батько* (Н.-Лев., II, 1956, 182).

2. Видатки, витрати. *Частенько доводилося Сиклеті й Мотузові, й Грицаєвим родичам навідуваться до Києва та платить чималу судову оплать за свої позви* (Н.-Лев., IV, 1956, 225); // Сплата, виплата. *Оплать боргів.*

ОПЛА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оплати́ти.** *Кожна курка, гуска оплачена й переплачена за ту потраву* (Мирний, IV, 1955, 241); *Заочникам.. дають десять днів оплаченої відпустки* [на сесію] (Собко, Матв. затока, 1962, 259); — *Я завтра їду звідси ранішнім поїздом.. Так от: щоб на завтра на ранішній поїзд всі речі були влагоджені і рахунки оплачені* (Л. Укр., III, 1952, 538).

ОПЛА́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опла́чувати.** *Радянська держава всемірно дбає про здоров'я людей. Кожен трудівник одержує щороку оплачувану відпустку* (Цюпа, Україна.., 1960, 109).

ОПЛА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опла́чувати.**

ОПЛА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПЛАТИ́ТИ**, ачу́, а́тиш, *док.*, *перех.* 1. Платити, вносити плату за що-небудь. *Уласові дали трохи поля, але Олена Прохориха не змогла оплачувать його* (Н.-Лев., III, 1956, 335); *Незаможним студентам.. оплачував* [Котовський] *право на навчання* (Смолич, V, 1959, 29); // Платити кому-небудь за роботу, за послуги і т. ін.; // Вносити певну суму грошей, погашаючи борг, позику і т. ін. [Анзорге:] *Я собі руки постирав, а проте не можу податків оплатити* (Л. Укр., IV, 1954, 219); — *От, припустимо, взяли ви собі землю без викупу, а хто ж тоді оплатить по закладних банку?* (Стельмах, I, 1962, 369).

2. *чим*, *перен.* Зазнавати страждань, злигоднів, тяжких втрат і т. ін. заради чогось, в ім'я чого-небудь. *Козацьку відвагу* [Михайлик] *бачив на кожному кроці, який оборонці Долини оплачували ціною болю, ціною крові, ціною життя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 389).

ОПЛА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПЛАТИ́ТИСЯ**, ачу́ся, а́тишся, *док.* 1. *тільки док.* Повністю розрахуватися, розплатитися. — *Як не зласкавиться Денис, не відсуне строку* [позики], *то що я робитиму? Забере він у мене коня за ті гроші, та ще й тим не оплачуся...* (Гр., II, 1963, 352); — *Сьогодні ти платок продала, скільки грошей уторгувала,— ось, якби ти була совісна, то давно б так і мені оплатилася, а то все дожидаєшся заробітку* (Л. Янов., I, 1959, 290); — *Краще б найняти худобу. — Еге, то не штука найняти, а чим потім за хату оплатишся?* (Стельмах, I, 1962, 481).

2. *тільки недок.* Ставати, бути оплаченим. *В усіх країнах з капіталістичним способом виробництва робоча сила оплачується тільки після того, як вона вже функціонувала протягом строку, встановленого договором про її купівлю..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 176); *Почав жити з приватних лекцій. В Ічні скромно оплачувався цей труд* (Вас., IV, 1960, 45).

3. *перен.* Виправдувати витрати, зусилля, старання і т. ін. *Сумлінна робота хлібороба.. завжди оплачується високими врожаями* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 16); *Жінки також старі,— лорнетувати їх жовті, зморщені обличчя зовсім не оплатиться* (Фр., VI, 1951, 268).

ОПЛЕСК *див.* **о́плески.**

О́ПЛЕСКИ, ів, *мн.* (*одн.* **о́плеск**, у, *ч.*). Плескання в долоні на знак вітання кого-небудь або схвалення чого-небудь; аплодисменти. *Буря оплесків зірвалася серед зібраних на раді* (Фр., IV, 1950, 381); *В цирку здіймається крик обурення всуміш з оплесками* (Л. Укр., II, 1951, 529); *Щасливо мружачись, під гучні оплески, і сам плескаючи в долоні, він пішов на своє місце* (Донч., Шахта.., 1949, 139).

ОПЛЕ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **аплодува́ти.** *В залі довго мені оплескували* (Сміл., Сашко, 1954, 265).

ОПЛЕСТИ́ *див.* **оплі́та́ти.**

ОПЛЕСТИ́СЯ *див.* **оплі́та́тися.**

ОПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оплести́.** *В руці у нього метлялася порожня оплетена сулія* (Гончар, III, 1959, 127); *Солом'яна стріха, убогі віконця, Оплетені з вулиці хмелем* (Граб., I, 1959, 590); *Двір був просторий, чистий, оплетений* (Мирний, I, 1949, 269).

ОПЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оплива́ти**^{2}. *Опливання берегів каналу.*

ОПЛИВА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПЛИВТИ́** *і* **ОПЛИСТИ́**, иву́, иве́ш; *мин. ч.* опли́в, ла́, ло́; *док.*, *перех.* Те саме, що **обплива́ти**^{1}. *Низький та довгий човен оплливав царгородський Фарос при в'їзді у Золотий Ріг* (Оп., Іду.., 1958, 229).

ОПЛИВА́ТИ^2, а́є, *недок.*, **ОПЛИВТИ́**, иве́; *мин. ч.* опли́в, ла́, ло́; *док.* 1. Те саме, що **обплива́ти**^{2}. *Грубі свічі тихо топились, опливаючи воском, неначе сльозами* (Коцюб., II, 1955, 353); * Образно.— *Любов!.. Збудися! Не все казка. Для тебе... для тебе кров'ю власного серця оплив я...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 294).

◇ **Оплива́ти в доста́тках** — мати всього вдосталь, жити в розкошах. *За життя Аркадія, коли опливали в достатках, не чути було ніколи про злодіїв, то хто тепер мав би лакомитись на їх мізероту?* (Вільде, Сестри.., 1958, 569).

2. Зсуватися вниз, сповзати під дією води.

ОПЛИВТИ́^{1} *див.* **оплива́ти**^{1}.

ОПЛИВТИ́^{2} *див.* **оплива́ти**^{2}.

ОПЛИСТИ́ *див.* **оплива́ти**^{1}.

ОПЛІ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **оплі́нь.**

ОПЛІ́НЬ, ле́ня, *ч.* 1. Дерев'яна подушка на осі воза для опори короба.

2. *тільки мн.* Перекладини на копилах саней для скріплення полозків. *Сани, обліплені дітворою, повернулись до шпаристого містка, пішли затоки, хтось вивалився з опленів* (Стельмах, I, 1962, 7); *Утлі санчата тонули в кучугурах по самі оплені* (Кучер, Зол. руки, 1948, 177); *Тим часом.. в'їздили.. сани з сіном. Викладені широко: не видно ні полозків, ні опленів, ні штилів — тільки вила стирчать збоку* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 141).

О́ПЛІТ, о́плоту, *ч.*, *діал.* 1. Ліса, тин. *Оплотом його* [виноградник] *огородив* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Оплот. *Там ви для правди святої Сильний збудуйте опліт, Там ви огонь невгасимий Чесної думки паліть!* (Фр., X, 1954, 38).

ОПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПЛЕСТИ́**, ету́, ете́ш; *мин. ч.* оплі́в, оплела́, оплело́; *док.*, *перех.* Те саме, що **обплі́та́ти.** *Ящики перед завантаженням оплітали свіжовирубаними гілками вільхи* (Колг. Укр., 7, 1957, 25); *Гліцинії і всякі цвітучі ліани оплітають стіни* (Коцюб., III, 1956, 333); *Як виріс* [Іван] *та одбув «солдатчину», вернувся додому, добре грамотний, то всю громаду оплів — зараз же за писарчука постановили, і тут багато хабарів йому перепадало* (Григ., Вибр., 1959, 350); * Образно. *Тебе засудили на муки, Терновим вінком оплели, Скували і ноги і руки, З дитинства в ярмо запрягли* (Граб., I, 1959, 549).

ОПЛІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПЛЕСТИ́СЯ**, ету́ся, ете́шся; *мин. ч.* оплі́вся, оплела́ся, оплело́ся;

док. Те саме, що **обпліта́тися.** *Кінь, розігнавшись в бігу, наносив Марусю прямо на високу стать опришка.. Обвивала шию Марусяка руками, мов дві змії оплітаються* (Хотк., II, 1966, 138); *Дерев'яний ганок ось; по щаблях аж геть над вікна винограддя оплелось* (Фр., XI, 1952, 181); * Образно. — *Так і живем з роду в рід отут на белебені над Гнилим морем. Вітром оплітаємось, небом укриваємось..* (Гончар, II, 1959, 408).

ОПЛІ́ТОК, тку, *ч., діал.* Ліса, тин. *Прийшов* [Юрко] *з якимось плетеним кошиком, якого він тут же поніс у бузину за оплітком* (Козл., Ю. Крук, 1957, 373).

О́ПЛІЧ, *присл.* 1. Поруч з ким-небудь, біля кого-небудь; плече в плече. *Марія часом допитливо поглядає на мене, ніяковіє і знов, понуривши погляд, іде опліч* (Ільч., Вибр., 1948, 31).

2. Разом, спільно. *В радості і в горі Йти нам опліч, вольності сини* (Рильський, II, 1960, 234).

ОПЛІ́ЧНИК, а, *ч., заст.* Спинка (крісла і т. ін.).

О́ПЛОДЕНЬ, дня, *ч., бот.* Частина плоду рослини, що оточує насіння. *Залежність розвитку оплодня від розвитку в ньому насіння має місце у рослин різних систематичних груп* (Бот. ж., X, 3, 1953, 16).

ОПЛОДОТВО́РЕНИЙ, а, е, *книжн., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оплодотвори́ти.**

ОПЛОДОТВО́РЕННЯ, я, *с., книжн., рідко.* Дія за знач. **оплодотворя́ти, оплодотвори́ти.**

ОПЛОДОТВОРИ́ТИ *див.* **оплодотворя́ти.**

ОПЛОДОТВОРИ́ТИСЯ *див.* **оплодотворя́тися.**

ОПЛОДОТВОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОПЛОДОТВОРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех., книжн., рідко.* Те саме, що **заплі́днювати.** *Образотворче мистецтво Радянського Союзу склалось як багатонаціональне мистецтво. Велика ідея дружби народів.. є однією з найблагородніших основ, що оплодотворяють його розвиток* (Літ. газ., 5.III 1957, 1).

ОПЛОДОТВОРЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.,* **ОПЛОДОТВОРИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., книжн., рідко.* 1. Ставати оплодотвореним.

2. *тільки недок.* Пас. до **оплодотворя́ти.** *Бентежною думою про велике, потужною й щирою почуттєвістю завжди жило, оплодотворялося і самоутверджувалося справжнє мистецтво* (Літ. Укр., 10.XII 1968, 2).

ОПЛОМБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опломбува́ти.** *Опломбована тара.*

ОПЛОМБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опломбо́вувати.**

ОПЛОМБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОПЛОМБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Накладати пломби на що-небудь; пломбувати щось.

ОПЛОМБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опломбува́ти.**

ОПЛОМБУВА́ТИ *див.* **опломбо́вувати.**

ОПЛО́Т, у, *ч.* Надійна опора кого-, чого-небудь. *Радянський Союз є оплот миру у всьому світі* (Тич., III, 1957, 329); *Третій авіаційний парк був.. оплотом київських більшовиків: ні на одному з київських заводів не було такої численної більшовицької організації* (Смолич, Мир.., 1958, 42).

ОПЛОША́ТИ, а́ю, а́єш, *док., діал.* Сплохувати. — *Еней в чужих землях блукає, Дружину в поміч набирає, Не оплошай тепер: гляди!* (Котл., I, 1952, 214); *Потрапити в нашу сатиричну газету «Колючка» — велика біда.., я двічі попадав. І потрапив з своєї вини — оплошав* (Ковінька, Кутя.., 1960, 68).

ОПЛУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оплу́тати.** *Як перейти два мури, оплутані електричним дротом,— цього Сахно не знала* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 62); // **оплу́тано,** *безос. присудк. сл. На скелях скрізь були поставлені статуї, вазони столітників, кіоски. Все те було оплутано густим крученим зіллям* (Н.-Лев., I, 1956, 163).

ОПЛУ́ТАТИ *див.* **оплу́тувати.**

ОПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **оплу́туватися.**

ОПЛУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оплу́тувати.**

ОПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОПЛУ́ТАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **обплу́тувати.** *Довге павутиння «баб'ячого літа» оплутує волосся, обличчя, всю одежу* (Смолич, Після війни, 1947, 96); — *Не жрицею, рабинею я почувала себе з того часу. Мені здавалось, що якісь кайдани оплутали мене* (Л. Укр., III, 1952, 702); *Березка та хміль оплутували тини* (Н.-Лев., III, 1956, 219); — *В моїй долі є страшенне, безщасне непорозуміння, яке оплутало моє життя, зламало суджений мені талан і зсушило мій мозок* (Стар., Облога.., 1961, 87); *Куркуленки та пройдисвіти якісь оплутали тебе, підняли вгору і крутять тобою, мов куклою* (Гончар, II, 1959, 259).

ОПЛУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОПЛУ́ТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Те саме, що **обплу́туватися.** *Кручені паничі оплутались кругом хреста і дрались аж до самого верху* (Стор., I, 1957, 171).

ОПЛЮВА́ТИ *див.* **опльо́вувати.**

ОПЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оплюва́ти.** *Кращі люди, що сторонилися досі чиновного стану.., почали потроху посуватись, потовплюватись у нього.. Вони були в загоні, опльовані усіма* (Мирний, III, 1954, 185).

◇ **Мов (немо́в, ніби, як** *і т. ін.)* **опльо́ваний** — те саме, що **Мов (немо́в, ніби, як** *і т. ін.*) **обпльо́ваний** (*див.* **обпльо́ваний**). — *Та кого вона назвала?* — *допитувався Рубець у Проценка, що після того* [невдалого залицяння] *наче опльований ходив по садку* (Мирний, III, 1954, 274).

ОПЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОПЛЮВА́ТИ,** юю́, ює́ш, *док., перех.* Те саме, що **обпльо́вувати.** — *Я не хочу, щоб через тебе і мене опльовували люди* (Стельмах, I, 1962, 313); *Руська приповідка каже: не робися солодким, бо тебе злижуть; не робися кислим, бо тебе оплюють* (Фр., Публіцистика, 1953, 115).

ОПОВЕСНІ́, *присл., діал.* Навесні. *Матусі дожидаюсь,— як оповесні ластівки!* (Сл. Гр.).

О́ПОВЗ, у, *ч., геол., розм.* Те саме, що **зсув** 3. * У порівн. *Над автострадою нависали ліси. Спускаючись з далеких гір синіми оповзами та — ближче — крутими зеленими обвалами, вони згуртовано зупинялись край шляху* (Гончар, III, 1959, 434).

ОПОВЗА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **оповза́ти.** *Штучні підмурівки з каменя, такі, як і в Криму, охороняють землю від оповзання* (Кучер, Зол. руки, 1948, 110).

ОПОВЗА́ТИ, а́є, *недок.,* **ОПОВЗТИ́,** зе́; *мин. ч.* опо́вз, ла́, ло́; *док., рідко.* Зсуватися, переміщуватися вниз по поверхні чого-небудь. *Під ногами хлюпала вода, по ногах слизьким гадюччям оповзало мокре зілля* (Мушк., День.., 1967, 74); * Образно. *Одразу почув, що на серці стало спокійніше; уїдливий щем почав оповзати, як оповзає снігова брила од весняного сонця* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 845).

О́ПОВЗЕНЬ, зня, *ч., розм.* Те саме, що **зсув** 3. *Нема ні стежки, ні стежинки — Каміння, оповзні, пісок* (Дор., Єдність, 1950, 68).

ОПОВЗТИ́ *див.* **оповза́ти.**

ОПОВИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оповива́ти.**

ОПОВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОПОВИ́ТИ,** опов'ю́, опов'є́ш *і* опови́ю, опови́єш, *док., перех.* 1. Обвивати, обплітати кого-, що-небудь чимсь або що-небудь навколо когось, чогось. *На Пимидору наділи Миколину шапку, шапку оповили довгою.. стрічкою* (Н.-Лев., II, 1956, 182); *Айтаков спинився, звів руки догори. Другий його помічник неначе на це тільки й сподівався. Як злодія, вловив і оповив його під груди мотузом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 273); // Укривати, охоплювати, огортати (про тканину, одяг). *Квітчастий шовк не оповив голову.. Галя ніяково заховала хустину* (Стельмах, II, 1962, 163); // Обвивати, обплітати собою що-небудь. *Хміль, березка чіплялись за його* [бузку] *тонкі гілки, лізли угору, спускалися униз, уростали у землю і знову піднімалися вгору,— непролазною сіткою оповивали його* (Мирний, IV, 1955, 16); *Шинеля й гімнастьорка в нього були пошматовані, біліли бинти, що оповивали груди* (Тют., Вир, 1964, 505); *І спершу гарно страх з сусідкою він* [Хміль] *жив. Дивлюсь, аж приятель за гілку зачепився, А трохи згодом глядь — всю Рожу оповив* (Греб., I, 1957, 56); *Ганок і невелику веранду рясно оповили стебла дикого винограду* (Шиян, Гроза.., 1956, 44); // Те саме, що **обіймáти 1.** *Раптом оповиває* [Джема] *його шию руками і цілує* (Коч., П'єси, 1951, 73); *Олеся сіла близенько коло Балабухи, оповила його шию руками* (Н.-Лев., III, 1956, 134); *Я тихо підсів до неї, оповивши рукою її стан, щоб часом вона не впала* (Досв., Вибр., 1959, 36).

2. *перен.* Оточувати кругом, з усіх боків. — *Ось тобі і Кут зараз,— сказав Колісник, указуючи на ряд хаток, що, наче поясом, оповив круту гору* (Мирний, III, 1954, 298); *Ліс темними крилами своїми озеро оповив* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 69).

3. Поширюючись, обволікати, огортати, затягувати (про дим, туман, пил і т. ін.); обгортати. *Опар.. ніби прозорою імлою оповивав гори й пригорки* (Н.-Лев., IV, 1956, 326); *Туман непомітно танув, але ще суцільною сірою пеленою оповивав табір і зливався з небом* (Хижняк, Тамара, 1959, 193); *Два постріли потрясли повітря. Дим і порох оповили батарею* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 101); // *безос. Амбразури оповивало курявою і димом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 517); *Димом, як наміткою, оповило стрункий зелений ліс* (Вас., Незібр. тв., 1941, 226); * Образно. *Люди завжди поетизують високе і величне.. Вони оповивають легендами тих, кого хочеться бачити завжди і скрізь поруч з собою* (Слово про Кобзаря, 1961, 5); // *перен.* Заповнювати собою навколишній простір; охоплювати (про світло, темряву, морок і т. ін.). *Перше, що вразило мене..,— це напівтемрява, що оповивала все довкола* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 169); *На узліссі його оповиває тиша і росяний плач* (Стельмах, II, 1962, 147); // Покривати, обволікати що-небудь, розповсюджуючись по поверхні. *Павлусь уже мріяв.. У такі хвилини його карі очі робилися глибокими, замисленими, легка поволока оповивала їх* (Донч., II, 1956, 20); *Дощ прибив високу траву до самої землі, оповив сизою вологістю сліпучу зелень* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 510); // Обдавати, обвівати з усіх боків (струменем повітря, пахощами і т. ін.). *По стрісі клуні шелестять і ворушаться лісові грушки, їхні терпкі пахощі увесь час оповивають чоловіка* (Стельмах, II, 1962, 34); *Ароматом, повним чару, Обійму тебе, мій царю,— Горду голову твою Опов'ю* (Крим., Вибр., 1965, 84); *Теплий вітер оповив її тіло* (Рибак, Що сталося.., 1947, 131).

4. *перен.* Охоплювати кого-, що-небудь, заполонювати (про почуття, певний стан і т. ін.). *Потроху очі заплющуються, тихий сон оповива діти* (Гр., I, 1963, 282); *Тяжкі думи оповивають Іванка, з голови не йде Людомир* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 132); *Жаль оповив Іванове серце, жаль великий* (Мушк., Серце.., 1962, 309); // *безос.* [Ю р к о:] *Як.. зустрівся я уперше з її поглядом, як.. почув уперше її промову, відтоді — мов мороком якимсь мене оповило* (Кроп., III, 1959, 60); * Образно. *Вечірній світ розливсь по стомленій землі, І ліс дрімає темний, І чари навкруги усе оповили* (Рильський, I, 1960, 89).

5. Те саме, що **сповивáти.** *Баба оповиває дитину.*

ОПОВИВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОПОВИ́ТИСЯ**, опов'юся, опов'єшся *і* опови́юся, опови́єшся, *док.* 1. Обвиватися, обплітатися навколо кого-, чого-небудь. *Галя оповилася руками кругом Пастиної шиї* (Мирний, IV, 1955, 73); *Бажав би круг неї плащем оповитись, Щоб любо в обіймах держати* (Крим., Вибр., 1965, 290).

2. Обволікатися, огортатися, затягуватися (димом, туманом, пилом і т. ін.). *Мовчки курив він люльку за люлькою, оповиваючись густою хмарою диму, і все думав, що робити* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 115); *Зорі почали наче оповиватися імлою* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 190); *У жовтуватий морок оповилися стіни кухні, піч* (Скл., Карпати, II, 1954, 125); * Образно. *Довірливо, не криючись, говорили вони, що тікають з тих або інших таборів .. і тримають курс на Дніпро, в Чорні ліси, які в цей час почали вже оповиватися легендами* (Гончар, IV, 1960, 72).

3. *перен.* Перейматися яким-небудь почуттям, настроєм. *Чи то осінні настрої в природі, чи одноманітність будівнича,— немов труїлися почуття і хворобливим ниттям оповивалось серце* (Ле, Міжгір'я, 1953, 216).

ОПОВИ́ТИ *див.* **оповивáти.**

ОПОВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опови́ти.** *Коло порога на кілочках висів цілий ряд смушевих чорних та сивих шапок, оповитих червоними.. поясами* (Н.-Лев., II, 1956, 44); *В сусідній кімнаті стояли урни, оповиті гарячим кумачем* (Донч., V, 1957, 418); *Там, з боку вокзалу, висока каплиця.., густо з боків оповита виноградовим хмелем* (Мирний, III, 1954, 261); *Ще замолоду він наткнувся на сю місцину,— високу гору, покриту лісом і трохи не з трьох сторін оповиту чистою.. водою вередливого Псла* (Мирний, IV, 1955, 157); *Високий берег, оповитий прозорим туманом, мрів у далечині* (Н.-Лев., III, 1956, 7); *Ставки, оповиті сутінками зоряного вечора, поволі затихали* (Кач., Вибр., 1953, 209); *Степ, оповитий нічною прохолодою, ще спав* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 353); *Так незламний в біді спочивав Одіссей богосвітлий, Сном оповитий глибоким* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 113).

◇ **Мов [тéмною] хмáрою опови́тий** *див.* **хмáра.**

ОПОВИ́ТИСЯ *див.* **оповивáтися.**

ОПОВІДÁЛЬНИЙ, а, е. Стос. до оповідання. *Казки є мистецьким взірцем народної оповідальної творчості* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 31).

ОПОВІДÁННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **оповідáти.** *А Денис усе оповідав, .. розпалений своїм оповіданням, згадкою про відбуту боротьбу* (Гр., II, 1963, 256); *Майстерно передає Гребінка природну розповідь. Його байка — це дотепне живе оповідання, невимушена розмова* (Рад. літ-во, 1, 1962, 59).

2. Словесне повідомлення про кого-, що-небудь; розповідь. *Маланка, заклавши руки, побожно слухала оповідання про те, скільки привезено цегли, яке й чому забраковано дерево* (Коцюб., II, 1955, 39); *Сергій теж мовчав, хоч його жерла нетерплячка послухати оповідання із життя Дороша* (Тют., Вир, 1964, 166).

3. *літ.* Невеликий за обсягом прозовий художній твір; новела. *По вечері він* [І. Франко].. *робив коректу своєї збірки оповідань* (Стеф., II, 1953, 17); *Новела, або оповідання,— розповсюджений вид розповідної, епічної літератури. В реалістичній літературі це невеликий художній твір, в якому зображена якась подія, що відбулася в житті людини, без детального опису того, що було до і після цієї події* (Укр. літ., 9, 1957, 299).

ОПОВІДА́ННЯЧКО, а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **опові́да́ння** 2, 3. *Я вчора одержав.. Вашу милу посилочку. Сі оповіданнячка я вже читав у Вашій збірці* (Сам., II, 1958, 452); *Він завжди свої твори називав ласкаво: оповіданнячко, повістинка* (Донч., VI, 1957, 623).

2. Зневажл. до **оповіда́ння** 3. *По-буквалістському можна перекласти і великий твір мистецтва і слабеньке оповіданнячко початківця* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 137).

ОПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш *і заст.* **ОПОВІ́ДУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОПОВІ́СТИ́**, і́м, іси́; *мин. ч.* опові́в, віла́, ло́; *док., перех. і неперех.* Повідомляти щось про кого-, що-небудь, описувати; передавати словами бачене, пережите і т. ін.; розповідати. — *Як же зветься ота найдивніша сторона, про яку ти мені тепер оповідаєш?* (Л. Укр., III, 1952, 743); *Вона спокійно оповідала події того вечора* (Фр., I, 1955, 111); — *Літописець оповідає: князь Святослав ходив легко, як барс* (Довж., I, 1958, 293); *Як почали просити старого.. та й врешті упросили, аби оповів їм.. яку цікаву історію з селянського життя* (Стеф., I, 1949, 257); *І скільки таємниць він оповів мені Про звичаї качок* (Рильський, Поеми, 1957, 228); // Переказувати що-небудь прочитане або почуте. *Ніхто з її подруг сільських краще від неї не вмів співати, а казки оповідаючи, вона голосом силкувалася вдавати тих звірів чи людей, про яких казала* (Гр., I, 1963, 433); *Кузьма оповів цікаву притчу про стрічки на безкозирці та матроську тільняшку* (Кучер, Прощай.., 1957, 136).

ОПОВІДА́ТИСЯ, а́ється *і заст.* **ОПОВІ́ДУВАТИСЯ**, ується, *недок.* Повідомлятися, описуватися; діставати вираження в оповіданні. *Стислість, із якою звичаєм оповідається, повинна мати межі* (Ю. Янов., II, 1954, 83).

ОПОВІ́ДА́Ч, ідача́, *ч.* 1. Той, хто оповідає що-небудь, розповідає про щось. *Оповідач вів себе нахабно, не турбуючись, що його іноді слухають люди, які не співчувають йому* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 18); // Той, хто вміє гарно, майстерно розповідати що-небудь. *Він розказував їх* [народні анекдоти] *чудовою українською мовою, плавкою, повною квіток поезії, чому позавидував би найкращий оповідач* (Н.-Лев., I, 1956, 442); *За спогадами сучасників, автор «Енеїди» був живою, дотепною людиною, майстерним оповідачем* (Ком. Укр., 9, 1969, 88); // Письменник, який володіє мистецтвом викладу. *Наум Тихий — поет. Роман «У дорогу виходь на світанні» — перший його прозовий твір. Перший, але, треба сподіватися, не останній, бо в ньому виявився цікавий оповідач з іскоркою того сердечного горіння, без якого взагалі неможлива художня творчість* (Вітч., 2, 1961, 193); // Артист або учасник художньої самодіяльності, що виступає перед глядачами з читанням оповідань. *Виступали оповідачі, танцюристи, показали свою майстерність.. гімнасти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 63).

2. Той, хто оповідає казки, анекдоти та ін. фольклорні твори. *Щодо народних оповідачів, то їх виступи, які здебільшого мають характер імпровізацій, слід записувати з такою ж фонографічною точністю, як і пісні* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 8).

ОПОВІ́ДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **опові́да́ч.** *Дітвора, як горобці, враз шугнула до класу. Оповідачка з сусідньої школи перескочила через перелаз* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 100); *Медже не розуміла і половини, але рівний голос оповідачки, дзижчання прядки і тонкі виспіви хуртовини — все сповивало її забуттям* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 406); *Василина Юхимівна була найкраща оповідачка з усіх, яких я чув* (Ю. Янов., II, 1954, 119); *Відома північна оповідачка Марфа Крюкова.. широко використала традиційну поетику фольклору, уміло поєднавши її з сучасним змістом* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 6).

ОПОВІ́ДКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **оповіда́ння** 2, 3. *Чи не гоже ж то нам буде Словом давнім, брате, Словом трудних оповідок Пісню надпочати..?* (Рудан., Вибр., 1937, 239); *Микола.., щоб розважити товаришів, почав чергову із своїх оповідок* (Гжицький, Опришки, 1962, 27); *Пригадує, як колись у школі читала оповідку Стефана Цвейга* (Літ. Укр., 8.XII 1967, 1).

ОПОВІДНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **о́повідь** 1. *Оповідний жанр;* // Властивий оповіді, характерний для оповіді. *Як і Гоголь, Квітка* [Квітка-Основ'яненко] *широко користується.. оповідними синтаксичними зворотами, чим надає своїй мові невимушеної природності, простоти* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 79); // Який містить оповідь (у 1 знач.). *Українські повістеві жанри доромантичної доби виросли на базі оповідного українського фольклору — оповідань, анекдотів, легенд, казок* (Рад. літ-во, 1, 1967, 45).

ОПОВІ́ДУВАТИ *див.* **оповіда́ти.**

ОПОВІ́ДУВАТИСЯ *див.* **оповіда́тися.**

О́ПОВІДЬ, і, *ж.* 1. Те саме, що **оповіда́ння** 1, 2. *Та потім, захоплюючись і входячи до ритму оповіді, легко переступила* [Леночка] *через цю перешкоду* (Ю. Янов., Київ. опов., 1958, 9); *Леночка розповідала, вживаючи книжних зворотів мови.. Ганна слухала цю палку оповідь, і її добре дівоче серце сповнялося пекучим жалем до того малого занедбаного сироти* (Гр., II, 1963, 30); *В оповіді сивій про походи.. Він дзвенів не раз, переливався, Споконвічний голубий Дунай* (Рильський, II, 1960, 206); *З багатьох народних оповідей, що картають за хамське ставлення до насущного хліба, особливо добре запам'яталася мені легенда про маленький і великий колос* (Вол., Дні.., 1958, 101).

2. *заст.* Церковне повідомлення про шлюб. *У неділю, коли в церкві мали проголошувати першу оповідь, вибралась Катерина.. до церкви, щоб почути, як будуть її і Філька «вичитувати» з амвона* (Вільде, Сестри.., 1958, 506).

ОПОВІ́СНИК, а, *ч.* Той, хто оповіщає кого-небудь про щось. *Він запропонував Яновському їхати по краю оповісником волі князя Потьомкіна, що намислив організувати з запорожців козацьке військо* (Добр., Очак. розмир, 1965, 36); *Оповісник лиш мить передихав.. і знову розпочинав усю довгу фразу волання* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 183).

ОПОВІ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **оповісник.**

ОПОВІ́СТИ́ *див.* **оповіда́ти.**

ОПОВІСТИ́ТИ *див.* **оповіща́ти.**

ОПОВІСТИ́ТИСЯ *див.* **оповіща́тися.**

ОПОВІ́СТКА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **оголо́шення** 2. *Він прочитував цілу газету від заголовку аж до оповісток* (Март., Тв., 1954, 418); *Ще з самого ранку над верстатом висіла оповістка про загальні збори* (Панч, II, 1956, 456).

2. Письмове повідомлення про що-небудь. *Отримала я Вашу записку, що Ви послали мої речі залізницею, і — більше нічого, ні оповістки з залізниці, ні квитанції від Вас* (Л. Укр., V, 1956, 178); *Прийшла з РВК до сільради оповістка, що в неділю.. в селі Щербанівці виїзна сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди» і щоб про це якнайшвидше оповістити людність* (Головко, II, 1957, 183); // Письмовий виклик куди-небудь; повістка. *Наумиха стріла його з оповісткою з суду.. Роман позивав Семена за позичені гроші* (Коцюб., I, 1955, 127); *Раптом поліцай разом з двірничкою Шурою принесли Дарині оповістку, де вимага-*

лося завтра з'явитися їй на відправний пункт (Крот., Сини.., 1948, 391).

3. Сигнал, яким оповіщають про що-небудь. *Цієї хвилини чути частий дзвін оповістки* (Коч., П'єси, 1951, 271).

4. *розм.* Те саме, що **оповіда́ння** 2. *Максим.. згадав дідову оповістку про боїще з татарвою...* (Мирний, I, 1949, 211).

5. *діал.* Звістка, вість. *А тим часом прийшла оповістка про визволення селян од панщини* (Н.-Лев., II, 1956, 254).

ОПОВІ́СТОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **опові́стка** 2,5. *Чом же ти, мій сину, оповісточки ніякої не дав?* (Сл. Гр.).

ОПОВІ́СТЬ, і, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **оповіда́ння** 2. *Старий слізьми оповість доповів, тремтів цілий і плакав, мов дитя, а я, мов причарований, сидів* (Фр., XIII, 1954, 74).

2. *діал.* Звістка, вість. *Жадної оповісті нема* (Сл. Гр.).

ОПОВІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оповіща́ти** 1.

ОПОВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПОВІСТИ́ТИ,** іщу́, істи́ш, *док., перех.* 1. Інформувати кого-небудь про щось; повідомляти. *Тихович саме тоді оповіщав примаря про знайдену філоксеру* (Коцюб., I, 1955, 213); *Телефони з степу оповіщали, що від греблі не лишилося й сліду* (Ле, Міжгір'я, 1953, 281); *Килина прийшла й оповістила, що в гульбищі стіл накритий і самовар вже готовий* (Н.-Лев., III, 1956, 219); // Подавати звістку про що-небудь. *То був зимовий день, коли гудки тривожні Про смерть проводиря оповістили всіх* (Рильський, II, 1960, 14).

2. Публічно заявляти про що-небудь; оголошувати всім або багатьом про щось. *З ранку сього щасливого задля католиків дня якісь полупанки.. роз'їжджали геть по околиці з сурмачами і оповіщали народові, що сьогодні.. князь Четвертинський прийма святу католицьку віру* (Стор., I, 1957, 370); // Доводити до відома всіх або багатьох. *У першому наказі начальник гарнізону Микола Щорс оповіщає населення міста, що.. вся влада в місті належить Ревкому* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 60); — *Завтра йдемо всі до лісу..,— оповістив учитель* (Ков., Світ.., 1960, 109).

3. *тільки док.* Розповісти, усно викласти щось комунебудь. — *Еге, пустив! Еге, сам! — озвавсь Антосьо,— добре пустив! — І оповістив все, як діялось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 99).

4. *ким, діал.* Проголошувати, називати когось ким-небудь. *На чолі.. гуртка стояв тепер Грицько; оповістивши себе перед школярами Тарасом Бульбою,.. він намагався й у всьому товаристві завести козацькі порядки та звичаї* (Вас., I, 1959, 150).

ОПОВІЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПОВІСТИ́ТИСЯ,** іщу́ся, істи́шся, *док., рідко.* 1. Заявляти, повідомляти що-небудь про себе. *Я піду оповіщуся у волость* (Сл. Гр.).

2. Одержувати інформацію, дізнаватися про що-небудь. *Як же було вгледять татарву, то зараз і чкурнуть до радута* [редуту], *а осавул.. і звелить запалювать фігуру, а по других радутах побачать — і собі запалюють, і в одну годину увесь край оповіститься* (Стор., I, 1957, 263).

3. *тільки недок.* Пас. до **оповіща́ти** 1, 2.

ОПОВІ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оповісти́ти.** *Оповіщені ще з учора, селяни посходилися до сільради* (Епік, Тв., 1958, 477); *За рогом, під стіною облупленої, з вибитими вікнами школи, немов заздалегідь ким оповіщений, чекав на полонених гурт жінок* (Коз., Гарячі руки, 1960, 119); *Гурток молодіжі.. переїздив по заздалегідь оповіщеному в часописах маршруту якусь частину Галичини або Буковини* (Сам., II, 1958, 397); // **опові́щено,** *безос. присудк. сл. На афішах було оповіщено, що того вечора співатимуть в садку тірольці* (Н.-Лев., I, 1956, 435).

ОПОВІ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **оповісти́ти, оповіща́ти.** *Я боявся, що й останньої ночі Аракеліяна не оповістять про помилування. Саме з цієї причини я так домагався дозволу особисто брати участь у цьому оповіщенні* (Кулик, Записки консула, 1958, 100).

2. Письмове повідомлення про що-небудь. — *Мені припоручено.. обдивитися.. виноградники, щоб запевнитися, чи вільні вони від філоксери. Ви дістали моє оповіщення?* (Коцюб., I, 1955, 198); *По кількох днях мені на стіл мовчки поклали оповіщення про збори* (Мушк., Серце.., 1962, 229).

ОПОГА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опога́нити.**— *Пху на цей опоганений світ!* (Н.-Лев., IV, 1956, 267).

ОПОГА́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опога́нити.**

ОПОГА́НИТИ *див.* **опога́нювати.**

ОПОГА́НИТИСЯ *див.* **опога́нюватися.**

ОПОГАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм., рідко.* Стати поганим, бридким; споганіти; // Обриднути, остогиднути. — *О, вже мені те письмо остило та опоганіло* (Кв.-Осн., II, 1956, 159).

ОПОГА́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **опога́нювати;** // **опога́нювано,** *безос. присудк. сл. Ясну дитячу душу.. зогиджувано почуваннями люті, помсти, звірства, диких мук, опоганювано сопухом горючої смоли й смаженого у ній людського тіла* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 148).

ОПОГА́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опога́нювати.**

ОПОГА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПОГА́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь поганим, нечистим. *Підходжу до* [трупа] *фашиста боком — як ти смів, вовче, опоганити чистий дніпровський пісок?* (Донч., VI, 1957, 287).

2. *перен.* Неславити, ганьбити кого-, що-небудь, принижуючи, плямуючи чимось; оскверняти. *Вона не терпіла цих темних ворожбитів, які опоганювали саме слово планета, що було для неї науковим терміном, сповненим своєрідної краси і чарівності* (Гончар, IV, 1960, 74); — *Ти сором мій, ти опоганила наше чесне ім'я Лемішок...* (Н.-Лев., I, 1956, 327); // Позбавляти моральної чистоти. *А замість украденого, українському народові привезли з гітлерівської Німеччини одну книжку — поліцейський кодекс, один витвір фашистського мистецтва — порнографічну листівку, щоб отруїти і опоганити душу народу* (Довж., III, 1960, 50).

ОПОГА́НЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **ОПОГА́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Ставати поганим, нечистим.

2. *перен.* Неславити, ганьбити себе, принижуючи, плямуючи чим-небудь; позбуватися моральної чистоти; осквернятися. *Чи не меж вами ж я, погані, Так опоганивсь, що й не знать, Чи й був я чистим коли-небудь* (Шевч., II, 1963, 262).

3. *тільки недок.* Пас. до **опога́нювати.**

ОПОДАЛІ́К, *діал.* 1. *присл.* Здалека, віддалік. *Небо і повітря стало темно-синє, тільки ліс чорнів оподалік* (Мак., Вибр., 1954, 132).

2. *присл.* Осторонь, на певній відстані. — *Еге-ге!.. — загув.. бородань, що досі сидів, як пень, оподалік у кріслі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 46); *Зайшли в хатину.., стягнули з постелі з березових кругляків солому, полягали, де хто міг. Лиш сільські хлопці близько порога, оподалік* (Ірчан, II, 1958, 78).

3. *прийм., з род. відм., рідко.* Уживається при зазначенні місця перебування, розташування кого-, чого-небудь. *Так закричав старий Прокіпчук на свого*

парубчака, що стояв оподалік загону на.. доріжці (Ірчан, II, 1958, 83).

ОПО́ДАЛЬ, *присл.*, *діал.* Далі, в далечині. *Поблизу ліси стіною, .. А оподаль, ніби хмари, Обрій залягли бори* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 165); // Осторонь, на певній відстані. *Вона держалася.. оподаль від інних* [інших] (Фр., VIII, 1952, 231); *Юрба стовпилась оподаль і, похнюпившись, хрестилася і бликала очима на солдатів* (Мик., II, 1957, 259).

ОПОДАТКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оподаткува́ти.** *Страхові платежі не виключаються з суми оподаткованих доходів* (Колг. Укр., 10, 1962, 45).

ОПОДАТКО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оподатко́вувати.** *Оподатковуваний натуральний доход.*

ОПОДАТКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оподатко́вувати** *і* **оподатко́вуватися.**

ОПОДАТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОДАТКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Зобов'язувати кого-небудь сплачувати певну грошову суму чи вносити натуральну плату за користування чим-небудь або за одержаний прибуток; обкладати податком, податками. *Англійські аристократи пробували.. оподатковувати селян у вигляді грошових платежів* (Нова іст., 1956, 30).

ОПОДАТКО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.* Обкладатися або підлягати обкладанню податком, податками. *Крім податків, які надходили на користь гетьманської адміністрації, селяни і міщани оподатковувались* [у XVII ст.] *зборами на утримання органів міського самоврядування* (Іст. УРСР, I, 1953, 274); *Грошова і натуральна доплата, яку одержують робітники тракторних бригад, комбайнери та інші робітники через машинно-тракторні і спеціалізовані станції, оподатковується прибутковим податком на загальних підставах* (Колг. Укр., 7, 1956, 46).

ОПОДАТКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оподаткува́ти.** *В грошовий доход колгоспу, що підлягає оподаткуванню прибутковим податком, не включають кошти, одержані від продажу худоби* (Колг. Укр., 11, 1961, 41).

ОПОДАТКУВА́ТИ *див.* **оподатко́вувати.**

ОПОДЕЛЬДО́К, у, *ч.* Мазь, яку в побуті використовують для втирання при ревматичних та суглобових болях. *Швейк мав ще й ревматизм і саме тепер натирав собі коліна оподельдоком* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 9).

ОПОЕТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опоетизува́ти.** *Розбійник Рінальдо.. викликав у його палкій уяві захоплюючий образ Олекси Довбуша, опоетизований народними легендами та піснями* (Кол., Терен.., 1959, 78); *Великий місяць скоріше нагадував свою карикатуру у дитячих зошитах, ніж опоетизоване млинове коло* (Вільде, Сестри.., 1958, 568); // **опоетизо́вано,** *безос. присудк. сл.* *«Фархад і Шірін» — найкраща з п'яти поем Навої, де оспівано любов до свободи, опоетизовано творчу працю* (Рад. літ-во, 9, 1968, 36).

ОПОЕТИЗО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опоетизо́вувати.** *Ліричне ствердження сучасності, високих моральних принципів людини праці виявляється* [у письменників].. *і в опоетизовуванні весни, і у вірності життєвій правді* (Літ. Укр., 3.VII 1962, 2).

ОПОЕТИЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОЕТИЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Поетично зображувати, змальовувати кого-, що-небудь. *Остап Вишня опоетизовує природу України* (Рад. літ-во, 4, 1966, 22); *Класичний науково-фантастичний роман передбачив і опоетизував наперед чимало наукових досягнень, які здійснили прийдешні покоління* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 38); // Наділяти кого-, що-небудь ідеальними рисами; звеличувати. *Народ у своїх піснях опоетизовував боротьбу проти гнобителів* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 24); *Все в повісті О. Гончара* [«Щоб світився вогник»] *підкорено єдиній художній меті: опоетизувати, звеличити чистоту людських почуттів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 655).

ОПОЕТИЗО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.* Поетично зображуватися, змальовуватися. *В громадській ліриці* [І. Франка] *опоетизовується суспільно-корисна праця* (Наука.., 8, 1956, 3).

ОПОЕТИЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опоетизува́ти.** *Опоетизування природи — це данина, яку людина платить їй за панування над нею* (Мист., 6, 1965, 22).

ОПОЕТИЗУВА́ТИ *див.* **опоетизо́вувати.**

ОПОЖИВИ́ТИ *див.* **опоживля́ти.**

ОПОЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОПОЖИВИ́ТИ**, живлю́, жи́виш; *мн.* опожи́влять; *док.*, *перех.*, *діал.* Оживляти. *Щогодини Катрю ховали, щогодини знов опоживляли* (Вовчок, I, 1955, 232).

ОПОЗИЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який стоїть в опозиції до кого-, чого-небудь, протидіє або протистоїть кому-, чому-небудь. *Все показує, що Дума складається переважно з елементів опозиційних* (Коцюб., III, 1956, 290); // Який характеризується опозицією, протидією або протиставленням кому-, чому-небудь. *Скоро тільки прийшов* [Русин] *на світ, зараз зазначив своє опозиційне становище пискливим плачем, котрого ніхто з родини і прислуги не розумів* (Мак., Вибр., 1954, 3); *Опозиційний рух.*

2. Належн. до опозиції (у 2 знач.). *Опозиційне угруповання;* // Який виражає погляди опозиції. *Він прочитував щодня всі газети, видавані в Галичині, щоб поінформуватися про настрій у краю; особливо пильно читав львівські газети, а найпильніше, розуміється, опозиційні* (Фр., IV, 1950, 164).

ОПОЗИЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Негативне ставлення до кого-, чого-небудь; незгода з кимсь, чимсь. *Від українських губерній у III думі був 41 октябрист.. Час від часу октябристи виголошували в думі «опозиційні» промови, проте це була лише гра в опозиційність, нешкідлива для царизму* (Іст. УРСР, I, 1953, 625).

ОПОЗИЦІ́ЙНО. Присл. до **опозиці́йний** 1. *Сказавши це слово перший раз у хаті, він непомітно утяг голову в плечі і готовий був до продовження, що вже мало виходити від його завжди опозиційно настроєної дружини* (Панч, II, 1956, 86).

ОПОЗИЦІОНЕ́Р, а, *ч.* 1. Член, прихильник опозиції (у 2 знач.). *V конференція КП(б)У.. дала рішучу відсіч всякого роду опозиціонерам, які намагались збити КП(б)У з ленінського шляху* (Іст. УРСР, II, 1957, 198).

2. Той, хто протидіє, чинить опір кому-, чому-небудь або протиставляє свої погляди, дії і т. ін. іншим поглядам, діям і т. ін. *Челканов сердечно обійняв Старика, свого запеклого опозиціонера, потім простяг руку Маркові* (Мик., II, 1957, 505); *Було в селі кілька вічних опозиціонерів церкві і її політиці* (Вільде, Сестри.., 1958, 20).

ОПОЗИЦІОНЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **опозиціоне́р.**

ОПОЗИЦІОНІ́СТ, а, *ч.*, *заст.* Опозиціонер. *Опозиціоністи Романчуківського табору збрехали, сказавши, що в акції виборчій будуть виступати тільки яко окрема народовська партія* (Коцюб., III, 1956, 150).

ОПОЗИ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Протидія, опір кому-, чому-небудь; протиставлення своїх поглядів, дій або своєї політики іншим поглядам, діям або політиці. *Я дуже рада, що мій план повороту через Грецію не зустрів опозиції у вас, а я чогось боялась, що зустріне* (Л. Укр., V, 1956, 404).

Бу́ти (стоя́ти *і т. ін.)* **в опози́ції** *до кого — чого* — протидіяти, чинити опір кому-, чому-небудь, не погоджуватися з чиїми-небудь поглядами, діями і т. ін., протиставляючи їм свої погляди, дії і т. ін. *Соціалістичний пролетаріат, що стоїть на інтернаціоналістській позиції під час імперіалістської війни, не може не бути в опозиції до всякої влади, яка цю війну веде..* (Ленін, 32, 1973, 324).

2. Загальна назва партій, груп, які виступають проти правлячої партії, групи або проти політики уряду, а також парламентські фракції цих партій у буржуазних державах. *В результаті рішучої боротьби з боярською опозицією Роман зміцнив свою владу всередині князівства і висунувся в число найсильніших князів на Русі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 561); // Група, угруповання в складі однієї партії, що виступає проти лінії її керівництва. *Песимістичні заяви опозиції напередодні XIII з'їзду* [КП(б)У] *відносно того, що нібито мав місце відрив партії від робітничих мас, наочно спростовані кількісним подвоєнням партії насамперед за рахунок робітників від виробництва* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 260).

3. У шаховій грі — позиція королів, коли вони протистоять один одному через одне поле шахової дошки. *Опозиція звичайно буває невигідна тій стороні, яка повинна робити хід* (Перша книга шахіста, 1952, 65).

ОПО́ЙКОВИЙ, а, е. Вигот. з опойка. *Іде писар поважом. Ще молодий, шапка набакир, у китайчастій черкесці і в опойкових чоботях* (Стор., І, 1957, 78).

ОПО́ЙОК, йка, *ч.* Вичинена шкура молочного теляти, з якої виготовляють взуття та різні шкіряні вироби.

ОПО́КА ¹, и, *ж.*, *мет.* Металевий або дерев'яний ящик без дна і верху, що утримує формувальну суміш під час виготовлення ливарних форм. *Для одержання виливка використовують ящик (опоку), наповнений землею, в якому за допомогою моделі зроблено порожнину по конфігурації виливка (деталі)* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 176); *І бризкає метал краплини вороні, І ллється сталь жива в розжеврені опоки* (Мал., Чотири літа, 1946, 50); *Горять і жмуряться очі ливарників від розтопленого чавуну, що його спритно між опоками розносять заливники* (Шиян, Магістраль, 1934, 149).

ОПО́КА ², и, *ж.* Тверда, легка гірська порода, багата на кремнезем. *Внаслідок цього* [осідання крем'янки в озерах] *утворюються кременисті глини — опоки* (Курс заг. геол., 1947, 123); *Півтораметровий прут потонув у восковій масі увесь, і Герман силкувався впіхати за ним ще й свою руку аж до ліктя, але твердої глинки чи опоки годі було домацатися* (Фр., VIII, 1952, 410).

ОПО́КОВИЙ ¹, а, е. Прикм. до **опо́ка** ¹.

ОПО́КОВИЙ ², а, е. Прикм. до **опо́ка** ²; // Вигот. з опоки. *Опоковий щебінь.*

ОПО́ЛИСТИЙ, а, е, *діал.* 1. Товстий, гладкий. *Вилазила перше з воза ополиста, рум'яна черниця* (Вовчок, І, 1955, 252); *Корови йдуть! Різнобарвні, ситі, ополисті, з рожевим, мало не до землі вим'ям* (Крот., Сини.., 1948, 75).

2. Широкий, розлогий. *Ополистий стіг* (Сл. Гр.).

3. Гіллястий. *Колись тут груша ополиста росла* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 11).

ОПОЛІ́СКАНИЙ, ОПОЛО́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ополоска́ти.** *Брала* [Люба] *голову гуски і не спускала ополісканих слізьми очей з перекошеного посмішкою лиця грабіжника* (Ле, Мої листи, 1945, 54); *По обидва боки палісадника з грядками свіжих, щойно ополосканих квітів важко сиділи високі сірі будинки* (Панч, II, 1956, 115).

ОПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОЛОСКА́ТИ**, ощу́, о́щеш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обполі́скувати.** *Шумів лагідний прибій, що, ніби дражнячись і пустуючи, ополіскував гальку піщаного берега* (Трубл., Мандр., 1938, 65); *Папороть солодкая росла На обриві скельному: накопав* [Каїн] *Її коріння і, ополоскавши В воді, поїв* (Фр., X, 1954, 379); * Образно. *Дивне почуття ополіскує душу* (Горд., Дівчина.., 1954, 250).

ОПОЛОЖИ́ТИСЯ, ло́житься, *док.*, *діал.* Отелитися. *Оположилась корова* (Сл. Гр.).

ОПОЛО́НИК, а, *ч.* 1. Велика ложка, якою насипають рідку страву. *Видно між ложками ополоник* (Номис, 1864, № 7339); *Дві бабки-куховарки ополониками шумовиння з баняків збирають* (Кач., II, 1958, 8); *Федоська витягла з печі горщик, ополоником налила в баклагу окропу* (М. Ол., Леся, 1960, 139).

2. *діал.* Нуголовок. — *Ти начепи йому* [Ослу] *на шию срібний дзвоник, Нехай, радіючи, хвостом вертить, Як у болоті ополоник, І дзвоником бряжчить* (Гл., Вибр., 1951, 137).

ОПОЛО́НКА, и, *ж.* Отвір, прорубаний у кризі замерзлої водойми. *У яру гребля, верби вряд, Ставок під кригою в неволі І ополонка — воду брать...* (Шевч., І, 1963, 35); *Вранці, вирушаючи з відрами на річку, Вутанька щоразу мусить брати й сокиру з собою: після тріскучої* [зимової] *ночі ополонки доводиться прорубувати заново* (Гончар, II, 1959, 163); // Незамерзлий отвір або ділянка крижаного поля водойми, вкрита водою. *Поміж більшими крижинами були ополонки, лід іще рухався, жив* (Ільч., Серце жде, 1939, 384); * Образно. *Кудись відлітало мінливе світанкове небо з шматками хмар, з ополонками блакиті* (Стельмах, І, 1962, 7).

Бра́тися (взя́тися) ополо́нками — покриватися з поверхні озерцями води; розтавати (про крижане поле водойми). *Секретар райкому взяв Андрія під руку.. Пішли.. садом до Хоролу, який узявся вже ополонками* (Минко, Вибр., 1952, 51); **Кра́ще (пря́мо хоч** *і т. ін.)* **в ополо́нку [голово́ю]** — про скрутне або безвихідне становище. [Василь:] *Без Горпини мені краще в ополонку головою!..* (Кроп., І, 1958, 171); *На кого Василь Семенович гнів положить,— прямо хоч в ополонку...* (Мирний, І, 1949, 208).

ОПОЛО́НОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ополо́нка.** *Заграй мені, дудлику, на той глас: Вирубала ополоночку для вас* (Чуб., V, 1874, 1110).

ОПОЛО́СКАНИЙ *див.* **ополі́сканий.**

ОПОЛОСКА́ТИ *див.* **ополі́скувати.**

ОПОЛОСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **ополі́скувати.**

ОПОЛО́ТИ *див.* **опо́лювати.**

ОПОЛО́ЩЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ополоска́ти.** * Образно. *Кров'ю ополощена, вибігає Случ* (Мал., Звенигора, 1959, 16).

ОПО́ЛУДНІ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **опі́вдні** 1, 2. *Жарко ополудні, сонечко згори так і обливає тебе теплом* (Греб., V, 1957, 321); *Помагає* [Соломка] *носити глину, бігає до ставу наливати воду в бочку.. Коли спам'ятовується — сонце вже ополудні* (Гуц., З горіха.., 1967, 79).

ОПОЛУ́НОЧІ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **опі́вночі.** *Вони вже сплять ополуночі, І Прометея скорбні очі Їм в сні ввижаються не раз* (Мал., Любов, 1946, 84).

ОПОЛЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПОЛЧИ́ТИ**, чу́, чи́ш, *док.*, *перех.* 1. *заст.*, *уроч.* Озброювати для війни з ким-небудь; створювати ополчення (у 1 знач.) з кого-небудь. — *Не час баритись! Ополчити весь народ! Іти до армії!* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 26).

2. *перен.*, *рідко.* Підбурювати, настроювати проти кого-, чого-небудь.

ОПОЛЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПОЛЧИ́ТИСЯ**, чу́ся, чи́шся, *док.* 1. *заст.*, *уроч.* Озброюватися для війни з ким-небудь, підійматися на війну з кимось, іти війною на когось. *Вам, палії війни, не видно ще й сьогодні, Що правди нашої нікому не здолать? Збагніть: самі собі копаєте безодню Ви, ополчаючись на трудівницьку рать!* (Рильський, II, 1960, 322); *Так брати слов'янські й друзі разом ополчилися на гада, на тевтона-гада* (Тич., II, 1947, 286).

2. *перен.* Виступати проти кого-, чого-небудь з нападками, з різкою критикою. *Значення новаторства «Русалки Дністрової» зрозуміла реакційна духовна влада в Галичині і ополчилася проти неї* (Рад. літ-во, 1, 1957, 115).

ОПОЛЧЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Учасник, боєць ополчення. *Весною 1241 року Олександр Невський створив.. сильне військо, основну частину якого становили піші ополченці — селяни та ремісники* (Іст. СРСР, I, 1957, 77); *Вулицю перетинала колона народних ополченців* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 92).

ОПОЛЧЕ́ННЯ, *я, с.* 1. У давнину — військо, що створювалося на час війни з народних мас. *Кампанія з французами буде важкою. Наполеон має могутню армію, то, може, доведеться всім йти в ополчення, як за Мініна і Пожарського* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 31); *У разі війни князь збирав ополчення з жителів міста* (Іст. СРСР, I, 1956, 55).

2. Допоміжне військо, створюване у надзвичайних умовах воєнного часу з добровольців — цивільного населення, здатного тримати зброю, але звільненого від дійсної військової служби. — *Стражники їздили на конях,— розказував Грицько Вересай,— і оглашали, щоб люди писалися в ополчення* (Бурл., О. Вересай, 1959, 6); *Він* [комендант] *направив мене в ополчення, командного складу не вистачало, мене одразу й призначили командиром роти* (Перв., Дикий мед, 1963, 195).

ОПОЛЧЕ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ополче́ння** і **ополче́нець.** — *Хозари підуть прямо на Чернігів — се безперечно. Тут з ними і буде у нас січа... В разі потреби, рать ополченська залишить остроги і вдарить хозарам у спину* (Міщ., Сіверяни, 1961, 126); [Часник:] *Штабу нашому ополченському стало відомо по телефону, що німець з цього містечка.. суне у наш бік* (Корн., П'єси, 1947, 301); *Ополченський рух охопив усю Полтавщину* (Бурл., О. Вересай, 1959, 7).

ОПОЛЧИ́ТИ *див.* **ополча́ти.**

ОПОЛЧИ́ТИСЯ *див.* **ополча́тися.**

ОПО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПОЛО́ТИ,** ополю́, опо́леш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обпо́лювати.** [Тетяна:] *А де ж ваша Ольга, чи дома?* [Ганна:] *На грядках ополює квітки* (Кроп., V, 1959, 128).

ОПОЛЯ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ополя́чити.** *Хлопці дізналися про настирливе засилання панством на Москву «ополяченого царевича Димитрія»* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 115); *Син ополяченого українського шляхтича, Мазепа дістав виховання, яке звичайно давали дітям польських феодалів* (Іст. УРСР, I, 1953, 308).

ОПОЛЯ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ополя́чити** і **ополя́читися.** *Православні книжки — це була велика зброя проти ополячення* (Ів., Таємниця, 1959, 181).

ОПОЛЯ́ЧИТИ *див.* **ополя́чувати.**

ОПОЛЯ́ЧИТИСЯ *див.* **ополя́чуватися.**

ОПОЛЯ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ополя́чувати** і **ополя́чуватися.** *Польські пани розраховували з допомогою об'єднання церков* [української православної з римсько-католицькою] *ослабити зв'язки українського народу з народом російським, прискорити ополячування українського народу* (Іст. УРСР, I, 1953, 161).

ОПОЛЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОЛЯ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Примушувати перейти на польську мову, засвоїти польські звичаї, культуру і т. ін. *В другій половині XVI ст. католицький орден єзуїтів, поширюючи свою діяльність на Україні, насаджував католицьку літературу, заснував тут ряд шкіл, в які вербував дітей дворян і заможних міщан, ополячував їх і робив з них зрадників батьківщини* (Іст. укр. літ., I, 1954, 63); *Західні українці витримали найтяжчий тиск всіляких гнобителів, асиміляторів, які намагалися їх і онімечити, і ополячити.., змушували зректися самих себе, своїх культурних національних традицій* (Рад. літ-во, 5, 1964, 32).

ОПОЛЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОПОЛЯ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Ставати поляком за мовою, звичаями, культурою; набувати польського вигляду, характеру. *Духовенство стало підноситись, та разом з тим воно почало також відриватися від народу, почало більше прихилятись до шляхти і ополячуватись* (Фр., XVI, 1955, 144); *Ягайло допоміг польським панам остаточно оволодіти в 1387 р. Галицькою землею.. Значна частина галицької шляхти згодом окатоличилась і ополячилась* (Іст. УРСР, I, 1953, 110).

ОПО́НА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **заві́са**^{1} 1. * У порівн. *Нуда застелювала все перед її очима сірою, непринадною опоною* (Фр., V, 1951, 286).

2. Повстяне покривало для захисту коней та ін. свійських тварин від холоду; попона. *Розкинувшись на землі, поклавши під голови сідла, а під себе опони, лежала, спочивала дружина князя* (Скл., Святослав, 1959, 499).

3. *заст.* Покривало, ковдра. *Панни заслонили опонами та килимами піч* (Н.-Лев., I, 1956, 145); * Образно. *От він, степ — хвилясте сизе коло, А над ним опона голуба* (Вирган, В розп. літа, 1959, 159); * У порівн. *О хмари, в днях осені, хмари тяжкі, ви низом ліниво, без сил повзете.., ви тінь, мов опону, на світ кладете* (У. Кравч., Вибр., 1958, 221).

4. Сукняна тканина, яку в давнину виробляли ремісники. *У XIII ст. виникає ремісниче виробництво сукняної тканини — «опони»* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 429).

ОПОНЕ́НТ, а, *ч.* 1. Особа, яка заперечує кому-небудь у публічній бесіді, на диспуті, під час захисту дисертації і т. ін. *Втома.. була тільки при дебатах після реферату.., бо опонентів було аж п'ять* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Серед членів Ученої ради, крім опонентів, астрофізиком був тільки Цебрик* (Руд., Остання шабля, 1959, 348).

Офіційний опоне́нт — особа, якій офіційно доручено виступати під час захисту дисертації на здобуття вченого ступеня з аналізом її змісту, визначенням позитивних якостей і недоліків, значення для науки.

2. Супротивник у суперечці; той, хто заперечує кому-небудь. *Він дискутував, шаленіючи, мимохіть хапаючи ґудзики в опонента на грудях і викручуючи їх* (Гончар, IV, 1960, 65); *Твереза логіка хлопця справила враження на його опонента* (Дмит., Розлука, 1957, 299).

ОПОНЕ́НТКА, и, *ж.* Жін. до **опоне́нт** 2. *Як завжди, він звертався до своєї постійної опонентки Одарки Степанівни* (Жур., Дорога.., 1948, 185).

ОПО́ННИК, а, *ч., іст.* Ремісник, який виготовляв опону (у 4 знач.). *В літопису є повідомлення, що в 1216 р. в Липецькій битві серед інших вбитих був новгородець — «опонник»* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 429).

ОПОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Виступати із запереченнями чого-небудь у публічній бесіді, на диспуті і т. ін.; // *рідко.* Те саме, що **супере́чити.** *Я не смів їй* [матері] *більше опонувати.. Я згадав її старість і не хотів її денервувати* (Коб., III, 1956, 288).

ОПО́РА, и, *ж.* 1. Те, на що спираються або на що можна спертися. *Коли їй розповіли, чого прийшли, вона мовчки встала і простягла у пітьму тремтячі, шукаючі опори руки* (Коцюб., II, 1955, 176); *Він почуває під ногами хистку палубу судна, і йому не треба твердішої опори* (Ю. Янов., II, 1958, 34); // Предмет, який підтримує кого-, що-небудь у певному положенні, підпирає когось, щось. *Гесслер підбіг і сам вибив з-під її ніг опору* (Хижняк, Тамара, 1959, 199).

2. *спец.* Елемент споруди або машини для підтримування несучих конструкцій, пристроїв тощо та передачі діючих на них зусиль на інші частини споруди і машини або на їх основу. *Опорою називають дерев'яну, металеву або залізобетонну конструкцію, на якій підвішують ізолятори, проводи і троси* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 9); *Вже видно було їм крізь імлу світання темні опори моста* (Гончар, II, 1959, 250); *Опора підвісної дороги.*

3. *перен.* Сила, яка підтримує кого-небудь, на яку опирається хтось. *Вона* [наука] *сила, і багатство, і бита дорога. В ній покривджених опора, слабих перемога* (Фр., XI, 1952, 434); // Підтримка, допомога, захист. *Тепер вона одна з Катрею, це її єдина потіха і надія, опора в старості* (Мельн., Коли кров.., 1960, 102).

4. Дія і стан за знач. **опира́ти, опе́рти** і **опира́тися, опе́ртися.** *Менший розвиток плечового пояса утруднює виконання вправ з опорою на руки* (Фіз. вихов.., 1954, 11).

ОПОРІ́ЧКА *див.* **опорі́чки.**

ОПОРІ́ЧКИ, чок, *мн.* (*одн.* **опорі́чка,** и, *ж.*), *діал.* Порічки. *Геть аж до левади тягнеться її садок, густо натоптаний спіднизу кущами смородини, калини та опорічок* (Вас., I, 1959, 270).

ОПО́РКИ, рок, *мн.* (*одн.* **опо́рок,** рка, *ч.*), *діал.* Старі, зношені чоботи, від яких відрізано халяви. *Мати накинула на плечі хустку, ноги — в опорки й обережно відчинила двері* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 46).

ОПО́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **опо́ра** 1, 2. *Обидві руки виконують сенсорну і моторну функції і відіграють то опорну, то пізнавальну роль* (Рад. психол. наука.., 1958, 19); // Який є опорою (у 1, 2 знач.); на який опирається хто-, що-небудь. *Кортіло обчухрати застаріле гілля, закидати аричок камінням та землею, вирвати в кручах опорний камінець, щоб зірвалося все велетенське бескеття* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71); *Передача електроенергії на великі відстані поки що неможлива без надійних засобів кріплення проводів на опорних щоглах* (Роб. газ., 30.X 1965, 1).

2. Який є вихідною базою для якої-небудь діяльності. *Первинні партійні організації.. є основою партії, опорними пунктами агітаційно-пропагандистської та організаторської роботи в масах* (Ком. Укр., 10, 1965, 22).

Опо́рна ба́за — постійне місце розташування чого-небудь, пункт зберігання матеріалів, устаткування, продуктів і т. ін.; **Опо́рне господа́рство** — зразкове господарство, що є прикладом організації праці й одержання високих прибутків у конкретних умовах.

ОПОРО́ЖНЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опорожни́ти.** *Коли Микола вернув назад.., місце двох арештованих.. було опорожнене* (Фр., I, 1955, 367); *Опорожнений глечик.*

ОПОРО́ЖНЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **опорожни́ти, опорожня́ти.** *По опорожненні кількох пляшок у вагоні стало зовсім весело* (Гжицький, У світ.., 1960, 249).

ОПОРОЖНИ́ТИ *див.* **опорожня́ти.**

ОПОРОЖНИ́ТИСЯ *див.* **опорожня́тися.**

ОПОРОЖНІ́ТИ, і́є, *док.*, *рідко.* Стати порожнім; спорожніти. *Не кожному й по чарці стало, як пляшка й опорожніла* (Свидн., Люборацькі, 1955, 161).

ОПОРО́ЖНЮВАТИ *див.* **опорожня́ти.**

ОПОРО́ЖНЮВАТИСЯ *див.* **опорожня́тися.**

ОПОРОЖНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОПОРО́ЖНЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ОПОРОЖНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **випорожня́ти.** *Їх високопреподобіє отець Олексій опорожняють ті чарки з якоюсь страшною легкістю* (Мик., Кадильниця, 1959, 59); *Нелюдські злидні кругом обсіли, Опорожнили комору й клуню, По заробітках женуть татуню* (Граб., I, 1959, 332); *Солод вже давно опорожнив глечика, з'їв хліб* (Руд., Вітер.., 1958, 99).

ОПОРОЖНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ОПОРО́ЖНЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ОПОРОЖНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **випорожня́тися** 1. *Вікна насупротив нього опорожнювалися зовсім* (Фр., II, 1950, 354).

ОПО́РОК *див.* **опо́рки.**

ОПОРО́К, у, *ч.*, *діал.* Порок. *Баба Яковиха й каже: — Нічого, правдонько, убожество — не опорок* (Тесл., З книги життя, 1918, 11).

ОПОРО́КА, и, *ж.*, *діал.* Неслава. *По селі загомоніли: пішла по селі опорока на Грицая за його лукавий вчинок* (Н.-Лев., IV, 1956, 224).

ОПОРО́С, у, *ч.* Роди у свині; // Одноразовий приплід свині. *При нормальних умовах годівлі і утримання свиноматка може дати два опороси на рік* (Свинар., 1956, 4).

ОПОРОСИ́ТИСЯ, ро́ситься, *док.* Народити, привести поросят (про свиню). *Свинарка Катя прибігла до правління колгоспу з радісним криком: — Волга опоросилась! Аж сімнадцятеро!* (Вишня, II, 1956, 96).

ОПОРО́ТИ, опорю́, опо́реш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Розпороти. *Ішов коло тину, зачепився об тин і опоров свитину* (Сл. Гр.).

2. Сильно вдарити; оперіщити. *Чоловік як опоре його кийком* (Сл. Гр.).

ОПОРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опоро́чити.** *Хтось натякнув на Кузьму, і громада вже підхопила, покотила по всьому вигону його неславу, закидала грязюкою його опорочене ім'я* (Л. Янов., I, 1959, 304).

ОПОРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опоро́чити.** *Всьому сірому, посередньому та фальшивому треба безжальну війну оголосити!.. Нещадну провадити боротьбу проти неправдивого зображення радянської дійсності, як також і проти опорочення її!* (Тич., III, 1957, 486).

ОПОРО́ЧИТИ *див.* **опоро́чувати.**

ОПОРО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опоро́чувати.** *Взаємні опорочування.*

ОПОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОРО́ЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* Створювати погану або небажану репутацію кому-, чому-небудь; порочити, компрометувати. *На третій день Проценко виїхав з губернії з думкою ніколи не вертатися в се прокляте місто, що так йому далося взнаки, що опорочило його добре імення* (Мирний, III, 1954, 189); *Микола на мить задумався. Хтозна, як тут відповісти, щоб і школи не опорочити, і матері не образити?* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 200); *Імперіалістична реакція мобілізує всі засоби ідеологічного впливу на маси, намагаючись опорочити комунізм та його благородні ідеї, захистити капіталізм* (Програма КПРС, 1961, 45); // Неславити, ганьбити своїми вчинками, поведінкою і т. ін. [Параска:] *За вчителя йде!.. Благородні!.. Так опорочили мені дитину!.. Ні, я не попустю* [попущу] *так мене порочити! Оддавайте мені дівку* [за сина]! (Гр., II, 1963, 529); *Не хотілося.. мені до Катрі заходити: опорочила вона мене недавнечко перед усім хрещеним миром* (Л. Янов., I, 1959, 83).

ОПОРÓЧУВАТИСЯ, устьcя, *недок.* Пас. до **опорóчувати.**

ОПОРТУНІЗМ, у, *ч.* Ворожа марксизму-ленінізму течія в робітничому русі і всередині пролетарських партій, яка підпорядковує класові інтереси пролетаріату інтересам буржуазії, проповідує угодовство, співробітництво з буржуазією, відмову від класової боротьби, від соціалістичної революції і диктатури пролетаріату. *Опортунізм тому і є опортунізмом, що він корінні інтереси руху приносить у жертву хвилинним вигодам або міркуванням..* (Ленін, 20, 1971, 13); *Ідеологічній реакції, як відомо, завжди служив опортунізм в робітничому русі і його ідеологія — ревізіонізм* (Талант.., 1958, 102).

ОПОРТУНІСТ, а, *ч.* 1. Прихильник опортунізму; той, хто проводить політику опортунізму. *В книзі «Що робити?» Ленін показав, що опортуністи всіх країн об'єдналися в боротьбі проти революційного марксизму* (Біогр. Леніна, 1955, 49).

2. Людина, яка змінює принципи залежно від обставин; пристосованець, угодовець. *Отак і появляються, думав Бронко, опортуністи серед робітників. Багато з них думає..: захопивши місце за верстатом, треба сидіти смирно, бо покірною поставою здобудеш більше, ніж криком і кулаком* (Вільде, Сестри.., 1958, 390).

ОПОРТУНІСТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **опортуніст** і **опортунізм.** *Російському робітничому класові потрібна була партія бойова,.. непримирима до всяких ревізіоністських та опортуністичних течій* (Бурл., Напередодні, 1956, 241); // Власт. опортунізму. опортуністам. *Плеханов і меншовики неминуче збиваються, вільно й невільно, на опортуністичну підтримку буржуазії, бо вони не розуміють контрреволюційності буржуазії в селянській буржуазній революції* (Ленін, 16, 1971, 311); // Який складається з опортуністів. *Опортуністичне крило партії.*

ОПОРТУНІСТКА, и, *ж.* Жін. до **опортуніст.**

ОПОРТУНІСТСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **опортуністи́чний.**

ОПОРЯДЖÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опоряджáти.**

ОПОРЯДЖÁТИ, áю, áєш *і рідко* **ОПОРЯ́ДЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОПОРЯДИ́ТИ,** джý, ди́ш, *док.*, *перех.* 1. Давати лад чому-небудь; упорядковувати. *Повеселішала панночка, клопочеться своїм посагом, загадує та й опоряджає і сама до всього береться* (Вовчок, I, 1955, 117); *Сухобрус опоряджував нове хазяйство своїх зятів* (Н.-Лев., I, 1956, 374).

2. Готувати, налаштовувати що-небудь. *Одійшла від кабиці і стала опоряджати стола* (Стельмах, Правда.., 1961, 137); *Тим часом, як молодиці бгали коровай, Прокопович опоряджував клуню* (Н.-Лев., III, 1956, 74); // Прибирати що-небудь, надаючи впорядкованого вигляду. *Учительська мала й зовсім вигідний вигляд: .. усе аж блищало і здавалося тільки відповідною рамкою до тієї хазяйки, що так уміло все те опорядила* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 101); *Вона по-жіночому опорядила постіль хворого, завісила лампочку,.. прибрала кімнату* (Скл., Карпати, II, 1954, 52); // Поправляти що-небудь на собі (одяг, зачіску і т. ін.). [Лариса *(Опоряджає зачіску):] Чого ж ви його в коридорі тримаєте?* (Мик., I, 1957, 253); *Він.. відклав грушку набік, опорядив бороду й сорочку, глянув ще раз на всіх* (Довж., I, 1958, 67); // Збирати, споряджати, ладнати когось куди-небудь. *Як тільки чорне знамено, вісник смерті, з'явилося над стінами города, .. боярині й воєводині жони кинулись до княжого терема, звідти залунали їхні сумні, розпачливі крики,— вони опоряджали й збирали княгиню в далеку дорогу* (Скл., Святослав, 1959, 433); — *Спочинь, опоряди себе, незабаром поїдеш у Бухарест* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 208); // Складати, збирати що-небудь (речі і т. ін.). *Фронт подався. Станіслав кинули раптово. Анатоль не встиг навіть опорядити своєї валізки* (Кач., II, 1958, 390).

3. *спец.* Обробляти, надаючи готового, закінченого вигляду. *Опоряджуючи робочі приміщення, слід брати до уваги здатність кольору викликати втому зорового аналізатора* (Знання.., 9, 1965, 10); *Замовкає гуркіт, механізатори розбирають баштовий кран: будинок змонтовано. Лишилось його опорядити* (Веч. Київ, 27.VII 1961, 3).

ОПОРЯДЖÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОПОРЯДИ́ТИСЯ,** джýся, ди́шся, *док.* 1. Приводити себе в порядок (поправляти на собі одяг, зачіску і т. ін.). *Врангель, закіптюжений, весь вкритий.. потом, не встиг ще опорядитися з дороги, як адмірал Мак-Келлі вже з'явивсь у салоні штабного вагона* (Гончар, Таврія.., 1957, 583).

2. *тільки док., рідко.* Придбати собі одяг, взуття; одягтися і взутися. *Відібрав я від батьків 15-ть карбованців і.. опорядився: справив собі нові штани.. і чоботи* (Рудан., Тв., 1959, 607).

ОПОРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опоряди́ти.** [Мелашка:] *Причепурена хата та опоряджена, неначе хороми* (Кроп., IV, 1959, 8); *В кожній палаті було повно різноманітних ліжок, кушеток.. і просто дощаних нар на козликах, опоряджених старенькими матрацами, простирадлами* (Збан., Сеспель, 1961, 21); // **опоря́джено,** *безос. присудк. сл. Хату опоряджено, все готове* (Хотк., II, 1966, 39).

ОПОРЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **опоряди́ти** 2, 3. *Закінчувалось опорядження польового стану* (Руд., Остання шабля, 1959, 276); *Слід рішуче відмовитись від внутрішнього опорядження приміщень зайвими різними карнизами, розетками, ліпкою* (Архіт. і буд., 6, 1955, 6).

2. *спец.* Сукупність механізмів, пристроїв, знарядь і т. ін., необхідних для чого-небудь; устаткування, обладнання. *Вони ще не обросли опорядженням — ці судна, які народжуються на стапелях* (Веч. Київ, 27.I 1966, 1).

ОПОРЯ́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до опорядження (у 1 знач.). *Виконання майже всіх опоряджувальних робіт на заводі сприяє їх раціональній організації і механізації* (Наука.., 6, 1959, 18); // Признач. для опорядження. *Завод опоряджувальних матеріалів.*

ОПОРЯ́ДЖУВАЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який виконує опоряджувальні роботи. *Велику допомогу в архітектурному оформленні станцій Київського метрополітену подали московські опоряджувальники* (Рад. Укр., 1.XI 1960, 2).

ОПОРЯ́ДЖУВАТИ *див.* **опоряджáти.**

ОПОРЯ́ДЖУВАЧ, а, *ч., рідко.* Те саме, що **опоря́джувальник.** *Кілька траншей були недавно викопані, і їх ще не торкнулися руки опоряджувачів* (Добр., Тече річка.., 1961, 297).

ОПОРЯДИ́ТИ *див.* **опоряджáти.**

ОПОРЯДИ́ТИСЯ *див.* **опоряджáтися.**

ОПОРЯДКÓВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опорядкувáти.** *Вночі.. загорілися панські ожереди. Високі і довгі, красиво опорядковані скиртоправами, вони окреслювалися.., мов казкові кораблі* (Стельмах, I, 1962, 622).

ОПОРЯДКУВÁТИ, ýю, ýєш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **опоряди́ти.**— *Хоч ми й тут лісову хатку* *опорядкували собі гарненько..— усе гаразд, усе добре, та не батьківщина, що там родилась* (Вовчок, VI, 1956, 298).

ОПОСЕРЕДКО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опосередкува́ти.** *Той чи інший звичай виявляє себе в житті людей не в безпосередній, а в історично опосередкованій формі* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 9).

2. *у знач. прикм.* Поданий або виражений не безпосередньо, а через що-небудь інше, за допомогою посередньої ланки. *Кожне мистецтво має обмежені засоби безпосереднього відтворення і дуже широкі засоби непрямого, опосередкованого відтворення дійсності* (Рад. літ-во, 1, 1957, 17).

ОПОСЕРЕДКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **опосередко́ваний** 2. *Опосередкованість життєвої правди авторським і героєвим світоглядом у сприйманні відіграє надзвичайно важливу роль* (Рад. літ-во, 1, 1966, 6).

ОПОСЕРЕДКО́ВАНО, *книжн.* Присл. до **опосередко́ваний** 2. *Те, що в кіно передається безпосередньо (зриміcть, рух, голос, колір), в літературі відтворюється опосередковано* (Вітч., 1, 1965, 135).

ОПОСЕРЕДКО́ВУВАННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **опосередко́вувати.**

ОПОСЕРЕДКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОСЕРЕДКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., книжн.* Виражати що-небудь не безпосередньо, не прямо, а за допомогою чогось іншого; бути посередньою ланкою для вираження чого-небудь.

ОПОСЕРЕДКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОПОСЕРЕДКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док., книжн.* 1. Виражатися, виявлятися за допомогою чого-небудь іншого.

2. *тільки недок.* Пас. до **опосередко́вувати.** *Зв'язок між даними спостережень.. і системою понять, що описує досліджуваний об'єкт, опосередковується довгим ланцюгом теоретичних міркувань* (Ком. Укр., 2, 1970, 47).

ОПОСЕРЕДКО́ВУЮЧИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. акт. теп. і мин. ч. до **опосередко́вувати.**

ОПОСЕРЕДКУВА́ННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **опосередкува́ти.** *Суспільна свідомість, будучи відображенням суспільного буття, відображає його не повністю, а лише в найістотніших зв'язках і опосередкуваннях* (Ком. Укр., 7, 1960, 81).

ОПОСЕРЕДКУВА́ТИ *див.* **опосередко́вувати.**

ОПОСЕРЕ́ДНЕНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опосере́днити.** *Річ може бути споживною вартістю і не бути вартістю. Так буває, коли її корисність для людини не опосереднена працею* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 47).

ОПОСЕРЕ́ДНИТИ *див.* **опосере́днювати.**

ОПОСЕРЕ́ДНИТИСЯ *див.* **опосере́днюватися.**

ОПОСЕРЕ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПОСЕРЕ́ДНИТИ**, ню, ниш, *док., перех., книжн.* Те саме, що **опосередко́вувати.** *Праця є насамперед процес, що відбувається між людиною і природою, процес, в якому людина своєю власною діяльністю опосереднює, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 179).

ОПОСЕРЕ́ДНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОПОСЕРЕ́ДНИТИСЯ**, иться, *док., книжн.* Те саме, що **опосередко́вуватися.** *Поділ праці всередині суспільства опосереднюється купівлею і продажем продуктів різних галузей..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 357).

ОПОСТІ́Н *див.* **опості́нь.**

ОПОСТІ́НЬ, ОПОСТІ́Н, *присл., рідко.* 1. Стіна в стіну, по другий бік стіни; поруч. *Допоміг розкрити таємну організацію студент, провокатор О. Петров, який мешкав опостінь з М. Гулаком* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 246).

2. Біля стіни, під стіною; // *у знач. прийм., з род. в.* Біля, коло. *Вийде* [Ярина] *на подвір'я, стане опостін хати — всюди зелень рівномірно обступає покрівлі* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 54).

ОПО́СУМ, а, *ч.* Американська сумчаста тварина з довгим чіпким хвостом і буро-сірим хутром, що має промислове значення. *Опосум — ..представник сумчастих, поширених тепер тільки в південній півкулі* (Посібник з зоогеогр., 1956, 93).

ОПОЧИВА́ЛЬНЯ, і, *ж., заст.* Кімната для спання; спальня. *З хати повів мене старий в кімнату, де була у його опочивальня* (Стор., I, 1957, 234); // Спальня у палаці, у боярських хоромах. *Часто прислухався Мирослав (спав він поряд, у сусідній опочивальні), як Данило зіскакував з ліжка серед ночі, відчиняв вікна* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 154).

ОПОЧИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПОЧИ́ТИ**, и́ну, и́неш, *док., заст., ритор.* Те саме, що **спочива́ти.** *День погас, І все почило. Сивий в хату Й собі пішов опочивати* (Шевч., II, 1963, 265); *Після ситого обіду, коли пан ліг опочивати, вони вийшли в садок* (Мирний, IV, 1955, 174); *Я.., син далекої, незнаної країни, Де скіфів давніх рід навіки опочив* (Черн., Поезії, 1959, 122); *Спинись, перехожий, Вклонись — це могила, В якій опочив генерал* (Воронько, Славен мир, 1950, 92).

ОПОЧИ́ВКА, и, *ж., заст.* Спочинок. *Над річкою Самарською опочивку собі мають* (Сл. Гр.).

ОПОЧИ́ВОК, вку, *ч., заст.* Спочинок. * Образно. *Сердиться явір на вітра, що хоче В час опочивку знов його дрочить* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 346).

ОПОЧИ́ЛИЙ, а, е, *заст., ритор.* Дієпр. акт. мин. ч. до **опочи́ти.** *Радянських діти це бійців, Хоробрих смертю опочилих* (Рильський, III, 1961, 42).

ОПОЧИ́НОК, нку, *ч., заст.* Спочинок. *Чорним морем далеко гуляли, Проти Кафи города Там собі великий та довгий опочинок мали* (Думи.., 1941, 47).

ОПОЧИ́ТИ *див.* **опочива́ти.**

ОПО́ШЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опо́шлити.** *Опошлена фраза.*

ОПО́ШЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **опо́шлити, опошля́ти** і **опо́шлитися, опошля́тися.** *Робітничий клас не може здійснити своєї всесвітньо-революційної мети, не ведучи нещадної війни з цим ренегатством, безхарактерністю, прислужництвом опортунізмові і безприкладним теоретичним опошленням марксизму* (Ленін, 37, 1973, 228).

ОПО́ШЛИТИ *див.* **опо́шлювати.**

ОПО́ШЛИТИСЯ *див.* **опо́шлюватися.**

ОПО́ШЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОПОШЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОПО́ШЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех., розм., рідко.* 1. Робити що-небудь пошлим, банальним, буденним; опоганювати, профанувати. — *Про що нам тоді балакать.., коли ти все, абсолютно все опошлюєш іронією!* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 10); *Ідеологічна реакція намагається опошлити поняття свободи творчості, як вона вже опошлила поняття демократії і гуманності* (Талант.., 1958, 102).

2. Робити або зображати, виставляти кого-небудь пошлим, морально нікчемним, позбавленим високих духовних інтересів. *Коли ж пригадати, скільки утисків, заборон і просто знущань від царського уряду терпіла українська мова, а ще більше від навали «малоросійських» артистів, які вульгаризували, оглупляли, опошляли селянина, його мову і побут, тоді роль корифеїв і їх театрів стане ще більше значущою* (Мист., 1, 1966, 14).

ОПО́ШЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОПОШЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОПО́ШЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.*, *розм.*, *рідко*. 1. Ставати пошлим, банальним, буденним; опоганюватися, профануватися. *Все опошлюється і перекручується в нечистих руках імперіалістів* (Довж., III, 1960, 67).

2. Ставати пошлим, морально нікчемним, позбавленим високих духовних інтересів. *Він* [І. К. Карпенко-Карий] *знав, що драматургія в той час була ближчою трудящим, ніж інші галузі літератури.. І це накладало на драматурга додаткову відповідальність перед народом, не дозволяло опошлюватися і здрібнюватися* (Рад. літ-во, 9, 1965, 37).

ОПОШЛЯ́ТИ *див.* **опо́шлювати.**

ОПОШЛЯ́ТИСЯ *див.* **опо́шлюватися.**

ОПОЯ́САНИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мин. ч. до **опоя́сати.** *А Олекса стоїть в кожушанці, в гуцульській кресані, Опоясаний чересом* (Забашта, Вибр., 1958, 230).

ОПОЯ́САТИ *див.* **опоя́сувати.**

ОПОЯ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПОЯ́САТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Те саме, що **опері́зувати** 1—4. *Йшли до вира два молоді, свіжі й веселі панички.. в солом'яних капелюхах з невеличкими, рівними крисами та з широкими трибарвними стяжками, що опоясували трохи не весь наголовач* (Фр., III, 1950, 8); *Паллант, мов од хорта лисиця, Вильнув і обіруч мечем Опоясав по поясниці, Що Турн аж поморгав плечем* (Котл., I, 1952, 258); * Образно. *Так мене житє* [життя] *розбиває та так опоясує горем, що ледво, ледво* [ледве] *тримаюся* (Стеф., III, 1954, 102).

ОПРА́ВА, и, *ж.* 1. Обкладинка з якого-небудь твердого матеріалу, в яку переплітають книжку, зошит і т. ін.; палітурка. *Моя нова книжечка віршів* [«Відгуки»] *вже вийшла.., гарненько видана і в гарній оправі* (Л. Укр., V, 1956, 409); *На.. полицях стояло лише одинадцять книжок — у розкішних сап'янових оправах з золотим тисненням на корінцях* (Смолич, Мир.., 1958, 81).

2. Дерев'яна, металева, рогова і т. ін. рамка, форма, в яку що-небудь вставляється для закріплення або збереження. *Окунь перекинувсь гранатовим перснем у золотій оправі, царівна побачила та й підняла той перстень з води* (Укр.. казки, 1951, 241); *Я не забув про нього, про ..кусник олівця, в оправі з темно-червоного дерева* (Фр., I, 1955, 237); *Його темні в черепаховій оправі окуляри мати незлюбила одразу* (Гончар, Тронка, 1963, 197); * Образно. *Вона сиділа рівна, наче виросла зразу, з очима міцно вставленими в оправу повік* (Коцюб., II, 1955, 293); — *Не поет, хто покидає Боронить народну справу, Щоб своїм словам блискучим Золотую дать оправу* (Л. Укр., I, 1951, 383); *Блискуча коса піску врізалась у блакитну оправу води* (Коп., Вибр., 1948, 164); // Художньо оформлене обрамлення, прикраси на чому-небудь; оздоба. *На йому* [на запорожцеві] *жупан шовковий, Пояс в золоті повис, Кармазинові вильоти, В дорогій оправі спис* (Щог., Поезії, 1958, 252); *Виходцев.. вдягнений гарно, в чорному пальті, рукавичках, з красивою паличкою в золотій оправі* (Коч., II, 1956, 369).

ОПРА́ВДАНИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мин. ч. до **оправда́ти.** *Щоби побороти неясну і нічим не оправдану тривогу, Анеля встала і пішла до кухні* (Фр., VI, 1951, 435); *Виявилось, які порядки заведено в земстві, скільки перейшло через Колісникові руки грошей, які трати оправдані, які ні* (Мирний, III, 1954, 382).

ОПРАВДА́ННЯ, я, *с.*, *рідко*. 1. Дія за знач. **оправда́ти** і **оправда́тися.** *Уже переконував себе, щоби тепер вернутись, а прийти опісля. Хоч знав, що це лиш пусте оправдання, бо він і потім не прийде* (Март., Тв., 1954, 344); *Не вперше Дмитро висліджує Марічку, але вона на всі його оправдання.., на всі присягання має тільки одну й ту саму відповідь: — Іди своєю дорогою* (Вільде, Сестри.., 1958, 329).

2. Те саме, що **ви́правдання** 2, 3. *Маю надію, що таки сама скінчу свою роботу, а коли ні, то оправданням мені почасти може те служити, що я і других.. не покінчала* (Л. Укр., V, 1956, 256); — *Уже, на всякий випадок, і оправдання тримаєш на язиці?* (Стельмах, II, 1962, 146).

ОПРАВДА́ТИ *див.* **опра́вдувати.**

ОПРАВДА́ТИСЯ *див.* **опра́вдуватися.**

ОПРАВДИ́ТИ *див.* **опра́вдувати.**

ОПРАВДИ́ТИСЯ *див.* **опра́вдуватися.**

ОПРАВДО́ВУВАТИ *див.* **опра́вдувати.**

ОПРАВДО́ВУВАТИСЯ *див.* **опра́вдуватися.**

ОПРА́ВДУВАННЯ, я, *с.*, *рідко*. Дія за знач. **опра́вдувати** і **опра́вдуватися.** *Так була заклопотана їмостиним приходом, що майже не чула її оправдування за нанесення вогкості* (Март., Тв., 1954, 428); *Це наївне оправдування привернуло всіх до бідного дядька Шевка* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 120).

2. Те саме, що **ви́правдання** 2.

ОПРА́ВДУВАТИ *і* **ОПРАВДО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОПРАВДА́ТИ,** а́ю, а́єш *і рідко* **ОПРАВДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **виправдо́вувати.** — *Я не буду сперечатись з вами, мамо, щодо змісту листа панни Обринської.. і не буду його ані оправдувати, а ще менше — боронити* (Коб., III, 1956, 76); — *Свататимеш не будеш?.. — Таки не буду,— погоджується Левко і починає оправдувати себе. — Була б у тебе земля, сякі-такі воленята, завтра б своїм батькам і твоїй матері в ноги уклонився, бо ти дівчина нічого собі і роботяща* (Стельмах, I, 1962, 280); *Були в мене свідки, що злочинного не робив я нічого. Оправдав мене суд* (Тесл., З книги життя, 1949, 78); *Я хотів би дати не будь-що, а таку річ, яка справді оправдала б постанову редакції* (Коцюб., III, 1956, 293).

ОПРА́ВДУВАТИСЯ *і* **ОПРАВДО́ВУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ОПРАВДА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся *і рідко* **ОПРАВДИ́ТИСЯ,** джу́ся, ди́шся, *док.* Те саме, що **виправдо́вуватися.** *Відпиши скоро, не оправдуйся апатією* (Стеф., III, 1954, 27); — *Я, пане суддя, вже дванадцять років з Аляски і знаю, що обвинувачені мають право оправдуватись на суді* (Ірчан, II, 1958, 98); *Аничка аж до землі кланяється та зозулею просить та, неначе та дитина, оправдується: — Бігме, паноченьку, не казала я таке. То вам понабріхували* (Март., Тв., 1954, 41); *Германові надії оправдалися вповні* (Фр., VIII, 1952, 411).

ОПРА́ВДУЮЧИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. акт. теп. ч. до **опра́вдувати.** *Мені страшенно неприємно перед Вами, що так довго мовчав, але на це є оправдуючі причини і надіюсь, що Ви пробачите мені* (Рад. літ-во, 5, 1958, 120).

ОПРА́ВИТИ *див.* **оправля́ти.**

ОПРА́ВИТИСЯ *див.* **оправля́тися.**

ОПРА́ВКА, и, *ж.* Пристрій для закріплення на металорізальних верстатах інструмента або оброблюваної деталі. *Оправки застосовують у тих випадках, коли треба забезпечити найбільш точну концентричність зовнішніх поверхонь оброблюваної деталі* (Практ. з машинозн., 1957, 140).

ОПРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опра́вити.** *Витягнула з кишені оправлені рогом окуляри, поклала їх на ніс* (Кобр., Вибр., 1954, 3); *Вона підійшла до дзеркала, оправленого в червоне дерево* (Мик., II, 1957, 289); *Крізь шарф поблискували два широкі гребені, оправлені дорогими камінцями* (Кучер, Прощай.., 1957, 76); *Густо в степу від скирт. Вони добре вивершені, оправлені, оборані* (Рад. Укр., 22.VII 1959, 3).

ОПРА́ВЛЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. **опра́вити.** *Після садіння і оправлення сіянців провадять суцільне боронування полезахисних лісових смуг* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 248).

ОПРАВЛЯ́ННЯ, *я, с.* Дія за знач. **оправля́ти.** *Зразу ж після проходу культиваторів провадили оправляння рослин, засипаних землею* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 101).

ОПРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* опра́влять; *док., перех.* 1. Робити оправу (для книжки, зошита і т. ін.). *Книжки свої, які для мене підписує, каже в червоні обгортки оправляти...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 271); — *Я п'ятдесят п'ять років оправляю в палітурки всілякі книжки* (Перв., Земля.., 1930, 9); // Вставляти в оправу що-небудь; робити оправу з чогось. *Оправ його хоч і в рами, а він усе такий самий!* (Укр.. присл.., 1955, 242); *Олексій дав оправити портрет у рамки за скло і послав при нагоді до матері* (П. Куліш, Вибр., 1969, 298).

2. Те саме, що **поправля́ти** 2. — *Ви все від своєї пелени мене не відпускаєте,— докоряв Іван матір, нервово оправляючи раз у раз вила та граблі на плечах* (Л. Янов., I, 1959, 92); // Розправляти що-небудь (одяг, зачіску і т. ін.); чепурити. *Вона раптом підвелася і, оправляючи сукню, глянула на Дмитра* (Рибак, Київ, 1940, 3); *Гапка зітхнула і широкі рукави Марті оправила* (Вовчок, VI, 1956, 239); *Він.. за солдатською звичкою оправив гімнастьорку, обсмикнув її фалди під пояс ззаду, підтягся весь по-солдатському і зійшов з трибуни* (Смолич, Мир.., 1958, 232); // Розправляючи, поправляючи що-небудь зокола, надавати йому впорядкованого вигляду. *Добрі господарі, дбаючи про збереження кормів, перед тим, як здати їх за актом фуражирам, старанно оправляють та оборюють всі скирти* (Колг. Укр., 9, 1959, 22).

3. *рідко.* Лагодячи що-небудь, робити придатним для використання. — *Збери всі човни, що остались, І гарно зараз їх оправ* (Котл., I, 1952, 108).

4. *заст., рідко.* Виправдовувати (у 1 знач.). — *Подбираю в нього усе, налякавши, що на поселеніє* [поселення] *піде. Як піддасться, то й оправлю його; коли ж заспорить, то не викрутиться. Туди йому й дорога* (Кв.-Осн., II, 1956, 266).

ОПРАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОПРА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* опра́вляться; *док.* 1. Поправляти на собі одяг, зачіску і т. ін.; приводити себе в порядок. *Розпатлане волосся розсипалося по спині, закрило вид, очі Горпині,— вона не оправлялася й кинулася мерщій до помийниці, де мокнув її папірець* (Л. Янов., I, 1959, 337).

2. Досягати попереднього або близького до попереднього стану після якого-небудь стихійного лиха, поразки і т. ін. *Не встигли капіталістичні країни.. оправитись від кризи* [1929—1933 рр.], *як у другій половині 1937 р. нависла загроза нової, ще глибшої економічної кризи* (Іст. УРСР, II, 1957, 398); // Відновлювати свої сили після хвороби і т. ін.; поправлятися. [Кнуриха:] *Це моя дочка. Вона недугувала, нещасна. Ще й досі не оправилася, слаба дуже* (Мирний, V, 1955, 67); // Справлятися з своїми почуттями; оволодівати собою. *Дарес од страху оправлявся І до Ентелла підбирався* (Котл., I, 1952, 98); *Трохи змішався* [Лукаш], *побачивши її, але зараз оправився* (Л. Укр., III, 1952, 237).

3. *евф.* Справляти природну потребу. *У балці перед цукроварнею злазить Шурка Рубан оправиться* (Ю. Янов., I, 1958, 125).

4. *заст., рідко.* Виправдовуватися (у 1 знач.). *Перед совістю станеш своєю Оправлятись.., Як провинник дрібний перед суддею* (Граб., I, 1959, 441).

ОПРА́ВНИЙ, опра́вна́, опра́вне́. 1. Стос. до виготовлення оправ (у 1 знач.). *Оправна справа.*

2. *рідко.* Який має оправу, палітурку (про книжку, зошит і т. ін.); оправлений. *Будьте ласкаві, скоро дістанете цей лист, вишліть 4 оправні примірники* [книжки] (Коцюб., III, 1956, 217).

3. *рідко.* Вставлений в оправу (у 2 знач.); оздоблений, оправлений. [Хуса:] *Подаси лиш то́го кубка, що з яшми він оправний в чорнім сріблі* (Л. Укр., III, 1952, 147).

ОПРА́ТАТИ *див.* **опря́тувати.**

ОПРА́ТИ *див.* **опира́ти**^{2}.

ОПРА́ТУВАТИ *див.* **опря́тувати.**

ОПРАЦЮВА́ННЯ, *я, с.* Дія за знач. **опрацюва́ти.** *Після опрацювання матеріалів члени гуртка активно приступили до дослідження зібраних зразків народної поезії* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 109); *Не треба додавати, що поза змістом мова і манера опрацювання цілком гідні такого великого таланту, як Мирний* (Фр., XVI, 1955, 123); *Художню цінність образу визначає не тільки ідейний заряд, але й художнє опрацювання матеріалу, використаного письменником для його створення* (Мист., 5, 1966, 12).

ОПРАЦЮВА́ТИ *див.* **опрацьо́вувати.**

ОПРАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опрацюва́ти.** *Досить часто Шевченко починає той чи інший свій твір художньо опрацьованою приказкою чи прислів'ям* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 231).

ОПРАЦЬО́ВУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **опрацьо́вувати.** *Зміцнюється творча співдружність художників і народних майстрів. Вона виявляється насамперед у спільному опрацьовуванні проектів декоративного вишивання* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 168).

ОПРАЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПРАЦЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* 1. Глибоко вивчати що-небудь, докладно ознайомлюватися з чимось. *Щоб скласти зведення погоди, Центральний інститут прогнозів у Москві опрацьовує тисячі телеграм, що надходять з різних кінців земної кулі* (Рад. Укр., 6.I 1965, 3); *Тепер працюю з Ярославом.. Але що не можу пояснити йому дечого з математики, то він просив одного з своїх товаришів опрацювати це з ним* (Кол., Терен.., 1959, 141); // Докладно вивчаючи що-небудь, описувати його особливості, встановлювати закономірності розвитку і т. ін.; досліджувати. *На останньому курсі академії він.. уже опрацьовував наукову тему — «Лісові насадження як фактор зволоження клімату в посушливих районах СРСР»* (Ле, Право.., 1957, 213); *Якомога повніше зібрати художню епопею суворих років* [Великої Вітчизняної війни], *глибоко опрацювати, зберегти для майбутніх поколінь цей дорогоцінний скарб — почесний обов'язок радянських фольклористів* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 7).

2. Готувати що-небудь, ретельно продумуючи, розробляючи в усіх деталях. *План кожної великої диверсії підпільники опрацьовували і погоджували із штабом партизанського руху* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 40); *Під час цієї літньої подорожі мені довелось опрацювати і вперше зіграти.. роль Подорожнього* (Минуле укр. театру, 1953, 136); // Створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизуючи і обробляючи матеріали. *Під проводом Науменка займалися ми редагуванням української словниці, яку багато літ перед тим почав опрацьовувати Науменко* (Сам., II, 1958, 392); *Михальчук уперше опрацював докладну класифікацію українських діалектів* (Мовозн., VI, 1948, 78); // Працюючи над чим-небудь, поліпшувати його якість, надавати йому викінченості, досконалості. *В одному видавництві*

мене попросили проглянути переклад п'єси Толстого. До цього рукопис уже довго опрацьовували (Кундзич, Дієзи.., 1956, 40); *Майстер художнього слова, Франко старанно опрацював кожне речення, домагаючись простого, чіткого викладу своєї думки і змалювання персонажів повісті* (Укр. літ., 9, 1957, 138).

ОПРАЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **опрацьо́вувати.** *При перевиданні Творів В. І. Леніна переклади старанно опрацьовуються і поліпшуються* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 79).

ОПРЕДМЕ́ТНЕНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опредме́тнити.** *Опредметнена дія.*

ОПРЕДМЕ́ТНЕННЯ, я, *с.*, *книжн.* Дія за знач. **опредме́тнити** і **опредме́тнитися.** *Ми зустрічаємося* [в творчості А. Малишка] *з неперевершеним умінням передавати почуття й емоції через пластичні, зримі уявлення, через образи предметного світу. Такий прийом у ліриці треба назвати.. опредметненням емоції* (Вітч., 10, 1963, 120).

ОПРЕДМЕ́ТНИТИ *див.* **опредме́тнювати.**

ОПРЕДМЕ́ТНИТИСЯ *див.* **опредме́тнюватися.**

ОПРЕДМЕ́ТНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПРЕДМЕ́ТНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *книжн.* Надавати чому-небудь предметних форм; втілювати щось у предметних формах. *Поет* [В. Коротич] *досить ощадливий — він дає один-два мазки, але вони так опредметнюють вірш, так його документалізують, що більше віриш усьому сказаному в ньому* (Вітч., 2, 1966, 174).

ОПРЕДМЕ́ТНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОПРЕДМЕ́ТНИТИСЯ**, иться, *док.* Набувати предметних форм; втілюватися в предметних формах.

ОПРЕСО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опресува́ти.** *Опресований жом.*

ОПРЕСО́ВУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для опресовування. *Опресовувальний апарат.*

ОПРЕСО́ВУВАЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Робітник, який опресовує що-небудь. *Опресовувальники освоїли нові технологічні процеси* (Веч. Київ, 14.I 1963, 1).

ОПРЕСО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **опресо́вувати.** *Опресовування кабелів.*

ОПРЕСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПРЕСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *спец.* 1. Піддаючи що-небудь дії преса, тиснучи на щось, обробляти його певним чином, ущільнювати або змінювати його форму. *За кресленнями, розробленими нашою лабораторією, завод виготовив прес-форми, а ми опресували перші зразки кришок* (Роб. газ., 19.XI 1964, 2).

2. Перевіряти тиском міцність і непроникність труб у місцях їх зварювання.

ОПРЕСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *спец.* Пас. до **опресо́вувати.**

ОПРЕСУВА́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **опресува́ти.** *Машина для опресування дротів.*

ОПРЕСУВА́ТИ *див.* **опресо́вувати.**

ОПРИБУТКО́ВАНИЙ, а, е, *бухг.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оприбуткува́ти.** *Дуже важливо — забезпечити ретельне зберігання і витрачання концентрованих, соковитих і грубих кормів. Усі вони повинні бути оприбутковані* (Рад. Укр., 6.XI 1961, 2).

ОПРИБУТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПРИБУТКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *бухг.* Записувати в графу надходжень; заприбутковувати. — *Це правда, мірчук я забирав і не оприбутковував, трошки брав собі, а решту роздавав членам правління* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 154); *Інструмент і предмети, які за умовами обліку в колгоспах відносяться до основних засобів, необхідно повністю оприбуткувати на рахунок збільшення неподільного фонду* (Колг. Укр., 12, 1958, 13).

ОПРИБУТКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *бухг.* Пас. до **оприбутко́вувати.** *Вся продукція, вироблена бригадою, ланкою або окремим колгоспником, оприбутковується* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 11).

ОПРИБУТКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оприбуткува́ти** і **оприбуткува́тися.** *До одержання і оприбуткування готової продукції колгоспникам видається аванс у рахунок тієї суми, яка буде нарахована в кінці сільськогосподарського року* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 11).

ОПРИБУТКУВА́ТИ *див.* **оприбутко́вувати.**

ОПРИ́КРИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **обри́дливий.**

ОПРИ́КРИТИСЯ, рюся, ришся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **обри́днути.** *Годі вже брехати тобі, бо вже й своя брехня.. оприкрилась* (Номис, 1864, № 6873).

ОПРИ́КРІТИ, ію, ієш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **обри́днути.** *Їй оприкріло надокучливе зимове життя — вона рвалася на волю* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 426).

О́ПРИСК, у, *ч.*, *діал.* Скалка, уламок. *Весь робучий люд, з.. оприсками каміння на одежі, руках і лицях, почав збиратися на фронтовий угол* [ріг] *нового будинку* (Фр., V, 1951, 258).

◇ **Говори́ти (заговори́ти, бала́кати, забала́кати) з о́приском** — говорити запально, із завзяттям, злістю. *З оприском, шпарко забалакав* (Номис, 1864, № 12893).

ОПРИ́СКЛИВИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* 1. Те саме, що **нестри́маний** 2. — *А панна Юзечка забула, як те оприскливе дівчисько визвірилось, коли я хтіла піти по парасольку?..* (Л. Укр., III, 1952, 655).

2. Їдкий, дошкульний (про сміх, гумор і т. ін.). *Сей злобний, оприскливий гумор, що вибухав радістю лиш тоді, коли хтось із нас сказав дурницю, не піднімав наших дитячих душ, але здавлював, гальмував та душив їх* (Фр., IV, 1950, 219).

ОПРИ́СКЛИВІСТЬ, вості, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Властивість за знач. **опри́скливий.**

ОПРИ́СКЛИВО, *розм.*, *рідко.* Присл. до **опри́скливий.**

ОПРИТО́МНИТИ *див.* **оприто́мнювати**^{2}.

ОПРИТО́МНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **оприто́мніти.** *Домашній лікар ткнув йому в самий ніс склянку з нашатирем, опритомнілий пан промовив слабим голосом: — Вони мене хочуть убити...* (Бурл., О. Вересай, 1959, 146).

ОПРИТО́МНІТИ *див.* **оприто́мнювати**^{1}.

ОПРИТО́МНЮВАТИ^1, юю, юєш, *недок.*, **ОПРИТО́МНІТИ**, ію, ієш, *док.*, *неперех.* Те саме, що **опам'ято́вуватися** 1, 2. *Світало... Помалу-малу опритомнював* [Гордій] *і зрозумів, що довго так лежав* (Гр., II, 1963, 127); *Княгиня Єва довго не опритомнювала. Серед опришків пішли розмови, що вона взагалі більше не прокинеться* (Гжицький, Опришки, 1962, 54); — *Минулої ночі він уперше опритомнів і промовив кілька слів...* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 77); *Свирид запровадив товариша до шинку. Лука наче опритомнів трохи, побачивши знайому обстановку* (Коцюб., I, 1955, 146); *Володька опритомнів перший. Його налякав більше несамовитий Ваньчин зойк* (Смолич, II, 1958, 91).

ОПРИТО́МНЮВАТИ^2, юю, юєш, *недок.*, **ОПРИТО́МНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *діал.* Опам'ятовувати (у 1. знач.) «*Панно Федоренко!*»... *Великий пан вимовив це слово, ніби згори опритомнював її* (Коб., III, 1956, 325); *Далеке світло опритомнило його* (Вільде, На порозі, 1955, 40).

ОПРИ́ЧИНА, и, *ж.*, *іст.* Те саме, що **опри́чнина.** *До опричини ввійшли кращі області, що розташовані були в центрі держави або мали велике торгове значення* (Іст. СРСР, I, 1956, 136); *Ми* [робітники і селяни України] *просимо, щоб своєю витримкою, залізною дисципліною ви* [робітники і селяни Росії] *ще сильніше закріпили б нашу молоду Радянську республіку, яка так само потрібна нам і дорога для нас, як інтереси нашого краю, змученого опричиною* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 21).

ОПРИ́ЧНИЙ, а, е, *іст.* Стос. до опричнини.

ОПРИ́ЧНИК, а, *ч.*, *іст.* Дворянин, що служив в опричнині (у 3 знач.). *Шибанів мовчав, омлівавши. З ноги Кров бігла червоним патьоком; А цар на спокійливе око слуги Дивився пильнуючим оком. Стояв нерухомо опричників ряд* (Граб., I, 1959, 305); *Вотчини були взяті «на государя» (тобто конфісковані) і роздані дворянам-опричникам, з яких було створено особливе слухняне царю військо* (Іст. СРСР, I, 1957, 122); // *перев. мн.*, *перен.* У дореволюційній Росії — царська поліція, жандармерія. *..каторга не залякає робітників, ватажки яких не боялись умирати у відкритій вуличній сутичці з царськими опричниками* (Ленін, 5, 1969, 282).

ОПРИ́ЧНИНА, и, *ж.*, *іст.* 1. Система надзвичайних заходів, запроваджених Іваном Грозним для розгрому боярсько-князівської опозиції і зміцнення Російської централізованої держави.

2. Частина держави, підпорядкована безпосередньо Іванові Грозному, що була йому опорою в боротьбі проти боярсько-князівської опозиції. *Усю територію держави було поділено на дві частини: опричнину, яка безпосередньо була підпорядкована цареві, і земщину, в якій управління залишалося в руках Боярської думи* (Іст. СРСР, 1, 1957, 121).

3. Військово-поліцейські сили, створені Іваном Грозним для боротьби з дворянсько-князівською опозицією, що відзначалися особливою жорстокістю; // *перен.* У дореволюційній Росії — царська поліція, жандармерія.

4. У давній Русі — земельний наділ, який давали вдові князя в довічне володіння.

ОПРИ́ШКІВСТВО, а, *с.*, *іст.* 1. Народно-визвольна боротьба в Галичині, на Закарпатті і Буковині проти феодально-кріпосницького гніту в другій половині XVI — першій половині XIX ст. *А князь тим часом ударився в історію, почав пояснювати причини, що породили опришківство* (Гжицький, Опришки, 1962, 44).

2. Участь у цій боротьбі. *Людям жвавішої вдачі, що прагнули якогось руху і змін, залишалась тільки одна дорога — опришківство, розбійництво, жебрацтво.. Була це на ті часи* [XVIII ст.] *єдина форма народного протесту проти пануючих суспільних порядків* (Фр., XVI, 1955, 143).

ОПРИ́ШКІВСЬКИЙ, а, е, *іст.*, *діал.* Прикм. до **опри́шок.** *Я.. від деяких баб позаписував пару опришківських пісень* (Фр., III, 1950, 234); *Кожна професія має свої неприємні сторони, опришківська також* (Хотк., II, 1966, 79); *О. М. Горький.. цікавився опришківським рухом* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 98); *Опівдні прибігла.. мати й розвіяла синові опришківські герці* (Козл., Ю. Крук, 1953, 388).

ОПРИ́ШКО, а, *ч.*, *іст.*, *діал.*, *рідко.* Те саме, що **опри́шок.** *Хто там опівночі По лісах блукає,— То опришко Довбуш Легенів збирає* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 186).

ОПРИШКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *іст.* Бути опришком, брати участь в опришківській боротьбі. *Показували* [воякам] *дорогу колишній опришок Ілько Єндик, якого Довбуш прогнав із загону за те, що опришкувати хотів заради простого грабіжництва та за непослух, і Степан Дзвінчук* (Гжицький, Опришки, 1962, 185).

ОПРИ́ШКУВАТИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Запальни́й, нестриманий. *Він з злістю крикнув, з нестями вилаяв мене, бо такий палкий та опришкуватий, як той огонь, хоч на взір ніби й.. зателепуватий* (Н.-Лев., III, 1956, 281).

ОПРИ́ШКУВАТО, *розм.*, *рідко.* Присл. до **опри́шкуватий.** — *Що ж ви мовчите? — допитувався Макар.* — *Дивіться, як ваші поросята ходять.. — Ваші, ваші,— опришкувато кинула свинарка,— хіба вони тільки мої?* (Добр., Тече річка.., 1961, 38).

ОПРИ́ШОК, шка, *ч.* 1. Народний месник, учасник народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті і Буковині проти феодально-кріпосницького гніту в другій половині XVI — першій половині XIX ст. *Гуцульщину почав потроху читати. Тоді візьмуся за оповідання про опришків, а на кінці прочитаю Федьковича* (Коцюб., III, 1956, 368); *Антифеодальний рух опришків, як засвідчують історичні документи, був відомий з другої половини XV століття. Вже в той час опришки беруть участь у селянських повстаннях на західноукраїнських землях* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 98).

2. *перен.*, *діал.* Розбійник, злодій; бешкетник. — *Ти зробився зовсім іншим чоловіком, перестав пити, перестав заходити до шинків, водитися з п'яницями та опришками* (Фр., IV, 1950, 397); * У порівн. — *Він ще б'ється, як опришок.. Вдарив мене...* (Козл., Ю. Крук, 1950, 105).

ОПРІ́СНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опрісни́ти.** *Верхні шари води* [в Чорному морі] *до глибини 200 м.. в значній мірі опріснені* (Курс заг. геол., 1947, 43).

2. *у знач. прикм.* Який звільнився від солей, опріснився. *Часто рослинність солончаків, солонців, солонцюватих степів і опріснених блюдець розташовується мозаїчно, утворюючи складний комплекс* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 13).

ОПРІ́СНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **опрі́снений.** *Значна опрісненість евксинського басейну на всьому його просторі здавна пояснювалась припливом у Чорноморську западину талих льодовикових вод дніпровського зледеніння* (Геол. Укр., 1959, 359).

ОПРІ́СНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **опрісни́ти** і **опрісни́тися.** *В ряді країн ведуть широкі дослідження по опрісненню морської води, для чого використовують атомну енергію* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 47).

ОПРІ́СНИК, а, *ч.*, *заст.* Опріснок. *Коли ж Чайчиха починала марудитись біля жорен, діти завжди допомагали їй роздерти мисочку жита на опрісники: про хліб стара тепер боялася й думати* (Стельмах, I, 1962, 207).

ОПРІСНИ́ТИ *див.* **опрі́снювати.**

ОПРІСНИ́ТИСЯ *див.* **опрі́снюватися.**

ОПРІСНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **опрісні́ти.** *Куяльницькі відклади утворилися в умовах мілководдя, очевидно, в узбережній частині* [Чорного] *моря, дуже опріснілій, в якій поряд з поодинокими представниками морських молюсків жили численні мешканці прісних вод* (Геол. Укр., 1959, 352).

ОПРІСНІ́ТИ, іє, *док.* Стати прісним; очиститися, звільнитися від солей. *Під кінець міоцену море на півдні Російської платформи остаточно зміліло, опрісніло і в узбережній частині розпалося на окремі незначні басейни* (Геол. Укр., 1959, 348).

ОПРІ́СНОК, а, *ч.*, *заст.* Корж, спечений із прісного тіста. *Вранці-рано Фамар спекла і принесла Опріснок братові* (Шевч., II, 1963, 93).

ОПРІ́СНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для опріснювання. *Для одержання питної води* [на судні] *встановлено два опріснювальні прилади* (Наука.., 8, 1959, 18).

ОПРІ́СНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опрі́снювати** і **опрі́снюватися.**

ОПРІ́СНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОПРІСНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОПРІСНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*

Робити прісним, зменшувати вміст солей; очищати, звільняти від солей. *Волга виносить багато води і дуже опріснює Каспійське море біля північних його берегів* (Фіз. геогр., 7, 1957, 113); *Опріснювати морську воду.*

ОПРІ́СНЮВАТИСЯ, юється *і* **ОПРІСНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ОПРІСНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Ставати прісним, очищатися, звільнятися від солей. *В цілому пристосування морської фауни до прісної води, коли вона опріснюється повільно, проходить досить легко, але коли вода опріснюється раптово, то морська фауна швидко вимирає* (Курс заг. геол., 1947, 165).

ОПРІ́СНЮВАЧ, а, *ч.* Апарат, прилад для очищення води від солей перегонкою. *Щоб поповнити ресурси прісної води, розробляють спеціальні опріснювачі для переробки морської води* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 47).

ОПРІСНЯ́ТИ *див.* **опрі́снювати.**

ОПРІСНЯ́ТИСЯ *див.* **опрі́снюватися.**

ОПРІ́Ч. 1. *прийм., з род. в.* Те саме, що **крім.** *А наймичка невсипуща Щовечір, небога, Свою долю проклинає, Тяжко-важко плаче; І ніхто того не чує, Не знає й не бачить, Опріч Марка маленького* (Шевч., I, 1963, 314); *Дуже я радий, що заїхав до Мілана. Такий чудовий собор, що кращого будинку, мабуть, у цілому світі нема.. Опріч собору мало чого цікавого* (Коцюб., III, 1956, 271); *Ніч Очерети зове у гості, Ні птиць, ані людей, опріч Ясної зірки в високості* (Мал., Віщий голос, 1961, 34); *В тих торбах, опріч шкільних книжок, були напхані календарі, часословці, житія і які тільки знайшлися дома інші книжки* (Вас., I, 1959, 149).

2. *присл., прийм. заст., рідко.* Те саме, що о́сторонь 1, 4. *Опріч людей собі ходила* (Сл. Гр.).

3. *прийм., з род. в., заст., рідко.* — *Що я тобі таке? Чи наймит, чи попихач? Знайде собі Оникій шматок хліба і опріч тебе!* (Н.-Лев., IV, 1956, 199).

ОПРІ́ЧЕ, ОПРО́ЧЕ, *прийм., з род. в., присл., заст., діал.* Опріч. *Другого ж таки дня вчителеві не дали дров.. Опріче цього сторожеві звелено було не слухати, якщо вчитель казатиме робити* (Гр., I, 1963, 325); *Ні, вони не всі вкупі,— ті опроче стають* (Сл. Гр.).

ОПРІ́ЧНИЙ, а, е, *заст.* 1. Окремий. *На Солом'янськім шпилі вже заманячіли опрічні малесенькі халупки та землянки без дворів, без городів* (Н.-Лев., IV, 1956, 258).

2. Відмінний від інших; особливий. — *Іди служи, годи Енею, Він зна воєнне ремесло; Умом і храбростю своєю В опрічнеє попав число* (Котл., I, 1952, 210); *Цей чоловік якийсь опрічний од людей* (Сл. Гр.).

ОПРОБКОВІ́ННЯ, я, *с., спец.* Зміна оболонок живих рослинних клітин внаслідок відкладання в них суберину, через що вони стають непроникними для води й повітря. *За допомогою взаємодії клітин лубу і пробкового камбію утворюється кутин — речовина, що надає забарвлення та опробковіння клітинам кори* (Стол.-буд. справа, 1957, 15).

ОПРОВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і* **ОПРОВОДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПРОВА́ДИТИ** *і* **ОПРОВО́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех., заст.* 1. Супроводити, проводжати. — *Вже ж як хочете, дівчатка, а я вас опроводжу аж додому* (Кв.-Осн., II, 1956, 44); — *Се мої робітники! — радісно.. промовив пан Гаммершляг, обіймаючи роль господаря, який мав опровадити достойного гостя по всіх відділах фабрики* (Фр., III, 1950, 191).

2. Випроваджувати, виряджати. — *Якого чорта ви прийшли? ..Вас треба так опроводити, Щоб ви і місця не найшли* (Котл., I, 1952, 132).

ОПРОВА́ДИТИ *див.* **опрова́джувати.**

ОПРОВОДЖА́ТИ *див.* **опрова́джувати.**

ОПРОВО́ДИТИ *див.* **опрова́джувати.**

ОПРОМІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опромі́нити.** *Люблю луг, сонцем опромінений* (У. Кравч., Вибр., 1958, 207); *Опромінені світлом електричних вогнів, сяють у вечірній млі диканські села і хутори* (Цюпа, Україна.., 1960, 170); *Опромінена своїм коханням, ніби травневим світлом, Уля відчула, зрозуміла, як щасливо починається її дівоче квітування* (Логв., Літа.., 1960, 160); *Опромінена кобальтом гречка зацвітає на тиждень раніше від звичайної і дає кращий урожай* (Наука.., 12, 1956, 7).

ОПРОМІ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опромі́нити.** *Крім хірургічних, терапевтичних методів, пухлинні захворювання лікують опроміненням* (Знання.., 2, 1966, 10); *Радіоактивне опромінення.*

ОПРОМІ́НИТИ *див.* **опромі́нювати.**

ОПРОМІ́НИТИСЯ *див.* **опромі́нюватися.**

ОПРОМІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. і теп. ч. до **опромі́нювати.** *Одним з основних завдань фізико-хімічної механіки є вивчення впливу на механічні властивості металів зовнішніх середовищ, наприклад, .. радіоактивних середовищ, радіаційний вплив яких приводить до змін у будові кристалічної решітки опромінюваного металу* (Наука.., 5, 1958, 12).

ОПРОМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опромі́нювати.** *Опромінювання помідорів, огірків та інших овочевих культур сприяло швидшому і дружнішому проростанню рослин* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 47); *Сонячне опромінювання; Опромінювання гамма-променями.*

ОПРОМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПРОМІ́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* 1. Освітлювати промінням. *Сонце сідає, Опромінює океан* (Дмит., Осінь.., 1956, 9); *Синій місяць химерною грою опромінив узор на вікні* (Сос., II, 1958, 106); * Образно. *Чаром божистим його опромінила з неба Афіна,— Всі зачудовано люди дивились, коли він проходив* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 43).

2. *перен.* Оживляти, зігрівати, сповнюючи яким-небудь почуттям, настроєм і т. ін. *На руках пекли мозолі,.. ноги підкошувала втома, але душу опромінювало таке ж нестримне бажання працювати* (Гур., Друзі.., 1959, 180); *Ой, коли ж любові тепло благодатне маси опромінить, душу зі сну збудить і загріє серце..?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 105); *Ласкава тепла посмішка опромінила .. їхні ..обличчя* (Кач., Вибр., 1947, 19); * У порівн. *Посмішка змінила обличчя Воронцова і наче всього опромінила* (Гончар, III, 1959, 21).

3. *спец.* Піддавати дії яких-небудь променів. *Щоб маленькі страусенята не хворіли на рахіт, їх годують у зоопарку риб'ячим жиром та.. опромінюють ртутно-кварцовою лампою* (Наука.., 7, 1965, 33).

ОПРОМІ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОПРОМІ́НИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Освітлюватися промінням.

2. *перен.* Оживлятися, світлішати, прояснюватися під впливом якого-небудь почуття, настрою і т. ін. (про обличчя, погляд і т. ін.). *Чи її обличчя віддзеркалювало мажорний настрій батька, чи опромінювалось своїм, внутрішнім почуттям, але вираз щастя відверто світився на ньому* (Дмит., Розлука, 1957, 130); *Очі опромінились теплим смішком.*

3. *спец.* Зазнавати дії яких-небудь променів. *Не всі операції з джерелом випромінювання можна повністю механізувати, і тому руки звичайно опромінюються більше за інші частини тіла* (Наука.., 11, 1967, 40).

ОПРО́СТАНИЙ, а, е, *діал.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опро́стати.** *Обминувши опростаних коней, вояки мчали за своїм молодим отаманом ту́ди, де Силантій Дрозд, уже перевиснувши в сідлі, замахнувся і пересік шаблею волосяний аркан...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 199).

2. *у знач. прикм.* Просторий, вільний (про одяг).

Гетьманський одяг на ньому чомусь саме сьогодні помітно збільшився, висів опростаний, як ризи на схудлому попові (Ле, Наливайко, 1957, 413).

ОПРО́СТАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Визволити, звільнити. *Опростав мене батько від панської ласки* (Сл. Гр.).

ОПРО́СТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* 1. Визволитися, звільнитися. *Промайнула воля..; опростались людські руки* (Мирний, II, 1954, 259).

2. Опам'ятатися.

ОПРОСТИ́ТИ *див.* **опроща́ти.**

ОПРОСТИ́ТИСЯ *див.* **опроща́тися.**

ОПРОТЕСТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опротестува́ти.** *Підприємство животіло під вічною загрозою векселів, які щохвилини могли бути опротестовані і тим самим потягти у безодню банкротства все підприємство* (Вільде, Сестри.., 1958, 146).

ОПРОТЕСТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опротесто́вувати.**

ОПРОТЕСТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПРОТЕСТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Офіційно вимагати скасування або визнання недійсним, незаконним і т. ін. якого-небудь рішення, розпорядження, судової постанови і т. ін. *У 1868 р. рада тред-юніонів опротестувала прийом до Інтернаціоналу спілки землекопів на тій підставі, що до неї входять некваліфіковані робітники* (Нова іст., 1956, 214); *Органи прокуратури реагують на незаконні розпорядження, накази, опротестовують їх* (Рад. Укр., 30.I 1963, 3); // Не погоджуватися з чим-небудь; заперечувати щось. *Наказ треба виконувати неодмінно.. Вказівку можна опротестувати. А пораду — можна й не брати до уваги* (Оров., Зел. повінь, 1961, 29).

△ **Опротесто́вувати (опротестува́ти) ве́ксель,** *фін.*— офіційно засвідчувати факт несплати у визначений термін по векселю; накладати протест на вексель.

ОПРОТЕСТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опротестува́ти.**

ОПРОТЕСТУВА́ТИ *див.* **опротесто́вувати.**

ОПРОТИ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* опроти́влять, *док.*, *перех.*, *діал.* Спротивити. *Усі в селі опротивили собі Якима, всі стали віщувати йому лиху долю за його злобні проступки* (Ков., Світ.., 1960, 124).

ОПРОТИ́ВІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Спротивіти, остогидіти. *Цілий світ йому опротивів* (Мак., Вибр., 1954, 167); *Йшли довго. Спочатку було цікаво.. Згодом почало набридати. А потім і зовсім опротивіло — хотілося вийти із строю, сісти на обочині, перепочити* (Збан., Сеспель, 1961, 246).

ОПРО́ЧЕ *див.* **опрі́че.**

ОПРОШКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *діал.* Ходити навпростець. *Хто опрошкує, той дома не ночує* (Номис, 1864, № 11406).

ОПРОЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПРОСТИ́ТИ**, опрощу́, опрости́ш, *док.*, *перех.* Робити простим, простішим. *Він любив усе просте, справжнє, щире, і в нього була своєрідна манера опрощати людей* (Горький, Про л-ру, 1949, 102).

ОПРОЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПРОСТИ́ТИСЯ**, опрощу́ся, опрости́шся, *док.* Ставати простим, невибагливим у своєму одязі, в способі життя і т. ін.; засвоювати прості звички, манери і т. ін.

ОПРОЩЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто опрощається, опростився. *Переді мною став суворий образ старого «опрощенця»,— я згадав, як ми товариством ховали його* (Л. Укр., III, 1952, 685).

ОПРО́ЩЕННЯ, я, *с.* Граматичний процес, внаслідок якого слова, утворені з кількох морфем, сприймаються згодом як морфологічно нерозкладні.

ОПРОЩЕ́ННЯ^1, я, *с.* Дія і стан за знач. **опрости́тися, опроща́тися.** *Сократ шукав його* [щастя] *в пізнанні самого себе, Сковорода — у внутрішньому світі людини, Толстой — в опрощенні й непротивленні злу* (Тич., III, 1957, 59).

ОПРОЩЕ́ННЯ^2, я, *с.*, *заст.* 1. Прощання.

Опроще́ння бра́ти (взя́ти, прийма́ти, прийня́ти) — прощатися з ким-небудь. *Як зближились до тії могили, помолились, стали опрощення брать, то вже ніби й плачу не чути було,— така смута та жаль між народом стала* (Морд., I, 1958, 70); — *Візьмім опрощення востаннє, брати.. Нехай нас на той світ проводять кати Та й згинуть за нами всі чисто!* (Стар., Поет. тв., 1958, 225); *То вже Сірченко Петро З козаками опрощення принімає* [приймає], *До трьох зелених байраків прибуває* (Укр.. думи.., 1955, 149).

2. Прощення. *Чи вже ж то вина така, що нема їй опрощення довіку?* (Мирний, IV, 1955, 41); — *А вже як розгнівається козак, опрощення не проси,— ..не такі ми, щоб опрощення давати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 71).

ОПРОЩЕ́НСТВО, а, *с.* Поведінка, спосіб життя опрощенця. — *Ти проповідуєш опрощенство якесь! Невірно це!* (Донч., V, 1957, 370).

ОПРУ́Г, а, *ч.*, *заст.* Те саме, що **упру́г.** *Коли б йому* [панові] *в одну руку — опруг та в другу — півопруга, а в третю й зовсім нічого,— отоді б нехай він похазяйнував!* (Вас., I, 1959, 68); *Бідняцькі осьмини та опруги лежали перелогами. Своя нива кожного цікавила мало — лежала несіяна, неорана* (Головко, II, 1957, 253).

ОПРЯГТИ́СЯ, опряжу́ся, опряже́шся, *док.*, *зневажл.* Померти. *В сей день його отець опрягся, Як чикилдихи обіжрався* (Котл., I, 1952, 89); *Щонаймолодший, озирнувшись, Та вилами пана I просадив, мов ту жабу. Застогнав поганець Та й опрігся* (Шевч., II, 1963, 210).

ОПРЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПРЯ́СТИ**, опряду́, опряде́ш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обпряда́ти.** *Хто мене буде опрядать?* (Сл. Гр.).

ОПРЯ́СТИ *див.* **опряда́ти.**

ОПРЯ́ТАТИ *див.* **опря́тувати.**

ОПРЯ́ТУВАТИ *і* **ОПРА́ТУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ОПРЯ́ТАТИ** *і* **ОПРА́ТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Прибирати, чепурити. — *Дякувати дощеві,— сказала Катерина* [до Кривоноса], *опратуючи разом і себе, і хату, і малих дітей.., — а то, може б, ви й не заглянули* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 136); *Вона її* [піч] *попідводила, помастила, опрятала* (Чуб., II, 1878, 67).

ОПТА́НТ, а, *ч.*, *юр.* Особа, яка має право на оптацію.

ОПТА́НТКА, и, *ж.*, *юр.* Жін до **опта́нт.**

ОПТА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *юр.* Вибір громадянства, який звичайно надається населенню території, що переходить від однієї держави до іншої.

О́ПТИК, а, *ч.* 1. Фахівець з оптики. *Перший мікроскоп було винайдено в кінці XVI — на початку XVII ст. голландськими оптиками* (Практ. з анат. рослин, 1955, 3).

2. Той, хто виготовляє оптичні лінзи, прилади або торгує ними.

О́ПТИКА, и, *ж.* 1. Розділ фізики, що вивчає світло, його властивості та закони. *Якщо скористатися із строгих законів оптики, то треба сказати, що не давати тіні при бічному освітленні може лише предмет, який не підвищується над загальним рівнем поверхні* (Наука.., 9, 1965, 5); *В нім* [у чоловікові] *відбувалося тепер щось подібне до розколювання світла в оптиці* (Фр., VI, 1961, 449).

2. Прилади, інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла. *Шофер.. повів*

очима на високу гору, на якій уже сиділи німці.— Він усе бачить. У нього оптика — цейс (Кучер, Голод, 1961, 114); *Освітлювальна оптика; Проекційна оптика.*

ОПТИМА́ЛЬНИЙ, а, е. Який найбільше відповідає певним умовам, вимогам; найкращий із можливих. *Типовим для всіх проблем планування є вибір деякого оптимального комплексу дій* (Вісник АН, 4, 1957, 37); *Комбайн СК-3 може працювати з оптимальним навантаженням у будь-яких умовах експлуатації* (Колг. Укр., 8, 1961, 14); *Оптимальна температура росту рослин; Оптимальні умови для раціонального господарства.*

ОПТИМА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **оптима́льний.** *З неперевершеною оптимальністю діють усі наші органи і системи, напрочуд точно працює вся складна машина організму* (Наука.., 11, 1969, 45).

ОПТИМА́ЛЬНО. Присл. до **оптима́льний.** *Треба сказати, що в цей час погода видалася оптимально благополучною і сприятливою* [для зйомок] (Довж., III, 1960, 288).

ОПТИМЕ́ТР, а, ч. Оптичний прилад для особливо точного вимірювання лінійних величин. *Будова оптиметра грунтується на застосуванні оптичного важеля (пучка світлових променів, відбитих дзеркалом) в поєднанні з оптичним збільшенням* (Допуски.., 1958, 386).

ОПТИМІЗА́ТОР, а, *ч., спец.* Автоматична обчислювальна машина, здатна знаходити і підтримувати оптимальний, найбільш вигідний режим керованого процесу. *Вчені створили оптимізатори — обчислювальні машини, що самостійно вишукують найрізноманітніші шляхи виконання одного і того ж завдання* (Літ. Укр., 5.IV 1963, 2).

ОПТИМІ́ЗМ, у, *ч.* Світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю, твердою вірою в краще майбутнє, в успіх; протилежне песимізм. *Романтика революційних подій, нової праці, трудових буднів, світлого оптимізму піднімала пісенне слово на високі вершини поезії* (Мал., Думки.., 1959, 71); *Революційна пісня — найкращий вияв оптимізму трудящого народу, його всесильного і незгасного духу, його високої політичної свідомості* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 33).

ОПТИМІ́СТ, а, *ч.* Оптимістично настроєна людина; протилежне песиміст. *Ми — песимісти відносно кріпосництва, капіталізму і дрібного виробництва, але ми — палкі оптимісти відносно робітничого руху та його цілей* (Ленін, 23, 1972, 246); *Я завжди був великим оптимістом і дотепер не втратив віри у людей, у перемогу всього світлого над темрявою і злом* (Коцюб., III, 1956, 281).

ОПТИМІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Сповнений оптимізму; життєрадісний; протилежне песимістичний. *Твори Руставелі — ані в огні не горіли, ані в воді не тонули! І були вічні в своїй свіжості, і були оптимістичні* (Тич., III, 1957, 61); // Який грунтується на оптимізмі. *— Оптимістична філософія! Справді, оцей лісорозсадник дає факти для філософствування* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 108); *Оптимістичне бачення світу— це необхідна зброя в нашій великій ідеологічній битві з тими, хто стоїть на могильних позиціях минулого* (Вітч., 9, 1963, 156).

ОПТИМІСТИ́ЧНО. Присл. до **оптимісти́чний.** *Незважаючи на каліцтво, Гнатко не журився, не стогнав — він дивився на світ оптимістично* (Козл., Ю. Крук, 1957, 402).

ОПТИМІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **оптимі́ст.** *Я все ж таки трошки оптимістка.., і думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 164); [Криницька:] *Чого вішати* [голову]? *На помилках учимось..* [Наталя:] *От оптимістка!* (Мик., I, 1957, 363).

О́ПТИМУМ, у, *ч., спец.* Сукупність найсприятливіших умов для чого-небудь. *Численні дослідження показали, що вищі або нижчі від оптимуму температури негативно впливають на розвиток мікробних культур* (Мікр. ж., XXII, 2, 1960, 40).

ОПТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* 1. Стос. до оптики. *Оптичний диск сонця; — Ось ви бачите смеречину. Така собі деревинка незавидна, а вона ж дає так званий бальзам для оптичної промисловості* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 102); *Оптичний магазин;* // Який грунтується на законах оптики. *Винахід лазерів відкрив ще одну можливість здійснення міжзоряного зв'язку — оптичним методом* (Знання.., 11, 1969, 19); // Виготовлений, сконструйований на основі законів оптики. *Вченим удалося сконструювати електронний мікроскоп, що дає збільшення в десятки тисяч раз сильніше, ніж оптичний мікроскоп* (Наука.., 10, 1956, 10); *Марія одірвалася від оптичного прицілу, звелась на коліна і шарпнула Майбороду за плече* (Кучер, Чорноморці, 1956, 199).

△ **Опти́чне скло** — угнуте або опукле скло в оптичних приладах; лінза. *Батько Каргата — робітник.. заводу оптичного скла — був одним з тихих ентузіастів, які з головою поринають у любиму справу* (Шовк., Інженери, 1956, 283).

2. Здійснюваний за допомогою світла; світловий, зоровий. *В кінці XVIII століття уже існували різні системи оптичної сигналізації, зокрема семафорний телеграф, який забезпечував передачу кореспонденції за допомогою умовних знаків* (Наука.., 2, 1962, 1).

Опти́чний обма́н; *заст.* **Опти́чна облу́да (лу́да):** а) хибне зорове враження від чого-небудь; обман зору. *— Де була бура пустеля — рівна якась смужечка лягла... Оптичний обман чи, може, й там.. є більш-менш розумні істоти?* (Гончар, Тронка, 1963, 188); б) про що-небудь несправжнє, нереальне, ілюзорне. *Все тут якесь несправжнє, химерне, все на оптичних обманах. Щоб щось з'ясувати, Дьяконову знов і знов доводиться звертатись до Оленчука* (Гончар, II, 1959, 59); *Наші партії, се свого роду фата моргана, оптична луда, котра обом сторонам показує різниці, котрих у дійсності майже зовсім нема* (Фр., XVI, 1955, 27).

ОПТО́ВАНИЙ, а, е, *юр.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оптува́ти.**

ОПТО́ВИЙ, а, е, *торг.* Який здійснюється оптом; гуртовий (у 3 знач.); протилежне роздрібний. *Оптова торгівля об'єднує мільйони дрібних селян економічно, заінтересовуючи їх, зв'язуючи їх, підводячи їх до дальшого ступеня: до різних форм зв'язку і об'єднання в самому виробництві* (Ленін, 33, 1951, 35); *Оптові закупки;* // Стос. до торгівлі оптом; пов'язаний з торгівлею оптом. *До них причепився зовсім п'яний чоловік Хоменкової сестри, власник оптового магазина в Києві* (Сміл., Сад, 1952, 195); *Оптовий ярмарок; Оптові ціни;* // Який купує або продає оптом, у великих кількостях. *Оптовий покупець. Оптова організація.*

ОПТОВИ́К, а́, *ч., торг., заст.* Купець, що торгує оптом. *Необхідність витіснення з торгівлі приватного оптовика.. вимагає дальшого зміцнення позицій держторгорганів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 230).

О́ПТОМ, *присл.* 1. *торг.* Великими партіями, у великих кількостях; усе разом, гуртом (про купівлю-продаж товарів); протилежне вроздріб. *Поквапом пройшовшись поміж куренями, Гаркуша оптом закупив кілька валок* (Гончар, Таврія, 1952, 102); *Вони оптом скуповували різьблені вироби за безцінь* (Матеріали з етногр.., 1956, 3).

2. *перен., розм.* Усіх (усе) разом; огулом. *Він* [Юзе-

фович] *завше лаяв інородців, але на роздріб, а йому дуже хотілося лаяти їх оптом* (Сам., II, 1958, 356).

ОПТУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., юр.* Використовувати (своє) право оптації.

ОПТУВÁТИСЯ, ýюся, ýєшся, *недок. і док., юр.* Те саме, що **оптувáти.**

ОПУБЛІКÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **опублікувáти.** *4 збірники моїх новел, видані «Видавничою Спілкою», обнімають усі мої опубліковані досі новели* (Коцюб., III, 1956, 287); *Великий поет України Шевченко перший свій опублікований твір почав з рядків про Дніпро* (Рильський, III, 1956, 26); // **опублікóвано,** *безос. присудк. сл. Лише порівняно недавно опубліковано ряд досліджень, присвячених ролі продуктів життєдіяльності рослин у живій природі* (Наука.., 5, 1960, 37).

ОПУБЛІКÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПУБЛІКУВÁТИ,** ýю, ýєш, *док., перех.* Друкувати що-небудь (статтю, книжку, листи і т. ін.) для загального ознайомлення. — *Ви пробачте мені* [професоре], *але я дивуюся, чому ви не опублікуєте своїх досягнень, чому ви не зробите їх надбанням людства і науки?* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 35); *Опублікувавши на своїх сторінках листи Драгоманова, «Друг» круто повернув до народу* (Коз., Терен.., 1959, 160).

ОПУБЛІКÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **опублікóвувати.**

ОПУБЛІКУВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опублікувáти.** *Першою справою Ради Народних Комісарів було опублікування таємних договорів, укладених урядом Миколи Кривавого з нашими колишніми союзниками* (Ленін, 39, 1973, 165); *Роман Івана Вазова після його опублікування.. дістав схвальні відзиви критиків і відразу був перекладений на інші мови* (Тич., III, 1957, 406).

ОПУБЛІКУВÁТИ *див.* **опублікóвувати.**

ÓПУД, а, *ч., діал.* Опудало. — *Почав я фабрикувати.. скрипучі опуди для відгонення воробців* [горобців] *із пшениці, проса та конопель* (Фр., II, 1950, 344).

ОПÝДА, и, *ж., діал.* Опудало. *Чужі жінки як маківки, моя як опуда* (Гал.-руські.. приповідки, II, 1908, 130).

ОПÝДАЛО, а, *с.* 1. Подоба людської постаті з накинутого на хрестовину або начиненого соломою старого одягу, яку ставлять у садках і на городах для відстрашування птахів. *Отак, буває, гляньте на ланок,— А там стримить опудало з соломи* (Крим., Вибр., 1965, 75); *Весною Кондеричаник посіяв коноплі край села і поставив туди опудало на горобців* (Томч., Готель.., 1960, 95); // Імітація людської постаті для введення в оману кого-небудь. *Сашко прикипів до оптичного прицілу, а Микола обережно потяг опудало за собою рівчаком* (Ю. Янов., I, 1954, 98); *Зробила вона опудало, помостила його з плахти і кожушанки на своєму ліжку, сама ж через вікно тихенько вилізла в сад* (Донч., VI, 1957, 30); // Пристрій, знаряддя для тренування солдатів, спортсменів, що замінює постать, тулуб людини. *Прогнимак завжди казав: — Прошу вас! — і це означало або ж повзти по-пластунському.., або стрибати з висоти другого поверху, або заганяти багнета в дерев'яно тверде опудало* (Загреб., Шеніт, 1966, 34); *Містер Бізонов в боксерських рукавицях з усієї сили лупить опудало, що служить для тренування боксерів* (Лев., Драми.., 1967, 199).

2. *перен., лайл., зневажл.* Про незграбну, вайлувату або негарну людину. *Якби мовчало, чортове опудало, то нічогісінько б і не було* (Стор., I, 1957, 106); *З неприємністю відвернулася* [Віра] *від розморених під пекучим сонцем безформних жіночих тіл. Їздять же отакі опудала до моря!..* (Руд., Вітер.., 1958, 402).

3. *чого.* Набита тирсою, соломою і т. ін. шкура тварини, птаха, що відтворює їх зовнішній вигляд; чучело. *Прядильники бавовни несли ватяні машкари і опудала левів, морських риб та потвор* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 289); *На одному з стовпів висіли опудала птахів* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 166); *У Примор'ї під час полювання було вбито білого вовка. Опудало цього незвичайного звіра експонується у Зоологічному музеї в Москві* (Веч. Київ, 10.IV 1968, 4).

ОПÝДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., діал.* Злякатися. *Коні так опудились* (Сл. Гр.).

ОПÝДРЕНИЙ, а, е, *с.г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **опýдрити.** *Опудрене насіння висівають звичайними сівалками у добре оброблений грунт* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 8).

ОПÝДРЕННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **опýдрити.** *Дослідами встановлено, що при опудренні насіння озимої пшениці фосфор до ендосперму надходить інтенсивніше, ніж при внесенні мікроелементів у грунт* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 8).

ОПÝДРИТИ *див.* **опýдрювати.**

ОПÝДРЮВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **опýдрювати.** *Дуже перспективна* [сполука полівінілспиртового волокна] *для опудрювання насіння та рослин разом з мікроелементами* (Наука.., 1, 1959, 10).

ОПÝДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОПÝДРИТИ,** рю, риш, *док., перех., с. г.* Те саме, що **обпýдрювати.** *Насіння помідорів перед сівбою опудрювали порошком крейди і змішували з гранульованим суперфосфатом та з насінням гречки* (Колг. Укр., 4, 1957, 33).

ОПÝКА, и, *ж., заст.* 1. М'яч. *Учора я дививсь, як хлопці Гуляли на толоці: Здається, крам там продавав один, Другі в опуки тощо грали* (Греб., I, 1957, 80); *На кону стали з'являтися.. жонглери і жонглерки з барвистими опуками* (Л. Укр., III, 1952, 447); * У порівн. *Він низенький, лисенький — у його мало зубів, але він міцний, пругкий, як із чорної гуми опука* (Вишня, I, 1956, 183).

2. *у знач. присл.* **опýкою.** Дуже швидко, відразу. *Опукою згори — аж вітром зашуміло — Орел ушкварив на Ягня* (Греб., I, 1957, 66); *Грицько.. стрибнув на піл і опукою упав на подушку* (Мирний, IV, 1955, 88); *Старий Калоша, як стояв, опукою повалився до підніжжя старенького образу* (Вас., I, 1959, 204).

ОПÝКЛИЙ, а, е. 1. Який має округло вигнуту назовні поверхню; протилежне **угнутий.** *Сферичні дзеркала бувають угнутими і опуклими* (Курс фізики, III, 1956, 270).

2. Який округло виступає, видається наперед. *Чорне волосся обрамляло опуклий білий лоб* (Донч., III, 1956, 39); *Густі брови* [Кобзаря] *ледь-ледь насупилися над трохи опуклими карими очима* (Жур., Дорога.., 1948, 6); // *перен.* Чіткий, виразний. *Опуклої виразності набули навколишні звуки* (Ю. Янов., II, 1954, 74).

ОПÝКЛИНА, и, *ж.* Місце, яке округло виступає, видається на поверхні чого-небудь. *Листя уражених рослин набуває неправильної.. форми і має хвилясту поверхню з пухировидними опуклинами в зоні темнозелених ділянок* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 237).

ОПÝКЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **опýклий.** *Всі мачти вкрились білими опуклостями парусів* (Ю. Янов., II, 1958, 80); *Цей здоровило, що мало не проривав рукавів піджака опуклостями атлетичних біцепсів, міг би бути шахтарем, вантажником, а може, й боцманом* (Кулик, Записки консула, 1958, 219); *Опуклість зорових образів.*

ОПÝКЛО. Присл. до **опýклий.** *З імли небозводу.. випливали золоті маківки його* [Києва] *соборів, опукло світились назустріч, як величезні.. сонця* (Гончар, II, 1959, 146); *В п'єсі «Житейське море» опукло, подекуди навіть не без гротеску, показаний побут театральної богеми* (Рильський, III, 1956, 278).

ОПУ́КУВАТИЙ, а, е. Трохи опуклий (у 2 знач.); круглуватий. *Вухата шапка-комунарка низько впала на очі, жовтий кожушок міцно облягає опукуваті широкі плечі* (Кир., Вибр., 1960, 276); *Опукуваті очі* [шинкаря] *байдуже зиркнули на жартівників* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 9).

ОПУ́НЦІЯ, ї, *ж. (Opuntia)*. Багаторічна рослина родини кактусових з м'ясистим плоским стеблом і їстівними плодами. *Дико ростуть* [на Капрі].. *цілі ліси кактусів — опунцій, які бувають ростом у 2 чоловіки і більше* (Коцюб., III, 1956, 333); *Радянські ботаніки вважають за доцільне розводити опунцію в пустинях Середньої Азії — вона буде кормом та постачальником води сільськогосподарським тваринам* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 47); // Плоди цієї рослини.

О́ПУС, у, *ч.* 1. Окремий музичний твір, позначений номером серед інших творів композитора. *Тут же* [на хуторі] *працював він* [Чайковський] *і над романсами опусу 47* (Мист., 6, 1958, 37).

2. *жарт., зневажл.* Будь-який літературний, мистецький або науковий твір. *Опуси молодих літераторів; Сімейно-драматичний опус.*

ОПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опуска́ти** і **опуска́тися.** *Не було там опускання вій — Очі ясно дивляться і просто* (Рильський, I, 1960, 304); *Опускання земної кори.*

ОПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОПУСТИ́ТИ,** ущу́, у́стиш, *док., перех.* 1. Переміщувати нижче, донизу. *Погиба опускає газету і не знає, чи шматувати її, чи повернути сотникові* (Стельмах, II, 1962, 54); *Жменяків син зупинився біля колодязя. Виліз на цямриння і почав опускати важке дубове відро* (Томч., Жменяки, 1964, 8); *Він змерз одразу, безсило опустив бартку і посунувся далі* (Коцюб., II, 1955, 344); *Надівши шолом, Данило опустив заборолo і підняв руку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 443); *Матроси подали швартові, опустили пологий трап, натовп зустрічаючих повалив до корабля* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65); // Схиляти, звішувати донизу. *Пес.. знову завив. Він вив якось особливо тоскно, підводив лохмату морду, опускав її аж до землі.. і знову вив* (Епік, Тв., 1958, 146); *І другу я березу тут побачив, Що серед моря зелені нової.. Стояла, опустивши довгі віти* (Рильський, III, 1961, 170); *Селом запахло — опустив Дорош голову, та Оксен помітив сльози, які блиснули під окулярами* (Тют., Вир, 1964, 102); // *на що.* Спускаючи вниз, класти, ставити на що-небудь. *Чужий дядько віддер його руки від полудрабка, підтяг за них Василька догори і опустив на гарячий порох* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 88); *Богдановський опустив голову на руки й замислився* (Довж., I, 1958, 320); *Лариса.. стомлено опустила руки на м'які підлокітники* (Руд., Остання шабля, 1959, 30).

◇**Опуска́ти (опусти́ти) ву́ха** *див.* **ву́хо; Опуска́ти (опусти́ти) го́лову** — те саме, що **Ві́шати (пові́сити) го́лову** (*див.* **голова́**); **Опуска́ти (опусти́ти) кри́ла** *див.* **крило́; Опуска́ти (опусти́ти) ніс** *див.* **ніс; Опуска́ти (опусти́ти) о́чі (по́гляд, вії** *і т. ін.*)— дивитися вниз, потуплюватися. *Виструнчившись перед батальйонним, Шевченко опускав свої сині, як небо, очі з притамованою в них іронією...* (Тулуб, В степу.., 1964, 124); *Гашіца чула той погляд і, опустивши очі додолу, червоніла* (Коцюб., I, 1955, 234); *Вона опустила погляд і, стиснувши вуста, шпортала.. зонтиком у траві* (Коб., III, 1956, 250); *Юрко збентежено опустив повіки, зашарівся* (Коз., Вибр., 1947, 13); **Опуска́ти (опусти́ти) ру́ки** — впадати в розпач, в апатію; ставати пасивним, бездіяльним. *Молода вдова лишилась сама з двома дрібними дітьми.. Та не опустила рук вона* (Фр., VI, 1951, 166); [Степанида:] *Що, свашечко, і ви не заспокоїте вашої доні?.. Ми вже і руки опустили* (Кроп., IV, 1960, 35).

2. *куди, в що.* Укладати, поміщати і т. ін. щось куди-небудь, всередину чогось. *Коли ж що-небудь — весло чи руку — опустиш в воду, то вони стають срібними* (Коцюб., III, 1956, 325); *Марина взяла яблуньку-саджанець, опустила в ямку* (Головко, I, 1957, 449); *Антон опустив листа в поштову скриньку* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 155); // Посилати, направляти, спрямовувати щось куди-небудь, у що-небудь. *Дівчина знай опускала туди* [в фартушину] *то одну, то другу руку, витягала квіточку по квіточці* (Мирний, I, 1949, 164); *Мишуня боявся, опускаючи ногу в темряву й намацуючи щабель, що наступить на голову передньому* (Ю. Янов., II, 1954, 147).

3. *на що і без додатка.* Пускаючи, скидати вниз. *Радянські авіатори.. з важким гуркотом опускали бомби на воєнні цехи* (Гончар, III, 1959, 238); * Образно. *Христя почала перебирати своє життя. Що воно?.. Ціла вервечка випадків, котрі піднімали її угору на те, щоб опустити сторч головою* (Мирний, III, 1954, 332).

4. *діал.* Залишати, покидати. *Коли ж ми вернули з його* [батькового] *похорону,.. заблагала* [мати], *щоб я не опускав її ніколи* (Коб., III, 1956, 78); *З легким серцем опускав він шкільні мури, легко ступав.. перед себе* (Ков., Світ.., 1960, 63); *Сон опустив його зовсім. Обертався з одного боку на другий* (Март., Тв., 1954, 243).

ОПУСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОПУСТИ́ТИСЯ,** опущу́ся, опу́стишся, *док.* 1. Переміщуватися нижче, спускатися донизу. *Петрову тінь мов хто укопав серед хати,— стоїть вона, то підскакує вгору, то опускається вниз* (Мирний, I, 1954, 339); *Феофано лежала, дивилась на місяць, що опускався все нижче й нижче до моря, і мріяла* (Скл., Святослав, 1959, 161); * Образно. *Конференція* [меншовиків] *своєю резолюцією несвідомо* ***опускається*** *до рівня ліберальної і монархічної буржуазії* (Ленін, 11, 1970, 31); *Чим нижче опускався Василь по драбині посад, тим гіркіше пив* (Мушк., Серце.., 1962, 297); // Знижуючись, сідати на що-небудь (про птахів і т. ін.). *Ціла хмара горобців опустилась на коноплі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 15); // Знижуючись, осідати на що-небудь (про пил, сніг і т. ін.). *Курява якийсь час крутилась.. в.. промінні, а далі.. почала тихо опускатись на чорну тінь від церковці* (Коцюб., I, 1955, 235); *Ось на цей зруб пелюстками ромашки опускається метелиця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 173); // *на що і без додатка.* Сідати або лягати на що-небудь (про людей). *Під час коротких привалів, коли бійці опускались на холодне каміння, Воронцов не сідав, а весь час походжав між ними* (Гончар, III, 1959, 103); *Опустивсь Люборaченко на кріселко, і сам не знає, що з ним діється* (Свидн., Люборацькі, 1955, 177); // Переміщуватися вниз, лягаючи на що-небудь. *Він ніколи не бачив, щоб дорослі плакали з голоду.. Рука його мимохіть опустилась на торбинку з хлібом* (Коцюб., I, 1955, 99); *Весла опустилися на воду, шлюпка полетіла до естакади* (Ю. Янов., II, 1958, 109); // Схилятися, пригинатися донизу. *Її повіки злегка тремтять, голова опускається нижче* (Коцюб., II, 1955, 249); *Три молоді пружні гілки і на них десяток яблук опускалися до самої землі* (Сенч., Опов., 1959, 30); *Знов офіцер подав команду,— і опустились дула вниз* (Сос., II, 1958, 401); // Звисати, спадати донизу. *Це був середнього зросту чолов'яга.., важкий, огрядний, з сивими вусами, кінчики яких опускалися нижче під-*

боріддя (Руд., Остання шабля, 1959, 23); *Шаблюка висить.., Опустившись на боки коня* (Граб., I, 1959, 473); // Обвисати, слабнучи, втрачаючи пружність (про тіло, частини обличчя людини). *Болісно кривиться дід, в нього нижче опускаються щоки, і тільки тепер видно, як багато зморшок наснували на його обличчі роки* (Стельмах, I, 1962, 242); [Л ю ц і й *(підходить до Партала, що якось весь опустився, немов умерлий на хресті):*] *Здається, він зомлів. Хто має воду?* (Л. Укр., II, 1951, 429).

Опуска́тися (опусти́тися) навпо́чіпки — присідати навпочіпки. *Він ..повернувся до шляху спиною і опустився навпочіпки на своїй латці* (Панч, В дорозі, 1959, 46); **Опуска́тися (опусти́тися) на колі́на (навко́лішки)** — ставати на коліна. *Охає* [Данило] *і.. опускається на коліна* (Стельмах, II, 1962, 71); *Граф погасив на столику свічку, опустився навколішки перед іконою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 212).

◇ **Ру́ки опуска́ються (опусти́лися)** *у кого* — хтось впадає в апатію, стає пасивним, бездіяльним. *Оксані було тяжко признати.., що вона справді нічого не вміє робити, і руки опускалися в неї* (Григ., Вибр., 1959, 236); — *Ой Панасе, Панасе, як тепер будемо жити?— зовсім опустилися руки в матері* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 8).

2. *в що*. Входити, поринати, занурюватися і т. ін. в що-небудь. *Я бачу, як камінець опускається щораз нижче й нижче в глибінь моря* (Ю. Янов., II, 1958, 32); *Як до шахти опускався, З білим світом розставався* (Уп., Вірші.., 1957, 207); *Русалка опустилася в воду по плечі і ..дивиться вгору на батька* (Л. Укр., III, 1952, 192); * Образно. *Пора й перестати* [плакати], *бо є кінець сльозам..: голос хрипне, сльози сохнуть, опускаються в серце, на дно душі* (Мирний, III, 1954, 19); *Залишаючись наодинці, він, мов водолаз, відразу опускався на дно спогадів, віддавався на повну владу болючих переживань* (Збан., Сеспель, 1961, 191); // *розм*. Сходити куди-небудь униз. *Минаючи людей, Терентій.. опускається в яруги, що накриваються на ніч м'якою рядниною туману* (Стельмах, I, 1962, 499); *Мерзлякувато пересмикуючи плечима, Гайдай опустився в машинний відділ* (Донч., VI, 1957, 500).

3. Падати, звалюватися звідки-небудь. *Жовтий лист, зірвавшись з гілки, тихо опускається додолу, крутячись, мов метелик* (Мирний, IV, 1955, 83); *Снаряди в мастку падали й падали, із співом опускаючись з висоти* (Гончар, III, 1959, 161); // Бити, ударяти по чому-небудь. *Летить зверху тяжкий батьківський кулак і з сердитим криком опускається на спину переляканої дитини* (Коцюб., I, 1955, 439); *Шабля, як блискавиця, опускалася раз по раз.. на голови ворогів* (Цюпа, На крилах.., 1961, 27).

4. *перен*. Втрачати колишню працездатність, енергію, охайність і т. ін. *Хотів* [Коронов] *спитати, як йому живеться без Любки, але глянув на його заросле обличчя і зрозумів: опускається, дряхліє Гопченко* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 181); *Ти хочеш знати про П'ятницького.. Якось він опустився, ходить часто брудним, нічого не читає* (Коцюб., III, 1956, 426); *За три роки важкого життя з Фросиною Семен Коляда дуже змінився. Опустився, міг тижнями не голитись* (Зар., На.. світі, 1967, 63); // *рідко*. Ставати занедбаним, занехаяним. *Через рік — веселе колись місце опустилося, заглухло* (Мирний, I, 1949, 414).

5. *перен*. Насуваючись, охоплювати, окутувати собою що-небудь (про темряву, туман і т. ін.). *Мороз опускався над містом важким туманом* (Собко, Зор. крила, 1950, 175); *Згори на верховіття лісу опускався сизий присмерк* (Стельмах, Хліб.., 1959, 408); *Ніч опустилась на землю непомітно, і в лісі стало зовсім темно* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 163).

ОПУСКНИ́Й, а́, е́. Який можна опускати. *Опускна штора*; // Признач. для опускання чого-небудь. *Вода подається в бак-сепаратор, звідти по опускних трубах вона надходить в охолоджувані елементи, де нагрівається, і потім повертається в бак-сепаратор* (Наука.., 2, 1955, 25); // Який здійснюється опусканням. *Найбільш поширений спосіб установлення зрубу — опускний, придатний для всіх грунтів при глибині колодязів до 15 м* (Колг. енц., I, 1956, 576).

О́ПУСТ, у, *діал*. Шлюз. [Д і д:] *Пахмарило.. Треба буде на яловім опусті заставки піднять, якщо великий дощ піде* (К.-Карий, I, 1960, 258); *На тому місці, Де нині кладка, власне, трохи вище, Ми маємо побудувати шлюз, Або, по-нашому сказати, о́пуст — Ворота для проходу пароплавів* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 121).

ОПУСТИ́ТИ *див.* **опуска́ти.**

ОПУСТИ́ТИСЯ *див.* **опуска́тися.**

ОПУСТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **опустіти.** *За шибками темних опустілих вже хат по-великодньому блима світло лампадок* (Коцюб., II, 1955, 363); *На опустілому пероні стою зажурений, один* (Сос., II, 1958, 140).

ОПУСТІ́ТИ, іє, *док*. Те саме, що **спусті́ти.** *Опустіло поле. Давно звезли на токи копи, скосили гречки й проса* (Цюпа, На крилах.., 1961, 21); *Щодень вивозили* [селяни] *на торг цілі мішки раків.. Потік зовсім опустів, і в ньому лишився тільки дріб'язок* (Фр., III, 1950, 52); *Опустіли кошари. Тиша і пустка* (Коцюб., II, 1955, 324); *Все потягло, що робити уміло, На косовицю; село опустіло* (Щог., Поезії, 1958, 85).

О́ПУХ, у, *ч*. Хворобливий набряк тканини тіла; пухлина. *Опух не є суто місцевим, ізольованим процесом; це — лише основний зовнішній прояв загального захворювання організму — опухової хвороби* (Курс патології, 1956, 149); * Образно. *Реакція. Злидні і зло розповзаються в опух* (Перв., I, 1958, 143).

ОПУХА́ННЯ, я, *с*. Дія за знач. **опуха́ти.**

ОПУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок*., **ОПУ́ХНУТИ** *і рідко* **ОПУ́ХТИ**, хну, хнеш, *док*. Збільшуватися в об'ємі, набрякати від скупчення рідини (випоту) в тканинах тіла; пухнути. *Княгиня.. побачила .. жінок, у яких руки й ноги опухали від солоної води* (Скл., Святослав, 1959, 169); — *Було таке — ні зернини, ні соломини! Їсти нічого.. Коли б не паничів тік, то досі б з голоду опухли!* (Мирний, IV, 1955, 255); *Домував Артем. Ще тиждень тому.. звихнув ногу в коліні,— опухла, ступити було ніяк, то це й одлежувавсь* (Головко, II, 1957, 241).

ОПУ́ХЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опу́хнути.** *Мимоволі озирнув він цю свою компанію, опухлі од п'янства лиця, злі замутнені очі* (Вас., I, 1959, 90).

2. *у знач. прикм*. Який має опухи; пухлий. *Прихід Червоної Армії зустріли* [вчитель з дружиною] *в стані повної дистрофії: опухлі й брезклі, ноги-колоди, очі геть сховані під набряклими повіками* (Ю. Янов., I, 1954, 110); *Петро ішов опухлий, укритий брудом і нужею, ішов і бачив.., як руїнами падали казкові багатства, створені ревною і чесною працею його народу* (Жур., Дорога.., 1948, 35).

ОПУ́ХЛІСТЬ, лості, *ж*. Стан за знач. **опу́хлий** 2. *Олександр.. встиг помітити, що, попри надмірну опухлість, філософ має досить моложаве обличчя* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 248).

ОПУ́ХНУТИ *див.* **опуха́ти.**

О́ПУХОВИЙ, а, е. Прикм. до **о́пух.** *Опухова хвороба.*

ОПУ́ХТИ *див.* **опуха́ти.**

ОПУ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опустити.** *Наче зачарований велетень, стояв ліс, опущений* *ввесь інеєм білим* (Мирний, IV, 1955, 305); *Опушені снігом, дрімали розлогі каштани* (Кучер, Дорога.., 1958, 70); * Образно. — *А де зараз Наталя? — спитав Михайло, підводячи на друга свої темно-карі, опушені густими бровами очі* (Собко, Шлях.., 1948, 7).

2. *у знач. прикм.* Укритий пухом, волосинками, ворсинками. *Опушений пирій; Опушена луска.*

ОПУ́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **опу́шений** 2. *Опушеність пагонів.*

ОПУ́ШЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **опуши́ти** і **опуши́тися.**

2. Покрив з пуху, волосинок, ворсинок на поверхні рослини або на шкірі тварини. *Нут — трав'яниста однорічна рослина з коротким.. опушенням стебла, листя, оцвітини та плодів* (Зерн. боб. культ., 1956, 144).

ОПУШИ́ТИ *див.* **опу́шувати.**

ОПУШИ́ТИСЯ *див.* **опу́шуватися.**

ОПУ́ШКА, и, *ж.* Хутряна обшивка, оздоблення країв верхнього одягу. *Шкурка на опушку.*

ОПУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **опу́шувати** і **опу́шуватися.**

ОПУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОПУШИ́ТИ,** опушу́, опу́шиш, *док.*, *перех.* 1. Покривати, запорошувати (про сніг, іній). *Густий іній опушував дерева* (Собко, Шлях.., 1948, 204).

2. Обшивати, оздоблювати хутром краї верхнього одягу.

ОПУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОПУШИ́ТИСЯ,** опу́шиться, *док.* 1. Укриватися пухом, волосинками, ворсинками. *У чистому посіві деякі рослини фацелії.. галузяться, стебла їх опушуються жорсткими волосками* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 46).

2. Покриватися, запорошуватися (снігом, інеєм).

3. Обшиватися, оздоблюватися хутром (про одяг). *Комір, поли та рукава* [кожушанки] *опушувалися сивим або чорним смушком* (Збірник Полт. музею, I, 1928, 83).

ОПУ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **опусти́ти.** *Стоїть Глушак з опущеною гвинтівкою в глибокому важкому самоспогляданні* (Довж., I, 1958, 124); *Опущені з полудрабка босі ноги самі ворушились під стеливо далеких дівочих пісень, а душа поривалася до них, бажаючи співати* (Стельмах, I, 1962, 146); *Рубін стояв знеможений, з слідами сліз, розтертих по обличчю, з очима, опущеними в землю* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 25); *Корма опущена у воду* (Смолич, II, 1958, 43); // **опу́щено,** *безос. присудк. сл. Учитель сидить на скелястому березі. Мов стомлений орел — піджак сірим крилом опущено* (Знання.., 2, 1970, 1).

◇ **Як (мов** *і т. ін.*) **у во́ду опу́щений** *див.* **вода́.**

2. *у знач. прикм.*, *діал.* Самотній, покинутий. *Без неї чув себе* [Сава] *опущеним і безпомічним* (Коб., II, 1956, 82); *Вдарить* [вітер] *дверима опущеної колиби,.. і зав'ються, затанцюють дрібонькі* [дрібненькі] *зламані гілочки* (Хотк., II, 1966, 158).

ОПУ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Стан за знач. **опу́щений** 2. *Звідти* [з дзеркальця] *дививсь на неї бридкий вид, її образ, який.. лишивсь там під блискучим скляним поверхом, щоб вічно нагадувати їй про її недолю, опущеність, самотність...* (Коцюб., I, 1955, 267); *Якесь несказанно гидке, а заразом смутне почуття опущеності обгорнуло мене, і я встав від столу* (Коб., III, 1956, 60).

ОПУ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. *мед.* Зміщення вниз якогонебудь органа. *Слабкість м'язів черевного преса може призвести до опущення внутрішніх органів* (Фіз. вихов., 1954, 13).

2. *діал.* Стан за знач. **опу́щений** 2. *Навістить він і стіни тюремні, і всякі нори муки та насилля людей над людьми, а скінчить тим, що .. згине десь у бідності, самоті та опущенню на якімось піддашшю* (Фр., I, 1955, 236).

ОП'ЯНИ́ТИ *див.* **оп'яня́ти.**

ОП'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **оп'яні́ти.** — *Ти вже й гніваєшся. Фе, Іване! — говорила Ганка, а вечором* [увечері] *знов підлещувалася до нього, просила, купувала йому пива й горілки, доки оп'янілий Іван не зголжувавсь знов іти ночувати до неї* (Фр., I, 1955, 92); *На галяві.. стояла купка похмурих комунарів, заюшених кров'ю. Їх кільцем оточували дроздовці, оп'янілі від перемоги* (Панч, II, 1956, 444).

ОП'ЯНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **оп'яні́ти.** *Він пережив бурхливе оп'яніння від ефіру і впав у.. безмежну темінь забуття* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 224); *По тілу поступово почало розливатися приємне тепло, шлунок.. заспокоївся, виповнився, Михайло відчув навіть оп'яніння, те саме, яке часто охоплює голодну людину після їжі* (Збан., Сеспель, 1961, 278); *Аж згодом, .. коли відчув* [Олексич] *на обличчі чийсь теплий, уривчастий від хвилювання подих, а потім — гарячий і до оп'яніння солодкий цілунок на устах,— тоді тільки прокинувся* (Міщ., Сіверяни, 1961, 86).

ОП'ЯНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати п'яним; сп'яніти, захмеліти. *Юрчик розбундючився... Оп'янів і лаявся* (Хотк., II, 1966, 211); * У порівн. *З радості стара як оп'яніла. Їй уперше на віку довелося побачити таку повагу до себе від людей* (Мирний, II, 1954, 249); // Дійти до стану запаморочення, який нагадує сп'яніння.

2. *перен.* Дійти до стану екстазу, самозабуття. *Забагато, забагато в ясні очі я гляділа, аж від їх палкого блиску вся з кохання оп'яніла* (У. Кравч., Вибр., 1958, 32); *А жайворон за цілий день над повіддю ланів од того дзвону і пісень, здається, оп'янів* (Гонч., Вибр., 1959, 335).

ОП'Я́НЮВАТИ *див.* **оп'яня́ти.**

ОП'ЯНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ОП'Я́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ОП'ЯНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Робити п'яним, доводити до стану оп'яніння. *Його й погане пиво оп'янило* (Сл. Гр.); // Доводити до стану запаморочення, який нагадує сп'яніння. *Запах жита, що вже починало цвісти, зразу оп'янив її* (Воскр., Весна.., 1939, 53); *Повітря залу, в якому опинилися випробувачі, вийшовши з шлюзу, оп'янило їх. Вони відчули легке запаморочення* (Веч. Київ, 26.XII 1968, 3).

2. *перен.* Доводити до стану екстазу, самозабуття. *Дотик твій із терня рожі родить, І по серцях мов чар солодкий ходить, І будить, молодить і оп'яняє* (Фр., XI, 1952, 234).

ОП'ЯНЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **оп'яня́ти.** *З зільника подала я тобі перед прощанням якусь білу цвіточку* [квіточку].., *що пахла оп'яняючим запахом* (Коб., III, 1956, 589).

ОРА́ВА, и, *ж.*, *розм.* Великий гурт людей; юрба, натовп. *Тут половців вся орава.. Проти міста поплила* (Фр., XIII, 1954, 369); *Ціла орава кінних стражників гасала по ярмарку* (Головко, II, 1957, 255); *Позаду возів бігла орава хлопчаків* (Смолич, Мир.., 1958, 192); // Велика, багатодітна родина. *Надія сім'ї — Улас. Як не є, найстарший, йому і випадає честь допомогти батькам нагодувати хлібом насущним оту білоштанну ораву* (Тют., Вир, 1964, 48).

ОРА́КУЛ, а, *ч.* 1. У стародавніх греків, римлян та деяких народів Сходу — пророцтва, що нібито йшли від богів і витлумачувалися жерцями; // Божество, що пророкувало, а також жрець, який це пророцтво витлумачував. *Існували* [в Херсонесі] *релігійні товариства — фіаси, при храмах були оракули* (Нариси стар. іст.

УРСР, 1957, 310); // Місце, храм, де давалися ці пророцтва. *Дельфійський оракул.*

2. *перен.* Особа, висловлювання якої визнаються незаперечною істиною. *Як вони сіли на канапі, поруч з хазяйкою, в залі разом стишилось, неначе всі готувались слухать якогось оракула* (Н.-Лев., I, 1956, 559).

3. *заст.* Ворожильна книга. [Л у к а:] *Та ти справжній філософ, Харитоне.* [Г а н д ж а:] *Таке й скажеш, праотче. Читав колись оракула, сонник Мартина Задеки...* (Мокр., П'єси, 1959, 215).

ОРА́ЛО, а, *с., заст.* Примітивне знаряддя для оранки; рало. *Степ дихав пахучим настоєм диких трав. Він уже не виблискував яскравими барвами квітів, зате вагітнів плодами землі, яку подекуди порушив своїм нехитрим оралом ратай-гречкосій* (Добр., Очак. розмир, 1965, 19); * Образно. *А горда пісня прославляла Денними чарами вночі І наші радісні орала, І наші месницькі мечі* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 121).

ОРАНГУТА́НГ, а, *ч.* Велика людиноподібна мавпа, що живе на островах Суматрі і Калімантані. *Серед сучасного тваринного світу найближчі до людини за біологічними ознаками вищі мавпи: шимпанзе, орангутанг, гібон і горила, що живуть у тропічних зонах земної кулі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 10).

ОРА́НДА, и, *ж., заст.* Шинок. *Ледача невістка не хоче робить, Ходить до оранди горілочки пить* (Чуб., V, 1874, 752); *У неділю на селі, У оранді на столі Сиділи лірники та грали По шелягу за танець. Кругом аж курява вставала* (Шевч., II, 1963, 98).

ОРАНДА́Р, я́, *ч., заст.* Шинкар. *І кобзар ушкварив. — А мій батько орандар, Чоботар; Моя мати пряха Та сваха* (Шевч., I, 1963, 135).

ОРАНДА́РКА, и, *ж., заст.* Жін. до **оранда́р.** *Ой дай, орандарко, Да горілочки кварту* (Чуб., V, 1874, 420).

ОРА́НЖЕВИЙ, а, е. Те саме, що **жовтогаря́чий.** *Посередині конюшні на стовпі висів ліхтар, від нього падало на землю оранжеве кружальце світла* (Тют., Вир, 1964, 27); *З-за лісу незабаром підвівся оранжевий ущерблений місяць* (Шиян, Баланда, 1957, 224).

ОРА́НЖЕВО. Присл. до **ора́нжевий.** *По сріблястому од полинів і віниччя схилу яру горіли червоно й оранжево кущі глоду* (Ю. Янов., Мир, 1956, 166).

ОРАНЖЕРЕ́ЙКА, и, *ж.* Зменш. до **оранжере́я.**

ОРАНЖЕРЕ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **оранжере́я.** *Оранжерейний цех.*

2. Вирощений в оранжереї. *Все те місце було заросле зеленим деревом, заставлене по квітниках оранжерейними вазонами* (Н.-Лев., I, 1956, 162); *Оранжерейна рослина;* // Який водиться в оранжереях. *Оранжерейна попелиця.*

3. *перен.* Який захищає від труднощів, випробувань, боротьби. *Оранжерейні умови виховання;* // Ізольований від труднощів, випробувань, боротьби. *Ліна вперше по-справжньому відчула.., що починає жити повноцінним, а не рослинним, не оранжерейним життям* (Гончар, Тронка, 1963, 259).

ОРАНЖЕРЕ́Я, ї, *ж.* Засклене приміщення для вирощування або перезимівлі рослин у закритому грунті; теплиця. *Найбільше розводився Хоцінський про князя, про те, який в його золотоверхий палац, .. які .. розкішні парки, садки, квітники, оранжереї...* (Н.-Лев., I, 1956, 158); *Лукія витирає скляний дах оранжереї* (Донч., III, 1956, 42); *Надворі зима, а у великій оранжереї Полтавського тепловозоремонтного заводу квітнуть тюльпани* (Рад. Укр., 22.II 1969, 6); * Образно. *Було в ній* [Кларі] *щось від тієї Клари, якою вона могла стати, коли б виростала не в матусиній оранжереї, а там, де є труд, біль, радість — справжнє життя* (Руд., Остання шабля, 1959, 31).

О́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ора́ти.** *За пастівником легкими хвилями підіймалися все вище й вище орані поля* (Фр., IV, 1950, 333); // *у знач. ім.* **о́ране,** ного, *с.* Зоране поле; рілля. *Треба буде І на чужі люди Подивитись, як живуть: Чи орють, Чи не на ораному сіють І просто жнуть* (Шевч., I, 1951, 277); // **о́рано,** *безос. присудк. сл. Як же без землі бути? Добре тим панам: у них її не орано, не міряно* (Мирний, III, 1954, 47).

ОРАНИ́ЦЯ, і, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **рілля́.** *Стояла ясна.. пора над неозорим зеленавим полем з чорними латкамиораниці* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 3); *На зеленій горі чорніє.. шматокораниці* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 55).

О́РАНКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **ора́ти.** *Спільна вигода присилувала їх* [Карпа і Лавріна] *помагати один одному в оранці і в сівбі,.. і в возовиці* (Н.-Лев., II, 1956, 366); *Після жнив Іванові возовиця; далі оранка на озимину* (Мирний, I, 1949, 209); — *Що це ви, Карпе Івановичу, глибину оранки міряєте?* (Собко, Нам спокій.., 1959, 30); // Пора, період, коли орють землю. [П е р е д е р і й:] *У хазяйстві це* [лучка] *важне діло: чи конячку держати, чи корівчину.., а чи в оранку й волам підкинути, то от сінце й є!* (Мирний, V, 1955, 124); — *Якась розумна голова додумалась тепер, саме перед оранкою, наділяти* [землею] (Стельмах, I, 1962, 388).

Оранка на зяб *див.* **зяб.**

2. *рідко.* Те саме, що **рілля́.** *Я б з тебе брати багато не стала: Дай мені тільки гартовані рала; Зріж лемешем мою сіру вершину, Кинь по тій оранці зерна частину* (Щог., Поезії, 1958, 219); [Ю д а:] *З сусідами в той час я позивався за спаш, за оранку* (Л. Укр., III, 1952, 133).

ОРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ора́ти.** *По стернях батько плуг веде, Важка робота хутко йде, І рівно ріжеться земля, Бо син ораннням заправля* (Щог., Поезії, 1958, 286); — *Ху-ху!..— сказав Семен.., втираючи впрілого лоба. Його гірше змордували «дурні думки», ніж орання* (Коцюб., I, 1955, 111).

ОРА́ТАЙ, я, *ч., заст.* Орач. [С и л ь в е с т р:] *Благослови, господь,.. Оратая, що в полі ниву оре* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 10).

ОРА́ТИ, орю́, оре́ш, *недок., перех. і неперех.* Обробляти землю плугом, сохою. *Раптом уявляється йому, що Семен оре на цій ниві; його плуг блискучим лемешем ріже поле скибою* (Коцюб., I, 1955, 106); *Яким Мачук орав у полі на ярину* (Кобр., Вибр., 1954, 43); *Орали двома парами биків. Першою — Тимко з Марком, а другою — Охрім Горобець із Денисом* (Тют., Вир, 1964, 10); * Образно. *Журба плугом по серцю оре* (Укр.. присл.., 1955, 35); // *перен., розм.* Розпушувати, зривати поверхню чого-небудь. *Її* [пустиню] *орали кінські копита, Скородили списи, тьмив сонце дим* (Фр., XIII, 1954, 281); *Кулі різали гілля зовсім близько і орали землю на два кроки* (Смолич, I, 1953, 93); *Не відходячи один від одного, вони довго петляли в сліпому коловороті завії, падали, по пояс провалювались у замети і підводились, орючи сніги* (Стельмах, Хліб.., 1959, 254).

Ора́ти на зяб *див.* **зяб.**

◇ **Ора́ти но́сом зе́млю (сніг):** а) падати обличчям у землю, сніг. *Він перекидався, орав носом сніг, летів сторч* (Сенч., Опов., 1959, 13); б) *рідко.* Журитися, сумувати. — *А чого, козачко, ореш носом? Мо, вдома що сталося?*— *допитувався дід* (Кач., II, 1958, 41).

ОРА́ТИСЯ, оре́ться, *недок.* Оброблятися плугом, сохою (про землю). *Залізниця має пройти по перелогах степу, що одвіку не орався* (Гончар, II, 1959, 354); * Образно. *З кожним днем все більше сивіли скроні та оралося зморшками схудле обличчя* (Дім., Ідол, 1961, 326);

// *безос. Де трактором ореться, там добре живеться* (Укр.. присл.., 1955, 366).

ОРА́ТОР, а, *ч.* Той, хто володіє мистецтвом виголошування промов. *Кращого оратора, ніж Кузь, в області немає. Навіть Лозовий,— теж блискучий оратор,— відзначав його пропагандистські здібності* (Руд., Остання шабля, 1959, 187); *Чудовий оратор, Луначарський завжди захоплював аудиторію своїм темпераментом і дотепністю, пристрасно відстоював мистецтво соціалістичного реалізму* (Мист., 1, 1966, 6); // Той, хто виголошує промову; промовець. *Оратори змінялись на трибуні під музику й грім оплесків* (Довж., I, 1958, 499); *Надзвичайні події, що трапились далі, могли б і не трапитись, коли б не виступив зненацька новий оратор* (Донч., VI, 1957, 21).

ОРАТОРІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **орато́рія** ^{1}. *Кантатний і ораторіальний жанр у творчості українських радянських композиторів посідає досить значне місце* (Мист., 6, 1957, 55); *Ораторіальна музика.*

ОРАТО́РІЯ ^{1}, ї, *ж.* Великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет і призначений для концертного виконання. *Час, коли ми живемо, позначений великими героїчними ділами, і не випадково композитор, прагнучи відобразити їх у своїй творчості, обирає форму ораторії і кантати* (Мист., 2, 1966, 21).

ОРАТО́РІЯ ^{2}, ї, *ж.* Приміщення у католицькому храмі для моління.

ОРА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **ора́тор.** *Слово це Ніяк не прозаїчно продзвеніло,— І ми малій ораторці плескали Від серця щирого ...* (Рильський, III, 1961, 107).

ОРАТО́РНИЙ, а, е. Те саме, що **ораторіа́льний.** *Ораторний твір.*

ОРА́ТОРСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., зневажл.* Надто довго й нудно виголошувати промову, говорити про що-небудь (перев. з претензією на красномовність). — *Довго ви ораторствуєте, Мироне,— Варчук.. похитує.. головою* (Стельмах, II, 1962, 44); *Оце недавно.. іду я з роботи.. Дивлюся: біля молочарні — жінок, як на весіллі.. Ораторствує баба Олька. Ну, як на мітингу виступає!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 99).

ОРА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ора́тор.** *Гості, знаючи ораторську вдачу пана маршалка, мовчали* (Фр., II, 1950, 369); *В. І. Ленін досконало володів складним мистецтвом комуністичної пропаганди і агітації.. Сила його ораторської майстерності полягала в тому, що він глибоко знав сподівання й потреби народу, був тісно зв'язаний з масами* (Рад. Укр., 25.VIII 1962, 3); // Власт. ораторові, ораторам. *Марко Обушний говорив без ораторської пози, поважно й твердо* (Кир., Вибр., 1960, 318).

ОРА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Урочиста промова, виголошувана з якого-небудь приводу. — *Ну, що, панове! Чув я вашу премудру орацію* (Фр., II, 1950, 126); // *жарт.* Довгий монолог. *Не мала паніматка часу відказати на цю орацію, бо надійшла молодиця звідкілясь* (Свидн., Люборацькі, 1955, 56).

ОРА́Ч, а́, ч. Той, хто оре землю. *У полі Орачі на ярину орали, І Муха там була, І хоч її непрохану ганяли, Одначе крадькома і їла, і пила* (Гл., Вибр., 1951, 86); *За плугом, згорблений теж і спотілий, орач поступає, Тисне чепіги грудьми, істиком скибу труча* (Фр., XIII, 1954, 305); *Здалеку, наче по блакитній воді, поволі пропливав приломлений до плуга орач* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 102); // *рідко.* Той, хто обробляє землю; хлібороб. *Журиться нива, дощем не полита; Що орачеві цей рік вона дасть?* (Манж., Тв., 1955, 42); — *За нами спокійно жили орачі, бо ми боронили і вдень і вночі плоху гречкосійську породу* (Л. Укр., I, 1951, 440).

ОРБІ́ТА, и, *ж.* 1. *астр.* Шлях руху небесного тіла, штучного супутника землі, орбітальної станції і т. ін. у космічному просторі навколо іншого тіла. *Признаюсь — заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі* (Коцюб., II, 1955, 222); *Шлях, що його описує Земля навколо Сонця, називається її орбітою* (Астр., 1956, 33); *Опір земної атмосфери викликає гальмування супутника. Орбіта його при цьому змінює свої розміри і форму* (Рад. Укр., 14.XI 1957, 3).

2. *перен.* Межі, сфера поширення, впливу, діяльності і т. ін. кого-, чого-небудь. *Чим далі, тим все ясніше стає, що події розгортаються незалежно від його* [Врангеля] *бажань і прагнень, що влада його як вождя замість того, щоб ширитись, навпаки, звужується, все менше залишається людей в її орбіті* (Гончар, II, 1959, 380); *Коли потрапив* [Шафорост] *в орбіту знатних, йому сяйнуло славою, почестями, а за славою прибуло і влади* (Баш, На.. дорозі, 1967, 67); *Боротьба загострювалася, в її орбіту втягувалися все нові й нові люди* (Гур., Життя.., 1954, 339).

3. *анат.* Заглибина, в якій міститься очне яблуко; очна ямка. *Широкі брови в нього.. чорніли, мов крила вброна, ховаючи глибоко в орбітах карі, вдумливі очі* (Шиян, Баланда, 1957, 39).

ОРБІТА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **орбі́та** 1. *В період з 3 листопада 1957 року по 25 березня 1961 року в нашій країні було проведено 5 біологічних експериментів в умовах тривалих орбітальних польотів супутників* (Наука.., 12, 1961, 14); // Який рухається по орбіті. *Орбітальні станції; Орбітальна ракета.*

2. Який міститься в орбіті (у 3 знач.). *Верхній орбітальний м'яз очей.*

ОРБІ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **орбіта́льний.** *Землі хода в своїм орбітнім колі Тоді з'єдналась в свисті завірюх В один порив, в одну жадобу волі* (Мал., Полудень.., 1960, 13).

ОРГ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **організаці́йний,** напр.: оргдія́льність, оргзбо́ри, оргпара́да, оргпита́ння.

О́РГАН, *ч.* 1. *род.* а. Складова частина тваринного або рослинного організму, яка має певну будову і виконує одну або кілька певних функцій. — *На цей час прикуси язика зубами або й одкуси..— А як же то я животітиму на світі без цього дурного органа? — жартував Кованько* (Н.-Лев., I, 1956, 627); *Органи травлення; Органи дихання; Надземні органи рослини.*

2. *род.* у. Знаряддя, засіб. *Тимчасовий революційний уряд є орган боротьби за негайну перемогу революції, за негайну відсіч контрреволюційним спробам, а зовсім не орган здійснення історичних завдань буржуазної революції взагалі* (Ленін, 11, 1970, 27).

3. *род.* у. Установа, що виконує певні функції в галузі державного управління, контролю, нагляду і т. ін. *Народовладдя в нашій країні дістає свій вияв насамперед у Радах — органах народного представництва, які поєднують у собі риси державних і громадських організацій* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 38); *Адміністративні органи; Органи народного контролю; Слідчі органи.*

4. *род.* у. Періодичне видання (журнал, газета, бюлетень і т. ін.) якої-небудь партії, установи, організації, яке відбиває їх погляди і діяльність. *Газети повинні стати органами різних партійних організацій* (Ленін, 12, 1970, 94); *Пригадалось Ясочці, скільки часу загаяно марно, скільки довелось зазнати зневаги, .. тиняючись з віршами по редакціях всяких органів* (Вас., I, 1959, 352); *З улюбленого часопису сентиментальних панночок «Друг» став бойовим органом демократичної молоді* (Кол., Терен.., 1959, 160).

5. *род.* а, *техн.* Складова частина, деталь різних механізмів, пристроїв і т. ін., що виконує певну функцію. *Добре було б, якби промисловість випускала один культиватор з набором різних робочих органів, а не багато різних культиваторів* (Колг. Укр., 1, 1959, 13).

ОРГА́Н, а, *ч.* Найбільший духовий клавішний музичний інструмент, що складається з набору труб, у які нагнітається повітря. *На хорах здіймався величезний орган* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 125); *За завісами заграли два органи, і під мелодійні їх звуки імператриця Єлена і її невістка Феофано вийшли з палати* (Скл., Святослав, 1959, 153); * Образно. *Здоров будь, Пушкін мій, землі óрган могучий! І ти, морська глибінь, і ви, одеські тучі! Я тут у вас в гостях* (Тич., I, 1957, 97); * У порівн. *На словах — як на органах, а як до діла — ані гу-гу!* (Укр.. присл.., 1955, 181); // Музичний духовий інструмент, що діє автоматично. *У невеличкій світлиці стояв чорний орган на чотири вали* (Сам., II, 1958, 412).

ОРГАНЕ́ЛА *див.* **органе́ли.**

ОРГАНЕ́ЛИ, не́л, *мн.* (*одн.* **органе́ла,** и, *ж.*), *спец.* Утвори у найпростіших одноклітинних організмах, що виконують різні життєві функції. *Війки — органели руху інфузорій;* // Складові частини клітини живого організму, що виконують певну функцію. *В їх* [біологів] *лабораторіях вже застосовуються потужні центрифуги, з допомогою яких відокремлюються одна від одної найважливіші органели (складові частини) клітин* (Наука.., 12, 1964, 25).

ОРГАНІЗА́ТОР, а, *ч.* Той, хто організовує, засновує, налагоджує або впорядковує що-небудь. *Я був одним із гарячих організаторів страйку — виступав на зборах, складав петиції, був постійним делегатом до адміністрації інституту* (Вас., IV, 1960, 41); *Комуністична партія — випробуваний вождь і організатор усіх історичних перемог радянського народу — упевнено веде його до вершин комунізму* (Вісник АН, 11, 1957, 8); // Той, хто має здібності до організаційної роботи. *Впливу в партії яко оратор або організатор теж не здобув і, можна думати, не здобуду* (Л. Укр., III, 1952, 693); *— Плетенецький обіцяє нам допомогти. А він чудовий організатор* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 156); *Вона любила вихрястого комсомольця, запального промовця й організатора Юрка Шелеста* (Донч., II, 1956, 141).

ОРГАНІЗА́ТОРКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **організа́тор.**

ОРГАНІЗА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **організа́тор.** *Вчився він таки непогано і мав — це помітили одразу — організаторські здібності. Виступав на всіх зборах, засідав по тричі на день, а резолюції складав краще, ніж сам професор стилістики* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 150); // Спрямований на організацію чого-небудь. *Величезна організаторська робота Комуністичної партії і трудовий героїзм мас — ось могутнє джерело небачених темпів відбудови шахт Донбасу* (Ком. Укр., 8, 1964, 64); *Організаторська діяльність.*

ОРГАНІЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **організа́ція** 1. *В огні запеклої боротьби з меншовиками Ленін виробив організаційні основи більшовицької партії, виховав її кадри* (Біогр. Леніна, 1955, 68); // Пов'язаний з організацією чого-небудь. *— Налагодження трудової дисципліни,— думав Дорош,— це організаційна справа, але є ще й інший бік — економічний стан артілі* (Тют., Вир, 1964, 138); *Сьогодні, перед тим, як мали початися перші організаційні збори, Савка.. зразу ж став у центрі уваги всіх, хто тут зібрався* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 32); *Організаційні заходи;* // Який здійснює організацію чого-небудь. *Крім секретарства, я завідував відділом мистецтва.., брав участь в роботі організаційного комітету працівників освіти* (Довж., I, 1958, 18).

ОРГАНІЗАЦІ́ЙНО. Присл. до **організаці́йний.** *25 червня 1919 р. у Києві відкрився з'їзд соціалістичної спілки молоді, який організаційно оформив створення КСМ* (Іст. УРСР, II, 1957, 151).

ОРГАНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **організува́ти, організо́вувати** і **організува́тися, організо́вуватися.** *Кілька разів міняв* [Саїд Алі] *думку про організацію контори у Намангані* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73); *Комунізм являє собою найвищу форму організації суспільного життя* (Програма КПРС, 1961, 56); *Наукова організація праці.*

2. Об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін. *Йосиф готує відповіді на питання, які можуть йому ставити в комісаріаті поліції: син його не належить до жодної організації. Так, не належить* (Вільде, Сестри.., 1958, 116); *Організація доручила Валентинові скласти радіоприймач* (Гончар, IV, 1960, 81); *Організація Об'єднаних Націй;* // Державна, партійна, громадська і т. ін. установа. *Сільський виконком бере найактивнішу участь в житті й роботі.. всіх сільських установ, закладів і організацій* (Вишня, I, 1956, 358); *Заводські організації.*

3. Особливості будови чого-небудь; структура. *Водорості належать до групи нижчих рослин. Від вищих квіткових рослин вони відрізняються простішою організацією* (Наука.., 1, 1960, 24); *Своєрідний лад поетичного мислення, індивідуальний стиль Тичини добре відчутні і в жанрово-композиційній, і в ритмічній організації віршів* (Рад. літ-во, 10, 1968, 44).

4. Фізичні й психічні особливості окремої особи. *Мати з більш сталим характером, з складною, тонкою і глибокою душевною організацією, добра, незвичайно любляча, здатна на самопожертву* (Коцюб., III, 1956, 286); *У неї складна і тонка психологія майбутньої письменниці, особлива духовна організація* (Донч., V, 1957, 510).

ОРГАНІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Будь-яке живе тіло, істота. *Туфелька за своєю будовою є одноклітинним організмом* (Зоол., 1957, 6); // Фізична або психофізична будова живого тіла, істоти. *Його* [Лімбаха] *організм був настілько сильний та кремезний.., що се* [голод].. *не виводило його з доброго гумору* (Фр., IV, 1950, 247); *Лікар оглянув хворого, сказав, що поки нічого небезпечного немає. Організм дуже ослаб* (Кол., Терен.., 1959, 344).

2. *перен.* Неподільно зв'язані в одне ціле частини чого-небудь. [Острожин:] *Літератор.. мусить відчувати на собі всі підвищення й пониження температури громадського організму* (Л. Укр., II, 1951, 52); *Тут* [у Будапешті] *весь гнучкий армійський організм зімкнувся тугіше, скоротився, як м'яз* (Гончар, III, 1959, 237); *Він розумів, що шахта — це складний організм, а кожен забій має свої особливості* (Ткач, Плем'я.., 1961, 204).

ОРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **організува́ти.** *Організований більшовиками Євпаторії партизанський.. загін довгий час успішно боровся проти біляків та інтервентів* (Гончар, II, 1959, 74); *Сахно мала нагоду висловити своє захоплення з ідеально організованої системи штучного зрошування* (Смолич, I, 1958, 69); // **організо́вано,** *безос. присудк. сл. В районі організовано 19 комсомольсько-молодіжних ферм* (Ком. Укр., 1, 1960, 48).

2. *у знач. прикм.* Належно впорядкований, планомірно спрямований на що-небудь. *В плануванні своїх врожаїв ми ще на довгі часи будемо розраховувати.. на наші організовані водні дніпровські ресурси* (Довж., III, 1960,

96); *Партія керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає організованого, планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за досягнення кінцевої мети — перемоги комунізму* (Статут КПРС, 1961, 3); // Який діє чітко, злагоджено, дисципліновано. *Відомості ще з літа говорили, що Наливайко йде цілком організованою армією* (Ле, Наливайко, 1957, 270).

3. *у знач. прикм.* Який має свою організацію, діє через організацію. *Організовані робітники організовано довели справу до кінця і зімкнули ряди для дальшої роботи* (Ленін, 25, 1972, 326).

ОРГАНІЗО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **організо́ваний** 2, 3. *Організованість є єдність дії, єдність практичного виступу* (Ленін, 14, 1971, 115); *Робітничий клас Росії відзначався найвищою в світі революційністю, організованістю і мав великий досвід класової боротьби* (Програма КПРС, 1961, 9).

ОРГАНІЗО́ВАНО. Присл. до **організо́ваний** 2. *Успішно боротися.. можна тільки свідомо, організовано, в тісному єднанні пролетарів міста і села і під проводом робітничого класу...* (Козл., Ю. Крук, 1957, 455); *Йому* [директорові школи] *відомо було, що комсомольська група вчителів і учнів збиралася вже формувати підпільну бойову дружину, щоб при першій нагоді організовано піти в партизани* (Довж., I, 1958, 291).

ОРГАНІЗО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **організо́вувати.** *..громадянська війна проти буржуазії є **демократично** організовуваною і провадженою війною мас бідноти проти меншості імущих* (Ленін, 23, 1950, 14).

ОРГАНІЗО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **організо́вувати** і **організо́вуватися.**

ОРГАНІЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОРГАНІЗУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док. і рідко недок., перех.* 1. Створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них.— *Армію! Червону Армію треба! — сказав Щорс.— ..Ось таку армію ми разом з вами й починаємо організовувати* (Довж., I, 1958, 138); *Загомоніло все село про Івана Бондаря: надумався чоловік з купкою бідняків організувати соз* (Стельмах, II, 1962, 410); *Михайло Скиба організував свій невеличкий штаб, мав відділення автоматників* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 97).

2. Здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення.—*Ідею комсомольської експедиції в тайгу підтримую. Що ж, організовуйте. Від осередку матимете допомогу* (Донч., II, 1956, 16); *У тисяча дев'ятсот вісімнадцятому році я був головою громади комерційного інституту. Організував загальностудентський мітинг протесту проти призову в гетьманську армію і влаштував велику демонстрацію* (Довж., I, 1958, 17); *Хлопці живуть у гуртожитку.., організували політнавчання* (Ю. Янов., II, 1954, 150); // Забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості. *Він веде боротьбу з темнотою, з забобонами.., організує дешеву медичну поміч...* (Коцюб., I, 1955, 172); *Три села впали жертвою граду. Це нещастя селян глибоко вразило Ядзю, й вона задумала організувати велику допомогу всієї повітової шляхти й інтелігенції на користь.. селян* (Кобр., Вибр., 1954, 143); [Гібсон:] *Сьогодні ви запропонуєте Тані зробити невеличку прогулянку пішки. Ви підете вдвох, а повернетесь одна. Я вже все організував* (Собко, П'єси, 1958, 101); // *розм.* Роздобувати, діставати або готувати що-небудь для когось. *Віктор прибіг до своїх на батарею, організував кілька казанів каші і дві великих пачки тютюну* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 247)

3. Згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою.—*Будемо творити літературу, організовувати інтелігенцію* (Коцюб., II, 1955, 138);— *Він організував собі товаришів, перебив з ними варту та й випурхнув.. на волю!* (Гончар, III, 1959, 333); *Григорій Іванович Коротченков організував селян на збирання зброї* (Шиян, Партиз. край, 1946, 38); // Зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь. *Ця повість* [«Дві весни»] *має організувати читача, мобілізувати його на виконання завдань п'ятирічки* (Донч., VI, 1957, 582).

4. Чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь. *Організувати роботу на молотьбі; Організувати побут;* * Образно. *Поезія синтезує, організує слова, на відміну від науки, яка їх вивчає, аналізує* (Перв., З щоденника.., 1956, 4).

ОРГАНІЗО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОРГАНІЗУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док. і рідко недок.* 1.Створюватися, засновуватися (про громадські заклади, установи, об'єднання і т. ін.). *В місті почали організовуватись гуртки робітничої молоді* (Шер., Перші загони, 1939, 15); *Вже в 1928 році організувалась у Львові група українських пролетарських письменників «Горно»* (Козл., Відродження.., 1950, 82); — *Було це в тридцятому, як наша артіль організувалася* (Жур., Дорога.., 1948, 47).

2. Згуртовуватися, об'єднуватися з певною метою. *Молодь починає сама організовуватись* (Л. Укр., V, 1956, 310); — *Товариші, діставайте зброю.., організовуйтесь у бойові партизанські групи* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 18); *Свідомість передового загону в тому, між іншим, і проявляється, що він уміє організуватися* (Ленін, 24, 1972, 34); // Ставати організованим (у 2 знач.). *Тепер сей гурт* [театральний колектив] *якось більш організується і, здається, будуть правильно.. давати спектаклі* (Л. Укр., V, 1956, 29).

3. Зосереджуючись, мобілізувати, спрямовувати себе на що-небудь. *Бронко розумів, що.., очунявши, шеф почне організовуватись* (Вільде, Сестри.., 1958, 492).

4. *тільки недок.* Пас. до **організо́вувати.**

ОРГАНІЗО́ВУЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **організо́вувати.** *Природа в творчості Туманяна — на почесному місці,— це правда. Але ж людина — на місці ще вищому — упорядковуючому, організовуючому* (Тич., III, 1957, 85).

ОРГАНІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **організува́ти** і **організува́тися.** *Творив він плани організування експортної торгівлі* (Фр., VI, 1951, 236).

ОРГАНІЗУВА́ТИ *див.* **організо́вувати.**

ОРГАНІЗУВА́ТИСЯ *див.* **організо́вуватися.**

ОРГАНІЗУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **організува́ти.** *Комуністична партія України була тією керівною і організуючою силою, яка мобілізовувала український народ на величну боротьбу за торжество соціалізму* (Цюпа, Україна.., 1960, 65); *В. Собко показує організуючу роль радянської військової адміністрації в.. пробудженні творчої ініціативи мас* (Іст. укр. літ., II, 1956, 288).

ОРГА́НІК, а, *ч.*, *розм.* Фахівець з органічної хімії. *Хіміки-органіки здійснили цікаві дослідження з теорії кольоровості органічних сполук і механізмів органічних реакцій* (Наука.., 12, 1957, 8); *Школа харківських органіків.. відома дослідженнями у галузі ультрафіолетової спектроскопії ароматичних і гетероциклічних сполук* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 239).

ОРГАНІ́СТ, а, *ч.* Музикант, який грає на органі. [Антоніо:] *Тутешній органіст чудово грає.* [Річард:] *На всю колонію артист єдиний* (Л. Укр., III, 1952, 113).

ОРГАНІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до живої природи, тваринного або рослинного світу. *Органічний світ; Органічні процеси;* // Який характеризується життєвими процесами; живий. *Фізичний світ існував раніше, ніж могло з'явитися психічне, як вищий продукт вищих форм органічної матерії* (Ленін, 18, 1971, 220); // Який утворився з решток тваринних або рослинних організмів. *Грунти Українського Полісся — опідзолені піски, супіски і легкі суглинки — бідні на органічні речовини* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 25).

△ **Органі́чна хі́мія** — розділ хімії, що вивчає вуглецеві сполуки, характерні для рослинного і тваринного світу. *У лютому 1861 року Д. І. Менделєєв повертається до Петербурга і читає в університеті курс органічної хімії* (Наука.., 2, 1959, 48); **Органі́чне скло** — синтетичний міцний прозорий матеріал, подібний до звичайного скла; широко використовується в техніці й побуті. *Домішуючи до органічного скла різні барвники, одержують дешеві імітації коштовних каменів* (Веч. Київ, 20.II 1957, 2); **Органі́чні до́брива** — добрива рослинного або тваринного походження. *Для різкого піднесення родючості бідних поліських грунтів необхідно багато добрив як органічних, так і мінеральних* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 23).

2. Зумовлений станом внутрішніх органів організму. *Ще в Петербурзі Шевченко якось захворів на плеврит, і лікар знайшов у нього, крім плевриту, органічний порок серця* (Тулуб, В степу.., 1964, 195).

3. Який лежить в самій природі кого-, чого-небудь. *Я.. полюбив цю працьовиту, чесну сім'ю. Я ходив туди.. побалакати й посперечатися, бо для російського студента потреба сперечатися — це органічна, біологічна потреба* (Хотк., I, 1966, 151); *Іван відчував якусь органічну відразу до цієї.. форми протесту — хитрувати і удавати з себе дурника* (Кол., Терен.., 1959, 171); *Завод кульгає не тому, що має якусь органічну хибу, а просто тут.. не дають йому стати на ноги, випростатися* (Шовк., Інженери, 1956, 76).

4. Який має риси, характер якоїсь структури, чого-небудь цілого; нерозривний. *З перемогою комунізму відбудеться органічне з'єднання розумової і фізичної праці у виробничій діяльності людей* (Програма КПРС, 1961, 55); *Органічну єдність радянського тилу з фронтом ми відчуваємо в народній поезії* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 62).

ОРГАНІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **органі́чний** 3, 4. *Поезія Шевченка, як її розуміли революційні маси, була прекрасним підтвердженням органічності, життєвості союзу робітників і селян* (Рад. літ-во, 2, 1964, 34).

ОРГАНІ́ЧНО. Присл. до **органі́чний** 3, 4. *Хаєцький органічно ненавидить клятих месерів* (Гончар, III, 1959, 128); *Як художник Коцюбинський органічно виростав з українського класичного реалізму* (Вітч., 4, 1963, 153).

ОРГА́НКА, и, *ж.*, *іст.* Старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; пищаль. *Загриміли гармати, затріщали органки, у ворота вимахнула кіннота і заграла на ряснім лугу* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 340).

ОРГА́ННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **орга́н.** *Органна труба;* // Признач. для виконання на орга́ні. *Органна музика.*

2. Такий, як в орга́на (про звуки і т. ін.). — *А чим не козак був?.. — по великій паузі ринуть з глибини душі органні, затамовані звуки невимовного горя батька-рицаря* (Збірник про Кроп., 1955, 250).

ОРГАНОГЕ́Н *див.* **органоге́ни.**

ОРГАНОГЕНЕ́З, у, *ч.*, *наук.* Процес утворення і розвитку органів тварин і рослин.

ОРГАНОГЕ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **органоге́н**, у, *ч.*). Головні хімічні елементи, що входять до складу органічних речовин: вуглець, водень, кисень, азот.

ОРГАНОГЕ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **органоге́ни.** *Органогенний елемент;* // Який містить у собі органогени. *Органогенні поклади; Органогенні породи; Органогенний мул.*

ОРГАНО́ГРАФ, а, *ч.*, *біол.* Фахівець з органографії.

ОРГАНОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е, *біол.* Стос. до органографії.

ОРГАНОГРА́ФІЯ, ї, *ж.*, *біол.* Вивчення і опис органів тварин і рослин.

ОРГАНО́ЇД *див.* **органо́їди.**

ОРГАНО́ЇДИ, ів, *мн.* (*одн.* **органо́їд**, а, *ч.*), *біол.* Постійні складові елементи тваринної або рослинної клітини, що виконують певні функції в її життєдіяльності. *Важливими органоїдами рослинної клітини є пластиди* (Практ. з анат. рослин, 1955, 18).

ОРГАНОЛЕ́ПТИКА, и, *ж.*, *спец.* Дослідження, визначення якості чого-небудь (ліків, харчових продуктів і т. ін.) органами чуття (зором, нюхом і т. ін.).

ОРГАНОЛЕПТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до органолептики. *Органолептичний метод.*

ОРГАНОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Галузь біології, що вивчає органи тварин і рослин з точки зору їх будови.

ОРГАНОПЛА́СТИКА, и, *ж.*, *мед.* Пересадка органа або тканини з лікувальною метою.

ОРГАНОПРЕПАРА́Т *див.* **органопрепара́ти.**

ОРГАНОПРЕПАРА́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **органопрепара́т**, у, *ч.*), *фарм.* Препарати, які одержують із різних органів тварин.

ОРГАНОТЕРАПЕВТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до органотерапії.

ОРГАНОТЕРАПІ́Я, ї, *ж.*, *мед.* Лікування органопрепаратами.

ОРГА́НЧИК, а, *ч.* Невеликий заводний музичний інструмент, що діє автоматично.

ОРГИ́НІЯ, ї, *ж.*, *діал.* Жоржина. *Під самими вікнами.. лежала на клумбах повиривана з корінням оргинія* (Н.-Лев., II, 1956, 62).

О́РГІЯ, ї, *ж.* 1. В античних народів — святкування й обряди на честь богів вина і веселощів (Діоніса, Вакха). *Іде святий Петро Та, йдучи в Рим благовістити, Зайшов у гай води напитись І одпочити.— Благо вам! — Сказав апостол утомленний І оргію благословив* (Шевч., II, 1963, 283); *Темніє. Табір затихає. З Вавілона ледве доноситься гомін нічних оргій* (Л. Укр., II, 1951, 146).

2. *перен.* Бучний, нестримний бенкет. *Недавня оргія, котру почули старі панни носами, дуже роздратувала їх* (Н.-Лев., II, 1956, 72); *Він насамперед заїхав до повітового міста, в якім мали відбуватися оргії його зятя і його компанії* (Фр., VIII, 1952, 88); *Це був будинок, де колись збирався цвіт дворянства, де влаштовувались прийоми, бенкети, оргії* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 60); // *яка, чого.* Дика, страшна розправа. *Люди.. побачили, якою буває насправді дика, чорна оргія фашизму* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 27); *Простою випадковістю можна пояснити те, що Герцен лишився в живих після кривавої оргії, яку вчинила над повсталими паризькими робітниками і ремісниками французька буржуазія* (Наука.., 1, 1960, 49).

3. *перен.* Обід (або вечеря) з великим вибором страв. [Евфрозіна:] *В нас сьогодні оргія правдива: купили риби, а якраз нам тітка дала вина і пару голуб'яток. Як я ще напечу медяників, то й Меценат на оргію позаздрить!* (Л. Укр., III, 1952, 424).

ОРГСКЛО́, а́, *с.* Скорочення: органічне скло (*див.* **органі́чний**). *Створено новий тип зенітного ліхтаря..*

Він може бути виготовлений з склопластика, оргскла або армованого скла (Роб. газ., 18.IX 1965, 1).

ОРДА́, и́, *ж.* 1. *іст.* Об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів. *Страшенна монгольська орда з далекої степової Азії налетіла на нашу країну* (Фр., VI, 1951, 57); — *Різні йшли на нас племена й орди: були торки, чорні клобуки.., ішли булгари.., обри* (Скл., Святослав, 1959, 46); * У порівн. *З боку степу каховські околиці уже, як в облозі. Ніби найшла звідкись орда кочівників* (Гончар, Таврія, 1952, 33); // Середньовічна феодальна держава у тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави. *Нагайкою татари.., мов овець з кошари, Народ в орду гнали* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 162); *Золота орда; Кримська орда;* // Татарсько-турецьке військо. *Зажурилась Україна, Що нігде прожити: Гей, витоптала орда кіньми Маленькії діти* (Укр.. лір. пісні, 1958, 457); *За що ж боролись ми з ляхами? За що ж ми різались з ордами?* (Шевч., I, 1963, 223); — *Поки орда шукала обхід.., наші воїни закріплювалися на нових позиціях* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 25).

2. *перен.* Безладний, неорганізований натовп. *За балом бал у генерала, За генеральшею чимала Орда панів і паничів* (Шевч., II, 1963, 243); *Лакеї.. цілою ордою розносили пахучу смачну страву* (Мирний, III, 1954, 288); *Громом озвалась з радощів семінарська орда* (Вас., Вибр., 1950, 127).

3. В історичній науці — назва первісної форми організації людей. *Спочатку.. групи (з кількох десятків або сотень чоловік) були нетривкими і непостійними: вони легко розпадались і знов об'єднувались. Такі найраніші об'єднання первісних людей називаються первісною ордою* (Іст. стар. світу, 1957, 10).

ОРДА́ЛІЯ, ї, *ж.* Середньовічний спосіб встановлення винуватості людини т. зв. судом божим (випробуванням вогнем, водою, розжареним залізом і т. ін.).

О́РДЕН^{1}, а, *ч.* Почесна відзнака, нагорода за військові, трудові або інші заслуги. *Світлиця Олесина наче засяла од синіх з сріблом мундирів, од еполетів.., аксельбантів та орденів* (Н.-Лев., III, 1956, 136); *Лейтенант ніколи не розповідав про свої бойові подвиги, хоч усі бачили на його грудях два бойові ордени* (Тют., Вир, 1964, 491); *Орден Леніна — то найвища З найдорожчих в житті нагород* (Мас., Поезії, 1950, 114); *В наш час кавалерами орденів стали прості люди праці, скромні радянські патріоти* (Рад. Укр., 23.II 1962, 3).

О́РДЕН^{2}, у, *ч.* 1. Чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада з певним статутом. [Лизогуб:] *Цей медальйон — тобі подарунок з Варшави від ордена єзуїтів. Святі отці тебе не забувають* (Корн., I, 1955, 259); *Зграї католицьких орденів осідали в містах, будували руками кріпаків костьоли і монастирі, намагались ополячити український народ* (Ком. Укр., 9, 1969, 23); *Лівонський орден.*

2. *заст.* Назва деяких таємних товариств, об'єднань. *Масонський орден.*

О́РДЕН^{3}, а, *ч.*, *арх.*, *рідко.* Те саме, що **о́рдер**^{2}. *Візерунки дорійського ордена замінили собою буйну зелену гущавину листя* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 9).

ОРДЕНО́К, нка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **о́рден**^{1}.— *Ви б мені, Микито Петровичу, хоч один орденок показали,— попросив я.— Жодного разу не бачив зблизька* (Мур., Бук. повість, 1959, 201).

ОРДЕНОНО́СЕЦЬ, сця, *ч.* Особа, нагороджена орденом. — *Товариші,— каже Григорій Павлович,— ..давайте привітаємо нашого дорогого орденоносця* (Ю. Янов., I, 1954, 27); *Під час вручення нагород біля них* [бійців і командирів] *бігав Колосок і кожного орденоносця фотографував* (Кучер, Чорноморці, 1956, 448).

ОРДЕНОНО́СКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **орденоно́сець.** *Вона не героїня і не орденоноска* (Довж., III, 1960, 413).

ОРДЕНОНО́СНИЙ, а, е. Нагороджений орденом. *Свою дочку орденоносну вітало гаряче село* (Гонч., Вибр., 1959, 322); *Славну трудову перемогу здобув орденоносний колектив Дніпробуду* (Наука.., 11, 1956, 5); *Двічі орденоносна Україна — невід'ємна складова частина могутнього Радянського Союзу* (Літ. газ., 7.XI 1961, 2).

О́РДЕНСЬКИЙ^{1}, а, е. Прикм. до **о́рден**^{1}. *Про хоробрість старшого лейтенанта складалися легенди, а орденські стрічки.. підтверджували правдивість цих легенд* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 66); *Офіцери з нагородного відділу поставили на стіл.. скриньку з орденами, вийняли з неї орденські свідоцтва, знаки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 446).

О́РДЕНСЬКИЙ^{2}, а, е. Прикм. до **о́рден**^{2}. *Орденський статут.*

О́РДЕР^{1}, а, *ч.* Письмове розпорядження. — *Ад'ютант! — вирішив раптом ротмістр. — Видайте ордер на звільнення цього... як його?* (Головко, II, 1957, 533); — *Затримувати* [Джмелика] *ми, фактично, не маємо права. На це є прокуратура, що видає ордери на арешт* (Тют., Вир, 1964, 190); // Документ на одержання або видачу чого-небудь. *Ніколи не був* [Калинович] *шпіоном! Не був тоді, коли за те ремесло платили грішми, авансами й ордерами* (Фр., VI, 1951, 333); *Фанери.. довелося дістати на ордер комгоспу* (Кир., Вибр., 1960, 51); *Відвідувач просив ордер на той самий будинок, який Бублик уже намітив собі для дачі* (Донч., VI, 1957, 522).

О́РДЕР^{2}, а, *ч.* Вид архітектурної композиції, що складається з вертикальних (колон, пілястрів) і горизонтальних (антаблемента) частин у відповідній архітектурно-стильовій обробці; в класичній формі сформувався в стародавній Греції. *Корінфський ордер виник майже одночасно з іонійським,.. відрізняється від останнього більшим багатством форм* (Архіт. Рад. Укр., 12, 1939, 40).

О́РДЕРНИЙ^{1}, а, е. Прикм. до **о́рдер**^{1}. *Кривлячись від уїдливої цигарки в зубах, він* [рахівник].. *кидав корінці ордерних книжок товстому.. помбухові* (Ле, Міжгір'я, 1953, 173).

О́РДЕРНИЙ^{2}, а, е. Прикм. до **о́рдер**^{2}. *Ордерні форми.*

ОРДИНА́Р, а, *ч.*, *спец.* Середній рівень води в річці, озері і т. ін. за багато років.

ОРДИНА́РЕЦЬ, рця, *ч.* Військовослужбовець, на якого покладено обов'язки виконувати різні доручення командира або штабу. *Начальство любило* [Максима], *як на все здатного, моторного москаля, котрого не стид послати в ординарці* (Мирний, I, 1949, 230); *До полку з наказом поскакав ординарець* (Панч, В дорозі, 1959, 93); — *Я був ординарцем у генерала, який командував бригадою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 11).

ОРДИНА́РНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Який нічим не виділяється серед інших; звичайний, рядовий. *Обідали у Княжевичів.. Здається, що всіх уже десь бачив, знаєш, такі всі звичайні, ординарні* (Коцюб., III, 1956, 153); *Професія Баркова була досить ординарна — театральний художник-декоратор* (Собко, Стадіон, 1954, 66).

2. *заст.* Який займає вчену посаду, передбачену штатом; штатний. *Він, професор ординарний на кафедрі російської історії, найменше всього був схожий на героя* (Григ., Вибр., 1959, 401).

ОРДИНА́РНІСТЬ, ності, *ж.*, *книжн.* Абстр. ім. до **ордина́рний** 1. *В художньому зіставленні опинилися нині талановитість, здібність, душевна щедрість, людяність — і сіра, заздрісна ординарність, здатна по-*

родити лише підлість і зраду (Рад. літ-во, 12, 1967, 9); *Ординарність думки.*

ОРДИНА́РНО. Присл. до **ордина́рний** 1. *Небагато й ординарно вбрана світлиця в оселі Бажаєвих* (Л. Укр., III, 1952, 719).

ОРДИНА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ордина́рець.**

ОРДИНА́ТА, и, *ж.* В геометрії — одне з двох (трьох) чисел, що визначають положення точки на площині відносно прямокутної системи координат. *Нехай задана функція двох незалежних змінних. Її геометричним образом, або.. її графіком, називається геометричне місце точок, абсциси і ординати яких є значеннями незалежних змінних* (Курс мат. анал., II, 1956, 12).

ОРДИНА́ТОР, а, *ч.* Лікар, який безпосередньо провадить лікувально-профілактичну роботу в медичних закладах. *Медичний інститут він закінчив, коли минуло йому тридцять. Ординатором став усього два роки тому* (Шовк., Людина.., 1962, 5); *Губернаторське подружжя супроводив палатний ординатор* (Бурл., Напередодні, 1956, 342).

ОРДИНА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **ордина́тор.** — *Ординаторка прийшла негайно, і ми гуртом намітили план дій* (Ю. Янов., II, 1954, 80).

ОРДИНА́ТОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ордина́тор.**

2. *у знач. ім.* **ордина́торська,** кої, *ж.* Кімната для ординаторів у медичних закладах. *Галина Степанівна вийшла з палати. Треба було в ординаторській заповнити деякі історії хвороб* (Коп., Земля.., 1957, 96).

ОРДИНАТУ́РА, и, *ж.* 1. Посада ординатора.

2. Практична медична аспірантура. *Клінічна ординатура.*

3. *заст.* Посада ординарного професора.

ОРДИНАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *іст.* 1. Прикм. до **ордина́ція.**

2. Який дістався в спадщину за ординацією (у 2 знач.). *Фортеп'ян стоїть насеред ординаційного покою* (Стеф., III, 1954, 119).

ОРДИНА́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* 1. Зведення правил, юридичних положень, приписів і т. ін. про що-небудь. *Серед косарів був літній уже козак, якого звали Приблуда. Після останньої ординації він не попав до реєстру, і тепер ганяли його на панщину* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 122); *Він поясняв їм, що теперішні вибори до сойму дуже важні, бо.. змінити мають посли виборчу ординацію* (Март., Тв., 1954, 363).

2. Те саме, що **майора́т** 1.

3. Заробіток, що сплачувався натурою в панських маєтках. *Три корці річної ординації.*

ОРДИ́НЕЦЬ, нця, *ч., іст.* Той, хто належить до орди (у 1 знач.). *Раптом неміцні двері зірвалися з петель і до хати вдерлося кільканадцятеро ординців* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141); *Ординець, вражений її рішучістю,.. зупинився* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 132).

ОРДИ́НСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **орда́** 1. *Твій край татарським стиснуто арканом, Ординські коні стоптують твій край* (Бажан, Роки, 1957, 227); // Такий, як в ординця, ординців; власт. ординцю, ординцям. *Він* [вершник] *заганяв коней з характерним ординським вигукуванням* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 352).

ОРДИ́НЩИНА, и, *ж., іст.* Данина, яку збирала орда на завойованих нею землях.

ОРЕА́ДА, и, *ж.* В античній міфології — гірська німфа. *Гукають в горах ореади* (П. Куліш, Вибр., 1969, 393).

ОРЕ́Л, орла́, *ч.* 1. Великий хижий птах родини яструбових, що водиться в горах або степах різних частин світу. *За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі. Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день божий довбе ребра Й серце розбиває* (Шевч., I, 1963, 323); *Орел підвівся на свої міцні високі ноги з великими гачкуватими пазурами, з хвилину постояв.. і знову.. закуняв* (Тулуб, В степу.., 1964, 166); *Високо в небі кружляли степові орли* (Кучер, Зол. руки, 1948, 64); * У порівн. *Мріє, колись ти літала орлом надо мною,— дай мені крила свої, хочу їх мати сама* (Л. Укр., I, 1951, 268).

2. Герб із зображенням цього птаха. *У запорожців на білих корогвах тільки червоні хрести, а в городових орли і всяке малювання з золотом* (П. Куліш, Вибр., 1969, 163); [Чоловік:] *Це завтра свято військове у нас, ми маємо усі піти в вінках, орлів імперії врочисто нести повз образ імператора* (Л. Укр., II, 1951, 485); *Горді двоголові орли на стінах поспускали крила* (Еллан, II, 1958, 245); *Художник стояв.. і мовчки дивився на місто. Горбоносе, застигле обличчя старого.. нагадувало карбованого орла з старовинної монети* (Гончар, III, 1959, 245); // Зворотний бік монети, медалі. *Хутори, як золота медаль, можуть мати орла і решку* (Стельмах, I, 1962, 289).

3. *перен.* Про сильну, мужню людину. — *Орел, а не козак! — каже знов Василь Невольник. — Що, якби таких друзяк припливло хоч дві чайки до Кермана, як я пропадав там у неволі?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 51); — *Гляньте на цих орлів,— сказав задумано.. Журба,— що не хлопець, то сила, розум, талант...* (Вас., II, 1959, 498).

ОРЕ́ЛІ, оре́ль, *мн.* (*одн.* **оре́ль** *і* **оре́ля,** і, *ж.*), *заст.* Гойдалка.

ОРЕ́ЛЯ *див.* **оре́лі.**

ОРЕ́ЛЬ *див.* **оре́лі.**

ОРЕ́НДА, и, *ж.* 1. Тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою і т. ін. на договірних засадах. *Мерщій здали* [пани] *землю в оренду, а самі врозтіч* (Мирний, IV, 1955, 240); *Треба було* [Мірошниченкові] *йти до млина. Не молоти, а перевіряти, чи не пустує млин, взятий в оренду Варчуком* (Стельмах, II, 1962, 304); *Хто має добрий колодязь, той і панує. Хоче — торгує сам, хоче — здає в оренду за великі гроші* (Гончар, Таврія, 1952, 38).

2. Плата за таке користування. *Оренда пішла вгору, земля подорожчала* (Мирний, IV, 1955, 241); — *Коли люди захочуть, то і вам, ласкавий пане, доведеться оренду платити* (Стельмах, I, 1962, 357).

3. *іст.* Шинок, корчма. *Дидона рано іспохопилась, Пила з похмілля сирівець; А послі* [після] *гарно нарядилась, Як би в оренду на танець* (Котл., I, 1952, 74).

ОРЕНДА́Р, я́, *ч.* 1. Той, хто орендує що-небудь. *У вільній, республікансько-демократичній Америці в 1910 році було* $1^{1}/_{2}$ *мільйона орендарів-здольщиків, з них* ***понад 1 мільйон негрів*** (Ленін, 27, 1972, 134); *До гурту підійшов орендар вербівського млина, досить ще молодий Нухим Абрамович* (Іщук, Вербівчани, 1961, 24).

2. *іст.* Шинкар, корчмар. *Місцевий орендар набив повну комору заставами* (Кобр., Вибр., 1954, 144); *Лиш у корчмі світиться. Чи гроші орендар рахує пізно вночі, а чи, може, Юрішко не спить* (Хотк., II, 1966, 248).

ОРЕНДА́РКА, и, *ж.* Жін. до **оренда́р.**

ОРЕНДА́РСТВО, а, *с., рідко.* Орендування чого-небудь; посідання оренди. *Йосиф Вернер скоро покинув орендарство в Димці. Товариш його, ошукавши його славно, втік до Галичини* (Коб., III, 1956, 553).

ОРЕНДА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оренда́р.**

ОРЕНДАРЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.* Бути орендарем.

ОРЕНДА́ТОР, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **оренда́р.** [Йосько:] *Ні батька свого, ні матері я не пам'я-*

таю. Жив я в Смерекові в орендатора Мошки (Вас., III, 1960, 298); — *Орендатори кримських соляних озер подали губернаторові скаргу на нас* (Гончар, Таврія, 1952, 205).

ОРЕНДА́ТОРКА, и, *ж., розм., рідко.* Жін. до **оренда́тор.**

ОРЕ́НДНИЙ, а, е. Прикм. до **оре́нда.** *Мова йшла про те, щоб граф зменшив орендну платню за користування землею* (Донч., III, 1956, 49); *Профспілки ні в якому разі не можуть відмовитись від застосування страйку на приватних, концесійних і орендних підприємствах* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 287); *Орендний договір.*

ОРЕНДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **орендува́ти.** *Наладнали нею* [капустою] *повний кузов орендованої для цього випадку.. автомашини* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 44); *Згодом.. я став у батька за молотобійця, а також працював у полі на орендованих шматках землі* (Минуле укр. театру, 1953, 10).

ОРЕНДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **орендува́ти.**

ОРЕНДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Брати в оренду; користуватися тим, що взяте в оренду. *Забродівчани орендують біля Дніпра ділянку лугу, що належить лісництву* (Мокр., Слід.., 1969, 10); *Корчма належала вже старостві Даніловича, і її орендував спритний шинкар аж десь із-під Жовкви* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 7).

ОРЕНДУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **орендува́ти.**

ОРЕО́Л, у, *ч.* 1. Променисте коло, сяйво навкруг голови бога, святого на іконах, культових картинах, скульптурах і т. ін.; німб. * Образно. *Сиве, як протертий мак, волосся Мартинчука стало.. зовсім білим. Проте по-давньому було кучеряве й буйне. Цей білий ореол надавав ще більшої принади його вродливому обличчю* (Вільде, Сестри.., 1958, 263).

2. *перен.* Атмосфера слави, успіху, пошани і т. ін. навколо кого-небудь. *Ореол слави легендарного народного месника Котовського і його популярність в Одесі були Япончикові добре відомі* (Смолич, Світанок.., 1953, 183); — *Всі симпатії будуть на твоєму боці.. Ореол над ним* [Каргатом] *дуже швидко померхне* (Шовк., Інженери, 1956, 261); *Валерик.. поставав перед ним в новому освітленні, майже в героїчному ореолі* (Гончар, Таврія, 1952, 77); // Слава. *Є в році день один — його святкуєм ми, Зібравшися в братерські кола, Щоб промінь ще додать у лютий час пітьми Поетові до ореола* (Сам., I, 1958, 105).

3. Світлове коло, яке оточує що-небудь на темному фоні. *В човні сидів літній чоловік; світло від сірника, що присвічував він ним годинника на руці, ореолом обкутувало його бюст* (Досв., Вибр., 1959, 412); *Почав накрапати нудний осінній дощ. Довкола міських ліхтарів потворились світляні ореоли* (Гжицький, Вел. падії, 1963, 147).

4. *спец.* Яскраве біле сяйво навколо сонця, місяця, яскравих зірок. *Ореол місяця.*

ОРИ́ВОК, вка, *ч., діал.* Обривок. *Орися відв'язала теля.. Телятко рвонулося на оривку* (Тют., Вир, 1964, 507).

ОРИГІНА́Л, у, *ч.* 1. Те, що є основою для відтворення, копіювання, переробки і т. ін. — *Цей документ ворога варто опублікувати в газетах, а оригінал зберегти для музею* (Кучер, Чорноморці, 1956, 138); *Художник статую з натури малював. І вийшла статуя не зовсім гожа. І що найгірше, як не чаклував, З оригіналом аніяк не схожа* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 165); *В колекції Меженка є багато нотних.. записів на тексти творів Кобзаря, зокрема оригінал рукопису кантати М. В. Лисенка «Б'ють пороги»* (Вітч., 3, 1964, 213); // Текст, з якого роблять переклад на іншу мову. *Самійленко тепер зайнятий перекладом Мольєра (з оригіналу) і вже кінчає «Тартюфа»* (Коцюб., III, 1956, 197); *Бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість* (Рильський, III, 1956, 98); // Текст, малюнок і т. ін. для поліграфічного відтворення.

2. *розм.* Людина, що виділяється своєю незвичайною вдачею, поведінкою і т. ін.; дивак. *Найшовсь-таки якийсь проява, Якийсь дурний оригінал, Що в морду затопив капрала* (Шевч., II, 1963, 297); *Іван Чорногорець був химерний чоловік. По селу про нього ходило багато всяких переказів і легенд. З цих оповідань фізіономія його вимальовувалась як фізіономія сільського чудака в гіршому разі і оригінала — в кращому* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 234).

ОРИГІНА́ЛКА, и, *ж., розм.* Жін. до **оригіна́л** 2.

ОРИГІНА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не є копією або підробкою чого-небудь; справжній, автентичний. *В день вінчання надіслала* [пані Бровко] *молодій парі коштовну, хоч трошки вже надщерблену, оригінальну японську вазу* (Вільде, Сестри.., 1958, 580); // Створений самостійно, без наслідування відомих зразків. *Глибоке знання народного побуту, усної народної творчості, мови, визначний художній талант допомогли Гребінці створити оригінальні зразки української байки* (Рад. літ-во, 1, 1962, 55); *Найвидатніші майстри хореографічного мистецтва створюють свої, оригінальні композиції танців* (Укр. нар. танці, 1969, 29); // Який не є перекладом з іншої мови. *Джіафер гаряче обороняв потребу оригінальної літератури та перекладів європейських письменників* (Коцюб., II, 1955, 139); *Він.. починає перебирати папери. Переклади.., п'єси перекладні, оригінальні, шкільні праці на задану тему; ..скільки їх!* (Кол., Терен.., 1959, 45); *На народній основі зростала оригінальна (неперекладна) література, що відбивала реальну дійсність Київської Русі XI—XII століть* (Укр. літ., 8, 1957, 19).

2. Який привертає до себе увагу своєю незвичайністю, своєрідністю. *Лице в Онисі було оригінальне: зверху широке, внизу узьке* (Н.-Лев., III, 1956, 16); *Мене дуже займають оригінальні мотиви сих пісень* (Л. Укр., V, 1956, 71); // Не схожий на інших; самобутній. *Толстой оригінальний, бо сукупність його поглядів, взятих як ціле, виражає якраз особливості нашої революції як* ***селянської*** *буржуазної революції* (Ленін, 17, 1971, 198); *В передвоєнне п'ятиріччя сформувався талант самобутнього оригінального поета Андрія Малишка* (Іст. укр. літ., II, 1956, 173); // Дивний, химерний. *Серед колгоспників агроном здалека пізнав високу постать діда Йосипа, якого він знав як непосидячу оригінальну людину* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 7).

ОРИГІНА́ЛЬНИЧАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **оригіна́льничати.** *Надто задерикувато поглядав Танцюра на ординатора. Але Сергій Антонович звик, видно, до оригінальничання свого помічника, перестав його помічати* (Шовк., Людина.., 1962, 255).

ОРИГІНА́ЛЬНИЧАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Умисне привертати до себе увагу незвичайною поведінкою і т. ін.; намагатися бути несхожим на інших.

ОРИГІНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. за знач. **оригіна́льний.** *Олександр Сергійович не раз схрещував.. шпаги.. з професором Каченовським, відстоюючи оригінальність «Слова о полку Ігоревім»* (Полт., Повість.., 1960, 531); *Українська вишивка має досить давні традиції і своєю самобутністю, оригінальністю.., гармонією кольорів.. вражає кожного, хто ознайомиться з нею* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 50); *Оригінальність картини, гарна, ясна, весела година, присутність молодого па-*

нича, все це розважило її [Ватю] *й розвеселило* (Н.-Лев., IV, 1956, 102); *Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка мали таку творчу оригінальність, що її ні з ким не сплутаєш, вони створили школи і напрямки в класичній поезії* (Мал., Думки.., 1959, 32).

ОРИГІНА́ЛЬНО. Присл. до **оригіна́льний** 2. *Кипариси погнулись під важким «навісом»* [снігу], *наче поліські сосни. Мені шкода, що ти не бачиш сього видовиська,— се дуже оригінально* (Л. Укр., V, 1956, 217).

ОРИГІНА́ТОР, а, *ч.*, *спец.* Той, хто виводить нові сорти рослин. *Серед багатої кореспонденції голови* [колгоспу] *ми знаходимо лист відомого селекціонера-оригінатора* (Вол., Самоцвіти, 1952, 193).

ОРИФЛА́МА, и, *ж.* 1. *заст.* Великий прапор, полотнище, прикріплене до шнура, перетягнутого через вулицю. *Горять священні орифлами революційної весни* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 21).

2. *іст.* Штандарт, прапор французьких королів у добу середньовіччя. * У порівн. *Була в гурті маленька Жанна д'Арк: .. її очиці блакитні блискавиці розсипали, злотистеє волосся розвівалось, мов орифлама* (Л. Укр., I, 1951, 187).

ОРІЄНТАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Вивчення історії, мови, культури народів Сходу; захоплення Сходом.

2. Орієнтальний характер чого-небудь.

ОРІЄНТАЛІ́СТ, а, *ч.* Фахівець з орієнталістики; сходознавець. *Академік АН УРСР Агатангел Юхимович Кримський.. належить до числа видатних вчених з величезним діапазоном інтересів і знань. Передусім він — відомий орієнталіст, великий знавець історії, мов, фольклору, літератур народів Сходу* (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 77).

ОРІЄНТАЛІ́СТИКА, и, *ж.* Сукупність наукових дисциплін, що вивчають історію, мови, культуру народів Сходу; сходознавство. *Дозволю собі запитати Вас про долю своєї рецензії. Нею я цікавлюсь особливо через те, що це ж із обсягу моєї спеціальності — орієнталістики* (Крим., Вибр., 1965, 600); *Нарис харківського сходознавства.. — це лише частина історії української орієнталістики* (Рад. літ-во, 6, 1964, 136).

ОРІЄНТАЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **орієнталі́ст.**

ОРІЄНТА́ЛЬНИЙ, а, е. Власт. країнам, народам, мовам, культурі Сходу; характерний для країн Сходу; східний. *Обличчя тих людей були виразно не орієнтального типу* (Л. Укр., III, 1952, 514); *Орієнтальні вірші.*

ОРІЄНТА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. за знач. **орієнта́льний.** *Щось було в ній* [Марії] *від Сходу, і ця орієнтальність надавала їй ще більшої привабливості* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 49).

ОРІЄНТА́ТОР, а, *ч.*, *спец.* Прилад для орієнтації. *Для орієнтації корабля на випадок ручного керування космонавт використовує оптичний орієнтатор* (Наука.., 5, 1961, 18).

ОРІЄНТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **орієнтува́тися** 1; визначення місця свого перебування в просторі або напряму свого руху. *До цього часу залишається загадковим чуття орієнтації у птахів, кажанів.., які, переміщуючись на багато тисяч кілометрів, згодом завжди повертаються у певне місце для розмноження* (Ком. Укр., 11, 1964, 48); // Здатність визначати місце свого перебування в просторі або напрям свого руху. *— Ви тут не зіб'єтеся? — питається підполковник, загубивши орієнтацію на плутанині.. доріг, доріжок і стежок* (Стельмах, II, 1962, 59); *Тут* [у літаку] *у тебе ні штурмана, ні радиста.. Зате ж натреновуєш око в орієнтації, налягаєш на техніку пілотування* (Гончар, Тронка, 1963, 72).

2. *у чому, перен.* Уміння розібратися в якихось обставинах, у навколишній обстановці. *Її* [Катерину] *покинули дві прикмети..: хитрість і блискавичність орієнтації в будь-якій ситуації* (Вільде, Сестри.., 1958, 402).

3. *на кого—що і без додатка, перен.* Спрямування поглядів, діяльності залежно від конкретних умов; розрахунок на кого-, що-небудь у діяльності. *Орієнтація наливайківців на допомогу російського народу — історичний факт* (Рильський, III, 1956, 17); *Вчорашні спільники ставали лютими ворогами, орієнтації Петлюри мінялись, як вітер навесні* (Стельмах, II, 1962, 50); *Дуже цінною рисою роману* [«Бур'ян» А. Головка] *була орієнтація читача на колективізацію сільського господарства* (Іст. укр. літ., II, 1956, 436).

ОРІЄНТИ́Р, а, *ч.* Добре помітний предмет, який допомагає орієнтуватися на місцевості. *У старому селі була своя композиційна логіка, свій план.. За центр і одночасно орієнтир правила звичайно церква* (Довж., III, 1960, 90); *Сергій по компасу визначає напрямок, знаходить на ньому орієнтир і, построївши всіх ланцюжком, першим вступає в лісові хащі* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 78); *У космосі зовсім інші масштаби, ніж на Землі, і космонавтам за орієнтири правили материки. Кожний материк, кожний океан має свій характерний колір* (Рад. Укр., 8.IX 1962, 3); * Образно. *Ми постійно стикаємося з посиленим інтересом читача до героя біографічного жанру, бо, зрештою, видатна людина вабить його насамперед як приклад для наслідування, як життєвий орієнтир* (Рад. літ-во, 3, 1966, 52); // Спеціальний вказівний прилад, покажчик.

ОРІЄНТИ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **орієнти́р.**

ОРІЄНТИРО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **орієнта́ція.** *Якщо відчуття часу і простору можуть дати людині біологічно доцільну орієнтировку, то виключно з тією умовою, щоб ці відчуття відображали* ***об'єктивну реальність*** *поза людиною ..* (Ленін, 14, 1949, 159); [Кость:] *Пробачте, товаришу лейтенанте, я, здається, загубив орієнтировку і пішов наче не по тому азимуту* (Мороз, П'єси, 1959, 171).

ОРІЄНТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **орієнтува́ти.** *Час тривожний. І хтозна,— не орієнтовані як слід в обстановці — чи не наroблять там товариші якихось дурниць* (Головко, II, 1957, 433).

2. *у знач. прикм.* Який орієнтується в чому-небудь; обізнаний з чимсь. [Огнєв:] *Ви краще скажіть, зв'язок з танковим корпусом вже є?* [Майор:] *Здається, нема, точно не знаю.* [Огнєв:] *Де він учора був?* [Майор:] *Не орієнтований* (Корн., II, 1955, 38).

ОРІЄНТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **орієнто́ваний** 2.

ОРІЄНТО́ВНИЙ, а, е. Який дає лише загальне уявлення про що-небудь; приблизний. *Приємно посидіти на самоті, передумати все, що зроблено за сьогодні, накреслити орієнтовні плани на завтра* (Гур., Наша молодість, 1949, 382).

ОРІЄНТО́ВНО. Присл. до **орієнто́вний.** *Зоня заздалегідь відмічає у блокноті, скільки орієнтовно буде на похоронах вінків* (Вільде, Сестри.., 1958, 106).

ОРІЄНТУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до орієнтації на місцевості. *Орієнтувальний рефлекс.*

ОРІЄНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **орієнтува́ти** і **орієнтува́тися.** *Орієнтування на Землі полягає в знаходженні напрямів на північ, південь і т. д.* (Астр., 1956, 24); *Вночі під час бурі втратили орієнтування. Виміри показують, що ми приблизно на 45° північної широти* (Трубл., II, 1950, 92); *Для представників окремих наук діалектичний метод є могутнім засобом орієнтування в розв'язанні важливих теоретичних і практичних наукових завдань* (Ком. Укр., 9, 1962, 50).

ОРІЄНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Допомагати кому-небудь визначати місце його перебування в просторі або напрям його руху. *З загонами і окремими групами пішли навіть штабні офіцери. Вони повинні були, як штурмани на літаках, весь час орієнтувати бійців: у цих міжгір'ях, особливо вночі, дуже легко було заблудитись* (Гончар, III, 1959, 98); // Надавати чому-небудь потрібного напряму, користуючись картою, приладами і т. ін.; спрямовувати. *Управляти кораблем* [«Восток-2»] *легко, зручно, можна орієнтувати його в будь-якому заданому положенні і.. спрямувати його куди треба* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2).

2. *у чому і без додатка, перен.* Допомагати розібратися в якійсь важливій справі, складній ситуації і т. ін. *Суспільна свідомість правильно орієнтує особу, класи, маси, політичні партії в їх практичній діяльності, якщо вона точно відбиває життя, озброює їх розумінням об'єктивних закономірностей його розвитку* (Ком. Укр., **7**, 1965, 28).

3. *на кого—що, перен.* Спрямовувати чию-небудь діяльність у певний бік, визначати напрям, мету чиєї-небудь діяльності. *Партія постійно орієнтувала письменників на посилення зв'язків з життям народу, на активну участь в соціалістичному будівництві* (Рад. літ-во, 4, 1958, 3); *Іван Франко допомагав йому* [А. Ю. Кримському] *переборювати хибні поняття і уявлення в національному питанні,.. орієнтував його на освоєння революційно-демократичних традицій російської літератури* (Вітч., 1, 1961, 164).

ОРІЄНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Визначати місце свого перебування в просторі або напрям свого руху. *Бентсен, орієнтуючись по компасу, накреслив у своєму блокноті план бухти* (Трубл., Лахтак, 1953, 177); *— Нам, товаришу Оленчук, зараз потрібні люди, які досконало знають Сиваш, уміють орієнтуватись на ньому не тільки вдень, а і вночі, в цілковитій темряві* (Гончар, II, 1959, 398); *Гайдай ішов берегом, орієнтуючись по численних ліхтарях* (Донч., VI, 1957, 502); *Орієнтуватися по карті;* // Розбиратися в розташуванні чого-небудь, вільно рухаючись, пересуваючись. *Він.. вчив мене розпізнавати час на годиннику.., орієнтуватися в місті* (Фр., IV, 1950, 207); *Він орієнтувався так легко, ніби багато разів був у цьому забої* (Ткач, Плем'я.., 1961, 254); *Довгим коридором, де не було зайвих речей і в якому вони дуже добре орієнтувались, Конопельський та Маслов пройшли до самої столярні* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 209).

2. *у чому, перен.* Уміти розбиратися в якихось обставинах, у навколишній обстановці. *Серед моря.. дивоглядних поголосок, спліток, яких не шкодувала роздратована жінота, годі було орієнтуватись* (Коцюб., I, 1955, 202); *Братчики мовчали. Важко було незвиклим людям орієнтуватися в складному статуті й помітити його хиби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 346); *Серед тиші я не міг орієнтуватися в тому, що діється навколо мене* (Сміл., Сашко, 1954, 202); *Каргат справив на юнака враження людини, яка вміє швидко орієнтуватися* (Шовк., Інженери, 1956, 109).

3. *на кого — що, перен.* Спрямовувати свою діяльність у певний бік, визначати напрям, мету своєї діяльності. *Кажучи про Франка-поета, слід пам'ятати, що сучасна йому літературна мова Західної України була під сильним впливом польської і німецької мови. Але він орієнтувався на таких майстрів слова, як Котляревський і Шевченко* (Рильський, III, 1955, 276); *Автори науково-фантастичних романів здебільшого орієнтуються на те, що читачем їх книги буде підліток і школяр* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 35); *Повернувшись з Галичини, М. К. Садовський 1906 року набрав нову трупу, орієнтуючись переважно на молоді акторські сили* (Минуле укр. театру, 1953, 143).

4. *тільки недок.* Пас. до **орієнтува́ти** 1, 3.

ОРІ́Х, а, *ч., рідко.* Те саме, що **горі́х**. *Сад стоїть внизу і пісню осені розучує. Підбіжить вітер до оріхів — оріхи ноти ронять пожовклі* (Тич., I, 1957, 116); *Був колись оріх, а тепер свистун* (Номис, 1864, № 1866); *Ярина кинула розкушеного оріха додолу і взялася знов нагинати ліщину* (Л. Укр., III, 1952, 739).

ОРІ́ХОВИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **орі́х**. *Густий оріховий настій піднімався над.. землею* (Стельмах, На.. землі, 1949, 555); // Зробл. з деревини горіха. *Ой поїхав з України Козак молоденький — Оріхове сіделечко, Ще й кінь вороненький* (Нар. лірика, 1956, 45).

ОРІ́ШИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **горі́шина**. *Як п'янко пахне зів'яле листя вільшини, орішини, дуба* (Горд., II, 1959, 260); * У порівн. *На веранді все ще стояли три сестри, і над ними підносилася, як дуб над орішиною, постать Петра Григоровича* (Панч, На калин. мості, 1965, 60).

ОРІ́ШОК, шка, *ч., рідко.* Зменш. до **орі́х**. *Поховали його* [господаря] *на Скавиці. Народу зійшлося, міщан, що ніде було й орішку впасти* (Вовчок, I, 1955, 17); *Вертке створіння сиділо собі на вітах, шпарко добувало десь орішки і похапцем лузало їх* (Досв., Вибр., 1959, 47).

ОРКА́Н, у, *ч.* 1. *заст.* Ураган. *То не вітри невгомонні полонинські завиють, це скажений оркан пролетить над його* [Івана] *головою* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 223).

2. *метеор.* Тропічний циклон, що виникає у південній півкулі.

ОРКЕ́СТР, у, *ч.* 1. Ансамбль музичних інструментів, які одночасно беруть участь у виконанні музичного твору. *За Россю почувся військовий оркестр: то вступали в город гусари* (Н.-Лев., III, 1956, 133);*—Я все розумію. Їм* [морякам] *потрібен струнний оркестр! — вигукнув професор* (Кучер, Прощай.., 1957, 408); * У порівн. *Шторм, як розлютований оркестр, викидав щоразу нові й нові симфонії, збільшуючи темп* (Ю. Янов., II, 1958, 53); // Партія ансамблю музичних інструментів в складних музичних творах. *Пафосом дружби братніх слов'янських народів пройнятий слов'янський концерт для фортепіано з оркестром Б. Лятошинського, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 144).

2. Група музикантів, що спільно виконують музичний твір на різних інструментах. *Театр був уже повний, оркестр якраз лагодився розпочати увертюру* (Фр., II, 1950, 72); *Сьогодні в селі день відпочинку. Машинами приїхав оркестр з мідними трубами* (Панч, В дорозі, 1959, 240); *Виступав шкільний хор. Оркестр розташувався перед сценою* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 239).

3. Місце перед сценою, де розміщуються музиканти. *Мелодія самотності, пустельного вітру, нездійсненних жадань і кочової романтики. Летить вона на темну сцену від оркестру й запливає до всіх кутків* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

ОРКЕ́СТРА, и, *ж., заст.* Оркестр. [Василь:] *Олена.. співа веселеньку пісню з тихим проводом оркестри* (Сам., II, 1958, 105); * Образно. *За вікном бриніла оркестра незримих комах, десь у кущах настирливо пискала пташина* (Панч, На калин. мості, 1965, 195).

ОРКЕСТРА́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **оркестро́вий**. *Оркестральне звучання.*

ОРКЕСТРА́НТ, а, *ч.* Музикант, що грає в оркестрі. *Враз дзвінок — і оркестранти вийшли на естраду всі*

(Тич., II, 1957, 327); *Оркестранти, бажаючи скликати до себе танцюристів, дули у всі дуди й бубнили у бубни* (Чорн., Красиві люди, 1961, 80).

ОРКЕСТРА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **оркестра́нт.**

ОРКЕСТРА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оркестра́нт.**

ОРКЕСТРІО́Н, а, *ч.*, *заст.* 1. Механічний музичний інструмент, який імітує оркестр і нагадує своїм виглядом орган.

2. Місце біля сцени, де стоїть цей інструмент. *Місця в театрі були зайняті.., і політвідділ армії довелося помістити в оркестріоні* (Смолич, Театр.., 1940, 63).

ОРКЕСТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оркеструва́ти.** *Оркестрована опера «Різдвяна ніч»* [М. В. Лисенка] *рівно й м'яко* (Укр. клас. опера, 1957, 182).

ОРКЕСТРО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **орке́стр** 1. *Далі була якась оркестрова штука.. Софія слухала теє байдуже* (Л. Укр., III, 1952, 534).

2. Признач. для оркестру (у 2 знач.). *Музиканти сиділи на своїх місцях в оркестровій будці* (Л. Укр., III, 1952, 621).

3. Написаний для виконання оркестром. *Оркестрова сюїта.*

ОРКЕСТРО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **інструментува́ння.** *В оркестровці мелодії пісні «Всякому городу нрав і права» за допомогою повторень одних і тих самих мотивів вдало відображено гру на катеринці та лірі* (Мист., 6, 1958, 18); *Г. Хоткевич був надзвичайно вимогливим керівником. Він сам робив складні оркестровки і вимагав від студійців їх точного відтворення* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 68); *Любимим учителем Лисенка, у якого Микола Віталійович.. вивчав оркестровку, був Римський-Корсаков* (Рильський, III, 1956, 351); *Він* [диригент] *має.. знати музично-теоретичні дисципліни — гармонію, контрапункт, поліфонію, інструментознавство, оркестровку, історію та теорію музики* (Мист., 2, 1966, 23); *Рими входять у канву вірша.. органічним плетивом-вишивкою, яка не лише орнаментує, а й додає чіткої й милозвучної оркестровки цілому куплету пісенному* (Рад. літ-во, 1, 1965, 35).

ОРКЕСТРУВА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **інструментува́ння.**

ОРКЕСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Те саме, що **інструментува́ти.** *Свої п'єси композитор звичайно оркестрував для невеликих інструментальних ансамблів у складі струнного квінтету, флейти, кларнета, труби, тромбона й барабана* (Укр. клас. опера, 1957, 100); *Оркеструвати пісню.*

ОРКЕСТРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **оркеструва́ти.** *«Тарас Бульба» все оркеструється* (Л. Укр., V, 1956, 112).

ОРЛА́Н, а, *ч.* Великий хижий птах родини яструбових, що живе переважно біля водойм і живиться рибою; морський орел. *Вгорі орлан веде важким пером, Пшеничним морем пропливли комбайни* (Дор., Серед степу.., 1952, 58); *Білоголовий орлан.*

ОРЛЕНЯ́, я́ти, *с.* Те саме, що **орля́.** — *Знаєш що, Уласе! Богазі забажалось мать молоде орленя. Вона бажає, щоб ти дістав його з орлиного гнізда в скелях* (Н.-Лев., III, 1956, 299); * Образно. *Два сини були у хана, Орленята степові,— Через Дон вони у човнах Перехопились живі* (Фр., XIII, 1954, 354).

О́РЛЕНЬКО, а, *ч.*, *нар.-поет.* Пестл. до **оре́л** 1, 3. *Орленьку сизий, Соколе бистрий,.. Вас я благаю, ..Вість принесіте З рідного краю* (Пісні та романси.., II, 1956, 147); [Марина:] *Соколеньку мій, орленьку!.. Вийди увечері до криниці* (Кроп., II, 1958, 193).

ОРЛЕ́ЦЬ, цю́, *ч.*, *мін.* Те саме, що **родоні́т.**

О́РЛИК, а, *ч.* Зменш. до **оре́л** 1, 3. *Він одбив у степового орлика покалічену пташку, вирвав її від смерті* (Кучер, Трудна любов, 1960, 592); — *Що ж, мій орлику! що з сього нашого женихання буде?* (Кв.-Осн., II, 1956, 447).

О́РЛИКИ, ків, *мн.* (*Aquilegia vulgaris* L.). Багаторічна декоративна трав'яна рослина родини жовтцевих з поодинокими квітками різних кольорів; павині вічка. *Орлики.. Ростуть ці квіти і в затінку.. Квітки кольором дуже різноманітні* (Озелен. колг. села, 1955, 234).

ОРЛИ́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **оре́л.** *Од орлиних крил лився світ то білий.., то.. синюватий* (Н.-Лев., IV, 1956, 13); *Орлине гніздо.*

2. Такий, як у орла. *Молодими очима дивився колись ти на цей степ, була в очах орлина зіркість, а зараз сльозою розпливаються розгублені по царині краплини синього цвіту...* (Гончар, Тронка, 1963, 217); * У порівн. *Мій дід був серб. Його рукй я й досі бачу жили сині, обличчя риси, мов орлині...* (Сос., II, 1958, 353); // *перен.* Відважний, безстрашний. *Коли опришок, блищучи очима, оповідав о смілім орлинім нальоті на місто, на двір,— Маруся тремтіла* (Хотк., II, 1966, 118); [Панна Ромця:] *Хто він, власне, такий, цей добродій?.. Щось орлине, сміливе видається в ньому* (Вас., III, 1960, 200); // *перен.* Гордий, гострий, проникливий (про очі, погляд). *З Данила парубок був хоч куди! Високий, ставний,.. широкий в плечах; ніс мав крутий,.. а погляд — нічого не скажеш — орлиний!* (Смолич, Мир.., 1958, 7); *Орлиним допитливим оком вимірював гетьман вражу силу* (Кач., II, 1958, 442).

Орли́ний ніс — тонкий з горбинкою ніс. *На вилицях тугими жолудями випинаються видовжені м'язи, ніздрі орлиного носа пашать гнівом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 114).

ОРЛИ́НО, *поет.* Присл. до **орли́ний** 2. *Як зійшов на карпатські верхів'я солдат, Як поглянув орлино назад... Перед ним у долині — кохана земля* (Нагн., Вибр., 1957, 31).

ОРЛИ́ЦЯ, і, *ж.* Самиця орла. *Повисши в небі на крилах, Клектала хижая орлиця, І, вчувши клекіт, в комишах Ховалась боязкая птиця* (Щог., Поезії, 1958, 376); * Образно. *Скрізь дівчата Батьківщини, орлиці наших днів, на варті трудовій* (Сос., II, 1958, 80); * У порівн. *Знайшли її* [Варку] *у хаті, у кутку, стали брати — вона одбивалася, мов орлиця дика* (Вовчок, I, 1955, 175).

О́РЛІЙ, я, є, *нар.-поет.* Те саме, що **орли́ний.** *Прозрів єси В попелі глибоко Огонь добрий смілим серцем, Смілим орлім оком! І засвітив, любомудре, Світоч правди, волі...* (Шевч., I, 1963, 261); — *Як треба рятувати Україну, байдуже мені і літа, й рани. Обновиться яко орля юность* [юність] *моя. На коня, на коня! Нічого гаятись!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 54).

ОРЛО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Орлиний. *У котрий то вже раз бідна невільничка питалася і побивалася, і жадала собі орловії крила — полинути* (Вовчок, I, 1955, 336).

ОРЛО́Н, у, *ч.* Синтетичне волокно, що своїм виглядом нагадує вовну. *Хімічна промисловість виготовляє тепер з нафти, вугілля, води і повітря.. капрон, нейлон, хлорин, орлон* (Наука.., 9, 1957, 24).

ОРЛЯ́, я́ти, *с.* Пташа орла. *Молоде орля, та вище старого літає!* (Укр.. присл.., 1955, 88); *Побачивши їжу, орля радісно стрепенулося і швидко, і боязко проковтнуло кілька шматочків м'яса* (Тулуб, В степу.., 1964, 144); * У порівн. — *Чому не йдеш заміж, Олесю?— питає стара тітка.—..Парубки ж у нас, як орлята: жваві, молоді* (Вовчок, I, 1955, 22).

ОРЛЯ́К, а́, *ч.* (*Pteridium*). Багаторічна папоротева рослина з повзучим кореневищем і великими листками.

Брели [Ле́ся і Віра Захарівна] *по високому орляку, обережно переступаючи через сонних вужів* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 84).

ОРЛЯ́НКА, и, *ж.* Давня азартна гра на вгадування, як упаде підкинута монета — гербовим зображенням («орлом») чи протилежним боком («решкою»). [1-й парубок:] *А хто хоче в орлянку?* [Дехто:] *Давай, давай!* (Стар., Вибр., 1959, 260).

ОРЛЯ́ТКО, а, *с.* Пестл. до **орля́**.

ОРЛЯ́ЧИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **орли́ний**. *Майже на самій вершині, на невеликому прискалку, було орляче гніздо* (Тулуб, В степу.., 1964, 121); *Темне обличчя дідове проти заходу сонця позолочене.., орлячі очі одблискують* (Вас., Незібр. тв., 1941, 82); *Суворий посміхався сам до себе і зненацька пронизував орлячим поглядом кожного гостя* (Досв., Вибр., 1959, 253).

ОРНА́МЕНТ, у, *ч.* 1. *мист.* Оздоблювальний візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів. *Дуло* [револьвера] *було.. покрите багатим орнаментом* (Фр., VI, 1951, 474); *Тарас Григорович обійшов.. мінарет, милуючись його.. вибагливими карнизами з кольорових кахлів, вкритих чітким геометричним орнаментом* (Тулуб, В степу.., 1964, 51); *Опішнянський посуд з його прекрасним розписом, українським орнаментом можна зустріти на виставках* (Цюпа, Україна.., 1960, 170).

2. *перен.* Елементи оздоблення мови, музичного твору і т. ін. *Словесний орнамент.*

ОРНАМЕНТАЛІ́СТ, а, *ч.*, *мист.* Фахівець з орнаментації; орнаментист. *Своєрідною призмою, що втілила в собі багатство буковинського орнаменту і творчо відбила його яскравим променем, можна назвати творчість самобутнього.. художника-орнаменталіста Георгія Олексійовича Гараса* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 100).

ОРНАМЕНТА́ЛЬНИЙ, а, е, *мист.* 1. Прикм. до **орна́мент**. *Олесі доводилося малювати багато ескізів з безліччю орнаментальних мотивів* (Вол., Озеро.., 1959, 114); *Частина художників зуміла включити орнаментальну творчість українських народних майстрів до оформлення книги і тим збагатити своє мистецтво* (Укр. рад. граф., 1957, 121); // Який є орнаментом. *Велика роль в художньому оформленні більшості килимів належить каймі. Найчастіше кайма — це широка орнаментальна смуга іншого, ніж центральне поле, кольору* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 112); *Орнаментальна картина для вишивки.*

2. *перен.* Який має декоративний характер. *Вишня .. красивою орнаментальною рослиною, а тому може бути широко використана для прикрашання парків тощо* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 30); // Пишний, вишуканий (про стиль, мову і т. ін.). *Бальзак не намагається зробити змальовувану ним картину безпосередньо зримою, слово у Бальзака є комунікативним і орнаментальним* (Рад. літ-во, 7, 1966, 43).

ОРНАМЕНТА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **орнамента́льний**. *Чітка, спокійна ритмічність побудови, орнаментальність рішень, вміння розкрити красу матеріалу.. характеризують твори народного образотворчого мистецтва* (Нар.. скульпт.., 1970, 8).

ОРНАМЕНТА́ЛЬНО. Присл. до **орнамента́льний**. *Введення людських зображень у декоративні тканини робить останні більш змістовними, орнаментально багатшими і художньо виразнішими* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 133).

ОРНАМЕНТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *мист.* Дія за знач. **орнаментува́ти**. *Народне українське мистецтво при всій єдності стилю надзвичайно різноманітне за формами і способами орнаментації* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 34); *Керамічне виробництво у різних племен розвивалось по-різному. В окремих областях спостерігаються помітні відмінності у формах посуду, способах його виготовлення і орнаментації* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 37).

2. *мист.* Те саме, що **орнаме́нтика**. *Орнаментація.. посуду має досить своєрідний і, разом з тим, надзвичайно витриманий характер* (Археол., II, 1948, 15); *Логічно використаний колір внутрішньої орнаментації в «Антології української радянської поезії».., де знайдено єдність форзаца з обкладинкою* (Укр. рад. граф., 1957, 121).

3. *мист.* Мистецтво, техніка орнаментування. *Поруч з геометричною поліхромною орнаментацією у сарматів продовжував існувати далі й «звіриний стиль», який починає поєднуватись з поліхромним* (Археол., VIII, 1953, 73).

4. *перен.* Сукупність елементів, які оздоблюють що-небудь (музичний твір, мову і т. ін.). *Мадярів, циган, поляків супроводить скрипка, причому в мелодичному й ритмічному рисунках, у типі фігураційних орнаментацій виявляється бажання наблизитися до стилю тієї чи іншої національної музики* (Укр. клас. опера, 1957, 29); *Прислів'я і приказки разом з іншими елементами народної словесності ввійшли в склад його* [П. Мирного] *літературної мови, але не стали домінуючим елементом його стилю і, тим більше, його орнаментацією* (Від давнини.., I, 1960, 376).

ОРНАМЕ́НТИКА, и, *ж.* 1. *мист.* Сукупність елементів орнаменту в якому-небудь художньому стилі або творі мистецтва, архітектури. *Чудові будинки* [у Відні] *в різних стилях, сила на них орнаментики і скульптури, так що якось аж чудно дивиться* (Л. Укр., V, 1956, 40); *Цінний матеріал для вивчення народної орнаментики, її розвитку та змін дає писанковий розпис* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 138); *Геометрична орнаментика.*

2. Мистецтво, техніка орнаментування. *Сорочки на жінках не вишивані, а заткані на рукавах та на чохлах червоними смужками. Це ще початок тієї орнаментики, котра так розкішно розвилась згодом у виробах української жінки* (Н.-Лев., II, 1956, 403).

ОРНАМЕНТИ́СТ, а, *ч.*, *мист.* Фахівець з орнаментації; орнаменталіст.

ОРНА́МЕНТНИЙ, а, е, *мист.* Прикм. до **орна́мент**; // Признач. для орнаментування. *Незвичайна краса і придатність до легкої обробки роблять лупак цінним орнаментним матеріалом* (Літ. Укр., 20.VII 1965, 4).

ОРНАМЕНТО́ВАНИЙ, а, е, *мист.* Дієпр. пас. мин. ч. до **орнаментува́ти**. *В горах чорніють пащі, подібні до дверей... Це гірські палаци колишнього, може, кам'яного віку.. Деякі з них всередині орнаментовані різнокольоровим камінням...* (Досв., Гюлле, 1961, 150); *Дерев'яні речі побутового і культурного вжитку, орнаментовані гуцульською різьбою, розходяться від Черемоша до берегів Великого океану* (Вол., Дні.., 1958, 4).

ОРНАМЕНТУВА́ННЯ, я, *с.*, *мист.* Дія за знач. **орнаментува́ти**. *Застосування рельєфного орнаменту в інтер'єрах має свої специфічні особливості в порівнянні з орнаментуванням фасадів* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 126).

ОРНАМЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* 1. *мист.* Оздоблювати орнаментом. — *Бачите, як чумаки його* [віз] *орнаментували. Навіть люшню — й ту не обійшли. Чудова різьба по дереву* (Вітч., 8, 1967, 181).

2. *перен.* Оздоблювати чим-небудь мову, музичний твір і т. ін. *Рими входять у канву вірша.. органічним плетивом-вишивкою, яка не лише орнаментує, а й до-*

дає чіткої та милозвучної оркестровки цілому куплету пісенному (Рад. літ-во, 1, 1965, 35).

ОРНАМЕНТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., мист.* Оздоблюватися орнаментом. *Переважна більшість рукописних книг.., прикрашених орнаментом, має богослужебний характер. Орнаментувались «Євангелія», «Апостоли», «Ірмологіони», «Псалтирі» та ін.* (Матеріали з етногр.., 1956, 33).

О́РНИЙ, а, е. Який обробляється плугом або сохою; оброблюваний. *Тесть був чоловік небагатий, але.. мав пристойну хатину, двадцять соток орного поля, а найголовніше — коня* (Мур., Бук. повість, 1959, 4); *Посіємо гіллястої пшениці На орному колгоспному лану, Нехай вона у сонці золотиться* (Шпорта, Твої літа, 1950, 121); // Признач. для оранки. *Приблизно до 90-х років XIX ст. головним орним знаряддям був дерев'яний плуг* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 97); // Який грунтується на оранці. *Орне землеробство.*

ОРНІТО́З, у, *ч.* Інфекційне захворювання, переносниками якого є птахи. *У Радянському Союзі, як і в багатьох країнах світу, встановлено, що головним джерелом зараження людей орнітозом є напівдикі голуби* (Наука.., 7, 1968, 45).

ОРНІТО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з орнітології. *Співали якісь птахи, відомі самим тільки орнітологам* (Дмит., Наречена, 1959, 48).

ОРНІТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до орнітології. *Орнітологічний заповідник; Орнітологічна фауна.*

ОРНІТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Відділ зоології, що вивчає птахів. *Особливо відчутна була його ерудиція в орнітології: йому, наприклад, був відомий точний графік перельоту птахів* (Смолич, День.., 1950, 37).

ОРНІТОПТЕ́Р, а, *ч., ав.* Важчий від повітря літальний апарат, крила якого рухаються у польоті подібно до пташиних. *Вова майструє орнітоптера, хоче літати, як птиця* (Коп., Тв., 1955, 334); *Ідея побудови моделі органів живих істот не нова. Її висловив ще Леонардо да Вінчі, який робив спробу створити орнітоптер.., щоб людина могла літати* (Знання.., 3, 1966, 6).

ОРНОПРИДА́ТНИЙ, а, е, *с. г.* Придатний для оранки. *На орнопридатних схилах необхідно вводити спеціальні грунтозахисні сівозміни, а також закладати сади* (Наука.., 8, 1959, 29).

ОРОБІТНИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оробітни́чити.**

ОРОБІТНИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оробітни́чити** і **оробітни́читися.** *Конференція вважає необхідним.. якісне поліпшення і оробітничення керівних політорганів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 227).

ОРОБІТНИ́ЧИТИ *див.* **оробітни́чувати.**

ОРОБІТНИ́ЧИТИСЯ *див.* **оробітни́чуватися.**

ОРОБІТНИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оробітни́чувати** і **оробітни́чуватися.** *Завоювання переважаючого становища Комуністичної партії в кооперації повинно йти від методів механічного оробітничування до методів органічного впровадження, а головне — від формального зв'язку комуністів, які лічаться за кооперацією, до їх ділової зайнятості кооперацією* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 161).

ОРОБІТНИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОРОБІТНИ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Забезпечувати в якомусь середовищі кількісну перевагу робітників (для посилення впливу робітничого класу).

ОРОБІТНИ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОРОБІТНИ́ЧИТИСЯ**, иться, *док.* Поповнюватися робітниками; ставати робітничим за своїм складом.

ОРОГЕНЕ́З, у, *ч.* Сукупність складчастих та розривних рухів земної кори, внаслідок яких утворюються гори.

ОРОГОВІ́ЛИЙ, а, е. Який перетворився в тверду рогову речовину. *Ороговілий епітелій шкіри.*

ОРОГОВІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **ороговíти.**

ОРОГОВІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **ороговíти.** *Ороговіння епітеліальних клітин; Ороговіння шкіри.*

ОРОГОВІ́ТИ, іє, *док.* Перетворитися в рогову речовину (про шкіряний покрив).

ОРОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до орографії. *Характерною особливістю клімату Радянських Карпат є його неоднорідність, зумовлена різними орографічними умовами району* (Звірі.. Карпат, 1952, 7).

ОРОГРАФІ́ЧНО. Присл. до **орографі́чний.** *Південна межа Полісся позначається не тільки зміною рослинності, але й орографічно. Волино-Подільське плато знижується до Полісся високим уступом* (Геол. Укр., 1959, 252).

ОРОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* 1. Відділ фізичної географії, що вивчає рельєф земної поверхні.

2. Характер, особливості рельєфу якої-небудь частини земної поверхні. *Рельєф* [Закарпатської] *області переважно гористий, орографія його підпорядкована тектонічній структурі всієї гірської системи* (Пит. підвищ. родюч., 1953, 162).

О́РОК *див.* **о́роки.**

О́РОКИ, ів, *мн. (одн.* **о́рок**, а, *ч.).* Невелика народність, що живе на Сахаліні.

О́РОКСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **о́роки.**

ОРОМАНТИЗО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оромантизува́ти.** *І раптом людина, яка ще вчора була для неї* [Любки] *героєм, по-своєму осмисленим і оромантизованим, сьогодні названа «сонею» і вже, може, помре з цим образливим прізвиськом* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 129).

ОРОМАНТИЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОРОМАНТИЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Романтично зображати або уявляти, сприймати кого-, що-небудь.

ОРОМАНТИЗУВА́ТИ *див.* **оромантизо́вувати.**

ОРОСИ́ТИ *див.* **ороша́ти.**

ОРОСИ́ТИСЯ *див.* **ороша́тися.**

О́РОЧ *див.* **о́рочі.**

О́РОЧІ, ів, *мн. (одн.* **о́роч**, а, *ч.).* Невелика народність, що живе у Хабаровському краї РРФСР. *Міке Амагачана справедливо вважали за найскупішого і найпожадливішого ороча на всім узбережжі Охотського моря* (Багмут, Опов., 1959, 28).

ОРОЧО́Н *див.* **орочо́ни.**

ОРОЧО́НИ, ів, *мн. (одн.* **орочо́н**, а, *ч.).* Самоназва групи південних евенків, що живуть в районі від Забайкалля до північно-східної частини Амурської області, а також назва евенків, що живуть у Китаї.

О́РОЧСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **о́рочі.** *Неприємностей він зазнавав чимало, бо орочська молодь часто глузувала з нього* (Багмут, Опов., 1959, 28).

ОРОША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОРОСИ́ТИ**, орошу́, оро́сиш, *док., перех.* Те саме, що **зро́шувати.** *Тихо ввійшла маленька громадка маленьких людей до кімнати свого дорогого вчителя, і чисті сльози оросили худу руку, що звисла з ліжка* (Хотк., I, 1966, 135); *Під горою підгоріли трави, Сизий пил на сокирки осів. Дощ сюди з вологими вітрами Не прийшов і їх не оросив* (Дор., Серед степу.., 1952, 83); — *Ви з Нової Греблі?* — *запитав* [Федір], *витираючи піт, що оросив чоло* (Мушк., Серце.., 1963, 42); *Він* [літак] *пролітав вздовж плантації, робив аж над обрієм півколо, завертав — і знову летів назад, орошаючи плантацію під собою* (Смолич, День.., 1950, 72); *Два джерела там було — одно ручаєм кучерявим Сад орошало, а з другого струмінь двором до порога Дому високого біг,— городяни там воду черпали* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 128).

◇ **Орошáти (оросúти) [своїм] пóтом зéмлю** — те саме, що **Зрóшувати (зросúти) [своїм] пóтом зéмлю** (*див.* **зрóшувати**).

ОРОШÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОРОСЙТИСЯ,** орошýся, орóсишся, *док.* Те саме, що **зрóшуватися.** *Важкою грудкою впала білошвейка Пашка на своє самітнє ліжко.. Оросилася подушка, каміння лягло на серце* (Хотк., I, 1966, 126).

ОРÓШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оросúти.** *Луг, орошений дощем, сяє-миготить огнем...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 156); *Шевченка згадує казах, Ідучи в орошених степах* (Рильський, III, 1961, 75).

ОРТ, у, *ч.* 1. *гірн.* Горизонтальні підземні виробки, що не мають безпосереднього виходу на поверхню.

2. Вектор, абсолютна величина якого дорівнює одиниці; одиничний вектор. *Для того, щоб виконати операцію диференціювання над вектором, досить виконати її над проекціями цього вектора на осі координат при розкладанні вектора по ортах* (Курс мат. анал., II, 1956, 90).

ОРТОДÓКС, а, *ч.*, *книжн.* Той, хто дотримується ортодоксальних поглядів.

ОРТОДОКСÁЛЬНИЙ, а, е, *книжн.* Який неухильно дотримується принципів якого-небудь учення, світогляду; послідовний. *Золя як ортодоксальний позитивіст і механічний матеріаліст не розуміє специфіки різних форм існування матерії, їхньої якісної різниці* (Рад. літ-во, 3, 1960, 29); // Послідовно витриманий у дусі якого-небудь учення.

ОРТОДОКСÁЛЬНІСТЬ, ності, *ж.*, *книжн.* Властивість за знач. **ортодоксáльний.** *Ортодоксальність поглядів.*

ОРТОДОКСÁЛЬНО, *книжн.* Присл. до **ортодоксáльний.**

ОРТОДÓКСІЯ, ї, *ж.*, *книжн.* Неухильне дотримання принципів якого-небудь учення, світогляду. *Сковорода різко критикував церковників і біблійські легенди. Він перший на Україні піддав критиці церковну ортодоксію і тим самим сприяв звільненню філософії від теології і розвиткові вільної думки* (Іст. УРСР, I, 1953, 375).

ОРТОКЛÁЗ, у, *ч.*, *мін.* Калієвий польовий шпат, що є основною складовою частиною гранітів, порфірів, гнейсів. *Звичайний польовий шпат, або ортоклаз, містить окис калію* (Заг. хімія, 1955, 448).

ОРТОПÉД, а, *ч.* Лікар — фахівець з ортопедії. *Ортопед-травматолог.*

ОРТОПЕДЙСТ, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ортопéд.** *Я повинна б уже досі виїхати, але ортопедист мене підвів* (Л. Укр., V, 1956, 274).

ОРТОПЕДЙЧНИЙ, а, е. Стос. до ортопедії. *Це був ортопедичний відділ. По палатах у дерев'яних шинах.. лежали випростані й вирівняні люди* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 142); *Спеціалісти кафедри ортопедичної стоматології.. розробили новий метод протезування без відповідної обробки бормашиною опорних бокових зубів* (Веч. Київ, 2.XII 1966, 2); // Призначений для лікування стійких деформацій скелета або окремих його частин. *Ортопедичні апарати.*

ОРТОПÉДІЯ, ї, *ж.* Відділ медицини, що займається вивченням, лікуванням і профілактикою стійких деформацій скелета або окремих його частин (перев. органів опори й руху). *Поїду, може, тижнів через $1^1/_2$ додому, а.. через півроку, може, треба буде ще з'явитися до хірурга, чи позволить зовсім увільнитись від ортопедії* (Л. Укр., V, 1956, 267); *Інститут ортопедії.*

ОРТОСКÓП, а, *ч.*, *військ.* Прилад для контролю за прицілом. *Круглов витяг з скриньки ортоскоп — прилад з системою скелець і дзеркал, за допомогою якого стороння людина збоку може бачити мушку і мішень так само, як і той, хто стріляє* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 37).

ОРТОЦÉНТР, а, *ч.*, *мат.* Точка перетину висот трикутника.

ОРЎДА, и, *ж.* 1. *заст.* Керівництво (у 1 знач.). *На галявині проти сонця бронебійники під орудою безвусого єфрейтора розіклали багаття* (Гончар, III, 1959, 349).

2. *діал.* Робота, клопоти. *Звідти* [з кімнати] *добре було видно усю оруду, теє розбирання жеребів* (Л. Укр., III, 1952, 557).

ОРЎДÁР, орýдаря́, *ч.*, *рідко.* Верховода, керівник. *Не дав човнів орудар перевозу І навіть не прийшов до Ферідуна* (Крим., Вибр., 1965, 177); *Другого ж таки дня вчителеві не дали дров.. Діти мерзли, вчитель приходив у волость, гризся, але ж похитнути незламність духу сільських орударів не міг* (Гр., I, 1963, 325).

ОРЎДКА, и, *ж.*, *діал.* Справа (перев. дрібна, незначна). *Одного вечора, біжучи за якоюсь орудкою стебницьким трактом, він наскочив на велику купу селян* (Фр., VIII, 1952, 382); *Сусіди мої все люди або хворі, або заняті коло хворих, то їм не дуже вигідно робити мої орудки* (Л. Укр., V, 1956, 428); *Щоб її* [Маланку] *побачити, став* [Лукин] *частіше до тітки заходити, та все ніби за якоюсь орудкою* (Кобр., Вибр., 1954, 192).

ОРЎДНИЙ: △ **Орýдний відмíнок,** *грам.* — відмінок, який відповідає на питання ким? чим? *Іменник в орудному відмінку може передавати предикативну ознаку суб'єкта дії, виступаючи в складі присудка: став сталеваром* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 80).

ОРЎДНИК, а, *ч.*, *рідко.* 1. Те саме, що **орýдáр.**

2. Той, хто є знаряддям у чиїх-небудь руках; виконавець чужої волі.

ОРЎДОК, дку, *ч.*, *заст.*, *рідко.* Засіб. *У 1872 році в Києві було дозволено приватну виставу, і при допомозі М. В. Лисенка М. П. Старицький «узявся,— за його словами,— до сцени,— вважаючи її за могутній орудок до розвиття* [розвитку] *самопізнання народного»* (Життя Саксаганського, 1957, 25).

ОРЎДУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **орýдувати.** — *Я в танцях далеко не такий зручний, як в орудуванню пером* (Мак., Вибр., 1954, 7).

ОРЎДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* 1. *чим.* Вправно діяти. *Лаврін не зводив очей з Мелашки і милувався, як вона проворно орудувала руками, як стільчик хитався під ногами* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Тихін Колодка навчився вже не тільки орудувати шаблею, але й добре воювати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 401); *Коваль вправно орудував молотком.. Розпечений брусок гнувся, м'явся в огняних бризках* (Горд., II, 1959, 168); // Користуватися, володіти, послуговуватися чим-небудь. *Трапляється й таке, що людина, яка в житті говорить соковитою, барвистою мовою, пише сухо, безбарвно, орудує буквально сотнею-другою слів...* (Рильський, III, 1956, 413); — *Ти вже заручена з ним? — питає мене Оксана тим удавано байдужим тоном, що ним деякі жінки орудують не менш вправно, ніж швець шилом* (Вільде, Сестри.., 1958, 538); // *над чим, з чим, біля чого і без додатка.* Виконувати яку-небудь роботу; поратися. *Біля жатки вовтузиться один — лежить на спині на землі і орудує* (Головко, I, 1957, 303); *Михась орудує з гирями біля вагів* (Чорн.. Визвол. земля, 1959, 169).

2. *чим.* Заправляти, розпоряджатися. [Дід:] *Роблять, що хотять: Сидір Кавун та писар орудують усім* (К.-Карий, I, 1960, 51); — *Ні, піп не старий.. Багатир, великим хазяйством орудує* (Коцюб., I, 1955, 311); *Із страшної Катерининої розповіді виходило, що*

в місті давно вже діє.. банда злодіїв та спекулянтів, яка орудує не десятками й не сотнями (Коз., Листи.., 1967, 183).

3. *ким, чим.* Керувати, правити ким-, чим-небудь. *На гетьманстві.. був тоді Полуботок і, значить, орудував усенькою Україною* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 428); *Санька фермою заправляє, орудує, доярки їй догоджають, а деякі бояться* (Горд., Дівчина.., 1954, 204); *Іван Череватенко орудував тоді незаможниками* (Мик., II, 1957, 35); // *ким, над ким, рідко.* Верховодити над ким-небудь; попихати кимось. *Живуть розумні брати.., всім тим добром користуються, а дурневі нічого не дають, та ще й орудують їм* [ним], *неначе наймитом* (Стор., I, 1957, 43); [Казидорога:] *Люди добрі, гляньте ви на те опудало! Доки ви ще дасте такому поганцеві над собою орудувати?* (Фр., IX, 1952, 391).

4. Виявляти діяльність (перев. негативну); діяти. *Всі аварії становили, безперечно, одну продуману систему.— Значить, на заводі орудують агенти пана Бастерта,— підсумував свою роботу Чайка* (Собко, Запорука.., 1952, 137); — *Сердюки, значить, орудують,— насупившись, промовив Данько.. — Вони, вони якраз найбільше. Кооперацію розграбували, в сільраді все перевернули догори дном* (Гончар, II, 1959, 224).

ОРУ́ЖЖЯ, я, *с., розм., заст.* Зброя. *Єдиним оружжям Остаповим була вода, і він од часу до часу обливав нею вовка, не допускаючи до себе* (Коцюб., I, 1955, 366); *Розповів* [парубок], *що на всіх дорогах війська видимо-невидимо. Припас везуть і оружжя* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 5).

ОРУЖИ́НА, и, *ж., заст.* Рушниця. [Гаврик:] *Прощайте, товариші..! Накажіте безсердечній Тимарівні, що я одружився з вірною та щирою дружиною: з шаблею гострою та з міткою оружиною!..* (Кроп., V, 1959, 214).

ОРУ́ЖНИЙ, а, е, *заст.* Озброєний. *На майдані біля церкви натовп. Зігнали з усього села.. Оружні гайдамаки ходять — наглядають, щоб хто не пішов звідціль* (Головко, I, 1957, 357); — *Мій полк.. стоїть оружний і готовий до битви* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 315).

ОРУ́ЖНО, *присл., заст.* Із зброєю в руках. *Хай сербин розкаже, чи ми не братались Оружно у щасті і горі* (Стар., Вибр., 1959, 9); *Заривали* [люди] *в землю збіжжя, гроші та хліб — і поспішали на Січ, щоб стати оружно до війська* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 67).

ОРФОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до орфографії. *Юзя робила вже тільки ті орфографічні помилки у французькому письмі, які робила сама вчителька* (Л. Укр., III, 1952, 662); *Орфографічний словник.*

ОРФОГРАФІ́ЧНО. Присл. до **орфографі́чний.** *Орфографічно правильно писати.*

ОРФОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Система загальноприйнятих правил написання слів якої-небудь мови; правопис. *Учні писали деякі слова так, як вимовляли в Ковалівці, порушуючи правила орфографії* (Кучер, Трудна любов, 1960, 274); // Написання слів відповідно до таких правил. *І мова, і орфографія грамот* [до 1450 р.] *ще досить строкаті, неусталені* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 38).

ОРФОЕПІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до орфоепії. *Українська орфоепічна вимова має багато спільного з правописом, але це не означає, що між ними нема розходжень* (Мист., 2, 1966, 17); *Орфоепічні норми.*

ОРФОЕПІ́ЧНО. Присл. до **орфоепі́чний.** *Орфоепічно правильна вимова.*

ОРФОЕ́ПІЯ, ї, *ж.* Система загальноприйнятих правил літературної вимови якої-небудь мови. *Орфоепія включає вимову звуків, звукосполучень, словесний (складовий) наголос та інтонування живої мови* (Наука.., 11, 1969, 47); // Вимова слів відповідно до таких правил.

ОРХІДЕ́Я, ї, *ж.* Південна трав'яниста рослина родини зозулинцевих з запашними квітками різного кольору і вигадливої форми. *У лісі квітли дикі орхідеї* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 372); *Про орхідею — цю чудову квітку — складено легенди. За різноманітністю форм і забарвленням вона займає одно з перших місць у рослинному царстві* (Веч. Київ, 14.II 1966, 1); // Квітка цієї рослини. *Букет орхідей.*

О́РЧИК, а, *ч.* Дерев'яний або залізний валок, до якого прикріплюють посторонки в упряжці; барок. *Никодим Динька, наспівуючи лише одному йому відому пісеньку, ретельно вистругував орчика* (Зар., На.. світі, 1967, 235); *Повільно.., поскрипуючи ярмами, рушили воли, прогуркотіли орчиками коні* (Логв., Літа.., 1960, 111).

◇ **Велича́тися (завелича́тися, пиша́тися, запиша́тися** *і т. ін.*) **як поро́ся на о́рчику** — дуже величатися, пишатися і т. ін. — *Чого ж ти запишалась як порося на орчику? — підштовхнув її трьома пальцями Карпо* (Стельмах, II, 1962, 370).

ОРЧИКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́рчик.**

2. Підпряжений на орчику (про коня).

ОРША́Д, у, *ч.* Прохолодний напій з мигдалевого молока з цукром. *Мовчазні пахолки.. розносять оршад і підноси з келехами вина* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 212).

ОСА́, и́, *ж.* Чорна з жовтими поперечними смужками перетинчастокрила комаха, що жалить, як бджола. *Чмель виніс з катраги миску свіжого щільника, де копошилося з десяток чорно-жовтих ос* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 251); * У порівн. *Він аж підскакує, руками відмахується від її слів, ніби перед ним зароїлися оси* (Гончар, Тронка, 1963, 83); [Дранко:] *Не лізьте осою в вічі!* (Кроп., I, 1958, 210); *Когут якусь хвилину стояв оторопіло. В голові, мов оси, зароїлись тривожні думки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 108).

ОСАВУ́Л, а, *ч., іст.* 1. Виборна службова особа, що обіймала одну з адміністративно-військових посад на Україні в XVII—XVIII ст. *Після шведської пожоги, тоді, як протурили запорожців з Чортомлика у Туреччину.., був військовим осавулом оцей самий Дорош* (Стор., I, 1957, 202); *Молодий гетьман Остряниця і старезний Гуня, а за ними полковники, осавули і генеральний бунчужний ішли на чолі силенного війська* (Довж., I, 1958, 272).

2. Офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії. *Під'їхав калмик-осавул, і козачня, понасуплювавшись, мовчки розступилася перед ним* (Гончар, II, 1959, 93).

3. *рідко.* Те саме, що **осаву́ла** 1. — *Як був інший осавул над нами, ми їли на обід та на вечерю мамалигу з бринзою* (Н.-Лев., III, 1956, 296).

ОСАВУ́ЛА, и, *ч., іст.* 1. Прикажчик у панському маєтку. * У порівн. *Онися Степанівна швидко оговталась з тією панщиною й командувала людьми, як панський осавула* (Н.-Лев, III, 1956, 175).

2. *рідко.* Те саме, що **осаву́л** 1.

ОСАВУ́ЛИХА, и, *ж., іст.* Жінка осавули. *Осавулиха навідалась до Кавуна в хату і вхопила під полу два шматки сала* (Н.-Лев., II, 1956, 191).

О́САД, у, *ч.* 1. Дрібні частки твердих речовин, що виділяються з рідини або газоподібного середовища й осідають на яку-небудь поверхню. *Майстер.. ледве помітно струшував форму, щоб вода зовсім збігла крізь сітку, залишивши на формі загуслий осад* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 311); *Кожна крупинка складається з багатьох мільйонів молекул. При тривалому стоянні ці частинки осідають на дно посудини і рідина стає у верхніх шарах прозорою, а на дні утворюється осад* (Хімія, 7, 1956, 72).

2. *тільки одн., перен.* Неприємне почуття гіркоти, що лишається після якої-небудь події, розмови і т. ін. *До півночі просидіти зі старими жінками, що їх ти знав зовсім іншими,— який же гіркий залишається після цього осад!* (Шовк., Людина.., 1962, 51).

3. *перев. мн., геол.* Гірські породи, що утворилися на дні водойм внаслідок відкладення мінеральних і органічних речовин та їх ущільнення і зміни; осадові гірські породи.

ОСА́Д, у, *заст.* 1. Поверх, ярус. *Ми з хлопчиком вселилися у пансіоні, у великому домі у два осади* (Вовчок, I, 1955, 373).

2. Садиба, двір.

ОСА́ДА, и, *ж., заст.* 1. Поселення. *Осадчі.. закладали нові осади* (Н.-Лев., VII, 1966, 19).

2. Поверх, ярус. *Пісню чути було і в домі єпископа Мелхиседека, на нижній осаді.. мурованого двоповерхового будинку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 116).

ОСАДЖА́ТИ *див.* **оса́джувати.**

ОСА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осади́ти.** *Слобода наша.. осаджена високо у давні віки од ворога татарина* (Вовчок, I, 1955, 180); *Вінницькі хіміки запропонували одержувати з нього* [фотогіпсу].. *сульфат амонію та осаджену крейду* (Роб. газ., 7.II 1964, 2).

ОСА́ДЖЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **осади́ти** 6. *Осадження виннокислого каменю в ультразвуковому полі закінчується через дві години замість 130—170 при природному випаданні* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 40).

ОСА́ДЖУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **оса́джувати** 6. *Утворюється* [кам'яна сіль] *через осаджування з розчинів морської води* (Курс заг. геол., 1947, 54).

ОСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *рідко* **ОСАДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСАДИ́ТИ**, аджу́, а́диш, *док., перех.* 1. Різко затримувати, уповільнювати хід, біг коня; зупиняти на скаку. — *Відчиняй тюрму! — закричали вершники, осаджуючи гарячих коней біля тюремних воріт* (Довж., I, 1958, 177); *У браму влетів на змиленому коні верхівець.. Біля старшин він круто осадив коня і завмер* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 260); // Примушувати подаватися, відступати назад. *Осадив* [погонич] *назад баскі коні; коні неначе сіли й спинились* (Н.-Лев., I, 1956, 571).

2. *перен.* Примушувати кого-небудь вгамовувати свої пориви, надмірне захоплення чим-небудь і т. ін. *Вона знала його натуру, а властиво, знала одно чародійське слівце,— одно, а таке сильне, що кождого разу осаджувало Сімона на місці* (Фр., I, 1955, 320); *Осадила, мов горщик од жару одставила* (Укр.. присл.., 1955, 303); *Своїм владним тоном він, здається, таки осадив цю нахабу* (Гончар, Тронка, 1963, 212); // Примушувати замовкнути. *Ніхто його не обривав і не осаджував* (Хотк., I, 1963, 152).

3. Переміщувати вниз; садовити. *Це зразу вона не здержалась, посунулась-сіла... Щось забилося під її серцем, щось осадило її на землю...* (Мирний, IV, 1955, 57); // Повертати назад, на попереднє місце. *Христина хоче перелізти через ворота, але хлопець обома руками осаджує її за плечі* (Стельмах, I, 1962, 205); *Параскіці було душно, їй трудно було дихати.., але вона не зважувалась вже змагатися, бо добре знала, що дужі руки обох жінок осадять її знов на місце* (Коцюб., I, 1955, 282); // Опускати нижче, вниз. *Падав крупнистий сніг, осаджуючи густі дими, що здіймалися над хатами* (Ле, Наливайко, 1957, 82); *Мій машталір.. зупинив коней біля рубленої хати старосвітської будови, що вже літа гаразд-таки осадили її в землю* (Стор., I, 1957, 225); *З переляком, осадивши глибоко в толуб* [тулуб] *голови, дивилася на вогонь маржина і не вимахувала хвостами* (Хотк., II, 1966, 27).

4. *перен.* Підривати, ослаблювати (здоров'я). *Того, що найдужче осадило здоров'я Тетяни, він ніколи не зазнавав* (Л. Янов., I, 1959, 53).

5. *перев. док., заст.* Заснувати населений пункт. *Діставши право осадити власний невеличкий хутірець, Хмельницький оселився на старому дворищі якогось козака, конфіскованому ще старостою Вишневецьким* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 11); // Заселяти. *Ой осадив він три села людей: Ой одне село старими людьми, А друге село парубойками* [парубками], *А третє село дівчинойками* [дівчатами] (Думи.., 1941, 164).

6. *спец.* Виділяти складову частину розчину у вигляді осаду. *Заспокоюючись, потік осаджує на дно породи, які він ніс при транспортуючих швидкостях* (Наука.., 9, 1959, 13); *Найчастіше осаджують уран з розчину.. перекисом водню* (Наука.., 11, 1956, 14); *З кукурудзяного екстракту можна осадити солі, що містять фосфор, і переробляти їх на ліки — фітин* (Наука.., 7, 1955, 19).

7. *спец.* Робити осадку (у 2 знач.). *Заготовки затискають між контактними губками і.. осаджують* (Технол. різального інстр., 1959, 101); *При нещільному приляганні заготовки її треба осадити ударами молотка* (Фрез. справа.., 1957, 141); *Треба осадити злиток* [сталі], *зробити його товщим* (Собко, Біле полум'я, 1952, 306).

ОСА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСАДИ́ТИСЯ**, аджу́ся, а́дишся, *док., рідко.* Те саме, що **осіда́ти** 3, 4. *Кінь його теж опустивсь на передні, назад осадився* (Тич., I, 1957, 272); *З того часу, як Єремія осадивсь на життя в Вишневеччині, гості ні на часинку не переводились* (Стор., I, 1957, 367).

ОСА́ДЖУВАЧ, а, *ч., спец.* Речовина, що прискорює осадження. *Поліакриламід виявився добрим осаджувачем* [мулу]. *Він прискорює осадження в сотні і навіть тисячі раз* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 31).

ОСА́ДЖУЮЧИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. акт. теп. ч. до **оса́джувати** 6. *Осаджуючий реагент.*

ОСАДИ́ТИ *див.* **оса́джувати.**

ОСАДИ́ТИСЯ *див.* **оса́джуватися.**

ОСА́ДКА, и, *ж.* 1. Ступінь занурення плаваючого предмета; // *мор.* Відстань від лінії занурення судна в воду до найнижчої його точки; глибина занурення судна в воду. *Порівнявши наслідки.. промірів, Бутаков зрозумів, що це єдиний судноплавний рукав у гирлі Амудар'ї, в який зможуть вільно входити плоскодонні пароплави з невеликою осадкою* (Тулуб, В степу.., 1964, 396); *Пароплав мав зовсім малу осадку, і капітан був певний, що.. він проведе «Сибіряк», не рискуючи сісти на мілину* (Донч., III, 1956, 217).

2. *спец.* Зменшення довжини, висоти і збільшення поперечника заготовки металевого виробу за допомогою кування. *Осадка — операція кування, при якій зменшується висота заготовки за рахунок збільшення поперечних розмірів* (Слюс. справа, 1957, 39).

ОСА́ДКУВАТИЙ, а, е, *рідко.* Невисокий, але міцний, кремезний; присадкуватий. *Карпо, молодий ще чоловік, осадкуватий, широкоплечий, ширококостий* (Мирний, III, 1954, 35); *Санітарка була осадкувата, кирпоноса* (Голов., Тополя.., 1965, 158).

ОСА́ДКУВАТІСТЬ, тості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **оса́дкуватий.**

ОСА́ДНИК, а, *ч.* 1. *іст.* Польський колоніст на західноукраїнських та західнобілоруських землях за часів буржуазно-поміщицької Польщі. *Політика Пілсудського видна конкретно — відгородити нас від Радянської країни осадниками* (Козл., Весн. шум, 1952, 102): *На західноукраїнські землі* [за часів буржуазної Польщі] *було переселено близько 40 тисяч сімей осадників, і кожен з них одержував по 15—30 і більше гектарів землі, що відбирались у трудящих селян* (Ком. Укр., 9, 1969, 24).

2. *заст.* Те саме, що **оса́дчий.** *Окремі представники польської шляхти відомі як осадники деяких сіл і міст на Чернігівщині* (Мовозн., XIV, 1957, 34).

ОСА́ДНИЦТВО, а, *с.*, *іст.* Політика заселення польськими колоністами західноукраїнських та західнобілоруських земель, яку проводив уряд буржуазно-поміщицької Польщі. *Колонізація і військове осадництво в Західній Україні проводились польсько-шляхетським урядом аж до 1939 року* (Козл., Відродження.., 1950, 14).

ОСА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **оса́дник;** // Належний осадникові, осадникам. *Що ближче до кордону, то менше людських осель — самі осадницькі хутори* (Козл., Весн. шум, 1952, 102).

ОСАДО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **о́сад** 1, 3. *Верхні пласти землі майже скрізь складаються з осадових порід* (Фіз. геогр., 6, 1957, 20).

2. Признач. для утворення осаду; відстійний.

ОСА́ДОК, дка, *ч.* Те саме, що **о́сад.** *Експедиція геологів має свої завдання. Основне з них — добувати на поверхню осадки донних грунтів* (Знання.., 8, 1966, 16); *Тепер на Безбородька найшло розслаблення, і він відчув неприємний осадок на серці* (Вільде, Сестри.., 1958, 216).

ОСА́ДОЧНИЙ, а, е. Те саме, що **осадо́вий.** *Осадочні породи.. є продуктом механічної та хімічної переробки виверженнх порід, головним чином гранітів* (Наука.., 9, 1959, 39); *Руда керченського типу — осадочного походження* (Рад. Укр., 11.I 1962, 3).

ОСА́ДЧИЙ, чого, *ч.*, *заст.* Перший поселенець; засновник населеного пункту. — *Вже саме село страх сподобалось мені — в садках, над струмком, із похиленими халупками перших осадчих, утікачів од панщини* (Коцюб., I, 1955, 255); — *Досить доручити спритному осадчому вивести сюди з Правобережжя потрібних панові людей — і пан матиме і пахолків, і майстрів, і хліборобів, і кого він забажає* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27).

ОСА́ЛИТИ *див.* **оса́лювати.**

ОСА́ЛИТИСЯ *див.* **оса́люватися.**

ОСА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **оса́лювати** і **оса́люватися** 2. *Наприкінці періоду осалювання.. (2—3 тижні) тварин утримують у станках і прогулянок їм зовсім не надають* (Свинар., 1956, 303).

ОСА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Покривати салом, жиром.

ОСА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОСА́ЛИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Покриватися, обростати салом, жиром (про тварин).

2. *спец.* Псуватися, втрачаючи первісний вигляд, смак (про харчові жири).

3. Пас. до **оса́лювати.**

ОСАМІ́ТНЕНИЙ, *рідко* **ОСАМО́ТНЕНИЙ**, а, е. Те саме, що **осамоті́лий.** *Їй починало здаватись, чи той Орест Білинський випадково не витвір її осамітненої душі?* (Вільде, Сестри.., 1958, 5); *Він думав про буржуазний світ, де проста людина, осамотнена, кинута напризволяще, мусить усе здобувати лише однією ціною: ціною власного життя* (Загреб., Європа 45, 1959, 559).

ОСАМОТІ́ЛИЙ, а, е. Який став самотнім. *Хлопи.. міркували над тим, що почне старий, осамотілий і напіводурілий Яць з такими страшенними гріхми* (Фр., II, 1950, 233).

ОСАМО́ТНЕНИЙ *див.* **осамі́тнений.**

ОСАМО́ЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Осамотілий. *Я чулася дуже осамоченою, бо не мала ні з ким про «писання» говорити, про те, що мене займало* (Коб., III, 1956, 560).

ОСА́ННА, и, *ж.* 1. *церк.* Молитовний вигук стародавніх євреїв і християн. — *О люди! люди! — Чабан якийсь біжить, кричить — Пророчество Ієремія, Ісаія збулось! збулось! У нас.. месія Родився вчора! — Загуло у Вифлеємі на майдані: — Месія! Ісус! Осанна!* (Шевч., II, 1963, 363).

2. *перен.*, *заст.* Уславлення кого-, чого-небудь; слава, хвала. *Моя книжка — осанна вічному, творчому життю.. Коли читаю її.., переживаю минулі хвилини* (У. Кравч., Вибр., 1958, 285).

Співа́ти (вигу́кувати *і т. ін.*) **оса́нну** *кому*, *заст.* — славити, хвалити кого-небудь.

ОСАТАНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.*, *розм.*, *рідко.* До краю розізлити, роздратувати, розлютити. *Махнула* [Фурія] *швидко до Троянців, Щоб сих Латинських постоянців По-своєму осатанить* (Котл., I, 1952, 180).

ОСАТАНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **осатані́ти.** *Хіба й зараз не лящать йому у вухах прокльони того божевільного ранку, коли вже вкрай осатанілий Дудник різав жили коням, рубав корів, гнався з сокирою за Наталкою* (Жур., 'Нам тоді.., 1968, 90); *І хоч які Ті юнкери були осатанілі, А побоялись кинутись в штики, Назад полізли, враз пополотнілі* (Бичко, Сійся.., 1959, 389).

2. *у знач. прикм.* Украй роздратований, розлючений. *Гаврило і Тимко насилу відтягли осатанілого батька* (Тют., Вир, 1964, 91); * Образно. *З одчайдушним ревом увірвалася на дворище осатаніла худоба* (Голов., Крапля.., 1945, 94); // Який виражає крайню роздратованість, розлюченість. *Листоноша.. напихав собі трави до рота, щоб не стогнати й не проситися, сотник осатанілими очима дивився у вікно* (Ю. Янов., I, 1954, 280); // *перен.* Дикий, розгнузданий, нестримний. *Осатанілий бенкет.*

ОСАТАНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.*, *розм.* Стан за знач. **осатані́лий** 2.

ОСАТАНІ́ЛО, *розм.* Присл. до **осатані́лий** 2. — *Не вчи мене, скажу тобі! — крикнув він осатаніло... — Не вчи!* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 117); *Фашисти осатаніло.. рвались на схід, сподіваючись блискавично виграти війну* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 186); *Тимко.. заливається від сміху, дивлячись, як Марко осатаніло вистрибує на одній нозі і розмахує брилем* (Тют., Вир, 1964, 274).

ОСАТАНІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **осатані́ти.** *Розгортав* [боєць] *пісок з таким осатанінням, що, коли б можна, жер би його, як найлютішого ворога* (Тют., Вир, 1964, 316).

ОСАТАНІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* До краю розізлитися, розлютитися. *Він так і осатанів, мов його окропом облив* (Номис, 1864, № 3386); *Шебеші-бей зовсім осатанів. Того і пильнуйся, як би в гніві у живіт ногою не вдарив, коли чим не догодиш* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 328).

ОСВИ́СТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **освиста́ти.** *Затюкана, освистана процесія рушила з камери* (Кач., II, 1958, 326).

ОСВИСТА́ТИ *див.* **осви́стувати.**

ОСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСВИСТА́ТИ**, ищу́, и́щеш, *док.*, *перех.* Виражати свистом осуд, незадоволення; обсвистувати.

ОСВІДЧА́ТИ *див.* **осві́дчувати.**

ОСВІДЧА́ТИСЯ *див.* **осві́дчуватися.**

ОСВІ́ДЧЕННЯ, я, *с.* 1. Признання (в коханні). * У порівн. *Він ніби докоряв їй, що спізнилась і його примусила чекати, але докори ті звучали, як освідчення* (Вільде, Сестри.., 1958, 395).

2. Прохання чоловіка до жінки стати його дружиною. *Князь наважив зробити освідчення панні Софії. Не обійшлося тут без вагання: все ж таке одруження похоже на mésalliance* (Л. Укр., III, 1952, 504); *Тетяна Семенівна, прочитавши освідчення, втекла з дому, в чім була* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 55); *Ясно було, що дівчина відтягує відповідь на його освідчення якомога надалі* (Головко, II, 1957, 490).

ОСВІ́ДЧИНИ, чин, *мн.*, *діал.* Освідчення. *Коли оця Туся буде і далі так до ладу думати, то з його освідчин нічого не вийде* (Вільде, Троянди.., 1961, 116).

ОСВІ́ДЧИТИ *див.* **осві́дчувати.**

ОСВІ́ДЧИТИСЯ *див.* **осві́дчуватися.**

ОСВІ́ДЧУВАТИ, ую, уєш, *рідко* **ОСВІДЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСВІ́ДЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* і *неперех.*, *діал.* Оповіщати, повідомляти.

ОСВІ́ДЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *рідко* **ОСВІДЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСВІ́ДЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Признаватися (в коханні). *Ганьбою здалося сидіти йому тут, у чужому городі,.. в той час, коли інший безпечно освідчується в коханні молодій, гарній дівчині* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 43).

2. Просити у жінки згоди стати дружиною. — *Я, мамо, з Манею Обринською оженюся. Я їй уже освідчився* (Коб., III, 1956, 236).

3. *рідко.* Офіційно знайомитися; представлятися. — *Вибачте, будьте ласкаві. Професор Карташов з Петербурга. Маю честь освідчитись,— сказав прибулий* (Довж., I, 1958, 441).

ОСВІЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідко* **ОСВІ́ЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОСВІЖИ́ТИ,** жу́, жи́ш, *док.*, *перех.* 1. Робити свіжим, чистим. *Пройшов невеликий дощ і освіжив листя* (Донч., Дочка, 1950, 27); *Легенький вітрець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку...* (Мирний, I, 1949, 125); // *безос.* * Образно. *Що тоді робилось у степу! Ніби весняним вітром з-під сонця війнуло, освіжило душу кожному. З піснями, з прапорами ішли селяни.. — Царя скинуто!* (Гончар, II, 1959, 30); // Виклика́ти відчуття свіжості, прохолоди. *Холодний терпкий сік* [грушки] *освіжає уста, до піднебіння пристають дрібні насінинки* (Стельмах, II, 1962, 39); *Рустем вийшов на вулицю, щоб освіжити голову* (Коцюб., II, 1955, 141); *Освіживши водою обличчя, Ганна присіла.. на бережку* (Гончар, II, 1959, 265).

2. Знімати з кого-небудь відчуття втоми, відновлювати чиїсь сили, повертати комусь бадьорість. *Живичний запах, що розходився лісом, обіймав і освіжував нас* (Коб., III, 1956, 151); *Кубок огнистого вина відразу освіжив його, немов розбудив його живу силу до нового життя* (Фр., VI, 1951, 102); *Лісова прохолода освіжала людей і коней* (Тют., Вир, 1964, 338); *Холодна вода освіжила в'язальниць, що розпластались у затінку під копами* (Горд., II, 1959, 336).

3. *перен.* Виклика́ти приплив нових духовних сил, наснаги, працездатності; духовно оновлювати, наснажувати. *Бесіди з народом з приводу шукання щастя — ось що освіжувало Сковороду в його роботі* (Тич., III, 1957, 212); *Борис тепер сидів спокійний; розмова освіжила його, вивела.. на живу колію* (Фр., III, 1950, 365); *Дуже було б добре, коли б Ви справді зібрались в Гуцульщину. Це освіжило б Вас, Ви могли б там спочити, як ніде* (Коцюб., III, 1956, 436).

4. Змінювати, додаючи що-небудь нове (одяг, обстановку і т. ін.). *Освіжити сукню;* // Робити що-небудь яскравішим, барвистішим. *Блякле осіннє сонце іскорками миготіло на зброї і освіжало одноманітний сірий тон степу і військового строю* (Панч, Вибр., 1947, 386); // *перен.* Вносити новий, свіжий струмінь у яку-небудь справу. *Життя в Глухові пожвавішало. Зате в самому інституті стало ще нудніше. Почувалося, що все тут потрухло, поцвіло, а як усе це освіжити — не знали* (Вас., IV, 1960, 41).

ОСВІЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *рідко* **ОСВІ́ЖУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ОСВІЖИ́ТИСЯ,** жу́ся, жи́шся, *док.* 1. Ставати свіжим, прохолодним, чистим. *Випав рясний дощ. Дерева освіжилися, ожили* (Томч., Готель.., 1960, 179).

2. Знімати з себе відчуття втоми, відновлювати свої сили, повертати собі бадьорість. *Так, бачиться, і просить* [Стрий] *тебе скупатися в своїх хвилях, освіжитись і набратися нової сили* (Фр., III, 1950, 8); *Після важкої роботи в цеху дуже вже приємно було освіжитися гарячим питвом* (Смолич, V, 1959, 463).

3. *перен.* Набиратися нових сил, наснаги, працездатності; духовно оновлюватися, наснажуватися. *Їздив я до Києва, перебув там кілька днів і освіжився* (Коцюб., III, 1956, 401).

4. *тільки недок.* Пас. до **освіжа́ти** 4.

ОСВІЖА́ЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Який освіжає, викликає відчуття свіжості, прохолоди; освіжний. *Весняна гроза завжди несподівана, завжди жадана і завжди освіжаюча* (Збан., Переджнив'я, 1960, 60); // Який знімає відчуття втоми, відновлює сили, повертає бадьорість. *Сталося це* [знайомство] *вже десь пізньої осені, коли все готувалося в природі і в людей.. до освіжаючого відпочинку від трудового літа* (Ле, В снопі.., 1960, 12).

ОСВІ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **освіжи́ти.** *Кожна пташка, освіжена ранковою прохолодою, заливається.. на всякі голоси* (Мирний, I, 1954, 45).

ОСВІ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **освіжи́ти** і **освіжи́тися.** *Здоровий сон, необхідний для повернення, оновлення і освіження життєвої сили, капітал зводить до стількох годин заціпеніння, скільки безумовно необхідно для того, щоб оживити вкрай виснажений організм* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 265).

ОСВІЖИ́ТИ *див.* **освіжа́ти.**

ОСВІЖИ́ТИСЯ *див.* **освіжа́тися.**

ОСВІЖНИ́Й, а́, е́. Який освіжає, викликає відчуття свіжості, прохолоди. — *Мені вручають бортпайок..: у красивому целофановому пакеті освіжний виноградний сік.., плитка шоколаду, консерви* (Рад. Укр., 7.III 1963, 4); // Який знімає відчуття втоми, відновлює сили, повертає бадьорість.

ОСВІ́ЖУВАТИ *див.* **освіжа́ти.**

ОСВІ́ЖУВАТИСЯ *див.* **освіжа́тися.**

ОСВІ́ЙЧАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* Освоїтися. *А сама сміється* [Тетяна]..: *помітно — охоче заспівала б — соромиться. — Ось нехай вона освійчається з вами — почуєте* (Вас., II, 1959, 82).

ОСВІНУ́ТИ, не́, *док.*, *рідко.* 1. Освітити, осяяти. *Грім розлігся, залунав, Освінула блискавиця Темінь дику, нічняну* [нічну] (Стар., Поет. тв., 1958, 116); * Образно. *Шкода було їх* [агітаторів], *шкода було і їхньої справи, яка.. могла загинути і не освінути темних кутків* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 125).

2. *безос.* Настати (про день, світанок); розвиднітися. [Грицько:] *Як тільки освіне, до сходу сонця Ми вже повинні рушити в похід* (Сам., II, 1958, 13).

ОСВІ́ТА, и, *ж.* 1. Сукупність знань, здобутих у процесі навчання. — *Ні, книжкова освіта ще не дає життєвої освіти* (Фр., VII, 1951, 257); *Гнат самотужки з великими труднощами, а добув собі освіту* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 21); // Рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання; освіченість. *З деяких причин.. я не міг скінчити середньої школи, хоч, маючи замір дістатись на університет, систематично доповнив свою освіту* (Коцюб., III, 1956, 233); *Мене тішить, що вже наші люди зачинають більше думати про власну освіту, а не задовольняються самою казенною наукою, як то було ще недавно* (Л. Укр., V, 1956, 63); *Нині на Україні кожен другий робітник і кожен третій колгоспник має середню або вищу освіту* (Ком. Укр., 5, 1969, 6).

2. Піднесення рівня знань; навчання. *Коли знов знялась розмова про освіту жінок, Бекір весь стрепенувся і навіть устав* (Коцюб., II, 1955, 140); *Стаття 121 проекту Конституції СРСР дає нам велике право на освіту, якого нема в буржуазних конституціях* (Тич., III, 1957, 55); *Широкі шляхи до високої продуктивності праці в колгоспах і радгоспах, як і всюди, лежать через освіту* (Рад. Укр., 16.II 1960, 1); // Процес засвоєння знань. *Старий вітає Сергія з закінченням освіти* (Сміл., Сад, 1952, 70); — *Як трошки обживуся, обов'язково візьмуся до заочної освіти* (Ю. Янов., II, 1954, 150).

3. Загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.). *Могутністю, освіти станом знялись над світом ми усім!* (Тич., II, 1957, 257); // Система навчально-виховних заходів. *Історія не знає держави, де б з таким розмахом, як у Країні Рад, була поставлена справа освіти* (Ком. Укр., 5, 1967, 18); // Система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи. *Крім секретарства, я завідував відділом мистецтва.., брав участь в роботі організаційного комітету працівників освіти* (Довж., I, 1958, 18).

4. *рідко.* Письменність, грамотність. *Він в школу зирнув, відки, кажуть, біжить між темних освіта й наука* (Фр., XIII, 1954, 125); *Батько теж був трохи грамотний,— учився колись у дяка,— любив у свято сам почитать, поважав у людях освіту* (Вас., IV, 1960, 10).

ОСВІТИ́ТИ[1] *див.* **осві́чувати**[1].

ОСВІТИ́ТИ[2] *див.* **осві́чувати**[2].

ОСВІТИ́ТИСЯ[1] *див.* **осві́чуватися**[1].

ОСВІТИ́ТИСЯ[2] *див.* **осві́чуватися**[2].

ОСВІ́ТЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **освітли́ти.** *Освітлена місяцем шхуна стояла непорушно на водній поверхні* (Трубл., Шхуна.., 1940, 87); *Будинок армії і флоту був декорований і освітлений* (Ю. Янов., II, 1958, 119); * Образно. *Один з них, наймолодший, оглянувся назад, в бік України, з тим особливим почуттям.., яке переживають раз у житті юнаки, освітлені високою ідеєю визволення* (Довж., I, 1958, 135); // **осві́тлено,** *безос. присудк. сл. Увесь краєвид було освітлено радісними вогнями* (Полт., Повість.., 1960, 370).

2. *у знач. прикм.* Який світиться, має освітлення. *Гуральня блищала рядом освітлених вікон* (Коцюб., II, 1955, 90).

ОСВІ́ТЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан за знач. **осві́тлений** 2. *З моєї космічної ракети дуже добре видно узбережжя, обриси міст, особливо вночі видно обриси міст по освітленості* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 2).

2. *спец.* Ступінь освітлення якої-небудь поверхні, простору. *Освітленість змінюється обернено пропорціонально квадратові відстані від джерела світла* (Наука.., 3, 1960, 9).

ОСВІ́ТЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **освітли́ти** 1. *Нині знімають* [фільми] *без штучного освітлення* (Ю. Янов., II, 1958, 28); — *У тебе здорова шкіра, бронзова.. Це в шкірі людини під впливом освітлення відкладається особлива речовина — пігмент, яка і дає відомий усім загар* (Гур., Наша молодість, 1949, 158); *У той час* [до революції в Росії] *вироблявся, головним чином,.. світильний газ, який використовувався переважно для освітлення вулиць* (Вісник АН, 4, 1957, 43).

2. Світло від якого-небудь джерела. *Фантастичне освітлення тихо згасало* (Н.-Лев., IV, 1956, 140); *Підійшов ближче подвір'я і побачив двох людей, що при слабому освітленні ліхтарні порались біля косарки* (Ірчан, II, 1958, 160); *Від електричного освітлення в Хомахи обличчя посіріло і стало, як земля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 94).

3. Технічне обладнання, яке є джерелом світла. *Аврум.. дуже цікавився всякими технічними питаннями. Так, наприклад, він зробив у себе дома ацетиленове освітлення.., захоплювався гальванопластикою* (Хотк., I, 1966, 151); *Микола щільно зачинив двері і знову ввімкнув електричне освітлення від акумуляторів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 286).

4. *спец.* Розподіл світла і тіні на картині, фотознімку і т. ін. *Ми встигли.. розсмішити дівчат-монтажниць, доки прийшов.. майстер і сказав, що негативи вийшли.. належної різкості освітлення* (Ю. Янов., II, 1958, 112); *Уже перші дослідники творчості Рембрандта звернули увагу на своєрідність вживаного ним освітлення* (Мист., 4, 1956, 41).

5. *перен.* Пояснення, тлумачення чого-небудь (фактів, подій і т. ін.); висвітлення, інтерпретація. *Потрібні факти, потрібне їх освітлення і висновки* (Вас., Незібр. тв., 1941, 157); *Тепер.. він побачив усі події в іншому, більш глибокому освітленні* (Гончар, II, 1959, 162).

ОСВІТЛИ́ТИ *див.* **осві́тлювати.**

ОСВІТЛИ́ТИСЯ *див.* **осві́тлюватися.**

ОСВІ́ТЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який освітлює що-небудь, є джерелом світла. *Навкруги спалахували освітлювальні ракети* (Кучер, Чорноморці, 1956, 380); // Признач. для освітлювання. *Зв'язковий гострим поглядом оббігає кімнату. Фотоапарат на масивному штативі, освітлювальні прилади* (Ю. Янов., I, 1954, 194); *Мешканців водних просторів природа найщедріше наділила електричними органами різного призначення — у вигляді освітлювальних та сигналізаційних систем, засобів камуфляжу* (Знання.., 1, 1961, 6).

ОСВІ́ТЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **осві́тлювати.** *Думки його весь час тягнулись.. до переднього краю, де, освітлювана ракетами, готова до штурму, лежить під вогнем піхота* (Гончар, III, 1959, 407).

2. *у знач. прикм.* Який освітлюється чим-небудь. *Освітленість поверхні променями, що падають на неї перпендикулярно, прямо пропорціональна силі світла джерела і обернено пропорціональна квадратові віддалі його від освітлюваної поверхні* (Курс фізики, III, 1956, 262).

ОСВІ́ТЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан за знач. **осві́тлюваний** 2.

2. *спец.* Ступінь освітлення якої-небудь поверхні, простору; освітленість. *Рівномірність освітлюваності негатива досягається за допомогою конденсора* (Довідник фот., 1959, 164).

ОСВІ́ТЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осві́тлювати.** *Через півроку, коли земля пройде половину свого шляху навколо Сонця, умови освітлювання обох півкуль змінюються* (Бесіди про всесвіт, 1953, 21).

ОСВІ́ТЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОСВІТЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСВІТЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., пере́х.* 1. Кидаючи проміння світла на кого-, що-небудь, робити його видним. *Вогонь палахкотів у печі і освітлював* *хату червоним світлом* (Стеф., I, 1949, 28); *Промінь ліхтарика ковзав по машині і освітлював непорушні постаті солдат у касках* (Тют., Вир, 1964, 432); *Ясна ніч. Не чути грому. Не здригається земля. Небо чисте, фіолетом місяць землю освітля* (Фр., XII, 1953, 365); // *перен.* Робити жвавим, сяючим (обличчя, очі і т. ін.). *Радісна здогадка освітлює його обличчя* (Донч., V, 1957, 59); *Це було весни тієї, Що один про неї спомин Освітляє нам істоту* (Рильський, II, 1960, 200).

2. Забезпечувати світлом. *Здобувши електричний струм, пустив* [Микита] *його.. гріти парники й освітлювати село* (Ю. Янов., II, 1954, 157); *Освітливши тепер Василівку, це глухе і відстале село, ми.. створюємо грунт в інших селах для майбутньої електрифікації* (Коцюба, Нові береги, 1959, 363).

3. *перен., рідко.* Те саме, що **висві́тлювати** 2. [Крикун:] *Я, як представник центральної преси, мушу написати критичну статтю про вашу фронтову газету.. Вона не освітлює на повний голос рядових героїв* (Корн., II, 1955, 12); *Цей увесь розділ має освітлити постать мого героя* (Ю. Янов., I, 1958, 108).

4. *перен.* Бути джерелом розуміння чого-небудь; робити ясним, зрозумілим що-небудь. *Могутній геній Леніна, що освітлював нам шлях, привів нас до перемоги* (Тич., III, 1957, 281); *Теорія і далі повинна освітлювати шлях практиці, допомагати виявленню і подоланню перешкод і труднощів, що заважають успішному комуністичному будівництву* (Програма КПРС, 1961, 103).

5. *спец.* Вилучаючи сторонні домішки, робити світлим, прозорим. *Перед реалізацією вино необхідно освітлити, щоб досягти повної його прозорості і чистоти* (Сад. і ягідн., 1957, 295).

ОСВІ́ТЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **ОСВІТЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСВІТЛИ́ТИСЯ**, лю́ся, ли́шся, *док.* 1. Ставати видним, світлим. *У спалахах блискавки раз у раз освітлювалась огрядна постать у білім парусиновім костюмі* (Гончар, Маша.., 1959, 20); *Мишуня уявив собі, що він на заводі, ось зараз покрутить хтось вимикача, і освітлиться величезний цех* (Ю. Янов., II, 1954, 146); // *перен.* Ставати жвавим, сяючим (про обличчя, очі і т. ін.).

2. Одержувати світло від якого-небудь джерела. *Земля на протязі року освітлюється і нагрівається порізному* (Фіз. геогр., 5, 1956, 78).

3. *перен., рідко.* Те саме, що **висві́тлюватися** 2. *Широко і багатогранно освітлюється в сучасній українській поезії благородна тема дружби народів, тема інтернаціонального єднання трудящих* (Про багатство л-ри, 1959, 146).

4. *спец.* Ставати світлим, прозорим.

5. Пас. до **осві́тлювати** 1, 3—5. *Хата все частіше освітлювалась сяйвом блискавиць, а за хатою то глухо, то поривчасто шуміли дерева* (Шиян, Баланда, 1957, 185); *Галявина вже освітлювалась сонцем* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 343).

ОСВІ́ТЛЮВАЧ, а, *ч.* 1. Особа, що відає освітленням сцени, створенням світлових ефектів і т. ін. *Починається метушня. Обставляють реквізитом декорацію. Освітлювачі совають по долівці апаратуру* (Ю. Янов., II, 1958, 29); — *Я — освітлювач Київської опери* (Рудь, Гомін.., 1959, 122).

2. *спец.* Прилад, апарат, який є засобом, джерелом освітлення. *Угнутими дзеркалами користуються в тих випадках, коли треба спрямувати в яке-небудь місце концентрований пучок світла. Так будуються освітлювачі в автомобільних, проекційних і кишенькових ліхтарях* (Курс фізики, III, 1956, 275).

ОСВІТЛЯ́ТИ *див.* **осві́тлювати.**

ОСВІТЛЯ́ТИСЯ *див.* **осві́тлюватися.**

ОСВІ́ТНІЙ, я, є. 1. Стос. до освіти. *Учительська армія повинна поставити собі гігантські освітні завдання і насамперед повинна стати головною армією соціалістичної освіти* (Ленін, 36, 1973, 397); *Задумує* [І. Франко] *цілий цикл новел, в яких хоче списати всі боки життя простого люду й інтелігенції: відносини економічні, освітні, юридичні, політичні і т. ін.* (Коцюб., III, 1956, 33); *Їхав до інституту в тій надії, що там поповню свій багаж освітній* (Вас., IV, 1960, 43); // Який поширює освіту, знання. *Не було* [в Дрогобичі].. *ані одної публічної бібліотеки, ані одного освітнього товариства* (Фр., IV, 1950, 240).

Осві́тній ценз — рівень освіти, що визначається закінченням якого-небудь навчального закладу, а також права, які він дає. *Освітній ценз для сина вона вигорьовувала безсонними ночами над шитвом* (Смолич, Мир.., 1958, 30).

2. *заст., рідко.* Освічений (*див.* **осві́чений**^{2} 1). *Не голосна ти, вбога бандуро, Подруго люба тюрми! Люди освітні вчують похмуро,— Їх не привернемо ми* (Граб., I, 1959, 98).

ОСВІТЯ́НИН, а, *ч., розм.* Той, хто працює в галузі народної освіти.

ОСВІТЯ́НКА, и, *ж., розм.* Жін. до **освітя́нин.**

ОСВІТЯ́НСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Стос. до освіти (у 3 знач.).

ОСВІ́ЧЕНИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **освіти́ти**^{1}; освітлений. *Ліси, освічені зверху, світяться наскрізь до самого долу* (Н.-Лев., II, 1956, 414); *Вікно, освічене місяцем, повісило на грубку дивну мережку* (Тют., Вир, 1964, 104); * Образно. «*Рай і Поступ*» *мені дуже сподобався,— факти все відомі, але зложені* [складені] *докупи зручно і стисло і освічені ідеєю* (Л. Укр., V, 1956, 149).

ОСВІ́ЧЕНИЙ^2, а, е. 1. Який має освіту, засвоїв різнобічні знання; культурний. — *По очах та по виду ще коло Печер я дізналась, що ви не з простих прохачок. Ви людина освічена* (Н.-Лев., IV, 1956, 296); *Не лише люди вищих кіл, кожен більш-менш освічений житель Петербурга вважав своїм обов'язком на власні очі побачити картину* [«Останній день Помпеї» Брюллова] (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 74); *У мого приятеля Юрчика Волошина.. батьки дуже освічені* (Сміл., Сашко, 1957, 7); // Письменний, грамотний. — *В нашім селі весь народ освічений, всі діти вміють читати і писати* (Фр., II, 1950, 187).

2. *у чому, заст., рідко.* Обізнаний. [Магістер:] *Я мушу там з латинського тлумачить, бо в нас не всі освічені в сій мові* (Л. Укр., III, 1952, 112).

ОСВІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **осві́чений**^{2} 1. *Я мовчав, зломлений освіченістю Професора* (Ю. Янов., II, 1958, 121); *Лука почуває себе скуто біля сина і з іншої причини. То батькова темнота і простота губиться перед синовою вченістю та освіченістю* (Мушк., Серце.., 1962, 41); *Енциклопедична освіченість Гулака та його грунтовна обізнаність в різноманітних питаннях історії та літератури Грузії робили його одним із найавторитетніших вчених того часу* (Рад. літ-во, 9, 1966, 65); // Рівень освіти. *Підвищуються професійна підготовка і майстерність робітників та селян, їх освіченість і культура* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 228).

ОСВІ́ЧЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **осві́чувати**^{2} і **осві́чуватися**^{2}; навчання. *Він не був простим вчителем. Освічення народу було спадковою діяльністю його роду* (Довж., I, 1958, 291); *Передвиборну кампанію в Петербурзі соціалісти ведуть насамперед і головним чином для освічення мас і згуртування їх* (Ленін, 14, 1971, 10).

ОСВІ́ЧУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **ОСВІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **осві́тлювати.** *І сонце не всі гори освічує, хоча високо ходить* (Укр.. присл.., 1955, 261); *Де й дівся його недавній смуток, ув очах зажевріли іскорки одради, похмуре лице освітила легенька усмішка* (Мирний, III, 1954, 286); *Дві лампи шахтарські, блимаючи, освічували чорні стіни і не менше чорні шахтарські обличчя* (Гр., I, 1963, 367); *Самі факти такі цікаві, що й освічувати не треба* (Коцюб., III, 1956, 171); *Великий Ленін освітив партії більшовиків і всім трудящим Росії шлях боротьби проти капіталізму, за перемогу соціалістичної революції* (Іст. УРСР, II, 1957, 17).

ОСВІ́ЧУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **ОСВІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Дбати про чию-небудь освіту, знання, культуру і т. ін. *Ну, вчителює це він. Чого б кращого? Працюй, освічуй людей. Клади й свою лепту на користь добра світового* (Тесл., Вибр., 1950, 90); *Великій меті — освічувати народ, піднімати його з віковічної темряви — служив і Шевченків талант художника* (Слово про Кобзаря, 1961, 135); // Робити когось освіченим, обізнаним, свідомим; поповнювати чиї-небудь знання, навчати. — *Я пробував освічувати селян, освічувати у всіх питаннях громадського, матеріального і духовного життя* (Фр., IV, 1950, 316); *Повільно, але неухильно, революційний страйк ворушить, будить, освічує і організовує народні маси* ***для революції*** (Ленін, 23, 1972, 291).

ОСВІ́ЧУВАТИСЯ^1, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСВІТИ́ТИСЯ**, ічу́ся, і́тишся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **осві́тлюватися.** *Світ у її очах закрутився. То чорнів, то освічувався* (Мирний, I, 1954, 218); *На морі ціла флотилія човнів, яхт — і все це з берега освічувалося прожекторами* (Коцюб., III, 1956, 326); *Останнє проміння вечірнього сонця жевріло в довгому скляному фонарі* [ліхтарі].., *через котрий освічувалась зала* (Н.-Лев., VI, 1966, 74); *Командир лежав.. уже перев'язаний. При наближенні Яреська його безкровне обличчя злегка освітилось кволою втомленою усмішкою* (Гончар, II, 1959, 271).

ОСВІ́ЧУВАТИСЯ^2, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСВІТИ́ТИСЯ**, ічу́ся, і́тишся, *док.*, *рідко.* Ставати освіченим, обізнаним, свідомим; навчатися. *Робітничий клас не гине, а зростає, міцніє, мужніє, згуртовується, освічується і загартовується в боротьбі* (Ленін, 23, 1972, 245).

ОСВО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **осво́їти.** *На освоєних землях запровадили спеціальну сівозміну* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 18); *Всупереч його сподіванням, виявилось, що автострада уже була освоєна* (Гончар, III, 1959, 433); — *Дикі Вівці давно вигибли від пазурів та зубів Вовків.., а освоєні чоловіком, укривають незліченними отарами широкі степи та високі полонини* (Фр., IV, 1950, 120); // **осво́єно**, *безос. присудк. сл. Ставкову площу освоєно для розведення коропа* (Наука.., 10, 1956, 21).

2. *у знач. прикм.*, *рідко.* Який освоївся з ким-, чим-небудь, призвичаївся до когось, чогось. *Наш війт був ще недавно вибраний, то й не зовсім іще освоєний з панами* (Фр., II, 1950, 32).

3. *у знач. прикм.*, *діал.* Ознайомлений. — *Освоєні поверховно з поодинокими галузями наук.., думають* [жінки], *що вони справді доволі озброєні супроти вимог життя* (Коб., I, 1956, 71).

ОСВО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осво́їти.** *Мене захоплює боротьба людини з природою, освоєння стихійних сил природи* (Донч., VI, 1957, 584); *Мистецтво є найвищим типом естетичного освоєння дійсності* (Ком. Укр., 9, 1965, 77).

ОСВО́ЇТИ *див.* **осво́ювати.**

ОСВО́ЇТИСЯ *див.* **осво́юватися.**

ОСВО́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осво́ювати.**

ОСВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСВО́ЇТИ**, о́ю, о́їш, *док.*, *перех.* 1. Робити придатним для господарського використання. *Освоюючи узбережжя Чорного і Азовського морів, слов'яни відіграли вирішальну роль і в мореплавстві по них* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 53); *З економічної точки зору Сиваш доцільно освоювати разом з Перекопськими озерами* (Наука.., 11, 1956, 12); *Наш колгосп освоїв.. негодящі землі і засадив їх теж цитрусовими* (Ю. Янов., I, 1958, 301); // Повністю використовувати, застосовувати. *Освоїти кошти; Освоїти проектну потужність.*

2. Навчатися користуватися чим-небудь. *Я вибрав трофейний кулемет і став освоювати ворожу техніку* (Багмут, Записки.., 1961, 65); *Радянські інженери, техніки, робітники чудово освоїли сучасні будівельні механізми, які випускає наша промисловість* (Рад. Укр., 7.IX 1950, 1); // Навчаючись, оволодівати чим-небудь, підвищуючи свою майстерність, фаховий рівень і т. ін. *Обплітальниці вдалося.. освоїти три суміжні професії* (Веч. Київ, 14.I 1963, 1); // Налагоджувати виготовлення чого-небудь нового. *Сталося так, що і їм було деякий час не до музеїв: освоювали модель нового жіночого костюма* (Коз., Листи.., 1967, 161); *Промисловість успішно освоює виробництво десятків типів сільськогосподарських навантажувачів* (Наука.., 6, 1959, 51).

3. Глибоко вивчаючи, засвоювати, оволодівати. *Ми повинні.. освоїти всі досягнення попередніх епох для кіно як мистецтва синтетичного* (Довж., III, 1960, 181); *Перед письменником, який освоює тему Великої Вітчизняної війни, закономірно постає проблема людина і суспільство* (Літ. Укр., 14.VI 1968, 3).

4. *діал.* Робити свійським; приручати (тварин); // Наближати, привертати (до себе). *Борис почав.. ходити до Міхонського. Той зразу мусив освоювати його, добротою і ласкою з'єднати собі його повне довір'я* (Фр., III, 1950, 33); *Вуйни досягали його руками й гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти* (Черемш., Тв., 1960, 35).

ОСВО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОСВО́ЇТИСЯ**, о́юся, о́їшся, *док.* 1. Звикати до незнайомого місця, середовища і т. ін.; обвикати. *Танцюра потроху освоюється з оточенням, стримано кашляє у долоню і глузливо зиркає на Барабаша* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 205); *Перелетіла* [Оленка], *мов на крилах, у чужу землю, озирнулась навкруги себе, освоїлась...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 281); *Щоб допомогти циганці освоїтись в незвичному для неї оточенні, Максим заговорив* (Ткач, Арена, 1960, 8); // *з чим.* Призвичаюватися до чого-небудь незвичного або неприємного. *Тамара освоюється з поганим світлом і раптом бачить Женю і Галю* (Хижняк, Тамара, 1959, 127); *Панна Теодозя.. неприємно вражала очі своїм чудним лицем. Треба було довго звикати до його* [нього], *щоб з ним освоїтись* (Н.-Лев., I, 1956, 170); *Посидівши пару годин у бур'яні.., він освоївся трохи з тим гамором* (Фр., IV, 1950, 91).

2. *з чим.* Набувати досвіду в чому-небудь, засвоювати певну кількість знань, навичок. *З новим бульдозером Кузьма освоївся ще не зовсім, владарює над ним з горем пополам, але ж таки владарює* (Гончар, Тронка, 1963, 272).

3. *тільки недок.* Пас. до **осво́ювати.** *Радянська держава виділяє великі кошти на розвиток провідних галузей народного господарства, але освоюються вони ще не повністю* (Ком. Укр., 12, 1963, 5); *Він прийшов на завод, коли в щойно відбудованому суперфосфатному цеху лише освоювалося нове обладнання* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3); *Традиції оперативної поетичної роботи Маяков-*

ського, який умів активно втручатися своїм віршем у гущу щоденних справ і подій,.. з особливою наполегливістю освоюються українськими поетами (Іст. укр. літ., II, 1956, 130).

ОСВЯТИ́ТЕЛЬ, я, *ч.*, *заст.* Той, хто освячує що-небудь.

ОСВЯТИ́ТИ *див.* **освя́чувати.**

ОСВЯТИ́ТИСЯ *див.* **освя́чуватися.**

ОСВЯ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **освяти́ти.** *Сухі трави, чорнобривці й мак, освячений на спаса,— дарують хаті степові пахощі* (Ю. Янов., I, 1958, 176); *Знали* [люди], *що від сьогодні земля не панська, а людська, що народ одбирає її назад, у свою власність. Ниву, освячену працею рук дідів та унуків* (Коцюб., II, 1955, 81).

ОСВЯ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **освяти́ти.** *Паламар.. набрав води з потока для освячення* (Фр., II, 1950, 367); *Відбувається процес докорінного ламання весільної традиційної драми, шукання.. нових форм громадського освячення селянського шлюбу* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 100).

ОСВЯ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **освя́чувати.** *Церемонія освячування.*

ОСВЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСВЯТИ́ТИ**, ячу́, я́тиш, *док.*, *перех.* 1. *заст.* Здійснювати церковний обряд, що символізує очищення чого-небудь від гріховності, надання чому-небудь святості. *Руйнували, мордували, Церквами топили* [конфедерати]... *А тим часом гайдамаки Ножі освятили* (Шевч., I, 1951, 83); *Люди одмовлялися брати воду з тої криниці, деякі намагалися, щоб Броски власним коштом освятили закляту криницю* (Коцюб., I, 1955, 274).

2. *перен.* Підносити, звеличувати, облагороджувати що-небудь. *Настане день, настане час — І розіллється знов медами Земля, що освятив Тарас Своїми муками-ділами* (Рильський, II, 1960, 193); *Мистецтво,— сказав О. Толстой,— це свято ідей. Звернувшись до теми нового народного життя, воно освячувало труд народу, розум і волю мас* (Талант.., 1958, 32).

3. Скріплювати своїм авторитетом віру в непорушність, закономірність чого-небудь (суспільних відносин, інституцій і т. ін.). *Галицькі поміщики.. чинили над селянами свій кривавий суд і розправу, а все це освячувала церква* (Ком. Укр., 8, 1966, 64).

ОСВЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСВЯТИ́ТИСЯ**, ячу́ся, я́тишся, *док.* 1. Ставати святим, освяченим. — *Іди мені зараз же, бо як візьму кочергу, то тут тобі й вода освятиться* (Тют., Вир, 1964, 367).

◇ **Вода́ не освя́титься** *без кого, заст.*— ніде не обійдеться без когось; хтось завжди втрутиться в що-небудь. *Солов'їха і свого носа туди таки втисла: без неї, бачте, ніде вода не освятиться* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

2. *тільки недок.* Пас. до **освя́чувати.**

ОСЕ́, *част. вказ.*, *діал.* Оце. *Осе і все? Ні, вона ще буде вертатись.. Я почекаю* (Коцюб., II, 1955, 252).

ОСЕВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вісь** 1, 2. *Осева лінія.*

ОСЕ́ДОК, дку, *ч.*, *діал.* Оселя (у гуцулів). *По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки* (Коцюб., II, 1955, 317); *Он, оповита в серпанок, видніється хата. Коло неї оборіг, якась загорода для маржини — то гуцульський оседок* (Хотк., II, 1966, 311).

ОСЕЇН, у, *ч.*, *спец.* Основна складова частина кісткової тканини.

ОСЕ́Й, ося́, осе́, *займ. вказ.*, *діал.* Оцей.—*Осі руки, панове, всіх нас годують* (Коцюб., II, 1955, 251).

ОСЕ́Л, осла́, *ч.* 1. Свійська робоча тварина родини конячих. *І шляхом ві[й]сько, мов гадюки. За герцогинями німота; Хто з соколами на руках, Хто пішки, верхи на ослах* (Шевч., I, 1963, 266).

2. *перен., зневажл.* Про нерозумну, або вперту людину. [Завадський:] *Слухайте,.. по якого чорта нам до анкети того Цимбальського? Таж то скінчений осел* (Фр., IX, 1952, 375); *Ті, що люблять прихилятися До святинь та вівтарів, Це ж осли! бо їх нав'ючувать Може кожен із попів* (Крим., Вибр., 1965, 229); // Уживається як лайливе слово. — *Осел ти і більше нічого. Дурень останній* (Коцюб., II, 1955, 252); *Батько гримітиме на цілу квартиру про олухів,.. оболтусів і ослів, яким він сьогодні виставив одиниці* (Смолич, II, 1958, 45).

ОСЕЛЕ́ДЕЦЬ, дця, *ч.* 1. Невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді. *Заробив на сіль до оселедця!* (Укр.. присл.., 1955, 60); *На столі парувала картопля.., блискотів политий олією оселедець* (Руд., Вітер.., 1958, 291).

Як кіт з оселе́дцем па́нькатися (вози́тися *і т. ін.*) *з ким—чим:* а) занадто довго займатися чим-небудь; б) занадто багато приділяти уваги кому-, чому-небудь. [Кіндрат Антонович:] *Панькався зо мною тесть, як кіт з оселедцем* (Крон., II, 1958, 300); **Як (мов** *і т. ін.*) **оселе́дців** [**у бо́чці**] — дуже багато (про велику кількість людей у якому-небудь приміщенні). — *Погано у нас, Тамаро. Як оселедців напхали. Тут* [у камері] *для шістьох місця мало, а нас тут шістнадцять* (Хижняк, Тамара, 1959, 134).

2. Старовинна чоловіча зачіска у вигляді довгого пасма волосся на голеній голові (перев. у козаків); чуприна. *Запорожці звали ще чуприну оселедцем, бо як вона довга, то теліпається, неначе оселедець* (Стор., I, 1957, 265); *Корж зупинився на паперті, заправив за ліве вухо чорний, як дьоготь, оселедець* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16).

ОСЕЛЕ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Посудина довгастої форми для оселедців. *Оселедець, заправлений у натуральному вигляді, треба подавати в оселедниці* (Укр. страви, 1957, 394).

ОСЕЛЕ́ДЦЕВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **оселе́дець** 1. *Оселедцевий промисел.*

2. *у знач. ім.* **оселе́дцеві**, вих, *мн.* Родина риб, до якої належать оселедці, кільки, салаки і т. ін.

ОСЕЛЕ́ДЧИК, а, *ч.* Зменш. до **оселе́дець.** [Оксана:] *На закуску буде оселедчик, грибки, вінегрет* (Корн., II, 1955, 174); *Панич узяв за оселедчик чорноголового хлопця, що стояв скраю* (Мирний, II, 1954, 97).

ОСЕЛЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **поселе́нець.** [Василь:] *То, було, жінки воно* [Запоріжжя] *і близько до себе не підпускає, а тепер само зимовниками заводиться, на свої степи оселенців закликає* (Мирний, V, 1955, 113).

ОСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осели́ти.** * Образно. *Хмурий будинок, перекраяний коридорами та залами, оселений шептами* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 143); // **осе́лено**, *безос. присудк. сл.* *Зник* [Батуллі] *до кімнати, де оселено жінку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 494).

ОСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осели́ти** і **осели́тися.** *Коли виснажувались пасовища.., цілі племена знімалися з місця шукати нових земель для оселення* (Іст. середніх віків, 1955, 8).

ОСЕ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.*, *діал.* Поселенець. *Сусіда пана ловчого курського якийсь пан Волошиновський, давній оселець тутешній, розшифровує це просто: — Мабуть, знову вчуємо скоро за опришків* (Хотк., Довбуш, 1965, 42).

ОСЕЛИ́ТИ *див.* **оселя́ти.**

ОСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **оселя́тися.**

ОСЕ́ЛИЩЕ, а, *с.* 1. *рідко.* Місце поселення. *Виходять* [люди] *на лани раніш, як це робили на старім оселищі.., готуються до передпосівного поливу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 499).

2. *заст.* Селище. [Кіндрат:] *Нехай живуть* [січовики], *то наші вартові.. Як ті ченці, що світу відреклися, Так і вони зреклись утіх сім'ї І на межі оселищ християнських Самі себе на службу прирекли* (Сам., II, 1958, 34).

ОСЕ́ЛЮВАТИ *див.* **оселя́ти.**

ОСЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **оселя́тися.**

ОСЕ́ЛЯ, і, *ж.* 1. Житловий будинок разом з двором, господарськими будівлями і городом; дворище, садиба. *На вигоні понад балкою.. росло кілька груш і берестів: видко було, що колись була тут оселя* (Стор., I, 1957, 268); *Кожний* [бурлака] *шукав очима своєї оселі й хати; в кожного сльози навертались на очі* (Н.-Лев., II, 1956, 255); *На вулиці, під самими ворітьми, знявся над колодязем новий журавель, немов сторожив вхід до оселі* (Коцюб., I, 1955, 236); // *чого, заст.* Сукупність будівель, що мають певне призначення. *Крик нестямний.. знявся і ламав своїм гуком оселю вокзалу* (Мирний, III, 1954, 273).

2. Приміщення для проживання людей; житло. *Андрій підійшов до хати. Крива, похилена халупка.. стояла поміж закинутих, з забитими вікнами осель, колись побудованих фабрикою для робітників* (Коцюб., II, 1955, 10); *Часто Юрій з Онисею або Лукою бували в оселях селян, де було завжди напівтемно і вогко, наче не люди тут жили, а худоба* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 33); * Образно. *Поцілував* [Гонта синів], *перехрестив, Покрив, засипає: — Спочивайте, сини мої, В глибокій оселі!.. Без васильків і без рути Спочивайте, діти* (Шевч., I, 1963, 137); // Місце поселення живих істот взагалі. — *Славно* [діду] *підняли бджолину оселю* (Стельмах, I, 1962, 219).

3. *діал.* Селище, поселення. *Стародавнє село Тухля — се була велика гірська оселя з двома чи трьома чималими присілками* (Фр., VI, 1951, 22).

ОСЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оселя́ти** і **оселя́тися.**

ОСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *рідко* **ОСЕ́ЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ОСЕЛИ́ТИ,** оселю́, осе́лиш, *док., перех.* 1. Розміщувати для проживання; поселяти. — *Дуже добре, що у вас тут є вільна кімната. Я в ній оселяю вашого старого батька* (Собко, Запорука.., 1952, 9); — *Пан Вишневецький зігнав козаків з усієї Лубенщини і на їх місце оселив волинян* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27); // *рідко.* Давати, відводити місце під що-небудь. — *Будуть у нас книжки і вчителі, але нема де оселити нашу школу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 157).

2. *рідко.* Те саме, що **заселя́ти.** *Де той народ, що, мов працьовита комашня, оселяв колись родючу землю?* (Коцюб., I, 1955, 292); *Є сторона — Гесперійською греки її прозивають.. Люд енотрійський її оселив* (Зеров, Вибр., 1966, 236).

ОСЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *рідко* **ОСЕ́ЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **ОСЕЛИ́ТИСЯ,** оселю́ся, осе́лишся, *док.* 1. Обирати собі де-небудь постійне місце проживання; поселятися, осідати. *З найдавніших часів люди оселялись по берегах рік* (Фіз. геогр., 5, 1956, 49); — *Воробця* [Горобця] *нема, то яке ж я маю право боронити кому іншому оселюватися в його хаті?* (Фр., IV, 1950, 103); *Мати з Настусею оселились на прожиття в Парижі* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); // Залишатися на деякий час жити де-небудь, у кого-небудь. — *Оселяйтеся в мене, матроси* (Кучер, Прощай.., 1957, 23); *Оселився я у Горького, який нізащо не хотів мене пускати до готелю* (Коцюб., III, 1956, 406).

2. Розміщуватися, гніздитися де-небудь. *Злакова попелиця відкрито оселюється на листках злаків.. Листки жовкнуть і всихають* (Захист рослин.., 1952, 273); *Оселюючись в крилі* [літака], *гриби живляться алюмінієм і тим самим ослаблюють конструкцію літака* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 47).

3. *перен.* З'являтися, виникати (про почуття, настрій і т. ін.). *Остання надія розтанула, важке передчуття владно оселилося в грудях* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 148); *Вона помітно схудла, стала вразливішою. В ясних оченятах оселилася постійна задума* (М. Ол., Леся, 1960, 77).

4. *заст.* Засновуватися. *Січ же матінка рідненька Ще тоді була маненька: Тільки ось що оселилась* (Манж., Тв., 1955, 167).

ОСЕ́ЛЬКА, и, *ж.* Зменш. до **осе́ля.** *Все село здавалося якимсь садом-гаєм, що серед його побудовано було оті маленькі людські осельки* (Гр., II, 1963, 371).

ОСЕ́ЛЬНЯ, і, *ж., діал.* Гусениця. * У порівн. *Наш довженний санітарний потяг посувався лінивою осельнею* (Досв., Вибр., 1959, 25).

ОСЕ́НИЦЯ, і, *ж., діал.* Гусениця.

ОСЕНІ́ТИ, іє, *недок., рідко.* 1. *безос.* Починатися, наставати (про осінь). *Осеніє, сумерк в полі стернями блукає, серце тужить і співає, спокою не має* (У. Кравч., Вибр., 1958, 130); * Образно. *Конвой проводить підсудного і в залі похмурніє, осеніє. Хоч у небі голубіє весна* (Рад. Укр., 14. V 1963, 2).

2. Ставати осіннім. *Вийде, вийде він у поле, осеніє неба муть* (Сос., I, 1957, 338).

ОСЕРДЕ́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* Який виражає почуття сердечності, душевності, перейнятий сердечністю, душевністю. *Оцими осердеченими квітами життя вчаровують людей і картини самобутньої української майстрині Марії Оксентіївни Примаченко* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 11).

ОСЕ́РДИТИ, джу, диш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **розсе́рдити.** *І не пробуйте згадувати про Тихона, коли не хочете осердить старого пастуха* (Горд., Дівчина.., 1954, 223).

ОСЕ́РДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., рідко.* Те саме, що **розсе́рдитися.** *Пильно вдивилася* [мати] *в обличчя Славка. Завважила по нім, що він осердився* (Март., Тв., 1954, 457); *Голова осердився* (Горд., Дівчина.., 1954, 236).

ОСЕ́РДЯ, я, *с.* 1. Основна внутрішня частина деяких приладів, апаратів, виробів і т. ін. *Саморобний трансформатор має осердя з пластин.. товщиною набору 25 міліметрів* (Знання.., 9, 1967, 32); *Осердя кабеля;* // Внутрішня частина олівця. *Богдан подав.. відстрочку. Військовий.. прочитав. Після цього мовчки взяв гранчастий олівець з червоним осердям і за мить товста червона смуга лягла навскіс через увесь бланк* (Гончар, Людина.., 1960, 29).

2. *рідко.* Основа суцвіття і супліддя деяких рослин. *На свіжому зволоженому осерді* [кукурудзи] *серед порожніх комірок вощаного кольору блиснула зернина* (Вол., Озеро.., 1959, 46).

3. *анат.* Замкнене утворення навколо серця; перикард.

ОСЕРЕ́ДДЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **осере́док** 1, 4. *Африка, що вважалася заповідником колоніалізму й расизму, осереддям рабства, злиднів та безправ'я, пробудилась* (Рад. Укр., 15.IV 1962, 4); — *Проходьте сюди, юначе,— почувся звідкись з середини кімнати, з самого осереддя полум'яного вирування голос Федора Дмитровича* (Загреб., Спека, 1961, 74); *Запашний дух осереддя* [лісу] *баламутить душу, роздає, роздима легені* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 229).

ОСЕРЕ́ДКО́ВИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який міститься в середній, центральній частині чого-небудь; середній. *Подруги спустилися в осередковий льох, що містився під самою церквою* (Стар., Облога.., 1961, 78);

//Основний, центральний. *Його постать була осередковою постаттю на всіх тих малюнках, що малювала йому розпалена фантазія* (Гр., II, 1963, 16).

2. Прикм. до **осере́док** 2. *Осередковий актив.*

ОСЕРЕ́ДНІЙ, я, є, *заст.* Середній. *Раптом схопився* [Леонід Семенович] *з ліжка і одкинув обидві половинки осередньої віконниці* (Н.-Лев., IV, 1956, 174); *Осередній дворик.. засаджений квітками, кущами і невисокими деревами* (Л. Укр., III, 1952, 346).

ОСЕРЕ́ДОК, дку, *ч.* 1. Місце зосередження чого-небудь; центр. *Село Велика Писарівка на Сумщині здавна відоме було етнографам та фольклористам, як значний осередок кобзарства* (Вол., Сади.., 1950, 34); *У Києві головним науковим осередком стає Академія наук Української РСР* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 32); // Центральний, вузловий пункт чого-небудь. *Усі її розпалені думки крутилися тепер круг одного осередку: їй усе здавалося, що вона гасить пожежу* (Гр., I, 1963, 343); *Підтримуючи радіозв'язок з бригадами, Зоя мовби стає на деякий час тим осередком, де схрещуються розбурхані пристрасті багатьох розпалених працею людей* (Гончар, Дорога.., 1953, 7); // Місце зародження, виникнення, джерело поширення чого-небудь. *Місце, де в надрах землі відбувається зміщення верств гірських порід, називається осередком землетрусу* (Наука.., 6, 1958, 55); *Досліджуючи географічне поширення різновидностей і рас культурних рослин, а також осередки землеробської культури, М. І. Вавілов відкрив і описав дуже багато рослинних форм* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 39); *Софійський собор був осередком, звідки поширювалася по країні та за її межами висока культура східних слов'ян* (Мист., 6, 1968, 37).

2. Основа, з якої розвивається, виростає, поширюється що-небудь. *Озброєні робітники були зародком нової армії, організаційним осередком* ***нового*** *суспільного ладу* (Ленін, 37, 1973, 282); *Братство завжди гуртувалося навколо монастиря чи то церкви, що була його центром і осередком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 308); *Саме тут, у Ростово-Суздальській землі, міцнів осередок, з якого згодом виросла й зміцніла руська сила* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 560); // Особа або група людей, навколо яких зосереджується яка-небудь діяльність. *Душею тої збройні, тої могучої.. сили, осередком веселої та працьовитої компанії.. був сам коваль торський* (Фр., VII, 1961, 51); *Іван Франко і його товариш.. Михайло Павлик були тим осередком, через який переправлялась нелегальна революційна література з-за кордону в Росію* (Тич., III, 1957, 527); *Хто тільки не бував у них! .. Але основний осередок складали з десяток найближчих місцевих знайомих Дорошенкових* (Головко, II, 1957, 276); // Організаційна одиниця, що є частиною якого-небудь великого об'єднання. *Комунізм являє собою найвищу форму організації суспільного життя. Всі виробничі осередки, всі самоврядні асоціації будуть гармонійно об'єднані в загальному плановірно організованому господарстві* (Програма КПРС, 1961, 56); *З середовища робітничих мас висуваються талановиті пропагандисти, які потім стають організаторами більшовицьких груп і осередків* (Наука.., 6, 1958, 1); // *заст.* Первинна організація якого-небудь товариства, спілки і т. ін. *В розпорядження Беті переходили місцевий гурток Авіахіму та комсомольський осередок* (Трубл., I, 1955, 59); *Осередок Тсоавіахіму зростав у комуні з кожним днем* (Донч., I, 1956, 55); *— Олекса Федотович казав, що там, де нема партійного осередку, комсомольці всім ділом заправляють* (Речм., Весн. грози, 1961, 119).

3. *рідко.* Те саме, що **середо́вище.** *Ся пісня.. уводить нас в осередок бажань та симпатій тодішніх освічених русинів* (Фр., XVI, 1955, 318); *Я брав навмисне «об'єктивні» теми, ніби з історії, або з чужого мені соціального осередку* (Л. Укр., III, 1952, 690).

4. Серединна, центральна частина чого-небудь; середина. *Вона була в стрічках, в розкішному вінку з червоних та жовтих рож з золотими осередками* (Н.-Лев., II, 1956, 64); *Стоячи в осередку своєї землі, він більше почув, ніж подумав, що нікому її не оддасть* (Коцюб., II, 1955, 394); // Внутрішня частина чого-небудь (дерева, плоду і т. ін.). *Осередок стовбура дерева; Осередок яблука.*

5. Місто, населений пункт, що має адміністративне, промислове, культурне і т. ін. значення для якоїсь місцевості, країни. *— Ви знаєте, що наше місто.., як усі малі й великі осередки нашої республіки, буяє літературним життям* (Кач., II, 1958, 16); *Місто Коломия здавна було осередком українського Покуття. Здавна у місті видавались українські часописи, книги. Край має свої культурні і мистецькі традиції* (Мас., Під небом.., 1961, 67); *На увагу дослідників побуту міського населення заслуговує місто Дрогобич — один з найбільших економічних осередків Підкарпаття в XVII—XVIII ст.* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 91); // *рідко.* Центральна частина країни, місцевості, населеного пункту. *Передмістя мають характер села; осередок виглядає мов збірка мурованих коршем* [корчем] (Фр., VII, 1951, 305).

6. *мед.* Сукупність нервових клітин, що регулюють окремі функції організму. *Античний мислитель Немезій висловив думку, що носіями психічних функцій є «шлуночки мозку» і що «задній шлуночок» треба розглядати як осередок пам'яті* (Наука.., 12, 1965, 21).

7. *діал.* Оселя. *Гуцули споруджують обнесені високим тином осередки в горах* (Архіт. Рад. Укр., 8, 1940, 49).

ОСЕРЕ́ДОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **осере́док** 2, 4, 7. *Між уликами зеленіла трава, синіли сині дзвоники, показуючи свої ясні осередочки* (Н.-Лев., II, 1956, 262).

ОСЕ́Т, у, *ч.*, *діал.* Осот. *Стебла стоять високі та рівні, жовті і гладкі між зеленим листям повійки, полетиці, осету та іншого бур'яну* (Фр., I, 1955, 57).

ОСЕТЕ́Р, тра́, *ч.* Велика промислова риба родини осетрових, цінна своїм м'ясом та ікрою. *Жінки й підлітки спритно вихоплювали з петель шпичкуватих осетрів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 242).

ОСЕТИ́Н *див.* **осети́ни.**

ОСЕТИ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **осети́н,** а, *ч.*; **осети́нка,** и, *ж.*). Нація, що є основним населенням Північно-Осетинської АРСР РРФСР та Південно-Осетинської автономної області Грузинської РСР. *Він чудово знав цього молодого осетина* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 207).

ОСЕТИ́НКА *див.* **осети́ни.**

ОСЕТИ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **осети́ни.** *Осетинська мова.*

ОСЕТРИ́НА, и, *ж.* Осетрове м'ясо. *Осетрину очищають, миють, ріжуть на порції, варять у солоному окропі до готовності, потім відціджують* (Укр. страви, 1957, 118).

ОСЕТРИ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **осетри́новий.**

ОСЕТРИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **осетри́на.**

ОСЕТРО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **осете́р.** *Осетрова молодь; Осетровий клей;* // Приготовл. з м'яса осетра. *Антін Андрійович вирядив гінців до всіх військових гардів на Бугу.. з наказом приставити до Коша осетрових баликів.. та іншої рибної продукції* (Добр., Очак. розмир, 1965, 407).

2. *у знач. ім.* **осетро́ві,** вих, *мн.* Родина риб, до якої належать осетер, білуга, севрюга, стерлядь та ін. цінні породи.

ОСИ́ДІТИСЯ, джуся, дишся, *док.*, *діал.* Засидітися. *Параска і геть то осиділася у кумів, аж опівночі пішла вже до́дому* (Мирний, IV, 1955, 69).

ОСИ́КА, и, *ж.* 1. Листяне дерево родини вербових; тополя тремтяча. *Правда твоя, що на вербі — груші, на осиці — кислиці* (Укр.. присл.., 1955, 315); *Шелестить осика тонким листом* (Вовчок, I, 1955, 100); *Там лист осик у вічному танку Тремтить, і поривається, і лине У височінь* (Рильський, I, 1960, 202); * У порівн. *Гнат затремтів увесь, як осика на вітрі* (Коцюб., I, 1955, 49); // Кілок, палиця з цього дерева. [Л е в:] *Я, небоже, знаю, як з чим і коло чого обійтися: де хрест покласти, де осику вбити, де просто тричі плюнути, та й годі* (Л. Укр., III, 1952, 194).

2. *збірн.* Дрова або будівельний матеріал з цього дерева. *Липа і осика використовуються на будування жилих і господарських приміщень* (Стол.-буд. справа, 1957, 38).

ОСИ́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **оси́ка**. *Козячий кожух, осикові дрова,— готова біда* (Номис, 1864, № 8110); *Над водою гірко і п'янко пахло осиковими сережками, вербовими котиками* (Стельмах, I, 1962, 455); * У порівн. *Пан Мілько затрусився, як осиковий лист восени* (Март., Тв., 1954, 189); // Який складається з осик. *З найвищого щабля тригонометричної вежі відкривається чудовий краєвид з гладенькими.. рівнинами.., полезахисними смугами, осиковими гаями* (Добр., Тече річка.., 1961, 11); // Зробл. з осики, осикового дерева. *Розкладає* [сторож] *осикові прокислі ложки і шанобливо ллє горілку вірникові* (Стельмах, Хліб.., 1959, 266); *Осикове кілля.*

◇ **Вби́ти (заби́ти) оси́ковий кіло́к** *див.* **кіло́к**.

ОСИ́ЛИТИ *див.* **оси́лювати**.

ОСИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСИ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Переборювати, долати що-небудь (перешкоду і т. ін.). *Осмомисл не йшов,— брів у тумані. Здалеку здавалося навіть, що осилює опір води* (Міщ., Сіверяни, 1961, 146); // Перемагати у боротьбі. *Я більшу частину дня пролежав, думаючи про те, як то сьогодні в нашій окрузі відбудуться вибори від земельних власників. Чия-то, мовляв, візьме гору: чи «праві» осилять «лівих», чи «ліві» подужають «правих»?* (Мирний, IV, 1955, 349); *Щоб собаки не заважали, вони* [вовки] *душили їх ще більше, ніж овець. Не могли осилити тільки Бруса* (Панч, В дорозі, 1959, 184); // Перемагати, пересилювати в собі які-небудь почуття. [К а р п о:] *Хоч і несила* [перебути розлучення], *а мусиш силкуватись.* [Д о м а х а:] *А як не осилю, і та боротьба штовхне мене в кручу або на гілляку?* (Кроп., II, 1958, 119).

2. Справлятися з чим-небудь, що вимагає певних зусиль. *Патлатюк, доки осилював слово, спочатку мемекав, мов ягня* (Панч, Мир, 1937, 10); — *Два урожаї — новина. Та в бій ходить — не первина! Осилить наш народ і цей переворот* (Гонч., Вибр., 1959, 343); // Переборюючи труднощі, оволодівати, опановувати чим-небудь; освоювати. *Він осилював її* [науку] *з усією пристрастю своєї впертої натури* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 17); *Федір Кабанець старався до сьомого поту, осилював балалайку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 197); *Він вже осилив два курси, тепер залишався останній, найважчий* (Собко, Біле полум'я, 1952, 25); // Пересуваючись у просторі, долати якийсь відрізок шляху. *До перевозу Йонеску було кілометрів із п'ять, може, біля десяти. До ранку їх можна було легко осилити* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 73).

3. Серйозно турбувати, завдавати прикрощів; змагати, мучити (про фізичний біль, страждання). *Інколи, як лютий біль Осилював його* [Каїна], *він, мов безумний, Гнав геть її* [сестру] *від себе* (Фр., X, 1954, 370).

ОСИ́НА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **оси́ка**. *Нехай йому осина* (Номис, 1864, № 5122); *Приїжджаю просто церкви, дивлюся, стоїть хтось серед дороги, дивиться. — Тьфу, осина тобі, маро! -- погадав я собі* (Фр., II, 1950, 41).

ОСИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **оса́**. — *Добре стукнув, наволоч. Губи так розпухли, наче осиного жала скуштували* (Донч., III, 1956, 118); *Як розбуджені осині рої, гули в кишлаках правовірні мусульмани* (Ле, Міжгір'я, 1953, 412).

◇ **Оси́не гніздо́ (кубло́)** — місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів. [А н н а:] *Я не хочу з іменням зрадниці, з печаттю ганьби зостатися у сім гнізді осинім* (Л. Укр., III, 1952, 389); — *Тепер я покажу всім князям та їхнім гавкунам!.. Я посмикаю їхні осині кубла* (Добр., Очак. розмир, 1965, 36).

ОСИНИ́ТИ, осиню́, оси́ниш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Пофарбувати в синій колір. *Ми давали ниток осинити* (Сл. Гр.).

ОСИ́НОВИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **оси́на**. — *Ми йому дамо каші,— шепнув він Андрієві, багатозначно стискуючи осинового дрюка* (Трубл., I, 1955, 86).

ОСИП^{1}; у, *ч.*, *іст.* Зернова данина. *На грунтах.. сиділи його* [пана Щеньковського] *піддані, які справляли за це панщину, платили чинш, подимне, .. осип* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 106); *Петро Ярош платив подать нарівні з чиншовою шляхтою і ще давав осипу від вола по корцеві жита* (Стельмах, I, 1962, 422).

ОСИП^{2}, у, *ч.* 1. *рідко.* Дія за знач. **осипа́тися**; осипання. *Новий вибух уриває розмову, Дем'ян припадає до грунту.. і коли шурхіт осипу осколків вщухає, гукає знову* (Смолич, Мир.., 1958, 159).

2. *спец.* Те саме, що **оси́пище**. *Незабаром хлопці підійшли до піскуватого осипу, що спускався з гори і вкривав дно річки чистим зеленуватим піском* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 141); *В жорстоких осипах застигли гори* (Мисик, Біля криниці, 1967, 132).

3. *мисл.* Розсіювання, розкидання (дробу) по певній площині. *Що значить якнайкращий бій у рушниці? Це значить, щоб вона била різко, щоб осип дробу був рівномірний* (Вишня, II, 1956, 203).

ОСИ́ПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **оси́пати**. *Знати козацьку хату..: Вона соломою не покрита, Приспою не осипана* (Укр.. думи.., 1955, 22); *Княгиня зняла з грудей шпильку, осипану самоцвітами, і оддала Щуці* (Стор., I, 1957, 377).

2. *у знач. прикм.* Який осипався, опав (про листя, плоди і т. ін.). *Каміння пожовкло від осипаної фої* [хвої] (Хотк., II, 1966, 317); *Подекуди на панських полях чорніли полукіпки, а біля них зеленіла осипана пашниця* (Стельмах, I, 1962, 610).

ОСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осипа́ти** і **осипа́тися**. *Осипання насіння бур'янів; Осипання плодів яблуні.*

ОСИ́ПАТИ *див.* **осипа́ти**.

ОСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* оси́плють; *док.*, *перех.* Те саме, що **обсипа́ти** 1, 3, 4. *Давид крутив віялку. Рвав вітер, осипав половою, порошив очі* (Головко, II, 1957, 77); *Оце коли налітає пілот обпилювати наші плантації, то маю стояти йому за маяка. Аби не лишав огріхів, аби осипав наші буряки рівненько* (Гончар, I, 1954, 489); *Сумує тернина і, немов слізьми, осипає засмучену пару своїм білим цвітом* (Вас., I, 1959, 114); *Вона.. притиснула до грудей Павлика, осипаючи його поцілунками і сльозами* (Стельмах, II, 1962, 276); *Навіть коли був малим, не осипала Данька ласками так, як оце нині* (Гончар, II, 1959, 199); *Селянин одвернувся,.. занокав на коня, осипав його докорами* (Збан., Єеспель, 1961, 312); *Місяць різав* *тополі турецьким ятаганом, і вони осипали на сонні хати голубу імличку* (Тют., Вир, 1964, 468); *Дівчина задумано погладила пухнасті котики, а вони осипали на руку і землю холод краплин* (Стельмах, I, 1962, 343); *Вони* [нейлонові ялинки].. *не осипають глицю на підлогу* (Мур., Осінні сурми, 1964, 95); * Образно. *Воно* [сонце].. *обдало їх хвилями блискучого світу, наче гарячим золотим дощем осипало* (Мирний, II, 1954, 70).

◇ **Осипа́є (оси́пало) жа́ром (моро́зом, хо́лодом** *і т. ін.*) *кого* — те саме, що **Обсипа́є (обси́пало) жа́ром (моро́зом, хо́лодом** *і т. ін.*) (*див.* **обсипа́ти**). *То морозом її осипає, вона біліє, то у жар укине..* (Мирний, I, 1949, 320); *Марту аж приском осипало: невже-таки прийшов за її приданим?* (Стельмах, II, 1962, 348); **Осипа́ти (оси́пати) по́глядом** *кого* — те саме„ що **Обсипа́ти (обси́пати) по́глядом** (*див.* **обсипа́ти**). *І вже як хто їй потрібен, то так і осяйне! Так і осипле поглядом та усміхом* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 82); *Сяючі погляди, якими Шура осипала Черниша на вогневій, так досі й сяяли на ньому* (Гончар, III, 1959, 410).

ОСИ́ПАТИСЯ *див.* **осипа́тися.**

ОСИПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСИ́ПАТИСЯ**, плюся, плешся; *мн.* оси́плються; *док.* 1. Те саме, що **обсипа́тися** 1—3. *І розказують і плачуть.. Як Кирило з старшинами Пудром осипались І в цариці, мов собаки, Патинки лизали* (Шевч., II, 1963, 343); *Тільки на полудень осипався берег і дуже його попідмивало бистриною ріки Підпольної* (Стор., I, 1957, 253); *Снаряди і міни, як вихор комет, Від них осипалась траншея ця бідна...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 327); *Сухий лес дуже щільний, навіть твердий, і на схилах не осипається, як пісок, а раптово обвалюється вертикальними пластами* (Знання.., 9, 1965, 14); *Восени шумів-шумів ліс по-осінньому. Осипалося листя, пішли дощі, холоди* (Головко, II, 1957, 19); *На завтра вже вони летіли далеко-далеко в вирей, де літо й зиму одні квітки осипаються, а другі зацвітають...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 286); // Мати властивість легко губити своє насіння, плоди на час дозрівання (про рослини). *Цей сорт* [пшениці] *ранньостиглий і посухостійкий, не вилягає і не осипається* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 32).

2. Спадати донизу дрібними частинками. *Шибки під молотками осипалися з вікон, як з дерева цвіт* (Коцюб., II, 1955, 88); *Вода іскрилась, осипаючись з весел* (Смолич, Ми разом.., 1950, 27); *Навіть шерхання снігу, що дене-де осипався з гілок, окутувало його новими хвилями переляку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 79).

ОСИ́ПИЩЕ, а, *с.*, *геол.* Нагромадження уламків гірських порід біля підніжжя та на схилах гір, урвищ; осип. *Продукти вивітрювання гір повільно сповзають під впливом різних сил зверху вниз.. і нагромаджуються біля підніжжя гір та на їх схилах. Вони називаються осипищами* (Курс заг. геол., 1947, 78).

ОСИ́ПЛИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **охри́плий** 2; хрипкий. — *Несу! — обізвався з глибини десь низький, осиплий голос* (Коцюб., II, 1955, 366).

ОСИ́ПЛІСТЬ, лості, *ж.*, *рідко*. Стан за знач. **оси́плий**; охриплість.

ОСИ́ПЛО, *рідко*. Присл. до **оси́плий**; охрипло.

ОСИ́ПНУТИ, пну, пнеш, *док.*, *рідко*. Те саме, що **охри́пнути.**

ОСИРОТИ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.*, *перех.* Залишити кого-небудь без батька, матері або близької, рідної людини; зробити сиротою. — *О сину! світ моїх очей! Чи я ж тебе на те родила, Щоб згинув ти од злих людей? Щоб ти мене — стару, слабую.. На вічний вік осиротив* (Котл., I, 1952, 232); — *За віщо ж ти чоловіка вбив? За що діток, жінку осиротив?..* (Мирний, I, 1949, 309); *Війна осиротила її, все ж лишивши їй двоє найрідніших людей: діда Овсія і Живана* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 222); // Зробити кого-небудь самотнім, одиноким, відібравши, відірвавши близьку або рідну людину. — *А вража дочко! ти мене осиротила! Мій Василь од мене одцурався!* (Вовчок, I, 1955, 81).

ОСИРОТИ́ТИСЯ, очу́ся, оти́шся, *док.*, *рідко*. Те саме, що **осироті́ти** 1. *Андрій Семенович осиротився, без дружини і дітей живе* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 160).

ОСИРОТІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **осироті́ти.** *Вона без міри любила й жаліла свого єдиного, рано осиротілого онука* (Коз., Блискавка, 1962, 63); // *у знач. прикм. Саливон, котрий, лишившися в Мирославі без усіх трьох синів-соколів, осиротілий, зразу підупав і постарів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 458); *Важко переступаючи по сипкому піску.., Орест Кіндратович брів углиб острівця, самотній, осиротілий* (Вол., Самоцвіти, 1952, 25).

2. *у знач. прикм.*, *перен.* Який став безлюдним, пустим; опустілий. *На спустілих коліях кілька навантажених і стільки ж порожніх платформ. Усе покинуте, осиротіле* (Ле, Клен. лист, 1960, 37); *Тихий, осиротілий двір Оксани, повз який Середі довелось іти, ще більше пригнітив його* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 127); *Темно-коричневими клаптями стеляться на обрії осиротілі гайки, хутірці...* (М. Ол., Леся, 1960, 45).

ОСИРОТІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **осироті́лий** 2. *Почуття осиротілості.*

ОСИРОТІ́ЛО. Присл. до **осироті́лий** 2. *Осиротіло виглядав між дерев облуплений дім із забитими віконницями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 157).

ОСИРОТІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Стати сиротою. *В шість років Кульжан осиротіла* (Тулуб, В степу.., 1964, 57); *Багато гур'ївчан загинуло тоді в морі. Загинуло й подружжя Задонцевих. Так осиротів Валерик* (Гончар, Таврія, 1952, 75); // Залишитися самотнім, без близької, рідної людини. — *Я прожила веселий вік молодий з ним тихо та любо, і ось довелось на старості літях* [літ] *осиротіти! Куди не гляну..,— все його згадаю* (Вовчок, I, 1955, 49).

2. *перен.* Стати безлюдним, пустим; опустіти. *Веселий Кут осиротів. Без догляду, без призору почав пустіти та осуватися* (Мирний, III, 1954, 293); *Як тільки брязнула клямкою хвіртка по її сліду, Микола відчув, що весь дім Громових і чепурний його дворик і садок враз осиротіли* (Кучер, Чорноморці, 1956, 397).

ОСИРО́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мин. ч. до **осироти́ти.** *Всю її* [оливу], *друже, вкінець осирочений Витратив гойно на других...* (Стар., Поет. тв., 1958, 152); *Золотий радянський герб України огортали написи і рушникові квіти.. Вони нагадують про рідну хату, осирочену й запалену жорстоким ворогом із Заходу...* (Ле, Мої листи, 1945, 173).

ОСИРО́ЧЕННЯ, я, *с.*, *рідко*. Дія і стан за знач. **осироти́ти.** — *Він найбільше причинився до мого осирочення* (Фр., VII, 1951, 385).

ОСИТНЯ́Г, у́, *ч.* 1. (*Heleocharis* R. Br.). Багаторічна трав'яна рослина родини осокових, що росте переважно на болотах та луках; ситняг. *Низьке місце, де протікала по весні вода, поросло широкою жирною травою, оситнягом* (Мирний, I, 1954, 248).

2. Те саме, що **ситня́к.** *Місцями кругом озера.. ніби тонули в зеленій воді високі, густі, як ліс, очерети та оситняги* (Н.-Лев., II, 1956, 226).

ОСИТНЯ́К, у́, *ч.* (*Juncus* L.). Багаторічна або однорічна рослина родини ситникових, схожа на очерет; ситник. *Тут очерет, латаття, оситняк. Вода спинилась — не біжить, не рине, Задумалася* (Рильський, II, 1960, 118).

ОСІ́ЧИНА, и, *ж.* 1. Те саме, що **осі́ка.** *Он на струн-*

кій та високій осичині Листя пестливо тремтить (Стар., Поет. тв., 1958, 31); *Залопотіло листя на осичині, заворушилися довгі коси беріз, злегка зашуміли дуби і липи* (Шиян, Гроза.., 1956, 575); *З осичини не роблять коліс* (Номис, 1864, № 5256).

2. *збірн.* Осиковий ліс або гай; осичняк. *Всівшись в заростях молодої осичини, він став розглядати свої знахідки* (Цюпа, Три явори, 1958, 47).

ОСИ́ЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **оси́ка.** *Молоденькі осички тільки шелестіли в тихому повітрі* (Л. Янов., I, 1959, 318).

ОСИ́ЧНИК, у, *ч., рідко.* Те саме, що **осичня́к.** *Давно минув він глибокий ярок з рідким осичником* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 323); *Закінчився старий дубняк і почався молодий осичник* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 5).

ОСИЧНЯК, á, *ч.* Осиковий ліс або гай. *Біля густого осичняка.. дівчинка попрощалася з гостем* (Донч., IV, 1957, 110); *Я кладу на видноті гриби.., а сам думаю майнути в осичняк пошукати красноголовців* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 50).

ОСІБНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Те саме, що **окре́мий** 1, 2, 5. *В обидва поверхи галереї ведуть з дворика осібні сходи; ..високі і вузенькі нагору* (Л. Укр., III, 1952, 346); *Перебираємо в пам'яті фільми останніх років, і лише деякі можуть прислужитися нашим внукам, та й то показом якихось окремих, часом навіть осібних рис нашого життя* (Літ. Укр., 24.V 1966, 1); — *Осібних привілегій для себе я ніякісіньких не маю, живу в тих самих умовах, що й ти* (Крим., Вибр., 1965, 314).

2. Належний окремій особі; власний, власницький. *Всюди ту осібну землю видко — Смуги, межі... Як батрацька свитка! Мов та свитка, що на латці латка...* (Нех., Під.. зорею, 1950, 214); // Власт. окремій особі. [Кай Летіцій:] *І хоч який він є в житті осібнім, а все ж він добрий римський громадянин* (Л. Укр., II, 1951, 361).

ОСІБНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **осібний** 1; характерна відмінність, своєрідність. *Свідомість осібності своїх класових інтересів від інтересів революційної демократії змушує пролетаріат організуватись у строго самостійну класову партію* (Ленін, 13, 1971, 136).

ОСІБНО, *рідко.* Присл. до **осібний** 1; окремо. *Скирти як стояли, так і стоять: полова осібно лежить, а зерно теж осібно* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 151); *Осібно стоять в творчості Тобілевича зв'язані між собою комедії «Суєта» і «Житейське море»* (Рильський, III, 1956, 277); *Коростильов ні з ким не сварився і завжди.. тримався осібно* (Тют., Вир, 1964, 464).

ОСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осіда́ти.** *Руди утворилися в результаті поступового осідання і розчинення на дні стародавніх морів мінералів заліза і кварцу* (Наука.., 10, 1962, 22); *Осідання силосної маси; У Купіль приїхали і оселяються дніпропетровці, харків'яни. Все це літо — утвердження, глибоке осідання працьовитих людей на нових місцях* (Рудь, Гомін.., 1959, 73).

ОСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСІ́СТИ**, ося́ду, ося́деш, *док., неперех.* 1. *тільки 3 ос., на кого — що, на кому — чому і без додатка.* Опускаючись, покривати собою поверхню чого-небудь (про сніг, іній, пил і т. ін.). *Зверху сипав і сипав дрібний сухий сніг... Він боляче колов обличчя, осідав на віях, заважав дивитися* (Тулуб, В степу.., 1964, 220); *Пір'я злетіло вгору і тихо заплавало в повітрі, осідаючи на занімілих циган* (Тют., Вир, 1964, 70); *Коли ж врешті пил трохи осів.., прийшла черга на питання про хліб* (Коцюб., II, 1955, 435); // *чим.* Випадати, опускатися на поверхню чого-небудь у певному вигляді. *Туман рідшав, осідав на траву густою росою* (Мирний, III, 1954, 120); *Дим під грушею осідав на землю попелом і густим шаром укрив зелену траву* (Панч, II, 1956, 211); // Виділяючись з рідини, опускатися на дно або стінки посуду, водойми. *Дівчина стала над ковбанею й дивилась, як поволі осідав намул і вода очищалась* (Коцюб., I, 1955, 285); *Жовтавий цукор розсипався в склянці І осідав, мов паморозь, на дні* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 80); *Латаття осяде, і річка очиститься* (Тют., Вир, 1964, 377); * Образно. *Півечилася юність, калічилася душа, осідала на ній іржа незрозумілої образи на життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 47); *Що не рік, то все глибше осідав у минуле отой весняний каламут отого незвичайного року* (Головко, II, 1957, 395); *Перевівав* [Павло] *у пам'яті розмову з Голубчиком, і липке остюччя осідало на душу* (Мушк., Серце.., 1962, 148); // *перен.* Збиратися, нагромаджуватися де-небудь, у чому-небудь. — *Але чого б їй і не вийти* [заміж]? *Що в неї, багатство у скринях осіло, чи він парубок з гірших?* (Стельмах, I, 1962, 104); // *перен.* Надовго або назавжди затримувати де-небудь. *Листи осідають у канцелярії табору, їх знищують, щоб світ не знав про муки, щоб все лишилося по цей бік колючої загорожі* (Хижняк, Тамара, 1959, 187).

2. *тільки 3 ос.* Опускатися, переміщуватися вниз. *Огонь мов скажений гоготить, лиже, жере оселю, то огненним вітром угору кинеться, то осяде вниз* (Мирний, I, 1954, 189); *Він, певно, обмірковував якусь дуже важливу чи важку справу, бо брови його зовсім осіли аж на ніс.., і никла низько.. голова* (Епік, Тв., 1958, 49); *Небо якось одразу осіло, зменшилось перед Дмитром* (Стельмах, II, 1962, 340); *Виснули гальма, і, важко осівши вперед, машина зупинилася* (Голов., Тополя.., 1965, 11); // Ставати нижчим під дією чого-небудь. *Піч потріскалася й осіла* (Вовчок, I, 1955, 288); *Могила, колись висока й широка, тепер осіла і розповзлася, так що від неї залишився тільки невеличкий горбик землі* (Тют., Вир, 1964, 201); // Входити глибше в землю, у воду і т. ін. *За хвилину.. почули легкий тріск, то, мабуть, осідав пароплав* (Трубл., Шхуна.., 1940, 231); *Остап з Соломією потиху спустили пліт на річку. Він хлюпнув і глибоко осів у воду* (Коцюб., I, 1955, 355); *Вони беруться.. лагодити ринву-корито, в яку деколи, трапляється, аж вівці заскакують, так вона осіла, вгрузла в землю від власної ваги* (Гончар, Тронка, 1963, 56); *Діди обліпили машину ззаду, попхнули її, але вона ще глибше осіла* (Чаб., Тече вода.., 1961, 170); // Знижувати рівень своєї поверхні від ущільнення, переміщення і т. ін. *Вода у відгородженій дільниці все нижче осідала на дно, все більше виступало каміння* (Коцюба, Нові береги, 1959, 151); *Осідав, набухаючи водою просто на очах, крихкий сніг* (Коз., Сальвія, 1959, 194); *Рілля осіла;* // *перен.* Зменшуватися у своєму виявленні; спадати. *Хоча брати не забували, що вони сидять у самого пана, але і їхня недовіра починала осідати від огнистого напою і негордого слова* (Стельмах, Хліб.., 1959, 87); *Денна спека вже осіла* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 25); // Спускатися, переміщуватися до лінії горизонту (про сонце, місяць). *За морем сонце осіда Затьмарене, руде* (Нагн., Вибр., 1950, 122); *Непримітно сонце пливло до спокою; воно вже так низько осіло; понад самою землею стоїть його іскристе коло* (Мирний, IV, 1955, 24).

3. Повільно сідати, опускатися від слабості, втрати сили і т. ін. *Маланці забиває дух!.. Не спускаючи очей з вишневого села, тихо осідає вона на коліна* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 12); *Постать Ничипора хитнулася, важко осіла в холодну калюжу...* (Руд., Остання шабля, 1959, 200); *В цю мить пролунав постріл. Сеньйора Ернестіна враз зів'яла.. і повільно осіла на підлогу*

(Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 106); // Опускатися на ногах, лапах; присідати (про тварин). *Гнат натягає повіддя.., жеребець поволі осідає на задні ноги, робить стрибок і стелеться в наметі* (Тют., Вир, 1964, 65); *Остап зачерпнув пригоршнею води і бризнув на вовка.. Вовк вискалив зуби й осів на задні лапи, але не одходив* (Коцюб., I, 1955, 366); // Спадати, схилятися донизу, втрачаючи пружність (про частини тіла); обвисати. *Як поблід і схуд хлопець, та й круті плечі його наче осіли* (Стельмах, I, 1962, 647); // Раптово зупиняючись, відступати назад. *Юрма завмерла й осіла* (Коцюб., II, 1955, 87); // *тільки док., перен., розм.* Втрачати рішучість, самовпевненість. *Іншій громаді Христову притчу розкаже* [Шрам], *схиляючи буї душі до кротості да до любові; то козаки, так як тії бджоли од кропила, погудуть та й осядуть* (П. Куліш, Вибр., 1969, 158); *Куркулі зовсім осіли, присмирніли. Верховодить на сході вже не староста Яким Голобля,.. а Харитон Солоха, бідний з бідних* (Речм., Весн. грози, 1961, 85); // *перен.* Втрачати колишню працездатність, енергію, рухливість і т. ін.; занедбувати себе. *Якось занадто вже скоро осів о. Василь: в швидкім темпі почало відростати йому черево, звисало молоде воло, рухи ставали лінивими, число їх все зменшалося* (Хотк., II, 1966, 11).

4. Обирати собі постійне місце проживання; оселятися. *Вони* [греки] *сходять на береги, закладають там городи, осідають на пониззі Дніпра,.. добиваються до далекого східного узбережжя* (Скл., Святослав, 1959, 130); *Триста років тому над річкою Лопанню виник Харків. У ньому осів Слобідсько-український козацький полк* (Минко, Моя Минківка, 1962, 4); // Влаштовуватися, розміщуватися де-небудь. *Звістка про те, що князь Яблуновський по шлюбі з княжною Євою осяде на деякий час у маєтку молодої дружини, облетіла.. всю околицю* (Гжицький, Опришки, 1962, 5); *В ці осінні дні в Кам'янці-Подільському, де з червня осіло два «українські» уряди, тиха ненависть між двома царками переросла в нещадну гризню* (Стельмах, II, 1962, 49); *Криничанам в Каховці вдалося осісти на березі Дніпра, біля самої води* (Гончар, I, 1959, 38); // *перев. док., перен.* З'явитися, виникнути (про вираз на обличчі і т. ін.). *Він тепер осунувся, його горда, міцна постать наче зігнулася.., очі згасли, на виду осів новий вираз — вираз болю й затятості* (Коцюб., I, 1955, 229); *На чоло осіли зморшки, напружено збіглись брови* (Гавр., Вибр., 1949, 158); // *на чому, рідко.* Подовгу затримуватися, зосереджуватися на чому-небудь. — *Мені здається, що Ваші надії повинні поперед всього бути звернені на осягнення високих, народних цілей, а не осідати завчасно на дрібних, особистих цілях* (Фр., III, 1950, 459).

5. *тільки 3 ос.* Поступово наставати (про вечір, присмерк). *На вікні осідав вогкий плаксивий вечір* (Кач., II, 1958, 226); *Осів тихий, зоряний вечір* (Вас., II, 1959, 351).

6. *рідко.* Сідати по всій поверхні чого-небудь; обсідати. *Мухи роєм осіли їх тіло, вид, лізли у ніс, у рот, розкривали своїми лапками очі* (Мирний, I, 1954, 237).

7. *перен.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати ким-небудь (про душевний стан, настрій і т. ін.). *Сон не йшов до очей. Як галич, осідали його думки й краяли серце* (Вас., I, 1959, 96); *Великая туга осіла мою душу* (Шевч., I, 1951, 374); *Тільки в першу мить знахідка осліпила її до того, що Катерина забулась і піддалася оманливим надіям. Хвилину пізніше її вже осіли сумніви* (Вільде, Сестри.., 1958, 160).

◇ **Бідá осíла** — те саме, що **Бідá обсíла** (*див.* **обсідáти**). — *Бачу, що біда осіла чоловіка. З радості люди не стогнуть сичами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 116); **Злúдні осíли** *кого* — те саме, що **Злúдні обсíли** (*див.* **обсідáти**). *Удову сердешну такі злидні осіли, що живий жаль* (Сл. Гр.).

8. *рідко.* Те саме, що **сідáти** 1. *Ті, кому не вистачає місця в березі,.. просто осідають вподовж вулиць.. попід.. парканами* (Гончар, Таврія, 1952, 33); *Ще два рої осіло на липі.. Довго вже возився дід, поки забрав їх* (Мирний, I, 1954, 193).

ОСІДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ОСÍСТИСЯ,** осядуся, осядешся, *док., розм.* 1. *рідко.* Сідати по всій поверхні чого-небудь; всідатися. *Сунули до неї* [хати] *всі страховища, вкрили стару похилену оселю, осілись на воротях, на старих полатаних вікнах* (Вас., I, 1959, 300).

2. Обирати собі постійне місце проживання; поселятися, осідати. *Вертаючись додому,.. осідались* [шляхтичі] *на батьківських грунтах* (Мирний, I, 1949, 207); — *А я б радий.. осістись: мені вже трохи обридло бурлацьке та циганське життя та блуканина* (Н.-Лев., III, 1956, 224); *Рід затятий і непосидючий, козакували й землю робили, на Пслі осілися* (Ю. Янов., II, 1958, 186); // Влаштовуватися, розміщуватися де-небудь. *Я.. кинув Вінницю і осівсь на якийсь час в Лопатинцях* (Коцюб., III, 1956, 116); *Писатиму з дороги картки, а листа вже тільки осівшись на місці напишу* (Л. Укр., V, 1956, 358).

3. *перен., рідко.* Переставати виявляти свою енергію, діяльність і т. ін.; вгамовуватися. [Сестра Мархва:] *А матушка зовсім навпаки дума; молода, каже, як молода: ще не осілася, не перегоріла, часто її гріх пугає* (Мирний, V, 1955, 66); — *Старий, ти б таки осівся,—звернулася Ганна Федорівна до чоловіка..— Мовчиш, мовчиш, а коли вже заговориш, то й хата тобі мала* (Добр., Тече річка.., 1961, 58); // Набувати стану душевної рівноваги, заспокоюватися, втрачаючи інтерес до чого-небудь. *Хлопці було кинулись за нею.— Не руште! Не займайте її! — крикнула на їх Христя, і вони осілися* (Мирний, IV, 1955, 166).

4. *перен., рідко.* Поступово наставати; спускатися (про вечір, присмерк). *Глибока ніч, як смертна таємниця, Осілася над містом чорним димом* (Пол., Вибр., 1968, 135).

ОСІДÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **осідáти.** *Мар'яна стоїть, дивиться на осідаючий пил* (Шиян, Гроза.., 1956, 480).

ОСÍДИЩЕ, а, *с., діал.* Оселя. *Гараздують бузьки на новім осідищу* (Ков., Світ.., 1960, 120).

ОСÍДЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осідлáти.** *Батрак вже й держить його коня, і вже осідланого* (Кв.-Осн., II, 1956, 157); *У темному гаю, в зеленій діброві, На припоні коні отаву скубуть; Осідлані коні, вороні готові* (Шевч., I, 1951, 100).

ОСІДЛÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* 1. Накласти й закріпити сідло на спині (коня або іншої тварини). *І миттю осідлавши рака, Схвативсь* [Нептун] *на його, мов бурлака, І вирнув з моря, як карась* (Котл., I, 1952, 68); *Ісхак кілька днів сумлінно вправлявся в стрілянні, потім осідлав улюбленого скакуна.. і помчав на весілля* (Тулуб, В степу.., 1964, 9).

2. *розм.* Сісти верхи на кого-, що-небудь. — *Діду! Боротися! І дзвінко реготав* [онук], *поваливши діда на килим і осідлавши його* (Кучер, Голод, 1961, 451); *Бородатий рибалка.. осідлав нахиленого стовбура сухої верби і напружено стежив за поплавком* (Руд., Вітер.., 1958, 234).

Осідлáти нóса (ніс) окулярами, *жарт.*— накласти, прикріпити окуляри на ніс. *Він почував, що то* *велика честь задля його, бо Турманша осідлала сухого, як ключка, носа своїми окулярами.. й розділялась на його* (Н.-Лев., I, 1956, 559); *Семеренко вихопив з кишені окуляри, осідлав ними ніс* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 296).

3. *перен., розм.* Підпорядкувати кого-небудь собі, своїй волі. *Троянців з ними як з'єднаєш, Тогді* [тоді] *і Турна осідлаєш. Все військо виб'єш до ноги* (Котл., I, 1952, 200); *Згадуючи про Лошакова, тільки похитували головами. Не бісовий Колісник — і такого пана осідлав!* (Мирний, III, 1954, 292); // Оволодіти чим-небудь, освоїти щось. *Бач, вже машину осідлав* [Захар], *електровоза водить* (Дор., Три богатирі, 1959, 50).

4. *перен., військ.* Узяти під контроль (дорогу, висоту і т. ін.), захопивши основні позиції. [Грисюк *(читає):*] *Ворог чинить шалений опір.. Завдання вашому з'єднанню осідлати залізницю Фастів — Київ* (Баш, П'єси, 1958, 55); *За добу вони мали перевалити хребет, ..а надвечір наступного дня вийти з двох боків у тилу ворога і непомітно осідлати шосе* (Гончар, III, 1959, 98); *Осідлати висоту.*

ОСІ́ДОК, дку, *ч., рідко.* Постійне місце перебування, розташування кого-, чого-небудь; резиденція. *Це — повітове місто, осідок староства й окружного суду* (Март., Тв., 1954, 258); *Місто* [Одеса].. *перетворилося у військовий табір. Всеросійська контрреволюція влаштувала тут свій генеральний осідок* (Смолич, Світанок.., 1953, 8); // Притулок, пристановище. — *Учня тобі треба взяти, брате Остапе,—сказав Шевченко..—Та треба,—відповідає Вересай,— ось як впишусь до старечого цеху в Миргороді та знайду осідок — візьму учня* (Бурл., О. Вересай, 1959, 66).

ОСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осіка́ти** 2.

ОСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСІКТИ́**, осічу́, осіче́ш, *док., перех.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **обсіка́ти** 1.

2. Різко зупиняти, переривати чиї-небудь дії, намір, розмову і т. ін.; обривати, присаджувати.— *Прохаю не втручатися більше в мої справи,— осікла вона мене, окидаючи згорда всю постать мою сіро-зеленими очима* (Л. Янов., I, 1959, 442); *Матері не подобалось, що вони розмовляють якимись натяками та загадками, і, осікши дочку поглядом, вона звернулась до сина: — Ти ж, сину, хоч пиши частіше* (Гончар, Тронка, 1963, 68).

ОСІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСІКТИ́СЯ**, осічу́ся, осіче́шся, *док.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **обсіка́тися** 1.

2. *заст., спец.* Давати осічку (про вогнепальну зброю).

3. Зазнавати невдачі в чому-небудь. [Кирило:] *А на нашому* [панові] *— осікся* [Харко]... *Пізнав, бідага, що вигодував гадюку коло свого серця, пізнав — та пізно вже...* (Мирний, V, 1955, 142).

4. Раптово припиняти які-небудь дії, розмову і т. ін. *Знає Іван, чим вразити жінку, і Марійка осікається, з зітханням поглядаючи на дочку* (Стельмах, На.. землі, 1949, 150); — *Послухай, хлопче...— промовив новенький* [в'язень]. *І враз осікся* (Збан., Єдина, 1959, 101); *Гайдук, що зібрався вже батькувати синів, осікся, почав сердито смоктати цигарку* (Дім., І будуть люди, 1964, 230); // Раптово замовкати, затихати (про голос). *Голос його раптом осікся.. Хлопець був вражений до краю: ніколи ще він не бачив свого вчителя таким!* (Гончар, Таврія, 1952, 248).

ОСІКТИ́ *див.* **осіка́ти.**

ОСІКТИ́СЯ *див.* **осіка́тися.**

ОСІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **осі́сти** 1, 2, 4, 8. *Запах осілої на телефонних апаратах пилюги та шереги виструнчених.. співробітників повернули Преображенського до дійсності* (Ле, Міжгір'я, 1953, 269); *Самою серединою* [села] *плив невеликий потік, а його мутні води котились ліниво на осілому на дні намулі* (Кобр., Вибр., 1954, 83); *Відтиснута на обочини юрба пропустила повз себе низько осілу в колії вервечку саней* (Стельмах, Хліб.., 1959, 36); *Висіяне у вологий, але не досить осілий грунт, насіння хоч і добре сходить, але пізніше* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 19); *Осіла від часу хата.*

2. *у знач. прикм.* Який постійно живе на одному місці. *Ними ж* [шляхами] *блукали отамани та торговці людською славою, шукаючи її у випадкових сутичках із східними нападниками, а чи й з осілим людом* (Ле, Наливайко, 1957, 5); *Друкарня розрослася територіально за рахунок двох квартир, де за часів Завадки жили осілі ковалі-цигани з родинами* (Вільде, Сестри.., 1958, 122); // Пов'язаний з постійним проживанням на одному місці. *Знайдені в поселенні речі, зокрема залізні серпи, говорять про сільськогосподарський осілий побут населення* (Іст. УРСР, I, 1953, 31); *Осіле життя.*

3. *у знач. прикм.* Який протягом року живе в тій самій місцевості (про птахів, тварин). *Птахи, які живуть весь рік в одній місцевості (горобець, сорока, рябчик), є осілими* (Зоол., 1957, 121); *Осілі птахи знаходять дорогу значно гірше* [ніж перелітні] (Наука.., 3, 1960, 38).

ОСІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **осі́лий** 2. *Виникнення Кам'янського городища означало початок поступового переходу скіфського степового населення до осілості* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 157).

Сму́га осі́лості — територія у дореволюційній Росії, поза якою не мало права жити єврейське населення; **Ценз осі́лості** — одне з обмежень виборчих прав трудящих у капіталістичних країнах, пов'язане з постійністю проживання.

ОСІ́ЛО. Присл. до **осі́лий** 2, 3. *Протягом року вовки змінюють свій спосіб життя: весною і літом вони живуть осіло, а восени і зимою кочують* (Наука.., 2, 1959, 46).

ОСІМЕНИ́ТИ *див.* **осіменя́ти.**

ОСІМЕНІ́ННЯ, я, *с., с. г.* 1. Дія за знач. **осіменя́ти.** *Штучне осіменіння худоби.*

2. *біол.* Процес наближення чоловічих статевих клітин до жіночих у тваринних організмів, що передує заплідненню.

ОСІМЕНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСІМЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех., с. г.* Здійснювати штучне запліднення тварин.

ОСІ́НЕНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **осіни́ти.**

ОСІНИ́ТИ *див.* **осіня́ти.**

ОСІНИ́ТИСЯ *див.* **осіня́тися.**

ОСІ́ННІЙ, я, є. 1. Прикм. до **о́сінь.** *В косах зеленів барвінок, червоніли квітки осінньої оргинії* (Н.-Лев., II, 1956, 113); *Якось осінньої пори він косив отаву* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 42); // Який буває восени; власт. осені. *Зійшло сонце осіннєє, Вітри зашуміли, Лани наші колгоспнії Житом зеленіли* (Укр.. думи.., 1955, 451); *Надворі стояла осіння негода: дощ та грязюка, грязюка та дощ* (Мирний, III, 1954, 386); *Осіннє небо нудьгувало понад бульваром* (Коцюб., II, 1955, 282); // *перен.* Пізній, запізнілий. *І мов крик бойовий, обізветься в речах безнадійне і марне бажання, і тріумфом останнім заблисне в очах розпачливе осіннє кохання* (Л. Укр., I, 1951, 224).

2. Який носять восени (про одяг і т. ін.). *Модний осінній капелюшок.. невиразно прикрашував і без того вродливу головку* (Хотк., I, 1966, 36); *Вона була в осінньому пальті поверх кошлатого лижного костюма* (Гончар, IV, 1960, 58).

ОСІНЩИНА, и, *ж.*, *іст.* Податок, який селяни сплачували восени поміщикові, церкві тощо. *Крім податків, які надходили на користь гетьманської адміністрації, селяни і міщани оподатковувались зборами на утримання органів міського самоврядування.. і на церкву: осінщина, помірне, вагове і торгове* (Іст. УРСР, I, 1953, 274).

ОСІНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* **ОСІНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *заст.* 1. Робити рукою знак хреста над ким-, чим-небудь; хрестити. — *То все буде гаразд,— полегшено осіняє себе* [о. Вікентій] *хрестом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 280); [Тетяна Петрівна:] *Вночі вінчалась я з Івасиком, таємно... Ні батька на вінчанні не було, ні мати нас хрестом не осінила...* (Голов., Драми, 1958, 10).

2. *перен.*, *уроч.* Благословляти, надихати на які-небудь важливі дії, заходи і т. ін. *Радянські письменники з честю захистили в упертій ідеологічній боротьбі прапор соціалістичного реалізму, який нині осіняє не тільки нашу вітчизняну літературу, а й творчі позиції.. всіх прогресивних художників світу* (Рад. літ-во, 5, 1958, 7); *Червоний.. прапор дев'ятсот п'ятого року забагрянився кров'ю Жаданівського і ще ста п'ятьох та осінив першу Раду робітничих депутатів міста Києва* (Смолич, Мир.., 1958, 14).

3. *перен.*, *книжн.* Освітлювати, осявати. *Лице його палало тим натхненням, яке осіняло його в будь-якій гуртовій роботі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 333); *Мій боже милий, Даруй словам святую силу — Людськеє серце пробивать, Людськії сльози проливать, Щоб милость душу осінила* (Шевч., II, 1963, 116); // *рідко.* Зненацька появлятися, виникати (про думку, здогад і т. ін.). *Думав* [Нестеренко],.. *не знав, як бути. І нарешті його осінила геніальна думка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 180); *Кинувся* [Пантелій] *назад в приміщення, що вже заповнялося вогнем та димом. Але по дорозі осінила догадка. Знову повернувся назад* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 911).

ОСІНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСІНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.*, *заст.* 1. Робити рукою знак хреста над собою; хреститися. — *Я схаменувся, осінився Святим хрестом і тричі плюнув Та й знову думать заходився Про те ж таки, що й перше думав* (Шевч., II, 1963, 415).

2. *тільки недок.*, *перен.* Пас. до **осіня́ти** 2, 3.

О́СІНЬ, о́сені, *ж.* Пора року між літом і зимою, яка характеризується скороченням дня, поступовим похолоданням, відльотом птахів у вирій, скиданням рослинами листяного покриву і т. ін. *Минають дні, минає літо, Настала осінь, шелестить Пожовкле листя* (Шевч., II, 1963. 336); *Всі одразу помітили, що літо вже минуло, що вже настала осінь з нескінченними мряками, розбитими дорогами, холодними вітрами* (Гончар, III, 1959, 132); // *перен.* Час наближення старості, згасання почуттів, життя. *А тепер, на осені життя, Між погрозних одсвітів багряних.., Уночі до краю, до кінця Зрозумів я, що життя кінчиться* (Рильський, I, 1956, 254).

ОСІ́СТИ *див.* **осіда́ти.**

ОСІ́СТИСЯ *див.* **осіда́тися.**

ОСІСЬО́, *част. вказ.*, *розм.* Уживається при вказуванні на який-небудь близький предмет; осьде. *Хлопчик.. поліз за божницю, подав Прохорового листа. — Осісьо. Тут уже й букв не знать. Як його всяке бере та тільки жмакає* (Мик., II, 1957, 82).

ОСІ́ЧКА, и, *ж.* 1. Відсутність пострілу при спуску курка через несправність зброї або набою. *Адміністратор.. намагається вистрілити: п'ять осічок підряд* (Ю. Янов., V, 1959, 119); *Наган дав осічку аж двічі...* (Плужник, Вибр., 1966, 65).

2. *перен.*, *розм.* Невдача в якій-небудь справі. [Вітровий:] *Нікого не підготував, не порадився з активом, думав, сам все зможу,— зачитаю план на зборах і всі проголосують «за», а вийшла осічка* (Корн., II, 1955, 221); *Логіка Самійла Овсійовича в чомусь дала осічку: Федір Іполитович іще не такий, яким хочеться його мати Євецькому* (Шовк., Людина.., 1962, 337).

ОСІЯ́НИЙ, а, е, *поет.*, *уроч.* Дієпр. пас. мин. ч. до **осія́ти** 1. * Образно. *І в очах твоїх, кохана, міниться і лине сонцем щастя осіяна моя Україна* (Сос., II, 1958, 89).

ОСІЯ́ННИЙ, а, е, *поет.*, *уроч.* Те саме, що **ося́йни́й.** *Крізь вкритий снігопадом шир Теплом світились очі сірі, Тараса осіянний зір* (Бажан, Роки, 1957, 245); *Нехай я в льоті днів сніжинкою розтану і тихий карий зір закриють крила вій, та молодість моя, мов квітка осіянна, все буде, буде жить в поезії моїй!* (Сос., Солов. далі, 1957, 21).

ОСІЯ́ННЯ, я, *с.*, *поет.*, *уроч.* Те саме, що **ся́йво.** *І будеш ти в тому надбанні Найліпшим образом з весни, Вся в променистім осіянні* (Ус., Листя.., 1956, 97).

ОСІЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.* 1. *перех.*, *уроч.* Освітити яскравим світлом; осяяти. *Мітла огненная зійшла. І степ і гори осіяла* (Шевч., II, 1963, 362); *Поки сонце осіяло бір, вогонь вже лютував, мов дикий звір* (Л. Укр., I, 1951, 282); * Образно. *Весело й тяжко згадувати нам тебе, старий наш діду Києве! Бо й велика слава не раз тебе осіяла, і великії злигодні на тебе з усіх боків збирались...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 69).

2. *неперех.*, *заст.* Засяяти. *Глянув* [місяць] *червоним лицем у долину. Долина осіяла, туман забілів у ній, як сніг* (Мирний, I, 1954, ·172).

ОСКАЖЕНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **оскаженіти.** *Оскаженіла від п'яної жадоби помсти білоцерківська шляхта проти ночі кинулася назустріч Шаулі і несподівано напала на нього* (Ле, Наливайко, 1957, 332); — *Уб'ю! — простогнав, оскаженілий від ревнощів та алкоголю, хлопець* (Дмит., Наречена, 1959, 189).

2. *у знач. прикм.* Який від гніву, люті, ненависті і т. ін. став нестямним; вкрай розлючений. *Ми посередині, оточені оскаженілим буйним натовпом* (Мик., II, 1957, 38); *Оскаженілі татари натиснули на своїх, залунали зойки задушених у пробоїні* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 480); *Коли оскаженілий міщанин йде проти нас, тим самим він засуджує себе на нещадну кару* (Еллан, II, 1958, 265); * Образно. *Вітер вив і сипав холодним дощем. Він зривав гриви хвиль і мчав їх над оскаженілим морем, наче дрібний солоний туман* (Тулуб, В степу.., 1964, 393); // Який виражає нестямну лють, ненависть і т. ін. *Вона, налякана оскаженілими обличчями товаришів, розповіла мені все, що знала* (Ю. Янов., II, 1958, 71); *Зеленкуваті очі Гната зробилися оскаженілими* (Тют., Вир, 1960, 68); *Коростилевський, не зводячи з Борового оскаженілого погляду, намацав рукою порожню пляшку і стис її за шийку* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 200).

ОСКАЖЕНІ́ЛО, *розм.* Присл. до **оскаженілий** 2. *На заставу оскаженіло, потрійним ланцюгом пішли в атаку фашисти* (Збан., Між.. людьми, 1955, 60); *Від нетерпіння поручик оскаженіло бив об землю каблуками й кричав ще дужче* (Панч, I, 1956, 122).

ОСКАЖЕНІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **оскаженіти.**

ОСКАЖЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Від гніву, люті і т. ін. стати нестямним, несамовитим; до краю розізлитися, розлютуватися. *Далі знову оскаженів* [піп], *почав бігати по кімнаті у своїй рясі* (Вас., II, 1959, 503); — *Скажіть йому слово: оскаженіє, кинеться на* *вас із шаблею, як на ворога* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 102); *Побачивши, що в квартирі, крім лікаря і його дружини, нікого немає, жандарми оскаженіли* (Скл., Карпати, II, 1954, 233); * Образно. *Надвечір пурга оскаженіла, повітря кипіло від стрімкого руху міріадів сніжинок* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 275).

ОСКА́Л, у, *ч.* Розкритий рот, у якому видніються зуби; вищир. *Сперся* [Оксен] *спиною об дерево.. Губи ворухнулися в страшному оскалі* (Тют., Вир, 1964, 440); *Він сидів верхи на неспокійному, з злостивим оскалом жеребці* (Стельмах, II, 1962, 190).

ОСКА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оска́лити.** *Дорошенко мимохіть кинув погляд у безтарку і внутрішньо здригнувся, побачивши там потворно перекошене, оскалене юнацьке обличчя...* (Гончар, Тронка, 1963, 211).

ОСКА́ЛИТИ *див.* **оска́лювати.**

ОСКА́ЛИТИСЯ *див.* **оска́люватися.**

ОСКАЛНУ́ТИСЯ *і* **ОСКАЛЬНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **оскаля́тися** 2. *Гандзюк оскалнувся посмішкою* (Кос., Новели, 1962, 164); *Хоч би вона оком оскальнулась* (Сл. Гр.).

ОСКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОСКАЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСКА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Розтуляючи рота, пащу, показувати зуби; вищиряти, вишкіряти. *І оскалював зуби* [Марусяк], *мов горло йому хто збирався перегризати, і рубав барткою камінь, аж іскри снопами летіли* (Хотк., II, 1966, 287); *Собака.. загарчала, оскаливши білі гострі зуби* (Шиян, Гроза.., 1956, 185).

ОСКА́ЛЮВАТИСЯ, юються, юєшся *і* **ОСКАЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСКА́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Ставати видними при розсунутих губах (про зуби).

2. Відкривати, показувати зуби; вищирятися, вишкірятися; // *перен., розм.* Виявляти гнів, сильне роздратування у відповідь на що-небудь. — *Що?* — *оскалилась Уляна.— Оте, що чули,— твердо вимовила Катря* (Кучер, Трудна любов, 1960, 420); // *жарт., зневажл.* Сміятися, усміхатися. *Сказано, дитина: як болить, то й плаче; скоро одпустило, вже й оскаляється* (Сл. Гр.).

ОСКАЛЯ́ТИ *див.* **оска́лювати.**

ОСКАЛЯ́ТИСЯ *див.* **оска́люватися.**

ОСКАЛЬНУ́ТИСЯ *див.* **оскалну́тися.**

ОСКАЛЬПО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оскальпува́ти.** *На цаль* [на голові у Юдки] *волосинка від волосинки. Відступитися ж від Юдки на крок, то кожний би присяг, що голова оскальпована!* (Март., Тв., 1954, 310).

ОСКАЛЬПУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зняти з кого-небудь скальп.

ОСКАНДА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., розм.* Поставити кого-небудь у прикре, незручне становище; осоромити.

ОСКАНДА́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм.* Потрапити в прикре, незручне становище; осоромитися. — *Ти, моя люба, добре тямиш у музиці, та погано знаєш історію. Щоб ти не оскандалилась, бо Флора Германівна не тільки інженер, а й історик* (Коцюба, Нові береги, 1959, 218).

ОСКА́РД, а, *ч., рідко.* Те саме, що **ки́рка.** *Дід Сербиченко.. сів з оскардом насікати камінь до млина* (Ю. Янов., Мир, 1956, 230); *Оскардами не лише зрубують навар в котлах,— дізнався Оверко,— а також тешуть дикий камінь* (Горд., II, 1959, 113).

ОСКА́РЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **оска́ржити.** [Сімон:] *Аж ось одного дня впадає до нас сей ото оскаржений Євгеній Грушка* (Фр., IX, 1952, 9).

2. *у знач. ім.* **оска́ржений,** ного, *ч.;* **оска́ржена,** ної, *ж., заст.* Обвинувачений (у 2 знач.). [Голос покликача:] *Оскаржений, що сам себе зве Парвус, образив тяжко маєстат святині і через те утратив право слова* (Л. Укр., II, 1951, 531); [Дяк:] *Як я давно служив ще в гродськім суді, То звик усяку форму поважати. Я протоколи там писав не раз, І все, що там оскаржені зізнають* [зізнаються].., *Я все було записую по формі* (Сам., II, 1958, 85); *Та серед того як оскаржені не хотіли зізнавати* [зізнаватися].., *всі, що стояли в сінях, почали кричати: вони вбили* (Стеф., I, 1949, 184).

ОСКА́РЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оска́ржити.** *Його вирок був остаточний і оскарженню не підлягав* (Дмит., Наречена, 1959, 219); *Вислухавши.. оскарження й оборони, цар Соломон замкнув* [закрив] *засідання і відложив його продовження на другий день* (Фр., IV, 1950, 123); *Іван розповів усе докладно і прочитав акт оскарження, одержаний ним ще 22 жовтня минулого року* (Кол., Терен.., 1959, 265).

ОСКА́РЖИТИ *див.* **оска́ржувати.**

ОСКА́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСКА́РЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Офіційно подавати скаргу у вищу інстанцію, протестуючи проти якого-небудь рішення, чиїх-небудь дій і т. ін. *Мединський, очевидно,.. примирився з вироком і не бажає його оскаржувати* (Руд., Остання шабля, 1959, 75); — *Ви ж до Москви збиралися, оскаржувати ваше звільнення з голодностепського будівництва погрожували* (Ле, Міжгір'я, 1953, 343); *Кожне дисциплінарне стягнення робітник або службовець може оскаржити до комісії по трудових спорах* (Рад. Укр., 15.I 1967, 4).

2. *заст.* Обвинувачувати. [Сімон:] *Я оскаржую.. Євгенія Грушку...* (Фр., IX, 1952, 8); — *Він тоді оскаржить вас за зганьблення його чесного імення* (Кулик, Записки консула, 1958, 68).

ОСКВЕ́РНЕНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оскверни́ти.** — *Якби-то, думаю, якби Не похилилися раби... То не стояло б над Невою Оцих осквернених палат!* (Шевч., II, 1963, 415); *За давнім звичаєм, кобзар не має права вінчатися з дівкою, поки не повінчається з кобзою. Оскверненого шлюбом жоден кобзар не повінчав з кобзою* (Бурл., О. Вересай, 1959, 21).

ОСКВЕ́РНЕННЯ, я, *с., книжн.* Дія і стан за знач. **оскверня́ти, оскверни́ти** і **оскверня́тися, оскверни́тися.** *Осквернення могил предків* [у скіфів] *вважалося найтяжчим злочином і суворо каралося* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 160).

ОСКВЕРНИ́ТЕЛЬ, я, *ч., книжн.* Той, хто оскверняє або осквернив що-небудь. *Любов до Вітчизни і зненависть до її осквернителів заповідали нам попередники* (Панч, На калин. мості, 1965, 279); — *Генрик Дулькевич ніколи не був осквернителем чужих могил і домашніх пантеонів* (Загреб., Європа 45, 1959, 440).

ОСКВЕРНИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **оскверни́тель.**

ОСКВЕРНИ́ТИ *див.* **оскверня́ти.**

ОСКВЕРНИ́ТИСЯ *див.* **оскверня́тися.**

ОСКВЕРНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСКВЕРНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех., книжн.* 1. *рел.* Порушувати чистоту, святість кого-, чого-небудь; опоганювати. *Бурхливі крики обурення і гніву потрясали запорозьку раду.* — *Бреше він, пани-брати, не може бути, щоб так страшно оскверняли святу паску...* (Довж., I, 1958, 236); *А отець Вікентій поспішає його заспокоїти:* — .. *Не те оскверняє чоловіка, що входить в його уста, а те, що виходить із уст...* (Стельмах, I, 1962, 189); — *Во ім'я господа Христа І матері його святої! Ляхи прийшли на нас войною* [війною]*! Святиє* [святії] *божії міста! Ксьондзи скажені осквернили!* (Шевч., II, 1963, 256); *Для правовірного мусульманина узбека.. важко було навіть збагнути думкою таку подію* [обводнення пустелі], *щоб не осквернити вірувань батьків* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

2. Глумитися над чим-небудь високим, чистим. *Усе оскверняє їх чобіт, їх ніж: І славне минуле, й прийдешнє натхнення!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 280); // *чим і без додатка.* Принижувати, заплямовувати. [Ярослав:] *Да буде мир! І богом я клянусь, Що кожного вразить моя сокира, Хто збаламутить Київ наш і Русь, Хто осквернить насильством справу миру* (Коч., П'єси, 1951, 44); *Не оскверневши слова всує, Бо в слові дума — не вода, По Слобожанщині мандрує Замріяний Сковорода* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 42); *І вмираючи.., батько заповів йому: — На велику ріку випливай, сину. Рід наш чесний, роботящий не оскверни* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 593).

ОСКВЕРНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСКВЕРНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.*, *книжн.* Ставати оскверненим. *Сотні.. побратимів скошено рукою кревних братів, і осквернилася рідною кров'ю омита земля* (Стар., Облога.., 1961, 35).

ОСКІ́ЛОК, лка, *ч.*, *рідко.* Відбитий, відколотий шматок чого-небудь твердого; скалка, тріска. *Біля каганця сидів сивий дід, оскілком з очеретини підтягав ганчір'яного гнота* (Ле, Україна, 1940, 204); * Образно. *Рудіє небо. Пісно звідтіля Присвічує молодика оскілок* (Мисик, Біля криниці, 1967, 104).

◇ **Оскі́лками диви́тися** — дивитися на кого-небудь неприязно, вороже. *Харон, таких гостей уздрівши, Оскілками на їх дививсь, Як бик скажений, заревівши, Запінивсь дуже і озливсь* (Котл., I, 1952, 132).

ОСКІ́ЛЬКИ. 1. *спол.* Уживається в підрядних реченнях причини у знач. томущо, через те що. *Оскільки ж протоколів засідань група не веде, то й з цього боку Василь буде цілком на місці* (Ю. Янов., II, 1954, 98); *Оскільки електромотора не було, то динамку крутили руками* (Тют., Вир, 1964, 40).

2. *спол.* Уживається в підрядних реченнях міри і ступеня та в реченнях з супровідною підрядністю з відтінком кількісного співвідношення у знач. якою мірою, в якій мірі, наскільки. *Привітним буковинцям я завжди готова служити словом і ділом, оскільки се в моїй силі* (Л. Укр., V, 1956, 368); *Треба.. підтримати ініціативу представників інтелігенції Москви і Ленінграда, що звернулися.. з пропозицією встановити в Гурзуфі бронзову постать Пушкіна. Оскільки мені відомо, щось у цій справі вже робиться* (Рильський, X, 1962, 27).

Остільки..., оскільки; Оскільки..., остільки — у такій мірі ..., **в якій**; такою мірою..., якою; настільки..., наскільки. *Я не забуду, як ти раз написала мені: «оскільки моє почуття до тебе безпосереднє, остільки воно несвідоме..»* (Л. Укр., III, 1952, 689); *Щоб картина була ясна, треба згадати ще, що оскільки дід Григорій, кінь і Султан любили тишу і поважали мовчання, остільки Харитина, навпаки, любила голосно висловлювати свої почуття і побажання* (Довж., I, 1958, 76).

3. *присл.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **скільки.** *Кругом села,— оскільки оком не скинь — панські лани та луки* (Мирний, IV, 1955, 241).

ОСКІ́РЕНИЙ *див.* **ошкі́рений.**

ОСКІ́РИТИ *див.* **ошкіря́ти.**

ОСКІ́РИТИСЯ *див.* **ошкіря́тися.**

ОСКІ́РЮВАТИ *див.* **ошкіря́ти.**

ОСКІ́РЮВАТИСЯ *див.* **ошкіря́тися.**

ОСКІРЯ́ТИ *див.* **ошкіря́ти.**

ОСКІРЯ́ТИСЯ *див.* **ошкіря́тися.**

ОСКЛЕ́НИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **осклити.** *Там стояла крита осклена повозка та й блищала на сонці* (Март., Тв., 1954, 256).

ОСКЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **заскли́ти.** *Сніжинки зашерехтіли по срібних шатах образа, який Василина й досі не спромоглася осклити* (Стельмах, I, 1962, 643).

ОСКЛЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **осклянíти.** *В осклянілих очах дідича.. відчувався подих смерті* (Стельмах, I, 1962, 329); *Вона була — немов несповна розуму. Накручувала на руку косу, дивилася осклянілими очима в куток* (Мушк., Серце.., 1962, 227).

ОСКЛЯНІ́ТИ, іє, *док.* Стати нерухомим, невиразним, ніби скляним (про очі, погляд). *Інна раптом знерухоміла, погляд її нібито осклянів* (Шовк., Починається юність, 1938, 205); *Очі осклянілu, в їх імлистій глибині блукали зіниці* (Речм., Весн. грози, 1961, 362).

ОСКЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, *перех.*, *спец.* Плавленням перетворювати у скло. *Осклятu пісок.*

ОСКЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, *спец.* У процесі плавлення перетворюватися в скло.

ОСКО́ЛКОВИЙ, а, е, *спец.* Який поражає осколками. *На щастя Багірова, це була не осколкова міна* (Гончар, III, 1959, 223); // Утворений осколком, завданий осколком. *Осколкова рана.*

ОСКО́ЛОК, лка, *ч.* Відбитий, відколений шматок чого-небудь твердого. *Чавунна куля.. вдарилася в гранітну брилу біля брами й розскочилася разом з осколками граніту* (Ле, Наливайко, 1957, 281); *Метеорити є, мабуть, осколки інших небесних тіл* (Астр., 1956, 94); // Дрібна частинка бомби, снаряда, міни і т. ін., що відколюється під час вибуху. *Гриміла артилерійська канонада, сипались зенітні осколки з неба.., а Самійло Вихор того не чув* (Кучер, Чорноморці, 1956, 360); *Тимко побачив нашого бійця, що біг без шапки і шинелі, він правою рукою підтримував відбиту осколком щелепу* (Тют., Вир, 1964, 501).

ОСКО́ЛОЧНИЙ, а, е, *спец.* Те саме, що **оско́лковий.** *Осколочна бомба; На тілі багато осколочних ран...* (Нех., Хто сіє вітер. 1959, 286).

ОСКО́МА, и, *ж.* Відчуття в'язкості в роті, а також неприємні больові відчуття на зубах від споживання чого-небудь кислого, терпкого. *Хто кислиці поїв, а кого оскома напала!* (Укр.. присл.., 1955, 162); *Аркадій пройшов по кімнаті, взяв яблуко і з насолодою вкусив.. Яблуко захрумтіло, оскома приємно стягнула ясна* (Коп., Тв., 1955, 260).

◇ **Збива́ти (зби́ти) оско́му** *див.* **збива́ти; Зганя́ти (зго́нити, зігна́ти, зогна́ти) оско́му** *на кому* — мститися кому-небудь за щось; зганяти злість. [Бурятинський:] *З батьком, видно, знов за щось посварився* [Пугач], *а на організації оскому прийшов зганяти* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 72); — *Лежу й не встаю. Так усе болить. А тут ще батько сердиться, що ти в тюрмі, я нездужаю. Згонить оскому на мені, лає мене* (Тесл., З книги життя, 1949, 79); *Хотілося б зогнать оскому На коронованих главах, На тих помазаниках божих...* (Шевч., II, 1963, 90); **Набива́ти (наби́ти) [собі] оско́му:** а) спричиняти відчуття в'язкості в роті, а також неприємні больові відчуття на зубах від споживання чого-небудь кислого, терпкого. *Ягоди були зелені і неймовірно кислі. Володя набив собі оскому, але з'їв їх усі* (Донч., III, 1956, 337); *Скільки можу, висовуюсь у вікно, бо за ним уже починають світлішати порічки. — Кортить зелепухами оскому набити?— розгадує тато мій намір* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 47); б) втрачати інтерес до чого-небудь; пересичуватися чим-небудь. [Любов:] *Читала все, що під руку попадало..!* [Орест:] *Так і слід. Літературу, як і життя, треба знати з усіх боків.* [Любов:] *Зате, правда, набила оскому навіки* (Л. Укр., II, 1951, 22); в) дуже набридати. *Буває, що сни набивають оскому, Вертаючись,* *наче старці до вікóн* (Перв., II, 1958, 309); *Поезія не набиває оскоми — приїдається одноманітність творчості письменника, а не її багатолика краса* (Літ. Укр., 3.VIII 1962, 2); *Тутешні ж набили оскому нам співи* (Манж., Тв., 1955, 118); г) (*з словами* тільки, лише) досягати дуже незначних результатів у здійсненні яких-небудь намірів, бажань; вимушено задовольнятися чим-небудь малим, незначним. *Своїми словами: «Ви мусите щось написати про гуцулів» забили Ви мені клин у голову, вони не дають мені спокою, тільки що я зробить годен за 10 днів? Тільки оскому наб'ю* (Коцюб., III, 1956, 360); [Горнов:] *А терпкою я здався їй кислицею: вже вона пробувала кусати мене з усіх боків, та тільки оскому набила* (Кроп., I, 1958, 424); **Оскóма берé (брáла, взялá)** *кого* — хтось заздрісно або хтиво поглядає на кого-, що-небудь. *Як вздрів* [сотник] *Пазьку, що прийшла на весілля дивитися, так.. аж оскома його узяла ...* (Кв.-Осн., II, 1956, 218).

ОСКÓМИНА, и, *ж.*, *діал.* Оскома. [Халява:] *Коли б ми оце були на Подолі,.. добули б хоч по невеличкій чарчині!* [Хома:] *Не нагадуй, хай їй враг, оскомину тільки нагониш* (Кроп., V, 1959, 263); * У порівн. *Розмова з о. Нестором ще троха* [трохи] *млоїла його, мов оскомина на зубах* (Фр., VII, 1951, 76).

ОСКÓМИСТИЙ, а, е. *розм.* Який викликає оскому; кислий, терпкий. *Оскомисті яблука.*

ОСКÓМИТИ, ить, *недок.*, *безос.*, *розм.* Викликати оскому. *Стало в піт його вкидати, Почало оскомити* (Воскр., З перцем!, 1957, 105).

ОСКÓМИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* оскóмляться; *недок.*, *розм.* Викликати в себе оскому; набивати собі оскому.

ОСКОПИ́ТИ *див.* **оскопля́ти.**

ОСКОПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСКОПИ́ТИ**, плю́, пи́ш; *мн.* оскопля́ть; *док.*, *перех.*, *рідко.* Робити скопцем; кастрували. *Імператор Роман, обурений тим, що рабиня-слов'янка народила сина,.. велів оскопити його, щоб він жив на світі, але не мав нащадків* (Скл., Святослав, 1959, 160); *Лежав горілиць на жорсткій постелі Хосров-хан, в тисячний раз шукаючи способу помститися Мухаммедові, ..котрий полонив його, спадкового бухарського еміра, звелів оскопити і зробив євнухом султанського палацу* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 389).

ОСКОРÓМИТИ *див.* **оскорóмлювати.**

ОСКОРÓМИТИСЯ *див.* **оскорóмлюватися.**

ОСКОРÓМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСКОРÓМИТИ**, млю, миш; *мн.* оскорóмлять; *док.*, *перех.*, *заст.* 1. Годувати кого-небудь скоромною їжею (у піст або пісний день). *Мій хлопець цілий піст носив в поле в торбині хліб та цибулю, а її сини носили сало, ще й мого хлопця оскоромили* (Н.-Лев., II, 1956, 18).

2. Робити скоромним (про посуд і т. ін.).

ОСКОРÓМЛЮВАТИСЯ, 	ююся, юєшся, *недок.*, **ОСКОРÓМИТИСЯ**, млюся, мишся; *мн.* оскорóмляться; *док.*, *заст.* Їсти скоромну їжу (у піст або пісний день). — *Та не забудьте, отче, заодно і рот прополоскати,*— *уїдливо кинув .. Ярошенко.— Бо ж геть залоїлися тими шкварками, що так гарно пахнуть у вашій хаті. А вам же гріх оскоромлюватися у святий піст* (Речм., Весн. грози, 1961, 102); — *Пополощи гарненько рот, щоб не зосталося у роті сиру, щоб часом завтра, не хотячи, не оскоромився* (Кв.-Осн., II, 1956, 106).

ОСКОТИ́НІТИ, ію, ієш, *док.*, *зневажл.* Ставати подібним до скотини, втрачати людські риси. *Оскотинівши до решти у своїй зрадницькій роботі, Бульба пропонує свій ще один авантюристський план, спрямований на зміцнення позицій фашистських окупантів на Україні* (Мельн., Поріддя.., 1959, 66).

ОСКРÉБКИ *див.* **ошкрéбки.**

ОСКУБÁТИ *див.* **оску́бувати.**

ОСКУБÁТИСЯ *див.* **оску́буватися.**

ОСКУ́БТИ *див.* **оску́бувати.**

ОСКУ́БТИСЯ *див.* **оску́буватися.**

ОСКУ́БУВАТИ, ую, уєш *і* **ОСКУБÁТИ**, áю, áєш, *недок.*, **ОСКУ́БТИ**, бу́, бéш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обску́бувати.** *До Швейка, що оскубав курку, підійшов телеграфіст Ходоунський* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 454); *Жалів яструб курку, доки всю оскуб* (Укр.. присл.., 1955, 155); *Помацай чуб: Бач, як оскуб Диявольська личина!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 134); *Замфір ходить поміж кущами.., де лист зайвий оскубе, де лозину підв'яже* (Коцюб., I, 1955, 190).

ОСКУ́БУВАТИСЯ, ується *і* **ОСКУБÁТИСЯ**, áється, *недок.*, **ОСКУ́БТИСЯ**, бéться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **обску́буватися.** *Качки оскубуються — дощ буде* (Номис, 1864, № 13401); *От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить.., надувся та оскубається* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 103).

ОСКУДІВÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ОСКУДÍТИ**, íю, íєш, *док.*, *книжн.*, *рідко.* Ставати біднішим; бідніти. *Радісно моєму серцеві, що наша рідна нива не оскудіває талановитими людьми* (Мирний, V, 1955, 383); — *Рука дающого не оскудіє, рука берущого не всохне,*— *так сміється, що не можна зрозуміти, чи жартує чоловік, чи й справді жде копійчину* (Стельмах, I, 1962, 257).

ОСКУДÍЛИЙ, а, е, *книжн.*, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **оскудíти.**

ОСКУДÍННЯ, я, *с.*, *книжн.*, *рідко.* Стан за знач. **оскудíти.** *Говорили про парафію і про оскудіння, про владу (трохи тихше) і про антихриста* (Панч, В дорозі, 1959, 9); *Сполучені Штати — головна країна капіталізму, де процес оскудіння, розкладу і руйнування духовних цінностей відбувається особливо відкрито* (Ком. Укр., 5, 1961, 24).

ОСКУДÍТИ *див.* **оскудівáти.**

ОСЛАБÁННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ослабáти.**

ОСЛАБÁТИ, áю, áєш, *недок.*, *рідко* **ОСЛАБÍТИ**, íю, íєш: *мин. ч.* ослабів *і* ослáб, ла, ло; **ОСЛÁБНУТИ**, **ОСЛÁБТИ**, бну, бнеш; *мин. ч.* ослáбнув *і* ослáб, ла, ло; *док.* 1. Ставати фізично слабим, безсилим; втрачати фізичну силу; слабіти, слабнути. *Під тими поглядами, що або сміялися, або іскрами обсипували його,— м'як* [Сава], *ослабав і тратив усяку волю* (Коб., II, 1956, 30); *Сталося так, що раптом ослабіли в нього руки, і він упав на підлогу кволий і безпомічний, мов дитя* (Шиян, Баланда, 1957, 71); *Всю дорогу Купріян лежав під кожухом, нічого не їв, не пив і ослаб так, що старший брат підводив його попід руки* (Тют., Вир, 1964, 416); // Втрачати колишню гостроту; притуплюватися (про зір, слух, пам'ять і т. ін.). *Уже ото й перші півні проспівали були, а він усе не спав.. Потім, нарешті, почув, що стомився дуже: якось прив'яла увага й думки стали важкі, і ніби ослабла пам'ять* (Головко, II, 1957, 392); // Ставати тихішим. *Голос у неї ослаб, став тихий, тоненький, немов дитячий* (Л. Укр., III, 1952, 615); // Втрачати свою міць, здатність до опору, боротьби. *На заході сонця Саібове військо ослабло, знесилилось, подалось* (Н.-Лев., IV, 1956, 33).

2. Ставати менш натягнутим, тугим, пружним; відпускатися. *Він* [пліт] *був важкий, кострубатий, і його треба було нести так, щоб не ослаб мотуз* (Коцюб., I, 1955, 355); *Ось оця струна зовсім порвалась, Ти не торкай її, ся так ослабла, Мов тетива в дитячім самострілі* (Л. Укр., I, 1951, 146); — *Він такі бочки майструє, що.. котіть по дорозі від Полтави.., то ні*

один обруч не ослабне, ні одна клепка не випаде (Тют., Вир, 1964, 287); // Переставати міцно, щільно триматися, прилягати до чого-небудь; розхитуватися. *У Брянського кінь теж клацав: підкови ослабли, і їх треба було підтягати* (Гончар, III, 1959, 89).

◇ **Осла́бла (осла́бне) га́йка,** *рідко* — про втрату здатності до боротьби, активної діяльності і т. ін. [Дудар:] *Колективи ростуть, як хвиля в морі... А хто гадає, що влада не витримає, ослабне гайка, і впаде — той гризе собі пальці* (Мик., I, 1957, 61).

ОСЛА́БИТИ *див.* **осла́блювати.**

ОСЛА́БИТИСЯ *див.* **осла́блюватися.**

ОСЛАБІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ослабі́ти.** *Обличчя її стає блідим, на лобі дрібною росою виступає піт. Вона мляво витирає його ослабілою рукою* (Шиян, Гроза.., 1956, 52).

ОСЛАБІ́ТИ *див.* **ослаба́ти.**

ОСЛА́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осла́бити.** *Знов ходить по казні* [тюремній камері] *Андрій, блідий і ослаблений недостачею свіжого повітря, і думає* (Фр., I, 1955, 308); *Вона худла і блідла, чуючись трохи ослабленою від посту при важкій праці у школі* (Коцюб., I, 1955, 326); // *у знач. прикм. Ослаблений голос.*

ОСЛА́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **осла́блений.** *Відчуваючи страшну ослабленість у тілі, не повернувся* [Петрюк] *в кімнату. Помалу добрався до своїх коней, ..поїхав додому* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 259).

ОСЛА́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **осла́бити, осла́бнути, ослабля́ти** і **ослабля́тися.** — *Якась невимовна млість опанувала мене, якесь ослаблення не то тіла, не то волі* (Фр., IV, 1950, 291); *Атрофія зорового нерва.. характеризується кількома ознаками, але для хворого вона виявляється в одній основній ознаці — ослабленні зору* (Наука.., 8, 1960, 45); *Після другої світової війни, в обстановці загального ослаблення імперіалізму, виникнення світової системи соціалізму.. розпалася створена капіталізмом колоніальна система гноблення народів* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 52); *Величезного значення Ленін надавав ідейно-виховній роботі партії; він учив, що найменше ослаблення соціалістичної ідеології приводить до посилення буржуазної ідеології* (Біогр. Леніна, 1955, 255).

ОСЛА́БЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **осла́бнути, осла́бти.** *Земля червоняста, бо скривавлена в битві, Каміння крихке, бо ослабле від сліз* (Павл., Пальм. віть, 1962, 20); *Враз погляд Тарасових уже трохи ослаблих очей напружився* (Ільч., Серце жде, 1939, 227); // *у знач. прикм. Коло ставників примостився дяк і охриплим, ослаблим голосом вичитував молитви* (Мирний, IV, 1955, 193); *Своїми ослаблими вухами дід Іванюта хотів чути все, що говориться, і для цього прикладав долоні сторч до вух* (Кир., Вибр., 1960, 345); *Підтягую ослаблі струни, ласкаво торкаю їх смичком* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 45); *Я допомагав помічникові машиніста чистити паровоз, лазив з ним поміж колесами під самий котел, відгвинчував ослаблі гайки* (Сміл., Сашко, 1957, 58).

ОСЛА́БЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **осла́блий.**

ОСЛА́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОСЛАБЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСЛА́БИТИ,** блю, биш; *мн.* осла́блять; *док., перех.* 1. Позбавляти сили, робити слабішим; знесилювати. *Те, чого мене вчено, стояло в різкім противенстві до моєї дійсності, і те противенство різало мою душу, мучило мене і дорешти ослаблювало.. мою волю* (Фр., I, 1955, 346); *Лише те мистецтво варте називатися мистецтвом, яке не паралізує людську душу і не ослаблює людські м’язи* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 262); *Щось було важке у ньому, якась жура його гризла та ослабляла тіло* (Коцюб., II, 1955, 339); // Позбавляти гостроти сприйняття; притуплювати (зір, слух, пам’ять і т. ін.). *Не розуміючи того, що це втома і що ця втома ослабила пам’ять, він нарікав на себе, обзивав себе.. нездарою* (Тют., Вир, 1964, 52); // Підривати силу, згуртованість, могутність чого-небудь; робити слабшим (у військовому, політичному, організаційному і т. ін. відношенні). *Нові й нові перемоги світової соціалістичної системи все більше ослаблюватимуть світову капіталістичну систему, обумовлюватимуть дальше поглиблення загальної кризи капіталізму* (Наука.., 2, 1960, 6); — *Ви заберете найнадійніших, найкращих бійців з дружини, і це ослабить, знесилить нашу дружину!* (Смолич, V, 1959, 465); *Ревізіонізм — це та отруйна зброя, яку використовує імперіалістична реакція, щоб роз’єднати, ослабити міжнародний робітничий рух, паралізувати революційну енергію робітничого класу* (Ком. Укр., 5, 1960, 30).

2. Знижувати, зменшувати дію, силу вияву чого-небудь. *Ся апатія.. не ослабила її співчуття до нещасної старої жінки* (Фр., II, 1950, 301); *Ви.. вилікували мене. В усякому разі ослабили.. всі мої болі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 266).

3. Робити менш пружним, менш натягнутим; попускати, розслаблювати. *Скрутивши рушник джгутом і обплутавши ним руки, Геннадій відтворив статую Лаокоона з удавом.. — Ну, як? — ослабивши м’язи, Лаокоон-Геннадій подарував батькові.. чарівну усмішку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 7); *Він не ослаблював обіймів* (Речм., Весн. грози, 1961, 71).

ОСЛА́БЛЮВАТИСЯ, юється, юємося *і рідко* **ОСЛАБЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСЛА́БИТИСЯ,** блюся, бишся; *мн.* осла́бляться; *док.* 1. Ставати слабим, безсилим; знесилюватися, виснажуватися. *Дерево, об’їдене шовкопрядом, всихає або ослаблюється настільки, що на ньому оселюються стовбурні шкідники* (Колг. Укр., 5, 1962, 40).

2. Знижуватися, зменшуватися у своєму вияві.

3. *тільки недок.* Пас. до **осла́блювати.**

ОСЛАБЛЯ́ТИ *див.* **осла́блювати.**

ОСЛАБЛЯ́ТИСЯ *див.* **осла́блюватися.**

ОСЛА́БНУТИ *див.* **ослаба́ти.**

ОСЛА́БТИ *див.* **ослаба́ти.**

ОСЛА́ВА, и, *ж.* Погана слава; поговір. — *Ослави бояться* [пани], — *задумано промовила Настя* (Гончар, Таврія, 1952, 50).

ОСЛА́ВИТИ *див.* **осла́влювати.**

ОСЛА́ВИТИСЯ *див.* **осла́влюватися.**

ОСЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осла́вити.** *Дарма Марко завіряв, що за власну образу побився з недругом. Не повірила* [Текля]. *І без того ославлена на людях, на все село поговір...* (Горд., Дівчина.., 1954, 248); *Муж той звався Кирило Петрій і був родом.. з села Перегинська, ославленого місця уродження капітана опришків Довбуша* (Фр., VIII, 1952, 111); *Семен Лодиженко спеціально приїхав у Наманган до нього, до ославленого Саїда Алі Мухтарова, щоб забрати його й повезти на Голодний Степ* (Ле, Міжгір’я, 1953, 341).

ОСЛА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОСЛАВЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСЛА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* осла́влять; *док., перех., рідко.* 1. *ким і без додатка.* Поширювати погану славу (плітки, осуд, огуду і т. ін.) про кого-небудь; обмовляти, гудити, неславити. [Гапка:] *Не ославлюй нас, Домко, гріх тобі буде!* (Кроп., II, 1958, 174); — *Не сплять, не дрімають мої воріженьки,— було каже Марина,— ославили мене, молоду* (Н.-Лев., I, 1956, 87); *Всі пригадали — хто не пам’ятає — на весь Буймир Ганна невістку ославила* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 172); // Те саме, що **ганьби́ти** 1.— *Буду* *старатися. Даю слово не ославити нашого заводу* (Кучер, Прощай.., 1957, 52).

2. Поширювати добрі чутки про кого-небудь; славити, вихваляти. *Ославили розумною, чесною та ще й умілою учителькою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 50).

ОСЛА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **ОСЛАВЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСЛА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* осла́вляться; *док.*, *рідко.* 1. Заживати поганої слави; осоромлюватися, знеславлюватися. *Вона чула, що вона одна тут тільки ославилася, осоромилася... І все через кого? Через отого шибеника...* (Мирний, IV, 1955, 84).

2. *рідко.* Заживати доброї слави; прославлюватися.

3. *тільки недок.* Пас. до **осла́влювати.**

ОСЛАВЛЯ́ТИ *див.* **осла́влювати.**

ОСЛАВЛЯ́ТИСЯ *див.* **осла́влюватися.**

ОСЛИ́ЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **осли́знути.** *По рудих, аж червоних, ослизлих од туману купинах валялись пір'я й гадючі линовища* (Коцюб.. І, 1955, 361); *Припавши грудьми до холодної, ослизлої землі, почав* [Білогруд] *відганяти від себе тягучі думи* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 240); *Звільна котиться бричка по ослизлій дорозі* (Фр., VII, 1951, 289); *На господаря зирнув ослизлим оком старий кінь і тихо заіржав* (Панч, II, 1956, 13).

ОСЛИ́ЗНЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **осли́знути.** *При заготівлі насіння мускатної шавлії на посів збирання.. провадять комбайнами і негайно очищають та просушують, щоб запобігти його ослизненню при зволоженні* (Ол. та ефір. культ., 1956, 316).

ОСЛИ́ЗНУТИ, не; *мин. ч.* осли́з, ла, ло; *док.* Покритися слизом; зволожитися по поверхні. *Гори ослизли, мохи набрякли вологою, ліси перестали бути сховищем від негоди* (Гжицький, Опришки, 1962, 243); // Ставати слизьким від вологи. *Дерев'яні кругляки, що ними мощено вулиці, ослизли так, що падали іноді навіть ковані коні* (Загреб., Диво, 1968, 231); // Запливати сльозами.

ОСЛИЗНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **посковзну́тися.** *Хто з людей не встиг вихопитись на гору або ослизнувся, деручись, той попадає на роги і під ноги бидлові і конає, стоптаний в болоті* (Л. Укр., II, 1951, 209).

ОСЛИ́ЗНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *рідко.* Покриватися слизом. *При ушкодженні рослин під час цвітіння або бульбоутворення стебло часто чорніє та загниває до самої верхівки. Такі стебла звичайно ослизнюються* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 338).

ОСЛИ́ЗНЮЮЧИЙ, а, е. Який спричинює ослизнення. *Ослизнюючі бактерії.*

О́СЛИК, а, *ч.* Зменш. до **осе́л.** *Тут уже справжній схід, європейців не видко,.. кав'ярні, ослики, дервіші, фрукти* (Коцюб., III, 1956, 348); *Бачив Матвій в тому глибокому підземеллі мовчазних, замурзаних людей і ще мовчазніших осликів* (Ірчан, II, 1958, 261).

ОСЛИ́НИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **осля́чий.** *Після схопив я щелепи ослині, Що коло мене там лежали долі* (Л. Укр., І, 1951, 334); *Ослина впертість.*

ОСЛИ́ЦЯ, і, *ж.* Самиця осла. *Якби де на світі хоть раз Цариця сіла на ослицю, То слава б стала про царицю І про великую ослицю По всьому світу* (Шевч., II, 1963, 364); — *Для ослиць не стає Будякової паші! Доведеться кудись кочувать На пасовиська кращі* (Фр., XII, 1953, 487).

◇ **Валаа́мова осли́ця** — покірлива, мовчазна людина, що несподівано висловлює протест. — *Добре вам говорити про Валаамову ослицю, але коли кожен осел почне вчити свого хазяїна і керувати людськими вчинками за своїм ослячим розумінням, ми самі перетворимось на ослячий табун* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 131).

ОСЛІ́Н, ло́на, *ч.* Переносна кімнатна лава для сидіння. *Сидить батько кінець стола, На руки схилився,.. Коло його стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве Вимовляє доні* (Шевч., І, 1963, 25); *Газдині давали лад всередині хати: мили столи, лавиці, ослони* (Хотк., II, 1966, 37); *Крім стола, в кімнаті був невеличкий ослін, на якому сидів комбат* (Дмит., Наречена, 1959, 119).

ОСЛІ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Зменш. до **ослі́н.** *Хмельницький сів на дубовім ослінці край вікна* (Фр., IV, 1950, 175); *В хату Оленка ввійшла, лампу на стіл узяла, скриньку біля столу на ослінці поставила* (Тесл., З книги життя, 1949, 139).

ОСЛІ́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **ослі́н.** *Чіпка приставив з другого боку стола ослінчика, сів навпроти гостя* (Мирний, І, 1949, 375); *Роздумувала Одарка, сидячи на ослінчику біля хати* (Тют., Вир, 1964, 126).

О́СЛІП^{1}, у, *ч.*, *рідко.* Осліплення, засліпленість.

О́СЛІП^{2}, *присл.*, *рідко.* Сліпо, несвідомо. *Якби.. бовкнув несподівано дзвін або розрізав густе повітря постріл рушниці, люди вибігли б з хат та кинулись осліп одні на одних* (Коцюб., II, 1955, 73).

ОСЛІПИ́ТИ *див.* **ослі́плювати.**

ОСЛІПИ́ТИСЯ *див.* **ослі́плюватися.**

ОСЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осліпи́ти.** *Осліплений незвичним світлом, в'язень закриває очі руками* (Л. Укр., II, 1951, 187); // **осліплено,** *безос. присудк. сл. Сто сорок чотири сотні воїнів Самуїла було осліплено, і на кожну сотню приділено одного одноокого поводиря* (Загреб., Диво, 1968, 280).

ОСЛІ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **осліпи́ти.** *Можна припускати, що у повідомленні про поголовне осліплення рабів припущено перебільшення* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 151); *Електричний струм, проходячи через тіло людини, може викликати опік, ..а електрична дуга — осліплення* (Токарна справа.., 1957, 34).

ОСЛІ́ПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ослі́пнути.** *Чи думав колись.. невідомий співець-нетяга, припадаючи осліплим видом до кобзи, що його пісня.. дійде до напівзабутої землі холоду й снігу!?* (Стельмах, І, 1962, 35); *Снайпери били по наших амбразурах. А ми, оглухлі й осліплі, виконували накази шахтаря Чудина* (Ю. Янов., II, 1954, 138).

ОСЛІ́ПЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. і теп. ч. до **ослі́плювати.**

ОСЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ослі́плювати.**

ОСЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ОСЛІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСЛІПИ́ТИ,** ліплю́, лі́пиш; *мн.* ослі́плять; *док.*, *перех.* 1. Робити сліпим, позбавляти зору. — *Повернулись купці наші від Саркелу,— встиг ще сказати Свенелд,— пограбували їх там, двох убили, а Полуяра осліпили* (Скл., Святослав, 1959, 35);—*Сліпий Андрійко співає.. — Сліпий від роду? — Де там, осліпили* (Стельмах, II, 1962, 58); // Тимчасово відбирати здатність бачити що-небудь (про світло, сяйво, блиск чого-небудь). *Заходило сонце, яскраве проміння осліплювало* (Грим., Син.., 1950, 56); *Світло осліпило мене одразу, і я нічого не міг розібрати в вікні* (Коцюб., II, 1955, 358); *Вирвалося сонце, осліпило очі, Роздало навколо обрії ясні* (Олесь, Вибр., 1958, 284); * Образно. — *Іди, Степане, іди..,— випростується вона й осліпляє його своїми заплаканими очима і тяжким болем змученого обличчя* (Стельмах, II, 1962, 154); // *перен.* До краю захоплювати, зачаровувати. [Аецій Панса:] *А тобі.. либонь після сільської глушини Рим очі осліпив* (Л. Укр., II, 1951, 357); *Осліпила його краса Ксені. Вирішив за всяку ціну її дістати* (Гжицький, Опришки, 1962, 121); // Застилати, заволікати простір перед очима, позбавляючи можливості бачити що-небудь. *Батареї без угаву молотили по них* [дотах], *осліплюючи і оглушуючи методичним вогнем гарнізони* (Гончар, III, 1959, 44).

2. *перен.* Позбавляти почуття реальності, здатності об'єктивно сприймати, правильно оцінювати що-небудь. — *Поки що,— додав я,..— моє щастя, як бачите, не осліплює мене* (Коб., III, 1956, 211); *Безумний гнів, що осліпив Нас перед хвилею, остив* [остиг] (Фр., X, 1954, 323); // Уводити в оману; дурити.

ОСЛІПЛЮВАТИСЯ, нююся, юєшся *і рідко* **ОСЛІПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСЛІПИ́ТИСЯ**, ліплю́ся, ліпишся; *мн.* осліпляться; *док.* Втрачати здатність об'єктивно сприймати, правильно оцінювати що-небудь. *Мара Енеєва, примчавшись До моря, де стояв байдак.., Стрибнула в нього, щоб спастися; Тут без числа Турн осліпився, Туди ж в байдак і сам стрибнув, Щоб там з Енея поглумиться* (Котл., I, 1952, 264).

ОСЛІ́ПЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **осліплювати.** *Осліплюючі сигнали; В її історії було стільки романтики, стільки подій, стільки осліплюючих хвиль, що я майже соромилася свого життя «без подій»* (Коб., I, 1956, 247).

ОСЛІПЛЯ́ТИ *див.* **осліплювати.**

ОСЛІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **осліплюватися.**

ОСЛІПЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **осліпля́ти.** *Золотою хвилею бухнуло сонячне світло до світлички, заливаючи її осліпляючим блиском* (Фр., II, 1950, 290).

ОСЛІ́ПНУТИ *і рідко* **ОСЛІ́ПТИ**, пну, пнеш; *мин. ч.* осліп *і рідко* осліпнув, ла, ло; *док.* 1. Стати сліпим, втративши зір. *Гіркий світ: тато осліп, а діти помацки ходять* (Укр.. присл.., 1955, 53); — *Ту ніч, коли я з невимовним жахом збагнув, що осліпнув назавжди, я запам'ятав до останньої дрібниці* (Ю. Янов., II, 1954, 77); // Тимчасово втратити здатність бачити що-небудь (від яскравого світла і т. ін.).

2. *перен.* Втратити почуття реальності, здатність об'єктивно сприймати, правильно оцінювати що-небудь. [Д ж о н а т а н:] *Тобі здається, що тепер осліп я,— мені здається — ти ще не прозрів* (Л. Укр., III, 1952, 49); *Так осліп, нещасний* [Михайлик], *від тої отрути кохання, що й рівчака перед собою не вздрів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 138); *Настя прожогом вдирається в натовп, розпихає обважнілих, розпарених бабів, які, осліпнувши від гніву, добре й недобачають, хто оце посмів втрутитися в їхню колотнечу* (Речм., Весн. грози, 1961, 106).

ОСЛІ́ПТИ *див.* **осліпнути.**

ОСЛОБОНИ́ТИ *див.* **ослобоня́ти.**

ОСЛОБОНИ́ТИСЯ *див.* **ослобоня́тися.**

ОСЛОБОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСЛОБОНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Визволяти. [Р а д а:] *Щасти нам, боже, на ворога стати, .. Всіх бранців з неволі ослобоняти* (Н.-Лев., II, 1956, 438); [В а с и л ь:] *Замість того, щоб усім, як братам, одностайно стати.., край від хижої ляшви ослобонити, вони розпустили свої ватаги по всім краю* (Мирний, V, 1955, 107).

2. Звільняти. *Плава* [відьма] *поверх води, та що ослобонили їй руку із вірьовки, так вона нею полощеться та й жартує* (Кв.-Осн., II, 1956, 183).

ОСЛОБОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСЛОБОНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.*, *діал.* 1. Визволятися.

2. Звільнятися.

ОСЛОВ'Я́НИТИСЯ *див.* **ослов'я́нюватися.**

ОСЛОВ'Я́НЮВАТИСЯ, нююся, юєшся, *недок.*, **ОСЛОВ'Я́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* Ставати слов'янином за мовою, звичаями, культурою і т. ін.; набувати слов'янського вигляду, характеру. *Ті з варягів, які наймалися на військову службу до руських князів і залишалися на Русі, ослов'янювались, переймали слов'янський побут, більш високу слов'янську культуру і мову* (Іст. УРСР, I, 1953, 50); *Не Болгарія хотіла скорити Візантію,— ні. Слов'янські племена й болгари, що ослов'янились між ними, набагато раніше, ніж Візантія, жили, працювали на Балканах* (Скл., Святослав, 1959, 205).

ОСЛО́НА, и, *ж.*, *діал.* 1. Завіса, заслона. *З його душі спала ослона смутку* (Коб., II, 1956, 170).

2. Захист, охорона. *Тут же, під ослоною міської поліції, стояла також велика худоб'яча вага* (Фр., VIII, 1952, 362).

ОСЛО́НЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ослони́ти.** *Із звисаючої лампи, ослоненої зеленою ажуровою заслоною, розходилося ніжне, лагідне світло* (Коб., III, 1956, 193).

ОСЛОНИ́ТИ *див.* **осло́нювати.**

ОСЛОНИ́ТИСЯ *див.* **осло́нюватися.**

ОСЛО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСЛОНИ́ТИ**, слоню́, сло́ниш, *док.*, *діал.* Затуляти, закривати. *Була* [Целя] *тілько в сорочці, що.. ослонювала її груди і плечі* (Фр., II, 1950, 288).

ОСЛО́НЮВАТИСЯ, нююся, юєшся, *недок.*, **ОСЛОНИ́ТИСЯ**, слоню́ся, сло́нишся, *док.*, *діал.* Затулятися, закриватися. *Сонце ослонилося ніжною ослоною* (Коб., II. 1956, 224).

ОСЛУ́ХАТИСЯ *див.* **ослу́хуватися.**

ОСЛУХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся. *недок.*, *діал.*, *рідко.* Прислухатися.

ОСЛУ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСЛУ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Виявляти непослух, непокору. *Часто і густо він ослухувався батька, матері, а брата — на брата він і дивитися не хотів* (Мирний, IV, 1955, 35); *Він першим шугонув у крижану воду, а слідом за ним, не сміючи ослухатись батьківського наказу, пішов і Прохор* (Шиян, Баланда, 1957, 66).

ОСЛУШЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.*, *книжн.*, *заст.* Той, хто виявляє непослух, непокору. — *Невистачало, щоб ці п'яниці та ослушенці скаржилися на управителя та інших слуг* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 34).

ОСЛУШЕ́НСТВО, а, *с.*, *книжн.*, *заст.* Вияв непослуху, непокори. — *Мені не страшні ніякі бонапарти, аби лише мої мужики справно працювали на полі. Та щоб у повіті команда інвалідів та козаків була напоготові, щоб свавільників і різних підбурювачів до ослушенства приборкувати* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 28).

ОСЛУ́ШНИК, а, *ч.*, *книжн.*, *заст.* Те саме, що **ослуше́нець.**

ОСЛУ́ШНИЦЯ, і, *ж.*, *книжн.*, *заст.* Жін. до **ослу́шник.** *Коли, метнувши громи навіжені, Став Єву бог із раю проганять, Він їй сказав: — Ослушнице зухвала! Мені твого не треба каяття* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 19).

ОСЛЮ́К, а́, *ч.* 1. *розм.* Те саме, що **осе́л;** віслюк. *Кричав десь осел. Крик ослюка бився поміж опунцій, такий же колючий, як і вони...* (Коцюб., II, 1955, 293); *Ісен-Джан схопився і, інстинктивно порачкувавши під.. ослюком, дістав рулетку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 141).

2. Гібрид від схрещування ослиці з жеребцем.

ОСЛЯ́, я́ти, *с.* Маля ослиці. *Їхала* [Катерина] *селом.., їхала на велике посміховище, а людям хотілося на коліна падати, мовби мадонну на ослятї побачили* (Хотк., II, 1966, 258).

ОСЛЯ́ТИНА, и, *ж.* Осляче м'ясо.

ОСЛЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **осля́.** *Збитий, втомлений, чіплявсь він До сідла свого ослятка* (Л. Укр.. IV, 1954, 171).

ОСЛЯ́ЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **осе́л.** *Старі брамїни поприносили старі пергаментні документи. Перед Саїбом розгорнули цілу ослячу шкуру* (Н.-Лев., IV, 1956, 32); *Обурений професор показав цілому класові одну картку з зошита Демидова, на якій була нарисована велика осляча голова в окулярах* (Мак., Вибр., 1954, 51).

2. Такий, як у осла. *Ярослав дивився на митрополита, тішила його осляча впертість Феопемптова* (Загреб., Диво, 1968, 627).

Осля́че ву́хо; Осля́чі ву́ха, *зневажл., лайл.*— уживається на означення обмеженості, нерозумності або некмітливості кого-небудь. — *За жнива клопіт, а про піонерську зміну забув, ослячі вуха!* (Донч., VI, 1957, 56).

ОСМА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осмали́ти.** *Семен теж притулився оддалік під осмаленим деревом* (Коцюб., I, 1955, 123); *Схопив* [Ярема] *перші простягнуті до нього руки.., витяг пораненого у двір.. У нього була осмалена голова, обпечене вухо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 314); *Діждали ми батька з дороги.. Осмалений сонцем та обвітрений, здававсь він ще похмурніший, ніж був* (Вовчок, I, 1955, 223); * Образно. — *Та нічим же в мене пересіяти, нічим! — просто до сонця викрикнув він і знову опустив кудлату голову до осмаленої землі* (Панч, В дорозі, 1959, 47).

ОСМАЛИ́ТИ *див.* **осма́лювати.**

ОСМАЛИ́ТИСЯ *див.* **осма́люватися.**

ОСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСМАЛИ́ТИ**, малю́, ма́лиш, *док.* Те саме, що **обсма́лювати.** *Нічні метелики кружляли над .. шандалом, осмалюючи тендітні крильця* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 260); * Образно. — *Щось дуже квапиться* [Микола Васильович], *або пальці собі осмалив, або несподівана вдача,— сказав гідролог* (Трубл., I, 1955, 117).

ОСМА́ЛЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.*, **ОСМАЛИ́ТИСЯ**, малю́ся, ма́лишся, *док.* Те саме, що **обсма́люватися.**

ОСМА́Н *див.* **осма́ни.**

ОСМА́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **осма́н,** а, *ч.;* **осма́нка,** и, *ж.*). Давня назва турків — населення Османської імперії.

ОСМА́НКА *див.* **осма́ни.**

ОСМА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **осма́ни.** *Втік він через море до арнаутів, до албанців тобто, віковічних недругів османських* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 274); *Кілька століть вона* [Вірменія] *була поділена між двома найсильнішими на ті часи завойовниками — османською Туреччиною і шахським Іраном* (Ком. Укр., 3, 1967, 21).

ОСМЕ́РКНУТИ, не, *безос., розм.* Наблизитись, настати (про сутінки); стемніти. *Ще й не пізно було, тільки що осмеркло* (Сл. Гр.); [Тихон:] *Бувало, тільки осмеркне..,— й посунеш городами на чужий куток* (Вас., III, 1960, 177); *Дощ ішов, поки й не осмеркло* (Тич., III, 1947, 47).

ОСМЕ́РКНУТИСЯ, неться, *безос., розм.* Те саме, що **осме́ркнути.**

ОСМИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осми́кати.** *Нова повітка.., осмиканий, огребений стіжок свіжого сіна* (Л. Янов., I, 1959, 406).

ОСМИ́КАТИ *див.* **осми́кувати.**

ОСМИКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **осми́кувати.** *На ганку Рудикової хати Мелашка осмикнула свою кофту* (Кос., Новели, 1962, 146); *Всі знають, що Лигун браконьєр.., а ніхто ж його не осмикне* (Чаб., Тече вода.., 1961, 137); *І те, з яким зацікавленням та здивуванням подивився Храпков на Преображенського, раптово ніби осмикнуло його* (Ле, Міжгір'я, 1953, 39).

ОСМИКНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **осми́куватися.** *Рішуче осмикнувшись, засоромлений, з палаючими щоками, він швидко попрямував.. до виходу* (Гончар, Новели, 1954, 151).

ОСМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСМИ́КАТИ**, осми́каю, осми́каєш *і* осми́чу, осми́чеш, *док., перех.* Те саме, що **обсми́кувати.** *Мелашка сама додивлялася при вдяганні* [Богдана], *осмикувала легкий малиновий кунтуш, витирала ганчірками порох на шаблі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 241); *Вона помітила, як зблід Іван Юхимович, як нервово він осмикував на собі гімнастьорку* (Руд., Остання шабля, 1959, 508); — *Не лізь поперед батька в пекло,— осмикували чоловіка* (Стельмах, II, 1962, 280).

ОСМИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСМИ́КАТИСЯ**, осми́каюся, осми́каєшся *і* осми́чуся, осми́чешся, *док.* Те саме, що **обсми́куватися.** *Я гнав коня до польського штабу з такою силою, що мій пан сержант лише посміхався: — О, ти гарячий! — приказував він,— гоноровито осмикуючись, коли ми під'їздили до штабу* (Кос., Новели, 1962, 47).

ОСМИ́СЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **осми́слити.** *Думки прояснілн, практика була осмислена високою освітою і знанням* (Кучер, Дорога.., 1958, 76); *Микола палко полюбив осмислені, повні поезії і творчості дороги* (Мас., Життя.., 1960, 112).

2. *у знач. прикм.* Свідомий, розумний. *Тому, хто не знав його.., могло здатися, що в його погляді більше недружелюбної настороженості, ніж.. осмисленого ставлення до того, що відбувається* (Руд., Вітер.., 1958, 38).

ОСМИ́СЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Власт. за знач. **осми́слений.** *Пізнаючи, збагачуючись духовно, людина водночас.. ніби проявляє їх* [явища і предмети] *через свою свідомість і наділяє осмисленістю* (Мист., 2, 1965, 21).

ОСМИ́СЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осми́слити.** *Вона й з картини вражала не так сумом, як якоюсь рішучістю, осмисленням того, що вже сталося чи неминуче мусить статися...* (Ле, В снопі.., 1960, 202); *Сміливе новаторство в художньому зображенні життя невіддільне від творчого осмислення прогресивних традицій світової літератури* (Літ. Укр., 22.IV 1966, 1).

ОСМИ́СЛЕНО. Присл. до **осми́слений** 2. *Для професії літератора, здається мені, крім інших, важливі дві умови: уміння бачити і уміння осмислено відтворювати* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 48); *Очі його дивилися осмислено, прохально* (Мушк., Серце.., 1962, 52).

ОСМИ́СЛИТИ *див.* **осми́слювати.**

ОСМИ́СЛИТИСЯ *див.* **осми́слюватися.**

ОСМИ́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осми́слювати.** *Філософське осмислювання світу, роздуми про добро і зло, про дружбу, про красу, про життя тут* [у збірці І. Франка «Мій Ізмарагд»] *одягнені в форму іносказань, які не раз одверто розшифровує сам автор* (Рильський, III, 1956, 271).

ОСМИ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСМИ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Усвідомлювати, осягати розумом значення, сенс чого-небудь. *Як цікаво жити одними почуваннями з близькими тобі по духу героями книг, осмислювати разом із ними суспільні події* (Смолич, VI, 1959, 7); *Кілька хвилин лежав* [Роман] *нерухомий, силкуючись пригадати і вже по-новому осмислити все бачене й чуте в партійному комітеті* (Головко, II, 1957, 601); *Вважаючи себе хірургом життя, письменник тим самим уже ставить перед собою завдання глибоко осмислити його* (Панч, На калин. мості, 1965, 82).

ОСМИ́СЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОСМИ́СЛИТИСЯ**, иться, *док.* Ставати ясним, зрозумілим; усвідомлюватися, набувати сенсу. *Уже в ліриці Лесі Українки виявилась характерна риса її творчості — історичний матеріал стає алегорією сучасності, минуле революційно* *осмислюється* (Іст. укр. літ., I, 1954, 644); *Народнопоетичне начало, пісня в кінофільмах О. Довженка відіграють вельми важливу роль. Через пісню по суті осмислюється художником все істинно народне* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 49).

ОСМИ́СЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто осмислює що-небудь.

О́СМІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **о́смій.** *Паренхімні елементи мозкової речовини.. не містять жирових крапель і дуже слабко забарвлюються осмієвою кислотою* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 47).

О́СМІЙ, ю, *ч.* Дуже твердий метал синюватого кольору, що добувається з платинових руд. *Найважчою твердою речовиною є платиновий метал осмій* (Цікава хімія, 1954, 99).

ОСМІ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **осмі́лити.** *Вони. спочили трохи, осмілені тишею, звелись і обережно побрели вздовж гір* (Коцюб., I, 1955, 351).

2. *у знач. прикм.* Який осмілів, позбувся почуття страху. *Осмілений, скаче Брисько на нього, лиже йому руки, скавулить з радості* (Круш., Буденний хліб... 1960, 87).

ОСМІ́ЛИТИ *див.* **осмі́лювати.**

ОСМІ́ЛИТИСЯ *див.* **осмі́люватися.**

ОСМІЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати сміливим, набратися сміливості. *Хлопчик, видимо, зрозумів, що це за люди, осмілів зовсім, і в нього розумно засвітились оченята* (Вас., II, 1959, 165); *Максим стояв, здивований тим, як раптом осміліла, заговорила ця мовчазна дівчина* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 194).

ОСМІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОСМІЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСМІ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Надавати сміливості, упевненості в собі; підбадьорювати. [Х і л о н:] *Ся порада, учителю, осмілює мене. Признаюся тобі: я не покину науки* (Л. Укр., III, 1952, 417); *Той перехід Мартина осмілив і Мирона, і він перейшов через воду і побіг горі огородом додому* (Фр., I, 1955, 233); // *діал.* Заохочувати. *Отак почала стара., осмілювати молодята та наводити їх на думку, що були би собі добра пара* (Мак., Вибр.. 1954, 123).

ОСМІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОСМІЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОСМІ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* Набиратися сміливості, рішучості зробити що-небудь. *Вони рідко коли осмілювалися зиркнути на мене* (Фр., II, 1950, 19); *— А якого гаспида ти там стогнеш? — пита його Настуся, дивуючись, що її дурень та осміляється без спросу лізти на піч* (Кв.-Осн., II, 1956, 474); *Дуже розсердилася сім'я на сина, що осмілився на свавільство таке, нікого не спитався, розпорядився грішми* (Горд., II. 1959. 186).

Осмі́лююсь (осміля́юсь, осмі́люсь) запита́ти (пригада́ти, довести́ *і т. ін.*) — застаріла формула звертання до сановної особи, що вживалася для підкреслення обережності, скромності того, хто звертається. *— А, осмілюсь запитати,— обізвався Чіпаріу,— яку справу маєте до нього?* (Смолич, I, 1958, 50).

ОСМІЛЯ́ТИ *див.* **осмі́лювати.**

ОСМІЛЯ́ТИСЯ *див.* **осмі́люватися.**

О́СМІХ, у, *ч.*, *рідко.* Посмішка, усміх. *Осміх блищав на рожевих устах, виразно обведених навкруги* (Н.-Лев., I, 1956, 185); *То щастя небесне — сидіти з тобою! Зрівнявся з богами щасливець такий, Що жадібно ловить солодку розмову І осміх принадливий твій!* (Крим., Вибр., 1965, 62); *У комісара й у міністра на губах легенький осміх, ніби вони головували на родинному святі* (Ю. Янов., II. 1958. 115).

ОСМІХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *рідко.* Усміхатися, посміхатися. *Евандр мовчав і прислухався, Слова Енеєві ковтав; То ус крутив, то осміхався* (Котл., I, 1952, 205); *Маланка все солодко осміхалася, хоч душа в неї сичала* (Коцюб., II, 1955, 15); *— Бувайте здорові! — знову крізь смуток осміхається чоловік* (Стельмах, I, 1962. 29).

ОСМІ́ХНЕНИЙ, а, е, *рідко.* Який злегка осміхається, сміється; усміхнений. *Мокрі, стомлені, але радісно осміхнені, ми входимо в ліс* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 63); // Який виражає легкий сміх (про очі, обличчя). *Він бачить осміхнене обличчя Кошового, веселі жмурки в очах* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 801).

ОСМІХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.*, *рідко.* Однокр. до **осміха́тися.** *Осміхнувся він до мене, блиснули білі рівні зуби* (Н.-Лев., III, 1956, 268); * Образно. *Тиховичеві осміхнулась перспектива живої діяльності хоч би у чужому краї, на користь чужому людові* (Коцюб., I, 1955, 223); *Надвечір скупо осміхнулось сонце* (Вас., II, 1959. 40).

ОСМІШИ́ТИ *див.* **осмі́шувати.**

ОСМІШИ́ТИСЯ *див.* **осмі́шуватися.**

О́СМІШКА, и, *ж.*, *рідко.* Посмішка, усмішка. *Помітивши, яке враження справила на мене його гостина, він добродушно прикусив у себе на губах осмішку і змовк* (Вас., II, 1959, 80); *Шафорост скоса зиркнув услід Морозову. В жмурках очей ворухнулася осмішка* (Баш, На .. дорозі, 1967, 138).

ОСМІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСМІШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док.*, *діал.* Осміювати. *Театр, котрий піддає прилюдній критиці тільки деякі дрібненькі явища, осміщує або клеймує тільки деякі невеличкі .. хиби,.. не буде школою життя* (Фр., XVI, 1955, 179); *Мама, напевно, вже й кається в душі, що.. дозволила Дарці зіграти роль дорослої.. Дарка осмішила себе перед усім товариством* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 18).

ОСМІ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСМІШИ́ТИСЯ,** шу́ся, ши́шся, *док.*, *діал.* Ставити себе в смішне становище перед ким-небудь. *Вона осмішилася перед слугами. Її губи скривилися в іронію над самою собою* (Коб., I, 1956, 377); *Ярослав блиснув гнівним оком на Коснятина за таку вигадку, він лякався осмішитися* (Загреб., Диво, 1968, 427).

ОСМІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осмі́ювати.**

ОСМІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСМІЯ́ТИ,** ію́, іє́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **висмі́ювати.** *Ми осміюємо і повинні осміювати мізерну національну гризню і національне торгашество націй..* (Ленін, 30, 1972, 109); *Давно, давно Езоп байки писать начав, Осміював звіряк, над миром глузував* (Бор., Тв., 1957, 150); *Сиди ж один, поки надія Одурить дурня, осміє... Морозом очі окує* (Шевч., II, 1963, 407).

ОСМІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осмія́ти.** *Найбільш хвилювало те, що в п'єсі осміяний був мулла, темний визискувач народу* (Коцюб., II, 1955, 142); *Дівчині світ затьмарився, дуже незручно почувала себе, осміяна, мало не заплакала* (Горд., Дівчина.., 1954, 6).

ОСМІЯ́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **осмія́ти.** *Одним з основних засобів сатиричного осміяння у Панаса Мирного є іронія, різноманітна за своїми відтінками* (Рад. літ-во, 10, 1967, 40).

ОСМІЯ́ТИ *див.* **осмі́ювати.**

ОСМО́Л, у, *ч.*, *спец.* Дуже насичена смолою деревина хвойних порід (перев. сосни), що є сировиною для виробництва скипидару, каніфолі і т. ін. *В цехах.. заводу щороку перероблятиметься 300 тисяч кубометрів пенькового осмолу (соснових пнів, які простояли в землі 10—15 років)* (Веч. Київ, 4. II 1967, 1).

ОСМО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осмоли́ти.**

ОСМО́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **осмоли́ти.**

ОСМОЛИ́ТИ *див.* **осмо́лювати.**

ОСМО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осмо́лювати.**

ОСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСМОЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* Покривати з поверхні або просочувати смолою. *Якось баба напалась на діда: — Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка і осмоли його смолою* (Ів., Укр. казки, 1950, 23).

ОСМО́ЛЮВАЧ, а, *ч.*, *спец.* Робітник, який осмолює що-небудь.

ОСМО́ЛЮВАЧКА, и, *ж.*, *спец.* Жін. до **осмо́лювач.**

О́СМОС, у, *ч.*, *спец.* Проникнення розчинника крізь напівпроникні перетинки, що розділяють розчин і чистий розчинник або розчини різної концентрації. *Пересаджена тканина живиться через хрящ, шляхом дифузії і осмосу, бо пересаджена тканина перебуває в безпосередньому контакті з соками організму* (Знання.., 9, 1966, 9).

ОСМОТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до осмосу. *Багато органічних кислот та цукру, що утворюються в клітинах буркуна, підвищують осмотичний тиск, а це сприяє проникненню води в клітини рослин* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 18).

ОСМУ́ТА, и, *ж.*, *діал.* Смуток. *І як мені ті дні забути, І як не виспівать мені Ті чорні ночі в час осмути, В грядущій сивій далині* (Мал., Листи.., 1961, 15).

ОСМУТИ́ТИ *див.* **осму́чувати.**

ОСМУТИ́ТИСЯ *див.* **осму́чуватися.**

ОСМУТНІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **осмутні́ти.**

ОСМУТНІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **засмути́тися.** *Батько охмурнів, повісивши голову, а мати, голівоньку схиливши, осмутніла* (Вовчок, I, 1955, 327); *Андрій замовк, і обличчя в його зовсім осмутніло* (Гр., II, 1963, 81); *Знаю я, чого осмутнів ти, зелений гаю: б'ють тебе недосвіти, зоряниці в'ялять зимною росою* (Вас., I, 1959, 184).

ОСМУ́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **осмути́ти.**

2. *у знач. прикм.* Смутний, невеселий. *Мусій Завірюха кидає на осмучені дівочі лиця бадьорий погляд. Чи є підстава для тривоги?* (Горд., Дівчина.., 1954, 39).

ОСМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСМУТИ́ТИ**, учу́, у́тиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **засму́чувати.** *Згадай підмосковні битви, чужинських машин потік. І, може, журлива згадка осмутить тебе на мить, Во там, за крутим ескарпом, товариш твій вірний спить* (Шпорта, Вибр., 1958, 49).

ОСМУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСМУТИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́тишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **засму́чуватися.**

ОСНАСТИ́ТИ *див.* **осна́щувати.**

ОСНАСТИ́ТИСЯ *див.* **осна́щуватися.**

ОСНА́СТКА, и, *ж.*, *спец.*, *рідко.* 1. Те саме, що **осна́щення.** *Питання оснастки чи не найболючіше на кожному заводі залізобетонних виробів* (Веч. Київ, 31.I 1967, 2); *Конструкторське бюро й інструментальники подбали про забезпечення виробничників доброякісною оснасткою* (Ком. Укр., 2, 1966, 17); *Оснастка для фрезерування.*

2. Система снастей, якими обладнане судно. *Невеличке.. спортивне судно — яхта з парусною оснасткою фрегера і потужним дизельмотором — з'явилось перед Одесою .. і кинуло якір на рейді* (Смолич, Світанок.., 1953, 39).

ОСНА́Ч, а́, *ч.*, *діал.* Плотар. *Оснаstarterчі їдять калачі, осначки їдять болячки* (Сл. Гр.).

ОСНА́ЧКА, и, *ж.*, *діал.* Жін. до **осна́ч.**

ОСНАЩА́ТИ *див.* **осна́щувати.**

ОСНАЩА́ТИСЯ *див.* **осна́щуватися.**

ОСНА́ЩЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оснасти́ти.** *Чудесні діла нашого народу на неозорих його полях.., в глибинах оснащених новою технікою шахт і рудників, у світлих його містах і селах* (Рильський, IX, 1962, 185); *Київська ГЕС — перша в радянському гідробудівництві станція, оснащена горизонтальними турбінами* (Знання.., 6, 1965, 23); // **осна́щено,** *безос. присудк. сл. Траулер оснащено найновішим навігаційним устаткуванням* (Рад. Укр., 16.IX 1962, 1).

ОСНА́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *спец.* Стан за знач. **осна́щений.** *Технічна оснащеність господарств є визначальною силою у піднесенні виробництва* (Рад. Укр., 24.I 1967, 1).

ОСНА́ЩЕННЯ, я, *с.*, *спец.* 1. Дія за знач. **оснасти́ти** і **оснасти́тися.** *Основний шлях технічного прогресу — це оснащення підприємств найбільш досконалими видами й типами високопродуктивного устаткування* (Ком. Укр., 6, 1960, 30).

2. Сукупність усіх необхідних технічних засобів підприємства, галузі народного господарства і т. ін. *На заводі імені Лепсе у Золотоноші я був зовсім недавно, оглядав і його оснащення, і його продукцію* (Смолич, День.., 1950, 115); *Промисловість царської Росії за технічним оснащенням була на дуже низькому рівні* (Колг. Укр., 11, 1957, 9).

ОСНА́ЩУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **осна́щувати.**

ОСНА́ЩУВАТИ, ую, уєш *і* **ОСНАЩА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСНАСТИ́ТИ**, ащу́, асти́ш, *док.*, *перех.* 1. Забезпечувати необхідними технічними засобами, обладнанням. *Бригада збирає оті суденця.., складає і зварює їхні корпуси, монтує в них потужні точні машини, оснащує тонкими навігаційними приладами* (Собко, Матв. затока, 1962, 15); *Жінки клопочуться з ізоляційним матеріалом.., ще інший хтось уже оснащує рубку радіоапаратурою, встановлює навігаційні прилади* (Гончар, Тронка, 1963, 341); *Соціалістична промисловість оснастила сільське господарство країни могутньою технікою* (Наука.., 6, 1959, 51); // Забезпечувати якими-небудь пристроями. *Червона піхота і навіть кавалеристи.. пиряли на собі шпали та важезні мішки з піском, будуючи із них бійниці, оснащаючи ними найбільш вразливі місця* (Гончар, II, 1959, 107).

2. Обладнувати снастями (судно, човен і т. ін.). [Охрім:] *Ублагав мене Івась, Щоб човна йому припас Із ялини! Спорядив, і оснастив* (Кроп., IV, 1959, 113).

ОСНА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ОСНАЩА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСНАСТИ́ТИСЯ**, ащу́ся, асти́шся, *док.*, *спец.* Одержувати необхідне технічне обладнання; забезпечуватися необхідним технічним обладнанням. *В умовах, коли вугільна промисловість все більше оснащується новими, досконалими машинами і механізмами, її успішна робота залежить насамперед від ефективності використання техніки* (Матер. XXIV з. КПУ, 1971, 15); *В ході соціалістичного будівництва телефонний зв'язок набув широкого розвитку, оснастився досконалою сучасною технікою* (Наука.., 8, 1961, 53).

ОСНІ́ВНИЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Ткацьке знаряддя — пристрій, на якому снують основу, готуючи її до ткання. *Десь під кінець зими батько вносив у хату основницю, і мати починала снувати основу* (Минко, Моя Минківка, 1962, 57).

ОСНІ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **осні́жити.** *Чорніють* [галки] *на осніженім гіллі, мов малі демони* (Коб., I, 1956, 222); *Співаю я у юнім русі під шум осніжених гаїв* (Сос., I, 1957, 151).

ОСНІ́ЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Покрити, присипати снігом; засніжити.

ОСНІ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док.*, *рідко.* Покритися, обсипатися снігом; засніжитися.

ОСНО́ВА, и, *ж.* 1. Нижня опорна частина чого-небудь (будівлі, споруди, конструкції і т. ін.). *Кожну* *фігуру будували з двадцятьох смоляних бочок ось як: в основу ставили по шість бочок сторч* (Стор., I, 1957, 263); *Були тут і грубі деревини, сантиметрів по сорок завширшки — на основу та на стовпи, і тонші — на оструб* (Мур., Бук. повість, 1959, 31); *Попускаючи мотуз, Яків потроху відходив від основи димаря вбік* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 10); *По всій Україні несучою основою для перекриття є дерев'яна балка* (Дерев. зодч. Укр., 1959, 61); // Грунт, на якому закладається будівля, споруда. *Основою земляної греблі може бути будь-який грунт* (Довідник сільськ. будівельника, 1956, 25); // Нижня частина предмета, на якій тримається решта його або якою він прикріплюється до чого-небудь. *А тополька росла. Зелена від самої основи до наймолодших пагінців* (Жур., Звич. турботи, 1960, 91); *Всі види капусти порівняно легко утворюють на.. основі стебла додаткове коріння* (Овоч., 1956, 194).

2. *перен.* Те, на чому що-небудь грунтується, тримається, базується. *Пролетаріат є класовою основою держави, яка здійснює перехід від капіталізму до соціалізму* (Ленін, 33, 1951, 157); *Політичну основу СРСР становлять Ради депутатів трудящих* (Конст. СРСР, 1963, 3); // Головна складова частина чого-небудь; серцевина, ядро. *Основу військ директорії.. складали селянські маси, втягнені в петлюрівський рух лише виром подій* (Смолич, V, 1959, 262); *Є двадцять бійців. Це — основа загону* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 241): // Найважливіша частина змісту чого-небудь. *Науковою основою виховання молодого покоління, підкреслював В. І. Ленін, є нерозривна єдність теоретичного навчання і практичної діяльності* (Ком. Укр., 4, 1970, 60); *Основу, «душу» образотворчого мистецтва, так само як і інших видів мистецтва — театру, кіно, музики,— становить художній образ* (Наука.., 11, 1962, 26); // *тільки мн.* Головні засади, підвалини чого-небудь (моралі, поведінки і т. ін.). *Він .. мало не плакав, коли міцні, здавалось, як мур, основи старої віри хитались і падали під новим словом* (Коцюб., II, 1955, 141); *Вчинок Данила й Тосі Флегонт сприймав з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ* (Смолич, Мир.., 1958, 33); // *тільки мн.* Провідні принципи, правила, якими хто-небудь постійно керується в житті, діяльності. *Є доля правди в словах дружини, але є і залізна логіка його життя: попустити своє годиться тільки тоді, коли це приносить користь. Відступиш від цих основ — і станеш на слизький шлях жінчиних родичів* (Стельмах, I, 1962, 286); // Джерело, база виникнення, розвитку чого-небудь. *Багато легенд, як не раз пересвідчувалися вчені, мають реальну основу* (Знання.., 3, 1969, 13); *Створення троїстої музики — велике досягнення в музичному житті простого люду, основа розвитку інструментальної народної музики* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 159).

Бра́ти (взя́ти) за осно́ву; Кла́сти (покла́сти) в осно́ву *чого* — брати що-небудь за вихідне положення. *В кожному сонячному календарі за основу беруть тропічний рік* (Астр., 1956, 41); *В основу сонати Михайло Лукич поклав власні переживання, звісно, певною мірою доповнені та узагальнені* (Дмит., Розлука, 1957, 104); **Заклада́ти (закла́сти) осно́ви** *див.* **заклада́ти; Лежа́ти в осно́ві** *чого;* **Ляга́ти (лягти́) в осно́ву** *чого;* **Става́ти (ста́ти) за осно́ву (осно́вою)** *чого* — бути (стати) головним, визначальним елементом у виникненні, створенні чого-небудь. *В основі їх* [Квітневих тез] *лежала теорія про можливість перемоги соціалізму спочатку в одній, окремо взятій, країні* (Біогр. Леніна, 1955, 160): *Матеріалів, що могли б лягти в основу* [фільму «Щорс»],.. *було недостатньо* (Довж., III, 1960, 300); *Пушкін бачив.. втечу з катеринославської тюрми двох прикованих один до одного арештантів... Цей епізод став, як відомо, за основу поеми «Братья-разбойники»* (Рильський, V, 1962, 35); **На осно́ві** *чого* — виходячи з чого-небудь, спираючись на що-небудь. *Пісні про народні страждання, про народні прагнення, про народний гнів цікавили Пушкіна. Недарма він на основі цих пісень написав свої вірші про благородного повстанця проти царського ярма — Степана Разіна* (Рильський, X, 1962, 220); *На основі успіхів у розвитку соціалістичної економіки, науки і техніки підвищився далі матеріальний добробут і культурний рівень нашого народу* (Ком. Укр., 1, 1960, 3); **Осно́ва осно́в** — найважливіше серед важливого. *Все це так складно, думає Ліна, так нелегко добутись до основи основ... збагнути природу людську...* (Гончар, Тронка, 1963, 281); *Пролетарський інтернаціоналізм є основою основ усієї діяльності марксистсько-ленінських партій, їх взаємовідносин* (Ком. Укр., 8, 1969, 9).

3. *тільки мн.* Найважливіші, вихідні положення чого-небудь (науки, теорії і т. ін.). *А наша школа повинна давати молоді основи знання, уміння виробляти самим комуністичні погляди, повинна робити з них освічених людей* (Ленін, 41, 1974, 299); *Учені Академії наук УРСР займають провідне місце в розробленні теоретичних основ електрозварювання* (Ком. Укр., 2, 1965, 43); *Основи законодавства;* // Навчальний предмет, змістом якого є сукупність найважливіших відомостей з певної галузі науки. *Основи електротехніки; Основи диригування.*

4. Головна умова, запорука чого-небудь. — *Праця — то перша основа життя* (Фр., II, 1950, 122); — *Міцний сон — основа здоров'я,— несподівано.. сказав Гриша* (Собко, Скеля.., 1961, 59); *Основою культури є освіта, грамотність народу* (Наука.., 11, 1958, 1); // Визначальна риса, ознака чого-небудь. *Меланхолійний сум, що вибитий на всім, що нагадує оцей нещасний народ, був і в неї основою характеру* (Коб., I, 1956, 375); *Народність і реалізм становили основу творчості Шевченка, його матеріалістичного світогляду і творчого методу* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 29).

5. Подовжні нитки в тканині, а також пряжа для них. *Правда, що й сама вона невсипуче працює,— що собі то й собі, а то й людям: тому візьметься півмітка напрясти, тому моток, тому оснує основу, хворого одвідає* (Мирний, IV, 1955, 213); * Образно. *Сонце вже підбилося вгору, веселе і грайливе. Воно щедро ллє на землю своє золоте світло, снує на небесне мотовило золоту свою основу* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 164).

6. *спец.* Хімічна сполука, що утворює з кислотами сіль. *Складна речовина, молекула якої складається з одного атома металу і одної або кількох гідроксильних груп, називається основою* (Хімія, 7, 1956, 86).

7. *мат.* Сторона геометричної фігури або площина геометричного тіла, перпендикулярна до їх висоти. *Пірамідою називається многогранник, в якого одна грань, що називається основою, є який-небудь многокутник, а всі інші грані, що називаються бічними,— трикутники, які мають спільну вершину* (Геом., II, 1954, 37); *Паралельні сторони трапеції.. називаються її основами* (Геом., I, 1956, 58).

8. *лінгв.* Частина слова, що є носієм його основного значення. *Частина слова, що залишається незмінною в різних сполученнях його з іншими словами, зветься його основою* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 292); *Всі морфеми разом, за винятком флексії, або закінчення, становлять основу слова* (Сл. лінгв. терм., 1957, 96).

9. *заст., рідко.* Заснування. *Отже, як не давно Піски постали, що вже почала вивітрюватись і людська пам'ять про їх основу, та людська пам'ять не сховала того,*

коли і як оселився в них захожий січовик Мирон Гудзь (Мирний, I, 1949, 179).

ОСНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оснува́ти.** *Основана пряжа.*

ОСНО́ВИНА, и, *ж.*, *діал.*, *рідко.* Основа. *Як основина хороша у клуні, то й не завалиться, хоч як товсто укрий* (Сл. Гр.).

ОСНО́ВНИЙ, а, е. 1. *спец.* Стос. до основи (у 6 знач.). *Окисли, що реагують з кислотами з утворенням води і солі і не реагують з основами, називаються основними окислами* (Хімія, 7, 1956, 97).

△ **Осно́вні поро́ди**, *геол.* — кристалічні гірські породи, багаті на магній, кальцій, залізо і бідні на кремнезем (базальт, лабрадорит, діабаз та ін.). *Орієнтування при виборі сировини на основні породи пояснюється насамперед тим, що в розплавленому стані вони.. добре заповнюють форми і легко кристалізуються* (Геол. ж., XX, 6, 1960, 67).

2. Стос. до основи (у 5 знач.). *Основні нитки.*

ОСНОВНИ́Й, а́, е́. Найважливіший, головний. *Він з'явився на місце роботи, але основного знаряддя праці — скриньки — він не взяв* (Смолич, V, 1959, 188); *Індустріалізація країни, кооперування сільського господарства, культурна революція — такі основні ланки ленінського плану побудови соціалістичного суспільства* (Програма КПРС, 1961, 11); *Івга ходила гомінка, задиркувата.. За останні два тижні вона виправила оцінки з основних дисциплін* (Донч., IV, 1957, 199); // Провідний, визначальний. *Дружба, товариство, єдність, одностайність — це ж основна тема непогасного «Тараса Бульби» Гоголя* (Рильський, III, 1956, 7); // Який є основою чого-небудь, становить його найважливішу частину. *Натиск був такий несподіваний, що якийсь час передні гусари навіть не відчули удару збоку. А коли відчули, то зрозуміли, що вже зломлені їхні основні сили* (Ле, Наливайко, 1957, 312); *Основним ядром хору, його організаторами і ентузіастами були якраз друзі* (Кол., Терен.., 1959, 44); *Полонений німець розповів, що в селі стоять незначні гарнізони і що основна укріплена лінія — на східній околиці Старої Торопи* (Тют., Вир, 1964, 497); // Кількісно найбільший; переважний. *Полонені показували, що основна маса румунських солдатів дуже неохоче переходила Дністер* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130).

В основні́й ма́сі — в переважній більшості. — *Мені здається, Серьожко, що, незважаючи на цей гнітючий тягар окупації, люди наші в основній масі не лише не шарахнулись, хто куди, а, навпаки, стали начебто ще згуртованішими* (Гончар, IV, 1960. 75); **В основно́му** — головним чином, переважно. — *Питання цікаве. Хай молоді скажуть. Бо ж вони, в основному, воюють* (Довж., I, 1958, 344); *Кліматичні умови на земній кулі дуже різноманітні. Цим, в основному, і пояснюється різноманітність рослинного і тваринного світу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 121).

△ **Основни́й капіта́л**, *ек.* — частина продуктивного капіталу, вкладена в засоби виробництва (виробничі приміщення, машини і т. ін.). *Основним завданням, що стоїть перед держпромисловістю, є відновлення основного і нагромадження оборотного капіталів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 207).

ОСНО́ВНИК, а, *ч.*, *діал.* Засновник.

ОСНО́ВНІСТЬ, ності, *ж.*, *хім.* Кількість атомів водню в молекулі кислоти, здатних до заміщення металами з утворенням солей.

ОСНОВОВ'ЯЗА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до в'язання трикотажного полотна, зв'язування ниток його основи. *Основов'язальна машина; Основов'язальний цех.*

ОСНОВОПОЛО́ЖНИЙ, а, е, *книжн.* Який визначає основні положення чого-небудь, дає основу чому-небудь; основний. *Основоположну роль у розвитку матеріалістичної естетики на Україні зіграв великий народний поет Тарас Шевченко* (Рад. літ-во, 6, 1966, 33); *Основоположним для КПРС і всіх братніх комуністичних і робітничих партій є висновок В. І. Леніна про те, що партія несе відповідальність за кожного свого члена, а кожний член партії — за партію в цілому* (Ком. Укр., 4, 1970, 6).

ОСНОВОПОЛО́ЖНИК, а, *ч.* Засновник, творець якої-небудь школи, теорії, якого-небудь учення і т. ін. *Основоположники теорії наукового комунізму Маркс і Енгельс відкрили закономірності суспільного розвитку і вказали людству шлях до визволення з-під гніту експлуатації* (Ком. Укр., 4, 1961, 5); *Натхнений чарівною поезією Т. Г. Шевченка, прекрасні романси й хори створив основоположник української класичної музики Микола Віталійович Лисенко* (Мист., 1, 1961, 22); *На сторінках літопису українського реалістичного театру золотими літерами історія викарбувала ім'я Кропивницького, основоположника нашого професіонального театру* (Мист., 4, 1965, 16).

ОСНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСНУВА́ТИ**, ую́, ує́ш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **обсно́вувати.** *І встає перед ним людська неправда... Бачить він: вона, як павутина, заснувала цілий світ.. Аж ось, здається йому, павутина і його основує,— от-от і він в тенетах!* (Мирний, II, 1954, 149); *Припали* [вороги] *до глибоких ран неситими ротами, Вже оснували тіло все залізними дротами* (Л. Укр., I, 1951, 459); * Образно. *Надія ожила в Уляниному серці, радість обняла її, покій оснував його* (Мирний, I, 1954, 305).

2. Робити з пряжі основу. — *Що ж ти з ними* [починками] *думаєш робити? — спитала мати.— Помотаю на мотовило, осную та вироблю собі тонкого полотна на сорочки* (Н.-Лев., II, 1956, 296); *Напряде* [Мотря].., *оснує, витче, та й сорочка є* (Мирний, II, 1954, 46).

3. *заст.* Засновувати.— *Дальшим кроком в розвою театрального діла у нас єсть.. думка Лавровського — оснувати у Львові постійну руську сцену* (Фр., XVI, 1955, 104).

4. *на чому*, *рідко.* Грунтувати, базувати.

ОСНО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСНУВА́ТИСЯ**, ую́ся, уе́шся, *док.* 1. *на чому*, *рідко.* Користуватися чим-небудь як основою; грунтуватися, базуватися на чому-небудь. *Не пишу поздоровлень, основуючись на приказці: «не кажи гоп, поки не перескочиш»* (Л. Укр., V, 1956. 180); *Тут товариство основувалося не лише на особистій симпатії і приятельській підмозі, а охоплювало ширші круги — спільності по думці й прагненню до одної мети* (Кобр., Вибр., 1954, 30); *Досить своєрідний колорит квіткових килимів основувався на невеликій кількості гармонійно поєднаних між собою чистих насичених кольорів* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 111).

2. *заст.* Засновуватися. *Обідав* [Герман] *у касині* [казино], *яке, головно його заходом, оснувалося два роки тому в Бориславі* (Фр., VIII, 1952, 380).

ОСНУВА́ТИ *див.* **осно́вувати.**

ОСНУВА́ТИСЯ *див.* **осно́вуватися.**

О́СОБ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **осо́бина.**

ОСО́БА, и, *ж.* 1. Окрема людина, індивід. *В залі була ще одна особа, власне вона звернула на себе увагу Софії* (Л. Укр., III, 1952, 526); *Коли він прочуняв, в кімнаті, крім них трьох, була ще й четверта особа — дівчина* (Сенч., Опов., 1959, 41); *Поруч з героями-особами виступають,— і це дуже характерне для нашої доби,— герої-колективи* (Рильський, III, 1956, 157); *Особа не-*

віддільна від суспільства, від колективу, а її сутність являє собою сукупність усіх суспільних відносин (Ком. Укр., 6, 1961, 52); // *перев. з означ.* Людина, що посідає певне, перев. високе, становище в суспільстві, у колективі і т. ін. *Дзвінчук Штефан став великою особою. Сам гетьман довідався про його учинок* (Хотк., Довбуш, 1965, 417); — *В Оренбурзі мені казали, що за нього єже клопочуться дуже впливові і дуже високопоставлені особи* (Тулуб, В степу.., 1964, 109); *Простягнута рука міністра зустріла руку комісара, яка перед цим віддала особі міністра честь по-військовому* (Ю. Янов.. II, 1958, 110); *Першим заговорив зам, тому що він оцінить Дорошеве мовчання не як якусь тактику, а як повагу до службової особи* (Тют., Вир, 1964, 147); // Уживається замість імені якої-небудь людини, яке з певних причин не називається. *Одна вельми поважна особа, звертаючись до його патріотизму, прохала порятувати молодого українського письменника, якому тепер дуже скрутно* (Коцюб., I, 1955, 164); // Жінка, дівчина. *Хомі хочеться негайно ж виліпити портрет оцієї стрункої, чарівної, запаморочливої особи* (Ю. Янов., II, 1954, 205); *Схопила* [Ліна] *собаку за нашийник, відкинула вбік.— Заходь, заходь, він не займе, —каже вона до тієї добре знайомої пружинистої, смаглявої особи, що з'являється на подвір'ї.. Тоня Горпищенко завітала* (Гончар, Тронка, 1963, 166); // *з присв. займ. або прикм.* власний. Уживається замість зворотного займ. себе. *Проти мене сиділа якась товстуля, .. така широка, що займала своєю особою два номери* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Скільки раз я красно виголошував їх* [думки] *на зібраннях! Але ніколи досі ті думки не чіпали мене глибоко, та й ніколи не відносив я їх до власної особи* (Коцюб., I, 1955, 260); *Стефаник не любить ліричних акордів та поетичних прикрас, він зовсім ховає свою авторську особу* (Л. Укр., VIII, 1965, 260); *Володимир Ілліч вражав не тільки своєю величчю і геніальністю, а й простотою і скромністю. Він не терпів ніяких звеличень своєї особи* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 152).

В одні́й осо́бі — в одній, тій самій людині (про поєднання чого-небудь). *Вони говорили про Вашу «універсальність» і раділи, що у нас є такий талант — белетристичний, науковий, поетичний, публіцистичний, практичний і т. д., все в одній особі* (Л. Укр., V, 1956, 433); **В осо́бі** *кого* — в кому-небудь (про конкретну людину, установу і т. ін.). *В його* [М. Павлика] *особі всі ми втратили Талановитого робітника, живу, Чуткую силу, сівача зерен плодючих* (Фр., XIII, 1954, 385); *У Конституції СРСР записано, що вся влада в СРСР належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих* (Рад. Укр., 5.XII 1953, 2); **Дійова́ осо́ба** *див.* **дійови́й; Культ осо́би** *див.* **культ; По́свідка про осо́бу** *див.* **по́свідка; Розповіда́ти (зобра́жувати** *і т. ін.*) **в осо́бах** — яскраво, образно передавати яку-небудь розмову, відтворювати подію і т. ін. *Ящірка розповідає про все це з охотою, довго, детально. Часто схоплюється з місця, говорить в особах* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 347).

2. Людська індивідуальність, особистість; людина як втілення індивідуального начала в суспільстві. *Перехід до комунізму висуває і ряд інших соціальних і духовних проблем, без розв'язання яких неможливо побудувати нове суспільство, забезпечити всебічний гармонійний розвиток особи* (Ком. Укр., 8, 1965, 36).

3. *жарт.* Постать, тіло. *О. Артемій неначе не їхав, а летів своєю усією особою, неначе птиця шугала за вітром* (Н.-Лев., IV, 1956, 48).

4. Граматична категорія дієслів, що виражається їх формами та особовими займенниками. *Категорія особи виражає взаємозв'язок між суб'єктом дії та дією з погляду участі суб'єкта в мовному спілкуванні* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 72).

ОСО́БЕНЬ, бня, *ч., рідко.* Те саме, що **осо́бина.**

ОСО́БИЙ, а, е, *діал.* 1. Окремий. *Царедворці дали незнайку особу хату* (Сл. Гр.).

2. Особливий. *Якусь особу мацапуру Там шкварили на шашлику* (Котл., I, 1952, 138).

ОСО́БИНА, и, *ж., спец.* Окремий живий організм. *Є у риб і звукові сигнали небезпеки. Вони передаються від одної особини до іншої* (Наука.., 7, 1966, 16); *Тільки серед дводомних рослин чоловіча і жіноча стать чітко визначені: на одних особинах квіти тільки чоловічі, на других — тільки жіночі* (Наука.., 9, 1969, 22).

ОСОБИ́СТИЙ, а, е. 1. Який є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; персональний, власний. — *Речі свої запакуйте в ящики або в чемодани й занесіть до мене.. Я накажу Тихову, денщикові, покласти їх разом із моїми особистими речами* (Тулуб, В степу.., 1964, 245); *Особиста власність;* // Закріплений для користування за якою-небудь особою. *Особистий кінь Брянського теж був зав'ючений боєприпасами і парував під тяжким вантажем* (Гончар, III, 1959, 122); *Спецодяг треба мати особистий, окремий для кожного робітника* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 50); // Який постійно перебуває при певній особі, обслуговує її. *Особиста охорона; Особистий ординарець;* // Який є символом певної особи. *Особисті й фамільні герби у дореволюційній Росії, як і на Заході, виконували певну соціальну роль — стверджували приналежність їх власників до пануючих класів* (Наука.., 10, 1965, 39).

2. Який безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею. *Тепер міркуємо над світом і людьми, І над машинами, й над щастям особистим* (Сам., I, 1958, 124); *Було, певне, по опівночі, коли я постукав до Михайла.. Він пошепки розповів мені, що його особисті справи стоять чудово* (Досв., Вибр., 1959, 105); *Поема* [«Дзяди»] *виросла на героїчній і скорботній основі великої трагедії в житті Польщі і на грунті великої особистої трагедії Міцкевича* (Рильський, X, 1962, 63); // Який виражає індивідуальні особливості, нахили і т. ін. якої-небудь особи. *Постійний склад службовців і робітників інституту, щоденні зустрічі по роботі виробляли сталу звичку з усіма бути добрим сусідою, не виявляючи особистих уподобань, захоплень* (Ле, Право.., 1957, 233); // Який безпосередньо виявляється якою-небудь особою. *Особисті симпатії;* // Який спрямований проти певної особи, зачіпає її. *І зрозуміли вони, що вирок поетові продиктувала цареві не стільки особиста образа, скільки страх перед ним* (Тулуб, В степу.., 1964, 49); // Власт. окремій особі. *Сприймання часу у людини має особистий характер* (Рад. психол. наука.., 1958, 41); // *у знач. ім.* **особи́сте,** того, *с.* Те, що характерне для окремої особи, властиве їй. *Своїм життям живуть старші діти. Проте звикли вони без батьківської поради нічого не починати ні в особистому, ні на роботі* (Шовк., Людина.., 1962, 160); *Виробничий колектив безпосередньо пов'язує особисті і громадські інтереси, зливаючи особисте з суспільним* (Ком. Укр., 11, 1964, 42).

3. Який здійснюється безпосередньо, не через інших осіб. *Добірний смак і викінчення робіток.. заслужили на прилюдне признання в часописах, за що вдячний комітет прислав їй особисту подяку* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *Безбородько вибрався до лікарні нібито екстрено відвідати одного важкохворого, який.. знаходився під його особистим наглядом* (Вільде, Сестри.., 1958, 50); // Який здійснюється ким-небудь від власного імені. *Особисте прохання.*

ОСОБИ́СТІСТЬ, тості, *ж., книжн.* Конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа. *Відрізнювався* [відрізнявся] *він від других тим, що в грі його особистість українця виявлялась не простакуватою, млявою.., а повною внутрішнього життя і значення* (Фр., XVI, 1955, 229); *Блискучий талант Довженка, його могутня особистість повнокровно живуть у його фільмах* (Не ілюстрація.., 1967, 52).

ОСОБИ́СТО, *присл.* 1. Власною особою; сам, персонально. *Бутаков особисто з'явився до нього з візитом. Федяєв прийняв його ввічливо й люб'язно* (Тулуб, В степу.., 1964, 241); *Майор Воронцов надавав великого значення цим навчанням. Бої штурмових груп він контролював особисто* (Гончар, III, 1959, 208).

2. Безпосередньо, не через когось. *Дуже тішуся, що доведеться мені особисто познайомитися з Вами* (Коцюб., III, 1956, 265); *Наше село нараховує п'ятдесят одну хату. Місце неабияке, історичне. Мені особисто казав дід Дем'ян, коли ми з ним пасли колгоспну череду* (Ю. Янов., I, 1958, 307).

3. *з особ. займ.* Уживається при висловленні погляду конкретної особи на що-небудь, її ставлення до чогось (відповідно до її переконань, смаків, уподобань і т. ін.). *У всякім разі такі, якими вони показуються на сеансах, вони.. мені особисто дуже несимпатичні* (Л. Укр., V, 1956, 396); *Я особисто шкодую, що в ній* [книзі] *немає деяких східних, «орієнтальних» і взагалі мандрівницьких поезій Тихонова, зокрема поезій про Кавказ* (Рильський, IX, 1962, 50).

ОСОБЛИ́ВЕ, *присл., заст.* 1. Особливо. *Нога не болить особливе, а тільки в обох ногах прикре почуття, ніби жили мають лопнуть* (Л. Укр., V, 1956, 188).

2. Окремо. *Поставте, каже, мені хату особливе* (Сл. Гр.).

ОСОБЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який чимось виділяється серед інших, не такий, як інші, не схожий на інші; незвичайний, винятковий. *Місцевість надзвичайно гарна, а ярмарок особливий, якого я ніколи не бачив* (Коцюб., III, 1956, 308); *Пісня в житті нашого народу має особливе, виняткове значення й місце* (Ю. Янов., V, 1959, 179); *Нічого особливого він поки що не вигадав. Просто навчився економніше використовувати робочі години* (Ткач, Плем'я.., 1961, 121); // Характерний лише для певного предмета, явища, певної особи і т. ін.; своєрідний, специфічний. *В крамниці було повно люду; високі й кремезні руснаки гомоніли прудко, з особливим акцентом, так що незвикле вухо не могло зразу вхопити суть розмови* (Коцюб., I, 1955, 253); *Завіса підіймається, в залу віє холодом сцени, старими фарбами й тим особливим запахом куліс, що завше є незмінний у кожному театрі* (Ю. Янов., II, 1959, 19); *І кожен рух батьків — особливий, і кожне слово батькове — як заповіт* (Головко, II, 1957, 391); // Який відзначається більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву. *На початку жовтня прийшла в Раїм оказія. Сюди вона приходила разів тричотири на рік, тому дожидали її з особливим нетерпінням* (Тулуб, В степу.., 1964, 290); *Він з особливою увагою розглядав маленьку степову станцію* (Панч, Сніг.., 1959, 3); *Санька приймала гостя з особливою пошаною: заставила Сергія зарізати півня і цілий вечір пекла, варила і смажила* (Тют., Вир, 1964, 157).

2. Який має спеціальне завдання, призначення. *Особливий відділ.*

ОСОБЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь. *Особливість імперіалізму — панування якраз не промислового, а фінансового капіталу, прагнення до анексій якраз не тільки аграрних, а всяких країн* (Ленін, 30, 1972, 156); *Голос кожної людини має свої рідкісні, ледве вловимі особливості, що роблять його неподібним на голос жодної іншої людини в світі* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 125); // Своєрідність, специфіка чого-небудь. *Аграрне питання становить основу буржуазної революції в Росії і зумовлює собою національну особливість цієї революції* (Ленін, 16, 1971, 376); *Конче пришлю Вам коректуру та уважатиму своїм обов'язком зберегти всі особливості Вашого письма* (Коцюб., III, 1956, 261); *Ніхто не заперечуватиме потреби зберігати в перекладі стильові особливості оригіналу, але робити це треба, завжди пам'ятаючи про закони мови, на яку перекладаєш* (Рильський, IX, 1962, 80).

ОСОБЛИ́ВО, *присл.* 1. Більше, ніж звичайно; надзвичайно. *В 1895 році було особливо багато робітничих страйків* (Ленін, 2, 1969, 108); *Їй було якось особливо весело і легко сьогодні на душі* (Коцюб., I, 1955, 377); *Тарас Григорович почав тихенько підспівувати, повторюючи знайомі з дитинства і тому особливо дорогі слова* (Тулуб, В степу.., 1964, 129); *Коло прожекторів ніч була особливо темна* (Ю. Янов., II, 1958, 237); // Перш за все; передусім, насамперед. *Демократична держава повинна визнавати автономію різних областей, особливо областей і округів з різним національним складом населення* (Ленін, 25, 1972, 69); *Квіти, особливо пальми і аспарагуси, відразу навіяли життя у мертві кімнати* (Вільде, Сестри.., 1958, 506); *Клопоти з собаками, особливо найлютішими — хутірськими, охоче брав на себе Данько Яресько* (Гончар, Таврія, 1952, 21); // Понад усе; найбільше, найбільшою мірою. *Підпара варив з челяді воду.. Особливо Підпара ненавидів бідних* (Коцюб., II, 1955, 51); *Зима була найсумнішою порою для неї, а особливо під час м'ясниць* (Кобр., Вибр., 1954, 106); *Комуністична ідейність, активна участь письменників у житті — участь, яка так прекрасно виявилася особливо в дні Великої Вітчизняної війни,— от риси нашого письменства* (Рильський, IX, 1962, 11); // Зовсім, дуже. *Квартира вчительки складалась із двох невеличких хатинок. Особливо мала була спальня* (Коцюб., I, 1955, 310).

2. Не так, як усі, як інші; зовсім інакше. *Всі оглядались на неї. Кожний дивився на неї особливо: хто з посміхом, хто з подивом, хто з жалем* (Л. Укр., III, 1952, 581); *Сагайда нагнувся до його впалої колючої щоки, і вони якось особливо.. урочисто тричі поцілувались* (Гончар, III, 1959, 150).

ОСОБНЯ́К, а́, *ч.* Будинок багатого власника, в якому живе одна сім'я. *Біля парадного під'їзду Галаганового особняка кучер хвацько спинив коня* (Головко, II, 1957, 377); *Асфальтована доріжка вела до незграбного, присадкуватого особняка* (Донч., VI, 1957, 320); *Поруч з розкішними квартирами і особняками* [у старому Львові], *де жили багатії, були трущоби, нічліжки безробітних і жебраків* (Наука.., 10, 1956, 3); // Окремий, добре спланований будинок на одну сім'ю; садиба. *Особняк головного інженера стояв трохи осторонь єдиної вулиці селища* (Шовк., Інженери, 1956, 262); *Це був великий особняк, складений із білої силікатної цегли майже на самому березі Дніпра* (Руд., Вітер.., 1958, 173).

ОСОБНЯЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **особня́к.** *Один з дерев'яних особнячків на Тарасівській вулиці наймав молодий приват-доцент університету Михайло Косач* (Бурл., Напередодні, 1956, 21); *Василь проходжувався по тротуару.., час від часу поглядаючи на вікна невеличкого особнячка, що розмістився в глибині двору* (Томч., Готель.., 1960, 313).

ОСОБО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **осо́ба.** 1, 4. *Особова назва у нас, східних слов'ян, тричленна: складається з імені, назви по батькові та прізвища* (Знання.., 11, 1965, 24).

Особо́ве посві́дчення *див.* **посві́дчення; Особо́вий склад** — склад людей, що працюють або служать у якій-небудь установі, військовій частині, на підприємстві і т. ін. *В боях, тяжких, кровопролитних, Дев'ятий втратив на шляхах відступу більшу половину довіреного йому особового складу* (Гончар, Людина.., 1960, 136); *Черговий доповів, що на кордоні спокійно і що особовий склад застави слухає концерт* (Загреб., Шепіт, 1966, 228); **Особо́ва спра́ва,** *канц.*— сукупність документів працівника установи, підприємства, організації, навчального закладу і т. ін., у яких відображається його трудова діяльність.

2. Який виражає граматичну категорію особи. *Особові* [дієслівні] *утворення характеризуються комплексним вираженням чотирьох взаємопов'язаних категорій: особи, числа.., часу і способу* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 355).

3. *бухг.* Відкритий на окрему особу. *Особовий рахунок.*

ОСОВІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **осові́ти.** *Часом Галя цілу ніч продумає так, приливаючи думки гарячими слізьми, і на другий день устане з червоними осовілими очима, з невиспаною головою* (Мирний, IV, 1955, 75).

ОСОВІ́ЛО. Присл. до **осові́лий.**

ОСОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Стати сонним, розслабленим, напівсвідомим (від перевтоми, отруєння, пияцтва і т. ін.). *Яків моргнув на Бороха, потім наливвипив і зовсім осовів* (Мирний, I, 1954, 277); [Нищимуха:] *Це, панове, якась новина, я ще уперше чую!* [Іван Степанович:] *Ну, вже коли й ти осовів, то нам і бог велів!* (Крон., V, 1959, 80).

ОСОЇ́Д, а, *ч.* Невеликий хижий птах родини яструбових, що живиться личинками ос та інших комах.

ОСОКА́, и́, *ж.* Багаторічна болотна трава родини осокових з довгими гострими листками. *У долині — луки, трава по пояс.. Посередині — рудочка, верби, очерет поріс, осока* (Тесл., З книги життя, 1949, 9); *Верболозом, осокою Молодою Плесо озера ясне Огорнулося і сяє* (Вороний, Вибр., 1959, 124); *Десь за річкою гув болотяний бугай, в осоках покахкувала час від часу дика качка* (Тют.. Вир, 1964, 39).

ОСОКІ́Р, ко́ра, *ч.* Високе листяне дерево родини вербових з добре розвиненою кроною; чорна тополя. *Скинула* [Гаїнка] *черевики й побрела через неглибоку, чисту, як сльоза, течійку, що бігла попід вербами рясними та осокорами високими* (Гр., II, 1963, 376); *Коли Степан Васильович добіг до долини, він під чорними осокорами побачив, як, борюкаючись, гнулись додолу дві постаті* (Стельмах, I, 1962, 583).

ОСОКІ́РНИК, а, *ч.* Осокорові насадження, зарості. *Осокірники з домішкою тополі білої займають площу понад 100 гектарів у заплавах Десни і Дніпра* (Колг. Укр., 10, 1958, 40).

ОСОКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **осока́.** *Осокові купини; Осокові болота.*

2. *у знач. ім.* **осоко́ві,** вих, *мн.* Родина трав'яних нижчих рослин, до яких належать різні види осоки, куга і т. ін.

ОСОКО́РИК, а, *ч.* Зменш. до **осокі́р.** *Насті згадалось, як десять років тому, коли вони почали ходити до школи восени, цього осокорика посадив Максим* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 18).

ОСОКОРИ́НА, и, *ж.* Окреме дерево осокора; осокір. *Ось ви.. мовчки знялись, почимчикували під тінь широковерхої осокорини* (Мирний, IV, 1955, 319); *Над Михновом запала тиша. Тільки між віттям старих осокорин живе невмирущий легіт* (Рудь, Гомін.., 1959, 27).

ОСОКО́РОВИЙ, а, е. Прикм. до **осокі́р.** *Під ногами в неї гомонів арик, говірким потоком освіжаючи коріння осокорової алеї вулиці* (Ле, Міжгір'я. 1953, 306): *Осокорова пушинка біла У мою кімнату залетіла* (Вирган, В розп. літа, 1959, 183).

ОСОКУВА́ТИЙ, а, е. Порослий осокою. *Вечоріти почало, коли приїхали в те село, біля якого слався так званий «казенний ліс» понад річкою з осокуватими плавнями* (Ле, В сноні.., 1960, 14).

ОСОЛОВІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **осолові́ти.** *Ясно-червоні лиця, певне, від вітру, набубнявіли. Досвідченим оком, осоловілим поглядом провіряли ріллю* (Горд., Дівчина.., 1954, 128); *Вже після того, як випито було чимало і осоловілий батюшка завів старовинних козацьких пісень, .. було запрошено до столу й Гаркушу* (Гончар, II, 1959, 347); *Харкевич прокинувся і довго дивився осоловілими очима в сірий морок напівтемного каземату* (Голов., Тополя.., 1965, 447).

ОСОЛОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Те саме, що **осові́ти.** *Припікало сонце, болотяна трава сходила соком, запаморочливо пахтіла, осоловіли очі, зів'яло тіло* (Горд., II, 1959, 199).

ОСОЛО́ДА, и, *ж., рідко.* 1. Глибоке внутрішнє задоволення; блаженство, насолода. — *Скрізь панує невгамовний, навіжений потяг до поживи, до грошей, до солоднечі життя, до осолоди втіхами* (Н.-Лев., V, 1966, 218); *Після гострого, холодного кисляку Оверко враз освіжів, .. а вже після білих соковитих черешень зовсім ожив, приємна осолода розлилася в тілі* (Горд., II, 1959, 117); *Скільки щастя й осолоди Я з такої ночі п'ю! Скільки тихої відради В душу лащиться мою!* (Крим., Вибр., 1965, 67).

2. Те, що приносить радість, утіху. *Левади рідні, голосні, співучі!.. Покидає вас вродлива дівчина, краса всього села, материна втіха, батькова осолода, веселість усіх добрих громадя́н* (П. Куліш, Вибр., 1969, 279); *Горіла в пісні свічкою печаль, Минулих літ єдина осолода* (Рильський, Поеми, 1957, 289).

ОСОЛО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осолоди́ти.** *Лейтенант Бентлі — середнього росту, шатен, з лінивими рухами, з худим нервовим обличчям.. Його ставлення до людей — це осолоджена хорошими манерами поблажливість, якщо не презирство* (Галан, I, 1960, 367); *Осолоджений корм.*

ОСОЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осоло́джувати.** *Осолоджування зернових кормів.*

ОСОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСОЛОДИ́ТИ,** лоджу́, ло́диш, *док., перех.* 1. Надавати чому-небудь солодкого смаку, робити щось солодшим; підсолоджувати; // *перен.* Робити що-небудь менш неприємним, пом'якшувати гіркоту душевних переживань і т. ін. — *Коли моє життя не вдалося, не можу ж я осолодити його цукерком у розмальованій обгортці...* (Коцюб., I, 1955, 325); // *перен.* Робити що-небудь приємнішим, привабливішим. *Чула за собою опору — його і бачила тілько одну ціль перед собою,— щоб удержати при собі його любов, осолодити його життя* (Фр., III, 1950, 107); *Ходили аж за село Шуму.. Зате ж осолодили собі свою мандрівку склянкою татарської кави в шумській кав'ярні та ще в товаристві сільського старости* (Коцюб., III, 1956, 131).

2. *с. г.* Перетворювати на солод або обробляти солодом для поліпшення смакових якостей. *Осолоджувати корми.*

ОСОЛО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОСОЛОДИ́ТИСЯ,** ло́диться, *док.* Перетворюватися на солод або оброблятися солодом для поліпшення смакових якостей *Усі корми готуються на механізованій кормокухні, де вони осолоджуються і піддаються дріжджуванню* (Рад. Укр., 10.I 1954, 2).

ОСОЛОДИ́ТИ *див.* **осоло́джувати.**

ОСОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **осоло́джуватися.**

ОСОЛОДІ́ЛИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. акт. мин. ч. до **осолоді́ти.** *Великий вплив зеленого добрива виявляється на опідзолених і осолоділих чорноземах* (Ол. та ефір. культ., 1956, 292).

ОСОЛОДІ́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія і стан за знач. **осолоді́ти.** *Грунти різняться за ступенем.. солонцюватості, осолодіння, .. за механічним складом* (Наука.., 1, 1964, 5); *Осолодіння солонців.*

ОСОЛОДІ́ТИ, іє, *док.*, *спец.* Перетворитися внаслідок промивання водою з солонців у солоді (про грунти).

ОСОЛО́НЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **осолони́тися.** *Утворення керченських самосадних соляних озер пов'язане з геологічною діяльністю моря.. Особливо це стосується останньої стадії осолонення й підвищення рівня моря* (Знання.., 1, 1967, 32).

ОСОЛОНИ́ТИСЯ *див.* **осоло́нюватися.**

ОСОЛОНЦЮВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **осолонцюва́тися** 1. *Найчастіше при недостатній кількості кальцію відбувається осолонцювання солончакових грунтів* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 20).

2. *спец.* Насичення грунтів натрієвою сіллю для поліпшення їх водонепроникності (у зрошувальних каналах, водоймах, земляних дамбах і т. ін.). *На каналах з більш пологими відкосами, де швидкість руху води невелика, можна застосовувати поверхневий спосіб осолонцювання* (Наука.., 2, 1958, 33).

ОСОЛОНЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.*, *спец.* Здійснити осолонцювання (у 2 знач.).

ОСОЛОНЦЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *док.* 1. Перетворитися на солонець (про грунт).

2. *спец.* Насичуючись солями, ставати водонепроникним (про дно каналів, стінки земляних дамб і т. ін.). *Для карбонатних лесових грунтів ефективним виявилось поверхневе осолонцювання з дальшим ущільненням грунту після замочування* [зрошувального] *каналу. В цьому випадку ущільнення провадиться тоді, коли грунт уже осолонцювався і замулився* (Наука.., 2, 1958, 33).

ОСОЛОНЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осолонцюва́ти.** *Зрошувальні канали радгоспу були осолонцьовані* (Колг. Укр., 2, 1958, 38).

ОСОЛО́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОСОЛОНИ́ТИСЯ**, иться, *док.* Насичуючись солями, ставати солонішим. *Склад води дельтових озер завжди змінюється. Під час поводі вони мають більший доплив прісної води, а під час бур, які наносять морську воду, вони осолонюються* (Курс. заг. геол., 1947, 118).

ОСО́ННЯ, я, *с.* 1. Незатінене місце, що освітлюється та обігрівається сонцем. *Виїхали вони тільки о дев'ятій, коли на осонні вже стало жарко, і за півтори години добралися до станції Озерної* (Тулуб, В степу.., 1964, 91); *Тіна виполоскала сукню, Ярославову сорочку, розвісила на кущах, на осонні* (Мушк., День.., 1967, 28).

2. Бокова частина будівлі, освітлювана сонцем.

ОСОРО́МА, и, *ж.*, *рідко*. Те саме, що **со́ром.** *Шкода за минулим, річ відома, Та й теперішнє колись мине... Але хай поб'є тих осорома, Хто весну зимою проклене!* (Рильський, III, 1961, 317).

ОСОРО́МИТИ *див.* **осоро́млювати.**

ОСОРО́МИТИСЯ *див.* **осоро́млюватися.**

ОСОРО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осоро́мити.** *Грицько сидів у класі осоромлений, вражений, нічого не чув, не бачив, холодний піт виступив у його на лобі* (Вас., I, 1959, 174); *Гнітила дівку одна думка: де то їй дітися, хто привіта її, осміяну, осоромлену?* (Л. Янов., I, 1959, 38); * Образно. *Осоромлена смерть геть одійде набік перед його* [М. В. Лисенка] *величною поставою, ..щоб не дивитися, як свята Правда буде квітчати високе чоло славетного Співця-Бояна невмирущим вінком слави* (Мирний, V, 1955, 316).

ОСОРО́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **осоро́мити і осоро́митися.**

ОСОРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСОРО́МИТИ**, млю, миш; *мн.* осоро́млять; *рідко* **ОСОРО́МЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перех.* Вводити в сором кого-небудь, накликати сором на когось. [Ганна:] *Ховатимеш очі від людей та щоразу оглядатимешся, щоб яка-небудь мерзота.. не осоромила тебе привселюдно!..* (Кроп., II, 1958, 59); *Що варто було оцьому дідуганові прилюдно осоромити мірошника, зім'яти його гордість, коли той одягнувся в дорогі дарунки* (Стельмах, I, 1962, 148); // *перев. док.* Не виправдати чиїх-небудь надій, сподівань. — *В мене є така пропозиція: доручити цю роботу Євгенові.. Як ти, Євгене, згодний? Не осоромиш нас?* (Донч., VI, 1957, 80); *Клара не осоромить свого чоловіка навіть в найбільш вишуканому товаристві* (Руд., Остання шабля, 1959, 345); // Покривати соромом, ганьбою. [Валент:] *Я їм скажу промову. Ти побачиш — я імені твого не осоромлю* (Л. Укр., III, 1952, 301); — *Ваня загинув, та його шана за мною, і я ту шану не розгублю, не осоромлю* (Жур., Дорога.., 1952, 301).

ОСОРО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОСОРО́МИТИСЯ**, млюся, мишся; *мн.* осоро́мляться; *док.* Ставити себе в незручне, неприємне становище; накликати на себе сором, набиратися сорому. *Їй пригадувалась денна буча, що збила вона на всю вулицю, вона чула, що вона одна тут тільки ославилася, осоромилася.. І все через кого? Через отого шибеника...* (Мирний, IV, 1955, 84); // *тільки док.* Принизити свою гідність, потрапивши в прикре становище. *Щоб не осоромитись, я схопив за ніжку табуретку однією рукою, підняв її на рівень голови* (Чаб., Катюша, 1960, 90).

ОСОРО́МЛЯТИ *див.* **осоро́млювати.**

ОСОРУ́ГА, и, *ж.*, *рідко.* 1. Прикрощі, неприємність. *А всередині у Ярошенка десь почало скаржитись тихо-тихесенько щось од лукавого: — Чи мало ганяли тебе по школах, чи мало було з людьми осоруги?..* (Вас., I, 1959, 195).

2. Почуття відрази, огиди. *Усі стояли за ділом своїм, хто настороженний своїм клопотом, хто втомлений до осоруги на світ цілий,— з своєї досади* (Вовчок, I, 1955, 172).

ОСОРУ́ЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Зганьбити, осоромити.

ОСОРУ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *недок.* *і док.*, *розм.* До краю обриднути; остогидіти. *Їй жизнь* [життя] *збридилася немила, І осоружився весь світ* (Котл., I, 1952, 289).

ОСОРУ́ЖНИЙ, а, е, *розм.* Остогидлий, немилий. *Жінки, навпаки, судили Якова і разом своїх чоловіків: такі вони усі осоружні, каторжні! Їм аби знущатися над нашим братом, верховодити* (Мирний, IV, 1955, 61); *Ніхто чоловікові так не дошкулить, як іноді сам собі дошкулиш осоружними думками* (Мак., Вибр., 1954, 41); // Огидний, бридкий. *Максим дивився у минуле, як у дзеркало.. Чи було то втішне, чи осоружне видовисько, він змовчував* (Рибак, Час.., 1960, 689); *Вони* [бакенбарди] *йому ніколи не подобались, а сьогодні, коли в грудях кипіла злість на сина, видалися просто осоружними* (Добр., Тече річка.., 1961, 56); // Проклятий, ненависний. *З кожної хати брали одсипного і десятину. Невелика ще біда сі побори, коли б не осоружна шляхта збирала їх* (Стор., I, 1957, 367); *Жаль тільки, що згайнувалася, пройшла її молодість, загинув чоловік і змарнувалося життя на чужій осоружній роботі* (Коз., Вісімсот.., 1953, 85).

ОСОРУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж., розм., рідко.* Неприязнь, недоброзичливість. *Він в думках вів з тими видавцями хитрі, повні компліментів, обачливої осоружності і тривог розмови* (Рибак, Помилка.., 1940, 193).

ОСОРУ́ЖНО, *присл., розм., рідко.* Неприємно, огидно. *У вухах в нього безперестанно шуміло зливою, а в роті .. осоружно тхнуло шинквасом* (Козл., Ю. Крук, 1950, 247).

ОСО́Т, у, *ч.* Великий дворічний або багаторічний бур'ян родини складноцвітих. *Пусти осот в огород — огірків не буде* (Укр.. присл.., 1955, 105); *Засміченість полів бур'янами, та ще такими впертими, як осот і пирій, загрожували неврожаєм на довгі роки* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 52).

ОСОТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* Оплутати. *А тепер так осотали його справи, що він зовсім уже не помічає її біля себе?* (Вільде, Сестри.., 1958, 549); *Солодкий сон чіпким павутинням осотав усе тіло* [Ганни] (Коз., Сальвія, 1959, 26).

ОСО́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **осо́т.**

ОСО́ЧИСТИЙ, а, е. Зарослий осокою; змішаний з осокою.

ОСОЧНЯ́К, а́, *ч.* Зарості осоки; місце, заросле осокою. *Води й тепер багато у тій долині,— щоправда, обабіч уже добре тисне на неї осочняк* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 54).

ОСПА́ЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Сонливий, сонний. *Сніг де-не-де лиш біліє, водиця шемріє-говорить і будить оспалую землю* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 188); // Заспаний, одутлий від сну (про обличчя). *За столиком вахмістр з лицем оспалим, безсилим, З очима скляними старого п'яниці* (Перв., I, 1958, 63).

2. Байдужий до всього; апатичний, в'ялий, млявий. [Павло:] *А що твій син такий оспалий сьогодні? За цілу бесіду рота не роззявляв* (Кост., I, 1967, 153); [Валент:] *Здаюсь байдужим до змагань за віру, між ідолян і християн одмінком холодним та оспалим я блукаю... Ніхто не знає, що в мені кипить!* (Л. Укр., III, 1952, 288); *Ось у оцій перехідній кімнаті На їх чекав оспалий повний лікар З погаслою сигарою в зубах* (Вирган, В розп. літа, 1959, 100).

ОСПА́ЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Стан за знач. **оспа́лий** 2. *Треба вже пробувати в крайній оспалості духа, щоб не вважати.. ні на який відгук людської хвали чи догани* (Л. Укр., V, 1956, 92); *Павлик.. почав гостро критикувати їх за оспалість, лінивство і навіть угодовство* (Кол., Терен.., 1959, 348).

ОСПА́ЛО, *рідко.* Присл. до **оспа́лий** 2. *Присівши.., Григорій закурив оспало* (Бажан, I, 1946, 148).

ОСПІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оспіва́ти.** *І знов на горах я, овіяних вітрами, Казками вільних полонин, Оспіваних, ограних вівчарями, Налитих ладаном ялин* (Олесь, Вибр., 1958, 376); *Ім'я Володимира Ілліча Леніна з любов'ю оспіване в радянській народній творчості* (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 6); // **оспі́вано,** *безос. присудк. сл. Наша література по праву пишається творами, в яких оспівано лицарів революції, безсмертний подвиг радянських людей на полях битв проти фашизму* (Літ. Укр., 20.XI 1970, 1).

ОСПІВА́ТИ *див.* **оспі́вувати.**

ОСПІ́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оспі́вувати.** *Поема — це жанр, який оспівує і звеличує.. Значить, і зображуватись у поемі мусить герой, гідний оспівування і звеличування* (Мал., Думки.., 1959, 49); // *муз.* Спів, наспів. *Рецитації, оспівування верхніх звуків мелодії, раптовий спад мелодії в кінці фраз, своєрідна імпровізаційність..— усі ці моменти Лисенко міг спостерегти в народній практиці* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 52).

ОСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСПІВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Славити кого-, що-небудь у піснях, художній літературі, мистецтві. *Народ не забув Довбуша і оспівав його в найкращих своїх піснях, овіяв поезією, чарівними легендами* (Хотк., Довбуш, 1965, 420); *Оспівувати дружбу народів, животворний радянський патріотизм — почесний обов'язок письменника* (Рильський, IX, 1962, 122); *Як я люблю тебе! Як оспівати хочу я погляд твій, весь сповнений тепла!..* (Сос., Щастя.., 1962, 62); // *рідко.* Заповнювати співом. *Вже не один, а безліч жайворонків оспівують небо над молодим Яреськом, що мчить з товаришами в головному дозорі* (Гончар, II, 1959, 45).

ОСПІ́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Славитися в піснях, художній літературі, мистецтві. *Бандуристи створили нові народні думи і пісні, в яких оспівується образ радянського героя, будівника нового комуністичного суспільства* (Веч. Київ, 2.IX 1969, 1).

ОСПІ́ВУВАЧ, а, *ч.* Той, хто оспівує кого-, що-небудь. *Ф. Д. Кушнерик.. після Великої Жовтневої соціалістичної революції увійшов до нової радянської сім'ї як активний творець і оспівувач багатогранного життя нашого* (Тич., III, 1957, 141).

ОСПО́РИТИ *див.* **оспо́рювати.**

ОСПО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оспо́рювати.** *Після ухвалення рішення ніяке оспорювання недопустиме, коли справа стосується негайної і таємної підготовки до страйку* (Ленін, 34, 1973, 403).

ОСПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСПО́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Висловлювати свою незгоду з ким-, чим-небудь, брати під сумнів щось; заперечувати. *Древні мали і богів мистецтва і богів ремесла, і перші не оспорювали влади других, мабуть, розуміючи, що слову передувало діло* (Талант.., 1958, 203); *Пилип хотів оспорити цю думку* (Гавр., Вибр., 1949, 154).

2. *юр.* Домагатися відновлення свого права на що-небудь через суд. *Останнім часом судова практика направлена на розширення кола осіб.., які можуть оспорювати в судовому порядку своє відношення до домоволодіння нарівні з основним забудовником* (Рад. право, 6, 1960, 53).

ОСРІ́БЛЕНИЙ, а, е, *поет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **осрібли́ти.** *Осріблені місяцем гори блищать, Їм кедри і сосни казки шелестять* (Олесь, Вибр., 1958, 101); *І пливуть пароплави рікою, а за ними осріблений шлях* (Сос., II, 1958, 59); // **осрі́блено,** *безос. присудк. сл. Надворі холодно, сухо, дзвінко, осріблено. Гарна осінь* (Рильський, Бабине літо, 1967, 128).

ОСРІБЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех., поет.* Надати чому-небудь сріблистого кольору, відтінку.

ОСРІБЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док., поет.* Покритися чим-небудь сріблистим; забарвитися в сріблистий колір. *Замає парус, крикне птиця Серед заграв... Тоді сльозою осрібллиться Її рукав* (Рильський, I, 1960, 223).

ОСТ^1, у, *ч.* 1. Назва східної сторони світу у мореплавстві та метеорології; схід; протилежне вест. *Ми ставмо плечима до плечей, Як ост і норд, як вест і зюйд на морі!* (Ю. Янов., V, 1959, 59); // Східний вітер. *Щовесни вбираються* [тополі] *в зелень, а щоосені знов роздягають їх до білокор'я пронизливі норди та ости...* (Гончар, II, 1958, 8).

2. Один з чотирьох головних румбів у компасі, які ділять горизонт на чотири частини.

ОСТ^2, а́, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **остю́к.** *Водить* [Остап] *пальцями вздовж колоска, вигладжує. За зерном, за остами водить, пильнує* (Горд., II, 1959, 328); * Образно. *Свирид ще молодий чоловік, .. борода засіяна гострими білими остами* (Мирний, I, 1954, 194).

ОСТ^3, а́, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **о́стень.** *Тимка* *стало тягнути* [течією] *вниз... та нагодився на ту хвилю Джмелик на човні, що для забави ганяв остами щук на мілководді. Він і врятував Тимка* (Тют., Вир, 1960, 123).

ОСТАВА́ТИСЯ, таю́ся, тає́шся, *недок.*, **ОСТА́ТИСЯ,** а́нуся, а́нешся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **залиша́тися.** *Один тілько брат названий Оставсь на всім світі, Та й той — почув, що так страшно Пекельнії діти Його брата замучили, Залізняк заплакав* (Шевч., I, 1963, 140); *Оставсь Брюховецький, як остуджений* (П. Куліш, Вибр., 1969, 184); *І спускаюсь собі вниз, Мало й остається, Щоб урвати кілька раз, А мотуз не рветься* (Рудан., Переслів'я, 1958, 10); *Хоч за старця, аби не остаться* (Укр.. присл.., 1955, 117); *До екзамену оставалося мало, і всю оту купу книжок я знав вже розказати од палітурки до палітурки* (Вас., Вибр., 1954, 26).

Остава́йсь здоро́в (здоро́ва); Остава́йтеся здоро́ві — усталена формула прощання. [Настуся:] *Оставайтеся здорові, мої високії тополі і хрещатий мій барвіночку* (Шевч., II, 1963, 199); *Знову затуркотав барабан; старші скомандували...— Прощавайте!..— Оставайтесь здорові!..* (Мирний, II, 1954, 116); **Оста́тися в брехуна́х** — підірвати довіру до своїх слів, учинків з боку кого-небудь. — *Коли б ще самому в брехунах не остатись, а то...— думав він мовчки* (Мирний, II, 1954, 207); **Оста́тися ні в сих, ні в тих** — потрапити в незручне, неприємне становище. *А Гвинтовка оставсь тепер перед Шрамом ні в сих, ні в тих. Бачить, що вже Шрам розкусив його* (П. Куліш, Вибр., 1969, 129).

ОСТА́ВИТИ *див.* **оставля́ти.**

ОСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оста́вити;** // **оста́влено,** *безос. присудк. сл. Шість тисяч тілько їх* [козаків] *оставлено в реєстрі, та й тії, бувши в великій неволі в старшини, тягли, хотя й нехотя, за ляхів руку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 52).

ОСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* оста́влять; *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **залиша́ти.** *Побратим не знав, що було на думці в Кирила Тура, як оставляв він тут його з кіньми* (П. Куліш, Вибр., 1969, 191); *Тому доля запродала Од краю до краю, А другому оставила Те, де заховають* (Шевч., I, 1963, 28); *Ти ж на боці геть остав Свій біль і муку.. І весь загальній справі посвятися* (Фр., XIII, 1954, 29).

Не оста́вити ла́скою *кого, заст.*— виявити піклування про кого-небудь, подати підтримку комусь. *Кланяюсь, прошу: — Не оставте ласкою вашою, добродію, і моїх синів!* (Вовчок, I, 1955, 277); *Випив Кирило Тур горілки да й каже: — Уже ж, пане ясновельможний, не остав твоєю ласкою і мого побратима* (П. Куліш, Вибр., 1969, 89).

ОСТА́НЕЦЬ, нця, *ч., геол.* Ізольована відносно невелика ділянка земної поверхні, що збереглася від руйнування більшої території. *На косі Федотова.., яка з'єднує о-в Бирючий з корінним берегом Азовського моря, зберігся останець лесоподібних суглинків* (Геол. ж., XX, 6, 1960, 92).

ОСТА́НКИ, ків, *мн.* (*одн.* **оста́нок,** нка, *ч.*). 1. Те, що залишилося від чого-небудь; рештки, залишки. *Тепер, кажуть, Головатий останки збирає Та на Кубань підмовляє, Черкеса лякає* (Шевч., I, 1951, 289); *Він встав з канапи, одсунув злегка круглий стіл з останками вечері* (Коцюб., I, 1955, 403); *Вдалині, в синяві небес, понуро чорніють щербини в останках тисячолітнього замку* (Ільч., Вибр., 1948, 51).

◇ **Без оста́нку:** а) повністю, остаточно; до кінця. [Прісцілла:] *Не вимагає віра сеї жертви, але душа моя забороняє мені сей шлюб, поки твоя душа не може злитися з моєю без останку* (Л. Укр., II, 1951, 381); *Любіть і боріться за щастя безкрає, згоріть без останку за край дорогий* (Сос., II, 1958, 125); *Рідні гаї і кручі, Рідні весняні ранки! — В праці, в житті кипучім Ваш я весь, без останку* (Гірник, Сонце.., 1958, 88); б) нічого не лишаючи після себе; безслідно. *Не пропадає ніщо без останку: всі речі, розпавшись, Тільки вертаються знов до запасів матерії вічних* (Зеров. Вибр., 1966, 130); **До оста́нку:** а) повністю, до кінця. *Якось збоку лукаво подивилась* [Явдоха] *на мене, перевернула сіль, кинулась її збирати й, до останку засоромившись, притьмом вибігла з кімнати* (Коцюб., I, 1955, 463); *Небо, збіліле від спеки, вже сивіє, мов попеліє, день до останку згорів і лишилася нічка бліда* (Л. Укр., I, 1951, 304); *На фронті Весь пал, кипіння серця, все завзяття Вона людським стражданням віддавала, Ім'я сестра виправдуючи чесно І до останку* (Рильський, II, 1960, 325); б) до останньої можливості. *В ланцюгах неволі Гинучи заранку, Жваво проти долі Бийся до останку* (Граб., Вибр., 1949, 83); [Ластівка:] *А ти ж чому ще й досі не відходиш?* [Орлик:] *А я й не буду. Бо прийшов наказ, щоб наш підрозділ.. аж до останку захищав село* (Лев., Драми.., 1967, 92); в) до кінця життя; до смерті. *Не було добра змалку, не буде й до останку* (Укр.. присл.., 1963, 14); *Вставати разом в трудові світанки І поруч йти до прохідних воріт, І так усе життя, аж до останку...* (Забашта, Вибр., 1958, 32); **На оста́нку; На оста́нок** — на закінчення, на завершення чого-небудь; під кінець. *Достав* [дід] *з полиці горщик, налляв у нього води з коновки, накришив бурячків та зеленої закришки на смак та й кинув туди гриби на останку...* (Козл., Мандрівники, 1946, 40); *Прокіп Журба залишав бій у ворожих окопах на останок, після того, як було виконане основне завдання* (Кучер, Голод, 1961, 132).

2. Тіло, рештки тіла небіжчика. *Згадайте праведних гетьманів: Де їх могили? де лежить Останок славного Богдана?* (Шевч., I, 1963, 104); *Могилу придавили* [опришки] *зверху камінням і замаскували, щоб не знайшли її вороги та не познущалися над останками побратимів* (Ґжицький, Опришки, 1962, 187); *Сірий камінь розповідав, чиї останки поховані тут. Максим потягся рукою до кепки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 118).

ОСТА́ННІЙ, я, є. 1. Який закінчує собою ряд однорідних предметів, явищ, дій і т. ін.; такий, після якого немає іншого подібного; протилежне перший. *Гарно сміється той, хто сміється останній!* (Укр.. присл.., 1955, 218); *Він пильно дивився на густу масу чорних шапок.., доки й останній чоловік не вийшов з двора* (Н.-Лев., III, 1956, 10); *Останній екзамен він складав вісімнадцятого серпня* (Тют., Вир, 1964, 57); *Настає нарешті той день, коли десятикласникам лунає їхній останній дзвоник* (Гонча́р, Тронка, 1963, 134); // Який залишається до кінця чого-небудь. *У той день було чотири уроки. Спіткнувшись на першому, останні Василь пробув наче в чаду якому* (Мирний, IV, 1955, 112); // Який завершує собою який-небудь цикл, певну працю і т. ін. *Капіталізм — останній експлуататорський лад* (Програма КПРС, 1961, 6); *З приємністю дізнався, що IV і останній том Вашого дуже цінного словаря уже вийшов* (Коцюб., III, 1956, 208); // Те саме, що **передсме́ртний.** *Демид посміхнувся й подивився на Тетяну останнім поглядом. Сніжна білизна вкрила його обличчя* (Довж., I, 1958, 313); *А в вухах дзвенять її останні слова, сказані ввечері.. «Невже я не побачу мами? Невже я помру, Тамарочко?»* (Хижняк, Тамара, 1959, 191); *Я розмовляв з Глазиріним, і він мені розповів про останні години всіх моряків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 387).

◇ **Бу́ти на оста́нній доро́зі** *див.* **доро́га; Бути на оста́нніх днях** — чекати народження дитини найближчими днями. *Вона була на останніх днях і болісно очікувала народин. Мої батьки заспокоювали молоду жінку* (Вітч., 8, 1967, 120); **Віддава́ти (відда́ти) оста́нню ша́ну (по́слугу** *і т. ін.)*; **Посила́ти оста́нній приві́т** *кому;* **Проводжа́ти в оста́нню путь** *кого* — виражати пошану до померлого, прощаючись з ним. *Ревнули сірі воли, до гробу йдучи за своїм господарем, рушило й чумацтво за возом — останню послугу дати вірному товаришу...* (Коцюб., I, 1955, 182); *Риссю відходили бійці вздовж міських вулиць і, обертаючись в сідлах, посилали останній привіт старому командиру* (Довж., I, 1958, 211); *Вранці небіжчика перенесли на козацький байдак.., і вся флотилія вирушила до Кінбурна, проводжаючи бойового отамана в останню путь* (Добр., Очак. розмир, 1965, 116).

2. Єдиний, який зберігся, залишився. *Перед самим перелазом Дитина сповита — Та й не туго, й новенькою Свитиною вкрита; Бо то мати сповивала — І літом укрила Останньою свитиною!..* (Шевч., I, 1963, 311); *Останнього січовика, як косою, скосила думка про неволю* (Мирний, I, 1949, 369); — *Люди добрі! — заплакала, заголосила Василина Величко..— Що ж ви робите? ..Як не жалієте нас, то пожалійте дітей наших, не відривайте від їхнього рота останнього шматка* (Стельмах, I, 1962, 574); // Який втрачаючись, вичерпуючись, підходить до кінця. *Кожен бачив.. стару, прибиту на останній своїй літній силі, що тут сиділа на великому камені та плакала* (Вовчок, I, 1955, 362); *Каганець почав примеркати: останнє світло в ньому вигорало* (Мирний, IV, 1955, 297); *Орел голодував, орел втрачав останні сили, але не визнавав перемоги людини* (Тулуб, В степу.., 1964, 153); // *у знач. ім.* **оста́ннє**, нього, *с.* Рештки, залишки від чого-небудь. *Поки зберемо, то й останнє здеремо!* (Номис, 1864, № 10626); *Чорнява вродлива дівчина — останнє з бутиля вилила танкістові в кухоль* (Головко, I, 1957, 439).

◇ **Де́рти оста́нню шку́ру** *з кого* — забирати все у когонебудь; оббирати когось. — *Отсе так! — загула громада: — коли чоловікові біда, так тут з нього останню шкуру дери!* (Кв.-Осн., II, 1956, 125); **До оста́нннього** — поки є можливість. *Розповідав* [Григор] *про Піски — про тамошній сход сьогодні та про їхню постанову — до останнього одбиватися од козаків* (Головко, II, 1957, 312); *Завдання було просте і ясне. Захищати дамбу до останнього, поки екскаватор не проб'є канал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 375); — *Був у нас випадок, Тоню... Один наш льотчик забув кисень перед польотом включити. Клацав у доміно до останнього, а тут команда, схопився, побіг* (Гончар, Тронка, 1963, 21); **До оста́ннього по́диху (зітха́ння)** — до кінця життя. — *Він до останнього подиху зберіг вірність присязі, вірність прапорові, вірність своїй Батьківщині,— говорив гвардії майор* (Гончар, III, 1959, 123); **До оста́нньої кра́плі кро́ві** — поки є сили, можливості для боротьби; до самої смерті; **Тягти́ся (стягти́ся) з оста́ннього** — переборюючи матеріальні нестатки, злидні, добиватися здійснення поставленої мети. [Річард:] *З останнього стягнуся, а виллю* [статую] *з бронзи!* (Л. Укр., III, 1952, 53); — *Тягнемось, з останнього тягнемось, щоб хоч якусь шкапину придбати* (Стельмах, II, 1962, 414).

3. Вирішальний, остаточний. [Річард:] *Скажи їй тільки: вороття немає.* [Джонатан:] *І се останнє слово?* [Річард:] *Так, останнє* (Л. Укр., III, 1952, 109); *Україно, раю мій... Звір не спинить рот могучих... Буде бій, останній бій на залитих кров'ю кручах...* (Сос., II, 1958, 298); *Хотів* [Дорошенко] *заговорити, але неприємний якийсь намул від недавньої розмови, власне, від того, що не за ним лишилося слово останнє, «верхнє»,— не давав цього зробити* (Головко, II, 1957, 197); // Найважливіший, найвагоміший. *О. Василь висував останній аргумент: — А служба божа? .. Не можу ж я кинути свої обов'язки та їхати світами для жінчиних примх* (Хотк., II, 1966, 62); *Схопив один як аргумент останній Жовтаву пляшку і по голові. Завзятого так стукнув опонента, Аж тільки охнув той* (Рильський, III, 1961, 172).

4. Найближчий до моменту повідомлення (про певну подію і т. ін.); попередній. *Сів я, гомонимо. Карпо нічого, наче забув нашу останню розмову* (Коцюб., I, 1955, 301); [Кембль:] *Се жінка Ріверса, що втік в Род-Айленд після останніх виборів у нас* (Л. Укр., III, 1952, 27); — *Історія цього бога,— каже Професор,— починається з останньої китайської війни* (Ю. Янов., II, 1958, 55); // Який безпосередньо передує тому, про що йде мова або моментові повідомлення (про відрізок часу). *Маруся слухала.., мов кам'яна. Взагалі останніми часами отупіння якесь заволоділо нею* (Хотк., II, 1966, 216); *Він дуже постарів і посивів, але був бадьорий і радісний, як ніколи, здавалось, за останні роки* (Довж., I, 1958, 449).

5. Крайній, найвищий. *Чого ж я мучусь? Чому не вмираю? Бо смерть — моя остання ставка у грі* (Коцюб., II, 1955, 264); // Найпізніший серед інших. *Останній термін.*

6. Який щойно з'явився; найсучасніший, найновіший. *Кинув роботу* [Сулейман] *й почав оповідати синові останню новину, яка вже облетіла Бахчисарай* (Коцюб., II, 1955, 126); *Чому Алейников, який, за фільмом, працює в кабіні літака, зробленого за останнім словом техніки, чому він вилазить з нього з брудним обличчям, як кочегар з трюму,— мені це незрозуміло* (Довж., III, 1960, 216); *Маяковський створив для грандіозного змісту своєї поезії блискучу нову форму — ораторський тонічний вірш, що став останнім словом багатовікового історичного розвитку російського вірша* (Поезія.., 1956, 138); *Автомобіль останнього випуску.*

7. Найгірший серед інших; поганий. *Настав новий вік і для нашого Чіпки. То таки що тихе, щасливе життя в себе дома.., а то таки й на громаді, серед людей Чіпка не останній* (Мирний, II, 1954, 264); *Замість злиденної батьківської хатини, де він, шляхтич, живе не краще від останнього хлопа, збудує він собі гарний будинок* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 4); // Брутальний, непристойний (про лайливі вислови). *Він хотів вилаяти Скрекотня останніми словами, змішати його з болотом.. Проте переміг свої чуття: не насмілився вилаяти* (Кос., Новели, 1962, 137).

Не оста́ння спи́ця в ко́лесі *хто* - хтось відіграє певну роль у чому-небудь, має вагу в чомусь. *Незабаром старий письмоводитель умер, а Шавкуна посадили на його місце. Став він не остання спиця в колесі* (Мирний, II, 1954, 263); *Механізатори рушають до місця робіт. І Ліна та Василинка теж кваплятьcя на свої місця, бо й вони не останні спиці в цьому величезному трудовому колесі, хіба ж не їхні вішки дають простір для роботи механізмів* (Гончар, Тронка, 1963, 262).

8. Щойно згаданий, названий, сказаний. *Я радий, що матиму постійну службу і що ми всі будемо разом. Це останнє найбільш мене тішить* (Коцюб., III, 1955, 191); — *Ну, йди, ідоле. Приймай честь, собако, коли тобі дають її! Останні слова козаки промовили вже поза куренем, підштовхуючи Кирдягу ззаду кулаками* (Довж., I, 1958, 234);—*Грішні, тримайте святого!..—І несподіваний регіт покрив останні слова чоловіка: село зі сміхом прощалося з частиною своїх забобонів* (Стельмах, II, 1962, 325); // *у знач. ім.* **оста́нній,** нього, *ч.;* **оста́ння,**

ньої, *ж.;* **оста́ннє,** нього, *с.* Уживається при вказуванні на щойно названу особу, щойно згаданий предмет і т. ін. у знач., близькому до особ. займ. він, вона, воно. *Попереду жінка в сірому, а за нею жінка в синьому; поруч з останньою їхав Септар* (Коцюб., I, 1955, 286); *Богданове підморгування мені набридло. Я одвернувся од нього і дивився вслід Севові, доки останній зник за іншими суднами* (Ю. Янов., II, 1958, 150); *Пишуть і говорять: народна поетична творчість, народно-поетична творчість (останнє здається мені трохи штучним)* (Рильський, IX, 1962, 192).

9. *перев. мн., рідко.* Усі, крім названого; інші, решта. *І ся гадка уже запалила, уже відогнала всі останні, уже хо́рою нетерпеливістю наповнила кожний нерв* (Хотк., II, 1966, 134); *За хвірткою Северина чекають останні братчики і, коли він виходить із двору, не пізнають його* (Тют., Вир, 1964, 423).

ОСТА́НОК *див.* **оста́нки.**

ОСТА́РКУВАТИЙ, а, е, *рідко.* Який здається старішим, ніж є насправді. *Вона натякнула Фесенкові, що Христина, хоч гарна й на виду не остаркувата, але вже доволі-таки стара* (Н.-Лев., V, 1966, 244); — *Давай, Маріє, їм чаю..,—востаннє озираючи себе в дзеркалі, промовила Любов Прохорівна до остаркуватої Марії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 193); *Світло ліхтаря падало на обличчя, і Вероніка здавалась остаркуватою* (Кочура, Родина.., 1962, 52); // Такий, як у старого, старих (про обличчя). *Пригадала* [Маруся], *що, певно, трясеться у нього воло під молодим, але вже остаркуватим лицем* (Хотк., II, 1966, 128).

ОСТА́ТИСЯ *див.* **остава́тися.**

ОСТА́ТНІЙ, я, є, *заст.* Останній. *Заворушилася пустиня. Мов із тісної домовини На той остатній страшний суд Мертвці за правдою встають* (Шевч., I, 1963, 241); *Колос у ячмені ще не налився, то соловей виспівував остатні пісні свої — прощавсь із весною* (П. Куліш, Вибр., 1969, 274); *Чув* [Юра], *що.. хмара перемагає, і вже остатнім зусиллям підняв до неба короткий ціпок* (Коцюб., II, 1955, 341); — *З сіромахою остатнім одружуся я хіба!* (Граб., I, 1959, 143); *Два сих остатніх дні так було душно, що аж уночі приходилось умиватись та віялом обмахуватись* (Л. Укр., V, 1956, 54).

ОСТА́ТОК, тку, *ч., заст.* Залишок. *Прийшов нестаток, випив остаток* (Номис, 1864, № 11501); *Там* [на шосе] *шатаються в безладді солдати, остатки частин — ратники, сапери* (Вас., Незібр. тв., 1941, 209); *Чи ж людська споминка така слаба? Чи то його, минулих днів остаток, Потерти мусила нова доба?* (Зеров, Вибр., 1966, 39).

◇ **Без оста́тку** — те саме, що **Без оста́нку** *(див.* **оста́нки).** *Сулії, тикви, баклажки, Все висушили без остатку, Посуду потовкли в шматки* (Котл., I, 1952, 168); **До оста́тку** — те саме, що **До оста́нку** *(див.* **оста́нки).** *Чи не справді се татари Людей позаймали, Все спаливши до остатку, У полон погнали* (П. Куліш, Вибр., 1969, 416); **На оста́тку; На оста́ток** — те саме, що **На оста́нку** *(див.* **оста́нки).** — *Бевзні! Нікчемники!.. пеньки головаті!! — закричить на остатку Мирін та й затихне...* (Мирний, II, 1954, 86).

ОСТАТО́ЧНИЙ, а, е. 1. Одержаний у кінцевому результаті. *В остаточній редакції поеми закохується він* [Демон] *у молоду, веселу, щасливу дівчину-грузинку* (Рильський, III, 1956, 206); *З спокійною об'єктивністю оглядала себе* [Катерина] *в дзеркалі й прийшла до остаточного висновку, що дівчина напроти таки негарна* (Вільде, Сестри.., 1958, 506); // Повністю з'ясований, виявлений. *Брянський оцінював бій не лише за його остаточними результатами, .. а ще й за тим, як цей бій був підготовлений, проведений* (Гончар, III, 1959, 52); // Який має виявити кінцеві результати; вирішальний. — *Наступню,— заговорив він..— Позавтра остаточний бій* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 546).

2. Який не може бути змінений, переглянутий. — *Після школи піду в медичний. Уже ніяких вагань, рішення остаточне* (Донч., V, 1957, 504); *То найстрашніший суд — наш власний суд, Де присуди суворі й остаточні. Де вироки з собою не несуть Можливостей для виправдань преточних* (Коротич, Поезії, 1967, 56); // Доведений до кінця; повний, цілковитий. *Зараз армія наступала, і бійцям хотілося, щоб хтось довів, що цей наступ уже не припиниться аж до остаточної перемоги* (Багмут, Записки.., 1961, 32); *Все вирішувалось у ті дні на морських шляхах; одні кораблі звозили у Крим живу силу, рятуючи її від остаточного розгрому, інші кораблі.. везли.. із закордону бойове спорядження* (Гончар, II, 1959, 378); *Остаточна перемога соціалізму.*

ОСТАТО́ЧНО, *присл.* Повністю, цілком; до кінця. — *Коли пан улаштує тут ярмарок.., справа остаточно залагодиться* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 26); *Ніна.. думала, що хлопець остаточно виправився і що це вона так зуміла його перевиховати* (Донч., V, 1957, 448); *Дощ остаточно змив з одягу шкарубке багно* (Руд., Вітер.., 1958, 97); // Без якихось змін; безповоротно. *Після того, як загін Килигея остаточно закріпився в Хорлах, на нього.. було покладено охорону всього чорноморського узбережжя* (Гончар, II, 1959, 72); *Перемога соціалізму в усьому світі остаточно усуне соціальні і національні причини виникнення всяких воєн* (Програма КПРС, 1961, 51).

ОСТА́ТОЧОК, чка, *ч., заст.* Зменш. до **оста́ток.** *Був швець, що цілий вік горілки в рот не брав, — Кравець, що, краявши, остаточків не крав* (Боров., Тв., 1957, 131).

ОСТА́ЧА, і, *ж.* 1. Залишок від чого-небудь; лишок. — *Не враждуй на мене, молодичко, — казала вона, доручаючи Прісьці остачу зароблених грошей — три карбованці* (Л. Янов., I, 1959, 276); *Всіх яблук не розпродали і остачу довелось везти додому* (Шиян, Баланда, 1957, 219); // *рідко.* Частина, відрізок, що залишається до кінця чого-небудь; решта. *Зажурилася, тяжко замислилася* [Горпина], *як його хоч остачу віку свого без гріха прожити* (Л. Янов., I, 1959, 332); // *рідко.* Те, що залишилося від чогось минулого; пережиток. — *Невже це в вас остача якихось бабських забобонів?* (Н.-Лев., IV, 1956, 344).

◇ **Без оста́чі** — те саме, що **Без оста́нку** *(див.* **оста́нки).** *Темні очі* [дівчини] *вбирають в себе людину без остачі* (Ю. Янов., II, 1954, 205).

2. *мат.* Величина, одержувана при відніманні від діленого добутку дільника на частку. *Вже кінчає* [Галя] *писати, коли.. Неля Чернявська шепоче: — Галю, покажи, а то в мене ділення без остачі не виходить!* (Ів., Таємниця, 1959, 23); — *Двісті двадцять два, два в остачі! — урочисто оголошує Ксеня* (Стельмах, I, 1962, 381); // Те саме, що **різни́ця.** *Число, яке дістаємо після віднімання, називається різницею. Різниця інакше називається остачею* (Арифм., 1956, 18).

ОСТГО́Т *див.* **остго́ти.**

ОСТГО́ТИ, тів, *мн. (одн.* **остго́т,** *а, ч.;* **остго́тка, и,** *ж.), іст.* Відгалуження германського племені готів, що жило в III ст. в причорноморських степах.

ОСТГО́ТКА *див.* **остго́ти.**

ОСТГО́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **остго́ти.**

ОСТЕЇ́Т, у, *ч., мед.* Запалення кісткової тканини.

О́СТЕНЬ, я, *ч.* Риболовецьке знаряддя, схоже на вила, з зазубреними ріжками для утримування настромленої риби. *Відомі остені, за допомогою яких вбивали велику рибу. Остені мали один, два і три зубці* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 412).

ОСТЕОБЛА́СТИ, тів, *мн.* Кісткоутворюючі клітини людини і хребетних тварин. *При переломах кісток кісткова мозоля утворюється внаслідок розростання спеціальних клітин фізіологічної системи сполучної тканини, так званих остеобластів* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 365).

ОСТЕО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з остеології.

ОСТЕОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до остеології. *Остеологічний матеріал підказав думку, що в мезоліті південь України був заселений племенами середземноморського походження* (Літ. Укр., 11.II 1969, 4).

ОСТЕОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ анатомії, що вивчає форму і будову кісток у взаємозв'язку з їхньою функцією.

ОСТЕО́МА, и, *ж.*, *мед.*, *вет.* Доброякісна пухлина, що утворюється з кісткової тканини.

ОСТЕОМАЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.*, *мед.*, *вет.* Розм'якання і деформація кісток у людей і тварин внаслідок порушення обміну речовин. *У дорослих авітаміноз виявляється захворюванням кісток, яке дістало назву остеомаляції* (Курс патології, 1956, 329); *Хворіють на остеомаляцію переважно молочні корови і поросні свині* (Колг. енц., II, 1956, 210).

ОСТЕОМІЄЛІ́Т, у, *ч.*, *мед.*, *вет.* Запальне ураження кістки і кісткового мозку у людей і тварин. *На грязьових курортах успішно лікують поліартрити, тугорухливість суглобів, травматичні остеомієліти,.. радикуліти* (Наука.., 7, 1956, 13).

ОСТЕОСКЛЕРО́З, у, *ч.*, *мед.* Хворобливе затвердіння кісткової тканини.

ОСТЕОТОМІ́Я, ї, *ж.*, *мед.* Операція розтину кістки.

ОСТЕ́РБАТИ *див.* **осте́рбувати.**

ОСТЕ́РБНУТИ *див.* **осте́рбувати.**

ОСТЕ́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСТЕ́РБАТИ**, аю, аєш *і* **ОСТЕ́РБНУТИ**, ну, неш, *док.*, *заст.* Одужувати. — *Аби ви та Гаїнка швидше остербували,— ото добре було б* (Гр., II, 1963, 434); *От неділенька минула, а сердешна в'яне; Хоть остербала, но* [але] *плаче, як на річку гляне* (Укр. поети-романтики.., 1968, 548); *Всі мов остербли від слова того, спалахнула мова крилата* (Стар., Поет. тв., 1958, 207).

ОСТЕРЕГТИ́ *див.* **остеріга́ти.**

ОСТЕРЕГТИ́СЯ *див.* **остеріга́тися.**

ОСТЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **остерегти́.** *Я блукав ніким не остережений повсюди, я шукав мій полк,.. я уникав ворога* (Коб., III, 1956, 426); *Виходять Фортунат і Парвус, а за ними ще кілька інших, що непомітно для Крусти увіходили в садок і, остережені через двох попередніх, перестоювали в садку* (Л. Укр., II, 1951, 407); *З кущів блиснуло вогнем і освітило червоним полум'ям остереженого комісара* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 45).

ОСТЕРЕ́ЖЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **остеріга́ти.**

ОСТЕРЕ́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Який остерігає від чого-небудь; застережний. — *Глядіть, тату, щоб ви справді не проломилися на цьому льоду! Остережний голос дочки.. вертає старому тверезий розум* (Вол., Місячне срібло, 1961, 205).

ОСТЕРІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСТЕРЕГТИ́**, ежу́, еже́ш; *мин. ч.* остері́г, регла́, ло́; *наказ. сп.* остережи́; *док.*, *перех.*, *від кого — чого*, *перед ким — чим і без додатка*, *рідко.* Те саме, що **застеріга́ти** 1. *І тепер, коли вона питає себе, чи повинна була остерігати чоловіка, чи повинна була, хоч, може, не словом, так чим-небудь відвернути те, що мало насунутись і... роздавити їх обох,— тепер вона не знає, що відповісти собі* (Хотк., I, 1966, 46); *Він так обурився, що полаявся та мало не побився з сусідом, який по-приятельськи остеріг його перед родинним лихом* (Коцюб., I, 1955, 269); — *Он і Мар'я скільки то горя зазнала через те кохання. І вона її остерігала від нього...* (Мирний, III, 1954, 231); *Коли я почала підростати, все остерігала мене* [мама] *перед військовими* (Фр., III, 1950, 105); *Якось зійшлись дерева на віче велике обирати собі водія. Та такого, щоб і господарем був серед них і слугою. Щоб і честь остеріг,.. і од напасті схоронив* (Кол., Терен.., 1959, 381); *Авторські пояснення до сцен.. можуть бути доречні в якихось найвідповідальніших ключових сценах, де кінодраматургові хочеться найточніше передати для свого режисера і артистів щось найдорожче, і таким чином остерегти їх від інших можливих, але небажаних осмислювань сцени* (Довж., III, 1960, 160).

ОСТЕРІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСТЕРЕГТИ́СЯ**, ежу́ся, еже́шся, *док.* 1. *кого, чого, рідко від кого — чого і без додатка.* Остерігати себе від кого-, чого-небудь; берегтися. — *Була в мене пропасниця..; ходила до лікаря, дав чогось, звелів застуди остерігатися* (Л. Янов., I, 1959, 297); *Взагалі треба було бути особливо пильним, і Йосип Васильович багато разів попереджав Тамару, щоб остерігалася* [агентів] (Хижняк, Тамара, 1959, 48); *Живе на острові цариця Цирцея, люта чарівниця І дуже злая до людей; Які лиш не остережуться, А їй на острів попадуться, Тих переверне на звірей* [звірів] (Котл., I, 1952, 159).

2. Боятися; побоюватися. — *Я до вас з хлібом, з сіллю не ходила, порогів ваших не оббивала. Ви самі до мене прийшли,— сказала Мотря трохи тихішим голосом, остерігаючись свекра* (Н.-Лев., II, 1956, 29); *Управитель, звісно, теж рад би мене в ложці води втопити, але остерігається* (Гончар, Таврія, 1952, 45).

ОСТЕРІГА́ЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **остеріга́ти.** — *Не проклинайте його вже надто тяжко, ви ж мати...— почувся востаннє остерігаючий голос* (Коб., II, 1956, 238); *Пильним, остерігаючим оком стежить качка за небезпечним ворогом* (Шиян, Баланда, 1957, 73).

ОСТЗЕ́ЄЦЬ *див.* **остзе́йці.**

ОСТЗЕ́ЙКА *див.* **остзе́йці.**

ОСТЗЕ́ЙСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **остзе́йці.** *Остзейський барон.*

ОСТЗЕ́ЙЦІ, ів, *мн.* *(одн.* **остзе́єць**, є́йця, *ч.*; **остзе́йка**, и, *ж.)*, *заст.* Прибалтійські німці.

ОСТИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСТИ́ТИ**, и́ну, и́неш, *док.*, *діал.* Обридати. — *Таки тобі хоть раз кувати остивало?* — *Питало Молота Ковадло* (Боров., Тв., 1957, 176); *Музо! Невже ж це тобі ще не остило співати?* (Зеров, Вибр., 1966, 342); // *безос. Остило так, як бабі жнива* (Номис, 1864, № 5560); *Там родилась, гарцювала Козацькая воля; Там шляхтою, татарами Засівала поле, Засівала трупом поле, Поки не остило... Лягла спочить... А тим часом Виросла могила* (Шевч., I, 1963, 48).

ОСТИГА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **остига́ти.** *У проціджений журавлинний відвар кладуть цукор, проварюють, кладуть підготовлені яблука, варять до готовності, змішують з соком і ставлять у холодне місце для остигання* (Укр. страви, 1957, 279).

ОСТИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСТИ́ГНУТИ** *і* **ОСТИ́ГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* ости́г, ла, ло; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Віддаючи тепло, поступово ставати холодним; холонути, охолоджуватися, вихолоняти. *Кошик пішов повільними кроками вздовж канави, де подзюркувала гаряча вода, яка тут же остигала* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 118); *Свердло швидко нагрівалося і доводилось припиняти роботу, щоб воно остигло* (Трубл., Шхуна.., 1940, 319); * Образно. *На заході небо спалахнуло червоним вогнем, поволі остигало й м'якшали кольори фарб* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 151).

2. *тільки 3 ос., перен.* Поступово слабнути, спадати, зникати (про почуття, переживання). *Андрій з тяжким серцем ішов дальше. Його запал, здавалося, поволі остигав* (Фр., V, 1951, 69); *Бронкові стає жаль хлопця. Злість, що кипіла в ньому на Олексу, поволі остигає* (Вільде, Сестри.., 1958, 91).

3. *перен.* Заспокоюватися, вгамовуватися. *Ріка вже кинулася в другий бік.. ще шукати кривавої поживи. І довго потім не остигаєш із гніву, дика ріко* (Хотк., II, 1966, 321); *Григор, остигаючи від.. їзди та відчуваючи передгрозовий подих, звеселів* (Гуц., Скупана.., 1965, 19).

ОСТИГА́ЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **остига́ти.** *В лісі притихло, тільки чути було млявий дзвін остигаючих кіс на сусідніх галявинах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 240).

ОСТИ́ГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ости́гнути** і **ости́гти.** *Парувала під хвилею теплого повітря остигла за ніч земля* (Скл., Хазяїни, 1948, 216); * Образно. *Минулися молодії Веселії літа, Немає з ким остиглого Серденька нагріти* (Шевч., II, 1953, 149).

ОСТИ́ГНУТИ *див.* **остига́ти.**

ОСТИ́ГТИ *див.* **остига́ти.**

ОСТИДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., перех., діал.* Осоромити. — *Ні, Семеновичу, не остиджу ніколи твоєї слави, не запакощу твоєї сім'ї й роду* (Кв.-Осн., II, 1956, 462).

ОСТИ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Бридкий, обридлий. — *Для мене завжди Турн остилий, Очам моїм один ти світ!* (Котл., I, 1952, 179).

ОСТИ́СТИЙ, а, е. 1. Який має великі остюки. *Навколо.. плюскотять на вузьких нивах остисті і безості пшениці* (Стельмах, II, 1962, 408); *Син милується остистим пучком, колос як перебраний! ..Сортове жито, зернисте* (Горд., II, 1959, 325).

2. *перен.* Схожий на пучок остюків; колючий. *Німець мовчав, одстобурчивши остисту бороду* (Мирний, I, 1954, 202).

3. *спец.* Який має вигляд ості, остей. *Вершини поперекових і остистих відростків хребців до 18 років .. лишаються вкритими хрящем* (Шк. гігієна, 1954, 68).

ОСТИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **ости́стий** 1.

ОСТИ́Т, у, *ч., спец.* Запалення кістки у людей і тварин, причиною якого є проникнення в організм гноєтворних мікробів.

ОСТИ́ТИ *див.* **остива́ти.**

ОСТИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Обростати остюками. *Дощі обмили, вітри збили краску, жита голі стоять, негода не дає оститься, як будуть наливатися?* (Горд., II, 1959, 322).

О́СТІ, ів, *мн.* Те саме, що **о́стень.** *Б'ються соцькі й розсильнії, Б'ються й рибаки, Водять шнури край пролому, Ості і гаки* (Рудан., Тв., 1959, 162); *І от прямує він, узявши гострі ості, На став* (Рильський, II, 1946, 211).

ОСТІ́ЙНИЙ, а, е, *мор.* Який має остійність.

ОСТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., мор.* Здатність судна тримати рівновагу в плаванні, плавати в прямому положенні й вирівнюватися після нахилу. *Остійність катамарана досягається за рахунок рознесення корпусів. Завдяки цьому не треба баласту, як у кільової яхти* (Знання.., 1, 1968, 30).

ОСТІ́ЛЬКИ, *присл.* 1. У такій мірі, такою мірою; настільки. *Сорочка задовга рівно остільки, що коротшою не може бути* (Хотк., II, 1966, 324); *Чом я не можу забутись остільки, Щоб лише міг я дивитись і дихати?..* (Олесь, Вибр., 1958, 29); *Перед видимою смертю чоловік оглядає світ. Він для чоловіка остільки новий, незнайомий, що минуле життя здається лише прологом, увертюрою для чогось більшого, майбутнього* (Ю. Янов., I, 1958, 126); // Уживається в головному реченні, коли в підрядному реченні міри і ступеня дії є слово оскільки. *Держава виникає там, тоді і остільки, де, коли і оскільки класові суперечності об'єктивно не* ***можуть*** *бути примирені* (Ленін, 33, 1973, 7); *Мічурін.. кілька днів підряд ніби не був присутнім у звичайній повсякденності і все навколишнє сприймав лише остільки, оскільки воно заважало.. його впертій, наполегливій думці* (Довж., I, 1958, 435).

2. *присл., розм., рідко.* Стільки (уживається для конкретизації вказівки на певну кількість чого-небудь). — *Де це видано, остільки часу не бачились та й щоб при зустрічі не набалакатися досхочу!* (Головко, II, 1957, 414).

І остільки — аж ніяк, анітрохи; ністільки. — *Я в тебе вигравав.. Тобі не шкода? — Ні, і остільки* (Мик., II, 1957, 188); — *Не винен же мій і остільки!* (Гончар, II, 1959, 138).

ОСТОБІ́СІТИ, ію, ієш, *док., фам.* До краю обриднути; остогидіти. [Микита:] *Якщо тобі обрид, то так і скажи.* [Митродора:] *Не то що обрид, а остогид, остобісів із своїми вигадками* (Сам., II, 1958, 161); *Нудив* [Антон] *світом. Остобісіла і горілка, і земляки* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 110); // *безос.— А в філософії я.. покинув знов книжки. Гуляв, гуляв, аж до кінця курса, аж остобісіло!* (Н.-Лев., I, 1956, 127).

О́СТОВ, а, *ч.* Внутрішня опорна частина споруди, установки і т. ін., на якій тримаються всі інші її складові частини; каркас. *Громов надписує ящик своїми ініціалами.. Таку ж позначку він робить і на остові свого верстата* (Кучер, Чорноморці, 1956, 455).

ОСТОВПІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **остовпі́ти.** *Спинився я на хвильку остовпілий, Наслухав, як ярмо засніжене скрипить* (Рильський, Поеми, 1957, 24); *Кінь завмер, Він стояв, як укопаний, немов остовпілий від подиву* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9).

2. *у знач. прикм.* Який раптово втратив здатність рухатися, свідомо сприймати що-небудь (від хвилювання, розгубленості, з переляку і т. ін.). *Калинович стояв у своїм кутику заглушений, остовпілий, безтямний* (Фр., VI, 1951, 344); *Вхопив* [дід] *з кілка шапку і вийшов з хати. Вражений з несподіванки Остап мовчав остовпілий* (Гр., II, 1963, 459); // Який нічого не виражає; застиглий (про погляд, очі). *Вона посміхнулася ще глузливіше і відвела очі. В чужих, остовпілих очах* [фашистів] *вона не знайшла честі* (Тют., Вир, 1964, 446).

ОСТОВПІ́ЛО. Присл. до **остовпі́лий** 2. *Еріх Лешнер стояв остовпіло. Невже йому можуть дати землю? Невже цей офіцер казав правду?* (Собко, Запорука.., 1952, 42); — *Сідай, сідай, синашу! — масно заговорив Жежеря, коли він остовпіло кліпав очима біля дверей — від збентеження, від яскравого світла* (Речм., Весн. грози, 1961, 139).

ОСТОВПІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **остовпі́ти.** *Якусь мить він стояв у німому остовпінні, вхопившись рукою за щоку* (Кол., Терен.., 1959, 23); *Після перших секунд остовпіння Микоша аж тепер зрозумів, що сталося* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 284).

ОСТОВПІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Втратити здатність рухатися, раптово завмерти від хвилювання, розгубленості, з переляку і т. ін. *Мотуз остовпів і не міг і слова промовить* (Н.-Лев., IV, 1956, 224); *Тихін.. щось місив у ночвах на лаві. Як тільки рипнули двері, став і повернув голову, та так і остовпів* (Головко, II, 1957, 151); *Поява Запорожця так вразила Вітрову, що вона в першу хвилину навіть не розгубилася, а просто остовпіла* (Бурл., Напередодні, 1956, 85).

ОСТОГИ́ДЖЕНИЙ, а, е. Те саме, що **остоги́длий.** *Кров висисає оте остогиджене, Прокляте нишком життя, Що паненя, вередливе, зманіжене, Вишвирне геть на сміття* (Граб., I, 1959, 52).

ОСТОГИ́ДІТИ, джу, диш, *док., розм.* До краю обриднути; стати гидким, нестерпним.

ОСТОГИ́ДЛИЙ, а, е. Який до краю обрид, став гидким, нестерпним. *Якісь даремні надії.. розбивались об гострі пороги остогидлого життя та утрат, нужди та недостачі...* (Мирний, III, 1954, 23); *Світ, серед якого жив* [Гоголь], *був ненависний і остогидлий* (Полт., Повість.., 1960, 427).

ОСТОГИ́ДНУТИ, ну, неш, *док.* Те саме, що **остоги́діти.** *Бурмило-Кундель вирвався на луг — На волі трохи погуляти, Бо остогид йому ланцюг, Обридло в курені лежати* (Гл., Вибр., 1951, 157); *Остогидла мені до загину тюрма, З виду темна не сходила смуга* (Граб., I, 1959, 381); *Серединському, мабуть, остогидло слухати таку розмову, ті старечі теревені* (Н.-Лев., I, 1956, 134).

ОСТОРО́ГА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **обере́жність.** *Козакам ще щастя сприяло, що вороги.. надходили дуже поволі, з великою осторогою, сподівались на велику силу козачу* (Стар., Облога.., 1961, 55); *Вони ввійшли в хату навшпиньки — щоб не збудити Колиного батька, але це була зайва острога: батько стояв за порогом у світлиці й докірливо хитав головою* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 255).

З осторо́гою — обережно. *Вона* [незнайома] *зирнула з осторогою на матір, потім.. очима подала мені знак* (Вас., I, 1959, 188); *Дружно чавкають в гразюці копитами коні, з осторогою позираючи на клубки кураю* Логв., Літа.., 1960, 30).

2. Застереження, попередження. *Я можу дивитися на ті помилки спокійно, бо знаю, що або мені самому, або іншим вони служили осторогою і наукою* (Фр., I, 1955, 32); *Я кинувсь геть,— рукою милая махає, Чи острога то мені? чи гнів?* (Л. Укр., IV, 1954, 91); *Я вчеплюсь у мотуз* [санчат] *і, як завжди, без особливої радості вислуховую усі мамині остороги* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 113).

О́СТОРОНЬ. 1. *присл.* Окремо, збоку; відособлено. *За містечком осторонь стояли здорові сахарні* (Н.-Лев., II, 1956, 205); *Хлопці й дівчата збились осторонь в окремий гурток і щось розмовляють собі* (Вас., I, 1959, 114); *За копицями, що стояли осторонь, лежало на землі ще вологе від дощу, розтрушене сіно* (Томч., Готель.., 1960, 16).

2. *присл.* В сторону, убік. *Вона черкнула один сірник. Він зайнявся і зараз же погас. Сердито кинула вона його осторонь і запалила другий* (Гр., I, 1963, 342); *Сагайдак відійшов осторонь, постояв хвилину і пішов геть* (Добр., Тече річка.., 1961, 178).

3. *присл.* Стороною, манівцями. *Поки велетень-тюрк копирсав ключем у зашкарублому, заржавілому замку.., хлопчик осторонь обійшов навколо чужинця* (Досв., Гюлле, 1961, 16).

4. *прийм., з род. відм., рідко.* Уживається на означення місця; біля, коло, близько. *Як не роздивлялася* [Олена] *обабіч себе, таки пройшла мимо Ореста Білинського, не помітивши його під деревом, осторонь стежки* (Вільде, Сестри.., 1958, 13); *Я спиняю машину трохи осторонь шляху* (Сміл., Сад, 1952, 75); *Осторонь столів під кущами лисняться .. барильця з вином* (Гончар, Тронка, 1963, 136).

Стоя́ти (трима́тися *і т. ін.)* **о́сторонь** *чого (від чого)*— не цікавитися чим-небудь, уникати чого-небудь. *В школі Тася.. стояла осторонь громадського життя* (Дмит., Розлука, 1957, 20); — *Я не розумію, як можна стояти осторонь від активного життя, коли перед народом такі величезні прекрасні завдання!* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 33).

ОСТОЧОРТІ́ЛИЙ, а, е, *зневажл.* До краю обридлий; остогидлий. *Він бачив, що Славко радий був нагоді вирватися з осточортілих стін гімназії хоч на кілька днів* (Кол., Терен.., 1959, 51).

ОСТОЧОРТІ́ТИ, ію, ієш, *док., зневажл.* До краю обриднути; остогидіти. *Учитись було Піхтіреві за велику муку: нулі.., насмішки, батьків батіг — усе це йому осточортіло до нудоти* (Вас., I, 1959, 164); *Я людям всім осточортів I остогид* (Сам., I, 1958, 165); *Парася із своїм чарльстоном більш ніж осточортіла Сергієві, але спиняти її він не міг* (Епік, Тв., 1958, 80).

ОСТРАКІ́ЗМ, у, *ч.* 1. У стародавній Греції — вигнання небезпечних осіб, злочинців за межі міста, держави без права повернення. *У давній Греції найнебезпечніших злочинців піддавали остракізмові — виводили за міську браму й забороняли повертатися додому* (Літ. Укр., 7.IX 1965, 2).

2. *перен.* Різкий осуд кого-, чого-небудь, гоніння на когось, щось. *Проти галицької суспільності, що кинула на Франка остракізмом, Франко вживав іронії* (Крим., Вибр., 1965, 448); *Він не боявся остракізму з боку салонних дам* (Гончар, Таврія, 1952, 382).

О́СТРАХ, у, *ч.* 1. Тривожне почуття небезпеки, стан тривоги перед можливою небезпекою; страх. *В селі порідшало німців.. Тільки загін один для остраху людського лишили біля старости* (Ле, Мої листи, 1945, 49); *Дівчата врозтіч кидаються від коня, а коли минає перший острах, починають сміятися* (Стельмах, I, 1962, 325); *Напруженням мозкової волі він струсив із себе в'язкий острах і сміливо глянув Тучинському в очі* (Досв., Вибр., 1959, 344).

З о́страхом — боязко, з почуттям страху. *З острахом бідний орач позира на незорану ниву, На коненята свої, на мозолі на руках* (Фр., XIII, 1954, 305); *З острахом, недовір'ям і цікавістю дивилися бранці на хмаристий кряж* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 182); **З о́страху** — від страху, з переляку. *Василько похолов з остраху. Волосся полізло догори, серце перестало стукати в грудях* (Коцюб., I, 1955, 82); **Наво́дити (навести́, наганя́ти, нагна́ти** *і т. ін.)* **о́страх** *на кого* — викликати у когонебудь почуття страху, переляку. *Ще в утробі матері вони вже панували, рухом брів привчались наводити острах на людей* (Хотк., I, 1966, 64); *Боялася молодь.. озброєних і нестримних гуляк, що, байдикуючи, ходять і вдень, і ввечері по слобідських вулицях, наганяючи острах на людей* (Шиян, Баланда, 1957, 38); **О́страх бере́ (взяв, обійма́є, обня́в** *і т. ін.) кого* — хтось починає відчувати страх. — *Поки Сомко був Сомком, я ставав на його сміливо, а тепер мене якийсь острах бере...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 184); *Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити* (Гр., I, 1963, 346); [Харько:] *Сумно в хаті, неначе в ямі! ..Острах обійняв мене, і я швидш з хати драла* (Кроп., III, 1959, 235).

2. Тривожне хвилювання; неспокій. *Фросина завжди здавалась йому красунею.. І свято, і острах підіймалися в його душі* (Стельмах, I, 1962, 165); *Те, що мати.. врочисто проказувала їх* [молитви], *породжувало неясний солодкий острах* (Кач., II, 1958, 21).

ОСТРАХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **зляка́тися.** *Він устав, немов острахнувсь* (Вовчок, I, 1955, 160); *Орина острахнулася — чи могла забути майстрові розмови в Захаровій хаті?* (Горд., Чужу ниву.., 1940, 122).

ОСТРА́ШКА, и, *ж., розм.* 1. Почуття страху; побоювання, настрашка. *А коли він з ким обійшовся круто,* *то це, щоб у інших острашка була* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 162).

2. Погрозливе попередження, що викликає почуття страху; погроза страхом. *І враз ожив, заграв орган, і для острашки в той же мент ударив кулемет* (Гонч., Вибр., 1959, 313).

ОСТРЕВА́, и́, *ж.*, *діал.* Закріплена вертикально на поверхні землі верхня частина стовбура дерева (перев. смереки), на яку складають сіно або снопи. *Збирав* [Іван] *квітки і косичив ними свою кресаню, а утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на остревах* (Коцюб., II, 1955, 307).

ОСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСТРИ́ГТИ**, ижу́, иже́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обстрига́ти.** *А мене, не знаю за що Убити-не вбили, Тілько мої довгі коси Остригли* (Шевч., I, 1963, 356); *— А хіба ж не радується душа, коли острижеш барана, а на ньому руно!.. Таке руно, що розкинеш і — на весь сарай!* (Гончар, Тронка, 1963, 148).

ОСТРИГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСТРИ́ГТИСЯ**, ижу́ся, иже́шся, *док.* Те саме, що **обстрига́тися.** *Роман підводиться, пригладжує рукою чуба.— Діжду неділі — при самій голові острижусь,— весело одповідає* (Вас., I, 1959, 151); *Дістав Онєгін мій свободу, Остригся під останню моду* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 13).

ОСТРИ́ГТИ *див.* **острига́ти.**

ОСТРИ́ГТИСЯ *див.* **острига́тися.**

ОСТРИ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **остри́гти.** *Пішов по шерсть, а вернувсь сам острижений* (Укр.. присл.., 1955, 236); *Брудנувато-білі, вже острижені мериноси надсадно дихають, ховають голови від спеки у власну тінь* (Гончар, Тронка, 1963, 5).

О́СТРИЙ, а, е, *заст.*, *діал.* Гострий. *І мечі в руках їх добрі, Острі обоюду* (Шевч., II, 1963, 289); *Не з дітьми підеш,— панську череду Поженеш ти на поле!.. Не пісок м'який,— стерня острая Босі ноги наколе!..*(Рудан., Тв., 1959, 115); *За хвилину надбігла Марійка, так замотана здоровою хусткою, що самий острий червоний носик визирав на світ божий* (Коцюб., I, 1955, 131); *Остра і різка була бесіда Максимова* (Фр., VI, 1951, 79).

О́СТРІВ, рова, *ч.* 1. Ділянка суші, оточена з усіх боків водою. *Серед ночі темної, На морі синьому За островом Тендером потопали Пропадали* (Шевч., II, 1963, 339); *Серед річки стримів кам'яний острів, через котрий билася по щілинах сердита хвиля* (Н.-Лев., III, 1956, 127); *Це було на острові Цейлоні, де цвітуть веселкою гаї* (Сос., I, 1957, 204); * Образно. *Під ногами зелений острів, що його обливають блакитні води далеких гір* (Коцюб., II, 1955, 322); *Вивчення історії, побуту, культури, фольклору російського населення, яке протягом сторіч жило відірвано від основної маси російського народу, може дати цікавий матеріал для розробки таких вагомих наукових проблем, як збереження народної культури в умовах етнічних островів* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 48).

2. *перен.* Ділянка землі, що різко виділяється на фоні решти місцевості. *Серед розливу зелені бовваніють острови сіл у садках* (Гончар, III, 1959, 60); *Місце, куди вони заїхали, було казковим: дикі лугові верби з дуплами і порохном.., луговий острів, пахучий, безлюдний* (Тют., Вир, 1964, 458).

ОСТРІВЕ́ЦЬ, *розм.* **ОСТРОВЕ́ЦЬ**, рівця́, *ч.* Зменш. до **о́стрів.** *На низенькому плисковатому острівці, що заріс подекуди густими лозами.., обізвавсь.. соловейко* (Н.-Лев., I, 1956, 65); *Серед безмежного моря хлібів показався острівець станції* (Ткач, Моряки, 1948, 140).

ОСТРІ́ВКА, и, *ж.*, *діал.* Зменш. до **острева́.** *На вершику острівки ще висіла зелена віха з вільхового пруття* (Фр., IV, 1950, 421).

ОСТРІВНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **о́стрів.** *На острові, як видно, в мирний час бувають тільки рибалки з континенту. Кілька видів дрібних птахів, напевне, випадково забилися сюди і акліматизувалися в умовах суворої острівної природи* (Ле, Клен. лист, 1960, 161); *Стьопа прогулювався по палубі, чекаючи Вершомета та Ельгара, що полювали десь уздовж острівного побережжя* (Трубл., Лахтак, 1953, 184); // Розміщений на острові, на островах. *По обидві сторони від екватора, між азіатським і австралійським материками, розкинулася найбільша в світі острівна країна Індонезія* (Наука.., 7, 1958, 51); // Який живе на острові, на островах. *Чорні острівні губернатори давали прийоми на його честь...* (Гончар, Тронка, 1963, 198); *Його переконали, що краще хай загинуть ці п'ять тисяч заморських солдатів, ніж мають загинути п'ятсот тисяч острівних британців, пробуючи відкрити другий фронт* (Загреб., Європа 45, 1959, 169).

2. Який має вигляд острова на фоні чого-небудь. *Острівні вкраплення граба.*

ОСТРІВО́К, **ОСТРОВО́К**, рівка́, *ч.*, *рідко.* Зменш. до **о́стрів;** острівець. *Тепер біля стрімкого, як стіна, обриву утворилися два скелясті острівки, що тільки під час відпливу сполучалися з берегом* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 117); *Шумлять на вітрі знайомі острівки комишу* (Гончар, II, 1959, 401).

ОСТРІВ'Я́НИ, **ОСТРОВ'Я́НИ**, я́н, *мн.* (*одн.* **острів'я́нин, остров'я́нин,** а, *ч.;* **острів'я́нка, остров'я́нка,** и, *ж.*). Жителі, населення острова. *Натовп голих острів'ян біжить біля самої води, вигукуючи і грізно потрясаючи своїми списами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 440); *А була вона білява, з зеленими очима і кирпатим носиком. Юнга не звернув на все це уваги, але зразу переконався, що вона не острів'янка* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4).

ОСТРІВ'ЯНИН *див.* **острів'яни.**

ОСТРІВ'ЯНКА *див.* **острів'яни.**

ОСТРІ́ШКУВАТИЙ, а, е. Який має краї, що нагадують острішок. *Перед ним замайоріли.. Смолярчукові копи; з високими острішкуватими шапками, вони гордовито бовваніли довгою стайкою на просищі* (Кос., Новели, 1962, 170); // *перен.* З навислими краями (про брови, вуса, волосся). *Випнуте підборіддя* [старшини], *гострий погляд з-під острішкуватих брів і довгі вуса.. робили його подібним до яструба* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 7).

ОСТРІ́ШКУВАТО. Присл. до **острі́шкуватий.** *На цю мову підвелося кілька голів, а серед них таранкувата на обличчі.., з острішкувато стриженою.. гривою голова отамана рязанців* (Ле, Побратими, 1954, 12).

ОСТРІ́ШОК, шка, *ч.* 1. Нижній край солом'яної або очеретяної покрівлі, що нависає над стіною; стріха. *Дівка повела повагом очима від сохи до сохи, від землі до острішка, по хаті й тяжко зітхнула* (Л. Янов., I, 1959, 135); *Дід Дунай, баба Ганна і Максим підходять до чепурної, гарно вшитої, з гребенем і острішками хати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 241); *На горищі загупав ногами батько. Мабуть, лагодить острішок, що його пошарпав вітер* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8).

2. *заст.* Солом'яний дашок на загаті, над тином і т. ін. *Пішов циган красти садовину: переліз через острішок та й хильцем-хильцем підобрався під грушу* (Україна.., I, 1960, 280); *Громада обгородила город і двір.., поставила кругом загороди загату з острішками* (Н.-Лев., III, 1956, 97); *Стоїть* [Наталка] *в тіні високого тину з острішком і вперто жде* (Цюпа, Грози.., 1961, 243).

3. *перен.* Навислі краї (густих брів, вусів, волосся).

Змішаний гомін глушив слова Підпари. Видко лиш було, як він.. махав рукою та зводив острішки брів (Коцюб., II, 1955, 99); *На майдані косяками ходили.. заробітчани. В латаних свитках, худющі, погорблені, з острішками давно нестрижених чубів, що виглядали їм з-під брилів та пом'ятих шапок...* (Гончар, Таврія, 1952, 41).

ОСТРІ́ШШЯ, я, *с.*, *рідко*. Те саме, що **острі́шок** 1, 3. *Із щілин темного острішшя клубочився білий дим, немовби хата загорілася з усіх чотирьох сторін* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 5); *На цю мову підвелося кілька голів, а серед них острішкувато стрижена голова отамана рязанців. Під острішшям лежала ганчір'яна пов'язка через чоло* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 82).

О́СТРО, *заст.*, *діал.* Присл. до **о́стрий.** *Ой ковалю, ковалику, підкуй коня остро, Ой най сяду та й поїду до дівчини просто* (Коломийки, 1969, 78); — *Що тут везеш на возі? — запитав він остро* (Фр., III, 1950, 212).

ОСТРОВЕ́РХИЙ, а, е, *діал.* Гостроверхий. *Де в садках, немов віночки, Мріли всюди хуторочки З островерхими хатами,— Там смердять тепера тільки Бровари й льохи горілки...* (Стар., Поет. тв., 1958, 57); *Я почав прислухатися та роздивлятися й незабаром помітив, що голоси лунали з молдуванської «колиби», себто островерхої комишевої халабудки* (Коцюб., I, 1955, 178).

ОСТРОВЕ́ЦЬ *див.* **острівéць.**

ОСТРОВО́К *див.* **острівóк.**

ОСТРОВ'Я́НИ *див.* **острів'я́ни.**

ОСТРОВ'Я́НИН *див.* **острів'я́ни.**

ОСТРОВ'Я́НКА *див.* **острів'я́ни.**

ОСТРО́Г, у, *ч.* 1. *заст.* В'язниця, тюрма. *Та там уже його в кайданах Найшла, сердешная* [мати], *в тюрмі. Не допустили й подивитись, І мусила вона сидіть Коло острога* [острогу] (Шевч., II, 1963, 286); *Чайченка знов узяли за сторожу, а там у два тижні повезли його у місто, посадили в острозі* (Вовчок, I, 1955, 249); *Через місяць Петру Ураду та Букан повернулися з острогу — проти них не було доказів* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 102).

2. *іст.* У Київській Русі і в Російській державі до XVII ст.— огороджене частоколом місто, селище, яке було укріпленим пунктом. *Радують Чорного діла його княжі. Чернігів що день, то більше стає неприступним, першорядним острогом на всю Сіверянщину* (Міщ., Сіверяни, 1961, 14); *У травні 1720 року експедиція прибула в Якутськ, звідки по річках Алдану, Маї і Юдомі, а далі по суші.. вийшла на узбережжя Охотського моря і досягла Охотського острога* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22).

3. *іст.* Стіна на валу фортеці з закопаних впритул у землю і загострених угорі стовпів. *Обгородитися острогом.*

ОСТРО́ГА, и, *ж.* 1. Металева дужка з зазубреним або гладеньким коліщам, прикріплена до задника чобота верхівця, якою при потребі підганяють коня. *Шрам стиснув коня острогами* (П. Куліш, Вибр., 1969, 115); *Капітан Косачов дав острогами під боки коневі. Кінь стрілою плигнув уперед* (Збан., Між.. людьми, 1955, 28).

2. Роговий загострений виріст на лапах у деяких птахів, переважно самців, що є засобом захисту або нападу.

ОСТРОГІ́Н, гóну, *ч.* Те саме, що **естрагóн.** *Острогін дає ароматичну зелень (стебла й листя), яку використовують.. при солінні огірків, виготовленні різних консервів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 248).

ОСТРОГО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **острогíн;** // Пригот. з острогону, із острогоном. *З острогону виготовляють спеціальний ароматний острогоновий оцет* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 248); *Острогонова гірчиця.*

ОСТРО́ЖИТИ, жу, жиш, *недок.*, *перех.* 1. Стискувати острогами. *Заблудовський острожив коня* (Ле, Наливайко, 1940, 110).

2. *діал.* Огороджувати. *Острожити двір.*

ОСТРО́ЖНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **острóг** 1. *Коні під'їхали до острожного ганку* (Мирний, I, 1954, 46); *З такими думками прийшов Зінько до тюрми, а як побачив ці обличчя, позначені острожною неволею, а часом і злочинством.., то мов іще виразніше почув, що ці люди — зовсім не те, що він* (Гр., II, 1963, 446).

ОСТРО́ЖНИК, а, *ч.*, *заст.*, *зневажл.* В'язень, арештант. — *Ліс великий, усяку наволоч сюди тягне. Острожник який утече, .. новобранець — усі в ліс* (Хотк., I, 1966, 88); *Мачуха невгавала: — То се отой острожник прийшов жити на наші злидні?* (Кол., Терен.., 1959, 373).

ОСТРО́ЖНИЦЯ, і, *ж.*, *заст.*, *зневажл.* Жін. до **острóжник.** *Повернулася Олена з заслання вже старою дівкою без усякої надії на особисте щастя. Бо хто візьме заміж стару, бідну сироту та ще й острожницю?* (Минко, Моя Минківка, 1962, 12).

ОСТРОЖО́К, жкá, *ч.*, *іст.* Зменш. до **острóг** 2. *На березі Охотського моря росіяни збудували Охотський острог і кілька інших острожків (міст, укріплених частоколом)* (Іст. СРСР, I, 1957, 168); *Після експедиції Атласова на Камчатці виникли перші російські укріплені острожки (городки), звідки козаки.. виходили.. збирати ясак* (Іст. СРСР, II, 1957, 47).

ОСТРОКІ́Л, кóлу, *ч.*, *діал.* 1. Загострений кілок. *Прийшли люди до воріт, ворота заперті, З того боку, із подвір'я острококолом підперті* (Чуб., V, 1874, 155).

2. Частокіл.

ОСТРОКІНЧА́СТИЙ, а, е, *діал.* Гострокінцевий. *Худий вуйко Дорко з сивіючим волоссям і острокінчастою бородою виглядав при отцю Сулимі, як горстка конопель коло снопа пшениці* (Мак., Вибр., 1954, 20).

ОСТРОКО́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Гострокінцевий. *Остокольний лом* (Сл. Гр.).

О́СТРУБ, у, *ч.*, *діал.* Дерев'яні стіни будівлі; зруб. *Із цікавістю приглядався* [Олекса], *як то ставлять стаї у чорногірських полонинах. Оструб, як і хатній, лиш вікон немає й стелі* (Хотк., Довбуш, 1965, 100); *Були тут* [у сплаві] *і грубі деревини, сантиметрів по сорок завширшки — на основу та на стовпи, і тонші — на оструб* (Мур., Бук. повість, 1959, 31).

ОСТРУ́ЖОК, жка, *ч.* Те саме, що **стру́жка.** *Стальний остружок;* * Образно. *На вулицях юрмилися євреї в довгих оксамитових кафтанах з остружками пейсів на скронях* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 7).

ОСТРУКТУ́РЕНИЙ, а, е, *с.*, *г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **острукту́рити.** *Оструктурений грунт.*

ОСТРУКТУ́РЕННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія і стан за знач. **острукту́рити.** *Оструктурення грунту.*

ОСТРУКТУ́РИТИ *див.* **острукту́рювати.**

ОСТРУКТУ́РЮВАННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія за знач. **острукту́рювати.** *Наука відшукуватиме нові прийоми оструктурювання легких грунтів, розроблятиме ефективні способи запобігання вторинному засоленню земель в районах зрошуваного землеробства* (Хлібороб Укр., 12, 1967, 7).

ОСТРУКТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСТРУКТУ́РИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.*, *с. г.* Робити структурним; надавати структурності (грунту).

ОСТУ́ДА, и, *ж.* 1. *діал.* Простуда. *Зніма* [Пріська] *остуду, переполох вилива,.. і чого то вона не знала?* (Кв.-Осн., II, 1956, 175); *Якщо пана гетьмана долав з остуди нежить і Однокрил ставав на час гугнявим, починали балакати в ніс і полизачі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 97).

2. *діал.* Плями на обличчі. *Вони показували пальцями на Олександру. Погана усмішка розповзалась по їх жовтих, з остудою обличчях* (Коцюб., I, 1955, 38); *І от кажіть: інша молодиця у тяжу знидіє, зчорніє, остуда по виду виступить, а ця ще краща робиться* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 82).

3. *рідко.* Охолода, прохолода. *Подивись на це обличчя, На пробиті груди... Як пришерхли теплі губи, Прагнучи остуди!* (Перв., II, 1958, 176); * Образно. *Обкрадена — любитиму без міри, Забута — довго згадувати буду, Нестиму вік жагу, а не остуду* (Забашта, Вибр., 1958, 143).

ОСТУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **остуди́ти.** *На всьому широкому .. подвір'ї розтікався чорний паруючий круг, прогрівав остуджену землю, сушив змокрілий спориш* (Дім., I будуть люди.., 1964, 191); *Бугров потер рукою остуджене чоло* (Мик., II, 1957, 281); * Образно. *Думко! остуджена словом людським, — Пісне! що зробиш ти в краї моїм?* (Олесь, Вибр., 1958, 17).

ОСТУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **остуди́ти** і **остуди́тися.** *Дуже часто виливниці використовуються повторно без достатнього остудження* (Рад. Укр., 25.VII 1962, 3).

ОСТУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осту́джувати.**

ОСТУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОСТУДИ́ТИ,** туджу́, ту́диш, *док., перех.* 1. Те саме, що **охоло́джувати.** *Обкладали* [люди] *стіни осель картоплинням, різним сухим бадиллям, щоб узимку була тепла хата, не остуджували її вітри та завірюхи* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 338); *Життя давно остудило Бурдила і перетворило його на спокійного спостерігача* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 188); *Катря його не тільки порадувала, а й остудила його запал, вгамувала наче його розтроюджене серце* (Кучер, Прощай.., 1957, 435); *Спокійні роздуми його ніби трохи остудили Богдана* (Гончар, Людина.., 1960, 24); * Образно. *Це була та* [материнська] *любов, яку не можуть остудити ні сибірські холодні вітри.., ні каторга, ні Сахалін* (Донч., III, 1956, 79); // Обдавати, обвівати прохолодою; освіжати, прохолоджувати. *Легенький вітер сушив на йому* [Денисові] *мокру сорочку і старанно остуджував розгарячіле тіло* (Тют., Вир, 1964, 247).

2. Те саме, що **засту́джувати** 1. *Гаврило молоко возить, чи стане він в багнищі топтатись? Щоб остудить ноги, пороз'їдало щоб, покрутило, осокою порізало?* (Горд., Дівчина.., 1954, 206).

ОСТУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОСТУДИ́ТИСЯ,** туджу́ся, ту́дишся, *док.* Те саме, що **охоло́джуватися.** *Пляшка шампанського, закутана в мокрий рушник, остуджувалась на вікні* (Ю. Янов., I, 1958, 629).

ОСТУДИ́ТИ *див.* **осту́джувати.**

ОСТУДИ́ТИСЯ *див.* **осту́джуватися.**

ОСТУ́ДНИЙ, а, е. Який остуджує, охолоджує.

ОСТУ́ДНИК, а, *ч.* *(Herniaria).* Одно- або багаторічна трава родини гвоздикових з лежачими та напівлежачими стеблами і дрібними листочками, що використовується в народній медицині. *Відвар з остудника.*

ОСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСТУПИ́ТИ,** туплю́, ту́пиш; *мн.* осту́плять; *док., перех., розм.* Те саме, що **обступа́ти.** *Він був середній на зріст і завжди дивувався, коли велетні-сини оступали його, мов бір* (Ю. Янов., II, 1958, 176); *Король-змій город оступив — ну що ти йому скажеш?* (Тич., I, 1957, 85); *Маленьку хату оступили кругом високі ясени* (Вас., II, 1959, 280); *Мов за подушне, оступили Оце мене на чужині Нудьга і осінь* (Шевч., II, 1963, 107); *Злодійкувате життя не по душі самому запеклому злодієві. І в такого іноді бувають часи, що оступлять його добрі думки* (Мирний, I, 1949, 262).

ОСТУПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОСТУПИ́ТИСЯ,** туплю́ся, ту́пишся; *мн.* осту́пляться; *док.* 1. Невдало, незручно ступати; спотикатися. *Він часто оступався, поточувався, приймав блискучі калюжі за сухий шлях і, шубовснувши туди, лаявся* (Мирний, III, 1954, 219); *І хіба його провина, що кінь спіткнувся і закульгав. Нічого страшного. Тварина оступилася.., але згодом усе минеться* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 199); *Прохор схопив Віру за довге, незаплетене волосся й поцупив до себе. Віра скрикнула від болю й, оступившись, упала на поміст* (Шиян, Баланда, 1957, 153).

2. *перен.* Робити хибні кроки у житті, діяльності; помилятися. *Лячно стає, коли час нараз полетить вперед так прудко.. Ну, а правильний чоловік, спіткнувшись або оступившися, наддасть скільки там треба й, дивись, наздогнав уже втеклий час* (Шовк., Людина.., 1962, 323); *В бою Козакову здебільшого доводилось діяти цілком самостійно, і.. він, не вагаючись, приймав потрібні рішення на свій страх і риск. При цьому його не лякало, що він може десь оступитися, помилитися, схибити. Адже ж за свій промах йому довелось би поплатитись першому* (Гончар, III, 1959, 431).

3. *від кого — чого, до кого — чого і без додатка.* Відходити, відступати. *Балабуха поцілував в руку дочку, оступився трохи назад і не знав, де діти свої здорові руки* (Н.-Лев., III, 1956, 43); *Панич.. шукав чогось під деревом, я оступилась і побачила долі його шапку* (Л. Укр., III, 1952, 578); *— Так їх, Всеволоде! — бадьоро вигукнув Олег.. В цю мить підоспіла дружина, і хозари не вистояли, почали оступатися* (Міщ., Сіверяни, 1961, 212); * Образно. *Он верби оступились од берега й розсипались купами на зеленій траві* (Н.-Лев., II, 1956, 167); // *за кого — що і без додатка, розм.* Відходячи, відступаючи, ховатися за кого-, що-небудь. *Маруся тремтячи оступається за матір* (Мирний, V, 1955, 67); *Лукина почервоніла й оступилась за кущ калини, щоб часом мати не вгляділа* (Н.-Лев., III, 1956, 327); // Переходити на інше місце або брати інший напрям руху; сходити з чого-небудь. *Так як молодий цуцик ховається під ворота, побачивши старого сусідського бровка, так бідний чорногорець оступивсь геть, даючи дорогу жорстокому дідові* (П. Куліш, Вибр., 1969, 144); *— Той кінь, як змій, і стрибнув на нас, за малим не подавив,— ледве оступились* (Гр., II, 1963, 80); *Позаду загурчало авто, і ми змушені були оступитися* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 127); * Образно. [Л е с я:] *Він* [Т. Г. Шевченко] *був величною пожежею над Росією, а ми тільки гарячі жарини, що відкотилися з цієї пожежі і світимо в темряві. Та й то раз у раз оступаємося з правдивої дороги...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 75); // *розм.* Переставати втручатися в що-небудь (у сварку і т. ін.). *— Тату! оступіться, прошу вас,— сказав Карпо, блідий, неначе смерть,— бо й я налигача знайду* (Н.-Лев., II, 1956, 291); *— Пустіть, панно, оступіться* (Л. Укр., III, 1952, 634).

4. *від чого, перед чим, перен.* Відмовлятися від своїх намірів, переконань і т. ін. *І росло лихо в його серці — і виростало до гарячої відплати, котра не зна ні впину, ні заборони... Не було тоді нічого, перед чим би він оступився* (Мирний, II, 1954, 52).

5. Те саме, що **заступа́тися** 1. [Г а л я:] *Бідний дядько Панас! Вони за всіма оступаються, а всі проти них!* (К.-Карий, I, 1960, 78); *— Він тікав од німців,— сказав Свиридон, вирішивши оступитися за друга* (Ю. Янов., Мир, 1956, 142); *Тяжкі думки снувались у його в хворій голові.. Що він лихого зробив людям?*

Він тільки оступався за правду, а вони ганьбили його, в тюрму закинули і тепер трохи не вбили (Гр., II, 1963, 482).

ОСТУПÁЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **ошукáти.** — *А як же часом хто в тебе спитає, як там тії зорі по небу ходять, абощо?..— Я зо всього викручусь, іще й їх оступачу,— он як, бабусю!* (Вовчок, I, 1955, 104).

ОСТУПИ́ТИ *див.* **оступáти.**

ОСТУПИ́ТИСЯ *див.* **оступáтися.**

ОСТЮ́К, á, *ч.* Довгий щетинистий вусик на колосковій лусці у багатьох злаків. *Високі вози посхилялись на воли й кололи їх у спину гострою соломою та остюками* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Хліба вилягли. Галя задумливо перебирала колоски, ніжно, пестливо водила вздовж остюків* (Горд., Цвіти.., 1951, 22).

ОСТЮКУВÁТИЙ, а, е. 1. Який має довгі або густі остюки. *У нього довгі вуса, наче він два остюкуваті колоски тримає в куточках рота* (Рудь, Гомін.., 1959, 64).

2. Який має домішку остюків (про борошно, хліб). *Хліб був житній, наполовину з ячмінною мукою, чорний і остюкуватий, що аж тяжко було проковтнути* (Кобр., Вибр., 1954, 123); *На покуті.. лежав окраєць черствої остюкуватої паляниці* (Л. Янов., I, 1959, 141).

3. *перен.* Схожий на пучок остюків; колючий. *Чорні, як гайворон, уси* [захожого] *починали вже рудіти. Борода стирчала чорна, остюкувата* (Мирний, II, 1954, 37).

ОСТЮЧÓК, чкá, *ч.* Зменш. до **остю́к.** *Коли заграє вітер, пшениці починають шелестіти. Труть колосок об колосок, перебирають остючки, як пальці струни* (Бабляк, Літопис.., 1961, 109).

ОСТЮ́ЧЧЯ, я, *с.* Збірн. до **остю́к.** *Найгірша, найбридкіша робота на молотарці — біля полови. Як не закутуйся.., все одно в носа, у вуха набивається пилюка, а за комір остюччя* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 34).

ОСТЯ́К *див.* **остяки́.**

ОСТЯКИ́, ів, *мн. (одн.* **остя́к,** á, *ч.;* **остя́чка,** и, *ж.).* Застаріла назва кількох народностей Сибіру — хантів, кетів і селькупів. *Стомленому та без краю стурбованому Микиті цей чорний одинокий остяк здався за рідного брата* (Л. Янов., I, 1959, 317); *Сковані міцним сном спали остяки* (Рибак, На світанку, 1940, 214).

ОСТЯ́ЧКА *див.* **остяки́.**

ОСТЬ, і, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **остю́к.** *Струшує* [вітер] *росу з трав, розгойдує, хилить до землі білі квіти ромену,.. тільки тирса супротивиться, підіймає вгору свої пружні ості й мінлива сивина затягає поле з краю в край* (Скл., Святослав, 1959, 43); *Сім'янка ковили.. несе закручену штопором і зігнуту під прямим кутом пухнасту ость* (Знання.., 6, 1965, 16); // *розм.* Голчастий виріст у деяких рослин; колючка. *Там синяк стояв, виставивши свої колючі ості* (Мирний, I, 1954, 255).

2. *збірн., спец.* Волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором. *У продаж боброве хутро надходить без ості, яку вищипують* (Наука.., 8, 1959, 34); *Високоякісні шкурки одержують тільки від повноволосих кролів, з частою остю й густим пухом* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 49).

ОСТЬОВИ́Й, á, é, *спец.* Прикм. до **ость** 2. *Хутро бобра складається з остьового грубого волосся і м'якого підшерстку* (Наука.., 8, 1959, 34).

ОСУВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осувáтися.** *Мов трудівничі руки, цупке, жилаве кореневище захищало берег від осувань, підтримувало водність ріки* (Літ. Укр., 24.XI 1967, 2).

ОСУВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ОСУ́НУТИ,** ну, неш, *док., перех.* Те саме, що **обсувáти.**

ОСУВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.,* **ОСУ́НУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Сповзаючи по поверхні чого-небудь, поволі опускатися вниз. *Дем'ян осувається грудьми вниз* (Смолич, Мир.., 1958, 155); *Під переднім правим колесом осунулась земля, автобус потягло боком униз* (Трубл., Мандр.. 1938, 47); // Осипатися, обвалюватися, руйнуючись (про земляні споруди, круті схили і т. ін.); обсуватися. *Широкий рів без піддержки сам собою засипався-осувався, вода висихала, і от тепер, де колись човни плавали, там лопушина розпустила свої широкі листи* (Мирний, IV, 1955, 16); *Поганенький тинок між двома городами зовсім осунувся* (Н.-Лев., II, 1956, 372); // Ставати нижчим; осідати. *Коли приходять усі ті тисячі фактів до голови.., темніють і осуваються гори, мрякою застеляється небо* (Хотк., II, 1966, 386); *Тут, серед могил, що осунулися й заросли травою, .. вона сіла.. і здалеку поглядала на циганський табір* (Ткач, Арена, 1960, 21); // Обвисати, обтягуватися донизу (про одяг). *Ватяні штани на Хомі осувалися: в кишенях було повно гранат..— Не спадуть? — генерал оглянув бійця з голови до ніг* (Гончар, III, 1959, 251); // *на кого — що.* Насуватися, звалюватися на кого-, що-небудь. *Марія відчула страшні вибухи, що гриміли там, на поверхні. Немов гори осувалися на неї з усіма будівлями й деревами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 114).

2. *тільки док., перен.* Стати худим, виснаженим, занедбаним. *Старий Ковалевський дуже зажурений.. і ще гірше якось постарів і осунувся* (Л. Укр., II, 1956, 29); *В саме серце вразила Теодосія Іванкова страта. За ці півдня Теодосій осунувся, пожовтів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 358); // Втратити пружність, обвиснути (про обличчя, плечі і т. ін.). *Колись широкі плечі тепер якось повисли й осунулись* (Морд., I, 1958, 207); *В очах Михайлини застиг переляк. Її обличчя за одну ніч осунулось, плечі згорбились* (Збан., Між..людьми, 1955, 165).

3. *перен.* Зменшуватися в своєму вияві; ставати гіршим, спадати. *А тут — лихо! почала вже й краса* [Явдошина] *осуватись, спадати...* (Мирний, II, 1954, 134).

ОСУ́ГА, и, *ж.* 1. Масні або іржаві плями на воді, рідині. *Заволокло курявою срібне плесо лиману, і вода в ньому потьмарилася, вкриваючись іржавою осугою* (Кучер, Чорноморці, 1948, 127); *На поверхні ставків попливла осуга та пір'я.. диких качок* (Рудь, Гомін.., 1959, 108); * Образно. *Після пам'ятної розмови в хаті Очеретьків, коли в нього на душі залишалася неприємна осуга, він не наважувався на побачення з Тетяною* (Добр., Тече річка.., 1961, 115); * У порівн. *В несходимих джунглях цього міста Все впаде осугою на дні — Горе, розпач.., вигуки гучні* (Дмит., Осінь.., 1959, 27).

2. Наліт на спраглих устах. *Тонкі, вкриті сизою осугою, губи ховалися під довгими шпакуватими вусами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 17); *Матрос ворушить спраглими губами, на яких запеклася жовта осуга* (Кучер, Голод, 1961, 27).

ÓСУД, у, *ч.* 1. Вияв негативного, несхвального ставлення до кого-, чого-небудь. *На людський поговір, на осуд суспільства вона.. не вважала* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Про виступ Дрозда, який викликав гострий осуд у всіх попередніх промовців, Андрій не згадав ні словом...* (Гур., Життя іде, 1954, 145); // Міра покарання за що-небудь. *Майор Грабенко і старший лейтенант Корольов довго радились. Догана перед строєм, осуд командування і товаришів повинні вплинути на хлопця* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 70); *За незначні проступки повинні застосовуватися заходи партійного виховання і впливу у формі товариської критики, винесення партійного осуду, попередження або вказання* (Статут КПРС, 1971, 16).

З о́судом — з неприхованою недоброзичливістю; несхвально. *Баби біля криниці збилися, прикро кивали головами з німим осудом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 79); *Облич він не бачив — бачив тільки очі, які дивилися на нього суворо, з осудом* (Руд., Вітер.., 1958, 38).

2. *рідко.* Категорично висловлена думка про кого-, що-небудь; присуд. *Певно, не раз тобі доводилося, шановний читачу, вичитувати в критичних статтях та оцінках такі осуди, як: оце місце вийшло вельми поетичне.., або навпаки: в тих віршах нема й сліду поезії* (Фр., XVI, 1955, 251); *Чи впам'ятку, Онєгін, вам, Як ми в алеї сам на сам Зустрілися, і так покірно Ваш осуд вислухала я?* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 218).

3. Те саме, що **засу́дження** 1. *Звірства окупантів мені давно відомі. В численних документах зафіксовані вони для історії і для великого осуду винуватців* (Ле, Мої листи, 1945, 36).

ОСУ́ДА, и, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **о́суд** 2. *Я б не погодився з такою категоричною осудою* (Рад. літ-во, 1, 1969, 61).

2. *діал.* Поговір. *Смерть не так страшная, Як осуда людськая* (Чуб., V, 1874, 397); // Неслава. — *Осуда ти моя, нещастя ти моє — не дочка,— сказала мати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 87); *Світова осуда звалилася Остапові на голову* (Горд., II, 1959, 312).

ОСУДЖА́ТИ *див.* **осу́джувати.**

ОСУДЖА́ТИСЯ *див.* **осу́джуватися.**

ОСУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осуди́ти.** *Націоналістичні хитання Бунду були осуджені формально і незаперечно ще* ***другим*** *(1903 р.) з'їздом..* (Ленін, 24, 1972, 300); *Я був багато хвалений і не раз осуджений за свої роботи* (Довж., I, 1958, 23); *Скажіть-бо: яка наруга, чия зрада штовхнула вас на осуджений тут вчинок?* (Міщ., Сіверяни, 1961, 22); // *у знач. ім.* **осу́джений,** ного, *ч.;* **осу́джена,** ної, *ж.* Людина, яку засудили до якого-небудь покарання. —*Осудженого було підвезуть верхи під шибеницю, накинуть йому на шию сільце та й шмагонуть коня нагайкою* (Стор., I, 1957, 274).

ОСУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **о́суд** 1. *Перед «передовими робітниками» питання про ліквідаторство і його осудження поставлене партією з 1908 року..* (Ленін, 25, 1972, 184); *Чоловічок з гострою борідкою сидів у куточку похмурий і мовчазний, з тим же їдким виразом невдоволення і осудження на пісному обличчі* (Жур., Вечір.., 1958, 227); *Оксен батькове женихання розцінював хоч і не зовсім доброзичливо, проте і без особливого осудження* (Тют., Вир, 1964, 75).

ОСУ́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осу́джувати.** *Всі дрібні поезії в прозі — це «каплі моєї крові». Повставали з хвилин, де я чула себе.. скривдженою, несправедливо осуджуваною* (Коб., III, 1956, 563).

ОСУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осу́джувати.** *Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів* (Фр., IV, 1950, 193).

ОСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ОСУДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСУДИ́ТИ**, осуджу́, осу́диш, *док., перех.* 1. Виявляти негативне, несхвальне, недоброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь, висловлювати невдоволення чиїмись вчинками, діями і т. ін. *Ті, що осуджували Віктора, нічого у вічі йому не казали. А на криві погляди він волів не зважати* (Жур., Вечір.., 1958, 209); *Отець Вікентій знає всю непривабну зажерливість гутянського попа, осуджує його нововведення у парафії* (Стельмах, I, 1962, 271); *Няньо, яким би він не був, ніким не замінити його. З ним можна не погоджуватись чи осудити його, але відмовитись від нього не можна* (Томч., Жменяки, 1964, 40).

2. Погано відзиватися про кого-небудь; неславити. *З ніг до голови осудили: сказано, й кістки живої не оставили* (Номис, 1864, № 6997); — *Та нас же осудять, обговорять кругом! А в нас діти, та ще й дочки!* (Н.-Лев., I, 1956, 139).

Не осуді́ть; Не осуди́, *заст.*— уживається як прохання бути поблажливим, вибачливим. [Сестра Серахвима:] *Прощайте, каже* [Маруся]! *не осудіть мене, грішної!* (Мирний, V, 1955, 116); — *Не осуди, жінко, не осуди, любко! Пускаю твої вишивані солов'ейки на високі гори!* (Гончар, III, 1959, 314).

3. Те саме, що **засу́джувати** 1. *І осудять неправедних Судом своїм правим, І вовіки стане слава, Преподобним слава* (Шевч., II, 1963, 290); *І Тетеря.. не усумнивсь його, праведного,.. на смерть осудити й, осудивши, повелів йому серед обозу військового голову одтяти* (П. Куліш, Вибр., 1969, 193).

4. *на що, перен., заст.* Прирікати на що-небудь. [Неофіт-раб:] *А мало нас погинуло даремне, кривавих жертв усім богам неправим, та гине й досі за того царя, що, кажеш ти, на рабство осудив нас?* (Л. Укр., II, 1951, 239).

ОСУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **ОСУДЖА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.* Піддаватися осудові. *У народі постійно виховувалася висока повага й любов до праці, осуджувалося неробство й паразитизм* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 85).

ОСУДИ́ТИ *див.* **осу́джувати.**

ОСУ́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який виражає осуд, несхвалення; недоброзичливий (про погляд, очі, жест, слово і т. ін.). *Вже село лишилось далеко позаду, а Яць і досі не міг забути осудливих людських поглядів* (Збан., Між.. людьми, 1955, 101).

2. Який любить осуджувати, ганити, обмовляти кого-небудь. *Раз Радюк йшов попід одним домом і в одчинені вікна почув, як осудливі панії потріпували його ймення, судили й ганили його* (Н.-Лев., I, 1956, 629); *Листи Катерини завжди очищали його душу від усякої скверни, яка обсідала її в колі осудливих і лестивих вельмож* (Добр., Очак. розмир, 1965, 250).

3. *рідко.* Який заслуговує на осуд; несхвальний. *Архаїзми, неологізми... Самі по собі ці слова не є ні осудливими, ні похвальними* (Рильський, III, 1956, 73).

ОСУ́ДЛИВО. Присл. до **осу́дливий** 1. *Насмішкуваті очі на нервовому.. обличчі дивилися гостро й осудливо* (Жур., Нам тоді.., 1968, 67); *Масивне обличчя Пантелеймона Гавриловича одразу ж посуворішало, він скрушно, осудливо похитав головою* (Руд., Остання шабля, 1959, 309).

ОСУ́ДНИЙ, а, е, *книжн., рідко.* Те саме, що **осу́дливий** 1. — *Мені боязно вимовити слово осудне* (Ю. Янов., II, 1958, 63).

△ **Осу́дний стан,** *юр.*— стан, у якому особа, що вчинила злочин, здатна усвідомлювати свої дії і нести за них відповідальність.

ОСУ́ДНІСТЬ, ності, *ж., юр.* Здатність особи, що вчинила злочин, усвідомлювати свої дії і нести за них відповідальність.

ОСУ́ДНО, *книжн., рідко.* Присл. до **осу́дний.**

ОСУДО́ВИСЬКО, а, *с., діал.* Ганьба, неслава. [Текля:] *Сьогодні дивлюся, аж моя хата в стінній газеті намальована! ..Осудовисько на весь колгосп!* (Лев., Драми.., 1967, 285).

ОСУДО́ВИЩЕ, а, *с., діал.* Те саме, що **осудо́висько.** *Таке осудовище!* (Сл. Гр.).

ОСУ́ЖКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Зменш. до **осу́га.**

2. *діал.* Вершки, сметана.

ОСУ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осу́нути.**

ОСУ́НУТИ *див.* **осува́ти.**

ОСУ́НУТИСЯ *див.* **осува́тися.**

ОСУРКУВА́ТИЙ, а, е, *діал.* Сором'язливий. [Прíська:] *Чи не призвичаїлась* [Марта] *іще в нас, чи вдалась вже така осуркувата* (Вас., III, 1960, 78).

ОСУЧА́СНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осуча́снити.** *Дуже вже помітно дисгармонують у романі.. осучаснені роздуми героїв з ситуаціями і настроями початку війни* (Вітч., 1, 1962, 146).

ОСУЧА́СНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осуча́снити.** *Проблема осучаснення байки мислиться .. як рішуче заперечення всього віджилого, непридатного* (Рад. літ-во, 5, 1963, 25).

ОСУЧА́СНИТИ *див.* **осуча́снювати.**

ОСУЧА́СНИТИСЯ *див.* **осуча́снюватися.**

ОСУЧА́СНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОСУЧА́СНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Наближати до сучасності; робити що-небудь відповідним духові часу, співзвучним сучасності. *Павло Тичина глибоко успадкоємив твір давньої руської літератури, знамените «Слово про Ігорів похід». **Але як же він по-своєму інтерпретує його в своєму** «Плачі Ярославни»..! Як осучаснює він цю безсмертну тему!* (Рильський, III, 1955, 414); *Леся Українка свідомо осучаснювала матеріал далекої історії, рядки її поеми скеровані проти загарбників усіх часів* (Укр. літ., 9, 1957, 263).

ОСУЧА́СНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОСУЧА́СНИТИСЯ**, иться, *док.* Наближатися до сучасності; ставати відповідним духові часу, співзвучним сучасності.

ОСУША́ТИ *див.* **осу́шувати.**

ОСУША́ТИСЯ *див.* **осу́шуватися.**

ОСУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осуши́ти.** *На добре осушених грунтах слід висівати червону конюшину, а при недостатньому осушенні — рожеву* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 17); // **осу́шено,** *безос. присудк. сл. Минуло багато років, як осушено Супій* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 24).

ОСУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осуши́ти.** *Для осушення треба було робітників, а на робітників прийшлось ждати до осені* (Фр., II, 1950, 379); *Широкого розмаху набрали такі меліоративні роботи, як вапнування кислих грунтів, осушення перезволожених земель* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 26).

ОСУШИ́ТИ *див.* **осу́шувати.**

ОСУШИ́ТИСЯ *див.* **осу́шуватися.**

ОСУШНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **осу́шувальний.** *Водногосподарські організації споруджують різноманітні осушні системи* (Наука.., 9, 1964, 29); *Осушний канал.*

ОСУ́ШОК, шка, *ч.*, *діал.* Шматок, окраєць сухого хліба. *Хлопець одколупав од перепічки осушок, почалапав босими ногами до судника, щоб натерти осушок часником* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 102).

ОСУ́ШУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до осушування. *Осушувальні роботи; Осушувальні заходи;* // Признач. для осушування. — *Така сила, така енергія напливе — здається, сам оцими руками осушувальні рівчаки викопував би...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 304); *Осушувальний канал; Осушувальна система.*

ОСУ́ШУВАЛЬНИК, а, *ч.* Рів, канал для відведення грунтових і поверхневих вод. *Осушувальники понизили рівень підземних вод на 200 метрів від поверхні* (Роб. газ., 23.VI 1966, 1).

ОСУ́ШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **осу́шувати.** *Осушувані землі.*

ОСУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осу́шувати 1.** *В'язнів сорок сьомого блоку.. щодня ганяли за п'ять кілометрів від Біркенау на осушування боліт* (Хижняк, Тамара, 1959, 243).

ОСУ́ШУВАТИ, ую, уєш і *рідко* **ОСУША́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСУШИ́ТИ**, осушу́, осу́шиш, *док.*, *перех.* 1. Відводячи надмірну, зайву вологу, робити придатним для господарського використання (заболочений грунт). *Меліоративні роботи на схід від містечка осушували болота, а вслід за ними поставали нові, залізобетонні будиночки* (Вільде, Сестри.., 1958, 504); *Для того, щоб осушити болото, треба насамперед відвести з нього зайву воду, прорити канали* (Наука.., 10, 1962, 43); // Робити сухим, відводячи воду (про водойму). — *Осушимо став, збільшимо площу землі, посадимо капусту,— вирішив В'юн* (Мокр., Сто.., 1961, 72).

2. *розм.* Повністю, до дна випивати вміст чого-небудь. *Купець осушив ковша, крекнув, витер вуса, пожбурив медоварові великого шкіряного гамана* (Загреб., Диво, 1968, 115); *Обмінявшись кров'ю, дружинники виповнили клятвені келихи янтарним вином і мовчки осушили їх* (Міщ., Сіверяни, 1961, 143).

3. *рідко.* Робити що-небудь сухим по поверхні; обсушувати. *Зійде сонце, Осушить* [могили], *пригрів* (Шевч., I, 1963, 106).

ОСУ́ШУВАТИСЯ, ується і *рідко* **ОСУША́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ОСУШИ́ТИСЯ**, осу́шиться, *док.* 1. Ставати осушеним, звільненим від зайвих вод; // На деякий час звільнятися від води (про водойми). *У ставах, в яких.. не спускається вода, не осушується ложе, ..риба представлена малоцінними видами* (Наука.., 10, 1966, 22).

2. *рідко.* Те саме, що **обсу́шуватися.** *Турн осушивсь після купання* (Котл., I, 1952, 250).

ОСЦИЛОГРА́МА, и, *ж.*, *спец.* Крива якого-небудь електричного процесу, записана осцилографом. *Під інтенсивністю, або силою, звука звичайно розуміють сумарну інтенсивність усіх. складових тонів даного голосного; її вимірюють за допомогою так званої· кривої інтенсивності на осцилограмі* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 65).

ОСЦИЛО́ГРАФ, а, *ч.*, *спец.* Прилад для записів і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин після перетворення їх на зміни електричної напруги. *При обертанні витка в магнітному полі осцилограф запише всі зміни струму* (Курс фізики, III, 1956, 188); *Вперше в СРСР він* [Д. С. Воронцов] *збудував і застосував для реєстрації електричних реакцій живих тканин катодний осцилограф* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 309); *Електронний осцилограф; Шлейфовий осцилограф.*

ОСЦИЛОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до осцилографії. *Визначення висоти кров'яного тиску і характеру осцилографічних кривих дозволило виявити у більшості досліджених нормальні показники кров'яного тиску* (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 186).

ОСЦИЛОГРА́ФІЯ, ї, *ж.*, *спец.* Метод дослідження змін будь-яких фізичних величин у часі за допомогою електровимірювальних приладів. *Артеріальна осцилографія є цілком придатним методом дослідження функціонального стану серцево-судинної системи осіб похилого віку* (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 186).

ОСЦИЛОГРАФУВА́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Запис і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин за допомогою осцилографа. *При експериментально-фонетичному вивченні українського вокалізму треба.. застосувати осцилографування та спектрографування* (Мовозн., XVI, 1961, 67).

ОСЦИЛОСКО́П, а, *ч.*, *спец.* Прилад для спостереження над процесами в електричних ланцюгах; спрощений осцилограф. *Створений у Тбіліському інституті фізкультури осцилоскоп допомагає велосипедистові вдосконалювати техніку педалювання* (Наука.., 12, 1968, 47).

ОСЦИЛЯ́ТОР, а, *ч.*, *спец.* Будь-яка система, здатна коливатися (напр. маятник).

ОСЦИЛЯТО́РІЯ, ї, *ж.* Рід синьо-зелених водоростей. *Осциляторія досить часто зустрічається у ставках, утворюючи темно-зелені плівки, що плавають на поверхні води* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 8).

ОСЦИЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.*, *спец.* Те саме, що **колива́ння 1.** *Відкриті* [у Фізико-технічному інституті АН УРСР] *детекторні властивості надпровідників, осциляції опору поблизу температури переходу* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 132).

ОСЮДИ́, *присл.*, *розм.* Ось у це місце; ось до цього місця; ось сюди (супроводжується звичайно вказівним жестом для уточнення, підсилення). [Катря:] *Мама казали, щоб обідали тоді, як сонце осюди до печі буде світить* (Вас., III, 1960, 248); — *Ото там.. моя хата колись була. Це я її не дуже давно.. переніс осюди, де тепер* (Хотк., I, 1966, 97).

ОСЯ́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **осява́ти.**

ОСЯВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **осява́тися.** *Бажан в цих* [останніх] *книгах виступає передусім як поет глибинних внутрішніх осявань* (Не ілюстрація.., 1967, 153).

ОСЯВА́ТИ, а́є *і* **ОСЯ́ЮВАТИ**, ює, *недок.*, **ОСЯ́ЯТИ** *і рідко* **ОСЯ́ТИ**, я́є, *док.*, *перех.* 1. Заливати, заповнювати сяйвом, світлом; освітлювати. *Хмари розійшлися, і з-за них визирнув місяць, осяваючи все навкруги* (Гр., II, 1963, 296); *Матові електричні лампи м'яко осявали затишну кімнату* (Загреб., Європа 45, 1959, 360); *В казані щось заблищало й осяяло всю печеру* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Воно* [сонце] *осяло і зогріло землю І щедро всім дало свого проміння* (Сам., I, 1958, 119); * Образно. *Старі замовкли, але надія на панську ласку ледве помітним промінням осявала їм серця* (Коцюб., I, 1955, 93); // *перен.* Робити жвавим, сяючим (обличчя і т. ін.). *Обличчя його осявала посмішка* (Сенч., Опов., 1959, 54).

2. *перен.* Бути джерелом розуміння, усвідомлення чого-небудь, робити що-небудь ясним, близьким, зрозумілим. *Дружба народів нам путь осяває, В праці зріднились і села, й міста, Леніна прапор над нами палає, Воля одна в нас, одна в нас мета* (Рильський, III, 1961, 305).

3. *перен.* Несподівано з'являтися, приходити (про думку, догадку). *Всіх разом осяла одна думка* (Коцюб., I, 1955, 258); // Облагороджувати, одухотворяти. *Не осяває царське чоло* [Миколи II] *жодна висока думка* (Довж., I, 1958, 34).

ОСЯВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ОСЯ́ЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ОСЯ́ЯТИСЯ** *і рідко* **ОСЯ́ТИСЯ**, ося́ється, *док.* 1. Заливатися, заповнюватися сяйвом, світлом; освітлюватися. *Розвіялась ніч! Світанковим вогнем Осяялась даль...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 155); // *перен.* Ставати жвавим, сяючим (про обличчя, очі і т. ін.). *Коли Петро Олександрович згадував про Пушкіна, все обличчя його світлішало, осявалось внутрішнім вогнем, невимовна ніжність звучала в голосі* (Полт., Повість.., 1960, 453); *Юнацьке чисте обличчя його осяялося якоюсь ніяковою посмішкою* (Коп., Сусіди, 1955, 38).

2. *перен.* Раптово перейматися якоюсь думкою, догадкою.

ОСЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осяга́ти.** *Перед нами творчий почерк часу, наближення до хвилюючої таємниці художницького осягання світу* (Довж., III, 1960, 104); *Для нас, читачів, важливі не лише остаточні висновки автора.., але й сам процес їх осягання, знаходження, здобуття* (Не ілюстрація.., 1967, 292).

ОСЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОСЯГНУ́ТИ** *і* **ОСЯГТИ́**, осягну́, ося́гнеш, *док.*, *перех.* 1. Охоплювати, обіймати з усіх боків. *Їдем лісом; нас ліс Мов намет осяга* (Граб., I, 1959, 205); // *перен.* Сприймати, в повному обсязі, усвідомлювати. *За батьківщину ми звикли вважати землю, де нас народила мати, де ми виростали в гніві чи в радості, осягали великий світ* (Ю. Янов., II, 1958, 104); *Мати хоч і була на толоці, коли Данько записувався* [до червоного полку], *але тільки тоді повністю осягнула, що це значить, коли.. син зайшов до хати уперше при зброї* (Гончар, II, 1959, 229); *Нам дано все осягти, все знати і забуть про чорні дні, коли ми дивились на веселі свята тих, що кров із наших жил пили...* (Сос., Близька далина, 1960, 151).

◇ **Осяга́ти (осягну́ти, осягти́) о́ком (очи́ма, зо́ром, по́глядом)** — сприймати зором; бачити у всьому обсязі. *Спав важким непробудним сном. Іноді.. закльовувались у голові невеличкі ростки якихся таємних гадок, чогось такого, що не давалося ні думкою обхопити, ні очима осягнути* (Мирний, IV, 1955, 326); *Понад потоком зеленіли густі очерети, скільки можна було осягти оком* (Н.-Лев., II, 1956, 215); *Ліси й ліси... Скільки їх! Ні поглядом осягнути, ні перейти* (М. Ол., Леся, 1960, 7).

2. Докладаючи фізичних зусиль, добиратися куди-небудь, досягати чогось. *Сильні собі гнізда високо мостили.. Так орел, осягши скельної вершини, Дивиться зневажно на малі тварини!* (Щог., Поезії, 1958, 273); *Сахно не осягла й чверті відстані — а вже долинуло до неї торохкотіння мотора* (Смолич, I, 1958, 101); // Добиватися чого-небудь, здобувати (працею, у боротьбі, заслугами і т. ін.). — *Син, мовляв, покриє втрату, Осягне ще важний чин!..* (Стар., Пост.тв., 1958, 137).

Осяга́ти (осягну́ти, осягти́) [свою́] мету́ [ціль] — добиватися поставленої мети; досягати бажаного. *Позбувшися першого страху, а надто роздивившись.., куди і як найліпше бігти, щоб осягнути свою ціль, Лис Микита.. розбігся і одним духом скочив через пліт на вулицю* (Фр., IV, 1950, 91).

3. *перен.* Вивчати, твердо засвоювати що-небудь; повністю оволодівати, опановувати. *Школу закінчила* [Ліна] *ось із медаллю, опанувавши програмні науки, але всім єством вона прагне осягнути ще одну науку, може, найглибшу, науку про те, як жити людині* (Гончар, Тронка, 1963, 146); *Лук'янченко самотужки осягав нелегку справу, яку йому довірили комуністи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 72); *Потроху, непомітно згубив він колишню сором'язливість, вже й олівцем по графину подзенькував на засіданнях. А справи осягнути не вмів* (Мушк., Серце.., 1962, 297).

4. *діал.* Забирати для власного користування — *Ще скоро батько Хмельницький вигнав ляхів та недоляшків з України, то зараз і дав нам привілей осягти під город поля, гаї і сіножаті, які самі улюбимо* (П. Куліш, Вибр., 1969, 127).

ОСЯГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **осяга́ти** 1—3. *Разом з новими досягненнями нашого століття уточнюються наші уявлення про процеси і явища художньої творчості, осягаються невивчені грані* (Рад. літ-во, 10, 1968, 36).

ОСЯ́ГНЕНИЙ, ОСЯ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **осягну́ти.** — *Я не вірю в добро, осягнуте на злій дорозі* (Загреб., Європа 45, 1959, 193); *І перемога ця осягнена* (Еллан, II, 1958, 211); *В дуже рідких випадках осягнута наукова істина ставала одразу надбанням людей* (Знання.., 1, 1966, 4).

ОСЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **осягти́** 1—3. *А що ж можна зробити, Маріє, для осягнення такої мети тут, у Кленах?* (Скл., Карпати, II, 1954, 180); *Складним є процес збирання й осягнення живого матеріалу, складне його опанування та узагальнення* (Смолич, Розмова з читачем, 1953, 202); *Сучасний рівень науки і мистецтва вимагає нового, об'ємнішого осягнення внутрішньої взає-*

модії таких двох форм суспільної свідомості, як наука і література (Рад. літ-во, 10, 1968, 29).

ОСЯГНУ́ТИ *див.* **осяга́ти.**

ОСЯ́ГНУТИЙ *див.* **ося́гнений.**

ОСЯГТИ́ *див.* **осяга́ти.**

ОСЯ́ЖНИЙ, а, е, *книжн., рідко.* Широкий за охопленням; всеохоплюючий. *Не рухалася тьма — осяжна і повсюдна* (Ю. Янов., V, 1959, 41); *Осяжні картини життя, змальовані в романі свіжими й повнозвучними барвами, вражають панорамністю.., стислістю* (Літ. Укр., 5.IX 1967, 3).

ОСЯ́ЙНИЙ, ося́йна́, ося́йне́, *поет.* 1. Освітлений, опромінений чим-небудь. *Як жевріє повітря осяйне!.. А далина небесная далека Пашить як піч, бо сонце там страшне Жахтить огнем, огняні сипле стріли* (Гр., I, 1963, 110); *Байда дивиться на ранково осяйну.. кімнату, охоплює поглядом своє книжкове багатство і мимоволі ще раз і ще повертається думкою в минуле* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 5); * Образно. *Всі, хто слухав перші виступи С. Крушельницької на оперній сцені, пророкували їй осяйне майбутнє* (Мист.. 1, 1966, 30); // Який випромінює сяйво; сяючий, променистий. *В світлиці все осяйне, з кришталю, самоцвітів або дорогих металів, тільки в ній якось холодно* (Л. Укр., II, 1951, 191); *Тоня бризкає водою вгору, і звідти.. білосніжні перла летять, ..блискучі, осяйні* (Гончар, Тронка, 1963, 231); * Образно. *На колінах не можна ввійти у світи осяйні, І неправедний гнів не утверджує правди на світі* (Кор., Вогонь, 1968, 34); *У кожної людини Осяйним видінням мріє Рідне місце, де з дитинства Довелося жити їй* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 164).

2. *перен.* Жвавий, сяючий. *На порозі, наче весняночка, стала розрум'янена і осяйна Мар'яна* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 210); *Повернулась* [Олеся] *до Федора.., не втримала осяйного усміху, що так і забринів у її великих пролiскових очах* (Дім., I будуть люди.., 1964, 302).

ОСЯ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., поет.* Властивість за знач. **ося́йний.**

ОСЯ́ЙНО. Присл. до **ося́йний.** *Окремі ферми осяйно забілілися причілками, радісно заграли на схід сонця ясними шибками* (Гончар, III, 1959, 434).

ОСЯЙНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., книжн.* Однокр. до **осява́ти** 1, 3. *Усміх осяйнув умазане в сажу чорне обличчя Панькове* (Гр., I, 1963, 369); *Янкель притих. Його осяйнула думка* (Довж., I, 1958, 268).

ОСЯ́ННЯ, я, *с., заст.* Сяйво. *А скільки раз, годин нічних, З-за хмар лилось осяння* (Граб., I, 1959, 410).

ОСЯТЕ́Р, тра́, *ч., діал.* Осетер. *Вони думають, що він* [рибалка] *її уминає з борщем або з юшкою... А того й не бачать, що той осятер або тая стерлядь тілько й боронить його від голодної смерті!* (Мирний, I, 1954, 351).

ОСЯ́ТИ *див.* **осява́ти.**

ОСЯ́ТИСЯ *див.* **осява́тися.**

ОСЯТРИ́НА, и, *ж., діал.* Осетрина. — *А що ж ви, пак, везете? — принюхувався пан обозний..— Чорноморського пблову рибу,— відмовив отаман ватаги.. — Носом чую, що рибу,— мовив обозний, ідучи поряд з отаманом.— Осятрину? В'ялену?* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 27).

ОСЯЧИ́Й, а, е. Те саме, що **оси́ний.** *Поцілив* [Яким] *і в осяче гніздо, аж мушня роєм загучала, стала вилітати з верби* (Ков., Тв., 1958, 79).

ОСЯ́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ося́ювати.** *Осяювані далекими спалахами хмари.*

ОСЯ́ЮВАТИ *див.* **осява́ти.**

ОСЯ́ЮВАТИСЯ *див.* **осява́тися.**

ОСЯ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ося́яти.** *Була вже ніч. Осяяні місячним світлом дерева стояли в цвіту, як наречені в чеканні женихів* (Довж., I, 1958, 488); *Грузин вискочив із пітьми, осяяний білим зблиском електричного розряду* (Загреб., Шепіт, 1966, 346); *Можна було бачити з їх привітання та з осяяних радощами очей, що вони були друзями* (Гр., II, 1963, 7).

ОСЯ́ЯННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ося́яти** і **ося́ятися.** * Образно. *І профілем готичним проплива маленьке місто на гірськім узбоччі,— ми пригадаємо, кохана, ці слова, прийдешнього осяяння пророчі* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 27); *Безпосередній момент відкриття — це наглий, неконтрольований свідомістю акт. Його називають звичайно інтуїцією, осяянням, інсайтом і т. д.* (Наука.., 10, 1969, 37).

ОСЯ́ЯТИ *див.* **осява́ти.**

ОСЯ́ЯТИСЯ *див.* **осява́тися.**

ОСЬ, *част.* 1. *вказ.* Уживається при вказуванні на кого-,що-небудь на близькій відстані (часто супроводжується жестом). *За вікном чутно голос Милевського: «Дозвольте спитати, чи тут живе т-Не Гощинська?» Жіночий голос відповідає: — Тут, ось її двері* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Але повернімось до гармати. Ось вона. Розміри її, справді, скромні* (Довж., I, 1958, 52); — *Ось цей хлопець,— показав* [учитель] *на Романа,— іде до вас шукати роботи* (Стельмах, I, 1962. 255); — *Ось наше «Л»,— сказав Чернишеві Козаков на велику літеру, що її хтось розгонисто накреслив вуглиною* (Гончар, III, 1959, 10); // Уживається при вказуванні на предмет, який кому-небудь передають або пропонують. — *Я вам оддячу, я вам одроблю... Візьміть все, що маю... все... та не кидайте нас ... ось нате...* (Коцюб., I, 1955, 370); [Молодий комонник *(кличе кивком руки хлопця з кухлем):*] *Ось вино з водою, пані* (Л. Укр., II, 1951, 511); — *Обшукали ж його? — Обшукали, знайшли ось,— Филька витяг із кишені й подав якісь папери* (Головко, II, 1957, 160).

2. *вказ.* Уживається в описах, розповідях при вказуванні на який-небудь факт, подію, явище і т. ін., на послідовність їх протікання в часі тощо (часто з повторенням). *Ось приходить і другий підпасич — Грицько, Чупрунів син, хлопчик однакових з Чіпкою літ* (Мирний, I, 1949, 149); *Ось читають, як він забив Олександру, яка завширшки була рана на голові, що казав Гнат на слідстві...* (Коцюб., I, 1955 76); *Ось вривається Володимир у хмари, ось виринає, знову і знов пірнає і валиться в повітряну яму* (Довж., I, 1958, 111); // Уживається при виділенні як типового окремого предмета, факту, події і т. ін. *Читаючи їх* [вірші I. Франка], *не знаєш, кому оддати перевагу: чи поетові боротьби, чи поетові-ліркові.. Ось один з тих віршів* (Коцюб., III, 1956, 41); *Пушкінські твори залетіли, як ластівки, у всі трудівницькі хати. Ось кілька виписок із районної газети «Колгоспник Бородянщини»* (Рильський, X, 1962, 19); — *Іноді, коли це дуже потрібно, ми уміємо й гуртом працювати.. Ось, скажімо,— хату доводиться ставити. Робимо це, звичайно,— «толокою»* (Головко, II, 1957, 501); // Уживається перед логічно наголошуваними словами для підсилення, виділення їх. — *Я не славословлю тебе, моя стара хата.. Ніхто не дорікне мені, що я вихваляв тебе чи ось плачу за тобою тяжко.. Я прощаюся з тобою* (Довж., I, 1958, 325); — *Ось ти кажеш, Мартинов, зненависть... А по-моєму, не лише зненависть, а й любов рухає армії вперед.. Насамперед любов!* (Гончар, III, 1959, 318).

3. *підсил.* У сполуч. із займ. та займенниковими присл. уживається для підсилення, уточнення їх змісту або зосередження уваги на дальшому повідомленні. *А тепер осталось Ось що робить. Ти на літі, І Ярина*

зріс. Треба буде людей шукать Та що-небудь діять (Шевч., II, 1963, 331); *Дуже мені прикро, що я не можу.. описати Вам більш докладно свій політичний процес. А то ось чому: я.. не можу вважати себе особою недотикальною* [недоторканною] (Коцюб., III, 1956, 292); *А я у гай ходила по квітку ось яку* (Тич., I, 1946, 57); // Уживається в емоційно забарвлених реченнях для підсилення якісної або кількісної характеристики кого-, чого-небудь. — *Хай Бондарівна відступиться з своєю плахтою, а то, дивись, розпустить гриви і походжає по селу,— ось мов я яка!* (Мирний, I, 1954, 156); [Один із селян:] *Я ж казав, що ця людина мені ніби по знаку!.. Аж це ось хто!* (Кроп., I, 1958, 113); — *Армію! Червону Армію треба! — сказав Щорс..—Ось таку армію ми разом з вами й починаємо організовувати* (Довж., I, 1958, 138); *Ясногорська, захоплена його мужнім вчинком.., усміхаючись, зазирає.. в очі: «Так ось який ти, Маковею!.. Ти, виходить, герой!»* (Гончар, III, 1959, 408).

4. *вказ.* Уживається при уточненні, конкретизації різних обставин дії. *І ти для того товчешся по ранках, не спиш.., щоб зазирнути в ті очі, що, може, ще бачать образ святого, до якого ось тільки молились...* (Коцюб., II, 1955, 252); *Біля зарослого кущами верболозу узбережжя помітили багато слідів і вистріляні патрони.— Ось тут бандити стріляли в сердегу,— зітхнув Свирид Яковлевич* (Стельмах, II, 1962, 215); *І Хорли, і перший.. штурм Перекопу, і кримський рейд — все то була тільки пристрілка перед незрівнянно тяжчими боями, які ось тепер почались* (Гончар, II, 1959, 422); // Уживається при вказуванні на раптовість, несподіваність якої-небудь дії. *Оце одного разу дуже він далеко зайшов у своїй такій журбоньці, коли ж ось шурхнуло — наче птиця пурхнула* (Вовчок, I, 1955, 328); // Уживається в знач. скоро, незабаром. *Вичунявши, вона все дожидала господині, що ось же над'їде і візьме її з собою* (Мирний, III, 1954, 20); *Хороше! А що плутає ноги втома та чавкає в драних чоботях — дарма: ось і відпочине, і онучі просушить* (Головко, II, 1957, 179); // Уживається в знач. тут, у цьому місці. — *Я ось, дядьку... осьдечки! — заливаючись сміхом, обізвавсь Карпо* (Мирний, I, 1954, 273); — *Ось я! — і перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать* (Коцюб., I, 1955, 337).

5. *вказ.* Уживається при уточненні якого-небудь факту, при висловленні підсумку до сказаного. *В усім тілі розгніздилася якась всемогутня втома. Ось коли почув* [Марусяк], *що зробив, властне кажучи, те, чого не в силі був би витримати ніхто, окрім гуцула* (Хотк., II, 1966, 108); — *Ось у який час подали ми, товариші, руку на братство, на товариство* (Довж., I, 1958, 258); *Гуде, палає за горою... Так не було іще ніде. Ось так же син мій десь до бою в вечірнім промені іде* (Сос., II, 1958, 260); *Ось так враз, в один вечір вона мовби стала повнолітня* (Гончар, Тронка, 1963, 147); // Уживається при вказуванні на який-небудь наслідок.— *Я прожила веселий вік молодий з ним тихо та любо, і ось довелось на старості літях* [літ] *осиротіти!* (Вовчок, I, 1955, 49); *Він стільки раз обривав Параску, і вона кожен раз хоч з трудом, а змовчувала. Все те таїлось на душі, гнітило... Ось воно і прорвалося* (Мирний, IV, 1955, 50); *Вона тут бавилась і лялю тримала в рученьках своїх. І ось лежить... І серце з жалю у грудях стислося моїх...* (Сос., II, 1958, 287).

6. *вказ.* Уживається при повідомленні про що-небудь сподіване, довгоочікуване у знач. нарешті. *Ось ми й виїхали на толоку* (Фр., IV, 1950, 326); *І ось з'являється людина, з'являється талант — жива душа народна,— і як міст через безодню перекидає веселку поезії і єднає обидва береги* (Коцюб., III, 1956, 247); *Перед нами снігом занесений степ, села, хутори... Ось і шлях знайомий, снігом заметений* (Головко, I, 1957, 64).

Аж ось: а) коли раптом; несподівано. *Сіли за вечерю, аж ось ізнов іде Кирило Тур* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Кілька день збирався одписати Вам, та все ставало щось на перешкоді.. Аж ось сам занедужав і через те маю вільніший час* (Коцюб., III, 1956, 255); *В сірій димній сутіні біжать в атаку солдати кайзера.. Аж ось міняється вітер. Серед диму, що повернув насупроти, зупинився німецький солдат* (Довж., I, 1958, 35); б) нарешті. *Аж ось і церква показалася, чорніє у сірому мороці ночі; кругом неї тихо-сумно* (Мирний, III, 1954, 44); *Йшли так з півгодини. Аж ось скінчились очеретяні тини, лишилась взаду остання хата над глинищем* (Коцюб., I, 1955, 205).

7. *підсил.* Уживається з дієсловами наказового способу при висловленні спонукання, заохочення, для пом'якшення наказу, щоб привернути увагу співрозмовника і т. ін. *Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі І ненатля голодная* (Шевч., II, 1953, 51); *Ануте, діти, ось сідайте! Я загадку за хвіст піймав* (Гл., Вибр., 1951, 189); — *Ось гляньте, які молодці! На Січ їх скоро пошлю! — радів підпилий Бульба, показуючи Товкачеві та іншій старшині Остапа і Андрія* (Довж., I, 1958, 220); // Уживається при висловленні перестороги, попередження, погрози і т. ін. — *А ви що? Мужики! ..Да ми вас, вражих дітей, батогами! Ось нехай лиш рушать раду — ми вас повернемо в земляну роботу!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 157); *Аби поворушились* [діти], *аби словечко між собою зговорили, зараз пани й гримнуть: — Що там зá гомін! Ось я навчу вас тихо сидіти!* (Вовчок, I, 1955, 28); — *Тебе добудишся! Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкувався та розволочився* (Тют., Вир, 1964, 8); // Уживається при висловленні якої-небудь обіцянки, при передбаченні чогось і т. ін. *Коли було побачить* [Тихон], *що чоловік без посудини йде в шинок.., то Тихон і скаже..— Ось побачите, що отсе сам ходить, а далі і усю худобу переносить* (Кв.-Осн., II, 1956, 123); — *Шкода журитись, молодичко! Журбою поля не перейдеш! Ось я тобі службу нараджу* (Вовчок, I, 1955, 9); — *Цить, цить, не плач, ось я дам грушку, цить!* (Л. Укр., III, 1952, 639).

◇ **Ось [воно́] що; Ось [воно́] як (я́кечки)** — уживається при констатації якого-небудь факту, супроводжуваній подивом, захопленням чи іронією. — *Оксано, Оксано! — Ледве вимовив Ярема, Та й упав додолу.— Еге! Ось що... Шкода хлопця* (Шевч., I, 1963, 110); *Чоловік роззявив від подиву рота і стояв так кілька секунд, потім.. блаженно закректав і.. сказав Дорошеві: — Ось воно якечки* (Тют., Вир, 1964, 111).

О́СЬДЕ, *розм.* 1. *присл.* Ось тут; у цьому місці. — *Ти тут, Соломіє? — питав він і дрімав далі.— Тут, тут... осьде* (Коцюб., I, 1955, 358); [Катря:] *Я осьдечки, бабусю, я осьде!* (Вас., III, 1960, 249).

2. *част. вказ.* Те саме, що **ось** 1, 4. — *Дивіться, люде: осьде булла, Що я читав...— І показав* [Іван Гус] *Перед народом* (Шевч., I, 1963, 265); — *Осьде й татко! Ну, признайся: де ти, татку, де ти зник?* (Тич., II, 1957, 325).

О́СЬДЕЧКИ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **о́сьде.** [Тиміш:] *Я тут — осьдечки!* (Вас., Вибр., 1954, 305); — *Юрію, де ти? — Я осьдечки, дядьку* (Стельмах, II, 1962, 362); — *Я жив тоді... Ондечки моя хата..,— показує.. Заніздра.— А Івана Кіндратовича хата осьдечки* (Літ. Укр., 24.X 1967, 1).

ОСЬМА́К, а́, *ч., заст.* 1. Старовинна монета вартістю в 4 коп. *То він один осьмак у кармані має* (Укр.. думи, 1955, 117).

2. Восьма частина чого-небудь.

О́СЬМИЙ, а, е, *діал.* Восьмий. *Мина літо, мина осінь, Мине сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий настає. Настане горенько твоє!* (Шевч., II, 1963, 102).

ОСЬМИ́НА, и, *ж., діал.* 1. Давня міра хмільних напоїв і сипких тіл, що дорівнювала восьмій частині більшої міри (кварти, відра, бочки і т. ін.). *А Наум в шинок заїхав, випив там осьмину* (Укр. поети-романтики.., 1968, 552).

2. Народна міра землі, що дорівнювала восьмій частині десятини (близько 0,14 гектара). *Кожен до своєї ниви взявся і там-таки по широкому степу на чвертках, на осьминах шархали коси, диркали серпи* (Головко, II, 1957, 236).

ОСЬМУ́ХА, и, *ж., діал.* 1. Давня міра хмільних напоїв і сипких тіл, що дорівнювала восьмій частині більшої міри (кварти, відра, бочки і т. ін.). *Хто пив тут більш од всіх сивухи, І хто пив разом три осьмухи, То той Енеєві був брат* (Котл., I, 1952, 92); — *Замість осьмухи вже йде кварта, та й горілка розведена більш чим на половину* (Кв.-Осн., II, 1956, 112).

2. Народна міра землі, рівна восьмій частині якої-небудь ділянки або більшої міри (перев. десятини). *Занепокоєння пішло — старшина землю купив близько. Вже добирається до Скибиної нивки.. Осьмуха землі, найбільший клапоть. Ой лихо, лихо!* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 21).

ОСЬМУ́ШКА, и, *ж., діал.* 1. Восьма частина фунта. *Розруха після війни і голод зовсім розладнали життя.. По містах були вже раді й осьмушці чорного хліба на день* (Панч, На калин. мості, 1965, 147).

2. Те саме, що **осьму́ха.** *Пріська стрічає його* [свято] *неабияк: і страви уволю, і пирогів, ще й осьмушку горілки купила* (Мирний, III, 1954, 32); *Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі* (Кос., Новели, 1962, 9); *Господарем назвала його* [Фросина], *а він тільки зітхнув: аби хоч осьмушка землі була в нього* (Стельмах, Хліб.., 1959, 170).

ОСЬОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вісь.** *При роботі косозубих шестерень виникають осьові зусилля, спрямовані вздовж осей валів* (Автомобіль, 1957, 15); *Осьова лінія.*

ОСЬ-О́СЬ, *присл., розм.* 1. Зараз, у цю мить. *Вже їй здається, що ось-ось заревуть і сунуться з річки зачаровані тури* (П. Куліш, Вибр., 1969, 250); *Тихо й нудно і спека пекельна... Нікуди вже далі — ось-ось має щось трапитись* (Вас., I, 1959, 123); *Очі* [в матері] *сухі, а горло здавлює так, що дух забива, ось-ось задихнеться* (Тют., Вир, 1964, 402); // Скоро, незабаром. *Лазар чекав. Ось-ось покличуть і поведуть: почнеться нова робота, нове життя* (Коцюб., II, 1955, 196); *Ось-ось земля покличе сівачів у поле* (Гончар, II, 1959, 39).

2. Зовсім близько. *Ось-ось вони* [річечки] *перед очима грають; ще трохи — і ви загасите нестямную згагу* (Мирний, IV, 1955, 313); *Льох — ось-ось, тільки ще трохи двором* (Головко, II, 1957, 174).

ОТ, *част.* 1. *вказ.* Уживається при вказуванні на кого-, що-небудь на близькій відстані (часто супроводжується жестом); ось. *Тут і село якраз.. От мурована церква з високою дзвіницею* (Вовчок, I, 1955, 95); [Вігіл:] *Що тут таке?* [Римлянка *(показує на обох відпущеників):*] *От сії два побились* (Л. Укр., II, 1951, 518); — *От я цьому чоловікові,— Бульба показав на Янкеля,— обіцяв дванадцять тисяч червінців. Я дам ще дванадцять* (Довж., I, 1958, 269); // Уживається при вказуванні на предмет, який кому-небудь передають або пропонують. — *От вам загадка новенька,— Нашептала Муза-ненька* (Гл., Вибр., 1951, 222).

2. *вказ.* Уживається в описах, розповідях при вказуванні на який-небудь факт, подію, явище і т. ін., на послідовність їх протікання в часі тощо (часто з повторенням). *От одного разу весною позичив дід коней та й поїхав орати власну ниву* (Україна.., I, 1960, 8); *Сон налягає.. Вівці танують перед очима... От вже з овець стали ягнята, а от нічого нема* (Коцюб., II, 1955, 323); *От уже на закруті коні... От уже, може, яких п'ятдесят.. кроків до бері* [берега] (Хотк., II, 1966, 42); *От поплавець край темних трав густих Ліг — затремтів — підвівся — знов приліг* (Рильський, I, 1960, 169); // Уживається перед логічно наголошуваними словами для підсилення, виділення їх. [Поет:] *От працювати мушу, щоб підживити душу, на вбраннячко дружині, на забавки дитині, Собі ж хоч би на хліб...* (Л. Укр., I, 1951, 298); — *От ти мені стільки раз докоряв, що я до куркулів жалість мав, а Гнат, той мене просто підкуркульником і досі хрестить... А воно зовсім не так* (Тют., Вир, 1964, 29); // Уживається при виділенні як типового окремого предмета, факту, події, явища і т. ін. у знач. наприклад. [Юда:] *Що є товар? Як хто що зайве має, той може те продати. От я мав учителя,— як він зробився зайвим, то я його продав* (Л. Укр., III, 1952, 130); // Уживається в порівняльних зворотах, зіставленнях як от, от як, от ніби, от мов та ін. *Уже зробилась* [мати] *мала зовсім, от як жовтенький грибочок, а пережила чумака* (Вовчок, I, 1955, 40); — *Філоксера — це така рослинна воша, як от буває на кукурудзі, огірках, кропиві.., тільки ще менша* (Коцюб., I, 1955, 202); *Не вернуться ті часи, коли то Марусяк вимощував тарницю, як перину.. А тепер от мов на голім дереві сиділа* (Хотк., II, 1966, 242).

3. *підсил.* Уживається при займенниках для підсилення їх змісту або для зосередження уваги на дальшому повідомленні. — *Андрійку! — каже тоді Василь,— а що ти невеселий? — Бивсь, от що!* (Вовчок, I, 1955, 275); *Ідея абсолютизму.., затхлість, байдужність до живих народних інтересів..,— от чим характеризується тодішня, навіть краща, частина галицької інтелігенції* (Коцюб., III, 1956, 29); *Ти от за що ненавидиш мене: що ти мені не зброєю сподобавсь, а тільки арфою* (Л. Укр., I, 1951, 430); — *От до чого довела горілка... От яку наругу вчинив нам ворог! Отак понапиватися, га?* (Довж., I, 1958, 247); — *От уже кого спроста не розкусиш, так це Левка* (Стельмах, I, 1962, 279).

4. *вказ.* Уживається при уточненні, конкретизації різних обставин дії. *Гадюка кинулась та й укусила, — От так, як бач, Безвинного занапастила* (Гл., Вибр., 1951, 61); *От знову ридання оті навісні У грудях мені закипають* (Л. Укр., I, 1951, 75); *І вона чекала. Все чекала, що щасливий випадок зведе ж її нарешті з яким-небудь отаманом опришків..— і от тоді віділлються Юрішкові усі криваві сльози і муки* (Хотк., II, 1966, 193); — *Роботи в нас хоч одбавляй. Маємо от поки! —* *черкнув* [Дригожила] *пальцем по горлу* (Коцюба, Нові береги, 1959, 266); *Пильно глянула Марина на нього. От чисто, як тоді уві сні* (Головко, I, 1957, 470); — *От де зустрілися, Панасе,— сказав Іван і перемовився кількома словами з Гертом* (Ю. Янов., II, 1958, 178); // Уживається при вираженні раптовості, несподіваності якої-небудь дії у знач. раптом, несподівано. *Веселенько їхати веселеньким ранком до гаю.. Коли от ярок попід самим гаєм, і тільки що у ярок, кінь як шарахне убік* (Вовчок, I, 1955, 328); // Уживається при

повідомленні про що-небудь сподіване, довгоочікуване у знач. нарешті. *От уже й виноградник за кілька ступенів* (Коцюб., I, 1955, 216); *По хвилях блакитних пливе човен прудко. От і берег видко! прибули ми хутко* (Л. Укр., I, 1951, 18); *Аж от поїзд рушає далі* (Довж., I, 1958, 38); *І от ми зустрілись... «Оксано!» «Андрію!..»* (Сос., Щоб сади.., 1947, 30).

5. *вказ.* Уживається при підведенні підсумку до сказаного. *Війна ніяк тут не почувається, тільки з газет знаємо про неї та хіба менше приїжджих — от і все* (Коцюб., III, 1956, 408); *Упирі та василіски, Змії, страхи, ящурки, Всі дива страшної казки — От співцеві сни палкі* (Л. Укр., IV, 1954, 82); — *Це яблуко.. Дивись, яка краса, яка благородна форма.. Це цілий світ. От. А ти зруйнував цей світ, зіпсував його* (Довж., I, 1958, 411); // У сполученні з так уживається при висловленні категоричного висновку про що-небудь. [Хуса:] *Так от: доволі теревені править, іди, передягнись,— бо гості будуть* (Л. Укр., III, 1952, 166); — *Так от: кожному з вас забороняю сідати на коней до самого Будапешта, до його взяття* (Гончар, III, 1959, 211); // Уживається при вказуванні на який-небудь наслідок. *Мати казала йому: не ходи, синку, надвір — Морозенко лютує! — а він не послухав, пішов. От і вкусив його Морозенко за пальчик* (Мирний, IV, 1955, 286); *І от по слову отамановому викресали чумаки вогню й підпалили з берега комиш...* (Коцюб., I, 1955, 185); *Не марно, ні, ішли ми на заліза мур,— і от, як наслідок, соцбудівництва спів!* (Сос., I, 1957, 483); // Уживається при вказуванні на несподіваний поворот якої-небудь дії, ситуації і т. ін. — *Ну, давай навкулачки,— сказав Тарас.. І от батько з сином замість привіту після довгої розлуки почали молотити один одного* (Довж., I, 1958, 218).

6. *вказ.* Уживається при вказуванні на яку-небудь суперечливу ситуацію, при протиставленні. [Палажка:] *Так — доброї душі дівчина, а от з пантелику збилася та й гине* (Мирний, V, 1955, 211); *От їй уже тридцять перший рік пішов, а чи багато дало їй те життя?* (Коцюб., I, 1955, 311); — *Теперя — хлопець бойовий.. Наче такий, що й дисципліни не попустить, а от не клеїться. Відстають із сівбою* (Тют., Вир, 1964, 74).

7. *підсил.* Уживається з дієсловами наказового способу при висловленні спонукання, заохочення до чого-небудь, для пом'якшення наказу, щоб привернути увагу співрозмовника і т. ін. [Надежда Петрівна:] *От візьміть лишень ваші причандалля, та, може, якого етюда намалюєте, а я вам почитаю* (Л. Укр., II, 1951, 67); *От уявімо, що частки начальні тієї істоти В кількості якось обмеженій бродять по всесвіту всюди* (Зеров, Вибр., 1966, 174); — *Так от розкажи, Черниш, гвардії капітанові,— говорив Іван Антонович..— Все розкажи* (Гончар, III, 1959, 279); // Уживається з дієсловами умовного способу при висловленні якого-небудь бажання. — *А де це наша Ганна Йосипівна.. От би тепер разом посидіти* (Мирний, IV, 1955, 145); *От, злізти б тут, побігать по широкому полю або полежать в траві* (Коцюб., II, 1955, 375); // Уживається при висловленні пересторги, погрози, докору, попередження і т. ін. — *От накадила! Як чорт дорогою... Хоч би віник помочила, проклята!..* (Мирний, IV, 1955, 28); [Аецій Папса:] *От бачиш, сину, до яких думок призводити твоя упертість мусить* (Л. Укр., II, 1951, 364); // Уживається при висловленні якої-небудь обіцянки, якогось передбачення і т. ін. — *От побачиш, коли куплю тобі нові черевики, як городській пані* (Стельмах, II, 1962, 297).

8. *підсил.* Уживається в вигукових реченнях для підсилення їх емоційної забарвленості (при висловленні захоплення, подиву, іронії, невдоволення і т. ін.). — *Враг їх бери з їх чорною радою!.. — От тобі на! А хіба ж ти не бачиш, звідки сей вітер віє?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 74); *Як вона прокинулася, пломенистий сонячний промінь задав їй світом..— вона проспала ранкову зорю — от тобі маєш!* (Вовчок, I, 1955, 318); — *От тобі й воля! — сказав Джеря.— От тобі й вернувся до господи* (Н.-Лев., II, 1956, 260);— *От панич! От добра людина! Тільки й побалакаєш, коли він дома,—..мовила Мар'я* (Мирний, III, 1954, 155); — *От лихо: ані сардин, ані ікри не знайшли! — бідкався Шевченко* (Тулуб, В степу.., 1964, 219); — *Не журись, Василинко, дістану тобі книги.— От спасибі,— зраділа дівчинка* (Стельмах, II, 1962, 72).

9. Уживається в значенні вставного слова. *Грицько був парубок високий, чорнявий, кароокий,— парубок, як орел. От, стали чумакувати...* (Вовчок, I, 1955, 37).

10. Уживається в значенні результативного сполучника. [Амфіон:] *А тут* [до мурування] *потрібна сила героїчна, от і судилось будувать нам трьом* (Л. Укр., I, 1951, 450).

ОТÁБОРЕНИЙ, а, е. Оточений табором. *Козацьке військо, розташоване чотирикутником, окопане валами і отаборене за своїм звичаєм возами,.. стояло готове до бою* (Кач., II, 1958, 417).

ОТÁБОРИТИ *див.* **отáборювати.**

ОТÁБОРИТИСЯ *див.* **отáборюватися.**

ОТÁБОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОТÁБОРИТИ,** рю, риш, *док., перех., рідко.* Розташовувати табором. *Отаборити військо.*

ОТÁБОРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОТÁБОРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Ставати табором. *Серед високого лісу отаборились рештки Донбасівського полку* (Ю. Янов., II, 1958, 213); *Партизанська розвідка донесла, що основні сили каральної експедиції отаборились у селі Спадщина під лісом* (Кучер, Дорога.., 1958, 136).

2. Розташовуватися в дорозі валкою на відпочинок; ставати возами. *На глинищах отаборювалися цигани* (Панч, Іду, 1946, 79); *Обоз.. отаборився за станцією на вигоні* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 23).

3. *перен., розм.* Улаштовуватися на тимчасове перебування. *Товариство отаборилося біля підніжжя алебастрової скелі* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24); *Отаборилося* [будівельно-монтажне управління] *десь аж на березі синього моря* (Гончар, Тронка, 1963, 79); *Першу ніч утікачі ночували в лісі.. і нарешті отаборились в ущелині, біля гори Зелений Стіг* (Скл., Карпати, II, 1954, 366); // Те саме, що **оселя́тися.** *В Єлисаветграді отаборився Петро Іванович Ніщинський* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 34);—*Ну, все-таки... Де ти вирішив отаборитися? — Поки що поміж небом і землею* (Руд., Остання шабля, 1959, 179).

ОТÁВА, и, *ж.* Трава, що відростає на місці скошеної. *У темному гаю, в зеленій діброві, На припоні коні отаву скубуть* (Шевч., I, 1963, 94); *Аж третього вечора пішов Юзько до хати по сердаки, бо знов коні мали випасатися по скошеній отаві* (Коб., III, 1956, 487); *Була пізня осіння пора. Він косив отаву, а жінка гребла* (Чорн., Визволення, 1949, 56).

ОТÁВИЦЯ, і, *ж., нар.-поет.* Отава. *Пустив* [Семен] *волики на отавиці* (Чуб., V, 1874, 404).

ОТÁВНИЙ, а, е. Прикм. до **отáва.** *Отавне сіно.*

ОТÁВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан розвитку отави, якість відростання отави. *При скошуванні суданської трави в ранні строки створюються більш сприятливі умови для посиленого кущення рослин і підвищення інтенсивності утворення пагонів, що добре позначається* *на збільшенні отавності* (Колг. Укр., 7, 1956, 22).

ОТА́ВОНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Зменш.-пестл. до **ота́ва.** *Ой зелена отавонька коло перелазу; тож я була солоденька тобі, любку, зразу!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 119).

ОТА́К, *розм.* 1. *присл.* Підсил. до **так**; ось так, ось таким чином. *Черевань випив на радощах повний кубок, бризнув під стелю да й каже: — Щоб наші діти отак вибрикували!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 63); *Ми розломили хліб на три частини й посипали його сіллю. Сев налив усім вина. Перед далекою дорогою сходяться отак друзі, щоб їсти з одного шматка і пити з одного струменя* (Ю. Янов., II, 1958, 161); *Здавалось, що ранок цей ніколи не скінчиться, що доки й житиме він на світі, навкруги все буде отак, як зараз* (Гончар, II, 1959, 314); // Уживається перед словами, які уточнюють, розкривають його зміст. *Отак: двом рак, третьому юшка* (Укр.. присл.., 1963, 67); *Пиши отак: було Село — Та щоб не лізти на чужину, Пиши — у нас на Україні* (Шевч., II, 1953, 49); // Уживається при схваленні чого-небудь, заохоченні до чогось і т. ін.— *Отак, отак! добре, діти, Мордуйте скажених! Добре, хлопці! — на базарі Залізняк гукає* (Шевч., I, 1963, 109); [Покликач:] *Названий Парвусом найгіршу кару зухвальством заробцв — його живцем спечуть на дзиглику залізнім..* [Жерці:] *Отак його! Він заробив! Спекти!* (Л. Укр., II, 1951, 537); // Уживається при підведенні підсумку до попереднього повідомлення. — *Отак, через ті гемонські ложки, і нічого не вийшло з нашого сватання* (Стельмах, I, 1962, 61).

Ота́к і так; Так і ота́к — уживається в розповідях при згадці, повторному повідомленні про що-небудь. *А жіночка молодая Кинулась до пана, Розказала — отак і так* (Шевч., II, 1963, 128).

2. *присл.* Уживається при наближеному визначенні чого-небудь; приблизно. *Отак тридцять літ тому було б вам зазирнути до Борислава, то було на що подивитися, було чого послухати!* (Фр., IV, 1950, 7); *Минуло отак зо два тижні. Не бачу я щось Карпа та й не бачу* (Коцюб., I, 1955, 300).

3. *виг.* Уживається при вираженні здивування, невдоволення і т. ін. — *Ви знаєте Іванця? — Отак! — кажуть,—іще б не знати чури Хмельницького!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 57); *Отак! відкіля не дожидали і тучі, відтіля ударило громом і посипало градом!* (Мирний, V, 1955, 334); — *Отак! ти будеш мовчати, а я буду слухати,— обізвалась Настя* (Коцюб., I, 1955, 49).

ОТАКЕ́ЗНИЙ, а, е, *займ.* Збільш. до **отаки́й** 2. *Про що він думає, отой сірий* [віл], *з отакезними рогами?* (Вишня, I, 1956, 47).

ОТАКЕЛА́ЖЕНИЙ, а, е, *мор.* Дієпр. пас. **мин. ч.** до **отакела́жити.**

ОТАКЕЛА́ЖИТИ *див.* **отакела́жувати.**

ОТАКЕЛА́ЖУВАННЯ, я, *с.*, *мор.* Дія за знач. **отакела́жувати.**

ОТАКЕЛА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТАКЕЛА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *мор.* Забезпечувати, обладнувати такелажем.

ОТАКЕЛА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *мор.* Пас. до **отакела́жувати.**

ОТАКЕ́ННИЙ, а, е, *займ.* Збільш. до **отаки́й** 2. *Поглянемо — аж отакенна завтовшки залізяка у ній* [у машині] *застряла* (Мирний, IV, 1955, 247); *Мар'яна навшпиньках підійшла до ліжка: — Ну, то й чого ти валяєшся, парубище отакенний! — і вона затормошила Яшка* (Головко, I, 1957, 158); *Стернями та картоплищами я скочуюсь до микитівського ставочка, де були отакенні коропи* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 107).

ОТА́КЕНЬКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **ота́к.** *Живемо ми отакеньки приязненько собі та любо* (Вовчок, I, 1955, 279).

ОТАКЕ́НЬКИЙ, а, е, *займ.*, *рідко.* Зменш. до **отаки́й** 2. — *Кіндрате! ти не все позабирав з санок; ще нема отакеньких двох маленьких коробочок* (Н.-Лев., II, 1956, 70); *Мати умерли, ще отакенькою була Федорка* (Головко, I, 1957, 233); — *Дядечку.., дайте мені хоч отакенький шматочок хлібця або сухарик. На раз укусити* (Шиян, Гроза.., 1956, 251).

ОТА́КЕЧКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **ота́к.** *Роздумався я отакечки, розгадався та, трохи позітхавши, почав всміхатись* (Вовчок, VI, 1956, 270); — *А чи не потанцювати мені? — подумав Василь.. — Е-е! Та я, здається, вже й танцюю. Давай так, ось так, отакечки, так і так!..* (Довж., I, 1958, 88).

ОТАКИ́Й, а́, е́, *займ.*, *розм.* 1. *вказ.* Ось такий; уживається при узагальненому вказуванні на якості, властивості і т. ін. того, про що йде мова. *І ці недоговорені фрази, і сховані погляди недовірчивості, і ці вічні, вічні, вічні підозріння — о боже! ..Ліпше відразу гострий ніж у серце, ніж отаке життя* (Хотк., II, 1966, 268); *Лице зморщене, сині губи, сухі руки, сивий волос — отака баба* (Стеф., I, 1949, 96); *Зоряна місячна ніч. Мчить поїзд. В розчинених вікнах вагонів — силуети пасажирів: не спиться їм в отаку ніч* (Головко, I, 1957, 473); // Уживається у значенні схожий, подібний. — *Дивися, дитино, оце козаки (Ніби мені каже), на всій Україні Високі могили. Дивися, дитино, Усі ті могили, усі отакі* (Шевч., II, 1963, 255); — *Ох, мамо, купи мені отаку хустку! Ох, от цю! Цю! Цю рябеньку, славненьку!* (Вовчок, I, 1955, 304); — *Чи чув ти, як гарно між вербами співав соловейко? Отакий голос був в неї* (Н.-Лев., I, 1956, 61); // Уживається як співвідносне слово в складнопідрядному реченні. *Чи коли й був отакий наїзд у Щербанівці, як під оцей ярмарок* (Головко, II, 1957, 183); — *Отака я господиня, що й про гостю не подбала* (Тют., Вир, 1964, 508); // Уживається як узагальнююче слово, що передує якомусь повідомленню. *Отакі наші вжитки: ні кожуха, ні свитки* (Укр.. присл.., 1963, 51); *Там могили з буйним вітром В степу розмовляють, Розмовляють сумуючи, Отака їх мова: — Було колись — минулося, Не вернеться знову* (Шевч., I, 1963, 68); // Уживається при вказуванні на певне число, кількість без точного його визначення. *Прийшла з РВК до сільради оповістка, що в неділю отакого числа в селі Щербанівці виїзна сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди»* (Головко, II, 1957, 183); // *у знач. виг.* **отако́ї.** Уживається при вираженні здивування, незадоволення чим-небудь і т. ін. — *Мироне, вставай вечеряти! — Я не хочу,—озвався той з-під сіряка й закашлявсь.— Отакої! Вставай — вареники гарячі* (Головко, I, 1957, 137); — *Куди ж писати? — Отакої! Не знає куди!.. Адреса відома* (Гончар, II,1959, 51).

Заспіва́ти отако́ї — заговорити про щось зовсім інше, протилежне тому, що говорилося раніше. *Іван Антонович слухав Хомині скарги і диву давався: хто це говорить? Той Хома, який, бувши рядовим, видирав своє право зубами? ..І ось тепер, ставши начальником, він раптом заспівав отакої...* (Гончар, III, 1959, 310); **Отака́ лови́ся** — уживається при вираженні здивування, невдоволення чим-небудь і т. ін. — *Отака ловись! — каже голова.—Був Чіпка, а став — Никифор Іванович... Що то значить — гроші!!* (Мирний, II, 1954, 267); **Отаке́ й отаке́ (таке́)** — уживається як узагальнена формула переказу замість конкретного викладу чого-небудь. — *Свириде-голубе! ..лети за дідом... Скажи йому: нещастя отаке й таке!* (Мирний, I, 1954, 264).

2. *вказ.* Уживається перед іменниками у знач. ве-

ликий, дуже великий (супроводжується жестом, що вказує на величину, розмір). — *Отакий бузівок, а грається з пісочком!* — *докірливо казав батько* (Багмут, Опов., 1959, 3);— *Ноги порепалися. Кривавицею зашерхли. Отака борода* (Жур., Дорога.., 1948, 12).

3. *у знач. ім.* **отаке́,** ко́го, *с.* Те, що привертає до себе увагу своєю незвичайністю. — *А що ж мати?..— Потім уже я почула, що проміняв її пан другому за собаку. Отаке з людьми робили!* (Мирний, III, 1954, 165); — *І ти скажи. Отаке зчинилось було, а ми собі в казармі, як на хуторі, ні сном ні духом,— хропимо* (Головко, II, 1957, 610); — *Ні, ти звільни мене від завгоспа, бо не видержу я: печінка розірветься, на отаке дивлячись* (Тют., Вир, 1964, 34); // *у сполуч. з част.* то. Уживається в підсумковому повідомленні про що-небудь дуже важливе, незвичайне.— *Отаке-то вчинилося! Недаром сонце всі оці дні такі стовпи ставило,— мовив старий дід, оглядаючи холодні трупи* (Мирний, IV, 1955, 306); — *Кошовий піде з одною половиною за татарами, а друга половина хай обере собі наказного отамана, от хоч, примірóм, полковника Бульбу Тараса.. Отаке-то* (Довж., I, 1958, 255).

ОТАКІ́СІНЬКИЙ, а, е, *займ., розм.* Уживається перед іменниками у знач. маленький, дуже малий (супроводжується жестом, що вказує на величину, розмір). [Я в д о х а:] *Нічого мені так не шкода, як дзеркальця, таке ж гарнісіньке було, геть у отакісінькі шматочки розбила!..* (Кроп., II, 1958, 481); — *Дадуть котлеточку отакісіньку і зо дві ложки картоплі, хіба це сніданок?* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 60).

ОТАКСО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отаксува́ти.** *Мортко Шіндер за свої 40 ринських став властителем грунту й газдівства, отаксованого на 150 золотих ринських, а вартого щонайменше 200 зол. ринських* (Фр., I, 1955, 362).

ОТАКСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТАКСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Визначати вартість, таксу чого-небудь; оцінювати. *Посипались мені зовсім конкретні вже скарги: той розказував про те, що його землю дорого отаксували, той про якийсь процес* (Драг., II, 1970, 270); *Отаксували все моє добро на круглих шістдесят ринських* (Фр., I, 1955, 374).

ОТАКСУВА́ТИ *див.* **отаксо́вувати.**

ОТА́М, *присл., розм.* Підсил. до **там;** ось там. — *І де ти бродиш, заволоко? Візьми отам кашу в печі та повечеряй!* (Коцюб., I, 1955, 132); — *Весняна краса, вона, мабуть, від дитинства,— сказав Прокопенко.— Отам з нашої гори як подивишся на світ, здається, дивився б сто літ і очей би не зводив* (Довж., I, 1958, 73); // Уживається як співвідносне слово в складнопідрядному реченні. — *Як жили ми індивідуально, то був у нас вітряк. Стояв він на Бесвій горі, отам, де тепер наш артільний млин стоїть* (Тют., Вир, 1964, 17).

ОТА́МАН, а, *ч.* 1. *іст.* Виборний або призначений ватажок козацького війська. *То не козак, що отаманом не думає бути* (Укр.. присл.., 1955, 76); *Підійшов відважний Степан Разя, отаман козацтва донського, привітався* (Кач., Вибр., 1947, 251); // Представник козацької адміністрації у населених пунктах на Україні в XVII—XVIII ст. *Отаман Савку раз побив, Савка думає, що й Голова, й поліція Отамана боїться!* (Бор., Тв., 1957, 160); *В кожному полковому і сотенному місті був також городовий отаман — представник козацької адміністрації, який наглядав за порядком у місті* (Іст. УРСР, I, 1953, 275).

Курінни́й ота́ман *див.* **курінни́й; Наказни́й ота́ман** *див.* **наказни́й.**

2. У дореволюційній Росії — начальник козачих військ і поселень, що виконував військові, поліцейські та адміністративні функції. *Станичний отаман.*

3. У роки громадянської війни — верховода контрреволюційних банд. *Взяли отамана в полон чекісти дружною юрбою* (Сос., I, 1957, 417); *Окопавшись в одній глитайській хаті, .. отаман не хотів здаватися з своїми найбільш відчайдушними головорізами* (Цюпа, Три явори, 1958, 22).

4. *заст.* Ватажок, керівник. *Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були,— за це не ручаюсь* (Шевч., I, 1963, 143); *Старший брат і усім отаман сидить, люлька його згасла і дивиться він у землю* (Вовчок, I, 1955, 321); *На майдані коло церкви революція іде. — Хай чабан!— усі гукнули,— За отамана буде* (Тич., I, 1957, 56); // Той, хто очолює яку-небудь виробничу і т. ін. групу людей. *Табір ще спить. Тільки не спить чогось чумацький отаман... не спить, по табору ходить...* (Коцюб., I, 1955, 179); *Я впізнав голос отамана рибальської ватаги* (Ю. Янов., II, 1958, 163); *Юрбами ходять отамани за прикажчиками... А наймачам цього тільки й треба: пропонують.. нікчемні ціни* (Гончар, I, 1959, 38).

Води́ти (вести́) ота́мана; За ота́мана ходи́ти — верховодити у якій-небудь справі. — *Тут на косовиці я веду отамана, як у нас Мар'ян* (Стельмах, I, 1962, 516); *Настала косовиця. За отамана ходить* [Чіпка]! (Мирний, II, 1954, 217).

ОТАМАНЕ́НКО, а, *ч.* Син отамана.

ОТАМА́НИТИ *див.* **отаманува́ти.**

ОТАМА́НИХА, и, *ж.* Дружина отамана.

ОТА́МАНІВ, нова, нове. Належний отаманові. *Отаманів курінь стояв посередині, а навколо містились, де припало, вовгурянці* (Стор., I, 1957, 399); *І от по слову отамановому викресали чумаки вогню й підпалили з берега комиш...* (Коцюб., I, 1955, 185); [М о ш к о:] *Паненко, приставайте до отаманового товариства, тут вам буде добре. Отаман веселий — музики любить, співи* (Вас., III, 1960, 189).

ОТАМА́НІВЕЦЬ, вця, *ч., дорев.* Козак, що служив у одному з козачих полків лейб-гвардії.

ОТАМАНІ́ВНА, и, *ж., розм.* Дочка отамана.

ОТА́МАНКА, и, *ж.* Жін. до **ота́ман** 3, 4. *Оглянувши удряпнуту вівцю, отаманка деякий час мовчки дивиться на німця* (Гончар, Таврія, 1952, 153).

ОТАМА́ННЯ, я, *с., іст., заст.* Збірн. до **ота́ман** 1, 3, 4. — *Пане гетьмане, і ви, батьки, і ви, панове отамання, і ви, братчики! Подумайте, порадьтесь і скажіте, як нам сього сорому збутись?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 143); *Старшина з писарем так-таки десь і поділися.. Громада дожидалася свого отамання, але його й сьогодні не могли знайти* (Гр., II, 1963, 152).

ОТАМА́НСТВО, а, *с., заст.* Стан, обов'язки, звання отамана. *Напруження минуло, зате.. знов почали* [опришки] *пропонувати Юрчикові брати отаманство* (Хотк., II, 1966, 226); — *Тут вигукували братчики: «Хочемо Головатого». Я дякую цим товаришам за приязнь і довіру, але від отаманства відмовляюсь* (Добр., Очак. розмир, 1965, 121); *Все частіше закрадаються в душу підозри, чи не стало оце її поранення для верховодів банди тільки зручною зачіпкою, щоб відсторонити її від отаманства* (Гончар, II, 1959, 261).

ОТАМА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ота́ман.** *Біля греблі Погибу і Підіпригору зустрічає агент отаманської контррозвідки Денис Бараболя* (Стельмах, II, 1962, 59); // Належний отаманові. *Кирило Тур уступив йому своє отаманське місце* (П. Куліш, Вибр., 1969, 147); *Два вербівські бурлаки збудували коло отаманського хутора дві землянки і, поженившись, завели господарство* (Н.-Лев., II, 1956, 240).

ОТАМАНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **отаманува́ти.** — *На плечі мені,— провадив далі спископ,— упало ще й отаманування в полку...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 249); *Він.. з усім гонором дідича боровся за право будь-якого отаманування* (Стельмах, II, 1962, 357).

ОТАМАНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *рідко* **ОТАМА́НИТИ**, ню, ниш, *недок.* Виконувати обов'язки отамана: бути отаманом. *Батько її Ковбаня отаманував у Січі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); *Коли оце в Кармелевім селі пройшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лісі* (Вовчок, I, 1955, 359); *Доки отаманувала* [Ганна].., *знаходила собі забуття в різних командирських клопотах, не мала стільки часу для роздумів, як зараз* (Гончар, II, 1959, 261); // Верховодити у чому-небудь. *Отаманує наша Галочка над дівчатами, виганяє на панщину* (Кв.-Осн., II, 1956, 320); *Хто на Гудзевій улиці отаманує, улицю водить? Не кому, як не Максимові...* (Мирний, I, 1949, 213); *Гордій справді вмів перед вести, вмів отаманувати так, що інші його слухались* (Гр., II, 1963, 10).

ОТАМА́НЧИК, а, *ч.* Зневажл. до **ота́ман.**— *Доб'ємо тутешніх отаманів і отаманчиків, що розплодились за війну по лісах* (Цюпа, Три явори, 1958, 11).

ОТАМА́НША, і, *ж.*, *розм.* 1. Дружина отамана. *Отаманша винесла* [забродчикам] *на вечерю черствого хліба і вчорашньої смаженої риби* (Н.-Лев., II, 1956, 249).

2. *рідко.* Жін. до **ота́ман** 3, 4. [Сотник:] *Ще й те: Хто ж в замку тут отаманшею буде? Я думав би — Свиридиха?..* (Стар., Вибр., 1959, 547); *Тітка Варвара.., в якій колишні фальцфейнівські заробітчани та батраки легко могли б впізнати маячанську отаманшу, стрижійку овець.., весело кинула перед собою торбу з харчами* (Гончар, II, 1959, 292).

ОТАМА́НЩИНА, и, *ж.* У роки громадянської війни — куркульсько-бандитський контрреволюційний рух, розгромлений Червоною Армією. *Це був старий польський революціонер.., він був разом із Михайлом спершу у запіллі під час боротьби з отаманщиною* (Досв., Вибр., 1959, 103); *З жахом дивився* [підполковник Погиба] *на останнє животіння отаманщини* (Стельмах, II, 1962, 245); *Першою умовою знищення куркульської диктатури є ліквідація отаманщини, бандитизму та інших куркульських виступів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 49).

ОТА́МЕЧКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **ота́м.** [Горпи́на:] *Учора був* [дзиглик] *отамечки, а сьогодні вже он куди ставляй його!* (Кроп., II, 1958, 243); — *Отамечки я наглядів в вас на лежанці миску з ласощами* (Н.-Лев., III, 1956, 112).

ОТАМО́, *присл.*, *розм.* Те саме, що **ота́м.** — *Отамо посідаємо!— скрикнув Власов і перший побіг на облюбовану місцину* (Мирний, IV, 1955, 141).

ОТА́РА, и, *ж.* 1. Великий гурт овець, кіз. *Через одну вівцю отара пропадає* (Укр.. присл.., 1955, 167); *На вільний степ, як хмара з-поза хмари, Без ліку йшло овечої отари* (Щог., Поезії, 1958, 167); *Обабіч по схилах гір розсипалися отари кіз та овець* (Гончар, III, 1959, 171); * Образно. — *Там Ельбрус, .. тут, гляди, ціла отара гір, ніби вівці тонкорунні залягли опівдні* (Збан., Єдина, 1959, 160); *Зранку було хмарно. По тому вітер розвіяв сіру отару хмар* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 595); * У порівн. *Челядь.. збилась в воротях, як сіра отара, яку женуть на пашу* (Коцюб., II, 1955, 58).

2. *перен.*, *зневажл.* Безладний гурт людей, натовп, юрба. *Суне солдатська отара в зеленаво-сірих шинелях, в залізних касках* (Довж., I, 1958, 36); [Лубенко:] *Отара ця беззбройна під Кодаком буде наголову розбита* (Корн., I, 1955, 223).

ОТА́РКА, и, *ж.* Зменш. до **ота́ра.** * Образно. *Отарка молоденьких лип загородилася високою сосною* (Ю. Янов., Мир, 1956, 144); *З-за Ільницького кряжа з'явилися невеликі отарки хмарок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 212).

ОТА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ота́ра.** *Пасовища поділяють на гуртові й отарні ділянки* (Колг. енц., I, 1956, 459).

ОТА́РНИК, а, *ч.* Той, хто пасе отару; чабан.

ОТАШУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **розташува́тися.** [Чалий:] *У Чорнім лісі, в яру глибокім, в гущавині такій, що тілько вуж пролізе, ми кошем отащувались* (К.-Карий, II, 1960, 241); *Я спав на ганку. Прокинувшись удосвіта, брав рушницю, вудки.., сідав у човен і, оташувавшись у вершині, ловив рибу* (Думки про театр, 1955, 36).

ОТВЕРДІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **отверді́ти.** *Отверділі, замерзлі.. комахи після відтавання оживали і починали рухатися* (Наука.., 10, 1957, 18).

ОТВЕРДІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.*, *рідко.* Властивість і стан за знач. **отверді́лий.**

ОТВЕРДІ́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **отверді́ти.**

ОТВЕРДІ́ТИ, іє, *док.*, *рідко.* Те саме, що **затверді́ти** 1. *А оце саме отверділо тіло* (Сл. Гр.).

ОТВЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТВЕРЕ́ЗИТИ**, е́жу, е́зиш, *док.*, *перех.* Те саме, що **витвере́жувати.** *Свіже повітря отвережувало, але голова була важка* (Шиян, Баланда, 1957, 49); *Оклики похвали отверезили його трохи* (Фр., VI, 1951, 159); *Взяв газету, почав переглядати заголовки. Один з них відразу мене отверезив, поставив з голови на ноги* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 116); // *безос. Я був оп'янілий, але не п'яний.. Мене обняло холодом і мов отверезило* (Коб., III, 1956, 115).

ОТВЕРЕ́ЗИТИ *див.* **отвере́жувати.**

ОТВЕРЕЗІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **отверезі́ти.** *Дракавиченко, блідий, зовсім отверезілий, вийшов з рядів* (Багмут, Опов., 1959, 24).

ОТВЕРЕЗІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отверезі́ти.** — *Отверезіння народа* [народу].. *вменшило би доходи цісарського скарбу* (Фр., VIII, 1952, 74).

ОТВЕРЕЗІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Стати тверезим; витверезитися.

2. *перен.* Стати здатним свідомо діяти, міркувати, сприймати що-небудь. *Відколи ми розлучились, я міг десять разів отверезіти і прозріти, а проте я.. залишаюся при своєму* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 10).

ОТВЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОТВЕРЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док.*, *перех.*, *ритор.*, *ц.-с.* Те саме, що **відкрива́ти.** *Товариство, яке мені діло, чи я пізній предтеча, чи ранній? Удавайте пророків і йдіть, отверзайте уста...* (Тич., I, 1957, 93); — *Во ім'я отця і сина, хто там? — Амінь,— глаголю я.— Отверзи двері, матушка* (Баш, На землі.., 1957, 61).

ОТВЕРЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ОТВЕРЗТИ́СЯ**, зе́ться, *док.*, *ритор.*, *ц.-с.* Те саме, що **відкрива́тися.** *Німим отверзуться уста; Прорветься слово, як вода* (Шевч., II, 1963, 325); [Лисенко:] *Драгомиров вважає їх* [професорів] *за своїх друзів, то й не відмовиться допомогти — і врата темниці отверзуться по слову його* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 45).

ОТВЕРЗТИ́ *див.* **отверза́ти.**

ОТВЕРЗТИ́СЯ *див.* **отверза́тися.**

О́ТВІР, вору, *ч.* 1. Пусте, відкрите місце в чому-небудь суцільному; діра, відтулина, щілина. *Митруньо дубонів маленькими ніжками прямо до отвору в плоті* (Март., Тв., 1954, 148); *В літаку стало так поночі, що тільки отвір над головами.. ледве вирізнявся блідою плямою* (Ле, Клен. лист, 1960, 55); *Вгорі зірвало дошку, і в отвір потекла вода* (Петльов., Хотинці, 1949, 5);

// Місце, яким закінчується або починається яка-небудь порожнина, заглибина. *Щоб таку велику ногу.. пропхати крізь горішній отвір халяви, то треба було добре* [Іванові] *попертися* (Март., Тв., 1954, 223); *Тут оглянувся навколо легінь-сокіл верховинець: бачить — зяє чорний отвір при дорозі в самій скелі* (Тич., II, 1957, 18); *В отворі ринви з'явилася собача морда* (Ю. Янов., II, 1954, 44); *В цей час він побачив чорний отвір плескатого браунінга* (Стельмах, II, 1962, 282); // Місце входу або виходу куди-або звідки-небудь. *Заволікли всіх трьох в одну бічну штольню, поклали рядом, стали забивати отвір дошками* (Ков., Тв., 1958, 61); *Вона.. непомітно натиснула на одну з колод у задній стіні, колода легко повернулася, відкриваючи прихований отвір* (Загреб., Шеніт, 1966, 32); *Василько злегка відхиляв килим і заглядав чи залізав у отвір в стіні, де були заховані двоє радянських людей* (Турч., Зорі.., 1950, 84); // Пробоїна або заглибина певної форми і призначення в знарядді, матеріалі. *Зігнена груба штаба йшла наново в огонь, а коли була розігріта до білого, в.. діру треба було вбити обушницю — залізний прилад, на якому мав формуватися отвір у обусі сокири* (Фр., IV, 1950, 190); *Для вимірювання найточніших отворів існують калібри* (Собко, Любов, 1935, 11); *Отвори для болтів просвердлюють у дошках з розрахунку, щоб можна було охопити ріг будинку.., з якого починають встановлення опалубки* (Колг. Укр., 4. 1958, 15).

2. Незамурована частина стіни, споруди, різної форми і призначення. *Весь дім трясся од зойку, кричав на пробі в порожні отвори вікон до чорної мряки* (Коцюб., II, 1955, 89); *Кілька чоловік кидається до дверей.. З дверного отвору війнуло важким духом* (Кол., На фронті.., 1959, 99); *Коли уважно придивитися, можна було помітити амбразури — прямокутні отвори, з яких добре видно все навколо* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 141).

3. *мет.* Місце в доменній печі, через яке випускають метал або шлак; льотка. *Варто юнакові один раз зазирнути в нажарене до білого черево мартена..— і вже ніколи не забуде він цього видовища, навіки прикує* [воно] *його до вогнедишних отворів — вікон мартена* (Загреб., Спека, 1961, 60); *Вчасно відкрити отвір у мартенівській печі і випустити готову плавку в ківш ..— значить дати плавку за графіком і в заданий аналіз* (Наука.., 1, 1957, 9).

О́ТВОРОМ, *присл.*, *діал.* Навстіж. *Громадські шпихліри та стодоли стояли завсіди отвором для потребуючих* (Фр., VI, 1951, 37); *Двері в возовню стоять отвором, і чорна пустка вигляда звідти, як з беззубого рота* (Коцюб., II, 1955, 58); *Дві брами вели до города і стояли вони отвором* (Загреб., Диво, 1968, 159).

ОТЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Роди у корів та інших великих жуйних тварин. *Добра доярка мусить не лише майстерно доїти корову, а точно знати.., як підготувати отелення, як роздоїти первістку, які корми краще дати в різні пори року* (Чаб., Катюша, 1960, 236); *Окремі корови після другого отелення дають ще жирніше молоко* (Колг. Укр., 11, 1957, 32).

ОТЕЛИ́ТИСЯ *див.* **оте́люватися.**

ОТЕ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОТЕЛИ́ТИСЯ**, е́литься, *док.* Народжувати теля (про корів та інших великих жуйних тварин). [Н и к о д и м:] *Там отелилася корова, ти б пішла подивилася — нехай при тобі видоять її, телятко погодують* (К.-Карий, I, 1960, 441); — *І шкода, Романе, тебе на пісному тримати. Хоч би корова швидше отелилася* (Стельмах, I, 1962, 306).

ОТЕ́ЛЬ, ю, *ч.*, *заст.* Готель. *Я рискувала б сидіти в отелі з тиждень, поки б дочекалась тих людей, в яких я маю виразний інтерес* (Л. Укр., V, 1956, 375).

ОТЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **оте́ль.** *Звісно, коли мати діло тільки з отельними посіпаками, ..то можна розчаруватися в кожному народі* (Л. Укр., V, 1956, 401).

ОТЕ́МНЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отемни́ти.** *Отемнений кінь, спотикаючись, ніс його далі та й далі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 55).

ОТЕМНИ́ТИ *див.* **отемня́ти.**

ОТЕМНІ́ТИ, іє, *док.*, *розм.*, *рідко.* 1. Стати темним, темнішим; потемніти. *Отемніли зелені лани.. Тьмарилось синє небо* (Вас., I, 1959, 267).

2. Те саме, що **осліпнути.** — *А найгірше ота Параска, бодай вона отемніла та оніміла* (Март., Тв., 1954, 130); — *Ти, парубче, отемнів чи більма про запас насунув на очі?* (Стельмах, I, 1962, 108).

ОТЕМНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОТЕМНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Те саме, що **зате́мнювати.**

2. Те саме, що **осліплювати.**

ОТЕПЕ́Р, *присл.*, *розм.* Підсил. до **тепе́р;** ось тепер. «*Отепер вже я відпочину на старості літ..*»,— *думала баба Зінька, сидячи в своїй просторій світлиці* (Н.-Лев., VI, 1966, 372); *Повиймавши хліб з печі, Катря оце вже либонь і вправилась була. Отепер можна й спочивати* (Головко, II, 1957, 290).

ОТЕПЕ́РЕНЬКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **отепе́р.**

ОТЕПЕ́РЕЧКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **отепе́р.** *Йонька.. був такий радий від своїх прихованих скарбів, що аж під печінкою співало.— Заживу. Отеперечки заживу,* — *гомонів він сам до себе* (Тют., Вир, 1964, 430).

ОТЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **отепли́ти.** *На.. лісозаводах колоди надходять в спеціальні отеплені басейни* (Стол.-буд. справа, 1957, 61); * Образно. *З-поміж образів, Бучмою створених, образ Леніна — серцем отеплений!* (Тич., II, 1957, 37).

ОТЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отепли́ти.** *До отеплення монтажних вузлів Надія не мала діла, проте вона, щоб не дратувати Шафороста, не стала рішуче заперечувати* (Баш, На.. дорозі, 1967, 39).

ОТЕПЛИ́ТИ *див.* **оте́плювати.**

ОТЕПЛИ́ТИСЯ *див.* **оте́плюватися.**

ОТЕ́ПЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який отеплює що-небудь. *Безпояско — весь сивий, мов голуб, з опухлою щокою, грів біля отеплювальної батареї руки* (Гур., Життя.., 1954, 64).

ОТЕ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оте́плювати.** *Для отеплювання кімнат узимку вставлялися подвійні вікна й двері* (Літ. Укр., 17.IX 1968, 4).

ОТЕ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОТЕПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОТЕПЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.*

1. Захищати від холоду, забезпечуючи спеціальними пристроями або покриваючи матеріалами, що не пропускають тепла. *Майстерню отеплили, відремонтували ще влітку* (Рад. Укр., 4.I 1946, 3).

2. Робити теплим, теплішим; зігрівати. *Та се* [ранковий мороз] *лиш знак, що швидко сонце Заблисне й землю отеплить* (Фр., X, 1954, 313); * Образно. *Я сам себе не впізнавав.. Звідки той огонь у мене появився, що він всього мене розпалював і отепляв?* (Тич., III, 1957, 11); *Чом не вдихнув ти в мене Того вогню, що в людських грудях б'ється? Не отеплив мене любов'ю, співчуттям..?* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 93).

ОТЕ́ПЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ОТЕПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ОТЕПЛИ́ТИСЯ**, отепли́ться, *док.* 1. Ставати теплим, теплішим; зігріватися. * Образно. *Прийшло і ніби нейтральне спочатку звертання до ковалів — «синки». Згодом воно отеплилося довірою і навіть певністю, що «синки» зроблять!* (Ле, В снопі.., 1960, 149).

2. *тільки недок.* Пас. до **оте́плювати.** *Зовнішня стіна інтер'єру розділена на дві частини. На першій зображається, як і чим отеплюється хата взимку, на другій — вигляд житла влітку* (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 109).

ОТЕ́ПЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Ізоляційний матеріал, що використовується для отеплення.

ОТЕПЛЯ́ТИ *див.* **оте́плювати.**

ОТЕПЛЯ́ТИСЯ *див.* **оте́плюватися.**

ОТЕ́РПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **оте́рпнути** і **оте́рпти.** *Данько.., отерплий від напруги, застиг з картузом у руці* (Гончар, 1, 1959, 47); *Веретено випало з отерплих пальців молодиці й покотилось по долівці* (Стельмах, I, 1962, 350).

ОТЕ́РПЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **оте́рплий.**

ОТЕ́РПНУТИ *і* **ОТЕ́РПТИ,** пну, пнеш, *док.* Утратити чутливість, здатність реагувати на дотик, рухатися і т. ін.; заніміти, заклякнути. *Натовкмачать якихсь індивідуалізмів тощо, так що аж язик отерпне, поки вимовиш* (Шевч., I, 1951, 374); *Розтрусилася я й отерпла та поколіла од холоду, доки приставилася до Звиногородки* (Крим., Вибр., 1965, 375); *Плече, яким він притулився до стінки траншеї, отерпло* (Ю. Янов., I, 1958, 211).

ОТЕ́РПТИ *див.* **оте́рпнути.**

ОТЕ́РТИ *див.* **отира́ти.**

ОТЕ́РТИСЯ *див.* **отира́тися.**

ОТЕ́СА, и, *ж.* Пристрій у возі з залізного прута, дроту або віровки, яким прикріплюють краї голоблі до вісі для вирівнювання ходу. *І отесу можна в кишку затягнуть, аби не дурчала* (Номис, 1864, № 12172); *Савочка поправив пужалном віжку, що зачепилася за отесу, посунувся ближче в передок* (Мушк., Серце.., 1962, 7).

ОТЕ́САНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отеса́ти.** *З блискавичною швидкістю.. наближалася до них свіжо отесана колода, займаючи майже всю ширину річки* (Галан, Гори.., 1956, 14).

ОТЕСА́ТИ *див.* **оті́сувати.**

ОТЕТЕНІ́ТИ, ію,ієш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **отетері́ти.** *Побачили на ньому сорочку, крадену у нас, спитали — де взяв, а він мовчить,—отетенів* (Сл. Гр.); *Побачила* [Марійка] *возик, а на ньому Лаврика, півника, торбинки, клуночки — й отетеніла* (Вирган, В розп. літа, 1959, 261).

ОТЕТЕРІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **отетері́ти.** *Щоб розважити нудьгу, Митько почав дражнити отетерілого від спеки цапа, що флегматично вимахував своєю бородою на закопі* (Панч, I, 1956, 82); *Повітряна тривога загнала отетерілого після розмови з Калаї Бродія в пивницю* (Скл., Карпати, II, 1954, 297).

2. *у знач. прикм.* Який виражає розгубленість, збентеження, переляк. *На отетерілому обличчі Горбатюка з'явився вираз подиву і навіть страху* (Руд., Остання шабля, 1959, 117); *Доктор, з отетерілим виглядом, тільки промурмотів щось незрозуміле і намагався вислизнути за двері* (Кулик, Записки консула, 1958, 182).

ОТЕТЕРІ́ЛО, *розм.* Присл. до **отетері́лий** 2. *Орест отетеріло стояв перед цими гігантськими спорудами і почував себе безсилим і нікчемним* (Досв., Вибр., 1959, 353); *Какура отетеріло витріщив очі, щоки його надулися.., бриль зсунувся на потилицю* (Чаб., Катюша, 1960, 10).

ОТЕТЕРІ́ННЯ, я, *с., розм.* Стан за знач. **отетері́ти.** *Що ж до Какори, то в того досить швидко минулося отетеріння, він сягнув правицею донизу, вихопив з піхов меча і пішов на ведмедя* (Загреб., Диво, 1968, 160).

ОТЕТЕРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Украй розгубитися, збентежитися від несподіванки, з переляку і т. ін., втративши здатність міркувати, рухатися тощо. *Одного разу.. баба Зозуля пішла в ліс по опеньки.. Аж їде пан Каньовський.. Як стояла, так і отетеріла стара* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 439); *Від такого нахабства і несподіванки Юрко отетерів, а далі аж позеленів* (Стельмах, I, 1962, 544); *Машина одразу спалахнула. Це було настільки несподівано, що ворожа піхота на якусь мить отетеріла* (Гончар, III, 1959, 372).

ОТЕ́ЦЬ, отця́, *діал.* вітця́. 1. *діал., уроч.* Батько. *Пан добрий, як отець — взяв корову і скопець; а пані, як мати — казала теля взяти* (Номис, 1864, № 1215); *Перед ним, на столику, лежить.. лист від вітця* (Фр., VIII, 1952, 122); *Голобля.. завдавав болю Чумакові — що хочеш з цього Голоблі, коли він задля слівця не пожаліє й рідного отця?* (Збан., Переджнив'я, 1960, 70); *І твій отець Гвинтівку взяв на плечі, І твій отець пішов в нічну пургу* (Забашта, Вибр., 1958, 34).

2. *церк.* Титул служителів культу, а також форма звертання до них. *Як Сомко собі чоловік прямота, то й не в догад йому, що святий отець думав, мабуть, заробити собі яку сотнягу чи дві червоних на рясу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 57); *Раїса навіть де в чому вплива на духовного отця* (Коцюб., I, 1955, 323); [Єпископ:] *Хрещеним батьком будеш ти.* [Теофіл:] *Так, отче* (Л. Укр., II, 1951, 500).

Оте́ць небе́сний — бог. [Парвус:] *Щось вони мудрують.., так мов не досить їм письма святого, слів господа Христа і заповітів отця небесного* (Л. Укр., II, 1951, 408); **Отці́ це́ркви; Святі́ отці́:** а) тлумачі християнського віровчення; б) *(зневажл.)* попи, церковники. *У святих отців не знайдеш кінців* (Укр.. присл.., 1963, 225).

ОТЕ́ЦЬКИЙ, а, е, *діал., уроч.* Батьківський. *Прозивався він Кавун; і як назве було капітан Кавуновим, то він і просить, щоб його так не величав, бо я, каже, свого отецького прізвища не цураюсь* (П. Куліш, Вибр., 1969, 278); *Ще танки мчали без упину, І ще горів отецький дім, А він вже думав про зернину В пшеничнім колосі тугім* (Мал., Запов. джерело, 1959, 17); *— Благословляю вас, діти мої, моїм отецьким благословенням* (Смолич, Мир.., 1958, 56).

Оте́цький син; Оте́цька дити́на, *заст.*— назва, що вживається щодо сина або дочки порядних батьків. *Бачать вони наймичку в козака, молоденьку, моторну й працьовиту, розпитали, що вона за людина, довідались, що вона дитина отецька* (П. Куліш, Вибр., 1969, 278); *Галаган.. спитав: А ти ж що — безбатченко? — Ні, син я отецький, тільки батько померли,— відказав Андріян* (Бурл., О. Вересай, 1959, 169).

ОТЕ́ЦЬ-МА́ТИ, отця́- ~тері, *рідко* вітця́- ~тері, *діал., нар.-поет.* Батьки. *— Панночки й паничі.. не вспіли наспіватись отцю-матері і собі на втіху.., як тут посилає господь долю* (Вовчок, I, 1955, 379); *— Час-пора, отець-мати, Поблагословить, Ой, час-пора молоденькій Та гіллячко звить!* (Л. Укр., I, 1951, 323).

ОТЕ́ЦЬ-НЕ́НЬКА, отця́- ~ки, *рідко* вітця́- ~ки, *діал., нар.-поет.* Батьки. [Дружки, рід і поїзд:] *Приступи, Марусе, близенько, Уклонися отцю-неньці низенько!* (Н.-Лев., II, 1956, 432); *А хто перекаже отцю-неньці про смерть їхнього сина, хто потішить бідну жінку, діточок дрібних?* (Коцюб., I, 1955, 182).

ОТЖЕ^{1}, *част. підсил.* 1. Уживається на початку речення для підсилення висловлюваної думки; адже. [Сервілія:] *Там був один.. Старий вже дідуган, так той найбільше вабив* [хлопця]... *Отже кажуть, що він із ним кудись за Тібр подався* (Л. Укр., II, 1951, 373); // Уживається для підкреслення наслідку чого-небудь у значенні от і. *Отже ж то і змалював він солдата, та ще як? Що, я ж кажу, що живий не буде такий бридкий, як то був намальований* (Кв.-Осн., II, 1956, 7); *Зачинили* [Кармелюка] *у кам'яну.. темницю.*

Багаті кричали: — Дождавсь, Кармелюк! Отже й заплати Кармелюкові! (Вовчок, I, 1955, 362).

2. Уживається з дієсловами наказового способу при спонуканні, заохоченні до чого-небудь. — *То отже слухай, Христино батьківно,— жартує панич.— Будь однині моєю слугою і дай мені, будь ласка, умитися..* (Мирний, III, 1954, 154); [Лукаш:] *Так отже слухай: якщо я тут маю тебе питати, хто до мене сміє ходити, а хто ні, то ліпше сам я знов з ліса заберуся на село* (Л. Укр., III, 1952, 238).

3. Уживається в значенні вставного слова при висловленні підсумку; таким чином. *У Джантемира відлягло від серця: отже, можна спокійно сидіти на Орі до весни* (Тулуб, В степу.., 1964, 165); *Так от і зором не всюди кольори ми виявить можем. Отже, висновуймо, єсть і не торкані барвою речі, Як і позбавлені звуку, позбавлені пахощів власних* (Зеров, Вибр., 1966, 183); *Року 1859 в Лейпцігу.. вийшла книжечка під заголовком: «Новые стихотворения Пушкина и Шевченко». Отже — зовсім не нова думка, що Пушкін і Шевченко ішли в одному річищі!* (Рильський, X, 1962, 43).

ОТЖЕ^2, *спол.* 1. Уживається в приєднувальних конструкціях у знач. тому, через те. *Нічого теплого з собою не мав, отже була передо мною немила перспектива мокнути і застудитися* (Коцюб., III, 1956, 339); *Оця молодиця жила найближче, отже, цілком природно, що її цікавість була найпекучіша* (Хотк., II, 1966, 254); *Відступали старовинним Перекопським трактом, що проходив якраз через Чаплинку.., отже обминути повстанську свою столицю було неможливо* (Гончар, II, 1959, 85).

2. *рідко.* Уживається при вираженні заперечення, протиставлення у знач. але, проте. *Кажуть, що з лиха вмреш,— отже, ні!* (Укр.. присл.., 1963, 34); — *Може б, і я зумів би зсадити тебе з коня кулею, та, отже, жду, поки ти надумаєшся, чи скакати, чи додому вертатися* (П. Куліш, Вибр., 1969, 105); *Він хитнувся, трохи не впав, отже встояв і наче бадьоріше підійшов до полу, де лежала мертва Хівря* (Мирний, IV, 1955, 229).

ОТИ́М, *спол., розм.* Тому, через те. *Отим мені і жаль стане Матері небоги, Що вона його так любить* (Шевч., II, 1953, 442); — *Ну, у мене буде сьогодні мій добрий геній.. І я біжу, лечу, щоб.. по заслузі його стрінути. Отим-то я сяду на фіакра* (Хотк., I, 1966, 41).

Оти́м бо й ба́; Оти́м то й ба́ — в тім-то й справа. *Та де та ярина взялась? У мене ще на жито орють. Отим то й ба, що живете Відколи, дядьку, а не чули* (Шевч., II, 1953, 408).

ОТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОТЕ́РТИ,** отру́, отре́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **обтира́ти.** *Всі дихали важко,.. отирали краплистий піт із лиць* (Фр., VI, 1951, 12); *Червоногвардійці.. засилали прокльони на голови контрреволюції.., а хто й сльозу отирав кулаком* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 356); — *І на тілі, На княжім білім, помарнілім, Омию кров суху, отру Глибокії, тяжкії рани...* (Шевч., II, 1963, 387).

ОТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОТЕ́РТИСЯ,** отру́ся, отре́шся, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **обтира́тися.** *Сіла я, підперлася, Заплакала, отерлася* (Чуб., V, 1874, 3).

2. *тільки недок., перен.* Тинятися, вештатися. [Стась:] *Кажу — він* [Кармелюк] *тут десь отирається, із наших рук не втече* (Вас., III, 1960, 460).

ОТИРЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* 1. Зупинити, поставити отару, череду на відпочинок.

2. Витовкти, витоптати під час стоянки (про отару, череду). *Тільки та могила марно занепала, Бо її отара вже отирлувала* (Манж., Тв., 1955, 110).

ОТИРЛУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., рідко.* Зупинитися на стоянку, відпочинок (про отару, череду). *Отара отирлувалась, зорює і чабани поснули* (Сл. Гр.).

ОТИ́Т, у, *ч., мед.* Запалення слизової оболонки вуха. *Отит у багатьох випадках загострюється через потрапляння води у вухо* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 36).

ОТІА́ТР, а, *ч.* Лікар-фахівець з отіатрії.

ОТІАТРІ́Я, ї, *ж.* Наука про будову і хвороби вуха та їх лікування.

ОТІ́НЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отіни́ти.** *Глянь, з Афонської затоки звільна барка випливає, із отіненого плаю ген на сонячний біжить* (Фр., XI, 1952, 213); *Отінений ясенями, примостився, ганком на вулицю, чепурний будиночок* (Кач., II, 1958, 38).

ОТІ́НЕННЯ, я, *с., рідко.* 1. Дія за знач. **отіни́ти.**

2. Те саме, що **тінь.** *Зонтик кидав таке чудове отінення на її ніжне лице, що воно.. видалося мені кращим, як коли-небудь іншим разом* (Коб., III, 1956, 239).

ОТІНИ́ТИ *див.* **оті́нювати.**

ОТІ́НЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОТІНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ОТІНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **заті́нювати** 1. *Бориславська церковця стояла сумна на пагірку за селом. Не отінювали її вікові, розлогі липи, як звичайно буває по других селах* (Фр., I, 1955, 147); *Бурхливий Прут тут рине в сніжній піні, Смерека нас отінює струнка* (Рильський, Зграя.., 1960, 24); *Під вікнами рожа висока цвіла, Колодязь верба отіняла крислата* (Вирган, В розп. літа, 1959, 82); // *перен.* Охмарювати, затьмарювати. *Як війна крилом своїм багряним Отінила злото наших нив,— Він* [ліс] *давав притулок партизанам, Він бійців поранених живив* (Рильський, III, 1961, 13).

ОТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТЕСА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док.* Те саме, що **обті́сувати.** *Катерині він сподобався, але про себе вона відзначила, що новошляхівського голову треба було б трохи отесати, виховати в нього тонші, пристойніші манери* (Збан., Переджнив'я, 1960, 244).

ОТО́, *част., розм.* 1. *вказ.* Уживається при вказуванні на кого-, що-небудь (іноді супроводжується вказівним жестом); ось то. *Душило свіжоспеченим хлібом і мокрим димом.— Що це — і у вас грілися біля вогню?— запитав Мусій у старого козака.. — Еге ж. Попалили до біса панські скирти. Ото хліб святий так пахне* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 377); *Михайлик дивився, як зелені зірки дмуться та лупають перед давно сподіваним дощем. Яке наймення їм, він сливе не відав: ото-о є Віз Великий.., а то — Волосожар, а то — Чумацький шлях* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 335); *Перехопивши серйозний погляд дочки, Яцуба з гордістю вказує капітанові на неї: — Ото моя медалістка і по навчанню перша, і квіти вирощує.. Ще й на інструменті грає!* (Гончар, Тронка, 1963, 140); // Уживається при вказуванні на те, про що щойно йшла мова або про що відомо співрозмовникові.— *Невже ото все неправда, що розказував дядько Филін? То це я тільки дурно настрахалась?—сказала Настя* (Н.-Лев., VI, 1966, 338); *По паузі сказала* [Христя] *стиха: — Сьогодні Зінька така сумна була. Питала мене, чи правда, що ото балакають?* (Головко, II, 1957, 136).

2. *вказ.* Уживається при підведенні підсумку до сказаного. *Рано вставати, цілий день працювати тяжко на спеці, у поросі, моритися голодом на пісній страві та лягати натомленому без вечері..— ото мужицька доля* (Коцюб., I, 1955, 22); — *Кепський то буде старшина, Йоно, коли він хоч цвях розбазарить.. Я кину, та п'ятий, та десятий — ото вже й ешелон маєш!* (Гончар, III, 1959, 417).

3. *вказ.* Уживається в розповідях, описах для їх

пожвавлення, надання безпосередності викладу, при вказуванні на повторюваність дії і т. ін. *В одного багатого було два наймити. Роблять ото вони, як воли, а їсти — хліб сухий та вода* (Україна.., I, 1960, 51); *Стало вечоріти. Вернувсь ото Петро Шраменко* (П. Куліш, Вибр., 1969, 162); *Ото сяде Демко в свято під хатою та й почне думати, як то йому з недолі вибитися* (Гр., I, 1963, 404); *Уже ото й перші півні проспівали були, а він усе не спав* (Головко, II, 1957, 392); // *у сполуч. з сл.* раз. Уживається в знач. якось. *Раз ото, сновигаючи, стрів він заплакану Параску. Її пишна врода.., її велика журба його зразу уразили* (Мирний, IV, 1955, 35).

4. *вказ.* Уживається з дієсловами наказового способу при спонуканні, заохоченні до чого-небудь, при висловленні поради, перестороги тощо. — *Ото, Рябку, шануйся, Добра своїх панів, як ока, стережи* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54); — *Так вам і слід, дурним: Ото з дурлигою не знайтесь I у Ведмедика не грайтесь!* (Гл., Вибр., 1951, 152); *Так ото слухай, скінчу вже в двох словах: По оглядинах царського двірка подались ми назад у монастир* (Коцюб., III, 1956. 143); — *Ото кидай, Давиде, цю дурну забавку та й мети до нічліжан* (Стельмах, I, 1962, 480).

5. *підсил.* Уживається у сполученні з прислівниками часу, місця, причини, способу дії і т. ін. для їх уточнення, підсилення тощо. *Так ото однії осені, ще не гаразд листя опало, як упав сніг* (Мирний, V, 1955, 336); *Написала ото тільки Лілі листа, та й то жалую* (Л. Укр., V, 1956, 225); *Так ото хотілося блукати, Серце так стискалося мені, Як від хати бризнули до хати Вечора осіннього вогні!* (Рильський, III, 1961, 268); // Уживається в сполученні з займенниками для їх підсилення, уточнення. *Шпаки — це імітатори веселі; То іволга у пісні їх дзвенить, То хлопчик, друзів кличучи, свистить, То соловейко розсипає трелі, То колесо немазане скрипить. Такі ото сусіди наші втішні* (Рильський, III, 1961, 178).

6. *підсил.* Уживається у вигукових реченнях для підсилення їх емоційного забарвлення. *Ото дурний! А ще й битий!* (Шевч., I, 1963, 244); — *А йдіть обідати! Ото забалакалися,— гукнула з ганку тітка* (Коцюб., I, 1955, 463); — *Ото мені біда! Нехай би собі гнівались* (Л. Укр., III, 1952, 633).

7. Уживається у значенні вигука при вираженні подиву, невдоволення, досади і т. ін. — *Ото, яка недотика! Не та рано встала, Що до світа упилася... А та, що й проспалась!* (Шевч., I, 1963, 298); — *Ще — чого доброго — коли-небудь уночі прийде* [Чіпка] *та й заріже за жито! — Ото, хай бог милує! — похопився Грицько* (Мирний, I, 1949, 298);— *Тільки ти — обережненько. Може, як-небудь прохідними дворами.— Ото! Буду ще я по кучугурах лазити!* (Головко, II,1957, 598).

ОТОВА́РИТИ *див.* **отова́рювати.**

ОТОВА́РИТИСЯ *див.* **отова́рюватися.**

ОТОВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отова́рювати.** *В порядку отоварювання ми одержимо висівки, .. понад сто центнерів макухи* (Колг. Укр., 9, 1956, 23); *Отоварювання хлібозаготівель.*

ОТОВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОТОВА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Одержувати або видавати товар на відповідні цінні папери, на виконання якогось зобов'язання і т. ін. *Отоварювати талони.*

ОТОВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ОТОВА́РИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Одержувати товар.

2. *тільки недок.* Пас. до **отова́рювати.**

ОТОДІ́, *присл., розм.* Підсил. до **тоді́;** ось тоді; от тоді. *Так отак хіба, небого? Ні ти нас не знаєш, Ні ми тебе. А поживеш, Роздивишся в хаті, Та й ми тебе побачимо,— Отоді й за плату* (Шевч., I, 1963, 313); *Думав* [Давид] *про Матюху з його компанією, про позавчорашній сход, про збори в себе в хаті, отоді, увечері* (Головко, II, 1957, 78); — *Отоді за лісом мене вцілив печеніг... стрілою в груди... Але я вистояв* (Скл., Святослав, 1959, 18).

ОТО́Ж^{1}, *част.* 1. *підсил., розм.* Уживається для вираження зв'язку з попереднім і зосередження уваги на тому, про що буде йти мова далі; так от, і от. *Не нам твої діла Судить, о боже наш великий! Отож вона мені на лихо Та на погибель підросла. Не довелось і надивитись* (Шевч., II, 1963, 82); *Тут віжками тугими завертаю Я пам'ять непокірливу назад. Отож, бувало, зранку прибігаю Через городи у Тодосів сад* (Рильський, II, 1960, 70); *Тривожні вісті летіли із міст. Отож іще по різдві зразу — про розстріл робітників у Петербурзі перед царським палацом, про забастовки* (Головко, II, 1957, 217); // Уживається при підведенні підсумку до сказаного; ото. *Давня приказка каже, що лихо не ходить поодинці, а в парі. Отож те лихо, що відібрало Замфірові хліб, привело з собою й слабість* (Коцюб., I, 1955, 228); *Вийшло таки, що індика треба* [хлопчикам] *боятися, може, гірше, чим гусака. Отож стало на тім, що й поза стодолу не йти* (Март., Тв., 1954, 145).

2. *спонук.* Уживається з дієсловами наказового способу при спонуканні, заохоченні до чого-небудь, при висловленні поради, перестороги тощо. [Деїфоб:] *Ось ти взяла кужілку, се й гаразд, казати правду, дівчині се личить далеко краще, ніж пророча мова. Отож пряди й не пророкуй* (Л. Укр., II, 1951, 279); — *А ти,— каже* [кінь], — *осле вухатий.., тобі таки призначено вже зроду, аби-сь двигав тягарі. Отож,— каже,— двигай!* (Март., Тв., 1954, 183); — *Тільки ти мені не скажеш по правді про отой лист, так і знай: до ранку загребемо отут у ямі, як собаку! ..Отож, гляди мені! Де ти дів листа?* (Головко, II, 1957, 146).

3. *ствердж., розм., рідко.* Уживається для підтвердження, схвалення чого-небудь у знач. так, еге ж, атож. [Прочанин:] *Здавався ж він на гроші не жадібним, все тільки й говорив про царство боже...* [Юда:] *Отож! отож! Се й був той ятірець, куди він людські душі, наче рибу, ловив...* (Л. Укр., III, 1952, 132); — *Викурили ми із Троянівки Василя Гончаренка. Скажи мені, який із нього куркуль? Наймитів не тримав..— Ну, сам знаєш, ліс рубають — тріски летять. — Отож* (Тют., Вир, 1964, 31).

Ото́ж-то й є́; Ото́ж-то й воно́; Ото́ж-бо й є́; Ото́ж-бо й воно́ — уживається як повчальна або докірлива вказівка на що-небудь у знач. у тім то й річ. [Пастух:] *Що дешевше, лід чи кришталь?* [Служебка:] *Та відомо, що лід.* [Пастух:] *Отож-то й є!* (Л. Укр., II, 1951, 200); *Курлов свердлив його таким божевільно спокійним поглядом, що Уповайченков не витримав і нахилив голову. — Отож-бо й воно, — задоволено прошипів полковник* (Перв., Дикий мед, 1963, 253);— *Хіба такий день забудеш?— сказав* [Дмитро] *схвильовано і замовк.— Отож бо й є. Це такі дні, що наше життя до сонця повертають* (Стельмах, II, 1962, 178).

ОТО́Ж^{2}, *спол., розм.* Уживається в приєднувальних конструкціях у знач. тому, через те; отже. *Треба було, щоб аж дві третини всієї громади згодилися продати землю.. Отож і поприписувано тих мандрованих та мертвого, щоб більше було людей* (Гр., II, 1963, 377); *На чім тоді ми стали, Ти знаєш сам здоров. Отож нема потреби Про те казати знов* (Л. Укр., I, 1951, 37); *Лісник знайомий єсть у мене. Він До щеплювання має хіть велику, Отож хвилюється не без при-*

чин, Узрівши яблуньку чи грушку дику (Рильський, III, 1961, 204).

ОТО́Й, ота́, оте́; *займ. вказ., розм.* Підсил. до **той;** ось той; от той. *Бодай кати їх постинали, Отих царів, катів людських* (Шевч., II, 1953, 75); *Дядьку мій! Весна настала краща, Ніж ота, що так тоді цвіла!* (Рильський, II, 1960, 17); // Уживається при згадуванні кого-, чого-небудь раніше названого, уже відомого. *От знову ридання оті навісні У грудях мені закипають* (Л. Укр., I, 1951, 75); — *Пальто моє, оте — зелене.. мигнуло мені в очах* (Головко,I, 1957, 475); *На городі зустрілася* [Килина] *з Настею Ушетою. Настя була не сама — коло неї стовбичив отой приїжджий студент із квадратними плечима* (Гуцало, Передчуття.., 1971, 163).

ОТОЛАРИНГО́ЛОГ, а, *ч., мед.* Лікар-фахівець з отоларингології. *Дитину із затяжною токсичною диспепсією повинен оглянути і спеціаліст отоларинголог* (Хвор. дит. віку, 1955, 80).

ОТОЛАРИНГОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ медицини, який вивчає хвороби вуха, горла, носа та розробляє методи їх лікування. *Понад чотири тисячі операцій — ось підсумок діяльності Київського інституту отоларингології. Більша їх частка припадає на отосклероз* (Наука.., 2, 1967, 17).

ОТОЛІ́ТИ, ів, *мн. (одн.* **отолі́т,** у, *ч.), анат.* Тверді утворення в слухових пухирцях або в лабіринті у внутрішньому вусі, які є частиною органу рівноваги у людини і тварин. *В організмі людини і тварини є орган, який зветься вестибулярним апаратом. Цей орган — порожнисте утворення внутрішнього вуха, заповнене драглистою масою та кристалами фосфорнокислого й вуглекислого кальцію — отолітами (в перекладі «вушними камінцями»)* (Наука.., 12, 1961, 12).

ОТОЛІ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **отолі́ти.** *Отолітовий орган — це порожнина, дно якої вислано чутливими нервовими клітинами* (Рад. Укр., 17.VIII 1962, 4); *Отолітовий апарат.*

ОТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до отології.

ОТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про хвороби вуха.

ОТОМА́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **отома́нка.** *На цій отомані спав завсіди панотець по обіді* (Март., Тв., 1954, 233).

ОТОМА́НКА, и, *ж., рідко.* Широкий м'який диван з подушками замість спинки і з валиками на краях. *В коминку горів огонь.., і світло полум'я падало червонявою тінню перед коминок і отоманку* (Коб., Вибр., 1949, 372); *Якимсь милим.. запахом віяло.. від усіх сих отоманок, кріселець, соф* (Хотк., I, 1966, 50); *В кутку ..світить недобрими очима круглоголовий сич, поруч стоїть сап'янова отоманка* (Стельмах, I, 1962, 296).

ОТОПИ́ТИ *див.* **ото́плювати.**

ОТОПИ́ТИСЯ *див.* **ото́плюватися.**

ОТО́ПЛЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **ото́плювати.**

ОТО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОТОПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ОТОПИ́ТИ,** оплю́, о́пиш, *док., перех., рідко.* Обігрівати приміщення печами; опалювати. *Ніхто цього приміщення ніколи не отоплював* (Збан., Єдина, 1959, 78); *Сама хатка зосталася у Горпини на старість, але й та була похилена, полупана. Гірким заробітком «за сніп» не можна було гаразд і отопити її* (Л. Янов., I, 1959, 38).

ОТО́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ОТОПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОТОПИ́ТИСЯ,** отоплю́ся, ото́пишся, *док., розм., рідко.* Опалювати (своє) житло, приміщення. *А хіба ж не сміялись люде,.. як покине той пан на зиму на Мартина все своє хазяйство — і дім, і сад, а Мартин з того саду і хворостини не спалить — усе кізяком отоплявся?!* (Григ., Вибр., 1959, 357).

ОТОРОПІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **оторопі́ти.** *Постукала* [Ольга] *в вікно. Вийшов заспаний, трохи оторопілий чоловік* (Кач., II, 1958, 73); *Хотілось підскочити, розцілувати оторопілого Максима. Але вона стримала в собі той порив* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 45).

2. *у знач. прикм.* Який виражає розгубленість, збентеження, переляк. *Боярин оторопілими очима поглядав на натовп* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 222); *Сигара заважала йому говорити і він злісно виплюнув її повз оторопілу пику старости* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 116); *Він.. аж укляк од несподіванки, й обличчя його якийсь час скидалось на бліду й неживу маску, на якій застиг назавжди оторопілий вираз* (Гуц., Передчуття.., 1971, 52).

ОТОРОПІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., розм.* Стан за знач. **оторопі́лий** 2.

ОТОРОПІ́ЛО, *розм.* Присл. до **оторопі́лий** 2. *Господиня оторопіло позадкувала до дверей* (Панч, На калин. мості, 1965, 158); *Саїд Алі оторопіло сів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 180).

ОТОРОПІ́ННЯ, я, *с., розм.* Стан за знач. **оторопі́ти.** *Маруся не так скоро вийшла зі свого оторопіння й переляку і довгий час не могла вимовити ні слова* (Хотк., II, 1966, 50); *Вона слухала його плутану мову, й поволі оторопіння минало* (Гуц., Передчуття.., 1971, 188).

ОТОРОПІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Украй розгубитися, збентежитися від несподіванки, з переляку і т. ін., втративши здатність міркувати, ру́хатися і т. ін.; отетеріти. *Дідок оторопів — і рученьки помліли* (Гл., Вибр., 1951, 87); *Оторопів мій циган, розставив ноги і вирячив на народ очі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 201); *Дмитро з несподіванки оторопів і обурився* (Стельмах, II, 1962, 402).

ОТОРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оторочи́ти.** *Христя наділа чорну сукню, оторочену сивим смушком* (Мирний, III, 1954, 295); * Образно. *За чорними стернями .. відкрилось біле море гречок, оторочених синіми каймами фацелії* (Збан., Над Десною, 1951, 209).

ОТОРОЧИ́ТИ *див.* **оторо́чувати.**

ОТОРОЧИ́ТИСЯ *див.* **оторо́чуватися.**

ОТОРО́ЧКА, и, *ж.* Вузька смужка тканини, хутра і т. ін., нашита на краї одягу, взуття і т. ін. для оздоблення; крайка, облямівка. *З-під чорної оторочки кожушини в нього квітами червоніла маніжка* (Чорн., Потік., 1956, 15); *Таня.. вхопила коричневі, хутром оторочені ботики, присіла на стілець* (Ряб., Жайворонки, 1957, 113); * Образно. *Зелена хвиля піною скипа, Мережану вдягає оторочку* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 15).

ОТОРО́ЧКУВАТИЙ, а, е. Який має вигляд оторочки.

ОТОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОТОРОЧИ́ТИ,** рочу́, ро́чиш, *док., перех.* Обшивати краї одягу, взуття і т. ін. яким-небудь іншим матеріалом для оздоблення; облямовувати; // *перен.* Оточувати, оповивати вузькою смугою чого-небудь. *Село з.. вишневими садками облягло її* [долину] *узорчатою лиштвою, а чиста річка оторочує синьою гальонкою* (Мирний, IV, 1955, 316); *Спочатку зима лягла на вершинах гір, потім густою бахромою оторочила узгір'я і спустилася в долину* (Чорн., Потік.., 1956, 3).

ОТОРО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ОТОРОЧИ́ТИСЯ,** ро́читься, *док.* 1. Оповиватися, оточуватися вузькою смугою чого-небудь. *Дивувались піщани, що така озія* *стоїть серед села, оторочилась їх низенькими хаточками* (Мирний, II, 1954, 96).

2. *тільки недок.* Пас. до **оторо́чувати.**

ОТОРФО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.*, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оторфува́ти.** *Мінеральні оторфовані землі можна успішно використовувати лише при додатковому зволоженні їх у посушливі періоди* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 28).

ОТОРФО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТОРФУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Удобрювати торфом.

ОТОРФО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОТОРФУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док., с. г.* 1. Збагачуватися торфом (про грунт).

2. *тільки недок.* Пас. до **оторфо́вувати.**

ОТОРФУВА́ТИ *див.* **оторфо́вувати.**

ОТОРФУВА́ТИСЯ *див.* **оторфо́вуватися.**

ОТО́СА, и, *ж.* Те саме, що **оте́са.** *Закурили поки що. Тим часом Іван отосою від чийогось воза.. ув'язував колесо* (Головко, II, 1957, 37); *Фурман зв'язував отоси.. і лагодив тріснутий хомут голобельної* (Досв., Вибр., 1959, 64).

ОТОСКЛЕРО́З, у, *ч.* Хронічне захворювання внутрішнього вуха, при якому руйнується кісткова тканина вушного лабіринту і розвивається глухота. *Вухо зруйнував отосклероз. Замість природного стремена хворому ставлять поліетиленовий протез* (Літ. Укр., 12.II 1965, 1).

ОТОСКО́П, а, *ч.* Медичний інструмент для огляду вуха.

ОТОСКОПІ́Я, ї, *ж., мед.* Метод огляду, дослідження вуха отоскопом.

ОТ-О́Т, *присл., розм.* 1. Ось, зараз, у цю мить. *Думки мішма йшли у неї в голові, вона почувала тільки, що нове, страшне лихо от-от упаде їй на голову* (Гр., I, 1963, 397); [Любов:] *Мені здавалось, що от-от я мушу чогось закричати не своїм голосом* (Л. Укр., II, 1951, 48); *І жарко й душно... я от-от впаду...* (Сос., II, 1958, 368).

2. Найближчим часом, незабаром. *Я все думав, що Ліза от-от виїде* (Коцюб., III, 1956, 192); *Коли в березі бродить сік, Сівба — от-от, на тому тижні* (Рильський, II, 1960, 284); *Вода була темна й каламутна. Урал вже от-от мав розлитися* (Тулуб, В степу.., 1964, 486).

3. Зовсім близько. *Ідуть* [Гордій і Севастян]...*от-от місток... Блищить уже й вода* (Гл., Вибр., 1951, 79); *Часом їй здавалося, що от хтось зазирнув у її віконце, от-от хтось пробіг мимо, от-от хтось стукнув* (Вовчок, I, 1955, 316).

4. Ледве-ледве; тільки-тільки. *Ластівки вились над ставком і от-от не черкались крилом блискучої хвилі!* (Коцюб., I, 1955, 40).

ОТОТО́ЖНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **отото́жнити.** *Це звідти пішло поняття «пролеткультура», не ототожнене з поняттям культури, що її творить пролетаріат* (Еллан, II, 1958, 150).

ОТОТО́ЖНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отото́жнити.** *Антинауковий характер мав не тільки протиставлення законів природи і суспільства, але й їх ототожнення* (Ком. Укр., 5, 1961, 70).

ОТОТО́ЖНИТИ *див.* **отото́жнювати.**

ОТОТО́ЖНИТИСЯ *див.* **отото́жнюватися.**

ОТОТО́ЖНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отото́жнювати.** *Більшість польських письменників справедливо виступає проти спрощеного, механічного ототожнювання політичних тенденцій і художньої правди образу* (Рад. літ-во, 2, 1957, 61); *Деякі фізіологи правильно попереджають нас про неправомірне ототожнювання пам'яті людини і «пам'яті» машини, але разом з тим не досить переконливо це аргументують* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 457).

ОТОТО́ЖНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОТОТО́ЖНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Визнавати які-небудь явища, поняття і т. ін. тотожними, однаковими, подібними; уподібнювати до чого-небудь. *Поняття миру поет ототожнює з поняттям комунізму* (Рильський, III, 1956, 388); *Тепер йому здавалося, що Тіна неодмінно мусить ототожнювати героїв фільму з ним* (Мушк., День.., 1967, 26).

ОТОТО́ЖНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОТОТО́ЖНИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Ставати тотожним, однаковим, однорідним з ким-, чим-небудь; уподібнюватися до кого-, чого-небудь. *В. І. Ленін підкреслював, що літературна справа не може ототожнюватись з іншими частинами партійної справи, що в цій справі треба забезпечити більший простір особистій ініціативі, індивідуальним нахилам* (Іст. укр. літ., II, 1956, 13); *У спектрі Марса надійно ототожнюються численні компоненти смуг вуглекислого газу* (Знання.., 4, 1968, 8).

2. *тільки недок.* Пас. до **отото́жнювати.**

ОТОФО́Н, а, *ч., спец.* Прилад для підсилення слуху.

ОТОЧА́ТИ *див.* **ото́чувати.**

ОТОЧА́ТИСЯ *див.* **ото́чуватися.**

ОТОЧЕ́НЕЦЬ, нця, *ч., розм.* Військовослужбовець, який перебував або перебуває в оточенні ворожих військ. *Багато хто з оточенців і місцевих людей встиг-таки сховатися й утекти* (Коз., Гарячі руки, 1960, 22); — *В кожному селі полтавські матері переховують як не одного, то кілька оточенців — і росіян, і білорусів, і узбеків, і грузинів!..* (Гончар, IV, 1960, 76); *Два дні на очах у німців оточенці гатили переправу через болото* (Перв., Дикий мед, 1963, 358).

ОТО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оточи́ти.** *На Каховському боці біля самого мосту, оточені командирами, стоять Ворошилов і Будьонний* (Гончар, II, 1959, 382); *Од сих печер полою розляглась чимала поляна, оточена лісом і густою заростю чагарника* (Стор., I, 1957, 398); *Франція кінця XVIII століття була оточена феодальними і напівфеодальними державами* (Ленін, 12, 1970, 338); *Міста-застави були оточені ровом і обнесені двома дерев'яними стінами* (Наука.., 12, 1965, 10); *Учитель завжди був оточений шаною в нашій країні* (Ком. Укр., 8, 1964, 6); — *Кожне містечко, яке ми будемо брати, готове перетворитися на оточену фортецю,.. кожне горище — в кулеметне гніздо* (Довж., I, 1958, 157); — *Може статися таке.., що ми будемо оточені, ну, потрапимо в оточення,* — *поправився він* (Тют., Вир, 1964, 335); // *у знач. ім.* **ото́чені,** них, *мн.* Ті, кого оточено. *Встановлено зв'язок з оточеними, з відрізаною.. групою однополчан!* (Гончар, III, 1959, 155); // **ото́чено,** *безос. присудк. сл.* *Ото тільки вкинуто його* [Зінька] *в цю півтемну кам'яну яму,.. а вже його звідусіль оточено. Роздивлялися.., розпитувалися* [тюремники].., *за що потрапив сюди* (Гр., II, 1963, 446); [Гайдай:] *Не поспішайте, мічмане, будинок оточено з усіх боків* (Корн., I, 1955, 41).

ОТО́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **оточи́ти** 1—3. *План передбачав оточення й знищення армії Врангеля в Таврії, не допускаючи її відходу в Крим* (Ю. Янов., II, 1958, 235); *В'язням було невтямки, що цей дозвіл* [приносити передачі] *був результатом блискучих перемог Червоної Армії, яка успішно завершила оточення і розгром фашистських військ під Сталінградом* (Хижняк, Тамара, 1959, 151).

2. Становище, при якому хто-небудь перебуває в кільці військ противника. *Денисові стало точно відомо, хто з їхнього батальйону перебуває в оточенні* (Гон-

чар, III, 1959, 155); *Маневруючи, радянські танкісти нищили ворожі машини, не давали їм можливості прорватись з оточення* (Збан., Т. Шашло, 1949, 45); // Війська противника, які охоплюють кільцем кого-небудь. *Над самою кручею Дністровою кинулися козаки на поляків і прорвалися крізь їх оточення* (Довж., I, 1958, 275); *Стало ясно — не доїхали посланці до штабу, не проскочили крізь вороже оточення* (Донч., I, 1956, 53); // Умови життя, існування кого-, чого-небудь у чужому йому середовищі. *Нове суспільство створювалось у країні, яка перебувала у ворожому оточенні* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 18).

3. Навколишня обстановка, яка оточує кого-небудь; середовище. *Лікарі порадили їй змінити оточення і виїхати на село* (Л. Укр., V, 1956, 416); *Після спектаклів Сашенька і Микола, повні вражень від вистави і оточення, вертались щасливі додому* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 45); *Я виріс в оточенні, де з безмежним пієтетом промовлялися імена Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова, Толстого, Тургенєва, Короленка, Щедріна* (Рильський, IX, 1962, 152); // Люди, які оточують кого-небудь. — *Він народився і виріс схизматиком, але вже довгий час тяжився своїм оточенням і вірою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 103); *Ганна.. навчилась керувати не тільки своїм чоловіком, але і його оточенням* (Шовк., Інженери, 1956, 10); *М. Чернишевський та його оточення зустріли Шевченка як сподіваного й бажаного їхнього однодумця і соратника* (Літ. Укр., 9.III 1964, 8).

В ото́ченні *кого* — разом з ким-небудь, у супроводі когось. *Мартин і козаки, що стояли осторонь помосту, в оточенні стольників, радісно усміхалися* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 271); *На перервах Сашко гордо ходив довгим коридором в оточенні учнів* (Донч., Вибр., 1948, 76).

4. Сукупність предметів, які оточують кого-, що-небудь. *Сидить циган в яскравому оточенні мідяного посуду* (Ю. Янов., I, 1958, 581); *В оточенні вічнозеленім Той скромний підноситься дім... Колись з однодумцями Ленін Стрічався в будиночку тім* (Рильський, III, 1961, 114); *Лютий вітер.. пересилив гірське оточення, прорвався серед скель у затишну балку* (Досв., Гюлле, 1961, 191); *В оточенні старовинного парку є вузівське містечко.*

ОТОЧИ́ТИ *див.* **ото́чувати.**

ОТОЧИ́ТИСЯ *див.* **ото́чуватися.**

ОТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ото́чувати.**

ОТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *рідко* **ОТОЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОТОЧИ́ТИ**, оточу́, ото́чиш, *док.*, *перех.* 1. Обступати кого-, що-небудь з усіх боків. *Сяє двір та гуде, Тиском люд оточає ограду* (Граб., I, 1959, 296); *Діти оточували його щільним колом, тулилися до нього* (Тулуб, В степу.., 1964, 478); *Вартові, оточивши гарбу колом, суворо поглядали на стовпище селян* (Досв., Гюлле, 1961, 57); *Школярі юрбою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли* (Гр., I, 1963, 356); // Обходячи кого-, що-небудь з усіх боків, позбавляти можливості відступу. *Танки з ходу вдерлися у місто, а стрілецькі підрозділи пішли в наступ, з півдня й півночі оточуючи ворога* (Дор., Не повтори.., 1968, 22); *На ранок загін Шляхового оточив Ганнину банду і, приперши до води, вщент розгромив* (Гончар, II, 1959, 268); *Царю Сулиму пощастило оточити своїми галерами корсарський корабель у відкритому морі* (Мокр., Острів.., 1961, 75).

2. *перев. недок.* Розміщуватися, постійно бути навколо кого-, чого-небудь. *Дикі пущі, що оточували навколо замок, тисячами рук перероблені на паркову садовину* (Стор., I, 1957, 366); *Віталій поліз через високий кам'яний мур.., що оточував губернаторову резиденцію* (Смолич, II, 1958, 117).

3. *чим.* Обводити чим-небудь з усіх боків у вигляді суцільної лінії. *Пан звелів оточити Кармалюкову хату пустирем* (Кучер, Дорога.., 1958, 204); *Темно-зеленим муром оточили галявину пірамідальні ялини* (Донч., II, 1956, 55).

4. *перен.* Густо оповивати, окутувати кого-, що-небудь з усіх боків. *Білі хмарки щільним кільцем оточували машину* (Перв., Атака.., 1946, 6); *Скажене тюпання куль з танків оточує мене звідусіль* (Багмут, Записки.., 1961, 122).

5. *ким, перен.* Наближати до себе яких-небудь людей; створювати біля себе певне товариство. *Оточив* [Герліічка] *себе цілою гвардією пушкарів* (Хотк., II, 1966, 95); // *чим.* Створювати навколо кого-, чого-небудь певну обстановку, виявляти до когось, чогось певне ставлення. *Спостерігаючи ті повсякденні турботи, увагу і любов, якими оточують нашу творчу молодь, я мимоволі згадую мої перші кроки в мистецтві* (З глибин душі, 1959, 64); *Оточімо наших дітей теплотою, ласкою і турботою* (Тич., III, 1957, 188); *Коли судно стоїть на березі, його треба оточити любов'ю і увагою, веселістю, легкими піснями і достойними людьми* (Ю. Янов., II, 1958, 141); *Цю пшеницю сіяла Марія Кошкалда. За відданість колгоспній праці і майстерність її ім'я оточили в селі ореолом слави* (Вол., Сади.., 1950, 9).

6. *тільки недок.* Бути в чиєму-небудь товаристві, оточенні; складати чиє-небудь товариство, оточення. — *Царювати приємно,— думав він,— але при умові, що тебе оточують розумні, щирі люди. А хто мене оточує?* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 326); *Раніш мовби й не помічала* [Ганна], *скільки серед тих, хто її оточує, всякого наброду* (Гончар, II, 1959, 263).

7. *тільки недок., перен.* Бути навколишнім середовищем, у якому хто-небудь живе, діє. *Теми брав я з того життя, яке мене оточувало* (Вас., Незібр. тв., 1941, 183); *Та ненависть, яка оточувала Мірошниченка і Підіпригору, тепер з усіх куркульських кам'яниць і хуторів повзла і до його подвір'я* (Стельмах, II, 1962, 34); *Ми часом звикаємо до всього, що нас оточує, і не помічаємо тих величезних змін, які відбуваються в нашому.. житті* (Цюпа, Україна.., 1960, 125).

ОТО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *рідко* **ОТОЧА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОТОЧИ́ТИСЯ**, оточу́ся, ото́чишся, *док.* 1. Оточувати себе ким-, чим-небудь. *Випливуть в море човни, і місто оточиться муром* (Зеров, Вибр., 1966, 212).

2. Ставати, виявлятися оточеним ким-, чим-небудь. *Її зеленкуваті очі в червоних повіках оточались колом променистих зморщок задоволення* (Коцюб., I, 1955, 407).

ОТО́ЧУЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **ото́чувати.** *Параскіца хрестилась та била поклони, а на обличчях оточуючої її жіноти малювався кислий вираз* (Коцюб., I, 1955, 277); *Око від перевтоми закривається. Хворий втрачає контакт з оточуючим світом* (Вільде, Сестри.., 1958, 99).

ОТОЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *розм.*, *рідко.* 1. Дуже схуднути, знесиліти від недоїдання. *А котрі воли отощали, То ті марно пропали* (Чуб., V, 1874, 1058).

2. Зголодніти, охляти. *У горлі пересохло! не ївши отощала* [Ївга], *ноги потомились, а лихо й біда на думці усе як тут* (Кв.-Осн., II, 1956, 273); — *Я так отощав, не ївши зранку, що й радуватись не здужаю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 89).

ОТРА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Розтратити гроші; розтратитися. *Оженився сіромаха та* *й думку гадає, Оженився, отратився, та й щастя не має* (Чуб., V, 1874, 382).

ОТРИ́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **отри́мати.** *Там.. були й листи, писані тією самою рукою, що й сей недавно отриманий лист* (Л. Укр., II, 1951, 584).

ОТРИ́МАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отри́мати.** *Пишу Вам зараз же по отриманні Вашого листа* (Л. Укр., V, 1956, 317); *— В урочисту мить отримання комсомольської путівки.. я почуваю глибоке душевне піднесення* (Собко, Нам спокій.., 1959, 52).

ОТРИ́МАТИ *див.* **отри́мувати.**

ОТРИ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОТРИ́МАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **оде́ржувати.** *В цьому році відділ народної освіти прислав у село завзятого учителя, який недарма отримував щомісяця тридцять фунтів жита, один фунт цукру та дві пачки сірників* (Стельмах, II, 1962, 150); *Любі мої! Питала я скрізь листів, і в Генуї, і в Неаполі, і в Палермо, але ніде нічого не отримала* (Л. Укр., V, 1956, 412); *Подяка, яку ми отримали з Олександром Васильовичем від особового складу корабля, статутом не передбачена, і її нікуди не впишуть* (Логв., Давні рани, 1961, 64).

ОТРІ́БКА, и, *ж.* Страва з подрібненої печінки. *Був борщ до шпундрів з буряками.., З отрібки баба, шарпанина, Печена з часником свинина* (Котл., I, 1952, 174).

ОТРІ́Й, отро́ю, *ч., діал.* Отрута. *Отрій смертельний цілування відразу в груди їй проник...* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 199).

О́ТРОК, а, *ч.* 1. *заст.* Хлопець-підліток. *Хто скаже, де кордон між дійсністю і грою В дитини, в отрока, у юнака й дідка!* (Рильський, Поеми, 1957, 223); *— Отже, ти, отроче, на порозі мудрості...* (Гончар, Тронка, 1963, 114).

2. *іст.* У стародавній Русі — князівський або боярський слуга, що входив до складу молодшої дружини; молодий дружинник. *Біля дверей княжого дому Семена Олуєвича і Василя Гавриловича зустріли два о́троки* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 10); *Роздуми його обриває оклик чатуючого коло дверей отрока. Він оповіщає князя про прихід нарочитих мужів* (Міщ., Сіверяни, 1961, 9).

ОТРОКОВИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* Дівчинка-підліток. *І муз британських небилиці Тривожать сон отроковиці* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 73); *Отроковиця біляvенька, спітніла, розхристана, з кісками в усі боки, вела та й вела співака чубатого до Мономахового трону* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 540).

О́ТРОЦТВО, а, *с., книжн.* Вік між дитинством і юністю. *За серце, з отроцтва огріване добром, Хоч і не раз, на жаль, повите у тумани, Подяку вам, брати, складаю вам обом* (Рильський, Поеми, 1957, 209); *Протягом усього дитинства, отроцтва і юності відбувається формування психіки людини* (Шк. гігієна, 1954, 58).

О́ТРОЧИЙ, а, е, *книжн.* Стос. до отроцтва. *Поетичний талант Лермонтова розгорнувся за юних, навіть отрочих його літ* (Рильський, III, 1955, 193).

ОТРУ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **отруї́ти.** *Змій був мудрий. Отруєну страву перший раз дав псові. Пес нараз іздох* (Калин, Закарп. казки, 1955, 147); *Стрілу витягли, але Василь зліг у постіль — стріла була отруєна* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 65); *Текля плюнула на мішки цукру, отруєного гасом* (Смолич, II, 1958, 41); *— Готових страв не чіпати, вони можуть бути отруєні* (Тют., Вир, 1964, 351); *Нехай я отруєна злою журбою, Та в пісні на всяку отруту є лік* (Л. Укр., I, 1951, 157); // **отру́єно,** *безос. присудк. сл. Пристав підскочив, як опарений: —.. Та тут, здається, все кує крамолу, все отруєно одним духом* (Вас., I, 1959, 296).

ОТРУ́ЄННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **отруї́ти** і **отруї́тися.** *Полковник не зовсім розумів листа майора, бо той диктував цей документ ще під впливом невеличкого отруєння алкоголем* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 590); *Кома виникає при тяжких отруєннях організму* (Заг. догляд за хворими, 1957, 184); *Панас Мирний.. відображав і слабкі сторони народного життя, зокрема наявність релігійних і національних забобонів, які були результатом отруєння народної свідомості офіціальною реакційною ідеологією* (Рад. літ-во, 18, 1955, 239).

ОТРУЇ́ТИ *див.* **отру́ювати.**

ОТРУЇ́ТИСЯ *див.* **отру́юватися.**

ОТРУ́ЙЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **отру́йний.** *Злий* [Баржак], *як шершень, але скільки ж він там в окопах пробув — газів отруйливих наковтавсь* (Гончар, II, 1959, 19).

ОТРУ́ЙЛИВО. Присл. до **отру́йливий.** *Бур'ян у людських душах ще подекуди буйно сходить, отруйливо цвіте!* (Дмит., Розлука, 1957; 173).

ОТРУ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який є отрутою; який викликає отруєння. *Синильна кислота надзвичайно отруйна* (Колг. Укр., 9, 1957, 38); // Який має в собі отруту; здатний викликати отруєння. *По їх* [каміння] *голих випнутих боках.. слався м'ясистим листом отруйний молочай* (Коцюб., I, 1955, 399); *Запахло отруйною чемерицею* (Стельмах, II, 1962, 68); // Який шкідливо діє на здоров'я людини. *Зотлілий дім в отруйному диму... Тут ми жили* (Голов., Поезії, 1955, 105); // *перен.* Який згубно діє на кого-, що-небудь; шкідливий. *Та пісня має у собі щось отруйне* (Коцюб., II, 1955, 231); *В кімнатах напомягла на все тиша, якась отруйна, сонлива* (Вас., I, 1959, 259).

Отру́йні речови́ни — біологічні або хімічні речовини, сполуки, здатні отруювати живі організми. *У нестиглих бобах* [квасолі].. *є гіркі отруйні речовини* (Зерн. боб. культ., 1956, 121); *Бомба з отруйними речовинами.*

2. Який виділяє отруту, що виробляється спеціальними залозами (про плазунів, комах). *Андрійко павуків не ловить. Вони страшні, сірі, .. до того ж усім відомо, що вони отруйні* (Донч., VI, 1957, 485); *Найбільшою отруйною змією є королівська кобра* (Наука.., 10, 1965, 43); * Образно. *Вони до нас підкрались крадькома, скажені звірі і отруйні гади* (Бажан, I, 1946, 119); // Який є органом, що виділяє отруту. *Отруйне жало; Отруйний зуб.*

3. *перен.* Злісний, ненависний. *Сьогодні, прориваючись танком, народ у прах повергає звіра зажерного й отруйну його мисль!* (Тич., II, 1957, 111); *Отруйні, ущипливі слова вже крутилися на язиці, але у Малахова стало глузду їх не вимовити* (Собко, Справа.., 1959, 254).

ОТРУ́ЙНИК, а, *ч.* Той, хто отруїв або отруює кого-небудь. *Герой Шекспіра не може обмежитись особистою помстою; щоб досягти вінценосного отруйника, Гамлетові треба прибрати з дороги його сторожових псів* (Рад. літ-во, 3, 1964, 92).

ОТРУ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **отру́йник.** [Андромаха:] *Ні, ти сама була б зо всього винна, не страх, не сором і не меч, а ти, отруйнице..!* (Л. Укр., II, 1951, 265).

ОТРУ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **отру́йний.** *Отруйність насіння викликається грибком* (Бур'яни.., 1957, 40); *Незважаючи на дуже успішне.. застосування цитрату для стабілізації переливаної крові, цей метод все ще викликає заперечення, які вказують на отруйність лимоннокислого натрію* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 286); *Отруйність спор.*

ОТРУ́ЙНО. Присл. до **отру́йний.** *Вона* [малеча] *вже встигла звикнути, що на подвір'ї замість хати понуро стовбичить облуплений комин, а навколо нього отруйно кружляє гаряче ряботиння гершунів* [шершнів] (Стельмах, I, 1962, 468); *Коли ж хотілось покарати Йому суперників своїх, — Як він отруйно лихословив!* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 16).

ОТРУСИ́ТИ *див.* **отру́шувати.**

ОТРУСИ́ТИСЯ *див.* **отру́шуватися.**

ОТРУ́ТА, и, *ж.* 1. Речовина, здатна викликати отруєння живого організму. *Замфір бачив, як возили на Прут важкі залізні бочки.— Отрута, отрута,— шептали молдувани* (Коцюб., I, 1955, 215); *Патер спустив додолу очі, приховуючи радість: отрута почала впливати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 148); *Бджолина отрута давно вже використовується в медицині для лікування багатьох хвороб* (Наука.., 10, 1968, 36); * Образно. *Всіх зчарувало воно* [щастя] *навіки, і чари його були отрута. Воно летючою зорею падало в серце і починало горіти* (Л. Укр., III, 1952, 550); * У порівн. *Вже якось до цього й прижилось горе, не таким здавалось, як першого року, а це знову скаламутило всю душу, отрутою поповзло в кожний закуток, де є жива кров* (Стельмах, II, 1962, 300); // *перен.* Те, що нестримно вабить до себе. [Зінька:] *Ох, Романе! отруто ж ти моя!.. ..Не зможу ж, не зможу відірвати тебе від серця!..* (Кроп., II, 1958, 59); *От досі жаль, що я в окуліровці Був учнем, недбайливим і тупим... Але признаюся: в малій головці Уже тоді жила отрута рим!* (Рильський, I, 1956, 177); // *перен.* Те, що згубно впливає на кого-, що-небудь, морально розкладає, розбещує когось. *Мільйони екземплярів буржуазних газет розносять отруту обману всюди* (Ленін, 32, 1973, 327); *Софія читала і впивала в себе тонку отруту заздрощів та гіркого жалю* (Л. Укр., III, 1952, 528); *Не поможе і отрута хитрої неправди у брехливім лютім вої із-за океану* (Гонч., Вибр., 1959, 325).

2. *перен.* Злість, ненависть.— *Походжай, доню, та насіннячко лузай! — промовила Прокоповичка ласкаво, але з отрутою в словах* (П.-Лев., III, 1956, 64); *Хоч тряслися руки старого писаки, хоч бризкало перо, одначе з-під його отрута на папері зосталася* (Мирний, I, 1949, 386).

ОТРУ́ТНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **отру́йний.** *Збирали вони і препарували риб, раків, змій і ящірок... навіть отрутних тарантулів* (Тулуб, В степу.., 1964, 278); *Очевидячки додавала* [вчителька] *ще більше своїх поетичних образів, щоб зробити кореспонденцію цікавішою і отрутнішою для писаря* (Н.-Лев., IV, 1956, 162).

ОТРУ́ТНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **отру́йник.** *Од того часу його неначе якийсь отрутник напоїв якоюсь отрутою* (Н.-Лев., VII, 1966, 274).

ОТРУ́ТНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **отру́тник.** *Забачивши змію, їжак ніколи не омине її. Спочатку він на якусь мить завмирає, а потім намагається схопити отрутницю* (Знання.., 9, 1969, 16).

ОТРУ́ТНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **отру́тний.** *У висушеному вигляді отрута змій може зберігатися дуже довго, не втрачаючи своєї отрутності* (Визначник земноводних.., 1955, 76).

ОТРУ́ТНО, *рідко.* Присл. до **отру́тний.**

ОТРУТОПРИЙМА́Ч, а́, *ч.* Пристрій, яким одержують від плазунів і комах отруту. *Розлючена від удару струму бджола намагається вжалити електрод, і на поверхні отрутоприймача з'являється мікроскопічна краплина дорогоцінної отрути* (Наука.., 10, 1968, 36).

ОТРУТОСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Приміщення для зберігання отрутохімікатів. *Тара, в якій зберігаються отрути, повинна мати етикетки із зазначенням.. дати її надходження до отрутосховища* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 51).

ОТРУТОХІМІКА́Т, у, *ч.* Речовина, що використовується для хімічної боротьби з шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин. *Отрутохімікати, що захищають посіви від шкідників і хвороб, дають додаткової сільськогосподарської продукції на 6 мільярдів карбованців!* (Рад. Укр., 3.III 1966, 4); *Для обеззараження насіння застосовують передпосівне протруювання його різними отрутохімікатами* (Техн. культ., 1956, 161); *Довгоносик—страшний ворог культурних рослин, і отрутохімікати малоефективні в боротьбі з ним* (Веч. Київ, 28.VI 1971, 4).

ОТРУ́ШЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отруси́ти.** *Осінь... Шкільний сад. Нас, учнів, пускають туди разом із осінніми вітрами, коли вже отрушена бувала там уся садовина* (Вас., II, 1959, 312).

ОТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОТРУСИ́ТИ,** ушу́, у́сиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обтру́шувати.** *Увійшов Яків.. Кепкуючи з хлопців, він отрушував сніг і роздягався* (Вас., I, 1959, 168); *Сніг він отрусить, та й знову дере вперед* (Мирний, IV, 1955, 301).

ОТРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОТРУСИ́ТИСЯ,** ушу́ся, у́сишся, *док., рідко.* Те саме, що **обтру́шуватися.** *Галя устала, отрусилася* (Мирний, IV, 1955, 84).

ОТРУ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **отру́ювати.** *Досить ефективним препаратом для отруювання гусениць.. є 1-процентний розчин хлорофосу* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 33).

ОТРУ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОТРУЇ́ТИ,** ую́, у́їш, *док., перех.* 1. Позбавляти життя, умертвляти отрутою, отруйними речовинами. *В його водоймищі риби нема — щороку баби її коноплями отруюють* (Стельмах, II, 1962, 218); *Громада глухо присягає. Заприсягла. Питає суд: — Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його?* (Шевч., II, 1963, 248); *Одного разу перед виходом на маневри Солод отруїв чотирьох обозних коней* (Руд., Вітер.., 1958, 92); // Шкідливо діяти на організм; завдавати шкоди організмові. *Свинець дістається не тільки до легенів* [друкаря], *але й відкладається в усіх органах і суглобах та отруює кров* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); — *Я працюю. Я не отруюю себе алкоголем* (Гончар, Тронка, 1963, 112).

2. *перен.* Справляти чим-небудь нездоровий, шкідливий вплив на кого-, що-небудь. *Втома. Вона.. налягає на моє тіло зовні й зсередини, отруює кров* (Кол., На фронті.., 1959, 50); *Мовою можна отруїти свідомість — і піднести її, прояснити, оздоровити* (Рильський, III, 1955, 89); *Націоналісти в усіх країнах світу за те й гроші одержують, щоб боротись за вплив на маси, отруювати їх реакційною антирадянською пропагандою. Та вплив їх.. мізерний* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 136).

3. *перен.* Позбавляти спокою, щастя, радості; засмучувати, тривожити чим-небудь. — *Аж тепер збагнув, чому ви з таким презирством дивитесь на тих, хто від безділля.. кисне в ресторанах... Правда ваша,— таке життя роз'їдає душу, як іржа, отруює її* (Речм., Твій побратим, 1962, 101); *Не хотіла* [мати] *отруювати дитячу душу розладом у сім'ї і обережно почала готувати сина до того, що мало статися* (Чорн., Пісні.., 1958, 32).

4. Робити що-небудь отруйним, шкідливим для здоров'я. *Трупів тепер не прибирали, і вони розкладалися.., отруюючи і без того важке від спеки й диму повітря* (Кучер, Голод, 1961, 171); *У владі людини — отруїти повітряну оболонку планети, отруїти води океанів, хоч потім очистити їх вона вже ніколи не зможе...* (Гончар, Тронка, 1963, 340); * Образно. *Присутність*

шефа у цеху отрювала повітря. Люди втрачали не лише охоту до жартів, але й до розмов взагалі (Вільде, Сестри.., 1958, 478); // *перен.* Робити безрадісним, сумним, нещасним. [М а р у с я:] *Прощай знов навіки, моя мамо! ..Прости мені, що я наробила тобі стільки горя! що я полинем та терном присипала тобі доріженьку, отруїла твою старість гіркою отрутою* (Н.-Лев., II, 1956, 467); *Хвороба, ненависна хвороба стала йому на шляху, отруїла життя* (Збан., Сеспель, 1961, 257).

ОТРУ́ЮВАТИСЯ,ююся, юєшся, *недок.*, **ОТРУЇ́ТИСЯ,** ую́ся, у́їшся, *док.* 1. Позбавляти себе життя, прийнявши отруту. *Отрутами гадючими отруюсь дочасно* (Тич., I, 1957, 284); *Вона не витримала знущання і отруїлася, приславши мені хрестик і пасмо волосся на пам'ять* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 70); *Недавно він повернувся з заслання, де втратив дружину — не стерпівши поневірянь, вона отруїлася* (М. Ол., Леся, 1960, 157); // Захворювати внаслідок шкідливої дії отрути. — *Це ви, мабуть, хочете, щоб я наїлась оцих вареників, отруїлась ними та швидше вмерла* (Н.-Лев., III, 1956, 209); // Зазнавати дії отрути. *Організм отруюється систематично, безперервно, протягом усього життя* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 196).

2. *тільки недок.* Пас. до **отру́ювати.**

ОТРУ́ЮВАЧ, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **отру́йник.** *Отрювачі клали шматочки отруєної принади в нори з певністю, що вона потрапить гризунові в зуби* (Донч., I, 1956, 96).

ОТРУ́ЮВАЧКА, и, *ж.*, *рідко.* Жін. до **отру́ювач.**

ОТРУ́Я, ї, *ж.*, *діал.* Отрута. *Як безсильна дитина протягнув до неї руки.— Ходи! — Не можу, бо ти отруя!* (Стеф., I, 1949, 106); * Образно. *Йому здавалось.., що якась немилосердна рука з корінням вириває з його серця дорогі, чисті і світлі чуття, а в пороблені через те рани вливає гірку отрую ненависті та погорди до людей* (Фр., III, 1950, 382).

ОТРЯСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОТРЯСТИ́,** су́, се́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **обтру́шувати.** — *Отрясаю прах цього дому од ніг своїх! — промовив батько, виходячи з дверей* (Н.-Лев., I, 1956, 326); *І принесе* [Марія] *Води погожої.., І пити дасть, і отрясе, Одує прах з його хітона* (Шевч., II, 1963, 371); * Образно. *Душа всміхнулась, знов прозора, чиста, І отрясає перли-слізоньки в разок намиста* (Вороний, Вибр., 1959, 139); *З неба краплі молодик отряс, Добре втерся хмаркою пухнатою* (Бичко, Простота, 1963, 47).

ОТРЯСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОТРЯСТИ́СЯ,** су́ся, се́шся, *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що **обтру́шуватися.** * Образно. *Знов час прийде, коли з погорди пилу Ти отрясешся* (Фр., X, 1954, 144).

2. *перев. док.*, *від чого*, *з чого*, *перен.* Позбутися якого-небудь неприємного відчуття, враження і т. ін. *Вона силувалася відвернути думки від його і від цілої тої справи, хотіла отрястися з них, мов від чогось улазливого* (Коб., I, 1956, 338); *Як тільки згадає* [Іван] *про школу, не може отрястися від тих гірких переживань, що їх зазнав протягом усього року* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 61).

ОТРЯСТИ́ *див.* **отряса́ти.**

ОТРЯСТИ́СЯ *див.* **отряса́тися.**

ОТРЯ́ХА, и, *ч. і ж.*, *діал.* Бешкетник, розбишака; зірвиголова. *Під час навчання в школі зразу розчинилося вікно, і з його прожогом вискочив, як опарений, відомий усьому селу отряха Грицько Прокуда* (Вас., I, 1959, 117); — *А он бачиш отряху? — вказав Андріяка Яреськові на річку. Данько вже дивився на той бік. Дівчина на крижині! ..Мовби змагаючись з парубчаками в сміливості та відвазі, забралася з жердиною на крижану плаху* (Гончар, II, 1959, 201); *Обновку помічали люди, дивувались, казали, що вона дуже личить навіть такому отрясі, як я* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 157).

ОТРЯХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОТРЯХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **обтру́шувати.** *Мою пісню пташки підхопили в гаю, отряхаючи роси крильми* (Сос., Зел. світ, 1949, 65).

ОТРЯХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОТРЯХНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що **обтру́шуватися.**

2. *перев. док.*, *перен.* Позбуватися якого-небудь неприємного відчуття. — *Рушатиму, — сказав Мурашко, отряхнувшись* (Гончар, Таврія, 1952, 433).

ОТРЯХНУ́ТИ *див.* **отряха́ти.**

ОТРЯХНУ́ТИСЯ *див.* **отряха́тися.**

ОТРЯ́ХУВАТИЙ, а, е, *діал.* Задирливий, розбишакуватий. — *А ти не даремно ганиш парубка?— заступилась Христина за Юрія, бо хоч він був і отряхуватим хлопцем, але ще ні одна дівчина не зобижалась на нього, хіба що Зося* (Стельмах, I, 1962, 279); *Колону.. очолює високий, отряхуватий на вигляд Володя Вайсман* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 49); *Лукаве, отряхувате личко.. привітно схилилось до самого мого вуха* (Вас., I, 1959, 188).

ОТСЕ́, *част. вказ.*, *заст.* Оце. — *І тобі отсе, запорожцеві.., не сором признатись? — каже Шрам* (П. Куліш, Вибр., 1969, 96); — *Отсе вже тиждень я тут днюю і ночую* (Фр., IV, 1950, 55); — *А де ж ваші діти? ..Максим.. поспіхом задроботів: — От вони, старшино! Отсе зять, а то дочка...* (Коцюб., I, 1955, 37); [Р і ч а р д:] *Я став волом, мов вавілонський цар, не знаю тільки, за яку провину. Отсе на час вернувся в людський образ* (Л. Укр., III, 1952, 11).

ОТСЕ́Й, отся́, отсе́, *займ. вказ.*, *заст.* Оцей. [М у з а:] *Невже отсих гір золота верховина Для тебе сумна, мов тюремна стіна?* (Л. Укр., I, 1951, 156); *Тільки він, отсей вічний хранитель вічних тайн, камінь, мохом порослий,— тільки він єднав їх і був мостом* (Хотк., II, 1966, 120).

ОТТА́К, *присл.*, *заст.* Отак. — *Братова, серце! — було раджу їй,— зробімо так да оттак, то добре буде* (Вовчок, I, 1955, 5); *Перед очима все щось миготить, колесує, привиджується... Цілу ніч оттак перебула я* (Мирний, I, 1954, 84); *Усяке діло майстра слуха.— Оттак і загадка моя* (Гл., Вибр., 1951, 219).

ОТТАКЕ́ННИЙ, а, е, *займ. вказ.*, *заст.* Отакенний.

ОТТА́КЕНЬКИ, *присл.*, *заст.* Отакеньки.

ОТТА́КЕЧКИ, *присл.*, *заст.* Отакечки. *Життя — що погода.. Коли сонце аж пече, так гріє та світить, дивись: де не взявся вітер..—Похмуріло... загуло... Оттакечки й тут* (Мирний, I, 1949, 239).

ОТТАКИ́Й, а́, е́, *займ. вказ.*, *заст.* Отакий.— *Оттака тобі плата і харч буде по усякий день через ярмарок, тільки служи чесно* (Кв.-Осн., II, 1956, 404); *Посіяв він баштан. І як уродив же той баштан! Кавуняччя — оттаке! А дині — оттакі!* (Укр.. казки, 1951, 260); *Як позвозили снопи у тік — оттакі!* (Мирний, I, 1954, 91).

ОТТАКІ́СІНЬКИЙ, а, е, *займ.*, *заст.* Отакісінький.

ОТТА́М, *присл.*, *заст.* Отам.—*Оттам на високій горі поставлю собі здоровий палац, вартий славного роду князів Вишневецьких! — сказав Єремія до своїх старостів* (Н.-Лев., VII, 1966, 28).

ОТТЕПЕ́Р, *присл.*, *заст.* Отепер. [М а в к а:] *Мені здається, що жила я завжди...* [Л у к а ш:] *І все така була, як оттепер?* (Л. Укр., III, 1952, 199).

ОТТИ́М, *спол.*, *заст.* Отим.

ОТТО́, *част. вказ.*, *заст.* Ото. *Отто ще митутя: ні дома, ні тута* (Номис, 1864, № 6311).

ОТТОДІ́, *присл., заст.* Отоді. [Химка:] *Приходьте в суботу увечері... тільки з гармонією... Оттоді ми потанцюємо!* (Мирний, V, 1955, 217).

ОТТÓЙ, á, é, *займ. вказ., заст.* Отой. *Кузьма, таки старий Коровай, той і каже: — Оттак! Оттой навчить добре, сам ходячи на одній нозі* (Кв.-Осн., II, 1956, 30).

ОТТОМÁН *див.* **оттомáни.**

ОТТОМÁНИ, ів, *мн.* (*одн.* **оттомáн**, а, *ч.*; **оттомáнка**, и, *ж.*), *іст.* Те саме, що **осмáни.** *А знайшли ж то вірні побратими Його шаблю, вихоплену з піхов, Що разив він нею оттоманів, Ворогів, султанових підніжків* (Рильський, III, 1961, 241).

ОТТОМÁНКА *див.* **оттомáни.**

ОТТОМÁНСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **оттомáни.** *Як зламала юнака-поета Оттоманська сила зловорожа,.. — Не знайшли на чорнім бойовищі... Рицарського тіла молодого* (Рильський, III, 1961, 241); *Значення цієї події* [возз'єднання України з Росією] *не лише в тому, що вона назавжди послабила оттоманську Порту і шляхетську Річ Посполиту.. Вона врятувала український народ від поневолення, від втрати своєї національності* (Довж., III, 1960, 74).

ОТТУ́Т, *присл., заст.* Отут (*див.* **оту́т**¹).— *Оттут мені жити на цих горах, серед вольного степу.. Тутечки моє царство й панство* (Н.-Лев., VII, 1966, 19).

ОТУДИ́, *присл., розм.* Підсил. до **туди́**; ось туди. — *Он дивись, де святі ікони! Отуди кланяйся й хрестись!* (Н.-Лев., II, 1956, 9).

Отуди́ к лихі́й годи́ні (к бі́су, до бі́са) — уживається при висловленні здивування, невдоволення, досади і т. ін.— *Галя...— знову перехрестилася* [Христя]: — *повісилась...— Отуди к лихій годині! — виторопивши очі, сказав Грицько та й замовк* (Мирний, I, 1949, 413); *Ну, навчу вас, як належить пильнувати ліса... Ви не маєте вже ліса? Отуди до біса!* (Л. Укр., I, 1951, 278); *— Паровоз негодящий.— Отуди к бісу! — прогудів у тиші густий бас* (Головко, II, 1957, 461).

ОТУМÁНЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отумáнити.** *І нічого не розуміла* [Маруся] *і нічого не хотіла розуміти. Вдень ходила, мов уночі, вся отуманена, вся в радощах* (Хотк., II, 1966, 124); *Вона йшла додому з отуманеною головою. В думках усе переплуталося* (Жур., Вечір.., 1958, 217).

ОТУМÁНЕННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **отумáнити** і **отумáнитися.** *Несказанно гірке почуття отуманення запанувало нею і скривило болісно її уста* (Коб., II, 1956, 36).

ОТУМÁНИТИ *див.* **отумáнювати.**

ОТУМÁНИТИСЯ *див.* **отумáнюватися.**

ОТУМАНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **отуманíти.** — *Йойна, отуманілий від замороки, що валила з ями, вхопився обома руками за груди.., а стративши підпору.., мов галушка булькнув у яму* (Фр., IV, 1950, 23); *Танцювало все перед очима. Їхала, від тіла геть десь відривалася отуманіла голова...* (Кач., II, 1958, 14).

ОТУМАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Утратити здатність мислити, сприймати реальну дійсність; очманіти, одуріти. *Сей день я наче отуманів, наче неживий і сам...* (Вовчок, VI, 1956, 225); [Мар'яна:] *Сербине, слухай сюди: я люблю тебе без краю, без розуму! ..я отуманіла від кохання* (Вас., III, 1960, 42); *Зовсім отуманіла голова Назарові, заплутався язик* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 116).

ОТУМÁНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОТУМÁНИТИ**, ню, ниш, *док., перех., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Те саме, що **затумáнювати** 1.

2. *перен.* Притуплювати, затемнювати свідомість кому-небудь; дурити. [Орест:] *Яке се буде життя! Подумай, Любо!..* [Любов:] *Ти отуманюєш мене. Жити так трудно і страшно...* (Л. Укр., II, 1951, 91); *Не отуманять слова нас, Слова пусті з амвона. Єдиний знак трудящих мас — Се є прапор червоний!* (Укр.. думи.., 1955, 449); [Анна:] *Одурили мене, отуманили* (Фр., IX, 1952, 98); // Позбавляти можливості правильно сприймати, оцінювати дійсність.— *Відки.. у того Коня така прихильність до чоловіка? — Блискучі шори, мабуть, отуманили його! — мовив Цап* (Фр., IV, 1950, 125).

3. *перен.* Викликати стан запаморочення; запаморочувати, п'янити. *Сходила соком запашна суниця, задурливо пахтів явір над сагою, отуманювали рожеві трави* (Горд., Дівчина.., 1954, 206).

ОТУМÁНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОТУМÁНИТИСЯ**, нюся, нишся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Заволікатися туманом, хмарами і т. ін.; затуманюватися. *Небо отуманилося, поле заволокло мрякою* (Горд.. Чужу ниву.., 1947, 260).

2. *перен.* Втрачати здатність правильно сприймати, оцінювати дійсність. *Чи, може, вона вже отуманилась своєю любов'ю, очманіла, прискіпуться не знати до чого* (Мушк., Серце.., 1962, 165).

ОТУПИ́ТИ *див.* **оту́плювати.**

ОТУПІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **отупíти.** *Вони стали на ганку, з жалем дивлячись, як горда нескорена сила ішла під багнетом байдужого, отупілого на людських стражданнях тюремника* (Стельмах, I, 1962, 452); // *у знач. прикм. Отупілі солдафони, есесівці.. перестали набридати Дмитрові* (Коз., Гарячі руки, 1960, 62).

2. *у знач. прикм.* Який виражає тупість, отупіння. *Від очей Таубенфельда не сховались зігнані, отупілі очі* [людей], *зігнуті в нелюдській втомі спини, кволі помахи лопат* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 63).

ОТУПІ́ЛО. Присл. до **отупíлий** 2. *Вона стояла, непорушна, отупіло дивлячись на стіл* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 248).

ОТУПІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **отупíти.** *Ні болю він не чув, ні жалю в серці, А лиш безсилля, повне отупіння* (Фр., X, 1954, 371); *Маруся слухала всього того, мов кам'яна. Взагалі останніми часами отупіння якесь заволоділо нею* (Хотк., II, 1966, 216); *Підіпригора.. з отупінням ждав найгіршого: адже не хмарка, а чорна хмара нависла над його головою* (Стельмах, II, 1962, 227).

ОТУПІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* 1. Втратити здатність розуміти, сприймати що-небудь. *Тато розповідає, що Гризота нібито був колись хорошим чоловіком нашого трудящого роду, а отже зажирів, отупів* (Речм., Твій побратим, 1962, 14).

2. Втратити здатність реагувати на що-небудь; збайдужіти до всього. *Чоловік з нудьги зовсім занепав здоров'ям, отупів якось, нічого йому не страшно, не боязко* (Вовчок, I, 1955, 28); *Голодні діти кричать, плачуть, вимагають.. Отупіла мати від дитячих сліз* (Довж., I, 1958, 35); *Видно було, що дівча вже бачило-перебачило всього і, зрештою, не те щоб звикло, а скоріш до всього збайдужіло, а може й отупіло* (Коз., Листи.., 1967, 14).

3. Стати тупим, невиразним (про погляд, обличчя).

ОТУ́ПЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отупи́ти.** *Він молодів душею, коли повз нього проходили, рубаючи крок, повернувши до нього рішучі, отуплені напругою обличчя, людські маси* (Гончар, II, 1959, 361).

ОТУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ОТУПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОТУПИ́ТИ**, отуплю́, оту́пиш; *мн.* оту́плять; *док., перех.* Робити розумово несприйнятливим, обмеженим, тупим. *Капіталізм калічить і отуплює людей.*

ОТУПЛЯ́ТИ *див.* **оту́плювати.**

ОТУПЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **отупля́ти.** *Втягти жінку в суспільно-продуктивну працю, вирвати її з «домашнього рабства», визволити її від залежності — отупляючої і принижуючої — вічної і виключної обстановки кухні, дитячої кімнати — ось головне завдання* (Ленін, 40, 1974, 186); *Приватна власність у дореволюційній Росії справляла.. отупляючий вплив на свідомість селянина* (Тич., III, 1957, 300).

ОТУРЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **отуре́чити.** *Атанас показав крамничку, в якій торгував отуречений болгарин* (Кучер, Голод, 1961, 354).

ОТУРЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **отуре́чити** і **отуре́читися.**

ОТУРЕ́ЧИТИ *див.* **отуре́чувати.**

ОТУРЕ́ЧИТИСЯ *див.* **отуре́чуватися.**

ОТУРЕ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **отуре́чувати** і **отуре́чуватися.**

ОТУРЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОТУРЕ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Примушувати перейти на турецьку мову, засвоїти турецькі звичаї, культуру і т. ін.; // Робити турецьким за мовою, звичаями, культурою і т. ін. *Їм* [турецьким феодалам] *не вдалось отуречити слов'янські народи, які стійко і мужньо боролися проти своїх поневолювачів* (Нова іст., 1957, 69).

ОТУРЕ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ОТУРЕ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Ставати турком за мовою, звичаями, культурою і т. ін.; набувати турецького вигляду, характеру.

ОТУ́Т ¹, *присл., розм.* Підсил. до **тут;** ось тут. *Я отутечки родилась, Тут і виростала, Отут, було, на цвинтарі Я з дітьми гуляю* (Шевч., I, 1963, 291); *Отут, на узбережжі Рони, Тебе вітає, Авіньйоне, Старий закоханий юнак* (Рильський, III, 1961, 257); — *Не хочемо, пане, ні вашого лісу, ні вашої помочі. Вона ще й досі сидить отут у печінках,— строго глянув на пана Демид Гонтар* (Стельмах, I, 1962, 356).

ОТУ́Т ², *част. підсил.* Уживається при конкретизації характеру протікання дії. — *Мені уліво трішки взять — і якраз доріжкою до млина дійти, а я вправо поперся. Отут і кажи, що не напущено на чоловіка* (Тют., Вир, 1964, 17).

ОТУ́ТЕНЬКИ, *присл., рідко.* Те саме, що **оту́т** ¹.

ОТУ́ТЕЧКИ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **оту́т** ¹. — *Братику наш,— кажуть,— врятуй нас, не дай нам отутечки на розпутті загинуть* (Стор., I, 1957, 51); — *Отутечки ж вона коло мене сиділа* (Ів., Таємниця, 1959, 77).

ОТУ́ХА, и, *ж., діал.* Утіха. *Тільки його й отухи, що вип'є* (Сл. Гр.).

ОТЦЕ́ВИЙ, а, е, *заст., уроч.* Батьківський. *Нехай той яд, хай справедливий яд за материнії рани, за отцеві поверже ворога на смертний спад!* (Тич., II, 1947, 198).

ОТЦЕ́Й, я́, е́, *займ., заст.* Оцей.

ОТЧЕНА́Ш, у *і* а, *ч., заст.* 1. *розм.* Молитва у віруючих християн. *Далі став читати* [Наум] *отченаш, аж поки зовсім опустили труну і попи молитвою запечатали яму* (Кв.-Осн., II, 1956, 97); — *Це* [в монастирі] *не вдома: наїлася хліба з салом, прохарамаркала отченаша, та й спати...* (Кач., II, 1958, 24).

2. *жарт.* Мораль, нотація. *Любив дід додержати до послідньої хвилини, приголомшити, а потім вчитати доброго отченашу* (Хотк., I, 1966, 83).

ОТЧИ́ЗНА, и, *ж., заст.* 1. *уроч.* Вітчизна. *Прощай же, отчизно, ти, рідний мій край! Неси мене, коню, за бистрий Дунай!* (Бор., Тв., 1957, 89); *Піднявсь страшенний невгасимий пожар із Запорожжя — піднявсь на ляхів і на всіх недругів отчизни батько Хмельницький* (П. Куліш, Вибр., 1969, 52); *В кривавій темряві пройшла гроза очисна, І в муках боротьби нова зросла отчизна* (Рильський, II, 1960, 301).

2. Спадщина від батьків; батьківщина. *Кидають отчизну і свою дідизну: свої пасіки й левади* (Сл. Гр.)

ОТЧИ́ЗНИЙ, а, е, *заст., уроч.* Вітчизняний. *Чи молиться, чи божу службу служить* [Шрам], — *одно в його на думці: що ось погибне Україна од сього недруга отчизного* (П. Куліш, Вибр., 1969, 53).

О́ТЧИЙ, а, е, *заст., уроч.* Батьківський. *Київ криється туманом, Голубим, як отчий дим...* (Рильський, III, 1961, 261); *Сонце залишалося в них* [у партизанів] *позаду, як залишилися їхні домівки, їхні отчі місця* (Загреб., Європа 45, 1959, 280); *Серця ми гартували В горнилі канонад на полі бойовім, Коли в наш отчий край удерлись злі навали* (Дор., Єдність, 1950, 6).

ОТЧИ́НА, и, *ж., заст.* 1. *уроч.* Вітчизна. *Про дальню мріючи отчину, Ти залишала край чужий; Я пам'ятаю цю годину, І плач і стогін мій смутний* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 209); *Радуйся, Україно, Мила моя отчино, Прийшла в наш степ новина* (Вирган, В розп. літа, 1959, 151).

2. Спадщина від батьків; батьківщина. *Василько схопився з місця: — Не треба, Даниле, не хочу я сам. Будемо разом.. Хай буде наша отчина спільна* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 420).

О́ТЧИЧ *див.* **о́тчичі.**

О́ТЧИЧІ, ів, *мн. (одн.* **о́тчич,** а, *ч.).* Селяни в Росії, на Україні та в феодальній Литві XV—XVI ст., предків яких феодали позбавили права переходу і закріпачили. *Посилюючи експлуатацію селянства, феодали одночасно прагнули обернути селян «похожих», тобто селян, що були феодально залежними, але зберігали право переходу з одного феодального володіння в інше.., в «непохожих», «отчичів», тобто в кріпаків, позбавлених цього права* (Іст. УРСР, I, 1953, 130).

ОТЯГА́ННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **отяга́тися.** *Ленько.., схиляючися, поцілував худу.. руку старої, мимо її отягання* (Фр., VIII, 1952, 315).

ОТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ОТЯ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ОТЯГТИ́,** гну́, гне́ш, *док., перех.* Відтягувати вниз; обтягувати.

ОТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ОТЯ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок., діал.* 1. Відставати, затримуватися; не поспішати. *Рушили на схід, як хмара, Що свій висипала град; Лиш Кончак мов отягався, Якось позаду лишався, Мовби з милим чим прощався* (Фр., XIII, 1954, 371); // Опиратися, огинатися.— *Ідіть ви, куме Сафате. — Ні, йдіть ви, куме Семене,— отягався Сафат, бо... боявся Стрибога* (Март., Тв., 1954, 137); *Годієра ще отягався, видобував якісь папери.., та староста крикнув на возного: — Вивести того пана!* (Фр., VIII, 1952, 93).

2. Зволікати, вагатися. — *Вже час би його* [Романа] *й оженити. Щось він дуже загулявся та загаявся..— Ой, загаявся, батюшечко! Я сама це знаю. Все чогось отягується та й отягується* (Н.-Лев., VI, 1966, 322);— *Твої очі говорять мені, що бажання щастя.. не вигасло в твоїй душі. Так чого ж отягатися?* (Фр., VII, 1951, 281).

ОТЯГТИ́ *див.* **отяга́ти.**

ОТЯ́ГУВАТИ *див.* **отяга́ти.**

ОТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **отяга́тися.**

ОТЯГЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ОТЯГЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док., перех., діал.* Обтяжувати.

ОТЯГЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ОТЯГЧИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., діал.* Обтяжуватися.

ОТЯГЧИ́ТИ *див.* **отягча́ти.**

ОТЯГЧИ́ТИСЯ *див.* **отягча́тися.**

ОТЯЖА́ТИ, а́є, *недок.*, **ОТЯЖИ́ТИ**, и́ть, *док.*, *діал.* Обтяжати. *Отяжали слізьми очиці у Катрі...* (Морд., I, 1958, 63).

ОТЯЖА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ОТЯЖИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.*, *діал.* Обтяжуватися.

ОТЯЖИ́ТИ *див.* **отяжа́ти.**

ОТЯЖИ́ТИСЯ *див.* **отяжа́тися.**

ОТЯЖІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **отяжі́ти.**

2. Те саме, що **обважнілий** 2, 3. *Ні руху скрізь, ні згуку... І вітрець Був скований в повітрі отяжілім... Усе живе замерзло нанівець* (Стар., Поет. тв., 1958, 179); *Іван справді являвся дуже непоказним. Він не вмів говорити ніякою мовою, крім своєї рідної,.. був маломовний, отяжілий і сумовитий* (Фр., III, 1950, 164).

ОТЯЖІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.*, *рідко.* Стан за знач. **отяжілий** 2. *Мною заволодів якийсь дух отяжілості, а до того мучать і томлять мене страшенно пацієнти* (Коб., I, 1956, 419).

ОТЯЖІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **обважніти.** *Засмутились голуб'ята.. Він поблід на лиці, в неї очиці отяжіли слізьми,— і пригорнулись одно до одного* (Вовчок, I, 1955, 26); *Його клонило на сон, тіло отяжіло від утоми, голова тяжіла.., як довбня* (Фр., VIII, 1952, 365).

ОТЯ́МИТИ *див.* **отя́млювати.**

ОТЯ́МИТИСЯ *див.* **отя́млюватися.**

ОТЯ́МЛЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Стан за знач. **отя́митися.** — *Прошу, пане меценас, розгостіться! — говорив Стальський.. Тим привів його до отямлення* (Фр., VII, 1951, 265).

ОТЯ́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОТЯ́МИТИ**, млю, миш; *мн.* отя́млять; *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **опам'ято́вувати.** *Але повчання Омеляна не отямило парубка — нетерпляче підвів голову, випростався усім тілом:— І вам бажаю цієї науки* (Стельмах, I, 1962, 121).

ОТЯ́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОТЯ́МИТИСЯ**, млюся, мишся; *мн.* отя́мляться; *док.* Те саме, що **опам'ято́вуватися.** *Юра отямлюється від того, що його занурюють головою в річку* (Смолич, II, 1958, 55); *Щось міцно вдарило його по потилиці, він знепритомнів і отямився в тюрмі* (Собко, Нам спокій.., 1959, 33); *Оця відомість була для мене такою несподіванкою, що довго я попросту не міг отямитися...* (Фр., IV, 1950, 279); *Василь довго не міг отямитися, поява Ніни була такою несподіваною, що він не встиг рота розкрити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 210); *Левко вже хотів щось крикнути різке й зухвале, та раптом отямивсь* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 126).

ОТЬМА́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **отьма́рити.** — *Пішов світ за очі, і слід його пропав. Скільки не ждали..— дарма: забув Олексич і рідню, і землю свою, колись таку любиму,— усе забув, отьмарений коханням* (Міщ., Сіверяни, 1961, 92).

ОТЬМА́РИТИ *див.* **отьма́рювати.**

ОТЬМА́РИТИСЯ *див.* **отьма́рюватися.**

ОТЬМА́РЮВАТИ, ює, *недок.*, **ОТЬМА́РИТИ**, рить, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Покривати мороком, темрявою; затемнювати, затьмарювати. *Колючі будяки,.. кучеряві коров'яки — все тягнеться, випирається до золотого сонця, шумить буйною дібровою, отьмарює ясний світ* (Вас., II, 1959, 19).

2. *перен.* Позбавляти здатності усвідомлювати свої дії, вчинки; запаморочувати. *Події розвивалися надто загрозливо, ніхто не в силі вгамувати хлопців — розпалені пристрасті отьмарили голови* (Горд., Дівчина.., 1954, 187).

ОТЬМА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ОТЬМА́РИТИСЯ**, иться, *док.*, *рідко.* 1. Покриватися мороком, темрявою; затемнюватися, затьмарюватися. *Сонце.. сховалось. Стало хмуро. Подув.. вітрець холодком, отьмарилась золота пшениця, сумно так зашуміла-зашуміла* (Вас., II, 1959, 155).

2. *перен.* Втрачати здатність чітко сприймати, усвідомлювати що-небудь.

ОФАКТУ́РИТИ *див.* **офакту́рювати.**

ОФАКТУ́РЮВАННЯ, я, *с.*, *буд.* Дія за знач. **офакту́рювати.** *Описано нові прийоми оздоблення стін, зокрема офактурювання* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 148); *Цікаві прийоми офактурювання стін штампом по сирій штукатурці застосовують колгоспники.. Вінницької області* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 184).

ОФАКТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОФАКТУ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *буд.* Імітувати фактуру чого-небудь (на стінах і т. ін.). *В окремих випадках колгоспники надають стінам жилих приміщень тієї чи іншої фактури. Частіше офактурюють поверхню печей* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 126).

ОФАКТУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *буд.* Пас. до **офакту́рювати.** *Опокобетон без спеціальної обробки поверхні не морозостійкий і повинен офактурюватись з зовнішнього боку або облицьовуватись плитками* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 142).

ОФА́РБИТИ *див.* **офа́рблювати.**

ОФА́РБИТИСЯ *див.* **офа́рблюватися.**

ОФА́РБЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **офа́рбити;** // **офа́рблено,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Останні слова його офарблено вже вереском.. люті* (Ю. Янов., IV, 1959, 106).

ОФА́РБЛЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* 1. Дія за знач. **офа́рбити;** пофарбування, забарвлення.

2. Колір, забарвлення. *Далеко серед моря бовтався пароплав-база для обслуговування підводного човна. Він часто міняв офарблення і назву* (Трубл., Шхуна.., 1940, 156); *За останні три десятиріччя у норок.. встановлено багато різних змін в офарбленні* (Вітч., 10, 1971, 153).

ОФА́РБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОФА́РБИТИ**, блю, биш; *мн.* офа́рблять; *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **офарбо́вувати.** *Палала даль, ридала даль імлиста, гаряча кров офарбила цвіти...* (Сос., Зел. світ, 1949, 103).

ОФА́РБЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОФА́РБИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* офа́рбляться; *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що **офарбо́вуватися.**

2. Пас. до **офа́рблювати.**

ОФАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОФАРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* 1. Покривати фарбою.

2. Забарвлювати в певний колір. *Раптом щось глухо зарокотало.. Потім звідкілясь вирвалось тьмяне полум'я, офарбувавши в блідо-рожевий колір небесне молоко, і розлігся тяжкий, розкотистий вибух* (Голов., Тополя.., 1965, 221).

ОФАРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ОФАРБУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.*, *рідко.* 1. Покриватися фарбою.

2. Забарвлюватися в певний колір. *День догоряє. У видимому безладді.. розкидалися хмари по небозводі, офарбувавшися в найдивніші кольори* (Хотк., I, 1966, 79).

3. *тільки недок.* Пас. до **офарбо́вувати.**

ОФАРБУВА́ТИ *див.* **офарбо́вувати.**

ОФАРБУВА́ТИСЯ *див.* **офарбо́вуватися.**

ОФЕ́НСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **офе́ня.**

ОФЕ́НЯ, і, *ж.*, *заст.* У дореволюційній Росії — бродячий дрібний торговець, який продавав по селах галантерею, мануфактуру, книжки і т. ін. *Офені й коробейники розвозили та розносили по селах різні товари, яких потребували селяни* (Іст. СРСР, II, 1957, 149).

ОФЕ́РТА, и, *ж.*, *юр.* Пропозиція про укладення угоди з детальним зазначенням її умов. *Повідали, що був* [Гордіюк] *в опришках колись, але, піймавшися, обіцяв за ласку свободи перейти на службу поліційну і виловити всіх своїх.. товаришів. Суд прийняв ту оферту, і от таким чином Гордіюк став отаманом пушкарів* (Хотк., II, 1966, 54).

ОФІКАЛЬЦИ́Т, у, *ч.* Гірська порода жовтого, блакитного або зеленуватого кольору, що використовується для внутрішнього декорування будинків. *На Південному Уралі знайдено.. родовище офікальциту — красивого і дуже міцного декоративного каменю* (Веч. Київ, 14.II 1968, 4).

ОФІ́РА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **же́ртва.** [Дон Жуан:] *Ні, ніколи я не візьму її* [обручки]. *Носіть її або мадонні дайте на офіру, як хочете* (Л. Укр., III, 1952, 373); *За нею з виглядом невинної офіри сунулась Маріцца, а позаду і Йон* (Коцюб., I, 1955, 276); *На страту йди спокійно, сміло, впади офірою оман* (Сос., I, 1957, 420); *М'ясницькому учневі, сину банкрота, Офірі судських передряг.. Не личить гордливих надгробків пишнота* (Бажан, Роки, 1957, 199); *Нехай в душі горить жар віри, міць до офіри, до боротьби...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 164).

ОФІ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **офі́ра;** жертовний (у 1 знач.). *Офірний вогонь.*

◇ **Козе́л офі́рний** — те саме, що **Козе́л відпу́щення** (*див.* **козе́л**). — *Я бачу, що мені хочуть відвести роль козла офірного,— намагаючись стримувати голос, сказав він* (Загреб., День.., 1964, 343).

ОФІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех. і неперех.*, *рідко.* Те саме, що **же́ртвувати.** *Не словом — ділом ти життя За брата щиро покладала, Йому, як добрая сестра, Усі скарби свого добра Ти без жалю офірувала...* (Стар., Поет. тв., 1958, 130); *Клавда офірувала їй навіть одну з своїх парадних суконь на той вечір* (Вільде, Сестри.., 1958, 577); — *Якщо ви готові офірувати заради науки сьогоднішнім футбольним матчем.., то давайте вип'ємо чай і запряжемося на цілий день* (Рибак, Час.., 1960, 176).

Офірува́ти собо́ю — те саме, що **Же́ртвувати собо́ю** (*див.* **же́ртвувати**).

ОФІРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.*, *рідко.* Свідомо йти на які-небудь труднощі; наважуватися на що-небудь. *Доки мама не офірувалася ходити пішки з ним на відпуст, то їздили завсігди возом* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 58).

ОФІ́Т, у, *ч.* Світлий мінерал різноманітних відтінків; різновид серпентину.

ОФІ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **офі́т.** *Офітова структура жильних гірських порід.*

ОФІЦЕ́Р, а, *ч.* Особа командного та начальницького складу збройних сил, що має військове звання від молодшого лейтенанта до полковника включно. *Проходячи сусідню хату, я побачила молодого офіцера в гвардійській формі* (Л. Укр., III, 1952, 620); *Я бачив, як тяжко поранений офіцер зв'язку скаче з наказом, встигає передати командирові наказ і тут же падає мертвий* (Сміл., Сашко, 1957, 119).

ОФІЦЕ́РИК, а, *ч.*, *розм.* 1. Молодий офіцер. *Трапилось так, що старший над Ігнатом був молодесенький офіцерик* (П. Куліш, Вибр., 1969, 278); *Молодий офіцерик-верхівець віддавав наказ козакам* (Довж., Зач. Десна, 1957, 222).

2. Зневажл. до **офіце́р.** *Мати.. непогано малювала, грала на арфі, мріяла про освіченого красеня чоловіка і закінчила тим, що збігла з дому з якимось офіцериком* (Збан., Сеспель, 1961, 162).

ОФІЦЕРНЯ́, і, *ж.*, *зневажл.* Збірн. до **офіце́р.** *Шаланда мчала на берег, і в найкритичнішу хвилину офіцерня стала тікати з берега в місто* (Ю. Янов., II, 1958, 200); *Час од часу з гиком на рисаках пролітають міські тузи, офіцерня, поміщики з повіту* (Головко, II, 1957, 385); — *Зараз у церкві йде відправа на честь якогось Габсбурга. Повна церква офіцерні і війська* (Гжицький, У світ.., 1960, 22).

ОФІЦЕ́РСТВО, а, *с.* 1. Збірн. до **офіце́р.** *Слава про злодійкувату Явдошку одбила хіть у панства та офіцерства заїздити до неї* (Мирний, II, 1954, 134); *Барклай і сам розумів, що його авторитет з кожним днем падає, що серед офіцерства росте невдоволення*(Кочура, Зол. грамота, 1960, 114).

2. Офіцерське звання, чин.

ОФІЦЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **офіце́р.** — *А ондечки знов вигулькнув отой офіцер, ледащо, що жебрає по Хрещатику, напнувши якийсь латаний офіцерський мундир* (Н.-Лев., IV, 1956, 294); *Загледівши на Чернишеві офіцерські погони, скрипаль рвучко схопився йому назустріч і, зігнувшись дугою, заграв «Катюшу»* (Гончар, III, 1959, 13); — *Що ж, це, мабуть, нам і розлучатися доведеться,— сказав Сергій Золотаренко.— Нас у офіцерську школу направлять, а вас, мабуть, на фронт* (Тют., Вир, 1964, 341); // Який складається з офіцерів. *Швед перевдяг свій загін у форму врангелівського офіцерського полку й рушив на фронт* (Ю. Янов., II, 1958, 234).

ОФІЦЕ́РША, і, *ж.*, *розм.* Дружина офіцера. — *Я офіцершею буду,— радісно сказала вона* (Мирний, IV, 1955, 53); *Сміялася тоді Ганна перед подругами: — Спершу офіцершею, дружиною гетьманця, а там, дивись, і гетьманшею стану!* (Гончар, II, 1959, 172); *Тесля прибув до Глинська нещодавно.., квартирує в одної гарної господині Варочки Шатрової, як він потім довідався, колишньої офіцерші* (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 69).

ОФІЦИ́НИ, ци́н, *мн.*, *діал.* Флігель. *Пан раптом зробився до нього немилостивий і викинув його з офіцин* (Фр., III, 1950, 44); *На просторому майдані, біля мурованого костьола, стояли курені на три тисячі кварцяного війська та офіцини, чи що, задля дворової челяді і приїжджої шляхти* (Стор., I, 1957, 367).

ОФІЦІА́Л, а, *ч.*, *заст.* Високопоставлений чиновник. *Я.. не згоджувавсь на дуже вже гострий виступ українофілів проти поляків, в чому деякі українофіли зближались навіть з російськими офіціалами* (Драг., II, 1970, 157).

ОФІЦІАЛІ́СТ, а, *ч.*, *заст.* Службовець в адміністрації приватного маєтку. *В кінці вулиці стояв високий будинок; то був театр,— панська примха, для розваги офіціалістів, їх дочок і синів та писарів* (Н.-Лев., II, 1956, 206); *За столом, крім міщан і козацької старшини, сиділо ще кілька офіціалістів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 77).

ОФІЦІА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **офіці́йний.** *Коли б Козакова запитали, де кінчаються його суто службові, офіціальні справи і де починаються особисті, то він тільки здвигнув би на це плечима* (Гончар, III, 1959, 431); *Завдяки здоровій горлянці.. він перекрикував офіціального промовця* (Вільде, Сестри.., 1958, 475); *В дореволюційній офіціальній психології проблема волі висвітлювалась з ідеалістичних позицій* (Рад. психол. наука.., 1958, 312); *Він трохи жахнувся, бо не любив і боявся тих офіціальних пакетів* (Н.-Лев., III, 1956, 165); *Офіціальне визнання Ольвією верховної влади Риму відбулося трохи пізніше, в перші роки царювання римського імператора Септімія Севера, на початку III ст. н. е.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 265); *Для впорядкування нашої наукової, технічної й офіціальної мови* *організовано в нас уже кілька комісій* (Сам., II, 1958, 372); *В селі він зайшов зразу до сільради, з’ясував голові мету свого приїзду і, нарешті, показав офіціальне замовлення спілки* (Мик., II, 1957, 379); *Козаков також виступив наперед, звертаючись до Сагайди з якоюсь підкресленою офіціальною шанобливістю* (Гончар, III, 1959, 143); *Вурм чаю не схотів і холодним офіціальним тоном зразу перейшов до справи* (Довж., I, 1958, 142).

ОФІЦІА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **офіціáльний.** *Кожним своїм рухом він немов підкреслював офіціальність цієї зустрічі* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 236); *Молодий лікар розчув у його голосі натяк неслужбового характеру й одказав з підкресленою офіціальністю* (Шовк., Людина.., 1962, 199).

ОФІЦІА́ЛЬНО. Присл. до **офіціáльний.** *Під опаскою до нас не доходить ніяка українська книжка, видана в Галичині, окрім офіціально дозволених цензурою* (Л. Укр., V, 1956, 101); *Сам цензор Заяць відложив набік свою звичайну повагу, тим більше, що він властиво й не був іще офіціально іменований цензором* (Фр., IV, 1950, 216); *Бальзака офіціально повідомили, що при голосуванні його кандидатури у Французьку академію за нього було подано тільки два голоси* (Рибак, Помилка.., 1956, 301); *Андрій давно помітив, що Зіна ставиться до нього підкреслено офіціально, навіть холодно* (Гур., Життя.., 1954, 57).

ОФІЦІА́НТ, а, *ч.* Працівник їдальні, ресторану і т. ін., що обслуговує відвідувачів, подаючи страви. *Публіка.. не звертала на Грицька уваги. Тільки офіціант, що крутився між столиками, з підозрінням скосив на його очі* (Вас., I, 1959, 159); *Севочка покликав офіціанта, розплатився і вийшов з ресторану в дуже доброму настрої* (Собко, Стадіон, 1954, 155).

ОФІЦІА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **офіціáнт.** *Між столиками бігали жваві офіціантки, балансуючи великими підносами* (Кучер, Трудна любов, 1960, 257); *І офіціантки, і навіть завідувач їдальні завжди були ображені, що найповажніша людина в цеху.. чомусь ігнорує найкращу із заводських цехових їдалень* (Руд., Вітер.., 1958, 75).

ОФІЦІА́НТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **офіціáнт;** // Належн. офіціантові. *Офіціантська куртка.*

2. *у знач. ім.* **офіціáнтська,** кої, *ж.* Приміщення для офіціантів у їдальні, ресторані.

ОФІЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який запроваджується, регулюється урядом, урядовою установою або службовою особою; урядовий, службовий. *Наукові працівники юридичного факультету своїми роботами сприяють удосконаленню.. офіційних положень правового порядку* (Наука.., 12, 1957, 16); // Який представляє уряд, виражає погляди уряду, урядових установ. *Тупі, улесливі, лицемірні представники офіційної «науки» доводили, ніби в Росії нема самостійної філософської мисли* (Рильський, IX, 1962, 149); *Уривок з драми «Никита Гайдай» надруковано в журналі «Маяк», який стояв на позиціях офіційної «народності» і намагався перетягнути на свій бік українських письменників* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 106); *Пафосом всієї дальшої його* [Г. Сковороди] *діяльності й творчості.. було співчуття трудовим масам, рішуче заперечення пансько-кріпосницького устрою, викриття його союзу з офіційною церквою* (Вітч., 1, 1962, 184); // Виданий урядовою установою. *Справа в тому, що у Яновського після ліквідації Січі не лишилось ніяких офіційних паперів, що підтверджували б його приналежність до Запорозького козацтва* (Добр., Очак. розмир, 1965, 35); // Повідомлений, оголошений урядовою установою; який надходить від уряду, урядової установи або службової особи. *Вона ридала від щастя, що Василь, навіть всупереч отій офіційній похоронній, лишився живий* (Баш, На.. дорозі, 1967, 93); — *Цей мотив знайомий мені з деяких офіційних матеріалів: шукати для селян кращого життя — справжнісінька єресь* (Стельмах, I, 1962, 13); // Власт. урядовим документам, діловим паперам. *Роман «Гомоніла Україна»* [П. Панча] *відзначається майстерним застосуванням елементів книжної, офіційної і розмовної мови першої половини XVII ст.* (Рад. літ-во, 1, 1963, 25).

Офіці́йний опонéнт *див.* **опонéнт.**

2. Витриманий відповідно до встановлених правил, формальностей. *Офіційна зустріч з шефами закінчилася, жінки й дівчата висипали у двір* (Кучер, Голод, 1961, 85).

3. Позбавлений невимушеності, безпосередності; холодноввічливий, стриманий, діловий. — *Насте, клич же Соню вечеряти до гурту,— звеліла мати. Настя прохала сухо, з офіційною гостинністю* (Вас., II, 1959, 171); *В навушниках Сашко став одразу серйозним, офіційним, зосередженим, вже він тепер увесь там, в ефірі* (Гончар, Тронка, 1963, 42); *Мотря Швець.. офіційним голосом промовила: — Слово для лекції надається Пантелеймону Лукичу!* (Мокр., Сто.., 1961, 80).

ОФІЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **офіці́йний.** *Він, нарешті, стомлено одкинувся на спинку стільця і, скинувши всю попередню.. офіційність.., поглянув на Надійку з-під примружених, пухнастих, як у дівчини, вій* (Коз., Листи.., 1967, 214); *Ці кілька слів остаточно розтопили холодок офіційності* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 302).

ОФІЦІ́ЙНО. Присл. до **офіці́йний.** *Серед «Тюремних сонетів» Франка, якими він кинув, між іншим, сміливий виклик офіційно прийнятій естетиці.., є один, який особливо хочеться процитувати* (Рильський, IX, 1962, 35); *Катюша вирішила офіційно заснувати піонерський загін* (Чаб., Катюша, 1960, 42); *З Переяслава Шевченко поїхав до Києва, де був уже офіційно зарахований, як художник, співробітником археографічної комісії* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 186); *Масло знов не стримався і сухо, офіційно, по-начальницькому гаркнув: — Значить, усі взагалі говорять?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 14).

ОФІЦІО́З, у, *ч.* У буржуазних країнах — періодичне видання, що офіційно не є органом уряду або правлячої партії, але виражає їхні погляди. *Війна закінчилась, але гармати гримлять,— якщо не на полі бою, то на сторінках офіціозу гарматних заводчиків* (Смолич, Після війни, 1947, 18); *На другий день після запуску радянського штучного супутника Землі ватиканський офіціоз «Оссерваторе Романо» писав, що це велике досягнення передової науки нібито «не шкодить основам католицької віри..»* (Наука.., 1, 1958, 46).

ОФІЦІО́ЗНИЙ, а, е. Який формально не зв’язаний з урядом, але насправді проводить його точку зору; напівофіційний. *Вже голод шириться й зараза тифозна, А з Відня газета зве офіціозна: — Галичино, думай о собі сама!* (Фр., XIII, 1954, 168); *Офіціозна преса.*

ОФІЦІО́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **офіціóзний.** *Весь він був уособленням лагідності, доброти і награної зовнішньої офіціозності* (Збан., Сеспель, 1961, 272).

ОФІЦІО́ЗНО. Присл. до **офіціóзний.**

ОФЛЮСО́ВАНИЙ, а, е, *мет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **офлюсувáти.** *Інститут «Діпросталь» створив проект дослідно-промислової фабрики.. для виробництва з концентратів залізних руд офлюсованих брикетів* (Роб. газ., 23.VII 1965, 2).

△ **Офлюсóваний агломерáт** — спечена в грудки дрібнозерниста або пилувата залізна руда, до якої доданофлюси (перев. вапняк). *Як замінник металургійного вапняку для одержання офлюсованого агломерату він* [М. В. Луговцов] *запропонував крейду і пухкі різновидності вапняку* (Наука.., 7, 1955, 35).

ОФЛЮСУВА́ННЯ, я, *с., мет.* Дія за знач. **офлюсува́ти.** *Для використання в металургії дрібної руди концентрат агломерують, тобто перетворюють у куски способом спікання та офлюсування з добавкою вапна* (Гірн. пром., 1957, 79).

ОФЛЮСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., мет.* Додаючи флюс, прискорити спікання в грудки дрібнозернистої або пилуватої руди; прискорити утворення шлаків у доменній печі додаванням флюсу. *Офлюсувати концентрат.*

ОФО́РМИТИ *див.* **оформля́ти.**

ОФО́РМИТИСЯ *див.* **оформля́тися.**

ОФО́РМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **офо́рмити.** *Найбільш цільним, повним і оформленим виявом політичної боротьби класів є боротьба партій* (Ленін, 12, 1970, 127); *Увесь низ халата оформлений легким рушниковим узором* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, Додаток); *Комендант був змушений видати наказ, що жоден громадський акт.. не буде визнано дійсним, якщо він не буде оформлений через церкву* (Кучер, Голод, 1961, 285); // **офо́рмлено,** *безос. присудк. сл.— Вас зарахуємо до штабу батальйону. Це буде оформлено наказом* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 463).

ОФО́РМЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **офо́рмити, оформля́ти** і **офо́рмитися, оформля́тися.** *І ось сюжет, що накреслився, як основа майбутнього твору, я «виношую».. Оце «виношування» я назвав би достиганням, певним оформленням думок* (Ірчан, II, 1958, 444); *Коли театр Соловцова вирішив поставити новий твір А. Луначарського «Олівер Кромвель», Петрицький взявся за оформлення* (Мист., 6, 1965, 17); *Виходячи вже із «ЗАГСу» після оформлення шлюбу, Віктор раптом спинивсь і спитав дружину: — Скажи, Людонько, ти дуже щаслива зараз?* (Головко, I, 1957, 478); *Сварка виникла з дрібниці — зайшла мова про оформлення документів для паспорта* (Гончар, Тронка, 1963, 139).

2. Зовнішнє оздоблення чого-небудь. *Головна роль живописно-декоративного оформлення українського народного одягу — виявлення його основної форми, краси* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 47).

ОФО́РМЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **офо́рмлювати** і **офо́рмлюватися.**

ОФО́РМЛЮВАТИ *див.* **оформля́ти.**

ОФО́РМЛЮВАТИСЯ *див.* **оформля́тися.**

ОФО́РМЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто оформлює що-небудь. *На республіканську нараду художників-оформлювачів з'їхалися представники 24 обласних товариств* (Мист., 2, 1962, 37).

ОФО́РМЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **офо́рмлювач.**

ОФОРМЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оформля́ти** і **оформля́тися.**

ОФОРМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОФО́РМЛЮВАТИ,** люю, люєш, *недок.*, **ОФО́РМИТИ,** млю, миш; *мн.* офо́рмлять; *док., перех.* 1. Надавати чому-небудь певного вигляду, певної форми; доводити що-небудь до потрібної форми. *Для зрубу добирався високоякісний ліс, і внутрішню сторону зрубу припасовували і оформляли особливо ретельно* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58); // Надавати чому-небудь викінченості, довершеності. *Жива, текуча, мінлива інтонація віршів Плужника мистецьки оформлює і підсилює.. враження внутрішньої драматичної напруги* (Не ілюстрація.., 1967, 316); // Робити що-небудь досконалішим формою, зовнішнім виглядом. *І тіло в них міцне, і плечі в них широкі, І мисль оформила опуклі їх лоби* (Бажан, Вибр., 1940, 162); // Готувати, обробляти що-небудь відповідно до певних вимог, надаючи викінченого вигляду. *Клава добре малювала і охоче взяла на себе ще одну роботу — оформляла комсомольську стінну газету* (Ткач, Плем'я.., 1961, 64); *Як зайду до Утегенова — обов'язково затримає в наметі: то лозунга напиши, то стенд наочної агітації оформ* (Хор., Ковила, 1960, 72); // *чим і без додатка.* Оздоблювати, декорувати чим-небудь. *Свого часу Ференц оформляв фойє і більярдний зал цього готелю. Там висіли його картини* (Гончар, III, 1959, 253); *Книжка містить кілька оповідань.. Художник В. Євдокименко оформив її двома малюнками* (Вітч., 7, 1970, 205); *Оформити виставу.*

2. Надавати чому-небудь законної сили, робити щось дійсним шляхом виконання необхідних формальностей. *Доки штабні писарі нашвидку оформляли в паперах передачу, всі уже пересіли на коней* (Гончар, III, 1959, 73); *До розлучення з Арсеном Тася не могла оформити нового шлюбу* (Дмит., Розлука, 1957, 64); // Готувати, опрацьовувати з дотриманням відповідних формальностей (документацію і т. ін.). *В його обов'язок входило оформляти справи на новоприбулих партизанів* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 77); *Оформлюючи замовлення, Ольга не знайшла тексту* (Вільде, Сестри.., 1958, 111); *Даша — виїзний касир. Зранку вона виїздить на лінію, зустрічає поїзди, знаходить людей, які з тривогою чекають пересадки, видає їм плацкарти, оформляє квитки і сповіщає, коли буде їхній поїзд* (Жур., Вечір.., 1958, 207).

3. Приймати кого-небудь, зараховувати кудись з дотриманням необхідних формальностей. [Бережний:] *Харитоне Харитоновичу, ведіть людей, знайомте з умовами, оформляйте* (Баш, Пісні, 1958, 77).

ОФОРМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ОФО́РМЛЮВАТИСЯ,** люся, люєшся, *недок.*, **ОФО́РМИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* офо́рмляться; *док.* 1. Виливатися в певну форму; формуватися. *Робота в професійних спілках і кооперативах, за яку бралися спочатку помацки, цілком оформляється і виливається в стійкі форми* (Ленін, 17, 1971, 5); *Ваня заснув. Далі думки оформилися в сни* (Ле, Клен. лист, 1960, 96); *Коли рух остаточно оформився, коли ясно стало, що руху не зупинити.., тоді з валки пролунав постріл* (Ю. Янов., II, 1958, 212); // Набувати викінченої, довершеної форми; ставати викінченим, довершеним. *У творчості Свидницького новий для української літератури жанр оформлявся і утверджувався як роман реалістичний, роман соціальний* (Літ. Укр., 19.II 1963, 2); // Ставати організаційно оформленим. *На хвилі революційного піднесення робітничого й соціал-демократичного руху.. виникла і оформилась Комуністична партія Польщі* (Ком. Укр., 12, 1968, 49).

2. Виконуючи всі необхідні формальності, поступати куди-небудь. — *Познайомлю тебе з нашими товаришами, розповім, що та як маєш робити..,— та й будемо оформлятися* (Коз., Сальвія, 1959, 18); *Не встиг Козлов оформитися на роботу, як був арештований* (Руд., Вітер.., 1958, 105).

3. *тільки недок.* Пас. до **оформля́ти, офо́рмлювати** 1, 2. *Приймання матеріалів, що поступають на склад, оформляється прибутковим ордером* (Матер.-техн. постач.., 1959, 69).

ОФО́РТ, а, *ч.* 1. Спосіб поглибленого гравірування на металі за допомогою кислот. *Однією з позитивних рис творчої діяльності як старшого, так і молодшого покоління майстрів українського радянського естампа є широке використання різноманітних технік офорта і літографії* (Мист., 5, 1956, 9).

2. Гравюра на міді або цинку з малюнком, протравленим кислотами, а також друкарський відбиток з та-

кої гравюри. *Ми знаємо ряд малюнків і офортів Шевченка, де.. відтворені окремі епізоди з історії Хмельницького і Хмельниччини* (Рильський, III, 1956, 20); *Він терпляче й обережно закінчував загрунтовану для офорта дошку червоної міді* (Ільч., Серце жде, 1939, 6).

ОФОРТИ́СТ, а, *ч.* Художник-гравер, фахівець з офорта. — *А ви знаєте, Ніно, що Тарас Шевченко був одним з найкращих офортистів в Росії? Та, здається, і досі його ніхто не перевершив* (Коп., Земля.., 1957, 90); *В мистецтві естампа Дерегус виступає в основному як офортист* (Вітч., 6, 1962, 181).

ОФО́РТНИЙ, а, е. Прикм. до **офо́рт.** *Офортні пейзажі Т. Шевченка відзначаються майстерною композиційною побудовою, широким використанням ефектів світлотіні та загальним високим рівнем професіонального виконання* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 22); // Признач. для виготовлення офорта (у 2 знач.). *Підійшла* [Катя] *до схожого на вітрячок офортного станка* (Ільч., Серце жде, 1939, 144).

ОФРАНЦУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **офранцу́зити.**

ОФРАНЦУ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **офранцу́зити** і **офранцу́зитися.**

ОФРАНЦУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **офранцу́жувати** і **офранцу́жуватися.**

ОФРАНЦУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОФРАНЦУ́ЗИТИ,** у́жу, у́зиш, *док., перех.* Примушувати перейти на французьку мову, засвоїти французькі звичаї, культуру і т. ін.; // Робити французьким за мовою, звичаями, культурою і т. ін. *Французькі класики офранцужували в своїх трагедіях грецьких і римських героїв* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 79).

ОФРАНЦУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОФРАНЦУ́ЗИТИСЯ,** у́жуся, у́зишся, *док.* Ставати французом за мовою, звичаями, культурою; набувати французького вигляду, характеру.

ОФРАНЦУ́ЗИТИ *див.* **офранцу́жувати.**

ОФРАНЦУ́ЗИТИСЯ *див.* **офранцу́жуватися.**

ОФСЕ́Т, у, *ч.* Спосіб друкування, при якому зображення передається з друкарської форми на гумову стрічку, а з неї на папір. *Ще років п'ять тому вважалося, що офсет надто дорогий для газет, бо цей спосіб вимагає.. більш складного процесу виготовлення друкарських форм* (Наука.., 4, 1971, 48).

ОФСЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **офсе́т.** *Соковитість кольорів агітплаката, виконаного доброякісним шовкографським друком, високо підносить його над плакатом офсетного друку* (Україна, 1971, 269); // Признач. для друкування способом офсету. *Відомо, що для випуску красивих, виконаних на високому поліграфічному рівні книг, ілюстрованих журналів та інших видань потрібний високоякісний друкарський, офсетний, крейдяний папір* (Рад. Укр., 17.VI 1962, 2); *Офсетна машина; Офсетний цех.*

ОФСЕ́ТНИК, а, *ч.* Фахівець з офсетного друку. *Коли здійснити екскурсію по комбінатових друкарнях, побувати в цехах, де працюють лінотипісти, верстальники, офсетники.., можна дістати уявлення не тільки про нинішній стан друкарської справи, а й про сучасний рівень науки і техніки взагалі* (Наука.., 9, 1968, 21).

ОФТАЛЬМІ́Я, ї, *ж.* Захворювання очей, перев. запального характеру.

ОФТАЛЬМО́ЛОГ, а, *ч.* Лікар, фахівець з офтальмології; окуліст. *Далеко за межами нашої Батьківщини відомі роботи видатного вченого — офтальмолога В. П. Філатова* (Наука.., 10, 1957, 21); *Офтальмологи вважають, що тепер, коли все більше поширюються види праці, яка потребує напруження зору, не можна нехтувати профілактичними вправами для м'язів очей* (Рад. Укр., 15.I 1972, 4).

ОФТАЛЬМОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до офтальмології. *Крім офтальмологічних проблем, Інститут* [очних хвороб] *розробляє велику загальнобіологічну проблему тканинної терапії* (Наука.., 3, 1959, 30); *Аецій пропонував використовувати морську воду.. в офтальмологічній практиці* (Веч. Київ, 11.III 1971, 4); *Офтальмологічні дослідження.*

ОФТАЛЬМОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про очні хвороби та їх лікування. *Дедалі більше можливостей відкривається перед офтальмологією — наукою, що бореться за зір людини* (Наука.., 2, 1964, 37).

ОФТАЛЬМОСКО́П, а, *ч.* Оптичний прилад, за допомогою якого досліджується очне дно. *В Англії почали застосовувати лазери для хірургічного лікування ока. Мініатюрний рубіновий лазер вмонтовується в ручку офтальмоскопа* (Знання.., 5, 1965, 14).

ОФТАЛЬМОСКОПІ́Я, ї, *ж.* Метод дослідження внутрішньої оболонки ока.

ОФУТЕРО́ВАНИЙ, а, е, *мет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **офутерува́ти.**

ОФУТЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., мет.* Обкласти шаром вогнетривкого або хімічно стійкого матеріалу внутрішню поверхню металургійної печі, ковша, трубопроводу і т. ін.

ОХ, *виг.* 1. Уживається при вираженні фізичного болю, страждання, переляку, відчуття полегшення і т. ін. — *Ох... як ти мене злякав, хай йому цур!..— переводячи дух,.. обізвалась вона до Грицька* (Мирний, I, 1949, 277); *Ох, як мені гидко, як мені страшно, як ця свідомість ранить моє батьківське серце...* (Коцюб., I, 1955, 419); *Ох, але як уже важко йти! Стежка вже пропала* (Хотк., II, 1966, 317); — *Чому вони стріляють? — зморщився Черниш. — Ох, чому вони стріляють?..* (Гончар, III, 1959, 147); // Уживається при висловленні застереження, попередження про що-небудь небажане, неприємне.— *Ох, не перед добром, ох, не перед добром вони так п'ють* (Хотк., II, 1966, 198); *Ох, не одна зітхне Оксана, коли згадає юнака...* (Сос., I, 1957, 355); *Ох, перепаде їй гирлиги від батька* (Гончар, Тронка, 1963, 249).

2. Уживається при вираженні почуття жалю, досади, невдоволення, докору і т. ін. — *Доню Катерино! Чи ще Марко не приїхав? Ох, якби я знала, Що діждуся, що побачу, То ще б підождала!* (Шевч., I, 1963, 320); *Ох, боже, боже, трошки того віку, а як важко його прожити. Андрій знов не нанявся. Отак щороку* (Коцюб., II, 1955, 13); [Кассандра:] *Ох, якби тільки можна, то я б сама те горе одвернула!* (Л. Укр., II, 1951, 260); — *Ох, який ти злий! Ти пригноблюєш ближніх!* (Довж., I, 1958, 417); // Уживається при вираженні захоплення, подиву і т. ін. [Юда:] *Ох, як він говорив! Який був голос! Я пригадав те, що давно забув...* (Л. Укр., III, 1952, 133); *Гріє нас далеке трепетання Вогника серед гірських узбіч... Ох, які ж, мабуть, оповідання Слухатиме ця осіння ніч!..* (Рильський, III, 1961, 45); — *Ох ти ж і догадливий, ох і циганської ж ти вдачі хлопець!* (Гончар, Тронка, 1963, 257); *Варивон ухопився за палицю і потягнув до себе ятір.— Ох, і тяжкий. Напевне, повно набилося риби. Григорію, помагай!* (Стельмах, II, 1962, 206); // Уживається для виділення, підсилення якого-небудь слова, вислову. *Ох, і люто ж боролися гуцули!..* (Хотк., II, 1966, 199);— *Спершу, коли відчислили, ох, як кисло було вашому Сіробабі. Ну, як це гордий реактивний льотчик-винищувач та стане винищувачем комарів?* (Гончар, Тронка, 1963, 72); — *Ох, і хитрий, усе знає, а випитує* (Тют., Вир, 1964, 308).

3. *у знач. ім., перев. мн.* **о́хи,** о́хів. Те саме, що **о́хання.** *З безперестанними охами, сапанням та умліванням Прохіра розказувала* (Коцюб., I, 1955, 262); *Вона з охами та ахами заходила в море по шию* (Трубл., Мандр., 1938, 105).

О́ХАБЕНЬ, бня, *ч.* Довгий і широкий давньоруський верхній одяг, що мав вигляд каптана з чотирикутним відкладним коміром і довгими прямими, часто відкидними рукавами. *Глуха ніч, а він на охабень кожух одягнув, насунув на голову високу соболину шапку і весь двір обійшов* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 66); *Ситник нарешті простромив крізь прорізи охабня свої коротенькі руки* (Загреб., Диво, 1968, 649).

ОХА́ЙНЕНЬКИЙ, а, е, *розм.* Досить охайний. *З диму та з пари — десь угорі, на драбині, біля книжкових полиць, раптом виникла невеличка, охайненька постать алхіміка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 406).

ОХА́ЙНЕНЬКО, *розм.* Присл. до **оха́йненький.** *Він не встиг охайненько витертися після їди* (Вільде, На порозі, 1955, 151).

ОХА́ЙНИЙ, а, е. 1. Старанно, чисто і дбайливо одягнений. *В тугому комірці, з тяжким портфелем, Охайний, чепурний і мовчазний, Він* [М. Коцюбинський] *перебув тут вік свій нелегкий Над статистичним ділом невеселим* (Рильський, II, 1960, 88); *Разуєв прибув з відпустки. Посвіжілий, охайний, штани напрасовані, комірець накрохмалений* (Логв., Давні рани, 1961, 39); // Який любить чистоту; чистий, чепурний. *Конюх — дід Зінько — охайний воду з присвистом дає* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 101); // Нічим не забруднений; чистий. *На хлопчикові піонерський шовковий галстук, охайна сорочка, картузик, полотняні штанці,— все мокре, як хлющ* (Ю. Янов., I, 1958, 602); — *То це у вас на камбузі, товаришу Біленький, зберігається такий охайний посуд? — запитав він, указуючи на чайник* (Ткач, Моряки, 1948, 53).

2. Чисто, старанно прибраний (про приміщення і т. ін.). *Осінніми вечорами вона рано світила світло.. і, сидячи у своїй охайній хатинці, часто поглядала на двері* (Коцюб., II, 1955, 30); *Він.. повісив шинель на цвях і сів на стільчик, з насолодою прислухаючись до тиші і вдихаючи чисте повітря охайного людського житла* (Тулуб, В степу.., 1964, 140).

ОХА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **оха́йний.** *Яке диво вгамувало сьогодні цих галасливих дівчат? Звідки на них охайність напала?* (Шовк., Інженери, 1956, 67); *Дякуючи педантичній охайності, хата здавалась веселим затишним закутком* (Коцюб., I, 1955, 254).

ОХА́ЙНО. Присл. до **оха́йний.** *Одягався* [Григорій] *охайно, був незмінно пристойний і зосереджений* (Довж., I, 1958, 66); *Добре второваними і охайно підчищеними стежками вона блукала у лабіринтах зелені* (Смолич, I, 1958, 77); *Огрінчук запросив його в будинок, ввів у невелику охайно прибрану кімнату* (Собко, Скеля.., 1961, 50); // *у знач. присудк. сл. В кабінеті начальника шахти.. було чисто й охайно* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 37); *У салонах пароплава завжди охайно, затишно* (Веч. Київ, 17.IV 1968, 1).

ОХАМЕНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Схаменутися. *І сталось диво, славне з див: Охаменулись слуги мряки; Пророк в них душі розбудив,— До долу пали злодіяки* (Граб., I, 1959, 140); [Яків:] *Ну і бариня наша благородна душа.* [Мокрина:] *Куди ж їй до пана? Як помер пан, як була заюрила?.. Охаменулася, та пізненько...* (Кроп., II, 1958, 408).

О́ХАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **о́хати.** *Я сліз і охання боюся І сам ніколи не журюся* (Котл., I, 1952, 272); *Другого дня Кайдашиха знов збудила рано невістку, а сама вкрилась з головою на печі й заохала. Мотря вже не йняла віри тому оханню* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *Вона бігла й уявляла собі світло в вікнах, грюкання дверима, охання й лемент* (Коцюб., I, 1955, 328).

ОХАНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Схаменутися. *Коли Івась вгамувавсь, і Грицько й Уляна трохи оханулися,— Марфи уже не було у хаті* (Мирний, I, 1954, 304); *Не встиг парубок підвестися та охану́тись, а вже Гордій був далеко від його* (Гр., II, 1963, 129).

ОХАРАКТЕРИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **охарактеризува́ти.** *В 17-му томі УРЕ докладно охарактеризований розвиток і розміщення всіх галузей народного господарства УРСР* (Наука.., 10, 1965, 41).

ОХАРАКТЕРИЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **охарактеризува́ти.** *В охарактеризуванні народної пісенної мелодики, її найголовніших особливостей композитор* [М. В. Лисенко] *надавав великої ваги ладовому строю мелодії* (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 49).

ОХАРАКТЕРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Дати характеристику кому-, чому-небудь; описати, змалювати. *Великий народний поет Т. Г. Шевченко перший в українській літературі почав давати в художніх творах опис природи.., головним чином, для того, щоб глибше й повніше охарактеризувати суспільні явища й процеси або окремих героїв твору* (Життя К.-Карого, 1957, 185); *Розум, честь і совість епохи. Так образно охарактеризував Володимир Ілліч класове, морально-політичне обличчя Комуністичної партії* (Ком. Укр., 10, 1968, 3).

О́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. Вигукувати «ох», виражаючи почуття здивування, захоплення, радості, болю, горя, співчуття і т. ін.— *Ох, бабусю! тепер я усе згадала!.. Що се ти зо мною наробила?..— Так, охаючи, казала панна хорунжівна* (Кв.-Осн., II, 1956, 205); *Того ж таки тижня самого занедужала панночка. Охає і стогне, і кричить* (Вовчок, I, 1955, 113); *Підвівся* [панотець], *сів, зловив руками болючу ногу та й стогнав. Стогнав і охав, аж гомін лісом котився* (Март., Тв., 1954, 221); *Текля охала, хрестилася і тягла Юру швидше геть* (Смолич, II, 1958, 40); *Артамонов намагався думати про батьків, як вони зрадіють, побачивши його, як будуть охати й ахати, пританцьовуючи від радості* (Дмит., Розлука, 1957, 127).

2. Утворювати звуки, схожі на вигук «ох». *Зала знову важко охає від оплесків* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 22).

ОХА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОХА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* Обхаючувати.

ОХАЮ́ЧИТИ *див.* **охаю́чувати.**

ОХАЮ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОХАЮ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обхаю́чувати.** *До схід сонця охаючують хату і самі вимиваються* (Номис, 1864, № 427).

ОХА́ЯНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оха́яти.**

ОХА́ЯТИ *див.* **оха́ювати.**

ОХВА́Т, у, *ч., розм., рідко.* Дія за знач. **охвати́ти, охва́чувати.** *Все далі й далі йде праця по повному охватові й перетворенню широких народних мас пролетаріатом* (Еллан, II, 1958, 280).

ОХВАТИ́ТИ *див.* **охва́чувати.**

ОХВА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **охвати́ти.** *Охвачені холодом, гості позскакували й хапались за кожухи* (Н.-Лев., III, 1956, 76).

ОХВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОХВАТИ́ТИ,** ачу́, а́тиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **охо́плювати.** *Так, сердешна* [Оксана], *і повалилась йому у ноги. Охватила їх руками, цілує, облива слізьми гіркими* (Кв.-Осн., II, 1956, 451); *Злість охвачує його, як полум'я охвачує сухе дерево* (Коцюб., I, 1955, 442); *Буває, іноді, дивлюся, Дивуюсь дивом, і печаль Охватить душу* (Шевч., II, 1963, 217).

ОХВІ́СТЯ, я, *с.*, *збірн.* 1. Кінці, краї чого-небудь, що нагадують хвіст. *Кілька юнаків і дівчат клеїли дивовижні.. ковпаки, .. спотворені голови. Тут же й фарбували їх в найрізноманітніші кольори, приклеювали до них якісь пацьорки, охвістя* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 176); * У порівн. *З-під куцої гімнастьорки в сержанта виглядала охвістям спідня сорочка* (Гончар, III, 1959, 8).

2. *перен.*, *зневажл.* Поплічники або рештки прибічників якої-небудь розгромленої ворожої групи, ідеології. *Імперіалістичні палії воєн живі. Не викорінено дощенту ще й фашистське охвістя* (Смолич, Після війни, 1947, 18); *У своїх брудних цілях імперіалісти використовують контрреволюційне українське буржуазно-націоналістичне охвістя, що окопалося в капіталістичних країнах* (Ком. Укр., 7, 1968, 16).

ОХВІ́ТНИЙ, а, е, *діал.* 1. Приємний. *Охвітна розмова.*

2. Бадьорий.

3. Зручний.

ОХВІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Абстр. ім. до **охві́тний.** *Видно було, що вона дуже перелякана, але прихід свіжої людини мовби додав їй трохи охвітності* (Л. Укр., III, 1952, 615).

ОХВІ́ТНО, *діал.* Присл. до **охві́тний.** *Дівчата були ще раді, що парубки з ними,— і веселіше, і охвітніше* (Мирний, III, 1954, 43); — *Ходім ми просто через річку; Обмиєм чоботи і вийдем на травичку.— І ближче, і чистіш.— Еге,— додав Гордій,— і охвітніш...* (Гл., Вибр., 1951, 80); [Антей:] *Того не сподівайся, щоб я пішов на оргію з тобою!..* [Федон:] *По щирості, я радив би піти.* [Антей:] *Та вжеж! волам у парі охвітніше ярмо носити* (Л. Укр., III, 1952, 438).

ОХВО́ТА, и, *ж.*, *заст.* Старовинний верхній жіночий одяг. *Були* [мучениці] *в свитках, були в охвотах, Були в дульєтах і в капотах* (Котл., I, 1952, 142).

ОХИЖІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **охижі́ти.** — *Ти що мені рота затуляєш..? — втягуючи голову в плечі, враз охижілий обернувся він до Баржака* (Гончар, Таврія.., 1957, 309).

ОХИЖІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *рідко.* Розлютуватися, озвіріти. *Та кричить же то* [панночка], *боже! ..Як вона охижіла, яке страшне зробилося в неї те личко гожеє!..* (Вовчок, I, 1955, 111); — *Плакати тут треба, а не сміятися,— несподівано охижів Гаркуша* (Гончар, Таврія, 1952, 50).

ОХИ́ЗА, и, *ж.*, *діал.* Завірюха з мокрим снігом. *Приходить вона* [зима] *в село страшною хуртовиною, приводить за собою своїх діток,— хизи й охизи та тріскучі морози...* (Мирний, II, 1954, 110).

ОХИТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **обхитрува́ти.** — *Бач, якої співа! — дума Хапко.— Лестками закида! Закидай, закидай, тільки шкода заходу! Не охитрувати!* (Вовчок, VI, 1956, 279).

ОХІ́ТНИЙ, а, е, *діал.* Охочий. *Знайшовся був один охітний, що пішов проти Юрішка, але закаявся* (Хотк., II, 1966, 113).

ОХІ́ТНО, *діал.* Присл. до **охі́тний.** *Доктор охітно і без церемонії ввійшов за перегородку* (Фр., II, 1950, 324); *Сидить жінка на возі, ріже на шматочки буряка й подає корові, яка охітніше тягнеться мордою до теляти, що лежить тут же на возі* (Ю. Янов., II, 1954, 181).

О́ХКАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **о́хкати.** *Дружина лежала на печі, протяжно і жалібно стогнала, Архипа те охкання тільки дратувало* (Збан., Переджнив'я, 1955, 181); *Ридала сурма над юрбою, шумів за муром скорбний сад... І ми прощалися з тобою під дальнє охкання гармат* (Сос., II, 1958, 419).

О́ХКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Те саме, що **о́хати.** *Ось лежить — нездужа Наче віск той блідна, Охкає та стогне Моя мати рідна* (Граб., I, 1959, 204); *Кутіна.. ахкала та охкала, коли Тарас Григорович розповідав їй про бурі* (Тулуб, В степу.., 1964, 427); *Вже й слова казав такі, яких вербівчани й не чули ще. Слухали Кирила, охкали, головами похитували* (Іщук, Вербівчани, 1961, 97); *Десь глухо охкали гармати, вітали осінь золоту* (Сос., II, 1958, 404); *А німці уже розгортаються в цеп, І охкає, Ахкає, Ухкає степ...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 15).

ОХЛОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е, *політ.* Стос. до охлократії.

ОХЛОКРА́ТІЯ, ї, *ж.*, *політ.* Панування неорганізованої юрби, черні. *І пішов він* [Брюховецький] *блукати від Чорної Ради в охлократію, а від неї в боярство* (Драг., II, 1970, 424).

ОХЛЯ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **охля́ти.** *В степу до них приєднались нові, охлялі від недороду селяни, і вже разом вирішили шукати заробітку на шахтах* (Панч, Синів.., 1959, 16); *На дорогу вибіг охлялий за зиму заєць* (Стельмах, I, 1962, 341); // *у знач. прикм. Тинялись по базару козаки в скривавлених завоях, стомлені, закурені, обшарпані, охлялі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 174); *У шкільну сторожку зносили охлялих диких гусей, приморожених чорногузів, живучих голубів-синяків* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193); * Образно. *Та мовчить охлялий вітер, ледве он схитнув він дуба й знов одскочив...* (Тич., II, 1957, 245).

ОХЛЯ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **охля́лий.**

ОХЛЯ́ЛО, *присл.* Безсило, слабо. *Я охляло зліз з лави і, мов п'яний, пішов до ліжка* (Досв., Вибр., 1959, 155); *Ген аж під лісом він зупинився захекано, плюнув і охляло вже потягнув ноги назад* (Козл., Сонце.., 1957, 42); *Бусол, охляло спираючись на податливе повітря, проніс біле, перепорене чорними смугами тіло десь на луги* (Гуц., Скупана.., 1965, 236).

ОХЛЯ́НУТИ *див.* **охля́ти.**

О́ХЛЯП, *присл.* 1. Без сідла. *Бігом кинувсь він до подвір'я, ухопив шаблю, допавсь коня, скочив на його охляп* (П. Куліш, Вибр., 1969, 102); *Се я лечу на дикому коні. Упала охляп і держусь за гриву* (Л. Укр., I, 1951, 313); *Сіли* [Дудка і Митро] *на коні охляп та й поїхали* (Головко, II, 1957, 296).

2. Недбало, наопашки (про одяг). *На голові охляп лежав старий поношений капелюх* (Чорн., Визволення, 1949, 7); *Чорний, приношений кожух охляп звисав на його кремезному й дужому тулубі* (Кос., Новели, 1962, 136); // *перен.*, *рідко.* Без старанності; сяк-так, як-небудь. — *Маєте і надалі пильно за собою стежити, бо в мене охляп не проживеш* (Гончар, III, 1959, 326).

ОХЛЯ́ТИ *і* **ОХЛЯ́НУТИ**, я́ну, я́неш; *мин. ч.* охля́в і охля́нув, ла, ло; *док.* Дуже ослабнути, схуднути від недоїдання; знесиліти, виснажитися. *Охляв, як щеня у дощ* (Укр.. присл.., 1963, 57); *Кілька вже день харчувались старі вареною та печеною картоплею, аж охляли без хліба* (Коцюб., I, 1955, 90); *Він уже кілька днів не їсть і нічого не п'є, крім ліків; схуд і охляв* (Добр., Очак. розмир, 1965, 149); * Образно. *Охляло сонце. На будинках горить гарячий фіолет* (Тич., I, 1946, 160); // Безсило опасти, втративши пружність. *Старшина знесилів, охляв, піт зросив високе червоне чоло* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 71); *Саїд Алі угледів на кілочку скрипку. Так-таки раптом охляв, знемігся, опустилися руки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 332); *Дочитавши статтю, він раптом охляв увесь, обм'як, навіть руки впали під стіл* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 172).

ОХМА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **охма́рити.** *Можна було тільки здогадуватись, що й там, далеко,* *все, як і тут.., охмарене зараз червоно-бурим димом* (Гончар, III, 1959, 303); *Спить земля охмарена і славна, А в Путивлі кряче віща птиця* (Мал., Звенигора, 1959, 34); *І сонце в охмареній тиші зійшло цього ранку раніше* (Швець, Кроки.., 1962, 95); * Образно. *Тільки на очах, охмарених віями, Сяють ще перли ясні* (Стар., Вибр., 1959, 33).

ОХМА́РИТИ, рю, риш, *док., перех.* 1. Оповити хмарами, димом.

2. *перен., розм.* Затьмарити, засмутити. *У Микити в очах блиснула надія. Проте зразу ж чоло охмарила турбота* (Вас., I, 1959, 276); [Іван:] *Слухай мене, Любо. Ніколи за час нашої дружби я не казав тобі нічого такого, що могло б сьогодні охмарити твоє сумління* (Мик., I, 1957, 488).

ОХМА́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Оповитися хмарами. *Охмарилося зоряне небо, тиха тепла ніч на землю лягла* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 167).

2. *перен., розм.* Стати сумним, стурбованим; затьмаритися, засмутитися.

ОХМАРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Те саме, що **охма́ритися.** *Я теж, охмарівши, опустив очі* (Вас., II, 1959, 498).

ОХМАРНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Те саме, що **охма́ритися.** *Раптом чоло бригадира знов охмарніло* (Горд., Діти.., 1937, 251).

ОХМАТДИ́Т, у, *ч.* Скорочення: охорона материнства і дитинства.

ОХМАТДИ́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **охматди́т.**

ОХМЕ́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **охмели́ти.**

ОХМЕЛИ́ТИ *див.* **охмеля́ти.**

ОХМЕЛИ́ТИСЯ *див.* **охмеля́тися.**

ОХМЕЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **охмелі́ти.** *Вартові чули співи та крики охмелілих товаришів і розглядалися довкола...* (Оп., Іду.., 1958, 73); *Музика ніколи не відмовлявся від чарки, пив з усіма, хто запрошував, а потім співав.., доки знову хтось з охмелілих слободян не кликав його до столу* (Шиян, Баланда, 1957, 85).

ОХМЕЛІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **охмелі́ти.** *Охмеління було занадто сильним, і тим болючішим було протверезіння в прямому і переносному розумінні цього слова* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 145).

ОХМЕЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Те саме, що **захмелі́ти.** [Явдоким:] *Що ж я вип'ю одну, а з одної не охмелію!..* (Кроп., II, 1958, 390); *Пляшки раз у раз мінялися. Люди охмеліли, розговорилися* (Хор., Ковила, 1960, 28); *Іван Іванович.. охмелів від змішаного з самогоном квасу, спеки та власного недокрів'я* (Дмит., Наречена, 1969, 73).

ОХМЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ОХМЕЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех., розм.* Виводити кого-небудь із стану сп'яніння; витверезжувати.

ОХМЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ОХМЕЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док., розм., рідко.* Ставати тверезим; витверезжуватися. — *Ну, к чорту! швидше охмеляйся, Збирать союзних поспішайся, На нову Трою напади* (Котл., I, 1952, 214).

ОХМУ́РИЙ, а, е, *діал.* Похмурий. *Тут* [на ярмарку] *уявляються і молодиці повновиді і трохи охмурі,— усе вони цінують і на все кажуть, що дорого* (Вовчок, VI, 1956, 230).

ОХМУ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., діал.* Нахмуритися, спохмурніти. *Уявилася я — вона зараз схопилась, охмурилась...* (Вовчок, I, 1955, 194).

ОХМУРНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Нахмуритися, спохмурніти. *Батько охмурнів, повісивши голову* (Вовчок, I, 1955, 327); *Обличчя в Ліщини охмурніло, стало скучне, невеселе* (Вас., II, 1959, 151).

ОХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. Однокр. до **о́хати.** *Діди охнули з остраху* (Л. Укр., III, 1952, 672); *Хтось охнув, хтось схлипнув, хтось впав, і все стихло* (Мур., Бук. повість, 1959, 225); *Пара завертілася й застрибала посеред кімнати в такому карколомному танці, що гості охнули* (Ткач, Арена, 1960, 42); *Десь глухо охнула гармата, у вишині завив набій* (Сос., II, 1958, 254).

2. *рідко.* Різко вдарити.— *Кцьо-кць-кцьо!..— ласкаво закликає пастух яку вередливу козу, а сам хитро, боком наближається, щоб охнути коротеньким бучком швирка та хоч злість зігнати* (Хотк., Довбуш, 1965, 87).

ОХОЛО́ДА, и, *ж.* Помірний холод, свіжість повітря; прохолода. — *Чи дадуть ті чисті води Мені много охолоди* (Фр., XIII, 1954, 363); *Хрусткий вечірній холодок — Як серця перша охолода* (Рильський, II, 1960, 35).

ОХОЛО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **охолоди́ти.** *Принесли легкої закуски, фруктів і охолодженого вина* (Сміл., Сад, 1952, 131); *Сонце дуже повільно змагається з холодом, що йде од води та охолодженої поверхні сопки* (Трубл., I, 1955, 94); *Охолоджений хліб може довго зберігатися без погіршення якості* (Хлібороб Укр., 8, 1969, 15).

ОХОЛО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **охоло́джений.**

ОХОЛО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **охолоди́ти** і **охолоди́тися.** *Хотілося не лише засвоювати практичний бік виробництва радіаторів, але й опанувати теорію охолодження двигунів* (Ле, Право.., 1957, 29); *Завдяки охолодженню організму — гіпотермії — лікарям вже вдалося вивести багатьох людей із стану клінічної смерті* (Наука.., 10, 1963, 45).

ОХОЛО́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для охолоджування чого-небудь. *На всіх гідроелектростанціях світу генератори охолоджуються цілими системами насосів, які безупинно нагнітають воду в охолоджувальні камери* (Рад. Укр., 29.VII 1962, 1).

ОХОЛО́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **охоло́джувати.** *Охолоджувані продукти не слід класти безпосередньо на лід, бо на ньому можуть бути шкідливі бактерії, які потрапляють на продукт* (Укр. страви, 1957, 431).

ОХОЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **охоло́джувати** і **охоло́джуватися.** *Охолоджування фрез.*

ОХОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОХОЛОДИ́ТИ,** лоджу́, ло́диш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь холодним або холоднішим; остуджувати. *Гарячка палила його всередині, він щохвилини мочив руку в воді та охолоджував чоло, очі, голову* (Коцюб., I, 1955, 365); *Легкий надвечірній вітер налітав з поля, приємно охолоджуючи гарячі руки* (Шиян, Гроза.., 1956, 477); *Щоб очистити цинкоплавильну піч від шлаків, треба її зупинити, загасити й охолодити* (Наука.., 7, 1967, 42); *Після сушіння насіння сої треба поступово охолодити, розстеливши його тонким шаром у закритому приміщенні* (Зерн. боб. культ., 1956, 111).

2. *перен.* Збавляти, урівноважувати силу вияву чиїх-небудь почуттів, поривань; заспокоювати, вгамовувати. — *Що се ви мовите, нерозумні голови? — почали гарячих охолоджувати старі діди* (Мирний, IV, 1955, 244); *Гальванеску знову засміявся сухо і хрипко.. Сміх і іронія охолоджували захват Сахно* (Смолич, I, 1958, 71); *Схотілось мені заглянуть в душу старого, чи справді охолодили її так літа і виточили з серця усе* (Стор., I, 1957, 161); — *Сядьте на місця! Припиніть комедію! Такий рішучий тон охолодив запал сварки* (Коп., Дуже добре, 1937, 63).

ОХОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОХОЛОДИ́ТИСЯ**, лоджу́ся, ло́дишся, *док.* 1. Ставати холодним або холоднішим; холонути. *Міномети, охолоджуючись, похмуро дивляться вгору на висоту 805* (Гончар, III, 1959, 112); *Повітря над морем охолоджується швидше, ніж вода* (Трубл., Шхуна.., 1940, 247); // Охолоджувати себе, своє тіло; освіжатися. — *Кому гаряче, нехай іде охолодитися! — мовив їм Русин* (Фр., II, 1950, 125).

2. *тільки недок.* Пас. до **охоло́джувати.** *Пісок, розпечений сонцем, ніби трошечки охолоджується морським повітрям і вабить до себе* (Трубл., Мандр., 1938, 105).

ОХОЛО́ДЖУВАЧ, а, *ч.* 1. *спец.* Те саме, що **охолодни́к.** *Сепаратор, охолоджувач і пастеризатор нової конструкції становлять безперервно-потокову лінію виробництва масла* (Соц. твар., 1, 1956, 44).

2. Речовина, за допомогою якої що-небудь охолоджують. *Як охолоджувач* [у ракетному двигуні] *використовують один з компонентів пального, що надходить в охолоджуючу сорочку* (Наука.., 8, 1958, 17).

ОХОЛО́ДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **охоло́джувати.** *Кілька хвилин.. мовчав* [князь], *сівши в крісло, в охолоджуючий чорний сап'ян* (Ле, Наливайко, 1957, 431).

Охоло́джуючі напо́ї — напої, що охолоджують, освіжають під час спеки.

ОХОЛОДИ́ТИ *див.* **охоло́джувати.**

ОХОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **охоло́джуватися.**

ОХОЛОДІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **охоло́нути** 1, 2. *Кобза боязко оглядів Марка, руки його зовсім охолоділи* (Стор., I, 1957, 344); *Пан.. значно охолодів до нього* (Фр., III, 1950, 44).

ОХОЛОДНИ́Й, а́, е́, *техн.* Признач. для охолодження чого-небудь; охолоджувальний. *Масляний радіатор.. складається з двох патрубків.., чотирьох охолодних трубок.. і з'єднувальної трубки* (Зерн. комбайни, 1957, 212).

ОХОЛОДНИ́К, а́, *ч.*, *спец.* Теплообмінний апарат, за допомогою якого охолоджують рідкі, газоподібні або тверді речовини; охолоджувач. *Найкраще охолоджувати молоко в спеціальних круглих або плоских металевих охолодниках зрошувального типу* (Механ. і електриф.., 1953, 502).

ОХОЛО́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **охоло́нути** 1, 2. *Володя сидів увесь нашорошений, дивлячись злякано на Оротука і не випускаючи з охололих рук руля* (Трубл., Хатина.., 1934, 31); *Рубін дивиться на охололе й посиніле залізо сконфужено* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 6); *Він свіжим голосом щирості озвався до них, огрів нею дещо охололі душі* (Ле, В снопі.., 1960, 22); *Вкритий курявою і кіптявою, збуджений і ще не охололий з бою, Бармаш наказав встановити кулемети на валу лісового рову* (Коз., Гарячі руки, 1960, 143).

ОХОЛО́НУТИ, ну, неш; *мин. ч.* охоло́нув і охоло́в, ла, ло; *док.* 1. Стати холодним або холоднішим. *Давно вже охолов чай, який подала гостям дружина Бачури* (Чаб., Тече вода.., 1961, 126); * У порівн. *Вона чула, як у грудях забилось серце, як її руки й ноги неначе охололи* (Н.-Лев., III, 1956, 66).

2. *перен.* Утратити початкову силу вияву (про почуття, бажання і т. ін.). *Зараз тут було ще шумніше. Видно, пристрасті, розпалені під час засідання, не охололи за півгодини перерви* (Головко, II, 1957, 540); *В нас в серцях не охолоне Вдячність за добро* (Гірник, Сонце.., 1958, 16); // Утратити інтерес до кого-, чого-небудь; стати байдужим до кого-, чого-небудь. *На третій, на четвертий день дехто зовсім охололи до справи* (Вас., II, 1959, 229); *Гнат уже давно помітив, що його старий охолов до наживи* (Стельмах, II, 1962, 343); // Заспокоїтися, отямитися після сильного збудження. *Яким по добрій хвилі стямився, охолонув з першого страху* (Ков., Світ.., 1960, 10); *Блукав* [Арсен] *по місту годину, а може, й дві. За цей час охолов, багато передумав* (Дмит., Розлука, 1957, 45).

3. *перен.* Завмерти від сильного душевного зворушення, потрясіння. *Галецька од радощів аж нестямилась і ніби охолола* (Н.-Лев., IV, 1956, 348); *Так я й охолола вся... стою і з місця не рушу* (Тесл., З книги життя, 1949, 20).

ОХОПИ́ТИ *див.* **охо́плювати.**

ОХО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **охопи́ти.** *Злиняле лице, міцно охоплене бородою, іноді ставало строге, навіть зле, залежно від настрою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 212); *Палало село. Шматки розірваних снарядами, охоплених полум'ям стріх вибухали високо вгору і розліталися червоними птахами в димному небі* (Довж., I, 1958, 132); *Причиною цієї гри стало те, що фабрика Гольдштрома була однією з небагатьох об'єктів, який і досі не був охоплений робітничим рухом* (Вільде, Сестри.., 1958, 380); *Весь народ і особливо маси, тобто* ***пригноблені*** *класи, були охоплені безмежним революційним ентузіазмом..* (Ленін, 34, 1973, 185); // **охо́плено,** *безос. присудк. сл. Системою партійної освіти на Україні було охоплено понад 1,5 мільйона комуністів і безпартійних* (Рад. Укр., 27.VIII 1959,1).

ОХО́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **охопи́ти.** *Свій новий сценарій «Поема про море» я хочу написати так, щоб охоплення життєвих явищ було якнайширшим* (Довж., III, 1960, 252); *Економічна реформа і перехід на п'ятиденний робочий тиждень відкривають можливості для більш масового охоплення трудящих заняттями фізичною культурою і спортом* (Ком. Укр., 8, 1967, 67).

ОХО́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **охо́плювати.**

ОХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОХОПИ́ТИ**, охоплю́, охо́пиш; *мн.* охо́плять; *док.*, *перех.* 1. Хапаючи, тісно обводити навколо кого-, чого-небудь руками, ногами; обхоплювати, обіймати. *Юра притискається животом, охоплює товстезне дерево ногами і руками і тихенько повзе вгору по стовбуру* (Смолич, II, 1958, 48); *Чаплинський, зігнутий вдвоє, вбіг маленькими кроками і охопив панові коліна* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 41); *Марія охопила голову Катерини обома руками й щосили притиснула до своїх грудей* (Жур., Дорога.., 1948, 169); // Хапаючи, туго стискувати, тримати. *Домаха виймає з печі гарячий горщик і.. охоплює його не ганчіркою, а зашкарублими долонями* (Стельмах, I, 1962, 115); *Тайжан не промахнувся: зашморг охопив орлячу голову, здушив йому горло і рвонув його вниз* (Тулуб, В степу.., 1964, 152).

◇ **Охо́плювати (охопи́ти) о́ком (очи́ма, зо́ром, по́глядом)** — оглядати кого-, що-небудь. *Була смужка вузька — Не було де ступити, А тепер — важко оком Поля охопити!* (Гойда, Сонце.., 1951, 53); *Гори і гори навколо, не охопити їх зором* (Шер., Дорога.., 1957, 28).

2. Обступати, оточувати з боків. *Балка нагадувала приблизно велетенську підкову, що охоплювала своїми боками ціле поле* (Ю. Янов., I, 1958, 151); [Г а п я:] *І знаєте, де є високі брили, Де три смерічки бука охопили?* (Воронько, Казка.., 1957, 39); // *перен.* Обрамляти кругом, з боків. *Лісовський косить повеселілим поглядом на владне лице Стадницького, яке найбільш характерне незвичною лінією: вона починається з підрізу підборіддя і правильною підковою охоплює щоки до скронь* (Стельмах, I, 1962, 37); // Щільно прилягати, обтягувати (про одяг). *Широкий жупан з тонкого червоного сукна охоплював могутні плечі і стрункий стан* (Минуле укр. театру, 1953, 149); // *військ.* Оточу-

вати противника з флангів. * Образно. *Хоч сонце ще за хмарою було, Мов командарм, воно збирало сили І, охопивши з флангів небосхили, Для провесни плацдарми здобуло* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 38).

3. *тільки 3 ос.* Поширюючись, окутувати, огортати, оповивати з усіх боків (про полум'я, темряву, туман і т. ін.). *Машину повністю охоплює полум'я. Вибухає бензин* (Ю. Янов., І, 1954, 152); *Сонце сховалось за хмари, які охопили вже більш як півнеба* (Трубл., Мандр., 1938, 122); *На заході півнеба охопили нерухомі заграви, дощ лив, як з відра* (Гончар, III, 1959, 133).

4. *тільки 3 ос.* Мати в своєму складі, включати в себе, до свого складу; обіймати. *Кооперація охоплює багато тисяч, навіть мільйони дрібних господарів* (Ленін, 32, 1951, 317); *Мальовниче прекрасне Поділля.. охоплює собою дві області — Вінницьку і Хмельницьку* (Цюпа, Україна.., 1960, 242).

5. *тільки 3 ос.* Поширюватися на дедалі більшому просторі, серед більшої кількості людей. *Восени 1918 р. страйковий, партизанський і повстанський рух охоплює всю Україну* (Вісник АН, 1, 1957, 37); *Броненосець «Потьомкін» із Одеси простував до східних берегів Чорного моря, щоб підтримати повстання, яке охопило вже всі народи Кавказу* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 15); *Вона* [битва] *охопила простір в кілька кілометрів* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 378).

6. *перен.* Осягати своєю діяльністю, обіймати своїми діями, колом своїх інтересів і т. ін.; включати в сферу своєї дії. *Я пообіцяв їм, що сьогодні ж візьмуся за розшуки* [Самійла Вихора] *серед.. кореспондентів нашої газети.. Вони ж бо охоплюють всі частини нашого фронту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 333); *Геніальний народний письменник революціонер-демократ Шевченко в своїх творах надзвичайно широко охопив явища тогочасної дійсності* (Рад. літ-во, 11, 1949, 78).

7. Повністю сприймати, осягати зміст, суть чого-небудь; усвідомлювати. *Митець практично майже ніколи не охоплює свідомістю увесь творчий процес. Однак його свідомість, «освітлюючи» найголовніше, постійно активізована* (Рад. літ-во, 8, 1955, 10); *Саїд закам'яніло сидів і намагався охопити розумом, що ж сталося* (Ле, Міжгір'я, 1953, 77); *Довго стояв він біля води, мов заворожений, не в силі охопити все те, що природа розгорнула перед його очима* (Збан., Сеспель, 1961, 28).

8. Повністю оволодівати ким-небудь, захоплювати, заполонювати когось (про почуття, думки, враження і т. ін). *Коли мисливець підходить до лугу чи болота, багатого на дичину, його охоплює радісне передчуття щасливого полювання* (Рильський, III, 1956, 128); *Смуток все більше охоплював Данька* (Гончар, II, 1959, 146); *Знов охопила їх надія на щось хороше* (Вовчок, I, 1955, 303); *Її охопило почуття безпорадності, потреба захисту* (Тют., Вир, 1964, 109); // Знесилювати, ослаблювати (про фізичний стан, хворобливі відчуття і т. ін.). *Солодка знемога охоплює її тіло, сон так і липне до очей* (Коцюб., I, 1955, 247); *Несподівано сильно заболіли ноги, якось раптово охопила втома* (Собко, Срібний корабель, 1961, 135).

ОХО́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **охо́плювати** 1—3, 5, 6. *Один за одним почали охоплюватись полум'ям* [ворожі] *танки другої, третьої, п'ятої лави...* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 385).

ОХОРО́НА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **охороня́ти**. — *Мовчіть, тихо,— крикнула дівчинка і, шукаючи охорони коло матері, притулилася до неї* (Коб., III, 1956, 525); *Спали Криннички. І материній хаті, й рідному селу, і гамазеям з хлібом,— всьому потрібна була зараз охорона* (Гончар, Таврія.., 1957, 517); *В нашій країні приділяється велика увага охороні і раціональному використанню лісу* (Наука.., 6, 1964, 40).

2. Загін, організована група, що охороняє кого-, що-небудь. *Вранці він часом гуляє. Ага! Але не сам, з ним охорона* (Коцюб., II, 1955, 185); *Електричні вогні гарно освітлюють в'їзд у ворота і маленьку будочку, в якій несе варту охорона* (Тют., Вир, 1964, 144); // *збірн.* Спеціальна служба, що охороняє, оберігає що-небудь. — *Товаришу директор, через річку вже не можна їздити, заборонено річковою охороною* (Ле, Право.., 1957, 294).

ОХОРО́НЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Той, хто охороняє, стереже кого-, що-небудь. *Воєвода їде попереду, трохи оддалік десять охоронців, а військо позаду* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 122); — *Пізно вже,— сказав їм Заруба. — Ідіть спочивати, а на буряки, мабуть, доведеться охоронців поставити* (Кучер, Трудна любов, 1960, 76); *Василенко.. обеззброїв охоронця. Потім арештував усю тюремну обслугу* (Збан., Сеспель, 1961, 337).

2. Той, хто піклується про збереження чого-небудь, оберігає щось. *Продовжувач і охоронець високих традицій російської вокальної школи, Іван Семенович Козловський є разом з тим невтомним популяризатором української музики* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 128); *Неподалік Валу нас зустрічає давній друг Оленчука — рослий літній латиш на скрипучім протезі, охоронець перекопського обеліска* (Гончар, Маша.., 1959, 64); *Треба, щоб кожна людина стала охоронцем дерева, кущика, пагінця...* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 207); // Те, що загороджує, прикриває кого-, що-небудь від чогось небажаного, шкідливого, небезпечного і т. ін. *Надійним охоронцем озимини є лісосмуги* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 6).

3. Той, хто захищає кого-небудь, дбає про його безпеку, добробут і т. ін. *Життя мойого всі години — Порука зустрічі одній, Сам бог послав тебе, єдиний, Повік ти охоронець мій...* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 84).

4. Той, хто стежить за дотриманням чогось, піклується про непорушність, недоторканність чого-небудь (звичаїв, законів і т. ін.).— *О, охоронець закону знайшовся. Я не проти суду, я проти Масла* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 22); *Зоня виконує в нашому домі роль охоронця моральності. На її думку, завжди щось не так, як треба, завжди щось не личить* (Вільде, Сестри.., 1958, 303).

ОХОРОНИ́ТИ *див.* **охороня́ти**.

ОХОРОНИ́ТИСЯ *див.* **охороня́тися**.

ОХОРО́ННИЙ, а, е. Який охороняє кого-, що-небудь; признач. для охорони (у 1 знач.). *«Побратими» нашвидку виставили на всіх підступах до Борислава охоронні пости* (Кол., Терен.., 1959, 65); *Його путь лежала ліворуч Острозького шляху. А тим шляхом ішов з охоронною дружиною Радзівілл* (Ле, Наливайко, 1957, 65); // Який перебуває під охороною, підлягає охороні. *Охоронна зона.*

Охоро́нна гра́мота — документ, який свідчить, що особа або її майно перебуває під особливою охороною державної влади. *Довго розмовляв Дилавер-баша з Якубом Зелінським віч-на-віч, потім наказав видати йому охоронну грамоту* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 558); — *Доктор Гальванеску має охоронну грамоту від нашого уряду і монарха. Його особа і його володіння недоторканні для простих смертних* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 85).

ОХОРО́ННИК, а, *ч.* Те саме, що **охоро́нець** 1. *Робітники розходились, поспішаючи до своїх приладів. А тих, хто прибігав, охоронники до цеху вже не підпускали* (Шовк., Інженери, 1956, 374); *Коли заарешто-*

ваний під конвоєм охоронника зник у коридорі, до кабінету слідчого зайшов з сусідньої кімнати його помічник (Кол., Терен.., 1959, 261); *Не дуже радувало те, що невдалік, на сірій дорозі, купкою стояли охоронники, а серед них виділявся немолодий.. старший стражник* (Стельмах, I, 1962, 573).

ОХОРО́ННИЦЯ, і, *ж.* 1. Жін. до **охоро́нець.** *Збоку від входу — куполоподібна піч, а поруч з нею зображення жіночої фігурки — охоронниці домашнього вогнища* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 60); *Радянську владу в тому селі представляє чудесна Наталка Микитівна Ковшик, сувора охоронниця радянських законів* (Вишня, II, 1956, 370).

2. Жін. до **охоро́нник.** *Охоронниця Олена Дяченко і слюсар по ремонту механізмів Микола Фоменко брали участь в будівництві першого селища каналобудівців* (Рад. Укр., 28.IX 1958, 2).

ОХОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОХОРОНИ́ТИ,** роню́, ро́ниш, *док.*, *перех.* Оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін. *Сотня козаків з піками, шаблями та рушницями гарцювала праворуч і ліворуч транспорту, охороняючи фланги* (Тулуб, В степу.., 1964, 246); *Незабаром зустріли верхівців — знайомих дядьків-пікетчиків, що охороняли узбережжя* (Гончар, Таврія.., 1957, 361); // Стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти. *Вона* [рота] *нестиме караульну службу: охоронятиме бойовий прапор училища, склади, словом, оберігатиме все те, що треба оберігати* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 43); *Плечистий закінчив розмову і, обернувшись, кивнув головою на того, що охороняв Йоньку* (Тют., Вир, 1964, 438); // Забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь. *СРСР охороняє суверенні права союзних республік* (Конст. СРСР, 1963, 7); // Оберігати від руйнування, знищення, завдавання шкоди і т. ін. *Природу треба шанувати, берегти й множити її багатства. Нарешті, її треба охороняти* (Знання.., 6, 1965, 3); // Захищати від чого-небудь. *Жито спочатку виростало вищим за дубочки і охороняло їх своєю тінню від спеки* (Ів., Дубок, 1950, 13); *Чи то нянька не вміла його охоронити, чи слабовите тіло не знесло всієї тієї п'янкої розкоші.., — став занепадати Вітя, хиріти, а далі й зовсім обліг* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66).

ОХОРОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОХОРОНИ́ТИСЯ,** роню́ся, ро́нишся, *док.* 1. *заст.* Охороняти, оберігати себе від кого-, чого-небудь. *Все-таки не охоронилася* [Ядзя] *від негідних, ображаючих її жіночу честь помовок про найнижчі в людській природі інстинкти...* (Кобр., Вибр., 1954, 98).

2. *тільки недок.* Пас. до **охороня́ти.** *Тимко увійшов у сосновий дощаний будиночок, який охоронявся двома вартовими* (Тют., Вир, 1964, 342); *— Людина в нас охороняється строгими і справедливими законами, але щодо лісу, то його може покривдити хто тільки хоче* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 103); *Право особистої власності громадян на їх трудові прибутки та заощадження,.. право спадкування особистої власності громадян — охороняються законом* (Конст. СРСР, 1963, 4).

ОХО́ТА^1, и, *ж.* 1. Бажання, прагнення або схильність до чого-небудь. *Без охоти нема роботи* (Укр.. присл.., 1955, 81); *Василину розібрала горілка. На неї найшла охота до танців* (Н.-Лев., II, 1956, 55); *Хто з нас не чув про Дон-Кіхота З померклих рицарських віків, Якого вабила охота? Боротись проти вітряків?* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 320).

В охо́ту: а) з задоволенням. *Як попоробиш до поту, то їстимеш в охоту* (Сл. Гр.); б) хочеться; **По [своїй (до́брій)] охо́ті; [Своє́ю] охо́тою** — добровільно, за власним бажанням. *Товари є речі і тому беззахисні перед людиною. Коли вони не йдуть по своїй* ***охоті****, вона може застосувати силу, тобто взяти їх* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 89); [Зінька:] *По своїй волі пішла я за Самрося? Хіба по добрій охоті зв'язала з ним свою руку?* (Крон., II, 1958, 36); [Сестра Мархва:] *А я як у черниці поступала? Хіба я охотою йшла? Батько віддали* (Мирний, V, 1955, 66).

2. *у знач. присудка, кому, з інфін., розм.* Є бажання, хочеться. [Іван:] *Може, вам, тітко, потанцювати?* [Морозиха:] *Танцюй, коли охота!* (Крон., I, 1958, 81); *Кому охота зв'язуватись з Гаркушею та його компанією?* (Гончар, Таврія, 1952, 40); *— Люди вік прожили* [на хуторі]. *Прощатися з рідним гніздом кому охота?* (Тют., Вир, 1964, 174).

Охо́та тобі́ (вам, йому́ *і т. ін.*), *з інфін.*— чого, навіщо, яка рація. — *І охота тобі, брате-Чіпко, з ними* [панами] *лаятись?* (Мирний, II, 1954, 283); *Поволі опанував себе Кулик. Махнув рукою — мовляв, охота ж тобі про таке згадувати* (Жур., Дорога.., 1948, 7).

3. *с. г.* Період тічки, прагнення до парування у самиць. *Тічка у свиней триває 3—4 доби, охота ж настає приблизно через добу після прояву перших ознак тічки* (Свинар., 1956, 129).

ОХО́ТА^2, и, *ж., розм., рідко.* 1. Те саме, що **полюва́ння.** *Поперед охоти зайця не лови* (Укр.. присл.., 1955, 179); *В усіх споминах про Леніна- мисливця підкреслюється передовсім, що охота завжди була для нього засобом спілкування з людьми* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 217).

2. *заст.* Собаки, ловчі птахи і т. ін., необхідні для шукання або переслідування і ловів звірів чи птахів, а також люди, що беруть участь у цьому шуканні або переслідуванні. *Сів на коня, забрав свою охоту й поїхав* (Сл. Гр.).

ОХО́ТИТИ, о́чу, о́тиш, *недок., перех., розм.* Виклика́ти в кому-небудь охоту, бажання до чого-небудь; заохочувати. *Недарма осінь нас охотить До дії, руху, поривань* (Бичко, Простота, 1963, 59).

ОХО́ТИТИСЯ^1, о́чуся, о́тишся, *недок., з інфін., розм.* Виявляти охоту, бажання до чого-небудь; хотіти, прагнути. — *Я ж охотився і обід варити, і волів пасти* (Л. Янов., I, 1959, 424).

ОХО́ТИТИСЯ^2, о́чуся, о́тишся, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **полюва́ти.** *Кіт Щуку ув інбар* [у амбар] *охотиться завів...* (Бор., Тв., 1957, 184); *Побачивши Яреська, Шляховий наче всміхнувся: — Підстерегли вони мене таки. Довго й охотились...* (Гончар, II, 1959, 270).

ОХО́ТКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **охо́та**^{1}. [Трохим *(до косарів):*] *Година трапилась погодна, музика заграє вам задля охотки, щоб не наскучило гуляти по лузі!* (Крон., V, 1959, 130); *Тоді ж узяла її охотка вчитись ворожити* (Григ., Вибр., 1959, 193).

В охо́тку — те саме, що **В охо́ту** *(див.* **охо́та**^{1}).

ОХО́ТНИЙ, а, е, *рідко.* Здійснюваний за власним бажанням; добровільний.

Охо́тне ві́йсько, *заст.*— добровольці. *Той козак кий на плечі забирає, За гетьманом Хмельницьким В охотне військо поспішає!* (Укр.. думи.., 1955, 120).

ОХО́ТНИК^1, а, *ч.* 1. *до чого і з інфін.* Той, хто має особливу схильність до чогось, дуже любить що-небудь; любитель, аматор. — *А ти ж, Вітю, чого не пробуєш? Ти ж, казали, охотник до нього* [меду],— *звернулась до Віті Бондариха* (Вас., II, 1959, 200); — *Хороший хлопець Артем! .. А до книжок який охотник!* (Головко, II, 1957, 576); — *Дівчата, сідайте на санчата, я вас підвезу,— запропонував довготелесий табунщик, вели-*

кий охотник до всяких розваг і витівок (Добр., Очак. розмир, 1965, 187).

2. Той, хто виявляє бажання що-небудь зробити або одержати. — *Охотників багацько, а купців мало. Гуртом не спроможетеся телиці купить, а в моїй кишені хазяйнуєте,— звернувся Опанас до людей* (Л. Янов., I, 1959, 72); // Той, хто добровільно зголошується на виконання чого-небудь; доброволець. *Поезії новіших поетів якось не знаходять охотників до перекладання їх на великоруську мову* (Фр., XVI, 1955, 399); [Пархімча:] *Рапортую, що сьогодні, визвавшись охотником за передню лінію колективізації, сам один за ранок сколективізував двадцять сім дворів* (М. Куліш, П'єси, 1960, 148); *Ми залишили кількох охотників на правдиву смерть, самі ж подалися очеретами вбік і вчасно вискочили з мішка* (Ю. Янов., II, 1958, 254).

ОХО́ТНИК^2, а, *ч.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що **мислі́вець.** *Десь бабахнув охотник з рушниці — сплеснулась від того рибина в березі* (Хотк., I, 1966, 80); *П'ятеро нас було дуже досвідчених охотників-влучаків, дуже цілких стрільців* (Вишня, II, 1956, 173); — *Охотник! — І в голосі худого чується презирство.— Хіба справжній охотник вистрілить у глухаря, коли той співає?* (Мисик, Біля криниці, 1967, 126).

ОХО́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **охо́тник**^{1} 1.— *Я вас научу* [ловити пстругів]! *Чи подумали б ви, що я — запалена охотниця до них* (Фр., III, 1950, 430).

ОХО́ТНИЦЬКИЙ, а, е, *розм.*, *рідко*. Прикм. до **охо́тник**^{2}; мисливський. *Охотницька Собака не схотіла Охотнику служить за те, Що все З охоти — сам, вона ж помиї їла* (Бор., Тв., 1957, 184); *Завжди додержуйся стародавньої охотницької традиції: говори завжди правду, і тільки правду!* (Вишня, II, 1956, 155); *Аксаков писав колись про різні етапи свого охотницького життя (охотою він звав і рибальство, і навіть збирання грибів)* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 212).

ОХ-ОХ-О́Х, ОХО-ХО́, ОХО-ХО-ХО́, *виг.* Уживається при зітханні, висловленні співчуття, жалю за чим-небудь і т. ін. — *І в кого вона така вдалась? ..Охо-хо, все то балощі!* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Охо-хо-хо! — не скоро, не скоро промовив Івась,— що то колись тут було, а тепер — пустка-пустинею* (Мирний, IV, 1955, 26); — *Сирітка...— сказав дід Омелько* [про лоша]. — *Охо-хо-хо... Чи виживе?..* (Багмут, Опов., 1959, 109).

ОХО́ЧЕ, *присл.* З охотою, з великим бажанням, задоволенням. *Мліє дівчина й циганку Слуха приязно й охоче* (Щог., Поезії, 1958, 368); *Тарас Шевченко знав і любив твори Пушкіна, він охоче читав їх напам'ять своїм друзям* (Рильський, X. 1962, 23); *Поки не почалася жнив'яна пора, молодь охоче затіває гулі* (Гур., Новели, 1951, 44).

ОХОЧЕКОМО́ННИЙ, а, е, *заст.* Який належить до вільної кавалерії; нерегулярний. — *Рудольф так і мовить про Наливайка, як про охочекомонне військо Острозьких* (Ле, Україна, 1940, 185).

ОХО́ЧИЙ, а, е. 1. Який виявляє бажання, готовність до чого-небудь; який з власної волі зголошується на щось. *І у мріях скликаю численні полки З тих, що стати за край свій охочі* (Сам., I, 1958, 191); *На село француженки не дуж-то охочі виїздити* (Л. Укр., III, 1952, 645); // *у знач. ім.* **охо́чий**, чого, *ч.* Той, хто виявляє бажання, готовність до чого-небудь, хто з власної волі зголошується на щось. *Ні Хоми, ні Гущі не було. Вони десь щезли. Підпара найшов охочих і послав їх шукати* (Коцюб., II, 1955, 104); *Охочих послухати завжди було багато, і навіть Микита іноді наставляв довгі вуха* (Козл., Ю. Крук, 1957, 361); // Який здійснюється з власної волі, за власним бажанням, без примусу; добровільний. *Від охочого труда усміхається в нас кождеє віконце* (Тич., I, 1957, 275).

2. *до чого і з інфін.* Який має особливу схильність до чогось, дуже любить що-небудь. [Кармелюк:] *А паненка* [панянка], *видно, охоча до танку?* (Вас., III, 1960, 188); *І ми, в дитинстві до казок охочі, Сміялися і плакали не раз* (Дмит., Книга боротьби, 1939, 27); // *у знач. ім.* **охо́чий**, чого, *ч.* Аматор, любитель чого-небудь. *Я про охочих до мандрівки Давно сказать хотів: Хто дома зледащів, Тому не жаль домівки* (Гл., Вибр., 1957, 94).

3. *у знач. ім.* **охо́чий**, чого, *ч.* Те саме, що **доброво́лець.** *Вернидуб бере десять чоловік з левенців та тридцять з охочих...* (Стар., Облога.., 1961, 32); *В бліндаж зібрались охочі з одного батальйону* (Ле, Мої листи, 1945, 96).

О́ХРА, и, *ж.* Те саме, що **во́хра.** *Ясько мав собі приділену функцію — розтирати фарби на кам'яних плитах.. Розтирання.. жовтої охри було найтрудніше* (Фр., IV, 1950, 211); *Тарас із товаришами тре фарбу, носить цеберки з охрою та крейдою, довгі малярські пензлі* (Ів., Тарас. шляхи. 1954, 63); * У порівн. *Іван.. рівною доріжкою, посипаною жовтим, як охра, піском, іде в глиб саду* (Кол., Терен.., 1959, 108).

ОХРА́НКА, и, *ж.*, *розм.* У дореволюційній Росії — орган таємного поліцейського нагляду. [Печай:] *Я певен, що за вашою квартирою стежить охранка, адже ви під суворим наглядом* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 89); *Царська охранка з ніг збивалася, вишукуючи учасників замаху на генерал-ад'ютанта Дрентельна* (М. Ол., Леся, 1960, 64).

О́ХРЕСТ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **на́вхрест.** *Сіла* [дівчина] *коло столу, а голову опустила на охрест зложені на столі руки* (Коб., III, 1956, 192).

О́ХРЕСТИ, ів, *мн.*, *церк.* Ритуальні символи, атрибути процесії хресного ходу (корогви, хрести і т. ін.). —*Я прибігла під віконце, чи не дознаюся? думала, що вже труна й охрести,— жаль мені, острах мені...* (Вовчок, I, 1955, 160); *Він пішов навпростець і почув безладний спів молитви, а далі побачив проти зоряного неба і охрести. Полем у темноті ішла сільська процесія* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 108).

ОХРЕСТИ́ТИ, охрещу́, охре́стиш, *док.*, *перех.* 1. Справити обряд хрещення над ким-небудь.— *Треба би сими днями охрестити внука,— заговорила теща* (Мак., Вибр., 1954, 280); *Вихід із становища було швидко знайдено: треба знову охрестити дитину* (Донч., III, 1956, 20); * Образно. [Автоматник:] *Є там* [на Дністрі].. *таке собі село Ферматія. Там мене вперше охрестила куля* (Лев., Драми.., 1967, 94).

2. Дати ім'я, назвати під час обряду хрещення. *Коли вродилась дитина, Настя змила її гіркими слізьми. Охрестили дитину Івасиком* (Коцюб., I, 1955, 75); // *ким, чим, перен.*, *розм.* Дати кому-, чому-небудь якесь найменування, назву, прізвисько. *Вона, та тиха Перча* [річка], *ім'ям своїм щедро охрещувала не одно покоління байгородчан* (Рибак, Час.., 1960, 83); [Храпко:] *Чого ж він крутивертень?* [Передерій:] *Так його усі добрі люди охрестили* (Мирний, V, 1955, 123); *Сагайда жартома охрестив його «капельмейстером зведеного оркестру»* (Гончар, III, 1959, 389).

3. Зробити рукою знак хреста над ким-, чим-небудь для благословення або заклинання; перехрестити. *Він стояв і зляканими очима дивився на діда,.. на його смутний погляд, на хрест, котрим охрестив себе дід* (Мирний, I, 1954, 280); *Верига охрестив їх пучкою, мов зерно саджав у рахманну ріллю* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 121).

ОХРЕСТИ́ТИСЯ, охрещу́ся, охре́стишся, *док.* 1.

Прийняти християнську віру через обряд хрещення. *Яка ж погана наша дячиха! Я вродилась і охрестилась, а такої поганої не бачила!* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

2. Зробити рукою знак хреста над собою; перехреститися. *Достав запорожець із-за халяви пожаку і показує Сомкові. Той звів до неба очі, охрестивсь: — Що ж? — каже.— Роби, що тобі сказано робити* (П. Куліш, Вибр., 1969, 187); *Прілий злякано охрестився* (Панч. Гомон. Україна, 1954, 37).

ОХРЕ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **охрести́ти.** *Петро Гарасимів, .. вроджений і охрещений у тім селі, пробува́в досі на вихованню у Олени Василихи* (Фр., IV, 1950, 30); *Васько незмінно ходив охрещений Шуховським як непоправний другорічник* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 294); // **охре́щено,** *безос. присудк. сл. — Батька мого Гурч прозивали, а мене Олексієм охрещено* (Хотк., I, 1966, 96).

ОХРИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОХРИ́ПНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Ставати хрипким (про голос).

2. Діставати хрипоту в голосі внаслідок хвороби, перенапруження голосових зв'язок тощо. — *Здавалося, скрипка хотіла кричати, лаятися, але охрипала, замовкала* (Ів., Вел. очі, 1956, 46); [Кобзар:] *Аби була ласка слухати, поки не охрип, співатиму* (Шевч., I, 1963, 100); *Дитя охрипло від крику і тепер тільки схлипувало* (Кучер, Чорноморці, 1956, 238); // *перен.* Утрачати нормальне звучання. *Яке ж мені було горе, коли сопілка чомусь охрипла* (Донч., VI, 1957, 241).

ОХРИ́ПЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **охри́пнути.** *Надвечір, охриплий від промов і співу, я казав одному з товаришів: «Нам доведеться тільки пожаліть, що ми не брали близької й безпосередньої участі в цій революції..»* (Вас., Незібр. тв., 1941, 192); *Лукія побачила у вікно цю сцену в той час, коли четверо запінених і охриплих від люті цепних псів вовчими стрибками наближались до парубка* (Донч., III, 1956, 51).

2. *у знач. прикм.* Який звучить хрипло, з хрипотою; хрипкий. — *Григорій Петрович дома? — спитався прохожий товстим охриплим голосом* (Мирний, III, 1954, 199); *Коли приходить старовинна шхуна, А в небі серпень розкида зірки, Охриплу мову сивого Нептуна В його хатині чують моряки* (Рильський, I, 1956, 59).

ОХРИ́ПЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **охри́плий.**

ОХРИ́ПЛО. Присл. до **охри́плий** 2. *Охрипло, слабовито Співав він* (Рильський, Поеми, 1957, 215); *Іноді виринав* [Невкипілий] *з глибини сарая й охрипло.. кричав: — Вогню!* (Головко, II, 1957, 286); * Образно. *У коридорі стінний годинник охрипло, з протяжним виттям пробив десять годин* (Донч., II, 1956, 184).

ОХРИ́ПНУТИ *див.* **охрипа́ти.**

О́ХРИСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **во́христий** 2. *Різноманітна гама охристих тонів добре передає враження землі, що виполовіла під сонцем* (Мист., 2, 1964, 36).

О́ХРОВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **во́христий** 2. *На сході, випереджаючи сонце, розтікалися холодні охрові смуги* (Стельмах, I, 1962, 3).

ОХРЯ́НИЙ, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **во́христий.** *Набуваючи ураганної сили в далеких пустинях, він* [вітер] *часто піднімає вгору і несе з собою на великі віддалі багато червоного охряного пилу* (Наука.., 8, 1956, 34); *Крізь маленьке віконце цідилася охряна мла літнього світанку* (Тют., Вир, 1964, 223).

ОХУ́ДНУТИ, ну, неш, *док., розм., рідко.* Стати худішим; схуднути. *За зиму.. охуднув Захар* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 105).

ОЦАРИ́ТИСЯ, рю́ся, ри́шся, *док., розм.* Те саме, що **осели́тися.** *Пан наш був оцаривсь собі у нашій хаті* (Сл. Гр.).

ОЦА́РОК, рку, *ч.* Загін для худоби.

ОЦВІ́ТИНА, и, *ж.* Зовнішня частина квітки, що оточує тичинки її маточку. *Над тихим міленьким струмочком схилив брунатні султани рогіз. Оцвітина вже перестигла* (Чаб., Тече вода.., 1961, 7).

ОЦЕ́, *част.* 1. *вказ.* Уживається при вказуванні на кого-, що-небудь (іноді супроводжується вказівним жестом). *І де ходила* [княжна], *В яких то праведних містах, А в нас, сердешна, опочила. Оце її свята могила...* (Шевч., II, 1963, 36); *От тітка Аніта, що живе коло цвинтаря, а оце баба Домніка* (Коцюб., I, 1955, 282); — *Бачите шаблю? Оце ваша мати* (Довж., I, 1958, 218); *Оце ж садиба Вихорів, він її знав* (Тют., Вир, 1964, 376); // Уживається при вказуванні на предмет, який кому-небудь дають, пропонують. *Оце тобі хомут і дуга: більше я тобі не слуга!* (Укр.. присл.., 1963, 90); — *Оце тобі, Манюню, букетик,— подав він квітки тітці* (Коцюб., I, 1955, 463); // Уживається при вказуванні на факт, подію і т. ін., що безпосередньо передували розмові. — *Я все оце міркувала. Та аж сумно стало: Одинокі зостарілись...* (Шевч., I, 1963, 311); [Денис:] *Іду оце з поля, а мені в лівім вусі тільки: дзень, дзень!..* (Кроп., II, 1958, 443).

2. *підсил.* Уживається для уточнення, конкретизації часу дії. *Мій товариш, що ми з ним перекладали Гейне, почав оце недавно перекладати «Прометея» Гете* (Л. Укр., V, 1956, 133); — *Думка оце завтра поїхати до Нищеретової: там базар завтра* (Хотк., I, 1966, 94); *Роботу одної бригади — Широкий озимий масив — Сьогодні оце оглядати Він з раннього ранку ходив* (Дор., Серед степу.., 1952, 96); // Уживається при вказуванні на момент дії у знач. зараз, у даний момент і т. ін. *Мов за подушне, оступили Оце мене на чужині Нудьга і осінь* (Шевч., II, 1963, 107); — *Я вже старіюсь, час би взяти собі невістку в хату, та не знаю, до кого б оце старостів слати* (Н.-Лев., II, 1956, 170); — *Коли б це, господи, вирватись з Вінниці.. Оце йду на вокзал* (Коцюб., I, 1955, 453); // Уживається для підсилення значення питального займенника або прислівника, що входять до складу питального речення. — *Схаменися!.. Я не сестра? Хто ж оце я?* (Шевч., II, 1963, 333); *Каленик Романович спитав: — Навіщо оце витрачатися?* (Сенч., Опов., 1959, 40); // Уживається для підкреслення якого-небудь члена речення. [Гелена:] *Так ти того прийшла оце до мене, щоб дорікати?* (Л. Укр., II, 1951, 250).

3. *підсил.* Уживається при підведенні підсумку до сказаного. [Мелхола:] *Розпустив кохану жіночку— оце ж і дяка від молодої господині* (Л. Укр., III, 1952, 149); *Біжить* [пастух] *з прокльонами і сміхом. Лахміття й трав сумне рядно,— оце і вся його утіха, оце і все його майно* (Сос., I, 1957, 348).

4. *підсил.* Уживається в розповідях, описах для пожвавлення їх, надання їм виразності, яскравості. *Оце, як бачу її, прийде було, сяде вище усіх, поглядає, наче судить судом* (Вовчок, I, 1955, 234); *Оце по обіді закурюємо цигарки. Дядько звик робити дві цигарки* (Коцюб., I, 1955, 464).

5. *підсил.* Уживається при висловленні невдоволення, осуду, докору, заперечення, досади і т. ін.— *Оце як я розхазяйнувалась. Вибачайте, що застали в хаті такий гармидер,— сказала Каралаєва* (Н.-Лев., VI, 1966, 52); — *Так оце син! Оце любимчик? Краще б ти малим був угинув! — скрикнув Онисько* (Мирний, IV, 1955, 40); — *Оце горенько, ще задавиш* [димом],— *закашлялася Явдоха та й вийшла геть з хати* (Тют., Вир, 1964, 133); // Уживається при висловленні схвалення, захопленої оцінки кого-, чого-небудь. — *Оце люди! Що той розум людський!* (Вовчок, I, 1955, 225);

— Ну, поїхали. Час не стоїть! ..— Оце добре! — зрадів Варчук (Стельмах, II, 1962, 183).

ОЦЕ́Й, оця́, оце́, *займ., вказ.* Підсил. до **цей**; ось цей. *Тяжко мені, боже милий, Носити самому Оці думи* (Шевч., II, 1963, 213); *Йому починав подобатися оцей немилосердний брехун* (Стельмах, I, 1962, 497); *Зовсім зненацька захопило сьогодні Тоню нове оце почуття, гаряче сколихнуло душу* (Гончар, Тронка, 1963, 50).

ОЦЕЛО́Т, а, *ч.* Велика дика кішка з коричнюватою або жовтувато-сірою плямистою шкурою, що водиться в Центральній та Південній Америці і має промислове значення як хутровий звір. *В Центральноамериканській підобласті досить поширений оцелот* (Посібник з зоогеогр., 1956, 42).

ОЦЕМЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оцементува́ти.** *Колодязі оцементовані. У них встановлені заслінки для регулювання подачі води* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 5).

ОЦЕМЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Покрити цементним розчином.

ОЦЕРКЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., діал.* Огудити, очорнити. *Вилив Порох у жалобі всю свою злість..: обписав, оцерклював старий ябеда панів Польських так, що аж сам трясся, читаючи Чіпці жалобу* (Мирний, II, 1954, 275).

О́ЦЕТ, о́цту, *ч.* Рідина з різким кислим смаком, яка є водним розчином оцтової кислоти і вживається як гостра приправа до їжі, для консервування продуктів і т. ін. *Бабуня казала принести ароматичного оцту та олівців від мігрені* (Л. Укр., III, 1952, 635); *З відчиненого вікна.. війнуло легеньким запахом оцту* (Досв., Вибр., 1959, 383).

ОЦЕ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Посудина, в якій подають до столу оцет.

ОЦИНКО́ВАНИЙ, а, е, *мет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **оцинкува́ти.** *Лантух підняв добре замасковану ляду, дістав великий оцинкований бідон* (Руд., Остання шабля, 1959, 42); *Оцинковане залізо.*

ОЦИНКО́ВКА, и, *ж., мет.* 1. *рідко.* Дія за знач. **оцинкува́ти, оцинко́вувати.**

2. Шар цинку, що покриває поверхню металу, металевого виробу і захищає його від корозії.

ОЦИНКО́ВНИК, а, *ч.* Робітник, фахівець з оцинкування.

ОЦИНКО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **оцинко́вник.** *Багато хорошого можна почути про дівочу бригаду.. Серед кращих виробничників.. оцинковниця Ганна Сидорович* (Роб. газ., 31.I 1961, 2).

ОЦИНКО́ВУВАЛЬНИЙ, а, е, *мет.* Стос. до оцинковування; // Признач. для оцинковування.

ОЦИНКО́ВУВАННЯ, я, *с., мет.* Дія за знач. **оцинко́вувати.**

ОЦИНКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЦИНКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., мет.* Покривати поверхню металу, металевого виробу тонким шаром цинку для захисту від корозії.

ОЦИНКУВА́ННЯ, я, *с., мет.* Дія за знач. **оцинкува́ти.** *В прольотах цеху готують три технологічні лінії: хромування, нікелювання та оцинкування труб* (Роб. газ., 2.XII 1962, 2).

ОЦИНКУВА́ТИ *див.* **оцинко́вувати.**

ОЦІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оціни́ти.** *Успішна діяльність* [Великого] *театру в будівництві радянської музично-театральної культури була високо оцінена урядом* (Літ. газ., 31.V 1951, 2); // **оці́нено,** *безос. присудк. сл. Голову втікача оцінено. За кожного спійманого прибережні козаки діставали плату* (Коцюб., I, 1955, 335); *Значних успіхів добилися українські вчені, вклад яких в розвиток науки було високо оцінено на XXIII з'їзді КП України* (Ком. Укр., 4, 1966, 34).

ОЦІНИ́ТИ *див.* **оці́нювати.**

ОЦІ́НКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **оціни́ти, оці́нювати.** *Літом якраз вони ганяють по селах, один — кустарів описує, а другий — здається, над оцінкою землі працює* (Мирний, V, 1955, 385); *Насмілюсь прохати дозволу Вашого прислати Вам ту комедію на перегляд і оцінку* (Коцюб., III, 1956, 123); *Питання про експропріацію дрібних землеробів має величезну вагу для розуміння і оцінки капіталізму в землеробстві взагалі* (Ленін, 27, 1972, 196).

2. Вартість, ціна чого-небудь. *Оцінка.. майна встановлюється не вища від середніх ринкових цін, що існують на дане майно* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 57).

3. Думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь. *Його* [Черниша] *роботі навіть вибагливий Іван Антонович дав позитивну оцінку* (Гончар, III, 1959, 238); *Віра пригадала, що останнім часом читала якусь рецензію з негативною оцінкою творчості Достоєвського* (Руд., Вітер.., 1958, 59).

4. Прийняте позначення якості знань і поведінки учнів. *Третя чверть кінчається, і кожному хочеться підвищити свої оцінки* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 94); *Вчителі.. почали задавати додому завдання та ставити оцінки на уроках* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 36).

ОЦІ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **оці́ночний.** *Встановити орієнтовний.. оцінний бал земель можна в кожній бригаді колгоспу на основі матеріалів грунтового обстеження* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 27).

ОЦІ́ННИК, а, *ч.* Той, хто оцінює кого-, що-небудь. *В Харкові Єфименко служив у підкомісії, що вивчала залізничну справу, потім був.. оцінником харківського відділення земельного банку* (Вітч., 7, 1965, 198).

ОЦІ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **оці́нник.**

ОЦІ́НОЧНИЙ, а, е. Стос. до оцінки. *В процесі написання ліричного твору .. емоційне .. контактується з раціональним, з моментом оціночним* (Рад. літ-во, 12, 1968, 17); *Рядовий Чередниченко, як і його товариші, без промаху влучив у мішені. В оціночному листі з'явився запис: «відмінно»* (Рад. Укр., 9.IX 1962, 3).

ОЦІНУВА́ТИ *див.* **оці́нювати.**

ОЦІ́НЩИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **оці́нник.** *— У таких справах, знаєте, хто найкращий оцінщик? Народ!* (Мирний, III, 1954, 204).

ОЦІ́НЮВАЛЬНИЙ, а, е. 1. Який визначає ціну, вартість чого-небудь.

2. Який визначає якості, цінність, значимість кого-, чого-небудь.

ОЦІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **оці́нювати.**

ОЦІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оці́нювати.**

ОЦІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЦІНИ́ТИ**, оціню́, оці́ниш *і* **ОЦІНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Призначати ціну чому-небудь, визначати вартість чогось. *Посипались питання практичного характеру..— Як же буде з тим, що тепер у нас? — Хто оцінюватиме наші теперішні хати і все інше?* (Ірчан, II, 1958, 397); *Одержану кожною бригадою й фермою валову продукцію оцінюють за плановою собівартістю* (Колг. Укр., 4, 1958, 10); *Приїхав становий, узяли її теличку, оцінували й продали різникові* (Мирний, III, 1954, 22).

Оці́нювати (оціни́ти, оцінува́ти) го́лову *чию* — призначати винагороду за спіймання кого-небудь. [Пшесмицький:] *Так, я хотів тебе вбити і, давши оголошення скрізь Котовського шукати, оцінив твою голову у 10 000!* (Тич., I, 1957, 267); [Олізар:] *Вчора у городі збирався сеймик, оцінували вже там твою голову, мій друже* (Вас., III, 1960, 443).

2. Визначати якості, цінність, достоїнства і т. ін. кого-, чого-небудь. *Оболонська по-селянському, всебічно оцінювала невістку. Вона і красива, вона і здорова, і розумна, і роботяща* (Збан., Переджнив'я, 1960, 278); *Чубенко тримав у руці ковану з заліза троянду, оцінював її оком середньовічного цехового майстра* (Ю. Янов., II, 1958, 222); *Присутні знали, що Сапіга одержав орден у фінську війну, знали про нього й те, з якого року він у комсомолі, а з якого — кандидат партії.. Але всього цього тепер, в окупації, було мало для того, щоб оцінити людину* (Гончар, IV, 1960, 92); // Складати уявлення, робити висновок про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення, роль і т. ін. чогось. *Семен Григорович звик кожну річ і кожне явище оцінювати всебічно, з усіх поглядів* (Дмит., Розлука, 1957, 28); *Брянський одразу розгадав маневр противника й оцінив усю глибину небезпеки* (Гончар, III, 1959, 117); *Саїд і без слів повнотою оцінував той погляд* (Ле, Міжгір'я, 1953, 43); // Розуміти, визнавати достоїнства, позитивні якості, цінність і т. ін. кого-, чого-небудь. [Федон:] *Він* [Меценат] *таки знавець великий, справжній! Адже й тебе він перший оцінив* (Л. Укр., III, 1952, 434); *Діти зразу ж оцінили твердий характер хлопця і його рішучість* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 60); [Карпо:] *Спасибі, що оцінувала мою працю* (К.-Карий, III, 1961, 17).

ОЦІ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **оці́нювати.** *Нині основні виробничі фонди промисловості республіки оцінюються десятками мільярдів карбованців* (Ком. Укр., 1, 1966, 6); — *Життя людини оцінюється користю, яку вона приносить для загального блага* (Панч, II, 1956, 515).

ОЦІ́НЮВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **оці́нник.**

ОЦІ́НЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **оці́нювач.**

ОЦІ́НЮЮЧЕ. Присл. до **оці́нюючий.**

ОЦІ́НЮЮЧИЙ, а, е. Те саме, що **оці́нювальний.** *Сагайда подумав і ще раз зміряв Шумейка оцінюючим поглядом* (Гончар, III, 1959, 149); *Антон оцінюючим поглядом обмацав панську повозку і знайшов гідне їй застосування* (Чорн., Потік.., 1956, 295).

ОЦІПЕНІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **оціпені́ти.** *Оціпенілий, зіщулений від страху і захоплення.., дивиться Розгуляєв на.. велетенський щит* (Довж., Зач. Десна, 1957, 451); // *у знач. прикм. Оленці байдуже те все — тепер уже ніщо не може пройняти її оціпенілої душі* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 87).

ОЦІПЕНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Стан за знач. **оціпені́лий.** *Зігнувшись, ніби морозить її, збайдужіла до всього, застигла* [вчителька] *в німій суворій оціпенілості* (Гончар, Таврія.., 1957, 384).

ОЦІПЕНІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Стан за знач. **оціпені́ти.** *Якесь оціпеніння охопило його, тільки голова палала* (Мик., II, 1957, 280); *Мати.. знову в оціпенінні притулилася головою до сина* (Стельмах, Правда.., 1961, 31).

ОЦІПЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., рідко.* Те саме, що **заціпені́ти.**

О́ЦТОВИЙ, а, е. Прикм. до **о́цет;** // Признач. для зберігання оцту. *Оцтова пляшка;* // Який містить оцет або змочений в оцті.

△ **О́цтова есе́нція** — торговельна назва міцного розчину оцтової кислоти; **О́цтова кислота́** — органічна сполука, що має вигляд безбарвної рідини з характерним різким запахом. *Із водоростей виготовляють оцтову кислоту, ацетон, спирт, нітроцелюлозу, пластичні маси, поташ тощо* (Знання.., 2, 1966, 3); **О́цтове де́рево** — південна декоративна рослина родини сумахових, з якої добувають виноградний оцет. *Кипарисів* [на Капрі] *небагато. Великі оцтові дерева* (Коцюб., III, 1956, 333); *Червоніє дерево оцтове, Мов смішний малюнок малюка* (Рильський, III, 1961, 323).

ОЦУ́КРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оцу́крити.**

ОЦУ́КРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оцу́крити** і **оцу́критися.** *Мільйони тонн кукурудзяного качана, бавовняної лушпини.. можна способом оцукрення переробити на кормові дріжджі* (Наука.., 7, 1962, 18).

ОЦУ́КРИТИ *див.* **оцу́крювати.**

ОЦУ́КРИТИСЯ *див.* **оцу́крюватися.**

ОЦУ́КРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оцу́крювати** і **оцу́крюватися.** *Оцукрювання відходів деревини дає можливість зберегти для харчування значну кількість сільськогосподарських продуктів* (Наука.., 3, 1956, 36).

ОЦУ́КРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ОЦУ́КРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Робити цукристим, насичувати, покривати цукром, цукристими речовинами. *На спиртових заводах кукурудзу розварюють, потім «затирають», тобто оцукрюють з допомогою солоду* (Наука.., 7, 1955, 18).

ОЦУ́КРЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ОЦУ́КРИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Робитися цукристим, насичуватися, покриватися цукром, цукристими речовинами. *Сухі компоненти знижують вологість* [картопляної] *маси, через що крохмаль, що міститься в ній, оцукрюється* (Колг. Укр., 9, 1958, 26).

2. *тільки недок.* Пас. до **оцу́крювати.**

ОЦУ́ПАЛОК, лка, *ч., рідко.* Те саме, що **оцу́пок.** *Люди вийшли з церкви.. й кинулись до роботи: поскачували та поскладали в кутку цвинтаря колоддя, оцупалки, обаполки* (Н.-Лев., IV, 1956, 188).

ОЦУ́ПКУВАТИЙ, а, е. Невисокий, але міцної будови; кремезний. *Погано пошита перкалева сукенка не укривала оцупкуватої фігури* (Коцюб., I, 1955, 319); *Біля самого столу опинився Грицько Лисогорко, оцупкуватий хлопець з тривожно-мрійними очима* (Речм., Весн. грози, 1961, 241).

ОЦУ́ПОК, пка, *ч.* Обрубаний або обламаний шматок чого-небудь (колоди, дерева і т. ін.); обрубок, уламок. *В нестямі вимахував він оцупком свого недобитого на кобилі пужална* (Гончар, II, 1959, 216); *Беру колуна, замахуюсь — і він застрягає в оцупку* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 26).

ОЦУ́ПОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **оцу́пок.** *Ціпок на три шматки розлетівся. В руці лишився тільки коротесенький оцупочок* (Ле, Мої листи, 1945, 130).

ОЦЯМРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оцямрува́ти.** *Бачить* [Заяць], *серед ліса* [лісу] *криниця кам'яна, оцямрована, а внизу вода глибока* (Фр., IV, 1950, 72).

ОЦЯМРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зробити цямрину, зруб до колодязя, криниці.

ОЧАМРІ́ЛИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **очамрі́ти.** *Вчора, очамрілий від несподіванки, він.. не зумів як слід розпитати сусідку* (Дмит., Розлука, 1957, 51); *Байдило підсунувся до зовсім очамрілого попа* (Речм., Весн. грози, 1961, 59).

2. Те саме, що **очмані́лий.** * У порівн. *Іван Іванович ішов, немов очамрілий, збиваючись з дороги, б'ючись об мури та паркани* (Дмит., Наречена, 1959, 74).

ОЧАМРІ́ННЯ, я, *с., розм., рідко.* Стан за знач. **очамрі́ти.** *Риючи землю, він* [чернець] *убивав свою плоть, молячись щоденно до очамріння* (Знання.., 10, 1969, 10).

ОЧАМРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **очмані́ти.** *Улас ледве навіть чув її* [князівни] *слова: він ніби очамрів і не зводив очей з її пишного лиця* (Н.-Лев., III, 1956, 300); *Бондарчук миттю перехопив руку Геннадія.— Ви що? Очамріли?!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 98).

ОЧА́НКА, и, *ж.* (*Euphrasia* L.). Однорічна напівпаразитична трав'яниста рослина родини ранникових, що приживається на коренях лучних трав; використовується в народній медицині для лікування очей. *Паразитними бур'янами є повитиці, вовчки, а півпаразитними — дзвінець,.. очанка тощо* (Бур'яни.., 1957, 5).

ОЧА́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Прийти до пам'яті; опритомніти. *Поклали сторч головою в сніг, і через кілька часу я очапався* (Сл. Гр.); * Образно. —*Позавчора прокинувся — телиця бичка привела. Трошки очапається телятко, пожену додому...* (Воскр., Весна.., 1939, 79).

ОЧАРО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **очарува́ти.** *Я очарована звістками з Вашого краю,— ще наша доля не загинула, коли у нас такий народ є!* (Л. Укр., V, 1956, 98); *Мцирі очарований світом, закоханий у життя* (Рильський, III, 1956, 205).

ОЧАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОЧАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **зачаро́вувати.** *А ще гірше ззамолоду Гадину кохати. Очарує зміїними Карими очима...* (Шевч., II, 1953, 51); *Не спи, не спи, тебе я очарую і наяву побачиш дивний сон* (Л. Укр., I, 1951, 135); *Він сам не пам'ятає, коли і як та чудовна краса очарувала його* (Мирний, IV, 1955, 174).

ОЧАРО́ВУВАТИСЯ. уюся, уєшся, *недок.,* **ОЧАРУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., рідко.* 1. Те саме, що **зачаро́вуватися** 1. *Я не знав, що відповісти. І справді: відки ж я знаю, що генерал Ванновський — чесна й порядна людина? Чому це я так моментально очарувався..?* (Хотк., I, 1966, 154).

2. *тільки недок.* Пас. до **очаро́вувати.**

ОЧАРУВА́ННЯ, я, *с., рідко.* Стан за знач. **очарува́ти і очарува́тися.** *Всі ми, присутні, під враженням співу повмовкали з очарування* (Коб., III, 1956, 222); *Таки ж бо справжнє єсть очарування, Коли ото старенький Єлисей Або Тодось вам юшки насипає* (Рильський, Зграя.., 1960, 33); *Музика знов звучить у моїх вухах і очарування охоплює мене* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 58).

ОЧАРУВА́ТИ *див.* **очаро́вувати.**

ОЧАРУВА́ТИСЯ *див.* **очаро́вуватися.**

ОЧА́ТА, а́т, *мн.* Зменш.-пестл. до **о́чі.** *Хлоп'я позмовницьки повело очатами в бік дядька* (Гончар, II, 1959, 195).

ОЧЕВИ́ДЕЦЬ, дця, *ч.* Той, хто був безпосереднім свідком, спостерігачем якої-небудь події, пригоди. *Де-не-де по купках переговорювалася найновіша подія тижня: любас забив на смерть чоловіка своєї любаски. Один з очевидців оповідав подробиці* (Хотк., II, 1966, 64); *Мені довелось бути очевидцем виявів глибокої, щирої любові чехів до народів Радянського Союзу* (Рильський, III, 1956, 314); *Мединський зрозумів, що перед ним сидить очевидець трагічної події, і змусив Папандреу розповісти все, що той знав* (Руд., Остання шабля, 1959, 203).

ОЧЕВИ́ДИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **очеви́дець.**

ОЧЕВИ́ДНИЙ, а, е. 1. Дуже помітний; неприхований. *Можна ж було сісти десь в іншому кутку, приховати бодай не себе, а хоча б усім очевидне зацікавлення тою жінкою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 17).

2. Безсумнівний, безперечний. *Ти його потіш од мене, бо се ж очевидна несправедливість* (Коцюб., III, 1956, 421); *Він взявся пояснювати, що вони нічого поганого не зробили і марно турбували себе.. подорожні, бо тут, мовляв, очевидне непорозуміння* (Смолич, I, 1958, 53).

ОЧЕВИ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **очеви́дний** 2. *Щоб зламати, нарешті, упертість дядька найбільш педагогічним способом, способом очевидності, наймаємо підводу* (Коцюб., II, 1955, 235); *Ладнов одержав згодом матеріали слідства, що з усією очевидністю встановлювали Маркову вину* (Мик., II, 1957, 553); *Піввікова історія Союзу Радянських Соціалістичних Республік з усією очевидністю показала, що національна відособленість, сепаратизм — це вчорашній день історії* (Україна, 1970, 62).

ОЧЕВИ́ДНО. 1. Присл. до **очеви́дний.** [Ю д а *(очевидно імпровізує пародію на чиюсь промову):*] *Жий* [живи], *рибонько!* (Л. Укр., III, 1952, 132); *Князь Юрій Збаразький писав королю, що ніколи ще небезпека «війни з рабами» не загрожувала так очевидно* (Іст. УРСР, I, 1953, 91).

2. *у знач. присудк. сл.* Ясно, зрозуміло. *Для мене очевидно, що Ви не бережетесь, не слухаєте, певно, добрих порад* (Коцюб., III, 1956, 432); *Для нього* [І. Франка] *вже очевидно, що тільки революційним шляхом, шляхом упертих класових боїв український народ може позбутись ярма і добитися визволення* (Козл., Відродження.., 1950, 30).

3. *у знач. вставн. сл.* Мабуть, певно. *Боярин, очевидно, завагувався* [завагався], *але лиш на хвилю* (Фр., VI, 1951, 114); *Десь надсадно, як на заріз, ревіло теля, очевидно, загубивши матку* (Тют., Вир, 1964, 184).

ОЧЕВИ́ДЯЧКИ^1, *присл., розм.* Те саме, що **очеви́дно.**— *Де ж це видано в світі, щоб ото очевидячки чуже брати?* (Іщук, Вербівчани, 1961, 131); *Пурла опізнився — це було очевидячки* (Коцюб., I, 1955, 400); *Соломія була убрана, неначе в яке свято: вона, очевидячки, сподівалась старостів* (Н.-Лев., VI, 1966, 344); *Очевидячки, о. Альойзій думав, що о. Василь хоче йому перечити* (Март., Тв., 1954, 167); *Данило вже бігцем рушив що було сили туди, де, очевидячки, зупинився Федосій* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 44).

ОЧЕВИ́ДЯЧКИ^2, чок, *мн., діал.* Привиди, примари. *Очевидячки дня зливалися з сонними марами ночі — і лякали його* (Мирний, I, 1954, 325).

ОЧЕНЯ́ТА, я́т, *мн.* Зменш.-пестл. до **о́чі.** *За карії оченята, За чорнії брови Серце рвалося, сміялось, Виливало мову* (Шевч., I, 1963, 48); *Дитя дивилось темнокарими оченятами на Марію і посміхалось* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 440); * Образно. *Синій пролісок в траві Підводить оченята* (Мал., Звенигора, 1959, 147).

О́ЧЕНЬКИ, ньок, *мн.* Зменш.-пестл. до **о́чі.** — *Закохався я і гину,— Каже лицар,— вдень і вночі Бачу я перед собою Ясні оченьки дівочі* (Л. Укр., I, 1951, 370); *В квітах барвистих Дівчина сяє, В оченьках чистих Сонечко грає* (Рильський, I, 1960, 108).

ОЧЕ́НЬПАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Одужати. *Цілу весну мене теплим молоком напували, поки я трохи оченьпала* (Вовчок, I, 1955, 110).

ОЧЕПИ́ТИ *див.* **очіпля́ти.**

ОЧЕПІ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., діал.* Ухопитися. *Нахилив вишню, очепірився та їсть* (Сл. Гр.).

ОЧЕПУ́РЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **очепури́ти.** *В комору, що так недавно була світла й очепурена, ввійшли Сухобрусові зяті й дочки* (Н.-Лев., I, 1956, 398).

ОЧЕПУРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **причепури́ти.** — *Коли б ви знали, Марку Павловичу, як я очепурив та опорядив свою церкву!* (Н.-Лев., III, 1956, 23).

ОЧЕПУРИ́ТИСЯ, рю́ся, ри́шся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **причепури́тися.** *Кайдашиха зовсім очепурилась, сіла на віз* (Н.-Лев., II, 1956, 317).

ОЧЕРВИ́ВІТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати червивим.

2. *кому, перен., розм., рідко.* Те саме, що **остоги́діти.**

ОЧЕРЕ́ВИНА, и, *ж., анат.* Оболонка, що вистеляє черевну порожнину і вкриває органи, що містяться в ній. *Скільки часу Федір Іполитович протримав свого теперішнього учня на операційному столі, .. у скількох *місцях позашивав кишки й очеревину,..— цього й сам професор тепер напевне не пригадав би* (Шовк., Людина.., 1962, 105).

ОЧЕРЕ́ВИННИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **очере́вина.**

ОЧЕРЕ́МХА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **чере́мха.** *Солодко пахне очеремха* (Вовчок, VI, 1956, 275); *Із затінку виринула вже очеремха в білому цвіту* (Вас., I, 1959, 312).

ОЧЕРЕ́Т, у, *ч.* (*Phragmites*). Багаторічна водяна або болотна трав'яниста рослина родини злакових з високим стеблом і розлогою пірамідальною волоттю. *Отже, вони вже й під Хмарищем.. Кругом обняла його річка з зеленими плавами, лозами й очеретами* (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); *Сула вилася понизу срібною стрічкою по зелених лугах, по сіножатях, по густих очеретах* (Н.-Лев., VII, 1966, 20); *Шаланда пройшла поза купою очерету й випливла на Кардашинський лиман* (Ю. Янов., II, 1958, 198); // *збірн.* Стебла цієї рослини. *Тоненькі, штучно виплетені з очерету тини відділяли Замфірів виноградник від сусідніх* (Коцюб., I, 1955, 189); *В кожному садку біліла хата, вкрита гонтом або очеретом* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 143).

ОЧЕРЕТИ́НА, и, *ж.* Стебло очерету. *В темряві никне ріка, Чуть лиш, як плеще, як стогне над нею Очеретина суха та гнучка* (Дн. Чайка, Тв., 1960. 254); *Пустотливий білявий хлопчисько.. підібрався до лежачого верблюда і почав лоскотати йому ніздрі очеретиною* (Тулуб, В степу.., 1964, 53); * У порівн. *Перед нею стояв молодий панич, високий, як очеретина, тонкий, як дошка* (Н.-Лев., II, 1956, 57).

ОЧЕРЕТИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **очерети́на.** *Тонку очеретинку Рибалонька зломив І з неї він сопілку Ножем собі зробив* (Пісні та романси.., II, 1956, 202); *Справжньою втіхою було дивитись, як ловив Михайло Іванович рибу.. Закинути* [вудку] *з математичною точністю під якусь далеку очеретинку..— це було для нього звичайне діло* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 55); *Лідія Андріївна і Наташа здавалися очеретинками в своїх чорних пальтах з довгими креповими вуалями* (Тулуб, В степу.., 1964, 189).

ОЧЕРЕТИ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **очере́т.** *Ми мерщій кидаємося в гущавінь, очеретиння тріщить у нас під ногами* (Гончар, Маша.., 1959, 33).

ОЧЕРЕ́ТИЩЕ, а, *с.* Місце, де росте або ріс очерет. *Партизани нарешті оволоділи всіма будівлями і погнали далі через очеретища й зарослі залишки німецького карного загону* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 86); *Десь з другого боку селища перейшли* [партизани].. *ручай, що вискочив з переліска, пронизав очеретища та кугу і перетнув те селище навпіл* (Ле. Клен. лист, 1960, 179).

ОЧЕРЕТУВА́ТИЙ, а, е. Порослий очеретом. *Вужача, звичайна степова річка.. з очеретуватим берегом і похилими вербами, цього літа була не дуже широка* (Юхвід, Оля. 1959, 11).

ОЧЕРЕ́ТЯНИЙ. а, е. Прикм. до **очере́т.** *За ворітьми загуло решето, забряжчало і зашелестіло, як очеретяний лист на вітрі* (Н.-Лев.. II, 1956, 122); // Зробл. із стебел очерету. *Вона знайшла сухої соломи, згребла її в купку під очеретяною стінкою і запалила* (Гр., I, 1963, 342); *За школою хрипко й сумовито заграли якісь очеретяні дудки* (Вас.. II, 1959, 75); // Укритий очеретом. *Це було жалюгідне селище з саманних хатин та очеретяних мазанок* (Тулуб, В степу.., 1964, 257).

ОЧЕРЕ́ТЯНКА, и. *ж.* Співочий птах ряду горобцеподібних, що звичайно живе в очеретах і прибережних чагарниках. *Пурхне очеретянка понад водою, сяде на комишину і гойдається разом із нею* (Коцюб., II, 1955, 265); *Навкруги було тихо й мирно, лише м'яко шарудів своїм побурілим листом очерет, а в густих його заростях весело стрекотали очеретянки* (Добр., Очак. розмир, 1965, 309).

ОЧЕРСТВИ́ТИ *див.* **очерствля́ти.**

ОЧЕ́РСТВІТИ, оче́рствію, оче́рствієш, *док.* Стати черствим, байдужим, бездушним. [Т а н я:] *За два роки я очерствіла і серце моє стало крижинкою* (Собко, П'єси, 1958, 82); — *Будемо одвертими,— обличчя адмірала раптом очерствіло, очі стали колючими* (Гончар, II, 1959, 301).

ОЧЕРСТВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЧЕРСТВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* очерствля́ть; *док., перех.* Робити черствим, байдужим, бездушним. *Ненависть до ворога, криваві січі, походи не очерствили, а, навпаки, зробили серце чуткішим, люблячим* (Стельмах, Вел. рідня. 1951. 757).

О́ЧЕРТ, у, *ч., розм., рідко.* 1. Коло, круг.

2. *у знач. присл.* **о́чертом.** По колу, колом (ходити і т. ін.). *Між парубки затесався* [Тимофій Заброда], *.. метелицею в'ється, очертом, обертом ходить* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 154).

Ста́ти о́чертом — стати в коло (колом). *Вони стали очертом і вже нетерпляче чекали на козакове слово* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 122).

О́ЧЕРТИ, ів, *мн., діал.* Обриси, риси. *Там десь глибоко в його мізку.. зарисувалися її чудово гарні очерти лиця, губ, носа* (Фр., VII, 1951, 84).

ОЧЕСА́ТИ *див.* **очі́сувати.**

ОЧИ́СНИЙ, очи́сна́, очи́сне́. 1. Який робить чистим, очищає від чого-небудь. * Образно. *В кривавій темряві пройшла гроза очисна, І в муках боротьби нова зросла отчизна* (Рильський, II, 1960, 301); // *перен.* Який приносить моральне очищення, прощення: покутний. *Очисна жертва.*

2. *спец.* Признач. для очищення чого-небудь. *Для очищення насіння кормових трав і деяких дрібнонасінних культур є багато спеціальних очисних машин* (Бур'яни.., 1957, 226); *Кимось наполохані, п'ятеро диких кабанів.. потрапили в глибокі відстійники очисних споруд на околиці Чернівців* (Рад. Укр., 19.XII 1971, 4).

ОЧИ́СНИК, а, *ч., спец.* Пристрій, механізм для очищення чого-небудь. *Випуск пересувних очисників качанів кукурудзи розпочато на Первомайському заводі сільськогосподарського машинобудування* (Роб. газ., 11.IX 1963, 1).

2. Речовина, яку використовують для очищення чого-небудь. *Українські вчені пропонують найдосконаліший* [захід] — *озонування води. Озон..— універсальний очисник* (Наука.., 11, 1965, 5).

ОЧИ́СТИТИ *див.* **очища́ти.**

ОЧИ́СТИТИСЯ *див.* **очища́тися.**

ОЧИ́СТКА, и, *ж.* Дія за знач. **очи́стити, очища́ти** 1, 2. 4, 5. *Очистка води обходиться зараз дуже дорого* (Знання.., 10, 1967, 12); *Очистка насіння ярих культур взимку нерідко затягується через несприятливі погодні умови і малу продуктивність машин* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 11).

◇ **Для очи́стки со́вісті** — щоб не розкаюватися, не докоряти собі пізніше за що-небудь. — *Повертай, Грицю, бо раптом щось станеться. Нас же потім совість замучить.— Ну, хіба тільки для очистки совісті,— неохоче погодився Грицько, розвертаючи грузовик* (Руд.. Остання шабля, 1959, 556).

ОЧИ́СЬКА, и́ськ, *мн.* Збільш. до **о́чі.** *Тічка* [вовча] *знов ішла за ним слід у слід, знов лиховісно світили на нього очиська* (Загреб., Шепіт, 1966, 13); *Вже голова мені опухла, очиська мені випирає від сліз цілоденних* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 49).

ОЧИ́ТАНИЙ, а, е, *діал.* Начитаний (у 2 знач.). *На свій вік поступова* [Софія] *в поглядах і вчинках і очитана*

(Коб., III, 1956, 575); *Сапогівський піп головою цілою стояв вище звичайних півграмотних сільських попиків, знав латину, був очитаний* (Хотк., Довбуш, 1965, 16).

ОЧИ́ТАНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Абстр. ім. до **очи́таний.** *Тоньо багато користав з обширної очитаності і ясних та трафних поглядів старшого товариша* (Фр., III, 1950, 359).

ОЧИ́ЦІ, и́ць, *мн.* Зменш.-пестл. до **о́чі.** [Кіндрат Антонович:] *Олесю, голубко, розкрий же очиці!* (Кроп., II, 1958, 340); *Один маленький хлопчик заліз у куток і наляканими очицями поглядає навкруги* (Гр., I, 1963, 242); *Барабаш, як спійманий на шкоді, зляканo заклiпав вузькими очицями* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 48); * У порівн. [Сербин:] *Там під тією могилою єсть криниця... вода свіжа, як твій видик, ясна, як твої очиці* (Вас., III, 1960, 35).

ОЧИ́ЩА, и́щ, *мн.* Збільш. до **о́чі.** *Брат силувавсь непохитними аргументами доводити, що в сеструні.. очі — не очі, а баранячі очища* (Крим., Вибр., 1965, 335); *Дочка стоїть біля скрині, голі по лікоть червоні руки на грудях склала, чорними очищами так і пропікає* (Тют., Вир, 1964, 168); *Якось його в Катерининій оселі розшукав скульптор Колісниченко, дебеляга, з стіжком розкуйовдженого волосся і бездонними очищами* (Стельмах, Правда.., 1961, 151).

ОЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **очища́ти** і **очища́тися.**

ОЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ОЧИ́ЩУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ОЧИ́СТИТИ,** и́щу, и́стиш, *док.*, *перех.* 1. Звільняючи від бруду, сміття і т. ін., робити чистим. *Не кваплячись очистила* [Неля] *гребінь від волосся, закрутила ним кінці кіс* (Вільде, Сестри.., 1958, 366); *Для збирання відходів і покидьків треба мати металеве відро з покришкою, щоденно очищати його* (Укр. страви, 1957, 31); // Звільняти кого-, що-небудь від різних сторонніх нашарувань. *Сокири, молотки, напилки, рубанки, бури, лопати прибували й прибували. Все це швидко очищали від іржі* (Ткач, Плем'я.., 1961, 75); *Коней спіймали між тополями, очистили сани від снігу і поклали на них поранених* (Тют., Вир, 1964, 529).

2. Забирати звідкись усе зайве, непотрібне, стороннє; звільняти від усього зайвого, непотрібного, стороннього. — *Старшина...— Я! — Негайно очистити вози від усього стороннього* (Гончар, III, 1959, 312); // Звільняти який-небудь простір, поверхню чогось. *Партизани очищали підхід до площадки в лісі* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 81); *Вдалині, там, де очищали поля від картоплиння, диміло багаття* (Томч., Готель.., 1960, 178); // *розм.* Спорожняти (посуд), з'їдаючи, випиваючи що-небудь. [Сергій:] *Давайте баклагу... (Взяв). Очистили?* [Башликов:] *По-гвардійському* (Корн., II, 1955, 50); // Звільняти від чого-небудь стороннього, шкідливого, небажаного. *У коморі біля трієрів Оксанина ланка. Очищають пшеницю* (Головко, I, 1957, 393); *Дощ очищає атмосферу від мікроорганізмів* (Мікр. ж., XXII, 6, 1960, 80); *Від самого початку існування* [філоксерної] *комісії аж досі не було ще прикладу, щоб удалося нам цілком очистити від філоксери виноградники* (Коцюб., I, 1955, 201); // *перен.* Удосконалювати, звільняти від усього зайвого, шкідливого, того, що веде до перекручення, викривлення. *Сам Франко на протязі всієї своєї літературної діяльності очищав свою мову від діалектних слів і зворотів* (Рильський, III, 1956, 111); // *перен.* Позбуватися небажаних або ворожих елементів. *Треба очищати наші лави від куркульських синків та їхніх прихвоснів* (Шиян, Баланда, 1957, 94); *Треба очистити ряди мисливців від браконьєрів* (Ком. Укр., 8, 1966, 30).

◇ **Очища́ти (очи́стити) грунт** — готувати, створювати умови для здійснення чого-небудь. *Більшовики очищали грунт для партійності своєю непримиренною боротьбою проти антипартійних елементів у 1903—1905 і в 1906—1907 роках* (Ленін, 19, 1971, 49).

3. *перен.* Робити чистим у моральному відношенні. *Внутрішні надбання людини залежать .. від того, наскільки саме мистецтво здатне.. очищувати, наснажувати духовно* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 3); *Повстання декабристів розбудило і «очистило» його* [Герцена] (Ленін, 21, 1971, 243); // Знімати з кого-небудь провину, виправдовувати когось. — *Я покликався на дурних свідків, що замість очистити мене, заплутали мене ще в дві інші паскудні справи* (Фр., VI, 1951, 188); // У свідомості віруючих — відпускати гріх (гріхи), робити чистим перед богом; звільняти від гріхів.— *На глузи узяв* [піп]: *«Можу дати для вас тільки божественні книги, це душу очищає...»* (Стельмах, II, 1962, 101).

4. Звільняти місце, примусивши кого-небудь піти; // Звільняти від ворога в ході воєнних дій. *В Будапешті тривають запеклі бої, Наші героїчні солдати квартал за кварталом очищають місто від німців* (Перв., Невигадане життя, 1958, 313); // Звільняти від своєї присутності, покидати, залишати. [Телеграфіст:] *Усіх пасажирів прошу негайно очистить перон і стати за бар'єр* (Корн., I, 1955, 161); *Петлюрівці і білополяки в паніці очищали залізничну колію* (Довж., I, 1958, 207); *Французи змушені були не лише оставити батарею Раєвського, а й очистити підступи до неї* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 299).

5. *рідко.* Знімати верхній шар, оболонку і т. ін.; обчищати. *Для знищення гусениць, які зимують у щілинах кори, треба старанно очистити відмерлий верхній шар кори стовбурів* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 31).

6. *розм.* Те саме, що **обкрада́ти.** *На базарах крутилось безліч різних шахраїв і безпритульних підлітків, які з допомогою бритв очищали кишені роззяв* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 42).

ОЧИЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ОЧИ́СТИТИСЯ,** очи́щуся, очи́стишся, *док.* 1. Очищати себе, знімати з свого одягу бруд, пил і т. ін. *Очиститися від реп'яхів.*

2. Звільнятися від чого-небудь зайвого, непотрібного, стороннього (про простір, поверхню чого-небудь). *Чудові магістралі, очищаючись від барикад, витягуються в далеч* (Гончар, III, 1959, 458); *Вітер розбив, розігнав чорні хмари, небо очистилось* (Мирний, I, 1954, 311); *Плесо очистилось від туману і було свіжим і прозорим* (Тют., Вир, 1964, 320); // Звільнятися від чого-небудь стороннього, шкідливого, небажаного. *Дівчина стала над ковбанею й дивилась, як поволі осідав намул і вода очищалась* (Коцюб., I, 1955, 285); // *перен.* Удосконалюватися, звільнятися від усього зайвого, шкідливого, того, що веде до перекручення, викривлення. *В мене є надія, що наша літературна мова, як молоде вино, очиститься з часом од шумовиння і стане прозорою і міцною* (Коцюб., III, 1956, 262); *Свідомість людей все більше збагачується результатами пізнання закономірностей руху природи і історії людства, ..рішуче очищається від ілюзорності і суб'єктивізму* (Ком. Укр., 7, 1965, 29); *Тільки дякуючи Великій Жовтневій соціалістичній революції слово Шевченка.. очистилось від перекручень націоналістичних* (Тич., III, 1957, 75); // *перен.* Позбуватися небажаних ворожих елементів. *Сміливо викриваючи недоліки і помилки, очищаючись від чужих людей, вона* [партія] *зміцнювала свої зв'язки з народом* (Цюпа, Україна.., 1960, 64).

3. *перен.* Робитися чистим у моральному відношенні. *Нема нічого більше нам чужого й неприйнятного, як проповідувана Достоєвським ідея страждання, що*

ним і тільки начебто ним «очищається» людина (Рильський, Веч. розмови, 1964, 89); // Знімати з себе провину, виправдовувати себе. *Він твердо вирішує, що на людський суд прийде без брехні, розкаже все, чим карався і мучився, бо перед кимось же треба йому очиститись* (Стельмах, II, 1962, 77); // У свідомості віруючих — діставати відпущення гріхів, робитися чистим перед богом; звільнятися від гріхів. *Неділя була єдиним днем, коли можна було полагодити всі справи: і що дотикалися* [стосувалися] *душі, і що зв'язані були з потребами тіла. ..Очищався.. гуцул на багато.. днів наперед* (Хотк., II, 1966, 14); [Єпископ:] *Я розгрішу тебе іменням божим, очистишся і приймеш чесний хрест* (Л. Укр., II, 1951, 501).

4. Ставати вільним від перебування, присутності кого-небудь. *Ой, зі сходу вдарив грім — Била «катерина»; Очистилась від поганців Наша Україна* (Укр.. думи.., 1955, 525).

5. *розм.* Звільнятися від верхнього шару, оболонки і т. ін.; обчищатися. *Щоб легше очищалась картопля, зварена в лушпинні, одразу після варіння облийте її холодною водою* (Веч. Київ, 19.I 1971, 4).

ОЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **очи́стити.** *Якщо добре очищену свинцеву пластинку міцно притиснути до золотої, то через деякий час пластинки спаються* (Фізика, II, 1957, 17); — *Ти що ж.. до весни не готуєшся? Інвентар ще не відремонтований? Насіння не очищене?* (Мокр., Сто.., 1961, 67); *Новий препарат* [стробан] *добре розчиняється в очищеному гасі* (Наука.., 1, 1957, 28); *Олена сиділа на ослоні.., задивлена у зеленаву синь, очищена і жертовна* (Вільде, Сестри.., 1958, 445); *Апофеозом концерту став виступ комісара госпіталю, який.. оголосив щойно одержану вість про Калугу, очищену від противника* (Гончар, Циклон, 1970, 129); // **очи́щено,** *безос. присудк. сл. Пістолети очищено і знов понабивано* (Фр., VI, 1951, 446); [Ватутін:] *Доповідає генерал армії Ватутін. Наказ виконано, Київ повністю очищено від ворога* (Дмит., Драм. тв., 1958, 137).

2. *у знач. ім.* **очи́щена,** ної, *розм., заст.* Горілка. [Воздвиженський:] *А ви краще прийміть на ніч лампадки дві або й три очищеної і пречудесно спатимете* (Кроп., II, 1958, 251).

ОЧИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **очи́стити** і **очи́ститися.** *Скільки існує ремонт суден, стільки ж очищення й фарбування ланцюгів робились вручну* (Роб. газ., 9.I 1962, 1); *Для очищення і сортування насіння використовують усі наявні зерноочисні машини* (Зерн. боб. культ., 1956, 42); *Ідеальне очищення стічної води дає змогу якнайповніше її використати* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 27); *Чекаючи гостей, король зігнав тисячі селян для очищення замка* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 555); *Велику роботу по оздоровленню, очищенню і збагаченню нашої мови провадять, звичайно, наші лексикографи* (Рильський, III, 1956, 66); *Очищення народної свідомості від рабських звичок, традицій поети революційної демократії вважають своїм громадським обов'язком* (Рад. літ-во, 10, 1949, 57); *Очищення пролетарської партії від опортуністів, від меншовиків-ліквідаторів мало вирішальне значення для дальшого розвитку партії* (Біогр. Леніна, 1955, 118); *Після похорону виконувався обряд очищення, під час якого мастили та обмивали голову* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 160).

ОЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **очи́сний.** *Сміх Котляревського — очищувальна сила, що робить людей кращими, чеснішими, людянішими* (Рад. літ-во, 9, 1969, 56).

ОЧИ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **очи́щувати.**

ОЧИ́ЩУВАТИ *див.* **очища́ти.**

ОЧИ́ЩУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **очи́сник.** *Система очищувачів.*

О́ЧІ *див.* **о́ко**^{1}.

ОЧІ́КУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **вичі́кувальний.** *Проти нього з очікувальними обличчями сиділи Дорош і Оксен* (Тют., Вир, 1964, 171).

ОЧІ́КУВАЛЬНО. Присл. до **очі́кувальний.** *Дівчина зайшла й спинилася біля стола, очікувально поглядаючи на комсорга* (Собко, Біле полум'я, 1952, 133); *До кімнати зайшов майже молодий чоловік і очікувально став, ледве відступивши від дверей* (Ле, Міжгір'я, 1953, 29).

ОЧІ́КУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **очі́кувати.** *Тим часом так нетерпляче очікувана відповідь не надходить* (Коцюб., III, 1956, 119); *Тільки радість буває очікуваною, бо людина щодня її для себе виборює, а лихо приходить неждано* (Руд., Остання шабля, 1959, 389); *Довго очікувана буря ударила згори на ліс, трусонула під корінь, стала трощити все* (Ю. Янов., I, 1958, 319).

ОЧІ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **очі́кувати.** *За час очікування хлопців він устиг побувати в кількох напівзатоплених приміщеннях і каютах катера́* (Ле, Клен. лист, 1960, 222); *Знав* [майор], *що очікування смерті набагато страшніше, ніж сама смерть* (Загреб., Європа 45, 1959, 171); *Коби хоча зараз міг женитися, а то аж за два роки — пані Шумінська.. була противна такому очікуванню* (Кобр., Вибр., 1954, 8).

ОЧІ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і неперех., кого, чого, на кого — що, без додатка, з спол.* що, щоб. Те саме, що **жда́ти.** *Вже і з полудня звернуло, а вони ще не обідали — очікували на новаків* (Свидн., Люборацькі, 1955, 154); *В комітеті Надводнюка очікував незнайомий чоловік* (Десняк, Вибр., 1947, 77); *Подалася* [Настя] *з дитиною в город одвідати Гната, котрий сидів у тюрмі, очікуючи суда* (Коцюб., I, 1955, 75); *Листоноша в озерах причаївся, очікуючи ночі, щоб тікати далі* (Ю. Янов., II, 1958, 204); *Вони.. нетерпляче очікували, що ж сьогодні принесе радіо з фронту* (Баш, На .. дорозі, 1967, 200); — *А поки що, дорогі брати й сестри, не сидіть склавши руки, не очікуйте манни з неба* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 18); *Постать лягла на землю й обережно поплазувала до нафтосховища. Комсомолець стрепенувся. Причаївшись, він очікував* (Донч., II, 1956, 72).

ОЧІ́КУВАТИСЯ, ується, *недок., рідко.* Те саме, що **жда́тися.**

ОЧІ́ПКУВАТИЙ, а, е. Схожий на очіпок. *На голові очіпкуватий, невеликий.. капелюх* (Коб., III, 1956, 306).

ОЧІПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЧЕПИ́ТИ**, очеплю́, оче́пиш; *мн.* оче́плять; *док., перех., рідко.* Те саме, що **обві́шувати.**

ОЧІ́ПОК, пка, *ч.* 1. Старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, часто з поздовжнім розрізом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся. *Через намітку* [на голові] *блищав парчевий очіпок з здоровими золотими й червоними квітками* (Н.-Лев., III, 1956, 15); *Сиве волосся, що вибивалося з-під очіпка, тепер здавалося ще білішим* (Гур., Наша молодість, 1949, 183); * Образно. *Йому подобається.. знімати снігові очіпки з кілків у тинах* (Григір Тют., Зав'язь, 1966, 38); * У порівн. *Хата з хатиною під запрілою соломою, мов з-під зеленого очіпка, дивилась, як сліпий більмами, трьома вікнами через купу гною до повітки* (Панч, В дорозі, 1959, 22).

2. *рідко.* Те саме, що **ковпа́к** 1. *Весь кухонний персонал в білих халатах з білими очіпками на голові. Не кухня, а лабораторія* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 254).

ОЧІ́ПОЧОК, чка, *ч.* Пестл. до **очі́пок.** *Бабуся в білому очіпочку, з поважним і дуже гарним старечим обличчям* *виглянула з вікна* (Л. Укр., III, 1952, 599); * Образно. *Сіла перша синичка. Зелененька, з жовтим животиком, в чорнім очіпочку* (Дор., Не повтори.., 1968, 164).

ОЧІ́С, очо́су, *ч.* Відходи, залишки волокнистого матеріалу (вовни, бавовни, льону і т. ін.) при чесанні, очісуванні.

ОЧІ́СУВАННЯ, *я*, *с.* Дія за знач. **очі́сувати.** *У практиці льонарства коробочки льону відокремлюють від стебел двома способами: обмолотом їх і очісуванням цілих коробочок* (Техн. культ., 1956, 77).

ОЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЧЕСА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док.*, *перех.* Очищати, вирівнювати чесанням (вовну, волокно бавовни, льону і т. ін.); // Видаляти, вичищати що-небудь чесанням, прочісуванням. *Очісувати головки льону.*

ОЧКА́СТИЙ, а, е, *розм.* Який носить окуляри, в окулярах. *Інженер, очкастий юнак із кучмою жовтого переплутаного волосся на маленькій голові.., проти кремезного начальника здавався підлітком* (Збан., Таємниця.., 1971, 381).

О́ЧКО, а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **о́ко**^{1}. *Зелененькі огірочки, Жовтенькі цвіточки... Нема мого миленького, Плачуть карі очки!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 256); *З очка її раптом викотилася велика сльоза* (Ю. Янов., I, 1954, 101); * Образно. *Під їх* [будяків].. *листям .. пиріє м'яка травка, щезають біленькі очка маргариток* (Фр., IV, 1950, 325).

2. *рідко.* Те саме, що **ві́чко**^{1} 2—6. *Ходить світлоокий у коридорі вартовий .. А в двері камери з очка за ним слідкують очі чорні* (Сос., I, 1957, 420); *Ми приперли волочок до берега... Крізь очка забіліло широке, товсте щучине черево* (Фр., III, 1950, 336); *Хвостом разів із п'ять махнула* [кобила] *Якраз коло очка в улії, Бджола за ногу і вджагнула* [вджигнула] (Укр. поети-романтики.., 1968, 394); *Десь недалеко на липі била в очко дуплянки бджола...* (Кос., Новели, 1962, 80); *Побачив* [Липтак] *на шипшині прищепу.— Очко троянди! — зрадів* (Томч., Готель.., 1960, 36); * Образно. *З правих дверей викотилась на підмосток з бильцями людина, схожа на велику бараболю. Очі і ніс — це очка бараболі, що ось-ось почне пускати кільця* (Ірчан, II, 1958, 95).

3. *рідко.* Камінець у персні. *На правій руці та із пальця Ізпав перстеник золотенький, Очко із його закотилось...* (Укр. поети-романтики.., 1968, 525).

△ **Воло́ве о́чко** *див.* **воло́вий.**

ОЧКО́, а́, *с.* 1. Одиниця рахунку у спортивних змаганнях та різних іграх. *На червоному щиті суддя-інформатор крейдою пише очки, завойовані командами* (Собко, Матв. затока, 1962, 355); *Розігравшись і прагнучи тільки виграшу, класні команди інтенсивно набирають очки* (Літ. Укр., 13.IX 1966, 4).

Да́ти де́сять (сто *і т. ін.*) **очо́к упере́д (напере́д)** — значно переважити кого-, що-небудь у чомусь. — *А дід — го-го, цей кому хочеш дасть сто очок наперед!* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 94).

2. *розм.* Азартна картярська гра; двадцять одно. — *Там хлопці труть німця, ллють кров, а ця худобина грає в очко? Та як же це так? Як же так?* (Тют., Вир, 1964, 484).

3. *друк.* Опукле зображення літери або іншого знака на друкарській літері.

ОЧКО́ВИЙ^{1}, а, е. 1. З обводами навколо очей або з плямами на голові чи шиї, що нагадують окуляри (про деяких тварин). *Очкова змія*; *Червоноспинний пелікан мешкає в Африці.., очковий — в Австралії, Тасманії і Новій Гвінеї* (Наука.., 11, 1972, 43).

2. *у знач. ім.* **очко́ве**, вого, *с.*, *іст.* Податок на вулик. — *А нащо їм гроші? Рибу ловлять, хліб сіють, городину мають. Ми ж з них ні очкового, ні рогатого, ніякого іншого чиншу не беремо* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 401).

ОЧКО́ВИЙ^{2}, а, е. Прикм. до **очко́** 1. *Очкова система обліку; Турне Луганської «Зорі» по стадіонах України не поповнило її очковий баланс* (Рад. Укр., 1.VII 1967, 4).

ОЧКУВА́ННЯ, *я*, *с.*, *спец.* Дія за знач. **очкува́ти.** *Проводити очкування.*

ОЧКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *спец.* Прищеплювати до якої-небудь рослини очко якоїсь іншої. *Якось Логвиненко зібрав зернятка кислиць і недалеко від хати заклав шкілку. Наступного року півтори тисячі сіянців очкував* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 34).

ОЧКУ́Р, а́, *ч.* Пояс або шнур, яким стягують штани або шаровари для підтримання їх. *Якби вам той чорт пострічався, то у вас з переляку, мабуть, очкур би луснув* (Вовчок, VI, 1956, 260); *Дід хутко зсунувся з печі на лежанку, підтягнув на білих штанях очкур* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15); *Од напруги порвався очкур на товстеннім череві.. пана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 55); *Виплів батько бриля своєму сину, З посторонка зробив очкура* (С. Ол., Вибр., 1957, 340).

ОЧКУРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **очку́р.** *Тарас вилазить із своєї схованки, підтягає міцніше очкурець на штанцях* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 9).

ОЧКУРНЯ, і, *ж.* Верхній край штанів або шароварів, зашитий широким рубцем для втягування очкура. *Очумався й батько на сирій землі. Глянув, а в нього від штанів тільки очкурня лишилася* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 81).

ОЧМАНА́, и́, *ж.*, *лайл.* Очманіла, одуріла людина. *Ні кроку радянської землі не дамо фашистській очмані!* (Укр.. присл.., 1955, 402).

ОЧМАНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **очмані́ти.** *Розмореним спекою, очманілим від власного лементу, їм, здається, вже й самим хотілося б вирватися з цієї колотнечі* (Гончар, I, 1959, 45); *Очманілі від тепла горобці лізуть прямо під ноги* (Тют., Вир, 1964, 35).

2. *у знач. прикм.* Який утратив здатність нормально мислити, міркувати або нормально діяти, рухатися; одурілий. *Ходила* [мати] *очманілою й не знала, що буде говорити* [синові] (Хотк., I, 1966, 174); *Павло, очманілий, зірвавсь на ноги* (Головко, II, 1957, 488); * У порівн. *Чужинець, мов очманілий, сів до столика* (Досв., Гюлле, 1961, 26); // Який виражає такий стан. *Він сопів, віддихувався і водив навколо очманілими очима, як людина, що її вдарило громом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 207).

ОЧМАНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.*, *розм.* Стан за знач. **очмані́лий** 2. *Він.. додатково тренуватиметься по штиковому бою, до очманілості колючи раз за разом напхані соломою опудала* (Гончар, Людина.., 1960, 64).

ОЧМАНІ́ЛО, *розм.* Присл. до **очмані́лий** 2. *Він знову сів, витираючи хустинкою чоло, все ще очманіло поводячи очима* (Дім., Ідол, 1961, 126); *Нестямно ридаючи, вибіг* [Трохим Іванович] *на подвір'я, одчинив хвіртку, очманіло глянув на людину, що стояла біля воріт* (Шиян, Гроза.., 1956, 440).

ОЧМАНІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **очмані́ти.** *Бій почався до схід сонця і тривав уже до очманіння довго* (Гончар, Таврія.., 1957, 607); *До очманіння в голові гуде, лящить* (Стельмах, I, 1962, 111).

ОЧМАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Утратити здатність нормально мислити, міркувати або нормально діяти, рухатися; одуріти. *Сафрон, очманівши од переляку і злості, плутався під ногами бандитів* (Стельмах, II, 1962, 203); — *Очманів хлопець, та й годі, дня без неї прожити не може* (Зар., На .. світі, 1967, 101); *Кінь ніби очманів, він не чув Гнатового канчука і .. задкував до прірви* (Тют., Вир, 1964, 71).

ОЧМАРІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **очмані́лий.** [Платон:] *Від ваших я речей стою стривожений тут перед вами, очмарілий, і сам не знаю, що сказать...* (К.-Карий, II, 1960, 85); * У порівн. *Гра її зробила на мене таке враження, що я ходив.., як непритомний, як очмарілий* (Збірник про Кроп., 1955, 55).

ОЧМАРІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **очмарі́ти.**

ОЧМАРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Те саме, що **очмані́ти.** [Пилип:] *Огрій його зразу таким словом, щоб він очмарів!* (Кроп., II, 1958, 58).

ОЧНИ́Й, а, е. 1. Прикм. до **óко**^{1} 1. — *Лікарі по очних хворобах кажуть, що очі цілком здорові, а вони весь час ріжуть і ріжуть,— додала дівчинка* (Ів., Вел. очі, 1956, 77); // Стос. до хвороб очей та їх лікування. *Очних лікарень* [до Жовтневої революції] *не будували, і населення продовжувало сліпнути від трахоми та інших захворювань* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 223).

△ **Óчна я́мка,** *анат.* — заглиблення, в якому міститься очне яблуко; очна западина. *Компреси і промивання очей зменшують запалення і очищають очні ямки від гнійних виділень* (Лікар. рослини.., 1958, 88); **Óчне я́блуко,** *анат.*— кулясте тіло, що містить у собі світлозаломлюючий апарат ока і розгалуження зорового нерва. *Орган зору складається з очного яблука і допоміжних апаратів: м'язів, слізних залоз, повік з віями, брів* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 156); *Очі у вовків світяться тому, що дно очних яблук у них всіяне дрібними кришталиками солі, які відбивають навіть найслабше світло* (Знання.., 11. 1971. 32).

2. Який відбувається при особистій зустрічі, при особистому спілкуванні; протилежне заочний.

Óчна ста́вка — одночасний допит віч-на-віч двох або кількох осіб для перевірки показань і усунення суперечностей у них. *Пізно ввечері Максима, Володю й Галю кинули* [поліцаї] *до критої машини й повезли на очну ставку* (Коз., Блискавка, 1962, 274).

3. Признач. для навчання з систематичним відвідуванням занять, пов'язаний з ним; протилежне заочний. *Тепер на одинадцяти факультетах* [Київського] *університету трьома формами навчання (очне, заочне і вечірнє) охоплено понад 10 тисяч студентів* (Наука.., 8, 1959, 42).

ОЧНИ́К, á, *ч.*, *розм.* Те саме, що **окулі́ст.**

ОЧНИ́ЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Те саме, що **Óчна я́мка** (*див.* **óчний**). *Кістяк насмішкувато підморгнув порожнявою очниць* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 27); *Над його сухим, з глибокими очницями обличчям нависає копичка пересілого волосся* (Стельмах, II, 1962, 108).

ОЧНО. Присл. до **óчний** 2.

ОЧÓЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **очóлити.** *Очолене Наливайком протипанське повстання широко розлилося не тільки по українській, але й по білоруській землі* (Рильський, III, 1956, 17).

ОЧÓЛИТИ *див.* **очóлювати.**

ОЧОЛОВІ́ЧЕННЯ, я, *с.*, *рел.* Дія за знач. **очолові́читися.**

ОЧОЛОВІ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *рел.* Набрати людського вигляду. [Матушка гуменя:] *Свят! Свят! Свят! Це не чоловік, це сам лукавий очоловічився!* (Мирний, V, 1955, 117).

ОЧÓЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **очóлювати.** *Після визвольної війни в 1648 р. Київ став столицею української держави, очолюваної Богданом Хмельницьким* (Панч, В дорозі, 1959, 301); *Найширшим політичним об'єднанням усіх революційних сил* [на Кубі] *був «Рух 26 липня», очолюваний Ф. Кастро* (Ком. Укр., 1, 1961, 73).

ОЧÓЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЧÓЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Бути на чолі кого-, чого-небудь, керувати кимсь, чимсь. *Спочатку партія боролася з підпілля, потім очолювала двомісячний загальний страйк, потім повела збройні загони повстанців у відкритий бій* (Смолич, Світанок.., 1953, 82); *Академік Шульга, повернувшись з Москви, погодився очолити лабораторію ядерних досліджень* (Рибак, Час.., 1960, 649); *Самовіддану боротьбу українського народу за побудову комунізму очолює і спрямовує вірний бойовий загін великої КПРС — Комуністична партія України* (Ком. Укр., 4, 1966, 7).

ОЧÓЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **очóлювати.** *Що пролетарсько-революційний рух очолюється партією більшовиків, а буржуазний контрреволюційний — партією кадетів, це ясно і навряд чи може заперечуватися після піврічного досвіду революції* (Ленін, 26, 1951, 13).

ОЧÓРНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **очорни́ти.**

ОЧÓРНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **очорни́ти, очорня́ти** і **очорни́тися, очорня́тися.** *На сторінках буржуазної преси і через сотні радіостанцій в капіталістичних країнах нині* [у 1957 р.] *ведеться шалене оббріхування Радянського Союзу, очорнення наших політичних і господарських порядків, нашої культури* (Про багатство л-ри, 1959, 59).

ОЧОРНИ́ТИ *див.* **очорня́ти.**

ОЧОРНИ́ТИСЯ *див.* **очорня́тися.**

ОЧÓРНЮВАТИ *див.* **очорня́ти.**

ОЧОРНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ОЧÓРНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ОЧОРНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* Зводити наклеп на кого-, що-небудь, виставляти у поганому світлі когось, щось; порочити. — *Не маючи доказів у руці, як можна очорнювати таких людей?* (Фр., III, 1950, 241); *Впіймавшись десь на грішному ділі, старшина намагався будь-що перейняти всю вину на себе, вигородити свого командира, нічим не очорнити його* (Гончар, III, 1959, 189).

ОЧОРНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОЧОРНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* 1. Ставати опороченим, заплямованим.

2. *тільки недок.* Пас. до **очорня́ти.**

ОЧОРТІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.* Дуже набриднути, остогидіти; осточортіти. *Ця понура хата, цей похилий Грицько і четверо галасливих дітей очортіли вже їй без міри, якби могла, то й не зазирнула б сюди!* (Гр., II, 1963, 353).

ОЧУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *діал.* Відчувати. — *Бодай вам було легко так ту славу пускати, як мені її на собі очувати...* (Вас., I, 1959, 271).

ОЧУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, *діал.* Відчуватися. *За молодих літ нічого й не боліло, а на старість усе очувається* (Сл. Гр.).

ОЧУЖІ́ЛИЙ, а, е. Який став байдужим, холодним, чужим. *Вона була якась віддалена, очужіла;* // Який виражає байдужість, холодність до когось. *Гаркуша ковзнув по них таким очужілим поглядом, наче бачив їх уперше* (Гончар, Таврія, 1952, 119).

ОЧУМАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **очмані́ти.** *Отець Онуфрій очуманів, зачувши річ молодиці* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 154); [Марко:] *Очуманіла баба, зовсім очуманіла!* (Мороз, П'єси, 1959, 13).

ОЧУ́МАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **очу́нятися.** *Очумалася вона вже геть аж восени, з покритою косою, і не в своїй хаті, а в хаті Якова* (Мирний, I, 1954, 220); [Хома:] *Не вспів очуматись як слід, Аж шусть, вбігає в хату дід* (Кроп., V, 1959, 281); *Очумався я від того, що дзюрчала вода* (Ю. Янов., I, 1954, 88).

ОЧУМІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **очумі́ти**. — *А яким я вас молоком частував у садку?— хитає головою очумілий від алкоголю хлопець* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 138).

ОЧУМІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Те саме, що **очмані́ти**.

ОЧУ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **очу́нювати**. * Образно. *Історія української Радянської влади — це історія очунювання українського селянства від націоналізму* (Еллан, II, 1958, 287).

ОЧУ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЧУ́НЯТИ**, яю, яєш, *док., розм.* 1. Ставати здоровим, поправлятися після хвороби; одужувати. — *Пийте на здоров'ячко та очунюйте,— тихо обізвався отець Харитін* (Н.-Лев., III, 1956, 186); *Очунюю потроху, ходжу з палицею по городу, по садочку, спочиваю на старому ліжку* (Вас., II, 1959, 273); *У Драгоманових ніяк не виведеться біда — тільки що очуняв Зоря від кóру, тепер заслабла Рада* (Л. Укр., V, 1956, 293);— *Я лікував його як міг у лісі, ждав, поки очуняє* (Кучер, Чорноморці, 1956, 554).

2. Приходити до пам'яті; опритомнювати. *Я.. входив до темпу справ, наче очунюючи після довгої млості* (Ю. Янов., II, 1958, 118); *Коли Бульба очуняв від удару і глянув на Дністро, козаки вже були на човнах і гребли веслами* (Довж., I, 1958, 276); *Довго була непритомною Вікторія і лише через годину очуняла і застогнала* (Хижняк, Тамара, 1959, 260).

ОЧУ́НЯТИ *див.* **очу́нювати**.

ОЧУ́НЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док., розм.* Прийти до пам'яті; опритомніти. *Лежить моя сердега, Неначе убита. Очунялась... дивується, Що ось була біла, А тепер така хороша, Мов сажу трусила* (Щог., Поезії, 1958, 482); *Очунявся він десь у верболозі, і перше почуття було — сльози* (Донч., VI, 1957, 71); *Як очунялася* [баба], *то побачила, що скриня розкрита і не тільки дукачі, а й керсетки, і вишиті сорочки, і полотно — все.. позабирано* (Тют., Вир, 1964, 16).

ОЧУ́ТИТИ, очу́чу́, очу́ти́ш, *док., перех., розм.* 1. Привести до пам'яті, притомності; опам'ятати. *Вранці її знайшли зомлілу коло Голчанового обійстя. Її очутили і завели додому* (Коцюб., I, 1955, 280).

2. Вивести кого-небудь із стану задуми, розгубленості і т. ін. *Батьків голос очутив Ярину, вона аж стрепенулась* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 29); *Щоб якось очутити друга, Ігор доторкнувся йому до руки* (Шовк., Людина.., 1962, 322).

ОЧУ́ТИТИСЯ, очу́чу́ся, очу́ти́шся, *док., розм.* 1. Прийти до пам'яті; опритомніти. *Почали жінки бризкати їй в обличчя водою, аж поки вона очутилась* (Гр., II, 1963, 430); *Од холодної води, якою побризкали Кіндрата, він очутився* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 127).

2. Повернутися до стану душевної рівноваги. *Ледве що очутилася я трохи по тяжкій утраті вашого батька, ледве припочила з великої фізичної втоми.., вже спав на мене цей новий смуток* (Коб., II, 1956, 313).

ОЧУТІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **очу́титися**. *Він і стрепенеться од того слова її і мов очутіє, заговорить до неї, жалувати стане* (Вовчок, I, 1955, 170).

ОЧУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., фам.* Повертатися до нормального стану після фізичного або морального потрясіння; отямитися. *Якийсь Грицько Чи там Стецько Очухався од бійки* (Сам., I, 1958, 232); *Довго не міг очухатися Куремса після Данилового удару* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 592); *Люди можуть такого наговорити про неї, що потім не очухаєшся* (Кучер, Прощай.., 1957, 343).

ОЧУХРА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **обчухра́ти**. *Вільшанські схизмати По три сім'ї, по чотири Живуть в одній хаті. Ми це знаєм, бо ми самі Їх так очухрали* (Шевч., I, 1951, 91).

ОШАЛАПУ́ТИТИ, у́чу, у́тиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обдури́ти**. *У Харкові тебе швидко ошалапутять* (Сл. Гр.).

ОШАЛЕНІ́ЛИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **ошалені́ти**.

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **ошалі́лий** 2. *Розрум'янена, ошаленіла, Тоня з розгону налітає на брата* (Гончар, Тронка, 1963, 8).

ОШАЛЕНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., розм., рідко.* Стан за знач. **ошалені́лий** 2. *В безстрашній ошаленілості гамселили* [бійці] *прикладами* (Гончар, II, 1959, 376).

ОШАЛЕНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **ошалі́ти**. *Ошаленівши, гнівний Хома гукав на льоту і людям, і коням, і моторам: «Швидше-бо, швидше!»* (Гончар, III, 1959, 430); *Натовп ще дужче ошаленів, найбільш войовничі грюкали в зачинені двері* (Минко, Моя Минківка, 1962, 97).

ОШАЛІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **ошалі́ти**. *Ошалілий з перестраху і з болю, Кабан.. кинувся тікати* (Фр., IV, 1950, 90); *Сидорчук, ошалілий від страху і спокусливого сподівання на порятунок, пірнув у чорний вир* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 89).

2. *у знач. прикм.* Який утратив здатність контролювати свої дії, вчинки. *Ярошенко, почорнілий від злості, відірвав ошалілу жінку від Христі і з силою кинув нею аж до мисника* (Речм., Весн. грози, 1961, 422); * У порівн. *Пан барон, як ошалілий, бігав по ганку, махав руками* (Фр., III, 1950, 194); // Який виражає такий стан. *Ошалілими очима Скиба лише тепер розгледів сите й здорове обличчя Кулика* (Жур., Дорога.., 1948, 69).

ОШАЛІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., розм.* Стан за знач. **ошалі́лий** 2. *Самуїл розумів, як небезпечно піддатися всезагальній ошалілості* (Загреб., Диво, 1968, 267).

ОШАЛІ́ЛО, *розм.* Присл. до **ошалі́лий** 2. *Юнак ошаліло киває головою* (Ю. Янов., IV, 1959, 138); *Очі її .. сяяли вже близько, ошаліло, волого...* (Гончар, Тронка, 1963, 51); * Образно. *Вихор ошаліло налетів з такою силою, що, здавалось, вирве дуба з корінням і понесе його хтозна-куди* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 12).

ОШАЛІ́ННЯ, я, *с., розм.* Стан за знач. **ошалі́ти**. *Він бере його за петельки і починає трясти з такою люттю і з таким ошалінням, що в Оксена поступово світлішають очі* (Тют., Вир, 1964, 136).

ОШАЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Стати шаленим, втратити здатність нормально міркувати, діяти; одуріти. [Наталка:] *Ти, мені здається, побувавши довго в городі, ошалів і зовсім не тим став, що був* (Котл., II, 1953, 36); — *Від цих побоїв я ошалів, раптом вирвав з нар дошку й сам кинувся з криком на ворогів* (Козл., Весн. шум, 1952, 106).

ОША́РПАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **оша́рпати**.

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **обша́рпаний** 2, 3. *Та людина ошарпана, Друга зовсім гола... Ой, боже ж мій милосердний, Така царська воля!* (Укр.. думи.., 1955, 303); *Хай би впізнали в ньому того ошарпаного підпаска, що за чужим бидлом по чужих нивах спотикався...* (Гончар, III, 1959, 414); *Стара дерев'яна хата Антона Глущука. З-під насупленої ошарпаної стріхи сліпо дивиться на схід одне вікно — шибка* (Чорн., Визволення, 1949, 3).

ОША́РПАТИ *див.* **оша́рпувати**.

ОША́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОША́РПАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обша́рпувати**.

ОШАТНЕ́НЬКО, *присл.* Пестл. до **оша́тно**. *Одягнута* [Настя] *ошатненько* (Речм., Весн. грози, 1961, 72).

ОША́ТНИЙ, а, е. 1. Гарно, святково вдягнений. *Перед нею з'явився омріяний принц — ошатний, культурний і з лиця набагато кращий за Халявку* (Панч, На калин. мості, 1965, 152); *Мов краля із вілли, Вийшла хазяйка. Ошатна, ясна* (Вирган, В розп. літа, 1959, 109); // Гарно, святково прибраний, прикрашений. *Потім знову їхав* [Гаркуша] *по набережній,.. по широкій ошатній вулиці Енгельса* (Дмит., Обпалені.., 1962, 64).

2. Гарний, святковий (про одяг, убрання і т. ін.). *Входить Ніна, помолоділа, прекрасна, в ошатному вечірньому туалеті* (Коч., II, 1956, 293).

ОША́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **оша́тний.** *В кімнаті затишок і ошатність, властиві жіночій оселі* (Коч., II, 1956, 509); *Радісним було повсюдне прагнення людей зустріти Першотравень ошатністю вулиць, дворищ, доброю успішною працею* (Літ. Укр., 1.V 1968, 1).

ОША́ТНО. Присл. до **оша́тний.** *Вже його тепера ніхто не огуде, Сам одягсь ошатно, одягнені діти* (Манж., Тв., 1955, 221); *Одягнуті вони* [отамани] *були ошатно, з турецькими шаблями при боці, з коштовними пістолями за поясами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 351).

ОШАХРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОШАХРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обшахро́вувати.** [Степан:] *Не доведеться тобі ошахрувати! Я зараз піду просити ревізії магазина* (Стар., Вибр., 1959, 324).

ОШАХРУВА́ТИ *див.* **ошахро́вувати.**

ОШВАРТО́ВАНИЙ, а, е, *мор.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ошвартува́ти.**

ОШВАРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., мор.* Закріпити судно тросами (швартовами) на стоянці біля причалу або біля іншого судна.

ОШВАРТУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., мор.* Закріпитися тросами (швартовами) біля причалу (про судно). *Біля причалів Ленінградського порту ошвартувався балтійський теплохід «Ковель»* (Рад. Укр., 10.I 1964, 1).

ОШЕЛЕ́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ошеле́шити.** *Ошелешена його словами, вона якусь секунду стояла, мов статуя* (Коцюба, Нові береги, 1959, 66); * У порівн. *Надія, нічого не розуміючи, ще довго стояла серед кімнати, немов ошелешена* (Баш, На.. дорозі, 1967, 60); // *у знач. прикм. Ошелешений начальник навіть забув висловити свій гнів* (Чаб., Тече вода.., 1961, 35).

ОШЕЛЕ́ШЕННЯ, я, *с., розм.* Стан за знач. **ошеле́шити.** *Він з веселим ошелешенням витяг до нього шию* (Шовк., Інженери, 1948, 333); *На обличчі відбилося ошелешення.*

ОШЕЛЕ́ШЕНО, *розм.* Присл. до **ошеле́шений.** *Дрозд ошелешено розвів руками, його зеленкуваті очі забігали* (Гур., Життя.., 1954, 59); *Переляканий Смоляк.. ошелешено блимав очима* (Козл., Ю. Крук, 1957, 408).

ОШЕЛЕ́ШИТИ *див.* **ошеле́шувати.**

ОШЕЛЕ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ОШЕЛЕ́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех., розм.* 1. *рідко.* Сильно вдаряючи по голові, доводити кого-небудь до непритомного стану. — *Буна дзіва! — сказав я йому і ошелешив прикладом по голові...* (Гончар, III, 1959, 54); — *А що там за шум, пане коридорний? — розгублено запитав хтось* [із в'язнів]. — *То вас не стосується. Немов довбешкою по голові ошелешив* (Збан., Єдина, 1959, 182).

2. Надзвичайно дивувати, вражати; приголомшувати. *Гальванеску.. продемонстрував свої схеми, зведення й виклади, ошелешуючи неймовірно великими числами* (Смолич, I, 1958, 77); *Вона ніби чекала, щоб ошелешити його новою несподіванкою* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 170).

ОШЕЛЬМО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ошельмува́ти.** *Глянув* [Тимоха], *ошельмований, круг себе, і не маючи на кім злість зігнати — трах! трах! — побив вікна у школі* (Свидн., Люборацькі, 1955, 196).

ОШЕЛЬМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Поширити несхвальні відомості про кого-, що-небудь; ославити, зганьбити. *Він хоче знеславити мене, принизити, ошельмувати перед батьками...* (Шиян, Баланда, 1957, 165); *Ревізіоністи разом з іншими ідеологами буржуазії намагаються ошельмувати.. основні положення марксистсько-ленінської естетики* (Вітч., 6, 1962, 196).

ОШИБА́ТИ, а́є, *недок., перех., діал.* Охоплювати. *Така думка і ошиба мене, що я таки дождусь* [діждусь] *свого, натраплю на те, чого так кріпко бажаю* (Кв.-Осн., II, 1956, 375); — *Ох..! — крикне Кирилова сестра.— Чого ж се мене такий страх ошиб?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 134).

ОШИ́ЙНИК, а, *ч.* 1. Ремінець із застібкою, який надівають на шию тварини. *Він тримав за ошийник вівчарку* (Донч., VI, 1957, 203); *Взявши собаку за ошийник, Анушку гордовито йде до приміщення* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 13).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **поти́личник.** *Що зробить Робусинський ступінь, то його трах-трах по шияці; що другий ступінь зробить, то й знов два ошийника возьме* [візьме] (Свидн., Люборацькі, 1955, 203).

ОШИ́ЙОК, йка, *ч.* Частина м'ясної туші, що прилягає до шиї. *Куховарам — нирки і печінка, мозок і ошийок для панів* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 493).

ОШИ́МОК, мка, *ч., діал.* Шматок хліба. *Повитрушували* [хлопці] *із торби ошимки, погризли, напились із криниці води* (Вас., Вибр., 1954, 236).

ОШИНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ошинува́ти.** *Частини великих скіфських повозок з добре ошинованими залізом колесами на спицях знаходили .. у похованнях багатих скіфських курганів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 140); // *у знач. прикм. Ошиновані колеса трактора, вгрузаючи в землю гусеницями грунтозачепів, обережно котили по валкому, хиткому схилу* (Роб. газ., 15.XI 1962, 2).

ОШИНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ошинува́ти.**

ОШИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Набити, натягти шину. *Щоб краще познайомитися з їхньою родиною, Степан заїхав до її батька — ще не старого коваля — ошинувати колесо* (Стельмах, II, 1962, 152).

ОШКІ́РЕНИЙ, *рідко* **ОСКІ́РЕНИЙ,** а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ошкі́рити, оскі́рити.** *Оленчукові він і вночі привиджується з ошкіреними зубами* (Гончар, II, 1959, 354); * Образно. *Небо вже зовсім не те над тобою, яким було уночі,— ошкірене злобними блискавицями* (Баш, Надія, 1960, 236).

2. *у знач. прикм.* З розтуленим від люті ротом і відкритими зубами. *Гната опалило смертельним жахом .., перед ним, як у шаленому вирі, замелькали ошкірені люті обличчя, палаючі ненавистю очі* (Тют., Вир, 1964, 71).

ОШКІ́РИТИ *див.* **ошкіря́ти.**

ОШКІ́РИТИСЯ *див.* **ошкіря́тися.**

ОШКІ́РЮВАТИ *див.* **ошкіря́ти.**

ОШКІ́РЮВАТИСЯ *див.* **ошкіря́тися.**

ОШКІРЯ́ТИ, *рідко* **ОСКІРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш *і* **ОШКІ́РЮВАТИ,** *рідко* **ОСКІ́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ОШКІ́РИТИ,** *рідко* **ОСКІ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* Те саме, що **вищиря́ти.** *З річки випорснув і зуби Ошкіряє чорний сом* (Бичко, Сійся.., 1959, 214); *Савка ошкірив зуби в нахабній посмішці, скривив презирливо губи* (Ткач, Плем'я.., 1961, 57).

ОШКІРЯ́ТИСЯ, *рідко* **ОСКІРЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся *і* **ОШКІ́РЮВАТИСЯ**, *рідко* **ОСКІ́РЮВАТИСЯ**, юються, юєшся, *недок.*, **ОШКІ́РИТИСЯ**, *рідко* **ОСКІ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *розм.* Те саме, що **вищиря́тися.** *Ввійшли паничі, слухають та й оскіряються, а пані аж зареготала* (Вовчок, I, 1955, 31); *Бились* [біднота й куркулі] *навкулачки, пізнаючи знайомих, хапались за груди, один одному ошкірюючись* (Гончар, II, 1959, 251); *Весело оскірюючись з загорілого обличчя, до нас підійшов однокласник* (Смолич, I, 1947, 193); *На нього ошкірився білиною зубів і автоматом отой самий .., з котрим недавно зіткнувся в під'їзді* (Баш, На .. дорозі, 1967, 22); *Бараболя вискочив на передок, оглянувся на підполковника, ошкірився, махнув над головою батогом* (Стельмах, II, 1962, 83).

ОШКРЕ́БКИ, ОСКРЕ́БКИ, ів, *мн.*, *рідко.* Зшкрябані з чого-небудь шматочки або залишки чогось. *Він .. старанно шкріб розпарені дубові клепки. Вона змивала ошкребки* (Рудь, Гомін.., 1959, 10).

ОШЛАКУВА́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **ошлакува́ти.**

ОШЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *спец.* Перетворити на шлак. *Кремнезем — надзвичайно шкідлива домішка. В печі його треба ошлакувати, знешкодити* (Роб. газ., 21.III 1965, 2).

ОШМАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОШМАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Те саме, що **обшмаро́вувати.**

ОШМАРУВА́ТИ *див.* **ошмаро́вувати.**

ОШМА́ТТЯ, я, *с.*, *збірн.*, *діал.* Обривки, шматки, клапті. *Люди змагалися з вогнем врукопаш.. В хід було пущено лопати, вила, граблі, порожні лантухи, ошмаття якихось брезентів* (Гончар, I, 1954, 486).

ОШМОРГА́ТИ *див.* **ошмо́ргувати.**

ОШМОРГНУ́ТИ *див.* **ошмо́ргувати.**

ОШМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОШМОРГА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ОШМОРГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обшмо́ргувати.**

ОШОЛУДИ́ВІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати шолудивим.

ОШПА́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ошпа́рити.** *Мати поставила на стіл тарілку з яблуками. Стіл був дощаний.. Зараз вискоблений кухонним ножем, ошпарений окропом, накритий білосніжною скатертиною* (Дмит., Обпалені.., 1962, 189); * У порівн. *Юлька відійшла, наче ошпарена окропом* (Томч., Жменяки, 1964, 78); *Стрілець, мов ошпарений, ускочив у світлицю* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 297); // **ошпа́рено**, *безос. присудк. сл.* * У порівн. *У печі щось зашкварчало, зашипіло, ніби його ошпарено окропом* (Вас., I, 1959, 326).

ОШПА́РЕННЯ, *я*, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ошпа́рити.** *Слід від ошпарення.*

ОШПА́РИТИ *див.* **ошпа́рювати.**

ОШПА́РИТИСЯ *див.* **ошпа́рюватися.**

ОШПА́РЮВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ошпа́рювати.** *Виявлено позитивний вплив ошпарювання насіння водою, підігрітою до температури 80—90°* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 267).

ОШПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОШПА́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **обшпа́рювати.** *Щоб убити хрущів, мішки з ними ошпарюють окропом, и потім мертвих жуків можна віднести на птахоферму* (Хлібороб Укр., 5, 1970, 37); *Вона не відчула, що гарячий чай ошпарив їй руку* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 35); * Образно. *Ударив Лютий студенець, Листячко ошпарив, Погубив* [рожу] *вкінець* (Граб., I, 1959, 162); *Мати ошпарила його поглядом* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 146).

ОШПА́РЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.*, **ОШПА́РИТИСЯ**, **рюся, ришся**, *док.*, *розм.* Те саме, що **обшпа́рюватися.** * Образно.— *Помилився, ошпарився — обачнішим буду в майбутньому* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 318).

ОШТРАФУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Накласти штраф на кого-небудь. — *На перший раз оштрафуймо їх обох по тридцять трудоднів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 95); *Він завжди отак лютує, погрожує штрафами, а сам ще нікого не оштрафував* (Баш, На.. дорозі, 1967, 144).

ОШТУКАТУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **оштукату́рити.** *Нові будинки мають зовсім інший вигляд; вони по-міському оштукатурені і побілені* (Матеріали з етногр.., 1956, 70).

ОШТУКАТУ́РИТИ *див.* **оштукату́рювати.**

ОШТУКАТУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **оштукату́рювати.** *Для оштукатурювання кам'яних і цегляних стін здебільшого застосовують розчини, які складаються з однієї частини вапна і двох або трьох частин піску* (Таємн. вапна, 1957, 83).

ОШТУКАТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОШТУКАТУ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Покривати штукатуркою. — *Скільки ж тисяч квадратних метрів ви оштукатурили бригадою?.. — Вважайте, тисяч із шістдесят* (Веч. Київ, 22.I 1966, 1).

ОШТУКАТУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **оштукату́рювати.** *Будинок електростанції потужністю до 100 квт можна споруджувати з дерева, але при цьому стіни обов'язково повинні оштукатурюватися з обох боків* (Довідник сільськ. будівельника, 1956, 203).

ОШУ́К, у, *ч.*, *діал.* Обман.— *Нехай-но хто вирветься до тебе.. з ошуком, то він у мене за дев'ятими ворітьми гавкне...* (Вовчок, VI, 1956, 280).

ОШУ́КА, и, *ж.*, *діал.* Обман. — *Всі твої слова, і сміхи, і сльози — все комедія, все роль, все ошука!* (Фр., IV, 1950, 353); — *Це ошука, Борух, ти на ошуку взявся..!* (Март., Тв., 1954, 67).

ОШУКА́НЕЦЬ, нця, *ч.*, *розм.* Те саме, що **обма́нщик.** *До своїх слуг і сусідів то раз був* [Трацький] *довірливий аж надміру, то знов підозрівав усіх, лаяв злодіями та ошуканцями* (Фр., III, 1950, 76); *З нахабнуватим усміхом мрійника і ошуканця дивився* [бонільник] *в очі усім капітанам і майорам міліції* (Загреб., День.., 1964, 352); — *Одіссею, ніхто, подивившись на тебе, не може За ошуканця вважати тебе чи дурисвіта* (Гомер. Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 201).

ОШУ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ошука́ти.** *Щойно ошукані Хомою і тому особливо люті артилеристи з батогами накинулися на його коней* (Гончар, III, 1959, 354); // *у знач. прикм. Вже серед неба сонце Ясніло мляво, холодно всміхалось, Мов зраджена, ошукана надія* (Фр., X, 1954, 382); // **ошу́кано**, *безос. присудк. сл. Тільки аж коли Мазепа передався Карлові шведському, тоді цар Петро зрозумів, що його було ошукано* (Бурл., О. Вересай, 1959, 5).

ОШУКА́НКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **ошука́нець.**

ОШУКА́НСТВО, а, *с.*, *розм.* Обман, обдурювання. [Гільда:] *Тебе ще скривдять... Разом всі підем, Щоб не було якого ошуканства* (Коч., I, 1956, 568); *Він* [М. Ю. Яцків] *зненавидів світ кривди й ошуканства й підніс в літературі свій голос за зневажену людину* (Рад. літ-во, 2, 1957, 85).

ОШУКА́ТИ *див.* **ошу́кувати.**

ОШУКА́ТИСЯ *див.* **ошу́куватися.**

ОШУ́КУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ошу́кувати.** — *Коли б можна вернутися літ за тридцять назад.. Не був би і ти, Косте, тим, що тепер є,— казав він сам собі. — Не мутило б твою душу.. безперестанне ошукування других людей* (Мирний, III, 1954, 373).

ОШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОШУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Вводити кого-небудь в оману діями або словами; обманювати, обдурювати. — *Не вийде,— категорично заперечив Черниш.— Народи порозумнішали. Тепер вони не дозволять ошукувати себе* (Гончар, III, 1959, 420); *Ідуть вони дорогою, Стали ночувати, Аж пан собі задумує Хлопа ошукати...* (Рудан., Тв., 1956, 121); *Хіба вона може ошукати, хіба можуть сказати неправду її чесні очі?* (Хижняк, Килимок, 1961, 78).

2. Діяти нечесно, вдаючись до обману, шахрайства; обдурювати. *Ось они* [вони] *позаводили шинків без ліку, стали ошукувати вас усілякими способами* (Фр., I, 1955, 125); *Чи він продає, чи він купує, то все не на користь собі, усяке його ошукає, аби хто схотів* (Вовчок, I, 1955, 280).

ОШУ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ОШУКА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Вводити себе в оману, помилятися в своїх сподіваннях; обманюватися, обдурюватися. *Іван озвався: — Хтів когось пан ошукати, Та й сам ошукався!..* (Рудан., Тв., 1956, 124); *Спогадай, бо сивина навчила Кожну мить хорошу берегти. Думаєш, таких ще буде сила! — Ой, гляди, не ошукайся ти!* (Рильський, III, 1961, 324).

2. *тільки недок.* Пас. до **ошу́кувати.**

ОШУ́РКИ, рок, *мн.* Дрібні порошкоподібні частинки металу, що утворюються при його обробці. *Не можна здувати ротом ошурок з виробів, бо можна запорошити очі собі або сусідові* (Практ. з машинозн., 1957, 64); *Марійка .. здунула ошурки і рішуче відклала набік свердло* (Донч., V, 1957, 366).

ОШУ́СТ, а, *ч.*, *зах.* Обманщик. — *Нехай сам покаже* [пан Шубравський] *з себе ошуста та дурисвіта* (Март., Тв., 1954, 349); — *Ой, хто б до нього йшов? Та то ошуст,— промовила Антошка* (Гжицький, У світ.., 1960, 107).

ОЩА́ДА, и, *ж.*, *розм.* 1. Те саме, що **оща́дливість.**

2. Вияв співчуття, жалю, милосердя до кого-небудь. [Свиридиха:] *Зброя влучна та зручна! .. жодному ворогу ощади не дасть!* (Стар., Облога.., 1961, 472).

ОЩАДЖА́ТИ *див.* **оща́джувати.**

ОЩАДЖА́ТИСЯ *див.* **оща́джуватися.**

ОЩА́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ощади́ти.** *Я діставав книжки переважно від товаришів.., а дещо купував за гроші, зароблені також із лекцій і ощаджені на їді та одежі* (Фр., IV, 1950, 243).

ОЩА́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і* **ОЩАДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ОЩАДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Бережливо витрачати що-небудь; економити. *Вікторія десь дістала півкухля води. Цією водою, ощаджуючи кожну крапельку, трохи помили руки Тамара й Божена* (Хижняк, Тамара, 1959, 249); *Хліб на Петрівку ощажай* [ощаджай] (Номис, 1864, № 464); *Він за тиждень ощадив п'ятку* (Фр., I, 1955, 96); // Ставлячись до чого-небудь бережливо, оберігати його, не давати йому зникнути. *Власники крамниць поспішали спустити залізні штори на вітринах, щоб — про всякий випадок..— ощадити свої крамничні багатства* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 13).

2. Виявляючи співчуття, жаль, милосердя, не знищувати кого-небудь. [Мартіан:] *Сину, вір, я ні свого життя не ощаджав би, ні вас, .. якби я знав, що то послужить вірі* (Л. Укр., III, 1952, 301); [Шрам:] *Та розкажи, справді, як те сталося, що тебе ляхи ощадили..?* (Стар., Вибр., 1959, 491).

ОЩА́ДЖУВАТИСЯ, ується *і* **ОЩАДЖА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, *розм.* Зберігатися, залишатися невитраченим; економитися. *Бачу, що й вони мною задоволені і щодня вираховують, кілько то видатків тепер ощаджується* (Фр., III, 1950, 99).

ОЩАДИ́ТИ *див.* **оща́джувати.**

ОЩАДКА́СА, и, *ж.* Скорочення: ощадна каса. *Гроші всі Кіндрат Ніс бабусі в хату. — Нате,— каже,— і лічіть.. І додасть ще: — Однесіть Здайте в ощадкасу...* (С. Ол., Вибр., 1959, 231).

ОЩА́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який бережливо витрачає що-небудь, додержується економії. *Він не скупий,— він тільки ощадливий* (Багмут, Опов., 1959, 29); *Кожний керівник підприємства повинен працювати як справді вмілий і ощадливий організатор* (Рад. Укр., 12.II 1957, 1).

2. Який сприяє економії (у 1 знач.), здійснює її. *Від ощадливого витрачання фонду оплати праці, кормів, пального, мастильних матеріалів, від успішного виконання норм виробітку .. значною мірою залежатимуть результати господарської діяльності всієї артілі* (Ком. Укр., 11, 1969, 58).

ОЩА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **оща́дливий.** *Необхідно всемірно посилювати господарський розрахунок, добиватися найсуворішої економії й ощадливості, скорочення втрат, зниження собівартості і підвищення рентабельності виробництва* (Програма КПРС, 1961, 79); *Боротьба за економію, ощадливість на виробництві набирає все ширшого розмаху* (Рад. Укр., 20.III 1957, 1).

ОЩА́ДЛИВО. Присл. до **оща́дливий.** *Батарея старшого лейтенанта Юрія Головатого дуже ощадливо витрачала снаряди* (Скл., Орл. крила, 1948, 68); *Літні вакації Нестор використовував для підробітків, жив ощадливо* (М. Ол., Леся, 1960, 131); *Щоб ощадливо вести господарство, зміцнювати його економіку, треба одночасно підвищувати врожайність, продуктивність праці, скорочувати затрати на одиницю продукції* (Наука.., 8, 1956, 28).

ОЩА́ДНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **оща́дливий.** *Все село уважало його за найпорядніщого парубка, за чесного, працьовитого й ощадного* (Фр., V, 1951, 173); *Як довго він збирав по шелягу багатство! Та й тепер він обережно ощадний* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

2. Пов'язаний із зберіганням заощаджень, вкладів. — *Що вони там рахують?— шепотить Хо, прислухаючись.— Еге, ось що — касу ощадну заложили* (Коцюб., I, 1955, 173); *Іван Юхимович дістав із кишені ощадну книжку* (Руд., Остання шабля, 1959, 572).

ОЩА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **оща́дний** 1. *Новіші будинки були пристосовані до духу часу. Їх власники з ощадності купували невеличкі шматки землі і виганяли вгору довгі коробки* (Вільде, Сестри.., 1958, 109).

2. *діал.* Заощадження. *Аркадій втратив не тільки весь власний капітал, але й довірені йому ощадності чужих людей* (Вільде, Сестри.., 1958, 56).

ОЩА́ДНО. Присл. до **оща́дний** 1. *Він .. жив дуже нужденно й ощадно: не пив нічого, крім води, їв мало* (Фр., VIII, 1952, 353).

ОЩАСЛИ́ВИТИ *див.* **ощасли́влювати.**

ОЩАСЛИ́ВИТИСЯ *див.* **ощасли́влюватися.**

ОЩАСЛИ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ощасли́вити.** *Ощасливлений народженням доньки, Уралов перестріляв на радощах усіх селезнів, усіх качок та курей* (Гончар, Тронка, 1963, 300); // *у знач. прикм.* *Зблідлий, ощасливлений Кузьмін став на нетверді ноги, гарячим поглядом обійняв комісара* (Збан., Сеспель, 1961, 72); *Після вечері вся ощасливлена Кухтина сім'я говорила про домашні справи та про те, що в селі робиться* (Іщук, Вербівчани, 1961, 97).

ОЩАСЛИ́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ОЩАСЛИ́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* ощасли́влять; *док.*, *перех.* Робити кого-небудь щасливим. — *Вона має вам принести велике щастя в житті.. Слова ці повторила Олена Аркадієві, і вони якось затяжіли над дитиною. Наче батьки повірили, що на долю цієї дитини випало ощас-*

ливлювати інших (Вільде, Сестри.., 1958, 348); [Желябов:] *Любіть — заповідаємо — народ і боротьбу, яка вас ощасливить* (Голов., Драми, 1958, 332); // Приносити кому-небудь радість, задоволення. *Стояли* [хлопці] *в кутку й розповідали один одному свої фронтові пригоди, ощасливлювали дівчат лише короткими поглядами* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 48); *Такий поворот справи просто ощасливив Яцубу, хай знає голова робіткому, як треба виховувати власних дітей* (Гончар, Тронка, 1963, 136).

ОЩАСЛИ́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ОЩАСЛИ́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* ощасли́вляться; *док.* 1. Ставати щасливим. *Ні, Ярино, ти була тоді молода, раділа, коли попала до Ратші, ощасливилась, потрапивши до княжого двору* (Скл., Святослав, 1959, 49).

2. *тільки недок.* Пас. до **ощасли́влювати.**

ОЩА́СНЕНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ощасти́ти.** *Скажу я ніжно Кобзареві: — Твої думки збулися вже. Вони із плідної зернини Зросли й розквітли зелено На щедрих землях України, Ощасненої Леніним* (Воронько, Коли я.., 1962, 15).

ОЩАСТИ́ТИ, ощащу́, ощасти́ш, *док., перех., заст.* Ощасливити. *Яків прийшов тверезий, не лаяв, не гримав на неї, і цього було досить, щоб ощастити Машку на ввесь вечір* (Л. Янов., I, 1959, 255); * Образно. *Ти* [весна] *все не йдеш, і заклик наш даремний, Хоть* [хоч] *час давно настав твого приходу. Чому ж не хочеш ощастить природу?* (Сам., I, 1958, 117).

ОЩЕНИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Привести, народити щенят (про собаку, вовчицю, лисицю). *Ощенилася породиста сучка Гарецького, але в неї пропало молоко* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 341).

О́ЩЕП, у, *ч.*, *діал.* Бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель. — *Оце пішло б на сохи, — він провів долонею по шершавій корі.., — он ті осики — на ощеп* (Тют., Вир, 1964, 436).

ОЩИ́ПОК, пка, *ч.*, *діал.* Прісний хліб. *Він згадує про важке життя вівчаря взимі, про вівсяний ощипок, бульбу* (Фр., IV, 1950, 27); *Клим витягнув із-за пазухи кусень ощипка* (Ков., Тв., 1958, 48); *Син догризав напівзвуглене м'ясо та заїдав його твердим ощипком* (Оп., Іду.., 1958, 8).

ОЩИ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ощи́рити.**

ОЩИ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ощи́рити.** *О! Перед ощиренням коричнявої* [коричневої] *гієни народ мій не став на коліна* (Тич., II, 1957, 112).

ОЩИ́РИТИ *див.* **ощиря́ти.**

ОЩИ́РИТИСЯ *див.* **ощиря́тися.**

ОЩИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ОЩИ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **вищиря́ти.** *Воловик ощирив ікла, засміявся* (Епік, Тв., 1958, 580).

ОЩИРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ОЩИ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* Те саме, що **вищиря́тися**; // *перен.* Виявляти роздратування, злість. *Він тигром ощирився на Сашка: — Іди звідси, поки не битий!* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 31).

ОЩУ́ПАТИ *див.* **ощу́пувати.**

ОЩУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ОЩУ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Те саме, що **обма́цувати.** *Вона шукала вислову, який крутився в голові, збентежена поглядом «отця», що безцеремонно ощупував її постать* (Вільде, Сестри.., 1958, 430).

•**ОЮ́Н**, а́, *ч.*, *діал.* В'юн. * У порівн. *Вертиться, як оюн в ополонці* (Номис, 1864, № 3124).

Словарь украинского языка, т. 5
(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *Л. К. Артем'єва, О. А. Дітель, М. М. Друченко, В. Є. Дудко, І. І. Маркевич, Л. П. Марченко, Н. С. Родичук, Л. В. Туник, Н. І. Шарапова*

Художній редактор *В. М. Тепляков*
Художнє оформлення *Г. М. Балюна*
Технічний редактор *О. М. Капустіна*
Коректори *Н. О. Луцька, Л. В. Малюта, О. С. Улезко, Л. Г. Усальцева*

Здано до набору 23.VI 1973 р. Підписано до друку 22.III 1974 р. БФ 00225. Зам. № 4-354. Вид. № 117. Тираж 29 970. Папір № 1 $84 \times 108^1/_{16}$. Умовн. друк. арк. 88,2. Обл.-вид. арк. 140,89. Ціна 4 крб. 68 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Рєпіна, 3.

Надруковано з матриць головного підприємства республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР на книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.